ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

XIII

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR XIII.

DICȚIONARUL ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DES SIEBENBÜRGISCH–UNGARISCHEN WORTSCHATZES

MATERIAL CULES DE GESAMMELT VON

ATTILA SZABÓ T.

REDACTOR ŞEF CHEFREDAKTEUR

EMESE FAZAKAS

COLABORATORI MITARBEITER

ZSELYKE ANDRÁS, ÁGNES DALY, EMESE FAZAKAS, PIROSKA B. GERGELY, FERENC KÓSA, MIKLÓS KÜRTI, CSILLA T. SZABÓ, GYÖRGY SZABÓ, BORBÁLA ZSEMLYEI

VOL. XIII BAND

Te – Var

10970

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYŰJTÖTTE

SZABÓ T. ATTILA

FŐSZERKESZTŐ

FAZAKAS EMESE

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSAK

ANDRÁS ZSELYKE, DALY ÁGNES, FAZAKAS EMESE, B. GERGELY PIROSKA,
KÓSA FERENC, KÜRTI MIKLÓS, T. SZABÓ CSILLA,
SZABÓ GYÖRGY, ZSEMLYEI BORBÁLA

XIII. KÖTET

Te – Var

MTAK
0 00003 67812 1

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár 2009

A SZÓCIKKEKET ROMÁNUL **SZÁSZ LŐRINC**,
NÉMETÜL **HOCHBAUER MÁRIA** ÉS **VOLKÁN JÚLIA** ÉRTELMEZTE.
LEKTORÁLTA **KISS ANDRÁS**

A SZERKESZTÉS MUNKÁJÁBAN **ANDRÁS ZSELYKE** A TE–TÉHELEZET, TELENYOMOTT–TELEVÉR, TÉLI–TEMESVÁRI, TESZ, TESZEN–TÉZSLASIKATTYÚ, TISZTA–TITUSZ-FORMÁLAG, TŐ–TÖLGYTÁMASZ, TUD–TUDÓSAN, VÁCI–VÁGYÓDÓ, VAGYON[2]–VAGYONTALANSÁG, VALAG–VALAHOVA; **DALY ÁGNES** A TÖLT–TÖPRENKEDIK, VAJ–VAKÜTÉS; **FAZAKAS EMESE** A TELDEGEL–TELEHORD, TELHETETLEN–TELI, TIVELETEK–TOVAMEGY, TÖRÖKBÚZA–TUCIUS, TŰ–TYÚKVÉTEL, ÚR–UZSUKÁL, ÜST–ŰZ-VÁG, VALAKI–VÁRVÍZ; **B. GERGELY PIROSKA** A TI, TIK–TISZT, VAGYON[1]; **KÓSA FERENC** AZ ÚJ–ÚJVILÁG; **KÜRTI MIKLÓS** AZ ULÁNUS–UNTYA; **T. SZABÓ CSILLA** A TEMET–TESTVIVŐ, TUDÓSÍT–TUZOKMONY, UBORKA–UDVORNIK, ÜBERCUG–ÜRÜHÚS-PECSENYE; **SZABÓ GYÖRGY** A TEHÉN–TÉL, TELEK–TELELTET; **ZSEMLYEI BORBÁLA** A TÖR–TÖRÖKBORS, UGAR–ÚGYSZÓLVA CÍMSZÓ SZERKESZTÉSÉVEL VETT RÉSZT.

A TÁR CÍMÉT **SZT** BETŰJEGGYEL RÖVIDÍTJÜK.

MTA KIK
824.972
Szabó, T. Attila :
Erdélyi magyar szótörténeti tár

201404430
Külső raktár

ISBN 963 05 6516 1 (összkötet)
ISBN 978-973-8231-82-5 (XIII. kötet)

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
400009 Kolozsvár/Cluj-Napoca str. Napoca/Jókai u. 2–4.
Első kiadás: 2009
© Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2009

Minden jog fenntartva

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

201404430

T

(folytatás)

te 1. tu; du. *1567:* Benedictus Koach iur(atus) fassus est, Quod figulus veore(m) … pellebat … czoel czoel … az anyadis kurua uuolt s tes kurua vagy [Kv; TJk III/1. 110]. *1584:* Eregy the Meny az kowachokhoz hoz vas zart [Kv; TJk IV/1. 217]. *1590:* Hallotta(m) hogy ez fogolj vezekedet az annjawal … a' fia monta hogy Ania ha engem fel akaztnak tes (!) ot vallod a' zegjent [Kv; TJk V/1. 30 Sophia Nagy Tamasne vall.]. *1600:* Circumspectus St(ep)hanus Radnothy … fassus est … Janchy Caspar nagy haborodot zeúúel mene be az hazba … s monda fel ne vegietek az Zenanak az arrat mert megh banniatok, tewys s mind a' ky bele artotta magat [Kv; TJk VI/1. 414]. *1605:* Daniel Peter vra(m) azt Izene Janos vra(m) … the Sigmond kiraljnak Aruloja vagj vgj mond [UszT 19/82]. *1606:* keri uala Zolta(n) Pal Dienes Georgiet, hogy ne … uezekedgwnk nam tes Attjamfia vagy, Albertis Attiamfia, bekellietek kwolcomben [UszT 20/111 Katerina coniunx Petri Kowach De Dallia Libertina vall.]. *1735:* az Kővárvidéki ember midőn látta hogj azon Némes emberrel járo Nimet executoris elé érkezik … az emlitett Nemes ember néki aszt mondá Ihol edgj ember aszt mondá hogj teis hunez futt vadgj, enis [Gáncs SzD; TKl]. *1759:* monda az Sugje, hej baratom mind te mind az Joszag az Urake [Bukuresd H; Ks 62/4 Sam. Varadi jur. ass. not. vall.]. *1843:* azt mondja a Grofnak állj ki elöllem az utbol te – mert meg tanitlak – a Grof ur azt mondotta állj ki téisis [Moson MT; TSb 49]. *1896:* Testvér! Amint gondolom, tés is meg fogsz halni, s azonképpen Benedek Elek is egyszer [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *magad. 1570:* Zeoch fabian, Kis Jlona Bone Lenartne hytek zerent vallyak … azt Monta az felesege myert ne(m) adtad neky[a], Engemet kwldes hozza kerny Temagad[b] ne(m) Megy [Kv; TJk III/2. 2. – [a]A mustot. [b]Dabo Tamas]. *1675:* hallottam hogy kutia baztanak zitta az felesege, az felesege arra azt monda engem nem bazot kutia hanem te magad [Körispatak U; Pf]. *1826:* fel hányad azt a' mit te magad adtál [Kv; Pk 6].

2. megszólításként, rendsz. utána következő minősítéssel; ca cuvînt de adresare, urmat, de obicei, de un calificativ; als Anrede gebraucht. *1570:* Eo Mond az leannak Te kwrva lean byzon megh banod azt myt myveled [Kv; TJk III/2. 80]. *1573:* Istwan Lakatos Balint zolgaia Azt vallia hogi Lakatos leorinch al volt az Apia haza eleot, az Nenye esmet az Eomaga haza eleot, hallotta lĕrinch Mongya volt neky Te Symon (!) ky vonatom az Nelwedet es az alfeledre foldato(m) [Kv; TJk III/3. 248]. *1584:* Keomiwes Leorinczne vallia, Azt mongia vala Isac Peter The azzony meg banod, mert en meg Attam a' haz bert es te engemet ky hansz de bizony megh banod [Kv; TJk IV/1. 208]. *1603:* Mikor en Sandor Jstuannal bezelget<ek> vala az Biczak Georg' kapuianal, el erkezek Gergely Menihart es monda Sandor Jstuannak mit probalz te Sandor Jstsuan (!) bennönket [UszT 17/51 Gergely Andras Kornis Janos vram jb-a vall.]. *1604:* mondek neki hogi waj te gaspar bizonj lgen weztel el mind faluyul benwnket [UszT 18/139 Kis Tamasne Rauaj Anazonj vall.]. *1636:* monda Kovházi Kathalin Te ven szákálu szekely eziak heyaba(n) dűlz fulz, mert az migh elek addigh ne(m) ezinalz ot házát [Mv; MvLt 291. 65a]. *1638:* mit keresz te leany es hol jaral, melyre monda eziak Jhon valek [Mv; MvLt 291. 151a]. *1721:* kérdi az egjházfi, te rosz aszony hogj jöhettél gjalog oly mesze … akor mongja az menyeeske nem jüttem gjalog, hane(m) … az oda valo Pap kanczájat el lopták s arra ültetvén ugj hoztak ell edig[a] [Kv; TJk XV/3. 11. – [a]Felekre]. *1758:* kelly Fel te Sátán, mert te nem egyéb va<gy> hanem Sátány (!) [Ecsellő Szb; KvAKt 11]. *1760 k.:* az ket Eocsem Uram eszve veszven azt kialtya az nagyob az kisseb utan var te farka csovallo kis pudli meg tanyitlak [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1775:* Nálunk feleltetett Potsa Dávid Uram … ezt is mondja vala Te leptses miért hordoztok engemet [Kővár Hsz; HSzjP Anna Opra Stephani Lászlo Conjux Col. (40) vall.]. *1794:* En viszont mondék Nekié, mitsoda Kánont tsinálhatnál Nékie Te élhetetlen? [Szászvölgy KK; BK. Bába Vonu (33) dom. bíró vall.]. *1831:* Ezen kérdésemre Te Vonutz, meg forditván elébbeni beszédedet én nekem ezt felelted [Dés; DLt 332. 13]. *1894:* Te! Te elkényeztetett férfiú, azt szereted benne, ha hízelgünk érte neked [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. birtokos jelzőként; ca adjectiv posesiv; als Possesivpronomen: **a.** a tulajdonod; care este în posesiunea ta; dein Eigentum. *1567:* Sophia vxor Antony Nagy iuramento p(ro)testat fassa est … ha Annal az Magiarorzagi azonnal lezen az the marhad El nem weez [Kv; TJk III/1. 120]. – **b.** hozzád tartozó; care aparţine de tine; etw dir gehörend. *1568:* Catharina Magiary Tamasne iur(ata) fassa est, hogy oda Joue Veres Tamasne es azt monda, Myre hogy azt montad hogy ne prize a te fiad a bestie kúrúa tehenet [Kv; TJk III/1. 224]. *1591:* Kúruas beste ne haychj el az en marhamot, mert negied napig ha te ki nem toliod az en lelkemet en kj toliom az te lelkedeth [UszT]. *1597:* Borbely Janosne Catús Asszony … vallya … monda az Leany im mit mútatok kteknek … hat egy holt gyermek, be hyuattak az Daikat … monda az leany nekj: Ihon hjres kurúa ez az te fattyad [Kv; TJk V/1. 133]. *1606:* az te attlad, Antalfi Jstuan, azt az örökseget, el atta wolt, az En attiamnak, antalfi palnok [UszT 20/281]. *1610:* az te fjadnak az eö reze az Jozagbul kj vagyon adúa [UszT 51a]. *1632:* en magamnak mondgja vala hogj Judit Aszony ingien sem ismerte az te Rokonod [Mv; MvLt 290. 75a]. *1637:* Halla(m) eztis szab<o> Giörgjnetül hogi monda Konczne Aszoniomnak hogi az te Aniád sem volt jamborjab az eniemnel [Mv; MvLt 291. 116a]. *1718:* másnap oda menek hat meg ismerém hogy a te Gyermeked [Kv; Told. 2]. – **c.** számodra szervezett; care a fost organizat pentru tine; für dich organisiert. *1869:* látom a násznépét s ebből meg tudtam, hogy a te lakadalmad is olyan mint az enyim[a] [Kv; Pf. – [a]Ti. válás]. – **d.** neked tulajdonított; care a fost atribuit ţie; etw ist dir zugeschrieben. *1598:* az en zegenj vram halalos agiaba … ne(m) mo(n)dotta, vgyan minde(n)

A rövidítések feloldását az SZT eddig megjelent kötetei tartalmazzák. A végleges és teljes rövidítésjegyzéket az utolsó kötetben tesszük közzé.

tellicssegel te Inditasodból s te miattád esett [UszT 13/104]. *1606:* Az te Replicatiod feliol kesco ne legen[a] [UszT 20/326. – [a]Ti. szólani]. *1764:* kiki tegye velem együtt szájára kezét s mondja azt: „Igaz vagy Uram te, és igazak a te ítéletid!" [RettE 163]. *1831:* Láddé Vonutz hogy kerekedik ki a te sok hazugsagad! [Dés; DLt 332. 18]. *1881:* Ma a te leveled után még egyszer elévettem s átolvastam [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz]. – **e.** neked szánt/kivánt; care este rezervat ţie; dir vorbehaltet/reseviert/zugedacht. *1600:* Dancz Mihaly nunc hic in ciuitate Coloswar commorans ... fassus est ... Pal Deak zamara harminczadlot Toth Jstwan ... Mikor megh hantak az barmot ... Zebeny Pal ... monda cochic(m) az te keoniebsegedert lassad the tudod mellik mehet fel az barmok keozzewl s mellik nem hand ky az ky fel nem mehet [Kv; TJk VI/1. 407]. *1663:* én ugyan tied vagyok és bizony te jódért fáradok [TML II, 618 Teleki Mihály Veér Judithoz].

4. ~ *részedre* neked; pentru tine; für dich. *1879:* Kerekes Samuka idáig nem említette verseidet, csak nekem privatim mondta el, hogy gyűjt a te részedre [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. ~ *s tu* pertu; tutuind; sich mit jm duzen. *1708:* Az B: Chac asztalánál B. Urainkat nem beczülven se(m) Ur(am) sem kigjelmed csak te s-tu köszönd el igjal [Kv; ACJk 66].

té szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *s tova* itt és ott; aici şi acolo; hier und dort. *1729:* aztis hallottam Bodola Györne Aszszonyomtól, mikor karát mutogatta nekem Bartok Uram a Csűrbe latván én hogy a ...[a] Buzát testova tartata (!), hogy ebbe az en sertesim is ettenek ugy mint Bodola Györné Bartok Uramcis [Feldoboly Hsz; DobLev. I/ 141. – [a]Itt a szót olv.: Fojás v. Tojás, de mindkettő értelmetlen] * *se ~, se tova* se előre, se hátra, semerre; nici încoace, nici încolo; nirgendshin. *1678:* Kegyelmed tetszése s parancsolatja kivül bizony se té se tová legkissebben is nem mozdulok [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

tea, té 1. ceai; Tee. *1705:* Azután pedig thét iván mindnyájan ... visszamenénk a generál szállására | Másnap pedig még ebéd előtt felmenvén a generálhoz, szintén útban találám, hogy jű vala a vicecolonellusához ... Kihez is bekisírvén a generálist, hát szintén akkor hozának elő egy nagy ibriket, aki volt felvedres, teli thével, és egy falka fingsiát [WIN I, 631]. *1722:* én Cavé, Téh, Rósólis, Nadméz etc accidentiákra ... gondot viseltem [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef kezével].

2. tealevél; frunză de ceai; Teeblätter. *1850 k.:* füszerek, theák, czukkerek csokoládék [Pk 2].

Szk: *hollandiai ~. 1811:* 16 lott Hollandiai thea ... 8 Rf [Kv; Born. F. VIa]. *1847:* 1 Iskatulya Hollándiai Thea [MkG Conscr.] * *muszka ~* orosz tea. *1850 k.:* muszka thea [Pk 2].

tealattad vezetésed alatt; sub conducerea ta; unter deine Leitung. *1710 k.:* Hallottam én és mások sokszor Teleki szájából: Hej Kelemen[a], sohasem volt az ítélőmesterség ilyen persecutióban, mint tealattad; pedig mindennek ő tette [BÖn. 673. – [a]Ti. Mikes].

teamasina teafőző; ceainic; Teemaschine. *1843:* melj Remek munkát az Ns Czéh meljis egy téh masinából álot meg visgálván, és bé vehetőnek találván az Czéh bé állás taxát 30 Rftokat váltoban leis fizete [Kv; ÖCJk].

teásibrik teáskanna; ceainic; Teekanne. **Szk:** *ezüst ~. 1781:* Ezüst théás Ibriket Palothaine Aszszonyomnak [KvRLt IV. 17] * *kínai ~. 1837:* Egy kis Chinai Theás Ibrik [Szentbenedek SzD; Ks 88. 37].

teátrálista színész; actor; Schauspieler. *1824:* a' Német Theatrálisták el foglalván benn a' Nagy Udvarban bizonyos Napokig Quatir házat ... a Censust egyezés mellett ki is fizették [Déva; Ks 106. 44]. *1829:* A' Magyar Theátrálisták egy estvéli Játékbol adtak 278 Rf. 55xr [BLt kv-i dologház nyomt. szám.].

teátrálistáné a színész felesége; soţia actorului; Schauspielers Frau. *1823–1830:* Ez a Jánó József ... ment Kolozsvárra valami gróf Vas úrfiak mellé tanítónak. Ott belészeretett egy teátrálistánéba [FogE 79].

teátrálistaság színészi mesterség; actorie, profesiunea de actor; Schauspielerei als Beruf. *1829:* az Theatrálistaságra való vágyakozás, az magát arra szánt jeles ifiunak, maga jó viselete után(n) idővel, jó becsületet, hasznot, menedéket igérjen [Kv; KvSzLt].

teátráliter színészien; teatral, emfatic; schauspielerisch. *1823–1830:* Ammon majd szóról szóra chártából olvassa, theátráliter ágál és igen spekulatíve prédikál [FogE 239].

teátrum 1. színház; teatru; Theater. *1823–1830:* Kellett ezen teátrumot egy hétnél tovább csinálni s szinte egy hétig lebontani | Ezen bálházból a teátrum s akkorra való ülőszékek ki voltak hordva [FogE 106, 248–9]. *1829:* Ezen első egy pár esztendő alatt a Theatrumból bé folyó jövedelem ... capitálissá válna, melyből azután a társaság, a Theatrum magát, segíttené, soutenérozná [Kv; KvSzLt].

Szk: *nemzeti ~. 1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. – [a]Prágában, 1796-ban].

2. színpad; scenă; Bühne. *1736:* egyszer az urak Kolosvárrá gyűlvén, az páterek comoediát csináltanak, és annak irigyivel hogy az theátrumot oda csinálják, csináltanak egy szint zsendely alá az udvaron [MetTr 426]. *1823–1830:* A teátrum volt épitve a kollégium[a] udvarán, a Poklos utca felől való sor ház eleiben, inkább a Sáros utca felé | Ez igen viális, kedves pap úr volt ... amikor az actusok változtak, fenn a teátrumon az énekes dámájával beszélgetett, enyelgett | a' Kalitzkába tétel igy esett: hogy volt a Theatrumra (!) egy nagy Madár Kalitka, a' Férfiu hasra feküve, a' fejét a' Kalitkában be dugta, az Halgatok felé fordulva, onnan fejét fel tartva, meresztette Szemeit [FogEK 106, 245–6, 267. – [a]A mv-i ref. kollégium].

Szk: *udvari ~. 1823–1830:* A bécsi szabad sereg kedvéért játszottak az udvari teátrumon egy játékot ilyen név alatt: Die Freiwilligen [FogE 259].

3. szinlap; afiş de teatru; Theaterzettel. *1678:* Frangepánnak meg öletésekor az mely Berhárdinus nevű inasa háta megett állott, tegnap hozták ide onnan felyül az katonák, Leszli küldte volna Vürbenhez ordinantiával; bizony szint olyan, mint az Theatrumon képit ki nyomtatták [TML VIII, 224 Teleki Mihály Vajda Lászlóhoz].

4. jelenet; act; Szene. *1710 k.:* de mit mond az Isten maga felőlök Ezek. 32 a 18.-dik verstől fogva végig? Mintegy komédia-vagy tragédiabeli theatrumon vagy scenában írja le őket a koporsókban [BÖn. 1420].

5. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *anatomicum* ~ anatómiai kiállítóterem; sală de anatomie; Ausstellungssaal für Anatomie. *1823–1830:* Ebben a városban[a] nevezetes a tanácsház, az univerzitás épületjei, anatomicum theatrum a praeparatumokkal vagy a spirituszban tartott emberi tagokkal | Melyre nézve anatomicum theatrum, nem különben botanikus kert felállítása iránt is rendelést tettünk, melyre való ügyelet ... a medica facultásra van bízattatva [FogE 231, 233. – [a]Göttingában].

6. ravatal; catafalc; Totenbahre. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg ... Az nyutodeszkán a Theatrumát ugy kel csináltatni, hogy két grádics légyen körös körül, s a Theatrum pedig ne légyen magasab egy asztalnál ... Az Theatrumat ki mint szereti, ugy öltöztetheti, csak a Theatrum fája ki ne lássék [Ks].

7. emelvény; podium; Podium. *1710:* Be is jöve Rákóczi a híres eperjre, és Marusvásárhelyre gyülést hirdetvén, ott nagy pompával a pünkösti királyságra, erdélyi fejedelemségre instellálta magát ... Két rossz jelt observáltanak, akik ott jelen voltanak ... egyiket: mikor megesküttetek, pápista mód szerint gyertyákot gyújtván meg, a gyertya hirtelen magától elalutt, mikor penig a fényes theátrumról lejött, és lóra akart ülni, a süvege fejiből kicsett, ki is csék csakhamar a fejedelemségből [CsH 383. – 1707-re von. felj.].

tebenned 1. a testedben; în corpul tău, în tine; in deinem Körper. *1629:* Bandi Ferencznevel beszelgetve az keöz kert feleöl, hogi monda ez az Meszaros Makai Istvanne ... nem vajt en bennem köniökigh Timar Janos az Monar ... mint te benned [Mv; MvLt 290. 179b]. *1633:* az legeniek azt kialtottak falabu Katanak, hogi ... ha anni hurka(m) uolna az meni jmmar te benned jart, eztendeigh megh erne(m) uelle | hallottam aztis Lazar Martontol, hogi azt mondotta falabu Katanak ... anni hurka jart immar te benned, hogi innet ... az piaczig el erne [Mv; MvLt 290. 137a, 137b].

2. a te személyedben; în persoana ta, în tine; in deiner eigenen Person. *1657:* Ha meg akarsz ölni, az halálban is Tebenned bízunk | Uram ... irgalmasságodat ezer íziglen ígéred a' Tebenned bízóknak [KemIr. 332, 333]. *1667 u.:* Uram en Istenem te benned bízom, est mongya el kgd minden nap, de seretetbwl [GramTr XVIII, 645]. *1761:* Uram ... egyedül Tebenned bízik a mi lelkünk. Ámen [NyIr. 201 Bánffi Farkas álma].

3. az előzményből ismert hn-re von.; referitor la localitatea pomenită anterior; es bezieht sich auf den schon erwähnten Ortsnamen. *1662:* Róma téged megláttalak ... Hogy láttalak, ott hagytalak. Mert tebenned aki lakik, Az jó útról eltávozik [SKr 436].

tébolyagság téboly; demenţă, nebunie; Wahnsinn. *1766:* En ismértem néhai Bentsér Pálné Asz(sz)onyomot ... tudom aztis, hogy Csikban lételben soha ép elmével nem volt házunkhoz sokszor jött, mind beszédgye, mind pedig maga viselése együgyü tébollyagságat mutatta [Csicsó Cs; Ks 92].

tébolygás tévelygés; abatere, rătăcire; Irrgang/Irrglaube. *1653:* Ugyan nem is cselekedte a király azt, hogy a hol a község meg akarta vallását tartani, onnat erővel kiűzte volna a papot, hanem csak azok a kik a sok tébolygásban megszédültek [ETA I, 28 NSz].

tébolygó kóborló, bolyongó; de hoinar/rătăcitor; herumirrend. *1814:* a Testvér Bátyám Márton ... ismét a maga tébolygo periodusáb(an) lévén ... A Taxa le vitele eddig is nagyobbára érette haladott s most is nékem kelle letennem érette [M.gyerőmonostor K; GyL. Varga Pál dom. bíró nyil.].

tébolyodás 1. elmezavar; demenţă, nebunie, alienaţie mintală; Geistesstörung. *1848:* Meg holt Szalos Mártonné Kováts Ersébeth 65 eszt tébolyodásb(an) és reszketőségb(en) [Vista K; RAk 174].

2. beszámithatatlanság; (stare de) inconştienţă; Unanrechenbarkeit. *1816:* Én már látom, hogy mindenből ki fogytam, s annál fogva meg vallom igazán, ezen cselekedetemet, mellyre engem az én bűnőm, 's az azon estvéli részegségemből következett tébolyodásom vitt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

tébolyodott elmezavarodott; dement, nebun, alienat; wahnsinnig. *1761:* Jol ismértem ... Bentser Pálnét Kováts Margith Aszont ... élméjében olly tébollyodott volt ... hogy ... gazdaság folytatására is éppen incapax volt [Medesér U; Ks 20. XIV. 10]. *1777:* egj konkojfalvi Tibojodott Ember Csatlos Pintye kezdett itten ... irtogatni [Resztolcs SzD; JHbK LVIII/28].

tébolyodottul tébolyodott állapotban; în stare demenţială; wahnsinniger Zustand. *1731:* sokat keringet a faluba nyomorultul és tibolyodottul láttam [Szentlélek Hsz; HSzjP Clemens Könczey de Karatna (30) vall.].

tébujéc zsákocska; tăbuieţ, săculeţ; Säcklein. *1836:* Rettegi Sándor Urnak Cseládgyei ... egy Tébujétzban egy vékánnyit hoztak bé Gabonával ... az édgyik Cseléd ... azt a Tébujétzot a Szekérhez ki vitte, és Tőrőkbuzát hozott osztán bé [Kendilóna SzD; RLt Zsimán Silipp (52) vall.].

técsői a Técső (Mm) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Técső/Tecciul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Técső: **1.** Técsőről származó; originar din Técső; aus Técső stammend. **Szn.** *1680:* Maramarosi Teczeői Janos Kovacz [KovCLev. I. 122a–b].

2. Técsőn lakó; din/care locuieşte la Técső; in Técső wohnend. *1670:* Az técsőiek, úgy látom, keménykednek az privilegium mellett; még sem vitték be Husztra azt a Fábián Benedeket [TML V, 273 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

teddegél teszeget; a tot punc/aşeza ...; immer (wiederholt) setzen. *1840:* aprádonként az árusok naprol napra kijjebb teddegelték fedeles asztalaikat [Dés; DLt 784].

teellened ellened; împotriva ta; gegen dich. *1590:* kez vagiok az en tiztessegemeth othalmaszno(m) es megh eorizni mind te ellened, mind egyebek ellenis [UszT]. *1595:* Im hallom mi nemo nagj terhekre engemet kerez, fel peres Zent Kirali georgh vram, Jllen okot adok te ellened[a] [UszT 10/23. – [a]Köv. a vád szöv.]. *1595 u.:* en azban artatlan es wettetlen uagyok walamyuel szokta Jambor tysztessegeth oltalmazny kez uagyok Enys oltalmazny my(n)d te ellened my(n)d mas ellen [UszT].

teelőtted előtted, személyed előtt; în faţa ta; vor dir. *1662:* Menj el, mondd meg a Jeroboámnak, ezt mondja az Izraelnek Jehova Istene, mivelhogy én téged az én népem

közül femagasztaltalak … te pedig … gonoszul cselekedtél mindazokkal, akik teelőtted voltanak stb., annak okáért én veszedelmet hozok Jeroboám házára [SKr 706]. *1663:* Uram … az teelőtted udvarló sok czernyi boldog angyalok és az földnek kerekségében lévő minden te teremtett állatid áldják, dücsőítsék, magasztalják velem együtt az te dücsőséges nevedet az énvelem való jótéteményidért [Kv; KvE 187–8 LJ]. *1881:* Te Ödön! a leveleimet, hallod, ne mutogasd a feleségednek. Bárha szeretem … sőt éppen czért nem akarom, hogy ilyen veszett pongyolában lásson, milyennek én prezentálom e sorokban magam teelőtted [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

teendő I. *mn átv is* **1.** leteendő; care va fi depus; etwas, was ablegt wird/ablegend. *1735:* az mely Fátensek<et> elönkben hivat, azokat mi … examinálván, hitek után téjendő vallásokat Nsgtoknak Kgltcknek igazán meg irnók [F; DobLev. I/158]. *1784:* (A dézmálás) hogy régen ugy volt azt idegen bizonysagokkal meg bizonyitani készek vagyunk, kiket szemellyesen sistálván ki installyuk a Titt. Co(m)-missiotol méltoztassék meg esketni s hitek után téjendő fassiojókot irás(ba) tenni [Torockó; TLev. 4/9. 16a] | requiraltata minket Méltosagos Groff Boros Jenöi Korda Adam Ur cö Excelentiája hogy mennénk el … Bétában … egy néhány bizonjságoknak igaz hitek után téjendő valás tételeknek bé vetelire [Bögöz U; IB]. *1805:* az … vallokot … esketnök meg és hűtök után téendő Vallomásokott a kérdések szerént kérdeznök meg és téendő Vallamásokot irnok (!) [T; Born. XVI. 14]. *1816:* a' Tisztséghez vagy a' V. Ispány Urhoz tějendő Relatoriájába tegye bele a' Ttes Ur, hogy legjobbnak láttya, ha ezek a' Deliquensek[a] meg tsapatnak [Győrssztkirály TA; TLt 1215 Mezei János kezével. – [a]A szökésgyanús jb-ok]. *1820:* Tőtősi Ferentz Urnak … mondása kébzeletem szerént tsak azon okbol esett hogy engemet a Bároné ellen téjendő vallamásra inkább fel buzditson [Aranyosrákos TA; JF 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.]. *1834:* előnkbe meg hivutt Tanuknak hitek után teendő vallomásokot … bé vévén Törvényes Conscriptiot vigyünk végben [Hsz; BetLt 1]. *1844:* meg jelentűnk … Gagyba … – az … elönkbe idezteteett egy nehány Tanuknak Hitek után téendő Vallás tételeiknek Törvényes bé vételire [Gagy U; Pf].

2. felteendő; care se va pune; etwas, was (hinauf-/hoch-)gestellt/gelegt wird/hinaufgestellend. *1838:* Honyaly kötő gerendák (Sprengband) a hid meg gyengűlt részének meg erösítésére tejendő ujj párnafák (Ernsbaum) fel kötésére 20 Darab [Dés; DLt 794].

3. megteendő; care va fi făcut; etwas, was getan wird/etwas zu tun/tuend. *1741:* (A) Punctumokra tejendő Resolutionak exaperalására denomináltatnak 's authoráltatnak[a] … atyánkfiai ö kglmek [Dés; Jk 547a. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1763:* az ellenkező rész … itt állván a' magunk világositására téjendő mérést ellenzi [M.forró AF; JHb XXVIII/47]. *1770 k.:* Instantiánkra böltsen tejendő resolutioját alázatason el várjuk a' Méltoságos Familiának [Torockó; TLev. 9/14]. *1776:* Meg latván … Szilágyi Sándor Uram, hogy a Nagy-Laki és Káptalani Őrőgök most az ö kigyelme birodalmában levő hellyre, és kaszállora réá mentenek … hogy recedallyanak … letett hitek után tejendő mutagatasokban, és világositásokban impediálta [Fejér m.; DobLev. II/477. 1b Kövesdi Boër Pál hites assz. kezével]. *1839:* Várja el a' Kérelmes a' Felperes által teéndö elölépéseket: mire ezennel a' mái napon ezen Szék által a praetendens Számado Kérelem Levelére indorsált Válaszszában fel-is szolittotott – hogy ezennel szolyon a' dologhoz [Dob.; Somb. II]. *1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha … mekkora engedelmességgel, őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam, s ebből ki indulva aztot is remélvén, hogy ez után is ugyan aztott teendő lészen … sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

4. ráforditandó; care se va cheltui/investi pentru …; etwas, was aufgewendet wird/aufwendend. *1792:* En azon dürützkölö épittetésének ellene nem mondok, ha meg edgyezhetem Eö Exjával, épittesse fel maga költségén … s az után az rája teendő költséget … az bévévendő haszonbol vegye ki [Ádámos KK; JHb XIX/34]. *1801:* Sombori Elek Urnak is, mind ez mai naptol fogva tejendö mindennémü költségeit meg forditani magunkat kötelezzük [M.zsombor K; Somb. II]. *1803:* a perre téjendö költség és fárodság Tiszt. Professor Benkö Ferentz Ur(na)k, feleségének, vagy Maradékainak, minden további perlekedés nélkül meg forditassek [Ne; DobLev. IV/873. 1b]. *1813:* Tessék azért a Mlgs Aszszonynak az irt 8ad napra, akár holott tartando Papi Partialis Sz. Székre meg jelenni, mivel az Exp(one)ns Groff ő nsága, akár jelenik meg a Mlgs Aszszony, akár nem, el fogja kezdeni, és fojtatni, Törvényes válo perét a Mlgs Aszszony ellen, e mellett tejendő költségeiről és fáradságarol is protestal [Kük.; IB instr.]. *1815:* A' kortsomára tejendő Esztendei egész költségnek Öszvesége 71 Rf [O.nemegye BN; Ks 77/19. 394]. *1830:* A Protectusnak szenvedett fájdalmát, és az ezutanis tejéndő költségeket … kéri alázatoson a Protegens Fellperes Ur legitimaltattni [Ne; DobLev. V/1165. 1b]. *1832:* az N(e)m(e)s Czéh kebeléből két Mester emberek-is rendeltessenek-ki, kiknek-is Rajz meg készittéséiglen téendö töbszöri fáradságai közzül tsak egyszeri fáradságáért tartozzék a' Remekező Ifju égynek-égynek előre 30 ~ Harmintz krájtzárokat czüst-pénzben fizetni [Kv; ÖCLev.].

5. adandó; care se va da …; ertwas, was gegeben wird/etwas zu geben/gebend. *1768:* Kolosvári Bir. Tit. Pataki István Urammal Városi meg esketö és történt bajok iránt tejendö reflexioja végett discretioba adtam Saj Nro 2 [K; DobLev. II/390. 13b]. *1776:* egy néhány Őrőgökkel a … Hellynek színére ki mennénk, és az elönkben adando kérdésekre tejendő feleletekről és vallásakrol, tennénk hiteles relatiot [Fejér m.; DobLev. II/477. 1a]. *1791:* azon Iszágoknak elsö fele részében Ispányságot viselt Titt Szakmári Janos Urra nézve is … a' bé adott számadásábol ki tett Difficultasokra tejendö feleletje iránt hasonlo reflexio tétetik [Kv; SRE 277]. *1800:* öszve gyült Verös Kovátsi Társaságunk az böltsebben tejendö intézését és ennek szorossan tejendö meg tartása iránt téjendö Commissiojat midön egész bizodalommal Várnok vagyunk … engedelmes kész szolgai [Torockó; TLev. 9/31]. *1804:* alázatos Kéréseinkre téendö Kegyes Válosszát bizodalmoson el várva, maradtunk Nagyságodnak és a' Mlgs Familiának alázatos szolgái[a] … azon Hét Panaszlo Bányák Képében [Torockó; TLev. 7/11. – [a]Köv. négy név].

6. folytatandó; care se va face (şi în continuare); etwas, was weitergemacht wird/etwas zu weitermachen/weitermachend. *1730:* Tetzett a Supr(emum) Consistoriumnak azon Kolosvári Reformata Ecclesiában és Collegiumban téendö Generalis Visitatiorol valo Determinatiot ob augustiam Temporis a mostani alkalmatosságrol differálni [KvRLt X. A. 39a]. *1769:* Méltoztatván a Mlgös Királlyi Gubernium … parantsolni arról, hogy ezen esztendöben

szükseges képpen téjendő Campamentumra nézve a Naturalék(na)k minden Falukban léjendő egybe gyüjtese iránt illö és szükséges rendeléseket tennénk [UszLt XIII/97]. *1779:* az … Urnak eddigis tett, s ezutánnis téjendő fáradazásit Compensálhassuk mivel eddig mélto képpen recognitionkat nem tehettük [Mv; DobLev. III/529. 1a].

7. elvégzendő; de efectuat/executat; etwas zu vollenden/vollendend. *1782:* többé nem szenvedhettyük Jobbágyainknak Vakmerösegeket, a kik … Hatarainkbol meg gazdagodván, s a minékünk téjendö szolgálat miatt, elég idejek lévén minden eszeket, kedveket, Tehetségeket arra forditották, hogy mi ellenünk rugodazzanak [Torockó; TLev. 4/6]. *1784:* az Jnstans … ennek utánna magát az Nemességgel edgyüt tejendő szolgálatbol ki ne vonja [DobLev. III/587 gub.]. *1792:* Eö Exja a maga hason fele részére téjendö épittést magának reservállja [Kük.; JHb XIX/34]. *1803:* (A) szekerrel téendő so vitel árra minden kö söért egy mertföldni helyre … egy fel krajtzárral neveltetett [T; TLt 535]. *1847:* Esztendönként Tejendö Uri Szolgálat [Dés; DLt 6]. *1855:* (A) Makfalvi Joszágban tartozott és tartozhatott curialisták, s illetöleg zsellérek, 's általuk lett és tejendö szolgálatok [Mv; DLev. 5].

8. meghatározandó; care se va fixa/stabili; etwas, was bestimmt wird/bestimmend. *1830:* Málnási Bartok Ádám Urat … az Isztinapataka nevezetü helyen … lévö Földgye barázdájának léjendö kijártatására téjendö naposztatás veget … kerestettem volna [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163].

9. kirovandó; care se va scădea; etwas zu auswerfen/auswerfend. *1817:* minden oljan Vásárba botsattando öss Joknak a meljek minket Concernálhotnak meg Vételétöl Solemniter el tiltunk mindeneket pénzeknek és a vejendö vagyonakra tejendö minden Melioratiok árra el vesztese alott [Nc; DobLev. V/1009. 1b].

10. gyakorlandó; care se va face; etwas, was gemacht wird. *1850 k.:* véllem téendö kegyességiért pénz vagy munkabéli interesre magom nem tsak ajánlom hanem Contractizalom is magam [Szászújös SzD; TSb 35].

11. *pénzzé* ~ eladandó; care urmează să fie vîndut; etwas wird verkauft/verkaufend. *1866:* a gabona pénzé teendö s circulus utján hova hamarább h esperes urhoz küldendö [M.gyerömonostor K; RHAk 13 esp-i kl kiv.].

II. *fn* **1.** elvégzendö dolog, munka; lucru de făcut, muncă; etwas zu tun/eine Arbeit, die man machen soll. *1843:* A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén, s annak folytában a szükségesnek talált rendeléseket s egyéb teendöket a fennírtak szerént megtévén, jegyzökönyvét a következendökben véli bérekesztendönek [VKp 121]. *1847:* Második teendö lesz annak[a] meg aszusitása [Csekelaka AF; KCsl 13 Kemény Dénes kezével. – [a]A bornak]. *1850:* a papok teendöi közzé tartozik … össze irni azon Kisdedeknek neveket, kikbe … a himlö bé nem oltatott | a Lelkészek, Cántor(ok) és egyházi szolgák … a köz és községi terhek alol fel-mentetnek, s a helyi Elöljároknak kötelességekké tétetik e tekintetben haladéktalanul intézkedni: ellenkezö esetben a politicai hatoságok téendöje … segitségül fel lépni [Nagykapus K; RAk 4, 5 esp. kl]. *1861:* Február 13 án Rendes Canonica Visitatio, a' környüllállások hatalma miatt nem tartatik, hanem azért a' Szokott teendöket meg kell tenni [M.bikal K; RAk]. *1868:* képzelheted, mennyi teendöm volt, a gyermekek visgaja s az enyém is körmöm hegyén lévén [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

2. vmire leteendö költség; care se va cheltui pe ceva; ablegende Ausgabe/Kosten. *1843:* Királyi Arenda 's más közbe jöhetö Rovatal terhe (: az Insurrectiora tejendöt kivéve :) … a' Haszonbérlön fenecklik [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

3. *vminek eleget* ~ vmi szerint cselekedő; îndeplinind ceva; etwas erfüllend tun/einer Sache entsprechend tun. *1849:* mű azomban ki rendeltetésünknél fogva, kötelessègünknek eleget téendök, folyo 1849ik év Juliussa 26án felvettük magunk mellé … alább elö sorolando Bízonyságokat[a] [Szu; Borb. II. – [a]Köv. a nevek fels.].

teéretted miattad, érted; din cauza ta, pentru tine; deinetwegen. *1583:* Az kowach Legenys … monda Menny el bestíe lelek kwrwa ne hiteltessenek te eretted [Kv; TJk IV/1. 156]. *1617:* Bareza Gergelne … mondotta az vranak … En Gyeorgyteol[a] soha el nem szakadok te ereted [Mv; MvLt 290. 28a. – [a]A szeretöjétöl]. *1704:* Reformata religio, temiattad halok meg, Úr Jézus Christus, teéretted halok meg [WIN I, 185]. *1882:* Én ugyan tisztelem Aradot is, meg a Kölcsey Egyesületet is … ha mégis megígérem, hogy egyszer leküldök egy kis rajzot felolvasni, az nem a fentebbi tiszteletre és rajongásra méltó dolgokért történik meg, hanem teéretted [PLev. 97 Petelei István Márki Sándorhoz].

tefelöled 1. rólad; despre tine; von dir/über dich. *1620:* Tefelöled penig megvolt az hír, hogy az székelység között tenáladnál nagyubb úr nincsen [BTN[2] 391]. *1661:* Felségem, tudósíts mindenekrül, kiváltképpen egészségedrül és magad állapotjárúl, mert énnekem nincsen egyéb kivánságom, mint hogy te felöled hallhassak jó hírt [TML II, 16 Teleki Mihály Veér Judithoz].

2. tőled; de la tine; von dir. *1586:* Nyrelt Ianos iuratus Senator Vallia … fizetesert zabaditak megh Igiarto Georgy Sala Imrehel az Azzont aky foghwa vala[a]. Igyarto Georgy ez dologtol fęlwęn hozzam Ieot tegnap eleót es valtigh bezellet vele(m) feleolle, De en zemebeis megh monda(m), hogy en ezt te feleolled megh Ne(m) tagadhatom [Kv; TJk IV/1. 586. – [a]Boszorkányság vétkéért].

3. veled kapcsolatos; în legătură cu tine, în privința ta; etwas hat mit dir zu tun. *1710:* Ez-e a mi tefelöled való reménségünknek vége? [CsH 140].

tefelséged felséged; înălțimea voastră; Eure Majestät. *1555 k.:* the felseged lewelebewl Nylwabban Megh Ertettewk az my dolgwnk Myben alyon | azyrt … kewnyergewnk te felsygednek alazatoson [LLt]. *1561:* My cereny gaspar es zalay gaspar kechety menihart Agywk emlekezetre ez my leuelcunknek rendyben hogy hozak mynekunk az felseged paroncholattyat az Bezterecey Wraim Eyben nekunk paroncbol vala te felseged hogy my eli menek (!) es be hyuatnok az hataros zomzedokat[a] [BesztLt 21. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1566:* The felseged alazatos hywey Egez Zekelsegbely Feo nep | kegyes adományat felsegednek az hatalmas Isten ezer keppen hasznoson meg fyzeti te felsegednek [SzO II, 191, 207 egy-i végzés].

tefter nyilvántartási lajstrom/napló; tefter, registru (de evidență); Register, Evidenz. *1614:* Az három esztendö után az Murát császár idejebéli tefter szerént az adót épen, ajándékkal együtt adjátok meg [BTN[2] 75]. *1618:* Azt az Kamuti uram ulufejét[a] immár sokszor kerestettem én magam a Császár tefterébe és nem találhatták meg [BTN[2] 98. – [a]Értsd: zsold, járandóság]. *1664:* Az határjáró törökök 19. praesentis

expediáltattak, Váraddá, mennek, de azt írja Baló, az váradiak azt sollicitálják, még az Piri pasa tefterjében az mit felírtak is, többet kivánjanak; az az Piri pasa is velek van [TML III, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* minket is kapikihaja urammal behivatván, így kezdé el[a] beszédit: »Miérthogy az erdélyi király ezeknek az Ocsák agáknak teffter szerént adatott negyvenkilencz falujokat nem engedi bírni? ...« [TML V, 344 Baló László Teleki Mihályhoz. – [a]A fővezér]. *1671:* 21. Maji estve izen ki az kihajától s az csauz basától, hogy az követek írják meg sietséggel az erdélyi fejedelemnek s az országnak, hogy írják meg akaratjokat: engedik-e a tefterben beírt falukat az jenei vitézeknek engedni vagy nem? [TML V, 535 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból] | Tűri uram ... azt mondotta, hogy az kik fel vadnak az tefterben írva, abban el nem engednek [TML V, 636 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Nekünk úgy tetszik, hogy az mely Piri pasa istentelen tefftere miatt számtalan bajoskodásink voltanak ez óráig országúl, Kegyelmeteknek most annak invalidálására jó út nyittatott [TML VI, 12 a fej. Teleki Mihályhoz] | Immáron az vezér ő nagysága megparancsolta, hogy az teftereket fel hányják mind, mint, hogy regestrálta Piri passa azokat az vármegyéket és mennyi számú faluk és azoknak adójok esztendő által mennyire megyen | az Piri passa tefterit soha el nem bontják [TML VI, 181, 182 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1674:* Ez az váradi pasa követe új adó dolgábúl jütt és hogy még háromezer házrúl nem adóznak az erdélyi öt vármegyékrúl az tefter szerint, azért igazítsam el [TML VI, 582 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Vö. a *defter* címszóval.

tefterdár számadó; tefterdar, cefterdar, persoană care strînge dării; Rechnungsleger. *1619:* Minthogy szénapénzemet ez esztendőn csak egyet sem adtak, azt is azelőtt kétszer parancsolta meg az tefterdárnak, hogy megadja, s amaz hogy ugyan meg nem adta, az beszéd után szólék önagyságának, hogy adatná meg [BTN 243–4]. *1630:* Azmiképpen külön együtt lévén az tihája és cancellarius, secretarius, Maharem pasa, tefte<r>dar és Izmael csausz, azmikor igen erős pirongatással fogának szembe, hogy mi dolog, hogy csak annyi ajándékot hoztam én [BTN[2] 435]. *1681:* Logophet ur ... vété tegnap szememre ... hogy van az a mit Budai neki mond, hogy nagyságod és én a tephtedar pasához elmentünk még Konstantinápolyban, a Zolyomi uram praevendájának felét kértük magunknak, de szégyent vallottunk [TMÁO VI, 123 Paskó Kristóf Csáki Lászlóhoz Drinápolyból].

téged, tégedet pe tine; dich. *1544:* Istrigi Symon ezth montha, twdod azth Jo hwgom hogy az my tegedeth Illeteth wona az Jozagbol, En tegedeth myndenbeol meg elegithetelek [Szászzsombor SzD; MNy XXXVI, 52]. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból]. *1591:* tigedet fel peres uaida gergeli tiged Jgien ruton zidot hamissan oztottal ria kertet [UszT]. *1604:* mykor en tegedet Certificaltalak az meg veteltcol akkor kellet volna engem teoruenj zerint ki tartanod belcolle [UszT 18/29]. *1625:* azon öreöksegh ... ez okon sem illet tegedet hogy Orban Andras az ö attiual eggwt Orban Simonal kettzer hazasitott kj Jegj ruhaual tiztessegesc(n) [UszT 72c]. *1638:* felesegem teged az I(sten)reh tarto lelke(m)re kellek (!) hog az Jánkot Aszonio(m) Ania(m)tul el nevedd, hanem Aszonio(m) Ania(m) tanittassa giurkoual egiüt mikor arravalo leszen [Cege SzD; WassLt Vass György test. St. Mogiorokereki pastor kézírásával]. *1639:* ki hozak az legentt, s hogy hozzak vala melleslegh alla Szekely Istua(n) az legeny melle s monda ... mond megh igazan, hogj ki ieztet el tegedet innet, s ugj monda hogy cötet Danit Istua(n) s Albert Kovacz Jeztettek el [Mv; MvLt 291. 175b]. *1687:* megh adgja az I(ste)n már ne(m) sokára hogj bé takargathacz Edesem, ugj énis tegedet [Nagybánya; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1741:* eö Nga ... admonialtat tégedet ... Hogy Dali Istvan nevű Jobbagyátol Concambiáltat ... a Maros vize mellet egy darab szánto földet [Hodák MT; Ks 14. XXXVI. 15]. *1788:* kedves Feleségem a Hugoim kedves Hugom Aszszont és tégedet mindnyajon tisztelnek [Szalárdalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Ikt. Bethlen Sámuelhez]. *1831:* Civis Fülöp Sámuel ... igy felele: majd eljö az idö, meg fésüllek én tégedet [Kvh; HSzjP Fülöp Sámuel civis vall.]. *1851:* sokat emleget Trési Néni tegedet hogy nem láthatod kitsi Pákei Titit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1896:* E bevezetés után irom meg, hogy neked az októberi gyűléssel lesz bajod, ha érdemesnek látod, hogy fáradj érette. Nem tégedet személyesen gyötörlek, hogy valamit írj, csak fáradj érette [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tégely (vegyi műveletek elvégzésére szolgáló) tűzálló edény; creuzet; Tiegel. *1558 k.:* ted az rezed az tegelben es Mikor meg oluadoth volna az rez ves 1 libra rezhez 1 uncia por (!) | Meg töltod az tegelth es tapazd be Jol es, hogy az tegelbe, tapaztaltatoth agy öneke elözör lassu tweth | Mikor az közönseges aranyat az tegelben ... fel keuerick az fenekeröl [Nsz; MKsz 1896. 281, 284, 300]. *1569:* vachy Peter ... vgy zerzette az artikulusokat ... hogy az tegeleket Meg ne meriem törny ö hyre nelkwl [Nsz; MKsz 1896. 371–2].

teget tegez; a tutui; duzen. *1761:* az I(netus) meg támadott, tegetett, Fülesnek diffamalt [Illyefalva Hsz; HSzjP]. *1775:* Sokszor hallottam a szájából az Aszszonynak, hogj tégette, czigányozta az Urát [Szárazpatak Hsz; HSzjP Maria Pótsa Bodo (45) vall.]. *1783:* Szakáts Janos Tot István ö kglmét Tegette, és Tot István részeges mondotta: Hát te vagyok én? [Szökefva KK; Ks 92].

tegez 1. nyílvesszők számára való, hordozható tok, puzdra; tolbă (de săgeți); (Pfeil)Köcher. *1586:* Janos deak (vallia) ... egy Izbe el zalaztak ez fogoly olahot de esmegh megh ragadak es oztan en keoteozem megh. Az tegzetis el veóm teolle [Kv; TJk IV/1. 561]. *1617:* halgas merth a tegez is az nylakkal eggyut el vezet az en ladambol [Kovászna; HSzjP]. *1619:* Az mikor giwlekezni kezdenek az latrok, Repafaluan az en Vömnek Gledeni Boczkan Janos zolgaianak tegze kez ya volt, az Repafalui hataron kezdik teolle kerni ... hogy oda nem atta agion vertek ot, es mind tegzet kezyat zekerczeiet el uóttek [Torda; TJkT I. 113]. *1625:* hozuan be co felge kengyelfutoja egy tegzet arra czinaltattunk egy bagaria couedzeot tt. f. –/65 [Kv; Szám. 9/XXVII]. *1666:* az török császár az moldovai vajdának lovat, kardot és tegzet küldött volna a végre, hogy személye szerint felüljön az tatár ellen [TML III, 558 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1673:* Kétt bokor kéz iy, Tegzestöl [Fog.; Utl]. *1677:* Urokat fegyvereckel szolgálo embereken, latrok kergetésére, vagy megfogattaknak örzésére, keresésére menö embereken kivül, egyéb rendbéli Oláhság puskával, tegezzel, kardal, pallos-

sal, csákánnyal, dárdával, és egyéb fegyvereckel járni ne mérészellyen [AC 234]. *1714:* Viola szin barsonnjal boritott Tegéz, felsö részén arany s czüst skofium viragokkal s figurakkal ekesitett [AH 51]. *1752:* Egy nyil tarka tegzivel nyil fáival együt [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

2. tegezgyártó; persoană care face tolbă de săgeți; jd, der/die Pfeilköcher herstellt. **Szn.** *1453:* Emericus Thegez | Tegez pal | Thegez Estyan [Kv; TT 1882. 531, 533, 534].

tegezgyártó tegezkészítő; persoană care face tolbă de săgeți; jd, der/die Pfeilköcher herstellt. **Szn.** *1488:* Thegezgyartho [Kv; Dica V, 320].

tegezpuzdra nyíltok; tolbă (de săgeți); Pfeilköcher. *1638:* Vagjon azon allason … egj regi rosz hitvan tegezpuszdra, kez jjastol es 9 njlaval eggik vasas [A.porumbák F; UF I, 658].

tégla I. *fn* **1.** cărămidă; Ziegel. *1568:* erre viselj gondot, hogy az teglak között az garasokat vgy rakiad, hogy suspiriomot vehessen közzwllök [Nsz; MKsz 1896, 354–5]. *1570:* Zoltam wala az tegla felól wram w. N. akarattjabol, az teglat lattuk, de Nem Jllik az teobh teglawal eözwe [Nagysajó BN; BesztLt 65 Chywy Lukach Sayoy vdvarbyro Casparus szwch beszt-i bíróhoz]. *1574:* Bor Ianosne … vallia … Borbel Ianosne hitta Be az albert deak hazahoz latta hogi ky astak egi fazakat az feoldběl … harom darab wy tegla es valamy geokerek hwlotak ky beleole [Kv; TJk III/3. 369b]. *1594:* egi Leüo Lûkatt Chynalltag az Tornyon, azt hogi Megh bolttoztag vettem Ezekhoz Teglatt Teglas antaltol 500 Teglat [Kv; Szám. 6/VIII. 129 Casp. Semel sp kezével]. *1623:* Jeóucó Eztendeb(en) míkor az Bastiatt Rakny fogiak … kezen legyen mind keoue teglaya meze [BGU]. *1756:* a Tüzhely Teglabol raköt oszlopokra, vagjis Lábakra rakatott [Branyicska H; JHb LXX/2. 19]. *1852:* Az Udvarháznál fogyatkozik két kö gomb, és a' szegeletnél egy pár Téglais hiányzik [Backamadaras MT; CsS].

Szk: ~ *égetni. 1836:* Sem a regi sem az idei vágando Nádát eladni vagy el traficálni nem szabad mivel a Tegla egetni van szánva [M.csapó KK; Berz. 21] * *~t hány* téglát vet. *1760:* elégszer gázoltam azon bé follyó vizen keresztül mikor a Piatzra mentem … én magam soszor (!) hántam követ, téglát (: ugy másokis :) léptsönek, mikor azon elmentem [Mv; Told. 15. 44] * *~t vet(tet). 1672:* En Meeg harmadyk Eztendeoben vetettem vala ott valamy teglakat [Zsombor K; BesztLt 3602]. *1780:* Ez naptól fogva pedig senkinek vetni téglát, cserepet nem lesz szabad az nemes faluhíre nélkül [Taploca Cs; RSzF 290]. *1833:* ha … valaki Kereskedés véget vetne vagy vettetne itt Téglát, az adjon a Nemes Városnak Tizből égygyet [Dés; DLt 904/831] * *apró ~. 1717:* az idéji még igen apro Téglát a hetén az essös üdö myán nem véthetének ha az üdö fel ály egy hét alat lészen egy kéménczére valo [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] * *égetetlen* ~ vályogtégla. *1656:* vagjon egi hoszu tegla szarozto … leczes szin, meli alat vagjon 3 rakasokban egetettlen tegla, nro. 13. 000 [UF II, 157]. *1761:* Egetetlen téglából épitett, és mészszel bé vakolt … Istáló [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 198]. *1804:* 'A Czigányok mellett lévö Major ház … vagyon égetetlen Tèglàkbol épitve [Ne; DobLev. IV/876] * *égett ~. 1637:* Vagyon eget tegla. nro 4000 [UF I, 426] * *feles ~. 1761:* Nehai Mltgs Generalis vr eo Naga ez elött hat vagj hét esztendökkel vettett (!) volt feles téglákot, melyek mostannis szalma fedél alatt négy katlanb(an) integre extálnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 43]. *1792:* Téglát a mennyit vetettünk, azt fel dolgozták, a hátra lévö munkára is feles tégla kell [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * *nyers* ~ kiégetetlen tégla. *1637:* Uagyon fa labakra epittett kett tegla szin … eggykben vagyon egy teglaegeteö katlan Az masik alatt nyers teglakott szoktak szarraztani [UF I, 426] * *öreg* ~ nagy tégla. *1656:* Az pincze mindenütt erös bolthasos, ket eoregh teglabol rakott kö lab bene [Fog.; UF II, 116]. *1692:* 3 Ház … sütö haznak hivatik … vagyon ebben egy öreg teglabol ki rakot sütö kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] * *rakni való ~. 1679:* Az vastagab vagi rakni valo tégla no 2856 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.] * *veres ~. 1699:* vagyon ket haz között Kö Konyha … a Sipia … véres teglabol rakot [Boroskrakkó AF; BfN VI] * *vetett ~. 1647:* Az Czürön kiuül az patak mellet vagjon egi husz ölnj tegla vetö szin ujonnan eppittetett; az alat mostis vagion vetet tegla [Marosillye H; VLt 55. 5415].

2. padló/utca burkolására használt tégla; cărămidă; Backstein fürs Pflaster/für den Fußboden. *1652:* Padimentoma teglabol valo oh fel törödözöt [Görgény MT; BGU]. *1656:* Ezen hazbanis similiter egi kivül fütteö zeöld mazas kalihas kemencze az allia teglaual rakott [UF II, 138]. *1681:* Az Sütö ház gerendas, deszka padlasos, Teglabol valo padimentuma ighen megh bomladozott [Vh; VhU 555]. *1694:* ezen Ket Haznak … az allyok … Teglakkal padimentumoztattak meg [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1699:* az Ebedlö Palotában … ezen háznak padimentoma téglából való jó [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lev.]. *1755:* Tégla Az kapu felett valo Házaknak … pádimentumozására … ment fel 3400 [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.]. *1803:* a' Templom … Pávimentumozása téglából [Dicsösztmárton; UnVJk 105] | Sikátorja és Piattza a' Templom(na)k téglából rakatott ki [Nyomát MT; UnVJk 287]. *1807:* vagyon édgy Sütö Ház Téglával ki pávimentomozva | égy Gabonás … Fenyö Dészkával padolva, és Téglával pávimentomozva [Szentmargita SzD; Ks 76/56 conscr. 6]. *1850:* a sütö ház … ebbe van egy jo sütö kementze a pádimentuma tégla [Gyéresztkirály TA; DE 5].

Szk: *égetett ~. 1694:* Jnnet az elebb meg irt bóltb(a) viszsza menvé(n) … Ennek is pavimentuma egetett teglakbol rakott [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] * *égett ~. 1694:* Az elébb emlitett Pitvar(na)k Pavimentuma egett teglakbol meg rakott [Borberek AF; BfR] * *hatszegeletü ~. 1761:* Ezen palota … hat szegeletü ép téglákkal pavimentumoztatott [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 202] * *pádimentomnak való ~. 1679:* az mint observaltak az le hordaskor Circit(er) lehete. Az Padimentom(na)k valo vekony Tegla No. 3570 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.] * *vékony ~ → pádimentomnak való ~.*

3. *átv* építőelem; element de constructie; Bauelement. *1879:* Öreg! Hidd el nekem, hogy Tolnai az összegyüjtött téglából, malterból és fövényböl lépcsöt rak – lépcsöt egyetemi tanságra [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. téglavetésre alkalmas hely; loc de făcut cărămizi; für Ziegelstreichen geeigneter Ort. **Hn.** *1788:* a Tégláknál (sz) [Cikmántor KK; EHA]. *1822:* a' Téglánál [Torda; TVLt Közig. ir. 631]. *1839:* A Tégláknál lévö Kiss Tanorok (k) [Búzásbocsárd AF; EHA]. *1841:* a téglák cránt (Alör felé) [Dés; EHA].

II. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: **1.** ~ *vastagságú* vhány tégla méretének megfelelő; de grosimea unei cărămizi; so groß wie eine Menge Ziegel. *1793:* a' hátulso Házat égy tégla vastagságu fallal el

rekesztettük, Tüzhellycket tsináltunk, s kifejéritettük [Kv; Pk 2].

2. agyagos; argilos; tonig, lehmig | téglavetésre alkalmas; de făcut cărămizi; für Ziegelstreichen geeigneter. **Hn.** *1447:* theglavurem [MNy XI, 84]. *1653:* Nagy Tegla uczában [Gyf; Told. 1a] | Nagy Tegla uczában [Gyf; EHA]. *1682:* Tégla útszában (ház) [Gyf; EHA]. *1758:* A Tegla Domb oldalában az ördög szántásban (k) [Bh; EHA]. *1761:* a' Tégla Domb [Marosbogát TA; EHA]. *1766:* a Tegla gödörnél [Nagyfalu Sz; EHA]. *1772:* Tégla mezönis [Told. 5a].

téglacserép agyagcserép, tetőcserép; tiglă (de argilă); Dachziegel (aus Lehm). *1726:* adtam 2500 tégla cserépért, az kis capellára Conrad Maur pallirnak ... fl: hg: 17 d: 50 [Kv; Ks 25. LIII. 4].

téglacsinálás téglavetés; formare manuală a cărămizilor; Ziegelstreichen. *1572:* az kegelmed lewelere ... az tegla vetewk dolga felewl ... walazomjs Jewe ew Nagysagatol ... hogy az harom tegla vetew kyk az vrwnk ew Nagysaga penzet fel vetek meg maragyanak es az tegla cynalasba zorgalmatossok legenek, mert mynden haladek nelkwl el akarya az hazakat kezyteny ez nyaron [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vywary Vdwar byro Dawn gergely Bezterchey few Byronak].

téglacsináló téglavető; cărămidar; Ziegelstreicher. *1570:* Az Tegla chinalo kewansagat eo kegek Erchek megh es eo k. visellic gongyath [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1594:* Az tegla chynalonak fyzette(m) Tyz Ezer teglatol ... f 12 d 50 [Kv; Szám. 6/V. 48].

téglacsűr téglavető hely; cărămidărie; Ziegelei/Streichplatz. *1598:* Hogi egi ember az tegla chwrnel az teglakat oluasta es az zekerekre rakattatta attunk f – /5 [Kv; Szám. 7/XVI. 36]. *1621:* Zaz Teglat veottwnk fl. 2. – Mellict kett louú Zekeressel hordattu(n)k fel az Czinterembe az Tegla Czürteol Harom uttal hozta fel ... d 24 [Kv; Szám. 15b/IV. 20]. *1641:* Toluaj Mihály c. j. e. fassus est: ... Erszényes Mihálynétul hallották némelyek ... hogy ő látta volna az téglacsűrnél, hogy az Lakatos Jeremiás inasa megtette volna neki[a] [Mv; MvLt 291. 274b–277b. – [a]Varga Jánosnénak]. *1648:* Az falu felett egy liszt eorlö malom. Tegla czwris ezen fellywl [Kere F; UF I, 853]. *1705:* Ma jó reggel a kurucok ide Szeben alá csapván, marhákat, juhokat, akiket künn találtanak egész a téglacsűrig, aki itt nem messze van, azt mind elhajtották [WIN I, 412].

Hn. *1693:* Az Tegla Csürnél (sz) [Ne; DobLev. I/37]. *1704:* a Téglacsür felé [Kv; KvE 291 SzF]. *1744:* az Tegla Csür fele [Mv; Told. 27]. *1748:* A Tégla Csür két Dombja közot (sz) [Koronka MT; EHA]. *1751:* a' Tegla Csürnél [Mv; EHA]. *1754:* a' Tégla Csürre járó ut [Görgénysztimre MT; EHA]. *1767:* A Tégla Csűrön fejüll (sz) [Feketelak SzD; EHA]. *1808:* a Tégla Csűrhöz [Szárhegy Cs; RSzF 162]. *1823:* A Tégla Csűrnél (k) [M.bece AF; EHA].

tégladarab téglakocka; (bucată de) cărămidă; Ziegelstück/-würfel. *1648:* Az veginel[a] egy rakas reghi tegla darabok [Kere F; UF I, 847. – [a]A kúriának].

téglaégetés téglakiégetés; ardere de cărămizi; Ziegelbrennen. *1812:* 3. a Tégla egetéshez kezdettek a Cziganyak [Mezőmadaras MT; MVJk].

téglaégető I. *mn* téglaégetésre való/használt; pentru/de ars cărămizi; fürs Ziegelbrennen (benützt). **Hn.** *1761:* Tégla égető helly ... a Patak Szegire [Marosbogát TA; EHA].

Szk: ~ *katlan. 1637:* Uagyon fa labakra epittett kett tegla szin ... eggykben vagyon egy teglaegetető katlan [UF I, 426] * ~ *kemence. 1656:* Vagjon ezen tegla szin eleött uj sendeli hejazatt alat rosz oszlopokon fundált tegla egetető kemenczeis [UF II, 157]. *1681:* Téghla Égető kemencze Ez a' Téghla Egető kemencze Ez a' Klastrom mellett lévő Réth szélben vagyon [Vh; VhU 574]. *1745:* a' Décseiek ... ki jöttek az tégla egető kemenczéhez tudokozodni [Szásznyires SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.].

II. *fn* téglaégetéssel foglalkozó személy; cărămidar, muncitor care arde cărămizi; Ziegelbrenner. *1570:* az tegla Igetcowel Zöltam Mostan Jgetetth egy kemenchewel kjth Megys öltöth [Nagysajó BN; BesztLt 65 Chywy Lukach Sayoy vdvarbyro Casparus szwch beszt-i bíróhoz].

téglaépület clădire de cărămidă; Ziegelbau/Backsteinbau. *1792:* Masodik Fogado ... fenyő deszkákkal gerendákkal bé padlásosva (!) Mester Ember munkája által, kő, Tégla, és Vájog épület | találtuk ... Az Udvarházat Melly kő, és Tégla épület, igen kevés vájog benne [Apahida K; RLt O. 2 Rettegi Zsigmond udvarháza].

téglafal I. *fn* zid de cărămidă; Ziegelmauer/-wand. *1662:* A Veres-bástya arányában pedig amelly toronybástyát épittetett vala ... contignátióját, rekesztését, egy singnyi temérdekségü téglafallal boltoztatta [SKr 298]. *1815:* az Udvar Háznak Tegla Falai 20 Cubik öll [Kosztesd H; Ks 111 Vegyes ir.].

II. *mn* téglából épített falú; (cu ziduri) de cărămidă; mit Ziegelwände. **Szk:** ~ *bástya. 1662:* a várnak szép erőssége volna kívül is, négy reguláris, ugyan jókora, merőn földdel töltött téglafal-bástyái, közkőfal-kerítési ... az bástyák és tornyok szép taraczkokkal ... erősíttetve [SKr 647–8].

téglafalú cu ziduri de cărămidă; mit Wände aus Ziegel. *1761:* Néhai Mltgos Baro Josika Imre Vr eö Nga által épittetett ... repedezett kö és égetett tégla ... falu ... Udvarház [Szászvessző NK; JHbK VIII/1. 200].

téglafedél téglából rakott fedél; plafon din cărămidă; Ziegeldach. *1761:* Paripák számára Két Fejedelmi Jstálok ... az épületnek Frontispiciumán Négy magos kö oszlopokon, Különös, és alatsonabb Frantzia szarvazatt, s. tégla fedél [Szászvessző NK; JHb LXVIII/1. – Tomai László kijegyz.].

téglafizetés téglában történő fizetés; plată în cărămizi; (Ab)Zahlung in Ziegel. *1752:* Dallaczról jött Czigányok ... Vettek öttön ordát Libr. 10 Tégla, és Cserép fizetésekben [Déva; Ks 107].

téglaforma a téglák formázásához szükséges öntvényminta; formă pentru cărămizi; Steinformat. *1821:* A Tégla formák készittésére 160 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 136].

téglafundamentum téglából készült alapozás; fundament/fundație de cărămidă; Grundmauer aus Ziegel. *1756:* A Kementzének észak felöl valo végiben vagjon Tégla fundamentumon kályhából rakot bé meszelt Futtője [Branyicska H; JHb LXX/2. 27].

téglahányó téglavető; de/pentru făcut cărămizi; ziegelstreichend/fürs Ziegelstreichen. *1774:* tsináltunk Tégla hányo heljett [Kv; BfN Farkas János gr. Bánffy Györgyhöz].

téglaház téglából készült ház; casă de cărămidă; Backsteinhaus. *1560 k.:* Az Ebesffalwy teglahaaz mynden hozza tartozo eöreöksegewel [MNy XIII, 369].

téglahozás téglaszállítás; căratul cărămizilor; Ziegeltransport. *1594:* Egy zemelnek tegla hozastol fyzette(m) onnet kywwl ... 4 zaz teglatol ... d 16 [Kv; Szám. 6/V. 48].

téglakatlan téglából rakott katlan; cotlon de cărămidă; Kessel aus Backsteine. *1852:* Egy boronafábol épitett deszka fedelü jo pálinkafözö ház, jo tégla katlannal [Marosfelfalu MT; DE 4].

téglakemence téglából rakott kemence; cuptor de cărămidă; Ziegelofen. *1647:* Az Czűrőn kiuűl az patak mellet vagjon ... egi tegla kemencze, szin alat, fedeletlen [Marosillye H; VLt 55. 5415]. *1813:* egy hoszszu vas pántra rakott Lang fogó Tégla Kementze [Koronka MT; Told. 18]. *1821:* vagyon egy tégla tüzhelyre fa kaholy fára rakot tegla kementze a végiben lévő hitvány vas pléh füttővel [Koronka MT; Told.]. *1824:* Az udvar felett lévö kertbe lévö egyik aszalot az összel szilvát aszalt Czigány a' feladás szerént elégette, melynek Torka és Tégla kementzéje meg van [Erdöszengyel MT; TSb 43].

téglakészítés téglavetés; formare manuală a cărămizilor; Ziegelstreichen. *1822:* a' városi népnek el adando Cserép és Tégla árráról vélekedést kívánván adni, a' Város Tisztartoja és Cserép mester meg halgatásokkal – a' Cserép és Tégla készítésekre meg kívántato költségeket ezekben találtam [Torda; TVLt Közig. ir. 631].

téglakő burkolatdarab; pavea, bucată de cărămidă; Ziegelstück. *1694:* Pavimentuma(na)k tegla kovci, az meg irt ajton kivűl egj rakásb(a) vannak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

téglapádimentum téglapadlózat; pardoseală de cărămidă; Backsteinfußboden. *1656:* Ezen haznak hianus tegla padimenthoma, boltozattia füstcös kormos | Ez eleb megh irt haznak vagjon tegla padimentoma, deszkas felseö menyezettje [Fog.; UF II, 114, 122]. *1753:* Két ház Tégla Padimentuma munkájával edjüt 3 [M.nádas K; RLt]. *1831:* 20° – 5' – 8" Quadratól fekvö Tégla pádimentom [Kv; Bom. IV/ 24].

téglapádimentumos téglapadlózatú; cu pardoseală de cărămidă; mit Fußboden aus Backsteine. *1656:* Ezen haznak allia tegla padimentomos [Fog.; UF II, 125]. *1676:* Ez ház fűlyül bolthajtásos alol bomlodazat tegla padimentumos [Fog.; UF II, 723]. *1744:* a Tornacza jo tágos alol tégla Pádimentomos [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

téglapádimentumú téglapadlózatú; cu pardoseală de cărămidă; mit Fußboden aus Backsteine. *1761:* (A tornácból) ... gjontaros Ajto nyilik a két ház között lévö tégla pavimentumu ... Pitvarban [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 499] | (Az udvarház) Frontispiciumán ... tégla pavimentumu ... jó Zsendely fedél alatt Vagjon egj Filegoria épitve [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 201].

téglapor praf de cărămidă; Ziegelstaub. *1804:* a' Tentátt meg kormozta, Ugy kormot és tégla port öszve vigyitett [Kvh; HSzjP Bajko Mihály (46) K. Vásárhellyi Gyalog katona vall.].

téglarakás téglahalom; stivă de cărămizi; Ziegelstapel. *1574:* chiaplar Mihal Azt vallia hogi meg holt volna Keotelwereo Ianos, Es Keotelwereo Berechk Bele zallot volna hazaba ... Latta azkor hogi az haznal voltak gerendak dezkak és Tegla Rakas [Kv; TJk III/3. 339]. *1772:* Vagyon ebben a sütö Házban Tégla részszerént, részszerént kö rakás között valo Töltésen ... Sütö kementzék [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

téglás I. *mn* **1.** téglából kirakott; pavat cu cărămizi; mit Backsteine gepflastert. *1648:* Item árnyék székreis nylik ... ayto ... Az szék sárga poztos, padimentuma teglás | Az Sáffár házbol ki tervén ellenben: Vagion also ház ... Jo téglás padimentuma [Komána F; UF I, 926, 928]. *1656:* Ezen kemenczenek vagjon 4 rendbeli teglas pogonjos eleje avagi kemencze szaja [UF II, 157]. *1692:* ezen rend hazaknak ... teglas padimentomi meg bomladoztak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1781:* bolthajtásos és rongjollot Téglás Padimentom [MNy XXXVIII, 305].

2. színes foltos; cu pete cărămizii; bunt, ziegelrot-fleckig. *1780:* a Kamaraban egy téglás tojó Pujkát tartottak [Torboszló MT; BetLt 6 Michael Marusan (16) jb vall.].

3. téglavető; care fabrică cărămizi; Ziegelstreicher. **Szn.** *1570:* Borbara Teglas gërgneh [Kv; TJk III/2. 8]. *1572:* Theglas | teglas myhaly | Theglas Mihalual [Dés; DLt 182]. *1573:* Teglas Balint | Teglas Antal [Kv; TJk III/3. 62a, 63]. *1574:* Orsolia teglas gasparne [Kv; TJk III/3. 339]. *1575:* Michael Teglas ... jurati cives [Dés; DLt 187, 188]. *1590:* Rebegeo Teglas Antalnak [Kv; Szám. 4/XX. 8–9 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1591:* Teglas Janos | Teglas Janosne [Kv; TJk V/1. 121, 134]. *1592:* Teglas Marton [Kv; Szám. 5/XIV. 171 Eppel Péter sp kezével] | Teglas Antalne [Kv; TJk V/1. 220]. *1594:* Teglass Anttaltol [Kv; Szám. 6/VIII. 40a Casparus Semel sp kezével]. *1621:* Teghlas Katha [Kv; RDL I. 115]. *1633:* Teglas Ferenczne [Mv; MvLt 290. 141a]. *1636:* Teglas Anna [Kv; RDL I. 109] | Teghlas Simo(n) [Mv; MvLt 291. 62b]. *1667–1668:* Teglas Balint [Kv; Dica XXIV. 50]. *1680:* Teglas Moldvai Estvan [Szováta; Berz. 79/3]. *1685:* Teglas Peter | Teglas Adam [Kv; Dica XXX. 37, 53]. *1695:* Tegylas Jannos [CsCJk II. 36. 299]. *1850 k.:* Ifjabb Téglás György [Szucság K; RKAk 99]. *1880:* Téglás Gábor [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. téglavetésre használt; de făcut cărămizi; für Ziegelstreichen benützt. **Hn** *1776:* Téglás kert n. Berek [Kiskend KK; EHA]. *1776/1823:* a' Téglás kert nevezetű Berek [Kiskend KK; EHA]. *1850:* A' Téglás kert [Kiskend KK; EHA].

II. *fn* **1.** téglavetéssel/téglakészítéssel foglalkozó személy; cărămidar; Ziegelstreicher. *1582:* 10 Juny Kis Jstwan wizen Eot lowan Teglasokat Bathory Istwannak somlyora [Kv; Szám. 3/V Lederer M. sp kezével]. *1589:* Bede Myklos vitte el az Teglassokat Tordara 3 Loual [Kv; Szám. 4/VI. 107 Stenzely András kezével]. *1710 k.:* Ez nékem nagy kárommal lett, mert téglásim, fazekasim, cigányim egy nyári munkája volt [BÖn. 889]. *1762:* Tèglás a Pitvarba bé szökék de

odais utanna intenek s dõfoltenek be hozzája [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1772:* Vásárhellyt[a] megis járám hogy Téglát kaphassak … de aki olly kesõre serken fel mint én, ott bizány (!) nem kap, nemis kaptam a Téglásoknál [Told. 5a. – [a]Mv-t].

2. tégla készítésére használt hely; cărămidărie; Ziegelei, Streichplatz. **Hn.** *1799:* a Teglas [Mv; MvHn].

téglaslegény téglavetõ legény; flăcău care fabrică cărămizi; ziegelstreichender Junge. *1589:* 30 Juny Vitt vgian Haydo Janos Tordara egy Louas Legent az ky el zeokeot Teglas legenyekert ment [Kv; Szám. 4/VI. 105 Stenzely András kezével].

téglásné a téglás/téglavetõ felesége; soția cărămidarului, cărămidăreasă; Frau des Ziegelstreichers. **Szn.** *1591:* Teglasne [Kv; TJk V/1. 121].

téglaszárasztó téglaszárító; de/pentru uscat cărămizi; für Ziegeltrocken. **Szk:** ~ *szín. 1656:* az varos keretesen kivul vagjon egi hoszu tegla szarozto szalmaval feödeött 11 fa labokon allo, leczes szin [UF II, 157].

téglaszín[1] téglaszínű, vöröses; cărămiziu, roșiatic; ziegelrot, ziegelfarbig. *1682:* Attam Egi fel viseltes Tegla szin kamoka szokniat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1760:* Tégla szin Ezüst Fonallal és Sellyemmel elegyesen gombozott Sellyem öv [Mv; TGsz 2]. *1796:* Böttchernek tulajdon keze által készült egy pár tégla szin findsiáért 6 Rft [ETF 182. 28 Gyarmathi Sámuel felj.].

téglaszín[2] téglaszárításra és -tárolásra használt szín; șopron de/pentru uscat cărămizi; Ziegelschuppen für Ziegeltrocken. *1632:* Az Fogarassi tegla szén mellet valo földben vagion tizta buza vetes eub … N. 16 | Szalmaual föddöt hozzu tegla szén [Fog.; UF I, 191, 194]. *1637:* Uagyon fa labakra epittett kett tegla szin [UF I, 426]. *1644:* Urunkkal … menvén Kassa megszállására, kilenc nagy ágyúkat vonván az kassai téglaszínhez … oly hideg üdõ lévén … hogy az német gyalogokban egynihány merõben fagyván, megholtak [Kv; KvE 174 LJ]. *1648:* Az malom felywl vagyon egy hoszu fa agasokra czinalt suppal keoteött tegla szen [Porumbák F; UF I, 850]. *1656:* Vagjon ezen tegla szin eleött uj sendeli hejazatt alat, rosz oszlopokon fundált tegla egeteö kemenczeis [UF II, 157]. *1698:* az Nagy Malomra járo Ut mellet valo föld … hol az elött valo idõkb(en) tegla szin volt [Dés; EHA].

Hn. *1627:* Az Tegla szinnel (sz) [Lőrincfva MT; EHA]. *1740:* A Tégla szinen felyül (sz) [Szamosfva K; EHA].

téglaszínű vöröses színű; cărămiziu; ziegelrot. *1826:* viselt … tégla szinü Nyakravalot [Dés; DLt 1126 nyomt. kl].

téglatüzhely téglából rakott tüzhely; vatră făcută din cărămizi; Ziegelofen/-herd. *1810:* A Tisztartoi Ház … Vagyon ezen házban égy tégla tüzhelyre … vaspántra rakott kementze | Vagyon a' Leányok háza … vagyon benne égy négy szegeletü, kék nagy tábla kájhákbol Franczia módira csinált, tégla tüzhelyen állo vas pántra rakott, kettõs tetejü, gombos párkányos ajto nélkül valo kementze [Dob.; Ks 76 Conscr. 25, 37]. *1821:* Asztalos Házban … vagyon egy tégla tüzhelyre … rakot tegla kementze [Koronka MT; Told.]. *1824:* Tégla-Tüz helyre készült zöld kályha jo kementze [Erdószengyel MT; TSb 43].

téglavektúra téglaszállítás; transportare de cărămizi; Ziegeltransport. *1765:* Ser fözö házat erigáltatván eö kegyelme Borbándon, ahoz kivántató Tégla, s kö vecturája ala … elég szekeret adtanak [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 168].

téglavétel téglavásár; cumpărare de cărămizi; Ziegelhandel. *1590:* Az tegla wetelnek ratioia Teglas Antalnak attunk 6000 teglara f. 9 d. 35 [Kv; Szám. 4/XIV. 8].

téglavetés téglakészítés; formare manuală a cărămizilor; Ziegelstreichen. *1623:* Az tegla tegla (!) vetest in Apprilli mingiart ell kezgye es Annak soha vasarnapon kiwll zwncty ne legien [BGU 122]. *1775:* Palko két fiat fogattam meg a' Devai Udvar szükségére Cserép és Tégla vetésre [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1795:* ha a kegyelmed Tégla vetése miatt, ottan a mart el romlik … ö Natságának meg betsülhetetlen kár okaztatik | Tessék Kegyelmednek, az ottan valo további Tégla vetéstõl, meg Szűnni [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1805:* a Tégla vetésre Szánto földet Tövisléssel, vagy létzeléssel, békerittetik [Kv; Pk 3]. *1831:* Ezen meg nevezett Helly agyagos és porondos lévén … Tégla vetésre nagyon jó és alkalmas Helly lehetne | miis ez meg irt Hellyet alkalmasnak láttyuk a Tégla vetésre kivált ha elegedendö vizet lehet ottan kapni [Dés; DLt 904].

téglavetõ I. *mn* **1.** téglavetéssel foglalkozó; care se ocupă cu formarea manuală a cărămizilor; sich mit Ziegelstreichen beschäftigend. *1740:* ha a' Tegla vetõ Ember, maga számára fog ott Téglákat vetni, és idegenekn(e)k distrahálni, hogj az ollyakból a' Nms Városn(a)k, a' Decimát ki adja Tegla vetõ Mester ember ö kglme, a' Nms Város meg kivánnya [Dés; Jk 536b].

Szn. *1592:* Tegla veteo Antal [Kv; TJk V/1. 219].

Szk: ~ *cigány. 1749:* Az Tegla vetõ czigányok számárais meg nyuzatta(m) egy Bak Baránt [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.]. *1812:* Fugitivus Jobbágy Czigányok az Öreg Mihokának … ma is életben lévõ fiai … minnyájon Tégla vetõ Czigányok [Szászfenes K; Ks 76 Conscr.] * ~ *mesterember. 1740:* a' Decimát ki adja Tegla vetõ Mester ember ö kglme, a' Nms Város meg kivánnya [Dés; Jk 536b] * ~ *oláh. 1763:* ã Koronkai Tégla vetõ oláhok midõn mentenek volna ã Kis uczában … az egyik ã baltáját ã támoszban belé vágta mint részeg ember [Mv; Told. 16/51].

2. téglavetésre használt/alkalmas; de/pentru făcut cărămizi; für Ziegelstreichen (benützt). *1740:* Tisztelendõ Pater Praesidens ö Atyasága requirálván … Kamora Ispán Uram Lò kertthe mellett lévõ helynek meg engedtetése iránt, hogj Tégla vetõ Hejnek engedtéssék meg [Dés; Jk 536b]. *1833:* alázatos Jelentesek a … Köz haszonra ki nézett … Tégla vetõ helyröl [Dés; DLt 904/1831]. *1847:* gonosz tévö fiam a' tégla vetõ hellyröl … engem ki szoritott [Dés; DLt 617].

Hn. *1806:* A Tégla vetõ Helynél [Búzásbocsárd AF; EHA].

Szk: ~ *asztal. 1637:* Tegla szin. Uagyon … Tegla veteö aztal … nro. 1 [UF I, 426] * ~ *csür. 1789:* lévén a' Collégiumnak egy Tégla és Tserép vetõ Tsüre … Áts Pallér Überlacher Antal ö Kgylme szollott iránta hogy … költsön adattassanak által [Kv; SRE 261] * ~ *faforma* téglaformázásra használt faminta. *1696:* Tegla vetõ Fa Forma no 1 [Bethlen SzD; BK] * ~ *föld* téglavetésre kijelölt föld. *1822:*

Minden héten a' Tégla vető földre hordanak 6 Taliga porondot [TVLt 631/822] * ~ *szín.* *1647:* Az Czürön kiuül az patak mellet vagjon egi husz ölnj tegla vető szin ujonnan eppittetett [Marosillye H; VLt 55. 5415]. *1694:* Tegla vető Szinis volt ott, de Tegla <nin>cs most benne [Kövár; JHb Inv.]. *1699:* vagyon nyolcz agasokra csinált tégla vető szin [Szentdemeter U; LLt].

II. *fn* **1.** téglavető személy; cărămidar; Ziegelstreicher. *1572:* az kegelmed lewelere ... az tegla vetewk dolga felewl ... walazomjs Jewe ew Nagysagatol [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vywary Vdwar byro Dawn gergely Bezterchey few Byronak]. *1580:* Az tegla wetecknek keonycorgesset cō kegmek Nem bochyattiak cló [Kv; TanJk V/3. 207b]. *1585:* 1. Augusti. Jôwenek az Segesuary tegla wetök [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1588:* 18. May Sos Jakab vyzen tegla veteot hatt lowan hwnyadig [Kv; Szám. 4/I. 7]. *1589:* Az tegla veteoket vitte Antal Pal Huniadra eot louon, attam neky f. 2/50 [Kv; Szám. 4/X. 68]. *1632:* vadnak egy nehany rend maglakban rakot egetetlen teglak az mint az tegla vetök fide mediante referaltak [Fog.; UF I, 194]. *1710 k.:* egy Bécsből hozott német cserép- és téglavetőm ültete fel | kérdjék meg a magam kőmívesimet, téglavetőimet, cigányaimat, hogy mennyi pénzt és egyéb vigasztalást adtam nékik [BÖn. 889, 905]. *1746:* Róth István Tégla vető instalván à Tanáts(na)k, hogy ... itt dolgozhassék, tehát az Taxát ... meg fizeti [Torda; TJkT III. 23]. *1764:* Alkuttuk (!) meg Havasálj földi Ribniki Iuon Csertsele Tégla vetővel [Dob.; Borb. I Steph. Fogarasi hites vármegyei notárius kezével]. *1780:* azon tilalomszegők ... minden téglavető külön-külön 3 forintig megbüntettessék [Taploca Cs; RSzF 290]. *1782:* Tarbanczát ... (a) Teglavető maga tartozik szerezni [Drassó AF; TSb 24].

2. telep, ahol téglát készítenek; loc, unde se fabrică cărămizi; Ziegelei. *1762:* Kegyetlenül kimiletlen botozta az Utrizált Téglávetőt [Hagymásbodon MT; Told. 48].

téglavetőné a téglavető felesége; soția cărămidarului, cărămidăreasă; Frau des Ziegelstreichers. **Szn.** *1711:* Tegla Vetőne [Kv; Dica XXVII. 6].

tégláz vasal; a călca/tegläzi; ziegeln. *1851:* (A szakácsné) ... főzni sütni szappanyozni téglázni tudé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

téglázás téglázat, téglapadlózat; pardoseală de cărămidă; Backsteinfußboden. *1648:* Két zeöld giontáros eztergárban mettzett labu nyoszolyák, az eggyk feliben porozás ellen fejéren egy darab dezkázott tábla; padimentuma penigh porlo téglázással az rosz egetés miatt [Komána F; UF I, 931].

téglázat téglapadlózat; pardoseală de cărămidă; Backsteinfußboden. *1694:* az Templomon allo felsö Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak rajta ... az Fat kimiletlen hanyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüzelö helyekre [Kövár; JHb Inv.].

téglázóréz téglás vasaló; fier de călcat, teglăzău; Bügeleisen mit Backstein. *1784:* Egy Téglazo réz vasaval [LLt]. *1792:* Téglázo réz ket vasával égyütt [TL Conscr.]. *1801:* Egy Téglazo Rèz belé jaro kèt vasaival együtt [Vargyas U; CsS]. *1804:* Téglázo réz két vassal [Borosbenedek AF; SLev.]. *1840:* egy Téglázo rezet [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1841:* Két Téglázo réz ála valo drot [Kv; SL]. *1845:* elvivén orzás képpen ... egy nagy Téglázo rezemet két vasával [Dés; DLt 591]. *1860:* Egy nagy 's egy kissebb téglázó rez [Kv; Végr.]. *1862:* 1 drb téglázo réz [M.szilvás TA; HG].

téglázott téglával kirakott; făcut din/pavat cu cărămidă; mit Backsteine gepflastert. *1648:* Az also folyosorol, az felseö folyosora 22 fok fa gradiczion ... fel menvén keöreös keörwll az Udvarkapuja felöll 14 lábokon állo könyeöklcö tornácz vagion, uj jo téglázott padimentumozással [Komána F; UF I, 829].

téglázóvas téglás vasaló; fier de călcat, teglăzău; Bügeleisen mit Backstein. *1627:* Egj Teglazo lapis vas szabonak valo [Kv; RDL I. 134]. *1679:* Szabo mesterséghez valo teglazo vas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1770:* vövém à téglázo vasamot, és ki vüvém melegitenni [Gyf; BK 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1787:* Szabo Mesterséghez valo Műszerek ... Egy téglázo vas [Mv; MvLt 8 Ajtai István hagy.]. *1874:* Téglázó vas [TSb 7].

Szk: *szabó* ~ szabók által használt vasaló. *1824:* Egy, Szabo Teglázo Vass [Fugad AF; HG Mara lev.]. *1844:* Pászka Móses ... vitt el egy szabó téglázóvasat is [Dés; DLt 1042].

tegnap ieri; gestern. *1571:* Twgia. k. minemy dologh esset volt ez el multt napokba, az vram eo n: ga Jobágy keozeot, es az ew felseghe Jobagy Kys Demeteriak (!) keozeth mely dologhnak harmoth (!) napya Theorwin napya tegnap woltt, de tegnap semmy theorwinyem lehetet [Nagysajó BN; BesztLt 3496 Lúcas Chewj Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1572:* Margit Igarto ferenczne Azt vallya hogy Nemel Nap Ment volt Keomyes georgnehez Azonba Jeö be oda az Annya ... Mond hogy ... tegnapis ket latoral talaltalak hogi It yzol vala [Kv; TJk III/3. 5]. *1585:* tégnappis Lewelcth kwldeok wala vtthanna, de nem lwn kytwl [Dés; DLt 215]. *1599:* lattam a' lengelfaluiak ott cöriztek diznajokot ... hul tegnap az tyzet chinaltak wala [UszT 14/12 Paulus Dyenes de Fanchal pp (40) vall.]. *1630:* tegnap icoue hazamhoz Nagi Peterne [Kv; RDL I. 20 Balog Ferenczni Szabo Ersebet vall.]. *1667:* tégnapis arra esketének engemet megh, hogy az mely szilva fának az teorseoke â mesgye szélen vagyon, ennek elcotte tiz esztendeovelis azon helyben tudom [Kv; RDL I. 148e Andreas Dési alias Asztalos Colosvariensis (65) vall.]. *1697:* monda nékem meg emlittett Csik széki Kotormányi Peter Deakné Aszszonyo(m), hogy hiszem tegnap ugjmint szentt György napian az mi Paterünk Pater Mihaly urammal voltak ebedén mind az urával edgyütt [Kotormány Cs; CsJk I All Csik széki Kotormányi Bálint Peterné Ersebeth pp (60) vall.]. *1735:* Naagod azt Irja hogy Nagodot Tudossicsam az ut es Vizek iránt, melly tudossitas(na)k tégnap kellett volna végbe menni [Sszgy; ApLt 2 Henter János Apor Péternéhez]. *1757:* Mi tegnab a Vátzmányban voltunk [Koronka MT; Told. 8. 1. 85 Providus Sánta Juon (24) jb Comitatis Ladislai Toldalagi de Nagy Ertse vall.]. *1805:* Tegnap elnyargalának itt a' Czigányok sátora elöt Palosi Gyurka és Gyurka Istok két jo derék lovakon [Szárazajta Hsz; HSzjP D. Nagy Sándor (55) lib. vall.]. *1873:* Benedek Pál elnök afia az egyház tagjai elé terjeszti a p(resbite)rium tennap ... hozott ... határozatát [M.bikal K; RAk 304].

Szk: ~ *délben.* *1780:* En be vitettem volt magamat Kolosvárra curaltatni, ã hunnétis tegnap délben érkéztem

meg [Korpád K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz]. *1879:* tegnap délben a levélhordó hozta a te utolsó leveledet [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ *délig. 1797:* Tegnap Delig ismet jobban volt a Fiam de Délben ismet roszszul lett [Héderfája KK; IB. id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.] * ~ *délután. 1717:* En Istennek hála színten Tednap (!) del után erkeztem haza bekével [A.torja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. *1781:* tegnap del utan nem tudom mi okbol csak hirtelen egyszer köhintettem és az fulladás réám jött [Sáromberke MT; TSb gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.] * ~ *éjjel/éjszaka. 1677:* Másik levelemet még tegnap éjjel írtam, de sokat gondolkoztam, elküldjem-e? [TML VII, 483 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1724:* az I(ste)n őrzötte csak, hogy tegnap eczaka mind el nem ment az bor Torján [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1789:* Nem kétlem tudva vagyon a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtzaka minemű violentiát tett hazaman Titt Benedek Ferentz [Ne; DobLev. III/661. la Szánto Drusiána néhai Magyarosi Beniámin özvegye a ne-i tanácshoz]. *1879:* Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ *este. 1667:* Kegyelmed puskása levelét tegnap estve együtt Keczer uram levelével adá meg [TML IV, 34 Tökölyi István Teleki Mihályhoz Krakkóból]. *1705:* Ugyan ma vötték eszekbe, hogy a háromszéki követ, Henter Ferenc uram, egy székely deákjával együtt tegnap este elszöktenek [WIN I, 382]. *1837:* tegnap Estve Tordára megérkezve egy helyre … két lovával együtt bészallott [Torda; TVLt 160] * ~ *estefelé. 1665:* Tegnap estve felé seregenként jövének váradi törökök ide az vár alá [TML III, 366 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma tudtuk meg, hogy az Keresztesi uram íródeákjával amaz fehérvári deák … tegnap estefelé elszökött [WIN I, 161] * ~ *estig. 1705:* A generál tegnap estig afféle új mozsárokat próbálgattatott, bombákat, kartácsokat és kézigránátokat hányatott, úgy próbálta őket, mint járnak [WIN I, 569]. *1754:* ott volt tegnap őstvig [Toldalag MT; Told. 36] * ~ *hajnalban. 1662:* az Kegyelmed kedves komját, az kisaszszonyt tegnap hajnalban pestis által az Isten kivevé [TML II, 321 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] * ~*ra virradóra* tegnap hajnalra. *1705:* Ma jött a híre bizonyosan, hogy tegnapra virradóra a verestoronyi sáncot felverték volna a kurucok [WIN I, 477] * ~ *reggel. 1664:* Tegnap reggel írtam vala Nagyságodnak az vajda dolgairól [TML III, 298 Teleki Mihály a fej-hez]. *1672:* Betlen János uramhoz küldöttem tegnap reggel, hogy tétessen választ ű kegyelme [TML VI, 201–2 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1741:* a Feleségé … nem is látta azon egjgjet másokat; miúlta viszsza jött tegnap reggel az halászatból[a] [Dés; Jk 554b. – [a]Az asszony férje] * ~ *reggeltől fogva. 1704:* Aminthogy ember is jövén tegnap Hárságról, mondotta, hogy tegnap reggeltől fogva egész délig nagy puskaropogást hallottanak volna Balázsfalva felé, ágyúlövések is hallottanak [WIN I, 243] * ~*tól fogva. 1661:* Itt körül valóban éget az török tegnaptúl fogva [TML II, 149 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1669:* En, édes Komám uram, tegnaptól fogva, valamit az Isten tudnom adott, mindeneket ő nagysága előtt elkövettem [TML IV, 544 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1797:* A Lovak Istennek hála jol vad(nak) hanem már ezután Szénát adunk Nékiek Mivel az Fü el fogyott tegnaptol fogva [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * ~ *vecsernyekorig. 1736:* Tegnap vetsernyekorig jelen volt [Harasztkerék MT; Sár.].

tegnapelőtt alaltäieri; vorgestern. *1586:* Nyrelt Ianos iuratus Senator Vallia … fizetesert zabaditak megh Igíarto Georgy Sala Imrehel az Azzont aky foghwa vala[a]. Igyarto Georgy ez dologtol fçlwęn hozza(m) leot tegnap eleót, es valtigh bezellet vele(m) feleolle [Kv; TJk IV/1. 586. – [a]Boszorkányság vétkéért]. *1635:* Mi tegnap előtt keményen parancsoltunk Deli Farkasnak, mindjárt 1500 berbécset, meddű juhval együtt … küldjön [RákCsLev. 24 Rákóczi György feleségéhez]. *1658:* az ellenség, az mint hozá tegnapelőtt az fiesor, akkor égette Kőhalmot [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1671:* Isten kegyelmességéből tegnapelőtt érkezénk ide Bökorestre [TML V, 638 Nemes János Teleki Mihályhoz Bukarestből]. *1676:* idejöttem vala az elmult pénteken, úgy hogy tegnapelőtt hétfűn mindjárt menjek vissza, de igen rosszul levén mind tegnapelőtt s mind tegnap … Kegyelmednek sem irhatók semmiképpen [TML VII, 259–60 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1722:* Tegnapelőtt tötte(m) vala emlékezetett az Várbeli Tüzifá(na)k hibás administratioja iránt [KJ. Rétyi Péter lev. Fogról]. *1765:* az Borbándiak … tegnap előtt kapásokat adtanak [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 317]. *1792:* Tegnap előtt vettem levelét a' Postelki Tisztartonak [Sztrezsakercisóra F; TL. Wesselényi Dániel jószágig. gr. Teleki Jánoshoz]. *1809:* tegnap elöt két marhaim meg döglöt [UszT ComGub. 1589 gub.]. *1879:* kaptam leveledet csak tegnapelőtt kézhez, s ezért nem írtam idáig egy sort sem [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *éjjel. 1661:* Édes Uram, tegnapelőtt éjjel írtam Kegyelmednek [TML II, 204 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1703:* kivált tegnapelőtt éjjeltől fogva … voltak mód nélkül való szelek annyira, hogy még a házak fedelét is feltették [Kv; KvE 277 SzF] * ~ *este. 1662:* Náměnyban létemben hozák Raiki, Macskási, Sámsondiék leveleket, az honnan csak tegnapelőtt estve érkezém igen betegen [TML II, 342 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ma jövének meg a németek abból az expeditióból, amelyet hallottam volt a generáltól tegnapelőtt este [WIN I, 311]. *1815:* Tegnap előtt estve olyan környül allasok között volth a Feleségem hogy tsak egy oráig valo eletcis bizonytalan volt [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef Dobolyi Sigmondhoz] * ~ *reggel. 1664:* Az paripát elhozták Ebesfalváig, ott hagyták volt az puskások, hanem tegnapelőtt reggel étekfogót küldtem érette, hogy igen szépen jó gondviselés alatt hozzák Szentpéterre [TML III, 315 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * ~*től fogva. 1661:* Még tegnapelőttül fogva mind expediál urunk az német generálhoz, de még vége nem lehete [TML II, 220 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1666:* az kis gróf tegnap előttől fogva rosszul kezde lenni [TML III, 546 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

tegnapelőtti 1. tegnapelőtt meghozott; de alaltäieri; vorgestern (mit)gebracht. *1704:* Ma reggel felhozák a rab urat, és midőn elolvasták volna a tegnapelőtti deliberátumot … akkor allegálák az rab úr prókátori, hogy ők … egy exceptióval a deliberatum szerint élnek [WIN I, 155].

2. tegnapelőtt leadott; de alaltäieri; vorgestern abgegeben. *1704:* En a tegnapelőtti voxom a d(ominus) inctus ellen intentált director uram poenáját noha mitigáltam vala … most már látom, hogy nincsen nékem a facultasomban az intentált poenák mitigatiója [WIN I, 184].

tegnapi 1. *mn* a tegnapra vonatkozó; de ieri; gesterig. *1637:* Alázatosan uetük K. v. az Nagod tegnapi resolutioiat, hogi Nagod maga akarna Colaltatnj az Thoroczkaj eszüst es

on baniat [Torockósztgyörgy; TLev. 8/2 Thoroczkaj László, István és Zsigmond a fej-hez]. *1659:* Noha tegnapi levelünkben is bőségesen írtunk Kegyelmeteknek Várad állapatjárol, mindazáltal mostan is akarók intimálni [EOE XII, 213 a fej.]. *1664:* tegnapi levelemnek megírása után tegnap ebédre ismét felhivatott vala az úr ő nagysága [TML III, 298 Teleki Mihály a fej-hez]. *1670:* Itt való rendeléseket az tegnapi levelemből Kegyelmed megértheti [TML V, 76 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1730:* Az tegnapi halasztatas Ur(am) En rajtam el nem mult [Szentpál K; TKl Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1763:* mi tévő légjek, avagj tsak az tennapi dispositiohaz tartsam magamat, vaj nem [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1778:* Még a Lagerből ... irott atyafiságos válaszolo Levelét kedves Öcsém Uram(na)k csak a tegnapi Postával vettem [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. *1844:* A tégnapi ülésen folyt tárgyakrol Szerkezett (!) jegyzö Könyv fel olvastatik [UszLt XI. 85/1. 55]. *1880:* Tisztelt Uram! Személyesen szerettem volna édesanyánk nevében és megbízásából is, megköszönni tegnapi szép cikkét s családunk iránt nyilatkozó jóindulatát [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

Szk: ~ *nap. 1810:* Ked maga látta Basa Uram ... én a tegnapi Nap nem is láttam Sertésseit Kednek [Dés; DLt 82] * ~ *napon. 1591:* attam ... Az Tegnapy (!) Napo(n) es ez May felestökemre, 135 Eitelt [Kv; Szám. 5/I. 17]. *1662:* Tegnapi napon is mint járék én itt az commendansokkal, az arrúl való írásbúl büven kitetszik [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Simonhoz]. *1828:* a Tennapi napon ... kéntelen volt ismét zállagolni [Ditró Cs; Born. XVd]. *1853:* A tegnapi napon ... a cs.ki Járási Hivatalhoz bé szolittattunk vala [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró Pálffi Lajoshoz].

II. *fn* **1.** tegnap elöadott müvek; operele prezentate ieri; die gestern aufgeführte Kunstwerke. *1705:* Ma ismét a szászok ... csinálának solemnitast az auditoriumban ... a schola előtt való egy capellában, holott is ... szép muzsikák és énekléseck is voltanak, akik mind inkább tetszettenek a tegnapiaknál [WIN I, 480].

2. a tegnapi áldozat; victima de ieri; das Opfer von gestern. *1704:* Az elmúlt éjszaka is igen nagy égiháború volt, és azmint mondják, újabban ütött egy embert is meg az tegnapiak után <a ménkü> [WIN I, 113].

tegzes tegezzel felszerelt katona; ostaş cu tolbă pentru săgeţi; mit einem Köcher verschener Soldat | tegezgyártó; persoană care face tolbă de săgeţi; Jagdtasche-Hersteller. **Szn.** *1596:* Tegzes Janos [UszT 11/50]. *1599:* Teghzes Janossal [UszT 13/110 Andreas Lippaj de Bogartfalúa ns vall.]. *1605:* Tegzes Janosne sofiazonj [UszT 19/75]. *1606:* Thegzes Janos [UszT 19/21 Sara consors Agilis Matthiae Zabo de Palfalúa lib. vall.]. *1646:* Tegzes Peter [Mv; MvLt AAII 6].

tegző tegezkészítő; persoană care face tolbă de săgeţi; Jagdtasche-Hersteller. **Szn.** *1613:* Tegzeo Danielnek [HSzj *orda* al.]. *1702:* Tegző Janos [DobLev. I/56]. *1784:* Tegző Benedeket [Árkos Hsz; RSzF 97]. *1792:* Tegző Zsigmond [Árkos Hsz; RSzF 217]. *1793:* gazdák ... Tegző Benedek [Árkos Hsz; RSzF 215].

tehát 1. *ksz* **1.** következésképpen; deci, prin urmare; also, folglich. *1579:* valamy Leany Agat Illet, a' kyt megy ne(m) Adot tehat megy Aggia [SLt S. 24]. *1589:* az ado dolgabol vgy vegezenek hogy az ki Jobbadon biria magat tehat az teobbet adgion [Szu; UszT]. *1591:* nekem aszt eó az córekseget szalagon vetette volt ... melihez ha mj Jgassagomat Remenlettem volna tahag nem kellett volna kezembeol ki eresztene(m) [UszT]. *1602:* holott pedig valami go(n)dolattiabol meg futamodnek auag' mas vratt fogna maganak tahatt kotj arra magat ... fogiak az eo maga hutt leuele tartasa zerentt [Told. I]. *1606:* Mikor az A(ctor) Damokos Mihalj oda fogatta vala a Bedeó Istúa(n) vdúaraba az Alperest Fabian Istuant, egikor, egy reggel tahagh be hajtottak az vra(m) cókrejt, s eó latot akkor az cókrekhez [UszT 20/155 Balthasar Zygiarto de Zombatfalúa lib. vall.]. *1660:* az I hogy infamialis dologhban forgott az A Mezey Janos tehat doccallya hogy abban forgott [Kv; TJk IX/1. 241]. *1792:* a praetendens Aszszony ... emaritalva levén a Joszag jövedelmehez kepest igen illendöleg, tehat ma semmi részsze a Mobiliakba nintsen [Nc; DobLev. IV/701]. *1858:* a' Tekintetes ur ... elméri hogy Dobossal ki bekült ... én tahát az érintett Levelet ide zárva küldöm [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1896:* Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet. Csakugyan világosabb, egyszerübb, tehát jól használható [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

2. vagyis, azaz; adică; das heißt. *1557:* mykoron Christhoff wram meg Jew thehat, az napthol fogwan, ezthen meg az napyg ha Jmreh wramal meg egenesethethnek Jo, ha hol nem, Jsmegh ezthen meg az massyk napon Jmreh wram mynd zolgaywal az mynt az elwt az therweny hoztha wolt ... therwenyek helyen maragyon azon ket zaz forynt kewthel alat kyre az fogot Byrak elwt magokat kewttek wolt [Somlyó Cs; WLt]. *1571:* Mikor az aranyat az kemencheben töttek es Megfwlt es Jar, tahat az zaian ky lelekzet[a] ki jö[b] az Nem jó[c] [Nsz; MKsz 1896. 356. – [a–c]A jelzett szavak titkosírásból feloldva]. *1776:* Ha tudtára téhat consentiáltak a Tselekedeteknek, nem is revocálhattyák Consensusokat [M.köblös SzD; RLt O. 13].

3. így (hát); (deci) aşa; also dann. *1573:* Pesty Katus Cassay Janos deakne ... vallia hogi ... Ment volt eohozza az Erzebet Kappa Myhal zolgaloia ... Mond hogy Am vgimond az esse kwrwa fia Kerestury peter haromsor Ieot vala Rea(m) egy Eyel Anyazwlt Mezitelen, tahat megh lattak az legenek Rayta es ugy vagdalt (!) meg | Gywlay Benedek, Azt vallia hogi ... Egykor fely hagot volt az zeowenre es ... onnat latta tahat Nagj Arkot assat[a] az eo kerteben [Kv; TJk III/3. 50, 181. – [a]Darocky Janos]. *1574:* Eottwes Lazlo Azt vallia hogi ... Zabo Bertalanne ... zallot volt Eo nalla ... Mond az azzony hogy viccy Ianos hazanal Teotte volt Ich egy ladaiat kyben Ezwst Marha es penz volt ... 200 fli(n)t heat talalta Mellyet ky veot Beleole hirenelkwl viccy Ianos, valamynt leot aztan tahat meg Engeztelte az azzont viccy Janos es ados lewelet adot neky [Kv; TJk III/3. 396]. *1616:* mint az Cehnek zokassa zerint mégh Mwueltetj Orsolya Azzonj[a] az Mwuet tehat kezenel maradgio(n) [Kv; RDL I. 101 Andreas Junek kezével. – [a]A mester özvegye].

4. hát; păi, apoi; so, nun. *1572:* nehay Somogy Andrasne Martha, Azt vallya hogy az Kis boldyzarnetwl Behennetwl hallota azt bezelly volt az Thakachne mykor Igen beteges vala hywatot hozza hogi be kezkenediem Eolteztessem ... Menek hozza tahat az twz helien wl gereznaiaba es harom Machkafiak esnek vala eleote az twzhelien [Kv; TJk III/3. 43]. *1573:* Orsolia Kis zeoch Imrehne ... Azt vallia ... hogy Nagy Bodog azzonnap tayba volt egi Nap hogi Maradek peterhez Ment volt, tahat azkor odozza ky az poztot Melliet meg hoztak volt neky [Kv; TJk III/3. 118]. *1593:* Az

Solymosi mattiasne vduara(n) megick vala el, tahágh igc(n) vczekelenek, hogy el loptak az Istua(n) penzeth, de en ne(m) túdo(m) ky dolga, s ky búnes feleölle [UszT]. *1596:* az coker keresni mente(m) uala s tahagh Akkor megyen es Vaida Sera az keortúcltcól [UszT 11/9]. *1598:* be menek Meniartni, tahag az Borbelj mossa az Verbeol ky [UszT 13/31]. *1600:* egy azzony ember mo(n)dais hogy megh akariak cölni Gergely Lazlot, ki menek, tahat Dekan Gergely megh fogta az me(n)tet raita [UszT 15/138 Orban Janos Sikey[a] Lofeö vall. – [a]Süköböl]. *1602:* Egizer en az peres hazhoz menek, tahag az vduaron egj puska s egj palast vagion [UszT 16/73 Anna relicta quondam agilis Stephani Albert de felsó bodoghaszonfalua]. *1610:* Brassoba megiwnk uala, talalok … Tomar Balast, az falu keözt, tahagh ennj adott az marhanak [UszT 4/9d]. *1626:* az kaczolam utan menek, hallam az utan az czengetest haza ieonek tehat megh halt az molnar [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Fiuma Demeter (40) ppix vall.] | fel menek az Zegetj Janos kapuiahoz tehat az molnar az Zegetj Janos kapuian deolt be ot fegzik halua [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Janos ppix vall.]. *1647:* Gagia Gaspar fejeben vagha cziakanniat az megh holt legenynek … es oda menue(n), megh tapaszta(m) az holt legenynek az fejet tehat egy darab cziontot kj szakasztot az feje cziontiabol [Kv; TJk VIII/4. 210].

II. *hsz* akkor; atunci; dann. *1546:* az menes zam zerenth harmyncz negy, ha therek men, Loh, yar benne, thahath, Ez yewe Nyaron, el ne walazak Egy masthol [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1560:* A fazakaknak a kemencheben valo berakasarol … Hertelen Ne ragd bele az fazakakath … Mertha Myngyarast be Rakod öket a twzes kemencheben, tahat Nagy karth vallaz [Nsz; MKsz 1896. 250–1]. *1579:* A honnat penig eo kegmek talakat veznek el, thehagh Merick meg font zamra hogy ha Mely el wez Bennek tehat tuggiak ez vtan meg elegyteny Rola [Kv; TanJk V/3. 185a]. *1591:* Anna, Rosas Janos zolgalo leania vallia … czak hamarsag az vtan tahat valami het araniat, kit elis reitet volt az eleot talalanak nalla [Kv; TJk V/1. 181]. *1607:* el mene Benedek Istua(n), megh kenallya velle az cereksegget Kacho Jakabot ugy hogy ha ad rah nekj adgia, s ha ne(m) tahágh Zekel mosesnek adgia [UszT 20/64 Franciscus Mihaly de Nagy Galambfalúa nb vall.]. *1644:* ha … ez az Horuat Mihaly … az ö naga es maradeki földeröl neuek aloll megh futamodnek, tehat … haza hozattassek [Cege SzD; WassLt]. *1674:* ha … az … haz helyt valami uton modon el talalna(m) hadni … vagi maradvaniomat ki akar(na)k belölle tudni, tehat fen meg nevezet asszoniok, vérek, vagi maradvaniok tartozzanak nekem vagi feleségemnek, vagi maradvaniom(na)k le tenni egiszers,-mind azt az mit arra a puzta haz helyre adta(m) [Torockó; Pk 2]. *1763:* Hermány János Uram Jnassát által adtuk Köpöczi János vramnak, illyen kondícióval hogy há el hadna minden bákatéllajert téhat tob Gázdát neki nem ádunk [Kv; KCJk 43a–b]. *1771:* ha vallamellyik akár mi névvel nevezendö motskolodasokatt tselekeszik, tehatt legg kisseb motsokért is büntettetik 3 az az Három forintig [Kv; FésCJk 20]. *1804:* Hogy ha valamellyik osztozo fél … a más osztozo felek felett meg terheltettnék, tehát azon esetben tartozzanak a más felek annak kárát hasonlo ingatlan Jokban rebonificalni [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 5b–6a]. *1818:* a' panaszlo aszszonynak Hűt Itéltetett, hogy ha meg mér eskűdni azon, hogy czűst és arany pénz nem maradott … hasonloképpen az az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt].

téhel vakol; a tencui; verputzen. *1585:* 2 octobr(is) Az zobat hogy vakoltak es tehelek (!) attunk ket embernek a kik meszet kewertenek f 0 d 16 [Kv; Szám. 3/XIV. 31]. *1623:* Cziak beleoll kelletik az Jstallokott keöz falokkal vgy altal zagattny … az keöz falakotis … keth feleöll megh Tapazzak, vakolliak, thehellyek nem kell Azokott dezkazny [BGU]. *1625:* Az keómiesek hogi meg vakoltak es Tehelek az man(us) keorul valo Circulúst f 5 [Kv; Szám. 18/XXX]. *1648:* az felseö ház palotáknak falaj … kiuül beleöll vakolva tehelve mészzel jo épségben vadnak [Komána F; UF I, 932].

téheles (be)vakolt; tencuit; verputzt. *1656:* Ezen rekesz hasonlo tehelljes az masikhoz [UF II, 118] | Ezen haznak felseö resze erös bolthasos tehelljes | Az praenotalt süteö pitvarara … vagyon egy kis tehelljes bolthas | Az Ur eö Nga konihajarol ki jeöven, nilik be job kezre egy erös tehelljes boltra … retezfejes bellett ajto | Ez eleb megh irt haznak … felseö resze bolthasos, tehelljes egi keö labon all | Ezen pincze bolthasos tehelyes [Fog.; UF II, 118–9, 125, 178] | Ezen udvar haznak külseö resze erös, keöböl rakot, téhelyes [Sárkány F; UF II, 170–1].

téhelés vakolás; tencuire; Verputz. *1625:* az keomiesek vegeztek el az vakolast, es tehelés (!) [Kv; Szám. 16/XXX. 19].

téheletlen vakolatlan; netencuit; unverputzt. *1656:* job kez feleöl nilik be balkezre egy tehejetlen boltozatthra vas sarkon panton forgo … ajto [UF II, 118].

téhelezés vakolat; tencuială; Verputz. *1656:* ezen haznak a' felseö falan egy darab tehelyezese, meszelese le omlott [UF II, 172].

téhelezet vakolat; tencuială; Verputz. *1656:* Ezen haznak allia tegla padimentomos felseö resze pedigh boltas tehelljezett alat vagjon [Fog.; UF II, 125].

tehén vacă; Kuh. *1550:* onnat[a] walkora be haytottak az Barmot és a mynt az paztortol ertötte ket Baranth nywzatoth volt megh walkaj Miklos belöle … az monostoriak az Niomasrol harmoth haytottak be erötte az ket baranerth es tehenet nywztak megh erthe [Zsobok/Damos K; MNy XXIV, 290 Ambrosios Bocj de Sobok jb vall. – [a]A Cylla mezőröl]. *1582:* Wargha Ambrus … vallia hog Zaraz helien holt megh az thehen igen hithwan volt [Kv; TJk IV/1. 18]. *1604:* latam hogi egi fejer lo vagion Myklosi Dauid buzaiaban, mondek Keomjues Georginek eregi lasd meg michyoda, ha lo e vagi tehen hozd be az buzabol [UszT 18/88 Chyergeo Istwan fenyedy zabad zekel vall.]. *1630:* megh monda az férfi gjermekeis hogj nem oda valo tehen [Mv; MvLt 290. 227b]. *1645:* Erkedreis innen vinek kj mind kanczalovakat tehenecket, Johokat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1681:* Betlenös nevű falu … Betlen Domokos vrunknak ös örökös szolgalo iobbagyi voltak … eddig valo szofogadatlansagokert adoiok(na)k meg nem adasaiert negy ökret es het tehenet, es az mennyi penszt nyargalokra az Asz(ony) eö k(e)g(yelm)e[a] költet aszt meg adgyak [BfR Thuroczi Andras Désfalván (KK) lakó közbíró kezével. – [a]Bethlen István tutora, Bánfi Zsigmondné Veér Krisztina]. *1687:* az mint egy Tehén megh borjuzott volna, az után csak hamar megh holt az borja [Bucsum F; MvRKLev.]. *1729:* már miért, és mi okon azon

Tehen meg erkölcsösödvén magát fejni meg nem engedte, ugj a Bornyát szopni [Dés; Jk]. *1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihálynét nem tudom … hogy a fele varáslásokb(a) boszorkányi mesterségekbe elegyitettek volna magokat … varáslás által más jámborok tehenecknek tejét vaját el babonáztatták volna [Szentbenedek SzD; Ks]. *1750:* el Szökvén a Csür biro azon edgj Tehen … it maradot … de ketteje irant szamot nem adhatván törvenjesen Convinczáltatot a két darab Marhának araval [Mezőzáh TA; Told. 22]. *1808:* Fodor Mihajné egy Tehenyiért kezes Máte Josef [Albis Hsz; BLev.]. *1852:* az utolso tehén be eset a' jászolyba és többet lábra nem állot aztis most szombaton ki nyuzták [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Hn. *1576:* Az mely tehen del<eo> vagyon Az Mayay wtt mellett [Jobbágyfva MT; EHA]. *1717:* Onnan be jö az Patakon akkit hinak Tehen Patakának [Celna AF; EHA] | Az Tehen Thonal az Oldalb(an) (sz) [Fejérd K; EHA]. *1772:* Az Tehenek Hágojan kűjjel (sz) [Szászfenes K; EHA]. *1781:* a Téhén gyepu felöl [Nyárádmogyorós MT; EHA]. *1817 k.:* Tehen to oldalba (sz) [Fejérd K; EHA]. *1821:* Tehén szoross patak tövin (k) [Makfva MT; EHA].

Szk: *~ fejni. 1740:* Király István s mind az Felesége, az Király István Leánya is jártak gyomlálni, Tehen fejni [Szemerja Hsz; HSzjP Thomas Czákány de Szemerja (70) ns vall.] * *~ vásárolni. 1777:* Méltoságos Groff Bethlen György Ur ő Nga Csürinél lévén Kratsun Stefán … akkor ő el akarván menni a' Besztertzei Sokadalomra Tehán vásárolni, a' Felesége Soldost vitt hejjiben ki a' Csümél légyen hejjette [Udvarhely SzD; KS] * *alacs-szőke ~. 1632:* Alacz szeöke tehenek … no. 3 [Fog.; RU 452] * *barna ~. 1808:* A Lonai Spallekán (!) Juon adott egy barna tehenet Sombori Kosztin Pável(ne)k 54 vf. [TLt Közig. ir. vásári jk]. *1812:* nekem edj Barna Tehénnél egyebet nem hoztál [Héderfája KK; IB. Tordai Mihály (67) jb vall.] * *bogárszarvú ~. XVIII. sz. e. f.:* Bogár szarvu kék szörü elö hasu tehén [U; Pf]. 1752: Egj Bogár szarvu vén tehén [Dob.; TL 42] * *bolgár ~. 1763:* Egy Bándi Olának egy szép Bolgár Tehenit el vétetö [Udvarfva MT; Told. 44/15] * *borjas ~. 1588:* Kopaczy Ferencz … ket io boryws tehenemet vetete ell azt adata az galponyai Embernek [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1629:* egjeb borius tehenetis tudom hogj vala affele apro tino bino, de nem tudom menie voltt [Mv; MvLt 290. 159a]. *1716:* négj borjus tehén vagyon az idén az többi is mind el ruktak [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1834:* adtom volt egy jo Borjus Tehenet, két süldöt, egy ketske Millorát [Aranyosrákos TA; Borb.] * *borjazó ~. 1598:* Azon az eö kertin, melj vgian Zombatfaluan vagion in sede Vduarhelj, az meg neuezett heljen zaladas keppen … ment volt ki egj yneö tehenem, es menth volt be az J. kertin, tett volt kart zabiaban melljet megh beöchiltettünk, es megis harmad napigh eheztete boriuzo tehenemet [UszT II/2 D. 54]. *1630:* Suki Benedek vramis, ada neki egi Hazat, minde(n) cöreöksigiuel egietemben, ez mellett … egi boriuzo tehenet, egj eztendös eökör tinot, egi malaczos diznot … egi kosar mihet [Melegföldvár SzD; SLt 4]. *1711:* Mikor azon marhákat tartani ki oszták, én is el mentek hogj el hajesak bennek, akkor vala megh hat borjuzo Tehen, de én nem alkhatván meg felettek, ott hagjám [Szárhegy Cs; WLt Greg. Erös (66) pp vall.] * *borjúzandó ~. 1688:* Felméren, az erötlenség(ne)k miatta holt megh örögh borjuzando Tehén nro 2 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1689:* 3dfü burjuzando ünö nro. 1. Item bizontalan borjuzando örög Tehén nro. 1 [Bucsum F; MvRKLev.] * *borjúzó hasú ~. 1723:* edgy borjuzo hasu tehén kékszörü [HSzj *kék* al.] * *csobánszőrű ~. 1695:* egy idegen csoban szörü tehen egy bornyaval együt mind itt Kökösbe keringe [Kökös Hsz; MvRKLev.] * *előálló szarvú ~. 1727:* Konya elö alló szarvu rőt öreg tehen [BfR nyagyfalusi csomó]. *1755:* Kik, elö állo szarvu nagy ösztövér Tehén [Batiz H; BK sub nro 1020 Naláczi conscr.] * *előhasú ~. 1717:* egy szép elö hasu tehenet ütött meg a' szél, az eleit nem birja, mint epülhet ki belölle nem tudom [Mezőméhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1761:* Öreg Tehén Nro 4 Elö hasu Tehén 3 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 16]. *1793:* egy elö hasu Tehén meg borjuzván nagy bajjal szoptattyák a borját [Kályán K; JF 36. 263 Vég Mihály lev.]. *1811:* Pákéinek egy elö hasu Tehene 1 ez alatt szopo ünö bornyu … Rákosi Ur(amna)k elö hasu tehene 1. alatta lévö ünö bornyával [Ádámos KK; Pk 5] * *fakó szőrű ~. 1785:* Faku Szörü Tehény 1 alatta idei ünö bornyu 1 [Katona K; Born. VI/14 Jos. Katonaj kezével] * *fakó ~. 1808:* Egy kisdég fako tehen [HSzj *fakó* al.]. *1833:* Bagyoni Csép Gergely adatt el … 2 Fakko Tehenet Rf. 80 [Torda; TVLt Közig. ir. 797] * *fejér ~. 1808:* Örkei Rusz Tyirilla adott egy fejér tehenet Sombori Kosztin Pável(ne)k 60 vf [Torda; TVLt Közig. ir. piaci vásári jk] * *fekete-tarcsa ~. 1632:* Fekete tarczia tehen … no 1 [Fog.; RU 452] * *folyató ~. 1799:* a Léány edgyikhez is másikhoz is olly feslettséggel viselte magát, hogy tsak a' volt már híjja, hogy réá hágjon, mint a Fojato tehén a' Bikára [Dés; DLt] * *harmadfű ~. 1606:* aztis monda salatj balint hogi ez eleotis ucottyuk mi el marhat egizer az harmadaba egi harmad fy tehent attak uala abbol is ne(m) haborgatot az tizt [UszT 20/321 martinus Nagi de hermanj pp vall.]. *1711:* Hozzám is adtak volt azon marhákbol 2 harmad fü Tehenet … ezek közül meg holt egyik harmadfü Tehen, ä Farkasok meg Szaggatván [Gyszm; WLt Mich. Fülöp (53) pp vall.]. *1718:* Zállogositott eö Kglme egj földet … mellyert ada eö Kglme egy harmadfü tehenét [Szentmihály Cs; Borb. II Bocz Tamás (60) pp vall.] * *hátrahorgadt szarvú ~. 1727:* Hátra horgatt szarvu szöke tehén [MNy XXXVI, 198] * *hegyes szarvú ~. 1711:* Egj hegjes Szarvu kék Tehen mostis Solyom Thamásne Aszszonjomnál meg vagjon [Gyergyóújfalu Cs; WLt Mich. Simo (25) pp vall.] * *holdas ~. 1671:* ada egy borjuzo szöke hodos szörü Tehenet [Körispatak U; Pf]. *1681:* egy kis kek bika, egy nagy eöreg szöke hodos hegyes Tehen [Milvány K; RLt] * *homály szőrű ~. 1687:* veres meddü Tehen barna homály szörü meddü Tehén [Utl] * *jármos ~. 1747:* Egj alkalmatossággal velem egjütt Szántot a Papnak ugj meg üté föben egy jármas tehenit a Gazdájának hogj mingjárt fel döle azon a napon nemis dolgozhattunk vélle [Szökefva KK; Ks 17/LXXXI. 14]. *1772:* Vargyasi Ferencz meghalálozék marada egj jármas ökör és egj jármas tehen [HSzj *jármos-ökör* al.] * *kékellő szőrű ~. 1808:* Egy kékellö szörü Tehén [DLt 361 nyomt. kl] * *kék szőrű ~. XVIII. sz. eleje:* Kesej fel állo szarvu kék szörü tehen [U; Pf]. *1739:* Egy fel állo szarvu kék szörü Tehén [Torda; TJkT I. 165]. *1755:* Öt eszt(endös) Kék szörü kis ded szarvu … Tehen [Batiz H; BK sub nro 1020 Naláczi conscr.]. *1775:* 1 kék Szörö tehen Rf 5 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4] * *kék ~. 1693:* A Relictanak Dossaban adtunk egy borjas kek szöke Tehenet meg becsülven ad fl. Ung. 16//50 [Ne; DobLev. 13]. *1711:* Egj hegjes Szarvu kék Tehen mostis Solyom Thamásne Aszszonjomnál meg vagjon [Gyergyóújfalu Cs; WLt Mich. Simo (25) pp vall.]. *1737:* Öreg kék Tehén 2 [Borsa K; Told. 53] * *kesely szőrű ~. 1763:* Kesselj szörü nagy meddü Tehen [HSzj *kesely* al.] * *kesely ~. 1587:* 20 Marty holt Egy weres kesely Tehen megh [Kv; Szám. 3/

XXXIV. 27 Zabo György isp. m. kezével] * *kisborjas ~. 1796 k.:* Tinos Tehent egyet fejn(e)k mind együtt a kis Bornyus Tehenkel (!) [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1842:* Sáliba maradot kisbornyus Tehén 3 [M.köblös SzD; RLt] * *kónya szarvú ~. 1695:* egy konya szarvu csoban szőrű tehenet Jakuts Ferencz el ada itt Kökösben [Kökös Hsz; MvRKLev.] * *kurta ~. 1641:* 1 szeöke kurta tehen [Tompaháza AF; BálLt 40] * *meddő ~. 1585:* Az Feyedele(m) vendegelesekoro(n) ... Az Maradek barma kozzwl wöttc(m) 3 meddw tehenet f. 5 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1687:* Öregh meddü tehen n. 8 [Radnót KK; UtI]. *1711:* egy kesely meddü tehenet egy Kápolnaj Major Mihály nevü embernek pénzen el adta [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs János jb vall.]. *1812:* egy Meddü Tehen [Marosztkirály MT; Berz. F. 8. 72] * *mokány ~. 1823:* Egy fekete vén mokány tehén [DLt nyomt. kl] * *negyedfüre kelő ~. 1632:* Negiedfwre keleö teheneк [Fog.; RU 452] * *negyedfü ~. 1687:* Örög számban lévö 3d és 4dfü Tehen nrö 16 [Fog.; UtI] * *nyúzni való ~. 1683:* Nyúzni valo Eökör no. 32. nyüzni valo Teheny no 4 [Radnót KK; UtI] * *öreg/vén ~. 1598:* Eoregh tehen nro. 5 [Kv; Szám. 8/IV. 30]. *1677:* Eörög vén Tehenek nro 12 [A.komána F; UtI]. *1797:* az Ifju Groff Ur eö Ngä ide jött es 200 portzio Szénát el vetetett ugy egy vén Tehenet nyuzni és egy fel hizott Sertest [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * *ösztövér ~ → előálló szarvú ~ * rőtbarna ~. 1765:* Egy ött esztendős Rőd Barna Tehén [Szászsztjakab SzD; Told. 8] * *sárga szőrű ~. XVIII. sz. eleje:* Sárga szörü öreg tehén [U; Pf] * *sárga ~. 1638:* adtunk eo kegelmineк, Egi sárga Tehenet, fijáual Egy veres wszeo tinoiaual Eggiwtt ... f. 5 [Kv; RDL I. 114]. *1682:* Boncza János ... edgykor czipelni kereczvén el edgy sarga tehenet es edgy tulkat talyiga eleib(en) fogvan el vitte [M.köblös SzD; RLt 1 Zabo Istvan (60) jb vall.]. *1737:* 3fü Sarga Tehén [Borsa K; Told. 53] * *Szent György tehene váltsága. 1587:* Az ado be Zolgaltatasa az harom falubol Azzony falwarol ado pinzt tezen fl. 8 Abroz pinz es Zent Georgy tehene valtsaga fl. 2 ... Felseo file ... Zent Georgy tehene es Abroz pinz valchaga facit fl. 2 [Kv; Szám. 3/XXXII. 6] * *szőke ~. 1627:* Az eoregh meddw Tehenek keozeot vagio(n) egj fel kertt Valazuti Jobbagjnak egj szeoke tehene [Mezőrücs MT; BLt]. *1638:* az Eö riszire iutott Egy szoke tehen az fyauál, Egy Bika tinoiával Eggiwtt [Kv; RDL I. 114]. *1833:* Szindi Zsurs Gavrilla adott el ... 1 szöke Tehenet Rf. 51 xr. 90 [Torda; TVLt Közig. ir. 797] * *szürkés szőrű ~. 1801:* Két Szürkés Szőrü kisded Tehenek [TL] * *szürke ~. 1808:* Pojáni Bonyhai István adott egy szürke tehenet Tordai Moldován Petre(ne)k 43 vf [TLt Közig. ir. vásári jk]. *1833:* M. Ujvári Szigyárto Ferentz (adott el) ... 1 Szürke Tehenet bornyúval Rf. 53 [TLt Közig. ir. 1506] * *tinós ~. 1733:* Tinos Tehen Kek szorü nro 1 [LLt]. *1747:* Fejös tinós tehén ennek ökör borja 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1768:* Tinos Tehen 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1814:* Nyaroltatott egy Tinos Tehenet Csabába [Buza SzD; LLt 38 Csáky-per] * *vágni való ~. 1597:* Az en megh holt Atiam Zeöleös Balas adott úala az J(netus) Aszonj Vranak az megh neúezett Bernath Andrasnak harminch forintoth vgj hogy kereskedgyék velle; az tizenhat forintiaúal vegien ... barmot, vgjminth yneó teheneket vaghni ualo eökreket teheneket, Az tizen negy forintiat pedig Arra hogy ... barmot, Juhot, berbechet uegyen [UszT 12/55] * *veres ~ → kesely ~.*

Ha. *1657:* teheny [Porumbák F; UF II, 682]. *1748:* tehenyeket [Kanta Hsz; ApLt 5]. *1768:* tehenyek [Oroszfalu Hsz; RSzF 178]. *1774:* Tehény [Mocs K; KS 190]. *1786:* Teheny [Asz; Borb. I]. *1796:* Tehény [A.preszáka AF; MkG Conscr.]. *1802:* Tehenyem [Udvarfva MT; Told. 42]. *1804:* Tehény [Hosszútelke AF; Kath.]. *1823:* tehenyem [HSzj *megfojik* al.]. *1846:* Tehenyeket [Kakasd MT; DE 2]. *1847:* tehenye [Zalán Hsz; RSzF 203].

tehénbarom szarvasmarha; vită; Vieh. *1569:* Thowaba az my labas Barom my wagyon, Thwdny Jllik, ökör Dizno Es Thehen barom, Azok ketth fele oztassanak Eggyk Rezc Chereny Clara Azzonye, az masik Jztrigy lanose [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1570:* Az Tehen Barmot es Jwhot Az ky karba talal haycha ba (!), es vegie megh karat Rayta [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1574:* hywanak Mynket: Az wytezlo Frathay Janos es Myklos, hogy Az Nehay megh holt Frathay Gergel wramtol maradot tehen barmot ... oztanok kóztók Nyolcz rezre [Fráta K; SLt 13]. *1584:* Kerekes Istwan vallia ... esthwe hogy a' chorda be leót, s mind reggel Nagy sok tehen Barom futot ez Zelesne hazara [Kv; TJk IV/1. 251]. *1593:* ne(m) chak ezen eytettek illyen dolgoth, hane(m) enne(n) maga(m) eökremetis vertek ... Az Vtokot megh Allattak, Az keó ziklakra zeöktettek mind menesloúakot es tehen barmokoth [UszT 13/72]. *1623:* Ne Cziak fogarasb(an) hanem Komana(n) Porombakonnis Thehen Borom es Juh dizno Maiorsagot Tarchion Menteöll teöbet [Szu/Fog.; BGU]. *1633:* Nagy Thamas Vram ... Marhat eleget hozott vala Also Komanara, mind Juhott disznott Menest, es ökör Tehen Barmott [F.komána F; Szád. Nagy Farkas Boer (60) Hwtes Asesor vall.]. *1647:* Tehen barom Teremi Maiorsagh No. 53 [Nagyteremi KK; BK 48. 1c]. *1658:* Vadnak labos Marhaim tehen barmok, azokat hagyo(m) mind az felesegemnek, ellyen az hasznabol [Mv; MvLev. NSz hagy.]. *1685:* Tehen Baram szama [Radnót KK; UtI]. *1705:* Az Tehen barom meg van hanem holt meg kétt űnö [Koronka MT; Told. 27]. *1706:* Tehén Barom aprostol nro 103 [Réten NK; RkAk 261].

Szk: *apró ~. 1696:* aproság Tulok 10. apro tehén barom 12, menes mindenestöl 12 [Buza SzD; LLt Fasc. 146] * *majorság ~. 1692:* Majorsagh Tehén Barmok Száma[a] [Mezöbodon TA; BK 21 Inv. – [a]Köv. a részl.] * *rideg ~. 1627:* Ridegh tehen barom vagion Nro 16 ... Ridegh Dizno vagion Nro 2 | Az Arapataki haznal valo marhak(na)k Inuentariuma ... Ridegh tehen barom vagion 16 [Árapatak Hsz; BLt 1].

tehénbaromakol szarvasmarha-istálló; grajd pentru vite; (Vieh)Stall. *1647:* Az Uduran[a] vagion Egy hoszú paita, fele boronából rott, fele ereös seoúeny. Mellette egy io seouenyw, Tehen barom Akol, ket rend Akol benne, Aitaia seoúeny chak [Drassó AF; BK 48. F. 16. – [a]A majorháznak].

tehénbél tehénbélbe töltött ételféle; un fel de preparat alimentar umplut în mate de vită; verfüllter Viehdarm (eine Art Nahrungsmittel). *1585:* Negy Tehen belt kezen kasaúal toltöttet ... f. – d 50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 29 Gellien Imre sp kezével]. *1596:* Az kik az tehen belt megh chinaltak azoknak fizettem [Kv; Szám. 6/XXIX. 135 Bachi Tamas sp kezével]. *1600:* Az Commissarius uraknak ebedre feözettem ... Tehen Belt d 21 [Kv; Szám. 9/III. 32 Szabó András sp kezével]. *1609:* Elseo tal Etek Laska ... Masodik tehen bel Belt vetettem d. 7 [Kv; Szám. 12b/IV. 425]. *1621:* 12 Juny Gubernator Vram eö Nagha konihaiara Ebedre attam ... Tehen Belt ... d 16 [Kv; Szám. 15b/IX. 41] | Egy egesz tehen belt czinalua ueöttc(m) az konihara ... d 25 [Kv; Szám. 15b/XI. 57]. *1625:* Vrunk eo felsege be Jeouetelire, az harmad-

napi gazdalkodasra ... Vasarlottam ... Egy Medence Tehenbelt ... Moldouas Istuannetol ... d 80 [Kv; Szám. 16/XXXV. 62]. *1650:* Főzettem Tehen belt, Attam hozzaja Tiuk monyatt ... d 18 [Kv; Szám. 26/VI. 427].

tehénbélcsináló tehénbéltisztító; care curăţă maţele vitei; Viehdarmputzer. *1654:* Attam az dizno beell czynalo kett Aszszonynak lib. nro 8 ... Az tehen beell czinalo haro(m) Aszszony Embernek lib. nro 8 [Egeres K; Ks 70. 51].

tehénbika bika; taur; Stier. *1819:* Egy öt esztendos fekete tehén Bika nrõ 1 [Baca SzD; TSb 6].

tehénbivaly bivalytehén; bivoliţă; Büffel. *1656:* Tehen bial nro. 8, kiknek eöte fejeös ez idej bornyujokal edgyüt [Fog.; UF II, 149]. *1680:* Esztendos Tehen bihal nõ 2 [Fog.; Utl]. *1747:* Nagy Tehén Bihály 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1754:* Háromszékre Arapatakára hajtatott Márhákot e' szerént ... Tehen bivalt 2 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. *1756:* Tehén Bival Nro 5 [Déva; Ks 92. I. 32].

Szk: *fejős ~. 1802:* Két fejös tehén Bihálok ... Két jármas Bihalok [Ne; DobLev. IV/858. 10a] * *meddő ~. 1680:* Esztendos Tehen bihaly nõ 2. Eoreg meddõ Tehen bihaly nõ 14 [Fog.; Utl]. *1689:* Eörõg meddõ Tehen bialj nõ 1 [A.porumbák F; Utl] * *negyedfű ~. 1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Bialok szama. Negiedfw Tehen Bial N 3 [Porumbák F; UC 14/38. 187] * *öreg ~. 1689:* Bialyok extractussa. Vannak jelen őrőg Tehén bialj [A.porumbák F; Utl]. *1698:* Eoreg tehen Bial [O.csesztve AF; LLt]. *1720:* Öregh tehén Bial nrõ 4 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

tehénborjú szarvasmarha kicsinye; viţel; Kalb. *1728:* Kõlpényi marhák ... Tehén bornyu no 2 [TKl 85b Petki Nagy cs. szám.]. *1810:* adjanak ... egy ünõ bornyut Varo Gyuri fianak ... A kuptának ... egy két Esztendõs tehen bornyut [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

Szk: *idei ~. 1796:* Nagy Tehény három ... Ideji kis Tehen Borju egy [A.preszáka AF; MkG] * *tavalyi ~. 1637:* Mayorsagh marha szama ... Taualy tehen bornyu ... nro. 15 [UF I, 414]. *1672:* Tauali teheny borju nró 1 [A.porumbák F; Utl].

tehénbőr piele de vacă; Kuhhaut. *1587:* Attam el 2. holt Tehen beortt 1 p(ro) d. 10. d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 29 Zabo György isp. m. kezével]. *1594:* Restal az Somloy Maiorban tehén beőr No 46 [Somlyó Sz; UC 78/7. 10]. *1599:* Zabo Palne Vizen. Varad Fele. 150. Eoker Beoreket ... 7//50 250 Thehen es tulok Bereket ... 12//50 [Kv; Szám. 8/XIV. 3]. *1627:* Az vargamesterekről, miképpen adják el az sarukat ... Egy czombig érő kocsisnak való szekernyét, tehénbőrből jól készíttetettet, adjanak 80 pénzen [Gyf; EOE VIII, 393–5 árszabályzatban]. *1642:* Ket esztendeös tulok beör 1 ... Tehen beör 3 1/2 [UF I, 820]. *1647:* Egy lo beor, es egy Tehen beor vagion benne [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. *1658 k.:* Alsó majorbeli timárok[a] ... Ezek annuatim tartoznak fiscus számára kikészíteni 600 kecskebőrket és 60 tehénbőrket [Gyf; EM LII, 161. – [a]Folyt. a nevek fels.]. *1671:* Már az sokadalom Nagy-Bányán nem messze; ha akkorra az túrót s az tehén bőröket ki nem viszik, kárt vallok; még is az bőr árán ismét vennének marhát, mert majd az sem leszen [TML V, 443 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1677:* Tehén bőr ... no 4 Lo Börök no 5 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1692:* Egy bácsnak buza cub. 6. Kőles cub. 3. tehén bőr nr. 1/2 [MGtSz VI, 184 a görgénysztimrei fej-i konvenciósok fizetésjegyz.]. *1723:* nagjsaga szerént esett az meg B. Chehünkreis negj Börr Vidér, mellyhez vöttünk egy Tehen Bört eserrel ki keszittettettett (!) [Kv; ACJk 129]. *1736:* Dög börök ... Nagy Tehen bör Nro 1 [Bongárd BN; Conscr. XIII/1. 20].

Szk: *fakó ~. 1810:* Egy fako Tehén bõr ... Rf 32 xr 11 Más fako Tehén bõr Rf 35 xr 10 [Mv; MvLev. Trinczeni Mihály hagy. 9] * *gyártatlan ~. 1647:* Két gjartatlan Tehen bõr [Marosillye H; VLt 55. 5415] * *gyártott ~. 1676:* Uy szalonnás ház ... Vagyon most it ... Inventariumban forgot gyartot ökõr és tehen bõrõk egettek no. 5 [Fog.; UF II, 705]. *1677:* Vagyon ugyan ezen tornáczban kõ sóó (!) no. 10, eöreg gyártot tehen bõrõk hat no. 6, gyártot tinó bõr, negyed rész hijján egy no. 1 [CsVh 52] * *készített ~. 1662:* Harom keszitet Tehen bõr, Műszeris, kaptakkal, Csieres kaddal, üstivel, Egy bokor deszkaval edgiüt estimaltuk f 12 d. 43 [Kv; RDL I. 146] * *szőrős ~. 1647:* Szeoreos tehen beor No. 17 [Drassó AF; BK 48. 16].

tehénbőrös cu piele de vacă; Kuhhaut-. *1738:* Bellicus Comisarius csikbol ere jöven s it halt Biro Uramnit volt vacsoran, tehen börös hust de 18 [HSzjP].

tehéncsorda circadă/ciurdă de vaci; Kuhherde. *1606:* az eó marhajokat tehen chordajokat az orzagh utat megh aluan teritettek el [UszT 20/231]. *1621:* Ado szedeő vraim senkitcől Cedulat be ne vegienek Tehen Cziordat se hajczianak, hanc(m) egieb vtho(n) aüthoritassok zerint megh vegiek az Adot [Kv; TanJk II/1. 331]. *1732:* A Tehén Csordát ... és az Vono ökröket, meg engedtűk ... az Aknai Patakon túl ... de azon innen semmikeppen ujjabb dispositionkig ne hajcsak ... mivel meg sokan akarnak kaszálni s kaszáltatni [Dés; Jk 430b]. *1745:* Az Tulok tsorda pedig jártassék à Csere padgyán Az Tehén tsorda tudgya a maga járását [Torda; TJkT II. 7]. *1756:* Tudjaé aztis bizonyoson a Tanu hogy ... Bátsiban lako Antoni Mitra nevü Falusi Sitár az p(rac)titulált Exponens Urak Bikáját az Bátsi határrol be hajtotta magához ... az Bátsi Tehén Tsorda közzé botsátotta [Bácsi H; BK]. *1767:* sokszor ennek előtte meg edgyezet akaratbol a Tehén tsordábol tiltották ki az Tulkokat, hogy az Bikák el ne verjék és kárt ne tegyenek a Tulkokban [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 10]. *1770:* Esküdjék meg ... hogy ... 12-mo Augusti hazament, gyertyánál meg is fejte, kedden reggel az csorda elõtt kiment, az faluban elsőbben kereste, és végezetre Márton hegyin az tehéncsordában megtanálta [M.hermány U; RSzF 213]. *1807:* a' Gazdákis köteleztetnek akár a' Tehén, akár a' Meddő Csordába adni lomarhaikot [F.rákos U; Falujk 27 Sebe János pap-not. kezével]. *1821:* az Uram eő Nga Vágott Erdejeben meg tanálvan a Mlgos Széplakiné Aszony eő Nga Tehén Csordáját ... azonnal egyben gyűjtettem s a faluba béis hajtottam [Noszoly SzD; Matskási Noszolyi cs.]. *1846:* a' Gujába volt két ökör bornyaimat ... a' Tehén Csordába tsapattam [Dés; DLt 1248].

Hn. *1801:* A Tehén csorda béjároja között [Hsz; HG 131 Conscr.].

Szk: *udvari ~. 1831:* A' Vizek között lévő Egerfás, Fűzfás Berek, az hol a' nagy Ménes és Udvari Tehen Csorda szokott legeltetni [Meggyesfva MT; EHA].

tehéncsordapásztor ciurdar, văcar; Kuhhirt. *1662:* Szent Janos napian mikor az tehenczorda pasztorokal szamot vetunk [HSzj *tehén-csorda-pásztor* al.]. *1770:* Anno 1770.

Die 30 August. Minemű perlekedése levén ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak, itten Magyar Hermányban lakónak, ugyan a magyarhermányi tehénesorda pásztorral, Oláh Jánossal számadás dolgából, egy kék és barna szőrű tehén dolgáról [M.hermány U; RSzF 207].

tehenecske văcuţă; kleine Kuh, Muh. *1739:* nem tartott egjéb marhát egj tehenecskénél [Tarcsafva U; Pf]. *1760:* Vagyon két tehenetske ... két kitsind malaczkaja [A.volál Hsz; LLt]. *1806:* az elhagyván étzakára a marhákot a mezőn, és ekkor is egy tehenecskéje elkárosodott, ugyan az vadak által | megitéltetett, hogy az inctus tartozik rész szerént az elkárosodott ökörért fizetni 12 1/2 magyar forintokot, hasonlóképpen az tehenecskéért 7 magyar forintokot [Szárhegy Cs; RSzF 167, 168].

tehenes I. *mn* szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *ember* tehenes gazda; proprietar de vaci; Kuhbauer. *1598:* az tehenes ember ... az Istenert kérte, hogy ... hadgiak el vinnie minth w marhaiat de wk hattra nem allottak hanem egyszersmind ketten hozzaia vagnak | Ioue egy legeny vgian az tehenes ember Zolgaia, mo(n)da, gazda vgymond az tehen megh boriuzot, es az Alparęti legenyek ... az tehennek az fiatt elis viuek [Alparét SzD; Ks]. *1603:* Lay Mihaly fia Georgy Annor(um) 16 ... vallia ... az ember kie a tehe(n) volt ... ky futamek egy dombochikara, kezde tolwait kialtanj ... Ezt megh halua(n) az tehenes ember mentest el futamek az Zamos fele [Kv; TJk VI/1. 695].

Szn. *1573:* tehenes Myklos [Kv; TJk III/3. 148]. *1587:* Tehenes Miklos [Kv; Szám. 8/XXXIV. 11 Zabo György isp. m. kezével].

II. *fn* tehenekre gondot viselő személy; îngrijitor de vaci; Kuhknecht. *1692:* Tehenesek ... Semmisek [UszT IV/53].

tehenész îngrijitor de vaci, văcar; Kuhknecht. *1847:* Tehenész Háza ... Pintér Háza [Cege SzD; WassLt]. *1856:* Molnár Lajos ... Tehenész [Kv; RkSzAk 64].

tehénfaggyú tehénzsiradék; seu de vită; Kuhfett. *1599:* Restal az varban tehen' faggiu [Somlyó Sz; UC 78/7. 9]. *1681:* Penzen vött tehen fadgyu Libr. 118 [Hátszeg H; VhU 597].

Szk: *olvasztatlan* – *1681:* Olvasztatlan Tehen fadgyu Tizenegi darabban Libr. 172 [Vh; VhU 524].

tehénfejés mulgerea/mulsul vacilor; Kuhmelke. *1679:* Tehen fejeshez valo Major Markus Laszlo Pasztor gondviselese alatt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 114]. *1745:* Egyszer hajnalban a mezőre indulék s a Szabó Ferenczné[a] kapujánál mikor megyek vala, hallok erős tehénfejést; benézek a kapun, de én sem tehenet, sem embert nem láttam [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 166 Oklándi Mihály (80) nyug. unit. pap vall. – [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony]. *1770:* az actor gazda, kisebb Pető Jánosné tudja bizonyoson, hogy amely napon az marhája eltéveledett volt, és jó reggel, tehénfejés ideje előtt egy kevéssel jelen volt az udvarán az elkárosodott marhája; és az inctus páztornak hírt akkoron nem tett, hanem keresse maga a gazda, és megtanálta az falu mellett [M.hermány U; RSzF 206].

tehénfejő tehén fejéséhez használt; care este folosit la mulsul vacilor; bei Kuhmelke gebraucht. **Szk:** ~ *sajtár.* *1687:* Egy Légélly, Egy Tehen fejő sájtár [Veresmart TA; Berz. 11. 87. 1]. *1692:* Tehen fejő Saitar nő. 1 [Mezőbodon MT; BK. Inv. 13]. *1736:* Tehen fejő Sajtár [A.idecs MT; CU]. *1739:* egy tehén fejő sajtár [HSzj *cseléd-ház* al.]. *1743:* Tehenfejő Sajtár 1 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1778:* adtam altal ... Tehém (!) Fejő salytárt egyet [Agárd MT; Told. 8.]. *1814:* A' Cseled Häz Ajtaján bemenve ... egy rosz tálas az Ajto megett ... egy vizes kartos, egy tehen fejo Sajtár [Mezősályi TA; RLt Rettegi István kúria-leír.].

tehénféle szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *barom* szarvasmarha; vită (cornută); Vieh/Kuhrasse. *1629:* Az tehenfele baromnak egy reszet ... ugy haitotta vala oda hogy legyenek ot megh el szerezheti onnat mashova vagy el adhattya [Kv; TJk VII/3. 79].

tehéngulya tehénesorda; circadă/ciurdă de vaci; Kuhherde. *1792:* A Tehém Gulya. Számos Nagy Tehén 35 ... Negyed füre menendö Üszö Tino 9. Harmadfüre menendö Üszö 16 [Kályán K; JF 37].

tehéngyakó tehenekkel fajtalankodó személy, szodomita; sodomit; Sodomit. *1573:* Chaplar Mihal azt vallia ... az azzony Nem thwry hanem oda Az kapw elcybe Megien hwl Izyk volt Miklos, Mond Neky az Azzony, Te[a] kwrwafy aggeb tehen giako Miklos hat azt Mondad hogi Archwl chiaps [Kv; TJk III/3. 225. – [a]Utána kihúzva: *lator hires*].

tehéngyűjtemény tehéntejtermék; produse din lapte de vacă; Kuhmilchprodukte. *1768:* Jóh, és Tehén gyűjtemény Perceptioja Majorság Tehenektől. Iros vaj 50 kupa Majorság és Dézma Juhok után nyári és öszi Sajtokat s egyéb Juh Gyűjteményeket, ä Bátsn(a)k Conventio szerént ki adván minden 10. Sajtból egyet Sajt Nro 180. Túró 1 Désa orda 9 1/2 Veder Irós vaj 05 kupa [K; DobLev. II/390. 13a].

tehénhajtás tehenek terelése; mînarea/mînatul vacilor; Kuhtreiben. *1816:* éppen reggeli Tehénhajtáskor tanálkozván vélle, minden kérdetlen ezt mondá nékem [Dés; DLt 99].

tehénhimlő hólyagos himlő elleni oltás; vaccină; Kuhpockenimpfung. *1801:* Itt Eeckstein ugy nevezett Bába Doctor egy másra oltya a' Tehén himlöt – nagy a' Cultura Kolosvárt [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1807 k.:* Erdélyi Téhén himlő. Also Repán[a] szokásban van, mikor a Tehen meg bornyuzik, az első Hétbe, nehány Napok mulva az ellés utánn, valami pattogzások mutattyák magokat a Tögyin a' Sájtárba felyt Téj(j)el Tögyit meg mosogattyák, 's abba a Tejbe megferesztik a gyermeket és valami ártatlan kiütés himlő üt ki testin, melyel a természetest el kerüli [NNyv 353. – [a]MT]. *1818:* a' Tehén-Himlő be oltásrol ... szükségesnek találta a' Kir. Guber. a' Hazai Fő Biztosságnak azt a' Rendelést adni[a] [Kv; RLt gub. – [a]Köv. a rend. szöv.]. *1823–1830:* ottlétemben megholt egy manheimi fiú ... Gróf Saint Martin himlőben ... mert még az vaccinatio vagy tehemhimlővel való oltás nem tudódott, csak ez úgynevezett természetes, vagyis hólyagos himlőt oltották praeservativául az hólyagos himlő ellen [FogE 242–3]. *1824:* Az Himlőknek 2-fele nemei uralkodnak már jo darab időtől fogva ... u.m. Hojjagos és Veress Himlő – A' Tzigányok közt uralkodot hojjagos himlő Mind olyonakon volt, a' kik be oltva nem voltanak Tehén Himlővel [Dés; DLt 893 dr. Soos Márton physicus a városi tanácshoz]. *1826:* 826ba Octobernek 22kén és 31kén a' Tehén Himlő oltatott a' következendőkbe

[Körösfő K; RAk 137]. *1842:* be oltattattak Tehén himlővel: Botha Daniel fia Ferentz ez meg is fogant. Nagy István Leánya Susánna, meg fogant [Burjánosóbuda K; RAk 123 Pap Péter helybeli Ev. R. Pap kezével].

tehénhús marhahús; carne de vacă/vită; Rindfleisch. *1582:* ueottem Tehenhust ... d. 22 [Kv; Szám. 3/V. 22 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 9. Janua : Fözettem esmet Ebedre eö knek : Elsö tal Etek kapoztas hus Tehen hussal d. 7 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1591:* vassarlottam Tehen hûst, Syttni fezni f – d 32 [Kv; Szám. 5/I. 6]. *1596:* Minthogi valami hittwan megh hant metelies es deogeos Juhot, millwarat, kechket hoztak vala tizen coteot az Jspanok, az legeniek, en magamis ne(m) chettwk, mert betegsegteol feltünk, hozattam ecceris mazoris magunknak tehenhust d 91 [Kv; Szám. 6/XXIX. 168 Bachi Tamás sp kezével]. *1609:* Eot font Tehen hust feozettem kazas lenn ... d 10 [Kv; Szám. 12b/IV. 155]. *1618:* Hogy Konstantinápolyba béjutottunk, élésbe adtak egy napra négy juhot, 15 oka tehénhúst, halra egy napra 60 oszporát, kenyérre 100 oszporát [BTN[2] 101]. *1621:* Az zep keöver Tehen husnak fontiat es egj fertalliat, Egj penze(n) adgiak akar melj hizlalt Legyenis [Kv; TanJk II/1. 136]. *1667:* Tehen husra, Tyukra, kolbászra, kaposztára, saytra, és egyéb etelre valo szerre keoltcottünk ebédre, vaczyorára f – d 87 [Kv; SzCLev.]. *1688:* az sokadalmi alkalmatossaggal, megh engedtetik az Messarosok(na)k harom napok alat hogy az Tehen husnak fontyat negy negy penzen arullyak [Dés; Jk 26b]. *1717:* Semminemű mészárszékre ölni valo állatott az egy ökör s tehén huson kivül az hentesenek ... nem szabad árulni [Mv; APol. 47]. *1731:* 1ma Maj vöttem az Képiro számára Tehén hust d 18 [Szentbenedek SzD; Ks 70. 51]. *1747:* kenyérért, tehény és diszno husért, viz halért, rákért és egy fertály seprő égedborért fizettünk 33 xr [Kvh; HSzjP]. *1797:* Öt Font tehén hus Dr. 30 [Szság; IB III. 22].

Szk: *főzni való ~.* *1621:* 12 Juny Gubernator Vram eö Nagha konihaiara Ebedre attam Feozni ualo Tehen hust Lib 50 Swtni ualo Hust Lib 10 [Kv; Szám. 15b/IX. 41].

tehénhúslé húsleves; supă din carne de vită; Rindfleischsuppe. *1724:* az a sok reggeli bűszült (!) viz leves s tehén hus lé árt neki[a] [Illyefva Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála férjéhez. – [a]A beteg gyereknek].

tehénhúspecsenye marhahúsból készült pecsenye; friptură din carne de vită; Rindfleischbraten. *1582:* 12 (April) mentt boncyday Gergely V. feyedelem lewelewel somborra az harminczadoshoz weottem az wtra tehenhüs pecyenyet d. 8 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 11 Janua: Fozettem az Vonas Igazito Vraimnak Ebedre ... Harmadik talra Egy tehen hus pechyenye d. 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 54]. *1595:* meg hagya a Biro Wra(m) hogy az szolgaknakis adgyanak ennyj fütosasra: Attam ... 1. Tehenhús peczenye p(ro) d 10[a] [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. – [a]Fels-ból kiemelve]. *1597:* Egy tehenhús pechienie ... d 6. Boriú hús pechienie ... d 12 [Kv; Szám. 7/XII. 5 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Az olah koeuetek megis it leue(n) B. V. h. attam konjhajokra ... Tiz font Tehen hus peczenjet f – /14 [Kv; Szám. 15b/IX. 57] | Tehen hus peczenjet poljekahoz f – /6 [Kv; Szám. 15b/X. 33]. *1625:* Egy Tehen hus peczenyet suttek lib. 8 [Kv; Szám. 16/XXXV. 158]. *1650:* Süttettem Diszno hus pecsenyet Lib. 12 ... Tehen hus peczenyet Lib. 16 [Kv; Szám. 26/VI. 418].

tehénlopás furatul vacilor/vitelor; Kuhdiebstahl. *1632:* Eleiteöl foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleö modott es rendett tartott ... Louatt az ki Lopp f. 40 Tehen lopas f. 6. Dizno lopas f. 6. Juh Lopas f. 3. Meh lopas f. 3 [Grid F; UC 19/38. 6].

tehénmajor-ház a tehenes háza; casă într-o măiriște/fermă cu vaci; Kuhbauers Haus. *1673:* van edgy Tehen majorház [Kotorkó AF; EHA]. *1694:* van edgy Tehen majorház [Kotorkó AF; EHA].

tehénmajorné a tehenes felesége; soția unui crescător de vaci; Kuhbauers Frau. *1654:* Az jdej Tehén vajat adot be az tehen majorne vr. nro 9//4 Az Juh Majorné juh vajat adot vr. nro 3//4 [Egeres K; Ks 70. 51].

tehénmarha szarvasmarha nősténye; vacă; Kuh. *1627:* Tehen marhaknak szamok[a] [Rücs MT; BLt 1 Inv. – [a]Köv. a fels.]. *1676:* Lábasmarhák dolga. Az Arvák részére jutott lábas marhák, Tehén, s ökör marhákat el advá(n) az Tutrix, tartozik f. 18//75 [Kv; RDL I. 155a]. *1730:* In Anno 1729 és 1730dikban Bátsfalub(an) döglöt jármos ökor marha nro 190 Tehen marha nro 163 Meddü marha 262 [Bácsfalu Br; BrALt II/115]. *1749:* Harko János gondviseletlensége miatt, s.v. 3 szép tehén marhám ... el döglöt [Torda; TJkT III. 275]. *1782:* Árkosi Ütő Ferenc és Ütő András praetendálván két tehénmarhájoknak az árát a tehénpásztorokon, Bukor István és Nyerges Mihályon azért, hogy gondviseletlenségek miá a vad által elkárosodtak [Árkos Hsz; RSzF 215]. *1784:* tartozik az actirx (!) asszony az ura életiben elköltt dolgokról is számot adjon, hogy mi hová lett s mire költ el ... egy tehenmarhát adott volt el Gidró József flor. Hung. 8 [Jenőfva Cs; RSzF 237]. *1798:* a közönség két magmarháját felfogadá Karda István uram téli regeltetésre (!), hogy kitartsa az jövő Szentgyörgy-napig ezen fizetésért: hogy minden ember fizet a tartásért Karda István uramnak fél véka zabot, akinek tehenmarhája vagyon [Jenőfva Cs; RSzF 179].

tehénnyelv limbă de vită; Kuhzunge. *1621:* 30 Juny Az Nagy Czedula jgazito Vrajmnak kezittettem az zakaczal Ebedet ... Egi Tehen njeluet pyretua f – /5 [Kv; Szám. 15b/IX. 205] | Ueottem ... Egy Tehen nieluet piritanj f – / – 4 1/2 | Veottem fustre valo peczenjet lib: 28 tt f – /42 Haro(m) Tehen njeluet f – /14 [Kv; Szám. 15b/X. 23, 196].

tehénnyúzás jupuirea vacii; Kuh/Viehschinderei. *1668:* mi elöttünk ada Jobbagyul Magat edgy Molnar al(ia)s Porfira Janos neuö olah Legenj ki ez mostanj Haborusagos wdöb(en) az Bujdosas közben valami Tehen Niuzasba(n) talaltatot töbekel edgöt [M.köblös SzD; RLt 1].

tehénól tehénistálló; grajd de vaci; Kuhstall. *1687:* azo(n) külsö udvaro(n) egjvéghben két ökör pajta, három diszno ól, más rendben meghint két pajta és ismét három diszno és borju ól, ezek melett edgj tehén ol [Mocs K; JHbK LVI/6].

tehénpajta tehénistálló; grajd de vaci; Kuhstall. *1632:* Az malombol az molnar also hazara nilik egj felszer aito ... Az uduaron ualami dizno olok tehen paitak ... N. 2 [Fog.; UF I, 188]. *1639:* az eleottis ot énnekem Major házam tehén és ménes paytám vol<t mo>stan immár másuva keolteoztetok affeléket, hogj az olljan ganejos helly [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i gondv.-höz]. *1722:*

Szekely Istvánnal edgyűtt Vőttük ki az Bátjámnak ... az penzet az Tehen Pajtából az tehen élső lábától, egy ökör szaruval volt [Borzás SzD; Ks 5. X. 28].

tehénpásztor văcar, păstor de vite; Kuhhirt. *1571:* Hés mate volt Newe forroban[a] es Zent benedeken[b] tehen pasztor volt [Bükkös AF; KCsl I, 52. – [a–b]AF]. *1589:* Vadnak az wduarhaznal Zolgak zolgalo leanyok. Zeker vezeteo vagion 2 vagio(n) esmet Talygas 1. Serfeozeo vagion 1. Tehen paztor 1 [Kv; Szám. 4/XI. 41]. *1648:* nekünkis lehet annyi hitelünk, mint egy rosz Menes, Tehen, Eőkőr, es Diszno Pasztoroknak, avagy egy rosz Magyarnak [Alvinc AF; Szád. Caspar Boda sk lev. petrus Zenas de Balliakhoz]. *1662:* Mikor lisznek az majorban tehen, borju, eeökeőr, mines, diszno es bial pasztorok, akkor minden egy szemillyeknek per annum: Buzat ... cub. 4. Keőlest ... sax. cub. 4. Gyapjatt ... nr. 6. Boczkort minden holnapra ... par. nr. 1 [UF II, 222]. *1706:* efféle ökör vagyon kire mégh az szegény emberek nem Talalta(na)k ... Kinesesen az Tehen Pasztornal nő 1 Az Krainiknal nő 1 Az Kinesei bironál nő 2 [Görgény MT; Born. G. VII. 4]. *1712 k.:* Boldizsár Vajda ... én töllem csak azert vont el egy kövér Disznót, az ki meg ért volna négy forintot hogy azt mondattam néki hogy tehén pásztor [Törzs. Bányász Tololaj (! 30) cigány vall.]. *1742:* A Tehen pasztoroknak Metr. 2 A Bátsnak Metr. 2 ... A Sertés pasztornak 2 [Szászerked K; LLt]. *1765:* Az Tehén Pásztornak ... Uraság két Tehene pasztorságáért atta(m) d. 18 [Nagybarcsa H; Ks 71/52]. *1770:* perlekedésem lett légyen énnékem az inctussal ut tehénpásztorral számadás dolgában egy kék és barna szőrű elkárosodott tehenem iránt nemes Hermány falva becsületes bírája, káplára és hitessei előtt [M.hermány U; RSzF 209–10]. *1814:* A pásztorok bérét az ökörpásztoroknak fizeti Biró Ferenc, a tehén- és medü-csorda pásztoroknak pedig a lovas gazdák [F.rákos U; RSzF 180]. *1828:* a Teheny Pásztor tartozik ... mikor a Csordát regvelenként ki hajtsa mindenkor kürtölni [Étfva Hsz; HSzjP]. *1847:* Vagyon a Tehén Pásztor keze alatt 10 Tehén ezekből hét meg bornyuzott édgy bornyuzando [M.köblös SzD; RLt 54].

Szk: *udvari ~. 1774:* En ... Morár Vasziliá az meg irt 1771dik Esztendő előt Udvari Tehény Pásztor volltam [Mocs K; KS 15 Conscr.] * *város ~a. 1603:* Mochy Nagy Janos ... vallia ... Mikoro(n) en az Sorompon ky iwtottam volna kialtast hallek, hogy ele erkeze(m) ele futek ... latam hat Feierdy Janost igen haytiak az varos tehen pasztory [Kv; TJk VI/1. 695].

tehénpásztorság tehénpásztori tisztség betöltése; păstorit, ocupația de păstor; als Kuhhirt beamtet. *1739:* Tehén pásztorságában meg Károsadván egy Tehénnel [Keszler KK; MúzRadák]. *1750:* Bácz Nyikula ... Tehen Pasztorságában edgj Fiatal Bikát Gondviseletlensége mia a Farkas meg évén ... Convincaltatot in f. hung. nro 5 [Mezőzáh TA; Told. 22].

tehénpecsenye tehénhúsból készült pecsenye; friptură din carne de vită; Rindfleischbraten. *1588:* Jutta Bochykay Istwan Aiandek(ba) Apro hallat p(ro) f. – d. 15. 10 font Retket p(ro) f. – d. 30 Masfel barant f. – d. 12. Tehen pechyeniet f. – d. 4. 6 cyttel O bort ... f. – d. 36 Czypot p(ro) f. – d. 7 [Kv; Szám. 4/III. 15]. *1590:* Masodyk Etek volt Sak wazony Chykal (így!) Az Chyk tt d. 17. Kapozta tt d. 6 fa olay tt d. 6. Harmadyk Tal ettek volt Schyult 1 Tehen pechenye d. 5 [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lőrinc sp kezével].

tehénsajt tehéntejből készített sajt; caș de vită; Kuhmilchkäse. *1656:* Az gerendahoz csinalt dezka polcz nro. 1. Melljen vagion tehen sajt nro. 9 [Fog.; UF II, 178].

tehénszar tehénürülék; baligă/băligar de vacă; Placker. *1772:* Imbrefi Swts Ferentzné ilyen ditsekedő szokkal állot előmb(e), Neveri Uramra mutatvan: Ugyan meg Veszekedém (: vgy mond :) tegnap az Urral most jőt ide Pokolbol eb ágyában szült Tehén szarbol lett Adsessora még is nékem akar már parantsolni [Dés; DLt 321. 56c Joannes Simon (43) ns vall.].

tehénszín tehénistálló; grajd de vaci; Kuhstall. *1594:* Az Gorozloi Maior haznal ... tehen zen vagjon No. 2 [Goroszló Sz; UC 78/7. 21–2] | Az Maior haz vduaran vagjon ... Tehen zin vagion No 2 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20].

tehéntej lapte de vacă; Kuhmilch. *1778:* Három fertály tiszta, vagy efféle árpával főtt vizzel egy fertály ketske, vagy tehén tejet egybe elegyitve, hasznos jó ital [MvLt Mátyus, ConSan. gub.]. *1823–1830:* De eseberrel, nem sajtárral ment a két tehene alá, s teméntelen tejet fejt belőle, osztán csinálhatott sok vajat; túrót is csinálnak a tehéntejből [FogE 230].

tehéntinó fiatal nőstény szarvasmarha; juncă; Jungkuh. *1656:* Jttem Sarkani marhák ... elegi bellegi tehen tino ... nro. 20 [UF II, 147]. *1768:* Tehén Tino 2 [BSz; Kp III. 174]. *1797:* Sofallvi Péter ... Belső tehettségei ezek: 1 Tehene 1 Tehen = Tinoja 1 Sertésse [Pujon SzD; WassLt] | Szeván Kosztán kinek is van ... Tehene 2, Tehén Tinaja 1 [Szentegyed SzD; WassLt]. *1803:* Egy pár Tehén Tino harmad Füvű [Elekes AF; DobLev. IV/862. 6b]. *1807 k.:* Az Esketetőnek Szülei adomannyán kívűl Feleségе jussan jutattak volt Ingo és Ingatlan Jok. Tehen Tino Tulak [Sinfva TA; Borb. II. Pető Ferenc (67) szabad szem. vall.]. *1849:* Egy Tehentinot vettem meg En is Ferentzi Boritol [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj kezével].

Szk: *borjuzó ~. 1750–1760 k.:* borjus Tehen 3., tulok harmadfű 3, Szerb(en) borjuzo tehen tino egy [Balavásár KK; Kp 106] * *facsarodott bogárszarvú ~. 1822:* Egy fatsarodatt bogár szarvu ... harmad fűre menő Tehén tino [DLt 240 nyomt. kl] * *harmadfűre menendő/menő ~. 1678:* harmadfűre mennő Tehe(n) Tino 4 [Alvinc AF; UtI]. *1736:* egy harmad Fűre menendő Tehen tinot adot volna néki érette [Szentegyed SzD; WassLt Nemai Ferenc (48) ns vall.] * *hegyes ~. 1814:* Hegyes Tehen Tino kitsi borjával [Mezősályi TA; RLt].

tehéntúró brînză de vacă; Kuhmilchquark. *1647:* Vagjon egj Sajto Tehen Turonak valo [Marosilye H; VLt 55/5415]. *1823–1830:* Eszényi a feleségével túrós derelyét csináltatott tehéntúróval, mert juhtúrót sohasem ettem [FogE 267].

Szk: *idei ~. 1681:* Ez idei Tehen Turo, harom edenjben Libr: 17 [Vh; VhU 561].

tehénvaj tehéntejből készített vaj; unt din lapte de vacă; Kuhmilchbutter. **Szk:** *idei ~. 1654:* Az jdej Tehén vajat adot be az tehen majorne vr. nro 9//4 [Egeres K; Ks 70. 51] * *szűrt ~. 1679:* Szürt, Tehen vay A(nno) 1679. Vannaval nro. 12. Kantaval nro 17. Fazekkal nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 103] * *tavalyi ~. 1648:* Vaj. Tavaly tehen vay egy szoros szaju fazekban ur. nro. 1. Ket kis fenyő

berbenczeben ur. nro. 2. Uy tehen vaj niolcz szeles szaju fazekakban [Porumbák F; UF I, 890] * *új ~* → *tavalyi ~*.

tehénváltság szarvasmarha után beszolgáltatandó adó kiváltására fizetett pénzösszeg; sumă de bani plătită ca impozit/dare după vaci; Viehsteuer. *1592:* Felscö filej Zenth Marthon adoia, Abroz penzell, Tehen, dizno, es meh valtsaggal Egictömben, tezen egj summaban f 12/42 | Also filej Z. Marthon Adaia f. 8/ – Abroz penz f. 1/ – Tehen Valtsagh f 1/ – [Kv; Szám. 5/XIII. 2, 6]. *1597:* Az Vy Jozagbeli faluk(n)ak Adoya … Az Meg Newezet falügbol Tehen wältchyag, Hagimason f 3 d 0 Wetzky giurka pattaky f 3 d 0. Chyakai Kabola pattaky f 3 d 0 [Kv; Szám. 7/VIII. 15 Altzner Geörgy reg. Steffen Lüsten kezével].

teher, tere(h), terű 1. povară; Last. **A.** *1570:* Theremy Ferench, Ezt Bezelly hogy … Az Balasy lazlo estalloianak terhe az Sala Imre keozin allana [Kv; TJk III/2. 61]. *1591 u.:* Tudo(m) hogy felele Zente Jstua(n) az lo feleól hogy … mihent terhet akartak rah tenni, mi(n)dgiart marja harapia, megh rugia az embert [Malomfva U; UszT]. *1597:* wala Martony deak Eotod Magawal portekastwl Nagy Terhek wala widte wyda Mihaly 4 loüan szekeren Tordara … f 1 [Kv; Szám. 7/XIV. 81 Masass Thamas sp kezével]. *1662:* utolszor elfogatott három-négy vezetéklovának terhe, kiken a legfényesebb és csak személyét illető királyi öltözetek voltak külön-külön csomókba kötözve [SKr 464 tartalomjelző fejezetcímben]. *1711:* En meg élémedet idejü ember leven tudom hogy az Ojtozra mind be es ki Hozando terhet egyenlö modon hordoztak [Kvh; HSzjP Maksim Marton (40) jb vall.]. *1731:* azon Szoros útb(an) az Agyagas és Iszopos Sárt ä Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind eröltetésével vontattattyák azon ält(al) ä terhet [Kv; Pk 7]. *1755:* haza felé indulánk terhunktöl megürülvén [Faragó K; Told. 36]. *1773:* Oláh Létai Illye Silipnek terhét, midön magamis az Havasra mentem volna, edgj kis kaptaton latván hogj nem birják az ökrei, kérésére én adtam néki segittséget mig azon hellyen ki haladott [Hesdát TA; JHb II/3 Tompa Gligor (25) vall.]. *1823–1830:* A postakocsit négy nagy német vagy csch lovak húzták, a leglassúbb lépést mennek, sok terhet vonnak [FogE 254].

Szk: *terhet hordoz. 1811:* 'S valamint a' Szamárt én hijjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint száz forintos lóª [ÁrÉ 45–6. – ªEz a' régi mondás szerént vagyon irva, mert most nem igen jó Ló a' száz forintos]. *1823–1830:* Posta is vagyon Göttingában, mégpedig olyan, hogy mindenféle nagy terheket is hordoznak, mely terheket szerekestül együtt mérnek meg egy kapu alatt, holott a mázsavasak is állanak [FogE 241].

B. *1570:* Bwday Görgh hythy zerent vallia hogy Mykor Debrecenbe volna zent Margit azzonnap eleot Mynt ket hettel, hallota hogi ez varga Balint Paxy Tamastwl 75 d ker wolt Az Terehnek Masayaert [Kv; TJk III/2. 116]. *1595:* Kepellyes Janos, rakadot meg Boronkaj szalassan Cipoúal és zalonnaúal 2 kassal rakúa volt 6 loval Thordaig … Vgyan effele terhel rakadot meg … Kalmar Istúan [Kv; Szám. 6/XVIIa. 87 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1619:* kérdezém, ha ugyan igaz-é, hogy jö kazul követ? Az is azt mondá nagy erös hütre, hogy ö együtt jött az követtel Konjáig s ott hadta el, és igen lassan járhat, mert igen nagy terehhel vagyon [BTN² 241]. *1667:* Az Attiam es Battyamis voltanak … azon Comanai es Kiralyhalmi Reven Reveszek … az Reven … egy lovas Embertül egy pinzt vöttünk; Az terhes szekertül penigh valamennyi marha uolt az szeker elött, annyi pinzt vöttünk, az szekertül s theretül semmit nem vöttünk [Komána F; Ks 67. 46. 24a]. *1742:* ă lo nem épülhetett mivel nagyobb terhre fogatott, mint ă posta kürtöt hordozni [Kv; AggmLt C. 12]. *1763:* Mänyika Juon … Záhrol valami buzáját hozván el Sákokb(an) tovább nem hozhatván a' nagy tereh miat … Szengyelb(en) … le rakta [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 52 2 jb és 1 zs tanú vall.]. *1797:* Nem lévén a kotsi kerekek készen hogy el küldhessem és hogy a Szekér olyan kevés terhel ne menyen küldöttem 26. veder pálinkát [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1810:* nagy terével Kolosvárig menni … éppen lehetetlen [Ádámos KK; Pk 5] | miheljen nehézseg vagj tereh megjen réá, leg ottan öszve rokkan mint rothatt fábol készült Ház [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1818:* a midön … 1814ik Esztendöben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsittatott, az viznek leg kissebb növése vagy áradása nem volt, hanem a nagy terével nem birhatván (: tsak ketten lévén a Kormányozok :) A viz a Malom alá hajtotta a Deszka Tutajokot [TLt 1527].

Szk: *~ viselése. 1768/1771:* egy két esztendös Csiko … a terhnek viselésére nem volt elégséges [Bukuresd H; Ks 114. 61. 42].

C. *1801:* Modgya nints senkinek leg kisseb Terűvel is, azon Utbol ki gázolodni [Dés; DLt]. *1812:* a Groffné … azon éjtszaka mind pakolt megrakván a magával lévö alkalmatosságot jobb és drágább portékákkal, a kováts szekerét pedig más vagyonokkal elannyira, hogy a Terüh alatt a kereke lerodgyott [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. *1841:* Sonkának csak felét küldöm most, mivel igen sok terünek láttam egy Szánon mind el küldeni [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.]. *1848:* Mikcháza felöl az hol a Kis Szamos a Nagy Szamossal eggyesül, és az hajdoni időben Usz révnek neveztetett azon okból hogy a Sos Hajokra azon hellyen rakattatott a terüh [Dés; EHA]. *1869:* Bodis Istvan … 21 mása terü lévén a' szekerén – a' mint (me)g akarta kötni, a kerék alá eset, 's rögtön (me)g halt [Körösfö K; RHAk 26].

2. rakomány, egy rakományt kitevö dolog; încărătură; eine Lastung, Belastung. **A.** *1570 u.:* <Ezt> is végeztük egyenlö akaratból, hogy egy ifjú <m>esternek is egész terhet ne légyen szabad vinni, hanem ha ketten egy szekérrel [Dés; DFaz. 10]. *1582:* Zabotkay Marton wizen az lengyel kewcot lowaynak zenat zalmat 6 hozast attam hozasatol d. 8 d. 48. Zilagy Janos is hozot az waras zenayabol harom hozast atta(m) terheyeteol d. 8 d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 15 Lederer Mihály sp kezével]. *1664:* Vagyon az Olt vizen egy hidasis, az holot az Fogharasföldi jobagytul ez szerint veszik megh az vamot, ha eghisz terhel ket, négy, es 6 ökrü szekéren d. 3 [A.porumbák F; UF II, 219].

Szk: *fél ~. 1623:* az ki pediglen fél terhet vött az mértéknek fele fizetést adott [Bh; BfN].

B. *1583:* Piroska Nagy ferenczne lattam hog ket Nagy terehel hoz vala eg Ember onnat Az bachi peter kerte feleol Seowent az Var Allia Molna fele tarta velle [Kv; TJk IV/1. 161]. *1585:* 7 Noem. Hozanak feyedelem zamara 6 zekere(n) bort fyzettem az korczhyolasnak fel hanyassatol Egy zekerre d 6. tezen az 6 tereh d. 36 [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1597:* Harom louasok kik hoztak fizetwnk egi terehteol d 20 [Kv; Szám. 7/V. 4–5]. *1694:* ollyan él föddöt Szölönék fajat egyszér égy nagy térevél hoz ki hazatol [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1763:* Lattam Bereczki Gábornális Farkas Dombi fát, jo rakásotskát egy vagy két teréböl állót [Zágon Hsz;

Szentk. Samuel Domokos (58) pp vall.]. *1807:* a le vagdalt fűzeket is meg nézeti, melyeknek ágai a melyet láttunk egy jo Terch azon kívül a kaszajjában is lenne két Terch [F.cserináton Hsz; HSzjP].

Szk: *fél ~. 1690:* Jött meg György fél terével, mert felét az karónak az járai határon lehánta az gonosz út miatt [SzZsN TT 1889. 715].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: egy rakományt kitevő; de o încărcătură; eine Lastung. *1694:* annak utana Egy idő jarva latam hogy Egy nagy térén fat viszen ki az az szolejéb(en) [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *XVIII. sz. eleje:* szedett volna kás allya fákatt az Szölöben … egy, egy nagy terch szölö fákatt, tövestöl viszenek vala [Nyárádsztimre MT; Berz. 15. XXX. 2]. *1704:* Acton uram az úrhoz jövén azt mondotta a generál szavával, hogy csak egy tere búzát hoznak rajtok a vámtól, s azután elbocsátják [WIN I, 308]. *1728:* Fizet minden házas ember három kalongja buzat, harum kalongja zabot; egj egj köböl szaladot … egj egj terch fát [Egerpatak Hsz; SVJk] | Minden szanto vetö ember ád a Praedicatornak ket kalongja buzat … Azon kivül egj egj köböl szaladot, s egj egj terhe fat [Feldoboly Hsz; SVJk]. *1769:* Most karátson elött egy kevéssel hajnalba egykor Varga Gáborral együtt menyü(n)k vala Agyagfalvára s a Falun elül találok Jakab Jstvánt hogy egy terch kert ágat hoz vala a vállán [Bögöz U; IB. Veres János (57) szabad szem. vall.]. *1782:* A Groff ur részére eddig két ket Lo-terch fát kivántak; most pedig kinek hány Lova van, annyi terch fát kell vinni, Karátsonra, és Husvétra is [Torockó; Thor. XX/5]. *1785:* az ki neveztem Erdöböl egy terch Villa fát hozott [Agárd MT; Told. 10] | kinek mennyi Lova vagyon, Ugyan Annyi terhe Karátson fáját adunk [Torockó; TLev. 6/1. 3b Transm.]. *1805:* midön a háza eléget egy terhe haza hozott turo el károsodot a több Bárány és egyébb gyüteményeket tudom hogy haza hozta [Hodák MT; Born. G. XVI. 1 Rusz Tyimotsa (70) vall.]. *1835:* ad a Comunitas a Bakterecknek két két terhe ág fát [Étfva Hsz; HSzjP].

4. rakomány hordására használt eszköz; încărcătură; Lastträger. *1599:* ha hordanannak, es fatt vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeyebeoll akár honnet, az Gjrotj benedek vra(m) zopory Jobagy, vagy hato(n) terehben, Az vagy zekeren, vagy zanonn … az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott … megh veh<c>sse [M.fráta K; SLt U. 41]. *1663/1728:* Ha valaki valamelj embernek gjümölcset, akar njilvan akar titkon terevel el hordana similiter harom forinton maradgjon ha megbizonjosodik, de a karos emberrel meg bekelljek [Szentmihály U; Törzs. Jakab János lev.]. *1665:* Az bornak be hozásától, üres terehnek ki viteletéól, esmet be hozásától fizettünk f 4 d – [Kv; SzCLev.]. *1667:* Az üres terch mellet az kik kün háltak adtunk petsienyére nekik f – d 6 [Kv; SzCLev.].

5. gond, aggodalom, szenvedés; grijă, îngrijorare, povară; Sorge, Qual. **A.** *1629/1676:* így is miért csinállyak szivemb(en) töb terhet, hogy végére is akarjak menni ki mit mond [Somkerék SzD/Sv; WassLt St. Erdelly lev.]. *1688:* En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegemb(en) a dolog ugy kivanvan hatod resz ejtelnyi bort szabad legyen nyavalyam terhenek könnyebbitesere meg Innom [SzJk 102]. *1696:* Kegyelmednek megszolgálom, s bizony Uram, azon dolog miatt rajtam levö nagy terhet azzal csaknem éppen vötte el rólam, holott Uram nem értvén fundamentumát elébbeni Kegyelmed irásinak s tudván ártatlanságát dolgaimnak, sokkal nehezebben szenvedtem [TML IV, 413–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az úr Bethlen Ferenc uramat constituálván első gazdának asztalnál, különben a terhet egészben reám adák [WIN I, 411]. *1768 k.:* a mi életünket is sok keserves nyögésekkel és sohajtásokkal a Terhek alatt le görbedve keressük [Told. 5a]. *1810:* könnyen szemébe tünhetett volna az : hogy … mennyi bajoskodással sullyositatnak a' szegényebb sorsal küszködök Terhei, ha … a' kolosvári malmok meg állani kéntelenittetnek [Kv; KmULev. 3]. *1823–1830:* Gyermekeim! ha ti az életnek ezen nyomoruságai alól meg vagytok menekedve, adjatok hálákat a Gondviselő s mindeneket elrendelő Nagy Urnak, s sajnáljátok a terhek alatt kényszergö embertársaitokat [FogE 277–8]. *1854:* A szegény fiut a tanodába viszik, átvonezolja sok éveken át az öniskoláztatás nehéz terhét [Újf 92].

Szk: *terhére van vkinek. 1662:* Az fejedelem … megintvén: alkalmaztatná magát a szegény haza törvényéhez, rendelné úgy udvarát, ne lehetne terhekre akárkinek is [SKr 144]. *1705:* mint az Izrael fiait az egyiptomiak sanyarú igájok alatt tart őfelsége, ki miatt sokszor életem terhemre lévén, éjjel és nappal sóhajtva vártam és várom az én Istenem szabaditását [WIN I, 509] * *terhet hordoz magán. 1674:* Azomban urunk jó s keresztény vagyon, megvallom, de hogy gonoszul vesztegetik elméjét sokakhoz közzüllünk, én régtöl fogva érzem, hordozom magamon az terhet, de én még is sok okokra nézve csudálkozom [TML VI, 559–60 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *terhet letesz. 1568:* Anna vidüa Bistricien(sis) iur(ata) fassa e(st), Ezt tudo(m) hogy monda enneke(m) zygyarto Jacabne egi terhemet le tettem, mert ordog Danielnek ket forintot adek adossagba [Kv; TJk III/1. 191] * *terhet visel. 1675:* halasztok mindazáltal ebben is Isten után az magyarság közt levő Kegyelmed jóakaró szolgáira, kiért is sokaknál s inkábbára nagyobb részénél ma is minemű itiletben legyek, szomorúan jóllehet, de tudván, mi okokra, örömmel viseltem annak is terhét [TML VII, 26 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *élet terhe. 1811:* Igy lévén egy Kolósvári Papnak, kivált a' melyiknek Papi fizetésén kívül sohunnan succursussa nem-is vólt, 's nintsen-is, az élet terhe által való el-nyomattatása [Kv; REkLt 32 Krizbai Deső Elek ref. pap kezével]. *1824/1826:* Mely Testamentumi végsö határozásom mellett réám valo további dajkálkodását is remélvén, az élet terhei hordozására az Szent Ur Istentöl Feleségem számára elegendö kegyelmet is esdeklek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 5a Kökösi Dobolyi István végr.]. *1853:* mű itt e nyomoru világon, a' fájdalom kínjaitol emésztve – bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

B. *1739:* Csulay Páll Vram … böven fogja ennek az el pusztult Varmegyének romlássat, s pusztulását declaralni kiis resz szerint el viselhetetlen terh miatt Vice Tisztek és Comissariusok privata interessatiojak es kereskedessek miatt pusztúlt el az Ur Fö Tiszt vram eö Nga tavul lévén tollünk [Goncága H; Ks 99 Csulay Imre lev.]. *1741:* Isten eo Kglmét szerentsésen éltesse és a' teréhnek hordozására Kegyelmeivel segéllje [Kv; SRE 175]. *1811:* Magát nem birhatta, terch volt élete[a], 'S égy vitéz puska szó annak véget vete [ÁrE 135. – [a]A Barbarino nevü lónak]. *1829:* Által láttuk mü azt hogy Uram Bátyám … emberi kötelességböl … tselekedte azon nyomorult meg holtnak el temettetését, a' ki nem örült vagyonnya el osztásán és el ragadozásán, hanem Kedves testvére gyermeke tisztességes el temettetésén (így!) – de mellyik állotta volna ki azt a' terét, és Házi nyughatatlanságott

a mellyet Uram Bátyám szenvedett, 'mellyért talám közüllünk, valamellyik háládatlansággalis viszszánozott [Nagylak AF; DobLev. V/1153 Komáromi László kezével]. *1851:* sokszor egész éjjel nem alszunk tsak reggel felé, de nékem nem tereh, már meg szoktam s nem csik roszul – az csik jol ha mind vélle bibelödöm [Kv; Pk 6].

C. *1814:* felette türhetétlen bajos természetű volt, hogy akár kinek is nagy terüh let volna [Sszgy; HSzjP Intze László Dálnoki (50) Gy. kat. vall.]. *1831:* Mivel ... F. Sukon keresztül ... szüntelen jövő és menő Katonáknak ... Statiojok ... nem egyebűve, hanem tsupán ide F. Sukra assignaltatik, mely terüh reájok nézve annyival letiporobb és egyszer 's mind érzékenyi tőbb, mennyivel nem kimélöbb hangon rakatik vállaikra, vagy is tsikorják ki azon Katonák ő tölök a' Szállásadással őszve kötőt Szükségesecket [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

6. tennivaló, anyagi v. erkölcsi kötelezettség; sarcină, obligație (materială sau morală); materielle o. moralische Obliegenheit. **A.** *1570:* Az predicatorok dolga feleol co kegek varoswl Mosthanis vgian Azont Mongyak, Mint Ennek eleote valo egybe gywlesekben, hogy Minden Templomba ket predicator legien De hogy azok az kaplanok Terhetis ely viselhessek, Ew kegek Borbol bwzabol aggya nekyk azt myth Ennekeleote az kaplanoknak Adotth [Kv; TanJk V/3. 5a]. *1593 k.:* Az kertnek le vonasanak es fel ne(m) chenalasanak terhetis ... Az J. ffalúra hadgya myerth hogy Az eó reszeket fel ne(m) chenaltak, seót le vontak [UszT]. *1595:* Im hallom mi nemo nagj terhekre engemet kerez, fel peres zent Kirali georgh vram [UszT 10/23]. *1624:* Samsondy Janos Vramnak, Samsondy Anna azzony(na)k ... es eő kegyelmek(ne)k gyermekynek ... es minden Attyokfyaynak Rokonsagok(na)k, kiket ez Dologh Illetne uagy Jwuendeoben Illethetne, es ualaha ez Dologhoz keozeőket Akarnak mondany, mind azoknak terheket ... Haranglabi Ferencz Vram magara felueuen [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1662:* Kegyelmedet kérem, ne legyen inpaciens, tudom magam is, fogyatkozások és Kegyelmed terhe nélkül az dolgok nincsenek ugyan, mindazonáltal ne neheztelje egy keveset türni [TML II, 332 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1692:* inkáb szallitom kapu szamokat ha ugyan jo alais[a], hogj sem kvlön szakadgjanak mert ugjan tsak valamit egjeb adozo rendek nem supportalhatnak, ne(m) csik tsak az varmegje nyakaban, s, ne(m) nezik ők tanul, hane(m) edgjvt velvnk supportallyak az terhet [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével. – [a]A szász nációnak]. *1725:* Harom esztendők(ne)k elforgasa alatt T. Quartas Pataki István Vram Quartasi hivatallyaban sok terhei között is hasznossan defungalvan kivan őklme emlitett officiuma mellöl el menni [Kv; SRE 150]. *1758:* semmi némű abbol következendő kár, terhe, ne feriallya Tar Gergelyt, hanem Csegezben részben excindalt Joszágok békességesen kezinél és birtaka alat maradhassanak [Asz; Borb. I]. *1786:* mi elégtelenek vagyunk a' sok terhek miatt arra érkezni, hogy a' mérésre vigyázzunk, és a törvényt a' néppel meg tartassuk [Torockó; TLev. 9/23]. *1817:* számadásam terhei [Szabéd MT; Told. 7]. *1829:* minden gazdasági belsö, és külsö Terheket 14. Esztendök alatt Szakadatlan Szorgalmatossággal én folytattam [Ne; DobLev. V/1155].

Szk: ~ *alól kihúzza magát. 1809:* ha Deak Imre ettöl[a] meg menekedik vadnak más kortsomarosokis, a kik hasonlo modon kivánnak a terhek alol magokat ki huzni [Szu; UszLt ComGub. 1715. – [a]A polgárság-viseléstöl] * ~ *alól mentté tesz. 1803:* az ujj Czeh Mestereket a' szamadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23] * ~ *jön vkire. 1573:* Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea, valamynt Jobban Twgia co k. forgatny, Ne kemellick az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jeoien teob teher co kegre es az varosra is keozensegel [Kv; TanJk V/3. 78a] * ~ *könnyebbítése. 1717:* jollehet ez mostani Conjunctura alatt valo terheinket, volta képpen valo specificatioba sém tehettjük Le, mind az által az menyb(en) az rövidsegnek ratioja engedheti ne(m) az materiának suljához képest hoszason, hanem summatim, és rövidedén ezén repartitionak alkalmatosságával terheink könnjebbitésiért alázatoson remonstralni ez szerént kévánjuk Ngtok(na)k [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza] * *terhére van vkinek. 1661:* Én elhiszem, az asszonynak[a] csak terhére vagytok [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz. – [a]Haller Jánosnénak]. *1667:* Hogy ha valami expensat vetne fel az Nemes Orszagh, aztis tellyes tehetsegekkel el kerulni igyekezze(ne)k, hogy azzal ne aggravaltassunk, mert az eddig valo sok rendbeli expensa is az szegenyseg(ne)k igen nagy Terhere vagyo(n) [WassLt követi ut.]. *1702–1764:* az en keves joszagam sem magamnak piranghsagara sem masnak terhere ... nintsen [Torockó; MNy IV, 234]. *1752:* Joseph Urfi ... aztis irja hogy Ngtok engemet minnyájon meg untak, én ugy tudom senkire magamot erővel nem obtrudáltam, nemis obtrudálom; ha kinek terhere voltam, insinuálta volna nékem [Torja Hsz; ApLt 3 St. Apor Apor Péterhez]. *1803:* mitsoda maga meg unt Portéka vagyok én, ugy hogy magam magamnak terhére vagyok [Nagyvárad; GyK] * *terhet ad vkire. 1581:* mostan wyob terhet is adnak eó kegmekre [Kv; TanJk V/3. 239b] * *terhet elvesz vkiről. 1571:* az my kegyelmes wrunk az mij keonyeorgijsewnkre mijnden kegijelmessegyth my hozzank megh mwtattha wolna es terhewnknek nagywb ryzyth rwllunk el weotthe [Szu; SzO III, 340] * *terhet elvisel/szupportál. 1619:* nincs mit tennem, azmig magam birom addig s azmeddig vékony prudentiámmal felérem, csak addig el kell viselnem ezt az nagy terhet is [BTN[2] 220]. *1727:* Mit hogj az időböl ki rekedtünk most végezzük, hogj ... az melly Antiqua Sessiokon ember nem lakik es olly embernek birjak kik Semmi terhet nem Supportalnak ... kaszálo nyillakat el vévén ... adassék ... Városunk lakossának, ki ez Ne(m)es Város minden fele Terheit Supportállya [Dés; Jk 363a] * *terhet felvesz magára. 1556:* az en gyermekymnek terheth fel wewen attham Petherffalvabaly Rezemeth feyerwarmegyeben wagyon helhezthethwen Mynden hozza tarthozoyawal az wytczlo Glesan Janosnak Mykeffalwan lakozonak Mas fel zaz forynthon [Mikefva KK; BfR VI. 283/3 Barlabási János zálogosító lev.]. *1585:* mely wegezeswnkben az kett fel az meg neuezet gyeorgfi ba<las> es pal, eggik az masikott igerek meg otalmazni es mindenik fel az eó rezzen walo Attyafiaynak terheketis magokra fel ueúck [Gagy U; UszT]. *1592:* Az meg neuezett aranj kuto(n)[a] magara veue(n) Azoknak terhekett telliessigese(n) ... Az megh neuezett attiafjay Riziuel egiete(m)be, es telliessigese(n) [BálLt 89. – [a]K]. *1621:* egi feleól az vitezleó Twri Andras vra(m), mas feleól, az vitezleó Iffiabik Deesfalvi Gaspar vra(m) ... Twri Andras vra(m) felesege Versendi Sara Azoni kepeben Desfalvi vra(m) peniglen maga zemelieben, giermekiknek terheketis magokra fel veuen, irrevocabi(lite)r teónek illen vegezest [Bolya NK; JHb XXII/19. 1]. *1764:* Dobolyi Josef Ur egy részröl, más részröl pedig ... Nagy Enyedi Borbereki Josef, és Szántó Sándor ő kegyelmek quâ Borberekianus Sardiano successorok, ugy Harii alias Váradi Rátzkövi Samuel Uram

magok és több condivisionalis Attyafiainak (!) és osztalyos rokonságoknak (: kiknek terheket magokra vették :) nevekben és Képekben önként celebrálának illyen compositiot[a] [Mv; DobLev. II/357. 1a. – [a]Köv. az egyezség] * *terhet hordoz. 1730:* ennek az felette meg terheltetett és bizony el is romlott városnak igen nehéz, es kedvetlenséges, hogy a Companianak[a] terhét mi hordozzuk [Vizakna AF; Ks 83. – [a]A betelepített Liquivilliana Militianak]. *1756:* ezen falubanis szükségesnek itiltetik az közönséges Igasságis azt hozván magával, â ki mint â terhet hordozza, az hasznotis â szerént vegye [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1826:* Azon Testamentumnak szavai nyilván meg esmértetik azt, hogy az Alperes Özvegy a Néhai Férjéhez lett menetele után 14 esztendőkig maga hordozta a Ház terhit, maga viselte gondját Néhai Férjének [Nc; DobLev. V/1114. 16a] * *terhet hoz vmire. 1579:* Meg ertettek co kegmek egez tanachyul az okait myert kellet be gywteny … az warast tudny illik az plebanos mellet valo otalomert … vgy otalmazzak hogy az orzagh wegezesse elle(n) az warosra semmy terhet ne hozzanak [Kv; TanJk V/3. 189b] * *terhet térít vkire. 1592 k.:* aszt mondgyuk myerth keresetünkreöl valaszt nem tesz, scót te akarsz terhet rank teritteni … Az mely terhet rank akarsz teriteni Aszis rad tèr [UszT] * *terhet vesz magára. 1567:* (Az országgyűlésen) egienleo akarattal végezek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol huzon cot cot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok cotwen cotwen pynzt, az eghazbely nemesek kedig huzon cot cot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II, 212 fej.] * *terhet vet vkire. 1593:* az polgar vraimrais … terhet vetettek, nem remeluen ingienis, hogi ammit az egez orzagban valo Nemes zemelick, scot vrunk eo magais, beneuole p(rae)stal, eo kegmek valamit difficultallianak [Kv; TanJk I/1. 222–3] * *terhet visel. 1571:* Wannak zeginsig miat es az hadakozas myatt sok zeginy lofew attiank fiay … kiket az keosseg keozzy zamlaltattanak, kyk az keossegel mind ado fyzetesbe minden zolgalatban egy terhet viselnek [SzO II, 327 a székely nemzet az ogy-hez]. *1572:* az malomert … az ky hozasara az faianak es az Malomnak fel épitesere es gattia tewltesire egy arant ualo terhet viselnenk [Szászzsombor SzD; Ks]. *1631/1716:* Pokai György Protestál, hogy citáltatta volt Esperest Vr(am) eleiben ă mai napon K. Sz. Miklosi Pokai Pétert és Pokai Miklost ez okon: hogy ă mint ă megye dolgábul … arra promittálták volt magokat hogy Pokai Györgyel égy terhet viselnek [Káposztássztmiklós MT; MMatr. 58]. *1710 k.:* Azt akartam volna, hogy lett volna világos: esztendönként micsoda rettenetes terhet viseltünk [BÖn. 897]. *1785:* a' Torotzkai Sellérek … az Mlgs és Tkts Urakat Instantiájokkal meg tanálván panaszolták, hogy erdőt nem kaphatnak, holott mindenféle szolgálatakat és terheket viselnek [Torockó; TLev. 10/5] * *terhet viselhet. 1792:* látván az Anya hogy egyedül a ház terhét nem viselheti, egynihányszor engemet kért, hogy mennék el Krivinára és hinám haza Pétert, mert nintsen ki folytassa a hazi gazdaságot [Lapugy H; Ks XLVIII/7. 18 Pogán Mikodin (34) vall.] * *terhet viselő. 1784:* Vagyunk é … Nemes Détsei István Uramnak közönséges terhet viselő Portiot fizető és szólgáló emberei [KSz; Borb. II] * *adófizetés terhe. 1594 k.:* mind az postasagnak, mind az zegeny uarosnak zwkseginek es ado fizetesnek terhe, azokrolis zaltan zaluan reank telliesegel el nyomoroltunk [Dés; DLt 247] * *adózásbeli ~. 1677:* A' Mely helyekröl peniglen a' fel-rött és számlált emberek, avagy azoknak helyekben telepedteknek számok meg-kevesedet, a' többi, a' mint hogy amazoknak nem lételekben-is élhetik határokat, ugy az adozásbeli terheket-is viselni tartoznak [AC 69] * *adózás terhe. 1809:* mig ă Nemes Ország Rendei … az adozás terhe aloll valo eximaltatásunkat, ă Törvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatjuk, miképpen terjedhessen [Asz; Borb. II] * *falu terhe. 1722:* En István Deák Uramek(na)k … Hevizen … Falu Terhit Supportálo emberét Sem Tudom, Sem lészengö Sem akaszto fátol váltottat [Héviz NK; JHbT] * *felülésnek terhe. 1792 k.:* mind(en) Székellyek Privilégiált Nemessek, és eredeti Nemes Szabadsággal birnak és minnjájon magok joszagokat a' fel ülésnek terhével birják [UszLt X/80] * *jobbágyság terhe. 1796:* a' Földes Urak … evidenter meg mutatták hogj Sacculumoktól fogva, örökké Jobbágyság terhe alatt voltanak[a] [Mv; TLev. 5/16 Transm. 84. – [a]A torockóiak] * *katonáskodás terhe. 1792 k.:* ezen hellységek a' privilégyiumok(na)k tartása szeren(t) … a' katonáskodás(na)k terhe alol … mentségeket keresték volna [UszLt X/80] * *kontribúció terhe. 1714:* Enyedi János, alázatos Instantiája mellet, remonstrállya Néhai boldog emlékezetü Mátjás Király Privilegiumat, és annak az Felseges Nehai Leopoldus Császártol lett Confirmatioját, mellyek szerint az Contributionak terhitöl azon haznak[a] lakossi a melyben most vagjon immunitáltattanak [KvLt I/212 a gub. Nsz-ből. – [a]Mátyás királynak Kv-t ma is meglévő szülőházát] * *közönséges ~* közteher. *1782:* Weres Márton Uramnak … vagyon … égy fedél alatt két Sellér háza, mellyekb(en) két Sellér lakik, kik a' király portioját fizetik, és a' Város közönséges terhit is viselik [Torda; KW]. *1810:* a' ki volt a' Koresomáros, az egyszersmind az it valo Szolgálo emberekre nézve biráskodot is … ugyan akkor vétetett ki az ezen Telken lako ember a' Falu közönséges terhe hordozása aloll is mint Koresmáros az Udvar részire [Újfalu K; Ks 76 Conscr. 523–4]. *1812:* az Hazanak sok helységeiben a Lakosok a mostani hadi környül állasokra nézve gyakrabban elő fordulo vecturák miatt … igavonobarmaikotis … a közönséges terhek elkerülhetése tekintetéből felettébb kezdették eladogatni [Kv; EMLt Hunyad megyei lev. a gub.-nak Kv-ra] * *községi ~. 1858:* Minden nemü rovatalokot, adokot, kösségi terheket, fuvarozást, közmunka tételt, katona tartást én bérlö köteles leszek hordozni bérbe feltudás nélkül [Kendilóna SzD; TKhf 15]. *1875:* Vevő Tamás Ferencz köteles ugy az ezen vásártol esett kincstári illetéket, és békebelezési köleséget sajátjából fizetni valamint, a mái naptol járó köz adót községi, s egyébb terheket hordozni [Madéfva Cs; Mt] * *külön ~. 1734:* amennyi terch hordozo Ember rajta[a] lakik ugy hasonlo keppen amelly antiqua session külön terhet hordozo szemellyek laknak külőn nyill föld adattassek mindenik(ne)k [Dés; Jk 446b. – [a]Az antiqua session] * *porciófizetés terhe. 1737:* Gyermek ágjas Aszszonyokkal bánó Öreg-Aszszonyoknak vulgò (: Bábák(na)k :) rendeltettenek Hejségünkb(en) és Hittelis kötelezettenek ezek … Ezen Öreg Aszszonyok, vagj Bábák eximáltatnak a Portio fizetésnek terhe alóllis [Dés; Jk] * *porciózás terhe. 1701:* attanak volt … Biro Samuel Uram(na)k száz Magjar forintokért bizonyos szánto földet, széna fűvet és Erdöt az Falu közönséghes helyeibul; hogj az akkori el kerülhetetlen sulyos Portiozásnak terhétöl … azzal az pénzel magokat subléválhatnák [DobLev. I/55] * *rovatal terhe. 1843:* Királlyi Arenda 's más közbe jöhető Rovatal terhe … a' már nevezett Haszonbérlett portiotskának a' Haszonbérlés ideje alatt a' Haszonbérlön feneklik [Nagylak AF; DobLev. V/

1248] * *számadás terhe. 1873:* A számadás felolvastatván … számadó gondnok Kolcsár János afia az 1872diki számadás terhe alol feloldozandónak nyilváníttatott [M.bikal K; RAk 300] * *szolgálati ~. 1847:* Vádoltatik továbbá valló, hogy a múlt 1844 évben bécsi útjából Bucsumba jövet a három közönségre oly rendelés mellett rótt ki 400 czüst rénes forintokat, hogy aki illetőségét be nem fizetné, az olyat a szolgálati terhek hordozása alá fogja állítani [VKp 172] * *vámadás terhe. 1835:* miért fizetnek[a] esztendei Fori Taxába 1 for. 51 xrokat? ha még vámadás Terhével is terheltetnek mint éppen az Idegenek [Torda; TLt Praes. ir. 1012. – [a]A városi polgárok] * *vármegyei ~. 1803:* Instálunk alázatoson a Méltoságos Kirallyi Administrationak[a] meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Terhektől [Torockó; TLev. 15/9. – [a]A vh-i bányaigazgatónak] * *városi ~. 1809:* Diák Imre … a Város szeriben lakván köteles minden Városi terheket supportalni [Szu; UszLt ComGub. 1715] * *város(nak) terhe. 1677:* A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát be-adta, köteleztc, és a' Városnak terhét egyiránt viseli, személyében hadban menni ne tartozzék [AC 95]. *1727:* ha valamellyik Deserta Sessiora olly Terch viselő ember száll az Város közönséges Terhit supportállyák [Dés; Jk].

B. *1585:* Az Zaz Vraim kcózzwlis senky az terchbeól ky ne vętessek, zabados beleolle Ne legie(n) [Kv; TanJk I/1. 10]. *1589 k.:* lehetetlen dologh az hogy valami kcües terchtcol megh ohassuk <ma>gunkat [Szu; UszT]. *1681/1748:* mely darab hely … fuvét magok közőtt közönségesen fel osztyák, mivel az gazdálkodás és egjeb Terch közönséges rajtok ugj mind azáltal hogy egyik Possessor is magának ne vendikálhassa [RkAk 236]. *1738:* tellyességgel incapax nyomorúlt Várasunk illy nagj terhnek (!) elviselésére minden terch viseléstől immunisok nem lészünk [Dés; Jk]. *1771:* Egy néhány napok alatt kellett volna minket Divisor Commissariusokat, intertencálni a Lugosi Résznek, mely idő alatt (: minthogy a' reánk lett intertentiot magokra nem akarván venni nagy terhnek tartván :) in hoc casu a Somlyaianus Possessor Urak akarattyok ellenis, de intertentione providéálni kéntelenittettek [Fejér m.; DobLev. II/428. 30a]. *1794:* következett terch a Nyakomba Házomnak [HG]. *1807:* a' Számadóknak terchül tették-ki [Kv; MészCLev.]. *1812:* Malom … hátra maradás vagy fogyatkozás nélkült Jár … de … nagy az vele járando Terch … a' Gubernator Ur Groff Banfy György Ur eö Excellentiaja tartya … Arendába, és minden a' Malommal járando tercht maga hordozza [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 262]. *1831:* tőbb terch mint sem azt … végben vihesse [Dés; DLt 690]. *1839:* igen nagy terch lenne két patak árkát örökké takarítani [Nyárádszterbenedek MT; Told. 44a].

Szk: *~ alól való feloldoztatás. 1804:* ezen terch alol valo fel oldoztatása szám adás terhét vonnya maga után [Dés; DLt] * *~ esik vkire. 1703:* Hirdesse meg kglmetek az kösség közőtt, hogy senkinek semmi lármája ne légyen, egymást ne ijesszék, annál inkább ne fussanak marhajokat ne adgyák, ne vesztegessék, attol valo féltekben, hogy ennek az Investigationak alkalmatosságával, nagyob terch esik réájok [UszLt IX/77. 61 gub.] * *~ következik vkire. 1756:* Kételenitettünk néhány izben alázatos Instantiaink által deploralni a' Mltgs Királlyi Directiva Commissio előtt, minemű terch következett reánk Vas csinálo Emberekre a' tavalyi Manipulatiobol … de meg terheltetett igyünkben bátorkodtunk iteratő a' Mltgs Királlyi Directiva Commissio előtt alázatoson reménkedni terünknek könnyebbedése aránt [Torockó; TLev. 9/8. 1a] * *~ magára való vétele. 1794:* Kiszeli Sándor Urral is beszéljenek az iránt mit conferálna az Eklesiának azon teréhnek magára valo vételéért [Kv; SRE 299] * *~ nélkül. 1595:* P(ro)kator hiúast izentettem az en peresemnek Simon Marto(n)nak Zentkiralynak, Akkori p(ro)cúratoromat mégh hyttam Beógözy Chomorta(n) Janost terch nelkwl [UszT 10/55]. *1660:* 1600. die 14 Februar(ii) Kys Kedei Imreh Janosne Margyt azzony, Medeseri Ambrus Janos ellen p(ro)katort hywoth, terch nelkeöl, Antalffi Tamast | Zenth kiraly Peter kovach megh hitta Prokatorat Antalffi Thamast terch nelkęl, az zolgaia elle(n) [UszT 15/203, 15/239] * *terhet szupportál. 1815:* Minthogy azon házok a városnak határán 's annak hatalma alatt lévén, ahoz néha teréh is háromlanak, kötelesztetik minden azon terehet … viselni és supportálni [Km; KmULev. 3] * *forog rajta a ~. 1714:* az mi falunkon csak szombati szolga az jovában, az ki jobban szolgálhatna, vagyon nyolcz s jobbágy pedig huszonegy … az kik semmi postasággal nem segéllik az szegénységet, az teri pedig csak úgy forog rajtunk, mint akármelyik falun [Kozmás Cs; SzO VII, 200] * *jobbágyi ~. 1814:* a' Városi közönségre valamely Jobbágyi terch esnék [Kv; KmULev. 3] * *közönséges ~* köztcher. *1749:* Mitsoda nevezetes Királyi és Vidéki közönséges Terch légyen pedig ezen, éppen Ország Uttyába levő Falun, csak a jo Isten tudja én ele nem tudom Számlálni [A.árpás F; TKl IV/5 Vaszilia Pavel (40) zs vall.]. *1794:* talán az egész Vidékben sintsen egy Falubanis annyi közonséges tere mind itten, – példának okáért … a' sok katonák alá 's fel valo masirozások és Kvártélyozások [A.árpás F; TKl IV/5 Mihály Gosztáje (52) zs vall.] | ezen Boérok 'sellerei magok Foldös Uraktol vadnak meg tiltva, hogy semmi Falusi Közönséges Terét ne viselljenek, Falusi Birotol ne fügjenek, hanem a' Katonák Tízedessítől [A.árpás F; TKl IV/5 Kosztángyin Sztántsu (70) zs vall.] * *minden ~ alól felszabadít. 1835:* a' Bán bizonyoson fel fogja szabaditani minden terch alolla[a] [Zsibó; WLt. – [a]A jobbágyokat] * *püspöki ~. 1765:* Meg halálozván in A 1765 … Nagj érdemü Tisz. T. Püspök Verestói György Uram Kolosvárt … Ettől az üdőtől fogva réám[a] szálla a' Püspöki nagj terch [ArJk 55. – [a]Aranka Györgyre] * *szükséges ~ elviselése. 1578:* eo kegmek ertwen az zwkseget es az feyedelem kewansagat ky semmy keppen heaba nem mulhatik Azert az zwkseges terhnek el wysselesere, es az feyedelem kewansaga be tellyesytessere, wetettek fel ket forint adot [Kv; TanJk V/3. 166b].

C. *1746:* Radulesti Ns Rácz Petru Exponálja hogy Lakatos Martyin vele egy oszló Jószágot kiván már szinten három esztendeje, hogy magát a közönséges Terhü alól vonogattya, holott annak előtte a' Terut velünk edgjütt supportálta [Radulest H; Ks LXII/23]. *1814:* Én azon kivül hogy a Kolosvári terüh a vállamon vagyon magamis a künn lévő buzabéli restantiaim miatt pénzes buzával élek [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1840:* Báro Miske Ferentz Ur Jouai arendája mellett még egy Terűht is adott által, mi szerint a tisztelt Mlgs Báro Ur adossága Interessébe esztendönként 200 ~ két száz v Rforintokot kelletik fizetni [Szentmihályfva TA; Bosla Kövendi Kováts János a szék birája kezével].

Szk: *~nek viselése. 1792 k.:* ezen Terűnek viselésére a Vármegyék és Szász Székek elégtelenek voltak [UszLt X/80 Plánum a székely nemzet állapotáról] * *elviselhetetlen ~. 1753:* mely elviselhetetlen terüre nézve Instálnak hogj nagj terhűnk könnyebitetnék [Albis Hsz; WH 20 Paulus Kotsis (54) pp vall.].

7. adósság, tartozás; datorie; Schuld. **A.** *1575:* knek adam en az kewes Jozagot Terhewel attam [Nagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1595:* El kellett volna men(n)j az Actornak Hoggiai Mihalnak az hoúa az kezes vitte volna, mennyen Vtan(n)a Valahoúa vizj az igaz tetelre Az minth patúart kcóúet Hoggiai Mihaly fere(n)cz Palon A hogy Jo okat ne(m) adna tilalmanak, es Jo okat Adgia, Az terhetis pedig vizza teritene fere(n)cz Pal az kezes [UszT 10/85]. *1696:* azon Háznak válorának Intezetiben továb ezer forintoknal nem mehettűnk; Mert ha szintén láttatnekis az mostani idöre többet érni ez az öröksége, de ha annak mostani hasznát és kárát s terhétis … ponderalni kezdgjűk; ugyis valora továb nem extendalodhatik [Mv; MbK 80]. *1804:* akinek a … kölcsönözés rátájában mégyen nem tartozván a más testvérek ezek(ne)k terheket hibájokon kívül hordozni [Marossztimre AF; DobLev. IV/ 874. 3a]. *1818:* Kötölös leszen … embereimet patrotinalni … hogy ha az emberek meg szükülnének akár pénzb(en) akár Gabonába hogy el ne pusztuljanak segíteni hatalmat engedez és az Joszág viszsza vételevel azon terhet acceptalom vagy kifizetem [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével]. *1826:* ma is a Néhai Férjem adosságainak terhek alatt nyögök [Ne; DobLev. V/1114. 5b]. *1829:* minden keresményünkböl az illyetén sok Terheket le fizetni nem tudtuk [Ne; DobLev. V/1155]. *1850:* az reánk, és részesseinkre nezö fekvö Javakon is némü terhek lévén, azoknak is el enyésztethetésekre nézve, jonak láttuk … egy évi időre a … Bartok Adámrol réánk szállott Nagy Enyedi Belsö és külsö fekvö Jokat egy évi haszonbérbe ki adni [Ne; DobLev. V/1298].

Szk: *~ alól feloldoztatik. 1828:* az Allperesek a Latzai Elek Testamentumábol foljo 4000. forintoknak meg fizetése terhe alol fel oldoztatnak [Mv; DobLev. V/113. 1a] * *terhet magára felvesz/vállal. 1578:* Ezen eleottem az fellywl megh newezet Nemes zemelycok minden Attyokfiaynak terheoket eo magakra fel węwęn es a mostani ideonek(is) allapattat megh tekintve(n), magokba iol megh hanywan wetwęn … adanak … Lazlo papnak fiurol fiura, es maraduaiarol maraduaiara, Eőreőkbe Irreuocabil(ite)r, es Chęrebe egy Nemes wles hellyet [Várhegy Hsz; Kp 1]. *1652/1655:* ha magamra vallaluán annak terhét, ha valaha búsulasa érkeznék azok mià ő kgl(ne)k … ha kevántatik az én igazitasom legyen [Kv; CartTr II, 876] * *terhet magáról letehet. 1720:* ha semmissé marad okis, kevés joszágocskámat és egjéb Substantiácskámatis pinzé tészem … talám Isten reá segit ogj ezen hybernium el foljása alat énis azon nagj terhet magamrol le tehetem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boér Sámuel lev.] * *adósság terhe. 1825:* hogy adosságainak terhét könyebbithesse … az emlitett 500 Német Forintokot most, vagy 15. napok alatt kifizetni [Ne; DobLev. V/1088. 2a].

B. *1585:* Grusz Peter vallia … megh hala Daroczy Janos, es ozta(n) Daroczy Peterre valaminemev terehhel zalla Az Attia Joway (így!) [Kv; TJk IV/1. 394]. *1795:* (A jószág) halála utánn … a két Mlgos Testvérekre, vagy azoknak Maradékira minden Terh nélkül szállyon [Kv; JHb I/36]. *1807:* A' reám minden terch nélkül szállott öss Joszágok … maradnak hátra maradando kedves Feleségem Groff Kornis Klára kezében [Kv; Ks XLVIIIb gr. Teleki Tamás végr.]. *1818:* A Joszagot abban az Alapotb(an) a melyb(en) most által mégyen az harom esztendők be teléséve! leg kissebb terch nelkül tartozik viszsza botsatani [Nagylak AF; DobLev. V/ 1016]. *1865:* (a) Joszágokat … minden terch nélkül resignáltam [Kv; LLt].

Szk: *~ fekszik vmin. 1794:* ezen a Joszágon már semmi terh nem fekszik [Kv; JHb XX/40. 2]. *1821:* Dobai Sigmond Vr le tenni kötelezvénn magát … az oklosi másfél Sessionn feküdött 451 … M frtokot a' szindi[a] portionnis 155 Mfr tere feküvénn, ennek felit tartoznának T. Gálffi Josef Ur és élete párja le tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1041. – [a]TA] * *~ marad vmin. 1829:* maradott még 14000 fl. Melyböl kivonván a' pénzbéli értéket 6749 fl 11 2/4 xr Marad Terch Egyesületünken 7250 fl. 48 2/4 xr [Kv; BLt 12 kv-i dologház nyomt. szám.].

C. Szk: *~ fekszik vmin. 1839:* ollyan fekvö Javait betsültettnök meg … mellyeken semmi terüh vagy intabulalt adosság nem fekszik [Buzásbocsárd AF; TSb 27] * *terhet fektethet vmire. 1862:* csak az ideiglenes haszonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést, önként értetödik, hogy hasznát élvezö leányaim arra semmi nemü terüht nem fektethetnek, anyival kevésbé leend joguk abbol valamit elidegeniteni [Kv; Végr.].

8. bün, bünösség; păcat, păcătoşenie; Sünde, Sündhaftigkeit. *1657:* Tudom, hogy az miképpen az mi kegyelmes urunk megtanulta gyermekségétöl fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az hálaadatlanság légyen [KemIr. 322].

Szk: *terhen van* bünös vmiben. *1590:* megh Attyam Idejeben … Irtottam Attyam(m)al egiete(m)ben vgj minth falw zabad erdejebeól[a] … Mikor megh ertette(m) en hogy te az en Irtowánjomath … be vetetted, nem Akarta(m) hogy esztendöt haro(m) nappot teólch benne, az okon hoszta(m) el[b]. Jo okon czielekettem, Azert en semmi terhen nem vagyok [UszT. – [a]A földet. [b]A földről a búzát]. *1592 k.:* te aszt mondod feleletedbe hogy my teged nem kereshetne(n)k myert az kezesekteól nem kertink ele terhen vagiunk [UszT]. *1596:* mas feóldemre, parlogomra vetette lovait … Ezertis kylen terhen vagio(n) eó kgme [UszT 11/24] * *terhet keres vkin. 1586:* Zeoch Miklos vallia, Az gazdam Azzonnak az eóchet megh fogtak vala paraznasag sorsaiert az varos Gazdam Azony Igyarto Georgyheóz Ment varos procatorahoz, Ot Ne(m) tudom Mit zollot Igyarto Georgnek de a' leant az Varos Directori es Igyarto Georgy kezessegen ereztek el, Azonkeozbe fernek Adok a leant, de Igyarto Georgy Nem hizy vala, hane(m) terhet keres vala raytűnk [Kv; TJk IV/1. 587]. *1596:* P(ro)ponit l(ictus) … Az my terhet raytam keres[a], rah tér [UszT 11/6. – [a]A felperes] * *engedetlenség terhén van* engedetlenségben bünös. *1593:* Eleozer azt mo(n)dom miert Capitany vra(m) megh hatta hogy az zabott arrul az feoldrul biro hazahoz vigietek es Nem oda vittetek, engedetlensegnek terhen vattok erette es kwleon kwleon 24 : 24 giran [UszT]. *1600:* Mierthogy az Zeknek iteleti zerenth harmad napra leött mind ez ideighis az hat forintoth megh ne(m) atta az Actornak, engedetlensighnek terhin wagyon 24 Gira(n) affelet tartozik az penztis meg adni [UszT 15/69] * *halálakarásnak terhe* gyilkossági kísérlet bűne. *1595:* Az fellyeb megh Irtam Jobbagyo(m) felesegestól tolúait kjaltottak, Arra serkentem fel es az puska leóuesre, vgy mente(m) en oda, en magamra ra(m) tamattak fegyúeres kezzel, megh Arakua(n) eólnj … Azerth … halal Akarasnak terhe(n) vadnak singulatim [UszT 10/99]. *1598:* az J(ncta) … migh akara addigh vert … Az elseó yteseerth ha teórúeny halalakarasnak terhe(n) zollak hosza [UszT 13/27]. *1599:* Az feóldre le yteserth halal Akarasnak terhen, faidalmamerth tizenket fori(n)ton, es verem húllasaerth, Affelett ver birsago(n)is vagio(n) az tiztnek [UszT 14/42]. *1611:* miert hogj az feoldre, le utöt azirt huzon negj giran zolok hoza az feolden ualo ueresiirt halal akarasnak terhin zolok hoza [UszT 41a] * *házra menésnek terhe. 1589 k.:* Az miképen

penig en raitam hazra menesenek terhet es oltalomsagnak penaiath keöucteöd Azt mondom hogy azok az hatalmaskodasokath nem czielekeöttem [Szu; UszT] * *kis hatalomnak terhén van. 1600:* wgy teeczik az teörwenynek hogy walamit az A. hozza mo(n)d, azon marad erte, az kis hatalomnak terhe(n), az buzaiatis beöchwiewel tartozik megh adni [UszT 15/200]. *1604:* mind az tiz diznoknak be hajtasaert kwleon kwleon az kis hatalomnak terhen vadnak [UszT 18/59–60] * *maior potenciának terhén van. 1600:* Azert azt mo<n>dgiuk hogy mjert igy hatalmaskottak hatarúnkon erette az maior potentianak terhén vadnak [UszT 15/41] * *méltatlan tilalom terhén. 1607 k.:* az falu pedig multtatlan tilalomnak terhet keöueti az J(netuso)n [UszT 19/14] * *nagy hatalomnak terhén van. 1599:* w neke(m) Vnoka(m) verembe keuere Vere ereossen az jelen valo 1599 eztendeóbe(n) njarba Arataskor … Azert az raita(m) lett hatalomerth azt mondo(m) hogy az nagy hatalomnak terhen vagio(n) [UszT 14/35]. *1610:* Az el uitelert azt mondom az Nagj hatalomnak terhen vagj [UszT 36a]. *1625:* ha io okat nem adhattia, az be haitasert az nagi hatalomnak terhe(n) vagio(n) erette [UszT 109a] * *útállásnak terhe. 1602:* wttamatt meg allotta hatalmasül; az feöldre le Eytett, az vtt allasnak terhen vagion [UszT 17/19].

9. vád; acuzare, acuzație, învinuire; Anklage, Beschuldigung. *1590:* Engemet terhen eytenek Az panazerth [UszT]. *1596:* Hogy Jllyen walaz (!) tegien Tyzttarto wra(m) Jzenetyre Enek ys kwleón terhet mondo(m) nagiobat [UszT 11/91].

Szk: *terhet keres* vádol. *1598:* Az mely terheket keres rah ternek ha có teöruenhez ne(m) hytt volnais ugya(n) teoruenihez kellet volna en neke(m) hyno(m) | Azt mondo(m) hogy az mj terheket rajta(m) keres rah tér, protestalok L(iceat) plura loqui [UszT 13/28, 13/34] * *maior potenciának terhét mondja hozzá. 1600:* si iuris az Inuasioert es hazamo(n) walo hatalmaskodasaert az maior potentianak terhit mondom hozzaia es prosequalom raita [UszT 15/79] * *méltatlan fogságnak terhe. 1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele … az my zolgankat meg nem foghattatok volna … azt mongywk hogy nem mihelhettetek wolna az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely[a]; SLt XY. 24. – [a]Mv] * *méltatlan kereset terhe. 1592:* meltatlan keresetnek terhen zollok hozza, Azt megh bizonito(m) hogy Igen kiczin volt az[a] azkit az Damokos Mihalj arwaytol megh veottem [UszT. – [a]A föld] * *nagy hatalomnak terhét mondja vkihez. 1592:* kazaltak megh ez megh newezet szena Retemnek eggyik Rezet, kinek szenaiaba(n) ell vittek, kit az J. hazabwl valo akaratbwl kazaltak es vittek el, oda eo hozzá, ha tagadna megh bizonitom, az nagy hatalomnak terhet mondom hozzá [UszT] * *nagy hatalom terhével kiván vmit (vkitől). 1590:* Myerth hogj p(ro)pria potentia Jgy elte <az> my nekónk Jutott resz feöldet … azt <m>ondgiuk hogy minden hasznaywal, az nagy hatalomnak terhewel kewannyuk mégh teölle [UszT]. *1603:* Miuel hogi igi töruén nelkwlt rea me(n)t s maganak igi foglalta azt az rézet az nagi hatalo(m)nak terheuel keuanom meg magamnak es az oltatol fogua ualo aznayt … böcziüeuel keuano(m) meg magamnak [UszT 17/5] * *vminek a terhén szól. 1592:* Myert hogy engemet illjen meltatla(n) szitkokkal szidott es gjalazott megy holt Dyomert fel nem veottem volna, es annak terhen szolok hozza [UszT].

10. büntetés, törvényes következmény; pedeapsă, consecință legală; Strafe (nach der Gesetzbestimmung). **A.** *1591:* vgy mentetek kj per potentia(m) az enie(m)re, kit semmi keppe(n) ne(m) chelekedhettetek volna, kiknek mindentek feleol kik hatalmaskottatok kyleon kyleon terhet varom [Szu; UszT]. *1592:* Az mint penig az elseozeöry propositiomban proponaltam mostis azon fellywl meg Jrt terheket keúanom meg az teöruentol felölled mert en ezekben artatlan vagyok [UszT]. *1846:* azokat, miket néki adtam … se Férje, se több vérei kezéből ki venni, azért velle perbe keveredni, minden e' rendelésemben nekiek hagyataknak el vesztések terhe alatt, ne Czelekedjék, és azokért háborgatni, meg röviditteni, ne törekedjenek [Kv; Végr.].

Szk: *terhen marad. 1589/XVII. sz. e.:* Valamely Mester az mas Mester Jnassat vagy Legenyet titkon, vagy nylúan hozzá hitetnę es akarmenemw modon hozzá idegenittene; az szolga rend, az oda fel megh mondot terhen marad, hogi ha Vrát az rendelt nap elcöt el hatta [Kv; KömCArt. 20]. *1590:* Miúel hogy Lajos Andras az J. az vegezest megh nem Allotta … Azert ket forint terhen marad [UszT]. *1593:* Myert hogy Zaz Mihalyis Tarsaywal ot forgot Mikor eozwe elegiettek, Meghis vertek Simont Azert Simon Az haytasert Ne(m) Marad egieb terhe(n), hanem hogy fizesse megh az Borbely fizetest, kiert Mihalt meg giogyttiak [Kv; TJk V/1. 373]. *1598:* Az J(netus) sem maradott azert terhen most, merth azt forgattia az J(netus) hogy có kez volt hosza, de az A(ctor) embere el nem zette az búzat az bechj zere(n)t [UszT 12/41] * *terhen maraszt. 1590:* (Azon) en nallam megh tartoztatott zemelth … elö nem adhattam az J(netuso)k el zabadittasoknak myatta, engemeth Capitan Vram teórwenj zerenth azon az harmad nappon pinkost elótt valo czeöterteken ezen Jelen valo 1590 eztendóben nagy terhen marasztott [UszT] * *terhet hordoz. 1795:* Mivel azis történhetik, hogy a Mlgos Haller Maradékok valami praetensiokat formálni fognak … ha Törvényesen valami el itiltetik a Terhetis egy aránt fogják hordozni [Kv; JHb I/36] * *terhet követ. 1590 k.:* Az Incatta … vrunkat Eo nagat requiralta, Es vgy panazolkodot hogy En hatalmasul hatarat Erdeyet akarua(n) El foglalnj es fegywereos kezzel hatalmasul Eoriztetue(m) diznoymot, mellyet En semmikeppe(n) nem chyelekeotte(m), Ergo az meltatlan panaznak terhet keoweteom si Juris [UszT]. *1598:* Itt terhet keöuet az A procuratora ahogj meltatlan tettek volna az I. kezebe [UszT II/2. D. 67] | az J. megh verte volna az chigant Demetert zaz fori(n)th terhet keöuet raita az faidalomerth [UszT 13/55]. *1605:* hogi kedig kett uttal tartotta … kaczalamot … hazanal … az Decretom harmadik Capitulomianak 33. rezeben it terhet kóuetem rajta [UszT 19/63] * *büntetés terhe alatt. 1778:* Erre nézve parantsoltatik ezuttalis Kemény büntetésnek terhe alatt, minden falusi Biráknak, hogy magok falujokban mind az emberek, mind a' marhák állapottyára nézve szemes vigyázással légyenek [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1809:* (A puskapor-árus) sem puska port, sem golyobist, vagy selétet … akár uraságnak, akár nemesnek még annál kevésbé köz embernek vagy Parasztnak de még onnal munkálkodo Mester embereknek is … Confiscatiobéli büntetés terhe alatt adni ne merészellyen [UszLt ComGub. 1697]. *1863:* A' szülék kemény büntetés terhe alatt gyermekeiket az oskolába fel adni kényszerittessek [Gyalu K; RAk 77] * *egzekúció terhe alatt. 1690:* Intyük azért Kgdet Atyafisagossan es igen szoros exequtionak terhe alat kenyszerittyükis Kgdet azon buzat leg aláb <ad d>iem 8 Februar(ii) … fel készittetni es Brassoban az ott levö ö Fel<seghe> Annonae officialissa kezehez adstralhatni (!) [Fog.; Borb. I ogy-i hat.] * *felelet terhe alatt. 1835:* meg hagyatik Kegyelmednek hogy az 1759ben ki adott … pénz

tárnoki utasitmány IIdik szakaszszának első része tartalmát szorosson meg tartva a künn levő adot tulajdon felelet terhe alatt fel szedetni elmulhatatlan Kötelességének üsmérje [Kv; RLt gub.] * *konvikció terhe. 1827:* Dobolyi István ur … a következett Convictio terhét is egyedüll … hordozta, 's a Convictio terhének depuratiojában … az özvegye volt részes és szenvedő fél [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 4–5 Boros Mihály (43) zs vall.] * *testi büntetés terhe. 1847:* Valamelyik az irtak közül ha önkéntesen béjönni vonakodnék, azt kötve is előmbe beküldeni kemény testi büntetés terhe alatt el ne mulassa [VKp 211 Tövissi Gergely szb 1826-os rend.] * *tilalomnak terhén megtilt. 1606:* uizwnket tiltottam uolt megh kegmetek akarattiabol, kazaloktol … Valamire ualo gondolatokban … Osuat Peter, es Osuat Jstuan ugian 1605 Karaczion Jnnepe tajat, mentek az mi tilalmas uiwnkre, hatalmasul, megh halaztak … az mint megh tiltottam az tilalomnakis terhin az tizenket forintnak kwlon kwlon megh uadnak [UszT 20/143] * *vérárulás terhe. 1812/1816:* ha reménység felett ver árulas terhenek büntetese alatt tsak leg küssebb részb(en) is tagaltatnek, készek a Fel peresek immediante bizonyitani [Hsz; BLev.] * *vinkulum terhe alatt. 1843:* En Haszonbérbe Kiadó, tartozom … a' Haszonbérlőt nevezett portiom esendes használatába meg tartani Husz pengő Rforint Vinculum terhe alatt [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

B. *1570:* Hwl penigh az procurator zowa Myath valamy Tereh keowethkeznek az peresre, Eo k. Nem az peresen hanc(m) az procuratoron vegye megh [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1589:* Megh kerde az varas Zabo Thamast ha keonyeorgeott az terehnek le zallasaerttt [Szu; UszT].

Szk: ~ *alatt marad. 1584:* A hazat … ha frathay Gabrielis kezehez nem Akarna venny hat eois ezen kotelen maragio(n) ezen tereh alat [Fráta K; SLt U. 38].

C. *1837:* Dioszegi Mihály kezességére el botsáttatott … hogy mikor kivántatik … Csibi Mártont … száz forint terü alatt [Kakasd MT; DE 1. II. 28]. *1839:* Ezen fenn irt egyesség határoztatik, hogy akár gyalog dolgos, akár pedig marhás, ha az megparancsolt üdöre nem teljesitené a parancsolatot, üdő bételve mindjárt a fenn irt terüig[a] zálogoltassék meg [Taploca Cs; RSzF 102. – [a]1 ft-ig]. *1846:* tartozom a papiros malom Zsilipeire minden üdő tájban annyi vizet adni, a mennyi kivántatni fog a 12-ik és 14ik pontokban érintett terü és fenyiték alatt [Kv; KmULev. 2].

11. kikötés; conditie; Bedingung. *1853:* a külső monostor uczai … ház és telek mennyen Borbára leányom Birtokában azon terűvel, hogy a' meg lévő és most a' pénzügyi igazgatosághoz beadva lévő betsü Summa fele részét Maria leányomnak kész pénzben forditsa meg [Kv; Végr.].

12. magzat; fät; Fötus, Leibesfrucht | terhesség; graviditate; Schwangerschaft. **A.** *1696:* Látták hogy terhes volt s magais megh vallotta, de az uta(n) ismét el tagadta terhétis hová tötte nem tudgyák [SzJk 298]. *1737:* Balogh Ersébeth Hites Urával Liszkai Benjaminnal felette viszszás életet élvén(n), magát Balog Ersebeth paráznának kiáltotta, azt hirdetvénn, hogy nálla lévő terhe nem Hites Urától; hanem mástól való [Dés; Jk 257b–8a]. *1760:* Feleségem … egy Terhével két szép s ép fiu Magzatokat hoza e világra [Kraszna Sz; Told. 15. 50]. *1762:* egy Fatensem … constanter az elötis masok elöt hitelesen meg vallatta … hogy bizonyoson tudgya, hogy az la az fen specificalt Esztendőben viselös volt, és ennek utanna aztis bizonyoson tudgya hogy a terhe oda lett [Torda; TJkT V. 93]. *1766:* Iffiabb Petrucz János az irt kurvának egy Arannyat igyirt, hogy terhit fogja Petrucz Györgyre, és Docz Iuont (: aki Petrucz Jánosnak veje :) oly beestelenségbe ne keverje [Grohot H; Ks 40/9 Balog Juon (40) jb vall.]. *1823:* Csernátoni Sámuel … azonnal nékem szökött tsákánnyával … abbéli féltembe a minapig senkinek nem is mondottam … ki jelentettem, hogy terhem tölle vagyon, melyetis ő meg tudván, a Falusi Birák elött azzal fenyegetett, hogy mihelyt terhemtöl meg szabadulok, töstént a tömlötzbe tészen [Radnótfája MT; TVLt Praes. ir. 65/827 Szőts Aniko vall.].

Szk: ~*be esett. 1761:* Tudgyae a' Tanu … hogy … Dnalis Birája … egy Nagy Aranyasi Leányra Bulzesten majd erőszakoson járván aztat meg szeplősitette volna, mellyet észre vévén Sztán nevü Szolgájának feleségét ell Zaklatván azon tölle teherbe esett Szemelyt néki adta Feleségül … ? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk] * *terhébe esik. 1691:* Tudom ezt is az Torok varadrol kitol terheben eset volt[a] egi nehanysor az giermek(ne)k ugy mint ezen Torok palnak penzt kuldot etelere tartásara [M.gyerömonostor K; SLt A. 36 Sinko Marton (80) vall. – [a]Varga Mártonné] * *terhében hagy. 1710:* Meghalván Sigmond, Albert választatik magyar királyságra, ki is két esztendeig alig uralkodhatik, feleségit terhiben hagyván, meghala [CsH 62] * *terhét elszüli. 1812:* Csak vgyan ki jöhetett volna a' Groffné az ajton de nem tselekedte, hanem mérgében az ablakot ki nyitván onnan szökött le indulatoson. – Monda ekkor a' néhai nagy Groff: miért tselekszi hiszen a Terhét elszüli [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * *terhet hagy vkinek. 1767:* Mészáros Ersébetnek ö terhet hagyott, hanem akár fiu akár Leány légyen Viseljen jó gondot rea el ne veszeszsze mert tölle való bizonyoson [Ditró Cs; LLt Fasc. 149] * *vkitől kapja terhét. 1776:* Ennek elötte Circit(er) 3. Esztendövel a Néhai Docz Gligor Özvegye Opricza meg viselösülvén az Törvényszék elött Petrucz Györgyre vallot volt, de közönségesen beszéllették az falusiak, hogy Docz Juontol kapván terhit az irt kurva, Petrucz János pénzel vette volna arra, hogy vallyon Petrucz Györgyre [Grohot H; Ks 40/93 3 román jb vall.].

B. Szk: ~*be ejt. 1597:* Lakatos Mihali … wallia. Hallottam eginehany wttal hogi Czizar Peterne rút hirecket bezellet Veres Pal felcol mert azt mongia wolt egizer hogi ameli zolgalo veres palnal lakot azt terehbe eitette [Kv; TJk VI/1. 70]. *1723:* volt egj Lengyel országi legény Fodornak hitták kivelis az kecskék után járván ott Fodor Porcsirát meg kokosálta, s. v. Terb(en) ejtette [Kiskájon SzD; BK 2 román tanú vall.]. *1746:* s. v. közösködet vélle és terhben ejtette ötet [Páros H; RAkLt 419] * ~*be esett. 1789:* Eskettem Kis Péter ö kegyle Fiát Istvánt Özvegy Szöke Györgyne tereb(e) esett Leányával Sárával [Gyalu K; RAk 12] * ~*be esik. 1582:* Nilas Miklos … vallia, Amikor az Catalin terehbe(n) eset volt … holottam (!) ez Mostany zolgalo Leanianak Luczanak zaiabol hog Nirco Kalman eö teolle eg Nehanzor kwldeöt penzt es keoltseget fenesre annak a Nalla meg terhesedet Catalinnak [Kv; TJk IV/1. 42]. *1600:* Tudo(m) hogy ezt az Gyeörgyffi Balint keseöbzeri felesigit Jlonat keöbelesen wittek Gyeörgyffi Balint hazahoz, Lukach Janos zolgayatol esett terehbe [UszT 15/38]. *1698:* Bizonyos es nyilvan valo dolog hogy Kacsi Ilona testet paraznasaggal meg moeskolta mely miat terehben esett [Dés; Jk 267b]. *1832:* Az Exponens kitöl eset terehbe bizonyoson nem tudom [DLt 28] * ~*ben levő. 1823:* Halottam az Ötsémnél Vészi Samuelnél hogy Nemes Szabo Josef Uram élte volna a moston terébe lévő sogor aszszonyát Vas Agnest, de ezt is Csernátoni Samuel Uram inditotta hogy vjságul beszélyék

elé mi történt a Faluba [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Vészi János (44) ns vall.] * *~ben van. 1768/1771:* Tobiás Salamonnét, melly Aszszonság még most terhben vagyon ... meg verte [Bukuresd H; Ks 114. 61. 38] * *~be való esés. 1762:* az I(na)k cökegyelmenek ... 1760dik Esztendöben, és üdö tajban, ex illicito concubitu meg viselésédése, és terében valo esése lött légjen ... ez közenseges hir volt cökegyelmenek, oly érdemes, és jo emberek közzett, és ma is continualtatik [Torda; TJkT V. 92].

C. Szk: *~be ejtés. 1849:* az udvarbani lakásom alkalmával Kelemen Béni által lett felhasználtatásom következésébe, látva Kelemen Béni általa lett terübe lett ejtésemet, azonnal számomra égy az udvarhazhoz közzelébe (!) ugyan ahoz tartozo alkalmatossagokba behelyeztetett [Kv; Végr. Vall. 95] * *~be esik. 1741:* Dumitru ... a' Dédai Férjemtöl valo, mivel mikor ötött el hagjám, mindgjart eszre vevém hogj tölle terüb(e) estem [Gléden BN; Ks 7. XIX]. *1842:* Jáné Mária tölled terübe esvén mond meg mitsoda orvasságokat adtál néki hogy gyermeke el legyen? [Dés; DLt 85 vk]. *1855:* A' mint köz hirben forgott, hogy Szászfalvi Miklos Anna, a Tekintetes Kispál Károly urfi fözö szolgáloja Uzoni Kitsi Mihály ifju legénytöl ... terühbe esett volna [Uzon Hsz; Kp V. 404 Toth András (22) vall.] * *vkitől ~be esett. 1840:* az itten verbunkon levö egyik katonatol terühbe esett személy [Dés; DLt 933].

teherbeli adóbeli; de impozit; -steuer. *1791:* Adamosi Hellységre esett terch béli költségnek ki potlására akkor kéntelenittetvén az irt Hellység igen terhes de bizonyos Summa pénzt eröss kötölözés és Nagy interes mellett fel költsönözni, s annak tsak igen rövid idö határa alatt léjendö meg fizetéséreis magát kötölözni [Ádámos KK; JHb XIX/32].

teherfelvétel tehervállalás; acceptarea sarcinii/obligaţici materiale; Übernehmen materieller Obliegenheit. *1574:* Az terch fel wetel penygh wgy leott mynd az ket fel keozeott[a], hogy eggykys az masikat ez Composicioban megh nem háborytyak [Somlyó Sz; WLt. – [a]Bathory Elek és horwatt gergely között].

teherhordás tehervisclés; suportare de cheltuieli; Tragen von Lasten/Bürden. **Szk:** *közönséges ~* köztcher viselése. *1832:* az Ekklák azon Curatorai, s Egyházfiai kik ekklésiai telkeken laknak a közönséges terch hordás alol fel mentetnek ... (a) királyi rendelések szerént [Nagykapus K; RAk 23].

teherhordozás 1. rakomány hordozása/elszállítása; căratul poverii/încărcăturii; Frachtbeförderung. *1589:* Thudom hogy Zabo Thamas meg Jeoüe az feiedelemteol kerte Istvanfi Kelemen ha keonyorgeott volna az segen varas mellett, dezka vitelnek le zallitasa feleol monda hogy en nem keonyeorgeottem mertt en ne(m) voltam arra bocziatott. Az biro vgy zolla az keossegnek io Vraim, lam mentem vala enis, e vegett keonyeorgeny a' feiedele(m)hez de azt monda hogy vgian mi sem segittywk semmi se magunkatt ä fele tere hordozas feleol (!) | Vgj az keossegh ozton fel riada, laczik hogj cziak az ti borotokott faylaltatok, ne(m) az mi ter (!) hordozasunkat mertt vgianis az mi cokreonk es barmu(n)k erzzj az tere hordozast ne(m) az tietek [UszT]. *1671:* Posta ló ökör és szeker adással s' ingyen gazdálkodással s' terch hordozasokkal kiknek tartozzanak s' kiknek ne, söt maga dolgában árosak Salvus Conductus-is hogy ne adattassék, czekröl való Articulus [CC 32]. *1676/1681:* ha kit az Circalok kozzül vigiazatlanul talalnak, az Németet az eö modgjok szerint bizonyos oraigh terch hordozassal, az Olahot penig lapattal, vagi palczaval büntesék megh [Vh; VhU 662].

Szk: *~ alá hajtatik. 1784:* Vallyon a kik Taxát fizetnek a Jobbagyok közül azok egyébb féle szolgálattal terheltetneké, s' mincmüvel? azok(na)k Lovok mellyekkel a Bányát dolgozzák terch hordozás alá hajtatnaké ... ? [Asz; TLev. 4/9. 13b vk].

2. anyagi kötelezettség viselése; suportarea cheltuielilor; Tragen von materiellen Lasten. *1671:* az Országban semmi Rendek ingyen gazdálkodással, terch hordozásokkal, Postaló, öker és ló szekér adással ne terheltessenek [CC 29]. *1727:* ha midön azon Con Scribalt Deserta sessiok közzül Valamellyikre embert Telepitenek, vagy telepedik aki Concural, egj vagj más Város közönséges terch hordozásab(an) akkor azon Sessiora rud számra merettessek ki anynyi quantitasu nyill, mennyi egj populllosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b]. *1823:* minden fele terhe hordozásakra (!) eröltetünk [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1826:* Könnyen gondolkozik az Alperes, a ki a Nádbol sipol, hogy kéttségbe hozza a Fellperesek terch hordozását, mert azt nem érzi, s annál fogva nemis akarja tudni, hogy az Enyedi Nyil volt Birtokossa Néhai Dobolyi Joseffröl szallott terhekbe hány ezer forintokat kellett fizetni a Fell pereseknek [Ne; DobLev. V/1114. 2b–3a].

Szk: *~tól mentté tesz. 1818:* a' Commissio Udvar helly Várossába több Curiákot álitat legyen meg ... és nem tsak az azt biro, és abban lako nemeseket tette minden tere hordozástól menté, hanem az ott Szállásolo kereskedököt, kortsomárlokot, s másakot is [UszT 8/68].

teherhordozó I. *mn* **1.** rendszeresen terhet szállító; care transportă poveri; regelmäßig lastentragend. *1734:* Antiqua sessiokat pedig akarmennyit foglalt Valaki együvé töbre ne adattassek hanem amennyi terch hordozo Ember rajta lakik ugy hasonlo keppen amely antiqua session külön terhet hordozo szemellyek laknak külön nyill föld adattassek mindenik(ne)k [Dés; Jk 446b]. *1789:* a Forspontozasra, s mas közönséges terch viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendö Subdivisiot tenni és a Banyaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Terch hordozo Lovak s ökrök azoktol[a] mente tétessenek [Kv; TLev. 7/8. – [a]A forspontozástól]. *1799:* Also Arpáson Falusi teher hordozo ember ... ha a Falusi Biro, két eküttek, és egy 'Sitár ki vétetödnek csak húszon maradnak mind öszve [A.árpás F; TKl B.B. IV/5 Vaszília Gráma (50) col. vall.]. *1829:* a Falu közhelyeiböl Licitaljunk Gyümölts Fákot bár 30 forint árrát, hogy ne terhelödjenek mind tsak a There hordozo Emberek [Mezökölpény MT; TSb Abrahám József (32) vall.].

2. teherszállításra használt; de cărat poveri; für das Tragen von Lasten gebraucht. **Szk:** *~ nyereg. 1829:* Két Szamárra valo Terch hordozo nyereg [Borosbocsárd AF; EMLt].

3. közületi terhet/adót viselö; cel care suportă/plăteşte cheltuieli/impozite; Steuerzahler(in). *1825:* alázatos Szolgai az Udvarhely Széki terch hordozo köz Nép Biztossai Máréfalvi Lukáts István mp. és Kadits falvi Tibád János mp [UszLt 304–825 Marchális széki jk].

II. *fn* teherszállító személy; cărător, persoană care transportă ceva; Spediteur. *1710 k.:* ott egy teherhordozó, ki

a turbámat vitte, elvezete abban az utcában egy vendégfogadóba [BÖn. 192]. *1820:* mi jámbor tere hordozok lévén, minden parantsolatot kész engedelmességel telyesíttünk [UszLt VIII. 6/68].

teherkövetés birságfizetés; plătirea amenzii; Strafgeldzahlung. *1570:* Ez okokbol tettchy (!) az terwe(nn)ek hogi az fely peres azzon Minden keresetetwl ely Maradot, Es az Alperest Minden terch keowetestwl Mente hagya [Kv; TJk III/2. 166c].

tehertekerő teher/rakomány felemelésére használt; dispozitiv/scripete care servește la ridicarea unor greutăți; Vorrichtung/Flaschenzug für die Aufhebung der Lasten/Ladung. *1673:* Also czejtház ... Vagjon ez házban ... terch tekerö egj vasas csiga ágj ~ nro. 1 [Fog.; UF II, 537].

teherviselés közülcti teher/adó viselése; suportare de cheltuieli/impozite; Steuer tragen. *1603:* ö kk Varossül lattyak az felekieknek nyomorúsagjit, (ne)m akartak bizonyos sum(m)at ö kk reájok ronj, hanc(m) hogy az ky jobban birya magat roűatla(n) és terhe visseles nelkül ne legyen Vegeztek[a] [Kv; TanJk I/1. 451. – [a]Köv. a részl.]. *1610:* sokat azok keozwl, sigmond Feiedelem eo fel(se)ge, kit Nobilitatioual, kit exemptioual megh latogatot, kik megh Zaparaduan es sokasuluan, immar, chak egi nehanian marattunk az terch viselesre [Dés; DLt 322]. *1625:* onnet kwldenek en velem harom embert az Mikehaza es zent Benedek keozeót valo Hid czinalasnak eppitesenek terch viselesenek deponalásnak okaert [Szentbenedek SzD; SLt V. 15]. *1655:* mint egy Vasarhelly ember minden terch viselest vgj czelekedet [Kvh; HSzjP Szabo Mathe (50) Dalnoki pp vall.]. *1666/1681:* paranczolom, mostani jövendőbeli Tiszteimnek, es kötelezem jövendőbeli Successorimatis, ez tűlem adatot immunitasba(n), az megh irt személlyeket megh tarczak, es semminemű más terh viseléssel ... őket ne banchak [Vh; VhU 316]. *1671:* Az Bánfi Hunyadiak noha jobbágság alatt vadnak, de mivel hogy Regalissal hivattatnak Oppidum lévén az Diactara, sok terch viselések-is vagyon, méltonak itéltetett, hogy mint az több mezővárosok, ugy ők-is az nyomnak fel-vételével és követésével ne tartozzanak [CC 82]. *1676/1681:* Markus Mihaly nevű őrökös emberem ... Het forint Taxat fizessen es Het nap klakazast es dézmaadast (: az tőb uy Taxasok tartozasa szerint :) praestallyon megh engedtem, accomodalvan magat az tőb terh viselesek arant mindenekben az Hunyadi tőb uy Taxasinkhoz [Vh; VhU 261]. *1721:* a' közönséges Contributiok, égjenes, és kinek kinek teheccsége szerint valo proportioval, vettesse(ne)k fel, és a tereh víselés ugj regulaltassék, hogj edgjik a' másik terhét ne hordozza, hanem erejéhez képest egjenlő légjen [Ks 18. XCIII gub.]. *1724:* bizonjal irjuk Ng(na)k ugj el jetkezett ez a szeginség hogy ha valami tagulást a terch viselésben nem tapasztal, jobb része innen el mégje(n), mivel ez az város jobb reszint jövevénjekből áll [Ne; Ks 83 a városi hadnagy és társai gr. Kornis István főispánhoz].

Szk: ~ *alatt van. 1588:* Az Zaz vraim keozzewl penig az teob keosseghis ezen Awagy Nagyob terch visseles Alat legien [Kv; TanJk I/1. 75] * *~re kényszerittetik. 1792 k.:* a Székelyek ... egyéb Tere viselésére ... nem kénszerittetenek [UszLt X/80] * ~ *szupportálni. 1703:* nem is gjőzhettjük semmi képpe(n) annyi féle There viselés supportalni nagj költségűnkb(en) telvén eddig is az Táborozás(na)k szolgállattja [Fog.; UtI] * *~től immunis. 1738:* tellyességgel incapax nyomorúlt Várasunk illy nagy terhnek (!) elviselésére minden tereh viseléstől immunisok nem lészűnk [Dés; Jk] * ~ *van vkin. 1703:* azon kivűlt is elég Tere viselés van rajtunk [Fog.; UtI]. *1739:* negj Esztendők alat mindenkoron rajtunk volt a nagj terch viseles [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.] * *egyenlő ~. 1612:* Nemes Ember közünkben lakoúl szallana ki az Varossi emberrel valo egyenlö terhe visselestől, szabados legyen Varosunknak szabadsagj azt nem szenüedhetik. Mert Fged keritett kolczos Varosanak nagy romlassara volna [Kv; PLPr 23] * *közönséges ~. 1593:* az keozeonsiges terch wiselisbeol magokat az limitatio ellen ky akaryak vonni [Dés; DLt 241]. *1677:* A Bihori, Csatári, Püspöki Nemesség a' Fiscus számára, contractusok szerint, öt öt forintot adgyanak, paraszt funduson lakásokért; de mivel paraszt funduson laknak, arrol a' szeginységet a' közönséges terch viselésben hogy segitsék, mélto dolog [AC 220–1]. *1736:* Az Néhai M: Ur holta utan is nékünk terhesseb szolgalatunk nincsen, hanem az egjeb közenseges tere viseles bövebben jö réánk [Récse F; JHbT]. *1792 k.:* a' Székelyek még a' régi M. Királlyok(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terű viselésektől űress, és mentseges szabadsaggal birtanak [UszLt X/80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. *1794:* mivel ... a F Kir Guberniumnak ... Kegyelmes Decretuma azt parantsolja hogy az ilyetén emberek kik eddig elé a közönséges terheket viselték Armalistai practextus alatt a közönséges tere alol ki ne vétessenek ezért tehát Kenyeres familia közönséges teherviselés alá usque Altiss(im)am Decisionem viszsza tétetik [Szu; Borb. II] * *mindennapi ~. 1727:* Mivel hogy a nemes Vármegye a mindennapi tereh viselés mián nagyon kezdett enerválodni, végeztetett azért, hogy a mely jövevény emberek vagy a Székely földéről, vagy pedig másunnan jöttek, ha csak authenticum testimoniummal nem demonstrállyák magokat jószágos embereknek lenni, és hogy adozástúl magok hellységekben is immunisok vóltak, az Ő Felsége quantuma az ollyanokan hogy meg vétessék decernáltatott [K; Told. 2] * *súlyos ~. 1660:* masunnét az Varasba(n) be jött emberecknél sulyosb terch viselésre nem erőltetek [Kv; BLt]. *1770:* tett ez a jó főispán[a] mind Brukenthal, mind a püspök úr előtt olyan informatiót ellenem, hogy rixosus ember vagyok. Ez pedig abból esett, hogy ezen három esztendők alatt igen súlyos teherviselés volt a vármegyén [RettE 243. – [a]Maxai Gábor] * *szokatlan ~. 1613:* Eo felsege[a] az egez Szekelisegett sem teoruentelensegel ki regi szabadsagoknak ellene volna, seminemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan terch uiselessel ne banczia [KJ. – [a]Báthory Gábor].

teherviselő adófizető; contribuabil; Steuerzahler. *1588:* Valasztottanak eó kgmek keozzewl ... illien forgolodo terch visseleo vraimat, Orelt Janost es Zegedy Gaspart[a] [Kv; TanJk I/1. 75. – [a]A fogház építésének elömozditására]. *1698:* Negy Szaz Magyarj forintokatt ... az sok terch viselő üdőkre nezve megh nem adhatvan [Mv; BálLt 44]. *1740:* (Dévén) 25 Contribuens terchviselö embernél nintsen [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1800:* 'A Falu Erdeje oly fel tetel alatt maradott meg 'a Falusiak kezinél, hogy abbol ... 'a terch viselő szegény emberek épitésekre meg kivántato fákkal segiltessenek [M.bagó AF; DobLev. IV/837].

tehervitel teherszállítás; căratul poverii; Frachtentransport. *1756:* Ami penig az Kolosvárra való tehervitelnek mivoltát s az úton az ifjaktól practendált s némelyeken

desummált praestatiokat illeti, minthogy az articulusokban ennek semmi nyoma nincs, tolláltatik [DFaz. 17].

tehet 1. cselekedhet; a putea face ceva; handeln (etwas tun) können. *1568:* Anna Relicta gregory zabo … fassa e(st) … az legyen az vtanys Egy Jngeth es gatyat hoza hozam, az gathya Merő veres vala meg mossam hazam vm, es mondek hogy myre hogy Igy Czyelekezel bizon meg ver az isten, Es erre Monda feyerwary Im(re) My bestyeth tehetek ha ream futnak Mays ket leannak myuelte(m)[a] meg [Kv; TJk III/1. 173. – [a]Föléje írva: Tottem]. *1572:* Sophia Kadar Markosne azt vallya … Zolytis hegedws Janosnak hogy Ne Engedne az feleseget Annyera Zabadon az vraim keozybe, Azt Monda hogy En Nem tudok myt tenny az Esse kwrwanak, valaztig oktatom de ne(m) tehetek Jot benne [Kv; TJk III/3. 33]. *1629:* ez az fogoly legeny immar az ket labat leis ereztette vala az hiubol hogj le szallio(n), de nem tehette mert azonba(n) megh foga balogh Ferencz [Mv; MvLt 290. 164a]. *1662:* Már ugyan felettébb kell Nagyságod méltóságos füleit terhelnem, de mit tehetek? [TML II, 360 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1762:* Enyedi Ariska … panaszkodott, hogy ő éppen olyan szüz, mint mikor Kolozsvárról kihozták, s tehetné, hogy a konty helyiben pártát tenne fel [RettE 135–6]. *1777:* cö Nga pénzének egyébb használt, és hasznos jo helyre valo elocatioját tehette volna [JHb XXXV/58]. *1781 k.:* tehetné ha igazságtalan akarna lenni hogy ă Báttyának gondatlanságából profitirozzon [Told. 27]. *1798:* A' Fell peres Aszszony reflectal … a' tisztelt Groffne tehetné, hogy ezen alkalmatossággal, ezen ujj Conscriptiora ne lépjék [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b]. *1801:* tehette volna az Exponens Ur, hogy ezen Rétben[a] esett kárát, a rövid meg fosztás uttyán meg fordíttassa, de önként az egy(gy)ezésröl le mondván az Aszony tessék az Asz(sz)onynak, az Exponens Urnak pénzét meg fordíttani íntra 15denam [Ne; DobLev. IV/840. 1b. – [a]A zálogba vetett rétben]. *1814:* Makai Miklos azt Törvény szerént nem tehette volna, hogy Tutorság alatt lévő árva, és minorannis (!) Testvér ötsének Makai Mihálynak azon meg nevezett Jokbol sorte Divisionis obvenialando részétis abalienálja [Dés; Borb. I]. *1863:* Miután … minden meglévö vagyonunk a mi sajátunk, tehetnök azt, hogy egymás javára rendelkezzünk[a] [Kv; Végr. – [a]A férj és feleség].

Szk: *emberséget ~. 1674/1676:* Kamuthi Miklósné … előttem hallásomra edgynehányszor panaszolkodot, illyen szokkal, el vövek, el foglalák töllünk … Szilvást[a], de adott Isten nékem még annyit, hogy emberséget tehetek [Szava K; JHbK XX/21. – [a]Mezőszilvás K] * *jót ~. 1569:* tudom hogy knek cziak egy zowa wolna eze(n) dologh az thanacz eleotth (!), ezt kmed nagy keonnien megh zerezheti Jsten wthan iot tehett kmed wellek mint illien Eztelen bolond lattrokkal [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1661:* ha vagyon módja Kegyelmednek benne s valami jót tehet nénémmel[a], ne mulassa el Kegyelmed [TML II, 191 Veér Judit Teleki Mihályhoz. – [a]Veér Krisztinával]. *1705:* Ma reggel az úr behívatván mondá, hogy engem küldenek el a generálhoz, és onnan, ha a generálnak úgy fog tetszeni, Herbeville generálhoz is … hami jót tehetnénk a szegény hazának és ügyefogyott nemzetnek [WIN I, 613] * *próbát ~. 1657:* Mihelyt egybeérkezének, látám mindjárt, claránzám rossz végét; mert az mint megmutattam vala, onnan az lesböl megsegíttetvén … az ellenkezők, megfordíták az miéinket és az utánok küldött kopjás seregekben arccal ütközvén, azok is semmi próbát nem tehetének [KemÖn. 249] * *rendet ~ vkik között. 1678:* Én azért Kegyelmed akaratjából Uram kimegyek közikben, ha mi jó rendet közöttök Kegyelmed érkezéseig tehetek [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *semmit sem ~. 1562:* 1530 esztendöben Ferdinandus király nagy erövel János királyra esmét reá szálla, Budát sok ideig vivá, de semmit sem tehete néki [ETA I, 13 BS]. *1662:* Az palatinus császárnak olly derekas, tüzes fegyveres ármádájával semmi egyéb emlékezetes dolgot nem tehete, hanem csak hogy Szendrőt … erős praesídiummal megerősítette vala [SKr 237]. *1700:* Ezután is mind fenyegetözött, de eddig az elmenésiig semmit sem tehete [Kv; KvE 272 SzF] * *vki/vmi ellen ~. 1600:* Aztis tudom hogy a mikor az falw eözue gywlt wolt az azzalonal, ott az falu illie(n) zot adot nekik, hogy ha tieteke tehetitek azzonio(m) ellen, ne(m) tartunk ellent benne [UszT 15/51 Gal Andras Betlenfaluy (70) vall.]. *1674:* felettébb való búsulással értettem volt Kegyelmed s az szegény édes néném állapatját, de mit tehetünk ez ellen? [TML VI, 654 Teleki Mihály Bánfi Dienesnhez]. *1679:* mit tehetünk az Isten akaratja ellen? [TML VIII, 509 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Mind a fejedelem, mind a tanács és förend, mind az ország, státus Telekitöl függ. Telekinél pedig az ö ellenségi, kivlt a Bethlenek és Mikes Kelemen mindent tehetnek, öellene kiváltképpen [BÖn. 695].

Sz. *1806:* sokszor a' minek ma elejit vehettyük, honap azt nem tehettyük [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.].

2. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *akadályt ~* akadályozhat; a putea împiedica ceva; jn an/bei etw behindern können. *1657:* az Hernádon költözésben tehetnének akadályt az ellenségnek [KemÖn. 214] * *bizonyítást ~* bizonyíthat, tanúsíthat; a putea dovedi ceva; beweisen können. *1807:* Ezen régi osztallj Levelet, mostani ujj Esketésivel elsemis (!) ronthattya, mivel arrol a mostani Emberek mint azon osztállj dolgában jelen volt Regiusok(na)k Bizonyittásainál hitelesebb Bizonyittást nem tehettek [Aranyosrákos TA; Borb. II] * *bizonyságot ~* tanúsíthat; a putea dovedi; ein Zeugnis ablegen können. *1615:* Mely faratsagos munkanknak, chiak eddigis minemw haznos latattia uolt kegtek keözeött, ez kiczin wdeo alattis, arrol minden rend jo bizonsagot tehet [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rendelete Usz-hez]. *1696:* szorgalmatos vigyázással voltunk uram mindenütt az egész Joszágba(n) a' mint a' Joszág tehett bizonságot közönségesse(n) [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1737:* A Cánicula elein melj nagy igyekezettel voltam azon hogy Ngodnak Udvaroljak bizonjságot tehetnek a Mélt. Urak Josika Moses Uramék [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz] * *deklarációt ~* nyilatkozhat; a putea face o declarație; sich äußern können. *1767:* meltoztassék differaltattni azon Causának assumptioját mig én Csekelj Szemeljemb(en) alazatosan udvarolhatok ngodnak, és böveb declaratiot tehetek [Kv; JHbK XLVII] * *demonstrációt ~* bemutathat; a putea demonstra ceva; demonstrieren/präsentieren können. *1713/1730:* A Penz Perceptorok kezeken forgott Regestrumokat … Hadnagy Atyánkfia magahoz hozatva(n) A Perceptorokkal Feiervari Györgj, és Korodi Lászlo Atánk (!) fiai p(rac)sentiajokb(an) Calculallyak a Regestrumi summat s Demonstratiot tetetvén mennyi reszéb(en) szedetett fel s hova Erogaltatott, A mi részéb(en) fel szedetett s demonstratiot nem tehetnek … Hadnagy Atyankfia meg végyé az Perceptorhoz [Dés; Jk 395b]. *1726:* az mi keves Jovackaja maradot az T. Reformata Ecclesianak … tehessen demonstratiot [Kv; RGyLt VII. 20]. *1729:* demonstratiot tehessen rulla [Dés; Jk]. 1737: ă Curator

ő kglme Sz. edgyházfiak az Ecclan(a)k mindennemű javairól világos demonstratiot tehessenek [Nagyerese MT; Told. 36] * *dicséretes információt* ~ dicsérhet; a putea da o informație lăudabilă; lobenswerte Information geben können/loben. *1669:* Kapikia Bőer Sigmond … igjekezzék ugj az ot valo praebendávalis élni, hogj mind az mi Méltoságunkat megh ne sérezc, Asztalat beczülettel tarcza, hogj látva(n) az idege(n) nemzetis tehessenek diczeretes informatiot felőlle etc [Törzs. fej.] * *diszpozíciót* ~ utasíthat; a putea da dispoziții; jn anweisen können. *1679:* Kegyelmedet mint uramat becsüllettel követem, hogy magam Kegyelmed udvarlására nem mehettem, mivel hitván házamhoz kellett sietnem, hogy sok fogyatkozásimról dispositiót tehessek [TML VIII, 530 Sárosi János Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mivel penig az jövendő dolgoknak forgásit Isten és Isten után az idő szokta hordozni, mind bizonytalanokról azokról írásbeli dispositiot nem is tehettünk [Szúv; CsVh 109]. *1752:* itellye Isten s maga Mlgs Sogor Ur(am) hogj incertumra tehessek e valosagos dispositiot avagj sem [ApLt 5 Apor Péter Kálnoki Antalhoz, csak az aláírás sk] * *engedelmet* ~ (az árból) engedhet; a putea lăsa (din preț); vom Preis lassen dürfen/können. *1573:* Az Erdeo Arrat is Az Biro es polgar vraim ky Myt veot volt Meg aggyak, Mert eo k. varoszul abbol engedelmet Nem tehetnek senkinek [Kv; TanJk V/3. 94b] * *feleletet* ~ felelhet; a putea răspunde; antworten können. *1805:* Hogy a' bé panaszolt derekas feleletet tehessen tisztelettel és egyszersmind törvényesen meg kivánja Szegények Ügyvéde Osváth János által, hogy a B alatti Esketés vélle eredetileg közöltetni rendeltessék [Dés; DLt 591] * *gyakorlást* ~ gyakorolhat; a putea exersa; üben dürfen. *1811:* A Tekei 1 Ló iskolával meg érheti az 3. Czug, reggel, és délután elég gyakorlást tehettnek [KLev. 12] * *hírré* ~ kihirdethet; a putea publica/da publicității; verkündigen dürfen. *1590:* Az falus Birot oda hyttuk, teob polgarokkal egyete(m)be, Azt mondottuk nekik, Ez pinczében vagion egj fogsagh myatt megh holth olahne, Az gylkosis itt vagion az ki keze myatt megh holt, Azert hyuattunk vgjmond Ide Jo Attyamfiiaj, Eoriszetek Addigh migh tizt tartonak hirre tehetiük [UszT]. *1781:* a' tizedesek magok tizedjekből a' mint a rend tanálja minden reggel azon nap estvéjire ki álló Nyóltz Strásákat ki rendelyék jó reggel, hogy othon tanálják s hirré tehessék hitelesen, ne hogy azzal mentse magát a' ki rendelt Strása, neki hirt nem tett a' tizedes [Torockó; TLev. 2/5] * *huzavonát* ~ húzhat-halaszthat vmit; a putea tărăgăna ceva; verschieben dürfen/können. *1763:* azt az darab nyomást Tilalmosnak felfogta tsak azert, hogy rajtunk huza vonát tehessen [WLt] * *igazítást* ~ kiigazíthat; a putea rectifica/corecta ceva; verbessern dürfen. *1664/1667:* Az Bor és buza adosságbeli dolgát, vagy annak jo karban valo állitását és igazitását rejiciáltuk Madarason lako Szent Peteri Gergely Deák, Bikfalvi Ferencz Deak vramek és Szász Miklos eleikben, ugy hogy az mit véghez vihetnek benne, jo, ha hol miben igazétást nem tehetnének, azt előnkb(e) hozzák [Szentgerice MT; Ks NN. 25]. *1693:* Micsoda jussal prohiballyák eo kglmek a' mi Ecclesiasticusinkat, hogy ha valamellyik(ne)k halála történik, azoknak árváji, vagy más successori között atyafiságos igazitást ne tehessenek [Kv; SRE 9] * *ígéretet* ~ megígérhet, lekötelezheti magát; a putea face promisiuni; eine Zusage erhalten können. *1662:* (Tordai Ferenc) a fővezér megengesztelésére vagy négyezer tallérig való ígéretet is tehetne [SKr 356] * *információt* ~ tájékoztathat; a putea informa/da informații; verkündigen können. *1668:* Én is penig micsoda bátorságos informatiot tehessek az interessatus atyafiaknak, kérem, bizonyosan írja meg [TML IV, 300 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz] * *ítéletet* ~ itélkezhet; a putea judeca; erachten können. *1581:* Byro vra(m) … Az keomywesseket Mind be hywassa es Azokkal eggywt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epitmennek Ahoz kepest eo kegmek Az Summa felól is es kottseg felól Itiletet tehetnek [Kv; TanJk V/3. 235a]. *1656:* tudósits, az ott szép termő leveles fán ki akar fészket rakni, mert lehetetlen már, hogy valaki ne igyekeznék rajta, hadd tehessek itéletet róla [TML I, 21 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz Kassáról]. *1766:* A Certificatoriáb(an) fel tészi ugjan az A. cőkegjelme, hogj Certificaltattya a Tordai Tordai Istvánt, de nem specificallya időssb vagy Ifiabb holott vagjon még más Tordai Tordai Istvánis … és igy a dologban ambiquitas lévén miképpen tehet a' Biro egjenes itiletet [Torda; TJkT V. 349] * *jelt* ~ jelezhet; a putea anunța printrun semnal; ankündigen können. *1663:* ha oly bizonyos hírt hall, hogy valamint erre indulna az tatárság, maga szolgáját küldje be, az föld népének is hírt tegyen jüttében, s azomban Ebeni uramnak is írjon mindenkor, hogy lövésekkel tehessenek jelt az szegénségnek [TML II, 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *komputust* ~ összeszámolhat; a putea face calcul/socotcală; zusammenrechnen können. *1739:* azon N Regimennek Sietve lött ki menetele miatt Computust nem tehettünk már várunk kell attol, mikor onnat az itten maradott egynehány Militaris Tiszt Urak ordert magok N. Regimenektől vévén, vellek … computizalhatnak [KSz; Ks 99] * *lövést* ~ löhet; a putea trage (asupra cuiva); schießen können. *1662:* Az kőfalokra s törésre való sűrü lövések alatt azért hogy sem a törésen, sem a kőfalakról senki csak egy lövést sem tehetne az ostromra menőkhöz … nem nagy munkával … a törésen rájok beütöttek vala | lövések úgy el kezdvén vétetni a kívül valóktul, hogy sohonnan egy lövést sem kezdenének rájok tehetni [SKr 231, 234]. *1710:* Orosz Pál az egész hadát kétfelé osztván, egyszersmind a németek ellen nyargalának, a német még csak lövést sem tehete [CsH 355] * *meliorációt* ~ enyhíthet, javíthat; a putea ameliora; mildern/verbessern können. *1701:* Was György Uram … Egjben gyűjtvén … két izben az itt valo Consistoriumot, vőttek fel' ő kegjelmek a' dolgot illyen rendel, hogj a' mellyekben melioratiot tehettek ő klk benc, A' mellyekben penig nem, reportallya ő kegjelme [Kv; SRE 72] * *mentté* ~ mentesíthet; a putea scuti de …; befreien können. *1808:* Item az az ujság a katónak Medgyesről el mentek az aszónyük Bűsúlnak és Sirnak De a férfiak Örvendenek, hogy feleségeket a katónak adjószterózásaktól mentě tehetěk [Darlac KK; Ks Fodor Antal lev. Finta Pálhoz] * *panaszt* ~ panaszkodhat, panaszt emelhet; a se putea plînge de …; sich beklagen können. *1663:* Ha én tisztem lett volna azon adónak felszedése, kiben Nagyságodat alázatosan követem, ebül hazud; ki látta, kapitány lett volna vagy legyen számára? hanem elhiszem, gyalogokat tartoztanak adni, úgy engem is ha kénszerített volna és denegáltam volna, méltán panaszt tehetne [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *pénzzé* ~ eladhat; a putea vinde; verkaufen können/dürfen. *1677:* Vagyon ezen udvar ház körül … egy jó darab rét … meg teremhet rajta széna circiter cur. 20 … mellyet pénzé is tehetnek [Rákos Cs; CsVh 54]. *1780:* Dézmát Taxát Portiot költséget 's Város Nyomoruságit szint úgy praestalták, mintha vgyan fel dolgozták és pénzé tehették volna [Torockó; TLev. 9/18] * *reflexiót* ~ véleményt nyilvánithat; a putea face observație; begutachten können. *1761:* sub nrő 46. ă mely Testamentum expressaltatik p(rae)tendállya ă leány ág,

hogy publicě fel olvastassek, és az iránt maga reflexioját sub suis rationibus tehesse [Oroszfalu Hsz; BLev.] * *relációt ~* ajánlhat; a putea da relaţii; Auskunft geben können. *1741:* az Havasal földib(c) Jobbágyok után menő emberek(ne)k menyi pénz adattassék méltóztassék Ngad determinálni … Groff Teleki Samuel Uram az Jobbagjok Havasalföldiből (!) valo reductiojok állapatjárol Horváth András Uram opinioját … exprímálhatja és tehet egész relatiot azok(na)k miképpen és mi modon lehetne Ngtok kára nélkül reducaltatniak [Árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1780 k.:* Arravaló nézve hogy a Te(kin)t(e)tes N(e)m(e)s Vár(me)gye az kiket Isten ő Szent Felsége meg hágy N(agysá)gtok K(egye)lmetek közzül, hogy bizonyos relatiót tehessen róllunk, hogy Armalista Nemes Emberek vóltunk, méltoztassék ezen Suplicationkat meg halgati (!) [KSz; Borb. II] * *rendelést ~* rendelkezhet; a putea da dispoziţii; anordnen/ disponieren können. *1665:* Praefectus uramat is Nagyságod ne késnék kiküldeni, az ott való jószágok dolgárúl is, egyebekrűl (is) tehetnénk jó rendelést [TML III, 528 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1676:* Kegyelmed tudósítását is már elvárom, hogy tudhassam Kegyelmednek hun lételit, ahhoz képest tehessek rendelést Kegyelmeddel egy értelembül [TML VII, 302 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1805:* A Birák a Verös Kovatsi tarsasagot Rendelésem vételivel gyűjtse egybe és mindeniktől külon külen tudakozza meg, hogy mind a Kohoba mint a Verőbe mennyi restantiaja maradat és azt hiteles Specificatioba vévén mindgyárt küldgye kezembe, hogy a szerint a könyörgők kérése iránt tehessek rendelest [Torockó; TLev. 9/4] * *reportumot ~* jelenthet; a putea raporta; berichten/ rapportieren können. *1719:* az első Téli holnap el telvén, Kegyelmetek tehet reportumot a Guberniumnak [Ks 83 gub.] * *részessé ~* részesíthet; a putea da cuiva o parte din ceva; zuteil werden lassen, zukommen lassen (können). *1761:* nem egyéb hát ezen kivánsága(na)k Consequentiája, hanem hogy egyik gyermekét[a] ex odio exhaeredálhatná ă másikot ex Amore reszesse tehetné [Hsz; BLev. – [a]Az anya] * *rontást ~* megrongálhat; a putea deterioara/avaria; beschädigen können. *1814:* valamit segitettek rajta, hogy ha megintlen nagy viz jőne, nagyobb rontást a' Gáton a' viz ne tehessen [Km; KmULev. 3 Hintyován Iuon (20) molnár vall.] * *szólást ~* szólhat; a putea vorbi/scoate o vorbă; sprechen können. *1657:* szegény Bornemisza Pál igen beteges, erőtelen vala; phtisisbéli nyavalya már elhatalmazott vala rajta, hurutolt erősen, és az szólást is alig tehette, csak sivákolt torkában [KemÖn. 258] * *törvényt ~* ítélkezhet; a putea judeca; richten können. *1592:* Az Caussa penig Akar Criminalis legyen, akar Aprolek egieb dologrol, De a' Coloswary Biro zabadon teörwent tehessen feleölleők [Kv; DiósyInd. 27]. *1608:* Mivelhogy Giulaj Györgyné ellen az bizonságok sorot hoznak, de nyilvánvaló látást senki nem tud, sem látott, melyre nézve az biró uram propositiójára tehetnénk törvénth [Gyf; GyfJk 241]. *1666:* semmit az olta az Brassaiak(na)k nem resolvaltunk akkoris penigh tsak azt iràta ő Naga, hogj Fel Põresnek törvent nem tehet, hanem várja elöb Kgd informatiojat felöle [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter lev.] * *választ ~* válaszolhat; a putea răspunde; antworten können. *1573:* K. ennekem megh boczasso(n) hogy ennek eleotteis .k. leöelere walazt nem tehettem [Sajó BN; BesztLt 3762 Horvatt Miklos Nagy Sayoi Tyzt tarto Thymar Gergelly Bezterczey Byrohoz]. *1591:* En eo neki abbalj keresetemre eleg valaszt ne(m) tehettem [UszT]. *1659:* Isten látja, édes Öcsém uram, hogy az ki eszemben jutott, mind váloszt tettem, csakhogy néha nem tehettem mindjárt választ, mivel nem volt kitűl [TML I, 390 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1678:* Liptsei uram megadá az Kld leveleit … de az dolog késedelmet nem kivánván, azokra választ nem tehettünk [TML VIII, 18 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *vizsgát ~* vizsgázhat; a putea da examen; eine Prüfung ablegen können. *1869:* A kik egy évi önkéntesek meg van engedve, hogy év végivel tiszti vizsgát tehessenek [Pf Pálffi Károly lev.] * *zsebébe ~ vmit* ráfoghat, neki tulajdonithat; a putea atribui cuiva ceva; unterstellen können. *1660:* noha nem is illethetik ugyan reám, az mint állapotom is megmutatja, de hogy se Kegyelmed, sem más ne tehesse sebemben amaz sententiát: honores mutant mores raro in meliores, mely sententiának mivolta még világbiró Sándort is megmocskolta volt [TML I, 492 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

3. teljesíthet; a putea îndeplini ceva; erfüllen können. *1785:* Igaz dolog hogy egy darab ideig levelem által alázatos kötelességemet nem tehettem, oka a volt[a] [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev. – [a]Köv. a részlet]. *1801:* Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném [Kv; BfR gr. Kemény Sámuel lev.].

Szk: *eleget ~ (vminek). 1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni, hogy mi … hadakozasra, hazunknak és iletünknek taplalasara tehetnink eleged az Felséged kegelmes engedelmeből [SzO II, 186]. *1833:* Sinfalván[a] lako Nemes Pétki János Uram … arra kére, hogy Szokott jussom letétele mellett mennék el ittenn … eö kegyelmekhez mind közlöbb (!) valo Vér Atyafiakhoz … Én azért, hogy az fennebbi kérésnek engedelmes lehessek s hivatalos kötölösségemnekis eleget tehessek a fenn irt Atyafiak közről elmentem Elsöbbenis Nemes Petki Sámuel Uramhoz [Borb. I Fogarasi Huszti István falu hites jegyzője kezével. – [a]TA].

4. segíthet (vkin); a putea ajuta (pe cineva); jm helfen können. *1662:* minekutána az vízibetegségbéli nyavalya elhatalmazék rajta annyira, hogy az idegen országokból hozatott és maga doctori is semmit sem tehetnének neki … 1629-ben, die 20. Novembris Gyulafejérváratt meghala [SKr 129]. *1670:* engemet most is a süly háborgatván, az szakmári doctorért küldöttem, ki igen híres doctor s két-három nap alatt meglátom, mit tehet [TML V, 68 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1676:* Szuhai uram kére … hogy írjam meg Kegyelmednek, sárgaságból oly embert gyógyított meg, a kinek a doctorok sem tehettek semmit is [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Tegnap elött kezdettem az doctorok praescriptiójával élni, ma küldtem egy vén asszonyért Szilágyban; már meglátom mit tehetnek egynehány nap, mert csak rászorultam [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* az orrom véri megindulván, szokásomon kívül oly nagymértékben ment, hogy egy érvágáskor is elég lött volna annyi vérnek elfolyni, kinek nem tehet semmit a borbély is [WIN I, 615]. *1740:* Kérem azért atyafiságos szeretettel az Urat kedves edés (!) Ötsém Vramat … hogy munkalkodjék valami uton modon le jövetek iránt, maga is kedves Öcsém Uram igyekezzék, és talám kedves édes Ötsém Uramék ketten tehetnek valamit, hogy akártsak valami részből vigasztalodhassam meg sok szomoruságim közöt [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez].

5. *hasznot ~* hasznára lehet vkinek; a putea fi de folos pentru cineva; es kann jm nützen. *1662:* Az Bánfi uram szol-

gái békével bejöttek s el is mentek Sebesvárban, de nem tudom, hasznot tehetnek-e ott? nem-e? [TML I, 345 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az pénzt is, úgymint fl 1000, ezer forintot Torda Sigmond uram meghozta, mely pénzzel ha mi hasznot Kegyelmednek tehetek és ha mit megmaraszthatok benne, nyugodjék meg Kegyelmed benne, bizony megpróbálom [TML VI, 64 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* Immár megválik, mi hasznot tehetnek odalétekkel[a] [WIN I, 609. – [a]Az Actontól küldött szolgák és a katonaság].

6. ~ *vmiről* intézkedhet/gondoskodhat arról, hogy megtörténjen/ne történjen meg vmi; a putea/a nu putea face nimic în legătură cu ceva; für etw/jn sorgen können/nicht können. *1573:* Thomas feyr, es Agneta R(elic)ta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... Myre hoztatok Battyamat Nyakamra ty vattok annak okay ... Annyam tehetet volna erreol ő neky vagion Nagyob Bwne Ebbe(n), Isten El gyalazza Erette [Kv; TJk III/3. 198]. *1592 u.:* az vtis vgia(n) ottogio(n) volt ha kj azuto(n) (!) nem akart jarny hanc(m) az co kegme feoldere ment arrúl nem tehetek bwntesse azt co kegeme [UszT]. *1619:* Ha ... az Felséged dolgában negligens vagy imprudens voltam, főképpen most Felségednek két jámbor szolgája ittlétében, Angyalosi és Demjén Ferenc ittlétében mondják meg igazán, de ha mit erővel nem vehetek üdő előtt rajtok, nem tehetek Kegyelmes uram, róla [BTN[2] 360]. *1630:* hogy pedig az Boeroknak molnat – malom hellyét el foglaltak azis nem eö vétkek, hanem ha az urak el vette avagy foglalták ők arról nem tehetnek, ők azért nemis perelnek, hanem perelyen az urak ha neki kell [Fog.; UF I, 126]. *XVII. sz. m. f.:* imaron arol nem tehetek ... hogy az festekes es aranios munkahoz nem ert[a] [Kv; ACJk 52a. – [a]A mesterlegény]. *1653:* Eléggé bánák a bíróněk és polgárněk, hogy bé nem bocsáták[a], de nem tehetének rolla – az ő tánczoknak itt lett vége [ETA I, 114 NSz. – [a]1613-ban Báthory Gábort]. *1663:* Mit tehetek én rúla, ha onnét haza bocsátgatják őket? [TML II, 562 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* Minemü szívvel vártam Kgdt sok okokra nézve, megírni bizony nem tudom, ha nem lehetett, arról immár nem tehetek elég akadályos sok dologból [TML VIII, 456 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1680:* Haydu Borka diuortiumot kiva(n) Nagy Matthetol, ferjetöl ... Hogy Is(ten) nyomorusaggal meg látogatta s alkalmatlanna töttc az hazassagi allapatra. arrol nem tehetünk, és azert nem diuortiallyuk még mosta(n) [SzJk 149]. *1751:* nem tehet rolla hogy el veszett hun tudgja keresni [Koronka MT; Told. 3a]. *1807:* jobb lett volna Nyilot huzni es az edjik ágnak Mikeszasza a masik agnak Gergelyfaja maradott volna de ha nem tetzet nem tehetek rolla, hasagossuk, ugy a mint tetzik [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.].

Sz. *1638:* ha Isten nem aad, mit tehetünk rolla [Torockó; Thor. XVI/1 Erasmus Bartha (39) jb vall.].

7. alkalma lehet vmire; a putea face, a avea ocazia să facă ceva; jd kann geeignet sein. *1659:* Ha tehetik, minden mesterséggel azon vannak ... azzal ijesztik az községet, hogy ha Brassai fejedelmet be nem veszi az ország, soha fejedelmet Erdélyben nem szenved az török [TML I, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1765:* Eléggé ki tetzik az A Aszszonyn(a)k részére be adott Relatoriabol erőszakos törvénytelen ferjhez menése az I. ferjfihoz ... haza vittetése után is tsak az Atyátol valo felelem tartotta kevés ideig h(ogy) vélc Cohabitalyon, de akkor is tsak házalt, házrol házra járt othon nem ült, még férjével egy házban sem ha tsak tehette [GörgJk 198].

8. befolyásolhat; a putea influența; beeinflussen können. *1585:* igy zola Keotelwereo Tamas hogy Az Kes Mesterek azt Akarnak hogy el hoznak Leorinczteol Az ladat[a] Myes ezt ertwe(n) Ne(m) tehetenk ez ellen [Kv; TJk IV/1. 439. – [a]A leköszönt céhmestertől a céhládát].

9. átválthat; a putea preschimba (banii); (Geld) wechseln können. *1709:* Havasalföldéb(en) ... Erdellyi penzel mentenek bé apro penzt adva(n) nekiek szamtarto ur(am), sok kárral Tehetik ola pénze 200. zlotra valo penzt adott nekiek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

10. változtathat; a putea preface/transforma (în altceva); verändern können. *1710:* ha a császár a papokot az országból ki nem üzeti, addig semmiképpen a magyarokat pápistákká nem teheti, és valameddig az egész ország pápistává nem leszen, addig esendes birodalma az austriai háznak Magyarországban nem lehet [CsH 95]. *1765:* az több ratiokis, in rei merito semmit nem ponderálnak; mivel mind ollyasok, mellyek ä Novizánsokat artatlanokka ezen tselekedetekre nézt nem tehetik [Torda; TJkT V. 260]. *1777:* Kreston Triful ... mingyárt, mingyárt kapta fejszeit, és ide ezen a' bokros öblötskén tul irtogatni kezdet, mind azon által haszon vehetőe nem tehette, hanem ki holt belőle [Dupapiatra H; GyK. Ádám Toma (70) jb vall.]. *1807:* Minthogy eleitöl fogva a virtust választattam tulajdonommá és a jo Szivnek lelkét magam mesterévé, tehát felserdült állapotomnak idejétöl fogva mind azon törekedtem, hogy Árvai sorsomat mi modon tehetnem elömenetelessé [Kv; Incz. XII. 3a Br. Josinai József lev.].

Szk: *vmilyenné ~i magát. 1634:* hasznos szolgalattyával tehesse érdemessé magát, kegyelmességünknek vételére [UF I, 338 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1675:* Kegyelmednek adott alkalmatosságot a diffidentia; mégis hogy szintén sült bolondokká nem tehettük magunkat, mik voltunk okai a Kegyelmetek szavak szerint dolgok haladásának [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

Sz. *1581:* az meg leott dolgot tetlenne Immar nem tehetem [Gyf; Törzs. Kornis Mihály kérv.].

11. *magáévá/magáénak* ~ elfoglalhat, birtokolhat; a putea ocupa/intra în posesiune a ceva; besitzen können. *1661:* Micsoda alkalmatossággal légyen Erdély az több keresztény országokra nézve, mindenfelé mint érkezhessék el belőle, és mely nehezen üzettethessék ki belőle az török, ha egyszer magáévá teheti, derekasan megmutogathatja őkegyelme [Kemlr 344–5]. *1662:* Ezekhez képest a hatalmas nemzet minden tanácsát arra kezdé fordítani, hogy Erdélyt ugyan derekasan magáévá tehesse, fejét megnyomhassa, a szófogadatlan hajdúságot elpusztíthassa [SKr 530]. *1705:* Írja Bercsényi neki[a] maga levelében, hogy levelét vötte és szintén jókor és nem későn lesz, ha írása szerint hat hónapok alatt egészben magáévá teheti Forgách uram Erdélyt [WIN I, 283. – [a]Forgáchnak]. *1710:* Gondolá Teleki Mihály, már magáénak teheti az alsórákosi jószágot, de megcsalá magát, mert Budai általlátván a practicát, soha semmiképpen Teleki Mihálynak nem adá a jószágát, noha kétannyi pénzt is ígírt érte, amit megérne [CsH 149]. *1765/1766:* ő Nagyságok ... azon Csekelaki Portiot tsere mellett őrökösitették is meg, ehez nem lévén vérségi Jussok a' meg őrökösitésben, hanem a' Nagylakihoz, mind vérségek lévén, mind pedig ... nagyobb Jussok lévén, magokévá tehették [Kv; DobLev. III/574].

12. közösülhet vkivel; a putea avea o relație sexuală cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren können. *1638:* Notelen koromban igen hozzam atta uala magat ez Varga Miklosne de miuel hogi igen beteges uoltam ... nem tehet-

tem semmit neki [Mv; MvLt 291. 143a]. *1716:* Harinai Miklosne Aszszonyom maga mondatta, hogy az Ura hozza mégjen eczakákon, de csak heában, mert nem tehet semmi hasznot | nem volt arra valo, hogj Aszszony emberrel valami szaparadásra valo hasznot tehessen [Nagyida K; Told. 22].

Szk: *dolgát ~i vkivel. 1716:* mondta az Feleségének; sajnálom hogj illyen jo iffiu Aszszony vagj, es nem tehetem ugj dolgomott veled, az mint kévántatnék [Nagyida K; Told. 22]. *1724:* Susi Szájából hallottam magam, h(ogy) ötet kenszeritette és erőltette a közössülésre Pekri Ur(am), de ő el szalatt, el bújt, és azért ne(m) tehette dolgát vele [M.királyfva KK; BK. Simon Györgyné (36) jb vall.] * *férfiságot ~. 1716:* Kinek az szájából hallot az Tanu ollyan szókat; csak heaban mentem férhez mert az Vram nem Aszszony emberhez valo, nemis arra valo, hogj férfiságát megh mutathassa, mellem fekszik ugjan de semmi ferfiságot nem tehet [Nagyida K; Told. 22].

13. írhat; a putea scrie; schreiben können. **Szk:** *testamentumot ~. 1620/XIX. sz. eleje:* ha szintén irás szerént valo Testamentumot nem tehetnék is, Ihon most ezek előtt az két jámbor regius atyámfiai előtt hagyom [Imecsfva Hsz; HSzjP].

14. okozhat; a putea cauza/produce; verursachen können. *1672:* Ügy hiszem, veszik avagy vötték oly dologra ő nagyságát, kivel magok veszedelmét siettetik s nekünk is országúl galibát tehetnek ő kegyelmek [TML VI, 132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1855:* ezt is írja végül „ne kíványak mindent fel feszegetni mert önnek lett volna oka olyan dolgot is feszegetni a' Forradalom után mivel nagy romlást tehetett volna [Maroskáptalan AF; DobLev. V/1394 Molnár Pál Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *kárt ~. 1623:* Megh itilhetj Ketek bölczien, hogi enis magamnak es Giermekimnek kart nem tehetek [Szamosfva K; KCsl IV/102 Joan. Mikola lev.]. *1723:* Az ă gát Kis Mihálynál ha tehetne kárt, ötet látám a' tavaszszal múlék két esztendeje hogj ă házból ă viz ki kergette [Királyfva KK; MbK 162]. *1757:* Mennyi érő kárt tehettek azon Invasorok azon két hellyen … ? [Fejér m.; BK sub nr. 899 vk]. *1760:* a' Sertések bé mehetnek és notabilis Sok károkot tehetnek [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1802:* az Exponens ily tetemes kárt magának nem tehet, s nem is tészen [M.zsombor K; Somb. II].

15. vminek nyilváníthat; a putea declara/considera pe cineva drept …; für etw erklären können. *1677:* (A harmincadosok) se tilalmasokat magok fejétől szabadosokká, se penig szabados dolgokat tilalmasokká ne tehessenek [AC 53].

16. kinevezhet; a putea desemna; ernennen/designieren können. *1592:* akkor Capitani Vra(m) ő kge ne(m) uötte ezjben hog' ő kge hiri nelkol mas eskottet ne(m) tehettek uolna ne(m) tehette uolna biroja magat senki ebben [UszT]. *1630:* Nagyságod légyen jóakarattal mihozzánk, s kiváltképpen énhozzám, engedje meg Nagyságod, hogy én lehessek, vagy más légyen, csak tehessünk mi fejedelmet Erdélybe [BTN[2] 430].

17. helyezhet; a putea pune/aşeza; setzen/stellen/legen können. *1661:* édes szívem, mentest rándulok Kegyelmed után, de bizony megfizetsz eddig valórúl is, ha Kegyelmed mellé tehetem az testet [TML II, 180 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1716:* az puszta telkeket itt Krasznán közlebb (!) mind affelekkel, mind más jövevényekkel megültetni hovahamarébb munkálodjék, az jövevényeknek szolgálatjokat, ha feljebb teheti, annál jobb [BIN Krasznai cs. Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ub-nak]. *1775:* annyira is hizott[a], hogy a lábait egymás mellé nem teheti [RettE 350. – [a]Kemény Miklós fia].

18. *szerét ~i vminek* szerezhet; a putea procura ceva, a putea face rost de ceva; verschaffen können. *1573:* haggywk neked hogy effele was wesseot kyt Im ez leuelbe be keottwe neked kewltheonk az mynek ot zeryt teheted kewlgy ide myngyarast [Gyf; BesztLt 3749 St. Bathory de Somlyo a beszt-i főbíróhoz]. *1602:* ha pennek szeret tehetnek … a hazat örökségetis oda fizetik … száz nyolcz forintba(n) [Keresztúrfva U; UszT II/2. E. 49]. *1609:* Mierthogi … Feyeruarat megh eziak etel nemwnek sem tehette ember zeret, itho(n) kellet be Sakolno(m), hogi eo kelmek megh ne fogiatkozzanak [Kv; Szám. 126/IV. 295]. *1629:* ha az többinek szerit tehettyük fizessük meg az Tar hazba(n) [KCsl IV/116 Kemény János lev.]. *1658:* nem mindjárt tehet az ember szert az jó pénzre, ha akarja is [TML I, 155 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* semmikeppen semlyngnek kövi halnak szerit nem tehettem [Görgénysztimre MT; Pf]. *1669:* léczeknek pénzzel is szerét nem tehettem [TML IV, 568 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* ollyan cautiok ne legyenek, hogy hirtelen valo időre szoritván, vagy oly féle pénznek, és egyéb marhának adására, a' vételhez való közelebb lévő személyeket, s' ugyan studio erőltessék a' minémünek szerét nem tehetnék [AC 154]. *1678:* Ahoz sem szekszenám, sem lovam, sem sátorom, sem egyéb tábori készületem, tolmácsom (az ki igen nagy fogyatkozás) mind eddig is semmi nincsen, szerit nem tehetem, nekem Uram ha valamiképpen az francia residens nem ad, bizony soha tisztességesen egy hónapig nem lehetek [TML VIII, 176 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1821:* A' ki az emberek' személyes hivságának komplimentíroz, több barátokra tehet szert, mint a' ki az egész emberi nemzet' boldogságáért áldozza-fel magát [Kv-i Kal. Erk. Igazságok 31]. *1823:* Itten Radnotfáján[a] más erköltstelen ember … nintsen, hanem csak Nms Csernátoni Samuel Uram aki uton, ut félen hatsak szerit teheti, erőszakott tészen [TLt Praes. ir. 65/1827 Baróti János (44) ns vall. – [a]MT].

19. szolgáltathat; a putea face …; geben/liefern können, (Gerechtigkeit üben). **Szk:** *igazat ~. 1560:* Igy Egienessedenek meg mj Eleóttwnk szabad Akarattyok szerint, mind az ket fel otth leüenn Ezer Magar Arany forint keótel alat … Hogy az mely fęl eszt … valami okbol Meg nem Akarna tartani, vagy nem tarthatna, es Meg nem adhatnà, valamj kepen, hat Az Mely fęlt az Reóuid teóruinire hihassa, Az orzag biraia Eleibe … teóruint es Igazat tehessen marhaiabol es Joszagabol [Mv; JHbK XII. 7]. *1653:* ugy emberlik megh órómesben az Creditorok ha igazat tehet igereti szerent [Kv; KJ] * *judiciumot ~. 1760:* ă melyik ellen valamelyik félnek ellen vetése exceptiója lenne, készületet tégyen 's égy mással com(m)unicállya hogy hová hamarébb a Szék(ne)k hír tétetvén hogy ă parsok készen vadnak ă Ns Szék ujjolag ki jöhessen és finaliter Judiciumot tehessen [Oroszfalu Hsz; BLev.].

tehetetlen 1. erőtlen, munkaképtelen; neputincios, inapt pentru muncă; kraftlos, nicht arbeitfähig. *1720:* az el mult 1719-ben leven Ser Fözö Bokor az Agjagfalvi emberek(ne)k juhok mellet Batsok, az Isten itiletitől a' mirigjtől le nyomattatek az agjban, és mikoron tehetetlen volna az nyavalya miat … meg monda hogj az esztenara viselye(ne)k gondot [BNB 10/240]. *1759:* Könyörgök azert Tektes Király

Biro Ur(a)m(na)k … hogj illyen utolso gyermekségre jutott s tehetetlen s gyámoltalanságomb(an) (!) könyörülö nemeit forditsa rám parantsolván mostani gjamoltalansagomnak orvoslási aránt [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5a Bartók Mihályné panasza]. *1776:* látván énis mind beteges mind tehetetlen állapottyát a Bátyám(na)k, mind azokat (: noha nagy passiokkal :) eddig el halgattam [Mezőbánd MT; MbK X. 45]. *1782/1799:* a Méltoságos Groff Ur, ö Nagysága … Jobbágyai … az éhezés miá tehetetlen, s erötlenek lévén az ö nagysága Jobbágyai félbe hagyták a' munkát az Istájon … nekünk ebben kárunk vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380]. *1809:* A' Tár szekerekhez assentálás végett be küldött 2 Recruta be nem vétethetik azon okbol, hogy condemnált árestansok. Raduy György tehetetlen, mivel a bal lába romlott [UszT 1706 ComGub. sv-i átirat németből való ford.]. *1823:* Szegény árva, beteges és gyámoltalan állapotom miatt tökélletesen tehetetlennek és alkalmatlannak érzem magamat [Mocsolya Sz; SL]. *1829:* Már hetedik Esztendeje hogy Isten segittségével … itten Kolosvárt … egy dolgozo Szegények háza állitatatt fel, melyben 40, el öregedet, tehetetlen, nehezebb munkára alkalmatlan mind két nemen, és minden vallásan levö Szegény tartassék [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1831:* Székelly Farkasné … egyelis mássalis kotzodik, de miért, s mi okbol eset azakkal öszve jövése minthogy én arra nem ügyelettem nem tudom; – éngemetis sok ízben le motskolt, de magában rövid idö mulva, én véllem mindgyárt meg békellett, söt gyermekeimnek gyakran látván tehetetlen voltomat eledelt küldöt [Torda; TVLt Közig. ir. rtlen Metyi Mária (30) vall.].

2. *magával* ~ cselekvésképtelen; neputincios; (handlungs)unfähig. *1628:* Az Felesegem penigh feku beteghe volt magaual tehetetlen ember volt [SzJk 24].

3. fizetésképtelen, szegény; neajutorat, lipsit de posibilităţi materiale, sărac; zahlungsunfähig, arm. *1657/1667:* Bako Ersebet és Bako Borbára Aszszonyok(na)k … jobbágyi ökrötlenek és szegények s tehetetlenek lévén meg nem épittethetett volna[a] [Gyalakuta MT; Ks NN. 25. – [a]A malom]. *1687:* Mivelhogy az fen meg irt Malmot ugyan az fen meg irt személlyek hanem reszröl épitettek volt … hogj ha az fen meghirt Személlyek közül valamellyik személy vagy megh erötlenednék vagj megh konakodnék … az tehetetlen vagj a konok szemellyeknek az ö része szerint vala bösült az töb epitheto (!) személlyek adgyák meg [Sóvárad MT; EMLt Sóváradi Biró lev.]. *1715:* A mesternek … az harangozástól, minden béradó embertöl egy kenyér jár, az oszporástól fél, aki nyomorú, tehetetlen, az semmit sem ád[a] [Hsz; Csetri, Kőrösi 32. – [a]Körösön (Hsz)]. *1728:* Colonellus Uram(na)k eö Nga(na)k, és az egesz Stabnak szüntelen kivantato Tüzi fa repartialtassek minden portio fizetö Marhatlan Emberekre tehetossebb, egj, egj szemelyre minden rendb(en) egj egj szekerrel tehetetlenebb ket ket szemelyreis minden minden (!) rendben, egj egj szeker repartiatassék [Dés; Jk 375b]. *1732:* Ezen Jobbágyok között nagyobbára a földek vérség szerint fel vadnak osztva … minthogy igen meg szaporodtak, határok igen meg szükült … a ki tehetetleneb nagy bajjal él, mind szánto föld, kivált kaszalo dolgából [Aszósztjakab SzD; TSb 51]. *1734:* En nem Tudom ki Pusztitotta ki nem[a] azt latom hogy bizony most tehetetlenebbek és szegényebbek az Jobbágyok mint Néhai Idvezült ur idejében voltanak [Kővárhosszúfalu Szt; TKl Zombori István (50) zs vall. – [a]A jószágot]. *1735:* Komornyik László Vram nagy szegénysége miatt tellyességgel elégtelen és tehetettlen lévén, kéntelenitetett eö kglme kérni … Tordai Boldisar Vramtol … nyólczvan egy magjar forintokat és két pénzt [Szécs Sz; Borb. II]. *1753:* No Balás Lajos uram … jelenté … hogy … Vajasban[a] lévén eo kglmének … három belsö örökségé masok kezénél abalienálva … melljeknek vénsége Jussán való rehabealására maga költségével tehetetlen volna [Benedek AF; DobLev. I/264. 1a. – [a]AF]. *1754:* Kápás (!) Jánosné Horko Mária Aszszany hoszszoson declarálván, és p(rae)numerálván mi elöttünk lamentabilis sorsát s állapattyát; kivált édes Attyának és édes Annyának réája deveniált harmincz három farintakbol állo adosságát … reménkedék Titt. Kovács Péter Uramnak tekéntené még és tenne jot eö kigyelmevel, és segittené ki azan adosságának meg fizetésére tehetetlen állapottyáb(an) [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. *1830:* Nemes Váro Mihály és Fia Nemes Váro János … Bartók Ádám Urat … sok kérések által arra a' Konyörületességre birták volna, hogy a' Convictiva Summábol 94 ~ kilenczven négy hasonló Conventios Rh forintakot, és 40 xrkot condonállyanak, és igy fizetni valonak 100 ~ Száz Conventios Rh forintok maradtanak; de ezeknek kész pénzbe valo letétekre is elégtelen, 's tehetetlen voltokat nyilatkoztatták volna ki, menének illyen Cómplánatiora s egyezésre[a] [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162. – [a]Köv. a részl.].

Szk: ~ *özvegység. 1735:* Juditta Böjte … in poenam fh 12 incurrallyon, mindazaltal az Tanáts ex summa misericordia, tehetetlen özvegységét és árváit tekéntvén, azon poenat … remitallya [Torda; TJkT I. 97] * ~ *szegénység. 1786:* ha mindgyárt meg nem adhattakis[a] es restantiaban maradatt annak nem szant szandekos vak meröségek hanem tehetettlen szegénysegek volt az oka [Torockó; TLev. 4/13. – [a]A jb-ok a taxát].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: szegény ember; (om) sărac, sărman; der/die Arme. *1703:* a' szegényebb s Tehetetlenebek … változtatta(na)k meg magok Falujokbeli emberek altal [Fog.; Utl]. *1811:* A' Tehetetlenek[a] oly biztatást vettek, Hogy az Udvartól leszsz minden Épületek [ÁrÉ 24. – [a]A tüzkárosultság miatt; lapalján: Ilyen tehetetlen Gazda, kinek az Udvar épitett, volt 10].

5. impotens; impotent, neputincios; impotent. *1819:* Pákei Iffiaszszantol hallottam hogy Rákosiné mérgébe kiáltotta volna asztat, hogy Ura reája nézve tehetetlen légyen [Kv; Pk 2].

Szk: ~ *férfiság. 1670:* Sigmond Márton(n)e Anna Nagy prokatora altal Szeke(n) lako Varga Mihaly altal, Ura elle(n) Sigmond Marto(n) ellen proponallya hogy Ura tehetetle(n) férfiságával aszszony ember(ne)k megh nem felelhet [SzJk 109].

tehetetlenség 1. cselekvésképtelenség, erötlenség; neputinţă (de a face ceva); Handlungsunfähigkeit. *1667:* Római császár is megtudván az eddig való intentiokat, bár már ki állanánk is belöle, bizony bosszút igyekeznék állani, az tehetetlenségnek tulajdonitván csak az intentiok félbe hagyását, nem az sinceritásnak, s méltán is [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1681:* az egyszer meg engettünk nyavalyias Atyankfianak[a] elöttünk viselve(n) erötlen venseget, es az bornak meg györzesere valo tehetetlensegett [SzJk 152. – [a]Sz. Martoni Janosnak]. *1756:* (A szénafüvet) az idén olljan késén osztotta, hogy a' széna fünek fele használatlan maradott az emberek tehetetlensége miatt [Galac BN; WLt Marikutza Mátéh (40) jb vall.]. *1779:* régi jo hirünket nevünket, mint azelött volt, tehetetlenségünk miatt

tellyességgel el vesztettük [Torockó; Thor. 21/20]. *1820:* magát a nevezett Jobbágy Aszszony a szolgálatra lehetettlennek declaralvan, mivel ebbéli tehetettlensége, és az öt héti esztendőként valo rendes szolgálattyának el mulatása két esztendőknek le follyásától fogva miolta birtokomra szállott elöttemis constal [Nagylak AF; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével].

Szk: *asszonyi ~. 1815:* pedig azon Telelknek ki váltásában olyas nehézségek adnak elé magokat, hogy abban a' maga Aszszonyi tehetetlensége és Özvegysége miatt el nem járhatna, tehát ugy az írt Ifju Aszszony Testvérjének Te(kinte)tes Pelcy Elek Urnak is a' meg irt Conditiok szerént által engedné [Szamosújlak Sz; Végr.].

2. fizetésképtelenség, szegénység; sărăcie, situație nenorocită; Zahlungsunfähigkeit, Armut. *1704:* ma izent a generál az urakra, hogy adjanak satisfactiót Keresztesi uram iránt az urak, hogy a Szászsebesbe és Fehérvárra való naturálékat a kurucok kóborlások miatt és a szegénység tehetetlenségek miatt nem administrálhatták úgy, amint kívántatott volna [WIN I, 67]. *1722:* ha az Ecclesiák(na)k tehetetlenségek miatt vagyon, hogj nincs mivel hordjanak, tehát inducállyák az Ecclesiákat, hogy ha vagyon olly Ecclesia erdeje melly nem épületre valo, engedtetödjék meg, hogy a' Praedikátor maga tüzére élhesse azon erdöt [HbEk]. *1736:* a T. N. tanáts látvann az Incta Aszszonynak tehetetlenségét 's nagy szegénységét, melly miá a maga dolgainak is fojtatására eligtelen; Enged a T. N. Tanáts addig való Dilatiot az Inctának, mig Hadnagj Atyánkfia ö kglme pro parte Inctae Inquiráltat [Dés; Jk 216b]. *1753:* Iglai Ferentz Uram ... Relictaja ... Brullyai Anna Aszszony ... jelentvén mi elöttünk árva allapottya mia maga, s leánya külömb külömb féle tehetetlenségeit, melly(ne)k fel segillésére ... alkuvá tevén ... a Parandon a Majorok rendib(en) devenialt Major hellyinek azon részét, mellyen az elött az Csür fekütt [Ne; DobLev. I/257. 1a]. *1775:* a szegénység és tehetetlenség miatt eleget sivu-rivu [Peselnek Hsz; HSzjP Anna Rápolti (26) ns vall.]. *1780:* némellyek ... minden roszsz materiát, követ, szenet, várás fejében meg vésznek, osztán mindenütt kárt vallanak, adosságba merülnek, munkájokba tudatlanságok, 's tehetetlenségek miatt meg gátlódnak [Torockó; TLev. 4/3. 4b]. *1784:* Tiszteletes Siklodi K Míhály Vr(am) Istenes kegyességiböl látván a H. Bodoni kis Ekklesianak tehetetlenségét a Parochialis Ház Epitésében, ada annak Padlására valo deszkára ingyen jó voltából 5. Mf. i. e. öt Magyar forintokat a Megye Curatora kezibe a választmányok elött [HbEk]. *1786:* sokokat az az (!) Taxajért (: mellyet az Szegénység mián meg nem fizethenek :) kivitték Thoroczko Szent Györgyre, nem tekintvén tehetetlenségeket [Torockó; TLev. 4/13. 48]. *1825:* Nagy Laki Vig Miklos ... egy Csere Contractus által magát K. Tekts Dobolyia Sigmond Urnál Sok rend béli tett adosságaibol fel szabadittá de tsak ugyan a Tehetetlenségbol ujjonan kénszerittetvén ... magát meg adossitani ily fel tételek mellett [Nagylak AF; Doblev. V/1105].

3. impotencia; impotență; Impotenz. *1681:* Kotsis Kata ... tehetelenséggel vadollyia ferjet, es hogy el üzte volna tölle, szabadsagotis adot neki ... Bencze György ... igi felel. Miolta el vöttelek azolta nincze(n) ferfiassago(m) [SzJk 154]. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár Urnak Ferfiatlanságával 's abbéli tehetetlenségéröl ... tetté valami kinyilatkoztatást a' Felesége, vagy nem? [Kv; Pk 2 vk]. *1821 k.:* Ezen nyilvános tehetetlenségen kivül Néhai Rákosi Boldisárnak fundálták à Felperesek ezen kereseteket az Alperes Aszszonynak felette nagy tehetősségén mely szerént egész arra valoságátol fogva mind idegen testek után vágyott és hajtott [Kv; Pk 2].

tehetett keletkezhetett; care a fost produs (eventual); eventuell verursacht. *1806:* a Métákkot observáltatni fogom, és az Embereim által hibából tehetett bé bizonyitott kárt meg fizetem [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Mohai Lörintz Bartók Adámhoz].

tehető 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *pénzzé ~* cladhető; care poate fi vîndut; verkaufbar. *1784:* mindenik[a] pénzé tehető jok, nem pedig giz gazok [Buzd AF; Eszt–Mk. – [a]A széna és a törökbúza]. *1814:* az adosoknak jobb jobb és mingyárt pénzé tehető portékái [Mesterháza MT; DE]. *1828:* (A) Négy száz Ötven Rhforintokat ... közelebb következendö Sz György Napján u: m: Apr. 24.én hiba és ki fogás nélkül megfizetik a' mellyet ha nem cselekednének ... Tekintetes Réz György Uron ... a' 450 Rhforintokat ... exequaltathassa, maga vagy maradéka könynyebben pénzé tehető Javaibol [Mv; DobLev. V/1146]. *1837:* a' Creditor magának a' kezeseknek akármi névvel nevezendö 's hamarább pénzé tehető akár fekvö akár fel kelhető vagyonnyokbol minden költsege 's fáradtsága meg teritésével edgyütt a' leg rövidebb uton eleget vehessen vétethessen [Torockó; Bosla. Andrád Ferenc ref. rektor lev.] * *számot ~* feltűnő szépségű; destul de frumoasă; bildschön. *1759:* (Barcsai Ágnes) termetére nem volt is igen szálas, de elméje helyén, ábrázatja pedig akárhol is számot tehető volt [RettE 94].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *kárt ~* kárt okozható személy; persoană care poate să producă pagube; jd, der/die Schaden verursacht. *1847:* A jo rendel nem gondolo és az Erdökben kárt tehetök büntetése melybe az Igazság nyomán a Silvestris Ordo Szabállyai lehetnének használhatok, de ezt a körülmény annyiban kivánnya modositani, hogy azon eddig is ugy ezutánnis a tüzelésre használando Erdökbe valaki vágo eszközzel nyers fát vágna, és csak hátán hozando, az ilj egyén elébb egy M. forint, a kárnak meg fizetése, és a Pásztornak 10 xr dijj büntetésen marasztassék [Torockó; TLev. 10/9].

tehetős 1. *mn* **1.** jómódú, gazdag; bogat, înstărit; wohlbegütert, reich. *1662:* Ez okokra, főképpen pedig, hogy mind kész néppel, s mind kincsel a hadnak viselésére tehetősnek itéltethetnék, és kész hadakozó népével s kész kincsével az ö jelenvaló szükségének leghamarébb is succurálhatna, segithetne [SKr 344]. *1680:* Iuon Redisor, Radul Redisor Springjen (!) lakn(a)k jo tehetös emberek redukalni kellene [Korb F; KvLt Urb. 73]. *1703:* a kurucság már annyira bé hatot ebben az Hazában, hogy annak leg job s tehetöseb részét, az adozásra tellyességgel alkalmatlanná tötte [Nsz; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1708:* Megjegyezhető dolog magyarországi uraknak sok kérkedsége; az többi között azzal dicsekettek, hogy nállok az szolgabiró tehetösebb ember, mint nállunk az vice-ispán [SzZsN TT. 1890. 504]. *1710 k.:* Az én fiamnak, Bethlen Mihálynak Gyulatelkén csak egy tehetös, marhás jobbágya volt, az egyszer hat ökrén, szekerén, maga erején kénszerittetett Bonchidáról a gubernátor fraucimmeri ládáit hozni Fejérvárra [BÖn. 901]. *1731:* Béres István tehetös gazdag Jobbágyi ember vólt [Papolc Hsz; Szentk. G. Mikola (70) jb vall.]. *1751:* Tudom hogy jo tehetös emberek voltanák Murzáék annak elótte is hogy ezen penz ki hiresedet [Gycke K; Ks].

1774: hellyekben más jó tehetüs zsellérekct fogadhassan s állíthassan [Mv; Berz. 8/72]. *1782:* ez elott Cir(citer) 30. Esztendőkkel ... kezdettek a Bányászi Mesterségről a Taxát meg kivánni, vgy terjedett el a Taxa fizetés minden Verős Kováts Mester emberre; s másokra is kik tehetősebbek voltak; a szegényebbek addig meg maradtak a' Rabotláb(an) [Torockó; Thor. XX/5]. *1796:* eő Felsége ... kivánnya ... ezen Nemes Erdély Országának Főbb, és Birtokokra nézve, tehetősebb Hazafiait arra indittatni hogy ... a Katonai ki űresedett Tárházat ... bizonyos számu pénzekkel Segittenék [Kőrösbánya H; Ks 74. VII. 164]. *1806:* ha az oskola Mester magát jol Viseli, a' birtokossabb és tehetősebb gazdák bővebben is Segittik [Szilágyszeg Sz; SzVJk 134]. *1847:* Nálunk Kerpenyesen Varga Katalin számára három versen volt itt-tartózkodása alatt rovatal, s a tehetősebb gazdákra egy czüstforint, az utának valóra két czüsthúszas, a gyengébb gazdákra egy czüsthúszas, a szegényekre pedig 10 czüstkrajcár rovatott fel [VKp 254].

2. erős; puternic; stark, kräftig. *1662:* a török is jeles, tehetős, erős és vitéz fejedelmet csak azért akarná az országtul, mint a jó pásztort a juhok mellől, elszakasztani, hogy minden akaratjokat, magok kívánságok szerént vihetnék végbe [SKr 400]. *1669:* édes Komám, ennek az szovain nem úgy kell építeni, mint az Gábor[a] bátyámén. Azokban az dolgokban is tehetősebb, állhatatosabb, devotusabb; bizony ő nagyságának szíves szolgája is [TML IV, 596 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Kende Gábor]. *1672:* Okosabbak, tehetősebbek vagyunk mi az török császárnál [TML VI, 16 Teleki Mihály Bánfi Dienesbez]. *1811:* Régi kérdés: Valyon melyik tehetősebb? A' viz é, vagy a' tűz világon erőssebb? [ÁrE 39].

II. *fn* jómódú személy; persoană înstărită/cu stare; der/die Reiche. *1703:* külgjon annyi számu Lovasokat megint ... a mennyi szamut először parantsoltunk volt, vgjan azok(na)k kiváltássára, de azokat az Tehetősibul es fegjveresibul conscribaltossa és rendeltesse, ne ugj mint ez előtt, hogj az Tehetősek vagj fizetésért, vagj Hó pénzre, vagy más képpen ott hon maradgjanak [UszLt IX/77. 77 gub.]. *1768:* minden gyermektől fizessenek a' szülök három márjást, és semmivel egyébbel, se fával, se buzával ne terheltessenek. A' tehetősebbek penig jol tselekszik, ha többet adnak is, mint hogy valojába többet-is érdemel a' Tanito egy Gyermektől [Kv; SRE 225] | Hogy az Hetek változzanak valaki Müvét vegzi ősz fogytán, viszont Tavasz kezdetiben a' kezdje, hogy igy se szegénnye se tehetőssebbe kárt ne vallyon [Torockó; TLev. 9/12]. *1771:* Tyiu Gjörgj ... Dsugjaságáb(an) kéménykedett az emberekkel, 's nem kedvezett a' tehetősebbek(ne)k, hanem egy aránt kivánta őket szolgáltatni [Bukuresd H; Ks 119 Vegyes ir.]. *1780:* a' tehetősek ... valojában el veszik a' szegénynek kenyerét, és tizen vagy huszon jól laknak söt döselnek | Magokis a' tehetősek kik most biztattyák magokat edgyütt annyi veröt fognak hogy nem épithetik s még hamarébb pusztul, mert edgy Gazda két kézzel két három verő épitésire nints mód hogy el érkezzék [Torockó; TLev. 9/16]. *1813:* esedezünk Nagodnak azon, hogy el intézése által minket vigasztalás nélkül ne hadgyon, hogy műis el nyomorodott állapotunkbol elébb mehessünk, mert igy az tehetősebbek sem falnak fel mindent elöttünk (igy!) [Torockó; TLev. 9/45]. *1814:* A mi penig az Erdő árrát illeti abbol némelyek adogattak meg a tehetősebbek közül [Aranyosrákos TA; Pk 7].

tehetősebbecske meglehetősen jómodú; destul de înstărit; ziemlich wohlbegütert. *1751:* (a) Sellérek ... mind szegény allapotu emberek voltanak hanem három volt köztők tehetősebbetske [Székelybos MT; Told. 29/51].

tehetősség paráználkodásra való hajlam; atitudine/purtare desfrînată; Unkeuschheitsucht. *1821 k.:* Ezen nyilvános tehetetlenségén kivül Néhai Rákosi Boldisárnak fundálták ä Felperesek ezen keresetket az Alperes Aszszonynak felette nagy tehetősségén mely szerént egész arra valoságátol fogva mind idegen testek után vágyott és hajtott ... az alperes még Léányságát-is törvénytelen és botránkoztató modon változtatta aszszonyi állapottá [Kv; Pk 2].

tehetség 1. igyekezet; strădanie, străduință; Bestrebung. *1589:* Az en zam adasom utan kit en Tehetsegem szerint Jgazan irtam marad az en zam adasomtol Saffarsagomtol az Varosnak illien marhai kit kez uagiok mingiarast kezemtool ky mutatni [Kv; Szám. 4/X. 87]. *1606:* Mate zólla oztan Antal vra(m)nak, hogj, hadgia ben(n)e az hazba s az mj az eó tehetsege zolgallja, Benne hagia, Egikor Matę ki mene beleólle [UszT 20/191 Michael Bokor de Zentlelek pp vall.]. *1636:* ez után-is igyekezetem az leven, tellyes erőm, tehetsegem szerent valamig az en Istenem életben tart, hogy ne szünnyem meg az ő nagy nevét dicsérni [ÖGr 4 II. Rákóczi György aláírásával]. *1642:* ha mi akaratjat mutattja kgmetek illendő dolgokban tehetsegem serint igiekezem szolgalni kgmeteknek nagiob dologbanis [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1659:* Kegyelmed egyébből is parancsoljon, tehetségem szerint való kicsiny szolgálatomban bizony meg nem fogyatkozik [TML I, 409 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* maga is bebocsáttatván, az országgal együtt minden tehetsége szerint, ahol mi lehetne, felőle szorgalmatosan gondot viselne [SKr 635]. *1671:* valamit az eő nagok hasznokra javokra, meg maradasokra ki gondolhatok, fel találhatok, tellyes tehetsegemmel el követni ügjekezem [KJ]. *1677:* sem Romai Császár ő Felsége, sem egyéb keresztyén Fejedelmek, és szomszéd Országok ellen, hadat ő Nagysága[a] offensive, ha okot nem adnak reá nem indit, hanem azon békességet minden tehetségével oltalmazza [AC 25. – [a]I. Rákóczi György]. *1715:* meg-eskügjék maga vagj cseléde, hogy tehettsege szerent paztorlotta s orzötte [Uzon Hsz; Kp I. 110]. *1766/1800:* Mind ketten utolso gyermekségre jutván életünk táplálására éppen elégtelenek vagyunk ... Osvát Ferentzet Fiammá fogadtam ... ő Klme is akkor a' mi Tutorságunkat magára vállalá, s az oltátol fogva tehetsége szerint ez ideig minden panasz nélkült gondunkatis viselte [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1780:* a' törvények 's a' jó rend tartás fel fogattatnak, és nékünk Birákul semmi tehetségünk nem lesz a' törvények még tartatására [Torockó; TLev. 9/16]. *1836:* A nap számokat a rovás szerént számba kell venni hogy a Halász ... a mint a To bé fagy azonnal minden tehetségét arra fordittsa hogy Csikot fogján (!) [Csapó KK; Berz. 21].

Szk: *teljes* – *1637:* Mind czeknek pediglen tellies, ereőm s tehetseghem szerént valo megh állasára, s be tellyesitesere engem meghis az telies szent Haromságh egy bizony eörök Isten ugy segellien [Fog.; KCsl 135]. *1667:* Hogy ha valami expensat vetne fel az Nemes Orszagh, aztis tellyes tehetsegekkel el kerulni igyekezze(ne)k, hogy azzal ne aggravaltassunk [WassLt követi ut.]. *1795:* az Ur Isten Törvénye szerint gondolkodo jo szivű Anya, akármenyit vétett volna is egyetlen egyede mégis ... egyetlen egyének mind világi mind pedig jövendő boldogságát az Ur Isten

Törvénye 's parantsolatja szerint munkálkodni tellyes tehetsége szerint legfőbb kötelességének tartya a' világi kötelességei között [Mv; IB ifj. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

2. hajlam, képesség; aptitudine, capacitate; Neigung, Fähigkeit. *1786:* ollyaténokat látok ottan is a Társaságb(an), hogy azok, Sem érdemre Sem egyébb tehetségekb(en) náladnál nem elébb valok [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szánto Sádor lev.]. *1879:* Gyors felfogását s – ahol hibát érez – éles boncoló tehetségét sem vonom kétségbe. Ha kiforrja magát, mindezek értékesíthetők lesznek [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *csekély ~. 1678:* Én tartozom ez iránt való szolgálattal Kk, kit kész is vagyok csekély tehetségem szerént megbizonyítani [TML VIII, 58 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *csepp ~. 1874:* a katanai erő ne bocsáttasson a nyomorult s elkénszeredett adózó népre, mert minden szolgálatra ajánlják magokot egy csepp tehetségekig [VKp 156 Varga Katalin sk írása] * *szegény ~. 1671:* Kegyelmed is, kedves meghitt Fautor urunk, minékünk, bizvást parancsolván, valamire szegény tehetségünk bocsát, mindenkoron készek vagyunk szívesen az Kegyelmed szolgálatjára [TML V, 547 a nsz-i tanács Teleki Mihályhoz] * *vékony ~. 1663:* Isten is megáldja Nagyságodat, én is vékony tehetségemmel meg igyekezem Nagyságtoknak alázatos hűségemmel szolgálnom [TML II, 581 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1737:* Mikor szorosabb kötelességgel köteleztettem vala Ngodhoz, succedálván a Ngodtol fenn tartandó Alumniara, ugy látzik hogy kötelességemnek vékony tehecségem szerint meg felelni igyekeztem [Nc; TL. Onadi B. József gr. Teleki Ádámhoz]. *1749:* ha mikben ez utannis pórontsolni méltoztatik cö Excellentiaja az én vékony tehetségöm szerént inservialni álázotós Kötelességömnek tartóm [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1782/1799:* (A bányát) Jobbágyokkal Jobbágy szerben míveltetí ... Groff Torotzkai Sigmond Ur ö Nagysága, kikis a' Mesterséghez értenek ... de ... vékony tehetségek vagyon a' munkára [Torockó; TLev. 9/16 Transm. 354].

3. anyagi lehetőség; posibilităţi/mijloace materiale, putere; materielle Möglichkeit, Macht. *1569:* ky ky Mint az ew Tehettzyege zerent az Mywel lehet Eoremest zegellyk [Kv; TanJk V/3. 1b]. *1597:* (A vonásigazgatók) egi ertelembeol Jsten es az ew igassaga zerint mindennek az ew erteket megh ertwen wisgalwa(n) illendeo terch wiselest vessenek mindenre, hogi senki tehetsege felet ne terheltessek [Kv; TanJk I/1. 305]. *1631:* mi nekwnk nem uolna tehetségwnk hogi molnot ep<itsünk> [F.venice F; UF I, 127]. *1673:* nem leven azert az alat tehetsege, annak az Köpeczi Miklosnak; hogy az mága reszeczkejtt, ki valthassa Bojer Sigmond vramtol [Fog.; Törzs. Cserej János lev.]. *1700:* készek lesznek tisztessegesz lakodalmat nekie czinalni s tisztessegesen ki adni az ö tehetczegek szerent [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1721:* a' közönséges Contributiok, égjenes, és kinek kinek tehecsége szerint valo proportioval, vettesse(nek)k fel [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. *1738:* alázatoson Compromittáltuk magunkat, hogj a mi tehettségünk szerint, igenis, az eppitendö Hidnak éppittésére Concurrálni kivánunk, de hogj egészszen magunk meg-épittessük, az a mi tehettségunktöl lehetetlen lévén, arra magunkat semmiképpen nem igérhettyük [Dés; Jk 495a]. *1761:* Eleinktöl reánk Szállott ... rend tartásnak, és szokásunk az volt, azis vagyon mostanis, hogj minden Leányát ki házasito, Vagyis férjhez adó ember tartozik az cö tehetsége szerént Leányával ... legalább egj darab szöllött adni [Gergelyfája AF; JHbK LXVIII/1. 715]. *1786:* kiknek tehettségek volt az öszszel Sertést szerezni, legeltettek a' volt Makkon magok Hizlalojakat [Torockó; TLev. 4/13. 57]. *1829:* Nem az Alperes özvegyi tartása ki szakasztásához tartozó a' citalt Decretalis articulus is mert ugyan is kinek kinek tsak a' maga tehettségéhez képest kell szabni élete modgyát [Nc; DobLev. V/1155]. *1878:* Kupa András ... ugy nyilatkozott, hogy nejét viszsza nem veszi, mert nem feleségnek való; a válópert mihelyt módja lesz elkezdi, de most nincs arra tehetsége [M.bikal K; RAk 339].

Szk: *belső ~. 1797:* Soffalvi Péter ... Belső Tehettségei ezek: 1 Tehene 1 Tehen=Tinoja 1 Sertésse [Pujon SzD; WassLt Consr.]. *1814:* Gyermán Juon nevü Zsellér – Belső Tehettsége áll 1 Tulakbol, és 3 Juhokbol [Septér K; BetLt] * *kevés ~. 1780:* Cserei Uram ... az Apossat kinek igen kevés tehettsége volt, és passivum debitumokkal is oneralva lévén nagyon segitette egyel mással [Bethlen SzD; BK. St. Butzi (35) tt vall.].

4. bölcsesség; înţelepciune; Weisheit. *1753:* bizom az Istenben, hogj io tehetsége az én sok motskoltatásomot és hurtzoltatásomot, melyeket Toldiné Aszonyom husz esztendönek elfolyása alatt tselekedet meg tekinti [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. *1758:* Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát, söt nevelje s adjon erőt, tehetséget mindvégig az ő útjaiban való megmaradásra [RettE 80–1].

tehetségtelenség 1. vmire való alkalmatlanság; faptul de a fi nepriceput/nepotrivit pentru a face ceva; Unfähigkeit. *1674:* a fen megh irt Familiabol allo (!) személlyek ... ketelenitet(ek) perb(e) kerekedni, az declaralt portiok vegett ... mind az Törveny(ne)k forgatasaban valo magok Tehecsegtelensegeket, mint az Törvenynek bizontalan kimenetelit megh tekintven [Havadtö MT; BLt 11 Isák György kezével].

2. anyagi lehetőség hiánya; lipsa posibilităţilor materiale; materielle Unmöglichkeit. *1827:* ha pedig a magammal valo Tehettség, vagy tehetségtelenség nem engedné a' Terminált idöre az általam levalt Summát a Te(kint)etes Creditrix Aszszonynak bé fizetni ... ha tettzeni fog más ujjabb Complanatiora is lepni, tehát arra is önként kötelezem magamat [Szamosújlak Sz; Végr.].

tehetségű valamilyen anyagi lehetőségű; cu anumite posibilităţi materiale; mit best. materiellen Möglichkeiten. **Szk:** *csekély ~. 1828:* A' Börkeszittö Timáraink olyan tsekélly tehettségű Emberek, hogj nemhogj a' szegényebb Mészárosokat a' kész penzen valo vásárlassal sejthetnék, söt ha vásárolnakis töllök hitelbe [Torockó; TLev. 13/3] * *gyenge ~. 1810:* mindnyájon tsak 2. 2 vonó Marhás gyenge tehettségű emberek kiknek most némeljikünknek vonó Marhánk éppen nintsen némeljeknek Marhátskáink gyengék, vagy nyavaljás állapotbelick lévén [Ádámos KK; Pk 5] * *jó/jobbacska ~. 1771:* Egri János ... Jó tehetségű és gazdagságú ember volt [RettE 255–6]. *1779:* ezen föld ... azon ház után jutott volna ... Ha oda jutott ... Loga Tyim Jobbágy is jo tehetségű ember léven tsak vgy kaparitotta a maga földihez szomszédja lévén? [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk]. *1823–1830:* (A bécsi ispotályokba) még a jobbacska tehetségű városi betegek is bevitetik magakat [FogE 261] * *nagy/nagyobb ~. 1764:* Illendöbb lett volna talam egy ollyan nagy tehetségű magános Urnak azt mondani, Elég néked édes ötsém ha te fáradtz, legyen enyim a költség, többet adott nékem az Isten, holott te nagyobb Ház néppel vagy én

nalamnál [Középlak K; BfR]. *1810:* az nagyobb tehecségü Emberek, az hol vas követ kaptanak, az Szegényebbek elöll el foglalták, és az Szegényebb sorsu Emberek kéntelenittettenek, a legrosszabb metalluma Bányákon is egy egy Lo terch követ kát Magyar forintyával meg venni, az magok károkrais [Torockó; TLev. 9/44] * *vékony ~. 1774:* Örög Ember vékany tehetségü Gazda [T; EMLt Conscr.].

tehozzád hozzád; la tine; zu dir. *1630:* monda Cziki Giörgj Kalmany Gergelynek, hogj gjanakodom hogj az en bürcimetis oda uittek te hozzad az kik az hammasombol el ueztek [Mv; MvLt 290. 225b]. *1657:* azt fogadtad, hogy valamely órában megtérend és felkiált Tehozzád a' bünös ember, meghallgatod | Azért lehetetlen ez is, hogy meg ne kegyelmeznél minékünk, Tehozzád folyamodott szegény bünös teremtett állatidnak [KemIr. 333]. *1811:* Némely gyümölts fojtás, mely annak példája, A' kinek te hozzád nem jól áll a' mája, Olly tselekedetit annak szemlélheted, És olyan szavait, hogy alig nyelheted [ArÉ 32].

tej 1. anyatej; lapte (de mamă); Muttermilch. *1584:* Jgjarto Thamasne vallia ... egkor vgia(n) ebren valek hogy egy fias dizno kepeben Jeowend ream es a malaczokkal zoptatak teyemet ky [Kv; TJk IV/1. 244]. *1629:* az katona az eöleben veszi aniamat ... s az agyra viszi s ugj jaczodnak egj massal czecit miet megh szopta, teiet markaba fejte s megh ita az katona [Mv; MvLt 290. 152b]. *1657:* nemcsak születesével hozzon az ember jó avagy rossz erkölcsöket, és nemcsak az atyák-anyákról propagáltatnak azféle indulatok, hanem az tejből is inhibálja az gyermek, azminémű természetű dajka tejével neveltetik [KemÖn. 36]. *1662:* (Az új dajkának) nincsen sok teje, az ki pedig itt volt dajka, az ismét megbetegedék s el kelle bocsátanom [TML III, 231 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1664:* Egy dajkát hoztam Bányárúl, de még meg nem jött jól az teje | Bányárul is hozattam vala egyet, annak sem volt elegendő teje; de most igazán gyomrához való dajkát találtam Jankónak, egy igen szegény asszonyt fogadtam ... annak is gyermeke vagyon egy ... de bezzeg annyi teje vagyon, talán nem láttam egy asszonynak annyi tejet [TML III, 36, 41–2 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* Különben egészségem soha nem volt, amint most is nincsen, mert amint az anyámtól hallottam, egy rossz kurva asszony lévén a dajkám, kinek dolgát az atyámék nem tudták, annak tisztátalan tejit szoptam majd esztendeig [CsH 138]. *1717:* midön tette magat hogy eö Gyermek ágyat fekszik micsoda szines mesterségekkel akarta azt tettetni hogy eö neki teje vagyon [Kv; Told. 2]. *1735:* az J ... az Exponensre Tolvajt kialtott, Jtem eodem Die, az Exponens Feleségét Nemes Rudolfús Erszbeth Aszszonyt bestelenitette, mocskolta, és fenyegette, hogy tudniillik meg aszt a Tejet is meg sirattya, kit az Annyábol ki szopot [Dés; Jk 176b]. *1774:* tökéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejted, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni [Msz; BetLt 7]. *1848:* Régota tapasztaltuk, hogy a' dajkának kevés a' teje, a' gyermek étkes, és sokszor nem kap annyit, mennyi neki kellene [Kv; Pk 7].

Szk: *~et szopik. 1704:* Az estve nehezedett el a szegény kis Katica leányom, midön már két héttöl fogva az hurut igen erösen fogta volna, annyira, hogy ami tejet szopott, ki kellett a hurut eröltetése mia hánni [WIN I, 101] * *anyja ~e szájából kivesz. 1654:* Hallam Pall pap Uramtol feddöduc hogj Jstuán deaknak monda, mègh az Annyad teje sem ueszet ki szaiadbol, jmmar embert itilsz [Kászon; BLt 7 Györgj Peter (38) Imperfaluj pp vall.] * *anyja ~e szájáról elszárad. 1710:* Azért is vadnak ollyan tudatlan urak Erdélyben, mihelt az anyjok teje szájokról elszárad, mindjárt házasodnak, s minden experientia nélkül applicáltatnak a haza szolgálatjára [CsH 465] * *egy ~et szopik vkivel. 1657:* fiát[a] is, kivel egy tejet szoptam, drabont lévén, kétszer haláltól mentettem meg, s azonkivül is sok jóval voltam néki [KemÖn. 36. – [a]A dajka fiát] * *elapad a ~e. 1593:* Masas Peternenek az Annia vallia. Jeoue egikor hozza(m) Niari Simonne es ... monda hogi egi fele fw volna az en kertembe, es corcomest latna, be bochato(m) az kertbe, ki hoza benne, es kerdem mi hazna volna monda akkinek teje el apad, meg hozza [Kv; TJk V/1. 339b]. *1662:* az gyermeknek nem tudok mit tenni, mert magamnak is elapadott az tejem, hogy nem szoptathattam [TML II, 235 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ma vöttem egy kecskét a kisleányom számára, hogy a tejét igya, minthogy a dajka meg is betegedett s a teje is elapadott [WIN I, 103] * *elvesz a ~e. 1584:* Zigiarto Esaiasne vallia hogy ket giernekewel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolkottam neky ... Es monda No keonyew gond az, az veotte el teyedet ... el Mene ez Sos lanosne, es ige(n) hamar fel vewe a' sos kenyeret, meg teórle, es megh Ada Enne(m), El Mene a' Daika, es a' Baba neke(m) meg hagya hogy le fekegie(m) es mingyart elegh teyem leszen [Kv; TJk IV/1. 244–5].

2. *átv is* állati tej; lapte (obţinut de la un animal); (Tier)Milch. *1558:* (A keveréket) ted egy lutalt tok Ivegben distillalasra az alombiconn Altal gienge twzon es Jo ky belolle feier vyz, Minth egy tey [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1595:* 20. Decemb(ris) ... Waczorara Az Tanaczot fel hiúatúan ... Az harmadik Taal etek és az feier kenyerhez, Belesekhöz hozottam Riskasat ... d 48. fözettem Teyben meg [Kv; Szám. 6/XVIIa. 298 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Kezittettem. Ebedre ... Kasat tejben feoue [Kv; Szám. 16/XXXV. 213]. *1635:* az Azzonya mikor tejet kuldot neki, másnak atta, es azt mondotta, hogy eo megh unta eziak az tejet [Mv; MvLt 291. 42b]. *1652:* Hét Tejnek valo fazakak öreg és aprob szerü [Görgény MT; Törzs]. *1662:* Csak ült volna veszteg ökegyelme, most nem kiáltanának Alláht keresztyén városokban Alleluja helyett. Nem veszett volna el a fejedelem választására való szabadság, és nem kellene vért fejni tej helyett szegény haza lakosinak pogány hizlalására [SKr 472]. *1687:* Temérdek Istvánné Anna mint A(ctrix) proclamaltata Gaspar Lukacznet Annat, mint Inctat diffamalta Boszorkanyosnak, az ünejc tejit Salvum sit en guruszoltam el [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1705:* Énhozzám is hozzám jüvén[a] az asztalon, én is hasonló tejjel kínálám, de nem akará enni [WIN I, 601. – [a]Egy kutya]. *1735:* Mlgs Cecilia Kis-Aszszony gyomráb(an) megveszett téj feneklett meg, az melly vagy hányás vagy laxálás által ha magától nem evacualodik, sok változást most vagy ezután caussalhat [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. *1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihalynét nem tudom ... hogy a fele varáslásokb(a), boszorkányi mesterségekbe elegyitették volna magokat ... mely varáslás által más jámborok tehenecknek tejét vaját el babonáztatták volna [Szentbenedek SzD; Ks]. *1765:* az én Juhaim ã Szabaszlai vram juhaival edgyüttt lévén, az tejiböl többet praetendált, mintsem kellettett volna [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 44 vall.]. *1818:* Ifjabb Hegyesi Elek az ajtókat bé zárta, pénzt kért, és hogy adni nem akart, Puskát, pistollyt ragadott réája, tejet, tejfel, etzetet valamit tsak elöl hátul kaphatott mind a Nagy Annyára öntözgette

[Vasassztián SzD; TLt Praes. ir. 32 Budai István vicecispán kezével].

Szk: *~et ad. 1852:* (a tehenek) közül kivált egynek semmi hasznát nem lehet venni, mivel csak két Csetséböl ád Tejet [Szentbenedek U; Told. 126] * *~jel és mézzel folyó. 1705:* Az kegyelmes úr Isten, aki az pusztában negyven esztendeig bujdosó Izrael népét az ő sok vétkekért és Isten ellen való pártoskodásokért sok csapásokkal megvert és annak utána pedig az ígíretnek tejjel és mézzel folyó földére általvitte és megnyugotta, minket is, az ő ítíletinek látható példáit ... az nyomorúságnak pusztájából vigyen által az örök való házába [WIN I, 658–9]. *1811:* Volt nagy Gazdagságok, és erőss hatalmok, Téjjel mézzel folyó Völgyek, 'siros halmok [ÁrE 77] * *édes ~. 1669:* Sos téj ... ur. 18. Edes Téj ... ur. 11/4 [Fog.; UF II, 454]. *1762:* Marika Péter találta volt meg ... a pénzt és a Felesége edes téjb(en) meg mosván Szarogatta [Gycke K; Ks]. *1808:* A' Szarvas Rósnak mérgét az édes tej leg-jobban gyengitti [DLt 868 nyomt. kl]. *1813:* Egy kupa jó édes tejj jó pénzbe 4 xr [HSzj *tej* al.] * *elapad a ~(e). 1673:* A juhoknak pedig semminemö orda és turóbeli gyüjteménye nem volt, Esztena nelkül lévén, tejekis elapadott [Hurm.,Doc. XV/II. 358–9 a rucări porkolábok és vámosok Br-hoz]. *1767:* némely Tehenek megis vetettek, és Tejek el apadott [Mocs K; HG. Eszterházy lev.]. *1852:* nem kel kon(n)yen hadni a' fejetést mert el apad a' téj ha nem fejik [Kv; Pk 6] * *elvesz a ~e. 1584:* Zekel Balint vallia, Eleyn barmockkat tartottam, de hogy twzert Icót oda eze(n) Azzony, senkire Ne(m) gianithatta hogy barmanak el vezet Teye, hane(m) ez Azzonra | Kozma Molnarne vallia, Icowe hozza(m) ez Lakatosne es Teyet kęr vala teollem, Nem Akarok vala Adny, Mert hallotta(m) hogy gonoz Azzony es felte(m) teolle, De hogy oztan Az Istenertis kere, Adek oztan, Es Mas Nap el vesze Tehenemnek teye [Kv; TJk IV/1. 251, 264]. *1743:* Varga István ... Szöcs Györgynét fenyegette, ha az tehenink el fogy, vagy el vész az teje; tehát az Nemes Vár(me)gye Tisztei előtt mingyárt rá esküszik Szöcs Györgynére hogy eö kurusolta el [Szásznyires SzD; Ks] * *elveszi a (tehenek) ~ét. 1650:* niluan mondotta szoczj giörgine vttos Jakabne felöl hogy vttos Jakabne uette el az eö vnöiök(ne)k teiet [Szentlélek U; UszT 8/64] | az A(etri)x Aszszonyt az Bizonyságok megh tartyak vilagoson abba(n) hogy az I(netuso)k, Nylva(n) gyalaztak eotcott azzal hogy az Tehenek tejet eo vette volna el [UszT 138b] * *meleg ~. 1586:* Hasfaiastol valo oruossag, vegy lenmag pogachat, törd me<g> Jol es Meleg Teyet os[a] reaia, habard meg es kend egy Ruhara es kössek Jo melegen, Mint el<t>wrheted, az hasadra [Nsz; MKsz 1896. 373. – [a]Olv.: öss, értsd: önts] * *sós ~. 1678:* Egy deberke tejfel sós tejet [Ebesfva; UtI]. *1686:* almakereki gondviselő, Fazakas Mihály administrált ... Tejfel sós tejet egy deberk<ével> [Ebesfva; UtI].

Sz. *1710 k.:* amint mondják: Quod natura tulit, nemo negare potest; a magyarok is: Üdején meglátszik, amely tejböl túró lészen [BÖn. 500–1].

tejbeli tejjel kapcsolatos; privitor la/cu privire la lapte; Milch betreffend. *1806:* (Az elveszett jószágot) 15-töd napra tartoznak a pásztorok vagy elöhozni vagy hellyébe a káros gazdának mást állítani, azután való dolog múlatását is s abból következett költségeit is megfizetni: úgy a fejöstehénnek is téjbeli kárát megfordítani [F.rákos U; RSzF 195–6].

tejes 1. szoptatásra alkalmas; care are lapte mult; Säugen/Laktationsfähig. *1669:* Az dajka ha goromba is, csak legyen jó tejes, mit árt? [TML IV, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz].

2. tejet adó; lăptos, care produce lapte mult; Milchgeber. *1788:* a Juhok most egy másra báránnyoznak s jo tejesek a Juhok [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *~juh. 1637:* Baranynelkwl valo Tejes Juhok Nro 25 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * *~ kecske. 1756 k.:* Bada György ... vásárolván Vraság Kecskéi közzül, tejes kecskét Nro 50, és ugyan hatvan ött meddü kecskét à xf. 50. comput(álván) ... még azoknak árrában restál Rfr. 87 xf. 30 [Déva; Ks 94. 24. 3].

3. tejjel készitett; (care a fost preparat) cu lapte; mit Milch zubereitet. *1598:* Kis Jstwan Monostor kapubelj darabant ... vallja ... az azzonj valamj tejes etket kezith vala az legenj penig az haz laban Al vala [Kv; TJk V/1. 247].

4. tej tárolására használt; în care se păstrează laptele; für Milchlagerung gebraucht. **Szk:** *~ ház. 1690:* Nylik ezen Tejes hazba(n) Fenyü Deszkabol csinalt Fa Sarkakon jaro bellett Ajto | ezen Küs istallo, reghi rosz konyha, es Tejes Ház Baranakbol Sasokba(n) fel rova [BK 5, 6 Kentelki[a] inv. – [a]SzD]. *1747:* ezen Pitvarbol Vagjon ki jaro ajto az Tejes haz fele [Aranykút K; Ks 73. 55] * *~ pince. 1679:* Tejes Pincze, Deszkas ajtaja, az Pitvarbul nyilo felszer, vas sarkas hevederes pleches kulcsos, ütközös nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115].

5. zsenge; în lapte; zart. *1778:* Hasonló veszedelmes szokás, hogy az emberek, kivált a gyermek, minden hitvány, éretlen, könnyen rothadó gyümöltsöt, tejes török buzát s dinnyét egybe esznek [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1813:* Virág Házban ... Tejes Szekfü gyökér Nro 70 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1826:* termett gyenge tejes Málé 18 Veka ... A' Gyenge tejes Málé a' Sertéseknek adatott [Somkerék SzD; Berz. 8. Fasc. 72]. *1834:* Az 15 véka Tejes Törökbuzát Az Prebenda Sertesek meg hizlalására ki adt(am) [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt számadása].

tejesebbik amelyiknek több teje van; care produce/are lapte mai mult; wer mehr Milch hat. *1662:* Az kisasszony penig, a Kegyelmed szép leánya, jó egészségben vagyon. Elég nagyehető leány, mert dajkával nem győzik; eddig kettesével volt a dajkája, de tegnap megbetegedett az tejesebbik dajkája [TML II, 229 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

tejesdajka szoptatásra felfogadott dajka; doică; Säugamme. *1672:* ha meg nem halok is s valami világi szerencsétlenséget Isten reám nem bocsát, ismét az tejes dajkákkal kell bajoskodnom [TML VI, 82 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

tejesfazék tej tárolására/felfőzésére használt fazék; oală pentru lapte; Milchtopf. *1676:* melly pinczeben vagion pad szép hatt szál deszka polcz. Ezeken vadnak ... Tejes fazek mostan teli no. 33 urnae no. 24 [Sárkány F; UF II, 756]. *1782:* egy néhány iszb(en) a' szép Tejes Fazakatt a' fejibeis akarta verni [Koronka MT; Told. Fasc. 20]. *1837:* Tejes fazék 3 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 10].

tejeskád tej tárolására használt kád; cadă pentru lapte; Milchbottich. *1749:* Tejes kád esztenára valo nrö 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

tejeslábos tej tárolására/felfőzésére használt lábos; cratiță pentru/de lapte; Milchtopf. *1830:* Tejes lábost veszek csötortöken 's mikor lesz kitöl el küldem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina anyósához].

Szk: *fedeles ~ 1824:* Egy fedeles Tejes Lábos ... 40 [Dés; Újf. 1 Újfalvi Samu hagy.]. *1848:* Cserép Edények ... Két fedeles tejes lábos [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub-i ímok kezével].

tejesláda tej tárolására használt láda; ladă în care se păstrează laptele; Kasten für Milchlagerung. *1761:* Tejes Láda Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19]. *1776:* éppen ö Ngök mellett ültem, én ugyan a' Tűzhelly párkannyán, ö Ngok pedig a' mellett éppen, ă tejes ládán egymás mellett ülvén, egyik a' más Kezét fogván, midőn G Lázár János Urffi ö Nga M. Annikó Kis Aszszony ö Ngának igy Szolla [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.].

tejesputina tej szállítására/tárolására használt edény; putină pentru lapte; Gefäß für Milchtransportierung/-lagerung. *1746:* Vajas és tejes Putina 22 Mézes Putina 2 [Marossztkirály AF; Told. 19].

tejesszájú tejfelesszájú, fiatal, tapasztalatlan; imberb, tînăr, lipsit de experiență/maturitate; milchbärtig, jung, unerfahren. *1797:* a' Mlgs Ur akkor be huntzfutozta disznozta, büszke és tejes szájunak mondotta [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

tejesveder fejéskor használt veder; găleată pentru muls; Milch(melke)eimer. *1777:* A' Bács Házában találtatott ... Juh fejő Tejes veder Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt]. *1808:* egy avatég deszka ágyon, egy festett Ládátskáján, egy Jo fejö Tejes vedrén, és egy Sajtárján kivül ... egyéb Házi Eszközeit az exponens ur el nem vette [Szászerked K; LLt Bretfelyán Gavril (35) vall.].

tejfejő tej fejéskor használt; care este folosit pentru muls laptele; bei Milchmelke gebraucht. **Szk:** *~ sajtár. 1680:* Tej fejö sajtarok nö. 3 [A.porumbák F; ALt Inv. 28]. *1788:* Egy téj fejö Sajtár [Mv; TSb 47].

tejfel smîntînă; Milchrahm. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... vagjon tej fel egi vederrel es egi fazekal No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16, 17]. *1595:* Fröstekemre hozottam mindgyaiúnknak 2 Eyttel borth p(er) d 8. Teyfelt nyersen p(er) d 2 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 271 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1650:* Főzettem Haro(m) Galamb Fiakatt Tej fellel [Kv; Szám. 26/VI. 430]. *1669:* Téj fel Ur. 1 [Fog.; Utl]. *1679:* Tejfel, vannaval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 116]. *1688:* Tey fel ur. 1.//2 [Radnót KK; Utl]. *1723:* Ezeken kivül ... Téj fel édes Téj, Káposzta, és egjéb meg kivántato minden féle Kerti veteménj fogyatkozás nélkül [K; TKl]. *1729:* szalonnát, vajat, tejet, téjfelt fuszult bort és etzetet lisztet valamennji kellet annjit adot, kivált böjtnek idején [Sövényfva KK; TSb 51]. *1788:* küldettem konyhára valot ... egy désatska Téjfelt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1797:* Bárányhus Dr. 22. Süveg gomba Dr. 6. téjfel Dr. 6 [Szság; IB CXLV. 22]. *1825:* Küldek tëfelt vajat és egy désa turot [Tihó Sz; Ks 92].

Szk: *sós ~. 1677:* Egy deberke sós tejfelt, nro 1 [AUt 208]. *1687:* Ebesfalvárúl sós tejfelt egy deberkével hoztak [Ebesfva KK; AUt 568].

tejfeles 1. tejföl tartására való; cu smîntînă, pentru păstrat smîntînă; für Milchrahmlagerung. *1679:* Tej feles edény tarto, 7 vas pantos, fedeletlen láda nro 1. Vagyo(n) most benne Tej fel ket fazekkal s egi vannával; (: Circit. octal. 13 :) nro 1 [Uzdisztpéter K; BK. Bajomi János inv. 59].

2. tejföllel kevert; făcut/amestecat cu smîntînă; mit Rahm zubereitet/gemischt. *1678:* Tejfeles sóstejet egy deberkével, vas 1 [Ebesfva; AUt 213]. *1838–1845:* tokanu ettől toku=ico, olasz tocare nem csak piritott ürühus, hanem általán akármi nemű apró falatkákban rántott s borssal (hagymás tokán) vagy paprikával s tejfeles ecettel (gulyástokán) vegyitett hús [MNyTK 107 al.].

3. tejföllel készitett; gătit(ă) cu smîntînă; mit Rahm zubereitet. *1573:* Borbely Kelemen hity vtan vallia hogy ... Jeo hozza Kapa Myhalne, Es Mond hogi lo peter ura(m) Im teyfeles tykfiat feozte(m), Egyel [Kv; TJk III/3. 53–4].

tejforraló tej felfőzésére használt; pentru fiert lapte; für Milchaufkochen. **Szk:** *fedeles ~ lábas. 1816:* Cserép Edények ... Fedeles téj foralo lábos ... 15 xr [Kv; Born. IV. 41].

tejföl l. **tejfel**

tejhályog szürkehályog; cataractă; grauer Star. *1829:* az Bal Szemét egészszen el fogta az Téh Hájog [Dés; DLt 300].

tejmerítő de/pentru scos laptele din cratiță/oală; Milchschöpfgefäß. **Szk:** *~ kalán. 1837:* Téj meritő kalány Loth 4 2/16 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 20].

tejmerő de/pentru scos laptele din cratiță/oală; Milchschöpfgefäß. **Szk:** *~ kalán. 1828:* egy téj merő czüst Kalán[a] [BetLt 3. – [a]Fels-ból kiemelve].

tejnemű tejtermék; produse lactate; Milchprodukte. *1784:* a Juhok ... most jo fele fajtájú s feles számbol állok, sajnállottam el senyvedni engedni, gondolván hogy a gyapjakkal meg fizetik, amint eddigis mind gyapjakkal mind báranyokkal, mind pedig téj némű gyujtemények kel szép pénzt hajtattanak be [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

tejpirító '?' **Szk:** *~ vaslapátocska. 1788:* Egy téj pirito vas lapátotska, égy gomba forma réz, és két hitvány Sarlo [Mv; TSb 4].

tejsor tej árusítására kijelölt utca/hely; parte a pieții unde se vînd lapte (și produse lactate); Ort/Stelle/Strasse für das Milchprodukteverkaufen. **Hn.** *1843:* láttam a piatzon a' Téj Sorban [Dés; EHA].

tejszínű fehéres, tejfehér; de culoarea laptelui; weiss, milchfärbig. *1558 k.:* Immaron ved az istennek akaratiabol azth az földeth, Melyeth elözör Meg kalchinaltal, Mely oly feier, Minth az ho es Inhibald meg ezth az elsö teyzino vizzel es az Masik aranyzinö vizel distillaluan, Meglen az feliwl megmondoth Materia teliessegel Mind az Masodik aranyzinö vizeth Inhibalia | ved az tey zinö vizeth ... es distillald megh hath utal, meglen az veres rez plehe ... Meg feieredik Mind kivöl es Mind belöl [Nsz; MKsz 1896. 286].

tejszűrő tej szűrésére használt; de strecurat lapte;

Milchseiher. *1679:* Tej szűrő szitajához valo pártazatos fa Tal nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22]. *1741:* Téj Szürö Szita 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10].

Szk: *~ ruha. 1584:* Anna Pal Brekneme vallia, Semmy teye ket wnemnek Ne(m) leön el vesze, es mikor panazolkodüa(n) Sirankozua(n), Arra tanitanak hogy az Thehenemnek vizeletit es Ganeyet (!) az Tey zewreo ruhaba tegie(m) Es eozwe veryem a' ruhaba es ell leone az Aky dolga volna, Mikoron pedig ezenkeppen chelekette(m) volna es vernem a' Tey zwreót El Jeowe az Zeles Miklosne ... ennyebeol gianakodhatom Rea [Kv; TJk IV/1. 250].

tejtartó tej tárolására használt; pentru păstrat lapte; für Milchlagerung. **Szk:** *~ ház. 1656:* Jnett az masodik majorhazrol nilik job kezre vas sarkon panton forgo ajto az pincze felet valo tej tarto hazra [UF II, 167] * *~ kamara. 1674:* Ebből az tej tarto kamarara nyilik más hasonlo ajto [A.porumbák F; UF II, 609] * *~ kökamarácska. 1636:* Ez asztal elcöttt szinte(n) ueghen uagyon egy Teytarto Ablakatlan keö Kamoraczkara nylo ayto [Siménfva U; JHb Inv.] * *~ polc. 1636:* furesz deszkabol czenalt teytarto polcz [Siménfva U; JHb Inv.] * *~ stelázsi. 1848:* Egy nagy Téj tarto stellasi 8 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *~ téka. 1816:* Egy otska téj tarto Téka [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

tejverő írósvaj készítésére használt; în care se bate laptele ca să se aleagă untul; bei Landbuttererzeugung gebraucht. **Szk:** *~ dézsa. 1741:* egj tej verö desa [Mezöbánd MT; LLt Fasc. 146]. *1756:* Téj verö Désa 1 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 37].

téka 1. faliszekrény; dulap în perete; Wandschrank. *1695:* Tiszteletes Vasarhellyi Peter Uram özvedgye Czegledi Judith Asszony ... adot hat magyar forintokat ... és egyeb, egy téka, és asztal körül valo padakatis ide engede [SzJk 292]. *1714:* Egj Theca, mellyb(en) következendö mobliak vann(a)k [AH 10–1]. *1780:* Az eö Nagysága ... jobb jobb fel kelhetö javai Ládákban, almárjomokban, Tékákban álván zár alatt, azoknak koltsai kinél állottanak ki tractalta, ki járt, és nyult azokhoz? [Msz; BK vk] | Besztertzén ... volt még abban a Házban egy szép nagy tükör, egy Téka le eresztö asztalával s könyvek rajta [Bethlen SzD; BK. St. Butzi (35) tt vall.]. *1786:* Egy Théka zárjával, le botsátto Asztalával nro 1. 2. Ezen Théka mellett egy kis Asztalotska 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1788:* Csizmadia mű szerhez valo portékák ... Hovály tarto vagy Téka 1 [Mv; MvRK 6]. *1790:* Retti (!) Ferencz mobiliai az M Nadai Cur(iaban) ... 1 Pappiros Nyirö ollo az Tekáb(an) [M.köblös SzD; RLt 49–50]. *1801:* A kőfalba lévö Téka két felé nyilo ajtaja vas sarkokkal kolcs nélkül [Koronka MT; Told. 23]. *1806:* a N. Papa Thécáját bé raktuk a mi házunkba [Dés; KMN 326]. *1812:* (A hálóházon) belöll a' Conservatorium Ebbe találtatik egy nagy fejér kétfelé nyilo ajtoival Téka vagyis almárium [Körtvélyfája MT; LLt]. *1842:* Theca, festett záros sok apro fiokokkal [Dés; Újf. 6 Újfalvi György hagy.]. *1851:* 1 fejér téka és egy felakasztott Luszter [Nagyfalu Sz; HG Vegyes III].

Szk: *fegyvertartó ~. 1802:* Szép fegyver tarto Thécácat fejér Firneis festekkel, sárga párkányokkal [Mv; TGsz 51] * *gyümölcstartó ~. 1816:* Egy asszu gyümölts tarto uj Téka 13. fiokkal, külömbb külömbféle asszu gyümöltsökkel [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *könyves ~. 1840:* Nagy Könyves Theka 1 [Nagykapus K; KszRLt]. *1842:* Két feketere festett nagy könyves Theca [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1849:* A' Gabanás feletti elsö szoba ... a' falba alkatott könyves Téka – de üvegetlen, benne lévö külömbözö könyvekkel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *könyvtartó ~. 1720:* vagjon egj könyvtarto téka három szakaszos az allyában ki vonó fiokja [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1802:* Egy záros könyv tarto Thécát a' vak ablakban a' kapu felöl [Mv; TGsz 52] * *levéltartó ~. 1852:* Egy level tarto Téka [Dés; DLt 923] * *ruhatartó ~. 1797:* Licitáltattak ... Egy ruha tartó Théca Hf 1 Dr. 90 Egy könyves Théca Hf 3 Dr. 64 [DobLev. IV/715. 1a] * *tejtartó ~. 1816:* Egy otska téj-tarto Téka [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *üvegajtajú cserefa ~. 1792:* Vagyon egy nagy kétfelé nyilo üveg ajtaju cserefa Theca, mellyben rész szerént a' Sukon tanáltatott portzellán edények és poharak, rész szerént pedig az itten volt hasonlo edények vadnak be zárva [Kv; SLt 17].

2. íróasztal fölé szerelt polcos szekrény; un fel de dulăpior montat deasupra unui birou; Schränkchen über den Schreibtisch. *1765:* Iro asztal melyre Teka vagyon Csinálva viaszszas vászonnal be vonva egy fiokjaval (!) melybe vagyon egy kis tsengetyü [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz]. *1807:* Az elenyeszett 1806dik Esztendöben December(ne)k 8dik Napján Sombori Farkas ur az Levelek ki adásáért Admoneáltat ... még pedig töllem érzékenyül vett ki tételekkel, hogy néhai kedves Férjem Tékáját petsét allá nem botsátottam, és az ott találtatott Levelek ki adását tsak el mellöztem [F.esküllö K; Somb. II].

Szk: *irományos ~. 1866:* Egy irományok számára oszt. alol két fiokos lackirozott irományos théka [RLt].

3. könyvtár; bibliotecă; Bibliothek. *1758:* A gyermeket is úgy kivánom informálni, hogy medicinát tanuljon ... ... Aczél Gábor uram medicinae doctor lévén, thecájával együtt ... maradjon reá a doctrinája is [RettE 70]. *1823–1830:* Ezen id. báró Bánffi Farkas úrhoz állván tehát udvari szabónak az apám, mikor a Mlgos Királyi Tábla Vásárhelyre ment, akkor az apám is a praeses úrral odament, és szállottanak a székházhoz a kollégiom tékájával szembe [FogE 62].

4. könyvtárszoba; bibliotecă; Bibliothek (als Raum). *1705:* Ma ismét a szászok az academia részéröl csinálának solemnitast az auditoriumban, avagy inkább tékának mondjam [WIN I, 480]. *1823–1830:* Délután azután minket is a tékába behívtak, és a görög s deák literatúrából valami három vagy négy óra alatt censeáltak | fogadtak ki nekem két nappali és egy háló szobát, melyek közül egyikböl azután tékát csináltunk | tsak egy nagyotska fejér vasas ládámat némely Irásaimmal tettem be a' kolégyom Thecája Conservatoriumába | mikor az akadémiákra mentem, egy másfél singes, vaspántos, jó záros fejér ládámot kevés könyvvel s levelekkel a kollégyom tékájában hagyván, ezt is magammal kivittem [FogE 96, 185, 224, 279].

5. tartó; tok; ... Behälter. *1714:* Zöld Barsonbul aranj Skofium figurakkal ki varrott Kardnak s Pornak való két Thecak [AH 5].

tékácska 1. kisebb faliszekrény; dulăpior în perete; Wandschränkchen. *1747:* a Tisztarto uram mostani lako Házában ... találtunk ... Kék festékü párkányos és rostélyos Tekátskát [Spring AF; JHb XXV/88. 3] | Egy tékácska Szegeletbe valo Záros [Kv; Pk 6]. *1754:* Festet lábu kisded közönséges Asztal, festet Pappiros tarto Tekatskájával együtt

[Nsz; Told. 19]. *1819:* egy szegelet cserefa kis asztalatska, rajta lévő kétfelé nyilo ajtaju kitsi tékátskával [Baca SzD; TSb 6].

2. kisebb könyvtartó; pupitru mic, suport înclinat pe care se sprijină o carte; kleines Pult für Bücher. *1679:* Kony olvasashoz valo festet Teckaczka az asztalon nro 1 [Uzdisztpeter K; TL. Bajomi János inv. 20].

tékájú polcczal ellátott; cu (un anumit număr de) polițe; mit einem best. Nummer von Regale. *1740:* vagjon edgy festettlen, két Thecáju és edgy rekeszű Fenjő deszkábol való Pohár szék, melljnek rekeszén vagyon vas Sarkocskákon forgó, vas reteszes, és párkánjozott ajtócska [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 6].

tékárius könyvtáros; bibliotecar; Bibliothekar(in). *1823–1830:* A thecariusi lakóház pedig akkor volt a téka és nagy auditórium alatt lévő középső kamra. De minthogy az elöbbeni thecarius, Antal János, ki most egy igen derék professzor, gróf Bethlen Sándor úr fiait tanította, s künn a városon laktak, azalatt egy Albert Márton nevű jurátus … a thecariusi házba lakott [FogE 106–7].

tékáriusi a könyvtáros által használt; de bibliotecar; von Bibliothekar/in gebraucht. *1823–1830:* A thecariusi lakóház pedig akkor volt a téka és nagy auditórium alatt lévő középső kamra. De minthogy az elöbbeni thecarius, Antal János … gróf Bethlen Sándor úr fiait tanította, s künn a városon laktak, azalatt egy Albert Márton nevű jurátus … a thecariusi házba lakott [FogE 106–7].

tékás polcczal ellátott; cu polițe; mit Regale versehen. *1765:* Egj kis tékás asztal az hol poharokat fincsiákot tartanak fekete vászonnal vont 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

teke 1. kuglijáték; joc de popice; Kegelspiel. *1638:* estue fele Teket Jaczanek az udvaron Daroczi Andras el hagja az Jaczast, s mene hatra az en czúrcőmbe(n), mert ot voltanak az lovai [Mv; MvLt 291. 139b].

2. tekebáb; popic; Kegel. *1845:* Két viseltes kugli golyó és hat rosz tekék [Doboka; Mk].

3. kugligolyó; bilă de popice; Kegelkugel. *1849:* A Kukli Fák – tekéjével edgyűtt [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

tekegyelmed kegyelmed; domnia-ta; Euer Gnaden. *1559:* Kosonetonnek (!) wthana Solgalatonkat Iriok the kegelmednek [BesztLt 58 Nicolaus es Franciscus Boszasy Szechy Lenarthoz Beszt-re]. *1567:* Kereteth vala te kegielmed Mynket azon hogy cheryny istvan Vramtol ispan Vramtol az Mynemw Valaz lezen twttara Adnok te k. [Besenyő BN; BesztLt 16 Nic. Thomony a beszt-i bíróhoz és az esküdtekhez]. *1570:* azt mondok, my az Jozagba nem hagywnk, mert Jm yol lattya te kegyelmed hogy Tyltattanak es zablatth wonyanyak (!) [Szászerked K; JHbK XIII. 23]. *1572:* amj kewes buza ott leött hoznaiak ala kentelkere. hogy ez Jde walo zegini nepnekis lenne könnyebsigiwel, kit ha the kemed Megh Miwel vrunk w Naga is Jo Newen vizy (!) ktwl … Jsten tarchya Megh the kdet ez wy eztendőbe[a] Nagy Jo zerenches egissiggel [Szúv; BesztLt 3608 Thorma Janos wywarj wduarbiro a beszt-i főbíróhoz. – [a]A levél jan. 22-én kelt].

tekei a Teke (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Teke/Teaca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form des ON Teke: **1.** Tekében lakó; din/care locuiește la Teke; in Teke wohnend, aus Teke. *1768:* Pénznek Percept(ioja) … Tekéből Sz. György, Sz. János, és Sz. Márton adoját, s egyéb aproság ingredentiát a Tekei Biro recognitioja mellett Hf 118 Dr 38 [DobLev. II/391. 19a]. *1832:* Továbbá Fel teszi Teke az Instantiában, hogy János Király és Erdélyi Fejedelemis 1531ben adott Privilégiumába, azt a' Just adta hogy akármi dologértis a' Tekei Civis ott helyt ítéltessék meg [Borb. II].

2. tekei gazda tulajdona; (care este în proprietatea unui gospodar) din Teke; Eigentum eines Besitzers aus Teke. *1574:* Ryr Adam Dypsebe lakozo wayda wrunk w nagsagha Jobbagya … ezt walla hog en tekebe lakta(m) gyermekkoromba es azt byzonnyal tudom hog az was kwt folyamyan mykor altal Jwt az lw lde erked fele tahat az erkedyek be haytottak az tekey lowakat, Az Bor kwton fellywl ky Ryth wagyon onnatys twdom byzonnyal hogi az tekey Lowakat be haytottak az erkedyek es az tekeyek onnat waltottuk meg [Szászerked K; LLt Fasc. 29].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Teke lakosa; locuitor din Teke; Einwohner von Teke. *1574:* Weres Gherghel orozfay horwat kozma Jobbagya … ezt walla hog en mynd az ket darab erdöt az kyt bekes Ideybe el hataroztanak … en soha nem twdom hogy tekehez byrtak wolna hane(m) Erkedhez twdo(m) hog wagtak es byrtak mert en sokat Jartam oda az erdöre chwwyztemys oth de tekeyektwl soha nem fyltem hanem erkedyektwl | Beke Gherghel orozfay Jmreh Deak Jobbagia … ezt walla hog az mel erdöt mostan az tekeyek el Jartattak … erkedhez Jltek es byrtak en soha nem twdom hog azt tekehez byrtak wolna | eztys wallya olto tamas hog mykor az mostany Jghys elöt meg Jghet wala teke akkor az tekeyek kyrelem zerynt kyrtek az erkedyektwl abba(n) az erdőben az mellyet mosta(n) mester wra(m)wal el Jartattanak es wg wyttek az tekeyek benne [Szászerked K; LLt Fasc. 29].

tekekő tekézéshez használt kőgolyó; bilă de popice din piatră; Kegelkugel aus Stein. *1725:* adtam az teke Köért, Kő faragó Jánosnak fl: hung: 2 … egy pár tekéért hat golyobissal fl: hung: 2 d: 53 [Kv; Ks 15. LIII].

tekel szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *glaz* fedeles pohár; pahar cu capac; Deckelglas. *1736:* akkor egyest kezdettek innya. De nem vala akkor hire az tekel glaz … hanem vagy almási veres csuporbol, vagy járai hólyagos csuporbol, vagy segesvári fel ejteles, vagy kisebb szep uj viaszas kupábol [MetTr 325–6].

tekenő 1. fából készült háztartási eszköz; covată, copaie, albie; Holztrog. *1568:* Henricius Aurifaber Jnquilinús R(elict)e Marci Kadar, iur(atus) fassus est Ezt hallottam hogy haborognak vala az Kadar Markosne leanya az Nemetneuel, es az Nemetne Egy Tekenőt wg wte az feiebe hogy ketten (!) hasada [Kv; TJk III/1. 214]. *1571:* Vegeztek eztis co k. hogy Ez leowendeo Zokadalomba fazektwl, harstwl tekeneotwl ky walva semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b]. *1592:* Inventaltatott az portörö Malomnak Zerzama … Tekenyö lo öreg 4 … az Tekenek inkab mind el hasattak Tehak 2 fog epp lenni [Kv; Szám. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Tekenött mez rako czyebret

wótte(m) f – d 16 [Kv; Szám. 6/V. 46]. *1648:* Az masik szobaban het cseber, egj deberke, egj sotörö fa mosar töröstöl, harom saytar, ket tekenö, egik kisseb, masik nagjob [Porumbák F; UF I, 898]. *1656:* Jbidem vagyon coregh dagaszto tekenö nro. 6. Az egyik tekenö, szkabas [Fog.; UF II, 186]. *1660:* Egy Ser feözeö üst. Tekenyeo nro 7 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1681:* Tudode lattade, nyilvan és hallottade kicsoda volt az a' ki az Borbelly Janos Uram hazatul a' Tekenőtt él vitte, el lopta volna [Dés; DLt 445 vk]. *1735:* Apróság nyári dolgosok(na)k való Tekenö 11 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1742:* talám három szität s két Tekenöt vöttek ă sütö házhoz egyebet penig semmitsem [Kv; AggmLt C. 12]. *1748:* Tekenyök Nro 4 harma dagaszto egy pedig szapanyazo [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. *1838:* egy jo vas rosta hozzá valoival, egy más avaték kolbász rosta tekenyöjével [Marosbogáta SzD; BetLt 2]. *1851:* egy más avaték kolbász rosta tekenyő nélkül [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

Szk: ~ *csinálni.* *1595:* Az zegenj legennek halala vtan minth egy hettel megyunk vala tekeneö chenalnj teöb vrajm-(m)al [UszT 10/58]. *1610:* my bochatottünk Orozhegj emberekct aszokba az neuezetes heljekbe … tekencö chinalnj [UszT 31] * *búzamosó* ~. *1729:* Egj örög Buza mosó tekenö [Marossztgyörgy MT; Ks XXIIb. 23] * *cipódagasztó* ~. *1778:* Köz Czipó dagasztó nagy Tekenyű [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] * *cipósütő* ~. *1842:* Egy czipo sűtő szkábás nagy tekenö [Majos MT; Told. 35] * *fejérnek való* ~. *1750:* A Sütőben Tekenö Nr 3 Fejér(ne)k valo kis tekenö Nr 2 [Gyeke K; Ks 83] * *földhordó* ~. *1656:* Feöldhordo tekencö nro. 5 [Fog.; UF II, 105] * *kicsiny/kis* ~. *1736:* Ezen Pitvarbol lépik az ember … a' Sütö Házban … Ide tartoznak … kovász tarto kis Tekenö nr. 1 [Pinard[a]; EMLt Conscr. XIII/1. 95. – [a]Várhegy (MT)]. *1741:* Egy igen kitsin tekénö … 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprémi Orsollya lelt.]. *1756:* A Kováts Méhelyben … Kis Tekenyű 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1851:* két spurkát cseber egy kis teknyö – és kártyus – egy sajtár – galáta – egy vas abrontsos tölgyfa és vas fülü 16 kupás veka [Marosbogáta SzD; BetLt 2] * *kolbászvagdaló/kolbászvágó* ~. *1744:* Kolbasz vagdalo Tékényő 1 [Ádámos KK; JHbK XVIII/11]. *1756:* Az Konyhán Kolbászvágó kis Tekenyű 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 25] * *kovásztartó* ~ → *kicsiny/kis* ~ * *közép* ~. *1651:* Harom keöszep tekencök f – d 30 [Kv; RDL I. 28] * *lisztelő* ~. *1747:* A Malom Le irása … Jo Felsö kövek 2 Garatt 2 Lisztelö Tekenjö 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1786:* aestimaltattak … mind azt Valami azon Malomnál <talál>tatott … Három Lisztelö Tekenö 4. Kasokkal kastartoval s minden eszközeivel együtt Hf 1 Dr 44 [Apahida K; RLt O. 2 8 román tanú vall.]. *1817:* (Az új malom) Lisztelö Tekenyői ujjak [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8–9]. *1824:* Az egész Kö pad, Kérgestöl, garadastol, Lisztelö Tekenöivel edgyüt meg avult rosz állopatba [Kisjenö SzD; TGsz 51] * *olajütő* ~. *1785:* Az olajütö Tekenön két Vas kapots [Szu; Ks 73. 55] * *öreg* ~. *1590:* Vgian az Swteö hazhoz esmet veöttem egi eöregh tekencöth fl. – d. 38 [Kv; Szám. 4/XIX. 17–8]. *1615:* adott ennekem … Egi coregh tekenott kenier sutni [HSzj *teknő* al.]. *1677:* Eörög Tekenök nro 11 [A.komána F; Utl]. *1687:* Eöreögh Tekencö nro 1 [Csapó KK; Berz. 20/11] * *porhoz való* ~. *1620:* Az Also Varban … Egy Vas Karika Zakalloshoz valo kesz teöltes. No. 60. Porhoz valo Tekencö eöregh. No. 5. Por szaraszto No. 2. Apro Tekencö No. 32 [Kövár Szt; Borb. II]. *1637:* Porhoz ualo tekenio Jelen n 5 [Ebesfva; Utl] * *puskaportörő* ~. *1667:* Vagyon ez Czejt ház hiján … Puska por törö tekenök roszszak … nro. 4 … Saletromhoz valo tekenö … nro. 1 [Fog.; UF II, 340–1] * *salétromhoz való* ~ → *puskaportörő* ~ * *sörfőzéshez való* ~. *1600:* Ezen kewol minde(n) hazunkba walo eppwleteönket, talakat, talnerokat, palaczkokat, kupakat, poharokat el wettek nagy eöreögh ser feözeshez walo tekencöket, legelcket [UszT 15/23] * *szappanozó* ~. *1632:* Egj szappanazo tekencöben giertia … N. 278 [Fog.; UF I, 146 sáfárház]. *1637:* Sáfár ház … benne … Szapanyozo tekenycö nr. 4 [Fog.; UF I, 402]. *1741:* vitt el egj Szapanyazo tekenyöt [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. *1778:* Talaltam … Szapanozo Tekenőt egyet [Agárd MT; Told. 8] * *szarvas/szarvasos* ~. *1588:* Esmeg veottem az Suteo haz Zuksegére 2 Sarvas Tekencott … d. 80 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. *1662:* adtunk … Egy labas serpeniöt pro f. 5 d … Egy io szarvas Tekencö pro f … d. 60 [Kv; RDL I. 147]. *1729:* Harom közep rend szarvas Tekenő, ketteje vj a' harmadik szkabas [U; Pf]. *1763:* Szarvasos nagy Tekenő [HSzj *szarvas-teknő* al.]. *1792:* Nagy Szarvas Tekenő [EMLt Conscr.] * *szarvatlan* ~. *1679:* Közép szerő, szarvatlan, uj Tekenö nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63] * *vagdaló/vágó* ~. *1718:* Vagdalo Tekenyő Nro 2 [JHb LI. 17]. *1744:* Vago Tekenyo Nrö 2 [Ádámos KK; JHbK XXXII/11].

2. mn-i haszn-ban; cu valoare de adjectiv; in attributivem Gebrauch: egy tekenőnyi; de o covată; ein Trog (als Messeinheit). *1587:* kwltunk egi tag hwst –/81 Jttc(m) egj Tekeneo Czipot –/48 [Kv; Szám. 3/XXX. 8 Seres István sp kezével]. *1597:* Mezaros Miklos hiúata B Vat egez Tanachiual egietemben, Menickzeienek lakodalmara hagiak eo kegmek hogy kwldgiek Aiandekot kwltem ezzerent Egy Tag húst … d 93 Egy Tekene Czipot … d 35 [Kv; Szám. 7/XII. 14 Filstich Lörinc sp kezével]. *1806:* haza mentűnk, egy tekenö kolbászt Májost tüdöst talaltünk nagy öröműnkre [Dés; KMN 306]. *1827:* (Ágoston István) annya nagy megijedett állapottal béhoza a pincéjéből egy tekenyő búzát [Jenőfva Cs; RSzF 266].

3. teknőformájú hely, Tekenő nevü hely; teren în formă de covată; trogförmiger Ort. **Hn.** *1689/1782:* Tekenö Szölö [Szentgerice MT; EHA]. *1711:* Az Tekenö nevü helyen (sz) [M.bénye MT; EHA]. *1748:* az belsö fordulob(an) az Nagj Tekenyő örlöben (sz) [Mezőmadaras MT; EHA]. *1794:* a Tekenő hát [Tűr AF; EHA].

4. teknősbéka páncélja; carapace (de broasică-ţestoasă); Rükkenschild der Schildkröte. *1671:* Vidi in hac eadem domo oly nagy Tekenos béká(na)k az tekenőjét, melyb(en) egy singnyi gyermeket el rengethetnének [PatN 51b].

Vö. a *dagasztó-, foldvonó-, gyúró-, kenyérsütő-, mésztartó-* és *mosogatótekenő* címszavakkal.

tekenőcsináló 1. teknőkészítő; care lucrează albii din lemn; jd, der Tröge erzeugt. *1606:* mégh valami tekencó chinalo myücs emberekis ualanak ott, azoknakis myucket megh tizedlyk [UszT 20/72 Paulus Maior de Paraid (46) lib. vall.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: teknőkészítő mester; meşter care lucrează albii din/de lemn; Handwerker, der Tröge erzeugt. *1639:* Kis Beriuoion vagion persona No. 40 Ezek közeot … Tekeneo csinalo … No. 1 [UF I, 672].

tekenőcske kis tekenő; copăiţă, covăţică; Trögchen. *1637:* Egy desaban s egy tekeneöcsykeben azzu megy metr.

nr. 2 1/2 [Fog.; UF I, 402]. *1680:* Seres hordok alá valo Tekenöcskek nö 5 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 3]. *1681:* Az szölö földelni valo hasznos jó új földet igi csinállyák: oldalab(an), allyaban ... mind gyepestöl nagi hosszu kazal földeket hannak öszve jo magasan ... mikor már ez jol megh ért, az ki nyitott szölo (!) tökere egi egi jo kosarral, vagi teknöczkével töltenek, es az utan ugi kapállyák be [Vh; VhU 586]. *1700:* fel kez kad nro 2. Tekenyöczke 1 [Csicsó Cs; BálLt 71]. *1765:* Uraság számára Valami 4 Közönseges Tekenyöcskét csináltatván adtam Metr. 1 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52].

Szk: *földhordó ~. 1638:* (A ház) padlassan vagjon ... Feöld hordo tekenöczke no. 72 [A.porumbák F; UF I, 656] * *húsvagdalásra való ~. 1756:* Kolbászba hus vagdalásra való tekenöcske [Déva; Ks 92. I. 32] * *kis/kisded ~. 1769:* Egy kis Tekenöcske [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1813:* Egy kis Tekenötske | Kisded Tekenyöcske [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] * *kovásztartó ~. 1733:* egy kovász tarto Tekenötske [M.bikal K; MLev.] * *sajtgyúró ~. 1792:* Sajt Gyura Teknötske [EMLt Conscr.] * *szappanozó ~. 1699:* Szappanozó tekenöcskék Nro 4 [O.csesztve AF; LLt C] * *szarvas ~. 1647:* Egj kis szarvas tekenöczke, szemett hordani valo [Marosilye H; VLt 55/ 5415].

tekenőforma teknő alakú; în formă de covată; trogförmig. *1756:* Borotválkozó Tekenyü formára csinált tál [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 26]. *1811:* A' mint a' nagy szölö Hegy ... fekszik ... A' Gyepüjin kivül ... Egy völgy találtatik tekenö formára [ÁrÉ 44–5].

tekenős 1. teknőcsináló mester; meşter care lucrează albii din/de lemn; Trogerzeuger. *1741:* A Piaczon áruló Tekenösök(ne)k és Pálinka árulók(na)k Helyek, mint hogj sok Confusiot hallatnak, determináltatott, hogj felosztassan(a)k, ujolag, az mellyektöl, az eddig practizált Taxát a' Nms Város be várja [Dés; Jk 551].

2. teknőformájú (hely); (teren) în formă de covată; trogförmig(er Ort). **Hn.** *1616:* a Ber tecze völgiben kis Tekenös nevü helyben [Szék SzD]. *1626:* Tekeneos vapa neueo föld [Nyárádbálintfva MT]. *1632:* a Tekenössben [Udvarfva MT; Barabás,SzO 367]. *1652:* Az Tekenös Arka mellet [M.derzse SzD; DHn 38]. *1670:* a' kis Tekenösben (sz) [Bethlensztmiklós KK]. *1700:* A' Tekenös felett egy Szántó föld [Girolt SzD]. *1703:* Az Tekenös Mál alat ä Rakottja oldal(on) (sz) [Ádámos KK]. *1713:* a Tekenös mezön (sz) [Bádok K; BHn 24]. *1714:* az Tekenösb(en) egy kis irtovány [Koronka MT]. *1733:* hátulso tekenyös (sz) [Kérö SzD]. *1748:* Vagyon a Tekenyös alat egy Szánto föld [Sásvári MT]. *1754:* A Tekenös Rétinn (k) [Erdöcsinád MT]. *1763:* Nagj Tekenös Ele [Székelykál MT]. *1764:* az Nagy Tekenyös völgyében [Jegenye K; KHn 207]. *1767:* az Tekenyösben [Dányán KK]. *1782:* A Tekenjos Völgybéli szánto Föld [Nyárádselye MT]. *1792:* A Tekenös [Szováta]. *1795:* A Kis Tekenyösben (sz) [Marossztkirály MT]. *1807:* A Tekenyösbe a Rét mellet (sz) [Felör Sz]. *1826:* A' Tekenyösbe a' Szöllö utra járó (sz) [Beresztelke MT]. *1839:* A Tekenösben lévö Föld [Kide K; BHn 101]. *1844:* A' Tekenös Oldalának a' Gyéresi határ felé valo végében (sz) [M.szovát K]. *1848:* Tekenös oldalon (sz) [Székelyvécke U]. *1860:* a' Tekenyös teteje [Csöb U].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

tekenősbéka 1. broască-ţestoasă; Schildkröte. *1671:* Bárolini. A. 1671. Mens(is) Maj ... el jártuk ... az Elector Armatariumjat ... Vidi in hac eadem domo oly nagy Tekenos béká(na)k az tekenöjét, melyb(en) égy singnyi gyermeket el rengethetnének [PatN 51b]. *1721:* Az Szent Pali Rectorrolis tudosicson édes Öcsem Uram kigyed ha valamit erthet; mint vagjon s mint böjtölhet, elhiszem gjakran ebedlik tekenös békával [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. *1736:* Ha akkor[a] tekenyös-békát ettél volna, más egy pohár bort nem ivutt volna veled [MetTr 391. – [a]A fejedelemkor végén].

2. gúnynévként; folosit ca poreclă; als Spottname gebraucht. *1798:* uton utfélen is mindenkor Tekenös Békának, Részeges vén Disznónak, Borso szalmával égetni való Boszorkánynak nevezi, tsufolja[a] [Dés; DLt. – [a]Az egyik aszszony a másikat].

3. teknősbéka-díszítmény; ornament din baga; Ornament aus Schildpatt. *1714:* Egy par Iró Tablatskakn(a)k való futroly Tekenjös békaval ki rakott fl. Hung. 20 | Körökes Török Tüker, Tekenjös békával széllién meg boritott fl. Hung. 3 [AH 12, 32].

tekenősbéka-csont teknősbéka csontjából készített; (care este) făcut din baga; aus Schildpatt erzeugt. *1805:* Egy Tekenös-béka-csont kis pálcza | Pistolyok ... Egy pár Olaszcsövücsöjü, tekenös-béka csont ágyu, laposss kápáju, aranyos készületü 3 [Mv; TGsz 52].

tekenősbéka-forma avînd forma unei broaşte-ţestoase; schildkrötenförmig. *1714:* Olajn(a)k vagj eczetn(e)k alkalmaztatott, s tekenyös beka formara tsinált üveg [AH 11].

tekenősbéka-formájú de forma unei broaşte-ţestoase; schildkrötenförmig. *1817:* Három Dultsátzának való Tekenös-béka formáju czüst Tálatska [DLt 105 nyomt. kl].

tekenősbékahaj teknősbéka páncélja; carapace (de broască-ţestoasă); Rükkenschild der Schildkröte. *XIX. sz. eleje:* A Méltoságos Grof, és Camerarius Bethlen Lajos Ur ö Nagysága Viasz Képe ... jobb kezében tartván égy czüstös Buzdogányt, tengeri Tekenös Béka Hajbol készült Nyéllel [BK Inv.].

tekenősbeli teknő alakú/formájú helybeli; din porţiunea de hotar numit Tekenös; aus dem Ort namens Tekenös. **Hn.** *1715:* a Tekenösbeli fodb(en) [Koronka MT; Told. 26]. *1799:* Tekenyösbéli orotvány a Szeredai[a] határnak [Jobbágyfva MT; EHA. – [a]Nyárádszereda (MT)].

tekenővakaró 1. teknőtisztításra használt; cu care se rade aluatul lipit de covată; Trogputzer. *1692:* Vagyon ezen Sütö házban ... Tekenö vakaró kés no. 2 [Mezöbodon MT; BK 2].

2. în-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; în substantivartigem Gebrauch: tekenö tisztítására használt szerszám; răzuitoare; Trogputzer, Raspel. *1729:* a sütö házba(n) ... Tekenö vakaro: nrö 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1730:* Egy Tekenö vakaro [Körispatak U; Pf].

teker 1. vmire/vmi köré csavar vmit; a înfăşura/răsuci ceva în jurul ...; herumdrehen. *1570:* Vrsula Hegedws Janosne, hithy zerent vallya, hogy Eecher Menth volt Zabo Janosne hazahoz oda hyuatta volt hozzaia es az kertben vit-

te Es vgy adot egy chalanbol keotet bokretat neky aranyal Tekerte volt, hogy az Trombitas Demeternek adna [Kv; TJk III/2. 27]. *1573:* Margit Zep Marton zolgaloia, Azt vallia hogi az vra zeoles kertebe volt hallot zywalkodast ky fwtot es vgy latta hogi zekel Antal teremynenek hayat az kezere tekerte volt es az zekerce Nyelel very volt [Kv; TJk III/3. 291]. *1584:* Vrsolia Borbely egied zolgaloia vallia ... Egykor mikor cheób Georgy fonalat tekernę be Jeowe Zabo Georgy [Kv; TJk IV/1. 211]. *1629:* Egj darab Olasz keotco Ket ezvst colteotetco teö ... Pappirosra tekerve fejer olasz keotco [Gyszm; LLt Fasc. 155] | en bübajossagat nem tudom de hallottam ... Az Zolgalomnak mit czinalt, maga megh tugya mondanj ... hogy haza mentünk az haz keozepet talaltuk el terülve, mikor onnat fel keolt volna es meg eszmelkedet volna, azt mondotta hogy Sara Aszonj jeot rea egy ostor volt az nyaka keorül tekerue, le foghta ... ereosen megh verte [Kv; TJk VII/3. 118]. *1698:* fenyes csendely egj fára tekerve [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP]. *XVIII. sz. eleje:* az első lábán való köromhazbeli ficzamodast igy orvosold: egy Istrangot akkorra gömböljegre kell tekerni, hogy meg tellye ă siklajat ă nyüg ér és ă talpa között [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1753:* a ház hiján a kürtö feli helyheztetvén a fonaltekerö fát, aztott ottan viszáson tekerte [HSzj *fonál-tekerö* al.]. *1840:* Kásova[a] ... Gyalogossai szöllö kötö veszöt szedtek 's fonalat tekertek [Born. G. XXIVb. – [a]MT].

2. kicsavar; a smulge/smuci (ceva din ...); ausrupfen. *1592:* Zakarich Miklos, Kechkemeti Georgy, Zabo Balas ... valliak ... latuk hogi Immar az seb meg esset vala Nyreo Istvanon, hogi Jstvan, es Chizar Mihali le ontottak vala feoldre az katonat, es az zabliat tekerik vala kezebeol [Kv; TJk V/1. 260]. *1630:* Mondotta(m) aztis neki hogj ki tekerte az giermek(ne)k az niakat, de arra azt monda hogj hiszem ha ki tekerte(m) tekerick ki az en niakamatis, de en nem tekertem ugjmond hanem halua lett [Mv; MvLt 290. 191b].

3. kicsikar; a stoarce (prin constrîngere/violenie); auspressen durch List. *1742:* ă Gazdákat vasra vervén 60 forintokat tekert rajtok [Méra K; AggmLt C. 12]. *1744:* Eltetö Uram ... a' nyomásba hagyván valami kevés Szénáját, ha belé ment Marha, egj egj Sustákot vont és a' Szenajatis velünk bé hordatta, e felett két Szekér szénátis tekert rajtunk [Szentegyed SzD; WassLt].

4. elferdít; a denatura; verfälschen. *1675:* Az Brassóban való pénz vitelét is, ki nem irhatom, az mire tekerték [TML VII, 5 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1678:* Úgy hallom, az én ittvaló mulatásomat is igen tekerik ő kglmek udvarnál [TML VIII, 49 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

5. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *igen/felette nagyra ~ vmit* nagy jelentőséget tulajdonít vminek, eltúloz; a da importanţă prea mare unui lucru; einer Sache zu große Bedeutung geben. *1678:* úgy hallom, hogy Fogarasba igen nagyra tekerik azon uraim az én itt való lakásomat [TML VIII, 47 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Elég az, hogy ezt az ő dolgokat felette nagyra tekerték, és kivált Rabutin pro sua ordinaria et naturali furibunda kakozelia rebelliónak nevezte [BÖn. 931].

tekerakó tekebábok elhelyezésére szolgáló; care servește la așezarea popicelor; für die Einordnung der Kegelkugel. **Szk:** *~ faráma. 1813:* a' Gyümöltsös Kertben egy viseltes Kukli (!), melynek a' fenekiben s két felöl az oldalán 15. szál fenyö Deszka a' végiben egy Teke rakó fa ráma, és ott két szál fenyö Deszkábol czövekekre készült ülés [Koronka MT; Told. 18].

tekercs fej (kender); mănunchi (de cînepă); Hanfbüschel. *1849:* egy tekerts kender [Dés; DLt].

tekercsfürt összetekert hajtincs; șuviță de păr răsucită, cîrlionț; (Haar)Locke. *1845:* Szamosfalvi Gábor Nyikuláj ... fekete haju, mellyet nyirva 's két füle mellett lebocsátott tekertsfürtökbe fejin görbe tótos fésüvel visel [DLt 515 nyomt. kl].

tekercskendő kosárhordásra használt, fejen hordott fonadék; ștergar încolăcit/în fașurat (în formă de colac); geflochtes Kopftuch für Korbtragen. *1787:* Két tekercs kendö [Mv; MvLev. Vadadi hagy. lelt.]. *1798/1821:* 1 Rongyos Tangyér töllö s hasonlo égy Tekerts Kendö [Kv; Pk 5].

tekercsnyi kötegnyi; de un anumit număr de legătură ...; ein Bündel/Gebund/Stoß. *1815:* látom hogy Péter Mihallyné ottan kötve vagyon égy kerékhez Lántzal, két három jo tekertsnyi széna is volt mellette [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 1b Moldován Szija Pavel Todorné (24) zs vall.].

tekeredik 1. csavarodik; a se răsuci; sich umdrehen. *1749:* pusztúló félben lévén az Kert üj Kertött álittátván óda az Hidnál kezdvén Sinorra Kezdém veretni az Kértött egjenességnek ókáért, én az Sinórt ugj hórdóztam hogy az menyit bé vöttem az hól tekerödött éppen anyit eö Excellentiájéból ki hattam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

2. fordul, kanyarodik; a coti/șerpui; schlängeln. *1727:* ezenn Tomboldos nevü bértzen tul, az mint horgasonn tekeredik az Bértz azt most Czibrésnek hijjak az Balavásariak[a] [Szövérd MT; Ks 12/III. Steph. Kádár (70) jb vall. – [a]KK].

3. kitér; a se da în lături; ausweichen. *1742:* addig járt körüllettem s kért ... hogy tsak cselekedgyem valamit, nem volt hová tekerednem égy keresztet huzék ă ratiojába pennával mivel én egyéb irástudo nem vagyok [Kv; AggmLt C. 12].

tekeredő kanyar; curbă, cotitură, întorsătură; Kurve. **Hn.** *1724:* ă Zágori[a] Malmon ă tekerödönél [Fületelke KK; Ks 12/III. – [a]KK]. *1740:* A Kis bereknél a tekeredöben (sz) [Sztána K; EHA]. *1754:* ezen Nyárád el rekesztésen feljül az tekeredöben [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXIII/10].

tekeredőleg kanyarogva; șerpuit, cotit; schlängelnd. *1747:* ép Szölö ... a Vapan tekeredöleg az élig [Kál MT; Berz. 2. 40. 83].

tekereg 1. csavarog, kószál; a hoinări, a bate drumurile; streunen, bummeln. *1657:* láttam magam is Bécsben[a]: ott tekergett, büszkélt egy szép fraucimer után [KemÖn. 46. – [a]A kegyvesztett Nigront]. *1662:* az az Rácz István, az ki az két vártul elpártult, puskásokkal és valami katonákkal itten tekergett ... ide kilyebb akar szállani [TML I, 371 Teleki Mihály Colbhoz]. *1668:* egy Levéli Buda János nével, mostan magát hivattato örökös jobbágyom, kinek igaz neve édes Attyárol volna Tornya János, egy nehány esztendök alatt el távozvá(n) földemről, és imitt amott tekeregvén végtére Nemzetes Kendi János vram(na)k földére vetödvén Telekb(en) ... onnét jött volt haza földemre Levélre[a] [Radnót KK; Ks 12/IX Kemény Simon panasza. – [a]Lövér (MT)]. *1683:* Stephán luon szegödött pakulárja volt Diosi János

Ur(amna)k szám ádatlan szökött, egy ideigh oda tekerget [M.köblös SzD; RLt Nagy Ferenc (60) jb vall.]. *1690:* it az falub(an) tekeregh … rongyos allapottal vagyon, lababelys ninczen [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1725:* Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegjiteni, ott tekeregvén sok üdökig a' sátor kőzött [Kv; TJk XV/4. 168]. *1740:* Medre Angyel … Testvér öttse Grozáv nevü, itt a' falub(an) Borzáson tekereg mint egy eszelös, mert egy Aszszony emberrel szökött volt el [Borzás H; Ks 89. 92]. *1786:* Laboncz Mihok(na)k most is él az Attja … ugy hallottam hogy Kolosvaratt tekergene [Csekelaka AF; KP. Joh. Laczko (60) lib. vall.]. *1796:* Egy keringö Czigány Legeny tekerget itten [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1819:* Hogy ha pedig Gazda tellyességgel nem találtatnék akor a vándorlo legény három napnál tovább a városon ne mulasson ne tekeregjen, hanem … a vándorlást tovább követni tartozék [Kv; MészCLev.]. *1844:* már szégyellemis itt henyélni, s ilyen dolog időn a' házon kivül tekeregni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1894:* a tavasz fakadozik; a kappanaim meghíztak, a tyúkok tojnak, s a kutyám tekereg szukákat hajszolva [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kanyarog; şerpui; schlängeln. *1724:* Tudgjać … ă Tanu, hogj az Kis Kükülleönek réghi járása és folyása, melly az Kükülleönek két felén lévö Faluk határit edgjmástol el hasittotta, hol volt? hol Szakadott más felé ă Kükülleö, és igj a Kükülleö réghi folyása, mellyet Holt Kükülleönek hittak, hol kezdetik, hol nyul le felé tekeregve … ? [Kük.; Ks 12/III vk]. *1776:* (A határ) ezen a Szélen nem mégyen egyenesen az árkán le, mivel két felé tekereg az árok [Szalonna SzD; JHbK XLII/9].

3. forgolódik; a se învîrti; sich herumdrehen. *1639:* hallottam Kotnari Daniltol … hogy az aszoni kj jot eyel s az gerezna alat be vitte evtet, s le fekut az vra melle kúuol az farat ki vetette az legeni ugy tótte megh nekj, az ura monta hogy mit ezinal s meg az aszoni megh ütötte az urat s azt monta uranak hogy bizoni ha nekedis fajna a giomrod teis tekergenel [Mv; MvLt 291. 198b]. *1663:* Úgy látom, ha az Generál meg nem fenyíti, mennyi magyar, mind nemes ember és közrend még eddig itt az ö felsége hüsége mellett tekergettek, bizony innét mind elüzi [TML II, 430 Ebeni István Teleki Mihályhoz] | És bizony nehéz volt ugyan ott tekergenem, de feltevén az leveleket, estig ott kelle várnom [TML II, 605 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

tekerék tekercs; sul; Rolle. *1651:* egy tekerek veres Barsony Prem [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1788:* Tekerék ezüst fonatbol köttöt lántz 3 darab | Ismét égy Tekerekbe gyenge arany tsipke, más darab arany tsipke ezüstel és aranyal kötött tsipke [Mv; TSb 47].

tekeres 1. kanyargós; cu cotituri, şerpuit; schlängelnd, krumm. *1639:* Ahol az Aroknak tekeres volta artalmassab lótt volna az Oláh Tiukossi Malomnak, mely mja ne(m) foroghatott volna az malo(m) … az Uyzett assak altal [Cs; Ks 67. 46. 24a].

Hn. *1579:* Tekeres körtvélybenn (sz) [Berekeresztúr MT]. *1586:* Kozmasi hatarban vagyon Egy Tanorokok kit Tekeresnek hynak [Cs; BK 1145–78]. *1641/1768:* Tekerés Szeriben (sz) [Szentmárton Cs]. *1652:* az Tekeres ay elöt az rit szilen (sz) [M.derzse SzD; DHn 39]. *1686:* A tekeres pataknál site háton (sz) [Bikfva Hsz]. *1687 k.:* Tekeres Körtvélybenn az út mellett … égy föld [Berekeresztúr MT; MMart. 224]. *1695/1717:* Az hegy meget az tekeres föld (sz) [Tarcsafva U]. *1721:* az Tekeres Patakban [M.gyerömonostor K]. *1741:* a Tekeres volgy oldalában (sz) [M.fráta K]. *XVIII. sz. köz.:* A Tekeres öss föld [Tarcsafva U]. *1793:* a Kis Bene vagy Tekeres nevezetü hellyen [Fintaháza MT]. *1825:* A' Tekeres pataknál (k) [Érszakácsi Sz].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. tekert, csavart; răsucit; gedreht. *1773:* Két nagyobb Vas Nyárs egyik egyenes masik tekeres végü [Lele Sz; Marsinai Pap lev.].

tekerés 1. csavarás; răsucire; Drehung. *1694:* Az Kapu Heveder faja penig meg hasadozva, egy öreg Sing Vasbol pant formara ki veretet lapos hosszu vas harom tekeressel meg van erossittetve [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1822:* János egy kést a Botskor tekeresiböl ki ragada, és döfödni kezde a strásákhoz [Peselnek Hsz; HSzjP Varga Josef (70) col. vall.]. *1842:* tartozik még ezen sajtóhoz két fa, végeikben vas horgokkal, két nyirfa rúd, a sajto tekerésire [Km; KmULev. 2].

2. *nagyra való* ~ felértékelés; supraevaluare; Aufwertung. *1662:* Ezenközben a hajdúkapitányokat, hadnagyokat magához behívatván, velek nagy vendégeskedvén, a fejedelem hüségében nagyon erősíti, kegyelmességével biztatja, s öket az országtul s új fejedelem hüségetül minden úton-módon, s főképpen, hogy a nagy jámbor keresztyén fejedelemmel milly nagy igazságtalansággal cselekedtek volna, annak igen nagyra való tekerésével idegeníteni igyekezi vala [SKr 398].

tekeresen kanyargogva; şerpuit; schlängelnd. *1759:* (A föld) Ki nyul tekeresen a Tolvajok uttyára [KP].

tekeresség kanyargósság; faptul de a avea cotituri; Geschlängel. *1749:* varván az vállaszt, de hogj nem érközött, ez Molnár ház háta mégött az melj heljben az elöttis vólt az Kert hásonlo tekerösséggel föl tötték az Kértött [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

tekergés 1. csavargás; hoinăreală; Herumstreunen. *1660:* Én is igen megúntam az imitt-amott való tekergést [TML I, 577 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* minekutána a Szeben alatt való tekergést elunták volna … Magyarországba minden javokkal kijöttek vala [SKr 527]. *1663:* meltatlan buydosassom … és hazam kűl ualo tekerghéssem [KJ]. *1665/1754:* Ha más Városról ide Legény jö … a' Legény valami Szin alatt valo mesterséggel kantórságra tekergésre akarná magát adni s tudtára lészen a' B. Társaságnak büntetése flor. 1 s tartozzék ki-töltení a' Butsú két heteket [Kv; ACLev. 17–8]. *1710:* A had azonban csak szöktön szökött haza, elunván a sok haszontalan tekergést és megirtózván Teleki practicájától [CsH 195]. *1783:* imitt amott volt tekergési s lakogatási már (me)g holt Fattyu Todor-is egész attul fogva miolta … házát fel-épitette minden viszszá vonás nélkült [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1801:* Bán Samu nevezetü … Gyermeknek semmi hajlandósága a tanulásra nem lévén, az abbol származott Sok tekergés miatt a' kollégiumat elhagyni kénteleníttett [Mv; MvLev.]. *1843:* nem képes, hogy … itt a megyében való tekergéstekben még több tolvajságokat, fosztogatásokat ne követtetek volna el? ezeket mind el tagadtad, a' dézmáját sem mondottad meg [KLev. 9]. *1889:* Most jövök haza hosszabb tekergésből [PLev. 146 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ácsorgás, semmittevés; inactivitate, lipsă de activitate; Nichtstun. *1662:* jószágunk elvétetett ö felségéhez való hü-

ségünkért, semmiképpen az sokáig való tekergésben közönségesen módunk nincsen, nem lévén mivel éljünk [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1679:* Mi szomorúan érezvén egy bujdosásban eltölt boldogtalan esztendőkben mennyi sok szorongatásokkal s nyomoruságos tekergésekkel vontuk ez sok változásban az időt, csak az Isten megmondhatója [TML VIII, 468 a mezei hadak Teleki Mihályhoz]. *1719/1724:* mongja nékem Szilágji Sophia Aszszonj, en ugj mond csak meg alkudnám Bánházine Aszszonyommal az iránt az Szindi, Indalji és Bőlyi[a] portiok iránt ... mivel meg untam az sok kőlcséget, fáradcságot, és itt a sok hijjában valo tekergést [Torda; JHb VIII/6. 60. – [a]Szind, Indal, Mezőbő (TA)].

tekerget 1. csavargat; a suci; (wiederholt) umdrehen. *1812:* Csak azt lesték hogy az Esperest Ur és a' Férjem mennyenek el a Grofftol ... meg parantsolták; hogy a vas kalánt hevittség és azzal a Groffnak Titkos tagját sűtőgőssék meg. Csak ugyan meg fogván a Groffné kezdette fatsargatni és tekergetni [Héderfája KK; IB nemes Jánosi Erszebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.].

2. járat; a pune pe cineva să umble după ...; weiden. *1661:* Hidd el, édes, szerelmes, kedves Feleségem, bizony ha szerit tehetem, nem tekergetlek senki után [TML II, 120 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* A marhákat pedig ki nem bocsátották sokáig a kapun. Mikor kihajtják is csak itt a sánc körül tekergetik, ahol már úgy elélték, hogy csak a föld maradott [WIN I, 493].

tekergő 1. csavargó; hoinar, vagabond; Streuner, Vagabund. *1698:* egy bujdoso mostan Csiban (!) tekergő székely Miklos nevü ember [Told. 26]. *1714:* Csonka Gjörgj Vram be jöven edjnihanyod magával, Szedtte maga melle az itt körül Tekergő katonakat s engemetis, Viven Szásznyiresre hajtottunk el onnet egj Csoport ökröt, de ugymint Labonczét [Dés; Ks 26. XIII Joh. Nagy (37) jb vall.]. *1724:* Ez ă kutya tekergő lager két hete oda van, soha nem nyughatám még viszsza nem fogadám [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

2. mihaszna; netrebnic, mizerabil, ticălos; Taugenichts. *1798/1800:* tekergő, Korhel ember volt [Harasztkerék MT; Told. 30]. *XVIII. sz. v.:* malom mesterünkel élni lehetetlen, mert iszákony tekergő s a' parantsolatok meg vetője [JF. Br. Jósika Miklós Gráma Mihaila nevü ádámosi molnárja urához]. *1847:* a' többek közt volt egy tekergő slajfer is és Berki Karoly – kik együtt németül felflaktereztek s azután a' slájfer kártyát kért [Dés; DLt 498].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~ben van* tekereg, csavarog; a hoinări; herumstreunen. *1782:* Ignáth Juont ... eö Excellentiaja reducaltatta volt, mert sok idök alatt tekergöjében volt, de reducáltatvan ide Ádámosra szállitották, immár a' fiai most helyt állo és Szolgálo Jobbagjok [Ádámos KK; JHb XIX/22. 39].

tekergősen kanyargósan, kanyarogva; şerpuind, şerpuit; schlängelnd. *1655:* miuel az Tatrangh uize folyasanak el arkolasa ... tekergeösen es nem igyinesen lenne ... engede eö Kegle az maga hatarabol bizonyos darab szegeletes feöldekett azon Tatrangh uize arkanak igyenesben valo el asasara [Hsz; BLt].

tekerít rácsavar; a înfăşura pe ...; etw. auf etw. winden. *1573:* Feier peter[a], Egyk aztalnal wl volt teobekel egembe, Azomba ez peter Egy Mertek Bort Eontet zellel ely az hazban, onnat Nem Zolnak sennyh (!) gonozt neky hwl eo wl volt, hane(m) Az Maz aztaltol Megh Zydiak erte, Azomba fely kely peter kezere tekerity Menteyet es keozykbe haytiak (!) az Merteket [Kv; TJk III/3. 203. – [a]A valló neve]. *1730:* mikor ... (a) gjémántos arany keresztet a maga édes Léányának az Exponens Aszszony kezében adá, még ă Sinórt az ujjára tekerité [Torda; MvRKLev.].

tekerményes tekervényes, bonyolult; complicat; verwickelt. *1794:* vagjan a Nemes Társaságnak Constitutioja, a meljb(en) Semmi tekermenyes dolgok meg nem találtatnak [Aranyosrákos TA; Borb.].

tekerő 1. tekerésre való; folosit pentru a învîrti ceva; für Windung gebraucht. *1589:* Egy thekereo Eztergaros Gusaly f. 1 [Kv; Inv. I/2. 37].

2. kanyargó; şerpuitor; schlängelnd. **Hn.** *1660:* Tekerő vize kerületiben (sz) [Kászonimpérfva Cs; EHA]. *1697/1772 k.:* Tekerő óldalba (sz) | ezen felyül Tekerő kereszt fánál (sz) [Kászonaltiz Cs; EHA]. *1731:* Tekeröben ... alább edgy darab[a] vie(inusa) a falu szabadgya [Kászonimpérfva Cs; BCs. – [a]Szénafű]. *1757:* Keményes ... birtok a' Szent Miklos és Tekerő Patak Megyéje békességesen [Gyszm; DE 3] | ă Tekerő Pataka [Szentmihály Cs; EHA]. *1775:* A Tekerő Nyirben (sz) [Gagy U; EHA].

tekerőbeli '?' *1811:* Még egy elmélkedés a' viz-eszűckről, Szép Tudományt mutat az irt viz ezekről: Valamint a' vizet egy árokból másba, Némely észt úgy vihetz megtsalattatásba: Némely ember esze tekerőbeli viz, El-hiszi ha mondod háromszor tiz [ArE 40].

tekerőcsiga (fel)tekerésre használt csiga; (un fel de) scripete; eine Art Flaschenzug. *1822:* A Nagy tsiga tárgyát meg romladozva rajta lévő minden vasaival ... A nagy tárgyához valo tekero tsiga hozzá tartozoival [DLt 1821. év al.].

tekerődik csavarodik; a se înfăşura; sich drehen. *1732:* fris vizes kut, meljből vizet meritnek cserefabol való vas fogantjus, és abroncsos négj öreg öl, tekertes szemü lánczra foglalt vederrel, melj lántzis tekerődik, egj két fel öl csapokon forgó cserefábol csinált kerekes tengeljre [Kóród KK; Ks 12. I].

tekerőfa szorítófa; bucată (mai groasă) de lemn cu care se strînge lanţul încărcăturii unei căruţe; Knebel, Rammholz. *1765:* (Az executorok) Biráinkot, s lakossainkot gombolyékba kötözték, hogy nemis mozdulhattak, ugy meg szoritották tekerő fával a kötést, mint az fával meg rakott szekeret, hogy abrázatunk, s körmeink meg feketedtenek, mint az hólt szén [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall.]. *1797:* rám egy tekerő fát ragadván kezében elsőben a' karamat s az után a Vallamat ugy meg batolta, hogy két hetekig nem dolgazhatton (!) keze verése miatt [Náznánfva MT; Berz. 3. 3/21]. *1799:* a' Tisztarto egy tekerő fát ragadván fel kezébe azzal réá ütegetett [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27].

tekerői a Tekerő (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tekerő/Techereu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tekerő: Tekerő-

ben található/levő; din/care se află la Tekerő; in Tekerő befindlich, aus Tekerő. *1769:* Popa Pétru az Oláh oskolában tanolt s Papságra annakutánna magát felszenteltetvén a Tekerői Ecclesiáb(an) fungált holtig [Pojána H; Szer. Filimon Petru (40) judex dom. vall.].

tekerőkecske a tekerőlevél alsó része; partea de jos a vîrtelniței, capră; unterer Teil der Haspel. *1804:* kétt pár tekerő Ketske azon Csöllő szerszám 8 Szegei [HSzj *tekerőkecske* al.].

tekerőláb a tekerőlevél alsó része; piciorul vîrtelniței; Haspelfuß. *1768:* Takáts vetö szeg 1 Csörölö 1 Tekerö Láb 2 … Kender Tilo 3. Osztováta 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

tekerőleg feltekerve/csavarva; înfășurat; umgewickelt. *1595:* Egyzer hogy Imaro(n) el yeotek uala nagy Kelemenne en teólle(m) kylde nagy Kelemc(n)ne egy vendelt Agoston Balinthni. Ala vyt, Azon keózbe tahagh megh latogatak masnap nagy Kelemen(n)e es Agoston Balynthne, latam hogy gyolch ingek Valanak ben(n)e s egy akaztalo, de en egyebet ne(m) vette(m) eszembe, my volt s my ne(m), mert azt(is) tekereölegh lata(m) [UszT 10/14].

tekerőlevél vízszintesen forgó fonalgombolyító készülék; vîrtelniță, depănătoare; Haspel (eine Vorrichtung für die Fadenaufwicklung). *1787:* Egy tekerö Levél Dr. 2 [EMLt 11]. *1797:* Négy pár nyűst … Két Tekerö Levél egyik nagyobb más kissebb [Náznánfva MT; Berz. 4. 22/22]. *1800:* a' Felperes valami tekerö levél után az Alperesheez ment nagy furiával | igy nem betsület s amugy nem betsület s nem emberséges emberhez illik hogy az ö Tekerö levelét házolni attak [Dés; DLt]. *1827:* Kender fono rész kerék kettö Egy kisded tekerö levél Labostol [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1849:* az egyik asztalan egy kis Tekerö levél; esztergárius munka massiv, feketére politurozva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* három jo osztováta hozá tartozoival – egy nagy fonal vetö es egy tekerö levél 10 borda elegyes joságuak [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

Szk: *kerengő ~. 1819:* Kérengö tekerö levél vagyon hat [Somkerék SzD; Ks 73/55].

tekerőpánt valamit megerősítő vaspánt; un fel de bandă/panglică (de metal) aplicată pe ceva ca întărire; Eisenband (als Verstärker gebraucht). *1779:* Tsináltom … A Járom fára egj pléhet Uiat, és a Tengeire két otska kekerö (!) Pantot xr. 9 … Tsináltom 3 Ui Tekerö pántot xr. 18 [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kovács számlája]. *1780 k.:* A' nyujto ágosára 3. karikát fel-vertem xr. 9 … ugyan tsak a' nyujtora 3. marok vasat fel-vertem xr. 9 … a' nyujtora a' láncz vcégére egy tekerö-pántot xr. 1 [Szászváros H; BK]. *1798:* Egy Járomnak El kopot az közepén az luka Ara csináltam egy uj marok Vasat két Tekerö pántot x 24 [Déva; Ks 72. 54 kovács-számla].

tekerőpántlika haj feltekerésére használt pántlika; panglică folosită la răsucirea părului; Haaraufwicklerband. *1823–1830:* Itt a papi ház kapujánál leszállván, a copfom tekerö pántlikáját lehúztam s kaputom zsebibe dugtam, mert akkor még nem jött volt erösen módiba az egész hajlenyíratás, hanem a kurtacopftekerés volt még szokásban [FogE 272].

tekerőpataki a Tekerőpatak (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tekerőpatak/Valea Strîmbă; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tekerőpatak: **1.** Tekerőpatakhoz tartozó; din/care aparține de Tekerőpatak; zu Tekerőpatak gehörig, aus Tekerőpatak. *1712:* a' Sz. Miklosi es Tekerö pataki erdökböl elnek, mind tűzi, es epületb(en) valo fak iránt [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160].

2. Tekerőpatakra vivő/menő; ce duce la Tekerőpatak; nach Tekerőpatak führend. **Hn.** *1773:* A Tekerö pataki uton Téröben (sz) [Szárhegy Cs; EHA].

tekerős kanyargós; cotit, cu cotituri; krumm. **Hn.** *1658:* Tekeres patakban (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. *1727/1754:* A Tekeres Torkab(an) a Keresznel (sz) [M.derzse SzD; EHA]. *1757:* Kis tekeres patakb(an) (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1793:* a tekeres Patak oldalán [M.kiskapus K; KHn 171].

tekert 1. csavart; răsucit; gedreht. *1637/1639:* Egj hegjes teor Sürün tekert az dereka, az markolattja tanjeros, hoszu fortuassal – – f. 40 [Kv; RDL I. 111]. *1823–1830:* amely külső emberek pántlikába tekert hajat, úgynevezett copfot viseltek, nagyobb kommoditásért felöl a fejük tetején tőbe lenyírták az hajukat, ezt dupénak nevezték [FogE 108].

Szk: *~ markolatú. 1652:* Egy czüstes aranyas tekert markolatu pallos [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.] * *~ nyelű. 1610:* Ket Tekert mellcö (!) kala(n) [Kv; RDL I. 6]. *1615:* Vagion ket kalan, es egy kis villa tekert nyelw [Kv; RDL I. 96b]. *1622:* Egi tekert Niellcö kalan tt … f 1 d. – [Kv; RDL I. 119]. *1628:* Egy tollas bot, drottal tekert nielw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1771:* Franczia Király ajándéka égy par czüst tekert nyelü kés égy kalánnyával [Kendilóna SzD; TKl Teleki Pál hagy. Csch Benjámin de Miske vall.] * *~ pánkó. 1650:* Also, Es Felső Tanaczba(n) … Süttettem Apro Pogaczakatt, Es tekert Pankokkatt es Pankok kalaczokat, Eggjütt tt f 1 d 20 [Kv; Szám. 26/VI. 423] * *~ pecsenye. 1695:* Uy oldal pecsenye nro 5 Ö tekert peczinye nro 2 [O.csesztve AF; LLt]. *1696:* Tekert Pecsenye nro 2 [O.csesztve AF; LLt 76] * *~ szemű. 1679:* Vagyo(n) az ajto fel fában foglalva, 31 szemböl állo tekert szemü láncz, melylyel mind az ajtot s mind az öregh kaput egiszer s mind bé zárják No. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1784:* Két Tésaja, ezeken két jo Sikatyu, karikával együt, egy kötö Lántz, más a Lajtorját egyb(e) szorito tekert szemü tsatlo Lántz [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

2. feltekert; înfășurat (în formă de colac); hefezopfförmig. *1637:* Kanotos puskak Jelen n 39 … Kanot Eöregi kalaczi-ba(n) tekert n 24 [Ebesfva; Utl].

Szk: *~ réz* rézdrót. *1599:* Enedy Mattias Deak Hozot Bechj Marhatt … Egy Masa tekert Rezet – //75 | Hannes Balk. Hozot Bechj Marhat … Egy Masa tekert Rezet – //75 [Kv; Szám. 8/XIV. 39, 40].

3. rátekert; (care este) înfășurat pe …; umgewickelt. *1705:* Edgy deszkara Tekert bogárhátu elegyes Prem, mas hasanlo keskenyeb edgyüve Tekerve [WassLt Vas Dánielné lelt.]. *1723:* Egy deszkátskára tekert Sárga ször selyem [Koronka MT; Told. 29. 2].

4. körülcsavart/tekert; fereeat/acoperit (în întregime); völlig herumgewickelt. *1582:* Azonkeozbe vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkomon esek az wassal thekert Nyelew zekerczenek [Kv; TJk IV/1. 100]. *1656:* az edgyik ablak elcött vagjon faragott keö labra csinalt faragott

kcöböl rakott valo vigyazo hele az meli körös környül erös vas veszövel rostelljoson 2 vas oszlopan, kigyo formara vas veszcövel tekért [Fog.; UF II, 134]. *1732:* Találtunk ... Egj fedeletlen ládáb(an) njolcz náddal tekert Tokaj bornak valo hoszszu száju üveget [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Komis Zsigmond lelt.]. *1735:* két gömbölyeg Náddál tekert hoszu Nyakas buteliak [Kv; Ks 40. XXVIIIc] | Gombolyég nadal tekert hoszszu nyakas buteliák 7 [Kóród KK; Ks 66. 45. 17]. *1825:* Pántlikák a' reájok tekert papirossal [INyR 8754 kv-i nyomt.].

5. feltekert, felhúzott; cu cocoşul tras; mit dem gespannten Hahn. *1710 k.:* sokáig kész, tekert, felporozott puskával, strázsával voltunk, kivált Haller Gábor, az atyám és Toldalagi Mihály szállásán éjszakákon [BÖn. 565].

tekertes tekert, csavart; (din metal) răsucit; gewickelt (aus Metall). **Szk:** ~ *szemű. 1732:* Ezen hintó szinben ... vagjon ... gárgjázott fris vizes kut, meljből vizet meritnek cserefabol való vas fogantjus és abroncsos négj öreg öl, tekertes szemü lánczra foglalt vederrel [Kóród KK; Ks 12. I].

tekerület kanyar; cotitură, curbă, întorsătură; Kurve. *1653:* Egy tekerületbe szállitám őket onnat, es immár ott akartunk hálni az éjjel [ETA I, 133 NSz]. *1662:* Az váron[a] felyül napkeletrül pedig amelly szigetben az 1636-béli hadakozáskor a tábor szállittatott vala ... a Körös partját azon sziget felől, egész a Körösnek tekerületitül fogva a várnak éjszak és napkelet között való bástyája szegeleti arányáig nagy erős földtöltéssel mindenütt jól megtöltetvén ... a Körösnek felső tekerületitül avagy hajlásátul fogva ... nagy jó tágas és alkalmatos mélységű árokkal általszakasztván ... ott is egy jó várost ültetett vala rácokkal [SKr 319–20. – [a]Váradon].

Hn. *1762/1779:* A Nagy Egres tekerulctyiben (k) [Monó Sz; EHA].

tekervény bonyodalom; complicație, încurcătură; Verwicklung. *1783:* nem is kellene a Mgs Arbitrarium Forumot illyen Tekervényekkel terhelni [Mv; Told. 20].

tekervényes 1. csavaros, csavart; răsucit; gedreht. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár hidgya ... az malom arat[a] vagyon egi csiga ... Tekervenyes szemből állo hoszzu láncz rajta [Vh; VhU 502–7. – [a]Tollvétség *alatt* h.?]. *1714:* Pistokának Egy Angliai szederjes horvatos (!), hiuzzal rokaval bellet, Scofiumos bogár hatu sinoros, 16 öreg s apro tekervényes rosás czüst gombos makkostol mentét [Kv; Pk 6]. *1734:* Egy pár czüstös njelü kis villástol tekervenyes [Kv; Pk 6]. *1739:* 19 tekervényes aranyos Aszszony ember mentére valo gombok ... H. f. 3, 17 [Kv; Pk 6]. *1747:* Rázmán Samuelné Kis Borbára Aszszony ... maradván szomoru Árvaságra három gyermekeivel ... Jutot Pista(na)k 18. pár tekervényes gomb [Kv; Pk. 6]. *1823–1830:* (A snekli) neve talán a csigától vagyon, mert olyan tekervényes forma[a] [FogE 68. – [a]Bodorított vendéghajról van szó].

Szk: ~ *nyelü. 1735:* Ezüst Portekak ... s Tekervenyes nyélü Kalán ... Ismet más Tekervenyes Kalán 3 Lot [Kv körny.; RLt] * ~ *szemü. 1681:* Vajda Hunyad vára Tekervenyes szemü hoszszu Láncza à kapunak Nrö 2 [Vh; VhU 502]. *1699:* egy nagy tekervenyes szemü arany lancz [Meggyesfva MT; BálLt 93].

2. kanyargós; şerpuit, cu cotituri; schlängelnd. *1736:* Szegeletb(en) egy darab Sziget, mellyetis a Kukullö Tekervényes árka korul folly [Mikefva KK; EHA]. *1772:* a' Kűkűllőnek árka keskenyebb ... follyamattya tekervényesebb | a' Kűkőllő árka keskenyebb, Martyai nagjok, foljása tekervényesebb [Ádámos KK; JHb XX/27. 34, LXVII/294]. *1773:* nem lehet képzelni, hogj a Quacrulansok(na)k Kára Ne eshetett volna[a] mint Havasi meredek és tekervényes Hellyeken [Hesdát TA; JHb II/3. – [a]Utána kimaradt a *másutt* szó?]. *1777/1780:* (Az) Erdők ... edj mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért külön edgyik a másiktul nem szakasztatott, hanem A mennyiben a hellynek Tekervényes egyenetlensége engette mind a kettö egész accuratioval együvé mérettetvén lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3]. *1814:* a kövendi Határbol ki follyo pataknak a Sinfalui hatarann keresztül ezenn tekervényes Árkábann lévö follyása s annak ki ütése nagy kárakat okoz a Birtokosoknak [Asz; Borb. II].

3. tekerödző; şerpuitor; schlängelnd. *1788:* kigyo formálog tekervényes [Kv; DLt].

4. furfangos; şmecher, şiret; schlau. **Szk:** ~ *ember. 1756:* ezen hellyet ök egymásnak Fertattyi lévén, Csizmár György el kérte illy szokkal: Fertatye azt a' kítsin hellyet ad nékem had kaszállyam meg ... és én hasznáért néked edgy Pár Csizmát vagy Paputsat tsinálok, és e' szerént adván által a' helyet Naczuly Csizmárnak, és mint a' féle tekervényes ember kezéböl külömben ki nem vehetvén kelletett vagy kéntelenittetett Perrel után jámi [Pecsétszeg SzD; SzentkGy Kirse Nyikore (58) jb vall.] * ~ *hazugság. 1845:* réá bírt a' fennebb elé beszéltem tekervényes hazugságra [K; KLev. 11] * ~ *mesterség. 1765:* Gáspár ... nem ugy kivánt bánni Excellentiáddal, mint magát obligálta, és hogy azon Joszágot tekervényes mesterségeivel kivánta s kivánnya manutenéálni [Aranyosmeggyes Sz; WLt Mezei Sámuel lev.] * ~ *tagadás. 1841:* a magok vallamásokbol részint habazások, részint tekervényes tagadások, ravaszságok, és engem, az űgyetlenségekböl szenvedett nem kitsiny kárasadásomba magoknak, az okozott károm meg térítéssenek rekonventiojakkal, – és valotalansággal ki buvo tzélzások jövén tiszta világosságra [Dés; DLt 1541].

tekervényesen 1. kanyargósan; şerpuind; schlängelnd. *1751:* a Deési határnak Somkut felöl való fordulójáb(an) ... tekervényesen le folyo Deberke pataka [Dés; EHA] | a' mint a' Patak tekervényesen foly [Koronka MT; Told. 31/4]. *1814:* A Sinfalvi Határbann bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kerestetének bennünket, Törvényes Exmissionknál fogva avégre hogy egy bizonyos Executiot tennénk meg, a Vizes völgyböl a Sinfalvi közönség ugya(!) Rákosi és Várfalvi, Sinfalvi határbann bé Birok Törökbuzássaik közt fél hold formálag tekervénesenn follyó kövendi patakat, s annak a Sinfalvi határban tekervényesenn lévö Árkát, egyenes uj Természetes Arokbann, follyambann vétetni el kezdett tzéljakat Inhibitioval s egyéb akadállyal meg akadalyazatt Sinfalvi közönség ellen [Asz; Borb. II].

2. csavarosan; în formă de spirală; spiralförmig. *1743:* Járnak be ... az udvarba észak felöl négyszegre kifaragott, földbe beásott s felállitott hat cserelábba, a két első tekervényesen cifrázott ... gombos kötésekkel erősített s kötött kapu alatt [Erdősztgyörgy MT; ETF 108. 14].

tekervényesség furfangosság; şmecherie; Schlauheit. *1841:* Grosán Juon, – habozo tekervényességgel így fejezi be vallomását[a] [Dés; DLt 1541. 9a. – [a]Köv. a vall.].

tekézés kuglizás; joc de popice; Kegelspiel. *1784:* Grof Toldalagi Lászlo Ur ö Nga … MVásárhelyi Nemes Udvar házának Felsö Tractussában, az Uttza felöll való nagy Palotáját … adja által … Fridrich Novák ő Kegyelmének és Felségének oly véggel, és tzéllal; hogy ö Kegyelmek czekben Tractirsággal, Vendég tartással, Bálok adásával, Biliárdozással, Kávézással, a' Kertbe tekézéssel … magok teljes tettzések és Limitatiójok szerint kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

tekézöhely kuglipálya; popicărie; Kegelbahn. *1736:* Mikor az mezöre laptázni nem jártanak az convictorok, recreatióra mentenek az monostori mostani jesuviták házánál való gyümölcsös szép kertben, ott az páterecknek külön tekézö helyek volt, az convictoroknak az nagyjának külön, külön az aprajának [MetTr 433].

tekint 1. néz, rátekint/néz; a se uita, a privi …; blicken, schauen, ansehen. *1572:* Kwty Antalne Anna, Azt vallia, hogy Nemel Nap latta hogy Keomives Georgne … haza Ieo volt … Azonba latta aztis tahat Igen Ieonek vtanna Damakos Matias es Darochy Andras, Mond eo az vranal (!), hogy tekintene vtannok ha az Keomics Gërgnehez Mennenek [Kv; TJk III/3. 11]. *1582:* Anna Iso Boldisarne vallia, hallam hog kialtia vala Az Rab fabian Ieania, vgmond, Ám bele esek Es tekinthem hat igen vizi a' viz [Kv; TJk IV/1. 82]. *1585:* Anna Czementes Ianosne zolgaloia vallia … Oda hozza Mene Az Inashoz Balassy Gergelne Es Nagy sokat bezelle velle, vegre el Mene az Azzony teollewnk Legh ottan tekintem áz Inast hát hire sinch [Kv; TJk IV/1. 423]. *1591:* Nagi Janos … vallia … harman megiwnk vala Ceklas Mihallial es Nagi Georgiel, tekintwk hat coteon Jwnek mas felcol eleonkbe [Kv; TJk V/1. 162]. *1630:* Egy olykor tekintek hat Thót Mihaly fel rakatta Borait, Buzait … Ez alat egy olykor … szollottam uolt az praedalasrol [Szentmárton Cs; BálLt 48]. *1633:* azonba(n) tekentem s hat az Hadnagi Giarmati Marto(n) Szabo Jakabne Azzonio(m) mellet fekszik az agiba(n) [Mv; MvLt 290. 121a Szabo Jakab szolgaloja Katha (16) vall.]. *1635:* az Leanyod kert arra, hogy hozais eget bort Anya, kire azt mondottad hogy egy penzedis ninczy: ki fordulál az Aytomo(n) utannad az Leanyod, megh vizza fordulal, hat tekente(m) hat tele penzel az erszenyed [Mv; MvLt 291. 50b]. *1637:* az Kovacz Legeny torkon igio(n) (!) megh fogta vala s az kis kertre deöitcöttc vala, enis cöreömest altal mazom vala, egikor tekintek hatra s hatt Moldouai Martonis ercössen kúzdek vala az Inassal egi kapa felet [Mv; MvLt 291. 119a]. *1642:* Vitezlö Kis Pal Balint Szivünknek, Haromszeke(n) bizonyos szamu Louasz Szekelyek hadnagyanak, ott valo Soffalui Aknankrol annuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcaluan, az többit, ugymint az mas fel szaz forintyat durante beneplacito nostro, angariatim (: ugy hogy neha Uduarunkbannis tekenczen :) ki akariuk szolgaltatni neki [Kp I. 56 fej.]. *1662:* Tekints a te fejedelmességedröl való athnámeba, s lásd meg, mi legyen abban foglalva [SKr 425]. *1771:* (Zilahi Istvánné) a mint … orvosságért ment volna haza … az ágyra tekint, melyben fekszik vala az férje, és látá hogy … Aszszony fekszik a Férje mellett [Dés; DLt 321. 43b]. *1776:* hallék azután nem sokára valami Szekér dörgest, s, tekintvén, hát Groff Lázár János Urffi ö Nga megyen [Egrestö KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.].

2. gondolatát/figyelmét vkire/vmire fordítja; a se gîndi la cineva/ceva; an jn denken. *1603:* Ispotaly mester Vram az Scerfcozeo helt eppitesse megh, es megh valogatwan az kuldusokat, ky erdemly az Alamisnat s ky nem rekezzek oda es amely iambor Jstenet tekintwen valamit akar oda administralny adgya oda rendelt zolgak altal oda [Kv; TanJk I/1. 462]. *1625:* az J: … halalos betegsegeben eskvuesel fogatta hogi lassak hozza es ha megi Jogvlj engeömöt Istennek törvenje szerent el ueszen, enis hoza Jgertem uala magjamat … Jmar mjuel latom hogi sem Istenet sem Lelket nem tekentj azt keuanom Jn fydelitasban maradgion, az felet diomon keuanom convincaltatny [UszT 25]. *1651:* Lazar Istuanne Aszonjom … tekintene az Istent az mostani nyomorûsagokat illjen szeok cödeöben adna tizen egi magar forintot [Diós K; JHbK XVI/25]. *1658:* Ö kegyelmeket Nagyságodhoz könyörögni küldik, még egy kevéssé várakozzék Nagyságod, tekintvén az Istent: de én úgy látom, ök addig csak Rédai uram dolgát igyekeznek erösíteni [TML I, 115 Teleki Mihály II. Rákóczi Györgyhöz]. *1668:* Hogy azért, édes Sógor uram, Kegyelmed magának (ez nyomorúságomban reám istenesen tekintvén) nem kedvezett és … nyomorúságomból meg is szabadíttata, Isten Kegyelmednek … minden lelki, testi kivánatos jókat adjon [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az Istenért kérlek, annál nagyobbra nem kérhetlek, sőt kénszerítelek, ne csak a barátságot, hanem az Istent is tekintsed, ne barátságért, hanem Istenért is szolgálj valaha ennek az ügye fogyott böcsülletes úrasszonynak [TML V, 418 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1672:* Kérem bizodalmasan Kegyelmedet, tekintse az Istent s az én szép igasságos praetensiomat és hogy az úr Isten Kegyelmedet is szép maradékokkal megáldotta s valamit Kegyelmed más árvákkal cselekszik, azt várhatja maga maradékira is [TML VI, 226 gr. Thököly Imre Teleki Mihályhoz]. *1695:* én … Teleki Tivadar … az felö Siralmas drága esztendökb(en) mint Attjátul Annyátul arván maradt gjámoltalanságomba(n) az bujdosásra és koborlásra adta(m) vôlt magamat, és a midön az sok járásb(an) éhségb(en) szinte(n) el epedtem vôlna, Istent tekintvén az T. Ur Bánfi Mihály Ura(m) és Felesége T. vas Agnes Asszony cö kglmek házokhoz be fogadtanak [Marossztkirály AF; WassLt]. *1704:* Ma reggel hívata hozzá engem Teleki Sándor uram, és kére, hogy szóljak az úrnak, hogy önagysága, tekintvén istent és az ö szegény öreg anyját, minthogy ökegyelme megmondotta, mint volt a dolog … mehessen haza a szállására cselédjéhez [WIN I, 104]. *1706:* Instalunk Ngd(na)k al(a)z(atos)on tekintse Ngd ezt az ügje fogjott szegény népet, mutassa uri Gratiáját hozzánk [UszT XIII/94]. *1737:* méltoztassék Excellentiád Paterne szegény helységünkre tekénteni, és az k(ö)z(önsé)g(e)s haszonra fel állittando hidra kévántato költség iránt … bölcs tanácsával Consolálni helységünket [Dés; Ks 99].

3. figyelembe vesz, szem elött tart; a lua în considerație/considerare, a avea în vedere …; vor Augen halten, mit Rücksicht auf etwas. *1555/1566:* Jgen kertem, vgian keremis … Czaky Mihal vramath eo felsegenek tar hazanak hyseges feo Embereth tűtornak, az en Jambor hazas tarsomnak, Bogathy Chatanak, az eo edes Arwaywaly egetemben … tekincze Nagha : Azt hog meég Jsten eo felsegeis Igirthe es Igireteth teot az oszuegeknek es Arwaknak feo keppen gond wiseleyenek Lenny [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33]. *1590:* Tothazy Jtswan, lette megh cö kgmeket varosul keönyeörgesewel hogy tekintwe(n) rabsagabely Niomorusagat, megh segitenek [Kv; TanJk I/1. 147]. *1608:* Tekinchiek es gondolliak megh az cö kgme zerelmes hazas tarsanak Kalach swteö Katha azzonnak Jo es ighaz ziwel cö kgme keörniwl

valo zolgalatti<a>t es forgolodasat [Kv; RDL I. 85]. *1614:* Báthori Gábor azt meg nem gondolja, hanem imide is, amoda is veti magát, más ember és nemzetség országin kapdos; ha tekinti, azt maga országát sem tarthatja meg [BTN[2] 74]. *1653:* Ozdi Ura(m) engemet arra kért viszontagh, hogy ebb(en) az eö kglme kárátis tekénesem, hogy megh ne károsodgyék, mert most kezéb(en) volnának az aranyok [Kv; CartTr II Casp. Veres Marti past. eccl. orth. lev.]. *1678:* azon Postulatomban nimely punctumokra tekentve, talam en reamis czeloznának eö Ngok, s eö kegl(me)k, de ... nem azoké a' Praetendenszekre, hanem inkáb enyim volna a Panasz tetelre valo alkalmatosság [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. *1717:* reménkedgyék kegyelmetek az Uramnak ... mostani rosz cselekedetemet ne tekéntse, törvennyel ne Prossequajjon [Kál MT; Berz. 12. 92. 90]. *1762:* az Oczfalvi lakosok ... ell menének Lukáts György nevezetü Béreshez, és az ő szekeriröl a Lanczot erö szakoson ell vivék, nem tekinték hogy nagyobb Possessor az A(ctor) Ur eo Excellentiaja [Bögöz U; IB. Georgius Tóth junior (19) ns vall.]. *1763:* Talán utolsó végem is közel vagyon, hacsak öfelsége boldogtalanságra jutandó házamat s neveletlen gyermekeimet nem tekinti s kegyelmesen régi egészségemet érdemem s reménységem kívül meg nem adja [RettE 158]. *1780:* kérve kérem, hogy a' kiknek kötelességek, azok tekintsenek valób(an) a' Collegium dolgaira, hogy a' mi jó van, azt is lássák: a' mi roszsz van, hadd igazittassék [Ne; Borb. II Kováts Josef rekt.-prof. lev.]. *1817:* (Öcséd) azt is tekintse, hogy mitsoda sok Gavallerak közt idegenek közt lévén, se Hazájanak, se Familiájának, se nékem Szégyent, bút, bánatot ne tsinályan, hanem örömet [Kv; Ks 101 Komis Imre fiához, Lajoshoz]. *1841:* Semmit sem tekéntenek a' Silvestris ordo rendszabásaira, hanem a fát derékba fennebb alább tettzések szerént nyirbállyák, nagy kárára, és veszedelmére az erdök növésének [KLev. 3].

4. *~ve* tekintetbe véve; luînd în consideratie; Rücksicht nehmend. *1577:* eo kegmekis tekintwe(n) az varosnak teorókedesset lenne engedelmessegel hozzaiok. ha penig eo kegmeg vgia(n) Semmy vton nem akarnak engedny, e leowe gywlessen esmeg eo kegmek eleikbe akarjak venny [Kv; TanJk V/3. 153b]. *1583:* Az Aztalosokatis rea kenszeritettek eo kmek varosul hogy az eó Torniokat meg epichek, Mivel hogy penigh zegensegeket Mutogattak, ezt tekinthwen hogy vgia(n) lol meg chinaloggick es epwlycon varosul tiz forintot igirnek segitsegewl [Kv; TanJk V/3. 275a]. *1593:* tekintwe(n) az my magunk io hyrewnkre Newwnkreis es ennek otalmara, Az Zaz vraim Niultanak az vnio Articulussihoz [Kv; TJk I/1. 211]. *1617:* mi az keged czözwegi allapattiat, es apro arwait tekyntwén feyedelmi kegyelmességewnkbeöl, semmisse nem akartuk hadny, hanem byzeonios summaual akariuk contentaltatny [Ks O. 26 fej.]. *1679/1681:* Miskolczi Kalnai Pal Supplicatiojara valo valasz. Tekentwén azt, hogy eö kegyelmenek ez utanis vehetem hasznat s szolgalattyat, megh engedtem, az mely örökseget fel tészen, fizessen Taxat attul mint az többi [VhU 478]. *1688:* édes feleségem minde(n) sulyós betegségemb(en) melett(em) lévén gondomat viselte ... Lukács István tekéntve(n) édes felesége nagj margitnak mellette(m) valo hüvséges daikaságot ... illyen dispositiot és Testamentomot tészek [Uzon Hsz; BLt]. *1705:* (: noha égy arany forint volna a' büntetese :) de tekintue(n) a' Legenynek jo maga alkalmaztatasat, es jamborságát, azért hatta a' B: Cch[a] ad f: 1//30 [Kv; ACJk 61. – [a]A büntetést]. *1730:* Világhos lévén ... Csiszár Sárinak ily kitsin idös állapattyában ... Nehány Napok és Ettzakakon való Fertelmeskedése, melyért Hohér által Pelengéren valo kemény meg tsapattatást érdemlene, De tekéntvén Jo Attyafiainak érette és mellette való törekedéseket, és maghának még meg terhetö goromba idejet (így!), Czigany kezéb(e) nem adattatik [Kv; TJk XV/7. 131]. *1754:* az Becsületes Czéh tekintvén az ö kigjelme régtöl fogván valo gjenelogjajat (!) ... Büntette ... egy forintig és husz penzig [Kv; ÖCJk]. *1786:* sokokat az az (!) Taxajért (: mellyet az Szegénység mián meg nem fizethenek :) ki vitték Thoroczko Szent Györgyre, nem tekintvén tehetetlenségeket [Torockó; TLev. 4/13. 48]. *1808:* tekintvén azért a p(raetitu)lált Ur maga mostani környül-állásait, a' mennyiben az Industria azon irtovány kaszállon a praetit(ulalt) Urnak tulajdona ... a szomszédolt Irtovánn kaszállot Mikle Joszivnak ... adá [Borosbocsárd AF; DobLev. IV/918]. *1896:* Ez a levél hosszú lesz. Amilyen nehéz dolog megirni (ebbe a fene melegbe), olyan nehéz lesz neked elolvasni, az én betüimet tekintve [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. vmilyennek lát/tart; a considera/vedea (ceva) drept ...; jn für etwas halten. *1659:* Asszonyunk ö nagysága pedig megküldötte az 14 köböl búzát, de olyat adatott az udvarbíró, hogy fele ucsú volt. De az ö nagysága kegyelmességét kell benne tekintenünk s mostani időben jónak kell lenni [TML I, 333 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* attól az órától fogva egészen míg Erdélyből kimentünk, soha jókedvem nem volt, mert úgy néztem magamat, mint akit minden úgy tekint, mint egy aljas udvari inast [FogE 144]. *1843:* Sérelemnek tekintem továbbá azt, hogy a magok házi szükségekre pénzért vett italt a kamarai tisztek elvészik [VKp 137]. *1872:* A cserére vonatkozólag a cath. egyház ügyvéde felszolitást tett ekklánkhoz, hogy a csere állása ellen ne kardoskodjanak, hanem megtörténtnek tekintsük [Burjánosóbuda K; RAk 118]. *1880:* Tekintetes Uram ... tekintsen lekötelezett szolgájának [PLev. 75 Petelei István Szinnyei Józsefhez]. *1881:* Kérem, fogadja el tölem e könyvet, s ne tekintse elbizakodottságnak, hogy el merem küldeni [PLev. 95 Petelei István Gyulai Pálhoz]. *1896:* közölni fogjuk a versedet, de ezt már nem kérem, hanem (more patrio) átvettnek fogom tekinteni a Föv. Lap.-ból [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. vhova ellátogat; a se duce în vizită (undeva); irgendwohin zu Besuch gehen. *1662:* Mivel pedig az Allia kisasszony ... Zólyomi Miklósnak igértetett vala házasságra ... a fejedelemasszony olly rendelést tön, hogy arra való készület kedvéért is maga Rákóczi Zsigmonddal s az ifjú fejedelemasszonnyal Örményesre tekintvén, onnan Fejérvárra alá mennek [SKr 289]. *1663:* Egyszer ideje volna Kegyelmednek is hozzánk tekénteni s jó szivvel is várnók s látnók is Kegyelmedet [TML II, 579–80 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kegyelmed ha valamikor annyira megalázná magát, felém tekintene, jó szivvel látnám [TML IV, 2 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1668:* Almélkodásra való dolog is, hogy ö nagysága ilyen végházban egyszer sem tekinte [TML IV, 290 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én, Uram, ma estvére házamhoz tekéntek, de pénteken esmét bejüvök [TML V, 645 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1674:* Bizony ideje volna már egyszer édes Bátyám uram, ha erre felé tekénytene [TML VI, 586 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Én meg ez ideig udvaroskodtam, már azért egy kevesség én is házomhoz akarok tekéntenem [TML VII, 340 Haller János Teleki Mihályhoz].

tekintély prestigiu; Ansehen, Prestige. *1668:* Én ezen do-

loghoz nem is nyúltam volna, de tudtam az ő kegyelme Erdélyhez való jó affectioját, s kegyelmes uram előtt való tekintélyit ő kegyelmének s mind Kegyelmetek között való régi jó barátságos, atyafiságos szívességeket [TML IV, 363–4 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1847:* annyira fellázodtak volna az emberek, hogy valló tekintélyéért az urbarialis taxa beszedésére még collectort sem lehet kapni [VKp 175].

tekintés 1. megtekintés; examinare fugară/de ansamblu; Besichtigung. *1670:* Kegyelmed ... találjon módot benne, bocsáttassék el Klubosoczki János, megírván Kegyelmed, hogy udvarunkból csak háza tekintésére ment volt ki [TML V, 310 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. *~re méltó* figyelemre méltó; important, însemnat; wichtig, (be)schenswert. *1710 k.:* egy hét vagy nyolc esztendőben járó, gyámoltalan árva leánygyermek, kinek sem atyja, sem anyja, sem hazája, sem jószága, sem belső értéke, sem jövendőbe másokról szállandó successio vagy reménysége, egyszóval semmi világi tekintésre, becsülésre méltó dolog az egy nemzete és teste s lelkén kívül ne légyen, más országból ebbe a hazába béhozattassék [BIm. 1020].

tekintet 1. *átv is* pillantás; privire; Blick. *1657:* Mely ez dolgot midőn az fejedelemnek értésére adtam vala, első tekintetben láttaték csak contemnálni [KemÖn. 213]. *1664:* Kegyelmed levelét az egész magyar német praesidiumnak megadtam, mellettünk való instantiáját is megmondottam ... melynek eventusa az lett, hogy első tekintettel az vízben ölni készek lettek volna, ha a commendans oltalmamra nem lett volna maga [TML III, 311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz]. *1668:* Boros uram kimenetelinek alkalmatosságával akarék méltatlan írásom által méltóságos tekintete előtt meg jelennem [TML IV, 338 Teleki Mihály a fej-hez]. *1699:* Lengyel Szűcs Janosne jüven tekentetűnk eleiben [Dés; Jk]. *1710 k.:* Én Istenem, bocsáss a te fiad érdemében engem a te imádando isteni színed és tekinteted eleibe [BIm. 1037]. *1746:* Ollyak mint Galambak vig tekintetekben [Marosszékirály AF; MúzRadák]. *1794:* egy különös Tabellát készítsen a' Commissio, a' mellyben mind a' Stagnans Interesek, mint a periculumban lévő Capitalisok fel jegyeztetve légyenek olly moddal hogy abbol egyszeri tekintetre meg tessék kiknél mennyi Capitalisok után mennyi időtöl fogva heverö Interesek ... légyenek [Kv; SRE 312]. *1801:* mái postával szándékoztunk volt eö Felsége kegyelmes tekintete elejébe terjeszteni [Kv; BfN I gr. Kemény Sámuel lev.]. *1811:* Oh Uram! parantsolj hát e' hiv Tisztednek[a], Hogy eledelt adjon meg-szükült népednek Parantsolj: vessen ránk vidám tekintetet, Fuvaljon mérsékelt meleg lehellelet [ÁrÉ 122. – [a]A Napnak].

2. figyelembevétel, figyelem; luare în consideraţie; Rücksichtnahme. *1542:* azt erthem hog ol bezedek nem wolna egmas kewzewth az legenwel, kyth meg mem (!) masolhattna, de wgyan chak arra walo thekenthethyth ewsmerem [Fog.; LevT. I Petrus Orozy lev.]. *1568:* Aggywk Myndenecknek Twdasara kyknek illyk hogy Az wytezlew Tholdalagy Andras co fel: Assessora egy Rezreol, Maas Rezreol penygh Zekel Janos My eleottewnk zemelyek zerentt ... Jllyen zerzest es wegezesth teonek, hogy az Mely pertt Indytott Tholdalagy Andras ... Az torozkayakal, az Jozagh ozlas feleol, kybe Magat Zekel Janos Ingeralta, Tholdalagy Andras walamytt az perre Eddygh keoltcott. Neky Meg Engedj, Ennek vtannaes valamyg weghez Megyen az per, gongyatt wysselj ... Ennek tekyntetyert Zekel Janos wyzontagh Tholdalagy Andrasnak Illyen Attyaffysagaertt ... az Meg Ityeltt Negy falubol ... ha teobbet oztany Nem Nyernek az ew Rezebeol twdny illyk felébeol, harom Joh haz Jobbagyot aad coreokbe [Gyf; BfN 54/6]. *1586:* Dobray Peter ... Az eöstöl es attyoktol maradot minden Iozagot Eörökseget, Aranyat, Ezwstött, es pinzt, Egyebetjs minden Ingö Marhat az Eöchejnek Engede mindenekbeol magat kj rekesztve(n) es kezętt ky Vewęn ... Mely dolognak Tekyntetyért vyszontagh Dobray ferencz, es myklos ... az eö eöcheynek ... kepebe ... adtak Lesneken az soldesty (!) haz helyhez Tartozo szanto földeket, szena Reteket [Lesnek H; IB VI. 225/16]. *1598:* az Alperesek ... egy Jobbagyomoth ... Zabo Istua(n)t Valamyre ualo tekentetbwl vertek uaghtak ky mia megh holtak (!) kyert fejekhez zollok kylen kylen, Affelett marhajokhoz es Jozagokhoz [UszT 13/101]. *1600:* Azert arra az oztagra az J. walamire walo tekintetbe wgya(n) ebben az 1600 eztendeöbe, gyortia zenteleö bodogh azzony nap taiba(n) rea me(n)t tulaidon hatalmawal [UszT 15/200]. *1606:* Felperes Nagy Balint Uduarhely ... Ezert tóttem az tilalmat, volt ennekem egy földém ... Nem tudom mire ualo tekintetiben en azt az földet attal uolt Desi Jstuannenak birni [UszT 20/21]. *1617:* Vagion adossagh mellict More Lazlo az eörökségere valo tekentetb(en) rakot volt fel [Abrudbánya TA; Törzs.]. *1646:* Diosi Mihaljne foglia: Nagi Istok ... hat okör utan valo Zeker szenaiat penzen el atta. Azert kiuanom Az töruentöl hogi az káárt refundallia, s az utan az pelengeren alatt meghuerettessek auagi ha az töruennek arra tekinteti nem lenne czak fel allassak az pelengerre, s szenat az nyakaban kötuen [Kv; TJk VIII/4. 130]. *1664:* Magyar Ig<enben> lako Gergely Janos alazatoson talalvan megh bennünköt, instala hogy az puskasok közül k<ibocsa>tanok, kinek azert valo alazatos i<nstantiajar>a kegyelmes tekintetünk leven ki bocsatottuk [Incz. III. 4 fej.]. *1667/1681:* Varga Györgynenek Popa Annucza Asz(szony)nak s több bötsületes embernekis mellette valo törekedesekre illendő tekéntete(m) lévén ... maga haza Telekebül[a] ... szakasztvan nekik engedet hazat epitenick rajta [Vh; VhU 358 Zólyomi Miklós adománylev. – [a]Egy Havasalföldébe elbújdosott emberéből]. *1669:* Ez levelem mutato Popovicz István nevü beczülletes ifiu legeny ez elcöt valo ideökb(en) ... Erdélyb(en) be jüvén s immar hazajáb(a) viszsza fordult, ki hogy nagyob securitassal uttyat continualhassa, kivána teöllem, adnám ez uti levelemet néki, kinek abéli kivánságara io akarattal valo tekintetem lévén; Kérek (!) minden rendbeli io akaro vraimat, baratimat igaz járásbeli embernek ismerjek, boczássák és boczátassak mindenüt békével [Kv; RLt 1]. *1673:* Tekintetem lévén azért Tekintetes Nemzetes Szilvássy Bálint U(ra)m(na)k hozzám eddig megh mutatot jo Szomszédságára ... instantiája szerint adtam és conferáltam ... magának vitá durante azon Nehaj Sztoika Janos névü Jobbágyom puszta háza félét [Törzs. gr. Theökeöly Imreh Vh-on kelt adománylev-böl]. *1678:* Parancsollyuk ke(gye)l(me)sse(n) és ige(n) serio H(üsé)gtek(ne)k e' commissionkat véven most et de facto minde(n) exceptio, halogatás, és tekéntet nélkült contentáltassa meg nevezett vas János Ur(ama)t [WassLt fej-i parancs Beszt-hez]. *1783:* V(á)r(me)gye Tisztei által a Gyilkosakra Törvényt láttatván a Mlgs udvar igen törvényessen convincáltatott az öte, az 6dik pediglen kicsind idejének tekinteti végett Gratiát nyert ez egyszer [Szamosfva K; Eszt-Mk]. *1822:* ki mentünk ad facíem loci, de ottis semmi alyas környül állást nem tapasztaltunk a' mely a Censáns

lucrum meg határozására nézve mélto tekintetet érdemelt volna [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 3b]. *1848:* Irásomat mutató Kádár Silip … mint kotsis … közelebbi háborús napokig betsülettel viselte légyen (így!), s most is csak éjjeli koválygása s keze alatti marhákrai vigyázatlansága tekintetéből kellett elbocsáttanom [Retteg SzD; BetLt 3 Maksai János lev.].

Szk: *~be jöhet. 1821:* Számlálhatatlanok azon Hasznok, mellyek tekintetben jöhetnek [Kolozs körny.; SLt évr.] * *~be vesz. 1676/1681:* Mivel hogy az mi Méltosagunk(na)k nem kicziny ékessege lévén az josagos czelekedet … vőttem mélto tekéntetben regi jámbor bötsületes Szolgamnak Nemes es Vitezlő Also Kubínyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k elsöben üdvezült édes Atyam Uramhoz ő Ngahoz, es az utan en hozamis megh mutatot hűseges szolgalattya[a] [Vh; VhU 262 Thököly Imre adománylev. – [a]Köv. az adomány ism.]. *1693:* a' mostani idők(ne)k mostohaságát … tekintetben vévén, kész pénzért száz forintért … meg engedi a' Consistoriu(m) Idv. Rhedei István temetését [Kv; SRE 16]. *1702:* nagy alázatossággal Felséged lábai eleibe borulván esedezünk, méltoztassék a' Felséges Csaszár e' mi alatson, de mélto panaszunkot tekintetbe venni [Torockó; TLev. 4/3. 1]. *1796:* méltoztassék Sanyaru Ügyünket méltó tekintetbe venni [Déva; Ks 75. VIIIb. 146]. *1853:* a' Korondi nemes közönség falu hitesseivel együtt teljes falusi gyülést tartván … a' hol is falvánk (!) tekintetbe véve az országunkban szenvedő betegek sorsát, részint Mlgs Grof Toldalagi Ferencz Ur magas személyét, falvánkra valo befolyását, egész szivességgel hajlandónak nyilatkozott, hogy a' Sós fürdőre kijáro utat … el fogja készíteni [Korond U; DE 2].

3. szempont, vonatkozás; punct de vedere; Gesichtspunkt. *1590:* Tothazy Jstwan, lelte megh eö kgmeket varosul keönyeörgesewel, hogy tekintwe(n) rabsagabely Niomorusagat, megh segitenek Megh emlekezwen … hogy ez Iffiu legheny eo kgme(ne)k fia, Az Attia penigh eó kgmekel egy tanachba(n) wlt, ez varosy tagh, Illien tekintetbeól segitettek megh f. 15 [Kv; TanJk I/1. 147]. *1657:* (A historikusok) az mint az királyoknak dicséretes, úgy vétkes cselekedeteket is megírták; kiknek írásokhoz nem hasonlítandó ugyan semmi tekéntettel ez ilyen dolog, mindazáltal az igazat jó véggel ha illetem, talán nem vádoltathatom [KemÖn. 20]. *1682:* Ez rajtunk forgo, és sok tekintetekbe(n) el kerülhetetle(n) szoros állapotokhoz képest bizonyos summa penzt, buzát és zabotis ketelenitettünk … bizonyos szemeljekre sub spe futura restitutur az eö Felsege Vitezi szamokra fel vetnünk [Borb I fej.]. *1691:* Ha kik azon Statiobeli Commissáriusok közül akár melly tekéntetek alat exorbitálni és excedálni comparcáltat(na)k, vgymint az Administralo szegénysog(ne)k az méresben, vagyj egybe másba kárt tennének, azokat p(rac)missa admonitio(n)e érdemek szerént et cu(m) contento quaerulantium megh büntesse [Kv; Törzs.]. *1764:* Valami tsendes istenes eletket és békessegeket[a] akarmi tekintetben meg háboritana mind azokat szorgalmatossan eltávoztassák [Kv; SRE 209. – [a]A házastársakét]. *1788:* az én egész igyekezetem 's tzélom e' tekintetb(en) az, hogy minél tőbb kálvinista olvasót gyüjtögethetnék Ngd Cassájáb(a) [Nsz; TL. Málnási László fökonzisztóriumi pap gr. Teleki Józsefhez]. *1794:* Tudományára, ugy egyéb tekintetekre nézve is T. Szilágyi Ferencz Uramnál érdemesebbet[a] nem esmérvén, ö Kglmét olyannak itéli a' kiben a' Domest Consistorium maga meg nyugvását fel találhatná [Kv; SRE 299–300. – [a]A káplánságra]. *1823–1830:* a protestáns ifjaknak nagyon eminenseknek kell lenni, ha promotiót akarnak, azonban akármi tekintetbe kell annyi költségüknek lenni, hogy 10 esztendőkig, míg praktikánsok lesznek, magukat tarthassák [FogE 107]. *1869:* Az oláh szavakra nézve meg kell jegyeznünk, hogy azokat azért adják a pásztorok szájába, mivel Székelyföldön a pakulárok (pásztorok) általában mind oláhok, s e tekintetben minél hübb pásztor alakokat igyekeznek felmutatni[a] [Orbán,SzfLeír. II, 156. – [a]A essz-i bethl. játékra von. észrevételezés]. *1889:* Erdélyről adok közleményeket. Múltjáról, jelenéről, kötelességeiről, közgazdasági, kulturális, nemzetiségi tekintetben [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

Szk: *minden ~ben. 1799:* Veres István, a' miolta ide Désre származott Legénykedni, olly jámborul viselte magát minden tekintetben [Dés; DLt]. *1801:* Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandoan és czélszerűleg három lappantsokkal, s legalább is három czólfokós fenyű deszkákkal be deszkázni, vas szegekkel megverve, ugy szintén a le cresztő lappancsokat vasláncokkal és pántokkal fel szerelve, s 12 czól vastagságu tölgy és nem cserfa gerendákkal és czövekekkel ellátva ugy állitani ki és fel, hogy az minden tekintetben a főmérnöki revisio alkalmával is elfogadhatónak találtassék [Mv; DLev. 5] * *minden ~re nézve. 1792:* Fris emlékezetében lehet, és vagyon Nagyságodnak … Hogy … Adámoson … a kis Kükülló vizén épült 4 kövü lisztelő Malom … Eö Exja, Nsagod, és az Ur, s Condivisionális Attyafiai között, a haszonvételre ügy vagyon fel osztva: hogy ő nevezett Malomnak hason fele része, 's egész jövedelme, 's haszon vétele, minden ki fogás nélkül, minden tekéntetre nézve, minden köz be vetés (!) nélkül az ö Exjáé, a más hason fele pedig ismég oszlollag Nságodé, és a Titt. Gyárfás János Uré Condivisionális Attyafiaival edgyütt [Kük.; JHb XIX/34]. *1794:* azon Nagy Urral perelni … nagy munka és réám minden tekintetre nézve nem hasznos és elémentes [Melegföldvár SzD; HG]. *1820:* köz mondás hogy az özvegyet és arvát a' Szél jobban éri, ezen és minden tekintetre nézve … mint hogy egyetlen egy kisded árvátskámal az Excellentiad kegyességébe remélek abba bizom, mindent bölts rendeléssi Szerént tenni kivánok és törekedem [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika Istvánné özvegy Tövissi Borbára br. Jósika Jánoshoz].

4. tekintély, tisztelet; prestigiu; Ansehen, Prestige, Ehre. *1572:* az megh holt fejedelemnek tekintetiert szok Jowal es Engedelemel volt concky az varas [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1604:* Kornis Ferencz Vramtol az en Sarga niergemet zerezze megh kd. mikor itt vala ha az kd tekenteti nem obstalt volna louay nelkwl maratt volna erette [Gerend TA; Ks 38. I/10 Sarmasagy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. *1619:* ha itthon lött volna is, az előbb hatodik vezér lévén, semmi tekinteti nem vala [BTN[2] 380]. *1636:* Balo Pal Miklosfalua(n)[a] lako Markosfalui Vra(m) Jobbagia megh eskwt hwti uta(n) igy vall: … mikor Markosfalui Vram engemet perle fiaymmal eggiwt Akkor Balo Georgy fiam megh zabadula az Commissarius Vrak teorekedesere az Farkas Ferencz Vram tekintetyert [KaLt Apor István ir. – [a]U]. *1657:* noha ím látod, édes öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekéntetünk van mostan az mi kegyelmes keresztény császárunk előtt, de csak addig durál az az német nemzet előtt, míglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik florcálni [KemÖn. 148]. *1668:* A Csausz Passával valo szemben letelre … alkolmatosságot keresvén … kértem azon, hogy Nagod tekintetiert mutassa olly joakarattyat, jelenthessem megh az kajmekamnak halogatásnekül … holnap reggel kapura megyek s audentiat szerzek [KJ. Székely Moyzes por-

tai követ a fej-hez Drinápolyból]. *XVIII. sz. eleje:* a Tanácsi rendnek se Hitele sem Tekentete nem lévén az Országh dolgaiban [LLt]. *1709:* kötelességemnek esmérvén hogy az hul nadgyod tekinteti elő mozdittását esmérem vadgy az miben remoráját Sajdittaná(m) meg jelenesem [BK. Lugasi Ferenc Bethlen Ferenchez Bukarestből]. *1737:* nemis tapasztaltam semmiben hozzám valo kedvetlenségét Ngodnak, sőt Ngod előtt érdemem felett valo kedvességemet s tekéntetemet mindenekben (!) [Ne; TL. Onadi B. József gr. Teleki Ádámhoz]. *1741:* attul nem igen tartak, mert ha el vészikis, az vramnak hirt adak, tudam: hogy az vram tekintetiért viszszá adják [M.fráta K; BLt I Marosán Vontza (60) zs vall.]. *1811:* A' Vallás' szolgainak el-hanyatlott állapotb(an) létek' alatt' bizonyoson magán(a)k a' Vallásnak tekintete-is szenved [EREkLt 32/811 Krizbai Deső Elek kvári ref. pap kezével]. *1847:* (Varga Katalin) végre annyira megbízta magát, hogy még a tiszteket is piszkolni, tekintetekbe kisebbiteni nem átollatta [VKp 188].

5. cél; scop; Ziel. *1669/1726 k.:* Mivel Dées városát a Nemes Ország közönséges jónak respectálásából nobilitálta meg akarván feles néppel telepiteni; mind az által mint hogy sok felől származnak oda az emberek a nemesi szabadságra Azért a Hadnagy<nak> igen szorgalmatos gondgya légyen arra, hogy mikor affele advénak incorporaltatni akarják magokat a város közzé Testimoniumot kivánnyon töllők ... vagy értelmesen végért mennyen micsoda rendü és állapotu emberek voltak az elött és mi okbol s tekintetböl mentenek réá lakni [Dés; Jk 4]. *1812:* az Hazanak sok helysegeiben a Lakosok a mostani Hadi környül állasokra nézve gyakrabban elő fordulo vecturák miatt ... igavonobarmaikotis ... a közönséges terhek elkerülhetése tekintetéből felettébb kezdették eladogatni [Kv; EMLt gub.]. *1823:* meg esmérem hogy NLaki gazdaságom jobban folyhatása tekintetéből vásároltam légyen hitelbe Tks Doboly Sigmond Uram Bátyámtol ... egy pár járomra valo bihaj tulkokat 60 – Hatvan Rh forint válto czedulá forintokban [Nagylak AF; DobLev. V/1072 Horváth Elek kezével]. *1831:* az Ekklával valo hurtzolodás elkerülése tekintetéből ... megengedi, hogy a' patak árkának a' fél királyi öl szélességü hely vétessék el telke alsó szélénél hoszszan [Nagyernye MT; EHA]. *1834:* a' papok változásakor, v(agy) halálakkor, a' matriculáknak, és egyébb réájok bizott dolgoknak bátorságositása tekintetéből ... méltatott (!) ő Felsége ... kegyelmesen rendelni a következendőket [Nagykapus K; RAk 7]. *1840:* mi tekintetböl matoztanak mint Ns Ember Házánál [Dés; DLt 277]. *1842:* Ezen tetemes károk eltávoztatása tekéntetéből mái napon a taplocai falusbíró, Györpál István őkegyelme házánál tartatott nemes elegyes közönség gyűlésében meghatároztatott, hogy a kaszálókon kívül sohunnan fennálló nyers fát egyszer se vágjon [Taploca Cs; RSzF 115]. *1850:* a' még hátra lévő kevés múnkáját czéh béli Társunk Lakatos Beniáminnál be végezni rendeltetett(tt). ezen rendetlenség el harintása tekintetéből ... jegyző könyvbe igtatni rendeltetet [Kv; ACLev. 30]. *1860:* Ezen erdő megkimélendő, és szoros tilalom alatt tartandó közelsége és könnyen szállíthatása tekintetéből [Székelyszállás U; EHA].

tekintetbéli tekintéllyel rendelkező; prestigios, care are prestigiu; jd von Ansehen, hochgeachtet. *1657:* Imé az hátrébb emlitett emberim ki ket Moldvából Chmelnicki kozák hetmánhoz küldöttem vala, elérkezének, és vélek az egész kozákságnak követjei, egyik az hadak notariusa, ki az hetmán után elsőbb tekéntetbéli és mindenes vala [KemÖn. 307].

tekintetbevétel figyelembevétel; luare în considerație; Rücksichtnahme. *1807:* Az ilyen nyughatatlan felujitások a' Törvény-folyások rendibe Calumniáztatni szoktak; ittenis nem tekintetbe vételt, hanem mélto büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instánsnak [SLt évr. P. Horváth Károly és Miklós nyil.]. *1830:* Alább irt osztozo felek a Caput Bonorumokat és Curiakat egy más között a Commoditásnak is tekintetbe vételével attyafiságoson meg akarván álitani egyeztünk és álapodtunk meg ezekben [BetLt 1].

tekintetes 1. rangos személy címe; titulatura persoanelor de un anumit rang; wohlgeboren, Titel einer Standesperson. *1584:* Erreol talaltam megh az Ertelmes es tekintetes Vraimatt [Dés; DLt 214]. *1589/XVII. sz. eleje:* mikoron ez mi Tanacz hazunkban kcőssegeinknek dolgainak igazgatasara bę giüluen, le wltwnk volna, ez Tekintetes ferfiak[a] ... Kcőmiues mesterek ... köniörgenek nekunk illénképpen [Kv; KőmCArt. 1. – [a]Köv. a név szerinti fels.]. *1638/1647:* Ez felljebben megh irt panaszolkodassal valo beszedit eo kegl(mene)k az nemszetes tekentetes es vitezleö Czeffei Lazlo uramnak megh halgata(m) [Noszoly SzD; WassLt]. *1650:* Feő gyamolul es gonduiselojul az en edes Felesegem(ne)k ... hagyom Tekentetes es Nemzetes N. Kemeny Janos Vramat eő Ngat, mivel hogy eletembennis eő Nga volt minden gyamolom [Kv; JHb III/7]. *1670:* Tekéntetes Ur Banffi Ur(am) Király János nevű kocsissának propositioja hajdoni felesége Vaida Annok ellen [SzJk 109]. *1677:* mely hetven háro(m) ezer forint summát deponálván Tekéntetes és Méltoságos Fejedelem Idősbik Rakoczi György Urunk ő Nagysága [AC 60]. *1681:* Orosz István ... itt mi kózttünk jambor ember az Tekentetes Nemzetes nehai Apafi Miklosne Aszszonyom eö kegme földen lakik [Feketelak SzD; Utl]. *1704:* Parantsoltunk ... Tekéntetes Nemzetes Toroczkaj István Generalis Feő Strasa Mester Hivűnknek, hogy Hadainknak affele állapotott el kővetni semmiképpen meg ne' engedgye [UszLt IX. 77. 79 gub.]. *1739:* Tekentetes Vice Tiszt Uramek eö kegyelmek es Assessor Uraimek elejekben [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1749:* A' Megye-biroság a' sz. Visitatió előtt szálla Tekéntetes Barta Simon Uramra [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1753:* Tekintetes Janko Ferentz Ur(am) Fassiojának purizálásában két rendbeli Literale Instrumentumrol tétetett emlékezet [Zágon Hsz; Told. 37/49]. *1842:* (A városszolga) mondotta, hogy a' Tekintetes Hadnagy Ur Amberboi Josefné Aszszonyt kevéssé hivattya le [Dés; DLt 1452a. 5]. *1874:* mi ... Ny: Karátsonfalvi Nagy Mihály és H: Bodoni Deméán János megvásároltunk M.Vásárhelyi Tekintetes Hints Miklos urtol egy darab erdőnek gyapját a H: Bodoni határon a lokötö nevü helyen [Mv; TSb 9]. *1887:* Úgy az erkölcsi, valamint az anyagi siker legelső sorban a Tekintetes Szerkesztő Úr lelkes és buzgó működésének az érdeme [PLev. 134 az EMKE Petelei Istvánhoz].

2. levél címzésében v. megszólításban; ca termen de adresare sau formulă de începere/încheiere a unei scrisori; als Anrede in einem Brief. *1658:* Tekintetes és nemzetes Teleki Mihály uramnak [TML I, 110 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1663:* Tekéntetes, nemzetes Teleki Mihály uramnak [TML II, 463 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az én jó akaró és kedves öcsém uramnak, tekintetes nemzetes Tekely Mihály uramnak [TML IV, 33 Tökölyi István Teleki Mihályhoz] | Tekintetes nemzetes Teleki Mihály kedves uramnak, komámnak adassék [TML IV, 186 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az én gyönyö-

rüséges, friss, szép, kedves komámnak, tekintetes, nemzetes Naláczi István uramnak ő kegyelmének [TML IV, 593 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Tekintetes Ur, nekem jó akaró Uram [TML VI, 181 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1676:* Tekintetes nemzetes Bethlen Elek uramnak [TML VII, 290 Teleki Mihály Bethlen Elekhez]. *1680:* Tekentetes Nagos Ratoti Gyulaffy László Ur(na)k ő kglmenek [Gyf; Törzs. fej.]. *1815:* Tekintetes V Ispany Ur! Kedves Sogoram! [Mikeszásza KK; Kp II, 70 Nabradi Daniel lev.]. *1818:* Tekintetes Fiscális Ur, különős tisztelettű Jó Uram! [Sülelmed Sz; IB. Medgyes Lajos lev.]. *1841:* Tekintetes Alispán Úr! [VKp 64]. *1847:* Tekintetes Kőhalmi Tisztség! [VKp 157 Varga Katalin sk írása].

3. hatóság címe; ca termen de adresare către diferite foruri; Titulierung einer Behörde, Behördetitel. *1650:* az Kegyelmetek tekintetes Ecclesiajanak allapattjat ... megh ne(m) Visitaltuk [Mv; MvRLt]. *1721:* An(n)o p(rae)senti 1721, die 24 Apr. Midön mi az Tekintetes Nemes szektöl Nemes Ar(anyos) szeki Felsö Sz. Mihalyfalvi Vraimék co k(egye)lmek Instantiajokra exmittaltattunk volna [Asz; Borb. II]. *1761:* a miket ki itélt a Tekintetes Nms Szék mindenkor hozza allani készek voltunk és vagyunk [Hsz; BLev.]. *1776:* amit ... a' Tekintetes Maros Széki Cont: Táblától exmittált Executor Vrak, az Mlgös Vass Familiának akartak assignalni, azt nem egyéb hanem Pétsi résznek hallottam lenni [Mezőbánd MT; WassLt 5 G. Hatházi (48) ns vall.]. *1779/1781:* a Tekintetes Continua Tábla Resolutioját fel olvasván meg értetők az Ifi Aszonyal, melyre az ifi Aszony igy felele: értem [Hatolyka Hsz; HSzjP]. *1782/1799:* az Instantia, az Irás pedig, a' vagy a' minuta, mellyet az Exponensek bé adtak az Tekéntetes Táblára, a' Fiamé [Torockó; TLev. 5/16]. *1793 k.:* Instálunk alázatoson Nagyságodnak, és a Tekintetes Nemes Vármegye Törvényes Székinek [T; DobLev. IV/730. 3b]. *1801:* Méltoztassek a Tekintetes Generalis Szék, Mind a Compositionalisban, Mind a Certificatoriában meg irt végre Comissarius Urakat ki nevezni, ki botsáttani [K; JHb LXVIII/4. 8]. *1812:* Méltoztatik altal lát(ni) a Tekintetes Indicium, hogy ez tsupa meritalis, és meröbe hellytelen ki fogás is kövötközésképpen tsak ezen keresett protelatiojara kereszteltetett actoratus Exceptionok [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1821:* bátorkodunk a' Tekintetes Nemes Magistratushoz follyamodni 's alázatoson instálni a' végett; hogy méltoztasson ezen dolgunkat meg vi'sgálni [Kv; ACLev.]. *1835:* Mely rendelés következésül ki rendeltetésünknek eleget tévén ... Ezennel a Tekintetes Magistratusnak további rendelése megtétele véget be adjuk Dées'en [Dés; DLt 336]. *1843:* Varga Katalin azt mondotta a nép előtt, hogy néki a tekintetes vármegyétől resolutiója lenne, mely szerént szabad volna az embereknek kerítéseket csinálni [VKp 100].

4. figyelemre méltó; însemnat, important; wichtig, beachtenswert. *1573:* En Bekes Gaspar Kornyathy ... Adom emlekezetre ez en Lewelemnek Rendybe Myndeneknek akyknek Jllyk hog' my megh Tekynthwen: Teke(n)tetes Emberseggel walo Zolgalattyath az wytezleo pattanttyws Balasnak Bogardynak ... Az Nemes hazath: ... Eoncky attwk mynden Zabadsagawal es hozza Tartozo cereoksegewel Zantho feoldewel Zena Rethewel zeoleoyewel: Erdeyewel mezeyewel [Fog.; BesztLt I/54 Caspar Bekes sk írása].

5. tekintélyes; cu prestigiu; hochgeachtet. *1657:* Ez tábori gyülésre béjövő útjában az ifiú urak insidiálkodtanak is Kornis Zsigmondnak vagy megfogására vagy elvesztésére, tartván olyan tekéntetes embertől | teljes minden igyekezetemmel azon valék, hogy ... az barátságnak fenntartásával lenne ... hogy jövendőben is mind németet, török s egyéb nemzetek előtt tékentetesb lenne állapotunk [KemÖn. 126, 283]. *1662:* (Dobozi Veres Mihály) úgy jött vala be Kolosvárra, s hogy dali, tekintetes, termetes prócátoros ember volna, elő is kezdte vala magát venni [SKr 663–4]. *1669:* azelőtt Kende Gábor szavain sokat épített ő nagysága; ez[a] penig Gábornál bizony mind igazabb, mind igazabb mondó, mint tehetősebb, tekintetesebb is [TML IV, 605 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Ispán Ferenc]. *1677:* Veselényi Pál uram Ér mellé való menetele is nem tudom mire való ... mert vele lévén Szücs János, Pataki mezei kapitányok alatta valókkal együtt, a conjunctio bátrabban lehetett volna s tekintetesebb is [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Már jó ideje engem hínak az tractatus szerint az franczíák s az magyaroknak is tekintetesebb része: de én meg egészben nem resolváltam magamat [TML VIII, 92 Teleki Mihály lev.]. *1710:* Kemény Simon haszontalan reménséggel biztatja magát és a mellette levő erdélyi profúgus urakot, kik közül elsőbb és tekintetesebb vala Bánffy Dénes [CsH 57]. *1736:* Az Keresztesi M: és Tekintetes Familia, az Camarától sok üdökig impetáltatván az Keresztesi Samuel meg notázásáért, és az Familia az meg irt Vr Grationálissát nem producálhatván, kételenitettett az Keresztesi Joszágoknak kezekben valo megmaradásokért Tiz ezer Magyar Forintokban az Camarával convenialni [Kv; JHb XLII]. *1764:* mai naptól fogva hittel lekötelezteettem, hogy az fölszentelt fejedelemnek és ezen tekintetes hazának azonnal egyes javát ... egész tehetségemmel mívelni és gyarapítani fogom [RettE 174].

tekintetik 1. vhogyan kezeltetik; a fi tratat într-un anumit fel; jn irgendwie behandeln lassen. *1840:* Hajdu Kováts János minden tétovázás vagyis fatsargatáson kivül meg vallya, hogy a' rabak közt valo csendesség hellyre állitása véget – egy nyihányat kezébe lévö korbátsal rá ütott a' panaszló Báthorinera – ennélfogva méltonak találom – hogy olly ügyelettel tekintessék Báthorané – hogy – kénye szerént ne ittasadhassek meg, 's fogadokba ne járhasson [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

2. vminek tartatik; a fi considerat ...; jn für etwas halten (lassen). *1846:* a benn hagyott nyereménynek a kisded vvoda javara viszsza ajándekoztaknak tekintetnek [Dés; Berz. 20]. *1862:* ha ezen havanként pontos fizetést teljesiteni csak egyszeris elmulatná Pehcy Lászlo azonnal ezen Egyezés megszünik, ezen Szerzödés fel bomlotnak és érvénytelennek tekintessék és tartassék [Kv; Végr.].

tekintetű 1. nézésű; cu (o anumită) privire; mit einem bestimmten Blick. *1661:* Szent Pálné asszonyommal, az én édes, kedves, köszvényes lábú, szépen mosolygó, piros ajaku, vidám tekintetű, birsalma száju szerelmes nénémmel egymást soha el ne hagyjátok, édes szivem [TML II, 177 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1811:* Schmidt Márton ... fekete szeg, fekete borzos haju, felsö fogai elöll egymásra állók, kedvetlen tekéntetü, Farkas mosolygásu [DLt nyomt. kl]. *1819:* Kretsun Josziv ... ezen esztendöben inkább beteges, kivált pünkösden innen szintelen, bé esett szemü és kedvetlen tekintetü ember volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Szk: *alattomos ~. 1819:* Albisi Bod Aron ... sunnyogo járásu, alattomos tekintetü [DLt nyomt. kl] * *komor ~. 1801:* Nánn Avram ... mintegy 42 esztendös ... erössen komor

tekintetü [DLt nyomt. kl]. *1845:* Májlát Miska ... komor tekintetü, sipánkozó beszédü [DLt 58 nyomt. kl] * *mord ~.* *1829:* Andorka Joseff ... jozankorában alamuszta, és mord tekintetü; ittas korában káronkodo [DLt 1042 nyomt. kl] * *szennyes ~.* *1811:* Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... magoss görbe, száraz testü, sovány hoszszukó ábrázatu fekete szennyes tekéntetü, vagy-is ábrázatu elöll nagy fogai vagynak [DLt 50 nyomt. kl].

2. tekintélyü; cu/de prestigiu; angesehen, hochgeachtet. *1662:* Zólyom Dávid miatt való baja fejedelemnek alig múlhatott vala, hogy ismét más is következék: Jenőben amelly becsületes megért elméjü és török szomszédságban nagy ismeretességü és tekintetü kapitányt, Petneházy Istvánt talált vala fejedelem | Kornis Zsigmond ... a generálisságban magát avatni nem akarja vala, Ibrányi Mihály is ... mintegy általván is nálánál sokkal nagyobb autoritású, tekintetü ember, Kornis Zsigmond előtt cselekedni, nem expediálhatja vala [SKr 155, 173]. *1710:* Apafi Mihály fejedelem ... testvérbátyja, Apafi István, nagy tanácsú s tekintetü úri ember | Ezt külön Scherletis Alexander Mauro Cordatus, ki a török portán nagy tekintetü ember, noha keresztény, jovallja vala nekiek [CsH 100, 143]. *1724:* Nagyob tekéntető Aszonyalis nem cselekette más azt, amit én vele [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála urához].

tekintget vhova látogat/átnéz; a se duce în vizită undeva; irgendwohin zu Besuch gehen/hinüberblicken. *1659:* Polik uramat feleségestül köszöntsed. Nem írhattam ő kegyelmének, mutasd meg ez írásomat ő kegyelmének, írok mikor több üdőm lesz rejá. Kérem ő kegyelmét, tekengessen oda hozzátok is, hitvány lovaimat is látogassa meg [TML I, 459 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófiához].

tekinthet 1. (vhova) nézhet; a se putea uita la ...; irgendwohin sehen können. *1584:* Sophia Scoch Iacabne ezel teobbity meg Az Elseo wallasat ... Awal veztette meg[a] Hersel Marthonnet, wgy anniera hogy meg bolondult teolle ... Es az vrara sem tekenthetet [Kv; TJk IV/1. 220. – [a]Zabo Cato].

2. tekintetbe/figyelembe vehet; a putea lua în considerație; in Betracht ziehen können. *1600:* Noha az Tanuknak vallasibol aliceal hogy Menihart deaknak halala az zekernek el deolesse miatt teortent ... nem tekinthet arra az teorweny hogy zanzandekkal deolteotte Balinth vgy el az zekeret hogi Menihart deaknak holta teortennyek [Kv; TJk VI/1. 390].

tekintő '?' **Hn.** *1720:* Kis mezőn ... Tekentőb(en) (sz) [Szentsimon Cs; EHA]. *1733:* az Tekentőig [Dés; EHA]. *1737:* A Tekintő alatt [Dés; EHA]. *1746:* à Kis mezőn tekentő nevü hellyben (k) [Szentsimon Cs; EHA]. *1749:* a Tekintőn [Fejérd K; Szentk. Liszkai János (40) udv. jb biró vall.]. *1753:* Nagy Kerek felől az Oldalon a Tekintő nevett viselő hegy megett [M.bece AF; EHA]. *1773:* az felső tekéntőb(en) lévő földek (sz) [Szentsimon Cs; EHA]. *1826:* a Tekintő alatt [Dés; EHA]. *1877:* Tekintő tető felemelkedett magos hegy [Bh; KHn 28].

tekintődhetik vminek tartathatik; a putea fi considerat/socotit ca ...; für etwas halten lassen können. *1850:* egy egész Egyház, Csak akkor tekintődhetik más hitfelekezetre át-lépettnek, ha annak minden tagjai egyenként, át lépésőkről nyilatkozatokat ... meg tették [Nagykapus K; RAk 44].

tekintődik számítódik, tartatik; a fi socotit/considerat; (für etwas) halten lassen. *1840:* Ha ezen pont ellen tselekednem; tselekedetem mint praevaricatio vgy tekintődgyék [Kv; Born. G. XXIVb].

tekintőleg egy pillantásra; pentru o clipă; (für) einen Blick. *1632:* Azzonio(m) monda enneke(m) hogi meni be te leani, hogi be fordulek tekintőleg lata(m) hogi az Szekeli Istua(n) leania egyik kezeuel fogta uala az masik karjat es kialtia uala sirva hog' Sy Martonne le rontotta az karjat [Mv; MvLt 290. 103a].

teknő l. **tekenő**

teknőcske l. **tekenőcske**

teknősbéka l. **tekenősbéka**

tékozlás pazarlás; risipă; Verschwendung. *1578:* vegienek tyz hordo bort, kit ... Byro vram ... az feyedelem zwksegere keolchien ... az teobbyt penig io godnwisselessel tekozlas nelkwl az feo embereknek penzekert Aggiak [Kv; TanJk V/3. 174b]. *1583:* ha az chaplarok az eó Tekozlasok miath, vagy egieb lelekbeól indultathwan a' Bornak ky mereseben a' hordonak quantitassahoz kepest az eo Gazdaioknak fogiatkozast thennenek: Tehagh raitok megh vehessek, es az Meltan Valo megh Vetelnek vtha nylwan ky tessék [Kv; PolgK 2–3]. *1596:* Ezeket tiztelendeő Vraim nem egiebert zamlala(m) ele hanem hogj nagj tekozlasokat meg erche kegtek [Kv; Szám. 6/XXIX. 150 Bachi Tamás sp kezével]. *1625:* Az Felső Joszagban ... az haydűság tekozlasatol az mi maradot lön gel. 121 [Kv; Szám. 16/XXXI. 7]. *1660:* ertem mit irjo(n) az Chyeffei Ura(m) joszaga, s iovai el pusztittasa, s tekozlasa felöl [H; Ks 41 Petki István lev.]. *1667:* tekozlasat en eo kglnek nem vettem eszemben egyebet hanc(m) az mit megh eőtt s jvut [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1676/1681:* à migh fel hordgiak is à borokat hiteles igaz emberek légyenek mellettek, azokis hozzak fel; tekozlás és kár ne legyen bennek [Vh; VhU 658]. *1702:* Karasznai Szabo mihaly ... jol tevő Uranak árva Eőzvegye Felesege Nemes Torma Ersebeth Aszony Pinczejet fel vervén Száz het forintyat el lopta, melybül de praesenti sok tekozlasi utan talaltatot tizenhet forint [Dés; Jk 320b]. *1713:* Az Dezmalas körül valo vendegeskedés a' miatt valo nagy kölczég és Tékozlás iránt végeztetett, hogy ... talállyanak modot benne hogj azon tekozlas orvosoltassek meg [Kv; SRE 122]. *1747:* En Molnár Jánossal esztendeig laktam molnári házban és az malom körül is forgolodtam de én sem eczer, sem mászor tékozlását nem láttam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1796:* Az Exponens Urnak Tékozlásra valo hajlandoságát soha se tapasztaltam, söt ellenben takarékos mértékletes életü ember volt [Ilenefva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1812:* tapasztaltuk, hogy jozon mértékletes ... életett fojtattak semmi nemü tékozlásokott pazirlásokott nem tudjuk [Altorja Hsz; HSzjP Bardocz Páll (58) pp és Márton Ignátz (62) gy. kat. vall.].

Szk: ~ *esik.* *1597:* migh az Azzoni Chakan Janosne az Vra neúęt viseli, kyualtkeppen eztendoigh ugyan ne(m) verhetnek kj az Jouagbül ha gyermeke ne(m) volnais, de úgy viselye go(n)dgjat Jozagoknak hogy tekozlas ne essek [UszT 12/5] * *~t cselekszik.* *1688:* ä harom Régimentből valo Proviant Mesterek, de kivalkeppen ä Montekukuli Regimentjebol valo sok tékozlást cselekedte(ne)k ä Lisztben a' Sakokat hasogattak [Kv; Utl]. *1752:* már nincsen borom

mi tévö legyek nem tudom ... de akor mikor az gonoszt cselekette s tekozlast senkit se hivut oda [Abosfva KK; Ks 83] * *~t kezd cselekedni. 1598:* ha valami tekozlast kezdene chelekedni Az zeknek Jelentse megh, es ne patiallja [UszT 12/5] * *~t tesz. 1578:* Az molnarokrais wygyazasa legyen, hogy az molnok hazat ygazan be adgyak, tekozlast benne ne tegyenek [OL. M. Kamara Instr. E – 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1603:* Dedrady Gergely ... vallia ... Zabady Jstwan az iobik lowat atta Rosas Janos vramnak ... azt az lowat Stenczel Andras vram hazahoz vittek egy eyel hogy inkab megh otalmazhassak az Nemetektcol, vgyan akkor teonek nagy tekozlast a' borba [Kv; TJk VI/1. 644]. *1710 k.:* Sok esztendeig tartottam én ezeket a munkákat Szentmiklóson, bánom, hogy elvesztek; rettenetes, irtóztató tékozlást és pusztítást tettek [BÖn. 755].

tékozlásképpen ca/drept risipă; als Verschwendung. *1657:* Nagy solennitassal lön ez lakodalom ... az nuszt, hiúz, selyemköntös közönséges vala, nagy bőséges gazdálkodás, minden rendeknek asztalán lengyelformán készíttetett friss étkek, tésztamívek, marcapántok tékozlásképpen, az egész hosszú asztalokon mind ezüst tálak, tányérok [KemÖn. 265].

tékozlásmód pazarlásként; pentru risipire; für Verschwendung. *1782:* Ami nézi az 1715béli 2da Marcii költ Contractust, az sem subsistalhat, és az Ának nem prejudicálhat Actioja enerválására, mig nem az Ik az In Anno 1710 die 12dik xb(ris k)ölt Divisionalist Eczken András és Miklos között perágáltatattot ... elö nem adják anyival inkább hogy azon Contractuálisb(an) tékoszlás modra ös örökségetis hagyott Ecken Miklos Eczken Andrasnak [Hsz; BLev.].

tékozlástétel tékozló cselekedet; risipă, risipire; Verschwendungstat. *1689:* à menyem Aszony Czutak Jstvanne szigoru halalat az en edes Fiam(na)k nem tekente ... ferhez mene, noha mégh sok tékozlás tételeuel itt uagyon szomoru hazamnal ... lakadalmanak praefigalt napja 16 januar(ii) [Nagykászon Cs; BCs].

tékozló 1. pazarló, költekező; risipitor, cheltuitor; verschwenderisch. *1585:* Joannes Borbely Barbithonsor ... fassus est, hallottam Zabo Mattiasnak zayabol hogj monda ... felesegemnek azt mo(n)tam Jhon zereteö attiam fia, ha en elegh ne(m) vagiok neked, zabada hattalak, hogy eggjet vagj ketteót zerez tytkon kjuel keozeoswly, chak ennekc(m) legy hw es ne legj tekozlo [Gyf; KCsl IV. 55]. *1598:* ha ualamelik az germeknek (!) meg iöuend idegen orzagboll latod hogj okossaga elmiye uagjon, nem tikozlo huzon nigj eztendös koraban boczas keziben mindenecket [BálLt 51 Kovachoczy János nyil.]. *1647:* az Dobokaj Farkas fiaj Ferencz es Pal ígen reszeges tekozlo emberek valanak [Páncélcsch SzD; JHb III/53]. *1665:* az mi kevés puszta jószágom van, azt is abalienálta s vesztegette megholt vőm Keöpeczi János és idétlen elmével s rosz emberek tanácsán járó tékozló fiam [SzO VI, 303]. *1682:* az én feleségem nem ki keresco (!) tékozlo, idejét nem héában teoltek, nem kártévco [Kv; RDL I. 160]. *1745:* Jánko Bálintot is ismértem, de tékozlo itkányos ember volt, inkáb mint kereső [Uzon Hsz; Kp 155a Valentinus Istok (58) pp vall.]. *1748:* mint a' féle tikozlo, pazérlo ember vesztegette Jószágát [Zoltán Hsz; Szalánczi lev.]. *1757:* nállánál tékozlóbb, és csalárdabb bajosan lehetett [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1760:* Szabo Tamás Urumot nem keresőnek sőt többire mind tikozlonak vallyák [Erősd Hsz; HSzjP]. *1767:* Ezeken kivül vadnak külsö appertinentiák, melyeket ... egy Kenderesi János nevü tékozlo Jobbágy magtalan lévén Zálogban hánt volt [M.fülpös MT; JHb IX/50]. *1779/XVIII. sz. v.:* Toldalagi Lászlo Fiam eddig szo fogadatlan és tékozlo volt s ugyan, mindazáltal az Isten meg tértheti, és meg térhet ... ha a' sok adosságaibol kifeslik [Told. 22]. *1783:* nekem ugyan elidegenítö szándékom sohasem volt s ma sinesen, vesztegetö, tékozló sohasem voltam, ma sem vagyok [FogE 342].

Szk: *~ fiú. 1662:* hegyes szent élet által annál inkább őhozzá ragaszkodjunk, mint ama tékozló fiú, hogy eszére tére [SKr 717]. *1818:* ha erőszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számodolni, mert ... ha magad melléd vetted volna, Ugy őtet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához] * *~nak szid. 1693:* Conprobalya Kovacz Ferenczne Kovacz Janos ellen hogy kurvanak s ornak loponak s tikozlonak szidta [Zabola Hsz; HSzjP] * *~nak tart. 1796:* ezen viszontagságai 's nyavallyáskodásai között is tudtomra semmit is el-nem idegenitvén én nem Tékozlonak hanem meg tarto és takarékos életü embernek tartom [Ilenefva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~ba jut* elpazarlódik; a se risipi/irosi; etwas wird verschwendet. *1618:* Köpelli Oglinak az feleségc megholt ez üdö alatt, míg itt benn vagyon, vén anyja vagyon és egy kicsid leánya, s egyéb javai mind tékozlóba jutottanak [BTN[2] 166].

tékozlódik pazarlódik; a se risipi; etwas wird verschwendet. *1596:* Biro vram oda ky izene, hogj az zenat ... az Varosbali zekereseekkel hordattassam, es otalmazzom hogj mas feleis ne tekozloggjek [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamas sp kezével]. *1657:* midön pedig az Catherina tárházának gondjaviselése kezemhez került ... másoktól is takargattam, míg lehetett; az midön láttam, hogy tékozlódni kezd, kiadtam kezemböl [KemÖn. 155].

tékozlófi tékozló fiú; fiul risipitor; der verlorene Sohn. *1666:* édes Teleki uram, tudja Kegyelmed igen jól, már is Erdélybe nékem tékozlófi s vándor a nevem [TML III, 588 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

tékozlólag pazarolva; în mod risipitor; verschwendend. *1735:* tékozlolag költ é a victuale vagj nem én azt nem tudom [Kendilóna SzD; TKl Steph. Sebestyén (56) jb vall.].

tékozol pazarol; a risipi; verschwenden. *1558 k.:* Ez dolog chodalatos hogy az ember Nem vezy ezeben az Isten dolgat es bölchesseget, kyt ember Nem tud Meg böchwlny azt vgy tarcha Mint Isten adomanyat, hogy Ne tekozolya azt [Nsz; MKsz 1896. 297]. *1583:* Joannes Kalmar Junior ... fassus est ... Azt(is) tudom hogy Kapa Mihaly lol lakot Bechben de Nem lattam hogi kartiara Awagy egieb helre tekozlotta penzit [Kv; TJk IV/1. 124]. *1588:* Ertyk eo kegmek az paticariusne feleol valo panazt hogy Egy Zabo legennyel eggywt Laknak Az Annya Zent egyhaznak Rendycs Moggya kywcól hwtnelkwl, es a' zegeny Arwanak Marhachykayat tekozollyak [Kv; TanJk I/1. 80]. *1623:* Az Io Zamtartora nem keveseb Zwkseg vagion mint az kenyerre, mertt ha ... az Introitust nem kímíllí hane(m) vgy tekozolliak

mint az mostany Rationista, annyt be ne(m) takarhat hogy ell nem tudgiák tekozlany [Szu/Fog.; BGU]. *1634:* teis zinte ugj tikozlottad az Mindzenti B. ioszagat mint mi [Körispatak U; Pf]. *1666:* az el mult veszedelmes üdoben nem tudatik mire valo gondolattiokbol ezen Maros szentgeorgy Uduar hazamtol jouaimot hordtak, tekozlottak [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1675/1688 u.:* Ha kik hazamhoz be szallanak, azok(na)k illendökeppen gazdálkodgial, hogi ez irántis gialazatott ram ne hozz, de annak szine alat ne tikozoly [Borb. II Petki János instr-ja csíkcsicsai jb-bírájához]. *1718:* ã maga Veselenyi Ur(am) emberi hadták volna el ã marhakot gondviseletlenül avagy tetova tekozlottak volna [Gysz; LLt Fasc. 69]. *1727:* Pap György ... ö Ex(cellen)ciája keze alatt levö pinczejebül sok alkalmatossagokkal a bort helytelenül hordotta 's tékozolta sokak(na)k meg részegétésére [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. *1772:* az Aszszony ö Exctja halála után ... tékozlotta, pazérlotta a' Joszágot ö Nga [Zilah; TSb 21]. *1780:* (A tóból a halakat) az ott való Szöllösi nevezetü rosz ember mind ki lopta 's tékozlotta ... tudom hogy semmije nintsen 's meg sem fizetheti [Császári SzD; Ks I. gr. Toldalagi Kata aláírásával]. *1794:* nem esmértem ... hogy tékozlott és pazérlatt volna [Koronka MT; Told. 42/1].

tékozoltat pazaroltat; a face să fie risipit; verschwenden lassen. *1725:* semmi féle marhájival ugy szárnyas majorságival ... semminémü gabonáit és füveit ... nem tékozoltatja, szántszándékkal semminémü hozzá tartozandó majorságit ott nem jártatja [Koronka MT; Told. 27].

tékozoltatik pazaroltatik; a fi risipit; etwas wird verschwenden lassen. *1701:* többé Farago Buza, Asztal avagj vendegség buza, kalátts buza, piros buza nevezeti alatt, söt semmi nemü species alatt a' Malom vámja ne tékozoltassék, minden szolgának meg lévén illendö fizetése a' Malom jövedelméböl [Kv; SRE 72–3]. *1713/1750 k.:* Valaholott akarminemü Perceptum es Erogatio esik, valakik altal annak vegben kell menni, azok(na)k hiteles Regestrumok légyen, hogy a Curatorok elött producalhassák, mi honnan és mit hova költötte(ne)k, mellyre valo vigyázás és Szoros számvétel incumbal is a Curatorok(na)k mindenütt, ne hogy valamelly Ecclak es Collegiumak mi kis reditussok hir nélkül es helytelenül tekozoltassek [RGyLt V].

teksztus bibliai szövegrész; text, fragment dintr-o scriere biblică; biblischer Textteil. *1657:* Erre én is azon textusból felelék nékie [KemÖn. 190]. *1662:* a szokott napokon a szentírásbul a jelenvaló alkalmatossághoz illendö textusokat, igéket keresvén, nagy szép biztató és vigasztaló tanításokkal a népnek elméjeket bátorítják, oktatják, vidámítják vala [SKr 582]. *1704:* Ma az Naláczi András uram fiát ... koporsóba töttük, melynek alkalmatosságával Zilahi uram prédikálván Rom. 14: 8, azmely textust ugyan maga hagyta halála óráján, hogy azt vegyék fel felette [WIN I, 310]. *1761:* Textus: zsoltár 90, vers 12 [RettE 123]. *1763:* elsöben ezen Ecclesiát[a] meg látogattam, Textusom lévén: Rom. 15: 30–33 [Gyalu K; RAk 5. – [a]A gyalui ref. eklézsiát]. *1772:* Prédikálott elsöben Incze uram a kolozsvári pap. Textusa volt a 91 zsoltárnak 7–10-dik verse [RettE 280]. *1783:* Textust adatott magának Böles Salamon XIX (?)-dik rész 14 vers [RettE 422]. *1823–1830:* Volt ekkor Bonyhán egy Fazékos János nevü tudákos öregember ... ez azzal dicsekedett, hogy ö a templomba menve, csak addig hallgatja a papot, míg a textust felveszi, azután hazamegyen, mert ügyis tudja, miröl prédikál a pap [FogE 101–2].

tél 1. iarnă; Winter. *1585:* Az Jeg vagoknak fyzette(m) az kyk az varos toat vagtak, merth az tel hoszu leön tanachy akarattyabol fyzette(m) f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1653:* Ez a tél ezzel eltelék. Hanem az alatt vala csak a Beszterceze szállása elödedin, hogy Konkoly Péter hajdu kapitány vala; tehát felkészült, hogy a vásárhelyi hadat ... megüsse [ETA I, 66–7 NSz]. *1660:* Sokára az dolognak valóságos kimenetelit halasztani sem akarom, sem az mostani zürzavaros állapot nem engedi, az tél közelgetvén, még arrúl is gondolkoznom kell nekem [TML I, 550 Teleki Mihály Veér Krisztinához Sárospatakról]. *1662:* az idö vontatódik, telik, a tél mendegél, azonban az hadak onnan felül gyültöngyülnek vala [SKr 138]. *1693:* Az Szalma botsit az mi illeti, meg mutattya ã Tél, és annak utanna valo üdö mit fog emi [Ne; DobLev. I/38. 12]. *1710 k.:* én a telet otthon ellézengém, vadászám, egyszóval elvesztegetém [BÖn. 545]. *1767:* a' Szent-Mártoni Szölö egészen, a' Korodinak is égj része az kallyibán fellyül mettzetlen maradván, a Tél is hamar el rekesztvén, fedetlen maradott [Kóród KK; Ks 19. F. 8]. *1781:* A Sidónak is az öszel epitettem edj Velnyizét, a Tél ugj kapván Tapasztatlan maradott, eleget nyomorgott a nélkül, mert a régi háza le sorvadott [Esztény SzD; Told. 6]. *1791:* a kömivesek a Belsö pintzét már meg boltozták, és már az idén talán nemis merünk többet rajta dolgoztatni a kö mivesekkel, mert már naprol napra közelget a Tél[a] [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A levél kelt XII. 9-én]. *1813:* én Istalot és Házat epittek, Somjora ... s tudom mások se fogják azt mondani, hogy alvással keresztül futottam a Telet [Perecsen Sz; IB. Botos Péter gr. Korda Annához]. *1814:* 30a Aprili dél elött 10 orakkor meg indult a havazás és éjfélig szüntelen esett mint Tél közepéb(en) [Dés; KMN 378]. *1841:* bé következik a' Tél méltoztasson Nsgöd nékem Fonni valot küldeni, 's egy kevés Tüzi fi aránt is rendelést tétettni [Mv; IB. Magyari Anikó lev.].

Szk: *a ~ kezdetén. 1726:* tavaly késö öszel vagy tél kezdetin a tilalmas Erdö sziliben Csináltak vekony tögy fa fijatalokbol Juh kertet vagy Esztrüngät [Esztény SzD; Told. 29] * *~ közepétöl. 1769:* Gróff Toldalagi Pál Úr ö nsga Ménesse Tél közepétöl fogva mind rühös volt, hanem most mint egy Öt hete, hogy gyogyúlni kezdett holmi burjánnyal, és Dohattal orvosolván azt [Told. 19/44] * *~nek idején. 1763:* hidegh télnek idején minden fele valo szolgálatás ... kutak, jég vermek ásatás (!), fagyos földbenn valo karoztatás, kerteltetés [Hsz; UszLt 16]. *1774:* Két Esztendöben, hogy Télnek idején itten Telelt az Uraság Ménese négy kancza lovát tartotta Praefectus Botskor Uram a' Menes közöt [Mocs K; KS 37–8 conscr.] * *kitart a ~böl. 1585:* Feyes Ianosne Vrsula vallia ... Az Andras megh hala felesegeteól egy gyermeke marada, es Jsten newebe tartottak eggis Masis kj giermekesteól a telbol, Az haz olj puszta hogy Zinte Romlando vala [Kv; TJk IV/1. 428]. *1722:* énis elhajtottam vala két ökröt, hogy e' télböl ki tartván száncsak a tartásért rajtok [Újfalu U; LLt] * *kitelel a ~böl. 1711:* Tudom hogy az juhok rühben, s, himlöben erössen holtak, igaz dolog, egy télen egy ideig Szalmát is ettek Széna nem lévén, de azon telböl ugyan csak kitelelték [Búzásbesenyö KK; BfR IV. 30/26 Szöcs János (40) jb vall.] * *kitölti a telet. 1657:* Kassán kitöltvén a telet, tavasszal bémenénk Erdélyben [KemÖn. 50] * *a múlt ~ig. 1845:* Ö szegény el aggat vén korába chel halással küzdö nyomorult, a mult télig még volt egy Fejös

Tehene, de az is mételybe el döglött [Görgény MT; Born. F. VIIf] * *a múlt ~től fogva. 1776:* Fintoágon à mult Téltől fogva latitált Juon Sztojkuluj … el fogatásatol tartván elszökót [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] * *szorosabb ~. 1721:* it most à napokban szüntelen havaza s most szorosab telbe vagju(n)k mint eddig [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.].

2. *~ben* télen; iarna, în timpul iernii; im Winter. *1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden … fyzethywnk … thelben Azon Joh haznabol Brenzeth [Fog.; NyIrK VI, 375 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. *1567:* valamelik nagy biro auagy tanachbelj zemely valameny nap az waros dolgaban ky iarnak, azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt, ha penig telben iarnak hat az w iargalassok legien nyolcz penz [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1568:* Margareta Franc(isci) Igartho iur(ata) fassa c(st), Henteler Matiasnenak atta(m) volt az telbe egy tukoth zarnya vagotat [Kv; TJk III/1. 186]. *1600:* Hozzw Peter … vallya hogy Herczegh Barbara az Magyar vchay hazban megh telben keolteozeot volt, es vgy tutta hogy sajat coreokeos haza legyen [Kv; TJk VI/1. 393]. *1629:* Tudom hogy ezért confiscalta az harminczados az Telben Georcogh Zolta marhaiat, hogy az harminczadot el kerülte es marhaiat megh tagadta [Kv; TJk VII/3. 78]. *1638:* Lattam ezt az Telben, hogi Borbely Peter ezzel az Nemet Miklossal cöszue zajdulanek (!) s haniak egymast szoval [Mv; MvLt 291. 141a]. *1652:* Rakoson lako Biro Gergeli Veres Drabant (45) … sic fatetur jn omnibus mint az elötte ualo uallo hoc addito, hogi Telbe az Scholába(n) jártatta nyárba az Eökrej uta(n)[a] [Asz; Borb. I. – [a]Barla Miklós Borbeli Samuelt]. *1706:* (A jobbágyok) nyárban három nap, télben harom nap szolgalnak [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1725:* mikor Telben ă Tatar Kolos Vár felé bé csapot volt akkor ă falusiak magok oltalmának okáért idé szallattak volt [Ugróc K; JHb III/78]. *1752:* az Tisztartó à Télbe semmit nem iporkadot [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1783:* vagjon … égy égy kövü két Lisztelö Malom, igen derekas, ezek Télben is el nem fagynak, mint hogj meleg feredö viz jö réája [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1819:* Télbe az özvegy gustussára gyakron puntsotis ivott [Kv; Pk 2]. *1852:* A' Berek Pásztor … Télbe mennyi karo vágás csik az Berekbe szolgálaton fejül Tartozik vágni 10. kéve szöllö kötö veszszöt szedni [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *~ben-nyárban. 1632:* Folio vizekis igen szep vagion … kiben pisztrangh, keöui háll, koph háll, es egyeb fele halakis beösegessen teremnek, es continue halaztatni mind telben nyarban [F.szombatfva F; UF I, 304]. *1636:* (A malom) mind telbe(n) nyarban forog, hanem mikor ighe(n) hidegh es nagy szaraszaga uagyon, akkor nem foroghat [Siménfva U; JHb Inv.]. *1736:* télbe nyárba az havason laknak [Gyszm; LLt Fasc. 161]. *1759:* Kucsmát télben sem visel derék ember, hanem az egy Décsei László bátyámat látom télben-nyárban kucsmában [RettE 89] * *az elmúlt ~ben. 1573:* Mykoron eczer oth korchomalnak volt az vallok ez elmult telbe. Be Jw Adam Jstwan [Kv; TJk III/3. 198a]. *1574:* Palotkay Kelemen hity vtan azt vallia hogy Ez ely mwlt Telbe … Egy Nap ket Dyznot veretet volt meg Halaz gergelne | Margit Molnar gergelne Azt vallia Ez ely mwlt telbe lakyk volt az Margit New Azzonember zellycrwl [Kv; TJk III/3. 328, 362a] * *harmadideje ~ben. 1629:* Az mikor az Nagj ho let vala harmadideje telben … le romlot vala az haznak szarvazasa [Mv; MvLt 290. 163b] * *a közelebb múlt ~ben. 1821:* Panaszt jelentvén … Boér Györgyi Járka az aránt, hogy az közeléb mult zihataros télben 10 buglyába rakott szénáit embereire hagyván hogy 1000 tallérokért eladnák [Bereck Hsz; HSzjP] * *sanyarú ~ben. 1589:* Diznok zama … Restul a' diznokba 14. Myerthog' a' sanyarü telbe az etlenseg es hidegseg mya megh vechemeztenek uolt, sem(m)it nem zaporottanak [Kv; Szám. 4/XI. 13] * *tavaly ~ben. 1642:* Taualy Telbe Zeoke Thamas Pap Kirillaual az ki az gyermek louakkal bant, meg reszegwluc<n> egy szankaba fogtak ket louat [Gyalu K; GyU 82].

3. *~en* iarna, în timpul iernii; im Winter. *1568:* Mynd … az Eyk az eo felsege banyaia(n) Jth welwnk eggywth wadnak; Legyen Kegd hazok nepenek Mynden segeczegel, akar czak ez telen tartassa ky kegd faual hazokat kyt keg(ne)k zolgalhassak meg Jowendobe [Almás[a]; BesztLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis gr. Thymar beszt-i bíróhoz. – [a]Keresztényalmás]. *1575:* Az Drabantok felcol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi eo K. Biro vra(m) es az tanacz ollyakat fogadianak kyk lamborok es Ez varosba Eorekes Emberek legienek, Es Ne(m) chiak ez telen zolgalyanak [Kv; TanJk V/3. 110a]. *1593:* Katalin Buzai Matiasne vallia: Tudom hogi az coregh azzoni egi telen lakik, Mochi Albertnenal, es mikor valami feozeleke volt Mochinenak, lattam hogi rezt teot neki benne [Kv; TJk V/1. 398]. *1623:* Hauaselfeöldeb(en) Jo Arron ell Atthattny az gabonat, Ezen az telen kezittesse(n) 20 hayott kin 2000 keöbeöll Buzat Zallisson ala Rewnekre (!) [BGU]. *1649:* Felső Joszagban … az Menes pasztor Adot szamban eo kegiek(ne)k Louakat … Az Telen holtak megh az Eoregyb(en) Negj [Kv; Szám. 26/VI. 489]. *1653:* Ezt az esztendöt csendes állapottal végeztük el Isten akaratjából egyébaránt, de bizony egy falka hajdut adott vala telelni hozzánk a fejedelem, és itt lakott egész télen nagy romlásunkal [ETA I, 122 NSz]. *1694:* Josika Imrene Racz Kristina Asz(sz)ony Csesztvei két ház jobb: és egy puszta fundusát … az Thökölyi Vra(m) erdélyböl valo ki menetele után azon télen … 1691 esztendöb(en) az Fársángon foglalta el T. N. Zabolai Mikes Mihály vr(am) [M.csesztve AF; JHb XXVIII/10]. *1739:* (A szegénység) egész télen szénát vecturázván és most is az szamtalan hid(na)k valo fát vélleck hordotvan, több Militiat alig hiszem vecturazhassanak [Déva; Ks 99]. *1756:* egész Télen itt lakot, et ivut prédálták az Urat [Esztény SzD; Told. 29]. *1794:* a télen Uraság számára hordo dungakat tsinálni voltam [Nagykristole BSz; JHb]. *1821:* A mi a földben indult bokrosodást illeti, azt magam is láttam, s igen szükseges volna a ki irtás, tisztitás … parantsollya meg, hogy az öszön, Télen, tavaszon irtogassa, tisztogassa ki az Irotványt [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1847:* A télen mult egy éve, egy vasárnap megjelent Varga Katalina az abrudfalvi csurulyászai templomban, hol én templomélnéklö vagyok [VKp 192].

Szk: *az elenyészett ~en. 1849:* Lévén Gróf Teleki Sámuel Urnak a Pagotsai határonn a Krisztián nevü hellyen sok szép erdöbéli része, mellynek gyapját, az az rajta volt jó épületre való fáit az el enyészett télen a Pagotsaiak közönségesenn hir és alku nélkül le vágták [TSb rendezetlen Horváth Imre pagotsai jegyzö „saját kezü bizonyító írás"-ában] * *az (el)múlt ~en. 1609:* Az kett Taligas Lonak az el mûlt Tellen veotte(m) egj oh Cherget es egy zúrke zúrbeol chinalt lasnakot [Kv; Szám. 12b/IV. 49]. *1689:* az el mult tele(n) szolga biroval coket admoncaltattam, doccallyak mi mibe(n) vagjon Zalogban, le részem nékik [Szökefva KK; Szád. Sárosi János kezével]. *1738:* (A katonák) itt kemeny executioval a Servitz polturakott, pro elapso hybernio 1738

exigálnák, azon három Compagniák számára, mellyek is az ell mult télen nalunk hybernaltanak [Hsz; Ks 99] * *jelen ~en. 1844:* most a jelen Télen láttam [Nyárádselye MT; DE 4] * *a közelebb (el)múlt/közelebbi ~en. 1747:* Kis antalfi Jutka … magát sokféle lopásokb(a) elegjitette, sign(an)ter az közleb el mult télen edgj Tövissi Vendég fogadosnak ládáját fel vervén penzit el lopta [Torda; TJkT III. 127]. *1771:* En Barbocz Simonnal edgyűtt Bereskedtem egy darabig … a most leg közölebb el mult télen egy alkalmatossaggal fát vivén MVásárhelyre … az szán meg akada egy Csutakba [Mezőmadaras MT; BK. Mako András béres vall.]. *1784:* közelebb elmult télen tudom hogy az Exponens véket vágott a Fejér nyíkon, s nem hadta, hogy Andrási Pálné mosson, mig a marhái nem ittak [Malomfva U; Pf]. *1843:* a közölöbbi Télen [Msz; Berz. 21] * *most (az el)múlt ~en. 1709:* Vann … Háza … Mellyet … vött keze alá most az el mult telen [Kv; Pk 6]. *1791:* az most mult Télen meg Szűkülvén Gabona dolgábol kért és Levált Költsön … 16. V. forintakat [O.kocsárd KK; Berz. 9. 73] * *most a ~en. 1736:* ezen határon lévő szölőjenek az gyepűjet ki vontatta és hordatta el most az Télen [M.sámsond MT; Berz. 14. F. 32]. *1783:* Most a télen égy alkalmatosság (!) Simonffi Elek Urammal lévén a holott jelen volt … Nanya Makavejis … mellyet látván magam hogy különös beszédek vagyon ki fordultam a Házbol [Faragó K; GyL. Marsinyán János (50) zs vall.] * *nyáron és ~en. 1746:* azon Fekete Istvánné Aszszonyom cö kglme malmának a' gáttya miatt fel tolyúlván a' viz az … cö Nga malmának a' kerekei alá hólt vizben állott az edgjik kereke a malomnak és egy nyáron és télen nem foroghatott … (az) alsó kereke [Dombó KK; JHb XIX/7] * *tavaly ~en. 1705:* osztán tavaly télen úgy vetetett lovat nekik a császár [WIN I, 623].

4. *~(i)re* pentru iarnă; für (den) Winter. *1570:* hogy sok zowal Intette volna az haza leowe telre [Kv; TJk III/2. 16f]. *1623:* aholl mak lezen oda haytasson akar kj erdeyre hauasara Fogaras feöldin es az Zazsagon az fundus Regiuson telre makot gywmeölczeött sokatt gywttessen nekik [BGU 121]. *1663:* most itt benn egy török sincsen, ha télire nem jü, kitül igen félünk [TML II, 585 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1697:* Tőt el most telre mehet nro 8 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1704:* Ugyan ma vöttem kétszáz fö káposztát öt forinton, télére sózni a cselédemnek [WIN I, 250]. *1705:* Az úr marhái és lovai pedig még ott megvannak, és szénát is csináltanak számokra télére [WIN I, 591]. *1796:* a Léányok háza ablakai roszszak nevezetesen 2 to (!) ha parantsolja Natságad midön Üveges vetödnék ki meg igazittatnám mivel Telire vgy nem maradhat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1811:* Ekkor a' Paripák a' ménló Csitkókhoz Adatnak, 's a' Kantzák Ménesbe annyokhoz; De ezek Télire külön választatnak [ÁrÉ 147–8]. *1816:* a Sombori Meches kertbe magam elöttt verettem fel … 14 kosár méhet; maradott télire 16 az az tizen hat dögölve tanaltam hatat [Budatelke K; IB. Rettegi Miklós lev.]. *1832:* Mert enem (!)[a] kitsiny dolog végben vinni – hogy télireis elég mosott Buza légyen anyi Cselédnek! [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev. – [a]Olv.: *e nem*]. *1851:* ügyelettel lévén mikor vetemények őszve takaradnak Telire, ha gyümölts leend aszaltasson, az aszalványokbol is része leszen [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Szk: *~re kelve. 1671:* Meg lehet, Uram, hogy ez az had, ha télre kelve leszáll is, de tavaszszal valamely felé, de elcsapnak [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz]. *1672:* vetettem vala ott valamy teglakat, kjnek Job Reezet el hordattam, Meeg wagyon ott Benne, Waarom vala hogy Jsten vthatt Adna az hozasanak, Tawal el Atta voltt thelre keluc az Mester [Zsombor K; BesztLt 3602] * *~re való. 1757:* az Eö Excellaja Hintos Lóvai mellett lévő Czel György nevű kotsisnak egy pár télré való nagy Bornyú bőr Csizmát tsináltattam [Kiskend KK; Ks 71. 52] * *jövendő/jövő ~re. 1701:* edes Anyam … kegyelmed egy jo Nagy Pokroczot keszitesen jöven<dö> telre mert annelkül soha el nem lehetek [Nc; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhez]. *1737:* Szomorán értettük fül hegy(gy)el, hogy az jövö telre ismét Qvartellyosunk designaltatnék [Vh; Ks 83].

5. télre jellemző időjárás; vreme caracteristică iernii; Winterwetter. *1562:* ő maga[a] Bécs alá méne fel, kit meg is vett volna, ha a télnek hidegsége onnét el nem üzte volna [ETA I, 13 BS. – [a]Szolimán szultán]. *1565:* (Kővárról) menének a németek Bánya alá. De a király[a] meg nem segitheti őket, mert igen nagy tél vala [ETA I, 23 BS. – [a]Szapolyai János]. *1653:* 1635 esztendőben igen nagy ártalmas tél lön – hoszszu, mely miá a búza igen elvésze mindenütt [ETA I, 146 NSz]. *1707:* Ezen esztendőben october közepitöl fogva mind esett az eső, semmi tél nem volt, jeget nem rakhattak [KvE 252 GM]. *1767:* az szent Mártoni egész Majorság Szölö … idejébe el nem takarittathatók, váratlanul hamar következvén a' sanyaru Tél, mettzetlen és fedetlen kapá [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1773:* nem a szárazság az oka, mert a tavaszvetések sokkal jobbak mint tavaly, hanem az öszi vetésnek a tél miá való elveszése miá nem lesz bőv gabona a törökbúzán kívül [RettE 302].

Szk: *derék ~. 1668:* Anno 1668 prima April … az Samosnak ket szely megh fogyot es ugy folt szayal mint derek telben [Kv; ACJk 41b]. *1771:* fatcálák Io Hogy mig az also malom nem épült a Silipnek fél Ember magasságnyi esete volt … egészszen addig alá mig a Siliprol Le menö viz a Kűköllöbe szakod oly Sebességgel folyt, hogy derek télnek idején is bé nem fogyhatott [Kük.; JHb LXVII/28] | Itt olly sebess volt a' Viz; hogy derék Télbenis bé nem fagyatt [Ádámos KK; JHb XX/27. 14] | a' Silip árkaban derék Télbenis bé nem fagjott a Viz [Sövényfva KK; JHb LXVII/282] * *derült ~. 1869:* Sok esztendő óta ilyen jó, nyugodalmas, egészséges, derült telet nem éltünk [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *egészséges ~ → derült ~* * *erős havú ~. 1614:* Felette igen nagy, hosszú, erős havú tél jön [Kv; KvE 147 SB] * *erős hideg ~. 1823–1830:* Sok költségembe került nekem ez a betegségem, mert rettenetes erős hideg téllel virradott fel az 1795-ik esztendő [FogE 132] * *erős ~. 1742:* Fájok penig sokszor nem volt erösz Telek(ne)k idején, magam sokszor hántam ä ház héjjárul, hogy holmi darab dészkákbul, és facskákbul tüzet tsinálhattanak magoknak [Kv; AggmLt C. 12]. *1823–1830:* De erős tél lévén az 1789-beli, kénytelenek voltunk így élni [FogE 97] * *érzi a telet. 1705:* ma este Bethlen Sámuel uramnak egy Miács nevű szolgája, az mi urunknak egy Botos nevű, Lázár György uramnak egy Medgyes nevű elszöktenek, kik is a telet érzik [WIN I, 535] * *kemény ~. 1595:* Mierthogi penig eo kegmek varosul veottek ezekbe az mezarosok panazolkodasokat, hogy az minemw teosersegre giwitcot barmokat az el mult eztendeoben ez kemeni telen ki tartottanak, azokat ha le vagnak nagi fogiatkozasokra es karokra lenne [Kv; TanJk I/1. 257]. *1637:* Ebben az esztendőben oly hosszú, kemény hideg tél lőn, hogy sok marha holt meg éhel [Kv; KvE 171 SB]. *1766:* Az új esztendő oly iszonyú hideggel köszöne be s oly hosszason tarta egész martiusig, hogy soha keményebb telet a mostani ember nem élt [RettE 195]. *1813:* Jo

emlékezetibe lehet a Mlgs Aszszonynak, hogy még az elsöbb Házassági esztendejekben is, a Tisztelt Mlgs Groff Ur ő Nságát mint Férjét nem betsülte, minden aprolékos dolgokért Férjébe akadott ... ugy hogy a Groffnak éjtzakának idején is, a Mlgs Aszszony és a Mlgs Aszszony Édes Annya lármájok veszekedésen mián, kentelen volt egész orákat, kemény télnek idején a maga Házán kivül ki rekesztve ülni [Kük.; IB] * *lágy ~. 1562:* Ezen a télen vivé el a város malmát az árviz fársángban, és a tél igen lágy tél vala [ETA I, 17 BS] * *legnagyobb ~nek idején. 1817:* Lorintz K Biro Ur ... már most leg nagyobb télnek idein Ebredet fel, müdön már az Uj Tiszt allat el butsuzatt az K Birosagárol [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz] * *locsos ~. 1636:* 20. Januarii. Reggelre virradólag villám<l>ás és szörnyű nagy zuhatar, szél lön; felette rút, locsos, sáros tél lön azon télen [Kv; KvE 168 SB] * *sáros ~. 1765:* Ami illeti azért ezen esztendöt, a tavalyi lágy és sáros tél miá igen alkalmatlan idök voltanak [RettE 194].

teldegél múlogat; a trece (cu încetul); langsam vergehen. *1778:* Farsangi napok imé teldegelnek addig mig el telnek már addig a kitöll ki telik Tánczall à kitöl pedig nem lehet üldegell a Tüz mellett [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

teldegélés múlogatás; trecere (a timpului); das (langsame) Vergehen der Zeit. *1790:* Az idönek teldegelése kénszeritt engemet arra, hogy az Also és Felsö Kis Martallya között levö Város közönséges Sikátora el kotyavetyézése Terminussát meghatározni szorgassam [Torda; WK].

teldegelik teleget; a trece (cu încetul); langsam vergehen. *1767:* a mig teldegelik az Octava a Sententiat Mandatumb(a) lehet foglalni [Torda; Ks 66. 45. 17b].

teldegélő telegetö, múló; care trece (încetul) cu încetul; langsam vergehend. *1826:* E teldegelö 1826ik Esztendöb(en) September Holnapja 25ik és 26ik napján [Mk III, XVIII. 303].

tele I. *hsz* **1.** vmivel megtöltve; plin cu ceva; voll von etw. *1590:* Ezeknek fellette uolt egy Possony hordoual Telle volt egy feredös Kadal. Zab tele volt [Kv; Szám. 4/XXI. 41 Kis István kezével]. *1636:* Ezen tul az kertnek masik ueghseö szegeletiben egy Jegh uerem tele Jeggel [Siménfva U; JHb Inv.]. *1676:* egj Eörögh kás tele buzaval egj arasz hejan [WassLt Jo. Racz de Szent Gothart vice szb. kezével]. *1692:* Egy szüszék tele tavasz rossál [Szárhegy Cs; LLt]. *1699:* Ejteles srofos üveg palaczk Gjöngj Virág vizel tele Nrö 1 [O.csesztve AF; LLt Gyukli László inv.]. *1708/1719:* adá ... Segesvárt levö örög fejér fekövö ladaját, egesz benne tele levö fejérnemü bonumokkal, abraszakkal, kendökkel, lepedökkel s egyéb külömb külömbféle öltözetekkel edgyütt [Tarcsafva U; Pf]. *1710:* ott Hosszúmezön meleg házakban szállván s számtalan pitesdi jó borokkal minden pincék tele lévén (az én szállásomon is vala hét öreg hordó bor, jól is ittunk mindennap, a kenyér szük voltát borral pótolván ki), nekiesék az egész tábor az italnak, soha ötödnapig ki nem veheti onnan Thököly öket [CsH 235 1690-re von. felj.]. *1722:* Szekely Istvánnal edgyütt Vöttük ki az Bátjámnak ... az penzet az Tehen Pajtából az tehen első lábától, egy ökör szaruval volt ... Én nem tudom nyilván az ökör Szarv teli Volt-e Vagy-e (így!) vagy nem [Borzás SzD; Ks 5. X. 28]. *1789:* Egy kisded általag tele Terpentinával 50 font Rf 7 xr 30 | 25 darabbol állo nagyobb, középszeru, és kissebb Crucibulumok, mellyek közüll egy középszerü valami Olvasztani valo Compositioval tele vagyon [Mv; ConscrAp. 7, 20]. *1799:* Vagyon egy meg romladozott rosz szuszékatska tele szöszszel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1813:* Circ(iter) egy ötven vedres Hordo Malátával tele 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1849:* Egy három vedres fa abrontsos altalag bakator szöllöbéli borral tele [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

Szk: *gyomra ~ van. 1797:* Juhok és Ketskék ... Metéjbe 's gyomrok tele lévén dögletes vizzel, abba mind el dögleltek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

2. feltelve; a fi plin cu ...; voll von etw. *1721:* az to az öszön igen tele liven vgy fagyott el az vize az malomra ki fojvan az jegnek az szelei [TKl Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1743:* nem hogj mikor közép áradásában volt a' Küküllö söt majd tele lévén is mindenkor jol forgot és jo haszon vévö Malom volt [Dombó KK; JHbK XXVIII/9]. *1796:* hogy a sántzok és gödrök szüntelen vizzel tele lévén, 's a mián a' Földis el lágyulván, a sántzokot a' marhák minden esztendöbe bé nyomták, a Sertések, es Bivalok el turták, hevertek, vgy annyira hogy csaknem minden esztendöbe ujjakot kellet ásattatnom [Kv; KvLt Prot. occ.-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

3. vmiből/vkiből a szokottnál több van, bőségesen ellátva, túlterhelve; a fi plin cu ...; im Überfluss, überbeansprucht. *1710 k.:* Úgy el is szoktak osztán rólam, talán felettébb is, hogy engem még alacsony állapotomban is, országgyülésen, az uraknak a nagyján kivül igen kevés ember hívott ebédre, noha az én asztalom örökké tele volt vendéggel, kivált ebéden | Volt puskásunk circiter negyven vagy ötven, ebből hatot a falu tornyába tettem, meg annyit az alsó udvarházhoz, olyan instructióval, hogy éjfélkor én egyet lőtetek a doboló álláson, ök is lőjenek egyet mindenik helyen; ha én többet, ök is ahhoz képest; mely csak arra való volt, hogy ha éjszaka valahol tatár jár, gondolja azt, hogy három vár vagyon ott tele puskással [BÖn. 520, 734]. *1798:* A Pálinkának valo Gabonát ... itten tanáltam; a' melly nagyon szegény, tele vagyon minden fele fü maggal [Roskány H; Ks 75. VII. 279a]. *1840:* Tele van a' Határ marhával [DLt 921].

4. sürün/teljesen beborítva; a fi plin ...; ganz bedeckt, übergezogen, über und über bedeckt. *1676:* Ez az kert kőrös környül mind sásfakban bornabol rott sendelyes uyannan epitetett veteményel mostan tele vagion noha az vetemény az szarosagh miat igen s<e>lyetes benne [Sárkány F; UF II, 756]. *1829:* (a tehén) Böre le huzatatott, enyves, sárvizes materjákkal tele lévén az egész Torok kerülete [DLt 1055].

Szk: *~ van vérrel* elborítja a vér. *1849:* Nehai Csch Josefet tulajdon lako házánál ... rutul öszve vagdalták lántsájokkal, s Fia Csch Sándor tele volt vérrel [Héjjasfva NK; CsZ. Hegyi Mihály (18) vall.].

5. *átv* a kelleténél nagyobb mértékben vmi foglalkoztatja/vmi hatása alatt van; a fi copleşit de ceva; stark beeinflusst werden von. *1673:* Egyébiránt ő kegyelme is, mint Béldi uram, tele volt felölünk való hamis informátiokkal s kivált az udvarhelyszéki kapitánságot Gyurkónak kértem meg, éppen elhitték volt, de talám már vissza hiszi [TML VI, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1822:* A minden istentelenséggel, boszorkánysággal, tolvajsággal etc etc tele, telyjes Mar(us) Széki Bernárd Benedek [Kv; RLt ism. kat. pap írása]. *1836:* sok bajoskodásokkal tele vagyunk a' mídön az aratáson hordatáson kivül epittetésünk is még mind foly [Kv; Pk 7].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *van a hold* telehold (van); este lună plină; Vollmond. *1563:* szent Margit aszszony nap előtt való hétfőn estve, mikoron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világossága nem vala; tartott ez dolog mintegy oráiglan [ETA I, 20 BS] * ~ *van vmivel az ország/utca* folyton arról beszél mindenki; tara/strada e plin cu ceva; alle sprechen darüber, drumherum reden. *1772:* Az Uczeza tele lévén vele hogy Tit. Zilahi Istvan Uram Gazmér Kriskával égy ágyban találtatván a maga házánál [Dés; DLt 321. 50b]. *1779:* az Exponens Aszszony cő Nga[a] ... boszszonkodva panaszolt ... hogy ők akarják az én Gyermekimnek bestelenségit, nem nézik meg hogy tele az ország rollak valo hirrel [Szászzsombor SzD; KS. Geor. Cs. Ajtai de Vajasa (55) bon. insp. vall. – [a]Bethlen Ágnes].

II. *mn* **1.** megtelt, teli; plin; voll. *1617:* egy kor fel vgorek Georgi es az borral tele kannat el eziapa az meszitele(n) szabliaual [Mv; MvLt 290. 27b]. *1662:* csak a város belső piacán is számos tele verem búzák lévén betöltettetve ... de hozzá nem juthatnának [SKr 222]. *1746:* Tele Lisztel Szuszik bikfából 2 [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1765:* Szilva etzettel tele altalag [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 7]. *1816:* Rozsa vizzel tele Cilinder ... 3 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

2. ~ *torokkal* hangosan, torka szakadtából; cît îl ţine gura, în gura mare; sehr laut, aus voller Kehle. *1678:* Minemü nehezen tegnap az sok rossz nyelvü embereket csendesithettük, kik is tele torokkal kiáltották, hogy kgld miá vesz el az haza [TML VIII, 90–1 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1728:* az ablakját csákánnjal bé veré telé torokkal kiálta hogy fél égeti az házát s az Gyermekit szénés tökévé csinállja [Altorja Hsz; HSzjP Petér Mihalyné Erdő Katalin de Al-Torja (56) pp vall.]. *1772:* Vajda György Uram ... Takáts Mihály Uramat ... nem tsak Nős paráznának, sőtt kan ördőgnek, és férfiakkal sodomikuskodonak tele torkkal az Ucza közepin kiáltotta [Dés; DLt 321. 77b Andreas Ispány (46) ns vall.]. *1823–1830:* Úton-útfélen, sokszor éjszaka is az anyámat kurvának, Máthé Lászlót tele torokkal latornak kiáltozta [FogE 87]. *1837:* Már pedig a hirek a piatzon, s, olyan domberos hellyeken szárnyolnak az hol a pletykát (így!) nyelve tele torokkal hangoztattya aztis a mi nints [Ótorda; TLt 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével].

3. ~ *fővel* ittasan, részegen; beat, băut, în stare de ebrietate; besoffen, betrunken. *1794:* látván hogy a kardal hozzámis vagdal s tzondrámot juggattya s Vágja el botsátottam, tele fővel lévén egyebekre nem ügyelhettem [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

telegdi a Telegd (B) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Telegd/Tileagd; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Telegd: Telegden lakó személy; locuitor din Telegd; Bewohner von Telegd. *1670:* Az fővezér tihájának az mely száz aranyot küldött volt urunk György deák uramtúl, meg sem köszönte, választ sem adott ez urunk levelére; az telegdiek felverésekért még fenyegetőzött, hogy ha a fővezér haza jü, megmondja a fővezérnek is, hogy el ne szenvedje, mivel ugyan az fővezéré Telegd [TML V, 128 Székely László Teleki Mihályhoz].

telegram távirat; telegramă; Telegramm. *1880:* Leveled izgatott hangja s éppen azon perben kapott telegramm üzött [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

telehord teletölt; a umple (cărînd); vollgetragen. *1837:* esztendön által a' háza hijját tele hordja és lopja a' kakasdiak erdejéből fiatal fával [Kakasd MT; DLev. 28].

telek loc de casă, parcelă; Parzelle, Grundstück. *1637:* Vagyon Egy haaz ... Mint hogy penigh most cyak Egj szoba vagyon raita, tehat addegh Episcenek az Pincze feliben egj hazat, hogi együtt lehessen az egy Teleken egjmassal alkalmatos lakasok [Kv; RDL I. 24]. *1666:* Iste(n) s az igassagh zerent meg ruminálva(n) ez mostani időtt s alapotot mint Attyafiak ... azon kő hazat telekivel edgyütt aestimaltuk két száz forintra [Nc; Incz. III. 5a]. *1677:* kelletett volt ... azan megh irt háznak hatulso rézjnek Telekiebül egi darabocskátt adni es engedni ... Lakatos Balint Uramek(na)k [Nc; DobLev. I/25]. *1682:* Telek nelkül valo külső őrökseph (: mivel ahoz valo Sessiot à Szamos vize el mosott :) [Vh; VhU 685]. *1712:* Az kiknek két három s több telekjek vagyon, es birnak, maga penig tsak egy Gazda, egy Főnök is portioz, s egyeb onust is mind szallo tartasban, mind Vecturázásban csak egy Személyről tselekeszik annak külőn külőn örökségire kellé földet s kaszálót adni vagj tsak az egy Gazda szerire [Torda; JHb XV/6]. *1724:* egj Kratson Simeon nevü ember, kiis az erdő mellett lakott azon telken ... mindenkor lázolt s irtott s jó örökséget csinált minden felé [Dögmező SzD; BK. Csoaba Joszip (70) jb vall.]. *1752:* Telek vagyon ... (a) Falunak felső végin az Kolosvár felőll való soron [Komjátszeg TA; EHA]. *1770:* helysegünkben kettön kivül a' Sellerek egy forma Teleket birnak. de még is kivalt az iden mindenik ketelenittetett szénat venni [Babuca Sz; IB]. *1796:* tudjuk mellyik Telek tartozik Felső mellyik Also Szováthaz [Szovát K; SLt XLII/2]. *1815:* azon sok reparatiokra, melyeket azon Telekre kel tenni sok fárattság kivántatik, ugy hogy egész Tavaszig azokon kel foglalatoskodniok [Szamosújlak Sz; Végr. Rátz Dániel lev.]. *1828:* A Nyilas Gyurka kertje s telke ... ugy a Felső Fogado a Rettegi Mihaly Nyiljab(an) környül állásosan fel van irva mi modon birodik [Apahida K; RLt O. 4]. *1864:* Patikaros kút: gyogyszertáros Roth Pál úr telkén jó vizü forrás nevét való színűleg a' telek tulajdonosárol mint patikáriusról vette [Des; Pesty, MgHnt. 477b].

Hn. *1357:* ad finem ville Zamartelek vocate [K; KHn 170]. *1572:* Zekelj Telek olda<l>an (sz) [Bfh; KHn 6]. *1588:* Nagy thelekoldala [Bács K; GyU 7]. *1592:* az Bőgőzi hatarban ... mely tartomant hinak teleknek [UszT]. *1606:* Thelek falúa [Ábránfva U]. *1639:* Rigo Telekb(en) (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1641:* Kouacz telkebe (sz) [Oroszhegy U]. *1669:* A Kűs Telek berczen (sz) [Mezőbánd MT]. *1670 e./1687 k.:* A' Telek patakja mellett (sz) [Panit MT; MMatr 343]. *1682:* Küstelek nevü helyben [Petek U]. *1696:* az Telek Sáran kiuül (sz) [Gyergyóalfalu Cs]. *1703:* az Kűs Telekben (sz) [Vajdakamarás K]. *1718:* A Makave Teleken (sz) [Szélszeg Sz]. *1736:* lovász Teleknél (sz) [Noszoly SzD]. *1748:* Az Olasz-Telek felé forduloban (sz) [Vargyas U]. *1749:* Teleken ... az Magyarok Kő Temploma felé [Komjátszeg TA]. *1754:* A' Karatson Telkin (sz) [Marossárpatak MT]. *1758:* A Pap Telkiben (sz) [Zentelke K]. *1760:* Csaszártelkiben (k) [Firtosmartonos U]. *1767:* a Kis telek Pataka mellett (sz) [Somlyó Sz]. *1778:* A' Külső Kis Telegbe (sz) [M.ózd AF]. *1781:* Magyaros Telekben (k) [Farkaslaka U]. *1790:* a Telek orrán (k) [Etéd U]. *1821:* Az Ökör Tilalmasan a' Telek oldal (sz) [Mezőbergenye MT]. *1827:* a Telekben az Utt mellett (sz) [Szökefva KK]. *1831:* az ó Telek (sz) [Fejérd K]. *1832/XIX. sz. köz.:* A' Csetelkéből [Novaly K; HG.

Thorotzkay lev.]. *1869:* Libotz telek nevü helyen (sz) [Lisznyó Hsz].

Szk: *belsö ~. 1841:* Minthogy belsö telkeimen semmi épületek nintsenek meg egyeztem benne hogy azokra illö sellér házakot, de nem felette költségeseket készithessenek [M.igen AF; BLev.]. *1855:* egy belsö telek a' mocsár uttzában [Bágyon TA; EHA]. *1860:* Füzes Szentpéteren levö rész joszágom ... áll égy belsö Telekböl ... s a hozzá tartazo szánto-kaszálo földekböl erdöböl sat. [Kv; Végr.] * *beültet a ~be. 1730:* Koncz Borbála Aszony a Papot ki hányatá exturbála Rusz Stepánt a telekb(e) be ültetö [Középfva SzD; Ks 28. 7. 9] * *egész ~. 1681:* Minden egesz Telek utan tartoznak husz husz véka zabbal, mellyet Aku Zabnak hinak [Erdöhátság H; VhU 197] * *fél ~. 1760:* Mosa Lászlo Uram ... egy fél Telket pertinentiájával edgyütt zollagasitott, vgy hallattam 60. M. forintakkal, de bizonyoson nem tudam [Bálványosváralja SzD; BK. Mária Lévai quondam Stephani Kallos rel. vidua (41) vall.]. *1826:* a melly fél Telket az Alperes Özvegy mihelyt az özvegyi Curiája iránt valo reportatioja kifoly ... a Felperesek számokra viszsza venni el nem mulatja ... mihelyt az özvegyi Curiában viszsza mégyen, azonnal a Fogado fél Telek is a Felperesek részekre viszsza jö [Nc; DobLev. V/1114. 8a] * *házas ~. 1858:* A' porondon fekvö – 557 számmal jegyzett házas telek [Csekelaka AF; EHA]. *1865:* Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom ... Kolósvárt a' külsö Magyar uttzában fekvö ... házos telkemet, melyen most jelenleg lakok [Kv; Végr.] * *hurubás ~. 1828:* Szászfaluba egy hurubás Telek [Nagynyújtód Hsz; HSzjP]. *1834:* Az Elsö Hurubás Telke vagyon a Derse felé ki menö utza felsö Során égy oldalba A 2ik Hurubás Telek vagyon a Kide felé ki járo Utzába égy Árok Martyába [M.újfalu K; BetLt 7] * *kántori ~. 1875 k.:* Van ... a' kántori telken egy kö bólthajtásos pincze, egésszen az oldalba bé épitve, fejül be földelve [Szucság K; RAk 107] * *körülszomszédosított ~. 1830:* ezen körül szomszédositott Telekböl, a mindjárt le irando alkalmatosságokat ... Sombori Ferentz ur ... kedves Feleségével ... fogadák ki [Kv; Somb. II] * *közházas ~. 1850:* A piatz sori ... közházas Telken kivüll még van egy ép Sellér Telek is [Nc; DobLev. V/1298] * *közös ~. 1855:* jollehet az ovári Ipom fele közös telekbe mint férjnek két haramadam lenne, 's mégis onnan még 838-ban el üldöztettem Károly fiam(m)al együt az hütetlen nöm, 's pártossai által ... magam ... el üldöztetésem idejétöl ... ház bérbe lakom [Kv; Végr.] * *mesteri ~. 1811:* A' Papi és Mesteri Telkek el-vitettek innen, 's más helyre, szép dombra helyheztettek [ÁrÉ 25] * *nemes ~. 1679:* oda el ... N: Mathocsi Balas Uram ... egy darab Nemes telket ... Alvinczen ket utak között [Alvinc AF; Incz. IV. 30a]. *1735:* Nemes Telekemen kivül vala holott meg támadtam [Dés; Jk] * *nobilitáris ~. 1736:* Pinár, mostani ujj néven Várhegy[a] nevü Falunak, az Felsö vagy hegyen lévö reszben, ugyan Várhegy nevü magos Domb hegyen vagyon ... Nobilitaris fundussok vagy Telekjek [CU XIII/1. – [a]MT] * *nyilas ~. 1828:* Tizedik régi nyilas Telek vagyon a Falunak Hurubás (!) uttzájában Tizen harmadik régi nyilas Telek vagyon a' Hurubák uttzájában [Szentegyed SzD; WassLt] * *örökséges ~. 1826:* Ezen Fényves Havas az ide valo Birtokos Urak által közre biratvan, az abbol be jövö haszonis a' Birtokos Urak között az örökséges Telkek Birtokához képest proportionaliter fel osztatik [M.gyerömonostor K] * *papi ~. 1872:* Felhozatott a papi telken levö csür-pajta reperálás [Burjánosóbuda K; RAk 120]. *1875 k.:* Van a' papi telken egy köböl épült bolthajtásos pincze, rajta sövény gabonás, deszka fedéllel [Szucság K; RAk 106] O **Hn.** *1793:* a' Papi Telek [Szancsal KK] * *parasztülésü ~. 1816:* Egész Régi Népes paraszt ülésü Telek ... Ezen Colonicalis Sessiot üli az oláh Pap Timár János [Jobbágyfva MT; BálLt 67] * *parohiális ~. 1832:* A Parochialis telken lévö Pajtának hidlásolásáért 1 Mf. 60 Dr. [M.köblös SzD; RLt Rettegi S. sk írása] * *(postális) kuriális ~. 1814:* ezenn Curialis Telken Találtattak ... Égy régi avaték romlando félbe lévö (: Paraszt forma ház :) Curiális ház [Kecskeháta SzD; BetLt 3]. *1843:* Edgyikünk Fikker G. Márton által adta itten N. Lakon lévö Curialis Telkit ... hat egymás után következö esztendökre [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1847:* Az ugy nevezett postalis curialis telekre az országútról vagyon a bejárás [Andrásháza K; AggmLt]. *1854:* az 1854ik évre is meg marasztottam ... örök árron meg vásárlott edgjik Curialis Telekben Petrutz Nyikulájt a' következendö Haszonbéri edgyezmény mellett[a] [Maroskoppánd AF; DobLev. II/1374. – [a]Köv. a fels.] * *(puszta) kolonikális. ~ 1780:* ezen Kölesmezei Praediumban lévö két puszta colonicalis Telkek a' ... nemes Páll familiának cum proportionatis Appertinentiis restitualtattak [Kölesmező K]. *1827:* az Exponens Aszszonyra nem maradott Férje halála után öt appertinentiás Colonicalis teleknél több, 's ezen kivüll még ket appertinentiátlan belsö Colonicalis telkek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 8 Ilye Juon helbatorin (70) zs vall.]. *1828:* azon Colonicalis Telkit ... kivánta szaporittani [TSb 35] * *puszta ~. 1640:* Ez 5 puszta telken kivülis ket puszta desideraltatik az elebj urbarium continentiaia szerent [UF I, 770]. *1722:* A Felszegb(en) a templomra menö uczczáb(an) ... puszta teleke [Barátos Hsz]. *1856:* Simény utzába egy kös puszta Telke [Kissolymos U] O **Hn.** *1749:* Somborj Jánosné ... puszta Teleke [M.zsombor K]. *1752:* puszta Telek [Komjátszeg TA]. *XVIII. sz. v.:* A Majorok közt lévö Puszta Telek [Dés]. *1840:* a' Halasto uttzába égy puszta Telek (sz) [Krasznahorvát Sz] * *régi ~. 1810:* Nyoltzadik egész régi Telek ... most puszta [Doboka; Ks 77. 20 Conscr. 37] * *szomszédolt ~. 1843:* Ezen szomszédolt Curialis Telken az utzárol bé menve nyillik bé égy el senyvett Fenyö Fa detzka két felé nyillo Kapu [Borsa K; BetLt 1] * *taksára kiadott ~. 1850:* taxára ujbol ki adott telkek használat üdeje, minden évben Szent György napjan fog kezdödni [Bács K; KmULev. 3] * *tanitói ~. 1875:* a tanitói telken utczaajtó szükséges [M.bikal K; RAk 318] * *úrbéres ~. 1848:* az én Szamos ujlaki Joszagom allodialis birtok, az öts'ém uram Ipi Joszága pedig Urbéres telek [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

telekbeli vmely telken levö; care se află pe un loc/lot de casă/pe o parcelă; auf einer Parzelle, auf einem Grundstück befindlich. *1711:* A Telekbeli Tubákos kert ... és az Nehay Balog Istvan hellye ... maradnak a négy leányoknak [Altorja Hsz; Borb. I]. *1748:* az Füves kert nevü Telekbeli részetském [Komjátszeg TA; AbN]. *1776:* a' Porondi felsö sikátorb(an) ... lévö kis Telekbéli szegeletecske részecske [Nc; DobLev. II/484. 1b]. *1793:* adam ezen le kötelezö Levelemet arrol, hogy bizanyas Elemröl (!) réám szállatt adosságnak interessiert ... által adtam Telekbeli allodialis azan szölömet mely vagyan mind két felöl a Creditor szomszedtságában [Szökefva KK; Kp 44 Újfalvi Krisztina nyil.].

telekes szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *bocskor* egyfajta bocskor; un fel de opincă; eine Art Bauernbundschuh. *1705:* Ma feles rácok, akik itt voltanak, és bizonyos számú németek is, mind magyar talpas módjára telekes

bocskorba öltöztenek és elmentenek, mely felé, nem tudatik [WIN I, 440]. *1736:* Némely úrfiak varrott bagariából telekes bocskort is viseltenek, hajdú módra; igen czifra, szironynyal sőt czüst fonallal vagy selyemmel cifrázott majcz vagy szij volt az kivel felkötötték, sőt a telekes bocskor felső része is valamiképpen meg volt czifrázva [MetTr 353].

telekfalvi a Telekfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Telekfalva/Teleac; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Telekfalva: **1.** Telekfalvához tartozó; care aparține de Telekfalva; zu Telekfalva gehörig. *1606:* en Emlekezetemteöl fogva azt az peres helyet Thelekfalj hatarnak tudom [UszT 19/29 Laurentius Barla de Sandorfalua lib. vall.] | az azban az peres földben vettem zaboth feiedelem zamara de en azt nem tudom ha thelekfalj hatara vagy abranfalj [UszT 19/29 Paulus Sandor de Kenos ppix vall.] | arra az helyre Thelekfaly Baromnak nem volt zabad menni [UszT 19/31 Michael gal de Zent mihalj jb vall.] | azt monda nagj Pal azkor hogy ha meg eskeötnekis az thelekfalj hatarnak ez az hatara [UszT 19/33 Antonius miklos de Sandorfalua lib. vall.].

2. Telekfalván lakó; din/care locuiește în Telekfalva; in Telekfalva wohnend/wohnhaft. *1589:* Az kezesek ezek Thelekffalj Bwnyar Leorinczj Mester Ferenczj Sandorffalj Mester Balint vgia(n) Sandorffalj es Mester Gergely Sandorffalj [UszT]. *1600:* az ket falu wegezest teött egy massal, hatar halmotis hantak, mikor az Abranfaluiaknak niomassok wagi<on> oda fele, az Telekfalui Vraim meddigh zanchak hatarokat [UszT 15/57 Nagy Gycörgy Rechenicdi (66) Zabad Zekely vall.]. *1701:* Udvarhely széki Telekfalvi Bvdroki Samuel [DobLev. I/55].

Szn. *1592:* Petrus Thelekfalwy de Z Kiraly [UszT]. *1604:* Telekfalwi Gergeljnek [UszT 18/151].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Telekfalva lakosa; locuitor din Telekfalva; Bewohner von Telekfalva. *1600:* (A peres helyet) egy falka ideigh ide az warhoz illen rend tartassal birtak ... az Telekfaluaiaknak sem volt zabad be wetni [Telekfva U; USzT 15/57] | Én gyermek koromba Sandorfalwan laktam, tudo(m) hogy a mikor Abran falwanak affele niomassa wolt, ezt a peöres helet az telekfaluiak be ne(m) weottek [UszT 15/57 Sandor Mihaly kenosi (60) ns vall.]. *1606:* aztis tudom hogy az war chinalasanak elötthe az Thelekfaluiak wetes kerteknek Jdeiennis azt az helyet Jaro marhaioknak tartottak vetes kert Jdeien marhaiokat Jaromban vittek oda [UszT 19/30 Vallentinus Karachion de Patakfalua pp vall.].

teleki Telek (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Telek/Telechia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Telek: Teleken lakó; din/care locuiește în Telek; in Telek wohnend/wohnhaft | Telekről származó; care este originar din Telek; aus Telek stammend. *1724:* Tovally Gál János Ur(am) ã harmadidei szalmát ã maga marháinak elhordotta, égy szakaszt penig ã Teleki Oláhok(na)k adott kilencz márjásért [Kv; AggmLt C. 12].

Szn. *1605:* Teleky Istwan [Kv; TanJk I/1. 526]. *1661:* Teleki Mihály [TML II, 209 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1705:* a Telekiek [WIN I, 601]. *1710:* Teleki [CsH 156]. *1734:* Teleki Pál Ur(am) [Kv; TKl Andreas Huszti (34) vall.]. *1735:* Teleki Pálné Aszszonyom [Kendilóna SzD; TKl Anna Gyulai quondam Francisci Detsei de Nagy Doba rel. vidua (54) ns vall.].

telekkönyv ingatlan-nyilvántartó; carte funciară; Grundbuch, Kataster. *1862:* A fizetés részletekben ... fizetendő, 's a mérés bevégeztével az egész dij két harmada kifizetendő, a még hátra levő egy harmad fele a kihasitáskor, másik fele pedig a kihasitás autenticatioja, uj térkép és telekkönyv kézbesitése után ... Malom Zsigmond k. mérnök [Kv; Ks 99]. *1879:* Azt mondtam: Deák L. tudja a megyei ügyeket. Csongvai L. az árva ügyeket. Kovács F. a prédikációját, Podhajeczky a telekkönyvet stb., én mindezekhez nem értek [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *városi* –. *1858:* a' Városi telekkönyvbe 9646. parcellaris szám alá bejegyzett ... szántoföldünk [Kv; Pk 2].

telekkönyvi ingatlan-nyilvántartót illető; de carte funciară; Grundbuch(s)-, Kataster-/ Grundbuch betreffend. *1855:* Telek könyvi rectificatiokor minden hiányok hozassanak helyre [M.bikal K; RAk 56].

telekű vmilyen telekkel bíró; cu un anumit fel de loc de casă; ein Grundstück besitzend. *1662:* Gyulai Ferenc az fejedelem grátiája s kegyelmessége által Péntekhely utcában bizonyos summapénz letétele által néhai Bonczidai János maradéki kezétül nyert vala egy nagy fundusú, telekű, nagy tágas lugasos kertű, igen nagy épületű, de a régi obsídiókori pusztulásbul derekasan meg nem épült köházat [SKr 628]. *1767:* Vagyon a' Buza Piatzon egy régi romladozott épületű, nagy telkű és kertű Ház [Ne; DobLev. II/380. 1b].

telel 1. telet vhol átvészel; a ierna, a(-și) petrece iarna undeva; überwintern. **A.** emberre von.; referitor la persoane; Personen betreffend. *1604:* zollek az gazdam azzonyal felesegemel mondek hogy lassad io Attyamfia mitt tegivnk Balas Ferencz oda hy telelni hozza, mint hogj marhank nincz, myn fat hozhassunk az hidegh miat it megh nyaualiodunk [UszT 18/43]. *1618:* Szkender pasának az szilisztrai pasaságot adák ... meg is parancsolták neki, hogy minden hadával ott teleljen s úgy vigyázzon a lengyelekre és Moldovára [BTN[2] 138]. *1653:* Báthori fejedelem[a] Dévába szálla és ott telele | Azután a vajdáné[b] egy falujába levoná magát az országban, hogy ott teleljen [ETA I, 66, 157 Nsz. – [a]Báthori Zsigmond 1602-ben. [b]Gheorghe Ghica felesége]. *1663:* Szakmárra, Szabolcs, Ugocsa, Bereg vármegyékre szóló patenseket ide küldte urunk ... az tatárt sem bocsátják haza, az végeken telelnek, Kanizsa táján derekasbban [TML II, 636 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az fővezér minden bizonnyal sánczban telel [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1670:* Lándor-Fehérvárra mennének az janesárok telelni [TML V, 351 Boér Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1672:* egy meghitt emberem izente, hogy a franczia a Montecuculival levő császár hadát erősen megverte volna és dissipálta volna, kihez képest ez itt alatt levő hadakat is hivatták fel, de igen elbágyadván a lovok, örömest nem mennének fel, hanem itt alatt akarnának telelni [TML VI, 411 Teleki Mihály a fej-hez]. *1705:* Tudnivaló dolog volna pedig, hogy ha itt kellene telelni, még az itt benn való mostani németeknek is a lovoknak nem volna mit enniek [WIN I, 595]. *1725:* Czíberé Demia(n) ezen helyet irtotta, kaszalta, minden marhaival it telelt [Vepróc K; JHb III/78]. *1765:* ez a familia[a] eleitöl fogva hélyt nem tarto volt telelni igen szerették ki ã Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jövén szolgálat mellé állottak [Gyeke K; Ks 5. XI. 10 Bogdán György (55) jb vall. – [a]A Horvath]. *1768:* En egykor edgyüttt teleltem Moldovába Dobroszszal [Páké

Hsz; SzentkGy. Jonu Kelemen (40) jb vall. Jos. Szörtsei sk írása]. *1772:* Futásfalván voltam az ell mult télen a Ménessel telelni [HSzj *ménes* al.]. *1805:* Moldovából hoztak volt egy egy lovat (: mert telelni bé mentek volt :) Gyurka Istók a magáén sokat szöktette magát [Szárazajta Hsz; HSzjP Bardotzi János (80) zs vall.].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *XVIII. sz. eleje:* Eszt azelőtt két urak tartották az magok sertési számára telelni, mások sertési járván penig rajta, tartoznak rolla tizeddel [Csucsa K; EHA]. *1732:* ezen kertnek napkelet felől való végiben vagjon egj cserefa lábokon állo igen állando szalmával fedett eresz, melj alatt telelt, az ... Mlgs Iffju aszszonj ménesse [Kóród KK; Ks 12. I]. *1740:* csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Füz fa ágasokra, és Nyirfa s egyéb elegyes perelljékre minthogy Tavalj és ez idén is a' Ménes ézen akolba telelt [Gyalu K; BfN gyalui cs.]. *1748:* ket ö Asztag lévén illö el tsépletnünk mivel az egér is irtozatoson vesztegeti az mint látom s az marhak kedviért is illö el tsépéltetnünk noha 4. ökröt s egj ridegét az olá ország (így!) hajtatt telelni [Tövis; ApLt I Bartos Josef lev.]. *1760:* Az Juhok is Szásznyiresen telelven a' kóstokra Nyári vigyázzon [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1775:* Karátson után az Oltszemi egész sertés nyáj azon Erdökben ki járt, s ottan telelt [Bodok Hsz; Mk-Rh II. 2/71]. *1778:* az Meddö rideg Marhák ... szin alat teleltek ... egy sc döglöt meg [Bethlen SzD; IB. Márkosfalvi Szabó András tt kezével]. *1787:* A marhák eddig elé jol jol (!) teleltek, három Tehén meg bornyuzott [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791:* Sertéssi az Uraság Nájja közöl Nyaroltak teleltek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1792:* Minden féle marhái Nsgodnak eddig elé egészségesek, s az időhez képest jolis teleltenek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1796 k.:* Minden fele Marha elég jol telelt és elég jol ment ki a télböl [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1827:* A kilentz anya kos méh vagyon most Telelni el téve [Koronka MT; Told. 34]. *1836:* A Bihalaknak hurubát kell ásatni mibe telejjenek [Csapó KK; Berz. 21].

Szk: *~ni való méh. 1748:* Telelni valo Méh nro 22 most felvert méh nro 12 [Nagyida K; Told. 11/95].

C. növényzetre von.; referitor la plante; Pflanzen betreffend/perennieren. *1767:* a' Szent Mártoni Majorság Szölönek Fája ... mettzetlen és fedetlen maradván ... ugj telelt ... kétség kivül az is ártot [Kóródszmárton KK; Ks 19/ I. 8]. *1770:* Istennek hálá a Vetések jol teleltek valo de a mostani hidegek ugy még vesztegették hogy egy darabot ki fogunk szántani [Esztény SzD; Told. 29]. *1786:* nem igen láttzik hogy tsak közép szerü termés is légyen a szöllökbe, kivált abba a részibe mely le fektetve de fedetlen telelt éppen semi termés se lészen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *XVIII. sz. v.:* A' Szöllökis minden felé jól teleltek, még Martius fogyta felé kezdettek levelezni [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. *ts* (állatot) télen át etet; a ierna, a adăposti şi a hrăni vitele în timpul iernii; (Tiere) den ganzen Winter füttern und schützen. *1759:* Nyikulanak ... mint hogy pedig több kaszálloja nintsen pénzes szénával telelte marháit [Abrudbánya; Ks 111 Vegyes ir.].

telelés 1. a tél átvészelése; iernat, petrecere într-un anumit loc a iernii; Überwinterung. **A.** emberre von.; referitor la persoane; Personen betreffend. *1661:* hadait mostan is el nem bocsátotta, hanem csak az végekben szállította telelésnek okáért [Kemlr. 343]. *1662:* mindjárt Ásiából negyvenezer török indíttatott, a fövezér is kijött Drinápolyba, azhol sem tél, sem hideg meg nem tartóztatván, a tatár chám is kiindittatott, s telelésre az Ér mellé hozattatott [SKr 505]. *1671:* hozá nekünk az kapikiha levelét, melyben írja az császár Bruszszában való telelésének megváltozását [TML V, 633 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1676:* kérem Kegyelmedet, sietve tudósítson, hogy tehessek rendelést magam, cselédem s lovaim telelésckrül [TML VII, 306 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1704:* Ma reggel indítók el az úr lovait, úgymint két szekeres lovat és két metszetlen paripát. Én is pedig az enyimeket a kettőt beküldém a Szkorai szolgájától és naponként üresítvén magamat a szebeni teleléshez készítém [WIN I, 246].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1754:* ezen helyet ... Nehai Husziai Temes On, és consequenter Fia Temes Togyer irtották tisztitották erdőből és gazbol söt Marhájának is ide tsinált gyakor izben telelesre helyet [Nagygoroszló Sz; WLt Pap Dumitru (52) jb vall.]. *1797:* minden lábos Marhái (: az Juhakan kivül :) ... feles számmal voltanak Koronkába telelés véget [Mv; Told. 12/1]. *1803:* Ezen pásztornak ... bérek megjobbítására engedett az communitás ... 30 sertéseket hozni telelés végett magok hasznokra [M.hermány U; RSzF 181]. *1837:* Annya méh el tétédött (!) teleles vegét 25 [Mezőmadaras MT; Born. F. II. g]. *1850:* (A csikók) ha ... valami hibát nem kaptak vagy szerfeletti roszsz telelések, vagy hurtzoltatások nem volt, ugy bizonyoson a' 110 száz tiz Pengő forintot egygyen egy(gy)en meg kell hogy érjék [Csapó KK; DobLev. V/ 1292] | 2 szekér kost, nem hogy telelésre lenne duztig, mint irva van; de a' szántás és Vetés ideje alatt is elfogy [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. teleltetés; iernat, adăpostire pe timpul iernii; Überwinterung. *1744 k.:* Tsimponnyer (!) Mihálly (replikál) Jol lehet a Menyem Actrix hozot volt házomhoz edgy kis borjucskát, de már harom Esztendöktöl fogva, én leg inkább bajoskodtom vélle, mint teleléssel azt procurálván, s mind pediglen az Portiot meg adván erette [Kersec H; Ks LXII/ 13].

3. télire való eltevés; conservare pentru iarnă; für den Winter weglegen/einmachen. *1685:* Be sozott telelesre valo Sos Ugorka Uvegekben in vas 3 [A.porumbák F; UtI].

telelhet telet átvészelhet; a putea ierna; überwintern können/dürfen. *1705:* boldog és ép állapotjában is Erdélynek soha ennyi had benne nem telelt, hát most pusztán hogy telelhet [WIN I, 625]. *1774:* Fábol épitett Sövény oldalu, szalmával fedett, hat Marhának valo Pajta ha meg bérlik ugy telelhet Marha benne [Mk].

telelő 1. *mn* **1.** telet átvészelő; care petrece iarna undeva; überwinternd. *1662:* a Temesváratt telelő budai vezér Szejdi Ahmed passának erösen megparancsoltaték [SKr 531]. *1692:* mikor mak termett rajta a Kiraly halmi possessor a Nád pataka bérczitt mindenkor telelö sertések számára hatta [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. *1765:* Szárnyas Majorságak(nak) és az itten telelö Rideg Sertesekre Erog(alódott) ... Cub 57 Metr 2 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. *1803:* meg<fogadá> a telelő rideg sertések pásztorlásokra az 1804-k esztendöre ... providus Varga Istvánt és a fiát, Varga Miklóst [M.hermány U; RSzF 191].

2. kési gyümölcsöt termö; care rodeşte toamna tîrzie; Spätfrucht bringend/tragend. *1724:* mind itt az városson valahol tudtam kedves izü és szép gyümölcseket termö fákot,

azokrol oltó ágakat szedettem, kik mineműck legyenek; és telelő vagj nyári gjumölcsfa ágak meg czeduláztam, és Ngod(na)k alázatossan el küldettem [Nc; Ks 95 Brulljai György lev.].

II. *fn* a hajók telelésre alkalmas helye; iernatic; Winterstation (für Schiffe geeignet). *1815:* Mint hogy az érdeklett három hajok már a Telelőbe ki vannak huzattatva, azok mind addig, miglen a Maros hajokázhato lészen, itten maradhatnak [Marosportus AF; Ks 117 Vegyes ir.].

telelőakol telelésre használt akol; adăpost pentru vite în timpul iernii; Überwinterungshürde. *1732:* a Marhák Telelőókla; Ezen okolban marhák számára valo Perje szalma fedéllel fedett Árnyék vagjon | A' Curiának patak felöll valo szélyiből, edgj Jobbágj-háznak valo hely szakasztatott, mellyb(en) ragad a' Marhák Telelő-ókla [Szentjakab SzD; Told. 11/67].

telelőhely 1. téli szállás; cartier de iarnă; Winterstation. *1662:* (A fejedelem) a hadaknak nagyobb részét, kik azelőtt házakhoz nem bocsáthattak volna, most házokhoz bocsáttatá, a többit téli quártírokra, telelőhelyekre osztatá | a vezér ... a hatalmas császár derék hadaival menne vissza Tömösvárra, s a pártos Minnye vajdát is megzabolázván, a hadakat oszlatná telelőhelyre [SKr 245, 522].

2. állatok telelésre használt helye; adăpost pentru animale în timpul iernii; Winterstation für Tiere. *1634:* Tély időn penigh ételekre[a] es telelő helyekre szorgalmatos gongia legien [UF I, 330. – [a]A lábas marháknak].

telelőpásztor állatokra télen vigyázó pásztor; păstor la oile duse la iernat; Winterungshirt. *1703:* Sándor, Ráduly és Vaszily Tátulyék Szeben Székben Homostorfon (!) Telelő Pásztorok [Szászújfalu AF; TKl Mojszi Pop (38) jb és Sztán Papariez (45) jb vall.].

teleltet a ierna; überwintern lassen. *1704:* Ma tött az úr dispositiót a marhák felől, hogy Havasalföldébe hajtsák, akik Szombatfalván voltanak, és az enyémekben is Szombatfalván teleltetvén nr. 38, most lött 23 [WIN I, 77]. *1713:* Ezen házat már számos esztendőtől fogva, marhákat teleltetvén benne, Pajtának tartották [HSzj *pajta* al.]. *1754:* ezen helyet ... Nehai Husziai Temes On, és consequenter Fia Temes Togyer irtották tisztitották erdőből és gazbol sőt Marhájának is ide tsinált gyakor izben telelesre helyet s itten teleltette [Nagygoroszló Sz; WLt Pap Dumitru (52) jb vall.]. *1774:* A mostani Tisztarto Antal Mihály Uram az Uraság kostyán Teleltetett mind égyüt 5. lovat, és égy Tehenet Bornyával égyüt | aszt tudgyuk hogy eö kigyelme az Idein égy Tehent ... égy két Esztendős Paripa Csitkot teleltetett az Uraság kostyán [Mocs K; Ks 37–8, 89–9 conscr.]. *1814:* az udvar kostyán két Tehenét, két Borját, és edgy kantzáját Teleltette [Buza SzD; LLt 131 Csáky-per].

teleltetés iernat; Überwinterung. *1588:* az eokeor igen hitwan vala az eggik eokeor vgyan oth Karikan veze az teleltetesert tartasert az masikath en adam ell [Zsákfva Sz; WLt Luc Barlas jb vall.]. *1704:* írtam Szilágyinak a lovak teleltetése iránt, ahhoz kívántató provisióval együtt [WIN I, 246]. *1723:* Hallottam oly alkalmakatt masoktol Lukának Nikorával a kanczája iránt hogy a mely Csikaja leszen tavaszszal legyen a teleltetésért Lukájé [M.hodák MT; VGy Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1807:* meg mondattam nékie, hogy Társat keressen nékie, mert feletlen ökröt nints miért tartani, az ok nélkül valo teleltetés [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. *1816:* A szárhegyi nemes biró széke eleibe előhívatának (!) ... Veress Fülöpöt, aki az bikák teleltetésiért adott nevezett Kárász teleknek ... haszonfelit általvette és el is használta [Szárhegy Cs; RSzF 180]. *1827:* Jo ideén a' nyáron látván az iszanyu nagy Széna szükségét Marháink Teleltetése felöll gondoskodván ... vettünk is ... 20 Kalangya Szénát [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop Juon és Szirb Stéphán mezőszakálli contribuens adózó a Torda megyei tisztséghez].

teleltető telelőpásztor; păstor la oile duse la iernat; Winterungsschafer. *1710 k.:* Hét-nyolcszáz juhát teleltette azokkal a szegény emberekkel a magok szénájokon, abban pedig egy sem holt meg az úrnak, hanem ha holt, a teleltető adott más érette, miért ölte meg éhhel [BÖn. 887].

telenyomott teletömött; îndesat cu ...; vollstopft. *1748:* volt ö kglmé(nc)k ... fejér némüvel tele nyomott ládája [Torda; Borb.].

teleőröl örleménnyel megtölt; a umple cu măcinişi/măcinătură; mit Mehl vollstopfen. *1715:* ihól nem gjüjthetek vámot: mert Nagj Mihály mingyást el viszi ... meg parancsolta a mólnár(na)k hogy azt mingjást tele öröllye [Türe K; Told. 28].

telep település; aşezare; (ländliche) Siedelung. *1808:* Várhegyalya, mely tulajdonképpen határa északi részének egy szakadéka, nem régi telep [Várhegyalja Cs; EHA].

telepedendő letelepülni szándékozó; care are intenţia de a se stabili undeva; jd, der/die Ansiedlung vorhat. *1671:* Désre O és Uj Tordára telepedendők Nobilitaltatása [CC] | nemely Desre telepedendeö beöczywletes emberek, mideön tudakoznanak, Uratlan fundusokatt, es hazhellyekett, Unadalmas volna tudakozasokis, nemellyek penzen veüen fundusokott [Borb. I].

telepedés 1. letelepedés; stabilire (într-un loc); Ansiedlung. *1662:* Az országba idegen országokból nagy költséggel mindenféle jó mesterembereket, tudós fundálókat, kőmíveseket behozat vala ... Mind telepedésektül fogva minémű nagy alkalmatosságára, hasznára voltak mind fejedelmeknek, s mind az országnak, az mindennapi próba mutatja [SKr 125]. *1664/1681:* talalanak megh engemet egynehany Lugosy es Karan sebessy bötsületes emberek ... hogy Hunyad Varmegyeben levő Haczok nevű Városomban engednem megh telepedéseket, kiknek szomoru Sorsokat ... latvan meg engedtem oda valo telepedéseket [Vh; VhU 313]. *1671:* Nem kevés hasznát látván az Országnak abbol ki-jüni, ha az Szamos Ujvári joszágban lévő puskásoknak meg-engedtetnék Gelvára telepedések, mivel fizetetlen szolgák lésznek ... Végeztetett azért Nagyságod kegyelmes consensussábol, hogy telepedgyenek oda, és Nagyságod adgyon uj Privilegiumot nékik | Mivel Dés mező város lévén nem bátorságos oda valo tepedések ... töb lakosival edgyütt azon helynek, kihez képest hogy bátorságossabbak lehessenek oda valo telepedésekben, és ott valo lakásokban; Végeztetett hogy jó erős palánkal környül vétessék [CC 81, 82]. *1755:* midőn Csürfalva a Revolutiokb(an) el pusztulván Néhai Mgos Groff Csáki István Vr(am) ö Nga szabadságot kiálta-

tott a Csürfalvára valo telepedésre [Balázsháza Sz; JHbK XXX/5]. *1767/1781:* itt Kis Fenesen lako Bogyáék eredetekre nézve Nagy Aranyosi Örökös Fiscalis Jobbágyok el vetemedések(ne)k pedig, és ide valo telepedések(ne)k ollyan hirét hallottam, hogy Juh Dézmálás idején egy Bogya László Nagy Aranyosi Fiscalis Jobbágy, haróm Fiaival, és az Juhaival az Havasokan el bujván egy Gyeregetor utánuk ment, kitis meg ölvén, mind a négyen ide Szöktenek [Kisfenes AF; JHbK LII/4. 114–5].

2. letáborozás; aşezarea taberei; ein Lager aufschlagen. *1662:* Aszalónál ekképpen derék telepedések lévén, mind egyik, s mind másik fél egymás ellen a csatákkal naponként eléggé ingerkedének [SKr 251–2]. *1672:* nem volna ugyan olyan parancsolatja, hogy megsegítse, de ha mi oly volna is, de az üdö nem engedi az hadakozást, hanem az táborra írt, birodalmában szabados telepedése az tábornak, csak szintén pusztítás ne lenne [TML VI, 405 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz].

telepedett I. *mn* letelepült; care s-a stabilit (într-un loc); niedergelassen. *1662:* felöle azt tartották: jobb volna vadaknak, madaraknak, rókáknak, szarkáknak azt a földet lakni, mintsem arra telepedett evangéliumi valláson levö keresztyén magyar népnek azt birni [SKr 622–3]. *1677:* Az Somlyóra telepedett cselédes nemesség mit kivánjon ö nagyságátúl, Kegyelmed megláthatja [TML VII, 452–3 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1688/1681:* Karansebesbül es Lugosbul ki bujdosot es Haczokra telepedet rendeknek alazatos könyörgésekbül ertyük, hogy az minemü conditiokra nézve ot valo megh telepedéseket megh engedte Volt Zolyomi Miklos Ur(am), ahoz nem tartod magadat [VhU 354 a fej. a hátszegi porkolábhoz]. *1747:* néhai, Fogaras Várossában lakott, Fogarasi Olajos Miklos János ö kglme ... Ov (!) Tordára telepedet Miklós Moses nevü Fia ... Tordán hivattya magát, Fogarasi Mosesnek [Fog.; DobLev. I/224]. *1748:* Tudgja é a' Tanu ... Circumspectus Zilahi Eltetö Ferencz Uram kik altal requiraltatta M. Groff Tzegei Wass Ädăm Urat eö Nga földire telepedett két Sellérinek Restitutioja végett? [Dob.; WassLt vk]. *1767:* Ligetröl jött, és itt az Uj oláh Templom mellett telepedett Jobbágyok [Vajdasztián MT; JHb IX/50]. *1844:* Szükségünk lévén Gagybol Körispatakba telepedet Varga Pétere ... azon Instálom Ipom Uramot meltoztasson egy Hütös ember által a Tiszti Petsét erejinél fogva magához Hivatni, s ezen Legénycl had jöjön ide Gagyba felelni [Gagy U; Pf].

II. *fn* letelepült személy; persoană care s-a stabilit (într-un loc); Ansiedler. *1677:* A' Mely helyekröl peniglen a' fel-rótt és számlált emberek, avagy azoknak helyekben telepedteknek számok meg-kevesedet, a' többi ... az adozásbéli terheket-is viselni tartoznak | Le-szállitot helyekre ujonnan telepedettek 6. esztendeig mint immunisok. Manumissusok adót prestállyanak, fundusok exemptusok nem lévén [AC 69, 261]. *1712:* a' kesebben telepedtek is akartak birni [Kilyénfva Cs; LLt].

telepedhetik költözhetik; a se putea stabili (undeva); jd darf sich irgendwo ansiedeln. *1727:* azért kegyelmed ezen szegény Oláne Urának szabadittásab(an) meg indúlyon s könnyen ne hadgya had telepedhessék az en földemre jó kezesség alat, örökösön köti magát [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Bara Sigmondhoz].

telepedik 1. elfoglalja állandó lakóhelyét; a se stabili undeva; sich ansiedeln. *1583:* ha mely keöztunk tanult legenyt (!) Mesterre akarna lenni, es megh akarna keoztunk varoson telepedni, addig Mester ne lehessen az migh az Cehnek Niolcz forintott le nem tezen [Kv; MészCLev.]. *1607:* mostan vyolan (!) Jeöttem, es telepettem az varasra Deesre [Dés; DLt 299]. *1677:* mivel paraszt funduson laknak, arrol a' szeginységet a' közönséges terch viselésben hogy segitsék, mélto dolog; holot azon helyekre parasztság telepednek, ha ök nem laknának rajta, ha kik pedig ehez nem akarnák tartani magokat, meg-engedtetett, el-mehetnek onnét [AC 221]. *1689:* Mely megh irt 20. szamu Nemes Vraink akarvan telepedni ... Nemzetes Suki Pal es Mihaly Vraink ola suk neuü Puzta falu helyekre ... alkuuanak megh [Kv/O.zsuk K; SLt D. 19]. *1700:* Az utrumban Specificalt Személlyeknek az Attyokat hitták Opris Peter(ne)k; és nem Csonokosi örökös jobbágj vólt; hanem Havasoly földi Muntyán volt és onan származat ki jöven elsöben ide Csonokosra; annak utánna fogta magát be ment Havasolföldében; onnan egj idö mulva ismetlen ki jött és telepedet Csemára [Szer. Dumitru Sandon (50) jb vall.]. *1714:* Popa Jonásk azonban Dédára telepedvén, mint idegen, másunnan jött kezdett kapdosni ezen deákok írtása nyomán [Déda MT; BfN]. *1737:* A Várnak falai, és Majorja mellett szerté széllyel telepednek, és laknak a' fele sellérek [Vh; Ks 83]. *1744:* Mikor leg elöbször Vládházát[a] bizonyos Lakosok meg ültek, s oda telepedtenek ... akkor az IK eö k(ne)k Praedecessori az ellen nem contradicaltak [Incz. X. 11b]. *1759:* két egy testvér, Alexa és Opra nevü Legények ... Hordóra mentenek és ottan pakulárságra adván magukat, minek-utánna fel nevekedtenek ugy telepedtenek Hordora [Hordó BN; EM LII, 134]. *1773:* ez follyo 17dik Séculumnak elein vagy az mult 16todik Seculumnak a' végin a' Tisztelendö Pater Jésuiták ... Maros Vasárhellyre szállottanak és telepedtenek [Told. 47. 67]. *1806:* a' Czigányok is laktanak azon Kükülö két follyomjai között lévö követses hellyen, de a' Kükülö vize rájok lett gyakor ki öntési mián azon hellyen lakások nem lehetett, onnan más hellyre telepettenek [Erdösztgyörgy; WH]. *1823–1830:* Itt[a] egyik vasárnap németül, a másikon franciául prédikálnak, mert a régi hugenották maradékai közül sok emigráns franciák telepedtek volt ide [FogE 195. – [a]Lipsia (Lipcse) egyik ref. templomában]. *1841/1847:* ajánltatik Fö Hadnagy urnak, hogy Darvas Josefet ... szollittsa fel bémutatni 8ad napok alatt hitelesen hogy hová valo, mi féle sorsu ember és minél fogva kiván Városunkba telepedni [Dés; DLt 530d/1847].

2. letelepedik vhová ideiglenesen; a se aşeza temporar într-un loc; sich temporar niederlassen. *1662:* midön az ellenség a Meszesen általköltöznék, és a számtalan prédával, rabbal szállóhelyére telepednék, már a mieink lesben nem messze lévén, strázsájok az ellenségnek érkezését, megtelepedését egy örhelyböl mind végig jól nézné [SKr 444]. *1734:* Folti Ferencz vr(am) ... Martin Péter jobbagya vagyis akori Juhásza telepedet juhaival irtagotván ott az Forás körül juhaival ot halt s legelödet [Középalmás körny. (H); BK 171 Perva Iuon (78) jb vall.].

3. átköltözik; a se muta undeva; umziehen. *1757:* az Csömeni akkari Udvari Birája ... haza vitette öket Pestesre ... s a midön ezen Falu ... az Csomenyi határra telepedet ... akkor mind a hármat reducalta az akkori Csömeni Birája az Kornis uraknak [Szakatura SzD; Ks 9. XXXI. 20].

4. leül; a sta laolaltă/în acelaşi loc cu cineva; sich setzen, zu jm sich hinsetzen. *1661:* Édes szerelmes Feleségem, kérlek, tudósíts egészségetek felöl és egészségedre vigyázz.

Azon leszek én is, nem sokára, Isten engedelmébül, kegyelmes uram akaratjábúl, melléd telepedjem [TML II, 46 Teleki Mihály Veér Judithoz].

telepít 1. személy(eke)t intézményesen költöztet; a coloniza; (an)siedeln. *1632:* Istuan kiraly idejeben, Fogarasj Kapitan Horuat Kozma telepitette elsőben az Poianamaruliakatt, lattua(n) az Hauasok(na)k es Erdőknek nagy puztulasat [Poianamarul F; UC 14/38. 16]. *1640:* Kwkóló Varmegieben Feólsó Buno(n) alol az Kwkólló mellett Ott Falu nem volt annak Elótte valameddigh az Bethlen Janos Ura(m) atyja Bethlen Farkas nem kezde azokott az Olahokott telepiteni [BfN 5465]. *1674:* Kamuthi Farkas bekesegesen bírta Örmenyest, maga telepetette s szaletotta Örmenyest [M.örményes K; JHbK XX/20]. *1688:* Gergely András és Mihály itt valo cörökös Keresztesi rész Jobbágyok gyilkosságban ésvén, ugy alkuttak meg az Serelmes felekkel hogy Csikban ne jöjjenek lakni, melyre nezve Miklos varra telepitette az Aszszony cöket [Újfalu Cs; Eszt. Inv. 21]. *1693:* Szőts Istratit telepitette Fiaival edgjütt Borbereki Istvá(n) Ura(m) [Ne; DobLev. I/37]. *1712:* Biro Samuel Uramis ... cserében ada az Falú Nagj lak teriben ... egj puszta fundust, hová mostan, Arannyas szekröl reducálandó egj fugitivus Jobbágját akarná Boér Samuel Ur(am) telepítteni [Nagylak AF; DobLev. I/76]. *1727:* ha midőn azon Con Scribalt (!) Deserta sessiok kőzzül Valamellyikre embert Telepitenek, vagy telepedik aki Concural, egj vagj más Város közönséges terch hordozásab(an) akkor azon Sessiora rud számra merettessek ki annyi quantitasu nyill, mennyi egj populosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b]. *1735:* a Sellérek telepitesiben, illyen modalitas observaltatik, hogj mindenik maga udvarhaza felöll valo oldalhazaban a falunak telepitsen Selléreket [Marossztjakab TA; JHb X/8 22–3]. *1767:* Néhai Gubernátor Vr ő Exclája ... az mikor Kórodot ... kezihez vette ... az idvezült Gubernátor Vr, és successive Fia ... kezdették Falusi-Lakosokkal telepiteni [Búzásbesenyő KK; Ks 19/I. 8]. *1782:* Gligort ... fiaival ... elsőben ugyan ... Ujfaluban[a] ... be-szálitották és onnan osztán ugy telepitették légyen őket ide Fodorházára [M.fodorháza K; Eszt-Mk. – [a]M., később Borsaújfalu K]. *1783:* Közönséges hallamásokbol azt mindetig ugy hallottam beszélleni nállomnál régibb ide valo lakossaktol hogy Szamosfalvárol mint Szökövény embert ... cő Nga N.Iklodi Tiszte reducalta és telepitette légyen volt ... ide Fodorházára mint örökös Jobbágyat [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1786:* Már én a Nsgtok Bentzentzi Örökségeikre mind idegen selléreket telepitettem két napi dolgot alkudozván velek [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1819:* Az Uttza közepibe lako Czigányok iránt, kiket Arkosi a' Templomba járo közönséges Uttzába telepitett volt, Admonéáltattam Arkosit, hogy onnan Czigányait vigye a' maga Joszágára [M.régen MT; Pf].

2. ideiglenes szálláshelyet biztosít; a instala/stabili într-un loc; eine temporare Unterkunft versichern. *1678:* Az magyar nemzet szolgálatjára levő idegen gyalogságot ide az vár mellett való csűrön alól telepitettem, még megruházzák őket, pénzeken élvén [TML VIII, 261 Teleki Mihály Haller Jánoshoz].

3. létesít, létrehoz; a înființa/întemeia; (be)gründen, zustande bringen. 1660: Magam keresett jószágom pedig Sardon Fejér vármegyében levő jószág, kiket én telepitettem [Nsz; MNy XXXVI, 50].

telepítés személyeknek új lakóhelyre való intézményes költöztetése; colonizare; Ansiedlung/Kolonisierung. *1668:* az Maytini Andras vr(am), succeszori kezeknel leueo Corod nevű zalagos falut ki valthatnak, azok(na)k az el szeledet Jobbagiok(na)k szükségekre es telepitesekre, Maytini Andras Vr(am) Successorys penig kezekbeol ki eresztení keszek volnanak [Kv; KvLt I/180]. *1735:* a Sellérek telepitesiben, illyen modalitas observaltatik, hogy mindenik maga udvarhaza felöll valo oldalhazaban a falunak telepitsen Selléreket [Mezősztjakab TA; JHb X/8. 22–3]. *1760:* Mitsoda Melioratiokat tett azon Possessor, a' miolta birni kezdette ezen Fundusakat nevezetesen tett é irtásakat, Szőllő plantalásakat, Colonicalis Házak s egyéb Commoditasok épittésit, Jobbágyok telepittésit, ha igen hól? [BSz; BK vk].

Szk: *~t tesz* telepít. *1573:* Vadalma Gergel azt vallia hogi vagion harom Eztendeie hogy eo Ment volt lakny Sellerwl az hazba ... eo fely eztendeig lakot ott az vtan ely jeot Annal teob telepitest addeg Nem Teot Mate [Kv; TJk III/3. 274].

telepített 1. *mn* (intézményesen) költöztetett; colonizat; ansiedelt. *1693:* Ezeken kivül há mi acquisitumot <ve>het(e)nek szánto <földek>, retek, Szőlők, örökségek vetemenyés kertek, acquirált és telepitett Jobbágjok akármely portioba(n) ... igy számlálá elő[a] Acquirált Telepitett Jobbágyok rendi [Ne; DobLev. I/37. – [a]Köv. a fels.].

II. *fn* (intézményesen) költöztetett személy; colonist; Ansiedler. *1677:* Fiscalis jószágok redimálásakor, ha ki nem restitualná a' manumissusokat, avagy másuvá telepittetteket, azoknak árrok desalcalodik a' summábol [AC 256].

telepíthet (intézményesen) költöztethet; a putea coloniza; man darf kolonisieren. *1769:* Tzigányait oda ... telepitheti ... ott jobban tsendessebben is ... ellakhatnak [Mv; Told. 19. 45].

telepíttet (intézményesen) költöztet; a coloniza; ansiedeln lassen. *1703:* az melly Jobbagyokat vagj sellérekket telepittetnekis azon rész portiora, azokatis transferalhassák szabadosson valahova cő kglmek akarják az alatt csinálando épületekkel edgyütt [Szamosfva K; JHbK XXV/26].

telepíttetik létrehozatik, létesíttetik; a se întemeia; begründen lassen. *1677:* Ezeken kivül[a], több Hajdu Városok, Fejedelmek és Ország hire s' Consensusa nélkül ne ültettessenek, és telepittessenek hasonlo szabadsággal [AC 171/1. – [a]Előbb a városok fels.].

telepökdös teleköpköd; a umple un loc cu scuipați/scuipături; herumspucken. *1879:* Nemes Ödönnek küldtél-e ívet? Emlékeztesd baráti csókjára, amitöl (hiszen tudod!) két álló óráig törölted a kaputod szélével a szádat, s telepökdösted az egész Szt. György utcát, mint egy megromlott vízipuska [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

telerak megtölt; a planta în întregime o porțiune de teren cu ceva; ein Terrain anpflanzen. *1688:* Ezen kertnek egy darab resze el vagyon rekesztve kaposztas kert(ne)k, mely tele van rakva palantal [Kozmás Cs; Eszt. 7 inv.].

telés 1. múlás; trecere (a timpului); Vorbeigehen (der Zeit). *1777/1780:* (A fogadóban) kél el ... fél Esztendeig Competálo idő telése alatt ... Szin Bor Ur. 350 Méser nr. 60 Palinka Ur 20 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 100].

2. kitelés; împlinire; Erfüllung. *1663:* Az régi itt levő gyalogságnak is szintén két hete esztendejének telések; azokat mivel biztathassam? [TML II, 443 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához].

teleszed megtölt; a umple (culegînd, strîngînd); vollpflücken. *1710:* Kecén[a] az úr az egész udvari cselédet, s a falusi embereket is gyermekestől kihajtatta az ott levő nagy szőlőben, egynehány zsákot teleszedtenek affélé bogarakkal, s úgy égették meg a szőlő lábján [CsH 311. – [a]Maroskece (TA)]. *1806:* mig a' Kalapomat Szilvával tele szedtem, hallom édgyszer hogy ... a kutyák valami Sertéseket vinnyogtatnak [Dés; DLt 82/1810].

teletalpú hasítatlan talpú; cu copita plină; vollsohlig. *1807:* kan faru, rokkant elejű, tele talpu herélt ... Ló [DLt 856 nyomt. kl].

teletölt megtölt; a umple; voll/(an)füllen. *1736 u.:* Jakó András éjszaka salvo honore az gatyáját teletöltötte [MetTrCs 457–8]. *1745:* ök[a] l(ste)n és Haza Tövényivel és Lelki ismérettelis semmit nem gondolván, Kortsomárosságbeli functióban lévén hamis ejtelt tartanak, vagy ha igazatis nem igazán nézik vagy méretik à bort és sert söt szolgálojoknak instructiojában adgyak hogy teli ne töltsék az ejtelt, és ha nem tselekszi el tsapjak érette [Torda; TJkT II. 59. – [a]Az alperesek].

teletszaka (egész) télen át; în cursul/tot timpul iernii; in der Winterzeit, im Winter. *1583:* Valamellykunk Niaradczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meszarlani [Kv; MészCLev.]. *1597:* Az scholaban az kemenczek teletzaka hogi meg hassadaztanak volt, azoknak foldozasara hozattünk egi zeker agyagot kayanto wthbol p(er) f–/16 [Kv; Szám. 7/III. 24]. *1602:* Neb Mathyas ... vallia ... en ez egesz teleth zaka mind hazanal niomorgottam [Kv; TJk VI/1. 571]. *1657:* Erogaltam a' hüteos kulcsar altal, Tiukra, Ludra, Reczere, Puikaro, Teletzaka korpat, Cub. Sax. N(o) 12 [Borberek AF; WassLt]. *1662:* Haller Gábor ... Jenőben kinn lakván, a helynek erősítésében nagyon emberkedett vala ... teletszaka mind mészégetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépítteti vala | Az fejedelem ... népe az egész teletszaka ... nem kevéssé megtikkadt volna [SKr 319, 370]. *1687:* (A) hetes szegény Jobbágyok ... Juhászok mellet szoktanak telet szaka ki vált hetelni [Mm; Törzs].

teleültet beültet; a planta (un teren) în întregime cu ceva; einpflanzen. *1680:* altal menvén az Csüres kert mellet valo kaposztás kertre, ezen kertet kaposztával tele ültetve talaltuk [A.porumbák F; KvLt 31].

televény 1. szerves eredetű elkorhadt/elbomlott anyag; material descompus de origine vegetală/organică; zerfallener organischer Stoff. *1677:* Az sok teleuent, Ganejt fundamentombol ki hant földet hordottak ki ket uersel szukmaniban (!) ... f 6 [Berz. 17/XII]. *1726:* Mind a' Pitvar, mind a' nagj ház, mind penig a két böt földe teli lévén Televénnyel vastagon, sok bé omlott kövel, Téglával, mind azon televényt ki kellett Tisztittatni [Ne; DobLev. I/124]. *1794:* de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta ... minden esztendőben à majoromban gyült televént belé rakattam, sött más majorjából is pénzes szekérrel ă gazt oda hordattam [Kv; Pk 3].

2. kövér termőföld; pămînt fertil/roditor, humus; Humus, Dammerde. *1770:* most szabadossabb accessussa vagyon a Marhák(na)k a vizhez ... mert akkor veszedelmes partokat és suvadásokot okozott a Viz maga follyása mellett, most pedig azokot a televénnyel jobbittotta, és ... rövid idön a régi állapottyára is ezen hellyet viszszá hozzá s egészlen restauralni fogja [Barakeresztúr MT; BetLt 7]. *1780:* A commendáns elmozdítván helyéből az oltárt, ásatni kezdette a földet. Hát csak televényt találnak s azon televényben megtalálják a szegény Báthori Boldizsárt egészen [RettE 411]. *1821:* A' Modrán alol a' Szamosnak régi árka, a' mint a' Béla hegy felé járt vala, annak televénnye Köz föld lenne természetesen [Dés; DLt].

televényföld kövér termőföld; pămînt fertil/roditor; Humus, Dammerde. *1725:* A' kapu elöl valo Televény Föld ki hordasáért f: 7 d 20 [Kv; Szám. 54/I. 9].

televér telivér; pursînge; Vollblut(pferd). *1843:* (A) hires mag mén Champion-pejj, 13 éves televér ... eladová tétetett [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

telhetetlen elégedetlenkedő; nemulţumit, nesatisfăcător; unzufrieden. *1591:* Az vtakat a' zeolcok keozet mind az viz folias el veztette, s mind Nemely zeolcobe telhetetle(n) emberek el zoritottak [Kv; TanJk I/1. 160]. *1759:* a Falu részire maradott volt egy darab Erdö De a telhetetlen Emberek el Pusztitották melly mian mais elég bajai vadnok az tavalyi Falus Bira(n)knak mivel meg büntette őket és Tisztről Tisztre hurtzaljak mär az ollyatény Emberek a Birákokatt [Kóród KK; Ks 17/LXXI. 16]. *1820:* Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur ... Halálát meg előzött az elötti két három esztendökben különösön igen sok nyavalyák terhelték, a milyenek voltak a gyakort gyomor Sikulások, melyek telhetetlen életéből következtek máj dugulás [Torda; JF 48 Száknovits István Asz fungens physicusának nyil.].

telhetetlenkedik elégedetlenkedik; a fi nemulţumit; unzufrieden sein. *1780:* ollyanakís voltak kik telhetetlenkedvén törvény ellen a' mennyire éppen tehetségek volt, hat ágas vasat, söt talánn többetis futattanak, kiket nem hogy a' törvényt meg tartók közzé lehetne érteni, hanem törvénytelenségekért büntetést érdemlenek [Torockó; TLev. 9/17].

telhetetlenség 1. elégedetlenség; nemulţumire; Unzufriedenheit. *1810:* az Verös Kovácsi Tarsaságnok Szegénybb sorsu Tagjai az vas futatásban, és mivelés Dolgában lévő Törvénytelenséget, és a Szerfelett lévő telhetetlenséget nem Szenvedhetvén ... az Városunk Biraja ál(ta)l az Verőss Kovácsi Társaságot, az Biroság Házhoz bé gyüjtötte, és tartoztatta, az Constitutionak meg állitása végett [Torockó; TLev. 9/44]. *1813:* Annak okáért esedezünk Nagodnak azon, hogy el intézése által minket vigasztalás nélkül ne hadgyon, hogy müis el nyomorodott állapatunkbol elébb mehessünk, mert igy az tehetősebbek sem falnak fel mindent elöttünk, telhetetlenségekkel, a' vellünk edgyütt épitett joszágainkat sem rontyák el elöttünk, s ki ki igaz jussa, és költsége szerént viheti mestersége fojtatását más meg sértődése nélkül [Torockó; TLev. 9/45].

2. mértéktelenség; necumpătare, lipsă de cumpătare;

Maßlosigkeit. *1662:* Sok volna előszámlálni az építésben való telhetetlenségét, azt penig mindenütt nagy pompás és szintén királyi nagy kiterjedt fundálásokkal; Váradnak az dél és napnyugot felől való legnagyobb bástyáját ... kővel, téglával fölépitteté [SKr 96].

telhetetlenül mértéktelenül; necumpătat, lipsit de cumpătare; ohnemaßen. *1591:* Az vtakat a' zeolcok keozcot mind az viz folias el veztette, s mind Nemely zeolcobe telhetetle(n) emberek el zoritottak ... az vtak Jowara tagassagara, az ollian theo zeolcoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ky Irthassak, es Ne Nezzek egy vag' ket embernek karat, hanem az eghesz keossegh haznat [Kv; TanJk I/1. 160].

telhetik 1. kerekedhetik, lehet; a se putea alcătui; daraus kann etwas/eine Geschichte werden. *1677:* Historia telhetnék abból az dologból, de én hoszszas írásommal Kegyelmedet nem fárasztom [TML VII, 549 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. *kedve* ~ kedvét lelheti vmiben; a-şi găsi plăcerea în ceva; Lust haben/finden daran. *1662:* Már úgy tetszik, kedvek telhetik azoknak is, még az haza fiai közül is, kik a végheljeket csak mint södorokat a szalonnán, annyira hajtanák, mellyek ha lemetszetnének is, a szalonna ugyan egész szalonna lehetne és maradhatna afelől [SKr 628].

3. képes/lehetősége van vmire; a fi capabil de ceva; jd kann/darf etwas, jd hat die Fähigkeit/Möglichkeit etwas zu tun. *1681:* Az örökös vagi szólgalo Jobbágyi minden héten harom napot tartozik szólgalni; a kitől mint telhetik [Hátszeg H; VhU 151]. *1737:* A Tktes Nms V(á)r(me)gjén(e)k méltoztassék a ... Gubernium kglmesen Committálni, azonn Hidhoz meg-kivántató fák iránt, és mint hogj azonn munkára 3000 apró szeres is meg-kivántatik, s azonn munka az Egész Nms V(á)r(me)gjén(e)kis dolgot adna, hogj a Nms V(á)r(me)gje is Nms Várasunkat apró szerecskkelis segittne, miis közönségesenn, valami ki töllünk telhetik, ő Felsége szolgálattyáért, alázatosonn meg-tselekesszük [Dés; Jk 473a].

teli I. *hsz* **1.** tele, megtöltve; plin (cu ceva); voll, gefüllt. *1568:* Vrsula Consors Benedicti lakatos, Jurata fassa e(st) ... az leannak ... egy ladaya vala, masfel synges, es az tely vala feyer Ruha<ual> [Kv; TJk III/1. 159]. *1628:* Egy kis Vendely teli Patkoual szeggel [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1647:* Vagion ez Tornaczban Egy vasas fogontos veder; teli Arpa kasaval; ma fa abronczos veder teli keoles kasaúal [Drassó AF; BK 48. 16]. *1681:* A' Fejer Bastya ... Ez Kásamata volna, de többire ganajjal teli [Vh; VhU 519]. *1692:* Gabonás ház A tornanczaba(n) (!) egy szüszek teli szaladdal [Szárhegy Cs; LLt]. *1697:* Az közepsö pinczeb(en) vad(na)k ... Egj deberke teli tojással [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. *1727:* csak égy vonással annyi halat husztunk ki az Gyalamnak az Csapja ollyan teli volt hallal hogj töb belé nem férhetet [Mezősztpéter K; Berz. 14. XVIII. 19]. *1729:* Az Sz. Annai malom ... négj szüszék teli majorság Buzával [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1732:* az lada penig teli vala czüst aranjos lábos czapa poharokkal [Kv; Szentk. Joan Sz. Geliczei de eadem (47) ns vall.]. *1765:* az Aszszony meg indula az Hazban, teli lévén mind a két marka pénzel és valami fazakakot zörgetni rakosgatni kezde [Kisenyed AF; Eszt-Mk 288 vall.]. *1774:* Ezen bánya teli volt egynéhány száz esztendőtöl fogva mincrás vízzel, mely egyszer s mind kiomolván a Nagyszamosba folyt [RettE 333]. *1813:* Meh kosár tely Magyaro hagymaval [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1819:* vagyon három zöld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik teli Szilva izzel [Baca SzD; TSb 6].

2. telt, gömbölyded; plin, cu forme rotunde; voll, üppig, rundlich. *1724:* Tudom h. a Mostani Hartzai Szolgálója (: Panna :) terhes, teli a két vékonya, ezt Simon Márton, Pekri Ur(am) Birája mondotta, az én Házamnál [Szentkirály MT; BK. Debreceni István (58) ns vall.] | Szabó Lajosné Asz(o)ny(o)m mondotta vólna, Ugj hallom Márton Ur(am), a Szolgálótok terhes ... En bizony Asz(o)ny(o)m, nem tudok Semmit hozzá, Nézze meg tsak Kgld, ha teli van a két óldala, bizony meg esmeri kgld [Msz; BK. Debretzeni Istvánné (55) ns vall.].

3. vmiből/vkiből nagyon sok van vhol; a fi plin cu ...; voll von etwas. *1619:* Ezfele sok fántom-fántot valóba eleibe rakék; látám, hogy teli némettel az eb háza [BTN[2] 364]. *1653:* teli volt a Duna szakadéka testel, lóval és egyéb marhával [ETA I, 45 NSz]. *1660:* De midőn feljöttem volna az jancsárokkal, menvén az kapuhoz, látván, hogy teli vadnak az híd aljai jancsárokkal, gyalog lévén, egy-egy darab fa kezekben lévén, várván csak azt, hogy az kisajtót megnyittassam [Kv; KvE 180 LJ]. *1678:* Csak már is az hadakat úgy elszélesztette s kibocsátotta praedára Vesselényi Pál, az vidék teli vélek; már ott az Tisza körül két-három helyen is felvertek benne az németek [TML VIII, 54 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* azt mondották, hogy az erdő mind teli volt vélek[a], és hogy gyalogja is feles lött volna az erdőben | Másnap reggel megindulánk Enyedről, és estére Tordára érkezvén késön, holott is vala quartélyban egy dániai Gesdorf nevü generális, és teli vala lovas hadakkal az egész város ... Minthogy pedig mindenütt a szállások teli voltanak katonákkal, nékem egyebütt alkalmatos szállást nem kaphatnák, hanem az unitárius esperesnél szállottunk [WIN I, 394, 630. – [a]A kurucokkal]. *1710:* Mintha sok fattyú fiak nem dicsőséges országigazgató emberek lettenek volna, melyeknek leírásával teli vadnak a külső históriák [CsH 63].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *van a feje* ittas, részeg; beat, băut, îmbătat; betrunken. *1843:* mennyenek haza az urak ne kössenek ki evel a Részegessel mert örökké teli vagyon a feje [Moson MT; TSb 49] * ~ *van vmivel az ország* folyton arról beszél mindenki; aşa umblă vorba, aşa se vorbeşte/se spune; man sagt, es redet sich herum. *1672:* Azután Szepesi által hogy írt volt ő nagysága, Kegyelmed levelébül értettem elsőben. Hát az mit nem tudtam, abban jovalló sem lehettem ... Az egész ország teli vele [TML VI, 172 Teleki László Székely Lászlóhoz].

II. *mn* **1.** tele; plin; voll. *1642:* az az Ferencz Andrasne Marta azoni az ő szotyrabol egi teli egetetboros Üveget lopott ki [HSzj *égetettboros-üveg* al.]. *1685 e.:* Az Kaposztás Pinczércis hasonlo ajto nyilik Melyben vad(na)k Ket hordoban fojtot kaposzta mindenik teli [Borberek AF; MvRKLev. 17]. *1695:* a' borok meg forván, Curator Uramék hirek nélkül a' borok meg ne töltessenek, hanem avagy Curator Uramék közzül edgyik(ne)k jelen létiben töltesse meg, és magát quietaltassa ő klmekkel, pecsetes recognitiot extrahálván mind arrol a' töltelékre menyi bor ment, mind arrol a' teli hordokban menyi szamu veder bor vagyon [Kv; SRE 36]. *1698:* Kozma nevü ember ... mondá hogy ... látott nagj rakás téli Sákokat bé kötve az házában [Szekoláj SzD; Ks Georgius Sellér (40) zs vall.]. *1722:* van abban a teli hordob(an) 24 véka es a Nagy Bodonban 4 veka[a] [Lezsnek

H; Szer. – ᵃTörökbúza]. *1756:* ugy hallottam hogy Moldován Vonya kurvás ember, hanem affelet enis láttam, hogy Aszszonj emberek jártanak bé oda az házb(an), s teli karintzával ki jöttenek [Galac BN; WassLt Oltyán Pétre (25) jb vall.]. *1784:* ez az Contraversias helly … nem tudam hogy a' Gálak Bányászszinak tulajdona lett volna és hogy ők hajtották volna, mivel vgy teli volt péreggel az uttya hogy oda nem jöhetett az maga uttyánᵃ [Torockó; Bosla Joh. Király (32) zs vall. – ᵃA víz]. *1791:* Vagyon egy leánja a birónak, ki is azon időben, egyik kezibe, egy Vizzel teli Kártyát fejénn, pedig egy Vizzel teli Csebret hoz vala [Bács K; EMLt]. *1799:* Gyepes György N. Trifan Vonutz(na)k fejében égy Teli kantsot tsapott ugy hogy el lepte az Vér és személlye ábrázatja eldagadt [DLt 109/1812]. *1823:* Sarga batizi portzellan tangyér 8 Hasonlo fejér tángyér 12 Leveles batizi csésze 4 Etzettel teli Cilinder 11 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.]. *1823–1830:* Én féltem elvenni, mert ők teli kamrából éltek, én pedig szegény voltam [FogE 290]. *1855:* A Bor dolgaba is voltam Kilián urnál, de nem igért mivel tsak 3 Teli hordoja vagyon borral [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

Sz. *1659:* teli kamarának eszes asszonya, üres kamarának pedig bolond asszonya [TML I, 391 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. beültetett; care este plantat cu …; bepflanzt mit etwas. *1594:* Az Gorozloi Maior haznal … feies kapoztaual es Repaual teli kert vagio(n) No. 2 [Goroszló Sz; UC 78. 7. 21].

3. telt, kövér; plin, gras, durduliu; voll, dick. *1846:* Bogdanek Dumitru … teli piroska ábrázatu [DLt 201] | teli piroska ábrázatu [KLev. 17].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *épségben* teljesen, épen; întreg, teafăr, nevătămat; intakt, komplett. *1819:* meg halván … Rákosi ur, a' Teste teli épségben találtatotte, vagy el-hervadva [Kv; Pk 2] * ~ *hassal* terhesen, állapotosan; gravidă, însărcinată; schwanger. *1723:* Mihály anyat Leány korab(an) Teli hassal Felsö Ilosvarúl, az apam falusbiro lévén az házahoz hozták viselesön (!) Porcsirát … eszt az Mihályt az Bethleni Tomleczben szülte az Vilagra [Dögmezö SzD; BK. Kozma Todora Kocsis Jakim fel. (46) vall.] * ~ *torokkal* hangosan, torka szakadtából; cît îl ţine gura, în gura mare; aus voller Kehle. *1662:* Kiᵃ midőn az asztal felszedése után mind benn a fejedelemtől, s mind kinn az uraktul elbúcsúzott volna, a fejedelemnek Gazsi nevü … elmés bolondját … kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal … elbúcsúzék [SKr 212. – ᵃA generális]. *1772:* teli tarakkal kiáltatta az maga vdvarházárol [K; CsV IV]. *1777:* ki szalada … Popa Juanne Tamás Maria, az tenyerit verni kezdi teli tarakkal kiáltván vár meg te Papotska, mert te vével Tüzet, és Fel Gyujtád az Popa Házát [Ludvég K; KLev.]. *1783 k.:* Végre annyira jutott ugyünk a' mienkből meg hizott Parasztok elött, hogy már nem Földes Uraknak, hanem Hohcroknak hivattattunk, Tiszteink 's mellette lévök az uttzákon teli torokkal káromaltatnak [Torockó; TLev. 4/9]. *1797:* az sokadalom hallatára gyalázta, motskolta, bestiális kúrvának ország, vármegye kurvajának teli torokkal kiáltozta [DLt]. *1800:* (Az alperes) az Fel perest illetlen szókkal illette annyát lelkét rútúl egyben szidta, tolvajnak bitangnak keringönek teli torkkal kiáltotta [DLt].

téli 1. télre jellemző; (care este) caracteristic iernii; winterartig, Winter-. *1584:* az fewz … mindenewth az Nagy gatiglan tilalmas legien … Es az Barnasibok mind Niary, tely wdeoben coressen megh corízzek [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1634:* Tély idön penigh ételekre es telelö helyekre szorgalmatos gongia legien [UF I, 330]. *1732:* Hidunk az elmult Teli nagy Jegmenes mia nagj ruináb(an) léven Concludaltuk meg építtetnünk [Dés; Jk 426a]. *1735:* Téli időkben a Collegiumb(an) a Kamaraba … olykor két hellyt … három hellyt tüzeltek egész esztendő által [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.]. *1845:* A' fagy és téli idö elfogván a' földöt [DLt 657].

Szk: ~ *havas idő. 1808:* A nevezett rész Joszág által adása mentől hamarább essék meg mihelyt ezen téli havas idö el takarodik [Nc; DobLev. IV/921] * ~ *hideg. XVIII. sz. v.:* Ha bizonyos üdöben Fenyö bors fába oltad a Rosmarintot; a téli hideg Sem árt neki [Ks Kerti oeconomia]. *1823–1830:* egy Balogh János nevü esizmadia … felesége igen jóféle asszony volt, e sokáig dédelgetett minket, sokszor a téli hidegbe háltunk is nála [FogE 85] * ~ *hideg idő. 1771:* még az Utrizált Királyfalvi malmat nem épitették, addig ezen Malman alol az Viznek széllyes és Nagy oblössége volt … oly Sebességgel folyt a Malman alol, hogy a Sebesség miá még jo darabig Se akár mely kemény Téli hideg idökbenis bé nem fogyhatat [Dombó KK; JHb XX/26. 4] * ~ *hónap(ok). 1717:* Méltóságos Com(m)endans G(ene)ralis Excellentiája parancsolattjábol proponált Summábol igirtünk 350000 Rh f. melyekben Computáltatik ă Militia alimentatiojára négj téli holnapokra valo buza, Zab, és Széna [Kv; KvLt I. 220 gub.]. *1719:* az elsö Téli holnap el telvén, Kegyelmetek tehet reportumot a Guberniumnak [Ks 83 gub.] * ~ *kegyetlen, erős idő. 1662:* az ország népe azon rendelt napra rettenetes téli kegyetlen erös idön Viskhez gyülekezvén táborba, a fejedelemasszony is, a méltóságos Báthori Zsófia … Rákóczi Ferenc fiával, és velek együtt az országban locumtenensül itthon hagyattandó urakkal … Viskig elkésérték vala [SKr 351–2] * ~ *napok. 1788:* az itt való mulatáshozis a' gustusom nem idegen, mivel a' mostani Szállásom Szebenben igen alkalmatlan az erös téli napokon való abb(an) mulatásra [Keresesóra F; TL. Málnási László ref. fökonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * ~ *száraz idő. 1773:* téli és nyári száraz idöben oly vizbéli megszorulások vagyon, hogy marhájok is majd szomjon meghalnak minthogj a víz egésszen a malomra elfoglaltatott [Vasláb Cs; LLt] * ~ *vizes idő. 1793:* az Öszi vetésekben az téli vizes idö mián, mindenik Lábakban az Buzák meg borsosodtak [Hadad Sz; JF 36. 242 Sz. Vintze I. lev.].

2. télen történő/jelentkező, télre esö; de iarnă, în/din timpul iernii; im Winter. *1657:* igen elfáradott, ehezett, romlott had, az téli sanyarúság … és sok egyéb hadi nehézségek miatt … kezdetitöl fogva igen kedvetlenek lévén azon expeditióhoz [KemIr 313]. *1662:* a városᵃ … sok szép jó és drága épületü, fa házakbul álló hóstátit … a földdel egyenlövé tévék, azoknak fáját téli tüzelésekre quartírokba rakásokra gyüjtvén … mindenestül elpusztíták [SKr 682. – ᵃNagybánya]. *1717:* A mi Felseges Urunk gyözedelmes Fegjvere nyári operatioi után téli nyugodalmára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek … az itt ben lévö Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni | ă sok Militaris nyári Statiok és condescensiok miatt naturalékbéli sok consumptiot alázatosson repraesentálván eö Felségenek, kglmes reflexioját és ă Haza téli Quantum béli Consolatiójat remellyük [Kv; KvLt I/220 gub.]. *1731:* Hogy idö meg nyerésével az eö Felsége Militiája Téli szükségéröl illendöképpen providealtathassék, pro 7ma futura Septembris edgyben gyülni, és a Fö Tiszteket s hellységek Deputatussit

is convocalni szükségesnek itiltük [Kv; ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1758:* edgyik száramon meg alkalmatlankodo sebet hagyvan az teli utazástol ez is akadallyozna [Kv; Ks 101 Pap Samuel conv. requ(isitor) lev.]. *1803:* Ezen pásztoroknak téli pásztorbérek lészen 5-ről egy kenyér és mindenről 1–1 garas [M.hermány U; RSzF 191]. *1805:* a' Mivelö kovácsok ... gyülesket tartva azt végezték hogy telyességgel senki köst nelkül dolgozni ne mennyen ... a' sok Teli költségünk után majd semmi nelkül hadnak [Torockó; TLev. 9/40]. *1808:* az Groff Ur udvarában be vitetett két ökröknek két Tulkoknak, egy Bornyus Tehénnek, és egj kotzának Nyári és Téli intertentiojak könnyen eddig fel került 300 vfarintokra [Szászerked K; LLt Szent Mihelyán Toma (33) vall.]. *1832:* a drága Csitkoknak nints mit enni ... ha jo Legelön fognak lenni – ugy osztán a téli sanyaruságot inkább kifogják allani [Torda; IB. Demény János tt lev.].

Szk: ~ *ekvilis porció. 1739:* az itten fekvö gyalog Militia egész téli equilis Portioit ... a V(á)r(mc)gyétöl kivánnya [H; Ks 99] * ~ *élet. 1671:* Hogy azért azok is téli életekről gondot viselhessenek, parancsoljuk kegyelmesen Kegyelmednek, ez levelünket látván, táborban levő hiveinket közönségesen mind bocsássa haza [TML V, 587 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz] * ~ *kvantum. 1720:* az mig az egész Téli Qvantum fel vettethetik ad Assignationes Commissariatüs Provincialis a Militianak anticipállyanak [Ks 83 gub.] * ~ *szemeszter* téli egyetemi félév. *1823–1830:* Akkor a prorektor nyomtatásban kezembe adta az akadémiába való vétetésemről a formátát ... Azonban által<adta> német nyelven az univerzitásnak törvényeit nyomtatásban ... Melyeket ezen könyvecskék mellé tettem, söt ehhez tettem a praelectiókról való katalógust is azon két nyári és téli semestrisekre, melyekben én leckéket hallgattam [FogE 211] * ~ *takarodás* téli takarodó. *1791:* időnk a téli takarodasra jo jár, tsak a le takarodo militiaval vagyunk (!) sok bajunk [Benenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. télen végzett/üzött; făcut în timpul iernii, de iarnă; im Winter gemacht/getreibt. *1595:* Ami illety az tely dolgot melyben keonicoreoghnek Az Mezarosok hogy Attiay ighaz engedelem legien ... Veghezték eö kgmek varosul hogy ... a' Mezaros ... Az theosersegre kiweol veot eokreot bator tarchia ez hataron coreoksegebe, De vgy, hogy ha az zekre egieb io eokreot beliegzettet Ne(m) vaghatna, tehat az illie(n) zenas barmotis le vagia [Kv; TanJk I/1. 259]. *1782:* A Téli fonást minden Részekre meg kévánnyák [Torockó; Thor. XX/5]. *1786:* Hoszszas betegségem mián hogy hátra maradása ne légyen a Téli munkának azt nem tagadhatom, de ha az Isten lábra állitt, azon lészek hogy ki potoljam [Benenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ *halászat* lékhalászat. *1768:* Látta, hallottać a Tanu ... Hogy ... Tohátón az falu mellet fellyül felöll lévö halos Tojakan valo Téli halászat dolgában annak Possessorai ... közt olly szokás vagyon? hogy a mellyik véket vágott, ugyan az vonattya meg elébb azon véket [T; JHb XI/21. 4 vk] * ~ *kaláka. 1810:* minden Marhás Ember maga erein ki ki a maga tehettsége zerént Téli Kalákáb(an) tartozzanak az Udvar körül praestálni [Born. G. IV] * ~ *karópásztorság. 1878:* Abrahám Gergelynek Szölö mivelésért téli karo pásztorság eböl ki ütödik Beköjé 2 fr [Etéd U; NkF] * ~ *szolgálat. 1787:* öt Hetet külen külen mindenik m(a)gok erejeken Ökörrel szolgálnak ... 5dik Téli szolgálat lészen a' mire kivántatni [Majos MT; Told. 35]. *1847:* Ezen két Zsellér ezen Taxa pénzt fizetik a' Téli szolgálatért [Szentgothárd SzD; WassLt].

4. télre szegődött/felfogadott; care este angajat(ă) pentru timpul iernii; zum Winter angestellt. **Szk:** ~ *pásztor. 1762:* most kétt esztendeje téli pasztora voltam az Utrizált szölö hegyek(ne)k [O.kocsárd KK; Berz. 4]. *1768:* Kolosvári Hojjai szölök ... Téli és Nyári Pásztorainak Hf I. Dr 96 [DobLev. II/390. 20b].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: télre szegődött/felfogadott személy; persoană care este angajată pentru timpul iernii; Angestellter (zum Winter). *1737:* Két szokmány csinálásért 30 denar ... Az pakular(na)k az Telinek egy ingért 72 denar [Mezőméhes TA; WassLt].

6. télen használatos; care este folosit în timpul iernii; im Winter gebrauchlich. *1634:* az tély szükséges iok be takaritásának, idcyen ... arrais kéuantatik az Uduarbironak szorgalmatos gonduiselésének lenny, hogy mindenfele gümölczöt ... aszalny valót mindenütt böségesen aszaltasson [UF I, 334]. *1811:* Már a' Virág-ház-is mind kettö meg-épült ... A' téli, mely eddig tsordultig volt fával, Meg nagyobbitatott szintén akkorával, Hogy a' Drágból[a] hozott Fák-is el férjenek [ÁrÉ 123. – [a]K]. *1824:* vagyon egy fejér köböl készült ... Szalma fedelü Pintze ... két Ajtoja vagyon, az nyári rostéllyos ă Téli pedig duplás fenyö fábol való [Mezőbodon TA; Ks 89].

Szk: ~ *ablak. 1826:* A' Grofné Szobájára Téli avateg ablak Üveg tábláival [Szentdemeter U; Told. 41]. *1827:* A Palota hijján találtatta(na)k 18 Téli Ablakok [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1852:* A Téli Ablakhoz egy uj Supriglit tsináltam [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosm. kezével] * ~ *ajtó. 1816:* van égy Ház ... az Udvarra járo Ajtoja ... a' belsöt ami illeti (: minthogy Téli Ajtois van :) ... jo erös boritatlan zár van rajta koltsaival [Kv; Born. IV. 14]. *1841:* A' 4 ik Szoba 3 ajtoi festettek, mindenik zárral kulcsal a' Gángra nyilon kívül szimpla téli ajto [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond inv.] * ~ *akol. 1732:* a Csürös kertben ... bal kéz felöll gyalog kertel szakasztottanak ki téli okolnak valo hellyet marhák számára [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51] * ~ *fenyőfadeszka ajtó. 1813:* Az alsó vagy is nagy Pintzének a' külső nyári ajtaja ... Ezen ajton belöl mingyárt egy két felé nyiló egészen béllett Téli fenyö fa Deszka ajtó [Koronka MT; Told. 18] * ~ *flinger* téli ablaktábla. *1839:* Ablakokra ... belsö és téli Flingereket Dufláson firnátzal jo moddal behuzva [HSzj *tokos-ablakkereszt* al.] * ~ *hely. 1704:* Ugyan ma írtam Havasalföldébe leveleket Golescul uramnak ... téli helyek csináltatása iránt [WIN I, 287] * ~ *juhpajta. 1822:* Egy kis szalma fedelü téli Juh pajta [M.köblös SzD; RLt Pataki József hagy.] * ~ *konyha. 1841:* Az Udvar ház ... ajtoi ... rongyosok ... ugy a téli konyha pavimentuma is [Bogártelke K/Km; KmULev. 3]. *1865:* A téli konyhába egy plattenós és Rehrenes (!) Kemencze [Szárhegy Cs; LLt] * ~ *kvártély. 1699/1700:* Kegyelmes Vrunk(na)k eö Felséghének feles Hadai ... ugyan Téli Qvártélyra, ismét ugyan azon hellyen[a] jöttenek viszszá Erdélyre ... egyedül ... Lazuri Joszágomon egész Armada nyaralt [BK. Folti Bálint végr. Bécsböl. – [a]Hunyad vármegyén]. *1718:* Szintén expirálván ă két hybernalis holnapok, mellyre ă téli qvartélyban localt Militiánakis anticipált Qvantuma consum(m)áltatik, illendö, ujjabb Dispositiot tenni [Kv; Ks 83 gub.]. *1749:* Kézdy Király Biro Domby János Vram jövén hozzám ... reportála eö kegyelme, hogy az én Téli Qvártélyomnak rendeltetett volna Markosfalván lévö Szék Háza [Kőröspatak Hsz; ApLt 2 Ant. Kálnoki lev.] * ~ *lóakol. 1761:* nyilik ... egj kapu, az emlitett Jobbágy Sessioja es

Marha Akoly között lévö külsö vdvarra; mely Téli Lo Akolynak tartatik [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 496].

7. télen viselt; care se poartă în timpul iernii, de iarnă; im Winter getragen. *XVII. sz. m. f.:* Egy Bársony Palást téli petymettel béllett nyuszt az Elein [EMLt Klobusitzky lt.]. *1789:* vettem kezemhez … Két fekete viseltes rövid Szalupakat 1. Télit, egy nyárit [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1855:* minél elébb téli meleg gunyáról gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [ÚjfE 293].

Szk: ~ *angliamente. 1801:* edgy Téli Roka mallal béllett zöld Anglia mente Roka Torokkal prémezve [Mv; MvLev. 2 Tóbiás Antal hagy.] * ~ *apánc* téli kelmefajta. *1807/1818:* 26 Sing Széles modi téli apántz [Mv; Told.] * ~ *atlaszlajbi. 1789:* Egy rosaszin atlatz töltött téli lajbel [Kv; CsS] * ~ *báránybör kucsma. 1855:* Mikor nejével útazott … Mellette az ösi farkasbörbunda … Azután … téli, nyári báránybör kucsmák [ÚjfE 183] * ~ *báránybör süveg. 1801:* edgy téli bárány bör süveg [Mv; MvLev. 2 Tóbiás Antal hagy.] * ~ *bekecs. 1802:* Köntösök … 20 Egy vás szin viseltes téli Bekes fényes gombokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4] * ~ *borjúbör papucs. 1788:* Egy pár borju bör Téli paputs [Mv; TSb 47] * ~ *dolmány. 1714:* Zöld Selyem Materia Téli Dolmány [AH 8] * ~ *flanellkantus* télen viselt flanellköntös. *1787:* Leg kissebb árvának, Mihállynak … égy téli flánel Kantusra [Mv; MvLev. 14 Csiszár György hagy.] * ~ *fuszekli. 1788/1791:* G. Kornis István ur cö Nga vásárlásai … 4 pár téli fuszöklit Mf. 1„ 92 [Mv; Ks 73. 55] * ~ *harisnya. 1664:* Fogattam meg Giörgiot az tavali szolgamot Karaczion harmad napian, igirtem neki … eg teli haliosniat [Albis Hsz; HSzjP] * ~ *kaput. 1826:* egy fekete posztobol készült ásztrahán börrel meg prémezett Téli kaput [DLt 1123]. *1858:* se köpenyeg – se téli kaputom nincsen [Mv; DE 2] * ~ *kesztyü. 1801:* 9 pár téli kestyö 5 Rf 24 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. *1806:* 1 pár téli kestyút 1. 30 [Mv; Ks 34. VII]. *1823:* Egy pár téli – és egy nyári keztyü 4 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a] * ~ *köntös. 1786:* magára öltezett téli köntessét nagy hideg lévén, az az bundáját hátárol sokaknak láttokra le huzta [Szökefva KK; Told. 76]. *1790:* méltoztassék meg engedni, hogy egy téli köntöst tsináltassan az Tisztelendö Ur, mivel már Bekesem három hejt is el szakadat [Mv; JHb Jósika János apjához] * ~ *manderli. 1789:* magamnak telli fejér Manderli 62 [WLt Cserei Heléna jk 29b] * ~ *nyusztos süveg. 1732:* Egy téli nustos Süveg az eleje fekete bársony expositurája [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6] * ~ *palást. 1736:* Nyári palástot is viseltenek, az mely szintén úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborból volt az uri fö nemes asszonyoknak [MetTr 343] * ~ *posztóköntös. 1805:* Egy Téli poszto köntös [M.köblös SzD; RLt Majténi Istvánné Rettegi Sára kel.] * ~ *strimfli* téli harisnya. *1808:* 5 Pár fáin téli Strinfli [Mv; Told. 22]. *1818:* 2 pár tili Istrimfli [Kv; HG Ádámosi végr.] * ~ *süveg. 1743:* Egy Rokas Téli Süveg [O.fenes K; JHbK XXIX/28] * ~ *szalup. 1800:* Egy kökörtsin Szinü Atlatzból, fehér rókával prémzett téli Szalup [LLt] * ~ *tafotakápa. 1789:* vettem kezemhez … Egy fekete téli tafata Kapát före valot [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.] * *székely, szött ~ keszkenö. 1855:* küld Felesegem Mimi Hugomnak a Jo nödnek egy Székely szöt téli keszkenyöt [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz] * *utazó ~ mente. 1732:* egy nagy utazó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal Roka mállal béllet [Ks Kornis Zsigmond lelt. 5].

8. télen készített; făcut în timpul iernii; im Winter hergestellt. **Szk:** ~ *bor. 1595:* Vetettem Zamot Zakacz lanosneual … Az teelj borokbol adot ö knek 1 p(er) d 12 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 143 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1685 e.:* Az pinczere nyilik jo vas sarkos pántos öreg ajto … Melyben vad(na)k … Teli bor in vas. Nrö 8 [Gyf; MvRKLev. 26] * ~ *csiger* téli löre. *1685 e.:* Az pinczere nyilik jo vas sarkos pántos öreg ajto … Melyben vadnak … Teli csiger in vas. Nrö 1 [Gyf; MvRKLev. 26].

9. (utóéréssel) télen érö, téllálló; de iarnă, rezistent la temperatură de iarnă; im Winter widerstandsfähig. *1727:* Ket teli Alma fa [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 12]. *1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: … három njári körtvéljfa, öt téli körtvéljfa [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

Szk: ~ *alma. 1736:* ezen Sárpataki Curiaban van az Veteményes Gyümölcsös kert … van benne … Nyári és téli Alma [Sárpatak MT; CU XIII/1. 71]. *1841:* Téli alma [Kisilye MT; LLt] * ~ *Bartók-alma. 1844:* Betski Gábor által Fejér V(árme)gyéböl Mihalyfalvarol[a] hozot … téli Bartok almat … az Uj szölö hegybe oltattam két tökébe [M.köblös SzD; RLt. – [a]NK] * ~ *karalábé. 1831:* Téli koralábé vagyon ötven véka [Nyárádsztanna MT; MvLt 8] * ~ *körtvély. 1738:* az Gyümölcses kertben … nyári s Téli körtvélyt termö Fák nro 4 [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12] * ~ *muskotályalma. 1796:* Teli Muskodály alma [Visa K; MkG] * ~ *nyers alma. 1796:* Téli nyers alma [Visa K; MkG] * *udvarhelyi ~ pergamentkörte. XIX. sz. e.:* Udvarhelyi Teli Pergament körtöély Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

10. késö összel elvetett; care se seamănă toamna tîrzie; im Spätherbst ausgesäet. **Szk:** ~ *endiviamag. 1711:* tettem le … négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.] * ~ *kartifiolmag. 1816:* Küldöttem a' Görgényi Kertésznek 2. Loth Téli, és Nyári Kartifiol magot [Mezömadaras MT; Born. XVb]. *1830:* Téli Nyári Kártifiol és öszi Korélábé mag vétetett Besztertzen 36 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. II] * ~ *kender. 1747:* Tizenedgy fö téli kender [Spring AF; JHb XXV/88. 6].

11. ~ *retekmag* feketeretek magja; sămînţă de ridiche de iarnă; schwarzer Rettichsamen/Winterrettichsamen. *1796:* Téli Retek mag [Déva; Ks 76. IX. 26].

12. télre eltett; conservat pentru iarnă; für den Winter einmachen. **Szk:** ~ *uborka. 1799:* két Fazék jo Sozott Téli Ugorka [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

13. télen virágzó; care se înfloreşte iarna; im Winter blühend. *1732:* (A templomban) vannak heljheztetve mesterségesen készittetett négj tö csokros téli virágok [Kóród KK; Ks 12. I].

14. télen született; născut în timpul iernii, de iarnă; im Winter geboren. **Szk:** ~ *ártány* téli kandisznó. *1632:* Disznok … Tauali Téli Artan N 15 … Ez Teli malacz N 90 [UC 14/38 Ománai Urb. 132] * ~ *ártányka. 1633:* Diznok száma … Teli artanka niariual eggiut No. 51 [UF I, 315] * ~ *eme. 1696:* Sertesek vadnak az makkan … Téli eme no 21 [Bethlen SzD; BK] * ~ *ememalac. 1633:* Diznok száma … Teli eme malacz es niari No. 50 [UF I, 315]. *1667:* Majorsagh Sertes Tenyészeseket Percipialtam. Az 1667beli Teli es Nyari Eme, és Kansa, Malatsokat nr. 60 [Görgény MT; Utl]. *1728:* Rideg Sertesek … Teli Eme malac nrö 15 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid inv.] * ~ *emesüldö. 1744:* Teli eme Süldö Nro 3 [Szamosfva K; JHbK LI. 17] * ~ *kanmalac. 1680:* Disznok Száma … Teli kan malacz no 115 [A.porumbák F; KvLt Inv. 37]. *1684:* A' Téli Kan Malacz

nro 7 [Szúv; UtI]. *1685:* 1685 beli teli kan és eme malacz nro 130 [A. porumbák F; UtI] * ~ *kansüldő. 1744:* Téli kan Süldő Nro 3 [Szamosfva K; JHbK LI/17] * ~ *malac. 1632:* Disznok ... Tauali Téli Artan N 15 ... Ez Teli malacz N 90 [UC 14/38 Ománai Urb. 132]. *1674:* Disznok Száma ... Vagyon Teli malacz alattok nro. 52 [Déva; Törzs. dévai fej-i lelt.]. *1826:* A' Teli malatzokbol probára 25tött meg marasztattam [Mv; Told. 7] * ~ *marha. 1794:* téli Marha Kostja vagyon rajta [Kérő SzD; SzúvLt].

15. télen növesztett; care a crescut în timpul iernii; im Winter gewachsen. **Szk:** ~ *bunda* téli szőrzet. *1811:* Már ekkor kezdik a' téli Szőrt el-vetni[a], 'S Ha idő van, kezdnek mezőre sietni, Ott 'rendre el-hagyván téli bundájokat, Ki mutattyák egész testi állásokat [ArÉ 146. – [a]A csikók] * ~ *szőr* → ~ *bunda.*

16. téli tájat ábrázoló; care reprezintă un peisaj de iarnă; Darstellung einer Winterlandschaft . *1837:* Egy vékony aranyozott rámáju gyűmoltsős kép keskeny aranyozott rámáju, két téli és két tolvajoss (!) darabok [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26].

17. ~ *kántor* szept. 29-től ápr. 24-ig terjedő időszakasz; perioadă de timp între 29 septembrie şi 24 aprilie; ein Zeitraum zwischen dem 29. September und dem 24. April. *1755:* A Koresmatartás Szent Mihálly Naptol fogva az Szent György Napig az az a' Téli kántor a Hellysége [Balla Sz; MNy XXXVI, 270]. *1757:* Az Téli Kántor úgy mint Sz Mihály naptól fogva Sz. György napig a' Falujé, ez idő alatt se egy, se másik, Mlgs Possessor Ur nem szokott kortsomároltatni [Balla Sz; MNy XXXVI, 270].

télidő tél, téli időszak; perioadă de iarnă; Winter, Winterzeit. *1595:* Az aitot sem Akarta(m) volna illyen tél wdeón be vaghtak volna haro(m) forinterth, merth olly liúkath uaghtak vala az aiton hogy az Jobbagyom Goina Antal azon bútt ky [UszT 10/99]. *1596:* Mikor Zopos Anthallal meg zerzódett az lo felcóll Sebesi Miklos ... harman voltak keoz birak, keoztek az louat megh bechiltęk, az Sebesi Istallojaba, minth tél ydeön hat forinthra bechiltek [UszT 11/48].

telik 1. folyamatosan tele lesz; a se umple; ständig füllend. *1568:* Vayal turoual tellyek bodonom [Kv; TanJk III/4]. *1592/1593:* az Rithi Malomhoz valo zyget ... hogy az feouent egyczeris mazzoris az gaat miat fellieb hanja az viz, vgy telek nagiobbra [Szásznyires SzD; Ks]. *1609:* ha pedigh fellieb telnek az tonak uegi tahat az Vitezleo Beldi Kelemen is az tonak uizet anira ala erezze hogi az farka fellieb az megh neuezet hatarnal ne tendallion [BLt]. *1711:* az ország népe döglik a pestisben, az ő[a] erszénye pedig telik pénzzel [CsH 475. – [a]A német nemzeté]. *1723:* Mint hogj naponként az ä Berek fövennyel nevekedik s telik még jobb fü vagyon most benne [Királyfva KK; MbK 162]. *1772:* a' Küküllő ... ha szintén valamit tőltis az is abból esett; hogy a' Királyfalvi Gát miatt a' Viznek sebessége csendesedvén el nem moshatta [Désfva KK; JHb XX/27. 21].

2. (idő) múlik; a trece (timpul); Vergehen (der Zeit). *1559:* asz Feyer Janos halalanak 23 eztendeye mvlth, Jmmaran akor hatta wolt mynekwnk testamentomaba az ew hazath. Azert ahwl azt keressyk ezth mongywk hogy ydeo teolth benne esz szabad warossoknak teorwenje zerinth [Kv; KvLt II/16]. *1593:* ket ora nem telek hogy ra jeouenek az dwlok az Byrora [UszT]. *1629:* Az mikor elsőben Varga Mihály megfogadta vala uramat szekeresnek ... hogy Fejérvárra vigye az feleségét ... annak utána ugyan sok idő telék benne, hogy az asszony eljöve ecser az ablak alá, s kihívá uramat [Mv; MvLt 290. 150b átírásban]. *1662:* az idő vontatódik, telik, a tél mendegél, azonban az hadak onnan felül gyültön-gyűlnek vala [SKr 138]. *1665:* Az híd itt nem arra való, hogy ezeket az ágyúkat rajta kivigyék; üdő telik, míg hidat csinálnak [TML III, 346 Boldvai Márton Telcki Mihályhoz]. *1722:* Cserei Janos Sogorommal ugy beszellettem ... én Üdő telve ki fizetem [Szentkereszt Hsz; HSzjP Kiss Farkas (50) pp vall.]. *1767:* (A házba) Kétza Makovej ... hatalommal Tisztünk hire nelkül belé költözött ezen a nyáron, s ki sem akar belölle menni, mely dolog tsak hamar béis tőlt rajta, mivel ... esztendó sem telvén, kiis szárada ez világból, és igy már az olta a feleségе birja [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 6]. *1789:* A pénzt ki vittem Udvarhellyre ... annak bévecturázásával tölt idő [Cssz; UszLt XIII. 97]. *1796:* már igen sokára telvén az idő az Exponens Ur is tovább nem várakozhatik [Ne; DobLev. IV/768. 1b]. *1817:* igen unalommal telik még eddig az üdő, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz]. *1823–1830:* a beszédhallgatásban az idő telvén, az úr haragosan megszólít, hogy hát még nem indultunk el [FogE 113]. *1827:* ha jol telik az üdő, ne jöjjön bé Fársáng végéig [Kv; Pk 7]. *1846:* Mint egy harmadik hete telik a' midőn Bartus Mártont temettek [Kakasd MT; DE 2].

Szk: ~ *múlik. 1838:* a' mint ottan telik mulik az idő – látám Martan Pált tünölödve lenni [Dés; DLt 8] * *egy hónap* ~ *vmiben. 1585:* Kis Ianos pellio vallia ... Az Barmot Az Baniabuky ember Nem vitte vala ell, Immar teolt vala ebben egy holnap, De en bizonios leok [Kv; TJk IV/1. 513] * *esztendeje* ~. *1784:* a mult ősszel tőlt esztendeje ... L. B. Bánffi Sándorné Asszony ö Nga ... emberei a kérdett erdőt ... invadálták [Kosztesd H; BK 310 Dinksorán Dumitru (40) jb vall.] * *fél tyúkmony sülte* ~ *vmiben. 1591:* Zigethi Mihalné ... vallia ... ammikor ki Jwuck, az boltbol, Immar be hoztak vala az holt legint halua, de mind ebben sem teolt fel tykmoni swlti [Kv; TJk V/1. 175] * *telten* ~ telik-múlik. *1670:* Dávid deák penig még a fővezérnél vagyon. Mire véljem ott való mulatását, magam elméjét sem csendesíthetem meg; az idő telten telik [TML V, 106 a fej. Telcki Mihályhoz]. *1703:* az ország Gyulése(ne)k bizonjos kiváltképpen való okokra nezve haladni kellet, és az udö telten telik [UszLt IX. 77. 57 gub.]. *1740:* az udö telten telik [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gyönyörűsége* ~ *vkinek vmiben* gyönyörűségét leli vmiben; a-şi găsi plăcerea în ceva; Vergnügen finden an. *1881:* Gyulai ... Az Árva Lottit ... elfogadta közlésre, de azért tegnap érkezett levelében úgy végigver érte, ahogy csak tud. Ezenkívül nagy gyönyörűsége telik benne, ha a nyakam közé sózhat egypár gorombaságot, hogy aztán a következő sorban mondjon valami jót is [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *kedve* ~ *vmiben* kedvét leli vmiben; a-i plăcea ceva; Vergnügen finden an. *1638:* Akkor ugyan azt tudák, hogy ugyan deponáltatik az unitária religió, de az Istennek kegyelmes, nagy providentiájából megtartatek, hogy nem telék kedvek benne [Kv; KvE 172 SB]. *1669:* Feleségem ... Kegyelmedet kéreti, tarttassa meg az borsó szalmáját, abban is akkor ne teljék gonosz akaróinak kedvek [TML IV, 434 Rhédey Ferenc Telcki Mihályhoz].

4. beteljesedik (vmi vmin); a se împlini; in Erfüllung gehen. *1592/1594:* Mierthog az Actor az haznak venditioianak à tempore venditionis kinek vagion 16. eztendeye nem contradicalt, p(rae)criptio teolt benne [Kv; RDL I. 63].

1657: Igy ítélek Huszár Mátyás felől is; azért ezekben semmi sem telik, meglátjátok [KemÖn. 212]. *1663:* Igazán, Uram, rajtam telék az asszonyom ő kegyelme jövendölése [TML II, 570 Teleki Mihály Bánfi Dienesnek]. *1668:* Igazán, Uram, az én prophetiám telék ki ... rajtam telik, kitűl féltem s kirül Kegyelmednek gyakran írtam [TML IV, 255 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* rajtok telék nyavalyásokon az én sokszori prophetiám [TML VI, 427 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Minekutána penig Béldi Pál hallatlan reversális alatt kiszabadult volna a rabságból, akkor kezdi esziben venni Teleki Mihálynak istentelen practicáit, és esziben juta feleségének igaz jövendölése, melynek egyrésze már a fejin is tölt vala [CsH 133].

Sz. *1710:* Ebben az esztendőben is, amit régen keresett sok practicáival Teleki Mihály, a fejire telék a szegény országnak [CsH 203. – 1687-re von. feljegyzés].

5. kitesz vmennyit; a ajunge la o anumită cantitate/la un anumit număr, a se cifra la ...; ausmachen. *1584:* azt az feoldett atta Eorcok arron az meg neuezeot Buda Janosnak, hogha egi fachiára telyk, mas fel forynton [Dés; DLt 211 Sebestyén József szám.]. *1596:* megh latok az Istúa(n) Deak nylatis, ugy intezcók hogy ket zekerre valo fyúcl telik [UszT 11/87]. *1614:* Mikor mind egybegyűlt volna az egész székelység, – mondják, hogy közel töltek volt 40 ezerre [BTN[2] 44]. *1632:* Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmaban edgjet adni tartoznak menteöl iobbat az Tiz keözzwl ... es ha tizre nem telik, kilenczbeölis edgiet [Grid F; UC 14/38. 5]. *1647:* Az Juhokbol, Mehbeol Dezmat adnak: Az eleot harminez Juhbol egy baranyos Juhott veottek most huszbol veszik: ha nem telik huszra, Tiz Juhbol egy meddeot adnak [Drassó AF; BK 48/10]. *1659:* Bánfi Sigmond uramnak Nagy-Péntcken jövén szolgái, meg szemben sem löttenek ő kegyelmével, az Jeddikulában akarták vinni ... mivel az bevitt summa korántsem telt csak százezer tallérra is [TML I, 387 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1666:* Mikor makk nincsen, egy-egy malactúl két-két pénz, mikor makk vagyon, ha rátelik, tizedet adnak, ha nem telik, makk váltópénz den. 8/8 [Gyalu; EM XLV, 28]. *1671:* egy arany telik az beváltás szerént kétszáznyolcvan oszporában [TML V, 634 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1673:* ocsu, gaz, és porával édgiütt, csak három véka lött, mely tisztán ket vékára alig telnek [Déva; Törzs Ersek Uyuári András kezével]. *1681:* Tizedet exigallyanak[a], ha tizre nem telik per den. 20 redimaltassek [VhU 65. – [a] A makkoltatásra hajtott disznókból]. *1728:* ă megh irt N(c)m(c)s Curiábol Jármi Juditth Aszszon(na)k ... juta ... N(c)m(c)s Curia hellyett, edgy darab Puszta ... csak Tizenhárom rudra telvén [M.déllő TA; IB VI. 225/14]. *1770:* Dézmát atunk ... az Sertésekből is tizből égjet, akinek tizre nem tőt atunk égjtől égj sustákot [Szélszeg Sz; BK].

6. kitelik vmiből vmi; a fi suficient pentru ceva; etwas ist genügend/hinreichend. *1587:* Az mely fonalatt Zabo Lenart fonatotth wolt, Zeotettem megh egy Zappan wezay Takachyal kibeol teolth zaz Singh, kyert fizette(m) d. 80 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15 Zabo György isp. m. kezével]. *1667:* Elintézék, az praesidium fizetése meglegyen s partiumbúl mi teljék [TML IV, 36 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Itt, Uram, annyi lélek volt, merő ország gyülése tölt volna belőlök [TML IV, 291 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1756:* Balog Uram ... parantsola hogy agyanak harmadik rosta alyát 4 vékát fél rostálván két véka tölt az kenyerét nem hogy ember meg ette volna de az Sertesek(ne)k vettetet azak Sem chették meg [Butyásza[a] Szt; TKl 5 román Kővár vid-i jb vall. – [a]Bucsafva]. *1787:* midőn pedig az ujj eszközeket el keszitvén, a meg romlottakat közönseges vasnak fel miveli a Czimboraság, a mennyi vas ebből telik azt tartozzanak a Vasvalto hazhoz az Administratorhoz be vinni [Torockó; TLev. 9/25]. *1805:* méltoztassék ... meg engedni minékünk, hogy akár a' harom akar a' négy Agas vas futatatást meltoztatikis Ngd meg határozni, a' mi vas szám rendesen azokbol telik, azt felelem, és büntetéstől való irtozás nelkül miveltethessük fel [Torockó; TLev. 9/38].

7. kitelik (vki ideje), letelik; a se împlini, a trece în întregime; die Zeit von jm ist vergangen. *1656:* Értem hogy a lovász azt mondja, hogy karácsonyban telik ki az esztendeje, de ne hidd, mert húshagyóban telik [TML I, 16 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1657:* valami sohonnai katonák ketten ... akadtanak vala hozzám, kiknek igen jó urok voltam, s csak ekkortájban telvén esztendejek, búcsúztanak vala el tőlem [KemÖn. 148]. *1662:* Az új gyalogoknak is havok az jövő péntcken telik [TML I, 362 Teleki Mihály Lónyai Annához] | Már ez jövő vasárnap telik havok az katonáknak, ezeknek megfizetésekre is nem tudom, mint veszszük [TML II, 319 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1669:* A felső porkolábnak is most karácsonban telik esztendeje [TML IV, 602 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz]. *1670:* A praesidiumnak hovok I. Februarii telik, akkor azoknak honnét fizessenek? | Udvarbiró, gyalog is vagyon vagy húsz. Azoknak is, ha hovok telik, megfizettessek-e az jószág jövedelmébül ... vagy ne [TML V, 30, 38 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

8. végbemegy, (meg)történik; a se întîmpla; geschehen. *1653:* De ebben nem telék semmi. Mert megegyezett ugyan a két had Brassóból, s bé is bocsátják Brassóba a ki bé akart menni, – mert Szeben miá Báthori Gáborra Brassó is megharagitotta vala magát | Futkosánk ugyan váltig, de semmi nem telék benne [ETA I, 105, 130 NSz]. *1660:* mikor itthon vagy, ő kegyelmek mindennek igérik magukat s semmi sem telik pedig benne [TML I, 513 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Én ... azt gondoltam, Szurdokról is szállítsanak valami búzát be, de amint látom, abból semmi sem telik [TML I, 346 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1665:* a boszniai pasa ... Volt nálam ebéden, el is bocsátottam határigazitani, főembereket rendelvén melléje, mely határigazításban semmi sem tölt [II AMN 90]. *1667:* ha ördögi majmoskodás is, lássuk, mi telik tovább belőle [TML IV, 137 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Naláczi uram mondá, írta Baló, az Istenért Kegyelmed dolgát orvosolják, mert elveszünk mindnyájan etc. Egy szóval, Uram, nem tréfa telék ebbül az Kegyelmed kimozdulásábúl [TML VI, 367–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* a fejérvári templomban fejedelmi székben ültetik ifjú Apafi Mihályt, ott esküszik meg a condítiókra ... De ... semmi nem telék azután belőle [CsH 158]. *1716:* a szálást bár né halasza Ngd az Polgár Méster uram émbérségére mért abban sém(m)i ném telik [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1737:* reqviráltam vala az vrat edgy Fejerdi ház helly iránt, hogy öszve cserélhetnök ... de még eddig elé Semmi sem telék belőlle [Kend KK; ApLt Apor Lázár Apor Péterhez]. *1812:* Én mind vartam, mostanig hogy az borok után küldenek ... De aban Semmi Sem telik [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám nyil.]. *1843:* a' mi Enyedre menetelemet illeti: jo szivvel mennék – de Isten tudgya hányadán telik – mert lovam-szekerem most is oda vagyon [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öcséhez, Bálinthoz].

9. beteljesedik, teljesül; a se împlini/realiza; in Erfüllung gehen. *1811:* Jelentem a' Grófnak: felel ő nagysága: Oláhoknak mindjárt tellyék kivánsága A' hol nékik tetszik, oda épittessék Templomjok, leg-szebb hely erre rendeltessék | E' Plánumot, melyel elötökbe jöttem Így Bőlts tsinálta volt már régen elöttem De nem elébb, akkor telik kivánsága, Mikor el-jő ama János Pap Országa [ÁrÉ 51, 82].

10. (fegyver) megtelik; a fi încărcat; gefüllte Waffe. *1591:* Iffiu zigiarto Balint ... vallia, Hallottam Borbeli Balintol hogi mondotta, Bizoni vgimond puskam teoluc vala [Kv; TJk V/1. 82].

11. vmennyibe/vmibe kerül; a costa (o anumită sumă); kosten/Preis. *1551:* mikor az uraym Fewlsew Apoldon[a] lesznek ... onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Deaket, nag mwka leszen az lowaknak, yth kedyg zekeret fogadni draga pynzbe telik [Nsz; LevT I, 90. – [a]Valószínűleg Kisapold (Szb)]. *1586:* az Thanachj haznal ebeden volt Negi tal etek, es nap estig bort mellict hoztak melj teolt – H 2/8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1587:* Az varos hazanal Kiraly vchia felcol az Nagj Eorég ablakot be rakattatam kwssebet czinaltatam czinalasa rakasa teolt –/32 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével]. *1588:* Az Kiraly Rethy hazaltatasat be gywtesset kyleon tudwa(n) megh, teolt f. 35/41 [Kv; Szám. 4/II. 11]. *1595:* Az also oranak chinaltatta(m) az wereore hogi meg veszet volt, egi vassot, teolt p(ro) f –/12 [Kv; Szám. 6/XIII. 37]. *1599:* farkas wczaban extra temetetetünk egi zegeny Embert ... teolt temetesse in Vniüersu(m) fl. 1 [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. *1609:* Attam Stamp Janosnak egi Doloman, mente, Nagirag czinalastol, vaznot, kapchiot adot hozza teolt f 1 d 50 [Kv; Szám. 12/IV. 172]. *1650/1667:* Kendi János vr(am) perrel el kezdvén jószágának keresetit, csak eddeghis alkalmas kőlcségében tőlt [Kissáros KK; Ks 25] | magha ... el kezdette Kéndi János vrammal az pert, ki költségében tőlt csak eddighis ő kegyének [Kelementelke MT; Ks 25]. *1672:* Egyébaránt sietnék, ha lehetne, mert bizony igen sokban telik az itt való lakásom [TML VI, 161 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1719:* idegen országban közelt is az utazás oly nagy summában nem telik [Cssz; SzO VII, 264].

12. duzzad, feszül, kitelik; a se împlini; schwellend, spannend, ausgefüllt. *1847:* Miklos pofonyosodik, a' Nadrágis telik [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

13. vmi eljut vhová; a ajunge undeva; irgenwohin gelangen/zukommen. *1662:* Ha kik az Isten szolgái s egyéb szemesb hívek közül jövendöltek is azokkal a szomorú alkalmatosságokkal e nagy veszedelemrül, csak füleinkre sem tölt, még megcsúfoltuk őket [SKr 716].

14. gyűlik, gyülekezik; a se aduna; sich versammeln. *1653:* Báthori Sigmond akaratjából Székely Móses Fejérvár tájatt a katonákat, valahol mi volt, kik azokban Bástához nem mentek vala, egybegyűjtö. Már tavaszszal vala, és ugyan sokan telének; kik között fövek valának Móses után Kapronczai Tamás és Csikai János [ETA I, 67 NSz].

teliőröl teleőröl; a umple (ceva) măcinînd; mahlend verfüllen. *1715:* tsak el vitte a malomba az üres sákot ... s teli is öröltek [Türe K; Told. 28].

teljes I. *mn* **1.** egész, hiánytalan; întreg, tot, complet; voll, ganz. *1573:* ha penig teorwennyel valamy rezt vagy az tellyes Jozagot el nyerneyek Ferencz Vramtul, tartozyk Baky Pal masutt mast annyt helyben adny Alard Ferenczneck [Msz; SzO IV, 28]. *1588:* Matol fogwa harom hetigh ha ez hatarban talalliak Az ket Espotal mester Iuha keoweol, valamely varossy embernek Juhat, mingyarast ... Az Negj valaztot vraim huzat az Juhokban ottan le vaghassanak ... Ha esmeg harmad Nap Műlwa ez hatarba talalliak Akor Negywent vagyanak le Harmadzor tellies minde(n) Juhat el haychak [Kv; TanJk I/1. 66] | ada fratai miklos ... zalogban ... Botthazi tellies rez Jozagatt ki Coloswarmegieben wagion [M.fráta K; SLt J. 31]. *1590:* en mikor az az ado rendeöles wala, azkor tellyes warost hiuattam azra az ado rendeölesre [Szu; UszT]. *1597:* attuk es engettwk ... minden tellies reszwnket ez meg newezeott harom faluban [Kv; SLt évr.]. *1599:* Chyerenj Lazlo ... kinzeritet volt bizonios pinzigh ... Tellyes es egiz réz Iozagath, Keözeppffaluban ... mely ... eotet illette volna [Dés; SLt 29. J. 10]. *1667:* miolta az pater Kászoni által ő nagyságának írt levélre ő nagysága azon pater Kászoni által választ írt, azolta levelét nem vötte etc. melybül két jó jü ki: egyik az, hogy az mi kimenetelünk felöl való sibongást és opiniot inkább kivetik elméjekbül (annálinkább ha telyes terminusokkal s maga ajánlással leszen teljes az levél) [TML IV, 40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* a' rendes hitlesnek tellyes formáját el ne(m) mondotta [SzJk 107–8]. *1743:* Eskűszem az Élő Istenre ki Atya, Fiú, Sz. Lélek, tellyes Sz. Háromság egy bizony őrök Isten, és a Boldogságós szűzre [Ne; Told. 22 cigányjb esküjében]. *1762:* az tellyes Sz: Haromság ... ellen sokféle keresztenységb(en) halhatatlan káromkodásokot követtek el [Torda; TJkT V. 109]. *1766:* sohult nem találtatik az telyes Udvarfalvi határonn [Udvarfva MT; Told. 69]. *1824/1826:* Kedves Feleségemnek holtom után minden ingo, és Ingatlan minden névvel nevezendö Javaimat oly moddal hagyom, hogy a mig az Ur Isten nékie ... életet ád, tellyes Jószágomat állandoul birhassa ... használhassa [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 5a Kökösi Dobolyi István végr.]. *1831:* az érdeklett Szárhegyi, és Ditroi telyes Com(m)unitasok recurráltak vala a Felséges Udvarhoz [Mv; Born. XVd]. *1872:* Mái napon ... telyes község gyűlésében meg szavaztatott égy hangulag az, hogy Pálfalva községből égy negyedik bízotmányi tagnak választassék meg Illyés Mihály községi Jegyző [Pálfva U; Pf].

Szk: ~ *számmal. 1777:* (Bartos Danielt) Certificalamis ... Mátol Számlalva 8ad napra a' Nss Széknek Tellyes szammal kijövetelire [Hsz; BLev.]. *1830:* jelentem kegyelmeteknek mint teljes számmal eszsze gyült Megye Tagjainak és jelen levö Megye Bíro Kanyo Lászlo Urnak[a] [Besenyő HSz; HSzjP. – [a]Köv. a jel.].

2. egész, összes; întreg; Ganzheit, Allheit. *1586:* Emrich Bogner a' második Safar Polgár Zamadassa ... Minden Expensaianak tellies Summaia tezen f. 1861/94 [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. *1593:* Kadar Mihal Fodor Janosnak halala vttan Miert hog meg öltek Dirib Darab laistromabol ky Talaltük Tezen Tellies perceptio f 232 d [Kv; Szám. 5/XVII. 23]. *1594:* ezen megh irt restantiaknak zam vetelnek es egieb megh irt czikkelinek keotek magokat ... kit ha ualamellik fel megh nem allana ... tehát az megh allo fel az megh nem allo felnek Erdely beli tellies porcziojat ... el foglalhassa [Szászerked K; LLt]. *1595:* Az boltok es kamaraktol tellies prouentussa es icöwedelme tezen Uniüersal(ite)r f 200 d [Kv; Szám. 6/XIII. 29]. *1599:* Mely exitusnak Summaiat, az tellies perceptionak Summaiabol kj zamlalwan, marad kezenel kjt be kel administralni fl. 322/32 1/2 [Kv; Szám. 8/XV. 15]. *1642:* kerem ... Magiar es ohla Fratay es Bothazi tellies portiokbul ... az eö kegelmekre cedalando rezeket ozlas szerent [K; SLt T. 25]. *1769:* Néhai Dobolyi

István Vram(na)k itten Enyeden el maradott tellyes Portioját s' Joszágit, az három Supertes Atyafiak … egyenlö képpen fel osztották [Nc; DobLev. II/412]. *1840:* A' … kezesek ön feleletekre és tellyes kifizetés terhe alatt az egy egy esztendöre illö 500 ~ öt száz válto Rforintokat pontossann nékem fizessék bé két versen [Torockó; Bosla]. *1852:* felsöbb rendelvények nyomán is az urbériségeken alapult adosságok fel vétele a' telyes kárpotlás meg történtéig felvan függesztve [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

3. kerek egész; intreg; ganz. *1584:* Menth ez tellies eztendeonek forgasaba Katonay Mihalj kezebe … f 3454/20 [Kv; Szám. 3/XIV. 19]. *1585:* Az Zamweweo Vraim Az Egyhazfiaktol … zamoth weowen, Talaltatot hogy eok, Az harangozasbol, Az templumba(n) valo Temetesbeol es Boltokbol percipialtanak ez tellies eztendeo Altal f. 322/40 [Kv; Szám. 3/XXIII. 20]. *1586:* Exemptis libertinor(um) Dicis de Numero Dicar(um) Universal(ium) manebunt diee Nro: 1003 1/2 … ez tellies esztendeonek Adoya tezen f: 619/50 [Kv; Szám. 3/XI. 187] | Emrich Bogner kezeheóz az Zam weweokteol es kiualtkeppen az Ado Zedeo vraim kezek altal ez tellies esztendeo Altal Ment in Su(mm)a f. 1842 [Kv; Szám. 3/XXIV/11]. *1593:* Hannes Nirelt Zentlelekbely Jspotal Mostor (!) Ez Tellies estendeoben Mind Buzabol es egyeb Maiorkodasbol Az Miket percipialt f 227 d 44 [Kv; Szám. 5/XVII. 20].

Szk: ~ *élet. 1587:* az Be Irando zemely[a] … Elseoben megh eskeggiek Ezekre: hogy az orzagh feiedelminek, Az Biraknak tanachnak hyw es Igaz, es Engedelmes leszen tellies eleteben mind Io smind gonoz zerenchenek Jdeyben [Kv; TanJk I/1. 45. – [a]Akiket a város könyvébe beírnak]. *1597:* Aki penigh az teosersegh melleol el allany nem akarna, tehat az ollyan mesterseget el vezesse soha tellies eleteben ne mezarolhasson [Kv; TanJk I/1. 300]. *1608:* ö kegelmet tellies eletekig Jamborul es okvetetlen akariak szolgalnj [Lisznyó Hsz; BLt]. *1797:* Én tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

4. korlátlan; deplin, nelimitat; unbeschrankt. *1571:* ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya, Mert ha addegh Megh nem adya, Negedyken az adon laro polgar vraim Megh fogyak … Erre eo kegek varosul Tellyes hatalmot adnak [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1574:* Rendeltek Eo k. Tyzen ket Embert az zaz vraim keozzwl kyk my helien az Jeg ely Indwl meg lariak az vyz foliast, Es hwl valamynemw Bantast Esmernek lenny Az vyznek foliasaba Meg zabadichak, kiknek Eo k. telles hatalmot adot [Kv; TanJk V/3. 99b]. *1599:* az Zaz vraim keozzeol minden Nap mindenik kapwkon, ket ket zaz ember vigyazzon reggeltcol fogwan mind egez napestigh, kiknek tellyes authoritasok legien [Kv; TanJk I/1. 34]. *1639:* az mely Causak az megh holt Annjokrol Immar eo kgmekre deuolualtatnak … azokot az Causakot minden ahoz valo igassagokkal es levelekkel adak es keötek minden tellies hatalommal es Authoritassal … Gal Miklos Vr(amna)k es … Czintalan Istuan Vr(amn)ak kezekben [Hsz; KaLt Apor István ir.]. *1668:* akarám Fölségedhez valo teljes indúlatomat ez köszöntö leveleeskémnek küldésével is megmutatnom [SzO VI, 320].

5. vkitöl telhetö; tot ceea ce poate face cineva, tot, total, deplin; alles, was jd machen kann. *1657:* Ez állapotban azért sok bajom lön, mert én teljes minden igyekezetemmel azon valék, hogy az elválás ne bosszúval, hanem az barátságnak fenntartásával lenne [KemÖn. 283]. *1662:* minden teljes tehetségével azon vagyon, hogy a mit mi hasznunkra feltalál, mindennek elkövetöje [TML I, 355 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* Kegyelmetek igen vigyázzon és teljes tehetségével azon legyen, suspitiotúl oltalmazzuk meg magunkat [TML III, 35 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kegyelmedet is azért mind ezekben teljes bizodalommal és szeretettel kérjük … valamit hamarjában legjobbat feltalálhat, nemzetünkért fáradozni s törekedni ne nehezteljen [TML VII, 13 Vesselényi Pál, Szende Gábor és Rubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1677:* miglen a' Gubernatorságnak tisztiben lészen[a] … minden dolgokat, valamellyek … a' Gubernatorságnak tisztit, hivatallyát, és authoritássát illetik, mind azokat tellyes tehetségével, erejével meg-tartani … igyekezik [AC 35. – [a]Kemény János]. *1678:* En Palogiaj Mihalj … az Desj Rationistasagban … az harminczadon … hirek tudakozasaban telljes tehettsege(m) Szerint forgolódom [Gyf; KaLt Apor István kezével]. *1720:* mikent penig mostani erötlenségem engedi azon Restantiát szálitani telljes erömmel igyekezem [Borosbocsárd AF; Ks R. 95 Boér Samuel lev.]. *1722:* az Mlgos Ur(r)al valo mastani vásáramatis azért kivántam meg ejteni … hogy telyes bizadalammal voltam, s vagyok egyszersmind meg kapni [Gyalu K; SLt Alex. Pekry Suky Jánoshoz]. *1795:* egy édes jozanon és az Ur Isten Törvénye szerint gondolkodo jo szivü Anya … egyetlen egyenek mind világi mind pedig jövendö boldogságát az Ur Isten Törvénye 's parantsolatja szerint munkálodni tellyes tehetsége szerint legföbb kötelességének tartya a' világi kötelességei között [Mv; IB. ifj. gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. *1851:* Az Ütö Moses és Palfi Ferentz tartozasaikert meltoztatott vala irni hogy Bátyám ki elégiti, enis halasztva az üdöt teljes bizodalommal vagyok ki elégittetesem aránt [Siménfva U; Pf Pakor István Pálfi Lajoshoz]. *1862:* leányaim … illö gondossággal ápolnak, dajkálnak 's igy telyes méltánylásomra érdemesek [Kv; Vegr.].

6. roppant nagy; uriaş, enorm; riesig. **Szk:** ~ *mérték. 1662:* Jeremiás, minthogy már akkor teljes mértékre nevekedett vala a gonoszság, ennél is keményebb szóval szóll [SKr 708].

7. alapos; întemeiat; gründlich. *1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele, fekete Mathene … Mwtathya volt neky Jm lassad Menye keowet hantak ez Eyel az en hazamra, Ezen keozbe Zeoch Adam … Mond neky hogy hazwch … fekete Matene esmet Mond neky hogy Tellyes gyanom az, hogy onnat az Te hazadrol haygaltak en Ream [Kv; TJk III/2. 70]. *1656:* ez idön is kegmeteknek Generalis Gyüléset … rendeltük Fejérvári Városunkban lenni … Kegmeteknek azért kegyelmesen parancsollyuk, az fellyebb megirt napra és helyre bocsássa meg hitt emberit tellyes Instructioúal [WassLt ogy-i meghívó]. *1752:* az idönek mostohasága tellyes meg érésre nem botsátotta szölököt [Told. 37/44].

8. telt szirmú; învolt, bătut; voll geblüht. *1632:* Tellies viola ött fazekkall … N. 5 Tellies szekfw negy fazekban wltetue … N 4 [Fog.; UF I, 191]. *1840:* Sárga telj(es) viola 3 [Kv; Pk 7].

9. gömbölyded, telt, kerek; plin, cu forme rotunde; dick und rund. *1570:* Igartho Thamas … vallya, hogy vagion 22 Eztendeye Mykor Mwrsal ferene elseo feleseget zeoch Balintne hazatul veotte volna, Eo veofelye wolt es lattha hogy Jgen Tellyes volt az Meny azzon, mert Terhes volt [Kv; TJk III/2. 123]. *1630:* az Annia el vzte vala eezer az leaniat … Mostany allapattiaba(n) … neztem eezer hogi ige(n) tellies [Mv; MvLt 290. 191a]. *1710 k.:* Derekam vékony,

csukahasú, kezem, lábam száraz, mint a szarvasnak ... nagy temérdek vastag erek, inakból állott a testem, mégis az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak [BÖn. 492]. *1758:* Ábrázatom teljes és piros [RettE 78]. *1804:* magos termetű, pofotyos tellyes Ábrázatu [DLt nyomt. kl]. *1806:* Kováts Ferentz ... pofotyos telyes àbrázatu [DLt 644 nyomt. kl]. *1811:* Bartha Josef ... nagy és tellyes Ábrázatu [DLt 513 nyomt. kl].

10. vastag; gros; dick, steif. *1836:* 1836ba(n) Attam által Kolosvart lako Kamuka Szövö Takáts Maiszter Konetzni Ignátz eö kegyelmének 123 az az Száz huszon három font fonalatt. – Mely fonalak közül vagyon ... házi és sárkányi Len 10 tiz darabb, ez egy kitsitt a' többinél tejjesebb [IB gr. Bethlen Sámuelné kezével].

11. *átv is* vmiben bővelkedő, teli; care este plin/care abundă de ceva; voll von etwas, überreich. *1657:* Ez boldogtalansággal teljes világra származásomnak ... lött szomorú, de igazságos leírása [KemÖn. 9]. *1662:* Medgyes városában gyülést hirdetett vala, melly gyülés hogy minden zúrzavarral fogna teljes lenni, noha az haza közönséges megmaradásának szeretői és oltalmazói jól látnák [SKr 404]. *1708:* Ez holnapnak első két hete szárazzabb volt, de annakutána mind pa(s)zmás záporesövel telyes [SzZs TT. 1890. 503]. *1780:* Sátéval tellyes el iszopalt és vízes rétjeit Sántzbe vétetvén | nádal tellyes és sepedékes rét hellyeit Sántzba vétetvén [LLt Csáky-per 148/12]. *1784:* tizenegy árkos papirossal jo sürü irással be-irt, mely ugyan tellyes piatzi Aszszonyokhoz illö nyelvelödésekkel [Mv; Told. 20]. *1785:* minden itt való magaviselete mind hibás volt, és teljes ambicióval, mellyel magának kárt tett [FogE 339]. *1791:* az Oláh Toth Falusi Határokon tanáltato Szálas, Mak Termö, Tölgyes, Cser, Bükk, Musdaj, és más egyébbféle Fákkal tellyes elegyes, 's alább valobb Bokros Erdök [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10] | ezek nem is formás Erdök, hanem fontonként Irottványokkal telyes bokros dirib darab szakadások [MNy XXXVIII, 53 *aszalvány* al.]. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, és ki dölledezett fákkal telyes hozzája járulhatatlan helyhez [Gyergyóremete/O.toplica Cs; Born. XVb]. *1854:* égy más Hordo. Borral teljes – de meg félegesitve [Sárd KK; WassLt].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ szívből* öszintén; sincer; offen, wahrhaft. *1662:* Térjünk meg teljes szivbül gonosz útainkról [SKr 716–7] * *~ szívvel* teljes odaadással; cu toată dăruirea; aus tiefstem Herzen. *1669:* Uram, látom az végbeli difficultasokat, és valamire <az Isten ad tehet>séget, teljes szívvel igyek<ezem szolgálni> [TML IV, 518 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1738:* Excellentiád kegyelmességét alázatosonn demercalni tellyes szüvel igyekezzük [Kr; Ks 99]. *1784:* bizony nem vagyok feledékeny söt tellyes szivel igyekezem, s kárb(an) nemis hagyom tsak miltoztassék kedvezni [Szászújfalu AF; DobLev. III/590 Komáromi Sándor lev.].

13. teljes jogú; cu putere deplină; vollberechtigt. *1605:* akar kihez is, úgy mint tellyes Executorok menyenek ky ha à fel, ky az Jokba(n) vagyo(n) relúctal, és ellenkezik, tehat az Oszto Byrak az Princypalissal eggyüt adgyak hirre, ö kgmeknek Tanaczúl [Kv; TanJk I/1. 499].

◊ **Hn.** *1581/XVIII. sz. köz.:* a Tellyes nagy Erdöben (e) [Burjánosóbuda K; BHn 39].

II. *hsz* teljesen, egészen; cu totul; vollends. *1602:* meg kel eskennj az bizonsagok vallasi mellett hogy ne(m) lett tellyes wege[a] [UszT 16/22. – [a]Az alkunak]. *1721:* fejernek valo buzat hajatlan Arpat ... mentöl hamareb alazatoson küldem el nem mulatom ... de ez mostani uton az mig valamenyire nem Szivalkodik tellyes lehetetlen [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1750 k.:* most még csak az Csugye is öllessel fenyeget bennünket és így tellyes lehetetlen élnünk [TKl az igenpataki jb-ok panaszlev.]. *1777:* Mely ket egy mastol tavol levö epületek(ne)k ... Egy szersmind valo meg egesek, Valamely gonosz ember(ne)k elöre keszitett mestersege Nelkül telyes lehetetlen lett volna [Majos MT; Told. 26/21] | mérés által azon helyet táblázni, telyes lehetetlen volt [Mogura TA; Ks 89]. *1792:* ha idején tudtam volna hogy Rákhel napjára Kolosvárra jöhetz ugy én is ugy rendeltem volna dolgaimot hogy akor ot lettem volna, de már igy telyes lehetetlen [Oraljaboldogfva H; Borb. II Bethlen Krisztina lev.]. *1810:* terminust tettem ugyan Udvar Biro Csch János Urnak a' petelei Erdölés tentálása iránt, de ... tellyes lehetetlen volt, hogy ... meg jelenhessek [M.péterlaka MT; Born. XII. 11 Boer István lev.]. *1840:* a' Maros eppen akkor annyira elvolt lepve a' Zajtol hogy tellyes lehetetlen volt által járni [Algyógy H; KS].

teljesedés 1. bevégzés, befejezés; terminare, realizare; Vollendung. *1806:* minden solymosi es korondi partinuculának a' Ngod kezére léjendö keritését tökélletes fundamentumon munkába vettem ... és ezen honap fogytára annak tellyesedését reménylem [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~be megy* végrehajtatik; a fi executat; ausführen lassen. *1863:* Semmi kétségünk, hogy ezen végrendelet a törvény szék által is telyesedésbe fog menni [Kv; Végr.] * *~be vesz* igénybe vesz; a se folosi de ceva; in Anspruch nehmen. *1818:* Ha ... Trümmel Joseff <Má>tyás ezen Privilegiumot[a] ... December 12töl kezdve egy Eszt<en>dö és egy nap alat tellyesedésbe nem venné ... azon Privilegium ... erötelen légyen [Kv; DLt 456 gub. – [a]Értsd: az engedélyezett szabadalmat] * *~be vétel* teljesítés, végrehajtás; executare; Ausführung. *1827:* Noha mi a Felséges Fö Igazgato Kormány Széknek a ... Kibédi Gergeljfi Borbéj Ihmre ... gonosz Istentelen tettei meg zabolázására nézve három ízbenis hathatos és Kegyelmes rendeléseit meg nyertük ... de mind ezeknek e máji napig teljesedésben vételeket nem éreztük [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. *1834:* a' Felperes Közönség ... az Itélet tellyesedésb(e) vételét ki installya [Asz; Borb. I. Asz. törvényes székének végzéséböl] * *~be vétetik* teljesíttetik, végrehajtatik; a fi executat; ausführen lassen. *1805:* minden menedékek ki rekesztésével ezen ítélet törvényes tellyesedésben vétessék [Nc; DobLev. IV/890. 5a]. *1855:* Vég hagyomány ... halálom utánis helyben hagyatni, és tellyesedésbe vétetni tisztelettel kérem [Kv; Végr.].

teljesedhetik 1. megtelhetik; a se putea umple cu ceva; etw kann voll gefüllt werden. *1662:* a lakosok közül ... kinek nem teljesedhettek ládái minden esztendönként való újabb-újabb gyüjteményekkel? [SKr 302–3].

2. teljesülhet; a se putea îndeplini/realiza; etw kann man erfüllen. *1839:* ha ma le jöhetne, hogy az eg(g)yütt végzett dolgakrol értekezödhetnénk, hogy mikor tellyesedhetnék [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

teljesedik 1. teljesül; a se îndeplini; vollenden, sich erfüllen. *1664:* azon egyszeri útjában Kegyelmednek kivansaga meg teljesednék, ha tovább semmi osztán az reális

békességben Zolyomi miá nem teljesednék is [TML III, 7 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. érvényesül; a se împlini; sich durchsetzen. *1613:* Czereny Caspar Vram … Osvat Annat erovel be vona az hazba … es az agyban felvetven, az aytot be szegezven, ugian az eö akarattia tellicsedek mindenb(en) [Görgénysztimre MT; KJ].

3. beteljesedik vmi vkin; a se îndeplini; wahr werden. *1592:* En Akkoris az valazt tette(m) neky hogy Artatlan vetetle(n) volta(m) s vagio(k) fel nem vette(m) volna az gyalazatot, melj ha en Ram tellicsedett volna en neke(m) zernycó halalt kellett volna zenuedne(m) [UszT]. *1662:* az mely dolgoktól féltem, azok is naponkint teljesednek rajtunk [TML I, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1663:* Ezelött 3-ad nappal írtam vala Kegyelmednek holmi dolgokról, melyek, úgy látom, szintén telyesedni kezdenek rajtam [TML II, 641 Teleki Mihály Bánfi Dienesnek].

teljesen 1. teljes mértékben; totalmente, cu totul; gänzlich, völlig. *1793/1794:* minekutanna a' Nyilakot meg visgáltak volna, azt a' Commissio eleiben viszsza adták oly Declarationval, hogy ezen G(ene)ralis Nyilaknak ki csinálásával tellyesen meg volnának elégedve [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b]. *1808:* A fen irt Appellata Felperes Rész mái napon én elöttem Biro Sigmond Uram által az insinuált Novumot remittálta, és arrol tellyesen le mondván ezen fen irt Itéletet Executioban vétettni kevánnya [Asz; Borb. II]. *1810:* hogy az elkárosodott kantza árrát … tellyesen fizették légyen meg … elöbb hozott ítéletem szerint pronuntzialom [F.rákos U; Falujk 55 Szepesi Sándor szolgabíró kezével]. *1835:* a miként Osztájunkat[a] téjendö határozattyak által el intézik, a szerént azon határozattyak által tellyesen végreis hajtassék [Doboka; BetLt 1. – [a]Értsd: osztozkodásunkat]. *1847:* A haszonbérlö … valamig az Uradalmat követléseire (!) nézve tellyesen ki nem elégitendi el nem költözhetik [Bogártelke K; KmULev. 2]. *1852:* Ha akár a' mivelés elhanyagolásábol vagy rosz mivelésböl, akár a' maga idejében meg nem tett bé takaritásból a' tulajdonos Urnak bár mi nemü kára ütné ki magát telyesen kárpotolni kötelesek [Nc; DobLev. V/1345]. *1863:* édes Anyám … 1858ki october 17-iken kelt adomány és ajándék Levele szerént testvéreim … teljesen ki elegittettek, s annak utánna általam minden adosságok fizettettek [Kv; Végr.]. *1879:* Éppen most végeztem bé … egy csomó naplójavitást. Oh, be lélekölö munka … Elöli lelkem tüzét teljesen [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. teli; plin; voll. *1716:* ezen haznak delfelöl valo szegeletin egy arnyék Szék, mely illyen modon Circumscribalt udvarhazhoz vagyon annectálva majd minden felöl szep Gyümölcsesseis, Alma, Szilva fakkal tellyesen [Grid H; BfN 92. 4 Naláczi Lajos udvarháza]. *1834:* a' Tiszt … a' Szám adását egész Februarius 28 ik napjáig be nem adta … ekkor is zavarosan, sok correctiokkal tellyesen [Somb. II].

teljeseszü épeszü; întreg la minte; scharfsinnig. *1624/1671:* Bartok Andrasne Ilona Kelemen Andras Leannja vala, de nem volt tellies eszü elmeje, okossaga [A.csernáton Hsz; HSzjP Georgius Kelemen (60) pp vall.].

teljesít 1. elvégez, végrehajt; a îndeplini; vollbringen, machen. *1776:* Mely Joszágakat ha remittál Kgld Atyafiságos jo indulattját s kötelességit tellyesiti [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1783:* Ezen interesezést miokbol, melyik esztendöben nem akarták telyesiteni az irt szokoli[a] lakosok? [K; IB vk. – [a]K]. *1798:* Valter Janos Vram által tett Törvényes Convictiobol mely 500 … M. Flor. adosság háromlott, annak ötöd részit … Dobolyi Sigmond Vr(amna)k ki fizetni köteles lészek magam és maradékam, melyet ha magom, és maradékim nem telyesitnének tehát oly történetben itten … N(agy) lakon lévö Joszágomban annyit érö Joszágomat assignálom [Nagylak AF; DobLev. IV/803 Belényesi Komáromi István nyil.]. *1804:* ezen Rendelést tellyesitteni kivánván [Told. 41/71]. *1805:* Kötelessegeket telyesitsek[a] rendelesem szerint minden haladek nelkül [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/38 br. Thoroczkay József válasza. – [a]A bírák]. *1806:* mindeneket, a mellycket a Groff Ur ö nga több 'Sellerei, és 'Sellér Aszszonyai, tellyesitteni kötelesek és tellyesittenek is, ö is azokat véghez viszi [Erdöszengyel MT; TSb 43] | mihent … rendeléseimet telyesitti kend [Marosesapó KK; LLt]. *1820:* mi jámbor tere hordozok lévén, minden parantsolatot kész engedelmességel telyesittünk [Usz; UszLt VIII. 6/68]. *1825:* ügyelettel lészek, amiket parantsoltam tellyesitse [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.]. *1831:* tellyesittedé pontosan kötelességedet? [Dés; DLt 332. 1 vk]. *1840:* Ha a pásztorok a fenn irt módot s magok önkénti elöttünk való lekötelezéseket nem teljesítenék, s ebbe kaszálásig hibáznának, azonnal azon hibájokért a megigyirt szénafürésztöl elmaradva nemes falunk hasznára fordittassék [Taploca Cs; RSzF 201]. *1850:* Minden T. Pap … a másiktol Csak ugy vegye által a küldött taxákat … hogy ha … a rendelet telyesítve van [Nagykapus K; RAk 6]. *1855:* Béres Szinyion … azt soha sem mondotta M. Koppáni Birámnak nem tészen napszámokat, tsak nem Tellyesitette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396].

2. megvalósít, valóra vált vmit; a realiza; er brachte es zuwege. *1771:* a' mitsodas embernek tudom lenni, roszsz Szándékát hamar tellyesitette volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 117]. *1775:* Ujfalvi Sándor … szándékozván ottan örökös Juson birhato Réttyet szaparittani, és egy Tanorokat keritteni … kérését tellyesittem [Szökefva KK; Újf. 3]. *1780:* ha az megirt pontokat magam vagy maradekim … nem telyesitenök, ezen 50, egyes arany kötés Sumát … rajtam vagy maradekimon … Fogarasi Krisztina Aszsz(ony) … minden költségekkel, hátra maradásokkal és faratsagokkal együtt exequaltathassanak [Nc; DobLev. III/545. 2a]. *1789:* menyunk be Szebenbe is az Egerpataki opinioját is tellyesitsuk [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. *1809:* aminthogy mostani bününket meg töredezett Szivel Szánván bánván nem tsak igérjük magunk meg jobbitását, hanem tellyesiteni törekedünkis [UszLt 1668–9 ComGub.]. *1818:* törvényes kéréseimet nem hogy tellyesitteni kivánná, söt akadékokat csinál [BLt].

3. betart vmit; a respecta ceva; einhalten. *1710 k.:* De reménkedem, az Úr Jézus Krisztusért teljesíted, én Istenem, ama te dücsöséges ígéretedet rajtam és feleségemen [Blm. 1014]. *1786:* a' Tekintetes Ur … méltoztasson Uri igéretét tellyesiteni, ugy is interes fizetésnek is ideje vagyon [Gernyeszeg MT; DobLev. III/613. 1 Fartzádi Gábor lev.]. *1791:* igaz ugyan fogadásaim nem tellyesitettem sok egy s más utaim és bajaim miatt de hogy eddig mult, nem Morosusságam miatt mult [Mezöbánd MT; MbK XII. 81]. *1822:* ezután is ezen egyességet folytatni teljesítsék az ezután való becsületes communitásbéli atyafiak is [Jenöfva Cs; RSzF 100]. *1824 u.:* minden lehetö maradékom vagy Atyámfija ki meg nevezett Joszágomba száll és ez emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit fi-

gyelemmel olvasván szentül és változatlanul tartsa meg ezért hagyom Fejére, hogy ha nem teljesitti a Mennyei Vr látogassa meg őtet [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével]. *1826:* szeretném, hogy Ngod Bétsből ki ne indulna, mert a' Birocraták ugy tapasztalom, hogy oda fen is Nagyságodnak eleget igérnek, keveset tellyesitnek [Mv; Told. 7]. *1847:* akkor midőn sem kötelezése szerinti tartozását, sem adott becsület szavát nem akarja tellyesitteni, bizony nem tudom mit gondolyak [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

4. (összeget) kerekít; a rotunji/completa (suma); Summe runden. *1570:* Petronella Nehay Debrecheny Balogh Myklosne hithy zerent vallya hogy ew teole kert volt keolchen Gal Benedekne 20 flot Es eo adot volt 16 flot neky Egy wtthal, Azwtan ... esmet egy nap estwe ... kery Ewtet Gal Benedekne hogy az 16 flot hwzra tellesiche Mert Nem ery fely vele adossagat [Kv; TJk III/2. 110]. *1573:* Bor Egetteo Lwkach Azt vallia hogy Aztalos Leorinchnetwl hallotta hogy az Eleby vratwl Marat hazat f. 93 attak volt ely Zep Martonnak, Az vtan Rea vitte es zaz forintra Tellesitette vele [Kv; TJk III/3. 196].

5. ? vminek megfelelően öltözködik; a se îmbrăca conform unor cerințe; sich nach einer Erwartung/Forderung anziehen. *1796:* oly szoros kötelességet tartott hozzája mint szokott férj feleségéhez: ki vévén azt, hogy ruházatját éppen ugy mint azon hites kötelesség hozta volna magával, nem tellyesitette ugy mintha hitesseis lett volna [DLev. 4. XL. A].

teljesítendő care trebuie efectuat/executat; etw zu vollbringen/machen. *1842:* A' Semesnyei[a] ... Telkemet ... adtam által Robottalis Szolgálatra Ungur vagy Koptyil Lupnak a' közzelébb következendö Sz György naptol fogva Esztendönként 102 ~ Száz két napi 's a' maga élelmén tellyesitendó kézi Napszámi robottalis Szolgálatra [Dés; Törzs. dési taxalisták. – [a]SzD].

teljesítés 1. îndeplinire; Erfüllung. *1743:* Nem jövén az Ur dolgaib(an) eddig egy vakaritas parantsolatunkis, éppen nem férünk, az Ur kivánságinak tellyesitéséhez [TL. Alvintzi Gábor kezével]. *1768:* az Anyám ... kivánságod tellyesitésire réa hajla [Szilvás AF; TKhf Alvintzi Gábor lev.].

2. végrehajtás, véghezvitel; efectuare, executare, Vollbringung. *1772:* Mind ezek(ne)k ... tellyesittésére mind két részről a Parsok kezek(ne)k bé adásával magokat ... obligálják [Ádámos KK; JHb XIX/13]. *1786:* Valamelly Uram cö Naga Emberei kik ezen Városbolis kezem alatt vadnak. tsak edgyet sem tudak hogy az Mlgos Uraság vagy Tisztei parantsalattyak ellen rugodoztanak es ... magakat annak nem tellyesitésére opponáltak volna [Torockó; TLev. 4/13. 59]. *1807:* (A) Rendelésnek ... tellyesittése felöl Tudosittásokot a' Jövö Mártius fogytáig ide meg tenni el ne mulassák [UszLt ComGub. 1753u a gub. Kv-ról]. *1828:* Fejér <Várme>gye V. Ispánnya Tkts Szalánczi Sigmond Ur én velem edgyütt, mint ă kikre volt bizattatva ... ezen executionak ă meg irt moddal Vármegye erejével valo tellyesittése ... Ispánlakán [Fejér m.; DobLev. V/1133]. *1830:* ezen Rendelesnek tellyesitése és közönséges follyamatba valo hozatala olly hozzá adassál (!) ujjittatik meg, hogy a' mostani hoszszú Rovások hellyett ... hasitott Rovást közönségessé tevén, ennek edgyik oldalára, a' Contribuens a tett Summát, a' masikra pedig a forintokot és xrokat mellyet ki fizettek fel vágattattni szoross ... kötelessegek(ne)k esmerjék Klmetek [AszLt 5533 gub.]. *1840:* a Tekintetes Hadnagy Ur még pirongat hogy ha sürgetem a' Tekintetes Tanáts határozata tellyesitését, edgy birtoktalan s meg eshetö hogy ha sok pénzt fel tsalhatott el illanto emberért (!) [Dés; DLt 617].

Szk: *~be vétel. 1809:* Melly Határozása ezen Királlyi Fö Kormányozo Tanátsnak ... szokott ki hirdettetés, és tellyesittésbe valo vétel végett ezennel Kegyelmeteknek meg iratik [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez] * *~be vételik. 1797/1799:* Melly Illyetén Itélet, hogy nem használván, az All Peresnek, vagy másnak akár kinekis ellent mondása, és bé tiltása, Törvényes tellyesittésbe is vétessék [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 415] * *~be vételödik* teljesítődik. *1807:* a hozzattatando Itilet ... minden Tövényes menedékeknek ki rekesztésével végső tellyesittésben vétetödni rendeltessék [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

3. vminek való elegettevés; îndeplinirea unui lucru; Vollbringung. *1762:* Az Aszszony-is magat serénységre es gazd aszszonyhoz illö kötelessegenek teljesitésere igiri [Kv; SRE 204]. *1780/1797:* minden fennebb elé számlált Conditionak ... tellyesittésére magamat ... kötöleztem [Vargyas U; MbK X. 56]. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat es Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésére [Vaja MT; HbEk]. *1838:* Az rösz (!) üdö betegségem sogorom itt léte voltak gátlok igéretem nem teljesittésеb(en) [Kiskede U; Pf Imreh György lev.]. *1840:* ă felhozott fennebbi pontokbeli akármely hijjány vagy az edgyezés nem tellyesitésebeli minden terük egészben ă kezesekenn fenekelvén edgyütt is, külön különnis [Torockó; Bosla]. *1842:* Biztosságunk ... Amberboi Josefnét Alexander Mariat ... Hadnagy Atyánkfiának hivatalos kötelessége telyesitésébe meltátlanul lett le piszkolása és motskolásáért ... egy Constitutionalis büntetéssel terhelhetönek s ezen ki nyomozásra tett költség el hordozására itélendönek találta [Dés; DLt 1452a. 10]. *1855:* jot tenni is csupán kötelességünk telyesittése [Káptalan AF; DobLev. V/1394 Molnár Pál Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~be hozattathatik. 1840:* senki falusi feleink közül fél bért utoljáig meg ne fizesse, hogy a 4-dik pont alatti kitétel teljesítésbe hozattathassék [Taploca Cs; RSzF 201].

4. szenvedélynek való hódolás; satisfacerea pasiunilor; Leidenschaften befriedigen/hulden. *1823–1830:* Bujaságok teljesítése végett a faluból kerítettek be fejérnépeket [FogE 136].

teljesíthet 1. a putea satisface dorințele/pasiunile; Leidenschaften befriedigen/hulden können. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... engemetis ... kénszeritet, s hivut ki a pajtám hijára, de kivánságát nem tellyesithette [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Deák Gáfta (40) házasasszony vall.].

2. végrehajthat; a putea împlini, a putea duce la îndeplinire; erfüllen können. *1679:* Kegyelmedet is kérem ... vegye úgy ezen dolgot ... sietséggel jöhessenek vissza ezen katonák a válasszal, hogy ... teljesíthessem engedelmességgel mind kegyelmes urunk ö nagysága s mind Kegyelmed parancsolatját [TML VIII, 391 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1797:* jöve mielönkbe ... hogy az alesík<i> szentsimoni Sándor György és János ökegyelmek ... az magok jussokra következö faluterhit ... magok személyeken suportálnának, és azután következendö hasznot is pertzipiálnának. De minthogy az távol lakástól azt nem teljesíthetik: tehát Petö ökegyelme mint prémipotenciális (!) vállalá magára [M.hermány U; RSzF 148]. *1813:* Barátosi Joseff cö Kigyelme ă

midön ittas lévén ollyankor … a' parantsolatokat … nem tellyesitheti [Dés; DLt 56/1814. 5]. *1818:* szégyellem hogy a' Nsagod porontsolattyát illyen kesöre tellyesithetem [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz].

3. eleget tehet vminek; a putea îndeplini ceva; erfüllen können. *1793:* a' törvényes idö mulás által-is meg örökösitett Harangunknak viszsza adattatása iránt valo kérését a' Görtsöni Eklesiának nem tellyesithettyük [Kv; SRE 289].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kedvét ~* kedvére tehet; a putea face ceva pe placul cuiva; jdm ein Gefallen tun. *1662:* hogy hovahamarébb a fejedelemnek abban is kedvét teljesíthetnék … csuda melly nagy szorgalmatossággal igyekeznek vala [SKr 496].

5. érvényre juttathat; a-şi impune (voinţa); (seinen/ihren Wille) zur Geltung bringen. *1664:* Nevezet szerint is Kopasz István uramra nem kevés panaszom vagyon, holott abból az én hunyadi jószágomból ab antiquo tempore bellicae expeditionis hét lovast szoktak állatni s nem többet, Kopasz István uram penig ez ellen tízre erölteti öket … hogy ellenem akaratját teljesíthesse [TML III, 142 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz].

teljesíthetetlen elvégezhetetlen; de neîndeplinit; nicht vollbringbar/ nicht machbar. *1788:* a mostani ordinátiók szerént a falusi provincialista bírák a földes uraknak tartozó robottyokat (!) a mostani felséges parancsolatoknak sokasága miatt teljesítethe<te>tlen, amely szolgálatját a falusi provincialisták tartoznak a dominus terrestrisnek rebonificálni [Árkos Hsz; RSzF 95].

teljesítő 1. betartó; care îşi respectă …; jd, der/die etw einhaltet. *1770:* Teleki Ádám … Magas, száraz, sokbeszédü s szóval sokat igérö, keveset teljesítö ember volt szegény [RettE 221]. *1811:* Ezt ki épitette? A' biztatást szólló 'S szavát tellyesitö kegyes Gróf, Apolló [ÁrÉ 28].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmit elvégzö személy; persoană care execută ceva; Beitreiber/Vollzieher. *1855:* Kerületünk … Elöl Járojit bátor vagyok Tisztelettel arra kérni, hogy el maradott Restáns napszámaimat … az helybéli F. Biroval rögtön exequáltatni, 's Házombol is ki költözését Parancsolni, mint ki[a] kötelezésének eddigis Pontos tellyesitöje nem volt [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint kérv. – [a]Ti. a szóbanforgó házbérlö].

teljesíttet 1. végeztet; a face să se execute; etw vollbringen/machen lassen. *1842:* a' mostani Haznak uttza felöl valo vegiben epittsenek édgy Szobát; mellynek fel allittására a' Ratz Lupucz restáns napszamjai közzül applaudalok ezennel 30 ~ napszámokat, mellyeket Ungur Lup vélle tellyesittessen az Ház fel allittasán [Törzs. 75–6 Dési taxalisták]. *1847:* tekintetes Szöllösi József … öfelsége eleibe vitte az ügyet, királyi biztost kérvén, aki mindennek végére járjon … hogy a közönségek … micsoda oknál fogva nem teljesíttettek minden rájok háromlott szolgálatokot [VKp 156 Varga Katalin sk írása].

2. vminek eleget tétet; a face să se îndeplinească ceva; etw erfüllen lassen. *1823–1830:* sem az úrfi, sem a doktor parancsoló hangon hozzám nem szólottak … Egyszóval eléggé megbecsültek, megkíméltek. De én is mindenre ügyeltem, minden szükségeket más által teljesíttettem [FogE 164].

teljesíttetés végrehajtatás; executare; ausführen lassen. *1820:* Instaljuk alázatoson a' Tkts Nms Tisztséget, méltoztassék ezen Rendelése telyesittetését addig függöben tartatni mig ezen Sérelmünk, és meg károsíttatásunk iránt a T. K. F. I. Tanátsot különös könyörgö Levelünkel meg találhatnok [M.zsombor K; Somb. II Sombori Ferenc kezével].

teljesíttetik elvégeztetik; a fi îndeplinit; etw wird vollgebracht/gemacht. *1793:* a' Papoknak és Professoroknak … egy 's más aproság jövedelmeeskejek … ez elött bizonyos Esztendökkel olly igéret mellett el vonatott vala, hogy az más moddal ki fog potoltatni, ez pedig mind ez idáig is nem tellyesittetett [Kv; SRE 292].

teljesleg teljesen, egészen; cu totul, în întregime; voll, gänzlich. *1834:* igyekezzék ezért az Exp(onen)s Testvérem a' liquidatiot telyesleg meg-ejteni [Dés; BetLt 5]. *1838:* meg edgyezvén … Dobai Sigmond Úrral az iránt hogy … szomszédi Jussát nékem tellyesleg eedállya … en pedig ezért tartozzam, Introducaltatásom napján a' Tekintetes Urunk 200. azaz Kétszáz Conv. pengö czüst Rftokat [M.orbó AF; DobLev. V/1179].

teljesség 1. vminek teljes/tökéletes volta; perfectiune; Vollkommenheit, Perfektion. *1662:* 9. vétek: a maga rút elhivés, felfuvalkodás. Mindezekben. Ez szörnyü bün is derék teljességben megtaláltatott ez népben [SKr 710]. *1889:* Azt még jobban szeretném, ha az uram olvashatná fel e neki való rajzot: a kalotaszegi kiejtést, a szenvedélyt, mindent, mindent ö tudná visszaadni a maga teljességében [PLev. 146 Gyarmathi Zsigmondné Petelei Istvánhoz].

2. *szívnek ~éből* öszintén, leplezetlenül; din adîncul sufletului; offen, aus tiefstem Herzen. *1710 k.:* A szivnek teljességéböl szól a száj [BÖn. 429].

3. *~gel* teljesen, egyáltalán; în întregime; gänzlich. *1542:* Az thewb vraimnak ennek elötteis zolthwnk, ennek vtanna is zolwnk hywen, igazán jamborulis zolgalni akarwnk Nnak es Ngod hazanak, ök azt thwgiak, hogh az mienk megh wagyon, my sem nekyk sem egyebeknek pokol peldat nem akarwnk adnia, hanem vgh zolgalnia, mint jamborok, chak thelyessiggel Nnal el felyeldetthek ne legewnk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1557:* az vitezlö Zuky Janos … az vtolso fizetisben … tellessigel megh fizetet [Zsuk K; SLt XXXVI Nag' Imre kezével]. *1558 k.:* ved … azth az földeth; Melyeth elözor Meg kalchinaltal … Inhibald meg ezth az elsö teyzinö vizzel es az Masik aranyzinö vizel distillaluan, Meglen az feliwl megmondoth Materia teliessegel Mind az Masodik aranyzino vizeth Inbibalia [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1569:* En az Nagy Martont tellyesseghvel ky fyzettem az örökböl penzvel [Szentivány Hsz; HSzjP]. *1572:* My azert az Drwllia neuco Erdeot Iteltwk telliesseguel … Seredj Ferenczneck [Szság; WLt]. *1604:* ualamire ualo gondoltaba(n) el ne(m) kwlde az eokret eket, es igy … az eo biztatasa miat tellisseggel uetetlenvl maradek [UszT 18/43]. *1671:* az szegenysegh telljességgel majd éhel halová löt [KJ]. *1696:* az Asszony embernek constal … ollyan nyavalyás állapottya a' melly miatt téllyességgel nem férfihez valo [SzJk 295]. *1702:* Czegei Vass Daniell Uram … az hun az elött Rev volt, fel töltötte iszoppal melly mià az Rett tellyesseggel ell bomlott [WassLt Komáromi Péter kv-i malommester vall.]. *1756:* az Puturoszai Vendég fogadoís Balog Uram idejéb(en) incuriaja miat teljeségel el pusztult [Szakatura SzD; TKl Gliga Ursz (70) jb vall.]. *1767:* A' bányákon a' Tüzzel való hálás, mivel

a' Város Erdejének nagy pusztulására vagyon, telyességgel tolláltatik, és ha valaki ... nem étel készittésért égetné az Erdőt, akar különös, akar közönséges Cimborák ... külön, külön 12 forintig büntettessenek [Torockó; TLev. 7/1]. *1838:* Szüntelen hívta Dobolyi Bálint Ur, Komáromi Lászlo Urat, hogy ... ne hálnának tellyességgel benn [Nagylak AF/ Ne; DobLev. V/1221. 9a Foszto Samuel (47) ns vall.]. *1851:* bár mit is a' haszonbérböl eltartóztatni joga telyességgel nem lészen [Kv; Pk 3].

4. hsz-ként; cu valoare de adverb; als Adverb gebraucht: teljesen, egészen; cu desăvîrşire/totul; gänzlich, voll. *1797:* átok alatt meg hagyá nékem a Leányka apja, hogy telyesség a Leánykát ki ne tagadjam [Sszgy; HSzjP Salatia Gábornć Annis (30) vall.].

teljességesen teljesen, teljes mértékben; în întregime; gänzlich. *1592:* Az meg neuezett aranj kuto(n) magara veue(n) Azoknak terhekett telliessigese(n) ... Az megh neuezett attiafjay Riziuel egiete(m)be, es telliessigese(n) [BálLt 89]. *1593:* ez viz folliamnak kett fellöl vallo odalatt kellett Hatt Hellien viollag meg rakattno(m) Ennek felette Hettedik Hellien vallo odalla czöuek Stthömpolliok vollttak kire az öreg Bolltto (!) köuckett rakttak volltt melly ttellyesigesen Ell rotthatt volltt astt is violag kü fallal kellett meg lpitteni [Kv; Szám. 5/XXIV. 5–6]. *1598:* hozta(m) uala egy sum(m)aba ... Eötue(n) harom forintoth e huz penzt ... melynek az Arra tellyiessegessen ozlasre menth volt [UszT 12/99] | Leg eleozeor Chiereni Lazlo vrunk Teke Ferencz vrunknak es az eo kegme feleseginek Chiereni Orsolia Azzonnak ... Az Also Balasffalwy[a] to helibe es malomba az mi iussa volna telliessigessen mindenket eppen ada es engede [Törzs. – [a]BN]. *1600:* Az melj portiot es Reezt Bodoni Georgi vram birth volna, Telliessigesen w kglmenek Bodoni Marthon vramnak ... kezyhez boczyata Bodoni Janoss vram [M.köblös SzD; Ks 90]. *1607:* az mely 55 forinth ereó Kalmarü (!) Arünak az Arra feleól Marton Deakne Anna Azzony Zabo Daüidot kereste terüeny szerenth Az feleól telliessegesseo(n) mi eleottwnk Componalanak [MvLt 290. 9b]. *1619:* szegeni megh holt Boyer István batianknak joszagat es resz eöreökseget szok faratsagom(m)al es nagy summa költsegem(m)el valtottam[a] es szerzette(m) idegeni emberek kezebeöl; Ugymint Farkas Istvantol, kinek Bathori Gabor Fejedelmünk condonalta volt es Boyer Jstvantol telliessegessen el idegenedet volt [Fog.; Szád. – [a]Boyer Peter]. *1621:* Hid vezaban leweo hazam az twz miat ell eget telliessegesen [Kv; RDL I. 112]. *1663:* Miuel aza(n) Falu telyessigessen el eget ... felö eztis megh ne hodoltassa az Pogansagh [BSz; RLt O. 5]. *1701:* az szánto földet penigh se edgjszer se mászszor nem tolálták az Falubelick, és igy mégh magokévá tellyességhesenn nem töttek volna a' foglalással [Nagylak AF; DobLev. I/55]. *1712:* Hariban lako Boer Samuel Uram ... jelentö ... hogj az el múlt haborusághos üdökben marhájokbol anyira ki fogjtanak volna, hogj tellyességesen minden oeconomiájokbol el szakadának, ha marhát nem szerezhetnének [Hari AF; DobLev. I/76].

teljesül beteljesül; a se împlini; vollkommen, erfüllen. *1880:* tán mégsem fognak a te fene vizióid teljesülni [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

teljhatalmú mindenre kiterjedö; cu puteri depline; vollmächtig. *1849:* minden névvel nevezendö Ingó és ingatlan vagyonaim fel ügyelését, 's telj hatalmu kormányozását, tsakis szeretett nöm Korbuly Anikora bizom [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

telkecske kisebb telek; loc (mai mic) de casă; Grundstückchen. *1750/1797:* Bizonyoson tudunk egy Telketskélyeket a' K. Dobai Mihály Familián(a)k Vérvölgyön [Vérvölgy Sz; Borb. II Tóth János (46) ns vall.] | Bizonyoson tudjuk hogy a' Mihályék(na)k vagyon egy kis Telketskéjek, a' Tyukodiék Telkek és a' Falu síkátora szomszédságib(an) [Vérvölgy Sz; Borb. II Balog Demeter (74) ns vall.]. *1844:* (a) Zseller telket ... Cserébe adta Kibéden lako Barabás Samuelnek egy igen csekély szigoru telketskéért [NkF].

Szk: *örökös ~* örökjogon levö kis telek. *XVIII. sz. köz.:* nekem jutott ... örökös Telketskémet [Komjátszeg TA; AbN] * *puszta ~. 1827:* Vagyon egy puszta Telketske a két Templom között [Göc SzD; WassLt Conscr.]. *1830:* egy benn való puszta telketskét [Etéd U; NkF].

telkis a császár kézírása; text scris de împărat; Handschrift des Kaisers. *1662:* az fószerdár és a jancsár Haszon aga ... jelentetik vala hatalmas győzhetetlen császártól az országnak s a sok pártolkodásnak büntetésére telkisben kiadatott (a telkisen tulajdon császár keze írását értik ...), hogy Várad várának a hatalmas muzurmány nemzet számára elfoglaltatni kellene [SKr 591].

télközép tél közepe; mijlocul iernii; Mitte des Winters. *1797:* réá menvén ... házára éppen Tél középbe s azokat Tél Tüznek idején ki akarta hányni a házából [Náznánfva MT; Berz. 3. 21].

telőleg telőfélben, letelőben; care este în curs de încheiere; vergehend. *1807 e.:* Gróff Haller Gabor Ur jovaslásából ... Jószágaimat Árendába adtam ... A' Stipulált hat esztendö már telöleg van [Ks 73. 55 gr. Kornis Gáspár lev.].

telt 1. gömbölyded; durduliu, dolofan; dick, rundlich. *1843:* Pál Mihály Mári ... kerek fejér piros tőt ábrázatu, tompa orru [DLt 1018 nyomt. kl].

2. megtörtént; care s-au abătut ...; geschehen. *1771:* Azon malom Gättyának fel tojulása miá ... sok Gabanáinkat ezen Esztendőben tőlt árvizek iszopolták meg [Dombó KK; JHb XX/26. 5].

telte vmi letelte/vége; trecere, scurgere; Ende. **Szk:** *idö ~n. 1663:* pater Kászonyi uram úgy tudósít, hogy az törökségnek gyalogja innen az végekröl ez hónak töltén indulna meg [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * *idö ~vel. 1785:* az idönek teltével a szegény káros puhatolodott, és ... el fogtak mind a ket orvot [EMLt Török Bertalan hagy. Vizaknai Kontz J. lev.]. *1842:* Jáné Mária ... mihent a' házba bé lépett roszul létét nyilvánitotta, 's kevés idö teltével láttamis tölle valami vért el fojni [Dés; DLt 85. 1].

tél-túl 1. néhány helyen, imitt-amott, itt-ott; ici şi colo; în unele locuri; hier und da. *1688:* Ezen Istállok ... padlasa tel tul dibdab deszkakkal meg vagyon hanyva [Kozmás Cs; Eszt. 7 Inv.]. *1696:* Körösi jövevenjek az kik jönek s mennek, es Csak tel tul szolgalnak [LLt]. *1743:* tél tul meszelt falu ... cselédnek valo ház [Boroskrakkó AF; BfN VI].

Szk: *~ való. 1777:* sokszor itt jártomb(an) tél tul valo hallomást mondhatnék, de minthogy bizonyost nem tudok, tsak el halgatom [Körtvélyes SzD; JHbK LVIII/28].

2. nagyjából, nem gondosan; neglijent; oberflächlich. *1589:* 1589. Zent Georgy nap vtan valo penteken chynaltatúnk Nyreo Dauid kamarayan ezeket A keomiwesnek a keo falba valo hassadassokat hogy be foldozta es thil thul a falt meg vakoltata attúnk f. – d. 54 [Kv; Szám. 4/IX. 26]. *1732:* A Kis Vigoly nevü hellyet, a Dali határ szélyben fel osztottak a possessorok egymás között tél tul [M.zsombor K; EHA]. *1742:* az után késöre tél tul bé vetvén nem lehetett ä gabonának elé venni magát [Méra K; AggmLt 12]. *1759:* Ezalatt az idö alatt következvén a mostani felséges asszonyunk coronatiója, Bánffi Dienes úr is felment. Melyet midön br. Bánffi Farkas úr önagysága észrevett ... írásban is általadta, hogy miképpen kellessék viselni magát Bécsben. Melyet nem hogy megköszönt volna, sőt csak tél-túl megolvasván visszaadta [RettE 94]. *1766:* egykor elment hazul Berki, a fia Lackó mintegy nyolc vagy kilenc esztendös volt, a bátyám egy kis hegedüt csinált neki zsendelyböl s tél-túl fel is húrozta [RettE 204]. *1785:* meg bizták magakot az oláhok ... A Maroson innen lakok tsak fogadnak szot tél tul, noha a szivek nékiekis alnoksággal rakva, de a Maroson tul lakok ... expressé ki adták magokot hogy többé nem szolgálnak, készebbek mind fegyver által el vesznek [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. néha-néha; din cînd în cînd; uşor şi intermitent; manchmal. *1758:* In anno 1744 die 13-tia Januarii született egy kis fiacskánk ... Péntekiné néném szüntelen azt tanácsolta a szegény feleségemnek, hogy vegye maga mellé a gyermeket s ott altassa éjszaka is ... O szegény az eszin tartván azt, egy vasárnap reggel maga mellé vévé ... s elaluván mind ö, mind a gyermek, én is tél-túl aludtam, de szemmel tartottam öket más ágyban feküvén [RettE 68].

téltűz szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: ~ *idején* télben, télvíz idején; în timpul iernii; im Winter. *1797:* réá menvén ... házára éppen Tél középbe s azokat Tél Tüznek idején ki akarta hányni a házából [Náznánfva MT; Berz. 3. 21]. *1799:* ebböl következvén a' köztök valo öszve zándorodás hogy Bobleti Lupujt idö Nap elött ki akarta hányni a' házbol Tél-Tüz idején [Berz. 31. 27].

télvíz szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *idején* télen; în timpul iernii; im Winter. *1659:* Az zöldiekben, úgy mondják, tíz veszett el, az somogyiakban öt vagy hat; nekem elég nagy kár. De mind ez legnagyobb, hogy kelljen ilyen télvíz idején bujdosnunk s egy pénzzel nem birunk [TML I, 463 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1822:* Azt se hiszem, hogy Nagyságod jó szive azt kivánhassa, hogy tél viz idejen kiköltözzünk Nagyságod Házaibol [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányszéki tanácsos lev.].

temagad 1. te; tu; du. *1570:* Zeoch Pal hithy zerent vallya, hogy ... Symon ... aztis Monta az azzonnak hogi temagad kwrwa vagy Mert en Jambor vagiok [Kv; TJk III/2. 166]. *1573:* Dorottia Nehay Zabo lazlone Azt vallia hogy latta puskarne Egi darab giolchal kalachsitench Satoraba leot, Eotetis oda zolitotta es kerte hogi meg Mernch, Eo hogi meg Merte volna Igen kichin heat talalta hogi 12 zing Ne(m) volt, Mond oztan puskarne kalachsitěnenck ladde hogi Megis Ninchen Annye hea Menyet Mondaz, De temagad vagi hamis zinged is hamis [Kv; TJk III/3. 268]. *1586:* Melchior Nemet ... fassus est ... Monda Igarto Georgy ... fogadeok ... Hogy Seoha Sem temagad ellen, Sem Cattus Azeon Ellen Semynemeó Deolgeokba(n) Causakba(n) Senky mellett Ellenetek pert Ne(m) fogadok [Kv; TJk IV/1. 615]. *1591:* temagad kurvas lator vagj [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.]. *1600:* legeny ne(m) io helen iarz, mert ez Farkaslaky hatar, de meghis temagadot ne(m) bantlak ... de az marhat be haitom [Pálfva U; UszT 15/105].

2. birt. jelzöi haszn.-ban; cu functie atributivă; im attributivem Gebrauch. *1597 k.:* harmadfel Curiat (?) Adott az Regius en kezembe, kit az te magad valloies meg fatealnak [JHb XXIII/3].

teméntelen 1. rengeteg, sok; foarte mult; sehr viel. *1763:* a Praelukaiak igen sok teméntelen károkat irtásokat tsináltak [Szelnice[a]; TGsz 70. – [a]Később: Erdöszállás (SzD)] | a gjulás is constanter az Szabo Pál Ur(am) tementelen Csepüjéböl orialodat [Torda; TJkT V. 156]. *1774:* látván én ... azon teménytelen Gabonának el adását, kérdesztem Csutak Uramat, mi az oka hogy ugy el pusztityuk az Gabonat [Mocs K; KS Conscr. 45 Soos Ferentz (30) jb vall.]. *1775/1781:* Dézma is annyi ment bé mindenféléböl ... hogy tementélen volt az [Balsa H; JHb LXXI/3. 404]. *1784:* méltóztassék az úr valami módot találni ebben a dologban ... hogy ennyi teméntelen károkat ne vallyunk [Vizakna AF; HalmágyiNlr. 671 Joannes Bogáthy lev.]. *1806:* Nemis ingyen adgya, mert teméntelen pénzel kell hozzá jutni [Ks 94 Thuróczy Károly lev.]. *1811:* a' Gróf-is ... fájlalja, Hogy nem lehet a' nagy kárnak gátalója[a]: Teméntelen a' kár [ArE 18. – [a]A tüzvésznek]. *1823–1830:* cseberrel, nem sajtárral ment a két tehene alá, s teméntelen tejet fejt belöle [FogE 230]. *1840:* pintzékbe omlott a' víz, teméntelen embert, 's kivált gyermeket elsepert [Kv; Pk]. *1842:* minden féle aprobb marhák ... vetéseinkbe teméntelen kárt tésznek [Dés; DLt 377]. *1843:* hordottunk véllek ... agyagot a Szamoson ... munka alatt lévö gáthoz melyre eddig-is teméntelen Anyag ment fel [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. *1849:* Pokafalván ... teméntelen károk vagynak az érdöbe [Hosszúaszó KK; Born. F. le Bartha György Török Emánuelhez].

2. roppant, rettenetes; teribil, groaznic; furchtbar. *1823–1830:* Az anyám kérdi: Ugyan, a lelkiért, hol jár kend ilyen idöben? Az apám felel: Ne kérdd, kurva, tudom én, hol járok. Ezzel teméntelen veszekedésbe jönek, s talán verekedtek is [FogE 82].

3. hsz-ként; cu valoare de adverb; als Adverb gebraucht: nagyon; foarte; sehr. *1823–1830:* Vajat teméntelen sokat árulnak mindennap a piacon [FogE 230].

Vö. a *töméntelen* elmszóval.

tementény töméntelen; foarte mult; sehr viel. *1662:* Az chám is pedig azon hónak 20. napja tájatt Várad alól megindulván ... a nagy tementény sokaságú rabokkal ... népének kára nélkül fészkire, székibe takarodott vala [SKr 456].

temerárius '?' *1640:* Kettös berröl. Mivel hogj sok helieken az Hazassok az kik egy teleken laknak es egy kenieren vadnak ... az Ministereknek Capitatim az Bert nem akarjak megh adni; Teczet az sz. szeknek, hogi az ollian temerarius emberek czieledestol excludaltassanak [SzJk 48–9].

temérdek 1. *mn* **1.** óriási, nagy; uriaş, foarte mare; riesig. *1576:* Wagion fel Syng tamerdek czynadoff [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. *1583:* Hegedews mathe ... vallia, Lakozunk vala itbe(n) Az Agoston Balint hazanal ... Be leowe eg feyerbely kathona egy ... temerdek Bayzos [Kv; TJk IV/1. 99]. *1597:* Keotcol vereo peterrel chinaltattam az Hidkapú

emelchicoiehez, egy keotelet meli Temerdegb az eleobbinel [Kv; Szám. 7/XII. 12 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1647:* Az kapu között vagjon ket faragot temerdek Tölgj fa deszka szek [Marosillye H; VLt 55. 5415]. *1657:* Erdely Sakos abroszok No. 8 Temerdekjebbek No. 3 [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1679:* Tömlőcz ... oldalai, allya, feli, temerdek tőlgifa gerendakból vannak öszverova [Mezősztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78–79]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Fel vono kapu deszkajahoz valo temerdek foglalo rud vas Nro 4 [Vh; VhU 502. 513]. *1729:* Kapitány Vr(am) ... maga temérdekeb rudat vágott s hozott horgas ina[a] alá ... és arra kötöztette ă fent irt módon [Sövényfva KK; TSb 51. – [a]A megkötözött személynek]. *1842:* Vagyon közönségünknek az egyik határba Árokelvé nevü mezőben a' pad és kökényes két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepje, vagyis üdölője [HSzjP]. *1854:* Bilye Havasán temérdek darabot irtott ki [Járabánya TA; EHA].

2. magas; înalt; hoch. **Szn.** *1590:* Temerdek Lenard [Kv; TJk V/1. 42]. *1614:* Temerdek Ferencz jb Temerdek Jstua(n) [Páva Hsz; UszLt VI/56. 376]. *1687:* Temérdek Istvanne Anna [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1740:* Temerdek Andrasné Kata (24) jb [Papolc Hsz; SzentkGy].

3. sok, rengeteg; foarte mult; sehr viel. *1570:* Fazakas Myhal hithy zerent vallya ... Belgerne ezt felely neky, The zeoch gërgy ha ollian Temerdek penzed volnais Mint az fejed Ely keoltete(m) veled az perreh [Kv; TJk III/2. 162]. *1585:* Colosy Peter vallia, Tudom hogy Temerdek fwzek valanak még az Nagy halal eleottis annak Az Tonak Gattiaba(n) Akit most Eotweos Andras bir [Kv; TJk IV/1. 430]. *1599:* Zaz Jstwanne Vizen Zilagiban ... Feore walo. temerdek pathiolathot –//18 [Kv; Szám. 8/XIV. 31]. *1615:* Kett feöre ualo teömeördek patyolat f – d. 70 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1625:* Egy temerdek szalú veres veszeos szeosz abrosz meg lengetegült f. –/16 [Kv; RDL I. 126]. *1662:* És ekképpen az Úristen őfelsége a nagy sok török népet ... mint Gedeon által a madianiták temérdeki sokaságát – csudálatosképpen megverte, szégyenítette vala [SKr 179]. *1676:* Temerdeg (!) kender és Szösz vászony ull. 3706 [Porumbák F; UtI]. *1681:* az Eregyen levő Malomnak ... Negi szegre valo oldalai, faragot barona fabol rott, mind a' földig ... fellyül is egeszlen temerdek fa rostellyal vagyon bé csinalva [Vh; VhU 574]. *1793:* mondanak ugyan a' Fatensek egy néhány Sessiot, de azok ezen temérdek Producenseknek[a] magok lakásokra sem elég [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt). – [a]A produkciós pernek valóban rengeteg szereplője van]. *1816:* Meg járván minden Uradalmi erdőköt ... temérdek írtásokat, és pusztittásokat találtunk [Ribicsora H; Ks 118 Vegyes ir.]. *1831:* éppen az Optsina tetőn ... föld halombol határ jel készittetett – Mely halomba égyszersmind temérdek hót szén rakattatván; ugyan abba egy üveg Cylinder, és tiz darab nagy kövek is temettettek [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1844:* sok aggodalmam volt hogy sem leveled sem alkalam nem érkezett meg, ennyi temérdek idejig [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

4. roppant nagy; foarte mare; riesengroß. *1662:* a megvesztegetett, széditettett elméjű népnek ... elméje ... a sok helytelen biztatásokkal újabb-újabb török ellen temérdeki erővel levő segítségek felől való hírköltésekkel elszéditettett és mintegy fascináltatott [SKr 495]. *1678:* Gyarmathi F(erenc) Ur(am) procuratora altal fel tévé felesege elle(n) temerdek gyanojat [SzJk 134]. *1692:* rettenetes temérdek sokaságu Sáskák érkezvén határunkra az tavaszi vetést meg emésztették [HSzj *sáska* al.].

5. hatalmas; foarte mare, uriaş; riesig. *1842:* Hámburg rémitő tűz által temérdek kárt szenvedett nagy Kereskedő város [Szucság K; RAk 68].

II. *hsz* nagyon; foarte tare/mult; sehr. *1657:* Eszünkben vévén minémü temérdeki nagy tudatlanságban tartanék ez mi Fagarasi joszágunkban az egész olá nemzet [UF II, 185]. *1662:* micsoda okkal kellene valakinek elhinni, hogy ollyan világbíró, nagyhatalmú monarchának, majd mint az elefántnak a szúnyogtul, mitőlünk valamiben tartani kellene-e? Mennyivel inkább, ha minden birodalmi, temérdeki sok népe, megmondhatatlan kincse, gazdagsága az egész világra kiterjedett hatalmassága meggondoltatik | Ekképpen azért ezek[a] is, innen a temérdeki nagy török erőnek eleibe jól kiszállani nagy tanácsosnak, hasznosnak állitották vala | mindenféle temérdeki sok gabonát szekerekre rakatván és belőle kitakarittatván, hogy ugyan valóban hírét hagyhassa Pocsajvárán, az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 347, 536, 546. – [a]A Körös-félen lakó és a Bihar vármegyei hajdúság]. *1763:* temérdeki és kimondhatatlan sok költségi voltak [Mv; Told. 33/26]. *1770:* Én szivesen engedelmeskedném Kedves Anyám Aszszony parantsolatyának, de az előttem lévő temérdek sok dolgoktol éppen akadályoztatom [Mezőbánd MT; DobLev. II/421]. *1825:* a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket, ő Conservalja, ő tartya[a], ötötis kel vala hát, azon temérdek nagy ki terjedö Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bövebben meg halgatni [UszLt 304/825 marchális széki jk Máréfalvi Lukáts István és Kaditsfalvi Tibád János sk írása. – [a]Az utat].

III. *fn* sokaság; multime; Gewühl, Menschenmenge. *1662:* Minden rend, kicsinytől fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánsággal, s mind alattomban való titkos bálványozásokban [SKr 713].

Vö. a *tömérdek* címszóval.

temérdekebben nagyobbra; mai mare; größer. *1586:* Az karikat ha zwksegh leze(n) megh vytanj, temerdekben chinaltassęk [Kv; TanJk I/1. 27].

temérdeken nagyon, roppant módon; foarte tare; sehr, ungeheuer. *1657:* Bémenvén azért sok lövés közt az vár alá csak kevés magammal, meglátogatám az obsidiót, és mivel látám haszontalannak minden addig lőtt lövést, mert az kaput lötték, melyet földdel temérdeken bétöltöttek vala, végezém azt, hogy éjszakára kelve ostrommal próbálnám [KemÖn. 216]. *1662:* azmelly lövések ... földdel nagy temérdeken, erősen megtöltetett sáncokat, annak erős gerendáit pozdorjánként szakgatná, szerén-szerte hányná, semmivé tenné [SKr 601].

temérdekség 1. vastagság; grosime; Breite, Weite. *1553:* Kerwunk tegedeth ... hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth kynek az hozza tyzen nygh we legen az temerdekseget anny légen mynth egh nyolc penzes keohtel [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból]. *1652:* az fal magassaganak s temerdekségének ... mennyinek kell lenni [Görgény MT; Törzs]. *1653:* 87 öl falt a bástyával együtt jol felvittem; annak a temérdeksége alatt harmadfél ölnyi volt [ETA I, 148 NSz]. *1672:* Enchusáb(an) voltam ... itt látta(m) ezet halnak oly nagy csontyát az uczá(n) heverni, mely(ne)k

temérdeksége nyolcz, hoszsza 25 arasz volt [PatN 1a]. *1710 k.:* alig volt jó fél öl is a temérdeksége[a], új volt és rossz mésszel rakva [BÖn. 731. – [a]A kerítésnek].

2. nagyság; mărime; Größe. *1650:* a' nap kelet felöl leuö keskenj vduaroczkaual is Annak temérdeksege szerent legien szabad altal rekeszteni, az keó keritesnek a del felöl valo szegeletitöl fogua [Folt H; BK 117].

3. mélység; adîncime; Tiefe. *1710 k.:* Kivált a helyéről feltámadás előtt a lélleknek szorgalmatoskodni nem szükség, mert hiszen a lélleknek helye, setétsége, világossága nincsen, ez mind a testhez illendö dolog, annak vagyon széle, hossza, mélysége vagy temérdeksége, néki vagyon szeme a setétség és világosság érzésére [BÖn. 482]. *1825:* a' szegény Populé szénved ö nyújt munkás kezeket, ö Conservalja, ö tartya[a] ötötis kel vala hát, azon temérdek nagy ki terjedö Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bövebben meg halgatni [UszLt 304/825 marchális széki jk Máréfalvi Lukáts István és Kaditsfalvi Tibád János sk írása. – [a]Az utat].

4. bőség, sokaság; abundență; Überfluss, Reichtum. *1662:* a palánkoknak elvonása alatt semmi egyéb nem lappang ... hanem a Tiszántúl letelepittetett hajdúságnak eltörlése ... Kiknek munkájukat az Úristen jóvoltából úgy megáldotta, hogy közöttünk a földi gyümölcsnek tárháza szám nélkül és a hadakozásra szükséges élésnek temérdeksége találtathassék hazánknak közönséges javával [SKr 111].

temérdekségű szélességű; cu o lătime de ...; Breite. *1662:* A Veres-bástya arányában pedig amelly toronybástyát építtetett vala ... ezen felülvaló contignátióját, rekesztését, egy singnyi temérdekségű téglafallal boltoztatta | az felső épületi egy singnyi temérdekségű boltozattal megboltoztatván ... ez bástya épen cserép alá vétetett vala | amelly sebes lövések ... némelly helyeken való majd egy arasznyi temérdekségű lövölyukas gerendát ... helyébül a kőfal szélirül nem leütné, hanem mintha fúróval általfúrták volna ... épen általmenne rajta [SKr 298, 596, 601]. *1680:* talaltunk ... Felsö Porumbakon meczet fürcsz bel deszkakot nö 155 ... Item harom ujni temerdegsegü bel fürcsz deszkakot nö 30 [A.porumbák F; KvLt 25 Inv.].

temesvári a Temesvár tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Temesvár/Timişoara; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form des ON Temesvár/Temeschwar: **1.** temesvári származású; (care este) originar din Temesvár; aus Temesvár stammend. **Szn.** *1595:* Temeswarj Gergely [Kv; Szám. 6/XVIIa. 234 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. Temesváron székelő; care are reşedinţă la Temesvár; Stuhlgang in Temesvár. **Szk:** ~ *basa. 1585:* 26 Octob: Az Tömöswary Bassa Czhyauzza Jöue Fejedelemhez [Kv; Szám. 3/XXII. 67–8]. *1593:* wizy Koczis Jstwan waradj az Teomeoswari basa waidaiatt 4 lowon huniadig f 2 d – [Kv; Szám. 5/XXI. 117]. *1710 k.:* Mü erdélyiek a fennemlitett úton haza, Szolnokig pedig a szófiai, nikápolyi, tömösvári basák hadastól vélünk jártak [BÖn. 731] * ~ *pasa. 1619:* Mely panaszra, úgy ismérem, hogy önagyságának az vezérnek, semmi tekinteti nincsen, minden sok rossz panasznak fóoka az tömösvári pasa [BTN[2] 240]. *1633:* Szentpáli István a beszterczei tanácsnak: ... „am az Teömeösvari Passatis Mazulla teuck, egy Rezovan nevü Passat teöttek helyebe" [BesztLt 191]. *1661:* az Tömös vari Passa [KJ]. *1673:* Adtam az Tömösvari Passa követjinek ki lovat hozott ajandekon ... Az fuvebbik szolgája(na)k Tal. 8. Az több szolgainak Tal. 30 [Utl].

3. temesvári székhelyű; cu sediul la Temesvár; Standort in Temesvár. **Szk:** ~ *beglerbégség* temesvári székhelyű tartományi kormányzóság. *1619:* Ihon vagyon Mehmet pasa; ötet az hatalmas császár tömösvári beglerbékségre küldi, melléje elegendö hadat ád; az budai pasának parancsol; az uradnak semmi fogyatkozása nem lészen [BTN[2] 211] * ~ *pasaság. 1619:* 31 die Maji adá meg derekason az császár Deák Mehmet pasának az tömösvári pasaságot [BTN[2] 275].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: temesvári lakos; locuitor din Temesvár, timişorean; Temeschwarer(in). *1671:* Az mely nap a fövezérrel szemben voltunk, azon nap, úgy adák értésünkre, az tömösváriak, jenicik és váradiak beérkeztenek ide Drinápolyban; kétségkivül ők is ellenünk való dolgokat elkövetik [TML V, 651 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

temet 1. (emberi tetemet) végső nyugvóhelyre tesz; a înmormînta; begraben. *1572:* valaky az Templumokba akarya halotyat Temethny Eleosser vagi penzwl vagy zalagwl Megh aggya az Egyhaz fiaynak Az templum Iutalmat, Adegh Ne Engedyek az Egyhaz fyay Syrt assatny [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1582:* Bereczk Dienes hwthy vthan vallia, Nem tuggia mint leot a lowal valo Niomtatas, de latta az iermeket hog temethny vizik volt, eozwe Lapult volt a' feye, Agia vele(ic)is kwn volt [Kv; TJk IV/1. 16]. *1586:* 18 Juny Miert hogi elseoben az Themeteo Ho penszesek nem temettek az kiweol valokat Az Monostor vehaj Cziorda pasztor (!) felekben temettenek (igy!) meg ezen kiweol ket Azont attam nekiek Vram hagiasabol /32 [Kv; Szám. 3/XXIV. 22]. *1594:* 25 die Aûgûsti Mindt hogy woss Gergiett, Teomettni wyzik vala, Cegobe, witteg az Deiakokat 2 Zekeren Czegobe [Kv; Szám. 6/VIII. 195 Caspar Semel sp kezével]. *1628:* akar honnetis az en hideg testemet hozzak es ho<za>ssak ide Bohniaj Templomban Temettnj, hogy itt szerelmes Ura(mma)ll es meg holt fiammal edgiwt legyen temetesem [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánffi Mária végr.]. *1658:* Vagyon egy Valban Vagot Kek mente, azt hamegh (!) halok Vonnjak ream, Czyak az Ingre, dolmant rajta(m) ne temessenek, hogi ne hannjanak ki, köntössömért az Ellenségek [Mv; NSz Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1678:* Az szegény atyám haláláról az napokban írtam Kgdnek ... ugyan bizony Szebenbe temetem vala, de az pestis ... azt el bontá ... Hallatott szegénynek sokszori szava, hogy Vásárhelyt egész reformata ecclesia és oda beneficiumot is conferált, temessék oda [TML VIII, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1738:* egy ember hirtelen meg holt ... meg nem engettem hogy az Templom körül temessek, azon okon az falusiakis egy kis suspiciot vettek, s meg félemlettek [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1771:* (Nagy Daniel) Egyébkor a Templomban nem mengyen hanem mikor temetnek [Dés; DLt 321. 10b Mich. Kéki (40) ns vall.]. *1808:* temették ... Csoma János 4 Hetüs fiát Andrást [Damos K; RAk 99]. *1846:* Mint égy harmadik hete telik a' midön Bartus Mártont temették [Kakasd MT; DLev. 2].

2. valamilyen tárgyat föld alá tesz/földdel betakar; a îngropa, a băga în pămînt; etw unter die Erde stecken/begraben. *1690/1745:* Az Hévízi és Hidegh kuthi[a] határ közzött ... az ut széllyin hányattunk negjedik halmat, melljbe egj nagj Vas követ temettünk [NK; Ks 67. 46. 21. – [a]NK]. *1755:* az emlitett esztendőbeli[a] határjárás alkalmatosságával ... magam-is egy nap kün voltam, melly napon az

pajtásamot jol meg tsapák az elsö métánál s egy ökör fejet-is temetének oda ... onnan fel jövén ... több Métakatis tsinálának [Nagygycke K; Ks K. 80 Nagy Villye (45) jb vall. – [a]1724].

temetés 1. a halott elföldelésének szertartása; ceremonia de) înmormîntare; Begrăbnis. *1561:* hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbacs ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwtattassek ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo keserseben ielen leg'enek [Kv; ÖCArt]. *1571:* maiusnak 17 napyan lezen, feyerwarath mynd az wrwnk temetese es mynd az gywles tw k: az napra tartozzek, merth mynden helyekre, es warmegyekre, azon napra ... Jrtak es hyak wketh [Magyaró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i föbíróhoz és esküdttársaihoz]. *1586:* 8 Junj ... egi syrt astak negien egy szegin azont szappa(n) vchiabol es monostor felol mast temetesekteol fiszettem –/40 [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1593:* Az Monostory deakok temetese feleol amit az eleot vegheztenek volt, mostis azt ratificalliak [Kv; TanJk 1/1. 215]. *1604:* Az niomorult Zegenick el temetesseen az temetesre rendeltetet embereknek iuxta Commissionem Senatus tartoznak fizetny, kireol czedulat Jeouendeobelj Zamadasokra az biraktol es Tanachtol vegienek[a] [Kv; RDL I. 77 Eccl. inv. – [a]Az egyházfiak]. *1605:* Az temetesre penig az mit hagyot aztis azba haggja az teórúeny [UszT 20/135]. *1678:* Horti Uramnak hogy az Jacob Temetesen praedicalt egy Tallert adtam Tall. 1 [UtI] *1722:* Hallottam, hogj Communicatura nélkül hólt meg egj leány ... Communicaturájára ... Apor Lázárné Aszonyom hivatta ... az megirt Aszony cökglme panaszolkodott nékem, de el ne(m) ment Pap Peter[a] ur(am) meg irt Gatyia névü leány Communicatura nelkül hòlt meg Temetésére Sem ment, s nemis p(ro)hodálta [Kecsed SzD; TL. – [a]Pap Péter esperes]. *1736:* az temetésen ... kinek kinek az ajtajára czédulát ragasztottanak ... hogy ki ki az maga szállását megtudja [MetTr 405]. *1755:* midön az nehai Groff Teleki Sandor Ur eö Excellenciája Temettesenek ideje közelgetett volna ... a mitt töllunk (!) s holl lehetett segélygettünk [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1772:* à temetésin is ott valek mivel eppen tö szomszedgya voltam, s most is vagyok [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1782:* a Temetés után midön a Torba lettünk volna edgyütt ottan ollyan Emberek sokan voltak akik oláhul beszéltek [Martonfva Hsz; HSzjP Andreas Gligor Junior in Martonfalva (20) vall.]. *1879:* Ott lefeküdt, feje leesett, és rövidebb idö alatt, mint amíg felolvad egy hópehely – meghalt. Hogy temetésére nem engedték haza az öregaszszonyt, azt igen jól tették [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. a holt elföldelése; înmormîntare, îngropare; Begräbnis. *1692:* Leven pedig hatra, hogy az eo Annyaval az földel, kitöl éredetit vetté részesüllyen ... rendelte(m) ... az olah uj fálvi kapolnaba(n), Jó emlékezetü edés Elei nyugovo hellyire temetessit [DLev. 5].

Szk: *templomban való* ~ *1661:* Templomban valo temetésekért, mivel Idvuczült Vrajertis nem fizetet volt eö Kglme, hagyá hogy illendökeppen meg fizessünk, attak fl 100 [Mv; MbK Balogh Lászlóné Borsos Anna végr.] | talala meg minket ... Csomai Balintné Aszszonjom, mivel az Ur l(ste)n egy kis lianjotskajat ez vilagbol ki szollitotta, kére azon hogy engednök meg az templomba valo temetésit [SzJk 174].

3. temetkezési hely, sír; mormînt; Grab. *1662:* Az németek az városban való egyházbéli régi földesurak temetésit felhányván, a fejedelem édesatyja, Rákóczi Zsigmond testét is kihányták, és ami ezüst s haszonra való koporsójok környül találtatott, azoktul sírjokat, koporsójokat megfosztották vala | Ki midön erdélyi hadakkal, moldvai és kozákországi különb-különbféle kegyetlen nemzetségekkel az ország közepire békességszerezni behatolt volna ... sem hótakon, sem eleveneken nem könyörülvén, az egyházakban, cinteremekben (!) való temetésekbül az eltemettetett keresztyének testeket kegyetlenül felhányván, megfosztogatni ... bünnek nem tartanák | Ezen egyháznak közepette lévén néhai Petneházy István, Bornemisza Pál becsületes emberek, kapitány igaz hazafiainak kőböl rakott és boltoztatott sírjok, s Balpataky János hopmesternek is temetések; zászlójok leszedetvén, mind három a várbeli egyházba vitetett vala [SKr 225, 362, 589]. *1775/1802:* az Olahaknál Szokásban vagyon hogy az hol Erdös helyen holt Ember temetése vagyon, a temető helyre az uton járok agokkal be szokták hányni, s az olyan Sir halmat nevezik az Oláhak Slámnak [BSz; JHb LXVII/3. 84–5 Nagykristole és Bezdéd közötti vitás erdőterület határának kijárásából].

Szk: *egyházbeli* ~ *1662:* Patakrul a fejedelem Pap András nevü főpohárnokját posta-követségben egy trombitással palatinushoz küldötte vala olly tanúsággal, ha megengedné, Kassára is bemenne: ki által semmi egyéb kárait csak nem is emlitteti, hanem a szerencsi egyházbéli temetések, édes atyja s boldog eleinek hideg tetemeknek kihányattatásokat nagyon fájlalja s exprobáltatja, szemére hányatja vala [SKr 230].

4. temetési szertartás időpontja; data înmormîntării; Zeitpunkt der Totenfeier. *1591 k.:* Jellön nem woltam az temetes kor [UszT]. *1670:* Barkóczi Sándor itt van; valóban sorpog, de én nem gondolok vele. Fenyeget törvénynyel. Az felesége innet nem akar az temetésig elmenni. Az testet az jövö kedden teszik koporsóban | Udvarbiró, gyalog is vagyon vagy húsz. Azoknak is, ha hovok telik, megfizettessek-e az jószág jövedelmébül, vagy nc? talán a temetésig nem kellene megengedni, eloszoljanak [TML V, 30, 38 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1775:* nemis láttam hogy erössen gyakorolná, járná az ökelme házát hanem Temetéskor kalákájának ... alkalmatosságával [Peselnek Hsz; HSzjP Margaretha Afra conjunx Mathiae Opra (40) jb vall.].

5. holttest, tetem; cadavru; Leiche, Gebeine. *1747:* egy kereskedöt az mi határankon meg öltenek ... mennénk el azért, és temetesit visgállyuk meg, el is mentem vélle együtt ... de már az Komondorok meg kezdették volt [Radulest H; Ks 112 Vegyes ir.].

6. temető; cimitir; Friedhof. *1634:* ez az fogoly legeny es Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben es az fogoly legeny kerüldegeli, es mondgia neki, miert esses hogy megh eziufolal, mert holtigh ualo nyaualyat szerszel enneke(m) [Mv; MvLt 291. 20b].

Hn. *1619:* Szent János Temetése felett az mezön [BTN[2] 321]. *1666:* az temetésnél à Tanorok kert vicinumjába(n) (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1693:* Pap Csereje a' temetesen küllyel (k) [Homoródalmás U; EHA].

temetésbeli temetési; de înmormîntare; sepulkral, Begräbnis-. *1710 k.:* Mintegy komédia- vagy tragédiabéli theatrumon vagy scenában írja le öket a koporsókban, kinek-kinek fegyverét, mint az ö hamisságának, istentelenségének elmerét, bizonyságát a feje alá (ahonnét vették a ke-

resztyének is a temetésekbéli sok bolond ceremóniát, zászlót, címert, kard-, kopiatörést etc.) [BÖn. 420].

temetési temetéssel kapcsolatos, temetésre vonatkozó; de înmormîntare; sepulkral, Begräbnis-. *1681:* Mikor ă D(omi)nus Terrestris szükségere, rend kivül valo élést vetnek fel; (: ugi mint Lakodalmi, Keresztelesi, temetési, hadban valo készülés etc alkalmatossagaval :) mind ă haro(m) falu[a] tartozik az limitatio szerint valo bonumot ad(mini)stralni [VhU 82. – [a]Mogyorosd, Alsónádasd, Szentkirály (H)]. *1736:* Temetési alkalmatosságra öllöttek fejérnek valo mosott, háromszor rostált búzát nro. 50 [Földvár TA; Conscr. XIII/1. 289].

Szk: ~ *ceremónia. 1762:* Ugyanott[a] ment végbe a temetési ceremónia, de Kaczkón temették [RettE 145. – [a]Désen]. *1806:* B. Huszárné temetési tzeremoniájára mentünk a Templomba [Dés; KMN 162] * ~ *kisérés. 1808:* a Betsülletes Czéh … egyenlö akaratbol végezte … Hogy mikor Czéh gyülés van, és temetési kiséréskor tisztességesen jelennyenek meg, söt aki Surtzoson vagy Sapkáson menyen annakis 1. Mfor a büntetése minden engedelem nélkül [KCJk 21a] * ~ *költség. 1724:* Thót Szabo Ieremias koszos feje gyogyitására expendál az orvosnak fl. H 25 „ 60, Apjának Annjá(na)k, Eötsinek el takarittatásokra temetési köleséget fizet az I. fl. h. 22 „ 60 [Ne; DobLev. I/109]. *1820 u.:* Az atyánknak Temetési költsége az harangozásért 1 Rf: az papnak 2 Rf: az Mesternek 1 Rf 12 Sing bakatsinér per 42 xrajtzárjával 8 Rf: 24 (xr) egy kötés Szeg 3 Rf: 30 (xr) … 4 Sing Szem fedélér … 3 Rf: 12 (xr) … 4 Véka lisztett meg Sütetünk … 4 Rf: 48 (xr) [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1862:* ha a' temetési költséget bé nem fizessük törvényesen fel véteti [Nagykede KK; NkF] * ~ *pompa. 1710:* Én is jelen voltam, Teleki Mihály forgolódván a temetési pompa körül, és maga lovait fejedelmi módon felöltöztetvén [CsH 196]. *1819:* Gyaluban … V: Ispány Nagy Szöllösi Hertzeg Moyses … szép pompával el temettetett Oratzioval. Az után itt is … véghez vitetett felette a' Halotti tisztesség, Prédikátzioval … hasonlo temetési pompa itt még nem volt [Burjánosóbuda K; RAk 91]. *1823–1830:* 18-án volt II. József császárnak temetési pompája, prédikált a nagy Borosnyai Lukács Simon | Csakugyan bementünk Kolozsvárra, ott már tágasabban voltunk … Ott még mulatnunk kellett, míg a generálisnak temetési pompája megesett [FogE 102, 158] * ~ *szolemnitás. 1741:* mindennémü szarvas, és szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek és egy szoval mindennémü szárnyas, és szárnyatlan majorság Házi és berés Eszközök, szekerek, s minden idei termés az Temetesi Solemnitásnak véghez menteleig, maradgyanak hellyb(en) [Kv; WassLt]. *1771:* Ugyanott temették el minden temetési solemnitas nélkül [RettE 255–6]. *1779:* 27-ma Junii temettetett a szegény gr. Wass Ádám. Császáriban volt a temetési solemnitas, de Cegébe vitték a testet [RettE 397] * ~ *szolgálat. 1816:* A Postáknak a' Temetési Szolgálatjokért a' Quietantia szerént 50 Rf [Kv; Born. IV/41] * ~ *szükség. 1679:* Ugian ezen szinben, temetési szükségre ezinalt, gyalult deszkás, pártázatos, ezak fejeren valo, P(rae)dikalló szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 84] * ~ *tisztesség. 1710 k.:* Jól is teszik a papok, akármely valláson lévök, hogy temetési tisztességre sem méltóztatnak bennetket[a] [BÖn. 420. – [a]A párbajozókat].

temetéskísérő a gyászolók menete; cortegiu funerar; Trauerzug. *1705:* az úrfiak praeceptora, Viczi Ferenc és a kántor, Onódi, magok flintájokat a vállukra vévén, a temetéskísérőkkel a kapun kimenvén, kívül a kapun tőlünk elváltanak és mindketten elszöktenek [WIN I, 526].

temetéspénz temetésért járó pénzösszeg; bani dati pentru înmormîntare; Begräbniskosten. *1832:* temettem el Öreg gazdag Mihok Jánost 76 esztendös … nöje egy holland aranyot adott temetés pénzt [Nagykapus K; RAk 6].

temetkezés holttest elföldelése; înmormîntare, îngropare; Begräbnis. *1662:* Hogy az vallásoknak szabados gyakorlásáról az 1608-béli I. articulus és a királyi diplomáknak 6. condítiója, cikkelye erejekben maradván, az országnak minden rendei, kolcsos és szabad várasok lakosi, végházokban lakó magyar vitézek az harangozással és szokott ceriméniák szerint való temetkezéseket, és templomokban, egyházokban minden helyeken vallásokat szabadosan gyakorolhatják, senkitől sehol abban semmi szín alatt meg nem bántattatván [SKr 271]. *1760:* (A) Quartás szölö földre lévén igen nagy szüksége a' Nagy Enyedi Reformata Eclesiának Temetkezésre, mivel már az … Nagy Temető meg tölt volna Sir Halmokkal [Ne; Incz. XI. 9a].

Szk: *templomban való ~. 1762:* Ma is bánom, miért temettetém oda, mivel életében örökké improbálta a templomokban való temetkezést [RettE 138].

temetkezhetik holttestét elföldelhetik; a putea fi înmormîntat; die Leiche kann man begraben. *1657:* tovább elviselhetetlen exactióval terhelik vala[a], melyben különb-különb meggondolásra is istentelen módokat keresvén nyomorgatásokban, többek közt egy gyermekét meg nem keresztelheti vala, nem házasodhatik vala, templumban nem mehet vala, nem temetkezhetik vala különben [KemÖn. 292. – [a]A kozákságot a lengyel urak].

temetkezik (szokás szerint) vhova temetnek vkit; a înmormînta pe cineva într-un anumit loc; (eine Leiche gebräuchlich) irgendwohin begraben. *1589:* 17 Juny Ment Byro vram, es Kiraly Byro vramal Egyeot Feyerwara. Mykor az Jesoüitak Berzenkednek valla, Ide be vallo Czeremoniaüal, Temetkezny, Monostorrol Az Kolostrom (így!) voltunk Ket Kuchiüal Boldis Palnak 4 Lora attam f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 105 Stenzely András kezével]. *1738:* mostis meg hattam, hogy az Templom mellé ezen tul suspicioban meg halvais ne temetkezzenek [Gyeke K; Ks 99 Komis Antal lev.]. *1754:* A' Pojén n. h.-en, hová a' Magyarok temetkeznek, égy darab hely [Bádok K; BHn 25]. *1803:* Hol Temetkeznek a Templom kerítéseib(en) [M.bikal K; RAk 35]. *1835:* A M: Déllei Temető Heljre nézve Feleségem azzal vádoltatván el hogy onan lévö Lábja igen ki nyulva a Temetőből bé foglalt volna ez ugyan magába el enyészhető mert ha meg nézettetik máji állása a Temető Helynek és az Ujj sírok Hányása önként ki tettzik hogy az Jármianus Successorok Lábja végében arra temetkeznek ma az M Dellei Lakosok [M.dellö TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Sámuel ref. esp-hez].

temetkező szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *bolt* sírbolt; cavou; Gruft. *1748:* Ezen Tanorokban vagyon avatag Sendély fedél alatt Cserefa talpakra épült egy Filegoria modgyára epitett Szinyeczke, mely alat vagyon régi Temetkező Bolt [Koronka MT; Told. 79]. *1839/1840:* Mihent holtom után … a Barátok temetkező boltyában tete-

meimet két kedves ott nyugvo hitvesseim közé teszik ... kedves gyermekeim ... a' Caput bonorumokra nézve huzzanak nyílat [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.] * ~ *hely* temető, sírkert; loc de înmormîntare, cimitir; Friedhof. *1748:* Temetkező hellye, Ab Occidente Vicinussa a mellette lévő Nagy Kopár Szőlő oldal [Koronka MT; EHA]. *1834:* A Magyar temetkező hely [KLev. 11 cs]. *1835:* Isten őrízzen engemet attol hogy csak gondolattal is az Ecclesia Temetkező heljét el foglaljuk, de hibáson esett az 1832-ben hírünk és tudtunkon kívül esett jártatás a midőn is az Co(mmi)ssárius Vrak semmi előre valo hirtétel nélkűl mentenek ki és Jártanak e magába el enyészék mint hibás Jártatás [M.délő TA; DobLev. I/1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Sámuel ref. esp-hez]. *1840:* az ugj nevezett Lunka nevű heljen (telek) ... szomszédja Délről az otton lévő Oláh lakosok Temetkező heljek ... nap Keletről a mellette lévő kijáro ut [Bikfva Hsz; EHA]. *1873:* a ref. családoknak nagyobb része külön temetkező helyet szakitottak saját kertjökbe, vagy tagositott birtokba [Burjánosóbuda K; RAk 18].

temető 1. sírkert; cimitir; Friedhof. *1677:* Az Oláh Püspökök, Esperestek, és Papok a' visitalásnak idején a' külső Tiszteknek hivatallyokban magokat ne elegyitsék, a' szegénységet ne sanczoltassák, külső dolgokat ne igazgassanak, executiokat affélékről ne tegyenek, hanem visitállyák csak a' magok Papjait, és Deákjait, Beszerikájokat, Cimteremjeket (!), Temetőjöket [AC 14]. *1678:* Az két Temetőkben lévő gyűmőlcs Faknak is termesei az Pastoré, mind az Czimiteriumb(an) levő gyümőlcs Faknak termesevel [Szilágycsch; SzVJk 126]. *1691:* Csiki Istvan ... a' temetőb(en) harom gyúmólcz termó fakat ... ki vagdalt [SzJk 250]. *1697 k.:* Kényeres Peterne Székely Judith eletiben hagyott égy két deli járás földet à temető felett mint hogy az ötseit a' Praedikator fizetés nélkűl el temette [Nyárádsztbenedek MT; MMatr. 94]. *1728:* fejjel a temető kiövezve körös környűl [Árkos Hsz; SVJk]. *1772:* Vintze Ersok a katonával szemem láttára sokszor setalgatat a Temetőn alá s fel [Dés; DLt 321. 49b J. Bányai (54) ns vall.]. *1775:* A Temetőn aloll az oldab(an) egy hverő rosz Suhór (sz) [Okländ U]. *1801:* a' Temetőre mengyen véggel ... égy Buza föld [Botháza K; SzConscr. külön mell.]. *1841:* az Eh mező ... eppen kőzel, és a' Falu mellett van s nemis nedves, és éppen temetőnek valo [M.kiskapus K]. *1847:* A' béhajtott kecskéket a' Megye jószágáról legelés végett kihajtották volt a' Temetőbe [Altorja Hsz; HSzjP Birtalan Elek (36) gy. kat. vall.]. *1873:* a temető közös, cath. ref. gör. cath. együttesen használja [Burjánosóbuda K; RAk 18].

Hn. *1638:* Az pap kozinek kit hinak az temetö mellet [Mv; MvHn]. *1649:* a' Temető Málb(an) nagjobb szőlő [Borberek AF; BfR]. *1672:* Az Temető máli szőlő [Alvinc AF]. *1676:* Temetore jaro Köz [Gyalu K]. *1718/XVIII. sz.:* A Mál oldalon vagj a Temető felett ... vagjon két pászma puszta földe [Monó Sz]. *1722:* Vagyon égy darab Erdeje ... égyik vi(ci)n(u)ssa ... nap nyugotrol a' Temető oldal [Unoka MT; GörgJk 162]. *1728:* a temetőn kivűl (sz) az hegjre hagoban (sz) [Fotosmartonos Hsz]. *1737:* A' temetőn kivűl (k) [Marosvécs MT]. *1746:* az also Forduloban az Falu mellett ... az Temeto vagy omlás alatt levő nevezetű helységben [Szentgerice MT]. *1749:* Nyirbe a Temetőn kűjel (sz) [Etéd U]. *1752:* Az Czigány temető nevű heljben (c) [Jedd MT; LLt]. *1754:* A' Temető Szerb(en) [Marossárpatak MT] | a Temető felől valo sikátor [Kérő SzD]. *1761:* a Kapolnánal a Papisták temetőjénél [Mv]. *1772:* A' Temető Sikatorba lévén Tőviskert [Dés; DLt 321. 57a Jos. Getse (60) ns vall.]. *1797:* a' Kis Temetőn tul a' Kakas Hegy allyában (telek) [Dés]. *1801:* az Temetö oldal gyepüje [Ne]. *1805:* a' Magyar Temetőn kivül (sz) [A.boldogfva U]. *1811:* az Alszegben a Temető alatt [Jobbágytelke MT]. *1823:* a' régi Temető, a' Tekintö megett (ku) [Bece AF]. *1824:* a Temető odalba [Szásznyíres SzD; Ks 79. 130 Conscr.]. *1836:* a' Temetőre ki járo uttza a' Temető felé kimenö ország uttya [Makfva MT]. *1842:* A Temetö Padján (sz) [Lukailencfva MT].

Szk: *oláh* ~. *1811:* Ezen két Gyümöltsös közt a' verő-fényen Lévö ujj Szölöben járhatsz két ösvényen: ... A' másik indul az Oláh Temetőnél, És kerülve öszve-jőnek a' tetőnél [ÁrÉ 47].

2. sírásó, temetkezés során segédkező személy; persoană care ajută pe gropari la înmormîntare; Totengräber. *1614:* szegény Mózsa Mihály hala meg belé die 27 Julii. Vöttem néki egy lepedőnek egy vég gyolcsot két talléron, adtam az koporsóért egy tallért, az sírásoknak és temetőknek adtam három tallért [BTN[2] 75–6]. *1746:* Civilis Protectio alatt valo Immunis házak ... Harom fa Commissariusé ... Nyolcz temetőké [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

Szn. *1625:* Temetéo mateual [Kv; Szám. 16/XXX. 29].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: temetőben található; din/care se află în cimitir; im Friedhof befindlich. **Szk:** ~ *fejfa. 1816:* midőn a' testvér Bátyám Málnási István meg holt egy temető fejfát tsináltattam [Sszgy; HSzjP Huszár Málnási Moizes (36) civis vall.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

temetőajtó a temető bejárata/kapuja; poarta cimitirului; Tor des Friedhofes. *1704:* Az asszony is ma volt kinn a kertben, és mi is ki akarván a Temető-ajtón menni az úrfiakkal, ott ki nem bocsátottak, hanem a Disznódin [WIN I, 93].

temetőbolt sírbolt; cavou; Gruft. *1598:* Azon kiwil az mely kcouet az kis templúmba valo temetteo bolt aitaiara faragtatunk abban coreg karikakat chinaltattünk kiwel az kcouet mikor zwkseg fel emelhessek [Kv; Szám. 7/XVI. 34 egyházfiak szám.]. *1736 u.:* (Mikes Mihályt) oda tettek be hol apja anyja feküdt ... mely különös kis temetőboltot ugyan Mikes Kelemen[a] csináltatott volt a templomnak ajtaja felől való részben, abban felyül szép készülettel való oltárt is [MetTrCs 497. – [a]A Törökországi levelek írójának nagybátyja]. *1824:* N: Enyedi Házamnál esvén keserves Halala onnet nagy tisztességgel két Halotti Tanitások el mondása után ... Nlaki Joszagomba hoztak temetni[a] ... az ő Halála után készitett Temető Boltban helyheztettük, soha rotthadást nem érdemlett, becses érdemes Tetemeit [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b Id. Dobolyi Zsigmond panasza fia halálakor. – [a]A korán elhunyt fiút]. *1832:* Oh Egek attya nem esedezem egyeben, hanem az én orámat is hozd el oh hord el végezd be csak bánatra maradot bus Életemet, ne szenvedtess engemet, és ne büntes ... eseleked hogy kevés napok mulva száljak melléje az én általam melléje készitett Temető Boltban [Nagylak AF; DobLev. V/1094].

temetődeák temetésnél a papnak segitő deák; elev care ajută pe preot la ceremonia înmormîntării; Lehrling, der bei Totenfeier den Priester hilft. *1585:* Mikor halotnak harangoz az Nagy harangall az teob harangokal egi(et)embe, hat az Varosę legien f. 1 Az Harangozo berics azon kiwcol f. 1. Az Temeteo deakoknak is tartoznak f. 1. Mikor penig a' fizetes

ig leze(n) megh egezzen, hat az harangozo haromzor tartozik a' harangokat egybe vonny [Kv; Szám. 3/XIX. 6].

temetődik 1. elhantolódik, temettetik; a fi înmormîntat; begraben lassen. *1602:* az temetesben penigh az nagy mód obserualtassek az hyd vchanak es Thorda vchanak Also zerin valok temeteodgyenek az keozep kapubely kertben, az felseo zeren valok penigh temeteodgyenek az monostor kapubely kertben [Kv; TanJk I/1. 407]. *1831:* 3kán éjjel halt meg Mocz Farkasné Bagarus Anna 42 eves tüdőgyuladásban temetődött 4én [Dés; RHAk 33]. *1854:* Aprilis 16án halt meg ... Veres Jo'sef unokaja Király Mária ... temetődött 18án [Burjánosóbuda K; RAk 108].

2. megszünik, semmivé válik; a dispărea, a înceta să mai existe; vergehen, verenden. *1668:* ha Kegyelmed el nem jő, akkor temetődik e világ előtt minden becsületem el, másképpen hirdetvén Csákiné asszonyom e világ előtt a hírt, a mint volt, hogy én akármit izenjek is, de az fejedelemasszonynyal egymástúl megválván, különben hirdeti ő [TML IV, 320 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

temetőember temetésnél segédkező/hantolást végző ember; persoană care ajută la îngropare/înmormîntare; Person, die bei Begräbnis hilft/teilnimmt. *1586:* Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnek, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beoleh Jtiletibe eresztik, mywel kellien fizeteseket Jobbitanj, Azon wgiekezzek hogy ez io Rend tartas megh Allion minden kepe(n) [Kv; TanJk I/1. 35].

Szk: *külső ~. 1586:* valahol kyweól valaky megh haland, azokat is kylseo temető emberek temessek el [Kv; TanJk I/1. 35].

temetőfa fejfa; monument funerar de lemn (sculptat); Grabholz. *1847:* Sas Josef meghalálozván elmaradott Sas Josefné Aszszony özvegy az kimult hitvesse temetőfa, vagy kopiafát tsináltam [Szgy Hsz; HSzjP].

temetőhely 1. temetkezésre kijelölt terület, temető; loc/teren (îngrădit) unde se îngroapă morții, cimitir; Friedhof. *1572:* Keryk es azon Eo k. Byro vramat es kyral Byro vramat ... lelyek megh eo k. Igiarto Myhalt Es ... keoneregienek eo k. varos Newewl Erte hogi eo N. Engedne megh Az varasnak, Megh Iclentwen azt hogy Mynemew Nagy zwksege volna Az varosnak arra az kertre Themeteo helnek [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1574:* Igiarto Mihalt talaltatna meg Byro vram hogi myert az halal vagion Themetě hely Ninchen, Engedne Meg az kertet, Az vthan az feiedelmetis lelnek meg rolla [Kv; TanJk V/3. 104b]. *1588:* Az temeto hely feleol zollottanak eó kgmek, lattiak minemeo rendeletle(n), liuggattiak a' feoldet, ky miat az a' Nagy hely maid be kezd telny, Biro vramat kerik varosul, eó kgme visellien gondot Rea, egy embert Rendellien cum plena Authorit(a)te, Aky minden symek veremnek zep rendel Mutasson helt [Kv; TanJk I/1. 86]. *1653:* en is elbontám az én keritésemet onnat, hogy a város is békeritette az övékét. Állott 25 esztendeig az én temetőhelyem az én keritésemben [ETA I, 122 NSz]. *1657:* Elmenénk annakokáért először az helynek környüllállásinak megszemlélésére az öreg vitéz úrral, Kornis Zsigmonddal; kijüvének pedig elönkben az várasból is, de nem lovasok, hanem gyalogok, de csak annyéra, mint az hol valami temetőhelyek és kertek valának [KemÖn. 269]. *1760:* a' ... Reformáta Ecclesiának által adá Temető Hellynek örök áron [Ne; EHA]. *1769:* A' Sam oldal ... elegedendő Temető helynek ítéltetvén Temettségre ujra meg hagyatott az oláhok(na)k [Székelybozs MT; Told. 8]. *1835:* tisztelettel Jelentem ebbeli kí nyilatkoztatásomat hogy én békesség utján a Temető Helj állapottyát igazíttani és Jová tenni mindenkor kész vagyok soha foglalo nem voltam nem is kívánok lenni [M.déllő TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Sámuel ref. esp-hez].

Hn. *1700:* az olah Beszerika mellet egy verö fény oldal ... felsö Vicinussa régi Papisták temető hellye [M.köblös SzD; EHA]. *1748:* Az Uj temető hellyen fellyül lévő kopacz oldalban (sz) [Koronka MT; EHA]. *1752:* azon temető helynek fel szántásátul [GörgJk]. *1794:* régibb Temető hely vagyon a' Szászok Temetkező hellyén fellyül [Hosszúaszó KK; EHA].

2. sír; mormînt; Grab. *1662:* Papmezőre kivitte volt, és a magátul újonnan építtetett kápolnába levő rakott temetőhelyében nagy tisztességgel temettette vala | Kinek temetőhelyén hogy méltóságához illendő monumentuma, emlékeztetőjele a posteritásnál, maradékoknál fennmaradhatna, Lengyelországban sok ezer forint summában szegődtetett vala, mindenestül fekete, fejér és veres márványkövekbül igen szép kőfaragásbéli mesterséggel, angyal- és emberképekkel megékesítetett monumentum csinálására | Ezekután Rákóczi Zsigmond utolsó tisztességének megadására, meghidegedett testének illendő méltósággal és becsülettel való eltakarítására, azon esztendőbéli Szent György havának 28. napja rendeltetvén, azon napon fejérvári öreg egyházban, édesatyja temetőhelyében, az egész ország népének jelenlétében, nagy solennis pompával temettetett vala [SKr 305, 305–6, 314]. *1775/1802:* ez a Slám nevezet tészen magyarul Holt Ember, vagy Sir Halmat ... az Olahaknál Szokásban vagyon hogy az hol Erdős helyen holt Ember temetése vagyon, a temető helyre (!) az uton járok agokkal bé szokták hányni, s az olyan Sir halmat nevezik az Oláhak Slámnak [BSz; JHb LXVII/3. 84–5 Nagykristole és Bezdéd közötti vitás erdőterület határának kijárásából].

temető-hópénzes havi fizetéssel rendelkező, hantoló személy; persoană plătită (lunar) pentru a lucra la cimitir; Person, die im Friedhof (für monatlichen Lohn/Gebühr) arbeitet. *1586:* 18 Juny Miert hogi elseoben az Themeteo Ho penszesek nem temettek az kiweol valokat Az Monostor vchaj Cziorda pasztor (!) felekben temettenek (így!) meg ezen kiweol ket Azont attam nekiek Vram hagiasabol /32 | Az Hopenzes Drabantok fizetese tezen f 609/55 ... Az Temeteo es Syraso ho penzesek fizetese f. 136/79 [Kv; Szám. 3/XXIV. 22, 67].

temetőkápolna temetéskor használt kápolna; capela cimitirului; Friedhofskapelle. *1710 k.:* Én is láttam Tordán a híd végén a mi Túri familiánk temető kápolnáján, ha el nem veszett, egy faragott kő ennek summáját bizonyítja, de kiváltképpen a járai levelek [BÖn. 490].

temetőkert 1. temetőnek a kerítése; gardul cimitirului; Zaun des Friedhofs. *1582:* foldoztattam meg egy helyen az temeteo kertet hozattam kalachysüteo ferenczteol negy fy'réz dezkat attam erette d. 40. Achy palnak hogy meg czinalta d. 5. [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* A Temető kert tzinalasara wolo kölczegh: Mely a Thorda wczaj kis ayton kwuwl wagjon [Kv; Szám. 3/XVII. 1]. *1587:* Ez lechicknekis nagiwb resze az Magiar vchiaj Themeteo kertheoz keolt [Kv; Szám. 3/XXX. 19 Seres Ist-

ván sp kezével]. *1591:* Lakatos Balintnak attam az Temeteo kertre valo keet Zaryrtth f 1. | az Temeteo Kertheoz ... attam Egy Embernek hogy az ó Seowent el bontotta f – d 12 [Kv; Szám. 5/X. 21, 84]. *1598:* B: wram w kegilme hagiasabwl chinaltadta Megh zekely leprinez az Temeto kertet az My bontakoszass benne wolt [Kv; Szám. 7/XVIII. 128 Masass Thamas sp kezével]. *1603:* Myerthogy latthyak eo kigelmęk eghez varosul, oda ky, az themeteo kęrthnekis nilwan walo elronthasaath, es megh bomlaasaath, weghezttenek ... hogy az Safar Polghaar vraym ... minden fogiatkozasit es el bomlasit az themeteo kęrthnek, renoualtassak es megh eppytthessek [Kv; TanJk I/1. 476]. *1653:* 1652-k esztendőben volt városunk bírája Magocsi alias Nyirő Szabó Miklós uram. Ez is semmit sem épitte egyebet, hanem a temető-kertet meghéjaztatá [ETA I, 155 NSz].

Szk: *pápások/pápisták ~e. 1586:* A papistak Themeteó kertekról 27 Juny az aitora Czinaltattam Lakatos Giorgel szarkakat es hozaia valo pantokat 3 ... egi leoucó zart adot rea p(ro) –/ 60 [Kv; Szám. 3/XXIV. 31]. *1591:* 25 April(is) Zep Miklosnak fizettem az papassok Temeteo kerte chynalasatol Byro Vram akarattyabol f. 4 d – [Kv; Szám. 5/X. 14].

2. temető; cimitir; Friedhof. *1584:* Ersebet Roma Janosne ... vallia ... Az kapuban laktokba giermek Agyban fektebe ez Labat hatra vontak volt, es Ne(m) larhatot, egy kyfeoldy Azzony mikor be keotte volna, chak egiedewl fekze(m) vala a' házban, Es egkor delbe haromzor Nagy creossen rugak az Aytot, de senkit Ne(m) latta(m), Minde(n) gianosagunk rea vala mert ige(n) laros vala az Temetó kertbe, es vgia(n) ot lakot es ot zedet fwet, vegre Ne(m) cresztettewk oda be, es ige(n) haragut reank [Kv; TJk IV/1. 275]. *1585:* Az zegensegre a kik az themeteo kertnel segitetek dolgozny egy nehany napigh keoltete(m) reaiok kostra d. 78 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. *1598:* Seres Jstuan Vram fogadoth harom Olahot kik az temetó kertben az búryant mindt le uagyak f 2 //– [Kv; Szám. 8/V. 46]. *1621:* Az Temeteo kert vtat bontattuk fel ... Vizontag attunk Hetes Balintnak azon vt rakasatol [Kv; Szám. 15b/VIII. 13]. *1638:* mely feold megien az Orozfalvi hatarbol az vasarhelj hatarra az Temetò kert alat [Kvh; HSzjP]. *1646:* Az Temetó kertben veszekedtek [Kv; MészCLev.]. *1653:* Die 7 january hozattam egy ormos koporsó-követ Kolosvárról tizenhét forinton, melyet hogy haza hozának, az én temetó-kertemben letétetém. Mert egy darab földet vettem vala ... annakutánna a város is megvevé a többit mind közönséges temetőkertnek [ETA I, 122 NSz]. *1678:* az Temetó kert kőrűl valo kert [Fiatfva U; Pf]. *1683 u.:* Az temetó kertűl jo meszsze vagyon egy darabocska kaszalni valo [Fele MT; MMatr. 405]. *1697:* az Also Temetó Málb(an) levő szölő széle, és temetó kert között közép iránt Vagjon egj Verem mely con. Buza Cub. 40 //– [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 12]. *1824:* akire száll akár Fiju akár Leány maradékomra azon Temetó kert Vgyan annak ... maradgyon ... az én Keresményemből Ezer R valto forint ... annak interesse foljam azon Temetó Bolt Épülettyének és Kerittésinek fenn tarthatására s még jobb karban valo állittására [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 2a Id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

Hn. *1666:* az Padi Hegjen az Temetó kert mellet (sz) [Gyalu K; EHA]. *1777:* a Temetó Kertnél [Nagytermi KK; EHA]. *1810:* temetö kert nevezetü helyben [Tarcsafva U; EHA].

temetőkert-ajtó sírkert ajtaja; poarta cimitirului; Tor des Friedhofs. *1592:* Az Temetó kert Ayto ket mellicket megh fontak Tapaztottak, es valamy fakat ot fel asastol 2 Embernek fizettem f 0 d 24 [Kv; Szám. 5/XIV. 151 Eppel Péter sp kezével].

temetőkert-építő temetőkerítést rakó/építő; care construieşte/face gardul cimitirului; Bauer des Friedhofzauns. *1629:* Az temetó kert epitó kő mieseknek attunk edgiknek d. 29 [Aldoboly Hsz; HSzjP].

temetőkő sírkő; piatră funerară; Grabstein. *1811:* Ritka szerentsés Ló! emlékezetire E' verseket irom Temetö kövire [ArÉ 136].

temetőszerszám temetési eszköz; unealtă folosită la înmormîntare; Begräbniszeug/-mittel. *1672:* Az temeteo szerszamok meg vadnak [Kv; SzCLev.]. *1757:* Kadár Czhe Inventarioma 1757 ... Temetö szersam Van egy[a] ásó jó Van egy gajho Van egy tö vago Van harom kapa ... Van ket kötél Vag egy tekenyö kötelivel együt Van ket szál deczka Van harom testvivö palcza ... Van egy rövid nyelü Kapa [Kv; KCJk 124a. – [a]Más tintával *kétt*-re javítva].

temetőtalp 1. épület talpköve; temelie; Grundstein. *1590:* Chynaltattam Az O Malomban egy Wj Gerendelt fyzettem Az Alchynak hogy fel Chinaltak Temeteo Talpnak ... d. 40. ... Veottem Az Malom Zyúksegere 4 Chyapot csmeg 8 vassat karykaknak Az Gerendely vegerre f. 18 d. 25 ... Zilwasy Imretol veottem, veottem (!) 4 fatth Kethey Gerendely volt Az Kethey Temeteo Talpnak Teoth egyk p(er) 12 d. attam Erette f. – d. 48. Az Schyutneky Erdorol horgos faat 8 zalat p(ro) f. 1 [Kv; Szám. 4/XVII. 8].

2. *~ából* teljesen, egészen; în întregime; ganz, von Grund aus. *1747:* (A hesdátiak) azon furiajokban egj ... Sellérek lévén ott az Kis Fenesiek(ne)k arrais réá rohanta(na)k Szállását temetö talpaig elpusztitották, minden edényit öszve rontották [Sztolna K; JHb 74]. *1762:* az a' Fogado Temetö talpából el pusztul onnét [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/40]. *1774:* az oláh Csesztvei 3 Patak Malmot temetö talpából én épitettem meg [Bordos U; LLt Vall. 146].

temetség temetés; înmormîntare; Begräbnis. *1662:* Állítják némellyek hogy a királyné is jelen lett volna temetségén, de némellyek, s még Istvánffy is, arra hajol inkább, hogy hívattatott volna a vajdától Posonyból alá, de csalárdságtól tartván, távolról akarta volna inkább megholt férjét kesereg-ni [SKr 76]. *1670:* Akarom vala, ha az temetség alkalmatosságával Kegyelmeddel beszélhetek vala, de az messzére halada és mikor lehetek Kegyelmeddel szemben, csak az jó Isten tudja, ha addig Kegyelmed ki nem jö [TML V, 254 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1675:* Csaplar Janos Ispotalybeli Szegeny, deficialva(n) ... Az Kalandosnak Temetsegetöl fizettem f 2 [Kv; Szám. 15/I. 31] | ennek utannais mind ezekben holtomigh es temetsegemb(en) l(ste)n utan czak ó kegyelmehez bizhatom [Torockó; Pk 2]. *1682:* Elsöbennis megh eskudtetven azokat kik Udvözült Berki Jstvan Uram holta utan az haznal es körullötte forgottanak hogy mindeneket igazan comportalnak es az divisiora ele mondanak, az utan Temetsegre vala kölcsiget ... de bonis excontentaltuk [Kv; RDL I. 161]. *1739:* (A föld) Sztán Ignatra deveniált ... holmi temettsegre valo költsegiert [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 17]. *1761:* a Brunyitskai határnak felsö forduloján) ... lévén egj régen épitet, de egészszen

desolálodot temetségre epitettet Kápolna [Branyicska H; JHb XXXV/41]. *1769:* A' Sam oldal ... elegedendö Temetö helynek itéltetvén Temetettségre ujra meg hagyatott az oláhok(na)k [Székelybos MT; Told. 8]. *1775:* Activum Debitum a' Falúban vagyon széna árrából Hfl. 150 ... Ez menjen temetségemre ... bort, buzát, szalonnát, és minden egyéb naturálét tégyenek pénszé temetségem szükségére [Orményszékes SzD; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbára test.].

temettet elhantoltat; a înmormînta; begraben lassen. *1593:* 20 february themettetek az nagi templumba feyer Thamast egi hezfiut, more antiquo gratis | Mikoron az kis templumba themettetek Kaczay Jstúant Bathory Boldisar zolgaiat Vettunk 2 zewendeket [Kv; Szám. 5/XX. 113, 126]. *1602:* Nagy Akloson negy haz Jobbagion kjwewl kit az eleott(is) Birtam, hagiom s keoteom Colosuari Biro vramnak tanachaual egyetemben, zaz negyuen egy forintba, hogy temettessenek tiztessegesen beleolle, Soha addigh senkj el ne vehesse teolleok, megh egyzersmind Azt le nem tezik eo k(egyel)meknek [Kv; RDL I. 73]. *1653:* 1620 esztendőben az apám Nagy Szabó János die 13 januar. az Istenben elnyugszik boldogul hétfö nap; a templomba temettettem szerdán – Batizi János praedicállott [ETA I, 124 NSz]. *1659:* Atkozott valaki az en koporsom(ba) barsont temettet, hanem csiak Fekete bakacsintt onas szegekkel ualot, miuel eletemb(en) nem uiseltem az barsontt [Törcsvár; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. *1672:* Rettenetes havas, hideg csős, sáros idők vadnak, Uram, erre ... emberek az úton, halnak hideggel; én is temettettem némelyik nap az útban az én társaságimból hideggel meghalt embert [TML VI, 392 Baló László Teleki Mihályhoz.]. *1705:* Egy félesztendős leánykája, a másik kisfia után ... a veres himlőben megholt. Kiket is mindketten, ha a szászok megengedik, az nagytemplomban temettetnek [WIN I, 419]. *1762:* 27-ma Februarii lett a feleségemnek egy leánykája, mely is alig érhete keresztelést s meg is holt, temettettem 28-a [RettE 133]. *1780:* már most az Kalandos nagyon megszaporodván 134 személyre, végeztetett: hogy ha azért valaki pénzért akar temettetni, fizessen a B. Kalandosnak 3 három v. forintat [Kv; EM XI, 224 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1783:* 14-ta Junii múlt ki ez árnyékvilágból az én ... édes feleségem dályai Kandó Mária Apahidán ... Temettettem Köblösön az első feleségem sírjába [RettE 422–3].

temettetés înmormîntare; Begräbnis. *1574:* Az owarbely Claustrumba es porticusaba zok okbol Nem tecchyk eo kegmek varoswl az Themetetesnek lenny, hanem vgi teccyk eo k. hogi Az cery baratok Claustrumanak porticusa eleot Mynemw darab feold vagion Azt Be kely Rekezteny valamy dezkawal es oda Themethetny, Az zenanakis Mas helt kely keresny Es odais Themethetny [Kv; TanJk V/3. 99a]. *1662:* Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony temettetése [SKr 633 tartalomjelzö fejezetcimben]. *1721:* b. e. Eleink a Farkas uttzai Templomban valo Temettetés iránt ezt régenn el végezték[a] [Kv; SRE 140. – [a]Köv. a végzés szöv.]. *1731/1768:* (Testem) temettetését kivánom Kolosváratt az Ö Várban ... minden haszontalan költség és Világi pompa nélkül, fekete' fél Sellyem borkáig erö hoszszú köntösbe, mintegy Szarándok forma habitusba [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1787:* A Romano Catholicus Cantornak Balog Mihálly eö Kegyelmének a Néhai Nagy György eö Kegyelme temettetése felett butsuztatásért Hf 1 [Mv; MvLev. 9 Nagy Görgy hagy.]. *1807:* a Novizans állit bizonjságot ... hogy az Annyát az háztol el nem űzte ... és az temettetése alkalmatosságával minden gyermekei felet, leg többet fogot költeni [Aranyosrákos TA; Borb. II].

temettetett care a fost înmormîntat; begraben. *1804:* tulajdon szemeimmel is láttam ez elött mint egy 50 esztendökkel egyik ide temettetett Bátorinak ón koporsóját, mellyet pénz keresés végett ástak volt ki [Perecsen Sz; EHA].

temettetik 1. elhantoltatik; a fi înmormîntat; begraben lassen. *1601:* Temettetet az Bodogh emlekezeteu Barat Peter vram az Nagy templumban fizettek f 10 d – [Kv; Szám. 9/XV. 5 Jeremiás Nekel kezével]. *1621:* meg engettek eö kglmek, hogj az Templumba(n) az eö kglme Jo emlekezetw Attia koporsojaba(n) temettessek, az Istenben el niügot Gellien Jmrehne Azzoniomnak holt Teste [Kv; TanJk II/1. 317]. *1662:* Kékedi Zsigmond főhopmester is elhalván, I-a die Augusti a fejérvári nagyobb egyházban temettetett vala | a városbeli[a] egyházban a rendelt napon Balling János teste a fejedelemasszony, úri förendek, úrasszonyok jelenlétekben nagy tisztességgel temettetett vala [SKr 194, 248. – [a]Munkácsbeli]. *1710 k.:* (Bethlen János) Temettetett maga testamentuma szerént a marosvásárhelyi templomba, mert mi okon, nem tudom, de nem akart Keresden temettetni [BÖn. 488]. *1720:* a meg holt udvezült Rhedei Pál vram meg hidegült teste az Nagy Templomban hogj temettessek meg engedtetet [Kv; SRE 133]. *1721:* valakik a Mlgos Ngos Familiák közzül oda kivannanak temettetni rakot Sirban temetkezzenek illy modalitassal s conditioval: hogy a Sir tsinálása elött két száz forintok deponáltassanak [Kv; SRE 140]. *1760:* Temettetett a szegény Varsányi Benedek úr 9-na Novembris Dersén 83 esztendős korában [RettE 112]. *1764:* Temettetett 1-ma Julii br. Bánffi Farkasné, Bagosi Erzsébet asszony önagysága Kolozsvárott szép halotti solemnitással [RettE 168]. *1780 k.:* Nagy Istvánnak teste, Mihelyt lett eleste, Ide temettetett; S már porrá tétetett [FogE 304]. *1817:* Temettetett Horvát Therézia Özvegy Mike Ferentzné ... forró nyavalyában. Praedikátzios [Burjánosóbuda K; RAk 90]. *1839:* Temettettek ... Kozma Ersébet 41 Esztend(ös) Hecticaban [M.bikal K; RAk 247]. *1852:* Temettetett Doci András 5 holdnapos csecsemö Meg holt petetsbe [Gyalu K; RAk 220].

Sz. *1785:* Borosbenedek visitatiojakor: meg nem esküdött személyek ha meghalnak „szamár temetéssel temettessenek" [REkLt 49/1785].

2. elásatik; a fi îngropat; beerdigen lassen. *1831:* éppen az Optsina tetön a' pláj, vagy is havasi ösvénybe föld halombol határ jel készittetett – Mely halomba égyszersmind temérdek hót szén rakattatván; ugyan abba egy üveg Cylinder és tiz darab nagy kövek is temettettek, a' körülette esö fákan D T Sz betűk fel vágottattak [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

temiád, temiattad miattad; din cauza ta; deinetwegen, wegen dir. *1567:* Vxor francisci Hes p(ro)clamasset vgianis azt erte(m) te fele (!) ferenczne hogy te miattad gywlolt meg enge(m) az en Anyam the vtaltattal meg engem velle [Kv; TJk III/1. 104]. *1572:* Dorotia Zabo lazlone, Azt vallia hallotta hogy Zeoch Benedekne Idezy volt katalint Jo Swltnek Monta, Es hogi Nemel Nap az Nagy esseo leot volt haniua volt kamaraiabol az vyzet az Mongia volt te bestie temyad vallom ez ez (!) kart ha It Nem arwlnal en karos Nem volnek

[Kv; TJk III/3. 19]. *1598 k.:* Simo(n) Hannagy ... azt mo(n)da Leórinchnenek, en mi(n)deneket neked hagiok Jo fiam az my vagio(n). Lúkachneis ott úala s mo(n)da neky hogy, mostis ige(n) busult lelekkel uagiok te miattad ugy mond [UszT 13/94 Sophia relicta quondam providi Joannis Hannagy de malomfaúa jb]. *1633:* Hallattam azt Falabu Janosnetol magatol hogi nincze(n) niluabba(n) ualo kurua az eó leanianal Katanal, mert az Czikor Kathanal inkab megh erdëmlene, akar az Vizbe uetest, akar az perengerezest, mert ha mikor eö azt az leaniat uetkereöl feddys, csak azt mondgia neki hogi nagi dolog, nagi dolog az hogi ne(m) hacz beket mert ha en ueszekis te miad ueszek [Mv; MvLt 290. 137a]. *1635:* mongia uala az kathona Turi Ferenczy, Aha kurua keritö eszes lelek kurúa, Teis ollian kurua uagy mint az kit el keritez, mert te miad giotrodo(m) en az szerelembe(n) [Mv; MvLt 290. 59a]. *1704:* Reformata religio, temiattad halok meg, Úr Jézus Christus, teéretted halok meg [WIN I, 185].

temonda 1. szóbeszéd, pletyka; zvon, vorbă, bîrfeală; Klatsch, Gerede. *1665:* Hiszem, kegyelmes Asszonyom, ha csak abban állana az kötelesség, én is irkálhatnék, firkálhatnék emez amaz temondádot, de én nem irogatással akartam, akarom Nagyságodhoz való kötelességemet megmutatnom, hanem dolgainak végben vitelével [TML III, 978 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1676:* Ezek felett, Uram jöttem vala az sok újobb temondádokra nézve is ide, de itt kiváltképpen Udvarhelyszéken bizony semmi nincsen [TML VII, 261 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1716:* az emlekezetben levö levelet ... en Nsagod parancsolattya szerint meg akkor el szaggatta(m). abban semmi Temonda nem volt az igassagnal egyeb [Kilyén Hsz; ApLt 2 Killyéni Szekel Sigmond Apor Péterhez] | fel se ved az a fele rosz te mondát, bizd ream csak edgy kevess<e> mert bizony mind edgyikkel mind az masikkal meg ismertetem magam ... meg lád melj szep csendesen meg tanitom en az ellenem rugodozokot [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1787:* ha jozanon gondolora vétetödik a Fatenseknek Fassiojok ... tsupán tsak temondán fundáltatik [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1792:* Anno 1792 die 12 Decembris. In possessione Árkos, coram judice Paulo Barabás, cum suis juratis. Deliberátum. Az actionált actor ökegyelme párt kért volt az actionált inctustól. A pár mellett procedálván az actor és meg szólitván az inctusokat coram sedria, de nem compareált, hanem egy bizonságot, akit temondából mások feleltek Bedöházi Bálintra, de ö maga jelen lévén, mind megtagadá. Azért ha temondából feleltek rá és azokból magát ki nem tudja tisztítani, azoknak actiója szerént convincáltatik az inctus is per non venit az actornak actiója szerént, convincáltatik et protestatur [Árkos Hsz; RSzF 257]. *1813:* kérde minket Zakariás Moses Ur, hogy miröl temodálnánk, mert nem szereti a' temondát [Sszgy; HSzjP Szabo Kristina Huszár Regiment Profosz Para Antal Ur felesége (54) vall.]. *1831:* valami Te mondán 's fel adáson épitve sebbel-lobbal a parancsolatot kiadták [MNy XXXVIII, 305 Wesselényi Miklós kezével].

Szk: *~t hordoz. 1638:* oda jöt az leani az en leaniomhoz s ot beszel ercössen vele, de en azt eszemben nem vettem s nemis tudom mit beszellett. Czak hogi felugra(m) s rutul megh szidogata(m) s haza üzem onnet, hogj mit hordoz oda temondadot [Mv; MvLt 291. 125b] * *~t költ vki iránt. 1741:* Sajnallya igen, hogy oly Temondát költnek ö Exja aránt [Nsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez].

2. pletykáló személy; bîrfitor, persoană care bîrfeşte; Plauderer/Klatschbase/Tratschtante. *1759:* Az A(ctor)t practitulálták volna: hir hordozónak, temondának [Kvh; HSzjP].

3. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: pletykás; care bîrfeşte, bîrfitor; tratschsüchtig. *1779:* az Exponens Aszszont a Nagy Aszszony és Imets Josefné Aszszony szidták, motskolták ribantzosnak, czudornak, temonda szajhának [A.csernáton Hsz; HSzjP Maria Kitsin (18) jb vall.].

temondád pletyka; bîrfeală, bîrfă; Klatsch, Gerede. *1677:* kijövöbe Nemes János urammal sokat beszéllettem; noha az hadra el nem ment, de úgy látom, Kegyelmednek nem gonosz akarója; de az ö szava is csak az, hogy ha a sok ocsmány temondád meg nem orvosoltatik, bizony elveszünk [TML VII, 505 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Eltelék minden száj a rettenetes sok rothadt beszéd, trágárság, hivalkodó szó, rágalmazás, csúfolás, temondád, hazugság, csalárdság, álnokság, egymás ellen való liga ... átok és káromkodásokkal [BIm. 1042].

Szk: *~ot forgat. 1675:* Sok temondádot forgatnak az emberek; igyekezik ... urunkat is felingerelni [TML VII, 5 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

temondahordozó, temondádhordozó pletykáló személy; bîrfitor, persoană care bîrfeşte; Plauderer/Klatschbase. *1699:* Hogy affele szohajto temondad hordozo haszantalan szemellyekkel barattsagat ne(m) tartya, vellok nem Conversalkodik seöt azokat házatol el tiltsa [SzJk 316]. *1759:* azt mondá Kováts Lörintznének: Te temonda-hordozo, szó hordozo [Kvh; HSzjP Honesta foemina Helena Forro Circumspecti Clementis Jantsó Consors (50) vall.].

temondál, temondáz pletykál; a bîrfi, a vorbi de rău; klatschen, tratschen. *1775:* mondja vala ... miért temondáztok és velem miért gusallyoskodtok, nem vagyok én hozzátok valo [Szentlélek Hsz; HSzjP Anna Opra Stephani Lászlo Conjux (40) vall.]. *1813:* kérde minket Zakariás Moses Ur, hogy miröl temodálnának, mert nem szereti a' temondát [Sszgy; HSzjP Szabo Kristina Huszár Regiment Profosz Para Antal Ur felesége (54) vall.]. *1835:* Pasztor István ... ide hazais rollam hazudozni temondalni merészelt [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

tempe pisze orrú; cîrn, stumpfnasig | alacsony, zömök testű; îndesat, mic şi gros; niedrig, stämmiger Körperbau. **Szn.** *1590:* Tempe Janos [Kv; Szám. 4/XXI. 77 Kis István sp lajstr.]. *1598:* Tempe Janos [Kv; Szám. 4/VI. 98 Stenzely András kezével].

Án. *1761:* ökrek ... másika Tempe nevü [Mezöcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

Vö. a *tömpe* elmszóval.

temperál mérsékel; a tempera/potoli/modera; mässigen. *1590:* Az prokatorok dolgarol eo keglmeket vgy dirigaliak hogy temperallak az Reghy Limitatio szerent az szegeny keosseget ne saccoltassak [Kv; TanJk I/1. 136].

temperáltatik mérsékeltetik; a fi temperat/moderat; jd wird gemässigt. *1593:* Myerthogy ez Leanzok az vetkekert halalt Erdemlenenek a' teorwenynek Igassaga zerent, De Allapattiok azt Mutattia hogy a' teorweny igassagah temperaltassek Azert Annak helyen Az perengere(n) megh verettessenek ez varosbol kj vezzeoztessenek [Kv; TJk V/1. 347].

temperamentum vérmérséklet; temperament; Temperament. *1710 k.:* Amint a filozófusok az emberben lévő négy temperamentumokról is szoktak szólani, én voltam melancholico-sanguinicus; amint minden emberekben, úgy énbennem is kétségkívül a phlegma és cholera is megvolt, de praedominált imez kettő, és talán egyenlő mértékben [BÖn. 493].

tempeszta vihar; furtună; Sturm. *1675:* Ez buzanak arattatasanak hoszszas ideje, az sok alkalmatlan ideo miatt lőtt, mivel sok essö volt, es az Tempestais, a' földbe, felette le verte volt a' buzat [Kv; Szám. 35/I. 20].

tempesztás vihar; furtună; Sturm. *1710:* 28. Februarii estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltanak, holott olyan időben a közönséges természet regulája ellen szokott olyan tempestas lenni [CsH 328]. *1711:* Sabaudiában amely német és francia ármádák voltanak egymás ellen, mikor szintén Septemberben a harcra készülnének, oly szokatlan s rendkívül való tempestás érkezék egy éjszaka, s oly nagy dög hó esik, hogy mind a két tábort ellepte [CsH 472]. *1722:* Az Várnak körületiben lévő Bástyák fedeleit rutul meg szaggatta az tempestas, már ada sok sendelj kel, asztis musquatelyossal kel hajtatnam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1727/1751:* asseralván azt a' Kápolnás-Oláhfalviak hogy ezen Hargita Havassán már romlásban valo Kápolna az magok határokban épittetett lévén ahoz a' Butsut a' magok Praedecessorok impetralták, és asztán azon Havassan gyakorta forgani szokott Tempestasok miatt kételenittettek Successu temporis a' Faluban ex indulgentia Papali azon Kápolnát, és Bútsut bé vinni [CartTr. II. XXX/3b hadimegállapító ítéletlev.]. *1779:* 27-ma Junii temettetett a szegény gr. Wass Ádám ... Cegébe vitték a testet, vagy inkább a követ, mert az ő okos posteritási csakhamar, hogy megholt, a testit eldugták, most pedig egy üres koporsóban egynéhány darab követ berakván ... azt kisérték ... Cege felé, de oly szörnyü tempestas következett reájok, hogy öt-hat hintóbeli lovak egybenkeverődztek [RettE 397]. *1784:* Magyarország nem akarja homagiumát letenni a császárnak, praetendálván, hogy elsőben a magyarok törvénye szerint koronáztassa meg magát. De nem tudom, mi okra nézve nem akarja, sőt a koronát is mintegy alattomban Pozsonyból elvitette[a] s azt beszélik, hogy szörnyü tempestas következett mindjárt, mikor Bécsbe érkeztek is véle [RettE 425. – [a]II. József].

templárius asztalos; tîmplar; Tischler. *1818:* a volt a szegény Keménytelki égyik templáriusunk proverbiuma az Isten nyugosa meg [Kv; GyL. Székely István lev.].

templom, templum 1. istentisztelet/mise tartására való nagyobb/rendszerint tornyos épület; biserică; Kirche. **A.** *1581:* Esmeg az Templomnak Aytaya eleot vallo Boltyat meg heyaztattwk. fyzetünk Alchy mathiasnak f. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 11]. *1584:* Veottünk wyazt az Zentegyhazhoz tezen f 1 d 27. Az nagy Templomban, Az kar zekokban (!) az wleo helyekre az kyre vlnek Aztalos Janosnak fyzettem teolle f – d 63 [Kv; Szám. 3/XV. 14]. *1596:* Az Zentegihaz mezejen Ambr(us) Gergelyek kerteltęk be eösuent hol az Chehertfaluiak templomhoz iartak, de azert az a' hely ugyan a' falúę Tarchafaluać [UszT 11/67 Steph. Miklosfalui de Kadachy pp vall.]. *1604:* Ezeken kjweol mindenik Templomban leweó praedicallo zeken egy egy feyer zeoniegh eggik vy [Kv; RDL I. 77 Inv. Eccl.]. *1666:* vagyon az Orbay szeki kovasznai Templomban egy Aszszony allat allo hely [Kovászna; HSzjP]. *1671:* Az mely Religion lévőknek Templomok kezekből a' más Religion lévőktől hatalmasul ki-foglaltattak magok authoritássokbol az illyen hatalmaskodók ellen Procedállyanak, áz illyenekröl irt Articulusok szerént [CC I]. *1681:* Váradi őregh Biblia ... Templomban valo varadi Nyomtatas egész Impressum, őregh [Vh; VhU 542]. *1699:* Ezen folyoson elé menvén ... mennek bi az Templomba[a] ... Vagyon ezen Templomnak huszonöt hornyolt es festet gerendaira fűresz fenyö deszkaval meg padalva, parkányozva, es meg irva [Szentdemeter U; LLt Inv. 14 – [a]Ezt alább „régi nagy palota"-nak nevezik]. *1709:* Sárpatakiak ... felesebb számban léven az Unitáriusoknal, kivánnyák a Templomot, s Parochialis Hazat [REkLt ConsJk I. 35]. *1728:* Peter Deakne Aszsz(nyom) is a Czinterem bővittesire conferalt egj föld veget a templom háta meget [Fotos Hsz; SVJk]. *1768/1771:* Gláva György ... és Tyiu Ilia tsak egyszer egy esztendöben szoktanak a' Templomban járni, Sokszor egyszer, Sem jönek, hanem â Feleségeik viszznek Husvetkor Pástyot nekiek [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1804:* a Nászban lévén, minekutána a Templombol ki jöttünk, és a Lakadalmas Ház utza ajtaján bémentünk [Farnas K; KLev. 10 cs]. *1816/1817:* az egész Templomat renoválta [Nyárádsztanna MT; MVJk]. *1822:* a Brassai Templam Számáro [Nagyernye MT; MVJk]. *1884:* a fatorony gyengült, az egyház célja, hogy egy új kötorony építése – a templomhoz ragasztva – haladék nélkül megkezdhessék [Nagypetri K; ETF 107. 17].

Hn. *1645:* az Templomigh valo puszta hely [Póka MT]. *1671:* Az Templom elot az patakra meno Soron (házhely) [Méra K; KHn 241]. *1676:* Az Patakan Inne(n) az orszagh uttian Fellyul az Templomán alol (puszta házhelj) [Kebelesztivány MT]. *1686:* az olah templomon feliulj (sz) [Fejérd K]. *1722:* a' Felszegb(en), a templomra menö uczczáb(an) [Barátos Hsz]. *1723:* a Csaklya szer vagy Templom uczáján (sz) [Borosbenedek AF]. *1729:* A Papi parochia vagjon a templom hegje alatt (sz) [Árapataka Hsz]. *1731:* a Templom mellett a Piatz utzaban [Bh]. *1740:* Templom kivül Lapos Csere nevü erdőben egy darab fel serdült Cserefas erdeje [Somosd MT]. *1744:* a Templom oldalnál (sz) [O.zsákod KK]. *1749:* Az Templom oldalán az Eszkon (sz) [Pálos Nk]. *1757:* a Templom Szer nevezetű Uttzában [Székelyvaja MT]. *1759:* A mesteri parochia vagyon Templom hegy farkan [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1760:* a' Templomba jaro Sikátor uttza [Petek U; Hr 3/4]. *1772:* A Nagy Kenderes kertbe a Templomnál (sz) [Tusnád Cs]. *1773:* az Örmény Templom mellett (sz) [Gyszm]. *1774:* Templom Sorjában et Loco, Hólt Beretyó közt (sz) [Szilágyzovány Sz]. *1784:* A' Templom Réttyiben (k) [Burjánosóbuda K; BHn 51]. *1795:* a' Templom meget valo Szerben [Székelyvaja MT]. *1818/1817:* Templom Cserre (!) alatt a Tasnád (!) óldalán (sz) [Máréfva U]. *1823:* A Templomon fellyül lévö Tanorok sanczba véve (sz) [Csekelaka AF]. *1840:* a' Templom mezejin (sz) [Tarcsafva U].

Szk: *~ot frekventál. 1698:* Luteranus is léven sem templomat nem frequentál, sem soha nem communical [SzJk 311]. *1744:* némelyek közülök falustól templomokat frequentálni s popájokat agnoscalni nem akarnák [Nsz; SzO VII, 423]. *1746:* a' Popa a' Templomot frequentálta de az egész nepseg a' Templomban nem járt mái napig [F.lapugy H; Ks 62. 11] * *~ot jár. 1771:* Szitásné Tot Mihálync és Bödör Miskánéék nem igen járják a Templomot [Dés; DLt

45b Anna Szabo (28) vall.] * *barátok ~a. 1653:* Végre azt találák fel „hogy az egyház jószága és földe volt, úgy mint a barátok temploma avagy klastroma, és azokat ifju János király üzte ki belölle, es a királyra szállott, és a király osztán az ő jus regiumát úgy conferálta nékünk; azért hát nincsen s nem is lehet semmi competentiájok az egyház földéhez" [ETA I, 89 NSz] * *görög ~. 1735:* a testet, másnap fel bontattuk és az aprólékját egy ládában tévén, a görök templomban el temették. a testet pedig a borbélyok füvekel bé csinálták, mert még nem tudgyuk mikor vihettyük constancinapolyban … a szivét franczia országban hadta hogy küldgyük [Mikes, TörL 204] * *husziták ~a. 1823–1830:* 7-ik febr. mely vasárnap nap volt, délelött elmentünk az husziták templomába, holott egy vasárnap cschül, másikon németül prédikálnak [FogE 176] * *jezsuiták ~a. 1733/1813:* égy tiszta arany medály … hagyom a Tiszt Páter Iesuiták Templomában lévő tsudálatos Boldogságos Szűz anyánk képihez [Kv; SLt XLII. 6. 27]. *1736:* Által menvén az utczán, az mint most az jesuviták temploma vagyon … volt az utca felől egy jókora bolt [MetTr 431]. *1773:* nézünk a jezsuiták templomára … hát az eszterhaján meglátok egy nyirfa csemetét [RettE 313] * *kálvinista ~. 1710 k.:* nékünk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levő harongokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz Iusunk hogy valamikor közöttünk az Papisták közöt halott csik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak [ApLt 3] * *katolikum ~. 1796:* (A) Mikeszászi Catholicum Templomnak fel épittése és jo karban valo hozása iránt, tudnia illik … a Templom Sanctuariumának Segrestéjének és Templom dereka Fedele tetejének meg ujittatásában … egyezének meg [Mikeszásza KK; Dévfiscur XXVI/1–12] O **Hn.** *1751:* a' Sikator az Catholicum Templom felé [Akosfva MT] * *kétágú ~* kéttornyú templom. *1733/1813:* az mente árrábol az mit tsináltatnak … hagyom az Kolosmonostori két águ Templomhoz [Kv; SLt XLII. 6. 30 P. Horváth Krisztina végr.] * *lutheránus ~. 1726:* kovács lévén mint mester embernek az városon dolgoznom szabad nem volt, az czéhba bé nem vöttek az városon pedig senki csak egy darabocska kenyeret sem adott majd éhel holtam meg, ugy kezdettem járni az Lutheranus templomban [Nc; Ks 90] * *magyar ~. 1695:* egy haz hely vagyon az magyar templomon alol az Török Déak reg<i> Ház helye [M.köblös SzD; RLt 1]. *1716:* Vagyon ezen Faluban Kecsed fele az Magyar Templomnak Eszak felöl valo reszin egy puszta Udvarház hely [Bánffytótfalu SzD]. *1743/1747:* nékem Porontsolt Az Ur Vass Adám Uram eö kegyelme, mint birónak hogy hijak egy nehány Legent elé Vas Villakkal, Csakányokkal … es küldöttük ezeket fellyül a' Szent Egyedi Magyar Templomon, hogy kerüllyek meg az maga irotványában: Eltető Ferentzet [Császári SzD; WassLt Báll Vaszily (40) jb udv. bíró vall.]. *1799:* A' Magyar Templomal által ellenb(en) [Mezőbodon MT; MkG Conscr.]. *1801:* a Magyar Templom alat valo Rét [Nagynyulas K; DLev. 5] O **Hn.** *1701:* Az magjar Templom alatt (telek) [Páncélcsch SzD]. *1712:* az Magyar Templomhoz feljáro Sikátor [M.köblös SzD; RLt]. *1713:* Magyar Templomon … felyül (sz) [Dellőapáti SzD]. *1773:* a Magyar Templomon … alóll (sz) [Gyszm; GyHn 37]. *1775:* a Magyar Templom [Marossztkirály AF]. *1782:* az Magyar Templomon … alol [Buza K; LLt Csáky-per 187. 9]. *1850 u.:* A Magyar Templomon fejjül (sz, k) [Csekelaka AF] * *magyarok ~a. 1604:* Vadnak ket ohn tanierok melinek egyjke az Magiarok Templomaban masika az szaszok templomaban forgoth [Kv; RDL I. 77]. *1688:* midön az falusi Biro eczakanak ide(jen) az falut eösze kialtak (!) minden ember fegiveressen jött az falu köze … midön ele Giültünk volna az magiarok templomahoz … ot az Birak elő adak hogi Szamosujvarbol … az komondans azt parancsolta az szekereket jo kiszülettel külgiek el azon az falu fel zendulenek (!) [M.köblös SzD; RLt 1 Hossu Gabor (38) jb vall.] O **Hn.** *1740:* az Magyarok Temploma felé feljáro utza [M.kiskapus K] * *oláh ~. 1710 k.:* a … bábolnai oláh pap fiát … aranyos papi ruhába, mitrába öltöztetvén a maga Apor házában, maga hintaján solennis processióban vivé az oláh templomba, és instellálák püspöknek [BÖn. 173–4]. *1715:* Malamfalván – az olá Templom földin [Rücs MT; WH. Gavrila Fabian (63) jb vall.]. *1752:* Székely Lászlo eö k(e)g(ye)lme … a sérelmes felel egy Oláh Templom(na)k helyeb(en) meg békéllett, a melly hellyet Fülpösön meg is adat [Körtvélyfája MT; BfR I Boncsa Vaszily (60) jb vall.]. *1808:* ö … a Dévai Olá Templom számára tulajdon szerzeményeiböl hágy … mind öszve 200 Rforintokot [Déva; Ks 119b]. 1827: az oláh Templomhaz nem mesze [Cege SzD; WassLt 23. Conscr. 25] O **Hn.** *1686:* az olah templomon feliulj (sz) [Fejérd K]. *1722:* az olá Templomra fel menö sikátor [Bagó AF; DobLev. I/99]. *1744:* Az olá templom meget [Szentdemeter U]. *1756:* az Olá templomra feljáró Sikátor [Farnas K; KHn 287]. *1764/1766:* Az olá Templom vagy Tzinterem alatt [Nyárádkarácsony MT]. *1780/1790:* az oláh Temploman felyül (sz) [F.tök SzD; THn 14]. *1795/1807:* az Oláh Templomhoz nem messze (telek) [Kalotasztkirály K]. *1807:* Az Ola Templómón fellyül (sz) [Felőr SzD]. *1812:* az olah Templomra járó középsö Kis uttza [Mv] * *pápás ~. 1658:* Az Fejervari Papas Templomhoz ki mosta(n) el eget hagyok fl 40 … Az Koloz Monostori Papas Templomhoz ki mostan el egett hagiok negyven forintot … Az Sovatai Papas Templomhoz hagyok tiz forintot fl 10 … Az Selyei Papas Templomhoz hagyok tiz forintot fl 10 [Mv; NSz végr.] * *pápista ~. 1696:* a pater kétt fundusokat harmad fél Esztendöktül fogva Papista Templomnak foglalta [Hátszeg H; UtI]. *1730:* két Thordai Aszszony ember az el veszett Grabaricsné Asz(szonyo)m gyémántos keresztét à Papista Templom elött az uttza közepe táján meg találta [Torda; MvRKLev.] O **Hn.** *1797:* a' Pápista Templomon innen [Náznánfva KK; Berz. 3. 3/21]. *1804:* a' Pápista templomra járó sikátor [Somlyó Sz] * *puszta ~* romtemplom. *1633:* Decsi varasunkban leucö Puszta Templomot Isten enghedelmebeol megh akaruan eppittetni … paranchiollyukis .. az mely ott lako Peter Mester neucö Acs Ember Feiervarat volt dolgozni … kwlgie oda Desre [BesztLt 211 a fej. a beszt-i tanácshoz]. *1700:* Havasalföldében egy puszta templomban kotyáztatták el Ploesten a Zágonbol elvitt egyet másokat [Kvh; HSzjP Johannes Mihálcz de Nyujtod (56) ns vall.]. *1756:* a Zutori Puszta Templom alatt el járo Nagy Ország Ut [Zutor K; Somb. I]. *1760:* Solyomkön lévén, az ott lévö pusztatemplomba bementem [RettE 107] O **Hn.** *1707:* az Púszta Templom elöt [Dés]. *1722:* a puszta Templom felett (sz) [Magyarkályán K]. *1754:* a Puszta templom mellett [Borsaújfalu K; BHn 55]. *1761:* A Puszta Templomnal (sz) [Nyárádtö MT] | Az Puszta Templom alatt (sz) [Szentháromság MT]. *1775:* A puszta Templom mellett (sz) [Buza SzD] * *reformátum ~. 1750:* a Refor(matum) Templom felöl a Falun keresztül felfele menö Sikátor avagy uttzácska [Burjánosóbuda K; JHbK XLII/1]. *1764:* a' Falu derekáb(a) egj szegeleten az hól az Ország uttja a' Reformatum Templomon alól két felé ágozik egj resze Abasfalva felé fel mégyen más resze pedig Jobb kézre bé fordul a' Küküllö vizire Galfalva fele [Kük; Ks 39.

XXI. 5]. *1783:* Nagy Király Uttzába a Reformatum Templom ellenébe … Báro … Henter Antal Nobilitaris Curiaja [Dés] O **Hn.** *XVIII. sz. m. f.:* az Reformat(um) Templom alatt [Csekelaka AF]. *1767:* a Magyar Reformatum puszta templomra Jároban (sz) [Nyárádtő MT]. *1770:* ä reformatum Templom felöl [Mezösztkirály MT]. *1797:* a Reformatum Templomba fel járo Sikátor [Kőrispatak U] * *reformátusok ~a. 1664:* Holt megy Gyurkó fiam Katonában … Temették el a kolozsvári reformátusok templomában [AMN 89]. *1764:* ottan a' Réformátusoknak Temploma volt és … ö kegyelmét abban az Templomb(an) copulálták öszve [KvRLt IV. 11. 74 Samuel Kolosvári sen.] * *szász ~. 1732:* a Szász Templom alatt Vagyon egy antiqua deserta Sessio, mellyet … Nyári okolnak be keritettek [Nagyida K; Told. 11/70] O **Hn.** *1740:* A Szász Templom alatt [Pókafva AF]. *1812:* A szász Templom mellett lévö Puszta Szöllö [Vingárd AF] * *szászok ~a → magyarok ~a * udvari ~. 1848:* Udvari Templom … Minister köntös veres posztóbul 3 rft Minister fehér ing 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *unitárium ~. 1635:* 7 Junii. Kezdték a tordai unitárium templomot építeni [Kv; KvE 167 SB]. *1759:* Vagyon egy fából csinált harangláb a reformatum és unitarium templom között, közös az unitária eklézsiával aminthogy együtt is curalják [Köröspatak Hsz; ETF 107. 8] * *unitáriusok ~a. 1788:* Abrudbányán az Unitariusok ö Kgylmek Temploma az elmult esztendökb(en) el-vétetvén, obtinealtak Decretumot; és a' Mlgos Királyi Guberniumtól is Co(mmi)ssiot magok számokra valo Templom vagy is Oratorium épithetesre [RGyLt Acta cons. 61/788].

Sz. *1855:* Szegény vagyok mint a templom egere [Bonchida SzD; BetLt 4 Grois Károly lev.].

B. *1571:* az kaplanok fyzetesebcol eo k. plebanos vra(m) egy predicatort Tharcion Es mynden Themplumba ket predicator lewen ely viselhetyk annak terhet, Ezeknek egyk Zent peterbenis predicalhat Minden heten Eccher, es az germechket (!) Tanitasarais gondot visseliennek [Kv; TanJk V/3. 34a]. *1579:* az 11 september Eg leüelet ö Nagnak kulthem az Tanachakaratgyabol, Mert az papassok panazoltanak wala ö Nagnak hog az zenat az Templumban rakatam wolt, ug keletek Esmek ö Nag mek Talalnom [Kv; Szám. 1/XVIII. 33]. *1585:* Ez esztendeoben minden fele keoltsegeknek Súmmaia, az templum epwletire es egieb Epithmenyekre teszen f. 267/56 [Kv; Szám. 3/XXIII. 20]. *1592:* 1489 Ez varos es a' templum megh Egetth, az Gianosagh volt Mikola ferenczre [Kv; Diósylnd. 20]. *1595:* Az kichin templúmba az firfiak zekinek megzegezessere vettunk letz szeget p(ro) f –/2 [Kv; Szám 6/XIII. 34–5]. *1604:* Az mely czwst marhak mind az ket Templumokban forgottanak czek Az szasz Vraim Templomokban[a] … Az Magiarok Templomokban[b] … az Templum kwrewl ualo boltokat … biztak volt az Egyhazfiaknak gonduiselesekre [Kv; RDL I. 77 Inv. Eccl. – [a-b]Köv. a fels.]. *1610:* icot uolt uele egj rab az icott vala az Templu(m)hoz hogj kj iööuenk a p(rac)dicatiorul kezde bezelleni sirúa hogj eö nekj 50 forint arra marhaianal teöbbet uittek el az Toluaiok [UszT 4/9e]. *1634:* menteol hamareb … kesz pinze tegienek eo kgmek mindenecket; hogy ha mod adatik az ide be valo Templum epitteseben; ide Conuertaltassa Pater Generalis eo Atyasagha [WassLt Czegei Vass János test.]. *1648:* Ittem szinten az templum mellet az mely bolt be szakadott megh az szerent vagyon, hortak ugyan valamit el benne de meg' igen sok vagyon lehet ket ember magassanira az ment referallyak [Kere F; UF I, 850]. *1677:* Collegiumnak leg alkalmatosabb hely Colosvárat itiltetett volt az elötti idökben-is, ennek utánna-is azért az Evangelicus Orthodoxus Fejedelmeknek szabados dispositiojára hagyattatik, akár a' Colosvári Farkas uczai Templum körül erigáltassanak Collegiumot, vagy derekas Scholát, akár penig Fejérváratt, vagy ha mind két helyet akarják-is, azon moddal és jussal akarmellyik helyet, és ahoz valo proventusokat, a' mint 1622. esztendöben, mense Majo végeztetett [AC 16]. *1705:* itt Alsó Torján az Templumnál az ut mellett lévö nagy kertet magam kerestem cserélvén az Benköktöl [A.torja Hsz; Borb. II Nic. Márton scholae magister pp kezével].

Hn. *1637:* az templumhoz keözelebb ualo Uiz [Alfalu Cs; GyHn 15]. *1662:* az Templumon fellyel az tövis között melly az gyepüre megien veggel [Petek U]. *1693:* A' templu(m) mellet [A.boldogfva U] | A' Patakon tul templu(m) allyáb(an) (sz) [Szentábrahám U] | A' temeplu(m) (!) mellet (k) [Tarcsafva U]. *1698:* belsö öröksége … az Templum alat [Szárhegy Cs].

Szk: *magyar ~. 1598:* 15 Die Augusty, Az magyar templúmba valo Psalteriúmnak zwksegere pergamenomert attunk az pergamenom chynalonak penzt f 4 [Kv; Szám. 7/XVI. 41 egyházfiak szám.] O **Hn.** *1694:* A' Magjar Templumon alo<l> [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.] * *öreg ~. 1657:* Cselekedék sok építéseket, többek között nevezeteseket: az fejérvári öreg templumnak és toronynak is renovatioját [KemÖn. 32]. *1677:* Kolosvárra az Orthodoxus Evangelicus Praedikátoroknak introductiojok confirmaltatik. Az Ov Várbéli, és Farkas uczai Templum Collegium helyével, s' a' Dési öreg Templum azon Orthodoxus Evangelicusoknak hagyatik [AC I, 267].

2. egyházközség; parohie; Gemeinde. **A.** *1609/1687 k.:* â bük között vagyon édgy Szent egyház földe … Ugyan a' mellett borozdás vélle Templomé [Szövérd MT; MMatr 123]. *1615:* Kováts Gergely … erös hittel meg esküvén kötelezé magát … â Nyárádtöi Templomhoz jobbágyságra … â Megyével édgyütt â Templom(na)k épitésib(en) munkálodik, ha mi szedö vévö â templomhoz lesze(n), abbannis édgyet ért â Megyével [Nyárádtö MT; MMatr 6]. *1615/1687 k.:* Ropoba(n) 3 hold föld, melynek à dézmája ez elött Templomhoz járt [Szentsimon MT; MMatr 165]. *1643/1687:* Templom örökségei … Schola ház melynek csak â helye vagyon mosta(n) [Bö MT; MMatr 263]. *1692:* (A megyebíró) a templom földeiről, javairól, pénzeiről, jövedelmeiről esztendönként számot tesz az egyházi emberek elött [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1721:* Az Falu és Város Nyil földeiböl Dezmál(na)k az Magjarok az Templom Számára, az oláhok az Beszerikához [M.gyerömonostor K; KCsl 5]. *1743:* A Rücsi[a] Határnak Nagj részét Sub illo titulo et praetextu mintha a' Templom számára rendeltetett és excindáltatott volna, azon egj nehány paraszt Nyakas emberek bitangollyák adják a' kinek szeretik a' templom pedig igen édes keveset participalodott azokbol [Ks 14. XXXII. 4 – [a]MT]. *1755:* Templom számára kéregetök(ne)k, és egj Papista koldusnak xr 34 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 32a]. *1785/1797:* tudok három Püspök Urakotis visitalni Megyéket Templomokot itten Háromszéken [Zágon Hsz; HSzjP Andreas Hajdu Miles Limitaneus Pedestris ex possessione Papoltz (68) vall.]. *1818:* Nyiszta Nikula Háza a Métán bellyül a Szatsali határba esvén, azt akkor a Szatsaliak le is akarták rontani, de az irt Ember reménykedni kezdett, hogy házát továbbra is Szenvedjék meg mivel Templomjok számára Viaszszat fog adni minden Esztendöben [Szentkirály H; Born. Vegyes ir. 4/43]. *1846:* a

Templam földít azért … őrökösitettek valt meg [Nyárádmagyaros MT; MvRLt].

B. *1570:* Az Myklos pap zolgalatyat Byro vra(m) adassa megh Az Templum penzebeol, Es az vchabely Jeowedelmek fely zedescreis Aggion zolgat eo k. neky [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1596:* Az templum zamara vettunk egi zeker koúach zenet p(er) f 1 d 20 [Kv; Szám. 7/II. 17 egyházfiak szám.]. *1598:* Hogi eyel az templům boranak egiknek az abranchiay le Zakatak, Ment ki beleolle nyolcz veder bor, hogy ismegh meg teoltettettük ment beleje 64 eytel bor … f 1. d. 28 [Kv; Szám. 7/XVI. 44]. *1604:* Kecz penzt Templum icowedelmet attak Zam Veuó Vraim kezekhez[a] kj tezen f 171/40 [Kv; RDL I. 77 Inv. Eccl. – [a]Az egyházfiakéhoz]. *1650:* az tizedet az monostori templumhoz beszolgaltassak [Kv; JHb III/7]. *1694:* Öregbik Joidö György … legált a' Bándi Templumra egy czüst parta övet, mely(ne)k 13 boglara vagyo(n) [Mezőbánd MT; MMatr 367].

Szk: *~hoz szolgál. 1640:* Csillagh Lukacs haza, attyatul marat paraszt fundus, annak elcötte itt Schola mester leuen, miuel mostis templumhoz szolgal, sem adot nem ad, sem egyeb paraszti administratiot nem teszen [Sárkány F; UF I, 698].

3. templomozás, istentisztelet/mise; slujbă religioasă; Gottesdienst. **A.** *1665/1754:* Ha valamelly Legény Vasárnapokon és egjéb Innep napokon a' reggeli Templomot el mulattya, bűntet(ése) egy héti bér [Kv; ACArt. 15]. *1704:* Délután is pedig öszvegyülvén, estig itt várakoztanak, és este ismét holnap templom utánra halasztották, hogy gyűljenek fel [WIN I, 199]. *XVIII. sz. köz.:* Ha valamely legény meg tapasztaltatik, hogy ünnepen vasárnapon maga resteségébül a Templomot elmulatná, vagy imitt amatt rosz hellyeken járna az illyen legyin bűntettetik Danar(ii) 25 [Kv; FésCJk 44]. *1771:* Nagy András és Nagy Danit láttam két Templom elöt puskával egy néhányszor hogy ki mentenek [Dés; DLt 321. 9b St. Tordai (56) ns vall]. *1772:* Gazmér Györgyet elégszer tudom hogy Vasárnap reggel Templom elöt magát Musikáltatta a Kortsomán [Dés; DLt 321. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.]. *1823–1830:* Vasárnap reggel Szathmári panaszra ment, s két direktor, szolgabíró, három városszolgája, porkoláb kardosan keresték templom után, míg elnyomozták a gróf Bethlen Farkas házához, melyet az apám adott volt el a grófnak [FogE 278].

Szk: *~ot gyakorol. 1772:* Sallai Istvan Tot Dani és Fazakas Pál Mihály nem gyakorolyák a Templomot sem Vasárnap sem Hetköznap nem igen mennek az Isten Házáb(a) inkáb a helyet egyebüvé mennek [Dés; DLt 321. 20b Samuel Magyar (39) ns vall.]. *1783:* az örög Aszszony … a Templomatis nem gyakorolhatta [Nyárádkarácsonyfva MT; Told. 76]. *1793:* mint jo keresztény ember vallását nem tartotta meg, mert a Templomot nem gyakorlotta [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) katonaszemély vall.]. *1818:* semmiféle Templomat nem gyakaral [M.fráta K; KLev. 11. cs] * *reggeli ~. 1771:* Marton János (!), Sallai Istvánt ö klmeket Vasárnaponként és egyéb nagy Inep naponként elégszer láttam menni pálinkára reggeli Templom elött [Dés; DLt 321. 41b Catharina Fülöp cons. nb Antonii Stikler vall.]. *1780:* az első fatens vallja hogy husvét elsö napján mikor az Incatus pénze el keresedet a reggeli Templom alatt Dosa Antal és felesége othon voltanak [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* A nagyobb emberek leveleibe cédulát nem tettem, mívesnap nem érkeztem leveleket írni, hanem vasárnaponként a reggeli templomból lett kijövetel után [FogE 270].

B. *1662:* Írta azért ezeket Jeremiás Jerusálem városának, a templumnak, melly alatt az egész isteni tisztelet értetik, és egész Júdának afelől a romlása felől, mellyel Nabugodonozor Nabuzárdán generálisa által azokat eldúlatta, égetteté, pusztíttatá és fogságra vitetteté [SKr 687]. *1730:* látám az Utrumban fel tett napon Templum után, ugyan az kérdésben fel tett jószágra, leg elsöbben sok Gyermek ment vala, annak utánna látám, Szakács Mátyást is, hogy azon jószágra mene [Altorja Hsz; Borb. I Szabó István (70) pp vall.].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ nélkül van* vallását nem gyakorolja; nu merge (niciodată) la biserică, nu respectă dogmele bisericii; nicht religiös. *1759:* A két Aszszony ember … nem Tisztességes hirü nevü személlyek … egygyik közülök … Márkodi Susa nevü, már jo darab ideje hogy Fattyat vetett. kettösse lett, egy alkalmatossággal; ez mind az idötöl fogva Ecclesia követetlen Templom nélkül van, az Jsten házát nem járja, a másik … Márkodi Bontza, a mint látzik férje nem lévén a hasa meg nött. ez sem jár az Isten házában miolta meg esett … ezek mind ketten roszsz hirü nevü személlyek [Szentlászló MT; Sár.].

5. a tudomány és a művészet művelésének helye; clădire/loc unde îşi desfăşoară activitatea o instituţie ştiinţifică/culturală; Einrichtung für wissenschaftliche und künstliche Tätigkeit. *1881:* Gyulai haragos ember, aki nem szeretné, ha gyengének látnák egy percig is – de igen-igen jó ember … Meglátod, Ödön, milyen gyermekes gonddal – minden szót, minden ideát, a mesének minden ízeesköjét megrágott beszélykét közöl ő tölem. Ambicióm az, hogy mikor az ő templomába belépek – hát tiszta legyek [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. szent hely; loc sfînt; heiliger Ort/Platz/Raum. *1710 k.:* Így hívál engemet még az én gyermekségemben, szent igédet kezembe adád, szent fiadban megigazítál, szent testével s vérével lelkemben az örök életre táplálál, Szent Lelkednek drága templomává fogadál, és arra mindazoltától fogva, mint a te szemed fényére, úgy viseltél gondot [BIm. 985–6].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

templomajtó uşă de biserică; Kirchentür. *1823–1830:* Mikor nagyobb embereknek a holttestét vitték be a templomba, s ott volt a temetési pompa, akkor a könnyebbségnek okáért a várkapun ment be a nép, és úgy kerültek a várbeli templomajtóra [FogE 73].

templombeli 1. templomi; din biserică; aus der Kirche, in der Kirche befindlich. *1570:* ew kegnek legien gongyok Rea hogy keresztessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien nekj ha My Nawaliat Bochiat az Vristen Rea, Az Templumbely ceremoniaknakis Az Vr vachorayanak es az kereztelesnek viselye gongiat [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1746:* Pünkösti György Vram hajadon leányi, és Néhai Nemzetes Kispál György vram Relictaja ö kglmek között a' templombéli Communio alkalmatosságával néha oda engedvén Pünkösti Susánna Aszszonyomnak a' fellyül állást; de most jó idötöl fogva … Pünkösti Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták az elsöségre [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. *1747:* A' Templombeli I(ste)ni tisztelettetis illyetén képpen diffamálta: Miért mentek u. m. a' Templomb(a) hiszen nem kortsoma ház az [Torda; TJkT III. 180]. *1765:* A' Belsö-Templombeli Stola u. m. a' keresztelés, Copulatio, egészen ö kegyelméjé[a] légyen [DobLev. IV/216. – [a]A kápláné]. *1791:* a' belsö Templombéli orgonásság-

ra Bálint György ö kgylme, hellyében pedig a' külsö Templomb(an) Gyulai István succedáljon [Kv; SRE 270].

Szk: ~ *szolgálat. 1570:* Az peter pap dolga feleol Igh vegezet ew kegek hogy Theobe, Az Templumbelj zolgalatra Beli nem akarjak venny, hanc(m) eo kegek Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vramal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongyok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien nekj ha My Nawaliat Bochiat az Vristen Rea, Az Templumbely ceremoniaknakis Az Vr vachorayanak es az kereztelesnek viselye gongiat [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1658:* Ezek a' mint referaljak mint a' ket papjok rosz magok viselök reszegesek, s verekedök, templumbeli szolgalattiokot sem viszik ugy vegben a' mint kevantatnek, sőt reszegeskedesek miat a' vasarnapi templumbeli szolgalatis igy nehányszor mult el [UF II, 196].

2. templomban lévő; din biserică; in der Kirche befindlich. *1585:* Ket Abroz, A ket templumbeli Eoregh Aztalokra valo [Kv; Szám. 3/XIX. 5 a Szent Mihály templom eszközeinek inv.] *1597:* Myert hogy az psalterium az templu(m) bely az zaz renden mind el zakadot volt hogy ez gyakorta valo Jrast es münkat el tawaztassúk, vettünk Biro vram akarattiabol ahoz 17 pergamenomat p(er) d 90. tezen f 15/. 30 [Kv; Szám. 7/III. 30 egyházfiak szám.]. *1609:* Az Templombeli Pulpitusra ahol az Cantorok szoktak tartani az gradualokat chinaltatam egy kolchyott [Kv; Szám. 126/IV. 127]. *1681:* Templombéli Asztalra valo Zöld atlacz abrosz Nro 1 ... Templombeli Asztalra valo, felsö boritek, szösz vászon abrosz Nro 1 [Vh; VhU 541]. *1822:* A Templombeli Ablakakbol Két Táblo ki törvén [Mezőbergenye MT; MvRLt]. *1823–1830:* A templombeli képekkel sok időmet töltöttem ... ítéletet az itt valókról[a] tudtam hozni [FogE 200. – [a]A Lipcsében levőkről].

Szk: ~ *állóhely. 1685/1792:* Templombeli állo hellyek. Vagyon férjfi állo hely, vicinussa Veres Tamás. Itten Aszszony Allat állo helyis vagyon, egy ember állo helye alol [BLev. Transm. 14] * ~ *asszonyember állóhely. 1666:* A' mikeppen Arkosi Egihaz fiak Barabas Jacab es Szabo Thamas Falu kepiben szollitatak Serester Lukacznet Angalitot egi Templombeli Aszszonyember allo helly felöl [Árkos Hsz; HSzjP]. *1733:* a Templombeli Aszszony ember allo hellyert pellekedtünk ugyan itt Martonfalvan a Szent Visitatio elött [Martonfva Hsz; HSzjP] * ~ *prédikálószék. 1742:* Csinaltatott T. Nmts Benkö Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi Templombeli praedikallo székre egy karmasin szin Anglia posztobol valo boritekot kőrös körül fekete kötessel meg premezettett [Árkos Hsz; SVJk] * ~ *szék. 1697:* Mint hogy Isten aldasabol Só Varadi Uraimek annyira meg szaporodtak hogy elönkbe nagy veszekedes jött az Templom beli szekek mia ... Mentenek azert eö keglmek közonseges meg edgyezö akaratbol arra hogy az Templombeli szekeket mind fel bontsák, és az melly szekek szelessebbek egyenlökke tsinallyak, az sikatorokatis el vegyék, ugy hogy meg egy rend szekkel az szekek meg bövüllyenek [Sóvárad MT; MMatr. 210]. *1717:* Nagy Enyedi Gáspár Györgi conferalt a Lukafalvi[a] Eccl(ana)k a Praedikator Templombeli székére 1 harom szélü székely szőnyeget [MMatr. 51. – [a]MT]. *1734:* A melly Determinatiot avagj Rendelést ... az Orbai Decanatusban a Templombeli székekrol tett, azt a sz. Visita(ti)o fel olvastatván helybe hadgyta [SVJk]. *1749:* Conferált a' Mester Templombéli Székire is Söltyös Mihallyne egy viseltes kecsét [Bodola Hsz; SVJk] * ~ *ülőszék. 1767:* az Ángya Tompa Jánosné és Leányi boszszuságokra ... Templombéli nms ülö székekbe ültette [Kisborosnyó Hsz; HSzjP Ladislaus Tompa (42) ns vall.].

3. az egyházhoz tartozó; care ține de o parohie, parohial; zur Gemeinde gehörig. *1714/XVIII. sz. v.:* valamelyik Joszág, szánto föld, széna fü, Erdöröl, Templombeli állo hellyekrol, valami Levelek vadnak, a kinek mi jut, levele is an(na)k kezinél maradjon [Albis Hsz; BLev.].

Hn. *1585:* az templumbelj haznak [Kv; Szám. 3/XIX. 36].

4. templomban történö; care se face în biserică; in der Kirche geschehend. *1589:* Feyer Thamas es Igiarto Simon egihazfiak zamadassok ... Az templumbely themetessek Jeowedelme ... 28 Septembr(is) ... f. 6 [Kv; Szám. 4/IX. 6].

temploméneklő kántor; cîntăreț de biserică, dascăl; Kirchensänger. *1847:* A télen múlt egy éve, egy vasárnap megjelent Varga Katalina az abrudfalvi csurulyászai templomban, hol én temploméneklö vagyok [VKp 192].

templomépítés zidire a unei biserici; Kirchenbau. *1662:* â Csokfalviak[a] egy ház fiat eskessenek hogy mikor az egyház birája a Csokfalvi Uraimékot Templom épitésre vagy Praedikator ház körül valo épitésre hivná, tudgyon kinek parancsolni vagy meg jelenteni [MMatr 182. – [a]MT].

templom-felverő a templom kirablója; jefuitorul unei biserici, jefuitor de biserică; Kirchenräuber. *1762:* ha szinten eczaka lévén nem lathatta is nyilvánoson senki tovajságokat; de concludalhatni hogj ök légjenek az Templom felverök [Torda; TJkT V. 121].

templomforma templomhoz hasonló, templomalakú; de forma unei biserici; wie eine Kirche, kirchenförmig. *1681/1748:* mélly ház héjján vagjon égi Templom forma boltoczka [Balázsfva; KvAkKt 236]. *1714:* Ezüstel borított s meg aranjozott fab(an) Templom formára tsinalt Asztali óra, a' tetejen ember figurajat reprezentálván, meg aranjozott bőres futráljb(an) fl. Hung. 25 [AH 44].

templomhely templom épitésére alkalmas terület, az a terület, ahová a templomot épitettek; loc de biserică; für Kirchenbau geeigneter Bauplatz. *1710:* Apafi Mihály fejedelem idejiben is, tudom, a reformátusok számára templomhelyet kérete a fejedelem ... s nem adának[a] [CsH 308–9. – [a]A szászok].

Hn. *1763:* A Pogyéréj nevü helyben a régi Magyar Templom hely mellett (sz) [Szamosjenö SzD; THn 31]. *1780:* A' Régi Templom hely [Hidalmás K; EHA].

templomi 1. templomban dolgozó, egyházi teendőket ellátó; care lucrează ca angajat al bisericii; Angestellte der Kirche, Kirchner. *1759:* Dregán Nyágoj oláh tamplomi Gotsmán [Bácsfalu Br; V. 38].

2. templomi tisztségre von.; privitor la o funcție bisericească; Kirchenamt betreffend. *1775:* mind Zoltán Pál ö kigylme, mind Zetz Sámuel és az An(n)ya ... a' Belsö Templomi orgonistaságot instálják [Kv; SRE 231].

3. templomban levö; din biserică; in der Kirche befindlich. *1870:* 4 alb(!) templomi lusztergolyó ... xr 20 [Bács K; RKAk 247].

templomkerülő templomba nem járó; care nu (prea)

merge la biserică; eine Person, die die Kirche nicht besucht, kein Kirchengänger. *1815:* meg Hólt … Nagy (: Móka :) Márton a' Templom kerülö 67. Eszt. szároz betegségben [Györgyfva K; RAk 123].

templomocska kicsi templom; biserică; kleine Kirche. *1641:* vagyon tized napja czak az Templomocskamban sem mehettem [KJ]. *1653:* Egy kis templomocska benn is Konstánczinápolyban vagyon az olosz házhoz nem meszsze: Beatea Mariae, abban is misét hallgattam [ETA I, 119 NSz]. *1699:* a' Kereszturi[a] Kapolna Conservatiojá(na)k alkalmatosságával Nemzetes Kápolnási Pal Ur(am) … Conferált azon Templomotskahoz … egy ezüst labas aranyas pohárt hozzá tartozo ezüst Tanyerral edgyütt [MMatr 9b. – [a]Maroskeresztúr MT]. *1732:* egj jó Sedelj fedél alatt lévö, rako fából jó magassan ki rakott, essere talpakban eresztett kötéses, négj szegre épittetett kicsinj templomocska [Kóród KK; Ks 12. I. gr. Kornis Zsigmond kúriája teljes leírása belsővel]. *1737:* egy kőből épittett Templomotska vagjon … Bémenvén … az ajton jobb kézre mingjart találtatik égy gradics, mellyen is a Chorusban szoktak fel járni [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 8]. *1753/XVIII. sz. köz.:* Nemes és Nemzetes R. Szombati István Uram … önként való jóakartjából … offerálá és szentelé Balaba Telke Sessioját az Ilosvai R. Eklésia számára illyen véggel, hogy … egy Templomotskát-is épithessenek [SzConscr.].

templomoz istentiszteletet/misét tart; a tine o slujbă religioasă; Gottesdienst halten | istentiszteleten vesz részt; a participa la o slujbă religioasă; an einem Gottesdienst teilnehmen. *1823–1830:* Sokszor nálok is háltam, s virradkor menvén haza, menet a mesternél harangoztam, még mikor fel sem költ volt, osztán templomoztunk [FogE 275–6].

templomozás istentisztelet/mise; slujbă religioasă; Gottesdienst | istentiszteleten való részvétel; participare la o slujbă religioasă; an einem Gottesdienst teilnehmen. *1843:* az udvarnál feladta[a] panaszunkat, honnat a válasz le fog jöni. Melyet templomozás elött házomban röviden, templomozás után pedig a közönségnek bövebben elbeszélt [VKp 89 Szimine Vaszilie gk (68) abrudfvi „közlakos" vall. – [a]Varga Katalin].

templomöltözet templomban használatos terítők/oltártakarók; pocrovețe și acoperămîntul mesei din altar; in der Kirche benützte Decke/Kotzen | miseruhák; odăjdii; Messgewand. *1597:* mely summa minden templum eoltozotek es kewn (!) iaro czewst zerzamok es marhak kiwwl theot mindenesteöl … f 1812//58 [Kv; Szám 7/X. 20 Jacobinus Jh. sp kezével].

templomőrizö templomszolga; paraclisier, țîrcovnic; Kirchendiener. *1727/1790:* az Utrumban specificált Gyermány nevü Ember az Utrumban forgo Templomhoz tartazando Csegelyre csinált egy Hurubát, osztán Templom őrizőnek tévék az oláhok, vgy szolgált az oláhok templomához [Ádámos KK; MvLt 8 Kováts Mihály (68) jb vall.].

templomseprés măturarea bisericii; Fegen der Kirche. *1621:* Az kett Templo(m) seprestool az Zokas Zerint d. 20 Egj Leghinnek ki az keo labokrol falokrol pokhalot port le sepret attu(n)k d. 12 [Kv; Szám. 15b/IV. 15].

templomsor a templom utcája; strada bisericii; Kirchenstraße. **Hn.** *1794:* (egy) Ház helye itt Fülelteken[a] vagyon a Templom Sorban [Berz. LXVI/32. – [a]KK].

temporál időz, húzza az időt; a trage de timp; weilen, die Zeit hinausziehen. *1619:* 13 Decembris magam megadám levelét neki. Ugyan kedden az vezérnek egyik házában kérém is, hogy megolvasná, vélem beszéljen felöle. Mikor mind így temporált volna, nem várhatám az dolgot, egy emberséges szolgámat küldém hozzája negyednap múlva, hogy mutasson helyet, hol legyünk szemben egymással és az levél felöl beszélgessünk [BTN[2] 384].

temporizál időz; a zăbovi/întîrzia; weilen. *1664:* Egyéb aránt az hatalmas Istenért, ha lehet, Kegyelmetek az németek reductiojában ne temporizáljon, mivel már Zuza[a] is útban vagyon, és lenne hamar, annál dicsíretesebben cselekednék Kegyelmetek, minél hamarébb azt effectuálná [TML III, 59 Kászonyi Márton Teleki Mihályoz. – [a]Soucc császári táborok]. *1684:* Ez két héten többire csak temporizált az ország[a] az úr, Teleki uram után való várakozás miatt [TT 1889. 262 SzZs. – [a]Az ogy. Fog-ban]. *1705:* Teleki László uram egy szolgáját megvervén, elszökött, és amint kinn temporizált volna, a németek künn a mezön elfogták és visszahozták [WIN I, 431]. *1722:* ennek elöttе valo esztendöben Inquirala(na)k … Nemis temporizalt csak eskette ă mint eskette, viszsza sietet; de ă bizonyos authentizálljákis ök, ugjancsak ha kivántatik [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1769–1770:* minthogy gr. Gyulai István úrnak … atyjafia volt[a] az anyai Kapi ágon, magával felvitte Olaszországba, az holott mintegy négy hónapig temporizálván, apertura regimentben nem adatott s kénytelenitett lejöni [RettE 216. – [a]Gr. Rhédei János]. *1771:* A szegény Egri János is megholt Hídalmáson, mely ott lévö portióját cserélte volt Somkerékiné Veress Zsuzsánna asszonytól. Ki apoplexia tactus ezelöttі esztendővel valamennyire convalescált volt s Hídalmásra jövén ott temporizált s ebédre hívott egynéhányat az odavalók közül [RettE 256]. *1774:* Ribiczei Péter … Egy vagy két nyáron oda volt, azután Danczkai József sógor mellé jött. Ott is temporizált kevesset [RettE 336]. *1823–1830:* Másnap reggel csak temporizáltam a szállásomon, egyszer azt mondja a húgom, hogy öltözzem s menjek a leányos házhoz, mert ott eddig várnak [FogE 302].

tenákel gyógyszerészeti/vegyészeti szerszámféle; un fel de unealtă folosită în farmacie/chimie; in Pharmazie/Chemie benütztes Werkzeug/Gerät. **Szk:** *szűrni való* – *1789:* 8. Serpenyö tarto Nád Karika Rf – xr 10 … 7. Szürni valo nagyobb és kissebb Tenachel Rf – xr 40 [Mv; ConscrAp. 23].

tenagyságod e címmel megjelölt személy (levélbeli) megszólításban; ea termen de adresare; Ihre Hoheit, als Anrede. *1575/1784:* az Ur Isten tartsa és éltesse te Nagyságodat minden jo egészséggel és jo szerentsével [Gyf/Gáltö AF; DobLev. III/586]. *1578:* Melly my Statutionkatth es Introductionkatth my te Nagnak, az my igaz hitonk Zeryntth Ironk megh, az Statutyonak allapattya Zerynth [Jobbágyfva MT; BálLt 79].

tenálad 1. nálad; la tine; bei dir. *1597:* Chizar ferencz … wallia. Mikoron egikoron gazdam azzonnyal eggyewt voltam wolna ebede(n) az veres Pal hazanal, az zolgalo hoza az etket az aztalra en mondek neki, te leany amint az farod s az

MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

hasad al tenallad giermek vagion [Kv; TJk VI/1. 82]. *1644:* ne eskedgjel mert teöbszöris eskottel te igj meg, de ugia(n) tenalad talaltak megh [Mv; MvLt 291. 400b].

2. *~ nélkül* nélküled; fără tine; ohne dich. *1659:* Megadák az leveledet, az melyből értem, hogy az lakodalmadra készüljek ... tudnám én azt jó Fiam, te nálad nélkül is, hogy hogy kellene [TML I, 391 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

3. *~nál* kf-ú mn v. hsz mellett hasonlítás/viszonyítás kif.; urmat de un adjectiv sau adverb la gradul comparativ pentru a exprima o comparație; neben einem Adjektiv oder Adverb im Komparativ zum Ausdruck des Vergleiches: mint te; ca tine; wie du. *1606:* melj mallomba olian 3 rezwnk uagion mind keten (!) mint fekete ferenenek ha szinte El ata uolnais mer nem athatoiat ata szinten az onon rezetis megh tarthatnam mögis tartom En uagiok Elsôb uer Te naladnal hoza az ert En Elennem meg nem uched (!) ha szinte ueted uolnais ha megh atal uolna beneis hitesd megh uelem kez uagiok letennem ha aban ualamit Tagadnal ki fogunk bizonitunk [UszT 20/43]. *1640:* Én azt nem hallottam, hogy Csetri Andrásné szidta volna Asztalos Mártonnét, hanem Polgár Istóktul hallottam ezt hogy azt mondja vala Asztalosnénak, hogy „hallgass te – úgymond –, mert régen megérdemletted volna, hogy kicsaptak volna az városról – úgymond –, de nincsen gondviselő (mert ilyen az városon nincsen) ... nincsen nagyobb híres kurva tenáladnál" [Mv; MvLt 291. 212a átírásban].

tendál 1. vmire törekszik/igyekszik; a tinde/aspira/năzui la ...; sich bestreben, nach etw werben. *1596:* Feökeppen azert chak erre tendalok az en bezedemben hogj megh érche kegtek hogj ha volte ennekem valami keöltsegem es faratsagom, az melliert kellet keöltenem vagj nem [Kv; Szám. 6/ XXIX. 172 Bachi Tamás sp kezével]. *1639/1727:* az mint azon járatlan ut dirigalva, és az bizonyságokis hordoznának azon Chinkendályi nevű völgynek Eszak felől valo Oromzattjára jüttünk ... Tul azon recta ad occasum tendalvan, egy Chyer fiatalt fel nyesetvén, alatta uj földből hatodik halmot csináltattunk[a] [Ks. – [a]Kisszöllös és Zágor (KK) közötti határjárás rendjén]. *1677:* Kegyelmed tudja, mit csinált Kegyelmetek s mit végezett, bémeneteliben is mire tendáljon és így az nem tudom dologrúl nem adhatom tetszésemet [TML VII, 528 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1704:* Annak utána politice beszélvén vélek, csak megmondotta, hogy arra dilatiót nem enged, mert mind az őfelsége szolgálatja s mind a haza conservatiója azt kívánja, amely végre őexcellentiája tendál, kit azután is experiálni fognak [WIN I, 129]. *1722/1826:* lévén edgy darab Határok a' Hoszszuaszoiaknak ... Lodormány felöl, mellyhezis edgy darab üdötöl fogva ezen Lodományiak tendáltanak volna, hogy öket illetné [SzentkZs Lodományi dézma 81].

2. vhova terjed; a se întinde ...; sich irgendwohin verbreiten. *1609:* ha pedigh fellieb telnek az tonak uegi tahat az Vitezleo Beldi Kelemenis az tonak uizet anira ala crezze hogi az farka fellieb az megh neuezet hatarnal ne tendallion [BLt].

tendáló 1. vmerre tartó/mutató/forduló; care tinde/ evoluează spre ...; (in eine Richtung) tendierende. *1658:* Orszagunknak mostan felelmes es veszedelemre tendalo allapattjarol gondolkodvan es élève latvan hogy az keouetkezendö vdeóben nem ezak az termeszet szerent valo njaualjak es betegsegek altal fogh sok Emberek eletenek valtozasa keouetkezni, hanem külcömb külcömb felé kégjetlen Ellensegek(ne)k kezek és fegyuerek altalis [Balázstelke KK; Kp III/84].

2. vmerre terjedő; care se întinde spre ...; irgendwohin verbreitende. *1757:* a Falu ... Nap Nyugutra tendálo részben [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

tenéál megállja a helyét, bizonyító erővel bír; a avea forță probantă, a sta în picioare, a fi întemeiat; seinen Mann stehen. *1649:* ighenis teneal ezek(ne)k fassiojok Azertis inkab hogy ha uetkesek(ne)k laczottak volna az J elle(n) ne(m) vallottanak volna ugy mert rajok redundalt volna az panaz [Kv; TJk VIII/4. 365]. *1716:* De mindezen ratiók sem tenéálván, az executio szegény atyánkfiain keservesen menvén végbe, elfelejthetetlen kárunkkal [Kv; KvE 297 SzF]. *1785:* Melyet subsumálván a fórum ad primma: nem doceálhatá az inctus a törvényes megkénálást tempore inpignorationis, azért a conditio sem tenéál, sőt annihiláltatik [Arkos Hsz; RSzF 252].

tenéálhat megállhatja a helyét, bizonyító erővel bírhat; a putea avea forță probantă; seinen Mann stehen können. *1738:* azon Exceptio nem tenéálhat; kire nézve megkivánom, az ö Felsége kegjelmes Simplex Novuma mellett, exhibealando Documentumimra légjen Judiciumom, et, p(ro)testat(u)r [Dés; Jk 277b]. *1761:* ha medio tempore ... Baro Josika Imre Urnak halála történnék (: mellyet Isten hoszszas időkre halaszszon :) ... s kivánna Legátiot tenni, tehát nem tovább, és nem fellyebb, hanem a mint ezen Contractusban expressált Punctumoknak ereje tartya tsak tehessen Dispositiot, ha fellyebb tenne pedig mint sem ezen Contractus tenora meg engedné, tehát azon superfluitasrol valo Dispositio ne tenéálhasson [Branyicska H; JHb XLV].

teneked 1. neked; ție; dir. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg koeteleth kynek az hozza tyzen nygh we[a] legen az temerdekségek anny legen mynth egh nyole penzes koethel [BeszLt 42 Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból. – [a]Az e-vel koronázott w h.]. *1573:* Hagywk teneked hogy az dezkaknak meg zerzeseben Az Colosy kamor<a>yspan Emberenek Segytsegel legy Az Camorayspan Embere az dezkaknak az arrat Meg agya [BáthoryLev. I, 257 fej.]. *1586:* Anna Iller Andrasne Vallia, Monda Beregzazy, tarch be vgmond chak a' zadat, en teneked mindenekbeol gondodat viselem [Kv; TJk IV/1. 598]. *1590:* el kellettöth wolna te neked warnod hogy ha kj nap nem atta wolna bennwnkis hogy ha feöl Jgazitotta wolna biro vram az úagy nem az teöb restantiakkal, Az restantia fel Jgazittas vtan ... biro vram zamotth adotth wolna [UszT]. *1632:* Fazakas Miklos ezt monda az Gehennanok az tvzen lesze(n) az lelked, teneked mondo(m) Nierges Thamas [Mv; MvLt 290. 105b]. *1657:* Tenéked Uram, sokezer módjaid vadnak a' Te akaratodnak végbenvitelére; sőt mind hatalmas erődben áll, csak a' Te szent akaratodban [KemIr. 334] | Értem azt is az leveledbül, hogy meg fogsz válni, de mitül, nem vehetém eszemben; mind azon által az mint látom, nem kell te néked tanács adás, mert te magadat elég tanácsnak itiled lenni [TML I, 91 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1667:* Tudom azt hogj az veszekédesnek Kadár Gergely lon az oka mért azt monda Keserü Gergelj uram(na)k vagjon nekem annj bücsületem hitelem mint tenékéd arczulagh valo vért (!) sem foldre valo le véres nem valt (!) [Hsz; BLt 7

Uzoni Kuti Peterne (60) vall.]. *1710:* mert nem életed az teneked, amit már eléltél, sem az, amit még ezután élsz, amint-hogy bizony nem te pénzed már az, amit elköltöttél, sem az, amely még a te erszényedben nincsen [BÖn. 461] | Ezerhatszázhatvanegy esztendőtől fogva Micsoda fátumokon forgott Erdély dolga, És ki miatt származott nagy nyomorúsága, Ez az írás teneked igazán megmondja [CsH 47 tartalomjelző fejezetcímben]. *1745:* én teneked sem másnak nem vétettem, hogy engem lako örökségemből az mezőre ki kergetz, meg lölök [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1845:* te néked istálok fogagy bé házadba [Lemhény Hsz; HSzjP].

Sz. *1597:* ezt halwa(n) Nagy Mathe túdomant teon monda, Azzony ne bezely wgy mert thúdod hogy keotele wagion annak fogadasod vagion arrol, monda, Eb fogadot en teneked semmit [Kv; TJk V/1. 113].

2. a te számodra/részedre; pentru tine; für dich. *1558 k.:* Az purgalasa[a] penig Ig lezen, Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkqueth es kqz soth, keueseth es Mikor az kenkq es az so meg emeztetteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rola es lezen te neked purgalt rezed [Nsz; MKsz 1896. 281. – [a]A rézé]. *1564/1770:* semmi birodalma nem volt rajtha, mert minekünk más Attyánkrol maratt és tenéked az idegen volt [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1578:* Lattam Az fassioth kith Miweltettel Baladffy Magdalnaual Az te felesegedel hogy ha co neky Magwa Zakadna tchat Az ház kith pokafalwa(n)[a] pasyton Epitettel, Mind Az Jozagal Egietembe ... teneked Niolcz Zaz forintigh, Titulo pignoris Maragion, ezt fatcalta [JHb XXV/6. – [a]AF]. *1583:* Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne erre kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala, No vgimond the leany Jlona Ne felj semmit en thenecked gratiat hozok, Teged senki Nem bant chak Mond ezt es vald ezt [Kv; TJk IV/1. 147]. *1586:* Giorgi vgi kezde mondani Sophy Azzoni te neked oth egi leweled vagio(n), ki teged illet [Kv; TJk IV/1. 617]. *1590:* the pedigh Attyafy leúen Arra igerted magadot Lúkachnak mind addigh futod az fejedelmeth, dolgath veghez vized, keoltsegetis Akkoro(n) fazakas Lúkaczne Adot te neked Brassoba menni [UszT II/1. G. 204]. *1592 k.:* Az kwwl walo földeket ... te nekedis .. az varos ky atta en penig az en rezemeth túzemmel vasammal epiteöttem [UszT]. *1620:* Tefelöled penig megvolt az hír, hogy az székelység között tenáladnál nagyubb úr nincsen, és tenéked akarta adni az székely vajdaságot [BTN[2] 391].

teng szüksen él, tengödik; a vegeta, a-şi trăi viaţa de azi pe mîine; sein Leben fristen, vegetieren. *1658:* Magunk állapotja felöl írhatom, hogy még tengünk ezen az rossz világon [TML I, 273 Teleki Jánosné Teleki Mihályoz]. *1663:* Uram ... szegénységem viszem ez írásra. Mert szegény ugyan talám, de nem is szégyenyelhetem, mert azt akárki is tudja, az apámtúl, anyámtúl nekem igen szép kevés, avagy semmi sem maradott, hanem eddig az magaméval éltem, élek ma is, avagy inkább bizony csak tengek [TML II, 569 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1670:* az jó Isten ö szent felsége kegyelmes gondviseléséből én mégis tengek s valóban nyomorult éltem úgy is elég nehéznek látszik [TML V, 347 Theökeöly István Teleki Mihályhoz].

tengelic tengelice, stiglic; Carduelis carduelis; stieletc; Distelfink, Stieglitz. *1807:* a Bányai Ur, kertjébeis bé mentünk, egy Tengelitzet láttunk a tojáson, hangya tojást szedtünk [Dés; KMN 366].

tengelicés tengelice-mintával ellátott; cu sticlete; mit Stieglitz-Muster. **Szk:** ~ *pohár. 1748:* Láttam ... tiszta ezüstből álló arannyas Szarvast édgyet, Tengelitzes ezüst arannyas pohárt edgyet [Torda; Szentk. Sig. Pap (50) ns vall.].

tengely 1. forgó mozgást végző tárgyrészek alátámasztására/fordítására/hordására való rúd; (un fel de) ax; eine Art Achse. *1581:* Esmet weottunk 4 Teolgy fat oz nagy harangnak Tengelere d. 60 [Kv; Szám. 3/IV. 10]. *1585:* Chinaltotam egi Tengelt p(ro) d. 15 megis úassoztam egi apro úassat s egi Torozko wassat wettem tezen d. 33 [Kv; Szám. 3/XX. 6]. *1591:* Hidkapwra walo Keolchyegh ... Ezen Torozkay Vasbol es Aczelbol peter Kowach chynalt Elseoben Nyolch Chyapott Az keet Chiganak keet Tengelt, Az Chiga melle Negy plehett, oztan az kybe az Tengely forogh Negy Eoregh Lykas wassatt, Az Keo horogra Negy Eoregh wass plehett ... Esmet keet retez feotth ... f 6 d – [Kv; Szám. 5/X. 82]. *1595:* Az seolaban hogi az harangochkanak az tengele meg teoret volt, Meg chinaltattúk tt f –/6 [Kv; Szám. 6/XIII. 39]. *1597:* Lwkacz Mester emelte fel az hid kapwt Saytowal mert az Tengelynek wankosa el Torot wala wy wankost chinalt alaia ... f –/50 ... Emelte fel az keszeb kapwt Saytowal Annak az Tengelynek az wankosat fell'eb wodte ... f –/ 30 [Kv; Szám. 7/XIV. 109 Masass Th sp kezével]. *1632:* Az Swteö ház megett egy filegorias kutt, melljen vagion egy vasas vider kerekeuel es tengelieuel [A.porumbák F; 14/38. 75]. *1679:* Kovacs fuvoja tengelyestöl nro 1 ... Két réz verője nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 44]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Regi Számtarto Ház ... Vagyo(n) ezen Pitvarban egi eleven kút ... Vagyo(n) ezen kút tengelyen fel s alá járo jo vasas nagi veder Nro 2 Ezekhez Lánez Nro 2 (: mindenik tizenhet het öles :) Viz mereteshez valo Tengelyeis két véghén levö kerekivel jo [Vh; VhU 502, 521]. *1720:* Réz csengettyű Tengelyestöl circiter három ejteles nrö 1. [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1756:* egy kása törö ház ... fala ruinaban, kereke, tengeje transibilisek ... a tengely végin 2 Kása törö vállu [HSzj *kásatörö-ház* al.]. *1813:* a retzés vasnak a Fája az odajáró Tengejel együtt [HSzj *fűrész* al.]. *1840:* A Hollandernek a zsilip felöl valo oldalához hosszan egy darab tölgyfa gerenda vagyon alkalmaztatva, melynek a közepébe egy darab 4 szegletü réz bé vagyon eresztve, mely a hollander tengelyinek vánkosul szolgál ... A Hollanderen keresztül van helyeztetve egy nagy kevesset görbe vas tengely, mely a Hollanderben egy nagy hengert forgat mely hengernek felsöjében 30 vas kések vannak hoszszában bé eresztve [Km; KmULev. 2].

Szk: *kerekes* ~. *1732:* fris vizes kut, meljböl vizet meritnek eserefabol való vas fogantjus, és abroncsos négj öreg öl, tekertes szemü lánczra foglalt vederrel, melj lántzis tekerödik, egj két felöl vas csapokon forgó eserefábol csinált kerekes tengeljre [Kóród KK; Ks 12. I] * *vasabroncsos* ~. *1676:* Jnnen eléb mozdulvan vagyon az közepsö kapunak vas czapokban serpenyökben forgo, vas abranczas tengelyin vas szegekkel megh vert fel vono kapuja, melynek terhes sakjais jo, es az heveder chez négy öregh vas szegekkel vagjon foglalva [Fog.; UF II, 698] * *vasas* ~. *1632:* Ezen Bastian leöuecö szerzam ala valo vy vasas tengely rudastol uagion [Fog.; UF I, 132]. *1673:* Ezen bastjan fedel alatt vagjon, vasas agju tengelj, rudastól nro. 31. Jtem egj vasas tengelj, rud nélkül [Fog.; UF II, 542] * *vascsapos* ~. *1677:* Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoron alól jó deszkás hé-

jazat alat nyolcz oszlopokon egy fürész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, két párnája … négy vas karikás, vas csapos tengelye, három vas karikás gerendellye … meg vagynak [CsVh 54] * *vaskarikás ~ →vascsapos ~.*

2. vasrúd, amelyre a jármű kerekei támaszkodnak; osie; Achse des Fahrzeugs. *1568:* domi<nus> Judex et Senatores Andreę Kowacz hydközy quod ad ratione<m> regie <majes>t<a>t<is> Temone<m> vnú<m> cúm vno Tengel ferminaúitt depitarúnt [Kv; Szám. 1/XIII. 168]. *1582:* 16 July … Kerekes Mihalynak hogy az waras kűchyahoz egy wy rűdat es egy tengelt chynalt attam d. 52 [Kv, Szám. 3/V. 19. Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Kowetkezik a Taligara űalo kóleség … Wettem egi wakaroth p(ro) d. 8 … chinaltottam egi wy Tengelt p(ro) d. – 15 Ahoz wettem marok uasnak egi Torozko ůassat p(ro) d. 25 [Kv; Szám. 3/XX. 6]. *1587:* Egy tengelt Rakonczayawal egyetembe kerekes mihalyal meg Chenaltatta(m) p(ro) f. – d. 18 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 19 Malomszám.]. *1600:* Az kissebbik szekęrnek czinaltatta(m) egy vy Tengelt … d 20 Vcóttem hozza cótt Marok vasat kettej cótt liuku, hárma 4 liuku d 27 [Kv; Szám. 9/XII. 69 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1604:* el erue(n) az Kedej Peter zekeret, tahagh el teörett az zeker tengelje [UszT 20/130]. *1638:* az Lakatos Giörgi haza oldalat elege megh geörzölte innet Czikor Giörgi felől az szekernek az tengelie [Mv; MvLt 291. 169a]. *1652:* Az kissebb Rez Taraczk … kereke tengelye vasazatlan [Görgény MT; Törzs.]. *1688:* Egy hoszszu szekerre valo lajtorja. Egy hitván tengely ágasostul [Kozmás Cs; Eszt. 6 Inv.]. *1743:* a' tengelyei czen Szekereknek vasatlanok [HSzj *simely-karika* al.]. *1797:* Egy Béres Szekérnek készült uj szekér rud, tengellyestöl, és lészastol édgyütt [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. *1823:* A Bivalos Szekér Tengelyje és ágossa vasázására ord: Pánt vas 5 lb. [Déva; Ks 106. 151]. *1848 k.:* A Félfedelü Kocsinak a hátulso féderstokra egy spangnit megnádoltam, arra két Federt a többi hozá tartozandoival felraktam, a tengejekre a négy kosájmnit meg szoritottam a többi hozá tartozando sroffjaival együt, a' rud számyát megszoritottam az also trogert meg nádoltam [Kv; Újf. 1 Fekete Ferentz Kovács Maiszter sk lev.].

Szk: *ágasas ~. 1652:* egy agasas oh tengely rud nélkűl [Görgény MT; Törzs.] * *első ~. 1638:* cz az Czonka lanos megh uere az lovait, s az Balogh szeőcz Mihály szekerenek az elsö tengelienek akada az eö te(n)gele [Mv; MvLt 291. 124a]. *1726:* Az Abosfalvi beres Székereken vagjon vas ę szerent. lö Vagjon az elsö tengelyen 2 marok vas, négj-fojto karika, és két vas karika … a' Tiz tesolyán vagjon tiz vas sikoltyú [Ks 4/14]. *1743:* mind az elsö és hátulsó tengejeken … simelly karikák [HSzj *tengely* al.]. *1829:* A Hintóvhosz (!) Egy Elsö Tengejnek mind a két végit … meg nadoltam magam vasombúl [Mv; LLt] * *hátulsó ~. 1679:* romladozot, regi szekerke hatulso tengelje, egi kerekével no. 1 | Ló utan valo szekér rúd, elsö s hatulso tengelyestöl nro 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6, 84]. *1781:* Ferencz Urfi ö Ngâ kotsijára a' hátolso tengeljre két egész also kultsos marak vassat Rhen. for. 1 xr. 30 [Szászváros H; BK] * *öreg ~. 1587:* Az Ispotalybely Zekerheoz es Ekeheoz walo keolchyeg Eztendeott altal … Eodem die weottem harom Eoregh Tengelt az zekerheoz … d. 18 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével] * *rudas ~. 1652:* Egy vékónnyabb oh szabásu jol vasazot rudas tengely | Egy rosz el töröt rudas tengely ökör szekérhez valo [Görgény MT; Törzs.] * *vasazott ~. 1656:* az ablak eleöt vagjon egy mosar algyu, vasazott tengelljevel agyaval kerekeivel, es egyeb vas pertinentiaival együth [Fog.; UF II, 97].

◊ **Hn.** *1738:* Tengellye oldalon (sz) [Ketesd K; KHn 61].

tengelycsináltatás tengelykészíttetés; făcutul osiei; Achsenbau. *1742:* tengely csinaltátásért és kerek falazásért Buzás Jánosnak [Bh; Told. 25].

tengelyecske kis tengely; osie mică; kleine Achse. *1736:* a' Tornatz Gerendái között fekszik vas Csapos és Vas Kantákkal szoritott Tengellyetskéjeken álnak, és Ingadoznak két kis Harangotskak [Várhegy MT; EMLt Conscr. 290–1].

tengelyes 1. tengellyel ellátott; cu sul; mit Achse. *1679:* Kút, Az Nagi Udvaro(n), az Fas kert ajtaja mellet vagyo(n) négi szegü oldala az fenketől fogva az felső Kávájáigh barona faval rott; felsö jo sendelyczése koszoro faival együtt talpas czulakoko(n) állo Tengelyes kereke nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91–2].

2. pecekkel ellátott; prevăzut cu limbă; mit Zunge verschene Achse. **Szk:** *~ csat. 1810:* Egy tengejes csattu nadrág sziy Rf 2 | Egy tarisnya szijju tengejes csattal Rf 1 xr 56 [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 11, 12].

tengelyfa tengely készítésére alkalmas fa; lemn pentru osie; für Achsenbau geeignetes Holz. *1588:* Vcottem Syweges Gergeltol Az Hyd Capunak hydya Tengely fayat p(ro) f. 1 d. 20 [Kv; Szám. 4/III. 35]. *1637:* Az hid gerendain vadnak valami dirib darab epwletre valo bardolt fak, ez mellett tengely fakis, vagyon hidhoz ualo csygais egy [Fog.; UF I, 413]. *1680:* Az Süttö hazok hejan talaltunk alma eczet(ne)k valo üres altologokat no. 5 … Tengely fákot no 50 [A.porumbák F; KvLt Inv. 24]. *1717:* Az Szekér szin melyb(en) találtatott, egy So örlö, egy kézvono és egj farago szék … 11 tengely fa, 5 nyujtó(na)k valo fa … 20 eke gerendely(ne)k valo fa [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5]. *1748:* az Bironak mond meg hogy mindenik szekerre tegyen két két tengely fát fel [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

tengelyfészek a tengely beillesztésére szolgáló üreges rész; bucşa/cuzinetul arborelui; Achsenest. *1585:* 14 Decem: Az monostor kapu Emelczhyöye tengely fezke vezet vala meg az czhyapyays Meg czhynaltatta(m), Aczhy Gergelnek fyzette(m) tölle d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 82].

tengelyszeg a tengely végébe illesztett ék/szeg, amely megakadályozza, hogy a kerék a tengelyröl lecsússzék; cuiul osiei/de la roată, cuiul de la capătul osiei; Achsenstift. *1590:* 26 february veottem Az varos kucziahoz 2 Apro vassat Rozman Istuantol … d. 16 Chynaltata(m) Be vtkozeo Talnert es 2 Tengel zeget belole az Peter kouachynak Chinalasara … d. 20 [Kv; Szám. 4/XX. 3 Hooz Lőrinc sp reg kezével].

tengelytő tengelyvég; capătul osiei; Achsenende. *1652:* Két tengely tön fojto szeker karika [Görgény MT; Törzs.].

tengelyű cu un anumit fel de ax; mit einer bestimmten Art von Achse. *1637:* Onnan bellyeb induluan uagyon az Var kapuyan egy emelchyeos jo modgyaual eppitett vas karikas sarkas tengelyw kapu, vas retezeuel, lanczaual, fel vono karikaiual eggywtt [Fog.; UF I, 394].

tengelyvasazás tengely vasazása; ferecatul/ferecarea osiei; Eisenbeschlag. *1600:* Kett Tengely vasazastul attam ... d 50 [Kv; Szám. 9/XII. 72 Igyártó Simon isp. m. kezével].

tengelyvég capătul osiei; Achsenende. *1818:* Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három jo szoritto karikáju heverö kerékkel, és kerék fòre valo 16. darab karikak, 4. darab pánt vasakkal, 8. jo persellyck, és három Tengely végre valo karikákal [Kv; Born. IV. 41].

tengelyvég-szeg a tengely végébe illesztett ék/szeg, amely megakadályozza, hogy a kerék a tengelyről lecsúszszék; cuiul osiei/de la roată, cuiul de la capătul osiei; Achsenstift am Achsenende. *1585:* 30. Júly Az waros kúchianak Eggik Tengele Törot wala el ... Andras kowach Chinalt 2 wy marok wasat Rea egy Tengely weg zeget 1 karikat wont az Rud wegire 2 wasat wont az kerek Talpara az eggik öwas wala egy Chatlottis foraztot megh fizettem mind Ezektol f. – d. 26 [Kv; Szám. 3/XVIII. 26a Gellien Imre sp kezével]. *1586:* die 4 Ja: ... Andras kowachnak fizettem az ket wy kerek wasazasatúl ... d. 70 ... Egy Tengely wegh zeget Chinalt ... d. 3 [Kv; Szám. 3/XXVII. 8a]. *1595:* czinalt az waros kochyahoz 2 chjatloth 2 útkeozeó talnjert 2 tengely ueg zegeth egy hatlo zegeth ... f –// 32 [Kv; Szám. 6/XIV. 7]. *1625:* Czinaltanak ket derek zeget, harom tengej ueg zeget [Kv; Szám. 16/XXXV. 172]. *1694:* 2 tö karika, 1 hatlo szeg, 3. tengely vég szeg [Torda; Told. 11/34]. *1745:* Tengely vég szeg lántzastól nro 8 lántzatlan nro 2 [Marosszkirály MT; Told. 18]. *1746:* Tengely Vég szeg 3 [Borsa K; Told. 49]. *1777:* Csináltom egy Lapos fejü Tengej vég szeget ujjat ... dr. 30 [Szászváros H; BK]. *1812:* Egy rosz Tengelly vég szeg jukaszto [Mv; MvLev. 12 Szabadi Josef kovács hagy.]. *1847:* elis lopta ... a' szekeremröl a' sikotyut, pengö karikákot, tengely vég szegeket, tö karikákot [DLt 613]. *1849:* Vagyon egy porond hordo Szekérke vasas kerekekkel derék szeg – 's tengelly vég szegek nélkül [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

Szk: *láncos ~. 1665:* Tengely veg lanczos szeg no. 40. Lancz nelkül valo szeg no. 20 [Fog.; UF II, 314].

tenger I. *fn* **1.** *átv is* mare; Meer. *1614:* Mikor általmenénk az tengeren, csak alkolmas hab vala, de mégis nékem az fejem az habhányás miatt elszédüle. Sem általmenet, sem viszszajövet nem nézhettem széllel a tengeren [BTN[2] 68]. *1619:* azt irta az francia király az császárnak, hogy ... az barbariai tolvajoknak elunták sok szántalan kártételeket az tengeren járó hajókon [BTN[2] 242]. *1657:* November 2 ... jöttem ismét az tengeren által; akkor is megindula az fortuna [RákDiplÖ 520 Sebesi Ferenc követnaplójából]. *1672:* Enchusáb(an) volta(m) ki szalván az hajorol, igen szép hely, az Tenger alluállya az falát [PIN 1a]. *1678:* münket is, követeket ezer mesterséggel vádoltak ... el nem hihető habokon hányódánk, valóban megforgata az tenger szele, mindazonáltal Isten megsegíte [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályoz Konstantinápolyból] *1678/1683:* az en Js(te)ne(m) ednehanj idegen orsagokon Te(n)geren, s, egieb fegivereskedesim, s, ez üdönek, s, vilaghnok szerencsetlen vesedelmes szelvesi uta(n) ... edes hazamban bekevel telepedesemet engedj [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1692:* Vertek meg a tengeren az anglusok és hollandusok az franciát [HAMN 331]. *1694:* Indultam ki ez városból[a] ... 9–10. hevertünk a tengeren az ellenkező szélnek miatta [Kv; KvE 228 VBGy. – [a]Hamburgból]. *1710 k.:* Calaisba érkezvén ... Egykor kisétálánk a tengerhez, hogy én Angliába menő hajót tudakozzak | a refluxussal leapadván a tenger, az egyet-mást is mind kihordák a hajóból [BÖn. 583, 589]. *1759:* Aminthogy, amint beszélik közönséges hírből, a tengeren meg is inditották[a], de a prussus észrevévén ... háromezer emberét eleibe commendirozta s mind elvette [RettE 83. – [a]Egy nagy összeg pénzt]. *1770:* bizonyoson beszélé, hogy Désnél sok heringeket fogtak, melyekből ő is ett. Nagy csuda, hogy kellett a tengerből ide származni [RettE 241]. *1823–1830:* Míg még a pusztákon volnék, egy tüneményről kívánok emlékezetet tenni, mely is a délibába ... mintha valami két puskalövésnyi messzeségre tenger volna [FogE 266]. *1880:* A te 1400 frt-os tengeredbe e levélhez csatolva hullajtok két vízcseppet – tartozásom fejében [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~en (innen és) túl. XVII. sz./XVIII. sz.:* Jobb lett volna nekem soha ne születnem, Vagy ha születtem is tengeren tul mennem, Tenger szélyvészitöl gályákot öriznem, Hogysem pajtásimtol ezt kell elszenvednem [SzO 391 brassai székely rab éneke]. *1657:* Huszret pasa fövezér nagy triumphussal jüve, meghozván azt az híres Abaza pasát, ki meg Oszmány császár megölettetésének alkalmatosságával rebellált, csilalivá lött vala, tengerentúl ezdrumi pasaságot és Revanit is bírván, s az kazulhoz adhaereált vala, ki is Babiloniát bírja vala [KemÖn. 88]. *1662:* azonnal császári gratuláló, örvendező, köszöntö követség rendeltetvén, újonnan való nagy méltóságos titulussal tengeren innen és túl is levö egy rész hadainak főszerdári méltóságos vezetivel, karddal, zászlóval, lóval, kaftánnyal, császári ajándékokkal tiszteltetett vala [SKr 634]. *1676:* Tegnap érkezvén Vásárhelyre valami kereskedö emberek Moldvából, azok hazudják, hogy az tengeren túl mind császárt, fövezért megölték volna [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] * *~ré válik. 1792:* eddig Se trágyát, se fát nem hordothattam, mert Bentzentz egész határostol tsak nem tengerré vált [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * *Fejér-~. 1620 k.:* azt is mondják, hogy minthogy az tengerek melléke mindenkor természet szerént igen eső nékül valók, így az Egiptus határa is az igen nagy Fejér-tengerre nyúlván, az tengeri szelek annyira járják az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esöt generálnának [BTN[2] 414] * *spanyol ~. 1710:* a magyarországi református papokat átatlanul Felséged procribáltatta, és a spanyol tengerre gályavonni küldötte [CsH 99] * *Veres-~. 1636:* az Maria Propeta aszszony ... az ő meg szabadolásukért, az ö elöttök két felé állott veres tenger fenekén való által szaladásokért, és az ö utánnok indult ellenségiknek abban valo veszésekért, az Istent ének szóval ditsérvén, egygyik kezében dob vólt, és hogy az rhythmusok végei szépben essenek, minden versen a másik kezével azt jol meg buffantotta [ÖGrAj].

Sz. *annyit egyél, hogy megihassad a ~t rea. 1614:* Annyit egyél, hogy megihassad az tengert rea [BTN[2] 65] * *ki a szárazon céljára elmehet, kétséges ~re miért siet. 1694:* Aki a föld színén kenyeret keresket, Bolond, ha föld alá ás azért mély vermet; Így ki a szárazon céljára elmehet, Kétséges tengerre nem tudom, mért siet [Kv; KvE 228 VBGy] * *megsokasodott, mint a ~ mellett való sokságos föveny. 1662:* Az Júda pedig és az Izraelnek népe megsokasodott vala, mint a tenger mellett való sokságos föveny, kik esznek-isznak és vigadoznak vala [SKr 694] * *olyan, mint a ~be egy kalán víz. 1662:* Úgy, hogy ahol kik közülök derekas erösségekben idején magokat elvonni, szaladhatni nem találták volna, a

megdühödt ellenségnek kegyetlen kezét csak elvétve ha mellyek elkerülhették volna! Kiknek a havasokon, Barcaságra való beütéseket valami kevés székelység meggátolni, akadékozni akarván, csak ollyan lött, mint a tengerbe egy kalán víz, avagy a szúnyog az elefánt ellen [SKr 437–8] * *szeszezetlen bort ~re szállitani nem tanácsos. 1847:* szeszezetlen bort tengerre szállitani ... nem tanácsos [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

2. vminek mélysége/nagysága; cantitate foarte mare; unermesslich, zahllos, riesig. *1673:* Az én keserűségemnek mély tengeréből mint és mit írjak Kegyelmednek, alig tudom [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

II. *szn* sok, megszámlálhatatlan; o mulţime de ...; zahllos, sehr viel. *1778:* Véget is vetne a hadakozásnak, de szégyenli és így a tenger nép is elvész, a sok költséget meg tesszük s még sem hiszem, hogy valamit nyerjünk [RettE 390].

tengerész marinar; Seemann. *1868:* a' völegény ... gyalog a' vagy lovas, vagy tengerész ... vagy hidász, vagy tüzér [Gyalu K; RAk 150].

tengeri[1] **1.** tengerre vonatkozó, tengerhez tartozó dolog; maritim; im Bezug mit dem Meer, Meeres-, See-. *1710:* A franciai király pedig esmét alattomban practicához nyúla, és Hyberniában, mivel mind pápisták, s neheztellik, hogy az angliai református királyok uralkodnak rajtok, a förendekkel conspirál, hogy Dux de Vallist hozzák be magoknak királyságra, kit a francia nagy tengeri classissal elkészitett vala, hogy Hyberniában bemenjen s onnan Angliát is elfoglalja, s Anna királynét kikergesse [CsH 407]. *1759:* Bezzeg felöle is elmondhatni azt, amit <Fülöp> spanyol királyról mondottak volt akkor, amikor igen nagy tengeri erővel indult volt Elisabeta angliai király ellen [RettE 95].

Szk: ~ *expedició 1618:* Azmi az tengeri expeditiót nézi, azfelől még itt igen nagy csendességben vadnak [BTN[2] 126] * ~ *hab. 1664:* Adta volna az úr Isten, hogy én akkor feküdtem volna koporsómban, mikor ide küldének ő nagyságok ilyen tengeri habokhoz hasonló változó állapotra, kinek ha rosszul leszen változó állapota, menten engem okoznak, kárhoztatnak [TML III, 295 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. * ~ *szolgálat. 1796:* Gothába a Hertzeg Astronomusa Zach egy Magyar országi ember, ki ezelött tengeri szolgálatba katonáskodott, kapitányságból végtére ide a Hertzeghez vetődött és igen sok szép Instrumentumai vagynak [ETF 182, 29 Gyarmathi Sámuel felj.]

2. tengeren, tengerben élő; marin, de mare; in der See lebendig. *1823–1830:* Legolcsóbb vacsora volt az hering nevű kiszáraztott tengeri kis hal, ezt egy Marien garason, öt pénzen vettük, ecetet öntöttünk reá, s megettük [FogE 229].

Szk: ~ *csiga. 1710 k:* Osztrigát is ettem keveset, és egyébféle tengeri s földi csigákat, vidrát halhódat is böjtben, uraknál [BOn. 516]. *1714:* Tengeri Rakok ... Tengeri Csiga ... Tengeri kissebb tsiga [AH 11]. *1736:* Az urfiak olyan apró mint a bab csigákkal rakatták meg szijszerszámokat, melyet gyöngycsigának hittak, közben közben sok féle szinű öreg, mint egy kis alma, tengeri csigák levén rá csinálva [MetTr 348]. *1864:* A (tó) mikor nagy esőzések vannak kiönt, akkor ... vét ki magával tengeri csigákat [Egeres K; KHn 195] * ~ *csigahaj. 1823:* Egy üveges nagy almariom hat stellasos minerologica collectiokkal, melynek tetein találtatik egy nagy szarvas Szarv, egy Strutz madár tojás haj – Négy darab Tengeri csigahaj – Két Tengeri rák láb [Nsz; DobLev. V/1080. 2a Demény György hagy.] * ~ *gyöngyház. 1736:* Hosszan az szinben végig tiz rendbéli pohárszék volt, az legfelső az császár számára volt, azon sokféle ivó-edények voltanak ... némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva, csuda formára tengeri gyöngyházból, csigából csináltattak [MetTr 396] * ~ *hab. 1714:* Tengeri Rakok ... egj Tengeri habbul öszve fagjott figura. Tengeri habbul öszve fagjott gomba [AH 11] * ~ *teknősbékahaj. XIX. sz. eleje:* A Méltoságos Grof, és Camerarius Bethlen Lajos Ur ö Nagysága Viasz Képe ... jobb kezében tartván egy czüstös Buzdogányt, tengeri Tekenös Béka Hajbol készült Nyéllel [BK Inv.] * ~ *tövisdisznó* tengeri sün. *1806:* délután egy olosz volt nállunk valami bubákat tántzoltatot, egy kutyát, és egy Tengeri tövis disznot mutatott [Dés; KMN 318] * ~ *tövises disznó* ua. *1806:* délután egy Olosz jöt valami bubákat és egy kutyàt tàntzoltatott, egy Tengeri tövisses disznot is mutatott [Dés; KMN 175] * *(aranyos)* ~ *rákláb. 1628:* Egy corcógh tarka Ladaban ... Egy arannias tengeri Rak Lab [Gyalu K/Kv; JHbK XII/4. 10–11]. *1823:* Egy üveges nagy almariom hat stellasos minerologica collectiokkal, melynek tetein találtatik egy nagy szarvas Szarv, egy Strutz madát tojás haj – Négy darab Tengeri csigahaj – Két Tengeri rák láb [Nsz; DobLev. V/1080. 2a Demény György hagy.].

3. hajózásra használt; folosit în navigaţie; in Schiffahrt benutzt. **Szk:** ~ *kompasz. 1714:* Egy körökös Kapszátskáb(an) foglaltatnak 1. Réz Pixisb(en) Tengeri Compasz [AH 35] * ~ *vitorla. 1618:* azféle mély helyre az szél bémehessen és benne járjon, hogy inkább bátrabban cselekedhessék és meg ne rekkenjen az ember az mély gödörbe; mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe és abban szelet fogván annyi tágoson, mint egy kemeneckürtö, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN[2] 147].

4. kb. idegenből hozott; adus(ă) din străinătate; etwa vom Ausland (her)gebracht. **Szk:** ~ *kecskeolló-bőr. 1607:* A ruhak ezek, kik marattak, Eöt mentek, harma veres Skallatok, Eggik fekete Tengeri keczke ollo beörrel bellet, masik zeöld homokaúal bellet, harmadik roka beörrel bellet, negiedik egy granat mente fekete kamokaval bellet [UszLt III/4. 43].

tengeri[2] kukorica; porumb; Mais, Kukuruz. *1722:* Kis Alekszanak volt tavaly 12 véka tengerie [Szótelke SzD; RLt]. *1740:* azon puszta helyen ... most tengerit szoktanak vetni dézmájában [Újbuda K; BIN Gyalui csomó]. *1750:* vagyon ... Tengeri szemül ... Metr. 20 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 10]. *1822:* ezen pillantatban vagyon az a' Casus hogy egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásbol ki kertelt és Tengerivel be vetett földjét egy falka marhának el adta [M.zsombor K; Somb II]. *1841:* Tengerit Szedett 's korét vágott 67 Napszám Tengerit hordot a majorban s korét 12 Napszám [Pókafva AF; Born. F. III]. *1843:* Csere megett jútanya mellett tengeri [Csekelaka AF; EHA]. *1844:* Majorság fyaknak kásául 's szemül ezen holdnapban 7 véka Tengeri [Born. F. IIIc]. *1845:* ezen helly ... az érintett ut mellett végig nagyobbára élő keritésbe, más felöl penig a víz által oltalmazva vagyon, nagy része minden esztendöben, különféle gabonák nemével be vetve, más része lucernásnak és Tengerinek használtatik [Nagyalmás K; EHA].

Hn. *1646:* az kis Tengeri oldala(n) az Verö fenien (sz) [Remete K; KHn 130].

Szk. *magnak való ~. 1834:* a' meg maradott 5 1/2 véka magnak való tengerit hová tette? [Somb II.].

tengeribarack kajszibarack; cais; Aprikose. *1829:* Szilvafa tizen egy tengeri Baratzk egy [Csekelaka AF; KCsl 6].

tengeribarackfa kajszibarackfa; cais; Aprikosenbaum. *1727:* Ket teli Alma fa. Négy tengeri és fejér baraczk fa nro 7 … Oltott Cseresnye fa nrö 4 … Bis alma csemete 12 [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 12]. *1771:* (A) szőlőben levő Alma és Körte otványt … ez szerent Estimaltuk … Tengeri Baratzk fat Dnr 68 [Nagylak AF; DobLev. 430/2b].

tengeribúza kukorica; porumb; Mais, Kukuruz. *1677:* Czipo közе süttettem in granis Tengeri buzat Sax. Cub. 38//1/2 [Kővár Szt; Utl]. *1705:* Ma reggel … amidőn a generális megkérdezte volna az urat, mutata három tálban valami élést, zabot, kinek egyike volt egyrészt zab, rész szerint tengeri búza, részint köles és ocsú [WIN I, 371]. *1757:* a hátulso részin a Gyümöltsősnek vagyon egy darab Puszta, mellyb(en) Tengeri buzát, és Tököt szoktak vetni [Abafája MT; Told. 18].

Szk: *csős ~. 1677:* Restál male liszt Cub. 10//2 Ittem Csüs Tengeri buza Cub 47 [Kővár Szt; Utl].

tengeribúzaföld kukoricaföld; porumbiște; Maisfeld, Kukuruzfeld. *1721:* (A) Vad kert … az előtt kaszálo rét volt de propter in jurias temporum hol füve, hol szénája vesztegetődvén ell hogy az uraknak valami haszna inkáb redundállyon belőle kilenczedire tengeri buza földnek osztatot fel [Somlyó Sz; EHA].

tengeribúzás kukoricával bevetett, kukorica termesztésére használt; care este semănat cu porumb; mit Mais besamene. *1679:* Dinnyés hely. Ez az Nagi Tón túl van … Tengeri buzas hely. Az Tó közöt valo Dombo(n) vagyo(n) most Tengeri buzaval bé vetve | Tengeri buzás helj nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140, 152].

tengericsiga-kürt corn făcut din cochilia melcului de mare; Seeschneckehorn. *1804:* Egy meg czüstezett Tengeri Csiga Kürt [Hosszútelke AF; Kath.].

tengericsiga-pohár pahar făcut din cochilia melcului de mare; Glas aus Seeschnecke. *1700:* Egy czüstös Száju Tengeri Csiga Pohár nö 1. [Ebesfva; Utl].

tengeridisznó tengerimalac; cobai; Meerschweinchen | delfin; delfin, porc-de-mare; Delfin. *1694:* Érkeztem Amsterodamba. Itt láttam két tigrist, egy tengeridisznót, és rókát, ember-majmot és macska-majmokat [Kv; KvE 234 GM].

tengeriegér állatfajta; o anumită rasă de animal; Tierart. **Szk:** *~ bélés. 1714:* Agjra valo Nyari Paplany Dolmanj, és seljem Prucz flek, Tengeri egér béléssel fl. Hung 8 … Tenger szin Selyem Materiabul való Pruczflek tengeri egér Bélessel fl. Hung. 5 [AH 9] * *~ bőr. 1714:* Barsony Süveg, Nyusztal premezett, Tengeri egér börrel béllelt s harom Strucz Madár Tollal f. Hung. 6 [AH 2].

tengeriföld kukoricaföld; porumbiște; Maisfeld. *XVIII. sz. e.:* Ugyanakkor a Melt Possessor Urak adtanak egy Tengeri földet [Zovány Sz; SzVJk 53]. *1748/1822:* a' Tengeri Földekis hat egyenlö részekre fel osztassanak [Nagyzsombor K; Kp II. 119]. *1756:* a Térben a Tengeri földek között … Kis Kerék Réten alol a viz mentire [Zutor K; Somb. I].

tengerigörény menyétféle; o anumită specie de dihor; Marder (Tierart). *1759:* Kucsmát télben sem visel derék ember, hanem az egy Décsei László bátyámat látom télbennyárban kucsmában. Hanem most vagy tengeri görény-, vagy nyest-, vagy egyéb festett-, vagy báránybőr igen jó készülettel való süvegeket viselnek télben [RettE 89].

tengerikutya szürke fóka; focă (de culoare) cenușie; Seehund, graue Robbe. **Szk:** *~ csont. 1714:* Tengeri Kutja tsontbul való Paltza, felso végén meg aranjozott czüstel boritott, s 8cz (!) helljet czustel ékesitett fl. Hung. 8 [AH 37].

tengerikutya-bőr szürke fóka bőre; piele de focă cenușie; Robbeleder, Seehundefell. *1790:* Tengeri kutya Bőr kette hasitva … 2 [Sv; Ks].

Szk: *~ tarisznya. 1790:* Egy Fain Tengeri kutya Bőr Tarisnya benne valo szerszamokkal 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

tengerilúd lúdfajta; Bernicla; gîscă-de-mare; Meergans. *1679:* czen Fas udvaro(n) Tengeri Lud nro 27. Magiar orsz(agi) Lúd nro 20 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 97]. *1685:* Kövcr Lüd nrö 12 H: Rüdeg lüd nrö 12 Tengeri lúd nro 26 [Radnót KK; Utl].

tengerinyúl üregi nyúl; iepure-de-mare; Wildkaninchen. *1679:* Tengeri fekete nyúl nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 100].

Szk: *~ szemű. XVIII. sz. e.:* ă Men lonak Szörirülis observatiód lehet: lévén elsöször ă Szarvas Szörü, tüzes fakö 2dik ă fekete serényü, farkü, fekete labu sinoros fülü, Arany Szőrü fakö, de Men lónak fakö lö nem jó mert ă fakö lótúl fakó kanczának, fejer farkü, tengeri nyúl Szemü Csikók Származnak [JHb 17/10 Lótartási ut.].

tengerinyúlhát blană de pe spatele iepurelui-de-mare; Fell vom Rückenteil des Kaninchens. *1620:* Egy Tengeri Nyul maal gereznatul f –/ 20. Egy Tengeri Nyul hat gereznatul f –/10. Egy Nyul gereznatul f –/10 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 4].

tengerinyúlmál blană de pe burta iepurelui-de-mare; Fell vom Bauchteil des Kaninchens. *1620:* Egy Tengeri Nyul maal gereznatul f –/ 20. Egy Tengeri Nyul hat gereznatul f –/10. Egy Nyul gereznatul f –/10 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 4].

tengeriszedés a kukorica begyüjtése; culesul porumbului; Maislesen. *1834:* Tengeri Szedéskor 'Sukon 10 Napot mulattam 3 czipos cseléddel, cze(kne)k is consumtiojok 1 1/2 véka ki vonodik [Somb. II].

tengeriszőlő ribizli, ribiszke; coacăză; Johannisbeere, Ribisel. *1587:* Tengeri szeolcot es mondolat hoztak –/4 [Kv; Szám. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. *1592:* 5 die Januari Az vraimnok feózetem Ebedeöt … Kaboztat Dizno oryatt … Sittettem 2 Beleest, 1 Eitel vayat f – d 14 Mondûlat hoza f– d 15 Mehzet czen beleshez f – d 8 Tengery Zelött f – d 8 [Kv; Szám. 5/XIV. 215–6 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* harmadik taly Etek fekete lewel. az Niülnak az Eleyt … d 13 1/2 … 1 font Tengery szolo … d 20 [Kv; Szám. 7/X. 30 Jency István sp kezével]. *1600:* vittek .. Tengeri Szeöleöt d 10 1. Fertaly mondolat d 20 [Kv; Szám. 9/III. 11 Szabó András sp kezével]. *1625:* mondola, Tengeri szeöleö … d 12

[Kv; Szám. 16/XXXIV. 234]. *1677:* Medgyet Kglmes Aszszonyom nem küldhettem, mert aztis le verte az jégh essö, az tengeri szölövelis hasonlokeppen bánt [Balázsfva; UtI]. *1680:* eze(n) viragos kertb(en) be lépvén, vadnak az ablak allat 19. bokor borosttyan fák ... az kert felöl penigh tengeri szölövel vagyon bé ültetve [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10].

Szk: *apró ~.* *1590:* Schyuttotem Az Nap 3 belest votte(m) Apro tengeri zeolot 1 fontat p(ro) d. 20. Ebedre kolt egyk el [Kv; Szám. 4/XX. 39 Hooz Lörinc sp kezével]. *1650:* Süttettem ket Fogoly Madaratt, Hozzaualo Fü szerszammal ... Czjnaltatta(m) Szekfüücs leuett Alaia. Attam Hozzaja Mezet Just 3/4 ... Attam Hozzaja Apro Tengerj szölöt ... Sekfüüett, Fahaiatt ... Borsatt, Gyömbert [Kv; Szám. 26. VI/416].

tengeriszölö-bokor ribizlibokor; coacăz; Johannisbeerstrauch. *1817:* A kertben 15. körtvély oltoványok ... Veres tengeri Szöllö Bokrok [Déva; Ks 119b Vegyes ir.].

tengeriszölöfa ribizlibokor; coacăz; Johannisbeerstrauch. *1736:* ezen Sárpataki Curiaban van az Veteményes Gyümöltsös kert ... van benne egy darabotska veteményező helly, és közbe, közbe Mesgyéin Egres, és Tengeri szölö fák, Sosgya, borostyán, rosa Som es Cziprus fák [Sárpatak MT; EMLt XIII/1. 71 Conscr.].

tengeriszölös szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ rétes* ribizlivel töltött rétestészta; ştrudel cu coacăze; Johannisbeerstrudel. *1650:* Süttettem Harom Eöregh Mondolas es Tengerj szölös Retest ... f 3 [Kv; Szám. 26/VI. 411].

tengermelléki a tengerhez közel eső területen lakó/állomásozó; care se află la ţărmul/în apropierea mării; in der Nähe des Meeres/an der Seeküste wohnend. *1671:* Irhatom Kegyelmednek, tavaszszal ez hatalmas nemzet az tengermelyéki vitézekkel az lengyelre megyen; magát immár aperiálta is nekie, az tengeren túl való dolgait leesendesítette [TML V, 651 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1674:* Az hírek, kiket ír Tötöri, tövel-hegygyel vadnak öszve, holott együt azt írja, Magyarországra küldi egy rész hadát, másutt meg hogy az tengermelléki hadai nem jöneck [TML VI, 579 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tengeröblöcske a tengernek a szárazföldbe öblösen benyúló része; golfuleţ; kleiner Golf. *1710 k.:* Az idegen országokban jártomban is egyszer kövér berbécspecsenyét evém, s úgy menék egy kis tengeröblöcskén más városba, rútul émelygett a gyomrom, s fájt a fejem [BÖn. 526].

tengerpart malul mării; Meeresküste. *1619:* Itt estve jött vala hozzánk az flandriai követ, minthogy az pestis elött itt Kücsük<-Csük>medzén lakik vala az tengerparton egy szép kertben [BTN[2] 283]. *1667:* Balót bizonyossan visszaküldi, hogy menjen Galliopolisba az tengerpartra s szabadulván az passus, vagy szembe, vagy külömben az fövezérrel csak tractáljon [TML IV, 43 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

tengerszakadék tengerszoros; strîmtoare, pas; Meerenge. *1653:* Ott azért Galatában Konstánczinápoly mellett a tengerszakadék vagyon, közöttök egy olasz város volt, kik mostan is ott laknak nagy békességben, de azért elegy vannak törökkel [ETA I, 118–9 NSz].

tengerszín a tenger színéhez hasonló, zöldeskék; verde ca marea, verde-marin; Aquamarinfarbe, Wasserblau. *1664:* Egy Tenger szin Tafota Elöruhát, körül öregh Csipke rajta [Beszt.; SL]. *1673:* adot megh ... Egy Tenger szin selyem sinor öuet [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zarand megye not. kezével] | vásarlottunk az Urak szamara ajandekott a Görögöktül Pater Janostul ... Zoltán Istvantul tizen nyolcz sing Tenger szin sima barsont [UtI]. *1683:* Vettem ... Kis Kozmátul nyolczad fél sing Tenger szin Rásat singit f 1//25 Teszen f 9//40 [UtI]. *1687:* Egy Tengerszin viseltes Rása szoknyát, elö ruhajával együtt [Déva; Szer.]. *1687 k.:* Edes felesegém küld ki az én Panczél ingémet, az uy zubbonomat; az tengerszin viseltestis [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1695/1770 k.:* Tiszta tenger szin selyemmel varrott Keszkenö [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 210]. *1697:* Tiszta tenger szin selyemmel varrott viseltes vékony gyolcs kendö [KGy]. *1699:* tenger szin sellyem sinor eöv szkofium czüstel gombozva [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1709:* Tenger szin kamuka szoknya [Kv; Pk 6]. *1718:* egy tenger Szin Bársony Szoknya [Sár.]. *1738:* egy tenger Szin Sellyem öv Aszony Ember(ne)k val(o) öv czüstel gomb(ozott). Egy Tenger szin sellyem Ferfinak valo öv czüstel szkofiummal gombozott 1 [DobLev. I/171]. *1793:* Tenger szin Creditor varrottas lajbel otska [TL Conscr.].

tengerszínü a tenger színéhez hasonló, zöldeskék; verde ca marea, verde-marin; aquamarinfarbig. *1735:* Veres és Tenger szinü Sellyemel varrot két Parna hajok [Kv körny.; RLt].

tengertúl tengeren túl; dincolo de mare; Übersee. *1657:* Vala fövezér Huszref pasa, ki, az mint feljebb is írtam, tengertúl lévö hadakozásra ment volt [KemÖn. 87].

tenget szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~i magát* szükösen/nyomorúságosan él; a trăi de pe o zi pe alta, a-şi duce zilele; sein Leben durchfristen. *1662:* Kik hogy jöttökben nagy sok barmot hajtottak és magokkal öszvekerítettek vala, magokat azoknak húsokkal kenyér nélkül is ugyan sokáig tengették vala, lovak pedig éhhel kezdvén halni, azokkal föld között csak a sáncokat töltik, erösítik vala [SKr 327]. *1687:* az molnár harmados benne még is alig tengeti magát belöle [Mmsz; Törzs.].

tengettetés szükölködtetés; ducerea zilelor de azi pe mîine; sein Leben durchfristen lassen. *1662:* Az mi hadainknak több-több nyomorúságra, fogyatkozásra jutások, cseresznyével való tengettetések, súlyos fátumok [SKr 364 tartalomjelzö fejezetcímben].

teng-leng alig-alig/nehezen él, tengödik; a vegeta, a trăi de pe o zi pe alta; sich kümmerlich durchbringen. *1665:* Elhozta Isten az mi végsö romlásunk idejét, csak hogy még tengünk-lengünk [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1698:* el nem hinne az ki az mi Falunkat nem latna; hogj mi mint el szegenyedtünk hogj sok közöttünk magával jo tehettelen csak ugj teng leng közttünk [M.bece AF; Told. 24]. *1811:* Közönséges hiba-is ez az Országba, Hogy mind Oláh teng leng a' pakulárságba, Kinek nints gustussa, és már hozzá szokott, Hogy egye a' sebes turót és sajtokot [ÁrÉ 81]. *1836:* jól vagyunk, tengünk lengünk a' mint lehet [Kv; Pk 7].

teng-lenghet tétlenül töltheti az időt; a-şi putea petrece vremea lenevind; kann sich kümmerlich durchbringen. *1771:* hogy Sogor Uram is örögségihez keppest teng Lenghet egyik naprol masigra örvendem de az örögség miatt az jo Músikás is minden nap egy notát el felejteni szokat de kedves sogar Uram láttam az hegedű húrt most is úgy tugya pengetni mind ennek előtte 30 esztendőkel és egy egy uj nottát csak túd most is Componálni [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.].

tengődik tengeti életét, kínlódik, nyomorúságban él; a vegeta, a trăi de pe o zi pe alta; sich kümmerlich durchbringen. *1677:* Egy zászló alja gyalog vagyon a mostan fogadott hadak között, annak itt kellene maradni, az mégis valamint s valahogy hadd tengődnék [TML VII, 548 Teleki Mihály a fej-hez]. *1857:* csak 40 vékára valo földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el kârosodott, s magam is csak nyomorusággal tengődöm [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János udv. gondviselő lev.].

tenmagad (te)magad, saját magad; tu însuţi; du selbst. *1597:* Lakatos Mihali ... wallia ... Chizar Peterne eztis mongia wala hogi Veres Palra rea fogta wolna hogi ne(m) hizi hogi nem eo chinalta wolna az leannak az giermeket, Veres Pal azt monta wolna hogi Im kezedbe adom ha ne(m) hized lasd megh tenmagad ha arra walo vagiok, hizem latod hogi en immar arra io ne(m) vagiok [Kv; TJk VI/1. 70].

tennen a te saját; al tău propriu; dein (selber). *1572:* Neregh Iarto peter Azt vallia hogi hallotta az lakatos peternetwl azt Monta leorinchnek Nem en Mondlak fatywnak hane(m) az tenen Mathkad [Kv; TJk III/3. 28]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Kis Imreh ... most vtolzor hogi megh verte az giermeket ... mikor megh holt wala menek oda, az azzoni igen sirattia wala az giermeket mondwa(n) way ember te zalonnad ez te wagi gylkossa az tenne(n) fiadnak addigh vered rongalad hogi am miattad hala megh [Kv; TJk VI/1. 40]. *1606:* ha ezeket tagadnad hogy nem Igj volna, kj teczik az tennen feleletedbwl mind az Emmissarius atta Jeczesbwl hogj te Annakelőtte azokat az Jobagiokoth nem birtad protestatur ad vlteriora [UszT 20/162].

tennenmagad 1. a te, a saját; al tău propriu; dein (selber). *1573:* Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... eleibe allot az kardal Istwan hogi Kelemen fely kele Es fenegette az kardal ezt Mondwan Esse lelek ezenel az tenenmagad kardodal vgy Meg Marchanglak hogi soha Emberre Ne(m) leszen (!) [Kv; TJk III/3. 316].

2. téged; pe tine; dich. *1598:* Zabo Jstwanne Sophia Azzoni vallya ... Jstwan deak monda essez bestie lelek kurwa megh ma estwe vachiorara vendeged lezek s kj vonzlak hazadbol az kutnak gardayat be hania(m) de tennen magadis vtannad (!) vetlek az kutba [Kv; TJk V/1. 219].

tenor 1. tartalom, értelem; conţinut, înţeles, semnificaţie; Inhalt, Bedeutung. *1578:* Nagod paranczyolattyanak, rend zerynt valo tenora es verbalis continentiaya ez keppen keouetkezyk [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1591:* Erről mikoron tóbbetis szolot volna Berekzazi Mathe, ada valami Jegzest kezemben, melinek tenora ez vala[a] [KvLt I. 60/1591 Mathias Alba regiensis vall. Petrus Talliany Enyedie(n)sis minister Colosuariensis kezével. – [a]Köv. a tartalom]. *1601:* abban az haz helyben ... minden Jussunkath Abbanis neki Attribualua(n), elebbi neki adoth levelwnk tartasa es tenora zerent Confirmallyuk libere, Es Adgjuk minden haborgatok ellen in filios filior(um) et heredu(m) per heredes [Szilágycseh; Borb II Ladislaus Giulafi de Ratot comes com. Zolnok aláírása, de nem az ő kezeírása]. *1616:* eleö alua(n) az fellül megh irt substitutus Biro es az Szebibeöl egy czedolat ki vivyn, mely czedvlat my eleöteönk eö maga el oluasua(n) ez vala tenora [Dés; DLt 335]. *1622/XVII. sz. v.:* In Anno 1622 die 18 August Sepsi Szekben Angyalos falvan egyben gyülven az Kakas Gergelly hazanal ez levelet meg epitettük mely levelnek Tenora igy következik [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1643:* adanak enneke(m) kezemben egy idezest .... es eo kget azon Idezesnek tenora szerent, ide aláb declaralando modok szerent ammoncalua(m) [Dob.; JHb III/45]. *1702:* Cegeji Vass Daniel Ur(am) eö kgme kinszerite minket Felsiged Compulsorioma (!) Mandatumaval hogy eö kglme allitva mi elönkb(e) égy örökös jobbagyát Szarák Demetert hogy mi azt elsőb(en) erös hittel meg esketnők es az elönkb(e) adott Utrum(na)k tenora szerint meg exeminájuk [Göc SzD; WassLt]. *1717:* Senki eökőtném kénszeritette magam voltam Regius a' Contractusban mely volt illyen Tenorral hogy a mig eben az Országban laknak Sohuvá másua magokot ne kötelezhéssek jöbbágyságra [Martonos Hsz; BetLt 7 Mathias Szőcs (38) pp vall.]. *1745 k.:* a Testamentum tenora szerént ebben adossnak magamot nem tartom, mivel nem participálodtam benne [Kend KK; ApLt I Apor Lázár nyil.]. *1768:* a' Verős kovátsok ... A' Futatást rendel az originalis Constitutiok tenora szerént observállyák, úgy hogy a' két Karátson között való Hétre Nagy Karátson Hetiben fujjon: A' Bánya mü után eshető s esendő napokon az utánnak mindjárt következendő Müvelő Hétre fujjon [Torockó; TLev. 9/12]. *1799:* Az Varagyai Fogadot ... Senki is ő Kegyelmektől ... el ne vehesse mig a Contractus Tenora szerént nem satisfacial [Alvinc AF; Incz. XI. 32a]. *1815:* ha az Contractus tenorával az Méltóságos Báro Ur kévánsága meg édgyezik ez iránt műk a' Mlgs Báro Urral izetlenkedni nem fogunk [Kv; HG. Eszterházi perek].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t tart vkivel* egy véleményen van vkivel; a fi de aceeaşi părere cu cineva; mit jm dieselbe Meinung haben. *1669:* Veselényi Pál ... úgy látom, örömest correspondentiát tartana velem, noha bizony nekem az vele való correspondentiára nem volna semmi szükségem; de ha ugyan úgy kell lenni, hogy velek tenort tartsunk, én azt is megcselekedhetem, az mint hogy talán az én itéletem szerint úgy is kellene lenni, az míg ember mind együnnen s mind másunnan az dolgokat kitanulhatná [TML IV, 614–5 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *egy ~ral* vmivel egybehangzóan/egyértelműen; în consens cu ceva; mit etw einmütig. *1764:* (A tanú) mind az előtt fassiojában ki tette, s' mind másoknak önként beszélette, hogj öket jol esméri, ezzel fassioja egeszszen nem evertaltathatik, söt ... gyanu fér hozzá, miért alteralta fassiojat ... külembenis in reliquo azon egy tenorral fateal mendenekben [Torda; TJkT V. 206].

3. szándék, célzat; intenţie, tendinţă; Absicht, Vorhaben. *1586:* Eotweos Orban vallia ... En azt Ne(m) tudom ... kenzergetteye ozta(n) a' leant Beregzazy hogy a' leany Ne Allion el a' feleket melleol vagy Ne(m) Az en kezem Irasat Azert a' feleleten mas keez Ala transsumaltak volt, de vgia(n) Azon tenoron, Amint en vele(m) Irattak vala, Jollehet Addaltanakis vala Azert hozza [Kv; TJk IV/1. 598]. *1661:* egy leveles ladat hazamhoz hozatva(n) eö kgmek az Urunk

ö Nga arrol emanaltatot ke(gyc)l(mc)s parancsolattyanak tenora szerint, az leveleket segregaltuk, Collega tarsommal, Lucz Urammal edgyüt, es az Kövesdhez valo joszagrol valo leveleket, Bojer Ura(m) … kezebe(n) adtam [Kv; Ks Vall. Benkö miss. 41]. *1671:* a' kinek kezéböl a contentatioban adott jószág ki-ment, azon' jószág ismét restitualtassék, legitime emanaltatott és Statutione mediante roboraltatott Donationak tenora szerént, a' kiknek penig jószág nem adatott contentaltassanak, vagy pénzel, vagy jószággal [CC 66]. *1672:* Birosagot, kortsomallást az országtol rendeltetett constitutianak tenora szerint annak poenaja alat meg tartunk [BfN Faragói csomó]. *1801:* a' M. N. Sombori Commune Terrenumok(na)k fel-osztása a' fellyebb emlitett Deliberatumok tenorok szerént, különösön pedig 1795ben 4dik Decembris hozott Deliberatum szerént, melly mindenek felett fundamentoma ezen osztálynak ellene alhatatlanul follyon, és késedelem nélkül kezdödjék-el [M.zsombor K; Somb. II].

ténsasszony tekintetes asszony; jupăncasă; gnädige Frau. *1849:* éjfél felé … Fenixdorf haza jöve panaszlá néki Kelemen Béni hogy a' mig Krizsán Mariskoval beszélgetett az alat ténysaszszony[a] az uttza ajtot be zárta [Kv; Végr. Vall. 31–2. – [a]Fenixdorf fel.].

tentáció kisérlet, próbálkozás; încercare, tentativă; Versuch, Probe. *1803 k.:* Az executio tentatiojárol valo Bizonyitto Levél | ezen executio … meg szolitotta a Cometanensokat, és az Él erdöben valo be menetelt executione Mediante tentálta, melly tentátiojára igenis be menetelét az Él erdöben ben állo … Birtokos Urak …. nem ellenezvén … be eresztették [JHb LXVII/4. 24, 26].

tentál 1. megkisérel, megpróbál; a încerca; versuchen, probieren. *1660:* Kegyelmed állapotját tentáltam oda be; úgy látom, nem irremissibile Kegyelmed dolga is [TML I, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1657:* Ez vala pedig az practica, hogy az gyülésben vele consentiált uraknak cooperatiójok által az respublicát inducálni tentálja nyilvánvaló hadakozásra az pogányság ellen, kit ha effectuálhat, bene quidem, és az kikkel közlötte, s invitált ez hadra, conjunctis viribus, sumptibus et consiliis mozdítsák ez nagy dolgot [KemÖn. 291]. *1678:* Én bizony az németek csalárdságátul is félek, noha már elmenvén amazok, nem gondolnám, hogy tentálnának [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* Megh eshetik ez is, hogi valamely Tiszt az Földes Úr Kárara az Korcsomas helyeken nemely üdöb(en) à magha borait árultathattya, vagi valamely jo akarojanak boraval valo ki czapoltatasával kedveskedik … minden üdöben es helyen praecavcaltassek ez illye(n) mert valaki illyent mér tentalni, Kemény animadversio ala vétetvén penes judicium decidaltatik [Erdöhátság H; VhU 198]. *1703:* senki illy dolgot ne is tentallyon hogy iffiu Legeny kevannya hogy penzül vegjek fel [Kv; ACJk 56]. *1708:* a' mult héten Tentaltak a' Commenda(n)st mind Puskások s Bethleni halaszok de ne(m) akart Protectiot nékiek adni [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1740/1778:* Hogy ha … az el Szökött Jobbágyok medio tempore, haza jönek, tehát egyik atyafi is ne tentállya Szolgáltattni, meg ö kégyelmek között realis Divisio nem lészen azon Jobbágyok iránt [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1756:* hallottam hogy többször is tentalt volna Némethi István Ur(am) illen actust, in specie … a Bóltból … Róka torkokat lopott vólt [Kv; Mk IX Vall. 35]. *1782/1799:* Privilegiumot nem tudunk mutatni, hanem lehet reménség, hogy Captalanba vagy egyebütt találtassék … mi azt nem tentaltuk, nemis keressük [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 330]. *1808:* a Szent Benedeki Köz hellyek fell osztására ki rendelt Comissio … tentálván a Törvényes osztállyos executiot … minden ellene mondás nélkül be botsáttatván, következöleg follytatott munkálkodásába … az Aszszonynak a Becski részen valo azon fogását adta [Fejér m.; DobLev. IV/916]. *1820:* az exequenda Summa mind öszve 90 Rfra és 3 xra menvén, ezen Summáig Tekintetes Bartok Ádám ur ellen a' Titt executor az executiot tentálá [Nc; DobLev. V/1037].

Szk: *békességet ~. XVIII. sz. v.:* 19ua én Gyujto urral mégyek Szebenbe a' ki tsinált Planumunk szerént, 's Gyujto ur mint Plenipoten(tiarius) tentallya G. Battyánine ö Ngaval a' Békességet [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.] * *dézmálást ~. 1775:* az Dentrált szöllö Hegyre ki mentém az Dézmálást tentálni, de az más Részeken levö Emberek … nem admittálták [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 7] * *exekúciót ~. 1775:* Midön … Groff Vass György és Vass Adám urak az Királlyi Szentséges Sententia mellett Mlgs Groff Lázár, es Kálnaki Urak ellen Executiot tentáltanak az Nemes Maros Szék Tisztyei által magamis jelen voltam [Mezöbánd MT; WassLt Szabo Péter (31) lib vall.]. *1781:* Beretzki János Vram az Executiot tentálván meg kérdé admittaljaé az Aszszony az Executiot [Msz; BetLt 7]. *1820:* az exequenda Summa mind öszve 90 Rfra és 3 xra menvén, ezen Summáig Tekintetes Bartok Ádám ur ellen a' Titt executor ur az executiot tentálá, melyre … Tisztartoja Barabás István ö kegyelme emlitett principalissának a' Béressével vas villáson elö álván mágát ezen Szokkal az executio ellen vetö[a] [Nc; DobLev. V/1037. – [a]Köv. a beszéd szövege].

2. kinál, csábit; a tenta/ispiti; anbieten, verleiten. *1746:* Eltetö Ferentz Ur(am) … az Uramat szép kéréskekkel kezdi tentálni, hogy az Armálist ö kglnek adja ki [Zilah; WassLt Elisabetha Barta quond J. Eltetö rel. vidua (38) ns vall.]. *1761:* Ribiczorai Dán Lázár Felesege exponalya, hogj … egy meg szeget vastag veg szösz vasznatis el lopták … Munereszk György az Actrix vásznának el veszese után tsak hamar egj Ingnek valo vaszonnal tentalta Izán (!) Todornét ha vele fog közösködni [Ribicsora H; Ks LXII/7].

tentálás próbálkozás; încercare, tentativă; Versuch, Probe. *1657:* Azért reggel csak az fögenerálist, kit már praeficiált vala az fejedelem, Kornis Zsigmondot tanálnák meg csak csendesen, hogy instálnának az tanácsurak az fejedelemnél az békélésnek tentálása felöl; ezt nehezen persvadeálám nékik, de látám, hogy nem bene contentusok [KemÖn. 177–8]. *1810:* A' Kedves Bátyám Uram minopában hozzám utositott Levelére küldött Válaszomban terminust tettem ugyan Udvar Biro Cseli János Urnak a' petelei Erdölés tentálása iránt, de … tellyes lehetetlen volt, hogy … meg jelenhessek [M.péterlaka MT; Born. G. XII. 11 Boér János lev.].

tentálhat próbálkozhat, megkisérelhet; a putea încerca; kann/darf versuchen, probieren. *1671:* az hatalmas nemzetnek annuentiája nélkül az németnek szándékától sem félthetjük, annálinkáb az idö is mostan ellensége lévén, obsidioját is nem tentálhatná semmiképpen ez télen [TML V, 435 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1675:* Igy, Uram, mégis nem heverménk, de nagyobbat nem tentálhatunk s csak a heverésbe vesz el a hadnak a szíve [TML VII, 108 Vesselényi Pál

Teleki Mihályhoz]. *1718:* Haller Laszlo Ur(am) ... tentalhatná az első Contractusnak fel bomlását [Ks 96 Apor Péter lev.].

tentált 1. megkísérelt, megpróbált; încercat; versucht, probiert. *1672:* Az kállói mostani rosszül tentált ostrommal majd az föld is desperál; innen újobban vissza az Tiszán nem szakadozhatunk, az mint ott kivánnák és itt is újabb-újabb alakalmatlanságok intervéniálnak [TML VI, 345–6 Szuhai Mátyás, Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1776:* melly osztályt ab A(nn)o 1760 ... Véreim mindenkor vagy edgy vagy más kifogással impediálták, és el halasztották, melly okok kénszeritettek arra, hogy ő Felségétől Divisionale Mandatumot extrahálván, Seponálván minden eddig quoquo modo tentált Processussokat, minthogy Executioban edgy sem vetetődött ... meg kivánom azért, hogy Dobai Klárának minden el maradot Ingatlan Iavai két egyenlö Részekre osztassék (!) [M.köblös SzD; RLt O. 1. 2–3]. *1802:* Azért hát 1o Ezen tentált Executiot illyen moddal bé botsáttom, hogy két rend szerint valo Executor vr és Hét Commétánéuson kívül több Személy az udvarra bé ne jöjjen [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével].

2. elcsábított; ademenit; verleitet, verführt. *1647:* Noha ugia(n) azt nem Comprobalhatta az Leanj; hanem valami Azzoni Emberekett, hogi tentalt legien ... oda ment az Gazdajanak gazdaja Azzonianak hon nem leteben es az Leany eziak maga leven, az Leannial ott tractalt bezellett, s, mégh ugj köszönt be egesseggel rakta (!), es az kezetis azon közben fogdosta [SzJk 66–7].

tentáltat 1. megkíséreltet, megpróbáltat; a încerca; versuchen, probieren lassen. *1799:* a F. Királlyi Gubernium parancsolattyábol csak a mult héten tentáltatott a Tekintetes Tisztség ellenem Executiot 64. Rforintokig Bagoban Fő Biroságom ideje alatt edgyik Járásban el hibázott 50. Véka Buza és 18 Véka árpa árráért, de repelláltam mert ok nélkül nem fizethetek [Nc; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. *1802:* irja Tiszt(e)le(te)s Uram ... Executiora certificáltattanak volna; meg kell vallanom egy felöl, mind Birámnak mind embereinek azon gorombaságát hogy az e féle Procedulákbol tösténi Párt nem vettek s kezemhez nem küldették, más felöl pedig hogy az irt kedves atyámfiai ... óly távul lévö joszágomban kévánnak Executiot Tentaltatni [Kóród KK; Ks 100].

2. kecsegtet; a amăgi/ispiti; verleiten, auf etw vertrösten. *1665:* Az vajdánć felöl írhatjuk Kegyelmednek, az fövezér embere talám szintén ma érkezett hozzája Rákosra, kinek oda menését és ha akarja, az asszonynak elvivését mi meg nem gátolhatjuk; mindazáltal igíretekkel tentáltatjuk újabban, hogy bárcsak két hétig várakozzék, azalatt penig az portára már elküldtünk felölle törekedésképpen, valamit végben vihetünk, el nem mulatjuk [TML III, 389 Apafy Mihály Teleki Mihályhoz].

tentáltatik megkíséreltetik, megpróbáltatik; a fi încercat ceva; jd wird erprobt, geprüft. *1746:* az kerdésb(en) forgo Jobbágyok az Inquisitio helljére Comparealtak az Petsétre, de hütöt nem mondottanak és ambátor mi az utrumokot még el nem olvastuk volt, de sine dubio tutták ők mikröl Sonálnak, mivel annak elötte valo időkb(en) is még édjszer tentáltatott azon Inquisitio a fenn meg irt Exponensek által ugyan mi elöttünk [IB. Petrus Butyka de Csomafája Com. Dobocensis vicejudlium (31) ns kezével].

Szk: *exekúció ~. 1802:* Az Adosságnak egy ötöd részért (!) tentáltatott s peragáltatott a panaszlo Aszszony ellen az Executio ... Mely adosságnak ennyi részb(en) meg fizetésit, akár mint igyekezzék magárol el hárintani ... mind azon által a mostani Törvények fenn állása mellett, és meg Sértödések nélkült meg nem nyerheti [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Joseff viccispán nyil.]. *1803:* Hivatalosan jelentetik ... hogy az élö erdöbéli Métalis differentiának el igazittására, és az erdönek fel osztására az executio Törvényesen harmad nap ... Burjános O. Budán az erdönél tentáltattni fog [JHb LXVII/4. 23]. *1817:* Minekutána a Zálog Summát fel nem vette ... Dobai Josef Ur ellen a megirt portiokert osztályos Executio tentaltatott, de a mely Repulsioval meg gátoltattván, a Repellens ... ezenn Nemes Torda v(árme)gye Generalis Törvény Székére Repulsiojának ok adására Certificaltatta<tott> [Torda; DobLev. IV/913. 1]. *1826:* a Néhai Ladmaczi Samuel Dobollyi Josef ellenis inditott ... személlyes keresetébe hozatott Itélet mellett tentaltatott executio [Nc; DobLev. V/1114. 3a].

ténzsola l. **tézsla**

tény 1. cselekedet, esemény; faptă, fapt; Tat, Akt, Ereignis. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekröl Szollo Contractust Megyei Hütös Sofalvi Josef Ur kezéböl ki ragadván szét tépte és a' tüzbe vetette – mely tényiért Balog István méltó hogy közkeresct alá vettessék [Dés; DLt 591]. *1847:* Midön a bucsumiak a királyi erdészeti hivatal által ültetett fiatal fenyőket kitépték, mondja meg valló, hogy a bucsumiakat ezen tény elkövetésére ingerelte-e, volt-e arra valamely befolyással? | Ezek s ezekhez hasonlók a Varga Katalin lázasztó, rendet, engedelmességet s törvényt megtapodó tényei, zsarolásai, ki ... Nemcsak uradalmi, hanem közszolgálatok folyásába is elhárinthatatlan akadályokat gördített [VKp 170, 202]. *1852:* ki oly dolgot ád el, mi nem tulajdona a' Törvény az ily Tényt csalásnak nevezi, 's a' rászedőt büntetni szokta [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

2. (büntetendő cselekmény jogi meghatározásában) felsorolt elemek összessége; elemente constitutive/materiale; aufzählte Teile des Tatbeweises. *1847:* Vegye rendre a tanú, számlálja elő a tényeket egyenként körülállásoson | De minthogy azon helységeknek havasi elszórt fekvések miatt ezen tényekröl ilyen helységbelieck tudomást nem vehettek, a tárgyat az esketések se hozták oly mértékben tisztában, mint az az elözmények és elöadatok szerint történt [VKp 207, 295]. *1850:* 'A be adott panasz át adatik Sz. Biro Dadai Lászlonak hogy a' panaszbéli tényt ki nyomozván, erröli hivatalos jelentését Tanátsunkhoz tégye meg [Dés; DLt 780]. *1871:* Elnök jelenti, hogy neki ez a botrányos eset jelentetett föl, hogy ... Kelemen János a Febr 26kán délutáni isteni tiszteleten illetlenül viselte magát, a rector tanításába bele szolván. Felszólítja a consistoriumot, hogy ha e tény csakugyan bebizonyul, határozzon a botránkoztatóra, tettéhez méltó büntetést [M.bikal K; RAk 289].

tényálladék tényállás; stare de fapt, stare faptică; Sachlage. *1869:* Okos András ... a Martonban volt Bivalyát örizni ... Ennyi a tényálladék [M.bikal K; RAk 275].

tényelkövető a (bün)cselekmény elkövetője; făptaş, făptuitor; Verbrecher. *1856:* a tisztitott erdöböl senki közül-

lünk[a], s rajta találtatnék, bűntetésül az erdő pásztori dij 50 xr váltoba, és a tulajdonos Urat is felhatolmazzuk, hogy a pásztori Dijján fejjül – minden tiszti közben jövetel nélkült (: a tény el követön :) 6 válto Rftokat Ön hatalmával fel vehessen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405. – [a]Az erdőtisztitást vállalók közül].

tenyér 1. palmă; Handfläche. *1585:* Borbely Peter … vallia, Ighen veressen hozak Eyel Grusz petert … Izonyw veresek valanak raita, hogy az ket Teneremmel be nem erhettem volna Az Vekonian valo kekeket [Kv; TJk IV/1. 482]. *1592:* Tothazi Mihali junior … vallia … Kerdem Niarinet … Aztis monda hogi az volna a hir feleolle hogi eo Lukachal Iaccott volna kartiat, es megh chokolta volna az tenieret, de eo azt ne(m) tagaggia mert vgi volt hogi jaccott velle, es mikor megh nierte volna eotet lukach, az tenieret akarta el wttni [Kv; TJk V/1. 200]. *1614:* Az mi Dengeleghine dolgat illeti, lattam eleggé, hogy czyokoltak eölelgettek egymast az feyedelemmel egymas teneret vertek, az Azzony tartotta, s amaz rea wteötte [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzs. vall.]. *1618:* Hogy ha én s több jóakarói nem löttünk volna az fejedelemnek s Erdély országának, és az ő követségét az hatalmas császárnak megmondottuk volna, eddig vagy-vagy (az tenyerét söpörve fogá az pasa, s monda), így járt volna Erdély Kamuti Farkas miá [BTN[2] 129–30]. *1638:* latam az ladat hogi egi kiczidegh fel uala szakadva az sarka, de ot megh czak az teniercm sem tert volna be [Mv; MvLt 291. 123b]. *1665/1754:* Társaságnak mulatságába ha ki a' bort el önti annyéra hogy a' tenyerivel bé nem fédheti, s érette fel-panaszoltatik, bűntetése egy heti bér [Kv; ACLev. 16–17]. *1711:* a szőr selyem kötés légyen oly széles mind az embernek a tenyere [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. *1776:* Tudgyaç a Tanu … Hogy Dán Juon valami gyengén ötet a Tenyerivel artzul ütette? [Born. VI. 14 vk]. *1782:* az oldalát a Feltser ugy annyira ki vágta, hogy a három ujját a tenyeréig bele dughatta volna [Zágon Hsz; HSzjP Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) vall.]. *1796:* Tusa Joseff' … a Béresnek morcát öszve szidta, és a tenyerivel Nyakan vágta [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.]. *1817:* fel vévén egyszer akkorra irásotskát, mint az edgyik tenyerem, vagy valamivel nagyobbatskát [Torda; KvAkKt 363]. *1844:* a' tenyeréből kivett selét helyei látszanak [DLt 960 nyomt. kl]. *1880:* Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendő, Ödön, a Kisf. Társ. részéről … A tenyerem tapsra fogom a gondolatra is, s szeretném összeütni [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *összecsapja a tenyerét. 1710 k.:* Nevetjük annak a phrygiai embernek együgyűségét, aki filemilét sohasem látott volt és az énekléséről azt gondolta, hogy valami szép nagy madár; kívánta azért látni és mikor meglátta, hogy olyan kicsiny s nem is igen szép, öszvecsapja a két tenyerét s azt mondja: Ez a madárka merő csak szó, semmi egyéb, vox est, praetereaque nihil [BÖn. 422].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *tenyerén hordoz* nagyon jól bánik vkivel, kedvébe jár; a ţine/duce/purta (pe cineva ca) pe/ca în palmă/palme; jn auf Händen tragen. *1669:* Isten, az ki az szivecket látja, hogy én az Kegyelmed és az édes sógorom dolgait, ha lehetne, az tenyeremen hordoznám, de vajmi sokszor sok bajom van nekem, kit Isten s az én lelkem tud [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *megkeni a tenyerét* lefizet vkit; a mitui pe cineva; jn bestechen. *1591:* Hegedws Peter … vallia … monda Berekzazi Mathe nekem … miert allaz fel ez eretnek kuruak eleot, mert ezek az papok Eretnekek, mierthogi felesegemteol engem el valaztanak, de Inkab hizem hogi megh kentek volt az tenieretket [Kv; TJk V/1. 103]. *1710:* senkitől Erdélyben úgy az emberek nem féltenek, mint Telekitől. Nem is mer vala senki keze alá szóllani, mert mindjárt a fejedelmet haragította ellene s megfogattatta, akármely becsületes főembert leszidott, lepirongatott publice, ha kinek mi dolga volt a fejedelem előtt, hejában supplicált, ha elsőben Telekinek meg nem kente a tenyerit | Elbámulván a fejedelem, időt kér magának a resolútióra. Telekinek sem volt egyszer nagyobb spiccen állapotja, azért sokat tanácskozván, jobb útat nem találának annál, hogy a budai vezérnek jól megkenék a tenyerit [CsH 153, 163].

3. *~rel* puszta kézzel, állat/iga nélkül; (muncind) cu palmele/braţele; mit den hohlen Händen arbeiten. *1792:* Bondi (!) János mind tenyerrel mind vono marhakkal hetenként 3 Nap teszi a szolgalatott [Bh; CU Bánffy Sándor conscr.]. *1808:* Ezenn Sellérek, a' Papi, Mesteri Házok és Templom körül többet tartoznak tenyerekkel dolgozni, mint a' több Földes Urat szolgálo Emberek jobban réá erkezvén ezeknél [Vista K; RAk 116]. *1812:* meg nem adhatván a fen irt Buza árát egy Nemejök Interesben dolgozottis valamit tenyérrel vagyis gyalogszerben, de nagyab része semmit sem, sem pedig azon buza árát bé nem fizették [Füzes SzD; BetLt 5]. *1815:* Ferentz Joseff edgy napot tenyérrel akár kádározással akár egyébb dologgal fizesse le [Szőkefva KK; Kp 98a]. *1824:* Darabont Andris … szolgálatot tartozik tenni minden héten két napat tenyérrel [Szásznyires SzD; Ks 79. 99 Conscr.]. *1826:* Nevei azon Usurasoknak kik ezen 1826ba tenerrel három tzipo Adása mellett dolgoznak [Mezőbánd MT; TSb 26]. *1852:* holnap jöjön … egy tenyérrel valo dolgos ásoval és 3 szál detzka hasonlolag a Pálffi Mihály Bátyám részire is [Kadács U; Pf Pálffi Dávid Pálffi Lajoshoz].

Szk: *~rel aratás. 1848:* Kivorán György Álb Pável … Munkáts Szimeon … 's több társai … két kalákát az uradalom által adandó ital mellett tenyérrel aratás alkalmával … tcendenek [Km; KmULev. 3] * *~rel presztál. 1828:* három napot tartozik hogy Praestáljon Gyalog szerbe vagyis Tenyérrel [Erdősztgyörgy MT; TSb 35]. *1851:* Markis Maftyéj .. két ökörrel minden Héten Robottába két, két napokat, betsülletesen akkor, a mikor es az hová hajtatni fog, praestalni fog; Hogy ha pedig … ökörrel nem tenné, vagy tehetné fel vállalt Robottáját … 3 : 3 napokat tenyérrel praestalyon [Semesnye SzD; BetLt 2] * *~rel szolgál. 1803:* Sellér Koltsár Mihaila … szolgál marhával egész erejin egy Héten egy Napot, Czimborába ha fog két Napot, Tenyerrelis két Napot [Elekes AF; DobLev. IV/862. 13b]. *1807:* Az írt Telkeken Lako Zsellérek hetenként a magak kenyereken tenyérrel két napot ökörrel pedig edgy edgy napot doloznak (!) [Mikeszásza KK; DobLev. IV/902. 23]. *1820:* akik Zsellér nevvel neveztetödünk Szolgálunk hetenként tenyérrelis két napot [Jegenye K; KmULev. 2]. *1850:* Ádám Vasziné … 6 hetet szolgál tenyérrel [Gyéressztkirály TA; DE 5] * *~rel való szolgálat. 1839:* az Huhuba lévő … Törökbuza nyil Földet adtam ki a' követ kezendő Sz György naptol fogva Esztendőig Robottalis 52 ötvenket napi Tenyerrel valo Szolgalatra napjára mikor szolgalatba lészen elelmire adván 3 Czipot [Törzs. Dési taxálisták 15].

4. hosszmértékként; ca unitate de măsură pentru lungime; als Längemass(einheit). *1740:* (A) Molnár nékünk ugy örlött hogy egy tetéz veka buzát vittem bé még is egy ejtelt töltöttem hozzá mikor a lisztet haza vittem azon vékával

meg mértem volt egy tenér héjja hogy a véka meg nem tölt [Papolc Hsz; SzentkGy]. *1811:* A' nappal meg-kurtult égy néhány tenyérrel, Az éjj fenyegeti a' zöld fákat dérrel [ÁrE 125].

Szk: *egy hüvelykes* ~ kb. egy ötujjas tenyér nagyságú. *1711:* eö Naga malmának fel épittese után hogy ezen Kerekek mindeg holt vízbe kezdettek álloni, ezen also Silipet egy orosszal és egy Hüvelykes tenyérrel fellyebb vették azért hogy inkább Légyenek el merülve az also kerekek [Ádámos KK; JHb XX/26. 6]. *1834:* Egy mintegy fel sing hoszszuságu, más fél fertály szélességü egy jo hüvelykes Tenyér magosságu tarka papirossal be vont Kártándliba, melynek a' felsö részin 4. petsét hely látzik voltak következendö portékák[a] [TLt Praes. ir. 1062 özv. báró Kemény Simonné lelt. – [a]Köv. az ékszerek, gyöngyök leírása].

tenyeres I. *mn* **1.** kézzel végzett; făcută/efectuată cu bratele/palmele; Handarbeit, hand-. **Szk:** ~ *munka. 1840:* Azon taxára kibocsátott Sellérek esztendönként tegyenek nékem öszvesenn 12 ~ tizenkét héti tenyeres munkát, à hol én kivánandom – jo koros emberek és aszszonyok jelenvén meg à dologra, s nem gyermekek – kenyerek töllem lévén munkájok ideje alatt [Torockó; Bosla]. *1859:* Tenyeres munka napszámosok [HSzj *napszámos* al.] * ~ *napszám. 1812:* igérte-(ne)k Száz ~ 100. napi tenyeres napszámot a Titt Ur által adando 3. Czipo mellett napjára [Nagylak AF; DobLev. IV/947]. *1846:* Vagyon Kakán Silipnél egy Resnyitze, melyért prestal 6. tenyeres napszámat èkènt, egy más Resnyicze le tett kö (!) az udvarba [Szászerked K; LLt]. *1857:* Haz állodialis Birtokon lévö Curialisták szolgálnak évenként egyik egyik 15. tenyeres napszámot [Cege SzD; WassLt]. *1875:* ki egyházi közmunkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságbol nem teljesitené, az azon idöben folyó igás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el, mindenik esetben az egyház közpénztára javára [Damos K; RAk 199].

2. vhány tenyér(nyi) nagyságú; de un anumit număr de palme; so groß wie ... Handfläche. *1727:* Meg mérvén ... háram ölös, háram oroszos, és háram Tenyeres kötellel lett [Vajdasztivány MT; JHb IX/7].

II. *fn* puszta kézzel/állat/iga nélkül jobbágyi szolgálatot teljesítö személy; pălmaş; mit den hohlen Händen/ohne Tier arbeitende Person, die leibeigenen Dienst erfüllt. *1847:* Ki számitása A' Czegei öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám tészen 1248. M(ar)hás nap ... 11 egy napos (!) után esik Tenyeres 1508 ... Tized dézmát ád a' szalmás Életböl és Tsös Török Búzából [Cege SzD; WassLt] | Ki számitása Az Götzi öszves napszám tartozás(na)k ... Ökrös szolgál 624 ... Tenyeres szolgál 312 ... Ide járul még az, hogy e' jelen Évben a' Falusi Biró az Udvartól lévén adva, a' Helység attól fog szolgálni minden Háztol egy gyalog napot [Göc SzD; WassLt].

tenyeres-talpas nagyméretü; mare, exagerat, gogonat; zu groß, ungelenk, plump. *1769:* Minden ellenem való Expositioi azért Ötsém Uramnak nem igazak, tenyeres talpas hazugságok, mellyet ide hátrább valósága a' Dolognak meg bizonyit [Mv; Told. 19/45].

tenyérnyi I. *mn* kb. akkora, amekkora egy felnött ember tenyere; de o palmă; ungefähr so groß, wie die Handfläche eines Erwachsenen. *1714:* Minium szin Brokad szoknyja, elöketö, és Vall, aranj, s ezüst Virágokkal, szoknyán aranj, s ezüst Prém, elöketö tenyérnyi széles, Vallon aranjos s ezüst kissebb primetskék f. Hung 104 [AH 3]. *1739:* egy tenyérni arany kötés [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *XVIII. sz. m. f.:* Egy Bársony Palást téli petymettel bélett nyuszt az Elein Arany S ezüstel egyvelegh egy Sor tenyérnyi széles csipke az allyan Arannyal galandal szeghett [EMLt Klobusitzky lelt.]. *1763:* 1. Tenyérnyi széles ezüst gallérok 3. darab s 1 darab arany [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. *1816–1817:* Más vastag lengyölts viseltes és lyukatos kendö, melynek két végin égy újnyi szélességü Tót csipke, azon belöl mintegy újnyira egy tenyérni szélességü Tót kötés [Szentgerice MT; Palotay 21].

Szk: *hüvelykes* ~. *1761:* egy kék ezüstös Materia szoknya ... az ajján egy jó hüvelykes tenyérni kötés van egy ujni arany paszománt [Koronka MT; Told. 8]. *1767:* Gubernátor, Groff Komis Sigmond Vr ö Exclája ... halálakor ... Volt ... égy Veres Skárlát köppenyegje, mellynek az Eleje le, és Válla Bársonnyal volt megbéllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind égj hüvellykes Tenyérnyi szélességü Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

II. *fn* vhány tenyérnyi rész vmiből; bucată de o palmă din ceva; ein so großer Teil von etw, wie eine Handfläche. *1593:* Saz Jacab, Genge Caspar valliak: Hallottuk hogi Tamas Andrast valaztigh zidalmaza az lelkeuel, es kürucza ... Ahul Tamas az seouent fel fonta vala, latuk hogi egi teniermeuel bellieb esset az Andras feoldere az fonas [Kv; TJk V/1. 368]. *1626:* Az vargamesterekröl miképpen adják el az sarúkat ... Annál kisebbet, ki az térden feljül halad egy tenyérnyivel, borjúbörböl vagy jó czapbörböl készítettet adjanak hatvan p. [Gyf; EOE VIII, 329–30 árszabályzatban]. *1736:* Ezüstböl valo borhütöje volt[a] nagy öreg, egy hat esztendös gyermeket megfereszthettek volna benne, kül-belöl egy tenyérnyiig aranyos volt [MetTr 318. – [a]Gróf Apor Istvánnak]. *1757/1758:* én az feleségemmel eggyüt tisztitattuk az Jonás Pál Ur(am) Stomp árkát mely ezen Harsányi Ur(am), Stompjárol mégyen le, mellyet egy tenyérnyivel aláb eresztettünk és vágtunk az régi fáczán alol [Abrudbánya; Szer. Czerán Joseph (25) vall.]. *1808:* Nyékuláj ... egy sertéstis ... hizlalt mellynek a Szalonnája ... egy nagy Tenyérnyi volt [Sóakna/Foroszfalu MT; Born. G. IX. 3 Serbenátz Dumitru (40) vall.].

Szk: *egyhüvelykes* ~. *1771:* ezen Malomnak Silipje egy oroszszal, és egy Hüvelykes tenyérnyivel fellyebb emeltetett azért, hogy az also kerék inkább ne heverjen holt Vizben [Ádámos KK; JHb XX/26. 9].

tenyészés fejlödés, szaporodás; înmulţire; Wachstum. *1662:* Valljon az ország fö rendei nem virágoznak vala-e feles számú, bokros, jó reménységü, szép csemetékkel? A nemesség, vitézlö nép, városi, polgári és minden alsó- s középrendek sürü tenyészéssel? [SKr 73]. *1677:* A' Halas Tókban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók, kiváltképpen a' Tóknak hirtelen áradása, és a' halaknak tenyészésének avagy ivásának idején [AC 110]. *1797:* tartozom is adni ... a' magam Juhaim tenyészésekböl két szep fekete báranyokat [Malomfva KK; Berz. 71/8].

tenyészet szaporulat; prăsilă; Fortpflanzung. *1781 k.:* edgyiknek talam több rüdeg mobiliái lehetnek mintsem a' masiknak ... légyenek ezentúl minden efféle külsö Szarvas, és Lábos Marhák és azok(na)k gyenge tenyészetei közösök [Told. 27].

tenyészhet élhet; a putea trăi; kann leben. *1710 k.:* A Báthori-templom elejénél és az utcán az új templom, kollégium kapujáig majd olyan tó volt csős üdöben, hal tenyészhetett volna benne [BÖn. 895].

tenyészik 1. szaporodik; a se înmulţi; wachsen, sich vermehren. *1811:* tsuda dolog történt, alig hiszed: Miként ha Méhedet helyiből el-viszed Bár milyen jó helyre és gazdag mezöbe, Nem tenyészik jól az első esztendöbe: Ugy ennek-is első hat faja, melyt nemzett, Nem vólt ditséretes, és tsak rémonda lett [ArÉ 135].

2. él, fejlödik; a vegeta/creşte; leben, wachsen. *1864:* mert itt igen sok som esemete buján tenyészett [Perecsen Sz; Pesthy, MgHnt 86a].

tenyésző 1. növekvö; crescător, care creşte; vermehrende, wachsende. *1710 k.:* A Venus énnálam nem bolond, buja és gyakor, hanem mértékletes, de buzgó, tenyésző és mindennapi volt, mely az által az Istentöl adatott mértékletesség és erö által mai vénségemben is nem sokat fogyatkozott [BÖn. 494].

2. termékeny; fecund, prolific; fruchtbar. *1710 k.:* ha az első feleségem olyan egészséges és tenyésző lett volna, mint a második, és ha az elsötöl a fogarasi rabság esztendeig, a másodiktól a mostani rabság már négy és fél esztendeig el nem választott volna, talán kalongya számig is szaporodtunk volna [BÖn. 493].

tenyészt 1. a creşte; züchten. *1679/1681:* Ha Hunjadon az ollyan vetemény el nem kél pinze(n), masuva is az hol el kelhet eö kglme el vitesse szekéren; valamit à majorne industria altal tenyesztet minden féle apro majorsagot, ugi vaj és Turo beli gyűjteménytis, lehessen láttattja myert veszik ökis fel à fizetést [Vh; VhU 675].

2. szaporít; a reproduce/înmulţi; vermehren. *1623:* Moldouaboll az Nezter es Prut melleöll, Hauaselfeoldebeöll az Duna melleöll Jgen Jo fęle Eoregh zeöke diznokott vetesze(n) 200 tenezteny valokot Tauozall Jo kanokotis vagy 10 [BGU]. *1843:* (A) hires mag mén Champion ... el adová tetetett ... szemei, s egyéb tagjai hibátlanok, jól hág, s jól tenyészt [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

tenyésztés háziállatok módszeres tartása hasznosítás céljából; creştere; Zucht. *1789:* a' Lakosok selyem Ereszto Bogarak tenyésztésiben sohult nem foglalatoskodtanak [HSzj *selyem-bogár* al.].

tenyésztő tenyész-; de prăsilă/reproducţie; Zucht-. *1632:* Diszno maiorsagh ... Tenezteö fiatal eme diszno N. 21 [UF I, 185].

tényező cselekvö/vminek létrejöttét segítö személy; factor/persoană cu rol important; eine wichtige Person, die etw tut/hilft, um etw zustande zu kommen. *1854:* Születésem évitöl ... 1792 ... nagy idök, fontos események vonultak el a' világban s abban Erdély felett! melyeknek ha nem is tényezöje, de gondolkodó tanuja valék [ÚjfE 3]. *1859:* az unitarius lelkész ... régebben az udvarnak régiussa, meg bizott tényezöje volt [F.szovát K; SLt Vegyes perir. Finta Samu P. Horváth Gáborhoz].

tényleges valóságos, igazi; real, adevărat; wirklich, echt, wahr. *1848:* Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen, kapujára kiszegezik, a mellközepéig földbeássák és élben halni kényszeritik, nyárson megsütik stb. mind ilyen regényes, de tényleges dolgok, holott a grófok és bárók pazsurát kapnak Urbántól, azaz sauvegarde levelet, hogy senki se merje bántani, mivel alkalmasint nem ellenzöi a kétfejü sasnak [Kv; RevRTr III, 206 Czetz örnagy a honvédelmi bizottmányhoz].

teológia 1. hittudomány; teologie; Theologie, Gotteslehre. *1662:* az deáki szép tudománynak rendi szerint mindenik mesterség tanítására az alsóbbtul fogva az felsőbb tudományig különb-különb tanítók, mesterek állíttatván, az ifjúság is aszerint osztatott és taníttatik vala nagy épülettel, az három becsületes professorok is szorgalmatosan bejárván közikbe, ki teológiát, szentirásbéli tudományt, ki philosóphiát, bölcsességi tudományt, physicát, természet-tudását és ... mindeniket kicsinytöl fogva nagyig nagy haszonnal tanítván, taníttatván és tanításokban igazgatván [SKr 145]. *1710 k.:* Mint munkálódja a lélek az emberben mindazokat a testi munkákat, amelyeket az oktalan állatok értö lélek nélkül mind végbenvisznek, noha nagy filozófusok igyekezték megmutatni ... de bizony jobban megtanuljuk a theológiából, mintsem a filozófiából [BÖn. 468]. *1811:* Ez a' János, a' ki nagy Házból született ... Ki Theologiát Tud 's Filósofiát, 'S Isten és Természet' titkaiba be-lát [ArÉ 181]. *1823–1830:* Szoktak volt pedig praeseseket tenni zsidó, görög, deák nyelvekben, geometriában, metafizikában, teológiában, hol egyikben, hol másikban, amint a professzorok jobbnak itélték, mely azért történt, hogy rendszerént csak három professzor lévén, nem érkeztek mindent tanítani [FogE 139]. *1870 k./1914:* (A) végzett theologus, ki nem kapott valamelyik kollegiumnál jurátusságot (: osztálytanító :) s igy vagy ott, hol a theologiát végezte, vagy ott, a honnan theologiara jött: kitartás alá jutott [MvÉrt. 5].

Szk: *spekulativa ~. 1736:* hol egy hol két személyt az fraterek közül, az mint szegénységektöl kitölt, küldöttenek idegen országokra, Lengyel- és Csebországban philosophiára és speculativa theologiara [MetTr 437].

2. hittudományi föiskola; institutul de teologie; Hochschule/Fakultät für Theologie. *1870 k./1914:* (A) végzett theologus, ki nem kapott valamelyik kollegiumnál jurátusságot (: osztálytanító :) s igy vagy ott, hol a theologiát végezte, vagy ott, a honnan theologiara jött: kitartás alá jutott [MvÉrt. 5].

teológiai szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *intézet* hittudományi föiskola; institutul de teologie; Hochschule/Fakultät für Theologie. *1834:* A Bétsi Protestans Theologiai intézet gyarapittása [Vaja MT; HbEk] * ~ *morál* etika; etică; Ethik. *1823–1830:* Basa Istvántól[a] dogmatikát, teológiai morált, Ecclestica historiát és Concionandi methodust [FogE 139. – [a]Hallgattam.].

teológia-professzor hittudományokat tanító professzor; profesor de teologie; Professor für Theologie. *1728:* tettszett Tiszt. Naszályi Janos Ur(am) helyén denominalni Notariusnak Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort [Kv; SRE 157]. *1823–1830:* Benkö Zsigmond udvarhelyi teológiaprofesszor, meghalt [FogE 96].

teologikus hittudományon alapuló; teologic; theologisch. *1778:* A szegény Viski József bátyámuram is meghala ma

16-ta Maii 1778 ... Sokszor próbáltam holmi theologicus discursussal hogy valami jó útban hozhassam, de mikor megszoritottam, csak azt mondotta, hogy néki olyan szép különös vallása vagyon, melyet csak maga tud [RettE 388].

teologizál *gúny* mellébeszél; a evita un răspus hotărît; *pejor* vorbeireden. *1705:* Ocskay kapitány ... Azonban paripát kér hogy küldjön, mert nincs paripája. Pekri uram ugyan ígirt volt, de csak teologizál, azt irja [WIN I, 283].

teológus I. *mn* **1.** teológiával foglalkozó; care se ocupă cu probleme de teologie; der/die sich mit Theologie beschäftigt. *1710 k.:* hallgat az agyas politikus Bánffi, kotyogj te bolond theológus Bethlen Miklós [BÖn. 953]. *1823–1830:* Ezen a jószágon a 4-ik emeletbe volt szállva egy Glauch nevü teológus deák, saxoniai fi [FogE 189].

2. teológiával kapcsolatos, teológiáról szóló; teologic, care ţine de teologie; Theologie betreffend. *1823–1830:* Ebben az időben[a] a deákoknak csak két classisok volt, úgymint filológusok és teológusok [FogE 138. – [a]1796 táján].

II. *fn* teológiát tanuló/előadó személy; teolog; Theologe. *1620 k.:* Ebből az teológusok comparatiója ez, hogy természet szerént azért vötte el Isten az egiptusoktól az esőt, hogy az más országban való sok eső elég vizet, sőt néha felettébb valót is ád Egiptusnak [BTN[2] 413]. *1710 k.:* Egyszóval az Ó- és Újtestamentum collatióját, melyről a theológusok szép könyveket irtak, ha megvizsgáljuk, bizonyosan kilátszik abból, hogy az Isten mind közönségesen az Anyaszentegyháznak ... igazgatásában és vigasztalásában semmit alább nem hagyott az Uj-, mint az Ótestamentumban, sőt nevekedett az ő mindenféle kegyelme [BIm. 1030]. *1720:* Akik pedig ezen rendelésnek nem engedelmeskednének pro Satisfactione impedenda az Oláh Püspökség Theologussa informáltatván, requiráltassék, kinekis ezen conclusum intimáltatik [INyR országgyűlési meghívó gub. Kornis Zsigmond kormányzó aláírásával]. *1823–1830:* Minden doktoroknak, licentiatusoknak, magiszereknek és baccalaureusoknak, ha nem professzorok is, szabad legyen tanítani, sőt a professzoroknak rendes professziójokon kívül szabad privatim tanítani, amit akar, hanem teológusnak juridicumot, medicumot, s megfordítva, tanítani nem szabad [FogE 234 a göttingai egyetem kiváltságainak fels.]. *1870 k./1914:* (A) végzett theologus, ki nem kapott valamelyik kollegiumnál jurátusságot (: osztálytanító :) s igy vagy ott, hol a theologiát végezte, vagy ott, a honnan theologiara jött: kitartás alá jutott [MvÉrt. 5].

tép 1. cibál, húz; a trage de ..., a smulge; reißen, raufen. *1591:* Zigethi Mihalne ... vallia az megh holt legini vgian czikorgatta az fogat rea, haiat baiuzzat tepte [Kv; TJk V/1. 174]. *1635:* ra mene az olara es tipik nyouck egy mas hajat [Mv; MvLt 291. 36a]. *1666:* Kozma Juon ... az Dupa Piatraj Csudenek hayat zakallat Tepte [Abrudbánya; BK]. *1744:* meg a Pitvarb(an) kezdettek egy mast hajoknal fogva tépni es czibalni [Besenyő AF; Told. 3]. *1759:* Tkts Palatkai László Uram mint két Kezeivel az hajába is ragada ... Providus Marusán Gavrila(na)k, de Tkts Mósa László Uramis ... maga tulajdon két kezeivel hasonlo keppen az hajaba akada ... Marosán Gavrilanak, és egyenlő akarattal ő Kglmek téptek, szagattak [Árpástó SzD; BK. három magyar és 7 román valló vall.]. *1761:* Blidár Gligor egy kupa bort akarván vinni Palkonak, mihent a kerten bé lépet ... némeljik haját tépte némelyik pedig bottal verte [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Popa Ursz (30) ns vall.]. *1778:* látám hogy Csanán Urszuly, és Ugrán Lapadát a' földön heverve huzzák s tépik egy más hajját [Egerbegy TA; JF. Krisán Togyer (24) zs vall.]. *1779:* maga keziben lévő nád Páltzájával igen keményen verte hajját tépte [Bh; BfN]. *1796:* részégen Házamra 's Okolomra jövén ... Menyetske Leányomat meg támodván ... a' Vejembe ki Nemes Ember kötelödzöttenek, hajánál fogva tépték [Déva; Ks 75. VIIIb. 142]. *1799:* mindnyájon hajában ragadván téptek, és Czibárolták [Dés; DLt 1799. év al.].

2. kihúz, kigyomlál; a smulge/stîrpi (o buruiană); jäten, rotten. *1751:* A szölök az idén minden gjomlálás kapállás nélkül maradnak vala, hanem most Canicula után tépte a hogy lehetett [Marossztkirály AF; Told. 29].

Szk: *sás ~ni. 1764:* az Inoskák sástépni oda mentenek [Nc; EHA].

3. rángat, vereksik; a bate trăgîndu-se de haine; reißen, sich herumschlagen. *1592:* Kuti Janos vallia ... en hazam eleot hogi wlnek siualkodast hallek ... latam hogi Balint be fordula az aiton az Keomies Mihali hazaba, oda futamodam, tahat Jakab az Balint hasan wl, es ereossen tepik, nicouik egimast [Kv; TJk V/1. 265]. *1630:* Szeoke Petert ... otth tepek nicottek ... vgj jeoue ki Andras Meszter es vgy vona el rolla coket [Mv; MvLt 290. 201a]. *1682:* Nemes Des varosnak Suho Marton nevü Legitimus szolgaiat mind(en) igaz ok nelkül az Varos közönseges Uczajan le nyomva(n) hasara ült, tepte szaggatta, fojtogatta [Dés; Jk]. *1737:* Citatoriaban expressalt időben és hellyen az I. merâ et absolutâ potentiâ mediante már declaralt kis leánkámat mint verte, tépte, kergette, mely miais a nagy nyavalyabanis esett [Torda; TJkT II. 129]. *1748:* néki mint törvény uttya kivül járo(na)k nem lesz vala szabad azért engemet rutul verni tépni mutskos illetlen szokkal bestelenitení [BSz; JHb LXVII/3. 202]. *1755:* láttam hogy Puskás Iliét hajánál fogva hurtzollya, tépi és pofozza [Told. 12/44]. *1765:* egy Diósi nevü mező Pásztort bé ragadtanak, s ki egy felöll, ki más felöll verve, tépve vitték bé Fő Biro uram szállására a pitvarba [Eszt-Mk Vall. 127]. *1781:* Siklodi Andrást Siga Bandit kezdeték Tépni s földön az Hajánal fogua vondozni [Márkod MT; BetLt 7 Mártin János (57), felesége (45) és leánya (21) vall.]; *1786:* meg támadot jambor embert minden oknélkült kárimlotta, tépte, rongálta [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1794:* a' mellyire állottanak ... Kozma Péternek, ezek tapodták, a' többi (!) tépték nyötték, 's annyira meg kinozták, hogy a' Szemei is ki dagadtanak [Marossztkirály MT; Berz. 6. S. 51/74]. *1831:* egyszer tavaj láttam hogj Fodor Péterné Asszonyomnak egy 11 Esztendős Leányat láttam (!) hogy kétszer pofon vágta de hogy rugdosta, s tépte volna azt nem láttam [Torda; TVLt Metye Mária (30) vall.].

4. (csomós/szálas anyagot) széthúz; a scărmăna (materiale fibroase); zupfen. *1789:* Rendeltem a' Magazinumhoz Zsögödből 5 Aszszony embert ... kik a' Gyapjat a' Mátrászokba ujra tepjék és meg igazgassák [Csikszereda; UszLt XIII/97].

5. *~i magát* tépelődik, gyötrődik; a se frămînta/zbuciuma; grübeln, nachdenken. *1590:* menek ... korchomara hat egy zegenj Ven ember sirankoz tepi magat, hogy a' keobelebeol mas fel forintoth loptak [Kv; TJk V/1. 27 Catalin Caraznaj Jos(ef)ne vall.].

6. foszlogat; a prăda; plündern, ausrauben. *1747:* itt baj elég van az Isten tugygya csak, micsoda bajjal töltöm időmöt hogy latom az loszagot mindenfelé tepik nyövik, s még sem akarnak osztozni [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1825:* egy Sarju Bugjáját titkon tépte és orozva hordotta [Étfva Hsz; HSzjP].

tépász, tépáz rángat, vonszol, cibál; a tot trage de ...; zausen, zerzausen. *1709:* Összeveszett Polos János Szoboszlai Józseffel, körmeltek egymást és hajokat tépeszték [SzZsN TT. 1890. 759]. *1791:* Szina Vonutz is a' Kortsomarost meg ragadá, s ketten rutul Czibárolták, és az Inginek elejit egészszen le hasiták, hajánál fogva tipászták, ugy hogy a' Kortsomáros kéntelenittetett az Udvari Gornyi(na)k sérelmesen panaszolni, hogy fogja el őket [Árokalja SzD; JHb Jósika M. ir.]. *1804:* azzal meg ragadá az Exponenst és tépászni, szaggatni kezdé [KLev. 9]. *1813:* az másik alperes ... az Felperest Földhöz verte tépászta, tapodta, pofozta, ütötte, potyolta, a Santzba taszigálta vontzolta, sebhette [Dés; DLt 162]. *1816:* Keménnyen tépázni Czibárolni s verni kezdette [Dés; DLt 99]. *1827:* a' Katona, Mihailát pofon vágta, s Mihaila is a' katonát – ezen pofozkodás után egy mást meg fogták ... és igy költsönösön kezdettek egymást tépászni [Egerbegy TA; TLt Közig. ir 1110 Ketzán Szija (16) hajadon léány vall.]. *1831:* egyszer tavaj láttam hogj Fodor Péterné Asszonyomnak egy 11 Esztendős Léányat láttam (!) hogy kétszer pofon vágta de hogy rugdosta, s tépte volna azt nem láttam, azután minthogy mérges a Léány maga magának a haját tepázni kezdette, s fell borzositotta, s ugy sirva ki futott az utzára [Torda; TVLt Metye Mária (30) vall.]. *1870 k./1914:* Köpegenyczés: néha pokrócozás ... két-három lesben álló ... a kiszemelt áldozatra köpenyt dobott, s olvasatlanul össze-vissza pufázta, búbozta ... kujakolta, öklözte, tépászta ... szóval helybenhagyta [MvErt. 21–2].

tépeget tépdes, szakítgat; a rupe bucăţi; reißen, zerreißen. *1629:* az Zeolcoben leue(n) egykor az leanyom nezni kezde felre es az kezeben leweo harsot tepegetnj ket fele [Kv; TJk VII/3. 120]. *1810:* nem lészen Szabad az arendatornak az határon lévő füveket gabonákot ... tépegetni [Km; KmULev. 3].

tépelő '?' **Hn.** *1775:* A Tépelő nevü hellyb(en) [Bözöd U; EHA].

tépelődés 1. verekedés; încăierare, bătaie; Prügelei, Schlägerei. *1630:* az szanto Marton me(n)teie akkor az tepeleodes keozben szakadot megh, de ha ollian rosz let volna az Szeoke Peter menteieis el szakadhatot volna az sok tepeleodesben azis [Mv; MvLt 290. 201a]. *1745:* az tépelődésben meg tanitottam és le esett az A(ctor)nak nagjobik Fia [Brettyélin H; Ks 62/16]. *1748:* Meg verekedések vagj Tepelődesek után Kukulj nevü Czigánjnak, békellettek még Peter Istok névü Czigány Fiaval egiut ...? [Dob.; Ks 5. 11 vk] | azután a' Koltsár is viszsza üté ... s osztán öszve mené(ne)k, s ott meg tépelődé(ne)k, s a' tépelődés után a' Koltsár el taszitá a' Tisztartonét [Marosszkirály MT; Told. 56]. *1749:* Tudgjuk aztis hogj Gjörgj Kodat, Szimion Girbománt, és Juvon Grékct valami Haj huzásért, tépelődésért, két, két Forintig Szolga Biro Uram meg vont [Fejér m.; Told. 3]. *1763:* az udvaron egybe bonyalodván; ă tépelődés közbe ă Both Andrásne inga ă nyakából ki szakadott [Mv; Told. 16/51]. *1783:* láttam azon tépőlődés alkalmatosságával, hogy Urszuly Andrekát ezen nékem megmutatott matsukával Föben meg ütette [Marosagárd MT; Told. 10]. *1789:* Convocáltatván az osdolai comendáns uram a hűtösség eleiben osdolai gyalog katona Huszár Józsefet és gyalog katona Kerekes Borica asszonyt és leányát, Hegedüs Józsefnét, akik panaszolván magok veszekedéseket, megvizsgálnák, ki lett volna oka veszekedéseknek, tépelődéseknek [Ozsdola Hsz; RSzF 273–4]. *XVIII. sz. v.:* el vevék tőlle a páltzát és a tépelődésből hogy ki szabadult arra ismét kapott volt egy nyers poronyofát ... melly fa el romlék mind Oprának a hátán [Kanta Hsz; HSzjP Josephus Gál (32) lib. vall.]. *1805:* Bosor Nyikora ... azon tépelődés után mind gyárt dolog tehető ... ember volt s még tsak kornyadozását sem tapasztaltam [Farmos K/Bh; KLev. 10 cs]. *1825:* tepelődések közbe oda érkezvén Molnár Lászlonć [Havad MT; CsS]. *1846:* (A kántor) vélleк cégéres és belső emberhez nem illő tépelődésekbe elegyedik ... s hamis bizonyitványokat koholgat [Méra K; KLev.].

Szk: *~be cred. 1777:* a' marhának bé rekesztésiröl lévén a' szó, tépelodesbe eredtünk, de én ... leg ottan vélle meg békéllettem [H; Ks 114 Vegyes ir.].

2. töprengés; frămîntare, zbucium; sich über etw den Kopf zerbrechen. *1823–1830:* A hajón utazott zsivány csak nézte, hanem midön a csendes hangnál való tépelődés után káromkodni kezdettek a debreceniek, megszólalt, s azt mondotta: Ne káromkodjatok, mert hallja tiszteletes Uram! [FogE 264].

tépelődik 1. verekedik; a se încăiera, a se lua la bătaie; sich prügeln, sich schlagen. *1606:* Imre Lukaczneual[a] Valtigh tepeleódenek osuat Janossal ... az feizejet az zekerteól le veúe, s ugy wte uagy uaga hosza[b] [UszT 20/204 Margaretha relicta quondam agilis Joannis Jmreh de Kws Kede pr vall. – [a]A név a sor fölé van írva. [b]Jmre Lukacz Osuat Janost]. *1702:* Egykor tolvaj kiáltás Esik Enis oda futék latom hogy tépelődnek [Szentimre MT; BalLev.]. *1735:* Illyés Péter ... a Budaj Gergelly házánál veszekedet s Tepelődőt, meg látván mások roszra valo hajlandoságát, az házához haza vitték [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI]. *1744:* közékb(en) mencк, és mindenik(ne)k egj egj öklöt adván es pirongatvan miert tepelodnek [Besenyő AF; Told. 3]. *1745:* az tépelődésben meg tanitottam és le esett az A(ctor)nak nagjobik Fia... akkoron pediglen mikoron tépelődtünk az A(ctor)nak kissebbik Fia az Fejszével ha mások nem intervenialtak volna meg vagot volna [Brettyélin H; Ks 62/16]. *1749:* Mitru ... Pap Urszult öszve szidá azért hogy azt mondá néki, miért sir mintegj bába, és belé garáznalkodék részegen Mitru Urszulba, tépelődni kezdé(ne)k [Szentbenedek SzD; MvRKLev.]. *1762:* Az én tavallyi szolgám Nemes György mondotta nékem, hogy az Utrumban denotált Házánál jelen vólt, midön Kassai János potentiosě oda ment s ott tèpelődett s az Iflîu Baboczi Mártont ... pofon verte [Geges MT; BfR Marton Kis (39) pp vall.]. *1768:* szoval veszödni kezdvén Bocskor János Ur(am), Veres András Urra tamodván egybe menének tepelődven gyurni kezdék egy mást [Szentlélek Cs; BLt 7]. *1776:* mikor Vojvod Juon Dán Juonnal együt Verekedtenek ottan Voltam, és Láttom szemeimmel, mikor egyik az másikat mején ragadák s tépelődni kezdettek [Katona K; Born. VI. 14]. *1783:* Tsákánt pedig a Szakáts kezében láttam, de hogy valakit ütett volna vélle ... nem tudom ... mivel midön tépőlődtek jelen nem voltam ... midön egymás közt tepőlődtek s verekedtek volna Urszuly Andréka Sogorával együt botokkal oda érkeztenek ... és ökis tepőlödni kezdének [Agárd MT; Told. 10]. *1801:* Prékapot ... meg ragadván tépelődve elis vivék ... bé Toth Jozeff Uramhoz [A.detrehem TA; KCsl 16]. *1825:* ott tepelődtek (!) de melyik verte a másikat nem láttam ... küljebb jövén ismét öszve tépelődtek [Havad MT; CsS].

2. töpreng; a se gîndi, a medita; nachdenken. *1710 k.:* Et-

töl pedig nemhogy én féltem és azért tépelődtem volna, söt nagy örömmel mentem, amint a commissióba, követségre való küldésre hívatott a fejedelem [BIm 1032]. *1879:* Az a velem vasúthoz küldött fiú ugyanis ott ült, míg én elindultam, s én elfeledtem fiakkerrel küldeni be, vagy pénzt adni neki. Azt sem tudom: hogy ment haza szegény. Nagyon restellem; sokat tépelődöm e dologgal [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz]. *1892:* míg beteg voltam, azon tépelődtem, hogy kiadatom Bpesten[a] [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz. – [a]A kéziratot].

tépelődő verekedő személy; persoană care se bate; jd, der/die sich mit jm prügelt. *1823–1830:* Most mindjárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolga kezéből, messze elhajítja, maga pedig megyen a tépelődőkhöz, mind a debrecenieket, mind tótokat mint a pisleneket széjjelhányja, s vége lett az üstökös harcnak [FogE 264].

tepertyű jumară; Speckgriebe. *1679:* Pergelt fadgyunak az Tőpörtője egi öregh fazekkal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63]. *1851:* a' tepertyüt el kel tenni nyárára fazakakba bé nyomva [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

tépés 1. (szakítás nyomán keletkezett) rongálódás; deteriorare, stricăciune; Beschädigung. *1843:* a csinált árok és gát ... czután nagy kárt – tépést – és szaggatást fog okozni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Veres (49) figulus, col. nyil.] | Hogy a nevezett árok eddig tépést, vagy szaggatást okozott volna, azt nem tudom [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus, col. nyil.].

2. seb kötözésére használt vászon/gyolcsszalag; şarpie; Scharpie. *1851:* a Betegek tépések nem léte miánn kinlodnak [Dés; DLt 406].

3. haj tupírozása/formázása; tapare; das Haartoupieren. *1823–1830:* Unalmas volt a sok hajfodorítás, tépés [FogE 105–6].

tépethet a putea pune pe cineva să smulgă ...; zupfen lassen können. *1718:* Ösz buzát 50 kalongyát nyűtetem meg talam vagy 20 kalongyat tipethetnék de az többi telyesigel sem aratni valo sém nyüni [Szentpál K; TKl Mihály Deák lev.].

tépetlen szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *tollú* fosztatlan tollú; pene nescărmănate; ungeschleißte Feder. *1757:* Pijhe Derekaj nro 4 Tépetlen Tollu Derekaj nro 4 | Pili Vánkos nro 3 Tépetlen Tollu vánkos nro 6 [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1812:* Egy Tepetlen Tollu Derek ally kender vaszon Tokjaval, és Csepü Vaszon Viseltes hajaval Rf 7 [Mv; MvLev. 9 Szürtei József hagy.].

tépetlenül fosztatlanul; nescărmănate, fără să fie scărmănate; ungeschleißt. *1850:* A' kamarában két évi ludtól tépve, s tépetlenül, zsákban és csebrekben 15 vft [Algyógy H; Born. F Ii].

tépetődés vita, veszekedés, ellenségeskedés; scărmăncală, ceartă; Diskussion, Streit. *1746:* világossan Constál, hogy az Inctus az A(ctor)nak Feleségét valamennyire meg tépte és a fóre valoját le szakasztotta ... de semmi ollyas tepetődés haragbol nem volt közöttök, melly excessust nem annyibol szánt szándekos gonoszságnak mint az I(nctus) akkori részegségé(ne)k tulajdonithatni [F.lapugy H; Ks 62/11].

tépett fosztott; scărmănat; Schleiß-. **Szk:** ~ *pihe*. *1823:* Veress Brábánder Krádli hajú párna, tépett pihével elegy [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ *toll(u)*. *1789:* Ágy Némü 3. Derekally tépett Tollubol Rf 25. xr – ... 3. Párna jo fele Karton hejjával, edgyike tépett Tolluval, Kétteje pijhével tóltve Rf 8 xr – [Mv; ConserAp. 21]. *1829:* Tépet Tollu maradott volt ... 7 font [BLt kv-i dologház nyt szám.]. *1849:* Két nagy Derekaj vagyon fain liba tepet toluval töltve [Széplak KK; SLt 17] * ~ *tollú*. *1782:* Jó nagy tépett Tollu parkétos tokkal Derekaj [A.balásfva BN; LLt]. *1790:* Öt tépett tollu Párna ... Öt közönséges tolluval töltött Párna, négy Hajostól, egyik kopaszon [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy.]. *1799:* Egy tépett tollu párna [Kelementelke MT; LLt]. *1839:* Hat tipett tollu Párnáim [Désakna SzD; DLt 1545 1841 é.a.].

tép-húz 1. húz-von, rángat, cibál; a tot trage; wiederholt ziehen/reißen/rupfen. *1634:* Aztalos Marthonne és Aczy Mihalyne egy mas hajat tepik huzzak, Kovaczy Janos is közöttók vagio(n) ne(m) tudhata(m) ha vedeo valae avagy segiteo Kovaczy Janos [Mv; MvLt 291. 7a].

2. szétzilál; a împrăștia; zerzausen. *1699:* a' quartalatlan földen ket teslás ökör leszakasztva, kalangyaim között járván kalangyaimat teptek huztak [Dés; Jk 294b].

tepsi, tepsia sütésre használatos lapos fémedény; tavă; Backblech. *1681:* Fejervarra ... Hét Tepszi, Egy Badog fa olajos Palaczk [UtI]. *1682:* Harom Tepszia nr 3 [UtI]. *1684:* Het Tepszi [Ebesfva; UtI]. *1685 e.:* az Sido Uczában ... az első ház ... Ebből az belsöb boltocskara jo vas sarkos pantos ajto nyilik Melyben vadnak. Üveg lámpás Nrô 1 ... Tepszia Nrô 1. Török lakatt Nrô 1 [Gyf; MvRKLev. 22, 24, 25]. *1697:* Elés bólt ... Itt vad(na)k ... Egj tepszia. Item edgj Zatskob(an) kevés Riskása [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 3]. *1748:* Tepsia fedeles rézből valo Nro 1 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1793:* Tepsi, melyek közül edgyik késsebbetske [TL Conser.].

Szk: *füles* ~. *1819:* egy keskeny karimáju nagy files tepsi [Kv; Pk 3]. * *nagy* ~. *1720:* edgy nagy tepsia [Hszj *konyha* al.] * *ónos* ~. *1656:* Harom, Béles swteö oónos Tepsia, edgik nagy eöregh (!), kettej, kissebb [Doboka; Mk Inv. 15]. *1683:* Tiz ónas Tepszia nô 10 [UtI].

tér[1] *ige* **1.** vmerre fordul/kanyarodik/indul; a se întoarce/îndrepta spre ...; kehren/schwenken, sich wenden. *1574:* Egy arant valliak[a] ... Es vegre meg keornyekezik az Inast ky leh esset volt, cok Nem Twgiak ha vertek vagi myt Mywelteck Neky, chiak hogi lattak hogi egyben chioportoztak, Es egy zorosra ala fwttanak ... Eok oztan az Inashoz Tertenek es halwa talaltak otth [Kv; TJk III/3. 350–1. – [a]Öt név szerint felsorolt szolga]. *1585:* Fodor Janos Azon kapubelj[a] drabant vallia, Az eorizesbeól Biro vram hazahoz terch, Iuta oda, Grusz Peter ... valtigh megh panazla Biro Vramnak Grusz Peter mikeppen taglotta volna hazanal eotet Nemety Sigmond De a' factumot Nem latta(m) [Kv; TJk IV/1. 480. – [a]Hídkapubeli]. *1596:* Enge(m) megh lata Benedekfi Janos, monda ki úagj estez (!) lelek, en el fútek, futa egy keuesse utanna(m), de ne(m) túdhata hoúa leók megh tęre, s az swteó haz fele tere [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalúa jb vall.]. *1619:* önagysága ne menjen addig Tömösvárra, hanem az feljül megirt mód szerént önagysága kitérvén útából térjen Karánsebes felé [BTN[2] 293]. *1629:* viszafele terek, s hat jeo kivül deolenkezue az louon Magyari Ferencz s montam hogy mit deolenhesz (!) hogy nem tudsz el jeonj

[Kv; TJk VII/3. 48]. *1648:* Ez jstallotol bal kez fele terven vagjon egj hoszszu hasonlo ket rend jstallo, boronabol fel rot [Porumbák F; UF I, 895]. *1656:* Jnnet az tomlecz felett valo hejazatt ala job kez fele terven, ennekis erös fa kötesses szarufas koszorufás kupás czerep hejazattia, bontakozott allapottal vagjon [Fog.; UF II, 140]. *1716:* az ökrök(ne)k edgyike ki csapá magát az ökrök közzül egy bugja felé tére, de az béres szolga nem engedte oda menni az kárban [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1725:* Onnat már esmét a' meg irt útra térvén a' Metalis széle ezen erdönek fel mégjen egész(en) a' Tetöig [Mezőménes MT; BK. 14 román és 1 magyar nevü tanú vall-ból]. *1756:* Térvén innét az Grádits alatt lévó Sós Boltb(a) Vagjon kö Só 31 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 17]. *1851:* alig tértem az asztalhaz ahol a' magyar Bankokat szették bé [Dés; DLt 606].

2. bemegy, belép; a intra; eingehen, eintreten. *1598:* Zak Jstwan ... vallja, Ennekem Magiar vchaban vala valamj dolgom onnet terek az Magjar uchaj kis ajtoban az foldozo vargahoz es ott bezelgetenk [Kv; TJk V/1. 250]. *1662:* a fejedelem, minekelötte maga házába bemenne, minden udvara népével a templomba térvén, ott szép hálaadó zsoltáréneklés után Nagyari Benedek .... Istennek olly nagyságos jótéteményit nagy buzgóságos hálaadással megköszönvén ... azon megmutatott jóságát fejedelmünkön s nemzetünkön továbbra is megmarasztani kívánta [SKr 414].

3. visszatér; a se întoarce/înapoia, a reveni; zurückkehren, wiederkehren. *1568:* Igy tére a király országába Erdélybe akkor nagy békével [ETA I, 25–6 BS]. *1573:* Gregor(ius) Bonchiday Juratus fassus est, hogj Egj vasarnap ... kereztwry peter vachorara hytta volt cotet az Kappa Mihal hazahoz ... Es vgy Mint kwlench orakor hazahoz akarna Mennj, Kereztury peter ely keserte es esmet zallasara tert | Sophia Margay Menhartne ... Azt latta oztan az ablakon hogi Benedek Megen volt chiukara, de az leania kery volt Nem Mennch, hane(m) terne hazaba [Kv; TJk III/3. 49, 229]. *1597:* Tordatfalúi Fekete Pal megh menekedik Martonosfalúa elle(n) egy kertnek meg chinalasatol, az falura tér [UszT 12/130]. *1662:* Palatinus az ármádát Szerencstül meginditván, maga Regée várába tért vala | A várbul[a] a népet mind kifogyatván és fogatván ... igen gyönyörüséges fejedelmi friss házakat is egész félig, ha nem alább, maga szemei elött lehányatá, rontatá, s alóla táborára, illyen bosszúállása után tért vala [SKr 227, 546. – [a]Az elfoglalt bihari Pocsaj váráról]. *1779:* gr. Teleki József úr a palotája ablakából szólott nékiek, intvén öket szépen, hogy afféléket ne cselekedjenek ... csak haza felé tértek [RettE 396]. *1812:* Jo reggel felkelvén hogy fel öltöztem már haza akarván térni a Házomhoz, azt mondja a' Groff nékem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.].

4. vkihez odafordul/intézi szavait; a se întoarce spre cineva; seine Worte an jn richten. *1619:* Turbato ingenio így beszélle az vezér ... De nékem térvén monda: Jól tudod te, s rea emlékezzél, mit izentem én Mikó Ferenctől, tenéked is mit hadtam, hogy írj az uradnak [BTN[2] 346].

5. kezd; a începe să ...; etw fängt an zu ... *1652:* van egy agasokon allo hitván régi marha szin, avatag szalma fedele, mely már veszni tért [Görgény MT; Törzs]. *1674:* Veszni Tért csiger Hordoval Nro 5 [Törzs. Dévai fej. udvh.]. *1692:* Egy hordoban tanaltatot regi veszni tert kender mag Sax. Cub. 2/2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

6. (beszélgetés/mesélés/írás közben) témát vált/vmi másról kezd beszélni; a trece la un alt subiect; das Thema (des Gesprächs/der Erzählung/der Schrift) wechseln, jd fängt an über etw anderes zu sprechen. *1586:* Az Exitusnak modgia. Az elscó Capitulumra theryen[a], es valaminemeo keolchegh circa Primum Capitulum leott, eztendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rea [Kv; PolgK 21. – [a]Az ispm.]. *1588:* Byro vram p(ro)positioira therwen eo kgmek varosul Melyek keozzewl legh elseo, az hatarnak visitalasa ... Seot kewannia cö kgme tanachawal egie(te)mbe, hogy Bizonios Negy vraimat valaztananak az hataroknak megh latogatasara eo Rea vigyazasara, Mely dolgot miert hogy ighen haznosnak latnak Jtilnek eo kegmek [Kv; TanJk I/1. 65]. *1653:* De ezt mostan ebben hagyom, hanem térek a Báthori Sigmond dolgára [ETA I, 60 NSz]. *1657:* Hogy azért térjek az elkezdett matériára, mihelyt az portán az dolog proponáltatnék, mindjárt tractában s alkuvásban elegyedének az fejedelemmel, és annyéra méne az dolog, hogy az fejedelem ily ígiretre lépék[a] [KemÖn. 193. – [a]Köv. az ígéret szöv.]. *1662:* Erről azért mostan bővebben Kegyelmeteknek nem írhatok, hanem térek az kövári állapotokra [TML I, 332 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1678:* Itt is több okokat elhagyván, kell ternem méltatlan személyemre [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710 k.:* De hogy az estére térjek [BÖn. 753]. *1770:* De hogy a szegény br. Inczédi Sámuel úrra térjek [RettE 229]. *1771:* De Szilágyi úrra térvén, az tabulae assessorság mellé baronatust szerzett [RettE 255].

7. (határozatot/rendeletet) felülvizsgál; a revizui (o hotărîre/un ordin); (eine Resolution/einen Erlass) überprüfen, nachprüfen. *1581:* eo kegmek ... tekintwe(n) Az wdónek swlysagat (!), es az baromnak draga voltat egy fontra engettek volt Az husnak el adassat (!). Mostan Azert Latwa(n) iste(n)nek kegmessegeból az baromnak olchyob voltat, es az wdónek engedelmesb Allapattyat, tertek Az eó kegmeknel megh maraztot authoritassara, es A mint hogy Ennek elötte Az wdónek My voltahoz kepest emeltek volt az hwsnak az arrat, Azon keppe(n) mosta(n) holot iste(n) kegielmesseget hozzank ebbol megh mutatta hogy az Barom olchyob, Itiltek eó kegmek hogy melto Az arranak is megh zallany [Kv; TanJk V/3. 239a].

8. véleményét megváltoztatja; a-şi schimba părerea; ihre/seine Meinung ändern. *1590:* Amy Az karokat illethy es a' Sendelt, melyben az eghesz Coloswarmegiej Nemessegh, consencialwan, Az varosnak ereot Adot, hog' az Sendelt a' Nemessegh es Jobbagy harom Araznyra chinalliak, Az karonak penig hozzat eot singhre, es ha ezen kyweól hozattatnek, tehat el egettetnek, Eó kgmek semmikeppen ez melleöl sem egy fele sem Mas fele Nem thernek, hane(m) Egienessen hyw gondwiselessel akariak megh eoriztetnj [Kv; TanJk I/1. 125]. *1793:* Az agárdi Roska Juon Dolgában egy kedvetlen Decisiot tettünk, mert hozta azt, az igazság magával (!). Reméltem a' V: Ispány Also Urhoz ment Rendelés meg-látásával az Ur kedves Sogor Uram-is Vélekedésünkre tér [Torda; DobLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.].

Szk: *opinióra ~. 1710 k.:* De meg sokszor hátom megé is megdicsért, és sokszor, ha néha késére is, az én opiniómra tért [BÖn. 721]

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *eszére ~* jobb belátásra tér, okosabban viselkedik; a reveni la sentimente mai bune; sich eines Besseren bedenken. *1662:* A győzze meg lelkünket s a gerjesszen reá, hogy hit és a kegyes szent élet által annál inkább öhozzá ragaszkodjunk, mint ama tékozló fiú, hogy eszére tére, mert ugyanis arra valók azok, azt mondja az apostol [SKr 717]. *1675:* Keczer fe-

löl sokan beszélnek, de nem kell mind elhinni; igen eszére tért [TML VII, 21 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Lajos király veszedelme után, midön az országot a török mindenütt szörnyűképpen elpusztította s rabolta volna, esmét deficiálván a király férfimag, bárcsak akkor térnek vala eszekre a magyar urak, és Szapolyai János királyságra való választásán egyeznek vala meg, még úgy is, annyi romlás után, a magyar birodalom lábra kaphat vala [CsH 66 1665-re von. felj.] * *magába* ~ magába száll; a se reculege; in sich kehren. *1812:* Azonnal bé menvén a' Groff ur eö nsga Hálo Házába edj idö vártatva, hogy magát kipihente a Groff, magába térvén azt mondotta nékem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.]

10. új vallást vesz fel; a trece la o altă religie, a se converti; den Glauben wechseln. *1662:* De akik a recepta religiók közül akármelyikre tér vala, abban való állhatatosságárul hitlevél vétetvén tőlök, békével bocsáttatnak vala [SKr 193].

Szk: *keresztény hitre ~.* *1710:* Adjuga mene férjhez a litvániai herceghez, Jagellóhoz, ki is pogány lévén, ugyanakkor a keresztény hitre térvén, lengyel királyságra koronáztatik [CsH 61] * *pápista hitre/vallásra ~.* *1644:* Barla Mihaly Proponaltattia legitimus Procuratora altal, Belcöni Nagi Janos altal, hogi nem tudatik mi okbol az ö felesege tölle el ment Nagi Ersebet es az eö igaz religiojat el hagiva(n) Papista vallasra tert... tölle absolutiot kiua(n) [SzJk 61]. *1776:* Vallyon Mlgs Báro Henter Antal Urffi ö Nga nem aztot kivántaé az Exponens Groff Lázar János Urffi ö Nagyságától, hogy ha Papista Hitre térne, legottan által botsáttya, az Exponens Mlgs Kis Aszszont, és a' mátkaságrol le mondana [Nsz; GyL hiv. rend. kiv.].

11. visszafordul; a se întoarce pe ...; zurück-/wiederkehren. *1590 k.:* mikoron Az Zabo tamas kerthy latny ment ez Varos akkor ha en foglaltam volna Engemeth megh ellenzettek volna rolla de enghemeth akkor sem ellenzettenek sem te Sem Az varos, merth mikoron en az kertet oda chynalta(m) en akkor eskwth sem voltam. ez okbol engemeth hamis hitwnek nem mondhattal volna, Azt mondom si Iuris est read ter. ki fogok megh byzonittom Engemeth sem te sem mas Nem ellenzeth meg rulla [UszT]. *1590:* Az hol azt mongya az al pères hogy ezbeöl mondotth minketth hamis eskwtteknek, hogy az mely ado rendeölest tetthwnk wolt my warosúl eskwtthwl, my azt nem ugy az mint el rendeölthwk Igazitotthúk wolna feol ... az soha nem wolt teörueniwnk hogy my eskwtthwl Igazichiúk feöl az adotth mert hogy minket ezert montal hamis eskwtteknek te read ter [UszT]. *1592:* en vgy Jarta(m) ell az en dolgomba(n) az eo magok kotesek zerint es jo modo(n) chielekettem, azert en ream meltatlan panazolkottal Vrunknal eo Nagnal azert meltatlan panaznak terhen vagy erette es valamit en rajta(m) kersz te read tér [UszT]. *1599:* azt mondo(m) hogi mind eszeket en raita(m) megh chielekóttek minden rajta(m) valo keresettik, riok ter, az teörueni köszö(n) megh vadnak az orszagh kötelenis megh vadnak az hazat orrokseget magamnak keszembe keuano(m), mert az felesegemet verre is Illety [UszT 14/33]. *1606:* az Jozag azokban az wdeökben az kiket declaral Jngien sem voltak te kezedbe se birodalmodban hanem annak vtanna az Commissariusok Jt leteben Jtelte az teörueni kezedben myert engem oljert keresz hatalomra kj te kezedbe nem volt sj Juris azt mondom hogj mind az hatalom es mind az keresetek te read ternek mind penig az fajdalmok [UszT 20/162].

Szk: *gyalázat ~ vki arcára.* *1741:* praetendáltatik azis; hogj minden Expeditiókra, aequali nro adhibeáltassan(a)k a' Catholicusok az Reformatusokkal. Mi bizony, azt akarnók, hogj lehetne adhibeálni, 's a' kiket találunk, ha nem adhibeállyuk, térjen gjalázat' a mi orczánkra. Protocollationkból kitettzenek, hogj az illyenektöl, ö kglmek, Soha sem arcealtattak [Dés; Jk 548a].

12. (adomány) visszatérül, megtérül; a se compensa, a fi cu folos; die Gabe lohnt sich. *1643:* Az Hatalmas Vr Isten pediglen czelekwdgie megh hogi az Nagod io kedvebwl valo adakozasnak hazna àldasal terjen Nagodra hog<i mindc>nkor mindenekböl mind(en) io titeminniel Nagod bwveolkeodhessik [Dés; DLt 408].

tér[2] *ige* **1.** el/be/ráfér; a încăpea; Platz haben/hineingehen. *1664:* Az szentpéteri szekerek az estve ide érkeznek, az mi reájok[a] tére, fel rakattam, de még meg rak egy szekeret [TML III, 67 Veér Judit Teleki Mihályhoz. – [a]Fölébe írva: *ketteire*]. *1670:* Egy kaposztas kad kib(en) szasz feö kaposzta terne [Kv; RDL I. 152]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vagyon itt, hoszszu kaloda (: Melyb(e) negi ember tér :) Nro 1 ... ehez vas horgos pereczes temerdek Láncz Nro 1 Rut tartáshoz [Vh; VhU 508–10]. *1752:* az puska poros ládátt, ugy az buda felett valo deberke puska port, ha az ládában tér be kél tenni [WLt Vesselény István feleségéhez].

2. hozzájut/fér; a ajunge la ceva, a avea acces la ...; Zugang haben, etw ist für jn zugänglich. *1585:* Anna Taligas Andrasne vallia .. Molnar Mihalne a' feoldeon valo keobeol sakon Altal fekwt vala hozzattaba, De Somogy Sara derekon foga az Azzont es a' feoldre le tewe, vgy tere a' ket Azzony ahoz a buzahoz, de eo kezekbeolis ky vewe [Kv; TJk IV/1. 484]. *1602:* Keomywes Mihalne zolgaloya Katha vallya hogy eo nem tudgya ky nitotta fel az ladat ezt gyakorta hallotta hogy feddeodeot Salane minthogy beowen keolteot az Zabo Georgy nyluan az ladahoz tert az Zabo mert semmy keolchege nem vala, de igen beowen kezde keolteny [Kv; TJk VI/1. 598]. *1849:* De mint hogy nem volt a murok még ki ásva vitt a ki hogy hozzája tért [Héjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *gyanú ~ vmihez* felmerül a gyanú; a avea bănuială/îndoială în legătură cu ceva; Verdacht erhebt sich, verdächtig. *1751:* most a hordokat készitetem s altalagakat, mellyekb(en) detrahaltossa(m), tegnap az borokat mind meg gostoltam (!) I(ste)nnek hála Semmi meg vető bort nem kaptam az kiröl gyanakottunk hogy meg változhotná(na)k tsak egy sincs ... tsak egyhez tért valami gyanum, de az is inkáb hordo üz lehet [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

tér[3] *fn* **1.** térség, terület; spațiu, teren; Raum, Platz, Fläche. *1569:* az nagy weolgy torkat ... az kynchyes domb terywel egyetembe bernald balas kazaltatta, s byrta, de my moddal byrta Legyen azt ne(m) twggya [Mezőbánd MT; VLt 7/682 Georg Haranglabi de Band vall.]. *1590/1593:* A alat az Molnok alat az terbe zantnak volt az Christoff Vram biresy, es akkor az biresek az eo kgme zanto barmajt ide altal bochattak volt kj [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1614:* Itt az Novák-havasának az végébe vagyon egy szép tér, mezőség szabású föld, kinek úgy látszik, hogy az hossza is vagyon két magyar mélyföld, az szélessége is annyi [BTN[2] 68]. *1641:* itt mutattak it az Zaraz pataknal volna az Turbuczaj es Cokmanj közeöt vallo hatar az Teren vagj az Laposson [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. *1662:* egész azon bástyának külső szárnya szegeletire által mind igen szép

boltokra, mellynek a bástyaszegeletin valóbul azon bástya megtöltése tetején ajtó hagyatott vala ki, hogy azon bástyának arészrül való meredek töltése ... szép szölőkkel s barackfákkal beültettetett, rakattatott, alatt pedig a térje gyönyörüséges virágos kert formájában építtetve volna [SKr 301]. *1664/1687 k.:* Egy darab föld vagyon ã térben ã Nagy Áj előtt [Kövesd MT; MMatr. 394]. *1718:* Vagyon az Térben egj nagj darab szanto föld [Pókafva AF; JHb XXV/42]. *1724:* Az Olvaság tövitül fogván az Doborlo hágajáig az Térben juhoknak járni nem szabad [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. *1746:* A Szakadásokan fellyül való teret keresztül bé mérvén az Iklándi széna fűvek félé a patakig széllessége hoszszosága minden felöl tizen nyoltz kötél [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 8]. *1801:* azon térben 24 k föld komp vagy is Meta emeltetett [Szováta; Sár.]. *1826 k.:* a Kelementelki Csulak ágy nevü Patak ... a Gyalakuti határunknak csak egy szegeletetskéje mellett a téren follyván ... a Természettol jo ágyába ... Nap nyugot felé folly [Gyalakuta MT; GyL].

Hn. *1592:* melj helliet hinak Ter Czhereienek [Bencéd U]. *1604:* az Zekes teriben (sz) [Jedd MT] | Az o Cyk vtian aloll az Tér bwk sorkat [Abásfva U]. | tęr bükbe [UszT 18/100 Martin(us) felzeghj de S. Marto(n) (53) lib. vall.]. *1605:* az Tèr bwk sorka [Abásfva U]. *1642:* Az nagy nyír teriben [M.gyerömonostor K; KHn 76]. *1652:* az kis berek Terib(en) (sz) [M.derzse SzD; DHn 38]. *1659:* Az also Teren ... az arok mellett (sz) [Fejérd K]. *1663:* az kert mellet egy nagy teer [Gyalu K]. *1679:* Az ter szelin (sz) [Apahida K]. *1699:* a' Cziz (!) hegye alatt levő teren [Dés]. *1712:* Az Zay terin (sz) [Kolozsborsa K]. *1712/1784:* A Térfőben a rét mellett (sz) [Galambod MT]. *1721:* az Hodos Terin (sz) [Bh; KHn 10]. *1732:* Az Nagj Térben (sz) [Nagyiklód SzD]. *1737:* A Nyár tériben [Kalotadámos K; KHn 43]. *1742:* Puszta Szöllő alatt a Térben (sz) [Szamossztmikós K]. *1751:* A Kis térben (szö) [Borosbenedek AF]. *1758:* A' Pap téri nevü hellynek a' Dombján lévő Láb (sz) [M.kiskapus K]. *1761:* A Czöld pataka mellett a Köves tériben (sz) [Váralmás K; KHn 312]. *1764:* A Kis Keréki utnál a Térben (sz) [Pókafva AF]. *1773:* A Fenecken küllyel a Nagy réth terin (sz) [Alfalu Cs]. *1774:* A' Térbe az Utak között (sz) [Pókafva AF]. *1785:* Csefán teriben alias Nyárfak alatt [Gyerővásárhely K; KHn 152]. *1795:* Egy Puszta a Tér Szölö végiben (szö) [Harasztkerék MT]. *1819:* A más fordulon Tompa háza felöl – a Térben (sz) [Szászújfalu AF]. *1823:* a' rét széllébe a' térbe (sz) [Abosfva MT].

Sz. *1779:* Nemes Kővár videkiről Frincsén nevü falubòl egj Vaszilia nevü nemes ember jöt Hóróga Makaria Fiaihoz ... és hítta őket haza Frinkfalvara hogj menyenek haza nemes örökségekre mert egyszer meg keseredik az teren való edes alma haza jönének de nem jöhetnek [Orbó SzD; GyL. Berincze Dumitru (59) jb vall.].

2. ártér; teren inundabil; Inundationsgebiet. *1575:* Annak vtanna keryk azonis co k. biro vramat hogy Lataßa meg co k. az Nadas teriben Az Minemw vyz folias ky az derek vtban foly Es vtat ely vezty, Ereztesse co k. az eleby foliasban, valaky feolden leßen ala Menety azzal Neh gondolianak hanc(m) barazdoliak ala [Kv; TanJk V/3. 127b]. *1595:* mierthogi az Paisbali zeolconek karos voltat esmertek co kegmek kcod es hidegh mia, vegeztek varosul hogi az Nadas teriuel eccersmind zeggiek megh [Kv; TanJk I/1. 263]. *1674:* Nehai boldog emlekezetü Arkosi Benedekne Orolt Anna Asz(szo)ny solemniter p(ro)testal azon, mivel az Nadas teriben ... có kglme feöldet ... Czehi Maron Magiar Cantor Vr(am) ... nagy részet el szántva(n), határát el vesztegette [Kv; TJk XI/1. 321]. *1772:* a' Maros terin ... amikor Buza terem abbol ád el és potolja nyomorüságát a' Paraszt ember [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével]. *1801:* az osztatlanul maradott Almás vize terét is meg jartam [M.nagyzsombor K; Somb. I]. *1810:* Ezen Kaszálok a' Szamos Folyo vize terin lévén, gyakorta az árviz ki ütése miatt, vagy éppen nem használtothatnak, vagy ha igen is, nem jó Szénát kaphatni rollok [Jenő SzD; Ks 76. 56. Conscr. 570]. *1831:* a' Mappán a' 11dik számmal jelelt nagy kő alatt ... le menve, bé nyulik éppen a' Maros' teréig; – és ottan édgy kőnyőket formálván ... a' ... Galotzás pataka torkánál határozodik [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

Hn. *1758:* A Kerek to terib(en) (sz) [Sztána K]. *1801:* a Nádos tere nevezetü hellyen lévő Fogadojában [Szucság K].

3. tevékenységi/működési terület; domeniu/sferă de activitate; Betätigungsfeld. *1854:* Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren[a] mecsevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincsesé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett | Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bakdácsolt igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjfE 74–5, 82. – [a]Széchenyi 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

terajtad rajtad; pe tine; auf dir. *1573:* Anna Bonciday Gergelne hity vtan vallia hogy ... Ico oda Kapa Myhalneis Mond Keresturinak, Az myt leltel magadnak nekem semmy bwnčm benne, twdod Ez eleotis myh esset az en hazamnal te raytad Mond Kerestury En Nem twdom, Mond az azzonj vay ky Iol twdod, Ezzel ely Ment onnath [Kv; TJk III/3. 56–7]. *1662:* méltóságos férfiú! íme, ma terajtad, de holnap énrajtam is eshetik hatalmas győzhetetlen császárunknak kedvetlen ítéleti [SKr 165].

terasz lépcsőzetes földterület; terasă; Terrasse. *1847:* Cschorszánnak ... fénylő tornyokkal ékes fővárosa egy völgyben, dombokon egymásfeletti terasse-okon, hasonlithatatlan szép panorámát képez [Méhes 4].

térbeli vmely területen lévő/fekvő/található; spațial, din spațiu; auf einem bestimmten Gebiet seiend/liegend/befindlich. **Hn.** *1744:* a Térbeli láb föld [M.kályán K; EHA]. *1817:* Térbéli Kaszállo [M.szovát K; EHA]. *1823:* a Tér beli láb föld (sz) [Abosfva MT; EHA]. *1859:* a Térbeli <és a > Pad alatt<i földek> [Szászújfalu AF; EHA].

tercella, tercellán háromnyüstös vászon; pînză țesută în trei ițe; in drei Schaften gewebtes Leinen. *XVII. sz. m. f.:* Szoknya veres Terczelan Ezüstel s Arannyal egyvelegh egy Sor csipke három uyni széles az allyán Király szin Barsony válla [EMLt].

Szk: *aranyos ~. 1683:* Veres duffla aranyos Tercella arannyal Ezüstel szöve [Utl] * *dupla ~ → aranyos ~* * *karmazsinszin ~. 1683 k.:* Egy karmasin szin Terczella elö ruhástul kigyos forma viragal [Utl] * *veres ~ → aranyos ~* * *virágos ~. 1652:* Harmadik szoknia, Zeöld Aranias Viragos Terczella az allian egj rend szeles Arani czipke prem azon alol galantal szeget [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1673:* Paplan ... Puplican szin atlacz kerületü az közepi ueres uiragos Terczella [Fog.; Utl].

tercellapalást háromnyüstös vászonból készített palást; mantie de pînză țesută în trei ițe; Deckmantel aus in drei Schaften gewebtem Leinen. *1652:* egy fekete Terczella palastotis adot eó kgme, fekete Niullal berlet, vekoni keskeni czipke premes [Mihályfva NK; JHb XXII/41].

tercellaszoknya, tercellánszoknya háromnyüstös vászonból készített szoknya; fustă din/de pînză țesută în trei ițe; Rock aus in drei Schaften gewebtem Leinen. **Szk:** *aranyos ~. 1686:* Edgy zöld aranyas terczella szoknya viseltes, vál nélkül, edgy rend arany csipke rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. *1733/1818:* Az aranyos tarczala szoknyát, égy rend arany tsipkével, és arany galandal készültet hagyom a' Tisztel. Kolosvári Páter Minoritáknál valo nagy oltárhoz tsinályanak Antipendiumot, és Casulát belölle [Kv; SLt XLII. 6. 31] * *hajszín ~. 1686:* Edgy haj szin terczella szoknya vállastol, igen viseltes, edgy rend galand rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka] * *királyszín ~. XVII. sz. m. f.:* Volt egy Király szin Terczelan szoknya vállastul [EMLt] * *meggyszín ~. 1657:* Vagion egy megj szin Arannias Terczalla valnelkúl valo szoknja, az allia galonnal szegett [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Az Hugom(na)k Boriskának (hagyom) ... egy medsin (!) aranyas tertzella szoknyamat [Komlód K; BLt].

tercellaszoknyácska háromnyüstös vászonból készített kis szoknya; fustiță din/de pînză țesută în trei ițe; kleiner Rock aus in drei Schaften gewebtem Leinen. **Szk:** *aranyos ~. 1693:* Aranyas viseltes Terczella szoknyátska in fl: 16// [Nc; DobLev. I/37. 5].

tercenel spanyol tafota; tafta spaniolă; spanischer Taft. *1714:* Egj Par Terczenel közönséges fl. Hung 1,,50 [AH 14, 26].

Szk: *~ tafota. 1808:* 5 Sing szelyes tercenel tafota [Mv; Told. 22].

tercenella aranyszálakból szött kelmefajta; terțanel, țesătură de mătase strălucitoare; eine Art Stoff aus Goldfaden. *1659:* Egy darab viragos kamuka, abba(n) teue singh tercinella Aranias [Cssz; LLt Fasc. 146]. *1704:* Egy rosa szin terczenella arany viragokkal [LLt Fasc. 75]. *1709:* Egy Darab Tercenella ... 1 kék aranynyas Tercen allya (!) szoknya ... 2 sing zöld terczenella [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.].

Szk: *aranyos ~. 1651:* Vagyon harom Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zöld Arannyas Terczinilla Mi(n)d az harom Arany Czipkes [WassLt Wass Judit kel.] * *ezüstös ~. 1745:* Edgj Kökörcsén szin czüstös Terczenella, czüst csipkés szoknya hoza való vállaval [Marossztkirály AF; Told. 19] * *kökörcsinszín ~ → ezüstös ~* * *tengerszín ~. 1668:* Egy Tenger szin Arannyas Viragos Tercenallia, melynek viragi kegyosok, az allyan egy rend elegyes czipke es egy rend Arany gallon [Mk Kapi György inv.].

tercenellapalást aranyszálakból szött kelmefajtából készített palást; mantie de terțanel; Deckmantel aus einer Art Stoff aus Goldfaden. **Szk:** *virágos ~ 1651:* Vagyon edgy Feket (!) viragos Terczinella Palast az fordulassa fekete Tafota, az Berlésse Bagazia Fekete Selyem Galandalal (!) szegtek bé [WassLt Wass Judit kel.].

tercenellaszoknya aranyszálakból szött kelmefajtából készített szoknya; fustă de terțanel; Rock aus einer Art Stoff aus Goldfaden. *1667:* ada kezeben ... Egy Terczenella szoknyát karmasin színű [LLt].

Szk: *aranyos ~. 1673:* Egj Zöld arannyas Terczenella szoknya elö kötöjevel, vallával edgjüt [Marossztkirály AF; IB]. *1694:* vett volt ... Egy kék Aranyas Terczanella szoknyát valával (!) elö kötöivel edgyüt egy rend sarga Arany csipke rajta az allyán [Homoródsztpál U; BálLt 71] * *barackvirágszín ~. 1761:* Egy baratzk virág szin Terczenella szoknya [Koronka MT; Told. 8] * *ezüstös ~. 1735:* Egy hammu szin Ezüstös Terczenaella szoknya, Aranj virágok rajta [Sv; Hr]. *1745:* Edgj Kökörtsén Szin czüstös Terczénella czüst tsipkés Szoknya hozzávalo vállával [Marossztkirály AF; Told. 19] * *hamuszín ~ → ezüstös ~* * *karmazsinszín ~. 1705:* Edgy karmasin szinü aranyos Terczenella Szoknya edgy rend galand az allyan [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György sk]. *1708:* Egy karmasin szin Tarczenella szoknya [LLt Fasc 115]. *1766:* Egy karmasin szin Aranyas tercenallya szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * *királyszín ~. 1705:* Egy Terczenella Király szin szoknya, Vállastol, az szoknja allján egy araszni Ezüst kötés [Hr] * *kökörcsinszín ~ → ezüstös ~* * *meggyszín ~. 1651:* Vagyon edgy Metszin Terczenella Arannyas viragú szoknyaja czak edgy rend Galanddal szegtek be az allyat ... Vagyon edgy Arannyas Szederjes Terczenella Szoknyaja edgy rend galand az Allya(n) [WassLt Wass Judit kel.] * *szederjes ~ → meggyszín ~* * *veres ~. 1648:* Veres Terczenella Szoknia egy sendel szeles Arani csipke rayta [Mk 3 Kapi Kata kel.]. *1676:* Vettem Katonak Veres Terczenella szoknyajahoz bogoziat sellmet, arany gallontot 15 penz hejan 12 forint eröt [Beszt.; Törzs] * *virágos ~. 1673:* Betlen Kata szávára (!) ... jutattak ezek. Egj viragos Terczenella szoknja vallával edgjüt [Marossztkirály AF; BfR Bethlen Domokos hagyatékából Bethlen István inv-ban].

tercerol kis méretü, zsebpisztoly-fajta; terțerol, pistol de buzunar; eine Art Taschenpistole. *1714:* Egj Par Terczerol flascherholz agjû fl. Hung 2,,40 Egj Par Terczerol czüst viragotskakkal fl. Hung. 2,,40. Egj Par Terczerol romladozott fl. Hung. 1,,20 | Egj Par Terczeroll elephant tsontall fl. Hung. 2,,50 [AH 14, 26].

tercia harmadrész; treime, a treia parc dintr-un întreg; ein Drittel. *1651:* Az Schola Mester Jövedelmehez az varbelick az Nemethiekkel[a] egiut azt kiuanniak hogi az Malombol az gabonakbol valo terciais ki adassek az Ministertol â ki annak elegette nem volt [SzJk 69. – [a]Szúv/Szamosújvárméneti SzD]. *1683k.:* Az Decima borbol Sedecima jár, annak tertiaja az Mestere [Szilágycseh; SzVJk 123].

tercialitás harmadrészesség; posesiune/stăpînire a unei treimi din ceva; ein Drittel von etwas besitzen. *1584:* Eothwcós Orban vallia hogy ... az mely hazban lakik vala az ven Benchel Andras, Az vta(n) feyet vęwc(n) a' Besterczeick ezt a' hazat Besterczey Georgy mind holtig bira ... mikor sok Ideig pereltenek volna a' Besterczeickel a' Tertialitasert, el Nyertek ... a' Marta Azony fiat ... Inkab hize(m) hogy Ne(m) elt, Mert Nem chak Tertialitassal fizettek volna Marta Azont ky, hane(m) az gyermekre az dualitastis ky vehette volna [Kv; TJk IV/1. 338]. *1596:* Az czewst marhakbol iutot terialitasban Anna azonnak [Kv; RDL I. 65]. *1603:* Zabo Miklos ... vallia ... Nyreo

Mathenenak az eo tercialitassaba adiudicaltak volt az Arbiterek f 15 d. 66. [Kv; TJk VI/1. 645]. *1665:* Anno 1665 die 9 Jully. Az Fogarasföldi feö Plajassok ez szerent attanak partialisokot az birságh pénzreoll. Keczey Jstvan Déak ... Summa f. 18/40. Ebböl az tercialitást ki tartvan, marad mellyet administraltam feö Kapitani Uram ö Nga szamara f. 12/27 [UF II, 315]. *1677:* Nehay Nagj Tamas komanai Udvarbiro lévén ... az falunak harmad részit magaenak pr(ae)tendalván lenni, mind határ(na)k mind Erdönek jövedelmé(ne)k tertialitássát maganak kezdette vindicallni [Szád. Joh. Sárosi nyil.]. *1681:* Haczoghi Porkolabnak minden fele birsagbol Tertialitas jár, két része a' földes Ure [Hátszeg H; VhU 151]. *1729:* szűrct Után valo idökb(en) ... Valakik Aknárul hoznak be borokat, azok el pecsetetetvén Hadnagj Atyánkfia eö kglme Ne(m)es Váras számara ki koresomarlással Vitesse el, melynek harmada, legyen az borra Vigjazo Atyankfiaié Industrialkodásokért, ha penig más adgya által eö kglmek(ne)k hogj ki hozott bort be azon Tertialitasbol azon Atyankfiaiis participalodgjanak [Dés; Jk 384b]. *1763:* Az Házakban a falak oldalán levö képek közül egy tertialitast elvén az Aszszo(n)y eö Nga [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1778:* A szöllök iránt edgyeztenek meg a Pársak e szerint: A Gyümöltsösön fellyül lévö szöllö, ide értvén aztis, a mi ebben Szakáll alias Bandi Gyurkától acquiraltatatt; mennyen három egyenlö részre ... Az Orasz Nyikula felöll valo Tertialitas jut Tranzner Ersébeth Asszonynak [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 3b]. *1788:* az irt Nagy Sziget nevezetu mentioban forgo Terrenumocska tercialitassa éngemet illett [Nagyrápolt H; JHb XXXI/34].

Szk: *~t kíván. 1758:* mind ezekböl az adosságokbol, mellyek meg marattanak édes Attya halalakor tercialitast kiván az Actor [Asz; Borb. I] * *~t pretendál* örökségbeli harmadrészességet igényel. *1674:* Mivel az Vr Cornis Gaspar Vr(am) eo kgme szegeny megh halt feleseginek minde(n) nemù Iouaib(an) tertialitast harmadossagot praetendalt ... azokot eoszue kötue, mindeneket ... engedek oda az parafernomot [Szentdemeter U; Ks 90].

terciárius a kollégiumi szoba harmadrangú lakója; al treilea elev în rang dintr-o cameră de internat; Student von drittem Rang in einem Studentenheimzimmer. *1870 k./1914:* Az ajtótól jobbra eső ablakfelöli szöglctben volt a primárius ágya, asztala; balfelöl a secundarius ágya, asztala. Az ajtótól hol jobbra, hol balra – a kémény s kemence elhelyezésétöl függöleg – a tertiárius ágya, – s hol hely volt rá – inkább a két felső soron s más nagyobb szobákban asztala is | Tertiarius: a mint már a kamara és locatio szóknál jelezve volt, a habitatio 3-ik rangos lakója volt [MvÉrt 15, 48].

terciás harmadrészes; (persoană) care primește o treime de dijmă; jd, der/die ein Drittel von etw bekommt. *1652:* Mind<en> fele Eozi, Tauazi Gabonabol, Borbol, disznobol tized. Az pap penig tertias, qvartas [Vista K; GyU 100].

tercium harmadrész; a treia parte dintr-un întreg, treime; ein Drittel. *1624:* Ele Alua(n) Desy Georgj Vra(m), Jelente azt mi Elottunk, miuel, az eö kegme leaniat isten Ez vilagbol ki vette, es mind az Giermeke Tertiumat kj nem adta volna, hanem kiuana azt, Az varosnak s az Constitutionak rendtartasa szerent, hogi az eö kegme vnkaianak Andorkonak az eö Edes Anniarol szallot Tertiumat Kalaczsutöo Ferencz adna ky, es lenne Inue(n)tariumaba(n) be Irua, hogi az Arua kiczin Jouay ne dissipaltassanak hanem Jeöuendoben az Aruanak meg Tartassek [Kv; RDL I. 123]. *1627:* az Iffiw Kanta Mihalinak Es az huganak Katha Aszonnak az eö edes Anniok Terciumatt, Az Edes Attiok Kanta Mihalj, ki nem atta volt p(er) diuisionem, az meg neuezett giermekinek [Kv; RDL I. 134]. *1646:* My ... hutos Diuisorok ... Mikoron mi az beeziulletés Tanaczj commissioiabol Szölösi Gabor hazanal, üduczült Felesegenek Gichiner Borbara Aszonnak, Tertiumat az harmados Atiafiak(na)k minden rendbelj ingo bingo marhakbol, ki mutattuk uolna, es az harmados Atiafiaknakis leualtak uolna, Az örökseg ekböl, es egieb fen allo dolgokbol igi alkuuanak megh [Kv; RDL I. 133]. *1676:* ez Aszszony(na)k tertiuma elsöbenis mostani Arkosi Istvá(n) vr(am) Fiaczkája részére, maga dualitassara nézve mutatodgyék ki [Kv; RDL I. 155a]. *1802:* Az Sombori fiu ág két Tertiumanak Excisioja assignatioja harminc hat napokat foglalván magába ... haromlik égy Sessiora Rh 2 xr 19ª [M.zsombor K; Somb. II. – ªA felmérésért].

Szk: *anyai ~. 1642:* Veleo Jstuan ... sok sulias gongiaj, es busulasi miat Leanianak az Aniaj Tertiumat kj nem mutathatta ... az varos Teoruenie szerent most immar kj akaria Leanianak Anyai tertiumat mutatnj [Kv; RDL I. 128].

térd emberi/állati testrész; genunchi; Knie. *1574:* ez Margit ott al az Gëreg eleot es kezeben az gjolch Eleozer az Terdere Erezty az giolchot Az vtian tytkon egy bal giolch Mege vety [Kv; TJk III/3. 362e]. *1584:* Myert hogy az Bizonsagok vilagosok es feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogy Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta valaminemeo lelektul indultatwa(n) ky miat fęl ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot ... Azert vgy teczik a' teorwennek hogy ez illie(n) dolgaiert, vesztesiert es Bew Baios voltayert twz legien raita. J(nctus) App(ellat) [Kv; TJk IV/1. 259]. *1592/1593:* oda altal az zigetbe hajtottam az cökreóket az porondra, es tęrdigh valo vizben menthem vtanna hogy vizza haychiam, Nem zollot senki irette [Décse SzD; Ks]. *1634:* Fekete Janos foben ute Lako Jstvant, es az földre le esek, es az terduel az melliere alla, es Kerekes Janos vona le rólla, es annak utanna vizont ozve allanak, es kotödni kezdenek [Mv; MvLt 291. 18a]. *1658:* az szegény édes néném-asszony valóban nyomorultúl vagyon az köszvény miatt, mind az két lábában, térdiben, kezében vagyon [TML I, 237–8 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Most többet nem írhatok, ezt is az térdemen írtam [TML II, 224 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1743/1747:* Lattam Térdit, kezit, Farát, öszve rontva mint az Tört máj [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabo de Zilah (55) ns vall.]. *1761:* Fejér Fako fekete Farku Serénnyü, a negy labais terdig fekete, Bucefalus faja bellyeges nagy Serennyü örög kaneza | Kantza Csitkok ... egy sárga szörü a Homloka jotskan hodoss, s mindenik laba, a terdik fejér [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13, 16]. *1797:* Szilágy Mihály ... réá szaladván és le nyomván, a terdivel réá álván igen rutul meg dübütskelte és pofazta a' szegény élhetetlen embert [Náznánfva MT; Berz. 3. 3/21]. *1804:* Bitang Tsiko ... két hátulso Lába térdin alol szár [DLt nyomt kl.]. *1812:* a Groff engesztelni kivánván mérgességeit a Grofinénak le térdeplett és kezét lábát térdét tsokolta [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéjének vall.]. *1839:* Szandman Károly ... bal lába, a' térdin alól nyomorék, hogy midön lépik is kaszál vele [DLt 290 nyomt. kl].

Szk: *~en áll. 1572:* Aztis vallia fwzteoyª hogj Eotet

Mostansagal Emlekeztety volt arrol Lakatos Balintne hogy meg Bezellete volna ezeleotis Neky hogi Annak eleote Minekeleote Eokct Leorinchhez kwlte volna az fyawal Megh keowetny Azeleot comaga terden alwa Syrwan keowette volna meg fia kepebe [Kv; TJk III/3. 31. – [a]Ferench]. *1584:* Maros Gergely vallia … El Mene ez Andras az Azonnial Mikor sokaig ot leòt volna, meg tekinte(m) hogy oly sokaig giwnik (!) buchuzik, hat ez Andras a' terden All, es Az Gatiaia a' feoldcón vagyon, Az Azony penigh ige(n) sir vala [Kv; TJk IV/1. 351]. *1635:* terden alua az en Istenem elöt megh mernek eskenni, hogj te soha ollian eletö Aszoni ne(m) voltall [Mv; MvLt 291. 61b]. *1704:* Ugyanezek után jöve fel a szegény rab úr fiacskája, egy memorialét térden állva adván bé az országnak, kin sokan és többire mind elkeseredtünk vala [WIN I, 184]. *1776:* Buzgóságosan könyörgött térden állva, azonban lecsik az Isten nyila, melynek szele érvén az urát eldült [RettE 368–9] * *~et hajt. 1657:* térdet hajtván kimenének, és inas jüvén bé, az legyezöcskét annak adván az írást megolvasám [KemÖn. 98]. *1736:* az kik az fejedelem asztalánál le nem ültenek, az hopmesterhez mentek ebédre, az több jelenlévö urak, föembereek, térdet hajtván az fejedelemnek s fejedelemasszonynak, szállásokra mentenek [MetTr. 335] * *~ig áll. 1631:* halla(m) hogi nagi zaigás vagjon oda … azonban megh futamoda(m) s latam hogj hamar Istua(n) terdigh al az sarba(n) az patakba(n) [Mv; MvLt 290. 233b] * *~ig ér. 1751:* It olly nagy ho hullot vala … hogy csak az hó igozán irom terdig ér [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * *~ig érö harisnya. 1812:* Busta Thodornak Felesége … visel … térdig érö Harisnyát, és Botskort pórással fel kötöttet [DLt 642 nyomt. kl] * *~ig érö nadrág. 1823–1830:* erössen rongyos Kaputha, térdig erö Nadrágba volt, és Strimfli nélkült kordovány Magyar Tsizmába(n) [FogEK 166] * *~ig érö szür. 1829:* Szathmár Vármegyei Thotfalusi … Földvári Ignatz … szököt el kék kurta poszto Réklibe, Lábai közöt el szakadozott hasonlo szinü nadrágba, csizmába. terdig érö fejer szürbe, Fejér sapkával és Kalappal [Kv; DLt 9] * *~ig felemel. 1772:* a' Groff Kun István Vr Király falvi Malom Mestere Atyim a' két also kereket fellyül akarta tenni, és térdig a' Malmot fel emelni, s én féltem hogj igj ki mégjen a' Viz a' Dombai Rétre [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 343] * *~ig való saru. 1582:* Willagthalon Jstuanak attam Thòrdik walo zarütt d. 38 … Nagy Marthonnenenak attam egy zarütt tezen d. 36 … Jsmett az wilagtolon Jstwanak attam … d. 46 [Kv; Szám. 3/VII. 8] * *~re áll. 1617:* 11. testis Silester Janos zolgal(oia) Ersok Tarciafaluan lako, jurata: Tudom azt, hogi terdre allat Antalfi Matiasne es kezet fel fogta, azt monta, hogi az Isten uezesse el azt a czioka zemü Antalfi Matiast [Tarcsafva/Kobátfva U; Pf. – Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafaliensis vall. jel. a fejhez]. *1705:* Maga feljött Graven, a generál elött térdre állott, a földön heveredtenek, mint a disznók [WIN I, 522] * *~re állat/állít. 1598:* Az A. procuratora ele allata az Demeter chigant, es terdre allata monduan: Jm hallom hogj ez chigant ornak mondgia. Azert teöruenj ala haitia fejet, ha rah nem rakia dian vagion [UszT II/2. D/57]. *1644:* azt szinten nem lattam mikor megh ütöttc az szasz gjermek az üstgjarto Istua(n) fiat … hanem hogj az gjermek megh siualkodek ki futek az siualkodasra … fel kapam az feóldreöl az gjermeket s az terdere allattam eziak egi ingben vala az gjermek, s ismegh le esek, mert soha fel nem alhat vala [Mv; MvLt 291. 413a]. * *~re esik. 1590:* kwldek borra â Kemenj Istwan szolgaiat jeowe az piaczjon altal … Jgen reszegh vala megh terdreis esett vala az Sarban [UszT]. *1599:* Petri Lúkacz felesege Anna Asszonj … vallya … az Nyirö legeny be futa, es hoza kj az Nyirö rudat, és úgy üte Nyakszirten Job felöl, hogy elsö ütesbe(n) terdre essek: s meg fel kele és vgy üte valba(n), de aual el ne(m) essek [Kv; TJk VI/1. 384]. *1638:* ki ranta az mezitelen kardot az Cziszar Inas az hona alol, s hoza kezde czapkodni; Banczi Czigani terdre essek; s ugy essek az karjan az Czapás [Mv; MvLt 291. 122a]. *1736:* Mikor penig az násznagy bucsuztatta az lakadalom napján az apjától, anyjától az menyasszonyt, az menyasszony akkor az apja s az anyja elött térdre esett … és az násznagy az apjától és anyjától elbucsuztatta [MetTr 387]. *1802:* Forro Lajos … azonnal az ütés mián terdre esett [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Buzási (29) vall.] * *fél ~en áll. 1710 k.:* Francia nyelven köszöntém[a], és a kesztyüjét elfelejtvén üdején a jobb kezéröl levonni, fél térden ott kelle állanom, míg levoná csókolásra nékem [BÖn. 586. – [a] II. Károly királyt] * *fél ~re áll. 1722:* Rétse Vonjais egj kaszával hotul (!) neki futamodot, ugj ütötte föbe, hogj mingjárt fél térdre esett [Ks 7. XV. 6].

Sz. *XVIII. sz. e:* Az hazasulö legénynek is nem árt bar csak ha térdig valö experientiara mehet is. Nagy kar vólna Szep termetü Familiába kajszos allapotot collocálni ă kitül ipszilonyos labú Projectumok Származnának [JHb 17/10 lótartási ut.].

térdecske genunchi; kleines Knie. *1826:* A' mi pedig ökemét, a' Csitko Uramat illeti most nem küldöm el, mivel a' mult kedden el esvén jártatás közben, térdecskeit megpuffintotta 's égy kicsidég meg dagadott [Kv; Pk 7].

térdepel térdel; a sta în genunchi; knien. *1805:* a Rector … le jött és mind engem, mind Károlyt térdepelve talált Kis Mama térdepeltetett le [Dés; KMN 59] .

térdepelhet térdelhet; a putea sta în genunchi; knien können/dürfen. *1710 k.:* Én elindulék a tengerparton hátra; sok hajós volt ott, de nagy sár lévén, nem térdepelhetett, egy vén asszony is vala, ki is a pálcája végére támaszkodott és úgy imádkozott, én pedig csak megyek [BÖn. 583].

térdeplö kéz/imakönyv számára támasztóval ellátott zsámoly, amelyre az imádkozók térdelni szoktak; scăunel de rugăciune; Betschemel. *1748:* Veres kordovánnyal bé vont, s körüi sárga fejü Szegekkel meg vert, töltött Széke, vagy-is térdeklö [Ks XXVIII. 8. 5].

térdeplös térdeplövel ellátott; cu scăunel de rugăciune; mit einem Betschemel versehen. **Szk:** *~ almárium. 1768:* Diófából ki rakott köntös tarto Almarium Más Fiokos Uri Almarium 1 Közönséges térdeplos Almarium 1 [Mezösztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * *~ padszék. 1656:* Ezen asztal elleneben vagjon az fal mellett, mas rendbeli bellett keönjeöklös terdeplös partas deszka labokon allo feö emberek ala valo padszek. Ezen szekek elleneben vagyon, az templomban mind vegigh, bellett keönjöklös terdeplös partazatos ferfiak ala valo hoszu deszkabol csinalt ülö padszekis, nro. 13 [Fog; UF II, 124] * *~ ülöszék. 1656:* Jbidem az fal mellett 3 labas bellett padszék, mellette 2 rendbeli papok ala valo deszka keönjeöklös terdeplös ülcö szek [Fog; UF II, 123].

térdeplöszék kéz/imakönyv számára támasztóval ellátott zsámoly, amelyre az imádkozók térdelni szoktak; scăunel de

rugăciune; Betschemel. *1666:* Csinaltam az praedicalo szekben, forgo pantra d 50 … Item egy terdeplő szeket [Kv; ACJk 80a]. *1849:* A' Kápolnába … Egy térdeplő szék [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

térdhajtás reverență, plecăciune; Kniefall. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált … a fő pohárnok másod magával nagy térdhajtással a hol a fejedelemasszony[a] állottak (!), oda ment, egyiknek kezében czüst mosdómedenczc, másiknak czüst modókorsó, skofiummal varrott kendö lévén keziben, elsöbben az fejedelem mosdott meg, azután az fejedelemasszony [MetTr 334–5. – [a]Előtte az eredetiben vagy a kiadásban elnézésből kimaradhatott: a fejedelem és].

térdhajtó 1. különös tiszteletű; reverențios, deosebit de respectuos; hochehrend. *1796:* Fel indittatvan azért Communitasunktol, Biraki kötelesegünkböl egész térd hajto mélly alazatossaggal Instalunk Ngod elött azon, hogy melto meg fontolasra vévén bölts elmejevel azt, hogy minemü romlás és kár következzék ebböl az erdök és gyümölcs fák pusztitásabol ezen helysegre … Meltoztassek Ngod bennünket authoralni hogy a jo rendet … meg tarthassuk … az eddig efféle praevaricatioba elegyedtekkel edgyütt irremissibiliter meg büntethessük erdemek szerént, és a Kártis vellek in super meg fizetethessük [Torockó; TLev. 10/6].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: alázatos személy; persoană reverențioasă; demütige Person. *1661:* Édes Asszonyom, kedves és igen szerelmes Feleségem, az német asszonyok frissek, sarkon forgók, térd hajtók, igen szépek is, azért lássa Kegyelmed, Judit asszony! [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz].

térdkalács a térd elülsö, kidomborodó része; rotulă; Kniescheibe. *1813:* bal lábán az térd Kalátson hasanlo véres ütes [Dés; DLt 162].

térdkötő kötö, amellyel a harisnyát a térden alul vagy fölül is megszoritják; jartieră; Kniebund. *1599:* Garay Andras. Hozot … Cernabol Chinalt tertketeo –// 16 [Kv; Szám. 8/XIV. 20]. *1667:* Jankó most is azt íratja, az lovak jó egészségben vannak, s neki csizmát hozzon Kegyelmed, az szolgájának térdkötöt [TML IV, 95 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1736:* Az csizmájok szárát alól az horgasinokon szép térdkötövel megkötötték; az jó két újj szelés volt, csatt némelyiknek czüstböl, az térdkötö vagy majczból vagy bagariából volt, vagy közönséges szájból volt, az kötönck az vége, az kivel megkötötték, vagy czifra selyem rojt volt, vagy szijából való czifrázás. Én is gyermekkoromban viseltem [MetTr 348–9].

térdnyi 1. de grosimea genunchiului; so groß, wie ein Knie. *1724:* mikor már a' Térdemni vastagsagu három szál fát le vágtunk (!) vólna 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdöböl, edgik magass, de mint hogj estve volt annak artzulattyát ne(m) describalhatom [Réten NK; JHb rtlen].

2. pînă la genunchi; bis an die Knie. *1823–1830:* a délibába … mikor tiszta idö vagyon nyárban … azon teres pusztákon utazóknak úgy tetszik … ha vagynak az ember elött helységek vagy akármiféle épületek, mintha azok egy ember térdnyi magosságáig mind vízben volnának [FogE 266].

tereád 1. rád; pe tine; auf/an dich. *1592:* en ream meltatlan panazolkottal Vrunknal eo Nagnal azert meltatlan panaznak terhen vagy erette es valamit en rajta(m) kersz te read tér [UszT]. *1602:* Én tudod azt hogy mind lowat zekeret te read Biztam [UszT 17/45 gedö giórgy gagi lo fw vall.]. *1618:* Micsoda követ vagy te hát? Az urad azt irta melletted, hogy mindenket tereád bizott, teljes tanúsággal bocsátott, szinte arról nem tudsz te semmit szólni, azmiröl inkább kellene [BTN[2] 95]. *1632:* Pattantiasne … mindenkor csak Farkas Gasparnet kialtotta hog ne hadg' edes giermeke(m) … hize(m) te lesz az kisseb giermeke(m), te read marad mindene(m), az mim neke(m) uagion [Mv; MvLt 290. 106b]. *1637:* azt mondotta … Mosa Gergely az kissebbik hogj de baratom nem gjanakodom en teread [Mv; MvLt 291. 102a]. *1659:* Attúl is félek én, hogyha Barcsai ugyan derekasan beállhat az fejedelemségbe, hogy Zöldöt kiváltja tűlem te reád képest, mert, suscriptiós jószág, mert, mind itt, mind pedig Erdélyben az a híre, hogy te vagy Rákóczinak egyik fütanácsa s igen haragusznak reád, reám és te reád nézve | Te reád is valóban nagy haragja van az országnak, nem tudom miket szollottál Haller Jánosnak Bécsben, de valóban haragusznak reád [TML I, 317, 319 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* a … török császár … azért haragudt meg tereád, hogy rabságra ejtvén öket annyira megrontottad[a] [SKr 425. – [a]Erdély lakóit]. *1774:* Juon … látván a Leanyt mással beszélleni, leg ottan meg neheztell, és monda: Mit hajtak én te reád [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. *1896:* A fenn lakó fiaimat nem kérem. Tereád nézek. Irj nekem öszintén, igazán [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ellened; împotriva ta; gegen dich. *1592:* Almasi Balas … vallia: Ammikor az eorizes volt az Kuti Marton tizedeben … monda Bakai ferencz Tot Istuannak, Jstuan en te read ne(m) vétek, mert te vy eorizeo vagi, es nem vagi oka az en mostani niaualiamnak [Kv; TJk V/1. 249].

terebély nagy/kiterjedt koronájú; cu o imensă coroană; weite Verzweigung. *1849:* Vagyan ezen szép ki terjedésü és nagy kertbe egy bámulásra mélto nagy terepéj, Tölgyfa, melly alatt vagynak faragatt kövekböl alkatatt ülö hellyek, asztalak [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

tereckeni szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *gyolcs* gyolcsfajta; un fel de pînză fină; eine Art Leinwand, Leinen-. *1663:* 29 Uegh Tereckeni giolcz vegit pro f. 9 [Kv; KvRLt X. A. 25j].

terecske 1. kis terület/térség; un spațiu mic; kleiner Raum, Plätzchen. *1731:* Ne(m)es Városunk Somkut fele fordulo hataran belöl a város felöl valo kis Terecsket az erös oldal alatt melyis mi okra nezve mondatik Szilagyi majorjanak nem tudatik [Dés; EHA]. *1768:* ezen oldalnak közepe táján alatt az Arok mellett vagyon egy kis Teretske, mellyen egy Szekérnyi Buglya Széna meg terem [Cege SzD; WassLt]. *1776:* Azon vicinalt To körös környül menyire extendalodik igaz é hogy … az ott lévö lapáj vagy Terecske mind a' Tohoz tartozo? [Mezöpagocsa MT; MkG 36. 5/1 vk].

2. kis ártér; luncuță inundabilă; kleines Inundationsgebiet. *1793:* ment … a Görgény vize teretskéjin fel onnat ki egy veröfény meredék oldalon tsapongólag bizonyos ép kö szikla alá [Görgény MT; Born. G. VII. 53].

tereg forog; a se învirti; kreiseln, sich drehen. *1668:* Én azért most is azt írhatom, hogy énnékem bizony holnap ö ke-

gyelmek miatt kell itt teregnem [TML IV, 317 Teleki Mihály Veér Judithoz].

tereget terítget; a aşterne/întinde; (Wäsche) aufhängen, ausbreiten. *1573:* Cepser Ianos hity vtan vallia, hogy ez elymwlt Ideokben eo haza eleot valami Bërcket tereget vot, Azonba Megen oda Neozneme, teob Zo Bezede keozbe Mond hogi Im az hitwan Ember az Kolb Myklos enge(m) Arra Tanyt hogy hazwdiak es vtanna valliam hogy Eoncky fl 100 vagiok ados [Kv; TJk III/3. 82].

tereitura huzakodás; tras-împins (la o încăierare); Zank. *1753:* én abban az üdöben Falus Biro lévén, magam is ki mentem betsülleni, de egjebet attan nem láttom tereitúránál az hol vondazattanak [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9 Hánk Andonie (30) vall.].

terekel törekel, töreket kever; a amesteca cu pleavă; Rüttstroh umrühren. *1592:* Ezek ez Megh Newezet Legengyek (!) hordotag az Agyagott Az Zwgo kerül es Terekletteg [Kv; Szám. 5/XIV. 270 Eppel Péter sp kezével].

terektál locsog, tereferél; a sporovăi/trăncăni; quatschen, tratschen. *1670:* Az török s az fövezér látván, uram ő kegyelme mit terektál s amaz meg ellenkezöt, épen elvágódott, azt mondván az fövezér [TML V, 148 Bornemisza Teleki Mihályhoz].

terél locsog-fecseg, tereferél; a trăncăni; tratschen. *1838–1845:* terél l. fotyog; fotyog: „locsog-fecseg, terél, darál" (sz.) [MNyTK 107].

terem[1] **1.** (növény) életre kel és kifejlödik, megterem; a creşte; (Pflanze) beleben und wachsen/reif werden, fruchten. *1652:* Vagyon egy rosz Czere Erdöis seövennek valo rosz veszcök teremnek rajta. Ez az falusiaktul sub poena f. 12 tilalmas [Visa K; GyÚ 136]. *1675:* Az nagy kerten belöl egy darabocska hellyen terem széna cur. 5 [Rákos Cs; CsVh 64]. *1713:* Teremnek Magyaro, gjertyán, Csere és egjeb elegjes kertelni való veszszök [Fejérd K; EHA]. *1723:* Miolta ă Sövényfalvi Malom gát ott vagjon, az ólta ă Berek eleje nevü hely meg épüle é<s jo>bb fü terem benne, ă marha legelö Berek pedig káros [Királyfva KK; MbK 162]. *1750:* Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznék Tövis alja gombát kellene gyüjtetned, és az feleséged füzné fel s nap fényen, avagy lágy meleg tüznél aszalna felesen … Hasonlo képpen lehetne Száradva Süveges, avagy Kucsma gombának is hijjak, küldeni, az Havasokon Sok teremvén Kalotaszegen [Bács K; Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev.]. *1760:* Ezen specificalt Erdötskekben tsak tsere Mogyoro, Veszszök, és Tovis bokrok teremnek [Csehtelke K; BLt]. *1774:* Széna elég termet attanak is el minden Sokadalman Portionként [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) cantor r. cat.]. *1775/1781:* kendert, kinek mennyi terem minden tiz föböl egyet … adunk [Porkura H; JHb LXXI/3. 432]. *1814:* ezen nyil erdök nem régen egésszen le-vágták … Magyaro és Gyertyán fák szoktak teremni benne [Septér K; BetLt]. *1836:* mikor itt a ho meg mozdul már élik az ingo marhák oly sok, jo fü terem [Nagybacon Hsz; HSzjP Nicolaus (Nyika) Veress (34) vall.]. *1860–1861:* Cserjék … Megjegyzendök még azon terjedt száru s átlátszo gyöngy formáju bogyók, melyek leginkább a vad alma, kevesebbé a cserefákon láthatók, lépnek készitik, sok helyeken teremnek, de csoportosabban a m. vásárhelyi szálas erdökben és a m. kölpényi bocsokban [Benkö, Mszlsm. 14–5].

2. termés kifejlödik és megérik; a se face, a avea recoltă la …; Frucht wird reif. *1572:* Myert hogj hallo(m) hogj ktek fele nem igen termet az Mak: Jt az vr haúassan nagj bowsegel termet [Hunyad; BesztLt 3693 Nic. Bodog falúi prov. arcis Hvniad ac vice comes Greg. Timar beszt-i bíróhoz]. *1590:* az mikor mak termene az … Chikfaluiak, zanzandikal, diznaiokat, az Tott vrajm masut ualo Tilalmas erdeickre Bochatanak szabadon: Be haythassak es megh tizedelhessik [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. *1632:* Vagio(n) egj tilalmas teölgy Erdejek, melinek Tilalma f. 12. De miuel az erdeö eziak fiatal, mégh eddegh mak raita nem termett, az mint referalliak [Illyen F; UC 14/38. 37]. *1671:* mikor penig a' Fiscus erdején elég Makk terem, tartassék-meg a' régi ez iránt való Articulus, melly az hogy ollyankor a' regius funduson lévö erdökre Fiscus sertés marhái ne hajtassanak [CC 51]. *1687:* fakonis szepen vagyon Gyümölcs, de mikor derekason Teremis az Biro Relatioja szerént az falubelick pusztittyák el [O.gyerömonostor K; WH]. *1719:* pomagranatot tudakozva(n) … azt monta nem termet ez üdön [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.]. *1756:* a' tavalji és harmad idei esztendöb(en) Molduán Vonya a' Dézmának szépit el tsépeltette, és maga számára el vetette, már igy magának szép gabonája terem [Galac BN; WLt Koltsár Ilia (30) jb vall.]. *1765:* Az Csorárol küldet S el Vettet Magrol (!) az Balhák miat Semmi Sem termet [Nagybarcsa H; Ks 71. 52]. *1774:* Diót attam el énis az minap egy köblöt … de menyi termik esztedönként, nem tudom [Szentdemeter U; LLt Vall. 106]. *1793:* 1791-ben Faszujka tsak annyi termet vagy (!) vetniis kevés volt 1792-ben Termet Faszujka még a' Mezön szalmájában megrothadatt [Drág K; JHb 36 LevK 175 Tollas Gy. lev.]. *1799/1806:* terem … Gyümöltsöt is mint egy négy köbölnít [Dálnok Hsz; Kp IV. 317]. *1818:* Az idén is alkalmasint termet Gabona … de mihejt szedni kezdették a' pálinka fözök, mindgyárt fel hágatt [Fog.; Konst.]. *1854:* Kebelei dolgok: Termet: 23 kalangya Buza – el csépelve lett szem 16. véka ebböl el vetödett 12. véka [Mv; Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz].

Sz. *a halál ellen nem ~ orvosság a kertben. 1634:* Az halál ellen nem terem orvosság az kertben [SzE 39] * *a nyakas ifjú termi a fás diót. 1811:* A nyakas Ifiu termi a' fás Diót [ArÉ 31] * *olyan lesz mint a diófa, mentöl inkább vernek, annál inkább ~. 1619:* addig vágják Erdélybe, hogy olyan leszen mint az diófa, kit mentöl inkább vernek, attól inkább terem, azt mondják [BTN[2] 230].

3. *ts* a föld terem vmit, vmilyen növény/termény kifejlödik a földben; a produce, a da roade; das Feld trägt etw. *1565:* senky ream Ne(m) Byzonythatthya, hogy walakynek el attam wolna, azert azwta my(n)d az myt termet, es az hold feoldnek az Arrath meg keressem (!), mert az feoldet Enymnek mondom mostys [Kv; BesztLt 5 Konth János a lekenceiekhez]. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdö … Ha mikor ez Makkot terem, az oda hajtot disznokat Tizedelni szoktak, valtoja 4 pinz [Hátszeg H; VhU 150]. *1732:* Mikor ideje jár s a földet jol mivelik, gabonát jót terem [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1758/1785:* a Foszto rész nyil … igen nádos és sátés füvet terem [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 286]. *1761:* (A földek) ha nem trágyiáztattnak Gabanát nem terem(ne)k [Rovás NK; JHb LXVIII/1]. *1764:* imitt-amatt Sátés Szénát termik [Szamosfva K; Josnitzi-osztozás (Mt)]. *1836:* (a) Ret … termik 16. székér szénát [Marospéterlaka

MT; TGsz 18]. *1858:* a nagy szárasságban nem terem csak szamár tövisset [Gyalu K; EHA].

4. létrejön, lesz; a se face; erzeugen, zustande kommen, werden. *1597:* Dominús Stephanus Púclacher Júdex primarius ... fassús est ... Borbeli Peter kert wala minket Hozzú Janos vrammal hogy Lukach vrammal teorekednenk minthogy azon eztendeoben kewes bor termet wala es az pincze megh nem rakodot borral hogi az hazbert zallitana [Kv; TJk V/1. 125]. *1623:* Búdős Niarlott, Eczetes Nyülos borokot kj ne vetesse(n) hanem a' menemwek (!) Seges Var senky zekb(en) teremnek tizta Ezw Sauanio borokott arultasso(n) es apro hordokot 40neseket haniasso(n) ky s olliakotis vetessen hogy hamareb ell kellyen [Fog.; BGU Törzs]. *1671:* A' Székely Atyánkfiai-is jelentik hogy az Articulusban a' ser korcsomállás tilalomban lévén, bor korcsomállásnak idején, a' szegénységnek sok fogyatkozása volna miatta, holott bor köztök nem teremvén, nem érkezhetnek rejá a' Ló Fü és Drabanti Rend, hogy bort korcsomálhassanak, és igy a' ser korcsoma-is meg-tiltatván, semmi jövedelmek nem volna [CC 38]. *1679/1681:* Az joszágban az holot bor terem, mindentől igaza(n) à mi kevés dézma az e(n) szamomra jár, rajtok exigállya [Vh; VhU 670–1]. *1705:* annyi bor nem termett szőlő hegyeinken, kivel városunk korcsomáját meg érhetnők [Dés; Jk]. *1722 k.:* Minden Szőlős ember, a kinek leg alabb tiz veder Mustya terem ád edgy veder Mustot ... a kinek semmi sem terem, vagy Szőleje ninesen ád Dnr 8 [Görgénysztimre MT; GörgJk 105]. *1736:* mikor az urak közzül valaki megszállott valamely szász faluban a-kíben híres bor termett, akár mint tartotta az szegény folnagy, de az úr megharagitotta magát, s csak ne haragudjék, két-három hordó borban megalkudott az szegény folnagy [MetTr 355]. *1741:* Mikor az Isten meg vonnya áldását, hogy jo bor ne(m) terem tehát edgjik edgjik Pap, maga itallyára hozhat bé másunna(n), nyólczvan nyólczvan veder bort, de ne(m) korcsomára [Zilah; SzVJk 32]. *1745:* 1744beli M: Sz: Királyi Majorság Szőlőnek az ajján, és felsö részin termett virág bor [Marossztkirály TA; Told. 18]. *1774:* 60. Vedernél több nem termet volt ezen Motsi Majorság Szöllöben hogy az Hideg el Csipte [Mocs K; KS Conscr. Veress Mihály (60) vinc. vall.]. *1775/1781:* Bor is terem egyik részre kön(n)yen, mikor a szent Isten itiletit nem botsáttya a szöllökre, ezer hét száz, ezer háromszáz veder [Bohonya H; JHb LXXI/3. 407]. *1829:* hol a' ho harmat, hol a' Csere bogár, hol a' Jég essö, hol a' Szározság miatt a' termésben sok kár volt, és olykor 100 veder bor se termett [Ne; DobLev. V/1155. 8a].

5. (állat) él vhol; a trăi undeva; (Tier) lebt irgendwo. *1620 k.:* Itt teremnek az rettenetes férgek, salamandrák, basilicus kígyók, rettenetes hangyák, mind egyéb [BTN[2] 413]. *1632:* Folio vizek melib(en) piztrang es kaphal terem [F.árpás F; UC 14/38 Porumbáki urb. 156] | Folio vize io uagion, meliben Semling, keöuw (!) hal, feier hal, Marna, Podocz es Rák beöuczön terem [Vád F; UC 14/38 Fog. urb. 13]. *1652:* Az Nadas pataka az Falu alol az Monostori hatarig' tilalmas. igen szep egynchany fele halak teremnek benne [Bács K; GyU 130]. *1664:* Vagyon ez falunak egy rosz pataka melyben csak valami fejer hal terem [UF II, 297]. *1710:* A bán vadászai kimenvén ebéd elött, több elfogatott vadak között hozának egy vadkant is, kit a bán eleiben vivén, kérdi Bethlen Miklóstól: „Öcsémuram! Erdélyben szoktanak-e termeni ilyen vadkanok?" [CsH 72]. *1714:* Csak nem meszsze a faluhoz kezdödvén eredeti a nagj vadon erdök kozöt két setét kietlen völgjekbül le folyo két patakocskáknak melyben Pisztrángok teremnek [Sztanisa H; JHb XXXVII/7.]. *1744:* vagyon egy kis Totska melyis Quantitassahoz kepest bövseges Csikot terem [Csépán BN; EHA]. *1824:* az érdeklett fekete Farkast ... anyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudtunkra eddig elé hazánk ilyet nem termett egyfelöl; de más felöll midön, a több vele együtt született Kölykek természeti szinekben jelentek meg – ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt lévö természet szebb Játçkai közül [TLt Közig ir. 114].

6. *átv is* születik; a se naşte; geboren. *1760:* S midön a kapori törökbúzák között ment volna, egy lovas ember csak kijövén a törökbúza közül, nyargalni kezdett utána. Ki is észrevevén a dolgot, a hintóból leszállott, a leányát ott hagyván, bement a törökbúzák közé s azólta oda vagyon. Ilyen dámák teremnek ám Erdélyben! [RettE 111]. *1779:* Sus mutato nomine Sztán Antoni, Ignát, Nutzuj, és Nyíkula édes Atyak meg házasulása után jo ideig itten lakott ... midön már két Nagyobb Fiai ugymint Anton és Ignát termettek volna, ide hagyta ola Monostort és Mariselbe ment Ipjához lakni, oda menése után termettek osztán ket kissebbik Fiái Nutzúl és Nyíkula [O.monostor K; GyL Gligor Nyisztor (70) jb vall.]. *1896:* A kaszinó igen becses alkotás ... Ott a társadalom új életre fog kelni, barátság, jókedv terem a nyomába, mert a bútorok mind egészen modernek, díszesek és fényesek lesznek [PLev. 187 Petelei István Gyalui Farkashoz].

7. vki vhol megjelenik; a apărea undeva (o persoană); erscheinen. *1662:* De a fejedelem is nagy hamar országa népével s kész hadaival rajta teremvén, Forgách kényszerittetett minden hadaival a havasba esni | Amint hogy Nagybánya városában is Guilielmus Liber Baro ab Hagen general, tiszti alatt levö egynéhány százig való vitézlö néppel rendeltetvén, csak nagy hirtelen 23. Octobris a város alatt termett, de be nem bocsáttatott vala [SKr 88, 681]. *1664:* azok az istentelen kóborló hadak, tegnap csak el hülénk benne, hogy itt termének rajtunk is [TML III, 163 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1763:* itten ollyan parantsalatott adtanak ki, hogj minden ember fejszével készen légyen s mikor a' Harangot félre verik itt teremjen három Forint birság alatt, külömben a' Falu a' meddig akarja addig iszsza bé öket [Szecsel Szb; JHb]. *1819:* az Ur mihent a háztol el távozott Sylvester azonnal (: honnan honnan nem meg tudta :) és ott termett [Kv; Pk 2]. *1847:* De azonba mégis megijedtek, én pedig onnét kijövén, mindjárt két ember termett mellém, és egész Sászáig vezettek a Dávid Pável házához [VKp 154 Varga Katalin kezével]. *1854:* Bem tábornok ... Zsibónál és Csucsánál szétverte ... Urbán ... táborát s véletlenül egyszerre Kolozsvárt termett [ÚjfE 351].

8. vmire elhivatott/alkalmas; a fi apt/bun pentru ...; fähig, geeignet für etw. *1705:* játék egy nagy dániai kutyát, mint egy szeléndek, kit is midön kérdettem volna, mire való, megmondák nékem, hogy olyan féle genus, aki ex natura arra terem, hogy fogoly madarakat is megfekszi és úgy állja meg [WIN I, 631]. *1763:* Derék nagyérdemü úriemberek s azért lettek inkább, hiszem, pápistákká, hogy midön látnák, hogy olyanok állanak elé a directióra, kik is nem arravalók, a reformátusnak pedig respectusa nincs, magok pedig tam ingenio, quam industria arra termettek, nem lehet csudálni [RettE 149].

Szk: *munkára ~. XVIII. sz.:* Az Hasabos Szárü lo tártos és munkára termet; ă féle lónak (!) Szoktak meg holt tetemesedni, az mellyek(ne)k gömbölyeg ă Szarok [JHb lótartási ut. 17/10].

9. (a haj) zsírosodik/korpásodik; a se face mătreață; (das Haar) wird fettig/schuppig. *1823–1830:* az úrfit is minden szombaton fésültek, mert copfot viselt s a feje termett [FogE 116].

10. szitkozódásban; în vorbe de ocară; im Fluch. *1728:* Tüzes ördög attával kutya teremjen a Lelkeb(en) görbe eb ágjab(an) születetnek káromlotta [Dés; Jk].

terem[2] tágas helyiség; sală; Saal. *1694:* Láttam két professzort, akik a frankfurti Alma Mater híres egyetemi auditóriumában habzó szájjal veselkedtek egymásra s e pompás terem <hallgatóságát> kacajra, figyelemre és vidámságra késztették [KvE 227 VBGy]. *1845:* a' Szabo Czéh Tagjai őszve gyűlvén, 25 vRforint büntetést kivántak réám sujtani 's rajtam zsarnokilag fel tsikorni, a' Gyűlés Terméből nem akartak ki eresztení, mig azt rőgtőn le nem fizetem [Mv; SzCJk]. *1846:* A nyeremenyek égy része ... (a) sors jegyek bé adójának a ki játtzás napjától számlalva két hónap alatt ... ki fog adattatni Déésen a' Társalkodási Egylet Teremében [Dés; Berz. 20].

Hn. *XVIII. sz. második fele:* Terem odolan (sz) [Bibarcfva U; EHA].

teremget többé-kevésbé hoz termést; a produce/a da roade cît de cît; mehr oder minder fruchten. *1847:* dínyénk csak teremget, és igen jók, csak aprók ... – zsendült szőllőt az enyimből már ettünk, téli gyümöltsis jotskán lesz [Kv; Pk 7].

teremhet 1. (növény) életre kelhet és kifejlődhet, megteremhet; a putea produce/da o anumită cantitate de recoltă; (Pflanze) kann beleben und wachsen/reif werden, fruchten. *1693:* Meg tekintvén Biro Samuel uramis Györgj Deák Ur(amna)k jövendőbeli szolgálattyát ... adgyon György Deák Ur(amna)k egj darab széna rétet, mellyen jo fünek idején teremhessen Foeni Curr. 8, mellyis meg excindaltassék és meg hataroztassek [Martonfva Hsz; DobLev. I/36]. *1736:* Az Falun fellyül van egy darabotska Lo tzöveklő helly ... teremhetne rajta egy Mereklye Széna [Noszoly SzD; CU XIII/1. 8]. *1744:* Jó rendire teremhetett minden esztendőben közép termés idejin az egész Szt Demeteri Jószágban széna sarjuval edgyüt 300. szekér [Szentdemeter U; LLt Vall. 63]. *1822:* és aztán szaporitotta ugy hogy most 5 Nyoszolya széna teremhet [HSzj *nyoszolya* al.]. *1833:* ha kaszálodik, teremhet 7 Szekér (széna) [Csekelaka AF; EHA].

2. termés kifejlődhet és megérhet; a se putea coace; Frucht kann reif werden . *1789:* Buzát Rosot, és kevés Zabot szoktak vetni de a Falubéli Lakosok eval fél esztendeigis meg nem érik hanem ebéli fogyatkozásokot Szekereskedéssel és egyéb napszamoskodással potollyák ki, egyéb féle Gabona pedig a Földnek soványsága miatt sem teremhet és Szaporittani sem lehet [Kénos U; UszLt XIII. 97].

3. *ts* a föld teremhet vmit, vmi kifejlődhet a földben; a putea produce/face ...; das Feld kann etw tragen. *1744:* Széna két szekérnél annuatim tőb nem kaszáltathatik; s tővissel rakva lévén (: de kivált edgyike egészlen, tővisben fekűvén :) hogy ki irtattatta mennyi szénát teremhetne, accurate nem limitaltathatik [Alvinc AF; Ks 23/XXIIb].

4. *ts* adhat/lehet/keletkezhet vmiből; a putea produce, face din ceva; aus etw geben/werden/erzeugen können. *1681:* (Egy szőlőt) Bugyul Opra nevű nemes ember oly véggel vett el, hogy ă szőlő tővejert adna f 50 ... melyről semmi Satisfactiot mind ez ideigh sem tőtt, es ez utan sem akar tenni, – ă szőlő teremhet Circiter Urn vin. 200 melyb(en) mi nemű kára lehet ă szegenj jobagi(na)k által láthatni [M.brettye H; VhU 118]. *1791:* Vagynak Majorság Szőllői, mellyek teremhetnek Három száz kilentzven Veder Bort; mellynekis észlani kellenek [Szászsztlászló NK; JHbK XXVI/10]. *1798:* Tudja-é a' Tanu, hogy ... a' Rétek hány Szekér Szénát teremhetők, úgy a' Szőllők hány vedret teremhetnek [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a]. *1806:* nem tudom meg mondani hogy mintegy hány veder mustat teremhettek meg az Idénn, ezenn szőllők [M.sáros KK; DLev. XXXVIII/4].

teremhető teremni képes; care poate fi obținut/recoltat; etw kann wachsen/Früchte tragen. *1743:* Lévén ... Debreceniné Aszszonyomnak, az Iglai Vram majorja mellet egy darab szilvássa, azon gyümölcsösben teremhető gyümölcsnek is felét ... ő kmenek adá [Nc; DobLev. I/203]. *1768:* ezen Falu határán teremhető gabonából ... a dézmát ki szokták adni, vgy szintén juhokboly minden Tizből egyet, annyira pedig ki nem telvén őtt báránjos jutol egy bárányt, azon fejül pedig tizig minden báránjos juhat 4. meddőt 2 denarokkal redinálnak [Mezőmadaras MT; Ks 74. 55. 70 Conscr.]. *1776:* Lesneken és Bujtoron hány szekér szénát teremhető fölgye van az Exponens Aszszonynak ... és azok közzűl vane vagy egy exponalva a marosnak [H; Szer. utr.]. *1791:* Vagynak-é Allodialis ép vagy Puszta Szőlő hellyek? ... hány Ember kapállok, és középszer terméskor hány Vedret teremhetők? [BSz; Ks 74/56 vk]. *1793:* a Makkot teremhető fák néha Makkot is hoznak, de különben még eddig az Udvar Makbeli hasznot belőlle nem igen hajtott, hanem mintegy 60. Sertések akkor meg Szépülnek benne [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1798:* Tudja-é a' Tanu, hogy ... a' Rétek hány Szekér Szénát teremhetők, úgy a' Szőllők hány vedret teremhetnek [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a].

teremi a (Kis- v. Nagy-)Teremi (KK) tn *-i* képző szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Teremi/Tirimia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Teremi/(Klein- oder Groß-)Teremi: Teremiből származó; care este originar din Teremi; aus Teremi stammend. **Szn.** *1568:* teremy Peter [Kv; TJk III/1. 191]. *1573:* Teremy Ferench [Kv; TJk III/3. 193]. *1582:* Teremy Myklos [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezével]. *1584:* Theremy Peter, Teremy Peter | Theremy Martat | Teremy Marta [Kv; TJk IV/1. 331, 338, 358].

teremt 1. (a semmiből) létrehoz; a crea/face; erzeugen, hervorbringen. *1615:* az en lelkemet hagyo(m) az Istennek az ky teremptette [Gyf; BálLt 93]. *1628:* Mindenek(ne)k eleotte mikor az en Istenem az en utolso oramat el hozza, lelkemet Ajanlo(m) az eo szent kezeben az ki teremptette, es az en testemet az eo Annjanak az feoldnek [Bonya KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.]. *1636:* az mi jó akarunk kezdjen gyümölcsöt teremptení [SzO VI, 134] | Valamit az teremtő Vr Isten ez világon, az ég alatt, az földön, és az vizekben teremtett, nagyobb részént mind az Emberekhez való ki beszélhetetlen nagy szeretetinek indulattyából teremtette [ÖGrAj 3. I. Rákóczi György aláírásával]. *1653:* Ha kérded itéletemet rolla, én arra azt mondom: hogy salétromot teremtett volt abba Isten a lyukas köbe[a], és a gyült meg abban az időben, és a hányta szélyel azt a kőhegyet [ETA I, 154 NSz. – [a]A tűzhányóba]. *1661:* az mely Isten teremptett, azon Isten gondodat is viseli [TML III, 184 Tele-

ki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Mondom nektek, elvétetik titöletek az Istennek országa és adatik a pogány népnek, hogy annak gyümölcsét teremtse [SKr 710]. *1670:* az Incta I(ste)n elle(n) valo káromkodását tagadgia, hogy a' mint az A. vadollya, ne(m) Iste(n) teremptette volna Gabort, hanc(m) az ördögh, az (!) nem mondta volna ... el varjuk, ha velificaltatik az Inctanak abbeli dolga ... convincaltassek [Kv; TJk XI/1. 20]. *1710 k.:* Kezdetben teremté Isten az eget és a földet | Hogy fér az Isten igazságához, hogy egy kicsiny szempillantásnál is ... kisebb üdeig tartó bűnt véghetetlen, örökkévaló büntetéssel büntet meg? még pedig abban, akit ha nem teremtett volna és ha elesni nem engedett volna, nem vétene [BÖn. 449, 475]. *1773:* S midön kérdeztem volna, szép-e a felsége, azt felelte, hogy abban az ő felségében megmutatta az Isten, hogy tud szépet teremteni [RettE 299]. *1847:* Mely csudálatosak az Isten dolgai ... Hatalmas kezekkel az embert teremti, de szent származaival szépen fedezgeti [VKp 158 Varga Katalin sk írása]. *1894:* Hát a te asszonyod? Róza? kit az Isten éppen abban a pillanatban teremtett, mikor a zsályát teremtette, hát ő boldog az új zajos világban? [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *evilágra* ~. *1591:* Legelőzzer nag' halakat adok az en kegmes Istene(m)nek, hog Engemet e wilagra teremtet, sok youaiual meg látogatot, es leg fellieb hog' az ew Esmeretire ywttatot, Zent lelkewel meg aiandekozoth [Gyf; BálLt 93].

2. (Isten) vmire létrehoz/rendel, vminek alkot; a face pentru ...; (Gott) schöpft etw mit einem Ziel. *1619:* Minden dologból meglátszik, hogy az Úristen nagyságodat békességszerető embernek teremtette, régi frigyet-békességet nagyságod ne igyekezzék felbontani [BTN[2] 265]. *1665:* Mert én, édes Öcsém uram, bizony várat nem oltalmazok, Isten sem teremtett engemet arra, hanem csak guzal az én helyem [TML III, 467 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1672:* Isten engem férfinak teremtett volt, igaz az én ügyem, bizony megsegit Isten [TML VI, 239 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. előidéz; a produce; produzieren. *1879:* Hát aki az ostobaságot veri, a bornirtságot ostorozza, aki a szamárságot igyekszik nevetségessé tenni: hecceléssi szándékból cselekszik-e? vagy azért, hogy helyesebb állapotokat teremtsen [PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. szerez, kerít; a face rost de ...; schaffen. *1605:* Az ket malombirakis amy kęz búzayok vagion ... Adgyak el, es terempczenek penzt belolle | Az buzatis az dezmás vram menteol iob arron el adhattiak pro ipsorum industria adgyak el, es abbolis terempchyenek penzt az malomnak megh valtasara [Kv; TanJk I/1. 521, 531]. *1634:* aszalny valót mindenütt bőségesen aszaltasson, nyersen elrakny valót be takartasson, ugy hogy pénztis teremczen minden jndustriaual belölle | Az hol tyukkal, lúddal, tyukmonnyal tartozik joszagunk, az ollyanért pénzt uegien az Uduarbiro ... hazunk szükségét illyenbül az mayorbul tarcza, de annyi mayorsaga legien aflelcis, hogy csak az ház szükségére el ne kelhessen, pénztis teremczen belölle [UF I, 334, 338 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1722:* ki adta(m) kevés pénzetskémet dolog feiben, az által folj az oeconomia(m), amaz nagy szükségben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abbol teremptettem vala pénzetskét, de aszt ki rivá az szegénj oláh töllem [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1739:* honnan teremesűnk Szénát és Zabot, az itt e tállyon meg csoportozható ... T. Militiának [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával].

teremtés 1. semmiből való létrehozás; creare, facere; Schöpfung. *1710 k.:* A világ még csak 6000 esztendőt sem ért a teremtéstől fogva, hát mikor telik el egy millió esztendő? | Mózes a teremtés históriájában, I. Móz. I: 4. 25: Látá az Isten, hogy az jó volna, mindenütt a teremtés után mondja | Az Isten előtt mind a maga isteni tökéletességgel, mind a teremtésnek minden dolgai és munkái öröktől fogván örökké mind egyről egyig egyszersmind jelen vagynak, és azokban szakadatlanul egyszermind gyönyörködik [BÖn 450, 455, 462]. *1780:* Semmiben nem cselekedett helytelenül s méltán lehet a jó királyok számában írni, amely világ teremtésétől fogva igen kevés volt [RettE 411–2]. *1831:* senki más abbol[a] nem evett, a világ teremtesin senki egy falasnyibais nem részesedett [Dés; DLt 332. 20. – [a]A sültből]. *1838:* Egy kissebb 8ad w alakú, nyomtatott bőr pugillaris ... a' lapok foglalóján, egy felől kalendáriom, másfelől fejérnémük' névsora, belölről a' Teremtés és Leda a' Stöber meczései [Kv; RLt O. 1 nyomt. körözö lev. Mike S. ellopott ingóságairól]. *1847:* Én az én gondolatommal egy szempillantásba feljebb hágok, mint egy ágyúgolyóbis a világ teremtésétől meg indulván, és e mái napig szüntelen repültre ment volna [VKp 163 Varga Katalin kezével].

2. élőlény; creatură, ființă (vie); Geschöpf, Kreatur. *1710 k.:* Ha olyan hasonlatossággal élnék is, mint a semmi a valósághoz ... ez a fél örökkévalóság nem semmi, sőt az Isten teremtési között legnagyobb, nemesebb [BÖn 459–60]. *1847:* A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtésivel szeretetlenül bánna-e? [VKp 163 Varga Katalin kezével].

Szk: *földi* ~. *1850:* 20. vagy 22 loval ... 24. orát rostokolván Udvaromban, ha fel tészen 200 Lois lett volna ugyis 120 véka két esztendős oh Törögbuzát, 's csőül meg egyenek, ezt földi Teremtés meg nem ítélheti [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

3. (emberi) alkotás; creație (omenească); (menschliche) Schöpfung. *1825:* A' Castélybéli épületek erősek, szépek, Fényesek ... és nem lehetett elégge tsudállani emberi Teremtésnek – s a' Hertzegekis el lakhattak volna benne [Szentdemeter U; Told. Conscr. 74].

4. szitkozódásban; în vorbe de ocară; im Fluch/Schimpfwort. *1838:* láttam Martan Pált Baszam a' Teremtése szavai mellett tünölödve lenni [DLt 8]. *1840:* Én hamar meg ütlek Baszszam a Teremtesedet ha békét nem hatz [DLt 1058]. *1843:* (Kegyelmed) azon okbol hogy Kelmeden a portio pénzt katona exequutioval vett légyen fel, kegyetlenül meg verve, Lipitornak, Czellengönek nevezve, 's büdös Toth teremtésit káromolva annyira öszve kinozta ujjába lévö petsét nyomójával ... agyba föbe vervén | Szabo János Pekáriknak Teremtésit szidta, – mondván nékie hogy bitang, lipitor, jövevény ... ekkor Szabo János Toth Teremtését szidta Pekáriknak [Dés; DLt 586. 12, 13]. *1846:* hallom tulajdon fülcimmel hogy Ifj Imre Mihály azt mondja T: Dösa Imréné aszszonynak öszve rugdaslak ... baszom a' teremtésedet Tövisi Sándor kurvájja [Kakasd MT; DE 2].

teremtésbeli a teremtésben létrehozott; care a fost făcut în timpul creării; zum Schöpfungswerk gehörend. *1662:* Úgymint amelly igazgatást a felséges Isten a teremtésbéli és természetbéli dolgokban is mintegy kiábrázolt és elönkbe rajzolt [SKr 70].

teremtetik létrehozatik; a fi creat; etw wird von jm erzeugt/hervorgebracht. *1586:* ajánlom az én lelkemet az ha-

talmas Istennek, testemet pedig a földnek, melyből teremptetett [A.csernáton Hsz; SzO V, 140]. *1710 k.:* Hogy a becsületben tétetett ember, úgymint Ádám és utána minden fia, midőn ... Istentől igyenességben, tökéletességben teremtetett volna, addig keresett magának: sok okoskodást, hogy a baromnál is bolondabbá lött [BÖn 413].

teremtett 1. létrehozott, megalkotott; care a fost creat; hervorgebracht, erzeugt. *1636:* Az embert penig ő magát alkotta[a] az önnön ditséretire ... azért, hogy mennél szepb, ekesb, hozza hasonló teremtett állattya légyen az többinél [ÖGrAj 3 l. Rákóczi György aláírásával. – [a]Isten]. *1667 u.:* igen int uram mas is esemben, hogy az mit en montam, mitwl filtem, noha nem azon semilyektul, de azon modon s formaban megh telyesedet, ne ragaskogyk az füzuesőhöz, monda, az firfuirt (!) teremtethez, en aztis gyengeltem, ugys lwn (!) [GramTr XVIII, 645]. *1675:* lehet mindazáltal sokak itileti szerint (mert én is csak egy gyarló féreg és teremptett állat vagyok) láttathattam hibázni [TML VII, 26 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1710 k.:* Hiszem az, minthogy Isten az Eheje, az a teremtett állat jósága pedig, ha a teremtés előtt kerestetik az Istenben, nem találtatik valósággal ... hanemha olyan képzelődéssel, mintha az Isten maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtett állatnak | Amennyire a véges teremtett lélek az Istent megláthatja, a Jézus Krisztus által meglátja, és annak kimondhatatlan, megfoghatatlan szépségeinek, tökéletességeinek szemlélésével, csudálásával egészen elnyeletik [BÖn 455, 465].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: teremtmény; creatură, făptură; Geschöpf. *1814:* oszve darablam (!) az ilyen Teremtetteket [Aranyosrákos TA; Borb.].

teremtette szitokszóként; ca vorbă de ocară; als Schimpfwort gebraucht. *1701/1786:* Etzken Miklos ... nagy orditva attával teremtettével, káromkodva jő a Joszágra, fenyegetiis az Attyát hogy meg öli, és fel égeti [Albis Hsz; BLev.]. *1740:* az elöl járok oda disponált Comissariusinkkal rutul bántak, elég teremtetett, hunszfontot rebellist ruháztak réájok [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1742:* illyen teremtette ne felesely, és ne ágaskodgyál Uradra mert leveretlek, enis tsak belé hadtam [Méra K; AggmLt]. *1749:* áhá ilyen teremtette ide miert hajtjatok a marhákot [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1761:* káromollya vala Iffiu Sárosi György vramat, ugy mint lepedős, tsilyánban kutzorgo, vgy egyéb irtoztato teremtettekkel [Szentrontás MT; Sár.]. *1762:* En ... tudom azt hogy az Utrizált Házhoz jöve Kaffai János gazolkodni, az holottis Molnár Jánosné mondá néki hogy ne gazolkodgyék, hanem mennyén el onnét, mert roszszul jár; mellyre Kaffai János azt mondá: el menyek az illyen teremtette Fiscus Jószágárol [Geges MT; IB. Barbara Antalfi (15) vall.] | Kit hallat az Tanu Dicsekedni fenyegetődzni s kerkedezni ... hogy az kissebbik Fián, Kovács Peternek boszszumat állám mivel meg vertem Masokkal edgyüt olly forman hogy az még el meg emlegetheti az illen amollyan Teremtette [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1771:* Fantsali Uramnak és Detari Marianak Teremtettével valo karomkodásokat elég szer hallattam [Dés; DLt 321. 19a Elizabeta Kis Georgii Szeki (6) vall.]. *1800:* azt mondván, hogy megnyergellek illyen teremtette vén Boszorkányos kurvája és Bukurestbe borsért megyek rajtad [Bereck Hsz; HSzjP nh. Gábor András özvegye Szép Anna (72) vall.]. *1814:* azt mondotta neki Gyulai ur, hogy mond meg Rákosinak ... hogy behuzatom az Udvaromba és 50-ig veretem az illyen teremtette Bakkantsossát [Martonfva Hsz; HSzjP Sonka Karatsi vall.]. *1823–1830:* Dósáné ... mérges, káromkodó asszony volt, majd minden cipóval egy-egy pár teremtettét küldött be a kollégiumba [FogE 117].

Szk: *~nek szid. 1737:* a Lelkitis egj zatskoba be zartuk volna, ottis meg öltük volna eb adtanak, Teremtettenek is szida [Kanta Hsz; HSzjP]. *1762:* idvezülendő Lelki ismeretire mondgya meg az Tanu, hogy kit hallat hogy az Idősbik Kovács Peter Urat mind ... it levő Házánál mind penig szerte szellyel Mezö Bándan Salva venia Huntzfutnak imillyen amollyan Teremtettenek szidta es fenyegedte volna? [Msz; MbK IX. 29 vk] * *adtával ~vel afficiál. 1740/1785:* Trauzner Sigmond Uram ... Détsei István Uramat nem diffamállya, s szidgya, Attával, Teremtettével nem afficiálya [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 348] * *(adtával) ~vel káromol/káromkodik. 1707/1768:* két fia ... meg nem betsüllik az édes Attyát ... és az ő kegyelme Feleségét ... hanem üldözik mindketten ő kegyelmeket ... attával, teremtettével káromlották [Albis Hsz; BLev.]. *1740:* övis káromkodek teremtettével [Körtvélyfája MT; JHb BálLt rtlen]. *1760:* Barabás Pável az utczán ... rutul káronkodik vala adtával teremtettével [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1763:* (Az alperes) Minden Nemzettségünket latornak, kurvának infamalta ... Ezeken kűvul minket s' másokatis, minden féle teremptettével karomlott [Torda; TJkT V. 167]. *1780:* Murányi Pál Uram akkor teremtettével Sokat káromkodot S részegetskeis volt [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4] * *(adtával) ~vel szid. 1722:* Pap Peter Esperest ur(am) ... fiais, Pop Vonka ur(am) az én Csűrömb(e) Potentia mediante bé jött ... Attával Teremptettével es Hunczfuttal az embereket szidta hallottam fülcimmel [Kecsed SzD; TL. Fodor György (50) jb vall.]. *1724:* Tudom aztis Nyilván, m. Szájábűl néztem (!), hogy attával és Teremtettével Szitta az Feles(é)gét[a] [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall. – [a]Pekri Ferenc]. *1786:* Pap Todor ... már el butt volt mert ha meg kaptak volna megis verték volna mivel rutul Karamalták Szitták Teremtettével Tolvajnak Horának [Hidvég MT; GyL. Kotsis Stéfán (39) vall.]. *1813:* Baratosi ... az Exponenst mint Fő Czéh Mestert teremtettével szidta, ă mint a' Czéh Házából szokása szerint puszdurin, vagyis Mérgesen ment ki [Dés; DLt 56. 32] * *(adtával) ~vel szidalmaz. 1705:* (Stephanus Végh de Déés) mindenűtt, kivált a Város piacza(n) és a Városon kivűl szerte széllyel ördög attával, Teremtettével, es szűlettével Déés Várossa hivatalos magiar Papját, Tisztelletes Almási István Uramat szidalmazta bestelenitette ... az illyen káronkodo juxta Constitutionem Oppidi Déés büntetődgjék [Dés; Jk 349a]. *1771:* a Sovago Sebbestyén György fia Josi is meg támadot volt benűnket és erő szakoson akarta el hajtani az akolbol a Marhát és meg birakozván velem hogy nem vehet erőt rajtam Teremtettével szidalmazatt [Dés; DLt 321. 6b Al. Huszár (30) ns vall.] * *(adtával) ~vel szitkozódik. 1700:* Simo György adtaval lelkűvel, teremtettevel hogy nem szitkozodott ell mentette magat [Szentdemeter U; Ks 90]. *1749:* irtozatos l(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtettével szitkozodott[a] és az meg irt Gazdát égetéssel fenyegedte hogj az ajtot rá zárván a házát rá égeti [Torda; TJkT III. 258. – [a]A detentus] * *fikom ~. 1771:* én magamis be tertem vala egy ital borra akkor láttam ottan Szabo Ferkönét ittasson és azt mondá hallásomra Baszam Fikom Teremtette [Dés; DLt 321. 20a Sam. Magyari (39) ns vall.]. *1811:* Hát Fikom teremtette! nem volt

betsületem, hogy nékem musíkálni le jöjjenek? [KLev. 10]. * *gyilkos ~. 1780:* gyilkos teremtette, baszom a' papod lelkit [Vaja MT; VH]. *1816:* Még fenyegetődzik a' kutya gyilkos teremette kurvája; de csak meg-ölöm | Várj meg Kutya Gyilkos teremtette Kurvája, mert most meg menekedél [DLt 99]. *1836:* gyilkos teremtötte az enyimböl porontsolsz [Malomfva U; Ben.] * *hóhér ~. 1756:* hocza az Lovamat mert ha egj Jobbágjom meg bánnyais de fôbe lövem az Hohér Teremtettét [Petek U; Hr 3/15]. *1763:* minden ok nélkül vélem háborgott, szidott, mocskolt, ördög, Lánczos, Hohér Teremptettével, attával káromlott [Sár.] * *kriminális ~. 1793:* az a' Kriminalis teremtette Aszszony Csernátoninak Uniformist is csináltatott széles paszamántal | hazud a' Kriminális teremtette Kurvája [Udvarfva MT; Told.] * *kutya láncos mennykő ~. 1749:* az Inctus ... menvén furuért edgy Pap Miklos nevü Kerekes Mester emberhez kitsiny okért illyen káromkodást vitt végben: Baszom minden gazdaságodat kutya láncos menkö teremtette [Torda; TJkT 3. 264] * *láncos ~. 1749:* Damokos uramot láttuk hogy kardot huzot volt ... co Nga Béressire, s egjszer meg is szidta Lanczos Teremtetével [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1767:* Hallattam ... hogy lántzos teremtettével karonkadott [Majos MT; Told. 26]. *1803:* Lántzos teremtettét a' Hegy hegygyel nem, de az ember emberrel tanálkozik [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5/1] * *lánc ~. 1761:* Lancz teremtette en nem rontattam el azakat ă fazakakat mit scrupulizalsz azon ă haszontalon dolgonis [Branyicska H; JHb XXXV/45. 14] * *mennydörgös ~. 1792:* soha több kenyeret nem eszel menydörgös teretette (!) mihent ezen az barazdan felyül kaplak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a] * *mennykő ~. 1729:* ördög koma, kutya koma Tüzes lobogos, lánczos Menykö Teremtettével és attával káromkodott [Dés; Jk]. *1784:* a tegnapi napon ... Bitai Széjes Joseffel jövök vala haza Bögözböl amikoris szép szoval kértem ötet hogy békéljék meg Csáki Györgyel kire felele Szejes Josef én nem a menykö teremtettével, és ha nekünk bajunk leszen azért kisseb Széjes Istvának azért a száján menyenki (!) a lelkeis a szarais [Béta U; IB. Agilis Kibédi György (63) vall.] * *millingos ~. 1772:* Tulajdon szájából Latz Ferentz Uram(na)k hallottam égy versen hogy Millingos (!) Teremtettével káromkodott Tit Zilahi István Uram házánál [Dés; DLt 321. 79b Sam. Tot (26) ns vall.] * *milliom ~. 1783:* no milliom Teremtette ha életedet szereted oltalmazd magad most vgj cselekszem veled a' mint akarok [Udvarfva MT; Told. 44/54] * *morvás ~. 1752:* réám jövén Lóháton Boér Samuel Vram, és irtoztato képpen Káromkodván ellenem Morvás teremtettével a' Pistalját nékem tartotta vala ... az után el szaladék s a' Puskát mind utánnam tartá hogy meg löljön, azt mondám: no Morvás teremtette mert meg lölek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kacucz János (23) jb vall.] * *ördögadta ~. 1756:* Kutja ördögatta Teremtette Diszno Pásztori Tü még az én udvaromban jötek portio kérni [Petek U; Hr 3/15] * *tüzes, láncos ~. 1762:* az Utrumban megirt Házhoz jöve Kaffai János, es a Hegedüst az ott tánczoló Inasoktol el akarja vala venni, mellyet hogy nem engedénk s nem hagyok; tüzes Lánczos teremtettével öszve szida bennünket, s rutul gazolkodék [Geges MT; IB. Martinus Molnár (18) jb vall.] * *tüzes ~. 1771:* Szabo Ferköné szájából sokszor hallottam ezen motskos szokat hogy Tüzes teremtette kivált mikor részeg volt [Dés; DLt 321. 20a Judit Székely cons. Samuelis Magyari (40) vall.]. *1772:* Hallottam ... midön Málé pasztor voltam a Benedeki Marhák bé rontván a Málémba, azért éngem hogy hamar oda nem érkeztem Tizszer is Tüzes teremtettével káromolt [Dés; DLt 321. 82a Daniel Nagy (43) ns vall.]. *1780:* Tüzes teremtették hogy mérték meg probalni hogy ide hozassák az édes Anyám emberét [VH] * *veszett ~. 1816:* nem-is nyugszom mig meg nem ölöm a' veszett Teremtette Kurváját [Dés; DLt 99].

teremtettetés teremtés; creare; Schöpfung. *1638:* Hát czekhez[a] képest gondolod-é menyivel tartozzék inkább az ember az ö teremtettetésének végét korosként elméjében forgatni, és az ö teremtö Vrat Istenét, tellyes életében ditsöiteni? [ÖGrAj 6. – [a]Az előtt felsorolt égi madarakhoz].

teremtettéz káromkodik, szitkozódik; a drăcui/sudui/ înjura; fluchen, schimpfen. *1736:* az Incta ... hallatlan 's irtóztató káromkodásokat tött ... 's rútul Teremtettézvén sokféle káromkodásokat mondván [Dés; Jk 202b]. *1740:* mikor ă szegény emberek hozzája follyamodtak bajoskodásokban, gyakrabban öszve gazolta, attázta teremtettézte öket [Kornislaka SzD; Ks 54. 72]. *1744:* Eltetö Vram ... a' Kendert a' Szegény Nyövö Aszszonyok hátára kötvén, puskával hajtotta a' maga házához és rútúl teremtettézte [Szentegyed SzD; WassLt]. *1749:* Mészáros Omul ... rutul teremtettézett bennünket [Szásznyíres SzD; Ks]. *1762:* Fö Tiszt Vrat káromolta szidta adtázta és teremtettézte [Szentháromság MT; Berz. 10/39]. *1775:* hallottam hogj teremtettével szidták s káromlattak az Exp(one)ns Urat, de mífele teremtettekkel Nyilván eszembe nem vehettem elég az hogj teremtettéztek [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Sinka (18) vall.]. *1780:* a' kik az udvarbol oda mentenek ... azokot szidta, Káromolta, teremtettézte [Buza SzD; LLt Csáky-per 113]. *1800:* Az alperes az felperest ... illetlen szokkal illette, rútúl kurvázta, teremtettezvén, annyát lelkét szidta [Dés; DLt]. *1802:* Ngod kotsissa Szakadatlanul káromkodott, teremtettézet [Mv; Born. XXXIX. 53]. *1803:* Csegezi Antal ... mihelyt bé jött volna az házba, nem tudom nyilván, vagy attázni, vagy teremtettézni kezde [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 65. B. 1]. *1823–1830:* Ez igen szép eszü gyermek volt, de rettenetes mérges, iszonyú káromkodó, hogy egy katona sem különb, teremtettézett, kést, fejszét mások után hajigált [FogE 111].

Szk: *milliom* ~ milliom teremtettével szitkozódik. *1799:* az edgyik Felperest ... tolvajnak, bitangnak[a] ... mondotta ... lelkét edgybe szidta, és milliom teremtettézte [Dés; DLt. – [a]Folyt. a fels.].

teremtettézés káromkodás, szitkozódás; drăcuire, înjurare; Fluch, Schimpfwort. *1731:* Embereket és Istent eö Felséget irtoztato; Attazodásokatt, es Teremtettézéseket perpetralt [Dés; Jk]. *1762:* az utrizált Házhoz ... Kaffai János bé jöve s ott sokat embertelenkedék az Iffiuságokkal s rutul öszve káromlá külömbb külömb féle teremtettézésel [Geges MT; BK. Elizabetha Somodi cons. providi Joannis Molnár (53) vall.]. *1771:* el érkezvén rut Teremtettézéssel az Inasra támadat a Szekertzéjét belé akarta vágni [Dés; DLt 321. 21a Sam. Magyari (39) ns vall.]. *1772:* Hallottam Gázmér Györgyet ... mikor a Feleségem testvér ötsét ... hozta volna haza fele ide Désre rut veréssei közöt nem volt olyan otsmán Teremtettézés a mellyet el nem követett rajta [Dés; DLt 321. 72b Mart. Nánási (26) ns vall.]. *1802:* mintegy 11 ora tájékán Tolvaj kiáltás esvén a' Virág János Uram háza kapuja elött ... láttam ... B. Bánffi Pál Ur eö Nagysága kotsissát a' Sütövel edgyütt ott czékászni a' Sütö aki Surcason nem meszsze vala töllök fel kapta a' fát Forro

Lajos után rugaszkodott, 's Teremtettézései kőzött kergette [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Simon (25) servus vall.].

Szk: *milliom ~. 1765:* sok milliom teremtettézések között mongya vala a sertés pásztornak, tudtad te, hogy én Commissarius vagyok [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163].

teremtettéző káromkodó, szitkozódó; care spune cuvinte injurioase/de ocară la adresa cuiva; fluchende, schimpfende (Person). *1771:* ezeket tudom hogy szörnyű Teremtettéző emberek csuda hogy a föld tartya, Bányai Györgyné hasonlo képpen Lánczos teremtettével a kortsomákon [Dés; DLt 321. 5a Al. Huszár (30) ns vall.].

teremtettéződés káromkodás, szitkozódás; înjurătură; Fluch. *1759:* Nagy Teremtetéződessel szidalmaza vala Szasz Istvánt [Csejd MT; VK]. *1814:* a' Felperest rút káromkodások és Teremtettéződések között le-Tolvajozta, Huntzfutazta, oláhnak, Járom száraztónak kiáltotta [Dés; DLt 37].

teremtettődződik káromkodik, szitkozódik; a înjura/sudui; fluchen, schimpfen. *1813:* Egy alkalmatossaggal Öregség Gyülése lévén ... eo Klme égy kevessé ittas lévén magát igen helytelenül viselte, nevezetesen â Czéh Mesterűnkel ... Competàlt Teremtettődzödett, Székely Moses Urambais belé veszett ok nélkült, â Czéh Mesternétis motskolta [Dés; DLt 56. 8–9]. | Barátosi Joseffis ... égy kevéssé ittas lévén ... magát helytelenül viselte, nevezetesen az Exponens Feö Czéh Mesterrel Competalt Teremtettődzödett, én belémis minden igaz ok nélkült belém akadott [Dés; DLt 56 1814. év al.].

teremtézés káromkodás, szitkozódás; înjurătură; Fluch, Schimpfwort. *1746:* Balla Márton dólgábann emanalt Deliberatumot atyafiságoson vettem ... erkölcstelen életiért, több illetlen szavaiért, pálczázás és Szent Mihály napig detentio imponáltatot ... teremtézésiértis (!) de stricto jure Kövezést érdemlet völna, azért hogy Poenája mitigálhatnék okát nem látom [Ks 101 Haller János aláírásával].

teremthet szerezhet, kerithet; a putea obține/face rost ...; schaffen, beschaffen können/dürfen. *1584:* az Zegensegnek sok kwleon kwleon fele zewksegey wadnak az wdeonek oltsosaga zerent semmibeol sem Borbol sem buzabol penzt Nem terempthetnek, hane(m) az sok keoltsegh myat Az varos telliessseggel meg fogiatkozot [Kv; TanJk V/3. 281a]. *1588:* tekintik az zegeny Niomorult keosseget, akik Mezzeonnen sok keoltseggel fat magoknak Nehezen terempthetnek, Azert eó kgmek Negy vraimat valaztottanak ... hogy ez Negy Vraim a' ket Espanokal ky Mennyenek az el adando erdeot ky hatarozzak, chak kepes (!) zerent, hogy Ieowendeo zwksegreis Maradgion benne [Kv; TanJk I/1. 88]. *1592:* Nyreo Dauid az Felseo Espotaly mester Zamadasa. Nyreo Dauid terempthetet az Zent Ersebetbely Espotaly Jeowedelmebeol, Borbol, buzabol maiorsagbol tt f 426/30 [Kv; Szám. 5/XI. 16]. *1656:* Hogy pedig pénzt küldjek, éntülem bizony nem lehet, mert énnekem se kövér disznóm nem leszen, se borom nekem nincsen, az kibül pénzt teremthetnék, mert engem csak meg szedtél v<aló>ban [TML I, 18 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665:* Írja Kegyelmed, édes Uram, az ötvöstöl kiváltsam az müvet, de pénzem nincsen, ha az halból nem teremthetek [TML III, 401 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mint hogi az oda fel megh irt Havasoko(n), sok szép Pisztrangos vizek vannak; azért à fö Gornyik à vár szükségere elégedendö Pisztrangot tartozik administrálni; melyböl pinztis terempthessen az Tiszt, ha ă földes Ur Hunyadon nem lakik [Lunkány H; VhU 114]. *1718:* Ha tud ... hogy van valahol el ado vas, mingjárt ... meg veszem; de ă nincsenböl nem terempthetek [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1722:* Lenünkis még Tavalyi vagjon felesen, Balku Ur(am) ö kglme itt létiben az fontalást emlegeti vala, azért én mind ki osztatom fonnyák meg ... lássuk mellyikböl terempthetni hamaréb pénzt [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1742:* nem tudom soha mit csináljak mert sohonnat pénzt nem teremhetek az bort senki sem iszsza sem méhsert mert szegénjek az emberek [A.árpás F; TKl Váradi Zs. Teleki Adámhoz].

teremtmény ělőlény; creatură, ființă; Schöpfung, Lebewesen. *1811:* Ez helyen, a' Fák-is szintugy illatoznak Mint mikor a' nectárt bövséggel itattya Meg-ditsőültekkel Teremtmények attya, Mikor a' mézelö Méhek, hallom, dongnak | Ösz! ... Minden Teremtménynek van rád nagy panaszsza ... Minden szépet, és jót fonákul forditaszsz, Eget, földet, mindent méjj gyászba boritaszsz [ÁrE 10, 187].

teremtő I. *mn* **1.** teremteni képes; creator, care creează; schöpferisch, vermögen zu schöpfen. *1571:* az keg(el)mes teremptö Wr tarcha Meg felsegedet Nagy sok Jo eztendeg (!) minden ayandekywal egyetembe [Dés; BesztLt 3491 Gabriel Kabos belső-szolnok megyei „comes" jel.]. *1598:* En Gerendj Pal ... tezek illyen testamentümot ... testemet az földnek hagiuan, lelkemet az en teremteö Jstenemnek [Gerend TA; Törzs.]. *1636:* gondolod-é menyivel tartozzék inkább az ember az ö teremtettetésének végét korosként elméjében forgatni, és az ö teremtö Vrat Istenét, tellyes életében ditsöiteni? [ÖGrAj 6]. *1644:* a' Teremptö Isten eötet ugi segellie, hogi eö dolgok harma(n) [Mv; MvLt 291. 406a]. *1662:* Hogy azoknak semmi bántások nem lenne, a teremtö Istenre, császár jó szerencséjére, maga szakállára esküszik vala [SKr 537]. *1666:* Az en lölkömött ajanlom az en Teremtö I(ste)nemnek [Radnótfája MT; BLt]. *1688:* Isten s ország Törvénye ... ellen valo dolgokb(an) és vétkekb(en) elegyitvén magamat, az Teremptö és gondviselö édes Istenemet Jo akaro Vr(aima)t, Városi betsülletes nemes feleimet meg bántottam [Dés; Jk]. *1699:* Lelkemet az én teremptö, megváltó és megszenteleö Istenem(ne)k, testemet viszont, az eö Annjá(na)k az föld(ne)k, meg adni és adatni akarom [Mk Macskásy Boldizsár végr.]. *1705:* Ma hat és hét óra között ... Katica ... ártatlan lelkét ... nekünk bizony elfelejthetetlen keserüségünkre teremtö Istenének kezébe adá [WIN 562]. *1796:* A' Teremtö, Megváltó és Meg-szentelö Szent Istennek Nevében etc. Én K. Dobolyi Jó'sef, tészek ilyen végső rendelést világi szerzett jovaim 's kereszményim felöl[a] [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 1a. – [a]Köv. a végr.]. *1817:* Mert én tudja a teremtö Isten, hogy mindenekbe telyes igyekezetemmel a Nagyságod hasznát kivánom munkálodni [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklosi István ref. pap lev.]. *1820:* magomis meg Szólittattom az iránt, hogy ... declarálnám azt hogy ártatlan árvátskám nem az idvezült N. Férjemtöl Származott légyen ... egyedül a' Teremtö Isten elött álva, Lelki esméretem magom kárhoztatása és belsö vádoltatásom nélkült azt tellyességgel nem valhatom [Várfva TA; JHb F. 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövissi Borbára br. Jósika Jánoshoz].

2. vmilyen értéket létrehozó; care creează ceva;

schöpfend(-er/-e/-es). *1854:* majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremtö kéz koresitás nélkül találja meg a régi szellemet [ÚjfÉ 4].

II. *fn* Isten (mint a világ létrehozója/alkotója); Dumnezeu, Creator (al lumii); Gott (als Schöpfer der Welt). *1574:* Marta Zalay Mihalne Azt vallia hity vtan, hogy... Istwan ... Esmet meg eskwt Neky feoldnek Mennek teremtéoyere hogi ely veszy[a] Mert meg elegzik vele [Kv; TJk III/3. 382. – [a]Egy Margit nevü özvegyet]. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium). Az córcók mindenhato Isten, Mennek feoldnek terempteoie titeoket vgy seghillien hogy amy kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1603/1648:* Eskűszöm az Elö Istennek, az Mennynek, Földnek Teremptöjének az mi Urunk Jesus Christusnak, Dwczeoseges Szent Attjanak [Kv; ACJk 16a]. *1636:* ugyan, mint egy tiszekre emlékeztetvén, nogattya-is öket az Istennek, az ö teremtöjöknek, ditséretire [ÖGrAj 5–6]. *1678/1683:* kiknek akkoris ez vilagh bőcstelensegel fizetet, Is(ten)nek hala, az kiknek meg ert idejekbe(n) sok haza fiainak, somoru suihaitozasi, s, ohaitozasi közben Lelkeket az ö teremtöjeknek megh kellet is adni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1686:* ajánlva(n) lelkemet az ö Teremptöienek [Uzon Hsz; BLt]. *1710 k.:* Azért mondja Salamon Péld. 17: 5 és 14: 31.: Aki a szegényt megnyomorítja vagy megcsúfolja, annak teremtöjét illeti gyalázattal [BÖn. 416]. *1729:* az Teremptöre esküttek hogj az Fivk Fékété Janos az mostani fogoly lopta el [Szentlélek Hsz; HSzjP Ferencz Janosné Judit (58) vall.]. *1762:* az I(net)a ... masokat ördög, hoher, Diszno kutya teremtettével, nem gondolvan I(ste)nével s' maga édes Teremptöjével, Hazánk, és Istennek Törvénye ellen káromlott [Torda; TJkT V. 139]. *1780:* Isten Jéhova Teremtö ugj Segéllyén még is meg fizeti [Bözöd U; Pf]. *1811:* E' földet mikor a Teremtö formálta, Szölönek ki nézte és jónak találta [ÁrÉ 46]. *1849:* Lelkemet a Teremtönek, testemet pedig a föld gyomrának, a honnét lételét vette egész hodulattal vissza ajállam [Km; Végr. Tamás-Bogdán végr.].

téreng kering, lödörög; a se învîrti; kreiseln, herumlungern, schlendern. *1585:* Margit kerekes leorinczne Vallia ... hayadon feowel chak egy Ingben vala lukach, egy ket Arazny zabasu fa vala Nalla, De Kowach Ianoshoz Nem wteót hanc(m) latam hogy a Kowach Ianos lowa eleót terengh (!) Vala [Kv; TJk IV/1. 421].

térengelő terelgetéskor használt; care este folosit la mînat; beim Treiben gebräuchlich. *1807:* hallám Szilágyi Jánosnak, más völgyben illyen marhakat téréngelö Szavát Ho=ne=ho [M.fenes K; KLev. 8. cs].

térenget, téringet 1. terelget; a mîna; treiben. *1629:* megis izentük Szeöcz Mihalynak hogj ki fogja az menesbeöl mert nem eörizhetjük (: kys fogta :) ... megh utuk (!) vala terengetni hogj ki szakada az nemes keözzül, s ugj izeneök megh hogj uitesse hazza [Mv; MvLt 290. 164a]. *1630:* az Meszaros Istua(n) fia az kissebik terengeti vala az retben az eökreökett [Mv; MvLt 290. 219]. *1751:* edj némellyik közzüllök lovárol leszökdétselvén téringetni kezdették marhájokat s Juhokat [Torda; CsS]. *1764:* A' midön a kár esett azon eczaka három fatensek látták, s eszre vettek a sertéseket ... téringetni a Bosi határban [Torda; TJkT V. 202]. *1771:* Láttam, hogy mind edgyütt boljogtak, térengették a' marhákot [Vadad MT; VK]. *1775:* Negj Beres ökröket hajtogatván ... az ökrök elött forgodván és azokot szüntelen terengetvén Bere felé, az Berei Marton Ferentz ur(am) kissebeik Fia Marton Josi ... ellenkezék [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1791:* a marhákot még tsak akkor kezdettük vala téringetni [MúzBf dobozolt anyag X]. *1800:* (a bikát) teringetni nem lehet mert meg tamadja az embert [Maroskeresztúr MT; Pf]. *1801:* a Juhokat kezdette teringetni; hogy az egész Turmát be hajtson [Mákó K; KLev. 9. cs]. *1831:* Ezen utomba Ábel Fogadosan innen, a bé süllyet Só Bánya iranyaba ... találtalak tégedet ... részegen teringetvén a Gujabeli Marhákat [Dés; DLt 332. 13].

2. ide-oda irányítgat, küldözget; a trimite încoace şi încolo; hin und her leiten, schicken. *1668:* Kelement valóban térengetém. Mentsége ez lön: ö most be nem jött volna, de levéllel hitták [TML IV, 300 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

3. terîtget; a aşterne/întinde (rînd pe rînd); ausbreiten. *1601:* Cheky Albert es Magyary Thamas ... vallyak ... talaltuk vala az Bachy Thamas vram towa Zwgoyan beleol valo feoz fanak az feold felet valo teteyet az Feleky Pap Jwhazanak zallassan, kyt fel allattanak vala es beoreoket terengettenek vala [Kv; TJk VI/1. 535–6].

térengetés, téringetés terelgetés; mînare, mînat; Treiben. *1630:* el menenk s hajtuk vala az marhat be, de ... az sok terengetes keözben ... Koczis Giörgys el essek az loval, azon keözben el szaggatak az marhat eleölünk [Mv; MvLt 290. 213a]. *1807:* látok ott a' sok Marhának a téringetések miatt esett Sok nyomát [M.fenes K; KLev. 8. cs]. *1831:* Török buza szedés után, kün a' Kádbükkin a' Mosa Iratványába lévén ökreimmel, mikor azokat téringetvén hogy jöjjek be a' Városban, oda érkezett hozzám Dregán Vonutz ... s ös segitett ökreimnek téringetésében [Dés; DLt 332. 14].

térengető, téringető 1. terelgető; care mînă; treibend(-er/-e/-es). *1764:* Midön réá talált volna az irt fatens ... az ölt sertésre, ujjabban szollitotta a sertés téringetö három embereket [Torda; TJkT V. 205].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: terelgető személy; persoană care mînă (animale); Treiber. *1764:* Egjik fatens ... Egjenesen réájok akadott az disznot teringetökre, a kiket megis szollitott 's onnét magokat a tolvajok retrahalván meg is botlott a tolvajoktol meg ölt egy fekete sertésben [Torda; TJkT V. 202].

terengezik kering; a se învîrti; kreiseln. *1591:* Magiari Mihali vallia ... Az Inas azt monda, Im egi olah mostan meccette el az vram louanak fekit, es el akarta vinni, de ... az louat el zalaztotta ... az lonak minthog' fekemleiet el meccette volt, ezak fele volt kezeben az fekemleonek, es nem mehetet el raita, hanem Ide s toua terengezett velle [Kv; TJk V/1. 142].

terepély l. **terebély**

teres 1. sik, egyenes, lapos; neted, plan; eben, gerade, flach. *1625:* Kezdet az sacristia cherepezesehez, Janos mester, es mindenut fel kellet bontani a cherepezeset, mert Igen meg bontakozot volt, fen az hailast minel igen teres vala, fellieb kellet vetetnunk [Kv; Szám. 16/XXX. 20]. *1737:* egy darab Oldalas es teres Lo csöveklö helly mely fekszik a Falu

hosszára [Nagyida K; EHA]. *1748:* Vagyon egy Antiqua Nobilitaris Curia … igen Szép teres hellyen [Nyárádsztbenedek MT; EHA]. *1756:* Esik a Veteményes, Virágos, és Szölös kert a Nobilitaris Curiának Dés felöl valo végiben az Udvarháznak háta, és oldala meget, melynek az Udvar ház felöl valo része teres lévén vagyon a Virágos, és veteményes hellye, ezeken belöl menedékes lévén vagyon szölö Tökkel bé ültetve [Branyicska H; JHb LXX/2. 30]. *1757:* Vagjon az Akoly Kert, az egész Curialisnak leg alsobb, s teresebb hellyiben, mely a leg alsobb részíben Vizes, es Seghedékes [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1761:* Vagyon egy Udvarház helly … Simma, igyenes, és teres hellyen [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 302]. *1772:* (A) Királyfalvi[a] uj Malmat alabb ereszthetnék, de a sik teres helyekre Dombai Kaszállokre nézve éppén nem bátorságos, mert azakot bizanyason el karositaná [JHb LXVII/2. 390. – [a]A M.királyfalván (KK) levö]. *1793:* a' kaszálok a' nyárád teres hellyen levö környekib(en) vadnak [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB/b. 16]. *1815:* A vizek között a Puszta Malomnál, minden felöl a Sajo vize kórül folya porondos Egyenes teres helly [Somkerék SzD; Ks 77. 19. Conscr. 215]. *1832:* az aratásrol nemis gondolkodunk, de nagy része ellenben a teres máléknak elöszöris kapálatlan, talám már jobb napokot érünk [Zsibó; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1864:* Hollo téres fekvésü kaszállo és szánto hely [Ditró Cs; EHA] | ez egy teres hely a falu nyugoti részén [Egeres K; KHn 193].

Szk: ~ *erdö. 1668:* az mely Téres Motsáros Erdö az aranyas patak, es … az Bálta nyágre pataka közt vagyon … az kolczeri kerölö viselt atta gondott s mind(en)kor tilalmas Erdönek tudom [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII. 18]. *1751:* A' Batzka Madarasra el menö ország úttyán alól vagyon egy darab teres és öldalos Erdö [Koronka MT; Told. 31/4].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: (terület) sík/lapos rész(e); partea netedă/plană (a unui teren); flacher Teil (eines Gebiets). *1756:* vagjon a Csürös kertnek Dél felöl valo részíben a Teresin … jo Szalma fedél alatt épitetett Csür [Branyicska H; JHb LXX/2. 34]. *1757:* tsak két három Szekérre való helly vólt, a' többi mind erdö, senki hozzá Számot nem tartott, én kaszáltam meg ollykor a' teresit [Gyszm; DE 3].

Hn. *1699:* Köveesesb(en) az Téresse (sz) [Kelementelke MT; EHA].

térés fordulás, vhová irányulás; întoarcere (la/spre …); Wende (irgendwohin). *1595:* vöttem fü szerzamot, miert hogy mindennap kelletet … igy az gonduiselö embernel szaporaban meg marad, és job modgyaúal szükseget az varosnak taplalhattya: hogy nem mint az hertele(n) valo teressel [Kv; Szám. XVIIa/6. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1668:* egyébiránt hogy ö[a] engemet megkeserített, azt akarom, ö is keseregjen … azt kívánom, maga kevesében keresse kedvemet ezután, melytöl függ, az én anyai indulatomnak mi lesz vége, ahoz képest várhatja hozzája való térésemet [TML IV, 327 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. – [a]Vesselényi Pál].

Szk: *~t vesz. 1664:* Kegyelmed levelét elvöttük, írását értjük, ha azért annyiban vagyon az dolog, nem szükség Kegyelmednek az hadakat tovább fárasztani, hanem vegyen térést, minket Isten áldomásából Kocsárd táján fog Kegyelmed találni, más modalitást is mutat Isten az dolognak meg orvoslásában [TML III, 163 a fej. Teleki Mihályhoz].

tergiverzáció vonakodás, késedelmeskedés, időhúzás; tergiversare; Verzögerung, Trödelei. *1616:* Elöszer az praedicatornak fizetese felöl mind elö bizonysagokkal, ugyan azon akna körül forgodo Urainkal vilagoson megis bizonyittottak azt, hogy eddegh esztendönkent minden tergiversationelkül meg Jart volna azon varos[a] praedicatorinak az nyoltz szaz kö Soo minde(n) Kamora Jspanoktol, es plenarie szambais attak volna, és azt fogyatkozas nelkül acceptaltak volnais [Kv; RDL I. 100. – [a]Kv]. *1664:* Ily tergiversatiojokat az praesidiomnak látván, csak el kellett volna jöni [TML III, 304 Teleki Mihály Stepán Ferenchez]. *1677:* Ha vallásomat nem szánnám, Magyarországbül s Erdélybül is végképpen való vallásomnak kiirtásátul nem félnék, bizonyítom az Istennel, a minemü tergiversatiókban az dolgok vannak, hozzá sem szólnék, csak hallgatnék [TML VII, 474 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1699:* végeztük … Hallerkői Haller György Ur(am) … a' Csatani Retet[a] … ki valthassa: ily conditioval mindazonáltal valamikor có Nagatol ki akarjuk valtani vagy a' Csataniakkal vagy valamely Decsi Ember minden időben depositis deponendis ki valthassa cö Naga minden tergiversatio s difficultas nelkül kiadgya [Dés; Jk 281a. – [a]A tőszomszédos Csatánnak, a város jobbágyfalujának rétjét]. *1737:* mivel Itéllö Mester Urainkis tavul vagjnak, azert, az I. ö kglmének Dilatio adatik, tali Conditione, hogj a közelebb következendö Sedriann, minden tergiversatio nélkül, Literale Instrumentumival az I. Compareálvánn, ad meritum szoljanak [Dés; Jk 239b]. *1741:* Teleki Ádám Ur ö Nga … Teleki Samuel Vramot ö Ngát mi általunk tisztünk szerint modo legitimo admoneáltattya super eo; praetendálván Ngod … ö Ngához … holmi praetensiokot, mellyek ellen jure legitimo magát az Mlgos Exponens Vr könnyen defendálhattya, Ngod ha tettzik folytatni azon p(rae)tensioját … ö Ngok arra rendelendö emberei készek lésznek Ngod(na)k meg felelni s exhibeálni, hogy semmi Atyafiságtalansággal vagj egyéb tergiversatioval ö Nga ne vádoltassék melyröl serio p(ro)testaltatis ö Nga [TKl Ladislaus Fábián et Georgius Lisznyai tab. scribae ac jur. notarii]. *1764:* Viski Gábor Uram … minden kénszerités nélkült fatealt arrol, hogj mind a Krentse fiat esmérte, mind az kutyáját, ergo ha most recantállya, lehet benne oly dolog, a' mely titkos, de a Biro azért nem rejicialhattya, mert in reliquis punctis tergiversatio nélkült fateal [Torda; TJkT V. 204]. *1787:* Minden Verös Kováts … tartozzék … maga jelen levö rendin a parantsolat szerint valot keszitteni, minden tergiversationékül, külömben az illy inobediens renitenskedésért 12 páltza ütéseket szenvedgyen és ha mi kárt okoz aztis refundállya [Torockó; TLev. 9/25]. *1839:* Méltoztasson irt számado Darvas Josefet arra szoritani, hogy minden Cavillumokat, és tergiversatiokat félre tévén – maga praetensioit sürgetöleg bé adni szoross kötelességének esmerje [Dob.; Somb. II].

Szk: *~val él. 1753:* ha … Balás Lajos vram akár minemü Juris remediummal, tergiversatioval élni kivánna, melljből Szotyori Samuel vramnak remorát és kárt szerezne, tehát … Balás Lajos vram Decretalis Calumnián maradjon [Benedek AF; DobLev. I/263. 1b].

tergiverzál vonakodik, késedelmeskedik, húzza az időt; a tergiversa/tărăgăna; trödeln, die Zeit hinauszichen. *1770:* Bartok András … az Erdöröl költ Contractussát producálta: De az I(nctus) Tóbjás István tergiversalt és … à praetensiob(an) forgó Erdöröl emánált Contractualis levelet ad controversiam decidendam elé nem adta 's nem adni akárván azt mondotta: Eb adgya! [Torockó; Bosla]. *1770 k.:* nevezet

Koronkai János Atyankfia a' büntetésnek semmiképpen nem subcumbált, Zálogositani magát nem engette, el tiltván Szabados által Városunk Biráját, hogy Udvarára be ne menynyen. és tellyességgel récusal és tergiversál hogy a' Kortsomáról el hordatt Borért nem satis facial (!) [Torockó; TLev. 9/14].

tergiverzálkodás vonakodás, időhúzás; tergiversare, tărăgănelă; Verzögerung, Trödelei. *1664:* haszontalon okoskodásokkal, tergiversálkodásokkal, az időnek haszontalan vontatásával, s némelyeknek maguk hasznak keresésével csaknem újobb nagy romlást szerezvén az szegény hazának ... az fokon akárták kivetni [TML III, 336 Teleki Mihály Stepán Ferenczhez].

terhel 1. túl sok mindent rárak, túl erősen megpakol vkit/vmit vmivel; a încărca (cu o povară); belasten. *1735:* Madarason az Mostonj Sajtonak az nyomtato agosa mikor erősen akarja az ember kövel Terhelnj meg hajol, a helyet mast kel csinaltodnj [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1778:* igen ártalmas az illyen forro nyavallyában ... fekvö betegeket igen nagyon be melegitett, s' meg rekesztett aerü Házban tartani, és sok agy Lepekkel terhelni [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.].

2. gond/aggodalom nehezedik rá; a apăsa greu asupra cuiva; die Sorge bedrückt jn. *1579:* mind azon altal ketteot Az vraim keözzwl kwlgienek Ala Az feyedelemheoz, es enyhyczek zallichyak Az eo Naga haragyat, Mutogassak Az kezesseget is, hogy mint hogy istennek fogsagaba is wagio(n) lambor feo emberek es Attiafyay kezessegere az tartoztatasnak gialazattiaual ne terhelne, Mert sohowa Innet el ne(m) megie(n) [Kv; TanJk V/3. 188a]. *1662:* Az feletthöb való büsulással magadat, édes szívem, ne terheljed [TML II, 230 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1740:* az nem régen el folyt napokban Kolosváratt lakó Circumspectus Szilágyi András Vram hites Társát Dakó Mária aszszonyt ... Vásárhellyi Jóseph Vram Felesege Bodroki Anna aszszony igen bestelen és mocskos szókkal terhelte, injurálta s meg keserítette [Kv; TJk XVI/2. 7]. *1764:* Világi mulando dolgokért sem kivánom szegény bűnös lelkemet terhelni, söt tsekély Gavalérsagomat ollyan emberséggel örzöm mint a leg nagyobb Generalis [Középlak K; BfR]. *1842:* sajnállak Tégedet, kedves Miklosam hogy örökö betegségröl(!) s aval járo sok költségekel kel hogy terhelyelek, s örökösen panaszkodjam [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

3. vkire vmilyen dolgot/tennivalót/kötelezettséget kiró; a însărcina pe cineva cu ceva; etw zur Aufgabe machen. *1654/1681:* megh tekéntven Hunyadi Peternek hüséges jambor szolgalattyát, ő neki, és ő altala maradékinakis az kik ő tűle szarmaznak, minden Jobbagysagat örökösen megh engedtem és ... ötet sem magát semminemű paraszti szolgalattal, semminemü idökben ne terhellyek [Vh; VhU 264 Nic. Zolyomi ad. donációlev.]. *1661:* Az Istenért megbocsásson büsításomról, jobb akaró uram oda fel nem menvén, kire bízhatnám, kell Kegyelmedet büsítanom. Nem merem többel terhelnem Kegyelmedet, egy puskatok veres bársony, akár kék fedélre is volna szükségem [TML II, 81 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1668:* Más az, most hozván be azt az németséget Somlyóbúl nagy iszonyú bajjal, még holnap ha beszállíttathatom Kolozsvárban, az holott is mennyi baj van az szállások dolgábúl, csak az jó Isten tudja; mert ezek is nemes emberek lévén, nem örömest terhelném, imezeket sem idegenítenem [TML IV, 292 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1674:* Én Kegyelmedet nem terhelem magam építésére való kőmivesek felöl; bárcsak Újvárban küldene vagy négyet, megszolgálnám Kegyelmednek [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1755:* veszedelemb(en) még eddig nincsen Kls Vr(am) eo Exallya, mivel az Doctorokotis Lelkekre kénszergettem, de annyira ell gyengeledet, hogy nagy Dajkálkodás kell eo Exallyának; s mű tsak nem férkezhetünk olly közél, mint kellenék eo Excellyához, mindenre tsak az Aszony eo Excellyát kell terhelni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1802:* az Ur ellenek költséget ne okozzon annál is inkább Executioval terhelni ne praesummálja készek lévén az Exponensek ... eleget tenni[a] [Nc; DobLev. IV/853. 1b. – [a]A perbeli ítélet rendelkezéseinek]. *1847:* Szöllössi József úrhoz mentem Pozsonyba, ki ... királyi biztost kérvén, aki mindennek végére járjon ... hogy a közönségek micsoda jogokkal bírnak és micsoda szolgálatokkal terhelék öket [VKp 156 Varga Katalin sk írása].

4. vmely adó/tartozás/bírság fizetése hárul vkire; a încărca pe cineva cu impozit/prestații/amenzi; jd wird mit der Steuer-/Schuld-/Bußebezahlung belastet. *1571:* Vegeztek ... hogy eo kege Byro vram Zokatlan Birsagal Neh Terhelyek az Theorwenbe az peresecket, Az fele patthwart es annak Birsagat semmy keppen Zenwedny nem akaryak eo k. Mert az koloswary Zek soha ez eleot pathwaros Nem volt ez vtan sem akaryak hogy legien [Kv; TanJk V/3. 29b]. *1595:* Myerthogy ... zamweweo vraink az Jspanoktol ... zamott vewen, bizonios difficultassokal terhelwen eoket, Adossa Teottek volt, mely difficultasok ellen mentwen eggykis masikis magat [Kv; Szám. 7/X. 40 Jacobinus Joh. sp kezével]. *1632:* paranczolomis ... Kozta Miklost mas rendbeli szolgalatra ne kénszericzek ... es mindennemü örökségét, semminemü adozassal vövéssel ne terhellyék, hanem csak az Kenézségben szolgállyon [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad.]. *1640:* Miko Ferencz ideieben szabados korczomalasok volt bort korczomara raiak nem vetettek se bor arultatassal nem terheltek, most mind az altal harom hordo bort szoktanak kj arulni [Mardzsina F; UF I, 727]. *1657:* clárendálván öket[a] zsidóknak, örményeknek és egyebeknek, tovább elviselhetetlen exactióval terhelik vala [KemÖn. 292. – [a]A kozákságot]. *1677:* A' Fiscus számára valo Saletrum főzetés a' Regius fundusokon, a' Fiscalis határokon, az eddig valo Usus szerint, continualtassék ... erős fenyiték alat tartatván annak Mesterei, hogy a' szeginységet, a' szokot renden kivül, semmiben ne terhellyék [AC 134]. *1697:* kgldn(e)k mint Urunk(na)k igen alazatosson remenkedünk, hogy tovab ann(a)k az szaz forintn(a)k meg adasaval bennünket ne terhellyen, es az irant valo praetensiojat tegye le, mert bizony elegtelenek vagyunk be fizetésére [Zilah; BK. A zilahi birák lev.]. *1700:* a' Militia defectust ne szenvedgjen, és sem a' Particularis szegény Gazdákon elödni, sem az szegenységet Executiokkal terhelni ne kénszerittessek [UszLt IX. 77. 9]. *1758:* Tudgya é a Tanu nyílván és bizonyoson ... hogy az Méltoságos Familia osztatlan Rez és Vas mives, s Rostás Czigányait ki szolgáltattya ... vagy Taxával terhelte s terheli [Kővár Szt; TKl vk]. *1805:* Jelentik előre cum protestatione solemni az is (!), hogy Ngod a' die dati semminemű ugy nevezett javitásokon többé azon kiváltando Joszágokban ne igyekezzék, hogy avalis az az igaz örökösöknek nyilvánságos praejudiciumára a' joszágokat jobban és többet ne terhellye [Mv; Ks 92]. *1826:* Újhellyi Sámuel Ur által kölcsön vett 20 véka buza és annak Eke napszám interesse A panaszlöt terhelné

[Nagybán TA; TLt Közig. ir. 1528]. *1847:* mindenkor bébizonyítja a három helység, hogy ... illetlen rovatalokkal nem terheltem őket [VKp 155 Varga Katalin kezével].

5. vmilyen tisztség viselése hárul vkire; a însărcina pe cineva cu o anumită funcție; mit einem Amt belasten. *1722:* Tiszt huszti Mihály vram Harangoztató Gazdasagat tovább nem akarván viselni tettzett a T. Consistoriumnak hogy ő klmet tovább azzal az officiummal ne terhellye s azért ő klmét officiumatul absolvallya [Kv; SRE 146].

6. figyelmét/türelmét igénybe veszi, terhére van vkinek; a incomoda/a deranja pe cineva cu ceva; jd ist für jn lästig. *1619:* Ezfele szántalan fántom-fántot, Kegyelmes uram, eleget írhatnék, de mi haszna Nagyságodnak azzal fülét terhelnem? [BTN[2] 209]. *1635:* Hogj ha Kegls Vrunk fejedelmünk, Nagod mégis az dologbol beoueb informatiot kewan; miuel sok irassal Nagodat towab terhelnj nem itiltük illendeonek lenni ... keszek leszünk Nagodat beowebben informalni [Kv; Céhir. I. 15]. *1661:* Nem illenék ugyan kegyelmes uram ezzel terhelnem Ngodat az dologgal[a] [EMLt Cserej Miklós a fej-hez Brassóból. – [a]Mikes Kelemen kegyetlenkedésének jel-vel]. *1663:* azt hallottunk ugian fülhegiel ualami lengedező hirt, meliet megh biszonioson nem tuduan nagisaktokat terhelni nem akartam ... ha mi bizoniost erthetünk, nagisaktokat tudositani eiel napal el nem mulattim [Kékes SzD; UtI]. *1665:* Mikes Kelemen uram oda érkezett s Nagyságtokan büvön informálta, bű írásommal már Nagyságtodat terhelni nem akarom [TML III, 525 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1720:* minému fajdalmas nyavaljakban vagyok annak irásával térhelni az Urat nem akarom [Szentlélek Hsz; Ks 96 Kálnoki Borbára Haller Jánoshoz]. *1729:* hoszszas irással sem mérem az Asz(szo)nt terhelni, különbben is utra valo keszületem között, sok dolog rohanván réám azt is sijetve kellett irnom [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1730:* alázatosan követem Ngdat hogy ez irásom által kelletett terhelnem s búsitanom [Főkeresztúr Sz; Ks 99 Szikszay László lev.]. *1772:* Külemben kérem ne kévánnyon egy emberséges embertis egy paraszt ember relatiojára terhelni és reája irkálni, alkalmasint tudom mi haborgottya, de engem az effélével meg nem tantorit [F.zsuk K; SLt XXXIX. Suki László Henter Jánoshoz]. *1789:* Titt. Benedek Ferentz Vr(na)k ... jelen nem létemben éjtszakának idején házamban valo be rontása es erőszakkal valo törvénytelen bé költözése esméretesebb a Tkts Officiolatus elött, mintsem én annak hoszszas le irásával terhellyem [Nc; DobLev. III/653. la Árva Szanto Drusiána foly.]. *1808:* Kedves Sogor Aszszonyomot ölellem csokollom Egymás Nagy kéréssemel is terhellem kedves Sogor Uramot [Szentmihálytelke K; BetLt 4 Nemes Anna lev.]. *1826:* átaljában illetlen dolog ... az, hogy a Felperesek magok bizonyittások ellenére tsupán reá fogásokkal terhelik az Itélő Birák figyelmét [Nc; DobLev. V/1114. 9b].

7. testileg igénybe vesz, megbetegít; a produce suferințe (fizice) mari; körperlich schwer belastend, erkrankend. *1820:* Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur ... Halálát meg előzött az elötti két három esztendőkben különösön igen sok nyavalyák terheltek [Torda; JHb Fasc. 48].

terhelés 1. vkire vmilyen kötelezettség kirovása; însărcinarea cuiva cu ceva; Last, Engagement, Verpflichtung. *1763:* az fegyver hordozás terhelés mián maig, vagj holtig is fészegségit tapasztallya [Uzon Hsz; HSzjP].

2. vmely adó/tartozás fizetésének ráhárulása vkire; încărcarea cuiva cu impozit/prestații; steuerpflichtig, mit Steuerzahlung belastet. *1710 k.:* amennyire eltávoztatható volt az olyan mások terhelése, az egy szénán, tűzön kívül házasságom után nem sokat adott a más ember jobbágya az én vadászimnak | Találánk Erdélynek is igaz mérőserpenyőt az országnak terhelése nélkül, csak volna kedvünk az igazsághoz ... és adnók rá az elménket | Haller István a suki tónak felette gyakorta való szemtelen halásztatását (mely igen szokott dolga volt gubernátornak, minden tós embereknél a Mezőségen, mind az uraknak, mind a jobbágyoknak nagy terhelésével), megsokallván, megszólalt volt, és ezért a gubernátor rútul öszveveszett vele [BÖn. 501, 929, 963]. *1748:* Követem a' Mlgs Vrat sokszori terhelésemröl [Piski H; JHb XXXIV/31].

terhelhetik adó fizetése ráhárulhat vkire; a fi încărcat cu biruri; kann mit Steuerzahlung belastet werden. *1662:* De a fejedelem is Lippárul securitást értvén az Erdélybe való bémenetelre, hogy a véghely is tovább ne terhelhetnék, a vezér kívánsága szerint Ali csauzt több társaival elbocsátván, az Várad felé való hadakat és hajdúságot is hazabocsátván ... a tracta végéig elbocsátani hasznosnak nem állítaná, Hunyad vármegyében s Hátszeg vidékére és a Maros mellékére egész Illyéig quártirokban szállítván, maga az urakkal Szászvársot helyben lévén, onnan tractáltatók a békesség, Illye felé Lippára jövén-menvén a posták [SKr 190].

terhelő 1. elmarasztaló, vádoló; de acuzare; verurteilend, anschuldigend. *1845:* A' mái napon lett Harmad napoztatásommal tudhattam meg azt; – hogy ... a' Tts Tisztség ... réám nézve terhelő Határozatot hozott [DLt 1847. év al.].

Szk: ~ *pont. 1809:* Pataki István ujjabban is sistáltatik, 's meg intetik hogy a ... közlött terhelő pontokra maga feleletet adja be 's bizonyságait is nevezze ki [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1842:* Ezen Kinyomozás rendén Szükségesnek látván a' Biztosság a' be panaszoltatottra nézve, a' fennebb elő Sorolt Tanuk vallomásaikbol ki indultan terhelő pontokat készitteni ... azok megkészíttetvén ... a' be panaszoltatott Aszszonyal közöltettek [Dés; DLt 1452a. 8]. *1846:* véllem közlött azon terhelő pontokra, miszerint ki nyomozási munkálodások rendin ki világlott volna, hogy én ... mészáros Legény Virág Lászlot ... artzul ... megütöttem volna ... bátor vagyok alázatos feleletemet tisztelettel ezekbe meg tenni [Dés; DLt 530/1847. 30].

2. vkire háruló; care revine/cade în sarcina cuiva; etw ist jm zuteil geworden. *1855:* a' kötelezveny kelésekor bizonyoson nem lehetett tudni az engemet terhelő ado hátralék összegét, de annyit igen, hogy egy száz ezüst Rforintnal többre nem rug [Fejér m.; DobLev. V/1388].

3. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *szij(u)* heveder; chingă; Trage. *1630:* 16 terhelö szíyu 6 forint érö f – d 18 [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. *1662:* Van itt velem: az török ló ... Ferencznél ... egy lú társzekerem ... négy lekötö szily, terhelö szily kettö [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Egy uy széles terhelö szy, egy varrot uy hevederrel egy ruhab(an) [Szászváros H; Ref.egyh.lt.]. *1681:* Adat Terhelö szijra kötö fékre //18 [DLev. 2. XIIIB. a]. *1693:* Boriczanak. Egy rosz veres köppenyeg, Egy viseltes selyem sinor öv egy par kessel, huvellyell Egy jö terhelö Szijj [Nc; DobLev. I/38. 11].

terhelődik 1. anyagi teher/fizetési kötelezettség vkire hárul; a cădea în sarcina cuiva; Bezahlungsverpflichtung ist jm

zugefallen. *1586:* (A gátat) epichek io eleyn megh hogy nagiob fizetessel ne kellessek ennek vthanna az varos (!) terheleódny | ertettek eo kgmek mas kartis ... az tarchahazy Gatnak megh romlasa feleol ... epichek io eleyn megh, hogy Nagiob fizetessel ne kellessek ennek vthanna az varos (!) terheleódny [Kv; TanJk I/1. 30]. *1677:* A' Vásárokon sok rend kivül valo exactiok exercealtatnak a' bévendö és eladando marháktol, mellyek miat mind a' szegénység terhelödik, mind pedig sok rendbéli emberek meg-fogyatkoznak [AC 247]. *1778:* A mikoron ha a' Méltoságos Ur, ugy a' Méltoságos Urfiis a' Marchalis Széken jelen nem lesznek, félö hogy többel terheltetnek mint Competalna, ha pedig jelen lennének, magokis hozzá szolhatván, magokot Szerfelett terhelödni nem hagynak [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suky Jánoshoz]. *1829:* a Falu közhelyeiböl Licitaljunk Gyümölts Fákot bár 30 forint árrát, hogy ne terhelödjenek mind tsak a There hordozo Emberek [Mezökölpény MT; TSb Abrahám József (32) szszék kezével].

2. büntetödik; a fi amendat; Strafe bekommen. *1847:* A lovak utoljikon éles patkó ne légyen; felülni egyre is nem szabad, ha abba megtaláltatik, 3 magyar forinttal terhelödjék [Zalán Hsz; RSzF 204].

terhelt megrakott; încărcat; belastet. *1703:* valami új lovas németeket látunk jöni terhelt lovakkal, német asszonyokkal [Kv; KvE 284 SzF]. *1704:* Ma nagy készülettel, lovas és gyaloghadakkal, ágyükkal és sok üres és lisztel terhelt szekerekkel a generál elindula [WIN 239].

terheltetés anyagi megterhelés, fizetési kötelezettség kirovása; încărcare cu diferite obligaţii; mit Bezahlungsverpflichtungen belasten. *1690:* Az mint Henter Mihaly hivünk általis ennek a szegény hazának sok féle terheltetesét proponalhattuk az Meltosagos G(e)n(e)ralnak kglmenek [Ebesfva; Törzs. a fej. ut.]. *1695:* Az is meg volt a' szegény emberek(ne)k nagy terheltetésével, hogy külömben a molnárok örleni nem akartanak, valamig nekiek az emberek meg nem sacczolnak [Kv; SRE 41]. *1703:* Maga tudhatya kglmetek, hogj ... alább alább Szálván az Repartitioban csak edgyik Falu is Söt edgyik ember az másik aránt, mennyit panaszolkodik a maga más felett valo terheltetéseröl [UszLt IX. 77. 61 gub.]. *1765:* a melly normát a Qvantum exactiojára allitott vólt fel eö kegyelme, a szerént sokkal könnyebben költ fel az Eö Felsége qvantuma a szegénység kissebb terheltetésivel [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 325]. *1779:* Ha kik pedig találtatnának Communitasunkban olyanok kik ... nem a köz jonak elé mozditását; hanem pure pure (!) Csak az magok privatumát hogj mások felett hejazhassanak munkálodgyák ... az vármegjéröl ottan ottan jövö terheltetésekben a szegénységet nem adjuválják, hanem tsak az magok obtingentiájokat tészik le és viszik véghez mindenekb(en) [Torockó; Thor. 21/20]. *1784:* Azzal is szaporittatik az szegény Helységbéli adozo Népnek terheltetése, hogy az Birák, és Polgárok Erdö osztáskor, az közköltségnek fel vetésekor; Rectificatiokor; és más illyetén alkalmatosságokkal a köz költségen élnek, esznek, isznak, és vendégeskednek [Torockó; TLev. 2/6. 2b]. *1799:* nevezetesebb terheltetései az Adozo közönségnek im e' következendök[a] [A.árpás F; TKl IV. 5. – [a]Köv. a részl.]. *1808:* A praetendens Aszszonyok fennebb irt Feleleteket helybe hagyattni kévánnyák, de ha történnek casu quo, hogy az Appellatio meg engedtettnék, a' praetendens Aszszonyokis a' Novum után tett költségröl fárattságrol, és usus fructusrol lett terheltetésecket appellállyak â Törvényes Derék székre. Et protestat(ur) [Asz; Borb. II]. *1818:* ujj szolgabiro Kasza Joseff Ur a' Contrást mindenféle Közterhek hordozására, nevezetesen a' Naturának vecturázására kivánta szorittani, a' Contrás Tyivorán Juon ezen szokatlan terheltetésit ide a' Soo Tisztséghez bé panaszolta [Torda; TLt Közig. ir. 1216]. *1822:* Addig is a mig via noví gratiósi én a mostani terheltetésemet meg orvosolhatnám, meg kivánom azt, hogy ... az hely színén tisztába hozattassék ... hogy hol állott azon malom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3a]. *1845:* a' közönség részeröl, a' kérelmes Groff Ur részére adando kalákára nézve azon terheltetés hozatván fel, mi szerént amaz bizonyos részére Czikudtol távulatska esö G. Kereszturi rész Joszágába szokta fel használlatni, és ezt a' Tisztségis a' közönségre nézve terheltetésnek tekintvén s ezennel meg határozza, hogy a' kérelmes Groff Ur, a' részére esö kaláka nap számokat Czikudhoz közel esö Kooki rész Joszágába, és nem távulabb használhatja fel [Torda; TLt 1039].

terhelteti magát fárasztja magát; a se obosi; sich bemühen, strapazieren. *1668:* Mivel látogatásomra fel akartál jöni, avval ne terheltes(d) magadat, mivel urunk ö nagyságához kell menned [TML IV, 281 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

terheltetik 1. rárakatik vmi; a fi împovărat cu ceva; belasten lassen werden. **Sz.** *1700:* a Palma fais mentül inkáb terheltetik annál magassabban nevelkedik [MVJk II/1. 203].

2. anyagi teher/fizetési kötelezettség kirovatik; a fi încărcat cu diferite obligaţii; mit Bezahlungsverpflichtungen belasten lassen werden. *1557:* Azerth ew kegyelmek aggyak ew felsegenek eleybe az waras zolgalyatthyath deh ne(m) panaz keppen, Ees ygeryek ennek wthanna walo Zolgalatonkoth, kewnyewreggyenek ew felsegenek hogy Ez Mosthany darabanth adassal Ne therhethessen ew felsege [Kv; TanJk V/1. 19]. *1662:* minémü véletlen romlás követet bennünket az el mult esztendöben, meliböl valo ki épülésünkett az mi idönkben nem reménlhettyük, mivel az el viselhetetlen szolgálattal szinten ugi terheltetünk mostanis, mint szintén az égés elött valo állapatunkban [Fog.; UF II, 232]. *1667:* Noha teljes igyekezetünkkel azon voltunk, vagyunk mostan is, hogy haszontalan költséggel hiveink ne terheltessenek, de a rendkivül történt alkalmatlanság kénszerít bennünket arra, hogy közönséges generalis országgyülését celebráljunk [TML IV, 77 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1671:* Vegeztetett hogy a' melly oppidumok és hellyek ennek elötte nyom fel-vétellel nem terheltettenek, ennek utánna-is ne terheltessenek [CC 87]. *1676/1697:* Mint hogy fide mediante recognoscallya bizonysagok, en sem kivano(m) hogy régi io rend ellen terheltessenek Ako Zab fizetésre ez Supplicansok [VhU 479 Thököly Imre vál.]. *1677:* Hogy mind a' szeginy kösség, s' mind pedig egyéb rendbéli emberek, a' magok dolgokban járo avagy küldözö emberektöl ne terheltessenek ... végeztetett, hogy ... az hol a' Fejedelmek szükségesnek lenni itilik, hogy az állapotoknak és dolgoknak kivánságok szerint, a' Fejedelmeket ... tartozo kötelességek szerint, se ne abutállyanak, se magok privatumára ne forditsák [AC 244–5]. *1688:* Valakinek mezei vetese nincsen az Fazakasok közöt, az olljanokon, eö k(e)g(yelme)k hogy élést vegyenek megh ne engedgye, egyebirántis ezek sellérek levén, ha effélékkelis igassagtalanul terheltetnek, könnjen el pusztithattjak inne(n) a'

Falubol [Porumbák F; KvLt 15. 88 Urb.]. *1694:* Muncra, mind(en) hazas emb(e)r, ád egj egj Karatson Tjukját, a' nötelen iffjak mind az által, azzal ne(m) terheltet(ne)k [Láz AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.]. *1736:* en Kezdi szekben jobbagjot nem tarthatok, mert ha hon ül, chel hal meg ... a serviczel is mint a szabad rendek ugj terheltetnek [Bodok Hsz; ApLt 4 Beldi Kelemenné Henter Christina Apor Péterhez]. *1792:* ne terheltessék Ngod a Posta pénznek tsak felit meg fizetni [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.]. *1826:* az Allperes ... azon Nyilbéli rész 5708 Rfokkal nem terheltetett [Ne; DobLev. V/1114. 2a]. *1843:* A hurubások is már ma, ha marhát tartanak, 5 forint 12 krajcár, ha marhátlanok, bár semmi külső örökséget nem bírnak is, 2 váltó rénes forint 36 krajcár évi taxafizetéssel terheltetnek [VKp 127].

3. szolgálat/munka nehezedik vkire; a avea (foarte) multe preocupări; eine Arbeit/ ein Dienst fällt auf jn. *1597:* ha el mehetnek coreomest Mennek az dologert kyt twd keg: zantala(n) ocupaciokkal terheltette(m) kyk myat feyerwarat kelletet mwlatno(m) most sem vagyok wres azoktul [Ipp Sz; Ks]. *1710 k.:* A scholákban classisokban való tanításnak formáját nem követte[a] ... kerülte s megelőzte, hogy a gyermek meg ne unatkozzék, és feltette terheltetvén el ne idegenedjék a tanulástól [BÖn. 534. – [a]Keresztúri Pál]. *1829:* a' Testamentum Szavai Szerint, bárha holtig dajkálodtam Ferjemmel, s minden Jovai engemet illetnek, még is ezenn perrel terheltettem [Ne; DobLev. V/1155. 9a]. *1849:* egész tisztelettel kivánom felkérni az ideiglenes T. Kapitányi hivatalt ne terheltessék ... jelen ügyemet végképpen ellátni [Kv; Végr. Vall. 100].

4. (gond) ránehezedik; a fi apăsat de griji; die Sorge bedrückt jn. *1662:* az éhség miatt is már sajlóttabbak és kénszeredettebbek lévén, ha derekas ostrommal kezdenék őket nyughatatlankodtatni ... s az obsídió, megrekesztetés súlyosságátul is terheltetvén, annyival inkább kénszeritetnének a magok megadására [SKr 328].

5. gondja van vmire; a avea grijă de ceva; auf etw Acht geben, sich um etw kümmern. *1717:* tuabra pedig igen alaz(atoso)n kerem Nagkat nekem szolgajanak tuabra is parancsalni ne terheltessek [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zs. lev.]. *1723:* kérvén Atyafisagosson K(e)g(ye)l(me)d(e)t hogy ezen accludalt Memorialisomot az N. Varmegye előtt el olvastatni ne terheltessek, és az Dilationak Considerabilis okat protocolaltatni [O.fenes K; JHb Mikola László Jósika Imréhez]. *1733:* Kérem azért az Vrat Battyam vramat, az Leveleimet már resignalni ne terheltessék, mert eddig-is nagy szem látomást való három vagyon, hogy azt sem tudtam, s tudom ma is az Levelek(ne)k nem létele miatt, hogy mim van, s mim nincs, Nyil Czedulán sem lévén nallom [TKl Teleki Sámuel lev.]. *1752:* Most Hunyadi Ferencz Ur(am) ben vagyon Medgyesen, és alig ha kezénél nintsen azon Sententia, ha nem terheltetnék Ur(am) Kgln(e)k, talám valamit utositna benünket, hogy miformán birta Mikola[a] [Aranyosgyéres TA; BLt 11 Bogdány János lev. – [a]A birtokot]. *1783:* kérem azért az Urat ne terheltessék neki meg mondani hogy vagy a Kantáromat külgye haza, vagy az árát [Faragó K; GyL. Marsinyán János (50) zs vall.]. *1788:* egy kis tzédolába nékemis ne terheltessék meg irni ... hadd tudjam énis [Komjátszeg TA; Pk 6].

6. vádoltatik; a fi acuzat cu ceva; wird verurteilt. *1592 k.:* Az biro vallasa vtan megh lattatik melljk fel terheltetik [UszT]. *1662:* Magára és fejedelmi házára is mind akkori palatinus gróf Esterházy Miklóstól, de főképpen a kassai generálistól, gróf Homonnai Jánostól sok beestelen és gyalázatos szókkal terheltetett: kocsis György lett volna neve előtte, kinek az 1636-béli törökök közé iratott, biztató s ellene ingerlő levelei is most eléhozattak és igen is felfordultak vala [SKr 205] | A mi penig az katonák szerencsétlenségét illeti, úgy látjuk s értjük, hogy az aránt is sok méltatlan vádakkal terheltetünk, együtt-másutt, noha Isten és sok becsületes emberek bizonyságunk, semminek okai nem vagyunk [TML II, 279 Csehi János Teleki Mihályhoz].

7. kényszeríttetik; a fi constrîns la ceva; ist von jm gezwungen. *1724:* tekéntvén sok költségeit és nyomorú voltát, ne terheltessék azon Bánya és stomp iránt még alkunni vele [Zalatna AF; BK 184 Hollaki János lev.]. *1729:* Tekéntetes Rédei Ádám Fő Curator Urnak irattassék levél, a' Ratioknak Revisiojára ne terheltessék az Ur meg jelenni [Kv; SRE 157]. *1796:* Ezennel bátorkodtam ... kérdni, hogy ... a meg Szűkült Tárhazat segitteni ne Terheltessék [Körösbánya H; Ks 74. VII. 164. 1/4]. *1847:* Tulajdon irományában és szelíd vallományában is megösmeri, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalankodó lakosok katonai hatalomkarral is terheltettek s engedelmességre birattatni próbáltattak [VKp 293].

térhely lapos/sík térség; teren/spațiu neted; platte Fläche. *1572:* eg' ther helyen talalank ... egy rygyy (!) fel hant hathar domboczkat [Dés; DLt 184]. *1639:* Ezen esztendőben mindenféle vetemény igen bővön volt, az hon az sok árviz el nem vesztegette, kölesen kivűl, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá, kiváltképen penig tér helyeken igen megdőlt volt [ETA IV, 60 HGN]. *1662:* Sictusa kies térhelyen, melly egy kevéssé alól menve és a folyóviz felől ugyan jól feljebb emelkedve volna [SKr 259]. *1732:* A ... Ne(me)s Curia szép kies tér hellyen fekszik [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. *1735:* Vagyon ... szép tér helyben egj Udvarházok [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 3]. *1745:* lápos, vizes, haszontalan Tér hely [Nagyida K; Told. 9]. *1753:* Az Vdvar Fundussa: Vagyon a Falunak Csomafája felől valo felső reszében szép tér helyben Nap keletre fekűvő vetemenyes [Borsa K; JHb III/84]. *1772:* a' Mikes Urak Malmátol fogva a' enyimig a viz Sima tér hellyen jő, s a' Viznek az árka is nagjobb szelesebb, s mind könnjebben el fér a' Viz maga árkában ... ár vizkor is a' viz magát ki öntheti inkább [Kük.; JHb LXVII/230]. *1810:* Figyelmet érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen valo fekvése, kies vidéke, és a Kraszna Vize benne valo általfolyása [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 346].

terhes 1. teherrel megrakott, terhet szállító; încărcat, umplut/plin cu ceva; belastet, voll von ... *1676:* Az megh emlitet terhes ladát hajto korong alol vas csapos serpenyős es kett vas abrancsas fellyebbis azon karongon kett öregh vas abrancs azokonnis felül más kissebb [Fog.; UF II, 744].

Szk: ~ *kocsi. 1595:* 7. Septemb(ris) Adam Ianost terhes kúczjaúal megye(n) vala Craccoban: Wrúnk ö fge Taarhazaban vasarolnj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ *ló* bányaló. *1781:* ha a' Strásák mezei vagy kohó veröbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak ... ugy ha ló hajtót terhes vagy dolgos Lóvakkal a' városból ki menni vagy haza jöni tanálnak, ugy hogy a' lóvak mellett lesz és ismérszik jó dologban járni (!) ... az illyeneket lámpás nélkül el botsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5] * ~ *szekér. 1585:* 25 Nouembr(is), Jeotenek Beztereczéll haza a cherepel a zekeresek ... Vgion akor az

egik zekeressen az terhes zeker mind a ket laban altal ment es meg szekte [Kv; Szám. 3/XIX. 43]. *1595:* Propernek Biro W. hagyasabol attam, miert hogy ez volt az Terhes szekerek melleth [Kv; Szám. 6/XVIIa. 170 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1652:* Vagyon egy fel Vámis ... Egy terhes szekertwl 4 penz. Vrestwl 2 [Türe K; GyU 97]. *1677:* Terhes szekerek mellet menökön vagy viszsza jövökön, kereskedö rendeken ... es egyéb Udvarbéli Szolgákon, vagy Urokat fegyvereckel szolgálo embereken ... kivül, egyéb rendbéli Oláhság puskával, tegezzel, kardal ... és egyéb fegyvereckel járni ne merészellyen [AC 234]. *1771:* az also uj rév felettébb Iszopos, és az eszak felöll valo partyât olj felettéb fel nevelte Iszoppal a viz hogy kivàlt terhes Szekérrel igen bajos rajta Iárni [Kük.; SLt évr.]. *1823–1830:* Az hídon alol vagyon egy különös ház, melyben a vámos lakik, és a terhes szekerektöl s eladnivaló marháktól vámot veszen [FogE 187].

2. állapotos; gravidă, însărcinată; schwanger. *1570:* Margith Nyerges peternch, hytnelkwl vallya ezt myert hogi Terhes, hogy... Az vchan Zygarto gërgy Syettwe Mennch fely, Latta hogy egy Eb az Jnaba harap volt [Kv; TJk III/2. 74]. *1582:* Vrsula consors St(ep)hani Hozzw ... fassa est ... Az Bekenne Igen Nag' Sirast teót Es Nem titkolta senkiteol hog az eó leania terhes volna [Kv; TJk IV/1. 38]. *1610:* tiztelem beoczeolcom en az eo felsege parancsolattiat, de en megh nem eskezcom, mert en terhes vagiok [Dés; DLt 321]. *1625:* azt mondotta oklandj Mihalj hogy ne(m) Jöz el vele(m) de olliat mond<ok> hogy vtanna Jönel örömest, azt mondo(m) az feleseg(em)nek hogj terhes vagj tölle(m) [Bözöd U; UszT 89a]. *1641:* Gál Borbara ... Jövén jelenti, hogi az eö hitötlen parazna ferie Kis Haidu Istua(n) ötet el hatta, es Sombori Borbaraual földes Azzoniaual el szeökött ... Az mit megh hatta volt az Eccl(es)ia kereste Cikban felis talalta volt egi nemes ember földen, de ezeben veven hogi megh akariak fogni el futot, gieremeke is vagion tölle s montannis terhes [SzJk 55]. *1673:* Rákosi János feleségetül absolutiot kéván ily okkal hogy felesege terhes nem tüle valo [SzJk 123]. *1675:* Mivel Farkas Janos ugy vette el Toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonba(n) parasznaságba(n) talaltatot keves üdök alat megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házahoz Deczeb(en) ... Farkas János ... nem tudta s ne(m) is ismerte tisztátalanságát az feleségenek [SzJk 127]. *1717:* kicsoda s micsoda személy Csinalt volna maga felöll ollyan hirt ... hogy eö terhes volna, es minden utakon modokon ügyekeszte magát ugy alkalmaztatni, tétettni, hogy eö valosaggal terhes [Kv; Told. 2]. *1724:* Hallottam Suki Pál Uram földén lakó Sellémétül ... hogy panaszolkodott volna néki Ersok hogy ö terhes, és gyanújok volt az Urra, Pekri Uramra [Náznánfva MT; BK. Farkas Ferentzné (52) jb vall.]. *1743:* mostan nem régen hallom, hogy terhes azan asz(sz)ony, de ki csinálta légyen néki a' gyermeket én azt nem tudom [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1864:* Kovács Kata ... terhes asszonyok gyermek elesinálása, valamint saját fajtalan élete utján elsábitások és több elé nem számlálható gaz kereseteк után is él [M.bikal K; RAk 250].

Szk: ~ *állapot.* *1675:* Tiboldi Sigmond Jobbagya Aszszonyát terhes állapattal vádolván az ucza Tizedesse hogy fel kérettük Szolga Biro Uram(na)k adtunk és az város szolgájának f – d 15 [Kv; Szám. 34/LVI. 8]. *1759:* az en Felesegemet Terhes Allapotyaban Farkas Istvan Felesége, minden ígaz ok nelkültt az orszag uttyán meg verte es meg tapodta [Csejd MT; VK. Elüs Nagy (26) ns vall.]. *1795:* most késön, midön az idök utak legg roszszabbak voltának, történt bé indulásom, Feleségem terhes álapottal=léte miatt ... ki nem mertem térni ne hogy az uton történyen Feleségemnek lebetegülése [Kóród KK; Ks 101 Komis Gáspár lev.].

3. nehézséget/kényelmetlenséget okozó/erőfeszítést igénylő; greu, împovărător, apăsător; lästig, beschwerlich, etwa eine lästige Sache. *1572 k.:* Ennek okairt kerem ke: mint tyztelendeö vraimat hogy köniörgesemet meg halgatvan Jo valazt Tegien, mert mind az ovarbely haztol es a' kibe lakam menye vonast edig fizettem vgian Jo som(m)at Teöt ezwttan Enekem Jgen Terhes lenne [Kv; TJk III/3. 30d]. *1575:* Eyely kapw Nitas neh lenne es az postaknak Be Bochatasara eyel kapw Neh Nitassek, Mert Ez Igen Terhes felelmesis az varosnak [Kv; TanJk V/3. 122a]. *1580:* Megh ertettek eo kegmek az Ispantol az harom falwn[a] valo zegensegnek nagy terhes es swllios adoyat az Connumeratio myat [Kv; TanJk V/3. 232b. – [a]A város három jb-falujában: Asszonyfván, A- és F.fülén (TA)]. *1603:* az nagy ado miat el kelletnek az hazat adnia, mely akkor az wdeoben, az zegeny varoso(n) Colosuaro(n) felette terhes uolna ... minthogi az ado az hazat sokara megh zokta emezteni [Kv; RDL I. 75]. *1679:* Jöuendö partialisunkra differallyuk el igazitasat az Causanak mivel terhes azonba(n) az idö alat keszüllyön jobba(n) hozza [SzJk 141]. *1710 k.:* az szebeni nyomorúságos Esztendök alatt ki vesztegettem vala kevés Pinzemet, a' mittske t. i. meg maradhatott az terhes költésimböl [CsV]. *1715:* (A retet) az közeleb el mult Zenebonás állapotokban az rendetlen és terhes Contributiok miat, közönségesen az Falubélick zálogositották volt el ... Adámosi Végh Ferentz Uram(na)k [Abosfva KK; Ks 38. VIII. 12]. *1783:* Die 17ma Febr. Mostani fungens Városunk Biroja Pál András ö keme házánál Városunk közönséges gyülése Celebráltatván, a mostani Fungens Birák eo kegyelmek által fel adando terhes és általak el nem igazithato dolgok iránt A' midönnis a citált közönséges Város gyülésében fel adák[a] [Torockó; TLev. 10/3. – [a]Köv. az erre von. részletezés]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... hallattam hogy zugaladtak terhes szolgalattyak iránt, de ugyan tsak nyögve végben vitték [Torockó; TLev. 4/13. 34]. *1811:* Az Udvaris a Nagyobb terhesebb, és költségesebb Malomhoz még kévántato munkát meg tenni tartozzék [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. *1815:* Minthogy az határunk örizése igen terhes, az határinspectorságra teljességgel olyan ember kévántatik, aki az egész határunkban mindennémü veteményeseinkre és szénafü helyeinkre szorgalmatoson jó gondot viselhessen [Jenöfva Cs; RSzF 95]. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígeretem szerént a Karácsoni ünnepeket eggyütt töltsük, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rövid idön helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly apjához].

4. terhelö, súlyos; greu, grav; Belastungs-, schwer. *1577:* Az dezma felol ... vyselleynek gondot eo kegmek hogy é kösségen valamy zertelenseg awagy terhes dolog ne esnek my keppe(n) ez elmult wdeobe is sok panaz esset [Kv; TanJk V/3. 153a]. *1606:* J dicit e Contra halia Jakab Andras meniemw terhes dolgokot barta istuan kapitan Vram petki Janos Eo kegelme kepibe zamlal en hozza(m), arrol azt mongiuk ... hogj mj abban artatlan<ok> uetetlenek uagiunk [UszT 20/17]. *1653:* A(ctor) post propositionem Inctae per correctionem felesegetöl valo elszakadast es valast kiuan ezekert az terhes sullios ezielekedetekert [SzJk 71]. *1654:* Varallyan[a] lako Laszlo Kata kivan separaltatni Uratul Veres Janostul, ily okon: mivel hogy alhatatlan volna az Ura ... Del(iberatum) Eccl(esiae) ... ha el akar valni töb s terheseb

okokkal jarullyon bar elönkbe [SzJk 73. – [a]Bálványosváralján (SzD)]. *1702:* Minthogj ez praesens Captivus Szilagyi Szappanos mihály Malefactornak edgy nehany rendbeli Lopogatasi, Ház és Lada fel veresi mint az N Banyai Tanacs levelebül es egyeb terhes Circumstantiakbul, annal inkab maga nyelve vallas tetelebul vilagoson Constál. Tetezet az eo Felsege szekinek hogy ez praesens Captivus Malefactor ki megis Gratiaztatot volt mar edgyezer az N Banyai Tanacstul, Elsőben Torturara vonatassek Complex társainak ki adasara, az utan … fel akasztassek [Dés; Jk 323b]. *1738:* Az A. úgj látom, engemet Contra Leges Patriae in Jus attrahált, absq(ue) ulla legitima Citatione, és ellenem Levatát iratott, és terhes Sententiát kiván ellenem p(ro)nunciáltatni [Dés; Jk 280]. *1762:* terhesebbet ezek közzül mond az második Fatens, midön vallya, hogy … hallotta volna … az gyermeket Pojánb(a) vitték … de azon Talyigasis … exhibealt Inquisitoriamban fatealtatvan, ezt pernegállya [Torda; TJkT V. 94]. *1775:* a' Titt. Ik … uj itilet által a' fen meg irt terhes deliberatumot reformáltatni, Nemes Hazánk Törvényei szerint igyekeznek [T; DobLev. II/463. 1b]. *1799:* ha mi fogyatkozást fogok ezen részben[a] tapasztalni kéntelen lészek[b] az illyetén illetlenségekért leg elöbbször az Urat[c] az után pedig azokat kiknek kötelességekben járt ez iránt vigyázattal lenni, nevezetesen a Tizedeseket, és Utztza Kapitányokat terhes számadás alá huzni [Kv; EM XLVIII, 488. – [a]Ti. a mezítelenül való fürdés tekintetében. [b]A közlésben sajtóhibával. [c]A kv-i bírót]. *1818:* A' Panaszba felolvastatott Azon terhes ki-tételt, hogy a' Krájnyik Vr verése miatt Fiam Nyomorékká és Térdenn tsuszkálová lett volna, én Nem irattam [Körösbánya H; Ks 119e]. *1831:* Jollehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állásak, és Cryteriumak Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy a Ferentzi Karoly Ur két Lovának ki adások iránt mélto gyanu alá johetett [Dés; DLt 332b]. *1838:* terhes körulmény mellett még a' nagy nyavalya törésbéli betegsége is lévén [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1846:* Mivel a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Követelte ugy a Czeh is meg tekintve terhes Körülményeit ezennel a remek evnek rendes el fizetésével Pracnotánsok közzé fel vétetni határozta [Kv; ACLev. 19].

Szk: ~ *törvény. 1560:* De miert hogy az my prokatorunk Rea nem vigyazot volt az dologra az ew felsege tablaya hogy yelen nem voltunk nekwnk terhes teruent tewt volt [Kv; SLt ST. 6]. *1591 k.:* Ennekem terhes es sullyos törwnycm lótt volt [UszT].

5. (betegségre von.) nehéz, súlyos; (boală) grea; schwere (Krankheit). *1720:* Az én terhes fájdalmim ige(n) lassan szünnek … à Curát énis félben nem hagjhatom [Brassó; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1785:* sok égy s más az affele allapotban lévö Aszszanyok terhes betegsége mián az ház valamenyire meg szagasadván, azt a Doctor Ur nehezen szenvedte [Mv; DLev. XXXVI/4]. *1790:* Kivánom hogy Isten kedvezzen a Nsgod életének … és sok és terhes nyavalyái után parantsoljan pihenést [Benenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* egykor terhes betegségben esvén a' Néhai Gróf Ur hozzám jött [Koronka MT; Told.]. *1796:* ez előtt hét nyoltz esztendökkel olly terhes nyavallyákkal küszkedett [DLev. 3. XXXV. 4]. *1800:* ithon sokáig terhes nyavalyában sinlödet s az után a labaiis ki fokadoztak [Ilenefva MT; DLev. 3. XXXV. 6]. *1813:* Ollyan terhes ágyban feküvö beteg volt, hogy minden nemü gondgya alája ment [Páva Hsz; HSzjP Málnási Sára özv. Pávai Gy. katonáné vall.]. *1817:* Soha Semmi Terhes Nyavallya (!), vagy betegsége nem volt, hanem az tölle tsak réá fogás [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1822:* meg holt Marothi János Ferenc Fia 1/2 esztendös terhes catharusb(an) [M.gyerömonostor K; RAk 129]. *1823–1830:* Ezen 1798-ik esztendőnek utolsó fertályában igen terhes hidegelésbe estem, az ebesfalvi doktorral kúráltattam magamat [FogE 289]. *1829:* minémü terhes nyavalyába sinlödtem eddig-is – söt most-is az ágyba fetrengek [Dés; DLt 300]. *1842:* a' Boltos Inas … himlőbe feküvén betegségének akkor a' leg terhesebb állapottyába volt [Dés; DLt 1452a. 6].

6. kegyetlen; nemilos, neîndurător; erbarmungslos. *1710:* Ha penig otthon, a maga házánál valaki meg talál halni, a házat minden benne levő egyetmásokkal együtt a földig elégessék, s a ház cselédit az erdőkre csapják ki, s negyven napig ott legyenek, amint már sok helyeken meg is történt ez a halálnál nehezebb s terhesebb parancsolatnak véghezvitele [CsH 433]. *1751:* kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektöl[a] nem szenvedtenek, söt mais némelyik kezeknek beljegét viseli s holtigh való nyomorékká lett miatta [Balázstelke KK; IB. – [a]A Vándor család féktelen tagjaitól].

7. fontos, felelős; important, de răspundere; wichtig, verantwortungsvoll. *1693:* Viski Pál … ratioját … exhibeálák Nemz. Számvévő Uraimék … a' Tiszt. Eccla nagy boldogtalanságát, öregségét és gutta ütesből valo erötelenseget … latván, és hogy a második gyermekséget el érven alkalmatlan majd minden dologra. Söt ugyan csudálkozik a Tiszt. Eccla hogy … miert allitottak ily erötelen embert oly terhes hivatalban [Kv; SRE 20]. *1724:* a Nemes Szék sokat discuralt, az Exhibiták körül terhes munkát vivén véghez, mint ollyan homályb(an) lévő régi dolgokban, deliberáltunk ez szerint[a] [Nc; DobLev. I/109. – [a]Köv. a végzés]. *1738:* Barants Mihály atyánkfia mostani terhes Quártély Mesteri hivatallyát, 's Militia mellett való éjjeli 's nappali szolgálattyát respectálván a T. N. Tanáts … 1738dik Esztendei quantumát in toto relaxállya [Dés; Jk 489b]. *1772:* nem régiben el butsuzván sok és hoszszas betegsége mián … László András Uram Regius Perceptori terhes hivataltol [Ikafva Hsz; HSzjP]. *1785:* Örömmel olvastam hogy már bé esküdt: adgyon az Ur Isten erőt és kegyelmet azon terhes hivatalnak el viselesire [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

8. (gazdasági/politikai szempontból) nehéz; greu, foarte dificil (din punct de vedere economic/politic); (aus wirtschaftlichem/politischem Standpunkt) schwer. *1595:* Megh ertettek varosul Biro vrambol ez mostani wdeonek sullios es terhes voltat … Azert eo kegmek nem kemelhettek sem eo magokat, sem penigh az zegeni keosseget [Kv; TanJk I/1. 262]. *1738:* Mint hogj a' mostani terhes állapothoz képest felette sok loval való postálkodás kivántatik … azon kevés lovas Embereink, ollyas atyánkfiai által segittessenek, kik(ne)k tehettségek vólna hogj lovakat tartanának [Dés; Jk 490–1]. *1811:* a' Mlgs Fö Consistorium által applacidáltatott interimale Augmentummal együtt-is tsak: 300 ~ háromszáz Mforintból álló pénz fizetéséböl az idők terhes vólta miatt éppen nem élhetek Házamot nem tarthatom [Kv; Ref. Főkonst. lt ad nr 32/811 Krisbai Deső Elek kvári ref pap lev.]. *1822:* Meistere … ötet három terhes esztendökig az éhség idején költségesen tartotta, a' Mesterségre tanitotta [Kv; ACLev.].

Szk: ~ *idő. 1598:* Annak felette az eo kgmek[a] forgolodasat lo newen veottek, es munkajokert s faratsagokert minth illien terhes eodeoben Attanak ket ket frtot [Kv; Szám. 7/XVI. 98 egyházfiak szám. – [a]Az exactorok, azaz számvevők]. *1605:* Mostannis eo kgmek megh tekintüen illyen

sullios es terhes wdeobely zolgalattjokat Attanak ayandekon az Colosy Aknan biro vramnak a' kezen ky vagatot sôbol ket szaz keo sót, Az teob Tanachbely Vraimnak, az Notariussal egyetemben szaz szaz keo sôt, kit Camara Ispan Vram aggion megh nekyek mikor megh talanak felcolle [Kv; TanJk I/1. 541]. *1699:* nehai Borosjenei Zöldi Istvánne, Nemzetes Tokai Anna Assz(ony) ez mostani siralmas es terhes üdöb(en) sok szorongato szükségtöl viseltetvén ... Nemzetes Bolgarffalvi Sebesi Beniamin Ur(amma)l tön illjen örökös es meghihatatlan alkalmott [Sárd AF; JHb XXXVIII/3]. *1740:* e mostani terhes idöb(en) az Militián(a)k terhes Forspontozásit, kivált lovas ember atyánkfiain(a)k nem lehet Supportálni, minthogj eddigis a felettéb való hurczoltatástól sok lovak eldöglöttenek [Dés; Jk 532b].

9. fárasztó; obositor, greu, anevoios; ermüdend, schwerfällig. *1755:* Az apro Miveseknek is hogy bele ne unnyák a mindennapi terhes munkát néha néha pálinkára adtunk 2 Rft. 15 xr [HSzj *apró-mives* al.]. *1809:* szándékozom a székely földi Joszágomban bajaim igazittása végett bemenni, az útnak mind hoszu mind pedig terhes voltára nézve meg kévántatik a pénz, ugy egyébb dolgaim igazittásárais [M.bikal K; BetLt 2].

10. fenyegető, vihart hozó; greu, aducător (de ploaie şi) de furtună; bedrohlich, stürmisch. *1823–1830:* a nagyapám látván szénacsináláskor valamely terhes felleget, kiment, hogy szénáját az eső elöl felgyüjtse, s melegen iván, abból halálos nyavalyát kapott, és 1761-ben ... meghalt [FogE 70]. *1843:* Az Arviz nagyon meg rongála ... A' pintzébe, mitöl nagyon féltem – nem fokada – de még mindig tartanak a szigoru napok – a' terhes fellegek mindig rettegtetnek [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

11. kárt okozó; care provoacă pagube; Schaden anrichtend. *1826:* Mivel a' Grof az Oculatiot éppen a' mü történhetö kárunkra intézi akadályozni, és így a veszedelmes vízznek árka kiásását karunkra remoralja, protestalunk az eránt: hogy ha valami terhes essö mián azon helyen tanorokba levö gabonáinkba, füveinkbe a' kiütö víz tetemes kárt okoz ... kárunkat a Grof által megterittetni és magunkat indemnizaltatni jussunk legyen [Msz; GyL].

12. népes, nagycsaládos; numeros; zahlreich, hat eine starke Familie. *1780:* az illyen vacans Veröket a' Birák publicállyák vagy publicatio nélkülis az ollyas Gazdák kik terhes Házat tartanak, külömben pedig, mind a' Vacantiába levö Veröknek épittésére, mind a' Vas munkának follytatására tehettségek vagyon, harmincz Vasnál többet fogni, mint eddig, ugy ezutanis meg engedtetik [Torockó; TLev. 6b–7a]. *1817:* sok költseget fárodságot tettem érette, de még Sokkal nehezeb már most a várokozás, mivel a Gabonám el fogyott s nintsen azís mivel vegyek az Házom népe pedig terhes ugy, hogy nem tudom mi tévö légyek [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

terhesbolt raktár; depozit, magazie; Lagerraum. *1608:* Az Szabo Lenart Arway házat, ada Berben my eleottunk Szabo Mathiasnak 14 ftban Eztendeygh, illien modon hogy az kett elseo szobat, es szeoczy Peter feleol oda hattra az Terhes Boltot, annak minden prowentusa Eoüe legien, Azonkeppen az Aztal Boris szabo Mathiasse legien [Kv; RDL I. 83].

terhesedik nehezedik, súlyosabbá válik; a deveni mai greu; etw wird schwerer. *1754:* Az vadászatnak terhesedvén már az üdö jobb talám Kedves Fiam Vramnak csak békét hagyván mostanáb(an), kedvesebb üdöre halasztani [Nsz; Ks 28. VII gr. Daniel Zsófia lev. nem sk]. *1782:* ritkán esett meg az is ... hogj hetességre kukuruza kapálni, vagj szedni, vagy széna tsinálni kimentenek az aprobb tselédek, a Bányász Mesterség folytatásától a' mieinket el nem fogták, igy folydogalt ez sokáig, s ha talám valamivel terhesedettis tsak szenvedhetö volt [Torockó; Thor. XX. 5]. *1823–1830:* Azonban a nyavalya mind terhesedett [FogE 131]. *1829:* a' Marhák veszedelme nállunkis szaparadik és terhesedik [Dés; DLt 574 dr. Bádoki Soros Márton nyil.]. *1842:* haza érkeztemkor mingyár némü változásokat érzettem magamba, s tsakhamar a' szülés elö is vett; terhesedvén fájdalmaim, minthogy a' gyermeket egészszen meg nem szülhettem, kértem ... hivnának égy Bába aszszanyt, a' ki környul állásaiman segitene [DLt 85. 9 Jánó Mária (19) usz-i karácsonfvi vall.].

terhesedő súlyosbodó; care se agravează; etwa die Krankheit wird immer stärker. *1803:* Nem kétlem hogy a' Kedves Hugam a' Pünkösdkori látogatásával látott és tapasztalt már régtöl fogva sulyason rajtam Uralkodo Nyavalyaimrol Sogor Uramot voltaképpen Haza menetelével ne tudositotta volna. De el-gondolhattya Kedves Sogor Uram azoltátol fogva a' Naponként söt oránként, mind inkabb inkább terhesedö Betegség mennyire el-gyengitett és fogyasztott, már most tsak annyi erőm 's tehettségem sintsen hogy mások segedelme nélkül mozdulhassak, illy el-fogyatkozott állapatomban [M.déllö TA; DobLev. IV/868].

terhesen 1. megrakottan; încărcat; belasten. *1595:* Sennyei Pongratz Wram nagy örög Bör szekeret, terhessen az mint Lengyel Orszagbol jöt, hoztak 8 loúal [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 53 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. másállapotban, várandósan; (fiind) însărcinată, gravidă; schwanger. *1753:* Hallottam abban az üdöben, hogj zugatták hogj mikor Nehai Tiboldi Gergellj el vette volna az Feleséget terhesen vette volna el, de én azt nem tudom [Körispatak Hsz; Pf]. *1782:* (Az asszony) Férje mellöl el-szökvén M Országra ki koborolt, mikor onnan terhessen viszszá Férje mellé jött is M Macskásra, és Férje mellett Szülte ezen Todort [Sólyomkö K; Eszt-Mk].

Szk: ~ *marad. 1623:* My ... Huteös diuisorok ... mentunk ... Az Ouarba(n) ... Miuelhogi Anna Aszonj az vratol, Iffiw Kerekes Janostol Terhesen maradua(n), es ha az vristen giermeket eletben ez vilagra adgia annak az eö reszet Inue(n)tariumba(n) Irnúk [Kv; RDL I. 122]. *1759:* Mihaila Tavaj meg holt hanem a Felesege terhesen maradvan ... született egy fiatskaja [Abrudbánya AF; Ks 111. Vegyes ir.]. *1781:* Írt Holló Damokos meghalálozván, felesége terhesen maradott [Taploca Cs; RSzF 230–1].

3. különös erőfeszítést igénylően; foarte tare, fără milă; seltsame Anstrengung anfordernd, erbarmungslos. *1739:* szüntelen az alá s fel járo ö Felsége vitézeinek szánokra (!) Forspant adással igen erössen terheltetünk ... az hol mit találnak Sokszor erövelis el vészik, De kivált szena és fü dolgából ... igen terhesen Sanyargattatunk, mely terh viselésünket nem Compatizálhatván akkár kiis meg gondolhattya hogj esztendeig micsoda expensát Causallyan [Hátszeg H; Ks 83]. *1786:* (A népet) az Mlgos Uraság Sanyargattya és terhesen szolgaltattya [Torockó; TLev. 4/13. 26]. *1814:* a' Falut terhesen szolgáltattya [Körtvélyfája MT; LLt].

4. súlyos/nehéz betegen; grav bolnav; schwerkrank.

1783: az örög Aszszony … mingyárt lábárol fekvö agyban esett és hoszszu idelyig terhesen sinlödett annyira hogj még ma is igen erössen erötelenkedik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1830:* A Tyrozás Idejekor terhesen feküvén ezen pontra semmit sem tudok [KLev. 9 Sárosi Juon (50) vall.].

5. súlyosan, vádlóan; foarte grav; sehr schwer, verurteilend. *1746:* az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élönek s nem tiszta személynek, lustának, tortyosnak pronuncialta | A' másik Jncta … jollehet importaltatik, hogy … holmiket szóllott, de nem oly nyilván és terhesen, melly szerint ez úttal az Actrix impetitioja alóll Simpliciter absolvaltatik [Torda; TJkT III. 99, 100]. *1821:* Bonya Dumának Felesége Mitu Cserna Léányát vádollya azzal hogy hites társával allatamas utokon titkos életet élnek … Itélet … meg intetik mind Mitu Cserna, mind Léánya hogy az ollyan alkalmatosságokat Kerüllyék mellyekböl gyanu jöhetne tsak leg kissebb roszra is, mert ha tsak valami kitsi kivilágosodik is, a' büntetést mind a' Szülék, mind pedig a' Léányak terhesen fogják kapni [H; JF 36 Prot. 11].

terhesít terhel, súlyosítja állapotját vkinek; a îngreuna situația cuiva; belasten, Lage/Zustand/Verfassung erschweren. *1831 k.:* Terhesiti Dregán Vonutzat az: hogy … oly puha, dologtalan életet kivánt, mely mellett, igazán, a minden napi kenyeret se kereshette meg [Dés; DLt 332. 2b].

térhet 1. elfordulhat, vhova kanyarodhat; a se putea da deoparte, a se putea feri; kann sich irgendwohin abwenden, kann sich schützen. *1582:* Vida Miklos Barat Peter zolgaia hwthy vthan vallia … Az Azzonioknak kettej hamar el there, Az harmadik penigh hertelen Nem therhete, Mert Jdeis maswwais ther vala Az Azzony ezenkeözben penigh Az Azzonion mind Lowastwl Altal esek vincze [Kv; TJk IV/1. 16].

2. hozzáférhet/hozzájuthat; a putea obține/procura; kann Zugang haben, kann etw beschaffen. *1602:* Kadar Gergely es Ramppt Marton az Varosnak hewteos zeoleo mereoy … vallyak Azt az darab zeoleot … my bewcheolleottewk megh Negiuen forintra … ha mellyk keozeolleok el Akarna Ádnj tehat az mas Attiafinak ertesere Adgya, es azon penzen terhessen hozzaya az Attiafy [Kv; TJk VI/1. 590]. *1708:* Az Herczeg Csürihez ur(am) mi csak ne(m) Térhetünk … mig más Csürt nem Csináltat fö Capitany ur(am) addig nem cedallya [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1843:* a' tüzhez petsenyéjekkel nem térhetnek [Dés; DLt 586].

3. hozzáférhet; a putea ajunge la …; kann Zugang haben. *1756:* Molduán Vonya … engemetis ki hajtott az házambol … hogy a' Náhuj Gávril Feleségéhez inkáb térhessen [Galac BN; WLt Marikutza alias Todilika Peter (38) jb vall.].

terít 1. (vmilyen kelmét/ruhát/használati tárgyat) vmire ráfektet, ráhelyez; a așterne; ausbreiten, decken, anstellen/legen. *1590:* hallam hogy odben kezdek mondani mi most teritewk ide a' legenj ingeth melj hamar ele vittek, talam a' kuldus azonj vitte el [Kv; TJk V/1. 6]. *1637/1639:* I Feier csokas viselt szeonyegh az hatulso ablakra vagjon teritue … f. 3 d. – [Kv; RDL I. 111]. *1736:* Az kézfogás után az leányt megint bévitték apja vagy anyja házában, s ott megállott … az legény ujolag béküldötte két atyafiait, és az leányt hütre kikérette; akkor megint az apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták, rendet állottak. Az asztalon tisztességes szönyeg volt, az asztal eleiben is az földre szönyeget terítettenek, az pap eléállott … és az pap ott megesketé öket. Vége levén az hütlésnek, az leányt megint bévitték [MetTr 376–7]. *1855:* (A) hosszú fogason hatalmos medve bör, uton szekér bakra használják, itthon pedig, ha több a vendég, földre terítve az ifjabbaknak hálóhelyül [ÚjfE 175].

2. (darabos anyagot) egyenletesen a földre szór; a împrăștia/așterne; zerstreuen. *1599:* En tul az patakon az mas felben teritek vala ganett [USzT 14/39 Andreas Balassy de Abranfwa jb vall.]. *1839:* Kásva[a] … Gyalogossai ganét raktak; és teritteck (!) [Born. G. XXIVb. – [a]MT]. *1841:* Petele[a] … Gyalagassai … ganét teritettek a Motsári Lábon [Born. G. XXIVb. – [a]MT].

3. (étkezés előkészületeként) abroszt, tányérokat, evőeszközöket tesz az asztalra; a pune/așterne (masa); den Tisch decken. *1600:* Adam Jstwan … vallya Zydalmott Beh Peterteol Nem hallottam Kis Casparne ellen, hanem vgy monta hogy Kis Casparne, Hozzw Martonne es az eo felesege eggyeott voltanak az Kis Caspar hazanal, es egy kathona setal volt eleotteok az aztal teritwe lewe(n) [Kv; TJk VI/1. 486].

Szk: *asztalt ~. 1591:* Zegedi Janosne, Marta azzoni … vallia … mikor egikor oda mentem volna, latam hog' valami kapoztas hust feoznek vala, es azomba aztalt teritenek [Kv; TJk V/1. 83]. *1592:* Kadas Peter … vallia: Ezt tudom Zep Balintne dolgaban, hogi … Ecser oda hivata hazahoz … aztalt terite … Monda nekem zekel ferencz, No menniwnk el Jnnet, mert ninch tizba (!) ezen ez Azzonj [Kv; TJk V/1. 281]. *1765:* Azzal csakhamar asztalt terítének az ház előtt … s hát mi mindnyájan ott vagyunk az asztal körül, melyen igen jókedvünk esvén, késö estvig mind ivánk [RettE 184]. *1812:* Huszon öt személlyre is lehetett tisztességesen asztalt teritteni [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) nyil.].

térít 1. (embert/állatot) bizonyos irányba terel; a mîna/îndrepta spre …; leiten, treiben. *1591:* Benesi Mihali hiti vtan vallia … latuk hat vtanunnk ereossen iw ket ola fi es egi loüat hoznak, my es miert hogi valami gianosagunk vala vtokban, hozzank teritwk, es azonnal megh esmerwk hogi az az ket olah az kiket Kis Thamassal lattunk vala, de az louat mi ne(m) ismerhettwk kie [Kv; TJk V/1. 72]. *1638:* az Szekeres Balas szolgaja maj (!) fel fele kezdette vala haitani az Ura eökreit, ugj rugazkodek utanna Szeöcz Istuan s ismet oda az teöb eokreök keözze terite [Mv; MvLt 291. 150a]. *1768:* Josi … téríteni kezdé az ökrököt; ekkor Dragus Márkully monda néki: Hadd el az ökrőt s. v. baszom á Lelkedet [Mezőmadaras MT; BK. St. Szabó (38) vall.].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *a ló száját vmerre ~i* vmerre fordul/megy; a o lua într-o anumită direcție; sich irgendwohin wenden/begeben. *1653:* A Sigmond pártja innet az öszszeszorult ellenséget nem hagyá elszéledni hogy seregét jól rendelhesse, hanem megveré az eleit az hídon innét; a hídon valók pedig a ló száját térítték és futni kezdének mind a túl valókkal együtt [ETA I, 67 NSz] * *vkinek a hűségére ~ vkit* vkit elkötelez vki iránt; a face pe cineva să fie loial față de cineva; jn jm verpflichten. *1667:* Az első leveliben az úr panaszolkodik, hogy vénségire mint bánik ű nagysága vélle, holott mikor mások odaki Medgyesen s egyebütt szidták ű nagyságát, ű nagysága inkább igyekezett urunk hűségére téríteni azokat, az kik ű nagysága mellett most oly igen csapják [TML IV, 114 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. (írást/beszédet) vmilyen más témára terel/fordít; a trece

la un alt subiect; die Rede/Schrift auf einen anderen Gegenstand bringen. *1618:* Kire mondék: Én mást nem tudok beszélleni, azmit nékem az tolmács beszéllett az pasa szovával. Kire térité az szavát s monda: Az az tolmács is hazudott az bestye lélek kurva fia, mert Görcsi Mehmet pasa azt nekem nem izente [BTN[2] 99]. *1653:* Már erre az esztendőre térittem írásomat [ETA I, 154–5 NSz]. *1657:* De hogy derék dologra térítsem írásomat: láss egy csudás dolgot, még asszonyi állatban, s még feleségben, s még olyan méltóságos férjének teste felett [KemÖn. 102].

térítés 1. (állat) bizonyos irányba terelés(e); mînare, mînat; (Tiere) in einer bestimmten Richtung treiben. *1589:* miert penig Jgy Chielekettetcök walahanian voltatok Az en marhamnak teritesebe es felesegem meg teritteseokbenes pirongatastokba ha teörüeny túdomany tetel melletth lattatom hogy minden zemelj kwlön kwlön walo hatalmon wagyon erette [UszT]. *1804:* magam is valahányszor a Ménes térítésére jártam mindenkor lézengöben járni láttam a Basa Ur(am) Sertésseit a Sertés Csordán kivül hol egy fele hol más felé [Dés; DLt 82/1810].

2. más vallás felvételére való buzdítás; încurajarea convertirii; jm zum anderen Glauben bekehren. *1795–1798 k.:* Szorossan tilalmaztatnak, minden egyházi rendeink hogy más valláson levő rabokhoz és betegekhez, hívatlan, térítés végett menni ne merészellyenek [HbEk].

terített 1. vmire ráfektetett/ráhelyezett; așternut (pe jos); ausgebreitet, angestellt, angesetzt. *1757:* (Az aranyrögökre) vizet bocsátván 'a Stomp Ládájában liszté törjük, a' melly lisztnek jóbb része a' Stomp ládáján lévő lyukan, a' lyuk alá hoszszan teritett Czondra posztóból levő Fotakra ki folly [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

2. kirakott, leteritett; pus pe ceva; ausgesetzt, ausgestellt, ausgebreitet. *1674:* Szalmara teritet nyers alma cir. sax. cub. nr. 6 [A.porumbák F; UF II, 594].

terítget darabos anyagot egyenletesen a földre szórogat; a împrăștia/așterne; wiederholt zerstreuen. *1787:* Alázatoson jelentem Nsgtok(na)k hogy még eddig elé sem(m)i olyos munkát nem folytathattunk az alkalmatlan idő járása mián, éppen hogy a télen által ki hordott trágyát mind a szöllökb(en), mind a szánto földeken teritgettyük [Benecne H; BK. Bara Ferene lev.].

térítget (embert/állatot) bizonyos irányba terelget; a mîna spre ...; (Menschen/Tiere) irgendwohin leiten/treiben. *1831:* meg látok három embert ... hogy a' Gyertyanoson valami Lovakat teritgetnek [Dés; DLt 332]. *1840:* midőn én a' Malombol hazajövéndő valék, lattam ... a' meg döglött Tehenet már ki huzva a' martra ... éppen akkor érkezett az édjik Tehén pásztor is oda ... s azt mondám néki, hogy miért nem ügyelnek a'marhákra, – melyre ő azt mondá, hogy az alatt történt, mig a' marhákat téritgettek [Dés; DLt 116].

teríthet szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *asztalt ~* étkezés előkészületeként abroszt, tányérokat, evőeszközöket tehet az asztalra; a pune/așterne masa; den Tisch decken können/dürfen. *1849:* meghagyta ... hogy ... templom után siessek haza, hogy teríthessek asztalt, s ebédelhessünk [Kv; Végr. Vall. 37].

terítő vmi letakarására szolgáló kelme/kézimunka; cuvertură; Decke. *1771:* Széki Sararol hallottam azt hogy ragadozo volna ... Sebestyén Jánosne sirva panaszolta nékem hogy Széki Sari egy darab fonalát a Teritőröl el lopotta [Dés; DLt 321. 19a Elizabeta Kis Georgii Szeki (! 62) vall.].

Szk: *székely ~. 1747:* Simon Mihályné egy zöld selyemmel varrot kendöt, 1 székely terítőt ... 1 fehér csipkés kendőt adott [EM LII, 145].

térítő 1. *mn* más vallás felé irányító; care convertește; jn, der/die jn zum anderen Glauben bekehrt. *1823–1830:* Az akkori téríttő Világban szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy az Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván, Pénzekből is ki forgatták, de a' kivel tsak lehetett, Vallást változtattak; igy tettek evel is, és nyakába tolyván egy Kornis leányt, Bétsben catholizált [FogEK 28].

II. *fn* vhova terelő/fordító személy; persoană care mînă afară animalul din ...; Person, die Tiere treibt. *1816:* Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája kárt tett volna a' Báro Ur Ő Nsága Javaiban, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladolt az onnan Teríttőt agyba főbe valo veréssel fenyegette vala [Mezőmadaras MT; Born. XVb Pap István (40) szolgáló ember vall.].

terítős felszolgálás; servire (a ceva); Aufwartung. *1669:* Im édesem egy szép tokot küldtem besózva; igen szép eleven volt, hogy felbontottam. Költsd egészséggel édesem, Én is reá érkezem a terítősére [TML IV, 492 Teleki Mihály Veér Judithoz].

terítőszék (papírmalomban) terítésre használt szék; scaun (special) folosit la întinderea/așternerea hîrtiei (într-o moară de hîrtie); Stuhl für die Ausbreitung des Papiers. *1840:* A' Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Teritő szék 14 ... Enyvező Láda 1. Szedő szek 1[a] [Km; KmULev. 2. – [a]Folyt. a fels.].

térítetés (ember) irányíttatása vmilyen szabálynak/szokásnak megfelelően; îndrumarea cuiva să respecte (în activitatea sa) regulile stabilite; jn nach einigen Regeln/Sitten weisen lassen. *1858:* Tartando Czéh gyülés alkalmával felhozatván mi szerént a' már nagyban el harapózott és meg sokasult Czéh ellemeseket (!) (fusereket) illő utra térittetésért az illető hatóságnak anyivalis inkáb által adni, mint hogy hovátovább a' nagy elszaporodás miatt, a' Czehális Mesterek jogai meroben letiportatnak és meg semmisittetnek [Kv; ACLev.].

teríttetett kirakattatott, kikövezteteti; acoperit cu ...; aufgelegt, gepflastert. *1811:* Voltak ... Kik ... gondolván hogy másutt Mind palatsintákkal teríttetett az út, Bútsuzni kezdettek, olly' reménység alatt, Majd nékik ingyen jő szájokba a' falat [ÁrÉ 33–4].

térittetik 1. fordíttatik; a fi folosit (la ...); für etw verwenden. *1604:* Byro w(ra)mat ezenis kerik minden törvénnyeknek elötte az Varos caussait vegyek elő es mind o kk Byrak Wraim mind az Appelatioba(n) djrjmalyak ő kk, hogy az my az szegeny Varost illetj ne periclitalyon(n), hanc(m) az Varosnak konyebsegere es szüksegere teritessek [Kv; TanJk I/1. 477].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *józanabb gondolkodásra ~* jobb belátásra bíratik vki; a fi sfătuit să judece mai bine/să se poarte așa cum trebuie; eines Besseren

bedenken verleiten lassen. *1807:* józanobb gondolkodásra fog térittetni [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

terjed 1. vmekkora terjedelmüvé válik; a căpăta o anumită întindere/mărime; verbreiten/ausbreiten, eine bestimmte Größe bekommen. *1677:* Ha kik fel nem ülnének, és a' rendelt időben helyben jelen nem lennének ... a' Vármegyének Tisztei eo facto egyházhelyi Nemes emberen tizenkét forint poenat exigaltassanak, más rendbéli Nemes emberen ... ha ... egy Kapun fellyül terjed joszágának quantitása, száz forintra [AC 92]. *1696:* annjira terjednek, hogy kinek kinek az eó rata portiojat örökségülis assignálhattyuk [Mv; MbK 80]. *1710 k.:* Ezt a hosszas munkát én azért írtam, édes szívem, Júliám, – noha hogy ennyire terjedjen, célom és gondolatom sem volt, csak amint írni kezdettem, egy matériáról a másikra úgy esett a pennám, s elmém, mint a víz egyik kőről a másikra ... de jó leszen, lelkem, néked arra, hogy holtom után néha, ha sírásra leszen szükséged, vedd elé, olvasd, sírj édesdeden mellette [BÖn. 483]. *1722:* Azert en Kegjelmednek Atyafiuságoson jovallom és intimalom hogj tovább mégis nagjobra ne terjedgjen ezen dolog, conveniallyon az emlitett Krakkai Boldisárral [Kv; ApLt 2 gub.]. *1751:* Ez gyermek szerentsés légyen Országa nagyra terjedjen Nékünk jó Királyunk légyen Menyországba részesitsen [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék]. *1767:* az Mlgos Plebanus ur emberei meg szaparadván terjedni kellet a mezőre, 6 ház hellyekkel bir többet a Mlgos Plebanus Ur [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/25. 6]. *1786:* (A curia) hogy nagyobra terjedjen, és az Henke Curianak praejudicállyon meg nem engedem [Nagylak AF; DobLev. III/607. 34]. *1803:* Jol emlékezem, hogy a' Gyitraiak ... sokat foglaltak el a' Toplitzai határbol; de ... hogj az ő bé harapozások meddig terjedett légyen ... bizonyoson nem tudom [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Popa Kirilla (66) col vall.]. *1823–1830:* Imé! mint emelkedik és terjed a világban valamely nemzetség! [FogE 150]. *1881:* A könyv, melyet én nagyocska poézissel nevezek „kötetnek", minthogy összesen csak 5–6 ívre fog terjedni, nem megy könyvkereskedésbe [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. (földdarab) vhol elterül/fekszik; a se întinde; (Feldteil) liegt irgendwo. *1757:* Bíró Berke ... határa és métája ... terjedett a' mostis meg tettző Kűkűllő vize régi observált Cursussa szerint valo alveussáig [Bolhács KK; BK]. *1860:* Kámány árka bükkes erdő a' falu erdejétől csaknem a' járásza (!) szöllő felső szegeletéig terjed ... alsó része ... kigyeritett, vesszős erdő [Szentdemeter U; EHA].

3. továbbjut; a se răspîndi; sich verbreiten. *1619:* Csak ez három-négy nap alatt, azmég ez levelemet kezdettem, Kegyelmes uram, expediálni, igen kezde az Felséged megindulásának az híre terjedni [BTN[2] 328]. *1646:* Ez dolgot ura(m) eziak en tudo(m), megh az felesegem(ne)k sem jelentettem, legyen halgatasban ne terjedgyen mesze. ked oluassa megh Aszoniom elott [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István apjához]. *1662:* Ezeket Haller Gábor uram írta Apaffi uramnak, Apaffi uram Rédei uramnak, és onnat terjedett tovább az hír [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1679:* én erővel keveset tehetek; söt nemis kivánok senkivelis izetlenkedni, könjű lett vólna kk hozzam jüni, es az dólgot meg jelenteni ... nem terjedett volna az emberek elöttis ennyi busulásom szivemnek nagj fajdalmaval [Ks 9. XXXIII Apafi Anna lev.]. *1769:* Az mostani üdőnek Nehéz Circumstantiaira Nézve, hogy a Pestits, és Dőg Továb ne terjedne, el Rekesztő Lincákat állittatván fel meg porontsolta, hogy az illyen Lincakon által menni erőszakoson sem Nemes sem paraszt ember ne bátorkodgyék [UszLt XIII/97]. *1806:* miféle hir terjedett köztök? [DLt 250 1808. év al.]. *1813:* Közönséges palástya az illy nyavalyának a' sűly – s azonba a' Nyavalya tovább is terjed [Dés; DLt 259].

4. egyre többeket érint, szélesebb körben hat; a se extinde/lărgi; etw wird immer bekannter, wirkt auf immer mehreren. *1619:* Az minémű boldogságos áldásit az mi kegyelmes Istenünk ez ideig bőségesen terjesztette ... azon áldásit ezután is ő szent Felsége terjessze és örökbítse Felségedre nagy bőségesen, hogy az Felséged híre-neve minden nemzetek között örök boldogul hirdettessék és terjedjen [BTN[2] 379]. *1653:* De immár mostan ismét mint látom, a calvinista rend abban is újitást fog szerezni, mely újitás napról napra itt közöttök terjedni és hallatni kezdetett; melyek ki is nyomattak már, és 23 articulusnak látom [ETA I, 27 NSz]. *1670:* Sepsi széki Kyllieni Orthodoxa Religion leuők(ne)k alazatos Supplicatioiok Nagdhoz. Kglmes Vrunk alazatosan jelentiuk Ngd(na)k, hogy ... annyra terjedet Religionk, hogy azon faluban az Unitariusok(na)k leuen Exercitiumok szinten el erkezenk szammal eo Velek, de mivel az szegenysegh igen megh nyomot bennunköt arra nem erkezhettunk hogy magunk ereyetől Papot tarthassunk ... Keonyörgunk azert Ngd(na)k ... meltoztassek valami subsidiumal lenni [Kilyén Hsz; BLt 1]. *1736:* így könnyű volt az más vallásoknak terjedni, mikor az catholicus papok egjűgjűek voltanak ... többet vittenek véghez jó példa adásokkal, mintsem tudományokkal [MetTr 423].

5. (időben) tart; a dura, a ţine un anumit timp; dauern. *1765/1783:* Hogyha ... a' Venditorok ... azon Csekelaki[a] Portiot valamely praegnans impedimentum miatt által nem adhatnák, és által adása hoszszatskán terjedne ... tehát azontul egész az által adásig legalis Interesse, az Emptorok ő Nsgok fel adott pénzek(ne)k currályon [Kv; DobLev. III/574. – [a]AF].

6. száll; a se extinde asupra ...; überkommen. *1657:* Szolgálok Kegyelmednek és Istentől ő szent felségétől Kegyelmedre lelki testi bőséges áldásokat Kegyelmedre terjedni kivánok [TML I, 87 Haller Gábor Teleki Mihályhoz] | Én uram tegnapelőtt mind asszonyom anyámmal edgyütt Petki urammal szemben voltam, ő kegyelmével beszélgetvén, ígérnem kelle magamot, várván az ő nagysága kegyelmességét rám terjedni [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1663:* ha Ngd kegyelmessége terjedett ez iránt az öcsémre, aszt az rationistát hivatná Ngd, hogy ... lenne ott Ngd mellett [Mv; SzO VI, 287 Cserej György Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

Szk: *Isten áldása ~jen vkire 1654:* I(ste)ntül kevanunk Nagodra beoseges aldast terjedni [Dés; DLt 435]. *1657:* Szolgálok Kegyelmednek és Istentől bőséges áldásokat Kegyelmedre terjedni kivánok [TML I, 82 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyelmed új állapotjának igen örülök, kivánom, az szent Istennek áldása terjedjen mindenekben Kegyelmetekre [TML II, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1664:* Isten áldása terjedjen rád, kivánom [TML III, 20 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1669:* Feleségem Kegyelmednek, az asszonyoknak velem együtt ajánlja szeretettel való szolgálatját, Istennek minden üdvességes áldásit kivánván Kegyelmetekre mind fejenként terjedni [TML IV, 434 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

terjedelmes 1. nagy kiterjedésű; întins; umfangreich, groß, weit ausgedehnt. *1864:* ezen község nevét ... terjedel-

mes Magyarófás erdőtől vette [Magyaróbercke K; KHn. 94].

2. nagy számú, népes; numeros; zahlreich, eine starke Familie. *1894:* Az asszony cudarul érzékeny fejérnép. Mikor elvettem feleségül, tulajdonképpen egy szörnyen terjedelmes familiát vettem el, akikért Zsuzsika állandóan aggodalmaskodik, akiket sirat s akikért unatkozik [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. hosszú; lung; lang. *1847:* Megjegyzendő lévén az is, hogy ily kényes s nagyfontosságú tárgy több figyelmet, terjedelmesebb időt és értékéhez illő utánajárást igényelni láttatik [VKp 202–3].

terjedelmesen hosszan, terjengősen; lung, lipsit de concizie; langfristig, weitläufig. *1847:* Mind a két esketésnek kérdőpontjai oly terjedelmesen s úgy alkalmaztatva alakittattak, hogy a tanúknak lehetetlen légyen kikerülni, ha valamit akár Varga Katáról tudnak ... akár pedig azokról, kik nékie befogadói, bűntársai ... voltak | a 27.[a] terjedelmesen és határozottan vall [VKp 295. – [a]Tanú].

terjedés 1. növekedés; mărire; Wachstum. *1634:* Prefectusunknak hirre tegye ... azt köcsse es czelekedgie mindenekben valamit jószágunknak iauára, öltalmazására megh tarcza, hasznunknak jöuedelmünknek öreghbétésére, teryedésére és kárunknak akarmybölis eltauoztattássara legh iobbat feltalalhat, hogy hasznos szolgalattyával tehese érdemesé magát [UF I, 338 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1657:* Ez állapotban mivel az fejedelem mielőttünk, kik belsőbb emberi, evangelicusok és erdélyiek is valánk, azt teszi vala fel, hogy respectálná mindenekfelett az Isten dicsőségét és az erdélyi birodalomnak is terjedését [KemÖn. 191]. *1703:* Látván ... azon Malom nagy Gáttyának el szakadasat, hanem ha idejen koran megh Orvosoltattyuk, azon szakadasnak fene modgyara valo terjedeset [Dés; Jk]. *1808:* a' Magyarok nem böjtölvén, és minden konyhára valót fel divatlankodván, nints mivel kenhessék a' kereket, és már ezen dolog is menynyit segitette légyen a' mi Nemzetünk(ne)k terjedését, és a' Magyarok fogyatkozását, alig lehet el gondolni [Kemény, Coll. Mss XXX/XII].

2. továbbjutás; răspîndire; Ausbreitung. *1660:* Mind ezekrűl hogy a vezér ő nagysága maga méltóságos igéreti szerint bennünket méltóztassék bátorságosokká tenni hitlevele által, söt ő nagysága után való minden rendek és tisztviselők ... erős hitlevelek által; ez szolgálván ő nagyságának méltóságos hire neve terjedésére, ha nekünk bántódásunk nem leszen [TMÁO III, 487 Várad feladásának feltételei]. *1762:* Firmalja azis az A Vr(na)k assertioját, és az I. Ő Klme altal gyujtot harapnak terjedes miatt lett károsodását, hogj tudniillik nézvén in Specie azon harapnak terjedését ... A. még elöre meg mondotta, hogy azon harap égés mián el kellene ha szénája volna az A Vr(na)k égni [Torda; TJkT V. 103].

3. többek érintése, többekre való hatás; răspîndire; Ausbreitung, Verbreitung der Wirkung. *1662:* Harmadszor áll ez a közönséges állapotok virágzása, az igaz isteni tiszteletre, a vallásra, annak terjedésére és Istentűl rendeltetett mindenféle eszközeire való serény, jó gondviselésben | Megkötődött a mennyei szent tudományban való öregbülésnek s annak terjedésének és az élet megjobbításának sok szép hasznos útja [SKr 694, 715]. *1765:* Gondolkoztam, hogy lehessen az Krisztus evangéliomának terjedése ilyen Isten s emberek törvénye szerint tisztátalan személy[a] által [RettE 190. – [a]Pompadour asszony – az emlékíró szerint – kieszközölte a királybarát Franciországban a szabad vallásgyakorlatot].

4. terjeszkedés; întindere; Ausdehnung. *1844:* Alb Gábor Szénáját – egykor valaki meg gyujtván elégették – a' gyanu pedig – a' Szomszéd harapodzo Szász fenesi emberre volt ... a' reszenkenti terjedesit és harapodzásatis a' Szászfenesi embernek ... lerajzolas végett kimutattam [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col vall.].

terjedhet 1. bizonyos teret foglalhat el; a putea să atingă o anumită mărime; kann ausdehnen. *1831:* Az Én egész birtokom eleitől fogva még eddig többre fél antiquánál nem terjedhetett [Dés; DLt 58].

2. tarthat; a putea dura/ţine (un anumit timp); kann dauern. *1747:* az élő Mindenhato Nagj I(ste)nnek ditsősséges névének káromlása és szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogj az Jnctus élete továbra terjedhessen ... az I(nctusna)k elő számlált gonosz tselekedetinek meg büntetésire és mások(na)k példájokra az feje vétettessék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 180].

3. átterjedhet, továbbjuthat; a se putea lărgi/extinde; kann sich verbreiten, sich auf ... übertragen. *1809:* Már igy e mostani Particularis Haza oltalmára léendő Insurrectio mi réánk ... mig ă Nemes Ország Rendei ... az adozás terhe alatt valo eximaltatásunkat, à Tőrvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatjuk miképpen terjedhessen [Asz; Borb II].

terjedő 1. tartó; care durează; dauernd(-er/-e/-es). *1677:* Kegyelmed volt oka minden romlásomnak és hogy ma is mind Kegyelmed patronussok és hogy maradékokig is terjedő ligájok vagyon Kegyelmeddel [TML VII, 506 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1715/1770 k.:* Melly Dolognak sok időkig terjedő meg-erősittésére ő Ngök Subscriptiojokat és erősségeket le-tötték [Apanagyfalu SzD; SzConscr. 76].

2. vmeddig eljutó; care ajunge pînă la o anumită distanţă; etw dehnt sich bis ... aus. *1834:* vandorlását alig nyolz mérföldre terjedőnek lattya a Czéh [Kv; ACLev. 3].

3. szálló; care se extinde asupra ...; überkommen. *1664:* Én penig tudtam azt, hogy ha az én kegyelmes uram előmben adott instructiomat eselekszem és az tanácsurak ű nagyságok az országgal együtt való parancsolatát viszem végben az hódoltatás dolgából ... ű nagyságok az török nemzettűl megoltalmaznak, kezekben is nem adnak, söt reám terjedő kegyelmessigit rajtam ű nagyságoknak megtapasztalom [TML III, 160 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

terjedt 1. terebélyes; foarte ramificat, cu ramificaţie întinsă; mit weiter Verzweigung. *1800:* a Terjedt Alma Fa alatt valo Szánto Földnek vége [Kide K; BHn. 96].

2. vastag; gros; dick. *1860–1861:* Cserjék ... Megjegyzendők még azon terjedt száru s átlátszo gyöngy fomáju bogyók, melyek leginkább a vad alma, kevesebbé a csere fákon láthatók, lépnek készitik, sok helyeken teremnek, de csoportosabban a m. vásárhelyi szálas erdőkben [Benkő, MszIsm. 14–5].

terjedtség kiterjedés, nagyság, terület; dimensiune, mărime, suprafaţă; Größe, Ausmaß, Ausdehnung. *1662:* Istennek igaz ítéletéből ... a magyar birodalom is – mellynek mind szélére-hosszára terjedtsége Mátyás király idejében ... nyolcszáz olasz mérföldnyire való vala ... – kétfelé szakadott vala [SKr 75].

terjék mákony; tiriac, preparat medicamentos care conține opiu; Opium. *1589:* Borbely zerzam … Egy Szelencebe therick kewes [Kv; Vegyes I/2. 73]. *1666:* Viszki Paál ez szérent Harminczadoltata ki hozot jovait … Pezmat, Alkermestt, Tericket [UtI]. *1677:* Két nyitra terjeget, nyitráját 2 forinton, teszen fl. 4 [AUt 165]. *1681:* adnak … Ket ompolna terjeket azon kivul kicsiny ompolnacskakb(an) terjeket 3 [UtI]. *1683:* Votem … Ket nyitra terjeket f. 8 | Mostan hozott uj terjeket hat apro ompolnakban fle nyitrát fl. 2 [UtI]. *1684:* Egy kis Cseberb(en) Terjek [Ebesfva; UtI]. *1704:* Orvossággal pedig nem éltem, hanem csak terjéket vöttem bé reggelenként mindennap [WIN I, 110]. *1719:* Pestises időben … Terjékkel az mint van Magánoson is elhetni, edgy Magyaronit vevén kes hegyen, meg evén, edgy kalán Narants, avagy Fa haj Vizet, vagy tsak egetbort ihatni rea. (Terjéket) el olvasztván es meg iván borban, Eperj Vizben raspolyozott Szarvas Szarvarol főtt vizben … be vehetni [Ks 54. 84 Medicina instr.]. *1723:* en ugy vagyok, kivalt azon tőrvenyre valo gondolkozas miatt, hogy én meg mostis se nem ehetem, sem nem alhatom, rettenetes fő szedülés vagyon rajtam, az Leanyom eleget kenet opo balsamummal terjekkel gyogyit, de bizony keves haszna van [ApLt 1 Apor Péter fel.-hez]. *1811:* Nints háló társ, édes álmat hozó Terjék, Ha le-fekszem-is, mit? ott' tsak ezt találom [ÁrÉ 110]. *1816:* a Terjéknek Triestböl és Velentzéböl a több császári kir. Tartományokba az egesség fenn tartására nézve ki adott rendelesek szerént leendő hozatalát és arulását tsupán tsak a Patikáriusoknak azon a modon, a mint a Bétsi Terjéknek a privátusok számára valo árulására nézve a praescribált Norma ugyan kegyelmesen meg engedi [BesztLt 2375 gub. – Kiss András kijegyzése].

Szk: *bécsi ~. 1816:* a Terjéknek Triestböl és Velentzéböl a több császári kir. Tartományokba az egesség fenn tartására nézve ki adott rendelesek szerént leendő hozatalát és arulását tsupán tsak a Patikáriusoknak azon a modon, a mint a Bétsi Terjéknek a privátusok számára valo árulására nézve a praescribált Norma ugyan kegyelmesen meg engedi [BesztLt 2375 gub. – Kiss András kijegyzése] * *velencei ~. 1747:* küldöttem edgy tonna jó féle velentzei terjéket is [Nsz; LLt Fasc. 135 C].

terjékvíz mákonyos lé; soluție apoasă de opiu; wässerige Lösung/Solution mit Opium. *1683:* küldöttem penzt … Terjék vizre f. 2 [UtI].

terjeng lassan/fokozatosan terjed, terjedni kezd; a se răspîndi; sich langsam/stufenweise ver-/ausbreiten. *1879:* Nem tudom, honnan terjeng ez a hír, de terjeng erősen [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhöz].

terjeszkedés extindere; Ausbreitung, Expansion. *1657:* noha pedig az cancellariusságnak is tisztit, jövedelmét bírja vala, de mivel az az állapot küljebb terjeszkedést és böcsületes udvar- s asztaltartást kéván vala, azért sine publico titulo viseli vala, hanem csak az tanácsi és ítélőmesteri titulussal él vala; mert az ítélőmesterségből terjeszkedés nélkül való nagy szüretje vala, az peres felektől sok adományi, mert hatalmas mester vala, és mindenik féltől az jövedelmet felveszi vala [KemÖn. 255].

terjeszkedik 1. nagyobb helyet vesz igénybe; a se extinde; sich ausdehnen. *1669:* De édes Komám uram, az írásban küljebb terjeszkedném, micsodás discursusunk volt, Kegyelmednek megírnám, de írásom sok papirost fogna be [TML IV, 585 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1763:* lévén … Golgotzi Istán Ur(amna)k bizonjos ös örökös acquirált portioja Ns Miklos Várszékben Nagy Ajtán de mível isten ö kgylmét feles magzatakkal meg áldotta és ha meg osztoznak az ö kgjlme holta után nem élhetnek meg rajta attan pedig igen szük lévén a hely nem lehet terjeszkedni [M.fráta K; JHb XVIII/28]. *1766:* Ha a' Fundus szorosotskais, tsak addig kell terjeszkedni kinek kinek, amig határa engedi [Torda; TJkT V. 321]. *1790:* Rutkai Vr(am), látom magais igen szereti Tövisset, s nem örömest válna meg tölle, de kéntelen, mert szegény, Hunyad Vármegyéb(en) szándékozik meg részkelödni, s ha módja lenne benne, ott valamivel a' Tövissi Részinek árrával küllyebbetske terjeszkedni, mert nem capax szegény feje ideis tovais figyelmezni [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. ér, fejlődik, jut vmire; a se dezvolta; fortkommen. *1807:* ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, többeis véres verijtékemmel esendö munkás fáradságam utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

3. kiterjeszti hatását/befolyását; a extinde/lărgi sfera de acțiune; Wirkung ausbreiten. *1847:* hovatovább mind többre-többre terjeszkedett, elannyira, hogy midőn az uradalmi tisztek parancsolatjából a fűrészhez megkívántató fenyőfatőkék levágására több embereket küldöttem ki, Varga Katalin mintegy hatvanadmagával az erdőre kimenvén, onnan a munkásokat mind hazakergette [VKp 196–7].

terjeszkedtet vmeddig eljuttat; a face/permite ca cineva să ajungă pînă la …; fortkommen lassen können. *1677:* De lám engem a Kegyelmedhez való confidentia sok bolondságra terjeszkedtet; most penig az a híre, hogy a magyarok Kegyelmedet árulónak tartják [TML VII, 507 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

terjeszt 1. *átv is* nagyobb helyet vetet igénybe, nagyobb területet hódíttat meg, kiterjeszt; a extinde; ausbreiten/ausdehnen lassen. *1636:* Még az Adamnak el csęsęt-is … az Istennek ditsösęge, irgalmassága es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmessęge, kevanta, es hogy nevenek ditseretire és az háláadoságra-is az embereknek tágassabb mezöt terjeszszen eleikbe [ÖGrAj 3 I. Rákóczy György aláírásával]. *1657:* Mert az fejedelem minket néhányunkat nagy hittel való szókkal assecurált vala, hogy, ha csak mit apprehendálhat, de Erdélyhez applicálja, s határát terjeszti, melyet posthabeála; kiért, noha egyéb sok okokért is, kedvetlenek lőnek az emberek az hadakozáshoz [KemÖn. 288]. *1658:* Kívánjuk Istentől ő felségétől, hogy vigye be székiben, sok esztendőkig terjeszsze az ő nagysága birodalmát, hogy mi is az ő nagysága szárnya alatt maradhassunk meg [TML I, 120 Bornemisza Kata és Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1710:* És mivel a kolosvári kapitányság authoritása keziben vala mind a somlyai kapitánysággal együtt, feles vitéz emberek lévén directiója alatt, a váradi basával is keveset gondol vala, ki pogány módra a hódoltságot naponkint kilyebb akarván terjeszteni, Bánffy Dénes penig nem engedvén: abból közöttök sok veszekedések támadtanak [CsH 112]. *1781:* nekem … az Faluban, tsak most kezdett, egy kevés Gazdáskodásom lévén nagyobbra is akarom terjeszteni … Azért ha az Vrnak … jövedelmesebbnek tettzenék … én kivánnám azon részetskét kezemhez venni [BetLt 4 St. Ujjvárassy adv. Coronensis lev.]. *1799:* a

Joszágot ... kezemhez vettem ... inkábbis akarván itten Alvinczen kevés Joszágotskaimat többre is terjeszteni [Alvinc AF; Incz. XI. 31a]. *1807:* Nms Nemzetes Vitézlő Possessorok, magok erejekben helyheztetett bizokodástol visseltetvén, az előtt is Ugyan csipegetőleg; De leg inkább a' Nemes Limitánéa Militiának fel állittásától fogva ... Toplitzai Nevű Faluknak (!) Határoibol, Erdeiből, Havassaibol, erőszakoson ... terjeszteni törekedvén violentiakat miveltenek, és vittenek Végben [T; Born. XVd]. *1825:* terjeszsze a maga birodalmat ott a hol jussa vagyon [Szentimre MT; BalLev]. *1880:* Az egyik egy muzsikáló és ábrándozó vén cigányt ábrázol, kinek feje felett nagy fa terjeszti árnyékát [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. nagyobb mértékben kiterjeszt, növel; a extinde; in großem Maß ausbreiten lassen. *1612:* hadgyúk parantsolyúk is ... ha izengetne vagy irogatnais kteknek, annak hitelt kgtek ne adgyo(n), hanc(m) söt inkab reghj Jo hjret-neúet meg gondolua(n) es terieztue(n) ktek, az elöbbeli igaz hüseghez tarcza magat, és mingyarast jötest jöten mentöl többen lehet, eyel nappal sietue(n) ide Zebenhez [Kv; PLPr 73 fej.]. *1663:* Kérem ... Nagyságodat, Szentpáliné asszonyom, néném által való instantiáimnak legyen kegyes megorvoslója és engem maga méltóságos gratiájában megtartván, az fejedelem ő nagysága kegyelmességét is reám terjeszteni méltóztassék [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1672:* Isten Kegyelmedre is azon nekem kivánt áldásokat terjeszsze, édes Uram [TML VI, 184–5 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1677:* Isten továbbra is vigasztaló áldását terjeszsze Kegyelmetekre, szíből kívánom [TML VII, 329 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1684:* I(ste)n eletemet tovabra terjesztve(n) Kegd jo akarattjat megh szolgalni jgiekezem [Diód AF; Incz. V. 27]. *1707:* Eljen a Károlyi ház, terjessze Isten ágait, hogy virágozzanak és gyümölcsözzenek másoknak is hasznokra [KvE 249 GM]. *1710 k.:* Ezt a lélleknek örökkévalóságát terjeszti, nyújtja, extendálja in infinitum az, hogy a halál kapuján az üdőből örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik [BÖn. 465]. *1760:* Ditsösegessen országlo Felséges Aszszonyunk ... első szülöttye ... Josephus Benedictus Ertz Hertzeg közelitö Lakadalmi Solemnitássának vigasztalását ... Tömlötzeire és deliquenseire is önként valo királlyi kegjességéből terjeszteni kivánvan, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt melly kegjelmessen méltoztatott parantsolni, királlyi Levelének ide zárt mássa meg mutattya [Dés; DLt 151 a gub. Nsz-ből].

3. elejébe visz, felterjeszt, bemutat; a prezenta/înainta; präsentieren, vorstellen, vorlegen. *1597:* Mierthogi ew kegmek eleiben teriezti Biro vram ... az fl. 600 sacz adonak fizetését, ew kegmekis varosúl ertwe(n) az zewksegeket vetettek adot egi wonasra fl. 2 | mierthogy Biro vram terieztí ew kegmek eleiben az sok kewleomb kewleomb fele zewksegeknek nagy voltat ... Azert ... vetettek adot egy wonasra fl 2 [Kv; TanJk I/1. 293, 301]. *1619:* minden ezféle panaszokat historice megírván, mégis terjessze Felséged az Porta eleibe [BTN² 337]. *1639:* Elónkbe terjeztven dolgokat megh olvastattuk nagi diligenter Relatoriaiokat [SzJk]. *1662:* az fejedelm nagy szép eloquentiával, ékesen szólással birna, a dolgokat ugyancsak szóval maga proponálta, terjesztette vala az ország eleibe: az portának minémű lehetetlen kívánságai volnának, mellyben még Belső-Szolnok vármegye s bizonyos várak is foglaltatnának [SKr 649]. *1710 k.:* Ha ők rosszul cselekedtek és ördögi kainságokat világ eleibe terjesztettek, mü a rosszban őket követni nem akartuk, megbüntetik magok azokat [BÖn. 718]. *1712:* Ugy reménlettem hogi idegeny Országban valo hoszas szenyvedésimmel, költezégemmel, káraimmal, ne vásárlottam volna magamnak továbra valo prostitutiot, és gyúlóséget ... kételenittetem Nagtok(na)k kgmetek(ne)k bőlcz és Istenes itileti eleiben terjestenem [JHb XLVIII br. Jósika István kezével]. *1769:* tsak ez a' Köpönyeg alatt valo Fitty hányás, evel időt s Pappirossat Ngdk töltení sem kell vala, sem Világ eleiben terjeszteni nem volt volna szüksége, E nem nagy Philosophia [Mv; Told. 19/45]. *1793/1794:* a' ... Conscriptioban ki tett Commune Terrenumokot ... az három részen allo Compossessoroknak Jussai szerent ki tsinálván, azon Nyilakot, a' Keresztesi, és Bágyoni részen valo Compossessoroknak elejekben adá à végre, hogy azokat maguk között bővebben meg visgálván, ha valami meg igazittásra valo Reflexiojok lenne, azt terjesztenék a Commissio eleiben [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b]. *1794:* Tiszt. Verestoi György Uram ... nyomorult nyavalyás állapotját terjeszvén a Consistorium eleiben kéri hogy Borbéli Restantiainak árrok fizettessék ki [Kv; SRE 306]. *1812:* mivel az igavonó marháknak oktalan elpusztitásából ... igen felettébb nagy, és tsaknem elviselhetetlen kár háromolhatik, Klmetek az abból következő sok roszszakat, úgymint a' gazdaság fojtatásába lejendö nagy fogyatkozást, és az abból eredendö nagy szükséget és éhséget terjeszszék az Adózó nép' eleibe [Kv; TVLt 1353 gub.]. *1847:* Szent Pál apostol ... szemek eleibe terjeszte azért mindjárt levelének kezdetében az ők ebben az életben boldog és ez élet után még sokkal boldogabb állapotjokat [VKp 163–4 Varga Katalin sk írása]. *1864:* Fö-Czéh-Mester Kedves atyánk fija elé Terjeszti hogy mivel már Nadudvari Györgynek az szeggődöt ideje eltölt tehát most ulyjaban Kel gelét hordot fogadni [ZFaz.].

4. (időben) kiterjeszt, tartóssá tesz; a lungi, a face să dureze; haltbar machen. *1658:* Isten Nagyságod életét sok esztendőkre terjeszsze [TML I, 117 Teleki Mihály II. Rákóczi Györgyhöz]. *1661:* Kegyelmed jó egészségén szívesen örülök, kérem az én Istenemet, terjeszsze hosszú időkre Kegyelmed jó egészségét [TML II, 190 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmednek levelét, Uram, tartozó becsülettel vöttem; életét, egészségét, hogy Isten sok időkre terjeszsze, szíből kivánom [TML III, 478 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

5. továbbad; a transmite; weitergeben. *1710 k.:* Fogarasi rettenetes rútul vert ... Ezt pedig nem az én tanulásomért vagy latorságomért, hanem maga bolondságából cselekedte csak, melyet tovább nem terjesztek, kedvezvén emlékezetének [BÖn. 531–2].

terjesztendő 1. (nagyobb mértékben) kiterjesztendő; care va fi extins asupra ...; etw ist (in großem Maß) zu ausbreiten. *1662:* Az követ úr megérkezvén, első dolga ez volt, császár ő felsége nevével igen kegyelmesen köszöntött és egyszersmind declarálta mind külön-külön, mind pediglen egész hazánkra terjesztendő kegyelmességét [TML II, 275 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

2. benyújtandó; care vor fi prezentate/înaintate; etw ist zu präsentieren, einlegen. *1787:* K. Sz. Királlyi Zámbo Daniel, Berthalan János, és Hétbükki Merra István Urakat ... árbitrállyuk, és meg birállyuk, olly moddal, hogy minden némü elejekbe terjesztendő praetensiokat, és differentiákat törvényesen itiletek által dirimálni, és az Nyilakot ... ki dolgozni s adaeqvalni méltoztassanak [Kv; Ks 73. 55].

terjesztés 1. nagyobb hely igénybevétele, nagyobb terület meghódítása; lărgire, mărire; Verbreitung, Expansion. *1662:* Szulimán császár a birodalminak terjesztésére való nagy alkalmatosságot kapván, két úrral személye szerint 1529- és 1532-ben mint jött ki segítségre? [SKr 78]. *1667:* Ha penig az fejedelem elméje másra kezdene változni s azt kezdené kérdezni, procedáljon-e benne? vagy nem? azt merem mondani, nincs veszedelmesebb tanács, mint ezt elhagyató tanács, mert ha az török megtudná, minthogy meg is tudná, hogy olyan ő birodalma terjesztésére tartozó dolog rajtunk mult el, nem tudom, mint emésztené meg ő nagysága [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1712:* Homorod szent Mártoni üdősbik Biró Samuel Uramnak volna szándéka ... Nagylakon lévő alkamatosságá(na)k terjesztésére [Hari AF; DobLev. I/75]. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása és többre terjesztése attol függ, hogy minô melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

2. (nagyobb területen való) ismertté tétel; propagare, răspîndire; Propagierung. *1657:* mi kik legtöbb és elsőbb gondunknak, az Jsten tiszteletinek óltalmazását es terjesztését annakutánna az közönséges jót ismérjük es tartyúk [UF II, 185]. *1659/1681:* én[a] mindenkori szorgalmatossagommal igyekezven mind Boldog Elcimnek dicseretes peldajoknak követesseben, mind jo emlekezetemnek terjeszteseben, es ezek altal következendő Successorimatis Joszagos eselekedeteknek el követessere valo fel serkentesre, mind peniglen melto consideratioban vévén ... VHunyadi varosomban lako vitezlő Gomb kötö Istvannak ednehany esztendőktül fogva valo ... hűsseges szolgalattyát ... Var ucza nevü uczaban ... levő házat ... maganak es ket agon levő maradekinak, Legatariussinak is adom szaz hatvan forint summaban minden hozza tartozo örökseggevel [Vh; VhU 223–4. – [a]Nic. Zolyomi]. *1662:* Méltóságos nagy jó híre-neve azért már a Rákóczi háznak az egész keresztyénségben mindenfelé kiterjedt vala ... mint ki az helvétiai evangéliumi igaz értelmű, szent tudománynak minémű főoszlopa s annak terjesztésének minémű nagy gyámola volna [SKr 203]. *1669:* Bizony Koma, megáld Isten bennünket, csak szolgáljunk neki és igyekezzünk dicsőségének terjesztésében [TML IV, 581 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1882:* Én ugyan tisztelem Aradot is, meg a Kölcsey Egyesületet is, és mikor egyéb dolgom nincs, rajongok is a közművelődésnek felolvasások által való terjesztéséért, hanem hát sok a dolgom [PLev 97 Petelei István Márki Sándorhoz].

3. vmilyen folyamodvány benyújtása/elöterjesztése; prezentare; Bittschrift einlegen. *1742:* Ezen igaz Jussom s egyenes Praetensiom Kedves Bátyám Uraimék elejekben való illy Atyafiságos terjesztésekre pedig inditott engemet egyedül tsak kedves Bátyám Uramékhoz való Atyafiságos igaz szeretetem(ne)k s ahoz illő kötelességem(ne)k Valóságos meg gondolasa [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. *1792:* igaz hogy egy kevéssé meg dobbantak eő Ngok[a], mert a Hunyad vármegyei Limitaneus atyafiakot a Fő Hadi Tanáts egy külőnős parantsolattal fel lazasztatta nagyon, mert a ket deputátusi nevezet alatt a katonás helységek most esztendeje a dictára küldettenek Sérelmeknek Ország eleib(e) valo terjesztése végett, azokat Corifeusok(na)k lenni itélte [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A báróék].

terjesztet kiterjesztet; a face să fie extins; überkommen lassen. *1664:* Feleségem, Uram, az asszony ő kegyelme köszöntését nagy böcsülettel vevén, ő kegyelmének velem együtt nagy szolgálatját ajánlja s az úr Istentől Kegyelmetekre minden idvességes áldásokat szíből kivánunk terjesztetni [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

terjesztetés térhódíttatás; extindere; Verbreitung. *1636:* ki terjedhetnék az Nagyságod Istenhez, és az ő szent tiszteletihez való kegyes buzgoságának, annak ditsőségének killyebbkillyebbterjeztetésebenvalószorgalmatoskodásanak ... és az ... iffiaknak tanittatásokban [ÖGrAj].

terjesztetik előadatik, benyújtatik; a fi prezentat; wird eingelegt/präsentiert. *1829:* Négy esztendei Számadásaink ... müdön 1825- és 27-ben Felséges Aszszonyunk lábaihoz terjesztettek, nem tsak különös meg-elégedését méltoztatatt ki jelenteni, hanem mind két versen, szép Summával meg is ajándékozta az Institutumat [BLt 12 a kv-i dologház nyomt szám.].

terjesztett 1. benyújtott; prezentat, înaintat; eingelegt, präsentiert. *1810:* A K Fő Igazgato Tanáts maga határozását a következendokben tette meg: nevezetesen Először Fazakas Iosef Falusi Biro által az egész Zágoni Közönség és nevezetesen a katonaság nevében ... a K Fő Igazgato Tanáts elejibe terjesztett könyörgo Levelekben foglalt panaszokra nézve [Kv; Szentk. gub.] | Ezeken kivüll az több fel adásainkat, és Ngtok eleib(e) terjesztett ügyeink(ne)k bölesen léjendő el igazitásait Ngtok(na)k ajánlván vagyunk Ngtok(na)k ... alázatos Szolgaji [Torockó; TLev. 9/44].

2. árasztott, éreztetett; manifestat, arătat, exprimat; ausgedrückt, empfindet. *1677:* kivánván Istentül sok jókat Kegyelmednek az mostan fenn forgó dolgokban reám terjesztett synceritásáért, egyszersmind kötelezvén is magamat Kegyelmednek beteges vén állapotom szerént való igaz szolgálatra [TML VII, 346 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

3. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *napfényre* ~ napvilágra hozott, ismertté tett; care a fost scos la iveală; bekannt gemacht, etw zutage bringen. *1665:* bizony el sem veszhetünk csak magánosan, elveszésünköt pedig csalhatatlanul hidgye ő nagysága, ha az sokszor napfényre terjesztett akadályi ennek az hazának meg nem orvosoltatnak [TML III, 412 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

terjesztget a extinde puţin cîte puţin; wiederholt (ein bisschen) verbreiten. *1803:* a' Gyitrai Puskás v. Deák Urék ... most nem régtöl fogva kezdik az erdő felé a' Galotzás hoszszába fellyebb fellyebb terjesztgetni, és a' colonicalis házakot benne inkább inkább szaporittani [Gyszm; Born. XVc. 1/22].

terjeszthet 1. megnövelhet, megnagyobbíthat; a putea mări/extinde; kann verbreiten/vergrößern. *1657:* Ez házasságra az fejedelmet vivé kiváltképpen az ok: ... hogy ... császárral való sógorság által mind méltóságát, hírét-nevét s mind birodalmát terjeszthetné s erősödhetnék állapotjában [KemÖn. 58]. *1740:* a' mint a' más Mlgos Poss(e)ssor Vrak kertjei extendálodnak, ugj ennek kertjét is terjeszthetni, ha épittetik Curia ezen funduson [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 12]. *1793:* (Az) utrumb(an) fel tetetett Szánto Föld volt a Ns Magos Ianos vrame mellyet ez elött cir. 48 Esztendökkel meg Cseréle Bartos Marton Ur(am) Magos János uramtol, azert hogy Titt Kalnoki Mihálly ur(amna)k Szolgalhasson, és terjeszthesse földit [A.csernáton Hsz; BLev.].

2. elöadhat, elöterjeszthet; a putea prezenta/expune; kann

einlegen/präsentieren. *1710:* annyi nekem tett ígíretek után annyi és oly terhes büntetéseket szenvedek, a halálnál nekem nehezebbeket, becsületemben, híremben, jovaimban, jószágimban, szabadságomban és ebben a hosszas rabságomban minden vígasztalás nélkül, hogy a magam igaz mentségemet is Felséged eleibe már nem terjeszthetem [CsH 86]. *1847:* Ezek olyan három kérdések K., amelyeket minden józonon gondolkodó úr maga eleibe terjeszthet, és amelyeknek feleletéből (!) igen sok függ [VKp 162 Varga Katalin sk].

terjesztődik benyújtódik, előadódik, felterjesztődik; a fi prezentat/înaintat; wird eingelegt/präsentiert. *1665/1754:* Semmiképpen annakokáért Társaságbéli panasz Czéh eleiben ne terjesztődjék, hanem igazitodjék ugyan ott az Atya Mester és a' Bé-járó Mesterek által [Kv; ACLev. 15].

térkép hartă; Landkarte. *1862:* A fizetés részletekben ... fizetendő, 's a mérés bevégeztével az egész dij két harmada kifizetendő, a még hátra levő egy harmad fele a kihasitáskor, másik fele pedig a kihasitás autenticatioja, uj térkép és telekkönyv kézbesitése után [Kv; Ks 92 Malom Zsigmond k. mérnök kezével].

termék 1. (mezőgazdasági) munkával létrehozott javak; produs (agricol); (landwirtschaftliche) Produkte. *1850:* Ki mutatása ... az Insurgensektől fel csikort adonak, pénzben és termékben [KLev. 18]. *1852:* (A törökbúzaföldeknek) kötelesek ... minden rendes mivelését meg adva becsületesen le takaritani s egyenlön két részre osztva a' tulajdonos Urnak szabad választást engedni, valamint bár mi nemű a' török buza közt termesztendő termékekből is [Nc; DobLev. V/ 1345].

2. szellemi javak; produse/bunuri spirituale; geistige Produkte. *1896:* Néhány felolvasást csinálunk itt s a Székelyföld más pontjain, ébren tartva az irodalmi értékek iránt való érzéket, s ezentúl s főképpen gyűjtünk népi költészeti termékeket [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

termékeny 1. bőven termő; productiv, fertil; fruchtbar. *1662:* Melly mocsár Görgény vára és ugyan odatrtozó Petelye nevű jó szász falu, míg ember felmenne rajta Görgényszentimrére a vár alá, egy jó mérföldet tart, mellynek hogy a csiki havasokig megszakadása nem volna és igen termékeny makkos erdő is volna, mindenféle vadaknak, medvéknek, vadkanoknak, erdeieknek, szarvasoknak ... sokasága igen tartván, csudálatos, amint gyönyörködnék azon való vadászásában, s mindenkor nagy tilalmasban is tartván, szüntelenül elég vadak állják vala a nagy havasokrul [SKr 290]. *1710:* jó lélekkel mondva, kétannyi portiót könnyebben megadhat az erdélyi szász nátió, ő birván az erdélyi földnek legjobb s termékenyebb részit [CsH 319]. *1736:* Mikor kővér idő jár akkor Terméketlenebb határa, leg szárazabb Idöb(en) Termékenyebb [A.idees MT; CU XIII/1. 55]. *1772:* mennyire valo örökös, és zalogos Majorság Szánto Földek ... mennyire termékeny, vagy terméketlen, mellyik kövér, vagy sovány, mellyik terem jo Gabonát trágyázás nélkül, és mellyik ollyon, amellyet otton otton trágyázni vagy ganéjozni kell? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1828:* a Kilitzi legnagyobbik lábamat, mely huszonnegyedfél jugernyi termékeny föld ... le köttöm Bátyám Urannak, – s Introducáltatam beléje [Tihó Sz; BetLt I Cserei Miklós Vajna Istvánhoz]. *1842:* azon két lábakon birtokosok a' magok igen jo termékeny, 's ily termerdek mint egy 400 köböl férejü földeket nem mivelhetik [HSzjP].

2. bő termést hozó; roditor, îmbelşugat; produktiv, fruchtbar. *1762:* Telék el ezen 1762-dik esztendő is Isten kegyelmességéből. Mely egyébaránt mindenféle földi gyümölcsökkel elég termékeny lett volna, csakhogy felette sok kárt tett a szerfelett való sok esőzés [RettE 144]. *1770:* Ami ezen esztendő folyását nézi, gabonára nézve az egy törökbúzán kívül elég termékeny volt [RettE 247]. *1775/1781:* mikor mértékletes termékeny idő volt minden véka buza vetés után lehetett aratni két kalongya buzát [Renget H; JHb LXXI/3. 376].

termékenyes bőven termő; roditor, care produce roade îmbelşugate; fruchtbar. *1864:* Sorok, magos fekvésű és termékenyes szánto föld [Remete Cs; GyHn 49].

termékenyitő *átv* vkire hatással levő; roditor, fecund; fruchtbar. *1854:* a honfiak szemeiben rezgő örömkönnyek özöne volt a termékenyitő harmat s a honboldogulás gyümölcsét érlelő honfi lelkesülés volt a nap[a] [ÚjfE 329. – [a]1848. márc. 15-e].

termékenység fertilitate, rodnicie; Fruchtbarkeit. *1759:* Ezen lefolyt 1759-ik esztendő eltelék Isten jóvoltából, mely is termékenységére nézve középszerű volt [RettE 97]. *1761:* Nem hogy termékenyebb volna a' Veszszödi Nyil à többinél, söt inkább termékenységére a' többi à Veszszödit Superállya, Szebenhez közelebb valo léte sem tészen nagy disparitást; mert a Springi, és Pokafalvi is nem sokkal csik meszszebb Fejérvárhoz [H; JHb XXXV/40. 7].

termékenységű termést hozó; de o anumită fertilitate; von einem bestimmten Fruchtbarkeitsgrad. *1797:* ez utolbb rendbeli termékenységü föld [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 188]. *1825:* Ezen Föld meg lehetös termekenysegű de a Patak a Derekat harom hellyen el Szakasztotta [Moha NK; SzentkZs].

terméketlen 1. nem termő, gyengén termő; neproductiv, neroditor, care rodeşte puţin; fruchtlos, unproduktiv. *1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... homolitást kevan gjakor heljeken: es nagj darab, cir(citer) 40 ember kapalo heljen, terneketlen köves [Borberek AF; BfR]. *1698:* Határok sovány terméketlen, azt is gyakortáb Isten hol egy hol más itileti és Csapása által el veszi [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. *1736:* Mikor kővér idő jár akkor Terméketlenebb határa, leg szárazabb Idöb(en) Termékenyebb [A.idees MT; CU XIII/ 1. 55]. *1745:* haszontalan sovány kopár tövisses, terméketlen, rossz dombos hely [Nagyida K; Told. 9]. *1756:* a mi szegény helységünk terméketlen ... nyirfás erdöb(en) lévén nem experialhattuk az Uraságnak economiáját [Pusztafentös Szt; TKl 4 román zs vall.]. *1761/1808:* a Deszméri oldalban egy darab sovány mivelетlen és terméketlen föld [Pata K; EHA]. *1768:* Kál határának nagyob része Eszkos sovány, Hegyes oldalos terméketlen [Székelykál MT; Berz. 40/62. 2]. *1772:* mennyire valo örökös, és zalogos Majorság Szánto Földek ... mennyire termékeny, vagy terméketlen, mellyik kövér, vagy sovány, mellyik terem jo Gabonát trágyázás nélkül, és mellyik ollyon, amellyet otton otton trágyázni vagy ganéjozni kell? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1773:* Szárhegy ... minden kétség kivül azon kopacz dombrol, mely ... mint egy sziv alakban az egész vidéket

ketté vágni látzatik, mely hegy ma Származnak régen pedig Zárnak, mely annyit tett a régieknél, mint nálunk a kopacz száraz, terméketlen nevezetek [Szárhegy Cs; GyHn 52]. *1785:* A Szánto földeknek egy része Hegyeken lévén, abban az részben terméketlen, köves [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 12]. *1797:* Az ezenn Falu Határ Földe a' kövekre (!), és egyéb természete szeríntis igen sovány, vad, és terméketlen lévén, égy kőblön vetett Buza után kőzép termésibe a' jo földbe 6. kalangya, középszerűbe 4. a' leg roszszab és leg soványobb földbe 2. szokott többnyire teremni [F.gyékényes SzD; WassLt conscr.]. *1857 k.:* Somosd ... Terméketlen lankás [F.boldogasszonyfva U; TSb 37].

2. termést nem hozó; neproductiv, neroditor; unproduktiv. *1802:* Egy Gyűmőlts fás kertetske, melyben vagyon termő és terméketlen 55 fa [Mezőrücs TA; SLev. Somlyai János udvarháza].

3. gyenge termést hozó; care aduce/dă o recoltă mai slabă; arme Ernte produzierend. *1774:* Ezen esztendő Isten jóvoltából eltelék, melyben is gabona bővön termett szalmájában, de az tavasz felette terméketlen, őszt pedig a szegénység a múlt esztendőben majd semmit sem vetett volt [RettE 341]. *1836:* mivel ezeknek fizetése az Joszág jövedelméből az terméketlen Esztendőkben ki nem töltenek, Esztendőnként az inség szaporodott [Ne; DobLev. V/1213. 2a].

terméketlenség termést nem hozás; neproductivitate, nerodnicie; Unfruchtbarkeit. *1716:* Az antecessor Possessorak kett helyen inditván Szőlőtt s egy kevés ideig usualvánis esmett terméketlensége miatt bele hadták la Koszta Romi nevű helyben [Grid H; BfN 92/4 Naláczi Lajos kúriája]. *1741:* Ezen nemes Gyergyó széknek az idei terméketlenségeit mind ősz és tavasz gabonájával bő mértékben fel kell adni, úgy a mi kevés tavasz lett, azt is a hideg mind elvette és azt is a sok hó, eső ott érvén, semmi hasznát belőle nem vettünk, de a sok jégesők is sok károkat tőnek [Gyszm; SzO VII, 412]. *1768:* Tsekelaki Anna Aszszonj ... a többi közöt e sulljos portzio és szőlőknek terméketlensége miat kért es költsönőzot volna Dobolyi István vramtol három Rs forintokat [Ne; Doblev. II/394]. *1790:* a Helységnek sovány terméketlenségére nézve kézi Mesterséggel, kádársággal, Szekerek s egyéb Eszkezek tsinálásával keresik kenyereket [HSzj *kézi mesterség* al.]. *1799:* Azon vicinált Földet ... a több ezen Földel barázdában lévő Földekkel edgyűt; terméketlenségek miat, az udvar miveltetéseket félben hagyta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1816:* a nagy vápa mellett (szö) terméketlensége miatt fel hagyatott [Tófva MT; EHA]. *1834:* Terméketlenség, szárazság, esőzés, víz árradás, Felleg-szakadás, Jég-verés [SL].

termel 1. termeszt; a produce/cultiva; bauen/produzieren. *1668:* Az hadadi puszta jószágot Sibó nélkül akarja kezemben adni, azt is úgy, hogy most sót vigyen ki s a búzáját elhordassa, a kit most termel, s borát elköltse s félben adja Sibó nélkül kezemben [TML IV, 321 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. (szellemi terméket) létrehoz; a crea; geistige Produkte schaffen, erzeugen. *1881:* Ott van a te helyed, Ödön – ott, s nem a kérészéletű Fővárosi Lapokban ... Keveset termelsz – de utánajársz, s mindig van magja, amit mondsz [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

termelt termesztett; (care a fost) produs/cultivat; (an)baut, produziert. *1795:* a termelt kostot az Aszszony marhái Consumálták [HSzj *kost* al.]. *1827:* Toma ... a Tavaji termet buzát hirűnk nélkűl eltsipeltette [Aranyosrákos TA; Pk 7].

termendő a későbbiekben termést hozó; care se va recolta; Ernte später bringend. *1814:* az azon földből termendő Buzából nem fognak Kürtős Kalatsot enni az Arendatorok [Dés; DLt 174].

termény (mezőgazdasági) munkával létrehozott javak; produs agricol vegetal; landwirtschaftliche pflanzliche Produkte. *1847:* a Varga Katalin által igen felingerelt emberek közül hihető valamelyik a múlt öszön minden terményemet felgyújtva porig égett, s mintegy 500 rénes forintnyi kárt vallottam [VKp 192]. *1850:* Az olyan papok, kik a dézma vagy dézma Negyed vesztése által eddig fizetségekben rövidséget szenvedtek azon terményeknek, mikből el veszett fizetésök állott ... értékét adják be ... hogy a Fő T. Püspök Ur, a kár mentesítést ... a magas Kormánynál annál hamarébb sürgethesse [Nagykapus K; RAk 5 esp. kl]. *1853:* Pokafalváról a' terményekből bejött pénzböl 494 f 18xt váltoban – le huzván belőle 60 vftot az aratásra Marad 434 f 18 xr [Kv; Born. F. O. II f Tőrők Antal lev.].

Szk: *csős ~. 1851:* Mind a' tavaszi, mind az őszi bár mily nemű kalászos, és csős terményeket tartozik Máthé György jó időben le takaritani ... a' tulajdonos Úr asszonynak [A.csküllő K; RLt O. 4] * *kalászos ~ → csős ~ * mezei ~. 1851:* Minden mezei Terménycimből ... Mátyást részeltetem [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

terménybeli (mezőgazdasági) munkával létrehozott javaknak egy része; din produse agricole vegetale; Teil von den landwirtschaftlichen pflanzlichen Produkte. *1852:* Kötelesek a' feledesek a' tulajdonos Mlgs Urnak is minden nemű terménybeli részét maguk erejeben be hordani – takaritani, 's azt jó moddal a ki jelelendő helyre elhelyheztetni [A.csküllő K; RLt O. 4].

termés 1. recoltă; Ernte, Frucht. *1620 k.:* De azért főképpen az nagy gazdagságot Egiptusba mind az földnek bő termése szerzi, mert igen sok országok élnek az egiptusi gabonával, söt ez az nagy Konstantinápoly is soha el nem tudna élni, ha Egiptus nem tartaná búzával, rizskásával, egyéb sok szántalan éléssel [BTN[2] 415]. *1671:* A' Kézdi Vásárhellyiek, hogy a' magok határinak igasságával és Földeknek termésével szabadossan élvén, a' Vitézlő Rendnek határát, erdejét, mellyekben az elött Pacificum Dominiumok nem volt, szabadossan ne élhessék, hanem ennek igazitására hogy kimennyenek Háromszéki Fő Tiszt atyánk fiai, és ő kegyelmek mellé Kálnoki Mihály Atyánkfia, végesztük [CC 41]. *1690:* Jollehet eddigis végben kellet volna menni, mind a humlitásnak mind a szőlő levelczésének; de mivel I(ste)n az ő bőlcs itiletiből az it valo Szőlőnek termését a cserebogár által ugy el vévé, hogy, még enni valois rajta nem maradot, melyhez képest fájais csak most nevekedik ... a Szőlő levelezők ... hamar által esnek most a Szőlő munkán semmi termése nem lévén [BeszLt 202/1690 Csepregi T. Samuel a beszt-i főbíróhoz]. *1714:* Sztanisa nevű falu ... Határa a termésre közep renden van [H; JHb XXXVII. 7]. *1733:* Isten ő Felsége földünknek szép termését a szertelen sűrű kő eső által nagy hirtelen el veré [HSzjP]. *1751:* a' Termésből minden tizedik kalongyát adták az Ecclesianak [Nyén Hsz; BLt]. *1752:* a' termesit[a] esztendőnkent 3, 4 nap le takaritottak [Backamadaras MT; Told. 37/44. – [a]A szőlőnek]. *1774:* Sze-

gény lévén az Termés kivált az Majorság földökben … más fél vékát meg eresztvén kalangyája let volna szemül 625 véka [Mocs K; KS Conscr. 81]. *1782:* Leveleimmel a Birót nógatom hogy az termésnek bé takaríttásán forgódgyék [Patakfva U; Ks 94. Vegyes lev.]. *1796:* ezen elé Számlált földekis a magok termésecket, s eresztésecket meg adják [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1816:* az egész szölöbe … az ujj Sarjuzáson, sarkon kivül sem jó fa sem termés nints többb [Dés; DLt 358]. *1843:* rosbéli termést Szathmári Sándor … zödül le aratatta [Karatna Hsz; HSzjP Intze Samuelné Jakab Susánna (40) vall.]. *1868:* a' magyar Létai T. Pap … mindenét el vesztette … Ezen szerentsétlenség[a] akkor történt rajta, mikor kepéje, termési mind bé voltak takaritva [Gyalu K; RAk 151. – [a]Tüzvész].

Szk: *~e van. 1640:* Teoldgy es bik makkos erdöick epületre io vagion. Az teoldgy makkon mikor termese vagion 1000 diszno megh hiizhatik az bik makkonis annj [Grid F; UF I, 708]. *1683:* Kis Ludas felöl vagyo(n) edgy makkos erdö … Ez Tilalmas, mikor Termese eleg vagyo(n) Száz Diszno meg hizik rajta [Preszáka AF; Incz. V. 25a]. *1687:* Vagyon itt edgy darab Tölgy erdö … mikoron Termese vagyon Gyakrabban Györöfi György ur(am) sertesivel szoktak megh etetni [O.gyerőmonostor K; WH] * *~re jó* termöre fordul. *1783:* Magura nevü hegjnek Dél felöl valo résziben … va(gy)on Allodialis ujj Szöllö hegy, igen nagy, melynek Negjed része, még nints bé ültetve, ez is bé ültetödvén, midön az egészsz Szöllö hegy termésre jö közép terméssel meg teremhet Urnar(um) 6000 [Branyicska H; JHb XXXI/28] | vagjon … két hasáb szöllö … az ép Szöllön meg terem Urn. 200. Ha a másikis ez termésre jö ezen ismeg terem Urn. 200 [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28] * *~t ad. 1570:* Jaray Matthe … hity zerent vallya … Jaray Janos Trombitas leorinchnenek Azt Monta … ha … isten Bwzanak termeset aggya azzalis megh fyzetek, ha hwl sem Barom sem Bwzam ne(m) lenneis En Jol mywelem az zeolet Mint Enymet … Ad megh ezen penzemet Es alz zeoled Melle [Kv; TJk III/2. 160a]. *1679/1681:* Mikor I(ste)n à Mak(na)k termesét adgya, valaki marhait à Tisztek reá fogadgiák, az Urbariumb(an) specificalt jöveldelemre jol rea vigyázzon[a], minden ember marhaiat Partialeb(an) Consignaltassa, az szerint percipialtathassek abbeli proventus [Vh; VhU 675. – [a]Az ub.]. *1746:* az három halom patakán hánjatatott halmok Csinálása avagy határ métázassa után … az I(ste)n nagy bö termést ada ezen Bükben [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1768:* Az Isten Tövisse nevezetü helységben … a melly Gyümölts Fák abban vagynak mikor az Isten termest ad rajta annak Gyümöltse fel osztassék vagy ha ugy tettzik meg edgyezésböl adgják el de mindenkor a Possesor hirivel tegyék el adová [Ákosfva MT; EHA] * *~t hoz. 1805:* Örkén: … A Törökbuzájak elegedendö bö termést hozott, de Vallamásak szerint meg nem érhetvén rothod, és máris majd tsak nem egészszen haszon véhetetlené vált [Torda; TLt Közig. ir. 1182 Szaniszló Zsigmond ifj. szb kezével] * *középszerü ~. 1789:* annyi nem terem közép szerü termésben, hogy megérhessék vele, hanem Napszámossággal és egyéb afféle dólgokkal keresik élelmeket [Ábrahámfva U; UszLt XIII/97] * *mezei ~. 1813:* a Földös Uraságok … több esztendöbéli eddig meg tartott mezei termésecket ezen mostoha esztendöben mind vagy el osztogatták vagy kész pénzért el adták [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. terméshozás; rod, recoltă; Frucht, Ernte. *1591 k.:* feoldi Gabonanknak Nem termise Zeoleo hegienknek el vezise Az Nemessignek zamok coregbeolise miat el fogyatkoztownk (!) [Dés; DLt 233]. *1594 k.:* miuelhogy egy nehany eztendeöteol fogua az Vristen kwlemb, kwlemb fele latogato ostorit reank bochyatuan, mind az twz miath ualo puztulast, mind penigh zeoleoheginknek es feoldi uetemeniwnknek nem termese miath ualo Zwksegek, ki miat tellicssegel el fogiatkoztunk [Dés; DLt 247]. *1786:* nem igen láttzik hogy tsak közép szerü termés is légyen a szöllökbe, kivált abba a részibe mely le fektetve de fedetlen telelt éppen semi termés se lészen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *~nek idején. 1767:* (ezen földnek) … egy vad tseresznyefa volt a belsö barázdájában, arrúl sokszor meg is kergette Boldisár György termésének idején az reája menö Inaskákat [Göcs MT; VH]. *1775/1781:* közönséges termésnek idején egyik Exponens Groff ur része circiter hány Magyar forintokot hoz bé esztendönként mindenféle hasznábol azon Joszágoknak?[a] [H; JHb LXXI/3. 349 vk. – [a]Az algyógyinak és a hozzátartozó részjószágoknak] * *~re elkészít. 1806:* a ket darab Szöllöket … Hertzeg Péter Ur Gyepböl … épitette plántálta … szüntelen dolgozta az (!) ki karoztatta meg hajtatta a termésre el készítette, de … az Urak belé ugrattak minden barázdát bé kapáltatták és a magukéhoz kezdették ragaztani [Csekelaka AF; KCsl 16].

3. termesztés; cultivare; Bau, Anbau, Zucht. *1772:* A földi Magyaro mivelése szokásban vagyon é? nintsenek é ollyan sovány földek, mellyek egyébbre nem lévén alkalmatosok, földi Magyoro termésre forditathatnának? [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna szb kezével].

termésarany tiszta/vegyületlen állapotban talált arany; aur nativ; gediegenes Gold. *1595:* eot Apro termes darab Aranjak mindenesteol ponderal aur. pp. 12 | Egj Lisimachus harom darab Thermes Aranj mindenesteol ponderal aur. p. 12 [Zsombor K; SL reg.]. *1653:* azutá(n) egy olykor jöve én hozzám Kolosvárat lako Vizi György, megbeszellék hogy mint járt valami Oláhokkal … valami Oláhok az utb(an) termés aranyat mutogatván neki, el vötték tölle péroszt (!), termes arany gyanánt attak neki dirib darab onat es valami rosz materiàbol allo golyobist [Gyf; CartTr II Baló László udvari íródcák kezével]. *1655:* 4. darab termés Aranj nyomnak – Ar: 5 1/4 [Kv; RDL I. 29] | Lupsán lako Pap Demeter másokkal eggyüt bè küldöttek Kolosvàrrà termés aranyokat, mutogatván Ràzmàny Jstvànnak [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös kezével]. *1725:* Sz Pali István Vr(am) … ajandekoza az Fel(csé)g(ene)k Horvath Kristina(na)k mint egj tyuk tojasni aranyot kénesöben foglalva, megint ezen mostani hajadon Leánya(na)k … termés aranyat akkorat cir(citer) mint egy öreg bab [SzentkGy Gabr. Toldalagi de N: Iklod (53) vall].

termésbeli termésben keletkezett; care se produce (eventual) în recoltă; in der Ernte eventuell entstehene. *1856:* A Jószág bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztositom hogy még ez égy 1856k évben … kezin hagyom s gondjaira bizom Ötszáz Válto Magyar forintba számitva az évi bért – ebböl szintén az ez elötti modon le hagyva a mit belé egyezésemmel épitési jovitasra határ vagy barázda igazitás – kijárásra fordit – Adora – a birtokot illetö rovatalokba fizet – a termésbeli jég és tüzkárokat … oda nem értve [Gagy U; Pf 10 Pálffi Mihály lev.].

terméses tiszta/vegyületlen állapotban lévö; nativ; pur, rein, gediegen. *1589:* Egy thermesses Robintos Arany gywreo [Kv; KvLt I/2. 64 Vegyes ir.].

termésgostyán tiszta/vegyületlen állapotban lévő aranyrög; aur nativ; gediegenes Gold. *1637/1639:* Termes Gostjanok nyomnak Aranyat 32 aesti(máltuk) f. 64 d – [Kv; RDL I. 111].

termékláris igazgyöngy; perlă, mărgăritar; echte Perle. *1673:* Egj hajba valo tő, termes claris a szára, hat rubint [Marossztkirály AF; IB] | Egi termes claris czüstbe(n) foglalva [WassLt Borsai I hagy.]. *1730:* ége három águ Termés kláris | ége Szarvas korso termés kláris Szarval, és Széles Talpall [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1744:* egj darab termés kláris | Czapás czüst forma kis Pixis benne 15 rész Gomb egj darab termés kláris [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

termékő piatră brută/de carieră; Bruchstein. *1827:* Egy Termés köböl valo gyűrű kerek fövel, mellyen a' termeszettől egy élőfa bé növe szemléltetik, Rósaszin kitsin Brilliantal körül foglalva (: Kármézirozva :) [DLt 464 nyomt. kl].

terméslista a megtermelt javak összeírása, terméklista; lista produselor/de produse; Liste der Produkte. *1834:* Az 1832ik Esztendei termés Listában Kéttzeres buza kalangyát 280 1/2 teszen be ... a' Be vételek között 291 kalangya kéttzerest tsépeltet el, 's e' szerint 11 kalangya kéttzeres buza beli pracvaricatioja tettzik ki [Somb II]. *1842:* Termés Lista szerént vevődik be 20 öl Lutzerna [Görgény MT; Born. G. XXIVa].

termésrubin tiszta rubin; rubin nativ; gediegener Rubin. *1627:* Más fwggőis, melíben uagio(n) Egy termes Rubint az keozepiben [Kv; RDL I. 132]. *1696:* láttam azon lakodalmi alkalmatossággal edgy termés Rubintbol állo reszketős tölt [Mv; BálLt 85]. *1761:* Egy Smaragdos függötske, melyben van 20 smaragd, a közepin egy termés rubint [Koronka MT; Told. 8].

termékszmaragd tiszta smaragd; smarald nativ; gediegener Smaragd. *1703:* Volt két termés öreg Smaragdom ... a' kissebbiket ... hagyom ... Torotzkai Annis Öttsém Asz(o)ny(na)k [Marossztgyörgy MT; Ks 14. XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]

termésű vmilyen termést hozó; de pe care se poate obtine o anumită cantitate de recoltă; von einer bestimmten Ertragsquote. *1823:* két, vagy három Szekérnyi termésű hellyet foglal magában azon Rét, mert nagyotska darabb Föld [Bh; HG Eszterházi perek].

természet 1. natură; Natur. *1657:* Pöstény ellenében jutánk, mely helyen vadnak az természettől csudálatosan rendelt feredők [KemÖn. 75]. *1662:* De megcsalatik reménységében e viperakígyóknak inkább, hogysem mint embernek neme, természet csudája inkább, hogysem emberi fajzat [SKr 113]. *1670:* Mivel a természet csak legkissebb állatban is a maga oltalmára való indulatot belé oltotta, annál inkább nekünk szükségesebb s rationi consentaneum contra offensores minden tehetségünkkel defensához nyúlnunk [TML V, 296 Apafi Mihály Telcki Mihályhoz]. *1710 k.:* Nem tudnak jól cselekedni, mint a párduc és a szerecsen, a természettől adatott színeket nem változtathatják, bélyegzett a lelkek ismereti, és mind elméjek, vagy lelkek, mind lelkek ismereti megfertéztetett [BÖn. 472]. *1727/1751:* Mert pro commoditate et emolumento közelebb, és szükségesebbis Kapolnás Oláh falunak ad manus lévén pro Pascuatione Pusztássa, pro Lignatione ă Faja tűzre épületre Deszkára, ugy hogy ă mit ă természet az Oláhfalviaknak denegált ă földből pro Agricultura, azon hellyeknek fáibol suppléálta pro arte liquaria [KS CartTr. II. XXX. 5 határmegállapító ítéletlev.]. *1765:* Uramisten! ki egyedül vagy a természetnek ura, igazgassad továbbra is az időket és azoknak járásait [RettE 195]. *1801:* ne bizd magadat a termeszetre egészszen, mert az idő telik, a test kopig (!), azzal edjütt az erő is gyengül [Berve AF; GyK. Gyulai Sámuel lev.]. *1811:* Ez égy Régulája a' nagy Természetnek, Hogy a' mely állatok későbbre érhetnek Tökélletességet, azok nemesebbek [ÁrÉ 144]. *1842:* a jótékony erős természet ... győzött ... a nyavalya sulyán, huzamos üdő mulva fellábbadván [Szu; Ben.].

Szk: ~ *regulája. 1678–1683:* az ő szent felsege törvenit, s, az termezet regulait, ki ki maga előt viselven ... keseg kül szent lelke altol, ugi igazgattja, s, vezerli az ötet felőket, hogi ... mind azokot, az felseges Ist(e)n iovara agia az embernek [Ks Komis Gáspár kezével]. *1710:* 28. Februarii estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltanak, holott olyan időben a közönséges természet regulája ellen szokott olyan tempestas lenni [CsH 328 1703-ra von. felj.] * ~ *rendje. 1711:* Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalasara szerette hivattatni magat, noha Leanyi neve Ersok volt :) ... az termeszetnek rendi elle(n) ferfi köntöst volt magara ... meg hazasodot az termeszet elle(n) [Kv; TJk XV/1. 68]. *1780:* mely helytelen és Isten s természet törvénye ellen való dolog lenne, ha el rekesztetnénk igaz kérésünktől [Torockó; TLev. 9/17] * ~ *törvénye. 1667:* Én, Uram, nem vakmerőségből, Isten s az természetnek törvényének engedelméből az szamosujvári dologbúl alázatoson rescribáltam [TML IV, 225 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz]. *1702/1799:* az egész Városnak Lakossi ... nem gondolván ... sem Isten, sem Emberek, sem Természetnek Törvényivel ... hanem miis mostan más nyughatatlan elméjü Emberektől fel indittatván Földes Urainк ellen ujjonnan rebellaltunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 319]. *1710 k.:* Hogy-hogy kell már Szász Jánosnétól hüte, az Isten s természet törvénye ellen való dolgot kívánni? [BÖn. 953]. *1747:* A' mi penig az J. Nagj Janos(na)k Attya s, Annya mellett lévő gondviselésit illeti, tartozott vélle természet törvenyéből [Torda; TJkT III. 125].

2. ~ *szerint való* **a.** a jogszokás szerint való; care este conform obiceiului statornicit; nach Beschaffenheit, nach Sitte. *1613:* Keg(ye)lmes Vrunk ez termezett szerent valo fejedelmwnk hosza mi nekwnk az Vitezleo Beldi Kelemen az feolseged para(n)cholattjatt, melyben felseged para(n)chol my nekwnk hogi el menüen azra az helre melljet my nekunk az Exponens p(rae)figaltatott, es valakiket my elonkben hînanak azoknak hitt zerent valo vallasokatt be uennök [Cs; BLt 3 Petrus Gal ns de Z. Georgy Joannes Boczkor ns de eadem]. *1618:* Keòrpòniese(n) felliwl az Stomp helick Baniaiual eggiwt alollis Keòrpeòniesen az Buza Malo(m) ... Vaida Martone voltanak, mellicket annak vtanna Bradi Janosis birt szabadsagban, vgi mint termeszet szerint valo Nemes Ember [Abrudbánya; Törzs. Taricza Thoma (80) jb de Abrudgjfalua vall.]. *1656:* Borsaj Istuanal nalla leuen az szalagos leuel az felleb meg irt Kackanj rizrül, kinaltata mi altalunk az szalagos levellel Mohaj Andrasne Azoniomot Raffaj Katatat (!) mind maga s mind germekj ugy mint termizet szerent valo tutor kepiben Borsaj Istuan vram hogy ha meg agja az felleb megirt Szallagos Jozagokirt az felleb meg irt pinzt kezehez agia az szalagos leuelet [Légen K;

Borb. I]. – **b.** természetes, nem mesterséges; natural, neartificial, care nu este artificial; natürlich, nicht künstlich. *1636:* az ének szóval való Istent ditsőités-is két nemü; Avagy mesterséges eszközökkel, avagy penig tsak természet szerént valóval lévö [ÖGrAj 7]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Ez termeszet szerint valo Keö sziklán ighen szép formára eppettetett [Vh; VhU 502, 507]. *1698:* az Küs Marost, mind éltiglen valo viz foljamjából és természeti szerint valo Árkából Gátt kötéssel es töltéssel a nagj Marosra viszá vetette [Maroskisfalud MT; EHA]. *1716:* Hárinai Miklos Ur(am) halála elöt ... oly nyavalyában lett volna, mely miatt az termeszet szerent valo nemzésre, vagj emberi magnak szaparittására tellyesseggel alkalmatlan lett volna [Nagyida K; Told. 22]. – **c.** házasságon kívül született; nelegitim, născut din părinți necăsătoriți; uncheliches Kind. *1720:* Homorod Karácsonfalvi N(em)z(e)tes Dimien Josef ur Eozwegje N(em)z(e)tes Ianko, Anna Asz(szo)ny ... Nehai édes Vramtul marat neveletlen árváinak Josephnek és Jutzinak Annya, és Természet szerint valo Tutrixa [Kv; TJk XV/3. 74]. *1791:* Tudom bizonyason hogy ... Székely Maria, Anna, és Judith édes egy Testvérek voltanak, és természet szerént valo édes Gyermekei Székely Lászlonak Felesegetöl Bordáts Borbára Aszszonytol valok, kiketis gyermek Korokb(an) jól is ismértem [Várfva TA; Borb. II Katalina Vagyas (64) cons. quondam Francisci Borbély (64) ns vall.]. *1822:* hogy én természet szerént való fia légyek Sz. Sámsoni néhai Décsey Sigmondnak meg tettzik az itten A betü alatt accludált Esketésböl ... Decsey Sigmondnak hasonlolag édes Attya vólt néhai Tiszteletes Decsey Sámuel [Zilah; Borb. II Détsey György ns vall.].

3. megszokott, valóság; obișnuit, normal; natürlich, norm. *1595:* Miert hogy illyen termeszet ellen valo hideg iar vala, Tartot 45 Veckęt ... hogy az hall el ne hallyon [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 115 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1710 k.:* Menénk a szölöszakadásban, kerestetjük a vizslákkal, az én ölyvem rettenetesképpen rí, mely a madarászásnak üdején szokás és majd csaknem természet ellen vagyon [BÖn. 549]. *1772:* természet szerint mentöl nagyobb a' Gát a' Viz ánnál Nagyobbat szökik; következendökeppen sebessedik [Désfva KK; JHb XX/27. 20] | természet szeréntis mennél magossabb a' Gát, annál nagjobb a' Viznek esése [Kük.; JHb LXVII/ 225]. *1853:* Trési ... még fen jár de termeszet ellen vastag nagyon kétes az állapottya – a' mind az baba aszony mongya [Kv; Pk 6].

4. vki lelki/szellemi alkata; fire, structură psihică și morală a cuiva; Natur, Charakter. *1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkezthenek mind Jsten ellen s mind kethek Ellen ... nem akaryak Effelewel banthania, hanem az my creotthlensighbeol esik, mert mi minnyaio(n) termizetwnkben megh Romlottak wagiwnk [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bírókhoz]. *1570:* Chodalatos az emberek közöt kynek kinek termezeteben distincciot tenni, Miuel hogy Miuel kwlömböz az egik termezeti az Masiktol. Azonkepen az tudomanyis zinte azonkeppen, Mindenyknek chak rezzerint vadnak, tudny Illik, Minden ember kwlön kwlön planetak alatt fogantattak es zwlettettek, azoknakis mind kwlömb kwlomb termezetik vagion [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. *1630:* Hallotta(m) azt Az Anniatul hogj mondotta hogj minden termeszeti az lianomnak az en termeszetem, mert mikor enis beteg vagiok, ha mit eleömben hoznak, ha rea nezekis mindgjart megh Czemerlem [Mv; MvLt 290. 191a]. *1657:* Viszont éjszakára is hálni, mint vendég fogadóban, kezdének béjüni, s hortyogtak erösen, kit én természet szerént igen impatienter szoktam szenyvedni [KemÖn. 84]. *1664:* Gondolkodtunk arról is, netalán Boldvai uram szokott természeti szerint volna difficilis [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Tegnap Fráter István uram asszonyunknak ö ngának bücsüzó supplicatiót küldött volt; tudván én az aszszonyunk ö nga természetit, el hiszem ö nga azt fogja gondolni, hogy az mostani állapotokra nézve talám én hitegettem volna ö kglmét [TML VIII, 117 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Kik felett az asszonnyal öszvecszólalkozván, az úr mostani természeti szerint igen megindult, úgyhogy egy kis asztalt felfogott, hogy a fejébe csapja az aszszonynak [WIN I, 572–3]. *1725:* Medicus Felfalusj Mihály Vram ... maga Ngtok elöt valo insinuatiojában nem volt igen Doctor természetü, hogj Ngtoknak felettéb inoportunuskodott volna, minthogj természetibennis inkáb abstractus [Dátos TA; Ks 95]. *1780:* A vén Aszszony (: az vén Aszszonjnak termeszeti njavallyajok szerént :) dörög morog, Kedves jo Barátom ellen [Bethlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond tt lev.]. *1804:* Vejünknek zsimbes, felettébb mérges, és türhetetlen Természete, unalmas magaviselete Házasságoknak megzavaroja [Msz; Berz. 21]. *1880:* Amilyen jó természetem van, befogtam volna a számat, s nincs olyan földi dicsöség, amiért kitettem volna magamat még egy olyan visszautasításnak [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *dér-dúr ~. 1780:* Azt mondotta azután maga az aszszony, hogy maga adott okot sok rosszra az urának, Bánffi Dénes úrnak, a maga dér-dúr természetével [RettE 410] * *eb ~. 1668:* ha kik Nagyságod elöt ellenkezövel hizelkednek, vagy hizelkedtek volna is, az mint hogy némely uram az elébbi eb természetét ismét elövette, külömben felölem ne itéljen [TML IV, 328–9 Teleki Mihály Bethlen Drusiannához] * *feslett ~. 1763:* (A vádlott) fére tévén minden keresztényi kegyességet egész Várasunknak botrankozására a miolta leg(iti)ma actast ért, léány korában is paráznaságnak vétkében léledzeni hallatott, azt minden tartozkodas nélkült continualvan férhez menetele után, hites férje mellettis szüntelenül katonakkal, s haszontalan személlyekkel gonosz életit s' feslett természetit mértéktelenül követte, gjakorlatta [Torda; TJkT V. 177] * *gonosz ~. 1745:* (A leány) Kolosvárrol, haromszoris à kurvaságért ki tsapattatván, vyabban azon gonosz természetit reassumalta és itten minden tartozkodás nélkül egy bizonyos személlyel ... éjjel nappal promiscuè paráználkodott [Torda; TJkT II. 38] * *hitvány ~. 1773:* Cselédet nem tarthatott a maga hitvány természeti miá [RettE 297] * *vérengező ~. 1807:* majd tsak nevendék fitzko volt, s még is már sok jelét adta vérengező termeszetenek [M.fenes K; KLev. 8]. *1846:* Verengező Virág László, a' Város piattzán vérengező természeténél fogva... halálra vert, mely miatt most agyba fekvö beteg vagyok [Dés; DLt 530/1847. 30] * *véres ~. 1710 k.:* Akik én éltemben halának meg, én mind intettem a mértéktelenségröl, de nem fogadták, pedig hiszen az Isten a magok rettenetes véres természetjek és tüzes betegségek által is eléggé intette volna, ha fogadták volna [BÖn. 513]. * *vérontó ~. 1638:* szabliayat ragada hogj elebj szokot veronto termezeti szerent eletemet ugj ot el fogiassa [Dés; DLt 403] * *veszett ~. 1710 k.:* a jónak csak meggondolására is nem volt eröm, ellenben az én veszett természetem szerént minden bünre halálban futottam, rohantam [BIm. 987] * *vki vmilyen ~et vesz elő* vki vmilyen szokást vesz fel. *1658:* De mindezeket írtam volna azért, hogy állhatatos beszédü légy, hogy tanuld meg azt, hogy a

mit egyszer meg mondasz, más szóddal azt arczúl ne csapjad, mert te olyan természetet vettél vala elö [TML I, 155 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *vkinek a ~én van* vkihez hasonlít. *1672:* Olyan fiú, mint Kegyelmed, de bátyám természetjén vagyon: hátul kereskedik [TML VI, 272 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

5. (ember/állat) testi alkata; conformație, structură fizică; (menschliche, tierische physische) Beschaffenheit, Konstitution. *1657:* Az követség után azért ebéden igen ivánk, és másnap én mind természetem szerént kornyadozván s fel sem kelvén ebédre … az én követtársomat más házban vendégelvén, én azalatt Ballinggal eléggé tractálék s concludálék is [KemÖn. 123]. *1710 k.:* meggyógyultam … melyen a doktorok elöször csudálkoztak, de azután magok is az én meleg májom s hév természetemhez képest igen jónak találták [BÖn. 514]. *1755:* Kglmes Uraim eo Excelljok mind ketten frissen vadnak s már â Szál Dobosi feredőre nem mennek, mivel meg hozatván â proba vizet s Probátis tévén â Doctorok, veszedelmesnek, s igen erösnek tartyák az Ur eo Excellja természetihez [Nsz; Ks 96 Balo Antal lev.]. *1811:* Tsak zápor ne essen, avagy ne havazzon, Bár milyen hidegbe, 's bár akármint fázzon, A' csitkó nappal künn az ég alatt vagyon, Melyel erössödik természete nagyon [ArE 145].

6. jellemző; însușire caracteristică, natură; charakteristisch, eigen. *1657:* Ragadott volt énrcám is azon természet, mert az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam, járulván az természethez az én időmbéli akkori affélékből való abusus is; csakhogy bezzeg én is minden sok borital után megkornyadoztam [KemÖn. 19]. *1662:* amidön télben egészlen minden füveket, virágokat az ég alól fedéllel el kellene rekeszteni, mindenestül elfedetni, amellyiknek pedig természetihez képest mikor felette az eget ki kellene nyitni, ollyankor ki szokott vala nyittatni[a] [SKr 260. – [a]A gerendázat]. *1675:* Tovább micsoda terminust teszen levelében, olvasom, de magyarázatját várnám. Kit serénységgel, kit lassúsággal közülünk circumscribálnak az emberek, de az mostani világnak természeti az [TML VII, 36–7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1780:* A' Kohóknak Verőknek Természetérol, és ezekben follytatando munka tételnek minéműségéröl [Torockó; TLev. 3b]. *1789:* Probálták ezen Faluk a Pityokának vetésétis, de a helynek hideg és sovány természete miatt vagy egészszen el veszett, vagy a hol meg maradottis egy magyaronyinál nem igen nöhetett nagyobbat [Kobátfva U; UszLt XIII. 97]. *1808:* A' Köz Oláhok tartsák meg az ö Nemzeti súnyi termeszeteket, a' Vármegye Tisztyeinek is ugyan, de kivált az Udvari Tiszteiknek, söt még az elsöbb inasok(na)k is, eleikbe mentöl nagyobb meg hunyászkodással lehet, ugy járuljanak, süvegeiket meszszűnnen le vévén, a' földre le sütött fövel közelitsenek feléjek, mert az illyen … subtyrannusok(na)k, és nem tudom mitsoda kis Vice kiralyik(na)k képzelik illyenkor magokat [Kemény, CollMss XXX/XII]. *1824:* (a) Föld természetére nézve job és Nagyobbatska [Kőrispatak Hsz; Pf].

7. állag, minőség; calitate; Qualität. *1722:* En hallotta(m) Nehai Korodi Ferencz Uramtoll, kiis akkor Hederfai Predicator volt, hogy … látta az lábra valoján természetiben valo oly meg romlottságának jelét, hogy az sement meg nem tarthattya, hanem el ment tölle [Marosdécse TA; BfN X. 2/ 113 Sig. Szilagi minister eccl. ref. (52) vall.].

8. *~ben* élöben; pe viu, în mod direct; natürlich, direkt. *1894:* Hanem, íme, kitátom a számat, s sajnálom, hogy nem látod természetben [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

9. a gyakorlatnak megfelelö, szokványos; natural, normal; üblich. *1710 k.:* Bizony az üdövel a mü szerelmünknek buzgósága egymáshoz nem hogy meghült volna, de nem is változott, nem apadott semmit is. Mondhatja a feleségem annak, ha akarja, asszony-barátinak, olyan egy jelét, amely nem rút, sem szemtelen dolog ugyan, de csudálatos, és majd természet és rend kívül való, és talán elhihetetlen [BÖn. 494].

10. ondó; spermă; Sperma. *1764:* Nemis láttam, hogy az férfiségböl ki ment természetnek Materiájával az bornyú meg lett volna motskoltatva [Szúv; SzúvLt].

11. élettani folyamatok, szükségletek; necesități; Bedarf. *1634:* az Téglas Ferenczyne uerese mia tiz seb uala az leanjon, es az fiok cziontis megh tort vala az karyan az eo utese mia, ugy annyera hogy az ueris mia (: en nalam fekut :) ki nem mehetet, hane(m) minden termezetet az hazban vitte veghez [Mv; MvLt 291. 6b]. *1657:* fekvék circiter három hétig … az doctorok tilalma ellen lőrét kezde sokat innya, az megindítván gyomrában az természetet, talán közel százrendbéli széki volt, míg megtisztula, s ekképpen gyógyula meg [KemÖn. 38].

Szk: *~ dolga* ürülék. *1781:* addig veré egy fuvoval hogy: a' természet dolgátis mind alája ereszté [Komolló Hsz; HSzjP Thomas Gáspár (40) jb vall] * *a ~ erőlteti* szülési fájdalom gyötri. *1842:* engem a' természet erőltétvén[a] Rákoczi Aniska azan Burjánybol – mellyet nekem Fekcténé adott volt egy fél ferájas csuporba főzött egy keveset hogy tennem gyomramra … feltehettem … tsak ugyan a Gyermek meg született [Dés; DLt 35. 10 Jánó Mária (19) usz-i karácsonyfvi vall. – [a]A szülési fájdalom] * *a ~ megállapodik rajta. 1723:* Ezt hallottam Mariátol, hogy … Timofi … az ágyábá reá ment és akkor pároznaitotta meg ötét Söt még akkor mondgya Mária, hogy kéré Timofit, hogy hadgyon bekét néki, ne báncsa, mert még a Térmészét mégném állapodot rajta, s gyalázat lészen a végé [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI] * *a ~ munkája. 1710:* Megfogák nyavalyást és Tyrolisban vivék, majd tizenöt esztendeig egyedül, egy sötét házban tarták, nem volt senkinek szabad hozzája menni, egy kis lyukon adtak száraz kenyeret s vizet be napjában, természet munkáját is abban a házban kellett végezni | a bal lábam dagadni kezde … mely miatt kimondhatatlan fájdalmokot s kínokot érzettem, sokszor a születésem napját is megátkoztam, az ágyból a természet munkájára sem vehettenek fel két holnapig [CsH 168, 351] * *a ~ rajta van* menstruál. *1777:* jollehet hogy a' Természet rajta volt, még is meg vágta a' Déák [Msz; Pf] * *a ~ szüksége. 1662:* Az ó törvényben Isten csak a külső tisztátalanságért is, ha midön a természet szükségére félre nem mentek a táboron kívül s ott is rusnyálkodásokat a földbe, vermecskékbe el nem takarták, elírtózott és kiment közülök [SKr 696].

természetes 1. nem mesterséges; natural; nicht künstlich, natürlich. *1814:* a Sinfalvi Határbann bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kereztetének bennünket, Törvényes Exmissionknál fogva avégre hogy egy bizonyos Executiot tennénk meg, a Vizes völgyöl a Sinfalvi közönség ugya (!) Rákosi és Várfalvi, Sinfalvi határbann bé Birok Törökbuzássaik közt fél hold formálag tekervényesenn follyó kövendi patakat, s annak a Sinfalvi határban tekervényesen lévö Árkát, egyenes uj Természetes

Arokbann, follyambann, vétetni el kezdett tzéljakat Inhibitioval s egyéb akadállyal meg akadalyazatt Sinfalvi közönség ellen [Asz; Borb. II]. *1841:* az elöre már felszámitott szükséges fa késö ösztöl fogva tavasz kezdetéig ... lassankénti terjeszkedve oly vigyázattal száloltassék ki, hogy a' fenn marado fák a' lehetőségig egyenlö távulságban maradjanak, ugy hogy az alatta valo hely mindenütt egyformán a következö természetes bévetésbol az öszen le hullo makk által részesedhessék [Nyárádsztanna MT; LLt].

2. nem (ember által) ültetett; ieşit din pământ prin regenerare naturală; nicht vom Menschen ausgesteckt, natürlich wiedergewachsen. *1811:* Mint a' mely kietlen el-vagyon felejtve, Ugy vagyon e' vidék szem elöl el rejtve; Ámbár plántáltatott, természetest mutat [ÁrÉ 105].

3. magától értetödö; e firesc, este evident, se înțelege de la sine; natürlich, selbstverständlich. *1818:* Dioson lakó Gentsi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bél el aludott [Burjánosóbuda K; RAk 90]. *1852:* az 1848-iki esztendö ... jogi- birtok- és földesuri viszonyokat meg változtatott; a' szerencsétlen foradalom békövetkezésével a' birtok egyes erószakos foglalok által meg háborittatott 's a' meg karositott fél rendes törvényszékek hiányában magát nem védelmezhette, jogait viszsza nem szerezhette –, az urbéri szolgálatok eltöröltettek; igen természetes tehát hogy az ezen viszonyokon alapulo jogeredvények és kötések is módosításokat szenvednek [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

4. ~ *halál* nem erószakos halál; moarte naturală; natürlicher Tod. *1859:* holt meg Botha Rozália 12 napos korába természetes halállal hietöen Himlöben [Burjánosóbuda K; RAk 112].

5. házasságon kívül született; nelegitim, născut din părinți necăsătoriți; unehliches Kind. *1835:* Mi három egy Testverektöl származott természetes és Törvényes maradékok mindnyájan néhai Idösb Komornyik Sigmondnak unokái [Varsolc Sz; Borb. II]. *1854:* Nagy Zsuzsánna ... szolgáló leánynak természetes apátol kereszteltem Ilkát [Dés; RKAk 420]. *1859:* halt meg Jékei Anna természetes fia János 10 hetüs korában mellgöresben [Dés; RHAk 101]. *1861:* halt meg Barátosi Rozsi természetes fia Imre 8 hetüs koraba göresös kinokba [Dés; RHAk 130].

6. ~ *himlő* valamilyen himlöfajta; un fel de variolă; eine Art Blattern. *1801:* a' természetes himlönek veszedelmes ragadó mirigye a' megnött Emberekben-is, de kiváltképpen a' Gyermekekben ... nagy pusztitást, és félszegséget okozott [Dés; DLt nyomt. kl].

természetesen 1. a természet törvényeivel megegyező módon; normal, natural (în chip) firesc; natürlich. *1842:* Farkas Ignátz is mindég azt mondotta, hogy akár ki mit mond, semmit bé ne vegyek, hanem várjam el a míg természetesen meglesszs[a], mert ö éngem bizonyosan el nem hágy, 's ha Céhba álhat feleségül vészen [Dés; DLt 85/11 Jáné Mária (19) usz-i karácsonfvi vall. – [a]A gyermek].

2. nem erószakos halállal; de moarte naturală/bună; natürlicher Tod. *1850:* Temettetett el Molnár János has beszéllö Körös Tarcsai születésü meg holt természetesen [Gyalu K; RAk 218].

3. magától értetödöen; în mod firesc, se înțelege de la sine; selbstverständlich. *1806:* Colonusaknak is természetesen onnét kellett, hogy fügjen az Exponensek [DLev. XXXVIII. 4]. *1821:* A' Modrán alol a' Szamosnak régi árka, a' mint a' Béla hegy felé járt vala, annak televénnye Köz föld lenne természetesen [Dés; DLt]. *1843:* az emberek vágtanak is fát, kik közül mi akiket megkaptonk, feljelentettünk vagy megzálagaltuk, akiket pedig tetten nem kaptunk, természetesen elmaradtak [VKp 83 Krisán Petru gornyik (53) gkel. vall.]. *1852:* Természetesen mind két félnek kötelezettségei vagynak t: i: az el adonak hogy az el adott dolgot kézben adja, a' váráslonak hogy fizessen [Nagylak AF; DobLev. V/1351. Dobolyi Bálint nyil.]. *1894:* Igen jó volt, s természetesen rólad emlékeztünk meg [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

természeti 1. természethez tartozó, természetre vonatkozó; natural, care se referă la natură; natürlich, Natur-. *1710 k.:* Az olyan természeti titkoknak tudása csak magában az üdvességre keveset használ, nem tudása keveset árt [BÖn. 456].

Szk: ~ *törvény. 1693:* Higgyen a bölcs természeti törvényben az utókor, Mert aki azt fürkészi, megérti a dolgos időket [KvE 224 VBGy].

2. vkinek természetével/jellemző sajátosságaival kapcsolatos; care este caracteristic/specific cuiva; charakteristisch, spezifisch. *1710 k.:* mintha Amerikában vagy Utopiában volt volna, egy derék tudakozását vagy realis discursusát róla nem hallottam, azért-é, hogy ott mindent jól lenni hitt, mint már informatiókkal eltölt praeoccupatus ember, avagy szokott természeti tunyaságától [BÖn. 913–4]. *1824:* az érdeklett fekete Farkast ... annyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudtunkra eddig elé hazánk ilyet nem termett egy felöl; de más felöll midön, a több vele együtt született Kölykek természeti színekben jelentek meg – ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt levö természet szebb Játékai közül [TLt Közig. ir. 114].

3. természetes; natural; natürlich, echt. *1727/1751:* à Controversiában lévö Hargita, és Mihálly nevü Havasok az Actoroknak Praedecessoraké voltak ... mellyet mind azon Controversiában forgo Havasoknak Situssából természeti állásokbol ... mind pedig ... egyébb Circumstantiakbol per occulatam Revisionem hitelesen, és bizonyoson ugy eliciálhatni, hogy ha az Actorok(na)k semmi Documentumok nem volnais, mégis az igazság constálna [CartTr. II. XXX. 2 határmegállapító ítéletlevél].

4. (természetes) gazdálkodásból származó; care provine din economie naturală; natürliche (erzeugte) Produkte. *1810:* a' Természeti Productumoknak árrak az Országban közönségesenn meg szabott Természetick árrak mekkoraságától nem sokat differál[a] [Dob.; Ks 76 Conscr. 196. – [a]Kolozsvárt és Szamosújvárt].

5. szükségleti; de necesitățile; Bedarfs-. *1813:* tudom hogy ágyban fekvö nyavalyás világtalan volt ollyan erötlen volt pedig hogy minden természeti rutsága alaja ment a' fekvö ágyában [Sszgy; HSzjP Para Antal hajadon leánya Rachel (16) vall.].

természettudás természetismeret, természettudomány; ştiințele naturii/naturale; Naturkunde, -wissenschaft. *1662:* az deáki szép tudománynak rendi szerint mindenik mesterség tanítására az alsóbbtul fogva az felsöbb tudományig különb-különb tanítók, mesterek állíttatván, az ifjúság is aszerint osztatott és taníttatik vala nagy épülettel, az három becsületes professorok is szorgalmatosan bejárván közikbe, ki teológiát, szentirásbéli tudományt, ki philosóphiát, bölcsességi tudományt, physicát, természet-tudását és öszveséggel

mindeniket kicsinytől fogva nagyig nagy haszonnal tanítván, taníttatván és tanításokban igazgatván [SKr 145].

természetű 1. vmilyen tulajdonságú/jellemzőjű; cu o anumită fire; es ist seine Natur, mit einer bestimmten Natur. *1657:* Az természeteket vizsgálóknak olyan értelmek fog lenni, hogy nemcsak születésével hozzon az ember jó avagy rossz erkölcsöket … hanem az tejből is inhibálja az gyermek, azminémű természetű dajka tejével neveltetik [KemÖn. 36]. *1710:* Mert a lelkem, angyali szépségű s természetű egyetlenegy életben levő Jósef fiam itt, Brassóban a veres-himlőben megbetegedék [CsH 435]. *1724:* Ersok minden bizonyossan Pekri Uramtúl terhesedett meg … mert ő kglme oly természetű ember, hogy akit bé kaphatott házáb(a), az nehezen menekedett meg tőle [M.királyfva KK; BK. Fodor Péterné (40) ns vall.]. *1749:* Jósiff ólly természetű vőlt, hogy az Embernek minden hellyes ok nélkül leg előbszöris a fejit ügyekezte ütni [Korolya H; Ks 101]. *1806:* Pap Vaszalianak ezen el veszet vagy lopattatott Kantzája olly természetű vólt hogy mindég Czőveken s panyván kelletett tartani mert külőmben mindjárt el bodorgott [A.várca Sz; BfR 130/1]. *1838:* Esmerié a' Tanu az Exponenst? és … minö erköltsü, Carakterü, és természetű Embernek tudja, és esméri? [Ne; DobLev. V/1221. 1b].

Szk: *bajos ~. 1800:* Perceptor Uram igen nyughatatlan bajos természetű, másokat étzakának idein megtámadó személly [Bereck Hsz; HSzjP néh. Simon Pál Notarius Uram özvegye Vájkuj Ágnes (40) vall.]. *1813:* Feletébb bajos természetű ember volt [Páva Hsz; HSzjP Málnási Sára özv. Pávai Gy. katonáné (56) vall.] * *benőtt ~. 1864:* Virgosorok … köves és nagy fenyőfákkal bénőtt természetű [Tekerőpatak Cs; GyHn 56] * *buja ~. 1799:* Az Exponens[a] … ki kapo etzaka flanyerozo, szállásán kivül másoknal hálo feslett erköltsü buja természetü volna? [Dés; DLt vk. – [a]Veres István csizmadialegény] * *csodálatos ~. 1759:* Gr. Teleki Sándor, amaz régi híres Teleki Mihálynak utolsó fia, igen öreg állapotjában Fehérvárt. Consiliarius volt, csudálatos természetű ember, kit históriába méltó lenne feltenni, mert aki hozzája levelet vitt, félesztendeig is eltartotta, míg választ vehettett tőle [RettE 85]. *1763:* Meghala a szegény Ujhelyi András Némában, ki is jó literaturájú, jó procurátori ember vala, de csudálatos természetű [RettE 156] * *csúnya ~. 1827:* ma már valahányon vagyunk mind annyi felé korhelkedünk iszonyu grázna, tsunya természetű Férjem mián: mivel senkit maga körül a Joszágon meg nem szenved [Torda; TLt Praes. ir. 416] * *embertelen ~. 1746:* Tudom nyilvánságoson Szuszán Dávidot embertelen természetűnek lenni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.] * *fene ~. 1703:* Ardai Sárát … hogy ollyan hallatlan fene termiszetü infidelis férfiunak, szánt szándekkal valo veszedelmére kötöleségéb(en) mégis továb tarcsuk … jo lelki ismérettel nem cselekedhettyük … hanem kegyetlen hohér termiszetü Férjétöl divortiállyuk [SzJk 345–6] * *gólya ~. 1678:* Irja Uram Kegyelmed, hogy ne legyek gólya természetű, az ki az fiai közül egyet-egyet esztendönként le szokott vetni [TML VIII, 206 Bánfi Zsigmond Teleki Mihályhoz] * *hóhér ~ → fene ~ * itkányos ~. 1773:* miolta ismérem a kerdesben forgo Dajkát Katso Sárát itkányos részeges lopogato ragadozo természetű(ne)k lenni (!) [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Barbara Balog (16) vall.] * *jámbor ~. 1787:* Továbbá udvarlásunkrol azt irhatom hogy … mikor lészen pedig az se napját se oráját meg irní nem tudom, mert én mint afféle szelid jámbor természetű ember az Aszszonyoktol függjék (!), de ugyanakkor mikor legyen (!) kivánom frissen tisztelni Uraságodat [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev-e gr. Ikt. Bethlen Sámuelhez] * *jó ~. 1771:* Diószegi Mihály is megmenekedék a sok nyomorúságtól az halál által. Ez vette volt elsöben Décsei László leányát, Ágnest, ki is igen szép és jó természetű személy volt szegény, de semmit sem nyert volt báróhoz való férjhezmenetelben [RettE 257] * *kegyelmes ~. 1702:* A minden nyomorultakhoz kegyelmes természetü Felséges Romai Császárhoz mint kegyelmes Urához; ügyefogyott, 's minden nyomoruságok árjával környül vétetett Torotzko városának siralmas panasza [Torockó; TLev. 4/3. 1a] * *kegyes ~. 1677:* Isten után az egész kegyelmességét az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának méltán köszönheti az mi jó kegyes természetü kegyelmes asszonyunk ő nagyságának [TML VII, 347 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] * *középszerű ~. 1864:* Eszenyö domb alya közép szerü természetü szánto föld [Remete Cs; EHA] * *közép ~. 1864:* Sorok alya alattvaloságahoz képest közép természetü kaszáló [Remete Cs; EHA] * *lengyel ~* lengyel módon/módra viselkedö. *1740:* Nagod maga jol tudgya mi csoda Lengyel természetü emberek legyenek köztünk … kiáltozásb(an), egyenetlenségb(en) … töltik az üdöt melly miá öszve szolalkazássak macskalodasak következnek [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.] * *levent ~. 1657:* Ellenben Puchám serény, hirtelen, levent természetü, familiaris, száraz, jó módú legény vala [KemÖn. 214–5] * *lopogató ~ → itkányos ~ * mocskos ~. 1823–1830:* Volt ott jelen akkor egy, az udvari kancelláriánál levö tanult, elmés, de mocskos természetü, ide erdélyi, csapói születésü nemesifjú, Turóczi Károly [FogE 171] * *nehéz ~. 1763:* igen nehéz természetü ember volt a szegény generális [RettE 150]. *1768:* Középsö Tot Mihály és Testvére Lászlo oly nehéz természetü Emberek, hogj a' jámbor, Emberséges Emberbeis mindjárt belé kötelöznek, azokat nem tsak le mutskolják s hamisgatják, hanem megis támadják s verik [Told. 3a] * *nyughatatlan ~ → bajos ~ * ocsmány ~. 1753:* Nyikulitzá … Igen otsmány termeszetü ember veszekedö s verekedö; engemet is Krisznyiksegemben egy nehányszor ütöt meg [Abrudfva AF; KS 27 Szekuje Gyorgyia (22) Krisznyik Ecel(esi)ac vall.] * *parasztos ~. 1657:* Az Barcán ez[a] vesztette volt el szekérsáncban szorítván az erdélyi nemességet, kihez hasonló veszedelem azelőtt nem volt, emberek említése szerént; parasztos természetü ember volt [KemÖn. 154. – [a]Székely Mózes] * *pazarló ~. 1813:* Sepsi Széki Bodoki Provincialista személy Sinka Ferentz … jo itkányos, pazérlo természetü pajtásos [Dés; DLt 481 nyomt. kl] * *ragadozó ~ → itkányos ~ * részeges ~ → itkányos ~ * rossz ~. 1697:* akkor Peter Deakne Aszszonyo(m) hajadon Leany uolt … Latta az Anyais hogj olya(n) legenyes, kért, könyörgöt az Istenert gjalazattyara ne ügyekezzem, meg ne gyalázzam az Leanyát, mert igen féltette, miuel igen rosz termeszetü vólt, meg akkor Leány koráb(an) [Szentsimon Cs; CsJk 10]. *1753:* Ollyan rosz termeszetü ember az a Popa Nyikula hogy ha meg reszegedik akar mely betsületes embert is mingyart le bestelenit uton, Utzan, Utfelen, kortsomán s akárholis [Abrudfva AF; Ks Imperat Sandru (44) vall.]. *1797:* tudom hogy Király Judit rosz természetü nem volt, mert énis menegettem hozzája [Sszgy; HSzjP Márk Sámuel (63) Szent Györgyi Senator vall.] * *selymékes ~. 1864:* a kaszállo pedig vízes selymékes természetü [Gyszm; EHA] * *silány ~. 1864:* ezen düllö magos erdös köszirtos silány természetü [Gyszm; EHA] | Hevederdombja ittis mint szántok találtatnak – de silány természetüek, mert követsel – és agyaggal vegyítettek [Tekerőpatak Cs; GyHn 58] * *sovány ~. 1864:* Kepeczina

Felsővárosszékhez[a] havas ... Ezen havasban is laknak marha tenyésztésből élő emberek pakulár vagyis marzsinán név alatt ösmeretesek, ezek többnyire nagyon szegények s nagy tolvajok, rendre tömlöcöt járnak, oka maga a termékeklen, sovány természetű föld [H; Pesty, MgHnt XXI, 27a. – [a]Elírás Felsővárosba (H) h.?] * *székely vágoványú ~.* *1760:* Szintén az estve vészem Pap János által, az kgld ... Levelét az Dobolyi Vr(a)méval kedvesem; Az B. Kórda[a] székely vágoványu természetű Praefectussa is irt egy Tökéletlen Levelet, láttzik hogy az Vra ductussát követi, mert ők akartak meg csalni, még is minket vádolnak [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírása, de a lev. más kézzel. – [a]Br. Korda György, a levélíró vejc] * *szelíd ~.* *1779:* László ... megházasodván vette volt el Wass Dánielnek Vaji Judittól való szép és szelíd természetű, tiszta erkölcsű leányát, akivel hét esztendeig lakott [RettE 400]. *1823–1830:* Nagy Samuka jó közönséges tanuló volt, szelíd természetű [FogE 135] * *tiszta ~.* *1743:* Isten s emberek törvényét maga előtt viselő igaz keresztyény, jo lelki esmérettel biro tiszta természetű ember ... még csak meg gondolásától is irtozik az oly bűvös bájos ördögi mesterségre, ugyan az ördögtől mint tanulo mesterétől meg tanitott ... gonosz személytől [Kv; TJk XVI/3. 119] * *vakmerő ~.* *1662:* Bethlen István ... mivel biztatja vala őket, és hogy tudná ő a kemény nyakú, vakmerő természetű magyar nemzetnek szokását, ki hogy a kis légycsípéssel annyira megszédült, hogy amiatt eloszlott volna, azt csak meg sem kellene gondolni [SKr 177] * *víg ~.* *1657:* az atyám igen jámbor, tökéletes, de barátságos és víg természetű, nyájas ember vala [KemÖn. 19].

2. vhonnan származó; de o anumită provenienţă; irgendwoher stammend. *1779:* A Fiat illetöböl excindáltattak ugyan a Titt. Sombori Lászlo Ur(am) részéből ezek: mivel az mi a más fiu résziböl excindálodnék, egészszen kezíben ment a Viduának, es onnan excindalhattya maga tettzése szerént, mind a két természetü Joszágbol [M.köblös SzD; RLt]. *1812:* (A) Berek(ne)k Nap kelet felől valo részében sok más privátus Birtokosoknak is van egy egy kis Berketskéjek ... egy Lincában azan az Eklesia Berkével, s ennél fogva tám egy féle természetű Birtok is [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 31a Hertzegán Juon (40) jb vall.].

3. vmilyen jellegű; de un anumit fel; mit einer bestimmten Charakter. *1754:* vagynak ollyan természetű Rétek is mellyek eleitől fogva a ... Kalandosnak és egyház fiak(na)k szamara valok ugyan Harangozonak is [MNy XXXVI, 188].

természetvizsgálás a természet tanulmányozása; cercetarea/studiul naturii; Naturforschung. *1710 k.:* A természetvizsgálás is szabados és szükséges is az Isten munkáinak kitanulására [BÖn. 456].

termeszt a cultiva/produce; anbauen, ziehen, pflanzen. *1811:* Borának jóságát ditsérni nem mérem, Mit fog-termeszteni, mig meg-nem ismérem [ÁrE 47] | nem lehet termeszteni vagy egy kis Zabot, vagy egy kis Törökbúzát, a' melyel Majorságot lehessen tartani [Kv; Ref. Főkonz. Lt ad nr. 32. 811 Krizbai Desö Elek kvári ref. pap kezével] | Termesztet a kertész Fuszujkát Fejért Met. 6 1/2 [Hsz; Mk IX/109hez]. *1817:* Felséges Urunk a' földi Magyaro, Nagyobb mértékben lejéndö mivelésének elö mozditása tekintetéböl méltoztatott meg engedni, hogy az olá falukban azon Lakosok közzül, kik ... nagyobb mennyiségü földi Magyarot termeszteni találtatnak ... jutalom adassék [Kv; DLt 632] | a málnás táblákot ahol gyéren voltak, a harmadikbol ahol sürü volt kivévén a ritkább hellyekre ültette ugy hogy égy töböl sokat termesztett [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.]. *1855:* küld Felesegem Mimi Hugomnak a Jo nödnek egy Székely szöt téli keszkenyöt és egy véka köles kását ha szükséges a kasa néktek tudosits it nálunk nagyon használjuk s azert termesztünk is kölest [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

termesztendő care se va cultiva; wird anbauen, ziehen, pflanzen. *1852:* (A törökbúzaföldeknek) kötelesek ... minden rendes mivelését meg adva becsületesen le takaritani s egyenlőn két részre osztva a' tulajdonos Urnak szabad választást engedni, valamint bár mi nemű a' török buza közt termesztendö termékekböl is [Ne; DobLev. V/1345].

termesztés cultivare; Anbau, Zucht, Produktion. *1795:* A' Földi Magyarónak, vagy ugy nevezett Krumpinak termesztéséröl, és hasznos voltáról [Dés; DLt hiv. nyomt.]. *1835:* bé hozta a' Kolompér böv termesztését – mert – maga meszszünnen hozatta a' magot a' maga pénzén [Zsibó; WLt Petrus Szekér jb vall.]. *1841:* A Pityokának minél nagyobb mennyiségbenni termesztéseis meg hagyatott (a bácsiaknak) [Km; KmULev. 3].

termesztetik a fi cultivat; wird angebaut, produziert. *1807:* meltoztatik kegyelmesen parantsolni az aránt a' mostani Gabona béli drágaságra nézve, hogy az ugy nevezett Földi Magyaro, Korumpir termesztessek [Dés; DLt nyomt. kl]. *1860–1861:* A kereskedelmi növények közül termesztetik a len, kender ... és kevés török dohány [Benkő, MszIsm. 15].

termesztett cultivat, care se cultivă; anbaut, produziert. *1829:* nem lett azomban ezenn foglalásnak egyéb sükere, mint az hogy egy Buzilla Luka nevü ember ... az általa termesztett Vetésekböl alattomoson lopott el a' mit lehetett [Toplica MT; Born. XVc. 6 Pap Juon á Petri (70) vall.]. *1853:* ezen termesztet dohánybol hány fontot kíván a' maga számára meg marasztani? [Mv; Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz].

termesztmény mezőgazdasági növényi termék; produs agricol vegetal; pflanzliches Produkt. *1850:* Kecsed Szilvás[a] helysége községétöl az Insurgensek által – pénzben – ugymint termesztmenyekben telt fel csikorások mennyisege [KLev. 18. – [a]SzD]. *1852:* Minden termesztménynek a' tulajdonos Urat illető részét, meg elözöleg e nemes Városba oda hordani bé magok erejökön, hová a' tulajdonos Ur kívánja ... magokat szoroson kötelezik [Ne; DobLev. V/1345].

termesztődik (növény) müveléssel szaporitódik; a fi cultivat; (Pflanze) wird produziert. *1854:* Itt Dohány termesztödett ambár nem olly erössen mint kebelébe, a' Jég meg rontotta [Mv; Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz].

termesztvény mezőgazdasági növényi termék; produs agricol vegetal; pflanzliches Produkt. *1840:* kötelességévé tétessék a pásztornak, hogy olyan ember termesztvényét el ne vihesse, míg eleget nem tészen [Taploca Cs; RSzF 150].

termet **1.** emberi testalkat; statură; Körperbau. *1657:* Kamuti Balást (ki tanácsúr, Doboka vármegyének főispánja,

Egren lakott s tanult vitéz ember, tanácsos, de termetében és magaviselésében rusnya és igen fortélyos és kegyetlen ember is vala), Cserényi Farkast … expediálván eleikben, Désnél harcoltak meg és verték meg is az Homonnai hadát [KemÖn. 31]. *1710 k.:* Termetem sem hosszú, sem kurta, hanem tisztességes középaránt való volt, ábrázatom hosszúka, barnaszeg, piros [BÖn. 491]. *1747:* Láttam Pap Mihályt … az mint termetire s személyire emlékezem, Szőke Sárga vastag bajuszu, vékony magos szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. *1758:* Termete nevezett idvezült feleségemnek alacsony, szépsége középrend [RettE 71]. *1777:* azon Podár Vaszilia mind személlyére mind termetére a világra szakasztott ojjan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1815:* Nemes Személly Domokos Miklós … Termete Magos Sugár [Torna; TLt 1237]. *1843:* Varga Katalin … Személyire, termetire és korára nézve közepes, barnaszeg, himlőhelyes [VKp 104].

Szk: *~ben középrendű. 1747:* Pap Mihály … falumbéli ismérem … termetében közép rendű … az állán pedig egyik felől forradás forma jegyecske vagyon [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] * *~ben középszerű. 1798:* (A szökevény) termetében közöpszerű köptzös [DLt nyomt. kl] * *rút ~. 1657:* Mikó Ferenc … szegény minden szépet igen örömest szeretett volna, de őtet nem; mert az Isten ostora volt rajta, hogy szerelmes szívet adott beléje s ahhoz rút termetet [KemÖn. 57] * *szép ~. 1662:* A szegény fejedelem noha megért idejére nem juthatott vala, de nagy és szép virtusokkal, jóságokkal vala ékesítve: többek között aminémű vala a dali szép termet, nagy erő, ki akármi erős lólábra való patkót kezeivel megszorongattatván, ketté szakaszt vala | Apafi György … isteni kegyes élettel, szép termettel ajándékoztatott ifjú legény lévén [SKr 92, 664]. *1710 k.:* Tiéd, édes Istenem a dücsőség, hogy engemet világ szerént is nemesi förenden való születéssel, illendő szép termettel, ábrázattal, erős, állandó egészséggel … szerettél [BIm 988] * *vmivel rontja ~ét. 1847:* Jósi … addig boldog, míg falun időzhet, ronthat, építhet, matyoghat, 's nem kell rontani termetét 'a félbetűk karczolásával [Kv; Pk 7].

2. állati testalkat; trup (al unui animal); tierischer Körperbau. *1695:* a' Fekete ugja(n) szép paripa Termetire nézve szép Testű, de Szapornyiczas, s edgjik Lábára Sántál is [Gyf; KaLt Récsey István lev.]. *XVIII. sz. eleje:* A kancza fajra à jo mely tempore coitüs bal félre meg nézi à Lovat, mert az ollyan mind Szőrire, termetire virtusságára à Mén lohoz fajzik [JHb 17/10 lótartási ut.].

termetes magas, testes; înalt, de statură mare; hoch, wohlbeleibt. *1657:* Az említett Fekete Lőrinc maga is jó böcsületes és nem is bátortalan, de igen magas termetes ember vala | Ez Torstenson igen köszvényes ember vala, de egyébiránt igen böcsületes, termetes, szép ábrázatú, szelíd, értelmes, vitéz és szerencsés ember vala [KemÖn. 44, 276]. *1662:* Heriza Vornik pedig, mihelyt a fejedelemnek a Havason való költöződését megérté, noha a szeménységnek is erejéhez, hogy mint válogatott, nagy erős, termetes és már sok próbákon, csatákon forgott, igen gyakoroltatott és számos népbül is állana, nagyon biznék | Dobozi Veres Mihálynak a praesídium Kolosvárba való beszállása nem szintén szerencsésen esett vala … úgy jütt vala be Kolosvárra, s hogy dali, tekintetes, termetes prócátoros ember volna, elő is kezdte vala magát venni [SKr 337, 663–4]. *1823–1830:* Már egy járást az ifjabb gróf Bethlen Pálról is írok valamit. E jó forma, termetes, már mikor én ismertem, megszürkült ember volt | Ez a Virág János szabó mesterember volt. Mind csak harisnyákat csinált, s a vásárban adta el. Egyébként nem szabóskodott. Jó forma, termetes öregember volt, de tehetős is [FogE 151, 284].

termett 1. létrejött, kifejlődött; care a crescut (pe un anumit teren); (irgendwo) erzeugt, gewachsen, produziert. *1590:* Az ith ualo tarlon termet Buza tezen 485 Kalongiath. Chepletteim uolt el benne 20 Kalongiath, meljbeöl leöth 39 keöbeöl [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. *1606:* eziepeltettem el az szegeniek földeben termet buzat … Ennek be hozasatol fizettem az zekeresnek f – d 35 [Kv; Szám. 12a/I. 33]. *1642:* Porumbaki Maiorsaghban termet buza aztagok es azoknak continentiaia | Porumbaki ioszaghban termet ros aztagok [UF I, 816, 817]. *1662:* Itt már több élés nincsen az Hadadból hozottnál, mivel az idén termett búzát Nagyságod el parancsolta vetni [TML I, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1677/1681:* azon falu hataran termet fü az en lovaim szamara gyüjtettessék [H; VhU 482 Thököly Imre lev.]. *1735:* azon földben termet gabonaval rakat szekerét Patara bé vitette [JHbK XLII/27 Gabriel Popa kolozsi gkat. pap kezével]. *1746:* Eltető Ferencz Ur(am), maga tudja miért, azon földb(e) belé kapván … azon földenn termett szénáját el vitte [Szentegyed SzD; WassLt Barbotz Prekup (34) zs vall.]. *1767:* Ezen Irtásra … ki marhái, vagy mitsoda falu Csordája hajtatott hatalommal a benne termett füvet el praedalni? [K; JHbK XLVIII/16. vk]. *1774:* jóllehet kaszálgatott egyszer vagy kétszer bírája[a] ottan ez előtte valo esztendőkben, de mindenkor a vistaiak azon kaszálást vagy elégették vagy elgazolták, egyebkor pedig megétették mint magok, saját Urok földin termett füvök(et) [Méra K; BfN Vistai csomó. – [a]Borsos Imrének]. *1794:* Contraversiája lévén csíkjenőfalvi Vizi Mihálynak ugyan jenőfalvi Vizi Andrásnéval, mindketten lovas személyek. Praetendálja Vizi Mihály az ángyától, Vizi Andrásnétól az őtöt illető jószágbéli részit, és azon termett fructusnak felit [Jenőfva Cs; RSzF 240]. *1819:* 1817beli Zab Szalma egy Szakaszotskaba 1818ba termett uj Szalma egy csomoba [Baca SzD; TSb 6]. *1821:* Tudom azt … hogy a' fenn forgo helyen termett szép Buzát éjtzakának idején tsufoson meg kaszálták [Apahida K; RLt O. 2 Pástu Nyikuláj (70) vall.]. *1852:* midőn … Néhai Bartok Ádámnak Jószágat haszonbérben ki vettem akkor az 1848ik évben termett Török buzát, és Bort nékem által adták oly feltétel mellett hogy a Haszonbéres évek kiteltével ugyan csak Törökbuzát, és Bort adgyak által annyi mennyiségban [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328 Csiki Elek kezével].

2. termő, termést hozó; roditor, care produce fructe comestibile; fruchtbar, fruchtbringend. *1591:* Harmad keresetem Illyen Vagion … circa festum S. Bartholomey Ap(osto)li szedette Auagj razatta megh az J(netus) 34 termett gymeólcz faymot [UszT]. *1711:* Szép Termett almafák Körtövely fák és Szilva fák [Mikháza MT; Lok.]. *1782/1799:* A' Malmok a' Torotzkai Határban termett fákból epittettenek, 's azokbolis Conservaltatnak többnyire [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 336]. *1796:* ezen hellyen Termet Fákot … ki hordotta és ki vágta el mondgya meg a Vallo [Albis Hsz; BLev.]. *1804:* Egy termett Gyogyi alma fa [Borosbenedek AF; SLev.]. *1811:* a gyümölts fa sokkal drágább fa mint az erdőben termett vad fa … és le vágatások utánnis betsesebb munkára fordíttatnak mint az erdei vad fák [DobLev. IV/933].

3. elkészült; care a fost obținut (din …); erzeugt, produziert (von/aus …). *1574:* Hary Imreh … az zamosfalwy

Emberwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna hanc(m) Mint varos földen thermetet az gyanant vëtte, Mely dologra mind ket fely Byzonsagot tamaztot [Kv; TJk III/3. 376a]. *1621/1681:* Hunyadon lako Olah Ecclesianak Esperestyc(nc)k Janos Poopnak mivel annelkülis az Olahoktul fizetése nc(m) jár, hogy mind magat mind haza népet taplalhassa, az maga Szőlejében termet bort ... Hunyadon az maga hazanal ki kortsmaroltatni kegyelmesc(n) neki megh engedtük [VhU 397–8 Károlyi Zsuzsánna ad. Zolyomi Miklos sk]. *1634 k.:* Galfauan termet Eoreg bort Kocis janos arult [Utl]. *1666:* ha jobb helyen termett jó bort küld is, én szemére nem vetem [TML III, 617 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1682:* A mi Kglmes Urunk és Aszszonyunk cö Nagok Oklosi és Devai Maiorság szőlőkben termett Maiorságh borokrol valo Regestum [Utl]. *1739:* egyéb és nagyubb honorariummal nem lehettünk Vármegyénk Territoriumáb(an) termett egy hordocska borral kivántunk Excellenciád Méltoságos asztalára kedveskednünk [KSz; Ks 99]. *1748:* Idai Ujj hegjben termet o Borotska Vas. 1. urnar. 07 [Koronka MT; Told. 11/95]. *1756:* A Pataki szőlőben termett Seprejin való Specialis Bor [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 18]. *1791:* A Ludesdi házakat Isten jovoltából már bé fedettem, és a belső pintzét meg boltoztatván, már az ott termett Borokat béis rakták [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. létrejött; care s-a format ...; entstanden (Metall). *1785:* Fel tanáltatván pedig a' Torotzko Hegyeiben termett, Vas, Ezüst és fekete On Minerák ... 1395. Esztendö táján, az Metallurgianak fel állattására Styriabol Metallurgusak hozottattak ide Thorotzkora [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 16b–7a]. *1823–1830:* Ötödik ház sárgás tükrös, itt vagynak drágaköves portékák, termett kristályok, structojásokból sima és metszett edények [FogE 185].

5. vki vmire (el)hivatott/született; născut/făcut pentru ...; jd ist dazu berufen. *1615:* Ez wdeo alat bizonioson Erttiwk, hogj ez my szegeny hazanknak romlasara termet haladatlan fia Kendi Istuan ... Vduari szolgasaghra magat keotelezuen, Nekwnk es ez Orzagnak keozeonseges jauara, nem egiczeri, hanem haromzori adott hwti ellen, nem niughatuan sok fele bizontalan hamis Vadlasokkal arra juditotta volna cö felseget, hogy ez mostani draga szep bekessegwnkett fel bontuan, szantalan Ver ontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rendelete az udvarhelyszékiekhez]. *1661:* Édes szerelmes, gyönyörüségemre, búm és búsulásom enyhítésére termett kedves Feleségem, ne búsulj, bizony jobban adja Isten; könyörögj ö felségének, édes szívem, lelkem egyem [TML II, 182 Teleki Mihály Veér Juditthoz]. *1662:* a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala, amaz ellenben, noha valóban mezei szolgálatra termett, serény, bátor szívü, vitéz és jó hadviselö ember volna [SKr 148]. *1767:* 12-ma Julii temettetett zágoni Aranka György erdélyi református püspök Széken. Derék ember vala, és valóban regimenre termett, authoritativus, hospitalis, generosus, vígkedvü, egészséges, jó erőben levő ember vala szegény [RettE 210]. *1823–1830:* A sedriáról az appelláció volt a districtualis táblára, mely Erdélybe kettö volt, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, ennek praesese volt báró Jósika Antal, aki elöbb jezsuita volt ... Milyen kár lett volna jezsuitának s annálfogva magtalannak maradni, mert úgy ilyen kormányra termett nagy embert nem nemzett volna [FogE 92].

Szk: *jóra ~. 1736 u.:* az erdélyi magyarok még gondolkodni sem akarnak arról, rövid idö alatt micsoda szomoru consequentia lészen az ilyen czifra öltözetekre való költésnek; ha egy privatus, közönséges jóra termett ember afféléket emleget, arra indignálódnak [MetTrCs 468].

6. vmilyennek született; care s-a născut/comportat asemenea unui...; zu etw geboren. *1710:* Munkács vára Thökölyné keziben vala, kit szüntelen bombáztatván s lőtetvén a német, semmit neki nem tehetett vala, mert Thökölyné bátor s férfi módon termett vitéz asszony lévén [CsH 202 1687-re von. felj.].

7. nagyra nött; mare, dezvoltat; groß gewachsen. *1782:* Nagj része pedig azon Uj Szöllöknek meszszünnen hozott olyon szöllötök a' micsodások ezen a' hellyen nem találtatnak, mert sokkal nagjobbak a' Gerezdek, de termettebekis az ide valo Szöllö töknél [Ádámos KK; JHb XIX/22. 34]. *1801:* Szeplakan ... az szőllö sokaltabb termettebb mint tavaly valla [F.zsuk K; SLt 17 Margitai János P. Horváth Ferenchez].

8. káromkodásként, szitokszóként; ca vorbă de ocară; als Schimpfwort, Fluch. *1568:* Martinus Simon, Joannes Veres p(rac)tor ciuitat(is), iurati fassi sunt pariformit(er) ... mond brassay Janos, hazuc bestye veren termet, arulo kurafiaul, benne, es ezen kezetys hoza huzta volt (!) brassay szoch mihalhoz [Kv; TJk III/1. 218].

termetű vmilyen testalkatú; de/cu o anumită statură; mit einem bestimmten Körperbau. **A.** emberre von.; referitor la persoane; Personen betreffend. *1769:* Iffiab Rácz Ferencz ... magos fen állásu furcsa termetü gesztenye szinü hátra kötöt haju fekete bajuszszu, fekete vastag szemöldökü, kék szemü [UszLt XIII/97].

Szk: *csontos ~. 1804:* Molnár Thodor magos tsontos termetü [DLt nyomt. kl]. *1806:* Nagy András, 44 Esztendös ... tsontos termetü ... Lötsös lábu [DLt 547 nyomt. kl] * *jó ~. 1632:* 31 Octobris. Prédikállott elsöbben az kis templomban az új pap, kinek volt neve Joachimus Stegmannus, kit is Rakoviáról hoztak,; jó termetü ember s jó magaviselö [Kv; KvE 163 SB] * *kicsiny ~. 1745:* egy kicsiny termetü közép életü Sztánka nevü oláhné [Széplak KK; SLt 35. AA. 28] * *kisded ~. 1772:* A szegény Salánki Mózes kisded termetü, de jól tanult, friss ember volt [RettE 285]. *1806:* Koptyik Luputz ... Kováts Kápolnai (44) ... kerek szöke halovány, himlöhelyes ábrázatu, kitsin orru, kisded agár Termetü [DLt 730 nyomt. kl] * *köpcös ~. 1811:* Kolosvári születésü Gombos Mihály, köptzös termetü ... kabala lábu [Dés; DLt 81 nyomt. kl]. *1821:* kisded köptzös termetü vállos és széles melyü [DLt 363 nyomt. kl]. *1834:* Pirvuly Gligor ... alatson köptzös termetü [DLt 939 nyomt. kl] * *közép rötyesz ~. 1822:* Krisán Perru (!) ... közép rötyesz termetü [DLt 797 nyomt. kl] * *középszer(ü) ~. 1769:* Sztán Czigány ... 35. Esztendös. középszerü termetü, sárga, ösztövér ábrázatu rebegö nyelvü fél szemü, zekében harisnyában bocskorban van fel öltözve [UszLt XIII/97]. *1773:* láttam ... Jobbágyát ... (a) Pallonak a' Stab Házok felöl valo Végén hannyott fekünni, ki körülis láttam alladozni egy középszer termetü, Viseltes hamu Szin köpenyegben ... egy embert [Dés; Ks 32. XXXII] * *magasabbacska ~. 1747:* ezen katonáknak egyike ... köpczös és nem igen magos, jó erejü ... az másiknak ... borzos verés kalpagja ... nem éppen olyan erös Compactióju mint az más de anál magasabacska termetü [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb] * *magasas ~. 1843:* Oláh Ersébet ... magossas termetü [DLt 459 nyomt. kl] * *magas ~. 1777:* Vaszilia szakasztott ollyan szöke személlyü, és ma-

gos testé állásu Ember valamijen … Filep Antal Uram volt nem pedig ollyan mind az édes annya hütös Férje Gligor mivel ez kisdéd barnaszeg és fekete szemü Ember volt emez pedig szöke és Sárga haju s magos Termetü Ember volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1850:* Marusán Joun … mintegy 22 Éves idö-korú … magos sovány termetü [Kv; DLt 505 nyomt. kl] * *mértékszeres ~. 1832:* Konrád Mihály … mértékeszeres-termetü [DLt 770 nyomt. kl] * *rötyesz ~. 1817:* Zachar Stephán … mint egy 41. esztendös, törpe, és egy kevéssé rötyesz termetü [DLt 379 nyomt. kl] * *rút ~. 1762:* a feleségc, Csáki Borbára … igen rút termetü, nyomorék és rút ábrázatú … de másként okos, eszes vala [RettE 146] * *soványos ~. 1826:* Brankovits György … magos soványos termetü [DLt 968 nyomt. kl] * *sovány ~. 1809:* kisség kartsu sovány termetü [DLt] * *sugár ~. 1767:* Raffael Mariának le irása … hajadon Leány magos szál és vékony sugár termetü [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. *1829:* Szathmár Vármegyei Thotfalusi … Földvári Ignatz … vékony Sugár egyenes termetü … szököt el [Kv; DLt 9] * *suhancár ~. 1821:* Májlát János Uj Paraszt … szörnyü barna szinü, suhantzár termetü [DLt] * *szép ~. 1762:* Ez jeles, szép termetü, jóforma ember volt ifjúkorában [RettE 139] * *szikkadt ~. 1810:* Dávid Abrahám Nagy Károlyi szülctett 'Sido … alatson, száraz, szikkat termetü [DLt 582 nyomt. kl] * *törpécske ~. 1806:* Mechmet Rusztem … mint egy 5 láb, 4 hüvejknyi magosságu, törpétske termetü [DLt 784 nyomt. kl] * *törpe ~. 1795:* Egy törpe termetü barna szeg hoszszu hajat béfonva visel [DLt nyomt. kl]. *1848:* Takáts Józseff … törpe termetü, barna ábrázatu [DLt nyomt. kl] * *ügyes ~. 1823–1830:* Ez az esperes … feleségestül együtt ügyes termetü, nemigen magos, közép, de hasos emberek voltak [FogE 273] * *vastag ~. 1813:* Ittzik Löbel, magas vastag termetü, pofotyos barna ábrázatu Szakállatlan [DLt 342 nyomt. kl] * *zömök ~. 1842:* Somogyi Elek magos zömög termetü [DLt 88 nyomt. kl]. *1843:* Varga Katalint esmérem, járt a házamnál is. Ki is zömök termetü, barna, nem himlőhelyes ábrázatú [VKp 116].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1662:* Melly ajándékok valának, úgymint: egy igen friss bársonnyal borított, arany rojtokkal, prémekkel gazdagon cifrázott, szép aranyos királyi hintószekér mind egy ívású termetü hat, szép habostarka szekereslovakkal [SKr 333].

Szk: *egyenes ~. XVIII. sz. eleje:* A kanczák … legyenek egyenes termetüek, buta fejüek, és lámpas orrujak ne legyenek [JHb 17/10 lótartási ut.] * *kisded ~. 1805:* Kisded Termetü sárga szeg … Kantza-Ló [DLt nyomt kl.]. *1832:* Harmad füre lépendö, fekete szőrü, Kantza-Tsitkó … kisded termetü, salló-hátú [DLt 840 nyomt kl.] * *legnemesebb ~. XVIII. sz. eleje:* Az daras dereků ló leg nemesebb termetü; ä Csuka hasu leg inkább Madár húsu Szokot lenni [JHb 17/10 lótartási ut.] * *magas ~. 1807:* egy vén, magos termetü piros pej … Ló [DLt 856 nyomt. kl].

termináció 1. határvég, határszél; capăt (al unei suprafeţe), margine; Bodengrenze/-rand. *1734:* Beczei és Vadveremi határak(na)k Kis Akna felöl valö terminatioiban [M.bece AF; EHA].

2. végzés, határozat; decizie, hotărîre; Beschluss, Bescheid. *1767:* Hallottam hogy ide gyüjtettek vólt a Nemes Szölnok Vármegyei és Kővár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen hellyben, hogy a Tóháti Nyiresi határt terminálnák, de … mig az határ nyomásban mégyen hagyák el a Terminatiot [Nyires Sz; TKhf 21/14 Vall.].

Szk: *finális ~. 1657:* Én, uram, mind azoltától fogva beteges állapottal töltöm az üdöt, de mégis itt nyomorgok udvarnál, várván az dologban való finalis terminatiot [TML I, 72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

terminál 1. (határ széleit) (ki)jelöl(i); a marca, a delimita un teren/o suprafaţă; Bodengrenze/-rand markieren. *1728:* ezenn Mikó rész Erdönek holott mostan vagjunk â határát terminálná â Drisén nevü helly mellett lévö út [Hídvég Hsz; Mk I Nic. Béres (60) jb vall.]. *1735:* az Deszméri és Patai hatarokat terminállyák az occidentalis Cserés oldalon lévö Hárs fák [Kv; JHbK XLII/27]. *1745:* igaz Métáját mindenütt körös környül valami határ árok terminállya [Lőrincfva MT; Told. 25/2]. *1763:* (Az erdö) Bokros tseplesz részét terminaltuk [Kál MT; Berz. 2. 41/96]. *1766:* (Az) Erdönek … Határa le Nyulik az Elen … az Eszakra valo széllyéig egy Tsomo Kö terminálván határát [Gyertyános H/Torockó; Bosla].

2. elhatárol; a delimita/mărgini; markieren. *1636:* Az udvar haz es kecö Istalo kecözött uagyon egy uy mostan fel allatott kapu baluany, kapu nelköll ualo, mely az elseö uduart terminallya [Siménfva U; JHb Inv.]. *1767:* (A) régi sántz … a Város közönséges Farkas patak nevezetü szálos erdejit a privatusok örökségeitöl terminálja [Nc; DobLev. II/380. 4a]. *1776:* Az Szabo Máté Kuttyánál valo Földeknek Végeitis tudom hogy az Kis Völdgyöl Le jövö és a Szabo Máté Kuttyárol fel menö Ut Terminállya [Ádámos KK; JHb XIX/18]. *1791:* a' Szamos régi járásának el-hagyott Alvcussának Tós hellye … ezen Buza-mezei és Kis-Dobokai Határokat egymástol distingvalja és terminálja [Búzamező SzD; Ks 74. 56 Conscr. 4].

3. bevégez, befejez, véget vet; a termina/încheia; beenden, abschliessen, etw zu Ende führen. *1648:* Ez eöt disznot ki vévén, az teöb megh irt diznoknak száma közzüll; Papaj Moises Uram conventioja szerint reservállja az négj diznot, az számtartojánakis eggyet, mely teszen eötöt; azért jnventáriumban sem adgya mivel eztendejét integre terminálta [Komána F; UF I, 940–1]. *1739:* Nemes Militiaval incalando Computusunkat terminaltuk ad 1mum p(rea)fati Juny [KSz; Ks 99]. *1759:* Dresan alias Szirb Szimnyion miről panaszalyon acludalt Instantiajábol Kglmed meg láthattya, nem kivánván azért a' Gubernium parte altera non audita a' dolgot terminalni, committaltatik Kgldnek hogy a' Supplicans Statussárol, és hozzája valo praetensiojárol a' Guberniumat genuine informalni el ne mulassa [Ks 18/XCIII. 3 Szebeni gub.]. *1775/1802:* azon regtöl fogva vigéálo Metalis Contraversiat a két falu között finaliter terminálják [BSz; JHb LXVII/3. 151]. *1779:* Gerendi Sigmond ur(am) … levélván elöre 142 ~ száz negyvenkét Mfrintokat, olly véggel, hogy azon Curiának és appertinentiajinak remissioja iránt, az Aszszonynyal, mint egygyik Patzolai Successorral végképpen terminályon [Asszonynépe AF; DobLev. III/538. 1a]. *1792:* a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévö Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak; hanem … ez ideig is a Causa hatarozatlan és Itélet nélkül maradott [Nc; DobLev. IV/704].

4. végez, (meg)határoz; a fixa/stabili; bestimmen. *1662:* Hogy az puskásoknak Kegyelmed megeskettetésekre és az nemességnek is napot terminált, kit hihetö eddig végbe is vitt, jól vagyon [TML II, 250 Kemény Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmed levelit vettük, miről terminálta Erdélyi György, értjük [TML III, 504 a fej Teleki Mihály-

hoz]. *1671:* Azomban Kökönyösdi és Tyukodi János az vármegyén egymással rútúl bántak, egymás szemére árultatást hánytak s levél irogatást; több rút állapotok vadnak köztök. Engem is már citáltak, de nem volt kitűl beküldeni, hanem az káptalan az kapumra ragasztotta. pro 6-ta Aprilis írják, hogy termináltak [TML V, 492 Gyulaffy Lászó Teleki Mihályhoz]. *1677:* Gondolván, azalatt egyátaljában jün hír az portárúl, az új hadakbeli hadaknak az jövő szeredára termináltam, az kiknek még nem fizettem, hanem csak elöpénzt adtam, akkor a ki elöl jö bennek, megmustrálom, a mennyi pénz még nálam vagyon, a kiknek kitelik, abbúl megfizetek [TML VII, 476 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710 k.:* Ezekkel ugyan az én tanácsomból akarván az ipam megalkunni, terminálánk az alkura üdöt Zágorban [BÖn. 697]. *1749:* tessék a' Mlgs Úrnak nékem terminálni, hogy hová és mikor küldjem meg a' pénzt [Gyéressztkirály AF; ApLt 2 Árva Torozkai Klára Apor Péterhez]. *1755:* fen nevezett Fő Ispány Ur mostan Sáliba hirtelen nem divertálhattván, tehát cum initio May az mely napra fog terminálni, Expressomot küldöm [Nsz; Ks]. *1763:* A T. Pater Regens â Dominale Forum celebrálását terminálta a jövő Pünkösd csonka hetiben esendő Csötörtekre Budára[a] [Kv; SLt 2. J. 18a Nagy György lev. – [a]Előtte kihúzva az *Uj* szó]. *1850:* Kedves Lajos Bátyam! ... azon egygyűtti differenciank vég képp el igazittása arant égy bizonyos napra terminalna ... hogy azon differenciakott égy bizonyos terminált napon enyésztessük el [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

5. véget ér, végződik; a se termina; enden. *1760:* Vagyon ... egy darab kaszálló az Udvar Biro Kaszallojában terminál [Novoly K; BLt].

6. lejár, végződik; a expira, a se termina; ablaufen. *1679/1681:* Udvarbiro Vramtol fűgő minden Tisztek(ne)k, Söt hamorokbéli mesterek(ne)k, Safarok(na)k, és egyéb müveseknek is terminálván idejek, azok Praefectus Vram híre nélkül Udvarbiro Uram által meg ne változtassanak; mivel eö kglmere biztam ă Tisztek állatását; vagi le tételét [Vh; VhU 677]. *1695:* (A quartas) esztendeje a' Die 1. Juny kezdödgyek, és Majusnak fogytán terminállyon | minthogy az Ecclesia ugy végezte, hogy prima Junii kezdödgyék a' Malombiroságnak ideje, és Május fogytán terminállyon, szamadassal tartozzék a' Malombiro mindenekrül Majusban, az Ecclesiatul Számvételre rendeltetet Exactor Uraimék(na)k [Kv; SRE 38, 42]. *1700:* Szappanyos Mihaly Qartas Ur(am) ideje terminálván, ő klme helyében succedal Halász Andras Ur(am) [Kv; SRE 68].

terminálás befejezés; încheiere; Endung, Abschluss. *1683:* Fö es Vicze Arendator Uraimékhoz is illendö es tartozo bocsüllettel es dependentiaval lészek annak idejeb(en) penig vgymint esztendöm terminálása utan harom hettel minden kezemb(en) forgot es forgani szokot Fiscus jövedelmeröl irott szamadasomat hitelesen instructiom szerent comprobalo documentumokkal ... az Fiscalis Exactor(na)k eo kglme(ne)k be adom [Util]. *1777:* Ezen Osztálynak végben vitelében meg határozott Czélját hogy hová hamarébb el-érhetné ... requirálya a' Ttes Táblát oly végget, hogy a Ttts Tábla a' már egyszer exmittált Com(m)issariusokot az osztálynak terminálása végett ki bocsátani méltoztatnek [Asz; Ks 89].

termináihat 1. határozatot/ítéletet hozhat; a putea hotărî; einen Beschluss fassen können, ein Urteil fällen können. *1592:* Hogy minden varosbely causakat a' varosbelick keözöt a' Biro megh itilhessen terminalhassonis ez ellen feyedelem paranczolattiatys inualidaltassek [Kv; Diósylnd. 39].

2. határidőt/napot szabhat; a putea stabili/fixa un termen; Termin bestimmen können. *1779:* Toldalagi Ferenc úr, meg Keczeli Sándor is oda volt rendelve ... Mely idő tájban én is requirálván, hogy az atyámfiaival lett divisiónak rectificatiójára adjon terminust, azzal excusálta magát, hogy azon synoduson sem subsistálhatott nyavalyája miá s nekem sem termináihat [RettE 402].

termináló végződő; care se termină/sfîrşeşte; beendend. *1696:* Tiszteletes Tudos Szathmári Pap János Uramnak ... adván hivatalt Tiszt Ecclesianak Praedicatorságra I(ste)nn klmeböl ö kezdette ez mai napi reggeli orán szolgálattyát az Ecclesiaban: Az ö klme Cantoronként kezdödö es terminalo fizetésenek ideje kezdödik à die 1 Juny anni praesentis, végeződik esztendönként die ultima Maji [Kv; SRE 47].

terminálódhatik 1. határolódhatik; a se putea delimita; markieren lassen können. *1776:* Ezen Vícinalt Föld, az Falu felöl valo végível igazság szerint hol terminalodhatnék, nemde nem egy része bé foglaltatott é? és mennyi része foglaltatott bé, és kiáltal? [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk].

2. határozódhatik, végződhetik; a se putea termina/încheia; beschliessen lassen können. *1747:* Sajnallya a' Magistratus ezen Ca(usana)k tovabra valo Dilatiojat ... hogj annál hellyesebben és törvényesebben terminalodhassék, ad futur(am) differaltatik [Torda; TJkT III. 176].

terminálódik 1. vhol végződik, véget ér, határolódik; a se termina/sfîrşi într-un anumit loc; irgendwo enden. *1694:* ezen Kö Garadics terminalodik egy pitvar forma hazra, mellyis puszta [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1724:* ezen Egrestöi Vár Domb allya nevü Erdö alatt lévö helly, meddig mostan az Korodi Lakossak Határokat terminálodni praetendállyák, mindenkor Viz állotta Kákás helly volt [Balavására KK; Ks 12/III St. Csiki (86) jb vall.]. *1725:* hatara az retnek vagy Tohelynek Terminalodik az mostani Szántás Szélinél [Aranykút K; Ks 7. XIX]. *1736:* egy darabocska ... Rét ... Melynek ... az also része belöl az Kerten meg csorbásodván az felsö vége terminálodik az Retnek felsö végin elé járo gyepüben [Rigmány MT; BfR 84/5]. *1749:* a' Hévizi határnál egy követ ástünk, azért, hogy ezen Könél a' Hévizi Határis terminálodjék [Hévíz NK; JHbT]. *1764:* Vagyon a' Czíberés nevü hellyen ... egy darab Kaszálojok .... az holott is a' Nap nyugot felöl valo végíben alol egy vatzkor fában bé vágott kereszt találtatik, onnan fel felé dél felöl egy árkotska terminálja ... fellyeb a' Falu felé ugyan oda valo kaszáloval terminálodik [Hidalmás K; RLt O. 2]. *1777:* azon ároknál terminalodik a több földeknekis a vége, ennekis szükségeskeppen addig kell be rugni, és conterminalodni [Gambuc AF; KP. Csirka Dumitru (70) jb vall.]. *1799 k.:* a Határunkonis kiknek földök igy terminalodnak Mindenüt a birtokos Sántzal birja [Albis Hsz; BLev.].

2. befejeződik, véget ér, lejár; a se termina, a lua sfîrşit, a se încheia; beenden. *1678:* 3 Mai Adtam Sarási kezehez Kocsisok s Fellajtárok heti Penzekre; mely terminalodik 7 Maj ... In summa adta(m) f 226//36 [Util]. *1695:* Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k ... a' dezma csürben buza fizetesek méréskor ki adassék ... jol végére menvén Salarista Uramek(na)k leg kissebbikig esztendejek mikor kezdödik, és mikor terminálodik [Kv; SRE 36]. *1696:* az ö klme esztendejének kezdeti ... kezdödik die 1. Mens. Maji es

terminalodik ... die ult. Mens Aprilis esztendönként [Kv; SRE 46]. *1704:* Ugyan azt bizonyosan hozták, hogy Magyarországon még in Septembri kezdödvén az armistitium, in Novembri terminálódik | Ugyan ma hallók meg bizonyosan, hogy prima Septembristöl fogva tartott az armistitium, és holnap, úgymint 15 terminálódott ... minekünk pedig eddig az ideig, amíg terminálódott, addig meg sem jelentettek [WIN I, 272, 285]. *1724:* végeszte ă Gubernium, hogy mig ă Conscriptionak állapottya terminálodik dig (!) à Supplicansok maradgyanak ă régi Statusban és abban meg ne háboríttassanak [Nsz; ApLt 1 gub.]. *1769:* az osztály terminálodott a következett más Esztendöben Szent Mihály Nap tájban [Felör SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. *1777:* Etzken Miklosnak ... a Felesegit tudom hogy János nevü Fiával be jöve onnan kivül ide Albisban a maga Jussáért törvénykedének Bartos Marton Urammal egy darabig miben terminalodott a dolog, nem tudom [Albis Hsz; BLev.]. *1828:* az intetö Urnak tellyes jussát meg ismérvén Perre patvarra alkalmatosságot nem adok, hanem mivel a Joszágok ki váltásának ideje tavaszszal vagyon, tehat a jövö Szt. György napkor, a mikor a Contractusak is terminalodnak, az intetö Vr jelennyék meg, s a miket ki fizet azonnal ki adom [Nagycsküllö K; RLt O. 2].

3. lefolyik, folytatódik; a se desfăşura; verlaufen. *1781:* senki magának bírája ne legyen, hanem arra rendeltett tiszt urak elött terminálódjanak minden processusok [Árkos Hsz; RSzF 272].

terminált meghatározott, kijelölt; care a fost stabilit/fixat; bestimmt, markiert. *1680:* az Gaszner familia ... elucescala nyilva(n), hogy ... edgyaránt valo osztozo Atyafiak, és vehetik el az ket resznek ket reszet[a], melyhezis mindazaltal az Philep familia reszeröl Szabo Gaspar Vr(am)is felesége kepéb(en) praetendalva(n), azon dolog(na)k dilucidatioja differaltatott, az ide fellyeb terminalt üdöre [Kv; RDL I, 158. – [a]Az örökségnek]. *1806:* mitsoda hatalamnál fogva szedi ... egyedül a' szölöt a' terminált idö elött [M.sáros KK; DLev. 4/XXXVIII]. *1835:* Az Hatart valamint én 2 fordulok szerént használtam <a> Compositio kitelése ideje és terminált epochaja után ... köteleztetik az Arendátor Otsém is Hogy az Határt 2 fordulok szerent használja káros lévén az 3 fordulok szerént valo használása az hatarnak [Sófva BN; Somb. II]. *1837:* tartozzék ... egy hold Buza Földgyétt az Emptorak(na)k által adni, és a Terminált idö ki teléséig annak birtakában minden háborgatok ellen meg oltalmazni [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István nem sz., Sinfva hites jegyzöje]. *1852:* A summa pénznek, a' terminált ideig léjendö várakozásáért ... Dobolyi Bálint urnak, önkéntesen igérének az irt Erdö vásárlok kamatul tiz tenyeres napszámokat [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342]. *1858:* Történnék hogy a' terminált idöre tartozását bé nem fizetheti, azon esetben tellyes hatalmat enged az elégtételre kölcség fáradsággal egy(gy)ütt [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Szk: ~ *nap (és idö).* *1654:* ugian akkor az Terminalt napon azok elöt az Emberek elöt ighazodgiek el dolgais co kglme ne(m) kap raita [Szamosfva K; Ks 90]. *1693:* az terminalt napra törvenyemre jöjjön el [Dés; Jk]. *1733:* azon Adosságot ... Sükösd Gabor Ur(am) maga obligatoriájáb(an) terminált napra és üdöre ... meg nem adta [O.lapád AF; JHb XXIX/56]. *1790:* A mikor a Szüreti idö el következendik ezek(ne)k meg Szedésére, meg edgyezett akaratb(an) (!) légyen a terminált Idö és nap [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1808:* kéntelenittettek Venni hitelbe 100 Véka buzát ... a' jövö ... Sz. Miháj Napjáig ... melly summa gabonának a terminált napig valo el várásáért igérének ... minden két Véka után egy egy nap számot sarloval 20szat Kapával 20szat Kaszával 10 Napszámakat [Füzes SzD; BetLt 5]. *1846:* a N Laki határon bir az Exponens ... egy darabb Berkes helyet mely egy természetü hely lévén a T Uréval egy formán kelletvén ki határozodni, de azon Exp(onens) Berkinek végit, már egy nyihány évek alatt zavarba hozta s ezen ki nevezett helynek métáját a tisztább és Csendesebb birtakolhatás tekintetéböl ki akarja jártatni. Méltoztasson ezert a T. Ur Terminált napra Szemelyesen akar bizottja által meg jelenni [Nagylak AF; DobLev. V/1261].

terminináltat 1. (el)határoltat; a dispune să fie delimitat hotarul (unui teren); (Bodengrenze) markieren lassen. *1781:* A Szt Egyház Cseréje Correctiora valo, kijövetelünkel terminináltován az Incoláktol ... találtován hoszsza az alján 270 [Nyárádmagyarós MT; EHA].

2. befejeztet, véget vettet; a dispune să fie terminat/sfîrşit; enden lassen, Ende machen lassen. *1762:* a' Rimonda Lovakban adandó Spontaneum Subsidinum iránt, tette ugyan nagyobb része a' Fö Tisztek(ne)k maga kötelességét ... a' pénzt is már ad(minis)traltatta. De ellenben némellyek ... késedelmet mutattak ... ezen Rimondalis Lovak praestatiojanak dolgat akkorra finaliter terminaltatni akarja [Nsz; Ks 18/XCIII].

terminináltatás befejeztetés, lezáratás; încheiere; enden lassen, Schluss machen lassen. *1802:* Ezen Executionak miként lett terminináltatása? a Felek között publicáltatván, Méltoságos Béldi Antalné Aszszony ö Ngă részirol Reportatio insinuáltatik a' Generális Székre. Méltoságos Horváth Miklos vr protestáltat további költségeiröl, faratságárol és méltatlan hurtzaltatásáról [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével].

terminináltathatik befejeztethetik; a se putea încheia; enden lassen können. *1775:* Instálunk alázatosan ... a Ttes Táblának ezen Serelmünk(ne)k orvoslása végett, méltoztatván hathatoson committálni az Exmissus Commissarius Vrak(na)k ... fogjanak azon Divisiohoz ... mindeneket ujjra, igazán, Törvényesen ... osszanak, s ha mi ellenvetés adja elö magát, azokrol tégyenek Relatiot ... hogy a Continua Tabla dirimalhassa, és terminaltathassék a Divisio [Fejér m; DobLev. II/464. 1b].

terminináltatik 1. határoltatik; a fi delimitat; markieren lassen. *1640:* Melynek akkori ki jart hatara es hasitasa Feketehalom feleöl az Szén patakán fell menuen egyenessen az Fontina Babey kuttyara ... egeszzen az Fogaras hauassaigh terminaltatott és mutattatott ki az Parroyaknak ez a' Homorody hatar [Fog.; UF I, 706]. *1735:* A Falu szálas Tilalmas erdeje terminaltatik ... az Tyukos határ szelybe [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1748:* N: Oklos felöl a F: Nadasdi Határ teminináltatik mindenüt a Hegy tetején lévö uton és ütkezik az Also Szilvási és Csolnakosi Határakb(an) [H; JHb XXXII/29]. *1769/1802:* aki régi metalisakot olvasatt vagy olvasni hallott mindenkor a Méta Arkon, folyaman, hegyen, hegy éllin szokott terminináltatni és az két határ vagy halmak vagy árkok által distingváltatni [Torda; TJkT III. 38]. *1770:* ezen Kis Nyárad Nevezetü patak vizén ... Vass Ferentz ur(am) Malmotskája ... minemü Vicinitasokkal terminaltatik [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

2. befejeztetik; a seînchcia; enden lassen. *1752/1785:* az Exponensek részek excindáltassék, Judiciumára botsátván azon Divisoroknak mindenik részről valo praetensiókat terminaltassék a Controversia [Szentbenedek AF; DobLev. III/ 596. 266].

3. meghatároztatik; a fi stabilit; bestimmen lassen. *1778:* Adjutant Uram(na)k Vévén az Nemes Város egy hordo bort … melynek hordaja el tévelyedvén annak árra terminálatva(n) ött Marjasokb(an), Hadnagy Atyánkfia eö kglme által fizettessék meg [Dés; JK 379b].

4. időben kijelöltetik/meghatároztatik; a fi stabilit data; Termin bestimmen lassen. *1757:* Déva Várossán esztendőben esendő három rendbéli Sokadalmaknak … Szabados folytatási usus szerént egyszersmind terminaltattak, ugymint Az Elsö: Sz. Filep és Szent Jakab napjára. Második: Maria Magdolna Aszony napjára. Harmadik: Szent Lukács Evangelista napjára [Déva; Ks 101].

terminus 1. törvényszakasz, törvényszak, a perek ellátására, törvénykezésre kijelölt időszakasz; termen; Zeitraum/ Termin für die Behandlung der Prozesse. *1568:* En is szemele(m) zerent ot wolta(m) koszely eg Holnapyg az terminoson [Erked K; BesztLt 38 Petrus Borzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1584:* Engedelmesek leue(n) elj mene(n)k … chiuchra[a] es … Talalok wduar biraiat szolthai myhal deakot es az altal megh kenalok az Nag: leuele Tartasa szerint seger Anna Azzonth az lian Negedel, de illien valazt theon, hog io megh mo(n)gia vranak azzonianak hizem gongiok lezen ria az vtan mene(n)k … egi Jobagiahoz … es az altal ria hiuok Niolchad napiara az Terminusnak [DobLev. I/2. – [a]Csúcsra (AF)]. *1585:* Attunk Eötwes Ferenczh Es Ember Janos ala Egy kuczhyt Feyerwaryg 4 louat Juhos Myklosset mykor az Termynusra ala menenek fyzette(m) f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 4]. *1593:* Nyreo Josa … vallia: … 1590 esztendeoben, az Erdeli Terminuskor zent Lukach napba talala megh engemet Sarmasagi Gabor, hogi adnek nekj f 8 [Kv; TJk V/1. 400]. *1605:* Az Vasarhely legh késebbi terminúsigh Marton Janos feölde vala az peres föld [UszT 19/16 Joannes Biro de Kwsmeód (40) pp vall.]. *1608:* mykor Colosuarra menttwnk volna az Terminusra az pertt szallytotta(m) vala Haller Gaborral Sogor Vra(m)ra Zalanczy Istuanra [Kv; JHb XXVI/ 49]. *1656:* Aztis hwttel igirte, ualahol Terminus uagy Gyüles leszen keöltségeuel faratsagáual mellettem leszen az mellyet uiolalt omnivus punctio et circumstatys [CartTr II, 905 Steph. Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. *1677:* Az Országnak közönséges és egyenlö akaratbol valo végezésit, Articulusit, maga-is meg-tartya, másokkal-is megtartattya[a]; szegénynek, boldognak, személy válogatás nélkül, igaz törvényt szolgáltat, a' sententiaknak executiojokat nem impediállya, sőt terminusokon és Diactákon-is semminémü törvénynek discussiojában ben nem ül, holot ad suae Celsitudinis praesentiam apellályák a' törvényecket, mint Summus Justitiarius eleiben | A' Régiperecknek másra valo szállitásában observaltassék illyen mód, ha valaki valami régi pert másra akar szállitatni, ollyant, a' mely egynéhány esztendötöl fogva nem volt in Foro … tartozzék a' Terminus elöt három hólnappal certificalni azt az embert, a'kire akarják szállitani [AC 32, 185. – [a]Rákóczi Ferenc].

Szk: ~ *celebráltatik 1614:* ez leouendeo Maiusnak elseo napian Colosuarat terminus celebraltassek, melj egj holnapig durallion, holot ante omnes causas az Bathori Feiedelem ideieben teorueniteleuwl elueot lozagoknak causaia assummaltassek [Ks 87 ogy-i végzés] * ~*t kiszolgáltat* törvénykezési ülésszakot tart. *1677:* Hogy mindennémü bántodások, mellyek külömb külömb féle törvénytelenségekböl szoktak emergalni, meg-orvosoltathassanak, és ki ki az ö igasságát job modgyával assequálhassa, végeztetet, hogy a' Fejedelmek a' Terminusokat mindeni Nationak az ö szokott idejekben ki-szolgáltassák [AC 174] * *brevis* ~. *1630:* Czegej Vas Janos es Vas Györgj Vramek nekem Jutalmomat megh kölduin, hiuatanak engemett … czegeben … az el mult Giula Fejer Varat Celebraltatot Generalis Gyóólisben el vigezett Articul(us) Tartasa zerint, Vasas Zentivanra kólduen có kegjelmek engemett, Certificaltatak … Főzesi Janos Vramat … ez Jóuendó Quasimodo Vasarnapra Jndicaltatot Colosvarat Celebralando Brevis Terminusra … negjh (!) hold zeólejeknek … potentiose leött el foglalasaert es hatalmasul valo fel miveltetesejert [WassLt] * *oktaválisz*~. *1677:* Ha kik penig, egyéb igasságos szineknek practextusa alatt extrabált Salvus Conductusokkal abutalván, Ország Statutumi és interdictumi ellen valo dolgokban elegyitették volna magokat, vagy ez után-is affélében impigalnának, evocaltatván a' Fiscalis Directorok által Octavalis Terminus, vagy Diacta alat valo Táblára, a' meg-tiltot dolognak meritumja szerint, affélékröl decernáltatot poenán convincaltassanak [AC 88]. *1704:* Azért megkívánja öexcellentiája, hogy az octavalis terminusnak az napján de meritu procedálván, a dolgot végére is juttassa [WIN I, 165]. *1722:* irt vala a' Gubernium Fel(se)ges Vrunk(na)k … hogj már I(ste)nnek Hazánkon forgott bokros itileti meg tsendesedvén, ä régen függöben lévö perek(ne)k folytatására 8vális Terminus(na)k celebra(ti)oját k(egye)l(me)sen engedné meg ö Fel(sé)ge [Kv; Ks 18. XCII gub.] * *ország ~sa. 1606 k.:* az orzag terminussan keolt Adiudicata leueleonkis vagion [Dés; DLt 285] * *székely ~. 1621:* mellj gjumölcz kertet … elis njert Uolt törvenj szerent … Mellj Causat Beke Martha nem acceptalvan appellalt az Szekel terminusra nyilvabb(an) valo megh latas(na)k okaert, de az törvent hatra hagyvan sok Uraim(na)k törekedesekre menenek az bekeségre mi elöttünk illjen forman componalvan egjmassal megh bekellenek ugy hogj Thordai Borbelj Gergeljne Rakosi Beke Martha aszszony Vincze Andras(na)k … ada 12 fl. kesz penzet [Asz; Borb. I].

2. határnap, tárgyalásra kitüzött időpont; termen, dată fixată pentru dezbatere; Termin (eines Prozesses/einer Gerichtsverhandlung). *1629:* Actores p(ro)testant(ur). Miuel vrunk eo fel(se)ge paranchyolattya raitok, ha az hagyot terminusra nem comparcalhatnak ez okon hat az teoruenben az nekiek ne derogallyon [Kv; TJk VII/3. 200]. *1737:* egyb(e) is gyültek azon b(ecsü)l(e)t(e)s Deputatusak, de mint hogy semmi documentumokkal ratioját nem fulcialhatta, az egész ratiot difficultásb(an) ki adták néki, p(rae)figalván más Terminust, melyen tartozzék doccálni [Vh; Ks 83]. *1793/1794:* az mostani Terminus … soha is senkitöl nékem elöre tudtomra nem adatot … hogy én is magam Biradalmatskaimnak Törvényesen lejendö meg maradására Leveleimmel meg jelenhettem volna [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 13a].

Szk: ~*ul tesz 1804:* A Néhai Kováts Sigmond Joszágai iránt fen forgó differentiajaban 3a Maji vévén a Rendelést mái napig senki nem kért, ma a Hajdu Sándor Ur kérésére terminusul tettem a folyo Honapnak 10ik napját, akkorra mind két Felek ollyan készülettel legyenek, hogy a mi praetensiojak lészen égy máshoz készen adgyák elé, mert én ott sok idöt nem töltheteк … Nagy Daniel mp VK Biró [Mv; MbK 118].

3. határidö; termen; Termin. *1569:* Az keoztek walo

weghezes felwl penygh es Adossagh felwl azth mondom hogy ez Nylwan walo, es zembe walo ados rea byzonytottak ezth kezeben kaptak (!) … azth Nem Ereztyk Appelaciora Keoztek walo wegezesth penygh w Nagha teorte Megh sibi Jmpetet Merth ez wegezet terminusra nem kenaltak megh Antal wramath zaloghal [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz. – [a]BN]. *1588:* was Georgy vramis … informalt hogy Azokra a' Commissariusokra parancholatot hoznanak … eo kgme Biro vram, Mennel hamareb lehet hozasson ez Commissariusokra Parancholatot, hogy Mennyenek Nemetibe, ennek vthanna vgimint harom hettel egy Bizonios Napra, melj Nap es terminus az Missilisbe vgy denotaltassek hogy Matol fogwa(n) vgmint harom het tayaban legic(n) Mert … az Commissariusok chak az Mandatumot varnak es az occasiot, ottan hozza Niulnak [Kv; TJk I/1. 84]. *1653/1655:* Ugy vagyon nekem törvenyem vagjon, Rázmány Jstván obligâtoriaja es maga fassioja szerent, ki mellől el nem állok, de mivel hogy az utolso terminus Szent Margith Aszszony napja az ên reversalisomnak, hogy ên ne làttassam az ên reversalisomat violàlni. En Solemnit(er) Protestalok [CartTr II, 880 Cspreghi T. Mihály kezével]. *1683:* az fen declarált Terminus el telve(n) … az Jnscriptionalis Summát leválják, és … Praeszáka nevü Falut ö Kgmek(ne)k kezekbe(n) bocsáttyák [Diód AF; Incz. V. 17]. *1694:* Tövissi Mihalynak meg engedtetet hogy esztendejét töltse ki, az mint az Eccl(esiana)k nagyob resze meg marasztotta de csak terminusigh az uta(n) visellyen gondot magarol [SzJk 284]. *1700:* a' kiknel most ollya(n) földek vadnak pacifice birják s colalhattyak Sz. Marton napra az arendaját megadva(n); ha penig … arendajat meg nem adnak a' tunc azo(n) Embertül in perpetuum elvétessek es adassek oly bene merita personanak a' ki meghatarozot Arendajat megadgja azo(n) terminusra [Dés; Jk 310b–311a]. *1719:* az zálog(na)k terminussa még nem expirálván, ö Kglmét az irtt földekkel meg kinálták mind kettövel [Nc; DobLev. I/97]. *1738:* Ha pedig a p(rae)figált terminusokra nem Contentáltatnék az A. tehát a p(rac)scribált Summát csak Hadnagj atyánkfia ö kglme assistentiájával is az I-n desummáltathassa s desumálhassa [Dés; Jk 269b]. *1753/1781:* mikor már bé tölt volna azon esztendöknek terminusa … ötet hivatta Josika Imre ur, ezt mondotta: … Kun Miklós énnékem semmiuel nem tartozik … de mikor ezen terminus bé tölt volna, Kun Miklós Ur tsak hamar meg hólt [Erdőfva H; JHb LXXI/3. 301]. *1768:* ezen remek megkeszittes terminussa leszen az Articulus szerent [Kv; ÖCJk] | Ugyan azon erdönek egy farkat külön a Losardiaknak adtuk el Hét vonás forinton ennek bé fizetö terminussa ezen fejer hétnek a fölta[a] [Esztény SzD; Told. 5a. – [a]A levél 1768. II. 17-én kelt] *1795:* az Aszszony, Mltgs Vajna Májorné … nyughatatlan gondolatait meg nem határozhatta, és a Joszágrol lemondani a Contractus terminussáig kettségeskedett, tartván kedves Uram Bátyámék meg nehezkedésektöl [Márkosfva Hsz; BetLt I Barabás Sándor Vajna Istvánhoz]. *1821:* irjam meg a Tkts urnak sulyos nyavallyáját … gyovulása is és annak terminussa kétséges [Mv; Pk 2]. *1833:* Az irt 20 Rftoknak bé fizetendö Terminussa leénd a' Jovo 1834dik evben esendö öszi Nagy Enyedi sokadalom [Nagylak AF; DobLev. V/1191].

Szk: *~t prefigál* időpontot, határidöt kiszab/kitüz. *1745:* terminust … kereskedö lévén az A. hogy mikor rá compariállyon maga p(rac)figállyon, meszsze helyekre mint Kereskedök kételenittetvén járni [Torda; TJkT II. 81]. *1762:* az emlitett Vrak p(rac)figállyanak Terminust [Búzásbocsárd AF; Mk] * *~t rendel 1812:* B. Ché Remekre botsata egj keresztelö kanát Terminust Rendelt az N. Czé 3. honapokat [Kv; ÖCJk] * *~t tesz 1701:* akkor töttünk volt terminust a' megh csinálasra [Kv; ACJk 43]. *1729:* Valaholott a' Keresztesi Joszágba formalis igaz Divisio nem vólt s nintsen, rövid Terminust tévén az Atyafiak, tartozzanak mindeneket jo rendben hozni s el igazitani [Nsz; JHb XLII]. *1776:* Groff Lázár is még harmadszor-is … ki jött, s, akkor tettek vólt Terminust Groff Lázárnak meg mátkásodásárać? meg esküvésérеć? én azt nem tudom [Szentdemete U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1853:* a' sz. kereszturi Törvény Biro Ur terminust tett ugyan ezen Ho 24ére hogy szembesittés véget jelennyünk meg mind hárman [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.] * *~t tétet. 1742:* Tetetette Terminust harmadnapot vagy egyéb üdöt, mennyi üdö alatt légyen az Contractus irátás? [Asz; Bosla] * *aviticum ~. 1784:* az a' nagy nyomoruság nékem, hogy édes Atyánk Leveleit nem tudom, B. Uram pedig a' mi Defensámra 's hasznomra tartoznék-is el-titkolja, elé-nem adja, maga pedig ellenem abbol puskázik, a' melyböl tetszik és az Aviticum Terminusnak a' Compo(siti)ob(an) valo be szurása-is abbol esett [Told. 20] * *peremptoriális/peremptórius ~* elhalaszthatatlan, végső határidö. *1761:* engedtetett ö kegy(e)lmének még égy peremtorius Terminus most közelebb jövö Mint=Szent Napja … ha akkorannis ide farosztaná â meg nevezett asszony embert, tehát … tartozik fáradtságát, s költségit Compensalni, s mégis praetensiojat meg fizetni [Kv; PolgK 43]. *1792:* Rosnyai Josef Ur … vásáralván négy ökreket Dedrád Széplaki Csizmadia Demeter András Uram ö Kegyelmétöl 370 ~ Három száz hetven Vonás Forintokban hitelben, mellyek(ne)k … Száz hetvenit … a mult Szent Peteri Sokadalomkor minden halagatás és kifogás nelkült meg fizetni magát kötelezte vala de ezt nem tselekedvén … hogy Demeter András ö kegyelmétöl meg szorittatatt ujra más obligatoriáját adja, a melyben peremptorialis terminusul Lörintz napját vagy a Lőrintz napi sokadalmat teszi fel [Msz; MbK XII. 86] * *prefigált ~. 1640:* Az Brassaiak … Uy Esztendö napian tartoztanak Fogaras varahoz … f. 60. Item Koniha szuksegere Edgy Edgy eoregh tal borsal. Saphrannial szek füvel Geomberrel mandulaval Malosa es Tengeri szölövel mellict mindenkor fogiatkozas nelkül administraltanak az praefigalt terminuson [Holbak F; UC 14/48. 45].

4. megszabott idö, időtartam; termen, interval de timp (stabilit dinainte) în limita căruia trebuie efectuat/executat ceva; Termin, ein Zeitraum in dem man etw beenden muss. *1605:* erröl penig kegyelmetektöl hitlevelet kévánunk. Mi is pedig <ti> kegyelmeteknek viszontag hitlevelet adunk, hogy ez induciának terminusa alatt <az> szászságnak semmi violentiat nem inferalunk [SzO VI, 15–6]. *1677:* Vegeztetet volt ennek elötte valo idökben, hogy Fejérvárat ki ki házát meg-épitse bizonyos terminus alat, alioquin töle el-vétettessék és másnak conferaltassék, melyben noha a' kitöl mint lehetet igyekezteknek-is ugyan, és a' Fejérvári Házaknak külön külön kezekre jutot s' forgot állapottyok-is eléggé meg-lött [AC 58]. *1678:* Immár édes Komám uram szükséges volna, ha Kegyelmed valami jó utat mutatna, az melyen leghamarább pénzt szerezhetnénk. Secunda Junii leszen gyülés Fejérvárott, az regalisban megiratja ö nagysága, hogy pénzt kell felvetni erre a szükségre, mivel igen rövid a terminus, a melyre be kellene küldeni [TML VIII, 194 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mindenik Malombol Sabbatalis jar az Hunyadi Pr(ac)dikatornak és Oskola mesternek … ennek elötte kezdetet terminussa ennek szomba-

ton dellyesti könyörgeskor, s tartott vásarnap délyesti harangozasigh [Vh; VhU 48]. *1692:* az Dezmalasnak terminussat rendeltük az jövö Csötörtökre, pentekre és szombatra [Dés; Jk]. *1769:* Ferdinand Erz Herzeg eo Felsége Regementéböl ugy mint Beran Thödor ez Brassai és Marosán Demeter e Kö vár vidékeiböl eredetekre nézve származtak, bizonyos üdöt Nyervén Magok(na)k hazájokba valo menetelre, mely Terminus el telvén viszsza nem mentek magok Regementekhez [UszLt XIII. 97]. *1780:* Terminussa a' Kohók és Verök keresésének, 's tiltogatásának, lészen az egész Banya mivelés ideje[a], mellynek utolsó napja el-telvén, ezen túl a' kohók és verök beli munka follyásával sem a' keresésnek sem a' Tiltásnak ereje nem lészen [Torockó; TLev. 3b. – [a]Újév első napjától számítva 12 hét]. *1780/1804:* Ideje a' Bánya mivelés(ne)k és folytatásnak igy végeztetett hogy a' Bánya mivelés kezdetének terminussa legyen Ujj Esztendö napja, ettöl fogva tartson tizenkét heteket [Torockó; TLev. 8].

5. szó, kifejezés; termen, cuvînt, expresie; Wort, Ausdruck. *1666:* Bánom igen, az terminust is nem érthetem, de mindezekkel is nem gondolván, én csak érettek leszek és mindenfelé elküldözök ezen ma-holnap tudakozódni [TML III, 620 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1670:* tegnap, Uram, beszélgetvén Szentpáliné asszonyommal, oly terminust ejte ki, bizony magyarázója amannak [TML V, 420 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1674:* Az Boros hozta Z(ólyomi) levelét ... Az stylus fejedelmi, mint regens úgy ír ... Egyébiránt megelegyítve török terminusokkal [TML VI, 587–8 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyan ma adván bé az úrnak a Szentkirályi supplicatioját, kiben Havasalföldébe kéredzik, és néhun kemény terminusok is lévén benne, az úr felette igen megharagvék, még rám is [WIN I, 368]. *1710 k.:* nékünk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levö harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz lusunk hogy valamikor közöttünk az Papisták közöt halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak ... Sz: Annaj Uram Zabolára származván, mi tölünk el fogta az harangoztatást a felet holmi böstelen hütünket Tangalo Terminusokkal is Illetet bennünket [ApLt 3]. *1740:* Minémü káromkodásokkal, és egyéb mocskos Terminusokkal illette, ezen Nms Város Delegatusit az I. ... exhibeált Citatoriámból Constál [Dés; Jk 331b]. *1750:* tudom ki jobbágya vagy ... te kujon, ezen terminusokat kujon s eb szántsam a' lelkin sok izben iterálta [MúzBethlen]. *1780:* az Etedick fel zudulának, hallám hogy némellyek fenyegetik vala illyen terminusokkal jo szerentséje hogy nem tudtuk mit akar, mert haza nem vitte volna a fogát [Tarcsafva U; Pf]. *1784:* Elvitetésének egyéb okát nem gondolom, hanem kétségkivül attól félt József, hogy valakinek a fejibe nyomják a magyarok. Controvertálván ezen cselekedetit az egész Magyarország, talán egy vármegye sem maradott el, aki reá ne írt volna igen kemény terminusokkal a korona elviteléért [RettE 425].

Szk: *~sal él. 1669:* Én, Uram, holmi terminusokkal az másik levelemben azért éltem, ravasz ember lévén az mester, inkább ne vegye eszében az dolgot [TML IV, 612 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. határvonal; linie de hotar; Grenzlinie. *1721:* Mi alab Subscribalt személyek ... Felsö Sz: Mihalyfalvi Uraimék eo klmek Instantiajokra exmittaltattunk volna az meg irt Falu és Also Singfalvi öszve folyo s eo klmek közöt Controversiaban forgo hatar terminussanak oculalasara ... Felsö Sz: Mihalyfalvi Uraimek pedig mi elöttünk semmit sem producaltanak [Asz; Borb. II]. *1724:* Én mint hogj értem, bizonyossan tudom, hogj ezenn Egrestöi Erdö alatt, az hol mostan vagyunk és â meddigh â Korodi Lakossak Határok Metáját avagj Terminussát lenni praetendállyák Küküllö Szakadék volt ... elégszér halásztam benne [Ks 12. III]. *1737:* Posta Mester Vajda Kosztán Uram eddig ö Kigjelmétöl usuált Rósa hegj alatt lévö kaszálló füvének eddig való terminussát nem observálvánn, által lépett a Nms Város szénafüvéb(e) [Dés; Jk 482b].

Szk: *métális ~* határvonal. *1640:* az kj iart hatarrol nem gondolvan Boer Simon az metalis terminuson belül occupalt ezeknek hatarokban circiter 45 köbolre valo szanto feoldet fellieb mas helien 10 szeker szenara valo feoldet retetth [UF I, 737].

termometrum hőmérő; termometru; Thermometer. *1823–1830:* professzor Gatterer ... volt az idők járásainak observatora az Univerzitás részéröl, melyért külön fizetése is volt[a]; az ablakában voltak barometrum, thermometrum stb. [FogE 224–5. – [a]1796 tájt a göttingai egyetemen].

termő 1. vmilyen termést hozó; care dă roade; fruchtbringend. *1639/1687 k.:* ä Kápolna pataka mellett egy darab földetske, mint egy mezei buglya széna termö [Csóka MT; MMatr. 86]. *1724:* az az helly ... kákás, nádat és Sátét termö helly volt, mint afféle viz hadta helly [Kóródsztmárton KK; Ks 12. III Mich. Sigmond (86) jb vall]. *1732:* a Tekei Ecclae(si)a erdeje felé, mely(ne)k edgyik szeliben felesebb, azontul ritkabban talaltatik bik makkat termö fa, a Csere fa sürübb [Nagyida K; EHA]. *1744:* Mogyoro fát termö hitván cseplesz erdö [M.kályán K; EHA]. *1770:* volt ... mint egj három k(alon)gja buzát termö száraz hellyetske benne azhonnan ... hasznot vehett(ene)k [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1780:* A kertészek Számadása a virág Háznál ... Tzitromfa termö 500 (!) ... Termö Narantsfa 1 ... Narants alma 2 Termö [Bethlen SzD; BK]. *1793 k.:* Tamástelkén karokat termö Erdötske [Gogány KK; LLt]. *1815/1817:* Ezen egész kaszálló retnek fele része erössen Tós, sátét termö s füz és tsigoja bokros [Szombatfva U; TSb 47]. *1829:* 13[om] termö Almafa, mellyek közül két édes, a többi Savanyo [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1834:* találtunk ... égy nagy Termö Almafát és egy Körtöfát [Vécke U; Told. 39]. *1847:* a korodi barátok erdeje ... imitt amott makkot termö százados vén nagy fákbol áll [Méra K; EHA]. *1864:* legjobb lapálju földek s gabonát alkalmas termök, azért neveztetet loknak, nevét innen kapta [Ocfva U; Pesty, MgHnt LVII, 273b].

Szk: *~ idö. 1708:* N Csepreghi S. Quartas Ur(am) ökglme mellé, a' termö idöb(en) szokott rend szerint a' Dézmai vigjázásra, es az T. Ekklésia hasznát néző dolgokra jó reménség alatt választatott N Kvotány Joseph Ur(am) ö kglme ... szokott praxissa szerent a' T. Ekklesiának immunis lészen minden ez idei dézmájátol [Kv; SRE 109].

2. keletkező; care se va produce; tragend, fruchtbringend. *1813:* Az ezen Esztendöbe Termö Török buzájok mihent a következendö Öszön el Csépelhetö lészen [Szászerked K; LLt]. *1820:* vagyon égy darab haszon vehetetlen Szölö hegy ... már ma a benne lévö gyümölcsös fákan termö haszonnál egyebet nem hajt [Bács K; KmULev. 2].

3. vhol született/élő; care se naște/care trăiește undeva; irgendwo geboren/lebend. *1636:* Fen az levegö hig égben termö tüzes és vizes állatok, meteoromok-is, az benne repesö madarakkal egygyüt azont tselekszik, mint a vizzel spongya módjára meg rakodott, és meg terhelödött felyhök [ÖGrAj 6].

termőfa termést/gyümölcsöt hozó fa; pom roditor; Ernte/Frucht bringender (Obst)Baum. *1576:* zabadda hagyak a zyk falwyakat hogy lezzet karot zabad legyen vagnyok, de termew fat ne legyen zabad keówetetlen az Jobbagy falwyaktwl [Jobbágyfva MT; BálLt 78]. *1597:* fainak agait termeó fakat megh fysteltek, az fysteles mja megh aztak [UszT 12/124]. *1711:* Láttam hogy Fekete Pál az eö Naga gyümölcsös kertiböl egy nyers termö fát Szekér nyujtonak le uágott s elvitt [Besenyö KK; BfR R. 30/26 Szőcs János (40) jb vall.]. *1757:* Lapos nevü Erdö mellyben vadnak termö fak [Abafája MT; EHA]. *1782:* Pléza Nyutz két esztendöktöl fogva nagy Szép élö termö fákot Száraztott, vágot [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

termőföld termelésre használt földterület; strat fertil, suprafață roditoare; fruchtbare Erde. *1823:* A Bagjosba ... régen szöllöt mivelteк, de a sok sebes záporok miatt a termö föld le mosodván ma tsak a kö láttzik [Szépkenyerüsztmárton SzD; EHA].

termőhely vmilyen növény termesztésére használt földterület; loc de cultivare/creștere; Fundort. *XIX. sz. eleje:* Gazdag reményü Törökbuzás és fekete borsos termö helyett el pusztitotta [HSzj *törökbúza* al.]. *1843:* azon emberek, akiknek marhájok nincs, de négy szekér szénán feljül termöhelyek van, a fenn írt taxán feljül arra a szolgálattételre eröltetnek, amelyet az ökrösök tesznek [VKp 127].

ternio vminek harmadrésze; treime, a treia parte dintr-un întreg; ein Drittel. *1828:* az Impurum Protocolumnak elsö ternioja Soholt Sem találtatik [Dés; DLt 87 1829. év al.].

ternó szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~t csinál* hármas találatot ér el a lottón; a avea trei numere cîștigătoare la loterie; Terne, Terno. *1880:* Úgy örvendek ez irántad tanúsított méltó elismerésnek, mintha ternót csináltam volna valamelyik lutrin [PLev. 82 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

terólad rólad; despre tine; von dir/über dich. *1619:* Nem terólad mondom, hanem ... az uradról, hogy csak volna ott az szíve, azmit te az urad szavával beszélless [BTN[2] 197]. *1710 k.:* A fejedelem, koma, terólad igen kegyelmes, nagy jót végzett, megládd a jövö gyülésen, de Telekire s reám bízta, hogy együtt mondjuk meg, akkor megtudod [BÖn. 717].

térö forduló; întorsătură, cotitură; Kurve, Runde. *1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra, és azon fel tartván egy darabig, ugjan tsak el tér az utról jobra egj metalis hely iránt [Ménes MT; BK. 14 román és 1 magyar nevü tanú vall-ból].

Hn. *1740:* A' Kisájra Téröben az Urak széna füve mellett (sz) [Szamosfva K; EHA]. *1773:* A Kicsind uton teröben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 60] | A Tekerö pataki uton Téröben (sz) [Szárhegy Cs; EHA] | A Killyén falvi uton térőben (sz) [Tekerőpatak Cs; GyHn 54].

térparancsnokság comandamentul pieții; Platzkommandantur. *1850:* A' béadott panasz és látlelet megküldése mellett találtassék meg a' helybéli Kat. Tér parancsnokság, hogy ezen tény ki nyomozására Hatosagunk kebeléböl kinevezett Tanácsos Ferenczi József aa mellé egy szükséges Cs. Királlyi Katonai Egyént ki nevezni méltoztasson [Dés; DLt 1320 Veres Lajos h. fö Jegyzö kezével].

terpentin, terpentina sűrű, ragadós, gyantás anyag; terebentină; Terpentin. *1570:* Festeket Mikeppen kel chinalny. Vegy Terpentinat, lakkat, törd meg Jol lagian, oztan egy kis kazetaban fözd meg es Jo lezen [Nsz; MKSz 1886. 366]. *1580:* Jo zep festek Mint egy somalch Az terpentinat fözd meg az Meg töröt lakkaual egy kis kazetaban es Jo lezen [Nsz; MKSz 1896. 369]. *1589:* Borbely zerzam ... Egy Nagy vas Espot. Terpentina egy Berbenecbe felygh f 1 d 25 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 71, 73]. *1592:* Veottem Masfel fonth Terpentinat Borbely Georgyteol p(ro) f – d 60 fenyeowyazt veottem p(ro) f – d 10 Chinalt Belolle Keo Eonywczny vallo zerzamot [Kv; Szám. 5/XIV. 47 Eppel Peter sp kezével]. *1630:* Nyireo Ferencz Hozot lengiel Orszagbol ... 90 font Gieombert tt f 1 d 80. 1. Mása terpentinat tt f – d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 51]. *1679:* Maradek terpentina, két csuporb(an) egi egi kevés [Uzdisztpéter K; TL 43 Bajomi János inv.]. *1684:* Szalommia, Terpentina, Maxtix és ögyöb tüzes Szerszamok vitelere erog(áltam) f. 10//80 [UtI]. *1789:* Egy más Fazékba mintegy 6 fontnyi Terebentin Commun (!) Rft 1. xr 12 ... Ugyan más Fazékba Terebentina Veneta 12. font Rft 4. xr 48 [Mv; ConscrAp. 6].

terpentinás, terpentines cu/care conține terebentină; mit Terpentin/Terpentin enthaltend. *1679:* Ezen negi Ladakban vannak ... Pastetomra valo terpentinas zöld viaszzas festet gally, egi Csomoval nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6].

Szk: *~ (festékes) viasz. 1679:* Menyegzoi solemnitasra csinalt, fejér, zöld, veres ... terpentinás festekes viaszbol, külömb külomb fele állatok, s-ágak formájara, folium czüstel arannyal valo czifratok (!) ugyan felesen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 106]. *1717:* Vagyon az Bees: Ceh petsétijs veres rézre mettzve. ahoz valo egy kis Veres Terpentinás Viaszal (!) [Kv; ACJk 98].

terpentinolaj ulei de terebentină; Terpentinöl. *1785:* egyik lonak baja érkezvén hozattam Terpentina olajat [Kv; Pk 7]. *1789:* 3 Fazék teli Terpentin Olajjal cir(citer) 21 fontnyi Rf 10. xr 30 [Mv; ConscrAp. 7]. *1861:* 1/2 lb Terpentin olaj ... 60 x [Kv; Újf. 1].

terrénum földterület; suprafață de pămînt; Territorium, Bodenflache. *1742:* Semmit terrenuman kivül ne<m> ér (puszta szö) [Pókafva AF; JF XXV/58]. *1753:* Mivel Bese Mihály lobbágyot Fiatol Pistától Separalni károsobnak itéltetett, mivel ugy mind kettö élhetetlenné és Semmivé kellövé tétetnék, azért ö Fiastol hagyatik egy Nyilban, kiis a másik Nyilban Terrenummal adacqualtatik [M.nádas K; RLt]. *1757:* Szilva nevezetü jó darab terrenum [Krasznahosszúaszó Sz; EHA]. *1771:* a' Somlyaiánusok meg mutatták e Contractu fundamentali, hogy a' Sz. Benedekhez szakasztatott Terrenum nem oszlora valo, és aztis, hogy a' Tok aránt ... Divisio nem admittáltathatik [Fejér m.; DobLev. II/ 428. 12a]. *1772:* a' Bátori határ széllyb(en) Sommezö nevü hellyb(en) ... alá valo szánto, és ... kaszállo földek, ezek mellett egy darab erdöis ... nem igen régen is az az egész Terrenum jo mak termö bükkös Erdö volt [Bálványosváralja SzD; Ks 101]. *1774:* (A) Joszágakbol Idegenitettenekké földök, s Terenumok akár mi uton modon ... mellyik udvari Tiszt Hivatallyaban Idegenittetett ell, vagy ellemben magok

à Tisztek Számokra nem forditották-é? [KS gub vk]. *1780:* A Méltoságos Groff A. Vr Sem kivánta ezen Processussát az intravillanumoknak adacquáltatására ki terjeszteni, hanem tsak az indivise' lévö Terrenumoknak fel osztását kérte, és Nyerte meg a Tekéntetes Táblátol [BSz; JHbK LIV/25. 7]. *1788:* az irt Nagy Sziget nevezetu mentioban forgo Terrenum(na)k tertialitassa éngemet illett [Nagyrápolt TA; JHb XXXI/34]. *1796:* mihellyest a Küküllö Vize tsak középszerü modon is meg árad ki ömlik ezen Határok béli széna Rétekre, és egyébb Terrenumokra [Ádámos KK; JHb XIX/56]. *1802:* A'mi az osztály alatt forgo nova sessiokat illeti azok is Quantitasokban közöttünk egyeztesse(ne)k, a' falu mellett jutott Terrenumbol potoltassék [M.zsombor K; Somb. II]. *1829:* égy darab Terrenum lévén heveröbe [Borosbocsárd AF; EHA].

Szk: *falu ~a* a falu közössége által használt közös földdarab. *1781:* Lévén controversiája Daragits Istvánnak Ütö Andrással egy darabocska kaszálóhely felett Korgatakban, melyet a falu terrenumából a maga zálagos jussához potentiose elfoglalt volt Daragits István [Árkos Hsz; RSzF 136]. *1792:* Egy magyar forint ára szénát is a falu terrenumáról elvitt volt Pap István ökegyelme ugyanabban az üdöben, melynek egy részit megfizette még akkor, de 24 krajcár restantiában lévén mindeddig, tartozik azt is megfizetni, mivel a praetendens volt bíró számot adott róla [Árkos Hsz; RSzF 296] * *kaszáló ~.* *1788:* a Tihos teriben a Poklostelki határ széllel conterminálodo szánto földét ... adá ... Somai Gergelyné Kolosvári Susánna Aszsznyom(na)k ... örökös Cserében ... hogy szomszédságoson eddigis birattatott Allodiális szánto és kaszállo Terrénumaikat öregbithessék, és az által hasznossabbakka tehessék [M.köblös SzD; RLt] * *kommuné ~* közös/osztatlan földterület. *1771:* én magam adhortáltom ö kgjlmét hogj nc kívánjon három Sessiok után a Commune Terrenumbol a Vas részre mert bizonj meg rontja kegymd magát velle [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.]. *1788:* a' meg-hitelteteett Megye Tagjai[a] ... Hitek utan vallanak egy nyil erdöt melly a' Commune Terrenumok osztallyának alkalmatosságával a' Papi és mesteri Házak után jutott [Harasztkerék MT; MMatr. 119. – [a]Köv. nyolc név]. *1793:* ha Casu quo az Commune Terrénum meg találna bomolni tehát mindenik fél simpliciter absolváltassék[a] [Mezöbánd MT; MbK XII. 90. – [a]Csereszerzödés záradékához]. *1802:* Irtatt Kaszállok a Felsö Forduloban ... Gál István Ur a' Commune Terrenumbol írtattatta [M.veresegyháza SzD; RLt 1]. *1810:* hasznat pedig Esztendönként a Commune Terrenumokbol mostanában nem vésznek egyebet, hanem a' Colonusok marhái legelödnek rajtak [Doboka SzD; Ks 76 Conscr. 201]. *1829:* az Armaristák káplárja Zilahi István ... beszéllette nékem ... hogy a Falu Commune terrénumabol már limitáltatnak leg alább 30 Rfr. árrá gyümölcs fákat Falu költségire még sem elég [Mezökölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.] * *közönséges ~* köztulajdonban lévö földdarab. *1763:* Tudom hogy az Exponens Ur ö Nga ... fel akarta osztatni a' Falu közönséges Terrenumait ... De a' falusiak nagy része, a' Nemesek(ne)k egy része ... nem akarták [Zágon Hsz; SzentkZs Petrus Demeter (40) jb vall.]. *1773:* A Puszta és a Telkek között fekvö közönséges Terrenumbol fel fogott föld [M.kecel Sz; EHA]. *1792:* Midön az árkosi communitás az új határokot ... elosztotta ... azon két határokban bejáró kapuhelyeket is hadni kelletett ... bizonyos falusi emberek ... vállaltak ... hogy eltartják ... különben ... hatalma legyen a falusi bírónak megbüntetni ... mivel mindeniknek a közönséges terrenumból jó darab helyeket excindáltak azon határkapuknak tartásáért [Árkos Hsz; RSzF 148] * *osztatlan ~* a közösség tagjai között fel nem osztott földterület. *1793/1794:* tudni kellett azt ab antiquo, hogy paraszt ember osztatlan Terrenumot valide el nem adhat, és ugy tudva vette meg azt ... azért minden illyen el adások alatt fekvö Commune Terrenumok ... osztály alá itéltetnek, az emptorok pedigh pénzeknek meg keresésére ad viam Juris relegaltatnak [Marosbagó AF; DobLev. IV/739. 9a]. *1821:* Mivel tehát minden székely constitutiók és régi usus szerént legigazabb az, hogy az osztatlan terrenumok a commonitások bírái vigyázatyak alatt lévén, azokban egy privátus is magános foglalást nem tehet [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140] * *szántó ~ → kaszáló ~.*

terrénumocska földdarabocska; o mică suprafață de pămînt/teren; kleiner Bodenteil. *1777:* mellyik Nagyobb dolog, vallyan osztotlan köz földet edgyik atyafi hire nélkül el Cserélni, vagy penig egy Kis Terrenumotskát, ugyan a Köz földböl sine praejudicio usurpalni? [Msz; Told. 19/65]. *1788:* En ... birva ... a Sz. Jakabi Erdö mellett körös körül, azon Taerrénumatskát (!) vagy kaszálott ... békaszáltatta(m) volt, de az akkori Josikanus Sz. Jakabi Tiszt ... egy nehány villa hegyeskeket, mind fel gyujtatta és elegettetté [Szentjakab TA; JHb XI/27].

terribilis iszonyúan, rettenetesen, nagyon; teribil, foarte, extrem de ...; schrecklich, furchtbar, entsetzlich. *1722:* Az jövö héten az Ujfalvi Borok után el küldek ... innet rakott szekérrel szoktak ök indulni affélé Sendeljt, Deszkát keveset edgy edgy szekeren el küldhetni, de aszt az terribilis öreg Gerendákat 8 ökrü szekeren kel vinni, és barom kostot ne(m) lesz hová tenni, Tavaszszal lehet affélét vecturázni, még ugy mikor füvecske vagyon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

territórium 1. terület; teritoriu; Territorium. *1681:* Minden helj(ne)k az maga Territoriuma(n) specificaltatnak, az Majorsághoz valo Földek, Retek etc. [Vh; VhU 46]. *1690:* ezen Fog(a)r(a)si Territoriumon Lenkert nevü hejb(en) ... van Ngd(na)k egj kis hellyetskéje mely ... semmire kellö iszapos Olt mosta porond mostis csak az birja ki az ki eléb kaphattja, magaba(n) haszontala(n) bokros hellyetske [Fog.; Szád. Recsei Bojer Peter lev.]. *1721:* Komáromi Lajos Ur(am) is ... igeri hogy az impignoralt Territorium(na)k zalogos summajat fl. 200 ~ ket szaz magyar forintokat fel veszi [Ingodály NK; JHb XXIV/20]. *1723:* ä Sövénfalvi territoriumra jövö árvizet inkább az Adámosi gát ontya ki mint ä Sövénfalvi [Királyfva KK; MbK 162]. *1735:* az J: cö kglme a Dési Teritoriumon ... saját penzemen vött szánto földemet ... meg szantotta ... meg kivánom ... ennékem az el foglalt föld adjudicaltassék [Dés; Jk 174a]. *1740:* Vagjon az Udvarhaz helj meljnek Teritoriuma minden lesza nelkul valo hol alabb valo hol jobbatska kertel vetetet körül [Marosnémeti H; Ks 73/55]. *1752:* az Ákosfalvi Határ, és Vatzmán nevü Praedium egyben folyó Territoriumok között erigalando határ Gyepük [Koronka MT; EHA]. *1756/1821:* a' Kostest nevü teritorium ... még akkoron[a] emberek által impopulálva nem volt hanem csak széna rétül állott [Hunyad m.; EHA. – [a]Néhai Nalátzi István idejében]. *1788:* Ennek elötte circiter 22. Esztendökkel, midön ... Pad alias Szpin nevezetü falu militarizaltatott, akkor feles Gazdákkal ezen falu meg szaporittatván, Territoriumok, vagy határok ... elégséges nem volt [Nagyrápolt H; JHb XXXI/34]. *1799:* Két ág nevezetü Havas vagyon itten a Lemhényi Terri-

toriumon jó Nagy tágas helyen feküvő [Lemhény Hsz; EHA]. *1807:* Ugy tudom, hogy a Pányikiak, Oláh-Nádasiak és Bedetsick harapoztanak be a' régi Meták szerint a' Jegenyei Határban … azon Nagy darab Territoriumot tsak bitangban tartanák a fellyebb meg nevezett Falusiak [Körösfő K; KmULev. 3 Steph. Antal (75) jb vall.]. *1818:* egy nagy teritoriumatt fogatt fel [M.fráta K; KLev. 11].

Szk: *erdős ~. 1830:* Az Albísi erdős teritoriumba vagyon egy darab Nyírfás erdőm [Albis Hsz; EHA] * *vármegye ~a. 1739:* egyéb és nagyubb honorariummal nem lehettünk Vármegyénk Territoriumáb(an) termett egy hordocska borral kivántunk Excellenciád Méltóságos asztalára kedveskednünk [KSz; Ks 99] * *városi ~. 1671:* Azzal az jussal ne(m) elhet az Incta, mellyel az teőb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hogj külső magistratusnak bottia alatt, ez varosi territoriumon az városnak usussaval fructussával élődik per hoc az mely magistratusnak alatta s inspectioja alatt eleődik, azon magistratusnakis forumát kel forumának agnoscalni [Kv; TJk XI/1. 166] * *város ~a. 1651:* azt ígen eleottcok uiselliek hogy az arpat, es egyeb gabonat el ne szűkiczek es dragicziak az varos piacza(n), azo(n) legyenek inkab hogy külseő hellyen es ne(m) az varos(na)k territoriuma(n) szedgyek es vegyek be [Kv; PolgK 142].

2. joghatósági terület; teritoriu aflat sub jurisdicţia cuiva; Territorium einer Rechtsbehörde. *1672:* Az németek és Strasoldo keménségeket látom az levelekbül. Bizony dolog ez már nyilván való ellenséges declaratio … Én, Uram, Cserményi uramnak mind azokat instructiojában adom; de azonban ha mi is azalatt nem keménkedünk s legalább az magunk territoriumán hasonlót nem követünk, bizony ez az kutya Strasoldo annál inkább elhiszi magát s nagyobb dolgokra is erumpál [TML VI, 2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hogy ha valakinek Jobbágya, Urának manumissioja nélkül extrahál Armalist magának, annak semmi ereje ne légyen, és ha valamely bizonyos helyben vagyon lakása, mint el-bujdosot egyéb Jobbágyok dolgában, azon szerint procedallyon a Földés Ura … szabadon meg-foghassa … az holot találta; ha penig kün valo helyen találllya, meg-foghassa ugyan, de azon Territoriumnak Tisztviselőjének kezéhez vigye, és az terminallyon néki | Hajduság magok territoriumokon kivül, joszágot, praediumokat birván, azon jurisdictioval kel birniok, mint más Nemes Patronusok [AC 79, 258]. *1752:* nem mér azon nyavaljás ember az co Excellentiaja territoriuman kivül menni [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.].

territóriumocska kis földterületecske; o mică suprafaţă de teren; kleiner Feldteil. *XVIII. sz. vége:* ezen darabatska Szalatruk nevezetű Teritoriumatskánktol is meg fosztatnánk [Szelistye H; Ks 75. VIII. 97].

térség egyenes/sík terület; şes, întindere vastă de pămînt; flacher Feldteil, Ebene, Flache. *1620 k.:* minthogy az tengerek melléke mindenkor természet szerént igen eső nékül valók, így az Egiptus határa is az igen nagy Fejér-tengerre nyúlván, az tengeri szelek annyira járják az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esőt generálnának [BTN[2] 44]. *1657:* Végezém annakokáért azt magamban, hogy csak közel vármám, és akkor állanék által az Nitrán, szintén az táborhelyemnél lévén az általjárója, holott az seregek folyvást takarodhatnak vala, s azontúl térség látszik vala, ily reménséggel, hogy ha utánam ereszkednek, alól, feljül partos helyek lévén, az egy általkelő helyen rendesen nem fogná hozhatni seregeit, egymásután költözve pedig az mennyi nékem való volna, bocsátanám által, és azzal megütközvén az többi nem fogná jól segíthetni, s szerencsés harcocskám lenne [KemÖn. 246–7]. *1771:* délután esni kezdvén az eső, egész szerdáig, id est négy nap egymás után éjjel-nappal, mely miá az árvizek annyira exundáltak, hogy sohult a térségekben sem búza, sem fű iszapolatlan nem maradott [RettE 249]. *1773/1775 u.:* a' kereset alatt levő Rét mitsoda vicinitások közt légyen nem bizonyitatik, az egész Baromlakat itt nem érthetni; mert abba vagyon oldalos hely, Bértz, szántó föld, erdő azon része kivül mely térség [DobLev. II/461. 1a]. *1777:* A Konkojfalviak közzül … itten elöttünk a kuttol fogva ezen köszikláig amely kis térség vagyon a Szamos mellett, fel szántották s elfoglalták a magok határokhoz [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. *1784:* En Tudom azt bizonyoson azon kártékony Emberek Tihai Lakosok légyenek, kikis ejtzakának idején azon szubgyalu Goronyilor nevezetű Térségre … mentenek s galázolták, rontották és éppen haszon vehetetlenné tették [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 7]. *1825/1826:* Ez a' Csulokáj völgye a' Kelementelki Szövérdi és Gyalakuti határokbol, igen nagy kiterjedésü völgyet formálván, midön nagy zápor vagy nagy esső esik, olyan veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget árkából valo kiütésével elboritja és semmivé tészi [Msz; GyL]. *1864:* Tamsa az almás folyó balpartján – gyönyörü szép térség – igen jo kukuritzás [Középlak K; KHn. 300].

Szk: *lapályos ~. 1724:* az patak mellet valo lapalyos térséget fel mérvén … lött 88 öles kötélel nr 4 [Türe K; Told. 21] * *puszta ~. 1823–1830:* leszállottam a szekérről, s látván messzire valami helységet, gyalog akartam menni, de el is fáradtam volna, mert azon a puszta térségen ha meglátszik valami, de igen messze vagyon [FogE 265].

tersényi 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ puska* Teschenben gyártott, kisebb vadra, madarakra használt vadászpuska; armă de salon (de calibru) mic fabricată la Teschen; in Teschen erzeugtes Jagdgewehr. *1652:* Azon forma aranyos vasu csontal czifrázot agyu Tersényi forma Puska [Görgény MT; Törzs]. *1665:* Az terseni puskákban vagy hármat <az Balassa> dolmányával számomra tartson, Kegyelmedet kérem [TML III, 369 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1673:* Hüseged levelet vettük, az harmincz font Tersenyi puskahoz valo portt meg hoztak, quietantia hellyet levelünket tartsa meg [Szád. Bornemisza Anna lev.]. *1676:* Egy palaczk nélkül való fekete ágyú tessényi puska [Kv; RDL I. 155a]. *1678:* Uzonbol vitte(ne)k el … Egy pár arannyas tersenyi puskát nr. 1. paraszt tersenyi puskát nr 2 [BLt I]. *1687:* Száva Péter administrált három tersinyi puskát [Ebesfva; AUt 572]. *1699:* Tersenyi Puska volt nro 6 [LLt Fasc. 28]. *1710 k.:* a srétes puska igen ritka volt Erdélyben, mind egy golyóbissal lövöldöztünk; majd harmincznégy vagy még több esztendős koromban kezdettem srétes puskával állani az erdőben, és egy stuc vagy tersényi puskám is volt mellette gyakrabban, nem is igen hibáztam hatvan esztendős koromig [BÖn. 502]. *1729:* a' Tisztartó házban … egj tersény puska kerék nélkül [Szentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1736:* Akkor leghiresebb puska vala az stucz, az után való volt az tersényi puska, az is vont lyukú volt | Már az kitől mint tölt ki vagy egy pár stuczot, vagy egy pár tersényi puskát, vagy egy pár pulyhákot hordozott, töltve, felporozva, az hintóban hátúl az ülés mellett kétfelöl [MetTr 371, 372] * *~ stucz* Teschenben gyártott, rövidcsövü kara-

bély-forma puska; ştuţ, carabină (fabricată la Teschen); in Teschen erzeugtes Gewehr. *1760:* Edgy Pár Tersényi Stucz mellyis gyöngj házzal ki vagyon rakva ... Két Kerekes Stutz [Mv; TGsz 2].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tersényi puska; armă de salon (de calibru mic) fabricată la Teschen; Teschner Gewehr/Flinte. *1714:* Egj Par Terschinj szilva fa agja elephant tsont Viragokkal, külsö risze Csujenek meg aranjozva fl. Hung. 40. Egj Par Viragos Csuü Terschinyi szilva fa agja elephant tsont viragokkal és gjongjhazzal ki rakott Csuje aranj Viragotskakkal ékesitve fl. Hung. 40 ... Par kisded Tersenyi Szilva fa agja egeszlen elephant tsont Viragokkal, és részéb(en) réz plehbul valokkal czifrazott fl. Hung. 40 | Egj Tersény régi s rosdás tsontall ki rakott ágjával fl. Hung. 5. – [AH 25–6, 51]. *1736:* Az vadhoz akkor stuczból, tersényiböl, pulyhákból, egyes golyóbissal lönek vala, ha találta, ott maradott, ha nem találta, ritkán ment el sebben [MetTr 372].

térű terület ű, térségű; cu o anumită suprafață; von einem bestimmten Flächenausmaß. *1864:* 36^{ik} Két hevederköze az ország uton felyül, egyenes térű – de szántoja követsés [Tekerőpataka Cs; EHA].

terül szétfolyik; a se revărsa; zerrinnen. *1723:* A' Sövény<falvi> malom miólta ott vagyon attól fogva terül inkább ă viz ă mezön [Királyfva KK; MbK 162].

térül 1. fordul; a se întoarce; um-/wiederkehren. *1589:* Az meszarosok feleol Regteol foghwant veghezten weghesztenek varosul có kgmek, mind io Intesekel, mind Birsagholassal, smind haraggal megh probaltak coketh, de noha fogatton fogattak, mind azon Altal ez oraigh semmy Jot Nem tehettenek bennoók ... Annak okaert có kgmek varosul Nem tudnak howa therwlnj, hanem amyt vegheztenek ... mostis azt Akariak varosul megh tartany [Kv; TanJk I/1. 106]. *1854:* a Fortzimerbe be nyilo ajto ... gyöngy Szin festékü – ezen Fortzimernek Padazattyai Jo ... innen Balra térülve a Nappali Házba [Sárd KK; WassLt].

2. vmi rábizonyosodik vkire; a se dovedi vinovăţia cuiva (în ceva); jd wird einer Sache überführt. *1761:* En Gubás János azt is hallattam ezen Háznál, midön Birákúl a' közelébb múlt Karátson elött egyben gyültünk volna, hogy el ígazittsák, vallyon Demeter Mihályra, vagy iffiabb Ferentz Lörintzre térül é az utrizáll idökben történt gyujtagatás [Szászsztiván KK; BK. Andreas Gubás (40) jb, Joannes Galambasi (35) jb, Joannes Gubás (50) jb vall.].

Szk: *fejére ~. 1614:* Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle és csak alighogy úgy nem járék, az mint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs az seggibe. Ö kiszabadula <én> beléesém a nyomorúságba [BTN^2 45].

térül-fordul jön-megy, intézkedik; a alerga încoace şi încolo pentru a rezolva ceva; hin- und hergehen, schalten. *1702:* a' nyujto padon feküt a' szegeny Batjam még koporsoja sem volt ... ott Attyokhoz tartozo vigyazo, lato böcsüllet tétel semmi sem volt, nagj bajjal ha mi Asszony embert a test melle vigyazni allithatta, terültem, fordultam, tekintettem hát aztis el hajtottak onnan [Tordátfva U; Pf].

terület 1. földterület, földdarab; suprafață de pămînt; Bodenfläche. *1737:* a nagykapusi magyarok a falu határán kivül esö területet külföldnek, a nem falujokból való idegent pedig külföldinek neveznik [Gyalu K; MNy XXXVI, 188]. *1811:* E területen hurubákat és fogadót is említenek [Asszonyfva K; EHA].

2. közigazgatási egység; unitate administrativă; etwa Landeskreis. *1864: a* Gyergyó területén fekvő román községek^a ... különös Járást képeznek egy Dulloi hivatal alatt [Tölgyes Cs; GyHn 59. – ^{a}Köv. a fels.].

térülte fordulta; la întoarcerea cuiva; (bei/an der) Rückkehr von jm. *1607:* Azonba neki fútamek ... Benedek Peter megh terule ige(n) hertelen, el esek, de en ne(m) tudo(m) ha az wtesbe eseke le vagy chiak terültebe [UszT 20/302 Gabriel Tolnasz (?) de Medeser pp vall.].

terüs rakománnyal teli; încărcat, umplut/plin cu ceva; aufgeladen, voll von etw. *1849:* az árendas ... egyszer láttom aztis hogy Dálya felé ki ment a terüs Rakot szekerével [Héjasfva NK; CsZ. Szakáts Juliánna Lörintzi Istvánné (45) vall.].

terv 1. plan; Plan. *1672:* Vagyon ugyan jó is bennek, de bizony rossz is; mindenek felett az, hogy minden s legkisebb tervünket tudják az ellenség [TML VI, 256 Leczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1840:* A Damo Réttye ... hajdan meg lehetös jo állapatu szálas erdö volt, de a' Néhai Tekintetes Ur a Fákat gyökerestöl ki pusztittatván szánto földe akarta formálni, de ezen terve nem sikerülhétése miatt, ma marha legelö parlagnak használtatik [Udvarfva MT; EHA]. *1843:* Zalatnán nékem a múlt évben azt mondotta Lukáts Simon úr, hogy mondjam meg az embereknek, hogy hagyják úgy a dolgot, amint Csetyerás elintézte, mert az ö terve igen jó, és nem fog eltelni hat hónap, és aszerént le fog érkezni az udvartól a kedvezö határozat [VKp 94]. *1855:* nagyba vágó szerencsétlen eredményü tervei [HG]. *1861:* A' Magyar Tudos Akadémia terve szerint a' nép pontos felszámlálása e' folyo honap végén lejénd [Gyalu K; RAk esp. kl]. *1896:* Te, majd (amint megérik a tervem) a K. Zs. T. <Kemény Zsigmond Társaság> érdekében meggyötrünk téged. Nem hogy írj, de közbejárj egy nagy terv megvalósítására [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ szerint véghez megy. 1840:* (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fö nyilak ki egyenlitésére nézve elölegesen meg allitot alap elvekhez és határozatokhoz képest ... a' Méltoságos örökösök által el fogadott Terv szerént véghez ment [Kv; Ks 100] * *utazási ~. 1891:* Ezen utazasi tervet külömben Polinak nincs is miért el árulni [Sv; Pf].

2. tervrajz; plan, proiect; Projekt. *1844:* Kaszárma tervének bé adásárol tétetvén rendelkezések [Usz; UszLt XI. 85/1. 95].

Szk: *~et készít. 1844:* az indittó okok le sorolása mellett, fel szollittatik a Ns Szék: hogy a Köztemetök mellett ... halottak háza építtésére ... tervet készitteni ... ne késsék [UszLt XI. 85/1. 3] * *építési ~. 1846:* Épittési Terve Nemes Dées Varossa mellett le follyo Nagy Szamos Vize' Városfelölli ágán ki javittando Fahidak [Dés; DLt 858/1847 Pataky József megyei mérnök kezével].

3. vmely művészi alkotás létrehozásának a szándéka; plan, intenţie; Vorhaben des Kunstwerkes. *1894:* A fejem elég rugékony ismét, s tanulni jólesik. Némely komoly régi tervem van [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tervel tervez; a plănui/intenţiona; planen, vorsehen. *1886:* Nem dolgozom semmit (egy rossz elbeszélésem jelenik meg a Szemlében, amit még a nyáron izzadtam), s nem tervelek semmit [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tervelt tervezett; planificat; geplant, vorgesehen. *1847:* Alázatoson esedezik Nagyságodnak, Méltoztasson Közönségünket Erdőségeit jobb rendel használhatás véget tervelt, és be mutatott pontjai[a] Szerént Czélszerűleg elhetésében pártolni ... meg határozo rendelést tenni ... mely kérelmünkre kegyelmes rendelést, a midön leg méllyebb tisztelettel esdeklünk vagyunk Nagy Méltoságu Grof Fö Ispány Ur Nagyságodnak alázatos Szolgai Colonussai a Thorotzkoi [Torockó; TLev. 9/10. – [a]Ez mellékletként csatolva].

tervezett kitalált, kigondolt, eltervezett; planificat, proiectat; geplant, projektiert, entworfen. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak mellyekből 138 nyeremény rendeltetvén el, a ki adott 650 Sors=jegyek közzül ... Désen tartott Táncz vígalom alkalmával, sors huzással nyertes lett 138 [Dés; Bcrz.]. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

tervezget terveket készítget; a face planuri mereu; immer (wiederholt) planen. *1886:* Az én terveim? Ha a napi munka ezer nyügétől időm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiamühelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

test 1. corp, trup; Körper. *1573:* Anna Zabo ferenchne Azont vallia Mint az vra, chiak czzel teobity hogi hallotta aztis Balasy gergeltwl zydya volt az hazban czt Mondwa(n) Mah az esse lelek kwrwanak az kalifactornak meg kely zakadny az testenek [Kv; TJk III/3. 232]. *1590:* Ez mellett verem hwllasitt, es testem fajdalmitt, kitt 25 fl: fel nem wöttem wolna, földre esesem nekik penaiatt warom az törwenjtól [UszT]. *1614:* Iffiu Györgj ollj njomorult uolt hogj az teste mereo fekej volt ugj atta magat Orba(n) Leorinczneck hogy megh gyogyitassa [Jedd MT; BethU 46]. *1632:* Harmadik ok töllem valo el valasra az: hogi magamnak tavol leteben szolgammal zűnetlen jatzot, niakan czjuggeőt es megh egi agibannis hált velle, kit in Justante doccalunk. Seőt zolgamnak aztis mondotta, hogy edes zolgam az te tested igen szep feier, de az en Urame ollian fekete mint az Cigannak aztis ha tagadna doccalljuk [SzJk 36]. *1644:* mutatta szegeni aszoni hogy meli rut kikek voltak az testen [Mv; MvLt 291. 417b]. *1697:* János méstér ... Petvityevith Horvát Miklos ur(am) ő kglme Czizmadia Inassát Toutonja (!) Petit vgi mégh verte, hogy ollya(n) a' teste, mint ama Fekete Korom [Somosd K; SLt AK. 32 Nagy Mihály (40) ns vall.]. *XVIII. sz. eleje:* (A ló) ajakárul à hegyes biborcsokot égesd meg, az után Sós hóval erőssen dörgöltesd meg a lónak egész testitt [JHb 17. 10 lótart. ut.]. *1729:* Lengjel Gjörgjnét is meg vervén â Németék láttam â meg feketedett Testit [Sövényfva KK; TSb 51]. *1763:* három hétig alig járhatott ugj meg rontotta vólt az testit [Udvarfva MT; Told 44/15]. *1775:* a paciens testit meg vizsgálván láttunk a hátán a puskának küssebb végivel valo sok döfödéseket [MNy XXXVIII, 57]. *1809:* az falunkba egy embert Kissebb Ketskes Mihályt. Régen hogy az Nagj Nyavalja Ront de most leg közeleb tegnap ... az Attyát meg támadta foljtogatni kezdette ugy hogy a keze helje mostis láttzik fejit be törte, s testit öszve Rontotta [Rava U; UszLt ComGub. 1602]. *1831:* a' tisztaságot ... testekre, öltözetekre Házi Lakásakra nézve is pontoson meg tartsák [Dés; DLt 667]. *1849:* mutagatta a' testét, mely mind tsupa fekete kék volt [Dés; DLt].

Szk: *~e állású. 1807:* egy valamennyire sárgás vagy egér szőrű kitsiny teste állásu gyenge Kantza [DLt 856 nyomt. kl] * *~ében beteg. 1593:* En Kemeny Lazlo, Gereomonostory, iollehet testemben betegh vagiok, de elmémben es ezemben egessegem vagion: elözór ayanlom az en lelkemett az en kegielmes Jstenemnek, testemet peniglen az eő annianak az feöldnek [KP fej. átírás]. *1638:* Igy kezde Daroczy Mate Vram el beszedet, Edes Vraim kegelmetteket, ezzert hiuattam ide, Lattia kegelmettek az Istennek fogsagaban vagiok, tudom hogi az Istennek, el vegezet decretomma hogi egiczer megh kel halnunk, noha Testemben Bettegh uagiok, de Lelkemben egesseges, Jo remsegem (!) Leuen az Jstenben hogi megh ebbol az niaualiabol Jngien ualo io voltabol fel kelthet, megh aduan elobbi elobbi egessegemet [Kv; RDL I, 113] * *~ében megromlott. 1596:* Noha testembeis megh romlot ember vagiok, de nehezeb hogj lelkem nem chendezedhetik [Kv; Szám. 6/XXIX. 172–173 Bachi Tamas sp kezével] * *~e lelke felett van vmennyije. 1845:* Pap Márisko ... el ment Madarasi Istvánhaz ... azért hogy tudja meg mi keppen és miért piszkolta le Madarasiné az ö leányhát Lorit ... és akkor azt mondotta ottan: Testem lelkem felett van két forintom el megyek a Tkts Hadnagy Urhaz, és nem hagyom magamon s leányomon a piszkot [Dés; DLt 502] * *~ét, lelkét az ördögnek adja. 1631:* mikor az Ura megh uerte vagi szitta; testet lelket az ördögnek adta ugj eskútt az aszony s el kellet hinni [Mv; MvLt 290. 55b] * *~étől a lelke búcsút vesz. 1811:* 'S kivánom 's óhajtom, (óh biz' úgy-is lészen) Hogy mikor Testemtől Lelkem butsut vészen, Ama köz időbe, Itélet' napjáig, Az Istentől rendelt idő le-folytáig, Lelkemnek e' légyen a' rendes munkája: Lebegjen elötte Nagyságod' formája [ÁrÉ 183] * *~hez igazítás. 1858:* egy fekete magyarkába egy pár zseb 30 xr. egy kavészi (!) magyarkának testhez igazittása egy pár zsebel 2 fl [Kv; Újf. 1] * *~hez szabott. 1800:* Gautieur Friedrich August ... visel ... tsuka színü, testéhez szabott fekete hajtásu köppenyeget [DLt nyomt. kl] * *~ig lelkig lesz/marad/ vmije. 1657:* az kardomat, köntösömet és minden marhámat a mim testig, lelkig leszen, s részem szerint való jószágocskámat is adjon el [SzOVI, 209]. *1659:* Mivel én uram itt igen megnyomorodám, el is betegesedém, annak felette az én sok irigyim azt mondták a fejedelemnek, hogy én csak Kegyelmed postája voltam ... énnekem, Uram, testig lelkig nem maradott egyebem a rajtam valónál, bizonnyal láttam, hogy ebben az szük üdöben feleségestül, gyermekestül éhel kell meghalnom [TML I, 355 Szász György Teleki Mihályhoz] * *csak a lelke s a ~e van. 1714:* azt vallya a fatens hogy ollyan szegény vólt, annak Csak a lelke s a teste vólt, soha nem volt pinze [MNy XXXVIII, 209] * *(egy) ~ (é)s (egy) vér (atyafi). 1584:* Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georgy zaiabol Hozzw Martonra, hogy Czigansagot chelekedet Abolis hogy pongoraczot megh chalta, En velemis elegh czigansaghot chelekedet hogy az en zegeny felesegemet ky co vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) igy zynele ky az en hazambol [Kv; TJk IV/1. 293].

1600: Bornamiza Benedekne Anna azzonny … vallya Az Attiatol Adam deaktol sokzor hallotta … hogy az Annya es Varady Jstwannak iob Annya egy test es egy verek voltanak [Kv; TJk VI/1. 425]. *1635:* az felesegem egy test es ver vala Colosi Boldisameval, en oda menek Colosi Boldisarhoz es mondek, jo Sogor lassad ha megh uezed az szőlót mert el adgia az felesegem [Mv; MvLt 291. 38a]. *1646:* melyet[a] ki tuduan az felses summabol, marad meg Diuisiora f. 91 d. 09. melybeol Az Aruak Annyauel Vida Judittal Egj test suer attyafianak Vida Istuannak Egj harmad Illetuen Illik f. 30 d. 36. es Igj Az Aruak reszereol ualo dologh el Igazodot [Kv; RDL I. 123. – [a]Az összeget]. *1669:* Mi Petrityeuith Horvath Kozma, Ferentz es Miklos, edgy test s vér s mind harma(n) Kükeolleo uármegyebe(n) Szeplakon lako Atyafiak [SLt AI. 8]. *1761:* Néhai Kadácsi Lázár János és István edgj testvér Atyafiak lévén … meg nevezett Test s vér Atyafiaknak lévén Nemes Udvarhellj székb(en) Bethában holmi Atyai jusson reájok devenialt … benn valo Joszágok, mellj Joszágnak proprietassa consequenter münket … illetvén … azon Joszágra leváltam volt flor. hung 40 [Siménfva U; Sf Lázár Gergellj kezével.] * *egy ~té tesz. 1710 k.:* Mint szakasztának el engemet, én Istenem! nemcsak atyámfiai, jóakaróim, és barátaimtól, hanem akivel Felséged egy testté tett vala, szerelmes feleségemtől s gyermekimtől, kik a szomszéd utcában keseregnek [BIm 1000] * *elvesz lélekben, ~ben. 1710 k.:* Sok szép intéssel intett, menjek el onnét, mert tudja, az ő ura Fridericus mátkaságában mennyi sok jó erkölcsű ifjak vesztek ott lelkekben, testekben el az Anglikák miatt [BÖn. 587] * *a férfi egy ~ a maga feleségével. 1736:* Senki is a maga testét nem kinoztathattya, a mint a sz: Evangelium tanittya, a Férjfi egy test a maga Felesegevel [Dés; Jk 192] * *(Isten kezébe) ajánlja a lelkét, ~ét. 1657:* Ajánlván szent kezeidben szegény bűnös lelkeinket, testeinket, nyomorult sorsunkat, édes hazánkat … hogy az ördög és az ellenség azokon s rajtunk hatalmat ne vehessen. Amen [KemIr. 334–5] * *mind ~ben, mind lélekben. 1724:* egykor átal fordúlok Vásárhelyrül Sz. Királyra Pekri Uramhoz bé mégyek a Cseléd Házba együtt elömbe áll a Léány, engem rútúl átkozni kezd, hogy az Isten mind testemben mind Lelkemben verjen meg [Náznánfva MT; BK. Pekri Ferencz szavai Etsedi Sámuel (25) ns vall-ban]. *1736 u.:* az én Jstenem is nyugassza meg mind testiben a föld gyomrában, mind lelkiben az örök dicsőségben [MetTrCs 482] * *sem ~ének, sem lelkének nem kell. 1570:* Zeoch Gërgh hithy zerent vallya, hogy volt Zabo Janos hazanal es hallotta hogy zytta Zabo Janosne az vrath hata megeh (!) hogy az Essch kwrwaffy sem, Testemnek sem lelkemnek Nyn (!) kellenę [Kv; TJk III/2. 28]. *1594:* Crestel Jstuan vallia Ezt bizonnial tudom hogi ejel creozak zerent eskettek meg ez fwzesi petert egi gonoz zemieliel … eginihanizor panazolkodot Peter, hogi sem testenek sem lelkenek ne(m) kel eo neki, de az vra creouel niakara akaria keotni [Kv; TJk V/1. 419a]. *1628:* Fitz<i> Gabor … neki rezegedett <es> iöt zallasara, puskaiatt fel tekerte, kardia<tis eő> elejben tötte illien zokkal zolua(n) esse lelek kurva<niad> Jsten vgi segellien hogi meg őllek, mert sem testem<nek sem> lelkemnek nem kellez [SzJk 19–20]. *1728:* nem kel se testének, se lelkenek [Szentk.].

Sz. *1710 k.:* De tegyük félre már az üdöt, és csak szóljunk most a kétféle örökkévalóságról. Ezeknek tudományában ha avval a similével élnék is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől, mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára [BÖn. 459].

2. tetem, holttest; cadavru, corp; Leiche. *1562:* Ez tájban[a] Konstánczinápolyban egy Ibraim nevü fő török papot, ki a Krisztust praedicálni kezdette volt és Mahumetet hamisolja vala, ezt megkövezék a törökök, azután a testét megégetvén, a széllel elfútaták a porát [ETA I, 14 BS. – [a]1540-ben]. *1570:* Lowas Balint hithy zerent vallya … hallotta hogy Zeoch myhal fenegethy volt ferdeos kelement es az lweges gergh fiat Illyen zowal Essch lelek ez twgiatok hogy germekre talaltatok, De Byzon wgy megh lehallak az zekerchewel hogy az ebys eszyk testetekben [Kv; TJk III/2. 187]. *1574:* Bor lanosne Azt vallia hogi mykor hallota volna hogi meg eoltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny Eotthwes gergel hazahoz Tahat azkor forgatiak nezik az testet [Kv; TJk III/3. 353]. *1630:* Opra Andra … vgy ualla mint … Gyerman Juzup. euel teobbiti mikor el temetek Kukura Thamast lattam hogy az odala iob kez feleol megh hasat uala, az ver kj iart beleolle ugian megh rothat uala, sok helyen olyan uolt a' teste mint a' fekete feold [Mezőczikud TA; WassLt]. *1641:* egiebet az megh holt Kouaczi Miklos halalaba(n) semmit sem tudok hane(m) az keserues azonial en menek az testhez kj en meczem megh az galleratis el [Sajókeresztúr SzD; BfR II Rosnaj Peter felessige Marto(n) Anna Czichriny Janosne iobbagia felessige (24) vall.]. *1654:* Kendi Janos Ur(am) hatalmasul foglala el eszt az Gaspar Janos Balavasari joszagat … tudom asztis hogy had alatt vala az dolog, s à test meg az föld szinin volt az el foglalaskor [Balavására KK; Ks 19. III. 25]. *1691:* Dic 16. Februarii … megindulván … Fogarasbúl idvezült urunk ő nagysága testével, celebráltunk szomorú solemnitást, elsőbben az nagy palotán két oratioval … Deákul órált Zabánius, magyarul órált Kolozsvári uram az enyedi professzor [IIAMN 328]. *1696:* A' Koporsoba ă testet Zergő gjolesal takarták bé [Buza SzD; LLt Fasc. 193]. *1721:* Küs Marjai Marjai Albert ur(am) által a Mltgs Groff Teleki Mihály vr(am) Eozvegje … Toroczkai Kata Asz(szo)ny deponálá a száz forintot, az assecuratiois penig diffrálodik mig magát fogja resorválni ha több testet kiván oda tétetni, vagj még valaha fel bontatni azt a sirt mellyre ha magát fogja resolválni a Deliberatum vigora szerint fojtassék (!) e dolog [Kv; SRE 141]. *1738:* Mikor pedig holtom történik, ha Isten háboru üdötol az hazankot anyira meg tartya S pestistül hogy testemet el vihetnék Kolosvár(r)a a testemet vigyék az feleségem mellé [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis István végr.]. *1771:* idősbb Eresztevényi István Uram a kurucz világnak a vége felé béis ment volt az Oláh országban s ugy hallottuk, hogy oda bé a szolgája egy éczaka bárddal fejit egybe vagdalván meg ölte s a Testit a Tászlo vizibe bé vonta [Maksa Hsz; HSzjP Chatarina Antal Consors Nobilis Antony Kanyo (72) vall.]. *1819:* halála után teste is hogy meg maradot volna a természetes szinébe avagy el szederjesedet volna, nem tudom [Kv; Pk 2]. *1854:* a nyujtoztato padan, vagy koporsoba hagyassam fedetlen és szabadon egy záros helyt a mig testem meg nem indul vagy fel nem bontanak [Kv; Vég.].

Szk: ~ *kísérése. 1677:* Harangozás dolgából, a' testnek tisztességes késéréért, a' szokott taxát meg-adván, ha affélé ceremoniakat meg-kivánnak a' keservesek, szolgálni tartozzanak [AC 138] * *egye meg az eb/kutya a ~ét. 1672:* Isten Kegyelmedet kedves jó egészségben sok esztendőkig éltesse s adja Isten, ne Kegyelmed jöjön mi hozzánk, hanem én menjek Kegyelmed udvarlására és szolgálatjára, az én részemről egye meg az eb az testit, az ki nem kivánja [TML VI, 310 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1690/1710:* Én tanulák akkor: bezzeg többször a hazámból senki hazugsá-

gára ki nem bujdosom, jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménség fejiben, mert könnyű a hazából kimenni, de nehéz visszajönni [CsH 232] * *megbűzhödt* ~. *1591:* latta(m) hogj senkinek nincz gondgia rah … hogj ott ne rothadgion el az megh byzhwtt test … Nem hagihattam ott megh rothadni, vgi vagio(n) hogj az vice kiralbiro adta Emberth Veress Janost En hyttam fel vgj zabaditak fel [UszT] * *meghidegedett* ~. *1662:* Rákóczi Zsigmond utolsó tisztességének megadására, meghidegedett testének … eltakarítására, azon esztendőbéli Szent György havának 28. napja rendeltetvén … nagy solennis pompával temetettett vala [SKr 314].

3. testrész; parte a corpului; Körperteil. *1570:* Borbel Leorinch, Myklos es Pal, Barbely Mesterek, hitek zerent vallyak hogy ferdeos kelemen hywatta volt Eoket hogy megh lassak az Mynemew Nyomorwzagh esset Rayta, hogy oda Mentek fely otthak es lattak, hogy az Teste az Ites ellen meg zagadot[a] volt [Kv; TJk III/2. 186. – [a]Olv.: szakadott]. *1573:* Orsolia nehay Kadas Ambrwzne Azt vallia, hogy Beteg agiaban feksik volt Borbel Balintne Ment volt hozza es kerdezy volt mynt vagon … Mond … Mondom az myre kerdes hogi kylömben Nem Nem (!) volt, hane(m) hogi vramnak vendege vala az koma(m)is keoztek vala (!) … Mondanak agianak Innia koman (!) Azzonnak az Irmes Borba … En az myat veszek ely es azban hely Meg halno(m), Mykor meg holt volna Annera dagadozot volt Minden teste hogy az Torka az allawal egy arant volt [Kv; TJk III/3. 115]. *1582:* Ersebet Zekel Balasne … vallia, hogi latam hog mikor Jsten Az Lowal megh niomodot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyermeknek kewes hea hog' ketteó nem valt vala a' feye, egieb thesteis mind kek volt Az gyermeknek [Kv; TJk IV/1. 16]. *1584:* Moldwan Mathene vallia, Immar 8 esztendeie vagion, megh fogtattam vala Kaiantay Ianost es monda az pyaczon ez Azzony, No my gondod vagjon, mosd meg minde(n) testedet borba, es a' bort ved wwegbe, es Ad enneke(m) chak megh Adom Innia, es tegedet el kell venny, de en Ne(m) miweltem [Kv; TJk IV/1. 246]. *1597:* Lakatos Mihali … wallia … Chizar Peterne … egizer le vetkeztette az leant … minde(n) testet megh tapogatta, vegre monda neki, bestie hires kúrwa te hasas wagy [Kv; TJk VI/1. 70]. *1618:* Ezen kiáltott, sírt, mérgébe reszketett minden teste [BTN[2] 88]. *1634:* Az karjan es egieb testen, nagy kekek voltanok … volt tiz, avagy 12 seb az leanzon az zava is ket uttal allot megh, azt tuttuk hogy ugia(n) megh hal [Mv; MvLt 291. 6b]. *1644:* az ember … a balta nielevel farban üte s mindgjart le deöle az gjermek s ot oztan az feöldeön bizoni valoba(n) meg vere … ugj megh vere, hogj minden teste kek volt [Mv; MvLt 291. 401b]. *1765:* nem annyiban fáj néki á feje mint egyébb teste [Torda; TJkT V. 260]. *1767:* edgyik keze, és edgyik lába ketté törött, s egyéb testeis mind öszve van rontva, el annyira hogy soha ép ember belölle nem lészen [Majos MT; Told. 26]. *1772:* Mely miá svacellust kapott úgyannyira, hogy kivitette magát[a] Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradott [RettE 285. – [a]Gr. Lázár János]. *1794:* pálinkás és szappanyos ruhával raggadtam a meg sebhezett és dagadozott vékonyát és testit [Eresztevény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) Maxán lako vall.].

4. nemi szerv; organ genital; Geschlechtsorgan. *1573:* Es hogi ky ment volna vduarara hold vilag volt, kerdy my dolog es vgi zolal egi legeny Elch, Mond hogi Im az kwrwas esse kwrwafy zegent tezen vala hazadon, latta hogi ott al volt Kereztury gatyat (!) kezeben tartya volt Minden teste kywn volt [Kv; TJk III/3. 58]. *1589:* az Azzonj fel foga zoknyaya es Inge allyat … az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Dés; DLt 226]. *1597:* Zok Jstwanne Martha … wallia … mikor Sardine oda vitte volt az leankat hallam az leankatol hogi eo ne(m) túdgia mit chinalt az vra az alfelenek az kertbe … latam az ingetis hogi rút pechetes wala de en nem nezte(m) az testet [Kv; TJk VI/1. 99]. *1631:* monda Czetri Giörgj, hogj megh hidgjetek aszony emberek azt vgjmond hogi soha nem gjakot eö edeseb piczat annal mint az uarga Menyhartneje … mondotta aztis hogj égj eiel tizszeris fel ment rea s meghis ugj allot mint az karo teste [Mv; MvLt 290. 56b]. *1639:* mondam Ismet hat lelketlen kurua latade hogi fel fogta az inghalliat … hat latade az mezitelen testet az aszonnak, arra is azt monda … hogi eö azt sem latta; hat mondek Ismet, mi keppen tehette megh neki; mert az ingh altal azt od<a> nem tolliak [Mv; MvLt 291. 177a].

5. *vall* Jézus Krisztus teste; corpul lui Cristos; Leib von Jesus Christus. *1564:* 1564 esztendőben husvét után való vasárnap Erdélyben a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felöll; mert a szász papok azt mondják vala: hogy a Kristus teste az ige által a kenyérben elváltozik, az az, a kenyér Kristus testévé lészen az ige által, és az ember szájába ugyan a Kristus testét adják. A magyar papok ellenben azt mondják vala: hogy nem változik el a Kristus testévé az a kenyér, és az ember szájába a Kristus testét nem adják, hanem az úr Jézus halálának emlékezetére a kenyeret adják, és a Kristus testét lelki szájjal eszi az igaz hitü ember, nem testi foggal rágja. Azért a hitetlen ember akár mennyiszer járuljon a Kristus vacsorájához is, de ugyan nem vészi a Kristus urunk testét. Ezen semmiképpen meg nem egyenesedhetének, mert a szász papok ennek nem engedének [ETA I, 21 BS]. *1710 k.:* A te szent igéd hallgatásától, az én Uram Jézus Krisztusom testétől, vérétől is hány esztendeig fosztának meg [BIm 1001].

6. anyagnak a tér bizonyos részét betöltő tömege; corp; Körper. *1710 k.:* a víz, a tenger hogy az megszámlálhatatlan vízcseppeknek öszvegyüléséből álló nagy test, nagy rakás … Az aër másként láthatatlan, de mikor a nap valamely kisded lyukon vagy nyíláson bésüt, ha oldalfélt állasz, szemeddel is megláthető apró fényecskemorzsáknak, pillangócskáknak, melyek atomusoknak neveztetnek a physica scholában, azoknak számtalan sokaságából álló nagy test, halom vagy rakás | az örökkévalóság az Istenben megvolt még teremtés előtt, mikor az üdő is, és azok az említett nagy testek, tengerek, nem voltanak is [BÖn. 448, 449].

7. testiség; világi örömök; plăcerile trupeşti/lumeşti; Körperlichkeit, Fleischeslust. *1710 k.:* Minél nagyobb a Felséged véle való dajkálkodása vala, annál nagyobb vala az ő háládatlansága, mert soha a Felségedtől kezébe adott szent igédet a reformációig maga nyelvére nem fordítá, nem olvasá, nem tanulá, hanem adá magát egészen csak a világnak, a testnek, a bünnek üzésére [BIm. 1039].

Vö. az *egy-test-vér* címszóval.

testáció végintézkedés; măsuri/dispoziţii finale; letzte Verfügung. *1658:* Sos Marton Ur(am), ma … érkezvén hozzám á kegyelmed levelével s inclusájaval, mellyekből meg értém á kegtk közöt valo villongást az én testa(ti)om és qualifica(ti)om felett, mellyekről mostannis rotunde minden kedvezés nélkül, mivel hitben s jo lelki esméretben jár a dolog, igy declaralom magam [Nagykereki B; CartTr II, 101 Coloman(us) Igaz a bihari Nagykerekiből nyil.].

testál 1. örökül hagy, hagyományoz; a testa, a lăsa ceva prin testament; testieren, testamentarisch vermachen. *1650:* az peres őrökseget Peterffy Lőrincz Testalta es hadta az en felesegem Annyanak [UszT 8/64. 54]. *1659:* Matis Paltis Felesegęuel gyermekeuel edgiút hagiom es Testalom Mihalcz Miklosnak, miuel ebből Turi Ferencz Fiamot, Matis Peterrel ki elègitettem [Altorja Hsz; Borb. I]. *1682:* A' Rosás patakban ... vagyon egy Szánto föld, testalta Bereczki Istvánné [Mezőbánd MT; MMatr. 366]. *1687:* házat, örökséget, feoldeket, reteket, mind azokot Nzs Thot Mihaly Vr(am) ... testálá Kis Thot Mihály Vr(a)m(na)k [Jobbágyfva MT; BálLt 93]. *1693:* A Relictanak ... testalvan üdvözült Ura ... fl 100// fizetődöt meg ez Szerent[a] [Nc; DobLev. I/38. 4. – [a]Köv. a részletezés]. *1719:* A madarasi határban egj darab ret Patkos Janos Ur(am) testálta Praedicatorok számára [Szentgerice MT; MMatr. 121]. *1724:* kérte a' Felesége ... az Urat Gónos Istvánt, hogj testáljon néki, mert ha meg hal, ötet kivetik mindenből a' Gonos Atyafiak [Nc; DobLev. I/ 106. 8b-9a Sára Veress rel. nb quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.]. *1727:* minden kereset es ezután keresendő ingo és ingatlan javaimat ... Szilagji Laszlo(na)k, és Borbárának vallattam, és kötöttem ugj mostis azak(na)k meg allására magamat kötölözem, fen hagjam magamnak eszt azt (!) jussatkát; hogj az én halalos betegségemb(en) mellettem forgolodo s hiven serenkedő Cseledim(ne)k legjek szabados Testalni Tiz Tizenkét forintakat, vagj egjeb Gunyátskát [Gyf; JHb XVI/1]. *1731:* az Testans halálos ágyáb(an) ugj Testallya Léányá(na)k a fél fertálynyi Nénnyérol allo szőlőcskét, mint már néki régen által adott joszágát [Kv; TJk XV/9. 48]. *1760:* valamik benne[a] vagy(na)k, hagyom és testálom ... velem dajkálkodni meg nem szünt Léányom(na)k Dálnaki Sárának [Pat. – [a]A ládában]. *1764:* Igen is Szabad a' keresménył testálni, de akár kinek is csak à maga keresmennyét Szabad, nem penig azt amit mások joszágából mint Tutor bé Szedett ... nem lehet azt másnak adni, 's édes gyermekeit abbol exheredalni [Nsz; BetLt 7]. *1807 k.:* Szekelly Mihálj Uram ... azt mondá nékünk ... az Unakámnak Testálok kett hold Szanto Foldeket ... hetven hét Forintakban, hogy hozzám látott betegségemben vizet hordat és adatt a melly ebbéli Testamentumat az Eskettető Annya Galfalvi Mari Aszszony is elő nyelvevel mondván, nem bánam hellyben hagyom [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék asszesszora nyil.]. *1865:* Alolirt Bodor Elek ezennel minden engem illető vagyont szegény egyetlen egy testvérem Bodor Annának hagyom (!), ha pedig nem gyogyul ki annak hagyom és testálom ki szegény testvéremnek gondját még pedig jol fogja viselni [Kv; Végr.].

Szk: *inspektornak* ~ felügyelőnek hagy/bíz meg vkit. *1693:* Dobaj Janos Uram Protestal, Azon marhakban semmit el ne adgyanak, ő kglme hire – s – akarattyanelkül, mert ő kglmet Inspectornak Testalta üdvözült Szanto Mihaly Uram, es oly kárt lát benne, hogy most igen osztöverek leven az Marhak, nagy karral lenne ell vesztegetesek mostani allapottyokban [Nc; DobLev. I/38. 3] * *örökösen* ~ vagyontárgyat vkire végrendeletileg örökül hagy. *1656:* ket haz helyeket ... feleseghenek coreokeoseon testalt [Dicsőasztmárton; BálLt 85].

2. végrendelkezik; a-şi face testamentul; sein Testament machen. *1600:* Ezzen kyúúl az my keues Jngo bingo marham vagio(n), mindenketh akar mely neuel neueztessenek, Azokrul Jgh testalok [Kv; RDL I. 70]. *1620/XVIII. sz. eleje:* en(ne)k elöttcis az én kevés jovaimrol, mellyekkel engemet az Ur Isten eö Szent Felsége méltatlan voltomra látogatott, nem tsak egjszer Testáltam, de azokban meg nem nyughattam [SLt AJ. 11 P. Horváth János végr.]. *1633:* En Eöregbik Kraitsar Andras Testalok ez szerent hogi ... az en felesegemnek Enyedi Szöts Soffianak mindeneket kezenel hadjanak walamiket mint Sayattyat ide hozot arany ezwst akar mitsoda marha legyen [Kv; RDL I. 101]. *1652:* Vagyon benne szakallos vas golyobis ez előbbeni Inventarium és benne lévő ravás szerént, testalva(n) felölle mind Porkolab és Czajbert [Görgény MT; Törzs.]. *1671:* mindnyaja(n) az egesz Atyafiak kepekb(en) azon Testamontu(m)n(a)k minden reszeib(en) contradicalnak seöt invigorallyak, invalidallyak, mint hogy hirek s akarattjok kivül testalt a' mit testalt [Kv; TJk VIII/11. 112]. *1798:* A' Testamentumát nem láttam, anyival inkább mit Testált ... nem tudom ... ha vagyon maga szerzeményi abbol Testálhat, in avitiis pedig ha testális, keveset fog használni [Komjátszeg TA; Pk 7]. *1808:* az Fiu ... meg mutotta hogy az Attyának szandeka volt az Testalasra és nem tsak söt valojaban testaltis és ezen Testamentumot az edes Annyakis helyben hadta [Harasztos TA; Borb. II].

3. tanúskodik; a depune mărturie; von etw zeugen. *1593:* Deliberatur p(er) d(omi)nos judices: Mierthogi Igienes tanuk kik ez ket zemelnek gonoz chelekedetekreol nyluan testalnanak, nem talaltatnak, hanem az ki volnais oli, homaliban vagion vallasa, mindaz altal talaltatik egi tanu ki vilagosban vallia az teobbinel, hogi eggiwtt eottek ittak volna [Kv; TJk V/1. 355]. *1656/1687 k.:* Három emberséges coreg emberek(ne)k hittel valo vallás tételek szerint[a] ... az egész megye jelen létib(en) testálának arrol, hogy â melly erdeje â Sz. égyháznak vagyon az egyház ája nevű helyben, annak az erdőnek ... vegiben vot Sz. Király falvának egy darab falu erdeje [Marossztkirály MT; MMatr. 323. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1658:* Papjok felöl Bánul Nyegre nevű eskût ugy testál hogy neha hitta fia halalos betegseginek idein, de el nem ment, s communicálatlan holt megh | Az pap eletireol, közéok valo jo maga viselesereol testalnak | Papjaiknak jo magok viselesekreol, tanittasokrol s tudomanyokrol jol testalnak, csak hogy szolgalatiokot ezekis raczul peragaljak gyakrabban [UF II, 192, 193, 197]. *1675:* Tudnék fiamnak testálni az világi dolgokról, ha nyelvemen szólhatnék meg, de mind ezekben is fiat voluntas Dei [TML VII, 7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Causa Magyiar Palotkaiens(is). Domokos Thamasne Pasztor Kata in prima instantiâ kivan ferjetöl Damokos Thamastol absolutiot. Deliberatum. Keresse ferjett az jövendő gyülésünkigh levéllel, és akkoron testallyon felölle [SzJk 129]. *1692:* Ezt igy recognoscalom a mint hogy magam forgottam benne, és az szerint testalok bona fide et conscientia [RGyLt X. A. 6].

testálás végrendelkezés, végakarat kinyilvánítása; lăsarea cuiva prin testament a unor bunuri materiale; sein Testament machen. *1628:* Az meli Ersebet azoni szabad akarattiabol, nem kenzeritesböl valo testálásárol, mys fidé nostra mediante adgiuk ez Peczetes kezwnk irassa alat valo leuelünket [Kv; RDL I. 136]. *1629:* abban en semmit sem tudok, ha eosireol maratte Bako Lukaczinak vagy nem az mireol testalt, hanem tudom hogy testalasat elseobennis azon kezde el hogy eo nekie attyarol nem maradot, hanem az mie vagyon p(ro)prium acquisituma [Kv; TJk VII/3. 3]. *1666:* az en töb Jovaimis ugi maradhasson, Testalasom szerint helib(en) [Radnótfája MT; BLt]. *1807:* a Testamentum ... az elein ugy vagyon írva hogy 1802ben a vegin pedig 1807dik Esztendoben irattatot volna, de nem kelletik Confundalni es meg

sem ütödni, mert volt a Testálás 1802dik, és iratot meg 1807dikben [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1808:* az Fiu ... meg mutotta hogy az Attyának szandeka volt az Testalasra és nem tsak söt valojaban testaltis és ezen Testamentumot az edes Annyakis helyben hadta [Harasztos TA; Borb. II].

testálgat végrendeletileg örökül hagyogat, hagyományozgat; a lăsa ceva prin testament, a testa; sein Testament wiederholt machen. *1826:* az Alp(ere)s ... hibául teszi ki szoszollojának hogy a testamentumát miért nem adta bé-tám valami különös Novelláris Árticulust képzel existálni, a' melly azt tartaná, hogy a' Joszágot, s Haereseket oneráloknak is szabad volna testálgatni [Ne; DobLev. V/1114. 7b].

testálhat 1. végrendeletileg örökül hagyhat, hagyományozhat; a putea testa/lăsa ceva prin testament; kann sein Testament machen. *1600:* Hogj ha peniglen (: mynth hogj közonssiges :) Az en gazdam Azonak halomasa teortenek, tehath az eö rize az en germekjmre, kik eö germekys Azokra zalyon, Egyebnek ne testalhasso(n) rolla [Kv; RDL I. 70]. *1753:* azon szölö földének hasonfele örökös, és oljan ösröl maratt ... az benne épittett szölöt szabadoson testalhatta eo Nga [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. *1772:* akár maga Kun Márton, akár kedves Felesége Fajk Mária eö Kgl(me)k talalna elébb meghalni, tehát a' fenn maradott Joszágnak Dualitassát az hová tettzik testalhassa, a' Terialitassát penig tartozzék ki-adni a' Férjfi és az Aszszony Atyafiainak [KvRLt VII. 25]. *1810:* az én férjem Pál Mihály egy kantzát Ö Kegyelméneka testált volt ... ha szintén testálta volnais azon kantzát az Annyának, abb(an) a' részéb(en), a' melly nem volt ö kegyelméjé nem testálhatta [F.rákos U; Falujk 51–2 Sebe János pap not. kezével. – aAz anyjának].

2. végrendelkezhet; a putea să-şi facă testamentul; kann sein Testament machen. *1628:* akar mi neue(n) neuezendö iouai ... Szabo Istuanra szallianak, es velle ne osztozhassanaka, hanem eötet bekesegessen hadgiak eötet (!) mind azokban mert ezek eö neki mind saiat keresmeny volnanak, es igi ezekröl az varos törvenie szerent zabadon testalhatna is [Kv; RDL I. 136. – aA testvérei]. *1747:* Tutorsága alatt lévén a' Testans öreg Diosi Samuel Vr(am) eo Kglme Leanya(na)k Diosi Anna Asz(on)nak, nem vala facultassáb(an) hogj az Tutora(na)k hire s akarattya ellen testalhasson, mellyre nézve ezen Collatio cassaltatik [Torda; TJkT III. 111].

testalkatú vmilyen megjelenésű; de o anumită constituţie; mit einem bestimmten Körperbau. *1846:* Berka Petru ... középszerü nyulánk testalkatu ... szabatos orru, száju és állu, kicsiny fekete bajuszu, pofaszakálla nincs [Kv; DLt 1200 nyomt. kl].

testalkotású, testalkottatású vmilyen megjelenésű/formájú; de (o anumită) constituţie; mit einem bestimmten Körperbau. *1815:* Szabo János ... 30. Esztendös ... meg lehetösen erös test alkotásu [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Zejk János Bécsben a kancellárián szekretárius lett volt, s ott megholt, mert gyenge testalkottatású ember volt [FogE 244]. *1844:* A' Turszky gyalog ezredéből elszökött ... Kolbász János ... Erösdi, 20 éves, görög nemegyesült vallású, nötelen, törpe gyenge testalkotású, hosszukó ábrázatu, kék szemü, barna gesztenyeszin haju 's szemöldökü, hegyes orru [Kv; DLt 1247 nyomt. kl].

testállás 1. testalkat; constituţie, structură fizică generală a corpului omenesc; Körperbau. *1764:* Személye ennek a Kemény Gergelynének: termetére nézve középrend, gyönyörüséges szép testállása s ábrázatja, nem is igen kövér s nem is igen hitvány, de már bizony délután-szabású [RettE 168].

2. '?' *1658:* Rez szerzam. Egy Eöregh sarga rez mosdo medenecze teort szelü Mas keözep Sarga rez medenecze kett testallas benn [Kv; KJ]. *1673:* Vagion ei Arani giürü kiben Zöld turkes uagion. Vagon mas Aranj giürü, kibe(n) testallas vagio(n) peczet niomo [WassLt Borsai I hagy.].

testállásos testes, tömör; masiv, solid; wohlbeleibt, massig. *1676:* Ezekb(en) az Divisionalis level continentiaia szerént valamelly jók jutottanak Daniel számára mind meg vad(na)k, az egy tesállásos régi forma övön kivül, mellyen kilencz boglar vagyon [Kv; RDL I. 155a].

Szk: ~ *pártaöv. 1611:* Egj oh ezwst maixos parta eö test alasos eziattal [Kv; RDL I. 88]. *1615:* Egy test allasos Ezwst maiczos párta eo, nyolcz boglarral nyom G. 2. p 13 1/2 [Kv; RDL I. 96b]. *1635:* Egy test türkeses allasos Partha Eö függeo lantzaval nyom girat harmat harmincz kilentz neheszeket giraiat tudvan a f. 22 f. 83 d. 94 [Kv; RDL I. 107] * ~ *pohár. 1714:* egj test állásos ezüst aranyos Pohár fl. H. 10,,00 [Kv; Pk 6].

testállásosan tömören; masiv, solid; massig. *1662:* Az kastélynak márványkövekből nagy mesterségesen, testállásoson és cimeresen építtetett kapuja emelöcsön észak felöl vala [SKr 266].

testállású, testállatú testalkatú; de conformaţie ...; mit einem ... Körperbau. *1705:* Mas edgy Test allatu aranyas kannak [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi Gy. sk]. *1815:* Világos pej szörü, kan faru, két esztendös, kisded vadász-ló test állásu, hátos paripa tsiko [DLt 274 nyomt. kl].

testált (vkire) végrendeletileg örökül hagyott, hagyományozott; care a fost lăsat cuiva prin testament; testiert. *1650:* ha I(ste)n kytül oltalma(z)za (!) az edes felesegem(ne)k jöuendöb(en) sine semine utriusq(ue) Sexus decessussa talalkoznek illo casu minden neki legalt 's testalt joszagom az edes Attyamra s Anyamra es egy testuer Attjamfiaira ... maradgyanak [Kv; JHb III/7]. *1665:* Ezeken az fellyül meg meg emlitet jokon kivül minden nevel nevezendö jovacskaimat, akát ingo bingo akár indulatlanok legyenek, hagyom Felesegem(ne)k Sarosi Katanak ... hogy ha ezen keresztenyi Vallasunkban mellyben vagyok alhatatosson meg marad ... Meg maradvan keresztény vallasunkban ... Felesegem birja neki testalt javaimat holtaiglan [KvRLt VII. 5 Kovásznai Peter ref. pred kezével]. *1682:* Mind ezeken küvülis penigh ingo, és ingatlan jok, s edgyetmások, akar mi nével nevezendeok, es házi eszkeozeok, mind azokatis hadtam ... feleségemnek, hogy ugy élhesse, birhassa, usurpálhassa, s, ugy disponálhasson beleolleok a' mint szintén akarja. seot ha az szükségh hozza elis adhassa. Es igy éltcigh sécuritással maradhasson mind ezekben ez neki testált jokban [Kv; RDL I. 160]. *1736:* Néhai Fejérvári György Ur(am) kissebbik árva Leánya Ersök az Attyától néki testált Bonumoktól, Néhai Fejérvári Sigmond özvegyét ... tiltatta volt [Dés; Jk 189a]. *1808:* egész erövel azon ügyekezett a Novizáns, miképpen reformáltathassa ezen Divisionale Forum elöbbeni Itéletét,

arra törekedvén ... Hogy az exhibealt Testamentumnak váliditássa meg állyon, és Törvényesnek itéltessék, s annál fogva mind a maga mind Leánya a' testált Jokkal maradgyon [Asz; Borb. II].

testáltat végrendeletileg örökül hagyat; a face să fie testat cuiva; testieren lassen. *1710:* De egy Protocarus nevű spanyol cardinál, a francia király pénzitől megcsalatván, mikor már éppen in agone volna a király, sőt már eszin sem volna, addig súga a király fülében, hogy új testámentumot tétete, és a spanyol birodalmat a francia király unokájának, a kisebbiknek, Philippusnak testáltatá [CsH 314].

testamentális végrendelet; testament; Testament. *1589:* Az testemontom[a] feleol Azt felely hogi engem Magyari Thamas hiua Imreh mesterhez hogy Igen betegh. Azont felely mint vagion Irua az testamentalisban [Szu; UszT. – [a]Így alább is!].

Szk: ~ *levél. 1677:* Ezekről pedig magam szabad io akaratom szerent kezem be adassaual megh biraluan az fén megh irt emberseges embereket hogj eő kglmek ezen dologről testamentalis leuelet ádnának [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/32].

testamentaliter végrendeletileg; prin testament; testamentarisch. *1728:* Lukátsi Sigmond Uram hagyott Testamental(ite)r a Batzka nevü Hegybe egy darab Szőlöcskét Praedikatorok számára [Backamadaras MT; MMatr. 105]. *1758:* Szőlött tudak egj holdat ... azt ugj halottam hogj testamentaliter birta [Aranyosrákos AF; Borb. II Gado Márton (81) vall].

testamentária I. *fn* végrendelet, végakarat; testament; Testament. *1842:* a Belsőtt pediglen minek Utánna Hajdu Imre eő kelme a Nehai anyosom Bereczki Péterné Márton Anna aszony Testamentariájat lefizeti ugy az Dost avagy tüszhely pénzt a Tizen harmadfél forintokot azonnal Remittálni kész vagyok [Szováta; EMLt Bereczki József lev.].

II. *mn* **1.** testamentumi, végrendeletben foglalt; testamentar; testamentarisch. **Szk:** ~ *diszpozíció. 1629:* Elkezdem azért az én testamentaria dispositiómot az én ősimről maradott jókon [BTN[2] 420]. *1657:* Ennek succedált Rákóczi Zsigmond, ki akkor gubernátor volt, ilyenképpen, hogy Bocskai vévén eszében halálozó állapotját, testamentaria dispositiójában hadta és commendálta successorának Homonnai Bálintot [KemÖn. 26]. *1726:* Josika Imre vram ... ép elmével dictalt Testamentaria Dispositioja e' szerint lévén, irtuk meg ezen kezünk irása és szokott pecsétünkel confirmált Levelünkben [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.] * ~ *diszpozíciót tesz. 1632:* icöuc mi elcönkbe Jacabfaluj Baricz Balas megh hagiott eözuegie Czutak Anna Azzony es miuel jmmar el esett öreget leue(n) ... teön ... illjen vallast es utolso testamentaria dispositiot [Jakabfva Cs; BCs]. *1763:* Szoboszlai Szabo János Vramot magát ... fenn járo egességes állapotba tanalván, de Házas Társat Honesta Gerendi Kata Aszszonyt sullyos beteges fekvő ágyáb(an), kikis mind ketten mindazonáltal ép és jozon elmével jol szolhato nyelvekkel lévén tőnek mi elöttünk illlyétén mutua Fassiot és meg másolhatatlan Testamentaria dispositiot [KvRLt VII. 23]. *1816:* mi elöttünk jelen lévén a Tövissi Gergelly Felesége Finta Anna Aszszony, ép és jozon elmével tön illyen vallamást, és végre egy Testamentaria dispositioit [Asz; Borb. I].

2. végrendeleti (örökös/hagyományos), testamentumban megnevezett; care este nominalizat în testament; im Testament benannt. **Szk:** ~ *özvegy. 1828:* Hibás a Felpereseknek az Alperes Özvegy ellen sub B véghez vitetett certificatiojok ... mert az Alperes Özvegy nem simplex Dotalista, hanem Testamentaria Özvegy [Ne; DobLev. V/1129. 1b]. *1829:* én a Felperes Testvéreknek sok részbe sértegető írásaik Szerint nem Simplex Dotalista özvegy vagyok hanem ... mind belső mind külsö Solemnitássára nézve Törvényes Testamentum Szerint Férjemnek ollyan Testamentaria Özvegye vagyok, a millyen tsak lehet a Házában égy Nemes Özvegy [Ne; DobLev. V/1155].

testamentáris végrendelet végrehajtója; care execută dispoziţiile (din testamentul cuiva); testamentarisch, testamentvollstreckende (Person). **Szk:** ~ *bíró 1698:* kiket is[a] szabad jo akaratombol kezem be adasaual Testamentaris Biraimnak hagiok es vallok [Csatószeg Cs; F. 27. I/44. – [a]A szövegben előtte hosszan sorolja a személyek nevét].

testamentárius I. *mn* **1.** (végrendeletet) végrehajtó; care execută (dispoziţiile din testamentul cuiva); testamentarisch, testamentvollstreckende (Person), exekutiv. *1571:* Paranchoitanak Kdnek az Testamentarius wrak az mynt Kd megh Erthy Ez waar Zywksegere kywaltkeppen walo dolgokrol, hog' Kd zorgalmatosson azokban el Jarwan megh Chyelekeggie, Kdet Azert kerem hogy Kd Azokban mynden haladeknal kewl es kysedelemnel kewl Mennel hamarab Lehet el Jarwan zorgalmatosson Kd Azokat chyelekeggye megy az Ew Nagsagok paranchyolattya zerint [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Casp. Zewch beszti hiróhoz]. *1685/1792:* Ezeket miis felyebb specificált Testamentarius Birák az mü igaz hitünk szerint valyuk és irtuk, hogy mü elöttünk igy és ekképpen tön Testamentumot ... Néhai Veres Mártoné Aszszony Bene Ilona Aszszony [BLev. Transm. 15]

2. végrendeletben megnevezett; care este nominalizat în testament; im Testament benannt. **Szk:** ~ *tutor. 1586:* 1586 Anno. az kyk maguazakattol holtanak meg Primo Fazakas Imrehenek gyermeke meg holt, Ennek az gyermeknek es mynden Jauaynak fazakas Peter wolt Twtora. 2 Coloswary balintne maguazakatol holt meg ennek Testamentarius Twtora Nyreo simeon es balassy ambrus wolt [Kv; Szám. 3/XXV. 8 Igyartho György sp kezével]. *1592:* Azt az Eereokseget ... en vgj keresem annak az arwanak mint testamentarius twtor mert az eereokseget en nem akarta(m) masnak birny [UszT].

3. végrendeletnél tanúskodó; care este de față la întocmirea testamentului; bei der Testierung als Zeuge Teilnehmer. *1626:* My ide fel meg neuezet Testamentarius szemelick, ezekreol vagiunk ez Testame(n)tom tetelb(en) is lelki esmeret szerint ualo tanubizonsagok, melliet Szabo Mihalnak elő szaiabol hallottunk, melliet petsetwnkis erössit [Kv; RDL I. 129].

II. *fn* **1.** végrendeleti végrehajtó, a végrendelet végrehajtója; executor testamentar; Testamentsvollstrecker. *1648:* En Felső Cziernatoni[a] Nagiobbik Szanislo Miklos ... testamentomot teszek az en Istenemteol vöt testi jovaimrol illyen bótsületes <sze>melyek eleot ugimint Also Cziernatoni[b] Vayda Balas Uram eleot ki ez üdeében Felső Cziernatoni Praedikator, Vigh Janos es Kólónte Miklos Kezdi szeki Felseo Cziernatoniak eleot, kiket ugian Testamentariusoknak is vallok [Bosla. – [a-b]Hsz].

2. végrendeleti tanú; martor testamentar; Testamentszeuge. *1599:* Molnos Janos … vallja: Amy az Makraj Catalin adossagat nezy arrol eggiebet semmith nem thwdok, hanem aminth testamentumaba fatealt niawalias Thamas deak, mert enys eggyk testamentarius voltam, mely testamentumot pechjeteonk alat Attunk ky [Kv; TJk VI/1. 349]. *1633:* Annak vtanna Testame(n)tum feleól tüdakozva(n) prodúkalanak ughia(n) eggjet, de mivel nemely czikelibe(n) homalios vala az Testamentariüsokat hjvatuk, es eokct megh examinalva(n) hogy miuel felette beteg volt Han mathias vra(m) … iobba(n) akarattia feleöl teolle ne(m) tudakozhattak [Kv; RDL I. 103].

3. végrendeleti örökös; moştenitor testamentar; Testamentserbe(in). *1799:* a néhai Bátyám mindenit el testalta … azoknak nagy részét a Testamentariussai már kezekhezis vették [Déva; Ks 75. VIIIb. 130]. *1810:* abba a mí Apámrol maradott akar melj orában kész vagyak elő állani osztályra, tőbbre mind Testamentariust a Törvény sem erőltethet [Nagylak AF; DobLev. IV/931].

testamentum 1. végrendelet; testament; Testament. *1507:* Ezt <az> testame<n>tomot en Eletembe egessegembe Jrtam az en germekymnek meg maradassokra es taplalassokra az en keze<mel> hog ez mellett myndenyk meg maradyon, es ezt fel ne <bone>yak [Kv körny.; NyIrk VI, 187 Cheh István végr.]. *1555:* Az Masodyk testamontomomban Az mynth hattam wala Az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1557:* Alberth pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara, en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonyomoth az Wr Jsten halalra Bethegeythe … Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Bethegh azzonyallath hogy en ynnam megh az Testamentomoth myre hogy ennekem ew kegyelme Jo Azzonyom wala kees lewk megh ynnom … De ezen ygen kery wala Benedek wramoth azon hogy oltalmaznaya ewkewth, Ees ne haborgathna [Szentmártonmacskás K; SLt S. T. 5]. *1589:* Magyari Tamas megh kerde Imreh mesterth ha az testemontomoth heljen hadgya vay Nem Azth monda hogy helyen hadgya [Szu; UszT]. *1595:* Somborj Sandor az eochjejwel Farkassal es Gaborral az eo rezek zerent az Relictat contentaltak az zegeny Sombory Lazlo vram legatumirol az testamentum contine(ntiaja) zerent mindenekreol [Zsombor K; SL]. *1599:* Rab Anna … vallja … az megh holt azzonny mind az atal testamentumaban eggyetmas Aprolekjat az itt valo Talas Andrasnak hatta vala [Kv; TJk VI/1. 318]. *1608:* Ez vallástétel, veghezes, es Testamentum ellen penigh semminemw Juridicum remedium ne obstalhasson [Kv; RDL I. 85]. *1637:* ezen kiuül semmi ellen nem contendalt az Aszony, hanem az Testamentommal akkor megh elegedek [Mv; MvLt 291. 75b–76a]. *1724:* az ösi jokbol ötven öt forintig tegyenek Contentumot elsöben az Attyafiak azon Testamentum vigora szerént, az gondviselésért, és vélle valo Dajkálkodásért s azután mennyen az Joszág oszlora [Asz; Borb. I]. *1732:* en soha a Testamentu(m) mellöl egy nyomig sem reedalok [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. *1780:* hogy ha valamellyik Gyermekem rugoldoznek, ellent álloja Testamentumomn(a)k lenne … Javainkbol … ollyan ellent állo Gyermekem ne részesedjék [Mv; Told. 27]. *1798:* mit tselekedett nem tudam, hanem hallam hogy volna Testamentuma [Komjátszeg TA; Pk 7]. *1808:* az a Testamentum törvényes, a mellj leg alább két három személljek praesentiajokban esik meg, de erről tsak Fodor István tészen írásában es vallomásaban egy kevés emlekezetet, de hogy a formalitas meg esett volna, arrol Semmit sem producal az Appelans [Harasztos TA; Borb. II]. *1826:* (A) bé adott Testamentumra nézve ragaszkodván a fennebbiekben tett ellenvetésekhez iratásokhoz, és törvényekhez, tsak azeket el kivánnyák még azokhoz ragasztani a Felperesek[a] [Nc; DobLev. V/1114. 11a. – [a]Köv. a kívánságok előadása]. *1842:* mihent annyi kész pénze gyülend a testamentumnak pontosan eleget fog tenni [Doboka; BetLt I Hodor Károly lev.].

Szk: *~ba hagy. 1557:* Jllyen wallast thewth ewmaga Swky, Janos az ew hythy zerenth … az ew Annyok … az Coloswary hazath hatta Lepseny Myklosnak Lepseny Mathenak lepseny Annanak, Ees Swky Benedeknek hattha Testamentomba hogy olthalmazza benne ewkewth, Ezeketh hythy zerenth walla Gywlay Gaspar [Szentmártonmacskás K; SLt ST. Nro 5]. *1570:* Kathalin zolgalo Thamasne Azt vallya hogy hallotta Ada(m) kadarnetwl azt Mongia volt neky hogy az Adam kadarne fl. 20 hagiot volna neky testamentomaba Jo zolgalatyaert [Kv; TJk III/2. 198]. *1590:* Kadiczj Mathiasneis megh hala, valami aruat hagia Matthias Kovaczjnak testame(n)tumban hogy el tarcha az coreokszegbul [UszT]. *1595:* az zallagos Jozagot az sommaigh az migh nallunk vagion hagjom testamonto(m)ban mind az szallagos leuelel Eggwt az en vramnak Gieongeossi Peternek [Diós K; JHbK XXIII/41]. *1635:* megh tekintven sok niughatatlan faratsagos munkait es gondviselesit abbol valo szeretetibol hatta Testamentumba az Lakatos György Vram mellette valo Hasz reszt az mi helt eleöl iaroban az mint az Testamentum leuel ki mutattya [Kv; RDL I. 23]. *1758:* Az Also Malambeli részit az Atyánk Testamentumban hatta az Anyánk(na)k [Asz; Borb. I] * *~ba meg-/visszahagy. 1631:* Latta(m) asztis hogy Valaszutj Laszlo megh wteotte Varga Mathet; Hallotta(m) masoktol hogy Testamentu(m)banis megh hatta hogy az wtes miatt kell neki megh halni [Abrudbánya TA; Törzs. Jo. Vayda (35) jur. civ. vall.]. *1685:* az mely Függöt vett volt Balintith Sigmond Uramtol, azt az Unokajanak Susi(na)k az Balintith Uram leanykajanak Testamentumban viszsza hadgya de az Fianak Bodoni Balasnak semmit sem hadna ha lehetne [Mv; BálLt 59] * *~ szerint. 1560:* Az vtan ozton theremi peter hogy megy holt testamentom zerent hatta volt mynd az haznak mynden egyeb ewreksegnek felet Jlonka azzonnak az ew megy maradot feleségenek Margit asszonnyal leanyaual egyetembe [Kv; SLt ST. 6]. *1596:* Az penig az en zolgam meg betegedúen testamentom zerent Jamborok elöth mind(en) marhaiat hatta az en gonduisellesemre es Atthyaphjai zamara meg reresesemre Ertem penig hog azok az meg Jrt marhak ez al peoresnel vadnak [UszT 11/43]. *1631:* hogy kiczin nekik Testamentum szeren uallot Joszagoczkamban, es iouaimban inkab oltalmaztathassanak [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1699:* Az Arany és czüst Resmobilisek … Testamentum szerént jüttenek kezemben [Megyesfva MT; BálLt 93]. *1808:* a Kapus alatt lévő Erdő a Testamentum szerént nálla hagyattassék [Asz; Borb. II]. * *állandó ~. 1679:* mind magam – s – mind Feleségem teszünk kegyelmetek elött illyen rendelest, es allando testamentumot [Kv; RDL I. 157]. *1730/1792:* mind maga Etzken András Uram, mind Felesége … tészen (!) ily állando Testamentumot [Albis Hsz; BLev. Transm. 34] * *idegen ~. 1761:* ha idegen Testamentum szerént involválodott vólna â jószágb(an) eö ipso nem mondhatnak haeres(ne)k vagy successornak [Oroszfalu Hsz; BLev] * *kölcsönös ~. 1801:* költsenes Testamentum [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 29].

2. végrendelkezés; întocmirea testamentului; sein Testament machen. *1592:* a' paraztsagh Testamentumiban a' papy rend Ne awathassa magat, erreol indulando perekct se itilhessen megh semmi keppen [Kv; DiósyInd. 44]. *1669:* edes Attyok Testamentumanak alkalmatosságákal hol mi difficultasok orialtatván, azoknak dirimalasokra midön eo kglmektöl Arbiterek(ne)k biraltattunk volna ... Josika István Ur(am) ... ellen igy protestala[a] [Branyicska H; JHb XXXV/9. – [a]Köv. a tiltakozás]. *1677:* az Aviticum bonumokban a' Decretalis Casusokon kivül, Testamentum vagy egyéb Fassiok által valo abalienatioknak hely ne adattassék [AC 101]. *1683/1751:* Melly dolog mi elöttünk igy menvén végben müis Birák czen Testamentumunk álhatatosképpen való meg maradására adtuk az mű igaz hütünk szerént e mü Petsétes, és kezünk írásával meg erösitetett Levelünket [Sükctfva MT; DobLev. I/495a].

Szk: ~ *mellé hivat. 1599:* Masas Thamas Zolgaloia Cathalin azzony ... vallja ... engemet az testamentum tetelnek Jdejen keoldeottek Makraj Catalinert de nem jelentettek hogy testamentum melle hywattyak, hanem hogy chyak az sok Jamborok ott vadnak es eotet varjak en el mentem vala hywam, es eo azt monda hogy nem Jeo mert eo nallanekeolis el vegezhetik dolgokat az Jamborok [Kv; TJk VI/1. 350] * *~ot tesz. 1544:* My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezth montha wolna Symon wra(m) [Galac BN/Szászzsombor SzD; MNy XXXVI, 52]. *1555:* Ezt Azzonyom tetthe ez testomonthomot My Elewtthwnk Zenth Jwany ferencz dyak es Bodony Balas elevt. zenth Iwanrol [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. *1560:* kinek milto kywansagat kereztheyen attyaffywy zeretbol (!) meg erthwen es annak engedwen, ew ez keowethkezendeo keppen theon testamentomat my eleottunk [Fog.; SLt S. 10]. *1574:* Ez elmult zent Balas Nap vtan walo zeredan, Mikor az Nehay Priny Bernardne testamentomoth tenne, meg Emlekezek Zabo Palnak zolgalattyarol Es adossagarol Hagya annak okaerth neky Egy Puzta hazath [M.gáld AF; KCsl 41]. *1604:* En garda gabor ... Noha testemben felete igen erotlen es betegh uagiok, de lelkemben egesseges es iozan ezemenis leuen Tezek azert az en iauaymrol ... ilien testementomot [Halmágy NK; JHb XVI/50]. *1775:* Jöllchet a' mindenhaló Istennek súlyos kezeitöl illettetvén, nehéz betegségben fetrengek és szinte az halállal küzködöm ... minek elöttc kivánnék el oszlattatni, és idvezitö Kristusommal lenni, akartam élö szájammal Házamtol illyen Rendelést, és állandó Testamentomot tenni [Örményszékes AF; BetLt 6] * *~ra fog. 1596:* P(ro)ponit J(uctus)... Ertem hogy testamento(m)ra fogh az A(ctor) eö kgme, Azert testamento(m) leúelet keüanok [UszT 11/43] * *~ról való levél. 1807 k.:* En voltam edgyik közbiro és formalis Testamentumrol valo Level nem iratodhatot akkor, mivel estve volt hanem tsak jedzes tétetödet [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt kezével].

3. hagyatéki eljárás; procedură succesorală; Nachlassverfahren. *1806 k.:* minthogy Nehai Edes Aszszony Anyam némelly Ecclesiaknakis testált 's engemet szorgatnak a' ki fizetés iránt, mig pedig vége nem szakad a 'Testamentom(na)k addig ki nem fizethetem [K; Somb. II].

4. valloemás; mărturie; Bekenntnis. *1583:* En Chyzer Anthal Ghidoflavi Istennek fogsagaban leven ... tezek Illien testamentomotth [Gidófva Hsz; HSzjP].

testamentumbeli végrendeletben szereplö; testamentar; care este prevăzut într-un testament; testamentarisch, im Testament. *XVIII. sz. köz.:* azokkal ne vádoltassunk hogy ... mink kedves kis Klára Hugunk(na)k hagyott elsö Testamentumbéli jokat sajnállanok [Nsz; Told. 2].

testamentumhallgató végrendeleti tanú; martor testamentar; Testamentszeuge. *1574:* Vermeszer Ambrus Es Zep Miklos Azt valliak hogi eok voltak testamentu(m) halgatoy Zas Ambrusnak hallotak hogy Illenmodon zolt Testamentumaba hogi az my Marhaiak meg Marad az ket Resze az arwa leanyac legien Az harmadbolis egy rezt vegien, Az teobiwel oztozanak az teob germeky [Kv; TJk III/3. 363]. *1592:* Tezek ugian ezen testame(n)tum halgato vraim eleoth kez penzreol vallast meli ladamba(n) uagion Tize(n) haramdfel zaz forintrol [Kv; RDL I. 5].

testamentumíró végrendeletet író, lejegyzö; redactorul testamentului; Redakteur des Testamentes. *1807:* ezen Testamentumnak leg kissebb ereje sem lévén meg kivánnya, hogy az cassaltassék cassaltatván pedig aztis meg kivánnya, hogy azon Testamentum irok ob infidelitatem Fiscaliter prosequaltassanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

testamentumlevél végrendelet; testament; Testament. *1568:* Anna Consors Michaelis Babochy ... fassa e(st) in hunc modu(m) vgy hallottam az Könyúcs Lőrincne zóleyebe hogy zola Zabo Janos, Zarom az testamentom leúelbe es az Testamentomba, Ezt penyg tyzerys monda egymas vtan | Ambrosius Nyrö Ju(ratus) fassus est in hunc modu(m) ... Ezt tudom hogy töruen zerent talalak Az tanchyba (!), hogy my az testamentom leuelet meg pechyetellywk [Kv; TJk III/1. 171, 172]. *1570:* Ekkert Janos Azt vallia, hogy Az mynt heltay gaspar vra(m) az Testamentum lewelet Jrta, Mind azon keppen eo maga Segeswary Damakos Zabad Akaratya zerent zamlalta eleh semmy kylömbegh Mostan s ninchen (!) benne, Aztis valya hogy megh az orwarbely (!) hazat sem hatta volna az fiaynak, ha az leany ne(m) kertek volna [Kv; TJK III/2. 131]. *1595:* Az my megh hólt edes Aniank elteben ... (: egyebeket :) mindeneket ... en nekem hagyott ... melyreól testame(n)to(m) leuelünk vagion, ha ziksegh p(ro)ducalliuk [UszT 9/50]. *1596:* Hozzon testamentu(m) leuelet az J tessek ki abbúl ha otalom tars volt Antalfy Mihalj [UszT 11/38]. *1600:* Almady Ballyntth ... Jllyen Valaztth teon, Hogy az mynemeö Vegezestth es keötestth mind az Conuentth Ellcötth mind az attya testamentom teteletth mind penigle(n) az attyaual es az Eö hugayüal mind az testamentom leueletth mind penigien az hugayual es sogoryual Vallo Coposycyo (!) leueleketth semmy czykellyeben fel nem akayya (!) Bontany [Légen K; JHbK XXXVIII/30]. *1603:* Faggjas Janosne vduarhelj Anna Jurate fatetúr ... zabo balas testamentomara nem emleközik Jol hanem az testamentom leuelet keuannia latnj es hallanj [UszT 17/90]. *1637:* az mint en akkor az Testamentom levelet irta(m) volt, most latom hogj megh makulaltak de nem tudom kiczoda [Mv; MvLt 291. 77a]. *1659:* Az jószágot sollicitálta Egedi, de nem tudta, hogy zálogban adta Kegyelmed, mindazáltal énnekem sok búsulásom volt miatta, mert az mint megigérte volt Kegyelmed, az leveleket meg nem adták, én tülem erösen kérték, én meg nem adtam, hanem az testamentom-levelet meg kellett adnom, soha különben nem lehetett [TML I, 328 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1705:* Melly Testamentomot im fenn meg irt Birák igy értvén és halván, mely mi elöttünk ezen meg irt mod szerént ment végben arról mi is az mi hitünk szerént attestalunk szo-

kott pecsétűnkel, és kezeink irásival ezen Testamentom levelet meg erősitvén Judices ... Petrus Danka Nob(i)l(is) mp. Nicolaus Márton Scholae Magister Primipilus mpria [Altorja Hsz; Borb. II].

Szk: *~et irat. 1792:* Tudyăc, a Tanu nyilván és bizonyosan hallottaje láttaje ... Hogy ... Szent Ersebeten enek előtte egy néhány Esztendőkkel ... ki íratott títtkon hamis Testamentom levellet a Móses jusbéli Jószág szántó és kaszálokról ... és ki mondotta aszt hogy meg vallya hogy hamis Testamentomot irattak velle [Szenterzsébet U; Borb. II Szakáts Ádám ns assz. vall.].

testamentumos I. *mn* **1.** testamentumot végrehajtó; care execută dispoziţiile din testamentul cuiva; testamentarisch, testamentvollstreckende (Person). **Szk:** *~ bíró. 1640:* Mü Köszvenyessen lako Eöreghbik Pater, Stephanus de Salanis Vaiaj Harko Andras, és Harko Peter Nemes emberek minnyaian Marosszekben lakok; Ez ide alab meg Jrt dologban Testamentomos birak [Msz; Törzs.]. *1675:* Ezekhet mw ... Testamentomos Birak az mw <hwtwnk?> szerent Irtuk [Bikfva Hsz; BLt]. *1683/1719:* Mi Zágoni István mostan Szereda Szent Annai[a] Ecclesianak Lelki Pásztora, és Szent Lászlon lako Nemes Barabasi György ... az ide alább meg irtt Testamentaria Dispositioban Testamentomos Birák vagyunk [DobLev. I/95a. – [a]Nyárádsztanna MT]. *1703:* Ezeket mi is Testamentumos Birak, meg irtuk az mi igaz hitünk szerint [BLt]. * *~ közbíró. 1653:* Ez fellyül valo irasokat es dolghokát, my eleöttünk ez szerent viuo voce fateala atok alat valo mégh tartasra, melyreöl mys adtuk futuro pro testimonio, ugy mint testamentumos keözbirák ez testimonialisunkat fide nostra mediante. Datum Albae die 25. Januari(ii) 1653 [Gyf; EMLt].

2. testamentumban megnevezett; care este nominalizat în testament; im Testament benannt. **Szk:** *~ tutor. 1595:* Azt mondom ... hogj te enneke(m) testamentomos Tutoro(m) voltal, viseltedis tutorsagomat azert Engemet megi njem (!) kerhetel volna alt (! alatt?), hanjem le kellett uolna az tutorsagod tenned, mjert hogi az njem miueled az derek decretom zerent ualo penat kiuanjom feloled [UszT 10/23.

II. *fn* **1.** végrendeleti végrehajtó, a végrendelet végrehajtója; executor testamentar; Testamentsvollstrecker. *1570:* Angalit Emryh gasner Eozwegie, Ezt vallya hogy Mykor Gereb Balas pinkcost tayba megh holt volna, Eo azkor az Hoz Bartos zolgaloia volt, Es Thwgia hogy hoz Bartos volt Testamentomos, Aztis Thwgia hogy Az My Marhachkaya volt egy low zekereren vyttek hoz Bartos hazahoz [Kv; TJk III/2. 155]. *1572:* Filstich Leorincz azt vallia hogy Egykor Jeottek volt Eo hozza Varga peter es Tot Andras Mwtatnak egy Testamentum lewelet, Mellien ket pecet volt, Mykor meg olwastta volna az lewelet semmy Newek Nem volt Benne az testamentumosoknak, Mond nekyk ez semmyre kelleo senky erre teorwent Nem tenne, Ez ketseges lewelnek talaltatnek, ez Nem twdom Minek walo, Ezzel Mentenek ely onnat [Kv; TJk III/2. 198a]. *1578:* az kj Ezwst arany Morhak. Most kezen wadnak. Mingyarast Zebęnbęn bee witessenek az testamentomosok altal [Pókafva AF; KCsl 47]. *1589 k.:* hogj az fel peres az eó Actioia zerent bizonicjhon (!) elsózer hoza el az testamentom Leuelet az mint reia fog es az J(nctus)ys Az testamentomosokat. Az bizonisagotis hozza el az A(ctor) [Szu; UszT]. *1598/1635:* Mely ingo jouaimat mind azo(n) altal megis hagio(m), hogy az kett megh neuezett gyermekimnek ha ualamellyike, az en halalomnak ideigh megh halna, tehat annak rezzett az Testamentumosok, avagy Tutörök megh tarcziak es mikor annak gyermekit Jsten öregh emberkorban juttattia, akkor adgiak eppen megh nekik, ha penigh az üdóben szemelyek szerent elnek, eo magoknak adgiak [Mv; APol. I. 68/3]. *1599:* My kik vagiunk[a] ... ez Jde Ala meg Jrt Dologban vgj mint Testamentomosok leuen, Aggiuk Tuttara Mindeneknek az kiknek Illik [Szava K; JHbK XXI/7. – [a]Köv. a fels.]. *1627:* (Ennek) ereössegere, es megh allasara my fellilel megh irt testamentomosok irattuk az my hytűnk szerent kit peczetűnkel megh ereossitottunk [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/5. Kouacz Georgy Czik Z Georgy végr.]. *1636:* Ezt mi Testamentomosok kik ielen voltunk az testamentom tetelben ez halando Embernek vallasat ... irattuk es peczetűnkel megh Ereossittetwk [Uzon Hsz; BLt]. *1657:* Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öccsét, gubernátort, Kovaczoczki István cancellariust és Mikó Ferencet fökomornikot, kik effectuálják dispositióit [KemÖn. 96].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *fogott ~* (kézfogással) fel/meghatalmazott végrendeletíró/szerkesztő; scriitor/redactor de testament împuternicit prin strîngere de mînă; (durch Handschlag) bevollmächtigter Testamentschreiber. *1661:* Mü Kovacz Ferencz es Baranyai Janos, mind az ketten ... Maros Vásárhelyt lako személlyek, az ide aláb meg irt dologban fogott Testamentumosok ... mikoron hiuattattunk volna it az Maros Vásárhelly Várban Néhai Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyomtol Boros Anna Aszszonytol az maga felsö Várbeli házához ... my elöttünk eö kglme tön illyen Testamentumot [Mv; MbK].

testamentumoz vkire testál; a testa; testieren. *1630:* 26 Novembris. Gyült vala az nemes ország Segesvárra, és ott Bethlen István az ország előtt esmég letevé az fejedelemséget, mivelhogy az országnak kárát és veszedelmét nem akarta, mivelhogy Rákóczi György nem akarta az országot neki engedni, minthogy Bethlen Gábor még életében Rákóczi Györgynek testamentumozta volt [Kv; KvE 160 SB].

testamentumtétel végrendelkezés, végakarat kinyilvánítása; exprimarea dorinţelor prin testament; Testierung. *1560:* Toabba miert hogy az my Anyank testamentom tetelekoronnis Jelen wolt benedek vram az testamentom tetelt Jol hallotta es sem akkor sem az vtan ellene nem zolt sewt Engedet neky ... es elt az neky hagyot marhakkal [Kv; SLt S T. 6]. *1578:* Ezen testamentom tetelen leot hwshagyo hetffon. Kolt vgyan Pokaffalwan 1578 Eztendobęn az meg Irt Napon [KCsl 47]. *1598:* Borbely Pongraczne azzoniom ... wallya ... monda Sombori Lazlo enneke(m) hogy ne(m) vehette reia az Testame(n)tu(m) tetelre vramat, hane(m) eotet s Fere(n)czi Antalt hatta volna Tutorra, hogy mind enneke(m) s mind az Aruanak eo kegmek viselnek gondunkat, az vra(m) halala vtha(n) eö kegmek teonek kys engemet az vra(m) hazabol az Arúaúal egietembe(n) [Kv; TJk V/1. 208]. *1607:* a Testamenthom tetelt meg confirmaltuk [Illyefva Hsz; BLt]. *1626:* Mikor ezeket Szabo Mihali maga nieluc uallasaual elöttwnk igi el rendelte volna, vegezetre ezzel keote be beszedęt: Az ki az en Testamentom tetelemnek meg masloia uagi fel bontoia lenne akarki, Atok legien rajta [Kv; RDL I. 129]. *1634:* Ha ki penig ebben, az en Testamentum tetelemben talalkoznek oly, à ki akadalykodnek, tam ipsemet, quam haeredes et Successores ipsius Dei omnipotentis punitionem, in hac uita cito incurrat [WassLt Wass János végr.]. *1707/1711:* Mely Testamentum tetel mi elöttünk es az mi jelen letünkben epp Elmejevel nyelvevel

az megh emlitet szüleknek igy folyvan attestalunk miis bona Fide rolla subscriptionkal es pecsetünkel [Kv; JHbK LVII/ 43]. *1730:* Mely Testamentom tételit ... Mikó Judith Aszszonynak halván, és értvén, Mű is ez ide alább meg irt Testamentarius Birák az Fen meg irt Mód szerint. Meg irtuk kezünk irásával, és szokot pecsetünkel Meg erősitvén Fide Nostra Mediante [Somlyó Cs; Borb II]. *1734:* Énis régolta szándékozo Testamentum tételemet ma ugy meg határoztam [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. *1745:* Jánko János Testamentum tételiben kik voltak Regiusok ...? [Ssz; Kp 155a vk]. *1772:* voltanak olly kérdések mellyek ... Testamentum tételeknek bontogatására nyilván és egyenesen tzeloztanak [Drág K; TSb 21]. *1807 k.:* testamentum tételit az után nem tudam nem hallattam hogy valamennyib(en) is valtaztatta volna Szekelly Mihally Uram holot meg az után elt masfél Esztendeig mű pedig azon Testamentam Levelet adtuk ki ezen follyo Esztendőben maga formilitássáb(an) [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt kezével]. *1820:* ha az Iffiu Báronénak Gyermeke nem lett volna míg a' Báro Nevét viselte volna ülhetett volna az Udvarba Uri modon, de minthogy Gyermeke lett nem szenvedi hogy üllyen ... ezeket az Iffiu Bároné valakitöl meg halván panaszra fokadott, és a' Néhai Bárot ez okbol Testamentom tételre onszolta volna [Keresed/Aranyosrákos TA; JHb 48 Gál Juliánna (24) „főző" vall.].

Szk: *~ről való levél. 1597:* Az mi reszbe(n) volt vetelkedesbe kóztek az feóldeóknek mi volta praesentalak az Demeter Deak Testamentu(m) tetelereól valo leúclet mely cónne(n) keze Irasa ... Azert Az Azzonj migh az Vra neúet viseli Addigh az Vra testame(n)túma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeket [UszT 12/129].

testamentumtevő 1. végrendelkező, végakaratot kinyilvánító; care a făcut un testament; testierende (Person). *1574:* Seorel vinchene Azt vallia ... hogi eo Jelen volt Es Az Mynemew testamentumot teot Zeoch gergelne eo Jelen volt hallota, az testamentum Teowe azzonnak attia Vogner Myhal es comaga Zeoch gergelis Jelen voltak egyk sem ellenzette [Kv; TJk III/3. 400].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: végrendelkező személy; testator; Testierer. *1607:* a' Testamentom teuőnek ... keresere ezeket meg irtuk [Illyefva Hsz; BLt].

testáns 1. örökhagyó/végrendelkező személy; testator; Testierer. *1767:* Nehai Ladányi legált 1000 For. Interessét, approbállya a Supr Consistorium hogy forditassék Bibliotheca augmentatiójára, sőt hogy azon Testans emlékezetire a' Bibliotheeáb(a) külön helyetskére tétessenek azok a könyvek mellyek ezzel vásároltatnak [Nsz; BK a kv-i ref. koll. csomója]. *1808:* Biroi szoros figyelemmel meg olvasván ezen Generalis Törvényes Szék a' Feleknek egymás ellen a' közben tett Appellatio mellett fel vett okait, és azoknak meg állitására bé adott Bizonyitásaikot ugy találva hogy az Alperes által Novum mellett elé mutatott ... Testamentaria Dispositio Törvényben meg álhato, és tellyes hitelt érdemlő, mind ezért hogy ... ugyan azon Regiusok által ... hitek után tett helyben hagyások általis meg erősittetett, mind pedig azért hogy az a' Testánsok által Soha manifestě nem revocaltatott, avagy tsak revocáltatottnak leani nem bizonyittatik [Asz; Borb II].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: örökhagyó, végrendelkező; care a făcut un testament; testierende (Person). *1747:* Tutorsága alatt lévén a' Testans öreg Diosi Samuel Vr(am) eo Kglme Leanya(na)k Diosi Anna Asz(on)nak, nem vala facultassáb(an) hogy az Tutora(na)k hire s akarattya ellen testalhasson, mellyre nézve ezen Collatio cassaltatik [Torda; TJkT III. 111]. *1753:* Valjon az Ujfalvi és Ujlaki portiokot maga tulajdon pénzével szerzetteé a' Testans Mlgs ur, vagj edes Attjarol maradott pénzel? | az Mlgs Testans Ur ... mind Fő Tisztsége után járt jövedelmét, mind jószágának fructussábol be jött pénzt, megh gjüjthette 's az kinek tettzett disponalhatta ... abban szamadoja senkinek nem volt [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. *1804:* Ami azért illeti ... a Testamentumot ki fogást tettek a más két Testvérek ... belső es külső Solemnitasára nézve a külsőre nézve azon okbol hogy az azt Subscribált személlyek ... nem volnának Vármegyei Birtokosok ... belső Solemnitássára ... a mennyiben ... a Testáns kövendi Krisztina distingtiot nem tévén három gyermekei között meg maradando vagyonait, egyenesen, és igasságoson kivánta fel osztattni [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b].

testaszály szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *ideges ~* idegeredetű testsorvadás; distrofie neurogenă; Atrophie neurotischer Herkunft. *1858:* halt meg Basa Daniel fia András 6 éves korában ideges testaszályban [Dés; RHAk 92].

testátor testamentumkészítő; redactorul testamentului; Redakteur des Testamentes | tanú; martor testamentar; Testamentszeuge. *1582:* 25 April(is) Zeochy Myhaly wyzy az feyedelem Testatorit Jo Istwant harmad magawal harom Lowan Pancel Chehre, Onnet egy nehany falwra fizettem Eot mely feoldre f. 1/87 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp szám.].

testbeli 1. testi; corporal; körperlich, physisch. **Szk:** *~ félszegség. 1839:* (Meghalt) Péntek István 45 esz(ten)dös Születésétöl kezdve testbéli félszegsége következéséből [Körösfő K; RAk 149] * *~ vereség* testi fenyités. *1586:* Die 19 Iuly deliberatur ... Az Azzony penigh soha az Varos hataraba megh Ne talaltassek, Az leghenis az Jstua(n) biro fia, ha ennek vthanna illie(n) vetekbe leleczik hál creos bwntetesse leszen most testekbely veresegek Nem leszen [Kv; TJk IV/1. 609].

2. nagy, testes; mare; groß, wohlbeleibt. *1589:* 9 October B(yro) V(ram) akaraty(abol) vittenek Eoreg Testebely harczyat Tordara, kyulte Bathory Jstúan ... attam nekye f. 1 [Kv; Szám. 4/VI. 111 Stenzely András kezével]. *1621:* Gubernator vramnak eo Naganak kwlduen az hayasely feoldy Vayda egy vizat es egieb kwleomb fele Testebeli (!) halakat ... attuk alaya Szegedy Marton hatt Eökrett, szekeret Vywarigh, fizette(m) ... f 1 d 12 1/2 [Kv; Szám. 15b/XI. 273]. *1690:* kedveskedésben is küldött egy putina testebeli lepényhalakat és pisztrángot [Sziget Mm; AUt 511].

testecske 1. gyermek holttestе; cadavrul/corpul unui copil; Leiche eines Kindes. *1664:* Nekem ugyan ki kell vala már indulnom, de az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának kissebbik fia[a] meghalván, az temetésig nem lehet már elindulnom, mely is két-három nap alatt megleszen, most útban lévén az testecskével [TML III, 331 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz. – [a]Apafi György]. *1702–1764:* Job volt volna kis koromba ha Engemet – küs Selljebe töttek volna Testecskemet [Torockó; MNy IV, 234]. *1705:* Ugyan ma

hívogattattánk mind a német, magyar és szász urakat, holnap kilenc órára, hogy a mi édes kisleánykánkat koporsóba, az ő testecskéjének örökös hajlékába betegyük, kik is mind ígirkeztenek [WIN I, 563]. *1777:* Úgy is lött, mert pénteken éjszaka a mostohaapja s Rettegi Ferenc öcsém fáklyával idekisérték s bététetém a torony alatt való porticusba testecskéjével a koporsóját a nagyanyja, első feleségem, Aczél Salomé, feliben [RettE 376].

2. testrészecske; părticică a corpului; kleiner Körperteil. *1666:* az borbély egyébaránt is úgy discurált, hogy csak az belső hévség ütött ki rajta, de ez éjjel három óra tájban annyira fakadozott ki minden testecskéje, hogy könnyű megesmerni, nem más nyavalyája, de az sürő hímlő vagyon rajta [TML III, 635–6 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz].

3. vmely anyagnak parányi része; părticică de materie; kleiner Teil einer Substanz/eines Stoffs. *1710 k.:* Ugyanis, minthogy a lélek a nincsen vagy semmi és az érzékenység alá jövő testek között mintegy középaránt gondoltatik lenni és vagyon is, de nem láttathatik, tapasztaltathatik: hajlandóbb a testi ember arra, hogy vagy nincsennek, vagy igen vékony testecskének, párának, lángnak, vagy minek higgye lenni, mivelhogy míg az életben vagyon, úgy amint ő kívánná, nem concipiálhatja, fel nem veheti [BÖn. 439].

testelt tisztított czüst; argint curăţat de corpuri străine; gereinigtes Silber. *1573:* Valazto Eottwes gergel, Azt vallia hogi Offembanian hallotta Az Smelcertwl az Biro eleot es teob Emberek eleot Monta hogi az Mely testelt Zenkelt volt Eottues Leorinchnek pechy Estwan Azbol Masfel vagi harmad fel gyra Ezwst leot volt, Mellyet comaga Eottwes Leorinch vit volt oda az kohra olwaztany [Kv; TJk III/3. 221].

testes nagy testű; corpolent; massig, wohlbeleibt. *1766:* Harmadik <felesége volt az öreg Teleki Ádámnak> Horváth Zsuzsánna … Csak közönséges nemesember volt az atyja, csudálkoztak rajta, hogy vette el, de nagyobb csudának tartották, hogy mene hozzá. Azért vette pedig, hogy a maga rendin nem ment hozzá senki. Ez is hatalmas szép asszony, testes, szép termetű, de nem ér a szépsége a két elsővel; gyermeket sem tuda neki csinálni szegény [RettE 200]. *1769:* Pintye Gornyik … valami 60 Esztendős közep termetű, Testes, ideje miatt ősz Ember [UszLt XIII/97]. *1710 k.:* Jut eszembe, egy nagy, óriásforma magas, testes ember vala a török tiszti, Hadzsi Musztafa bég vala a neve [BÖn. 553].

testesség vastagság; corpolenţă; Dicke, Mächtigkeit. *1710 k.:* nagy temérdek vastag erek, inakból állott a testem, mégis az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathatott, hanem Istentől áldásul adott könnyüségnek tartottam [BÖn. 492].

testesült testet öltött, a valóságban megjelent; întruchipat, întrupat; verkörpert. *1668:* Példa lévén előttem, hogy az cigányok nem különbek lévén, mint az testesült ördög, sok becsületes embereknek halálok után az successorokat – hamis hütöket letevén – háborgatják [Kv; KvE 205 LJ].

testhordó halottszállító; unde se transportă morţii la groapă; Leichenwagen. **Hn.** *1795:* az a' Nagy égéskor el éget volt egy felöl a' Test hordo Sikátor … szomszédságiban [Torda; EHA].

testi 1. az emberi testhez tartozó, testre vonatkozó; corporal; körperlich, menschlichen Körper betreffend. *1710 k.:* Ez eléggé kimutatja, hogy az emberi és abban kiváltképpen a testi rész irtózott, mely a természet által még a lélek, bűn és egyéb affélék nélkül lévő, oktalan állatokba is béoltatott; irtóznak a haláltól, kerülik, távoztatják kiki a maga elromlását, minél jobban tudják, s lehet [BÖn. 468]. *1768:* Mi bizonyoson ismertük azon Nagy Szürke Kántzát … ismertük a' Füle kajlaságárol, Szöriröl, testi allásáról, és Fortelljárol [Páké Hsz; SzentkGy 3 m. tanú vall. Jos. Szörtsei sk]. *1812:* Krisán Mária … 22. Esztendős, közép szerű, vékony suhantzár testi alkotású, hoszúkó szároz ábrázatú [DLt 225 nyomt. kl].

Szk: ~ *bátorság. 1662:* Az jenecik az vezér útban lételet értvén, úgy vagyon, nem szűnnek vala a fejedelmet a hírekről tudósítani és a megirt segítség felöl szorgalmaztatni. De azonban magok a szokás szerint csak a bornak, testi bátorságnak adván magokat, minden istenes készületbéli tiszteket elmúlatják vala … a várat a hatalmas ellenségtől való megszállásának elviselhetéséhez minden szorgalmatossággal készíteni el ne múlatnák | A testi bátorság, az gonoszban inkább-inkább megátalkodás, az Isten kegyelmének, s meglágyításnak sűrü eszközeire is elhatalmazott vala hiszem rajtunk, s ó, vajha mind e napig is torkig nem ülnénk ezekben [SKr 428, 716]. *1710 k.:* a megvilágosíttatott fiait is, leányit is a te házadnak, elfoglalá a nagy testi bátorság, felfuvalkodás, bujálkodás, kevélység, tobzódás, részegség, paráznaság [Blm. 1042] * ~ *büntetés. 1823–1830:* Ha valakire testi vagy életbeli büntetést mondanak, az egzekúció előtt a miniszteriumnak jelentsék fel [FogE 233]. *1847:* Valamelyik az irtak közül ha önkéntesen béjönni vonakodnék, azt kötve is előmbe béküldeni kemény testi büntetés terhe alatt el ne mulassa [VKp 211] * ~ *egészség. 1626/1770 k.:* Testi egességem valtozek nagy kenra, Melly fél Esztendeig mind rajtam regnála, Tagamban engem ugy el sanyargata, Hogy egyik ujjam sem volt kesz mozdulasra [ItK XLI, 75 Fiátfalvi György Pokolbeli látomása 11] * ~ *élet. 1710 k.:* Az elmém igen elragadta a pennámat, de nem egészen haszontalanul, amint majd meg fog látszani; mert e testi élet, egészség, betegség, jó vagy rossz kedv, nyugodalom, nyughatatlanság s több affele nagyrészént a diactától származik, noha a bün annak gyökere [BÖn. 510] * ~ *ellenség. 1662:* Ezek seregéből való Pázmány Péter is, ki … a jezsuiták regulája mellől … elszakada, és hogy annyival nagyobb ereje lenne a Krisztus anyaszentegyházának üldözésére, a jezsuiták Magyarországának feleje lön és őfelsége, a király után ezen országban legfelső tisztességbe helyheztették, majd azon idő tájban, melyben e felső-magyarországi vármegyék nemesak testi, hanem lelki ellenségnek is hirdettettek az országnak nyilvánvaló gyalázatával, esztergomi érsekké tétetek és az országnak akaratja ellen nyakára köttettetek [SKr 114] * ~ *erő. 1832:* most pedig ajánlom Uram néked lelkemet kérvén mint bünös halando irgalmasságodot arántom. Ki adtam Sz. Benedeken el gyengült testi erövel, de Isten ditsőségéből ép elmével Martius Holnapja 21ken 1832dik Esztendőben [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.] * ~ *erőtlenség. 1775:* De idővel csak győzedelmet vett a testi erőtelenség rajtok és sokáig gonoszul éltek [RettE 346] * ~ *fogyatkozás. 1847:* Kászoni András … netalántán meg lévő testi fogyatkozásait is ki épülhetné [Kv; ACLev.] * ~ *gyönyörűség* élvezet. *1636:* Jobb volna azért azokat a' nagy tömlőjű furollyákot, és sok süvöltőjű fuvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni, és az kovátsok

műhelyében adni. Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régiket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokásokon kapdoso együgyű községet le hányattatásokkal fel ne zajditsák, de az kik ujjakot tsináltatnak, egyáltallyában menthetetlenek, mert egyebet bennek az testi gyönyörüsęgnél nem keresnek, holott azok tsak az fülcikct tsiklandoztatyák, s-az elméket penig semmire nem éppittik [ÖGrAj.] * ~ *halál. 1575:* zeomcom elot hordozom hogy minden embernek eczer az bewnnek az ew solgiatt az az a testy halalt meg kel kostolny [Szentanna MT; LLt 99/8]. *1623/1624:* Midcon az Vitczléo Olah Peterlakan[a] .. lako Aitoni Pal Deak Istennek keminy fogsagaban es halalhoz keőzelgetendeo ideieben Meduessen fekwnnek és minket hozza hiuatot uolna, töb egyeb zauai utan ielente hogy ... mint egieb emberek eo kgmeis az Testi halalt megh kostolando uolna ... mi elcőtthwnk illyen Fassiot es Testamentomot teón [Medvés AF; KCsl IV/103. – [a]AF] * ~ *hiba. 1843:* (A) hires mag mén Champion ... el adová tetetett ... Championnak egy testi hibája van: az eleje rokkant, mit még négy éves korába kapott volt egy Cordázás alkalmával – szemei, s egyéb tagjai hibátlanok, jól hág, s jól tenyészt [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez] * ~ *közösülés 1791:* az Házassági kötelbe nem levő Személlyek egyszeri botránkoztatasokért ... ha ... egybe kelnek is hogy Törvénytelen testi közősüléseket Törvényes hazassaggal fel váltsák a' Lakadalmi Gyülekezet elött is reconcilialtathatnak minek előtte őszve esküdtenek ... ha többször borankoztatnak azok a Templomba Vasarnapi Napon kövessenek Ekklesiat [M.bikal K; RAk 10] * ~ *munka. 1710 k.:* Mint munkálódja a lélek az emberben mindazokat a testi munkákat, amelyeket az oktalan állatok értő lélek nélkül mind végbenvisznek [BÖn. 468] * ~ *orvoslás. 1760:* láttam ilyen képet: egy feredő-kádban ülő betegnek képét, ki előtt egy barát állván, a szájába ad valamit ... Ez hihető a testi orvoslást példázza [RettE 107] * ~ *seb. 1814:* Mai napon a Meltsgos Gorgenyi N: Dominium jovallasara orvasi kötölessegem szerint meg tekentven es be kőtőztem ... Fola Ilianak testi meg verettetett sebeit [Görgény MT; Born. G. IX. 6 Lad. Szekely chirurgus nyil.] * ~ *szem. 1631:* Hallottam asztis az felesegemtcol, hogy Valaszutj Istuan monta uolna házammal, hogy im el megyen More Laszlo az hadban, de nem lato(m) en teobbe Abrugy Banyan, az en testj szememmel, mert gongyok leszen az fiaimnak reaja [Abrudbánya TA; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.]. *1672:* Ezek után az Isten vezérelje Kegyelmedet minden jóra és adja az én Istenem, még láthassam Kegyelmedet testi szemeimmel [TML VI, 313 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. az egész emberi lényre vonatkozó; referitor la întreaga ființă umană; das ganze Menschenwesen betreffend. *1662:* Ez gyülésen már az evangélicus státus mind azelőtti s mind az 1659-től fogva való nagy sok gravamináit őfelségének supplicátiója mellett beadván, mind a linci diploma második conditiója, s mind az assecuratóriák szerént erős, meggyőzhetetlen okokkal kivánja vala őfelségétül azoknak eligazíttatásit, s az ország törvényinek általhágóinak megbüntetéseket, olly protestációval, hogy, mivel az nekik minden testi szabadságoknál nagyobban állana, semminémű közönséges ország megmaradására nézendő dolgokhoz addig nyúlni nem akarnának [SKr 677]. *1703:* Reménységünk lehet is, mivel valamint a szegény zsidóság a római birodalom alatt sanyargott, amikor Isten (noha nem testi, de lelki szabadítót küldött), úgy mü is ugyanazon birodalom alatt nyomorogván, connumeratiót indít, mint szintén Zsidóországban [Kv; KvE 275 SzF]. *1710:* az öreg Rákóczi holta után újobban felzavarák a jesuiták a magyarok szabadságát és sok álútakon-módokon kezdik a magyarokot mind lelki, mind testi szabadságokban háborgatni [CsH 70]. *1710 k.:* Az Ur vacsoráját az augustana és helvetica confessio egyaránt hiszi, hogy nem testi, hanem lelki vendégséggel, hüttel, lélekkel, nem foggal, szájjal veszi, eszi a Krisztusnak testét, igazságát, érdemét [BÖn. 480].

Szk: ~ *és lelki éhség. 1705:* Nyavalyás Bethlen Miklósné asszonyom sollicitálván, hogy az urához hadd mehetne pap bé az innepre, minthogy még egyszemél többször meg nem engedték, de a generál semmiképpen meg nem engedi, amely igen ritka példa, szörnyü és hallatlan rabság, ily testi és lelki éhségben tartani ilyen embert [WIN I, 434] * ~ *és lelki jók. 1593:* ha az en kgmes Jstenem testembeól lelkemet el vinne, Az en megh maradotth arwa atiamfiatth felesegemetth megh ne haborgassak, az mit neki hagiok io lelki ismerettwel, abban oltalmazzak kiert az Jsten cő nekiek mind ezen ez vilagon valo éltekben testi es lelki iokkal megh algia, az más vilagon penigh az eorók bodogsagott aggia Jsten nekiek [KP. Kemény László végr. fej. átírás]. *1616:* Istentől keuanok ti kegyelmetek(ne)k minden lelkj es testi iokot megh adatni nagj sok Eztendeiglen Boldogul [BálLt 1]. *1668:* Isten Kegyelmednek és minden szerelmesinek minden lelki, testi kivánatos jókat adjon akkor is, az hol és mikor nem várná [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1737:* Mar most ezen atiafisaghos lineacskaim által kivánok Excellentiadnak Istentül, minde(n) lelki es testi iokat [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.] * *lelki és ~ áldás. 1657:* Felségednek kiáltunk Tehozzád, szíveinknek nagy szomorúságával és orcánknak pirulásával emlékezvén a' Te mivélünk örök rendeléssed szerént születésünk idejétől fogva közlött lelki és testi bőséges áldásidról [KemIr. 331] * *lelki és ~ kisértet. 1668:* Én, ki édes hazámnak igaz szolgája voltam, áruló nevem kele, mind felebarátimtúl, atyámfiaitúl keservesen bosszantatom, könyörgésem meg nem hallgattatik, ha mit irok, nem jól értetik, jószágimtúl megfosztatom, hamis vádakkal lelkemig terheltetem, lelki és testi késértetekben forog naponként életem [TML VI, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] * *lelki és ~ szabadságtalanság. 1672:* Nyilván lehet Nagyságtok és Kegyelmetek előtt ... az felséges Úr Isten ... az kitül oltalmat kell vala várni az ő hűségéért, minemü nagy lelki és testi szabadságtalanságra juttatta [TML VI, 305 Teleki Mihály Szatmár megyének]. *1679:* Császár válaszát is Szalai által látom, elmehet derék conclusumával, ablak bizony elég rajta az magyarok testi, de kivált lelki szabadságtalanságára nézve, mindazáltal azt mondják, az sárgaságbeli ember sárgát szokott gyakrabban látni [TML VIII, 399 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *lelki s ~ ajándék. 1710 k.:* Nékem írásim, szavaim, munkáim, magamviselésem, sőt még Felségedtől énnekem adatott lelki s testi ajándékok is nékem csúfságomra, veszedelmemre fordíttattanak, magyaráztattak az én édes hazám s atyámfiai előtt [Blm. 991] * *lelki s ~ barát. 1839:* Nemes Nagy Ferentz ... itten Kávason az én hajdani Lelki, s testi barátomnál, néhai Nemes Nagy Andrásnál tartatott [Érkávás Sz; Borb. II Veres József (60) megyei esküdt vall.] * *lelki s ~ próba. 1658:* sem az emberi gyarlóságtól és indulatoktól üressé, sem pedig lelki s testi próbák és nyomorúságok szenvedésiben részetlenné nem tötte s hadta vala [KemIr. 327] * *lelki s ~ vak. 1764:* a nevezet hamis lelkű Arulo ... aki mind lelki s testi vak, egyszersmind sem az Istent, sem az emberséges embert nem Sajnallotta oknélkül meg bántani [Közép-

lak K; BfR] * *mind lelki s mind ~ kötelesség. 1728:* hogy orvoslásán mind lelki s mind testi kötelességem szerént ne volnék s ne lettem volna, tavul légyen [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához].

3. testi élvezeteknek élő; care este înclinat spre plăcerile trupești; für Fleischeslust lebend. *1636:* reá hagygyuk az testi embereket, az kik a' kortsoma között s-az templum között kölömbséget nem tesznek, és az kik a' templumban-is tsak az testnek gyönyörködtetésére mennek [ÖGrAj.].

4. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ javak* földi/kézzelfogható javak; bunuri pământești; irdische Güter. *1648:* En Felső Cziernatoni[a] Nagiobbik Szanislo Miklos ... testamentomot teszek az en Istenemtcol vöt testi jovaimrol illyen bótsületes <szc>melyek eleot[b] [BLev. – [a]Hsz. [b]Köv. a nevek fels.] * *~ ruha* közvetlenül a testen viselt ruha, fehérnemű; îmbrăcămintc de corp; Unter-/Weiß-/Leibwäsche. *1819:* nintsen mivel éljek ... hamu égetéssel mind el pergelődött a Testi ruhám [Jakó, Hamuzsír 63 Kunits Illés hamuégető tehetős telepesgazda].

testi-lelki trupesc și sufletesc; körperlich und seelisch. **Szk:** *~ áldás. 1807:* Az kedves Hugom, hogy jobban vagyon, s erősedik szivemből örvendem, engedgye az Ur Isten, hogy tökéletesen gyogyuljan meg ... Testi, Lelki áldást kivánunk ... az Hugamnak [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11] * *~ ellenség. 1657:* (Bercsényi Imre) jüvén be Erdélyben, az fejedelmet is salutálá, s commendála néki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala, jelentvén, mintha ötet hasonló nyavalyából gyógyította volna meg; melyen kapván és hívén, mint vízben halálozó ember szokott cselekedni, egész gonoszakarójának tanácslásából megbékélt, de testi-lelki ellenségétől ellenséget ... kéretvén és hívatván; igen könnyen el is bocsáttaték [KemÖn. 93–4]. *1678–1683:* Ez Alhatatlan vilagh sok vezedelmes törei közöt ... az emberek megh eitesi, utannok, süntelen olalkodo, testi lelkj ellensegi munkaiban, az felseges Jstennek, szükszegh szegiczegit, tista iozon, s, tökeletes eletben buzgo giakor imacsagal kemi, mert sem voltak sem lesnek, olj mester politicusok kik magokot, ugi tudgiak vezerelni, megh esestől hogi ne felljenek [Ks Kornis Gáspár kezével] * *~ halál. 1710 k.:* üdővel a kenyeret megédesítő testi halál helyén, mind énnékem, mind a feleségemnek ezer testi lelki halált adtanak, mert hiszen mü minden nap ölettetünk [BIm1014] * *~ szabadság. 1672:* Immár azért, édes Teleki uram ... ne békéljék meg Kegyelmetek mód nélkül a németekkel, míg a magyar nemzetnek test-lelki szabadsága meg nem adatik s az németeket ki nem vitetik [TML VI, 308 a fej. Teleki Mihályhoz] * *~ veszedelem. 1710 k.:* az én Bécsbe menetelemnek indító okai ezek voltak: 1. Látván édes hazámnak utolsó testi-lelki veszedelmére való botorkázását, orvosolni akartam [BÖn. 911].

Vö. a *test-lelki* cimszóval.

testiképpen testileg; fizicește, trupește; körperlich. *1668:* a ki pogány fogságra esik ... ha rabságában panaszolkodik, suhajt, azért senki nem bántja, lelki és testiképpen nem kisirgettetik egyébbel az fogságnál, melyben Isten igaz itéletiből vetette [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

testimoniális bizonyságlevél; scrisoare testimonială/de mărturie; Testaments-/Versicherungsbrief. *1639:* Vegezte ezt az Eccl(es)ia az Schola Mesterek feleöl hogi valakj mas Diocesisböl uagi Scholakbol Jönek be mi keözinkben tartozzanak deneccesse (!) senioroktol, auagi Mesterektől illendö igaz Testimonialist az Dioecessisnek (!) tekintetes Senioranak mutatni es hozni, es az obedentiara ez mellett, kezetis be adni [SzJk 46]. *1647:* Az kinek pedigh fia vadgyon az eö Ngk szolgalattyabann auagy eocze, vagy battya, fizetesse leuen maganak Udvartol, egy altallyaban jtthon leueö apia, hazas eöcze auagy battya, tartozik praestalni az szolgalatot, summat, s eyebketis. Ha pedig fizetettlen arrol hozzon testimonialist Udvartol es az apia, uagy egy kenyeren valo battya, eöcze, de ezak egy bokor ember azon szabadsaghban tartatik az 1. punctum szerint, de teöbketis szabadsaghban tartani nem szabad [Fog.; UF I, 830]. *1648:* semmi oly derekas defectus az Ratiokba(n) nintse(n) hogy kart töttünk volna, eo Nagnak hanem minden fele perceptiokrol, Erogatiokrol, Testimonialist ker annak hitunkkel keszek leszünk, doccalni azokat [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo sk lev. Petrus Zenas de Balliokhoz]. *1660:* Czepreghi Mihály hivünk jelenti hogy szegény Fejedelem vásároltatván általla hét singh Angliai posztót tizen három forinton singét, melynek árra arról valo bizonyos testimoniális által deputaltatot vólt Colos monostori Harminczadosra s Perceptorra Farago Istvánra hogy megh fizessen [Kv; RDL I. 144 fej-i okl.]. *1674:* Banffi Sigmond vr(am) ő kglme maga szokot peceseti es keze irasaval roboralt Testimonialissát küldvén, hogy a fen declaralt szemellyekkel ezen megh irt dologrol valo Contractust mindenekb(en) az Vr Banffi Sigmond vram megh allya, es ezen Contractust edgyik reszről magáénak agnoscállya ő k(e)g(y)elme egjszersmind is effectuallya [Havadtö MT; BLt 11 Isák György kezével]. *1677:* Estenek néha illyen casusok-is, hogy némellyek az Országnak publica Constitutioi és Articulusi ellen protestatiot tettenek, testimonialist-is ki-vévén rola; hogy azért ez iránt valami alkalmatlanság ne következzék, végeztetet, hogy a'kik protestalni akarnak, légyen szabados ámbár; de az ollyan protestatiok publice legyenek, es el-olvastassanak, hogy igy constalván mind a' Fejedelmeknél, s' mind az Országnál, invigilalhassanak magok végzésére; de ha szintén az Ország Articulusi ellen valo Protestatiok meg-lésznek-is, erötelenek legyenek; privata personák közt valo protestatiokat ide nem értvén | Hogy a' Vasnak ususa ez Országban böveb lehessen, senki külömben ki-vinni ne merészellye, végeztetett, hanemha semminémü helyben, sem Városokon el nem kelne igazi árrán, és arrol elégséges testimonialissa lenne, sub poena amissionis mercium | Szegödöt Szolgák esztendejeket jámborul el-töltvén, Testimonialissal bocsáttassanak-el Uroktol [AC 188, 249, 269]. *1695:* A miket ... a' Malombeli proventusokbul kezéböl ki ád a' Malom-Biro, a' dolognak mivoltához képest, vagy testimonialissa vagy penig quietantiaja legyen számadásra [Kv; SRE 42]. *1697:* Causa Nemetien(sis)[a] ... Tiszteletes Atyankfiainak testimonialisokbol, Szabo Annoknak ennek eloette valo parazna tisztatala(n) rusnya élete, és Férje ellen valo nagj hitetlensege tékozlasa, hitetlenül tolle el szókése hiteles tanukbol constalva(n) az innocens ligából absolvaltatik a' nocens belé vettetik [SzJk 302. – [a]Szamosújvárméneti SzD]. *1746:* (Az állítás) hiteles onnat költ testimonialissal invalidáltatott [Torda; TJkT III. 43]. *1753:* Adodott élö Harmadik Testimonialis is, ă mellyben Recognoscallya Bánffi György Ur(am), hogy eö k(egye)lmetüllis vett fel Rátoni Samuel Ur(am) ... 6. Vonas forintokat ... ezen penzt egyenessen vitték ketten Titt. Kolumb(an) János Uram(na)k, ugyan Procuratori hivatallya végett [Kraszna Sz; Borb. II]. *1802:* Irastudatlanok lévén ezen Testimonialisnak Adoi, hogy igaz

Hiteknél fogva tettek légyen … a' fen irt panasz – Vallás-tételt bona fide agnoscallyuk [Héderfája KK; BfR 44/171]. *1819/1831:* Tar Sándornak Testimonialissa az irt dolog iránt, mellyben Tar István recognoscallya, hogy a' 40 vforintokat percipialta de 1795 8ta 9bris [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: *~ba vesz. 1708:* En à Sarkanyi Folnagyot, Ispant a' Falu örögeivel edgyütt be hivatva(n) fatcaltattam és Testimonialisb(a) vevén fassiojokat subscriptio alatt kgd kezehez küldött(em) ur(am) abbol még latthattya ur(am) kgd micsoda panaszok van, az edgy koresoma Tartás aránt panaszolkodnak [KJ. Fogarasi János lev. Fog.-ból] * *~ levél* bizonyságlevél. *1623/1687 k.:* Szász István Sz. egyház jobbágyságára adta magát Mező Csáváso(n) veres Darabant lévé(n) … fiurol fiura … A(nn)o 1623 … kiröl testimonialis leveleis Maros Széki Senior Batizi János neve alatt extal [Mezőcsávás MT; MMatr. 412]. *1658:* Mely Diuisionkrol valo Testimonialis leuelunket, kezünk irasaual es pöczetünkel megh erössittuen … ki attuk [Nc; Incz. II. 10a]. *1712:* Melly eo kglme az iránt valo Plenipotentiájáról adgjük müis kézen fogott köz Birák ezen pecsétünk, es Subscriptionk alatt költ Testimonialis levelünket, fide nostra mediante [Hari AF; DobLev. I/75]. *1751:* Melly dolog(na)k valóságáról adgyuk ezen Testimonialis levelünket Ecclesiank Szokott Petsétünkel (!) roborálván [Somlyó Sz; Borb. II] * *~ rovás* bizonyító/tanúsító feljegyzés/kimutatás. *1658:* Per Annum Integr(um), percipialtam, Sebes hely Malombol, az hütcos Molnar Testimonialis Rauasa szerint, Vam Buzat Cub. N. 26. // [Borberek AF; WassLt] * *~ szubszkripció. 1708:* müiis (!) adgyuk Testimonialis subscripcionkat[a], es szokot pecsetünkel meg erössitet levelunket, az mü igaz keresztenyi hitunk szeriit (!) [Nc; DobLev. I/62. – [a]Így, de a szokásos *subscriptionkal, es Testimonialis levelünkel* záróformula h.] * *~t ad. 1666:* Mely protestatiorul Adom ez testimoniálisomat pro futura cautella fide mea mediante [O.budak BN; Ks 41. C. 7]. *1672:* arrol ualo testimonialist attu(n)k az Urnak eö kigyelmenek, hogj mi karba(n) uolt, s lattuk, az kvkeöllcönek arradasat, miezjoda karos heljekre uetett ki [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1696:* Melly dolog mi altolunk igy menve(n) Vegb(en) adgyük miis ezen testimonialisunkat rolla fide nostra mediante Petsetünkel es kezünk irásaval meg erösítvén [Szászváros H; Utl]. *1782:* Melly meg kináltatásrul adom ezen Testimonialisomat tulajdon subscriptiom és szokott Petsetem meg erösittése alatt [Mezőbodon MT; IB. Georgius Gámán kezével]. *1803:* Mi ide alab le iratuk (!) Nevönköt adjuk ezen testimonialisunkot arol hogy Mikor jövünk vala az Malombol haza halánk vészékedest Pál Andrásnit [UszLt ComGub. 1201u] * *~t vesz. 1668:* Talam nem ártana ha kigd Testimonialist venne erröl az dologrol [Egrestö KK; BálLt 44]. *1677:* Az exempta földekröl a' gabona takarodásnak idején mind a' fiscus joszági közt indifferenter minden helyeken a' kiknek exempta földök vagyon, azokrol szabad a közönséges fel-szabaditásnak elötte-is be-hordani a' gabonát; de ugy hogy valamig egyebek-is közönségesen bé nem takarodnak, mind addig, söt a' mikor hord-is, az ollyan Nemes ember, marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa, kárt ne tétessen, se egy, se másképpen, a' közönséges fel-szabaditásnak idejéig: Ha kik penig az ellen cselekednének, azon helybéli gondviselök … oculaltassa, és comprobállya a' tilalom ellen valo cselekedetit, vagy annál inkáb a' kár tételt-is: Kiktöl helyes Testimonialist vévén … a' kár vallot embert contentaltassák [AC 76]. *1699:* Nemes Deesi Kallai Jan(os) Ura(m) exmittaltatik akkori Feö Biro N. Keczeli Janos Uramtol hozza meg Tecsöi Lökös Istvan Ura(m) megholt Verese szörü lova bőrit ha de p(rac)senti jelen vagyon ha hol, penig meg nincsen, vegyen hiteles Testimonialist eö Kglmetül: intra octavu(m) [Dés; Jk II. 277a] * *hiteles ~. 1677:* Ha penig ugyan contumacia ductus, tempestivé promulgaltatva lévén, a' szükségnek idején jelen nem lenne, a' minéműveк Generalis Mustrák, strása állások, csatázások, Vár szállások, és töb hadi exercitiumok; avagy ha kik jelen lennének-is, de Fejedelmek, avagy ha kikre a' Fejedelmektöl az az authoritas az állapotoknak mivoltához képest bizattatik, Salvus Conductusok, avagy hiteles Testimonialisok nélkül a had le-szállásának, és zászlóknak szokott helyekben vitettetésenek ideje elöt, magokat, akár mi szin alatt-is abstráhálnák, vagy tellyességgel absentálnák; mindennémü ingo javokat örökösön, ingatlan javokat penig, redemptibiliter perennali aestimatione, de tulajdon csak a' magok személyekre nézendöket, amittallyák [AC 92].

testimoniális-forma elismervény/nyugtaféle; un fel de adeverință; eine Art Bestätigung/Zeugnis. *1678:* Szebenböl az mely pénzemet Kegyelmed oda vitette, Kegyelmednek megszolgálom, ha tudosít felöle, mennyit adott be ő nagyságoknak és ha ő nagyságok neve alatt egy kis testimonialis formát irat Kegyelmed felöle, nem egyébért Komám uram, hanem én is halandó ember lévén s feles gyermekim is lévén, jól esnék üdövel szegényeknek, kinek refusiójárul én egyéb iránt nem kételkedem [TML VIII, 161 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

testimónium 1. bizonyságlevél; scrisoare testimonială/de mărturie, testimoniu; Testaments-/Versicherungsbrief. *1648:* Usussa volt ez szek(ne)k hogy eddig ket polgarokis percipialta(na)k Notarius nelkwl Testimoniumokat … az Notarius(na)k ne(m) szwksegeskeppen kel ot lenni hane(m) miuel az ket polgar szokta colligalni az testimoniumokot, azert ha az ket Regiusok elle(n) szolhat szollio(n) [Kv; TJk VIII/4. 348]. *1658:* Opra Bos Barbátt Jele Sándru Zernavan Bukur Barbát Dumitru Berszán Komsa Petru Esküttek. Ezekis papjok felöl jol testálnak de nem artana ha ezekbenis teob értelem volna hogy testimoniumjoknak job hitele lehetne. Papjok. Popa Korde. Mediocris a' tudományban [UF II, 200]. *1669:* testimoniumot kéványo(n) teöllek [Dés; Jk]. *1675:* Ellenb(en) penig azt feles Testimoniumokkal meg bizonyittya hogy ne(m) szánt szándékkal, hane(m) casu leött [Kv; TJk VIII/12. 120]. *1721:* p(ro)ducallyon … Az 28 oka Vajnakis 17 forinton 22 penzen való vételeröl dispositiot s Testimoniumat [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1769:* Csch országból az üveg tsináló Mesterségböl egy Ioannes Venceslaus Hopherbrádl nevü Czch Mester tarsaságából Graltermaier Leopoldus és Trakmiller (!) Kondrát neü emberek minden testimonium nélkül el szökv<en> parancsoltatik, hogy a hol találtatnak el fogattassanak [UszLt XIII. 97a]. *1789:* (Az ökör) hibás létének megbizonyitására producál is két testimoniumokat, de amelyek … vérhúgyosságát … nem eléggé hozzák világosságra [Taploca Cs; RSzF 282]. *1817 k.:* ezzel elé vettem a' Recursusrol költ Testimoniumat, mellyre mínyájon le fityeztették az ajakokat[a], egy része mondotta, no ide bizony hiába jöttünk, más része megint azt, dehogy hijába, tészünk meg egy fordittást [Héderfája KK; IB. Veress István tt vall. – [a]Az ítelöbírák].

Szk: *~ba vetet. 1831:* a' Számado Szt Egyházfiakra v. Harangazokra viszsza iratott fö pénz a' Sérelmesek által … vétessék Testimoniumba … mert addig a' dolgon segitteni nem lehet [Székelyvaja MT; HbEk] * *~ot ad. 1719:* Mely

testamentom mi előttünk igy menven végben ugy mint Tiszt. Gelenczej plebanus pater Marton, es Imeczfalvi Schola Mester Farago Ferencz meg hit birak előt adgyuk fide nostra mediante magunk peczetivel meg peczetelt testimoniuminkot [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1765:* Testimoniumat adván procedens Szolga Biro cőkegyelme, azon Testimonium inferaltossek, és az Transmissio expedialtossék [Torda; TJkT V. 286]. *1803:* A' Dominalis Biróval azt is minden nap tétesse rovásra[a], hogy hány kalongya Gabona arattatott ... a'mint találja ugy Consignálván, maga Consignatioját a' Curator kezében lévő Rovásokkal Comportálja, s ugy az Ispánynak adgyon hiteles Testimoniumot az egész termésröl [Kv; AggmLt A. 117. – [a]Az ispotály ispánja] * *~ot vesz. 1740:* egész Szebenig kisérjék azon két Rabokat Székelyhidi István és Kolosvári Horváth János atyánkfiait ... serio injungáltatik, hogj szorgalmatos vigjázással légjenek a' Rabok iránt és Szebeni Biró Uram kezéhez vivén, mind addig viszsza ne fordúllyan(a)k, mig bizonyos embertől Testimoniumot; vagj Levelet nem vésznek, hogj hejb(en) vitték és jó kézbe adták [Dés; Jk 536b]. *1764:* alázatoson köszönöm inkáb a Bort Ngod Gratiajából vészen mint a pénzt talám Testimoniumot a Ngd embere vészen [Szu; LLt Fasc. 160]. *1793:* Az Aratást ha végzi, Régiussal lábanként a kalangyákat megszámlálja, s testimoniumat vévén a' szerént tégye Extractusba [JHbK 36/297 Vég Mihály pref. instr-ja a drági tt-hoz]. *1803:* A' Spotállyban lévő Szegények közzül midőn valamellyik meg-halálodzik el ne mulassa az Ispány a' Spotálly Papjától a' meg-halálodzás Napjárol Testimoniumot venni, aztat a' meg-halálodzott hellyébe bé-vétetett Szegény Resolutiojával ... bé-adni [Kv; AggmLt. A. 117] * *~ szedni. 1843:* Kegyelmed ... a Kertsedi Fogadoba Ejszakának idejen Testimonium szedni Regiusokat vitt ki ... mikor a Törvény ki szabdta, hogy fassiokat ejjel be venni nem szabad, és azok érvénytelenek, kik voltak kegyelmed regiussai? Azert voltam kentelen ejjeli üdöben ... regiusokat ki vinni, mivel azon sárosi Ember a ki Testimoniumat adott, bé izent, hogy jo reggel el akar menni. Regiusaim pedig voltak T: Bontza Gabor Ur, és Jub: Káplár Balog Menyhárt [Bágyon TA; KLev.] * *hiteles ~ot hoz. 1740:* Deliberatum. Az A. ő kglme Contractussát, az Annusn(a)k és Hónapnak Correctioja s maculálása nagj suspiciob(a) hozván; ha az A. ő kglme ezen Contractust exarált Regiusoktól, hiteles Testimoniumot hoz, hogj tulajdon azon Regiusok által lött azon Correctio, és azon Esztendőb(en) exaráltatott a' Contractus, és nem mástól, vgj élhet vele [Dés; Jk 346a] * *hiteles ~ot produkál. 1721:* A meg döglött 4 Marha es hét Burnju iránt Szükséges hiteles Testimoniumat p(ro)ducalni, hogy nem gondviseletlenseg miatt döglottek meg [Dés; Ks 26. XIV. 1].

2. bizonyítvány; certificat; Zeugnis. *1822:* hogy ezen Decsey Samuelnek valoságos Nemes Levele is volt, és el égett, bizonyittya a' D alatti Documentumom, hogy Pap volt ezen Nagy atyám E alatti Testimonium hitelesiti [Zilah; Borb. II Decsey György ns kezével]. *1832:* Novátzki Sándor Hivatala viseleséről szollo Testimonium [Mv; RLt].

Szk: *~ adattatik. 1822:* Esedezem Nagyságodnak alázatoson, és a Tekéntetes Rendeknek nemességemről bé adott ok Leveleimhez képest mint nemes személy publicáltassam, arról nékem hiteles Testimonium adattasson [Zilah; Borb. II Décsey György foly.].

3. tanúvallomás; depoziţie, mărturie; Zeugnis. *1810:* Másoczor megint elküldöttek pálinkáért, egy fazakat akkor újra vittem, akit újra hasonlóképpen elköltöttünk. Kérdettek ugyan, honnan hoztam: – Mi bajok rá, igyanak –, amely kitetszik a testimoniumból is [Szárhegy Cs; RSzF 265].

Szk: *kolligált ~* bevett tanúvallomás. *1670:* Az Anak Ötves Mihaly Ciganynak colligalt testimoniumit, az Nemes Tanacz megh olvastatva(n), es szorgal(ma)tos díscursusban veven, Ugy láttiák cő Kglmek, hogy azon testisek mindnyáian parasztok [Kv; TJk VIII/11. 15–6]. *1672:* az colligalt testimoniumokbol az teczik megh, hogj az I(nctus) Varadj Peter az Iffiu Cigánnak mondotta meg czérében adott Lova(na)k nyavalyáját [Kv; TJk VIII/11. 174].

4. iskolai igazolás/bizonyítvány; certificat şcolar; Schulzeugnis. *1823–1830:* Ezzel az instanciámat visszaadta, azt mondván, adja be kend a Consistorium szekretáriussának, s lássa Consistorium, mit határoz. Be is adtam Csch Jánosnak, de a báró a Consistorium gyülését visszajártatta, és az instanciám ottan beveszett, alig tudtam a kollégiumbeli testimóniumot is kikapni [FogE 160].

5. egyházi igazolás; adeverinţă bisericească; eine kirchliche Bestätigung. *1790:* Endrédi Josef ... Szabo Mester Legény ... egy ide valo Reformatus Városi Ember Leányával meg mátkásodott ... és a' Tiszt. Reformatus Papok is sem esketni sem pedig az Ur Asztalához botsátani mig Testimoniumot nem producalna nem akarják vala | Endrédi Josef ... midön ... a' Testimonium ki nyerésés(en) nem boldogulhatot volna, magát arra határozá hogy az ország Törvenyei szerént a' nélkülis a Reformata Vallásra által jöjjön [Kv; SRE 265–6, 866]. *1823–1830:* Bemenvén azon szobába, számba vették, hogy kik akarnak úrvacsorájával élni másnap. Engemet is kikérdeztek, s kértek testimóniumot arról, hogy református vagyok. Mondtam, hogy arról nincs egyéb testimónium, hanem csak amelyet az hazámbeli kollégiumban adtak, mikor abból kijöttem. De ez is a szállásomon vagyon, mindjárt elhozhatom | A kihirdettetésről testimóniumot hoztak volt marosvásárhelyi kisebb pap, Borosnyai L. Györgytől. De sokba került nekem ez az esketés, mely volt 1797. 9-ik októberben, mert én még sohasem esketettem volt [FogE 195, 279].

Szk: *~ot ad. 1769:* akarminémü Czigányok szállyanak meg valamelly Faluba mingjárt tudgják meg a Falusi Biro es Esküttek, hogy micsoda vallasuak a Czigányok s Felesegekkel hitesské, vagy nem a Papok tanitsák a hit(ne)k agazataira és adgyanak hiteles Testimoniumat mikor el mennek mind vallásárol mind arrol, ha Felesegével hites [UszLt XIII/97].

6. magyarázat; explicaţie; Erklärung. *1823–1830:* több professzorok testimóniumjai is mind ilyenek voltak. Nem is adhatnak többet, hanem csak hogy járták a leckéket, mert ők csak hallgatnak, és sohasem kérdeznek. Buhle pedig privatissime tanítván, őtet meg lehetett ottan-ottan kérdezni, és amit az ember nem értett, vele megmagyaráztatni, mely vele való beszélgetés által a tanítás közben inkább megesmérhette az embert és bővebb testimóniumot adhatott [FogE 271].

testimóniumlevél igazolás, bizonyságlevél; adeverinţă, testimoniu; Bestätigung, Versicherungsbrief. *1585:* Ertik cő kgmek varosul Az Aros vraim panazolkodasath hogy bizoniara meg engette volna Gubernator vram Az Gialay vamnak zabadosagat ez varosnak, De megis mostan megh veotte volna az vdwarbiraia az vamoth ... Annak okayert Biro vram ... visellie valoba gongiat hogy Amit megh Ighirtenek Arrol Testimoniu(m) lewel legie(n) Mely Altal informaltassek az Gialaj vdvarbiro Az vamnak zabadsagn feleól [Kv; TanJk I/1. 20].

testiség testi mivolt; existentă fizică (a omului); körperliche Existenz. **Szk:** *kitér a ~ből* meghal. *1764:* Az istenadta ura, kitért is már a testiségből, holott már az ötven esztendőt meghaladta [RettE 168].

testkísérő halottkísérő; care însoțește sicriul la groapă; Totenbegleiter. *1765:* Tudom bizonyoson mivel szemeimmel is láttam ... hogy a' kisérőböl viszsza jötekkor a Legények ... az Praedicator Abots Janos Uram Házánal Pistollyal löltenek a' hol az ide valo Mesterné is az magok házok elött álván mondám nekie Tréfábol hogy ezek a' Test kisérö Legények [F.gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.].

test-lelki testi-lelki; trupesc și sufletesc; körperlich und seelisch. **Szk:** *~ atyafia. 1678:* Istenért is kérem, eselekedje az igazságnak munkáját és Béldi uramékat is hozza egybe urunkkal, emez, se nyughatatlankodjék, urunk is legyen jó kglmes ura s Kientek is egymás elöségéllö test-lelki atyafia, a kit az Úristen is adna [TML VIII, 61 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Vö. a *testi-lelki* címszóval.

testőrző testör; soldat al unui regiment de gardă; Leibgardist. **Szk:** *~ sereg. 1811:* Az Magyar Test Örzö Sereg Számára kiadatott katonái Regulamentum [SztLt Publicopoliticorum 85/337].

testszín halvány rózsaszín, a fehér ember bőrének színéhez hasonló; de culoarea pielii; Hautfarbe. *1673:* adot megh ... 1. Kétt darab posztot egyikett tetszint, mást rosa szint [JHb Apaczay Cheri Tamás Junyad és Zaránd m. not. kezével]. *1678:* vöttem tizenhetedfel sing Kamukat tetczint singit veven f 1//40 Teszem az arra huszon har(om) forintot tiz pezt f. 23//10 [Utl]. *1681:* Teczszin Angliai ött virágokra s körületire arany s czüstt fonallal varrott czafrag [Utl]. *1683:* Fagarasi Tamastol veven ... Item Tetczin alab valo Angliait ull. 14. egy fertaly singit f 4//30 [Utl]. *1686:* Fűzők száma. 1 Edgj karmasin szin czüstel szőtt; 2 Más teccen Seljem czüstel szőtt ... 6 Teccen Sima atlacz [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1704:* Egy ösze töldozott keszületlen rosa szin angliai Dolmany vulgó teczin nro 1 [Kv; WassLt]. *1735:* Egy Paplan kék Aranyas matéria közepe körüllete Teczin Bibor [Sv; Hr]. *1748:* Sellyem keszkenyök, Tetzszin czüstös egy, Czitrom Szin czüstös egy [Vargyas Hsz; CsS]. *1759:* Két pár, egy tetzin, másik karmasin czüstes Pálátindli [Alvinc AF; Berz. 20]. *1765:* igen szép formáju figurákkal ... ki vagyon mettzve és azon mettzés veres sárga testszin fejér és fekete szinekkel megfestve [Hszj *galambbúgoskapu* al.]. *1767 k.:* Zöld vállat aranyast tetzin virágost arany kötéssel [Tarcsafva U; Pf].

Szk: *~ angliai mente. 1718:* Egy teczezin angliai mente, czüst zsinorral, varrással, róka mállal béllett [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.] * *~ anglia(i) nadrág. 1673:* adot megh ... Egy teccin uy Angliai nadrágott [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad és Zaránd m. not. kezével]. *1732:* Tettzin anglia nadrág rosás kapcsokkal, czüst kapcsokkal arannyos Sinorral az hasitékján [Kv; KS Kornis Zsigmond lelt. 7] * *~ angliai posztó. 1735:* Egj hoszu mente Teczin Angliai Posztobol Arannyal Sinorozva, njolcz par paszamántal Csinált gomb Szárral hasonlo szarka lábakkal [Sv; Hr] * *~ angliai szoknya. 1723:* Egy Tettzin Angliai szoknya szeles czüst tsipke rajta [KGy] * *~ atlasz. 1685 k.:* Vettem ... Két vég Teczin s kék Atlaczot simát végit in f. 17. tesz(en) f 34. Egy vég Veres Kutinkat f. 6//50 [Utl] * *~ atlaszszoknya. 1668:* Egy teczszin viragos Atlacz szoknia, melynek az allyan vagyo(n) regi forman czinyalt hat rend prem elegyes [Mk 1 Kapi György inv.] * *~ bársony. 1628:* Egy fertaly tecze(n) barsonj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44, 3–4]. *1628/1635:* Matériak: ... Tettzjn barsonj fertalj heia(n) negi singh [Bodola Hsz; BLt 5 nch. Béldi Kelemen inv.]. *1668:* Egy Teczin Barsony Szkophiu(m) Arannial czüstél varrot kestiü, kek bajtos barsonnial bellet [Mk 3 Kapi György inv.]. *1681:* Teczén Viragos Barsonj Szkofium Gombokkal és Sinural Nestel bélet [Beszt; LLt] * *~ bársonydolmány. 1698:* Egj teczen bársony dolmány [Köröspatak Hsz; HSzjP] * *~ bársonykesztyű. 1674:* Egy test szin Bársony kesztyü [Beszt; WassLt] * *~ bársonymente. 1692:* Egy tetszin mettzet bársony mente, széles czüst csipkével prémezve nuszt lábbal bélet, gyöngyös czüst fonalbol valo gombok rayta [Bilak BN; JHbK I/36] * *~ bársonypárta. 1628/1635:* Az Zegeny Azzonj[a] coltcozeti ... Partak: Egj teczjn barsonj parta, kjlencz arani boglar raita [Bodola Hsz; BLt 5 nch. Béldi Kelemen inv. – [a]Néhai Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária] * *~ bársonysuba. 1654:* Egy Tettszin barsony kiss Suba [M.csapó MT; LLt 100 Litt. C] * *~ bársonyszoknya. 1648:* Teczin sima Barsony Szoknia tizenket rendel szeles czüst czipke rayta [Mk 2 Kapi Katalin kel.]. *1654:* Egy Tetszin Barsony Zoknya [M.csapó MT; LLt Fasc. 100]. *1723:* adván ... Egy Teeczén Bársony Szoknyát, kilencz rend czüst Csipkével fel hánva vállastol Kis ingestöl [KGy] * *~ cafrang. 1710:* egy jó szürke molduvai paripán ültem, farkasbőr a nyakamban, mezítelen hosszú hegyestör a kezemben, tölcséres karabély a szíjamban akasztva, marhahajtó teczin posztóvirágos cafrang a lovamon, hosszú tengerszín posztó nusztos süveg a fejemben [CsH 228] * *~ duplabársony. 1595:* Testzin veres dupla barsonj fertaly hean 3 singh [Zsombor K; SL] * *~ fajlandis. 1685:* hozattunk ... Teczin Fajlandist ull. 21// [Utl] * *~ fátyol. 1668:* Egy teczin viragos fatjol [Mk 3 Kapi György inv.]. *1716:* Egg tetczin fátyol [Altorja Hsz; HSzjP] * *~ fűző. 1788:* Egj tettzin sejemmel czüstel botokán kötött füzzö [Mv; TSb 47] * *~ kamukaszoknya. 1637/1639:* Egj teczin kamúka szoknja, az vallan tizenhat gombu aran keotes, az alljan 4. rend zeold borsonj prem, hatt apro karika kapocsj raita aestimaltúk – f. 40 [Kv; RDL I. 111] * *~ kamukaváll. 1735:* Egy Teczin viseltes kamuka vál ... Egy Teczin bojtos bársonj kesztyü [Sv; Hr] * *~ kanavászszoknya. 1692:* Egy tetczin habos kanavácz szoknya, Szélyes elegyes arany kötéssel [Bilak BN; JHbK L. 36] * *~ karkötő. 1770:* Teszin Csikos Kárkötö köröszt Pantlikájával [M.andrásfva U; EMLt] * *~ keszkenő. 1692 e.:* Vagyon â Bodoni Kápolnához ... egy zöld selymes keszkenö ... egy tetzszin selymes arannyas keszkenö Hid almási Borbély Márto(n) és felesége neve rajta [Mezöbodon MT; MMatr 315]. *1757:* Egj Tetzén czüstes Keszkenö [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1782:* Sebbeli sejem tettzin keszkenö [A.balásfva BN; LLt] * *~ kesztyű. 1704:* Egy tetszin boitos barsony nyari kesztyü, tetszin pantlikas [LLt Fasc. 75] * *~ kis ing. 1668:* Egy teczin sellyemmel, s Arannial, szöt Aszszony embernek valo kis Ing [Mk 3–4 Kapi György inv.]. *1718:* Egy teczezin habos tafota selyem küs ing [Kilyén Hsz; SzO VII, 235] * *~ kis suba. 1634:* Tetszin metelt Kis Suba Nestel Bellet Arany peremes [Kv; JHbK XVII/15]. *1651:* Egy Sima Barsony tetszin kis suba, eöt rend arany prem rayta, felszer [Szamosfva K; JHbK XVIII/27] * *~ köntös. 1779:* vacsora után megsügják nekem, hogy

a kisasszony férfiköntösbe akar öltözni. Én ... szépen bemegyek a mellette lévő házban, melyben öltözött s mind rendre nézem, miképpen vetkezik le az leányi köntöséből s miképpen öltözik a szegény bátyja, megholt Bíró Jánosról maradott igen szép, meghányt, testszín köntösébe [RettE 404–5] * ~ *kreditor. XVIII. sz. köz.:* Egy Pampadur szin Aranyos Paplan mely(ne)k tettzén Creditor a széle [MkG gr. Rhédei Klára kel.] * ~ *matéria. 1700:* Két zöld Skárlát Nyári mente tetczin fenyes Materiával berlet [Hr 1/20]. *1723:* Egy pár tetszin aranyas materia kis ing ... Egy darab tettszin bojtos bársony [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *mente. 1661:* Egy tetsiny mente [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Szőlősi ha jól alkalmaztatja magát kötése szerint, az kis szeg lovat szerszámostúl, nyergestúl, paraszt kantárral add oda és a tetziny mentémet [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1688:* Egy Técz Szin Angliaj Hejusz mallal berlet mente Szkofiombol valo apro gombok rajta [Beszt.; Ks S. 27]. *1749:* Egy tetszén Sája poszto mentét, Rokával bérletet, két rend sárga galandal Bogár hátu sárga sinoral [Papolc Hsz; HSzjP] * ~ *nadrágos. 1710:* jól ismertek a kurucok, s haraguttak is rám, mert nemigen maradtam utól az ellenkezésen, s kiáltották: a tecín nadrágost lődd [CsH 348] * ~ *nyakra való (keszkenő). 1749:* egy viseltes tettzin Nyakra valo Keszkenyőt ... két darabban Szép Aranyos tettzin Pántlikát [Koronka MT; Told. 12/2]. *1788:* Egy fényeses és égy tettzin nyokra valo [Mv; TSb 47] * ~ *nyeregtakaró. 1793:* egy tettszin bársony nyereg takaro [TL Conscr.] * ~ *öv. 1675:* Ittem vöttem egy karmazin teczin övet f. 20 [Kv; KvE 194] * ~ *pántlika. 1694:* Kétt par Tazli, Fejér fatyollas és tetczin pantlikával csinált [Homoródsztpál U; BálLt 71]. *1699:* Egy veress boitos barsony aszony embernek valo kesztyű vagy manyika tetszin pantlikak raita, az pantlikak vegein mind io fele gyöngy [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1703:* Egy veszős rece fátyol fő kötő harmincz egy test szin pantlikábol csinált rosa rajta [LLt Fasc. 115]. *1788:* Ötödfél Sing tettzín pántlika [Mv; TSb 47] * ~ *pántlikafűző. 1788:* Egy czűstös tettzín pántlíka fűzző ... Két égy formáju tettzin földes és aranyos pántíka fűzző [Mv; TSb 47] * ~ *paplan. XVIII. sz. közepe:* Egy tettzén és zöld tafota uj Paplan [MkG] * ~ *perpéta. 1677:* vettem ... Pannusnak ... Nyolczadfel singh Tetzin perpetat flo 10 de 50. 4 lot hal Czo(n)tot de 48 [Beszt.; Törzs.] * ~ *posztó. 1732:* Egy téli nustos Süveg az eleje fekete bársony expositurája tettzin poszto czüst kapcsos [Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. *1739:* Két hintó vánkos fájlandis tetczin posztóból való [Szászerked NK; LLt Fasc 96]. *1805:* 1 3/4 Sing fáin teccin Poszto [Mv; Told. 74] * ~ *posztódolmány. 1681:* Egy Angliay Teczén poszto Dolmány [Beszterce; LLt] * ~ *remek. 1685:* hozattunk ... Teczin Remeket ull. 22// [Utl] * ~ *sályaposztó. 1736:* Hosszu szin volt az gyalui vár elött csinálva, ugy hogy az Majestas helyén kívül ötven asztal volt benne elkészitve ... külön volt csinálva az Majestas helye ... egészlen az padimentumot s az grádicsokat teczin sálya posztóval vonták bé [MetTr 394] * ~ *sályamente. 1715/1720:* Edgj tettzin Sálja mente Bécsi varrás rajta, tisztességes rókával bérlett [Cege SzD; WassLt Vas György hagy.] * ~ *selyem. 1676:* teczen selyemel czüst fonallal szűtt kézre valo czüst csipke körülle [Gyf; JHb XXXI/2]. *1683:* Vagyon harom Kis Keszkenő ... A Harmadik tetczin sellyemmel arannyal varrot gyolcs [Sámson Sz; SzVJk 165]. *1684:* Egy Nitra sollatlan zöld Teczin Sellymet f 3//75 [Utl]. *1761:* Tetzén és fejér Sellyemmel varrott fel párna hejnak valo [Koronka MT; Told. 8] * ~ *selyemkeszkenő. 1730 k.:* Nztes Szalai Lászlo Ur(am) egy vekonj test szin selyem keszkenot környös körül virágok rajta Conferált az Ur Asztalára [Mezőmaros MT; MMatr 375]. *1763:* Sujtásos Tetzin és és (!) fejér Selyem keszkenő [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Agnes lelt.] * ~ *selyemmajc-eresztő. 1710:* kek Majtz kengjel Szijjakkal edgjütt ... Egy par karmasin szijra szkofiummal varrott czüst karikaju agar örvök hoza valo ar(any) tettzin selyem Majtz eresztőjevel edgjütt [Told. 8] * ~ *selyemöv. 1628:* Egy test szin szeliem cő [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 5] * ~ *selyempaplan. 1699:* Virágos tettzen jó Selyem Paplan Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ *selyemrojt. 1687:* Teczin seljem rojt edgj [Utl] * ~ *skarlát. 1664:* Vesselényi Pál, úgy tudom, az fejedelem számára való bársonyt meg vásárolta Eperjest ... nyomtatatlant is teczín skarlátot nem találtathatott 4 singnél többet, azt nem merte meg venni, mivel több volt az jegyzésben [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * ~ *strimfli. XVIII. sz. eleje:* Ket pár teczin strinfli [ApLt 5]. *1708:* Egy pár tetszin sellyem lábra valo alias strinffli[a] [BLt. – [a]Béldi Klára Nsz-be küldött „egyetmásai" között] * ~ *süveg. 1732:* Egy alamodi tettzin Süveg prémezetlen arannyos Sinorral kapcsokkal [Ks Kornis Zsigmond lelt. 6] * ~ *szoknya. 1663:* Oda az tetszin szoknya, elrágták az egerek [TML II, 443 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához]. *1701:* Teczin arannyas Materia szoknya [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54]. *1707:* Egj veres Angliai tettzin szoknja [Kv; Pk 6] * ~ *szoknyaváll. 1657:* Egj Tetsin viseltes Ezwst peremes szoknia vall [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *szőnyeg. 1690:* Egy test szin dufla fel viseltes Szönyegh [WassLt Inv. St. Miko de Bodok] * ~ *szőrmatéria. XVIII. sz. eleje:* Harom sing ticzin viragos szőr materia [LLt] * ~ *tafota. 1629:* Egy szep papla(n), melynek az keozepi Aranias barsoni szelbeol vagion, keorwlle test szyn Tafota alatta kek bagazia. aestimaltuk tt f. 16 d. – [Kv; RDL I. 132]. *1686:* Kis Jngek Száma; 1 Edgj teccin tafota kis ing Szkofiom aranyal varrot gjőngjös [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1768:* Egy tetczin Tafota Selyem vetkező ruha [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] * ~ *tafota előruha. 1664:* Egy Tetczin tafota előruhát magánosan [Beszt.; SL] * ~ *ujjas. 1733:* Edgj rongjos Komuka Tetszin ujjas mellyre valo [Marosszkirály AF; Told. 2] * ~ *váll. 1683:* Egy tetzin allyáb(an) sött szoknya elő ruhastol tetzin arany Csipkés vál hozza [Utl] * ~ *zsinóröv. 1711:* Egy tetczin selyem viseltes Sinor öv [Máramarossziget; Berz. 1]. *XVIII. sz. eleje:* Egy jo fele tetzin Sinor öv téve ször uj forma [LLt Fasc. 71].

testtemető (el)hantolással foglalkozó; care se ocupă cu îngroparea morților; Totengräber. *1710:* Ha kimenyünk falukra, kivált majd ha az idő tavaszodik, a pestis nélkül is megölnek a tolvajok. Sőt Segesváratt történt is olyan dolog: a testtemető szászok majd nyolcvan embert megöltenek, kivált akiknél valamit érzettenek, ha beteg nem is volt, megfojtották, koporsóban tették s eltemették [CsH 434].

testű 1. vmilyen testtel rendelkező; cu un anumit fel de corp; mit einem bestimmten Körper. *1614:* Hegedws Mihalytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volth az feöldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara, maganak penigh az feyedelemnek Zayabol hallottam hogy mondotta: Soha keduesb testw embert ne(m) kostoltam Dengeleghinenél [Nsz; VLt 53. 5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.] | Azt penigh nyluan iol tudom hogy az feiedelem elegett zerelmeskedet eyel nappal Dengeleghineuel ... Lattam penigh

sokszor hogy czyokolta s cölelgette, Hallottam … azt monta Bathori Gabor hogy soha iob testw emberrel ne(m) keőzlcötte volna dolgat mint Dengelegine Azzoniommal [Nsz; VLt 53. 5267 J. Harfas (28) fej. muzsikása vall.]. *1631:* Hallotta(m) Czetri Giörgjtül … hogj eö soha melegb testü Aszoniäl nem halt mint Varga Menjhartne [Mv; MvLt 290. 61b].

2. vmilyen testalkatú/formájú; cu o anumită constitutie; mit einem bestimmten Körperbau. *1584:* Varga Georgj vallia Aluzom vala eyel, fel serkenek hat Az eggik karom ereőssen fay, wgy Annyera hogy A masik karommal emelem fel, hasra fekwem, Es tekintek az hazban zellel, hat Zakaztot ollia(n) testw es Abrazatw Azzony mint ez Lakatosne az twzhelien wl, es az Kemeczebe a' haműba(n) piszkal, Zolitam a' gazda Azont lassan, hogy meg Mutassam Neky, Es hamar el Enyczek Nem műtathata(m) meg Neky [Kv; TJk IV/1. 262–3]. *1695:* a' Fekete ugja(n) szép paripa Termetire nézve szép Testü, de Szopornyiczas, s edgjik Lábára Sántál is [Gyf; KaLt Récsey István lev.]. *1755:* 3 esztendős nagyobbattska testü és szarvu Tulok 1 | az 3dik Barna kisded testü, közép szarvu (ünő) [Batiz H; BK Naláczi conscr. sub nr. 1020]. *1761:* Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerént … Ménlo Nro 1 2do Barna szörü kevéssé szürkés két hátulsó Lábával szártsa, elsö lábai kevéssé holt tetemüek, külömb(en) ép testu [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6]. *1823–1830:* Se hegyen, se lejtőn le nem szállottam, mert én hízott, nehéz testü lévén, untam sokszor hágni, szállni [FogE 283]. *1834:* Egy 5 esztendős sárga-pej szin … piros-pej serényü és farkú, herélt ló … inkább czingár, mint vastag testü [DLt 1007 nyomt. kl].

Szk: *köpcös ~. 1812:* Misztrai Alexa … törpe köptzös testü, parasztos rengetös járásu [DLt 506 nyomt. kl * *kövér ~. 1823–1830:* Az apám volt törpe, nem száraz, nem is kövér testü, szöke ember, eleven és hirtelen indulatos, hamar megengesztelödött [FogE 62] * *középszerü ~. 1812:* Az égyik Ökör szürke középszerü testü … az elsö foga kapus [Dés; DLt 318 nyomt. kl] * *sugár ~. 1800:* Vaszi Halmáts … sugár testü, barnaszeg [DLt nyomt. kl] * *száraz ~. 1811:* Togya Lupu … vékony szároz testü circiter 28. Esztendős [DLt 495 nyomt. kl] * *törpe ~ → köpcös ~ * vékony ~ → száraz ~.*

testület test, tömeg; corp, masă; Körper, Masse. *1846:* a' hidnak … két közbülsö rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai … közelebbi idökben javittattak ki, még néhány évekíg minden bizonnyal ki fognak tartani – igy tehát ezen kasakhaz alkalmazando párkány gerendákhoz … feszittö gerendák alkalmaztatnak (: Schprengwerk :) … a közbülsö feszittö gerendák pedig két Schroff által a folyo gerendakhaz felszorittatván, az egész égy fel szorított testületé váland, és ezutánni járhatásra alkalmassá tétetödik [Dés; DLt 558/1847].

testvér 1. egyazon szülök gyermeke; frate/soră; Geschwister. *1724:* idösbik Bokánya Péternek a ki testvér volt Lazával s idösbik Mariával egj fia meg halván itt Homorodon, az Felesége egy kis tsets szopo fiával a maros mentiben le ment Dééva fele [Homoród H; BK. Juon Pászk (60) jb vall.]. *1750:* Szent Lélekben veszekedés volt Josef Urffi ugj testvére Apor Anna kis Aszszony között Batha Judith Ötsém Aszony felett [Eresztevény Hsz; HSzjP Maria Bartha Stephani Eresztevényi Consors (46) ns vall.]. *1755:* (Az) el bujdosot Legények … Testvéreim voltak mind a' hárman [Kál MT; Berz. 15. XXVII. 6]. *1760:* Testvéremtöl … hallottam … hogy tölle … egy Puska tsöt vett volna ell [Aranykút K; Ks 92]. *1765:* Petö Gjörgj Uram … a Testverjeivel meg oztozott [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 17/76]. *1770:* Hogy corpore exiguus, a sógora Beflen Miklós úr, kinek felesége ennek édesanyjával testvér Csáki Zsigmond leányi voltak, akarta tutelája alá venni, kapdosván inkább sok szép jószágán, melyet bír [RettE 228]. *1784:* a'Jószág közös lévén a tőbb tesverekkel, az Aszszany tsak hamar meg halálozván ugy is a tőbb testverek ellen engem benne meg nem tarthatott [Msz; MbK XI. 71]. *1789:* Meg osztoztatván engemet, Lászlo, és Joseph testvéreimmel, édes Anyám eö Nsga … juta nyilamba énnékem, az Mihátzfalvi Jószág, ahoz potlasul, a hodoltságon Balásházán, és Kettős mezön [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.]. *1798:* Testvérekül fiak négyen voltak, Samuel, Joseff, Antal, Elek [Egerpatak Hsz; HSzjP Konya Moyzes (38) ns vall.]. *1804:* Tudom nyilván és bizonyoson, hogy ezt az irtás földet, melly vagyon Lá Doszu Culmi Pojenyilor mellyen állok és Hitemel lé töttem … az Ötsém Néhai Drentye Mitru véllem együtt ez elött mintegy 28. Esztendőkkel fogta … és minekutánna már birtoka alatt volt ugy adta a' testvérje Ferjének Bozintán Kosztánnak, még pedig azért, hogy a' fel kelhetö Atyai Jókban Osztályt tévén az Atyafiak, Bozintán Kosztánnénak is jutni kellett volna egy Tehenének … annak ki potlására ugy adta Mitru ezt a' fogását a' testvérjének Bozintán Kosztánnénak [F.bereksző Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszali (60) col. vall.]. *1817:* az sok pellekedések miat Fejér János és Sámuel két Testvéreknek nem lévén elégséges élelmek [Köpec Hsz; HSzjP]. *1844:* Bartok Ádamnak testvérei Bartok Josef és Agnes által lett tellyes meg hatalmaztatasárol 1799-be [Nc/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1868:* testvérem Tatrosi Theresiának ha engemet felül éline ki fizettetni rendelek 2000 frtot [Kv; Végr.].

Szk: *legénykе ~. 1807:* hivta segitségül … Legénke Testvérét Ferkőt [M.fenes K; KLev. 8] * *osztozó ~ 1801:* Nemes, és Vitézlö Iffiab Diosi Nagy István maga, és több condivisionalis Testvérei L. B. Josika Imre Ur árva özvegyét … a magok, és osztozo Testvérjeik és atyafiaik nevekben és képekben certificáltattyák … Kolos Vármegyének … Törvényes generalis székére Oculator Commissariusok és Metalis Reambulatorok ki kérése végett [K; JHb LXVII/4. 1–2]. *1804:* Hogy ha valamellyik osztozó Testvér más Atyafitol vagy régi eleitöl el Idegenitett Jokot váltott és szerzett magának ollyakot tudniilik mellyek … más oldalos Atyafiak által idegenitettek el ezen Jok az acquirens mostani birtokosnál hagyatnak a tőbb osztozo Testvérek sem ezek(ne)k szerzésekb(en) fáradozasokb(an) bé nem follyván, sem pereltetésekben a mikor kellett volna ingerálni nem ingerálván, és ezek(ne)k tellyes Jussok lévén hasonlo el idegenittett Joknak ki szerzésekre perlésekre [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a] * *vérségi ~. 1865:* (Unokáim közül) valamelyiknek halála esetében elöbb az ezen pontban meg nevezett vérségi testvérek örökösödjenek egymásnak [Kv; Végr.].

2. jelzöi haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vkinek édestestvére/édese; frate/soră dulce; Vollbruder/schwester. *1693:* A megh irt harom Atyaval Anyaval testvér gyermekek irant a Testamentum Szerent nem lehet finalis Divisio [Nc; DobLev. I/38.4]. *1741:* mikor a Töstvér édes nénim Eözvegységbe maratt vala [Szárhegy Cs; Told. 37/21]. *1752:* ne hogy kivanta volna engesztelni a' Mlgs Testvér Urak között valo Controversiat, veszekedést, attyafiságtalanságot sött gerjesztette az Urakat edgyiket a'

másikra és haragittani kivánta s ügyekeszte [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. *1775:* Mikor meg osztoztak a három Miko Testvér Urak oszlás szerént jutot N. G. Miko Páll Urnak, egj darabig biratá Maté Andras nevü Jobbagjával [Bodok Hsz; Eszt-Mk].

Szk: ~ *atyafi/atyámfia. 1654:* Eze(n) vetelbe(n) jele(n) leve(n) Filcky Istvannak annyarol valo testver Attyafia Olasz Pal, nem Contradicala, haenm mind az adast, s mind az vetelt helybe(n) hagia [Déva; JHb 53m]. *1656:* (a jószágok) redeallyanak ... testver attyamfiaira [Ádámos KK; BálLt 93]. *1667:* ennek elötte az ket Szölö egy Embere uolt, kitt (!) Testuer Attyafiak keözött czak ketfele hasitottak volt [Kv; RDL I. 148f]. *1711:* tartozzanak Testvér Attyafyai István, Miklós, Péter és Balás, idvözült édes Attyoktól Mihálcz Miklós Uramtól maradott Curia Nobilitarist, és ahoz specificalt fellyeb meg irt jószagot aequaliter fel osztani [Altorja Hsz; Borb. I]. *1725:* Popán Kodre és Popán Togyer Testvér Atyafiak ... Körtövelyesi Possessiojokbol aufugialt ös örökös Jobbagyok Circiter 9 Esztendeje aufugialvan ... Togyer ... Kolos V(á)r(me)gyeben Korpadonn az olá papnál latital [Körtvélyes SzD; BK]. *1755/1797:* Tudjaé és bizonyoson a' régi öreg Emberektöl hallottaé a' Tanu, hogy ... KisDobán resideáló N(eme)s Mihály Péter és György Vraimék édess Attyok, ... és Zilah mezö Várossában resideáló N(eme)s Mihály Márton Vram édes Attya Néhai N(eme)s Mihály István egy testvér Atyafiak voltanak? [Sz; Borb. II]. *1758:* Szölött az Mészköi határon az mellyet eddig birt, abban meg hatták, de ugy hogy gyepüt sohovà tsinálni ne tartozzék, Dekányságat se viselljen, hanem mind ezeket in toto Supportallyák az két Testver Attyafiai[a] [Asz; Borb. I. – [a]Tar Gergelynek]. *1765:* midòn az utrizált négy testver Atyafiak edgyüt meg osztoztak, akkor utrizált Lengyen Andras jutott az ... két nagyobb Atyafiaknak, Lengyen János pedig részekben jutott volt az ... két kissebb Atyafiaknak [Egerbegy TA; DobLev. II/383. 13b Bogdány Josef Senior (63) ns vall.]. *1839:* Nagy András és Nagy Mihály egy Testvér Atyafiak itten Kávásba valo laktokba mindég nemesi szabadoságba voltak, 's ugyan abban is haltak meg [Érkávás Sz; Borb. II Veres Josef megyei esküdt vall.].

3. *egy* ~ édestestvér; frate bun; Herzensbruder. *1625:* Huniadj Janos ... Giulaj Catta Azonial, mosta(n) Scörel Mihaljne Anyaual egj test uçr leue(n) [Kv; RDL I. 127 Andr. Junck kezével]. *1629:* Matyas Papnenak az Job Annya es kekesinenek az Job apia egy test verek voltanak [Kv; TJk VII/3. 73]. *1649:* az hazba ... ugi mente(m) bele mint egy test uer ram marad Atiamfia(na)k hazaba(n) ... szabadoso(n) be mehettem(m) mert az en Atiamfia megh holt sine semine [Kv; TJk VIII/4. 388]. *1712:* En azt bizonyosson hallottam az jobbagjom Asz(ony)tól Béres Istvánnétol ... hogy eö az iffiu Csegze Jánossal, és Jakabbal hárman Apával Anyával egj testvérek voltanak (!) [Nagyegrestö KK; BetLt 6 Csomor Mihály (48) ns vall.]. *1731:* e meg mondott négj öreg Atyafiak égj Testvérik voltak de az Atyokat kik(ne)k (!) hitták ... nem tudom [Ilondapataka SzD; TKl]. *1770:* Az apja volt Pál, annak az apja ... Ferenc, annak az apja György. ennek felesége volt Almádi Borbára, Almádi Gáspár leánya, egy testvér volt Bálinttal, kinek fia volt Mihály. Ennek volt két lánya: Kata, Rettegi Istvánné, ki nekem szülöanyám volt; másik: Angalit [RettE 245–6]. *1793:* Genesen[a] ... vagyon egy fia részünken valo Pap Serbán Péterrel eggy Testvér [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34 Csulik Nutzuj (50) zs vall. – [a]Szt]. *1812:* kére Nagy Elek Ur Tkts Rettegi Mihály Urtol ... Száz Német forintokat, ígérvén ezenn Summa pénzért, és per Manus ássignálván örökösön és Nullum Jussal három Jobbágy Cigánnyait, u. m. Antal Martzit a' Musikást, az Antal Samu fiát nem külömben a' másik Antal Martzit, és Antal Bantsikát, két egy Testvéreket az Antal Bants fiait [Palatka K; RLt O. 2].

4. vkivel egy nézetet, azonos/hasonló elveket valló; frate; Bruder, eine Art Genosse. *1847:* Én, ti testvéretek, noha rabné vagyok, de nem szerencsétlen, inkább boldog vagyok, egy dicsö próbának bajnokméja vagyok, s az igazság mellett örömmel harcolok [VKp 159 Varga Katalin kezével]. *1894:* Hanem, íme, te abbahagytad a világi dulakodások rajzolását, s megírtad Argirust. Milyen egy gyönyörüséggel olvastam el, testvér ... Ha az Akadémiának tetszett, az szép töle, nekem egyéb tetszett benne. Te magad, testvér [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* Gratulálok neked, testvér ! [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. felebarát; semen, aproapele; Nächste, Mitmensch. *1805:* N. Kapitány Z[a] Aranka Ferentz Kedves Testvérünk meg holt ez esztendöben 31a January 1805. életének 63k Katonaságának 27k és Pensionatusságáb(an) 400 Rforintal 12k esztendejében [AJk 61. – [a]Olv. Zágoni].

Vö. az *egy-test-vér*, az *édesegy*, *egy*[1] és a *test* cimszavakkal.

testvérbáty idősebb fiútestvér; frate mai mare; älterer Bruder. *1662:* Szintén ezen üdöben testvérbátyja, a fejedelem is ugyan himlöben úgy megbetegedett vala, hogy élete felöl majd semmi reménység nem volna [SKr 312]. *1678:* Forval uram ez estve késö érkezett az táborrúl nagy postán, ki ... nem tudom, ha az marchióhoz megyen-e Lengyelországban, vagy csak az itt való franczíával, ki Reverendnek egy testvérbáttya, azzal akar beszélleni és azt visszaküldeni, siettetni az Lengyelországbúl jövö hadakat, minthogy egyátaljában onnét az segítséget nyolczezerre akarják tölteni in initio Martii [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1693:* Stercé Antal és Simon Apával Annyával egy Testvérék voltanak, jol ismértem mindeniket, elégszér jött Erdöfalvárul Sztérczc Simon Stercze Antalhoz egy test vér battyahoz [Szentmihálytelke K; SLt AK 16 Fatul Mákszin (90) jb vall.]. *1704:* Ma reggel fogták meg a Bethlen Miklós uram szolgáját a piacon, midön konyhára valót vásárlott volna. Hihetö, azért, hogy kimondja, hogy a testvérbátyját, Sallatit mikor küldötte el Bethlen Miklós uram és hová küldötte [WJN I, 102]. *1737:* Kerekes Borbára Mate Andrásné vallya Plenipotentiàriussanak testvér Battját Kerekes Janost [Torda; TJkT I. 147]. *1741:* kezemhez jött volt néhai Eczken Moyses sógor ura(mna)k egy hold Szántó Földe, mellyet oppignoralt volt ugyan néhai idvezült vér Attyafia Ecken Andras ur(am), onnan en eliberalván testvér báttyámmal Vér Györgyel ez ideig magam manutenealtam mint Zálog tartó [Albis Hsz; BLev.]. *1752:* Néhai Désházán lakott János István vagyis Nemes Gábort ugy értettem, hogy Falumb(a) Désházán Petkes Kis Annat elvévén a' Kunicz világkor, ugy származott oda, és ottan sok féle nevei voltanak, mivel János Istvánnakis, Csontinak, és utoljára Nemes Gábornakis hivák ... azon nála járt ember ugy mondotta, hogy ó Juhos Gábor nevü ember Kecskeházi, és Testvér Báttya János Istvannak [Désháza Sz; Ks 101]. *1782:* a' Testvér Báttya ... engemet is kénszerített a' magam Jószágotskámon arra, hogy tsak addig legjek Sellére, mig Producál, mert pénzt a' mennyit kivánok annyit ád, melyért én meg nehezteltem, ugj hogy ha el nem ment volna házomtol, még megis vertem volna [Torda; KW Vall. 16]. *1789:* Csetri Josef Sogor eö Kglme azon földeket én töllem ki válta kész pénzül, mely földeket Testvér

Báttyától Csetri Sámueltől ôrôkös jussal tsere mellett meg vásároltam vala in Anno 1781. Die 1a Febr. [Mezöbánd MT; MbK XI. 75]. *1814:* a Testvér Bátyám Márton ... ismét a maga tébolygo periodussáb(an) lévén ... a Taxa le vitele eddig is nagyobbára érette haladott s most is nékem kelle letennem érette [M.gyerömonostor K; GyL. Varga Pál dominalis bíró kezével]. *1816:* midön a' testvér Bátyám Málnási István meg holt egy temetö fejfát tsináltattam [Sszgy; HSzjP Málnási Moizes (36) civis huszár vall.]. *1850:* egy nagyobb Testvér Bátyámat Veresegyházán az Falusiak meg ölték 3. léány gyermekét öszve vagdalták [Nagylak AF; DobLev. V/1289. Dobolyi Bálint kérv.].

testvérhúg fiatalabb lánytestvér; soră mai mică; jüngere Schwester. *1675:* Magjár Nagj Sombori Sombori Janos, és Sombori Laszlo Uramek leven osztozo Birak, Nemzetés Veglay Horváth Laszlo egy Testvér huga Horvath Iudith Aszszonj közötti; Edes Atthokrol ... reajok maradot Bonumokot Dividaltuk ez szerint [BSz; RLt O. 5]. *1685:* Üdvezült Atyám Ur(amna)k I(ste)n sok szenvedesit meg elégelvén ... reggelre virradolog ... az Urb(an) ki mulék ... csak hamar az egy testvér hugomatis I(ste)n ki szolitotta, gyermekágybeli betegségeb(en) [PatN 45b]. *1711:* Gróf Csáky Istvánnét, Mikola László testvérhúgát a maga jobbágyai bilaki házánál éjszaka kegyetlenül megölik [CsH 473]. *1722:* Hallottam Fogarasi Samuel Uram testvér Hugátöll[a] [Kv; BfR X. 2. 113 Johannes Szabo alias Kováts (50) vall. – [a]Köv. a vall. szöv.]. *1759:* Koács Katonak ... két felsinget, két ing ajjat, égy olcsó viseltes mejre valoját ... Testvér hugok(na)k ... kezéhez Szolgáltattyák [Szásznyires SzD; Ks 25. III. 32]. *1770:* Bodó Páll el árvásodván nem volt modgya, hogy ... Testvér huga szegôtséget a Melgos Udvarnak meg fizethesse kéntelenittetett azon ... pártikula jószágotskát ôrôkös fundusábol kiszakasztatni [Madéfva Cs; Ks 65. 44. 13]. *1781:* Tumus Adám Testvér Hugával edgyűtt egygyügyü fél eszűck lévén Nötelen deficiáltak [Vingrád AF; Mk 34 Michael Fakner mediocris (28) vall.]. *1787:* étzakának idején kisirtetnek sokszor fel öltözött és ugy ijezgette Néhai Testvér Hugát Csia Agnest [Cófva Hsz; HSzjP Georgius Kalotsai (64) Miles Infanterist vall.]. *1803:* a' Testvér Hugom ... Henter Márisko ... a' kapun belöl fuszujkát szedett [Dés; DLt 82/1810]. *1826/1828:* A Fekete Tokba lévö kitsin emallirozott arany zsebbeli oramat hagyom a Testvér Hugom Leányának Rosalianak [BetLt 2 Wajna Antal Bécsben írott test.]. *1839:* Bálint Öcsém is ... Testvér Hugunknak ... légyen kedvezö, annyira hogy a' mit ujjbol csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezüst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

testvéri testvérek közötti; de frate; geschwisterlich, brüderlich/schwesterlich. **Szk:** ~ *szeretet.* *1841:* Egyébb aránt addigis mig odamenetelemmel öllelhetnélek Testvéri szeretetedbe ajánlott maradtam ... szeretö Testvéred Dobolyi Sigmond mtk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1236 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz]. *1843:* Egyebaránt testvéri szeretetedbe ajánlott maradok Édes Öcsém szeretö Testvéred Dobolyi Sigmond mk [Veresegyháza AT; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öcsséhez, Dobolyi Bálinthoz].

testvér-leányöcs fiatalabb lánytestvér; soră mai mică; jüngere Schwester. *1770:* szemb(en) tanálkoztam vélle és testvér Léány öcsivel Flarával az falu közt menvén [Nagyercse MT; Told. 3a].

testvérnéne idösebb leánytestvér; soră mai mare; ältere Schwester. *1657:* az helynek ura maga nagy úrember Bécsben volt ugyan, és az mint mondották, az egy testvérnénjének leányát tartotta feleségül, pápista ember lévén, ők tudják, micsoda dispensatióból [KemÖn. 284]. *1687:* Nemzetes Marthon Peter Ur(am) szerelmes házas társának Nemzetes Tisza Maria Aszony(na)k, ugy mint egy testvér Nennyének kezeben es gondviselése alá Nehai Maros-Nemethi Horvat Adam, es felesege Nehai Tisza Borbara Aszony eö kglmek két fiainak ... viszont leanyoknak Susánnának reajok maratt illyen ingo bingo jovait reszignalá mi elöttünk mint Tutrix kezeben [Déva; Szer.]. *1724:* Pap Dávidné Asz(o)ny(o)m és Házában lakó testvér Nénje ... pers Nobiles Annor(um) 36 és 40. Egyebet kglmetek(ne)k n(em) mondhatünk, hanem ezt: hogy a Pekri Fer(ene) Ur(am) kurvás és hamis élete(ne)k elég rút hire van [Mezöbánd MT; BK]. *1732:* lévén bizonjos praetensioja Nagj Enjedi N(emzet)es Balog Gáspár Uram(na)k ... Néhai N(emzet)es Balog Sára Aszszonjhoz, mint Testvér Nénnjéhez ... mi elöttünk convenialtanak illyen formán [Ne; DobLev. I/149]. *1746:* ha pediglen à neveletlen árvát tartani nem akarja az In(e)k mint Testvér nénnyének resignalvan tartozik az I. educalni és tartani [Torda; TJkT III. 36]. *1758:* Ezen mostani feleségemet ... az anyja testvére, Alsó Jánosné asszonyom tartotta, az honnan a maga testvérénje, Enyedi Istvánné elvitte magához Kisiklódra [RettE 75]. *1762:* Azt világoson hallottam Molnár Jánosné Testvér Nénémtöl hogy Kaffai János ment bé hatalmasul az Utrizált Házhoz s Joszágra s ott igen rutul embertelenkedett [Geges MT; IB. Joan. Somodi (51) pp vall.]. *1799:* azon Csűrös kert maradjon meg kedves Testver Nenémnél intacte pro Curia Inczediana, ugy mint ha most is az egész Curialis hellyet birnok és Sem(m)i is abbol ki nem szakadott volna [Alvinc AF; Incz. XI. 31b]. *1823–1830:* kiviszem a gyermeket ennek és anyjának sikoltásai között a tanulószobába, ott ajánlom neki, hogy amit tetszik, tanuljunk, vagy legalább írjon, de semmit sem akart, pedig a testvérnénje is sokat kérte [FogE 112]. *1827:* Néhai Dobollyi István Ur ... testvér nénye Klára Bartok Ádámné akkor már férjhez ment volt [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 12]. *1828:* mi heten lévén testvérek közüllünk egy már régetske meg halálozott Susánna nevezetü Testvér Nénémnek két árvái-is vagynak ... kik még neveletlenek [Nyárádszereda MT; DobLev. V/1144. 1a Ertsei Pál ref pap vall.].

testvéröcs 1. kisebbik fiútestvér; frate mai mic; jüngerer Bruder. *1657:* Köszöntvén mind az electort, mind pedig az oda hátra emlitett Fridericus cseh királynak egy testvéröcscsét, kit is az elector tartott ... azután az dologban eljáránk és eljedzök az elector húgát, Catharinát, s jó ideig ott megnyugován, haza fordulánk [KemÖn. 57–8]. *1664:* Az franczia király, megindítván az ő felesége mátkáját Spanior országból, az útban reá küldvén, elvitette és az egy testvér öcscsének adta feleségül [TML III, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Egy testver eöczczeis[a] Opra neuü melly vagyon tiz esztendeje hogy Moldauaban ment tanulni. Semmi hir nem halatik felölle [UF II, 279. – [a]Román Bernátnak]. *1672:* Berzenczei Marton ... (adá) az helyeket ... két test vér öcsének Berzenczei Janosnak es Ferenczenek [Berz. 5. 41. S. 16]. *1731:* mellyet[a] Kacso Ilona Azzon testvér Eccsetöl, nemes vitezlö Kacso Mihalytol vett [Berz. 5. 42. S. 52. – [a]A fundusocskát]. *1736:* (A) kolosvári sokadalom alkalmatosságával ... a melly kék selyem kamuka dufla szoknyát, mellyen széles arany kötés vólt ... Testvér Ötsém-

re Ersek-Ujvári Gergelyre Concredáltam volt [Dés; Jk 204a]. *1761:* Ferentz Lörintz ... most esztendeje a' Testvér Öcsinek a' vékonnyában ütette a kést [Szászsztiván KK; BK. Séra András (19) jb vall.]. *1780/1797:* a Mobile bonumokbol is ha mi részem nékem obveniálhotna ... Kedves Testvér Ötsém Rosnyai Joseff Urom eö kegyelmének ... adom által [Vargyas U; MbK X. 56]. *1781:* De az inctus meghalálozásával néhai édesattyának, Holló Damokosnak azután meghalálozott testvéreccsiről egyedül maradván a jószágba, mint fiú-leány, a szerént nem redcálhat az actor Holló Simonnak az jószág, hanem marad az incta, Miklós Istvánné Holló Katalin kezébe [Taploca Cs; RSzF 231]. *1790:* a Fel kelhetömet valamik a Segesvári Szallasomon vagynak zár alatt mind azokot hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.]. *1796:* Dosa Farkas ... meg haragudván Testvár öttsit untatta, Bernád Ersébethet szidta káromolta [Ilencfva MT; DLev. 4]. *1837/1844:* a Testver ötsémeket mind ki fizettem [Bodola Hsz; Kp V. 382].

2. kisebbik lánytestvér; soră mai mică; jüngere Schwester. *1662:* jó két becsületes hívei is holtak vala el a fejedelemnek; Allia Sámuel, ki a fejedelemasszonynak testvéröccsét, Lorántffy Kata asszonyt vévén feleségül [SKr 194]. *1740:* Néhai édes Anya Aszszonya[a] Testvér Eöttse Néhai Gyulaj Náffra Asszony Léányúl hólt meg [Hosszútelke AF; Kath. – [a]Gyulai Pálnak]. *1754:* A(ctor) Ujbár Ursz exponállya az Feleségem, midön estve hazafelé jött volna, iffiab Matyé Juon Raphila nevű Leánya Testver Etesével Ilonával ... az Falu közönséges utczáján rája rohanván, lovárol le hucták, s verték, tagolták, meg véresitették [Újbárest H; Ks 62. 3].

testvéröcs-asszony kisebbik leánytestvér; soră mai mică; jüngere Schwester. *1711:* A fiának, kit holta után successornak denominált, az új császár, Carolus felesége testvér öccsesasszonyt kéreti meg házastársul, és nagy királyi pompával lakadalmaznak [CsH 471].

testvitel temetés alkalmával a holttest/koporsó szállítása; transportarea corpului/sicriului la groapă; Leichenbeförderung. *1841:* Az egész czéhbéli ifjúság kötelezi magát arra, hogy a testvitelbe és a békapálásba ökglmeknek[a] illendö segítséggel lésznek [Dés; DFaz. 38. – [a]A sírásó ifjaknak].

testvivö I. *mn* koporsó szállítására használt; care este folosit la transportarea corpului/sicriului la groapă; zur Leichenförderung benutzt. **Szk:** *~ pálca. 1757:* Kadár Czhe Inventarioma 1757 ... Temetö szersam Van egy[a] ásó jó Van egy gajho Van egy tö vago Van harom kapa ... Van ket kötél Vag egy tekenyö kötelivel együt Van ket szál deczka Van harom testvivö palcza ... Van egy rövid nyelü kapa [KCJk 124a. – [a]Más tintával *kétt*-re javítva].

II. *fn* temetés alkalmával a holttestet/koporsót vivö személy; persoană care transportă mortul/sicriul la groapă; Leichenträger. *1826:* A temetésen jelen levö kalandosok közül a' kiket a' dékány testvivönek sors szerint kirendel és ennek nem engedelmeskedik, büntetése d. 24 [Kv; EM XI, 375 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.].

tesz, teszen 1. cselekszik; a face; handeln, tun. *1542:* Mosthanes kegelmes azonyom engemeth Kwsthantinapoyba akar kewldeny, nekem nyneen myt thennem ha oly wthat erthek ... walamel kewetthwel walamynth el megek az Istennek akarathyabol [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1569:* Nem volt myt tenneonk, Mert ne(m) byrtunk vele [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. *1570:* Alch Imrehne Orsolya, Ezt vallya hogy ... oda Megien zekel Symonne Mond concky Am ely adom Aztalos Myhalnak az Mayort Nem thwdom myth tezek vele [Kv; TJk III/2. 198]. *1600:* eszekbe weúek az zabad zekelek, mo(n)danak, ha el ne(m) jeótek bizoni megh bannyatok, nem leön mit tennink el kellet mennjnk [UszT 15/27 Joannes Istwan de Bikafalwa pp vall.]. *1653:* a hajdu csoportonként csak jött s ment, úgy kóborlott, amit kaphatott aval elment egyik csata, és két három óra múlva más jött helyébe, és az is csak úgy tett [ETA I, 72 NSz]. *1662:* Ebben is úgy kellett volna tenni. Tudja, minémű erős obligátióját kívánták tőlünk, de reá nem mentünk, adott volna Isten ökegyelmének akkor is ollyan bátorságot, amikor azoknak a megígért dolgoknak ígéretire hajlott [SKr 469]. *1705:* Több recompensát várhatott volna onnan, mint a privatusoktól, és ha az úr így tött, másnak hogy higgyen öcxcellenciája [WIN I, 574–5]. *1755:* ollyankor az Ippom jól tartotta Kertser Jánost borral, kérvén arra, hogy halgassan addig mig ö el, s holta után lássák mit tésznek véllé [Szásznádas KK; Ks 17/LXXXI. 12]. *1779:* az után mit tétt véle én el menvén onnan azt nem tudom [Köszeg Szt; BfN bh-i csomó]. *1826:* a' víz ha kerengöleg, nem pedig a' maga esete után jár, egyebet nem teszen, hanem tölt [Msz; GyL]. *1846:* látta, hogy a' Teheny az Udvarárol ki hozatott – meg szollitotta Imre Mihályt; hogy azt miért tészi [Kakasd MT; DE 2]. *1867:* hogy mit keljen tennem egy illy emberrel meggondolom, de anyi bizonyos hogy szárazon el nem halad [Vingárd AF; KCsl 11].

Szk: *~i a dolgát. 1756:* Molduán Vonya az Ur eo Nga béres ökreivel tészi minden dolgait [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.] * *helyesen ~ vmit. 1872:* A mái napan küldött nagyan tisztelt levelét kaptuk, a' melybe lássuk azt, hogy a czédalába ki nyomatt Palfi Mihály helyett mást, az az Benczédi Firtos Istvánt nevezték ki, azt igen hejesen tették [Cséhétfva U; Pf 16] * *helytelenül ~. 1845:* Czikudan[a] a Falu Birósági, notariusi, és Bikákérti kaláka adás közöttünk mint G. Kemény Sámuel, özvegy G. Wass Tamásné és közöttem mostanig ugy volt megosztva, hogy mindenikünknek változtatva egyike jutot részibe; azért igen helytelenül tenné a haszonbérlö ha a fen állo régi szokást és rendet megrontaná [Báld K; TLt 1039 Béldi Ferencz aláír. – [a]TA] * *irgalmasságot ~. 1653:* Könyörgünk azért mi szegény emberek azon a hatalmas bassának, hogy tegyen irgalmasságot azon a napon mi velünk, mely napon ezt a mi városunkat elrabolják és elfoglalják a hatalmas császár vitézi [ETA I, 31 NSz] * *jól ~ vkivel. 1659:* bizony az Isten is megáld, jó Fiam, ha az árvával jól tössz [TML I, 405 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1677:* szükségemben meg szánt s jol tött velem [Mezőbánd MT; MbK]. *1769:* minekelőtte a' szegény Hincs Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szüz[a], Koronkában Sokakkal sokszor jól tött [Mv; Told. 19. 45. – [a]Simon Juci] * *jól ~ vmit. 1680:* Hallám ... aszt mondá jol tettek aszt hogy megh verték Killyeni Mihályt, ha megh öltek volna sem leot volna semmi rolla [Kilyén Hsz; BLt 3 Erdely Istvánne (27) col. vall.]. *1765:* (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultállya ennyire az Executor Commissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohérságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól teszik [O.girbó AF; Eszt-Mk Vall. 304]. *1895:* Szilágyi Sándor bácsi azért a rongy barabolyért egészen megszégyenített, olyan igen köszönte meg. Jól teszed, ha felkeresed [PLev. 173 Petelei István Jakab Ödön-

höz] * *jót ~ vkivel/vmivel. 1570:* Anna azzon Borbel Janosne hithy zerent vallya, hogy … az Byro Megh Bozwl rayta, Es ezt Montha ez vallonak, Menny el Jo azzonyom lam sokal tez Iot, zoly Nagy Salanc azzonyomnak hogy eo K varya ely Mogioro esthwant thowab az ew adossagaert [Kv; TJk III/2. 175]. *1697:* Marko Istvan Uram … ez esztendőbeli Raciocinalo Quartasságot fel vállalá, ő klme mostan nagy jot tőt Ecclesiánkal [Kv; SRE 53]. *1837:* Jo Szívű baráttságánál fogva küldőm Szekerem az ígért törökbuza után … azon instálom ne botsássa alkalmatosságomat Törökbuza nélkül, oly jot tészen véllem mintha ingyen adná [Ótorda; TLt 380/844 Kassai F. Mihály ügyv. lev.] * *kedvet ~* kedvére cselekszik. *1662:* minden utat elkövettünk leszakadó, függő romlásoknak eltávoztatására … inkább akarván elébb fiának méltatlan haragját s kedvetlenségét szenvedni, mintsem szántszándékkal, keserű halálában gyönyörködő fiának kedvet tenni [SKr 474].

Sz. *1820:* a Köz mondás szerént tégy jol a' Kutyával 's meg ugat érette [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.].

2. végrehajt vmit; a executa/efectua (ceva); vollführen. *1801:* az osztályt … melyet mi hárman Sogorakkul tettűnk véghez viszik [JHb XLVI/4 Jósika Miklós kezével].

Szk: *exekúciót ~* ítéletet végrehajt. *1675:* Per non venit convincáltatott ember tizen hat penzel szokta inhibealni az sententiat; sententiával penigh az szolga birák szoktanak executiot tenni [Fog.; UF II, 662 Nicolaus Uzoni de Fagaras (46) vall.]. *1677:* ha mely Nemes ember másokon valamely potentiát, vagy egyéb tilalmas dolgot cselekszik … tartozzék a' patrator meg-felelni Vármegyéjének Zászloja alat; ha kivántatik a' Hadi Biro Székire-is transmittáltassék, és a' dolog decidaltatván exequaltassék-is: vagy ha az executio ot nem peragaltathatnék, azon Sententiának vigorával, az utánis azon Vármegyének Tisztei executiot tegyenek [AC 95].

3. dolgozik, munkát végez; a efectua/presta o muncă, a face un lucru; arbeiten. *1568:* Sophia Joannis zabo e(on)sors iur(ata) fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen harom nap estyg az zolgalo leanyat ige(n) Erossen zitta … monda neky Meny el bestye hyres kurwa … ne teg nekem dolgoth es az lean vgy mene el [Kv; TJk III/1. 207]. *1742:* ă Sok komjoknak (!) esztendő által három annyi munkát tészünk mint az Ispotálynak [Méra K; AggmLt]. *1782/1799:* mostan pedig Praefectus Ur noha egész Szolgálattal nem terheli, de hogy az özvegy Szegény Aszszonyok fonnyanak, egyebketis tegyenek … meg kivánnya [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 338]. *1797:* a' Ki a' Zabot in naturalibus bé nem szolgáltathattya … tartozik 4. napi munkát tenni kiki [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 342]. *1820:* Mik Luka … az Urbarialis regulatioíg, vagy … a Nms Vár(me)gye Tks Tisztsége előtt incalando Contractusig esztendőnként a Nyári Napakon a mikor fogom kivánni kézi Munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot [Nc; DobLev. V/1032 Bartók Adám kezével]. *1840:* mü ökrösök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a' magunk erőnkön nyoltz nyoltz napot szántani a' gyalogosok pedig hetenként két két napot tenyérrel szolgálni és egyéb asszonyi munkátis tenni [A.csküllő K; RLt O. 2]. *1852:* Harii Álgya Nyíhaila egy puszta telekért … tészen 20. napot [Nagylak AF; DobLev. V/1347 Dobolyi Bálint kezével]. *1855:* A M Koppániak Gyéresre Gát ágot hordván … Béres Szinyion … megis Tette betsülettel, 1853ba pedig már hanyagul tette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: *ásást ~* ás. *1573:* veres Marton Azt vallia hogy Mywlta darochy Ianos asast teot az Eo kertebe az vtan zarmazot ky az Fodor Istwanne towabol az vyz [Kv; TJk III/3. 181]. *1811:* a Sántz körül egy Sugnyi ásást a régi Széllessége meg maradván, tégyenek mindenűt [Háporton AF; Kath.] * *barázdaigazítást ~. 1797:* ha az Urak tsak valamelly borozda igazittást akarnak tenni, s ki jártotni, igenis … accedál(na)k a Mlgs Exponens Urakis [Kük.; JHb XIX/57] * *demonstrációt ~* elszámolást végez. *1726:* Vásár Birák Atyánkfiai a modo in posterum minden héten mennyenek Hadnagy uramhoz és minden Perceptumokrol és erogatumokrol tegyenek Demonstratiot irásban [Dés; Jk]. *1763:* a mi a Borok(na)k el kortsomárolását nézi … mihent annyéra leszek, mindgjárt egész demonstratiot tészek [Kóród KK; Ks LII. 18 Szarka József tt kezével] * *dugást ~* eltömít. *1655:* En semj dugast ne(m) latta(m) hogj tőt volna Kosa Pal az melj az Huszar Ur(am) molnának karara volna [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Szaz Janos (70) jb vall.] * *fedést ~. 1573:* Marta Nagi peterne Azt vallia hogi eö azwtan keoltezet volt az hazba hogi Gergel ky leot beleole … Lakot Mas fel Eztendeig benne, de addeg semy fedest Mate Ne(m) teot rayta [Kv; TJk III/3. 274] * *foldozást ~. 1628:* Esco Ellen valo foldózast, es egieb aprolek Eppetest tegyen eö kme az házon [Kv; RDL I. 137]. *1771:* Hogy az el mult Nyáron lévö kicsin vizben nem forgattak azon Malmok, oka volt, a' Silipnek roszszasága … a' Silipeken is holmi foldozásokat tevén, jol forognak [Sövényfva KK; JHb LXVII/174] * *hivatalát ~i. 1746:* Az Grohoti Dominális Gornyik Pavel János … az Incolák(na)k minden panaszok nélkült hivatallját tőtte [H; Ks 62/6] * *igazítást ~. 1772:* Hogy Lehetne in Casu necessitatis a Királyfalvi Hátáron Lévő Ujj malomnál igazitást tenni [Kük.; JHb LXVII/2. 389]. *1807 k.:* A Nehai Székelly Mihally Uramtol maradat Szekér és eke a Sok viseléstől elpusztulván, mind ezek hellyében az Exp(one)ns tett igazitast [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.] * *indusztriát ~* munkát végez. *1793/1794:* mivel a' Composs(ess)orok(na)k mindenkor jussa (!) vagyon a Commune Terrenumokhoz … a' ki … valamit fel foglalt ante divisionem, és azon akkár minémű industriát tett … az hellyen lévő industriát juxta conscientiosam aestimationem tartozik ki fizetni [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9a] * *irtást ~* irt. *1573:* Meg lassak az Erdeoketis, Mert Nagy panazolkodas vagion az olahokra hogy Zok wy Irtásokat teottek volna [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1847:* egy abrudfalvi colonus, Bisza Todor az uradalmi erdőből egy darabot kiirtván … azt mondotta, hogy Varga Katalina engedelméből tette azon irtást [VKp 191] * *kézi munkát ~. 1827:* A kaszálásért, gyűjtésért, és bé hordásért … minden ember tartozik egy fél napi kézi munkát tenni [Visa K; SzConscr.]. *1834:* a' tisztelt UrAsszony ő nga Emberei … kötelezik is magokat, hogy minden őt ~ 5 Válto Rforintok után esztendei várakozásért egy egy napi nyári kézi munkát tesznek [F.zsuk K; SLt LIII. 12] * *kimutatást ~. 1847:* a vádlott … több éveken keresztül új meg új pénzrovatalt tétetni s azt fel is szedetni merészelte, anélkül, hogy erről számadást vagy kimutatást tett volna [VKp 297] * *komputust ~* számvetést elvégez. *1756:* Dévai Dominiumnak … az 1743. esztendőtől fogva, 1755dik esztendő ki follyásáig, eleitől fogva … Proventusokról Computust tévén, azon esztendők alatt a' mi Uraság jövedelmi lehettek … fell jegyeztűk [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1816:* Számtarto Urral Computust tévén … adatott … 2 Veder uj bor [Déva; Ks 102] * *korrekciót ~* javítást végez. *1735:* Az Excellentiad szokott főtt Vizinek való Speciesket

én megvisgáltam ... egy kevés correctiot tettem benne [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.] * *meliorációt* ~ javítást végez. *1760:* Mi a' miolta itten Malomban bir Mósa Lászlo Uram, hogy valami melioratiokat tett volnaném túdgyük [Málom SzD; BK]. *1796:* (A) szöllö ... vagyon, a Mlgs Püspokség fölgyén ... ha pedig Melioratiot tenne tétetne reája, aztis Modo Legitimo meg fordittani kötelesztetnek [M.igen AF; DobLev. IV/757. 1a] * *napszámot* ~. *1852:* A' Gyümöltsös kertben lako ... tészen 35. napszámot fonni szönni 's egyéb kalákákat [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével]. *1855:* azt soha sem mondotta[a] M. Koppáni Birámnak nem tészen napszámokat, tsak nem Tellyesitette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint nyil. – [a]Béres Szinyion] * *papi szolgálatot* ~. *1751:* vadnak ... ollyan Jobbágyi, kik popizáltottván magokat ... papi szolgálatot tésnek [O.lápos SzD; BfN] * *prokurátori szolgálatot* ~. *1758:* ö Nsgok Mlgs Gyermekeinek elö fordulhato Törvényes dolgaiban ... hivséges Procuratori szolgálatot tészek [Mv; Ks 8. XXII Dálnoki Medve Mihály kezével] * *számadást* ~ → *kimutatást* ~ * *szántást* ~. *1591:* az szantast teotte az el mült 1590 az tilalmat teottwk 1591 [UszT]. *1849:* Tavaszi Szántást tettenek Dán Tenászi 1 ... Csimpojás Maftyéj 1 [M.köblös SzD; BetLt 3] * *szolgálatot* ~. *1692:* sok rendbeli szolgálatot tött [Impérfva Cs; LLt Fasc. 159]. *1768:* Péter István most Biroi hivatalban lévén egyébb szolgálatot nem tészen, hanem az Usorásokat a' Szollőbe hajtani ... tartozik [Backamadaras MT; Ks 74/55. 85]. *1855:* Soos Tamással fel szolitottam vala az uzoni urbérest hogy tegyen szolgalatot [Uzon Hsz; Kp V Kispál György Kispál Lajoshoz] * *tágítást* ~ tágít. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ă Menesbűl, és az kötelet ... ött vagy hat ember fogja ... modgyával az oldala felöl mennyenek melléje, és az Urkán tegyenek tágítást [JHb 17/10 lótartási ut.] * *takarodást* ~ szénát betakarít/gyűjt. *1704:* Esett penigh értéssunkre hogy ă szegénység és lakossok olly oktúl viseltettvén, hogy ha mi Takarmányt gyűjtenénk is, nem magok hanem Hadaink által emésztetnek meg, sem kászállást, Sem penig egyéb oeconomicalis Takaródást tenni és véghez vinni nem akarnának [UszLt IX. 77. 79 gub.] * *udvari belső szolgálatot* ~. *1843:* A' Dereszte körül lévö porondos Helyet, hogy elsöbben mikor fogták fel, nem tudom, mert én ifju ember vagyok, 's udvari belsö szolgálatot tettem, ott nem bolyogtam [Bodola Hsz; BLt 12 Ambarus Ferencz (26) szolg. ember vall.] * *urbariális szolgálatot* ~ úrbéri szolgálatot végez. *1777/1780:* Jobbágyok, Sessios Sellérek, és Hurubások, Hetenként tészik az Urbarialis szolgálatott [Alparét SzD; JHbK LII/3. 159].

4. ledolgoz vmit; a achita/plăti ceva prin muncă; abarbeiten. *1825:* Musnaji Joseff, Afténya Vonnj Szöts Vonnj és Tauász György Colonusak ... az Tekintetes Bortok Ádám Ur(am) Fogadossához Bar ital árrával bé adossattanak, és az le fizetésre tellyes erötlenek Lévén, Arra kötelezik magakat hogy minden R forint Után egy napi Dologot tésznek a huva az Tktes Ur ... fogja Parontsolni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1095].

Szk: *interest* ~ kamatot ledolgoz. *1852:* szembesülve az gaz Czigányokkal el esmérték Tartozásaikat ... 851-ben és ebben az évben se Tettek majd semmi Interest [Nagylak AF; DobLev. V/1375] * *kalákát* ~ úrdolgát ledolgozza. *1756:* a' rend szerént vala őt kalákán kivül az idén még hatot tettünk [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. *1848:* Kivorán György Álb Pável ... Munkáts Szimeon ... 's több társai ... két kalákát, az uradalom által adando ital mellett tenyérrel aratás alkalmával ... téendenek [Km; KmULev. 3] * *rabotát* ~. *1786:* Az Manuariusak Robbatájakat miként tészik bizonyosan nem tudam [Torockó; TLev. 4/13. 8].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *csapást* ~ *vkire/vmire* csapást mér vkire/vmire; a da o lovitură puternică cuiva; gegen jemanden einen Schlag ausführen. *1618:* felkelvén az tatárok, igen-igen nagy csapást töttek, rablottak s úgy nagy rablással mentek haza [BTN[2] 152] * *dúlást* ~ feldúl; a devasta/pustii; verwüsten/verheeren. *1662:* Katonái, szolgái[a] szerén-szerte az országban nagy sok kóborlásokat, fosztogatásokat, lopásokat, dúlásokat tesznek vala [SKr 149. – [a]Zolyomi Dávidnak] * *égetést* ~ feléget, gyújtogat; a da foc/pîrjol, a incendia; verbrennen, anzünden. *1659:* valakik az fenies Portahoz es hozzank engedelmesseget mutatnak ... egetest rablast az Orszagba ne tegyenek [UszLt 23 fej.]. *1761:* a' Falu réá gyanakszik, hogy a' Molnár János élete körül, ö tette volna az utrizált időkben az egetést [Szászsztiván KK; BK. több jb és zs együttes vall.-ból] * *erőszakot* ~ **a.** erőszakoskodik; a comite un act de violenţă faţă de cineva, a se purta violent cu cineva; Gewalt üben, gewalttätig sein. *1589:* Gywlay Pal wram ha teortenet zerynt panazolkodnek valamy erco zak tetel felcol, hogy az my Jspanynk az hatarban erco zakott teottek volna Eo kgme byro vram ... iol vegere menwen tuggyon co kegme byro vra(m) gywlay palnak valazt tenny [Kv; TanJk I/1. 99]. *1667:* azért jobb volna ... ne tennének erőszakot ő nagyságok [TML IV, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1792:* leg elsöbben a Kertnek ki méréséhez fogtunk ... ezért nagyon Agyarkodván a Papné illetlen Szókkal kezdett bennünket illetni, hogy Házán erőszakot tettünk [Gerend TA; Ks XLVIII/7. 21]. – **b.** megerőszakol; a viola pe cineva; vergewaltigen. *1756:* Molduán Onya eö kgjlme ... meg fogott s szinte erőszakot tett [Galac BN; WLt Matsinika providi Nák Onul (20) inq. cons. vall.]. *1823:* az egyik fiam Lupuj ... haza jövén azt mongya ... Jaj Anyám Mit láttam Csernátoni Samuel réá mént Vas Ágyira Szémeimel néztem a mig erő szokot tett rajta [Radnótfája MT; TLt 65/827 Sütö Parasztyiva (40) vall.] * *fegyver eledelévé* ~ *vkit* megöl; a ucide/omorî; töten. *1662:* Azért nagy fenyegetéssel parancsolja vala, hogy azon nagy summák ... kapucsi Haszon passa kezébe adatnának; mert ha mégis hallogatnák ... maga személye szerint rájok menne és nem úgy, mint eddig, hanem feleségeket, gyerneket, magokat mind egy lábig éles fegyvere eledelévé tenné [SKr 634] * *fenyegetőzést* ~ fenyegetőzik; a ameninţa; drohen. *1769:* hitek után vallották elöttem, hogy házokba tették azon fenyegetözéseket [Nagyercse MT; Told. 3a] * *fosztogatást* ~ fosztogat; a prăda/jefui (în serie); plündern/ausrauben. *1662:* Katonái, szolgái[a] szerén-szerte az országban nagy sok kóborlásokat, fosztogatásokat, lopásokat, dúlásokat tesznek vala [SKr 149. – [a]Zolyomi Dávidéi] * *gazolást* ~ feldúl; a devasta/pustii; verwüsten/verheeren. *1672:* Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván, azok rút gazolást töttek [TML VI, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *halált* ~ *vkin* megöl vkit; a ucide/omorî (pe cineva); jemanden töten/umbringen. *1571:* ty. k. az legent bochyatassa el bekessegel mynden bantas nelkeol ... ne tegien halalt rayta [Kővár Szt; BesztLt 3528 „Clemens Jspan et Fraci(scus) Zalokj pr(ae)fecti arcis Keowar" a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárihoz] * *hamuvá* ~ feléget; a preface în cenuşă, a incendia; einäschern,verbrennen. *1662:* És noha a városnak[a] kétfelöl való részén ötszáz házaknál többet égettek s töttek volna hamuvá, mindazáltal a gyalogság ... a tüzet is a városnak dere-

kára nem bocsátaná [SKr 452. – ªNagyváradnak]. *1761:* ö beszéllé nekem, hogy Ferentz Lörintz azt beszéllette az ő házánál, hogy ha őtet nem nézte volna, eddig hammuvá tötte volna, a Molnár János házát [Szászszitván KK; BK. Ferentz Mihály (23) jb vall.] * *harcot* ~ harcol; a (se) lupta; kämpfen. *1565:* Váradról király megindula minden erejével, és a törökkel szembe lön, és mind a két had Szakmárt megszállá; hun nagy harczokat tönek [ETA I, 23 BS]. *1653:* Nagy erőss harczot mondják hogy tettek egymással. Végre a tatár adott hátat a bolonnak [ETA I, 74 NSz]. *1710:* Vala mintegy tizenkétezer janesár a városban, kik is gyakran kiütvén, erős harcot tesznek vala [CsH 212] * *hatalmaskodást/hatalmasságot/hatalmat* ~ hatalmaskodik; a face abuz de putere; machthaberisch handeln. *1558:* ha walamely zolgaya ew felsegenek walakyth meg wer megh ah wagy egyeb hathalmath thezen, az Regy zabadsaghonk zerenth Zabad legien megh fogny az Byronak az ollyan hatalmasth Thewrwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. *1668:* Tudodě ... ha az kolczeriak, vgi más vellek szomszedosok ki micsoda hatalmasságot, vagy foglalást tött volna határokon, vagi mostannis tenne Hagimás Láposiaknak? [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII. 18]. *1795:* Kegyelmed ... ullyab hatalmaskodást tett [Nc/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754. 1b] * *féket* ~ zúzódásokat ejt, kékre-zöldre ver vkit; a bate foarte rău pe cineva; a învineţi în bătaie; jemanden brau und blau schlagen. *1599:* az J(nctus) az el múlt 1598. eztendeoben Zent Margith Aszonj nap taúatt megh werte cötet, keket tett raita [UszT 14/27]. *1665:* Hurezi Bukur Sokabine, egi ot valo aszoni emberen tévén kéket administralt f. 1/20 [UF II, 315] * *konszumpciót* ~ felemészt vmit; a face risipă; verschwenden. *1765:* Korda György sem tanula a tavalyi kárán, amidőn Kolozsvár körül irtóztató consumptiót tett vadászival s kopóival, melyért nagy inquisitio lett, s mind vissza kellett fizetni a szegénységnek [RettE 193] * *lövést* ~ lő; a trage, a descărca o armă; schießen. *1657:* Közelítvén azért az vár alá, kell vala általmennünk egy hidacskán, melyre néhány tarackokat az várból célul igazitván ... sürü lövést tönek hozzánk [KemÖn. 279]. *1710:* Noha, kivált a német had, erős lövést tett, de többire fenn járván a golyóbis, kevés kárt tett a törökökben [CsH 53–4] * *porrá (s hamuvá)* ~ feléget, lerombol; a preface în cenusă; einäschern, einreißen | tönkretesz; a distruge/prăpădi, a face praf; zugrunde richten/kaputt machen. *1659:* Tatar Chamnakis irunk ... bizony Erdelyre mennek, s fel keresik coth (!) az penszt, az mi megh maradt Erdelybenis asztis porra teszik [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1754:* a Nyárád ... retjeket berkeket törökbuza földeket porrá tészi [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 10]. *1851:* nem juthatott eszembe hogy olyan botskort melyet én 3 holnaprá adtam volt, égy holnap alatt porrá tegyem [BetLt 3] * *prédát* ~ felprédál; a pricinui pagube mari; Schäden verursachen. *1818:* A Zabjainknak az Egérek Hasonfelět lě rágták Nagy Prédát tettek benné [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.] * *pusztává* ~ letarol, tönkretesz; a pustii; verwüsten/zerstören. *1664:* Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János beszállitván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat németeket és dragonokat, mely idegen népek az várost ... szertelenül pusztítván ... az sok szép kerteket és gyümölcsfákat ... pusztává tevén, az egész város környékét puszta mezővé tevén [Kv; KvE 188 LJ] * *pusztítást* ~ pusztít; a devasta/pustii; verwüsten/zerstören. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdö, mely az várassal is köz ... ezen Erdöben Nalaczi Vr(am) eö kglme jobbagyi nem keves pusztítást tesznek [Hátszeg H; VhU 150]. *1705:* némelyek ... azt beszélik, hogy Glöckelsperg uram lejüvén, másfelől a magyarok Morvába, Stajerbe és Austriába is felhatván, nagy pusztításokat töttenek volna, melyre nézve Glöckelsperg uram is visszament volna, a Dunán utánok általmenvén [WIN I, 531] * *rablást* ~ rabol; a jefui; rauben. *1634:* Azt tudom hogi mikor Betlen gabor Fejedelmwnk Jöue özzel Tatarokkal Bathori Gabor Fejedelmvnk ellen ez orzagban Akkor itt az ket homorod mellett Nagj Rablast tönek az Tatárok [TSb 21]. *1659:* valakik az fenies Portahoz es hozzank engedelmesseget mutatnak ... egetest rablast az Orszagba ne tegyenek [UszLt 23 fej.] * *romlást* ~ lerombol; a pustii/devasta; verwüsten/zerstören. *1657:* De a míg ezek a dolgok oda fel lesznek, itt alatt a magyarral a svécia Krakkóba lönek ... és abban is nagy romlást tönek a benn való hadak [ETA I, 162 NSz]. *1658:* Rákóczi urunk ... katonái ide szállának reánk Vásárhelyre, és rajtunk tönek nagy romlást mindenképpen, ugymint: szőlőnket, kertünket, szénánkat s mindenünket pusztitták [ETA I, 166 NSz] * *rúgást* ~ rúg; a lovi cu piciorul; mit dem Fuß stoßen. *1729:* kemeny rugasokat, tapotasokat töttenek rajta [Dés; Jk] * *ruinát* ~ lerombol; a ruina, a preface în ruină; einreißen, ruinieren. *1715:* a Collegiumnak perelljézete az hol erőssebnek gondoltuk egj éjjel le szakadván és a kőfalban is le szakasztván, szélesen lármázó ruinát teve [Nc; TMv 10. 2447. – Sipos Gábor kijegyzése]. *1787:* ha azon idö alatt az emlitett Lako valamellyik házon ... leg kissebb ruinát tenne vagy tétetne azt is ki költözésekor tartozzék meg fizetni az háznak Taxájával edgyütt [Mv; MvLev. 1–2 Nagy György hagy. lelt] * *sebet/sebhetést* ~ megsebez; a răni (pe cineva); jemanden verletzen. *1702:* Az apádat úgy megverted, hogy sebet is töttél rajta [Szentimre Cs; SzO VII, 96]. *1763:* Dánér Mihály ki vont mezitelen kardal invadalvan keserves sebhetéseket tön fejin [Uzon Hsz; HSzjP]. *1767:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Mél(tósá)gos Groff iffjabb Bethlen Gergely Ur eö Nagysága ... Bukur János nevü Jobbágyát meg verték és Taglatták volna, ha verték minemü verést vagy Sebet tettek rajta? [Bethlensztmiklós KK; BK vk] * *semmivé* ~. **a.** lerombol; a nimici; vernichten. *1748:* tudom bizonyoson hogy száz kalongja szalmáját eo Kglmenek semmivé tötték az ösztöl fogva [Torda; TJkT III. 240]. *1825/1826:* midön vagy zápor vagy nagy esső esik, olyan veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget árkából valo kiütésével elboritja és semmivé teszi [Msz; GyL] – **b.** megöl vkit; a ucide/omorî pe cineva; jemanden töten/umbringen. *1783:* mostoha Fiam ... engemet is azzal fenyegetett, hogy addig nem nyugszik, mig engemet semmivé nem tészen, és mig embert nem öl [Mv; MbK XI. 68] * *szaggatást* ~ megrongál; a deteriora; beschädigen. *1765/1770:* lévén ... egy darab Törökbuza földgyek, abban szaggatást tettª [Széplak KK; SLt 322 évr. – ªA Küküllő]. *1839:* gátom végibe – a' Szamos vize a múlt esztendökbe milyen szaggatásokat tett [Dés; DLt 835] * *taglást/ütést* ~ (össze)ver; a bate zdravăn pe cineva; zusammenschlagen. *1794:* olly kemény ütésecket is tettenek a' Czigányokon, hogy soha sem gondoltam hogy meg lábolyák [Szentkirály MT; Berz. 9. 74]. *1796:* ugyan hogy vihette réá a Lelkek kigyelmeteket, hogy olyan kegyetlen verést és Taglás (!) tégyenek az Exponens Urnak Béressén [Dob.; RLt] * *tapodást* ~ (össze)tapos; a călca (cu picioarele); zertreten. *1729:* kemeny rugasokat, tapotasokat töttenek rajta [Dés; Jk] * *ütközetet* ~ megütközik, harcol; a se cioczni/lupta; in einer Schlacht zusammenstoßen. *1653:* Básta azért elérkezék személyesen, és mind a két fél sereget rendelének, erős ütközetet tönek [ETA I, 68

NSz] * *verekedést/veréshelyet* ~ megver, összeverekedik; a se bate, a se lua la bătaie; aneinander geraten. *1662:* a várasbéli gyermekek … magok között nagy rút verekedéseket tesznek vala [SKr 629]. *1768:* fejin, karjain, oldalán, hátán, vékonyán, nagy Sebet s verés helyeket tettenek [Karácsonfva MT; Told. 3a]. *1846:* az özvegy Donovak Lukátsné boltya iránnyaba történt verekedést csak ugyan Virág Lászlo megtámadolag tette [Dés; DLt 530/1847. 32] * *vért* ~ *vkin* véresre ver vkit; a bate (pe cineva) pînă la sînge; bis aufs Blut schlagen. *1573:* Magiary peter azt vallia hogi … Benedek kialtia volt Matiasnak Te chiuka Matias ver teol de byzon meg Banod, Mond Matias … ha ver (!) teotte(m) Mwtas vert [Kv; TJk III/3. 228]. *1665:* Szeszesori Opre Sandroaje teöt vért Sorban Betulan, fizetet … f. 4 … Dragusi Sztancziul Opre teöt vért Juon Pepelán fizetet … f. 4. Felseö Szombatfalui Komanul Kornej teöt vért Opra Bota fian, fizetet … f. 4 [UF II, 315]. *1781:* (A legények) … az Exp(one)ns Aszszony … Kereszturi Jobbagj Legénjeib(e) belé vesztek halálos képpen … Fogakkal Rágták rajtak vért tettek [Márkod MT; BetLt 7] * *vétséget* ~ vétkezik; a greşi, a comite o greşeală; eine Sünde begehen. *1593:* Ezben teth wolt az en procúratorom vetsegeth [UszT 9/46]. *1598:* P(ro)ponit I(netus) Ertem myre akar mennj az P(ro)curator hyúatal mellett hol azt mo(n)dgia hogy Abban tett vetseget Akkori p(ro)curatora hogy az derek dologhoz zolt volth es az teórúeny kóz felóll ualo dologhoz ne(m) tartotta volt magat [UszT 13/42] * *viadalt* ~ harcol, megütközik vkivel; a se lupta, a purta lupte; in einer Schlacht zusammenstoßen, bekämpfen. *1653:* a két had nagy vakmerőképpen egybe roppana, és oly crőss viadalt tőnek, hogy annak mássát nem gyakor helyen láthatni [ETA I, 81 NSz] * *violenciát* ~ megerőszakol; a viola/silui (o femeie); (eine Frau) vergewaltigen. *1674:* Causa R. D. Andreae Vezekenyi Pastor(is) Eccl(esi)ae Rettegiens(is). A proponit Ennekem azért kellet Szent Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citáltatno(m), hogy engemet … illetlen szokkal diffamalt … leg kiváltképpen hogy violentität akartam(m) rajta tenni [SzJk 126].

6. (fel)épít, felállít; a clădi/a construi; aufbauen. *1663/1728:* Ha valaki az mezöb(en) foglalt valamit, akar szanto földet akar szenafüvet … hogj ha az ut attol el vesz vagj el veszet tartozzek csinalni ha pedig nem csinalhattja tegyé a reghi folljasab(a) a' kertet [Szentmihály U; Törzs Jakab János más.]. *1666/1793:* A Falu Határára járo meljék kerteket melyek előtte valo időkben voltanak noha felesen szines dolgok által le rántottanak mostan senki sem tészi azokotis [SzékFt 23]. *1684:* ă magha kertit is bellyell vegje, miuel küllyeb tedte (!) volt ă falu feoldére [Csíkfva MT; BálLt 50]. *1739:* Minthogy penig azon házhelyen … Popa János Vram is kevés épületet tött alkuvás szerènt azon épületért ada … N(e)m(e)s Mihaj Vramis N(e)m(e)s Pap György Vram(na)k két magyar forintokat és negyven pénzeket [RLt]. *1744:* engedelmekből az Grohotiaknak emlékezem réá tőttek az Riskaliczaiak az határ kertet a' Grohoti hatarban, hogj kevessebb kertet tegjenek [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1771:* Nagy István jószága után 3 arasz hidpadló fa, 16 öl kert, amely jószágot László András uram bír 1771-ben, mindeddig a falu megengedte, hogy ne tegyen [Oroszfalu HSz; RSzF 144]. *1779:* A mostoni épületnek észak felől valo bütüiben … ujj épületeket tégyen vagy is ragaszon [Déva; Ks 78. 20/11]. *1781:* ă malom házznak falait felső gerendáit, oldalfalait minden juncturáit vélle edgyütt tettük és tsináltuk [Mihálcfva AF; Eszt-Mk]. *1790:* a' Kristsori Communitás, ha nem szenvedheti megh nyomasában be száladott Marhází a Bukuresdick(ne)k, tehat a' proportione Territorii tegyenek köz kertet [Körösbánya H; Ks 74. VII. 149]. *1804:* Az also kapunál kezdi a kertet tenni ket lábat harmadfel ölest Kicsi Iosef [Zágon Hsz; Szentk.]. *1840:* akik bé nem vetnék vagy ültetnék földgyeiket, arra nem kötelezthetnek, hogy kertet tegyenek [Taploca Cs; RSzF 149]. *1856:* tartozzam … Motson[a] … a le suvadozásban állo gerendák alá koszoru gerendát és sas fákot tenni [HG. – [a]K].

Szk: *építést* ~. *1628:* Esco ellen valo foldózast, es egieb aprolek Eppetest tegyen eö kme az házon [Kv; RDL I. 137] * *fundamentumot* ~ alapot épít. *1777:* (Mikor) egy nem Unitus oláh Popa … a Házanok fundamentumat tette volna, ember tetemet kapot [Mezőpagocsa MT; BK. Páure Vaszilie (40) zs vall.].

Sz. *1602:* Zabo Georgine Ersebet azzony … vallia: Sala Jstwanne kerte az en Vramath hogy az had megh veresenek hyre Jeowe hogy megh nissa az ladat vgy nita megh vram … egy czwst kalant harom bokor kapoczt es negy czwst gywrcot Salane maganal tarta, monduan hogy az teste keoreol inkab meg oltalmazhattya Nem kell annak Nagy czegert tenni [Kv; TJk VI/1. 601].

7. vki elkövet vmit; a face/comite ceva; etwas tun/begehen. *1679:* Nagy hátramaradást tettek az beszterczeiek az kümiveseknek el nem küldésével [TML VIII, 463 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1690:* Heja Mihályné Dorottya mint A. proclamálta Kovacz Peternét Relictat Katat, mint Inetat, diffamalt … hogj én töttém volna az fiának olljant, hogj â mia let volna nyavaljaja [Kovászna; HSzjP]. *1691:* szidtak is salvum sit lelek bestelelek kurva fiainak arczullag valo vert is töttenek [Kovászna; HSzj *arcul-verés* al.]. *1705:* Ott is pedig az emberek semmit egyebet a szörnyű romlásnál és prédálásnál nem mondottanak, melyeket ott töttenek a Schlick generállal lévő hadak [WIN I, 630]. *1710 k.:* Ad posteritatis documentum egy nagy politicus errort notálok, amelyet tettünk guberniumul, és kiváltképpen én [BÖn. 872]. *1720:* ig(en) lenta Curával ügjekezi eliminalni … aszt az irtozatos bőfögéseket, melljeket én teszek [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból]. *1749:* Pokular Togyer Exponálya, hogy … az Inctus Motorgu Istok … engemet minden ok nélkűl az házában meg verte (!) s ki kergette … kivánom azért hogy a bestelenségért a mellyet rajtam tött eleuen Dijában incurralyon [Kersec H; Ks LXII/13].

Szk: *becstelenséget* ~. *1765:* Kosztántin Foka … hogy nagyabb bestelenséget tegyen Vénségemen rangotat, hurczalt, hogy az Uczára vigyen ki Tánczolni [Marosbogát TA; Mk V. V/97] * *bűnt* ~. *1635:* ala jouc Csiszar Ferenczy … monda, vid el nagy bünt teot, ad az hóhérök kezeben [Mv; MvLt 291. 44b] * *csúfolást* ~. *1584:* Boldis Jakab … vallia … Panazolkodot Danch Leorincz hogy … sok csufolast bozzusagot tesze(n)[a] raita [Kv; TJk IV/1. 360. – [a]Viczey Andras] * *fogyatkozást* ~ mulasztást követ el. *1661:* Csáki uram az levelek küldésében fogyatkozást tött, nehéz panaszszal írják [TML II, 76 Kemény János Teleki Mihályhoz és Kászoni Mártonhoz]. *1723/1770 k.:* A' praenotalt hat Punctumokb(an) ha mi fogyatkozást tenne az Ur ő Nga, tehát ezen Concambialis permuta(ti)o egészlen fel-bomoljon [Vajdakamarás MT; SzJk Conscr. 144] * *gyilkosságot* ~. *1676/1681:* ha peniglen szant szandekkal gyilkossagot tenne valamellyik ă várban, azert az gyilkos is megh hallyon [Vh; VhU 662] * *hibát* ~. *1584:* Ha valamely Chiaplar hibat thenne wagy fogiatkozást … az Bornak korchiomallasaban Tehagh az vasarbirak … ha my fogiatkozast megh tapaztalnak … Tartozzanak mindgiarast az karos embert megh elegitetny az

Chiaplarral [Kv; PolgK 12] * *illetlenséget ~. 1831:* Egyed Lászlo … fogadásbol sok illetlenségeket tett [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis id. Tordai János (53) vall.] * *inszolenciát ~* bűncselekményt követ el. *1662:* Gyaloggyűjtésével a pórság fellázad, s insolentiákat tesznek, s Serényi Mihály megöletik [SKr 511] * *lopást ~. 1567:* Jtthis az en tyztembe igaz elegh lopast teznek hogy az zegyn ember chak eligh tartthatya marhayat myattak [Nagysajó BN; BesztLt 74]. *1803:* A Sokadalmakbanis lopásokat tettenek [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] * *szégyent ~* szégyenbe kever vkit. *1573:* vgi zolal egi legeny Elch, Mond hogi Im az kwrwas esse kwrwafy zegent tezen vala hazadon, latta hogi ott al volt Kereztury gatyat (!) kezeben tartya volt Minden teste kywn volt [Kv; TJk III/3. 58]. *1635:* meny el mert ne(m) bekellem, mert nagy szegent től ma en raytam [Mv; MvLt 291. 39b]. *1658:* Igazán nagy szégyent tett rajtam Annucza, hogy olyan rosszúl mérte meg az lábomat [TML I, 145 Bethlen Mihályné Bornemisza Kata Telcki Mihályhoz].

8. okoz vmit; a cauza/pricinui; verursachen. *1573:* co K. Ne zanyak Munkaiokat ha myt co k. haznalhatnak, feokeppen Az zegensegert megis kěneregienek ez Nagy karert Melliet Raytok tesznek [Kv; TanJk V/3. 94b].

Szk: *betegséget ~ vkinek. 1756:* Román Györgj, Fauer Thoma, és Adás Petru ut Actores contra Mátyás Igna vt Inctum exponalyak … Matyás Juonra egész falustol nagy gyanuságunk vólt, hogy ördögi Mesterséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let volna, mellyel károkot, s betegségeket másoknak tett volna [Vályebrád H; Ks 62/22] * *bosszúságot ~. 1584:* Boldis Jakab … vallia … Panazolkodot Danch Leorincz hogy … sok csufolast bozzusagot tesze(n)[a] raita [Kv; TJk IV/1. 360. – [a]Viczey Andras]. *1629:* hallam hogj szidgjak vala onnet beleöl czt az Andrast, czis morog vala be az Ablakon, s mondgja vala az Uranak hogy jeöy ki czak ugymond, sok boszusagot tettel rajta(m) te [Mv; MvLt 290. 155b]. *1762:* Micsoda ok nélkül való bosszúságot tett rajtam ángyom, midőn szegény édes bátyám halálán siránkoztam volna s mire magyarázta nem jól értett szavaimat, hogy historice ide írjam, a szemérmetesség nem engedi [RettE 135] * *botránkozást ~* megbotránkoztat. *1675:* Eddig is az fizetésnek híre s késedelme nem kicsiny botránkozást tett elméjekben az vitézlő rendnek [TML VII, 117 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Telcki Mihályhoz]. *1681:* Daraba(n)t Istva(n) es Olah Istua(n) botrankozast tőttek paraznasaggal valo kerkűdségekkel [SzJk 157] * *csonkaságot ~ vmiben. 1801:* Pápai Sándor Ur, az Aszszony ő Ngával köz haszonra birták azon gátot s egyenlő akarattal köttették igazittatták, minckutánna az Árviz csonkaságot tett benne [A.jára TA; BLt 12] * *eleget ~ vkinek* nemi kielégülést okoz. *1820:* panaszolkodott volna Rákosiné az iránt hogy az Ura néki nem tészen eleget [Kv; Pk 2] * *fogyatkozást ~* kárt okoz, megkárosít. *1584:* Ha valamely Chiaplar hibat thenne wagy fogiatkozást … az Bornak korchiomallasaban Tehagh az vasarbirak … ha my fogiatkozast megh tapaztalnak … Tartozzanak mindgiarast az karos embert megh elegitetny az Chiaplarral [Kv; PolgK 12] * *kárt ~ vkinek/vminek. 1555:* mas fely zaz forintarot adnek k az adossagerth mert k sem akarok kart tenni [Gyalu K; BesztLt 5]. *1635:* Margith Azzony kart től czehnek [Mv; MvLt 291. 51a]. *1772:* Hogy a' … Királyfalvi Malom nagyobb distantiára … Ő Excentiája Malmának; e pedig a' Mikes Urakénak kissebbre kárt nem tészen; annak … oka ez: hogy a' Mikes Urak Malma ennél sokkal későbben épülvén a' Víznek és ennek állásához mérsékeltetett [Dicsősztmárton; JHb XX/27. 23]. *1853:* én senkinek kárt nem kivánok tenni, se tétetni [Nagylak AF; DobLev. V/1358 Dobolyi Bálint nyil.] * *kárt ~ (vmiben/vhol)* **a.** kárt okoz. *1558:* Az Barnazyboknak haggyuk megh hogy hozza lassanak az wetheshez Mert sok panasz vagyon az Joh ees egyeb Barom sok karth thezen [Kv; TanJk V/1. 48]. *1672:* tudgjuk edgj nehanjszor hogj sok karokot teött az uiz Adamosi, Dombai, s, Szent Martoni hatarokon [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1792:* a Kányik ur(am) ökrei feles kárt tettenek [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. *1850:* az emberek nagyon hajlandok a' kárt Tételre tsak egy kettő bűntetődgyék a' többi nem kiván kárt tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1300]. – **b.** elcsúfít. *1629:* Czeffey Uram az hugomnak meg latasara seot ugyan keretesere indult volt, kerdezuen abrazattyokban ha az himlő kart nem töttě [KCs IV/116 Kemény János lev.] * *mosást ~* (az áradás) egy földdarabot egy másikra rácsúsztat. *1769:* ă Maros Vize ă Sztretyel határbol Gorháttya és Guraszádi határ felé jó darab mosást tett volna [Gorháttya H; BK 260 Margita Lázár (68) zs vall.]. *1844:* A Monostori határban a' Szamosvize most közelebbrol csuf mosásokat tett [Szászfenes K; KmULev. 1 Gál Moisza (70) col. vall.] * *remorát ~* késedelmet okoz. *1664:* Bizonnyal írom Kegyelmednek, hogy az méltóságos fejedelem ő nagysága udvarlására bementem volna, de mind az betegség, mind pedig ő felségének naponként való újabb-újabb poroncsolati tőttek remorát [TML III, 39 Kászoni Márton Telcki Mihályhoz] * *változást ~. 1661:* Itt publice mondják, erdélyi árúltatás tött változást portán ő nagysága dolgában [TML II, 72 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz].

9. helycz; a pune/aşcza; stellen/legen/setzen. *1558 k.:* annak vtanna ted azth[a] egy vasserpenyőben gienge twzon hogy Mind dissolualtassek [Nsz; MKsz 1896. 285–6. – [a]A kénkövet]. *1568:* Kegd azth à ket foryntoth aggyon (!) Gergel kezebe Myndyarasth, Megh hatta(m) en howa tegye [Torda; BesztLt 31 Lucas Pysthaky de Bongorth a beszt-i bíróhoz]. *1583:* Mindenekbe Sakmant teottenek, teomleombe, ordaba es Saytokba Szakmant teóttek [HSzj *majorság* al.]. *1600:* Az izakot mo(n)dotta Elekes Peter hogy az zekerlaitoriara teötte wolt s onnan eset el [UszT 15/40 Andreas Leórincz Tiboldi, Zabad zekely vall.]. *1634:* az Annyatol ugy tartot, hogy Borra valo penztis az huvelybe(n) tőt (!) [Mv; MvLt 291. 25a]. *1696:* egy Kűs pármát … tőttek az feje alá [Kv; LLt Fasc. 146]. *1715:* Fokadék ellen. Lencsét és meg hámozott almát erőssen őszve kel főzni és szitán által verni Fa olajat közib(e) tenni, hogy mint valami hig ir ollyan legyen azzal kell kenegetni [Szuszia[a]; Kf. – [a]Malomviz (H)]. *1739:* Koncz Pál csakhamar kijöve az vízre s monda Faluvégi Mihálynénak: „tü nyilvánvaló boszorkányok, az ludamnak a szivét kivettétek s holt szenet tettetek helyébe, azért halt meg, mivel ketté hasítám s megnézém" [Bözöd U; Ethn. XXIV, 87–8 Diós Mihály (40) pp vall.]. *1793:* üssen meg a' menkő Siket bolondja, soha többé mellém nem tészed a' tested [Koronka MT; Told.]. *1819:* nézém egy darabig miként probálgattya vala pipájába tüzet tenni, 's dohányozni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1840:* Szembesittetett panaszlo Batoriné … tagadja előbb – hogy nem fogta Kováts Gyurit mejbe … de ugyan tsak el esméri azután – hogy egy kisség nyakához tette a' kezét, 's ugy taszitá a' prítsről le [Dés; DLt 36/1841 Dósa István szb kezével]. *1884:* meg vagyok győződve, hogy sokan az ellenpárt közül is, szivökre téve kezöket, igazat adnak Önnek [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

Szk: *együvé ~* összetesz. *1758:* a Pipét … az ő több Pipéivel edgyüve tévénk [Bethlensztmiklós KK; BK] * *elejébe ~. 1653:* Básta is legottan az ország hitlevelét eleibe

tészi, és mind a vajda dolgát is egyszersmind megjelenti császárnak [ETA I, 59 NSz]. *1736:* hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynézö ment, tyúktojást föztek s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni [MetTr 377–8] * *fejébe ~. 1635:* egy katona mondja ez felöl az Járainé felöl, hogy az hosszás (!) fejében egy süveget töttenek [Mv; MvLt 291. 508 átírásban]. *1736:* Azelöttᵃ jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru volt az fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben [MetTr 387. – ᵃMielőtt a lakodalomban a menyasszony kontyolásához kezdtek] * *földbe ~* eltemet. *1653:* az én feleségem Rósás Ersébet ... Die 28 sept. dél után két órakor meghala, és vasárnap a földbe tőm [ETA I, 151 NSz]. *1800:* azt gondoltam ki jövök Kolosvárbol, és it meg nyukszom, de látom hijában, mert ha a földben tesznek is félt hogy ki veszen valaki [Borsa K; IB. Petykó Rózsa lev.] * *hamvasba ~* bőrcserző kádba tesz. *1842:* A' Bőrét a hóhér mingyárt bé áztatta a' Patakba ... aztán a' Hammasba tettem [Dés; DLt 564] * *helyére ~. 1813:* Czéh Mester Dobollyi Mihály cö Klme ... az Ujváriné Aszszony Talpait a' maga regi Hellyére tette [Dés; DLt 56. 7–8] * *jó helyre ~. 1669:* Ez levél napfényt ne lásson, Kegyelmed égesse el, vagy tegye jó helyre [TML IV, 525 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz] * *koporsóba ~. 1704:* Ma az Naláczi András uram fiát az ifjúságnak nagy példájára koporsóba töttük [WIN I, 310]. *1772:* Groff Rhédei Susánna Ur Aszszony ... meg hidegedett tetemeit mellyik Napon tötték tisztességes halotti Czeremoniaval koporsoban ...? [Drág K; TSb 21] * *koronát ~ vki fejébe. 1562:* az urak és a nemesség megesküvének egyenlőképpen, hogy ha Lajos király gyermek nélkül halna meg, tehát senki fejébe a koronát nem tennék, csak az ő fejébe [ETA I, 11 BS] * *lakatot ~ vki lábára. 1843:* A' meg lántzolt Czigány lábára lakatot, vagy szemző fát tettem, arra nem emlékezem [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (38) vall.] * *lassú melegre ~* lassú tüzre tesz. *1558 k.:* Az chinobriomoth Igy chinald: Weegy 2 rez kenesoth, 3 rez kenkoueth es tord meg zep apron es ted elözör lassu melegre [Nsz; MKsz 1896. 283] * *pecsétet ~ vmire. 1778:* (A) Párna hajat jó Matzaggal bé kötvén két petsétet tettünk réája [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2b]. *1780/1804:* Exmissios Deliberatumokra, és egyebb aproság dolgokra a' szegénységnek taxálásával petsétet ne tégyenek, hanem az illyeneket tsak subscriptio alatt [Torockó; TLev. 40] * *sírba ~. 1854:* Ne gondold édes Fiam hogy én valaha meg házasodjam, minden Szerelmemet sirba tettem [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz] * *szekuritásba ~* biztonságba helyez. *1747:* Hadnagj Vr(am) a' Lovat olly securitasba tégje, hogj vagj el ne lopják vagj el ne tserélljék [Torda; TJkT III. 137] * *szemzőfát ~ vki lábára → lakatot ~ vki lábára * tűzbe ~. 1779:* a' pénzt ... az Ötves ... ónas réznek találta ... mivel midön a' tüzben tette, tsak hamar az ón rólla le-olvada [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz] * *tűzhöz ~. 1652:* az nyarba(n) az Buxa Istva(n) hazahoz ménék betegh vala az Felesege monda Buxaj (!) Istua(n) nekj mit chétnél ... vayat teszek az tüzhöz Balmost czinalok [Böd SzD; BK. Szyrb Abraham (75) jb vall.] * *tűzre ~. 1632:* az en kerekemetis el uagdalta az feleseged s az twzre tette [Mv; MvLt 290. 76a]. *1811:* Bizony némely Nemzet ám jól gondolkoza, Mikor a' sokat élt, 's már meg unt véneket, Meg öltc, és tüzre tette a' testeket [ÁrÉ 163].

Sz. *a fényes napot is vállaira tenné vkinek. 1670:* Én, kegyelmes Uram, az igaz Istennel bizonyítom, ha lehetne, az fényes napot is az Nagyságod vállaira tenném [TML V, 66 Teleki Mihály Apafi Mihályhoz Husztról] * *két ajtó közé örömest az ujját nem tenné. 1671:* kérem Kegyelmedet, meg ne tudja Gilláni uram, hogy elküldtem Kegyelmednek párban levelét ... mivel igen kért, hogy ne irjam meg Kegyelmednek, mivel azt mondja ő kegyelme, örömest két ajtó közé újját nem tenné [TML V, 467 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1776:* nálam volt Groff Lázár János ebéden, engemet kért hogy mennék el véle Kóródra ... és kérném meg számára Gróff Kornis Annát Kis Aszszont, aztot tudom bizonyoson mentegettem magamot én előre ugyan, hogy az Etsémis B. Henterᵃ ugy hallom ott vagyon, Két ajtó közé nem örömest tenném ujjamat [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall. – ᵃHenter Antal is pályázott Kornis Anna kezére] * *nem ~i az ablakba a levelet. 1764:* maga Se gondolya Bátyám Ur(am), hogy az Ötsém sem tészi ablakába nékie irt Levelemet [Középlak K; BfR] * *ne vonja ki a tövist más ember lábából, és az ő lábába tegye. 1568:* Michael trefa iur(atus) fass(us) e(st) ... Tudom hogy balint Tiwadar monda zanizlo kenecznek, hogy myert Jyeztetek el az legent, s monda zanizlo kenez, en ne(m) lyeztette(m) hanem azt monda(m) hogy ne wonnya ky az twuiset az mas Ember lababol, es az eo lababa tegye [Kv; TJk III/1. 204] * *olyan helyre ~ vkit, hogy nem látja a napnak fényét. 1751:* az Vaszkán Felesige ... tele torokkal kiáltotta Miron Péternek el Vöd az pénzt de tud meg hogy még olly hellyre tésznek hogy nem látod ez Napnak fényét [Gyeke K; Ks Vall. 12] * *vki szívére ~i a kezét* bátorít. *1619:* Monda erre: Igen az szivemre tevéd az kezedet [BTN² 290].

10. kitesz; a pune; her-/hinausstellen, her-/hinauslegen, her-/hinaussetzen. **Szk:** *kalitkába ~* (nyilvános) szégyenketreebe/zárkába tesz. *1590:* Amy az Eorzes vygyazas dolgat Nezy ... az kyk ... Rezegen Mennenek az Byro hazahoz az kalytkaban tegyek erette [Kv; TanJk I/1. 121]. *1638:* mondak hogi ket legent töttenek az kalitkaban [Mv; MvLt 291. 139b] * *kalodába ~. 1593:* die 29 Apr. Myert hogy Az veresegh Ne(m) co(n)stal hanc(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hanc(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) [Kv; TJk V/1. 365]. *1603:* En akor biro ualek hogi Janos wram Tot mihalt fogwa oda hozata, monda hogy ... Ted az kalodaba [UszT 17/22]. *1756:* Plesa Pászkul ut A(ctor) Exponállya, hogy ... Brádon ... Darabáncz Danilla az Piaczon aszszu gyümölcsel égy zsákot tett â Lovára, azon Zsák másé lévén, és ottan az lovamon találtatván, engemet meg fogtanak, verettenek, Kalodáb(a) tettenek [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1809:* Kissebb Ketskés Mihálj ... azt mondotta ... hogj az falut él égeti igy osztán az ö tselekedetiért ... meg fogatta kalodába tette [Rava U; UszLt ComGub. 1682] * *kézi kalodába ~. 1593:* Buzaj Matiast fogtatok megh ... az Atia zidalmazasaert ... Az Teorueni ugj Talalta hogj az kezj kalodaban tegiek [Kv; Szám. 5/XX. 172/2–3].

11. (el)zár; a băga la ..., a pune în ...; (ein)sperren. **Szk:** *áristom alá/áristomba ~. 1704:* Ugyan ma tötték arestom alá Vay Lászlóné és Teleki Mihályné asszonyomékat is az uroknak kuruccá való lételekért [WIN I, 64]. *1705:* parancsolatja lévén a profusznak felöle, a maga házában, aholott maga volt, oda tötte árestomba [WIN I, 550]. *1842:* mind engem, mint az Szólgálot a város Hadnagygyához vitettek, 's mind kettönket külön árestomba tettek [Dés; DLt 730] * *békóba ~* megbéklyóz. *1780:* Prehár András ... kivánta hogy a lova is legeltetödnék, de akarván békoba tenni, midön a Tarisnyájából a békot ki vette akkoron a Gazda ... magáénak esmérte lenni [Elapugy H; Ks 80. XLVIII. 4] * *fogság-*

ba ~. 1849: Báró Vesselényi Miklos urat mikor fogságba tetteк, alig valék 12. éves [Kv; Végr. Vall. 26] * *láncra ~. 1605:* az kapun valo zolgak ... ha masodzor awagy harmadczor megh tapaztaliak esmet benne hogy az gazdak hyrenekwl hoznanak zeoleot be, tchat az ollyan vakmereo hytuan zemelt az lántczra tegyek az kapuban [Kv; TJk VI/1. 529]. *1789:* Lántzra tettük elsöb(en) az után ugy botsátottuk el jól megverve [Dés; DLt] * *toronyba ~. 1579:* Egieb lezegeoket az thoromba tegienek [Kv; TanJk V/3. 184b] * *tömlöcbe ~. 1604:* itt az hollo patakanal vadaszünk vala, rank jcóue Mihalj Deak az Zekel Mos tisz tartaja, megh foga ... teómleoczbe teon, masnap bochiata el [UszT 18/102 Valentinus Bedo de Zentegihazas olahfalú (40) lib. vall.]. *1727:* Balo István az Nehai István Deák Uram hazat fel verte, penzet el lopta, a Tömlöczben tettek erette [Hévíz NK; JHbT] * *udvari rabságra ~. 1782:* látván az Tiszt nyilván valo mérész meg-átolkodását és Udvari Rabságra tette [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

12. elültet; a planta/semăna; einpflanzen. *1826:* A' Nagy Oldalba ... Földi Magyarot (: Krumpli :) szoktak tenni [Magyarókereke K; HG 583].

Szk: *földbe ~. XVIII. sz. vége:* Minden féle virág mag hamaréb virágzik ha minek elötte el veted, almafa agocskába Szurod, ugy a földbe teszed [Ks Kerti Oeconomia].

13. állít vkit/vmit vhová; a pune pe cineva/ceva într-un anumit loc; jemanden irgendwohin stellen/legen/setzen. *1740:* Minthogj most több Militia rendeltetett ide Quartélyb(a), mint elsöb(en) intéztetett volt az Szebenb(en) vég(be) vitt Dislocatio(na)k még kellet változnia, mellyet Ngod is authentizált volt, és vagy kételenségböl az Hunyadi Erdöhácságra is kelletet tennünk [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1781:* ö Nga a Malaistyát ... a Fadsét Arkátol a Malaistye Arkáig el métáztatta és foglalta volt maga számára, Az erdös részét meg tiltotta, Pásztorokat tett örizetére [F.nádasd H; JHb XXXII. 32]. *1843:* azért volt öszve szollalkozása Szabo Jánosnak Pekárikkal, – hogy miért tett katonát a' portio pénzért házára [Dés; DLt 586. 15].

Szk: *stációt ~* katonai állomáshelyet létesít/(fel)állít. *1740:* elsöben az Commissarialis Marschuta szerint Devárol Szászváros Székben tettek volt statiot [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.] * *strázsát ~* örséget állít. *1705:* A Marosparton pedig Fehérvár felöl derék strázsát töttenek a németek, akik mind veresbelick valának [WIN I, 626]. *1809:* a Sardi Bíro azt ízente kednek hogy tegyen strását a határ Szelire [UszLt 1589 ComGub.] * *szekuritást ~* örzöket állít. *1667:* Egyébiránt, Uram, az mint experiálók, annyi securitast teszünk az mostani gyaloggal itt Huszton, hogy bizony mindenkor kezünkben leszen, vagyon is [TML IV, 107 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz].

14. szállást ad vkinek; a sălăşlui/găzdui pe cineva; jemandem Obdach gewähren/Herberge geben. *1811:* az Ekklésia[a] kész Házat-is kapott, Melybe tette a' Ház nélkül maradt Papot [ÁrE 25. – [a]A román].

Szk: *diszlokációt ~* be/elszállásol. *1729:* Vice Colonellus Vra(m) ... fenyegetödzik azzal, hogy mig más dislocatiot nem teszünk eddig Való statioból a Compagniakat el nem Viszi [Fog.; Ks 83] * *katonaszállót ~* katonát elszállásol vhol. *1784:* N. Enyedi Nemes Házaimra hirem és akaratom ellen, söt a K. Felséges Gubernium(na)k ... rendelése ellen, katona szállokat tettek, holott vilagos Törvényünk vagyon rolla ... Hogy Hadakozásnak idején, Nemes Emberek Házára etc. Hadak ne szállíttassanak [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi József nyil.].

15. ellát; a pune (ceva pe ...); etwas irgendwohin stellen/legen/setzen. *1574:* Az Mely Ember chegert teot volt Borának Es azvtan Mas Meg tartotta, Eo k. azt Nem engedyk hanc(m) ky arwltassek [Kv; TanJk V/3. 101a].

16. férjhez ad; a mărita, a da o fată în căsătorie; verheiraten. *1701:* Katona Jánosné leánjomat Borkát jó jó (!) házban töttem ki is hazasitottam ... eö is elégedgjék meg [Polyán TA; JHb XV/7].

17. belehelyez vmibe; a pune/plasa într-un loc; in etwas stellen/legen/setzen. *1722/1759:* Stéfán Krisány az Urakhoz menvén panaszolkodot, hogy ... a szolgálatot nem győzi az Ur osztán ugy tötte ezen Muntyánokat az örökségre Stéfán segitségére [Szacsal H; Born. XL. 1 Ruszul Mirtseszk (70) vall.].

18. papírra vet, leír; a aşterne pe hîrtie, a scrie; zu Papier bringen, niederschreiben. *1704:* az director allegátiója ellen is hasonló refutatiót papirosra tévén, maga procurator Sándor Gergely által eképpen olvastatá[a] [WIN I, 173. – [a]Köv. az olv.]. *1771:* Dél után hozzám jött más égy idegen Barát ... kapa égy darab Cretat és firkálni kezd az ajtomra, és harom Punctamot tészen közibe [Dés; DLt 321. 32 G. Hancz (56) vall.]. *1811:* Teszi keresetiben az actor, hogy a múlt esztendöben a fia inctusnál lakott szolgaképpen, és hátra van a bériböl egy szokmány[a] ... nem akarja megfizetni [Szárhegy Cs; RSzF 169. – [a]Köv. a fels.].

Szk: *észrevételt ~. 1843:* én meg azon észrevételt tettem, hogy „Nagy bolondság tőletek egy kóborló fejérnép szaván megindulni, nem okulhattatok az elmúlt szerencsétlenségen?" [VKp 84]. *1850:* bár több helyeken a' tisztelt Számuevö Ur vastagon teszi észrevételeit, én mind a' mellett csendes lelkiesméretteel igaz feleletemet megtettem [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * *írásba/írásra ~. 1672:* Én, Uram, Kegyelmednek maga dolgairól bövebben azért nem írtam, mert ... Uram, én megvallom, ez rossz világban nem is bátorkodom írásban azokot tenni | Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván, azok rút gazolást töttek s az postulatumok elött egy generale postulatumot töttek írásra Kegyelmed ellen s úgy küldték fel mesterséges titulus alatt [TML VI, 224, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1753:* Krasznai Simon Ersebeth Aszszonyal való Periben ... ă mit költött lĕgyen[a] azokat Literis vel Humanis Documentis per partes Comprobalván tennök irásb(a) [Kraszna Sz; Borb. II. – [a]Nemes Rátoni Ötvös Samuel]. *1838:* Meg talála Minket ... Torotzkai Bosla Ferentz Uram Alexa Nevezetü ketske Pásztora es biztássa s kére azon ... hogy rosz Ember által tetemes Ketskebéli kára történt, hogy az (!) Matoznok Meg s tennök irásba [Asz; Bosla] * *írást ~ vmiről. 1586:* Amaegh (!) Capitulatim ez kilencz Rendreol igazan Jrast nem teszen, Es prouentust nem chinal addegh semmikeppen Exitust Sohol ne Jrhasson [Kv; KvLt Vegyes ir. III. 20]. *1792:* magok között a meg nevezett osztozo Felek Istenesen és Atjafiságoson meg osztanának (!) és azokb(an) meg edgjeznének arrol tennénk irást [Aranyosrákos TA; Borb. I] * *jegyzésbe ~. 1807 k.:* Mikor azan Testamentum tetetett akkor formalis Levelb(e) nem irhattuk, az okbol hogy estve volt pappiras Sem volt, Szorgass egyebb különös dolgunk is lévén, hanem tsak jedzesben tettük a napot Esztendöt es a miket Testált [Sinfva TA; Borb. II] * *jegyzést ~* megjegyzést ir. *1823–1830:* az azon szinódusról némely jegyzéseket tévén ... azt írja, hogy a generális nótáriusságot kapta el Farczádi uram, de sokan azt mondják, hogy más érdemlette volna [FogE 273] * *levélbe ~. 1769:* én Levélben nem akarom tenni[a] [Bolya AF; Ks

Miss I Kerekes József lev. – [a]A jószág dolgát] * *mindenek emlékezetére ~ vmit* vmit mindenki emlékezete számára megörökít. *1793:* Mindeneknek mind ezen dolgot emlekezetire teszem [Impérfva Cs; BCs] * *notációt ~* megjegyzést ír. *1704:* a Rákóczi uram proscriptióját ... felküldék a generálhoz ... Odafel tévén valami notatiókat a margójára, leküldötte a generál, mely<et> ma délután el is olvasának [WIN I, 168] * *rovásra ~* feljegyez. *1825:* ezen okbul nemis tettem rovásra az Udvarbul a' Sidohoz vitetett fát [Csatány/Dés; DLt 288] * *rovást ~. 1681:* Másut mikor az szalonnat fel kotik akkor is meg mérik, s az font szamról ravast is tésznek mindenikb(en) [Vh; VhU 560].

19. hozzáfűz; a adäuga ceva; einer Sache etwas hinzufügen. *1712:* oda nem tőtte azt hogy nemes szemely holot mindenkeppen maga nevét es Conditiojat ki tészi [Torda; JHb LIV]. *1746:* több Gabona a kezem alá nem jött, tsak a mennyi az Erdő Márton Levelébe van irva, de mint hogy az Uraság Contribualt élelmet dajkálását Mensiomban nem tettem s nemis tészem [Kide K; EMLt].

Szk: *kvalifikációt ~. 1780/1804:* A' Városi Lakosok(na)k ugy a' Mlgs Familiának Torotzkő Körül levő Joszági Lakosinak ... Város petsettyével való Elhetést a' Mlgos familia maga szabad Dispositioja szerént megengedi, ezt a qualificatiot tévén[a] [Torockó; TLev. 40. – [a]Köv. a megj.] * *reflexiót ~. 1798:* Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Communitás[a] előtt is kedvet nyert légyen ... s ha az idö ugy hozza magával hogy a' reá tejendő feleletre még valami Reflexiot kellene tenni munkámat s fáradtságomat kedves Jo Uraimtol annyival inkább nem fogom sajnallani mivelhogy a' felsöbbség rendeléséböl azt véghez vinni köteleztetem is [Mv; TLev. 5/14. 1a. – [a]Torockó]. *1825:* A fennebbi feladásokhoz képpest ... Czetz Vártán ... a következendőkbe tészi Reflexioit [Dés; DLt 288].

20. hozzátesz/told; a adäuga (pentru a fi complet); dazugeben. *1774:* a Koronkai To mellett lévö nagj Gjuműltsös Tanarokat melléje tészi [Koronka MT; EHA]. *1850:* tettem hozzá még cukorlit, narancshajat és mandulás kiflit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

21. (írásban/szóban) nyilatkozik vmiről; a se declara/pronunţa; sich (schriftlich/mündlich) äußern. **Szk:** *bizonyságot ~* vall. *1640:* Szeken lako Sebe Janos haiadon leaniat az Eccl(es)ia el futot ezelcös matkajanak Molnar Mihalinak keötelessege alol absoualta kereseö levelében Ministerek vilagos bizonsagot tesznek, hogy masutt is volt felesege [SzJk 48]. *1864:* mü alol irtak és a kik nem tudunk irni neveink alá írásával és neveink elött Kereszt vonásunkal tészünk bizonyságot [Szováta; Bereczki József lev.] * *definitívát ~. 1764:* in hoc casa ha külemben nem lehet definitivat tenni ... kesz leszek Iuramento is magamat salvalni in verbis [Torda; TJkT V. 197] * *deklarációt ~* nyilatkozik. *1761:* Azon fatensek közzül ... én nékem külembözö modon vallanak, és az dolognak valoságárol sokkal külembözö declaratiot tésznek [Torda; TJkT V. 70]. *1768:* egy reszről ... Diod Várollyai Vass György Uram ... más részről ... Kokösi Dobollyi István Ur(am) ... tönek egy más közt incalt alkalommal illyen declaratiot[a] [Nc; DobLev. II/402. – [a]Köv. a nyil.] * *determinációt ~* rendelkezik. *1725:* Kolosvarott determina(ti)ot tennj s concludalnj lègh alkalmatosab leszen [Kelementelke MT; Ks K. 68]. *1767:* Ezen helly cránt Nemes Közép Szölnok Varmegye, es Kóvár vidéki Exmissus Tisztyei jelen Létekben töttenecké valami determinatiot? [TKhf 21. 19 vk] * *diszpozíciót ~. 1657:* azt izené: az vár nem enyim, ö is az vár asszonyának szolgája, nem mégyen sohuvá, hanem az várban. Az hová megindulván, én is immár dispositiókat tévén, midön az árokparton jüne, felmenek magam is az várfokra [KemÖn. 138]. *1770:* küldettem oda 10. köböl Törökbuzát s meg irtam Bako Uramnak hogy ottan marad miglen az Vr dispositiot tészen iránta [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Sincu Pál tt lev.] * *fassziót ~* tanúsít. *1589:* Az Balint deak haz vetelereól teczik varosul eó kgmeknek hogy ha lewelet kewan á hazrol ... eleozeor a' Conuentek eleót tegie(n) fassiot, hogy ez varosba(n) Nemessegenek tellicssegesen Renuncial [Kv; TanJk I/1. 115]. *1621:* Kalaczsuteo Jstuan Vram proponaluan az dolgot teon mj eleottunk illjen fassiot [Kv; RDL I. 13]. *1765:* azon idöb(en) oly sötét volt, hogy ha magát tsapták volna pofonis, nem lehetet volna fassiot tenni ki tselekedte [Torda; TJkT V. 278] * *fenyegetést ~* (meg)fenyeget. *1610:* most hadgia az szek hogy ha teorúenj keóúúl valo fenyegetest tett, Attúl megh zinnjek [UszT 32b] * *fogadást ~* (írásbeli) fogadalmat tesz, megfogad. *1558:* My Erdely Miklos Chechey Cristoph es Zygethy Pal deak ... mynth fogoth Byrak eleoth zemel zerynth leuen Zabo ferencz Illen fogadast es keothest theon [BálLt 86]. *1683 k.:* töttenek illyen Fogadást az Praedikator tartásb(an) [Sülelmed Sz; SzVJk 111]. *1758:* tönek ... az Korodi pallon avagy hidatskán valo által járásokért illyen meg égyezést és fogadást [Kóród KK; Ks 17/LXXXII. 14] * *fogást ~ vki ellen* ármányoskodik, fortélyoskodik, mesterkedik. *1553:* ha ha (!) valamely fel <E>len valamy foghas(t) tenne az mas fel Az keth By<ro>hoz menyen Az megh hagyot napra [Kv; BfN II] * *hagyást ~* hagyakozik, végrendelkezik. *1786:* meg emlékezvén én is tsak hamar el mulo életem határárol, erre nézve tészek illyen hagyást és rendelést [Szökefva KK; Kp II. 21 Havadi Máthé János végr.] * *hitet ~. 1570:* Borbara Thakacz Jstwan leanya azt vallya hogy ... Nagy Janosne ... bezely volt hogy az eo Eoche egy hitet theot az zeoleo feleol, Es Nem Mer volt megh eskenny [Kv; TJk III/2. 142]. *1805:* Kívánja is az inctus Gáspár József, hogy az actor bizonyságai tennének hütöt [Szárhegy Cs; RSzF 283] * *(hivatalos) bizonyítást ~* bebizonyít. *1841/1842:* igaz hitünk szerént valo bizonyittást tészünk arrol: hogy [Marosfelfalu MT; DE 2]. *1850:* Alább irt hivatalos bizonyíttást tészek arrol: hogy ... Asztalos Bukso Jánost, és festö Solyom Ignátzot ki halgatván, jo lelki ösméret szerént tettek ily nyilatkozatat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] * *instanciát ~ vki mellett* kérést intéz vki érdekében. *1694:* nemzetes Tolvaj István es Csiszár György uraimek tének Instantiat Szölösi Gabor Deák mellett hogy a Böcsülletes Czeh a szokot Remeket neki ki adgya, mellyet a Böcsülletes Cze kys adott annak modgya szerént [Kv; ÖCJk]. *1709:* Nagyfalvi Janos és Váradi Samuel Ur(am) Instantiát töttek Gyalui Megyesi Ferencz Deák mellett [Kv; ÖCJk] * *instanciát ~ vmin* vmit kér. *1721:* tönek Instantiajat az becsületes Czehnak azon hogj Ullyhellyi Gabor Deak Remekjet vennök be [Kv; ÖCJk] * *intimációt ~* tanácsol. *1657:* Tök azért az fejedelemnek intimatiót, hogy változtatná meg azt az hírt, és simulálná, mintha meg akarna harcolni [KemÖn. 205–6]. *1704:* Ugyan ma hallaték, hogy intimatiót tött volt szegény <Apor> Eckler uramnak, hogy a kurucoknak igen sok javok lött volna Kolozsváratt, akiböl a császárnak igen nagy hasznot hajthatnának, azért arról kellene gondot viselni [WIN I, 282] * *(iratásbeli) feleletet ~* al- v. felperesi választ tesz. *1605:* Nemes Janosne es az fia Nemes Andras teonek arrais feleletet, hogy ... eo kegme(ne)k Varadi Janosnak zalagba uetet iozagban eo kegmet, mind maradekyt, mindenek ellen,

megh oltalmazzak [Déva; JHb XXXVI/2]. *1798:* Szántó Sándor Ur(am) ... tön illyetén iratásbeli feleletet; Ertem ... hogy nem mostoha gyermekimel, hanem háládatlan Emberekkel vagyjon ügyem, akikis ... igy kivánnak engemet mortificalni [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a] * *jelentést ~* jelent. *1561:* Ez bolcz es tizteletes ferfiak ... az egesz tob otwesmesterek kepebe illyen jelentest tonek mynekwnk [Kv; ÖCArt.]. *1743:* tövenek mi elöttünk illyen jelentést [Eted U; NkF]. *1816:* Atyafi Babos Ur itten járván, minthogy kedve vala a kotsárdi Részetskénket kivenni, tehát azt általis adtuk árendába, és ugy egyeztünk, hogy ez iránt Személjesen jelentést tégyen Sogor Urnak [Kv; DobLev. V/1000] * *keresetet ~. 1595:* az minemo keresetet rajtam tez, abol en mindenekbol fogok Damokos Annara [UszT 10/23] * *kifogást ~. 1828:* Babos Imreh Ur tett kifogást a' Katona bíro Böjte Moyses ellen ... mert peres társa [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP Kováts Boldisár (56) zs vall.] * *kommendációt ~ vki felől/vmiről* ajánlást tesz. *XVIII. sz. köz.:* Commoraltam harmad napig az Megye Bironál s igen jo comendatiot töt eö kegyelme felöl [Fcsernáton Hsz; HSzjP Gál László (41) pp vall.] * *kontradikciót ~* ellentmond, ellentmondó nyilatkozatot tesz. *1666:* az miképp(en) néhay Nemzetes Kézdi Szeki Alsó Toriay Rheti Istuán Ur(am) statuáltatta uolt, néhay ... Alsó Toriay Török Mihály része iószágban (!) magát ... az mellyben Contradictiot tött uólt néhay Nemzetes Tassaly Györgi Deák Ur(am) ugi mint plenipotentiárus, Köuér János Urnak képében [Altorja Hsz; Borb. I]. *1786:* Contradictiot is tettenekké azon vásár ellen avagy nem ...? [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76 vk] * *kötést ~. 1558:* My Erdely Miklos Chechey Cristoph es Zygethy Pal deak ... mynth fogoth Byrak eleoth zemel zerynth leuen Zabo ferencz Illen fogadast es keothest theon [Mv; BálLt 86] * *nyilatkozatot ~* nyilatkozik. *1850:* Asztalos Bukso Jánost, és festö Solyom Ignátzot ki halgatván jo lelki ösméret szerént tettek ily nyilatkozatot, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] * *ordinációt ~* rendeletet kiad. *1784:* ha mind eddigis ezen Instantiánknak el küldettetése el haladott, ennek a' közelebb következendö Posta Napon léjendö fel küldettetése aránt ne terheltessék ... ordinatiot tenni [UszLt 25] * *panaszlást/panaszt ~. 1569:* Im ertem .k. tek mynemy panazt teöt az en kegielmes vramra eö fel(seg)enek az feyedelemnek [Nagysajó BN; BesztLt 8 Horwatt Lúkach Nagy Sayoi tyzttarto Domby Gergel beszti bíróhoz]. *1578:* Az my nemo panazlast penig eo Naga Apaffy Gergely theot az wam dolga felól aztis meg ertettek, eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 162b] *1651:* Tothazi Istuan nagy panaszt teon az Inassara Gebel Janczira ... hogy egyszer maszor sok aprolekos Ezüst veszel el miatta [Kv; ÖCJk]. *1827:* Hellytelenül tészi panaszszát Máté Josef az osztály érant mivel az ö meg egyezésével esett az osztály [Dés; DLt 143] * *protestációt ~* tiltakozik. *1579:* eo kegmek wegeztek, hogy ... ket vraink altal Az tablat talaltassa megh eo kegme Biro vram es erröl Az Nemes vraimat keozönsegeskeppe(n) megh keowetwe(n) tegie(n)nek tudomany tetelt es protest(ati)ot erröl hogy Effele dolgat Az Nemessegnek, mellyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n), semmykeppe(n) el nem twrhetyk [Kv; TanJk V/3. 200b]. *1779:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Néhai Méltoságos Liber Báro Magyar Gyerö Monostori Kemény Gergely Ur eö Nga Mlgos Libera Báronissa, Bánffi Mária Aszszonytol születtetett Gyermekei ellen, valamelyik Captalon vagy Itélö Mester Ur elött Protestatiot tett volna ...? [Dob.; KS vk] * *punktumot ~* feltételt/kikötést tesz. *1770:* Gróff Petki Josef Urffi eö Nga Legitimus Tutora ... Fogadoját ... Molnár Mihály és Fogarasi János eö Kegyelmeknek kivánván arendában elocalni, töttek egy más között bizonyos punctumokot [Mv; Ks 73. 55] * *reflexiót ~* észrevételt tesz. *1762:* az A(na)k edes Annya sine Testamento e vivis decedalt ... maga bonumairol senkihez nem tett reflexiot [Torda; TJkT V. 75] * *rekognicióit ~ vmiről* elismerö nyilatkozatot közread. *1710 k.:* Az ország azért mind a három natióból deputála hat vagy kilenc személyt, hogy Keresztesi Sámuel praesessége alatt adjanak opiniót azok az országnak róla; kik is tisztességes recognitiót tettek róla [BÖn. 930] * *relációt ~* (irásbeli) jelentést/beszámolót tesz. *1667:* Mindjárt mondám Naláczy uramnak, mely nagy együgyüség, hogy azon levelet elö hozá; azomban úgy vette elö magát az cancellárista deák s tön relatiot, hogy nem hozta volna fel, ha ott nem tanált volna lenni és nem protestált volna [TML IV, 82 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1787:* a' Falusi Notariusok ... ha ollyas dolog lenne mely semmi remorát nem szenvedhetne, tartoznak kemény számadás alatt ... igen sietve egyik meg hitt Falusi Eskütt által az Off(icio)latusnak Relatiot tenni [Torockó; TLev. 3/2. 1] * *rendelést ~* **a.** rendelkezik vmi felöl, elrendel. *1577:* Jeowenek my eleonkbe ... Beldy Janos Bodolarol Feyer var megyeböl, Es az Nehay Beldy Kelemennö Lazar Anna aszszon' Vzonbol Sepsy szekbeol, Es eok myelöttwnk ... teonek illyen rendelést es vegezesth [BLt 7]. *1692:* Mivel a Galambodi Megyeben voltanak ollyan emberek, kiknek Feleségeiknek a' Templomban szék helyek nem volt ... mi visitatorok ... tettünk bizonyos rendelést a' székek iránt [Galambod MT; MMatr. 421]. *1847:* Békövetkezvén az aratás ideje, akkor viszont az erdö hátulsó részire felhajtani[a] és otton addig kihálva pásztorolni, míg a közönség rendelést tészen róla [Zalán Hsz; RSzF 202. – [a]Az ökörcsordát]. – **b.** végrendelkezik. *1591:* wtolso dolgaimrol akarok emlekeznem es valamy rendelestis tennem [Gyf; BálLt 93]. *1679:* mind magam – s – mind Feleségem teszünk kegyelmetek elött illyen rendelest, es allando testamentumot [Kv; RDL I. 157] * *rendelkezést ~* végrendelkezik. *1862:* csak az ideiglenes haszonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést[a] [Kv; Végr. – [a]Köv. a végr. szöv.] * *reprezentációt ~* elöterjeszt. *1763:* Emlitettem feljebb, hogy a sanitas commissio minémü repraesentatiot tett a plájok neglecta curájárol [HalmágyiNIr. 83] * *tanítást ~. 1657:* a templomban sem teszek tanitast, mert nem vagy te arra melto erdemes hogy ot az Ecclesia hazaban lakjal [SzJk 82 Felenyedi Györgyné özv. papné Szöllösi Gábor szentegyedi prédikátor elleni perében a felperes Petrus Bessenyei de Dees ügyvédje kezével] * *tanúbizonyságot ~. 1664:* akarám jelenteni ismeretlen atyafiságomat ... az melyröl idvezült ösünknek nálam levö testamentuma és mind armalisunk tanubizonyságot teszen [TML III, 327 Teleki János Teleki Mihályhoz]. *1701:* Balasi Miklosis allitja hogj nekys az Apja az szekérböl, ekéböl, házi eszközökböl semmi reszt ne(m) adott ... es az Apjais maga tanubizonságot tészen rolla [Kissolymos U; BLev.]. *1855:* igaz hitem és tiszta lelki ösmeretem szerént ... tészek Tanu bizonyságot [Marosgezse AF; DE 5] * *(testamentaria) diszpoziciót/testamentumot/végrendeletet ~. 1544:* Zekel Myklosni Meg ezth wallotha ... hogy My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezt montha wolna Symon wra(m), hogy meg elegetethe az borbala azont myndembeol [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1645:* sokkal illendeob embernek, az illyen n<agy> utara ualo igyekezetiben Czeledi es edes haza nepej keozeott bizonyos dispositiot tenni [Erdöszengyel MT; Told. 1a]. *1669:* Mikor az nehaj

Veres Judith aszony, betegh agiaba(n) testamentumot teön [Delne Cs; BálLt 1]. *1765:* aminek elötte azért tagjaim el esnének és elégtelen lennek a magam jovatskaimrol dispositiot tennem ... tulajdon magam ... vagyonotskaimrol ... tészek illy meg másolhatotlan Testamentaria dispositiot [Torda; Pk 2] *1778:* Etzken Andras Uram ... Testamentumot tett volt minden maga keresetiböl mert jö keresö Ember volt [Albis Hsz; BLev.]. *1853:* Özvegy Mltgs Gyárfás Ferenczné Gyárfás Rósália aszony ... minket kéz fogdosás által Birainak vállasztván tevé elöttünk ép elmével ép elmével ... e' következendö végrendeletet [Lécfva Hsz; Kp V. 387]. *1863:* idösb Jelen Pál, és Konnert Ersébet idösb Jelen Pálné ... jozan meg fontolással, és ép elmével halálunk esetére teszszük a következendö költsönös végrendeletet [Kv; Végr.] * *tisztaságot* ~ tisztáz. *1557:* 1557 zenth Isthwan Nappyan Weres pether Tyztassaagoth Thewn Wayda Kathws Marhayara az mynth az ados lewel Tharthya [Kv; TanJk V/1. 1]. *1647:* Szegedj Gergely Deak Vram cö Kegime, Az Orthodoxa Ecclesia képében tön Tisztasagot az üdvezult Szigeti Thamas Vr(am) adossagarol vgi mint harom szaz harminez forintrol [Kv; TJk VIII/4. 241] * *tudományt/tudománytételt* ~ tudósít, tudomásra hoz. *1568:* tudomant tötth Dacho Palne aszszonyomnak hogy Iktatny mennenek [Sszgy; HSzjP Albertus Pato de Zentgiorgi vall.]. *1592:* Chutor Benedek ... Capitani Vram tötte töruininekis engedetlen uolt Tudomant tizek hog' kisö ne ligien mindenhez valamihez az Törviny mutattia [UszT]. *1606:* tudomant tezönk hogi ha az teöruenj Engedj mjnden zal faertt ... kjleön kjleön hatalmo(n) vagio(n) Erte [UszT 20/269]. *1662:* Veres Peterne Aszoniom, igen tön tudomant, hogy hirecuel sem uolt az leuel iratas, nemis ad semit töruenynelkül [Polyán Hsz; BálLt 1] * *tudomást/tudósítást ~ (vmiről)* tudomásra hoz. *1689:* Ezt felele Nagy Barrabás: Az föld Kglmede, de nálla(m) Zálagon vagjon, tudomást tön elöttünk rolla [Szemerja Hsz; BLt]. *1750:* érkezék Kalota Szegröl ujjabban illjen bajam hogj a mint az Deretcick edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsieken ... most ... tizenharmad napra tesznek nékem tudositást, az holot nekem njoltzad nap alat jelen kellette volna lennem [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. *1817:* Reám jövén ... Sárdi Nemes Szilágyi Adám, és Felesége Váradi Kata jussán bíro kevés Anyai jussotskájok iránt a Tit Urhoz tudosittást tegyek [M.igen AF; KmULev. 3 Benkö Sámuel lev.] * *vallást/vallomást* ~ vallomást tesz, vall. *1550:* my elewnkbeh hywa ... Iztrydy myhaly, pokay lazloth, és sombory lazloth, wgy mynth kez byrakath ... tewnek illyen wallasth[a] [Mányik SzD; Bf II. – [a]Köv. a vall.]. *1607:* Forraj Benedek ten Illien Vallast [Mv; MvLt 290. 7a]. *1796:* az vallok ... minyájon Kemény hütöknek le tételek után ... a fen immár le irt virgo Hellyen ... eképpen tönek Vallomást [O.solymos K; LLt Csáky-per 295. 11 Felei Veres Josef msz-i ns, Kolozs megyei hites bíró fog.]. *1850:* Asztalos Bukso Jánost, és festö Solyom Ignátzot ki halgatván, jo lelki ösméret szerént tettek ily nyilatkozatat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303].

22. hoz; a pronunţa; (eine Entscheidung) treffen/fällen. **Szk:** *deciziót/határozást ~. 1776:* Dobai Klára Aszszony ... Gyermekei ... Kezeknek bé adásával arbitrálának minket ... Arbiter Biráknak, hogy a' Felek között intervéniálhato Difficultások felett, tsekély Itéletünk szerint deliberatiora Decisiot tennénk [M.köblös SzD; RLt O 1. 1–2]. *1838:* Farkas György a Felség sértésért a Czéh tagjai küzül ki utositást érdemel ... az egész Czéh ezen határozást tette [Kv; ACProt. 9] * *deliberációt/deliberátumot ~. 1629:* mind az ket felnek propositiiojabul illien deliberatiot tünk [M.gyerömonostor K; Told. 1a]. *1644:* Az mi Lelki Ismeretünk szerint Illien modon valo Deliberatiot teönk [Fog.; Berz. 17. XII. 36]. *1769:* mindkét részröl irásban béadott praetensiojokat és panaszokat a parsoknak fel olvasván és articulusok szerént ruminálván, tettünk ily következendö Deliberatumokat [DFaz. 25] * *ítéletet ~* **a.** ítélkezik. *1584:* nem tudonk mihez tamazkodni es michioda itiletteth tenni [Báthory, ErdLev. 208]. *1636:* Olvasd meg öket az Graduál végén, s ugy tégy itéletet felölök, és valamig te szépbeket, és jobbakot nem irsz, addig soha ne otsárollyad [ÖGrAj]. *1792:* Münk meg irt Birákul le tett hütünk után vallyuk, hogy most a közelebb múlt Nyáron Vidékbéli Krajnik Urunk parantsolatyábol Tyéjre öszve gyültünk, a végre hogy F. Lapugyi Popa Györgynének Péter nevü fiával valo sok viszontagságait ... fülre vennénk, és ... fel adando panaszik Után Itéletett is tennönk [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György judex pagi Gerend[a] (36) vall. – [a]H]. *1853:* bé kérik a Contractust, 's ki halgatnak mind kettönket 's ugy tesznek itéletet [Nagylak AF; DobLev. V/1359 Bartók Ferenc Dobolyi Bálinthoz]. – **b.** megállapít. *1705:* egy sánta német borbély látott volna olyan itiletet tött vala, hogy az epémet vizelem ki, azért lehetetlen meggyógyulnom [WIN I, 615] * *itélettételt ~. 1780 k.:* Mi, im ezek: Nemes Céhünknek választatott látómesterei esküszünk az élö Istenre ... hogy ... akiknek müvek estimátiojokra hivatunk, jó lelkiesmérettel megnézvén igaz itélettételt teszünk [Dés; DFaz. 30] * *judiciumot ~. 1764:* azért exmittaltottak innen az Oculatorok hogy azok elött producalván Judiciumot tegyenek [Torda; TJkT V. 231] * *rezolúciót ~. 1672:* sokáig gondolkozván ... tün ilyen resolutiot, hogy én postamester Teleki uramnak is megírjam, hogy ha ü kegyelmének tetszik s magoktúl cselekedhetnek valamit, nem bánom, fogjanak hozzá az dologhoz [TML VI. 130 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1762:* a Tktes Ns Kézdi Szék ... tett vala is jo Resolutiot az el mult Héten [Hsz; BLev.] * *törvényt ~* ítéletet hoz. *1550:* Mi ille(n) torvint Tónk koztok hog az harom zemily[a] ... Meg eskegienek harmad magokal hog az bestercei Ember, w nekik ados [Nagymon Sz; BesztLt 2. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1703:* kötve viték ismét cököt Rogozra[a], és ott Törvényt Töttenek reájok [O.magura Szt; Told. 24. – [a]SzD]. *1843:* hallottam, hogy több emberek kimentek s protestáltak hogy addig ott erdömagot ne vessenek, amég törvényt nem tesznek azon dolog iránt [VKp 108] * *végzést ~. 1550:* En Kemenj Ferencz yelentem ... foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezesst [Berend K; BfN VI. 28/2. – L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlev.]. *1654:* az mi ielen litünkben twnek ... ilyen uigezist, keotist es eseret [Dés; Hr 2. 15]. *1805:* az Kovátsok ... az Birákhoz minyájon be gyüjtessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest ... hogy következendöleg a panaszra edgyiknek is uttya ne lehessen [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/40 br. Thorotzkay Josef kezével].

23. kitüz, kijelöl; a fixa; (fest)setzen, bestimmen. *1786:* (A) Togás Deákok, söt eleve a classista tanulók között kiláthatják ... kik tették és teszik tzélul magok elejekbe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Körösi Csoma 39 a ref. fökonzisztórium iskolaügyi rend.]. *1843:* azon emberek, akiknek marhájok nines, de négy szekér szénán feljül termöhelyek van, a fenn irt taxán feljül arra a szolgálattételre eröltetnek, amelyet az örökösök tesznek [VKp 127].

Szk: *hivatalt ~. 1606:* Ezert hittuk Törwinyhez ez al perest ez hiuatalt töttwk 1606 Eztendöben Zent gal nap tauat

[UszT 20/281] * *napot ~. 1548:* kecz Vagiok meg adny azmy marhad, Josagod en Nalam Vagion tecg Eg napot nekj hog Enys hozassak bartimat (!) ky elęt meg aggiam [M.szovát K; MNy XXIV, 217]. *1792:* az Executionak Brachiummal lejendö végben vitelére Aprilisnek 27ik Napját tészi [Msz; MbK XX. 86] * *terminust ~. 1761:* assecuráljon a vármegye előtt ... hogy bizonyos terminust tévén, minden tergiversatio nélkül az contractus szerént a divisiót celebrálni igyekezik [RettE 129]. *1823–1830:* a leánynak mondom, mit mondott az öreg, s egyszeribe magam fejemből terminust teszek, hogy két hét múlva esmét bejövök Marosvásárhelyre, s akkor esküdjünk össze [FogE 291].

24. kiró, kiszab; a stabili/fixa; auferlegen, zumessen, festsetzen. **Szk:** *exakciót ~* adóztat. *1653:* Ha ollyankor az én Gondviselöim méltatlan és képtelen exactiot tennének az ollyanokon, én lévén az Asz(sz)onyok, igaz expositioval állassák elöttem dolgokat [Cege SzD; WassLt] * *kötelességét ~i* kötelezövé teszi. *1805:* méltoztatott cö Nga nékem kötölösségemet (!) tenni hogy ... semmi lárma ... nelégyen [Kisgörgény MT; DLev. 3. XXII] * *kötelességévé/kötelességül ~* feladatává tesz. *1813:* Instálok alázotoson ... a Tktes G(enc)ralis Széknek, méltoztassék az akkori Archivarius urnak szoros kötelességévé tenni hogy a' fenn megnevezett pert adja-elö [Nc; DobLev. V/960]. *1820:* kötölességül tészem ezen meg telepitett Colonusomnak, hogy a Tks Urbarialis Commissarius Urakot ezen Írásammal találllya meg [Nc; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével]. *1871:* A consistorium kötelességévé teszi az uj gondnoknak hogy a kut gárdáját megcsináltassa [M.bikal K; RAk 289] * *pénzkirovást ~* pénzbirságot kiró. *1847:* a vádlott ... maga is megösmeri, hogy ö tett pénzkirovást [VKp 296] * *rovatalt ~* (adót/szolgáltatást) kivet/kiró. *1847:* Egyébiránt a községekre semminevü rovatalokat nem tettem | Hallottam, hogy Varga Katalin több maga mellé felvett bucsumi emberekkel bucsum-cserbui kisbiró Dánts Juon házára ment, s véle öszszeveszett, hogy miért tett annyi rovatalt a falusi emberekre [VKp 170, 263].

25. ítél; a condamna la ...; verurteilen. **Szk:** *kötélbe ~* férjhezmenési tilalomra ítél. *1625:* az Menieczkett peniglen holtaigh valo kötelbe tette az Eccl(es)ia [SzJk 17] * *örök kárhozatra ~. 1806:* Én esküszöm az egy igaz élö Istenre és az ö Szent Evangeliomára, aki Atya, fiú, Szent Lélek, hogy engemet úgy segéljen, úgy adja ezen a világon való szerencsémet, másvilágon pedig tegye örök kárhozatra a lelkemet, valamicsoda igazán én esküszöm, hogy Kari Ferenc huszár ökegyelme lopta el az én pénzemet [Szárhegy Cs; RSzF 263].

26. szól, mond; a tine, a da; sagen, erklären, etwa: eine Rede halten. *1578:* Megh ertettek eo kegmek ... vrunk eo Naga walaztetelet az keonyeörges felól Mellyet egez warassul eo kegmek theottek volt [Kv; TanJk V/3. 178a].

Szk: *diskurzust ~* beszélgetést folytat. *1657:* Öszveülvén azért Lónyay, Csáki, egy leghitelesb embere Csákinak, Vadas Gábor, és engem is adhibeálván, töttek nagy discursusokat [KemÖn. 124] * *értésére ~* tudomására hoz vkinek vmit. *1855:* az oda valo Bironakis meg mondottam ha ottan meg ál mulatni tégye értésemre [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.] * *feleletet/replikát/választ ~. 1542:* czeknek meg kewzewnesere wgan ezen walazth thowe [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. *1591:* Azert mostan reowidede(n) az vy Jtelet mellet elewe szamlalo(m) minde(n) lgassagomat: de mind azokrul reouidede(n) Illien valaszt teszeonk [UszT]. *1638:* Nagy Tamas Vr(am) tön illien modon ualo feleletet [Fog.; Szád.]. *1660:* kérette volna Faragó Istvántól ... bizonyos beczületes személyek altal azon posztó arrát ... de amaz illyen feleletet teöt vólna [Kv; RDL I. 144]. *1677:* postán küldtem az hadak köziben, hogy küldjék embereket ... kire egy része micsoda replicát tött, hopmester uram által Nagyságodnak alázatosan praesentáltam [TML VII, 521 Teleki Mihály a fej-hez]. *1752/1785:* sokszor memoralt Détsei István Ur(am) tön illy Repliat[a] [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 267. – [a]Az instructiora]. *1756:* azon Instructionalis irást, Udvarbiro Keserü Imre Uram(na)k kezében adtam, mellyet midön eö kglme el olvasot volna, és annak tenorát meg értette volna; tön illyen Feleletett [Déva; Szer.]. *1841:* Kolosvári Mihállyné – a következendö képpen tette világositto felelettyét [Dés; DLt 1503] * *hirdetést ~. 1806:* Arkosi Istvánné ... hogy az szöts Legénnek ottan létéröl tsak egy szotis szollott vagy hirdetést tett volna rolla, aztat nem láttám s másoktol sem hallattam [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) korcsmárosné vall.] * *hírré/vki hírévé ~. 1561:* ismeg ide az warasra ione Senky effelenek addig miet ne aggion ket lot ezwst birsag alat. hanem az Ceh mestereknek hirre tege es az ollyan legen az mestereknek keduet lellye [Kv; ÖCArt.]. *1589:* Matyas deaknakis hirre teottik azis mingiart oda ment oth eottek [Dés; DLt 226]. *1808:* hogy maga meg láthassa mennyit szakasztottam légyen el[a] jöjjen által Ispánlakára[b] s nékem is el jövetelét tegye hiremmé [Asszonynépe AF; DobLev. IV/918a Borbereky Josef borb. lev. – [a]A közerdöböl. [b]Asszonynépétöl északra a második település] * *hírt ~ vmiben. 1573:* Borbara veres gërgne Azt vallia hogi ... Ecchert Ianos ... Nagi vas Mozar teoret veot volna ... Mas Nap Kis Ianos az Monostor kapuba hirt teot feleole az vasfazek Iartonak es wgy leot hire benne Kolossy Istwannak [Kv; TJk III/3. 140]. *1635:* Hallotta(m) Kamutj Janostol ... hogj aual kerkedett hogj w czialta hitta Begani Georgyót Tótörbe ... hogy tütta(m) hogy el jeó Tótorbe, hirtt tók Tótörbe benne, es rea gyülekezenk [Esztény SzD; RLt O. 5 Kovacz Benedek (58) ns vall.]. *1850:* a' Kerületi Jegyző Úr a 3ad napra leendö Executio ki hozatala[a] iránt hirt tett vala – hogy ö is Réz György Urnak tégye hirré [DobLev. V/1286. – [a]Egerszegre (MT)] * *információt ~* tudósít vmiröl. *1666:* siettesse, hogy ö nagysága az portára irjon felöle[a], hadd érné elébb az portát az ö nagysága panaszsza, mintsem az váradiaké, mert hihetö, szokások szerint hamis informatiot tesznek [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]A törökök becsapásáról]. *1730:* imponaltam volt, hogy nékem minden excessusirol az Militianak genuina informatiot tegjenek[a] [Csapó KK; Ks 90 Kún László kezével. – [a]A commissariusok] * *káromlást/káromkodást ~* káromol. *1650:* Hogi az Sz. Iványi ur(am) predicatioia ellenis azt az karomlast tötte hogi szarik affele predicatioba(n) [SzJk 182]. *1736:* az Incta ... hallatlan 's irtóztató káromkodásokat tött [Dés; Jk 202b] * *kérdésbe/kérdést ~* megkérdez. *1625:* Az mikor Agiagfalua Musna megh alkunak Ugron Pal Uram kerdest teon az Matisfaluiaktol [Agyagfva U; UszT 155a]. *1701:* ennekelöttc Sokszor kérdésb(e) tötte azt a' T. Consistorium, mi okonn adnak a' közönséges Dézmájábol a' két Ecclésiának bort [Kv; SRE 97]. *1785:* kerdést tök Szedrési Peternétöl hogy kik azok az Aszonyok [Csehtfva U; Pf]. *1873:* a m. bikali ev. ref. egyház fel van hatalmazva 150 szál fa eladására az ekkla erdejéböl, s kérdésbe teszi ajánlja-e a p(resbite)rium e határozat foganatositását [M.bikal K; RAk 304] * *tudományos feleletet ~. 1841:* Máté Józsefnè a' következendökbe tette tudományos felelettyét [Dés; DLt 1503] * *tudomást/tudósítást ~*

(vmiről) tudomásra hoz. *1689:* Ezt felele Nagy Barrabás: Az föld Kglmede, de nálla(m) Zálagon vagjon, tudomást tön előttünk rolla [Szemerja Hsz; BLt]. *1750:* érkezék Kalota Szegröl ujjabban illjen bajam hogj a mint az Deretcieck edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsieken ... most ... tizenharmad napra tesznek nékem tudositást, az holot nekem njoltzad nap alat jelen kellette volna lennem [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. *1847:* Varga Kata által a kisgyermek is megüttetett főbe, elannyira, hogy orvoslás hozzá nem járulván, talám emiatt el is halálozott volna ... e tárgyban is megtaláltatott az Alsó-Fejér megyei tisztség, miszerint e tárgyban ... bővebb tudósítást vétessen, s arról ide hivatalos tudósítást tégyen [VKp 296].

27. vminek mond/szid; a zice/spune (cuiva/despre cineva) că este ...; jn irgendwie nennen. *1629:* hiszem nagy dologh az hogy ez az te leaniod kuruaja teszen engemet[a] [Mv; MvLt 290. 177a. – [a]Ilyennek szid].

Szk: *mocskot ~ vkire* szidalmaz vkit. *1812 k.:* innén mentek a Groffné Házában holott motskokot tettek a Groffra mondván: Samuka Mamujka Tökös, Törnyös méntseredett matska [Héderfája KK; IB].

28. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *aggratulációt ~* gratulál; a gratula/felicita; gratulieren. *1705:* Végbemenvén pedig a ceremónia ... az urak pedig a generált felkisérvén és ott az alkalmatossághoz képest mind condolatiót, mind auguratiói aggratulációt tévén, onnan lejövénk egy óra alatt [WIN I, 476] * *dilucidációt ~* tisztáz; a clarifica/elucida; erklären. *1721:* Irja Ratiojab(an) ... hogj valamelly 8 ökrök adattatvan el, azok hellyeb(en) Praefectus ur(am) vett masokat ... bővébb dilucidatiot tenni éz iránt szükségés [Dés; Ks 26. XIV. 1] * *ellenszegülést ~* ellenszegül; a se împotrivi/opune; sich jm oder einer Sache entgegensetzen. *1847:* Ezen ellenszegülést pedig tette[a] Bucsumba [VKp 220. – [a]Varga Katalin] * *ellenvetést ~* ellenkezik; a face obiecţie, a se opune; mit einer Sache in Widerspruch sein. *1793:* A' Királyi Fiscus ... magát ezen Perben avatván ezen ellenvetéseket tészi [Mv; EMLt a Zabolai Hadnagy fam. prod. pere] * *ellenzést ~* ellenez vmit; a nu fi de acord cu ceva; a nu accepta ceva; gegen etwas sein. *1584:* Kowach Balas vallia hogy mikor megh ertette volna eó hogy Bokor Caspar el Atta volna az hazat ez Koos Istwannak, zonzed lewe(n) Nem engette neky, hanem el vetette rolla, Es Bokor Casparnak eo Atta megh a' penzt a hazert, Az felesege penigh semmy ellenzest Nem teot [Kv; TJk IV/1. 317] * *emlékezetet/említést/mención ~* megemlít; a aminti/pomeni/menţiona ceva; jn/etw erwähnen. *1572:* Negyedik articulusba az series felöl tesztek emlékezetet [SzO 299 Báthory István válasza az usz-i főszemélyeknek és lófőknek]. *1719:* A mi ... az Fejer egyet masokot illeti azok iránti tettem volt mentiót Groff Mikes Mihály Ur(am) eo kglmének [Beszt.; Ks 83]. *1771:* tevének mi előttünk illyetén emlékezetett mind ketten [Kv; REkLt VII. 24 Fajk András és fel. végr.]. *1773:* in Anno 1773 Dieb(us) Aprilis a Váras Marhái mellé, u: m: Tchén Ketske, es Borju tsordák mellé Pásztorokat fogottunk volna ... mentiót tévén ... hogy tudnák a Városi marhát tarto Emberek ... mitsoda fizetessel tartozzanak [Torockó; TLev. 2/3]. *1831:* scholtis a Gujabéli Marhák ki tsapángásairol, hogy azoknak viszszá térittetésekre nézve, kértél volna Lovat Virág Laszlotol egész mostanig scholl se tettél emlékezetet [Dés; DLt 332. 18]. *1834:* Azon három véka Árpa ... Percipiáltatatt, tsak rolla emlittést tenni ottan el felejtődet [Sajókeresztúr SzD; Born. II] * *fenyegetőzést ~* fenyegetőzik; a ameninţa (mercu); drohen. *1670:* Az jenei törökök is azonban valami mono törökökkel felgyülekezvén, Halmágyot és más egy Lésza nevű falut elrablottanak, embereket is vágtanak, söt fenyegetőzést is sokat tettenek [TML V, 20 a fej. Teleki Mihályhoz] * *igéretet ~* megígér; a promite, a face promisiuni; versprechen. *1572:* Eszt kerezturi plebanosne mi elwttwnk Jllien vallas twnj az w hwti zerint hogh w eszt monta w elwtte hogh mit adnal egem (!) annak az ky az masik eiomo pinztis megh adna, en ez zot halua(n) az aszontwl én mingiarast Jgiretet twk nekie es eszt mondam neki ... chak ki megh adna egh fel kwbwl buzat adnek neki [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3715]. *1650:* ki feleöl is teöttwnk uolt ighiretet Palatinus Ur(am)nak [KJ]. *1793:* a minap tettem vala igéretet Nagyságodnak, de meg hazudtoltanak Engemet sok jo Barátim [Mv; Ks] * *imádságot/könyörgést/rugát ~* imádkozik; a se ruga, a spune rugăciuni; beten. *1669:* kihez képest <a pre>dikatoris igyekezék idejen jó reggel könyörgést tenni [Dés; Jk]. *1671:* nemelyek[a] kiknek bövön adatot Talentoma eo felségetül ex tempor(e) szep imatsagokat szoktanak tenni [SzJk 118. – [a]Az egyházi rendek közül]. *1765:* elég rugát tésznek a Papok, s tesznekis (!), de tsak nyavallyában vagyok [M.bogát TA; Mk V. V/97 Rusz Gavrilláné Popa Anucza (72) zs vall.] * *intést ~* int, figyelmeztet vmire; a-i atrage (cuiva) atenţia (la ceva); warnen, aufmerksam machen. *1570:* Eotthwes Andras, es Eotthwes adam, hitek zeren vallyak ... Bwday Thamas az ceh Mester Jllien Jntest Teot az cehben ... kegět kere(m) hogy az my Regy gyulesek (!) volt, kegěk keozeot ez wtan Neh legien, Es az ky harom legent Thartot ez Eleot Ezwtan Neh Tharcion [Kv; TJk III/2. 1]. *1773:* isteni félelemnek vagy religiositásnak árnyéka sem volt nyavalyásnál, söt ha a pap valami istenes intést tett, persequálta [RettE 298]. *1823–1830:* Holmi intéseket teszen [FogE 212] * *kiáltást ~* kiált; a striga; rufen, schreien. *1574:* az Chyzar Antalne Anna Azzon Ewel (!) nagy kyaltast tezen az en hazamra hogy wallaky az ew ablakan Nyassal be Jokot (!) volna [Kv; TJk III/3. 329b]. *1589:* bizonj ezennel kialtast tizek mert nem affeli ember[a] vagiok az kinek vilz [Dés; DLt 226. – [a]Azaz asszony] * *kifogást ~* kifogásol; a obiecta; bemängeln. *1804:* Ami azért illeti ... a Testamentumot ki fogást tettek a más két Testvérek [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b]. *1837:* Szepesi János Urnak minden osztállyossai, es nyomdokossai ezen zállagosittás ellen semi kifogást nem tevének [Dés; BetLt 5] * *konklúzumot ~* következtetést von le; a trage concluzii, a concluziona; eine Schlussfolgerung auf etwas ziehen. *1666:* Mi Almádj István ... Nemes személly és Viskj György Déak ... Recognoscallyuk ... hogy ... mi általunk ... Basa Peter Uram aszt izene ... Rettegi Istvan Uramu(a)k hogy bizony mostis ... nem egyébért jöttem be hanem azert hogy eő kiglmevel valo ebbeli dolgomat el végezzem, s bizonyos Conclusumot tigyek [RLt 1] * *panaszolkodást/panaszt ~* panaszol, panaszt emel; a face o reclamaţie, a înainta o plîngere; Klage erheben. *1572:* Jllyen moddal, hogi ha az zenthmyhaltelkyek az Lekenczeyeket fenyegetnek eghetessel wagy egyeb rendbelj halalos dolgokkal tehat Menyenek farkas Wramhoz es ew kegyelmenek tegyenek panaszt [Galac BN; BesztLt 3616]. *1581:* Megh ertettek az fogiatkozas myat valo panozolkodast mellyet feokeppen az Zaz Nemzet teze(n) hogy p(rae)dicatorok ne(m) volna [Kv; TanJk V/3. 248a]. *1805:* Lula Farkas es Lula gjörgj ... tevenek panaszt ... Hogj ökött Hana Bandi Peter gergelj Pap Dani, meg tamadtak [Torockó; TLev. 9/39] * *parancsolatot ~* parancsol; a ordona/porunci; befehlen. *1771:* Egyebekröl, jo moddal tettem porantsalatott [Rües MT; Ks

21. XV. 23]. *1793:* tettem parantsolatott Hadadba hogy külgyenek Bodnárt a Kádak meg igazittására [Drág K; JF 36. 348] * *szidalmat* ~ szidalmaz, szid; a înjura/ocărî pe cineva; beschimpfen. *1558:* Jgartho christophot … le vertek es Megh zydokattyat (!), Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember … megh Rwth zidalmatys theot [Retteg SzD; BesztLt 5]. *1573:* Katalin Kis Boldisarne Azt vallya hogi Az Vayda Katws Siteohazaba volt Halaz gergelne Sywtny akar volt, Azomba Iwt oda Beolcz Ianos neky[a] vgian ha En Raytam ollian zydalmat teottek volna Mint az te vradon az zabad korchoman, vagi ky Mennek az varosbol vagy ely Nem zenwedne(m) [Kv; TJk III/3. 280. – [a]Előtte a *mond* szó tollban maradt] * *szót* ~ **a.** megemlít; a aminti/pomeni; erwähnen. *1599:* az Incausam at(tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozeott teótt illyen zoot, Mynd az en zegeny Vramath Radak Andrasth Kerezthuri Christoffne Azzonjom zolgaia altal megh Intette, hogy Jobbagit ne haborgatna [Dés; Eszt-Mk]. *1669:* Mivel ez az váradi pasa embere az Kajánon jött fel, Kapi uram mindjárt megírta Bánfi uramnak s felültette ű kegyelmét, hogy nyilván nem egyébért, hanem az palánkért jű urunkhoz … De az mint ennek előtte való levelemben is megírtam Kegyelmednek, szót sem tett az palánkrúl [TML IV, 450 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1794:* erről osztán tettem jelentést az Insinér Urnak mert ezen eschi Gonosz parasztság nem mondom hogy Szot nem tettenek iránta [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1881:* Véletlenül szót tettem a jegyzeteidről [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz]. – **b.** szót emel vmi ellen; a protesta/a-şi exprima dezaprobarea împotriva unui fapt; gegen etwas das Wort erheben. *1575:* Volt Ennekeleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadeka feleol Mykeppen vcara vtban ky Eontyk, kirěl Jeoweny (!) Nepekis zot teottek [Kv; TanJk V/3. 128b]. *1669:* Mivel ez az váradi pasa embere az Kajánon jött fel, Kapi uram mindjárt megírta Bánfi uramnak s felültette ű kegyelmét, hogy nyilván nem egyébért, hanem az palánkért jű urunkhoz … De az mint ennek előtte való levelemben is megírtam Kegyelmednek, szót sem tett az palánkrúl [TML IV, 450 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1881:* Véletlenül szót tettem a jegyzeteidről [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz]. – **c.** megegyezik; a cădea de acord, a se înțelege, a conveni cu cineva; übereinstimmen. *1828:* Még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak éppen a' mű Tő Szomszédtságunkban és töllünk ki váltatt … Kertet [Marossztkirály MT; Pf]. – **d.** beszél; a vorbi; sprechen. *1775:* <Kemény Miklósnak> maradott egy fia, ki is valami 16 esztendős, de nem hiszem, hogy annyit is éljen, mint az atyja, mivel … annyira is hízott, hogy a lábait egymás mellé nem teheti, a szót is nehezen teszi a nyakában lévő kövérség miá [RettE 350] * *tagadást* ~ tagad; a nega/tăgădui; verneinen/negieren. *1586:* Catalin Zigyarto Matiasne Es Catalin Molnar Icorincz Zolgaloia … valliak … hogy mikor az porozlo es a' felesege arrol zolitottak megh hogy megh tagaggya a' feleletet, es el zabadulna, hát olliankor ozta(n) tagadast teót à feleletben [Kv; TJk IV/1. 587]. *1738:* Felesége Képében tagadást tett [Dés; Jk] * *üzenetet* ~ üzen; a trimite/da vorbă, a transmite un mesaj; ausrichten lassen. *1697:* a' Becsületes Unitaria Ecclesiának … izenetet tegyenek hogy köz akaratbol a' dezmai sok abususok iránt ő klkel edgyüt orvoslást tegyenek [Kv; SRE 54] * *vallást* ~ hitet vall; a-şi credința; Glaubensbekenntnis ablegen. *1662:* Fejérváratt hogy die 4. Octobris a fejedelem igen megnehezedett volna … igaz hitben való ragaszkodásárul a Jézus Krisztusban szép vallásokat tévén, azon napon reggeli 11 órakor … az élők társaságábul kiköltözött vala [SKr 291–2].

29. köt; a face/încheia; (einen Vertrag) abschließen/eingehen. **Szk:** *adást és vevést* ~ adásvételi szerződést köt. *1669:* jöt(e)nek mi előnkb(e) egy felől … Désen lako Nemzetes Makai Mihálj és Enjeden Fejer Vármegjeb(en) lakó Nagj Enjedi Marto(n) Ur(am) ugjan Cancellarista Deák Atjankfia, és ugjan akkor mind két részről kéz beadás alatt minket ez ide aláb megirt dologb(an) Köz Birak(na)k fogván tönek illjen adást és vevést [Borb. I Szathmári Gáspár kezével] * *árut* ~. *1608:* teonek my eleottwnk illien fel bomolhatatlan alkalmat es arrut [Uzon Hsz; BLt]. *1616:* Jeöuenek my eleonkben … egj feleol az giorsasagos Berecz Jstuan, Mas feleol Elekes Janos veres Drabant, vzoni … es teőnek my eleottwnk illien fel bomolhatatlan arwt [BLt 3] * *cserét* ~. *1547:* Ezwk eloth My Illyen Chiereth thewnk hogy Az malom tho helyeth Az keth pwztha tho helynely Jobnak Intezek hwzonnyolczy forynthal [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1654:* az mi ielen litünkben twnek … ilyen uigesist, keotist es cseret [Dés; Hr 2. 15]. *1841:* tevünk (!) egy másal ily fel bonthatatlan, meg másolhatatlan állando örökös Cserét [M.zsombor K; Somb. II] * *cserevásárt* ~. *1789:* tettek volt égymás között illyen örökös tsere vásárt, de irást nem tsináltattak volt rolla [Bözödújfalu U; EMLt]. *1834:* midön az Ekklák Csere vagy őrökös vásárt akarnak tenni az égyező Levél meg irása előtt kötelesek tzéljaikat … az Elöljárói Hivatalnak be jelenteni [Székelyvaja MT; HbEk] * *dirincselést* ~. *1575:* Tőnek illyen dryneczelest hogy Illyessy Andras es Illyessy Lőrinch ada Syko Györgnek azt az lako helt … melliet Jako Balas helynek hyttak [Bölön Hsz; HSzjP] * *egyenességet* ~. *1545 k.:* En Sombori Janos vallom … hogy Sombori mihalyal: az en atyamfiawal tewtem illien igenesseget, hogy az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna … attam azen atyamffianak [MNy XL, 137–8] * *frigyet/házasságot* ~. *1710:* A francia, noha nehezen, mindazáltal négy esztendeig valo frigyet tőn a császárral, hogy valamit eddig occupált, mind nála maradjon, de nem várá a négy esztendőt, csakhamar azután felbontá a frigyet[a] | Mihelt kiindult a török ellen Mátyás, Friderik mindjárt pusztítani kezdette Magyarországot, amig eluná a magyar király, frigyet tőn a törökkel, visszafordula a római császárra, meg is fizette emberül neki, s elrántá Bécset tőle [CsH 165, 217. – [a]1682-re von. feljegyzés]. *1823–1830:* Tehát nyilvánosan kitetszik, hogy nem a Trencséni Márton szerzeménye volt, hanem egyenesen a felesége apjáról szállott jószág árából való volt, s ezen a jusson perlette el az anyám a nagyapjától, aki különben is … nemigen nagy szerző volt, és már másodszori házasságot is tett volt [FogE 70]. *1867:* Albert ismét szép házasságot jo ki nézéssel és idejibe kivan tenni [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz] * *kompozíciót* ~ szerződést köt. *1628:* Jeöuenek mw eleonkben egy feleöl az Vitezleó es Nemzetes Altoriai Apor Lazar uram, Mas feleöl Nagy kaszoni felseö falui Santa Peter, es teónek mw eleottunk szabad akarattiok szerint illien cöreokos meg allando Compositiot [IB]. *1782:* a' … mostan is életben levő két egy Testvér Atyafiak egy más között tettenek vala olyan Compositiot [Magyaros MT; Told. 76] * *konföderációt* ~ szövetséget köt. *1595:* Rodolphus chiazarral eo felsegewel, es Birodalma alat valo vrakal, Az mi kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmond … bizonios transactiot, confederatiot teoth volna [Kv; TanJk I/1. 255]. *1710:* Wesselényi Ferenc palatinus, Zrinyi Miklós tanácsát mindenkor előtte forgatván, most is nem jovallja vala, hogy a törökkel tegyenek

confoederatiót | A német császár azért látván a franciának nagy kegyetlenkedésit … az angliai híres vitéz Vilhelmus királlyal és a belgákkal confoederátiót tőn | A muszka cár … Bucsukra penig és Chrimben a tatárok ellen nagy ármádákot küldc, sőt a persiai királlyal is confoederátiót tön [CsH 75, 217–8, 452–3] * *kontraktust ~. 1662:* Beszterczc Varosaba(n) … Jcöuenek mi elcönkben, Nemes Vayda Istvanne Rudnay Anna Azzony es Papay Imrch Ur(am) Decsi Praedicator, es kezeket be adua(n) teönek eleottunk illyen Contractust [Dés/ Beszt.; RLt O. 5]. *1711:* Jövének mi előnkben illje(n) két részről valo személyek … és tőnek egjmás közőtt eő kgk illje(n) Compositiot, es Contractust [Borb. I Kondrát András de Sarfalva ns kezével] * *konvenciót ~. 1740:* ab una Providus Bartok András … ab altera Providus Varga Ferentz … tettek vőlt Conventiot legitimo modo az akkori Providus Hites Regiusok elótt [Torockó; Bosla] * *kötést ~. 1654:* az mi ielen litünkben twnek … ilyen uigesist, keotist es cseret [Dés; Hr 2. 15]. *1724:* ot voltunk mikor kötest tettek, egj massal [Vormága H; JHb XXXIII. 34] * *megegyezést ~. 1679:* tottunk magunkban az megh emlitett szemely elott illyen meg edgjezest kezunk be adasa alatt [Torda; Pk 2]. *1837:* tővének mű előttünk ilj meg égyezést [Kissolymos U; Márkos lev.] * *szerzést ~* szerződést köt. *1546:* Banffy Magdolna azony … Egy feleel, masfeleel … Bogathy Chaspar … my athalwnk … thenek illyen zerzcesth [Panot[a]; DanielO 5. – [a]Panád KK]. *1562:* En Sombory Janos tewttem illyen serzesth es vegezesth Sombory Mihalyal az en batyamal [Zsombor körny. (K); MNy XL, 138] * *vásárt ~. 1733:* Nemzs Albisi Bod János Vr(am) es Nzs Eczken Andràs Vr(am) … tőnek egj más közőtt, illyen irretractabilis és immobilis vásárt [Albis Hsz; BLev.]. *1834:* midön az Ekklák Csere vagy őrökös vásárt akarnak tenni az égyczö Levél meg irása elött kötelesek tzeljaikat … az Elöljároi Hivatalnak be jelenteni [Székelyvaja MT; HbEk].

30. kinevez vkit vmivé, hivatalba helyez; a numi, a pune pe cineva într-o funcţie; in ein Amt einsetzen. *1704:* amely procator itt vagyon, minthogy ha egyszer abba a hivatalba tötték, azért tötték, hogy affabilis volt arra a hivatalra [WIN I, 122]. *1705:* fél az udvar, hogy a törökkel is felbontatja a francia a békességet, minthogy már harmadik vagy negyedik fővezér, akit töttenek a Portán [WIN I, 367]. *1782:* mondam Illya a Biroságrol előttem le ne mongy, mert nem én, ha nem eő Nga tett, azért ahoz semmi szom [Baca SzD; GyL. Molnar György lev.]. *1823–1830:* Voltanak úgynevezett praesesek is, kiket az absolutus és jobban tanult deákokból tettek [FogE 138]. *1847:* még a tiszteket is piszkolni … nem átollatta, azt mondván, hogy előtte akármely tiszt csak addig viseli hivatalát, amíg nékie tetszeni fog, mivel akkor, mikor akarja, lecsapja, s mást teszen helyekbe [VKp 188].

Szk: *adminisztrátornak ~. 1704:* Ma hallottuk, hogy Jósika István uramat Hátszeg vidéke adminisztrátorának tötték [WIN I, 73] * *asszesszorrá ~* királyi táblai tanácstaggá kinevez. *1823–1830:* minthogy méltóságos Szentpáli Elek urat királyi tábla actualis assessorává tették volt … a fiát is Enyedről Marosvásárhelyre hozta taníttatni, azt kezem alá adták november 15-én [FogE 110] * *bírónak/bíróvá ~. 1565:* Esmét mikoron írnának 1565-ben, engem Borsos Sebestyént bíróvá tőnek [ETA I, 36 BS]. *1591:* mikor biroa teonk mind szegennek bodognak leo wennek (!) meg Eskwttel hogy teorwent teszes [UszT]. *1653:* 1650-k esztendőben városunk bírájának tették Vágási István deákot [ETA I, 153 NSz]. *1763:* Tudom hogy mikor leg elsöb(en) Bironak tettek, Mányika Juont akkor tsak hamar Abosfalvára az Angyamhoz Antal Gyurkanéhoz az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga neve alatt Bort tévén ki, Sokáig sok bort kortsomároltatott vélle [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 50 Antal Mihály (34) jb vall.] * *birót ~. 1664:* az hajduk Szent György napjára vivék, hogy akkorra tésznek bírákat és akkor adnak választ, mi tévők lesznek, mivel Szatmárra hódoltatták üket [TML III, 107 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1702/1764:* Az Cziganjokis ebben Rebellaltanak volt az varas Ellen külen Birot teven magaknak [Torockó; MNy IV, 234] * *céhmestert ~. 1585:* igy zola Keotelwereo Tamas hogy Az Ides Mesterek azt Akarnak hogy el hoznak Leorinczteol Az ladat[a] … De Mas czeh Mestert heliebe Ne(m) teottek [Kv; TJk IV/1. 439. – [a]A leköszönt céhmestertől a céhládát] * *dominális bírónak ~* udvarbírónak kinevez. *1769:* jelen lévén D(omi)nális Biránkis Delemerián Petru, superveniált Utrizált Bratyila Péter-is oda közinkbe igen részegen és … mondotta néki[a] … ki tett Téged D(omi)nalis Bironak [Vályebrád H; Ks 81. 57/ 22 Béksza Vaszilia (65), Szabo Iuon (50), Kolcza Jákob (40) és Gyék Evucza consors prov. Kolcza János (26) vall. – [a]A dzsugyának] * *elöljárót ~. 1838:* minek teszen a Czeh olyan elöljárot a ki Schol sem volt hiszem nékie még egy tálpalatnyia sintsen [Kv; ACLev. 9] * *felejtárnak ~* fullajtárnak tesz. *1757:* Sipos János … az Gyekei udvarban nevekedett volt fel s Felejtárnak tették [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8] * *főkapitánynak ~. 1664:* Valóban érezzük keserves szükséggel Kővárba való sugorgásonkat, hát most üres lévén mindenött, hogy elhessönk itt, Kegyelmed megitélheti. Halasztottunk Kegyelmedre, meg írván mind Cob uramnak s mind az Paternek, mivel Kegyelmedet onnat tötték fő kapitányonknak [TML III, 139 Katona Mihály és a kővári magyar prezídium Teleki Mihályhoz] * *főkomisszáriussá ~* főbiztossá tesz. *1710:* Különben nyájas, víg, nagy és könnyü elméjű úriember volt. Kiváltképpen hogy főcommissáriussá tevé az ország, sem az országtól adatott instructiójával, sem a Gubernium parancsolatjával nem gondola [CsH 320] * *fő strázsamesternek ~. 1710 k.:* Engem főstrázsamesternek tőnek, a had registrumát kezembe adák [BÖn. 725] * *fővezérnek/fővezérré ~. 1669:* Az fővezért a törökök … eldaraboltták volna, ki is … elég rossz volna, kivált ha az caimekánt ha teszik fővezérnek [TML IV, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* Engem tenne fővezérré [TML VII, 358 Kende Gábor Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] * *gornyikká ~. 1781:* ő Nga ide jött Nádasra a Malaistyát … az ő Nga Allodiális szőlője mellet ki nyomozta és occupalta … Juon Sztankulát, és Parlodsán Tomát hogy őrizzék Gornyikokká tette [F.nádasd H; JHb XXXII/32] * *kamarának ~. 1705:* Azután camarának tévé magát[a] , abba is belévesztő dolgát, mert megfogatta volt Forgách [WIN I, 504–5. – [a]Teleki Mihály] * *kamaraispánná ~. 1569:* Mikor … Ifiw Vachy Petert kamara Jspana tőttek volna … vgy zerzette az artikulosokat [Nsz; MKsz 1896. 371–2] * *kapitánynak ~. 1657:* Valának pedig több idegen fiak is, kiket szegény fejedelem … promoveált vala … úgymint … Szunyog Gáspár, kit kővári kapitánynak tött vala [KemÖn. 108] * *káplárt ~. 1724:* Mihaczfalvára azért tettem egy Caplart hogy az Gregoriusakat inkáb ne engegye excedalni [Veresegyháza AF; Ks 83] * *kertésznek ~. 1749:* hallottuk hogy meg Balika Berkesről két Tordai részre valo Jobbágyokat hozott volna ide … egyiket Lugosi László Úr(amna)k az Apja Kertésznek tette [Mezőpeterd TA; DobLev. I/236. 14a] * *kisbírónak ~. 1847:* egy bucsum-pojényi embert tett kisbírónak[a] [VKp 254. – [a]Varga Katalin] * *kulcsárnak/kulcsárrá ~. 1658:* Értettem az leveledbül, hogy Törököt

kúcsárrá tetted [TML I, 168 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1770:* Fülöki György … Szükerekröl … vetödött volt oda az Udvarba s ugy tették volt Koltsárnak [Szásznyires SzD; Ks 30. 28] * *kurátornak* ~ egyházközségi/megyei gondnoknak tesz. *1710:* egy Nagyszegi Gábor nevü … szegény nemes, másképpen meglehetös értelmes, írástudó, pápistából oláh vallásra állott embert kurátornak tesznek [BÖn. 875] * *lejtnant* ~. *1724:* Oláh Bogátra Lejtnantat tet volt Nacságad [Veresegyháza AF; Ks 83] * *ménespásztornak* ~. *1726:* Nehai Keresztesi Samuel Vr(am) hozá ide … egy Bélde György Nevü Jobagyát … és Menes Pasztornak tévé [Örke TA; Born. IX. 5 Bárb Petru (62) jb vall.]. *1731:* Bács Szimionnak az Attya egy ideig Bácsa volt az néhai Ifiu Apaffi Mihaly Fejedelemnek, az honnatis el vévén tették Ménes Pásztornak [Katona K; Born. XL. 79 Román Gogu (56) jb vall.] * *mesternek* ~. *1823–1830:* Nem tudom melyik Esztendöben az Apámat a' Czéh Atya Mesternek teszi [FogEK 105] * *molnárt* ~. *1722:* Más Molnárt tette(m) az Betthleni Malomb(a) [Fog.; KJ] * *őrzőnek* ~ őrszemnek állít. *1757:* örzönek Arion Bábát tettük volt az Erdö szélben [Szpring AF; BK 834] * *polgármesternek* ~. *1705:* A medgyesi Kolozsvári nevü embert <a kurucok> medgyesi polgármesternek tették, azt is beszéllette vala [WIN I, 506]. *1710 k.:* Ezt én Szász Jánosról sokszor megjövendöltem, mikor olyan gyermeki ifjúságában polgármesternek tevék [BÖn. 957] * *polgárrá* ~. *1563:* Ugyanezen 1563-k esztendöben Nyerges Sebestyén bíróságában töttenek engem polgárrá szent Mihály napján [ETA I, 21 BS] * *prokurátort* ~ ügyvédet kinevez. *1776:* ez elött a Directorok repraesentáltak efféléket, de már meg-sem kezdettek halgatni … igy tévének mind Hunyadra, mind Tordára Procurátorokat [Mv; JHbB VIII] * *pünkösdi királyt* ~. *1762:* Gyöngyvirág nyíláskor pünkösd elött pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban [NeDem. II, 157] * *sáfárpolgárrá* ~ választott tisztségviselővé kinevez. *1631:* 26 Decembris. Tötték az ecsémet, Segesvári Lörincet városul sáfárpolgárrá az szász nation, melléje penig magyar nation Tököli János deákot [Kv; KvE 162 SB] * *szerdárnak* ~. *1676:* Ibrahin pasa helyett ugyan Sojtán Ibrahint tötték szerdárnak, nem az kajmekámot, de még el nem érkezék az táborra [TML VII, 287 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *százemberré* ~ centumvirrá tesz. *1585:* Janos Deak vallia … hallam ezt Nagy Casparnetol, palastos Jstwa(n) feleöl bizonj chodalom hogy azt Az embert Zaz emberrę teóttek [Kv; TJk IV/1. 417] * *tanácsá* ~ tanácsadóvá tesz. *1670:* De bizony bánnám, ha meg kérdeznék, ki tett engem tanácsesá [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez és Teleki Mihályhoz] * *templomőrzőnek* ~. *1727/1790:* az Utrumban Specificált Gyermány nevü Ember az Utrumban forgo Templomhoz tartazando Csegelyre csinált egy Hurubát, osztán Templom örizönek tévék az oláhok [Ádámos KK; MvLt 8 Kováts Mihály (68) jb vall.] * *tisztet* ~. *1847:* Azt is többször hallotta az öszvegyült népnek mondani, hogy föbíró, szolgabíró, ispány s több más tisztek csak addig lesznek, míg ő akarja, s azoktól ne féljenek, mivel miként ö akarja, azonnal más tiszteket tészen [VKp 184] * *tisztnek/tisztté* ~. *1705:* afféle hitvány alávaló embereket is magyarországiakat Forgách uram mind tiszteknek tötte [WIN I, 551]. *1710:* amikor valamely asszonynak férjét ha nagy úrrá, tisztté teszik, örül a felesége azon, nemcsak az urára, hanem magára nézve is [BÖn. 473]. *1782:* nem azért tette à Migos Groff Ur eö Nga Kegyelmeteket Udvarában Tiszteknek hogy effele Potentiakot 's gyilkosságokat Vigyenek Végben [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9] * *udvari főkapitányná* ~. *1662:* Zólyomi Dávidnak pedig, kit … utoljára Haller György után udvari fökapitányává tött vala, feleségül ugyan Bethlen István nagyobb leányát, Bethlen Katát adván … az egész székelységnek fögenerálisságára promoválta [SKr 128] * *vajdát/vajdává* ~. *1620:* Az mi kegyelmes urunk oly igaz híve az hatalmas császárnak, hogy … az hatalmas császár híre s akaratja nékül vajdát Erdélybe nem teszesz [BTN[2] 392]. *1664:* Draghiczanék bementenek az vezérhez, ha felveszik, ötet teszi vajdává, ha nem, Radul Hraczoneszkul nevü bojér vagyon, azt választják [TML III, 315 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Vala a táborunkon egy havasalföldi boér, Balacsán nevü, ki Sorbán vajda leányát vette vala, s a vajda halála után Constantinus Brankován tétetvén vajdává, attól való féltiben mind feleségestöl Erdélyben futott vala [CsH 224–5] * *város hadnagyának* ~. *1772:* Takáts Mihály ö klme ezt felelte minékünk hogy nem engemet tettenek Város Hadnagyának énis osztán nem szollottam többet a bekességért [Dés; DLt 321. 51b–52a Jos. Szilágyi alias Kerekes (46) vall.].

Sz. *1658:* Értettem az leveledbül, hogy Törököt kúcsárrá tetted; igen jó bizony az kecskét kertészszé tenni [TML I, 168 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

31. (fel)szentel; a hirotonisi; einweihen. *1636:* Az kegtek tartomaníaban Szent Giorgirol kiüldeöt uolt alla kegtek egi deiakot hogi Papa tegiem [Bábolna H; BesztLt 41/638 „Popa Giorgi az ola ecclesianak Püspoke"[a] a beszt-i királybíróhoz. – [a]Aláírása cirill betüs].

32. elöléptet; a avansa, a înălţa în rang; befördern. *1770:* szegény vármegyénk … most arra jutott, hogy a föbíróból ispánt tegyenek, mint ez az hitvány, semmirekellö Maxai Gábor [RettE 244].

Szk: *bojérrá* ~ fogarasföldi kiváltságos szabadosságot adományoz. *1632:* Leszai Janost, az Fejedelem Azzony ki menetelekor teötte Boerra [Lésza F; UC 14/38. 79] * *duxnak* ~. *1705:* az francia király Villeroit, az ugyan generállajtmant, armadájában duxnak tötte és ugyan egész hadainak vezérévé tötte [WIN I, 406] * *feljebb* ~. *1823–1830:* eddigelé az alsóbb classisbeli praeceptorok a rhetoricáig csak esztendeig, a rhetoricától fogva pedig a többiek két esztendeig viselték a praeceptorságot … ebböl némelyeket a második esztendöre is vagy meghagytak, vagy feljebb tették [FogE 125].

33. kikiált, megválaszt; a alege/pune/numi; (zu etwas) ausrufen, erwählen. *1562:* Némelyek választák … a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra a László herczeget, kit immár a Mátyás király halála után a csehek töttek vala [ETA I, 10 BS]. *1704:* a fövezért megfosztották és mást töttenek helyette, akit igen hamis practicus embernek mondanak [WIN I, 277]. *1731:* Azért hogj mind Ne(m)es Varosunk jo hus dolgábul … meg nem szüküllyön … Tetczett most Hus latok(na)k választanunk s tennünk [Dés; Jk 419b]. *1768:* most hogy ezen mostani Vice Ispány Urat tették engemet a több kezesekkel ammoncaltatott hogy allitsuk elé az akkor kezesseg alá vettetett Embereket [F.borgó BN; BK].

Szk: *basát* ~. *1659:* noha Mihne vajda azt írja, hogy Kemény János uramot fognák behozni, de én inkább hiszem azt, hogy basát tesznek [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz] * *cárnak* ~. *1762:* Muszkaországban … a cár dethronizáltatván ad perpetuos carceres condemnáltatott. Nagy örömünk volt, mivel amely segítséget adott a cár a prussus ellen felséges asszonyunknak revocáltatott, sőt hogy újra segítséget adjon a cárné (mivel azt, id est a cárnét tették volt a muszkák cárnak) felséges asszonyunknak, mindenfe-

lé hallatott [RettE 143–4] * *császárt ~. 1669:* Az porta resolválta magát, megírván az császárnak, ha ebben az hónapban be nem megyen az portára, más császárt tesznek [TML IV, 496 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *fejedelemmé/fejedelemnek ~. 1614:* azalatt tevék fejedelemmé az vén Rákóczi Zsigmondot, azki jámborul bírja vala az országot [BTN[2] 56]. *1661:* Még az török helyben van, s most gyülése van Maros-Vásárhelynél. Apafi Mihály is ott van. Szerencse, ha őtet nem teszik fejedelemnek, de bizony megugratjuk [TML II, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1736:* Leopoldus császár ... Sacri Romani imperii fejedelemnek tevé[a] [MetTr 338. – [a]II. Apafi Mihályt] * *királynéságra ~. 1740:* Ebben[a] töttek Maria Tresiat kiraljnesaghra [Torockó; MNy IV, 233. – [a]Abban az esztendőben] * *palatinussá ~* nádorrá tesz. *1704:* Bercsényi uramat tegyék palatinussá, Rákóczi uramat imperiumi fejedelemmé [WIN I, 113–4] * *pasát ~. 1672:* a mint Boros beszéli, ott jár már is az török elméje, hogy Jászvásárra pasát tegyenek [TML VI, 281 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *püspököt ~. 1705:* írják Dániából, hogy valamely Etting nevű episcopatus, melyben egyszer a dániai király tészen püspököt és akkor Dániához való lesz, az decedálván, ismét a császár constituál, és akkor a császárhoz való lesz [WIN I, 638].

34. szolgáltat; a da/face ...; jm Gerechtigkeit widerfahren lassen. **Szk:** *igazat/igazságot ~. 1568:* az Mynemó peri was Annos azzonnak wolt az w Attia marhaya felól Es Elís Erte uolna az felseged Tablayan ötzaz forintig király was görgnek igazat kellet wolna Tenny [Göc SzD; WassLt]. *1657:* ha lehet, parancsolatot kellene küldeni az szolgabíróra, hogy menne ki, mert semmi igazságot nem akarnak tenni [TML I, 54 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Noha sem az Istentől nem félek, sem az embereket nem becsülöm, de mégis igazságot teszek [BÖn. 426]. *1732:* tegyen mentül hamaráb kösztünk igazat az M: Ur [Kóród KK; Ks 99 Komis Ferenc lev.]. *1827:* az Istentelen gonosz Cselekedetű Gergeljfi Borbéj Ihmre aztat híresztelte, hogy itt ő nékie igazságot nem Szolgáltatván ... Bétsben mégyen a hol nekie is igazat tésznek, meljet mí meg síratunk [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

35. intézkedik; a lua măsuri; anordnen. *1491:* ha valla mel ageb banya tegyen rolla [Kv; MNy LX, 497]. *1615/1616:* Abbolis teszek törueny szerent hogy ez az Exceptio nem stalhat ellenek [Kv; RDL I. 100]. *1653:* a magyarokkal mikor immár Vitéz Miklos útban volna, a Básta hada hitetlenül levágá a Vitéz Miklós hadát és magát ... Básta meghallván, búsula rajta, de nem tudom tett é rolla vagy nem [ETA I, 66 NSz]. *1782:* mondják meg ő Ngának és tészen rolla [Koronka MT; Told. 3a Demeter Balázs koronkai gondviselő felesége Pap Judit (48) vall.].

Sz. *aki bánja, tegyen róla. 1633:* ha ki bannia tegien rolla, ezt vgian szokszor iterala [Mv; MvLt 290. 129a]. *1668:* az ki bannja Tegien rolla [K; Ks 90] * *ha bánja, tegyen róla. 1570:* Margith Makaj Balintne ... vallya, hogy ... Botha Casparne ... Mongia volt neky hogi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen Es hogy ez valllo ... azt monthah neky Loptam hath ha Banod tegy rola [Kv; TJk III/2. 7]. *1633:* Szabo Jacabneis jsmet joúe oda az Szabo Jacab szolgaja is es en teöllem az ura szouaual egi puska format ker uala, akkor monda Szabo Jacabne hogi ez az legeni most ezak az en itt letemet kemli ... it uagiok most az Iffiu legenniel es tegien rolla ha bannia [Mv; MvLt 290. 128b].

36. megszerez; a obţine; verschaffen. *1808:* ha ... elegendőképpen meg-bizonyittatnak, hogy most több épületek ... több, és hasznosobb vetések; ugy nagyobb gyapju erdők vagynak, mint a' millyenek és mennyik ... N: G: Csáki Gábortól lett el-foglaláskor ezen Joszágokban voltak ... kifizettessenek, ide nem értvén azon industriálékot, mellyeket a' Colonusok ... pénzel, vagy akármi munkásságok által tettenek [Rücs MT; IB. Városfalvi Szolga Mihály kezével].

37. vkinck/vminck helyet jelöl ki; a marca un loc cu ceva; für jn/etw einen Platz bestimmen. *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi zol volt Zabo Ienart Borbel Ianosnak ... hazwd Bestie kwrwafyawal benne valaki varos földenek Mongia Mert enym, Meg az giepwtis fellyeb teszem Innet ha akarom [Kv; TJk III/3. 300]. *1756:* tévén-vévén[a] a papokat s oskolamestereket és eszerént koldulásra jutnak [Hsz; Csetri, Körösi Csoma 33. – [a]A püspök]. *1791:* a' Tartsafalvi és Cseherdfalvi határ között a' Réti Kapun kivül a' köszikla tetején, melly hellyen Cseherdfalva határt hasitto Gjepüt tett [Cseherfva U; EHA].

Szk: *barázdát ~* határbarázdát/mezsgyét von. *1589:* Balas Thamas teott Barazdatt Dobay Peter ellen [UszT]. *1600:* Dobofalui Kowach Janos elle(n) wagasiak borozdath teöttek Bercz kapunal walo feöldibe(n) [UszT 15/213] * *csóvát ~* tilalomjelet állít. *1610 u.:* Töttem volt chouatt Anno 1610 Akkori zent Jacab nap tauatt az megh Neuezet Alperes ellen [UszT 4/10]. *1792:* kimentünk ... a' lapos Csibire ... vicinussi ezen helynek Eszakrol a' ... gödrös Csibi az élig, az hol végig csóvákat tévének ... Nap kelet felöl rug egj vak útra [Nagylak AF; DobLev. IV/693] * *halmozást ~* határhalmot hány. *1817:* Mü az Albisi Hütösség a ... Bartos Uraknak kérésekre Semmi hatarazast, halmozast, Azan helyjen Nem tudtunk tenni [Albis Hsz; BLev.] * *határjegynek ~. 1758:* egy ... követ határ jegynek ... tövének [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 76. 2153] * *határozást ~ → halmozást ~* * *határt/határul ~. 1742:* az Jstalljosok az Gargyasiakkal megh egyeztenek, mint egy a' bánya műnek kezdetén, határt tévén egymás között [Torockó; Bosla. Móréh János (36) jb vall.]. *1758:* egy nagy molcsü (!) követ Határjedgynek ... határul tövének [Várhegyalja Cs; LLt] * *jegyet ~* határjegyet tesz. *1743:* a' Malom Mesterrel edgjüt a' ... Groff Aszszonj Malmáig fel jöttek, és a' Malmon alol jegyet töttek [Dombó KK; JHbK XXVIII/9] * *jelet ~. 1625:* az J. falu tutta az helinck[a] genoz voltat be kellet volna az megh Neúczet heliet kertelnick, uagi valami egieb Ielt rajta tenni [UszT 47a. – [a]A Kerek Tó nevünek]. *1699:* Ot voltam jelen akkor az mikor Praefectus Költsej Vr(am) egy alkalmatossággal Határunk(na)k ... az nemegyeickkel[a] Controversiáb(an) forgot részét ki jartata ... s Jelelket tönck, de ot semmi hütles nem volt [O.németi BN; JHb II/14 Thomas Csolyán (50) jb vall. – [a]A tószomszédos M.nemegye lakosaival] * *métát ~* határjelet tesz. *1864:* Kalota pataka, megygyes mál, Farnos Dénes malma, Dorozló pataka és Rona mező határ részekre métát tesznek [M.valkó K; KHn 114] * *tilalmat ~* tilalomjelet tesz. *1625:* Czyouaual valo tilalmat teottem volt az fellywl meg' mondot ál peres ellen [UszT 74].

38. kezd/csinál vkivel/vmivel vmit; a face ceva cu un anumit lucru; mit etwas etwas anfangen/tun. *1568:* Antonius Hereeg iur(atus) fass(us) est, hogy Kykellę varat, kery volt Kolb Mihal, az zplo arrat, Ifiw barath Jstuantol, es azt monta barat Jstuan ... akar houa ted szplędet, chyak agyatok meg az én penzemet [Kv; TJk III/1. 213]. *1570:* Deliberatum ... az mely fl 40 d 50 Az Malom Mester Barath estwan Byro wrumnak fyzetet adossagba, beh vegyek, De az Safar polgar zamot aggyon rola howa Theotte [Kv; TanJk V/3. 2a]. *1586:*

Monda esmegh, Tot Caspar, Hat howa teód amaz lowakat Akit visztek vala [Kv; TJk IV/1. 566]. *1604:* mo(n)da Berkezj Lukacz, Marton Uram hóúa teód Theórek Janos batiamoth hogy Giergjoba indultatok volt, s te itt hon vagj s eó ninch [UszT 18/141 Michael Balassj de Jlke lib. vall.]. *1655:* houa tóttek s houá lött en nem tudom [Dés; DLt 436] | Lattam Zemlyeni Jánosnal is por aranyat, de nem tudom hol vötte, s hová tötte [Kv; CartTr St. Varadi ötvös vall.]. *1711:* Tudom hogj ... voltanak ... Szár hegjen ökrei felesen ... de ... nem tudom az uta(n) hová tötte [Ditró Cs; WLt Franc. Csibi pp. (40) vall.]. *1748:* meg haraguvan tölle el vötte a Penzt ki keziben atta hova tötte en ennel többet ... nem tudok [A.jára TA; Borb.]. *1801:* (A kontraktust) magával el hozta hová tette ki vette kezéhez nem tudom [Szentimre MT; BalLev.].

39. (ki)fizet; a plăti; bezahlen. *1823–1830:* De a jó öcsém, amint mondják, igen durván bánt a szegény Apámmal; pedig ö ifjú lévén s mesterségét is jól tudván, nem volt ura egy pénznek, sőt még adósságát is én fizettem, útiköltségét is én tettem [FogE 277].

Szk: *fizetést ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Valameddigh az Jnas az eö aprod esztendeiét eppenseggel ki nem teolti ... addig legenisegre ne szabadittassék, se ugi mint heti béres legennek fizetest ne tegienek [Kv; KömCArt. 5] * *fordítást ~* kiadást megtérít. *1793:* Felettébb sajnállom a' Miházi Seminárium pénzének Dolgát ... Sajnálya ezt a' Mlgs Báro Főlspány Uris, és az egész Tisztség(g)el erőmest fogad minden modot, melly által valami fordítást tenni lehetne [Torda; DobLev. IV/715] * *fundációt ~. 1726:* adtam levelet Tiszteletes Pater Iernita Uraimeknak, mint hogj ott Fundatiotis tettem eö kegjelmeknek szerzetinek azzal az házzal [Berz. 13. III. 15]. *1736:* ma Isten jovoltából annyi fundatiot tettek, hogy ... bővön vannak fundálva az clericusok (!) [MetTr 423–4] * *kontentációt ~* megtérít. *1662:* ha valakinek találtatik búzája az várban, foglaltassa Kegyelmed az vár szükségére, contentatiot teszünk rolla [TML II, 255 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1720/1770:* Bethlen Ferentz Uram a' széplakiaknak[a] contentatiot tegyén [SLt évr. Transm. 236. – [a]Küküllőszéplak lakosainak] * *kontentumot ~* megelégít. *1713:* kglm(c)de(t) ujjabban is kérem elöbbeni irasim szerént interessivel edgyütt adomanyomrol haladek nélkül tegyen contentumot [JHbK II. 2 gr. Mikes Mihályné Bethlen Drusina gr. Csáky Istvánhoz]. *1783:* Torotzko igen meg lévén terhelve, a Creditoroktol a Just szüntelen szedik, hogy annál fogva contentumot tésznek [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével] * *(plenária) szatiszfakciót ~* megelégít, kifizet. *1663:* ha mi jovai ez Rab exponensnek talaltatnanak Szörin (!) valaholot Szekib(en), adassa meg, vagy ha azokot el tekozlottak volna azok, comperta rei veritate, arrarol velek tegyen satisfactiot [UszLt IX. 75. 50 fej-i ut.]. *1664:* Thorockó Szent Gyeörgyi, Nemzetes Thoroczkai Mihály Hivünk ... alázatoso(n) jelenté ... kerven Hüsegtek egy nehány száz arannyakat refusiora ... Igy leven azert az dologh, Hüsegtöknek kegyelmesen, és igen serió paranczollyuk ... plenaria satisfactiot tenni [Kv; RDL I. 178 fej.]. *1734:* se Mészáros Atyánkfiai Hentes Atyánkfiait, se az Hentesek a Meszarosokat semminemű bestelenitő szokkal s injuriakkal ne illessék és amellyik fél meg bántodnék ... requirállya a Czéhet vagj az Társaságot ... Tehát az Nemes Város Principalissához recurállyanak, s eö kglmeknek kötelessegéb(en) áll ... az kik(ne)k illik satisfactiot tenni [Dés; Jk 445b].

40. kínál, árul, árusít; a vinde (produse); verkaufen. *1774:* mindenféle gyulevész Pálinkát egyben Szedtek mentöl leg oltsoban kaphatták, az Fogadoban pedig drágán tévén nem igen költ [Mocs K; KS]. | (A bort) ha kortsomára tészik, kupája ell megyen leg alsó árron huszon egy pénzen, átalyában [Szentdemeter U; LLt 16]. *1795:* a Benedekfalvi Borokbol tettem égy hordoval 3 garason kupáját [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* A kocsmán levö borait igen drágán tette, senki sem itta [FogE 100].

Szk: *áruba ~* árusít. *1783:* Ugy esett értésére ... Hogy ... Arannyan, Felsö Nádason, Kis Rapoltan a' mely portiotskák ... Benád György Ur(na)k Czinkus vonása szerént ... jutattak a' mely részetskek egyenesen az Exponensekre, és több Testverekre háromlattak azokat ... Groff Miko Miklos Ur eö Nága árub(a) tévén Nággadnak[a] volna szándéka meg vásárolni [H; JHb XXXI. – [a]Br. Josika Dánielnek] * *korcsomát ~. 1764:* kett negyvenessel több bora költ volna el ... ha annyi rend nélkül valo kortsomát nem tettek volna [Makfva MT; DLev. 5] * *pénzzé ~. 1555:* nekemis kiraly ew felsege adot valami sot desen venne el k az adossagerth ... ha pegik (!) k ezt nem miueli ottam (!) zerzek valami iamborth hoza ky penze tezy [Gyalu K; BesztLt 5]. *1596:* Az harom falunak yeowedelme mind adobol maiorsagbol, dezmalasbol es egieb zedeo wedeobeol ez eztendeobe(n) kit penze teottenek tezen f 253/82 [Kv; Szám. 6/XIX. 17]. *1820:* Vagyon három emporiumunk, u. m. Kolozsvár, Torda, és Vásárhely, mindenik egy egy napi járó föld nyárban; itten szoktuk minden naturáléinkat pénzzé tenni [Báld K; BLt 6].

41. vmivé/vmilyenné tesz, vmivé válik; a face (să fie întrun oarecare); jn irgendwas/irgendwie verändern, aus einer (Sache) wird etwas. *1676:* nem bánt, ha mások hírem nélkül s kedvem ellen olyan formidabilis nagy emberré nem tésznek [TML VII, 238 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1722:* az Szebeni Vetula ... arra kötötte magát hogy ... ă fejit köte belé, ha olljan egésséges Gyermeket nem teszen belölle, mint akar kijé [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1760:* Barcsai Pál ... kálvinistából lett volt pápistává ... az anyja özvegyen maradván, nem tartóztathatta meg magát a kokótól, úgy lett pápistává a fiait is azzá tévén [RettE 105]. *1780:* Áldja is meg az Ur Isten öket Lelki s testi áldásaival, és tégye nag(g)yá, és nyomossá, édes Hazájokban [Mv; Told. 27]. *1823–1830:* Egyszer Elek[a] úrfi azt beszéli nekem, hogy egyébként el nem mehetek vele, hanem ha szolgájának ajánlom magamat ... rosszul esett egy olyan kondíció ajánlása, mely egemet alacsonyabb állapotba tenne, mint vagyok [FogE 142. – [a]A németországi tanulmányútra készülö ifj. gr. Bethlen Elek].

Szk: *adóssá ~. 1595:* Myerthogy ... zamweweo vraink az Ispanoktol ... zamott vewen, bizonios difficultassokal terhelwen eoket, Adossa Teottek volt [Kv; Szám. 7/X. 40 Jacobinus Joh. sp kezével]. *1606:* ha myuel adossa tezen Meg kel latny kyre haranlik meg fwzetese [Radnót KK; SLt 1]. *1700:* Iuon Szurdul sive Siket a Csernai Malomban molnar lévén, azonn Molnarságában Nehai Csonokosi Balint uram eö kglme számadásra Constringálván Circiter nyolczvan veka buzaig tette s marasztatta adossá [Rusor H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.] * *aktualitásba ~. 1782:* És amikor instált neki, hogy ígéreti s a gubernium recomendatiója szerént tegye actualitásba ... azt felelte, ha pápistává lesz, secundhadnagyságot ad neki [RettE 420] * *alkalmatlanná ~. 1703:* a kuruczság már annyira bé hatot ebben ez Hazában, hogy annak leg job s tehetöseb részét, az adozásra tellyességgel alkalmatlanná tötte [Nsz; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1806:* a rend szerént bé vett Decoctumos Cura ... a' böv viz itallal a gyomrot meg

lotsositván, el hidegiti, és a' functioira alkalmatlanná tévén azután a' tagokra is generalis gyengeséget Szokott hozni [Mv; Ks 94 Vegyes ir.] * *alkalmatossá ~. 1663:* dücsőíttessék az nagy Úristennek az ő dücsőséges nagy neve, az ki ... alkalmatossá tött ezeknek véghezvitelére [Kv; KvE 187 LJ]. *1710 k.:* Becsültetnek az atyák, anyák gyermekektől azért, hogy azokat e világra hozzák ... söt sokan, ha lehet, a következendő örök életre is alkalmatossá tészik, vagy csak tenni igyekezik [BÖn. 415] * *állandóvá ~. 1747:* Groff Széki Teleki Kata Asszony ö Nga ... emlékezetét tégye 'a Jehova állandová [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 145] * *árussá/eladóvá ~. 1570:* Fodor Myhal, es Cathalin az felesege Azt vallyak hogy Az feösés Benedek attiafia az Thimar Peter Eo nekyk Theotte volt Arossa az feosés Benedek hazat halala vtan [Kv; TJk III/2. 151]. *1643:* Rosas Istua(n) vram haeressi az hazat ellenek, se el ne czerélhessék se el ne adhassák ... hanem ha el adoúa tennek, azon beoczwb(en) az Rosas Margit aszoni maradeki megh valthassak [Kv; SLt 7]. *1659:* Boso Janosne Aszonyom ... Mihaly Deak Uramnak Teue arossa[a] [Ne; Incz. II. 13a. – [a]A telket]. *1738:* lévén nékünk uj Torda Varossab(an) égy darab östől maradott puszta joszágunk, melljet mi már egy nehány esztendeje hogy el adová töttünk ... nevezetesen Serfőző Vr(ama)t sokszor kináltuk vélle, hogy tégye ö kglme magájévá [Torda; TJkT I. 169]. *1866:* én ide Valo Szovátai Küs Miklos ... kételinttettem (!) a belsö lako Joszágomnok a külsö és also végiböl egy Darabotskát el adová teni [Szováta; Bereczki József lev.] * *bénává ~. 1590:* Beste lelek kurvafia megh Eöllek vagj bennać tezlek [UszT] * *biszextilisnek ~i az esztendőt. 1710:* Ha azt mondod: hiszen amint most a nap alkalmatosságával a negyedik esztendőt tették bisszextilisnek, hogy az nyelje el a fennmaradott 24 órát, csinálták volna az ötödiket annak [BÖn. 453] * *bizonyossá ~. 1608:* az vr Jsten az Embereknek iletek felöl auuagj ileteknek uige felöl se(n)kit bizoniossa nem töt [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. *1788:* ha Felsége Urunk Kégyes szemeivel a Földnek Suhadása miat czerekeben valo károsodássomat meg látná, Mint Kegyes Monárcha bizonyossá tészszem magamat [TKl br. Dioszegi Sigmond kezével] * *boldoggá ~(i magát). 1635:* Kiert az Jsten eö felsege, mind ez Eletben, mind az Eörcök ducsusegben, tegie boldoga kigielmeteket [Kv; Cséhr. I. 13 a vargacéh lev. a tanácshoz]. *1897:* Szíves rokonszenvvel köszöntöm a maga kedves asszonyát, ki boldoggá teszi magát [PLev. 192 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *bujdosóvá ~i magát. 1630:* Azért öfelségét felettébb kéri és inti az vezér ... senki tanácsára az Erdély fejedelemségéböl ki ne mozduljon, azt ne változtassa-cserélje, magát búdosóvá ne tégye [BTN[2] 435] * *bűnössé ~i magát. 1573:* Fassio testium St(ep)hani Adam Contra Thoma(m) Zeoch ... ha azt myweled Annal Inkab bwneosze teszed magadat [Kv; TJk III/3. 306b]. *1637:* en monda(m) io eöczem, minhalaligh tagad hamit czelekettel ne ted beünoosse magad [Mv; MvLt 291. 108b] * *Dáriusszá ~. 1710 k.:* te tegyed az én királyomat is Dáriussá ... a te dücsőségedre [BIm. 1002] * *egyenessé ~* igazságossá tesz. *1717:* Hivatanak münket Tktetes Nemzetes Suki Laszlo es Saradi Sigmond Uramek, Küküllö Varmegyeben Kis Sarosra az vegre, hogy ... Atyafisagoson kezdett osztozasokot egyenessé tennök [DobLev. I/108] * *egyenlővé ~. 1769:* Szép kenjerü Sz. Mártonb(an) ... az falunak edgjk forduloja Controversiáb(an) maradott volt ... azon fordulora ... ki ménve(n) ... mindenüt egjenlövé téve(n), jovát s roszát ... mindenek Sopialodtanak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16] * *egy testté ~ vkivel. 1710 k.:* Mint szakasztának el engemet, én Istenem! nemcsak atyámfiai, jóakaróim és barátaimtól, hanem akivel Felséged egy testté tett vala, szerelmes feleségemtöl s gyermekimtöl [BIm. 1000] * *éjt-napot eggyé ~. 1716:* az Pénznek administraltatásában éyet-napot edgygyé tégyenek, hogy az Nemes V(á)r(me)gyére Executio ne jöjön [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. *1758:* Az Atyank(na)k gyamaltalan állapattyában életiben szegicséggel voltunk Ejjet, Napott edgye tettünk, szüntelen dolgaztu(n)k coconomiat folytattuk [Asz; Borb. I] * *ellenséggé ~. 1677:* Az hadak s nemesség követi látván az portai követek irásibúl, hogy az franczia pénznek felvételével és az lengyel hadakkal való conjunctióval az törökött ellenségekké tennék, megmondották itt, az pénzt ... ha az fejedelem nevezeti alatt adja ki, elveszik, de az lengyel hadakkal nem conjungálják magokat [TML VII, 431 Teleki Mihály Absolon Dánielhez] * *érdemessé ~i magát vki előtt. 1808:* azon Udvari Tiszt Urak igen érdemesekké fogják eléttünk tenni magokat, a' kik a' kezek alatt lévö Magyarokat, mint nyughatatlan elméjü, és veszekedö embereket igyekezik (!) házaikbol ki gyomlalgatni, és jó hírü nevü Oláhokkal be ültetni [KJ] * *feleségévé ~. 1662:* Tamóczy Sebestyén hajadon leányát Sárát ... János és Kelemen[a] ... atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték, és ott a leánynak ... kedve ellen való menyekzöi lakodalmat csinálván, erőszakos feleségévé akarják vala tenni Mikes János fioknak [SKr 159. – [a]Mikes Zsigmond fiai] * *félszeggé/nyomorékká ~. 1585:* ielente ezt Zabo gergelne, Jo Chatus azzon, kirlek az Jstenirtt hogy ez gyermekett Laczkott vyd el, mertt in semi kippen nem tarthatom vramtol, Nem akarom hogy az gyermeket rongallya, fel zegge tegye [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1726:* nyomorékká tötte [Dés; Jk]. *1766:* ä Férjemet két Flinta lövésekkel lövöldözték ... karján és ágyékán 44 Sebet tettek, holtig valo fél széggé és nyomorikká tették [Kökös Hsz; Kp I. 237] * *a földdel egyenlővé ~. 1710:* Nagybánya városának bástyáit a földdel egyenlövé tevék [CsH 93]. *1782/1799:* Ki az a' fenyegetödzö a' ki igy beszél; meg mutattya hogy Méltoságos Groff Torotzkai Sigmond Ur jobb jobb Emberei közzül is Kilentz vagy tiz Nyakas Embereket a' földel egyenlövé teszen [Asz; TLev. 5/16. 325] * *gonosszá ~* fajtalannak, paráznának nevel. *1572:* Margit Igarto ferenczne Azt vallya hogy Nemel Nap Ment volt Keomyes georgnehez Azonba Jeö be oda az Annja, egy lewelet vezen Eleh Mond ... tegnapis ket latoral talaltalak hogi It yzol vala ... Az te vrad En rea(m) kyalt hogi gonoza teotelek [Kv; TJk III/3. 5] * *győzedelmessé ~. 1676:* Az németeknek az magyar atyafiakkal való dolgokat értette volt urunk ö nagysága. Az Isten ... tenné szegényeket győzedelmessé [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz] * *gyümölcsössé ~* gyümölcsözövé tesz. *1664:* Az Kegyelmed munkálkodását Isten tegye gyümölcsössé [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz] * *hallatlanná ~. 1619:* egy részeg török ... reánk fordula mind nyilastul-íjastul és rendül kezde szidni ... Megálla Mikó Ferenc uram s kezdé ö is szidni ... Én eléggé hívám-vonám Mikó uramot, hogy menjünk el, mert részeg, tegyük csak hallatlanná, de soha el nem vonhatám [BTN[2] 283] * *hamis hitűvé ~(i magát)* esküszegövé lesz/válik. *1639:* maga szajabol hallam Gergely kouacznak, hogj azt hallottam oda ki magjar Orszagba(n), hogj szekely Istua(n) hamis hitüve akarja tenni [Mv; MvLt 291. 173b]. *1656:* Szilagyi Lázlo ... az utan el szökek s ugy tötte magat hamis hvtüué [Sófva BN; Ks 41] * *használhatóvá/haszonvehetővé ~. 1792:* A Seppedékes és haszonvehetetlen hellyeket Sánczokkal körül véve, haszon vehetökké tette [LLt 67]. *1847:*

Más esetre, midön a <kaszáló>helyeket használhatóvá tészik s a bika jó lészen, senki is az irt tíz esztendökig el nem veheti [Zalán Hsz; RSzF 181]. *1847/1851:* A' gabonás kőböl épitve, mostani állapotjából, haszonvehetővé tenni kötelességibe álland az arendatornak [A.szovát K; Pk 3] * *haszontalanná/haszonvehetetlenné ~. 1770:* vagyon egy haszan nem vehetö helly ... melly földet ... a nagy hegyröl le folyo patak, kivált nagy esök, és havak olvadása alkalmatosságavál kövel, porondal töltötte el, és haszantalanná tette [Nagyrápolt H; JHb XXXI/17. 6]. *1772:* Igazé hogj ... a' Dombai Rétre a' viz kicsap, s haszon vehetetlenné tészi? [Kük.; JHb LXVII/276 vk]. *1836:* Ezen Föld a' Szolokma pataka mellett lévén a' le jövö patak tsak nem meröben haszonvehetetlenné tette, elpusztitotta [Makfva MT; EHA] * *haszonvevő helynek ~. 1758/1759:* Azon ... helységnek ... nagy részit eleven erdőböl es vész vonásbol maga ... foglalta irtotta, cselédeivelis pusztitatta, ugy tötte haszon vévő helynek [Ditró Cs; MNy XXXVIII, 367] * *hideggé ~* kihüt. *1592:* Egi Swllcö hidegge teöwe ... d 12 [Kv; Szám. 5/XIV. 119 Eppel Péter sp kezével] * *hihetővé ~* igazol. *1792:* (A város) az emberi emlékezetet fellyül haladott időktöl fogva az Hid Vám Szedésnek usussában volt, mely usust hogy Helységünk valamely Privilegiumon fundálhatott ... Archivumunkban tsak magokra heverö Királlyi függö Petsétek könnyen hihetöve tésznek [Zilah; Borb. II] * *hitelessé ~. 1775/1802:* (Az) exhibealt Inquisitoriabeli Salamoni és Gorboi ket Fatenseknek Fassioit ezen Subjicialt Raciok nagyon hitelessé lattatnak tenni [BSz; JHb LXVII/3. 127] * *holttá ~* holtra büsít/szomorít. *1785:* Jo Leányom, engemet holtá tévén, és el szökvén, az én keresményembe nem részesülhet [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1b] * *inassá ~. 1618:* Kamuti uram ... Engem teljességgel inasává tött vala, ki az mi kegyelmes urunk tekintetiért mind el kellett türnöm [BTN[2] 103] * *irritummá ~* érvénytelenít. *1746:* maga ã Venditor azon vásárt irritummá tette [Torda; TJkT III. 24] * *istenfélőt ~. 1662:* Az elöljárók már ezután nem a gonoszban, hanem a jóban legyenek elöljárók, elöttök viselvén szüntelenül, hogy ... ha jók és istenfélök lesznek, sok istenfélöket tesznek [SKr 718] * *jámborrá ~i magát. 1628 u.:* tegie iamborre magatt azt kiuano(m) [SzJk 33] * *járhatatlanná ~. 1816:* a Falunak igen nagy rész hellységére, járo, takarodo, és erdölö uttyait, a viz jarhatatlanna tette [Sóvárad MT; EHA] * *jobbággyá ~(i magát). 1614:* Paducz Györgj Ozdi Györgj szolgaloiaual vettkezett azert teotte Jobbagja magat [Lőrincfva MT; BethU. 2b]. *1677:* Jövevény idegen, uratlan, paraszt vagus embereket, ki ki tartozik meg-kezesiteni, s' jobbágygyá tenni [AC 260] * *jobb állapotra ~. 1836:* az el pusztitott Házat az Alperes ruházta fel, s szorgalmatossága által Esztendönként tette jobb állapotra [Nc; DobLev. V/1213. 1b] * *(jó) szerencséssé ~. 1564:* ö[a] fejérvári monostorból a bálványokat mind kirontotta vala, kiért a hatalmas Isten az ö hadakozását jó szerencséssé tötte vala [ETA I, 22 BS. – [a]János Zsigmond király]. *1657:* kivánom ö felségétöl, hogy minden dolgaiban szerencséssé tévén, feltött dolgait ö nagyságának adja dicsíretesen végben vinni [TML I, 45 Kövér Gábor Telcki Mihályhoz]. *1751:* Ez uj Esztendö kezdetet ... Tégye Isten szerentsése Boldoggá 's idvességésé [Hétfalu Br; EM LI, 122 betl. játék] * *kálvinistává ~* átkereszteltet. *1736:* Apafi Mihályné, Bornemisza Anna ... az catholicus ember gyermekét erövel tette némelyiket kálvinistává, némelyiket penig csalogatott az kálvinistaságra, hol jószág, hol tisztség igéretivel [MetTr 441] * *koldussá ~. 1703:* mondotta osztán a Trifo fia ... hogy miért bocsáttjátok az Juhokot a mi vetesünkbe ... Kuldussá akartok tenni [O.solymos KK; SLt 24 Kerekes Péter (45) jb vall.] * *korcsomaházzá ~. 1759:* A' Péterlaki oláhok, innen Radnotra, egy husvét ünnepére, hogy illendö Agapét tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bört bévetnek a' Beszerikába ... de Kemény László Consiliáriusnak meg hozzák a' hirt, 's rá izen a' papokra, hogy a' Beszerikát Korcsoma házzá tették [Hermányi, EDem. 597] * *kórságossá ~* beteggé tesz. *1691:* Czire Györgyné ... Férjö ellen ... divortiumot kiván mert annyira taglotta verte, hogy már korságossáis tötte [SzJk 248] * *közönségessé ~* terjeszt, népszerüsít. *1710:* I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem idejitöl fogva micsoda fátumokon forgott Erdélynek dolga, nem láttam még senkinek írását in publico, noha tudom s hallottam, hogy sokan írtanak s írnak maig is ... s kétségkívül, ha az idö mostohasága megengedi, közönségessé is teszik írásokat [CsH 50]. *1832:* kérjük a Tktes V(ár)m(e)gyei Tisztséget, ne terheltessen ezen licitatiot a maga kebelében közönségessé tenni [Torda; TLt 1158/832] * *lápos hellyé ~. 1786:* Lókötö nevü helyre menöben egy szántóföldet (: másokéval együtt :) az víz lápos hellyé tévén [Taploca Cs; RSzF 173] * *magáénak/magáévá/magának/tulajdonává ~ (vmit). 1647:* Egerbegien ... Lako Leorincz Thamas nobilis persona Jde Colosuarra ieöuen az szwretre Borhordas feieben temeheztette (!) el 4 Eokret, meljnek harmad ... az mezeőn vgian mezi (!) paztorok ra akadva(n) be hajtottak, es annak modgia szerent kys kialtattak ... Leorincz Thamasra akadva(n) orszagh toruenie szerent magaeua Totte az haro(m) eokreot [Kv; TJk VIII/4. 241]. *1675:* Nemzetes Klobusiczki Pal Ur(am) egy barna pej ... Lovát meg lelvén Vy falusi Samuelnél, annak rendi szerént Nemes személyekkel reá esküvén magáévá tette [Kv; TJk XII/1. 59]. *1705:* Az fejedelemasszony ... mondá, hogy Forgách azt mondotta volna, hogy augusztusig magáénak teszi az egész országot [WIN I, 479]. *1753:* (A falukat) Attyok Csáki István, vagj nagj Attyok Csáki Lászlo, vagy regibb Elejek tette volt magáénak ...? [JHb XXX. 9 vk]. *1760:* Uram Isten! hogy lehet az elmúló árnyékhoz hasonló ember ilyen, holott tudja, hogy ha az egész világot magáévá tészi is, nem állandó birodalma, ide kell hagyni, s mégsem gondolkozik meg maga utalsó végéröl [RettE 112]. *1778:* ezen ki falutskát[a] ... Néhai Némai Márton Uram majd minden poss(ess)oroktol magáénak tette volt [JHbK LVIII/19. – [a]Pete (K)]. *1807:* vagyon a Szamos vize körül follyása között ... egy jo nagy darab Kaszálö hellye ... eztis töbnyire ifiabb Rettegi Sigmond Ur tette tulajdonává [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.] * *maga jobbágyának ~i. 1711:* uram mint tiszt megfogatvan eököt es maga jobagjava tete [Impérfva Cs; BCs] * *mártirummá ~* mártirrá tesz. *1672:* Az hajdúk és katonaság is csak szóra nehezen periclitáltatják magokot, ha mi akarnúk is; annálinkáb átkozott magyar volna az, ki szegényeket idötlen harczoskodásra indítván martyrunokká (!) tenné [TML VI, 165 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz] * *mazullá ~* hivatalából elmozdít. *1618:* igen tritum, hogy ezen napokban az muftit mazullá tészik [BTN[2] 151]. *1653:* az Silistraj Basa ne<m> volt jo akaronk azirt most Maudzula (!) töttek s mas fele ment onnat [BesztLt Szaplonczay Simon Beszthez]. *1657:* az porta mazullá tévén Mojszint, s más vajdát tévén, ö[a] az portára ment bé [KemÖn. 139. – [a]Iván vajda] * *méltatlanná ~i magát. 1689:* paráznaságával magát méltatlanná tötte [SzJk 242] * *mindenek csúfjává ~i magát. 1628:* Prédikállott elöször az Appellatiumban az szászoknak amaz hütitagadó Adamus Gitschner, hidelvi fiú, az ki igazi hütit

megtagadá és kálvenistává lön, mindeneknek csúfjává tevé magát érette [Kv; KvE 157 SB] * *nevetségessé ~. 1840 k.:* mindég nagy Cálculust Csinállyak s végin Semmi se legyen belölle ezzel csak magamat nevetségessé tészem [Görgény MT; Born. XXIV Csiki Sámuel lev.]. *1854:* A komoly tanitvány egész professiot csinált most tanitoja rebenezességeit újabb meg újabb jelenetekben nevetségessé tenni [UjfE 67] * *nevezetessé ~. 1864:* Ezt keletre egy magossan felemelkedett hegy tészen nevezetessé [M.bikal K; KHn 72] * *nyomóssá ~* fontossá tesz. *1780:* Áldja is meg az Ur Isten őket Lelki s testi áldásaival, és tégye nag(g)yá, és nyomossá, édes Hazájokban [Mv; Told. 27]. *1800:* Lelkem Barátom ... a Fiamnak Latzinak is assignáltál[a] ... azt az Isten néked jutalmaztassa meg 's a maradékodat is tégye nyomossá [Torda; DobLev. IV/833. – [a]Vmi pénzt] * *örökséget ~* örökös tulajdonává tesz. *1787:* azt kívánja írt Csedő Ignác, hogy <amit> az őkegyelme örökös szénafüihelyei között orotott, őkegyelmit illeti. Nem is engedi, hogy ott magának örökséget tegyen [Taploca Cs; RSzF 138] * *pápistává ~* katolikusnak kikeresztel. *1710:* A fiát is, Rákóczi Ferencet ... azok a lélekvesztő papok pápistává tevék | Száva Mihály a borbándiakot sok ígírettel, adománnyal pápistákká teszi [CsH 70–1, 301] * *porrá ~* porrá tör. *1580:* Was Araniazas. Wegy 1 loth galichköuet. 2 loth timsoth, 1 loth feier galichköuet, 1/2 loth plumosumot ... hogy porra Tötted, Megkel solualny [Nsz; MKsz 1896. 569] * *részessé ~* örökségre jogosulttá tesz. *1666:* igéré arra magat hogi minketis riszessé teszen [Marossztgyörgy MT; BálLt. 55] * *részetlenné ~* kizár vmiből. *1666:* Hallottam Kegyelmednek szép kopóit. Nem kérek az nagyjába, mivel tudom, hogy Kegyelmed is vadász ember, de azoknak kölkei lévén, tudom, engem sem teszen részetlenné Kegyelmed [TML III, 556–7 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *rétté ~. 1786:* az hól ez előt tiz husz esztendőkkel rengetek szálas erdők voltanak, ma mind siksággá, rétekké, és szántó földekké tették [Torockó; TLev. 9/24] * *rettegővé ~. 1604:* Hauaselfeölde felöll yegetnek bennwnket ... en igen fęlek, mert rettegöue teöttek [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmaságy Zsigmond Pettky Jánoshoz] * *rúttá ~. 1638:* ez njaualja ... az ige(n) szep Iffiü leginket teötte rutta [KJ] * *semmissé ~* semmibe vesz. *1651:* Azért hogy ott az fejedelem semmit sem fizetett[a], munkájokat nem akarván semmissé tenni ... adott az bécsületes tanács hat forintot [Mv; EM XXI, 536. – [a]A szabómestereknek] * *semmivé ~* **a.** semmisnek nyilvánít. *1620/1754:* Végtére Jakab Deák Uram magában gondolkodván azon peres hellynek szinén monda: En ugymond ... mostis immár Ompajitzához engedem ez mái naptol fogva és e felett való villongást és pert semmivé tészem [Ompoica/Metesd (AF); Told. 22 a fejérvári káptalanok nyil.]. *1782/1799:* Nékem szemembe mondotta Tit. Praefectus Dési Uram, hogy ha sokat járok, a Táblára semmié tészen [Torockó; TLev. 5/16. 361]. *1811/1815:* bir Dobollyi Josef etsém egy rétet az Enyedi határon ... minden ahoz valo jussát semmivé tészem [Szentbenedek AF; DobLev. IV/941. 1b]. – **b.** megsemmisít. *1818:* az effélék engemet érdekelvén mostani betegségemet öregbitik az orvosságok erejét semmivé tészik [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] * *semmivé ~i magát* ellehetetleníti magát. *1710 k.:* Jaj hát, ó te bolond ember, hogy tagadod meg az Istent? Psal. 14. Hogy tagadod és semmivé tészed magadat? [BÖn. 434]. * *süppedékessé ~. 1780:* fel tojulván az árkokon a' viz, majd az egész Rétet ... olly süppedékessé tészi, hogy a' marhának rajta járni sem lehet [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor lev.] * *szabaddá ~* **a.** felszabadít. *1793/1794:* az régen el adott, és abalienalt Communc Terrenumokot ... az Falu ki váltsa, és minden Kőz földeket szabaddá tégyen [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b–12a]. – **b.** engedélycz. *1792:* A' királyi kegyelmes Engedelem is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találtatnak, magános Ekklát formálni szabaddá tette [Mv; MMatr. 452] * *szabadossá ~* **a.** felment vmi alól. *1578:* az Espotal iozagat ... az kiralne Azzony ... minden fele rowastul adozastul eximalta es zabadossa teotte [Kv; TanJk V/3. 170b]. – **b.** felszabadít a jobbágyság alól. *1637:* Boyerok es Szabadosok ... Szaniszlo Jstua(n) teotte uolt szabadossa [Skorci F; UC 14/42] * *szántófölddé ~. 1591:* Thudom az melj peres feold vagio(n) Nagj Veolgjben Seocz Mihalj ket paripa arraban atta vala Peter deaknak eo orota, teowe szanto feolde [UszT]. *1786:* az hól ez előt tiz husz esztendőkkel rengetek szálas erdők voltanak, ma mind siksággá, rétekké, és szántó földekké tették [Torockó; TLev. 9/24] * *szenttelenné ~* megszentségtelenít. *1653:* a kolosváriak ... a jésuviták klastromát eltörek törvénytelenül ... templomokat leronták és abban szentséget szenttelenné tőnek ország és fejedelem hire nélkül, csak a magok dühösségekből[a] [ETA I, 90–1. – [a]Az 1603. évi kv-i jezsuitaellenes kilengésekre von. feljegyzés] * *szükségessé ~. 1833:* szükségessé tészi az is [Székelyvaja MT; HbEk]. *1835:* Énekes könyvünk ujboli ki nyomtatását, példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé [Nagykapus K; RAk 11 püsp. hiv. kl] * *testvératyafinak ~. 1710 k.:* te, édes Istenem, aki engemet Dánielnek Adámban testi, az Ur Jézus Krisztusban pedig lelki testvératyafiának tettél, te tégy ... engemet Dánielnek társává [BIm. 1002] * *úrrá ~. 1763:* igen fenyen Valának azak a kiket Natsád Urá tet [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt kezével] * *vki társává ~ → testvératyafinak ~* * *vétkessé ~i magát. 1761:* ezen l(ne)k maga cselekedetiért, és szavaiért nyilvanason gyanu fér az lhez magát vétkessé tévén [Torda; TJkT V. 48] * *vmitől mentté/immunissá ~* vkitől/vmitől mentessé tesz. *1632:* ugyan azon kenézségben, melyben az Apia szolgalt ... Kozta Miklost megh hadtam, sőt Gyalaron ... mindennemű örökséget mindennemű ado fizetéstül immunissa töttem [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen adománylev.]. *1810:* Január 15-én Orbán György felválolván az egész kemence munkákot ... a nemes céh a szolgáló-legényi hivataltól mentté teszi [Dés; DFaz. 35]. *1815:* Az Udvarhelyi Bányászok dolgában ... hivatalosan jelentem: Hogy ... Perceptorságom elótt már jo darabbal kezdették volt őket ... Csik Sz Damokosban bányaszkodokat a Fö Pénz alol menté tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1125] * *vmitől üressé ~* vmitől mentesít. *1670:* az Art(icul)aris locus az íllyc(n) malefactorokat ... az azon Art(icul)aris locusban denominalt poenátol üressé ne(m) töttc [Kv; TanJk II/1. 758]. *1671:* (a) Hazheljeket ... minden Ado es szedő vévőtől rendes es rend kívül valo Adozástol ... kglsségünkből üressekké tettük [Berz. 17b Bornemisza Anna lev.].

42. színlel, tettet; a simula, a se preface; simulieren, so tun, als ob. **Szk:** *álmossá ~i magát. 1779:* Én mintha semmit se tudnék a dologban, álmossá s ijedtté tévén magamat, felugrom [RettE 405] * *beteggé ~i magát. 1640:* Popa Kompsa ... Ezis azon Boersagon mint az töb specificalt Boerok, nem jöven elo azt mondgiak hogy betege tötte magat [UF I, 812]. *1776:* Baro Henter Urfi Beszellette nékem ... hogy a' Kis Aszszony Groff Komis Anna ... vélle már beszélleni sem akar, gyakorta magát betegéis tészi, hogy az asztalhoz sé jöhessen [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.] * *cigánynak ~i magát. 1584:* Rudolp Georgy valia ...

lg vegesztem vala ... Hozzw Martonnal, hogy kere engemet arra hogy Ne Mennek Ala feyerwarra es ne latatnok meg Transi(ti)onkat, hanc(m) bekelnenk eozwe ... Monda: Minc(m) czigan wagiok hogy azt chelekednem ... Ala Ment Hozzw Marton es hiremnelkwl meg itiltette az eo Transi(ti)oiat, Es eó maga theówe czigannak magat [Kv; TJk IV/1. 291] * *holttá ~i magát. 1694:* Sokadalom celebráltatott. Itt láttam ... Egy lovat, ki ... magát, ledölvén a földre, holttá tette [KvE 231–2 VBGy] * *ijedtté ~i magát → álmossá ~i magát* * *képet ~* színlel. *1618:* Nagy része az vezér hadának csak harcot sem látott, s még ő maga is az vezér, nagyubban azt mondják, de bővebben azt beszéllik, hogy az kazul pas<a> elment képet tött eléttök, az tatár hám persequálta [BTN[2] 170]. *1781:* edgj alkalmatossággal el ment képet tévén az Ur, hogy Vatsorára haza nem jő [A.csernáton Hsz; HSzjP Fazakas Andrásné Birtalan Máris (30) jb vall.].

43. vmennyinek ítél, vmennyire becsül; a aproxima ...; schätzen, bewerten. *1780 k.:* Az hebehurgyas Calculus miatt tették ad Hf 1981. 89 [Alparét SzD; JHbK LIII]. *1807:* A Bánátba N. Betskerek meg égvén ... 6 miliomra teszik a kárt [Dés; KMN 258]. *1849:* czek hordották el a' Dohánt, melyetis az özvegy Cseh Josefnö nyoltz mására tészi [Héjjasfva NK; CsZ].

44. vkihez/vmihez mér vmit/vkit, hasonlít; a compara; etwas mit einer Sache vergleichen. *1704:* Ganéjgomba lévén, nem tészem Sámuelhez magamat [WIN I, 179]. *1710 k.:* Távol legyen ugyan éntölem, hogy én a te nagy prófétádhoz tegyem magamat az ajándékokban [BIm. 1002]. *1752:* eö Excellentiája bóraihoz nem tészöm, de az eo Excellentiája bóraiis nem mind égy áránsuak (!) ... ha meg kóstölóm Cedólája nélkültis alkalmásint meg tudóm mondani melyik észtendóbéli [Gagy U; Ks 83].

45. vmit jelent; a insemna ceva; etwas bedeuten. *1598:* Az mentet mj(n)t mo(n)dgia hogy el hozta(m) volna toluajnak mo(n)dana erette. Azt mondo(m) az toluaisagot ne(m) teszen [UszT 13/34]. *1619:* Ez annyit teszen, mintha félne az hatalmas császár az némettől s Magyarországtól [BTN[2] 204]. *1662:* Ebbe(n) az registrumb(an) az hol H. vagyon irva az Huszár reszt teszen [Magyaró és vid. (MT); BLt 1] | Az követek a fejedelemhez elmenvén, az odafel említett Várad alá a passával jött erdélyi úr, hihető, az Váradon lett nagy változást nem tudván, az minémű jelt mondott vala, hogy Váradra küldendö szegény embernek adandó volna ... illyen vala: Ha, úgymond, a szegény embernek ... egy forintot adandanék, az azt tenné, hogy azon nap mindjárt beindulnánk a vezérrel [SKr 517]. *1751:* Toma a' Magjaroknál tészen Támás [Nsz; TL 42 Todoran Csinke (55) vall.]. *1775/1802:* ez a Slám nevezet tészen magyarul Holt Ember, vagy Sir Halmat [BSz; JHb LXVII/3. 84–5]. *1792:* a' Pláj és Plájás ... Vég-helyet és Havasokon által-menö útat 's oldal öszvényt (!) e pedig olyan helyen Örizöt tészen nálunk [Éder, BenkőNyMunk. 166]. *1814:* akkor nállunk nagy Ebéd volt, mert Gyertya Petsenyés Ebéd volt a' mint szoktuk nevezni, melly anyit tészen hogy azután Gyertyánál is dolgoznak a' mester Legények [Dés; DLt 222]. *1822:* Most érzem még is leg inkább, mitt tégyen négy Házaimból, és Szép Joszágaimból mint egy számkivettettve lenni [Kv; IB. Kenderessi Mihály kormányszéki tanácsos lev.]. *1879:* Nincs egyetlen rokon lélek körülem. Tudod: ez mit teszen? [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *egyet ~* ugyanazt jelenti. *1676:* Hamar hinni, senkinek nem hinni, mindennek hinni: egyet teszen [TML VII, 223 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

46. képez, alkot; a forma/constitui/reprezenta; bilden, gestalten, schaffen. *1845:* ezen hely az irt falu határának a leg szebb részét tészi [Váralmás K; EHA].

47. vmennyit kitesz, vmivel/vmennyivel egyenértékű; a face, a se ridica la ...; sich belaufen auf, gleichwertig. *1555:* iol tugia azt k hogy en K mind eltig zolgaltam ez vtanys zolgalok, meg latia k, hogy az mint meniet ez tenne ez vtanis tehat zolgalok ha isten meg tart [Gyalu K; BesztLt 5]. *1573:* Olaz Myhal deak hity vtan vallia ... Az azzony halala vtan Beh leot az annya, Es ely vytte az leant Mely Daròchy Matiasnenak eleby vratwl valo volt, Es darochy Matias meg atta az leannak valamyt az Annya vele Be hozot volt ... czwst mywet mely teot vgmint fl. 50 [Kv; TJk III/3. 157]. *1582:* Eotweos Mihal Zigethy ... vallya hog ... Daroczj Balinthol veött Bekessy Ianossal ketten harom pohart es eoth kalanokat harom Ghyrat es tizen eöteöd fel Nehezeketh theot [Kv; TJk IV/1. 26]. *1591:* Minden dicat Az Mint fel wettetek hat hat forintra Tudwan Tizzen az Fertalynak Tellies Adaia f 867 d – [Kv; Szám. 5/II. 1]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul paranchiolua(n) hogi 3 szeker meszet vegiek ... veöttem ket szekerrel, melliet oltattam keozep kapuba(n) leucó mesz ueremben ... teze(n) f 5 d 10 [Kv; Szám. 15b/XI. 288]. *1649:* Marko Janos bé kövedzvén 3szoris, azert mivel Czéh kivül ęlt 3 esztendeigh büntetest az szokás szerint minden esztendöb(en) 6. 6. forintott le teven s teszen fl. 18 meg fizetvén helyet mutatnak néki [Kv; MészCLev.]. *1654:* No 7 1/2 Sing gyolcsot vöttem az ö kegyelme teste[a] betakarására lepedőnek ... Teszen az ára fl. 4,,50 [Kv; EM XLVII, 136. – [a]A halott Sinkó Jánosnak]. *1684:* Demeter nevü Görogtöl harom veg Barfai (!) gjoczot vegit in fl 6/50 Tecz(en) f 20 [Utl]. *1724:* Lukács János uram kezében adtam, háromszáz oláh Zlotot, kiis tészen egeszen háromszáz hatvan magyar forintot [Kv; ApLt 2 Árva Bethlen Druzsiána Apor Péterhez]. *1757:* Vagyon egy Szellö nevü negyed fel Mégye minden esztendőben tilálmas szena Csinálo Havassa, melly negyed fel megyét tészik im ez faluk All Csikbol[a] [Csomortán Cs; EHA. – [a]Köv. a fels.]. *1802:* A' Biro és Gornyik adajak tészen Mfor 12 Pénz 82 [Torockó; TLev. 5]. *1847:* Nyoltz Eveken keresztül minden Éven 20 Holdnak le takarittására Pálinkára fözelékre minden holdra fel véve egy egy forintott in Sum(m)a tészen 160 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla].

Szk: *keveset ~. 1668:* Nem adhatják ö nagyságok, mert magok is ö nagyságok pénzen vesznek affélét és noha keveset teszen ugyan, de az sok kicsin sokra megyen [TML IV, 340 Baló László Teleki Mihályhoz] * *nem sokat ~. 1619:* Hiszem nem sokat teszen, ha ez nyáron félig, vagy ha egészen is az hatalmas császár hadai örzik az Fekete-tengert [BTN[2] 264]. *1677:* Az Kende Gábor uram öt lovárúl való quartélyt se felejtse el, hiszen az nem sokat tészen [TML VII, 409 Teleki Mihály a tanácsurakhoz] * *pénzül ~* kitesz pénzben. *1567:* Hetezer negy zaz hwzon egy capwt tezen myndenesteol penzwl tezen tyzen nyolcz zaz forintot esmet ottwen forintot megynt ott forintot s ottwen penzt [SzO II, 223]. *1599:* Amikeppen az erdeott kj labboltak, es el Attak az labollas zere(n)t penzeol teott mindenesteol fl 403/ – [Kv; Szám. 8/XV. 31 Dica-jegyzék].

Sz. *1663:* az mi szolgálatunk ö felségénél csak annyit teszen, mint az tengerben egy kalán víz [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

48. jelez vmit; a marca/a însemna; markieren. *1844:* a' Szamosfolyo vize tészi a' határt [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

49. tart; a ţine; halten. **Szk:** *ceremóniát ~. 1736:* Sepsiben

nem tőnek enyi Czeremoniát miheljen irék negyed napra mindgyart el mentenek a boraim utan [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter fel.-hez]. *1811:* én itten mind az ollá Templomban járok egez Grétzeritus vallásra állatam ... gondolhatod én mikor be mégyek a parintya ellömbe jön és meg füstöl alig tartom a nevetést, hogy mitsada czeremoniját tésznek nékem ök [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz] * *gyűlést ~. 1658:* Gyülést tettek vala pedig az urakban némelyek a vármegyékkel és marosszékiekkel együtt [ETA I, 167 NSz]. *1659:* Nagy gyűlést tettenek, maga is kin volt az úr[1] [TML I, 449 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. – [1]Barcsai fejedelem] * *isteni szolgálatot ~* **a.** megszentel. *1653:* a templomban körül esmét rekeszek vagy kápolnák s oltárok vagynak, a hol isteni szolgálatot naponként tesznek [ETA I, 120 NSz]. *1722:* Egj emberrél öszve veszvén ... Pap Péter ur(am); az Praeszkuráinkat közel hat hét mulva Penyészessen hoztuk ki az Templomból I(ste)nni szolgálatott ne(m) tött reá [Kecsed SzD; TL]. – **b.** utolsó kenetet felad. *1817:* az utrizatusnak soha nem volt, s most sintsen ollyan Terhes Nyavallyája, mely Nyavallyában magán kivül légyen, mert az ollyan Nyavallyában Sinlödökön a' Pap Isteni Szolgálatot Szokott tenni [Déva; Ks 116 id. Petrutz Adám (50) col. vall. Vegyes ir.] * *lakodalmat ~. 1606:* En Akkor Musnaban Dyenes Miklosnak lakom vala Nagj Andrasnet el hazasita Dyenes Miklos, olj nagj lokodalmot teón hogj ket zaz forintba most ne(m) telnek, mert feó emberekis valanak ott [UszT 20/186 Gregorius Langos de Músnay (!) (50) lib. vall.] * *magyar orációt ~. 1704:* Ma szegény Inczédi uram testének koporsóbatétele alkalmatosságával mind az urak és förendek elmenének, és prédikála Zilahi uram ... A Bethlen Miklós uram papja, Bonyhai uram tött magyar oratiót felette [WIN I, 285–6] * *mulatságot ~. 1792:* Fársángi alkalmatossággal olly Mulatságot tartottanak, hogy egy nap egyiknél, más nap másiknál tették a Mulatságot [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5] * *prédikációt ~. 1606:* 28 Novembris. Tőnek igen szép prédikációt, és az magyarok szépen énekelve menének az templomba [Kv; KvE 136 SB]. *1705:* reggel prédicálott Zilahi uram Máté 24: 15–16, melyből a mostani időre alkalmaztatott szép praedicatiót tőn [WIN I, 587].

50. (vmennyi időt) tölt; a petrece (un anumit timp); Zeit verbringen. *1757:* Molnárkodásson kétt izben teszen ött esztendőkött [Szentmihály Cs; Sándor conscr.].

51. fogad vmiben; a face/pune pariu/rămăşag; wetten. 1761: Hallottam az Utrumban expressált Bögözi Adám és Simén Elek Cancellista Vraiméktol hogj tettenek volna az Meltosagos osztozó felek száz arany Vinculumot magok között a végre hogy az osztálynak meg álloi lésznek az Mlgos Urak ő Nagjságok [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15].

Szk: *fogadást ~. 1592:* Louaas Thamas ... vallia: Ezt tudom az Teglas Antalne dolgaban: Danch Orban teot volt fogadast velle hogi ferhez megien [Kv; TJk V/1. 220]. *1683 k.:* tőttenek illyen Fogadást az Praedikator tartásb(an) [Sülelmed Sz; SzVJk 111].

52. közösül vkivel; a face dragoste cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren. *1573:* Nehay ferge lwkachne ... Az Azzonembertis kerdy volt Mint leot es myert, Mond hogi azzonianak keozenhety Mert co lgert Barsonios Zoknjat hogi Melleye Menyen, De Eo neky semyt Nem teot Kerestwry [Kv; TJk III/3. 66]. *1640:* Csetri Andrásné Annók asszony c. j. c. fassa est: Hallottam az katona Jenei János szájából hogy azt mondá, hogy mikor Gyulai Annóknak tette, akkor három forintot vett ki az Gyulai Annók erszényéből [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban].

Szk: *~i a dolgát vkivel. 1612/1613:* monda az zolgalo, engemet megh czala s el vezte az io vram, mert sokzor az meh kertbe kvldót, s utannam iöt az meh kosart az feiembe vonta, le dőjtót dolgat tőtte velem [Szászzsombor SzD; KJ] * *~i magát vkivel. 1823:* N(e)m(e)s Szabo Josef Uram ... nemis ollyan fele ember hogy még tsak gyanuba is jöhetne az afele dolgok iránt, hogy mással a Feleségin kivül magát tegye [Radnótfája MT; TLt 65/827 Vészi Jánosné Fülep Anna (38) ns vall.].

53. vesz; a lua; nehmen. *1569:* Nam az eges Orzag azzal el hog az Mynyre az karwalloth ember meg mer eskwdny arrol teznek eleg tetelth [Görgény MT; BesztLt 81 „G. Aknay prov. arcis georgeu" a beszt-i bíróhoz].

54. oszt; a împărţi/distribui; (ver)teilen. *1784:* Abból a conscriptióból cruálni fogják, hogy a proportione kire hány mázsa sót tegyenek, melynek mázsáját három német forintra elevválván, vagy lesz szüksége reá, vagy nem, meg kell lenni, hogy az árát letegye s a savat kivegye [RettE 425].

55. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *akadékot ~* akadályoz, akadályt állít; a împiedica, a pune piedică/piedici; hindern, jm Schwierigkeiten machen. *1677:* a' Vármegyéken és Székes helyeken a' Tisztek leg aláb három esztendőben ki-mennyenek Generalis Circálásra, hanem ha háboruság, vagy valami egyéb derekas dolgok tennének akadékokat, de külömben el ne mulassák [AC 119]. *1832:* Ezen két darab Joszágaim ki váltását által engedem ... Kedves Sogorom ... Dobolyi Sigmond Urnak ... Kötelezvén magamat arra, hogy annak ki váltásában semmi akadekot nem teszek [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1187] * *alkuvást ~* megalkuszik; a căděa la învoială; einig werden. *1616:* teonek mi eleotónk illien alkuast [Uzon Hsz; BLt] * *alterációt ~* megváltoztat vmit; a schimba ceva; etw verändern. *1795:* in procinctu lévén a Subdivisio, mig nem consummalodik, Sem egy sem pedig más Pos(ses)sor ... Semmi szin és practextus alatt foglalásokat, és a Faluban vagy Határában valo alteratiokat tenni ne merészeljen [Ádámos KK; JHb XX/18] * *attenciót ~* figyel vmire; a fi atent la ceva; auf etw achten. *1807 e.:* egész Joszágom az utolsó pusztuláshoz közelit ... De ezekre senki attentiót nem tett, se nem teszen [Ks 73. 55 gr. Kornis Gáspár lev.] * *békességet ~ vkik között* kibékít; a împăca; versöhnen. *1774:* Az én fiam minekutána velem perbe indult ... parancsoljon őfelsége a guberniumnak, hogy rendeljen valakit, aki köztem s közte tegyen békességet [RettE 319] * *defenzát ~* védekezik; a se apăra; sich verteidigen. *1771:* Mlgs Dániel Theresia Aszszony Forrai Udvari Birája Csule Vonye által protestatiot instituáltata super his, hogy ... ezen Divisiohoz valo Litterale Instrumentumokot ... Procurator Dobolyi Joseff Uram kezére adta, hogy praetensiojok, s igasságok mellett defensát tégyen [Fejér m.; DobLev. 428. 20b] * *demonstrációt ~* elszámol; a da socotală ...; mit einer Sache verrechnen. *1722:* Quartas, Ispány Harangoztato Gazda Uraimek minden Cantornak a végén minden halasztás nélkül demonstratiot tégyenek a Perceptumok iránt [Kv; SRE 146]. *1751:* eö Kigyelme az Ecclesia bonumirol semmi demonstratiot nem tött [GörgJk] * *dicséretet ~* (meg)dicsér; a lăuda; loben. *1622:* Választák városul Valentinus Radecius uramot plebánusságra ... Az mikor hazajött volna Paulus Göcs uram, nagy dicséretet tön felőle az városnak [Kv; KvE 153 SB] * *dilációt ~* elnapol; a amîna; vertagen. *1635:* Az Szek az takarodasnak idein ... dilatiot teón minden törvenieckből

[HSzj *takarodás* al.] * *diviziót* ~ (meg)osztozik, closzt vmit; a (se) împărți, a face împărțeală; verteilen. *1775:* hivat engemet Simén Elek ur és azt kezdé mondani nékem hogy a' mely Divisiot tettünk a Bedébe meg nem áll rajta [Gálfva KK; Ks 65. 45. 17c]. *1782:* egyszer Veress Márton Gállfi István uramnál ... a' Jobbágyokbol Divisiot tettenek vala [Torda; KW Vall. 13] * *emlékezetbe* ~ megemlékezik vmiről; a-și aminti de ceva; gedenken (einer Sache). *1740 k.:* Isten is Excellentiád kegyis (!) és Istenes szent Patrociniumaért Mltgs Uri Háza(na)k sok jóval fizetni emlekezetben tészi [TKl] * *erogációt* ~ költekezik; a cheltui, a se pune pe cheltuială; Unkosten machen. *1730:* az arany pedig oly bőv volt elsőb(en), hogj summás Erogatiokat többire csak aranybol töttem [Kv; Szám. 56/XIX. 27] * *exekúciót* ~ végrehajt; a executa (pe debitor); durch/vollführen. *1667:* az ... Kiraly Biro á(lta)l, azt az maradczagot ... Nagi Janos ellen kérétük (!) ... hogi ha szep szerent megh Adnak Executiot nem tennenk [Asz; Borb. I] * *fáradozást/fáradságot* ~ fáradozik; a se strădui; sich bemühen. *1729:* Atyafiságos bizodalommal kelletett ismét az Mlgs Gubernium az Sz: Benedeki malmom dolga vegett farasztanom, azt magam látom, hogy az Mlgs Gubernium azon dologban munkás faradozast tett [Ks 25. IV. 17 Komis Zsigmond aláírása]. *1793/1794:* A Bágyoni és Keresztesi részen valo Compossessorok reprotestálnak illyen declaratioval, hogy az Itélet szerént a' Köz földek osztassanak fel, és azután légyen a Reportatio, mert több költséget és fáradságot tenni nem akarnak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15]. *1847:* instálom méltoztasson még annyi fáradságot tenni, hogy czen Rácz Sogorhoz intézett leveleket kezéhez küldeni [Szentháromság MT; Pf Jánosi Drusianna özv. Bereczky Sándorné lev.] * *felosztást* ~ feloszt; a împărți; (ver)teilen. *1841:* requiráltatván az aránt, hogy itten ... a' Nyárád Szt Annai és Gyalakutai Allodialis Erdeit Ő Nagyságának ... az Erdőlés Rendje szerént esztendőnként hasznalando Táblákra osztanám fel ... a következő felosztást tettem [Nyárádsztanna MT; EHA] * *foglalást* ~ foglal; a ocupa, a lua în posesiune; (ein)nehmen, belegen. *1589 k.:* egj forint volt birsaga ha ki valami foglalast teott, azt megh veottek rajta [Szu; UszT]. *1822:* a ... Király Biro Ur ... meg tiltotta volt azt hogj Senki a Kőröspataki lakosok közül több orotványbéli foglalásokot ne tégjen [Kőrispatak U; Pf] * *futamást* ~ megfutamodik, elszökik; a fugi (pe ascuns); sich davonmachen, entlaufen (heimlich). *1631:* Szücz Peter penigh, az meli mostan adta magat Jobbagynak ... ha futamast tenne ... az ő kegielme protectioja alol tehat, Czefey Laszlo Urunk cőtet mindenűt megh foghassa [Tótör SzD; Ks 42] * *gyötrelmet* ~ gyötrődik; a se chinui/zbuciuma; sich quälen. *1704:* Ugyan ma hallattak sokféle hírek a kurucok felől, kin nyavalyás Toroczkainé néném, a fiai és leányai, szertelen gyötrelmet és síralmat tesznek [WIN 218] * *hajtást* ~ (vadat) hajt; a goni/hăitui (vînatul spre vînători); (wilde Tiere) treiben. *1740:* az vadászokkal hat het derek hajtásokat tettünk de megis szerencsenk nem volt mellyet tudgja Isten nagyon bánok [Keresesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * *haladékot/halasztást/halogatást* ~ halogat; a amîna; aufschieben. *1575:* Az Kapwkra valo Drabantoknak fogadasa feleol co K. varoswl haladekot Teottek Mas gywlesig [Kv; TanJk V/3. 108b]. *1584:* Neb lanos ... vallia ... meg lewe(n) Az Arw ... En monda(m) hogy Igiwnk Aldomast, de Olaios Georgy halgatast (!) theon benne, hogy ennek vthannais meg lehetne [Kv; TJk IV/1. 291]. *1593:* Az Eotweos András ... minden magha Mentseget lewelejt, megh lattak co kgmek varosul ... volt co kgmeknek oly veghezesre valo Zandekok seot Neha weghezesekis, hogy tizticha magát, De ... ebbe(n) halaztast teottek ez Icoweo giwlesre [Kv; TanJk I/1. 215]. *1679:* Az mely rejtárok kapitányának signaturáját előbbeni levelemben includálva Kegyelmednek elküldöttem, az salvas passust kívánna, bé akarván Lengyelországban menni, de én halasztást töttem, várván ezeránt is az Kegyelmed tetszését [TML VIII, 422 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *hálást* ~ meghál vhol; a dormi undeva peste noapte, a mînea; übernachten. *1662:* egy hálást Biharon tévén, oda mind a becsületes gróf úr, Rhédei Ferenc az asszonnyal együtt, s mind Váradbul a főemberek Gyulai Ferenc kapitánnyal kimenvén udvarhoz, a méltóságos ifjú urat vigasztalják vala [SKr 311]. *1668:* Urunk ő nagysága innét holnap indul meg, úgy mint kedden ... pénteken is egy hálást teszen, a hol alkalmatosabb leszen [TML IV, 254 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *igazítást* ~ eligazít, elintéz; a rezolva ceva; ausrichten, zurechtsetzen. *1665/1687 k.:* Mivel ennek előtte valo esztendőkb(en) sok villongások voltak ă Kibedi Eccleb(an) ă Praedikator s mester béri bé szolgáltatása felől, annak okáért mosta(n) illyen igazittást töttünk az egész megyével consensusa szerint[a] [Kibéd MT; MMatr. 201. – [a]Köv. a szöv.]. *1770:* A Mlgos Úr levelét meg vittem T. Esperést Ur(na)k mellyet nagy betsülettel vött, és meg jelenvén Esztenyb(en) igazittast-is tött [Esztény SzD; Told. 29] * *intézetet* ~ intézkedik; a lua măsuri; anordnen, Vorkehrungen treffen. *1740:* a' meg maradott réz Joszágok leendő meg osztásában az idő és joszágok helyheztetésihez alkalmaztatott intezetemet ... e' következendőkbe tészem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18]. *1835:* czen Krumplira nézve oly Intézetet tett, hogy ezt minden Joszágiba az egész közönség vesse el | az ő Nga Joszágaiban a' szolgálo emberek állapotjának jovittásara ... sok jó intézeteket tett [Zsibó; WLt] * *investitúrát* ~ beruház; a investi, a face o investiție; investieren. *1783:* édes Annya ... azon Joszágban tulajdon maga költségével Investiturát tett [Mezőbánd MT; MbK XI. 69] * *kacagást* ~ *vkin* kikacag; a rîde de cineva; auslachen. *1776:* Ezen írást ennek a hamislelkű vak Patakinak a markába nyomván, ő nem látta, hanem vette észre, hogy valami papirosat tettek a kezibe, elolvastatja a magam procuratorommal Magyari Mihály urammal. Azután bévitték a divisionalis sedriára, az holott nagy kacagást tettek rajta, tudván hogy ki írta s kiről írta [RettE 366–7] * *készületet* ~ készül; a se pregăti; sich vorbereiten. *1823–1830:* mivel már a készületet a papságra tettem, s kivált apámért s húgomért, már jó lesz emellett maradni [FogE 216] * *kiáradást* ~ kiárad; a se revărsa; über die Ufer treten. *1814:* a' Szamos ... az Határra gyakor ki áradásokatt tött [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] * *kóborlást* ~ kóborol, rabol; a prăda/devasta (un ținut); rauben, plündern. *1662:* Katonái, szolgái[a] szerén-szerte az országban nagy sok kóborlásokat ... tesznek vala [SKr 149. – [a]Zolyomi Dávidéi] * *kollektát* ~ gyüjt; a colecta, a face colectă; sammeln. *1710 k.:* A fejérvári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala ... Egy collectát tevénk építésére, ki ennyit, ki amannyit ada, de sem a szükség-, sem az erejéhez illendőképpen bizony senki sem [BÖn. 888] * *komplementumot/reverenciát* ~ tisztelgön meghajol; a face o plecăciune; eine Verbeugung machen. *1694:* Sokadalom celebráltatott. Itt láttam ... Egy lovat, ki nagy magameghajtásával a környülálló seregnek complementomot tött [Kv; KvE 231–2 VBGy]. *1736:* Az násznépe azután érkezett el ... mindenütt nagy reverentiat tévén, felmentenek az Majestáshoz [MetTr 394] * *konkambiálást/konkambiumot* ~ eleserél; a schimba, a face

un schimb; vertauschen. *1630:* az Nemzetes es Uiteczlö Kiralihalmj Pettkj Istua(n) Ura(m): Csikszekj Csicsai Nemzetes es Uiteczlö Petkj Farkas Ura(m): Fö emberek: mv elöttvnk ez keppe(n) tönek alkalmat, es Concambiumot [Cssz; Ks 67. 46. 24a]. *1641:* My Kadar Jstuan Lo fü zemeli, es Gal Benedek pixidarius Sepsi zekben Killienben lakok, kik ez alat valo fogot birak uagiunk mind ket felektöl ... tönek my elottünk illien Concambialast [BLt 3]. *1701:* jo akarattyok szerént tönek ... illyen allando Compositiot es örökös Concambiumot [Petek U; Hr I. 19] * *költést/költséget* ~ költekezik; a cheltui; sich Kosten machen. *1585:* ez epyletre tettunk óllian keoltseget[a] [Kv; Szám. 3/XIV. 30. – [a]Köv. a fels.]. *1788:* Néhai édes Atyám ... halála után ... én egjedül tettem minden költést [Branyicska H; JHb XXXI. 26]. *1823:* meg érkezven Toroczkóra az Tktes V Ispány urral – Circaltunk ... az gonosztevök arant 6 napok alatt, hogy p(edi)g ez idö alatt tették koltseget mi reánk, es eseledeinkre Gornyikra ... Rfr 26 xr. 53 meg esmerem [T; Bosla Szigethi szb sk írása] * *különbözést/különbséget* ~ megkülönböztet; a deosebi, a face deosebire; unterscheiden. *1573:* ez May Napom egyreol egyre fejenkent voxot adwan hozza, azkor ely vegezet Akaratyokat heleyebe (!) es Ereyeben akariak meg tartany, Semmy kywlembezest sem akarnak tenny es vegezny [Kv; TanJk V/3. 73b]. *1636:* reá hagygyuk az testi embereket, az kik a' kortsoma között, s-az templum között, kölömbséget nem tesznek [ÖGrAj]. *1782:* tudom, ä Molnarok Relatiojából, hogy ä Pohár vagy Foka, mellyel vamott szoktak venni, nagyobb mind eddig ... abban sem tudok külömbséget tenni, mennyivel volt kissebb az helységekben lévö Malmak Mértékeinél [Torockó; Thor. XX/4 Michael Csupor (40) jb vall.] * *lépést* ~ **a.** lép; a face paşi; treten. *1763:* A ... Pinczének szádatól 21 lepést tévén ... vagyon az Istállo régi veszszökbol fonva [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19. 15–6 néhai Hortobágyi Gergély György conscr.]. – **b.** cselekszik; a actiona; handeln, tun. *1793/1794:* A Sárdi Részen lévö Atyafiak Protestalnak ezen Deliberatum ellen, és ezen osztályos Processust egész folyásával edgyütt a' Tkts Nms Vármegye G(ene)ralis székére reportaltatni kivannyak oly moddal, hogy addig a' Tkts Divisor Urak ezen határ osztályban több lépést ne tégjenek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15. 15b]. *1865:* Rendelem hogy ha gyermekeim közül bár melyik ezen végrendeletemen meg nem nyugodna, annak felbontására ... bár mely uton lépéseket tenne ... ezen vég rendeletemnek ellen szegülö gyermekem, csak is a' törvények által számára rendelt köteles részt kapja ki [Kv; Végr. 6] * *limitációt* ~ korlátoz; a limita; einschränken, begrenzen. *1735:* Még ez elött kellett volna a Tchén, és Bárany hus iránt limitatiott tennünk, de sok dolgaink miatt el mult [Dés; Jk] * *nehézséget* ~ megnehezít; a îngreuna; schwer machen. *1804:* azon inscribált Sessionak ki botsátására nézve semmi nehézséget nemis tévén ... Groff Vass Sámuel Ur, kinek azon antiqua appertinentias Sessio Nyilyába jutott, az épületekért Száz ötven Mftokat ... Détsei Istvánnak effective kiis fizette (!) [Mv; WassLt] * *osztályra/osztozást* ~ osztozik; a împărţi; (sich) teilen. *1573:* Filstich leorinch, Kapa Myhal, Kapa gaspar, vrböger gergel ... valliak hogi Ez elymwlt Ideokben mykor Eok attiafyak valamy zanto feoldeokreol oztozast Tennenek ... ket hold feleol megh ne(m) alkhatnanak [Kv; TJk III/3. 91]. *1762:* tönk, és celebralánk ilyen meg másolhatatlan osztozást, és alkalmat [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1767:* osztazást töttenek [Nyárádmagyarós MT; Told. 76]. *1791:* Bányabük is valamint a' Kolosvári Ház fiu ágra van regulázva azért ... a fiak ... osztáljra[a] nem tészik [Kv; JHb XLIV/6. – [a]A leányággal] * *repulziót* ~ ellenszegül; a se împotrivi; sich jm/einer Sache entgegenstellen. *1570:* elso nap mykor be mentenek wolna Symontelkere az peres Jozagban hatt ott wl egj legyn es hogy be menynk, kerde my Jarasba wagywnk es megj mondok neky hogy Az Jozagott foglallywk feyerwary Ghyörnek es az legyn fel kele es repulsyott Ten [Erked K; JHbK XIII. 23]. *1666:* Nemzetes Gávai Miklos Ur(am) vívén ki bennünket Doboka varmegyeb(en) Olah Budakre Executiora ... elönkben jövén az Falu végre Apaffi Istvanne Aszonyom eö Naga procuratora Eötveös Peter Vram ... Az Olah Budakiak kepeb(en) ki iövén az egész Faluval edgyütt Repulsiot tűnek mezetelen kardnak ki vonásával [O.budak BN; Ks 41. C. 7]. *1727:* Ezen rendeletben Repulsiot tették ... Uramék[a] [Ne; DobLev. I/129. – [a]Elötte a nevek fels.] * *segitséget* ~ segít; a ajuta, a da ajutor; helfen. *1734:* Tudom aszt nyilván és bizonyoson hogy edgyszer megh kerestenek bennünket hogy Segittség(e)t tennénk az Somkuti Házhoz fa hordással [Nagynyires Szt; TKl Kardos Lászlo (50) lib. vall.]. *1832:* Ezen két darab Joszágaim ki váltását által engedem ... Kedves Sogorom ... Dobolyi Sigmond Urnak ... söt töllem kitelhetökben Leveleimelis segitséget tészek [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1187] * *sérelmet* ~ megsért; a răni (pe cineva); verletzen. *1565:* my elotwnk Jowenek Jllyen egenessegre es Bekesegre, hogy az Benche Imre az mely serelmet tot Barta Balynton ... myt tezen mynd seb es egyeb weresegys, es affelet az Borbelnak, Balynt myt fyzetet hogy gyogytotta, azokat tellyessegel Jmre megy fyzesse [Gyerömonostor K; KCs I. 49] * *siralmat* ~ sirat; a plînge (amarnic); beklagen, bewinen. *1658/1741:* Nagy veszedelemben forgál kis Enyed Kinek romlásodat nézi szölö hegyed Az kin siralmidat éjjel nappal tégyed [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János, Historia]. *1704:* Ugyan ma hallattak sokféle hirek a kurucok felöl, kin nyavalyás Toroczkainé néném, a fiai és leányai, szertelen gyötrelmet és siralmat tesznek [WIN I, 218] * *sírást* ~ sír; a plînge; weinen. *1589 k.:* Magyari tamas monda Az Azzonnak ... hozd ele az penzt ... Az Azzonj Nagi syrast kezde tenni monda hogi megh sem holth Az en vram addigh kapsit akarnak benne tenny [Szu; UszT] * *sírást-rívást* ~ sír-rí; a plînge tare; jd weint sehr über etw. *1778:* A szegény székelyek is kenytelenittetének feleségeiket, gyermekeiket elhagyni s elmenni. Szörnyü nagy sírást-rívást tettek nyavalyások, de csak meg kelle lenni [RettE 389] * *szemet* ~ *vmire* szemet vet vmire, kiszemel magának vmit; a pune ochii pe ceva; ins Auge fassen. *1775:* ez az asszony[a] az én gyermekim fözesi jószágocskájára tette volt a szemit [RettE 355. – [a]Toroczkai Ágnes] * *tágulást* ~ távozik; a plecа; fortgehen. *1662:* Azért Kegyelmed a felsö várból bizvást kérjen ötven köböl búzát s assecurálja megszerzéséröl, mihelt a németek tágulást tesznek [TML I, 366 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * *terüt* ~ megterhel; a încărca; belasten. *1846:* a melly Örökséget vásárolt volt közzelebbröl ... arra semmi nemü terüt vagy Epületet ne tégyen [Rákos TA; Borb.] * *tolongást* ~ tolong; a se înghesui; sich drängen. *1751:* az Generalis Girás Szék itten curralt az közel hellysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * *utat* ~ utat oda és vissza megtesz; a străbate un drum dus şi întors; hin- und zurückfahren. *1585:* Az varos Touat hogy halaztatuk az ky az halat fel horta tött 11 vtat fyzette(m) ... f. 1 d. 76 [Kv; Szám. 3/XXII. 28]. *1796:* az elö Számlált Colonusok ... hoszszu utat ... Sohová nem tésznek [Mezöméhes TA;

WassLt]. *1847:* A feladott mintegy 600 váltó rénes forint útiköltségek annyira csekélyek lévén, hogy azokkal többszöri bécsi utakot tenni ... teljes lehetetlen lévén, mondja meg igazán valló, hogy ilyen, söt más célra is mennyit adóztak azon közönségek? [VKp 169–70 vk] * *utazást* ~ utazik; a călători; fahren, reisen. *1823–1830:* Sokszor az úrfi egy vagy más városra egy-egy kis utazást tett [FogE 229] * *ügyeletet* ~ felügyel; a supraveghea; beaufsichtigen. *1815:* Szolgalattya ... mint Dominalis Biro a Töplitzai Emberekre tészen ügyeletet [Fülcháza MT; Ks 77. 19 Conscr. 1272] * *választást* ~ megkülönböztet; a deosebi/distinge; unterscheiden. *1774:* udvari Biró vagyok Pipen, attanak Minden esztendöben eddig, de az Isten bocsássa meg nyóltz véka buzának mondgyamé, vagy gaznak, választást nem lehet benne tenni [Pipe KK; LLt 208] * *válogatást* ~ kiválogat; a selecta; (aus)sortieren. *1642:* Vgyan eo vallia hogy fizetesebe az buzat elegyesen veotte semmi valogatast ne(m) teott benne [Gyalu K; GyU 80] * *változást/változtatást* ~ változtat a körülmények állásán; a schimba împrejurările; die Umstände verändern. *1661:* Itt publice mondják, erdélyi árúltatás tött változást portán ö nagysága dolgában [TML II, 72 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ritusokban pedig reformálni, változtatást tenni, qua modalitate Religio dolgában, kinek kinek szent irásbol vöt opiniojának meg-jelentetésének módgya [AC 267]. *1827:* Máris Juon 27 Eszt(endös) Confrontáltatván Ránta Vonujjal Vallomásában változtatást tészen [Nyerce K; KLev.] * *vásárlást* ~ vásárol; a cumpăra; kaufen. *1818:* n(eme)s Kontz Mojses és Kardos Samuél Uramék ... tévének mi elöttünk ilyen vásárlást [Asz; Borb. I Nagy József ns vall.] * *vétséget* ~ vét; a greşi, a comite o greşeală; (sich ver)fehlen. *1600:* Az en p(ro)katorom Antalffi Thamas ebbe(n) teött wolt ennekc(m) wetsigeth, hogy az teörweny megh itelte wolt hogy zolhat az J(nctus) az prokator hiwas mellet, hele wagyo(n) ... az en p(ro)katorom azt megh haboritotta wolt [UszT 15/203] * *vizitát* ~ meglátogat; a vizita, a face cuiva o vizită; besuchen. *1837:* az Exp(onen)s Ur utrizalt felesege ... ki jött Dobokára ... ittis akadott gavállérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben tészi a visitát és a szépet ... mikor visität tenni jött elfogattatott idöt töltönek [Dob.; BetLt I Pákai Dánielné Benkö Susánna (40) dom. bíróné vall.] * *votumot* ~ szavaz; a vota; votieren. *1704:* a statusok ... ezt a votumot tötték [WIN I, 134–5].

56. *eleget* ~ **a.** vmilyen elvárásnak megfelel; a corespunde aşteptărilor; die Erwartungen genügen. *1556:* wyzonthak az fyzethesnek az felyrol meg Jrth napon Elegeth glesan Janos vram Nem thenne hath heya(ba) legyen ffyzethes kyth fyzeteth En (nekem) az Jozag Nalam Maragyon [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. *1667:* Az temetésen az ö nagysága méltóságának kivántam consulálni, és az más siralmas félnek is eleget tenni [TML IV, 227 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* nemcsak pénzemmel, hanem egyéb minden tehetségemben álló erömmel is én az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomnak eleget akarok tenni [TML IV, 387 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* en kötésem(ne)k Eleget töttem, elsöb(en) a penzt töttem le azutan foglaltam el a Joszagot [BálLt 1]. *1760:* Melly ... parantsolatnak ... kegjelmetek eleget tégjen, és ... a' szökött katonák famtorit, ă Lapokat ha ă proprietáriusokat s károsokat indemnizállyák ... az mutilatiora ... itéltetett személlyeket ... szabadon botsassa [DLt 151 a gub. Nsz-böl]. *1792:* B. Dioszegi Josef Ur és L. B. Dioszegi Kristina Aszszony ... a kolosvári Collegiumtol költsönözött adosságok hátra lévö Intressének le fizetésére nézve ... ez a határozás lett, hogy mivel már a kért terminus el tölt, ha fogadásoknak önként eleget nem tejéndenek az el kezdett törvény utja tovább is folytattassék [Kv; SRE 281]. *1824:* a' Váradi ház nyegoczirásábol (!) semmi sem lett ... Azt tartom az Atyafiságnak is részemröl bövön eleget tettem ... mindannyiszor én voltam az a' ki engedtem [Kv; Mk gr. Rhédei Ádám lev.] *1842:* mihent annyi kész pénze gyülend a testamentumnak pontosan eleget fog tenni [Doboka; BetLt I Hodor Károly lev.]. *1843:* Mü[a] is hivatali Kötelességünknek eleget kivánván tenni ... el mentünk Ns Torda V(ár)megye also Kerületébe Egerbegyen égyikünk Fejér György házához [Mv; Tolvaly lev. – [a]Mvásárhelyi Galgoczy Bénjamin és Haraji Fejér György Torda vármegye hites Assessorai]. *1855:* tsakis a' F. Biro erejénel fogva volt hogy ki vettessem[a], ha kötelezésének eleget nem tészen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396. – [a]Béres Szinyiont]. – **b.** kielégít vkit; a satisface, a mulţumi pe cineva; befriedigen. *1604 k.:* monda Gal Sigmond hogy ha az Azzonj ra eskezik hogy ot uolt az Aranj az eo hazanal, hat eo eleget teze(n) az azzonnak az Aranyrol [UszT 18/179 Istuan Balas Homorod zentmartonj vall.].

57. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i a szépet* udvarol; a curta, a face curte unei femei; den Hof machen. *1837:* az Exp(onen)s Ur utrizalt felesege ... ki jött Dobokára ... ittis akadott gavállérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben tészi a visität és a szépet ... mikor visität tenni jött elfogattatott idöt töltönek [Dob.; BetLt I Pákai Dánielné Benkö Susánna dom. bíróné (40) vall.] * *bizonyossá* ~ *vkit* biztosít vmi felöl; a asigura pe cineva de ceva; versichern. *1551:* thowabba the k: kyrem Azonnys hogh the keg: Lassa es tegyen Byzonyossa Engemeth ha Lehet Az Cyeryph wagh nem [Szúv; BesztLt 57 J. Dobay prov. Vincch Pettionj beszti bíróhoz]. *1676/1681:* Hogi szólgalattjok[a] nállam hiteles légye(n) ... megh kéváno(m) enis, hogi hozzám valo hüségekröl erös hittel tegyenek bizonjossá [Vh; VhU 661. – [a]A német vitézeknek]. *1809:* Istalunk alázatason Méltoságos Groff Fö Király Biró Ur Nattságadnak és Tekéntetes Márchiális Széknek, Méltoztassanak ... által adásáról minket bizanyossá tenni [Asz; Borb. II] * *bizonyságot* ~ *vmiről* bebizonyít; a dovedi/demonstra ceva; einen Beweis geben. *1710:* Az egész ott[a] levö sokaságnak szemeit magokra fordíták, álmélkodván azoknak készületin, és bizonyságot tévén arról, hogy az egész keresztény világon semmi nemzetnek pompája nem érne a magyarok köntösivel és készületivel [CsH 310. – [a]A császár fia lakodalmán] * *cégért* ~ népszerüsít, híressé tesz; a face publicitate cuiva; Werbung machen, populär machen. *1678:* Komám uram, ne gondolkodjék úgy felölem, hogy azokkal az levelekkel czégért tegyek és üdönap elött híresítsem [TML VIII, 167 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *célját ~i vkire* kiszemel, kiválaszt vkit; a alege pe cineva; jn aus(er)wählen. *1776:* Jol tudom, hogy ă Gróffot sokan untattak, sokan kivánták le verni, arrol sok alattombéli szenvedései voltanak Reformatus Attyafiaitol ... hogy Catholica Feleséget ne végyen, s kivált hogy hallották, hogy czen M. Kis Aszszonyra tette volna czélját [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdíner vall.]. *1814:* más betsületes Czéhbeli Embereket is mutskolt kivált a' kire Czélját tette, az nem haladhatott hogy le ne matskolta volna [Dés; DLt 56] * *csorbát* ~ *vmiben* elmulaszt; a neglija ceva; versäumen. *1678:* az Isten átka szálljon bár reám, ha Nagtokhoz való kötelességemben csorbát teszek [TML VIII, 21 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * *expenzát* ~ költséget fordít vmire; a cheltui bani pe ceva; Kosten auf etw verwenden. *1737:* Minthogj eddig Nms Városunk feles

Expensát tött és sok munkát vitt végb(en) … Malmunk gáttyának eppittetesén(n) … most negjedzb(en) is Concludálta a T. N. Tanáts és Universitás, hogj minden lovas és ökrös atyánkfiai, azonn gát éppittetésere vigje(ne)k ágat Cur. nrô 1: /: 1 Tövisset Cur. nro 1: /: 1 [Dés; Jk 485] * *fejéhez* ~ magáénak tulajdonít; a-şi recunoaşte propria vină; sich zuschreiben. *1729:* ha kárt val Bartok Kelemenne Aszszonyom tulajdonicsa maga(na)k, es tégje a fejihez [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141 Barta Judit (15) vall.] * *gyalázatot* ~ *vkin* szégyenbe/gyalázatba kever vkit; a face (pe cineva) de ocară/ruşine; in Schande bringen. *1629:* hallottam aszoniomtol Szantajnetol ezt hogj soha eletembe(n) ugy mond illien nagy gjalazatot nem tettek rajtam, mint az kiczin hitua(n) rosz Aszony teön raitam [Mv; MvLt 290. 160b]. *1631:* mondgja vala ezt az Aszony hogj ne tegjetek edes fiaim illien gjalazatot rajta(m) [Mv; MvLt 290. 239b] * *hasznot* ~ hasznára van vkinek/vminek; a fi de folos; jm nutzen. *1654:* az mint ertem sok karral es fogyatkozassalis vadtok it valo hazatoknal, miuel az mely hitua(n) Ember ot lakik czak puztit inkab hogy sem hasznot tenne [BesztLt Kemény Jánosné Kallai Susana fiához, csak az aláírás sk]. *1778:* a' Koronkai Reformáta Eccl(esi)ának Soha Ngod edgy Grajtzár árra hasznot sem tött [Msz; Told. 3a]. *1823–1830:* Ez a szász deák … a logicába tanítványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanító … de nem sok hasznot tett az úrfi mellett, mert a nem akart tőle tanulni [FogE 114] * *húzást* ~ *vkin* kiszipolyoz, megnyúz; a jefui/stoarce; aussaugen. *1829:* a' Gyorgyó Ditrai, Szárhegyi és Remetei közönségek edgyütt tettek rajtunk Huzásaikat [Toplica MT; Born. XVc. 6 Bob Mihaila (74) vall.] * *jó hatást* ~ *vkire* jó hatással van vkire; a avea o influenţă bună asupra cuiva; wohltuende Wirkung haben. *1879:* A te nevedben tettem koszorút. Mindenkire, ki tudta, milyen szeretettel voltál az öreg[a] iránt, igen jó hatást tett kegyeletednek e kifejezése [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. – [a]Mentovich Ferenc] * *kapzsit* ~ *vmiben* harácsoló/kapzsi osztozkodást visz véghez; a manifesta lăcomie la partaj; (bei einer Verteilung) zusammenraffen. *1589 k.:* Az Azzonj Nagi syrast kezde tenni monda hogi megh sem holth Az en vram addigh kapsit akarnak benne tenny [Szu; UszT] * *kertbe* ~ bekerít; a împrejmui, a îngrădi; umzäunen. *1740:* cö kegyelmenek arra tehetesege nincsen, hogy az joszagat kertben tegye es procuralhassa kaszalhassa [Albis Hsz; BLev.] * *kezét* ~*i vkire* **a.** elkap, elfog; a pune mîna pe cineva, a prinde/înhăţa; erwischen. *1797:* a Bodosi Megye Biro Budai Imreh tette rám a kezit [Barót Hsz; HSzjP]. – **b.** megüt; a lovi pe cineva; schlagen. *1814:* Amint értettem … Testvérem egy semmire valo beszedekből egyben füzött instántziával alkalmatlankodik ngodnak, amelyb(en) arrol panszol (!) a Joszag nevében hogy én az embereket kinozom verem … tsak azt mondom hogy én még soha égy emberre se tettem kezemet [Gyerömonostor K; GyL] * *kezét* ~*i vmire* megkaparint; a pune mîna pe ceva; erwischen. *1726:* Kovács Peter ur(am) maga embereivel tsengettetet hogj a Falu öszve gjüllyön de a Falu kezét a borra nem tevé [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 5]. *1764:* Etsém … mindenből magát ki pusztitván, minden igasság, és Törvény ellen azon kevés Ditsö Sz. Mártoni Portionkra tette kezét [Dicsőszentmárton KK; Ks 22/XXIa] * *pásztorság alá* ~ pásztoroltat; a da în paza unui păstor; in der Hut eines Schäfers geben. *1810:* most az összel pásztorság alá tevék több gazdákkal együtt a johainkot [Szárhegy Cs; RSzF 99] * *példát* ~ *vkiből* példaként állít; a da drept exemplu; als Beispiel stellen. *1710 k.:* édes Istenem … ne tégy énbelőlem ma olyan rettenetes példát ebben a hazában, mint Huzzából, melyen a te szolgád, Dávid is elrettent vala [BIm. 1016–7] * *próbát* ~ **a.** próbálkozik; a încerca, a face o încercare; versuchen. *1800:* Ez előtt a' verekedés előtt töttek volt még egy probát a' Kódick a' Kelentzeickkel [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Morár Maftye (75) vall. Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1823–1830:* Nekem eleitől fogva kedvem volt ahhoz, <hogy> koresmát tarthassak … de mindenkor belesültem. Legelső próbát ezen esztendőben tettem [FogE 129]. – **b.** próbára tesz; a pune la încercare; auf die Probe stellen. *1756 k.:* egész kö Bányában ha ki valami venára talál, és abbol probát tévén semmi hasznot nem esmér, és oda hadgya, és Esztendö, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ö általa dolgozatlan áll, ez idö mulással el veszti jussát, és más a' kinek tettzik bátran, és szabadon bele álhat s dolgozhattya [Born. XXXVIII/8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1768:* ismertük … a Nagy Szürke Kantzát pedig … Fortelljáról, mikor vette a bal Füle vala Konyás, annak utánna Szekellj Marton egy ide való Jobbágy ember … hogy az utba meg kötotte magát addig verte a Jobb fület is hogy ele hajtottuk a Fülei ugy allanak vala Konyáson, és a Fortélly is probát tévén rajta benne volt [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szürtsei kezével]. – **c.** kipróbál; a încerca; (aus)probieren. *1755:* meg hozatván ä proba vizet s Probátis tévén ä Doctorok, veszedelmesnek, s igen erösnek tartyák az Ur eo Excellja természetihez [Nsz; Ks 96 Balo Antal lev.] * *proviziót* ~ intézkedik; a lua măsuri; anordnen. *1662:* Istenért kérem Nagyságodat, tegyen oly dispositiot és provisiot felölünk, szolgái felöl, hogy mi is szolgálhassuk meg, mások is lássák meg Nagyságodnak reánk való kegyelmes gondviselését [TML I, 362 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1772:* A mostohalcánya[a] azalatt megviselösödött … szállást fogadván egy ott[b] lakó magyar embernél, Bánffi Dénes mindjárt mindenféle victuale iránt derék provisiót tett, a gazdának is adott 60 forintot [RettE 271. – [a]Bánffi Dénesnek. [b]Korpádon (K)] * *részt* ~ részesít vmiből; a da (cuiva) din ceva; zuteil werden lassen. *1573:* Nehay Zilagy Mihalne Azt vallia hogi Mikor az Meggesy zokadalomba Albert deakne es Bachy gërgnine Baran petertwl Marhat veottek volna, kery hogi Eonekies Rezt Tennenek Benne [Kv; TJk III/3. 297]. *1591:* Zekeres Boldisar vallia … Nagi Antalne az Malomba eginchanzor enni hozott Nagi Demeternek es feozelekieben rezt teott neki [Kv; TJk V/1. 140] * *szakadást* ~ (*átv.*) szakadékot hoz létre; a crea o prăpastie; eine Spaltung herbeiführen. *1662:* Az hamisság, az istentelenség tészen – azt prédikálja nekünk Ésaiás – az Isten és bünösök között szakadást [SKr 696] * *számot* ~ jelentékenyként tünik fel; a apărea important; wertvoll scheinen. *1710:* nem is láttam annál a colonellusnál emberségesebb, alázatosabb, jobb, magyarszerető úriembert, és mind asztalát, mind udvara népit oly pompáson tartotta … akármelyik országban is számot tenne [CsH 442] * *szerét* ~*i vkinek/vminek* **a.** szerez vkit/vmit; a face rost de o persoană/de ceva; sich etw/jn verschaffen. *1567:* Towaba. k. kerem mynt byzott vraymat hogy k. Tegye zerett ott az. k. varasaban 8 syng fel skarlattnak [BesztLt Horwatt Jannos kówary kappitta(n) a beszt-i bíróhoz]. *1598:* Poztometew Janos deak … wallia … minekewnk az Azzony ezt monda hogi zeret tezi az penznek megh adgia neki [Kv; TJk V/1. 198]. *1653:* Esmét monda … azon büsulok, hogy hun tégyem olyan embernek szerit, a ki ö felségének ilyen nagy dologra alkalmatos légyen [ETA I, 126 NSz]. – **b.** módot talál vmire; a găsi modalitatea de a face/rezolva ceva; eine Lösung finden. *1570:* Eo kegek varoswl Byro vramat és

az Thanachbely vraimat keryk azon hogy … tegyek zeret és az co felsege akaratyat Thellesieck Beh [Kv; TanJk V/3. 15b]. *1693:* szerét nem töttem volna [Dés; Jk] * *szert ~ vmire* szerez vmit; a face rost de ceva; sich etw verschaffen. *1811:* Igy tészen ám a' Szász szert a' gabonára Mint vetemények kert olyan a' Határa [ÁrÉ 69] * *szokásba ~* divatba hoz; a impune ceva drept obicei; in Mode bringen. *1675:* az Nemes ország szokásb(a) Tette már azt, hogy az Regalis ki jövetele utá(n) efféle dolgok ne agitaltassa(na)k, kik appella(ti)ob(an) mehetnek [Kv; TJk XII/1. 120] * *szolgálat alá ~vkit* munkát végeztet vkivel; a pune pe cineva la lucru; eine Arbeit machen lassen. *1782/1799:* Praefectus Dési Uram azokat[a] Számba vévén, tsak ugyan szolgálat alá tette [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 371. – [a]Az özvegyeket] * *tágítást ~* gyarapít, gazdagít; a spori; vermehren. *1679:* bizony dolog, az fövezér jószágin az mennyiben lehetne, tágítást kellene tenni [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] * *talpra ~* talpra állít; a pune pe picioare, a face să meargă/prosperă; auf die Beine bringen. *1811:* Szépen eltemettük[a], meg-is érdemlette, Mert talpára a' Gróf Ménessit ö tette [ÁrÉ 136. – [a]A Barbarinar nevü fajmént] * *tartást ~* vmit vmilyen módon tart; a îngriji într-un anumit mod; irgendwie halten. *1773:* az borjuk pedig nem igen egessegesek mert ha jo tartast nem tettem volna rajtok eddig is el doglottek volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149] * *tilalmat ~* tilalom alá helyez, megtilt vkinek vmit; a interzice cuiva ceva, a opri pe cineva de la ceva; unter Verbot setzen. *1570:* Borbel ferencz hythy zerent vallia … Besterchey Gérgh es Kappa Antal, Tylalmat Teznek az vrbéger fyay kepeben [Kv; TJk III/2. 3]. *1625:* nem leott myt teonneom vgy kellet tilalmot teonneom [UszT 138] * *tisztességét ~* tiszteletét teszi vkinél; a face cuiva o vizită; jm seine Aufwartung machen, jn besuchen. *1751:* ha ötet meg lelitek Nékem hirré tegyétek En is legottan el megyék Néki tisztességet tészék [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék] * *tranzakciót ~* megegyezik; a conveni cu cineva, a ajunge la învoială; einig werden. *1595:* Rodolphus chiazarral co felsegewel, es Birodalma alat valo vrakal, Az mi kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmond … bizonios transactiot, confederatiot teoth volna [Kv; TanJk I/1. 255] * *tüzet ~* tüzet rak; a face foc; Feuer machen. *1584:* Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne, Es hat Az kertiben egy Anny Darab helien mint eg keozepszerew malomkerek twzet teot vala [Kv; TJk IV/1. 263]. *1764:* éppen az maga eseledgyei az széna bugja töviben tettenek azon üdöben tüzet [Torda; TJkT V. 244]. *1823–1830:* A házzal együtt ád a gazda a deák vendégének szolgálót is fél esztendöre négy tallérért, aki osztán tüzet teszen, ágyat vet[a] [FogE 226. – [a]A feladatok fels. folyt.] * *választást ~ vkik között* megkülönböztet; a face deosebire între persoane; Personen unterscheiden. *1691:* Minthogy sok panasz volt az elött Meszaros Mihályra, az Emberek közöt semi valasztast nem teszen, magat, Feleseget és Cseledgyeit le porongattya az utan affele ne legyen, mert az tavalyi Deliberatio fen maradvan ellene toties quoties kemenyen megh büntetetik [Dés; Jk] * *véget ~ vminek* véget vet vminek; a pune capăt la ceva; einer Sache ein Ende machen. *1731:* Minekutánna az Isten negjed fél esztendeig tartó bujdosásaimnak véget tön, haza hozván békével született földembe nemzetségeim közé, A(nn)o 1731 ultimis octobr(is) – hátra lévö részét azonn esztendönek nagjobbára töltöttem el Koronkában Tisz Szentsimoni János oda valo Praedikátor kedves sogor Ur(am) házánál [ArJk 39] * *veszedelmet ~ vkinek* veszedelembe kever; a pune în pericol; in Gefahr bringen. *1679:* én quartélyomnak való kedvezéssel kárt veszedelmet tenni Kgltcknek nem kívánok [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] * *vki elejébe ~* vki elé idéz; a chema în faţa cuiva; jn vor jm (vor)laden. *1790:* Arra való nezet hitesek eleibe kivánta tenni és ott kérdésre venni [Jenöfva Cs; RSzF 239] * *vkihez ~i magát* öszszeáll vkivel; a trăi în concubinaj cu cineva; zusammenziehen/leben. *1724:* Ezen kivül völt még egy Szolgálója[a] az el múlt esztend(ö)b(en) Radnóti Susi … ki is Sokszor panaszolkodott völt nékem, a' többi között kérdem … Mi lelt téged? Felele … hogy n(em) engedtem, hogy közösüllyön velem, ugy el vere, alig vagyok belé, En Etsedi mondam néki, Eregy el, hiszem eb a Lelkit rút dolog ez, hogy ollyan ember illyenhez teszi magát [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall. – [a]Pekri Ferenenek] * *vmi ellen ~i magát* ellenszegül; a se împotrivi/opune; sich einer Sache entgegenstellen. *1794:* valaki pedig vakmerö keppen ezen vegezesnek ellene tenné magát … akár Gazda, akár Munkás légyen illendö büntetés ala vonattassek [Torockó; TLev. 9/26] * *vmilyen benyomást ~ vkire* vmilyen befolyással/hatással van vkire; a produce o impresie puternică asupra cuiva; auf jn Eindruck machen. *1844:* szegény Intzédiné meghala … az elsö hir … mindenikünkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tön [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] * *zálogba ~* zálogba ad; a zălogi, a da ca amanet/gaj; als Pfand hinterlegen. *1770:* az En drága Portékáimat zállogban tettem s el kotya vetyézték [Bikfva Hsz; HSzjP]. *1839:* En alabb meg irt Lelkem ösmeretem Szerent … kentelen voltam egy darab Földemet Zalogba tenni [A.szócs SzD; BetLt 5].

Ha. *1557:* tünek wolna [Apanagyfalu SzD; BesztLt 63]. *1568:* twn [Abrudbánya; Törzs. AD]. *1571:* teottewnk [Szu; SzO III, 340]. *1574:* tyn [Kv; TJk III/3. 392b]. *1578:* Thennem | tezeok [Dés; DLt 202] | teonk [Hsz; BálLt 1]. *1579:* ton [Dés; DLt 205]. *1585:* tezen [Kv; Szám. 3/XXIII. 1]. *1586:* thowe [Kv; TJk IV/1. 610]. *1589:* tizek [Dés; DLt 226]. *1591:* teottenek [Kv; TJk V/1. 139]. *1592:* teotte [UszT 10/79]. *1593:* tenne(m) [UszT 10/79]. *1629:* teök [Mv; MvLt 290. 143a]. *1654:* tün [Szükerék SzD; RLt O. 5 Steph. Szavaj de Dees ns vall.]. *1719/1724:* tévé [Torda; JHb XIV/6. 62]. *1735:* tésznek [BSz; TKl]. *1745:* tész [Tuson K; Ks 5. X. 6]. *1755:* teve [Csomafva Cs; LLt Fasc. 109]. *1759:* Tövének [Etéd U; NkF]. *1761:* tettenek [Torockó; TLev. 2/2]. *1782:* tettè [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1823:* tönni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. *1833:* tennem [Sinfva TA; Borb. I]. *1834:* tévé [Kv; RLt II/1]. *1843:* tennénké [Mv; Ks 94 Vegyes lev.]. *1851:* tette légyen [Dés; DLt 474].

tészta 1. főként lisztből készült nyúlós massza; aluat, cocă; Teig. *1625:* 4. Tal Etek, Pankok, Ahoz Tiükmonj nro 12 … d 12. vaj volt Egj Eytel az Tesztajaba(n) [Kv; Szám. 16/XXXIV. 236]. *1633:* Halla(m) hogy Koczis Jonasis Zidá Felej Gasparnet mondva(n) Nem ollia(n) bestie lélek kurua az én felessegem, mint az tjed, hogi az föröd ö vizbeöl dagaztia megh az kenieruek valo tesztat [Mv; MvLt 290.140b]. *1679:* Tésztához valo szakaszto kas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 94 Bajomi János inv.]. *1742:* 30 s 40 vakarukra, á kenyérnekis 40 darabokra is szaggatták tésztáját [Kv; AggmLt C. 12]. *1757:* A Szegények Tésztájokbol három, vagy négy vakarunál többet nem sütöttünk [Kv; AggmLt C. 20]. *1801:* 1. Tésztát metszö réz sarkantyu xr. 8 [Déva; Ks 97]. *1804:* Tészta modella formák [Borosbenedek AF; SLev.].

Szk: *~nak való forma. 1816:* Tésztának valo formák …

34 xr [Kv; Born. IV. 41] * *~nak való puskafa. 1761:* Tésztának valo puskafa nyelével Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26] * *~nak való tiszta búza. 1796:* Fogadtam meg Szilágy Cschi Joszágomba kertésznek ... Nagy Almásrol[a] valo Szász Jánóst, kinek is Esztendei Fizetést igértem eszerint ... Minden Holnapra két véka pracbenda buzát, és Tésztának valo tiszta buzát egy kőblöt[b] [Kraszna Sz; IB. – [a]K. [b]Folyt. a fels.].

Sz. *1759:* a' maga szájábol[a] hallottam ... hogy eo ugy Jádzik, Telekivel[b] mint az Aszszony mikor tésztát dagaszt a' tésztával (!) [Marosludas TA; TKl Gabugyán Gligor(70) jb vall. – [a]A tiszttartóéból. [b]Gr. Teleki Ádámmal, gazdájával].

2. masszából készített különféle ételnemű; mîncare făcută din aluat; Mehlspeise, Essen aus Teig. *1729:* Az örmenység penig ... Tesztabul állo enni valon kivül se 12 oraig, se az után ki menetelekig is ne véhessenek [Dés; Jk 386a].

Szk: *~ takarni. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Kulseö Suteö hazban ... tezta takarni ualo Ponyva No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 27–8] * *kockás ~. 1823–1830:* Csakugyan a debreceni uraknak a városhoz közelebb vagyon az határok. Tehát ezen szállásra megtelepedvén, a gazdaasszony tüzet csinált ... egy ruhatarisznyából kockás tésztát vett ki ... ebből jó bővön hány belé a vasfazékba [FogE 265–6].

tésztabeszakasztó tésztaszaggató; care este folosit la ruperea/împărțirea aluatului de pîine; zum Raufen des Teigs benutzt. **Szk:** *~ tábla. 1725:* (A) Sütö hazb(an) találtatott egy tészta be szakaszto tábla [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6].

tésztacifrázó tésztadíszítő; care este folosit(ă) la ornamentarea prăjiturilor; zum Schmücken des Teigs benutzt. **Szk:** *~ sodró. 1816:* Egy tezsta tzifrázo Sodro [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

tésztacsíksajtoló tésztaszalag-préselő; uncaltă/presă de făcut fîșii de aluat; Teigstecher. *1760:* Egy Tészta Csík Sajtló (!) [Mv; TGsz 2].

tésztaforma olyan edény, amelyben a beleöntött tészta megfelelő alakúra sülhet; formă de copt prăjituri; Mehlspeisenschüssel, -platte. **Szk:** *pléh ~. 1781:* Régi modi Tészta pléh formák [Mv; Told. 9a].

tésztaformácska kis tésztaforma; formă de tăiat aluatul (pentru prăjituri); kleine Mehlspeisenschüssel, -platte. **Szk:** *veresréz ~. 1801:* 37 Darabbol álló apró veres réz Tészta formátskák [LLt 106 Fasc. 1].

tésztagyúró tészta gyúrására való; care este folosit pentru frămîntarea aluatului; zum Kneten des Teigs benützt. **Szk:** *~ lapító. 1827:* Egy tészta gyuro lapito [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *~ fenyőtábla. 1761:* Tészta gyuro fenyö Tábla Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31.37].

tésztametsző tészta vágására alkalmas/használt; care este folosit la tăierea aluatului; Teigstecher. **Szk:** *~ sarkantyú* tésztametélő eszköz. *1782:* Két réz tészta meteszö Sarkantyu [Nalácvád H; CsS].

tésztamíves I. *mn* tésztakészítő; care face paste făinoase; Person, die Mahlspeise/Teigwaren herstellt. *1656:* Ezen koniharól nilik az szakaczok avagy teszta mives hazra ... vasbe vonos ayto [Fog.; UF II, 106–7].

Szn. *1669:* Tésztamives Radulynak [Utl].

II. *fn* tésztakészítő mester; meșter/persoană care face paste făinoase; Meister/Person, der/die Mahlspeise/Teigwaren herstellt. *1625:* Rosas Istwa(n) Vramnak Egj sarga karmasin Csizmanak Az Arrat, mellict ... eö kglmek az Teszta mwvesnek Attak f 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 285].

tésztamű sütemény féle; prăjitură; eine Art Kuchen. *1594:* Lizteth Egeeris maszoris hol Etekhez hol penig Teztha Mwheoz, mindenesteol keolteotem f – /50 [Kv; Szám. 6/X. 42]. *1595:* Negiedik tál etek tezta mw [Kv; Szám. 1/XVI]. *1609:* Vrunk Kohnjajara Vaczior(ara) ... Papirossat veottem tezta muheoz d 6 [Kv; Szám. 12b/IV. 189–90]. *1657:* Nagy solennitassal löen ez lakodalom ... minden rendeknek asztalán lengyelformán készített friss étkek, tésztamívek, marcapántok tékozlásképpen [KemÖn. 264–5]. *1736:* mindenik asztalon különb-különbféle tészta-müböl, sokféle színü festékekkel, vagy öreg tálakban lévö pástétumok voltanak [MetTr 396].

Szk: *~höz való súrlófa. 1679:* Tészta mühöz valo sorlo fa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 65 Bajomi János inv.].

tésztaműsütő tésztasütésre való; pentru/de făcut prăjituri, în care se coc prăjituri; für Backen der Kuchen. **Szk:** *~ vaspléh. 1681:* Konyhabeli eszközök ... Teszta mü sütö vas pleh nyólcz [Utl].

tésztanemű 1. tésztaféle; diferite feluri de prăjituri; Teigwaren. *1774:* Teszta némück sütésére keszittetett kis kerek kementzetske [T; CU]. *1849:* Egy tészta némühez valo retzés pléh [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. száraztészta; paste făinoase; Nudel. *1827:* Laskának, s egyébb Tészta némünek a sok rendbéli kalákásoknak 's más munkásoknak számára el költ 10 véka ösz Tiszta Buza [Budatelke K; Born. I].

tésztanemű-csináló tésztaféle csinálására való/használt; care este folosit la făcutul pastelor făinoase; zum Herstellen von Nudeln benutzt. *1788:* Tésztanémű tsináló Konyha Tábla [Mv; TSb 47].

tésztaneműsütő tésztaféle sütésére alkalmas; în care se coc (la cuptor) anumite prăjituri; zum Backen von Kuchen. *1752:* Edj réz Tábla tészta némü Sütö [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27].

tésztanyújtó tészta nyújtására használt; pe care se întind cu vergeaua foile de aluat; Teigrolle. *1798:* egj Tészta Njuto, vagj Lapito Deszka 20 Dr [Kv; Pk 6 Pázmány Hedviga hagy.].

tésztapréselő tésztanyújtó; presă de aluat; Teigrolle. *1849:* Egy más tészta préselö pléhböl [Somkerék SzD; Ks 73/55].

tésztás tésztától ragacsos; cu/plin de aluat; teigig. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... réám is töb versekbe el jött, egyszer nevezetesen éppen a mikor dagasztottam ... hirtelen kezeimet hátra kotsolta, és egybe fogta azon tésztáson, s le vert a földre [Radnótfája MT; TLt Pracs. ir. 65/827 Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.].

tésztaszaggató tészta szaggatására használt; care este folosit la ruperea/împărțirea aluatului de pîine; zum Raufen des Teigs benutzt. *1808:* Találtatott a Sűtő Háznál … Két ujj tészta Szaggato Bitzek [Kv; AggmLt B. 43].

tésztaszakasztó 1. tésztaszaggató; care este folosit la ruperea/împărțirea aluatului de pîine; zum Raufen des Teigs benutzt. **Szk:** ~ *asztal. 1748:* az Sűtő Házban vagyon Teszta Szakaszto égy Asztal [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] * ~ *deszka. 1637:* egy Eoregh zaruas tekeneö es egy Teszta szakaszto Deszka [Teremi KK; Ks 69. 50. 44].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tésztaszaggató eszköz; planșetă folosită la ruperea/împărțirea aluatului de pîine; zum Raufen des Teigs benutztes Blatt/Platte. *1648:* Konyha … Teszta szakazto egy szélyes aztalával lábostol [Komána F; UF I, 925].

tésztatakaró tészta lefedésére használt; care este folosit la/pentru acoperirea aluatului; zum Zudecken des Teigs benutzt. *1761:* Kovász takaro bunda 1 … Tészta takaro abrosz 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

tésztavágó tésztametélő; ruletă (care se folosește la tăierea aluatului); Kuchenrädchen. **Szk:** ~ *sarkantyú. 1791:* Dévai Sokadalomba Udvar Számára … Tészta vago Sarkantyút s Spéklőt 21 xr [Ks 108 Vegyes ir.] * ~ *spékelő* → ~ *sarkantyú.*

tesztifikál 1. tanúvallomást tesz; a face o depoziție (în fața unei instanțe); Zeugnis ablegen. *1615/1616:* ha szinten nem testificalnekis, kegmetek elöt, kegmeteknek az maga bölcz itileti raita, hogy mind Juhos Janos Uramnak Instructioia az, hogy missilis nelkül ne erogalyon, mind penig enis absq(ue) mandato exhibito ne acceptalyak [Gyf; RDL I. 100]. *1780/1797:* Én … háborubon menendő szegény Katona kinek ki menetele bizonytalan … hitem szerint Testificalok [Usz; MbK X. 56]. *1786:* Torotzkón lakó Verös Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytato Communitas ada kezemben edgy iratt Instructiot, hogy … azzal szokott jussom meg adása mellett modô legitimô procedalnék s a' felelletröl testificalnék [Torockó; TLev. 9/22]. *1792:* Hogy ezen Brachiummal volt Executionak folyása és rendi … mindenekben a fenn megirt mod szerént ment légyen végben arrol bona fide testificalok [Msz; MbK XII. 86]. *1804:* meg lehet hogy tőbb írat Contractusakban is lehettem regius, de azokra nem emlékezhetem mellyröl bona fide testificalok [Borosbocsárd AF; DobLev. IV/875. 9b Váradi Szcöts István vall.]. *1822:* olly modalitással hagyatott meg az Bolléta ki osztás … Hogy az ezen S. Berkeszi[a] Districtiohoz tartozo 13 Helységbeli Hiteles Notáriusok által a szerént Testificaltassanak … melly szerént fide mediante Testificalván a ki adando ujj Bollétára a szerént irodjon fel az Testimonium, mint fellyebb irva vagyon [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósó-áruló biztos ut. – [a]Sárosmagyarberkesz Szt].

2. tanúsít; a certifica; bezeugen, beweisen. *1690:* Nemzetes Petrigevit Horvat Miklos Uram … admi(ni)st(ralt) kezemb(e) f. 15//78. melyrul quietalom ő kglmet es Testificalok ez irasomal [Vécs MT; SLt AU. 58]. *1797:* A Csümel maradott hatra lévö Zabot el csepeltetvén minek utánna fel merettem lett 100 veka Zab melyröl testificál a Scolae Rector [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1800:* ment más Hordobol maradek Palinka keze alá Urnar(um) 5 … Mellyekröl Testifical MBodonba [Mezöbodon TA; IB. Bihari György kezével].

tesztifikálhat tanúskodhat; a putea dovedi (ca martor); bezeugen, beweisen können. 1761: azon pénzt valosággal bé fizették melyröl magam is testificálhatok [Röd K; Ks 26. X Viski Gábor lev.].

tesztifikáltat tanúsíttat; a pune să facă declarație (despre …); bezeugen, beweisen lassen. *1787:* minden utazoval testificaltassa a' Falusi Biro a' Falu Libellusába, hogy hány véka Buzát … adott, 's mi árron? [Torockó; TLev. 3/2. 3a].

tesztifikáltatik tanúvallomás tétetik; a fi interogat, a fi supus la un interogatoriu; Zeugnis ablegen lassen. *1822:* olly modalitással hagyatott meg az Bolléta ki osztás … Hogy az ezen S. Berkeszi[a] Districtiohoz tartozo 13 Helységbeli Hiteles Notáriusok által a szerént Testificaltassanak … melly szerént fide mediante Testificalván a ki adando ujj Bollétára a szerént irodjon fel az Testimonium, mint fellyebb irva van [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósóáruló biztos ut. – [a]Sárosmagyarberkesz Szt].

tesztifikáns tanú; martor; Zeug(in). *1808:* a' Testificáns Regiusok ezen Testamentumrol a' ket Felek által producalt Esketésekben difformiter fateáltanak [Asz; Borb. II].

tesztifikátor tanúságtevő, tanúsító; care face o depoziție (în fața unei instanțe), care depune mărturie; Zeuge(in). *1778:* kivánta … Dobollyi Joseff Ur mi általunk Négy Testificator Birákkal a Ládákat és szekrényeket felbontatni és nyittatni, 's már rajtok levő petsétéket fel szaggatni [Nagylak AF; DobLev. III/503. 1b].

tesztisz 1. tanú; martor; Zeuge(in). *1597:* Az mely Testiseket az J(nctus) eleo hozot volt, azok nem lehetnek tanuk, mert magoknak lattatnanak vallani [UszT 12/121]. *1599:* az potentianis el maradott az Ineta mert az testissek nylwan be hozzak hogy hazara menth es otth zydalmazta [Kv; TJk VI/1. 309]. *1628:* hogy penigh diuisor Vraim testisek leue(n) az dologhban ide rejicialtak itiletre, abbol conuenienter chyelekedtenek eo Keg(ie)lmek [Kv; RDL I. 18]. *1642:* az mincmw Testiseket mi elönkben hozna, azoknak hiteket mi igazan be vennenok [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1645:* az jeoweo kozelb szek napiat p(rae)figallya az teorueny hogy teob testisitis az mellyekre fog eleo allassa [Kv; TJk VIII/4. 38]. *1653:* Fejedelem Urunk eo N(agysá)ga Attestatorium mandatumaual … az mely Testisek mi elönkben citaltattanak … fassioiokat ez alább köuetkezendö rend szerint be vettük [Nc; KemLev. 1394 Mich. Szent Georgy Völgy de NagyEnyed kezével]. *1675:* Mondré Pál … akkor meg szollittatván sententiajais pronuntialtatott exhibeálván az comportalt ellene valo testisek fassiojokatis [Kv; Szám. 34/LVI. 10]. *1702:* az elönkb(e) citált és alatatott Testiseket erős hittel megeskütvén … meg examinálvá(n) és kérdezvé(n) hitek után valo valás teteleket … meg irtuk [H; Szer.]. *1723:* Ezek mind az Harmincz hárman … mindenekben ugy vallanak mint az elsö Testis [Sövényfva KK; MbK 150]. *1735:* Mi … elmentünk … Csicso Györgyfalvára … az minemü és hány testisek, mi elönkb(e) Citaltatan(a)k s állittatta(na)k … fassiojokat azok(na)k rend szerint le irtuk [BSz; TKl]. *1772:*

roszszul valyák az eö Excellentiaja Testissei, hogj az én Malmom fel állása elött jol forgottak[a] [Kük.; JHb LXVII/ 249. – [a]Ti. a malom vízkerekei].

Szk: *oculatus* ~ szemtanú. *1739:* Három oculatus Testisek Fassiojokból Constálván Néhai Gombkötö Mihály Özvegyenek Kibédi Máriának sokféle Nemzetekböl valo Ferfiakkal egj ágjban hálása, fekvése ... Deliberáltatott, hogj ... in poena Mortui Homagii ... Convincáltassék ... Istenét és a Szent Eklesiát, in Loco publico, az I(ste)n Házáb(an) kövesse meg, és Reconcillállyon [Dés; Jk 301] * *vivus* ~ élö tanú. *1741:* mint hogy a' Contractus ezen vivus Testisek által tellyességgel nem invalidáltathatik, itéltetett, hogj azon harom Testisek mellett, magais Sz: Györgyi Mihály Iuramentumát deponállya [Dés; Jk 550b].

Sz. *1629:* egy Testis az mit mond nem stal mert egy Testis nullus testis [Kv; TJk VII/3. 201].

2. tanúvallomás; mărturie; Zeugnis. *1628:* Seres Janosnak nyilua(n) valo igazsaga vagyon kewansagahoz, az mint exhibealt leuleibeol es testisibeol ki laczik [Kv; RDL I. 18].

tetejez behegyez; a vîrfui, a face vîrf unei grămezi; spitzen. *1823:* egy kalongyatska tetejezni valo 3 bugjás széna [Budatelke K; Born. I].

tetejű 1. házfedéllel ellátott; cu un anumit fel de acoperiş; mit einer Art Dach versehen. *1761:* A ... Pitvarbol ... Ajto nyilik ... téglából rakott magos tüzhelyen vas pántra tsipkés tetejü ... vas Sorkakon két felé nyilo, negj negj tzikkelü Ablaku Házban [Szpring H; JHbK LXVIII/1. 499–500].

2. fedőlapú; cu un anumit fel de capac; mit einer Art Decke. **Szk:** *cifra* ~. *1761:* falán[a] lévö ablak mellett a' kö falb(a) bé vágva zöld, és barát szin festékkel meg festett ... Korona formájú czifra tetejü ... Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1.203. – [a]A palota] * *kettős* ~. *1810:* Vagyon a' Léányok háza ... vagyon benne égy négy szegeletü, kék nagy tábla kájhákbol Franczia módira csinált, tégla tüzhelyen állo vas pántra rakott, kettös tetejü ... kementze [Dob.; Ks 76. 37 Conscr.] * *lapos* ~. *1654:* csinaltam egy Koporsot lapos tetejüt ... d. 65 [Kv; ACLev. 51a]. *1661:* Az Plebanos Ur leanyanak egy lapos tetejü, giontaros koporsot ... csinaltam [Kv; ACJk 80a]. *1666:* Püspök Ur(am) fiatskajanak Csinaltam egy lapos tetejü giontaros koporsot [Kv; ACJk 80b].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmilyen fedőlapú tárgy; obiect cu un anumit fel de capac; Gegenstand mit einer bestimmten Art Decke. *1728:* valamelly B. Mester Atyánkfia szép Öreg koporsot keszitt öreg deszkabol gjantaroso(n) lapos tetejut regi mod szerent volt fl. 4. az arra [Kv; ACJk 138].

4. lombkoronájú; cu un anumit fel de vîrf; mit Laubkrone. *1746:* Megszáradott tetejü Kőrtvély fa [Borsa K; Told. 49]. *1779:* ezen Hársos nevezetü Erdönek also vagyis To felöl valo részin lévö meta égy fen állo gyujtott águ tsonka tetejü meg keresztezett tölgy fa [Szék K; WassLt J. Tasnádi sen. (53) civis vall.].

tétel 1. tevés, helyezés; punere, aşezare; Setzung. *1571:* Az hwl gepw kywlleb Tetellel az zeolek keozet valo vtakat megh zoritottak hannyak ely [Kv; TanJk V/3. 36b]. *1598:* Az Gyepeoknek, Es Seowenjeknek keolljeb valo tetelenek megh latogatasara, es circalasara valaztottak eo kgmek illjen zemelyeket[a] [Kv; TanJk I/1.313. –[a]Köv. a fels.]. *1599:* Mind az egez zwretlen hogi az mustokat fel teoltetek az pinceben, es az hordok (!) az pincebe valo tetelewel egietembe fizetünk d 96 [Kv; Szám. 8/XVI. 51]. *1704:* Ma lön a szegény Gyulaffi Klárának koporsóba való tételének ceremóniája [WIN I, 286]. *1705:* Ugyan ma három órakor gyülénk a szegény Pápai koporsóba tételére [WIN I, 586]. *1730:* az Városnak minden Utczáinak oculatiojokra Ganej szemét Kertek(ne)k killyebb az Varos foldeire tetelek végett Oculatorok(na)k Exmittaltatnak[a] [Dés; Jk 401a. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1828:* Nem is kiványük ... a' Záhi Jószág Nyilunkba tételit [Cege SzD; WassLt].

2. vminek megtevése; facerea/efectuarea unui lucru; etwas tun/machen. *1657:* nem is tanácslom sem fiaimnak, sem másoknak affélének, az mint fogadás, tételét, annál inkább megszegését [KemÖn. 229]. *1762:* hogy ha né talám továbbáis magát meg ne(m) jobbitana[a] ... s azon rosz cselekedetek(ne)k tételéb(en) deprehendaltatnek, halállal büntetödgyék [Torda; TJkT V. 113. – [a]Váradi Szabo Pál]. *1817:* Mai napon, úgymint <1>817 die 16-ta Decembris a nemes faluszéke elejében citáltatván lovas katona Kozma Gergely ily tetemes károk tétele aránt a tilalmas erdeinkben, tudniillik, hogy elhoza 16 szekér csapost [Szárhegy Cs; RSzF 117]. *1847:* Az 5. és 6. kérdöpontok voltak intézve a vádlott által a királyi kincstár földesúri joga és uradalmi tisztjei ellen elpróbált bujtogatások s büntények fölfedezésére, miszerint ... az úrbéri szolgálatnak a maga által helyesnek állított régibb szabály szerinti tételére és a korcsomárolási jognak önkényes használására ingerelte [VKp 295–6]. *1848:* Folyo 1848ik Év October 17ik napján ... Kolosvári polgárnö Killyén Mozesnö Balog Julianna Ifjaszszony törvényes lépés tétele véget – következö és ide alább szorol szora bé irt intö utasitást adá kezembe [Kv; Végr.].

3. vmivé/vmilyenné való tevés; faptul de a transforma ceva în ceva; etwas irgendwie verändern. *1710 k.:* Nem is kivánom én, hogy a világra kibocsássák ezt az írást ... Söt sok emberrel se közöljék, nisi ob gravissimas causas, ha tudós, jámbor, vallásunkon való emberekkel; és ha azok úgy itélik, hogy az Isten dicsösége és a reformata evangelica ecclesia épületi elmozdíttatik közönségessé tétele vagy kibocsátása által [BÖn. 406]. *1812:* Zorilla Lázár ... Az Mitu Lezereszk fiának az orvosságnak vett pálinkáért és egy heti Dologtehetetlenné tetelert és fájdalomért fizessen 20 Rftkot Bánkoba [Petrilla H; JF 36 Prot. 25]. *1841:* A Kaszága nevü hellyen lévö három köblösnyi helynek Erdöböl lett ki irtását s annak egy részinek kaszálhatová ... valo tételét betsülték 40 Rhfrtra [Középlak K; EHA].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *hamuvá* ~ leégetés, felégetés; incendiere, prefacere în cenuşă; abbrennen. *1813:* az egész Várast hamuvá tétellel, a Lakosokat pedig Koldulo páltzára valo jutással fenyegetik [Dés; DLt 210].

5. vmire fordítás; faptul de a face ca ceva nefolositor să devină folositor; etwas nützlich machen. *1666:* Az universitás adajának jó pénzé tétele [Fog.; EOE XIV, 188 törvényszövegben]. *1804:* Vagyon 20. Esztendeje hogy ezen irtás földet Bozintán Kosztán békessegesen éli, birja, és használja, a' miolta az Erdöböl és gazbol ki takaritotta ... a' haszon vehetövé való tétel Bozintán Kosztáné volt [F.berekszö Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszili (60) col. vall.].

6. cselekedet; fapt, faptă, act, acţiune; Handlung, Tat, Akt. **Szk:** *erőszakos* ~. *1746:* helységünkben Parosztokul légyünk Aprostol Nagyostol 80. Párral de azak közül igen kevessen találtatnak a kiken Valami erőszakas tételt vagy huzással

vagy vonással nem cselekedett volna [Szentegyed SzD; WassLt Kis Pavel (79) zs vall.].

7. vminek az elvégzése; efectuare, executare; vollbringen, abtun. *1662:* a nagy munkák tételét, árok elásását ... minemű veszedelemmel kell vala végbevinnick s még meg is maradni ollyan közel a sáncokban, ha az tüzes lapták, gránátok és egyéb számtalanféle tüzes szerszámok jó szerivel, sürüséggel nyakokba kihányattathatnék, akárki megítilheti [SKr 598]. *1715:* nem akkor a mikor kellett, hanem a mikor lehetett, és a kapukat meg nyitották férhettünk, a munkanak tételihez [Fog.; Utl]. *1778:* roppantott irtásoknak tételek, s Erdöknek eladások utánis láttaké a' Koronkai két Possessor Urak fa dolgából szükséget? avagy nem? [Told. 79 vk]. *1786:* hogy kezünk alatt lévö Emberek közül valamellyik Vak merö képpen szegezte volna magat az Taxanak meg nem fizetésére vagy a kézi munkának nem tételére egyis nincsen [Torockó; TLev. 4/1362]. *1802:* Az ugarlás és Juh kosarok tételéért a' jövö Héten leg feljebb az ugarok alá valo föld fell osztodgyék [M.zsombor K; Somb. II]. *1847:* Az uradalmi tisztekröl csak annyit hallottam, hogy mondotta Varga Katalin az embereknek, hogy ha az említett tiszt urak olyan ... szolgálatok tételére eröltetnek, amilyeneket elejek nem tettek, azokra nézve kérjék meg a tiszt urakat, hogy mutassák meg, honnan van parancsolatjok affélékre eröltetni az embereket [VKp 223]. *1852:* ezen két Contractusban lévö ados Czigányok ... betsülettel még egyszer se jöttek usorájak tételekre [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.] | a Nagy és Kis Kaszármakba renovatiok tétele [Dés; EHA].

8. felépítés; construire; Aufbau. *1847:* Épületek tételére s kerítések csinálására a királyi kincstárnak eleitől fogva kirekesztö birtoklásában volt erdökre nézve a népet ingerelte-é, szabadította-é fel? [VKp 207 vk].

9. írás; scriere; Schreiben. *1889:* Az irányok ismertetését kérem csupán. S arra számítok, hogy ennek megadására nem kell tanulmányok tételével fárasztanom Bátyámat [PLev. 152 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

10. rész; parte, poziţie; Teil. *1872:* Elnök felolvastatja Kolcsár János gondnok 1871diki számadásait, felszólitván az ekkla jelen lévö tagjait, hogy észrevételöket a kifogás alá eshetö tételekre tegyék meg [M.bikal K; RAk 294].

tetem 1. holttest; cadavru; Leiche. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nö tetemén volt gyakorlati boncolanunk [Kv; KvE 231 VBGy]. *1704:* Vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetös fiacskájának, Ladislaus Ludovicusnak, kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kísírénk ki a temetöbe, annak a kápolnának járjába, ahová baron Tige-nét töttük, oly reménséggel, hogy ha még Isten kivinne bennünket, kivinnék és odakinn temetnék több praedecessori tetemek közé [WIN I, 223–4]. *1710:* Arábiában penig Mecka városban ... mind az ö testit koporsóstól, mind több ott levö koporsókot, kikben ... nagy vezérek tetemei valának ... azután nagy processióval kivitték a mezöre [CsH 199]. *1807:* minekutánna én meg-halok ... az én meg Lelketlenitett Tetemeimet ... Familiámhoz 's Characteremhez illö tisztességgel temettessen (!) el [Kv; Ks II. 14. XLIIIb gr. Teleki Tamás végr.]. *1824:* Kedves Halottam Kedves Tetemei s az övével az enyimek ugy hozzám tartozoím Tetemei a fel támadás napjáig Porokban is fenn tartassa(nak) [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 2a].

Szk: *~ fölé hívat. 1590:* ha az tetemvely (?) hittadis nem kellet volna ott teorwent lattadnok (?) hanc(m) napoztattad volna az szekre lattattal volna ott teorwent az Articulus tartasa szerint [UszT]. *1592 k.:* Az teorwenick penigh ezek voltanak az harom teorwenj kiuel (?) Benedekfy Peter vra(m) ez eott szemelt az tetem fely hiuatta tiz orara[a] | Leg elyzeorszer szollok osuatt Peterhez es Osuat Jmrehez azert hiuattam az feliel megh newezet Zemelicket az megh holt eziganiomnak balintnak Tetemc fely hogy ... ezt az en megh holt eziganiomot vertek vagdalták az en tulajdo(n) Jozagomo(n) [UszT. – [a]Köv. a fels.] * *~re való hívás. 1677:* A' Gyilkosságnak Casussában az a' régenten be-jöt, keresztyénséghez nem illendö szokás, mely miat a' hólt testek sok ideig föld szinén tartattak, ugy mint a' mely mondatot tetémre valo hivásnak, és ugyan ackor valo hitfel-adásnak, azért valo fizetéssel edgyüt; Viszont a' mely halál ujjitásnak hivattatik, mind ezek a' Székelység közzül in perpetuum tollaltattak [AC 239] * *hideg ~. 1626:* mikoro' az Istenbe el niugot Inaktelki Gieróffi Georgi attiank fianak, hidegh tetemet Gieróvasarhelyn Colosuarmegieben leuó Vduarhazahoz temetesnek okaert vittük volna [TJkT I/1. 224]. *1670:* Csak hideg tetemit nem is látván szegény üdvezült grófnak, megértvén, az hol ö nagysága volt más várban [TML V, 411 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról]. *1769:* Mikor meg hólt oda mentem s az hideg tetemit Lattam a' nyuttó padon [Szárhegy Cs; LLt]. *XIX. sz. eleje:* Az Urnak meg adtam immár én lelkemet, adjátok a földnek hideg tetemimet [Kvh; HSzjP] * *meghidegedett/meghidegült ~. 1721:* az idönek alkalmatlansága és rövidtsége miatt ... meg engedtetik hogy a Melt. b. e. Jó Vrunk meg hidegült tetemit ásott Sirbann tetessenek [Kv; SRE 141]. *1752:* az Nehai Inczedi Susánna Asszszony meg hidegedet tetemei [Backamadaras MT; Told. 37.44]. *1832:* A'mi megkeseredett szívünkben az ö örökkös tiszteletére emelt oszlop' felállitásán kivül, a'mit még ö érette tehetünk az ö meghidegedett tetemeinek eltakarittása [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rósália nyomt. gyászjel.].

2. tag, testrész; membru, parte a corpului; Körperteil. *1762:* És midön bíztattam volna, kitakará magát s lábait megmutatá[a], és felette elfogytak volt minden tetemei [RettE 134. – [a]Rettegi István]. *1841:* meg hagyám ... hogy tégye[a] azon kis átalagba a' pintzébe, s majd ha haza hozza az Isten cö Nagysagát – mint meg avult orvosi szerrel megkenhesse gyenge tetemeit vélle [Szék K; SL. – [a]A seprőt].

3. csont; oseminte; Gebein. *1732:* Egy Scatulában be rakva vadnak Reliquiárék ugy mint ... egy czüstbe foglalt 10 külömb(féle) szentek tetemei [Kv; Ks 21 Kornis Zsigmond lelt.].

tetememelés (temetési szertartáskor) nyitott koporsó; coşciug deschis (în timpul slujbei funerare); offener Sarg (gehört zur Totenfeier). *1609:* a Szekelsegh kóztis eziak vsusok voltak azok, vgj mint halal vyttas, tetem emeles, föl bucziuzas ott sem örök törveny volt ez [Hidvég Hsz; HSzjP].

tétemény 1. cselekedet; faptă; Handlung, Akt, Tat. *1764:* Az kegyelemosztásra (szokott) és született felséges kéznek ingyen való kegyes tétemény e, hogy az méltóságos gubernium e mai gyülekezetben ezen föhelyröl vagyon szerencsém idvezlenem és tisztelnem [RettE 174].

2. jelenség; fenomen; Phänomen. *1724:* az Kézdi Vasarhelyi Böjti sokadalom szombattyan, az midön az emlitett varoson szalmaban tüzes tetemenyek szinten lobadolag tanaltattanak volt külön külön hellyeken, akor harma esven az varosban [Kanta Hsz; HSzjP].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *emberi ~* rontás; făcătură; Behexung, Fluch. *1704:* Ugyan ma az úr mostan született kis fiacskája a néhány napok alatt mind dagadozván és fogyadozván elnehezedett ... Akiről olyan véleekedéssel vannak, hogy emberi tetemény volna, s kiváltképpen amely asszony Székely Ádámné asszonyom mellett volt, arra gyanakoznak [WIN I, 106]. *1705:* Az asszony, gubernátorné asszonyom pedig úgy beszél felőle, hogy mind ezen s mind Gyurkón, a magok fián, emberi tetemény volna | Tegnap, amikor hat órakor a kisfiunkat megferesztették, semmi gondja nem volt, kilenc órakor pedig ... hát a bal kezén az középső ujja és a hivelykje egy veres hajszállal úgy öszve volt kötve, hogy ugyan bévágódott a kis ujjába a hajszál ... Ezt pedig egészben emberi tetemènynek mondanák [WIN I, 544, 548]. *1745:* én is gyermekemen emberi tetemènyt ismervén, ráijeszték Vizi Borbárára, mondván: letégye magát gyermekem és házam iránt, mert ha mégis nyomorú lesz gyermekem, soha többé gratia nem lesz [Körispatak U; Ethn. XXIV, 161].

tetemes 1. jelentékeny, számottevő, nagy; considerabil, (foarte) mare; bedeutend, wichtig, sehr groß. *1756 u.:* a' Bruznyiki közönség ... tette volna a szép tilalmas Erdőben, az Itéletben fel vett tetemes, és majd meg bötsülhetetlen igen nagy pusztitást [Déva; Ks 73. VII. 16]. *1780:* mivel az efféle exorbitatio tetemés kárt szokott okozni a' szegény Gazdának, kinek munkássát más el- kivánnya, az illyen flor. 12 bűntettessék [Torockó; TLev. 9b]. *1789:* De nemis lehet képzelni hogy Karácsonfalván kevés ideig valo Tisztartoságbol Diringer[a] Vram olyas tetemes Summát és Bonumokot congeralhatott volna [DobLev. III/658.1a. – [a]Diringer Mihály]. *1792:* a Só Árulhatásnak Beneficiumával nem tsak Hazánk fiai közzül égy is nem élhet, hanem tetemes Sérelmünkel ezen Jót ... idegen vészi [Zilah; Borb. II]. *1795:* Tetzett ... admoncaltatni mintha Tisztyei 's Emberei a' nevezett Groffnénak ... Záhon, sok hellyeken a Mlgs Urak(na)k Táblaiban bé szántottak volna, és foglalások által tetemes károkat tettek volna [T; WassLt]. *1799:* azon ... vicinált Jószág s appertinentiái Kegyelmetek által biratnak és használtattnak az Exponensek mint közlebbi (!) vérek tetemes károkra [Szentimre MT; BalLev.]. *1800:* a Marha Dögi mián tetemes Károkát vallott [Makfva MT; DLev. 3. XXXV. 6]. *1802:* Josika Imre Ur ö Nga ... bizonyos Részeket appropriált, és a Komjátzegi Familia béli vérek s ennel fogva az Exponens Ur Össi Successiojának tetemes praejudiciumára keze és birtoka alá keritett [Torda; JHb XIII/9]. *1811:* Az Emberi Nemzet, bizony, vgy alkatott ... A' kemény, és erőss munkát el- mellőzi ... Érje tsak tetemes szerentsétlen eset, Mennyen kárba mind az eddig gyült kereset [ÁrÉ 21]. *1816:* á Imá Augusti mind á pappiros pénz, mind a' Réz pénz tetemes változás alá esnek, melyhez képest a' Válto Czédolak Válorának tsak heted része marad meg [Kv; DobLev. V/993. 1a Szigethi György lev.]. *1853:* ujbol meg ujjbol kérjük Uraságodot légyen szives az ön több reszszessevel, s mi magunk tetemes kárát tovább el nem halgatva a tárgyat a leg sietöbb sürgönnyel felvenni (!) [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével]. *1854:* Rendelem, hogy ... egy derék pap által mondando ima után minden harangszo nelkült esendességbe vitessem a sirhoz – a mely hogy padmalyos légyen ha lehet szeretném, minden egyeb tetemes költségbe kerülő haszontalanságokat pedig szorossan meg tiltok [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.]. *1868:* Mily visz(sz)ás ... eme nagy költséggel nyert jómennyiségböl (!)[a] tetemes részt (: 10–30% :) mint el nem adható, tehát értéktelen anyagot a felszinre azért kiszállitani, hogy véglegesen mint értéktelen döntessék ki [Désakna SzD; LLt. – [a]Nem elírás *sómennyiségből* helyett?].

2. súlyos; grav; schwer, wuchtig. *1781:* a dologª igen Tetemes kivált az Udvar fel verése [MNy XXXVIII, 131. – ªA tolvajság]. *1802:* (Az) illyeten részekböl ... Josika Imre Ur ö Nga ... bizonyos Részeket ... az Exponens Ur Össi Successiojának tetemes praejudiciumára keze és birtoka alá keritett [Torda; JHb XIII/9]. *1804:* A Néhai tisztelt Asszonynak Gyermekei közzül ki az aki meg bántotta volna valamelly tetemes törvénytelen <tse>lekedetevel? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2 vk]. *1815:* tetemes hibáiért és vakmerőségiért meg büntettetett ... az emlitett büntetés Pénzt ... bé is fizette a' Remekező Ifju [Kv; ACJk]. *1817:* ily tetemes hibáit bé hunt szemmel el nézte volna [K; KLev. 10] | Veres János ... tudván a maga tetemes hibáit fél a ki tudjátol [Szászzsombor SzD; IB]. *1826:* az alperes pásztorban kötelessége és fogadása ellen ejtett tetemes fogyatkozást talál [F.rákos U; RSzF 224]. *1844:* Minden Bizonságok ki egy, ki más Tetemes Törvenytelenségekkel Káromkodásokkal, mocskolodásokkal ... vádolnak [Sófva U; DLt 1441]. *1849:* a két egyenetlenkedő felek közzül az egyik nősparáznaság bünével, a másik tetemes lopás vétkével vádoltatik [Kv; Végr. Vall.].

3. jókora, nagy; mare; groß. *1802:* találtam rajta e következendő Sebet Vakütést több tetemes Kartzolásokkal együt Ugymint Az Fején [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

4. szörnyű; îngrozitor; ungeheuer, entsetzlich. *1797:* Szilágyi Mihállyt égre kiálto Isten ellen valo tetemes káromlásakkal ... szidta káromolta volna [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

tetemesen nagyon; foarte tare; sehr. *1758:* Semmifele vétkemmel nem is bántottam meg az én Istenemet oly tetemesen, mint azzal, melyért minden szempillantásban belső lelki fájdalommal kérem őfelségétől bocsánatját azon vétkemnek [RettE 81]. *1806:* Szent Benedeki[a] Határon az Urral a többek között az edgyütt valo Osztálynál fogva két hellyen szomszédos Szánto földgyei metait az Ur meg nem tartván, az Ur azzal az Exponens Urat meg kivánnya tetemesen károsittani [DobLev. IV/899. 1a. – [a]AF]. *1829:* Tetemesen hibázott Szoszollom [Nc; DobLev.V/1155]. *1854:* megtalálására albisi Ns Barthos Ignátz Urnak megjelentünk azon okbol: hogy az al Csernátoni Kis határban Aranyos hegy nevü lábban ... lévő szánto Földje tetemesen el lévén szántva ... a' megzavarodott barázdát járnók és egyenlitenök ki [Albis Hsz; BLev.].

tetemszedő '?' *1589:* Borbely zerzam ... Egy Tethem zedeo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 71].

tetés tetézett, púpozott; (plin) cu vîrf; voll. *1596:* Az vrunk swteoie minden nap harom tetes vekat vit el, valamint megh niomhatta [Kv; Szám. 6/XXIX. 123–4 Bachi Tamás sp kezével]. *1675:* Kölés vagyo(n) az háznal in granis egy tetes vikával [Dés; Borb. II]. *1843:* A' Zsidó Malom Arendások oly tetés vatyikó vámot vesznek, a' mit mások soha sem vettek [Dés; DLt 1303]. *1850 k.:* A ... kertyéből ... ki szakasztott az Ekklésia – két tetéz (!) vékáju kis kender Földnek valo helyet [Szucság K; RKAk 98].

tétet 1. végrehajtat; a dispune să fie efectuat ceva; etwas

abtun lassen. *1803:* A Magnasokon kivül mindenek a' Nemesek is elöre tétetni szokott publicatiok által copuláltassanak [HbEk]. *1835:* nemis hallottam senkitöl, hogy ö Nga, emberein szokatlan kicsikorásokat tétetett volna [Zsibó; WLt].

Szk: *diszlokációt* ~ be/elszállásolást végrehajtat. *1711:* Barcsai Abrahám ... fö-commissarius lévén, ő kegyelmének kellett volna az már régen beadott lista szerint az dislocatiot tétetni [TT 1891. 289 SzZsN] * *exekúciót* ~ végrehajtást foganatosíttat. *1671:* ö kgymek ... szaz Taller Uinculumat tonek a' ki quouis modo eö kgymek kozul fel bontana ez oztozast; vgy hog' az megh allo fel az megh nem allo felen ... azon helybeli csak egy tistelis ... executiott tetessen titethessen saz Imperialis Tallerokig [Kv; RLt I]. *1682 k.:* Nemzetes Szeplaki Petrityevit Horvát Miklos admoncaltattja[a] ... Betlen Gergely Ur(am) Jobbagjt ... arrol hogy ... azon el koborlot Jobagjt sistalljak kvlönben a magok kötese szerent szasz husz Magjar forintigh executiot tetet [Kük.; SLt AX. 42. – [a]Köv. a nevek fels.].

2. dolgoztat, munkát végeztet; a dispune să fie executat/făcut ceva; etwas abtun/machen lassen. *1578:* Few gondwiseleese az maiorkodásra, zantasra weteesre legyen, kynek heley feö keppen Kysfalwdon es Dorombaron wadnak. Ezeket mennel yobban lehet zapor<icha> es teöbbiche, kewaltkeppen penigh az Dorombarit, holot ez utan az he<lynek> bew woltaerth, wgyan feles maiorsagoth tetessen [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E 136– Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1776:* kivánt ugyan az Exponens Mlgs Groff Aszszony ö Exellja némely költséges Meliorationat, Rétek körül valo Sántzoltatásokat tétetni, de a Proprietarius által ... el-tiltatott [Kv; JHb VI/33]. *1793:* ã Tanu ... Jelen volt é? a' mikor ... Kováts Ferentz vr özvegye ... a' Hideg völgy Torka nevezetü hellyben lévö Nagy Láb Földnek also borozdáját kijártatta volna ... azon Jártatását ki ellen tétette [Msz; MbK XII. 94].

Szk: *introdukciót* ~ birtokba iktatást végeztet. *1843:* suttamba abba introductiotis tétettek bizanyas fel tételek alatt [Torda; HG] * *munkát* ~. *1662:* Az belső vár derék épületi környül is pedig elég sok munkát tétetett vala [SKr 298]. *1736:* Exmittáltatnak ... azonn roszsz kéménynek oculatiojára és romladozásának aestimatiojára Nztes Pap Ferentz és Szalontai Mihály Atyankfiai ö kglmek, hogj mitsoda munkát tétessen rajta [Dés; Jk 466b]. *1769:* hogy ha munkát tétet eö Nagysága azon szölöb(en) ... verificalodvan, menyi munka ment reá; aztis a szölö mellé todván tartaz(z)an meg forditani eö Nagyságának [Ádámos KK; MbK IX. 39] * *szolgálatot* ~. *1835:* nem tudok semmit, hogy az illetö szolgálaton kivül valamely csikorást, vagy méltatlan szolgálatot tétetett volna [Zsibó Sz; WLt]. *1843:* vélek éppen annyi és azt a szolgálatot tétetik, melyet más colonusokkal tétetnek [VKp 128].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *erőszakot ~ vkin* hatalmaskodásra vesz rá vkit; a dispune cuiva să facă uz de violenţă faţă de cineva; machthaberisch sein lassen. *1795:* én Soha Sem Biro, sem pedig Gornikok által hogj erőszakot tétettem volna rajtok, nem tselekedtem [Dobra H; Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta F. XXVI. 1–12] * *a földdel egyenlővé* ~ leromboltat; a dispune să fie distrus/dărîmat; dem Erdboden gleichmachen lassen. *1662:* a fejedelem ... Szerencsre ottan beirata, ha ellenségesen viselnék magokat, mint s hogy akasztatná őket, a várat is mint tétetné a földdel egyenlővé [SKr 224] * *porrá* ~ tönkretétet, leromboltat; a dispune să fie distrus; völlig zerstören lassen. *1662:* mostani udvarbíró, Nyötécsi György ... konyhát is hasonló módon mind köből épített vala, porrá tétetvén, csak köfalok marada | mihelyt megszállana, Boldvai Mártonnal s vele levőkkel szemben lett vala, s nagyon szemekre hányja: magoknak tulajdonítanák vármegyéjek romlását, hogy előbb hozzája nem siettenek, de már a rabló s égető általbocsáttatott volna, s ha el nem jöttek volna, Váradra is minden erejét ráforditván, hacsak városát is mint s hogy tétette volna porrá [SKr 452–3, 544]. *1665:* azt íratta a fővezér ő nagyságának a kapikihával, hogy elmult Szent Demeter napja, még sincs az adó, azért úgy gondolkodjék az eb, hogy egynehány ezer hadat beküld, az országot porrá tétetí [TML III, 540 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *ruinát* ~ romboltat; a dispune să fie ruinat/dărăpănat; dem Erdboden gleichmachen lassen. *1787:* ha azon idö alatt az emlitett Lako valamellyik házon ... leg kissebb ruinát tenne vagy tétetne azt is ki költözéskor tartozzék meg fizetni az háznak Taxájával edgyütt [Mv; MvLev. 1–2 Nagy György hagy.] * *verést* ~ megverettet; a dispune/ordona să fie bătut; prügeln lassen. *1762:* Feleségit kitsoda huzatta le a földre ... s minémü kemény verést tétetett s hanyat tsapatott rajta [H; JHb XXXV/51.4 vk].

4. felépittet, felállíttat; a dispune să fie ridicat ceva; aufbauen lassen. *1750:* az tzinterem mellet lakván égy Kálvinista Nemes ember meg lesvén, hogy az Páter el mennyen hazul, az tzimeteremben (!) égy ölnit el foglal és kertet tétetet reá [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1758:* Porkolat kaput tegyenek vagy tétessenek [HSzj *porgalátkapu* al.]. *1803:* a Ragadoban ... Három Kalányos Cigány Hurubát tétetett [Körispatak U; EHA]. *1813:* a hid elött Kopatz rétröl a mi kert volt edgy részit le hucták s a köház kert körül tétették [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1843:* az Nemes Szék az Megyesfalvát sinte (!) végtére el pusztito Viznek más huva való vételéért az Csapo es odal gátakban tétetnek [LLt].

Szk: *építést* ~ épittet. *1815 k.:* B. Keresztúrra szükség felett valo épittést tétetni töröködnem [Mv; Berz. 21].

5. okoztat; a face să fie pricinuit/produs; verursachen lassen. **Szk:** *kárt* ~. *1575:* vagion Nagi panazolkodas az Bwza vetesben zena fwben valo Zena rakasokban Mynemw Nagy kart tetetnek az Jwhokal [Kv; TanJk V/3. 109b]. *1592:* az sok essö mya ne(m) rakhatom be zenamath es zabomath sok karokat tetettek [UszT]. *1792:* soha az Uradalom Tisztyei az udvar Marháival szánszándékoson a Tilalmosban kárt nem tétettenek [Déva; Ks 73. 74. VII, 98]. *1808:* Serbenátz Pétre ... a marháival a Falusiak gabanájába felettébb sok kárakat tétetett [Görgényoroszfalu MT; Born. G. IX. 3 Kerekes Gávril (26) vall.].

6. helyeztet, rakat; a dispune să fie pus/aşezat ...; irgendwohin stellen/setzen/legen lassen. *1573:* Barbel Myklos Azt vallia hogi ... egyzer Borbel Balint hozatot volt egy Eytel Irmes Bort Eowele ... Eotele kwlte az felesegenek, Az Iwt benne es az Maradekat az Agyfeohez tetette [Kv; TJk III/3. 113]. *1590:* Tettetet Byro vram egy harangot az foghazhoz f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XXI. 28 Kis István sp kezével]. *1592:* Zabo Marton ... vallia ... Mikor teorunire ki hoztuk volna Lukachot, megh lata Niari Martont, es monda, megh lad te Niari Marton hogi megh azt az zep bellet swueget, ki fedbe vagion, az zegre tetetem [Kv; TJk V/1. 201]. *1595:* 14 Januar(y) hogi az kis templúmba az ket Embernek aúagi firfiaknak valo zeket az keolab melleol az predicalo zek melle tetetük az pulpit vegibe, Az kik oda emeltek attunk f – /14 [Kv; Szám. 6/XIII. 35]. *1644/1648 k.:*

Tetettem ... Egj Vaszon Zackoban ezer negj szaz nyolczva(n) het araniat es haro(m) ortot No 1487 3/4 [Born. XXXVIII. 14 St. Bethlen felj.]. *1681:* Ezen vas vagyon az kis boltban, magunk tétetvén most oda [CsVh 94]. *1716:* irasa még Ngd ... ha az belső boros ház bélj réjtékbé mérjék é holmit tététnî, vagy ne(m) [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1730:* Az ablakokba, a Szél meg rontván, tetettem nyolcz Üveg tányért d 18 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. *1748:* Hallottam ... hogy a' megnevezett rab[a] engemet azzal fenyegetett volna hogj azt a' vasat mely az ö lábán vagjon az én lábamra tététi [Tótfalu SzD; Ks 27. XVIIb Nemes János (40) zs vall. – [a]Pap Vasil]. *1772:* Hallottaé a' Tanu, hogy ... Méltoságos Groff Kun István Vr ugj kivánta azon Malomnak meg igazittatását, hogj a' két also kerekeket fellyül vétesse, s a' két felsök alsokká tétessenek? [KK; JHb LXVII/2-2. 337 vk]. *1784:* az taliga bőltsőbe széna kőze tétettem volt [Borosbenedek AF; SLev.]. *1793:* az Ház bolthajtása alá tétetett két rend Stömpöjezést [Kv; Pk 2]. *1818:* a' VBrádi Uradalom Kortsoma Ház pusztán maradott ... Vallyon a' Nemes Uradalom a' közelitö ujj Esztendőben tétété Italt ide, vagy nem? [Válycbrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1843:* mely meg betsült fiatalos Erdőnek erdö gyapját ... Megyes falvát sinte (!) végtére elpusztito Viznek más huva vételéért az Csapo, és odal gátokban tétetnek (!) [Megyesfva MT; LLt].

Szk: *fejébe ~.1619:* Monda arra az mufti: Semmit ne gondolkodjál arról, mert hiszem szép dolog volna, mikor az hatalmas császár az te fejedbe[a] tétetné amaz szép aranyos süveget [BTN[2] 391. – [a]A Balassi Ferencébe] * *fejét az alfeléhez ~i* lefejezteti. *1573:* Katalin feyer Benedekne, Azt vallia hogy tawaly Nyarban azt Mongia volt fekete kato, co neky hogi feyet vetety es az alfelehez tetety [Kv; TJk III/3. 86] * *füstre ~. 1853:* az ide szánt szalonnát nehogy füstre tétesd mert itt nem szeretik füstösön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *ketrecbe ~. 1836:* Fenellát[a] ketreczbe tétettem mert ugy látszik hasas [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev. – [a]A lovat] * *kezesség alá ~. 1793:* három hütöst reám küldött ... a' Földes Uram kezesség alá tétetett s ugy menekeztem meg a veréstöl [Kövár Hsz; HSzjP Michael Márton (36) jb vall.]. *1797 k.:* Az edgyik Mester ember Naszta Danyila nevezetü el szökött Feleségét, Gyermekeit itt hagyta ezeket kezesség alá tetettem [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * *koporsóba ~. 1658:* Izentem vala Kegyelmednek, édes Öcsém uram, Fejérvárra Lőcsei uramtól, hogy nyavalyás Bosók megholt, de Kegyelmedet ott nem érte. Koporsóban tétettem s az templomban tétettem itt [TML I, 175 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1740:* az ördöget koporsoban tétetvén, ki szaggatá a' koporso fulánkját [Mv; Told. 20a] * *seggéhez ~i a fejét* lefejezteti. *1640:* Kádár György ... fassus est: Hallottam Asztalos Mártontul magátul azt hogy szidta az feleségét azzal, hogy „megládd essznek az lánya, hogy rövid nap az seggedhez tétetem az fejedet" [Mv; MvLt 291. 212a–215b átírásban!] * *sírba ~. 1704:* mind az egész urak és förendek az asszonyokkal együtt elmenének az Haller István uram házához, hogy már a Toroczkai János uram kis fiacskáját a templomban az Hallerek szokott sírokban eltemessük ... a commendans csak megizeni, hogy a templomba nem engedi hogy temessék ... Söt csodálkozik magán is Haller István uramon, hogy olyan rebellis familiával hogy akarja maga familiáját megmocskolni, hogy még a maga sírjába akarja tétetni [WIN I, 240]. *1721:* az időnek alkalmatlansága és rövidtsége miatt ... meg engedtetik hogy a Melt. b. e. Jó Vrunk meg hidegült tetemit ásott Sirbann tetessenek [Kv; SRE 141] * *szalmakoszorút ~ a fejébe. 1672:* mivel az I(ste)nnek paranczolattia elle(n) vétkezet ... az pelengeren megh ne verettessek, hane(m) szalma koszoru tétetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; TJk VIII/11. 197] * *templomba ~* eltemettetik. *1758:* a következendö 1751. esztendőben 21-ma Januarii meghala a szegény feleségem, 12 óra múlva, hogy szülte Salomé leányomat. Kit is harmadnap mulva tisztességes halotti solemnitással a templomba tétettem [RettE 70] * *tűzhöz ~. 1800:* A' Székely(ne)k ha halotja érkezik, elébb káposztát keres, 'a tüzhez tététi, 's azután a' Paphoz izen, hogy ö már készen van [Márkod MT; IB. Gombási István lev.] * *vminek a helyére ~. 1600:* Tudom hogy bele keöltezet az házba Tibald Gergely, az aztalt ki emelte, es agiat tetette helere, De hogy ki hanta wolna az azzo(n)t nem tudo(m) [UszT 15/128].

7. kitétet; a ordona să fie pus/ţinut; disponieren lassen. **Szk:** *butukba ~* (láb)kalodába tetet. *1756:* az Báts midőn maga p(re)mendajat kérte ... meg verte Balog Uram azután ... Az Lábát butukban tétette [Butyásza Szt; TKl 5 román jb tanú vall.] * *kalickába/kalitkába ~* kalodába zárat. 1588: Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely leghennek vagy leanzonak gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonnyen Akar it ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon az leghenick, Az leaniok penigh chak Nap zammal, Azokat eo kgme Az kalitkaba tetesse mind Addegh mégh gazdat Nem keresnek [Kv; TanJk I/1. 60]. *1604:* valamely Tizedes awagy egyeb rendbely Zemely rezegen megyen az eorizetre tehat affeleket mingyarast biro vram awagy arra rendeltetet Vraim, az kalitkaban tetessek es ott viradgion megh [Kv; TanJk I/1. 485]. *1777:* Rigo Dénest pediglen Kalitzkába tétette [Zentelke K; BfN] * *kalodába ~. 1682:* küldvén Brassai városában egy mi boérunkat, Gine nevű sztarosztát, valami ezüsttel ... visszatérvén onnét ... és átaljüvén az tömessi harminczadon, az ott való rationistát nem tudjuk micsoda ember légyen, kalodában tétette és megverte [TMÁO VI, 204 az oláh vajda a fej-nek Bukurestből]. *1739:* Vass Daniel Uram Czegei Molnárát ... Nagy Sandor Uram fogata meg s kaladäb(a) tétete [Cege SzD; WassLt Kocsis Janos (36) szolga vall.] * *pellengérbe/pellengérre ~. 1755:* P(ater) Hillariom az egész Illyefalvi lakosokat öszve hivatván azok előtt Fülöpnét a Pelengérbe tétété [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1864:* a Tiszt. vizsgáló szék, a helyett hogy T. Hankovics urat rendre utasitotta volna, paptársát engedte pellengérre tétetni [M.bikal K; RAk 253].

8. (el)zárat; a dispune/ordona să fie închis (cineva); jemanden einsperren lassen. **Szk:** *árestomba ~. 1771:* Veres János Veres Ábrahámnak és feleségének egy házban lakó, egy kenyéren lévö osztozatlan édes gyermeke. Én pediglen az házassági szoros kötelesség által Veres Jánossal egy testté és vérré lettem. Azért az actor nékem is egy kenyéren s kereseten lévö osztozatlan apámmá lött. Mely szerint nem is lehet vala engemet házán kívül való tisztnek kezibe adni, arestumba tétetni [M.hermány U; RSzF 268]. *1718:* az nemetek ... be viven(e)k az kastelyb(a) az Aszszony[a] elejb(e) az Aszszony arestumb(a) tetete az kapu közzé [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall. – [a]Jósika Sigmondné]. *1817:* Méltoztassék azért Nagyságod Veres János Malfciait Törvényes itéllet alá bocsátani, és ötet Arestomba tetetni [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.] * *büdösbe ~* börtönbe zárat. *1567:* Helena, ancilla ... se audisse ... homo Colosien(sis) ita vituperasset Vrsulam, Nemes besthye kurua, el otottad az wradat de ha meg kaphatom byzony a bwdosbe tethetem [Kv; TJk III/1.126] * *cukházba*

~ fegyházba zárat. *1846:* a Czigányok ... nem akarnak musikalni neki – az a Bitang, gaz ember Virág Lászlo nem engedi – de még ma bé fogattya, a' czukházba téteti, s a Deresen meg csapattya [Dés; DLt 530/1847.18] * *detencióba* ~ fogságba vettet. *1705:* Az Czacza Czigány Vei comperialtatott, hogy a Város malmához tartozo koro(n)g vasat Regötzi Czigány házátol in absentia el vitte ... Azért Hadnagy Dálnaki Daniel vr(am) ... detentioba(n) tétesse [Dés; Jk 346a] * *dubába* ~ dutyiba záratja. *1782:* én egy innét a' Dubából el- szökött rabjára az Inspector Vrnak Tordán létemben reá találván, el-fogattam Dakó Nagy Györgyöt a' Dubába akarta tetetni [KLev. 5] * *fogságba* ~. *1569:* ertem hogy Em(!).k. az en vramot megh tekyntúc az Keomiuesket fogsagba tetette [Nagysajó BN; BesztLt 56] * *láncra* ~. *1744:* a szöngyörgyi piatzon hozám hozak ... az szászt ... a szászt lánczra tetettem [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez]. *1757:* arra az szora meg elevenedek Pakular Vaszil s azt monda ne hadgjatak mert meg öl ... az utan adig remenkedem Ur(amna)k hogj el hagjá s Lantzra tétété velem de ugj öszve rontata vala hogj ha valami gjenge Ember lett volna meg kelletett volna halni azan veretes mián [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. *1847:* A dominális bírót pedig újból megfenyegette, s láncra akarta tétetni[a] [VKp 259. – [a]Varga Katalin] * *tömlöcbe* ~. *1726:* meg tudván[a] tölem hogy Papista vagyok söt meg is parancsolta hogy mennyek ki mingjárt az városbol mert az Város papista embert nem szenved; fenyegetett hogy feleségestöl tömlöczbe tétett ha ki nem mégyek [Nc; Ks 92. – [a]Hadnagj Károly Samuel]. *1788:* meg kötözvén engemet keménnyen, a' N Almási Tiszt eleiben bé vontzoltanak, és a' Tiszt a' Tömlötzben tétetett ... onnat más huzott ki [Somb. II „Nagy András Kis Petri Contribuens" az alispánhoz intézett panaszlev.-ből]. *1797:* Hogy ha pedig történnék, hogy valamelly Criminalis Actust cselekedő személly az Uradalmi (: Dominalis :) széken pereltetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (: in vinculis :) fogva tartani ... Hogy ha pedig el-botsáttaná, akár kezességen, akár más utonn, a' Tisztek semmit se hajtván a' meg-kezesitésre, el-fogatják, és tömlötzben tétetik [Mv; MbK XII. 113] * *tömlöcre* ~ tömlöcbe zárat. *1769:* sok bor ment volt el a pintze földire ... hallottam a kortsomarostol beszelleni hogy az elötte valo kortsomarosra gyanittya a kit tömletzre tétetet volt annak elötte az Ur eo Ex(ce)l(lentia)ja Bögözi udvarbeli Tisztye [Szu; IB. Taján (!) János (25) ns vall.] * *vasra* ~. *1842:* vasra akartam ököt tétetni [Dés; DLt 1516. 1298].

9. papírra vettet, leírat; a pune pe cineva să noteze/scrie ceva; notieren/schreiben lassen. **Szk:** *admonicióit* ~. *1791:* Groff Gyulai Josefné Báro Josika Maria Aszszony ... álmékodással hallotta az Exponens Ur ő Nga mínémű admonitiot tétetett Ngod ő Nga ellen [Kv; JHb XLIV/4]. *1817:* Én a minapiban halván hogy kedves Ötsém Uramék osztozni akarnak egy admonitiot tétettem vala az Ötsém Uram keze és birtoka alatt lévő Patzolai jusbol ki szakasztott ... Portio iránt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005] * *demonstrációt* ~ kimutatást tétet. *1713/1730:* A Penz Perceptorok kezeken forgott Regestrumokat ... Hadnagy Atyánkfia magahoz hozatva(n) A Perceptorokkal Fejervari Györgj, és Korodi Lászlo Atánk (!) fiai p(rac)sentiajokb(an) Calculallyak a Regestrumi summat s Demonstratiot tetetvén mennyi reszéb(en) szedetett fel s hova Erogaltatott, A mi részéb(en) fel szedetett s demonstratiot nem tehetnek ... Hadnagy Atyankfia meg végyé az Perceptorokon [Dés; Jk 395b] * *emlékezetet* ~. *1779:* Ispánlaki Joszágom meg zállagositásárol Die 1a July A(nno) 1772. költ Levélbenis emlékezetett akaratom szerént tétetett [Kv; JHb XXVIII/65] * *fassziót* ~ jogi nyilatkozatot adat/tétet. *1660:* Ha az summát leteszed, mi neked engedtük, de ha fassiót feleségeddel nem tétettél, nem volt okosság [TML I, 494 II. Rákóczi György Teleki Mihályhoz] * *írásba* ~. *1798:* én Jánosi Péter urammal Litis intermedio a' Thordai Tanáts előtt békességre léptem ... irásban is tétettem a' békesség Punctumait [Torda; Borb. II Kolosvári N. István kezével] * *rovásra* ~. *1803:* A' Dominalis Biróval azt is minden nap tétesse[a] rovásra, hogy hány kalongya Gabona arattatott [Kv; AggmLt A. 117. – [a]Az ispotály ispánja] * *választ* ~. *1668:* Az sebesvári kapitánra penig rút morgó levelet ír, de annak képében illendő választ tétetek [TML IV, 286 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

10. (írásban/szóban) nyilatkoztat vmiről; a pune pe cineva să facă o declaraţie cu privire la ceva; jn sich erklären lassen. **Szk:** *diszpozíciót* ~ végrendelkeztet. *1710:* Azután maga jovairól, jószágiról dispositiót tétet[a], mind irásban fiainak, leányinak mit legált, leíratja [CsH 414. – 1708-ra von. feljegyzés. – [a]Bánffy György] * *publikációt* ~ kihirdettet. *1803:* A Magnasokon kivül mindenek a' Nemesek is elöre tétetni szokott publicatiok által copuláltassanak [HbEk] * *rendelést* ~ parancsot, utasítást kiadat. *1809:* méltóztassék hova sietöbben a maga vidékiben ... hathatos rendelést tétettni [Köhalom NK; UszLt 1591 ComGub.]. *1841:* kemény rendelést kapot a Közönség, hogy két itato kutat keszitessen, mellyek meg készitésihez kivántato fa materialéknak t.i. gémek, ágosok, és gárgyának valo fák ki adatásokrol rendelést kíván tétettni [Bogártelke/Km K; KmULev. 3] | méltoztasson Nsgöd nékem Fonni valot küldeni, 's egy kevés Tüzifi (!) aránt is rendelést tétettni [Mv; IB. Magyari Anikó lev.]. *1849:* Kelemen Béni unszolásából reformáltatnam kelletett magamat mi iránt rendelést kérek tétetni hivataloson a Zsibói református, és egyesült görög hitű lelkészekhez [Kv; Végr. 28 Vall.] * *testamentumot* ~. *1596:* Engem Porkolab Vram kildett uala az zegeni Andrashoz ... Engem ugjan ugj kildett uala ala ... hogy Testamentomot tetessek uelle, s igy teon Testamentomot [UszT 11/44].

11. hozat; a dispune să se facă ...; bringen/holen lassen. **Szk:** *diszpozíciót* ~ rendeletet hozat. *1756:* Pako Uram ... látván az Juhok veszedelmét mingyárt jo dispositiot tétetet s eő kigyelmeis Pako Uram igen meg nehesztelt vala Balog Uramra [Butyásza Szt; TKl 5 román jb vall.]. *1763:* kételenittetik az M(a)g(istra)tus iranta[a] oly dispositiot tetetni, hogj efféle rosz szándékának végben vitelétöl elfogattatthassék [Torda; TJkT V/47. – [a]Az alperes] * *törvényt* ~ *(vkire)*. *1583:* keonicorgeótte(m) azonn hogj eo kegmewel Capitan wrammal tetetne teórwent [Hsz; BálLt 80]. *1774:* Kabos Sandor Uram az Udvaron meg támadat, s rutul meg Vert benünket ... s harmad napi Törvényt akart reánk tétettni [Bedecs/Mocs K; KS. Kopáts Gyorgye (40) jb vall.]. *1783:* buzát lopott volt ... nem külemben ... égy szalonnát ... de mind ezekért a Földes Ura törvényt tétetvén rëája, törvényessen érettek meg lakoltt [Faragó K; GyL Bukur Thodor (60) jb vall.].

12. kirovat, kiszabat; a dispune să fie stabilit/fixat; auf(er)legen lassen. **Szk:** *pénzrovatalt* ~ pénzkirovást kivettet. *1847:* több éveken keresztül új meg új pénzrovatalt tétetni s azt fel is szedetni merészelte, anélkül, hogy erről számadást vagy kimutatást tett volna [VKp 297].

13. tudomására hozat vkinek; a dispune să fie adus (ceva) la cunoştinţa cuiva; jn von einer S. in Kenntnis setzen lassen.

Szk: *hírére ~* hírévé tétet. *1737:* a mikor a fen forgó Barázdát csinálták, akkor semmi esküvés és igaz Hit szerént való examen nem volt, Sőt még tsak ... ő Nganak sem magának, sem Tisztinek vagy legalább valo Szolgájának is hirére nem tétetett az Nemes ország törvénye [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 15] * *hírré ~. 1761:* Tudgya ő a' Tanu hogy azon Malma eő kglmének ... fel gyujtatot és el égetetett Minek okáért ... Az Exponens eő kglme hiré tétette és kiis vitette oda a' Falut M. Köblőst [M.köblös SzD; RLt]. *1825:* tettzett a Tekintetes Nemes Tanátsnak ... azon Computus meg tartására Biztosoknak bennünket rendelni ki ... terminust is határoztunk, s azt az Bonorum Curátor Ur, a be panaszlott Dobolyi 'Sigmond Urnak törvényesen jo elöre hírré is tétette [Ne; DobLev. V/1127. 1] * *hírt ~. 1705:* Megismervén pedig őket, nekik is hírt tétetek, hogy kik vagyunk [WIN I, 653]. *1776:* tétetetté hírt ő Nganak ... hogy jo volna a' dolgot egy néhány napig halasztani? [Nsz; GyL hiv. rend. kiv.]. *1806:* Még az elmúlt, az 1805-dik esztendőben a borjúcsordából Szölts György kezе alól eltévelyedvén egy fejős bival, Fitori Péteré. Nagy ideig odalévén, a pásztor annak utána megtalálta Ürmösön ... és legottan hírt tétetett fiacskája által a károsnak [F.rákos U; RSzF 220] * *hírül ~. 1850:* én az Falus Bironak már két hete megmondottam, tétesse hírül az embereknek marhájokra ügyeljenek, azokat pusztán ne hadgyák a' vetéseket ne pusztíttsák [Nagylak AF; DobLev. V/1300] * *információt ~. 1679:* félő, hogy az mint most mivelünk az váradi török öszve háborodva vagyon, azokat is meg ne vesztegethessék és lator informatiókat velek ne tétessenek ... azért akarám Kegyelmednek ezeket, az mint löttek, megírni, hogy jó elöre tudván az dolgot, ha ott szó lenne ezekrül, tudjon mit felelni [TML VIII, 481 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz] * *választ ~. 1664:* Ha azért azon dologban akármely felé való választ tétet ő nagysága, az én megtérésemig haladhatna, azomban minden dolgokat kitanulván, lehetne rendesen az választétel akármely felé is [TML III, 300 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1670:* kérem, Uram, Kegyelmedet, legyen azon, ő nagysága cum satisfactione tétessen választ [TML V, 396 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* A beszterczeieknek is ma érkezék urunkhoz ü ngához levelek ... melyre is még eddig urunk ü nga választ nem tétetett [TML VIII, 423 Vajda László Teleki Mihályhoz].

14. kineveztet vmivé, hivatalba helyeztet; a dispune ca cineva să fie numit în funcţie de ...; jn zu etw ernennen lassen. **Szk:** *bírót ~. 1675:* Biztatnak Szakmárról, hogy megtartatnak vallásokban az magyarok, de ellenben az vármegyéken német birókat parancsol Spankó tétetni [TML VII, 7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *hivatalra ~. 1823–1830:* gróf Bethlen Imre ... mások eleibe tétetvén konziliáriusnak s más főbb hivatalokra mert akkori kat. püspök, aki a reformátusoknak sok kárt tett, megbuktatta, s lemondván hivataláról, most privatizál [FogE 243–4] * *kertészt ~. 1774:* így Vér szemre ezen szókért véve Sza tartó Ur(am) a meg nevezett Legént, 's mind egyre üldözte, kitis boszujában kertésznek akarta tétetni az udvarban [O.zsákod KK; LLt Vall. 197] * *konziliáriusnak ~ → hivatalra ~ * országi emberré ~. 1657:* Azután Gavrillas vajdaságát is másnak adván, az nem méne bé, hanem Ivánnal együtt, kit mellette tartott, Erdélyben Bethlen Gáborhoz folyamodának s jövének, kiket nehezen s különben nem is tarthata meg ... hanem per incorporationem országi emberekké kelle tétetnie [KemOn. 139–40] * *táblafiát ~. 1707:* A méltóságos fejedelem, Rákóczi Ferenc a marosvásárhelyi mezőben nagy pompával az országtól fejedelemségben confirmáltatik, holott is tanácsurakat, tábla fiait és minden egyéb tiszteket is tétet [Kv; KvE 249 VBGy] * *tanácsurat ~ → táblafiát ~ * tisztet ~. 1707:* A méltóságos fejedelem, Rákóczi Ferenc a marosvásárhelyi mezőben nagy pompával az országtól fejedelemségben confirmáltatik, holott is tanácsurakat, tábla fiait és minden egyéb tiszteket is tétet [Kv; KvE 249 VBGy]. *1847:* Varga Katalin ... igen merész, illetlen s törvénytelen szókkal élt légyen a közadózók előtt, azt több versen másoktól hallottam, azt kívánván elhitetni velök, hogy melyik főbíró vagy alispány őket pártolni nem kívánja, azt azonnal hivatalából felfüggeszti, s olyan tiszteket tétet, akik velek fognak tartani [VKp 210].

15. kikiáltat, megválasztat; a dispune ca cineva să fie ales ...; jn wählen lassen. **Szk:** *királyt ~. 1705:* Azmelyet is nem vélvén a svéd is tréfának, az a híre, hogy compositióra menének volna a lengyel királlyal, és az volna még közöttük fenn, hogy amely új királyt az gallica factióból tött és tétetett volt a svéd, azt hová tegyék és mit csináljanak vele [WIN I, 401].

16. vminek helyet jelöltet ki; a pune pe cineva să marcheze ceva cu semne; einen Platz markieren lassen. *1733:* Teleki Josef Uramis, elő hivá Jakab Györgjöt ... monda neki ... no Apa járd ki ennek a rétn(e)k határát hited szerént ... meg indulván a hol el ment a Tisztek mindenüvé Fűzfa tsovát tétették [Hévíz NK; JHbT].

Szk: *reambulációt ~* határt kimutattat/jelöltet. *1785:* az Thorotzkaiak ... 3dik Andras király Diplomáját producálván, annak vigorával tétettek Reambulatiot, Enyed, és Gyorgy (!) közt [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 18a].

17. árusíttat, árultat; a face/ordona să fie pus în vînzare; verkaufen lassen. **Szk:** *korcsomára ~* kocsmárlást folytat vmivel. *1759:* Hajkul Vram ... a Mlgs Groff Vr számára vett 3. hordo bórt ... a' tizen két vedrest kortsomára tétettvén eladotta [Marosludas TA; TKI Puja Thoador (40) jb vall.] * *pénzzé ~. 1679/1681:* ha szükség felett lészen méz ă várb(an) aszt eő kglme tétesse jó pinze [Vh; VhU 675].

18. vmivé változtattat; a face să fie transformat în ceva; verändern lassen. *1798:* De bezzeg most van dolog a Slözer Szász- könyvinek Engel által (: képzelt :) Récensiojával! Bezzeg ő is szegény jol meg fizet érte, hogy gesztenye kikaparo matskává engedte magát tétetni [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

19. tettet; a se preface; simulieren, vortäuschen. *1717:* kicsoda s micsoda szemely Csinalt volna maga felöll ollyan hirt ... hogy eő terhes volna, es minden utakon modokon ügyekeszte magát ugy alkalmaztatni, tétettni, hogy eő valosaggal terhes [Kv; Told. 2]. *1794:* enis felvén, hogy meg ne verjenek engemetis, a' hazban meg Nyomultam, s aluvova tetettem Magamat [Letka SzD; TSb 32 Csizmar Gliga (47) vall.].

20. tartat; a dispune să fie ţinut/organizat; veranstalten/organisieren lassen. **Szk:** *ceremóniát ~. 1758:* Aminthogy egy toronynak fundamentumához fogatván, szép rakott sirt, vagyis boltot csináltattam, de több ceremoniát nem tétettem [RettE 70] * *(generális) gyűlést ~. 1562:* azért király szálla Segesvárra, és ott nagy gyűlést tétete [ETA I, 19–20 BS]. *1571:* 1571. esztendőben a második János király tétete egy nagy gyűlést M.Vásárhelyen [ETA I, 26 BS]. *1614:* 1599. Bejövén Báthori András, Medgyesen egy generalis gyűlést tétete Báthori Zsigmond [BTN[2] 46]. *1662:* Az palatinus Kassához tartozó felföldi 17 vármegyéknek gyűlést tétetvén, a segítség felöl való kívánság Boldvai Márton által pro-

ponáltatott vala [SKr 626–7] * *pománát* ~ halotti tort rendeztet. *1743:* A temetéskor is azon meghólt feleségem(ne)k tehetségemhez képest költöttem kilentz mariást és azonn kivül Pománát is tétettem [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1823:* az Anyosomat … magához hivatván[a] arra kérte, hogy a nehai Báro Urnak egy pománát akar tetetni, és avégre menne el a Konyhára, és ottan készíttene (!) [Déva; JHb 48 Popa Mariska Dsoszán Szimionné (20) vall. – [a]Özv. br. Jósika Istvánné Tovissi Borbara].

21. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bonifikációt* ~ kárpótoltat; a dispune/ordona să fie despăgubit; für etw auskommen lassen. *1775:* Szép leányi maradtak, de férjhez nem adhatá életében szegény. Mikor a limitanea militia számára uraktól s nemesektől elfoglalt jószágok helyett a fiscalitásokból bonificatiót tétetett őfelsége, akkor Szombatfalvi urat a szamosújvári dominiumba köldötte [RettE 355] * *erőltetést* ~ erőltettet; a dispune să fie forţat/silit; zwingen lassen. *1795:* Semmi erőltetést én rajtok nem tétettem, hanem önként jöttenek, mindazonáltal a menjit dolgoztanak nékiek adat ételt és italt Soha feljül nem haladta [Dobra H; Ks XXVI. F. 1–12] * *eskütt* ~ megeskettet; a pune (pe cineva) să jure; beschwören lassen. *1656:* Egyéb új hírt nem írhatok, hanem most is Nagy Ferencz, hallom, hogy mondják, hogy keményen mondja Zajkó Jánosnak s meg Nisztornak, hogy menjenek haza, mert így perli el őket s am<úgy>. Úgy reménlem, eskütt is tétet felőlük, de még fel <nem> kérette őket, de bizony nem tudom soha, hogy hogy kell megmaradnom közöttük, a mint nekem dühedtek, talám egy jobbágyom nem marad meg közöttük [TML I, 22–3 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *helyébe* ~ felváltat vkivel vkit; a dispune schimbarea cuiva cu cineva; jn mit jm wechseln lassen. *1777:* Szenvedtem két napig, miglen a Zavatyos helyembe tétetet [H; Ks 114 Vegyes ir.] * *igazat* ~ a pune pe cineva să facă dreptate; Recht sprechen lassen. *1632:* ezen közbírák erejével az megálló fél az megálhatatlan félen, avagy egy vicze tisztet kivivén avagy csak egy szék esküttyét, igazat tétessen [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366]. *1635:* Instante en velem igazat tetete Biro Uram Fileki Gergelynek az eo Naga paranczolattyára [Mv; MvLt 291. 58b] * *igazítást* ~ igazíttat; a dispune să fie refăcut/reparat; reparieren/verbessern lassen. *1780:* gyakor izben insináltom alázatoson Exc(c)l(lentia)dot … hogy vagy olly alá creszsze azon uton lévő malomnak a' silippit, hogy a' Rétemre a' viz ki ne üssön, vagy egyébb igazitást tétessen [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor lev.] * *inkvizíciót* ~ vallat; a interoga, a supune la un interogatoriu; ausfragen/inquirieren lassen. *1680:* Nagy Mihallyne Bernat Ersebet diuortiumot kiva(n). Deliberatu(m). Megis tudakozzék ferje felől az jövendő partialisunkig akkor compareallyo(n). valasza lészen. azonba(n) teöb inquisitiotis tetesse(n) [SzJk 148]. *1710 k.:* tudják: oltalmaztam én őket[a] a Duka vajda aranya dolgában, és mikor az atyjok felől inquisitiót akara s kezde is tétetni a gubernátor, Apor és Szász János, megmondám nékik: Kezdjétek csak tü el a holtakról való inquisitiót [BÖn. 978. – [a]A Telekiek czüstjét] * *intimációt* ~ tanácsot adat; a pune pe cineva să dea sfaturi; Rat schaffen/beraten lassen. *1661:* oly intimátiókat tegyen és tétessen Kegyelmetek, ő nagysága jó indulatjában s az országában is változást ne találjanak ezek [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *irtást* ~ irtat; a dispune să se defrişeze; ausrotten/roden lassen. *1797:* Irtásokat, Javittásokat az özvegy Méltoságos Groffné tétetetté? [Dob.; WassLt]. *1827:* Mikor én itt laktam akkor semmi orotást nem tetetett soholt [Lisznyó Hsz; HSzjP Szabo István (50) prov. vall.] * *ítéletet* ~ ítélkeztet; a cere/face să fie judecat; Recht sprechen/urteilen lassen. *1780 k.:* a Nemes Céh tagjai közzül mindeneknek öregnek, ifjúnak, elsőnek úgy, mint utolsónak ügyitbaját a Nemes Céh eleiben kívánom igazán feladni … igaz ítiletet tenni, tétetni [Dés; DFaz. 30] * *javitást/renovációt* ~ javittat; a dispune să fie reparat/renovat; verbessern, renovieren lassen. *1794:* Rosnyai János Ur midőn ezen Jószágot kezéhez vette, az épületek romladozo és pusztulo félben lévén a' Házan költséges renovatiot tétetett [Mezőbánd MT; MbK XII. 101]. *1797:* Irtásokat, Javittásokat az özvegy Méltoságos Groffné tétetetté? [Dob.; WassLt]. *1827:* Ezen szöllöre jovittást tétetvén homlittás által … az egész szöllöben levő homlittás 144 Rf [Mocs K; Told. 39] * *kezét ~i vmire* megeskődtet; a dispune luarea jurămîntului (în vederea depoziţiei); beschwören lassen. *1588:* egy igen nagy kereztes hegyes teory wala Kopaczinak arra tetette az kezemet vgy esketet meg engem hogy soha meg nem haboritom ez dologert az Sombori Jobagiat [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.] * *kicsikarást* ~ kicsikar; a stoarce/smulge; erzwingen lassen. *1835:* nemis hallottam senkitöl, hogy ő Nga, emberein szokatlan kicsikorásokat tétetett volna [Zsibó Sz; WLt] * *komputust* ~ elszámoltat; a cere cuiva să dea socoteală; abrechnen lassen. *1691:* Minden héten Speciális Computust tétesse(n)[a] és mind(en) holnapban G(ene)ral(is) Computust maga jelen létében Peragaltasso(n) [Kv; Törzs ut. – [a]A státiobéli főcommissarius] * *kontentációt/kontentumot/szatiszfakciót* ~ ki/megelégíttet; a dispune să fie satisfăcut/împlinit; befriedigen lassen. *1662:* Szuhay Mátyás … illyen punctumokról való assecuratóriát küldött vala … hogy amelly károkat hadai tettek volna … azokról satisfactiót tétetne [SKr 497–8]. *1664:* ha töbször ezen dologról busitatni fogunk, magunk tetetünk satisfactiot Huszegtek javaibol [Kv; RDL I. 178 fej-i rend.]. *1667:* nincsen ís semmi egyéb az marhahajtásnál fenn, kiért is, elhiszem, ő felsége egész contentatiot tétet [TML IV, 188 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz]. *1671:* azon Tisztek azon adossoknak mindennémű javokbol … tartozzanak contentatiot tenni vagy tétetni [CC 63]. *1681:* Igirve(n) arra magat Incedi Pal Ur(am) az hatra maradot husz forintrolis kesz contentatiot tenni vagy tetetni [Alvinc AF; Incz. V. 3]. *1690:* Az hadak(na)k penig mennyi Excessussi estenek és esnek minde(n) nap azt lehetetlen ki mondani … Mellyeket mi nagy reszent az General ő kglme absentiajanak tulajdonitunk, de hogy ugyis ő kegyelme refranallya in futurum, et de p(rac)sentibus Excessibus satisfactiot tetessen, kérje nevünket ő kglme [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1740:* az I. azon leg(iti)ma Executiot impediálta, Contentumot tenni 's tétetni nem engette [Dés; Jk 334b] * *korlát alá* ~ eltiltat; a pune limite/restricţii; untersagen lassen. *1853:* erdeinket a leg szorossabb korlátok alá tetetni üsmerjük kötelességünknek [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével] * *költséget* ~ költet; a face pe cineva să cheltuiască bani (mulţi); Geld ausgeben lassen. *1731:* Sok és nagj kölcséget tétetvén az Nemes Város az Jég, és Szertelen Arviz miatt meg romlott s el szakasztott Gátunkon Ugy-annyira hogy már szinte érőleg érnők, ha el esett Marhai közőtt jobbacskán maradott Marhait kiki … szalmát földet hordana az őszve foglalt Gátnak le nyomtatására [Dés; Jk 415]. *1764:* Senki nem gondolhatya ollyan nagy Gazda Urrol, hogy egy illyen atyafiaért … ne sajnállat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR] * *prekauciót* ~ óvintézkedést hozat/tétet; a dispune luarea unor măsuri de precauţie; Vorsichtsmaßregel

nehmen lassen. *1795:* a Malom(na)k s Gátnak szerfelett valo fel emelése miatt a Nagyságtok Malmok pr(ae)juditiumait, s okozott kártételeit mi képpen fedezték fel, s minemü Orvasló protestatoria p(rae)cautiokat kivántak még akkoris tetetni, azonn readmonitioból meg tettzik [Adámos KK; JHb XIX/48] * *rendet* ~ a face ordine; Ordnung machen lassen. *1671:* Az kis gróf accipiálásárúl oly rendet kellene tétetni, azután ne jutna csúfságra dolga. Jobb alatt kezdeni s feljebb-feljebb hágni; mindazáltal Kegyelmetek lássa [TML V, 433 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *repulziót* ~ ellenszegülésre késztet; a îndemna la împotrivire; widerstreben/sich widersetzen lassen. *1674/1676:* akkor időben lévén én Vármegye Szolga birája ... postán hivatának Mező Szilvásra ... velem tiltaták a Déákokat, azok által a' Fejedelmet, hogy ne foglallyák, s, ne foglaltassa el ő Naga hatalmasul, mely tiltásra el nem álla(na)k, hanem az Aszszony Kamuthi Miklosné Asszonyom akkori Tisztartaja, Imre Déák, Repulsiot tétete [Köbölkút K; JHbK XX/21] * *szekvesztrum alá* ~ lefoglaltat; a ordona să se pună sechestru asupra unor bunuri; besetzen lassen. *1816:* Czicziri Antal ... a' Turi Határhoz birato Puszta Petlendi Praediumba lévő azon Erdőt ... a Per ki folytáig kéri sequestrum alá tétettni [Pusztapetlend TA; EHA] * *szerét ~i* szereztet; a pune pe cineva să procure ceva; schaffen lassen. *1570:* ezenis kerem kmedet ... hogy kmed tettettnie zerett walamy kowy halaknak mertt mi sohwl szerett ne(m) tehettivk [Balázsfva BN[a]; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zeheoch (!) gaspar beszt-i bíróhoz. – [a]Később: A.balázsfva BN]. *1601:* kerycok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy co kgmek vagy kcolcheoncozessel, awagj penigh mas keppen cot Awagy hat zaz forint(n)ak tetetnek zeret [Kv; TanJk I/1. 376]. *1661:* Valami tyúkoknak, lúdnak kellene szerit tétetnetek; az gyülésre is kell [TML II, 62 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *tilalmat* ~ eltiltat vkit vmitől; a dispune ca să fie interzis cuiva ceva; jm eine Sache verbieten lassen. *1604:* tilalmat tetettem az Alperes azzonj ellen, tiltattam kj az Heasfalui rez cereoksigbeol [UszT 18/69] * *törvényes procedúrát* ~ törvényes eljárást indíttat; a pune pe cineva să pornească procedură penală împotriva cuiva; Gerichtsverfahren anfangen lassen. *1848:* az jövő héten törvényes procedulát maga ellen tétetni el nem mulatándom [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

22. *eleget* ~ teljesíttet; a dispune să fie îndeplinit; erfüllen lassen. *1825:* Domján György Ur – Interimalis Fő Hadnagy Aty(a)nkfiát ... az emlegetett Határozásnak leg kevésbé sem engedte eleget tétetni [Torda; TLt Közig. ir. 252/825].

tétetendő kinevezendő; care urmează să fie desemnat; jd ernennen lassen werden. *1662:* A nagyságos Drugeth Homonnai György ... A híres és tekintetes Nádasdy familiából való feleségének házasságban adott hitét megszegte, kivel egynehány esztendőtől fogva nem is akar együtt lakni, csak azért, hogy az evangéliumnak tudományától nem akar elszakadni, ki noha ilyetén, mindazonáltal országbírójává vala tétetendő [SKr 108].

tétetés 1. kinevezés; numire (într-o funcție); Ernennung. *1834:* El következvén az 1834k katonai esztendő, szokásunk szerént, Birot, és két Polgárokat választattunk ... de mind hárman meg keresvén Mlgs Földes Uraikat, oly válaszokat nyertek, melyek szerént nem engedtetnek az írt hivatalokra leendő tétettésekre [Torockó; TLev. 3/2].

2. leírás, feljegyzés; redactare în scris; in Schrift Setzen, Notiz. *1766:* Mely constitutionak dolga, s Irásba való tétetése mi előttünk igy statuáltatván a' város consensussábol; Müis Ratione officii nostri futuro pro Testimonio meg irtuk, és ... ki adtuk Jurati Judices oppidi Toroczkó [Torockó; TLev. 9/11].

3. (vki rendelkezésére) adás; punere la dispoziția ...; (jm etw) zur Verfügung stellen, Zurverfügungstellung. *1746:* Köz kézhéz valo tétetése a Török búzanak parantsoltatott, de annak nem engedelmeskedvén az J. a Török buzát el költötte [Torda; TJkT III. 2].

4. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *mentté* ~ felmentés; scutire de ceva; Enthebung, Befreiung. *1804:* Kérik ... a más Testverek a parand és az Ut mellett valo retekre ruházatt 100 Mfor 2/3ad fizetese alol leendő menté téteteseket [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 16a]. *1838:* Ezen vád aloli Márton Pálnak menté tétetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8] * *porrá (s hamuvá való)* ~ felégetés, lerombolás; incendiere, prefacere în cenușă; Abbrennen. *1662:* Aradnak porrá s hamuvá való tétetése | Sarkadnak, Bélinek, Szalontának a lakosoktól porrá tétetése | Az szegény hazában való zúrzavar, hatalmas török császárral való ujjatvonás, kardoskodás, ránk egész hazájol melly nagy romlást, nyomorúságot vont legyen, sok szóval számlálni nem szükség ... a sok szép rakott épületű hajdúvárosoknak porrá-hamuvá való tétetések, a széllel való elfújtatások igen siralmasan adják előnkbe [SKr 409, 433, 576 tartalomjelző fejezetcímekben] * *tömlöcbe* ~ elzáratás; întemnițare; Arrest. *1638:* Désen lako Vitezlő eziszmadia al(ia)s Szabo Istvan, hoza minekünk az Nagod Evocativa paranczolattyat, melyben paranczol nagod, hogi ... Desi birohoz menven ... az megh irt czismadia Jstvan Ur(am)n(a)k ... hazaban, szemelye szerint valo megh fogatasaert es tömlöczben tetetesiert ... nyolczad napra az Nagod szemelie eleiben ... ok adasra elő allani tartozzek [Dés; DLt 400].

tétetett 1. tevő, okozó; care face/produce; machend, verursachend. *1677:* A Kar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göböly, és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben károkat ... cselekesznek ... a' sereg marhában kár ne tétessék ... hanem a' mellettek lévő, s kárt tétetet béres leginyeket ... azoknak marhájokat arestallyák [AC 215].

2. okozott; care a fost pricinuit/produs de ...; wurde verursacht von ... *1815:* a' marhák által tétetett, és meg betsült kárnak az hajto pénzen kivül leendő meg fizetésére tsak akkor szorittathatván a' Marhák Tulajdonossai a' midőn tilalmas helyen történik meg a' le étetésből valo kár [DLt 361 gub. nyomt. rend. Kv-ről].

3. vmilyenné vált; care s-a transformat ...; wurde irgendwie, wurde verändert. **Szk:** *difficultásba* ~ vita tárgyává/vitássá vált. *1794:* hogy azért több e' féle Hatalmaskodások ezen szánto földek között lévő borozda miatt ne következzenek, szándékoznak ... eő Nsgok mához nyoltzad napján azon ... szánto földek(ne)k mind két részből Difficultásban tétetett igaz borozdáját s határát vég képpen ki jártatni ezen Nemes Vár(me)gye Járás béli szólga Birája által [Ádámos KK; JHb XIX/41] * *eladóvá* ~. *1799:* város határán a Szamos parton épült, de már lehagyott és eladóvá tétetett Só Csürt és ahoz való strásaházat [Dés; EHA] * *magán kívül* ~. *1812:* a Groff ... velünk be jött az udvarban és én ott be késértem a maga Házába az ugy nevezett Kis Boltba; de ottis láttatott egészszen magán kívül tétetetnek lenni [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

4. kineveztetett; care a fost numit ...; wurde ernannt. **Szk:** *pappá ~. 1823–1830:* Első éjjel háltunk Szoboszlóban a professzorságból ide pappá tétetett Csomosnál [FogE 166].

5. választatott; care a fost ales ...; wurde gewählt. *1710:* A muszka cár ... Lengyelországra jö, és a svéciai királytól tétetett Stanislaus királyt az országból kikergeti [CsH 452].

6. fordíttatott; care a fost făcut ...; wurde gemacht. *1808:* költ a Juhok teleltetésére, ide véve a ki Tavaszodás ideje közt nyomoruságbol tétetett rend kívül valo szenabeli Erogatumokotis [Gálfva KK; Ks 99] | a Nyuzo Czigánynak kenyérre és tzukmisra tétetett költség 57 xr [Kvh; HSzjP].

7. helyezett, tett; care a fost pus ...; wurde gesetzt/gestellt/gelegt. *1678:* Legyen mindenekben Isten szent akaratja, hiszem hogy ezekben a rosszakban tétetett sorsomban is békességes türö kegyelmét meg ne vonszsza tűlem [TML VIII, 91 Teleki Mihály ismeretlenhez]. *1793/1794:* (A föld) soványobb, és keskenyeb is az fsö (!) Nyilban tétetett Táblánál [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 18a]. *1796:* Ezen két Telkek ki-terjedése kissebb az Első Nyilban tétetett Curialis Hellynél; de ezen hijánosság ki potoltatik az Appertinentiákkal [Kv; Ks 74/56].

8. leirt; care a fost făcut/redactat; wurde geschrieben, redigiert. *1806:* az írt falusi közönség ökör-, tehén-, ménes-, meddö- és borjúcsordáik pásztorlását <felfogadák> a mindjárt kinevezett 1807-dik esztendöre, kézbeadással és áldomás itallal, még régi idökben s közelebbröl az 1786-dikban tétetett írásban megújíttatott, erösíttetett, s mind azolta is megtartatott pontok <szerint>, amellyek így következnek [F.rákos U; RSzF 195].

9. *közönségessé ~* kihirdettetett; care a fost publicat; wurde veröffentlicht/verkündigt. *1827:* A' Gyámoltalan Ur három darabbol állo Erdeinek Pásztoroltatására oly moddal kötelezteték az Arendator Ur, hogy mindenekben az Erdök conservatiojárol ki hirdettetett, és közönségessé tétetett rendtartásnak reguláihoz ... Szabja magát [Nc; DobLev. V/1128. 1b].

10. elöadatott; care a fost prezentat/expus; wurde aufgeführt/vorgebracht. *1761:* kételenittettünk feles számból álló s Városunkban lakó Köz Embereket gyűjteni, Kikis az ... panaszban tétetett rendeletlenségek(ne)k még jobbitására illyen ... végezéseket tettenek[a] [Torockó; TLev. 2/2. – [a]Köv. 7 pontban a végzések].

tétethet 1. végeztethet; a putea dispune/face să se execute ...; abtun/machen lassen können. *1746:* tsürem körül ha lábomat szaporgathatnám mind jobb moddal tétethetnék trágyáztatását [Bethlen SzD; Ks 8. XXVIII. 12].

Szk: *szolgálatot ~. 1659:* Az innepig, Uram, az zab szántást elvégeztük volna, de Apafiné asszonyom ö kegyelme részére való jobbágyokkal ... derekas szolgálatot nem tétetheték [TML I, 354–5 Nika István Teleki Mihályhoz]. *1773:* Már embereink számban sem kezdenek vala venni bennünket, szolgálatot csak keveset tétethettünk vélek [RettE 305].

2. végrehajtat; a putea dispune să fie efectuat; vollziehen/ausführen lassen. **Szk:** *exekúciót ~. 1662:* Boér Sigmond vram, az megh neuezet kezessecknek akar mi neuel neuezendö bonumokbol nullo juris remedio obstante, két szaz magiar forintigh exsecutiot tetetthessen arra rendeltetet bizonios emberek altal ez leuelünknek erejeuel [Fog.; UF II, 225]. *1671:* ö kgymek ... szaz Taller Uinculumat tonek a' ki quouis modo eö kgymek kozul fel bontana ez oztozast; vgy hog' az megh allo fel az megh nem allo felen ... azon helybeli csak egy tistelis ... executiott tetessen titethessen saz Imperialis Tallerokig [Kv; RLt 1]. *1691:* Hosszutelki Eva Asszony Sz Páli Ferencz Uram(na)k akarmi nével nevezendö javaibol Száz Aranyakig mindgjarast executiot tétethessen [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével] * *foglalást ~. 1689:* ha pedig ... az én Feleségem akadalyoskodnek, ugy hogy fizetnj nem akarna, néném Aszszonnak, ezen Leuelemnek erejével ... tétethessen foglalást [BLt].

3. felépíttethet; a putea dispune să fie construit; aufbauen lassen können. *1813:* mikor Szűgség (!) lenne réája a Ns Ekkla a szarvazatot fel emeltetvén, épületett tétethessen alája [Dés; DLt 96].

4. benyújthat; a putea înainta/prezenta; einlegen können. *1780:* hogy Causamat Sériesben tétethessem ide fel fáradtam Tordárol [Mv; Told. 30].

5. elzárathat; a putea ordona să fie închis/băgat în ...; sperren lassen können. **Szk:** *tömlöcbe ~. 1761:* a' Venerabile Consistorium ... végezte, hogy a' Menetske mennyen viszsza Férjéhez, és néki engedelmeskedjék, mellyet ha nem tselekedne égy hét alat, szabadságot ád ... a' Ferfiunak, hogy annakutánna, Feleséget el fogathassa, és a' Tömlötzben tétethesse [Kv; SRE 196].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kontentumot ~* kielégíttetheti magát; a putea obţine satisfacerea pretenţiilor sale; jd lässt sich seine/ihre Erwartungen befriedigen. *1719:* kételenitettem kölcsen kérni Tiz magyar forintokat ... Boër Simon Uramtól ... ha ... ö kglmét contentalni nem akarnám, tehát ... Boër Simon Ura(m) ö kglme ... minden nével nevezendö javaimböl és jószágomböl contentumot tétethessen a' fellyeb meg irt summa pénzig [Fog.; Berz. 17a. LXX/4] * *rektifikációt ~* kijaviittathat; a putea dispune să fie rectificat; verbessern lassen können. *1758/1785:* ha az mezön lejendö valoságos el osztáskor valamellyik fél valamiben magát meg tsalatkozottnak lenni tapasztalja, Rectificatiot praetendálhasson, és tétethessenis [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 301] * *szatiszfakciót ~* kielégíttethet; a putea dispune să fie satisfăcut; sich befriedigen lassen können. *1621:* Teglas Kata(na)k akarmi neu(u)el neuezendeö Jngo es Ingatla(n) Jouajbol Eorcoksegebeól megh vehessenek, es satisfactiot tetethessenek [Kv; RDL I. 115] * *szerét ~i* szerezhet; a putea procura/obţine/face rost de ceva; schaffen können. *1618:* miuel ... elégedendeo palank fanak szeret Nem tetethettiwk; Inthiwk kegdet, hogy az Zent Benedekj erdeobeol engedgien két szaz igen szep igienes temerdek hoszu szál palank fát vagatni [Ks 38. I. 31 Bethlen Gábor özv. Komis Boldizsárné Keresztúry Katához]. *1657:* Az öcsém is kéri Kegyelmedet, hogy az mi kevés pénznek szerét tétetheti Kegyelmed, ne késsenek vele [TML I, 78–9 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

tétethetik 1. kineveztethetik; a putea fi numit/pus ...; jn ernennen lassen können. **Szk:** *harangozónak ~. 1809:* Az Udvarhellyi unita Ecclesia tagjainak ... Gubernator Urunk ö Excelentiajához bé adott Instantiai az aránt, hogy ... Sorbán János ö kegyelme harangozonak tétethessék ... Ugy lattyuk, hogy ... minthogy az Esperest urnak mindenkor Deákot tartani kell, és tartis ... a mindenkor harangozhat [Szu; UszLt ComGub. 1643].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *építés ~* felépíttethetik; a putea fi construit; etw aufbauen lassen können. *1787:* a' restans Interesek igen feles számmal lévén fizetetlen az Adosoknál, ebböl igen sok fogyatkozások és hátramaradasok következnek ... mostan is sok szükséges

épitések és reparatiok nem tétethetnek [Kv; SRE 254] * *pénzzé* ~ eladathatik; a putea fi vîndut; etw verkaufen lassen können. *1791/1792:* allyas Mobiliái[a] Mellyek hamar pénzé tétethetnének ... Nem találtattanak [Msz; MbK XII. 81. – [a]Rosnyai Józsefnek] * *reparáció* ~ javíthattatik; a putea fi reparat; etw verbessern lassen können. *1787:* a' restans Interesek igen feles számmal lévén fizetetlen az Adosoknál, ebből igen sok fogyatkozások és hátramaradasok következnek ... mostan is sok szükséges épitések és reparatiok nem tétethetnek [Kv; SRE 254].

3. vmivé változtathatik; a putea fi făcut să devină ...; etw/ jn verändern lassen können. *1657:* az educatióval, nevelésnek módjával is jóvá vagy rosszá tétethetik [KemÖn. 36].

tétetik 1. végrehajtatik; a fi efectuat; vollziehen lassen. *1814:* Pávai Sámuelnét ... meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nekünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 29. 799].

Szk: *elég* ~ *vminek. 1797:* modo provizorio ugy belé eresztedik a' kivánt Conscriptioban a' Fell peres Aszszony is, hogy az ... Itélet, és Documentumainak erejek a magok valoságokban meg maradjanak, vgy a' Deliberatumnak is elég tétessék [DobLev. IV/797. 2a].

2. végeztetik; a fi făcut de ...; vollziehen lassen von ... *1824:* A Kut Kihányására és Rakására, ha a' Czigányok által tétetik 30 Rf [Dés; DLt 424].

Szk: *indusztria* ~ munka végeztetik. *1817:* a Joszágba Industriak, melioratiok tétettek [Válycbrád H; Ks 79. 13] * *javitás/korrekció* ~ javíttatik. *1821:* a' Groffné Aszszony ö Nagysága által mitsoda Jovittások ... tétettek volna [Dés; Ks 79. 29. 707]. *1828:* talám abba is Correctiok tétettek, s azért félelmes azt elé mutatni [Dés; 87/1829] * *melioráció* ~ → *indusztria* ~ * *munkálódás* ~. *1811:* Ezekből méltoztatik a Tettes Nemes Vármegye által látni minémü szorgalmatos munkálodások tétettek és végeztettek el leginkább a mostan fungens Registrator Fekete Márton Ur által üdőszakaszonként az Leveles-Tárban [SztLt Publico-politicorum Fasc. 85. 337 – Kiss András kijegyzése] * *napszám* ~. *1832:* A gátak megföldelésekor tétetett 80 szekér napszám [F.zsuk K; SLt 22].

3. megtétetik; a fi făcut; wird vollgezogen/vollgebracht. *1834:* meg-intetésemből önként ki-tetszik, hogy e' lépés ellenem, az ebben érdekelt summának kamatoztatása tekintetéből tététett inkább [Dés; BetLt 5]. *1844:* elő Soroltatván mind azon lépései a tisztelt Kormányszéknek, valamint a Ns Szék Rendeinek, is melyek e Tisztujjittási kérdésben mind két részről tétettek [UszLt XI. 85/1. 10].

4. elkövettetik; a fi comis/săvîrşit; wurde gemacht/verübt. *1760:* az Szebeni Contractus általom nem violaltatott, a' mint Dálnoki Vr(am) irja, hogy erőszak tétetett [Igenpataka AF; TL]. *1840:* a' kérdeztetett tőllem, hogy 12a Febr tett Gyujtagatásrol nem tudok én valamit, mely az én kertembe és a' kaszárma kertye közzé tétetett vala (!) [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a földdel egyenlővé* ~ leromboltatik; a fi făcut una cu pămîntul; wird dem Erdboden gleichgemacht. *1662:* Úgy, hogy jobb lett volna, hogy az az erősség is, amelly volt, avagy hogy a földdel egyenlővé tétetett volna, egy kő a másikon meg nem hagyatván, avagy ha immár volt, erősíttetett volna ugyanúgy meg s tartatott volna olly gondviseléssel, illy nagy darab földnek romlása a pusztulása miatta ne lött volna [SKr 419] * *porrá (és hamuvá)* ~ leromboltatik; a fi distrus; wird zerstört. *1662:* Az egész föld pedig ezen alól a Berettyótul fogva a Körösök mellett mindenütt porrá tétettek vala | Istennek annyi sok szép gyülekezeti a szép rakott hajdúvárosokkal ... ím mostan, ó, nagy Isten! mindenestül porrá és hamuvá tétették [SKr 453, 549]. *1705:* Azt kérdették, hogy miért mondotta Márton deáknak, az itt fogva lévő balázsfalvi gondviselőnek, hogy azt az imént elszökött commendans uram német szolgáját, aki ... mia ugyan porrá is tétettek[a], miért adta tanácsul, hogy a kurucokhoz vigyék [WIN I, 374–5. – [a]A türiek] * *semmivé* ~ leromboltatik, megsemmisíttetik; a fi nimicit/distrus; wird zerstört/vernichtet. *1662:* Ezen esztendőben pünkösd havának 19. és 20. napjain és éjszakáin olly szokatlan nagy hó, dér és fagyos üdő lett vala, hogy sok helyeken minden vetések, szőlőhegyek semmivé tétettek vala [SKr 675].

6. írásban/szóban közreadatik; a fi declarat/făcut în scris/ prin grai; wird schriftlich/mündlich veröffentlicht. *1662:* A tanács csak azon cunctálkodásban lévén, delyest hát egy magyarul tudó legény küldetett be egy tatár murzától, értekezvén: akarna-e hódolni a város, nem-e? mert mint s hogy megostromolnák s jönnének rája. Mellyre a nemesség közül némellyek hívattatván, arra válasz levél által tétetett vala, tudván, hogy a vezérhez vitetnék [SKr 657]. *1789:* Mikor ... ezen malom állopattya iránt Investigátio volt, akkor mi némü declaratiot tett a Tanu iránta, a szerént iratott è fel a Régiusok által a Declarátio, a mint tétetett a Tanu által? [Kük.; GyL vk].

Szk: *eskettetés* ~. *1820:* Tőtőri Ur(am) ... miolta a' Bároné ellen folyo Eskettetéssei tétettenek annyira egybe bárátkozták hogy az aszszonyságok Szint ugy egybe tsokolodnak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pállffi Ferentz (29) hites assz. vall.] * *hír* ~. *1760:* ă mik ă substrata materiát illetik azok extractizaltassa(na)k, és ă melyik ellen valamelyik félnek ellen vetése exceptiója lenne, készületet tégyen 's égy mással com(m)unicállya hogy hová hamarébb ă Szék(ne)k hír tétetvén hogy ă parsok készen vadnak ă Ns Szék ujjolag ki jöhessen és finaliter Judiciumot tehessen [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1787:* a Process. Szolga Bironak hír tétessék [Torockó; TLev. 3/2. 1]. *1802:* az Executionak harmad nap el jövetelével fojásban inditása iránt hír tétetett a' bēpanoszlott Succumbens Alperes vrnak [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1843:* Vatsorára, mikor hír tétetik szivesen el várjuk [Tarcsafva U; Pf Rátz Joseff lev.] * *hírré* ~. *1793/1794:* NEnyedi Szánto Sándor Ur ... jelenti a' Commissionak hogy azokban az időkben mellyekben a' Commissio, ezen Bagoi határ osztállyára conflualt ... más Vármegyében valo hivatalja miatt, nevezetesen pedigh abbol az hibából, hogy p(rac)vic hírré nem tétetett ... mikor fog conflualni a Commissio, jelen nem lehetvén ... kéri az In(clyta) Commissiot, hogy még avagy tsak három napi idő engedtessek hogy a' maga Levelcit producalhassa [M.bagó AF; DobLev. IV/13b–14a] * *közönségessé* ~ nyilvánosság elé táratik. *1772:* Mely könyv közönségessé tétettetvén, ez a mostani püspök úr Bajtay Antal József szörnyű dolgokat akart kitekerni belőle. Ofelségét sokféleképpen informálta iránta [RettE 274] * *maga erejébe* ~. érvényessé nyilvánittatik, érvényesíttetik. *1805:* a' Mlgs Királyi Táblának 1768ban Május 4-kén hozott, és a' Felséges Királlyi Gubernium által 1783ban Febr: 27kén approbáltatatt Itélete ... a' szokott mod szerint sententiaba irattassék, expediáltassék, és a maga erejibe tétessék [Mv; DobLev. IV/893. 1a] * *reláció* ~. *1775/ 1802:* (A) meg nevezett adjurált személyek közül előbb is az Hoszszumezei idősöbb Lakos Cometanensak által tetetett

ilyen Relatio [BSz; JHb LXVII/3. 75] * *tudósítás ~. 1844:* Az érdekelt jegyző könyv 105. pontja b) betüje alatt érdekelt rab el szökése körülményeiről ki meríttő tudosítás tétessék [UszLt XI. 85/I. 14] * *válasz ~. 1662:* Mellyre a vármegye ülésében Gyulai Ferenc is jelenlévén, illy válasz tétetett vala[a] [SKr 400. – [a]Köv. a válasz szöv.].

7. okoztatik; a se produce/pricinui; wird hervorgerufen. **Szk:** *kár ~. 1662:* Az kozákság táborának nagyobb része a táborhelynek situsához, fekvéséhez képest hogy oldalason volna ... a három lövöszerszámokkal egy ideig mindenfelé váltig lövöldeztetvén közikbe, bennek nem kevés károk tétetnek vala [SKr 328]. *1677:* A Kar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göböly, és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben károkat, vagy egyéb hatalmaskodásokat és insolentiakat cselekesznek ... a' sereg marhában kár ne tétessék, békével bocsáttassék [AC 215] * *szakadás ~. 1820:* az Zápor esők által is sok szakadások tétetnek [Bogártelke K; KmULev. 2].

8. vmivé változtattatik; a fi făcut ...; wird von jm verändert/in etw verwandelt. **Szk:** *alkalmatlanná ~. 1676:* Azért kérem is bizodalmason Kegyelmedet, ha szembe nem lehet is, levele által urunkat engesztelje hozzám, ne szenvedjek itt ártatlan, ne pusztuljak hitván házaimnál, ne tétessem alkalmatlanná mind uram, hazám és Kegyelmetek szolgálatjára [TML VII, 222 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1745:* tolvaj módra még támadván Thordai Nzts Korodi Samuel Vr(am) Boronyai János nevű szolgáját rútúl meg verték ... bal karját elis rontották, annyira, hogy sok időkig dolog tételre alkalmatlanná tétetett [Torda; TJkT II. 61] * *alkalmatossá ~. 1705:* a militia intertentiójáról való dolgok rendeltessenek el minden székekre és vármegyékre, hogy így ... mind az őfelsége szolgálatja szép renddel folyjon, mindpedig az haza régi szennyéből, kiben hever, felkeljen, és az őfelsége szolgálatjára is tétessék alkalmatossá [WIN I, 624] * *difficultásba ~* vitássá/vita tárgyává válik. *1751:* ă szám vétel alkalmatosságával difficultásban titetvén [Karácsonfva MT; Told. 25] * *egyenessé ~. 1769:* Az Utat az hol Löjtös egyenesittessék meg ... Az Utnak felső szinén a mely dombok tanáltatnak azokat el hányván tétessék igyenessé [UszLt XIII. 97] * *egyenlővé ~. 1790:* Ezer hat százban Mind szent Havának 25dik napján meg állitott ország Végzésének erejekkel ... Helvetiai Confessiot tarto Vallásunk több bé vett vallásokkal egyenlővé tétetvén, azon egyenlősitésböl önként következik, annak szabad gyakorlása [Kv; SRE 267–8] * *erőtlenné ~. 1729:* Ezen kötés miat job lába és bal keze erőtelenné tétetett [Sövényfva KK; TSb 51] * *érzékenytelenebbé ~. 1710 k.:* a feltámadással pedig nem tétetik a test érzékenytelenebbé, alkalmatlanabbá, mint azelőtt volt az életben [BÖn. 481–2] * *eszközzé ~. 1662:* Melly palatinus írására az ország is die 30. Maii illendő választ íratott vala: az exprobrált, szemre hányt dolgokban magát nagyon mentvén, hogy azt nem annyira az országnak, mint fejedelmeknek kellett ennél felettébb való nagy engedelmességnek tulajdonítani kellene, kik az országnak nagy engedelmességével abutálván, nem jól élvén, általok annak lakosi magok édes nemzetek rontatásába is boldogtalan eszközökké tétettek volna [SKr 487–8]. *1780:* Professori életemnek semmi részéb(en) nem tapasztaltatott az, hogy a' Mlgos Fő Consistorium rendeléseinek resistáltam volna. Söt sok féle Rendeléseі jöttenek ezen Collegiumba, a' melyeknek végben vitelekre én tétettem eszközzé [Nc; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.] * *haszontalanná/haszonvehetetlenné ~. 1770:* Ezen helyet nem de nem a hegyről le folyo eső, és hoviz töltötte fel porondal, és kővetsel, lévén igen magas hegy, és árok le felé a hegyről azon helyetskére, melly miat tetetett haszantalanná [H; JHb XXXI/17. 3]. *1786:* Oly rosz volt ezen Malom midőn az Exponens Vr birodalmában ment hogy az ahaz p(rac)tendálo Attyafiak tűznek a' fáit fel akarták osztani egy más közt ... s ha ujra nem epittetik bizonyoson egészszen lerohanván (!) tellyességgel haszonvehetetlenné tétetnék kevés időre minden Fáival együt [Apahida K; RLt O. 2] * *istállóvá ~. 1661:* Nézzétek urak az templomokat, lovak istállóivá tétettenek! [KemIr. 340] * *kapitálissá ~* alaptőkévé változtatik. *1781:* a ki adattatott Capitalis[a] Interessével együtt Capitálissá tétetvén, ment mostanig 422 ~ négy száz huszon két Magyar forintokon [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata nyil. – [a]200 m. ft] * *mentté ~* mentessé tétetik. *1789:* a Forspontozasra, s mas közönséges terch viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendő Subdivisiot tenni és a Banyaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Terch hordozo Lovak s ökrök azoktol mente tétessenek [Kv; TLev. 7/8]. *1796:* meg kivánnya az All Peres hogy ... a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétől menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31]. *1822:* mint nemes személy publicáltassam, arról nékem hiteles Testimonium adattasson, és a' katona quartélyostól Zilahon mentě tétessem [Zilah; Borb. II Décsey György foly.]. *1823:* Gonos Mihálynak Rákotzi Sigmond fejedelemtől nyert privilegiuma, mely szerént Enyedi Birtokai a' Dézma adástol menté tétetnek de a(nn)o 1607 [Nc; DobLev. V/1061 reg.]. *1840:* különbözö és alkalmatlan katonaságnak Quartelyozkodásaitol nemes városunk mentté tétetett [Dés; DLt 935] * *nyilba ~* kisorsolandó örökrésszé/vagyonrésszé tétetik. *1747:* Sároson két Jobbágj tétetett nyilban [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1781:* Harmadik Nyilban tétetik az Almasan Péter lakta Sessioja [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a] * *nyilvánvalóvá ~. 1761:* a' Vádolo Fél ... appellálta a' Caussát a Mltgos Királyi Tabla eleiben azzal vexatla (!) Feleségét, hogy még Feleségének tisztasága hellyre nem állitatott, holott a' Tekintetes Magistratus előtt tisztasága Feleségének nyilván valová tétetett [Kv; SRE 201] * *semmirekellővé ~* használhatatlanná tétetik. *1740:* Ezen az egész őszön Sz. Mihály Naptol fogva durált Szakadatlan esőzés miatt mind a bé takaritott gabona Széna majd in tertialitate el romlott, kivált a Málé vizesen takarodván fel Semmire kellővé tétetett [M.köblös SzD; RLt Rettegi I., DiarOec. 11] * *semmivé kellővé ~. 1753:* Bese Mihály Jobbágyot Fiatol Pistátol Separalni károsobnak itéltetett, mivel ugy mind kettö élhetetlenné, és Semmivé kellővé tétetnék [M.nádas K; RLt] * *szabad menetelű emberré ~* szabad költözködési jogú emberré tétetik. *1796:* a' Torotzkaiak ... a' Jobbágyság alól ... felszabaditattak, és ... szabad menetelü emberekké tétettek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 94 tábl.] * *szánthatóvá ~. 1797:* In Sziliváje ... Erdő helynek valo némely része Szántonak ... Ezenn egy részben ... tseplesz Erdőtske ... ő Nagysága ... a mostani esztendőkig szüntelen vágattatta ... miglen végképpen el pusztulván, utollyára az ki irtás által Buza föld szánthatová tétetett [Szentegyed SzD; WassLt] * *vmi tárgyává ~. 1880:* No, de minthogy bánod, ha ez ügy szó tárgyává tétetik – lelked rajta [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

9. áruba bocsáttatik; a fi pus în vinzare; zur Ware werden lassen. **Szk:** *eladóvá ~. 1776:* Limitatiora vettetvén ă volt Jesuiták fikartz Joszága, Városokba lévő fundussai, házai, azon Uj haz is Vásárhellyen ... el adóvá tétetik [Mv; JHbB. Fasc. VIII. sub C Bethlen Miklós ir.]. *1799:* város határán a

Szamos parton épült, de már lehagyott és cladóvá tétetett Só Csűrt és ahoz való strásaházat [Dés; EHA]. *1843:* (A) hires mag mén Champion … el adová tetetett [F.zsuk K; SLt Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

10. kineveztetik; a fi desemnat; wird von jm ernannt. *1801:* az Nehai Gidofalvi Antal uram Halala utan ugyan Nehai Gidofalvi István Uram téteték … árváinak[a] de Gidofalvi István Uram tsak hamar elmebeli fogyatkozásban esvén az Fija … Gidofalvi Samuel Uram alla elé Tutornak [Albis Hsz; BLev. – [a]Tollban maradt: tutorául].

Szk: *administrátornak ~. 1823–1830:* Báró Kemény Simon … gróf Bethlen Imre helyébe Alsó-Fejér vármegyébe administrátornak tétetett, mégpedig akarata ellen [FogE 244] * *esztergomi érsekké ~. 1662:* Pázmány Péter … esztergomi érsekké téteték [SKr 114] * *falusbirónak ~. 1822:* Anno 1821dik Esztendőben Xbernek 9diken tetetet falus bironak Hegyes Arszinytia kiss Bironak pedig Korso Vaszilia [TLt Közig. ir. sztlan] * *főbirónak ~. 1823–1830:* Dési Gábor pedig, minthogy németül tudott, főbirónak tétetett a marosi circulusba [FogE 92] * *hivatalra ~. 1776:* mivel Néhai Tist. Soos Ferentz vram decessussán az Ecclesiasticus rendin valo Domesticus Fő Curatorság vacantiaba esett, arra a Hivatalra, a régi jo rend szerint Tisz. Intze Mihály vram, mint elsö Pap … tétetett [Kv; SRE 232] * *ispotálymesternek ~. 1712:* Ugyancz nap[a] ispotálymesternek is tétettem [Kv; KvE 255 VBGy. – [a]Aprószentek napján] * *ítélőmesternek/ítélőmesterré ~. 1662:* Bethlen fejedelem idejében protonótárius, ítélőmesterré és tanácsúrrá tétetett[a] [SKr 158. – [a]Kassai István]. *1777:* Azt is végben vitte, hogy a bécsi cancellárián ne légyen több egy referendáriusnál, melyre kilyéni Székely Dávidot küldik, aki is ítélőmesternek tétetett volt [RettE 379] * *kisbirónak ~ → falusbirónak ~* * *kommandírozónak ~. 1806:* Comenderozo Generalis Mitrowski el butsuzott és hejjette tétetett Erdélyi Comenderozonak G. Colowrád [Dés; Ks 87 Kornis Mihály jk 214] * *nótáriusnak ~. 1778:* Ez[a], ki is jól tanulván, majd gyermekkkorában nótáriusnak tétetett volt Maros székben [RettE 387. – [a]Gálfalvi Gergely] * *perceptorrá ~. 1758:* Ezen 1750 s 1751-dik esztendőben tétettem perceptorrá [RettE 72] * *professzornak ~. 1823–1830:* Ezen gróf[a] patrociniuma által tétetett Kovásznai marosvásárhelyi professzornak [FogE 74. – [a]Lázár János] * *provinciális komisszáriussá ~. 1772:* Az honnét[a] kiszármazott volt Magyarországra s ott pápistává lévén, provinciális commissariussá tétetett Debrecenben [RettE 282. – [a]Nagyenyedről] * *tanácsúrrá ~ → ítélőmesternek/ítélőmesterré ~* * *tutornak ~. 1801:* az Nehai Gidofalvi Antal ur(am) Halala után az eökigyelmetől el- hagyatott arvainak Gidofalvi István Uram tétetik Tutornak [Albis Hsz; BLev.].

11. választatik; a fi ales; wird gewählt. **Szk:** *erdélyi gubernátorrá ~* kormányzóvá tétetik. *1759:* Ennek fejvétele után maradott egy <György nevü> fiacskája. Ki is felnevelkedvén, hatalmas ember vált belőle úgyhogy 30 esztendős korában erdélyi gubernátorrá tétettetett Leopoldus imperator által [RettE 92] * *fejedelemmé/fejedelemnek ~. 1662:* Barcsai Ákos a vezértől fejedelemmé tétetett vala, mellyben a haza szabadsága a szabad választásban megrontaték [SKr 454]. *1710:* Egy nagy imperii comes de Waldeck, ki azután fejedelemnek is tétetett volt, jövén Párisból Londinumba, engem a doveri postamester avval indita el paripán [BÖn. 584] * *főispánná ~. 1662:* Végre a feljebb megemlíttetett Rhédei Ferenc tétetett vala Bihar vármegyének főispánává [SKr 313] * *palatinussá ~. 1710:* a császár … újobban nagy hadat küld le mind németekből, mind magyarokból állót, gróf Copp és Esterházy Pál (ki annakutána palatinussá téteték) commandója alatt [CsH 92].

12. helyeztetik; a fi aşezat/pus/situat; wird von jm gestellt/gesetzt/gelegt. *1710:* De már a dolgok súlyosodván és két fegyver közé tétetvén Erdély … a státusok negyven személyből álló Deputátiót rendelének a fejedelem és tanácsurak mellé [CsH 201]. *1732:* Ezen Ládából … az arany kapcsok ki vétetődtek, és a depositumok közé tétettek [Kv; Ks 37 Kornis Zsigmond lelt.]. *1751:* A(nn)o 1751 … Nemzetes Szabo Gergely Vram ajándekozott egy sokféle posztobol munkáson tsinált asztalra valo boritékot, mely a külsö Templomba az asztalra tétetett [Kv; KvRLt X. A. 43c]. *1756:* Eléstartó Böltban … Tanáltatik … egy nagy hoszszu élés tartó Almárium … Ennek tetejében tétetett más apró fiókos Ládáju hét számbol állo Almárium élés tartani való [Déva; Ks 92. I. 32]. *1757:* az hideg Tetemem … tétessék az Nuytaztato padra, az alatt koporsom el készülvén, tétessék koporsoban [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3. 1. 4]. *1767:* Nehai Ladányi legált 1000 For. Interessét, approbállya 'a Supr Consistorium hogy fordittassék Bibliotheca augmentatiójára, sőt hogy azon Testans emlékezetire 'a Bibliothecáb(a) külön helyetskére tétessenek azok a könyvek mellyek ezzel vásároltatnak [Nsz; BK A kv-i ref. koll. csomója]. *1782:* azon … retnek tsak egy szegeletecskéjére tétetet az eo Naga Malma [Torockósztgyörgy TA; Thor. XX/2 Vonya Gergely tt vall.]. *1786:* Majorság Tengeri lett Csőstöl a' jova, és tétetett a' Kasban Metr. 850 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1811:* ki-ki által láttya, Miért az ilyen Ló az ember' baráttya, Hogy öszszel negyed-fél esztendős korába, Mikor a' kötőfék tétetik nyakába, Nem nézi az embert ellenség formába [ÁrÉ 150]. *1848:* Az osztovàta a' hijuba. A bordák a Székréterbe tétettek [Szászerked K; LLt]. *1849:* Az Estallo ablaka a' kamarára tétetett [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1865:* Hasonlolag Tyukodi János fel adatott hogy valami – Égetetlen tángyért el adot volna a melyis az Czéh asztalára tétetett [ZFaz.].

Szk: *birói zár alá ~* itélőbirói zár alá tétetik. *1849:* Krizsán Mária … podgyásza birói zár alá tétetett [Kv; Végr. 5 Vall.] * *füstre ~. 1808:* Egy Vénn Bihaly Tehénn … hogy káré nem vallyák, meg nyuzatott, és füstre tétetett [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.] * *koporsóba ~. 1662:* másnap Kemény Ferenc, egyik jó ifjú legény fia, ki most kövári kapitány vala, ugyan hosszúfalvi táborában, pestisben … megholt vala … illendő tisztességgel koporsóba tétetvén, Kővárba kisértetett vala [SKr 667]. *1757:* az hideg Tetemem … tétessék koporsoban [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3. 1. 4].

Sz. *1678:* félek igen az fejsze az fának gyökerére tétetett; értem itt vallásunkat [TML VIII, 95 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

13. hely kijelöltetik /mutattatik vminek; a fi înglobat/inclus în …; ein Platz wird markiert. *1780:* Ezen … Sessiok négy Táblákra fel osztattatván, azoknak ki-táblázása vagy Nyilazása következik e' szerint: Az Elsö Nyilba tétettettenek[a] [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 9. – [a]Köv. a fels.]. *1796:* Szolgálo Emberék belsö és külsö tehettségekkel és Appertinentiajokkal, ezen Nyilban tétetnek az túl következö rendel [Kv; Ks 74/56]. *1801:* Ezen Táblának a' hegy felöll valo vége … az uton á(lt)al keresztül szakasztatott 's a nagy dombon lévö Táblához tétetett [Mezöbánd MT; MMatr. 369]. *1840:* ezen meghatározott pénzbeli büntetésnek fele a közönség cassájában tétessék [Jenöfva Cs; RSzF 289].

Szk: *métaul ~. 1762:* az Köre Teton lévö Szánto Földnek végiben ennek elöttе az két helységbéli Lakosok meg

édgyezett akarattyokbol Cancellisták által métául tetetett Kö [Szentlászló TA; EHA].

14. (el)záratik; a fi închis; wird gesperrt. **Szk:** *árestomba ~. 1704:* öexcellentiája megparancsolta, hogy az asszony szoros arestomba tétessék [WIN I, 140] * *detencióba ~* fogságba tétetik. *1745:* Szávul ... meg nem fogattathatván ã felesége tétetett detentióban [Torda; TJkT II. 90] | Ujbaresty Pauel Gábor ... Gornyikságában sok Excessusokat és Extorsiokat pátraluán Detentioban tétetett [Újbárest H; Ks 62/3 Pauel Janos Gornyik vall.]. *1751:* Vándor Péter ... az Vármegye Tiszteitöl az Falus Biro Házához tétetett két napokig detentioban [Balázstelke KK; IB. Matthias Hoch (50) lib. vall.]. *1832:* Nevezze meg a' Tanu hogy a' meg mondot hely fel Szántásakor az Exp(onen)s Possessoratus közül kínek vagy kiknek Ekejeket 's ökreiket arestalták a Felsö Sinfalviak azok hova tétettek detentióba 's onnan hogy es mikèppen Szabadultak meg [Asz; Borb. II] * *fogságba ~. 1662:* Ökª ... véghezvitték vala, hogy az Jedikulában, héttoronybéli fogságban tétetvén, egész holtáig ott tartatnék [SKr 147. – ªSzékely Mózes és elégedetlenkedö társai]. *1763:* Tagadhatatlan mivel maga is fateallya az I. hogj az actionalt két ökreket ö lopta el, melyek most kezin talaltatvan, véllek edgjütt fel fogatot, és fogságban tétetett [Torda; TJkT V. 176] * *tömlöcbe ~. 1847:* Varga Katalinnak a templom elött tartott beszéde következéséül az emberek kezdettek is az uradalmi erdökböl fát hordani, de akit az erdögornyikok megfoghattak, azt ide Abrudfalvára az ispányság elejibe bévoztak, az hol tömlöcbe tétetett, s azonkívül nagy pénzbéli büntetést róttak réá [VKp 232].

15. kitétetik; a fi pus/închis; wird von jm gesperrt. **Szk:** *(piaci) kalitkába ~* kalodába záratik. *1604:* Amely vinczéler penigh az vegezes ellen hitettne az miüeseket, rea bizoniultatúan az kalikkaban (!) tettessek [Kv; TanJk I/1. 469]. *1698:* mind harman tetessenek a' Piaczi kalitkaban es mind estig masok peldajara ott poenitentiaztassanak [Dés; Jk] * *(piaci) kalodába ~. 1699:* Deliberatum. Varadi Janos holnap kalodaba tetessek paniceallyon delig nyakara köttetve az harang, ot leve(n) a' lancza es villais [Dés; Jk 290]. *1700:* mind ketten masok peldajara a' piaczi kalodaba(n) tetessenek es estig ott Pironkodgyanak [Dés; Jk]. *1762:* ezen vétkes cselekedeteiért, mint parazna a következö holnapi vásár napján 9 orakor az Piacra kaladáb(an) tétessék [Torda; TJkT V. 141].

16. megvasaztatik; a fi fereeat; wird von jm in Eisen gelegt. **Szk:** *nyakvasra ~. 1735:* Hogj penig Nemes Városunk s Ekklesiáink meg botránkoztatoi ... a Cinterem mellett reggeli Templomb(an) valo menés elött nyak vasra tétetnek, holottis 12 orakorig azaz Delig pironkodgjanak [Dés; Jk]. *1762:* jollehet halálra érdemes lett volna ... remittaltatott, vgj mind azonáltal, hogy nyak vasra tetetvénª, egj oraig ottan tartassék, és azután 50 pálcza ütésekkel meg verettetvén a várasrol ki késértessék [Torda; TJkT V. 122. – ªAz I(net)a].

17. leírattatik; a fi scris; wird von jm schreiben lassen. **Szk:** *írásba ~. 1697:* Az mi az Portiokat nézi azok csak mostanában szorgalmatossann meg visgáltattak és irásbann tétettek [Borberek AF; Mk 13 Alvinczi P. inv.].

18. feltétetik; a fi pus; wird von jm setzen lassen. *1820:* kérdés tétettetvén az iránt, hogy Zonda Ignátz, Földesi István és Vig János ö Kgylk remekre botsáttassanéké (!) vagy nem? [Kv; FésCJk 26].

19. ítéltetik; a fi trecut în rîndul ...; wird von jm urteilen lassen. *1709:* az ember az bünért az halálnak solgya alá vagyon rekesztve Istentül; és halandoság alá tétetett [Fintaháza MT; MMatr 61].

20. hozatik; a fi dat/pronunţat; wird von jm gebracht. **Szk:** *deliberátum ~. 1803:* egy el károsodott ökre iránt pert inditván F. Rákosi Fitori Ferentz a' Communitás ökör Pásztorai ellen, mellyre hozatott és tétetett e' következendö Déliberatum [F.rákos U; Falujk I] * *határozás ~. 1812:* itt F Rákoson a' Tktes Circularis Sz Biro Ur, a' Falusi Hűtösség, és Nagy részint a' Falusi Gazdák jelenlétében tétetett nevezetesen a' Kováts és Tsidmadía Mester emberekre nézt ezen határozás vagyis regulament [F.rákos; Falujk 71 Sebe János pap-not kezével] * *itélet ~. 1785:* az Inclyta Investigatoria Co(mmi)ssio eleib(e) a vas Dézmárol valo compositiot producaltuk a végre hogy az eo Felsége Tronussa elött arrolis ... itélet tétessék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. *1789:* az én Praetensioimrais ... egyenes és Törvényes itélet tétettessék [Nc; DobLev. III. 658. 6a]. *1794 k.:* A Járai Birtokosok azon okbol kivánnyák Recursus mellett meg valtoztatni az Also Szék Itéletét hogy a fellyebb emlitett Processusban két egy mással ellenkezö Itéletek tétettek volna [Somb. I] * *regulament ~ → határozás ~* * *rendelés ~. 1762:* reméllyük vagyon meg égyezése a' Mlgs Thesaurariatussal, a' szegénységtöl fel váltando Ereznek általa (!) vitele amint rendelés tétettetett a' felyebb meg irt Tisztnek (!) [Torockósztgyörgy; TLev. 8/7]. *1789:* A Faluk ratioi nem éppen a helyes normán vitettek Melyrölis, hogy miként vitessenek rendelés tétetett [Kénos U; UszLt XIII. 97]. *1790:* Jollehet 1787be ... 11003 szám alatt, mind a' Marha Döginek, mind pediglen a' Szarvas Marhák gyakor el orazások el távoztatására nézve hasznas Rendelések tétettek volt ... de minthogy ezenn hasznos Rendelésnek meg tártattatása ... sok Hellyeken vagy tellyességgel bé nem vétettettek, vagy az hol bé vétetettis annak további telyesitése hanyatlónak tapasztaltatik, a' K. Fö Igazgato Tanátts ezenn Jora tzélozo Rendelésnek meg ujjittását és annak szoross meg tartását igen szükségesnek találta [DobLev. III/676a gub.]. *1823:* Reménkedve instálok a Tekintetes Marchális Széknek az iránt, hogy azon 8. darabb betses Fegyverek mostani ki adattátosokra hathatos rendelés tétessék [Nc; DobLev. V/1068 özv. Dobolyi Istvánné Foszto Rákhel vall.] * *rendelkezés ~. 1844:* Kaszárma tervének bé adásárol tétetvén rendelkezések [UszLt XI. 85/1. 95] * *világosságra ~. 1802:* addig is, a mig bövebb Investigatio által igazságos praetensionk tökélletes világosságra tétetik erdeink meg kiméllése iránt hathatos rendelést tenni méltoztassék [Torockó; TLev. 10/8].

21. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bátorságossá ~* felhatalmaztatik; a fi autorizat/împuternicit; wird von jm bevollmächtigt. *1808:* Albisi Nemes Bartos Samuel mint verus Poss(ess)or ... az 1809k Esztendei Erdölésre bátorságossá tétetik [Bodok Hsz; BLev.] * *bélésnek ~* bélésnek felvarratik; a fi folosit pentru căptuşeală; wird von jm zum Futter angenäht. *1809:* Vett fél Sing viaszszos vásznot a Mente eleire mely tétetett a Fláneren belöl béllésnek [Várfva TA; KW] * *bizonyossá ~* megbizonyosodik; a se convinge/asigura de ...; sich einer Sache vergewissern. *1780:* ha ... valamely gazda Házának változása történnék, u. m. lovainak hirtelen való pusztulása, a' Gazdának halála, és oly házba a' munka tételnek vagy folytatásnak olly erötelen Cselédekre való szállása, kik arra elégtelenek ... ezekröl a Birák hitelesen bizonyosokká tétetvén, Birák hirivel a' kárvallás miatt el-maradó futatást Verövel edjütt ... el adni meg engedtetik [Torockó; TLev. 4b] * *emlékezet ~* megemlíttetik; a fi amintit; wird von jm erwähnt. *1753:* Tekintetes Janko Fe-

rentz Ur(am) Fassiojának purizálásában két rendbeli Literale Instrumentumról tétetett emlékezet [Zágon Hsz; Told. 37. 49] * *exakció* ~ adóztatás történik; a fi impozitat; besteuern. *1665:* Római császár ő felsége semmihez, valami(k) ab antiquo Erdélyhez valók voltanak, közit nem mondja, és ezután semmi exactiók azokban nem tétetnek [TML III, 385 Teleki Mihály a székelyhídiakhoz] * *igéret* ~ megígértetik; a fi promis; wird von jm versprochen. *1811:* A' Nemes Vármegye is meg-kéretett, 'S Hogy segitséget ád, igéret tétetett [ArÉ 24] * *investigáció* ~ nyomozás folytattatik; a fi investigat; wird von jm untersucht/nachgeforscht. *1772:* Írtam consiliarius Hutter urnak perceptoralis restantiam iránt, mivel ez az hamis lelkiismérettel bíró Bogdán Dénes azt költötte, hogy mely restantiák investigatióját in anno 1768 a tábla Keczeli János és Butyka Mihály uram által tétetett, én mindenütt corrigáltam [RettE 273] * *karóba* ~ karóba húzatik; a fi tras în teapă; wird von jm gepfählt. *1646:* (A fogoly) mint Tolwai megh fogdostassek, es ki vitessek karob(an) tetessek [Kv; TJk VIII/4. 61]. *1764:* Imbre György ... egyedül halálra méltonak itiltetvén feje vétessék, azután teste kerekre, feje pedigien karoban tétessék [Torda; TJkT V. 239] * *kerékre* ~ kerékbe törtetik; a fi tras pe roată; wird von jm aufs Rad gebunden. *1763:* A szegény létai papnak, Németi Sámuelnek ... feje vétetett s kerékre tétetett [RettE 158–9] * *készíttetés* ~ elkészíttetik; a fi făcut; wird von jm gemacht. *1849:* A T. Rendör igazgatosághoz női Szabo Ironotádter Josef által készitett és ötven hét forint és 7 xrt tartalmazo konto lévén béadatva ... mondgya meg a' nő hogy azon készittetések ki reszére és ki rendelésére tétettek? [Kv; Végr. Vall. 54] * *kontentum* ~ megelégíttetik; a fi satisfăcut; wird von jm befriedigt. *1734:* nehogj egj néhány b(ecsü)l(e)tes Ember gjermeki tanittassa(na)k szorgalmatoson hanem mindenkié, mivel ha az gjermekek fizetéséből ki nem telik a Mester ura(m) fizetése a Közönségesből tétetik Contentum [Dés; Jk 555b] * *költség* ~ költség ráfordittatik; a fi cheltuiti; wird von jm Geld ausgegeben. *1847:* a megnevezett három helységek vittettek volna a Varga Kata itt-tartózkodása ideje alatt égy esketést véghez az aránt, hogy a fennebb megnevezett három helységek lakosai régentén micsoda szolgálatot tettek az uradalomnak, de hogy azon esketésre mennyi költség tétetett, azt nem hallottam [VKp 235] * *kötelességévé* ~ kötelezővé tétetik vki számára vmi; a fi dat cuiva ca sarcină obligatorie să ...; etw wird jm zur Pflicht gemacht. *1809:* A Szék Tisztyeinek ... kötelessegekké tétetik, hogy ezután az ... Tyrokbol, tsak eg(g)yet is a Magistrátusnak az el botsáthatás iránt léendö meg halgattásán kivül el ne botsássanak [UszLt 1696 ComGub]. *1852:* Egri Móisesnek kötelességévé tétetik Szavatossát, 's annak lehetö bizonyságait, elö állittani [Dés; DLt 1066]. *1869:* Mindenik körlelkésznek egyszersmint kötelességévé tétetik, hogy a rájok bizott iskolákba, e köröztetés után azonnal kiszálljanak és ... oda hassanak, hogy az 1868ik évi népnevelési törvények életbe léptessenek [M.bikal K; RAk 177] * *magán kívül* ~ a fi enervat foarte tare; außer sich sein, sehr nervös sein. *1812:* Megesmérem hogy mint egj magamon kivül tétetve 's, mint edj háborottul hibáson cselekedtem mikor a Nagy Aszszonyt akaratomon kivül pofon legyintettem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.] * *osztály alá* ~ felosztatik; a fi împărțit; wird von jm geteilt. *1770/1771:* Minthogy az idö Statussa[a] azt kivánnya elsöbenis a' Törökbuza határ tétessék osztály alá [Fejér m.; DobLev. II/428. – [a]Az osztálylevél április 19-én kelt] * *provizió* ~ intézkedés tétetik; a fi luate (unele) măsuri; werden von jm Massnahmen getroffen. *1741:* azon Szekerekkel az Istrigji hidra, és az egjébütt kivántato utak reparatiojára provisio tétettnék [H; Ks 101] * *rovatal* ~ (adó) kirovattatik/vettetik; a fi impus; die Steuer wird ausgeschrieben. *1843:* Hogy rovatal tétetett volna a falukra, nem tudom, eddigelé csak jószántából adott, ki mit akart [VKp 95] * *semmivé* ~ semmisnek nyilváníttatik; a fi declarat nul; wird von jm als Null bekundet. *1662:* Ez megírt módon a végzés minden részeiben semmivé tétetvén, az új fejedelem, a tanácsurak tetszéséböl ad diem 9-am Januarii anni 1658 [SKr 404] * *szatisz-fakció* ~ elégtétel adatik; a fi dat satisfacție; wird von jm Genugtuung verschaffen. *1787:* satisfactio tetessék insuper, hogy a' Constitutiot transgrediálni nem formidálta, hanem a Torotzkai jo féle vasnak hirét gyalázatban hozta az Ország elött [Torockó; TLev. 9/25] * *szentté* ~ szentté avattatik; a fi sanctificat; wird heilig gesprochen. *1811:* Ezért-e? vagy egyéb Tettiért végtére, Ö neki is, ugy mint Martirnak, folyt vére, Azzal érdemlette, hogy Szenté tétessék[a], 'S a' Napkeletiek Templomjokra fessék [ArÉ 87–8. – [a]Szent György] * *vágás* ~ vágattatik; a fi făcut o tăietură; wird von jm geschnitten. *1848:* (A tímár) legény által huslás közbe igen esmerhető vágás tétetett volt [Kv; KLev. 15] * *vki lába alá* ~ megtiportatik; a fi călcat în picioare; wird mit den Füßen getreten. *1710:* A szegény hazafiai már azoknak lábai alá tétetvén és mint idegenek idegen országban, minden becsület, tisztség nélkül házoknál ülvén, az egész tanácsot az idegenek ellepték vala, mint Teleki Mihály, Naláczi István, Székely László [CsH 158] * *vmitől függövé* ~ a fi făcut dependent de ceva; jn von etw abhängig machen. *1772:* De most mindenféle dolog nem az Istennek öfelségének, hanem az embereknek akaratjától és dispositiójától tétetik <függövé> [RettE 277] * *zálogba* ~ elzálogosíttatik; a fi amanetat; wird verpfändet. *1842:* ezek[a] a' Köz Szülék által 14 Rh forintokban ... zállogba tétettek vala [Szászrégen; DE 2. – [a]A földek].

tétetődik 1. végrehajtatik; a fi executat; wird von jm vollgezogen. **Szk:** *elég* ~. *1776:* hogy azért kiki, a' maga rátáját, Competentiáját meg tudhassa, birhassa, Colálhassa, 's a' p(rae)citált Törvénynek és a' közönseges igasságnak elég tétetödgyék; Téssék az emlitett ... Magyar Bogátai határnak periferiájában lévö Commune Terrenumokat ... kinek, kinek belsö Possessoriuma Szerint fel osztani [BSz; BetLt 7]. *1786:* meg kivánom 'a Tkns Tábla Normativuma szerint, à Királlyi Tábla Sententiájának elégtétetödjék és mennyen effectumba [Nagylak AF; DobLev. III/607. 39].

2. végeztetik; a fi efectuat; wird von jm gemacht/vollgezogen. **Szk:** *komputus* ~. *1816:* A Mészárossal Computus tétetödet [Déva; Ks 102].

3. építtetik; a fi construit; wird gebaut. *1811:* Így hát, hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határoztaték meg: hogy ezután minden esztendöben 2 esztena azon havasba[a] tétetödjék [Szárhegy Cs; RSzF 184. – [a]Az esztenatartásra legjobbnak ítélt Bük-Havasba].

4. okoztatik; a fi pricinuit; wird verursacht/hervorgerufen. **Szk:** *kár* ~. *1767:* az ... Majorság Földben Török buzájok lévén eö Nattságok(na)k feles kár tetetödött volna, benne [TKhf 21. 19 Szilágynyíresi vall.]. *1844:* A földekben kaszálokba nem tudom hogy kár tétetödött volna az Arendátor által [Abafája MT; TSb 22].

5. vmilyenné változtattatik; a fi făcut/schimbat ...; wird irgendwie verwandelt/verändert. **Szk:** *alkamassá/alkalmatossá* ~ alkalmassá válik. *1672:* mi is ezen az úton tétetödnénk mind az jövendö defensiora, mind az mostani adózásra

alkalmatosabbakká [TML VI, 65 Bethlen Miklós Telcki Mihályhoz]. *1846:* a közbülsö feszittö gerendák pedig két Schroff által a folyó gerendakhoz felszorittatván, az egész egy fel Szoritott testületé váland, és ezután járhatásra alkalmassá tétetödik [Dés; DLt 858/1847] * *bizonyossá ~* **a.** vmi bebizonyosodik. *1812:* A Lábravalo hordozása ha bizonyossá tétetodik bizonyságok által, s meg bizonyosodik hogy e cselekedet közbe keverte el a Ferje Lábravalojat ismét büntetodik 6 Rf Török Istvánné [Nagykapus K; RAk 14]. – **b.** világossá válik. *1767:* az Ingatlan Joszágok fel sem oszolhatván, Nyilakat sem lehet tsinálni, mig a' Joszágok természete bizonyossá nem tétetödik [Mv; Ks 20/X] * *bizonyossá ~ vki* megbizonyosodik. *1805:* elöre juxta praedeclarata puncta praeadmonéáltatik, és bizonyossá tétetödik Nagyságod hogy mentöl elébb ki váltatodnak[a] [Mv; Ks 92. – [a]A zálogos joszágok]. *1816:* a Nagysád további Gratíaja felöl továbra is bizonyossá tétetödöm [Zilah; IB. Luka Sándor prokátor lev.] * *egyenlövé ~. 1777:* tettzett ... a Poss(ess)or Urak Tisztyeinek s'embereknekis ... mivel már a' Táblák egyenlövé tétetödtek, a' szerént jutando nyilával megelégedni [Asz; Ks 89] * *haszonvehető hellyé/haszonvehetövé ~. 1767:* ezen ... Tós helly ... amiolta haszon vehető hellyé tetetödött mind ... Tohátán Jánost, és az ö Successorait tudom hogy birták mind ez ideig [TKhf 21. 19 Szilágynyíresi vall.]. *1798:* ö általa mettöl meddig tétetódett haszonvehetövé az a helly ... én még eddig nem hallottam [Nagykristole SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.] * *nyilba ~* kisorsolandó örökrésszé/vagyonrésszé tétetödik. *1804:* a Vásárlott széna arra ... ebböl ... 3 forint ... a Judith részére esett nyilakba tétetödik [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 15a]. 1828: a' Reformáta Eccl(esi)a javai, az osztály alá menendöktöl Secernáltossanak, azok édgyik osztállyos Vérnek is, nyiljába ne tétetödgyenek [Cege SzD; WassLt] * *nyilvánságossá ~* világossá válik. *1749:* egy Banatusi ember az erdöhátsagon ... meg fosztatván, midön maga kára keresésében Sollicituskodott volna, nyilvánságossá tétetödöt Csorogár Lászlo ... által vighez vitt meg fosztattatása [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1751:* haza jötöm után nyilvánsagossá tétetödöt, maga Ujbar Péter Sem tagadta, hogy azon kiseb katárkát az én katárkam Szomszédságábol az én ökrömön és az biroén vitte hozája [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1777:* mostan pedig nyilvánsagossá tetetödven hogy eleitöl fogva rolla közönségesen tartatott rosz hir, bizonyos volna ... Meg kivannya azért az A. hogy az I. mint nyilvánságos tolvaj és kártékony ember ... Halállal büntetödjék [H; Ks 114 Vegyes ir.] * *nyilvánvalóvá ~. 1680:* paraznasagok nyilvanvalova tétetödöt [Dés; Jk] * *vmitöl mentté ~* mentesítödik. *1815:* mi ... a' Regestrum szerént számban vétetvén; hogy ez által a' Tktts Exponens Aszszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujátol menté tétetödjék, és betsülletét fen tarthassa tessék ... a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illetö Leveles Ládákát czennel, vagy legy tovább 15öd napok alatt magához el hordatni [Somb. II].

6. áruba bocsáttatik; a fi pus în vînzare; wird zur Ware geworden. **Szk:** *eladóvá ~. 1711:* Vagyon egy ház Szentegyház Uczáb(an) ... az ki most benne lakik sok pusztaság lévén rajta mikor belé ment a mit réá költött ha el adová tétetödnék az ház, refundáltassék az ö Epitese [Kv; Pk 6].

7. kinevezetik; a fi numit; wird ernannt. *1729:* az mostani szolgabiro ebb(en) az p(ro)cessusb(an) nem vár(me)gyei hanem Haromszeki ember, és nem vármegye Székin tetetödöt [ApLt 3 Andreas Könczej de Karatna (33) ns vall.].

Szk: *mesterré ~. 1782:* valamelj legénjek az hat esztendöt ki nem töltöttek ... mesterré nem tétetödik mig az hat esztendöt legénjül ki nem tölti Concludaltatott [Kv; ACJk].

8. helyeztetik; a fi pus/aşezat; wird gestellt/gesetzt/gelegt. *1765:* Midön a' Sertések Csorárol ide hajtattak és az Malomban tétetödtek volna ... erogaltam Cub. 1 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52]. *1766:* Siklodi Ferenczék Telekjei felé bejjebb tétetödött azon Pap Demeter lako háza [Szásznyires SzD; Ks 33. II. 16]. *1769:* tétetödöt az zatskoba 50. pénz belölle [Kv; ACJk]. *1804:* mely penz az Arenda Massahoz tetetödgyék a szüksegek ki potolasára, és a Tiszt Urak erejével az elö nem állo emberen fel vétetödhessek [Zágon Hsz; Szentk.]. *1806:* A' mi pénz gyül a' büntetésböl, annak harmad részét az Esküttség el-költheti a' maga számára, két része pedig tétetödgyék a' Co(mmuni)ttas Cassájába [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1837:* Az 10 szám alatti Törökbuza kasba tétetödött [Mezömadaras MT; Born. II Bálint János tt kezével]. *1842:* Bor árrába két versbe fizetödött 1235 f. hibásan tetetödött csak 784 f a perceptumhoz [Görgény (MT) körny.; Born. I].

Szk: *közzé ~* köztulajdonba helyeztetik. *1756:* tudja mincmü kitsin és szoros légyen a' mi mostani nyomásunk a' holottis a' mi kevés marhainkot, semmiképpen nem legeltethettjük, a' minthogy is Nsagtoktol annak pascuuma a' Szent Györgyi szomszéd marhaikkal közzé tetetödett [Torockó; TLev. 9/9. 1b] * *tisztességes nyugodalomba ~. 1861:* A' Nagy Sajoi Capitulumba a' Mátéi Egyház Papja tisztességes nyugodalomba tétetödvén 400 o. ér. for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; RAk 62 esp. körl.].

9. kijelöltetik; a fi marcat; wird markiert. **Szk:** *határ ~. 1817:* ittenis határ tétetödöt, meddig mehessenek a' vágással, és a' vágando pázmais öl számra meg határoztatik az arra rendelt Valdschaffer által [F.árpás F; TSb 46].

10. hozzácsatolódik vmihez; a fi (a)lipit de ceva; wird angegliedert. **Szk:** *nyílhoz ~. 1783:* Ezen Nyilhaz tétetödett ... a Delnei harom Colonicalis deserta sessio [Mv; Ks 23. XXIIb].

11. elzáratik; a fi închis; wird gesperrt. **Szk:** *fogságba ~. 1812:* egy Bánátusi szekeretskét német hámokkal maga után hagyván el szökött Egy gyanus Ember ... a' kiröl már meg határoztatott volt, hogy itten[a] fogságban tétetödgyék [DLt 383 nyomt. kl. – [a]Nsz-ben].

12. (áru) hozatik; a fi adus; die Ware wird gebracht. *1818:* Vallyon a' Nemes Uradalom a' közelitö ujj Esztendöben tétété Italt ide[a], vagy nem? melly ha tétetödnék, ugy tsak inkáb lenne ösztön arra, hogy valaki abban lakjék [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. – [a]Az uradalmi kocsmába].

13. feltevödik; a fi pus; wird gestellt. **Szk:** *kérdésbe ~. 1794:* Mivelhogy a' Verös Kovatsi munkát folytato Atyánkfiai mindenfelöll annyera le tiltattanak a Szennek vasarlatt erdejikröl (!) hogy á mia tellyességgel meg akadalyoztatott a vas tsinalasnak mestersege kerdesben tetetödett hogy mi modon kelletnek ennek elejet venni [Torockó; TLev. 9/26].

14. felíratódik; a fi făcut; wird notiert/aufgeschrieben. *1807:* Én voltam edgyik köz Biro és formalis Testamentumrol valo Level nem iratodhatot akkor, mivel estve volt hanem tsak jedzes tétetödet [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt kezével].

15. hozatik; a fi luat; wird geholt. **Szk:** *határozás ~. 1813:* Minek elötte az elveszett és elé adattatni kivánt Levelek aránt határozás tétetödnék ... Néhai Fö Notarius Ajtai Joseff aanál lévö hivatalos és közönséges Leveleket Regestrályák [Kv; RLt 3].

16. behajtódik; a fi calculat/încasat; eine Summe

eintreiben/einkassieren. **Szk:** *tiszta nyereség ~. 1840:* Hizlaltatott 26 darab Sertés minden darabra tiszta nyereség tetetödik 6 Rf [Kv; Born. G. XXIVb].

17. ráfordítódik; a fi cheltuiţi pe ...; Geld wird für etw ausgegeben. *1815:* Azokat a' költségeket ... a' melyek a per rendében esketésekre, proceduráka, 's több affélékre szoktanak tétetődni ... akár mennyire hágnának, azokat a' Joszág kiváltasa elött magamnak meg fordittatni nem is kivánom [Marosbéld AF; DobLev. V/979. 1b].

18. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *igazitásba ~* elrendeződik; a se rezolva; wird von jm gelöst. *1690:* Fogarosi György dolga tétetődik elsőbenis az jövő Szeken igazitasb(an) [Dés; Jk] * *kötelességévé ~* kötelezővé tevődik/válik; a fi dat cuiva ca o sarcină obligatorie; etw wird zur Pflicht gemacht. *1834:* Felsőb Rendeléseknél fogva, az aláb írtnak kötelessegévé tétetődött, hogy Ö Felsége Nemes Magyar Gárda (!) számára erdélyi fajbol több fiatal Lovak meg vétetődjenek [Nc; TLt Praes. ir. 451]. *1868:* Ezennel figyelmeztetnek, és kötelességekké tétetődik komolyan, a' T. Uraknak hogy ezen katonai esketésekről szollo kivonatokat ... az 1866ban ki küldött minta szerint be küldeni [Gyalu K; RAk 148] * *semmivé ~* megsemmisíttetik; a fi distrus; etw wird zerstört/vernichtet. *1762:* Mlgs Felsö Magy(ar) Suki Suki János Ur ... adott vala kezünkben maga által subscribált pecsétes Carthabeánkát ... az Carthabeánka el tevellyedvén soholt meg nem kaphattyuk, azért ha jövendőben vagy magunk(na)k vagy successorink(na)k kezekben kerülne ex Foto incassáltatik vagy Semmivé tétetődik [Kv; SLt XXXV. 6] * *zaklatódzás ~* zaklatattatik; a fi hărţuit/şicanat; wird von jm belästigt. *1741:* Csaknem az mindennapi Zaklatódzás, melly is Falunként az szekereknek Forspontra valo ki hajtásokban a Szólgabirák és Commissariusok által tétetődik, melly nem kevéssé rémiti a szegenységet [H; Ks 201].

tétettet 1. végrehajtat; a dispune să fie efectuat; etw vollziehen/ausführen lassen. *1669:* Enjedi Márto(n) U(ram) ... ã megnevezett puszta félb(en) állo házabéli részet s ahoz való jussát ... adá örök árron ... Makai Mihálj Ur(a)m(na)k ... kötvén arra magát ... hogj ... áruját megh nem másollja ... hogy ha penig Enjedi Márto(n) Ur(am) ez aránt valo aruját megmásolni, a vagj csak mi kicsinj akadáljokkalis bontogatni akarná, vagj csak igjekeznékis eo facto Makai Mihalj Ur(am) és két ágon lévő Posteritassi és maradeki ... Enjedi Márton Uramo(n) ... szaz Imperialis Tallerig csak egj varmegje vagj szék eküttje altolis executiot tetettessen, akar mincmű s mi heljen lévő javaibol Enjedi Márto(n) Ur(a)m(na)k [Nc; Borb. I Szathmárj Gaspar táblai iródeák kezével].

2. kijelöltet; a dispune să fie indicat/fixat; markieren lassen. *1742:* Tetetette Terminust harmadnapot vagy egyéb ödöt, mennyi ödö alatt légyen az Contractus irátás? [Asz; Bosla vk].

tétettetés 1. felállíttatás; ridicare; Aufstellen, Aufrichten. *1783:* Concluláltatott, hogj Felvinczi Pap Mihály ö kglme kertinek az a része, mellyet a Nms Város földére tött ... levágattassék ... ha világoson(n) fog Constalni azon kertn(e)k a Nms Város földére lött tétettetése, ö kglmek(ne)k authoritas engedtetik, hogj le-ronthassák [Dés; Jk 496b].

2. rakatás, helyeztetés; depunere; stellen/setzen/legen lassen. *1662:* a sok hamis esküvés bizonyos pénzzel és a vétkeknek mivoltok szerint feszületbe bizonyos órákig való tétettetés alatt megtiltattak vala [SKr 583]. *1677:* October 11. Az Mell Erdelyi Fejedelem Apafi Mihaly kglmes Ur(un)k leánkajat Annor(um) 4 szolitotta ki I(ste)n à medie int(er) hora(m) 4tam et 5tam. 15. Hora 9. lött koporsoba(n) tétettetese [PatN. 13b]. *1732:* Mind két rész Atyafiak, és azoknak Férjei tartozza(na)k esküvés által ki adni, hogj ha valamellyik az másik hire nélkül, nem vette ki a' földből, vagj egjebünnen pénzt, vagj Clenodiumot, s azt nem rejtette (!) el, vagj hogj valahová el tétetett volna édes szüléjek által, és azoknak hová való tétettetéseket nem tudgjáké? [Nc; DobLev. I/149 vk]. *1737:* Tisztességes Levél által requiraltatott a Tktes Ns Tanáts, hogj Ns Várasunk általis, koporsób(an) lejendö tétettetése, az Idvezült Urnak[a] Cohonestáltassék [Dés; Jk 469a. – [a]Torma Miklósnak].

Szk: *láncra ~. 1812:* tsak akkor mentem bé mikor a Groffné Annya a Nagy Aszszony meg érkezett kiis meghalván Tisztjének Lántzra tetettetesét azonnal Léányostol a Groff ur eö nsga hálo Házára mentek [Héderfája KK; IB].

3. *vmitől mentté ~* mentesíttetés; scutire de ...; wird befreit. *1822:* Egerbegyi Mojsza Iliané Inst(antiája) mellyben a' Birák által incompetenter rá rott 2 Rft. és 20 xr munkatura, fizetésétől menté tétettetését kéri [TLt Közig. ir. 1260].

4. leírás, papírra vetés; scriere; aufs Papier werfen. *1739:* Noha egj szócskának nem hejesen való tétettetéséért láttatik kevés difformitásnak lenni, az utrumb(an) specificált vicinitas és a Citatoriáb(an) expressált vicinitásn(a)k descriptiojáb(an) De ... ob hunc errorem pene Grammaticum, hogy a Ca(us)a Corruállyon, ne(m) lehet [Dés; Jk 295b–296a].

tétettethetik 1. vmilyenné változtattathatik; a putea fi făcut ...; wandeln lassen können. **Szk:** *járhatóvá ~. 1825:* motsáros Helly ugy tétettethetik járhatová, ha két felöl a' Telkek kertyei mellett az uttza szélein Sántzok ásattatnak [Dés; EHA].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *elég ~* kielégíttethetik; a putea fi satisfăcut; befriedigen lassen können. *1821:* a kérelmes kivánságának elég nem tétettethetik [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827 Gr. Bethlen Imre föispán aláir.] * *változás ~* megváltoztathatik; a putea fi făcut schimbări; verändern lassen können. *1801:* a' Török-buza vetések e(g)gyüt azomba pedig a más gabona Vetésektől külön (!) légyenek. – mellyben másként Semmi változások ne tétettethessenek, hanem ha abban az egész Helység minden Birtokossi Közönségesen meg eg(g)yeznének [TLev. 12/1].

tétettetik 1. helyeztetik; a fi așezat/pus; wird gesetzt. *1767:* Geréb Josefné Aszszon Ládája ... az most közelebb mult Tatár hirkor tétettetett a' több Ládák közzé [Kóródsztmárton KK; Ks 19. I. 8]. *1799:* a' meg-számlált pénz a' falu Cassájába tétettessék 's egyszersmind a' Biro, és Collectornak költsönös Rovásaira fel-rotassék [Kv; AszLt 2007 nyomt. gub. körrend. 6014 és 6463]. *1827:* Halom(ba) melybe tégla holt szén tétettetett Felsö Csernátoni Máttyás Joseff meg is tsapattatott [A.csernáton Hsz; HSzjP].

Szk: *láncra ~. 1812:* a Groff Ur eö nsga le huzatá Grantzki Moses Uramot, de meg nem vereté, hanem parantsolá a számtartoi Házba lántzra tétettetni [Héderfája KK; IB. Kolumbán Imreh (21) ns vall.].

2. okoztatik; a fi pricinuit/făcut; wird verursacht. *1795:* azonn szer felett fel emeltetve vólt Gátnak el szakadásával

mind … eö Nsgoknak mind pedig a Dombai Közönségnek … szornyü karok tétettettek [Ádámos KK; JHb XIX/48].

3. felállíttatik; a fi ridicat; wird aufgerichtet/aufgestellt. *1737:* ha post exactionem Juramenti verificalodik, hogj az kozárvári Uraimék Malé kerttyek Hatarunkra tétettetett, azonn kert vágattassék le [Dés; Jk 485b–486a].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hamuvá ~* elpusztíttatik; a fi prefăcut în cenuşă, a fi distrus; wird vernichtet/zerstört. *1662:* már Jenö is igen nagy darab földdel odalévén, az ország is porrá, hamuvá tétettetvén … akárki is megítélheti [SKr 460] * *ostrom ~* a fi asediat, a fi supus unui asediu; wird gestürmt. *1662:* Gróf Dorstenson fögenerál Berent hogy megszállotta … s a mi gyalogink odaérkezése alkalmatosságával is egy ostrom tétettetvén … de hogy a város mind helyével, épületivel igen erös s az oltalmazó nép is feles és kemény volna benne, az ostrom nem succedált [SKr 258]

5. vmilyenné változtattatik; a fi făcut …; wird irgendwie verwandelt. **Szk:** *haszontalanná ~. 1662:* a várnak minden bástyái, derék épületi porral felhányattatván s haszontalanná tétettetvén, pusztán hagyatott vala [SKr 242] * *jobbággyá ~. 1657:* a bé álott pap is jobbágja tetettessék, hanem ha a scholában jöne mingyárást tanulni, s cursusát ott végezne el [UF II, 187] * *világ csúfjára ~* megalázatik. *1770:* a büszke székely plébánus Lukács Jánostól számot vévén az ecclesia bonumiról, 11 ezer forintig liquidáltatott, melyért mindenét elvették, elbecsülték s eladták, ötet a plébánusságból kivetették Egyszóval világ csúfjára tétettetett a nagy méltóságos paraszt székely úr [RettE 232] * *vki társává ~. 1679:* Ugy látom édes jó kgls Asszonyom, az szomorúságnak szenyvedésében is alázatos szolgája bokrosával szenyvedö társává tétettettem Istenemtül [TML VIII, 508 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

6. *caput bonorumnak ~* főjószágnak/jószág derekának megtétettetik; a fi numit avere principal; wird Hauptgut ernannt. *1812:* Amint a' Tkes Ifjú Aszszony Panaszolja nem contentalódott a' reménytelenül és minden elöre való megvisgálása és visgáltatása nélkül esett, s ratajaba vetödött Sz Mihálytelki nyil kihuzáson –. Én magam is a Tke úmak aszt p(rac)dikállottam hogy az ne tétettessék edgyik negyedik Caput Bonorumnak, mert az meg-romlik a' kinek a' fog esni [Dés; BetLt Bajó Lászlo Osdolai Vass Antalnak].

7. kineveztetik, hivatalba helyeztetik; a fi numit (într-o anumită funcţie); wird in ein Amt eingesetzt. *1786:* tsak Pünkösdtöl fogva tetettem ezen hivatalamban[a] [Torockó; TLev. 4/13. 61. – [a]„Joannes junior Mészaros (28) Provisor et Colonus … Dni Michaelis Thoroczkai" vall.].

Szk: *gornyiknak ~. 1807:* Bosa Mihálynak mostoha Fia … Gornyiknak; vagy inkább Határ Kerülö Pásztornak tetettetett [M.fenes K; KLev.] * *vicedirektori hivatalra ~. 1769:* Hilibi Gál János Ur(am) … Vice Directori hivatalra eö Felségétöl tétettetvén, már hivatallyába bé is állat [UszLt XIII. 97].

8. közreadattatik; a fi publicat, a fi făcut public; wird veröffentlicht. **Szk:** *rendelés ~* rendelet közreadattatik. *1787:* Tiszt. Professor Sofalvi Josef Uram … fizetése annyira potoltassék a' mennyi szokott lenni az ordinarius Theologiae Professor fizetése … és ehez képest annak effectumb(a) valo vétele iránt Rendelés is tétettetett [Kv; SRE 248]. *1794:* Tisz. Verestoi György Uram … kéri … Hogy terhes nyavalyája miatt következett szükölködö sorsát Házának meg tekintvén fizetéséböl hátra lévö Restantiáinak … egyszeriben lejendö ki adattatása iránt Rendelés tétettessék [Kv; SRE 293–4].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kapitálissá ~* tőkeként kezeltettetik; a fi manipulat/mînuit drept capital; wird als Kapital verwaltet. *1781:* Boromot feles számmal … Vámos Hidam Vámját, és bizonyos idöben Makk bérböl jövö hasznomot adtam a Reformáta Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állando Fundusul ki tétetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdö Sz. Györgyi Református Mesternek … Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért [MMatr. 487] * *prekaució ~* óvintézkedés foganatosítódik; a fi luat măsuri de precauţie; werden Vorsichtsmaßnahmen genommen. *1785:* az hasonlo Urburariusokra mint mü, circa usum Sylvarum, különös keglmes Reflexio, és praecautio tétettetett [Torockó; TLev. 9/22].

tetéz 1. (bizonyos mértékre) fölös mennyiséget halmoz; a vîrfui, a umple cu vîrf; (über)häufen. *1580:* keryk … Biro vramat hogy Az ket saffar vrainkat kwlgie az molnokba latny az Merczeket es erchyek megh mint vczyk az vamot hogy az keossegtwl ne essek panaz, es ne wegyek chyordwlwa es tetezwe hane(m) el wtwe, a mint rendeltek volt ennek elötte is az vamlast [Kv; TanJk V/3. 215b]. *1711:* Az ország egy köböl buzát melylyel az katona jól élhet és az magazinumban is bévehetö az szebeni vékával elütve és nem tetézve administráljon [SzO VII, 177 Steinville erdélyi föhadparancsnok latin nyelvü rend-ének ford.]. *1742:* Láttam szememmel hogy mikor gabonát mértek ã Szegények számára nagy vékával tetézve, és az után ismét kisebbel és elütve örleni bocsátotta [Kv; AggmLt C. 12]. *1743:* A köles becsültetett 6 id est hat kalangjára … A Bab fél vékára tetezve [Zsombor K; Somb. I]. *1807:* a Gabona méres alkalmatosságaval egy Vékat tartotte vagy pedig kettöt, és mikor mért Gabonat rendes elütessel, vagy jo tetezve mert? [Mezöcsán TA; LLt]. *1840:* Ketske láb, 16 kupás kis vékával tetézve mérve kétszáz tizenhárom véka [Km; KmULev. 2].

2. növel, fokoz, súlyosbít; a mări/intensifica; verstärken, erschweren, häufen. *1662:* Mindezeket világ eleibe terjeszteni nem akartuk, ökegyelme becsületinek kedvezvén, most is elnyögnök, ha azzal nem tetézné hálaadatlanságát, hogy pogányoknak gyülölségébe ejtené jó urát | veszni hagyja Erdélyt, mégis hordozza terhét, boros örömmel tetézi bánatját [SKr 462, 463]. *1663:* úgy is elég kegyelmességét tapasztalom Nagyságtoknak magamon, tetézvén avval is kegyelmességét fejemen Nagyságtok, hogy Kűvár vidékén is falubeli kegyelmességét igérte [TML II, 472 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1664:* kérem is felette igen Kegyelmedet, ne békételenkedjék, Istennek rendelését szenvedje békével és legyen securus az mi kegyelmes urunk ö nagysága megigirt kegyelmességében, melyet is inkább-inkább tetéz magán, ha az dolgokat maturálja [TML III, 339 ua. Boldvai Mártonhoz]. *1675:* látván több együgyü leveleim is minemü magyarázatot vöttek és reám mit hoztak, ahoz képest mit írjak, bizony nem tudom; de az böcsületnek regulája s tartozó kötelességem szerént … hogy azt vakmerö emberteleneséggel ne itéltessem tetézni, ezt írhatom, édes kedves Uram, magam aziránt való állapatjárúl Kegyelmednek [TML VII, 25–6 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679:* ha Isten ezzel is az én bujdosásimat tetézi, arrúl nem tehetek [TML VIII, 555 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1703:* A Berekeresztúron tartott visitatio elött panaszkodnak Dállyai

János scholamesterre, aki kihágásait azzal is tetézte, hogy „Előnkbe sem jött, előttünk eleb állott" [MVJk II/1. 260]. *1777:* Ezt tetézi még az is, hogy Ngod az Exponens Embereit fenyegeti, vereti, ok nélkült el fogattya [Msz; Told. 19. 65].

tetézhet fokozhat, növelhet; a putea mări/intensifica; kann verstärken, erschweren, haufen. *1763:* az I(net)a ... ezen gonoszságát, hogj inkább tetézhesse, arrais vetemedet hogy egér köves pogatsát készitven uranak küldette, hogj életét fogjatván maga latráhaz inkabb ferhez mehetne [Torda; TJkT V. 180].

tetéződik 1. növekszik; a creşte; sich vermehren. *1678:* Én, Komám uram, úgy látom, várakozásom és érdemem felett rajtam, alázatos szolgájokon naponként ő ngok kegyelmességek tetéződik [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. szilárdabbá válik; a deveni mai ferm/puternic; wird fester/stärker. *1665:* Ugyanis csak az életem hija már, csak törvény szerént legyen, becsületemnél nem drágább; az is sokszori erős hittel való esküvésével, magamnak, vérségimnek tött fogadása ezzel tetéződék [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz].

tetéztetik 1. ráadásként vmire rátétetik; a fi dat în plus; beigeben, zugeben. *1790:* Ha a mostani Sellér valamint változnék, és az aedificiumok(na)k aestimatioját meg nyerné, tehát azt a Zálogosito[a] Vásárhellyi Pál Ur fizesse ki, és tetéztessék a száz Rhénes forint felibe [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b. – [a]A zálogba vevő].

2. elláttatik; a fi ajutat/sprijinit; wird von jm besorgt/gepflegt. *1662:* Barcsai Ákos uram, ki gyermekségétől fogva nagy emlékezetű fejedelem édes atyánk udvarában felneveltetvén, mind önagyságától, s mind magunktól tisztekkel, értékkel, nagy hitellel tetéztetett [SKr 461].

tetéz-véka tetézett véka; baniță umplută cu vîrf; überhaufter Scheffel. *1740:* (A) Molnár nékünk ugy örlött hogy egy tetéz veka buzát vittem bé még is egy ejtelt töltöttem hozzá mikor a lisztet haza vittem azon vékával meg mértem, volt egy tenér héjja hogy a véka meg nem tölt [Papolc Hsz; SzentkGy].

tétlen 1. dolog nélküli, dologtalan; fără muncă/de lucru; untätig. *1854:* Fiatalságom óta mindig fáradalmas és tevékeny életet folytatva, mostani tétlen napjaimmal schogy sem lehetek képes kibékülni [ÚjfE 4].

2. meg nem tett; care nu s-a întîmplat/făcut; ungetan. *1581:* de kegielmes vra(m) az meg leott dolgot tetlenne Immar nem tehetem, felseged zabadichon meg Ebbeli fogsagbol, es kegielmessen talallion oli modot raitam esset gyalazatombol. hogy ne maraggion ennek gonoz hir newe raitam [Gyf; Törzs Szentpáli Kornis Mihály lev.].

tétlenség semmittevés; inactivitate, lenevie; Untätigkeit. *1854:* Tétlenségben folydogáló napjaim a visszaemlékezés és elmélkedésre sok szomorú órát hagytak [ÚjfE 4].

tétova 1. *mn* bizonytalan; nesigur; unentschlossen, unsicher. *1653:* Báthori Gábor ... magát adá csak a nagy dobzódásnak, tánczna és tétova járásnak [ETA I, 111 NSz].

II. *hsz* **1.** ide-oda; încoace şi încolo; hin und her. *1572:* Megh zaydulanak az keossegh ... Lattam hogi Az Monostory Neomcos wraym is Ewztek tetowa Ewketh hogi haborusagoth Ne Jndita(na)nak [Damos K; KP Formassy Byrthalan jb vall.]. *1580:* en akkor az wdeoben biraiok volta(m) es tetoua futostam, mydeon megh oztozanak, Almadine Azzoniom, es Gabriel vram [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. *1592:* az hol mostan az fwz fak vadnak, ot folt az derik Zamos vagion annak hatuan eztendeje, hogy en azon innet tudok egy kis erget az ki keorwl fol'ta, meegh mikor soot hortam is tetowa, mindenkor enis ki ereztettem [Désakna SzD; Ks]. *1658:* Gyűlést tettek vala pedig az urakban ... De semmiben múlék, és hijában lön a tractájok; mert a hír érkezvén, felrezzenének és tétova eloszlának [Mv; ETA I, 167 NSz]. *1667:* egykor érkezvén az Tatárok handálgatni kezdének s tétova szaladánk az ki hova szaladhata [KGy]. *1671:* a sok contributiót a szegénség nem viselhetvén, bizony az ország adaját is meg nem adhatván, vagy Magyar, vagy Lengyelországra s tétova oszol [TML V, 585 Máramaros m. rendei Teleki Mihályhoz]. *1717:* vacsora után sokszor járt tétova Szűcs Lászlo ur és igen későn jütt haza [WLt]. *1724:* Most peniglen az marhadög is hallatván, tétova- járó utaink is occludáltatnak [Cssz; SzO VII, 315].

2. erre-arra; într-o parte şi într-alta; hin und her. *1580:* Vitez Gabriel vram ... monda, mind zolga legenick iwtottanak ennekem: nem tudom tetoua ki houa vagion bennek [M.palatka K; JHbK XIII/29]. *1718:* ă maga Veselenyi Ur(am) emberi hadták volna el ă marhakot gondviseletlenűl avagy tétova tekozlottak volna [Gyszm; LLt]. *1763:* az I. vasarolvan egy keves lapos kákát az meg verettetett embertől ... midon onnan el akart volna menni, az Olahnak mint vásáros embernek tétova sok dolgai lévén, az J az meg vett lapos káka közze tsömbelyitett egj kötés gömbelyég kákát és igy az oláh szekeritől el indult, melyet észrevévén az Oláh ... az Inél lévő gömbelyeg kákát megfogván kérte, hogy viszsza adna [Torda; TJkT V. 171–2].

3. összevissza; în toate părțile; kreuz und quer. *1605:* Bykafaluj Janos hoggyaban lako Primipilus Jurat(us) examinat(us) fassus est. Tudom azt hogy valamy paztorok Jeowenek az falura, mondak hogy valamy vagyon it kwn de legyen chyak kapalodik, Jutank oda Josa Istwannal chyodalkozny az Bokor keoze hat ot fekzyk s chyak kapalodik tetowa [UszT 19/89]. *1633:* lata(m) hogi az legenj az Borbeli Janos haza előtt tetoua eziapkod vala az szabliauall, es ugi futa ell [Mv; MvLt 290. 131a].

tétovázás 1. habozás; şovăire; Schwankung, Zögerung. *1757:* Mihelyt meg értette az Actrix Aszszony pénzének el veszését, azonnal minden tétovázás nélkül, egyenesen Németi István ő kegyelme ellen formálta gyanuját [Kv; Mk IX. 213]. *1770:* maga beszélte – amint ezen szavait egynéhány bizonyságain importálják –, melyekből világosan ide s tova való tétovázását lehet az inctus pásztornak kihozni, nem járván maga a csordával, hanem azon haszontalan szolgácskája vagy inassa [M.hermány U; RSzF 211]. *1774:* azon hellyb(en) a szekér nyomot fel vettük s minden tétovázás nélkült mentünk a szekér nyomon [Vaja MT; Told. 46. 14]. *1840:* Hajdu Kováts János minden tétovázás vagyis fatsargatásan kivül meg vallya, hogy a' rabak közt valo csendesség hellyre állitása véget – égy nyihányat kezébe lévő korbátsal rá ütott a' panaszló Báthorinéra [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

2. hebegés-habogás; nesiguranță, ezitare; Unschlüssigkeit.

1662: Az passa látván mind fundamentum nélkül való járását, s mind beszédében való tétovázását, maga beszédiből is vévén arra alkalmatosságot, a választ kiadta vala [SKr 674]. *1698:* látván cö kglme az Görögnek beszédében valo tétovázását, és hogj az Arannyokat nem akarta elé adni, annál inkább gyanossá tészi magát [Nsz; KaLt Apor István ir. Simonffi Mihály lev.].

tétovázik 1. habozik; a şovăi; zögern. *1619:* Bali csausz ... most itt vagyon, és hallván, hogy Felséged csak látni sem akarta ott benn Erdélyben, én sem szolgálatját, sem barátságát nem vöttem Felséged híre nélkül. Mindazáltal csak könynyen magamtól assecuráltam, hogy ne tétovázzan, hanem üljön le itt Sztambolban ... s ha <x> Felséged szolgálatját kévánja, találják itt [BTN[2] 327]. *1644:* Kerem ... az keopenieget, Tetouaznj kezdenek Egj Elseobe(n), vegre megh Monda Bekesiné hogy ... eo Ne(m) Adhattja [Mv; MvLt 291. 426b]. *1669:* Az virginástól kérdeztem, mit hallott? az mondta, rebéliot akart csinálni még Körnesi által, mert azt ugyan nem mondta, az postamester az ilyenen i(n)dol fel. En osztán Naláczi urammal elé fagatám, kitől hallotta s hon vette? Csak tétovázott [TML IV, 546 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1760:* parantsolák, hogy ... kénszeriteném Illyés Endrét az Hit(ne)k letételére, s azonnal kénszeritém, es minthogy kezdéis mondani a Hitnek formaját, de csak tétovázva, mellyért meg riasztván a Cancellista ... Illyés Endré ... meg mordula [Vártelek Sz; Mk 14]. *1765:* Racioncináns lattatik minden dolgaiban titovázni [Kóród KK; Ks 18. Cl. 5]. *1820:* mondja most a' mit tud; ekkor az Aszszony tsak tétovázott [Várfva TA; JHb 48 Pataki József (44) lovas katona vall.]. *1831:* Ne tétovázz mondgy igazat! | Ne tétovázz vald meg igazán hogy az utrisalt éjtzaka mitsoda és honnan valo idegen Gubas Embereknek adtad kezekre a Ferentzi Károly Ur Lovait? [Dés; DLt 332. 18, 21 vk].

2. hebeg-habog, köntörfalaz; a cîrni, a reveni asupra celor spuse; Umschweif machen. *1662:* Beszédében tétovázni kezdvén, amint a fejedelem előtt beszéllett vala ... követségérül is semmi credentionálisa, hitelt szerző levele ... nem lévén, csak azt nagyon állatta, kettözteti vala, hogy ő jó békesség-szerzeni jött volna [SKr 673–4]. *1818:* még annál is inkább hibázott Gyenge Péter ... mert a gyűjtő etzer (!) vallott ... kilenc juhot, mátzor (!) nyolcat, 3-tzor hetet, így eszerint nem lehet tudni, melyik igaz, Gyenge Péter is éppen úgy tétováz beszédjiben, mind a gyűjtő [Jenőfva Cs; RSzF 184–5].

tétovázó 1. bizonytalankodó; nehotărît, ezitant; unsicher. *1678:* Sós Mezőre mentemben bocsátottam vissza bizonyos dolgaim végett egy szolgámat, a ki egy Borbély Márton nevü szakmári emberre akadván, examinálta s tétovázó szavaiért bé hozta Hadadba [TML VIII, 132 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. határozatlan; nesigur, şovăitor; unentschlossen. *1709:* (A leány) Ineze Samueltis eserbe hagyván magát Kolosvárra recipialta... edgy csizmadia legénnyel meg mátkasodott, melyre nezve Ineze Samuel absolvaltatik, az leany penig, mint a féle csapongo, es tétovazo elmevel levén ligaba vettetik [SzJk 384]. *1807:* A Kender földetis ... elegendőleg ezen két vallo vallomásokbol meg nem bizonyithatván maga acquisitumának lenni ... erről ... valojában acquisitionalis Contractust kének mutatni, nem pedig valamelly tétovazo s Conductus Fatensek Fassioival bizonyittani [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: ~ *eszű. 1775:* Opra Máttyásné szörnyü Hazug és Tetovázo eszü [Kővár Hsz; HSzjP Helena Rapolti ns és Clara Rapolti ns vall.].

tető 1. épület/építmény teteje/felső része; acoperiş; Dach. *1586:* Biro vram hagiasabol, az Thanachi haz teteien valo kis harangos érkelt meg akarnok vala Czinaltatnj [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. *1597:* Az waross Satorat ... B. wram w kegelme hagiasabwl feoldosztadtam meg nem sok fogiatkoszass wala benne. Zabo Miklossnak adtam az feoldosztasatul warrogatasatwl ... /05 ... Az Teteyere wala karikat Chinaltadta meg ... –/06. Az Teteyre chinaltatot 1 gombot ... /08 [Kv; Szám. 7/XIV. 36 Masass Thamás sp kezével]. *1617:* el eget vala az az haz ... meegh enis ot valek az megh feódesebe(n), en az teteien valek [Mv; MvLt 290. 26a]. *1656:* Vitorlajatis az szel el hanta, az eleb megh emlitett toroni tetejeben vagjon velenczei reszbeöl öntöt eoregh gomb [UF II, 136]. *1662:* azon bástya megtöltése tetején ajtó hagyatott vala ki [SKr 301]. *1688:* Vagyon Kozmáson egy nemes Udvarház, mely(ne)k az kapuja deszkábul valo ... teteje olosz fokoson van meg czifrázva [Kozmás Cs; Eszt. Inv.]. *1694:* njilik ... az élés-házra ... cziffrazatos, parkanjos Ajtó ... Ennek kő falai, három helyeken, az alljától fogva egeszlen fel tetejéig meg hasadozta(na)k [Borberek AF; BfR]. *1710 k.:* két hét alatt a fundamentumát a pincefala tetejéig kihozák, télben osztán az egész pince földét ki hordák [BÖn. 903]. *1732:* a' megirt kapu láb tornyozattja tetein van edgj jókora pléhes gomb, teteiben eresztetett kettős pléhes kereszt [Kv; Ks II. 40. Varia XXVIIIc]. *1756:* Ház tetejire való Bádokból Csinált teteje (!) Csillagos Gomb 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1788:* Kémény teteibe valo nagy vas pléh vitorlás [Mv; TSb 47]. *1820:* (Az udvarház) fedele ... tetejenn mind két vegein nyikorko (!) Pléh vitorlák vagjnak [Szárazpatak Hsz; Szentk. 329]. *1851:* van a' nyári és téli konyha alatt két ... pincze ... a' lejáro hágcsok tetején ... egy ... kètfelé nyilo vas sarkakon járo, elromlott záru fenyö deszka lappancs ajtoval ellátva [Bács K; KmULev. 4].

2. vminek a fedőlapja; capac; Deckel. *1788:* Egy ovális Almárium ojju Asztal a' tetejín poltzok vadnak [Mv; TSb 47]. *1789:* A' Stellasok tetején ... 3. Gibsből valo Vázák [Mv; ConsrAp. 44]. *1801:* egy régi modi bomladozott Félben lévő rakott asztalotska, annak tetején lévő hasonlo készületü kisded almáriumával edgyütt [LLt 106. Fasc. 1]. *1825:* ezen Asztalon lévő fijokok tetejére tsináltatott ... egy két felé nyilo levél tarto [Dés; DLt 595]. *1879:* Végezni akartam ezt a mocskos levelet, mely rávall arra, hogy nem saját iróasztalomnál, hanem egy láda tetején íratott [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. hegy/domb teteje; vîrful muntelui/dealului; Gipfel des Berges. *1585:* Mikor az palffalwi tetcon adiudicatawal feleltetcis abbanis az lofleiek mellette woltak [F.váralja U; UszT]. *1598:* (A határ megy) az tetőig az vágott utig az mi részönk szerint [Derzs U; Barabás, SzO 344]. *1632:* Ugian ezen Braszaiaknak igen szep halas folio vizekis vagion, melljet magiarul Kis es Nagy Brasza uiszneк neuesznek, az hauas tetéeröl jeö ala egyeniessen Braszara [Brázа F; UF I, 302]. *1662:* Lesznek gabonakévék a földön, a hegyeknek tetején, akképpen megindul annak gyümölcse [SKr 695]. *1684:* (A határ) ment fel az eleeskenek vagy ormonak nem a tetejin, hanem az oldalab(an) [Dob.; Szentk.]. *1725:* a' meg irt útra térvén a' Metalis széle ezen erdőnek fel mégjen egész(en) a' Tetőig [Ménes MT; BK 14 román és 1 magyar

nevű tanú vall.-ból]. *1745:* (A határ) által menvén ... a két Láb véginél lévő életskéjig és ki a Bérczig ... a tetőröl le nyúló Eletskéjig [Nagyida K; Told. 9]. *1756:* minémű Nyomorusággal a Hegjeknek tetején és Meredékény sovány oldalain Asoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Török Buzát vetnünk [Dumest H; JHb LXX/2. 91]. *1768:* az ökreimet ki botsátván, 's egy él tetejin üldögelvén legeltettem [Mezőmadaras MT; BK. Joannes Junior Murányi (44) jb vall.]. *1770:* (A) Bükkös Erdöt az Hegy élitöl avagy Tetejétöl kezdvén le felé a Völgyre hasitottuk hat egyenlő nyilakra [Nagyeskülló K; BHn 79]. *1771:* láttam ... Miklos Jánost a hegy tetején meg fogván lábánál fogva Tótt Pista ö keme és mind huzta le az özvegy kántorné Aszszony házáig [Dés; DLt 321. 8a Borbára Bányai cons. Andrene Pap (40) vall.]. *1826:* ma a' Szilvási Határ, az hol eddig a' Széki Határ, a Bontznyíresi Határ, és a Szilvási Határok öszve rugtak az hegy tetein [Szék SzD; WassLt].

Szk: *havas ~. 1864:* Közréz havas tető köszirtos erdös hely [Ditró Cs] * *köves ~. 1775/1802:* a ... Virva Ptyetrisuluj nevezetű köves tetön coincidálnak, a Bezdédi, Nagy Kristolczi, és Salamoni Határak [BSz; JHb LXVII/3. 144].

4. fejtető; creştetul capului; Scheitel. *1621:* Az veszekedesben, mykor matett verik vala, latam hogj Szasz Antal egj karoual vtte Teten [Szentmárton Cs; BLt 3 „Miklos Peter Baczkhja (!) Felesege Arranko" vall.]. *1631:* Uram üte tetén az ruddal [Mv; MvLt 290. 234a]. *1636:* Kardot vona Szabo Martonis, vgy vaga teten Zőcz Martont, ugjan meg roszana [Mv; MvLt 291. 76b]. *1637:* kapa egj darab fat Czizmadia szeőcz Peter, s ugi üte teten ezt az C. Lakatos Istua(n)t [Mv; MvLt 291. 114b]. *1647:* az a Benedek Jstuan szolgaia ... monda nekem mi oda menenk Marto(n) Matenj az Mate Pal fiaual Jánossal hogj az ayto(n) ki ico uala Cziszer Peter ugy utem en teten hogj mindgiart le esek [Cssz; CsÁLt 27. I/13 Bak Janos szent Imrehi vall.]. *1736:* A fö leányoknak az fejin nyak szirtin feljül, az tetejeken kevéssé alól, hat csontból szörrel erösen megkötött korona forma ... volt [MetTr 341]. *1782:* oda szalada hogy egy darab fával teten üsse meg [Szőrcse Hsz; HSzjP Donat Debora (34) ns vall.]. *1811:* Fülei[a] ... Állanak nem széljel, sőt öszve a' fejin, Nem öldalfélt nöttek, hanem a' tetejin [ArÉ 155–6. – [a]Egy lónak].

Szk: *~töl fogva talpig* teljesen. *1588:* Sombori Lazlo fel veowen ket falwbeli Jobagit eleottcok egy zolgaiat Zalay Marthon Newcoth ell boczyatwan rea Jeowenek mind darabonkent vagdaltata tetetcol fogwa talpig [Zsákfva Sz; WLt Michael Talas jb vall.]. *1716:* en bizony meg vallom, soha anyi hazug; fondor ket szin tökeletlen embereket nem láttam mint nimeljek közöttünk vadnak, mert engemetis tetetöl fogva talpig le' gyalaztak [ApLt Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1766:* annyira meg volt Tetétöl fogva talpig verve ... Sáfrános Palko Gábor, hogy a hol a pálcza erte, mindenüt szederjes volt a Teste [Koronka MT; Told. 3a] * *bokájától fogva ~ig. 1639:* Szekely Janos ... Szeőcz Danielne Aszoniomat a bokaiatul fogua teteigh mind fel vajta kotorta, eölelte czokolta [Mv; MvLt 291. 174b] * *feje teteje. 1629:* tyzenketten vad(na)k az kik teolle felnek az à fekete dolmanyos Sipossok koszos, fen az feje teteje kopasz, egy kis kerek izejek vagyon mint az tenerem chyak kiczid [Kv; TJk VII/3. 121]. *1722:* nehai Németh Sigmond mihelyt megh holt ... akkor látta(m) két üteet rajta az vak szeme, és feje teteje taján [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Pápai (30) ns vall.]. *1823–1830:* 25-ik június a fejem tetején elvágattam a hajamat, vagy amint nevezték, dupét vágattam, és copfot köttettem kurtán, az lévén akkor a hajviselet [FogE 141] * *talpától feje tetejéig. 1879:* Azt vélték, hogy én a talpamtól fejem tetejéig komiszságokkal vagyok szaturálva [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. lombkorona/bokor teteje; vîrful tufei/copacului; Spitze der Laubkrone. *XVI. sz. m. f.:* Az Mely lonak az vizeleti megh áll, kerewltessék megh nap Járása zerint az Bozza Bokor az loual haromzor es vegienek ken (?)[a] az teteyebe az Bokornak harom bozza vezzot[b] agachkat, es azt haromzor vonniak altal az lo vekonjan [MNy XXI, 142 Steph. Galaczj kezével. – [a]A közlő jegyz.: Talán tollhiba fen(n) h. [b]E szó utóbb, az eredetiben kihúzva]. *1695:* Az Namur megvételét egész Belgiumban celebrálták ... Fákat ástak az utcákon fel, melyeknek tetejekben egy-egy általagok voltak teli szurokkal, kiket meggyújtván, világosok voltak az utcák tölek, mint nappal [Kv; KvE 238 VBGy]. *1760:* Az is meg volt, hogy mentöl magosabb fenyöfát találtak, azt ásták fel, annak tetejébe egy kereket tettek, arra egy rendbeli köntösnek való posztót, egy-két aranyat, egy kulacs bort, s azt aki el akarta nyerni, oda fel kellett mászni [RettE 99]. *1781:* Lattam hogy Sz Martoni Szabo Sandor egy nagy reves de elő ágas bogos Cserefában be dugta a' fejét, es az Aszszu Levelet gyujtá vala égyben, es â füst a Fa tetejin mint a' Kéményen gözöl vala ki | Balás István o Kglmetis láttam egy Sötét hajnalban mikor korit vágok vala hogy egy Nyesó fa tetejin kopogat vala s vág vala [Csóka MT; Ks]. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitására Gazda kell, ugyan csak gazdálkodnak és kertészkednak azak aránt a' Szarvas Marhák és Sertések, a' Szarvas Marhák hogy csokrosabban nöjjenek a' tetejeket azok(na)k el rágják [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1801:* mind egyenes nagy Fák, a mellyek közül még eddig igen ritkának butult és száradt meg a' teteje [Kendilóna SzD; LLt Fasc. XI]. *1818:* 5. rusnya bogos Gyertyanfa a' tetejin tseplesz [Szásznádas KK; Told. 37].

Szk: *~töl fogva földig. 1766:* Az új esztendő oly iszonyú hideggel köszöne be ... A nagy elöfákat tetétöl fogva földig meghasadva láttam [RettE 195].

6. tárgynak a teteje/csúcsa; vîrful unui obiect; Spitze einer Sache. *1590:* Nemezgiarto Keleme(n) hazaban az kemenczet le kelletek bontanünk, ismegh biro vram akarattiabol meg chinaltatuk, Negy penzes kaliat ... Adot most az fazakas tezen d. 16. Az teteyre adot Eot penzes kaliat 4 tezen az arra d. 20 [Kv; Szám. 4/XIV. 16]. *1596:* Egy Arany keosseontyew az allya czewst az keozepiben egy coregh Rosa granat egy Negy zegew gyemant az teteyebe(n) [Kv; RDL I. 65]. *1609:* Nilas Gasparnak, Seres Martonnak es Eotues Sigmondnak hat Zazlo teteiebe valo vertert fizettem f. 6 [Kv; Szám. 12b/V. 418]. *1611:* Egj új beörteös palastra ualo kapocz kinek az alja es az tetej gyeongicos türkeses [Kv; RDL I. 88]. *1621:* Az Gradicz alat ualo kamaraban fundamentomatol fogua Czinalt[a] Egj Zekel kemenczet p(ro) fl. 1. d. 25 ... 48 Boltas Czerep az kwrteyen. Es teteyen vagion Nro. 10 ... d. 50 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. – [a]Fazakas István]. *1686:* Ket kis gjöngjös rosa edgj edgj Arany boglár rajta az boglár tetejéb(en) edgj edgj szem gjöngj [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1699:* Kemenczeje nagj örög feier bokaly kalyhabol rakott, teglakra csinalt labokon allo, csipkes harom gombos a teteje [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI]. *1756:* Gusoly teteire valo Gomb esztergáb(an) mettzett [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. *1789:* Egy pár Zöld perpeta Firhang tetejiben valo Garnis [Mv; ConserAp. 22]. *1823–1830:* ezen fésü nem szélesebb egy elő arasznál, hosszú fogai vannak, mint egy gereblyének a fogai, a teteje is két-három ujjnyi magas [FogE 68]. *1840:* Rohán György mészáros

legény ... ruházattya ... fekete báránybör zrinyi sapka, a' tetején egy kis veres posztó, arany sujtással és bojtal kiczifrázva [DLt 859 nyomt. kl].

Sz. *1781:* hallottae a' Tanu ... mondani: Megmutatom hogy a süveged tetejin a' hajad ki nő s a' zekédböl a' könyököd [Komolló Hsz; HSzjP].

7. széna-/szalmarakás tetеje; vîrful unei grămezi mari de fîn/paie; Wipfel des Heuschobers. *1591:* Nagi Jllies ... vallia, hogi az meli zakaz zenaia volt Eottues Andrasnak negied magaval co rakta ... Annak vtanna Zabo Martonnis oda az zakaz melle rakta zenaiat, es megh vytotta az Eottues Andras zakazzanak az tetejet [Kv; TJk V/1. 69]. *1633:* nagy Thamas Vr(am) igen megh, hatta hogy az Fejedelme közе czepellick Jöuendőben aszt az 12 kalangia Buzat, melliel az eö kegime Buzaianak Asztaganak Totott czinaltunk vala [F.venice F; Szád. Sztan Ovesza (40) vall.] | az Tizenket kalongia dezma buza felőlis, azont vallia mint az elsö mindenekben; Hogy Nagy Thamas Vram nem akarta maganak occupalni cziak hogy Asztagat megh ne hassa az essö azert Rakata az Tetejere [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.] | Aztis tudom hogy az Nagy Thamas Vram asztagaban raktak uala 12 kalangia elegies gabonat, de nem ugy hogy maganak tarczia hanem illy okkal raktak, hogy az eo asztaganak az tetejet fell nem erik rakni, hanem mint hogy az Fejedelem asztagatul, megh maratt uala, aual ugy czinalanak tettot neky [F.venice F; UF I, 322]. *1734:* Sikot én ha meg épül el küldhetem De az Asztaga Tetejeröl le esett edgy fára s az Mejje Porczogoja bé hoppadt s az olta fekszik erössen [Gycke K; Ks 99. 4 Bíró János lev.]. *1748:* (A sertések) a' szalmába bé buttak, s, mikor meg riasztottuk, a' tetejin buttak ki, és igen igen sok szalmátis vesztegettek el [Torda; TJkT III. 241]. *1771:* Elégszer láttam Sallai Istvánt hogy ... a mikor le rakta a szénát akkor is a tetején pipázót [Dés; DLt 321. 42 Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.]. *1774:* tegnap ettzaka, sok fáradtság után meg kaptam a Tolvajt es a tseber mezet a Mate Balint Csürében rakatott széna tetejiben [Sáros KK; SLt XL. Körmötzi Joseff Suki Jánoshoz]. *1780:* én egy szakasz szénán állok vala, és a tetejéröl le ugordván a lármára, akkor láttam [Karácsonfva MT; Told. 4]. *1793:* A buzábol szükséges, hogy jo asztagokat rakasson ... minden félének pedig Jo tetejét csináltasson s jo moddal bé fedesse [JF 36 LevK 189–90]. *1827:* az Felsö asztag tetejin lévö rozs el veretvén lett szem 24 véka 8 kupa [M.köblös SzD; BetLt 3].

8. növényszár felsö vége; vîrful tulpinii; Halmspitze. *1726:* a Levele[a] hoszuko mint egy petyegetet, a koroja magassan nö fel, a tetein vagyon kék virágja, akkora mint egy egy poltura kerek s mint egy Szurososcka [Fog.; LLt. – [a]Az ördögharapás nevü növénynek].

9. vminek a felszíne; suprafaţa unui lucru; Fläche. *1585:* Anna Lowas Thamasne, Ersebet Zegedi Georgne, Mikor latok Az Danch Leorinch betegh gyermeket, Az Eowecczeseteol fogwa fel lattuk, de Nem tuggiuk minemeo dologh vala raita, himleó valayę vagy halal haza (!), De igen swreó vala, A' karyannis az Derekannis meg a' labannis es veres vala Azert mīnt eg' himleó, es meg zedericsedik vala a' Tetеye [Kv; TJk IV/1. 496]. *1700:* Egy közönseges Veres kamuka Petymettel berlet mente az Gombjai Karmasin Sellyemböl kötöt az tetejeben egy kis arany fonal csillag [Hr 1. 20].

10. terület felsö része; partea de sus a unui teren; Oberteil eines Feldes. *1619:* Ennek az Radák Uram reszire jutott Szóló(ne)k az tetеje(n) va(gyo)n ket Diofa [Dombor KK; IB VI. 225/23]. *1647/XVIII. sz. köz.:* a Megye erdejének tetеjén az út mellett egy Csútkon vagyon o kereszt [Csóka MT; EHA]. *1699:* Majorság Szölö ... a' tetеjének szélessége csak tizennegyedfél öl, Magassága ... Száztizennyólczadfél öl [Backamadaras MT; LLt Inv.]. *1735:* azon Széna fü tetеjén ... az szélsö nyil ... az M. Csáni Ordinarius két Olah Papok Számára szakasztatván ... juta ... A' Felsö rész ... az Oláh Popáknak exscindált nyilig a' Torma és Josika Részre [Mezöcsán TA; Born. X/7]. *1768:* az eö Ngok emberei alabb vicinalando ... kaszalojokban ä tetеjén belé szántottak az Erdőallyaiak [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1771:* Sötétt völgj veröfényi(ne)k felöl valo tetеjin (sz) [Mezöbánd MT; Hr 3. 8]. *1783:* (Az erdörész) tetеje hegyessen mégyen ki a' Beretzki Ferentz ö Kglme Nyilának szegeletére [Harasztkerék MT; Told. 25]. *1818:* azon Sántznak a Tetejire tsinálták a Gödröket [Vaja MT; Told. 42]. *1842:* a' Sántz tetеjén ... egy sing magosságu homp töltése rakatott fel [Nyén Hsz; BLt 11]. *1845:* mü ki mentünk azon Vagat erdö tetеjire [Moson MT; TSb 35]. *1851:* Van a' kereken lévö sáncz tetеjén ültetve 50 szép populus fa, és hat füzfa [Erdösztgyörgy MT; TSb 34]. *1860:* Baglyos mege, bükkes a' tetejétöl a' derekáig jó sürü vesszös [M.zsákod U; EHA] | a magyaros Szabó István szöllöje tetеjén kezdve a' liget árkáig 3 évtöl fogva tilalmazott jó bokros erdö [Szentdemeter U; EHA].

11. vmin felül eső rész/terület; teren situat mai sus de ceva; ein Teil/Gebiet (irgendwo) im Oberteil. *1750/1797:* Vig István az Ifju egyedül azt addállya, a' Füz tó tetеjén vagy is mondom, a' Füz tó fojamján fellyül a' rétben tudok három rud Kaszállót [Nagydoba Sz; Borb. II].

◊ **Hn.** *1514:* Somkerekyay thetheye [Tóhát BN; TelO II, 327]. *1572:* az Byrcz Thetheyn [Dés; DLt 184]. *1603:* Arnjek tetеjen [Etéd U]. *1619:* Nadas kut tetеien (sz) [Petek U]. *1656:* Kalnas tetеin [Csobotfva Cs; CsÁLt 28]. *1668:* az Rosas Tetön (sz) feljül [Mezöbánd MT]. *1699:* Heveder tetеjén (sz) [Oláhzsákod KK]. *1713:* a Falun felöl Varga ölés tetö [Vista K; KHn 270]. *1717:* Csomorna tetön [Celna AF]. *1720:* Borozd lyuk tetеin (sz) [Szentimre Cs]. *1721:* Követses tetön (sz) [Kozárvár SzD]. *1732:* Az Szarkás tetön (sz) [Páncélcsch SzD; DHn]. *1734:* Infra locum vulgó: Nyires tetö [Kisbács K; KHn 215]. *1737:* kerülö tetö (k) [Szabéd MT]. *1744:* Nyilas tetеin (sz) [Székelyvécke U]. *1750:* A Vargane Lyuka tetеjén (sz) [Mezöbánd MT; Hr 2. 4]. *1753:* Feketeség tetеjén (sz) [Marosdécse SzD]. *1757:* Ravasz lik tetеjén (sz) [Székelydálya U]. *1761:* A Kopiás tetön [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1762:* az Köre Teton [Szentlászló TA]. *1763:* A' Magyaros tetеin [Udvarfva MT]. *1766:* Eb hát tetеjén (sz) [Szentkirály Cs]. *1768:* Kapolna tetеjen [Gyalu K]. *1770:* a Sellymék tetön (sz) [Vista K; KHn 271]. *1767:* Pál tetеje [M. bükkös AF]. *1772:* Bongord tetöröl [Dés; DLt 321/1771. 81b Virsöng Francisca cons. nob. Georgii Vajda (35) vall.]. *1773:* A Hodos tetön (sz) [Szárhegy Cs]. *1774:* Örménycs tetеjin (sz) [Erdösztgyörgy MT]. *1775:* a' Megye erdeje tetеje [Jedd MT]. *1779:* A Klastrom tetön (sz) [Marossztkirály MT]. *1780:* Az Szöllös Máj tetön (sz) [Pálos NK]. *1781:* A' Szép Lüget tetön (sz) [Inaktelke K]. *1787:* a Füttösi tetön (sz) [Jedd MT]. *1791:* A Keringö tetön (sz) [Balavásár KK]. *1792:* a Kamora Szeg vagy is Higeg (!) Kut Tetön [Szentgerice MT] | erös tetön (e) [Derzs U]. *1795:* Gyertyános tetön [M.lapád AF]. *1796:* a Csipkésnek tetеjére [Kv; AggmLt]. *1797:* Sonkoly tetönél [M. lapád AF]. *1798:* A' Kis Kigyos tetön (sz) [Csitsztiván MT]. *1799:* A Kik Domb tetön (sz) [Vaja MT]. *1802:* Pojána tetön [Felör SzD; Torma]. *1803:* Agyagos tetö [M.sáros KK]. 1806: Kis Erdö tetön (! sz) [Tarcsafva U]. *1810:* Szilos tetеjén [Jedd MT].

1811: A' Czegöi Tetön [ÁrÉ 117]. *1817:* az ugy nevezett nyugvo tetön [Székelykakasd MT]. *1818:* A' Köz Bertz tetein (sz) [Szacsva Hsz]. *1822:* Kollatos tetejin (sz) [Nyárádszereda MT]. *1823:* A' Nagy Völgy Tetön (sz) [M.bece AF]. *1830:* A' Mész égetö tetején (sz) [Hidvég Hsz]. *1831:* az Optsina tetön [Gyergyóremete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1838:* A Rabos Tetön (sz) [Cikmántor KK]. *1846:* palatzkos tetön (sz) [Torda]. *1851:* A' Martszakadás tetején (sz) [Hidvég Hsz]. *1860:* a' Tekenyös teteje [Csöb U]. *1867:* Hortits tetön (sovány k) [Szászújfalu AF]. *1874/1906:* Szálas teteje [Buzaháza MT].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

tetőled tőled; de la tine; von dir. *1590:* meg kcúanniuk te teölled ha teöruenу hogy vgyan neúeth Agy nekj hogy kiczioda az az kit my zabadsagban tartotthúnk eskwtthwl [Szu; UszT]. *1591:* teorwent kerte(m) en te teolled ket uttalis azt mondottad variad eziak czennel adok [UszT]. *1592 k.:* eggyk földem ... volna az Chiere haton az Nagy veölgy zadan azt ennekem az varos eörök földem helyet atta mikor penig ennekem az varos azt atta azkoris en teteölled kwleön voltam kwleön keölchiegen es kwleön hazba laktam [UszT]. *1604:* Em wagiok aban Elseo wer, s meg tarthatom mind te tölled s mind mastol [UszT 18/21].

tetszés 1. vki kedve, vminek kedvező/szíves fogadtatása; plac, plăcere; Gefallen/Beifall von jm. *1618:* Ha Nagyságod kegyelmes tetszése, parancsolná meg Nagyságod az brassai biró uramnak, hogy vagy 16 középszerü jó sajtot szerzene és vagy 20 öreg mézespogácsát [BTN[2] 122]. *1636:* az nyomtató az Kézi iráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest, sok helyeken az kösségi irásnak paraszt formáját követte; az értelemben-is esett néhól vétek, mellyet az könyv végén meg jegyezgetek [ÖGr 1a]. *1656:* Attjam Ura(mna)k eo Nag(ság)anak jouallasabol s Attjam fiajnak teczesekbeol jegyezuen el magamnak jeouendeobelj hazzassagra ... Nemzetes Bethlen Borbarat [JHb lakodalmi meghívó]. *1676:* az Istenért kérem Kegyelmedet, ezekben legkisebbet is ne cselekedjék az urak ő kegyelmek tetszésén kívül [TML VII, 243 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1796:* Olasztelki Tit. Kolumbán Samuel Uram ... Kinde Netyifor ... nyilas háza után lévő kaszállojából egy jo Szekér szenáját készen fel takaritva, tsak a maga tettzésinél fogva hatalmasul el vitetett [Kük.; JHb XX/23]. *1806:* Délután vendégség volt nállunk a Mamáék tetzésére örömmel othon korhelkedtünk a tálok körül [Dés; KMN 310]. *1857:* némely itteni Földes urak nagyon elkényeztettek volt embereiket – tettzésekre hagyták a' fizetést [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: *jó ~. 1618:* Az kajmekámnak szóltam ezen, hogy ha – úgymond – Nagyságodnak jó tetszése, az hatalmas császárnak az én uram levelét adná meg ő maga az követ [BTN[2] 157]. *1671:* Én azért, édes Komám Uram, várok csak mindenekben az Kegyelmetek jó tetszésétül [TML V, 537 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * *szabad ~. 1661:* mind szabad tetszés és az országnak törvénye szerint választatott fejedelme lévén Kegyelmeteknek, mind tösgyökeres, nem utolsó tagja az hazának, örömest fáradozunk és vérünkkel is felnevelt édes hazánkhoz való szeretetünket megpecsételni készek vagyunk [KemIr. 349]. *1845:* Minthogy az én által adott fekvőim mind allodiaturak, tehát azokat colonisalni Ttes Biro Laszlo urnak szabadságában nem leénd egyéb aránt ezeknek használások szabad tettzésére bizatnak 's hagyatnak [Újlak Sz; Végr.]. *1862:* Ha ... Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes őrökösöinket az élők sorából ki szollitnia; azon esetre maradjon az én kedves nőm Tamási Anna a vagyonnak szabad tetzése szerénti rendelkezője [Kv; Végr.] * *szabados ~. 1758/1785:* Miis ... ezen dolognak el igazittására[a] kezek bé adásával, és szabados tetzésekből arbitrált személlyek, és Regiusok ... tettünk illyen igazitást [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 2745. – [a]A vératyafiak közötti osztozásra]. *1777:* nemis azoknak roszszasága okozta el rontatásokat, hanem tsak azok(na)k a' kikre azon Telek devenialt szabados tettzése, és gusztussa [Dés; Ks 79. 29. 266].

2. a tetszés tárgya; obiectul plăcerii; Gegenstand des Gefallens. *1657:* bémenvén az fejedelem az tárházban ... midőn az megöletett uraknak elhordatott kincseket mutogatná ... és kérdené, mi tetszenék felöle Pellérdinek is, mond az tréfás udvari hopmester: Megmondhatnám ugyan tetszésemet, de felséged meg fog haragudni [KemÖn. 21].

3. akarat, döntés, határozás; voință, decizie; Wille, Entscheidung. *1575:* Masik gywlessen Meg Ertwen Byro vramtwl Thanaczawal Mennyere Mwnkalotak benne, es my legen az eo k. Teeeese, Azkor vegeznek rolla [Kv; TanJk V/3. 108b]. *1588:* Amy Nezy az Eottweos Andras dolgat Abbanis obseruallíak az Vrunk eo Nga parancholattiat es teeczeset [Kv; TanJk I/1. 81]. *1594:* Lakatos Istuan senior vallia ... ra kerdwk mind Lakatos Jstuant es Lakatos Tamast, ha akarnak az ceh itiletinek engednj ... Lakatos Tamas semmit akkor ellene ne(m) zola, hanem mikor ki monduk az mi teeeeswnket, akkor kezde ozton mondani, hogi eo ne(m) akar az mi vegezeszwnknek engedni [Kv; TJk V/1. 456]. *1625:* mikor musna es Agiag falui hatar Jaras leon az mattisfaluiak Jarak ky az hatart az ket falu es az birak akarattiabol es teczesebol [Agyagfva U; UszT 156b]. *1639:* Buzaban lako Kis Martont az Eccl(es)ia megh es megh (!) az eő el futot feleseget persequallia az Eccl(es)ia teczeseből mivel megh kett eztendeie nincz el futasanak ura melleöl [SzJk 46]. *1651:* az Ur Isten beöles tetczesebeöl. Gaspar Beüsne Aszszonjomatt ki szolitotta az gjarlo eletbeöl [Kv; RDL I. 28]. *1662:* Rudolfus imperátornak kegyelmes tetszéséből és adományából, melléje járulván a török császár tetszése is, a Tiszántúl való puszta helyeket kezdették élni[a] [SKr 111. – [a]A letelepített hajdúság] | Kegyelmed azért, édes Paterem ... érsek uramnak ő nagyságának és Nádasdi uramnak ő nagyságának is élvén méltóságos tetszésekkel, legyen azon, mennél hamarébb egész resolutiot írásban jó formában extraháljon [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1672:* Én bizony rettenetesen csudálkozom, hogy vihették volt azokat magoktól erdélyi ember tetszése nélkül véghez, kit én alig is hihetek [TML VI, 159 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1676:* Pater Jósát az én tetszésemből nem most bocsátanák ki s bizony meglátnám, mint fordul a koczka [TML VII, 185 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1681:* Perceptio Tritici. Ezek(ne)k notait felb(en) hadtam, lakasomatis Anno 1681. eő Nagok teczeseből változtatta(m), Colosra kérezvén eő Nagoktol [PatN 45]. *1772:* bizonyos az, hogy pirongatodzo szokkal ellenünk éltenek, és hogy mindenekben Fassionkat az magok tettzésekhez képest és a' magok fel tett tzéljokra nem rendezhették, mi reánk nehézkedtek[a] [Drág K; TSb 21. – [a]A vallató kancellisták]. *1854:* én is, ki jo Istenemnek tetszéséből halando szülöktől születvén, a halandóság változhatatlan törvénye szerint előbb vagy később meg kell hogy haljak [Kv; Végr.].

Szk: *~ében áll. XVIII. sz. eleje:* ha penigien valla mellik Mester büntetésbe esnék ... és ... méltotlannak avagy bünte-

lennek esmerne magát vihesse el az Nemes Tanács eleiben, akor ályon osztán az Nemes Tanács tetszősében [Kv; PosztCArt.] * *jó ~. 1658:* Erdélyben is peniglen, költségtelen levén, be akarnék küldeni; meglehet-e, vagy nem? mindenekben Kegyelmed jó tetszésit várom [TML I, 282 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1662:* Azért önagysága jó itíleti s a tanácsurak jó tetszése, ha meg kell vélek szemtül szemben, aperto marte harcolni, azok, ő magok és a velek levő hadak után csak harmad nap alatt is az szécséni mezőkre is alá érkezhetnek [SKr 219]. *1697:* az Ur Istennek jo tettzesebül naponkentt mindenfele labos marha olcsobbodik [Dés; Jk]. *1780:* jövének elönkben Városunkbéli Abner Szász Marton és Gálfi Sámuel, ugy fia Galfi Josef cÕ Kegyelmek magok és Gyermekeiknek képekben, és szabad jó tetzések szerint tönek mi elöttünk illyen vallást [Zilah; Borb. II] * *szabados ~. 1771:* Vagjon Eö Felsége szabados tettzéséböl immár eddig elé 33. Esztendeje, miolta ketten a' Házassági Szövettség által égjben köttettettünk [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.] * *szent ~. 1759:* az kis Antikonknak ujjabb csudálatos változása len, az melynek kimenetelége még az Vr Isten kglmes szent tetszését ez nyavalyáb(an) továbbráis meg nem mutattya ... terhes állapotyáb(an) lévő kedves Társomat elhadni nem tartottam tanácsosnak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

4. *~e szerint* **a.** kedve szerint; pe/după plac; nach dem Gefallen von jm. *1663:* Oltalmazzon Isten attúl, hogy minket Erdély vagy Apafi az ő tetszések szerint kezdenének contentálni [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1767:* a Szamospatakbéli[a] egy darab erdö azon osztozásban nem ingrediálvan, mái napig is a kinek kel, és szüksége vagyon reá vágja, hordgya, és teczése szerint bitangolja mind két részről [Vajdasztiván MT; JHb IX/48. – [a] Alább *Samospatakbéli*]. – **b.** kivánsága szerint; conform dorinţei cuiva; nach dem Wunsch von jm. *1785:* Az Instánsok relegaltatnak az Mlgs Földös Urakhoz mind magok Joszágoknak Szabados Urai abban dispensaljanak kit kit tettzesek szerint [Torda; TLev. 10/5]. *1847:* Uj házokat tetszések szerént szabadoson építhetnek [VKp 191–2]. – **c.** döntése szerint; conform deciziei cuiva; nach der Entscheidung von jm. *1641:* Puztakamarason lako Tot ferenczne Szekely Martha ... el futot hitötlen urat ... az sz. Eccl(es)ia teczese szerint megis az Jövendö sz. Giörgh napigh az öt egez ezten(dö)nek betölteigh el varia [SzJk 56].

5. vélemény; părere; Meinung. *1619:* még most is az tetszése az fövezérnek, hogy mégis titkoljuk az dolgot [BTN[2] 334]. *1657:* Én csak egy ifiú legény szolga vagyok, az asszony akaratját követni tartozom ugyan, mindazáltal ne légyen bántódására, ha sincere megmondom az iránt való tetszésemet [KemÖn. 120]. *1658:* De az én tetszésem az az aránt, hogy Isten békességet adván, az fiscusnak prosecutiojának várnám végét az articulus szerént [TML I, 143 Thuri Mihály Teleki Mihályhoz]. *1663:* Mindezekre, kérem Kegyelmedet, resolváljon és nyújtsa tetszését, hogy eljövén az idö, alkalmaztathassam magamat [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1665:* a minap kiütvén vagy harminez török, egy falut visszahódoltatott ... Az én tetszésem az, hogy meg vissza hódoltassuk [TML III, 492 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1666:* talán, Uram, nem is volna szabad hír nélkül neki szemben lenni törökkel, sem másnak senkinek. Kérem azért, nyujtsa tetszését [TML III, 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az én tetszésemböl, Uram, nem kellene az magyarországiakkal való tractával is késni, mert ha az portárúl annuentia leszen, azután ök nyert dolognak tartván az ő részökre, csak úgy alkusznak velünk, az mint szeretik [TML IV, 54 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Ugyanis azt írtam benne Kegyelmednek, hogy vagy mondja meg tetszésemet, vagy mutassa meg levelemet [TML IV, 181 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Azomban az én tetszésembül csak nem kellene az magyarországiaknak megmondani ezt, hogy Rottel tött intimatiot | Ez órában jutván ez sok pandecta kezemhez, én bizony, Uram, meg sem olvastam felét is, mivel hogy urunk ő nagysága nekem effelöl semmit nem ír, hanem ő kegyelmek kivánják, adnám én is tetszésemet [TML V, 376, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* Bizony kellene itt az Kegyelmed jelenlétele, mindenekrül beszélgethetnénk és tennénk dispositiokat, én Kegyelmed tetszésével kivánván ezirán is élni mindenekben [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az én tetszésembül ő nagysága megengedi, hogy a magyar követek bémenjenek, kivel nem is kellene késni [TML VII, 481 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1795:* Minthogy maga is tudja Ngod hogy az egész két familiáb(an) mind Atyám mind pedig Ngod részéröl egyetlen egy vagyok, azért Jo Atyámfiai és az édes Atyám tetszéséböl 's jovaslásokbol felette szükségesnek 's elkerülhetetlennek tartják a' Házasságomat [Mv; IB. ifj. gr. I. Bethlen Sámuel lev. anyjához].

Szk: *bátorságos ~. 1668:* Nagyságodat kérem, bátorságos és szives tetszésemet hogy megírom én is, ne neheztel-jen [TML IV, 311 Teleki Mihály Tökölyi Istvánhoz] * *jó ~. 1654:* jó, alkolmatos, és illendö számu pallerokot az udvarbirák állassanak ... Melyben az capitanyokis magokot ne elegyicsek külomben, mind az által tartozzanak capitanyunknakis becsületit megh advan, ha mikor meszire valo távul létele eö Kglk megh engedi értesere adni, és jo teczczésitis venni, ez állapotokra rendelendö szemelyek felöl [UF II, 90 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1658:* Minderröl azért, mind többiröl Kegyelmed jó tetszését várom, bízván Kegyelmed jó akaratjához, addig be sem küldök, se sohuvá nem menyek [TML I, 283 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1665:* kegyelmes Uram ... jó tetszését nyujtván, segélje inkább, mint sem bontogassa dolgainkat [TML III, 428–9 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] * *szives ~ → bátorságos ~* * *vékony ~* szerény vélemény. *1663:* Magam vékony tetszésemet ezen dologról Kegyelmednek megírom [TML II, 644 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* úgy igyekeztem az én kegyelmes uram, fejedelmem elöttt vékony tetszésemet és alázatos jovallásomat alkalmaztatnom, hogy lehessen ez részrül való dolog egész contentumával Nagyságodnak, ő felségének is [TML IV, 420 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1672:* egynchány szóval akaránk az mi vékony tetszésünket is megírnunk Kegyelmednek [TML VI, 244–5 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az portai levelek iránt vékony tetszésemet megírtam ő ngának [TML VIII, 454 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *vki ~ét veszi* vki véleményét kikéri. *1662:* Kegyelmed akarja venni tetszésemet, ha úgy volna a dolog, mit jovallok, Kegyelmed hogy cselekedjék? [TML II, 348 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1667:* Tegnap reggel érkezvén ide, még Baló uramat itt találtam s igen bövön beszélgetvén az dolgokról, csak azt találók, hogy az fejedelem vegye tetszéseket az uraknak [TML IV, 43 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

tetszésű akaratú; cu un anumit fel de voinţă; mit einem bestimmten Wille. *1815:* a' Szabados tetzésű Mennyei Ur ... irtoztato Jég essöt küldö mü körünkbe [Berekeresztúr MT; Berz. II. 75].

tetszetés tetszés, kívánság; plac, voie; Gefallen, Wunsch. *1847:* A zaláni közönségben vagyon két mag-marha, amelyet ... a közönség nevében zaláni providus Szilágyi József és absitos katona Tóth József magokra vállalák ... oly móddal, hogy mind Gyepüs Bértzin, mind Nyiresen bika után járulandó kaszálóhelyeket a közönség általad, azokot tetszetése<k> szerént használják [Zalán Hsz; RSzF 181].

tetszetős kedvező tulajdonságokkal rendelkező; plăcut, frumos aranjat; angenehm, gefällig. *1816/1855 k.:* azon Zsellér Telek ... tettzetesebb lévén, kivánta ő Nagysága fenn szomszédolt Colonicalis Telkével való meg tserélését [Harasztos TA; HG gr. Béldi Lev.].

tetszhetik 1. megfelelhet; a putea fi pe plac; angemessen sein können. *1619:* Monda arra: Az is tetszhetnék, de énnékem így tetszik jobbnak [BTN[2] 239]. *1664:* De énnekem csak nem tetszhetik, hogy az vajdát Nagyságod az országon megengedje általmenni, mert én félek igen nagy bajtól [TML III, 308 Teleki Mihály a fej-hez].

2. tűnhetik; a putea să pară; scheinen können. *1636:* mint ha úgy tetszhetnék, hogy ugyan azont[a] szabad, sőt szükségesis légyen az Keresztyénségben most-is tselekedni. De külömben vagyon az dolog [ÖGr. 8. – [a]A hangszeres zene gyakorlatát]. *1662:* amint táborokat intézhetnék, számmal többet állíttathatnának ugyan az ő hadaknál, de az inkább kárára a sok rab, ló és barom miatt is tetszhetnék [SKr 444].

tetszhető látható; vizibil; sichtbar. *1782:* Kettős mezőnek határai öszve ütköznek és egymással egy közönséges bizonyos mais tettzhető meta által distingualtatnak [Almásgalgó Sz; EHA]. *1802:* az ottan mingyárt alabb tettzhető porondozás irannyáig édgy Csapo gát köttettetik és tartattatik [Dés; DLt].

tetszik 1. (vki ízlésének/felfogásának) megfelel; a corespunde, a se potrivi (gustului/conceptici cuiva); angemessen. *1551:* ez ennekem chyoda modon theczyk, hog azt yrya wram, hog akkor yndollywnk Zebeni bewlky, mikor az wraym Fewlsew Apoldon[a] lesznek [Nsz; LevT I, 90. – [a]Valószínűleg Kisapold (Szb)]. *1570:* Nagy Myhal hithy zerent vallya hogy ... hitta volt Zabo Jmreh Zeoleyebe es Mwtogatia volt neky ezt Mondwan, Jm ez en zeolemet Zaz forinton keryk Mint Theccyk neked ha ely aggyam Rayta | Orsoliazzon Eotthwes Jmrehnę, Ezt vallya ... hogy ez ferench lakot eo Nalok eotthwes Jnas volt, Es hogy Nem Theccet neky erkeolche [Kv; TJk III/2. 91, 109]. *1617:* az kinek pedig nem tetczik az törucnj ualamellyk felnek, Madarasra appellalhat uele', az törucni latokhoz az kik akor lesznek eskütteк [Msz; Törzs]. *1618:* Noha, Kegyelmes uram, úgy tetszenék, hogy elsőbb volna magamot az Nagyságod nehéz panaszából extricálnom, de mindazáltal az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítílem magamban, mint ki ... az egész magyar vagy keresztyénség detrimentumára láttatik vergálni [BTN[2] 112]. *1671:* Nekem úgy tetszik, az huszti és máramarosi dispositiotúl megválni ne siessen [TML V, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1733:* az meljis az beczülletes Birák székin meg fordulván, az iránt valo törvenj ott nem teczezven appeláltatott volt az köz emberek eleiben [Torockó; Bosla]. *1753:* Az emlitett Mikesianum Diversariumnak, ugy a' Bíróianumnakis a tő Szomszédtságokban lévő Földek se kárt, se injuriát, se semminémű akadállyokat ... ne causallyanak, tettzett mind a két Résznek ezekben meg egyezni [DobLev. I/299. 1b]. *1761:* inkább tettszett volna ő Ngának az másik, az az a Battytja (!) Vrának jutott Nyil [Branyicska H; JHb XXXV/46. 16]. *1785:* hogyha maga nem tetszik, tehát a gabonája s vagyona se tessék [Árkos Hsz; RSzF 238]. *1806:* Azért ha tettzik most reggel mennyünk ki, igazittsuk ell a differentiát Atyafiságoson [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Bartok Ádám Mohai Lőrintzhez]. *1817:* Egy Molnár kinálkozik a' mint látom betsülletes Ember küldem a' re Comendatiojatis (!) ha Nagyságodnak tetzeni fog s a' Malom Mesteris akarja, meg kellenék fogadni [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1895:* Az api és buba elnevezések sem tetszenek nekem. Tudom, hogy ez sok helyt szokásos, különösen Erdélyben. De egy kissé affectált dolog. Apu és Sárika jobb volna. Egyébiránt amint akarja [PLev. 175 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz].

Szk: *jól ~ 1823–1830:* A Hassiai Landgráf asztala, mely Marburgban sok jó magyarokat táplált, neki jól tetszik [FogE 221] * *rosszul ~. 1657:* Ez megszakadozott hadküldés nékem igen rosszul tetszék, mert tudom vala Bakos Gábor uramot csak egy hertelen és kapzsi embernek lenni [KemÖn. 199].

2. *átv. is* megjelenik, láthatóvá válik, előtünik; a apărea; erscheinen, sichtbar werden. *1630:* tegnap icoue hazamhoz Nagi Peterne 's akkor monda hogi eo nem bizonyos dolgot mondott Török Giorgine felől hanem álmaban latta 's vgi teczet akkor nekj [Kv; RDL I. 20 „Balog Ferenczni Szabo Ersebet" vall.]. *1673:* Brethalmi Viasz Giörgy praetendallya, hogy ... tartatva(n) megh égy pey herelt lovat mellye(n) bal felől valamenyire teczik B. h. rayta levéő bellyegh az lapoczkajánal ... keván contentaltatni faratságárol és kölczégéről [Kv; TJk VIII/11. 265]. *1694:* a' Tornatz(na)k ágassai, karfások de puszták, jobb kéz felöll valo kar fáinak penig, tsak az heljek tettzik [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János ns vall.]. *1705:* Ugyan az elmúlt éjszaka láttam vala olyan álmot, hogy a felséges József királyné füsüli és be is fonja vala az gubernátor haját, több egyéb felséges udvarhoz illendő pompáknak circumstantiáival együtt tetszenek vala álmomban [WIN I, 441]. *1733:* mostis meg vadnak azon Füzfák, a kereszt vágásis tetzik rajtak [Hévíz NK; JHbT]. *1754:* az üdő volt ollyan tállyban, hogy az nap nem láczott, sem pedig sugárzása soholt nem teczett, egészen bé sem sütétedett volt [WLt]. *1771:* la Sziherj nevezetű hellyet az Batrinai Gazdák ugy ki írtatták, hogy néhol tettzik egy egy szál fa [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1800:* a hol az meg verettet s el fogat emberek(ne)k vére eset, akor is jol tettzvén, a varjak Legelöttenek rajta [Kóród KK; Ks 67. 47. 27]. *1828:* mivel sub B sem az meg nem tetztzik, hogy mi végett certificáltatott volna sem az, hogy hová certificáltatott ... a B alatti procedura certificatio nevezetet sem érdemel [Nc; DobLev. V/1129. 1b].

3. (vmilyennek) látszik/tünik; a părea (într-un fel); (irgendwie) scheinen. *1568:* Michael Bezpremi iur(atus) fassus e(st) Tudom azt hogy az Ceh ozue bekeltete oket, es kezet be ada otues orban, de hogy az birsagot meg erte azt monda hogy mas biramis vagon neke(m), Sullyosnak tecik ez [Kv; TJk III/1. 179]. *1584:* Catalin ... zolgalo, vallia, Zappanozok vala es a zappanozas felet vgy tetwek (!) mintha egy Nyast wttek volna Labamba [Kv; TJk 4/1. 286]. *1634:* Ha peniglen az A(ctor)nak ez Nehezenek tecenek, ha az I(ncta)nak Procuratorinak facultast enged az zolasra sine prejudicio prioris deliberationis az z. zek nem ellenzj [SzJk

43]. *1637:* ugj teczik hogj Katalin Aszonj vala feöueb benne, mert mind eö forgodek keörnüle [Mv; MvLt 291. 94b]. *1638:* de ugj teczik hogi megh hazottalak egjmast [Mv; MvLt 291. 141a]. *1691:* minckünk ugy tetszett és láttatódott az, hogy à nap kelet felöl valo részin à házon több epület és kö fal volna [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV. 21]. *1715/1770 k.:* Tetzett ... Hogy a' Templomhoz közelebb esnék a' Parochialis Ház, mint egyébütt-is közönségesen [Apanagyfalu SzD; SzConscr. 76]. *1716:* Istennek hálá ugj teczik könnyebben vagjok, csepegdegel ugjan megh az vizelletem [Nagyida K; Told. 22]. *1777:* a tüz elött egy széken ültömben egyszer ugy tetzék hogy vilámást láttam volna [Barcaújfalu BN; Pf]. *1801:* én eléttem, minthogy tölle perfecte ki telik, az egesz dolog ravaszságnak tettczik [Koronka MT; IB. Fogarasi János lev.]. *1823–1830:* Én 1791-töl fogva esmérem inkább, s most sem tetszik vénebbnek, mint akkor [FogE 154]. *1897:* Én is vagyok olyan r. i., mint a többiek, s annyi hasznomat is vehetik. Mondja meg ezt Magyarinak vagy Kuszkónak (úgy tetszik nekem, Kuszkó ott van most is) [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

4. (úgy) határoz/akar; a vrea/pofti; (irgendwie) beschliessen/wollen/möchten. *1572:* Jmmaron Ennekem wgy techyk hogy Jllyen Emberneck mynt Farkas Wram Illyen walazt tetelet megh kel warnonk [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaly és Colomanus Fekete a beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz] | az mint Nekewnk Tetczek Job kez feleol egy Leyteochkeben, honnat az Byrch Theteyn eleob Menwyn Egy Kerezt wtnal Ez zemylyeket megy Eskewtwyn meg vallattwk [Dés; DLt 184]. *1573:* Tecchyk warosswl hogi az Keozep Kapunak hidiat Boltasra vegiek [Kv; TanJk V/3. 82a]. *1592:* ez Pap Mihali lopta el az Thamas Deak louat, teccik az teoruennek hogi ki vitessek, es fel keöttessek [Kv; TJk V/1. 131]. *1603:* tettczyk hogy elseoben megh kenoztassek hogy euidentusban (!) meg tettsek minden chelekedethy [Kv; TJk VI/1. 657]. *1645:* Teczik az teoruennek hogy miuel Nem e(ri)minalis nem halalos ã dolog ki adgya ã teoruenу kezessegen az foglyot [Kv; TJk VIII/4. 31]. *1678:* Ide jüvén a gyalog hadnagyok, látja Isten, nem is tudtam gondolkozni felöle, hogy mind Apagyi uramnak s mind az hadnagyoknak az tessék, hogy magok személyében menjenek ki az hadnagyok, mert másként soha bizony az alattok valóknak öszve gyülések rendesen nem lehetne [TML VIII, 152 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1696:* meg sebesitö es meg gyogyito, nem Más hanem az Elö I(ste)n, legyen azert ugy az mintt ö Sz: Felsegenek tetsik [Vécs MT; TKl Miss Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1724:* (Azt a jobbágyot) ã szitokért ha Kgld(ne)k tetczik jol volna meg csapni s kezesen ki bocsátani [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1750:* de mostan pusztán állván tettzék a Visitationak el adatni [Abrudbánya AF; EHA]. *1820:* felettébb sérelmes dolog az hogy a' Nemes Ember a' maga Jószágát ugy ne használhassa a' mint tettzik [M.zsombor K; Somb. II]. *1853:* a' Jószág fel mondásárol még nem is gondolok idöm ki teléséig ... ha az idöm kitelik azon tul adja kinek tetszik [Nagylak AF; DobLev. V/1364].

5. (megszólításban) udvariasság kif-ére; (în adresări) pentru a exprima politețe; höfliche Anrede. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Tessék az Magistratusnak delegálni bizonyos betsülletes Embereket Tanácsbol, és betsülletes Városnak expertus, és köz jora intentus Eöregek közzül hármat vagj négjet; kik is particulariter visellyenek gondot, à meg irt dolgokra[a] [Kv; KvLt I. 225 gub. – [a]A pestises óvintézkedésekre]. *1728:* Tessek Hadnagj Atyánk fianak eö kglmenek az orratlan Cziganynét minden hozza tartozoival mingjárt a Városrul ki hajtatni [Dés; Jk 377]. *1738:* tessék jó Uraink(na)k Assessor Uraink(na)k Consensusát 's opinioját adni, ezen dologb(an) mi tévök légjünk [Dés; Jk 498a]. *1770:* tessék a Producens eo kegyelmé(ne)k maga nemessi immunis statussat ... Armalissal vagy Donatioval legitimalni [UszLt IV/49]. *1777:* Tessék Kigyelmetek(ne)k azon 600. m. forintokat az Exponens Uram(na)k ... ad 15tum diem meg fizetni [Dés; Borb. I]. *1789:* ha ... ezen Licitatio halasztodnék, mindenképpen azon lenni tessék ... hogy a' Major vagy örökösön, vagy árendába adattassék [KvRLt IV. 31]. *1817:* készek Vagyunk, Meg Mutatni, Az Erdö körül valo halmazásakat, halomrol halomra, Tessek az Uraknak el jöni [Albis Hsz; BLev.]. *1840:* Kérem Tessen ezen kényeret meg nézni [Dés; DLt 1239]. *1853:* bizonyoson részünkre 4. annyi mennyiség[a] is esnék a köz Jövedelemböl, Tessék Tehát ... részünket azon Jövedelmekböl ... ki adni [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev. – [a]Ti. mint a kirótt határfelmérési járulék].

6. a magázás helyettesítésként; pentru a înlocui pronumele de politețe (persoana a 3-a); Anstelle der Höflichkeitsform. *1819:* kötelezék magakott, mi eléttünk, hogy a mig a Tekt(etes) Creditor Ur, és Creditrix Aszszanynak, ezen pénzeket nálok hagyni tetzeni fog, két forintért, három Tzipo melett egy nap számmal, akár mely kézi munkával interezik [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027]. *1849:* a hátra lévö 3.000 ~ háromezer VRftnak kamatját 5. percentbe ... mindig az év elején tetszik fizetni [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

7. *úgy* ~ úgy tünik, valószínü; după cît se pare, probabil; es scheint so, wahrscheinlich. *1657:* Valának pedig több idegen fiak is, kiket szegény fejedelem megtelepitett vala az országban, és promoveált vala ... Negyedik vala egy Keglevith Miklós nevü, kinek az magafalvi jószágot adta vala. Ötödik Rátkai, úgy tetszik, Zsigmond [KemÖn. 108]. *1710 k.:* Némely pedig az ördög titkos sugallási által egyenesen csak a lélekhez megyen, úgy tetszik, a testnek híre nélkül, de ez ritkább dolog [BÖn. 471].

tetszö 1. vki kénye-kedve szerint levö; după bunul plac al cuiva; nach dem Belieben von jm. *1847:* A Thorotzkói Közönség ... az Határbeli erdökben minden Nap szerfelett vesztett, igen is egy felöll az erösszakos kárt tevök, más felöl az éveken át elö fordulo Birák rendetlensége miatt, akik ... a Bányászat és Vas mivesztre fenn tartott Erdöket, általok léjendö holmi Becsü uttyan, vagy más nekik tettzö módon adják és prédállyák [Torockó; TLev. 10/9].

2. vki ízlésének/elvárásainak megfelelö; care corespunde cerințelor; nach der Erwartungen von jm. *1697:* Szigethi Gergely felesegevel Görög Mariaval valo fonakul valo botrankoztato eleteröl ez elöttis a' N. Tanacstol admoncaltatv(an) hogy I(sten)nek tettzö Hazassagi eletett éllyen es feleseget mint keresztyen Ember taplallya [Dés; Jk]. *1702:* fogadtuk megh Malom mesternek Porka Janos mestert, ily Conditiokal s hogy ha Istennek és emberek(ne)k tetczö eletet él ... Vita Durante azon Malom mestersegeb(en) megh böcsületiben meg marad [Dés; Jk 321a]. *1704:* némely, másoknak nem tetszö vox iránt újabban béadván a generálnak, ma ismét felhivatta és emlékeztette elébbeni admonitiójára [WIN I, 137]. *1811:* A' Szép Nem' betse is annál elébb való, Annál tettzöbb, ha ö nem tsak szép, hanem jó [ÁrÉ 201].

3. vmilyennek tünö; care pare a fi ...; etw scheint ... zu sein. *1761:* sok emberek ... egy, eléttem személyében mint-

egy esmeretesnek tetszö tisztes, középszerű idejü embernek vezérlése alatt ... a Maroson szerencsésen a Mezőség felé általmenének [NyIr. 200 Bánffi Farkas álma]. *1811:* Itt' a' fog-ház sürü fáknak bóltozattya Estemet leg-jobban eszembe juttattya, E' néma tsendesség, és alkonyodásnak Tettzö hives árnyék nem illik ugy másnak [ÁrÉ 107]. *1823–1830:* A feleségem, mikor elvettem, magas szál, nem elhízott, de nem is sovány, sárga hajú, inkább betegesnek tetszö leány volt [FogE 304].

4. látható; vizibil; sichtbar. *1837:* csak egy kanyarodonál van egy kis tettzö hágás, de nem kaptato [Magyaros U; MvLev. 9 Utak, hidak cs.].

tetszőképpen találomra; la întîmplare/nimercală; aufs Geratewohl. *1752:* Abrudfalván lako Bulzeszk Arrán maga Procuratora által perelvén ã Felségét ... Teczöképpen vagj gjanoval mongja hogj ezer Zlotot érö Leveleket ... vigje viszszá ã házába [Abrudbánya; Ks].

tett I. *mn* **1.** cselekedett; care a fost făcut ...; gemacht. *1636:* igyekezetem ez volt mindenkoron, hogy En is ... az en Istenemnek velem tött sok kegyelmességét ... valami kis tzikkel hálá-adásomnak sengéjét ö felségenek be mutathatnám [ÖGr Aj. 3 l. Rákóczi György aláírásával]. *1659:* minden Fejedelmek Feiedelmének véllek tött jó teteményét ... háláadással köszönnyek megh [KJ]. *1664:* a mint látjuk, hamar feledékenységben ment régen tött sokszori maga ajánlása [TML III, 173 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Ezert az eo kgek velünk teott Jstenes jo cselekedetiert, keottyük arra magunkat hogy sem eo kgek, sem ket agon leveo maradekjok ellen, az eo kknel leveo joszagunk felöl, soha semmi ut mod es szin alat senkivel nem practikalodunk [Born. V. 30]. *1700:* édes Attyánk Tött Cseréjét mikis fell nem bontyuk [Pókafva AF; JHb XXV/1. 39]. *1729:* Meltoságos Lazár Mária Aszszony ... Kovács János nevü Jobbágy Birája ... Méltoságos Aszszonyok neve alat egy botn(a)k háromszori fel emelése altal tőt repulsioval az Executiot obviálta [Dob.; Born. VII. 15]. *1779:* a' falu akkoris a' Polgár lármával tett jeladására ki ment oltani [Egerpatak Hsz; HSzjP Csik Gyergyoi születésü Ambarus Ferentz (21) gy.kat. vall.]. *1823:* A' Somkut és Csatány felé valo részeken tett foglalások, vagy Bitangolások fel adásai [Dés; DLt 1823]. *1828:* Melly illyetén eggy más között tett egyenlö tserénkröl irtuk meg miis ezen hiteles Levelünket [Nagylak AF; DobLev. V/1131]. *1839:* a' Rakos pataka Ökörtilalmasnak határoztatott – és onnat a' felfogást tett birtokosok ki rekesztetnek [M.gyerőmonostor K; EHA].

2. végrehajtott; executat; vollgezogen. *1579:* Kosa Matthias deakis, az megh neuezet Farkas Thamasnenak mostani vra, azon corcoksegek feleol teot drinczet mindenben Approbala mi eleottwnk [Abrudbánya; Berz. 17]. *1715:* Czegei Vas Daniel Ur(am) ö kglme jobbagy Birája ... az Executiot félig három izben ki vont Szablaval, és meg anyniszor tőt prohibicioval peractae Repulsionis remedio obviálta [WassLt]. *1826:* ez mái napon tett requisitioja [Kövend TA; Borb.].

3. végzett; efectuat; vollgebracht, erfüllt. *1729:* az jövö hetfünn ... az eddig tött epiteseket szellyel hánnyák [Dés; EHA]. *1730:* Consideratiob(an) vévénn az Nms Tanács és Universitas az Instans Atyánkfiaknak[a] Malmunk épétése köröl tett hoszszas fárattságokat, és munkájokat ... még Consolálni kivántuk eö kglmeket külön külön cum. flor. h. 15. et Trit. metr. 10 [Dés; Jk 394b. – [a]Martinus Dobolyi és Ladislaus Erskujvári]. *1744:* atyafiságoson tött osztozas [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1770/1771:* a' p(rac)tendált földön tett meliorátiojának haszna Mohai János Uramnak eddig meg fordulhatott [Fejér m.; DobLev. II/428. 5b]. *1780:* kaszállo Rettyeit körülette tett Sántzoltatásokkal ... kivánta jobbitani [LLt Csáky-per 148. L. 12]. *1780/1784:* az iratványan tett munka árrát ... meg fordittsa [Galambod MT; Told. 29]. *1782:* meg is hittam a' Táblára azon tsalárdul tett vásárért és Productioért [Torda; KW Vall. 12–3]. *1793/1794:* Groff Kemény Farkas Ur ö Exja p(rac)tendalja, hogy Bagoban ben a' Faluban, ugy kün a' Határon, a Köz földekböl akkár mely fel fogások, azokon tett Melioratiok volnának, azok penes restitutionem, ha industrialek, ha pedighlen abalienatiok Falu vagy más által volnának, azoknak Summájok omittatassék [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 8a]. *1800:* az Erdök bövülésére az erdö hellyen tett irásokat fel hadni, parantsolattyát a Nagyságos Vrnak el várjuk [Torockó; TLev. 9/31]. *1816:* A Circulus állapottyáról Nagyságodhoz köteles Relatiommal hogy eddig késtem, okai voltak ... a Sürün Vár-Megyénken keresztül utozott és meg telepedett katonáknak tett administratumokkal valo bibelödés foglalatossága [H; JHb 37 Jósika János föispán ir.]. *1852:* a' ... kút uj cserefa gárgyáján ... tett ácsmunkákat ... számba vévén [Dés; DLt 2072]. *1866:* ezentul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok a' kiküldött mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113].

4. elkészített; care a fost făcut; gemacht, fertiggemacht. *1710 k.:* Amint a deák írás végében emlékezem in fine decembris 1703. tett projectumról, az mint készült, forgott és halt meg, maga és az én arra 2. januarii 1704. iratott declaratióm megmutatja [BÖn. 964]. *1775:* Alkudtam meg Kolosvári Oltár csinálo Hoffmajer Simon eö kegyelmével Szökefalvára à tett Delineátiója szerint csinálando egy Oltárnak el keszitéséére (!) [Ks 92]. *1814:* T(c)k(inte)t(c)s Kis László, és Posoni Áronn Urak ki neveztetnek edgyikünk Koronka Laszlo által intézett patak Arka iránt tett projectumnak hellyes vagy Helytelenn voltának s állapattyának meg visgálására [Asz; Borb. II]. *1823–1830:* Legnevezetesebb pedig itt és bámulásra méltóbb Raphaelnek egy cserépedényre tett festése és egy misniai porcelánból készült fejér rózsa [FogE 183].

5. elkövetett; care a fost comis/săvîrşit; begehen. *1614:* Ugyanezen esztendöben mindjárt fordula ki Báthori Gábor Magyarországra, hogy megtorolja az rajta tött gyalázatot [BTN[2] 60]. *1646:* Annakutanna ugian az Inctus in forro predicto trib(us) vicib(us) recantalta ellenem tot diffamatiojat [SzJk 62]. *1667:* Iffjabbik Darabos Mihály ... kére azon, hogj szolnánk Lázar Péter Uramnak, hogy bekellenék meg vélle, rayta tött szidalmáért, és fenyegetésért [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1738:* Constal vilagoson a Ns Tanáts(na)k sok izben bé adott Instantiamra tött Nemozásbol az Inek contumatiaja [Torda; TJkT I. 171]. *1762:* osztán czak haza felé mendegeltem s lantoltam a rajtam tett ütéssel [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1802:* Szakáts Jankone ... Csütörtökön kezdjen fel jámi a Templomb(a) és vasárnap reggel kövessen Ecclát, mivel az Ura életéb(en) tett paráznasága is világosságra jött [M.bikal K; RAk 85]. *1854:* Báró Wesselényi Miklós, némelyek állitása szerént gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozataiért, József császár önkényes parancsára Bátoson elfogatván német katonaság által M. Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32].

6. okozott; care a fost pricinuit/produs; verursacht/hervorgerufen. *1746:* Tudjać a Tanu, hogy sokkal tőbre ment Eltető Ferentz Uram(na)k a Szegény emberek ellen tett kártétele ... mint az ott valo kára esett ő kigyelmének ...? [Szentegyed SzD; WassLt vk]. *1792:* Gabonábann tett kártételeknek Törvényes meg keresesét maga attyánn revindicálni el nem múlatom [Ádámos KK; JHb XIX/35]. *1808:* a' Biráknak ... kötelességében állyon az Erdőkben tett károsodás meg térítéséből szorosson szám adalni [Torockó; TLev. 7/13]. *1847:* alább meg irt Falusi Birákokkal ... az Sáskák által tett károkat betsültetném meg [KLev. 15].

7. előadott, elmondott, kinyilatkoztatott; care a fost făcut/relatat; präsentiert, veröffentlicht. *1631:* elő nyelvekkel teot fassio [Szentmargita SzD; Told. 27]. *1657:* vdeősbik kegles Vrunk(na)k[a] teőtt homagiumunkkal ez mostani ne ellenkezzék [Gyf; Törzs. – [a]Il. Rákóczi Györgynek]. *1665:* csak az életem hija már, csak törvény szerént legyen, becsületemnél nem drágább, az is sokszori erős hittel való esküvésével, magamnak, vérségimnek tött fogadása ezzel tetéződék [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1681:* Retyi Matthe Ura(m) ... az leanyiat ... az Sz: ministeriu(m)ra teőt hűti kötelessege elle(n) vallasa(n) kivűl valo ferfinak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152]. *1698:* nehai Tek. Nemz. Kalnaki Mihaly Ur(am) özvegye, Tekint(e)tes Nemz(ete)s Ebeni Judith Asszony, en előttem egy-néhányszor tött igéretet, mellette szolgálo Majlat Marton es maradeki manumissioja felöll [Kv; SLt AI. 30 Szathmár Némethi Samuel prof. nyil.]. *1702:* az R(e)latoriaban tőt valasz tetél (!) [Dés; Jk]. *1729:* emlékeztetem az Mltoságos Groff Vrat alázatoson, még szegény üdvezült édes Anyám Aszszony(na)k tött igéretire [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. *1736:* maga sokak előtt tött relátioja, beszédgyei [Dés; Jk]. *1761:* Erre az punctumrais meg feleltem az több punctumakra tött fassiommal [Branyicska H; JHb XXXV/45. 12]. *1794:* a' Divisionale Forum trutinium alá vette volna a' Feleknek minden proba nélkűl pro, et Contra tett Allegatiojakat [Asz; Borb. I]. *1826:* Meg kivánja tehát a revocans Alperes Özvegy, hogy revocatiojának hely adatván, annak menedéke által tett Felperesség ellen tett ki fogás (!) stabiliáltassék [Ne; DobLev. V/1114. 6b]. *1849:* Kelemen Béni ragaszkodni kivánt az általa tett vallomáshoz [Kv; Végr. Vall. 73].

8. lefolytatott; care a fost făcut; vollgezogen, gemacht. *1817:* Nagyságod ... ha még nem absolválta Veres Jánost Itélett nélkűl ne is Absolvalya, Hiszem az az ámito ravasz ember amennyivel ki akarná Nagyságodat elégíteni, azzal az ellene tett Esketés, és Authenticatio is alig fizetődik meg [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

9. írt, írott; care a fost făcut/scris; geschrieben. *1666:* Méltóságos Gróf Csáki István uram ő nagyságának írott méltóságos levelében tett kegyelmes emlékezetit alázatosan vettem [TML III, 544 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1670:* Kérem azért alázatosan Kegyelmedet, jó consideratioban vevén ez nagy törvéntelen és szabadságtalan igyünket ... méltóztassék kegyelmes urunknak ez végett tett alázatos instantiánkat recommendálni és azon lenni, hogy suspendáltassék az dolog addig s ne ragaszkodjanak ahoz az articulushoz [TML V, 247 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Apor István uram által való Kegyelmed izenetit és nekem tött intimatioját igen kedvesen és nagy becsülettel vöttem, Uram, Kegyelmedtől [TML VII, 332 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1730:* Melly dologrul adom ezen reversalisomat szokot Pecsetemmel kezem irásaval vagy egjeb kezemmel tött jegjekkel roborálván az alább Coramizalo bltes Ne(m)es személyek előtt Futuro pro Testimonio [Dés; Jk 400a]. *1770:* Nagy vigyázatlanságom volt az is, hogy a pásztor reformatiójába tett íratása ellen nem contendáltam volt [M.hermány U; RSzF 210]. *1807:* A praetensus Fiu viszsza adván a praetendensek(ne)k praetensiojokrol tett Iratásokat, bizonyitto Levelcivel egyetemb(en), a maga Feleletit Szoszoloja által tészi következőleg [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1817:* Műnapában Levelemre tett válaszát Mlgős Kedves Ötsém Uramnak ... vettem [Várfva TA; JHb 48]. *1818:* Levelemre tett, atyafiságos ugyan, de vagy fáinsággal, és az valoval nem edgyezőleg irt válaszszára, nem tehetem, hogy reflexioimat meg ne tégyem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014]. *1845:* A fennebbi panaszos kérelem Levelet ... Gr: Béldi Ferentz Ur ő Nagával közölve ara tett feleletét ide zárom [T; TLt Bölöni Ignátz szb jel.]. *1847:* Tehát életirata a előbbi élte folytatásáról bizonyítás csak annyiban határozódik, mennyi az előbb is említett tulajdon kezével tett életiratából és Nagyenyeden 1847-be Martius 26-án Veress Bálint és Mester Károly táblabírák által felköltött szelid vallományból kitűnik [VKp 293]. *1852:* Szőts legény Darvai Antalnak Remek darablásra bocsájtom kérésére Czéhunktol kapot válasza megváltoztathatása aránt tett folymodása [Dés; DLt 1312].

Szk: *írásba(n)* ~. *1778:* a Condividens Felek ... irásban tett Reflexiojikban ... Szent Benedeken kivűl egyebütt levő hellyeken situalt Bonumokrais ... ki terjedtek légyenek [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b]. *1847:* Varga Katának életiratát, fellépésének helyét s honátóli távolságát tekintve lehetetlenséget feltételez, hogy állván a maga által irásba tett s az esketések öszvevetéséből is kijövő életirata, éppen oly távol, havasos helyeken s idegen ajkú lakosok között bujtogatóul s bűnös ingerlőül léphessen föl [VKp 292].

10. küldött; care a fost transmis ...; gesendet/geschickt. *1676:* Kegyelmed levelét Jenei uram által tött izenetivel becsülettel vöttem s megértettem [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

11. változtatott; care a fost transformat; verwandelt, verändert. *1791:* Hol ... vagyan azan allodiumá tett paraszt Szanto Föld ...? [Dob.; WassLt vk]. *1815:* Haszon vehetetlenné tett szénabéli Károkat Becsülnök meg [Érszőlő/Nagypacal Sz; EHA]. *1823:* Ezen ... feles számu Verős Gazdák által Magokévá tett edgyezést vagy Határozást Magomis hellyben hagyom s megerősitem [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/47].

12. (el)helyezett; care a fost pus/aşezat; gestellt/gesetzt/gelegt. *1736:* Egy Strinfli sárba (!) tett, meg vetett len fonal [Várhegy MT; CU XIII/1. 102]. *1746:* A' mint az határ mégyen a pusztára, és az ottan tétt jegyre, onnan az Dongosiok(na)k légyen szabad pár utat vinni ã Satra, ã mint bé vihetik [Torockó; Bosla]. *1756:* Ezen két Házaknak köz belső kő falai a mint a kő falra tett Gerendáknak Potzkolásai mutattyák magossab rakást kévánnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 18]. *1829:* F. Kekes Nyárlon ... ki mentek betsülni a Jós nevű helyen levő szánto foldre tet trágyát [Szság; BetLt 3]. *1842:* az érdeklett kő-gátforma ... jelenleg az ajján általjába à vizet – melly az írt víz clágazás pontyanál lopja bé magát az igen felülegesen és tsak is szemszurásbol tett töltés alá – bőven botsátya által [Kv; KmULev. 2 László János mérnök lev.]. *1843:* Mik pedig a' rántodni tett hus meghülését-is nem várhatva Szekállo Legény Pap Gábor már megsült husához állottunk s abbol falatoztunk [Dés; DLt 586. 23]. *1845:* a' kolbász vágokba tett nyélért 25 xr [Dés; KvNJ 30].

13. adott; care a fost făcut/oferit; angeboten, gegeben. *1861:* a' T. Papok ... mindenféle administrandumokat elkészitsenek, ide értve a' fő oskola számára tett, de még be nem fizetett alyánlatokat is kamatjokkal edgyütt [Gyalu K; RAk 58 esp. körl.].

14. vmennyinek számított; care a fost calculat/evaluat; bewertet. *1810:* az ő Nagysága renovatiojának ... 170 Vonás Forintokra ment Betsűjét ... lehuzván az egész Malom 570 Vonás forintokra tett betsűjéből meg marad négy száz V for. [Dob.; Ks 76 Conscr. 91].

15. vmire forditott; care a fost făcut ...; ausgegebenes Geld. *1610:* ez viszeknek haznainak es az Arkokra, Gatakra teött keöltezigek(ne)k recompensalasara engedte Pal deak Kosa Mathias deak(na)k az Jeövedelmekett [Abrudbánya; Berz. 17]. *1730:* az Városnak sok rendbeli szolgálattyaira applicaltatott Szemellyeknek ... tött Expensakat, Tömlöcz Tartonak, Hohernak, Cziganyok Vajdájok(na)k, Büdös Királynak, illendő fizetéseket ... meg adván, Tésznek in Summa Hfl 273//03 [Kv; Szám. 56/XIX. 32]. *1747:* Ami penigien illeti az A. eo Kglme maga és szolgájára tött költségeit ... p(rac)tendal ... listája sz(eri)nt 117. forintokat [Torda; TJkT III. 183]. *1758:* Ez el mult Sz: Husveti Innepekb(en) általam tött költségek in Summa mennek R. f. 10 x. 51 [TL. Teleki Ádám költség-naplója 165a]. *1799:* mint hogy az exequálando Summát 's azonkivül az executiora tett kőlcségeket azon Joszág fel nem érte, tehát ... continuáltatott az Executio Szász Ujfaluban [Ne; DobLev. IV/8. 1a]. *1805/1808:* Szentmarjai Juliánára tett költségeim[a] [RLt. – [a]Köv. a fels.]. *1818:* Tkts Bartók Ádám Ur az ezen osztályos Perre, és Executiora tett költségek ki fizethetése tekintetéből ... tettzett ... a' Collegium számára meg venni[a] [Ne; DobLev. V/1012. – [a]A szántóföldeket]. *1856:* Számolat a' gátra tett kőlcségekrűl [Kőboldogfva H; Born. E. IXa].

16. kötött; care a fost făcut/încheiat; gebunden, geschlossen. *1730:* Méltoságos Groff Uram Kolosvárott véllem tett accordaja szerint ... az hatszáz forintokat arany pénzűl kezemhez vettem [Kendilóna SzD; JHbK L. 24]. *1776:* Meg tettzik azt tartom ă Mlgs Praepost Urnak maga Leveléből, ha fel Szabaditottać ă B. Henter Antal Urffival tett mátkaságot vagy sem [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall.]. *1800 k.:* Én B. Josika Miklos ... a Venerabile Fejérvári Captolam előt Contrádicálak solemniter, atyáimnak és Eleimnek minden Jussaim ellen tett Contractussainak Cumbiumainak, el adásaknak [JHb XLVII. 30]. *1825:* az 1825ik eszt(endőre) jövő arendát is ha meg küldeni Bátyám Uram nagyon hasznos és szükséges lenne, Azt tehát illő szivességgel kérem, oly jelentés mellett hogy ha leggalább a restantiát meg nem kaphatnám, a Joszágot a Bátyám Urammal tett edgyezés mellett más accuratusobb fizetőnek által adni van határozva [Szentbenedek AF; DobLev. V/1097 Mohai Lörintz Dobollyi Sigmondhoz].

17. kivetett/kirótt; care a fost impus/stabilit; auferlegt. *1847:* csak annyit tudok hallomás után vallani, hogy Varga Katalinnak a bucsum-cserbui kisbíróval, Dánts Juon Plésával az adó után tett rovatal mián égybeszólalkozása lett volna [VKp 238].

18. hozott; care a fost emis; gebracht, gegeben. *1629:* az I(nctus)t az hazban confirmaltuk helyben hagyua(n) es megh creositue(n) az Feleken teot teoruent [Kv; TJk VII/3. 182]. *1647:* az elebbeni Birak Uraim teőt teőruenieket ... approballiak es helyben hadgyak [Kv; TJk VIII/4. 249]. *1674:* az dolgok(na)k realitassághára nezve teött Nemes Tanácz deliberatuma azt continealla, hogy Szőrős Andras Ur(am) ... tartozzék megh czináltatni[a] [Kv; TJk XI/1. 333. – [a]A csatornát]. *1735:* Az Szőlőkben esett és esendő károk aestimatioja iránt tett illyen determinatio [Torda; TJkT I. 83]. *1761:* a fiam Fekete István ... Nem is akarja a Nemes Szék Novumára tőt Deliberatumahoz Szabni magát [Hsz; BLev.]. *1782:* Toroczko is azon Refractarius Parasztokra tett Articulusokban bé van rekesztve [Thor. XX/4]. *1786:* most az közelebbről el mult 1785. Esztendőben a Fő Szolgabiro Titt. Miske Kristoff Ur az Thoroczkai Lakosak panaszaira tett kegyelmes rendeléseci ki hirdetettek itten Thoroczkon [Torockó; TLev. 4/13. 32]. *1787:* Tktes Hadadi Sigmond Uram elő állván, emlékezetben hozá ... a' Ven Consistoriumnak in A. 1783. Die 29a Junii ő Kgylme iránt tett végzését [Kv; SRE 250]. *1789:* ezen részben a Banyászság panaszsza eligazitva Vagyon es tsak az az Iránt tett Rendelések telyesitésére kelletik Vigyazassal Lenni [Kv; TLev. 7/8]. *1790:* a communitás úgy végezett, hogy jól-lehet a maga Bakó Jánostól magára tett törvényhez ugyan legitime ragaszkodhatnék, de mégis, hogy éppen olyan sértődése ne lenne, tehát tetszett, hogy az akkor poenája duplicáltassék [Árkos Hsz; RSzF 154]. *1793:* az Erdéllyi Nagy Fejedelemség ... Királlyi Törvényes Tábláján Maros-Vásárhellyt Boldog Aszszony-havának 28ik Napján 1793ik Esztendőben tött és ki mondott Itélet [Mv; Mt a Zabolai Hadnagy fam. táblai prod. perc]. *1836:* a Revocáns Özvegy az Revocatio ellen tett Contentiokra felel ezekre [Fejér m.; DobLev. V/1213].

19. létrejött, keletkezett; care a fost pricinuit; verursacht, stiftet. *1783:* Hallottam, hogy Babos Antal uramat Báró Apor Péter Urffi meg támadván ... a haját néki ki tépte, mutattais az akkor tett kapotzságát [F.torja Hsz; HSzjP Agneta Henter Gabrielis Köntzei consors (34) ns vall.].

20. szerzett; care a fost făcut; gemacht. *1573:* Sophia Mezaros Simonne, twgia hogy ... zentgörgy peter deak haladekot kwldeot az azzonnak az vtan Eo magais Ely Jeot es az haladek alat Mindenecket ely Beochwltetet Maganak valamy volt, valamiert teot adossagert vagi Miert eo Nem twgia [Kv; TJk III/3. 204]. *1825:* Nagy Laki Vig Miklos ... egy Csere Contractus által magát K. Tekts Dobolyi Sigmond Urnál Sok rend béli tett adosságaibol fel szabadittá [Nagylak AF; DobLev. V/1105].

21. (meg)inditott; care a fost intentat ...; eingeleitet. *1847:* elhitetvén Varga Kata már az egész három közönségekkel azt, hogy ha ő közülök el fog távolíttatni, minden eddigi, a királyi fiscus ellen tett peres ügyeiktől el fognak esni [VKp 212].

22. felhozott; care a fost făcut ...; angeführt. *1826:* Meg kivánja tehát a revocans Alperes Özvegy, hogy revocatiojának hely adatván, annak menedéke által tett Felperesség ellen tett ki fogás (!) stabiliáltassék [Ne; DobLev. V/1114. 6b].

23. megalkotott; (care a fost) elaborat; ausgearbeitet. *1757:* Mely felyebb megírt deliberatumunkat úgy eze<n> egymás között tett constitutióját a nemes fazakas c<éhnek>, mint olyaténokat, melyek más nemes céhok <rend>tartásival is megegyeznek confirmáljuk, <corro>boráljuk tulajdon subscriptiónkkal s usualt pecsétünkkel [Dés; DFaz. 19].

24. feltett; care a fost pus/menţionat; gestellt. *1762:* Az kérdésben tött bigamus Szelistyei Gornik Iion ... nem tudom Krajnik Uram(na)k hogy két aranyat adot volna [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1770:* ezen Sessiok és Jobbágyok iránt tett kérdésekre a fatens mostani declaratioja szerint felelté [Fejér m.; JHb vk].

25. *pénzzé ~* eladott; care a fost vîndut; verkauft. *1815:* Ezen Virágos Berki Rész Joszágból Esztendőt által Örök-

ségenként bé jöni Szokott Dézmának és egyéb Datiáknak pénzé tett fel jegyzése [Ks 77. 19. 478–9].

26. jótevő; binefăcător; Wohltäter. **Szk:** *jobb ~. 1570:* Baratth Leorinch Azt vallya ... Ez (!) hallotta hogy zekel peter gyakorta Swhaytotta azt hogy ew Neky zabo vinche az atthianal is Job Theot Embere volt [Kv; TJk III/2. 17] * *jól ~ 1660:* édes kedves Bátyám uram ... most lévén ideje, hogy ... jól tett és nevelt s szolgált ... kegyelmes urának ártatlan vérének kiontásáért ... bosszút állhasson [TML I, 568 Teleki Mihály Kende Gáborhoz Munkácsról].

Sz. *1663:* Kegyelmedet kérem ... ha mit érthet az követ követségében, tudósítson, ha az országnak hozott-e valamit, vagy semmit sem, mert úgy értem, hogy várják, mint Isten az jól tött lelket [TML II, 417 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

II. *fn* cselekedet; fapt; Akt, Handlung. *1560:* az Minemeo hyty wolt volna harinaj farkas Wramnak, Az ok Lewelek ffeleol, Az eo Attiafia Petky Katalin Azzon azt my eleottunk neky meg Engede, az eo hozza walo Jo Akarattiaert es teteiert [Ebesfva; Ks 101]. *1737:* Kilim Marton ... gaz és Házossága ellen való Felesége ... utolso Szomoruságra és Kécségben csésre vévén magát, étetőt vött bé, azon rosz töttit ... communicalván Férjének, kihez képest már tudtára lévén az étetés Kilim Mártonnak ... Curáltatásában gyogyittásában, semmit sem mozdúlt [Kv; TJk XV/13. 35]. *1794:* méltoztassék ... sok efféle hamis és tsalárd tetteiért a' Dsugyaságbol amoveálni [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150]. *1807:* Egyéb tetteimért soha soholt meg nem büntettettem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1809:* erőszakos Hazafiak a mostani Insurrectio, és azzal járó Törvény Szünés törvenytelen tetteiknek meg büntetése ellen menedeknek képzelvén, olly bal hiedelemmel vagynak, hogy törvénytelen erőszakoskodásoikért a mostani törvény szünés alatt meg nem büntettethetnek [UszLt ComGub. 1558]. *1831:* Dávid Antal ... a Boltamba bé lopta magát és el lopott volt 110 Rftakat ... melly tettiért ... el szökott s oda tekergett egj néhány esztendeig Magjar országon [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403/183 Dávid Jakab örmény kereskedő kezével]. *1843:* ha életem anyi rosz tetteim után a' gondviseléstől meg tartattnék, magamat lelkileg jovitanám [Bágyon TA; KLev. Kis János (23) vall.]. *1849 u.:* Kövárvidéki pénztárnok Pap László börtönét a tanácsház előtt össze csoportozott nép fel akarta törni, hogy őt fel akassza, mely törvénytelen 's borzasztó tett, hogy véghez nem vitetett egyedül nekem köszönhetni [EM XLIX, 548 Zey Károly kezével]. *1871:* Kelemen János a Febr 26kán délutáni isteni tiszteleten illetlenül viselte magát, a rector tanításába bele szolván. Felszólítja a consistoriumot[a], hogy ha e tény csakugyan bebizonyul, határozzon a botránkoztatóra, tettéhez méltó büntetést [M.bikal K; RAk 289. ~ [a]Az elnök].

Szk: *jól ~* jótett. *1829:* elelme pedig más idegeneknek jol tettekbol volt [Dés; DLt 246].

tette 1. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** (vki által) okozott; care a fost pricinuit (de cineva); von jm verursacht/hervorgerufen. *1657:* Mindazáltal az maga kárával maga tötte fogyotkozásáért énreám kezde neheztelni, praetendálván, miért hátamon reája vittem az ellenséget [KemÖn. 243–4]. *1843:* Csak annyit tudok Nyág Todortól, hogy Bárb Mákávutz, ki az általa tette erdőkárt nem akarta megfizetni, egy kérelemlevelet íratott Abrudbányán Sztán Gyorgyutzcal ... és azt a királyi ispánság béadta [VKp 84].

2. (vki által) hozott; care a fost dat (de cineva); von jm gegeben. *1679:* Az várakban való dispositiókat, rendeléseket (megváltozván az kettőben is az én tettem dispositiók) én nem tudván ... az én dispositiómnak kivált a ketteiben hirét sem akarják hallani [TML VIII, 416 Teleki Mihály Thököly Imréhez].

Szk: *eb ~* eb hozta. *1675:* Igazán eb tette törvény az a Kegyelmed felöl való feltett czél [TML VII, 62 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. (vki által) kinevezett; care a fost pus/numit (de cineva); von jm ernannt. *1619:* az ti töttetek fejedelem Szkender pasával igen farral fordult az hatalmas császárhoz [BTN[2] 177]. *1662:* Mert azt bizonyosan elhiggye Kegyelmed, hogy sem Apafit, sem más török tette fejedelmet ő felsége nem szenved el [TML II, 273 Kornis Gáspár, Bethlen Gergely, Szentpáli János, Macskási Boldizsár Teleki Mihályhoz] | Apafit és akárkit is török tette fejedelmet ő felsége egyáltaljában nem szenved [TML II, 276 Kemény Simon ua-hoz]. *1668:* Az asszonytúl ő nagyságátúl azért mincmű reversalist s assecuratiot vettem, úgy az Nagyságod tette kapitántúl és porkolábtúl s mind pedig az praesidiumtúl ... Nagyságodnak magam akarom alázatosan praesentálnom [TML IV, 275 Teleki Mihály Apafi Mihályhoz].

II. *fn* kész tény; fapt împlinit; vollendete Tatsache. *1704:* Azt is beszélik, hogy a Rácz Gyurka nevű kapitány, parasztember köntösben öltözve, odament volna tegnap a kuruc táborra szilvát árulván, és megcirkálta volna, voltaképpen mint és mennyien vannak a kurucok Toroczkai urammal, és úgy referálta volna voltaképpen. A generál osztán csak úgy ment volna mint töttére, tudván, hogy nincsenek többen, mint huszonhat zászlóval mind jova-rossza, aminthogy oly bátran és serényen is ment arra a generál, csak mint töttére [WIN I, 219].

tettes büntettet elkövető személy; făptaş; Verbrecher. *1872:* Gondnok afiának ... szoros kötelességévé tétetik a tettes kitudása [M.bikal K; RAk 298].

tettet 1. színlel; a se preface; vortäuschen. *1574:* Beczkercky gërgy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt vallia hogi egi estwe Megen volt az Eottwes Ambrus hazahoz Mywzerert, Azomba ... talál egi legenre hogi tantorog volt ... eo tettety hogi towab Mennch Mind az varos falaig ely megien chiak hogi ely valhassek teolle [Kv; TJk III/3. 403]. *1614:* Géczi András tetteté azt, hogy neki nem kell az fejedelemség [BTN[2] 60]. *1618:* Noha ezek igen tetteték, hogy nem gondoltak volna semmit azzal az casussal, de meghiggye Nagyságod, hogy igen bánják azt az dolgot [BTN[2] 169]. *1653:* Básta ... azt tetteté, mintha Mihály vajda mellé jött volna, holott a császár más instructioval bocsátotta volt el őtet [ETA I, 55 NSz]. *1657:* Bémenvén azért Munkácsban, tettetém, mintha másnap mindjárt oda akarnám hagyni | Én is pedig, mint megháborodott elméjű ember, gyakrabban szállásomon heverek vala, tettetvén betegedésemet és csak hiva menvén udvarhoz [KemÖn. 144, 252]. *1662:* noha már az egészségében való változást nem kevéssé érezné, de hogy azt, míg lehetne, csak ne is tettetné, magát keménységgel viselni és a nyavalyán erőt venni igyekszik vala [SKr 290]. *1669:* Ne adja Isten, hogy se urunk s asszonyunk, se Naláczy uram s mások előtt tettessem, hogy ezen dolgokat Kegyelmed nekem jelentette [TML IV, 600 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* tettesse, hogy be ment vona az gyülésre, ha urunk nem parancsolta volna

künn maradását [TML VI, 351 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki azért külsőképpen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységihez képest hol egyiket, hol a másikot mind az udvarnál, mind házoknál gyakorta meglátogatja | Mikor azért már Jacab királyné úgy tettetné, mintha szülni akarna, megizeni az uraknak, jöjjenek fel, de amely házban a királyné vala, be nem ereszteté, hanem a külső házban valának az urak [CsH 110, 218].

2. *~i magát* színlel; a se preface; sich stellen als ob ..., sich verstellen. *1820:* tsak tétette Magát hogy a lába fáj [KLev. 15].

tettetes tetszetős; plăcut; angenehm, gefällig. *1635/1650:* ha ki Mesterremeket czinal, Nagy Gira Ezústból czinallia szep tettetes (!) legien [Kv; ACJk]. *1718:* A Török Lo ... senkinek ne(m) kel. Kubinyi ur(amna)k fizetésében jo volna, mivel csinos ember, czis fel szedi lábait tettetes (!) Lo [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

tettetés színlelés; prefăcătorie; Vortäuschung. *1656:* Érkezék kezemhez, édes kedves Öcsém uram, az Kegyelmed engem becsülettel látó, 11. novembris Fejérvárrúl költ levele, nem kevés örömömre ... mivel keserves rabság forma életem között kicsiny újulásomat láttam, úgy tetszett, kit tettetés nélkül irok Kegyelmednek [TML I, 20–1 Bónis Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1657:* én utat változtatván nem menék Tokajra, szolgáimban arra küldvén tettetésért, hanem Kinislőnél által az Tiszán [KemÖn. 151].

tettetésképpen színlelésképpen; din prefăcătorie; als Vortäuschung. *1647:* eö Nga ... megh engette az gazdaembereknek ... hogy semmi nemü paraszti szolgalattal ithon ne creölttessek feleseget, gyermeket ... de ellenben hogy Attyokfiaitt, rokonsagit maga hazanal tarcsa, vagy pediglen leven hova kwlleön szalitani es csak az szolgalatot akarvan azzal el tauoztatni, csak tettetteskeppen akarnak együtt lakni; az semmi keppen megh nem engettetik [Fog.; UF I, 289]. *1662:* a nemesség nem kevés búsulásban vala ... Kiknek a kapitány nagy fonyalogva, mintha ő nem is tudná, elmenetelket megengedni csak tettetésképpen akarja vala [SKr 543]. *1710:* Száva Mihály ... kérni kezde, ne vessem meg az úr oblátióját, ha nem akarok is valóságoson pápista lenni, tettetésképpen tegyek igíretet [CsH 306].

tettetett színlelt; prefăcut, simulat; gespielt. *1710 k.:* Másnap felmenék[a] és rá készült, tettetett nagy csendességgel fogadának [BÖn. 933. – [a]A guberniumba].

tettleges valóságos, tényleges; real, efectiv; real, wirklich. *1875:* Vevő Tamás Ferencz az el adott kaszálo helyet azonnal tettleges birtokába veszi [Madéfva Cs; Mt György József kezével].

tétúl tél-túl, nagyjában; în marc/general; im Allgemeinen. *1679:* Géczi Sigmond uram a Kőrösön jövén be Illyére, igen siet Kgdhez, nekem is beszélé az oda ki való állapatokat tétul [TML VIII, 443 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

tetű păduche; Laus. *1570:* Kwty Antal aztis vallia hogy szoksor (!) halt co Nala az gyermek hogy az hazbol Thelbe ky vztek, Az Thetwekis megh cottek volna ha hozza ne(m) latot volna [Kv; TJk III/2. 40]. *1593:* Margit Azzoni, Borsai Peterne vallia ... hallotta Georgiteol hogi ezt mondotta, ha az lo Azzoni nekem nem feozne, nem mosna, az tetwis megh enne engemet [Kv; TJk V/1. 354]. *1620 k.:* az régi nagy város<t> akár Memfist, akár Ninivét az Isten tetvekkel, palaszk férgekkel pusztitotta volt el, és most is annyi az tetű és palaszk féreg ott az város helyén, hogy sem ember, sem barom, semmiféle állat ott az város helyét az szörnyű férgektől meg nem lakhatja [BTN[2] 414]. *1653:* a fal alatt kün valami puskás darabontok – kékesek, a veröfényen tetvet öltenek [ETA I, 124 NSz]. *1710 k.:* Egy tetűt morzsolj el, nem lészen semmivé: víz, föld, aërré lészen [BÖn. 434]. *1732:* Csak el hiszem hogj Radics Borbára Aszszonj(na)k a Toronjban léte alkalmatossággal (!) tehette(ne)k tetvei [Kv; MvRKLev. A tömlöctartó feleségének vall.]. *1739:* parancsolyon Ngod Erős uramnak Kanahájnak(!) had külgyön egy füsüt mert az tetü meg eszi az fejit [Abosfva KK; Ks 99 Török Zsigmond lev.]. *1752:* ugy oda hatta volt Marinka ã gjermekeit, hogj az Sebek és tetvek el töltették volt hogj ã tetvekis meg egjék, vgj an(n)yira hogj nem szenvedhettem [Abrudfva/Abrudbánya AF; Ks]. *1799:* A Bán György ő kegyelme fiárol Sámuelről is tudom azt, mert láttam, hogy ... ugy járt mint egy fárol szakadt ... kinek a' feje ollyan tetves volt hogy még messzére láttzott a' tetü és serke a' fejin [Mv; MvLev. 8 Olajos Anna Lakatos Borbely Miklos felesége (46) vall.].

Sz. *1710:* ebédre hívatván a csíki nemesembereket ... azon kérte ... református tisztet ne válasszanak, mert ha egyszer a ködmönben a tetűt beeresztik, nehezen tisztítják ki onnan [CsH 417].

tetves I. *mn* **1.** tetvekkel teli; păduchios; lausig. *1587:* holt megh ... keet Tawaly boryw mellyek Tettwesek voltak [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével]. *1684:* eregj tova te rosz Aszonj, mert te neked nincze(n) it egieb annal az tetves gereznadnal, heverj abban [Torockó; Pk 7]. *1799:* A Bán György ő kegyelme fiárol Sámuelről is azt tudom ... a feje ollyan tetves volt, hogy még messzére láttzott a' tetü és Serke a' fejin [Mv; MvLev. Vall. 1].

2. *~ nyavalya* tetvektől eredeztethető betegség; boală cauzată de păduchi; von Laus verursachte Krankheit. *1823–1830:* Groff Lázár Jánosrol azt beszéllik, hogy tetves Nyavalyában holt meg [FogEK 27].

3. kiállhatatlan, undorító; dezgustător, scîrbos; widerlich. *1598:* Andras Deak ... vallya ... oda Jeowe borsos Gergely igen rezegen ... monda egessegel Ty tetwes lelek kwrwak ... kwrwa az Annyatok mind birostol Tetwes lelek kwrwak [Kv; TJk VI/1. 263]. *1750:* Szidá Szötsi István uram a köszéget ... tetves kuldusoknak [Kvh; HSzjP Franciscus Szász (28) jb vall.]. *1781:* mostis egy lepeses tetves kurvát tart [A.csermáton Hsz; HSzjP Catharina Matéfi vall.]. *1792:* az Papné ... közönségessen bennünket motskolni Szidni kezdett ... Szüts Pétert Tolvojnok tetvesnek kiáltotta [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György (36) judex pagi Gerend[a] vall. – [a]H]. *1804:* Jakobb Sussána ... Szeplaki Joseffné Aszszonytis, tetvesnek rondgyosnak, mondotta [KLev.]. *1838:* ehel hotnak tetvesnek gazolt és piszkolt [KLev.].

◊ **Hn.** *1759:* A' Tetves Partnál (sz) [Zovány Sz; EHA]. *1773:* tetves patak | Tetves Kuton fellyel (sz) [Vasláb Cs; EHA]. *1812:* Az Tetves parton (sz) [Zovány Sz; EHA].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: nyavalyás személy; persoană mizerabilă; elender Kerl. *1710:* Akármely nyomorult tetves bejött Magyarországból, mindjárt talál vala promótiót magának [CsH 158]. *1763:* üssétek az eb szülőtte Tetvessét és öljétek meg [Nagyida K; Told. 9].

tetvesen tetvekkel eltelten; plin de păduchi; lausig. *1799:* mig Sánta Antal Urnál lakott Bán György ö kegyelmének a' Leánya Juliánna, ollyan rongyoson, kudortzul, tetvesen járt mezitlább mint egy leg alább valo Czigány Leány [Mv; MvLt 8 Balog Ádám (51) civis vall.].

teutánad utánad; după tine; nach dir. *1597:* Zekely Andrasne Ersebet ... wallia. Enis ott valek mikor Nagy Jstwanne monda Nagy Mathenak, hogy Ne larion eleotte mert tudna hogy eoneki ellensege wolna, monda neki Nagy Mathe Im latom hogy nem nyughatom teolled de bizony te iarz en vtanna(m) nem en the vtannad [Kv; TJk V/1. 113]. *1811:* Te utánnad tölle függ minden áldásunk, Szükség, éhel-halás vagy Meg-maradásunk [ÁrÉ 121].

teve cămilă; Kamel. *1595:* 4: Aprilis. Wrúnknak ö fgenek küldet Cornis Wram. 1. Teúet és 6. vezetek loat ... Zigeti Janos vitte egy gyöpben (!) az Tewet [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 51 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* jönek a bassák emberei és szolgái Toldalagi urammal, és csak hamar mind feloszták[a]: lovak, tevék s öszvérek hátára rakák s elvivék | a tevékkel oda futának, a kiken a sátorszerszám volt [ETA I, 129, 133 NSz. – [a]A lisztet]. *1662:* Más egy nagy erös hadat is készítének egyik portai dívános vezér szerdársága alatt ... lovasai is mintegy ötvenezer válogatott nép, ezekkel hatvanig való öreg faltörö álgyúk, nagy sok tevék terhében való porral, golyóbissal | Harmadik táborok[a] Olaszin kívül, éjszak felöl az Ablakos és Aranyas nevü gyönyörüséges szölöhegyek völgyére és szölöhegyoldalokra nagy sok munítiójokkal, tevéjekkel, hogy azoknak a sok szép szölöjök között nagy jó életek volna [SKr 532, 591. – [a]A janicsársége]. *1672:* hevernek az sok tevék, öszvérek, lovak, emberek az úton, halnak hideggel [TML VI, 392 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1683:* Zab Limitatioja ... Harom Teve és egj öszverr(e) metr 2 [Utl]. *1688:* felesed magaval szalvan be a' Maioromba(n) Rith Mejszter, Forlani Lovajval No 30 Loval, Ket Tevejvel [Kv; Utl]. *1690:* (A törökök) megszaladtak ... tevéket s egyéb nyereségeket is nyert az ö felsége hada [HAMN 327]. *1710:* A magyar nemzet addig akarja a szabadságot keresni, úgy jár, mint a teve, aki elmenvén Jupiterhez, szarvat kér magának, azt sem adnak, sőt mind a két fülit elvágják [CsH 192]. *1776:* Úgy hallottam, hogy háromszéki Vajna Ferenc a muszkánál kapitány lévén, a törökkel való hadakozásban nyert hat tevét [RettE 363].

Szk: *dromedárius ~* egypúpú teve. *1620 k.:* Ebben[a] terem az dromedarius teve, kit én is láttam itt Konstantinápolyban [BTN[2] 416. – [a]Arabia Petreában].

Sz. *megterhel, mint a ~t. 1710 k.:* Nagy, terhes, gondos, gyülölséges nagy tiszteket, hivatalokat erövel is rám adnak, és mint a tevét, minden gondjokkal megterhelnek vala, osztán gyalázatom, romlásom s kárommal levonszák vala [Blm. 992] * *nem szúrják meg könnyen török császár ~jét. 1671:* Külömben én bizony irruptiotól nem félthetem Máramarost is; nem szúrják ök könnyen meg török császár tevéjét [TML V, 556 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

téved helytelenül ítél meg vmit; a greşi; etw falsch urteilen. *1895:* A *Becsület*et nem küldöm el ... Itt egy új. Ezt én inkább szeretem. Úgy lehet, tévedek [PLev. 174–5 Petelei István Gyulai Pálhoz].

tévedés hibás/téves ítélet; greşeală; Irrtum. *1881:* A tévedés annyiban megbocsátható, amennyiben az enyém mégis erösebb ok a késön írt levélre, mint volt a tied, ki egy egész holnapig nem zengtél egyetlen hozzám intézett sort sem [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

teveféle a tevék családjához tartozó; care face parte din familia cămilelor; eine Art Kamel. *1620 k.:* az dromedarius teve ... oly csudás állat és oly sebesen járó marha tevefelében, hogy valamennyi földet lóháton öt nap alatt elmehet ember, de az dromedarius egy nap megyen annyit [BTN[2] 416].

tevékeny munkás; activ; aktiv. *1854:* Fiatalságom óta mindig fáradalmas és tevékeny életet folytatva, mostani tétlen napjaimmal sehogy sem leheték képes kibékülni [ÚjfE].

teveled veled; cu tine; mit dir. *1584:* Zigiarto Esaiasne vallia ... Sos Ianosne ... monda ... Ne(m) vgy Bantam te veled en, hogy ezt Erdemlie(m) | Bak Balinth vallia, Hallottam ez Kowach Ianos felesegeteól hogy monda Zabo Caspar felesegenek, Netalam latrod az en vram the neked es talan te veled latorkodik, hogy minde(n) estve Regel oth Nallatok lakozik [Kv; TJk IV/1. 244–5, 369]. *1592:* en vgy tudom hogy Minden keppen Enneke(m) vegezesem volt te veled [UszT]. *1597:* te rútoltal eleózer megh, te veled kellet elözer veghez vinne(m) dolgomath [UszT 12/27]. *1600:* ha ... ez az cöreksigh tied lenne, megh tudna(m) en alkwnni the weled [UszT 15/47 Demien Miklos (40) szabad székely vall.]. *1620:* Azmely levél így vala irva Ferdinandusnak, hogy ... minékünk tevéled vagyon hüttel kötött frigyünk ... tevéled mi soha az frigyet megszegni nem akarjuk [BTN[2] 403]. *1631:* Hallottam aztis Börneinetöll hogy mo(n)dotta ighen reszegh leuin az vranak Aha lelek esse lelek kurua mi ne(m) te vagy az en szeretcöm, noha te veled eske<ı>tem megh [Mv; MvLt 290. 47a]. *1659:* Pekriné asszonyom valóban sajnálja azelőtt Felsö-Bányára iratott parancsolatot is. Én teveled adok számot, hogy te kértél reá, lássad, mint mentheted magadat [TML I, 472]. *1880:* Téglás Gábortól izentem csak, kivel Vásárhelyt ismerkedtem meg (s kit zárjel között legyen mondva, teveled együtt irigyellek Dévától) [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tévelyedés tévedés; greşeală; Fehler/Irrtum. *1806:* Désen lako Arkosi Istvánné Szabo Anna ... gyalázta-é valamivel Kerekes Máriát, ha igen ... mitsoda szokkal szollatt, ugy mint valosagot, vagy pedig mint mástol inditott szokat, vagy tévelyedésböl esett gyanut? [Dés; DLt 250/1808 vk].

tévelyedik *át is* vhova téved; a se rătăci; im Irrtum geraten. *1662:* Az elöljárók már ezután nem a gonoszban, hanem a jóban legyenek elöljárók, elöttök viselvén szüntelenül, hogy amiként ha ök eltévelyednek, sokan tévelyednek utánok, ezenképpen ha jók és istenfélök lesznek, sok istenfélöket tesznek [SKr 718]. *1757:* az marhaj, ugy másokeïs idestová él mene(ne)k, tévejedte(ne)k, es edgyünnen másúnnán kéretették [Uraly TA; Berz. 14. XIII. 36]. *1879:* Akadtak tanítóim, akik bebizonyították, micsoda veszedelmes útra tévelyedtem, kik szívükre vették, hogy megmentsenek az örvénytől, melybe berohanandó vagyok [PLev. 52–3 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tévelyeg 1. bolyong; a rătăci, a umbla de ici-colo căutînd drumul; irren. *1657–1658:* Kalauz nélkül sokat tévelyegvén egy mezöre történet szerént tanálánk, kevéssel hajnal elött

megindulánk és igen menénk reggelig [KemIr. 310]. *1662:* Kik ellen a mindenható Isten felgerjedett haragját így mutatá, hogy elsőnek tábortjárt helyüket sáskákkal foglalta el, melyek előttük mindeneket megemésztettek. Annak utánna pedig magukat a szoros hegyek közé és völgyeknek torkába vezetvén, hol egy nehány napokon tévelygettek, és rész szerint éhséggel, rész szerint szokatlan hideggel megerőtlenítvén, ellenség kezébe adá [SKr 107].

2. hitében bizonytalankodik; a manifesta nesiguranță în credință; unsicher was sein/ihr Glauben betrifft. *1771:* a kálvinisták nem tévelygnek, nem is eretnekek [RettE 260].

3. téblából, lábatlankodik; a sta în calea cuiva (stînjenind în muncă); herumlungern. *1806:* mig a többek ettek, az asztal körül tévelygtünk [Dés; Kornis Mihály jk 194].

tévelygés 1. kárhoztatott vallási tan; erezie; Ketzerei, Häresie. *1638/1762:* meg ujitván és conformálván a' Nemes Ország annak előtte a' Sido tevelygésben élő emberek(ne)k a négy Receptа Religiok közüll akar mellyikre való meg térésekről lett végezést és Articulusit [KvAkKt Mss 263]. *1653:* a három tudákos emberek, egyakarattal fel kezdék állatni azt az anyaszentegyháztól régen condemnáltatott tévelygést[a], ugymint sabeliana, fotiniana és ariana haeresist avagy értelmet, mely ellen a calvinianus papok s praedicansok eleget hánykodának [ETA I, 27 NSz. – [a]A feljegyzés az 1540-es években kezdődő egyházpolitikai küzdelmekre von.]. *1670:* Balvanjos Varalyai Nagj Janos leanja Nagj Annok kivá(n) matkajatol Orosz Jakabtol separatiot ilj ok alat; Mivel az mire igirte magat hogy ha hozza megjen az az hogj keresztyinné leszen, az olahok teveljgesenek beket hagj [SzJk 111]. *1688:* Két hiteles testiskeből constalvá(n) Lőrincz Annok(na)k nyilvá(n) valo paraznasága ... latra kedvéért oláh tévelygéseket ambialt [SzJk 227]. *1710 k.:* Semmiféle embert, akármi tévelygésben lévőt, még az atheust is nem gyűlölni, hanem szánni ... kell [BÖn. 431]. *1760:* De minthogy egy Balaméri nevü kalugyer, vagyis amint ők mondják basilita, nem akarván az unió némely punctumit amplectálni, elszökött a muszkához, aki is az ő tévelygésekben vagyon [RettE 106].

2. helytelen/téves magatartás; atitudine greșită; falsche/unkorrektes Verhalten. *1662:* Felemelé annak felette a berkeknek bálványait ... tévelygésbe ejté őket Manasse [SKr 704]. *1672:* De Uram, jöttem volna csak én el úgy, az mint ő nagysága írja ... bizony nagyobb lött volna az utolsó tévelygés az elsőnél [TML VI, 298 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Minekelőtte ehhez fognék, vagy két szóval hadd szóljak az embereknek czaránt való nagy tévelygésekről, bolondságokról [BÖn. 508].

tévelygésbeli kárhoztatott vallási tanokat valló; care este adept/susținător al unei erezii; Ketzer. *1657:* Pécsi Simon ... tanácsos, fő zsidó ember, de nemcsak unitárius, hanem ugyan zsidó tévelygésbeli ember vala [KemÖn. 14–5].

téves hibás; greșit; falsch/irr/schief. *1879:* Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy nálunk ez ideig mely téves fogalmak uralkodnak az eposz minéműségе felől [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

teveszőr 1. teveszőrből készült anyag; material din păr de cămilă; Kamelhaargarn. *1714:* Török alája Terétes Teve szűrbül fl. Hung. 5. [Kv; AH 46]. *1797:* 5 rud Teveszőr [Mv; DE 3] | Teveszőr ... 3/4 latt selyem [Mv; BálLt 71]. *1798:* 1 rud veres teveszőr ... 3kr [DobLev. IV/800]. *1800:* 12 Rud Teveszőr [Mv; Told. 74]. *1813:* 4 juk varo teveszőr ... 12 rud teveszőr [Told. 74].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: teveszőrből készült; făcut din păr de cămilă; aus Kamelhaar hergestellt. *XVIII. sz. eleje:* Egy jo fele tetzin Sinor öv téve szőr uj forma [LLt Fasc. 71].

Szk: *~ fonal. 1697:* Het csomo Teve Szőr fonal 4 veres, s harom Puplican (!) szin [KGy] * *~ heveder. 1592:* Az feo Zolga Bironak Comiat Zegj Palnak attam vgia(n) Thorda(n) egj teue zeor heuedert f. /50 [Kv; Szám. 5/XII. 9] * *~ kaput. 1802:* Köntősök ... 3o Egy más nyári teve szőr kaput [Nc; DobLev. IV/858. 4]. *1806:* Edgy nyári teve szőr kaput [Nc; DobLev. IV/897. 1b] * *~ kecse. 1661:* Két teveszőr ketse [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1681:* Moly vesztegette Teve szőr kecse Nro 1 [VhU 538] * *~ kendő. 1665:* Kegyelmed kivánsága szerint két nyeregben való teveszőrkendőt küldtem, az kettő négy egész tallér egy fertály [TML III, 513 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] * *~ keszkenő. 1836:* Egy sárgás babu, nagy Teveszőr keszkenő [Kv; Pk 3]. *1847:* Egy zöld földü bordürrel himzett két szélin rojtos teve szőr keszkenő [Szentmárton Cs; UnVJk 103] * *~ készület. 1797:* Mentére valo teve szőr fekete készület egy tsomoban nem egész [M. igen AF; DobLev. IV/777. 9] * *~ lajbi. 1798:* Fogadtam meg ... Frajnak ... Albert Márist akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igértem ... egy teve szőr Lajblit [Banyica K; IB. Gombos István kezével.] * *~ mente. 1714:* Teve szőr Mente, Róka Torokkal bélelt f. Hung. 10 [Kv; AH 2] * *~ öv. 1651:* egy uegh teueszőr eö [Szamosfva K; JHb XVIII/27]. *1670:* egy Teve szőr öv [UtI]. *1688:* Egy Teve szőr Eötöl f- //03 [MvRKLev. 26]. *1697:* Egy oláh veres teveszőr eo [Beszt.; KGy]. *1728:* Egy hálo teveszőr eöv Dnur 72 [Dés; Jk 375a]. *1742:* Egj veres Teveszőr öv Sellyemmel gombozva [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor család lelt.]. *1763:* Edgy szkofiummal gombozott karmasin szin teve szőr öv [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * *~ sujtás. 1802:* 65 Sing Teveszőr Sujtas ... 2 Rf 10 [Déva; Ks 120. 10/4] * *~ süveg. 1732:* házba valo két hammu szinü teveszőr süvegek [Kv; Ks 17 Kornis Zsigmond lelt.] * *~ zsinór. 1802:* 58 Sing Teveszőr Sinor ... 4 Rf 50 xr [Déva; Ks 120. 10/4].

teveszőr-matéria 1. teveszőrből készített anyag; material din păr de cămilă; Kamelhaargarn. *1787:* Egy fekete Teveszőr Matériából valo Mejre valo Görénnyel prémezett [Mv; MvLev. 2 Ajtai István hagy.]. *1795:* azon Ejtzaka 10 Sing mellértes Teve Szőr Materiája [Déva; Ks 114. Vegyes ir. Jk 416]. *1840:* teveszőr minden némü matériák [DLt 938 nyomt. kl].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: teveszőrből készített; făcut din păr de cămilă; aus Kamelhaar hergestellt. **Szk:** *~ bunda. 1797:* Egy Teveszőr Materia bunda Nyusztal prémezve [Mv; Told. 19]. *1813:* Egy Teveszőr materia bunda roka mállal bérelve nyestel praemezve [Szászvessződ NK; Told. 47] * *~ mente. 1793:* Egér-szin teve szőr ma(teri)a mente, juh premmel [TL Conscr] * *~ szoknya. 1798:* Fogadtam meg Mlgs Groff Principalisne Aszszonyom Mlgs Groff Betlen Samuelne aszszony Szamára esztendeig Frajnak Radnotfai N(e)m(e)s Albert Josef Uramnak az Léányát Albert Márist akinek is esztendeig valo hivsege Szolgalatjáért igértem kész pénzt f. h. 8, egy Teve szőr Materia Szoknyát[a] [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. – [a]Folyt. a fels.].

teveszőrös teveszőrből készült (borítású); făcut din păr de cămilă; aus Kamelhaar hergestellt. *1791:* Egy régimódi Teve szőrös tarka szék [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37].

tevő I. *mn* **1.** cselekvő; care face; handelnd, machend. *1590:* Illet volna Azert az gonozúl téuő embert még fogatny [UszT]. *1604:* rank wttenek nemw gonozul teuco emberek zinte scötet ueghbe, mìgh teobbinknek hire leon benne egj Attiankfiat Farczadj Czeriak Ferenczet le uerek [UszT 18/73–4]. *1667:* Én nem bánom, akárkit requiráljon, akár mi tevő legyen, akit én cselekedtem, annak ura is leszek [TML IV, 16 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1776:* Mit tévő Légyek, imé mint meg rontottak testemben, lelkemben [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

2. végző; care face (de) ...; vollziehend. **Szk:** *szolgálatot ~.* *1784:* Külenes Telkeken, külen házban, külen Szolgálatot tévő hány Paterfamiliás Jobbágyok ezen részen a Udvarházhoz tartozandok? [Udvarfva MT; Told. 42]. *1795:* azon útnak nyittása által a' Nemes Dévai Uradalomn(a)k tetemes Kára következett a' szolgálatot tévő embereinek az út számára ellfoglalt Kaszállóiban történt tsonkulása által [Déva; Ks 73. 74. VII. 109]. *1847:* Kirendelve lévén sok szolgálatot tévő emberek ... jelen volt a tanú, s látta, míg Varga Katalina az emberek elejekbe állva ... nem engedte őket szolgálatjokat megtenni [VKp 187].

3. elkövető; care comite; verbrechend, begehend. **Szk:** *erőszakot ~.* *1668:* Egyébiránt az mit ez rajtam erőszakot tevő alkalmatlanság most elmulattat velem, ezután egyszer másszor, Isten éltetvén, kipótolom [TML IV, 314 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

4. okozó; care produce; verursachend/hervorrufend. *1773:* Groff Hallerkői Haller Pál Ur ő Eccelentiaja Jobb(ágyai) Szánto Mihály és Pakála Szimjuon ... az ő Excelentiaja M. Bogáti szőlő hegyben Sok kárt tévő Méhészsze bizonyos számu júhai s bárányaiért az kiketis az szőlőben szüntelen kárt tévén bé hajtották kezességet valolának [Marosbogát TA; Mk].

5. (vmennyit) kitevő; care face/formează; ausmachen. *1794:* az Bágyonianus Birtokosok egy harmad részt tévő Birodalmokra, önként hét antiqua sessiot számlálnának [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 7b]. *1836:* A Pavai Joseff Hazafélét ... ki alkudtam Taxára ... olly alkalom mellett, hogy annak Censussát ángarianként elöre fizesse bé mellyet ha nem tellyesitene edgy angariat tévő penzt tartozik büntetesül fizetni [EMLt dési taxálisták 12]. *1851:* Sarj Erdők ... Mely egymás folyamában lévő és igy egy tagot tévő erdö részeket vagy is Nyilat a' más nyiltól elkülönit, a' kakuk pusztájátol kezdve [Bányabükk TA; EHA].

6. kötő; care face/încheie; bindend. **Szk:** *vásárt ~.* *1863:* Szováton a Beretzki János nemes Lako házánál létünk alkalmával Jövének és állának ellönkbe két Részröl vallo örökös vásárt tévő Szemellyek [Szováta; Bereczki József lev.].

7. hozó; care face; gebend. **Szk:** *törvényt ~.* *1730:* Fejős és Meddü Pásztorok semmi helly és mentséggel és jo ratiokkal magokot az számvevő és törvént tevő Gaszdák elöt nem mentegethetik [HSzj *meddő-pásztor* al.].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bizonyossá ~* hitelesítő; de legalizare/autentificare; visierend. *1795:* 1794 Szentgyörgy havanak 7ikén költ Megintő, idező, bizonyossá tévő, öszve hivo, Esketö, ellenztetö, bé és eltilto, Petsét [Told. 76] * *bizonyságot ~* tanúsító; care prezintă dovezi despre ...; Beweis geben. *1792:* engemet a Tit. Executor Tiszt Ur elsöben maga mellé a dolognak folyásárol bizonyságot tevő Regiusoknak vagy Assesornak fel vett [Msz; MbK XII. 86] * *könyörgést ~* imádkozó; care se roagă; betend. *1728:* Jora Czelozonak itilvén a' Sz. G(ene)r(a)lis a' Márkodiak(na)k[a] és Kendick(ne)k[b] kéreseket, hogy könyörgeseket tévö, és gyermekeket tanito Iffiat vigyenek magok közze, meg engedi a' Sz. G(ene)r(a)lis [DobLev. V/230. – [a–b]Márkod és Kend (MT)].

II. *fn* cselekvő személy; persoană care face ceva; Wirker. *1604:* azok a gonozul teuök az hatalmaskodas[a] vta(n) vizont az eö kosarok fele mentek [UszT 18/74. – [a]Hatalmas cselekedet-ből jav.]. *1665:* valamit fogok az előttem álló dologból parancsolni, legyenek a tevők [TML III, 372 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én várok az Kegyelmed parancsolatjától, ha mit fog parancsolni, az tevő leszek [TML V, 599 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1847:* földesúri parancsolat van, miszerint a bányászatra megkivántató jó, fiatal fák ok nélküli levágását akadályozzák, s az azt tevöktöl fejszéjeket elvegyék [VKp 190].

tevődik 1. helyeződik; a fi aşezat/pus; wird gestellt/gesetzt/gelegt. *1829:* F. Kekes Nyárlon ... ki mentek betsülni a Jós nevü helyen levö szánto foldre tet trágyát ... a mely trágya tevödöt Opris Ion által [Szság; BetLt 3]. *1835:* Egy öszve romlott Tserefa ágy ez a Hijuba tévödött [Mezőnagycsán TA; LLt]. *1846:* fa hidhoz ... 11 híd padlok az oszlopok irányába, mellyekbe a karfa közép és kissebb oszlopai tevödnek [Dés; DLt 858/1847] | Igaz ugyan hogy a Paxi István Czimerét a Magazinumában valaki bé vetette ... de hogy onnan tivödott pintzéjében és Ki által aszt nem tudja [Kv; ACLev. 16]. *1848:* a' közkert ... bejeb tévödött a' Papi telekre [Szucság K; RKAk 101].

Szk: *kurátorság alá ~* védnökség alá helyeződik. *1827:* Hogy Curatorság alá ne tevödjem arra fontos okaim vagynak [Uzon Hsz; Kp V. 351 Kispál Károly Kispál Lászlóhoz].

2. fordítódik; a fi afectat; wird verwendet. **Szk:** *idő ~.* *1843:* sem(m)i határozott idö a ki válthatásra ne tévödjék [Mikeháza SzD; BetLt 5 özv. Sombori Istvánné lev.].

3. válik; a deveni; werden. **Szk:** *kötelességévé ~* kötelezővé válik vki számára. *1834:* A' Topai Kortsomárlásrol Semmi emlékezet nintsen[a], holott az Instructio 20ik potyában (!) kötelességévé tevödött [K; Somb. II. – [a]A tisztt. számadásában].

tévút eltévelyedés; drum greşit; Irrweg. *1854:* A tévútra tért ifjaknak fontos tanuság e rögtöni változás[a], s bizonysága annak, hogy erös akarat elött a gyengeség és szokás meghajolnak [ÚjfE 20. – [a]Az emlékíró korhelykedő-mulatozó atyjának hirtelen jobb útra térése].

textor takács; tesător; Weber. **Szn.** *1457:* Textor [CsD V. 316].

textus l. teksztus

tez tegez; a tutui; duzen. *1736:* ha valakinek azt mondtad volna ... kell e thé, talám azt tudta volna, hogy tezed [MetTr 321].

tezaurária kincstár; tezaur, vistierie; Schatzkammer. *1800:* a F. Tesaurariatol nem jötté valami tudositás a' Communitásnak [Torockó; TLev. 5].

tezaurariátus kincstár; tezaur, vistierie; Schatzkammer.

1704: az itílőmester Sándor Gergely és Haller György uramékat is odarendelték, hogy a thezaurariatust illető leveleket felkeresték [WIN I, 279]. *1756:* talam az Méltoságos Thesaurariatusnál vagyon valami mod, hogy hány Cseledre s hány marhára menyi So Szakat adatni [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b]. *1762:* remélyük vagyon meg egyezése a' Mlgs Thesaurariatussal, a' szegénységtől fel váltando Ercznek általa (!) vitele amint rendelés tétettetett a' felyebb meg irt Tisztnek (!) [Torockósztgyörgy; TLev. 8/7]. *1771:* A szegény Czikó Pál ... maga volt a thesaurariatuson hivatalban 400 forint fizetéssel [RettE 261]. *1781:* az egész thesaurariatust esztendeig reducálták vala [RettE 415]. *1798/1799:* 'az Enyedi Posta Mester Ur ... Tiszti kötelességből (: ab Officio :) küldetik Postán ... Sem a' Fiscus, sem a' Thesaurariatus Posta költséggel nem tartozik [Nsz; TLev. 5117. 17 „Köpeczi Nagy Josef" lev.].

tezaurariátusi kincstári; aparţinînd vistieriei; zur Schatzkammer gehörend. *1710:* És mivel Apor István az ország árendátiójának administrátora vala egynéhány esztendeig, szoros számot kezdének tőle kérni ... a commissió is a thesaurariátusi proventusok iránt hatvanezer forintot praetendála [CsH 297].

tezaurárius 1. *fn* kincstárnok; tezaurar, vistier; Schatzmeister. *1671:* Hogy az Ország jövedelmének percipialására, az Országnak fő Rendeiből lévő Thesaurarius rendeltessék ő Nagyságától és Országtol, ki-is az Ország minden fele jövedelmének erogálásában micsoda modalitást kövessen, ugyan most ő Nagysága az egész Tanács tetszéséből deliberállyon fellőle [CC 23]. *1677:* az Országnak mind közönséges, mind egyéb Fiscalis jövedelmit, hogy ez Országnak Tárházaiban tartsa, sohová az Országon kivül nem transportaltattya[a], arra bizonyos Generalis Perceptort és Thesaurariust tartson [AC 33. – [a]Rákóczi Ferenc]. *1692:* Jöttek az urak Szebenbe gyűlésre ... Ezen gyűlésen confirmáltatott a diploma[a] szerint Bánffy uram gubernatornak, Haller János uram thesaurariusnak [HAMN 330. – [a]A Diploma Leopoldinum]. *1702:* kglmetek az emlitet két Falukrol producallyon ... Groff Thesaurarius Atyánkfia előtt [Incz. VIII. 90 gub.]. *1704:* ez még olyan példa, amely több Erdélyben nem esett, tudniillik hogy a thesaurariusok, kik resignálták tiszteket még életekben ... ez iránt úgy concludáljanak, hogy sem a császár kárt ne valljon, sem a haza törvénye meg ne romoljon [WIN I, 279]. *1762:* Ebben jártak itt a Zalatnai, Nagybányai főinspektorok és a Bétsi Thesaurarius fia az ezüstbányák investigatiójára [Torockó; Jankó, TAszT 184]. *1771:* Már két nevezetes német vagyon a gubernium ban, úgymint Auersperg és gr. Klari camerae consiliarius vagyis thesaurarius [RettE 248]. *1781:* elsőben fogarasföldi kapitánnyá tétetett, azután gubernialis consiliariussá, azután thesaurariussá lett [RettE 415]. *1809:* Groff Bethlen Josef Királyi Thesaurarius Principalis Uram eő Excellentiája, egy uj Pappiros malmot épitvén ... olt Bogáthon, mely papiros Fabricához, mostan számos rongjok Kevántatnak [Küküllővár KK; UszLt ComGub. Buzgó József ub lev.]. *1823–1830:* dicsekedett vele, hogy az ifjabb báró Bánffi Farkast, aki osztán thesaurarius lett volt, ölében hordozta, mint gyermeket [FogE 61].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** kincstári; aparţinînd vistieriei; zur Schatzkammer gehörend. *1747:* Az ur Thesaurarius (!) hordoi nagyabbak voltanak [Ebesfva; Ks 83 Kopacz Péter lev.].

2. kincstárnok; tezaurar, vistier; Schatzmeister. *1710 k.:* kiváltképpen kegyelmeteknek, gubernátor és thesaurarius uram, mondhatná azt a császár, amit az Isten mondott a zsidóknak [BÖn. 895].

tezaurániusné kincstárnokné; soţie de tezaurar; die Frau von dem Schatzmeister. *1785:* Sinko Gáspár Sok adosságot rakván magára az üdvezült Thesaurariusné Aszszony eő Excellentiája el vitette Szamosfalvára [M.gyerőmonostor K; Born. XXIXb. 20/123 Komis Krisztina conscr.].

tezauriátus kincstár; tezaur, vistierie; Schatzkammer. *1772:* kételen vagyok ezen dolgot az Melgos Thesauriatusnak representalni [Kv; SLt Henter János lev.] | ha a Mlgs Thesauriatusnak referállya magamis jártom Szebenben is az afféle informatiokat eludalni igen esekély dolognak tartam [F.zsuk K; SLt XXXIX Suki László Henter Jánosnak].

Szk: *~ról való diploma* kincstárnoki oklevél. *1772:* vigasztalásul vehette a thesauriatusról való diplomát, mely azon nap érkezett stafétán [RettE 281].

tezaurus gyűjteményes mű; tezaur; Sammelwerk. *1761:* az Thesaurust ... itt en éppen nem, a' Méltoságos urfi p(eni)g Német országon majdeg meg-találhatja bövséggel [Ks 67. 46. 24a Szattmári Pap Mihály lev. Leidenből].

tézis 1. vmely hosszabb gondolatmenet igazsága/lényeges megállapítása; teză; These. *1710 k.:* E két látás vagy jelenés az ördögnek is tulajdoníthatnék talán, de úgyis rendkívül való és csudálatos volta az én thesisemet erősíti, mely nékem elég, én ugyan jó angyalnak tulajdonítom [BIm. 1032]. *1770:* Az exercitiumokban a thesisek voltak a Szentírásról és annak perfectiójáról, hasonlóképpen <hogy> az ecclesiában Szentírásnak lenni szükséges-e vagy nem [RettE 239].

2. értekezés; lucrare ştiinţifică; wissenschaftliche Arbeit/Rücksprache. *1736 u.:* Zilahi András nevű kolosvári deák ... mikor academiára felment, száz aranyat in specie ada az úr[a] neki, ő is az prima thesiset, a mint szokták, nyomtatásban az úrnak[a] dedicalja [MetTrCs 460. – [a]Gr. Apor István].

3. téma; temă, subiect; Thema. *1705:* magyar versekkel volt teli a könyv. Tézise pedig az volt, hogy Mars miképpen akarna barátkozni és szerelmeskedni Venusszal, s erről voltanak a versek csinálva [WIN I, 406].

tézselyez vakol; a tencui; mörteln. *1681:* Vagyon két kis bolt az számtartó ház mellett. Mindenik jó fundamentumon kőből vagyon fel rakva és tészeljezve is mind belül, kívül [CsVh 93].

tézsla, tézsola 1. a szekérrúd meghosszabbítására való, vontatásra használt rúd; tînjală; eine Verlängerung der Deichselstange, die zum Schleppen benutzt ist. *1605:* Egy zeker ket vas lanczal, czykoltustol thesolastol Jarmostol [UszT 19/56]. *1647:* Egj szeker elejeben valo Rud, vas karika rajta, öt czikoltjos tensola [Marosilye H; VLt 55. 5415]. *1699:* praetendallya az I. hogy a' teslastol kiszakasztatott 2. ökör kárt tett eő knek a' buzajaba(n) [Dés; Jk 295a]. *1701:* a' szent Jakabi hatarbul Hatalmasul be haitott, Tesulastos (!), Jarmastul ... Keresztes Peter Hat eőkrit ... En azt az Hat eőkröket Tesulastol Jarmostol viczeben haitottam [Szentjakab SzD; Told. 2]. *1736:* Vas Sikótyus Tesollya 3 [Földvár TA; EMLt Conscr. CU XIII/1. 288]. *1745:* Beres Szekér és

Eke … Tésaja sikotyustol 2 [Veresegyháza AF; Told. 18] | Ténsala vegire valo Sikotyuk [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1819:* Egy fako Szekér … a tensalán vas sikottyu [TSb 6]. *1827:* Durnye Silip és Valaszutyán Juon Béres kezek alatt vagyon egy vasas ökör szekér … a' Rudján 5 vas kapots … két tésoja Sikojtyujával, 3 járom [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1843:* A Harmadik Szekér … tsaknem ujj … rudgya – Tézslajaja … jo modgyával vagynak vasolva [Dés; DLt 622] | a többek közt a Szekeremis meg lopotatt el lopotvánn belölle … egy tin'solám jarmostol istrangokkal együtt [Kövend TA; KLev. Kövendi id. Kis Sándor lev.]. *1850:* Vagyon egy Avaték járom alfával, bélfával, Egy tén'-sala vas sikotyujával, tén'sala fövel, egy utánjáró mellyen vagyon 3 vas karika [Gyéressztkirály TA; DLev. 5].

Szk: *sikattyús ~. 1854:* Találtatik Két Béres Szekér … égy vas derék szeggel – Sikotyus Tésalával [Sárd KK; WassLt].

2. eketaliga/borona elé akasztott rúd; tînjală; eine Verlängerung der Deichselstange, die zum Schleppen benutzt ist (zur Egge gehängt). *1687:* Bérés Eke minden készségivel nro 2. Sikottyus Tensula vásás nro 2 [Veresmart TA; Berz. 11. 87]. *1723:* ă sövénfaluiak széna buglyájokat s még búza kalangyájokat is tésolya farkán vonták hamarébb voltáért az ár viz elöll [MbK]. *1729:* egj tensalának valot is hoztam [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1779:* A Lapas eke Vassat, meg élesitettem kédszer xr 3 … A Tézalára, egj nagj Lántz szemet meg forosztottam xr. 3 [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kov. számlája]. *1789:* Kerülö Eke vasaival edgyütt Nro 1 égy pár eke taliga Nro 1 Ténsala Nro 2 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1824:* Egy roszsz Eke Taliga – Tensalával [Fugad B; HG. Mara lev.]. *1837:* Két eke minden vasaival pántyaival, tésla, és jármaival [Szentbenedek SzD; Ks 88. 15]. *1845:* vettem égy ekét vasastol tajgástol, patingjával tézslájával … öszv(esen) 16 ft 30 x [Dés; KvNJ 38]. *1854:* Két Ekék. azokhoz tartozo vasakkal, Tésalákkal, égy Szijju patingal, égy Boronával égyik Taliga vas nelküli [Sárd KK; WassLt]. *1865:* Eketaliga és hozzá valo tézsla három darab [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: *fias ~. 1843:* Egy szánto eke, fias téslával [Magyaró MT; LLt].

tézslafa tînjală; eine Verlängerung der Deichselstange, die zum Schleppen benutzt ist. *1774:* azon Tésla fát … tudtam hogy melly hellyen volt [Vaja MT; Told. 46. 14].

tézslafej a tézsla eleje; capul tînjelii; Spitze der Deichselstange-Verlängerung. *1666/1793:* azon tilalmas Erdöböl … tesolya fejet et similit(er) pénz nélkül szabad hozni [A.csernáton Hsz; SzékFt 19].

tézslafő capul tînjelii; Spitze der Deichselstange-Verlängerung. *1729:* egj egj tensalanak, tensala fönek valo fat … az hataman hoztam [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1850:* Vagyon egy Avaték járom alfával, bélfával, Egy tén'-sala vas sikotyujával, tén'sala fövel, egy utánjáró mellyen vagyon 3 vas karika [Gyéressztkirály TA; DLev. 5].

tézslalánc sikattyú; cîrceie; Kloben. *1763:* Tésola lántz vagy is sikotyu Nro 2 [M.sámsond MT; Berz. 14. XIX. 23].

tézslalánczszem verigă/ochi de cîrceie; Kettenglied. *1782:* Egy Tesala lántz szem [Nalác H; CsS].

tézslarúd tînjală; Verlängerung der Deichselstange, die zum Schleppen benutzt ist. *1807:* Elé vévén egy tensula Rudat abbol Kompanát tsináltanak [KLev. 33].

tézslás 1. a tézsla elé fogott; înjugat la tînjală; vor der Deichselstange-Verlängerung gespannt. **Szk:** *~ marha. 1819:* 40 Tésolás marha assignáltatott vala a' mái naprá ide bé Tordara, az itten keresztül utazando Katonaság számára [TLt Közig. ir.] * *~ ökör. 1669:* kesz leszek exhibealni, comprobalni s megmutogatni hogy a' quartalatlan földeme(n) ket teslás ökör le szakasztva, kalangyaim kőzött járván kalangyaimat téptek huztak [Dés; Jk 294b]. *1754:* 22 pár tesálas ökör ket Tar szeker elöt [Kál MT; Berz. 17. XII]. *1772:* az elsö téslás ökör Csával bé fele tére az Uy szölöbe [Szentháromság MT; Sár.]. *1776:* (A) tilalmas Erdőben menvén négy Tesolyás ökörrel, s az ottan lévő élő fákat vagni … nem átollották [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1843:* az elsö vagy Tézslás ökrök a Daru és Kondor Magos ökrök elő állo Magos Szarvuak [Dés; DLt 622].

2. tézslával ellátott; cu tînjală; mit Deichselstange-Verlängerung. *1700:* Egy közös járom egy sikotyus. Egy Sikotyu nelkül valo tesolás [Csicsó Cs; BálLt 71].

tézslasikattyú láncdarab, amellyel a tézslát a szekér/eke rúdjához csatolják; cîrceie; Kettenteil, mit dem man die Deichselstange-Verlängerung zum Wagen/zur Egge anschließt. *1760:* egy Teszla Szikottyu 3 Szemböl két karikájával [Szentdemeter U; LLt].

tézsola l. tézsla

ti, tik 1. *szem. nm* voi; ihr. **A.** *1573:* Ferenczy Ambrus hity vtan azt vallia hogi … Eo meg zolt hogi ha ely akartak adny myert Beochwltettek Illen draga (!), Tijes vgi Iartok ezzel mynt lepeo Mate az eo draga hazawal [Kv; TJk III/3. 136]. *1582:* Sophia R(e)l(i)cta Martini Veres … fassa est … hallam aztis hog monda Az Azzony Boros Benedeknek, No Benedek vram megh fogatok … ty mind partha Eöwemet es mind keosseonthwmet le vonatok rollam [Kv; TJk V/1. 6]. *1585:* Monda, ninch nekem arra ghondom, ami(n)t ty ennek eleotte perlettetek [UszT]. *1591:* constal hogy az haborusagnak tw voltatok oka [UszT]. *1619:* Bizony abban egyéb nem lehet, hogy ti Szkender pasával az magyarországi és erdélyi dologból hátramaradjatok, mert ti tudjátok az odavaló dolgokat | Ott legyetek tü is s Gáspár bék is [BTN² 177, 202]. *1634:* tu bontottatok fel az uegezest [MvLt 290. 13a]. *1635:* tv zaszlo ala akar<to>ke szolgalni, vagj Beldi Kelement szolgalliatok [Szucsva Hsz; BLt]. *1657:* az vezér elsöben is azt kérdé: Hány fejetek néktek arra, hogy ti hatalmas császár ellen fegyverrel jöttetek [KemÖn. 180]. *1749:* Domokos Peter vra(m) … mondá nékünk no hajtsátok tü is mü hajtani Segilletünk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1751:* Az irást ti[a] olvassátok [Hétfalu Br; EM LI, 125 bethl. játék. – [a]A papok]. *1768:* tü mért nem hattok békét neki [Szentlélek Cs; BLt 7]. *1801:* a Néhai Teleki Sándor Ur Ő Nagysága, egy Duda Gligori (!) boldogtalan Jobbágya … illy szoval kiáltozott, No ti ördögök hozzatok Juhakat mert jo kasarat tsináltom [F.szöcs SzD; TKl Rusz Kretsun (80) col. vall.]. *1843:* Én nem megyek … hanem menyetek tü [Bágyon TA; KLev.]

Szk: *~ magatok. 1592:* melly hellyet … tw magattok nem mondhattok tieteknek [UszT]. *1618:* Ellehet most is az hatalmas császár az ti adótok nélkül, csak jövendöben meg ne bánjátok ti magatok [BTN² 94].

B. *1727/1790:* Köpetzi Mihályné Aszszony cö kegyelme be hivata ... igen szépen kére hogy ... én meg engedtem, hanem tük is ne ellenzétek [Ádámos KK; MvLt 8 Kováts Mihály (68) jb vall.]. *1768:* az utrizált D. Biro ... más uttzára fogot, s az monda nékünk mennyetek tük erre én is majd utánatok fogok [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1769:* tük emlitett falus Biro Házára menven nevezet ket Rabot az Lánczrol elszabaditottatok [Fejér m.; Ks 67. 46. 24]. *1804:* Ki küldet Irasotokbol ugy latom hogy tik tsak az Verös Kovatsi Tarsosagot Gyutettétek be [Torockó; TLev. 9/36]. *1829:* Edes Anyámek meg lehetösen vannak, bár tik is jol lennétek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz]. *1842:* Pulyka, rétze, lud ... minden jo mikel tük birtak jol esnek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* hírlapra é nem prènumeráltam ... de Uzoni azt mongya tik általa prénumeráltattatak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *ketten. 1830:* bár tik kettenis jól érhettétek volna az uj esztendöt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz].

2. birt. jelzői haszn-ban; ca atribut genitival; als besitzanzeigenes Attribut gebraucht. **A.** *1572:* Mond Zelcs Antal Myert hogy En teolem Ingo byngo Marhat kewantok Maga az thy Anyatoknak Mindent Megh Attam [Kv; TJk III/3. 40]. *1574:* Maradek peter hity vtan Azt vallia hogy ... Az ladat meg Nytia[a] es ky rakia Az czwst mywet Belcole, Es Mond Zabo ferenchnek Ezt (!) ty Marhatok Jo Eochem [Kv; TJk III/3. 311. – [a]Zabo Sebestien]. *1589:* Vgj az keossegh ozton fel riada, laczik hogy cziak az ti borotokott faylaltatok [UszT]. *1592:* aztes aztw panasztokbol Chyelekettette wolt w kegyelme [UszT]. *1603:* Fekete Istwan ... vallia: Zaiabol hallottam Nyres Martonnak hogy monta ... Jstwan vram, amikor â tw karotok leot ithon voltam ... amikor immar a' kar eset az vtan Apam Zegezte be az tw aytotokot ... hogy az kwldwsok be ne mennienek [Kv; TJk VI/1. 642]. *1619:* azok az papok az ti országtokat szinte olyan jobbágynak tartják, mint az galatai s sztámboli görögöket | lássátok jól meg, mit cselekedtek az Jenö dolgából, de bizony nem alosztok addig, valameddig Jenö tü kezetekben lészen [BTN[2] 198, 281]. *1621:* Racz Jstuan, monda Egeresi Jstuannak hogy az ti dolgotok nem igasságh hanem hazussagh [Dés; DLt 345]. *1742:* tudgyatok meg aztis hogy mántul mü lészünk az tü Uratok [K; LLt Fasc. 93].

B. *1831:* a' tik jol létetektöl füg minden boldogságom [Kv; Pk 6].

tibennetek bennetek; în voi; in euch. *1710 k.:* Az Istennek országba tübennetek vagyon [BÖn. 429] | Nem vagyok én hamis, hogy elfelejtsem a tü munkátokat, a tü fáradságos szeretetteket, amelyet az én szolgáimban énvelem cselekedtetek, ne féljetek azoknak hibáiktól, mert én a magam munkámat koronázom meg tübennetek [BIm. 1025].

tibet 1. gyapjúkásmir, tibeti gyapjúból készült kelmefajta; tibet, caşmir, ţesătură fină din părul de caşmir; (Woll)Kaschmir, Stoff – aus tibetanischer Wolle erzeugt. *1834:* Rosali ki házasitás Laistroma ... Lila kiss tibet überrock 1 ... Sötét kék tibet 1 [Born. F. IXc].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: gyapjúkásmirból készült; (care este) făcut(ă) din tibet/caşmir; aus Kaschmir erzeugt. **Szk:** ~ *nagykeszkenö. 1846:* Egy megy szin Tibet nagy keszkenö [Mv; MvLt].

tibetköntös gyapjúkásmirból készült köntös; rochie de tibet/caşmir; Kaschmirkleid. *1845:* Egy Tibet köntös 30 v. ftr érö [Kv; KLev.]

tibetüberrok gyapjúkásmirból készült felsökabát; haină de tibet/caşmir; Kaschmirmantel/-überzieher. *1834:* Rosali ki házasitás Laistroma ... Lila kiss tibet überrock 1 ... Sötét kék tibet 1 [Born. F. IXc].

tibori a Tibor (AF) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tibor/Tibru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tibor: **1.** Tiborhoz tartozó; care aparţine de Tibor; zu Tibor gehörig. *1750:* a' Tibori hataron levö Szölö hegyben a' Lunka nevü helyben [Tibor AF; EHA]. *1760:* a Tibori szöllök rendibe vulgo Balasest nevü hellyben [Tibor AF; EHA].

2. Tiborra vezetö; care duce la Tibor; zu Tibor führend/leitend. **Hn.** *1768:* a Tibori uton aloll [Boroskrakkó AF; EHA].

tibos állatbetegség fajta; un fel de boală la taurine; eine Art Tierkrankheit. *1791:* Azt hallottam az Olah országi Gazdájoktol Vladujtol ... mondam a Szeplaki Gazdak(na)k a mint látom Tavaszig egy Marhatok Sem marad, mivel Tibosok, már ís felcís gusás [SLt évr. Popa Dumitru (45) jb vall.].

tiburci Tiburc határrésznév *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tiburc; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tiburc: **1.** Tiburchoz tartozó; care aparţine de Tiburc; zu Tiburc gehörig. *1787:* Melly Dimensuratioja azon Tiburtzi Fiscalis Határ részének ... ment végbe elöttünk | Ezen Tiburtzi Fiscalis Supra Dimensuralt Határ ennek elötte valo idökb(en) colaltatott minden esztendöb(en) de most 3 és 4. Esztendök alatt, nagyon el hagyatott [Kajántó K; KmULev. 2]. *1850:* Uradalomhoz tartozó Kajántoi Tiburczi praedialis legelönek Szipocz nevü része [Kajántó K; EHA].

2. Tiburcon lakó; care locuieşte la Tiburc; in Tiburc wohnend/wohnhaft. *1638 k.:* Szasz Gieorgi Cassai Istua(n) iobbagia volt ki ualtozot it ualo iobbagi Tibortzi uolt [Szászfenes K; GyU 37].

tied sajátod; al tău; dein Eigentum. *1568:* St(ep)h(a)nus Kowacz ... fassus est ... azt monta hogy ǫ hasan is latta a szochnenek Bornemiza Jacaboth, Ezth halota(m) Mastol, hogy mo(n)ta volna az szǫchne, hogy, bezeg a Jacabe Job a tiednel [Kv; TJk 225]. *1570:* Zigarto gergh, Azt vallya hogy ... Igh zolt Balasy lazlo Jo azzonyom ha myth ely bontottha(m) az tyedbe Esmet beh chinaltatom vy zendelliel [Kv; TJk III/2. 60a]. *1584:* Chizar Janos vallia ... Mondek Tiede ez gyermek Istwan vram, S monda, Bizony Enymnek tartanam Enymis penigh | Jsabella R(e)l(i)cta Lucc Hendel Tuggya hogy ... mikor Kappa Bartosne tartana az vnokaiat, Margitot a' Teremy peter leankaiat, Ezt mondotta Bartosne Neky ... valamik enneke(m) vadnak azok mind thyeid [Kv; TJk IV/1. 301, 331]. *1591:* Kerteld megh az kertet ha banod, tied az kerth [UszT]. *1629:* ez napsagtol fogua tied legien Ura(m) mind felesegem haza(m) giermekem [Mv; MvLt 290. 152a]. *1642:* Pal deák penig ... azt monda arra add megh vram az en penszemet, es legie(n) tied Eöröksged [Abrudbánya; Törzs. Tomas Adamosi (60) jur. civ. vall.]. *1664:* Mü itt az nimetektöl igen nagy félelemben vagyunk

... azért kérlek, jó Fiam, írj az generaloknak az békésiek felől, hogy ne rontsák őket ... hiszen, jó Fiam, ennek utána is tiéid lesznek [TML III, 131 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* hazudozott az én vrrom meg nem pirult, mint a Tied [Kvh; HSzjP]. *1766:* Lehet a' közös usust[a] tollálni ... s az enyimet a' Tiédből meg határozni, es a' Konczot fel osztani [Torda; TJkT V. 321. – [a]Egy jószág közös bírását, használatát]. *1810:* kalongyák a tieid közzül valok [DLt 82]. *1819:* Sokféle Nyomoruságaim, valamint a' tiéd ugy látom szüntelen csoportoznak [M.régen; Pf].

Szk: *saját ~. 1590 k.:* te penig zagony ferencz vgy kerestel engemeth hogy az el vötth ket tulyok saiat tied lött wolna [UszT].

tiellenetek veletek szemben; împotriva voastră; gegen euch. *1619:* látván mindenképpen miattatok való romlását és fogyatkozását, minket megtalált, hogy tiellenetek megótalmaznók[a] [BTN[2] 352. – [a]A török szultán Magyarországot és Erdélyt Ferdinánd osztrák császárral szemben]. *1620:* Azért immár ezt elhiggyétek, hogy az hatalmas császár sem tiellenetek segítséget nem ád az németnek, sem tinéktek az német ellen [BTN[2] 388].

tiérettetek a ti érdeketekben; în interesul vostru; in eurem Interesse. *1618:* úti levelet íratok Tóth Mihály uramnak, magam szólék az cancelláriusnak, hogy írassa úgy az levelet, hogy gazdálkodjanak az útra ... Nagy kedvetlen mondá, hogy: Ezennel ím tiérettetek szokás küvül írnak levelet, arra adnak költséget, hogy éljen belőle [BTN[2] 173].

tietek 1. sajátotok; al vostru, a voastră; euer Eigentum. *1592:* tudom hogy egyezer Janos Gereb ment vala fel oda hatar Igazitani ... akkor az oroz hegiek azt mondak nekik hogy Zekely aszo pataka mellet tietek vgy mond Zent Thamasiak, azon tul az Nywlad fele fanczialiake [UszT]. *1593:* Aztis hallottam Balas Janostol mondotta az eöchének ... ha en neke(m) holtom teortenik az ket nagyub eökret Apamnak hattam ... Azon keöuyl az my vagion tietek [UszT]. *1600:* Aztis tudom hogy a mikor az falw eözue gywlt wolt az azzalonal, ott az falu illie(n) zot adot nekik, hogy ha tietekc tehetitek azzonio(m) ellen, ne(m) tartunk ellent benne [UszT 15/51 Gal Andras, Betlenfaluy (70) vall.]. *1632:* Philep Martonis ... mihelt be jöue igen reszegen ... ennekem aztis monda, hogi Pal Sogor ... ki hanlak innet, az hazbol mert nem tietek: hanem enim ugj mond [Mv; MvLt 290. 87a]. *1759:* Néhai Csomos Mihályné Bartok Margit ... azt is mondotta hogj én semmimet el nem adtam hanem a tétek (!) s oszszátok egyarant [Csernáton Hsz; DobLev. I/292. 4a Kölönte Márton (64) pp vall.].

2. belőletek álló, hozzátok tartozó; ai voştri; gehörend zu euch. *1619:* Mondott arra az követ, Molardus: Mi magyarink azok, nem nagyságtoké. Ezen altercált Göresi, hogy: Bezzeg miénk, nem tiétek [BTN[2] 314].

tigris tigru; Tiger. *1694:* Érkeztem Amsterodamba. Itt láttam két tigrist, egy tengeridisznót és rókát, ember-majmot és macska-majmokat [Kv; KvE 234 GM]. *1811:* Mi hajtya prédára Erdőkből a' Farkast? ... Vagy a' kietlenből a' kegyetlen Tigrist? [ÁrÉ 21].

An. *1657:* szokott tartani egy-egy öreg szép vizslát ... egy Tigris nevű lévén [KemÖn. 102]. *1676:* Tigris[a] [EM XLIX, 536. – [a]Vizsla].

tigrisbőr a tigris lenyúzott és kikészített bőre; blană de tigru; (bereitetes) Tigerfell. *1627:* Egj Tigris beor. Egy kis parducz beor [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1662:* Az portárul nagy sok tigris-, párducbőröket hozatott, nagy sok aranyas zászlókat [SKr 349]. *1671:* Eljövetelemkor magamnakis említette volt, Uram, Kegyelmed az tigris és párducz bőrt ... kiváltképpen tigris bőrt egyet sem tanáltathattam, párducz bőr is az ki vagyon, ki igen viseltes, ki ... körmei nincsenek [TML V, 429 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679:* Kegyelmednek Uram az tigris bűrt megküldtem, viselődjék szerencsésen [TML VIII, 486 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1681:* Tigris bür no 1. Parducz bür ... no 9 [UtI]. *1714:* Tigris Bőr, Sárga Selemmel béllelt fl. Hung 70 [AH 12]. *1736:* Mikor megizentték, hogy készen vadnak, egész nász népivel megindultak, két úrfiat szerszámos lovon, párducz- vagy tigrisbőrben felöltöztetvén, daru- vagy kerecsentoll-forgóson elől küldöttek [MetTr 379].

tigrisbőrös tigrisbőr prémes; cu blană de tigru; mit Pelz aus Tigerfell. *1736:* Mikor az olyan urfiak darutollas süvegben ... felültenek ... arannyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra ... utána az sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga ... bizony akármely király udvara Európában ... megnézhette volna [MetTr 347].

tiha, tihája magasabb rangú török tisztségviselő: a vezér, pasa helyettese; chehaia; türkischer höherrangiger Würdenträger: Stellvertreter des Paschas. **A.** *1618:* Az Bezeszten tihája valóban nagy emberséggel volt mellettem ... monda az Bezeszten tihája, hogy tudja ő, hogy más nem igen kap azon az boton [BTN[2] 168]. *1619:* menék az vezér tihájához [BTN[2] 368]. *1658:* az vezér tihajának adtanak nagy, öreg, szép két aranyos kupákat [Kv; KvE 177 LJ]. *1670:* Méltosagos Lonnay (!) Anna Fejdelem (!) Aszo(n) ... Kornis Ferencz Vram eö Nga Saczaba(n) az Tatar Cham Tihajanak harmatt fél ezer Tallérokat fizetett volna [Ks NN. 20]. *1674:* Az tiha szavából ... úgy látom, ha lehetne az németet sem tartaná barátjának [TML VI, 578 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* A bément magyar követeknek nagyobb része Vesselényi uram tiháji, kiváltképpen egy Hamvai nevű; azomban az kit az portára destituáltak, egy Veres Bálint nevű, az ugyan szíve, lelke [TML VII, 440–1 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* legelsőben is az Vezér tihájával legyen szemben ... Kgd is azért ha az tihával szemben leszen, mivel az franczia király az portának jó barátja, elmehet ... De én mind maga s mind az tiha előtt le nem írom most ... Kgd személye felől eddig mit mondottam [TML VIII, 138 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1679:* még válasz nincsen az tihától, melyről is ha válaszom leszen, Kgdet Uram tudósítom ... Még azt is tudakoztatta Skerlet uram (elhittem az tiha parancsolatjából), ha fűkövet uram megírja-e ezeket az fejedelemnek ő ngának [TML VIII, 566–7 Ruszkai András Teleki Mihályhoz]. *1687:* adattunk ... Fő vezir Tihájának két száz aranyat [UtI]. *1702:* ebéd után az méltóságos gubernium Szász János uram tiháját Körtvélyesit megfogatta [VassN 353]. *1710:* csakhamar kétszáz erszény pénzt ... egybengyűjtvén, sok egyéb fejedelmi ajándékokkal a vezéreknek és azok tiháinak [CsH 144 1679-re von. felj.].

B. *1614:* Mehmet aga és az tihája is addig cigánkodának, hogy ők is két kaftányunkat elvevék [BTN[2] 70]. *1619:* Ez nap mentem vala salutatióra Nakkás Haszon pasához. Ott előfoga mindjárt az Budán való tihája, ki volt Ali aga, egy

vén ember [BTN² 175]. *1621:* Kérdezkedek Toldalagitol a tihája … ha járt é többet az ő birodalmokban? [ETA I, 130 NSz]. *1630:* külön együtt lévén az tihája és cancellarius, secretarius, Maharem pasa, tefte<r>dar és Izmael csausz … igen erős pirongatással fogának szembe … hogy csak annyi ajándékot hoztam én [BTN² 435]. *1667:* ha ezért az Panajot levelét nem mutatja Kegyelmed … hanem az vezérét és tihajáját [TML IV, 182 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1669:* az tihajának küldtünk egy látogató levelet, avval száz aranyat [TML IV, 481 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1671:* elég intimatiot tettem az tihaja előtt, hogy az erdélyi követek nem így acceptáltattak azelőtt [TML V, 571 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1678:* Április és nem előbb érkezhetvén be ide Konstantinápolyban az sok árvíz és nagy sár miatt, tegnapelőtt tihajával reggel, estve az Rézzel … lőnk szemben [TML VIII, 134 Bethlen Farkas és Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1679:* azt mondá a thiaja (!) szemben semmiféle ellensége hatalmas császárnak nem esselkszi azt velek, a mit mi [TML VIII, 562 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1792:* Törökül a' Tihája, vagy Kiahája jelent Háznokot avagy Komornikot [Éder, BenkőNyMunk. 181].

A *tiha* alakváltozat rövidülés a teljesebb *tihája* alakból, a magyar nyelvérzék a *-ja* végződést birtokos személyragnak érezte, és elvonta. Ezért a két alakváltozat elkülönítése a birtokos szerkezetekben olykor bizonytalan.

tihói a Tihó (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tihó/Tihău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tihó: **I.** *mn* **1.** Tihóhoz tartozó; din/care apartine de Tihó; zu Tihó gehörig. *1767:* azon határ kőtől fogva … a Totszallási, Galgai és Tihoi határok között, s ezen hellynek a szeliben igyenesen … megyen a határ [Tótszállás SzD; JHbK XXX/1] | örög emberektől hallottuk, hogy Tihoj határbol valo földet kötvén botskorokban az Tihoj hatarunkra erőltetésképpen meg esketett emberek, ugy esküttenek meg, hogy a melly hellyen állanak, az Tihai föld [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 20 Fet Von (60) jb vall.]. *1774:* Azt is elhitették vele, hogy a mi eleink a Csákiaknak szolgái voltak s úgy kapták a tihai portiót [RettE 326].

2. Tihón lakó; din/care locuieşte la Tihó; in Tihó wohnend/wohnhaft | Tihóról származó; (care este) originar din Tihó; aus Tihó stammend. *1742:* Tihai Kuk Urszult szegöttem béresnek esztendeig [M.köblös SzD; RLt 16 Rettegi I. gazd. felj.]. *1767:* égy Lázár Gyermán nevü Tihoi Udvari Tiszt égy néhány Tihoi emberek(ne)k a botskorokban Tihoi földet kötettett [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 14 Puskás Luka (60) és Puskás Nutz (67) jb vall.]. *1770:* egy szegény tihai zsellérmet … úgy megverette, hogy fel nem kelhetett a földről [RettE 230]. *1784:* azon potentiarius Hatalmaskodo Emberek Tihai Lakósok … kaszákkal mentenek az utrizált hellyre [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 8]. *1791:* ezen Tihai potentiariuskodo személlyek … el-fogottatván a' Gorbai M. Udvarba kisértettek [A.galgó Sz; JHb I/23].

II. *fn* Tihó lakosa; locuitor din Tihó; Bewohner von Tihó. *1712:* Tihaiak következnek[a] [Dob.; Born. – [a]A vallók]. *1738:* azon darab helyen … Csaki István vr ő Nga életében mind a Tihaiak mind az Galgaiak … szántottanak, vetettenek | fel kelvén az Tihoiak és el esküvén azon darab helyet magok határok(na)k lenni akkor occupáltatta … Csaki Imrch Vr ő Nga [Galgó Sz; JHbK LIV/5]. *1767:* ez előtt circiter 30 esztendőkkel a Tihaiak égy nagy darab hatarunkat mint égy 4 lábnak valot magok felöl valo fordulobol vettenek el [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 20] | Tihoiak faglalták el hatalommal Cir. 8 köbölre valo hellyet [Szurduk SzD; JHbK XXX/1]. *1791:* Rusz Vonutz más Tihaiakkal … ök be-léptek [A.gorbó Sz; JHb I/23].

tihozzátok hozzátok; la voi; zu euch. *1662:* Így szóllítja meg maradékokat Szent Máténál … íme én bocsátok tihozzátok prófétákat és bölcseket és írástudókat [SKr 709–10].

tik l. tyúk

tikácsol fuldokló hangot hallat, fuldokolva köhög; a se sufoca, a se zbate după aer, a se înăbuşi din lipsă de aer; dem Ersticken nahe husten. *1810:* Gyermán Stefan égy Fűszfa Gussal égy Gyermeket fel akasztatt, azkinek is alig maradott meg élete nagyon tikátsolva menekedett meg [KLev.].

tikegyelmetek 1. megtisztelő/tiszteletet kinyilvánító cím tbsz. 2. szem-re von.; termen folosit pentru exprimarea politetei, pers. a 2-a pl; Höflichkeitsform der II. Person/Plural. | e címmel megjelölt személy; persoană căreia se adresează prin acest termen; mit diesem Titel bezeichnete Person. *1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek vala … nekyek meg mondęk [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1548:* En Tisztelendę byro Vram Twggya te ke, hogy … Ty kegyelmeteknek Varosaban Az en kegyelmes Vramnak keth oroz Jobbagyath (!), kyk Mostan es fogwan vadnak kyk felęl Jllyen Vigezisek lwn, hogy ew Jrettek Jo kezesség vethuin Az fogsagbwl Meg zabadwlhatnanak Twggya Ty kegyilmetek … hogy ha kezesek nem Lennenek Jrtek en senkith erowel Az kezesse literre (!) Nem haythatok [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bíróhoz]. *1551:* Twdom azt hog Ty kegyelmeteknek es Twttara vagyon, mynemw vigezist Töt ez orzag … azyrt kyrem Tw ke mynt vraimat … hogj Tw ke zerezzen egi hazad (!) az En Emberemnek es germekimnek mynd marhastwl, pinzem feyben (!) [Marosludas; BesztLt 70 Gregorius Apaffy de apanagyfalwa[a] Vincencius Zwchy beszt-i bíróhoz. – [a]SzD]. *1560:* Most is azért vgyan azont kyuannywk tw kegyelmetektwl hogy legy elewzer ty kegyelmetek az dolgat lassa meg [Kv; SLt ST. 6]. *1569/1571:* andras mester … mire keotcotte penig co magat az co twlaydon Nyelue vallasa es keotese zerint valo lewelbeol melybe az kezessek newekis megh wagyon Irwa beowco(n) megh ertheti kig(el)metek azert en ezt ti kig(el)meteoknek vgyan hit zerint Irhato(m) hogy en fogtam meg vram co N: Akarattyabol [Dés/Székelykocsárd MT; SLt XY. 24]. *1570:* ew kegyelme, Engemet, Nemi nemw feöldeok zantasatol, kelementelky hatarban kyk vadnak ez tawazzal, Megtyltata kybeol tw kegyelmetek eleót teórwenbe wagyúnk [Mv; BálLt 1]. *1572:* Iste(n) tartia megh tw kemeteket Nagh sok Jo esztende(igh) [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3715]. *1597:* myel hogy kjraly Biro kepe nem levn Aztt Az rezt Apellala Az Al peres ty kegmeteok eleybe Isten eltese ty kegmeteokeott [UszT 12/67]. *1598:* Ezeket my Nagodnak es thw kegteknek, az my hittwnk zerint irtwk [Kiskerék AF; JHb XXIII/33]. *1603:* hittam az meg neuezet peresemet Tw kegielmetek Eleybe [UszT 17/3]. *1651:* Hiva … hogi mi, nemű nemű Vallok(na)k Uallásokat és hűtcök uta(n) valo attestatioiokat, fel irat(n)uk es tw kgtek(ne)k fide N(ost)ra Mediante, megh jratua(n) által kwldenwk [Asz; Borb. I]. *1652:* Touabba Eszt akaruk tû kegelmetek(ne)k

ertesere adnunk ... hogi mű nemű nemű vallok(na)k hütcök uta(n) valo vallásokat fel jratnuk, s tű kegelmetek(ne)k ... el küldenük [Asz; Borb. I].

2. birt. jelzős szerk-ben; în construcţii atributive; in Konstruktionen mit besitzanzeigenden Attributen. *1540:* Waydane azzonyomnak myndeneket nylwan meg mondek ... ew az thy kegyelmetek zandokat dychere [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1570:* Ezt aggynk tw k(egyelmetek) tudasara az mw Lewelunkbe [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1597:* Mikor az tw kegelmetek drabanty az koszakokkal megh witanak wolt szent Imrehnek az Eggik Megh Sebesedet wolt [Kv; Szám. 7/X. 11 Jency István sp kezével]. *1598:* Lameknek Az tw kegelmetek Alumnüsanak ... Az Menteyet beleltedtem Megh ... f 2 [Kv; Szám. 7/XVIII. 147a Massas Thamas sp kezével]. *1600:* Az meg Jrt haznak es Orekseknek Az szalagiaual megh megh (!) kinaltuk Az Alperest de el ne(m) vette az zalagjath ha pedigj (!) tagagya hogy szalago(n) nem volt volna ki fogunk es megh bizonytiuk p(ro)testalunk at tw kegelmetek Zeke eleott [UszT 15/43].

tikes '?' *1711:* Reök ág pataka mellett (sz) ... vic(inusa) az tikes uttja ab alia az Foljo patak parlagul al [Menaság Cs; EHA].

tikkadás fulladozás; înecăciune, sufocare, năduf; Atemnot. *1851:* Titi ... virgoncz mint a' Csik, a' dajka alig bir vele ... egész nagy darab kenyeret fogyaszt el, a' nélkül, hogy tikkadásrol még csak álmodna is [Kv; Pk 7].

tikkadtság (szomjúságtól/hőségtől) lankadtság/fáradtság; moleşeală, oboseală; Müdigkeit, Erschöpfung (von Durst/Hitze). *1662:* népének lovai a Nyír földén való nyargalódás, kóborlás miatt lett tikkadtságokbul pihentetne s az szükségnek idején szolgálhatna | kezdettek vala egy nagy sáncot a bástya délröl való közepe irányában felvitetni ... de az is a nagy tikkadtság, unatkozás miatt végbe nem vitethetett vala [SKr 551, 613].

tikkadoz fulladozik; a se sufoca, a nu mai putea respira, a se zbate după aer; nach Luft/Atem ringen. *1650:* Teorők Mihalne az Aruath niomorgatta, az Keökeolleo vizb(e) is bele nyomia vala, ugia(n) tittkadoz vala (!) az Arva az vizb(en) ugy deoböczkeoli vala bele [Angyalos Hsz; UszT 8/64. 70b].

tikmony l. tyúkmony

tikmonyos l. tyúkmonyos

tikog fuldokló hangot hallat; a se înăbuşi din lipsă de aer; vor Atemnot ersticken. *1638:* Istua(n) Deak ... akkoris torkon ragada s ugj megh fogta hogj ... ezak aligh tikogot ... üteötte czapta fojtogatta [Mv; MvLt 291. 131a].

tikogtat fojtogat; a strînge pe cineva de gît; würgen/strangulieren. *1629:* kerekes Züle kepeben jeot rea ... megh fogia ot tikoktattya aual fenyegeti hogy az zablyat az gegejenek veti es mind ala ketteo hasitya [Kv; TJk VII/3. 121].

tikos l. tyúkos

tiközitekbe a tiétek közé; între ai voştri/ale voastre; unter euch. *1584:* Peterdy Balas valia ... hagio Andrasne gialazta Zep Miklost felesegesteol, Thy keözitekbe veze vgymond cóth thiukom Ilona Az felesege vallia Eozwe vezteneck volt ez ket fel, es Az thiukot monta hogy oda Zep Mikloshoz vezet [Kv; TJk IV/1. 363].

tiközöttetek közöttetek; între/printre voi, în mijlocul vostru; zwischen euch. *1662:* azt ígéri Isten Mózesnél ... Tiközöttetek járok, szüntelen leszek tinektek Istenetek, ti pedig lesztek énnekem népem | Meglássátok, hogy ne legyen tiközöttetek férfiú avagy asszonyállat, aki, mikor hallandja ez átoknak igéit, magát mindazáltal bolonditsa az ő szívében [SKr 649, 711].

tiközületek közületek; dintre voi; aus euerer Mitte. *1762:* hozzank jöve puskával Kapitány Thodor ökgylme és azt mondá ... ti közülletek kettőt el lőhetnék, de nem eselekszem [Szentgothárd SzD; WLt 25 Sigován Gligor (30) zs vall.].

tikták '?' *1786:* Groff Gyulai Generalisné eö Nsgának ... jutott Ezüst Portékák ... Egy Tiktákba valo gyertya tarto [Nsz; Ks 74/56]. *1788:* Egy víseltes ostábla kotzka nélkül ... Kaputzinus Játék ... Egy Tikták, réz ezüstös két gyertya tartojával és minden készületivel együtt [Mv; TSb 47].

tilalmas I. *mn* **1.** tiltott, tilos; interzis, oprit; verboten. *1573:* Vegeztetet ... hogi Miert Keoncz peter ... vetkezet, Az Barom ely viteleben Ez May Naptwl fogwa tylalmas legen az eehnek Minden zabadsaga Mezarlasa es egeb Rendtartassa Mynd addeglan Miglen az varosnak kedwet lely [Kv; TanJk V/3. 86b]. *1586:* az darabantok ... az Monostor vezaj kapuban egymashoz kardot rantottanak, mely az eleot ighen tilalmas volt a' ki a' varos kapuyan fegwert fogot valaky ellen [Kv; TanJk I/1. 23]. *1593:* az varosnak reghy io Veghezesey ellenre (!) rughodozo iffiak, kik ... Eyel vgimint tilalmas orakban virrattik tormezlany zoktanak ... eó kgmek ... kerik varosul Biro vramat hogy tanachawal egiembe(n) Ne haggya bwntetlen [Kv; TanJk I/1. 224]. *1597:* Az zankazas, allorczaba walo Jaras az elebi wegezesek zerint ideo vtha(n) (!) tilalmas legien [Kv; TanJk I/1. 306]. *1668:* Oláh nation, és religion valoknak is kórtsómáráni (!) tilalmas [UF II, 442] | Az másoknak való írásban én penig nem is igyekeztem, tudtam, hogy tilalmas [TML IV, 382 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1677:* Aknat nyitni sub poena flo. 200. tilalmas | Latroknak, erdőn, mezőn lappangoknak gazdálkodni tilalmas ... Nemes embernek a' meg-fogot latrot simpliciter el-bocsátani sub flor. 200 tilalmas [AC 251, 262]. *1693:* Puskas Istvánnak relatoriajából világosa(n) ki tetczik Bartalyus alias Nagy Juditnak az Horvatokkal valo tilalmas és nyilvá(n) valo paraznaságra mutato egy néhány rendbéli conversatiói [SzJk 272]. *1694:* Vagjon benne egj rosz Tüzhelj (: melljen a' tüz tsinalas, a' vbarbeli törvény szerént tilalmas :) tapaszos sövény kemenj alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Balpataki János kúrialeír.]. *1700:* a' tilalmas szitkokkal valo szitkozodásáért in poenam Emendae lingvae ... bűntetődgyek [Dés; Jk 312a]. *1705:* Azért végeztűk ... hogy valakik efféle Tilalmas kereskedésb(en) comperiáltatnak ... minden kereskedésbéli marhájok és jószágok confiscáltassek [Dés; Jk 348a]. *1713:* Felette nagy abusus szokott practizáltatni némely possessoroktól és sós helyeknek lakossitól a tilalmas és fattyúsó aknáknak kinyitásában [SzO VII, 194 gub-i nyílt rend. Usz-hez].

1762: más Fatens szerint azon sánta katona szidalmazta, miert kévánnya el arulni midön nékie Felesege nintsen, s effelekkel[a] ideit tölteni nem tilalmas [Torda; TJkT V. 140–1. – [a]Feslett nökkel].

Szk: ~ *cselekedet. 1763:* bator gjakor izben ide bé meg fordult Dul Joseff cö kegjelme, az I(net)a Asz(szony)nál, semmi suspicio egj mashoz valo magok viselesekhez nem fért … de ugjan tsak, hogj továbba minden gjanus tilalmas tselekedetektöl magukat avocallyák … injungaltatik [Torda; TJkT V. 164]. *1814:* Timár Ujvári Samuelné Foglár Kalára Aszszonynak valami bizonyos tilalmas tselekedetijért a' Czeh régi árulo hellyet meg változtatta, és az Exponens aszszony árulo hellyen hárommal alább degrádálta [Dés; DLt 203]. *1819:* az Alperes … a Dévai Ns Uradalomnak … tilalmas Szálas erdejébe … erdölt … tilalmas tselekedetén rajta tanáltatván, mindenestöl együtt az Udvarba bé hozatott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ *hely. 1585:* Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Igenbeol … Telekre hozta, ky korchomarlasnak okaert az idegen Borth … Herczegh Caspar eszeben wewen az vetket a' tilalmas helyreol el nem vitette volna, es feleken megh talaltathatot volna [Kv; TanJk I/1. 7–8]. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegje Fogarasi Mária Asz(szo)ny … paráznaságokb(an)[a] Semmit nem tud, fajtalan Csókolódásokat, tapogattatasokat, tilalmas hejenis, nem látta, nem approbálta [Dés; Jk 302a. – [a]A lányainak]. *1771:* a Ganéjt is nem tsak az Uczara hordgyák hanem más tilalmas helyekre is kik rakattyák tsak az Istállojak eleiben, effele ki hánt Ganéjokat hol látot a Tanu a Piaczon uczákon vagy egyéb közönséges helyeken a hova Ganéj dombot gyüjteni nem illenék [Dés; DLt 321].

2. közhasználattól eltiltott (területre von.); interzis, oprit; verboten. *1592/1593:* (a földet) co soha nem túdgia tilalmasnak [Szásznyires SzD; Ks 35. V. 12]. *1769:* Tilalmas lészen ezután a Vetés kertben a Gabonak közöt lévö, parlagon valo ki eresztés, és étetés tavasztol fogva égészen a közönséges Torlo Szabaditasaig [Zetelaka U; UszLt XII/89].

Hn. *1669:* Tilalmas oldalon (e) [Bencéd U]. *1729:* tilalmas nyir nevü helyb(en) [Kálnok Hsz]. *1781:* Tilalmas oldalban (e) [Bencéd U]. *1818/1828:* a' Tilalmas Kerek Domb (e) [Dés]. *1865:* Tilalmas köz [Körösfö K].

Szk: ~ *határ. 1622:* Az juhtól tilalmas határ az régi mód szerint Zilostetete … observáltassék [Szentmihály Cs; SzO VI, 66]. *1666/1793:* Kaszával, sorloval és egyéb kárt tévö eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jö [SzékFt 24]. *1728:* Az Tilalmas határra Dezmás, és Csordás Atyankfiai szorgalmatoson vigyázzanak, hogy az eddig sokszor lött Conclusuma szerint a Tektes Ne(m)es Tanacsnak … legjen a vigyázás, és az marhák(na)k ki bácsáttások [Dés; Jk 377a]. *1737:* ezenn Héten … Penteken és Csötörtökön pedig az egészsz Tilalmas Határ quartáltassék meg [Dés; Jk 484b]. *1768:* Kik mitsoda károkat tettenek a' Tilalmas Határban … azt nem tudom [Mezömadaras MT; BK. Fr. Markus (68) ns vall.]. *1803:* Bornyuk olykor, olykor … el bogarazván végig nyargalták a Tilalmas határt [Gyalu K; BfN] * ~ *hely* közhasználattól/legeltetéstöl eltiltott terület. *1570:* Teleky Janos Kenez fely peres Byzonsagy, Balinth Thywadar alperes ellen … Thorsa peter hithy zerent vallia … Azt Mongia volt Janos kenez hoh (!) Byro pechetywel Thyltotta, Azzal Balinth Thywadar nem gondolt vgian Rea Ereztette az tylalmas helre Juhayth [Kv; TJk III/2. 9–10]. *1618:* Mathis thamas Barmath be haytatta volt az Tilalmas helyreol [HSzj *barom* al.]. *1625:* Diznait … cziak kétczer üztwk kj hatarunkbol … ille(n) okért … hogy az falunak tilalmas helyie volt, holott az falu Marhajnak sem szabad volt akkor ott Jarny [UszT 142b]. *1677:* Dézmákat, sót, és egyéb terheket Fiscus, vagy mások számára hordozo … szekerek-is, kik … tilalmas helyekben valo károkat … és töb insolentiakat-is szoktak cselekedni … ezen fellyeb megirt mod szerint büntettessenek [AC 215]. *1693:* az Orbay szeki Gelenczey hataron Rákos nevü helyben tillalmas helyemen … bughlyaimat el rutoltatá marhayval [Hilib Hsz; HSzjP]. *1746:* tilalmas helly Suhunt a Marhái elött nem volt mindenütt szabadoson jártatta [Nyárádsztlászló MT; Sár.] *1815:* a' marhák által tétetett, és meg betsült kárnak az hajto pénzen kivül lécendö meg fizetésére tsak akkor szorittathatván a' Marhák tulajdonossai a' midön tilalmas helyen történik meg a' le étetésböl valo kár [DLt 361 gub nyomt. rend.]. *1843:* Varga Katalin azt hirdeté a közönség elött, hogy … a tilalmas és más helyek kerítésére vágnának … az erdökböl fát [VKp 72–3] * ~ *kert. 1781:* az régi usus szerént valo Tilalmas kertett mostan valtoztatni nem lehetseges [Burjánosóbuda K; BHn 42]. *1813:* veszik körül pedig … az egész Foglár erdös hejett Napkeletröl a Tilalmas Kert, le azon … a patakokbol le jövö Földek [F.berekszó Sz; BfR Bontya Nyikora (56) col. vall.]. *1843:* a lakosoknak meghagyatott, hogy az úgynevezett cárina – tilalmas – kerteket és más kertek körüli kerítéseket ne az erdökböl hír nélkül vágandó vesszövel, hanem sáncczal, kökerítéssel, eleven gyepüvel vagy körülültetendö füzfákkal – csinálnák [VKp 71] O **Hn.** *1759:* a' Tilalmas kert [M.gyerömonostor K; KHn 79]. *1782:* A Tilalmas kertnél (sz) [Kozárvár SzD] * ~ *mezö. 1594 k.:* Vagion … sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwnk ualo Nemesseg miat, kik … az zegeny marosnak minden keozenseges haznaiual elnek, mind nyomas, es tilalmas erdeivel, Mezeywel, uizen ualo kereskedessel, es korchiomarlassal [Dés; DLt 247]. *1679:* ha a Czerjék uramék marhájok … a falu tilalmas mezein járna … Kálnokfalva addig meg ne büntethesse míg elö nem izentetik [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388] * ~*nak tart. 1592/1593:* bizon soha nem tudom hogy sent Benedekiek tilalmasnak tartottak volna sem Deesiek azt az porondot, hogy megh kezde fwúesednj, hanc(m) zabadon élthe az córleó marha … keoz poronda leon [Szásznyires SzD; Ks] ¦ Chyko Fabian[a] … vallja … hogy az mikor megh feoueniesedettis keseore iol tudgia, De egy keuesse Deés fele valo kezdet vala feóueniesednj de tilalmasnak se zent Benedekinek se Deesinek nem tartottak, hanem … zabadon etette az ki akarta [Ks. – [a]Árpástóról (SzD) való]. *1755:* Melly Erdök Tilalmosoknak ezek, és e szerént tartatnak [Szentháromság MT] * ~ *rét. 1679/1681:* Az tilalmas mezökre, Rétekre … nagy vigyázasa légyen [Vh; VhU 666]. *1779:* Az Egerszegi tilalmas Rétek között a Berek mezö szegben (sz) [Marossztkirály MT]. *1781:* Comperiáltatván Illyés János és Illyés Lukács junior, hogy a falu tilalmas rétin ki bocsátották marhájokat, melyért a bíró hütösseivel együtt, megbüntété külön-külön ad den. 24 [Árkos Hsz; RSzF 128] * ~ *szölö. 1702:* az co kglmek … szolgai … az co kglmek Tilalmas pasztorsagh alat levö Szölöjekre rea méntek fenyes nappal … Gyümüleses fajokban sok karokat töttek [Dés; Jk 326a].

3. vadászati tilalom alá eső; in care este interzis vînatul; Jagdverbot. *1570:* Byro vram Bwzak, zeolek, keozet Ne Engye (!) senky Nywlazny zabadon Fargalny Es ezt vgian megh hirdetesse co k. Ha kinek Nywlazny valo kedwe vagion, otth Nywlasson hwl nem Tylalmas [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1578:* Az Erdeöket mindenik falw hataran, a kik tilalomassok cöriztesse, wagny es hordany senkinek … ne

hadgya. Azonkeppe(n) az Vadazastis mindenoth megh tilcha [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6].

4. erdőlésre tiltott, erdőléstől eltiltott; în care este interzis să se taie copacii; Holzschlagverbot. *1578:* Az Erdeőket mindenik falw hataran, a kik tilalomassok eöriztesse, wagny es hordany senkinek ... ne hadgya [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1584:* az fewz ... Az keth vyz keözben mindenewth az Nagy gatiglan tilalmas legien ereös bewntetes alat [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1596:* Thudo(m) hogy az honna(n) az J. cokrejt be yztek annak az helynek chak a' njers faia tilalmas, de a' fyue en Ideómbe soha tilalmas ne(m) volth [UszT 11/50]. *1598:* Az nagy nyr tilalmas uoltt [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1636:* Ez Falunak sem Makkos sem bardos erdeje nintsen kwleön az Udvarhazhoz a' ki tilalmas lehetne hane(m) eleö erdeje busegesen vagyon, melly minden embernek szabados a' ki mi(n)t hordhattya [Siménytva U; JHb Inv.]. *1652:* Vagyon egy rosz Czere Erdeöis seövennek valo rosz veszeök teremnek rajta. Ez az falusiaktul sub poena f. 12 tilalmas [Visa K; GyU 136]. *1683:* Kis Ludas felöl vagyo(n) edgy makkos erdö ... Ez Tilalmas, mikor Termese eleg vagyo(n) Száz Diszno meg hizik rajta [Preszáka AF; Incz. V. 25a]. *1778:* az Magyarosiak az tilalmas Csere fákbol kereskednek [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXVI. 14].

Szk: ~ *bükk. 1837:* Gábor Mezeje szélyében hazul felöl a Wizické szélyében, a Szabó János és Wizi Márton amelyet zálogjára birnak, megaszalt bükkfák a tilalmas bükkben találtattak 18 [Jenőfva Cs; RSzF 119]. *1848:* A tilalmas Bükkünkből minden embernek szabad legyen 4 szán fát a következendő szeredától elkezdve szombaton estig elhozni; de úgy hogy fennállót senkinek nem lészen szabad levágni [Jenőfva Cs; RSzF 116] * ~ *csere. 1597:* Zent Kiralyfalúa perlekedett az tilalmas tsere Farkas gyepy neúy hely vegett [Szentkirály U]. *1705:* Van egj darab Tilalmas Csere; puszta ige(n), melly is most kezd epülgetni [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1751:* aszt hallottam Cziukáláskor hogy Kolumbán Istvan hozott a Tilalmas Cseréből fát [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151] * ~ *csere(fa) erdő. 1768:* egy Szekér tsere fát a' tilalmas tsere erdőről haza hoza [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1801:* also Répának vagynak Szálas tilalmas derék nagy élő tsere fa erdei [A.répa MT; DLev. 5] * ~ *erdő. 1580:* zanzandekkal fegiueres kezzel ... reia mentenek az en tilalmas Erdomre [LLt]. *1590:* Nekúnk vala Farchadfaluaúl tilalmas erdönk [UszT]. *1594:* Rendeltek co kegmek az Thilalmas Erdeok Eörizni huzon harom Darabantokath [Kv; Szám. X/6. 11]. *1604:* Tudom azt hogy mikor az Tilalmas Erdöt meg Zabadittotta Horuat Kozma, akor az mi marhankotis semiben meg nem Ellenzette [UszT 18/129 „Sipos Balas Nagi Solymosi lofw" vall.]. *1625:* mikor az tilalmas Erdeo megh szabadult annak utanna ... az eö Kgme diznainakis szabad volt ott Jarny az falu Diznaiual eggiwtt [UszT 143b] O **Hn.** *1740:* a Kis tilalmas erdö nevü hellyben [Szásznyires SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. *1746:* a nyomásb(an) a Tilalmas Erdö n. h-ben (sz) [Szásznyires SzD] * ~ *szálas erdő. 1593:* Wagion az nagy oldalonnis egy eöreök feöldwnk melynek vicinusa eggjk felöl ... az waros zalos tilalmas Erdeie [UszT 9/44-5] * ~ *tölgyerdő. 1640:* Sylva. Tilalmas teoldgy erdöjek igen jo vagion epuletre valo [F; UF I, 711] * ~ *tölgyes erdő. 1801:* Két nagy tilalmas Tölgyes erdö, a mellet nagy roppant szabad erdö [Csicsókeresztúr SzD; BLt 6].

5. halászati tilalom alá eső; în care este interzis pescuitul; Fischfangverbot. *1578:* az peres Swlmos tho mind az Enyedjeknek, mind az Zent kyralyaknak mind Paraztnak Nemesnek zabad wolt mind halazny mind swljmot benne zednj soha senkiteol tilalmas nem volt [Marossztkirály AF]. *1648:* Az pisztrangos folyo uizis, mely az ket Kerczesorta keözöt az hauasrol ala jö tilalmas fl. 12 [Kerc F; UF I, 853]. *1652:* Vagyon szep halazo vizis, mely a' Kendcraypatakatul fogvan Gyaluig tilalmas Ebb<en> az Varhoz szep Semleng' keöwi haalat es Rakot szok<tana>k fogni [Nagykapus K; GyU 109]. *1664:* Pisztranghos kövi halas pataka ez falunak jo vagyon mely Felsö Porumbakrul jü vala, tilalmas sub poena fl. 12 [UF II, 291]. *1680:* Vagyon ez Falunak, pisztrangos, selmljnges, kövi es kophalos patakja; czenkivül vagyon egy Liszkor nevö patakis mellyben egri halok és Rakok teremnek ezis tilalmas [F.porumbák F; Ált Urb. 58].

Szk: ~ *folyóvíz. 1674:* Fluvius piscaturae. Ez falunak pisztrangos, kop halos, semlinges tilalmas folyo vize szep vagjon [A.porumbák F; UF II, 641] * ~ *patak/patakocska. 1640:* vagyon tilalmas pataka a' falunak melyben semlyngh, feyerhall es rak terem [Bethlen F; UF I, 693]. *1664:* Tilalmas keöwi halas pisztrangos pataka ez falunak jo vagyon [F.árpás F; UF II, 300]. *1674:* Vagyon az falunak pistrangos, semlyinges kövi halas, kophalas tilalmas patakja [A.porumbák F; UF II, 627]. *1680:* Vagyon ez falunak apro halas tilalmos patakocskaja is, melly halos toban mégyen [Szaráta F; Ált Urb. 64] * ~ *víz. 1606:* Osuat Peter, es Osuat Jstuan, ugian 1605 Karaczion Jnnepe tajat, mentek az mi tilalmas uizwnkre, hatalmassul, megh halaztak [UszT 20/143]. *1632:* Vagyo(n) egj Tilalmas Pisztrangos halas vizek melinek birsaga f. 12 [F.ucsa F; UC 14/38. 71]. *1649:* Tudom azt hogj körül valo falukat megh tiltotta az sitajakatis az tilalmas Erdötül s az tilalmas Viztül, de az szabados niomastul s az szabados Viztül nem tiltotta, hanem megh Engette nekik [Kv; RDL I. 135 Körtvéliesi Bekes Griga (65) vall.]. *1676:* Tilalmas Viz a' Szamos az eghesz Gyalui hataron altal [Gyalu K]. *1681:* 12. forintos tilalmas halaszó vize az Sztrigi; de csak ă malom gattja körül; egyebütt szabados [M.brettye H; VhU 102]. *1727:* Vagyon két Gornyik, kik mind a tilalmas vizekre mind az havasokra és erdőkre szoktak vigyázni ha kiket a megírt tilalmas hellyeken halászokat, puskásokat ... megfogván tiszt kezébe tartoz<na>k hozni [Hévszamos K; GyU 351].

6. legeltetési tilalom alá eső; pe care nu au voie să pască vitele; Weideverbot. *1732:* Az oláh Pap kertin fellyül vagyon edgy kis szeglet, melynek vicinussa alott Naményi rész kaszálo ... már ezt-is ház helynek reputállyak most pedig mikor tilalmas Kaszállyak [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51].

Szk: ~ *föld. 1674:* Lattam ... az Rakosi hataron az Letai Istua(n) 12. forintos tilalmas földenek egi reszin az szekerekkel otis szenat hozvan rayta járta(na)k [Borb. I Rakoson lako Vargyas György (50) ns vall.] * ~ *kaszáló. 1757:* A Baxa fókában egy Sates szénat termö mindenkor tilalmas kaszálo [Taploca Cs]. *1798:* Luka ... a Grof Teleki Josefné Aszsz(ony) eö Exja Also Arpási Udvari Hajtássa lévén, az tilalmas kaszállobol, egy nehány ökrót hajtot be a' Falu felé [A.árpás F; TL. Anká conjunx providi senioris Vaszilia Mandán (55) vall.] * ~ *kaszáló fű. 1751:* Vándorék ... csak nem mindenféle marhájokat ... mások boszszujára, kárára szokták jártatni, szánt szándékkal tilalmas kaszálo füveket ... pr(ac)dáltatnak étetnek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.] * ~ *kaszáló hely. 1836:* Tilalmas buza, zab, Kaszálo hellyekröl oroztatik és károsodik el a' prédalo marha [F.rákos U; Falujk 132].

7. (útra von.) közhasználattól eltiltott; (referitor la drumuri) interzis, oprit; (Straßen betreffend) verboten. *1677:* Fogaras Vára és tartománya az ő régi állapottyokban maradgyanak, ki-vévén ... a' cirkálás, gonosz tévőknek büntetése, tilalmas utokra valo vigyáztatás, mellyek a' Vármegyei állapotokhoz alkalmaztassanak [AC 60]. *1681:* az passusokra penig oly szorgalmatossággal vigyázzon, hogy az tilalmas utakon való által járás miat busulásunk és az szegény hazanak is alkalmatlansága, annál inkáb romlása ne következzék [Szúv; CsVh 107]. *1805:* Al-Ösvényeken, és tilalmas utakon szokták be-hajtani és hordani [DLt nyomt. kl].

8. ~ *rész* szeméremtest; organ genital; Scham. *1826:* le fekűvén el aludtam, kevés idö vártatva álmasan érzem, hogy valaki testemnek tilalmas részét tapogattya [Déva; Ks 116 Vegyes ir. Ballo Borbára Asszonyom vall.].

◊ **Hn.** *1726:* A Tilalmas szélbe(n) (sz) [Vajdasztivány MT]. *1814/1834:* A' Karai tilalmas széjbe (sz) [Pata K]. *1821:* A' Tilalmas Széjjen (sz) [Mezőbergenye MT]. *1864:* Tilalmas szél (l) [M.lóna K].

II. *fn* **1.** tilalmas/közhasználattól eltiltott terület; teritoriu interzis, oprită; verbotenes Gelände. *1550:* w az köröztes koron walkon lakot es walkaj ember szolgaya wolt, otth az Cyllan örizöth barmot es twga hog walkaj tamas be haytotta volt szolgaywal vg mynt tylalmasbol es az valtsagat megh vötte [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 358 „Martinus peczök de Zent kyral" jb vall.]. *1578:* Amy penig illety az haytast, wegeztek eo kegmek hogy az mely barmot tylalmasbol be haytanak az zolgak es paztor nelkwl talalliak ot, negy negy penzt vegienek eyel, nappal penig ket ket penezt, ha penig az tilalmosba Itwalo ember barmat paztorral egywt talalyak ... egy forintot wegie(ne)k rayta [Kv; TanJk V/3. 168b]. *1596:* Az faiaban[a] ugjan reszek volt s uagio(n) a nemes Vrai(m)nak mert az varos tilalmassa volth [Szu; UszLt 11/39. – [a]A rétnek]. *1604:* Adgiak kj mi(n)d tilalmasbúl mi(n)d nylbul az reszet az Actornak az fanczialy hazhoz [UszT 18/64]. *1672:* Tudodé bizonyoson hogy ennek elötte ... az Huszár Urak(na)k az Régeni nyomason és az tilalmasonis ... Esztenatis csinaltattak [Szászrégen; EsztMk]. *1677:* Ha tilalmasban talalja marhájokot a' kis kerekicknek; a Csa(ná)di Tiszt, vagy kerülö ... szabad legjen be hajtani [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1730:* a' tilalmasbul akarván bé hajtani valami ökrökött [Türe K; Told. 28]. *1737:* a Vad Gyűmöltsöt, se Tilalmasból, se nyomásból, se Erdökböl, ujabb Dispozitionkig ne hordják [Dés; Jk 483b]. *1743:* Az mellj embernek tilalmas mellett vagyon Réte vagy Szánto földe, melljet Gyepüvel kell tartani, az Gyepüt a' tilalmásból tsinálhassa [Torockó; TLev. 10/1]. *1756 k.:* A Permester a' Tók mellé Bányasz szolgát, és a' tilalmasnak örzésire olly Hutmányokat és Gornyikokat tégyen kik a' Bányaszok(na)k is tessenek [Born. XXXVIII/8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1768:* Drágus Mákully az elött akár Tilalmasban, akár szabad hellyen találta valakínek Marháját belé gráználkodott [Mezőmadaras MT; BK. Hodos Sándu (34) jb vall.]. *1770:* a Falusiak beszélték ... hogy ... az Tilalmas meg étetésit ök parantsolták meg szolgabiro Urannak [Ks 20. XII. 10]. *1818:* ezen nyomásbol fogot tilalmas kárára volt sok gazdáknak [M.bikal K; KHn 71].

Hn. *1604:* Orotás tetéó oldalaban ualo czere erdeót, kit tilalmasn(ak) hinak [Tarcsafva U]. *1681:* az tilalmasra lejárob(an) (sz) [Vajdasztiván MT]. *1693:* az Gebeljes lovak tilalmassában (c) [Kolozs K]. *1699:* edgyik fordulora ugj mint Tilalmosra [O.csesztve AF]. *1784:* A' Réstyán és Kis Tilalmas n.h.-ben [Szásznyires SzD]. *1820/1851:* A' falu felett lévö ujj tilalmasba (c) [Bözödújfalu U]. *1864:* Tilalmas kűe [Körösfő K].

Szk: ~*ba esik. 1640:* Vagion edgi darab zena ret, meli mikor tilalmasban esik megh leszen raita zasz szeker szena, mikor penigh a niomas a falu hataranak arra a forduloiara esik olliankor fel szantiak es be vetik [Szevesztrény F; UF I, 754] * ~*ba fordul. 1768:* A Délö hely ... mikor tilalmasban fordul s hasznot lehet belölle venni ollyankor a hasznát adgyák el [Ákosfva MT] * ~*ban tart/tartatik/tarthat. 1570:* az apia zasz tizenket Esztendeos koraba holt meg az Erdeot tylalmosba tartotta [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1588:* Az hawasson ... mellyet Dobra Mihaly zallasanak hittak, azt az Espanok varos Zamara meg Irtassak es tilalmasba tarchak meg kazalliak [Kv; Szám. 4/IV. 4]. *1622:* en Becz Pal inassa uoltam ... tudom hogj ... az uizetis tilalmasba tartotta s eo halaztatta [Cssz; BLt Benedictus Sas de Zent Simon (80) ns vall.]. *1648:* Bik erdöjekis ... Mikor terem az Ur disznai szamara annyit foglalnak az menyit akarnak, s a' hun szinten akarjak, tilalmasban tarthattyak [Porumbák F; UF I, 878]. *1731:* mig azon Tavaszi Gabonak fel kelhetnek, mind addig Tilalmasban tartyuk [Dés; Jk]. *1847:* Csere erdö ... ez tilalmasban tartatik [Méra K] * ~*ban van/lesz/levő. 1606:* Az A Bizonicza azt meg hogi az ö ökre nem tilalmasban wolt ... Az J Bizonicza azt meg hogi ahol az ökreit öriztek tilalmasba wolt [UszT 20/298]. *1684:* az Réth az marhaknak légéltetésire az Malom uttyán alul szabadullyon fel, az Malom uttyan pedig fellyül tilalmosban legyen [Dés]. *1718:* Az Szánto földek ... most tilalmasban vadnak [Baca SzD; BfR 2/3]. *1755:* Ikland felle fordullo nagj Ernyei most tillálmosban levő hataraban ... ad kétt küs rétetskékétt [Nagyernye MT]. *1840:* A' Szamos vizén tul lévö mostani tilalmasban lévö fordulo határba a' Lá Loza nevü hellyben a' régi Kapjoni ut mellett (k) [Dés] * ~*felszabadulása. 1804:* a vizentul valo nyomasbul a Somkuti fordulora a Dési Sertés Csorda Tilalmas fel Szabadulása után által ment [Dés; DLt 82/1810] * ~*nak felfog. 1763:* azt az darab nyomást Tilalmasnak felfogta tsak azert, hogy raytunk huza vonát tehessen [MNy XXXVIII, 206] * ~*nak tart. 1597:* az Alpretyak eleytol fogwa eöweknek tartottak azt az darab erdót, Scoth meegh az Alpretyak keozwlis walaky ha oda ment faerth es Rayta kaphat (!) hogy ú magok megh bwntették merth tilalmossnak tartottak [Alparét SzD; Ks] * ~ *szabadul. 1756:* Balog Uram ... annak idejeb(en) Gabonainkat nem Dézmálta hanem késön mikor már a nemesség maga Gabonáját be hordatta, és az Tilalmas Szabadulni kezdet, adíg az Marha gabonainkat fel dulta az alkalmatlan essös idö vesztegette ugy hogy mikor az Uraság Dézmájátis hosztuk által folyt az essö az Uraság szekerekre rakot Dezma buzáján [Durusa Szt; TKl 12. 5 r jb-tanú vall.] * ~*t megszeg. 1587:* ha ... kart tezen awagj Tilalmast zeg meg, tahat harom Nagj Kendj ember, oda menyen [Nagykend KK; LLt] * ~*t ront. 1769:* A' Paraszt Népet és kivált az olyatén Ujj Parasztokat, nem árt ottan ottan fenyegetni, hogy Tilalmast ne rontsanak, ne lopjanak, kárt senkinek ne tégyenek [Mv; Told. 19/45] * ~*t tart. 1643:* latok ket kertet kerestól az patakon altal ... porgolat kert üolt az kiüel tilalmast tartottak, mihelt azt bekerteltek azon senkj sem jarhatot, hanem gjalog ember [Tamásfva K/ Pánczélcsch SzD; RLt O. 5 Tamásfalüj Jmreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide vicejudey com. Dob. kezével] * *város ~a. 1595:* vagion az waros tilalmasa melleth egy czerczök feöldwnk [Szu].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

tilalmasbeli közhasználattól eltiltott területen levő; care se află într-o opritură; auf einem verbotenen Gelände. *1730:* Auditor ur(am) kérésére engedtetett ... Dioszegi Mihaly, és Kolosvari Daniel Atyánkfiai eö kglmeknek ... az Szamoson tul lévö mostani tilalmasbeli Szena Rettyekb(en) Lovai(na)k Czöveken tartása [Dés; Jk 398a].

tilalmaspásztor közhasználattól eltiltott terület őrzője; paznicul unei oprituri; Hüter eines verbotenen Geländes. *1771:* a tilalmas pásztor Nagy Janos beszéllette, egyszerre a' Bika ötet meg is támadta [Mája MT; BLt 7 Nagy Mihály (32) vall.].

tilalmasrontás közhasználattól eltiltott terület terményének pusztítása/megkárosítása; producere de pagubă în oprituri; Beschädigung des von allgemeiner Benützung verbotenen Geländes. *1761:* Ferentz Lörintz ... az örög Köházi Jánosnak két fogát ki ütette, azért hogy a tilalmas rontásért pirongotta [Szászsztiván KK; BK. Sára András (19) jb vall.] | Az Város tilalmas erdején ... az I. eökegyelme mostoha fiával ... midön kertelni valo veszszövel jol meg terhelte volna szekeret ... ezen N(e)mes Város közonséges házához bé hozattatott ... az elöt is sok izben azon ház effele tilalmas rontásokb(an) szokasosnak observaltatott ... in fh 12 Convincaltatik [Torda; TJkT V. 38]. *1823:* a' Kozárváriak közzül kik, és menyit fizettenek tilalmas rontás szine alatt a Déési Kerülöknek, Csovásaknak ... ? [Dés; DLt vk].

tilalmasrontó a közhasználattól eltiltott területet károsító személy; persoană care aduce/provoacă pagube în oprituri; Person, die von allgemeiner Benützung verbotene Gelände beschädigt. *1731/1732:* Az Bikkfát penig hordani fel szabaditottuk, melly meg tiltott fáknak szorossan valo Inspectiojára az tilalmas rontoknak meg zabolázasokra Nztes Zilahi István Atyankfiat ujjabban Authoráltuk [Dés; Jk 407a]. *1771:* Hát Tilalmas rontokat kiket tud ertett hallott bizonyoson a Tanu ... a kik Kerteket Gyepüket rontanak a Nemes Város tilalmas Erdejét is ... pusztittyák a Vetéseket szena füveket szán szandékkal nyilván vagy titkon Marhájokkal étetik, a kerülöket meg támadgyák? [Dés; DLt 321. 2a vk]. *1787:* a Helység Határán a' Tilalmasaknak szoros megtartásokra is nagy vigyázással légyenek a' Notariusok a Falus Birákra, hogy a' Tilalmas oly kemény büntetés alatt még tartassék hogy ha leg kissebb szántszándékos kára valakinek okozodik ... a károsnak okozott kárát egyenesen a' Birák fizetik meg, ha az oly erőszakos tilalmas rontokat ... a' Proc(essualis) V. Tiszthez nem kisirik [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

tilalmaz 1. tilt/ellenez vmilyen cselekedetet; a interzice (ceva); verbieten. *1659:* Alsó János ... mindjárt hozzám jöve és ... kérdé, hogyha kimegyek-e? Mondám, hogy menjek, mikor most is tilalmazzák? [TML I, 408 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1663:* Az nekem lett írásában tilalmaz[a] az törökkel való hadba menetelre [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz. – [a]Az apa]. *1665:* Hiszem az átkozott fi ha mindent el nem akarna lopni, nem tilalmazná úgy az magyartúl az csejtházban való be menést [TML III, 396 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* az doctorok igen tilalmazzák, ki ne vigyék az gyermeket, mert meghal [TML IV, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* mindenkor azt parancsolta s iratta ő nagysága, tilalmazzam ő kegyelmeket az bejöveteltöl, kit én el is követtem sok izben [TML VII, 321 Teleki Mihály Francisconak]. *1677:* az porta és fövezér idegen, de nevezet szerint franczia és lengyel segítséget, sem költséget ingyen hallani nem akar, öket attúl halálban tilalmazzák [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1698/1699:* Az en Cziganyim egetösel fenyegetök az falut karomkotake vagy ne(m) en nem tudom, mert en igen ritkan vadgyok ide haza ... talam a felet eö kglmenel jobban tilalmazok es Gyülelek [Cege SzD; WassLt Vas György Ilyés Gábor szb-hoz]. *1704:* Odafel létében is azt senki az inctustól nem tilalmazta, hogy hozzájok ne járjon ... Mert odafel sem tilalmazzák, hogy egyik provinciából való a másikból valóval az öfelségek jovára ne projectizáljon ilyen hasznos dolgokról [WIN I, 163]. *1736:* a bor csatornán ládákban folyt, egy falka kenyér tekenyőkben ott állott, ott az kinek kellett, ivutt, evett, vígan volt, senki nem tilalmazta [MetTr 386]. *1742:* tilalmozták azon Kortsomára valo menéstöl [Mv; Told. 15/23]. *1743:* hallottam Néhai Folta Ferentz Uramtol hogy mondott ... Sogor nem hadez békét hogy a magaméból élyek mindenketet tilalmatz [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Balás Jakab (60) pp vall.].

2. tiltottnak nyilvánít vmely területet, eltilt annak használtól; a interzice, a declara interzis; ein Gelände für verboten erklären. *1662:* Az németeknek is elég rossz ugyan, mert öket is tilalmazza az fejedelem az egy füvön kívül mindentül [TML I, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1674:* Tudom Tilalmazta az Vas János Vr(am) Tisztartaja hogy oda ne haitsák az Marhakot [Mv; WassLt 2 Pataki István (40) jb vall.]. *1681:* Ezen Klastrom Templomáb(an) ... szép faragott ajto s ablak kövek voltak de nemely váras belick ighen el hordották; még mostis hordgiák, mivel senki rolla nem tilalmazzá [Vh; VhU 574]. *1700:* Az Approbata Constitutio Par. 3. Tit. 15. Arcl. 1mo az apro nagy fattyu Aknakat elegge Tilalmazza [UszLt IX. 77. 4 gub.]. *1725:* A ket Tonak Nadgyát mind örökke szabadoson elte, ă Toháti szegenység Senki nem tilalmazta [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1729:* A' Teleki erdőre a' Kolozsvári T. Magistratustol az eddig practizaltatott usus ellen Kolosvárrol rendeltettenek pásztorok, kikis ... kezdették ... a' Collegium számára, mind eddig hozattatni szokott fanak hozatását tilalmazni [Kv; SRE 158]. *1762:* nem is tilalmazat soha azon berekről, az mellyöl ezt a kaszállot irtatták [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1782/1799:* vett Erdeinknek vágására oda menni tilalmaznak, hogy oda ne mennyünk, mert a' ki oda megyen, Lovát és magátis meg kötik [Torockó; TLev. 5/16. 388–9]. *1803:* az Nagyságod Tisztye Semmit nem gondolvan azzal melly keményen tilalmazzák minden Honi Törvények ... a Tilalmas erdők(ne)k praedálását [Ádámos KK; JHb XIX/64].

tilalmazás 1. (el/meg)tiltás; interzicere; Verbot. *1677:* az portárúl jött levelekbül is, mind az pénz és emberbeli segítség aránt, az veszedelmes tilalmazást megértvén, kiváltképpen az végbelick, kiknek házok népe most is az török földén hagyatott [TML VII, 432 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1700:* Az kajtárok Tilalmazása alkalmatosságával (: mivel haro(m) esztendök el töltenek az égés után :) azert tetzet Szolgabiro altal az kajtarokat admoneáltatni hogy szünnyenek meg az munkától költöttünk akkor fl 1 d/24 [Kv; ACJk 35].

2. vmely terület használnak tilalmassá nyilvánítása; interzicerea exploatării unui teren; die Benützung eines Geländes für verboten erklären. *1665:* Az Also Veniczei es Felsö Veniczei erdöknek tilalmazásárul valo szolga biro uram relatioja [UF II, 304]. *1775:* az utrumban tött Erdököt ...

Bodokkal köz élö helyek(ne)k tudom lenni ... minden bertzeit, halmait, völgjeit, erdös es pusztás hellyeit egj más tilalmazasa nelkült közösleg birtak az Fájat ... ugj hordotta[a] mint Bodok ha jobban nem [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71. – [a]Oltszem]. *1777/1780:* Ezen ... három darab Erdö minden Tilalmazás nélkül szabadok léven, Tüzi jó Fánál egyebet bennek tanálni nem igen lehet [Somkút SzD; JHbK LII/3. 163].

tilalmazhat eltilthat vmitől, vmit megtilthat vkinek; a putea interzice (cuiva ceva); jd kann/darf jm etw verbieten. *1773:* Örökös Földes Urát ... Jobbágya nem tilalmazhattya ... ha a' Falu tselekednć, a' kik a' Falut arra késztetnék s, találtatnának Corifheusoknak 24. Lapáttal bűntettessenek [T; JHb II. 1].

tilalmazó 1. tiltó; care interzice (ceva); eine Person, die verbietet etw. *1742:* kgld Nemes Hazánk Potentiákrol irt szoros tilalmazo törvényétöl nem félvén ... Elekesen lévö ... Zállogos Jobbágyait ... Sessioival és Appertinentiáival edgjűt ... elfoglalta [Fejér m.; DobLev. I/201]. *1812:* az allperesek legg kissebbet se gondolván ... e Nemes Hazának a Hatalmaskodasokat Szorossan tilalmazo Törvénnyeivel ... a Fellperes Urnok ... egy öss örökös allodialis Szánto Földjét ... erö, hatalommal meg szántottak [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

2. tiltott; interzis; verboten. *1677:* bizonyos reménséggel hamar való hatalmas császártúl való megsegittetések ideje szintén esöleg vagyon, hogy azon kegyelmességet más egyéb az hatalmas nemzettűl tilalmazó dolgokkal, cselekedetekkel ő nagysága az én kegyelmes uram el ne bontassa [TML VII, 420–1 Teleki Mihály a bujdosókhoz].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmit megtiltó személy; persoană care interzice cuiva ceva; Person, die etw verbietet. *1662:* a mindenható Szent Isten a jó dolgoknak nem csak szerzője, szeretöje, hanem parancsolója is, ellenben a zúrzavaroknak, gonosz dolgoknak gyülölöje és tilalmazója is [SKr 631].

tilalmaztat eltiltat vkit vmitől; a interzice/opri cuiva ceva prin dispoziție dată de cineva; jm von etw verbieten/untersagen lassen. *1743:* eo Nga Gazda Mihály nevü Szolgaja ide jöven egy Pecsétes Levéllel tilalmoztatta a' Gálfalvi János Uram Sellerit, hogy se magához a Pusztához, se az utánna valo földekhez közt ne tartson, mert eö Nga akarja el foglaltatni [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

tilalmaztatik 1. megtiltatik; a fi interzis; verbieten lassen werden. *1675:* az A kezével vett igazat az más Ember földen az melly kézzel és nyelvel valo igaz tétel, tilalmaztatik [Kv; TJk XII/1. 100]. *1677:* Tilalmaztatik pedig az ollyan collusio-is, hogy valaki a' Procuratorokat maga mellé a' kettön kivül fel nem állathatván, ugy végezne, hogy ellene ne levallyanak causakat [AC 208]. *1711:* minden jol rendeltetett Városokba(n) tilalmaztatott az I(ste)nt, Egeket s embereket irtoztato I(ste)n ellen valo káromkodás, attával, teremtettevel valo szitkozodas [Dés; Jk 356b]. *1784:* Adgyák elé magakat ollyan köz költségek mellyek in emolemtum Boni publici vergálnak: Mellyeketis hogy az Birák az Repartiáltt, és az Tktes Tábla consensussával fel szedett köz költségekböl meg tehessenek, nem tilalmaztatik [Torockó; TLev. 2/6. 3a]. *1795/1798 k.:* Szorossan tilalmaztatnak, minden egyházi rendeink hogy más valláson levö rabokhoz és betegekhez, hívatlan, térítés végett menni ne merészellyenek [HbEk]. *1809:* Testi István Magyar országra szalonnákat vitt, s ... attol nem tilalmaztatott [Szu; UszLt ComGub 1753u.]. *1841:* A Colonicaturakot el zálogosittani czennelis tilalmaztatott [Km; KmULev. 3].

2. (vmely terület) tilalmassá nyilváníttatik; a fi declarat loc interzis; (ein Gelände) für verboten erklären lassen. *1762:* ezen helly ... eo Nga számára tilalmaztatat és tartatatt [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1796:* Tudom hogy Tilalmaztatott Kis Pál Uramektol azon Hely de hogy a Kosakot onat ki üldözték volna valaha azt nem tudom ... Noha örözgettek s üldözték onnan a Marhaval járo gyermekeket [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Mich. Kadar (53) lovaskatona vall.]. *1850:* Erdökben, mezökben gabanákban ... a legeltetés szorossan ... tilalmoztatik [Km; KmULev. 2].

tilalmú szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktionen: *egy forint ~ erdő* egy forintnyi büntetés/bírság alatt tilalmassá nyilvánított erdö; pădure oprită în care tăierea copacilor este sancționată de un forint; man muss zur Strafe 1 Forint in einem verbotenen Wald bezahlen. *1596:* aztis megh bizonito(m) hogy mikor faluúl fel oztottúk tizesre azt az egy forint tilalmú erdeót, Akkoris ugyan azon Allapattal volo tilalmat hattúk minth oda fel megh magiaraztam [UszT 11/73].

tilalom 1. tiltó rendelkezés/utasítás, tiltás; interdicție; Verbot/Untersagung. *1571:* ha ky penig az tilalom alat lowat el atta perhez fogtak ... harmad magaval kellet meg eskenny hogy eo lunak tilalmat nem tutta [SzO II, 326]. *1591 u.:* Az alperes semit a<w>al ne(m) gondolua(n) az alat torujnj keozben epitcotte czinalta az hazat az tilalom ellen [UszT]. *1592:* ahol azt mondgia hogy zabad volt az fele lutasfeoldeket ell adny s meghis venni ... miolta az var kezdetet azultatul fogwa tilalma volt hogy nemes Ember affele parazty coreokseget ne vehessen, se parazt Ember ne adhasso(n) [UszT]. *1600:* Az zeoleo mywesecknek etel Adatatasa(na)k, es korchyoma(n) valo gazdalkotatasnak tilalmat biro vram kialtassa megh az ennek eleotte valo vegezesek zerenth [Kv; TanJk I/1. 361]. *1602:* Biro Vram az keozconseges tilalom ellen semmy fele beort ky ne hadgion vinnj az varosbol [Kv; TanJk I/1. 417]. *1613:* Koúacz Janos, Hada Istúan, Balog Janos és Zöke Mathé Zentkirált es Talas Pall Mogyorokereken ... ott Kalotaszegben, az meg tiltot marhakat fel zedik, és az Mesesen túl valo Töser emberekkel conponalua(n), ugyan ő magok Országúnk tilalma s vegezese ellen az Marhakat harmintzad fizetes nelkül altal szöktetik és keresik az mi fiscúsunknak Nyilua(n) valo karara [PLPr 35 fej.]. *1621:* az Lelekkel valo szitkozodasnak is, noha tilalma vagio(n), mindazon altal megh nem szűnik, hanem mindenfele rendek egjarant mondgiak az Lelekkel valo szitkozodast [Kv; TanJk II/1. 311]. *1635/1650:* Eo kglmek vegeztek, es kemenjenis megh tiltottak, hogy senki az fele Araniat az Fejedelem tilalma Ellen ne mereszellien vennj [Kv; ÖCJk]. *1671:* A' Haza Fiainak ... Tanulasra, Szólgálatra, Lakásra, Peregrinalásra valo mehetések-is penig nem hogy interdicaltatnék; söt annak tilalma a' hazában ... emlekezetben se légyen [CC 43]. *1672:* Az residens az passusnak tilalmát nem tagadta, azzal mentvén magokat, hogy sok magyarországi emberek lévén ide be ... tartanak csalárdságtúl [TML VI, 125 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* sok idöktöl fogva erös tilalmak végeztettenek, hogy semminémü rendbéli emberek más idegen Országokra, Fejedelmek engedelme, és Salvus Conductusok nélkül ki s' be ne járjanak [AC 85]. *1700:*

mind az Istennek mind a' Nemes orszag(na)k törvenye erős tilalommal tiltya az Iste(n) ellen valo irtoztató káromkodasokat [Dés; Jk 315b]. *1770:* Nyigának a korcsoma pénzért … számtarto Vram meg tiltotta négy ökre árát 133 vonás for(intot) … melj tilalommal számtarto Vram Nyigának igen sok kárt okozot [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1809:* (A) Gubernális Határozásnak a' végin iratik az olyotén el adásbéli tilalmat … közönségesen mindenek által részre hajlás nélkül egyenlö mértékben kelletik meg tartani [Szu; UszLt ComGub 1735u.].

Szk: ~ *alatt van. 1595:* Paranczyolta Nagod my nekvnk az keöztewnk lako Veres Darabantoknak panaszolkodasara, hogy raytok mi hatalmaskodnank … tylalom alatt Valo Czegek ky tetelekreól … az varosnak byzonyos dolgokban megh kyaltatas hyrdettetes altal valo tylalmat a kyk megh szegygh (!) … azokys megh bewntetetnek [Mv; APol. I. 79B]. *1596:* Az Wasarnapi Bor korchiomarlas … ez ideo alat … tilalom alat legic(n) hogy senki addígh vasarnap napokon bort korchiomalani ne merezellien, migle(n) ew kegmek warosúl finaliter determinallnak feleolle [Kv; TanJk I/1. 284]. *1602:* vgian akkor húsúct nap taúat tiltottuk úala megh az my meg holt Attankfiatúl maratt marhankot … Az tilalom alat szabaditatlan adot benne el az teörweny keözbe, búzat, zeket zabot is adott el [UszT 19/53] * ~*ban van. 1576:* Akaryak eo K. varoßwl egenleo Akarattal hogi az lelekel walo zytok tylalomba legien [Kv; TanJk V/3. 134a]. *1671:* A' Székely Atyánkfiai-is jelentik hogy az Articulusban a' ser korcsomállás tilalomban lévén, bor korcsomállásnak idején, a' szegénységnek sok fogyatkozása volna miatta [CC 38]. *1677:* a' Fegyvernek az Országbol ki-hordása-is az elébbi Articulusok tartása szerint, tilalomban lévén, munitiokat-is sem in massa, sem másképpen az Országbol ne abalienallyon, es azzal-is ne exhauriallya [AC 33] * *tilalmat megjártat* tiltó parancsot körülhordoz/hírré tétet. *1808/1809:* (A tanács) publicáltatta hogy senki is a' piatzon vásárlott szalonnákot idegen helyekre kereskedés véget ki ne adgyon … mely tilalmat meg jartottak mindenütt az olyan kereskedöknél [UszLt ComGub 1753u.] * *tilalmat vet. 1584:* Azert holot keresztien emberhcóz ezfelle Bew Baiossagh Nem illendeo, seot az vristen ez fele emberekre kik illyen eletben elnek bwntetest es tilalmat vetet [Kv; TJk IV/1. 278] * *szénahozás tilalma. 1733:* a Déési Rethen lévö szena hozásnak tilalma, s büntetése efectumb(a) nem ment [Dés; Jk 440b].

2. terület használatára von. tiltás/tiltó határozat; interdicţie asupra folosirii/exploatării unui teren; Verbot die Benützung eines Geländes betreffend. *1570:* Eo kegek varoswl Byro vramat es az Tanachyot Azon keryk … legien Tylalma az varos piachatth es vchayt es hazrol hazra Neh Iarya szabadon az Barom Mindenfele kywal keppen az Dyzno [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1573:* Eg walkay Ember kezde asot kapat vynj hog az hatart fel vessek, s en mondek, ne vid adig oda az asot, ward meg az tilalmat [Gyerömonostor K; KCsl 40 Kenez Tamas jb vall.]. *1580 u.:* mikoron az Tilalom tegedet abban ert az Peres földben mikor ot zantottal volna ekeddel … az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az foldnek vigire [Szentkirály U; UszT]. *1592/1593:* mindenkor zabad volt az porond vetis … Az eorleo barom rea iarth, mikor few volt rajta, nem volt tilalma sem Zent Benedekieknek, sem az Deesi Malomba Jaroknak [Mikeháza SzD; Ks 35. V. 12]. *1596:* Annak en azert az helynek sem pechettel sem teoruen(n)yel ualo tilalmat ne(m) hallotta(m) s ne(m) tudom tiltottake uagy nem [UszT 11/49]. *1600:* allegaliak azt az Inetak hogy eo nallok az Tilalomnak Jdejen Gabor deaknak semmynemeo marhajok (!) nem volt [Kv; TJk VI/1. 397]. *1632:* Halas vizek igen io uagio(n), melib(en) Pisztrangh. Locza, Semlingh, menyhal, kophal, fejer hal es Rák beöucön terem, de az Barczaiak es Sarkaniak halazzak legh inkab, senkiteöl felelnek sem tilalmok nem leuen [Poianamarul F; UC 14/38. 16]. *1640:* az also Olisuayak magok hatalmanal harom Talygaŭal az tilalom ellen rea mentenek az erdőre … mellyeket az Cziczo hagimasiak az factumo(n) az Tilalmas erdeon talaluan be uittek Hagimasra [A.ilosva SzD; SLt 25. IV. 1]. *1698:* Elszenyvedhetetlen karainkat tapasztalvan hogy nemellyek a' tilalo(m) ellen a Buzak közze szoktak lovokat czovekelni: vegeztük … senkys a' Buza közze … ne czövekellye(n) [Dés; Jk 270a]. *1736:* Ezen erdőt ha … szoros Tilalom alatt pásztoroltatnák, egy Jó rendű Nemes ember Házát tüzi fával … el tarthatná [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9]. *1780:* az Vras es Megye Erdejek között maradván égy kis Csegelly, ez is Falu Tilalmában marad [Harasztkerek MT; EHA]. *1791:* Ugy esett értésére … hogy Nagyságod és Kegyelmed … a' Seszurakb(an) osztatlan Erdöben foglalást és tilalmat akarnak tselekedni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30].

Szk: ~ *alá fog. 1786:* Az árkosi communitás … a vonó marhák számára tilalom alá fogá a következendö Szent János napjáig a Felső Nyomás határban Katonnyát, a két Apa mezeit, Három Avassal és Cser gyakrával együtt [Árkos Hsz; RSzF 174] * ~ *alá rendeltetett. 1798:* a környül lévő kertek hasonlo képpen miczoda Statusban vagynak, ugy a' bél kertekis, veteményes, Gyümöltsös, és egyéb tilalom alá rendeltetett helységek körül? [Hsz; Mk RN. IX/109] * ~ *alatt tart/tartatik. 1785:* az ujj jövések meg évődtek és úgy el tseplyesedtek[a] hogy kevés vagy semmi nevekedést nem igértek azokat ki nyestük és erős őrizet s tilalom alatt tartyuk [Torockó; TLev. 41/11. 1b. – [a]Az erdők]. *1801:* az erdö tilalom alatt tartassék [K; JHb LXVII/4. 7]. *1837:* lévén egy tilalmas makktermö bükkerdőnk, amely még a régi ősatyáinktól is szoros tilalom alatt tartatván, amely arról költ erős constitutio az 1811-dik esztendö protocolum<á>ban megtanáltatik [Jenőfva Cs; RSzF 119] * ~ *alatt van. 1737:* A melly Erdeink Tilalom alatt vagjnak, azokrol akik(ne)k … kell hordani veszszőt[a], azok hordhatnak [Dés; Jk 482a. – [a]A gátigazításhoz]. *1790:* A' Szarvas marhák itt mostis döglenek, és tilalom alatt vagyunk … melly miá az ott valo oeconomia nehezetsken foly [Keresesora F; TL. Wesselényi Dániel gr. Teleki Jánoshoz] * ~ *alá vétetik. 1846:* Kimenve a Tölgyesen kimenö úton fel a Gyepüsön keresztül, le az Avas háton, az Avason, vagyis a meredek szélyen bejövö útig, oly móddal vétetett tilalom alá, hogy aki azon feltiltott helyen szánszándékoson megtanáltatnék, töstént minden marha büntettessék 30 … krajcárokig [Zalán Hsz; RSzF 176] * ~*ban áll. 1572:* Maryan vaida … kezdette wala az oldalon az Jrtatast … Az Desyek elys tyltottak wala az Jrtastol es Tylalomban Allotth, de haath az wthan Jsmet el keztyk az Jrtast [Dés; DLt 184] * ~*ban marad. 1733:* Az Czicz hegj egeszen az hatar szelig tilalomb(an) marad [Dés; EHA] * ~*ban tart/tartat/tartatik. 1571:* Makkos erdeoketis seott az zamtalan nagy havasokat mind magunk barmatol feonipekebeol lofeiekteol feoldunken lakocketul (!) egietemben el foglaltak es tilalomban tarttyak[a] [SzO II, 325. – [a]A tt-k]. *1593:* az legh esseo verte buza feoldet Nemely Attiamfiay fel Akariak zantatnj, es tilalomba tartatnj [Kv; TanJk I/1. 218]. *1694:* Makk termö tilalmos Erdö is vagjon … ha tilalomb(an) tartatnék, vesszö teremne rajtok [Kisenyed AF; BfR Néh. ifj. Bálpataki János urb.] * ~*ban tartott. 1783:* Kiket látott … hogy a' Sárosi la-

kosok közül a ... fenn meg nevezett helljeken levő és vicinált erdőkben tilalomban tartott reszeiket lopták, hordottak, pusztitották volna? [Kük.; JHb XX/8. 3 vk] * *~ban van. 1598:* Az az nagy nyr tilalomba volt [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1748:* Vagyon egy darab erdö ... most Tilalomban Vagyon nevekedik [Ákosfva MT; EHA]. *1786:* mikor â felsö Forduló Határ tilalamban volt ... mindenkor be kertelve tartották [Told. 76] * *~ megrontása. 1749:* a Ns Varos Constitutioja sz(erin)t a' tilalom(na)k[a] meg rontásáért in poena fl hg 6 ... convincaltassék [Torda; TJkT III. 256. – [a]A legeltetésiének].

3. tiltott terület, tilalmas; loc/teritoriu interzis; verbotenes Gelände. *1755:* az tilalomnak Metaja légyen egy ki járo Utt [Szentháromság MT; EHA].

4. *jog* birói/hatósági úton történő végrehajtói tiltás; interzicerea/împiedicarea executării unei hotărîri judecătorești/înțelegeri legale pe cale administrativă; von Ausführungsbehörde durchführtes Verbot. *1559:* ewk esz ydeotwl fogwa sem keressek sem tylalommal nem eltettek az ö dolgokath [KvLt II/16]. *1581:* Hogy Ha wala mellyk fel ... meg nem allana az kottest, sem Repulsioual sem Inhibitioual sem contradictioual sem tylalomual no(n) obstante [Erked K; WLt]. *1604:* Törwjnrę walo tilalomnak Zabadittasy kik löttenek az circalasnak rendiben [UszT 18/151]. *1667:* executio tetelre el indulank, melliet eszekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan mindgiarast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek, es szokot jussát az Kirali Bira(na)k megh advan elsö szekre el Tilta(na)k [Asz; Borb. I].

Szk: *~nak okadása. 1590:* vgj vagio(n) hogy tilalmat tette(m) Az tilalo(m)nak ok adassara rais hittalak, Akkor mikor hittalak megh mondottam hogy teöb dolgomis vagio(n) veled [UszT]. *1597:* az Actrix megh izentette hogy az tilalo(m)nak okadasara tartozza(m) [UszT 12/54]. *1600:* Tilalmat teöttunk az alperes azzony elle(n) mely tilalomnak ok adasara rais hittak [UszT 15/73]. * *~nak okát adja. 1606:* egjezer Agat witwnk vala ... hanniuk vala az viznek Semjen Janos ... Jgen tilta hogy az (!) ne hanniuk le Zombatfalj Janos ... Igen hiúa hogy Jere az varosban es ad okat az tilalomnak [UszT 20/291 Ambrosius Mihalj de Bettlenfalua (65) lib. vall.] * *~ra hív. 1606:* ha az toruin megh engedj ut alasnak terhen hollot az eö maga tilalmara hiua [UszT 20/275] * *tilalmat tesz. 1573:* Meszaros Markos es az felesege Anna, Azt valliak hogy Zent gërgy Napba Mwlt eztendeie Mytwl fogwa az Torozkay hazaba Laknak ... Mytwl fogwa benne laknak senky Tylalmot otth nem Theot [Kv; TJk III/3. 250]. *1604:* Tilalmat teottwnk uolt ez ielen ualo 1604 Esztendeoben pinkestnap tauat [UszT 18/23]. *1625:* Tilalmat teott voltt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben egy hwswet nap tawat ... ezert kellet voltt Tilalmat teönnwnk kjraly Byro Vraink peczetywel [UszT 138] * *tilalmat tesz/tétet vki ellen. 1590:* Tilalmot teöttem ez al peöreös ellen es czúel adom okat tilalmomnak [UszT]. *1592:* tilalmat tette(m) az J ellen tiltotta(m) kj cösteöl maratt Vduarhelyzekben valokbol [UszT 10/79]. *1604:* tilalmat tetettem az Alperes azzonj ellen, tiltattam kj az Heasfalui rez coreoksigbeol [UszT 18/69]. *1625:* Ezert kellet uolt tilalmat tennem koúacz Georgi ellen, mert ennekem aniamrol marat ös öroksegem, megh kenaltam kouach Georgiot az örökseglh ualczagaual ... El nem uótte Kouacz Geörgi, hanem menedekre fogot az Zek eleöt [UszT 37a] * *vki tilalma ellen szabadittatja magát/vmijét. 1600:* Keörispataki Gothard Balas zabaditattia magat teörwenre keörispataki Peterffi Mihaly tilalma elle(n), melliet teött wolt az falu fel wegin rapas hely wegeth [UszT 15/209]. *1602:* Marefalwy Nagj Pal ... szabaditattja vgarlot földben magat Cata Georgyne tilalma ellen teörwenre [UszT 16/39]. *1603:* Dersi Nagi Sandor Zabaditattia gymeölchies (!) kertet Sombokrethy Mihaly ura(m) tilalma ellen teörwenre | Ilkey Pal Ferench es Istúan Peter szabaditattiak Juhokat az mochiar berchig valo vtigh ... hogy el iarhassanak vellek, Az Ilkey Biro es teöb júhos nepek tilalmok ellen teorwe(n)re [UszT 16/45]. *1606:* simyen miklos uram altal zabadittata magat wy zekel falwa az gatnak föl kötesseben Andras gereb wram Tilalma ellen [UszT 20/243].

5. tilalmas hely/erdö megkárosításáért kiadott büntetés/bírság; amendă pentru pagube produse în opriturî; Strafe wegen der Beschädigung eines verbotenen Geländes/Waldes. *1589 k.:* Tudom hogy az tilalom mindenkor egy forint volt ha ki mit foglalt [Szu; UszT]. *1596:* Affeleol az tilalmas erdeo felöll ... eotet az felperest megh zaloghlottúk volth a' hogj abbol hozott volth, az tilalmat megh zeghte volth, az az erdeó egy forintba volt tilalmas, elözer faluúl hattúk volth egy forinth tilalmat [UszT 11/73]. *1607 k.:* az falu pedig miltatlan tilalomnak terhet keöucti az J(netuso)n [UszT 19/14]. *1632:* Vagio(n) egj tilalmas teölgy Erdejek, melinek Tilalma f. 12 [Illyen F; UC 14/38. 37]. *1727:* Ha falubeli ember tilalmas helyeken erdöl, arról megzálogoltatja az falu és ha megvalósodik, az erdö tilalmáig megbünteti [Szemerja Hsz; SzO VII, 332]. *1792:* nem engedtetik a kovácsoknak ... az tilalmas erdöben szenet égetni, melyet ha eselekednének, az erdö tilalma szerint büntettessenek [Árkos Hsz; RSzF 292].

tilalomrontás tiltás megszegése, tiltásban tartott helyre való behatolás, annak használása; încălcarea interdicției, producere de pagubă în opriturî; ein Verbot übertreten. *1784:* A Torotzkai Birák a Szo fogadatlanságért, Tilalom Rontásért s egyéb más illyen forma interveniens Hibákért extrajudicialiter fellyebb 50. Pénznél senkit meg ne büntessenek [Torockó; TLev. 2/6. 4b]. *1814:* Láttam hogy a' Csordába jártatták az Eskettetök Sertéseiket hogy szokásasak lettek volna a tilalam rontásba nem hallattam [Aranyosrákos TA; Borb.].

tilalomrontó tiltott területet használó/megkárosító személy; persoană care aduce și provoacă pagube în opriturî; jd, der/die ein verbotenes Gelände benützt/beschädigt. *1784:* A Torotzkai Birák ... az Erdökön valo Praevaricatiokért is tsak egy Forintig büntetthessenek. Egyéb aránt, ha oly nagy az Praevaricatio, hogy terhesebb büntetést érdemel, adgyák fel az Tks Vármegye Vice Tiszteinek; az kik a Tilalom Rontok ellen irott Törvények szerént az illyetén Praevaricator ellen procedalni el nem mulattyák [Torockó; TLev. 2/6. 4b]. *1796:* Az Instansoknak ezen irásom altal hatalom engedtetik ... arra hogy minden erdö pusztitokat a' kik ... az erdökb(en) praevaricalnak meg tilthassanak az tilalom rontókat pedig meg-is büntethessenek (!) [Torockó; TLev. 10/6].

tilalomszegés tiltás megszegése, tiltásban tartott hely használata; încălcarea interdicției, producere de pagubă în opriturî; ein Verbot übertreten. *1595:* Arra p(ro)testalok hogy az zenanak tulajdonsaga felöll en ne(m) perlek, de hogy az tilalom elle(n) el viúc, az tilalom zegesen megh vagio(n) [UszT 10/68].

tilalomszegő vmilyen tiltást be nem tartó személy; persoană care încalcă o interdicție; jd, der/die ein Verbot

übertretet. *1770:* voltak oly emberek, akik a tilalmat megszegték ... Azért azon litigatióban lévő széna falu kezibe ítíltetett; ez mellett falunak tilalmán convincáltatik. Biró uram pedig efféle embereket, tilalomszegőköt ad hoc forum certificálja e szerént [Taploca Cs; RSzF 127]. *1780:* némelyek az falusi lakosok közül a falu közönséges helyét tetszések szerént élik és élték, tehát végeztetett, hogy azon tilalomszegők ... külön-külön 3 forintig megbüntettessék [Taploca Cs; RSzF 290]. *1844:* az tilalom szegőknek mi modonni meg pereltethetése már többszer fel világositatva lévén tartsa magát a Nemes Szék az e tárgy iránt kiadott rendelésekhez [UszLt XI. 85/1. 41].

tilalomtétel tiltó rendelkezés, tiltás kinyilvánítása; declararea interdicției; Anordnung/Erklärung eines Verbots. *1777:* ökegyelmek nem tagadják, hogy a falunak nevezetes helyeken aszalási, orotási és pusztás marhalegeltető helyek nem volnának, nem is lettek volna ezelőtt 30–40 esztendőkkel is; sőt a tilalomtétel is azon üdők alatt fennforgott [Jenőfva Cs; RSzF 135].

tilkozik tilt; a interzice; verbieten. *1616:* Kiraly falui Andrast tiltata En velem hozzutelki lazlo vram az haznak epitesetwl, de Kiralj falui Andras illen valozt teön hogi Eó kme ne tilkozik mert fejer varut az varban ninczen senkinek Eórcókcös haza hanem vrunk Eó nagi saga (!) neki atta szabadon eppiti mint saiattiat [Enyed AF; Kath.].

tiló a kender és a len törésére és tisztítására használt eszköz; melița; Breche. *1730:* Ket Tilo jo [Usz; Pf]. *1742:* vagyon ... valami dirib, darab nyistye ... és egy Tilojais | Láttam ... vitt el ... egy nyőstit, egj bordát ... egy tiloját [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. *1816:* Két Tilo ... Egy Esztováta ... Egy otska kerekes Gusaly [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

Szk: *fogas ~* fogazott oldalélű tiló. *1685 e.:* Az csűr also fiaban vad(na)k Fogas tilo Nrő 1. Rosz deszkas szán Nrő 1 [Borberek AF; MvRKLev. 10 urb.] * *kendercsináló ~. 1736:* Kender tsinálo Tilo 6 [Mikefva KK; CU XIII/1. 171] * *kendertiloló ~. 1756:* Kender tilolo Tilok Nrő 1 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.] * *kendertörő ~. 1728:* Kender törö tilo négy [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid lelt.] * *kendert törő ~. 1775:* Kendert törö tilo 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] * *kettős ~. 1824:* Egy Kettős Tilot vet Tasnádi Pál [CsV] * *lentörő ~. 1728:* Len törö Tilo kettö [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid lelt.] * *tiloló ~. 1750:* az Konyha mellett vagyon egj felőll két Tiloló Tiló [Szamosfva K; JHbK LVIII/4] * *törő ~. 1730:* Ket Tilo jo. egy Torö Tilo [Usz; Pf].

L. még a *kendercsináló, kendertiló* elmszavakat.

tilódik tiltódik; a fi interzis; etw ist verboten. *1569:* keryk Byro vramat ... Aggia az feyedelemnek is eleybe, hogy semmyt az Nemes vraim Jobbagy az Limitatio zerent ne(m) adnak, es az bör ky wytele sem tilodyk sem Mwbe sem az kyweol [UszT].

tilol (kender/len szárát) tilóval összetör(i)/megtisztít(ja); a melița; (Hanf/Lein) brechen/schwingen. *1584:* Agota Varga Leorinczne vallia: Az en Vdwaromon Tilolok vala, Es mikor Eyel effely kort-is ot dolgozna(m) hallek, egykor Nagy Ropogast [Kv; TJk IV/1. 264]. *1689:* Régi dezma rosz pozdorjas Len Centr nö 6. Kender Tilolva Centr. nö 3 [A.porumbák F; Utl]. *1840:* Görgény[a] ... Gyalagossai Kendert tiloltak | Bölkény[b] ... Gyalagassai kendert tiloltak [Born. G. XXIVb. – [a–b]MT].

tilolatlan meg nem tilolt; nemelițat; ungebrochener Hanf. *1633:* Talalok töbnek No. 68 ... Töröt kender tilolatlan gelli. No. 30 [Komána F; UF I, 310]. *1750:* Nyoltz Kalongya Tilolatlan kender [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. *1780:* Balog Josziv az öszszel tilolatlan vizes kenderemet mintegy öt fore valot, el lopott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1825:* A' még zöld és tilolatlan be-hozatando Kender és Lennröl minden Szekérbe befogott marhától 6 xr. a' ki vitendökért (!) pedig 18 xr. fizetödik [INyR 8754 kv-i nyomt.].

tilolt tiloláson átment; melițat; gebrochener Hanf. *1679:* Tilolt kender, Kötés nro 60 (: Ex his, 40 kötés husz, 20, fejevel van 20 kötes 16,6 fejevel :) | Tavaly tilolt kender fő, kalongia nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 73, 81]. *1680:* Vagjon ezen házban dezma tilolt kender in Summa Centenar(um) 1 [A.porumbák F; ALt Inv. 16]. *1681:* Tilolt kender – nyolczvan hat fő Nro 86 [Brettye H; VhU 589]. *1685:* Tilolt Kender Gell. 3 Hehelt kender vagjon Gell. 4 Szapult kender pacz fonal libr. 26 [A.porumbák F; Utl]. *1697:* Viszsza tervén ... az házok hejjára: Itt vagjon ... Tilolt kender gell 26 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt.]. *1748:* Tilolt héheletlen kender Gelin 20 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1768:* Tilolt kender Percept(ioja)[a] [DobLev. II/390. 8a. – [a]Köv. a fels.].

tilos tiltott; interzis, oprit; verboten. *1672:* az szállás, lovának s magának nem tilós az eledel [TML VI, 405 Keczer Menyhért Telcki Mihályhoz]. *1704:* az urak mindnyájan – a guberniumbelick – a statusokat adták okul, és igen el is vádolták, kiknek némely részét magam is hallottam oly helyen, aki tilos volt, melyet ide most írnom nem szükséges, az idő kihozza magával [WIN I, 134].

tilság tiltó rendelkezés, tilalom; interdictie; Untersagung/Verbot. *1826:* Boros Josef ur lovaival a tilság után praedáltatatt | Tibáld Mihály Ur a Tilság után lovait karlangoul jártatta [Szentgerice MT; CsS].

tilt 1. megtiltja/nem engedélyezi vmi megtételét; a interzice; verbieten. *1570:* Jeo Ambrwsne ... az hazat ... tyltotta Lakatos Ambrwst hogi se ely Aggya (!) seh ely neh cherellye Teorweny zakattaigh [Kv; TJk III/2. 196]. *1582:* az azonj penig magat meg nem zenwettette magad (!) hanem hidegett jwtt az vdwara is hydegre wittette magat melyet anak elette meg monttam wala es minden nap erosen tilttatan (!) [Kv; TJk IV/1. 59d- e Iv(ann)is Linzinger al(ia)s Borbely vall.]. *1584:* Zasz Balint vallia ... az Azzonnak Bodogh Azzony Napigh volt zabad a' hazban lakny, de hogy az el mult ky Akarta Kós Istwan vetny, Es az Azzony igy zollott: tiltlak vgymond mind Addig amegh vra(m) megh Jeó hogy az hazbol enge(m) ky Ne Rekesz [Kv; TJk IV/1. 318]. *1604:* Tiltota görfi Janos hogi senki semit onat az ö hazabol törwenj wege zakatayg el ne wigien [Csekefva U; UszT 77c]. *1671:* egj Sztojka Janos nevü Ember ... tiltotta Moldovan Kelementis hogj ne epiczen ott házat [Cente SzD; Ks 16 Gavai lev.]. *1699:* nekem a két penzt le töttek hogy meg hirdessem es tilesam hogy azon udvarhaznak hadgyanak békét [RAk 344]. *1738:* a' Ménes pásztorok deponállyák Juramentumokat azon(n), hogj sem egjszer, sem mász szor sza-

badságot Inassok(na)k nem adtanak a Dési Lovakra valo felülésre; söt ellenzettek 's tiltották, hogj ne ülljön Dési lovakra [Dés; Jk 289a]. *1762:* A. intette, és okoson tiltotta az J. cökegyelmet, hogy ne gyujtana meg az bokrot, mert az tüz széllyel terjed, a mint megis esett [Torda; TJkT V. 104]. *1777:* a konkojfalvi Bahokás Ember Csatlos Pintye ... mikor itt irtogatni kezdett tiltották Falus Biro által hogy ne irtson s ne dolgozzék [Kisnyires Szt; JHbK LVIII/28]. *1812:* mint edj kilentz esztendeje mikor Varro Gyuri a' Mostani Feleségéhez, akkoron pedig a Groffné Frajjához kapogatott, tiltotta a' Groff a Léánnyal titkos szövettségét és társalkodását hogy gyalázat ne kövesse [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. Iktári Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1823–1830:* az úrfi tiltván, hogy senki se szóljon ... mind hallgattunk [FogE 163].

Szk: *benn* ~ vki járandóságát/tulajdona kiadását (büntetésből) megtiltja. *1677:* Ezekre nézve azért szükséges, hogy két vagy három nap celebraltassanak a' Székek, és a' per non venit sententiákat ugyan azon Szekből a' Notariusok kiadgyak, ha a periclitans ben nem tiltya [AC 183]. *1766:* Tot Mihály Vas-villáját erössen meg verte, a tarísnyájáb(an) ... nem találván egyebet egy késnél, aztis a' nyárád vizéb(en) behajtotta, melly késértis egy véka Török buzáját Tot Mihállynak a' Halász ben tiltá a' Malomb(an) [Koronka MT; Told. 3a]. *1799:* szabadulo levelemet a Gunyámat is ben tiltotta [Dés; DLt]. *1800:* Somlyai Fáinjo Boramat benn tíltatták [Dés; DLt].

2. eltilt vmitől/vmiről/vmire; a interzice cuiva să facă/să folosească ceva; jm eine etw Tat verbieten. *1570:* Lazar Imreh vram penig ... byzonsagra fogot vala, hogj ... az mely feoldekteöl, ew Mester vramat tyltotta, azok a feoldek gyalakwty hatarbali feoldek ew feoldey [Gyalakuta MT; BálLt]. *1573:* Sala Imre Azt vallia hogi ... Az vtan az kowachokal meg alkwt, es annak wtanna valo Ideokben zabadon arwlta[a] senky ne(m) tyltotta rola [Kv; TJk III/3. 180. – [a]A kaszát]. *1585:* Kiralj Barlabas ombozy Kemeny Ianos Iobagia[a] ... Monda Danch Icorinez Andrasnak ... byzony hogy choda ember vagy hog igy tiltaz az en marhamrol [Kv; TJk IV/1. 516. – [a]Vallja]. *1590:* Hoza minckwnk Gocrófy ianos ... Az Nsag(o)d inhjbjcjo leweljt ... kjben Nad minckwnk parancjol vala hogj mennjuk (!) Czjeffey Istwanhoz ... es tjltanok cziffey istwant hogy az Keminy Giorgy iozagara es Az Kemin borbala Jozagara ... azoknak Jozaganak el foglalasatwl tiltanojok (!) czjeffei istwant ... Mi Eö magat zemilje zerjnt zallasan talalok es ... az executiotúl tiltók [Kv; KCsl IV. 64]. *1619:* (Vajda Ferenc) hogy eznek elleote wajda Janosnak mjd (!) puzta helljtt be kertelte es elle de wajda Janos azokrwllj tilta mj elletwk (!) hogi Ne elne [Gyerőmonostor K; Ks]. *1641:* arra tiltotta, hogi a peres heliról az teönköött el hordgia [HSzj *tönk* al.]. *1687:* A' melly Buzát ... vetett az Udvarbiró, ha a Cschi katonák ejtszaka reá jártak, értették, kertit rontották, pusztitották, mellyrűl tiltva(n) Udvarbiro Vr(am) annál inkáb boszuságbúl réá jártak volna [KSz; GramTr VIII]. *1733:* nem hallottam hogy Senki ellenzette vona vagy tiltotta vona rolla [Hévíz NK; JHbT]. *1766 k.:* a bogdánháziak két darab erdeinket elfoglalták s mind azolta birják s minket tiltanak azoknak hasznától [A. és F.sereden Sz; Mk Rhédey J. conscr.]. *1797:* Tessék ... a' szomszédolt földet ... az Exponensnek birtokába botsattani; Melyet ha a' Tekintetes Ur tselekszik jó, különben az Exponens a' Tks Urat azon szánto földnek birásától tiltja tiltatja [Ne; DobLev. IV/785. 1]. *1823:* tiltám a föld erőszakas colálásától [Várfva TA; Borb.]. *1823–1830:* a cehbeli mesteremberek ... a Tabulae praeses úrhoz a Tanács által panaszra is mentenek, hogy tiltsa az idegeneknek való dolgozástól[a] [FogE 62. – [a]A legényeket és inasokat].

3. (helyet) tilalmassá/tilalomba tesz; a interzice/opri ceva (pe un anumit loc); einen Platz/Raum für verboten erklären. *1572:* Nylwan vagyon ty k.-nęl, Ez El mwltt Eztendwbe meny iobagimat ewlek meg ... Az En fwldemen, Az souayak[a] pasztory ... Azerth ha Ez okok nem volnanak mint zinte Ez Elwtt, Ez vtanis Nem tyltanam Az En fwldemet A k.-hez tartozoktul [BesztLt Christophorus Hagimas De Beregzo comes com. Zolnok Mediocris Greg. Dawn beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz. – [a]Szava (K) lakosai]. *1589 k.:* vgy parancziolta ozt<an> Capitany Vram megh az bironak hogj 12 forint alat megh tilcza az hatart mert megh bannia vgj tilta tiltota ozta(n) varas akarattiabul [Szu; UszT]. *1596:* Annak en azert az helynek sem pechettel sem teóruen(n)yel ualo tilalmat ne(m) hallotta(m) s ne(m) tudom tiltottake uagy ne(m) [UszT 11/49]. *1617/1628:* mikor Lazar Andras el Irtata es szantata, Lazar Istvan Erdejeben, megh az Eperj szederis tiltua volt [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. *1627:* Kopa Georgy ... azt monda hogy eove az az szeoleo melyre kepest mi ugian tanaczul adgiuk vala neki, maga penig Foris Gergely Vr(am) peczetetis ad vala, hogy ha eove tilozion el annak meg osztasatol, de nem tilta [Galambod MT; Told. 26]. *1670/1740:* Végezék aztis hogy mikor a Falu tiltani vagy szabadittani akar valamít, egy Consensusbol Tiltanak és Szabadittsanak [Homoródsztpál U; WH]. *1726:* az Aszszony biroja Kriszta Makavé tiltotta es Csovalta megh az ... To helyet [A.detrehem TA; Born. IX/5 Szirb Kratsun (46) zs vall.]. *1767:* En Bizanyason tudom hogy Horváth Uram maga ereitől tiltotta azon ökör tilalmast az appro heverő marhaktol [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 10]. *1786:* nállunk ... annyira meg szaparadatt a' ketske, hogy miánna erdőt éppen nem nevelhetünk, mert ha tiltunk-is erdőket, azokat a ketskék még fiatal sarju korokban elpusztittyák [Torockó; TLev. 9/24].

4. törvény/parancs erejével tilosnak nyilvánít, tilalmaz; a interzice, a declara interzis; (mit der Kraft des Gesetzes) für verboten erklären. *1568:* Hoza mynckwnk Kalos gaspar felsegod lewelet Inibyayot (!) Hogy my mennenky hozwtelky Jstvanhoz s tyltanoky az felsegod lewele tartasa zerynt az Jozagynaky foglalasatwl [Nádas K; SLt J. 2]. *1597:* Georgius Schmelczer ... fassus est. Mikoron Nagy Jsak az mostoha annyawal alkwasban indúla ... en oztottam fel keozeotteok mind penzeket czewsteoket es minde(n) marhaiokat, immar ivb rezent az diúisio meghis leot wala erkezet oda Jakab deak ... negy zaz forintigh tilta az ozlast [Kv; TJk V/1. 115]. *1657:* Midön Nagybánya tájékjára Tótfaluban érkeztünk volna, az szatmári vicekapitány, Zoltán Jósa elönkben jüve, tiltván, hogy császár birodalmában seregei, zászlói az fejedelemnek ne járnának, térnének vissza, mert diplomák ellen lenni praetendáltatnék [KemÖn. 142]. *1662:* Tiltja a kegyetlenséget Isten! [SKr 468]. *1785:* az erőszakoskodást tudom tiltva lenni, és egy nihány kalongya, nem érdemli hogy potentiariuskodgyék akár kiis érette [Mv; BálLt 1]. *1836:* mutskalodását ... az Hazai Törvények erössen tiltyák [Fintaháza MT; ToldNy 73]. *1843:* a korcsomárlást nemtelen és birtoktalan embernek tiltják ugyan a törvények, de olyan törvény egy sincs, s azt hiszem, soha nem is lesz, amely azt tiltaná, hogy az én akárhol pénzen vett boromat otthon meg ne ihassam [VKp 137].

Szk: *fejedelemre/királyra* ~ *1575:* az elseö napon

feirwary Ambrus Kathona Mate altal ellene monda az Iktatasnak ... harmad naponnis tilta leucle altal feiedelemre es teórwinre hog Jankafi Katalin azzont es germekyt az iozagba Simontelkebe ne Jktasswk s az iozagnak birodalmatwlis tilta Towabba az Relatorianakis meg adasatwl tilta [Simontelke BN; JHbK XIX/24]. *1585:* Dauid Marton ... vallia ... tudom hogy Az olahok indítottak haborut ... Mondani kezde ezis Nallam az Vrunk lewleis, Tiltlak kiralyra es feyedelmewnkre, Istenre is tiltlak hogy minket Ne banchatok [Kv; TJk IV/1. 486]. *1588:* Sombori Lazlo fel veowen ket falwbeli Jobagit ... rea Jeowenek mind darabonkent vagdaltata[a] tetetcol fogwa talpig, maga tiltottam mynd feyedelemre vramra hogy teorwenyg ne banczyak de ... le vagak ell pusztitak [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall. – [a]A házakat] * *(király)biró pecsétjével ~. 1568:* Apra (!) R(elic)ta Joannis Zereday ac Dorothea c(on)sors Andree, Koauch, iur(atac) fassae sunt ... víz hordo Tamas azt monda hogy, nynchyen[a], es az emberek vg Tiltak hogy egyet mas el ne ozolyon az haztul, bīro pechyetcuel [Kv; TJk III/1. 190. – [a]Testamentum]. *1573:* Borbara Eotthues Antalne azt vallya hogy Igen Regwel leot volt oda kalachsitēne Mely Nap meg holt Zitane ... Es Tyltotta Biro pechetewel Mynd kylseo Belseo Marhaiat myglen az Eowe meg leszen [Kv; TJk III/3. 240]. *1590:* Thudom merti en tiltotta(m) megh kiralybiro vram Peczietiuel az Jknel ... minden aprolekat ... sodora kereztetene oziais vala ott benne mi minde(n) approlekaual tiltottwk az zalonnakat [UszT]. *1604:* Ertiuk hogy az J lofejek hitelni akarnanak, de tiltiuk az hitteol Kiraly biro Vram pechetiuel [UszT 17/12] * *székre/táblára ~. 1607:* Kegelmes Vrunk, talala megh minket, az Desi Byro, Eótues Menyhart, az Nagod paranczolattiaual, meljben paranczolia Nagod minekeonk, hogy Desen lako Nemes zemilt, Fodor Andrast, az Nagod tablayara tyltanok [Dés; DLt 288]. *1631:* monda Hamar Istva(n) Meszaros Imrehnek hogj vra(m) Czeh Tablajara tiltom kegdet mert el hoztad az en penzemen vet marhamat [Mv; MvLt 299b]. *1667:* Dali Miklos es Nagi Istvan mindgiarast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek ... vegezetre azt mondak hogy arra az Szekre tilt(na)k az mellien az az Cau(s)a forgot; melliet mys megh ertven hogi belseö szekre tilt(na)k igi sistalank es az executio tetelb(en) cessalank [Asz; Borb. I].

5. kitilt vmilyen közösségből; a interzice primirea (unor persoane) în comunitatea respectivă; aus einer Gemeinschaft ausweisen. *1791/1798:* nem tsak hátráltatni kelletik minekünk némely személye(ne)k bé vételeket, hanem valósággal magunktolis kell sokakat tiltanunk mint ... Azokat akik nem belsö meg-györödésböl, hanem valamely világi, vagy világi (!) büntetésnek el-kerülésére nézve akarnak gyülekezetünkben bé vétettetni [M.bikal K; RAk 27 püsp. kl].

6. *vkitől ~* megtiltja, hogy valakivel találkozzon; a interzice (unei persoane) să se întîlnească cu cineva; eine Begegnung/ein Treffen verbieten. *1840:* Csató Gyurka keritette Léányomat – ö volt a' meg rontoja – tette Szerentsétlenné – mert a' káplárnak különös barátja volt, hogy ellengzettük és tiltottuk a' Leányt a' káplártol – Csatoné bízhatta, házához befogadta [Dés; DLt 277].

tiltakozás 1. ellenzés, protestálás; protest, protestare; Ablehnung/Protest. *1843:* látok az erdögondnok urat a hegy felöl jönni, kinek mi eleibe menvén, elbeszéltük, ami történt, s vele együtt leszállánk az emberekhez, kik a gondnok úr elött is ismételék a tiltakozást, s az elmondottokat [VKp 77]. *1844:* Dobai Joseffnek tiltakozása Szász András ellen ... egy Herepei Istvántol megvásárolni szándéklott ház hely felett [Nc/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1846:* Holtam történvén ... minden felkelhetö vagyonaim ... senkinek tiltakozása nem gátolhatván ... egyenesen adassanak által és kezében Kedves Léányomnak Katona Klárinak [Kv; Végr.].

2. ellenkezési megnyilvánulás/alkalom; acțiune de protest; Protest. *1843:* Az erdögondnok úr ... az embereknek ... megmutatván, mennyi fára van szükségük, és mily múlhatlan legyen az erdömagvetés, de ... látta ... hogy ök a célba vett vetést állhatatoson ellenzik ... Kik voltak a kérdés alatti tiltakozáson jelen, az erdögondnok úr felirta [VKp 78].

tiltakozik ellenez; a protesta; gegen etw Einspruch/Protest erheben, protestieren. *1843:* mintegy ötvenen vagy hatvanon ... s vélek egyre a jelen voltak hangosan kiáltva tiltakozának a hely bevetése ellen | az irt gornyikok elömbe jövén, elbeszélék, miként a helyszinére kisereglett, fejszékkel s botokkal ellátott emberek ... a hely bévetése ellen tiltakoznának [VKp 77, 79]. *1879:* Ami töllem most jelent meg ... két esztendövel ezelött adtam át Againak elolvasás végett. Azolta háromszor is tiltakoztam közlése ellen [PLev. 64–5 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tiltakozólevél scrisoare/act de protest; Protestbrief. *1844:* Dobai Joseffnek tiltakozo levele Gidofalvi Jantso Joseff ellen a Buza piatz soron lévö Telken kezdett ház épittésetöl valo meg szünés (!) [Nc/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

tiltás 1. tiltó rendelkezés; dispoziție de interzicere, interdicție; Verbot, Untersagung. *1570:* Eotthwes Andras, es Eotthwes adam ... vallyak ... Bwday Thamas az ech Mester Illien Jntest Teot az eehben ... az ky harom legent Thartot ez Eleot Ezwtan Neh Tarcion ... Ez Intessel az Eothwes pal Nem gondolt ... ket Mestert, kwltenek hozza hogi fely Tylciak legenyt az Engedetlensegert, Az ket Mesterre kezet vetette, Es azt Montha neky It ne(m) Tyltas, sem ech sem ech Mester ebnek parancholliion Ith az en hazamnal [Kv; TJk III/2]. *1619:* Georgy Eordcógh ... tilta velem vra kepeben Hattüani Sigmondne Thomorj Anna azzonyomatt ... hogy az w Vra iozagaba ne szallyon ... vince Georgj az keo haznal az gradicz felett tüzet rakott vala, ottis Thomorj Anna azzonyomat ... ugjan az eleóbbely tiltasra, es repulsiora tilta w kegkett hogi be ne mennienek [Dob.; Ks]. *1672:* Értjük, hogy az vármegyékre szóló commissiokat még Kegyelmed Bányára való élésnek szállításának tiltása felöl meg nem küldözte [TML VI, 408 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1724:* Hát azt tudodé ... hogj a' Tutor, nomine Tutoris, magáénak csinálván a Gonos Istvánról álló házat, volté az ellen ... tiltás, Contradictio, vagj Inhibitio [Nc; DobLev. I/106. 1a vk]. *1780/1804:* Tiltása és Keresése a' Bányaknak egész Kohó és Veröbéli munka fojásán. Bánya mü végzése utánn Ujj Esztendö napig vagy éppen ujj Esztendö napjánn legyen az után Bánya mivelesnek idején sem a' keresésnek sem a' tiltásnak ereje nem lészen [Torockó; TLev. 9]. *1796:* ha a meg ujitando tiltás utannis talalkoznának ollyan vakmerö meg atalkodtak a kik a törvénnyel nem gondolnanak, mint transgressorakot az eddig efféle praevaricatioba elegyedtekkel edgyütt irreversibiliter meg büntethessük erdemek szerént [Torockó; TLev. 10/6]. *1807:* Melly Isntructioval valo procedálás, intés, tiltás és felelés

hogy mindenekben e szerint volt azrol adom ezen Relatoriám igaz hitem szerint [Ne; DobLev. IV/909. 1b Nagy Sándor szb kezével].

Szk: *szóval való* ~. *1677:* hogy ha az In causam attractus az Actort az executiotol el-akarja tiltani, az elsö közelbik Székig verbali prohibitione tiltsa-el, továb ne vontassa; mindazáltal afféle szóval valo tiltás, a' Novumot nem excludállya [AC 183].

2. tilosnak nyilvánítás; interzicere; etw für verboten erklären. *1736:* Constal ... minémü jószágot vásárlottam vólt magam saját pénzemen, mely jószágrólis engemet el tiltott az J ö kglme de penzemet sem a tiltaskor, sem azutan mindeddigis meg nem adta [Torda; TJkT I. 98]. *1757:* az Ik tizenegj Legénynek nap szamát refundálni es Ketczeri tiltasnak Onussát flo: 2 Subportálni tartoznak [Torockó; Bosla]. *1775:* ö Nga Dominalis Birája általom két pénzzel tiltotta Groff Lázár Antal Ur Embereit az Ház epitestöl ... azt felelték, s. v. szamak tiltásomra, arra nem hajtanak egy szikrátis [Kettösmező Sz; JHbK LIV/2. 9]. *1829:* az Alperes a' Felperesnek a' ... Szánto földét ... hatalmasul fel szántotta ... söt annak utánnais a' Felperes Fogadossát azon Földnek birásától el tiltotta – mely tiltas következésébe azon Föld pusztán maradván – a' Felperes ujjabban megkárosittatott volna [Mv; DobLev. V/1152].

3. áruforgalmazás tiltottá nyilvánítása; prohibitie; Prohibition. *1808/1809:* Én nem hallottam semmi hirit a tiltásnak[a] ... Az (!) tudom ... mivel én is Szalonna árulo vagyok [Szu; UszLt 1753u. – [a]A szalonna kivitelnek].

4. tiltott területté/tilalmassá nyilvánítás; faptul de a declara interzis un anumit loc/teren; einen Platz/Raum für verboten erklären. *1691:* az Kövespadon levö szanto föld tiltasara, keczer, a' szolgabiró(na)k adta(m) // 24: peczetert hadnagy(na)k //3 [Kv; PatN 54]. *1733:* Stephanus Szabó, ann. 55, singuli nobiles agiles de Polyán ... fassi sunt ... Tudjuk, hogy szabadoson élték az egész aranyosszékiek az kérdésben forgó nagyerdöt minden ellenkezés, avagy valakitöl való tiltás nélkül [ErdO I, 692 tanúvallatás Asz közös erdejéröl]. *1770:* Minthogy az Ának pretencioja a kár tételböl vagyis Erdö foglalásrol, tavalytol fogva vagyon, Biro Vram es a Gomits (!) Rélátiojakbol elueeskál hogy a tiltás még tavaly meg lett [Torockó; Bosla]. *1852:* A város gazda ... Köteles ... az ugynevezett nagyrétet feltiltani, s a' tiltás után minden ki botsáttatást meg akadállyoztatni [Dés; DLt 180].

tiltat 1. megtiltatja, nem engedélyezteti vmi megtételét; a dispune ca să fie oprit cineva de a face ceva; eine Tat/etw verbieten lassen. *1570:* azt mondok, my az Jozagba nem hagywnk, mert Jm yol lattya te kegyelmed hogy Tyltattanak es zablatth wonyanyak (!) [Erked K; JHbK XIII/23]. *1585:* Kiraly Barlabas ombozy Kemeny Ianos lobagia[a] ... Monda Viczej Andras Az zolgajanak Eregyze zolga tilch el a zenatol ihol Az pechet, Magha Immar megh oztottak vala Az zenat, megis tiltattia vala [Kv; TJk IV/1. 516. – [a]Vallja]. *1690:* Gurza Thamás nevü jobbágya tizenkét pénzt ada Henczes György Uramnak, tiltatá az megh irtt személyeket, hogy ne potentiariuskodgyanak, mert itt az co Ura is possessor [Szótelke SzD; SLt KL. 28 Maraci (!) Peter (36) jb vall.]. *1700:* le tévén Sallariumát az Burjános Budai Szólgabironak, tiltatta szolga biroval az Diakokat, hogy el ne foglaliák Jószágát [Burjánosóbuda K; JHbK LVII/38]. *1818:* Tessék kegyelmednek azon el hordatt fákat viszá adni a több ottan lévö le vágat s vagatlan fák<at> ellenztetik és tiltattyák hogy ... azokat el horda<tni> és vágni ne mérészeljen [Szentimre MT; BalLev.].

2. eltiltat vmitöl; a dispune ca să fie interzis cuiva ceva/folosirea unui teren; die Benützung eines Geländes/einer Sache verbieten lassen. *1616:* Kiraly falui Andrast tiltata En velem hozzu telki lazlo vram az haznak epitesetwl [Ne; Kath.]. *1645:* Ebeni Laszlo Uramis Felesege es az teöb Attyafiak kepeben tiltja s tiltattja Fabia(n) Istvan Uramat az Joszagnak el foglalasatul es birasatul [Ajton K; Törzs.]. *1714:* az melly darab mezöcsket fuz fakkal ... tegnap ültetet be ... arolis tiltatom eö Kegelmet [Abafája MT; Born. V. 36]. *1743:* Exponállya Dosz Kracsun hogy la Valye Planluj (!) kezdett irtani Kukuruza helynek ... melynek kolálásától tiltattais az udvar Authoritássa mellet Kracsunt [H; Ks 62/6]. *1770:* általlom tiltatá hogj azan földnek colálásatol cesallyon s ne prevaricalyon se ott se más földekbe(n) [Mezöcsán TA; Ks 26. X]. *1835:* az Also Sinfalvi elpusztult Falu Praedialis Hellyének Birtokossai ... K(egye)lmedet Felsö Sinfalvi Falus Biro Balás Istvánt ... a Felsö Sinfalvi Possessoratust és egész Közönséget – Altalom ... inhibialtattyák tiltattyák [Asz; Borb. II].

3. (helyet) tilalomba tétet; a dispune să fie interzis ceva (pe un anumit teren); etw (in einem Raum) verbieten lassen. *1675:* szöcs Kata Aszszony tiltattya kegltekct ... Magyar Leta es Aszszonyfalva közös Vár nevü határátul [JHbK LIV/31]. *1729:* Komis István vr(am) eö Nga kgldet ... Tiltattja az ... Controversias Gaura Redei és Doszul Sztancsi nevü helyröl ... valameddig ... az Nemes Országnak határ Jaro urai meg parontsolták, mikor a' Sályiak repellaltak, hogy ... Szabadoson járhossan mind az két Falusi rajta [K; Ks 7. XV. 14]. *1791:* ha tiltatni akarnak Erdöt számokra, tessék elsöbben az Approbáta szerént Vármegye Tisztsége által juxta Sessiones osztájt producaltatni, és celebraltatni, nem hatalmason foglalni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30].

4. '?' *1765:* Kosztántin ... az Házánál fonot tartot s egy Némely Legények bé buttak az ablakon az Fia, és Léánya akarattyábol s tán még nékie is hirivel volt, de aki bé butis, s aki nem butis, mind megvonta érte, az én Fiamatis meg akarta vonni, holot a bizony bé nem but, már Szoborra tiltattam magamot s már annyiban vagyon [M.bogáta SzD; Mk V/V. 97 Popa György (41) pap vall.].

tiltatik 1. megtiltatik, nem engedélyeztetik vmi megtétele; a fi interzis/oprit; etw ist verboten. *1776:* a meg nevezet helyben egy darabot fel fogtom ... csak attol tiltattunk ... Körüllette lévö bokrokbol Gyepüt ne tsinalyunk [Magyaros MT; Told. 45/7].

2. (törvényesen) tilosnak nyilváníttatik; a fi interzis (legal); (gesetzlich) für verboten erklären lassen. *1752:* Mikor ... Borzáck fel fogták, 's irtogatták[a] tiltattaké törvényesen ezen földek(ne)k fel fogásától s irtogattatásoktol hogj fel ne fogják mert ez falu földe vagy Uras föld ...? [Kr; BethKt vk. – [a]A gazos földet]. *1754:* Az mikor, és addég[a] törvényesen tiltatott ö ... Temes On, es consequenter Fia Temes Todor ezen meg irt hely(ne)k colalásától ...? [Szság; WLt vk. – [a]1748-ig]. *1762:* senki is, valakinek a' Supermum Montanisticum officiumtol Patense lészen, az Ezüst és on Erez(ne)k keresésétöl ... nem tiltatik, se meg nem gátoltatik [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/7]. *1781:* Azért tiltatik egy forint birság alatt, hogy senki ne mérészelje addig leszedni[a], míg a communitás meg nem szabadítja [Árkos Hsz; RSzF 156. – [a]A törökbúzát].

3. (hely) tilalmassá tétetik; a fi pus sub oprelişte (hotarul

respectiv); (einen Ort) für verboten erklären lassen. *1680 k.:* Ez mellé az tilalom mellé addáljuk azt is, hogy ennekutána is observáltassék, hogy az határok közönséges akaratbúl szabaduljanak, együtt tiltassanak [Zágon Hsz; Barabás, SzO 385].

tilthat eltilthat vkit vmitől; a putea interzice cuiva un anumit lucru; jd darf/kann jm etw verbieten. *1625:* Ezert teóttem tilalmat hogj mikor engemet az córcóksegból kj tiltottal akkor aszt mondtad hogj Derek szeken adod okat vice Szeken szolitottal megh a' mely mert nem bono ordine p(ro)cedaltal melta(n) tilthattalak [UszT 5].

tiltó 1. tilosnak nyilvánító/megtiltó; de interzicere, care interzice ceva (în mod legal); (gesetzlich) für verboten erklärend. *1577:* az Georg falwiak Igen vagiak az erdót ... Byro vram ... az feyedelmet talallya meg eo kegme Erte, es vegie(n) tilto paranchyolatot, hog Teorweny vege zakattaig ne meryek az erdeot vagny se elny ... se cok se my [Kv; TanJk V/3. 148a]. *1696:* egész Gerebenes falwa lakosi ... Mezö Bánd Falvátol eddig birattatott Hideg völgj, Arpas völgy Almás völgj es Vargane lyuka nevü hatarokot, az Ngod meltosagos Tilto parancolattjaval, ket beczületes konczellarista Deak Uraimek által Tiltották es ellenczettek volt meg ... Mezö Band Falva egesz minden lakositol, hogy azon meg irt hatarokot ne birnók, kezeket rajta ne tartanók [T; MbK 83]. *1710 k.:* abban a tanács kimenését tiltó decretumban megíratott, hogy a követséget ö felsége kegyelmesen elvárja [BÖn. 872]. *1896:* az Értesítö megjelenését lehetetlenné tenné a Méltóságod tiltó szava [PLev. 184 Petelei István Gyulai Pálhoz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *általfa* a kútgém túlzott felemelkedését gátló keresztfa; bucată de lemn fixată pe furca fîntînii care nu permite cumpenei să se ridice prea sus; Querholz, das die übermäßige Erhebung des Brunnenschwengels (be)hindert. *1595:* az Ghem meg szaladúan, úgy meg randúl, hogy mind le szakad ... És szegesztettem az Ghemen felyül egy tilto Altal fat az Agashoz [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

tiltogat 1. ismételten/többször megtilt vmit/eltilt vmitől; a interzice cuiva în repetate rînduri să facă/să folosească ceva; jm etw wiederholt verbieten. *1606:* tudo(m) mikor Zombatfalúi Janos az molnot chiala, Akkor Semje(n) Janos biria vala az Bereczkj córeksegét, oda me(n)t, tiltogatta, de úgya(n) fel epiték [UszT 20/293 Andreas Gal de Betlenfalúa (60) lib vall.]. *1662:* azonnal az várbeli tiszteket nagyon fenyegetvén, tartásátul tiltogatván, s nagyon vakmeröképpen állatván, hogy ha vétett volna is, aki ellen a vétek volt, az immár meghalván, az ö sentetiája is megholt volna [SKr 153]. *1723:* Magomat is Paraszt Emberek lévén tiltogatnak [Császári SzD; Ks 7. XVII. 4]. *1767:* nem tudgyuk hogy a Tulkokot az okrök pascuatiojátol el választatták volna mind addig, mig ... Horvath Gergely Uram ide jövén tavaly s az iden maga kezdette tiltagattni egyedül [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 20]. *1770:* Hogy kaptak ezen Bányákra az emlitett szemellyek azt magok tudgyák ... Hány hetig dolgaztúk mar eddig azt mi bizonyason nem tudgyuk, söt hogy valaki tiltogatta volnais nem tudgyuk [Torockó; Thor. XVI/39].

2. (helyet) ismételten tilalmassá tesz; a declara oprit în repetate rînduri (un anumit teren); (einen Ort) wiederholt für verboten erklären. *1679:* Nem Tudom hogi az eokgme jobbagibol valaki ellenczette volna vagy Tiltogatta volna sohais[a] [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/2. 24. – [a]A földet]. *1702:* Kallyan Mihaly örök aron vötte megh az Controversias szölöt Constal azis hogy Horváth Jancsi tiltogatta s ellenczette az maga reszet [Dés; Jk 325a]. *1716:* Kocsis János Vr(am) Haller reszre Gondviselö leven Abafáján azon ... Erdöt sokszor tiltogatta [M.régen MT; JHb II/17]. *1740:* nem tudom hogy az Vtrumban Specificalt földeket hogy a két Atyafi közzül edgikis birta volna békével ... mert Kováts György és Péter mind örökké tiltagatták egymást ... némellykor az egyenetlenség miatt mivelettlen is maradt némellyik föld [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. *1782:* ö Ngokis nem tették eladova Erdeiket, hanem hallyuk hogy pásztoroltatják, és tiltogattyák, hogy oda ne menyünk [Torockó; Thor. XX/4 Andreas Vernes (55) jb vall.]. *1807:* Ugy hasznalta a Falu mint Marha Legelö helljet, míg N(eme)s Dumbráva Togyer a fiával ... fel kezdették fogni ... azutánnis hallottam a Biráktol tiltogatni de máig is tsak abban van [Orsova MT; Born. G. XV. 11].

tiltogatás 1. vmi ismételt tiltása; interzicerea repetată a unui lucru; etw wiederholt verbieten. *1780:* Terminusa a' Kohók és Verök keresésének, 's tiltogatásának, lészen az egész Banya mivelés ideje[a], mellynek utolsó napja eltelvén, ezen túl a' kohók és verök beli munka follyásával, sem a' keresésnek sem a' Tiltásnak ereje nem lészen [Torockó; TLev. 3b. – [a]Az új év első napjától számítva 12 hét].

2. (hely) tilalomba tétele; punerea sub oprelişte (a unui teren); (einen Ort) unter Verbot setzen/verbieten. *1593:* Vgjan Ezeon Peres Heljet ez Elottis Meg tiltotta vgjan ezeon peres ... az tillallomnak azt Monta Hogi Eo Nem tartozik ott vtatt senkjnek tartany sem kertolnj az torueny vgi tallalla Hogi kertel kel Haznatt venj Nem tiltogatassa<l> Mjnd Niomassaban Mind vettes kerten [UszT].

tiltólevél vminek a megtiltására vonatkozó irat; act/scrisoare prin care se interzice ceva; Verbotsbrief. *1819/1831:* Hunyadi Ferentzné Almási Borbárának Tordai Ebfalvi Bálintné Sillo Borbára ellen költ Tilto Levele a' Tordai piatzszeren lévö Joszágra teéndö épittés iránt ... 8a Juny 1750 [Torda; Borb. II].

tiltópénz tilalomba tevésért fizetendö összeg; sumă care trebuie plătită pentru punere sub oprelişte; zahlender Betrag für die Erklarung/den Ausspruch eines Verbots. *1852:* A város gazda ... Köteles ... Korán Tavaszszal sz György napkor a' szomszéd Hellységek marháit a' város határárol a' tilto Pénz megküldese mellett ki tiltani [Dés; DLt 180].

tiltott 1. tilos, megtiltott; interzis; verboten. *1677:* Jenöben ... ha valamely oly publicus malefactor in flagranti comperiáltatik, a' Kapitány meg-fogathassa ... adgya a' Vicé ispán kezében, és az Ispán ... törvényt láttasson reája ... illyen modalitással: hogy valaki gyilkosságban ... tiltot idöben valo lövöldözes ... és töb effele keritésen belöl esendö czégéres vétkeknek cselekedetiben deprehendáltathatnak, az ollyanokat ... mind a' Várbéli Tiszt viselö emberek, s' mind a' Vicé Ispán meg-foghassa simpliciter [AC 224]. *1811:* Végre, tsak a' tiltott Paraditsom fáját Emlitem [ÁrE 33]. *1842:* Hogy ha pedig az irt két parázna fél, ezután is égymással öszve jövén, égymással tiltott Szerelembe élnének, mihelyet fel jelentetnek, rögtön a Tekintetes Nemes Tisztség kezei közzé, megbüntetés véget által adatni rendeltettek [Nagykapus K; RAk 22].

2. tilalmassá tett, használattól eltiltott; care a fost pus sub oprelişte, interzis, oprit; verboten. *1767:* Valaholott a' Város régi Törvénye szerint tiltott bányák vagy tiltott hellyek szoktanak lenni, ottan közél mások(na)kis Nyárban bányászkodni semmi szin alatt meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1].

Hn. *1850/1860:* tiltott rét (k) [Hídvég Hsz; EHA].

Szk: ~ *erdő.* *1768/1771:* ã mostani Dzsugyánk Tyiu György sokakat kit 24. forintokig, kiken pedig többelis meg globázott és globázni Szokott még máig is az ollyanokat, à kik à tiltott erdôt irtyák [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1771:* a Hunyadi Dominium Szölö Hegyeit ebböl az tiltatt Erdöböl vitt Tölgy fákbol karozzák ki [Vecel H; JHb 93. XIX. 6]. *1811:* M: Báro Henter Antal ... Majorság tiltott Erdője a' szomszédai [Inaktelke K; EHA]. *1831:* Gróff Széki Teleki Imre Ur cö Nagyságának ... Kövár vidékén P. Hidegkuton peszte Csoroj nevezetü helyen lévö tiltott privát allodialis Erdöjét jol tudom [Hosszúfalu Szt; TKhf Dragos Dumitru (72) ns vall.].

til-túl úgy-ahogy; aşa şi aşa, nu prea bine; schlecht und recht/mit Mühe und Not | itt-ott; pe ici pe colo, pe alocuri; hier und dort. *1589:* 14 februar(ii), Az nagy templüm hiazattiat thil thúl hogy megh foldoztattúk attúnk Achy Mathiasnak münkaiatol f. -- d. 40 [Kv; Szám. 4/IX. 21]. *1797:* A Kadarokra itt Nagy szükség lett volna mivel itt egy ember van tsak aki, valamit tud, de ezis egyebet nem tud hanem egy-egy Abrontsot tiltul fel ragaszt ha mellette al az ember [Banyica K; IB. Gombos István kezével]. *1813:* (a szöllö) volt egy negyed rész el-fedve til tul | egy darab til tul el-fedett szölöjén is annyi termés mutattya magát [Dés; DLt 358 1816 év al.].

timafalvi a Timafalva (Székelykeresztúrral egybeolvadt terület – U) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Timafalva; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Timafalva: **1.** Timafalvához tartozó; care aparține de Timafalva; zu Timafalva gehörig. *1577:* Ez leuel költ az feliwl meg neueszet es irt napon[a] az pörös erdönek szenen az szen egettö pataka melet tima falui hatarban 1577 esztendöben [UszLt törv. ir. – [a]Húshagyó hétfön]. *1590 k.:* Az En Timafalwy molnomnak az feolseo gattianal, Ludaym fiaywal Egyeteomben ot Jarwa(n) ... rea meont es ketteot vagy harmatis megh vteot bennenek, es el vittek [UszT]. *1606:* Timafalwi hatarbalj föld | az timafalwi hatarban az holt arok mellet walo föld ... orba(n) Janos le tartozot wolna tenj, az föld zalogiat Zechi mihaljnenak [UszT 20/299, 300].

2. Timafalváról származó; care este originar din Timafalva; aus Timafalva stammend. **Szn.** *1607:* Timafalwi mölnar Jstuane borbara [UszT 20/244]. *1764:* Timafalvi Borbé Mihályné [UszLt XIII/94]. *1809:* Timafalvi Kováts Mojses ö kegyelme [UszLt ComGub. 1642].

tímár 1. bőrkikészítő iparos; tăbăcar; Gerber. *1570:* Varga Sandor ... vallya hogy ... egy Brassay Thymar hozot volt Monostorra egy falka gyartot Jwh beort, Es kenalta az Monostory vargakat cotetis vele [Kv; TJk III/2. 152a]. *1578:* Juh és czáp és egyéb bőrök tímároknak avagy vargáknak, szígyártóknak valók, az régi limitatió szerint adassanak el [Kv; EOE III, 134 a kv-i egyetemes gyülés törvényei]. *1590:* Az Mezarosok egy arant keonyeorgeottenek az Zygyartok es Thimarok ellen ... Teczet Azert hogy Az Meszarosok teorwenniel keressek az Timarokat zigyartokat Mind azon Altal Az Timar es zigyarto a' teorweny veghe zakattaigh effele zedes es vewesteol wressek legienek [Kv; TanJk I/1. 143]. *1627:* Az tímárokról. Miképpen adják bőröket az varga és szijgyártómesterekneк ... czáp és kecskebőrt adjanak hatvanöt pénzen [Gyf; EOE VIII, 455 árszabályzatban]. *1648:* Ket rakasban timaroknak valo egerfavirag. 16 orja [Porumbák F; UF I, 884]. *1681:* Timar készetette eserzet Juh bőr Nro 22 [Vh; VhU 563]. *1697:* Causa Fűzien(sis)[a]. Birtalan Kata Mátkájától idósbik T. N: Vas György Ur(am) Timárjától separatiot kiván, és egyszers mind absolutiot, mivel a' Timár sponte fel hagyott rayta [SzJk 307. – [a]Ördöngösfüzes (SzD)]. *1740:* a' ki készült Talpjai is Tímár Varga atyánkfiain(a)k, az idők mivóltokhoz, és marhák árraihoz képest, a' Tktes, Nms tanácstól limitáltatando árrok szerint árultathassan(a)k [Dés; Jk 334a]. *1744:* Tímárnak valo nagy resz öst [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.]. *1794:* az uttzán mentem le bör vásárolni a' timarokhoz [Dés; DLt 1799 év al.]. *1817:* Mikor a tímarokkal megszegödött a communitás, áldomásra 2 36 [Bodos Hsz; RSzF 302]. *1838:* Udvar számára Talpnak ki érelt egy Bihal Tino Börnek kikeszitessiert fizettem a Timarnak Hfl. 2 xr. 40 [Gálfva KK; Ks 99].

Hn. *1587:* az Timarok Malomnal (!) [Kv; Szám. 3/XXVI. 3 Suweges Gáspár kezével]. *1615:* Vagion Kcömál alat Egi giwmeolczicös kert az Timárok Toua mellet [Kv; RDL I. 96c]. *1826:* Timarok pallojával szinte szembe [Mv; EHA]. *1854:* Tímárok szere (: tímárok piaca :) [Sszgy; HSzjP].

Szk: *bagariakészítő* ~. *1681:* Bagaria készetö Timar Pers 1 | Bagaria készetö Timar [Vh; VhU 76, 216] * *bőrkészítő* ~. *1828:* A' Börkeszittö Tímárainkis ollyan tsekélly tehettségü Emberek, hogj ... vásárokra viszik kész Munkájokat el adni, s idegenek víselik el a' Thorotzkai Marhák böreit [Torockó; TLev. 13/3] * *cseresbőr készítő* ~. *1681:* Cseres bőr készetö Timar 3 [VhU 216] * *kordovánkészítő* ~. *1681:* Kordovány készetö Timar Pers. 3 | Kordovány készetö Timar 2 [Vh; VhU 76, 216] * *mardzsinán* ~ határszéli román tímár. *1632:* Paldeak Vram ... adot enneke(m) het keczke beöreöketöt, melljet az Marczinenj timarhoz vittem vala gyartanj [A.venice F; Szád. Bukur Czismasul (50) jb vall.].

Régebben a tímárok általában timsóval készítették ki a bőröket, nem csersavval; ezt a vargák használták. A *cseres bőrkészítő tímár* szk nyilván olyan tímárra vonatkozik, aki cseres bőrkikészítő módszert használt (NéprLex IV, 289–90).

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: bőrkikészítő; tăbăcar; Gerber. **Szn.** *1453:* Timar. Thimar. Thymar [Csánki V. 318] | bricius thimar Michael Timar [Kv; TT 527] | Relicta Andree Thymar [TT 537]. *1558:* Thymar Jakab [BesztLt 30 F.bánya tanácsa Beszt-hez]. *1568:* Timar Janos [Kv; TJk III/1. 189]. *1570:* Thymar Bartos [Kv; TanJk V/3. 10b]. *1590:* Thimar Balint [Kv; Szám. 4/XXI. 27 Kis István sp kezével]. *1599:* Puha Peter al(ia)s Thimar [Kv; TJk VI/1. 306]. *1602:* Segesvari Balintnénal avagy Timar Balintnenal [Kv; RDL I. 73]. *1615:* Timar Verner Georgy [Kv; RDL I. 96b]. *1629:* Timar Janos az Monar [Mv; MvLt 290. 179b]. *1641:* Timar Janos al(ia)s czonka [Mv; MvLt 291. 292a]. *1659:* Hidelwe(n) lako Timar Cherestely[a] [Kv; SzCLev. I. 33a. – [a]Szölömíves]. *1690:* Timar Szász János [Kv; Dica VI. 18]. *1711:* Timar Csizmadia János [Kv; Dica XXVII. 13]. *1714:* Timar Pal [ACJk II. 79] | Timar Kadar Istvan [KCJk 596]. *1720:* Kovács Timar György [Kv; Dica II. 12] | Kötelverö Timar György [Kv; Dica V. 60]. *1731:* Kerekes al(ia)s Timár Jánost [Dés; Jk

420a]. *1735:* Szász Timár Mihály | Timar Varga István [Kv; Dica XX. 11b, 64b]. *1737:* Timar Nagy István [Kv; Dica XII. 138]. *1753:* Üdösb Timár Szabó György [Kv; Dica XXVII. 8]. *1757:* Timar Bogdán Christoftol [TL. Teleki Ádám költségnapl. 144a]. *1763:* Joannes Gyulai al(ia)s Timar | Joannes Fazakas al(ia)s Timár. Gregorius Szabó al(ia)s Timár [Kv; Dica XIV. 86, 120]. *1814:* Timár Mihály [Km; KmULev. 3]. *1832:* Timár János [Zalán Hsz; HSzjP]. *1845:* Timár Gyarmatinak [Dés; KvNJ 7].

tímárcéh bőrkikészítő iparosok céhe; breasla tăbăcarilor; Gerberzunft. *1594:* veghezteckis varosul, hogy ezten ez Napon Biro vram io reggelre be hywassa az 8. zamweweo Vraimat ... hogy ... veghezhessenek cereokeoseon Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigyarto Ceh bekesegereolis [Kv; TanJk I/1. 230]. *1761:* Ámbár még eddig halasztotta a Timár Czéhunk Evocaltatását [HSzj *tímár-céh* al.]. *1813:* A' melly Határozásokat a' Nemes Timár Czéh tett, és tészen azokat ki tartazik Effectumba vétetni? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk]. *1850:* a Timár Czéhoz Inspectoroknak rendeltetnek ... Császár Sámuel és Gyárfás Imre atyánkfiai [HSzj *tímár-céh* al.].

tímári szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: ~ *mesterség* tímárság; tăbăcărie; Gerberei. *1673/1681:* Grof Iktari Bethlen Peter Ur(am) Batya(m) ... Timar Mihalynak adot levele producaltatvan előmben, azon levelben specificalt conditio szerin (!) a Timari Mesterséggel valo szolgalatban ... Timar Mihalynak Veje Cserkesz Andras tőlemis confirmaltatik [VhU 461 Thököly Imre vál.].

tímárinaska tímárságot tanuló inas; ucenic de tăbăcar; Gerberlehrling. *1771:* Tavaj Ugorlaskor ugy esik hogy Kis Istvánnál levő akkori Tímár Inaskát Enyedi Marczit el kérvén Timár Istvántol hogy az Ekét hajtaná ki a Béla hegy alá és ott étesse az marháját amig Szöts Ferentz ki érkezne az Ekéhez [Dés; DLt 321. 39b–40c Lad. Mak (26) vall.].

tímármester 1. tímár; tăbăcar; Gerber(meister). *1854:* Szilágyi János tímár mesternek kereszteltem Juliánnát [Dés; RKAk 423]. *1857:* halt meg Boros János timarmester neje Máté Katalin, 22 éves korában, méhfeloszlásban [Dés; RKAk 87].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tímár; tăbăcar; Gerber. *1737:* tettzett ... a T. N. Tanátsn(a)k ... hogj a szörös botskor árulásra Nms Várassunkonn legjen facultássok tsak Timár Mester Atyankfiainak ... a melly Marha bőrök le-esnek Nms Városunkba(n) ... tehát azokat tartozzanak meg venni ... és vivén Timar Mester atyánkfiaiis, a bőröket. Ha pedig Timar Mester atyánkfiai meg-nem vennék illendő árránn ... tehát szabadságok lészen ... hogj marha bőröket botskorúl kiárulhassák [Dés; Jk 487a].

tímármesterember tímármester; meşter tăbăcar; Gerbermeister. *1740:* Minthogj igen sokan panaszoltanak ... hogj némellyek Timár Varga Mester ember atyánkfiai közztül, hogj roszszúl és csak egy hétreis kifonnyasztották 's nem készitették ki annak rendi szerint a' bőröket, a' vévőknek nagj károkra, azért serio injungáltatik ő kglmek(ne)k mint más Czéhes helyeken készittetnek a' bőrök, ő kglmekis úgj kiszéttsék (!) [Dés; Jk 334].

tímármesterség tímárság; tăbăcărie, meseria tăbăcarului; Gerberei. *1673:* Hunyadon lako Cserkesz Peter valaszsza. Szolgallyon Timar Mesterségével [VhU 448 Thököly Imre vál.]. *1681:* Kovrik Peter ... Ez Timar mesterseggel szölgal [VhU 31–2]. *1787:* Tímár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök. Egy derek tserző nagy réz üst Hf. 10 Dr. 80. Két Cseres kád Hf. 1. Dr. 36 [Mv; MvLt 8 Tolvaj alias Varga Mihály és felesége, Varga Kata hagy.].

A tímárok és vargák régen egyaránt foglalkoztak bőrkikészítéssel (NéprLex. IV, 289–90).

tímármunka muncă de tăbăcar; Gerberarbeit. *1781:* Nagy Thamas Vram ... Az Uraságnak negyvenhat marha Börcit kiadta egy kolosvári vastag Szígyártonak ki készités véget ... 80 V forintokot igérvén nékie a meg husolásokért, holott a Timár, nem Szígyárto munka [Solymos K; BfN I].

tímárműhely tăbăcărie, atelierul tăbăcarului; Gerberei (Werkstatt). *1612:* Stepfen Hösch timar mühellyet el kel hannj [Kv; PLPr I/3].

tímárné a tímár felesége; soția tăbăcarului; Frau des Gerbers. *1597:* Vontak ... Az nagi harangot 2 Reits Mihalynenek thymarnenek ... f 1 d – [Kv; Szám. 7/III. 11]. *1612:* Szeüffner Györgyne Timarne Az Mühelynek az Örrat le Zalicza [Kv; PLPr I/3].

tímárság tímármesterség; tăbăcărie, meseria tăbăcarului; Gerberei. *1640:* Opra Tegela. Deficialt edgy jöveveni Tabak Mihali lakik hazaban timarsagaval szolgal az Varhoz [Mardzsina F; UF I, 726] | Tabak Kazan nevü seller ... az varhoz timarsaggal ministralkodik [UF I, 734]. *1839:* Nagy Andras ... a' fiát[a] Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja – a' mint hogy Timárságra is adta, s mind addig mig szárnyaira költ [Érkávás Sz; Borb. II Nemes Buttyán János (60) gör. egy. vallású vall. – [a]Az öccsét].

tímárszín tímárok áruló helye; taraba tăbăcarului; Verkaufstisch/Marktbude der Gerber. *1809:* A Gyümölts Árulok az Utak széllyeinél és ismét amot volt árulásoktol szorittassanak a Timár Szín napkeleti oldala mellé végig [HSzj *gyümölcsáruló* al.]. *1813:* A' kérdett Napon magamis jelen voltam a' Timár szinben [Dés; DLt 56. 7]. *1814:* a férje öreg rendin árult timár szinben [Dés; DLt 203]. *1825:* A Timár Szín eszaki oldala allyának ... fenyőfa gyalulatlan deszkával lett be borításokért és ugyan 2 1/2 oldalakra le botsáthatólag készitet árulo táblák el készitésekért 4 átsi napszám 5 Rf 20 xf | A Timár és Szigyártó Szinek ... A Keleti fenék allyának hoszsza ... 5 ... A Nap nyugoti fenék allyának hoszsza 2 [Dés; DLt 3]. *1845:* egykor Szereda nap ment fel a' Timár szinbe árulni [DLt 591]. *1846:* lattam hogy Darvas János jön lefelé a Sikátoron s menyen a' Timár szin felé [Dés; DLt 530/1847. 6].

Szk: *áruló ~ 1814:* az árulo Timár szinbe Dobai Mihály Uram égy darab Talpal meg verte az édgyik Exponenst [Dés; DLt 56. 27].

timon '?' *1674:* Egy Tarisznyab(an): Hatvan hatod fél Graeci taller ... Nyolczvan apro dutka. Tizenhat timon (!) [Szászváros; Ref.egyh.lt. Halics Mihály lelt.].

tímsó fehéres, kristályos vegyi anyag; alaun; Alaun. *1558 k.:* olchad az veres rezeth, lezen zep feier es lagy Minth on,

Merth az soo tartarom tinso es echet reczuek poklossagith Mindenestol fogua el vezy es Megfeicrity [Nsz; MKsz 1896. 287]. *1576:* Ereztö vyazt Jol Chinalny vegy 9 loth Cretat es Meg anny banyazoldet, 1 Nehezek porist, 1/2 nehezek borköuet, 1/2 nehezek egetet Timsot es ezeket vesd egyben egy Mertekben [Nsz; MKsz 1896. 368]. *1580:* Washoz es Achelhoz valo Etetes. vegy 1 loth timsot, 1 loth grispant, 1 loth zalamiakot, Ezeket törd özue es vesd ... Az vizben ezeket [Nsz; MKsz 1896. 370]. *1586:* az mit az Malomhazra es az poórhoz valora keóltcottem ... timsot veót -/ 8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 25]. *1620:* Egy Masa Galiczkeűtúl f – /40 Egy Masa Timsotul f – /40 [KvLt II/69 VectTr 12]. *1639:* Azt is láttam, hogy az mely tányéron megtörte azt az fejért, az kit timsónak mondott, hogy az urát arról a tányérról etette, de maga nem ött [Mv; MvLt 291. 195b–8b]. *1649:* veöttem Posta louak Sebes háta hinteni Timsot ... D 10 [Kv; Szám. 26/VI. 529]. *1688:* Egy kantár Timsotol f – //60 ... Egy kantár Riskásától f – //37 1/2 [MvRKLev. 28]. *1755:* Szij gyártonak Tim sora Galitzkőre xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnapl. 27a]. *1759:* Bulzesti Dsurds Mihaila ... Déván a' Sokadalomb(an) egy Görögtűl egy darabatska Timsot lopot [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1769:* Porontsollya és meg tiltotta Eo Felsége hogy az Eo Felsege Birodalmiba ... Timsot bé hozni szabad ne Légyen Confiscationak büntetése alatt [UszLt XIII/97]. *1810:* Egy fél Bival bőr timsoval készítve [Mv; MvLt 9 Trinceseni Mihály hagy.].

tinagyságtok e címmel megjelölt személyek; Domnia voastră; cuere Hoheit. *1555/XIX. sz. eleje:* ezt is hütünk szerent irjuk Ti Nagyságtoknak [HSzj *csóva* al.]. *1607:* az my uekony erőnk csallapatunk zerinth az Orzaghnak adomanyunkkal fizeteswnkkel, es egieb zolgalathunkal lehetnenk iob zyuel es serenyseggel, kire my magunkat minden wdeoben igiriwk es ayanliuk, czak hogy mys ty nagtokban, es ty kgtekben megh ne fogiatkozzunk [Kv; RDL I. 80].

tinálatok 1. *~nál* kf-ú mn v. hsz mellett hasonlítás/viszonyítás kif-re; pe lîngă un adjectiv la gradul comparativ sau un adverb pentru a exprima o comparație; ein Wort, das neben einem Adjektiv oder einem Adverb im Komparativ steht, um einen Vergleich auszudrücken. *1699/1724:* nincsen ē világon közellyebb valo vér tű nállatoknál [Backamadaras MT; Told. 76]. *1710 k.:* Örüljetek azon, hogy az emberek énérettem és az igazságért sokat hazudtak ellenetek, jobban tudom én azt tünálatoknál [BIM. 1025–6].

2. *~ nélkül* nélkületek; fără voi; ohne euch. *1618:* Erre ismét monda az mufti: Azhol azt erősítitek, hogy ti meg nem vehetitek[a], álljatok el ti mellőle s megvesszük mi tinálatok nélkül is [BTN[2] 93. – [a]Jenő várát].

tinektek 1. nektek (magatoknak); vouă, pentru voi; für euch. *1589:* Azert twnektek is Zichy Mestereknek ... haggyuk es erössen paranchiolliuk hogy tw es ez illic(n) zerzesteoket limitatiotokat, kit magatok hasznara, es masoknak karara chinaltatok tellyessegel hatra haggyatok [Kv; MészCLev.]. *1590:* Hoggyaj Janos ... megis izente ti nektek, hogj az gylkost el ne bochassatok [UszT]. *1596:* Haggiuk ti nektek, hogy az menni huzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat ... minden elesekkel, es tabori kezuletekkel ... mingiart ide feieruarra kulgietek taborunkba [APol. I. 61 fej.]. *1599:* Haggiwk azert, es paranchiolliwk thy nektek hogy minden halogatas nelkwl, oda az Zaz Sebesy mezeore zallichiatok eoketh[a] [Gyf; Törzs. Báthory András rend. – [a]A lovasokat és gyalogosokat]. *1601:* Hadgjuk ... tw nektek chchi tiztartoinknak ... hogy az felwl megh neuczeth haz helyben telekben Janos deakot meg tartanj oltalmaznj tartozzatok [Szilágyesch; Borb. II Ladislaus Giulafi de Rabot comes aláírásával]. *1608:* Megh ertue(n) az okaerth milto kiua(n)sagokat. Hadgiuk tw nektek, es vgia(n) serio paranczyolliukis, hogy affele idegen szaboknak megh bwntetisiben, az w irot Articulusok zerint minden segitsiggel otalom(m)al legyen [Gyf; Törzs. fej-i rend.]. *1662:* mind a kapitányok által intetnének ... adnának meg magokat; azt felelik vala: hol, úgymond, a ti fejedelmetek? csak tinéktek adnók-e meg magunkat, kik csak szolgak vagytok? [SKr 330].

2. tihozzátok; la voi; an/bei/zu euch. *1590:* az Capitani Vram kepe Hoggyaj Janos volt, megis izente ti nektek, hogy az gylkost el ne bochassatok hozza lassatok [UszT]. *1659:* azt hallom egy becsületes szova hihető embertöl, hogy kikelet az török Rákóczyra csak rá akar menni, valahul feltalálják ... mindazonáltal tudom, hogy tinektek jobban megviszik[a] [TML I, 343 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. – [a]A híreket].

3. a ti számotokra; pentru voi; für euch. *1590:* az ket rezet tw nektek rendeltek hogj megh teöleztetek [UszT]. *1623:* hagiom paranczioloms serio twnektek [DLt 351]. *1661:* Tudósits, adnak-e praemendát ti nektek? mit? [TML II, 100 Teleki Mihály Veér Judithoz].

4. tireátok nézve; pentru voi, vouă; für euch. *1600:* Georgius Theolchieres ... fassus est ... az Byro azt montha eorizzetek ne hadgiatok el menny ha penigh el megien iob tynektek kergessetek [Kv; TJk VI/1. 412]. *1710 k.:* én nem engedem, hogy a kisértet feljebb ne menjen annál, amint tünéktek üdvességes ... bizzátok reám ügyeteket, bajotokat, nagyobb gondom van nékem arra, mintsem tünéktek [BIm. 1025–6].

5. a ti javatokra; pentru voi, vouă; für euch. *1620:* Azért immár ez elhiggyétek, hogy az hatalmas császár sem tiellenetek segitséget nem ád az németnek, sem tinéktek az német ellen [BTN[2] 388]. *1819:* hiszem én nékem sem gyermekem, sem más közelébb valo atyámfiai nem lévén nem másnak hanem ti néktek halok meg [Kv; Pk 2].

6. birt. szerk-ben nyomatékosító részeshat-ként; complement indirect în cazul dativ cu rol de întărire, în construcții care exprimă un raport de posesiune; in Possessivkonstruktionen als betonendes Dativobjekt. *1610:* melj tilalmas erdeőt az en Atiam Kouacz (!) szinte ugi fogot fel mint tw nektek eggitek ugis paztorlotta minden gonduiselesekkel [UszT 4/7]. *1662:* szüntelen leszek tinektek Istenetek, ti pedig lesztek énnekem népem [SKr 694].

tinktúra gyógynövényekből vagy állati eredetű alapanyagokból készített meszes kivonat; tinctură; Tinktur. *1705:* a császár micsoda nyavalyában holt <megh>, melyet hívnak hidrops timpanides ... Kit is noha sokféle metallumokból csinált tincturákkal orvosoltanak ugyan, kikkel is könnyebbítették valamennyire, de az nyavalyát el nem oszlattathatták [WIN I, 452]. *1735:* a marha dögi egy kevésse meg kezdet volt Sünni en a Nacsagod Paroncsolatya serint, Bezoartica Tincturat hozattam egy lotot s eppen az él mult östol meg probaltuk s ugj mutatya magat mintha könnyebben volna, mind eddig meg egjnel töb meg nem döglöt Istennek halá a Nacsago(d)e közül [ApLt 4 Lőrincfi Laslo Apor Péterhez].

tinó 1. fiatal szarvasmarha; junc, junincă; Hirschkalb/ Jungtier. *1587:* Loptak el … egy Tehenet, Tynayawal cozze [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Szabo György isp. m. kezével]. *1623 k.:* Az futaskor penigh taual … egy Tino maradot Barcza Gergelinel [Mv; MvLt 290. 29b]. *1627:* Meddw tehen vagion Nro 9. Hete szeoke, eggik barna, az masik kesely szeorw, ezeknek eggiket bor arraba fizetik Tinostol [Rücs MT; BLt Inv.]. *1657:* Eoregh Eokör N. 3 Tehen N. 1. Tinoja N. 1 [Borberek AF; WassLt 8]. *1672:* Esztendőbe(n) két Tinot szokta(na)k adni. kikeletkor két Esztendőst. Eöszel három Esztendőst [Born. VId/24]. *1697:* Tino Tavaly Kek Barna fel allö szarvacskaj [Almakerék NK; UtI]. *1716:* Kozma Petre nevü örökös Jobbágya … ennek vagyon … Tinai nro 4 [O.kékes Szt; JHb III/68. 23]. *1748:* volt két Lova, egy Tehene, Tinojával, sertésis egy rideg, három malaczczával [Torda; Borb.]. *1752:* Boda Mihájtul hallottam az Diosadi Biráknak ezt mondani hogj mirt vittik a Tinaját Furu Györni mert nem vátom (!) ki ha ot meg döglik is [Diósad Sz; WLt Kis Kata Kolcsár István felesége (48) ns vall.]. *1808:* Sz. Jakabi Muyisán Mihaila adott egy fejér tinot Harasztosi Király Gyorgy(ne)k 26 vf [TLt Közig. ir.]. *1815:* A' Tino … szarvai tsákon állanak, fejéresek [DLt 496 nyomt. kl]. *1836:* a néhai Dobolyi István Urnak égyetlen égy Tinoját is a Vice Ispány Urnak szállásán ki nyuzván meg tettzik mely nagy inseg volt [Ne; DobLev. II/1213. 1b].

Szk: *anyját szopó ~. 1760:* azon Ket tinok … Kissebike egész Nyáran anyát Szopo Tino Volt … hanem … osztan azan Tinot az Anya el rugta [Vadad MT; VK] * *esztendőre menő ~. 1845:* a Télen égdy Bornyuzo Tehen … és égdy kis Esztendőre menö Tino meg döglöttek [M.köblös SzD; RLt 21 Rettegi S. jk] * *harmadfü ~. 1641:* vot harmincz ket Juhais ket tinaiais harmad fcőnek [Sárvár SzD; Ks I. D]. *1711:* Egy harmad fü tinoval Szabo Mihály ur(am) magának Dolmánt uett [Búzásbesenyő KK; BfR IV. R. 30/26 Szabó István (52) jb vall.] * *harmadfüre menő ~. 1632:* Harmad fwre meneö wszeö tinok [Fog.; RU 453]. *1754:* egy harmad füre menö kék szörü Tino [Kajla (BN) körny.; WassLt] * *kék szörü ~ → harmadfüre menő ~* * *két esztendös ~. 1656:* Marhak … Kovacz Jstvan hozta Buczumi kett esztendeös tino … nro. 1 [Fog.; UF II, 149]. *1676:* Ezen külső mayarban megh irt jstallokban talaltattak marhák ez szerent … Két esztendős tino … no. 2 [Fog.; UF II, 741]. *1746:* Relicta Danos Maria <exponálja> … a több egyet mását az meg hólt Uramnak Leánya Boja Mihálync magához vette … a Fele malmocskaját is … neki cedalta vgy hogy adgyon érette pomanaba egy két esztendös tinót [Radulest H; Ks LXII/23] * *mokány ~. 1809:* kitsin szarvu mokány tinó [Dés; DLt 83] * *negyedfü ~. 1600:* Karaczon hauanak 8dik napia(n) az Menes paztornak attam Nigy negyedfw tinoktol berbe tisze(n) nigy nigy penzt lezc(n) d. 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1611:* vagyon … ket negyet few tinok [Kv; RDL I. 88] * *sárga ~. 1697:* sarga tino nrö 1 [Borberek AF; Mk 6 Alvinczi Péter inv.] * *szőke ~. 1651:* Egi szeöke Tehenet kèt szeöke tinoual egiüt hozot ne<kem Barla> Miklos Tordárol [Aranyosrákos TA; Borb. I Rakoson lako Varga Jstva(n) Veres Dra<bant> (38) vall.].

2. herélt (ökör)tinó; junc; kastrierter Jungochs. *1750:* Tudom azt hogy Fudaka Jánost 4 tinajával egész két hétig szántatta Nagy Faluban Pap Mihály* [Szság; Told. 3. – *Tisztartó]. *1827:* a Falu ezen közönséges gyülésében meg másolhatatlanul végeztetett hogy ezen esztendöben a sellérek se hamos se jarmos ökreiket és tinajikot az ökör csordába ne hajtsák [F.rákos U; Falujk 162. 1 Barabás Áron not. kezével].

Szk: *buta ~* járomhoz nem szoktatott tinó. *1689:* vott volt egy kék szöke Buta Tinot [Dés; Jk].

3. ünőtinó; juncană; junges Schmaltier. *1774:* az én jelenlétemben ígért az Iden Pintye az Fogados … Praefectus Uramnakis égy Tinot, melly most Bornyuzo azért hogy az Fogadoban maradhassan [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) cantor r. cat. vall.] | Engemet … Pintye Fogadoshoz küldöt, hogy az igért Tinot külgye el eö kigyelmenek, Harinára, mellyre aszt felelte a Fogados, hogy … Bornyusonis oda adgya [Mocs K; KS Conscr. 36]. *1825:* Ezen Marhák … el hajtattak – kettö volt közüllök Fejös, kettö Meddü – a' többek pedig 3 esztendös Tinok, meg futasadva – mellyek igen Ifju korukban bornyazván meg, és egy némellyiknek dögölve lévén bornya, nagyon kevés hasznát venni [Szentdemeter U; Told. Conscr. 125].

Szk: *bornyuzó ~. 1769:* találék elöl … égy Sárgas fako szörü Bornyuzo Tinot [Mezömadaras MT; BK] * *fojató ~. 1729:* az Atjám adot neki két tulkot edgj fojato tinot és egj nehanj juhocskát [A.oroszfalu SzD; KB alsóoroszfalusi jobbágyügyek Pap Jonásk (40) vall.]* *sárgás fakó szörü ~ → bornyuzó ~.*

L. még az *ökörtinó, ünőtinó* címszavakat.

tinó-binó 1. tinóborjú; junc, junincă; Jungkalb. *1574:* Zent georgy Nap vthan valo Negyedyk wosarnap hywanak Mynket Az wytezleo Frathay Janos es Myklos, hogy Az Nehay megh holt frathay gergel wramtol maradot tehen barmot twlkokat es egyeb tyno bynot meg oztanok kóztók [Fráta K; SLt S. 13]. *1629:* egjeb borius tehenetis tudom hogj vala affele apro tino bino, de nem tudom menie voltt [Mv; MvLt 290. 159a]. *1653:* Az Menes louakat Kemeny Ferencznek. Az Tehen es Tinobino s – cökröket feleseghenek mind [KCsl 1402 Mészáros Péter Fejér m. alispán végr.]. *XVII. sz. v.:* Tudo(m) hogy volt 10 Eökör, Tehenek is 5 s az fele Tino binok [WH Joannes Füzesi alias Laposi junior (25) vall.]. *1748:* az Nehai Urnak marattanak két rendbéli hintos Lovai … Bihalok, Tinókbinók [Szeleeske SzD; Szentk. Mathias Szabados (50) lib vall.]. *1773:* a Tehén, Ló, tino bino pedig szaporodott [M.léta TA; JHb II/13].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: fiatal; tînăr; jung. **Szk:** *~ marha. 1732:* az … istálloban … találtunk afféle apró tino binó marhákot [Rücs MT; Ks 12. I]. *1758:* Három tehén, egy lo, Juhak, Sertések, Tino bino Marhák, mindenféle Házi portékák mint egy jo Gazda Embernek Házánál voltanak [Csegez TA; Borb. I]. *1761:* Tino bino, szarvas és Lábos Marhái [Dob.; Ks 4. IV. 21].

tinóborjú fiatal, két éves tinó; junc, junincă; zweijähriger (Jung)ochs. *1735:* Két esztendös ökör Bornyük … 7. Ugjan Korodon akkori Tino Bornyuk Numero 8 … Sz. Benedeken … akkori ünö Bornyu Numero 3 [Kv; Ks 40. XVIIIc]. *1747:* hajtotta(na)k … Öreg Tehenet Nro 2 Edgyik(ne)k kis borja, a másiknak Tinó borja vagyon [Szpring AF; JHb XXV/88. 7]. *1839:* Egy Tino- vagy kétéves ünöborjú [Kv; Pk 3].

tinóbőr piele de junc/junincă; Jungtierfell. *1587:* Attam el … Tawaly Tino beort 1 p(ro) d. 7 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 29 Szabó györgy isp. m. kezével]. *1638:* Beöreök. Tizen niolcz eöregh, s – harom barany beör, s – eggj tino beör [A.porumbák F; UF I, 667]. *1647:* Szeoreos Tehen beor No. 17 Tino beor No. 8 [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1721:* Az 4 Tino bör(ne)k es 8 bornyu bör(ne)k penig felib(en) valo ki

keszittetese ... karos(na)k itiltetett [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1736:* Döglött Tavallyi tino bőr nro 2 [Mikefva KK; EMLt XIII/1. 174 conscr.]. *1750:* Tino bor N. 2 okőr bornyu bőr N. 1 [Gyeke K; Ks 83].

Szk: *gyártott ~* kikészített tinóbőr. *1620:* zaz giartot eőkeőr búrtúl f 5 ./. Zaz giartot tino beőrtúl [Kv; VecTr II/69. 2]. *1647:* Két gjartatlan Tehen bőr ... Két őreg gjartot bőr Három aprob gjartot Tino bőr [M.illye H; VLt 55/541]. *1677:* Vagyon ... eöreg gyártot tehen bőrök hat no. 6, gyártot tinó bőr, negyed rész hijján egy no. 1 [CsVh 51–2] * *nyers ~.* *1681:* Nyers ökőr, Tinó, es borju börök Nro 14 [Vh; VhU 533].

tinócska kis, fiatal tinó; juncuşor, juncuţă; Milchner, kleines Jungtier. *1642:* Vala kett Tinoczkais [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1689:* hagyjok egj tinocskatis [Hosszútelke AF; Kath.]. *1736:* az utrumban forgo Szőlőt Acs Janos atta Jánosi István Ur(na)k, egy Tinocskáert [Szentegyed SzD; WassLt Pap Gligor (60) jb vall.]. *1742:* Idei Tinotska ... szőke szőrü [Kisborszó SzD; TL 42]. *1763:* egyszer három Várhegyi tinotskát bé hajtata | három Várhegyi tinotskára ... ötven véka török buzát betsültetett [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1768:* mikor haza jöttis egy Tinotskáját ada el azzal élt [Martonos U; Pf]. *1769:* ez elöt két Bitang Tinotskát hajtott volt Medve István Uram hozza [Mezőmadaras MT; BK. Fr. Nagy (48) vall.]. *1783:* minden Marháibol ki fogyott két Tinotskája s egy rosz Lova akadott meg Házánál [Vajdasztiván MT; Told. 9a]. *1793:* nem valoságos dög ... hanem más egyébb betegsége volt azon el hullatt Marhák(na)k u: m: három Tehén, és három Tinotska döglött el ... beteg Tinotskát találtanak négyet [Drág K; JF 36 LevK 260 Tollas György lev.]. *1840:* szorgalma által szerzett egj Tinotskát [Dés; DLt 1297].

Szk: *aprólék ~.* *1687:* adatat ki kamara Ispan Uram ő kglme ... aféle Birság apro csulya-bulya két haszontalan ökreket ... meg hasonlo aprolék tavalyi Tinocskakat [Mm; Törzs.] * *esztendős ~.* *1753:* az Incta elöbbeni vra Házától ... vévén el két ökrőt, egy Tehenet és egy esztendős Tinotskát, ezekből fia számára a jobbik ökrőt az Tinotskával restituállya [Sibisel H; WH 20b].

tinópásztor păstor de juninci; Jungtierhirt. *1803:* Az ökör- tinó- és ménespásztorok a kezek alatt lévő nyájat igen jó vigyázással minden megeshető veszélyektől őrizni és a pásztoroktól kitelhető nyavalyákot szorgalmatoson orvosolni tartoznak [M.hermány U; RSzF 192].

tinós 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ rét* tinólegelő; păşune pentru junici; Jungtierweide. **Hn.** *1767:* A Tinós Rétben valo nagy nyilak [Radnót KK; EHA] * *~ tehén* tinóborjús tehén; vacă cu juncuţ/juncuţă; Kuh mit Jungkalb | tinókorú tehén; vacă de vîrsta unei juncană; junge Kuh. *1627:* Tehen marhaknak szamok. Eoregh feiös tehen Nro 58 az cotuen kettey alat boriu vagion, Negje boriuzo, kettei Tinos [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. *1662:* Vagjon borjus Tehen N 4. Eökór borjuk alatta. Vagyon egj Tinós, alatta az Tinaja Eökör [Jobbágyfva MT; Berz. 22/6]. *1677:* Eöreg Fejüs Téhén vagyon jélen Nrö 17. Tinos Tehén vagyo(n) jélen Nrö 2 [Radnót MT; Utl]. *1692:* Mostan bornyuzot tehenek nro 3 Tinos tehenek nro 2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1741:* Tinos tehen Nro 1 Medü tehen Nro 8 [Mezösály TA; Ks 7. XVII. 10]. *1793:* Tinos Fejös Tehén az Majorban hat ... Tinos tehenek Esztendős üszö Borjai ... 6 [Szér Sz; JF 36 LevK 230 Vintze l. lev.]. *1850:* Tinos nagy Tehén 2 [M.köblös SzD; RLt Rettegi S Jk 95] * *~ ţinō* tinóborjús ţinő; vacă cu juncuţ/juncuţă; Kuh mit jungem Schmaltier. *1604:* egy tínos yncónek az teie [UszT 18/43] | görfi Balasnak egi santa felzeg leania kez tarto, az rezere hagiata azoniom chiakan janosne Egy Tinos Jnöt [UszT 18/138 Pitar Simon Kerezturfalwy lib vall.]. *1635:* Tinos vno 1 ... Medu vnö 1 Vnö tino 1 [Szentpéter U; Ks 67. 46. 24a].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tinóborjús tehén; vacă cu juncuţ/juncuţă; Kuh mit Jungkalb. *1627:* Tehen marhaknak szamok. Eoregh feiös tehen Nro 58 az cotuen kettey alat boriu vagion, Negje boriuzo kettei Tinos [Rücs MT; BLt 1 Inv.].

tinta cerneală; Tinte. *1574/1687:* a darek levélben látunk illj deformitást hogy az még nevezét hat forint más félé tintával és kéz irással volt [Futásfva Hsz; HSzjP]. *1584:* ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna vgy, mert kwlcomb tentanak es Irasnak latatnek [Kv; TJk IV/1. 292]. *1600:* Az Gradualt hogy Iratni keztwk ... annak Irasahoz, Bernard Doctortol veottwnk Igen fekete tentat: Item mastol Cinobriumot. bersent, ezendelt fl 1 d 41 [Kv; Szám. 9/IX. 35–6]. *1621:* Azt az keönyuet attuk Junch (!) Andras kezebe hogj megh Jrya Ahoz elsöbe Tentara, es egieb fele Festeknek meg zerzesere attunk fl. 1 [Kv; Szám. 15b/IV. 17–8]. *1657:* denomiálá portán lévő nagy fautorit is, kiknek neveket maga asztalán, maga téntájából, pennájával, papirosára jegyzesben vevék [KemÖn. 299]. *1681:* Igen vén kalamaris, rosz tentajaval Nrö 1 [Vh; VhU 544]. *1714:* Festett fabul tsinalt hoszszas Török Ladatska Pornak és Tinta-n(a)k való 1„50 [AH 34]. *1781:* ez a szo minuta uj téntával cancellláltatott [Szentiván Hsz; HSzjP]. *1789:* Egy fenyö fa Deberkeben 1/2 veder Tenta, Kupáját per 24. xr facit Rft 1 xr 36 [Mv; ConscrAp. 22]. *1804:* a' Tentátt meg kormozta, Ugy kormot és tégla port öszve vigyitett [Kvh; HSzjP Bajko Mihály (46) K.Vásárhellyi Gyalog katona vall.]. *1807:* délelött igen rosz voltam ... a tentat Sofalvira hánytam ezért meg pofozott a Rector [Dés; KMN 355]. *1823–1830:* Ez az asszony Görög Mária volt, Görög György városi birónak leánya ... Erről leánykorában énekelték: Tenta, penna, kalamáris, vastagnyakú Görög Máris [FogE 99].

Sz. *(se) ~(t) (se) papiros(t).* *1594:* Szechy Marton vallia ... Nem zolhat vala elseoben eggietis, hanem Mutat vala arra hogy tentat papirossat Adnanak Neky hogy Irna [Kv; TJk V/1. 467]. *1704:* Ma volt szó affelől is, hogy a cancellariusnak tintát s papirosat adjanak bé, de nem engedték meg [WIN I, 113]. *1714:* Ngodat alázatossa(n) követem Szalmás irásomrol mivel se papyros se Tinta nem alkalmatos [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével]. *1879:* Tentát se látok, papirost se szagolok ... Lopom a napot [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *verhenyös ~.* *1842:* verhenyös tintával ... leirva [Dés; DLt 1844 év al.].

tintakalamáris tintatartó; călimară; Tintenfass. *1833:* egy kalamáris tarto, tenta és porozo kalamárissal együt [Katona K; Ks 73. 55 Komis János lelt. – A teljesebb szöv. a *kalamáristartó* al.].

tintalé tinta; cerneală; Tinte. *1798:* 1/2 kötés iro papirosért, Tentalévért s az Szordoknak pecsétlésíre Spanyol viaszért 3 Rf. 30 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 76].

tintalétartó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion:

~ *korsó* tintatartó edény; vas în care se ţine cerneala; Tintenfass, Gefäß für Tinte. *1797:* Egy tentalé tarto korso [Szu; UszLt XII/87]. *1807:* Tenta lé tarto korso [Szu; UszLt II/87].

tintaleves szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *palack* tintatartó üvegedény; vas de sticlă în care se ţine cerneala; Gefäß aus Glas für Tinte, Tintenfass aus Glas. *1746:* A köntösös asztalfiában: ... Egy tentaleves palack [Vargyas U; DanielAd. 258].

tintamerítő szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *ónedény* vas de staniu pentru scos cerneala din ...; Zinngefäß für die Ausschöpfung der Tinte aus ... *1789:* Egy fenyö fa Deberkében 1/2 veder Tenta ... Egy Tenta merittö On Edény Rf – xr 6 [Mv; ConsrAp. 22].

tintamérő szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *pléhkupa* cupă de tinichea pentru măsurat cerneala; Blechkanne für die Messung der Tinte. *1789:* egy Tenta mérö rosz pléh Kupa, és egy Fertallyos Rf – xr 3 [Mv; ConsrcAp. 20].

tintapor tinta készítésére való por; praf de cerneală; Tintenpulver. *1732:* Az Conscript(iohoz) Ténta Porért d 14 [Szentbenedek SzD; Ks 70. 51].

tintás szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *üvegkalamáris* üveg tintatartó; călimară de sticlă; Tintenflasche. *1812:* két tentás Üveg Kalamáris, és egy parazo [Körtvélyfája MT; LLt].

tintásláda írószeres láda/ládikó; cutiuţă pentru ustensile de scris; Schreibzeugkästchen. *1657:* egyébiránt sokféle tudományokkal polleált; de excipiál azzal, hogy téntás ládájával együtt Brassóban hadta légyen [KemÖn. 22]. *1767:* (A) Tentás, vagyis kalamáris Ládában minémű Arany és Ezüst Portékák állottak, nem tudom [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

tintaspecies tintafajta; un anumit fel de cerneală; eine Art Tinte. *1817:* Mikor eskünni jártam, hütössemmel költ ... Papiros, tenta species es spanyolviasz 4 42 [Bodos Hsz; RSzF 301–2]. *1825:* Papiroseert Spanyolviaszért Tinta speciesért Kereskedö Csiki Lukáts Urnak fizettem juxta Doc. 2um Rf. 3 xfr. 30 [Szkr; Borb. I].

tintásüveg călimară; Tintenfass. *1838:* egy kis tentás üveg [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

tintatartó călimară; Tintenfass. *1714:* Ezüst Tinta tartó Porzo tartoval együtt [AH 12]. *1884:* Érdekelne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm – melybe csak néha kavarok egy-egy kicsi vizet [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *török ~. 1714:* Egj Theca, mellybe(n) következendö mobiliak vann(a)k ... Egj külömb külombféle keppen figuralt Torok Tinta és Toll tartó fl. Hung. 2 [AH 10–1].

tintukmántli tüll női köpeny; mantilă/mantelă de tul; Tüllkleid für Frauen. *1788:* Egy fejér Tintuk Mántli [Mv; TSb 47].

tipárol vki haját tépi, hajba kap vkivel; a se părui; sich in die Haare fahren. *1591:* Zigethi Mihali ... vallia ... Az Lenczes Georgi vraim (!) zolgai ... fel vgranak, es raita az Varadi Eottues leginien, haiaba essenek, es ereossen kezdek tiparlani [Kv; TJk V/1. 169]. *1592:* Catalin, Keomives Mihalne vallia: Mikor az haborusag indult eleozer Balint es Jakab keozeot ... latam hogi hazunknal le ontottak egimast es mind eggik s mind masik valtig verik, tiparolliak egimast [Kv; TJk V/1. 266].

tipográfia 1. könyvnyomda; tipografie, imprimerie; Buchdruckerei. *1629:* erkezek Lengjel Orszagból megh Rosas Istuan Vram az Keony Nyomtatoval edjüt hoztak Vrunk számara az Tipographiaiahoz valo szer szamokat [Kv; EM XLVII, 372]. *1662:* a jancsárok ... mindent felprédáltak vala, az egy bolton kívül, mellyben a typográphia, ahhoz tartozó eszközök és bibliai félnyomtatásában való exemplárok valának [SKr 619]. *1667:* Úgy informáltattunk bizonyoson, hogy Hűségtek az itt való fejérvári monasteriának ... mincmű proventusa esztendő által ... szokott lenni, azt igazán szám szerént kezekhez veszi és scholát erigálván tipográphiával együtt hasznos oláh könyveket nyomtat [Gyf; EOE XIV, 267 Apafi Mihály rend. egy oláh könynyomda felállítása ügyében]. *1696:* a' melly Typographiat néhai Gilányi Jakab Uram vött volt az Colosvari Eccla, es Collegium számára, aszt noha kezéhez vötte Totfalusi Kis Miklos Uram, mindazaltal co Kglme az ország Typographiajaval ne confundallya [Kv; SRE 47]. *1700:* Samuel Deák Typographiához valo szolga [Kv; Szám. 40/II. 75]. *1710 k.:* szükségesnek ítilök azt az ö[a] mesterségének typographiához való drága eszközeit maga testamentoma szerént is megvenni az özvegyétől az ecclesia számára [BÖn. 890. – [a]Tótfalusi Miklós]. *1823–1830:* Hálában ... Nevezetes benne a Weisenhaus (Arvák háza), az hozzá tartozó Tipographiával együtt, hol a rendszerént való tipographián kívül, melyben mindenféle könyveket nyomtatnak vagyon az úgynevezett Bibeldruckerey, melyben bibliát nyomtatnak csupáncsak | P. O. egyik városbeli könyvnyomtató küld a maga tipográfiájában nyomtatott exemplárokat a más városbeli könyvkereskedőnek | Mátyus az apámat kifizette, a tipográfiát magához vitette, ott is tartotta halála órájáig a felső házaiban [FogE 192, 197, 201].

Szk: *~t állít. 1761:* Konstantinápolyban <a> török typographiat állított s a bibliát s egyéb hasznos könyveket török nyelven nyomtattat [RettE 122] * *a (református) kollégium ~ja. 1783 k.:* <De Laurier> nevü francia tudós ... Pius sextus pápának írt egy hosszas levelet ... Bodoki József ... ki is nyomtatta Kolozsvárt a református collégium typographiájában [RettE 422]. *1791:* A' Collegium Typographiájáb(an) ez elött Administratorsagot viselt Tktes Deáki Samuel Urnak ... intinaltatik hogy a' magok számadásaikat ... adják be [Kv; SRE 276].

2. nyomdászat; tipografie; Typographie. *1772:* 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevü háromszéki, szárazajtai fi, enyedi deák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni [RettE 272]. *1823–1830:* Gondoltam hát magamban, hogy valamelly oly mesterséget tanulok, mellyel ... Európát beutazhatom ... Evégre tipográfiát kivántam tanulni [FogE 200].

tipográfiácska kisebb, szerényebb betükészletű nyomda; tipografie modestă, tipariţă; kleinere Typographie. *1696:* a' melly Typographiat ... kezéhez vötte Totfalusi Kis Miklos

Uram ... különn tartsa es reparallya a' betűket a" szerént a' mind in compendio egy Typografiacska ki telik belölle [Kv; SRE 47].

tipográfiaház nyomdaépület; clădirea tipografiei; Gebäude der Typographie, Druckereianstalt. *1746:* Özvegy Typographusné haza 1 Mostani Typographia ház [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

tipográfus 1. nyomdász; tipograf; Drucker. *1600:* Caspar Helthy typographus [Kv; Szám. 8/VI. 131]. *1624:* Andreas Deak az Typographus Calendariumot hozvan co kglmek(ne)k az beczuletes Tanachnak; Attak co kglk neki aiandokban fl. 3 [Kv; EM XLVII, 369]. *1693:* a' papiros árrát fizesse meg az Ecclesia, a' nyomtatás árrát penig ... engedgye le a' Tipographus[a] [Kv; SRE 10. – [a]Tótfalusi Kis Miklós]. *1700:* Typographus(na)k Cárta keszitesért fl 32 // 20 [Abrudbánya; Pk 6]. *1758:* Volt szállásunk Farkas utcában, Veresegyháziné házánál (kinek az ura, míg élt, typographus volt) [RettE 61]. *1823–1830:* Németországon nincs olyan hitvány munka, melyet vagy egy vagy más tipográfus ki ne nyomtasson, mégpedig fizet a munkáért [FogE 240].

Szk: *ordinárius* ~ fő-/rendes nyomdász. *1758:* Eclesiánk(na)k és Collegiumunk(na)k mostani Ordinarius Typographusa, T. Pataki József Uram, administrálván a' Typographiának az Esztendőre valo Taksáját-is (: a' Mlgs Fő Curator Urak(na)k néminemű mitigatiojok szerint :) ... mostan azon 500 Magyar forintok az Ecclesiának különös Fundusai közzé ... bé irattak, hogy azokis ab hoc Anno esztendőnként fructificáljanak [Kv; SRE 190].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: nyomdász; tipograf; Drucker. *1621:* Typographus Janos deaknak, Azert az oratioert, az melliet Cancellariusne Temetesekor mondot volt, Ado zedeo vraim Adthanak hat forintot [Kv; Szám. 15b/XI. 303]. *1683/1745:* jövének mi előnkben edgy felől Szöts Lukács Vram más felől Typographus Daniel Uram, mind ketten Alvintzen lakó Nemes személlyek [Alvinc AF; Incz. X. 19]. *1710:* Az öcsémmel jött volt fel egy Háromszéken torjai Könczei Mihály nevű inasnak, és egy Udvarhelyi Mihály nevű typographus legény [BÖn. 580]. *1733:* Tiszt. Typograhus Szathmári Sándor Uram ex communi voto Vener. Consistorii Consistorialis Személynek denominaltatott és declaráltatott [Kv; SRE 161].

tipográfusné nyomdászné; soția tipografului; Frau des Druckers. *1746:* Özvegy Typographusné haza 1. Mostani Typographia ház [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

tipog-tapog tipeg-tapog, ide-odajár; a umbla încoace și încolo; herumtrappeln. *1769:* Dobolyi Daniel Ura(m) halála után ... Tisz. Bardocz Uram kezére jutott a nyavalyás Bálint; tizen nyolcz esztendeje; azt pedig tudom, hogy Tutorságban, nem pedig szolgai allapatban vagyon, mivelhogy tipit, tapot, és csak gyermeket renget [Nc; DobLev. II/ 608. 6a Nobilis Civis Josephus Segesdi (72) vall.]. *1776:* réménlem hogy ezutanis mig a földön én tipogok tapogok ha kedvetlenebb Dictakat nem erekis de kedvesebbeket nem érek (!) [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter nyil.].

tip-tap lim-lom; boarfe; Kram, Lumpen. *1636:* Aztis latam masod nap az eges uta(n) hogy az Pap Simon pozleke, ugy darakollia (!) párnaja es egieb tip tapja, az udvara(n) uala egy rakasba(n) [Mv; MvLt 291. 63a].

típus tip, personaj din literatură; literarischer Typus, Person. *1880:* az nem részletezés, mely untat, hanem az életnek valódi elétüntetése, mely szebb minden csillogó felületességnél, s mely egyformán érdekelhet minden nemzetbeli olvasót, mivel nem nemzeti érthetetlen típusokat, hanem az örök emberit rajzolja [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

tirajtatok rajtatok, veletek; pe voi; mit euch. *1751:* Istennek áldása ti rajtatok, Maradjon végig veletek [Hétfalu Br; EM LI. 127 bethl. ját.].

tirannizmus zsarnokság, elnyomás; tiranie; Tyrannenherrschaft. *1619:* immár eddig elhírhedett, és minden azzal dicsekedik, hogy az mi kegyelmes urunk[a] szabaditott meg az szörnyű tirannizmusból [BTN[2] 224. – [a]Bethlen István].

tirannus 1. zsarnoki uralkodó; tiran; Tyrann. *1710:* Ezeket akarám leírni a Zrinyi Péter leveléből ... és ... mind a rátiók, mind a szép könyörgő beszédek olyanok azon levélben, akik könnyen akármely tyrannusnak elméjit is kegyelmességre hajthatták volna [CsH 88 1671. évi eseményre von.]. *1710 k.:* az épületekben örök emlékezetet kereső hatalmasok ... kik között ... az első tyrannus Nimród ... az aegyptusi pyramisokat csináló királyok[a] ... nagyobb részént bolond és kevely tyrannus a nevek a világ szájában | mennyi embert veszének el a tyrannusok, akiknek semmi vétkek nincsen egyéb a gazdaságoknál [BÖn. 421, 424. – [a]Folyt. a fels.].

2. elnyomó önkényúr; tiran, autocrat, despot; Despot. *1653:* Ezen Básta ... ő maga előszámlálja az ő jótételét az országgal szép renddel. Elsőben azt: „hogy Mihály vajdát Miriszlónál megverte, és az országot a Tyrannus kezéből kiszabadította ..." [ETA 85 NSz].

3. diktátor; dictator; Diktator. *1662:* az Isten és a természet igaz, jó, okos törvényében fundáltatott, jó és igazságos törvényekkel bírjon ... a jó igazgató nem a sic volo, sic jubeo, valamelly a tirannusok regulája [SKr 691].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: diktátor; dictator; Diktator. *1600:* az Vristen ... kegelmessegebeol megh keonyeorcolwen rajtunk azt az Jstentelen Tyrannus fejdelmet kit nem Jsten, hanem az emberek chyaland (!) titkon valo tanachyok teott vala feyedelme (!) meg zegenyte [Kv; TanJk I/1. 364]. *1623:* iratot uolt az Jobbagysagbol kapitansagha ala ... azon ideőbelj Tirannus Fejedelemtől Basta Györgytől [LLt Fasc. 75]. *1677:* a' mely Katonák a' Mihály Vajda meg-verésekor mint tyrannus és illegitimus Fejedelem mellöl el-állottak, azoknak személyekbe ackori igirtetet Nemesi praerogativájok mostan-is helyben hagyattatot [AC 203]. *1710:* generál Carafa ... az kegyetlen tyrannus generál ... a rebelliónak indítóit ... a császártól adott grátiájok ellen megfogatja és ... Eperjesen, Kassán felmészároltatja [CsH 206–7 1688. évi eseményre von.].

tirannusi kegyetlen uralkodóra jellemző; tiranic, de tiran; tyrannisch. *1657:* Báthori Boldizsárt is, úgy mint tizenegyig valót, tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg, kiknek ingó javaival töltözött [KemÖn. 21].

tirannusság 1. zsarnokoskodás; tiranie; Tyrannerei. *1710:* Azért akiket igaz hazafiainak ismer vala lenni, alattomban azokkal kezde consultálódni, miképpen kellene annak a nagy gonosznak eleit venni és a szegény hazát Teleki Mihály tyrannusságától felszabadítani | Ezek kiküldenék Rabutinhez ... s kérék, hogy segíllje meg az országot, s Pekri tyrannussága alól szabaditsa fel [CsH 133, 380 1678. és 1707. évi eseményekre von.].

2. zsarnoki elnyomás; tiranie, despotism; Despotie. *1777:* Ez az Basta uralkodása vagy tyrannussága alatt lehetett, aki annyira elpusztította volt az országot, hogy egész Udvarhely széken egy bikánál több marha nem maradott volt [RettE 328].

tireátok rátok; pe voi; auf/an euch. *1620:* Ugyan megmonda az hocsa is, hogy semmit ne gondolkodjatok, mert tireátok az hatalmas császárnak s nekünk nagy gondunk vagyon [BTN[2] 389]. *1661:* kérem ő kegyelmét, legyen jó vigyázással az lovakra, ti reátok is, bizony nem bánja meg, ha élek [TML II, 143 Teleki Mihály Veér Judithoz].

tiró újonc katona, regruta; recrut; Rekrut. *1759:* Tirok verbuálásakor az Musikusoknak fizettünk 25 xr [Kvh; HSzjP]. *1760:* olvastatott el a méltóságos regium gubernium commissiója, hogy őfelségének mostani hadakozására adjon az ország másfélezer tyrót, melyek közül a mi járásunk ad 30-at, az alsó járás pedig 44-et [RettE 102]. *1761:* Egy Lapadat nevű Olahot Tyronak ell fogtak de Groff Bethlen Ferencz Vr(am) eő Nga respectiért ell bocsátotta [Harangláb KK; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kövesd (44) ns vall.]. *1762:* Már esztendeje el mult miolta a' meg igirt, és repartiált 900 Tyroknak ki allittatásával bajoskodik a' Gubernium ... lévén még közel negyed fél száz Tyro restantiában [Nsz; Ks 18/XVIII. 5]. *1765:* volte eő kegyelmének szabadsága, s Parantsolattya, hogy az afféle Erdőn lappango, s Tyronak el fogott személlyeket el botsáthassa, vagy erőszakoson el vehesse ő Faluktol? [Dob.; Eszt-Mk 7 vk] | Szoboszlai Uram ... meg indul egy Polgárral hogy el szabditsa azon Tyronak el fogott Legényt [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk 25–6]. *1778:* Még esztendeje nincs, hogy ez az hadakozás indult s már reánk parancsolt a király, hogy lovat, tyrot adjunk [RettE 391]. *1779:* A bé küldött Tyro ... *á* Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatott [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. *1799:* Mikor a' Thirokat el akartuk inditani ekkor adtunk egy kupa bort, a' Birák is meg ivutt egy kupát [Torockó; TLev. 5]. *1802:* a' Tirok meg kötözésekre vétt Strangok árra ki tétetnek difficultásnak, azért, hogy azon Strangoknak gondgyak viszelésére kötelesek lettek volna a' számadok hogy el ne veszszenek [Torockó; TLev. 5]. *1809:* a' könyörgök a reájok rott Tyrokat már ki állitották [Torockó; TLev. 9/43].

Szk: *~t fog/fogathat. 1779:* Most hallám, hogy Kalotaszegen három falut felprádaltatott volna Militiával gr. Bánffi György úr, azért, hogy nem fogathatott egyikből is tyrot [RettE 394]. *1799:* a' Parantsolat szerént hogy Thirokat fogjunk ... meg indultunk a' Thirok fogásán ... a' Thirok ... voltak ött személlyből állok ... Ezen Thirok meg kötözésére nyoltz Strangat vettünk [Torockó; TLev. 5]. *1825:* A Tyrok Assentálásakor három versen Tyrot fogtunk ötöt ... Tyrok ala volo Forspontért Répártitio Szerént Rf. 5 [Szkr; Borb. I] * *gyalog ~. 1760:* mind Erdélyben, mind Magyarországban verbuválnak a lovasok, a gyalog tyrokat pedig repartiálta az ország a communitásokra, azok pedig a falura, az holott is minden csavargó embereket felkötözvén katonának beadtak [RettE 102–3] * *kötélen fogott ~. 1828:* Tökröl[a] 16 esztendőktől fogva kötelen fogott Tyrott nem vittek, hanem a falusiak magok önként aki szeres volt a fiát be vitte s assentálta [M.köblös SzD; BetLt. – [a]A. v. F.tők (SzD)].

tirófogatás katonafogatás; prindere cu arcanul a recruților; Rekrutfang. *1779:* A catholicus püspöknek Kolonits úrnak, dályai csűrit a tyrofogatás miá felgyújtották [RettE 395].

tirófogó katonafogást végző; care participă la prinderea cu arcanul a recruților; Rekrutfänger. *1779:* Szörnyű casusok esnek a megígért tyroknak megszervezésében. Némelyik a fogát kiveri erőszakkal elől, némelyek resistálnak s afféle tyrofogó tiszttartókat s más expressusokat halálra vernek [RettE 394].

tiroli Tirolban történt; din Tirol, care a fost în Tirol; etw, was in Tirol geschah. *1840:* Tiroli jég, és Felleg-szakadás által károsultak ... számára ... alamisna szedés parancsoltatik [Nagykapus K; RAk 17].

tirolis, tirolisi tiroli mintás; cu desen tirolez; tirolisch gemustert. *1816:* Három pár Tyrolis hamu szin kestyű [Kv; Born. IV. 14]. *1828:* Egy Tirolisi szönyeg [DLt 118 nyomt. kl 1829 év al.].

tirózás újoncállítás/fogás; recrutare (cu forța); Rekrutfang (gezwungen). *1822:* szolgáltam ... a' Tyrozáskor Szolgabíro képibe [KLev.]. *1828 k.:* a' Frantzia háboru alkalmatosságával az akkori nagy Tyrozás ideje alatt ... az akkori rendelés szerént hogy a' holott három 's több fiak találtattak az égyiket, a' ki katonának alkalmatossabb Numerus szerént katonának be assentaltassék [Dob.; BetLt 2]. *1830:* A közelebbi Tyrozáskor hozzám jövén ... kértem: hogy menne el töllem [M.szopor K; Klev.]. *1831:* Tudom azt hogy ... Egyed Lászlo csekély eszű ember volt ... egy alkalmatossággal Tyrozás idején a' Fövc<ge> valujába tollakat téve ... nevetségesen kísérte a' Tyrokat [Szenterzsébet U; Borb. II idősb Török János (61) nyil.] | a' katona fogas még foj itt de a' mind a' kapitány mongya most könyeb ... de fél hogy ujjab tirozás lesz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

tiszafa 1. a kivágott tiszafa (Taxus baccata) fája/faanyaga; (lemn de) tisă; Eibe, Taxusbaum. *1793:* egy kitsin varro asztalka fedele tisza fával boritott [TL Conscr.]. *1803:* Egy Tisza fából készült kisded négy szegeletű asztal [Nc; DobLev. IV/858. 1a]. *1809:* Egy Tisza Fával Fournirozott Supellátos ágy [MNy XXXVIII, 132]. *1813:* az Árviz elszakasztott, és ell vitt ... Tizen járom Fertály Tutajakat, mellyek közül az edgyik 50 száll Törvény Deszkákkal, a másik pedig 12 darab Tisza fával voltak meg rakva [Petele MT; Born. G. VII. 67 Serezer András (34) vall.]. *1823:* Egy iro – tiszafából készült kaszten [Nsz; DobLev. V/1080]. *1824:* Más ujj Tiszafából simán készült ugyan Záros Satul [Fugad AF; HG. Mora lev.] | Wajna Antal Urnak Kolosvári Fogadójában ... Nyoltz darab kimiveletlen kerek Tisza-fák, 's két Deszkák [Km; BetLt 2]. *1848:* Két Tisza fából készült éjjeli kaszli 30 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1849:* 1 Régi furnérozott szekrény tiszafa ... 50 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1853:* Egy pőkő láda – tiszafa [Mv; TSb 4].

Szk: *veres ~. 1805:* Egy nagy boltos ágyfa veres Tisza

fábol igen szépen ki rakva Oszlopokkal … Két ágy mellé való éjjeli Asztalka veres Tiszafábol … Egy Ágy felibenn való hoszszú asztal, veress Tiszafábol … Egy kis pulpitusos magoss Asztal veress Tiszafábol [Mv; TGsz 52].

2. jelzői haszn-ban; eu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tiszafából készített; din lemn de tisă; eiben, aus Taxusbaum (hergestellt). **Szk:** ~ *ágy. 1833:* Két egymás mellé valo Tiszafa ágy [Katona K; Ks 73. 55 Komis János lelt.]. *1853:* Egy nagy tiszafa boltos zöldselyem függönyű ágy [TSb 4] * ~ *asztal. 1816:* Egy Tiszafa Asztal [Szentbenedek MT; Told. 19]. *1820:* egy Tiszafa kitsi asztal [Szászvesszöd NK; Told. 19]. *1821:* vagyon egy jo Tiszafa asztal [Mezőméhes TA; HG. Mora lev.]. *1846:* Vannak benne[a] két egyforma Tiszafa asztalok, – egy Tisza fa márvány kő Táblán asztal [Szászerked K; LLt. – [a]Gr. Lázár László udvarházában]. *1853:* Egy tiszafa szárnyas asztal | Egy kétfelé nyilo veres tiszafa asztal [Mv; TSb 4] * ~ *asztalióra. 1816:* Tiszafa Asztali ora [Szentbenedek MT; Told. 19] * ~ *csobolyó. 1754:* egy Satsko puska kovát, négj vagy öt kupás on száju tiszafa Csobolyot vétett (!) ki … azon Ládábol [Vajdasztiván MT; TGsz 33] * ~ *éjjeli asztal. 1853:* Egy ágy mellé valo tíszafa éjjeli asztal [Mv; TSb 4] * ~ *kárlya* tiszafából készült fakanna. *1733:* edgy Tisza fa kárttya, két faolaj tarto báldogh szelencze [Marossztkirály AF; Told. 25] * ~ *kaszten. 1805:* Egy Tiszafa Commod Kasten ket schub Ládával [Mv; TGsz 52]. *1816:* Egy Tiszafa kaszten [Szentbenedek MT; Told. 19]. *1820:* Egy más Tisza fa Kaszten 1 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.]. *1823:* Egy iro – tiszafábol készült kaszten … Egy háromfiokos köntöstarto tiszafa kaszten [Nsz; DobLev. V/1080. 2a Demény György hagy.] * ~ *(kép)ráma. 1837:* két kis amorok képe tisza fa retzes rámával | Tiszafa kissebb, nagyobb otska kép rámák [Szentbenedek SzD; Ks 88. 12, 15] * ~ *komód* → ~ *kaszten* * ~ *piramis* tiszafából készült esztergályozott, gúla alakú baluszter. *1818:* Egy Tiszafa Pirámmis [Mv; LLt Csáky-per 524. L. 21] * ~ *pökőláda. 1805:* Két veress Tiszafa pökő láda [Mv; TGsz 52]. *1853:* Egy veres tiszafa pökőláda [Mv; TSb] * ~ *ráma. 1848:* Középsö Bástya … Három ablakai Tisza fa rámákkal … A hálo szobába nyilo két felé nyilo Tisza fenyő ajto 65 Rft Két ablakai Tisza fa rámákkal [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *recsel. 1651:* Egj tisza fa recsjel d 15 Egj legelj f. – d. 16 [Kv; RDL I. 28] * ~ *satuj. 1816:* Tiszafa Satuj … 9 Rf. 6 xr. Mahuni (!) fa Satuj … 8 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 41] * ~ *szekreter. 1848:* Egy Tiszafa Secretér zárral és sarokkal 55 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *langérozott* ~ *ágy. 1821:* Két szép langérozott Tisza Fa Srofon járo Zöld sellyem Parnás Agy [Mezőméhes TA; HG].

tiszafenyő tiszafenyőből készített; din lemn de tisă; aus Taxusbaum hergestellt. **Szk:** ~ *ajtó. 1848:* Középsö Bástya … A hálo szobába nyilo két felé nyilo Tisza fenyő ajto 65 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *csobolyó. 1746:* egy Szekérre … Segitettem feltenni … öt üres borsfenyő Csobolyot, és két tisza-fenyő Csobolyot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

tiszt 1. tisztség, funkció, *rég* hivatal; funcţie; Amt. *1561:* Art 26 Az halottaknak el temeteserol Syr asasrol az iffyu mesterek tiztirewl Rend tartasokrol [Kv; ÖCArt.]. *1569/1571:* engemis az en megh holt vram Tartott fel az en Zolgalatomat Megh tekintwen, Jo akarattyábol Ew Na: biza ream az Swki tiztet [Dés/Székelyvásárhely[a]; SLt XJ. 24. – [a]Később Mv]. *1574:* Dorothia Hwszar Imrehne Azt vallia hogi hallota … hogi az tyztet ket Eytel Boron veotte volna meg Agoston [Kv; TJk III/3. 345]. *1575:* Az Negi lato vraimnak … Ideiek sem Teolt ky, Az Ideo alat vigazzanak Tyztekben Es az ely mwlt Ideokbely zolgalatiokrwl agyanak zamotis [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1590:* Ennek vtanna zegeodet zolga legie(n) egy … ennek az eö dependentiaya legie(n) a ket feo vraimtwl mellyek pro tempore, az Birosagnak tiztit ith fen eö kegmeok keözt rep(re)sentallya [Kv; TanJk I/1. 134]. *1593:* Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondatia megh valaz tetelcket … Az harom Zemelnek tiztessegbes Allapotiok feleol, es Az plebanossagh tiztire melto (!) s illendeosegbek feleol [Kv; TanJk I/1. 212]. *1598:* Veot Jgyarto Simon vram az Egihaz fw tiztre fertaly Eztendeore sallariumara f 3 [Kv; Szám. 7/XVI. 30]. *1639:* az nemes országgal … articulusban irattuk, hogy az egész erdélyi birodalmunkban … az oláh valláson levő Genadi György vladika esztendeiben minden nemű inquisitiora ki mehessen … mindeneket tiszti s hivatalja szerint meg büntethessen [Gyf; Veress,Doc. X, 62 I. Rákóczi György Beszterce városához]. *1661:* conditionkhoz tartozo kötelessegwnk nem szenuedheti touab azon feö kapitansaghnak Tiztit Uacantiaban hadnunk [UszLt IX. 75/35 fej.]. *1662:* még jeles természetű … emberek elö nem vétetnek valami tisztekre, avagy ha elövétetnek; tisztöktöl megfosztatnak, és helyükbe néha alávaló állapotú, néha cégéres, ostoba és tudatlan állapotú embereket állítnak helyekre csak legyenek pápások [SKr 115–6]. *1672:* En Desi János Deák … rendelven engemet Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben … esküszöm az elö I(sten)re … hogy mindenekben az en ream bizot es bizatot dolgokban … eo Ngokk igaz hü, serény, es hasznos szolgajok leszek [Utl]. *1677:* A' Fö Ispánságnak vacantiájában meg-szünik a' Vicéségnek Tiszti, miglen a' Fö Ispán helyben nem állattatik [AC 116]. *1693:* Mutata mi nekunk … Szeszarman lako Kiran Todor … Nemzetes Szikzai Gyorg (!) Ur(am) eo kigyilmenek tiszti szerint ualo Pecsetit [BSz; BfR 57/51]. *1694:* Valaki a Praedicator Atyafiak közzül akar füstös akar porral valo dohanyozasa felöl convincaltatik, nem penzel es egyeb mulctaval hane(m) tisztitül ualo meg fosztatással avagy csak ideig valo depositioval büntettetik [SzJk 277]. *1713:* Az Kgld gjakor akarattyárol tiszti szerent hozzám valo engedelmessegeröl nem vagjok feledékeny [Kadács U; Sf Kadátsi Nagjob Lázár István lev.].

Szk: ~*be állás* tisztségbe iktatás. *1592:* computalni akarwa(n) Huniadi Demeter plebanosnak es Pwspeoknek az tiztbe allasanak ideyet. Bizonioson c(om)perialtak. Hogy Huniadi Demeter az tiztben 1579 die 13 July valaztatot [Kv; TanJk I/1. 200] * ~*be beiktat/konfirmál. 1580:* Miert hogy Az valaztot Espanok kewannyak hogy Moddal vegyek az falwkat kezekhöz wegeztek eo kegmek hogy Az zam wewcó uraim wygyek be Az tyztbe … Az tanachybely vraim keozzwl kettcot aggio(n) melleiek Biro vram, kik be Iktassak Az tyztbe, es Lassak megh myt veznek kezekheoz az Espanok Mit ne(m) [Kv; TanJk V/3. 215b]. *1596:* eo kegmek varosul … fel hiwattak biro vramat Tanachawal az Notariussal egietembe, ki eleot az neki Adot Instructiot el olwastattak es … megh eskwttettek, es ekkeppen az Notariussagnak Tiztiben confirmaltak [Kv; TanJk I/1. 272]. *1706:* azon Curatori Tisztre választatott … N. Ujhellyi Ferentz Ur(am) ö kglme kit ezen tisztb(en) M. Gubernator Ur(am) confirmalt is [Kv; SRE 96] * ~*be/~ébe bevisz* tisztségbe beiktat/helyez. *1576:* eo K. varoszul valasztottak az

Espotal Mestersegre Az Magiar vraim keozzwl, Lakatos Janost ... holnap vigek be az Tyztben [Kv; TanJk V/3. 135a]. *1577:* Keryk ezen is byro vramat, hogy valazzo(n) keteot az vraim kezzeol, kik az ket ispannak az falukat kezekbe aggiak es be vigiek a tiztibe [Kv; TanJk V/3. 150a]. *1630:* parantsollyuk hwseghteknek abban az fő Capitanysaghnak tisztiben eő kegyelmet, ighen beőtswletesen vigye be [KJ] * *~be lépettség. 1606:* Ezert cuocaltatta uolt az Bardocz zekbe az fwlej Jakab <Andrast> ... it bardoczj <zek>ben giulest hirdetet uolt meljbeol iot ne(m) remenhet<w>nk ... Ergo azt mongiuk, hogy feieden iozagodon kereswnk erte az mellet tizt tiztibe lepetsegen is hiunk [UszT 20/17] * *~ben tartóztat* tisztségben visszatart. *1582:* Az procatorok dolga felól vegeztek eö kegmek hogy az procatorokat marazzak azon elóbbely fizetesse(n), ha hun penig semmykeppe(n) megh ne(m) Akarnak maradny e Jeoweó gywlesbe aggya eleybe az warosnak ... addeg penigh tartoztássak eöket az tiztben [Kv; TanJk V/3. 251a] * *~ből kihányás. 1662:* a kemény törvénycsinálásokkal, végezésekkel, reversálisokkal, tisztbül kihányásokkal, árestumokkal s több efféle sovány poenitenciázásokkal ugyan le is kötödött [SKr 715] * *~e alatt levő/való* **a.** tisztségének idején levő/való. *1569:* Ez el mwlt napogban En Emlekezeom kyralnak Ewk feolssegenek Az horwat Lwkach dolga feleol, az my latorssagokat, kart s bwnt szeorzet az .k. Tyzty Alat walo Jozzagba, az Berzteorcze (!) Tartomanyaban ... azert kereom te .k. hogy myndeon dolgokat Es karokat walamy az .k. tyzty Alat az kyral Jozzagan esseot, horwat lwkachtwl ... suma szerent Regystromba tetessen Es Jrasson [Mihálcfva AF; BesztLt 87 Wolffgangus (!) Bornemyzza de Kapolna a beszt-i bíróhoz]. *1665:* ott ne szedje, a hol Kegyelmed tiszti alatt vagyon az adó, a mit felszedett volna pedig Kegyelmed tiszti alatt levő helyeken, administrálya annak kezében, a kinek Kegyelmed fogja parancsolni [TML III, 486 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. – **b.** tisztségének ideje alatti személy. *1662:* Igen megborotvált mentség az is, mellyet ökegyelme állat: hogy kézben lévén, reá kellett kegyelmének menni, hogy maga szolgáját küldje el, tiszti alatt levőket, várasoknak pogány kezébe való bocsátására [SKr 469]. *1672:* Azért édes Komám uram, ha elő hozódik, jó formában legyen az írás, az ki mellett én parancsolhassak tisztem alatt valóknak [TML VI, 256 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *~ében marasztat. 1669:* Az porkolábokat Kegyelmed marasztassa tisztekben, kiváltképpen azt, az kit az tanácsurak tetszéséből állítottak oda [TML IV, 625 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~ében megmarad. 1634:* Az Uduarbiro vagy Tisztarto ha touab tisztiben megh maradny nem akarna, esztendeyének eltelése elött két holnappal Praefectusunknak ertésére adgia [UF I, 337] * *~(é)ből kibocsát* tisztségéből elbocsájt. *1653:* Ebben az esztendöben mivel ő nagyságától igen búcsuztam, úgy vagyon hogy kibocsátta a tisztből [ETA I, 149 NSz]. *1671:* az Kegyelmed dolgát is elé hozám és abban levő Kegyelmed difficultasit, kérvén ő nagyságát, nehézség nélkül bocsátanák ki azon tisztiből [TML V, 611 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~ből kijön/kikel* tisztségétől megválik. *1662:* Gyulai Ferenc a várba való bemenetteli után tisztibül mindjárt kijött volna, azon főporkolábságba mindjárt beállana [SKr 527]. *1681:* számadásának idejét ne vontassa s ne is halogassa, hanem esztendeje el telvén, avagy tisztéből ki kelvén, egy holnap mulva mundenekröl való raciojat ... be adja [Szúv; CsVh 109] * *~ből kivet. 1673:* Az kajmekámot kivetették tisztibül és az<t> az kedves emberét tötték a császárnak kajmekámmá [TML VI, 547 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Keservesekkel véget ér, és köszönet, ha tisztcibül kivetik [BÖn. 157] * *~ből való búcsúzás. 1599:* Megh ertettek eo kgmek Dauid Iekel Jspotalj mester Vram tiztibeol valo buchyuzasat [Kv; TanJk I/1. 332] * *~ének megfelel. 1662:* mind hogy tisztinek is megfelelni találtatnék[a], mindenekre ráigérvén magát, mindjárást csauzát rendelé császárhoz [SKr 165. – [a]Huszain basa] * *~ét el/leveszi vkitől* tisztségétől megfoszt. *1573:* Erreol Assecuraliak eo k. hogi az myt el keolt az espotalnak zwksegere az Eo magaicbol ... Jo zamwetes zerent Meg elegitik rolla, Addeg ely sem veszik teóle az Tyztet ... miglen az eowerel meg elegitik [Kv; TanJk V/9. 91a]. *1668:* Császár ű felsége valami szokatlan újsággal decretomot küldött vala alá az követtünktűl Miskolczi Jánostól ... mi felszakasztatlan viszszaadók és az követet exequáltatni akarjuk vala ... úgy adánk gratiát, hogy tisztit elvöttük és maga költségén vigye vissza ... kitűl hozta [TML IV, 263 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1676:* csak nem régen lön urunkkal olyan discursusom, hogy ha az induláshoz kell nyúlni, akkor le kell venni azon tisztit rúla [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz] * *~ét feladja. 1640:* Mikor esztendeonként az Chez (!) apa tisztit fel adgya es szamotis adott, tartoznak az mesterek munkaiaert száz penz ereo ui esztendeo ájandekjaual az Czehebeol fel tiztelni, az felesegenek penig egy inguinak valo galler gyolcziot adni [Kv; KovCLev.] * *~et (fel)vállal. 1670:* Medgyesi István vagyon szász natiorol, kys semmi uton nem nem (!) akarván fel vállalni azon Tisztet[a] ... mostys uyabban megh mentvén magát arra elégtelennek lenni, tudni illik, hogy tagjaiban nyomorék, bénna, s, félszegh volna [Kv; SzCLev. – [a]A céhmesterit]. *1681:* Én Endes Miklós ... az méltóságos Apafi Mihály mostani kegyelmes urainк és ... Bornemisza Anna ... fejedelmi kegyelmességekből szabad jó akaratom szerént uállaltam fel az csíki fiscalis uas hámor és ahoz tartozó uám és eörheöz kiuántató gondviselésének tisztit [CsVh 86]. *1710 k.:* bajos tisztet vállala magára, ennek az ostoba oláh papságnak és községnek tanítását [BÖn. 882] * *~ét leteszi* tisztségéről lemond. *1585:* Az tizt visseleo vraim le tewen tizteoket, Es Legh eleobennis Az felseo Espotalj Mester le tewen tiztit, mellyet vensege es Ereotlensege miath Magiarazot eo kme hogy Ne(m) viselhetne [Kv; TanJk I/1. 2]. *1588:* Az ket Inquisitorok is, Benchel Andras, es Balas kowach vraim tizteoket le Akarwan thennj, kertek varosul eo kgmeket, hogy maradgyanak helickben [Kv; TanJk I/1. 60]. *1667:* ha erővel ő nagysága az nyakamrúl le nem vonsza, bizony én az szamosujvári tisztet elébb le nem teszem, hanem az mikor Erdélybűl végképpen kénszerittetem kimenni [TL IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~ét reszignálja* tisztségéről lemond. *1582:* Az zentlelekbely Espotaly Mester az eo tiztit Resignala [Kv; TanJk V/3. 268b]. *1591:* wegoztek volt hogy Miert Balogy Farkast Az vristen Magzattal zerzette volna az tizteben, Az zent Ersebetbely Espotalt penigh soha gyermekes emberók tiztwl nem birtak ... tiztit ez okbol, hogy az regy io zokas ne romollyon megh tiztit tiztessegesen Resignalta [Kv; TanJk I/1. 156–7]. *1704:* Egyébiránt elmondotta azt a generál confidens embere elött, hogy készebb maga tisztit resignálni őfelségének, mintsem Bethlen Miklóst nem tollální vagy tollerálni [WIN I, 133] * *~et visel(het). 1585:* Az Felseo Espotalj Mester le tewen tiztit, mellyet vensege es Ereotlensege miath Magiarazot eo kgme hogy Ne(m) viselhetne [Kv; TanJk I/1. 2]. *1587:* minden esztendeoben vyultanak inkab a' gondwiseleok es illic(n) reowid wdeoben ingic(n) chiak modot sem vehetenek mint kellessek tizteket a' varos

Iowara vyselny [Kv; TanJk I/1. 43–4]. *1648:* az moldovai vajda öcse (: ki most főpohárnik tisztit viseli :) egy monostort épittetett az havas közbe [Gyszm; Veress,Doc. X, 212 a gyergyaiak panaszából] * *~étől/~e iránt (el)búcsúzik. 1620:* Az el mült Esztendeöbely Director Vraimis Tisztektcöl bücziuzva(n), eö kglmeket Jsmet Tisztekbe(n) Confirmaltak [Kv; TanJk II/1. 292]. *1662:* Boldvai Márton, Bihar vármegyének egyik vicecispána, a portárul kapikihaságábul megérkezvén, hogy ... több tiszttársai is tisztektül elbúcsúztak ... die 30. Septembris ő is tisztitől elbúcsúzott [SKr 331]. *1700:* ennek utanna minden Rationisták a' mikor a' T. Consistoriumtol tisztek iránt butsuznak edjszer s – mind Ratiojokat is ugjan akkor adgjak be a' T. Consistorium(na)k, másként a' Tisztre sem admittáltatik [Kv; SRE 65] * *~étől elbúcsúztat vkit. 1667:* ide érkezvén az udvarbiró, jött vala hozzám, kérvén azon, búcsúztassam el tisztitül [TML IV, 234 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~étől priváltatik. 1592:* Senki Coloswariakon vamot ne vehessen, Se Arerstalhasson (!), hanem ... fwstin kereshesse a' Coloswary Embert. Ha ki penigh ez ellen chelekednek, Annak mind vamia, s mind faluya el foglaltassek az varmegie Espani altal, ha az Espanokis el nem foglalnak tiztektcöl priualtassanak [Kv; Diósyind. 58]. *1643/1722 k.:* Az Oskolakban a Farsanglást Gallekor valo kakas király tetelt az az Ekklesia depónallya (!), ha a Mester Contumaciter meg cselekeszi, Tisztitül privaltassek [Szúv; GörgJk 342 zsinati végz.]. *1704:* Sárosi János uram ... kiről ... jövén a mi kegyelmes urunk őfelsége kegyelmes parancsolatja, hogy tisztitől priváltassék, arestáltassék [WIN I, 174] * *~étől privátus. 1677:* ha a' Gubernátor-is ő Nagysága ellen valamit igyekeznék ... eo facto, tisztitöl privatus légyen, és senki Gubernatornak ne agnoscállya [AC 37] * *~étől való feltiltás. 1662:* egész esztendeig tartatván tisztektül való feltiltásban, az a nagy népes szép ecclésia is ... ordinárius prédicátorjok semminémű tisztekben nem fungálhatnának, el nem járhatnának, hanem azon tiszteket egész felszabadításokig mások által végbevitetni kénszerítettek vala [SKr 342] * *~et viselt. 1700:* A közönséges Jonak promotiojara Exactorok(na)k rendeltettenek[a] ... Atyankfiai; hogy eddig defungalt Hadnagysagot es egyeb ratiocinalo tiszteket viselt Atyankfiaitul ... Varos proventusirol szamot vegyenek [Dés; Jk 301. – [a]Köv. a nevek fels.] * *~re megesket/meghiteztet vkit* tisztségre/hivatalra felesket vkit. *1570:* Az mely vraim voltak thawaly Eztendeobe Az Santas Latashoz Mezey Eoreksegeknek Beochwihez Eo K. varoswl helien hagiak, de Azt akariak hogi Biro vra(m) meg hiteztesse eoket az tyztre | Valaztottak eo K. Ez meg Newezet vraimat Az tarcha hazan Iaro Mezarsekre valo Barmoknak, hozza Latasahoz Azon keppen az uagohidonis meg latasahoz, Azon tawaly Instructiowal, Biro vra(m) Eskesse meg eoket az Tyztre [Kv; TanJk V/3. 12a] * *~tel meglátogat. 1584:* rendelnénk fizetést neki vagy valami tiszttel látogatnók meg [BáthoryErdLev. 171] * *biróság ~e. 1671:* Varmegyékben lévő sessionatus Nemes Atyánkfiai közzül, a' hol esztendönként a' Biroságnak tisztit és terhét, kételenittetnek supportalni, az ollyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Birák othon maradhatnak [CC 35] * *csiki vashámori gondviseletnek ~e. 1691:* méltóságos tanácz urak ... praefectus uram ... nemzetes Fábián János uram eő kegyelme paranczolattyokból az csiki vas hámori gonduiseletnek tisztire introducáluán tekentetes, nemzetes Sándor uramot [CsVh 113] * *direktori ~. 1736:* Szegedi István Vramat ő kglmét ... mostani Directori tisztinek esztendeje ki telvén, tartozzék a T. Ecclesia a' N. Varóstol, azon tiszt alol ki menteni [Kv; SRE 59] * *divizorság ~e. 1662:* Anno 1662 esztendőben, ismét választattam az vonásigazításnak tisztire, ugyanazon esztendőben választattam a divizorságnak tisztire. Ittem ugyanazon esztendön, karácsony felé választattam az számvevőségnek tisztire [KvE 187 LJ] * *harangozó ~. 1597:* Az harangozo tiztre fizetunk az orakal valo banasal egietembe az vtozory angariara tt f 14/75 [Kv; Szám. 7/III. 35] * *harmincadnak ~e. 1627:* Harom szeken az Oytozj Varban Erigaltunk egy Harminczadot mely megh neuezet Harminczadnak Tiztit es gonduiseleset ... Conferaltuk ... Lemhinben lako Kanistos Mihalynak [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend.] * *harmincadosság ~e. 1601:* Forgott eo kgmek eleott az harminczadossagnak Tiztire valo valaztas, eo kgmek azert tablara Jarwan valaztottanak az tanachbol harminczadosokat Eotwes Andrast es Hannes Langot [Kv; TanJk I/1. 377] * *ispánságbeli ~. 1599:* Radnothy Jstwan, es Alczner Georgy dolgok ... in Anno 1597ben Zam wewco vraim Ispansagbely tiztekben bizonios terhekkel sulliosítottak volt eoket [Kv; TanJk I/1. 334b] * *konvent ~e. 1593:* Nobilis Georgius Zent Iwwani (!), Requisitor Conventus Kolosmonostorien(sis) fide median(te) fassus est. Az miolta en az Convent tiztibe vagiok nem tudom hogi Zalai Gabor semmit az Conuentbe reponalt volna [Kv; TJk V/1. 413] * *kulcsos mester ~e. 1635/1650:* az vtolso, az ki ideieben az pohar keszwlt, az Kolczyos mester tisztit el erte volna [Kv; ÖCJk] * *megyebíróságnak ~e. 1692:* az megye biráságnak ... tisztiben megye székiben igaz törvént szolgáltacz szegénnek boldognak [Kozmás Cs; SzO VI, 432] * *nótáriusságnak ~e. 1582:* eo kmek warosul eg nehaniat tudnak Coloswary fiakat, kik elegnek latatnak az Notariussagnak tiztire ... es vgian Akkor ... hozzak eleo, Minemeö instructiowal Attak az eleot valo Notariusoknak-is az Notariussagnak tiztit [Kv; TanJk V/3. 253b] * *osztálymondóság ~e. 1656:* Anno 1656 esztendőben ismét választattam az polgárságnak tisztire és azon esztendőben az osztálymondóságnak tisztire [KvE 176 LJ] * *papi ~. 1751:* Batzoni K. Samuel ... Nehai edes Atya Tiszteletes Batzoni K. Gergely Vr(am) ... ezen Ilosvai N(eme)s Kraszna V(á)r(me)gyei Ref(ormata) Eccl(esi)ab(an) néhány esztendőkig Papi Tisztib(en) ditsiretesen fungalt [Ilosva Sz; Borb. II]. *1792:* A' mi ... nezi a' Synodusi dolgokba ... a Papi Tisztre és vallásra s annak tisztán valo meg tartásara tartozo dolgok ... es az Ecclanak igazgatasára valok sat. szoktak folytatni mellyeket a' Professorok(na)k nem tsak magoknak tudni hanem Tanitvanyoknak szivekbe bé tsepegtetni kötelesek [M.bikal K; RAk 11] * *papok ~e. 1676:* mást is vallásában bántani soha nem kivántam, azután is papok tisztiben magamat nem avatom [TML VII, 258 Teleki Mihály Kornis Gáspárhoz] * *plébánia ~ének viselése. 1593:* Azert tablara Iaruan, egienleo suffragiumal valaztottak Erasmus vramat az plebania tiztinek viselesire, annak mogia es rendi zerent [Kv; TanJk I/1. 222] * *porkolábságnak ~e. 1664/1681:* Adtam ... azon sokszor Specificalt hazat ... Varadi Lakatos Thamasnak Feleségének Mihacza Ersebet Aszonynak ... ily Conditioval, hogy ... valameddigh en szolgalattyat kivanom ezen Porkolabsagnak Tisztiben ... hűségesen igazan szolgal [Vh; VhU 293–300 Zolyomi Miklós adománya] * *számvevőségnek ~e. 1661:* ugyanazon esztendőben választattam ismég az számvevőségnek tiztire [Kv; KvE 186 LJ] * *vminek ~ébe állat/állíttatik. 1662:* a kővári kapitány, Tisza István ... a ... debreceni harmincadosságból ezen tisztibe csak most állíttatott vala [SKr 641]. *1666:* a méltóságos fejedelemnek ő kegyelmének megírtam volt, hogy Chernel Pál uramat akar-

nám az huszti kapitányságnak tisztibe állítani [TML III, 609 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *vminek a ~ében (meg)hagy/meghagyatik. 1647:* Anno 1647 esztendőben is meghagyattam az ispánságnak tisztiben [Kv; KvE 175]. *1661:* conditionkhoz tartozo kötelességwnk nem szenuedheti touab azon feö kapitansaghnek Tiztit Uacantiaban hadnunk; Melyre nézüc fiunkat Kemeny Simont rendeluen azon Uduarhely Szeki Feö Kapitanysagh tiztiben hadni [UszLt IX. 75/35 fej.]. *1663:* azt igérte az asszony által, életemig azon tisztben meghagy ö nagysága [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1672:* Elóbbi Beizeczer Uramikékat penigh azon Tisztekben co kglmek egész Czéhül megh hadták [Kv; SzCLev.] * *vonásigazgatás ~e → divizorság ~e.*

Sz. *1657:* Nemes Tamásnak, ki abban az tisztben vicekapitánya és szolgája rendü ember, ígírték az fökapitánságot, ki ma az mely vokson volt, holnap az tisztért perdítette az szekerét [KemÖn. 166].

2. magas funkció/rang/méltóság; funcţie înaltă, demnitate; hohes Amt/hoher Dienstrang/hohe Würde. *1562:* Török Bálintnak ada császár[a] Galatában egy tornyot örökös tisztül, hogy életéig ott lakjék és bírja [ETA I, 14 BS. – [a]Szulimán török császár]. *1581:* Erreólis kegielmesen Emlekezhetik felseged hogy akkor Sem kiwantam keóztunk walo allapotban oly few es nagy tiztett, hanem felseged kegyelmessegebeól rendelte es atta wala tyztwl nekem a keóztunk valo so kamarat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály fóly. Báthory Istvánhoz]. *1657:* En … akkor nem voltam tisztem szerént generális, hanem fökomornyik, mert … visszajüvén az akkori hadi expeditióból … nemcsak offerálta, hanem … imponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusáltam [KemÖn. 194]. *1662:* Intené azért s kémé fejenként ökegyelmeket, éjjel-nappal lennének azon, egyezznének meg, viselnék szemek elött ökegyelmek hatalmas császár az erdélyi méltóságos fejedelemnek most is tisztiben való megékesítésére most is zászlót adott [SKr 671]. *1664:* Úgy látom, igen megijedett az vajda, meg nem maradhat tisztiben [TML III, 298 Teleki Mihály a fej-hez]. *1669:* azon tisztet[a] Kegyelmeden kívül senkinek is nem igértük, nem is adtuk, hanem Kegyelmednek adtuk, adjuk [TML IV, 548 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz. –[a]A Torda vármegyei főispánságot]. *1670:* bizonyos okokra nezve, Sárosi György hivünket kegjelmetek között az Fö király Biroságnak tisztiben nem patialhattjuk [WassLt a fej. Msz-hez]. *1672:* az váradi pasa követje … Isák effendinek viszen ajándékban ezer aranyat s egyéb fö törököknek is, kinek-kinek tiszti szerint illendő ajándékokat [TML VI, 338 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *fejedelmi ~. 1617:* feiedelmi Tisztwnk s hiüatalunk szerint Subditüsink közzwl legh kissebet-is igassagaban megh akarünk oltalmazni [Fog.; Szád. fej.]. *1662:* azt igyekezi uala mindenekkel elhitetni, hogy az fejedelem vele való végezésit meg nem tartotta és az ország által eleibe adott fejedelmi tisztirül való condítiokat sok részeiben általhágta volna [SKr 162] * *királyi ~. 1662:* Ki[a] 1576-ban a lengyel királyságra … választatván … mintegy tíz esztendő alatt nagy dícsérettel viselvén azon királyi tisztit, azon magyarság is éltéig mellette maradott vala [SKr 90. – [a]Báthory István] * *méltóságos ~. 1598:* co kgmet biro vramat erre az meltosagos tiztre egez varoswl valaztottwk [Kv; TanJk I/1. 316]. *1662:* azon méltóságos tiszteket eleitől fogva fejedelemségre menendő nagy emberek, mint Báthori Kristóf, Bocskai István és többek ollyak szokták volna viselni [Skr 307] * *palatinusi ~. 1662:* Elmúlt nyomorúságokat orvosolhatni már nem is, hanem ezután következendőkre való alkalmatosságokat az őfelsége birodalmában megelőztetni, zabláztatni, palatinusi méltóságos tiszti szerint is kívánták volna [SKr 488] * *vkinek ~ébe való beállítása. 1662:* az gyermekfejedelemnek is inaugurátiója, tisztibe való beállításakor minémű condítiókra, fejedelmi tisztit illető punctumokra … kellene megeskünni [SKr 312–3].

3. tisztséggel járó/hivatali kötelesség; sarcină/obligaţie de serviciu; Amtspflicht. *1561:* az mesterek … wegeztek uuolna neminemw articulusokat kyket ok es az o vtannok valo mesterekis az cehben megy tartananak Es kerenek mwnket arra hogy mi azokat … megy hannok wetnok … es az my tiztwnk zerent iol rendelnok az ew eeheknek meg tartasara [Kv; ÖCArt.]. *1574:* Espotal Mestert co k. valaztottak egenleo Akaratal Thëmeswarj Myhalt co K. Byro vra(m) hywassa Be es aggya Mindenkeppen Eleybe tyztit [Kv; TanJk V/3. 101a]. *1578:* Vagio(n) penigh nagy panaz az vassar birakra hogy tiztekbe ige(n) zorgalmatlanok, semmy rendtartast es wegezes zerent elo nem wyznek [Kv; TanJk V/3. 171a]. *1653:* Debreczenj Nyerges Janos nevü Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioual illette iduczült Meszaros Peter Uramat … Nagod Meltosagos tiszti megh fenyteni illen illetlen szokkal elő baratinkat, es io akaro Urunk gialazoiat [KemLev. 1391]. *1657:* Tisztek ezeknek a' scholat minden holnapban ad minimum meg circalni jó lelki ismerettel … Még is ezeknek tisztek minden esztendöben két két publicum exament instituáltatni [Fog.; UF II, 188]. *1668:* parancsolja ő nagysága, Hunyadra viseljek gondot. Én … a szolgálatot nem restelném, de más ember tisztibe nem örömest avatom magamat [TML IV, 338 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Nem örömest hágnék, Uram, az doctorok tisztiben, de Szukai uram sárgaságbül oly embert gyógyított meg, a' kinek a doctorok sem tehettek semmit is [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1679:* Bizony dologh Tisztunk volna Ispotalyt erigálnunk [Dés; Jk 40a]. *1683:* innen az ado be ment, noha tisztem nem let volna Kgls Aszszonyom, de mégis réá szorgatam öket[a] [Balázsfva AF; UtI. – [a]A tiszteket]. *1690:* ha Vasárbirák uraimék eokglmek tisztekb(en) restelkednek co kglmk is hasonlo poenaban incurallya(na)k [Dés; Jk]. *1718:* az olly Házat … az mellyben történnék az Casus[a] Separalni kell és bé zárni, az beteghez láto ége) eseléddel eggjüt, a hová is Tiszti lészen az olly Exponált Borbéllynak, hogj mennyen látni, és gyogjittani [Kv; KvLt I/225 gub. – [a]Pestis eset]. *1746:* 12 Forint poena alatt mi kételenek lévén velle mind esküttek Tisztünk parantsalatyát végb(en) vinni [Szentmária K; IB. Román Alexa (35) jb vall.].

Szk: *~ében (el)jár(hat). 1571:* veottek ezekbe Menye kylémb kylémb fele gonossagok es karok leottenek az chaplarok myath, kyk nem lol lartanak ely az co Tyztegben [Kv; TanJk V/3. 51b]. *1583:* De feo keppen az Trombitast inchek meg co kgmek … Menniegzeoben se Mennyen … Amikoron penig el hiak, oly gondviseleót es vigiazot haggion az Toronyban hogy az co tiztiben az varosnak vezedelme nelkwl Jarhasson el [Kv; TanJk V/3. 270b]. *1677:* A' Vármegyéknek Tisztei, tisztek és kötelességek szerint, hivatallyokat illető dolgokban, minden megkülömböztetés nélkül … el járhassanak végeztetik [AC 117]. *1702:* igen lassan és késedelmésebb(en) mint kyk hivatallya kivánta volna járt el maga tisztiben [UszLt IX/77. 51 gub.] * *~ében elömehet. 1577:* Megh ertettek … az ado zedeo vraim kewansagath hogy co kegmeknek adnanak

zolgat kikkel az eo tyztekbe elo mehetnenek [Kv; TanJk V/3. 141a] * *~ének megfelel(het). 1620:* Az el mült Eztendeöbely Director Vraimis Tiztektcöl bücziüzvan, cö kglmeket Jsmet Tiztekbe(n) Confirmaltak ... Ennek vtannajs Tiztecknek Zorgalmatossaggal felelliennek megh [Kv; TanJk II/1. 292]. *1623:* Ha Istenteöll magara bocsattatott Nyaualiak myatth tiztinek megh nem felelhett ... Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga mellę [Szu/Fog.; BGU]. *1710 k.:* Hogyha én a guberniumban az én tisztem s instructióm szerént társaimot unszolom vala, hogy ... jobban feleljünk meg tisztünknek, hivatalunknak, mely gyülölséges vala szóm és személyem miatta [BIm. 991].

4. tisztségviselő hatósági személy; functionar de stat; Staatsbeamte. *1603:* Im hallom mit mondaz ez nagy dolog, miuel hogi az Zek zenen tizt kepe elöt Illient mondaz hozam az törwin közb(en) [UszT 17/65]. *1614:* Biro Ferencz Hogj Brassohoz az hadba nem ment megh akartak dulnj az tisztek [Udvarfva MT; BethU 62]. *XVII. sz. m. f.:* legyen Segetseggel klmetek, mint Isten után földj Tiszteim s hütös gonduiselöjm, ne maradgyak ayandekon s ártatlanul ilyen nagy Felszegsegben [Barót Hsz; UtI]. *1670:* Azert ha mostani admonitionkra nem redeal az asszony, Porkolab Uraimék(na)k azvagy közönsegessen Tiszt Uramikék(na)k judicioma leszen rajta [SzJk 111]. *1671:* Rea hiuan az Tiztököt egy Poronczolatal az megh allo fel az megh nem allo felen az fen megh irt vinculumot minden töruenу nelkül megh vehesse [Told. 21]. *1681:* Vannak az Hunyadi Várhoz öt vas Bányák ... Ezekböl ... à Tisztek számarais minden heten administraltatk huszo(n) ot font vas, es egi Lapos vas-is ... eze(n) Tiszteken penig kell erteni a' Praefectust (: vagi ha ollyan ninczen az fö Capitant :), Udvarbirot, es fö Porkolábot :) [Vh; VhU 60]. *1682:* ezen Falurol valo Leveleket Tiszt Uraimék elött, az Aszszony resignálná Harinai Ferencz Uram kezében [A.ilosva SzD; Ks 21. XVII. 9]. *1698:* Tudom nyilván és bizonyoson az Utrumban fel tött ... jobbágyinak lopásokot orozásokot és orgazdaságokot, tudom asztís hogy Tisztek foglai mind hárman voltanak [Gyulatelke K; Ks Joannes Pap (35) jb vall.]. *1721:* annyíra vakmerökké lettek a parasztság, hogy majd tsak semminek velik a Tisztek parantsolattyát [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.]. *1752:* Első nap itt e' tallyekán Feleltetének a' kérdésben forgo Feleltető Tisztek [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 326]. *1782/1799:* Eddig elé olly könyörületessége volt a' Grofinak, hogy a' mely Öreg Aszszonyok, el öregedett, vagy egyéb arántis el nyomorodott emberek Torotzkon ... voltanak, azokot a' Tisztekre bizta, 's nem igen kivánták a' szolgálattyokat [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 338]. *1818:* a' Himlő oltásb(an) fáradozo Physicusok(na)k 1 Rfr. 5xb(an) Chirurgusok(na)k 37 1/2 krokb(an) meg határozott napi Bereket az arra rendeltetett Copulationis Fundustol, az illetö Tisztecknek assignatioja [Kv; RLt gub.].

Szk: ~ *változása. 1672:* Urunk neve és Nagyságod neve alatt az praesidiumnak is iratni kellene az tisztek változásárúl, hogy az kiket be állítok, ismerjék tiszteknek [TML VI, 269 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * *~ változik* a tisztségviselő személye változik. *1574:* Meg Ertettek eo k. Byro vra(m) altal az May ... gywtesnek okat, Az espotal Mesternek kewansaga feleol ... eo k. lenne Bekeseges az Mostany Ideo Mert alkolmatlan volna hozza ... Azert karachonig visselne gongiat, Azkor az Tyzt valtozwan eo k. gondiok lezen Rea [Kv; TanJk V/3. 104b] * *apró ~. 1847:* Hallotta a néptömeg elött Varga Katalinát azzal is fenyegetözni, hogy a tisztek közül ispány, szolgabíró s több efféle apróbb tisztek csak addig lésznek, míg ö akarja, s akik nékie tetszeni fognak, azokat tészen meg tisztteknek | Az idevaló uradalmi tisztekröl Varga Katalin azt mondotta: „Mit nékem az idevaló apró tisztek?" [VKp 185, 239] * *exekútor ~* (ítéletet/rendeletet) végrehajtó hatósági tisztségviselő személy. *1760:* Kolcsos kerített és mezö Varasoknak s privilegiomos helyek(ne)k ara rendeltetet legitimus executor Tiszteí [Retteg SzD; GyL]. *1782:* a Tektts Nemes Vármegye Executor Tisztét reájok kivivén meg-dulásokra, az meg-holt Tógyernek Tyitul nevü fiát ugy adták kézen fogva által [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1830:* a Hatalmaskodo Bandutz Joseff és Csokasi István ... tartozzanak ... Orga Onujnak fájdalmát és szenvedését annyiba a mennyibe tempore exequtionis az Exequtor Tiszt Urak által fog legitimáltatni meg fizetni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 2a] * *falusi ~. 1683:* az ott valo pasztorok mulattak az korcsmán, melyek(ne)k ketteit az Falusi Tisztek mind defendályak hogy azok jambor, ado-s-posta Lo-ado Emberek [Brassó; KJ. G. Drautt Apafi Mihályhoz]. *1823–1830:* A falusi tisztek a városból hat mértföldnyire, ha vagy egy delikvenst megölnek, tartoznak azt a medica facultásnak elöre hírré tenni [FogE 233] * *feljebb való ~. 1765:* mü falusiakul azt voxoltuk, hogy addig el ne botsássuk ä mig fellyebb való Tisztektöl parantsolatot iránta nem veszünk [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 24 Vall.] * *helybeli ~. 1671:* ö kgymek ... szaz Taller Uinculumat tonek ... a' ki ... fel bontana az oztozast; vgy hog' az megh allo fel az megh nem allo felen ... azon helybeli csak egy tisztelis ... executiot tetessen titethessen saz Imperialis Tallerokig [Kv; RLt 1] | az melly Rabok elégtelenek az ö adosságoknak, adossokon valo meg-vételekre, azon hellybéli Tisztek requiráltatván, tartozzanak az ollyan gyamoltalan Rabok mellett assistentiaval lenni [CC 63] * *helység ~e. 1750:* A paraszt szekerek készületeit s eszközeit a helység Tisztei limitálják [HSzj *paraszt-szekér* al.] * *külső ~* törvényhatósági tisztségviselö. *1629:* Keöteles Istuanis mondotta azt neki Gasparnak, hogi erezen eggiet az felesegeuel ... s eo gondgjat viseli az kvlseö tiztek ellen [Mv; MvLt 290. 188a]. *1671:* némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták, honnat a' Lator el-szaladván, javaiba' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna, Praetendálván azt hogy semmiben néki a' külsö Tiszt nem prescribal [CC 1–2]. *1747:* A' mig pedig valamely Causa a' Torotzkai forumon foly, tehat addig külsö Tisztekkel vagy Assessorokkal Semminemü Literare Instrumentumokat ne expedialhasson [Torockó; TLev. 2/1] * *megyei ~. 1847:* Hát valamely megyei tiszttöl kibocsátott rendelet került-é a Varga Katalin kezébe? | Varga Katalin a megyei tiszt urakról annyit mondott, hogy ezután ö teszen tiszteket, mégpedig olyanokat, akik nékije fognak tetszeni ... De hogy szidalmazta volna a megyei tiszt urakat, azt nem hallottam [VKp 207, 279] * *processzuális ~* járási tisztségviselö. *1789:* A Parantsolatokot ... a proc. Tisztek az arrol ki adott Norma szerént currentáltatták [Cschétfva U; UszLt XIII/97]. *1790/1799:* porontsoltatik Fö Biro Atyánkfiának, hogy maga mellé vévén egy Processualis Tisztet vagy Jurassort mennyen el késedelem nélkül Torotzkora [TLev. 5/16 Transm. 409] * *provinciális ~* tartományi tisztségviselö. *1763:* a Citalt Törvények és Diplomák beneficiuma mellett se Militaris, Se Provincialis Tisztek idegen advenákboll valok nem voltanak, nemis lehetnek mais, hanem a magunk Nemzetünkböll [Hsz; UszLt 16] * *számvető ~* gazdasági számadásokat nyilvántartó és számadásra kötelezett tisztségviselö. *1769:*

Szebenbe egy Loihel János nevü Szamvetö Tiszt, a Szamvetes Mesterségének ujjabb Formáját, es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette [UszLt XIII/97] * *székbeli ~. 1677:* Edgyik Vármegyebeli vagy Székbeli Tiszteknek hiti szerint valo rescriptumokra, a' más helyekbéli Tisztek azon szerint tegyenek Executiot, mint ha elöttök az Ország Constitutioja szerint decidaltatot volna [AC 128] * *szék ~je. 1671:* annak a' vármegyének vagy székeknek Tisztei a' hól találtatik lenni, az ö házas társa mellöl el-állott személy, ad moneállya a' vissza menésre [CC 4]. *1741:* Szék Tisztei poroncsolának egj külsö rongyos embernek s oda állitták s kényszeritték hogj vonnya le az lakatot [Uzon Hsz; HSzjP Stephanus Szinte de S. Köröspatak (30) pp vall.]. *1809:* A Szék Tisztyeinek ... kötelességekké tétetik, hogy ezután a Város részére ... állitando Tyrokbol, tsak eg(g)yet is ... el ne botsássanak [UszLt ComGub. 1696] * *székülö ~* törvénykezö tisztviselö. *1652:* Tisztelendö fö Kapitany Ura(m) es töb Ne(me)s szek ülö Tiszt Uraim illyen dologert Citaltatta(m) kegel(mete)k elejbe(n) földünk töruenienel az breuis szerint az Jt [Asz; Borb. I] * *várbeli ~. 1632:* Az birsagnak egy resze meli az Uarosb(an) esik a' biroe, az ket resze penigh az Uduarbiroje es az Porkolaboke uolt, or birsagh mikor esik azis az Uarbeli Tizteke [Fog.; UC 14/38. 111]. *1662:* négy s ötszáz lovast, gyalogot kényszeríttetnek vala a várbeli tisztek s perceptorok mellett kiküldeni [SKr 515]. *1677:* Esmeretlen, Uratlan, ez Országban bujdoso és lézzengö emberek ... affélék meg-fogattassanak szabadossan ... Vármegyéi, Várakbéli, Városi és Zászlók alat lévö Tisztektöl [AC 216] * *vármegye ~je. 1650:* egyebütt lévö oláhságtól indifferenter mindenféle fegyver hordozást megtiltottunk; kinek executori az vármegye tisztei légyenek [Gyf; EOE XI, 72 törvényszövegben]. *1661:* Puszta Koraba(n) az mikor bele ictatta batyank Czeffer Vra(m) magat ... Varmegye Tisztei közzül-is akkor soka(n) voltak ott [Sófva BN; Ks 41. K]. *1767:* eleget protestalanak ... a birák had engedgyék meg az Vármegye Tisztekhez hajtani a marhákot parantsolatyok szerint, s' ne hatalmon hadgyanak [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 12] * *vármegye főispánsága ~je. 1662:* a vármegye főispánsága tisztinek helybenállatása halogattatván ... főispán nélkül viceispánt is állitani nem szintén szokásos volna [SKr 308] * *vármegyei ~. 1847:* Tudom, hogy Varga Katalin elfogattatása iránt jött a vármegyei tiszt urakról ide Abrudfalvára rendelet [VKp 219] * *városi ~. 1677:* Esméretlen Uratlan, az Országban bujdoso és lézzengö emberek ... affélék meg-fogattassanak szabadossan ... Várakbéli, Városi, és Zászlók alatt lévö Tisztektöl [AC 216]. *1710:* De a városi tisztek, és lakosok ... bizván ahoz, hogy ha német keze alá esik az ország, jobban leszen állapotjok, megizenék Teleki Mihálynak, hogy a magyarok viseljenek gondot magokra [CsH 204 1687-re von. felj.]. *1852:* A' városnak szánto, és kaszállo hellyeit, Erdéit, mezöit senki privatus által elfoglaltatni, vagy a' városi Tisztek által ingyen biratni, bitangoltatni meg nem engedi [Dés; DLt 180] * *végbeli/véghelybeli ~. 1668:* Az hódoltságon ha török jár tartozzzék a falus biro falus feleivel a közelebbi végbeli tiszteknek ... hírré adni, melyet ha elmulatna ... s mégis tudtára nem adna a közel való végbeli tisztnek, mélto s illendö büntetéssel megbüntettessék [Beszt.; EOE XIV, 320]. *1675:* az hír söt levél nélkül járó magyar hadak kóborlóit somlyai kapitány vagy más közelbik véghelybeli tisztei ö nagyságoknak megfogassák és az várakban vitessenek be [TML VII, 61 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1677:* ne keressék a' magok könnyebségét az Executorok ... és ne praejudicallyanak a' Végbeli Tiszteknek authorítássoknak [AC 147] * *vidékbeli ~. 1819:* a' vidékbeli tisztek is nagy bajjal tsendesithették le[a], hogy valami veszedelmet ne okozzanak [Remete Sz; Ks 67. 47. 28. – [a]A felzúdult nemességet] | Jelen voltak a Statutio napján a Vidékbéli Tisztek – be bíró Uraságok Tisztyei más köz Nemesek ... Belsö Szolnok Vármegyeböl és a Szilágyságbol, másunnatis [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28].

5. intézmény/testület (vezetö) tisztségviselöje; funcţionar (ales); (erwählter) Beamte. *1671:* Az Szász Natio-is e' hazának edgyik becsületes tagja lévén, Király Birákat és minden egyeb Tisztetket választhassanak magoknak [CC 17]. *1637/1681:* Hedri Benedek Vr(am) lévén az Fiscus részérül Tiszt ... forditotta az Ministerek fizetésének némely részét más korban [Vh; VhU 465]. *1675/1760 k.:* (A) Collegium Tiszteinek is afféle alkalmatlanságokbol származható Nemes Uraimékkal való veszekedések eltávoztathatnának [Ne; DobLev. I/316. 10a]. *1832:* a fontok ugyan hibások hanem mái napon meg hagyatot a Czé tisztyeinek hogy ... a három fontos helyet más fontot vegyenek [ZFaz.]. *1843:* kiszállván a biztosság a királyi ispánysági és erdöszeti tiszt urakkal ... legelöbb is elment azon Pracluka Bugyestyilor nevü helyszínére [VKp 114].

Szk: *céh ~je. 1832:* Czéhunk a Kerelmesnek Feladását Ugy találta hogy a fontok epen azok melyekkel Czéhunk régi idöktöl fogva élt mely fontokra semi megrontás nem találtatot a fontok ugyan hibások hanem mái napon meg hagyatot a Czé tisztyeinek hogy ... a három fontos helyet más fontot vegyenek [ZFaz.] * *fiskális ~. 1671:* Az Regius funduson lévö Tókat a' Fiscalis Tisztekek magok authoritassokbol halásztatni szabados ne légyen [CC 50]. *1677:* A' Gonosztévöknek büntetésekben hogy job móddal a' Tisztek elö-mehessenek, a' hol, s a' mikor kivántatik requiráltatván a' Fiscalis Tisztek, assistentiaval legyenek [AC 127]. *1716:* Panaszolkodik az Fiscalis Tiszt hogy Szurdokon Fono hazatt tartanak, az melljböl sok rosz kovetkezik [Szurdok MT; JHbT] * *hámori ~. 1677:* az hámorosoknak minden egymás közöt való törvényes contraversiojok az hámori tiszt elött szokot agitalodni | Hámori tiszt pecsétinek meg nem becsüllése ... fl 12 [CsV 57–8]. *1680:* András Sándor az hámoron béres volt ... egj emberböl vért ontott vala, vicekirálybíró Bodó Mihály uram akarván megbüntetni, azonban Endes Miklós uram úgj mint hámori tiszt protestala, hogy királybiró uram be büntesse, mert nincs keze rajta, ö hámoros [Göröcsfva Cs; CsVh 83] * *kamarai ~. 1843:* Bucsumiaktól hallottam, hogy ök a kamarai tisztek által célbavett bizonyos erdöplántálást megakadályoztatták | Bort és pálinkát a magok házi szükségekre is pénzen venni és ezen helységekre bévinni nem engedik a kamarai tisztek [VKp 87, 133].

6. tiszttartó, gazdatiszt; vechil, administrator de moşie; Amtmann, Gutsverwalter. *1574:* fekete gothart[a] nagy sayon Lakozo hagmasy Cristoph Jobbagya ... ezt walla hog mykor halabory gorg byrya wala tyztwl teket es erkedet Akkoron en halabory gyorgnek Lowas leghynye walek [Erked K; LLt Fasc. 29. – [a]Magyar]. *1583:* az tiztnek megh waltoztatasatis ... magunknak reserwaltuk wala, de nem a' vegre, hogy a Tyzt(t)arto maga akarattia zerent chelekedgyek ... es kegielmetektol ne halgasson [BáthoryErdLev. 94 Báthory István az erdélyi helytartó tanácshoz]. *1633:* Tudom Asztis hogy az Elöbbeny Tisztekys majorkodtattak magok szamokra, es my segitettünk nekik [F.komána F; Szád. Criste Toje (56) judex vall.]. *1652:* Igen sajnallia az szegenyseg' hogy az magok feoldet is fel szantattiak az Tiztek [Km; GyU 134].

1673/1681: Sertesek felöl requiralvan az Ngd Tiszteit jo Kövcr marhakat nem adhatnak ő kglmek, Conventeon ertelme kivül roszat el nem vehettek [Vh; VhU 465]. *1705:* Mikoron pedig ott is, ami kevés gabona vala, azokat felíratván, minthogy egyebet nem is hagytanak vala a kurucok, a tisztet is bécskettetém, aki az kuruc idejében gondviselő volt [WIN I, 658]. *1740:* A' Juh Dézma iránt illyc(n) rendet tartanak, hogj annak idejéb(en) a' M. Vraság Tiszte fel menvén hozzájok; kér töllők juh Dézmát a' mennyi facultásokat gondollya lenni, ahoz képest, melljről osztán conveniálnak a' Tisztel [Runk TA; Ks 89. 58]. *1767:* Eo Nga Gorboj Tisztyei Dezmat vettenek mikor által nem Lapták az Eő Határakra a bűzát ezen hellyről [Tótszállás SzD; JHbK XXX/1]. *1772:* eő Excellentiaja Malma fogjatkozásának nem az én kisded két kövű Malmocskám, hanem az eő Excellentiaja Tisztei gondviseletlenségek okai, kik ... szántszándékkal nem igazittattak [Kük.; JHb LXVII/238]. *1792:* ha történetből szaladás képpen kára esett akárkinekis, aszt a béresekkel az Uradalam tisztyei meg fizetettek [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1806:* azon az Hellyen ... az ide valo Udvarok Tisztyei Dinnyet vetettenek majorkodtanak [Erdősztgyörgy MT; WH].

Hn. *1710 k.:* Az Tisztre jaro földek [Mv; MvHn]. *1818:* egy felől ... a' Tisztre járobeli Földek bütüi rugnak reája véggel [Mv; EHA].

Szk: *dominális* ~ udvari gazdatiszt. *1744:* Eő Exja Mgs Dominus Terrestris Personaja vagy Possessioja, és jurisdictioja ellen akárki machinalodnék, tartozik a' Dominalis Tisztek(ne)k ... késedelem nélkül denuntialni [Déva; Ks 78. XIX. 1]. *XVIII. sz. köz.:* az Falukban az elötti és jo bévett Szokás Szerint Dézma Széket ülvén a Dnlis Tisztek Szoktúk vala a gazdákot esketni [BfN] * *számadó* ~. *1681:* Az Havasrul fával élő közel valo Falubelick Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel, egyeb féle fa edényel Tartoznak ... mellyeketis a' Gornyik ... à Várban à számado Tiszt kezéhez administralvan arrol Quietantiatis venni [JHb XXXII. 56]. *1682:* 1671. az egész haza közönséges pusztulasban levén, bizonjos szám ado Tiszt nem volt [Vh; VhU 681]. *1690:* Város gyűlvén választottak exactorokat kik ab anno 1680. usque ad praesentem városi számadó tisztektül számot végyenek [SzZsN 714] * *udvari/udvarbeli* ~. *1671:* Az Udvari Tisztek penig, ha nem akarnák törvény szerént eligazitani ... a' mi kegyelmes Urunkat meg-találtatuán, a' panaszló fél méltóztassek kegyelmessen demandalni az eligazitás felöl [CC 66]. *1765:* a' mint alig emlékezem én magam is meg fogtam volt azt mondani a' Felső Udvarbeli Tiszt Uraimék(na)k [Zentelke K; BfN]. *1771:* azt sem tudam hogy volte szabadságak az Erdőlesre vagy sem az ide valo Udvari Tisztektől [Redulests H; Ks 93. XIX. 6]. *1806:* (A hely) elfoglalása penig Grof Rhedei László Ur ő Nagyságától ugy lett, hogy az Exponens Grófné Aszszony ő Nagysága Udvari Tisztyei nem curáltak, nem ügyeltek azon hellyet akkorban haszonvehetetlen porongyos hellyet [Erdősztgyörgy MT; WH] * *uradalmi* ~. *1847:* Az uradalmi tisztektől csak annyit hallottam hogy mondotta Varga Katalin az embereknek, hogy ha az említett tiszt urak olyan solgálatra hajtják, amilyent az apjok is, elejek is tett, azt tegyék meg | Az uradalmi tiszt urakról Varga Katalin azt mondotta, hogy az embereket igazságtalanul több szolgálatra erőltetik, mint amennyit a privilegialis levél tart [VKp 223, 289] * *uradalom ~je. 1792:* soha az Uradalom Tisztyei az udvar Marháival szánszándékoson a Tilalmasban kárt nem tétettenek [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

7. katonatiszt; ofiter; Offizier. *1662:* egy Fel kellene minden tiszteit, tizedessit akasztatni, valakik ott[a] voltak [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]Huszt várában]. *1663:* Az várakban levő magyar tisztek és magyar praesidium függnének ő nagyságától ... Az economiákat excerceálhatnák az ő nagysága tisztei, és abban meg ne háborgatnák [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1677:* Munitio vecturáját a' Fiscalis Várakban a' Tisztek rendellyék [AC 263]. *1705:* A trombitásomat felakasztatá a minap, de azért bizony egy tisztit akasztatom fel [WIN I, 649]. *1710:* A német idejiben való tiszteket, kik kün maradtanak volt, megfogatá, Kővárban ott raboskodtatá [CsH 375]. *1718:* jollchet subrépartitioink meg vadnak az falukra de pénzt is az Militia Tiszteitől kellett mutualnunk [Somlyó Cs; Ks]. *1723:* reportumibol Var(me)gyéstül ... láttuk eő kglmenek meltatlan szenvedesik és vexait az ... Regimen Tiszteitől [Hátszeg H; Ks 83]. *1737:* mind Tisztekkel edgyütt essek el a műcink két száz tizen négjen, a Tisztek közöt ... a vicecollonellus, egy Lejtnánt [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1763:* Maga meg vallya az I(net)a, hogj Három Széktől fogva, Thordáig az katonakkal edgjütt járt, ottanis vellek baratkozott, consequenter itten, azon Katonák Tisztyei fogattak elis, hogy tovább az katonaság miatta ne corrumpálodnék [Torda; TJkT V. 169]. *1823–1830:* Itten katonaság sok vagyon, lakosok kevesek, és még nagy részént puszta a város, többnyire csak császári épületek vagynak benne, kaszárma, magazinum, tisztek háza, fogadó stb. [FogE 179].

Szk: *alábbvaló/alsóbb/apróságos* ~ alacsonyabb rangú katonatiszt. *1669:* az Hadnagyesagh fel ne(m) viteliert (!) fr. 100 egyéb apróságos Tisztnek fel ne(m) vetelyért fr. 6 [Dés; Jk]. *1704:* A mi részünkről pedig estenek el mind a gyalog-, rajtár- és dragonregimentek közül, mind gregarius, mind pedig alsóbb tisztek [WIN I, 250]. *1705:* a németekben több oly helyben nem maradott száznyolcvannál, és egy colonellus esett el, egy kapitány és holmi alábbvaló tisztek [WIN I, 620–1] * *elsőbb* ~ magasabb rangú tiszt. *1705:* Az rabok ... circiter harminc, melyek között az elsőbb tiszt zászlótartó volt [WIN I, 650]. *1758:* az Bosi Széken inhibéáltattam ... hogy executiora ne menyek addig mig elsőben V. Ispány Uram nem requiráltotik mint elsőbb Tiszt [Légen K; SLt XL Bárotzi Gábor Suki Jánoshoz] * *felsőbb* ~ magasrangú tiszt. *1705:* A többi tisztek pedig a külső házban hasonló companiával voltanak, de kevesen voltanak kapitányok, mindinkább felsőbb tisztek és asszonyok [WIN I, 599]. *1768:* Ebben is benne forgottam mint all Tiszt azert erre sem felelek, amig a felseöb Tiszteknek által nem adom, hogy mit mondok [Uzon Hsz; Kp IV. 250] * *francia* ~. *1678:* ha némely itt való franczia tisztek beszéde szerint Slesiában mennek, ebnek adjanak az nyereségében [TML VIII, 273 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *hadi* ~. *1710:* Eugénius egybenhívatván a hadi tiszteket, proponálja a veszedelmet[a] [CsH 325 1702-re von. felj. – [a]A vár aláaknázását]. *1756:* Németi István Uram ... a' Hadi Tisztekkel eleget jádzott a' Nagy Várdán [Kv; Mk IX/114 vall.] * *kamerális* ~. *1710:* A generális commendáns, a több militáris és camerális tisztekkel Fejérvárra mentenek ... azóta ott residéálnak [CsH 444] * *kvártélyozó* ~. *1741:* a Csíkban lévő quártélyozó tisztek rettenetes executiokot cselekedtek [Szárhegy Cs; SzO VII, 413] * *limitaneus* ~ határvidéki katonatiszt. *1775:* (Torotzkai Gergely özvegye) ment, egy Ottszman nevű limitaneus német tiszthez [RettE 356]. *1805:* Anyinoszai Dán Dobre panaszolja hogy ez előtt 3 esztendők(kel) egy oda valo sze-

gény özvegy Aszszonynak a lovát postaságra ki rendelvén egy Limitaneus Tiszt alá, a' lova az utba el dőglött – és ő máig is kárba van [H; JF 36] * *magyar ~. 1663:* Az várakban lévő magyar tisztek és magyar praesidium függnének ő nagyságától [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1704:* Gyalu is hozódván elő, azt mondotta, hogy amely magyar tiszti az úrnak ott benn volt, az csalta ki a commendast vadászni, és odaki megölvén, úgy mondta meg a németeknek és úgy tötte őket kurucczá [WIN I, 245] * *mezei ~* fizetett katonatiszt. *1657:* Bejüvén complanálák az dolgot ... de az tracta alatt búcsúzik is vala udvari és mezei tisztitől, lévén udvari főkapitány és mezei generális [KemÖn. 157] * *militáris ~. 1728:* Az militaris Tisztek ugj mint Colonellus ur(am) és az stabalis Tisztek szállásain kivantato Eszközök csinaltatások sok expensáib(an) lévén az Nemes Város(na)k [Dés; Jk 379–80a]. *1730:* Mivel a G(ene)ralis Perceptor(na)k Militaris Több és alsobb Tisztekkel sokszor kell ... Conversalkodni, énnekem is accomodalnom kellet hozzájok magamat [Kv; Szám. 56/XIX. 29]. *1777:* De mindezek felett a titulált militáris tiszt uraknak járandó fát jó idejekben ki-ki administrálhassa [Árkos Hsz; RSzF 112] * *német ~. 1691:* (A státiobéli fő commissarius) külgje ... az szegény Panaszlo Embert az Nemet Tiszthez [Kv; Törzs. instr.]. *1705:* Ma az úr több német tiszteket is hivata a holnapi napra [WIN I, 409]. *1710:* Éppen kezekben vala a német a kurucoknak, most is mondják a német tisztek, kik ott voltak, hogy nem gondolták, csak egy is elevenen onnan közülük eljőjön [CsH 408] * *pattantyús ~* tüzértiszt. *1705:* Tegnap egy pattantyús tisztet temetének el, kit sok tisztek és német asszonyok kisértenek [WIN I, 477] * *regiment ~* ezredtiszt. *1774:* A Mlgs Groff Generalis Tutor Ur egész Regimen Tisztyei számokra Lora valo Szij szerszámat csináltatott volna Brassóban [Szentdemeter U; LLt 41 vall.] * *tábori ~. 1711:* cő Kgle hitét, kötelességét és házasságbéli szövetségét félben hagyván, várasokat, Vármegyéket feljárván, erkölcstelen életét mindenütt kimutatván, rosz hirit, nevit mindenütt hagyván ... az Olt Vizeb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett a táborbol ki verettetett [Dés; Jk 359b–60a] * *udvari ~. 1657:* búcsúzik is vala udvari és mezei tisztitől, lévén udvari főkapitány és mezei generalis [KemÖn. 157] * *várbeli ~. 1662:* Vala nagy szenvedésben amiatt is a fejedelem elméje, hogy Fogaras várában Barcsai András, az Barcsai Ákos egytestvér öccse lévén a kapitány ... az várat semmiképpen ... megadni nem akará. Hasonlóképpen a Déva várában levők is magokat nagy keményen tartanák. Mindkét várbeli tisztek ellen felette nagyon haragszik vala [SKr 646]. *1688:* Dévai Várban provisiom alatt lévő cő Ngok jovakban lött kár é szerint Az Disturtiumban Varbéli Tiszt Uraimek és Praesidium ben lévén, Szalonákatt meg Szeldelvén defect(us) lött az szalonakban libr. 236 [Törzs.].

8. kötelesség; datorie, obligatie; Pflicht. *1662:* A méhecskének kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon ... ő természetes helyét megtartván kaptárjában és mintegy székiben, helybéli tisztét viszi végbe [SKr 70]. *1677:* Ha penig azalatt, kit Isten ne adjon, az kisdednek nyavalyája interveniálna, helyettem egy böcsületes ember, feleségem helyében egy böcsületes asszonyembert felállítván, higyje, én afféle tisztemnek is megfelelni el nem mulatom [TML VII, 338 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz]. *1693:* Az Aszszonyi allatis kötölezi magát arra, hogy ennek utánna üis tisztiben dolgaban jobban és szorgalmatosabba(n) el jár mint annak előtte [SzJk 274]. *1780 k.:* Ezerhétszáz után Nyolcvanadik folytán Elvégezte tiztit; Nyugodjék immár itt [FogE 304].

9. állapot, természet; stare, natură; Zustand, Gemütsbeschaffenheit. *1580:* Az Vrunk levelet Ertyk eo kegmek Azert itylik azt hogy vgya(n) paranchiolat nelkwl is minden Istenfeleo kerestien Embernek tyzty kewannya hogy feyedelmeert könyeörögie(n) [Kv; TanJk V/3. 228a]. *1636:* Ezen okon kenszergeti az buzgó Propheta az földi állatokatis imillyen bizvást, hogy tisztek szerént az Istent ditserjék [ÖgrAj. 6].

tiszta I. *mn* **1.** nem piszkos/mocskos; curat; rein, sauber. *1570:* Orsolya Harangozo Kristofne, hithy zerent vallya, hogy zabo Janosne Monta neky ezt hogy Jllien Modon hytta hozzaya Zabo Janos az Trombitast, hogy chyak Neh haggya ely Thyzta aggyal lepedeowel Thartya [Kv; TJk III/2. 37]. *1573:* Mond az Istwan Tyzta attwl Az gatiad hogi az Mostany hitnel Job volna az eleot valo [Kv; TJk III/3. 305]. *1599:* hogi a scolaban az gyermekek cloakat ahol az wleo zekek wadnak meg tiztitattatűk a kiralyal, Az eo tizta mywetol fizetűnk neky d 25 [Kv; Szám. 8/XVI. 36]. *1644:* pestis elen edes Atiamfia illien oruossagot chinali, egi tista üueghben tegi egi eitel igen io fele erős echetet[a] [LLt Gyulafi László feleségéhez Balási Erzsébethez. – [a]Köv. a többi összetevő fels.]. *1657:* Vagion egj tizta reeze abrosz [Mihályfva NK; JIIb XXII/42]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... à meg holtak temetésére rendelő (!) Emberek ... tiztitsak ki az hazat és meszellyek meg is, az meg léven ugj Számlaltathatik annak utanna, az Haz es az Ember is, Tiszta kőntöst vevén magára nem Infectusok köze [KvLt I. 225 gub.]. *1733:* tiszta edénybe fonnyaszsza Aprolékját [Dés; DLt]. *1755:* hitván dőg testemet amint Sokan, Szokták ferestésvel ne mocskolkodgyanak, hanem Abrázatomot, kezeimet megmosogatván, tegyenek tiszta inget labravalot reá ugy nyakamra a' Szokot tiszta nyakra valot [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. *1771:* A szőlőt jó gondossággal meg szűrtük lett 80 veder. Jó tiszta Edényekbe tettük [Esztény SzD; Told. 5a]. *1817:* a' Zilahi házis Renoválva tiszta az első Ház [Kv; IB gr. Korda Anna inv.]. *1819:* a Mészárszéknek helje Szép és tiszta légyen [Kv; MészCLev.]. *1841:* A' Házok ki takaríttásákor semmi Kár nem történt a' Szobák tiszták [Mv; IB. Magyari Anikó lev.] | Határozás Atya és Két Bejáro mesterek hogy adig is magokat a legbetsületeseben Viselye magát (!) ... tiszteséges tiszta Surtzal és aki ez elen hibáznék bűntetese 6 Krajtzár [ZFaz.].

2. olyan (ember), aki magát/környezetét tisztán tartja; curat, care iubește curățenia; cine Person, die die Sauberkeit/Reinheit mag, reinlich. *1664:* dajkát is küldöttem ... igen jó asszony ember, tiszta is [TML III, 33 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1667:* Mivel az D. Actor megh ne(m) paranczolta néky, hogy ordat ne adgjon bé, hane(m) vayat adgjon, es küldgjek megh harmad magával tizta szemelljekkel az Major, hogj az melly Sajtot, ordát adott be, annak semmi nemű Sirját el nem veőtte [Cege SzD; WassLt]. *1811:* Igaz, hogy a' Székely tisztább és csinosabb, De a' Szász fösvényesebb és takarékosabb [ÁrÉ 69].

3. vegyítetlen; neamestecat, curat; unvermischt. *1558 k.:* legyen tizta rez ky kyuerettetteteth vekony plehe es el Meteltteth [Nsz; MKsz 1896. 284]. *1585:* 11 Janua ... Tyzta bor költ Regelö hetfön 24 eytel eggyk 3 penzes. d. 72 [Kv; Szám. 3/XXII. 55]. *1590:* A bort en arultam kj eleozer en hoztam benne akor tizta vala [Kv; TJk V/1. 21 Chaplar Janos kezével] | Kadar Georgy comaga Borat arullia vala Akkor, ez eo borat megh Costolok, de az tizta Bor vala Nem Meseres [Kv; TJk V/1. 22 Hozzw Istwan kezével]. *1609:*

Tizta lizt lang, melljet zitaltak 12 veka buzanak az liztibeol [Kv; Szám. 126/IV. 221]. *1625:* Egy ket szel tiszta gyapotbol szeot abrosz veres vegü f. 2 [Kv; RDL I. 126]. *1713:* Egy pantlikára valo tiszta arany függö [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1732:* az Udvarrol a láb föld fele, igen szép tiszta forrás folydogal ki [M.zsombor/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1767:* Vagyon ... Büdös Tó nevezetü ... alol felyül Nádas és Hináros közepette tiszta még halászhato Tó [Mezöbodon TA; EHA]. *1772:* Tizenharmadfél Sing Tiszta Len Vászon [Kv; KvRLt IV. 32/6]. *1778:* A hasnak pedig meg szorulása mindenkor ártalmas ... Ettöl is azért a' beteget örizni kell ... itassanak vele ... annyi mannát vagy egy Lót borkövet, a' mint a' hordórol le vakarták, megtisztitva pedig a'mint a Patikában árullyák fél Lotot ... tiszta meleg vizbe magára vagy fél Lót folia Sennével elöbb meg fözvén[a] [Mátyus, ConsSan. gub. – [a]Folyt. a recept leír.]. *1807:* tiszta piros Buza 267 Kalangya [Dédács H; Ks 98]. *1851:* A' tavaszi szántás alá tartozó földeket ... kötteles Máthé György ... jó–tiszta maggal ... be vetni [A.csküllö K; RLt O. 4]. *1868:* csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen sónemek összege, és a marha, gyár, és trágyasó vétessék fel | tiszta apró, marha, Lábsó, gyári [Désakna; Lt].

Szk: *~don ~. 1844:* vetetem ... a Köpadra ... a Miskáné métájába lévö egy tsupos kö tájáig tisztádon tiszta utolso vasrosta jukon jöt nagy szemü buzát [M.köblös SzD; RLt] * *~ fehér tarbúza. 1678:* Tiszta veres Buza az: Sebesben menö ut mellet valo földben van Cüb. = 32. Tiszta Fejer Tar buza ugjan abban a földb(en) Cub 75//3 [Alvinc AF; UtI] * *~ óbúza. 1842:* gergelitzés o tiszta buza 10. kupa [Csekelaka AF; KCsl 3] * *~ őszbúza. 1786:* Majorság ösz tiszta buza Gel. 160 [Nádasalmás K; JHbK XXIX/36]. *1796:* Groff Vass Miklos Ur ö Ngais Tsászáribol Szép tiszta ösz buzát hozatván, itten Határunkan legg jobb Láb földiben háromszori Szántásban vettette [Mezöméhes TA; WassLt]. *1827:* a Felsö lábban el vetödött 50 v(éka) ösz Tiszta Buza [Budatelke K; Born. F. Ih] * *~ öszi búza. 1811:* Öszi tiszta buza eleje százkilentzven egy véka [Mezöör K; MkG]. *1820/1875:* Határunknak fele része jobb és trágyázhatóbb, ez megtermi a tiszta öszi buzat is [Zsobok K; WassLt] * *~ rozsliszt. 1676:* sárgaságbúl oly embert gyógyitott meg ... Ez az orvosság, hogy tiszta rozslisztbül süssenek kenyereket s az mint az kemenczébül kiveszik, az embert vetkeztessék mezítelen s egy asztalon hanyatta feltetvén, az kenyereket rakják körülötte [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz] * *~ tavaszbúza. 1742:* Apr. Vetettem ... a Dan alá Iricze vagy tiszta tavasz buzát (metr) 12 [M.köblös SzD; RLt 19]. *1834:* tiszta tavasz buzát percipiál 247 vékát [Somb. II] * *~ tavaszi búza. 1812:* Az Uj Epület alat égy Szuszenkba Tavaszi tisz(ta) Buz(a) ... A Konyhában egy Szuszénkba elegyes ösz Buza [M.gyerömonostor K; KCsl 11] * *~ veresbúza → ~ fehér tarbúza.*

4. vmivel nem kevert/elegyített; neamestecat, curat; rein, unvermischt, pur. *1680 k./1715 k.:* Bachus részeg ha tiszta vizzel él [Rosnyai, HorTurc. 165]. *1750:* három Esztendeig tömletezést szenvedgjen azon idö alat is száraz kenyérel és tiszta vizel élödgyék [Illyefva Hsz; HSzjP].

5. nem pancsolt; pur, natural, nefalsificat; pur, natürlich. *1623:* Büdös Niarlott, Eczetes Nyülos borokot kj ne vetesse(n) hanem a' menemwek Seges Var senky zekb(en) teremnek tizta Ezw Sauanio borokott arultasso(n) [BGU]. *1715:* Jó izü vékony bor ... Tiszta izü, de lágyacska [UtI]. *1844 k.:* Ürmös. Tiszta – jó-üzü; de keserenyés | Pesgönek való Alkalmas tiszta már Szép szamata ... fejlödik az áslogüz és szín' enyészetével [Csekelaka AF; KCsl 6 hordólistából].

6. átlátszó, nem zavaros; limpede, clar; klar, durchsichtig. *1673:* minden forintra tartozzanak adni szüretkor egy egy veder mustat, de ne legye(n) valami Zavarék, hanem Tiszta must [Gyf; Incz. IV. 15a]. *1860/1861:* a Kis-Küküllö ... ágya jó darabig köves, lejebb iszapos, fövenyes; vize, mikor tiszta, jó, iható [Benkö, MszIsm. 6].

Hn. *1797:* A' Tiszta patakon tul (sz) [Ajton K; EHA].

Sz. *1698:* a Farkas iszik felyül az folyo vizb(en), megis én reám haragszik hogy fel szavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik [Cege SzD; WassLt Vas György nyil., Illyés Gabor szb kezével].

7. fajtiszta; de rasă pură/alcasă; reinrassig. *1632:* Mondrai Galliale es Bika Bukurencz paztorsagok alatt uagion ... Tizta ueres holdos kancza ... N. 2 ... Tizta pey kancza ... N. 1 [UF I, 180]. *1746:* hogj Csik Székböl ne legjen szabad az Brassai Mészárosoknak tiszta, és egésséges Marhakot vásárolni senki nem arcealhattya [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1849:* Tiszta pej ló jobb szemével vak [Kvh; CsS].

8. amely egy (nép)csoport jellegzetes vonásait mutatja; curat, pur; rein (ein Volk betreffend). *1710:* Pápán, Rimaszombaton, Losoncon és más helyeken, mind Alsó-, Felsö-Magyarországban, ahol mindenkor tiszta reformátusok voltanak, a templomokot elvevék[a] erösszakoson, a református, lutheránus papokot kiüzék [CsH 459. – [a]A jezsuiták]. *1811:* a' milyen szép a' tiszta Oláh gunya, Az Oláhos Magyar Köntös olyan tsunya [ÁrÉ 72]. *1823–1830:* olyan tiszta német nyelvet sehol sem hallottam, mint Chursachsoniában [FogE 203]. *1844:* a ... bizonyitványbeli „Lovag" egyéb aránt elég tiszta Magyarságu ki fejezés alatt nem más mint „primipillus" rend értetik [UszLt XI. 85/1. 8].

9. derüs; senin; heiter, sonnig. *1704:* Az este volt amaz nagy eclipsis a holdban, amint a kalendarium is megírta, hat órától fogva tartván egész tizedfél óráig, amikor a hold egészen elfogyott vala, amelyet is, tiszta idö lévén, világosan láthattunk [WIN I, 109]. *1710:* Szatmár felöl rettenetes sokaság jött az sáskáknak, annyéra, hogy, tiszta üdö lévén, az nap fényét elfogta egyenlö sürüséggel [SzZs TT. 1891. 284]. *1736:* az hintónak ... az fedelíröl mindenfelöl bör függött: tiszta idöben fel türték, essös idöben le ereszteték [MetTr 336]. *1765:* némelyek tiszta lévén az ég, a holdból kinyúló világosságot láttak [RettE 191]. *1823–1830:* Míg meg a pusztákon volnék, egy tüneményröl kívánok emlékezetet tenni, mely is a délibába, és ez igen szép látás, mikor tiszta idö vagyon nyárban, kilenc órától fogva délután mintegy három óráig [FogE 266]. *1847:* Eleve szeptember utóján s ezen holnap[a] elsö két napján tiszta és annyira hideg éjek voltak, hogy a viz künn meg körmödzött [KCsl 13 Kemény Dénes kezével. – [a]Október].

10. puszta; numai; nur. *1582:* Michael Dedrich ... vallia, Ki hiua minket ez Paztor Az Arokba talalok Az thehenet Ahol penigh talalok halwa vala Immar de ot sem sar semmy sepedek Nem volt hanem chak tizta feöweny [Kv; TJk IV/1. 18].

11. vmitöl mentes; lipsit de ceva; frei von etw. *1724:* az kertek tiszták, az Caulifiolik erössen nilnak [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1727:* Ha kinek Tiszta Reth avagj Csak igen keves bokrocskákbul állo Tövissesis adatodott volna [Dés; Jk]. *1732:* Az Észek oldalnak felsö részit, a hol a Tövistöl tiszta, Török buzával vetik dézmájára [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1751:* az ó Hegyben más darab

egy tiszta puszta Szőlőnek való helly [Koronka MT; EHA]. *1762:* ez is berkes volt de vgyan tsak imitt amott tiszta [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1766:* azon Bongordos gyümöltsös és a mellett lévő fogott és irtásra inditott hellyröl ... ezt tudgyuk bizonyoson mondani, hogy ... már az mi gyermekségünkben egyébként tiszta volt hanem tsak az nagy száraz tsonka és aszszu fák voltanak benne imitt amott [Szásznyires SzD; Ks 33. II. 16]. *1778:* Vagyon egy nagy puszta helly ... Ennek egy resze tiszta és Sima bokrok nélkül valo, más része apro tovis bokros [Majos MT; Told. 79]. *1831:* a leg tisztább veteseinkből is, ezen elő szamlált planták miatt szinte semmi jot sem arathatunk [Dés; DLt 143]. *1843:* Ezen Tonak ... Szélein egy kevés Nád terem, de az is gazos vad kákás ... soha tiszta Nád nem termett hanem vad kákával Sátéval elegyes Apro Kurta Nád terem benne [Kötelend K; SLt Vegyes perir.].

Szk: ~ *föld* kb. irtásföld. *1589 k.:* vagio(n) Zabo Thamasnak tizta feolde [Szu; UszT] * ~ *irtás. 1757:* Tiszta Irtás által tartunk[a] kevés, kevés oeconomizálni valo Helyeket [BK ad nro 144. – [a]Szurdok és Tataresd (H) lakosai] * ~*vá tesz. 1763:* némelly részit azon földeknek Bokrokis fel vették, úgy hogy nevezetes Munkával és Industriával kelletik tisztákká, és haszon vehetőkké tenni [Koronka MT; Told. 14. 400].

12. gondozott; curat, îngrijit; rein, gepflegt. *1585:* Deak Mathe ... Az zekeres Iacab vra(m) Maiora Seowenye mellet valo zep tizta Jarast, vgy Anyera el veztette ... hogy, el veszne az Vth [Kv; TanJk I/1. 12–3]. *1781:* tiszta Kaszállo volt mindétig [Királyfva KK; BfR 24. 25].

Hn. *1588:* Az Rethnek, tizta Reth newe [Somlyó Sz; WLt].

13. disztelen; fără ornamente; schmucklos, unverziert. *1679:* Öreg, Sotus, (: egyik Csikos, masik tiszta :) üvegh palaczk nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 105].

14. sima; neted; glatt. *1779:* Ötödik <gyermeke volt Gyerőffi Katának> Bíró Anna, gyönyörüséges szép személy, nem éppen szőke ábrázatjában, hanem a barna és szőke között, szép, tiszta, fejér-piros ábrázatú, szép termetü [RettE 404]. *1811:* Miskoltzi Josef ... hoszszuko szőke tiszta ábrázatu, majom száju, pettyett ajaku, elő álló fogakkal [DLt 362 nyomt. kl].

15. makulátlan, üres; alb, curat; weiß, leer. *1615:* Keőnyuekbeöl Jutot nekj Jùb anyaj rezreöl ... Egj regestrúmnak valo keönw tizta papiros f. 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1736:* az régi embernek penig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy arkosnak a negyedit egészlen belírta, alig maradott egy kis tiszta papíros, mikor az levelet egyben fogták, az hová titulust írjanak [MetTr 360]. *1750:* a Tabellákot mind ujjolag kellett compingáltatnom Angelicába igen szépen, a' tizenöt Classis szerint tizenöt Libellusba, és mindennek az hátára egj darab tiszta papirossat ragasztottak, arra szépen és distinctē ra irtam irattam: Domestica Conscriptio per t. et t. peracta septem Pagorum [ApLt 3 Rétyi Antos István lev.]. *1758:* Tiszta pappyrosból Libellusokat czináltattam [TL. Teleki Ádám költségnaplója 180a] | ami tiszta papiros volt, azt mind befirkáltam [RettE 63]. *1774:* akadott kezembe Székely István Magyar krónikája, melynek elein lévén két levél tiszta papiros, melyekre volt igen homályosan írva holmi dolog [RettE 327].

16. ahol nincs járvány/betegség; curat, fără epidemii/boli; rein, ohne Epidemie. *1738:* a' Szegénység rész szerint consoláltathassék ... kik légjenek tiszta és Infectus Hejekröl valók, azok(na)k serio lejendö Investigatiojára rendeltük Nztes Sövényfalvi Mátyás Atyánkfiát ö kglmét [Dés; Jk 506b–507a].

17. a levonandók levonása után megmaradó; curat, net; rein, netto. *1831:* tellyes hatalmat engedek a' Tisztelt Tekintetes Úrnak arra hogy az írt summát rajtam mint valoságos Tiszta adósságot Törvényesenis exequaltothassa minden Törvényes menedékek ki rekesztésével, költsége s fáradsága meg térittése mellett [M.orbó AF; DobLev. V/1179].

Szk: ~ *haszon. 1815:* az ezen kortsomából bor termés idején bé jövö Esztendei tiszta haszon 25 Rf [O.nemegye BN; Ks 77. 19] * ~*jövedelem. 1810:* a' Gátra esztendönként meg kivántato költség – a' Malomnak Esztendei tiszta jövedelmét könnyen fejjül haladhattya [Rákos Sz; Ks 77. 20. 65]. *1827:* Az Exponens Aszszony ezen rész Joszága esztendei tiszta jövedelme nem mégyen többre 150 Rfor(int)nál [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs vall.]. *1840:* Vagyon benn a' Faluba egy jo állásos vendég fogado ... esztendei tiszta jövedelme 240 Rf [Varsolc Sz/Kv; Ks 100 Nyilak könyve 37] * ~ *nyereség. 1829:* Bétsi czitzomákbol ... 's több aprosag portékáknak eladott árrokbol jött be tiszta nyeresség Rf. 400 [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1840:* Hizlaltatott 26 darab Sertés minden darabra tiszta nyeresség tetetödik 6 Rf [Kv; Born. G. XXIVb].

18. adósséggal nem terhelt; care nu este grevat de datorii; schuldlos. *1860:* halálom utánra hagyom és hagyományozom ... Akontz István urnál lévő azon 7000 ft ... conventios czüst pènzbéli tiszta actio követelésemet, melyet töllem Akontz István ur ... kölcsön vett [Kv; Végr.].

19. bonyodalmaktól mentes; curat, clar; frei von Wirren. *1841:* a bíroi meg győzödésig bizonyosra mutato tiszta környülmény az hogy a tsikom lába altalak futamtatásbol, és nem mint ök[a] nyekegtek, – a kövek közötti jukba[b] [Dés; DLt 1541. – [a]A vallók. [b]Tollban maradt: tört el]. *1843:* az erőszakoson el tartott Leveleket a' törvény tiszta értelmébe kezéhez akarja venni és adatni[a] [T; Tolvaly lev. – [a]Tolvaj Ferentznek].

20. hiteles, hamisítatlan; autentic, veridic; authentisch, echt. *1572:* Vrberger Gergel azt vallia hogy Az mely ados lewelet adot volt Kappa Antalnak ... tyzta es Igaz ados lewel [Kv; TJk III/3. 38]. *1827:* Ujrais atyafiságoson kérem Sogor Uramat jöjjen és szakaszsza ki[a], mert bizony ezert perbe szállunk, és megis meg kell lenni tiszta Contractusunk lévén [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 2a Borbereky József Dobolyi Zsigmondhoz. – [a]A peres örökséget].

21. tényekkel bizonyítható; bazat pe fapte; beweisbar. *1814:* a józon okossagon épült tiszta Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz valo foljamodás következése a lett, hogy ... a' Pap meg kötöztetvén a' Menyemet Kolosvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfR 117/1].

22. hamisítatlan; nefalsificat; unverfälscht, echt. *1638:* Josika Farkas Vram Kamuthy Miklos Vram eö Naga kepében kez vala fel veni Mi Eleottvnk az Sumat vgi mint Tizen Negy Zaz Tizta es igaz Niomo Araniatt [K; JHbK XII. 24]. *1749:* hasonlo jo finum Aran és tiszta Ezüst pénzekkel légyen a ki váltás valamint az mitsodásokat most levált Korda Susanna Aszszony [Kv; Borb. II].

Szk: *nem ~ ízen való* hamisított. *1639:* Én is érzém, hogy nem szintén tiszta ízen való bor vala [Mv; MvLt 291. 188a–191a].

23. kifogástalan, becsületes; einstit; ehrlich. *1584:* Azert hogy Warosunk tizta legien es a' gonossagh Naprol Napra ne

giarapoggyck ... Vegeztetet hogy ... Aky mith erdemel, vgy bewntettessek [Kv; TanJk V/3. 286a]. *1590:* ez Zabo Jstwan ellen semi gonozt nem tud tizta Jamborsagnal egiebet co nem tud [Kv; TJk V/1. 50 Angial Marton kezével]. *1597:* Varga Gieorgi ... wallia ... azeleottis ... eleg zoba forgot az Azzony mert vgia(n) gonoz hireis vot hogi ne(m) tizta eletew volna [Kv; TJk V/1. 23]. *1623:* az szen<t> szek ... Utrummal bocziata ki Halabor Borba<rat> hogi Ura ellen azt docealna, hogi parazna volna es a<z> szent hazassagnak tizta rendit megh ferteztette volna [SzJk 15]. *1760:* minthogy az jó Leányomtol ekképpen az én tiszta Attyai Szivemb(en) vexáltattam én Sem omittálok Sem(m)it [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláír., de a levél más kézzel]. *1817:* Ifju Legény Lakatos Márton és Hajadon leány Szekeres Kata ... tiszta, és erőltetes nelkül valo hajlandosagokat vallák égymás iránt [M.bikal K; RAk 139].

Szk: ~ *ágyból való/van. 1701:* Minden Posztocsináló az ki ă Betsületes és Nemes Céhben akar állani ... ha ... idegen vagy meszszül jött volna az maga Nemzetsége és tanuló Levelét tartozzék hozni, és be mutatni, az kiből ki tessék ha tiszta Ágyból és jo Nemzetségből valo [Kv; PosztCArt. 4]. *1752:* Valamely mester Ember az betsületes Chéban akar álani, az légyen Jámbor, betsületes tiszta Ágybol [KCJk 16a].

24. világos, érthető; clar, limpede, inteligibil; klar, verständlich. *1636:* ha az Uj Testamentomi Ecclesia hét száz esztendők alatt[a], az míg még az tudomány és tisztelet tisztább és virágzóbb volt, az Orgonáknak bőgések és az hegedűknek vintzogások, nélkül el lehetett, mostan im(m)ar annál inkabb el lehet [ÖGr 8. – [a]Krisztus születésétől a 757-ben görög földről beszármazott orgona megjelenésége]. *1804:* tiszta beszédű, tsak hogy székellyes Dialectussai vagynak [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Hazajött pedig Zilai, de ... Pap sem lehetett, mert szava nem volt éppen tiszta, kevéssé az orrába beszélvén [FogE 293]. *1847:* Ezen tekintetben úgy látszik, hogy a tanúk vagy tiszta tudomást nem vehettek a helységeknek az előbbiekben írt fekvése miatt, vagy pedig e részben a tanúk maguk is kisebb-nagyobb mértékbe bűnösök s részesek levén, az igazságat készakarva elhallgatták [VKp 297].

25. letisztázott, hibátlan; transcris, fără greşeli; fehlerlos. *1572:* valaztanak Minden fertalbol ket ket Embert, kyknek co k. hatalmot ad rea hogy Mindennek eleot ... az Regestumokat megh Thyzticcak, Es Tyzta Regestumot agianak az polgar vraim kezebe [Kv; TanJk V/3. 54a]. *1573:* Azt kewannyak co K. hogi az polgar vraim ... Tizta Regestumal leoienek Az Zamadasra [Kv; TanJk V/3. 93b]. *1823:* Kereskedő Szilágyi Moises a' Kereskedéshez meg-kivántato ... tiszta Jegyzo-Könyvet vagy ugy nevezett Deftert bé-mutatván azt kéri: hogy az a' szokatt modan authentisaltatván meghitelesítve adattassék ki ő nékie [Torda; TVLt Közig. ir. 75/823]. *1832:* Szoross kötelességének ösmerje a Szămtarto tiszta Diariumat vinni [Marosesapó KK; Berz. 20]. *1841:* a pap a ... kötelességét a kántorra, és Csűrbirákra bízza, s azoknak relatiojok után ir a Csurkönybe, s a soha sem tiszta [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.]. *1867:* minden Egyházban ... készittessenek a' papi és Iskola mesteri jövedelmekről tiszta kimutatást [RAk 131 esp. kl].

26. megértésre alkalmas/képes; lucid, limpede; klar, verständlich. *1682:* ép, tiszta, esiendes (!), és jozan elmével lévén, magam tulaidon szabad jo akaratombol, senkinek nem kénszeritéséből, magam éleo nyelvemmel teottem illyen Testamentumot [Kv; RDL I. 160].

Szk: ~ *eszű. 1592:* Zekel Andras ... vallia ... Tudom aztis hogi zep Balintne ne(m) tiszta ezw [Kv; TJk V/1. 281].

27. teljes; tot; voll, ganz, komplett. *1729:* Alázatosson köszönöm az Aszszony gratiaját, hogy méltoztatik az Innepekre magához hini, mellyet bizony tiszta Lelkemböl hivatlan is meg eselekedném [Somlyó Cs; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

28. fokozó szóként: merő, csupa; curat, pur; (als Graduierungswort) rein, klar. *1586:* ez peres feöld mindenkor tyzta gyep volt [Kisfalud[a]; JHb XX/48. – [a]Eltűnt település Ugra (KK) táján]. *1592:* Mentunk ki Eppeli Peterrel Balogdi Farkassal az Kirali retit megh latni es nem itiltwk ionak lenni mert tizta saar vala [Kv; Szám. 5/XIV. 172]. *1592/1593:* az az porond Ziget chiak tizta kouach' es feoweny vala, few semmj rajta nem volt [Árpástó SzD; Ks]. *1611:* Egj vörrös Iskarlat súbba tizta malal belet [Kv; RDL I. 88]. *1618:* Ez igen sok tréfálódásban méne el, kinek az vége tiszta méreg [BTN[2] 172]. *1705:* Azt is mondotta Forgách uram az embernek, ki nála volt, hogy 12 000 német kurucai vannak nekik (amely tiszta hazugság, mert egész Erdély s Magyarországban sem volt annyi német) [WIN I, 386]. *1736:* Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szött czifraság volt, az alább valóknak tiszta czérnából szött keztyűjök volt [MetTr 342]. *1737:* tiszta igassagh, es tudom hogj sokan engemet ki vakarnanak a Földbúl midón Isten el hozza az en vilaghi eletemnek (!) punctumat [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. *1751:* A Réttyei ... a' nem irtagatás miá mind tiszta tövisek [Marossztkirály MT; Told. 29]. *1755:* úgy meg ütek Jankullyék az száraim csontyait, hogy mind el menvén róllok az bőr mostis tiszta sebből állanak [Lyánc H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1779:* hogy Legények vasvillákkal ottan Leselkedtek volna a' marhák béhajtok s' pásztorok után tiszta hamisság [LLt 79 Fasc. 3]. *1786:* Aprilisnek 23dik Napján Tordárol hozzám utasitott Levelédet tiszta barácságos indulattal öleltem [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a]. *1792:* Az Vápás nevű Hellyben ... levő Szánto Földetis ... erőszakkal foglalta el Sinkovits János uram, holott Semmi Jussát eő kegyelmének és Feleségének lenni tellyességgel nem tudjuk azon földhez, ezis tsupa tiszta hatalmas erőszak [Szováta; Berz. 16. XL. 5].

Szk: ~ *készpénz. 1642:* az feljel specificalt 48. forint Summa penzréól tiszta kesz penzel megh elegicze Berger Margit [Kv; RDL I. 129] * ~ *(kész)pénzül. 1597:* Marad meg tizta kez penzúl f 35 d. 10 [Kv; Szám. 7/III. 15]. *1621:* Crajczar Andras Vram felesegeuel Baczi Margit azzonjal egietemben ada, Kalaczsuteo Ferencz es Kalaczsuteo Jstuan Vramcknak ... tizta kez penzul. Ezer Negy szaz es Eöttuen magiari forintot [Kv; RDL I. 13]. *1660:* kertünk ... Bwki Miklosne asz(onytól) keöleseön ex Superabundanti huszon eöt forintot ... ez jelen valo esztendeoben nagy Karacson napiara ugy mint ad diem 25 Decembr(is) tiszta kesz penzúl eo kegjelmenek avagj maradekinak addegh valo interessevel edgjütt megh adgiuk [Kv; KvLt I. 176 Stephanus Lutsch not. kezével]. *1720:* mely husz forintokot mű elöttünk Levalais Szabo Ferencz Tiszta Pénzúl [Tarcsafva U; Borb. II].

29. fokozó szóként: teljes, puszta; pur; (als Graduierungswort) voll, komplett, rein. *1721:* meltoztassék ezén vásárlást ugj moderálni, hogj ... Joszágocskankatis ... a' tiszta igasság szérint oltalmazhassuk s manutenealhassuk [Gyula K; Ks 24]. *1761:* Spanyolország, Portugália, Szardinia s más tartományok is az evangyeliomnak tiszta igazságát megesmérték s az reformatiót amplectálták [RettE 119].

30. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *szív-*

ből **a.** teljes odaadással; cu multă dăruire; aus ganzem Herzen. *1659:* Kegyelmednek tiszta szívből szolgál az Kegyelmed házastársa Pekri Sofia m. p. [TML I, 463 Pekri Zsófia Teleki Mihályhoz]. *1681:* tiszta Szüből engedelmes Felesege [Körtvélyfája MT; BálLt 1]. – **b.** teljes mértékben; din toată inima; aus ganzem Herzen. *1659:* Mi is most, Istennek hála, jó egészségben vagyunk, melyet Kegyelmednek is kívánok tiszta szíből [TML I, 457 Pekri Zsófia Teleki Mihályhoz]. *1660:* ő nagysága is tiszta szívből gyűlöli Isten félelme nélkül, s török természetét viselő hitihagyott Ákos fejedelmet [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1699/XVIII. sz. e. f.:* az édes Annyok holta után ... ki ki mint megh irtam apprehendalya rata portiojat és birja békeségesen, Istenis ugj engedgje tiszta szüből kévánom [Mezőbánd MT; MbK 89a]. *1832:* Ezen tul néktek Mindnyájotoknak tiszta szivemből kivánom, hogy a' mulando élet hátra lévő részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.] * ~ *szíve szerint* teljes odaadással; cu multă dăruire; aus ganzem Herzen. *1656:* Én, látja az Isten, édes Öcsém uram, hogy tiszta szívem szerént igyekezem az Kigyelmetek javára [TML I, 4–5 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] * ~ *szíves* **a.** szívből jövő; inimos, făcut cu toată inima; aus ganzem Herzen. *1679:* Lelkem Uram ugyan nagyot és sokat megbocsáthatatlanul vétettem én Kegyelmednek, hogy ennyi kérésemre, szép leveleimre s magam azokban való tiszta szíves ajánlásira szíve hozzám legkissebbet sem lágyul [TML VIII, 560 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. – **b.** odaadó; devotat, credincios; treu, ergeben. *1667:* Kegyelmed maga levelében is recommendatiot tegyen ő nagyságának felőlem, én tiszta szíves szolgája vagyok mindenekben ő nagyságának [TML IV, 146 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * ~ *szívvel* **a.** teljes odaadással; cu multă dăruire; aus ganzem Herzen. *1658:* az Isten áldja meg Kegyelmedet ... ha miben tudnék penig szolgálni, bizony tiszta szívvel szolgálok, ha Isten életet [TML IV, 292 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1676:* Kegyelmed nekem parancsoljon, tiszta szívvel szolgálok Kegyelmednek [TML VII, 263 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1690:* Mindazonal(ta)l mind ezeket az ő Felsege es az keresztenyseg Szolgalattyara tiszta szivel és nagy örömest tselekeszszük [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej. ut.]. – **b.** szívesen; cu multă plăcere; gern. *1658:* Édes Öcsém uram, ne úgy gondolkozzék Kegyelmed én felőlem, mert az Isten bár elvegye én tőlem, ha én akarmiben tudok, tiszta szívvel nem cselekedem meg [TML I, 108 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1676:* Én hívtam ő kegyelmeket, mindazáltal nem parancsolhattam ő kegyelmeknek. Egyébiránt bizony tiszta szívvel vettem volna ő kegyelmektül [TML VII, 184 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgddel bizony tiszta szívvel beszéllenék magam is [TML VIII, 115 Nemes János Teleki Mihályhoz] * ~ *vmitől.* **a.** kötelezettség nélküli; fără obligații; frei von Verpflichtungen. *1602:* Kenyeres Balintnak az tizes ada az idej haznat, de mas ideo(n) tizta legien teolle [UszT 16/91]. – **b.** ártatlan; nevinovat; unschuldig. *1648:* (Martinus Kirali) harmad magaual menezie megh magát hogy tiszta teolle, Ha megh menti magát az leanytol megh menekedik [Kv; TJk VIII/4. 316].

II. *fn* **1.** tiszta ruha/fehérnemű; lenjerie curată; reine Wäsche. *1684:* Demeter nevű Görogtől harom veg Barfai gjoczot ... ez nap Tisztának megh kezdették [Utl]. *1727:* Az Falajtárom pedig ott éhezik a' Lovak mellet kegy(e)lmed ételire, s tisztájára gondot viselyen mind az Lovaimmal egygyűt [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Bara Sigmondhoz]. *1731:* ollyan bü ember volt, hogy ha este tisztát adtak rá reggelig mind öszegazolta [uo; HSzjP Joannes Fejér de Futásfalva (55) ns vall.]. *1732:* Mig Radics Borbára Aszszony a' fogsagban volt tisztája(na)k kezéhez nem vehetése, és az Sanjarub heljben valo tartása miat meg számasodat tetük(ne)k szüntelen czipési, és rágási Sebeket csinalta(na)k a testén [Kv; MvRKLev.].

Szk: ~*ba öltözik. 1640:* hazament Török András, s mindjárt levetette ingét s lábravalóját s tisztában öltözött [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban] * ~*ban tart. 1701/1786:* Etzken András Uram joakarattjáért igérték arra magokat, Etzke Andrásné Miklos Anna Aszszony, ő kegyelmétől született négy gyermekei ... élete Napjáig az Attyoktol hűséges Dajkálkodásokot meg nem vonnyák, tisztában tartják [Albis Hsz; BLev.].

2. tiszta rész (vmiből); partea curată (din ceva); reiner Teil (aus etw). *1605:* Az mely feölde Palfalui Istuan(n)ak vagion Somosban, Akkor eziak egy kalongía zenafire valo tiztaja vala [UszT 19/42 Petrus Olah de Remete (50) jb vall.]. *1642:* Az Czwr biro vallia hogy az buzanak az Tiztaiat rakatta kwleon, s azt vettette el [Gyalu K; GyU 80] | Az hordáskoris az Buzanak az tisztaiat rakatta kwleon vetnj [Szászfenes K; GyU 91]. *1684:* Az Reked odalan az Szekickkel közös To felet ualo föld ... 23 öll ez föld eszakos uizes, s, igen bokros, tiszta lehet benne 50 uekára ualo [Gyulatelke K; SLt 24]. *1797:* Az ősz buzát mind le aratták ... a Csurbe magnak rakattunk ... 157 kalongyát a tisztábjából [Szilágycsch; IB. Fogarasi István kezével]. *1834:* A' Száraz malombol be jövő vámrol sem számol tisztában ... holott novembertöl fogva Februárius 19ik napjáig öröltette a lovakkal pénzért vékáját per 6 x [K; Somb. II].

3. tisztás; luminiș, poiană (în pădure); Lichtung, Waldwiese. *1595:* ige(n) nagy zél vala vgy annyra hogy barmajnkot kiket ott córizénk vala tiztara kergetcók, félünk vala hogy megh yti a' fa [UszT 10/57]. *1712:* az Erdős kert tisztájaval edgjütt [Bonyha KK; EHA].

4. megtisztított/szántásra-vetésre használt földdarab; loc curățat de arbuști/mărăcini (pentru a putea fi cultivat); reines/sauberes Grundstück. *1684:* az Taba neűű Vapas föld ... tisztajaba(n) 56 ueka bele mehet ha megh irtiak [Gyulatelke K; SLt 24]. *1717:* Vagyon ... egy darab Rét /: Bika Rét(nek) hijják, mely(ne)k a tisztája terem Cur Foeni 1 [Dés; DLt 504]. *1771/1817:* Magyaro nevü helyben, melyet a' Bokor, és erdő fell vett, kevés tiszta van benne Kaszállo [Küküllőkeményfva U; EHA].

5. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~*ba hoz* **a.** tisztáz; a clarifica; klarstellen, bereinigen. *1822:* gondoltam, hogy computizálunk együt, és tisztába hozzuk egy más aránti p(rac)tensioinkat [Hadrév TA; KCsl 5]. *1834:* a' Conventioknak ilyen Szembe tűnő külömbözését hozza tisztában [Somb. II]. *1855:* egy Telkemet ... egy Czigány lakván* ... hírem nélkült Béres Szinyionnal el cserélt, Tisztába hozván a Cs. Kir. Biztosság előtt, hogy ... benne lako Béres Szinyion aliás Butsi ... hiteles Contractusra lépett, kiis kötelezte magát hogy házos Telkemért évenként 5. az az öt 4. ökrös napszámot tészen, a' hová, és minő munkára kévánni fogom [Koppánd AF; DobLev. V/1396. – *Csapón (KK)]. – **b.** megtisztít; a curăța; reinigen, säubern, putzen. *1852:* Tessék a' követlő Aszszonynak az el foglalt részeket Tisztába hozni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.] * ~*ba (való) hozatal* tisztázás; clarificare; Klärung, Klarstellung. *1835:* az mingyárt irt Héjjánosságok tisztába valo hozatalára nézve a volt czéh mestereket Felelősökké

hadjuk [Kv; ACSzám. 105] | Fel Ör és Cs Keresztur határai között lévö valoságos Meta ki járása, és tisztába hozatala végett ki rendelt Reambulatorok ... ki menvén a' differentia alatt lévö meg nevezet hellyre ... Ttes Torma Josef és István Urak ... cum protestatione repellaltak [Felör SzD; BetLt]. *1849:* mindezeknél fogva Koronstüdter Josefet is kihalgattatni kérem az általam ezen kérdésre tett feleletemnek tisztába hozatalára [Kv; Végr. Vall. 55] * *~ba hozatik* tisztáztatik; a fi clarificat; klargestellt werden. *1822:* Addig is a míg via noví gratiósi én a mostani terheltetésemet meg orvosolhatnám, meg kivánom azt, hogy ... az hely színén tisztába hozattassék ... hogy hol állott azon malom? [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3a]. *1847:* a vádlottnak elöbbi életmódja, jelesen pedig az hozassék tisztába, hogy mi úton és módon jutott a kérdéselt helységekbe [VKp 295] * *~ba hozható* tisztázható; a putea fi clarificat; was klargestellt werden kann, möglich klarzustellen. *1852:* mi utánn Törvényes Computus nélkült a' követlés Tisztába nem hozhato, könyörgöm a' követlö Aszszonyt ujjbol is a' Törvény rendes uttyára utasítani [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.] * *~ba hozódik* (vmely jószág) az adósságból kitisztáztatik; a se clarifica problema datorici; (irgendein Gut wird) von Schulden befreit. *1843:* Szt-Mihálytelki[a] Joszágnak el adásába csak is azon tiszta feltételek mellett edgyezett meg a Bároné, hogy ... legalább az Az Lonai[b] Joszág ... tisztába hozodgyék [JHb. – [a–b]TA] * *~ba iratik* letisztáztatik; a fi transcris; ins Reine schreiben. *1725:* az mint az elött valo két esztendei szám vetelkort tisztaba(n) iratott volt [Kv; ACJk 130] * *~ba írott* letisztázott; care a fost transcris; ins Reine geschrieben. *1677:* Az Ország végezésének, és Articulusok csinálásának idején, a' tisztában irot Articulusok, in veris originalibus a' Praesidenseknek és Itilö Mestereknek kezeknél, azoknak pecsétek és subscriptiojok alat megmaradgyanak és meg-tartassanak [AC 84] * *~ba jön* kiismeri magát, tájékozódik vmiben; a se lămuri asupra unui lucru; mit etw ins Reine kommen. *1853:* Gusztival ezelött egy pár nappal szamoszkodván tisztában jöttünk [KCsl 3 berlini felj.] * *~ba jön vkivel* kiismer vkit; a se lămuri în privința cuiva; über jn ins Reine kommen. *1836:* rövid üdön vele tisztába fogok jönni [Zsibó; WLT Kelemen Benjámin lev.]. *1842:* Én mentöl inkáb igyekeztem velek tisztába jöni, ök látom annál idegenebbek [Oraljaboldogfva H; Kf] * *~ban tart* tisztán tart; a păstra curățenia într-un loc; etw rein/sauber halten. *1825 k.:* ezen tul a házok elött levö flastert a N(eme)s Város conservállja és tartsa tisztába [Torda; TLt Közig. ir. 252] * *~ban van vkivel* egyezik vkivel; a se înțelege cu cineva; mit jm im Einklang sein. *1849:* még csak Eszterrel nem vagyunk tisztába, mert ötet ugy látszik valaki felborsolta, 's nem igen akar anyám mellett maradni [Kv; Pk 7] * *~ban van vmivel* **a.** világosan lát/ért vmit; a fi în clar cu ceva; sich über etw im Klaren sein, mit etw im Reinen sein. *1836:* Hadigerrel a computust könnyen meg teszem csak számadásával legyen tisztába, de ideit még bé nem adta, tavaljirol feles restantiaba van [Zsibó; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1847:* hogy ... maga tisztába legyen a' töllünk vásárolt jószággal ... kivánata szerint le megyek Nagylakra [Csapó KK; DobLev. V/1264]. *1879:* Mintha ... tisztában volna azzal, hogy schol a földön jó dolog nem születik. Ezekböl folyólag Czakónak nincs szeretete semmi iránt [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz]. – **b.** tisztázva van; este/a fi clarificat; etw ist geklärt/klargestellt. *1857:* az emberek most sem adtak a' mián pénzt, hogy az elmaradott tartozás nints tisztába [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

III. *hsz* teljes egészében; în întregime, complet, de tot; komplett, voll, ganz. *1675:* Fejer Lictariumnak valo vinczi bokalyos forma no. 26//– Tiszta Zöld no. 4// [UtI]. *1798:* mondatták ... hogy a mi utzánk tiszta Sido utza [Méra K; AggmLt 108]. *1821:* égy Hajtásban ... 14 medve jöt ki ... a harmadik égy ölves nyaku s fejér szügyü homlokán is kitsi fejerség volt egyébb aránt Tiszta fekete de rettenetes Nagy állat volt [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettegi Sándorhoz].

tisztábban 1. érthetöbben; mai pe înțeles, pe înțelesul tuturor; klarer, verständlicher. *1736:* ezen régi erdélyi modot és szokást ... hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitehessem és a maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarül irjam [MetTr 315].

2. világosabban; mai clar/evident; handgreiflicher, greifbarer. *1812:* Ha tisztabban meg nem mutathattya hogy igaz Kalátsos ... Ezen Itélet ki mondatván az allperesek hiteket le tettek és absolváltattak [Petrilla H; JF 36. 12]. *1828:* az világosságra hozta volna még tisztábban a Csalfaságát [Dés; DLt 87/1829].

tisztabúza egynemű/(más gabonával) nem elegyített búza; grîu curat/neamestecat; reiner Weizen. *1561:* ket hold tyzta bwza volt [Ráton Sz; BálLt 78]. *1591:* 3 Die february. Az kissebbik aztagbol Czipeltek leött beleöle Tizta bůza Cub 54 [Kv; Szám. 5/IV. 1]. *1632:* Masik szakasztasb(an) Tizta buza Cub: No 280 [Komána F; UC 14/38. 119]. *1642:* tizta buzat Czepeltetett el vetesnek [Jegenye K; GyU 75]. *1714:* az tiszta buza, és az szépi hat sustakon jár [O.cseszt-ve AF; Ks 46 Szegedi János lev.]. *1751:* Biro Uram Medgjesre az m. királyi Táblára ... készülö utyára mértünk az ö kegyelme parancsolatyábol Harmad fél véka Tiszta buzát [Kvh; HSzjP]. *1753:* az 307: véka tiszta buzának a szépit ki választván el vetettem [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1768:* azon Viradora ... egy Sák Szép tiszta Buza el veszet [Rogna SzD; Ks 25. III. 68]. *1781:* Tiszta buzát pedig minél hamaráb küldgyen ked [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. *1813:* amely földek arra valok voltak tiszta Buzával, a többiek Rossal illendöleg voltak el vetve [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1839:* minthogy a' Tkts exponens aszszony ezen meg szomszédolt labjába igen szép tiszta buzát szokott vetni meg termett volna leg kevesebbé 4 kalangya buzát, minden kalangyára pedig közepszerűleg lehet vékat számitni – és igy 8 véka tiszta buza kára bizonyoson volt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 5 nemtelen Hirtsége Stéfán (67) vall.]. *1840:* A midön a falusiak a stinaknal vetetik a tiszta búzát a vetöknek pálenkáért 32 krajtzár [Somb. II]. *1842:* Tiszta buzát rozsolt 6 Napszám [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó kezével].

tisztabúzaasztag stog făcut numai din snopi de grîu; Schober aus reinem Weizen. *1632:* ugy hattuk el, ea tamen conditione hogj mihelt el vegezik az hatra maradot rosnak cziplesct, fel szoriak, es az hwteös Cziwr Biro mellette leuczö esküttiucl tartozzanak qua(m) citissime annak keöbeöl szamarol fide median(te) tudositani, mind az kwn szwrcön (!) czeplendczö kett Tizta buza aztagh szemeuel edgjetemben [A.porumbák F; UC 14/38. 190]. *1842:* A Görgényi Csürnél majarság Tisztabuz (!) asztag 423 Kalangya [Born. G. XXIVb]. *1849:* Prostyán Nikulaj csépeltetett ki égy tiszta Buza asztagot [Héjjasfva NK; CsZ].

tisztabúzavetés semănătură/holdă/lan de grîu; etwa Reinweizensaat. *1675:* Kumannay Lunkaban levő harom darab földben szep tiszta buza vetés tiz köből ~ cub. 10 [Komána F; UF II, 654 Reesey István kezével].

tisztácska eléggé tiszta; curăţel, destul de curat; rein/sauber genug. *1843:* 1841-beli sajtolás; melybe 8 lót violagyökér vőlt bé függesztve; tisztácska, és édes-kedvü kevés szamatossággal [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1844 k.:* Diodi siller. Tisztácska Szuszszant a dugasz' ki-vevésekór [Csekelaka AF; KCsl 6].

tisztagabona ocsútlan rozs; secară curată/neamestecată/ciuruită/fără corpuri străine; reiner Roggen. *1841:* 20 véka Tiszta gabonábol, midőn meg mosattattam, rostáltattam, mint lisztnek ugy semle lisztnek őröltettem [Görgény MT; Born. G. XXIVc].

tisztál tisztul; a se limpezi; sich klären. *1844 k.:* Muskotály-aszu. Kellemes üzü. tisztált valamit [Csekelaka AF; KCsl 6]

tisztálás 1. ? tisztítás, takarítás; dereticare; Reinigung, Säuberung. *1840:* házamnál a sints aki kevés eteletskeinket meg keszitvenn gedelgesse (!) őreg voltam tisztálassal és egyéb házi szükséges dolgokkal [Dés; DLt 948].
2. (második) lepárlás, desztillálás; distilare; Destillation. *1793:* A Palinka Főző Házban ... Vatka és tisztálás alá valo Csebrek Nro 4 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38].

tisztaliszt szitált liszt; făină cernută; (durch)gesiebtes Mehl. *1647:* Tizta liztis Cub. min. No 4./ – [Spring AF; BK 48. 16].

tisztállatás tisztállítás; promovarea/prezentarea ofiţerilor; Antreten des Offizieramtes. *1662:* most viselnenk gondot az haza megh maradására, ne(m) nimellick(ne)k vagjodása szerent az Tiszt állatas igazgatására [UszLt VIII/71 fej].

tisztált másodszor lepárolt; care a fost distilat pentru a doua oară; zum zweiten Mal destilliert. **Szk:** ~ *szilvapálinka. 1818:* adunk által tizen három veder igen soros tisztált jo Szilva pálinkát per 12 Rfr vedrit [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.].

tisztán 1. curat, îngrijit; sauber, gepflegt. *1595:* minden ember zeoleje mellet valo vtakot tiztan tarcha be ne teolche, mert az vt chinalok rea vigiaznak, es bwntetes nelkwl ne(m) haggiak [Kv; TanJk I/1. 254] *1655/1754 k.:* A műhelyt tisztán tartván[a] minden műszereket-is kitsintől fogván nagyig száma szerént tudván tisztán tartsa [Kv; ACJk 31. – [a]Az inas]. *1675:* Mint jo hazu gazdanak az Várban, ben, es külső részeiben valo palotákra, es hazokrais szorgalmatos gongya legyen, tűzelő kemenczeit, tűzes helyeit, kemenyit, jo alkalmatos kesseggell, es tisztan tartassa [Fog.; UF II, 678 Bornemisza Anna ut.]. *1676/1681:* giakorta megh tisztogassák ã Lövő szerszamokat ... es ollyan tisztan s oly szépen taresa, hogi ... ha az szükségh kévánnya ollyankor ne kapjon két felé [Vh; VhU 666]. *1683:* Az kerteket alkalmasint meg tisztittattam, az hazokatis tisztán tartatom [Utl]. *1716:* Kádakat hordokat mindenkor szép tisztán száraz hellye(n) tartassa(n) meg ne büszhedgje(ne)k [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1755:* Tisztán lévő Faluban Marha dögi kezdődni tapasztaltatnék [HSzj *marha-dög* al.]. *1780/1804:* tartozzanak ugyan az Occupánsok, mint ollyant a' maga épségében annak gazdái számára meg hagyni tisztán tartani[a] [Torockó; TLev. 6–7. – [a]A futóbányát]. *1794:* Az Házakat és egyéb alkalmatosságokat tisztán tartsa az Arendátor [Kv; SRE 309]. *1796:* Kötelessége lészen ... a' kertet tisztán, és tsinossan tartani [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1819:* Szoros kötelessége légyen minden Mester és Mészáros Legénynek a maga Kamaráját minden időben mind kivűl mind belől tisztán tartani [Kv; MészCLev.].
2. szennytől mentes módon; curat, fără impurităţi; rein, frei von Unreinheiten. *1683:* (A káposztát) egy uy kicsin kadacskában szep tisztán be sozattam fedél s lakatt alatt tartom [Utl]. *1851:* Felesége[a] ... az Juh gyűjtemény őszve Takaríttására különösen a' Déli sajt csálására ... ügyelvén Tisztán gyűjtse [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut. – [a]A tiszttartóé].
3. vegyítetlenül; curat, neamestecat; rein, unvermischt. *1546:* Gernyezegen, az my Buza azthagok wadnak, azokbol Banffy Bernaldnak, thyzthan, adyanak Ewthwen Bezterezc, kebel Bvzaath [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. *1570:* Byro vram vallazzon keth Embert hozza kik(ne)k hyreknelkwl senky ó Borth Neh kezdhessen, Azok megh Lassa (!) hogi Mind vegyk (!) tyztan aggya ky [Kv; TanJk V/3. 5b]. *1668:* Minden Csaplár tartozzék ... a kezek alá bizattatott borokat tisztán árulni [KvTOkl. II, 409]. *1671:* mind amaz kutya hegyes kápáju nyerget csinálják ... az czüstit pedig tisztán sem csinálnák reá [TML V, 430 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1678:* Tizenégj kalongját lé hányvá(n), el csépéltetven, ocsu, gaz, és porával édgiütt, csak három véka lőtt, mely tisztán ket vékára alig telnék [Déva; Törzs. Ersek Uyuári András kezével]. *1698:* Demeter István Görög, akarván edgj adossának itt Szebenben fizetni arannyokkal, midőn probára az tűzben vetettenek vőlna bennek, nem jőtt ki tisztán [Nsz; KaLt Apor István ir. Simonffi Mihály lev.]. *1710:* Teleki Mihály mindenkor vizet ivutt, tisztán megfőzték a vizet, s meghűtvén jeges vízben, azt itta [CsH 197]. *1717:* nem advá(n) bé tisztán, a mit I(ste)n adta mustyokat ... hanem meg zagyvalva, és elegyitve, melly borok(na)k nagy részét, eő Her(cegsé)ge osztán kárré vallotta [Sárd KK; Utl]. *1736:* bort nem ivutt Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfőzték, azután meghűtötték jeges csebérben, így töltötték kicsiny fa kártyában, azt adták be innya [MetTr 327]. *1843:* a' Nyáron Aratás kezdetén ... hogy tisztán mit érhetett meg a' lekaszált Törökbuza- köles, és Len Termés, voltaképpen nem becsülhetem meg [Bodola Hsz; BLt 12]. *1853:* a' háj zsirt tisztán aprolék zsirt külön kel szürni [Kv; Pk 6].
4. vmitől mentesen; curat, lipsit de ...; frei von etw. *1592/1593:* az tiztan az derek zamos folias fenek wala rigen, Nem Neowy wala elein few megh [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1724:* ez az előt egj berezdán valo két darab föld volt de most egynek szántatot, s egj reszit a viz meg rontotta, az más reszit penigh a berek fel kőte, az tisztán maradot resze cap. cir. met 6 [Vécs MT; Mk 9 Ioan. Sárdi (75) jb vall.]. *1823–1830:* A konyhán levő tűzhelyek rostélyon, egy kis lyukban vagyon, melynek a rostélyon alol való részében lehull az hamu, a tűz mindenkor tisztán maradván [FogE 193].
5. erkölcsi tekintetben kifogástalanul; curat, cinstit; moralisch tadellos. *1593:* Az al peöres bizonicha azth ... hogy az azzonnul (!) sem paraznalkodoth, hanem tiztan elth welc | ez az Anna ennekem felesegem wala ... coys en hozam gianakodnek hogj enis az en eletemeth ne(m) tiztan

wiseltem wolna Lengiel orzagban Jarasomba(n) ... azth ytye a' toruenj, hogy en heted maghammal megh eskeogiem, hogy en Jambor wagiok, es tiztan wiselthem az en Jletemeth [UszT.]. *1636:* Rakoczi Györgynek ... az Christosnak ... Anyaszentegyházának ... tisztán maradott igaz tiszteletinek, kegyes Tudorának és Gyámolának, nékem kegyelmes Uramnak, etc. ... minden keresztyén Fejedelemseghez kévántató szükséges lelki, testi, és elméi ajándékokat kévánok [ÖGrAj. 5]. *1658:* Dobo Judit ... gianakodom creöss gianuval hogi nem tiztan elt [SzJk 70–71]. *1698:* eletemetis ... tisztan viseltem [Dés; Jk 273a]. *1710 k.:* A Felséged lelki, testi, gyönyörüséges sok szép áldása között háládatlan voltam, a hálát, a dücsőséget egyedül csak Felségednek buzgóan és tisztán nem adtam [BIm 1012]. *1721:* miert kellett teneked éczakának idein, a Nagy Simon Hazahoz menned, mert (!) egy ataljaban velle közösültel! ... ne is Szoly mert tölle tisztán csak nem maradtál [Székelykál MT; Berz. 12. 90]. *1823–1830:* azt mondotta, hogy ha külső országra megyünk, elszoktatom a fiát fajtalan életre. Pedig én ott is olyan tisztán kívántam élni, ahogy különben nem lehetett | Ezek a szolgálók bejönnek a faluról mint ártatlan leánykák, és elmennek mint menyecskék, mert annyi tüzes, véres ifjak között lehetetlen, hogy tisztán maradjanak [FogE 157, 226].

6. világosan, érthetően, pontosan; clar, limpede, precis; klar, verständlich, genau. *1705:* Voltanak vélek magyar trombitások is, akik német köntösben voltanak ugyan, de magyarul is tisztán beszéltenek [WIN I, 627]. *1776:* a' Ritualéban praescribált Conditiok, és Szok szerint kérdezvén, mind ã két részen való személlyeket, bátron, tisztán, meg érthető szókkal feleltek, mind M. B. Urffi, mind pedig a' M. Kis Aszszony, és egybeeskettettek [Mv; GyL. Emericus Tompos (55) franciscanus praesidens vall.]. *1813:* az Csiki fundust kijártotván az mind a' Jártato Levél tisztán bizonyittya [Nagylak AF; DobLev. V/957]. *1831:* te Gellérd ... tisztán megvallottad hogy egy délután cir. két orakkor két font hust vettél Dées aknán [Dés; DLt 332. 17]. *1843:* hütöm után megmondom azt tisztán és igazán [Dés; DLt 1371] | (A tó) hany kalongyát termik meg, azt tisztán meg határozni nem tudom [Kötelend K; SLt Vegyes perir.] | a pénzsummára nézve tisztán nem emlékezem, 500 vagy 600 pengő rénes forintba vagy mennyibe egyeztünk a három faluk nevében [VKp 107]. *1847:* minthogy Varga Katalina otthon nem tanálta, felküldött biztosabb emberei közül egyet vagy kettőt, tisztán nem is emlékezik, kiket [VKp 185]. *1852:* azon öregekkel kik a Birtok eredeti állását Tisztán tudgyák illö Diurnumok le tétele mellett szállyanak ki 's az Birtoknak mind ket felölli szomszédgyai közt Tisztállyák meg (!) [Nagylak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével]. *1863:* Minden T. Pap igyekezzék az utasitás értelmet tisztán ki venni [Gyalu K; RAk 78].

Szk: ~ *tart* világosan kimond. *1829:* Czéhunk articulussa tisztán tartja azt, hogy az három holnapusnál vénebb sertések husait nem Cseberbe, hanem a' Mészárszékbe Táblán kelletik árulni [Kv; MészCLev.].

7. hibátlanul, rendezetten; fără greşeli, ordonat, îngrijit; fehlerfrei, geordnet. *1724:* ezen includált relatoriaban ket fele fogyatkozás vagyon ... ket felé az Papiros, az írásbannis vakarcsálás vagyon ... szepen s tisztán irjak vjjolag [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

8. kifogástalanul; irreproşabil, fără cusur, în mod desăvîrşit; tadellos, einwandfrei. *1595:* Taualy meg sem kaszalttak volt az Kjraly rętit mely miat nagy fogyatkozas volt, Miert hogy oly tisztan Tauaszkor kj nem egethettek: Az Wermek is vizel rakwak valanak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 275 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

9. tisztességesen; cinstit, corect; anständig, korrekt. *1586:* az Notarius megh eskwttesse hogy a' Cedulawal ideghen ember marhayat semmy zyn alat nem zabadittia hanem tiztan eel velle [Kv; TanJk I/1. 23–4].

10. teljes mértékben, egészében; în întregime; in vollem Maße, gänzlich. *1546:* az also thoo mynd molnawal Egyethembe thyztan Egyedyl Bogathy Chasparee legyen azt neky hathwk [Panot[a]; DanielO 5–6. – [a]Panád (KK)]. *1583:* Komlodon kertth volna negwen foryntoth kett Sayatt haz Jobagyra ... kjketth eo ... zallagol vetetth volna mynd addegh az mygh eó vagy az eo maradeka ... az negwen forynttoth tyztan es Jgazan megh nem adnayak [Oroszfája K; WLt]. *1591:* Az kett kűchyi fel kettezesettol: Myertt hogy egyiket Tyzttan vyűlan kellett fel kettezny Attam gyeplűnek f – d 46 [Kv; Szám. 5/I. 10–1]. *1619:* Tizenkettedik szerben három szekér, azki egyik rakva volt tisztán mind kaftányokkal, az többi egyéb marhával [BTN[2] 378]. *1844:* Berei István ... a magát tisztán illetö jussából által ád 1/4 rész vagyis egy fertály Sessio után jutando erdöt [Bözöd U; Borb. II]. *1847:* Nálunk Kerpenyesen Varga Katalin számára három versen volt itt-tartózkodása alatt rovatal ... Mely ily módon kirótt pénzt nálunk legelébb Sojt Juonutz, másodikszor Szirb Todor, harmadikszor pedig Gligor Todor szedték fel, s gyűjtötték öszve a falusi emberektől. De mennyi gyült be tisztán, nem tudom [VKp 254]. *1849:* azon idő alatt, mig Krisán Mária szállásomon lakott, pénzembe 690. ezüst forint hiányt találtam, mit tisztán aprodonként kellett ellopni [Kv; Végr. Vall. 6].

tisztás I. *fn* **1.** fátlan, füves térség; luminiş, poiană (în pădure); Lichtung, Waldwiese. *1680:* ada ... Egy borozdás Erdött tisztassaval együtt [Somosd MT; DLev. 3. XXXIA. 21]. *1777:* ugj hallottuk hogj akkor azon hellyen Erdö volt, és tsak annyi tisztássa volt az hol az Kalljibák meg fértek [TL. Gliga Kosztán (50), Kifor Maffnye (50) prov. vall.]. *1797:* ezen erdöben mint egy fel szekér szenara valo tisztásis vagyon [Kobátfva U; EHA]. *1815:* az erdó tisztássain és a' ritkább Fák alatt találtató 3 Jugerumnyi Kaszálló [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 917].

2. megtisztított, gazdálkodásra alkalmas hely; loc curăţat de arbuşti/mărăcini (pentru a putea fi cultivat); von Unkraut befreites, für Landwirtschaft geeignetes Gebiet. *1610:* túl felcóll zanto feóld jm(m)ar az tiztas hanc(m) jnnc(n) felcóll swrws helj vala [UszT 14d]. *1662:* Az vadkert a folyóvíz mentében ... vala, úgy, hogy ... a tisztását nagy részént az alsótorony két felén kinézhetné ember [SKr 265]. *1736:* Vagyon egy darabotska tövisses berek az Nyárosba ... az Tisztássát Jobbágyok kaszállyák [Székelyföldvár TA; EHA]. *1744:* Ez elö szamlált három darab Rétnek föbb része tövisb(en) fekszik; és az Tisztássának nagyob része Törög buzának szántatik [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb]. *1767:* imit amot az tisztássán két harom borozdát fel szaggattatott igen hibáson [Hidvég Hsz; Eszt-Mk].

3. nádas tó nádtól mentes része; partea lacului fără vegetaţie; unbewachsener Teil eines schilfigen Teiches. *1843:* a' meg öletett Székely testét ifj: Bottyán Minya egy kötélnél fogva a' Székely ingét kövel meg töltve beeresztette volna a' Bágyoni To tisztásában [Keresed TA; KLev. 7].

◊ **Hn.** *1751:* A kerek Tisztássa szellyin (e) [Ákosfva MT; EHA]. *1757:* A Köles kert Tisztássán belől [Nagyernye MT; EHA]. *1784:* vicinus Napkeletröl a Falu tisztássa [Udvarfva

MT; EHA]. *1827:* a' Kőbányán fellyül lévő tisztás (k) [Visa K; EHA]. *1837:* Kis Udvarnokba Kovatsok tisztássa (k) [Szék SzD; EHA]. *1845:* A' Tisztásnál [Türc K; EHA].

II. *mn* **1.** üres, fátlan; gol, fără copaci, lipsit de arbori; leer, baumlos. *1753:* a' Gyulai Határb(an) Ördög kut nevü hellyben ... egy kis tisztás mező [K; Ks 7. XIV. 13]. *1770:* jol lehet már ekkor ezen hellyetske tisztás volt, mind az által Mikola rész erdőhez tartozandonak tudgyuk lenni [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1].

Szk: ~ hely. *1811:* Pojána tisztás helyet teszen az Erdők között [ÁrÉ 163].

2. gazdálkodásra alkalmas; care este bun pentru agricultură; für Landwirtschaft geignet. *1761:* azokon alol lévő tisztás oldalotska vagy kaszálotska [Koronka MT; Told. 26]. *1765:* ezen Lunkutzát nem emlekezünk reá hogy mikor és ki irtotta légyen ki, mert a melly része ennek tisztásob ugy értük [Hosszútelke AF; JHb XXVII/5]. *1778:* egy darab Cziheres, bokros és tisztás oldal [Koronka MT; Told. 79]. *1781:* a mennyit felfogtak az osztatlanbol ... vagyon annji, amennyi ezen Malajistyának tisztás része [Fnádasd H; JHb XXXII/32]. *1803:* A' Topplitzai határon ... volt egy Topplitzai Csibi nevezetü oláh Embernek egy nagy darab hellye, mellynek a' Tisztásabb és alsobb részét Csibiek magok szokták kaszálni [Gyszm; Born. XVC. 1/19 Antonius Moldován alias Csorsza (48) cívis vall.].

Hn. *1780/1784:* A Kis Nyáras végiben és a Tisztás tetön [Galambod MT; EHA].

Szk: ~ *hely.* *1770:* mennénk el ... az Nagy Gátnak also veginél az Kös Gát kőzött lévő tisztás helyre [Egerszeg MT; EHA]. *1803:* most ugyan annyi tisztás helly nintsen [Toplica; Born. XVc1/29 Vulkán Jákob (72) col. vall] * ~ *helyecske.* *1761:* a kérdésben fel tött Vad almafák, ezen tisztás hellyetskével vagy kaszalotskával égyjütt ... eo Nga földéhez tartoznak [Koronka MT; Told. 26].

3. eléggé/meglehetősen tiszta; destul de curat; ziemlich sauber, sauber genug. *1803:* (Az) Asztag buza ... el csépeltetvén ... jött ki meg rostálva jo tisztás buza eleje 230. véka [Elekes AF; DobLev. IV/862. 7–8].

tisztaság 1. vminek tiszta volta; curățenie, starea unui lucru curat; sauberer/reiner Zustand von etw. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Szükség praeservatiora nézve gondot viselni, az imit amót Bőltocskákban, és kunnyokban (!) Sordidé magokot viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeriteni, vagj onnan ki Szállittani Szükséges [Kv; KvLt I. 235 gub.]. *1770:* mentünk Gorbóra[a] gr Haller János úrfihoz ... Udvart és abban helyesebb rendtartást ma Erdélyben senkinél különbet látni nem lehet, asztalt tisztességesebb készülettel akár kenyerére, akár borára, akár abrosz, keszkenő, tál, tángyéroknak tisztaságára, akár étkeinek szép s jó móddal való készítésére nézve [RettE 228. – [a]Csákigorbóra (SzD)]. *1786:* mig a' viz kitsin volt, annak tisztasága miatt nem lehetett se a' nagy, se a' köz Halóval fogni [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1823:* a tisztaságnak ellenére az uttzakra a szemetek és ganéj ki hányatnak [Dés; DLt]. *1823–1830:* Mihelyt Saxoniában beléptünk, minden részben a csinosságot, tisztaságot lehetett szemlélni [FogE 181]. *1831:* Hogy mindenek a' tisztaságot valamint testekre, öltözetékre, ugy Házi Lakásakra nézve is pontoson meg tartsák [Dés; DLt 667]. *1844:* az egésség fenntartásárais nagyon szükséges a tisztaság [Dés; DLt 1366].

2. becsületesség, erkölcsi tisztaság; cinste, onestitate; Anstand, Ehrenhaftigkeit. *1583:* ha az vetek rea bizonitatik[a] ... az Cehbol szankiuetese legien 'Hogy az giulekezet ... tiztasagban megh maradhasson [Kv; MészCLev. – [a]Vmely céhtagra]. *1678:* lelkem ismeretinek tisztasága szerint való kötelességem kénszeríte arra, hogy vallásom, nemzetem szolgálatjában adjam ... magamat [TML VIII, 162 Teleki Mihály az ország rendeihez]. *1689:* az A(ctrix) Székely Istva(n) nevü szolgaja(na)k alkalmatossagaval (!) hazassagnak tisztaságát meg nem tartotta [SzJk 232]. *1692:* Puskás Istva(n) Feleségetől Bartalyus Judittol divortiumot kivan... illye(n) okokra nezve ... Az el mult esztendóbe(n) a Horvathokhoz adta volna magat mellyek (!) tisztasaga felólis gyanakodik [SzJk 267]. *1710:* Sőt az arnótok feleségei, leányai is, ha kik szép személyek voltak közülök, meg nem maradhatnának tisztaságokban [CsH 215–6]. *1761:* el vesztvén Caussaját[a] a' Tekintetes Magistratus elött, appellálta a' Caussát a Mltgos Királyi Tábla eleiben azzal vexalta Feleségét hogy még Feleségének tisztasága hellyre nem állitatott, holott a' Tekintetes Magistratus elött tisztasága Feleségének nyilván valová tétetett [Kv; SRE 291. – [a]Deák János]. *1819:* a Székállo Czéh Mester ... kötelessége a Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok a magok kötelességeket hiven, és az ahoz megkivántato tisztaság(g)al tellyesitsék [Kv; MészCLev.]. *1843:* Szuts Gyorgy bucsum-izbitai, görög nem egyesült szertartású lelkész ... lelkiismerete tisztaságára vall az elsőre [VKp 93].

3. szennyezetlen állapot; puritate; unversmutzter Zustand (der Luft). *1810:* Az Aérnek a' Hegyek fekvése és Erdők által eső fris járása és tisztasága ... mely szerént ... itt frissen és egésségesenn lehet lakni, mulatni [Doboka; Ks 76 Conscr. 197].

4. ~*ban* tisztán; în cap/total; ganz, rein. *1586:* Olaz myhaly szolgalo leanya Anna paraznasagaert meg bwntetet (!) fyzetem byronak es Thanachnak tyztasagb(an) d. 24 | Desy cotucos Janostol teorueny szerent meg kyuanlam (!) hog producallia mynd testamentomot es Inuentariomot tyztasagban fyzetem d. 12 [Kv; Szám. 3/XXV. 1, 4 Igyartho György sp kezével]. *1733:* költöttem procatorra tisztaságban 30. pénzeket [Martonfva Hsz; HSzjP].

5. igazolás; adeverință; Bescheinigung. *1573:* Kis Daniel ... p(ro)testal az Byraknak hogi Eo kes voltaz az Teorwenhez, De az Mas fel Nem akar eleh leony, kenalltta az Tyztaszagal biro vramat De Nem akarta fely venny [Kv; TJk III/3. 114]. *1585:* Fyzette(m) az törwény byrsagba, tyztassagban peczhyet valczhyagban Eskwtesben penzt d. 26 [Kv; Szám. 3/XXII. 60]. *1586:* az varosra szalloth tyztasagban attam d. 12 [Kv; Szám. 3/XXV. 7 Igyartho György sp kezével]. *1593:* Mikor az ket or leanzo dolgaban á kik Bachy Janos hazanal az megh holt pwspeok maradeky penszet el loptak volt, magúnkat ingeraltuk, Attúnk tiztasagert f – d 12 | hogi az testamentum tetel zerent valo Acquisitiot meg niertuk attunk tiztasagert f – d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 169, 171 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Eskwwest es tiztasagot zerzettek megh, kit megh fizettem f – d 42 [Kv; Szám. 6/XXIX. 30 Bachi Tamas sp kezével]. *1663/1728:* Az törven tetelb(en) pedig illyen modalitas tartassek, potentiaert harom forint, harom gira xr 24 ... Tisztaság xr. 6 [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.]. *1666/1793:* Falu kőzőt valo tisztaság ez a törvénytévőké dénár 2 [SzékFt 26].

Szk: ~*ot ad.* *1602:* Abbúl tiztasagot adok az zeknek, Eó[a] az púskat palastot ozto(n) az eó tazigalasanak rangatasanak miatta oda hatta, mostís oda vagio(n), penzemís oda vagio(n), Az mj ziksegh Comp(ro)balo(m), teórúent(is) ke-

rek [UszT 16/71. – [a]Az I]. *1603:* tiztasagot adot reja az uy jobagunk az keneznek [A. O Bisti 1603–1]. *1606:* tiztasagot Adanak s az teörúcnj megh zabadita ben(n)e az falút [UszT 20/79 Petrus Thibald de Kadiczfalúa pp vall.]. *1615:* Kis Peter az tyzt kepebe Ada tyzthasagoth az Baratossy Both Mihalyra [HSzj *kas-méh* al.] * *~ot bead. 1600:* Sebeök Peternek a minemeö teörwenie leött wolt Oswat Peter Betlenfalui elle(n) … tizen negyed magawal teörweny itelleti zere(n)th megh eskvth, es tiztasagat be atta [UszT 15/130] * *~ot felvesz. 1565:* poharos Andoryas es Iffyw pal … weottek fel az tyztassagotys [Kv; BesztLt 5]. *1570:* Nagy Jmreh hythy zerent Azt vallya hogy Kalmar Janos ket Biro elewt Nyerte megh az 18 forint Adossagot Torozkay Gergelien, es ew veotte fely Theolek az Thyztaszagoth [Kv; TJk III/2. 93]. *1609:* my minthogi heoteonkbe Jar nekeonkis az teoruinj kizolgaltatasa nem kedvezhetteonk az masik felnek, hanem fel kellet uenneonk az tiztasagot az Inctusnak Instantiaiara [Dés; DLt 317] * *~ot letesz. 1570:* Zeoch Myhal Recognoscallya hogy mykor hagiot byro volt hitta volt eo eleyben ferencz pap Alcz Antalt az zeoleyert es Torozkay adossagat keressy volt rayta, De az Theoruen ely vetette az papot Melleole, Es benne hatta Alcz Antalt az zeolenek vrasagaban, kiert Alcz Antal leys teotte az tyztasagot d 40 [Kv; TJk III/2. 84g]. *1572:* Filstich Leorinch … vallia … Mond eo Maga Gergel Aros Myhalnak Noh ted le az tyztasagot byro vramnak [Kv; TJk III/3. 36] * *~ot tesz. 1557:* 1557 zenth Isthwan Nappyan Weres pether Thyztassaagoth Thewn Wayda Kathws Marhayara az mynth az ados lewel Tharthya [Kv; TanJk V/1. 1]. *1570:* Gergel varas Zolgaya … vallya, hogy Ew nem Thwgia azt hogi valamykor Kis Myhalt Zeoch Balasne, vagy Jdeztette volna vagy vele perlet volna, Az vagy Thyztasagot theott volna Byro elewt adossaga feleol [Kv; TJk III/2. 157]. *1572:* Janos deak Azt vallia hogi … latta … hogy Segeswary Damakos fodor Istwannak tyztasagot teot volt Aros Myhal kepebe az 1000 Aran forintra kywel vrbeger tartoznek neky [Kv; TJk III/3. 36]. *1647:* Szegedj Gergely Deak Uram eö Kegime, Az Orthodoxa Ecclesia kepeben tön Tisztasagot az üdvezult Szigeti Thamas Ur(am) adossagarol [Kv; TJk VIII/4. 241]. *1669:* Catharina Eperjesi teszen tisztaságot ugya(n) megh nevezet Czipö Szabo Miklosnak Kolosvárat az keritésen belöl Sz: Egyhaz Ucza szegeleten levcö házára, és minden szöleire [Kv; TanJk II/1. 437] * *beállásnak ~.1589/XVII. sz. eleje:* Ez Jnas penigh … ez bę állásnak tisztasagara, adgion az Cehbe f. 2 [Kv; KömCArt. 4] * *vki mesterségének ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Minek utánna valamely Legeny … meg hazasodat, legh utolszor Mestersegenek tisztasagara tartozik az Cehbe ket forintot be adni [Kv; KömCArt. 12].

tisztaságadás igazolás kiállítása/adása; cliberarea unei adeverinţe; das Ausstellen einer Bescheinigung. *1599:* az A Palffi Isthwa(n) hiut volt engemet Zalasdi Daniel Vra(m) kapita(n) eleibe teörwenyhez … tilalmat teötte(m) az A elle(n), tilalm(am)nak czel ado(m) okat, es azt mo(n)do(m) hogy akkori tiztasagh adasra az A erotle(n) [UszT 15/193]. *1604:* Azon közbe az al peres El Erkezwen, az törwinnek fel kelese Elöt, Erötlennek monda az tiztasag adast, holot az zeknek fel keleseyg ra Erkezöt wolna, miert hogy tiztasagates ki nem waltotta … az törwinnekis wgi tetzek hogi Erötlen [UszT 18/130].

tisztaságol tudomásul vesz; a lua cunoştinţă de ceva; zur Kenntnis nehmen. *1746:* Ezen Deliberatumot mind a' két fél tisztaságola [Torockó; Bosla].

tisztásos tisztásszerű; asemenea unui luminiş; einer Lichtung ähnlich. *1860:* Konyha szakaszsza nevü hellyen az erdö allyán egy darabotska tisztásos hellye [Kissolymos U; EHA].

tisztátalan 1. erkölcstelen, romlott; imoral, depravat; unmoralisch, unanständig, verdorben. *1578:* ky ky mind az eo alatta valo tyzedesseket be hywassa, es meg haggia … nekik hogy … az tyzedeket meg czerkallyak, es affele tyztatalan zemelyeket ky keressenek [Kv; TanJk V/3. 161b]. *1597:* Sas Jakab Monostor kapuba(n) szolga … vallya … Mi elöttünk valtig szabodot, hogy ö nekj ne(m) kell, nem veszj is ell, mert tisztatalan szemely [Kv; TJk V/1. 136]. *1613:* Mikoron az elsö zolgalo megh nehezesüle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak hogy azt az tiztatalan szemelt megh nem büntetted [KJ. Joannes Csanalosj ass. kezével]. *1628:* Illien zónk vagion Rettegen[a] mulatozo Füz<i> Gaborhoz … masoktolis hallotta(m), hogy affele' tiztatala(n) <zeme>liekhez iart [SzJk 19. – [a]SzD]. *1629:* En nem lattam s nem tudok semmi illetlen es tisztatalan dolgot feleolle mondani [Kv; TJk VII/3. 112]. *1647:* engemet illjen szokkal diffamalt, hogy en parazna eletü vagyok, es Monostorrol Nusztot loptam; Mint hogy az Czeh affele tisztatalan szemeljeket ne(m) szenved … azt keuano(m) hogi auagi ualia avagi penigh tagadia, hogi nem diffamalt [Kv; TJk VIII/4. 168]. *1662:* De ami nagyobb, az Isten törvénye ellen való élet is ugyan megszünt és kitisztult vala, hogy mindkét esztendö alatt is csak egy gyilkosság is nem esett … a tisztátalan személyek azonnal oszlani kezdettek, Debreczen, Borosjenö, Kolosvár felé és a Szilágysága foltonként mentek [SKr 421]. *1675:* Kocsis Istva(n) feleségetül Varga Rebekatul absolutiot kéva(n), mivel fugitiva es tisztátalan eletü [SzJk 127]. *1683:* Dobai Mihaly Atyankifia … Tisztatalan szemellyek(ne)k copulalása miat deponaltatot [SzJk 193–4]. *1684:* Cigánnyal mesteremberek nem szabad <con>versálkodni, annyival inkább egy poh<árból> innya tisztátalan személlyel [Dés; DFaz. 13]. *1710 k.:* A hazugság lelke ilyen csudát is szült ekkor: Bethlen Elek hosszszas tisztátalan nötelensége után házasodott [BÖn. 686]. *1721:* a menyecske … annak a Legenynek, vagy Felesége vólt, vagy, S. V. kurvaja; ha az vólt penig, nem participalhat a Legény Javaiból, mint Tisztatalan Szemely [Nc; Ks 95]. *1796:* miért tartya azt az tisztátalan Személyt tudni illik Ros Mariát maga házánál a kit egy Káplárral találtak paráznaságban [Déva; Ks 101].

2. mocskos; murdar; schmutzig. *1685:* két sakb(an) tisztatalan ruhak [Gyf; UtI]. *1710:* a tisztátalan csebrit a Marosra le kellett vinni s mosni [CsH 197]. *1726:* az tisztátalan Göröngyi Béka rá támadván egy személyre az utzában, az Inek[a] kertiböl kijöven, külömbenn meg nem szabadulhatott mind addig, mig azon Béka az Inek elö ruhája alá bé nem ment [Dés; Jk. – [a]A boszorkánysággal gyanúsítottnak]. *1868:* a tisztátalan hulladék és gorczsót is felveszik [Désakna SzD; Városi It].

3. fertözött; nesănătos, infectat; infiziert. *1710:* egészségem soha nem volt, amint most is nincsen, mert amint az anyámtól hallottam, egy rossz kurva asszony lévén a dajkám, kinek dolgát az atyámék nem tudták, annak tisztátalan tejit szoptam majd esztendeig [CsH 138].

4. házasság által nem szentesített; nelegitim, care s-a

născut în afara căsătoriei; unehelich. *1799:* Született Öreg Kaló Andrásnak Kiseb hajadon Leányán(a)k Ersók(na)k, véletlen Péterfia 4ta Julij Tisztatalan ágjból [Inaktelke K; RAk 14].

5. '?' *1813:* tisztátalan bű volt ... 's az miatt háromszoris kelletett reá fejért adni [Sszgy; HSzjP].

6. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: erkölcsileg nem tiszta dolog; lucru necurat; moralisch Unreines. *1710 k.:* az én imádságom semmi, hijábavalóság, söt csak bűn magában, azt én tudom, mert ki adna tisztát a tisztátalanból [BIm. 1026].

tisztátalankodás erkölcstelenkedés; infidelitate, încălcare a credinței conjugale; (Begehen von) Ehebruch. **Szk:** *házassági ~. 1833 k.:* Sok napokott 's ejtzakakat Kezdett töltení; olly Házaknal, 's olly társáságokb(an) a mellyek a mü békességünkött öszve rontották ... mind én s mind Házunknak ... jo akaroji s barátai hijjába kérjük nevezet férjemet; hogy azokrol végye le az eszitt; mert külömb(en) Gyanu alá jövén Házassági tiszta élete; Velem a ki a Házassági tisztatalankodást Lelkemböl Gyülölöm ellenkezésb(en) kel jönie [Usz; Borb. II].

tisztátalanság 1. mocskosság; lipsă de curățenie (corporală), necurățenie; Schmutz, Mangel an Sauberkeit. *1573:* Az vehakon valo zemet ky hordasra es egieb ezfele Tyztatalansagra visselienek gondot eo k. [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1662:* Az ó törvényben Isten csak a külső tisztátalanságért is, ha midőn a természet szükségére félre nem mentek a táboron kívül s ott is rusnyálkodásokat a földbe, vermecskékbe el nem takarták, elirtózott és kiment közülök [SKr 696].

2. erkölcstelenség, romlottság; imoralitate, comportare imorală; unmoralisches Verhalten, Verdorbenheit. *1628:* kettfele tiztatalansagatt, Fekelies voltat keczienségetöl fogva(n) meli Franczunak Jteltetet, es paraznasagat is ... egienlokeppen meltonak itelcök az el valaztasra Hyripi Giorgiöt az megh nevezett Santus Annatol [SzJk 23]. *1675:* Mivel Farkas Janos ugy vette el Toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonba(n) parasznaságba(n) talaltatot keves üdök alat megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házahoz Deczeb(en) ... Farkas János ... nem tudta s ne(m) is ismerte tisztátalanságát az feleségenek [SzJk 127]. *1689:* az A(ctrix) Székely Istva(n) nevű szolgaja(na)k alkalmatossagaval (!) hazassagnak tisztaságát meg nem tartotta, azzal edgyütt fekütt a szekerben egymás mellet ült, s az lába között az A(ctrix)nak térden alva döfölödett; a' mellyis jele a' tisztátalansag(na)k [SzJk 232]. *1710 k.:* testi buja gerjedezésimet csak magamban is annyi tisztátalansággal s mocsokkal forraltam s csendesítettem. A házassági gyönyörüségben is sokszor nem az Isten magvát kerestem, hanem csak bujaság, fajtalanság és tisztátalanságot üztem [BIm. 1010].

tisztátalanul 1. erkölcstelenül, törvénytelen módon; imoral, care nu este legitim; unmoralisch, unrechtmäßigerweise. *1628 u.:* Z. Falvi Nagi Mihaly Vram ... nem gondolua(n) sem az I(ste)nnek kemeni bóntetö ostorat ... sem az vilagi kemeni bóntetö magistratusoknak törveniett ... Az mint hazzam nepe keozzeól egi ... Dios Anna neuö zolgalo Leanio(m) fateallia, es fatealta, velle tiztatalanól elt [SzJk 30].

2. obszcén módon; nerușinat, indecent, trivial; unverschämt, unanständig, obszön. *1692:* Mivel Felesége More Kata Szonka Todor nevű latrárúl (!) sok idök alatt tisztatalanul conversalkodott ... az Asszonyi állatot infidelisnek adulterekis pronunciallyuk vinculallyuk [SzJk 261].

tisztbeli 1. hivatalbeli; de serviciu; amtlich. *1561:* az tiztbely nepeknek kik ualamely kosseg elöt wadnak hwsegekre fokeppen ez bizattatoth [Kv; ÖCArt.]. *1595:* Georgy vram az en tiztbeli tarsom akkoro(n) teoltení megy ket pynchye palazkot tizen ket pyinzes borbol f 1 d 20 [Kv; Szám. 6/XV. 97 Radnothi István kezével]. *1657:* A magyar mesterrel jo correspondentiát tartson, mint egyenlö tiszbeli atyafiak [UF II, 186]. *1710 k.:* néha szénát is keményen takartam ifjanta, egyszóval sohasem henyéltem. Ezenkívül voltak tisztembéli foglalatosságim [BÖn. 521].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmilyen hivatalt betöltő személy; persoană care îndeplinește o funcție; Beamter. *1585:* Emrich Bogner a' második Safar Polgar Zamadassa ... Az Darabontoknak, es egieb tisztbelieknek ... fizetet in Su(mm)a f. 909/90 [Kv; Szám. 3/XXIII. 11].

Szk: *számadó ~. 1578:* minde(n) zam ado tyztbelyek kezek legienek minde(n) Laistromywal [Kv; TanJk V/3. 176b].

tiszteeske fiatal tiszt; funcționar tînăr; junger Beamte. *1759:* A vármegye részéröl nem derék acommodatio volt, istenadta tiszteeskéi, nem tudom, nem akartak-e vagy nem tudtak hozzá, mert vékony asztalok volt, borok pedig alávaló [RettE 96].

Szk: *cameraticus ~* kamarai tiszt. *1759:* Ami a köntös dolgát illeti, majd cifrábban jár most afféle cameraticus tiszteeske, cancellista, vagy egyéb efféle, mint az igaz kamarán költ úri vagy nemesi renden levő ember [RettE 89] * *udvari ~. 1786:* En magamis udvari Tiszteeske vagyak de nem tudam s nemis hallattam hogy csak edgy is Violenter magát az Mlgös Uraság Szolgalattyanak opponalta volna [Torockó; TLev. 4/13. 62].

tisztel 1. méltányol, nagyra becsül; a stima/respecta/cinsti; würdigen, hoch schätzen. *1583:* az Isteni tiztelet az ollian emberek keözcót viragzik, a' kik egymast szeretik es beócziullik, tiztelik [Kv; MészCLev.]. *1590:* az Mathias felesege ezt az Mathiast nem tiztelte hanem az az vrat azzonj ember leuen kuruanak, kigonak bekanak es minden ochjmansaggal zitta [Kv; TJk V/1. 43]. *1592:* Orsolia Daroczi Balintne vallia ... hallam hogi Niai Marton ... azt mongia vala az felesegenek, Esse kurvaneo, vgi kelle vradat tiztelned, hogi az leant arra tanitod, hogi fenekkel fordullion ream [Kv; TJk V/1. 294]. *1610:* tiztelem beoczeoleom en az eo felsege paranczolattiat, de en megh nem eskezeom, mert en terhes vagiok [Dés; DLt 321]. *1619:* az keresztyén császárság nem olyan[a], hanem még azt sok gyüléssel szokták választani. Ha ugyan elválasztják is penig, az keresztyén birodalomhoz képest nem külömb (fordulék s az kezemmel irék az falra), mintha ide az nagyságod házába egy képet írnának, és azki irta, csak az tisztelné, de nagyságod semmit nem várna töle [BTN[2] 365. – [a]Mint a muzulmán birodalom]. *1628:* Kwn Janos Illyen valozt teon oz my Kereswnkre, Tiztelem Bechwleom az eo Naga Kgmes paranchiolatiat, de En Megh nem adom Teorwenynelkwl [Berz. 15. F. XXV/2]. *1653:* vagyon Vér hozza az kit illet az Joszag ö kegyelmen

kivűlis, es ha akartuk volna idejen meg bolygattuk volna, de emberseg volt bennünk s bőcsültük tiszteltük mint Nagyubbik Atyankfiat [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1670:* Dioszegi Istua(n) … Tanitojának[a] nem hogy ellene rugodozna, scőt mi(n)t I(ste)nnek szolgajat hallya s tiszteli [SzJk 110. – [a]Vagyis lelkészének]. *1710 k.:* De valósággal ez az olyan méltatlan becsültetett embernek semmit sem használ, mert ha az egész világ becsüli, tiszteli is, de a maga lelkiismereti azt hazugságban hagyja mind [BÖn. 418]. *1777:* édes Annyakat mind holtig tisztellyék [Cintos AF; KGy]. *1818:* Edes Anyádat tiszteljed még tsak az godolattyátis meg ismérd [Kv; Pk 7]. *1882:* Én ugyan tisztelem Aradot is, meg a Kölcsey Egyesületet is, és mikor egyéb dolgom nincs, rajongok is a közművelődésnek felolvasások által való terjesztéséért, hanem hát sok a dolgom [PLev. 97 Petelei István Márki Sándorhoz].

2. elismer vkit/vmit maga fölé rendeltnek; a aprecia/preţui; jn/etw anerkennen. *1584:* az so wagok filik tiztelik beotswllik az varas biraiath | hamit pedig az fellwl meg Irt Casusokban chelekednenek az sowagok Awag az birot ne(m) tisztelnek vagi meg Rwtolnak: Tahat hatalma vagion rea az bironak vgh mynt eg varosi embert meg bwntethetni [Torda; DLt 212]. *1662:* a királyt tiszteljed, cui tributum tributum [SKr 690].

3. dicsőít, tiszteltettel adózik vki előtt; a slăvi/preamări/lăuda; preisen, loben. *1598:* En Gerendj Pal … tezek illyen testamentűmot … testemet az földnek hagiuan, lelkemet az en teremtő Jstenemnek, mellyet ith ez földón tizta hwtbeol tizteltem, Imattam [Gerend TA; Törzs.]. *1751:* Fogadj Isten kőszöntéstek Hogy ugy uj Királyt tiszteltek[a] | Jöttünk ide meg keresni Ötet[b] tisztelni s imádni [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék. – [a]Szűz Mária válasza. [b]Az újszülött Jézust]. *1811:* Hogy osztán László a' Szentek közé esvén, 'S a' Magyarok ő párt-fogását keresvén, Rá emlékezének vitéz Tetteire, 'S a' Hegyet, és Várat, mely a' teteire Annak épittetett vala, meg-szentelék, És a' forrás mellett Szent Lászlót tisztelék [ArÉ 63].

4. köszönt, üdvözöl; a saluta; grüßen. *1754:* az Pajtas Aszszony egész reverentiaval tiszteli Drága szemellyedet [Szászmáté SzD; Ks 18. CII Rácz Demeter sk lev.]. *1768:* Székellyt ha ottan vagyon tisztelem s jo distractiot kiván(ok) [Mezőszilvás K; TKhf Alvintzi Gábor lev.]. *1777:* Sukrol az Atyafiak tisztelik sogor vraimékat, s várják ki felé, egyebet nem izentenek [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13]. *1786:* Az Ifju Aszszonyodat alázatosan tisztelem [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b Szántó Sándor lev.] | A Huggomat mint nállodnál érdemesebbet kedves feleségemmel együtt Atyafiságoson tisztelünk [Szászalmásd NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez]. *1788:* Tisztelem a kedvesedet és minden hozzád tartozandokat [M.déllő TA; DobLev. III/638. 1b Szánto Sándor lev.]. *1796:* Szegény öreg Anyám … Ngoddat, es Kegyes Groffnéjat eö Ngát alázatoson Tiszteli [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre Kornis Gáspárhoz]. *1801:* Én Mlgs Horváth János Urat Mlgs Iffju Aszszonyával ugy ma Mlgs Kis Aszszonyt … a' leg szivesebb köszöntéssel tisztelvén, állandoul vagyok … alázatos 's igaz tisztelője [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. *1804:* feleségemmel s a többikkel edgyütt az egész Kolosvárt mind tiszteljük [Ádámos KK; Pk 5]. *1893:* Zsuzsika friss és jókedvű. Szeretettel tiszteli a feleségedet [PLev. 163 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. tudomásul vesz; a lua cunoştinţă de ceva; zur Kenntnis nehmen. *1763:* Ngtok Uri Levelét tisztelvén, az parantsolt Commissiokot im accludálom hat darabban [Nsz; LLt Baló Antal lev.]. *1770:* Ezen folyo Holnapnak elsö Napján személyünkhez eresztett Levelét fiui engedelemmel tisztellem [Mezőbánd MT; DobLev. II/421]. *1818:* mihelyt az az aránti Rendelését … Tiszteltem, a' Tekintetes Urnak, tősként a' Pappal közlöttem a dolgot [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1825:* Személyem ellen rendkivűl ki eresztedett levelét Groff Bethlen Gergelly Ur ő Nagyságához intézve Sajnáson (!) tiszteltem [Kv; Somb. II Mányul Sándor lev.]. *1833:* Levelét tiszteltem [M.sülye AF; DobLev. V/1207 Zudor Elek Dobolyi Sigmondhoz]. *1861:* Mult év utolso holnapjában irott Levelét ez év elejével tiszteltem; mert a' postán ugy láttzik sokatskát ült [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1862:* Közelebbről egy ujabb rendelését tiszteltem a' Fő Kormánynak [Gyalu K; RAk 70–1].

6. tiszteletben tart; a respecta; respektieren. *1607:* Fodor Adam vram illien valazt teo(n), az Nagod paranczolatiara, hogj tizteli az Nagod paranczolatiat, kiz eö keglme teöruint allana eö kegmeknek [Dés; DLt 288].

tisztelendő 1. tiszteletre méltó; respectabil, stimabil, vrednic de stimă/respect; ehrenwert. *1557:* Kwzwnetemeth es magam Ayanlassath mynth Jo Zomzed Wramnak az egez Tanachyal egyetembe mynth Tyztelendw wraymnak es Attyamffyaynak (!) [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy Lazzlo a beszt-i bíróhoz]. *1564:* azz tiztelendew Bezterczsey (!) Biro: kwldeth … czazz (!) öttwe(n) kóbell zobboth es harom czazz twgya (!): negy czazz kengereth (!) w felsegy nepeneg (!) wlysyre Deesre [BesztLt 11]. *1568:* Ez leuel adassek Seges wari kiraly Bironak, Es zek bironak Nekwnk tiztelendö Vrainknak [Egeres K; BesztLt 69 Michael Fazokas Jud. prim. Egeres a beszt. bíróhoz és királybíróhoz]. *1572:* En Vinder balas es Remar Pal … Kwzwnetunket es zolgalatunkat Jriuk ti kenek[a] mint tiztelendw Vrunknak [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3715. – [a]A beszt-i bírónak]. *1594:* Tiztelendeo Marton vram Az minemw hirtelen haborusagh indult volt keozeottwnk, ez el mult napokban … annak semmj vton lenni ne(m) kellet volna | Tyzttelendo vraim kegdtek Ne Chyodalia, Mindt hogi az kewettekre valo kelchieget Egyenkintt fel nem Jrttam [Kv; Szám. 6/V, VIII. 42, 74 Caspar Sámuel sp kezével]. *1614:* Tisztelendö és Böczületes Birak Uraim cum Protestatione szolok Kgmetek elöt [Kv; RDL I. 8]. *1649:* Tiztelendöö Beczülletes vraim Istènteöl eö Felsegeteöl jo egesseget … kiuanok kegyelmetek(ne)k megh adatni [Kv; Szám. 26/VII. 547]. *1740:* (A) Dési Pater Praesidens Dónát N. N. ő Atyasága, és a Tisztelendö Catholicusok Megjéje, Hadnagj atyánkfiától azt kivánnyák, hogj minden Malefactorok(na)k, kik Catholicusok poenáztatásokat, adja által a' Tktes Nms Desi Tanács [Dés; Jk 528b]. *1776:* Tisztelendö Szeredai Domokos Ur invitatiojára Mlgos Groffné Aszszony ö Nga, ä Kis Aszszonyra ö Ngokkal által ment vala [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi rk kántor (30) vall.]. *1789:* Lajos Péter az tisztelendö úrnak jelentést tett, hogy nincs fü az helyen [Taploca Cs; RSzF 166]. *1836:* haladékon kivül jo kedvel végye fel a Curátorságot ha még meg nem tette, a Tisztelendö Director Ur elött esküggyék fel ezen Hivatalra [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

2. egyházi személyek megszólításában megtisztelő jelzőként; (în titulatura dată unor clerici) preacuvios; (in der höflichen Anrede von Klerikern) hochwürdig. *1557:* hozak my, nekwnk az Felseged paranczyolatthyath hogy my el mennyewnk zenthmarthon Machkassara[a] hogy … az

Thyzthelendew Albert papoth Borsayth megh wallathnwk [SLt. 5. – *K]. *1635/1655:* tisztelendö Veres Marthi Gáspár Ura(m) az Orthodoxa Ecclesianak lelki pásztora [Kv; CartTr II, 884]. *1731:* Hosz Todor Jobbágya ... Vass Daniel Uram(na)k ... lakik ... Kolos Monostoron, tisztelendö Pater Jesviták földin [Mezőújfalu K; DobLev. I/143 Nemes Todor (50) zs vall.]. *1760:* a Tisztelendö Pater Minoriták ö Atjaságok Residentiájokban ... ezen ... Residentia Praesidense Tisztelendö Pater Prungrácz (!) Pál ö Atjasága jo foljo aranj és ezüst Monetáúl F. h. 50 Den 49 id est: ötven M. forintokat, és negjven kilencz pénzeket által ada [Nc; DobLev. I/311. 1a]. *1767:* az akkori Tisztelendö Pater Házába ... annyi Buza volt szemül, hogj azonn Ház Ablakának also szemöldökénél fellyebb volt a' tiszta szép Buza [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1768:* ä Kolosvári Romano Catholica Ecclesiának Tisztelendö Plébánussát ab offö mint az emlitett Vettzki Compossessorokat ... általam ... Admoneáltattya super eo [BSz; JHbK LIV/18]. *1770:* Gróf Kornis Zsigmond ezen Ns Belsö Szolnok vármegyei Bálványos várallyai Catholicus Tisztelendö plebánusnak ... Szásznyires nevü Falujábol mind az emlitett Tiszt: Plebanusnak Filialisábol competalo Qvártát denegalta [BSz; Ks 33. Szásznyires III]. *1774:* Az itten levö Tisztelendö Pater Plebános urnak minden Esztendöben adnak az Udvarbol hat köböl Buzát, 20 veder Bort, és 20 veka Zabat [Mocs K; KS 72]. *1813:* Jelentyük alázatoson a Tisztelendö Esperest Urnak és a' Tiszteletes Quindenalis Sz Széknek hogy ezen folyo 1813ik Esztendöben Januariusnak 3k napján törvényes ki botsáttatásunk mellett requirála minket Iktári Mlgos Grof Bethlen Samuel Ur eö Nga, hogy ezen a' már elenyészett 1812k Esztendö December Honapjának 27k napján költ ... Inquisitorio (!) Relatoriat authenticálnok [IB Kük. m. jelentés]. *1852:* Tisztelendö Esperest Ur! [M.décse SzD; SzRProt. mell.].

tisztelendőség egyházi személy ünnepélyesebb megszólításaként/megnevezéseként; (termen de referenţă pentru clerici) preacuvioşie; (als Benennung von Klerikern) ehrwürdiger/geistlicher Herr, Geistlicher. *1837:* a részeges Magyari Gyuri másokkal nagyokat iszik ... ezek rövid idön lábra tészik a szegény Léánykát – Tisztelendöséged ezen pazérságot ne hadja soká harapozni kövessen el mindent, mert Tisztelendöségednek a Törvény – de az igaz bírois satisfaceál [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai Mihály ügyvéd lev.].

tisztelet 1. vki/vmi érdemeinek/jó oldalának elismerése/becsülése; respect, stimă, consideraţie; Verehrung, Hochachtung, Anerkennung der Verdienste von jm/etw. *1561:* wk regi wdoktolen fogua nemínemw leuelek zerent ... magoknak ualo ehet tartottanak uuolna Melly leuelekben myuel hog' ualaminemw articulosok istentelen Baluaniozasra ualok uolnanak az oltarhoz kit regenten ok az itualo zent mihaly new eghazban tartottanak es annak tizteletihez illendok. mellyeket immar ewk az euangeliomnak igassaga ky az Chrisuse meg elenese wtan le thottek es el hattanak uuolna [Kv; ÖCArt.]. *1636:* Az magától lévö Iehova Isten ... mindenecket magáért tselekedott. Magáért ... az az a maga ditsöségeért és tiszteletiért [ÖGrAj 5]. *1658:* mind igen jók, szépek, és Isten dicsöségére, tiszteletire irattattak [KemIr. 328]. *1662:* Nem épült vala-e meg a föld a régi romlásokból ... mindenütt sürü városokkal, amellyekben nagy részint az Istennek igaz tisztelete világosan tündöklik vala | És ekképpen ha valami tiszteletet kíván valaki, hogy tudnillik nagyobb hírnevet szerezzen, elsöben legyen lator és Krisztusnak s az ö evangéliomának üldözöje | mihelyen szent akaratja lenne, csak cséplés mellöl is Gedeonokat, a juhok mellöl Dávidokat állíthatna elö az ö tiszteletének elögyámolitására s Izraelnek szabadítására [SKr 72–3, 116–7, 680]. *1733/1813:* egy nyakszorittót, melyben vagyon két aranyboglár, és három jo fele gyöngy, hagyok a' Boldogságos Szüz Mária képinek tiszteletére [Kv; SLt XLII. 6. 29]. *1847:* Vagyok én itt, hogy az Istent ... dicsöítsem, és midön ... a lili és rózsa az ö tiszteletére gözöleg jóízü illatot az ég fele, és csak csuda dolgait hirdessem, magosztoljam, és azáltal magamot boldoggá tegyem [VKp 163]. *1857:* a' Hertzeggel valo vadászatnak, igen nagy tisztelet és becsület [Kisdebrecen SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.].

Szk: *~et ad. 1792:* Péter micsoda tiszteletet ád Öreg Övegy Anyának ...? [H; Ks XLVII/7 a dévai urad. vallató pecsétje] * *alattvalói ~. 1825:* mü a' Nagyságodhoz viseltetö alatt valoi Tisztelettöl vezéreltetve – minden további törvényes Lépések meg-tételetöl, desistaltunk [Torda; TVLt Közig. ir. 252] * *isteni ~. 1776:* A' Templomban taszigálodo Iffjuságnak rendeletlenségéröl rendeltetett ... Isteni tisztelettel és felelemmel, mint a' mindenecket nézö Isten szemei elött betsülettel üllyenek, és halgassanak [Torockó; TLev. 16/1].

2. udvarias köszöntésként, a megbecsülés jelekénť; ca salut respectuos, în semn de preţuire; als höfliche Begrüßung, als Zeichen der Achtung. **Szk:** *alázatos fiúi ~em. 1823:* A' közelebbi Tsötörtökön sietve irt levelem ... itt hagyodván ... abban lévö instántiámat meg nyitva küldöm fiui alázatos tiszteletem mellet [Nc; DobLev. V/1066].

3. *~tel* a. tiszteletet kifejezve; cu stimă; hochachtungsvoll. *1759:* Az Háznál lévö Mlgs Atyafiakat ... revereállyuk szives tisztelettel magunkat Gratiájokban ajánlván fejenként [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1771:* Személyemhez eresztení tettzet Vri Levelét Mlgs Groff Uramnak érdemlett tisztelettel el fogadtam [Mezöbánd MT; Told. 5a]. *1793:* Hozzam ezen Holnapnak 1sö Napján utasittani méltoztatott Levelét egész tisztelettel olvastam [Kv; Ks 94 Vegyes ir.]. *1832:* ezenn hivatalas requisitionknak effectuáltatásarol szollo tudositást illendöül kérven egész tisztelettel vagyunk ... köteles szolgái [Torda; TLt Praes. ir. 1158]. *1835:* tisztelettel kérem, hogy ide hátrébb lássa az maradék készségemet [M.dellö TA; DobLev. 1209 Dobolyi Sigmond Kis Sámuel ref. esp-hez]. *1840:* Az alperes, az itéletesen nyert közöltetés után egész tisztelettel bé adattya* [SzD; Somb. II. – *Köv. a beadott iratok fels.]. *1844:* Mely fénnebbieket az robotális jegyzö könyvböl, és Számtartai számadásbol ki irva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. VIb]. *1847:* mely kérelmünkre kegyelmes rendelést, a midön leg mellyebb tisztelettel esdeklünk vagyunk Nagy Méltoságu Grof Fö Ispány Ur Nagyságodnak alázatos Szolgai Colonussai a Thorotzkoi [Torockó; TLev. 9/10].

Szk: *fiúi ~tel. 1823:* Ha Édes Atyám Uramék 'Sigmond napját egességgel, és ... örömmel töltheti, azon köz örömhez én is hozzá ragasztom alázatos fiui tisztelettel elegyitett örömemet [Nc; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor lev. szüleihez] * *hivatalos ~tel. 1850:* Jelentem hivatalos tisztelettel a' Tekintetes Tanátsnak, hogy Törvényesen léjendö el járás végett adaték kezembe a' következendö szorol szora le irt Ertesitmény [Nc; DobLev. V/1297 Lostájner Károly Rendör Segéd kezével]. – **b.** alázatos kérésként; ca cerere umilă; als demütige Bitte. *1842:* tisztelettel ki instálom édes bácsiéktol meg ne itéltessünk [Bözödújfalu U; Pf]. *1844:* Tisztelettel

instállyuk a' Tekintetes Tanátsot, méltoztatna ... nékünk megengedni, – hogy az érdekelt kitsiny Boltat meg tsináltatva – a kenyeret árulo hellyeinkre a' piatzon felállittathassuk [Dés; DLt 1366].

Szk: *alázatos ~tel. 1860:* Alázatos tisztelettel kérem a' tisztelt Törvény Széket, méltoztasson az e' tárgybeli leveleket ki adni [Mv; TSb 26]. – **c.** kérvény/levél kezdő- és záróformulájaként; ca formulă de începere sau încheiere a unei scrisori/cereri; als Anfangs- und Schlussformel eines Briefes/Antrags. *1790:* különös tisztelettel maradtam A Mélgos Itélö Mester Urnak alázatos szolgája Csato Mihály mpa [Radnót KK; DobLev. III/678. 2a Csato Mihály aláírásával]. *1797:* Nékem küldöni méltoztatatt levelét tisztelettel vettem [Szászerked K; BálLt 1]. *1814:* Nagyságodn(a)k ez aránti maga kinyilatkoztatását minden esetre el várván alázatos tisztelettel maradunk Nsgos Grof ur Nagy Meltoságu Jo Urunk Nsgodn(a)k alázatos szolgai Bikfalvi Josef Bonis Elek és Bonis Ferentz [Dés; Borb. I]. *1851:* Nékem irt Levelét tisztelettel vettem [Mv; DobLev. V/1314]. *1852:* Ezen kérelemmel Tisztelettel folyamadok a T. Cs. Kir. Kerületi Biztossaghoz | Tisztelettel maradtam ... alázatos szolgája Dobolyi Bálint mp [Nagylak AF; DobLev. V/1329, 1378 Dobolyi Bálint kezével]. *1898:* a legmélyebb tisztelettel vagyok Méltóságodnak Petelei István [PLev. 195 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *alázatos ~tel. 1781:* Mái Napon hozzám utasitott Atyafiságos Levelit az Aszszonynak Angyom (!) ezen estveli 6 orakor alazatos Tisztelettel vettem [Marosközvesd MT; Kp III Újfalvi János lev.]. *1785:* A Nsgod vri parantsolatját alázatos tisztelettel vettem [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * *atyafiságos ~tel. 1762:* De dato 10ma p(rae)sentis hozzam botsatott Levelit Kedves Uram Baty(amna)k atyafiságos tisztelettel veven, Sajnallom hogy a' Venitzei Joszagrol valo Literalekot Mlgs Groff Teleki Pal Ur(am) eö nsga altal nem küldötte [Fejéregyháza NK; Borb. II Michael Sándor lev.]. *1807:* maradtam egy örökös háláado Atyafiságos tisztelettel a Méltóságos Báro Urnak alázatos atyafi Szolgája B. Josinczi Joseff mpra [Kv; Incz. XII. 4a] * *mély ~tel. 1896:* Mély tisztelettel Petelei István [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz] * *örökös ~tel. 1815:* Maradtam örökös tisztelettel ... alázatos szolgája Mezöbándi Szodos György mp [Mezöbánd MT; DobLev. V/986. 1b] * *teljes ~tel. 1881:* Maradtam teljes tisztelettel Gyulai Pál [PLev. 85 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz]. – **d.** méltósággal; cu demnitate; ehrwürdig. *1823–1830:* Régen aki egész tisztelettel akart járni az utcán, nádpálcával, most pedig ezüst, réz és fa tetejü csákányokkal járnak [FogE 65]. – **e.** elismeréssel; cu recunoştinţă; mit Anerkennung. *1822:* Sokkal nagyobb tisztelettel tartozom én Nagyságodnak, mintsem ... a' Nagyságod Levelébe irtt okokra nézve, azoknak koránt sem ugy létek meg-bizonyítására, ereszkedjem [Kv; IB. Kenderesi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.]. – **f.** alázattal; cu smerenie; demütig. *1587:* Eo kglmek ... illendeo tiztelettel veottek es engedelemmel Az Vrunk parancholattiat [Kv; TanJk I/1. 52]. *1721:* Arva apro gyermekeimnek Annyokat Tutrixnak vallom ... mig a perfecta aetast el nem érik ... minden joban Annyokhoz tartozo engedelmességgel és tisztelettel viseltessenek [BLt].

4. istentisztelet; slujbă, serviciu religios; Gottesdienst. *1710 k.:* Mennyi buja nézésim, gerjedezésim, gondolkodásim mentek végben sokszor, még a te tiszteletednek helyén, üdején is [BIm. 1010]. *1846:* Virág Lászlo Darvas Jánost – a Nemes Város piattzán ... a' köz csendesség s innep napi tiszteletet meg haborittásaival – Két izbe ... kegyetlenül meg verte vérbe küpülte [Dés; DLt 530/1847. 26]. *1847 k.:* vérengző Virág Lászlo ... az köz csendesség, és Innepnapi tisztelet profanálásával s meg háboritásával rézfokossával halálra vert, mely miatt most ágyba fekvő beteg vagyok [Dés; DLt 530g].

Szk: *Isten ~e. 1662:* az Isten tiszteletinek, az haza és magyar nemzet közönséges szabadságának, mind a vallás szabados gyakorlására, s mind egyéb külső dolgokra nézve, annak alkalmatosságát semmibe is elmúlatni nem akarja vala [SKr 270]. *1788:* innep napan Isten tiszteletére ment volna [Szökefva KK; Told. 76] * *isteni ~. 1602:* minden nap io reggel eot orakor harangoztassanak, es igy az Jsteny tiztelet kapw nytas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1. 425]. *1649:* Az Gegesi[a] filialis Eccla ... kivánván az I(ste)ni tiszteletnek bővebben gyakorlását, instálának ... á Sz. Generalisnak ... hogy az I(ste)ni szolgálatb(an), tiszteletb(en) jobba(n) és gyakrabban, szorgalmatosban forgolodhassanak [MMatr 172. – [a]MT]. *1710 k.:* melyik viszi rendesebben és formásabban végbe az isteni tiszteletnek külső ceremóniáit, azon perlődnek, félrehagyván a törvénynek a derekát, az ítiletet, irgalmasságot és a tökéletességet [BÖn. 430–1]. *1869:* Templom nincs, magánháznál tartatik isteni tisztelet [Medesér U; ETF 107, 34].

5. tiszteletteljes fogadás; primire respectuoasă; achtungsvolle Begrüßung. *1769:* ottan kilentz vagy tiz napok alatt dolgocskaimat végezvén, Excellentiadtoknak tiszteletekre sietek [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. *1799:* En a' Mlgs Iffju Groff Ur ő Nagyságát ... ez előtt is serkentettem, és nogattam, a' Nagyságtok Tiszteletére valo kimenetelére [Héderfája KK; IB. Molnár György ref. pap nyil.]. *1812:* vigasztalo jó válasszát az Esperestnek küldendő levéllel ki instálván addig is mig én jó Gröfné tétetett betegségéből jobban lenne, hogy tiszteletekre vele eggyütt mehessek [Héderfája KK; IB gr. Iktári Bethlen Sámuel lev.]. *1824:* Én magam ezer örömmel sietnék menni elébb az Édes Atyám Uramék tiszteletekre [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084. 1b]. *1837:* Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itten székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyv. lev.].

6. imádás; slăvire, preamărire; Anbetung. *1614:* Ngd legh kiualkepen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire [Ks 87 ogy-i végzés]. *1662:* De mindenekfelett az Isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezte az hazában felállítani | ó, keresztyénségnek fejedelmi és oszlopi, tisztetek ez ... ne kényszerittessék ki is ezen gonoszt megkóstolni, és ami nagyobb, mihelyettünk, más isteni tiszteletteel, természettel, erkölcsel különböző szomszédot nagy károtokkal ismerni | végre meggyőzettetvén az Isten tiszteletinek oltalmazására néző zélustól, tractát indíta vélek | De talán kérdenéd: hát ha immár úgy megzabolázattak volt azon városban minden derekas cégéres vétkek és olly szépen kezdtek volt folyni minden Isten tiszteletére ... nézendő minden dolgok is, mi okon találta volna hát ... az romlás, veszedelem? | ezt cselekedte Manasse ... Által vivé (azaz megégeté) az ő fiait is a tüzön a moloch-bálványnak tiszteletére [SKr 34, 118, 204, 631, 704]. *1764:* egymás között[a] bál nevü vendégséget (melyben éppen annyi istenes dolog megyen végben, mint régen a Báál isten tiszteletiben) celebráltanak [RettE 162. – [a]A felsorolt személyek között].

Szk: *isteni ~. 1662:* Harmadszor áll ez a közönséges állapotok virágzása, az igaz isteni tiszteletre, a vallásra, annak

terjedésére és Istentül rendeltetett mindenféle eszközeire való serény, jó gondviselésben [SKr 694] * *Istennek ~e. 1677:* mindeneknek előtte az Istennek tiszteletire nézendő dolgokon kezdették-el elmélkedéseket [AC 1].

7. *utolsó* ~ végső tiszteletadás, temetés(i szertartás); (slujbă de) înmormîntare; die Erweisung der letzten Ehre, Beerdigung. *1806:* délelőt a Templomba voltam G. Kornis Gábor utolso tiszteletére Requiemre [Dés; Ks 87 KMN 342]. *1813:* utolso tiszteletét ... az Exponens Aszszony tette meg [Sszgy; HSzjP Keresztes Klára Bogos Ignátz felesége (40) vall.].

tiszteletbeli tiszteletből nyújtott, fizetséggel nem járó; care a fost oferit din respect; ehrenhalber, ehrenamtlich. *1673:* ighire ... azon Tiszteletbeli ajandok szolgalattyatis [Jobbágyfva MT; BálLt 50].

tiszteletdíj honorárium; onorariu; Honorar. *1889:* Ez a kicsi pénz itt a versedért járó szerény tiszteletdíj [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tiszteletes I. *mn* **1.** (főleg református) lelkészek címeként; (prea)cucernic, preacuvios; ehrwürdig/geistlich (als Titel der Pfarrer). *1674:* Alvinczi Praedikator Tiszteletes Kómaromi Andras ura(m), Felesegevel Gidofalvi Borbara Aszszonnyal [Incz. IV. 17a]. *1681:* Tiszteletes Szemerei Mihaly Ur(am)at botsatottuk ki Szász nyiresi Ecclesiaba(n) [SzJk 159]. *1683:* Dobai Mihaly Atyankfia ... Tiszteletes Esperestünknek obloqualt az Partialisba(n) [SzJk 194]. *1711:* A' Tiszteletes Papi rendek forumán is munkálkodta(m) tőle valo elválásomba(n) [Dés; Jk 359b–360a]. *1730:* Tiszteletes Praedicatorjuk, Mester, Kántor, és Harangozo cő kglmek 1730 esztendőbeli Fabeli fizetéseket i. e. pro Cur. 101 penzül Csatanra repartialtassa Hadnagj Atyankfia cő kglme [Dés; Jk 391a]. *1735:* Asszonyvásárj N(em)z(e)t(e)s idősbik Komornyik Lászlo Vram ... a Görcsöni Tiszteletes Pater Vr(am) cő k(e)g(ye)lme meg verettetésiért ... juridice Convincaltatott [Szécs Sz; Borb. II. 2]. *1783:* Absolutio. Közönséges Eklésia Gyülésünkben Tiszteletes Predikator Uraimék Bérekct pro Annis 177 9/80 item pro 17 80/81 Collectalo Détsei György cőkegyelme midőn maga hivatalát és Administratioit igen Ditséretessen follytatta 's véghezis vitte vólna Számot adván, minden fogyatkozás nélkül találtatott [Zilah; Borb. II]. *1804:* Tiszteletes Gazda Ferentz Ur(am) ... Helvetica Confession valo Praedicator [Marosztimre AF; DobLev. IV/875. 5a]. *1822:* ... ujj Papi lakot épittetett az Ekklésia ... Ns Szétsi Seres Sándor Curatorságába, de a' melybe csak 1827e költőzőt belé Tiszteletes Gál Sigmond Ur [Szucság K; RAk 96]. *1848:* azt álitván az öreg Tiszteletes Ürmösi Joseff Ur, hogy a Procurátor Fia minden Leveleit ki vitte Kolosvárra [Tarcsafva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

Szk: ~ *úr. 1761:* az árpa szalmát meg látván Tiszteletes Uram nem ismeré magáénak leni [Fcsernáton Hsz; HSzjP Ambarus Ferentzné Mária (29) pp vall.]. *1777:* ugy Tiszteletes Uramra támadtak a Farkasok, hogy de posteritate ad Posteritatem meg akarják emészteni [Szentiván Hsz; BLev.]. *1846:* a Tiszteletes ur a mellette volt embereket megpálinkázta [AggmLt].

2. református lelkészek feleségének címeként; titulatura soției unui preot reformat; als Titel der Pfarrfrauen. **Szk:** ~ *asszony. 1829:* azal támadu meg Tiszteletes Aszony a pap jo gazda tám a jövő Esztendőre is meg maraszt hogy jo keritője legyél [Nagyborosnyó Hsz; HSzjP Kováts Klára vall.].

3. tiszteletre méltó; respectabil, stimabil, vrednic de stimă/respect; ehrenwert, würdig. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky ... w felsegye (!) poro(n)colagyabul, vewtten kezzemhez Ez – tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath [Beszt.; BesztLt 27]. *1568:* Tyzteletes Solymossy Barrabas Beozeodeon lakozo Gal Albertal es annak fyawal Tamassal teot illyen coreokke meg maradando Drinchet [Kissolymos U; SzO II, 227]. *1580:* (A) meg magiaraztatot nyl feoldeik (?) fele awagy ket portioiays de Jurę Illetik es spectalnak az Nemes es Tyzteletos Keserw Katalin azzonra [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1582:* My keozteonk lakozo Nemeos es tizteoleteos zeomelj Buda Janos [Dés; DLt 209] | Jówenek mj elónkbe ... az tizteletes Zelke Margit Azzonj az w vrawal nagj geörgy peterrel egjetembe [Komolló Hsz; HSzjP]. *1660:* az Tizteletes Thordai István, és Vicei Gáspár, Czepreghi Mihály, és Szabo Gáspár Ur(a)mek által ... administralta(na)k két rendbe(n) kezűnkhöz Taller(os) Imper(iales) nro 2169 [Nsz; RDL I. 172]. *1695:* Romai Császár Kglmes Urunk ő Felsége Decretumihoz conformáltatott, és ez jelén valo esztendőb(en) Juniusban Fejérvár Várossában celebráltatott Ország Gyűlésében publicáltatott, ā Nemes Ország Statussinak Regestruma ... Tiszteletes Universitas (11 szék)[a] [Borb. I hiv. – [a]Fels-ből kiemelve]. *1726:* adtam levelet Tiszteletes Pater Jezuita Uraiméknak, mint hogj ott Fundatiotis tettem cő kegjelmeknek szerzetinek azzal az házzal [Fog.; Berz. 15. III. 15]. *1761:* Az Falunak közönséges Erdeje nintsen, hanem a Tisz(te)letes Oláh Ecclesiának van egj darabotska tilalmas erdeje, a több erdők penig a bé biro Possessor Vraké [Kisenyed AF; JHbK LXVIII/1]. *1775:* kitöl valo volna a Gyermek, ugy annális inkább hogy a Tiszteletes feleltető Bíráknak asztot beszéllette volna ingyen sem hallottuk [Kővár Hsz; HSzjP]. *1778:* tudjuk Tiszteletes Uram hogy Klmed Albisi Possessor [Albis Hsz; BLev.]. *1802:* Nemes N: Enyed Várossában a Miriszloi uttzában ... a Tiszteletes Reformáta püspöki residentia [Nc; Incz. XII. 1a]. *1833:* Tekintetes Dobollyi Klára Öz<vegy> Bartok Ádámnénak mint Felperesnek Tiszteletes Kovásznai Klára özvegy Szász Ferentzne Asszony ellen Barázda Jártatás aránti Metalis Pere [Nc; DobLev. V/ 1195].

Szk: ~ *úr. 1733:* mind Tiszteletes Uraimek(na)k, mind több Conventionatusok(na)k rendes fizeteseket holnaponkent malom birak Atyánkfiai exolvalyak [Dés; Jk 437b].

II. *fn* pap; preot; Priester. *1823–1830:* Keresztapák és anyák voltak, amint azután mostani egyik tiszteletes, Hegedüs Lajos uram kiírta, így[a] [FogE 78. – [a]Köv. a fels.]. *1879:* Tőged, Jakab Ödön, ott Páncsován (süllyedjen el!) kellene hogy kikérdezzenek. Már ez, fiam, olyan ócska formalitás, hogy amelyik tiszteletes e formalitás megtartása nélkül megesket valakit, 50 keserű könnycseppet hullatand, melyek mindegyike egy pengőforintot ér meg osztrák értékben [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tiszteletlen 1. kellő tiszteletet nem tanúsító, illetlen; nerespectuos, necuviincios; ungehörig, unartig. *1573:* Kalmar Marton Azt vallia hogy ... eo Nem latta semmy haborgasat Istwannak, ha az Annya feddetis Rea Nem hallota semmy tyzteletlent zolt volna ellene [Kv; TJk III/3. 199]. *1583:* vegeztuk, hogy valamellink az masikat szida-

lommal es tiztelettlen szoual illeti, a' meniszer czielekezi, annyzor buntessek minden engedelem nélkul egy forintal [Kv; MeszCLev.]. *1594:* Tiztelendeo Marton vram ... az minemw tiztelettlen zoual ... kegmedet illettem, annak semmj vton lenni ne(m) kellet volna | Ha penig leouendeo wdeoben valamellyk fel egimast valami tiztelettlen zowal illetne ... valamellyk fel lenne oka az haborusagnak, tahat azon az varos zaz Arani forintott vehessen [Kv; Szám. 6/V. 42]. *1597:* Attam az tiztelettlen Kis Ferentz Neúco czigannak f 2 d – [Kv; Szám. 7/XII. 149 Filstich Lörinc sp kezével]. *1648:* Benkes Balint ... illien tiszteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(na)k beczitele(n)seghere mondot, hogy eö kglme mind haza nepesteöl hamis volna [Kv; TJk VIII/4. 322]. *1655/1754 k.:* Mester társát ... tiszteletlen szokkal meg bántya vagy meg-hazuttolya [Kv; ACJk 6].

2. illetlen, erkölcstelen, tisztességtelen; indecent, imoral, impudic, lipsit de pudoare/ruşine; unverschämt, unmoralisch, unanständig. *1570:* Erzebet zylwassy Gergelne ... vallya ... Jllienmodon zerzeodet volt megh Trombitas Demeter Zabo Janossal, hogy Etellel Itallal Tharta (!) ... Latta hogy bokretat kwldeot neky Zabo Janosne ... Aztis Mongia hogy volt az Toromba cois vele egetembe De semyt oly Tyzteletlen dolgot Nem Lathot | Zewch Giarfas ... valla, hogy ... az felperes panazolkodyk volt azon Neky hogy Az alperes partha zewö Kathalin Jllien Tyzteletlen dolgokat keoltet hozzaya, hogy valamy Approlekot Aranfonalat es Selmet vytte volna Ely; es czokaert Nem akarna neky semmyt adny | Vas Thamas ... vallia ... Zas Janosne hazanal lakoztanak ... Ment oda Rengeo Anna ... De Eo semmy Tyzteletlen dolgot Nem latot hozza | Agotha Bako Myhalne, Azt vallya, hogy ... Latta More Ambrust hogy Eo Jwt eggywt Racz Balintnewal, Es Zekeret keotezte zegitet neky, De eo semy nemew tyzteletlen dolgot Nem latot hozzayok [Kv; TJk III/2. 29, 53, 102a, 148–9]. *1572:* Katalin Sala Imrehne Azt vallia hogy eo germek tarto leany volt Lakatos Balint hazanal az elseo felesege Ideiebe, De semmy tyzteletlen dolgot elety feleol nem Twd Mondany | Byro Kato, azt vallia hogi ... Eo Nem latot semy tyzteletlen dolgot [Kv; TJk III/3. 30a, 34]. *1574:* Marta nehay Hegedws Balasne Azt vallya hogy ... Az kor Anna azzon az leanya hayadon volt semmy tyzteletlen dolgot hozza Nem latot [Kv; TJk III/3. 394a].

tiszteletű tisztelt; stimat; geehrt. *1818:* Tekintetes Fiscális Ur, különös tiszteletű Jó Uram! [Sülelmed Sz; IB. Medgyes Lajos lev.].

tisztelhet 1. köszönthet; a putea saluta; jn begrüßen dürfen. *1803:* addig is mig személlyesen tisztelhetném maradtam igen[a] elgyengült Szolgája kedves Sogara K Lutzai Elek mk [M.dellö TA; DobLev. IV/868. – [a]E szótól végig sajátkezű]. *1832:* Nagyon sajnállom én azt, hogy én magam Személjesen nem tisztelhetem a' Tekintetes Sogor Urat annak pedig az az oka, hogy az idö el tölt töllem Gunyam sints a'hoz valo, ere nézve ithon kell ülnem Janit küldettem, tölle küldem az Ispanlaki ... Contractust [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1184 Zabolai F. Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

2. fogadhat vkit/vmit; a putea primi ...; jn/etw empfangen dürfen. *1847:* Ezen föispányi rendeletet alólírt Tövissi Gergely csakis e jelen 1847. év Aprilis hó 13-án délutáni 4 órakor tisztelhetvén, ugyan Aprilis 14-röl a zalatnai királyi uradalmi igazgatóságot hivatalosan megtanálta a következendökben [VKp 180]. *1855:* én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu görtsel kinlodom gyomromba [Csapó KK; DobLev. V/1397]. *1857:* Mi ... készek lévén edgyezkedni 's fizetni az edgyezes szerént, ha a' Méltoságos Ur végső poroncsát irásba tiszteltettyük [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

tisztelkedhetik 1. vkivel együtt lehet/részt vehet vmiben; a putea fi împreună cu cineva, a putea participa la ceva; zusammen mit jm sein/an etw gemeinsam teilnehmen dürfen. *1569:* coreömem. es tiztessegem Napia menekzeom leszen ... Kerem kgmedet ... legien Jelen az Napra, hogh thöb vraimal es Baratimal tiztelkedhessem, az En coreomem Napian [Retteg SzD; BesztLt 11 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztartho Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1570:* kerywk kmetekett hogy kmetek legien iellen ez felliul megy irt napon[a] balasfalwan hogy teob wraim es attiamffiay kezeot tvkttekel tiszteltkedhessem kit ha isten eltet megy akarok solgalni kmetteknek [Balázsfva[b]; BesztLt 104 Casparus Chereni comes com. Tordensis Zeheoch (!) Gaspar beszt-i bíróhoz. – [a]Leánya menyegzöjének a napján. [b]Később: A.balázsfva (BN)].

2. igazolhatja magát; a se putea legitima; sich ausweisen/legitimieren können. *1619:* mostan Coloswaratt lako Abrugybaniai Maczko Sandor, es Maczko Dawid es kewanak azt mi teöllwnk hogy akar mi helien walo Ceheknek ... Usussok es szep rendtartasok szerentt, Irnök megh nekik az eö Nemzettsegekreöl walo Lewleketth ... melliell eök minden helieken elhessenek es tiztelkedhessenek [Kv; RDL I. 108].

tisztelkedik magas rangú személyiséget illő ceremóniával fogad; a primi o personalitate de rang înalt cu ceremonie potrivită; eine hochrangige Persönlichkeit mit passender Feierlichkeit/Zeremonie empfangen. *1834:* Az ... Országgyülésre ... Regius Commissariusnak ide meg érkezve levö Fenséges Estei Hertzeg Estei Ferdinánd ... nagy Solemnitással Zászloval a Városon lévö minden Czehokkal a mi Czéhunk tagjai is ki állottunk illö tiszteletttel tisztelkedtünk [Kv; ACLev. 12].

tisztelő I. *mn* **1.** vkit értékelő/nagyra becsülő; care stimează/respectă; der jn schätzt/würdigt. *1759:* De reliquo magamat és Ngd(na)k Mlgs Grofli Házát minden jókkal alázatosan tisztelö méltatlan Házamat Ngod gratiojába, Ngodat ... az Ur Isten kglmességébe ajánlván maradtam ... Ngodnak alázatos szegény szolgája Zágoni A. György [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz].

2. levélzáradékban; în încheierea unei scrisori; in der Schlussformel von Briefen. *1795:* várja váloszszát 's édes anyai szives aldását Drága igen kedves édes Jo Anyának egyetlen egy engedelmes tisztelö fia Ifj. G Bethlen Sámuel [Mv; BfR]. *1804:* maradok Mlgs Grof, es Camerarius Ur Nagyságodnak tisztelö hiv alázatos Szólgája [Cserefva MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz]. *1812:* maradok utolsó pihenésemig ... engedelmes tisztelö szerentsétlen Attyafia Szolgája [Héderfája KK; IB gr. Ikt. Bethlen Sámuel lev.]. *1844:* E mellé most már hálás érzete vegyül az Önt mélyen tisztelö özv. Szász Károlynénak [PLev. 116 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vkit köszöntö/vkihez látogató személy; persoană care face cuiva o vizită; Besucher/Begrüßer von jm. *1829:* Én mihelyt ut jo lészen s az Isten meg segit a'

Te(kintete)s Sogor Ureknak Személyes tisztelője leszek [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

2. levélzáradékban; în încheierea unei scrisori; in der Schlussformel von Briefen. *1794:* kegyes válaszakot a' Tekintetes Urak(na)k mindnyájon alázatoson vármok, vagyunk alázatos tiszteloi H Almási Lakosok ugy mint Primipilaris és Colonus rendek [Szu; Borb. II]. *1801:* állandoul vagyok ... alázatos 's igaz tisztelője [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. *1850:* Ezel vagyok és maradok holtig tisztelüjük Erdödi Károly [Dés; DLt 860] | bizván az Urnak Szüvességibe tisztelettel maradtam tisztelője Pálffi Lajos [Tarcsafva U; Pf]. *1880:* Fogadja e sorokban mindnyájunk szives köszönetét, s legyen meggyőződve őszinte barátságomról, mellyel vagyok tisztelője [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

3. imádó/hívő személy; enoriaş; Gläubiger. *1662:* immár szerénszerte a templomokat az Istent igazán tisztelőktől elvették [SKr 106].

tisztelt 1. megbecsült; stimat; geachtet. *1781:* a tisztelt possessoratusok két-két szekérrel hozhatnak[a] [Árkos Hsz; RSzF 113. – [a]A tilalmas erdőről fát]. *1782:* el mennek a' Tisztelt N(eme)s V(á)r(me)gye Also Járásaban Toroczkora a' Váras Biro Szép Mihálly Hazahoz [Torockó; Thor. 21/23]. *1789:* ha a dolog valoságoson Ugy Vagyon, parantsolya a Tisztelt Sz. Co(mmi)ssárius Ur ő Excelja hogy a Földes Uraság ... a Magok Vas Bányász Jobbágyaiknak az ő tűzi szükségekre, és a vas mivelésre meg kivántatokot böven ki adgyák (!) [Kv; TLev. 7/8]. *1791:* tessék azert Ngodnak ... minden némü ok Leveleket elé szerkeztetni mellyeket a gyakran tisztelt Nagy Asszony ő Ngátol el vitt [Kv; JHb XLIV/4]. *1798:* kivánnya a' tisztelt Groffné, hogy a' fele rész a' Fellperes Aszszonynak ki adodjék, fele pedig magának ... megmaradjon [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b]. *1813:* A Tisztelt Kolumban uré három felső Gerenda [HSzj *fűrész* al.] | a' tisztelt Urnak szeme világa nagyon el ment volt [Szgy; HSzjP Bordás Miklós (33) vall.]. *1816:* A' miolta én a tisztelt Báro Ur Ő Nságának Regiussa vagyok tudom bizonyoson hogy Sohult Magára az Exponens nem méretett gabonát [Mezőmadaras MT; Born. XVb Szalai Sándor (29) ns vall.]. *1860:* tisztelt Bátyámat s kedves csaladját egességben látni, akár itt akár otthon mindig örvendem s ohajtom [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: *alázatosan ~. 1788:* érkezék hozzám ide ... általam alázatoson tisztelt Levele Ngd(na)k [Keresesóra F; TL. Málnási László ref. főkonzul pap gr. Teleki Józsefhez].

2. megszólításban; (în adresare) stimat; (in Anreden) geehrt. *1560:* Tyztelt byro vram co kyralybyro uram [Kv; SLt ST. 6]. *1856:* Tisztelt Szabo Mihály Rector ur [Gyalu K; RAk 39]. *1886:* Tisztelt Uram! [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz]. *1896:* Igen tisztelt Uram! [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz] | Nagyságos Uram, igen tisztelt Bátyám! [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

Szk: *mélyen ~. 1889:* Nagyságos Uram, mélyen tisztelt Bátyám! [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

3. említett; amintit; erwähnt. *1780:* a fenn tisztelt Nagy Aszszony Groff Bethlen Kata Aszszony eö Nsga [Mv; BetLt 5]. *1783:* tartozzanak ... az irt Summát és törvényes Interessét ... a' fenn tisztelt T. Curator Vraknak, vagy Hivatalok Successorainak ... meg fizetni [Kv; KvRLt VII. 32]. *1784:* Jóna Sámuel m. pra. Fellyebb tisztelt Ő Nagyságok[a] Mandatariussa [Somlyó Sz; IB. – [a]Gr. I. Bethlen Sámuel és felesége gr. Korda Susánna]. *1794:* Ezen fenn jól circumscribált Böltnak eddig practizált, és az gyakort fenn tisztelt Uradalom által meg határozott Esztendeji Taxáját, Censussát az mostani Exarendatrix Aszszony Boznyák Kata eö Kelme tartozzék Accurate be fizettni [Déva; Ks 73. III. 27] | Az Udvari Erdö pásztor Ketse Márton ... ennek elötte a más részre tartott Pásztor mián sok karokat vallott a' fenn tisztelt Udvar az Erdejiben [Backamadaras MT; CsS]. *1812:* Quietantia Huszonött véka kőz czíponak valo lísztről[a] ... mellyeket hogy anyi menyiségben küldött Tekéntetes Zilahi Szőts Gábor Ur a kolosvári Udvar szükségére ezennel a fen tisztelt Udvar Biro Urat quietálam [Kv; IB. Kis Ferenc számtartó kezével. – [a]Folyt. a fels.]. *1820:* meg keresének bennünket ugyan fen tisztelt Városba[a] Résidialo Vitezlö Tolvaj István, és Ferentz Kaplár (!) ökegyelmek ilyen okon[b] [Tolvaly lev. – [a]Egerbegyen (TA). [b]Köv. az ügy előadása]. *1845:* Pagocsai Birtokos Nemes Barla Pétra ö kegyelme ... jobb kezének Nékünk lett be adásával birála meg minket, hogy még az el enyészett 1844ik év Deczember 18-án ... azonn Zsellér telkét ... Haszonbérbe ... a fenn Tisztelt Udvarbíró Ur ... által is igére [Pagocsa MT; TSb 37].

4. található; care se găsește/află; befindlich. *1827:* procedálás végett ... Also Feher V(árme)gje Tkts Tisztségének ... 1148 számok alatt tisztelt Rendelésébe accludálva ... Instructio küldetett a' kezemhez [Fejér m.; DobLev. V/1126]. *1843:* a méltóságos báró főispány úrnak a múlt 1841. hó október 30-ról 464. számok alatt tisztelt rendelése mellett tudósítás végett hozzám kiküldött panasz kinyomozásáról készült jegyzőkönyv [VKp 125]. *1845:* A Tekintetes Tanácsnak idei 478. Tanácsi számok alatt tisztelt határozása következésűl ... a Szelid vallatást és Szembesittést az alább irtak szerént vittük véghez [Dés; DLt 845].

tiszteltetik láttatik; a se vedea, a sta ca decor; zu sehen sein. *1816:* a kapu teteinek két szélyin cserefából keszittett két keresztecske tiszteltetik [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

tisztes 1. becsületes, derék; cinstit, onest, de treabă, cumsecade; anständig, brav. *1662:* Kiket a fejedelem kegyelmességgel is éltetett, Péchi Simonnak némelly részjószágát megadván, és tisztes hajadon leányát fejedelemasszony bizonyos időktül fogva udvarában nevelvén, Gyulai Ferencnek, egyik asztalnokjának ... házasították [SKr 193–4].

2. tiszteletre méltó; respectabil, care este demn de respect; ehrenwürdig. *1653:* Ez igy lévén akkor, a nagy tisztes gyülés elbomla igy a mint mondám, és elmene a híre az országban a Básta gratiájának [ETA I, 86 NSz]. *1657:* nagy ember ugyan, hercegi ember vala, igen nagy böcsülettel láta, vendégle ... kivivén ebédlőpalotájában, kijövének édesanyja, tisztes öregember, felesége ... és vélünk asztalhoz ülének [KemÖn. 56]. *1761:* sok emberek ... egy, előttem személyében mintegy esmeretesnek tetsző tisztes, középszerű idejű embernek vezérlése alatt lóháton ... a Maroson szerencsésen a Mezőség felé általmenének [NyIr. 200 Bánffi Farkas álma]. *1798:* Ezen ... 13 számbol állo tisztes oregjei Gergelyfájának hitek után vallának e' szerint [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 3a].

3. híres; renumit, celebru, vestit; berühmt. *1583:* Christina Iacab Deakne vallia, Hallam Gergel Kowachne szaiabol ... hog monda Balas Kowachnenak hogy az leaniais Kwrwa, De eö maga Balas Kowachne Meg Nagiob Kwrwa Zep tisztes nilwa(n) valo kúrwa [Kv; TJk IV/1. 163].

tisztesfű az ajakosok családjába tartozó gyom-, illetve gyógynövény; Stachys germanica; jaleş; deutscher Ziest (eine Art Unkraut bzw. Heilpflanze). *1682:* mivel pedig az Tisztes fű, és székfű már megvirágzik kgd minél hamaréb külgyön [Ebesfva; Utl].

tisztesi tiszti; de ofiţer; Offiziers-. *1681:* Nyerges Janos … Taxat ad, haro(m) tisztessi nyerget [VhU 15–6].

tiszteskedik 1. vmilyen beosztásban tevékenykedik; a activa într-o anumită functie; in einem Amt/einer Funktion tätig sein. *1759:* Tudgyac nyilván és bizonyosonn, vagy hallottać a' Tanu, hogy … a Mlgs Imperialis Groff Consiliarius és G(ene)rális Telcki Adam Vrnak … részekben jutott … M.Ludosonn lévő rész Jószágban még eddig functioban lévő Gondviselöjét kinek hivják, miolta tiszteskedik? [Marosludas; TKl vk] | az utrizált Jószágban lévő mostani Gondviselöt Hajkul Farkasnak hivják, kiis itt tiszteskedik két Esztendeje [Marosludas; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1772:* az Fijak … Tiszteskedvén kerestek magok(na)k fáratságok által valamit [Sárosmagyarberkesz Mm; LLt]. *1774:* Csutak Uram két Esztendök alat hogy itten Tiszteskedet, az Uraság Borabol két hordoval meg ivut [Mocs K; KS Conscr. 92–3]. *1780:* ne Tiszteskedgyék az ö Nagysága Udvarába [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. *1799:* Szilágyi Mihály a' Néhai Kis Asszony mellett Tiszteskedett a' közös Jószágban [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. 27]. *1832:* Néhai Pataki Joseff Uram … mihelyt meg holt, tőstént tudosítottuk Csomafái Sándor Uramat (: Aki akkor R. Kereszturon Tiszteskedett :) [Récekeresztúr SzD; RLT özv. Bálint Merinka (56) vall.].

2. gazdatisztként tevékenykedik; a activa/lucra ca vechil/ administrator de moşie; Verwalter eines Landgutes. *1768/1771:* melly két Tisztek(ne)k helytelen valo globázasokert, ha Sokáig tiszteskedni fognak rajtunk, készek vagyunk minnyájan el pusztulnunk [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1847:* Hallottam, hogy Varga Kata azt beszélette, hogy ő az uradalmi tiszt urakat mind leteszi hivatalukból, s azok csak addig tiszteskednek, amég ő akarja [VKp 215].

tisztesség 1. tisztes állapot, becsület; cinste, onestitate, corectitudine; Anstand, Ehre. *1570:* Erzebet Kyral Marthonne … vallya, hogy … Eztis hallotta Az Trombitastwl hogy ezt Monta … Az Zabo Janos leanyanakis … Jmmar Jamborok kezeot Thyztessegem sinchen Annyeba hozatok | Racz Agotha Azt vallya hogy … Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole Megyen, Merth az Urah Rea haragwt hogy azt keoltetek hozza, hogi Kewel Peterrel halt volna, De Ew vgymond Nem Tagadom Mert haltam De Thyztessegel keoltem fely Melleole [Kv; TJk III/2. 27, 146–7]. *1573:* Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi … eleibe allot az kardal Istwan … ezt Mondwan … Neked esse lelek kwrwa Emberek keozet Ninchen tyztesseged [Kv; TJk III/3. 316]. *1585:* Molnar Ianos vallia … ez leany mindenkepen inchelkedet vtanna(m), Aranios inget es kezkenoot Ighirt Nem Akarta(m) Neky engedny, hanem zwleimnek meg Akarta(m) tiztessegeket őrizny [Kv; TJk IV/1. 507]. *1597:* Gellien Imrehne Kalachsewteo Kata Azzony … wallia … Monda vegre Budaine azzoniom az leannak, vgi chelekegiel edes leaniom hogi alhatatos legi abban amit mondaz, hogi ha az atiafiak el indittiak az dolgot*, bele ne hadgiad eoket, mert ha bele hagiod soha az atiafiaknal tiztesseged nem leze(n) [Kv; TJk VI/1. 59, 61. – *Az eljegyesítést]. *1602:* Wajda Andrasne Klara czitaltatta wolt boier martonnet, Tiztesse<g> dolgaert, miert hogy Éttetönnek monta [UszT 16/90]. *1681:* Ha mi törvényes dolgok (: medio tempore :) interveniálnak közöttök, halál, jószág, és tisztesség dolgán kívül, azokat elötek járó tisztek elött igazittyák [CsVh 104–5]. *1736:* Constal vilagoson az Szek elött az detentus Kibedi Györgynek az A ö kglme tisztessége s betsülete ellen közönségesen sokak hallottara lett szavai (!) [Torda; TJkT I. 99]. *1826:* a' keresztyén eleink pedig e' végre nevezett Kalandos czéhot, vagy is társaságot állitottak … s a tisztesség, a' becsület regulái ellen vétőknek s' a' társaságot megbántóknak büntetésekröl Articulusokat is irtanak [Kv; EM XI, 373 a külközép-utcai Kalandos-társaság art.].

Szk: *~ében jár* vki becsületébe vág vmi. *1555:* Ha valakit kurva fiának, arulonak, hitetlennek mondanak … ha a más fél meg bizonyitja, hogy ö hozzája büntetlen mondotta, eleven díján, az az tizenharmad fél forinton marad: mert tisztességében jár [Szu; SzO II, 121]. *1573:* Margit nehay varga gaborne azt vallia hogi az peres lean … Mond hogi kerlek Mond meg az Anyamnak leoyen Be hozzam … dolgom vagion vele Mert tyztessegembe Iar [Kv; TJk III/3. 135]. *1586:* Melchior Nemet … fassus est … masfel forjntot adot nagj balas az zolgaloiaert zolgalatomba(n) penze nalla(m) vagion Tyztessege(m) nem agja hogj el alhassak melleolle Mert az procuratornak Gond viselese vg (?) valakyteol penzt fel veny Tyztessegebe(n) Jar [Kv; TJk IV/1. 615–6] * *~ében megszabadul* becsületét ért vád alól mentesül. *1597:* Telekfalwj Ipe (?) Gergelne Sara megh zabadul tiztessegebe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne elle(n) nemy zapullot rúhak felóll valo szo feleóll [UszT 12/97] * *~éhez fér. 1573:* En .k.teknek mint tyztelendeo Wraymnak zolgalok, amennybe tyztessegemhesz fyr, Isten Tarchan megh .k.tekett [Sajó BN; BesztLt 3770 Horwatt Miklos Nagy sayoy Tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i biróhoz] * *~ét megadja. 1585:* Valkay Georgy vallia … Borbely Peter … monda Nem zidalmazhatnal engemet, Mert Vrunk eo Nga meg k(e)g(iel)mezet enneke(m) tiztessegemet megh Atta [Kv; TJk IV/1. 529]. *1598:* Tothazy Zeoch Mihaly … vallya … kere minket Kobzos Borbely Janos, hogy ha valamj keppen az felesege nennyewel Zabo Georgyeot eozze alkwtathatnuk … ez dologban sokat munkalodwan … illjet talalank raita, hogy leone ide Zabo Georgy, itt az leannak tiztesseget Adna megh es az magha dyatt tenneye le az Coloswary pispeok eleott [Kv; TJk V/1. 255] * *~et vall. 1618:* Juszuf csausz kiaggott és elfáradott … Bizony, Kegyelmes urunk, azzal immár sem hasznot, sem tisztességet nem vallunk, ha mást valakit melléje nem szerzünk [BTN[2] 120] * *~e vesztett. 1561:* Mynden az ky mesterre akar lenni tyztesseges at'atol anatol ualo legen hire newe es tiztessege weztett ne lege(n) [Kv; ÖCArt.] * *gráciát ad ~ének. 1588:* vrunk meg Nem Magyarazta, có kegmek sem ertik varosul, ha vrunk eo Nga ez illien el ért meg tapaztaltatot vetkesnek gratiat Ad tiztessegenek, be vehessekę vagy Ne, Hogy azert se az Articulus ellen, se valamely megh eset felebaratunk ellen az Waros Ne wtkeozzek megh [Kv; TanJk I/1. 91].

Sz. *az eb farka alatt van a ~e. 1582:* Dabo Leorincz vallia … Monta Azt(is) Rengeo Anna hog Igiartho Georgnek Az Eb farka Alat volna tiztessege [Kv; TJk IV/1. 71] * *a fehér agár farka alatt tartja ~ét. 1590:* az hol Akarta, azt mondotta* hogj en Ghalambfaluj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet tiztessegemeth [UszT. – *Az alperes].

2. tisztelet; respect, consideraţie, cinstire; Achtung, Respekt. *1561:* Minden ember az ǫ helien wllyon az kyt neki Rendelnek. Es ha ualami zoua lezen wlǫ heliebol tartozzek tiztessegge l lewen myndenekhez elo mondani [Kv; ÖCArt.]. *1563:* Az felseged paranchyolatyat ... My tyzthessegel wewewk [JHb XXIX/27]. *1570 k.:* az Istennek tisztességire egyenlő vigezetbül és akaratbül (!) ünekik, hogy céhet szerezzenek és tartsanak megengedtük [Dés; DFaz. 6]. *1578:* Miert penig hogj az paraznasaghert az iste(n) egez orzagokat es warassokat zokot meg bwntetny Annak okaert akarwan az istennek tyztesseget eo kegmek egez varosul elo winny [Kv; TanJk V/3. 161b]. *1582:* mindenek ez fele dolgok (!) Az Istennek tiztessege ellen es az Varosnak chendes Allapotthia ellen volna, es romlasara keowetkeznek [Kv; TanJk 269a]. *1583:* Valaki ... ha az Varoson lopast gilkossagot uagy egieb szaruas bünt czielekednek ... az Cehbol szankiuetese legien Hogy az giulekezet az Istennek tiztessegere az Jambor eletben ... megh maradhasson [Kv; MészCLev.]. *1584:* Christina Cheob Josanę, Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek hane(m) ... chak Neszte, seot Az eleót vgia(n) zep tiztessegel lo Eyt veón B(ene)dek Tamastol [Kv; TJk IV/1. 377]. *1585:* Ersebet Zeoke Mihalne Vallia, Ezt hallotta(m) Nagj Caspar felesege zaiabol ez karachonba, Akinek vgmond Az Annía Curwa volt, Annak a' fia fatthiw, es tiztesseget Nem Erdemel [Kv; TJk IV/1. 418]. *1593:* Samüel djak monda, szereteo eochem hagjarion nemongja (!) senkj hogy my penst keresonk Nem tistesseget ... elegegjelmeg (!) azal ... a kit igirnek [Kv; TJk V/1. 378a Olaz Mihali vall.]. *1605:* illyen kemelletlenwl bányk velünk minden rend mind Nemes Nemtelen, Seot chak az Gywlewesz haydusagis (: tiztessegh adassek az Jamboranak :) [Kv; TanJk I/1. 504]. *1634:* Isten Tiztessegere eo kegmekert akarok faradni, s munkalodnj ez vilagon [WassLt Wass János végr.]. *1657:* nem bocsáthatám koporsójában tisztességére, nem az atyám s magam bosszúját üzvén és állván, hanem az Isten bosszúját rajta [KemÖn. 130]. *1659/1681:* mélto s helyes Collatiojokat, annuentiajokat minden böcsülettel es ahoz illendő Tisztessegge l prosequalnom s megh tartanom [Vh; VhU 314 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1671:* Lesznek házaimnál lévo gondviselőimnél annyera valo bor es buza árra ... hogy temetésemre valo szükségemre vasárolhatnak vélle, azon kivül kit Komis Gaspar ötsém vramnak kelletik I(ste)n tisztessegére, és egjébüvé ki osztani [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]. *1674:* vagyo(n) I(ste)n Tisztessegere valo X Ezüst dutka nalok 12 ~ Tizen ket ket (!) penzt erő [Somlyóújlak Sz; SzVJk 63]. *1683:* Az Ur asztalara Portai szőnyegh mellyet N. Gebhardt Istvan ajandekozott I(ste)n Tisztessegere [Menyő Sz; SzVJk 132]. *1733/1813:* Az Gáál János uramnál lévő Skárlát szönyeget hagyom az Szent Antal tisztességire valo oltárhoz [Kv; SLt XLII. 6. 31]. *1762:* 2-da Maii Füzesen a templomban Szentsimoni uram szép halotti predikátiót tett szegény Aczél uram temetése tisztességére [RettE 138]. *1788:* fiui kötelességem szerint Szüléket illető tisztességeket meg adván parantsolattyokat tettzéseket leg kissebbenis által nem hágom [Dés; BLev.].

Szk: ~ *adatik. 1674:* édes Bátyám uram, tisztesség adassék, az ki nem olyan, de ihon nincs állhatatasság bennek, hon egyfelé s hon másfelé adják magokat [TML VI, 585 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *~ben tart vkit* tisztel. *1562:* 1553 esztendőben Szegedet Tót Mihály az hajdukkal megvevé, de az Úr Isten nem tartá sokáig benne, mert az Isten igéjének hirdetőit kiüzték vala onnat [ETA I, 15–6 BS]. *1570:* Ersebet Darochy Jacabne Ezt vallya hogy ... zoltak azonis Nekyk[a] hogy tyztessegbe Thartyak egymast, Annakvtanna, Azt Mindenyk fely fogatta hogi azt Mywelik [Kv; TJk III/2. 149. – [a]More Ambrusnak és a feleségének]. *1591:* mo(n)da az biro mi nekeonk teorwent ker vala Farkas de azert nem adek hogy engemet tiztessegbe(n) nem tart, biraiának sem tart [Szkr; UszT Antonius Boros jb vall.]. *1619:* Az pasa dissimulált mégis, hogy ő azt nem értette, hogy magyarországi követ jöne, hanem az erdélyi adót hallja, hogy fökövet hozza. De légyen veszteg, nám tisztességben tartják mind most s mind ezután [BTN[2] 364] * *~ét megadja* tiszteletet ad. *1577:* az kik a' Tanachyba eleobelyek, Noha vtolzorba valaztatnak vgian elób wltettessenek le. kinek kinek tyztesseget Byro vram megh Adwan [Kv; TanJk V/3. 140a]. *1669:* Kapikia Bőér Sigmond ... Az Keresztien más országbéli ottbe(n) leuő Oratorokatis ... tegje io akarojnka ... Kiknek szolgaival mint elebbeni Kapikihák, beczületes egyet értesivel társalkodásával s tisztességek megh adásaval tegje kesz io akarojva [Törzs. fej. ut.]. *1722:* Az Egyházi Személyeknek tisztességeket minden adja meg, és ha ki ... ő kglemeket gyalázná, vagy szidalmazná ... tartozzék a' Megye ... az ollyan embert a' Nemes Szék Constitutioja szerint meg-büntetni [HbEk] * *~et tesz. 1620:* az magyarok mellé állani nem akarunk ... Kinek is ilyen jele vagyon, hogy azmely követeket béküldöttek is, vele szemben sem löttünk, lenni sem akarunk, semmi tisztességet neki sem töttünk, sem teszünk [BTN[2] 403]. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... elöttejároinak illendő tisztességet tégyen [SzJk 110]. *1764:* 22da temettetett a szegény Décsei Zsigmond bátyám Borsán ... Décsei Zsigmondné ... nem úgy viselé magát, mint keserves személy, hanem majd mint menyasszony, vagy annál is különben ... mindenben maga akart disponálni s úgy akart, hogy tisztességet is tegyen, mégse kelljen el semmije [RettE 169]. *1783:* Tisztességet tettek szegénynek br. Bánffi Józsefné a kisasszonyokkal együtt[a] [RettE 423. – [a]Köv. a fels.] * *~gel-becsülettel. 1618:* 30 die Augusti jó reggel ismét hozzája mentem Görcsi Mehmet pasához, és nagy emberséges salutatio után nagy exarcerbatióval kezdé el az panaszolkodást mondván ... várjuk vala Kamuti Farkast ... hogy most meghozza Jenőt, és nagy tisztességgel-böcsülettel fogadtuk, de ... azt mondja, hogy soha Jenőt Bethlen Gábor meg nem adja [BTN[2] 130–1] * *~gel-bőséggel. 1614:* Jutottunk Terguvistiára die 27 Aprilis ... Igen tisztességgel-bőséggel gazdálkodtatott az vajda az szállásunkra [BTN[2] 66] * *~gel szólván. 1633:* mondgia uala ... az Nagi Szeöcz Istua(n) vra(m) szolgalojanak Annoknak, hogi mond megh ... az Falabu Janos leanianak azt, hogi az partat tegie le bator, es kennie (: tisztesseggel szolua(n) :) megh az szeggit (!) uelle [Mv; MvLt 290. 136a] * ~ *megadatik. 1561:* Az ides vin Embereknek az o. allapattiok es ideiek zerent illendo tiztessegek meg' adassek [Kv; ÖCArt.].

3. megtiszteltetés; onoare; Ehre. *1881:* nem úgy jó, hogy a lapra nézve legyen tisztesség, amit én odaküldök, hanem, hogy nekem legyen tisztesség, ha az a lap közli [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. tiszteletadás; cinstire; Ehrung. *1568:* Vicey Antal vra(m) birosagabays haborgatya vala ez azont luka Janos, de eǫ kegelmeis az bornemiza vram torúenyet helyen hatta vala, meg az tezteseget (!) en mente(m) vala hahoz (!) [Kv; TJk III/1. 211]. *1579:* az chükat (!) peter ... Jelente hog ... ő lenne ezer loagoknak elo Jaro ... Es en ó Neky semy tyztesegel nem vagyok [Kv; Szám. I/XVIII. 12]. *1614:* Jutottunk Terguvistiára die 27 Aprilis ... Igen tisztességgel-bő-

tisztesség 304 get gazdálkodtatott az vajda az szállásunkra. Másnap nagy tisztességgel fő-fő lovakon vitete bé Balassi urammal az udvarhoz | Jutottunk bé Konstantinápolyba die 22 Maji; igen nagy pompával – tisztességgel vűnek bé minket [BTN² 66, 69]. *1618:* 14 die Maji jöttünk bé az átkozott Konstantinápolyba, de bizony elég vékony tisztességgel fogadának [BTN² 85]. *1622:* Holt meg az … Paulus Göcs, ki is kolozsvári plébánus volt húsz esztendeig; holt penig meg ötvenkét esztendős korában, kit temettenek el nagy tisztességgel [Kv; KvE 153 SB]. *1662:* a fejedelem is kivánván, hogy már nagyobb tisztességért Marosvásárhelyre kísérné be, s onnan aztán bár menne el, amannak is, mint szolgának, meg kellett vala eselekedni | die 27. Junii anni venturi 1645. néhai Petneházy Istvánnak az váradi vár előtt levő öreg egyházba rakatott temetőhelyébe nagy tisztességgel temettetett vala[a] | Kinek[b] teste Ecsedbe hozattatván, a nyírbátori egyházban … illendő tisztességgel temettetett vala | Rácz János … die 30-a Augusti Debreczenben nagy tisztességgel temettetett vala [SKr 150, 244, 283–4, 611. – [a]Bornemisza Pál. [b]Gróf Bethlen Péter fiának]. *1704:* Vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetös fiacskájának, Ladislaus Ludovicusnak, kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kísírénk ki a temetőbe [WIN I, 223–4].

5. becsületesség; cinste, onestitate, corectitudine; Anstand. *1545:* vegeze<k> punkesth vtan tizen ętęd napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azt semmj Egiebh ok el ne mu<la>thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzagh dolga [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" Fráter Györgyhöz] | En Sombori Janos fogadok (!) az en atyamfyanak Sombori Mihalynak tistessegemre hogy valamikor entewlem Somborth rakosth[a] es dalth[b] megh akarya valtani minden ok vetetlen ew neky megh bochatom [Zsombor K; MNy XL, 138. – [a]Almásrákos Sz. [b]K]. *1563:* veottem Egi lowat … Eo felsege Jobagiatol Besterecj Kerekes Balaztol melj lowat Ennekem nagi Ereos Eskwessel ada hwtire Tyztessegereis keoteotte Ennekc(m) Magat hogi az lonak semi santasaga nincze(n) [Vécs MT; BesztLt 16 Horwat Kozma a beszt-i bíróhoz]. *1569:* corcõmem. es tiztessegem Napia menekzeom leszen [Retteg SzD; BesztLt 11 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztartho Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1619:* az hatalmas császár és muzulmán nemzet tisztességére azmit én az én uram titkaiba Nagyságtoknak mondok, túl más országból hozzák reám, kinek nem kellene lenni [BTN² 371]. *1633:* eleggè zida az Hadnagi Szabo Jacabnet mondua(n) neki, Bestie kurua Azzoni miert ne(m) beczvlleód megh magad ha en ne(m) jarok tizteseged elle(n), miert latorkodol massal [Mv; MvLt 290. 128a]. *1694:* Tisztessegemb(en) valo megh ne(m) maradasomat ő kglme comproballya[a] [SzJk 280. – [a]Anna Egri Bothaziensis].

6. illendő magatartás, illendőség, erkölcsösség; comportament decent, moralitate, decență; angemessenes Verhalten, Anstand, Moral. *1572:* asz tyztelctes senkesz andrasne ana aszon … ezt vala hogy ö Lakatos Balintne hoz (!) ana azon hoz (!) semyt nem Latot sem hallott tysztesegnel es Jamborsagnal (!) egybet (!) [Kv; TJk III/3. 30c]. *1573:* Zabo Sandor … azt valli hogy … Zeoch pal … volt Ev nalla Ebeden vachoran … mert co hytta oda hazahoz, Mint Regy esmereoyet, De otth Tyztessegel es Mertekletessen lakozot Nem Rezegezkedet [Kv; TJk III/3. 182]. *1582:* Anna Leany Leorinez Kowachne Zolgaloia[a] … Egkor kiztetny kezde engem ez Igiarto Georg, Akar vala tiztessegemben pratticalny [Kv; TJk IV/1. 72. – [a]Tollban maradt: vallja]. *1603:* Jtellic meg az Etek Zeki wagy ön maga hitiwel uagi masod magaval Elegedendö (!) hitesse meg welunk az Jo azonj hogy az kis giermek az mi attiank fia weretöl walo, meg bocziasson az Jo azonj simo göginę En nem zolok semit tiztessege ellen Jdeyg [UszT 17/65]. *1625:* az A Azzony az J Azzon(n)ak Vrau(a)l Oklandj Mihallial tisztessigh kwl Lappangot hol hazba Rekezkednek, hol czomja kózit fogdosta | Kerdek hogj ha lattame az papnet az nagi kertbe paraznasagul Kovacz Ferenczel en mondam hogj nem lattam tisztessege kwwl egjebet [UszT 89b, 180a]. *1697:* Mikor Kaszonb(an) laktunk, akkoris Mihaly Máté kúrvájanak szidott csak, s azzal vert, én aszt sem szerettem Tisztessegen küüüll [Kotormány Cs; CsJk 3 Szabó Györgyné Katalin (40) vall.]. *1710 k.:* Duvel megmente, és osztán megtaníta, hogy kezdjük azt a tisztesség csókját a nagy asszonyon, amint rendet állanak, és végezzük az ifjabb leányon, gyermeken [BÖn. 587]. *1739:* Házát Tisztességben és Gyermekeit nem tartotta … hanem mindenféle Embereket Házába bé-fogadot, és causát (?) adott a Gonoszra Leányinakis [Dés; Jk]. *1758:* Udvar Istvánné mint kortsomárosné vidám, jó kedvű szokott lenni, de tisztességén kivül nem mégyen [Bethlensztmiklós KK; BK].

7. tisztség, hivatali rang; funcție; Rang, Funktion. *1570:* az procurator … Tyz forint alat valo perben egy Beh allasson chyak egy garast vehessen, Egyeb Nagiob perben Eorcoksegh vagy Tyztessegh feleol zerzeodyek megh velek az peres [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1710 k.:* még öneki[a] szállást is, hogy már tisztességéért mindenkor, a Bánffi Dienes halála után kiváltképpen a várban adtak, úgy most is [BÖn. 681. – [a]Béldinek].

Szk: *~et ad. 1736:* elragadák Haller Gábort, felküldék Angliában kálvinistává tevék, hogy megjöve nagy tisztességeket adának nékie [MetTr 438].

8. becsületbeli per; proces cu privire la onoarea cuiva; Ehrenprozess. *1568:* Kerem ti kegelmetekett mi(n)tt bizott vraimatth es io Zomzedimatth hogy .K. legien vele(m) az en tiztessegembe az tob attiaffiakal [Kv; BesztLt 15 „Kalos Gabriel ti keg k Attiaffia mindenbe" a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárhoz].

9. utolsó tiszteletadás, temetés(i szertartás); (slujbă de) înmormîntare; die Erteilung der letzten Ehre, Beerdigung. **Szk:** *halotti ~. 1819:* Gyaluban … V: Ispány Nagy Szöllösi Hertzeg Moyses … szép pompával el temettetett Oratzioval. Az után itt is … véghez vitetett felette a' Halotti tisztesség, Prédikátzioval [Burjánosóbuda K; RAk 91] * *temetési ~. 1710 k.:* Jól is teszik a papok, akármely valláson lévők, hogy temetési tisztességre sem méltóztatnak benneteket [BÖn. 420] * *utolsó ~. 1646:* halalakoris penigh … mi adgiuk megh czufsag nelkul az ketek utolso tiztesseget [Bádok K; JHb III/72]. *1835:* Ujvári István 50 esztendős korába … 2. heti vér betegsége után meg hala … Utolsó tisztesége meg tevődék itt is 5a April(is) [Damos K; RAk 110].

10. *~gel* illendő módon, illendőképpen; cum se cuvine; wie es sich gehört. *1583:* Valamikor nemellynket kcózzulunk az Vr Jste(n) ez vilagbul ell hyia Mind tartozzek cótet iamborul el keserni az Koporsohoz es el temetni tiztesseggel [Kv; MészCLev.]. *1593:* Peterdi Jstuan, Jaraj, Ziluassi Jstuan iobbagia vallia … Jeouc ki Samuel deakne, es kerni kezde ez Monostori embert zep zoual, hogi segitene egi dezkat az leani feiere adni, monda az Monostori ember. bestie lelek kuruafia segillien … Monda az Azzoni, lo attiamfia miert zolaz ollian embertelen, lam en teneked

tiztessegel zolok [Kv; TJk V/1. 412]. *1619:* Ahmet aga ... ura Juszuf ... igen panaszolkodék, hogy elvitték szolgáját ... Én mentém mind Nagyságodat azzal, hogy Nagyságod mindjárt tisztességgel hazabocsátja, valamikor akar jöni | Juszuf ... igen panaszolkodék, hogy elvitték szolgáját ... Én mentém mind Nagyságodat azzal, hogy Nagyságod mindjárt tisztességgel hazabocsátja [BTN[2] 240]. *1673:* Az vajda engem tisztességgel láta [TML VI, 426 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1700:* Az schola mesterek is az ecclesiához illendő fenyitékben tartassanak, és viseljék magukat minden tisztességgel, eszekben való szorgalmatossággal és józan élettel [Hsz; Csetri, Körösi Csoma 12 püspöki viz. rend.]. *1734:* az Urfiak ... mikor diligentia vólt ... maga Idvezült Groff udvarházánál ... Commoraltak, intertentiojak penig illendö képpen valo tisztességgel volt számokra [Kv; TKl Steph. Enyedi (41) ns vall.]. *1807:* minekutánna én meg-halok ... az én meg Lelketlenített Tetemeimet ... Familiámhoz 's Characteremhez illö tisztességgel temettessen (!) el [Kv; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Tamás végr.]. *1818:* Ns Csiszér György ... meg halálozván illendö tisztességgel el temettetett [Gyalu K; RAk 156].

11. *~gel legyen mondva* ezzel nem akarom az illendőséget sérteni; să fie spus cu iertare; Verzeihung, dass ich es so sage. *1629:* lattam hogj rezegeskedett az az azonj allat el deölt ott ... tiztessegel legjen mo(n)dua rutul ki folt alolla (!) [Kv; TJk VII/3. 62]. *1784:* monda Csáki György legények ez a musikás miénk mert eszt mi fogadtuk három Petákkal kire monda Széjes Josef Csáki Györgynek tisztességel legyen mondva basza meg petakjat [Béta U; IB]. *1803:* ugyan nem nyughatik ez a' Viga az én Léányomtol hogy tisztességgel légyen mondva sánta pitsájunak mondotta [A.rákos NK; Borb.].

tisztességbeli 1. tisztességes, becsületes; cinstit, onest, corect, cumsecade; ehrlich, anständig. *1566:* iambor tisztessigbeli embereknek meg engettetik [SzO II, 188]. *1568:* Ez penigh ez varga marton ith lakos Embór es tiztessegbelj Embör [Körösfö K; BesztLt 98 Lüka Janos Körösfwy biro lev.]. *1590:* Ez feliül megh Jrt szemelicket ... hitekbe(n) tiztessegekbe(n) mint Jambor es tiztessegh beli szemelyeket az szek megh szabaditotta [Szu; UszT]. *1617:* Sallar Janos Zaz fenesj fcö biro ... Zabo Gycórgy, Syház Mihalj, Chinder Janos, Jambor tiztessigbelj Birosag uiselt Zemjliek [Szászfenes K; KCs VIII. 448]. *1649:* Vekas Mihalj Tisztesseghbeli jo hir new emberekkel heted magaval ... menete megh magát, hogy sem egyszer sem maszszor Veres Ersebettel nem paraznalkodot [Kv; TJk VIII/4. 373]. *1679:* nekem jambor igaz es tisztesegbeli Borsai Sophi aszont Gyalazatos Rutt es mocskos hirben nevben keverven [Dés; Jk]. *1730:* Marus vasárhelyi Tisztességbeli Személy Tőke Ötves Istvan Vram [Told. 47. 40].

2. erkölcsös; cinstit, neprihănit; moralisch. *1700:* comprobalo(m) hogy kerkedekensegböl hazankent, piaczo(n), szertezellyel, tisztessegbeli leanyomat diffamalta kurvanakis mondotta [Dés; Jk 316a].

3. becsületbeli; de onoare; Ehren-. *1771:* Minthogy tisztességbéli dolog katonáné ellen, az jobbágy fatensek ellen nem contendáltam volt [M.hermány U; RSzF 268].

4. tisztségbeli; cu o anumită funcţie; in einer bestimmten Funktion. *1590:* Mikor penig Neúczetes Tiztessegbely Ember keozeonsegeskeppen, Egez Tanachyott Rutol es szydalmaz meg ... tehat Effele dolgokban, ha az Also Tanachyban oly zemelyek vadnak kyk affele zydalomban ott Ne(m) voltanak, tehat affele zemelyek keozeol Byrakat wltessenek le az varos Directori affele zemelyheoz [Kv; TanJk I/1. 120].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tisztességes/becsületes személy; persoană cinstită; Ehrenmann. *1585:* Catalin Somogy lanosne ... vallia, hogy Negy eztendeigh zolgalt oth, es Jamborul tartottak comagokis tiztessegbeljek voltanak | Hozzw lacab, Balassy Lazlo, es Nyreo Simon valliak Ez Palastos Istwannak Az Attiat esmerte(m) (!) Palastos Gergelnek hiak vala, es Jambor vala tiztessegbely [Kv; TJk IV/1. 417, 422]. *1600:* az Actornak keresetiteol, hetedmagawal az J(n)etus kajantaj iambor zemelyekkel tiztessegbelyekkel, menteze megh magat [Kv; TJk VI/1. 541].

tisztességes 1. feddhetetlen, becsületes; cinstit, corect, cumsecade; tadellos, anständig. *1561:* Myuel hog mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen legw(n)k ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo keserescben ielen legenek [Kv; ÖCArt.]. *1593:* Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondattia megh valaz teteleket, Enumeralwan bizonios ratiokat, Az harom Zemelnek tiztesseghes Allapattiok feleol [Kv; TanJk I/1. 212]. *1602:* Chizar Balintne Durko azzony ... vallia: Keomies Antal mindenkor tizteseges iambor eletbe elt [Kv; TJk VI/1. 635]. *1625:* En az papnehoz semit soha ne(m) lattam sem hallottam soha tisztesseges hir newnel egjebet [UszT 180b]. *1629:* az Tizteseges Azzoni allat Veres Christina ... Sigmond Janosnak hwtes hazas tarsa [Meggyesfva MT; DLev. 1. II. 33]. *1735:* az J: eö kglme minckünk Nemesi szabadságunkb(an) és Tisztességes s b(ecsü)l(e)tes hírűnkb(en) nevünkben diffidált [Dés; Jk 175a]. *1772:* Soha egyebet a tisztességes hirnél névnél Major Iuanárol nem hallottam [Záh TA; Mk V. R. VII/17 Prunya Vonutz (30) zs vall.]. *1825:* Rosalia hajadon Leanyunknak, ha az Isten Ferjhez menetelre orajat el hozza, tartozik a Fiunk Karoly ... a meg hatarozott 1500 ~ ezer öt száz Rfor valto Tzedolat kifizetni, és a felett tisztesseges allapottyahoz mérsekelve ruhazattyán kivül ezüstre 500 ~ ötszáz Rflor valto Tzedolat fizetni [Hsz; Kp VII. 347].

2. rendes, becsületes; cinstit, cumsecade; anständig. *1561:* Mynden az ky mesterre akar lenni tyztesseges at'atol anatol ualo legen hire newe es tiztessege weztett ne lege(n) [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az közönseges nyelue altal valasztot Ceh Mesterek (!), ha nem akarnanak az tisztesseges választasnak engedni, minden engedetlen Ceh mester ... tiz forintal bwntettessék [Kv; KőmCArt. 14]. *1592:* Plebanost valaztuan, mierthog' az prédikatoroknak valaztasa az Plebanost illeti eleozeor, Isten azt veghez viuen, wgiekezwnk eo kegmenek az plebanossal egietembe tiztesseges hiuatal adasra [Kv; TanJk I/1. 195]. *1663:* tisztességesebb volna nekem, esztendőm is szintén eltelvén, jó idején kimennem, mintsem az vár ő nagysága kezére kerülvén, más kapitánt küldnének bele, akkor gyalázatosan kellene kimennem [TML II, 444 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1670:* Hogy én akkor azt írtam, hogy talám jobb volna eltemetni idejében, akkor én így itt az dolgokat nem experiáltam volt ... de az dolgoknak jól végére menvén ... jobbnak, tisztességesebbnek, üdvességesebbnek gondoltam, hogy az gyűlés utánra haladjon [TML V, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1700:* Tiszt. Soo Ferencz Uram(na)k

ő kl(ne)k praedicatori hivatalra adassek tisztességes vocatio [Kv; SRE 64]. *1701:* Az Inas ... szegődgyék bé négy Esztendőre ollyan Conditioval, hogy az Nemzetségéről Testimonialis Levele légyen ... és ă Betsületes Céhnek negy forintot fizessen, és az Betsületes Vénségnek tisztességes Collatiot adgyon [Kv; PosztCArt. 7]. *1740:* (Az) Aknán[a] quártélyozó becsülletes Locumtenens kapitannak egj Tisztességes Levelet kell irni, hogj adjon Perceptorink mellé két becsülletes Executor katonákat, kik Perceptor atyánkfiaival Házanként járjanak [Dés; Jk 532a. – [a]A tőszomszédos Désaknán]. *1772:* Az keresztül valo rekesztes pedig mintegy 3 Erdéllyi Sing magossagnyira vagyon tisztességes ép, jo munkával készitve [Szászfenes K; BethKt Mikes-conscr.]. *1861:* A' Nagy Sajoi Capitulumba a' Mátéi Egyház Papja tiszteséges nyugodalomba tétetődvén 400 o. év. for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; RAk 62 esp. körlev.]. *1880:* Édes Ödön! Kérlek, irj nekem vagy egy olyan tisztességes emberről, kit Enyedről levelezőnek lehetne felkérni a Kelet mellé [PLev. 81–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. rendes, megfelelő, jó; bun, corespunzător, cumsecade; gut, entsprechend, angemessen. *1561:* Mynden az ky mesterre akar lenni ... tartozzek hat ffórintot fizetni es az mesterreknek kozonseggel eg tiztesseges ebedet adni [Kv; ÖCArt.]. *1595:* a Ris kassat most ne(m) kaphatnj: Dragais feletteb: Tisztessegesb penig az Dara, az kölös kassanal [Kv; Szám. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* B wram w kegelme megh hagia hogy Tysztessiges Aiandekot kwlgek w kegelmenek [Kv; Szám. 7/XIV. 12 Masass Thamás sp kezével]. *1616:* ha az ideo valaha azt hozna hogi Forro Frusinanak oda kellene iutnj tehat embersegesen bele bocsatana[a], tiszteseges rűhazattal, eleseggel elteigh el tartana [Uzon Hsz; BLt. – [a]A házba]. *1619:* úgy gondolom, hogy valami tisztességes ajándékkal is meg fogja Nagyságodat látogatni [BTN[2] 243]. *1693:* egj Tiszteseghes reitekes Asztal [Kv; ACJk 14]. *1701:* ha penig valamely Mester ember Fia Mester ember Leányát Feleségül el-venné, semmivel nem tartozik az Betsületes Céhnek egyebbel edgy tisztességes Collationál, az után mint a szokás ă Mester Asztallal avagy tizenket forintal [Kv; PosztCArt. 15]. *1783:* szokmánj egj tiszteséges kutsma <egj> [Keresztúrfva U; Sf Csekefalvi Simo Lajos konvenciójából]. *1824:* Egy Tisztességes fain kordován Csizma [Zabola Hsz; HSzjP]. *1880:* Szállásotok volna nálam. Külön udvar, külön szobák – kettő! az enyém, Ödön; érted, az enyém! – Nem a majorban persze, hanem tisztességes helyt [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. rendes, a hagyománynak/előírtaknak megfelelő; obișnuit, normal, potrivit; sittlich, vorschriftsgemäß. *1577:* ha valamely zamado tyzt wyseleo az zam wetelbeol adossa maradna, es meg ne(m) igyekeznek mingiart fyzetny, thehag zabado(n) meg foghassak es tiztesseges fogsagba meg tartoztassak [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1581:* Az tyztesseges Nappaly zankazast megh engedyk eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 234b]. *1651:* Tiztesseges el Takaritasa uta(n) az Azzonnak[a] szabadoson mint saiat Eòròkòs cős Jozagokban be szalhassanak birhassak[b] [WassLt. – [a]Markó vajdánénak. [b]Wass György árvái]. *1657:* az tisztességes kolika akar vala rám esni, de fortiter resistáltam ellene [TML I, 103 Kapi György Telcki Mihályhoz]. *1662:* Abban elsőben egyéb tisztességes módot nem látok, édes Komám uram ... hanem komám asszonyt ő kegyelmét mind a gyermekkel együtt rakná fel és hozná hozzám, míg a dolog eligazadnék [TML II, 348 Lónyai Anna Telcki Mihályhoz]. *1672:* Az királytól s cancellariustól hozott tisztességes leveleket, melyeknek páriáját Kegyelmednek his inclusis elküldöttem [TML VI, 236 Naláczi István Telcki Mihályhoz]. *1676:* Vér Mihály hívünk írja hozzánk küldött levelében, hogy Belényi Sigmondot be hivatta Kolosvárra s ott tisztességes arestum alatt tartván, kivánta felőle való dispositiónkat [TML VII, 218 a fej. Telcki Mihályhoz]. *1677:* Harangozás dolgából, a' testnek tisztességes késéréért, a' szokot taxát meg-adván, ha afféle ceremoniakat meg-kivánnak a' keservesek, szolgálni tartozzanak [AC 138]. *1679:* Az egri levelet látom. Arra rövid jó declaratióval tisztességes levelet javallom vékony tetszésem szerént iratni [TML VIII, 559 Telcki Mihály a fej-hez]. *1705:* A Telcki József uram fiát és leányát egyszersmind ma temetők tisztességes solemnitassal a nagytemplomban [WIN I, 421]. *1739:* egjgjik a másikkal, atyafiságos, barátságos, tisztességes Conversatiókb(an) lehessen, Ország úttyán járni, Sokadalmokban, Conveniálni, korcsomákon innya emberséges emberek(ne)k sőt embertelenek(ne)kis szabad [Dés; Jk 313b–14a]. *1744:* Oroszmezei Nyiga ... egj ökre elveszvén ... ezen idegen emberre gyanukodván, az falub(a) bé vitte ... és ott tisztességes detentiob(an) tartatta [Konkolyfva SzD; JHb 17/LXXXIV. 43]. *1762:* A juris correction most dolgoznak bizonyos számú arra rendelt ország membrumi ... azok között Kolozs vármegyei főbíró Geréb Elek. Melyen minden ember csudálkozik, hogy adhibeáltatott oda, holott egy tisztességes deák constructiót nem tudna magától mondani [RettE 146]. *1829:* Által láttuk mü azt hogy Uram Bátyám nem kéntelenségből, hanem emberi kötelességből ... tselekedte azon nyomorult meg holtnak el temettetését, a' ki nem őrült vagyonnya el osztásán és el ragadozásán, hanem Kedves testvére gyermeke tisztességes el temettetésén [Nagylak AF; DobLev. V/1153 Komáromi László kezével].

5. tiszteletadást/tiszteletet kifejező; respectuos, plin de respect; achtungsvoll. *1679:* Jól írja Kegyelmed, hogy Kemény Jánosné fejedelemasszony nem hiszen Kegyelmednek; hidgye Kegyelmed, ott ketten egy arányu becsületben vagyunk, tisztességes szókkal is emlékezett nem régen is ő nagysága Kegyelmed felől s felőlem [TML VIII, 533 Telcki Mihály Rhédey Ferenchez].

6. tiszteletre méltó; care este demn de respect; ehrenhaft. *1567:* kerem azert ty: kteket ... legien Jelen az meg Jrth Zent Marthon Nap vtan valo vosarnapon Jt frathan az en hazamnal, azęn (!) tyztesseges Ewromembe Ekesiczye ktek: Jelen letewel azen (!) lakodalmomat [Fráta K; BesztLt 78 gregorius frathaj a beszt-i bíróhoz és tanácsához].

tisztességesebben 1. tiszteletteljesen; mai respectuos, cu mai mult respect; mehr Achtung gebend. *1590:* senkihez neuet nem adok, ezert ennel tiztessegesben kellene szolnod, mert en az nem vagiok amit the en riam montal [UszT].

2. rendesebben; mai bine; anständiger. *1699:* Ezen épületeket penigh minel jobban erősebben, szebben, és Tisztessegessebben, ugy ügyekezzenek el kesziteni [Kv; BLt 7]. *1731:* ha maga édes gyermeke lött volna is, nem kellett volna nagyobb gondviselés, és tisztességesebben valo tartás [Szentpál K; TKl Bara András (94) jb vall.]. *1762:* bár tisztességesebben concludálta volna familiája defectussát a jó úr [RettE 140].

3. a hagyományoknak/előírtaknak megfelelőbben; mai onorabil; mehr sittlich, mehr vorschriftsgemäß. *1662:* Néned szolgáit Désen túl találtam, kiket szintén Magyarországban indított volt ő kegyelme az fiáért ... Várnom kell egynehány napot az elkérésének, hogy tisztességesebben essék

[TML II, 237 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* Intimálja azért, hogy ad diem et locum praedeterminatum becsületes követjek által comparcáljanak, hogy az ő boldog emlékezetű praedecessor fejedelmek székibe való beülése annál tisztességesebben lehessen [WIN I, 565–6]. *1736:* Az rendelt napra az ifiú legény mentől tisztességesebben lehetett elment ... rendszerint mindenkor vacsorára ment az leánynéző [MetTr 375].

tisztességesen 1. feddhetetlenül; decent, cuviincios, ireproşabil; tadellos. *1601:* Makay Lazlo, es Zabo Jstwan ... valliak ... Soha semminemeo gonoz hyrt nem hallottunk my Zabo Mathehoz ... hanem mindenkoron tiztesegesen viselte mindencott magatt [Kv; TJk VI/1. 506]. *1701:* Kisari István(na)k a' Széki Schola Mesternek a' Sz. Partíalis mostani fogyatkozásit condonállya, hac conditione hogy ... magát mindenekb(en) tisztességesen viselljc [SzJk 334]. *1703:* én látván, hogy én tisztességesen meg nem szabadulhatok, csak rezolválám magamat, hogy én bizony nem eselekszem [Kv; KvE 277 SzF]. *1727:* Batori Györgj ha tisztességessen viseli magát és Somodi István Atyankfiais paccalya lakjek ott [Dés; Jk 369b].

2. tisztesség szerint, illendően; cum se cuvine, cum trebuie, ca lumea; wie es sich gehört. *1575:* Az kapukon Minden Icowe Iarot Tyztessegesen Megh kerdezenek es ha valamely oly Ember Icowend Eo K. biro vramnak Erteny agiak [Kv; TanJk V/3.122a]. *1593:* ha kik Compositio zerent zallittiak le vetkeket, Azokat az vnio Articulussa az Zaz Emberek keozt el zenwedhetye fen tiztessegesen vgy velhetnj Megh marazthatnj mint az Artatlanokath [Kv; TanJk I/1. 211]. *1608/1610:* Toldalagj Frusjnnanak az vysceló Gjónggjos partajat[a] ... Orsyk (!) Hagja Egj tehent, Egy palastott es tjsztessjgesen hazaseczja Az vagj ha Ell Akaria hagnj meg Elygyczjk az Eöucbôl s vagj Boczassa Ell Janos vram [M.gyerömonostor K; JHbK XLVII/49. – [a]Fels. folyt.]. *1659:* (Feleségem) gyermekimet tisztessegesen kezicse ki hazasitasra mintt fö ember gyermekit szoktak keziteni [Törcsvár Br; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. *1686:* Edes fiam Olczi Tamas hogy ha az Isten az én oramat él hoza s magahoz vészén éngémét takarics el tisztéségésén [Márkosfva Hsz; HSzjP]. *1701:* mikor Istenném ötött is ki hijja tisztességesen el takaricsa [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1742:* tisztesegesen ă Jószágból Kegyelmed mennyen ki [Szászerked K; LLt Fasc. 112]. *1752:* Ha valamely mester Embernek halatya lészen, tartozik minden betsülletes mester Ember azt tiszteségessen el kisirni [Kv; KCJk 168]. *1775:* Pótsa Dávid Uram nappal emberséges emberek elött akarta tiztessegesen haza küldeni [Szárazpatak Hsz; HSzjP Maria Pótsa Consors nobilis Pauli Bodo (45) vall.]. *1831:* tisztessegesen, de mind azon altal nagyon gazdalkodva el temettettem [Dés; DLt 263]. *1863:* Domzsodi Mária ... tartozik és köteles lészen, halálom esetén hullámat tisztességesen ... eltemettetni [Kv; Végr.].

3. becsülettel, becsületesen; cu cinste, în mod onorabil; mit Anstand und Ehre. *1571:* plebanos wra(m) zabad aztalal Tartozik az mesternek, Melliet tyztessegesen megh zolgaltasso(n) [Kv; TanJk V/3. 52b]. *1594:* Tiztelendeo Andras vram, Enis az minemw tiztelettlen zowal kegmedet illettem vgian akkor beli wdeoben, En teollem sem kellet volna lenni, mert az minemw dolga kegdnek volt az kegd ellenkezeo feleuel, az tiztessegesen kegmed ott vegben vitte [Kv; Szám. 6/V. 42]. *1609:* Erkezek az Lengiel keouet 16 magaual Feyeruarrol ... es praesentala vrunk leuelet Biro v(ram)nak melyben paranczlola hogi tiztessegesen gazdalkodtasso(n) Biro vra(m) nekiek [Kv; Szám. 12b/IV. 358]. *1613:* Az Feiedelem[a] eo felsege Azzoniunkal, felesegeuel, megh bekellick ... ha nem zerety es nem akar Azzoniunkall lakny ... tiztessegessen bekeuel bocziassa hazaiaba [KJ. – [a]Báthory Gábor]. *1621:* Biro Vram Paranczola negied magaual leuen hogi tiztessegesen Gazdalkodgiam neki[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 30. – [a]Köv. a költségek fels.]. *1663:* minthogy idegenektül promoveáltattam ezen állapotra és bizony sok bajoskodásimmal, költségemmel vittem végben, mely mellöl most tisztességesen meg is válhatom vala [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1743:* választaték <Trin>csinj István ur(am), a Czéh Apaságra, aki js meg adván, B. Czenek, Tisztesegesen, az Apaj Colatiot, az mellyet becsulettel acceptált az B. Czéh [Kv; FésCJk 72]. *1777:* Ha mi vetési lesznek, mind Pokában, és Gyulason, Tartoznak az osztozo Atyafiak tiszteségesen a Jabbagyakkal fel takaritattni [Vajdasztián MT; MbK IX. 48]. *1804:* Patér Joseff az Aprod Esztendeit Tistességessen es betsületesen ki töltötte [Kv; FésCJk 66].

4. jól, rendesen; bine, cum trebuie, ca lumea; gut, anständig, so wie es sein soll. *1570 k.:* tartozik az új mester az nagy ebéden nyolcvan hat <fon>t hússal mind az pecsenyével együtt ... fűszerszámmal együtt megkészítse tisztessége<sen> úgy hogy semmi hátramaradás dolgában ne légyen [Dés; DFaz. 8]. *1708:* egj Ostablát tisztességese(n) keszitteni engedett [Kv; ACJk 66]. *1777/1785:* Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbárá Aszony ... Amely Gyermekenel akarna menni lakni oda mehessen es azon Gyermeke tisztesegesen Interténealya [Vajdasztián MT; MbK X. 48]. *1782:* Veress Samuel Uram az Édes Atyám(na)k ... inassa lévén ... oly Gyermek volt ... hogj bizonj ... egy rosz sertest sem tudott tisztességesen meg takaritani [Torda; KW]. *1797:* tisztességesen éltek kenyérrel, ollyal mindenkor, hogy hámlot [Sszgy; HSzjP Szabo Josefné Sára (39) vall.]. *1804:* néhai Barthos Joseff Ur halálával Özvegyére ... minden féle Jokban ugy maradott hogy más<ok> segedelme nélkült is tiszteségesen meg élhetett [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 3b Kurta Vaszilia (71) jb vall.]. *1819:* Tartozik ... égy kövér Sertést meg perselni, megtakarittani, és fel bontani, s annak mindenféle aprolékját tisztességesen és leg jobb izüen fel takarittani [Kv; MészCLev.].

5. elégségesen, bőségesen; cu prisosinţă, din plin; genügend, reichlich. *1685:* Etke az konjháról Tisztességesse(n) [Utl]. *1734:* Tudom azt is hógj az Urfiak szállását a Kolcsár és a Gazda Aszszony procurálták; s Uri modon tisztességesen volt az provisio [Kv; Tkl Mich. Borbély de Csatár (20) lib. vall.]. *1831:* el temettetésére tett költségem – maradott vagyonkaja el adattotván meg fordul tisztessegesen [Dés; DLt 263].

6. alaposan, jócskán; de tot, cu totul; gründlich, ausgiebig. *1676 u.:* Balla tisztessegessen el szakadvan ă Mater Ecclatol Goroszlotol [Goroszló Sz; SzVJk 170].

tisztességkívánás 1. tisztelteljes meghívás; invitaţie respectuoasă; höfliche Einladung. *1662:* nem utolsó okának állatá ezt is indulatjának, hogy némelly nagyrendbéli lengyel uraktul kezek írásokkal erősittetett pecsétes levelek által is hívattatott volna. De ha a fejedelemnek elméje a tisztességkívánás miatt meg nem vakíttatott volna, fejedelmi méltóságát ... ollyan pártütő ariánusokra bízni nem kellett volna [SKr 361].

2. tisztség/hivatali rang tisztelete; respectarea unor funcţii;

Beachten des Amts/des Ranges/der Funktion. *1662:* bennek a nagy tisztességkívánás annyira uralkodik vala, hogy midön a kapitányok által intetnének: ne rontanák, fogyatnák, hanem ... adnának meg magokat; azt felelik vala: hol ... a ti fejedelmetek? csak tinéktek adnók-e meg magunkat, kik csak szolgák vagytok? [SKr 330].

tisztességtelen 1. erkölcstelen; imoral, indecent; unmoralisch, unanständig. *1597:* Fekete Mihaly Chizar Peter ... wallya ... az el zeokeot Veres Pal zolgaloia is giakran Ieot oda azzonyomhoz de semmi tiztessegtelen awagi mod nelkewl walo dolgokat semmit ne(m) lattam [Kv; TJk VI/1. 92].

2. tiszteletet nem tanúsító, nem tiszteletre méltó; nerespectuos, necuviincios; verachtend, unwürdig. *1710 k.:* A zsidók, hacsak tisztességtelen temetéssel is, megbüntették a rossz királyokat [BÖn. 426].

tisztességtelenül 1. szemérmetlenül; (în mod) neruşinat, lipsit de ruşine, impudic; schamlos, unzüchtig. *1585:* Anna hegedws Andrasne vallia ... Az Azzony[a] Az Alfelereol fel fogha tiztessegtelenwl Az Zokniayat es azt Mutatta, hogy Azt wsse[b] [Kv; TJk IV/1. 511–2. – [a]Veres Peterne. [b]Igyarto Georg].

2. tiszteletlenül, szemtelenül; lipsit de/fără respect, nerespectuos; frech, unverschämt. *1618:* Ha az urad nagy hűségét az hatalmas császárhoz nem tekintettük volna s az követségnek rendit, ugyan gonoszul is járt volna[a] itt az Portán, mely nagy tisztességtelenül és fenyegetéssel viselé magát itt köztünk [BTN[2] 144. – [a]Kamuti Farkas].

tisztességtétel tiszteletadás; cinstire; Ehrung. *1705:* a Méltoságos Urak ... eö kglmek ide jövetelek alkalmatosságával valo tisztességtételre; Hadnagy Nzts Dálnaki Daniel vr(am) kérje(n) költsön pro interim fl. 30//– [Dés; Jk 348b]. *1729:* Tiszteletes Püspök Urunk Generalis Visitatiora jöven Ne(m)es Városunkb(an) levö Refformata Ecclesiankb(a), az eö kglme és mellette levök tisztesség tetel (!) iránt valo Expensara Hadnagj Atyánkfi eö kglme adgyon Curator Nztes Kereszturi István Atyankfia eö kglme kezib(e) ... hat magjar forintokat [Dés; Jk 389a].

Szk: *utolsó ~. 1770:* Kis Esküllőn ... Sombori János temetési utolso tisztesség tételíre, az Atyafiak szép gyülekezettel konfualtanak volna [Kiseküllö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy., Désfalvi Simon Mihály kezével].

tiszthatóság parancsnokság; comandament; Kommandantur. **Szk:** *katonai ~. 1844:* (A szökevények) szorgalmatosan felkerestetvén, ha megtaláltatnak, fogattassanak el és szoros őrizet alatt kisértessenek a' legközelebb eső katonai tiszthatósághoz [Kv; DLt 1247 nyomt. kl].

tiszti 1. tisztekre jellemző; caracteristic de; Amts-/Offiziers-. *1834:* Tiszti Competentiamba vettem ki 1 m Soo [Hosszúaszó KK; Born. F. la Bod Péter tt kezével].

2. tisztek által használt, tisztek birtokában levő; care este folosit de; von Offizieren/Beamten benutzt, besitzt. **Szk:** *~ ház. 1799:* A Tiszti és Cseléd Házak hijjain ... a Kakas ülön égy Sátor [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1849:* A' Tiszti házzal follyamba van a' gabanás ... az egész gabanás fedele repárálando [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. *1851:* A' tiszti ház ... padlássa, pádimentoma vásott fenyö deszka [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * *~ külszoba. 1849:* a' Tiszti kül szabában ... fenyö fábol égy kis lotza | a' Tiszti kül szabában ... A' padlásan függö ágy stelázsi. 13 darab nagyabb és kissebb rajta lévö üveg Czilinderekkel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~ lak. 1843:* a' sikátor mellett volt régi sanc ki takarittatván, ennek ormoja tetejére egészszen a Tiszti lak iránnyáig alacson sövény kert fonatott [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev.]. *1849:* Tiszti lak ... a' kert felé nyillo ajtonak mellek ajtaja is van [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] * *~ lakóház. 1819:* A Tiszti Lako Ház borona fábol régi szalma fedél alatt [BSz; TSb 6] * *~ patrontáska* tiszti tölténytáska. *1811:* Egy tiszti patrontáska [Mv; LLt] * *~ pecsét. 1844:* Szükségünk lévén Gagybol Körispatakba telepedet Varga Pétere ... azon Instálom Ipom Uramot meltoztasson egy Hütös ember által a Tiszti Petsét erejinél fogva magához Hivatni, s ezen Legényel had jöjön ide Gagyba felelni [Gagy U; Pf Pálffi Lajos Kováts Sándorhoz].

3. tisztekből álló; care este alcătuit din; aus Offizieren/Beamten bestehend. *1662:* Huszár Mátyás is mint marosszéki főkapitány tiszti alattvalókkal jelen lévén [SKr 172]. *1842:* Tartozni fog az árendátor ura a két Tiszti udvart Pénteki, és más bőjti napokon minden héten aproság halaival meg kináltattni [Kv; KmULev. 2].

4. tisztektől eredő; care a fost făcut de; von Offizieren/Beamten stammend/kommend. *1811:* azon meg neveztem Hellyek ... ez előtt mint égy Tizen hat Esztendőkkel a' Czoldi Határtol Tiszti közben jövetel által el vétettek és az Vár Erdejéhez aplicáltattattak [Cold K; JHb F. 5. 3/3]. *1812:* a' szép szó, és tiszti javaslás nem használván, abban az esetben, az illyetén helytelen eladását, vagy kivágatását az igavonó marhák(na)k, az engedetlenek(ne)k példás megbüntetésekkel is megakadályoztatni törekedni, szoross tiszti kötelességek(ne)k esmérjék[a] [Kv; TVLt 1353 gub. – [a]A tanács tagjai]. *1856:* a tulajdonos Urat is felhatolmazzuk, hogy a pásztori Dijján fejjül – minden tiszti közben jövetel nélkült (: a tény el követön[a] :) 6 válto Rftokat Ön hatalmával fel vehessen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405. – [a]A falopáson ért személyen].

Szk: *~ határozás* tiszti határozat. *1809:* az Felséges Királyi Fő Igazgato Tanáts ezen Tiszti Határozást tsak a' piatzon fel szedett Szalonnákra restringállya [Szu; UszLt ComGub. 1753u.] * *~ parancsolat* tiszti parancs. *1847:* a maga rendin a kijelelt helyről való favágás nincs eltiltva, sőt még a romladozott házak igazitására tiszti parancsolatnál fogva kelletik erőltetni az embereket [VKp 197] * *~ rendelés* tiszti rendelet. *1808/1809:* Jelen voltam a' Tizedes Házánál akkor a' midön a' kérdezett Tiszti Rendelés ... publicaltatott | Volt é azon Tiszti Rendelés ... publicálva, és mikor? [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1842:* Amberboi Josefnét Alexander Mariat Tiszti rendelésnek lett nem engedelmeskedéséért, Hadnagy Atyánkfiának hivatalos kötelessége teljesitésébe meltátlanul lett le piszkolása és motskolásáért ... egy Constitutionalis büntetéssel terhelhetönek s ezen ki nyomozásra tett költség el hordozására itélendönek találta [Dés; DLt 1452a. 10]

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ előljáró* tiszti vezető beosztást betöltő személy; persoană cu funcţie de răspundere din conducere; Offizier/Beamter in leitender Funktion. *1809:* Ha továbbá az illyetén puska por árulonak az el adás végett puska por béli provisiora szüksége volna azt-is tsak az illető Tisztségtől vagy Tiszti előll járotol nyert ... szabadság levél mellett kaphattya meg az illető fortificatoriumbéli Hivataltol [UszLt ComGub. 1697] *

~ *elöljáróság* tiszti vezető beosztásban levő személyek csoportja; grupul unor persoane cu funcţie de răspundere din conducere; eine Gruppierung von Offizieren/Beamten in leitender Funktion. *1853:* ez igazsággal meg nem edgyező, egy Tiszti Elöl járóság is meg nem itélheti ezt [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev.] * ~ *főügyvéd* tiszti főügyész; funcţionar cu atribuţii de jurisconsult (în conducerea unui oraş/judeţ); etwa Oberanwalt, juristisch beauftragter Beamte (in der Leitung einer Stadt/eines Kreises tätig). *1841:* Szipolly Elek mk. Segéd és helyettes tiszti fő ügyvéd [Zilah; Borb. II] * ~ *hatóság* tiszti hatalom; autoritate, putere; die Autorität(en). *1852:* engem sem törvény sem tiszti hatóság nem védelmez jogaim meg örzésében [Nagylak AF; DobLev. V/1352] * ~ *hivatal* katonai tisztség; atribuţie de ofiter; Offiziersamt. *1662:* Azon vármegyékben azért quártírokban osztván a hadakat, jó lakásnak adván magát, hogy azt eleitül megszokta volna[a], a vigyáznak úgy meg nem kezde felelni, mint rá bízott tiszti s generálisi hivatalja kívánja vala | Kik a városnak minden közönséges javára nézendő dolgaiban ... és mindazok körül forgó szükséges dolgok gondviselésére ... kötelessel hittel valának, úgy, hogy valakik ezen hivatalra a néptől válsztatnának, egyéb akármi tiszti hivatalban is akadékul abban nem lehetvén, tizenkét forint büntetés alatt egy esztendő alatt felvenni tartozik vala [SKr 215, 420. – [a]Kapronczai György]. *1807:* Esperestnek választatott notárius Péterfi László Uram ... de tsak a nevét viselte ezen Tiszti Hivatalnak erötlenségei miatt [GörgJk 186] * ~ *kötelesség* datorie de ofiter; die Pflichte des Offiziers. *1710:* nehezen mentenek rá a szegény magyarok a császár kívánságira, de a palatinus (kinek leginkább kell vala oltalmazni tiszti kötelessége szerint a magyar szabadságot ...) maga is ráhajolván, az ország rendeit is ráhajtá [CsH 206]. *1739:* Az Instans Aszszonynak finalis Resolutioja ugjan dilataltatik ... mindazon által, Tiszt Uraimek ö kglmek, magok Tiszti kötelességeket körülötte végb(e) vihetik [Dés; Jk 525b]. *1792:* Tiszti Kötöllességem szerént ... el mentem ... Görgény Sz. Imrére [T; TLt XVIII. 1 Szegedi László viceszb. kezével]. *1812:* a' szép szó, és tiszti javaslás nem használván, abban az esetben, az illyetén helytelen eladását, vagy kivágatását az igavonó marhák(na)k, az engedetlenek(ne)k példás megbüntetésekkel is megakadályoztatni törekedni, szoross tiszti kötelességek(ne)k esmérjék[a] [Kv; TVLt 1353/7 gub. – [a]A tanács tagjai] * ~ *szám* iktatószám; număr de înregistrare; Aktenzeichen, Registrierungsnummer. *1847:* Ezen nemes megyének folyó hó 22-röl 98. tiszti szám alatt ide tett föliratára, a folyó hó 15-röl 35. tiszti szám alatt fölterjesztett irományok visszazárása mellett, a) b) ezennel meghagyatik, hogy arra maga felelete terhe alatt szorosan ügyeltessen föl [VKp 152] * ~ *vizsga* a tiszti rang megszerzéséhez szükséges vizsga; examen susţinut în vederea obţinerii gradului de ofiţer; Offiziersexamen, Prüfung zum Erlangen des Offiziersranges. *1869:* A kik egy évi önkéntesek meg van engedve, hogy év végivel tiszti vizsgát tehessenek [Pf Pálffi Károly lev.].

tisztiszék nagyobb gazdaság számadó tisztjeinek havi gyűlése; şedinţă lunară a administratorilor de moşii; monatliche Versammlung der Verwalter eines größeren Landgutes. *1794:* azon kezdett a' Tktts Tiszti Szék elött töröködni [Mv; Berz. 7. 71].

tisztít 1. ki/feltakarít vmit; a curăţa ceva; sauber machen, etw reinigen. *1600:* Demeter kirali hogi az Trombitas hazat tiztitotta, fizettwnk fl – d 50 [Kv; Szám. 9/IX. 25]. *1633:* az meli lapoczkaual az padimentumot tiztitiak azzal kemenien megh vere az leant [Mv; MvLt 290. 141a]. *1734:* Egy Seprüt köntös tisztitani valot flo. – //27 [Kv; Ks 72. 53]. *1757/1758:* ön az felesegemmel eggyüt tisztitattuk az Jonäs Päl Ur(am) Stomp ärkät [Abrudbánya AF; Szer. Czerán Joseph (25) vall.] | a N(e)m(e)s Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t a szakasztott fel tötte, az ärkat tisztitatta, ugy az Jerugatis Jonäs Päl Ur(am) aläb szällitatta [Abrudbánya AF; Szer. Mesztáken Danila (58) vall.].

Szk: *út ~ani. 1632:* Utt tiztitani valo lapat ... N. 3 [Fog.; UF I, 191].

2. idegen/szennyező anyagot eltávolít vmiről/vmiből; a înlătura impurităţile de pe ceva; Unreinheiten beseitigen. *1595:* Lakatos Tamas czjnalgatot az Varos Szakalosin, mikoron Biro W. kj atta volt in Julio: 1. Gemet Tisztitot veszestöl és annak plehet [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1655:* küldöt hozzám Cspreghi Mihály egyszer valami arany porbol ol(v)asztot aranyat, kit nem tuttak tisztitanni, engem kére rä tisztitesam ki [Kv; CartTr II Rázmány István (36) ötvös vall.]. *1672:* Jobb azért egy kevéssé türni s az törököt bosszúsággal nem illetni, mert másképpen Magyarország fel nem szabadul ám az mostani iga alól, ha az török császár kegyelmessége által nem. Azért az haszontalan oda alá való kapdosásnak hagyjanak békét, lovokat tartsák jól, fegyvereket tisztítsák, élesítsék [TML VI, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez]. *1681:* Fejér csontbol csinalt nyelü kés egi Tokb(an) Par 6 (: mint hogi à rosda ighen kezdette vesztegetni, tisztittani kellene :) [Vh; VhU 539]. *1790:* bekesemnek prémje olyan sáros hogy kopogatja nagyon a tsismamot, ha pediglen tisztityák az ször mint le megy rolla [Mv; JHB Jósika János anyjához].

3. mosogat; a spăla vase; abwaschen. *1758:* Csatlós Asztal, mellyen ebéd és Vacsorakor szokott tángyérokot tisztittani [Déva; Ks 76. IX. 8].

4. (növényt) megtisztít/pucol; a curăţa (ceva); (Pflanze/Gemüse) putzen. *1589:* mi buzat tiztitunk vala az Aztalon ketten [Dés; DLt 226]. *1599:* az haz eleött az vduaro(n) valanak, en fen az erezbe hagymat tiztitok úala vachorahoz [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonfalua ns vall.]. *1793:* Törökbuzais termett tisztitva 4 szekérrel a' mellyöl száraz on szémül ki jött ugy iteljük száz véka [DLev. 2 XIIIB/b. 16]. *1840:* Széna füvet tisztitott[a] [Hodák MT; Born. G. XXIV. – [a]3 jb].

5. állatot kórokozóktól/élősködőktől megtisztít; a curăţa animalul de paraziţi; ein Tier von Parasiten befreien. *1756:* a sitár Jépuras Avrám lá vallya Tyingyiji egy oldalb(a) be hajtotta az Exponens Aszszony sertéseit, és az férgektöl tisztitotta meg kente, és szörtis tépet a meg sebesitet sertésekböl hogy deszkentálás altal meg kösse a férgeket, hogy a seböl ki esenek [Lesnek H; Szer. Nyicza Petru (20) vall.].

6. kitisztít; a curăţa; putzen. *1596:* az Lowaknak zaiokat hogi Tyzttittottak fyzette(m) tele f – d 8 [Kv; Szám. 6/XXII 7].

Szk: *lószáj ~ani. 1768:* Lo száj tisztitani valo vas 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23 XXIIb. 23].

7. sebet kimos; a curăţa/spăla rana; eine Wunde reinigen. *1718:* Az Kucsma és Czigány nevü kopo megh döglött maga minden nap tisztittyák s orvosolyák (!) ... az Zászpat ... nem jovallotta eö kglme is ahol az Sebit njalhattya mert megh döghlik vélle [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.].

8. irt, bokortól/fától/gyomtól tisztít; a curăţa de tufe/buruieni; roden, ausroden, von Gebüsch, Bäumen und

Unkraut befreien. *1590 k.:* Az Nagy oldalon egi darab helyen tiztitottam vala egi penzen veoth feoldem [Szu; UszT]. *1591:* Szeochy Mihalj ada ez peres feoldet Peter deaknak lo arraba(n), Peter deak orota tiztita [UszT]. *1592:* az co Apia kezdette volt Irtanj ... Gergely Peter kerte volt ell az Apiatul hogy tiztichan az Irtast [UszT]. *1681:* Úy Bánya ... Ezen bányához valo réteket mint hogi à bokor ighen kezdette el fojtani, tisztitani kellen (!) [Vh; VhU 580–1]. *1701:* Tudom hogj az kerdesben forgó helljen mikor Apáczán lakta(m) két Águlagh foljt az Ólt vize ... Az Apáczaiak meghis hatták hogj Ecclesia Számára tisztittják s orossák [Miklósvár Hsz; BNB V/9 Steph. Jakab (48) pp vall.]. *1718:* Az Gyertyanostol fogva, az Poestelke végéig kaszálo helly lévén ... az három részen valo fobbágyok, igasságoson oszszák három egyenes részekre, es ki, ki, a' maga részit bírja Colallya, s Tisztittsa [M.nádas K; RLt]. *1754:* Vlád Todor Juon és Lupuj ... tisztitottak s kapalták ezen földet tövis bokrokból [Erdöalja KK; Ks 39. XI. 11]. *1756:* Balata Mihály reponit: Minthogj az én helyem s örökségem után tartozo hely mellet tisztitotta ă praetendált helyet ... mint magam Mosiamhoz tartozo helyröl hat veka csös török buzáját méltán ell vehettem [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1764:* a' melly Törökbuza Földeket fel fogtak, azokat szorgalmatosan magok hasznokértis tisztittsák [Koronka MT; EHA]. *1822:* meg tiltotta ... az erdökböl orotásokot tisztittani [Körispatak U; Pf]. *1842:* Erdöt tisztitott, az erdö pásztor háza mellett [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó lev].

9. elösegíti az emésztést; a favoriza digestia (a curăţa stomacul); die Verdauung fördern. *1811:* Hét hétik ro's Lisztel kell elegyiteni Szokott daráltyakot[a], meg fogja menteni Sok betegségektöl, tisztitván gyomrokat, 'S A' meg-épülésre segiti azokat [ArE 145. – [a]A csikókét].

10. *~ja magát* **a.** felhagy a bünös/tisztátalan életmóddal; a se purifica/îndrepta; sich bekehren, sich von Sünden befreien. *1741:* En magam tiltottam Lukatzi Sigmond Uramat az kullátor porontsolattjabol hogy a Templomban ne járjon valameddig nem takarittya magát abol az tistatálan (!) életböl admoniáltottam hogy nyolcad napra tiststsa magat [Tordátfva U; Pf]. – **b.** tisztázza magát; a se dezvinovăti/justifica; sich rechtfertigen. *1597:* Sardy Janos harmad magawal tiztessegbeli iambor zemellickkel tizticha magat hogi co artatla(n) attol az gialazattol [Kv; TJk VI/1. 102].

tisztítás 1. (ki)takarítás; curăţare; Reinigung. *1588:* Az tho tiztitasarais ment ez Nyaron f: 8/10 1/2 [Kv; Szám. 4/III. 89]. *1591:* 26 die february ... Az varos hazon vallo Chottornatt (!) Tyzttyttasatol atta(m) Nyro ferenczneck f – d 12 [Kv; Szám. 5/I. 18]. *1640:* az Tisztek mikor miben mitt parancsolnak, azzal, es akkor tartoznak szolgalni ... ho hanyassal, vetemenyes kertek Tisztitasaual, gyomlalassal [Fog.; UC 14/48. 13]. *1641:* az soofalui Aknank ighen megh kezdett bontakozni es tisztitas nelkeul szukcölkeödni [UszLt IX. 75. 8 fej.]. *1657:* akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéböl álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tüzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak véle, annak kiöntését, tisztitását [KemÖn. 41]. *1680:* ennek az Tonak szükssegesz az Tisztitás olt(na)k szamos hala az Praedecessor R(ationi)sta(na)k relatioja szerint szepecsken vagyon benne, de az meg meg nem tisztittyak haloval meg nem vonhatni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4]. *1687:* Vár szükségére Tisztitására, szolgáltatták, az Rabokat [Szilágycsch; KS. GramTr VIII Kukré János Strása Mester (50) vall.]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Kivantatik fel venni holtakot el Temető bizonyos Embereket fizetésre, kik is, és nem masok vigjék Végben az temetést, az Házak Tisztittását [Kv; KvLt I/225 gub.].

2. megtisztitás/takarítás; curăţare, curăţat; Reinigung/Putzen. *1596:* Chizar ferenczneck fizettem az varos pallosa tiztitasatol, mert megh kezdet vala rosdasodnj d 25 [Kv; Szám. 6/XXIX. 81 Bachi Tamas sp kezével]. *XVIII. sz. v.:* Esmét egy kantárra valo 15. Rez pikkellyeknek 17 lábakat tsinaltam tisztitásával egygyüt tészen 1//20 [Kv; BK. Gyarmati Sámuel lakatos kezével].

3. letisztítás; curăţare; Putzen/Abwischen. *1648:* Die 2 Junii adtunk az muskétáktól az tisztitáson kivül, az kinek mi héja volt, az ki nem restellette maga meg tisztitotta [Mv; EM XVIII, 404]. *1670:* Muskatélyok, puskák és egyéb fegyverek tisztitására rendelt ö nagysága Beszterczéröl három lakatosokat [TML V, 3 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1731:* Az mint eddig volt reggel ollyan időb(en) tiszticsák, itassák és abrakollyák meg az Lovakat [JF lovászmesteri ut.].

4. bokortól/fától/gyomtól tisztitás; curăţarea (terenului) de tufe/buruieni; Befreiung (eines Gebietes) von Gebüsch, Baumen und Unkraut. *1681:* Mint hogi mind a' Majorsagh réteket, s mind a Bányahoz valokat, à tövis, gaz, ighen el fojtotta valob(an) kevantatnek az tisztitas nekiek [Vh; VhU 587]. *1748:* ez nagy darab helység, de a Füz Bokor kivált a felsö felit erössen fel fogta, Tisztitast kévánna [Nyárádsztbenedek MT; EHA]. *1754:* Resztoka nevezetü helyben lévö rétetskét az Vtrizáltakat értem tisztitani mint Husziai határban levö helyet [Hosszúújfalu Sz; WLt Nagy Gyermán (44) zs vall.]. *1798:* az Erdök ritkittása, tisztittása a' Kakasdi oldalon az hol leg szükségesebb el kezdettessék [Mv; EHA]. *1804:* a' mi ottan létünkbe a' tisztittas, vagy ritkittás el-nem végeztetvén, nem tudom menyi ágbog gyült azon hellyröl [Csapó KK; Berz. 17b]. *1818:* Kevés szöllötskemnek karozására appelacidalok (!) az erdö tisztitásabol anyit a menyit az embereim jó Lelekkel meg esmernek [Nagylak AF; DobLev. V/1016]. *1821:* A mi a földben indult bokrosodást illeti, azt magamis láttam, s igen szükseges volna a ki irtás, tisztitás [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1827:* az Exponens Aszszony ... özvegységében ... az allodialis erdöket nem pusztittya, söt tisztittattya, 's a tisztittást szokta tüzelésire vitetni [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 12 Ilye Demián (46) jb]. *1842:* A Ronai két szöllö hegyek közti irtáson fel emelkedett szépre (!) tisztitás [Zsibó Sz; EHA].

5. gabona megtisztitása; curăţatul semințelor de cereale; Reinigung des Getreides. *1807:* El-tsépelvén Gabonáját, visgállya-meg, a' mag között nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsa-ki, mellyet mosás által-is meg-tehet, leg-bizonyosabb tisztitás mindazonáltal a' Szemelés [DLt 73 nyomt. kl].

tisztítatlan 1. piszkos, mocskos; necurăţat, murdar; ungeputzt, schmutzig. *1703:* a' hol penig' az kémények tisztitatlanok lesznek az háznak Gazdáját toties quoties com d. 12/. büntessék [Dés; Jk 342a]. *1732:* Ezen udvaron a ház elött vagyon edgj Gárgyázott nélkül valo kut, tisztitatlan lévén vize rosz [Szászsztjakab AF; TSb 51].

2. nyers, megtisztitatlan; care nu a fost supus purificării; rau, ungeputzt. *1787:* minden Verös Czimborasagnak ... különös belyegzö jegye légyen, mellyet tartozzék ki ki a Czimboruk közzül minden darab vas szál vasára (!) ... rea

ütni ... hogy igy midön valaki tisztitatlan metallumbol, vagy tsalardsagra czelozo szandekbol rosz vasat keszitene, és a vévő az altal meg tsalattatnek, ki tudattassek [Torockó; TLev. 9/25].

3. ki nem válogatott; necurăţat, plin de impurităţi; nicht sortiert. *1648:* Ez hazak hean harom rakasban tisztitatlan komlo [Porumbák UF I, 886].

tisztítgat 1. száraz ágaktól/levelektől megtisztítgat; a curăţa rînd pe rînd (de frunzele uscate); von trockenen Ästen, Blättern befreien. *1823–1830:* egy napon ... a szállásomon, német kurta nadrágban az ablakba való virágokat tisztítgatván, bejön egy hasonló német öltözetű ember, s azt kérdi, hogy gróf Bethlen Imre itt vagyon-é szállva [FogE 244].

2. gyomtól megtisztítgat; a curăţa de buruieni; von Unkraut befreien. *1777:* az Emberek ... a mely irtoványokat ott laktokba tisztitgattak, onnan el széledések utánn a ki Konkojfalvára telepedett oda birta az földét [Konkolyfva SzD; JHbK LVIII/28].

3. tisztogat; a curăţa/spăla; putzen, reinigen. *1654:* Suly miat megh niomorodua(n) Lazar Istuan(n)e Asz(o)n, feiet, mit tisztitgatta(m), s mondotta [Szentlélek Hsz; BLt].

tisztíthat kitakaríthat; a putea curăţa; putzen dürfen. *1752:* a Mólnar ... tisztíthassa az árkot, és el bocsáthassa a vizet kártételek nélkül, melyben semmi ellen tartást ne tarthasson ... Benedek János Ur(am) [Csobotfva Cs; Ks 65. 44. 13].

tisztító 1. *mn* **1.** takarító, tisztításra használt; de curăţat, care este folosit la curăţat; Putz-, Reinigungs-. *1681:* Viragos bort tisztito, vas drotos serte, fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 530]. *1826:* Borvirágot tisztitto kefe 1 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41].

Szk: ~ *kanál. 1673:* Egj agjuhoz valo döröczkölö tisztito kalán ... nro 1 [Fog.; UF II, 540]. *1681:* Szabók háza ... Vagyo(n) itt: Egi forgo Vas Taraczk, fako kerekivel, ágyával, tisztito palczajaval, kalánnyaval [Vh; VhU 577] * ~ *metszővas. 1837:* Hét mettző vas ebből öt vago kettő tisztittó [HSzj *metsző-vas* al.] * ~ *pálca* → ~ *kanál* * ~ *seprű. 1666:* Tisztito seprö [Utl]. *1673:* Tisztito söprüre f – //50 [Utl]. *1722:* Egy tisztito seprűt Kolos váratt kell venni [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. *1736:* az fejében[a] akkor hosszú nusztos süveg volt, köves medályban álló kolcsagtoll benne, mint egy tisztitó seprü olyan szélyesen, olyat penig másnak nem volt szabad viselni [MetTr 337. – [a]A fej-nek] * ~ *szappan. 1661:* Az turbában, kit az úrfiak vittenek el, vagyon egy török lóra való szerszám szügyelöstül, czüst orra való aval együtt ... Egy tisztitó szappan [TML II, 189–90 Telcki Mihály Veér Judithoz] * ~ *vesszö. 1599:* az kiknek heok[a] volt gwto liwk serpenicó es Tiztito uczczó es egieb aprolek mindenestöl attam teolcök f 3 d 50 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabo András sp kezével. – [a]Olv.: hé(j)ok; értsd: híjok ~ híjuk] * ~ *viasz. 1839:* a' tisztitto fáin viasz csinálására szükséges Eszközöket meg vásárlotta ugy az Materialist Gábor Áron al káplár [Bereck Hsz; HSzjP].

2. tisztogatást végző; care curăţă; der putzt. *1687:* Tavaszszal kerteket Lázokat, Reteket Tisztito irtogato ... hét számra szolgalo Szegény Jobbágyok [Máramarossziget; Törzs].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *király* gyepmester, (cigány)pecér, sintér; hingher; Schinder. *1586:* az egy ft. vgian oda maradot melliet biro Vram meg engede ez tisztito kiraljnak es hagia eo kegme hogi fel iriam az keoltseg keoze teze(n) f. [Kv; Szám. 3/XXIV. 40].

II. *fn* ágyú tisztítására alkalmas tartozék/eszköz; curăţitor de tun; Mittel zum Kanonenputzen. *1637:* Rez Tarazk Jelen uagion n. 7. Hatanak kalania tiztittaia [Ebesfva; Utl]. *1652:* egy rövid füles Fejér Vart idvözült Ur(unkna)k öntot Agyu, minde(n) hozzá tartozo szerszámával, hozzájok valo réz serpenyökkel Tisztitojaval es döröklöivel [Görgény MT; Törzs.]. *1665:* Mindenik algjunak ... tisztitoi, döröczkölöj rez kalannjai meg vadnak [Fog.; UF II, 311]. *1667:* Vagyon czen bástyán ... agyu nro. 6, kiknek kerekek, ágyok, tengelyek vasasok, hozzájok valo tisztitojok, kalánnyok, döröczkölöjök megh vagyon [Fog.; UF II, 335]. *1673:* Vagjon czen bastjan öreg ágju séndelj hejazat alatt ... Mindeniknek ... tisztitoi meg vannak [UF II, 537]. *1681:* Vagyon itt à fellyeb irt Taraczkokhoz. Vas Kalan, rudastol Nro 4 Töltö pálcza Tisztitostol Nro 4 [Vh; VhU 364–5].

tisztított 1. megtisztított; (care a fost) curăţat; gereinigt, geputzt. *1795:* A Farkas lyuknál egy darab tisztitott Erdö [M.bagó AF; EHA] | A Gyertyános tetön egy darabb tisztitott Szálas Erdö [M.lapád AF; EHA]. *1810:* A' Nagy erdö vastag fákbol 's szep fiatalokbol, tisztitott [M.lapád AF; EHA]. *1812:* A' Kö háznál, szép tisztitott Cserefás szálos Erdö, de nagyon ritkás [Türe K; EHA]. *1815/1817:* ez szép Bük tisztitott fiatalos szarúfának is használható erdö [Vágás U; TSb 47]. *XIX. sz. köz.:* Mityilesb(en) ritkas, tisztitott is, más része apros (e) [Vingrád AF; EHA]. *1856:* a tisztitott erdöböl senki közüllünk[a], s rajta találtatnék, büntetésül az erdö pásztori dij 50 xrváltoba, és a tulajdonos Urat is felhatolmazzuk, hogy a pásztori Dijján fejjül ... (: a tény el következtön :) 6 válto Rftokat Ön hatalmával fel vehessen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405. – [a]Az erdötisztitást vállalók közül].

2. száraz ágaktól/levelektől megtisztított; care a fost curăţat de crengi uscate; von trockenen Ästen und Blättern befreit. *1811:* Itt' tiszta legelö, amott sürü bokrok: Tova a' tisztitott eger-fáknak tsokrok [ArÉ 149].

tisztíttat 1. takaríttat/megtisztíttat; a dispune să fie curăţat; putzen lassen. *1572:* Katalin Kadas Mihalne, Azt vallia hogi ... latta aztis hogy az foliast giakorta tyztitattia Zeoch Benedekne, Mind vrastwl zolgalostwl, Mely folias az partas katalin Satora myat telyk be [Kv; TJk III/3. 20]. *1621:* 27. Nouemb. Tiztittattuk az Nagy gazt az Jspotali palojarol es az Nagi hidrol [Kv; Szám. 15b/VIII. 14]. *1662:* ez estve hozák hírét, hogy Lápos vidékén feles hadai volnának Apafinak, kikkel török és kurtány is volna, kik ez elöt bevágott utakat tisztíttatnák és ki akarnának ütni [TML II, 371 Telcki Mihály Cobhoz]. *1757/1758:* Az N(e)m(e)s Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t a szakasztott fel töttc, az ärkat tisztitatta [Abrudbánya; Szer. Morar Unucz (25) vall.]. *1780:* a meg nevezett Sziget nagyobbára régentén bokros és berkes volt, Olosz Ur irtottatta annyira a mint most vagyon ... majd minden esztendöben tisztittattya [Algyógy H; BK 450 Romptsa Vaszilia (70) jb vall.].

2. szennyező anyagot eltávolíttat vmiről; a pune pe cineva să curețe ceva de rugine/murdărie; Verschmutzung entfernen lassen. *1585:* Az varos kargyat meg tyztytatta(m) d. 25. Az elöttis tyztytatta(m) Egyzer merth Rosdas volt Czhyzar Ferenczhnek fyzette(m) d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 78].

tisztkéz tiszti fennhatóság; putere ofițerească/al ofițerilor;

Autorität des Beamten. *1677:* ha valamely káros ember[a] lészen, és annál Ura Testimonialissa találtatik ... meg ne sanczoltassák, sub poena florenorum 12. hanem Tiszt kézhez küldgyék mind fegyverestől, a' Tisztek-is pedig ne többet, hanem csak fegyvereket vegyék-el [AC 234. – [a]A jogtalanul fegyvert viselő oláh].

Szk: *~be esik* tisztek foglya lesz. *1740:* most az el mult őszel egj havasaly foldi Boernak az hazat fel vertek es öt száz forintját el vetek ... mindgjárt gyanakodot az molnarra ... az boer el akarta fogatni az molnart, en az nagy(ságo)k udvarab(an) behivatam az molnart es detinialtam hogy Tiszt kezben ne essék [Keresesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * *~hez ad. 1677:* Latrot a' meg-fogo falubélick el találván szalasztani, intra quindenam tartoznak megfogni, 's Tiszt kézhez adni, sub poena flor. 200 [AC 262].

tisztné tiszt felesége; soție de ofițer; Offiziersfrau. *1788:* Néhai édes Atyám ... halála után az édes Anyám, mint Özvegy Tisztné pensiot nem nyerhetvén ... én egjedül tettem minden költést [Branyicska H; JHb XXXI/26].

tisztogat 1. szennyeződéstől megtisztítgat; a curăța (de ceva); etw von Unreinheiten befreien. *1633:* azonkeözbe be menek s lata(m) hogi az legeni szvrebe be takaroszva(n) feksik az agiba falabu Katha az agi mellet alua(n) tiztogattia uala az palastiat [Mv; MvLt 290. 138a].

2. (ki)takarít; a curăța de ..., a face curățenie prin ...; sauber machen. *1811:* Mint látod a' serény Hangyákat dolgozni ... Amazt, hogy szeméttől házát tisztogattya [ArÉ 26].

3. irtogat, fától/bokortól/gyomtól megtisztítgat; a curăța de arbori/arbuști/buruieni/mărăcini; roden, ausroden, von Bäumen, Gebüsch und Unkraut befreien. *1595:* Egi legennek hogi az kert zeoleot corezte es tiztogatta attam f 5 d 32 [Kv; Szám. 6/XIII. 5]. *1599:* 30. Die Augustj voltanak az kik nyestek wagi tiztogattak az kapakal 3 tezen d 36 [Kv; Szám. 8/XVI. 44–7]. *1633:* felso Söczi Ember tyztogatta Vousor hauassat az Juhual ot lakua(n) [Rogoz SzD; WassLt Vlasin Janos (65) jb vall.]. *1689:* ez az controversiás szántó föld, mellyen most állunk, régen erdős helly vala ... az uton fellyül valo reszitis, az Hidegkutiak tisztogaták [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1757:* Cultivalo Szanto és kászalo helyeinket erdőböl kell írtás által tisztogatnunk [Középalmás H; BK 144]. *1760:* hol, és mitsoda hellyeken terminalodik a két Falu Hatara minthogy régebben nagy erdős hellyek voltanak ezen völgjek, s nem is régen irtogattanak, s tisztogattanak erdőböl, bizonyoson meg mutatni nem tudják [Bibicsor H; TL]. *1782:* Eszak felöl lévő kösziklás oldalt Sokat tisztogatta ásatta hogy Tiszti és Cseléd házakot epithetett oda nagy költségel [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 15]. *1786:* azon helly ez elött Marha legelő fás bokros és Csutakos hellj volt ... annyira vittem hogy szánthattam imitt amot az ekével benne s az utanis minden esztendőben irtogattam s tisztogattam [Msz; BetLt 6]. *1794:* Prodán Vaszilia a maga Irotványába tisztagotván, avart gyujtott, és ... abbol el harapozatt a tüz La Kosztá a luj Dobrás nevezetü helyen [Nagykeresztes SzD; JHb]. *1801:* Tudom aztis ... hogy Szubt Zepogyia nevezetü hellyen még gyerek koromban ezen a helyen tisztogatván az Egerest és Nyirest Uraság Robottájában, hogy egyenesen ... Ő Excellentziája allodialis kaszálojára tette, épitette Nemes Roppán Lup minden épületeit [F.szőcs SzD; Tkl Páska Styéfán (42) col. vall.]. *1835:* A szena füveket irtani tisztogatni ne hogy a Cseplesz-bokrok el lepjék kötelezteik ... az Arendator [Sófva BN; Somb. II].

4. (növényt) élősködőktől/száraz ágaktól/levelektől megtisztítgat; a curăța pomii de paraziți/crengi uscate; Obstbäume von Parasiten/trockenen Ästen/Blättern befreien. *1787:* a gyümölts fákat tisztogatjuk és efféle aprolékos dolgokat mozgatunk [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1817 k.:* A' Szilágybol jött Vintzellér ... az elmult héten a' kerti szöllökbe lévő gyümölts fákot tisztogatta [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

5. levágott állatot fogyasztásra előkészít; a curăța (un animal sacrificat); geschlachtetes Tier zum Verzehren vorbereiten. *1574:* Palotkay Kelemen hity vtan azt vallia hogy Ez ely mwlt Telbe ... Egy Nap ket Dyznot veretet volt meg Halaz gergelne, Es hogi az henteler tyztogatia volt Latta valamy vagast az Niakan [Kv; TJk III/3. 328].

tisztogatás irtogatás; curățare (de ...); roden, ausroden. *1595:* Az hasongarthj zeolcohoz vettem 200 karot f – d 64 ... Az tiztogatassara ment 6 napszám ... d 72 [Kv; Szám. 6/XIII. 13]. *1758:* mindennémü kaszálo, és Szántó földöknek (: ha Csak az erdőböl valo Irtasokkal vagy tisztogatásokkal privatim nem szaporitották :) egyenlő nagyságunak és kicsiségünek kell lenni mindenekben [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464].

tisztogattat a pune pe cineva să curețe (un teren) de ...; roden/ausroden lassen. *1782:* maga embereivel Irtagattatta a' Csutkoktol Tisztagattattatta egy részit [Koronka MT; Told. 4].

tisztogattatik irtogattatik; a fi curățat prin tăierea și înlăturarea arborilor/arbuștilor; gerodet werden. *1757:* Guraszáda Határán(a)k olyan állapottya, és természete vagyon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogattatik, és nem tágásittatik erdőháton fekvénn szaporán a' Bokor fel vészi [Guraszáda H; BK 144].

tisztség 1. hivatali beosztás/megbízás/feladatkör; funcție; Funktion, amtlicher Auftrag. *1699:* már penig vgi láttjuk, ki akarják száraztani a magiarok keziböl a tisztségeket [Torda; ApLt 5 Apor István Apor Péterhez]. *1710:* A szegény hazafiai már azoknak lábai alá tétetvén és mint idegenek idegen országban, minden becsület, tisztség nélkül házoknál ülvén, az egész tanácsot az idegenek ellepték vala [CsH 158]. *1725:* az B. Chc elött szám adások léve(n) az Apank Ur(unk) es Chee Mester Uramek(na)k két esztendei el viselt Tisztségekröl, mellyben ez szerént Procedált az B. Chac [Kv; ACJk 130]. *1731 k.:* Nehai Keresztesi Samuel Ur(am) ... derekas Tisteczégekre, Ugi mint Consiliáriatűsságra, az után Praesidensi officiumra, s Characterre promovéáltatott [JHb XLII]. *1761:* mondhatom hogy a kik Tisztségekben negligenter viselték magokot azokot corripialgatta [Szökefva KK; Ks CII. 20 Ujfalvi Sámuel (44) ns vall.]. *1777:* proponálá a' Betsületes Céh hogy a' Tisztségek álternátiojában nem lehet tenni azert, hogy a' Vénségben igen kevessen volnának [Kv; ACJk 39–40]. *1790:* ha valami kár lészen az erdőbe gyalázatoson meg fizeti[a], és tisztségéböl ki csapatik [Drassó AF; TSb 24. – [a]Az ispán].

Szk: *~et visel. 1714/1781:* édes Ura ... hasznos Tisztséget is viselvén, fegyverével, élete kotzkáztatásával, éjjeli nappali nyughatatlansággal a sok pusztulásit épittette [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 468]. *1743:* Tisztségeket

visel(ne)k az udvar kűrűl [Herepe AF; BK. Simion Gábor (44) jb vall.]. *1780:* Pro 2-do: kétféle tisztséget ne viseljen senki [RettE 409] * *~et visz. 1811:* Dékánynak az olyan Lelki Pásztort tették, Kinek jó szive volt és jól állott mája ... 'S Dölgában követte az Egyenességet. Te-is ezek szerént vidd az ujj Tisztséget [ÁrÉ 15–6] * *~re emel. 1765:* Jól van nékiek, ha őfelsége tisztségre emelte őket, szép fizetést rendelt nekik, hittel is kötelezte őket, miért nem viselik magokat hűséggel? Az Isten kikölt ellenek [RettE 183].

2. hivatali szolgálat ideje; timpul cît este în funcţie cineva; Dauer des amtlichen Dienstes. *1680:* tudgyuk aszt, hogj Gergely Imre és az attya, még az attyuknak az jobb attya is bányászok voltak, Barlok János ezt hozzáadván: Gergely Deák tisztségében bocsátotta ki, de mit fizetett aszt nem tudom [Jenőfva Cs; CsVh 78] | tudom azt hogj Salamon Péter és Mihály, Salamon István, Gergely Deák tisztségében szabadultak ki, de mi formában azt nem tudom [Rákos Cs; CsVh 83]. *1774:* Minden Joszág a Gyulafi decessussán olly státusban, s ál(l)apotban vagyané most mint a midőn Néhai Méltoságos Groff Eszterházi Daniel Ur eo Nagă idejében vőlt, Szaparadott é, vagy apadott, miben, és menyiben, mikor, s ki Tisztsegében, mennyi ideje annak ... ? [K; KS vk].

3. rang; rang; Rang. *1705:* Az őfelsége kegyelmes parancsolatja szerint a Gubernium küldött három levelet az három első kuruc uraknak egy szász embertől, úgymint Forgách Simon, Pekri Lőrinc és Mikes Mihály uraméknak, kiknek is csak grófságokat teszik fel titulusokban, az előtteni tisztségeket is elhallgatták [WIN I, 457]. *1710:* a német császár s a ministérium előtt megbizonyítá, hogy ő volna Károlyi István, mégis az öccse, Sándor, nem akarja vala a bátyját megismerni, tisztségit s jószágát féltvén tőle | Vala egy Longeval nevű, francia nemzetből álló, német regimentből való colonellus, ki a regimentek reformátiója alkalmatosságával kiesett vala tisztségiből | mivel már Rákóczi jövetelinek híri vala, kiindulánk Kolosvárra, ott Pekri Lőrinccel megegyezvén, Magyaregregyhez menénk, Rákóczi táborára. A mi erdélyi uraink, főembereink mindjárt tisztségeket, a várakban szorult erdélyi urak jószágait kezdik sollicitálni [CsH 223, 328, 362]. *1811:* Nehéz a' Tisztségben-is meg-nem változni; Példa-beszéd: hogy a' Tisztség az erköltset Meg változtattya, 's meg széditi a' Böltset [ÁrÉ 114–5].

Szk: *katonasági* ~ katonai rang. *1768:* Vass György Ur(am) ... Attyafiának Köblös Sámuel Vr(am)n(a)k katonasági Tisztségben lejendő promotioja végett Nemes Fejér V(á)r(me)gyéb(en) találtato possessionaria portiojit és Joszágit e(gy)gy néhány ezer Forintokon redimálván, rész szerint pedig vévén, Szükségesképpen némelyeket azokbol ... örökösönis abalienalni kenszeritetnék [Ne; DobLev. II/403].

4. tisztviselők/katonatisztek testülete, tisztikar; corpul funcţionarilor/ofiţerilor; Beamten-/Offizierskorps. *1791:* mind ezek utánnis a' Nemes Uradalom Tisztsége a' Napfényben homályt keres [Körösbánya H; Ks 74. VII. 153]. *1793:* ezen Tisztséghez az enyészö honap 7kén[a] botsátott tudosittására válaszul jelentetik[b] [Torda; DobLev. IV/714. – [a]Az irat dec. 31-én kelt. [b]Köv. a jel.]. *1796:* hathatós Ajánló Bizonyság Leveleit küldvén ezen Ns Uradalom(na)k Tisztsége ... Bulzesti Dsurds Gavrillának ... ott hellyben bé iktatandó popizáltatása éránt [H; Ks 75. VII. 245]. *1800:* Szabo Simény Istvánnak Jánosnak és Joseffnek konyórgó Levele ide Rekesztve 4 darab originalis acclusakkal egyetemben közöltetik kegyelmeddel hogy az dolgot investigalja és genuine az egesz dolognak mivoltárol tudositsa ezen Tisztséget [Szu; UszLt ComGub.]. *1805:* a Tisztség előtt tudva vagyon, hogy a Batzo Familia ezen armalissal mindenkor elt a Provocatusis abbol nem turbaltathatik [Szu; Borb. II]. *1807:* Sombori Farkas Ur a' Tktts Tisztségnek adott Panaszára Commissiot nyervén Néhai Férjemnél találtatott Levelek el petsételtetésekre, és a' Tktts Commissarius Urak által elis petsételtettek három Ládákba [Fcsküllő K; Somb. II]. *1809:* a Rongyok által küldésében nem késni méltoztassék (!) a Tktes Ns tisztség hogy azáltal amíg a kéménycbb fagyak bé állanának Malmunknak Dolgot adhassunk [Oltbogát NK; UszLt 1600 ComGub.]. *1813:* Ezen ki hirelteteit Lo ... a' Tktes Tisztség parantsolattjábol meg betsültetett [DLt 797 nyomt. kl]. *1824:* az általam bé küldött Acták hozzám viszszá küldettek, azon szoross meg hagyással, hogy ... a' Tisztségtől ki-rendelt Investiga(ti)ot a' legsietőbb modon bé-végeztessem [Gyéresztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál kezével]. *1847:* Alázatos tisztelettel lévén a Felséges Királyi Főigazgatótanács alázatos szolgái Boér Ferenc helyettes-főbiró Kováts Elek mk. helyettes-aljegyző Nemes Alsó-Fehér megye tisztségétől [VKp 150].

Szk: *királyi erdészeti* ~. *1843:* Folyó év és hó 27én kiszállván a királyi ispánysági és erdőszeti tiszt urakkal Bucsumnak minden kerületeiben, legelőbb is elment azon Pracluka Bugyestilor nevü helyszínre, hol a királyi erdőszeti tisztség idei május 6-án az erdőmagvetést folytatni akarván ... megakadályoztat<ot>nak lenni jelentetett fel [VKp 114] * *megyei ~. 1847:* Ami a felhozott királyi adóbeli visszafizettetni szokott pénzt illeti, arra nézve nem én rendelkeztem, hanem a falusi közönségek járultak kérelmökkel a tekintetes megyei tisztséghez [VKp 176] * *uradalmi ~. 1820:* Tsudálkozomis én azonn Tkts Ur, hogy az Uradalmi Tiszttség még a' legelsö panaszra ketté nem vágta azt a' Gordiusi götsöt! [Körösbánya H; Ks 119e Ovári György Kakutsi Sándor ur. inspectorhoz] * *vármegye ~e/vármegyei ~. 1791:* ha tiltatni akarnak Erdőt számokra, tessék elsöbben az Approbáta szerént Vármegye Tisztsége által juxta Sessiones osztájt producaltatni, és celebraltatni, nem hatalmason foglalni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30]. *1843:* Mely ilyetén biztatásnak és tanításnak nálunk a száti és izbitai kerületben nem lett ugyan semmi hatása, hanem a pojényiek annak nyomán vágták az erdőket ... mondván, hogy az uradalomnak nincs joga őket megbüntetni, hanem csak a tekintetes vármegyei tisztség rendeléséből fog a kár megbecsültetni [VKp 97]. *1847:* Helységünk néhai notáriusa hozzám egy alkalommal küldött egy rendelést ... melybe a volt, hogy Varga Katalin utasittassék a vármegyei tekintetes tisztséghez [VKp 270].

5. törvényszéki hivatal; tribunal; Gerichtshof. *1823–1830:* Aki prokurátor akart lenni, annak Kolozsvárt az universitásnál kellett cenzurázni. Ezen a sedrián csupáncsak a peres dolgok folytak, egyebek a tisztségen vagy officiolatuson [FogE 92].

tisztségviselés vmely tisztség betöltése; îndeplinirea unei funcţii; Innehaben eines Amts. *1773:* Nem tudom hova leszen Keczeli Sándor és Ketheli László, kiket vármegye tisztségére addig s addig hogy evehält; pedig a dominus Keczeli azelőtt való tisztségviselésben igen megismértette volt sokaknál magát [RettE 315].

tiszttárs 1. ugyanazon hivatalnak/testületnek a tagja; coleg de serviciu; Kollege, dem gleichen Korps angehörende Person. *1662:* Boldvai Márton, Bihar vármegyének egyik

viceispána, a portárul kapikihaságábul megérkezvén, hogy az ország articulusára nézve több tiszttársai is tisztektül elbúcsúztak ... a vármegyét csak fejetlen – lábal találta volna [SKr 331]. *1678:* Az tiszttársaim János mit akar, hova jár, kérem írja meg [TML VIII, 5 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz] | Az Kgd fő tiszttársa legsincerusabb Kgdhez ironice [TML VIII, 115 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* egyéb fele élessel is muniallya jol á várat, hogy tempore necessit(a)tis á nincsen miatt, engem kár, eö kglmet[a] tóbb tiszt Társaival együtt örökke valo böcsteleneegh, vesztedelem is ne kövesse [Vh; VhU 675. – [a]Az ub-t]. *1710 k.:* én az én tiszttársamtól, akivel a templomba együtt jártam avagy igaz törvényszolgáltatást avagy tisztességes keresztyéni megbékéltetést kívánok és várok vala [BIm. 993–4].

2. ugyanazon hadseregben szolgáló tiszt; coleg de ofiţer, camarad; Offizierskollege, Kamerad. *1668:* Az Isten engem megvert: egy tiszttársam nincsen egyik végházban is, az ki valamiben segítsen [TML IV, 308 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tiszttartó 1. uradalomban gazdasági tiszt, intéző; vătaf (la o moşie), logofăt; Verwalter eines Landgutes. *1553:* Ezt[a] Az Kemen Janos Tyztartoya Megy Erty [Sólyomkö K; KCs. – [a]A rét zálogosítását]. *1559:* masis vala ith fogwa kit ... meg fogtak volt, az En Zolgaim ... En azt el Bochatta(m) az w tiztartoia lewelere mert Nyoltz Ember lött kęzes çręţte [Retteg SzD; BesztLt 27 Cristophorus arros officialis pertinentiarum castri deserty chichio a beszt-i tanácshoz]. *1570:* Az wttan az harmad napon hogy Az vicinwsok be gewlttenek wolna, geowe kett legyn esmetth oda Egyk Zek Janos wala Az Almady Andras tyztartoya, Nomes Ember es monda hogy kewannam had olwasnak Az w felsege lewelytth ... had mondanak megy, hogy myrt gyvttek [Szászerked K; JHbK XIII. 23]. *1599:* More istua(n), Bamfy Janos tiztartaia meg eskue(n) hutj vta(n) eztt valla. En egiebett ez dologba ne(m) tudok hane(m) eztt hogy egik keze, egik laba bamfj giorgy vramnak, nem io [Bh; BLt 1]. *1605:* el mentwnk az feold ziniere ... Statualtattuk, es senki tilalmat mw ellenwnk nem teon, hane(m) az Tizttarto azt monda hogy ellene mondok [UszT 19/51]. *1614:* Madar Miklos nyomoru orzott volt az Tjztartarto zabaditotta megj oda keotte magat [Szentsimon Cs; BethU 446]. *1630:* adot Vitez Miklos az Sombori Laslo tisttaria (!) Nagi Janos apianak egi puskat kiert iobagul atta magat Somborj Laslonak órókosson [Szentegyed SzD; WassLt Ferencz Jakabne szent Egedj Örsok Aszoni (35) jb vall.]. *1634:* az Thoroczkay határban ... Thoroczkay Sigmond vram Tiztartaia eleonkben aluan nem éngede hogi touabb mennünk [Thor. IV/12]. *1674:* Tudom Tilalmazta az Vas János Vr(am) Tisztartaja hogy oda ne haitsák az Marhakot [Mv; WassLt Pataki István (40) jb vall]. *1732:* eö Nsga akkori Tisztartajával ... ki menvén erdö osztani ... mentünk pene la funtinele [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 10]. *1758:* ugy jöve bele az Tisztarto eö kegyelme felesed magával [Ditró Cs; LLt]. *1782:* Mlgos Groff Urunk eö Nga Praefectussa és Tisztartaja ... mihelyt oda érkeztek azonnal tsapkodtak az ott lévö Emberekhez [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 46 Válaszutyán Pétre (18) jb vall.].

Szk: *haszonbérlő ~. 1853:* találjon külömbséget Haszonbérlö Tisztarto v. Jobbágy között ... Tisztartoja nem vagyok, hogy pöfögös rendeléseit acceptáljam [Nagylak AF; DobLev. V/1359 Bartók Ferenc Dobolyi Bálinthoz] * *számadó ~. 1580:* Intnek eo kegmek minden Zam ado tisztartot hogy oly keze(n) legienek hogy minde(n) vizzaltatas nelkwl eló alhasson kezen valamykor elo zolyttiak cokct az zamwewco vraim [Kv; TanJk V/3. 232a].

2. vmilyen tisztséget viselő személy; persoană care ocupă o anumită funcţie; Bedienstetter, Beamter. **Szk:** *céhi ~. 1601:* Hadgjuk Annakokaerth tw nektek chehi tiztartoinknak porkolabinknak varosi birainknak polgarinknak mostaniaknak es keowetkezendeoknek hogy az felwl megh neuezeth haz helyben telekben Janos deakot meg tartanj oltalmaznj tartozzatok [Szilágycseh; Borb. II Ladislaus Giulafi de Ratot comes aláírásával] * *tirófogó ~. 1779:* Némelyik a fogát kiveri eröszakkal elöl, némelyek resistálnak s afféle tyrofogó tiszttartókat s más expressusokat halálra vernek [RettE 394].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: címzésben/megszólításban; în adresare; in Anreden. *1698:* Én látám hogy mikor még fogok az hazoknál az Csobotárt fiastol, az Fia monda holmit Tisztarto Uramnak, s Tisztarto Ur mingyárt le' ütötte' az földre az fiát [Szászfalu Hsz; HSzjP Küs Péter jb vall.]. *1733:* A Nagj Aszszony halála után ... voltak effele villongások, mivel egyczer István Deak Uram le kaszáltatván Tisztarto Ur(am) az oltb(a) hányatta a rendeket [Hévíz NK; JHbT]. *1749:* az meg számot nem ád Tisztarto Uram semmijit se vitethesse el onnet [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1754:* 3rom köböl buzát adtunk volt meljnek az árrátt 4. 4. sustákjával meg meg (!) küldette Tisztarto Ur(am) [A.kápolna KK; WLt Popa Szimion gör. kel. pap (30) vall.]. *1762:* Parancsola Tisztarto Ur(am) mü nékünk Béresek(ne)k hogy mennyünk ell az Oczfalvi Jstván nevezetü fell osztott közönséges Erdöben, és a javából hozzunk két szekér fát [Bögöz U; IB. Georgius Tóth jun. (19) ns vall.]. *1781:* Udvari Biro voltam 1778dik Esztendöben a' Dézmával ugy defraudalt volt Tumus Adám, hogy a' Dézmálo hellyet el kerülte ... pirongattam ... s reménkedni kezdett nékem, hogy meg ne mondanám Tisztarto Vramnak, nézvén én is boldogtalanságát, tsak el hallgattam [Vingárd AF; Mk 34 Michael Fakneca mediocris (28) jb vall.]. *1800:* a mult Nyáron ... egetbor után mentem Danyila Fogadoshoz és nem akart adni ... Tisztarto Uram egy Udvari Bérest küldött el velem hozzája s ugy adott osztán nagy haraggal [Somkerék SzD; JF. Kertesz György (26) vall.].

tiszttartócskai intézői, uradalmi tiszti; de vătaf/logofăt; Verwalters-. **Szk:** *~ szolgálat* tiszttartósághoz hasonló szolgálat. *1793:* mind Sorbán Péter, mind emlitett attya Tisztartotskai szolgálatot p(rac)staltanak ... Földes Urak(na)k [Szilágycseh; TKhf 13. 34 Csulik Todor (57) zs vall.].

tiszttartóház a tiszttartó lakhelye; casa vătafului/logofătului; das Haus des Verwalters. *1696:* Az Tisztarto haz mellet valo Boltnak az Ajtaja jo Uj vas sarkon es Hevedereken jaro [Bethlen SzD; BK]. *1734:* Vagyon az Udvar kapun belöll bal kéz felöll egj fedél alatt két fa ház szalmaval fedve ... edgjike Tisztarto ház | Vagjon az Tisztarto ház végeb(en) egj éles kamara [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1736:* Az mint bementenek ... volt az konyháravalóknak egy setét ház, azon tul volt az konyha, azon tul az tisztartó-, kolcsár-, szakácsház [MetTr 432]. *1777:* Gróff Teleki Károly ... ö Nagysága ... a' Régiek mellé építtetett Kováts Mühelyt (: s. v. :) arnyék széket, Granariumat, Tisztarto házat, Hinto szint [Dés; Ks 79. 29]. *1788:* Tisztartó Házban ... Szuszék petsét alatt 1 Paraszt fejér Szekrény 1[a] [Somogyom KK; Told. 44a. – [a]Folyt. a fels.].

tiszttartói 1. tiszttartó által birtokolt; care aparține unui vătaf/logofăt; vom Verwalter besitzt. **Szk:** ~ *cselédház. 1813:* a' Tisztartói cseléd ház ... ajtaja ... két vas sarkon fordul [Koronka MT; Told. 18] * ~ *ház. 1792:* Tisztartoi Ház ez epittetett Tolgyfa talpakon fenyö fa boronákbol gerezdbe rova [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.]. *1797:* A Tisztartoi Házba ... egy Majorság hízlalo rekesz ... egy hitván rudas cseber ... egy rosz Méh Kosár [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 2]. *1810:* A Tisztartoi Ház ... Vagyon ezen házban égy tégla tüzhelyre veress mázatlan paraszt Kájhákbol vas pántra rakott kementze Füttö nélkül [Dob.; Ks 76 Conscr. 25].

2. tiszttartói feladatkörrel járó; care aparține sarcinei vătafului/logofătului; zu den Aufgaben des Verwalters gehörend. *1793:* az öreg Sorbán Márton ... utollyára ... mintegy Tisztartoi hivatal forma szolgálattalis, szolgálta a Néhai Bárot [Kémer Sz; TKhf 13. N. 34 Nic. Balog (72) jb vall.].

Szk: ~ *hivatal. 1753:* Liber Baro Banffi Sigmond Ur Eö Naga ... Tisztartoi hivatalb(an) lévö Eö Naga Jobbágy szalgája Máromban Lakó Pap Mihály majorbiroságában, Tisztartoi hivatallyában a keze alat levö Jobbágyok közül kiket károsított meg s mi némü károkkal [Told. 3]. *1789:* Toth Ferentz Uram Annorum 45 ... referállya. Hogy midön in Anno 1784. ide Abasfalvára jött lakni, ugy mint a Méltoságos Groff Eszterházi János Ur cö nagysága Udvarába Tisztartoi hivatalra, akkor a ... Malom elromalva lévén, veszteg állott [Abosfva KK; GyL]. *1793:* Sorbán Péter ... volt Nagy Faluban minekelötte Tiszttartoi hivatalra fel vétetett volna Kotsár [Szilágycsch; EMLt Per Vaszilia (70) zs vall.] * ~ *szolgálat. 1793:* Sorbán Márton, vagy Mojsza ... mig élt Vintzelleri, Mojor Biroi, és a Fiaval ödjütt Tisztartoi szolgálatokat szokott vala a Nehai Baronak tenni [Kémer Sz; TKhf 13. 34 Mart. Nagy (40) jb vall.].

tiszttartóné 1. a tiszttartó felesége; soția vătafului/logofătului; Frau des Verwalters. *1748:* a' Tisztartoné ... Soha sem volt egésséges ... akkor is vánnyat, halványszinü volt | azutánn a' Koltsár is viszsza üté ... s osztán öszve mené(ne)k, s ott meg tépelödé(ne)k, s a' tépelödés után a' Koltsár el taszitá a' Tisztartonét [Mezösztkirály MT; Told. 56]. *1812:* a tisztelt Groffné ... illyen mértekben hagyván Párnákot, Derek allyakot és párna Hajakotis a melly párna Hajakot a rongyosság miatt kéntelenittetett a' Groff ur cö nsga a' maga viseltes ingeiböl a Tisztartonéval megfoldoztatni hogy haszon vehetökké vállyanak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. *1824:* A' Tisztartoné az idei szaporitásbol a'dott (!) a' Majoros keze a'lá rétze fiat 8 [Erdöszengyel MT; TSb 43].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: címzésben, megszólításban; în adresare; in Anschriften und Anreden. *1759:* Hajkul Farkas ... ugyan azon Pástina nevü Aszszonyt is megverte, ugyan azt Tisztartoné Aszszonyom is meg verte [Marosludas; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.].

tiszttartóság 1. tiszttartói hivatal; funcție de vătaf/logofăt; Verwaltersamt. *1633:* Nagy Thamas ... mikor Komanay Tisztartosagra Joue, minden fele labos Marhat Eleget hozott [F.komána F; Szád. Criste Toje (56) judex vall.]. *1717:* az mi ... Lorinczi Ur(am) Tiztartosagra Valo be alitasat illeti ... Jo szivel meg Cseleksze(m) [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. *1797:* Szilagyi Mihály ... minek utánna Tisztartoságra kapott ... igen sok embert és Aszszonyt vert és tsufolt meg [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Szk: ~*ot visel. 1642:* Olah Solymosi Joszagba(n) lako Bolon al(ia)s Bolmos Peter ... co Nagatis mostanni allapattyaba(n) Bogathi Tiztartosagot viselue(n), elegedendeo igazsagossa(n), hasznossa(n) es diczeretesse(n) szolgalta [Bohnia[a]; WassLt. – [a]Bonyha (KK)].

2. tiszttartói hivatal ideje; timpul cît este în funcție un vătaf/logofăt; Dauer des Verwaltersamtes. *1647:* Census ... regtcöl fogua egy egy Tyukot adtak; Paskul Janos Tiztartosagaigh [Drassó AF; BK 48. 16]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi Jstván, Tisztartoságáb(an) edy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kut felöl a patakon innét alól fellyül a' mesgjén volt edy kis kapuja, holottis edy kis nyalábra valo fü az enyimhez tartoznék [Hévíz NK; JHbT.]. *1756:* Tisztartoságába Balog Uramnak három hordo bort kortsomároltunk [Kötelesmező SzD; TKl]. *1768:* akarnám meg tudni menynyiben foglaltatott az Ipam belsö Öröksége Harroba ... felele a néhai Báro ur: Tisztartoságában Nagy Gyurka liquidáltatott öt Száz ~ 500 forintal, és annyiban foglaltatott tölle az öröksége [Haró H; JHb XXXIII. 39]. *1774:* Csutak Uram Tisztartoságában két Láb földben ... 60. Kalangyányi zab aratattlan maradván ... bennünket ketten Moka Budosánt, és Szász Mártont zsitarokot parantsolt volt, hogy örizzük [Mocs K; KS Conscr.] | Dohány ... 1768ba(n) Zöld András Uram Tisztartoságában meg termet 50 font [Mocs K; KS Conscr. 47–8] | 1772-ben Bálint Uram Tisztartoságában 15. Szekérre valo Széna az Godástina alat lévö Rétben kaszálatlan maradot, és Oda Veszet füvül a meg irt Tisztartonak Gondviseletlensége mián [Mocs K; KS Conscr. 78–9]. *1777:* azon Irina igen világi Aszszony Ember lévén éjjel Nappal többet örökké az Udvarb(an) lakott akkori Udvari Tiszt Filep Antal Ur(am) Tisztartoságában [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

tiszttartóskodik tiszttartóként szolgál; a lucra ca vătaf/logofăt; als Verwalter tätig sein. *1759:* Hajkul ... mikor ide jött Tisztartoskodni, nem volt egyebe egy lovánál [Marosludas; TKl]. *1772:* A' Haju Vám, ket Esztendökkel ennek elötte adatott ... a' Fogadós(na)k 65. M. Forintokért ... minthogy Böltstseri ur(am) a' Fogados(na)k kereste kedvét szüntelen, a' mitöl fogva itt tisztartóskodott [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. fökonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1774:* Csutak Uram pedig két Esztendök alat hogy Tisztartoskodot Télen által három lovát ... Tisztarto Balint Ferentz Uram tartot az Udvari koston [Mocs K; KS 37–8 Conscr.].

tisztújítás új vezetöség választása; alegerea unei noi conduceri; Wahl einer neuen Leitung. *1877:* Hosszas késedelmezésemnek oka egy fáraszto és nagyon kis mértékben sikerült tisztújítás [Rugonfva U; Pf Bartha Miklós lev.].

tisztújítási tisztújítással kapcsolatos; referitor la alegerea unei noi conduceri; bezüglich der Wahl einer neuen Leitung. *1844:* elö Soroltatván mind azon lépései a tisztelt Kormányszéknek, valamint e Ns Szék Rendeinek, is melyek e Tisztujjittási kérdésben mind két részröl tétettek [UszLt XI. 85/1. 10].

tisztul 1. megtisztul; a se curăța de ...; von etw rein werden. *1733:* azon rét ... a Falu meg egyezéséböl, nem pedig az Possessor Vrak parancsolattyábol gyujtatott megh,

hogy jobb fö légjen rajta, és az helly is tisztullyon [Árapatak Hsz; BLt] | Hallottam hogy az Arapatakiak öszsze csengettek magokot, s ugy ki menvén meggyujtották az Rétet hogy az avartól tisztullyon – s azon tűz miá gyült völna meg az Szénais [Erősd Hsz; BLt 7 Valentinus Bíbó (26) jb vall.] | meg gyujtották az Rétet, hogy az avartól tisztullyon [Hatolyka Hsz; BLt 7]. *1791:* mostan azért, hogy az hely[a] is tisztuljon jobban a bokrosságától ... elvégezte magában[b], hogy az írt helyet nyilakra, minden személyre egyaránt, a possessor urakon kívül, akik két részt kapnak, osszák fel, adják mindenkinek örökös birodalmába [Árkos Hsz; RSzF 128–9. – [a]A Vadas nevezetű. [b]A kommunitás].

2. (bélrendszer) mérgező anyagoktól megtisztul; (despre intestine) a se curăţa de ...; (über das Darmsystem) von Toxinen gereinigt werden. *1796:* A Paripák is most <jól> vagynak, már ha natságod parantsolna Szeretném öket Füre fogni hogy tisztulnának a poros iszapos Szénától [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.].

3. (erjedő ital) áttetszővé/átlátszóvá válik, letisztul; a se limpezi; (über gärende Getränke) sich klären, durchsichtig werden. *1844 k.:* Valamenynyire tisztult édes. Jól formálódik: de még eddig aszszu-üze nem igen ki-tetszö [Csekelaka AF; KCsl 6].

4. vmi megvilágosodik vki számára; a se lămuri/clarifica; etw wird einem klar. *1679:* Kegyelmed az én írásomat nem jól értette, az mit írtam, igazán írtam ... és úgy látom, Kegyelmed nem intricálódik, de tisztul vele, az mit írék, nem ujjomból szoptam hidgye bizonyoson! [TML VIII, 399–400 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

tisztulás 1. bélrendszer mérgező anyagoktól való megtisztulása; curăţirea intestinelor de ...; Reinigung des Darmsystems von Toxinen. *1710 k.:* Isten azt a Basiriust odahozá, s ő ada rebarbarumot, mely három vagy négy széken való tisztulás által helyben állítá az egészségemet [BÖn. 526].

2. havi vérzés; menstruaţie; Menstruation. *1819:* már én két holnapus terhes légyek – melyre azt kérdém, hogy mitsoda jelekből esmérné magát annak lennie, melyre azt felelé, nem egyébből hanem azon jelből hogy két holnaptol fogva a' szokot tisztulasa el maradott légyen söt még égy héttel továbbis haladott volna [Kv; Pk 2].

tisztül tiszti minőségben; în calitate de funcţionar/ofiţer; in js Eigenschaft als Beamter/Offizier. *1668:* az mely lator embere Kegyelmednek elvötte s ez nagy böcsteleneséget rajtunk tisztekül tötte, hogy így megemészsze, azt nem cselekedhetem [TML IV, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* nekem vagyon annyi fizetésem mint generális Commendánsnak ... nektek is tisztekül, kinek-kinek hivatala szerint annyi fizetése jár, akiböl a maga státusát eltarthatja [CsH 445].

tisztviselés hivatali feladatkör betöltése; îndeplinirea sarcinilor de serviciu; Ausübung eines Amtes. *1579:* Az wdönek Allapattya nagiob Inseget swlsagot es gondwysselest kewan Az tyzt wysselesbe vgy Annyera hogy az tyzt vysseleok vgya(n) kedwetlenseggel zolgalnak [Kv; TanJk V/3. 204a]. *1648:* Proballya Uram masis aszt az tisztet, talam annak jobb Szerentseje leszen az tiszt viselesbez hogy sem nekem, mert en elegh busulassal, s lelkem veszedelmevel töltettem el eddigh valo idömet oth [Alvinc AF; Szad. Casp. Petrus Zenas de Balliokhoz]. *1667:* Én, édes Komám uram, ellehettem volna e nélkül az föispánság nélkül. Ugyan szerencsém vagyon az tiszt viseléshez, mert udvarnál is mindenkor az sulyán vagyok az dolognak [TML IV, 74–5 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* mind Vármegyéken, Várakban, Székes helyekben, Végekben, és egyéb Tisztviselésekben, zálagos és becsületes Haza fiait, és nem idegeneket constituallyanak és collocallyanak a' Fejedelmek [AC 114–5]. *1708:* Betsülletes Céh Atyánk Szakáll Ferentz Ur(am) és Iffiu Ceh Mesterünk Kövendi György Ur(am) el botsuzván negy esztendoktöl fogva valo Tisztviselesektöl ez alkalmatossággal ... Valasztván az Betsülletes Céh két Betsülletes Attyafiait az Számvételre ... azon napon eö kegyelmektöl jo lelki ismeret szerént számot vöttenek [Kv; ACJk 69].

tisztviselő I. *mn* **1.** hivatali feladatkört betöltő; care ocupă o anumită funcţie; bedienstet. *1663:* Az kolozsvári tisztviselö németeknek parancsolt volt Cob uram, hogy ide jöjjenek inquirálni [TML II, 436 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1677:* A'kiket peniglen most a' Zászlo alá irattunk regestrumunkban ... azon tisztviselö hiveink sub amissione officii meg-oltalmazzák igasságokban [AC 153].

Szk: *~ ember. 1758:* a nagyatyám tisztviselö ember volt [RettE 63]. *1789:* nék férjem mig élt mindenkor Tisztviselö ember és szép oeconomiát tractalo ember volt [Nc; DobLev. III/658. 2b] * *~ szolga. 1657:* derekasb vétke világoson lévén ez, hogy köteles tisztviselö szolgája lévén az fejedelemnek ... Faragó András mezei kapitány alól ... elszöktetett vala Zólyomi [KemÖn. 166] * *~ úr. 1601:* Az Aztagokat ... mind itt ez varoson, smind az Aknakon az tizt viseleo vraim zorgalmatoson el chepeltessek [Kv; TanJk I/1. 378] * *számadó ~ ember. 1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eokct minden ok vetetten eló Alhasson [Kv; TanJk V/3. 202b] * *várbeli ~ ember. 1677:* az ollyanokat[a] minden személy válogatás nélkül, mind a' Várbéli Tiszt viselö emberek, s' mind a' Vice Ispán meg-foghassa [AC 224. – [a]A rendbontókat].

2. tiszteletet kifejező címzésben, az **1.** alatti jel-ben; în titulatură respectuoasă, cu sensul de la **1.**; in höflicher Anrede im Sinne von **1.** *1653:* Na(gysá)godnak alazatoszan jelentem mostansagh nemelj napokb(an) itt Enjeden lako Debreczenj Nyerges Janos neuü Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette, iduczült Meszaros Peter Uramat ... melljet Semmikeppen el halgatni ne(m) mereszeltem, leuennis ennekem s mind penigh egesz varmegienk(ne)k, io akaro Tisztuiseleö Urunk boldog emlekezetü Meszaros Peter Urunk [Nc; KemLev.1391 Feöldeszi Mihalj kezével].

II. *fn* tisztséget viselő/hivatali feladatkört betöltő személy; persoană care ocupă o anumită funcţie; Beamter, Bediensteter. *1579:* Meg ertettek eö kegmek ... My nemo Nagy sulsagba leottek legyenek ekedygh valo tyztwysseleok es tanachybely Attiokfiay Ezert hogy Az wdönek Allapattya nagiob Inseget swlsagot es gondwysselest kewan Az tyztwysselesbe vgy Annyera hogy az tyzt vysseleok vgya(n) kedwetlenseggel zolgalnak [Kv; TanJk V/3. 204a]. *1585:* minden tizt visseleök es zam Adok vgj viselliennek gondot, hogy amely napot hadnak Az zamweweo vraim zamadosoknak, Arra minden haladeknelkwl kezen legienek [Kv; TanJk I/1. 19]. *1593:* kerik varosul eo kgmek ez valaztot Zamweweo Vraimat, hogy ... a' Varos igassagat minde(n) helieknel, s minde(n) tiztviseleknel ky vegek [Kv; TanJk I/1. 223]. *1597:* az Tiztwiseleok valaztassat, mierthogy az ideois reoüid halaztottak ew kegmek warossúl ez leowendeo

Giewlesre ezten ez napra [Kv; TanJk I/1. 288]. *1606:* eó fel(se)geis ... minde(n) rendeknek olly leüelet es gratiat adott hogy tizenket eztendeötcöl fogua valamik leöttenek es törtentenek, mintha soha ne(m) leót volna perpetua obliuione absolualtassanak, es semmibe(n) maradgianak, mind azok valamellyeket mīnd en tizt Viseleó leúe(n) czyelekettem s' massalis czyelekettettem [UszT 20/13 Steph. Bedeó trium sed. sic. capitanens aláírásával]. *1625:* fizettenek Varga mester Vrajm(na)k haro(m) bokor Cordouany Czizmaert melljeket eo felsege Tiztvjseleojnek Ajandekoztanak f 12 [Kv; Szám. 26/XXXV. 155]. *1650:* Kegmessen paronczollyuk azert ... Tisztviseleoinknek [Kp 70 fej.]. *1662:* Ez okon őfelségének és szabad városának is hatalmas császár főszerdárjától s az után való minden tisztviselőktől is oltalmat kellene inkább várni [SKr 657]. *1665:* Az fiscus tisztviselőit én igen jól ismerem, az költséget ők igen örömest másra hárítják [TML III, 476 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Mely Nemes ember, annál inkáb Tiszt viselő a' gonosz tévőckel consentialna, sőt tudva a' hamis keresetben részt venne ... tanquam consciens criminis egyenlő büntetéssel büntetődgyék [AC 128]. *1698:* Megh tiltott eő Felsege, minden engjen elödeseket, Tiszt Viselök(ne)k azok(na)k szolgainak és közz vitezek(ne)k [DLt 475 a gub. Nsz-ből]. *1788:* E Nemes Vármegye Fő Közép és Also rendbéli minden Caracterű Tiszt Urainak és Tisztviselőinek illendő betsülleteket tartozo kötelességem szerint kész engedelmességgel mindenekben meg adom [BLev.]. *1843:* azt mondatta[a] ... esmeri a felséges udvarnál a tisztviselőket, s annálfogva néki nagy befolyása lévén, magára vállalja, hogy ezen három közönségnek úrbéri megterheltetési orvoslását kieszközli [VKp 126. – [a]Varga Katalin].

Szk: *egyházi ~. 1794/1795:* az Egyhazi Tisztviselők ... mindgyart Circularissok altal meg tudják, ha valaholott illyek foglaltatások estenek volna [M.bikal K; RAk 14] * *fiskális ~. 1677:* alioquin ha kik az[a] ellen impingalnának, a' Fiscalis Tisztviselők a' Székre citáltatván, első Székről bizonyságra egyszer ki-bocsáttatván, második Széken finaliter decidaltassék dolgok [AC 230. – [a]A mézzel és viasszal való kereskedés törvényei] * *külső ~* törvényhatósági tisztviselő. *1847:* azt gondoltam, hogy ha szinte a külső tisztviselők el akarnának is fogni, azt fogja mondani mint belső hivatalt viselő főpap, hogy az én ittlétem alatt ne történjen [VKp 156 Varga Katalin kezével] * *papi ~. 1838:* a fiuk 20, a leányok 15 évek bé töltése elött házasságra különben nem botsáttatnak, hanem ha azt fontos okok kivánnák, melyeknek az illető papi és világi Tisztviselőkre bizatik el itélése [Nagykapus K; RAk 15] * *számadó ~. 1577:* ha valamely zam ado tyzt wyseleo az zam wetelbeol adossa maradna, es meg ne(m) igyekeznek mingiart fyzetny, thehag zabado(n) meg foghassak es tiztesseges fogsagba meg tartoztassak [Kv; TanJk V/3. 155b] * *tanácsi ~. 1671:* Hogy ez hazának mostani és léjendő első rendei, Tanácsi tisztviselői, kiket az Ország ő Nagyságával edgyűtt érdemesnek itél, Tisztekben, állapottyokban, a' kik meg-akarnak maradni, ő Nāga megtartya [CC 21] * *várbeli ~. 1662:* Kassára ... ad diem 28. Januarii mind vármegyék-, városok- és várbéli tisztviselők összehívattatván ... Kassa várasának az hét vármegyékkel ... a fejedelem birodalma s keze alá való engedtetése ... Törös János s több commissárius társai által nagy solennitással végbenment vala [SKr 286] * *vármegyékbeli ~ → várbeli ~* * *városokbeli ~ → várbeli ~* * *világi ~ → papi ~.*

titeket, tikteket benneteket; pe voi; euch (Akkusativ). *1549/XVIII. sz. köz.:* öis tütököt ugy szolgáljon [LLt Fasc. 120]. *1568:* Kalmar Janos oth vala s wgyan vgy monda hogy tytöket ky hagya abol az dologbol [Kv; TJk III/1. 218]. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium). Az cöcök mindenhato Isten ... titeoket vgy seghillien hogy amij kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh Nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1591:* Kopaz Andrasne Magdalna azzoni ... vallia, Latam hogi Haczoki Thamashoz hatonnis vernek vala, es ez legini ... azt mongia vala, ne banczatok engemet, lam en ne(m) bantlak twteoket [Kv; TJk V/1. 90]. *1598:* Kerem penigh azon az en zerelmes giermekimet ... hogj az en szerelmes feleségemet megh ne haborgassatok ... hanem keduct keressetek, jora jntuen twteoket szouat fogaggyatok [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1629:* Hallotta(m) azt balogh Giörgjnetöl hogi mondotta Uarbeli Mathenenak ... tü magiar Orszagiak vattok, korczi porok czeren bokron hordoztak (!) tüteökett [Mv; MvLt 290. 142a]. *1681:* en mást nem gondolhatok hanem ha tükteoket perlenenek valamiert [Sszgy; BLt]. *1685:* Tüktökeot perlenenek valamiert [Kilyén Hsz; BLt]. *1738:* hallottam sok izben néhai Léva István attyámtol hogy ... a' Szent Léleken Levő jószág ... tüktököt illet váltsátok meg [Szentlélek Hsz; HSzjP Agillis Léva de Altorja (70) pp vall.]. *1757:* meg perelvén tütököt [Majos MT; Told. 35]. *1783:* Groff Boros Jenöi Korda György Ur eő Ex(cellenti)aja Titeket ... mind hármatakat mint ... Szakali Hütös Falusi Polgárakat ... Certificaltatott ad 8um Diem a Die hujus modi Certificationis Legitime Computandum Tö(rve)nnyes Executiora [K; IB. Kászoni Nagy Ferenc szb kezével]. *1786:* mijért beszélnek tüttökött annyit [Tarcsafva U; Pf]. *1806:* tükteket ezen hütetek Szerént az Szent Háromság égy Isten ezen Világnak Szinén vgy Szenvedjen meg [Teke K; KLev.]. *1890:* Egyet még tudok: szives szeretettel szeretni azokat, kik jók hozzám. Titeket is, öszintén, Ödön [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

titkár secretar; Sekretär. *1854:* A főnök gyalársága átszivárgott a titkárba [ÚjfE 158]. *1879:* A Tört. Társ. titkárától kaptam levelet [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

titkol 1. titokban tart; a tăinui, a ţine secret; etw verheimlichen, geheim halten | takar/rejteget vmit; a ascunde (o faptă, un gînd); etw verstecken (eine Tat, einen Gedanken). *1582:* Vrsula consors St(ep)hani Hozzw ... fassa est, Mywel hog mys ot az Zappan vczay Swteó hazban swttem (!) Az Bekenne Igen Nag Sirast teót Es Nem titkolta senkiteol hog az eó leania terhes volna De Nyreo Kalmantol monta lenny [Kv; TJk IV/1. 38]. *1618:* Azért nagyságodat kérem az én uramhoz megigirt jóakaratjához képest, ne titkolja ezt el az én uramtól, ha mit értett nagyságod ebben ez dologban | Azkit látom, hogy tőlem titkolnak, ugyan studio is nem akarom én hallani [BTN[2] 143, 146]. *1632:* Azt is tudom, hogy eccer egy csirkét ugyan énvelem töltete meg Berkesziné, mert az anyjátul igen titkolta [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban!]. *1657:* Az hatalmas Istenért kérlek jó fiam, hogy nekem írd meg, az szolgáid közül melyik veszett el s az jobbágyok mind el vesztek-e, kik az szekér mellett voltak? ne titkoljad tőlem [TML I, 55 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* Értekeztessen Kegyelmed engemet az én szegény feleségem felől, mert úgy áldjon Isten meg, sokszor azt sem tudom búmban, mit csinálok, hogy semmit nem érthetek az feleségem felől; talám eddig meg is hót, azért titkol-

ják én tüllem [TML II, 208 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1671:* én bizony csak azt mondom meg ő kegyelmeknek, az kit senkitűl sem kell titkolnom [TML V, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* ha mernék panaszolkodni, volna materiám rá, legalább az engemet illető dolgot nem kellene tűlem titkolni [TML VIII, 60 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Svajningernek, aki ezelőtt fogarasi commendans volt, egy strázsamestere is elszökött, akit igen kerestenek és titkoltanak is, mert az Fogarasnak minden csínyját tudja [WIN I, 469]. *1710 k.:* Lelkemfortyanva kelle fájdalmamat is titkolnom [BÖn. 926]. *1737:* titkollyák ugjan a Németek, s, mások; de a kapcza meg szorult [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1739:* Gyergyai Boldizsámé ... azt mondja vala Faluvégi Mihálynénak[a]: „várj meg, mert megboszontál nyilván való boszorkány, eddig titkoltam, de bizony kimondom, mivel a Kecskés István kamarájában is varázslottál [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Magyari Istvánné Mojses Sára (36) pix vall. – [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony]. *1763:* az I(net)a ... maga vétkét titkolni akarván az Uranak készitet pogatsa irant, hogj nem volna egérkővel készítve, edes annyával, s más idegen legenyelis azon pogatsábol etetett, kiknek hanemha orvassággal subvenialtak volna, rosz követte volna, ugj magais szájában vett belőlle de el fordulván ki vetette [Torda; TJkT V. 180].

Sz. *1663:* az orvos is mint bánhatnék az beteggel, ha titkolná nyavályáját? [TML II, 587].

2. titkolódzva sugdosnak; a şuşoti, a vorbi în taină; Gerüchte verbreiten, tuscheln. *1591:* Nobilis Wolffgangus Balogh ... fassus est sic ... lata(m) ez olah Jnast, ket olah altal eöletle uala es vgi titkolnak uala egimassal bezeluen [Kv; TJk V/1. 146].

titkolás 1. titkolózás; tăinuire; Heimlichkeit. *1620:* 1. Ha egy követnek az sok titkolás közbe volt-é ilyen dolga, és ha jelentette-é az urának? [BTN[2] 392]. *1667:* Én bezzeg bizony semmi titkolást tőlök nem jovallanék, de tudom, nem rajtam áll [TML IV, 182 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. ~ *nélkül* nyiltan; deschis, franc, sincer; offen, ehrlich. *1662:* hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki, Isten cselekedteti vele, kinek kegyelmességéből orvoslására is inkább reá érkezhetünk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* jenei, lippai, váradi törökök mint egy nyolczszázan szállottak volna ki Jenőn innen, kik bizonyoson titkolás nélkül készülnek, hogy el rabolják, foglalják Halmágy vidékét és az Köröst épen [TML V, 349 Kapi György Teleki Mihályhoz].

titkolatlan nyiltan; deschis, franc, sincer; offen, ehrlich. *1618:* Mikor sok ezféle édesgető beszédekkel tartottam volna[a], kiben tölt két egész óra, végre mondám neki: Én nagyságodnak mindent titkolatlan megmondok [BTN 138. – [a]Görcsi Mehemet pasát]. *1619:* Csak ez három-négy nap alatt, azmég ez levelemet kezdettem, Kegyelmes uram, expediálni, igen kezde az Felséged megindulásának az híre terjedni. 25 die huius mensis mentem vala Katercsi Oglihoz ... ő ugyan igen aperte beszéllé, hogy titkolatlan megmondotta az pasa tihájának, söt valamit izent volt Felséged Brassóból | Hanem immár nyilván lévén az dolog s az Felséged leveléből is minden titkolatlan megértvén az vezérek az dolgot, interim az Felséged Kassáról írott levelét is megadúk az vezérnek [BTN[2] 328, 345].

titkolhat a putea tăinui/ţine secret; etw. verheimlichen können. *1619:* Kérve kérte, hogy el ne múlassam, hanem Nagyságodat az panaszok felől bőségesen informáljam, mert elunta, és azmit magában titkolna is, nem titkolhatja, mert sok felé írják az panaszokat az Portán, maga is fél, hogy oly helyről az hatalmas császár fülébe esik [BTN[2] 252].

titkolódás titkolózás; tăinuire (de fleacuri); Heimlichkeit. *1672:* Kérdeztem azt is, mi volt sok titkolódások? [TML VI, 193 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1676:* Béldi uramat hogy Nagyságod sok maga ellen való dolgokért is méltán meg fogathatta volna, de mivel az némettel való titkolódásival az porta ellen is vétett, hogy az rossz dolgot megelőzze, azért cselekedte [TML VII, 282 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710 k.:* Ne cselekedjék kegyelmetek ilyen titkolódást, hanem procedáljon aperte [BÖn. 933]. *1805:* a Certificáltatonak az Transmissió ki, és elő adatatásárol valo tartozkodása ... arra mutat, hogy valami olyan fekszik azon Transmissio titkalodásában, melynek meg visgálása, és látása malcversatiot fogna fel fedezni [Mv; DobLev. IV/893. 2a.].

titkolódhatik titokban tarthatik; a putea fi ţinut secret; geheim gehalten werden können. *1619:* az Felséged leveléből is minden titkolatlan megértvén az vezérek az dolgot ... tovább az dolog nem titkolódhatott [BTN[2] 345].

titkolódik, titkolózik titokban tart vmit; a face pe misteriosul; etw geheim halten. *1584:* lehetetlen dologh keresztien embertcól hogy eg' oraig vagy Masfelig Makoba[a] Mennie(n) es Leoyeon amint ez Lakatosne maga feleol vallotta ... Accedal ezis hogy az eo lelky esmerety (!) es bewnews volta, Nem titkolodot, hanc(m) ky izent oly meg vezet Zemelicknek hogy lennenek irgalmassagal hozza [Kv; TJk IV/1. 266. – [a]K]. *1662:* Mü püspök uramat Erdélyben beszalasztók ... de ez óráig is, mivégre megyen és ment be, nem tudhatjuk; úgy tetszik, ha szájunk izint való dologgal járna, nem titkolódnék tőlünk [TML II, 287 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az magyarországi dologban is énnekem nagy akadályom vagyon, mert az ki által kellene azt végben vinnem, attól kell inkább titkolódnom és magamat oltalmaznom [TML V, 428 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1705:* Dienes úrfi pedig izene Mészáros utcába, hogy az ott szálláson lévő förendek is akik ki akarnak jüni, jüjjenek ki velünk, aminthogy a két Kornis uram, Lázár György és Kászoni uramék velünk kijövének és Haller Gábris is, kivel Bethlen Elek már egynéhány hetektől fogva titkolódik és suttog [WIN I, 556]. *1710 k.:* A borjút az anyjához haza kell bocsátani szopni; ugyanis aki Csajáginak nagy elméjét és ennek a töknek[a] is rossz fejét és actasát is öszveveti, ki gondolhatja csak meg is, hogy ennyel titkolózott volna? [BÖn. 976. – [a]Ti. Macskási Györgynek]. *1741:* előttem titkolodtak mind Csizér uram, mind Cloczáné [Kük.; Ks 15. LXIII. 6]. *1769:* De hijjában titkolodunk Lelkem, mert nékem is vadnak Correspondenseim [Mv; Told. 5a]. *1782:* Báttya ... mindenkor tsak egyedül magába titkolodva tselekedett [Torda; KW]. *1786:* együtt susogtak, s titkolodtak [KLev.]. *1793:* eddig nem tudtak titkolódni, hanem most a' mikor a' Világ tudgya dolgokot [Koronka MT; Told.]. *1843:* Azt is hallottam, hogy pénzt gyüjtöttek számára Kriznyik Todor és Dávid Nyikuláj – kikkel Varga Katalin értekezödik – ... de mennyit, nem tudom, mert tőlem, mivel nem tartottam velek, őrizkedtek és titkolództak [VKp 79].

titkolt eltitkolt; care a fost tăinuit/ţinut secret; ver-

heimlicht. *1663:* udvarbíró uramnál kell lennie regestrománnak, hon micsoda falun mennyi van[a], ha Nagyságodnak igaz szolgája volt, a mint ő is tartotta, noha bizony másképpen bizonyította meg, kire bizonyság a bányai rakott háza, innet való három holnapi költöződése, melyről is talám, mint tölem titkolt dologról, nem is kellene szólani [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához. – [a]Kivetett adó].

titkoltat titokban tartat; a face să fie ţinut secret; geheim halten lassen. *1662:* Szatmár azért mind környül obsideáltatván és lötetvén ... a gondviselök ... nem kicsin búsulásban volnának, mindazonáltal ezt magok között is titkoltatni s emlitetni sem kivánják vala [SKr 208].

titkon 1. titokban; în taină/secret; heimlich. *1540:* Balassy Imreh ez mynapon Karoly Sygmondnak az dolgoth thytkon meg yelentette wolth es Sygmond azt myndenék bezellette [Kv; LevT 10 Petrus Literatus Nicolaus Thelegdyhez]. *1570:* Martha nehay feyer Jmrehne, Ezt vallya hogy Latta gyakorta megh annakeleotte ... hogj az Kalmar Andrasnewal gyakorta Tytkon Bezelettek az kamaraba [Kv; TJk III/2. 68]. *1583:* Myertt Illien ezezaka chelekedtek ezt Illien titkonn egimassal wegezwen mentenek ra [Kvh; HSzjP]. *1609:* Eztendeiél teob im(m)ar hogy birom[a], nemis engedem feiem fen allasaigh, mert nem titkon uettem [Dés; DLt 312. – [a]A házat]. *1655:* Ezert citaltattam az szent szek eleiben ez meg nevezet Kalmandi Annat. Nem regen hon nem letemben titkon, hirem nelkül hazamtul elment, hazamot, jovaczkaimot praedára hagyván, es ekkeppen hütötlenül el hagyot [SzJk 74]. *1734:* Tudom hallamásbol mondani hogy edgyszer másszor küldet az Ispány ... Titkon pénzt Kolosvárá de kiktöl és mennyit nem érthettem [Kővárhosszúfalu Szt; TKl Serbán Páskuly (53) jb vall.]. *1746:* Szuszán Dávid ... tilalmas hellyeinket, marháival, titkon megétett [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1756 k.:* Magok vagy mások Lovaival ha comperiáltatnak a' Gornikok hogy a' tilalmast éjjel vagy nappal titkon ételnék mindenkor 4. forintal büntettessenek [Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.]. *1776:* mivelhogy ez a hely felen vagyon és távul Zágontol, titkon erdölték sokszor a Tzofalviak [Zágon Hsz; HSzjP Michael Tsoria (40) gyalogkatona vall.]. *1792:* Tudyác, a Tanu nyilván és bizonyosan hallottaje láttajé ... Hogy ... Szent Ersébeten ennek elötte egy néhány Esztendökkel ... ki iratott titkon hamis Testamentom levellet a Móses jusbéli Jószág szánto és kaszálokról [Szenterzsébet U; Borb. II Szakáts Ádám ns vall.]. *1812:* Megesett vgyan gyakron, hogy lopásképpen a Kotsárdiak ... lopogatták titkon, s inkább ejtzakának idején [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 25b. 26a Czigány Vajda Juon (60) col. vall.]. *1838:* Literáte (!) Bányai István Ur a' Jérikoja feletti Város erdejebe a' béhajtás után se szünik meg titkon ... fákat vágatni le [Dés; EHA].

Szk: ~ *való tartás.* *1739:* az Actor ő kglme exhibeált Documentumi, olly világos Circumstantiakat Subinferálnak (: ugj mint: Úton, Vásárokban, korcsomákon, az Inctusok szállásán 's Házoknál éjjeli, nappali Conversatiokat, Csokolodásokat, dorbézolásokat, kamaráját(an) titkon való tartását ... :) mellyből világos paráznaságok az Jk(ne)k, mint nőtelenecknek és Hazasoknak ki jö [Dés; Jk 313b–14a] * *nagy* ~. *1619:* Ez eddig való levelet takartam nagy titkon az brassai bíró uramnak írott levelembe, melyet küldé Pitár Koszta, az havaselvi kapitihaja, mintha csak az brassai bírónak írtam volna [BTN[2] 272]. *1667:* Édes Komám uram, asszonyunknak ír Nemes János uram egy kis leveleczkét; öthat szóból állott; abban írja nagy titkon, vagyon nagy reménségben, Z(ólyomit) vagy kihozza, vagy más útra bocsátja [TML IV, 248 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Nagy titkon mondotta volt ő[a] a gubernátornak, még talán a feleségé sem tudta, hogy ő a csíki barátokhoz adott 3000 aranyat, és ha utolsó szükségre jutna, ezret néki adna [BÖn. 967. – [a]Apor].

2. titkosan, titoktartóan; secretos; insgeheim. *1618:* Egy particulájában irásának, Kegyelmes uram – hogy az Kamuti uram dolgában titkon viseljem magam, söt az cancellarius uram írta articulusokban is vagyon, hogy annál titkosban kellett volna magamot viselnem, mert még az szolgám is sok dolgot értett – erre ... magamot kételen resolválnom kell [BTN[2] 161].

titkos I. *mn* **1.** csak a beavatottak előtt ismeretes; secret, confidenţial; Geheim-. *1575:* Találtam egy tytkos Jeles bölchesseget[a], kit soha Nem hallottam Mastol es Nemis lattam Mastol, hanem Isten velem leuen Magam meg kisirtem bizony Nagy gondal es felelemmel [Nsz; MKsz 1896. 365. – [a]Vagy az aranyfinomítás vagy az aranycsinálás tudományára, titkára von.]. *1619:* Ez lator titkos tanácsokat harmadnapra magoknak titkos tanácsából mindjárt megértettem [BTN[2] 333]. *1620:* Ezen küvül sok több hírcket is beszélle[a], miképpen találták fel titkos tárházában[b] azt az hispániai királlyal való confederatióját, azkiben mint hereditariumot Ferdinandus Magyarországot és Cschországot s az több ezekhez való országokat elkötötte volt az hispániai királnak [BTN[2] 406. – [a]A flandriai követ. [b]II. Ferdinánd császár- és királyában]. *1657:* ha mikor követségek érkeztek, annak hallgatásában adhibeált[a], néha titkos követséget titkos helyekröl hallgattata közülünk némelyekkel | vala pedig titkos jele az fejedelem nevének azon éjjel: fejér ló [KemÖn. 53, 72. – [a]A fej.]. *1727:* Nemeth Katonakkal nyilván paráználkodott, Csokolodott, ölelgetözött titkos helyeken járt, költ [Dés; Jk]. *1739:* Hogj Padurán Koztin Joánállall (!) titkos hellyeken társalkodott volna, tsokolodot volna nem láttam, ellenb(en) Joánátoll hallott(am) hogj Padurán Koztin nevelte meg a hasátt [Kóród KK; Ks XI. VII]. *1818:* titkos hellyeken nemtsak mives nap, hanem Vasárnap is főzik, már pedig az ember pálinka nélkül el élhet, de kenyér nélkül nem [Fog.; Konst.].

2. titokban tartott, titkolt; tăinuit, ţinut secret; verheimlicht, verschwiegen. *1558/XVI. sz. m. f.:* Mykor Irnanak 1558 esztendöben, februariusnak 5 Napian ... valaztattam vala ö felsegektöl ... az Nagy banyay arany kamaranak Meg visitalasara Mindenben, Mind kwlsö es titkos dolgokbol Mind Cement es Mind valaztas, es lucrumok felöl [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1618:* Ha én azféle császár házában való titkos dolgokat kibeszéllettem volna, régen eddig elment volna harminckétszer az fejem [BTN[2] 144–5]. *1619:* Az leveleknek visszavitelek felöl azmit Felséged írt, az Mikó uram hozta levelet feledékenységünkből nem vitte ökegyelme vissza ... Interim annak titkos állapotjáról nem szükség, hogy Felséged sollicitus legyen [BTN[2] 303–4]. *1662:* Minden rend, kicsinytöl fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánsággal, s mind alattomban való titkos bálványozásokban [SKr 713]. *1664:* azon én általam jelentendö vagy tractálandó dolgok senkivel egyébbel nem, hanem ö felségével és ö felsége valóságos s titkosabb belsöbb minden dolgokat igazgató tanácsival közöltetnek [TML III, 48 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1667:* Summája ez az asszonyunk levelének: Jó reménségben van-

nak, hogy amaz titkos dolgot végben vihetik, kivált most jó alkalmatosság leszen, mert a császár és minden nagy emberek, Filippi felé megyen vadászni [TML IV, 205 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1747:* En csak meg hiszem hogj lehetett néki azon Ngöd Lova el lopásáb(an) része és jollehet világos és elégedendő bizonyságokkal nem indigitáltatik mert a dolog titkos; de Salva conscientia annak a Lonak árrát rajta praetendálhatni [Főkeresztúr Sz; Ks 96 Dobai Sándor lev.]. *1769:* az nem unitus olá Popák, és Esperestek titkos és suspiciora mélto gyülésecket akár holottis tartsanak meg ne engedtessék [UszLt XIII/97]. *1809:* a Felperes az Denes Andrassal titkos barátságban elne és magához keritgetné [Dés; DLt 146]. *1837:* az a hir is szárnyallik, hogy lenne valamely titkos protocollumok melyben az olyatén jövedelmeket inferálják[a] [Kv; ACSzám. 115. – [a]A céhmesterek].

Szk: ~ *szövetség. 1710:* hacsak árnyéka vagy álma volt is annak az említett titkos nagy szövetségnek, az Isten ... ítíljen bár meg engemet is az örök halállal [BÖn. 676]. *1796:* a' Felsége annya Báttyának Léányával titkos szövetseget tartot az az a' Léányt jobban élte, mint a' Feleségit [Bács K; RKA]. *1809:* kénszeritették annak hirlelésére és mások előtt valo vallomásra is, hogy Gazdag Mária ... különös és titkos Szövettségben élne [Dés; DLt 146].

3. titokban tevékenykedő/működő; secret, clandestin; heimlich ihre Tätigkeit ausübend. **Szk:** ~ *társaság. 1826 k.:* „Dullok esküformája" záradékában: Semmi titkos társaságba, valamint eddig nem voltam, ugy ez utánis bé nem avatkozom [UszLt III. 48].

4. rejtélyes/megmagyarázhatatlan/ismeretlen; misterios, necunoscut; geheimnisvoll, unerklärlich, unbekannt. *1667:* Isten tudja csak az titkos dolgokat [TML IV, 220 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1704:* Immár mivel vígasztal meg Isten őfelsége bennünket, az ő titkos tanácsában <van> [WIN I, 210].

Szk: *Istennek ~ rendelése. 1657:* már akkor is az fulladozás kezdette vala háborgatni az fejedelmet, azután az hydropisis is érkezék; melyből való curálásra mind maga ordinarius medicusi, s mind külsők confluáltanak ugyan, de semmit használhattak, mert az Istennek titkos rendelésén kívül is igen alkalmatlanul élt azoknak praescriptumi ellen [KemÖn. 93].

5. titokban végzett; (care a fost) făcut în secret; heimlich getan. *1628:* találunk némely czéhet vétek nélkül anyiban, hogy vagyon mivek, de bár hűséged[a] titkos keresztetésére mindent eltagadtak, az szintén annyit teszen, mintha semmi mivek nem volna [SzO VI, 78. – [a]Balási Ferenc usz-i főkapitányra és főlovászmesterre von.]. *1662:* Mikes Mihály titkos követsége | Mikes Mihály cancellárius is a titkos követségben vett válasszal megérkezett vala | Az fejedelem[a] ... azon várnak is titkos mesterséggel való vítatása s meg is vétetése dolgát Rácz János, Teleki Mihály és Stépán Ferenc ott benn lakó meghitt szolgáira és híveire bízta vala [SKr 404, 492, 502. – [a]II. Rákóczi György].

6. titokban történt; care s-a întîmplat în secret; heimlich geschehen. *1666:* Szabó Mihaly ... Mihály vajda titkos bé ütése után szökött el igen késön [Balavásár KK; Ks 19/III. 13]. *1715:* Kis Rhedei Rhedei Istvan Vram(na)k ... ab Anno 1599: az Néhai Havasály-földi Mihálly Vajda Erdelly országb(a), Titkos, Vagj allattanb(an) Valo irrupcioja után, micsoda öss örökös Jobbágyi szöktenek, és bujdostanak el? [U; WH vk].

7. bizalmas; confidențial; vertraulich. *1657:* Vala egy Schultetus doctor, igen fő deák, elmés ember ... és titkos nagy jóakarója az Bethlen familiának [KemÖn. 110]. *1799:* el mentünk a' nevezett Léány hivatalára tollut tépni ... ihogtunk vihogtunk mint Ifiak igaz eleget, de akkor is sem edgyikünk sem másikunk között titkos vihogás nem esett [Dés; DLt].

Szk: ~ *tanácsos. 1764:* Liber Baro Boros Jenöi Korda György ur eö Exlja Felséges Császár és Királyné Aszonyunk belsö Titkos Tacsossa (!) [Kv; JHb IV/10].

8. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *tag* férfi nemzőszerv; penis; Penis. *1812:* a Groffné ... meg ragadta a Groffnak titkos Tagját és azt fatsargatván azt mondotta, hogy leszakasztja [Héderfája KK; IB. Bali Borbála (22) grófi konyha-szolgáló vall.] * ~ *tanács.* **a.** összeesküvés; conspirație; Verschwörung. *1671:* (Az alperesek) az el mult napokban ... magok közöt titkos tanáczot forralva(n), rebelliot és seditiot akartanak movealni ez várasba(n), kötelességek ellen [Kv; TJk VIII/11. 145]. – **b.** titokban működő tanács; consiliu secret; Geheimrat. *1764:* Mlgos L Baro Magyar Gyerö Monostori Groff Kemény László Ur a Felséges Regnáns Királyi Majestas Belsö Titkos Tanács Hive [Kv; TGsz 35]. – **c.** bizalmi ember; om de încredere; Vertrauensperson. *1631:* küldöttük ez mi titkos belsö Tanácsunkot [KJ]. – **d.** ismeretlen döntés; decizie necunoscută; unbekannte Entscheidung. *1710 k.:* Harrachban ez lön fogyatkozás, hogy ö qua praeses miért nem urgálta a császárt ... csak az Isten tudta és tudja, aki mind az én hazámra országul közönségesen, mind énreám és házamra azokat az ítíleteit akarta hozni, amelyekben vagyunk ma. Kikröl való titkos tanácsát az Istennek én nem tudván ... én ex generali infinitorum malorum praesentium contemplatione fakadtam arra a sollicitudóra ad exonerandam conscientiam, amint a memorialékban is feltettem [BÖn. 916] * ~ *úton* titokban; în secret; in geheimen, heimlich. *1665:* Másképpen is ök, kegyelmes Uram, csendes és rendes és igen titkos utakon szoktak igazgatni [TML III, 375 Teleki Mihály a fej-hez]. *1849:* (A) podgyászokat ... Krizsán Mária ... titkos uton elhordogatta, és azok az ön és Wendler Károly közbe jöttével egy rendbe meg találtattak volna [Kv; Végr. 8 Vall.].

9. ~ *könyv* Szent János titkai; Apocalips; Die Offenbarung des Johannes. *1811:* Dolgait a' hét Gyülekezetnek, Melyek ama Titkos könyvben emlitetnek, Mikor példájával Nagyságod követte, A' mit azoknak irt János, mind meg tette [ÁrÉ 175].

II. *fn* bizalmi ember/tanácsadó; om de încredere; Vertrauensperson, Ratgeber. *1614:* Tittkosi Dengeleghinc Azzoniom es az Feyedelem keözt Janos Deak, Kendi Ferencz Vyhely Marton voltak [Nsz; VLt 53. 5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.].

titkosabban még inkább titokban; în secret mai mare; noch heimlicher. *1618:* Egy particulájában írásának, Kegyelmes uram – hogy az Kamuti uram dolgában titkon viseljem magam, söt az cancellarius uram írta articulusokban is vagyon, hogy annál titkosban kellett volna magamot viselnem, mert még az szolgám is sok dolgot értett – erre ... magamot kételen resolválnom kell [BTN[2] 161]. *1657:* Mely Szombathelyi ott azt elindítván, azzal felment Bécsben Konstancinápolyból, continuálván az practicát ... hogy pedig az dolog titkosabban lehessen, az említett Szombathelyi Márton is Bécsböl expediáltatván Lengyelországon ment által Moldvára s onnét portára [KemÖn. 86]. *1663:* Assecurálom Kegyelmedet, valamit értheteck, Kegyelmeteket

realiter tudósitom és hogy titkosabban lehessen, örömest érteném, ha az előtt nekem küldött cifráknak mássa meg vane Kegyelmednél? ha nincsen, talám nem ártana, ha Kegyelmed mást küldene [TML II, 658 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1664:* hogy az Nagyságodtúl rám bizatott dolgok annál titkosabban mehessenek véghez, Cob uramnak és az Paternek írtam ... melyre mind nekem s mind Nagyságodnak mit írtanak, Nagyságod meg láthatja, hogy azon dolgoknak ki nem jelentéséről idején assecurálnának [TML III, 55 Teleki Mihály a fej-hez]. *1672:* Az Kegyelmed emberi falun, várason mind beszélék, hogy újobban indulni akar. Bár titkosabban lenne [TML VI, 330–1 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1675:* A franczia követ sohul magát nem nevezi, csak a lengyel király követi nevezeti alatt jár, hogy a dolog titkosabban legyen [TML VII, 17 Teleki Mihály a fej-hez]. *1678:* Egy írást hoztak nekem Szakmárrúl, kit pápista ember iratott. Rédei uram ott lévén, hogy titkosabban legyen az dolog, ő kgk írám meg clavissal [TML VIII, 78 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Azomban mit írjon én nékem titkossabban gróf uram azt is Kegyelmednek megküldettem, de azt ő nagyságokon kívűl másnak nem kellene tudni [TML VIII, 509 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

titkosan 1. titokban; în taină/secret; heimlich. *1657:* az fejedelem felküldvén Bethlen Péter gróf öccsét, az öreg Bethlen Istvánnak kisebb fiát az imperiumban, Galliában, Rómában peregrinálni, azzal is én el akarok vala menni ... bizony dolog, ha elmehetek vala, el volt magamban titkoson tökélve, hogy mind Hispániákat, Indiákat megjárjak, vissza ne jüjek együtt az gróffal | Az említett tractatusnak alkalmatosságával Horvát György practicálta az Székely Mojses dolgát is, de igen titkoson, és ez német practicából elszökék Tömösvára | hasznosnak esmérem vala ez szövetséget[a], s azon logofet Girgice által tractálom vala is titkoson [KemÖn. 52, 154, 300. – [a]1648-ban Rákóczi Zsigmondnak Lupul moldvai vajda leányával való házasságát]. *1663:* Én urunkat ő nagyságát az küvári dolgokrúl is eléggé tudósítottam ... mindazonáltal azokbúl mind informatiot, igen titkoson, orvoslást is kivánnék és ha Nagyságtok nekem ír, zelniczei bírám kezében küldvén, behozza [TML II, 473 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1665:* Kegyelmed igyekezze Szamosujvárból ki vitetni késedelem nélkül az németeket, mely hogy meg lehessen, csak titkoson más deák levelet írasson urunk az commissariusnak [TML III, 408 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1671:* Érkezett a fővezér embere hozzám a magyarországiak dolga végett s egyebet is izenvén a fővezér tölle titkoson, de barátságosan is [AMN 150]. *1710:* Haller István uram penig 2. Maji hosszas betegsége után múlék ki e világból Szebenben, akit noha minden ember jámbor embernek tartott, míg a gubernátor élé, de mihelt a Gubernium praesesének tevék, igen megismerteté magát az egész országgal, és ami fogyatkozások titkoson voltanak annakelőtte benne, a méltóság kimutattatá vele [CsH 440]. *1730:* titkoson valo s eteczakai különös Conversatioi [Dés; Jk]. *1763:* Mányika Iuon a' mint én őtett esmérem igen ravasz ember, s ... minthogj ő titkoson járt a' maga dolgai körül, en azokra igen kevesett tudok mondani [Gálfva KK; Mk VII/1. 27 Muntyán Máté (40) zs vall.].

2. titoktartóan; secretos; insgeheim, etw vertuschend. *1619:* önagysága az vezér felette igen titkoson igyekezi viselni magát az német uraim előtt [BTN[2] 331–2].

titkosírás rejtjeles írásfajta; cifru; Geheimschrift. *1662:* Barcsai Ákos ... clávissal, titkos írással is megírta ... hogy a vezérnek minden szándéka az ... hogy Váradot megszállja [SKr 572].

titok 1. secret, taină; Geheimnis. *1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth en am az egy dologthol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondęk [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1579:* Keryk azert biro vramat hogy haggia megh tanachybely tarsainak hogy hwtek zerent az titkot se felseo se also tanachybol ky ne Jelenchienek [Kv; TanJk V/3. 198b]. *1580:* Az mj az Theomeswary Mihaly felól valo panazt illety ... teorweny zerent byzonychyak Rea hogy az tanachy titkayt Innet ky wytte [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1618:* Az énhozzám nem illik, hogy az császár házában való titkot beszéljem [BTN[2] 145]. *1671:* az mit én titoknak gondoltam, úgy látom, ők egyszermásszor nyilván beszéllik [TML V, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1692:* Én Homorod Szent Mártoni Biro Samuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Comervátorra (!) rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Istenre, hogy ... Az Meltoságos Fő Cancellarius Vrhoz, és Secretarius Vr(am)hoz illendő Dependentiát és engedelmességet követek. Semminémű titkokot ... sem szoval, sem irásban ki ne(m) adok, sem semmi képpen ki ne(m) jelentek [Bonchida K; Törzs]. *1761:* Márton nem lehet mar tovább titokban tartani a Gombos Kristof és Létai tselekedeteket lopásokat, mert engem is rajta kaptak, az is ki vilagosodot, a már nem titok [Koronka MT; Told. 26]. *1777:* minden titok nélkült valo szerelmeskedését és tsokolodását magam is láttam szemeimmel ... Filep Antal Uramnak Irinával [Szászny ires SzD; Ks 30. 28]. *1811:* Erted már a' Titkot? ... Majd az Oláhok-is festik e' Templomra Szent Györgynek a' Képit: jól esik nékem-is, Mert oda mettzetett fel az én nevem-is Ha, mint láttam, festik külső oldalára, Meg-kérem, hogy fessék a' nevem' aljára, Inkább Magyarósról Szent Lászlót le festve El-lopom (szent lopás nem vétek) égy estve; És azt-is melléje helyheztetem itten: Légyenek Lóháton György László mind ketten [ÁrÉ 88]. *1826 k.:* A' Hajduk Be-Esketése formája ... A Nemes Törvény Széknek Tisztségnek Elöljároimnak semmi titkát dolgát ... ki nem jelentem [UszLt III/48]. *1863:* A' kör levelek titkot ugyan nem rejtenek, de mégis helytelen pecsételetlen küldeni egyik Egyházbol a másikba [Gyalu K; RAk 81].

Szk: *titkok titka. 1823–1830:* én, Szendrei és a praefectus a szentlászlói dolgokat titkok titkának neveztük | Az első titkok titka volt a Nagy Dánielné anyja, a második Örick, az harmadik Bethlen Sára leánya, s midőn mi hárman valamelyikröl beszéltünk, hogy mások minket meg ne értsenek, 1-ső, 2-ik, 3-ik titkok titkát neveztük [FogE 151] * *titkot csinál vmiből. 1823–1830:* ld. gróf Bethlen Pál ... igen rossz példát adott az ágyastartással ... mert egy familiában is nincsenek oly sok kicsapongó életűek, akik azon alacsony életmódjából semmi titkot nem csinálnak [FogE 151] * *~ban marad. 1710 k.:* így foganatosabb lészen, titokban marad, nékem veszedelmemre nem fordul, sem Felségedet, sem a királyt, sem az interessatusokat meg nem bántom [BIm. 999] * *~ban tart. 1619:* Én néked most azt mondom, hogy elmenj az német követhez s felette igen kérjed, hogy ezt az levelet vesztegtitokban tartsa [BTN[2] 256]. *1796:* midőn tehát annyira ki ütötte magát Világ előtt T. Ambrus Gedeon Uramnak Cselekedete, hogy tovább Titokba nem lehetett tartani ... T. Esperest Uram ... a M. Fő Consistoriumnak

meg irta 29. Martii az egész Dolgot [Krasznarécse Sz; KCs]. *1831:* azzal fenyegetett engemet, hogy ha ezen dolgot titokban nem tartom ugy meg csinál, hogy világ csufjává leszek [Kvh; HSzjP Balog Sámuel (30) vall.] * *~ban van. 1618:* Más emberséges ember mondá másfelől, hogy titokban vagyon, de igaz, hogy adták volt [BTN[2] 152]. *1667:* Az fővezér felől semmit nem érthettek, mivel minden dolgai nagy titokban vadnak [TML IV, 140 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbéli motskos maga viselese; cselekedese eltöttünk titokban ne(m) léven ... tovab impuně semmikeppe(n) el nem szenvedhettyük [SzJk 152]. *1710:* A tüz indulatját maig sem tudja senki bizonyoson, sok rátiókkal való gyanóság vagyon, hogy a német praesídium indította volna, melyben kevés kétség is lehet; de mi végre s ki factiójából, az titokban vagyon [CsH 219] * *belső ~. 1799:* nem tsuda hát ha fognak is mellette[a], mert nem tudgyák az ő belső titkait [Dés; DLt. – [a]A barátok] * *szíve titka. 1672:* Mert mikor azok a dolgok Szepesi uram által ő nagysága előtt agitáltattak, Kegyelmednek oly hitele volt (hogy azt tulajdon édes hites feleségétől, tőlem, ki az mint Kegyelmed tudja, ő nagyságának minden dolgaiban interessatus voltam; postamester uramtól, kit mindnyájan úgy tudunk, nincs ő nagyságának olyan szíve titka, melyet nem tud, el titkolván) Kegyelmednek egyedül meg írta [TML VI, 189 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *természeti ~. 1710 k.:* Az olyan természeti titkoknak tudása csak magában az üdvességre keveset használ, nem tudása keveset árt; sőt midőn józan és mértékletes vizsgálása után végére nem mehetünk, az a tudatlanság hasznunkra fordul, ha t.i. abból a magunk erőtelenségét megismerjük [BÖn. 456–7] * *vki titkában áll. 1704:* Immár az Isten miképpen dirigálja ezt a dolgot, az őfelsége titkában áll, csak menekedhetnénk meg immár ettől az dologtól [WIN I, 193].

Sz. *ha vki vmit egy asszonynak megmond, világ titka lészen. 1710 k.:* Bizony az üdővel a mü szerelmünknek buzgósága egymáshoz nem hogy meghült volna, de nem is változott, nem apadott semmit is ... Vétek lészen, ha az én holtom után a feleségem meg nem mondja a tisztességes, egymást buzgón szerető házasoknak javokra. Efes. 5: 28. Elhiszem, ha egy asszonynak megmondja, világ titka lészen; én az én részemről nem bánom, mint tisztességes szerelem jelét [BÖn. 494] * *két ajkon túl a ~ szárnyon szokott járni. 1680 k./1715 k.:* Nem minden fal mellett hasznos sugni bugni Két ajkon tul titok szárnyon szokott járni [Rosnyai, HorTurc. 180].

2. szakmai titok; secret profesional; Berufsgeheimnis. *1558 k.:* forgach ferench ö Nagysága, doctor Blandrata es az töb vrak ... zoukert el Inditam Bölchessegemnek titkat ky Jelenteny, tudny Illik az Cementnek Minden Rendy zerent valo lucromot [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1582:* az wonas Igazetasnak Tytkiat ky nem Jelente(m) Jsten enge(m) vgy segellie(n) [Kv; TanJk V/3. 256b]. *1583:* Senki keózzullunk a' Céh titkat ki ne uigie [Kv; MészCLev.]. *1811:* Itt' kell a' Kantzákat mind Listába venni, 'S a' Listát a' Grófnak eleibe tenni ... 'S mivel minden Lovát 's Kantzáját ismeri ... ugy párosittya Mag lovát 's Kantzáját, Hogy jobbitsa égyik a' másik hibáját; Ez a' Hágatásnak égy igen nagy titka [ÁrÉ 141].

3. megfejthetetlen/megmagyarázhatatlan rejtély; enigmä, mister; Geheimnis, etw Unerklärliches. *1675:* Azon csudálkoztam, pedig, hogy olyan suttonban fekvő ember és annyi nyavalyákban zabált, mely mélyen kitanúlta s tudja az titkokat, melyeket nem hiszem senki elhinne ő felőle, hogy ő azokat tudná [TML VII, 36 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1680 k./1715 k.:* ezen nap ahoz a' segestyehez juta, az hol a' praedeclaralt homályos titkoknak megfejtő Lumen nevü Kalugyere lakik vala [Rosnyai, HorTurc. 83]. *1710 k.:* a magyar nyelv nem él avval a szóval: „est", vagyon, abban az értelemben, mikor valamiről vagy valakiről tudakozik ... hanem csak így: „micsoda, kicsoda?" ... Noha a magyar anélkül a csoda-odatétel nélkül is tud kérdeni: Ki ez, mi ez? és hogy oda teszi: „kicsoda, micsoda?" abban nagy erő, szép titok vagyon [BÖn. 437]. *1811:* Az Égyesség (ez az Életnek égy titka) Olyan szép és olyan jó, a' milyen ritka | Én még mondok égyett; és nagyon gyanitom, Hogy azzal a' Titkot leg-jobban fel-nyitom [ÁrÉ 101, 162].

Szk: *~ban van. 1675:* Ha nem mindeniket is, de nagyrészét mindezeknek az ... Isten az következendő idők által kinyilatkoztatja és az melyek most titokban lenni láttatnak is, világosságra hozza [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

4. (a vallások tanítása szerint az ész számára) fölfoghatatlan; tainä; (in der Auffassung verschiedener Religionen) unbegreiflich. *1657:* Az Isten titkában senki nem mehet [KemÖn. 120]. *1658:* ez mostani rabságomban való időtöltésem mintsem avagy csak henyélésben, avagy Isten titkában rejtetett szabadulásom s hazám állapotja felől való szünetlen és haszontalan törödésben múljék: illendőbbnek ismértem ... e' szent zsoltároknak olvasásában, vizsgálásában való foglalatoskodásomat [KemIr. 329]. *1661:* Tovább mint adja Isten, van ő felsége titkában | már Ali pasa és az budai vezér, szilisztrjai had is Hátszegnél volnának, már égetni, rablani kezdettenek; tovább mint leszen, van Isten titkában [TML II, 106, 109 Teleki Mihály Vezér Judithoz]. *1664:* mire lészen dolgainknak vége ... vagyon Istennek titkában [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Tovább mint lesznek az dolgok, Isten titkában vannak [TML VIII, 67 Teleki Mihály Macskási Boldizsárhoz]. *1716:* egyedül Istennek ő szent Felségének titkaiban vagyon minnyájunknak halandó Embereknek életünknek vége [Kv; JHbK LVII. 28]. *1729:* a dolgott munkába vettem, de mint s hogy fog meg forrani, a sok akadályokra nezve Istén titkába vagyon [Darlac KK; ApLt gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

Szk: *Isten titkai. 1710:* Hogy az az egynehány órányi különbözés vagyon a nap és hold járása között, és hogy proportio radii ad peripheriam in circulo nem kerekszám, hanem végérehajthatatlan kis fractio csik benne ... az Isten titkai a természetben [BÖn. 456] * *szent ~. 1671:* Én Uram még mindig itt nyomorgok; mi végit adja Isten, áll az ő szent titkában [TML V, 428 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1678:* Isten mire adja, szent titkában van [TML VIII, 107 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

5. *~ban* titkon; in tainä/secret; insgeheim, heimlich. *1619:* felette szükségesnek is ismerem s ítélem, hogy önagysága ez dolgot se differálja, se celálja, mert igen eljött s hozták is az üdejét, hogy titokban nem lehet, hanem valaminek kell kisülni belőle [BTN[2] 228]. *1653:* A Báthori Sigmond dolgát hagyám ide fel azon el, hogy Bástával néki titokban tractája volt [ETA I, 73 NSz]. *1657:* az ifiú fejedelem engemet kételenségből bocsút vala ily okokból: 1) Mert az apjának idejebéli minden nagy, akár nyilván, akár pedig titokban forgott dolgaiban én lévén interessatus, nálam nélkül azokban procedálni nem tudhat vala [KemÖn. 308]. *1664:* egy ország megindulása nem lehet titokban [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1668:* Az peculiumot a fejedelem-

nek nem is mondtam meg, mert tudom, nem lett volna titokban [TML IV, 385 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1692:* A mi akadályt titokban az Asszonyi állat részéröl forgatnak tudniillik Ferfihoz valo alkalmatlanságát, nem érthettyük [SzJk 261]. *1704:* Hanem ő azt adná tanácsul, hogy holnap ember menvén Bécsbe (ki is csak titokban legyen), írjon az úr odafel vagy Bethlen Lászlónak, vagy másnak, és hadd írjanak ide a generálnak szabadulások iránt [WIN I, 300]. *1784:* Egy Jankovics nevü commissariusnak confiteált mind a két <parasztvezér>, de titokban [RettE 428]. *1853:* Uzoni ... megsugá titokban, hogy a' hideg magátis ki lelte [Kv; Pk 7].

6. *Titkok* János apostol Titkos könyve; Apocalips; Die Offenbarung des Johannes. *1811:* Páthmos Szigetében égy kezet mutatnak, Melynek az ujjai ha el-vágattatnak Ismét ujjra nönek, és azt tartyák erröl, Hogy e' vágatott le Szent János Testéröl; S Hogy ezek azon kéz és ujjak volnának, Melyekkel nállok a' Titkok iratának [ÁrÉ 180].

Szk: *Szent János titkai. 1811:* Jó Gróf! engedje meg, hogy azok nevibe, Kikkel jól tett, és kik vagynak védelmibe, Köszönnyem-meg a' Szent János Titkaiból, Hét rendbéli, hetes Számu látásiból [ÁrÉ 175].

7. *vki szíve titka* vki titkos kegyeltje; favoritul secret al cuiva; das Geheimnis js Herzens. *1678:* Csáki uram szive titka Kételyi az egész nyáron, öszön, s ez télen is mind Somlyón Horvát János házánál ... lakott [TML VIII, 16 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

titok-dolog titok tárgya; lucru secret; etw Geheimes. *1586:* Fazakas Boldisar es Ianos wallia ... azt monda[a], hogy Igyarto Georgy Akarattiabul vagyon, de ezt titkon monda, Ighen Nagy titok dologhis volt ez keoztewnk [Kv; TJk IV/1. 586. – [a]Zeoch Marton].

titokpecsét titkos pecsét; pecete secretă, sigiliu secret; Geheimstempel, Geheimsiegel. *1668:* sürgettem igen ... had látnám a Rottal uram levelét egykor. Megmutatá, s kettö volt, az egyik közönséges ugyan olyan pecséttel; az másik titok pecséttel [TML IV, 369 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Urunk ö nagysága maga irata Tökölyi uramnak Udvarhelyi urammal a titok pecsét alatt [TML VII, 457 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710:* Mert noha a császár, amint feljebb írám, pátenst küldött vala, de titkon generál Rabutinnak maga kezivel s titokpecsét alatt megírta vala, hogy avval a pátenssel, melyet a több religiók instantiájára mintegy kötelenségből kelletett expediáltatni, ne gondoljon [CsH 303].

titoktanács 1. titkos tanácsnok; consilier intim; Geheimrat. *1668:* Zólyomi uram titok tanácsa Vasadi megérkezvén, ki mivel minden szívecknek állását tudta, úgy hallom, eleget beszél sokak felöl [TML IV, 332 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1791:* Néhai B: Em: Mlgos Groff Bethleni Bethlen Miklos F. H. R. Császár Arany koltsos Komornyikja, Belsö Titok Tanátsa [JHbK XXVI/10].

2. titkos tanácsnokok csoportja; grupul consilierilor intimi; Gruppe der Mitglieder vom Geheimrat. *1661:* Három rendbeli propositiót adtam már be, kettöt ö felségének, egyet az titoktanácsnak [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1665:* Többet írok Kegyelmednek még ezelött harmad nappal és levelemet Kegyelmednek megírván, három naptul fogva, úgy mint azolta addig instáltam az titok tanácsnak pro majori securitate, hogy elhiggye urunk hogy ezekben nincs fraus, itt megsegítik [TML III, 472 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Bécsböl]. *1710:* A császár hallván a residensnek nagy resolútióját, titoktanácsát egyben hívatván, proponálja elöttök [CsH 99. – 1674-re von. felj.].

titoktartás păstrarea secretului; Stillschweigen. *1667:* Az assecuratiok bár csak szóval legyenek az titoktartásról, csak az más derék assecuratio legyen császár pecséti alatt [TML IV, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

titubál habozik; a şovăi/ezita; zögern. *1677:* Albisi Mihali vadolta nyluă ualo Or gazdat pap Janost, maid Jzente es ezak Titubalt felette [Asz; Jk I/2. 1220] | Hozná el Isten mentül hamarébb az portai választ, tudnók, mely felé kell az dolognak lenni, mert ha sokáig így titubálunk, bizony sok rosszak következnek [TML VII, 526 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1775/1802:* felyül a Bérez tetöig nagyon titubáltanak jegyes fáknak ki mutatásában [BSz; JHb LXVII/3. 140].

Szk: *szavában ~. 1678:* mivel penig még eddig semmi új hírünk nem érkezék, gondoljuk, hogy Isten másképpen adja, azon ember is, ki nékünk hogy már szemmel látott dolgot beszéllett, titubal szavaiban, azért is jobbat reménlünk [TML VIII, 147 a fej. Teleki Mihályhoz].

titubálás habozás; şovăială, ezitare; Zögern. *1803:* A' Benevola Fassiojából a' lattzik-ki, hogy minden titubálás nelkül felelt az Alperes [Somlyó Sz; KLev. 13].

titubálhat habozhat; a putea şovăi/ezita; kann zögern. *1704:* De a generálhoz felvivén, aminthogy még szokott ember is könnyen titubálhat elöttе, kivált ha riaszkodni kezd, ez is szegény confundálódván directe nem felelt, melyért suspectusnak itilvén elvitték [WIN I, 143].

titulál címez; a adresa; an jn gerichtet. *1705:* Ma reggel beküldé a generál az úrnak Forgách Simon uram Nádasról 25 Februarii datált patens levelét, melyet Szebenszékbe Faföld nevü falunak tituláltanak | én egy levelet csináltam bé commissio formára, és egy Kemény János fejedelmi pecsétivel megpecsételvén, tituláltam az úrnak és Nicodim nevével írván Haller György uramnak [WIN I, 373, 393]. *1711:* edes Eöcsém ha ennek utánna irni fogsz Bécsböl, csak sz: pálra tituláld akár hun legyek el hozzák nékem leveledet [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1782:* Méltoztassék ... ezen levelet Gravnj Mate nevü nemes embernek titulalni [Brassó; BetLt 4 Újjvárossy István lev.]. *1823–1830:* a copertákat ö titulálta, az arról való leveleket pedig az öreg gróf a praefectusának ... diktálta [FogE 221]. *1867:* arra kérem még édes apámot hogy mikor levelet ir nekem titulálja ily formán A Kolozsvári unitárium Gymnáziumban tanulo Pálffy György fiamnak szerettettel [Kv; Pf Pálfy György apjához Pálfy Lajoshoz Tarcsafvára (U)].

titulálás (levél)címzés; adresă, scrierea adresei pe o scrisoare; Anschrift. *1867:* Ezen utobbi levélnek midön ... a külsö titulállását láttam megrettentem volt hogy tán bizon beteg édes Apám s azért nem irt maga levelet [Kv; Pf Pálfy György lev. apjához, Pálfy Lajoshoz Tarcsafvára (U)].

titulálatlan címzés nélküli; fără adresă; ohne Anschrift. *1705:* minthogy mind az Herbeville, mind a Glöckelsperg generálisoknak való levelek titulálatlanok valának, azokat a

secretarius által kitanulván, ugyan eltituláltatám [WIN I, 626].

titulált nevezett, említett; numit; genannt, erwähnt. *1742:* ez fenn titulalt Mlgs Vrak és Aszszonyok ... egy másnak lett kezek be adasaval, azon altalunk már resz szerint peragaltatott, és peragalando Divisionak szentül és igazán valo meg állására kötelezek magokot [Pókafva AF; JHb XXV. 6]. *1748:* Műis alább Nevünk fel irásával, és Petsétünkel örökös állandoságra nézve meg erösitettük, hat Exemplárba kinek közüllünk ezen dolgot ki adván a' fellyeb titulalt, Károly Fejérvári Nagy Praepost[a] munkálkodása után, és elötte [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXVIIb. – [a]Károly Fejér Vári Nagy Praepost és Salamoni Apátur Kastul János Ur]. *1749:* a Falus Biro költette fel a Kis Sajoiakat 3. forint birság alatt, és a Tit Exponens Aszszony mikor a malom Gátját meg akarta köttetni és dugatni az Tit(u)lalt Aszszonyra és embereire rea mentek s impediálták ugy hallattam masoktol [Kissajó BN; BLt 6 Szentivanyi Vonya (25) jb vall.]. *1751:* Mitsoda kára következet ä Titulalt Groff urnak ... azon Törökbuza le kaszáltatásából ... ? [Kük.; Ks 8. XXV. 10 vk]. *1757:* javallák titulált arbiter uraimék ökglmek nemes céhünknek, hogy ... azokhoz alkalmaztatnák magokat [DFaz. 18]. *1767:* mellyik esztendőb(en) esett légyen a Titulált attyafiak közöt azon Divisio mi arra nem emlékezünk [Vajdasztián MT; JHb IX/48]. *1778:* Az én értemre Hátzegán Angyel mint Jabbagy ugy szolgalta mindörökke itten Tordosan a sokszor Titulált Vass Urakat, és senki nem kereste és nem ellenzette ide valo Jobbágyságát [O.tordos AF; BK 465 Besnj Lúp (70) jb vall.]. *1780:* Tudgyae a Tanu ... hogy ... a Titulalt Aszszonynak az hizlalo Pajtájaból, hizlalo, és rüdeg majorsagit, ugy mint Pujkajit, Réczeit egyéb Majorsagit ki lopta volna el? [Msz; BetLt 6]. *1783:* Anno 1783 die 29-na Novembris méltóságos Horvát úri (!) birája, Kurta József pretendálja az árkosi gazdák törvénye elött a mostani bükkös-makkos pásztoroktól, hogy a titulárt (!) úrnak egy kanja megdöglött, azért, hogy a pásztorok a magok kötelességeknek eleget nem tettek volna [Árkos Hsz; RSzF 215]. *1786:* Mely ellen defendálja magát az írt határbíró, hogy titulált Damokos József úr marháival etette volna [Taploca Cs; RSzF 173].

tituláltat megcímeztet; a pune pe cineva să scrie adresa pe o scrisoare; mit Anschrift versehen lassen. *1663:* Szatmárra szóló Kegyelmetek levelét tituláltatván, mentest elküldtem [TML II, 642 Teleki Mihály Petki Istvánhoz, Béldi Pálhoz, Fleischer Andráshoz].

tituláltatik neveztetik; a fi numit; wird genannt. *1785:* Producállyuk ... de A(nno) 1464ben költ Metalis Reambulatiot, mellyben Civitasnak titulaltatik his verbis ... Mons Varkő spra Civitatem Thorotzko [Torockó TA; TLev. 6/1. 17a].

tituláris 1. kinevezett; titular; fest angestellt. *1666:* Én bizony titularis kapitány nem leszek soha [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1777:* Ebéd elött odaérkezék Macskási Pál titularis főstrázsamester, ki is Gorbóra igyekezett gr. Haller Jánoshoz valami paripáknak nézésére gr. Gyulai Sámuel generális számára [RettE 374].

2. név szerint; pe nume; namentlich. *1710 k.:* János[a] pedig theologiae et philosophiae doctor volt, és nemcsak tituláris, hanem valósággal ugyan doctus doctor volt [BÖn. 550. – [a]Apáczai Csere János]. *1750:* a Templom fele kj ment Dorongal s mitsodással a Titularis Ur után? [Altorja Hsz; HSzjP].

titulus 1. ranggal/állással járó cím; titlu, titulatură; Titel (einem Rang/einem Amt entsprechend). *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztva ... ez elseö resz vagyon hat tablara elkesitue ... Az masodik Tablatt, az Capitan ur(am)[a] Czimere es Titulussa neue szep uiragokkal Deak beötükre ki rayszolua ekesiti [Siménfva U; JHb Inv. – [a]Joannes Glukonski de Benkuits német kapitány]. *1657:* Ez állapotban voltak vélem jó böcsülletes kapitányok, azok közt Bocskai István, kinek is noha ezere vala, és titulusa szerént csak mezei kapitány vala, ez hadakozásban megtetszik vala az véle született generositas [KemÖn. 242]. *1664:* az új német kapitány avatja-e magát magyarok dolgában és kinek hijják s micsoda titulusa van? azt is irja meg [TML III, 17 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1666:* Balassi uram ... ilyen titulust is csinált magának: Erdélynek cum adiunctis provinciis német vagy ki ördög ellen elöljáró hadainak generalisa [TML III, 578 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] | Az versek dolgát én eligazítottam és mivel az tituluson kívül nagy szükséget reá nem láttam s el sem fért volna az czüst czimerre, csak lehagyattam, az titulust reformáltattam [TML III, 630 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* Nagi Palota ... gerendas, festet Tablákra valo deszka menjezetes ... Az közepin Grof Vr(am) cö Nga czimere aranyaso(n) vagjo(n) ki meczve; es ä Czimer körül Ugyan az cö Nga Titulussa [Vh; VhU 548–9]. *1705:* eddig magát nem irta Sacri Romani Imperii Princepsnek, hanem csak most. Mely titulussal senki nem élhet, hanem ha ugyan onnan felyül nem conferáltatik valakinek, és nem is éltenek több erdélyi fejedelmek vele, hanem csak azok, akiknek megadták azt a titulust [WIN I, 566]. *1710:* ö[a] ... nem akar vala hízelkedni úgy sem a generálnak, sem a több német officéreknek, mint a több magyar urak, kik csaknem Isten gyanánt imádják vala öket, és egy rossz kornétásnak is illustrissimus titulust adnak vala [CsH 344. – [a]Bethlen Miklós]. *1771:* az halászat tsak jó akaratbol igértetett, nem a' possessoratus Titulussáért, és tsak addig mig a' Sz. Benedeki Tot, Lugosi Ferentz Ur reparalhattya [Fejér m.; DobLev. II/428. 11b]. *1823–1830:* Minden embernek elég titulust adott, de úrnak soha senkit nem nevezett [FogE 117].

Szk: *fejedelmi ~.* *1662:* Rákóczi fejedelem[a] már mint magányos, de a fejedelmi titulussal is egyaránt élö méltóságos személy, ecsedi, szatmári, székelyhídi váraiban lakik vala [SKr 485. – [a]II. Rákóczi György]. *1710:* a császár a nagyobbik fiát akarván megkoronáztatni magyar királyságra, a többi között két terhes dolgot proponáltata a státusoknak Eszterhás palatinus által (kit már a császár maga részire megesinált vala, impériumbeli fejedelmi titulust adván neki) [CsH 205. – 1687-re von. felj.] * *felséges ~.* *1710:* Be is jöve Rákóczi a híres eperjre, és Marusvásárhelyre gyülést hirdetvén, ott nagy pompával a pünkösti királyságra, erdélyi fejedelemségre instellálta magát ... Ott a mellette való erdélyiek bolond hízelkedésböl felséges titulust adának neki [CsH 383] * *gubernátori ~sal illettetik.* *1662:* gróf Bethlen István ... gubernátori titulussal is illettetik vala [SKr 127] * *méltóságos ~.* *1736 k.:* régen az egy fejedelmen kívül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt [MetTr 357] * *tekintetes, nagyságos/nemzetes ~.* *1736 k.:* Tanács úr uram is érte meg az tekintetes, nemzetes titulussal, noha bizony látom, hogy az ifjú Rákóczi fejedelem idejében az tanács uraknak

rend szerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes nagyságos titulussal [MetTr 357].

2. jellemzésül adott név; nume dat unei persoane pentru/drept caracterizare; sprechende Namen. *1710 k.:* Én ... elmenék Macskásival és felvivém a gubernátorhoz, a generális szavait is megmondván, de megszürve a sonkolyától, noha a borjú titulust oda mondám [BÖn. 976]. *1779:* Szenvedtem ugyan ettől az kétszínű, hamis lélekkel bíró, ostoba, értetlen és háládatlan főbírótól, Keczeli Sándortól és őhozzá hasonló s minden említett titulusokra méltó, hamis lélekkel bíró, sóvágó familiából való Kolositól [RettE 407–8].

3. címzés, levélcím; adresă (pe scrisori); Anschrift. *1663:* Az elmúlt napokban írt volt az fejedelem az itt való udvarbírónak egy levelet valami malomkövek vágatása felől s hogy az titulusában ezt írta ő nagysága: fideli nobis grato, bele grázdálkodott az commendans [TML II, 465 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1665:* ha más egyéb dolgokrúl is nem írt volna azon levelében Kegyelmed, elhitettem volna magammal, hogy nem nekem írták az levelet, csak az titulusának írásában vétkezett meg az deák [TML III, 454 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1670:* Ő nagysága szintén az én eljövetelemkor küldé postát Bethlen Miklós fiamért, hogy arról az materiáról írna minutákat, mivel az oda fel való titulusokat ő tudná illendőképpen [TML V, 373 Bethlen János Bánfi Dienesnek és Teleki Mihályhoz]. *1671:* az titulusban hogy édes uramnak írom Kegyelmedet, Bánfi Dienesné asszonyomtúl ő kegyelmétűl tanultam [TML V, 480 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1672:* A bányaiaknak irott levél is jól volt egyébaránt ... Egy D. egyéb az titulusokban is ne legyen [TML VI, 173 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1676:* Az Absolon expeditióit Kegyelmed ideadott minutája szerint megiratván, ím Kegyelmed kezéhez küldtük. Az titulusokat nem irattuk meg, mert nem tudtuk, de hiszem maga intitulálhatja ő kegyelme [TML VII, 173 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Már micsoda választ írtanak, nem tudom, a titulust az úrnak egyedül írták méltóságos gróf Losonczi Bánffi György úrnak őkegyelmének [WIN I, 460]. *1710 k.:* fordítom a copertát, hát a titulusa Bethlen Farkasnak szól; elhülék belé [BÖn. 714]. *1736:* az régi embernek penig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy arkosnak a negyedit egészlen beírta, alig maradott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egyben fogták, az hová titulust írjanak [MetTr 360].

4. levél feladója/címzője; expeditor; Absender. *1668:* A gyülésünkben bejövén, az ő felsége levelét megadá. Meglátók a titulussát, mi felszakasztatlan visszaadók [TML IV, 263 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1674:* Nekem-é, vagy postamester uramnak van egy levél, titulusa Boros László; nem tudom, ha ő kegyelmének akarta-e írni, vagy nekem [TML VI, 588 Baló László Teleki Mihályhoz].

5. mű címe, fejezetcím, rovatcím; titlu; Titel (eines Werkes) vom Kapitel. *1681:* Mint hogi ă Rubricaban valo Titulusok ă Lincazasnak keskenjsege miatt két s harom bőtükkel irattak; hogi azért meg tudathassék mit kellessék érteni azokon, im itt egeszben ki iratik[a] [Vh; VhU 2. – [a]Köv. a rövidítések feloldásos fels.]. *1810:* Titulus nélkül imádtságos könyv ... xr 15 [Mv; MvLev. 24 Trinceseni Mihály hagy.]. *1823–1830:* Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet ... kinek emlékezetére Szigeti Mihály igen szép deák verseket írt, ilyen titulus alatt: Socrates redivivus [FogE 76].

6. (törvénykönyv/szerződés) bekezdés(e); titlu, capitol/subdiviziune (într-un text de lege/contract); Artikel, Absatz. *1735:* iratásom(na)k elsö paragraphussab(an) tagadom én azt hogy a köztünk valo divisiot agnoscalnam hanem en tsak argumentalodom azon Titulusbol[a] [Torda; TJkT I. 81. – [a]A törvény idézett titulusából]. *1761:* A mi nézi ă mostan in copillis és ă háznál lévö leányt ügyis referállya ă fiu ág magát ă citalt 99dik Titulushoz, és az exhibealt originalis levelekhez, ha szintén succedalnais valamikben Törvényes igasság hogy ă menyib(en) paraferizáltatott azokot a fiakkal vagy fel oszsza vagy pedig in rebus mobilibus imputáltassa(na)k [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1826:* Hogyha pedig nagy erövel, több számú emberek találnak kimenni kalákával ... az olyanok ellen nem múlatjuk el, mint szintén a nevezettek ellen is, a Compilata Constitutio 3-dik része 7-dik titulussa 2-dik artikulussa, úgy Decretum és Approbatae Constitutiones-ben írt processus s útmutatása szerint ... procedálni [Árkos Hsz; RSzF 118] | hogy a Decretum 3-k része 4-k Titulussa értelménél fogva meghatározott 12 magyar forint és 50 pénz pénzbeli büntetés helyett hogy 12 pálcaütéseket kapjon in poenam emendae (!) lingvae az alperes, ezennel megítéltem [Árkos U; RSzF 259]. *1828:* a' Hellységünkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal[a] a' Meszár Széki Arendálásárol kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltotta ki[b] [Torockó; TLev. 13/3. – [a]A br. és gr. Thoroczkai família tagjaival. [b]Köv. a szöv.]. *1836:* Az Felperesek vexálo kereseteket az Aprob: Const. 3dik Része 25 Titulussa 1sö Articulussán kezdették [Ne; DobLev. V/1213. 1a].

7. jogcím; titlu, bază legală; Titel, offizieller Grund | (jogcímnek feltüntetett) ürügy; pretext, motiv; scîntemeiat; Vorwand. *1677:* A' Praedikátorok és Scholák Mesterei, s' Deákok állapottyokrol, annak rendiben vagyon emlekezet bövebben: de azokon kivül vadnak ollyanok, kik az Ecclesiához valo szolgálatnak szine és titulussa alatt, a' Jobbágyság, avagy hadi expeditiok alol akarják magokat abstrahálni, melly semmiképpen meg nem engedtetik [AC 12]. *1761:* ă Praefectus ... aszt foga rea, hogj ezen buza az Melgos Josika Antal kostelljából hazatat volna ada ... mondattamis Szekely Boldisar U(ramna)k hogj aly Titulussal ne intitulalna azon buzat [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17]. *1763:* fegyvert adtak vala oly Titulus mellett hogy a Kurutz világ után Atyainktoll el vett Fegyver helyett adnák [Hsz; UszLt 16]. *1768:* (A sessiot) kitöl, micsoda titulussal aquirálták légyen, nem tudgyuk nem hallottuk [Haró H; JHb XXXIII/39]. *1784:* Az elé alitott Tanuk választételekből az tetzik ki hogy soha a Mlts Uraság semmi titulus alatt, annal inkabb szén egetésre az ki irt Faluk Erdejeből az Thorotzkaiak(na)k szabados élést nem engedett [Asz; TLev. 4/9. 18a]. *1795:* volt Krajnik Kis Lukáts uram Krajniksága ideje alatt miis mind gyalog, mind Marhakkal valo dolgosokot p(rac)ináltunk kaláka titulus alatt a Birák és Gornikok által ki hajtatván, el mentünk, s dolgoztunk mindenféle dolgaiban – vallja 15 roskányi parasztlakos [Roskány H; Ks XXVI. 8. 1/2]. *1803:* Az Ispány a' Spotálly Gabonáját Semmiféle titulus alatt, maga lak Házánál ne merészelje tartani [Kv; AggmLt A. 117]. *1812:* Mind ezen Faluk béli rész Jószág ... mitsoda Titulus mellett idegenítetett el? [Mv; Somb. II tábl.]. *1840:* a' réten a' Kis Szamos mellett ... a' Nemes Városis birtokos a' Halovanyba Bika rét titulussa alatt [Dés; EHA].

Szk: *örökös ~ alatt. 1769:* Már szt Márton Nap után kezdödik az örökös Titulus alatt lévö Jószágok iránt mozditot perek(ne)k Periodussa, és tart Karátsonig [UszLt XIII/97] * *zálogos ~ alatt. 1768:* Magyarosi Béniamin Uram Felesége ... Szántó Drusiána Asszony ... meg kináltatta ... édes

Annyának, kglmed kezc alatt … Asszonnépén lévő Zálogos Titulus alatt lévő … Portio<jának> Zálágjával, de kgd nem leválta … hanem tettzett k(eglmedne)k annak utánna … az Exponens Asszonyt modo quasi Legitimo réadmoncaltatni [Fejér m.; DobLev. II/405].

Titusz-formálag Titusz hajviseletéhez hasonlóan; asemenea/la fel ca tunsura lui Titus; der Haarschnitt von Titus ähnlich. *1805:* Demuth György, mintegy 23 Esztendős, származására nézve Saxoniából … való … sötét szőke, Titus formálog vágatott kurta; de még-is a' szemöldökig lebotsátott haju [DLt nyomt. kl].

tiveletek veletek; cu voi; mit euch. *1565:* jol túdgiatok azt, hogy ennekem vigezesem volth tyweletek [Sajó SzD; BesztLt 24]. *1619:* Semminek tartjuk az tivéletek való harcot [BTN[2] 260]. *1653:* Egyszer volt egy tűzok, és a nyílas az ő hátába lövi az ő nyílát, melyet a tűzok nézni kezde és látja, hogy a nyílat a maga tollából csinálták. Szegény Báthori Gábornak mostan szinte úgy vagyon dolga ti veletek! [ETA I, 113 NSz].

tivornya szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~t tart* tivornyázik, mértéktelenül mulatozik, dorbézol; a chefui/petrece; ein Gelage halten, zechen, lumpen. *1699:* Kapitany Uramek a' Tizedesekkel szorgalmatossa(n) vigyazzanak az uttzakra … A' kik nappal vagy ettzakanak idejen gyanus helyen mulatnának hegedülnének vagy tavirnat (!) tartananak azokatis indifferenter meg fogják [Dés; Jk 277b].

tivornyázás mértéktelen mulatozás, dorbézolás; chef, petrecere; Zecherei. *1842:* scholtis … a tivornyázást meg ne szenvednék [DLt 1298].

tíz I. *szn* 1. zece; zehn. *1540:* kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywgythassam meg a labomath, merth lathya Isten, hogy imar thyz penzemnel theb nynchen [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1569:* Kwlthem eo felsege hazabol thyz masa saletromot kegielmetekhez es egy masa keny koweth [Gyalu K; BesztLt 31 Haraklyany Lazlo gyalag Wdwarbyro a beszt-i bíróhoz és polgárokhoz]. *1579:* Ha ky penig meg leleczyk ky fellyeb venne a karot … tiz forintot … wegienek rayta [Kv; TanJk V/3. 183b]. *1596:* tiz nyalab vezzet vitettünk egi kifeldy zekeressel kg attünk f – d 8 [Kv; Szám. 7/II. 37]. *1627:* Mi azert el menenk az Somosdi hataron leueo Bene neuw erdőre tiz Taligaual, hogy el hoznok az fakat [Nagyernye MT; BálLt 82] | Egj scatulaban vagion … Egj papiroson Tisz (!) arany gjurw [BLt Béldi Kelemen inv.]. *1651:* Az mely foldet az fallu be kertelt az Borjuk samara az urak akaratjabul Juta aban Tiz rud [Szükerék SzD; JHbK X/16]. *1670 k.:* az fiam penigh … két versen tisz hetigh volt betegh [Kv; ACJk 13a]. *1725:* adtam tiz muskoterosnak, az kik az két tó öszve vágásán dolgoztak à d: 24 [Kv; Ks 15. LIII]. *1753:* tiz táblából állo czifra olosz fal egj [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1779:* Ezenn Erdőt tiz Esztendőktől fogva, mind magam őrzöttem, és még, mostis magam Őrzöm [Kosztesd H; BK 306]. *1800:* el indulván Szebenbe … Ezen Atyánk fiai oda jártak tiz napokig, lobért tiz napra 30 pénzivel M. For. 3 [Torockó; TLev. 5/3]. *1844:* Viszen Tiz karackmagos kendőző kender kendőt [A.csernáton Hsz; HSzjP].

Hn. *1804:* a' Tiz Hold szeribe (sz) [Kövend TA; EHA].

Szk: ~~. *1577:* szolobűl es idey haznabűl galachy bernald es galaczy anna azzony tiz tiz uidret az utan hogy meg szedik az szoloth (így!) legen az uthan enym [Galac BN; WLt]. *1583:* wagion nag panazolkodas az zolgakra kik az Adon farnak, hogy amikor az kaßakat be pechetlik tehagh az zegenseget meg Sacczoltatwan az pechetnek le vonasatol tiz tiz penzt vesznek raitok [Kv; TanJk V/3. 274b]. *1584:* Minden reggel penigh az Chiaplarok az wasarbirak elcót ielen legienek tiz, tiz, pinz bewntetes alat [Kv; PolgK 11]. *1640:* faluiul negy eytel vayat, edgy vago barmot, minden jobbagi tiz tiz tiukot, kaposztat, barant cum ut supra prenotatum est tartoznak be szolgaltatny [UF I, 718]. *1677:* Kapuszámra in Anno 1608 tiz tiz ember osztatván, ha hol azt a' számot meg-halladta volna a' szegénység, a' többit segitse [AC 261]. *XVII. sz. v.:* Minden Paraszt ember, adot, Tiz Tiz öreg Desa bort, melyben volt Tiz Tiz öreg itcze [Kosva Sz; SzVJk 177]. *1715:* Aztis tudom hogy az Urfi buzáját sokáig tartotta Nagy Mihály Sztánáb(an) sokat interceztek rája, ugy hallottam minden esztendőb(en) tiz tiz veder bort attak interesben [Türe K; Told. 28]. *1785:* (A torockóiaktól) dézmába … tiz tiz fontos kasza vasakat kivánnak [Torockó; TLev. 4/11. 2b] * *~-húsz. 1786:* A' Nagyobb erdőket pedigen kivált a' szomszéd helységekben felettébb nagyon pusztittyák az irtással, annyira, hogy az hól ez előt tiz husz esztendőkkel rengetek szálas erdők voltanak, ma mind siksággá, rétekké, és szántó földekké tették [Torockó; TLev. 9/24] * *~-tizenhat. 1671:* Vadnak némelly Nemes Atyánkfiainak illyen meg-bántodások, hogy némelly Falukban edgy vagy két ház hellyeket birván, az nagyobb Patronusok, kik tiz tizenhat vagy több jobbágyokat, avagy Fundusokat birnak-is, csak egyenlőképpen akarják jobbágyokkal a' biróságot visseltetni [CC 36] * *~-tizenkét. 1619:* Immár az perzsa követ tegnap kezdett költözni által Iszkiderbe, ott leszen az sátrával mint mához tíz-tizenkét napig [BTN[2] 316]. *1727:* az én halalos betegsegemb(en) mellettem forgolodo s hiven serenkedő Cseledim(ne)k legjek szabados Testalni Tiz Tizenkét forintokat, vagj egjeb Gunjácskát [Gyf; JHb XVI/1]. *1772:* Jószága ma sem hiszem több legyen körülbé maga részére tíz-tizenkét embernél, amaz pedig gróf s regimentje volt, Szilvási pedig csak kapitány volt, hanem hogy letette magát, föstrázsamesteri titulust kapott [RettE 266] * *~-tizenkettő* tiz vagy tizenkét ember. *1836:* mit érsz te itt előttem egyedül üress kézzel hisze (!) veled egyedül meg küzdem – lenni kénék leg alább tiz tizenkettőnek melletted, akkor az olá elé vette az Eszterha alol a' vas villát, 's mutatta né uram vasvillámis van [Csekelaka AF; KCsl 16] **~-tizenöt. 1736:* Némelyeknek volt tiz-tizenöt sastollas, forgós szolgái is utána [MetTr 361] * *~-tízezer. 1614:* Három esztendeig az adót tíz-tízezer arany forintra engedi, azmellett az régi mód szerént való sólymokat, aranyas kupákat, pogácsa ezüstöket megkévánja [BTN[2] 75].

2. (a szokottnál) több; zeci de…, mai multe; mehr (als gewöhnlich). *1666:* mennyi terhet hagya Kegyelmetek rajtam, Istennel bizonyitom, megirni nem tudom, mert ha tíz napnyi volna is egy nap, de itt az hajnal kezdi az dolgot, az estve sem végzi el sokszor [TML III, 614 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Én nem tudom, mit gondol urunk ő nagysága. Bizony ha tíz falut adna ma is, Haller Pál uramnak, de soha nem lehetne jó szolga [TML IV, 388 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1673:* Szelei uram is megirta, hogy vagyon és nekem Kútfalvát hagyta. Mitűl félsz, Uram, oly igen, mert én szánszándékból tíz Kútfalváért is ő nagyságával és az asszonynyal[a] öszve nem veszném, haragjokat ma-

gamra nem vonnám [TML VI, 448 Teleki Mihály Junki Péterhez. – ªA fejedelemasszonyt és testvérét, Bánffy Dénesnét]. *1803:* hiszen a' te bundád tám már tíz kézen is forgott [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. 1].

3. (időpont jelölésére:) tizedik; pe la (ora) zece; um/gegen zehn Uhr. *1584:* Balassy Lazlo vallia Pewnkcost Vta(n) valo Zereda(n) Estwe kesen tiz ora és kilencz ora keozt vala, lata(m) hogy ... eozwe zolalkoztak [Kv; TJk IV/1. 311]. *1603:* Gienge Gaspar ... vallia: ... Monostor vczaba hogy eorzcok vala, eyel tiz orakor, latam hogy az Kerekes Mattiasne hazatul ieowe ky ket Molnar legenniel Varga Janosne [Kv; TJk VI/1. 689]. *1613:* 18 Julii. Éjjeli tíz órakor napkeletig nagy égi csudák voltanak [Kv; KvE 146 SB]. *1664:* májusban úton valami rossz sertől, reggel tíz óra táján a kolyészán ivám benne [BÖn. 526]. *1683:* vegeztük ... hogy minden napon ez uta(n) a' Meszar szekb(en) regeltül fogva tiz oraigh, tizen két Oratul fogva pedig három s negy Oraigh elegseges hus legyen [Dés; Jk 20b]. *1693:* Nekem, Lineziigh Jánosnak, Istenben elnyugodt édesatyámnak felírása szerént, volt születésemnek napja 1606. esztendőben die 30 Maii, szeredán délben tíz és tizenegy óra között [KvE 175 LJ]. *1704:* Este tíz órakor ége el egy ház a hostánban, kinek nagy lármája vala [WIN I, 229]. *1710:* Abrudbányáról Fejérvárra jövénk, onnan Kálban menék. Ott lön egy Mariskó nevü leánykája a feleségemnek 23. Septembris éjszaka kilenc és tíz óra között [CsH 295]. *1733:* Székenª Pünkösd Havának 25 napján nappali tíz és 11 ora között adott Isten egy Leányt [ArJk 40. – ªSzD].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** tíz személy; zece persoane; zehn Personen. *1590:* ha az J. kewanna túdomant tezwnk keseó ne legyen mind tízwnknek neúejinket kylen kylen megh neweznwnk ha az teórwenj mútattya [UszT]. *1651:* tizet auagy Tizen ketteót az Ser főzeók keozwl Birak Uraim hiuasza(na)k es intimalliak nekiek hogy ha sert akarnak feözni, főzzenek korcziomara valo jo sert [Kv; PolgK 142]. *1659:* Az kérick feljüttek vala hozzám ... Az zöldieken s sonkolyosiak semmit nem szolgálnak ... Az zöldieken, úgy mondják, tíz veszett el, az somogyiakban öt vagy hat [TML I, 463–4 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* abból az én hunyadi jószágomból ab antiquo tempore bellicae expeditionis hét lovast szoktak állatni s nem többet, Kopasz István uram penig ez ellen tízre erőlteti őket, az nemes vármegye elméjét is eziránt distrahálván [TML III, 142 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Magyar gyalogot is bárcsak tízet küldene ő nagysága [TML V, 29 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Husztról]. *1674:* Holnap be is akarták vinni, de az horvátokat el nem küldhették, ki miatt tizet bennek Szakmárban megfogtak [TML VI, 589 Teleki Mihály a fej-hez]. *1678:* Isten oltalmazzon, egyből tízet támasztanék, az kik vallásunkon valók, s Isten dücsüssége mellett vannak, mivel látom, édes Bátyám uram, szinten fogytán vagyunk mind magunk s mind gyermekünk s más bücsülletes vallásunkon való emberek is [TML VIII, 215 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, Esaiás 6 : 19. és igen felesen communicálának, németek is voltanak többen tíznél [WIN I, 400].

2. tíz állat; zece animale; zehn Tiere. *1546:* Aranyon, es Gemyezegen, zam zerenth wagyon, thyz heyan, heeth zaz yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1594:* Mehbeölis dezmat adnak ha az tiszet fel nem erik mehekkel minden kosar Mehet kett kett Penzel ualtnak megh [Goroszló Sz; UC 113. 5. 34]. *1610:* (Az alperes) cóncón maga kj haniatot tizet az iuhokban [UszT 34a]. *1647:* Dezma; Juhbol Disznobol Tizbeol eggyet adnak [Szélkút KK; BK 48. 1c]. *1661:* Én egy forintot adtam tyúkra, itt talám azon vehetni tízet [TML II, 63 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1681:* Ezen esztendőben esendő Aldozo Csőtörtőkre, fellyeb meg irt ne(m) adozasokert adnak husz io öreg disznokat, melynek Tize legyen kocza diszno, kilencze artany es egy io öreg kan [BfR Désfalván lakó Thuroczi András közbiró kezével]. *1695:* Az eggyik jstállóban találtunk kilencz ökröt, tiz volt, de eggyik megbetegedvén, ell kellett volt adniok tíz forinton [CsVh 116]. *1708:* az juhok közül tizet hagiok a kalastromba [Jakabfva K; LLt Fasc. 85]. *1730:* tudom bizonyoson hogy töllem egy rendben 14 tyukot lopott vala el Szakács Máttyás, Uram ő kglme utánna mene az erdőre, s – tizet haza hozá [Altorja Hsz; Borb. I Danka Péterné Aszszon Jlona (60) ns vall.]. *1768:* ezen Falu határán teremhetö gabonából ... a dézmát ki szokták adni, vgy szintén juhokboly minden Tizből egyet, anyira pedig ki nem telvén ött báránjos jutol egy bárányt, azon fejül pedig tizig minden bárányos juhat 4., meddüt 2 denarokkal redimálnak [Mezőmadaras MT; Ks 75/55 Conscr. 70]. *1777/1780:* mikor ... a Juh ketskével egyetemben tizre nem exurgal edgyet szokot meg váltani a D(en) 10 [O.vásárhely SzD; JHbK II/3. 271].

Szk: *~et-~et. 1699:* Ezen Jobbágyok Karácson Csürkéjét is Szoktak adni mindenik tizet, tizet esztendönként [O.csesztve AF; LLt].

3. tíz tárgy/dolog; zece obiecte/lucruri; zehn Gegenstände. *1572:* Wjsagot egyebet nem Jrhatom hanem hogi byzony Jsten akarattyabwl Jth wgyan yo modon halogatnak Nemys harangoznak Jmmar myndennek mert el wntak hol hatnak hol tyznek Jsten gyeozne myndennek harangozny [Torda; BesztLt 3704 Lucas Psythaky és Colomanus Fekete Gr. Dann beszt-i bíróhoz és hites polgárokhoz]. *1578:* Monda Frwsinazzony Az Attyafiaaknak ... Twggya kigmeteok azt hogy az zeginy Aniamnak Sok Arany gyewrcoy Maradanak, Azokbol ti kigteok Nem Ada, Engemet(is) Illetne, Mondanak az attiafiak Erre Am tyzen Nyolcz Maradott tyzet Annakis oda aggywk neked [Torda; Thor. II/14 Joh. Zekely (55) jb vall.]. *1600:* biszott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt ... Zazat penigh Attunk hetennis heted felennis, Egiet Eggyet az ki valogatva veotte kilenchenis, tizennis Attunk [Kv; Szám. 9/XIII. 1]. *1632:* Ezen hazban, egy dezkaual altal rekeztett kamara, meliben uagion nagy eöregh zakollos ... N. 121 Az tizének agia ninczen [Fog.; UF I, 136]. *1674:* Orja fejestől nr. 92 ~ kilenczven kettö. Ezeknek tize ithon hizot, az többi makkosok [A.porumbák F; UF II, 594]. *1678:* Az német ez vidékben Berkeszen az Pap Dániel házát, Nagod jobbágyinak három házát, Somkuton puskások, nemesek, jobbágyok házával együtt tizet, Nagy-Nyiresen is mintegy 12 házat égettek el. Ezek Nagd falui. Jederen az én falumban levő házammal együtt jobbágyim házát mintegy tizet [TML VIII, 257 Teleki Mihály a fej-hez]. *1698:* ha ez után az Törveny(ne)k hirdetése után valaki ez ellen cselekednék ~ Uzsoráb(an) százra tíznél többet venne a derék Pénzt is el veszésse [UszLt IX. 76. 63 gub.]. *1702:* Vasarhelyi András ... a Remekert valo esztendejeben feles üdöt negligalt, es annak rendi szerent el nem töltötte hane(m) medio tempore megh házasodott, imponalt rá a' Céh sok keresere, es innmar sok üdöktöl fogvan valo Ceh uta(n) valo jarasara f. 13 A' mellyet paratis leis tön es a B. Cehis léuala És ennek 3 forintya esik a' remek elött valo megh házasulasert, a tize penigh az üdö el

nem töltésért [Kv; ACJk 50]. *1738:* tavaj a Nms Város Malma Gáttyán(a)k épittetésére kértenek volt[a] ... ö kglmek kölcsön, magok obligatoriajokra, a Nms Város számára s Protocollatioja szerint Nztes Bónis János Atyánkfiától ... flor Hung 40 ~ Negyvent, Mellynek tize defalcáltatott a Batka Ersébeth Convictiojá(na)k imputatiojával [Dés; Jk 504b. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1745:* Edgj Rubintos homlok Párta, husz Remekböl állo, Tiziben kilentz kilentz tiziben három három Rubint lévén [Marossztkirály MT; Told. 19]. *1764:* két ökreit ... megis betsültetö, egyiket betsültük 9. Vonás forintokra ă másikot pedig mivel jobbatska volt Tizre [Polyán H; JHb XXXII/37]. *1765:* a Domesticus Executotoknak ... hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot hetet nyólczat, tizet s egy márjást, Bárányt, malaczot adtanak Biráink hogy ne mulassanak rajtunk [Karkó AF; Eszt-Mk 246 vall.]. *1781:* Sárfalva felöl való földnek vicinussa féjül az országútja, mely capit metreta 5 jó tanorok kapura ... Ezek pediglen három tizre járandók [Oroszfalu Hsz; RSzF 146].

Hn. *1652:* az szabad fűben az Tankok tizeb(en) (k) [Illyefva Hsz; EHA]. *1661:* az Bedek tizekben [HSzj *buglya* al.]. *1713/1725:* Nagy Ajtán Közép tizben [Nagyajta Hsz; HSzj *jobb atya* al.]. *1728:* Papi Parochia vagjon közep tizb(en) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1756:* A' Közép Tiz nevü helyben (jobbágy lakhely) vicinussa ... <a> Falu Közép tiz nevü uttya [Aldoboly Hsz; EHA] | az Hid utza Tiziben (sessio) [Illyefva Hsz; EHA]. *1757:* à Közep tizben [Szentmiklós Cs; EHA]. *1818:* a' Szonda tizibe [Illyefva Hsz; EHA].

4. tíz óra; ora zece; zehn Uhr. **Szk:** *~et üt az óra. 1582:* S(tep)hanus Tapazto fassus est ... Latam Nappal mint eg het orakor tayba hog Danchak Ianos es Dabo Leorincz a' Bornemiza fiawal Thamassal egbe nezwen keowel haigallia vala, de az kochis legenek mikor rea tamattak Danchakra, az vthan ket orawalis wolt mert akkor chak hamar tizet wthe az ora, hog le zalla a' harcz [Kv; TJk IV/1. 12].

III. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: **1.** *~en* tíz személy együtt; zece persoane laolaltă; zehn Personen beisammen/miteinander. *1584:* ez vegezes vox zerent ment eleö, es aligh voltanak tizen kik cökgmek keozzwl ebben kwleombeoztenek [Kv; TanJk V/3. 248b]. *1605:* Thorda útzaba(n) ... Örög Sütö hazat akarna Biro W. epitenj ... az öt fertalba(n) valo Capitanok tizen ... oda mennyenek és meg ocúlalyak azt a heltt, melyet ö kk az Jöuendeö gyülesre referalyanak [Kv; TanJk I/1. 507]. *1671:* Némely nap maga szolgáit hatalmasúl Kajántóra küldvén, mindnyájunk jószágát kezdte foglaltatni, sem tiszt, sem donatio semmi velek nem lévén ... s más nemesemberek tízen birnak benne [TML V, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Akik tudják, mely kevés számú volt a Felséged hada, akik tudják, hogy tízen azon szoros úton eleibe állhatnak száz embernek: nem tagadhatják, hogy én azzal a levelemmel annyi érdemet szerzettem magamnak, amennyi a magyar dolgok iránt szerencsés elömenetele Felségednek nagy hasznára vala [CsH 85 – 1671-re von. felj.]. *1782/1799:* En Ratz Ferentz ... Torotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midön ... eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába ... kéntelenittettük (!) miis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16. 369 Tansm.].

2. *~szer* **a.** tíz alkalommal; de zece ori; zehn Male. *1573:* Anna Bonciday Gergelne hity vtan vallia hogy ... Az vtan egi Nap talalya Kapa Myhalnet kerdezy volt hogy Mint leot volna az dolog hazanal kerestury peteren, Mond hogi Am Myt talalt az esse kwrwafy Maganak lelte, Mert tyzeris Ment az zolgalora az Eyel vegre vgian Rea Bwrwlt volt rayta vagtak [Kv; TJk III/3. 56–7]. *1665:* Ez, Uram, egy tanúság volna s az dolog is és szükség azt kivánná, kiváltképpen Somlyó végett tízszer sem volna boldogság felküldeni [TML III, 503 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1742:* tízszer is láttam hogy az gyümölts fákot vagdalták [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1751:* törtenik ... hogj ... Vandor Juonnak egj Talléra csak oda lesz melljért mindgjárt az katonákban garaználkodék, és mondotta tiszszernél is töbszer adgjátok elé az pénzemet mert valamellyik közülletek lopta el [Balázstelke KK; BfR I. Georg Rempler (40) jb vall.]. *1772:* Hallottam ... midön Málé pasztor voltam a Benedeki Marhák bé rontván a Málémba, azért éngem hogy hamar oda nem érkeztem Tizszer is Tüzes teremtettével káromolt [Dés; DLt 321. 82a Daniel Nagy (43) ns vall.]. *1797:* Imre Daniel ... tizszer tizenketzer a' puskáját hozza sütte [Málnás Hsz; Mk II. 8. 60 Mihály István (29) vall.]. – **b.** nagymértékben, sokkal; cu mult mai mult; viel mehr als..., in großem Maße. *1756:* Uyan (!) nagj és jo erdőé az, hogy azon kivül a melly köz erdők vadnak, azoknál tizszeris betsüsebb azon erdö ...? [Kük.; Ks 15. LXXVII. 3 utr.].

3. *~szerte* tízszer; de zece ori; zehnmal. *1620:* mü azt nem akarnuk, hogy ti lennétek tízszerte is győzedelmesek az németeken [BTN[2] 401]. *1662:* a cajtház: tüzes laptákkal, gránátokkal megrakva volna, az ellenségnek valóban sok veszedelme igen lehetett volna, tízszerte is inkább, amint lött vala [SKr 598]. *1667:* Ha az fövezér itthon volna, tizszerte könnyebb volna dolgunk [TML IV, 164 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1670:* Bizony ezt az mostani történt dolgot sokan igen rossznak tartjuk, de más úton tizszerte rosszabbul esett volna [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1772:* Ez az ember[a] gubernialis consiliariusságot is ért volt és ugyan felhágott volt az ugorkafára. De amely könnyen felhágott volt, tízszerte könnyebben leszállott [RetE 283–4. – [a]Bogáti Pál].

4. tízszer; de zece ori; zehnmal. *1664:* Gondolja meg azért Kegyelmed (ki nálamnál tíznél jobban tudja az erdélyi dolgot ...) ... bizo<ny, ha vala>mit derekason eszében vehet, mentest elveszünk, Uram, ha csak egy rész hadát fordítja is reánk [TML III, 90 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

tízannyi 1. tízszer annyi; de zece ori atîta; zehnmal mehr als ... *1710:* Rabutin is kijöve a városból, noha tízannyi is vala a kurucság, mint a német, mégis rajtok mene, és a német puskázását nem állhatván, futni kezdenek, s egy sáros árokban számtalanon ottveszének [CsH 341 1704-re von. felj.].

2. mn-i hasz-ban; cu valoare de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: tízszer annyi; de zece ori atîta; zehnmal mehr als ... *1710:* Nyugodjék egy kicsinydég a nyelved, s kezdd mondani: nem százezer millió esztendö, uram, hanem kétannyi, tízannyi, százannyi, ezerannyi vagy ezernyi ezer annyi millió esztendö; kimondani ezt, leírni ezt, és in infinitum quasi rajta menni meglehet, de értelem, idea, elme megfogása és conceptus nélkül [BÖn. 450]. *1772:* bizony az pénz kérés, most tiz anyi üdö töltéssel faratsággal ortzátlansággal jar mind ennekelötte [Kv; SLt XL. Fekete Ferenc Suki Jánoshoz].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tízszer annyi tárgy/dolog; de zece ori atîta obiecte/lucruri; zehnmal mehr Gegenstände als ... | (sokkal) több tárgy/dolog; mai multe obiecte/lucruri; (viel) mehrere Gegenstände als ... *1572:* Sofia lengel Janosne Azt vallia hogy ... Mond peter deak Io fiam Im az Attiafiak azt kewannyak hogi Nekyk Engedied Ez hazbely Reszedet Lassad hogi mondas (!) Nagy Symon valal (!) vonyt Es Mond hogi Nincz Myt thennem valamynt .K. akarya vgy kely lenny, Mond peter deak No Io fiam Nem Ennyet sem ket Annyet myt Ez Erne hanem Tyz Annyet is vary En teolem helyeben [Kv; TJk III/3. 46]. *1619:* Azért az én uram azt kévánja, hogy nagyságod mindjárt most egy fö kapucsi pasáját készítené el és küldene az én uramnak királyi méltósághoz való fö lovat öltözetivel, köves szablyájával, bottal, 40 vagy 50 kaftánnal, ki felöl hitire írja az én uram, hogy hamar üdön tízannyival küldené meg mind az hatalmas császárnak s mind nagyságodnak [BTN[2] 312]. *1704:* Ugyan ma adott az asszony, midön az élésházakat járta volna, a cselédünk számára egy szalonnát és egy tömlö túrót, ugyan magunknak is két bervei hordó borokat, amely jobban esett, mintha másszor tízannyit adtanak volna önagyságok a békességben [WIN I, 81]. *1710 k.:* onnét[a] irta vala néki[b], hogy már 7000 a kuruc, öszve bukafutozá, hogy hazud, s monda: Azt akarnám, ha tízannyi volna, tanuljon a császár, ha kalapot akar csináltatni, ne csináltassa vargával [BÖn. 938. – [a]Désröl. [b]Klöckelsperg Donegg föstrázsamesternek].

tized 1. adótized, szolgáltatás; zeciuială; Zehnt(e). *1525–1526:* Petrus Dayka cum alio Tized kylenczed fl. IIII [Vh; MNy XXXI, 277]. *1570:* Lazar Imreh vytette el, az Zena fenekbely feoldekreol az tyzedet [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1587:* Tizedben jutott eot diznochka, es egy Meh [Kv; Szám. 3/XXXII. 6]. *1605:* Gépesi Peter mikor Zabot vetett volt az feljbe, ky ada az tizedét [UszT 19/17]. *1637:* Uagyon Borbat Jgnatnak es felseo Porumbaky Opra Laznak egy keövé malmok; kiknek vamyajbol az tized megh jártt az Uduarhazhoz, az parasztok reszeröl. Az Boerok sem producalnak semmit de annuentia. Ennek utanna az Urunk eö naga keg(ye)l(me)s iniungalasabol megh kel uenni az tizedet az Boerok reszeröls [A.porumbák F; UC 14/42. 165]. *1640:* Ezen a patakon vagion ket malom, edgik malom Juvon Lupul nevü paraszt embere melihez Serban Jspannakis leven közi az paraszt ember reszeröl a tizedet megh vöttek ennek elottejs, Serban Jspan penigh semmit sem advan mivel nem producal rolla ennek utanna eois tartozik megh adni, most anno 1640 pusztan all [UF I, 793]. *1677:* Arany, Ezüst, Réz, Kénkö Bányákat, hogy akárki, a'kinek modgya lehet és helye, nyithasson és colalhasson, fel-szabadittatik: illyen modok alat mindazáltal; hogy mind maga a' ki coláltattya, mind penig a' colalo Mester emberek, hittel legyenek kötelesek arra, hogy igazán valo tizedét a' Bányákbol provenialo Metallumoknak a' Fiscus Tárházában beszolgáltattyák [AC 47]. *XVIII. sz. eleje:* Eszt azelött az két urak tartották az magok sertési számára telelni, mások sertési járván penig rajta, tartoznak rolla tizeddel, annyira nem telvén penig, váltója nyolc-nyolc pénz [Csucsa K; EHA]. *1726:* Csatári István Atyánkfia ... háza teleke kerti és kapufeli, a Ns Város földin leven mostan ... admoneáltuk, hogj kertit és kapufelit intra tridaum maga földire bé vegye, Különben post tridum ezen Atyánkfia eö kglmek mellé adjungálván az egész Tizedet kerti s kapu feli levágattatik [Dés; Jk 354a]. *1730:* Decimae. Minden féle földi termésböl az földes Vrok(na)k tized(d)el tartoznak [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1842:* Tizedet költettem ... ez Czigányokat béis tette az arestomba [DLt 1298].

Szk: *~ébe ad. 1595:* azt a' feöldet ... megh tizedellyek, merth tizedebe atta ... hittam kj Jamborokot, hogj kj adgiák az hataron hogy el hozhassam a' tizedet | eo nekj kezebe engette Janos Gerebne azt az Arúa feöldęt ... es hogy tizedebe atta volt Janos Gerebne az Actornak [USzT 10/69, 10/71]. *1598 k.:* vagyon Egy feold ... kinek egi felcol vicinussa Abasfaluy Peternye ferench feolde ... es Ismeg vgyan my zanto feoldwnk, mely feold az en Attyamnak Kenyeres marthonnak Eosteol marat feolde, mely feoldet az En Attyam, Kenjeres marthon adot volt az meg holt Gaspalnak (!) az J.nek az Attyanak tizedebe elny [UszT 14/47] * *~ébe adott föld. 1590:* Ezen az teörwent kere(m) hogj nem tüdtam hatarat az nekem tizedebe adott feöldnek melihez el szantottam, hyttamis rah az felperest Jamborok elött hogj megh lassuk ha el talaltam szantanj, vigye el búszamat (: ha eöwenek mondgiak az keöz latok :) rolla [UszT] * *~ébe bír. 1595:* Az húl azt mo(n)dgia rah ne(m) mehette(m), azt mondo(m), zabado(n) rah mehette(m), oka ez ... tizedebe birta [UszT 10/71] * *~et beszolgáltat. 1650:* az tizedet az monostori templumhoz beszolgaltassak [Kv; JHb III/7] * *~et kiad. 1640:* Ezen az patakon, Petrasko Marcsul Popa, Ztoyka es Burszan Urszul, Barb Alde, Ztoyka, Dragumir, Marcse es Ztoyka Tiuka birnak edgy kerekre csinalt malmot meliböl a parasztok a tizedet megh attak eddigh, de az Boyerok nem, meliröl mivel semmi annuentialis levelet nem producaltanak, ennek utanna eokis tartoznak az eo resz iovedelmekböl a Varhoz a tizedet ki adnj | Vagion a falubelieknek edgi molna melinek felet Gyroti Janos biria, a falubelick a tizedet megh attak, de a Gyroti reszeröl nem advan semmit, mivel arrul annuentiat nem producal, ennek utanna eois tartozik a Varhoz tizedet belolle kj adnj [UF I, 732, 750] * *~et kiszolgáltat. 1640:* Malom ugian Boer Gaspar szamara vagio(n) edgy kiröl mind az altal nem producalvan mint egieb helicken ha eo nga anuentiaia nem intervenial az Tizedet ennek utanna belölle az varhoz ki szolgaltatni [Kisberivoi F; UC 14/48. 63] * *~et (meg)ad. 1589:* Jutott Saytt 185. Attúnk Az Mayor Azzonnak Tyzedet 18 [Kv; Szám. 4/XII. 10–11]. *1594:* Pasit deszmabol tizedeth Adnak [Mákó K; GyU 27]. *1640:* Ezen a patakon haro(m) malom vagio(n) ... a Falubelick a Tizedet megh attak az varhoz [Vojla F; UC 14/48. 111–2]. *1681/1754:* gabonájokbol tizedet adnak, juhokbol pedig tizenötböl egygyet, bárányosbol bárányost, meddüböl meddüt [RkAkt 6]. *1687:* Decimae Ezek[a] mindenben Tizedet adnak az Zabon kivül mert az Zab Dézmát Gyaluhoz adgyák [Derée K; WH. – [a]A jobbágyok]. *1801:* (a) Jobbágyok és 'sellérek ... Ösz és Tavasz Buzábol, Török buzábol, Zabbol, Alakarbol, Kenderböl ... tizedet vagy Dézmát szoktanak adni az ö Földes Uroknak [Ajton K; TL] * *~et vet. 1596:* ew kegme Biro Vram az zewksegnek my woltahoz kepest anny tizedet wesse(n) az eorizesre, amenyt elegedendeonek itil [Kv; TanJk I/1. 283] * *disznók ~e. 1681:* Azo(n) Erdö hatiak semmi nemü Mezei vetemenjekbol dezmaval nem tartoznak; hanem Juhoknak, Disznajok(na)k, mehcknek Tizedet adgiák, ha Tizre nem telik, per den. 4 redimallyák [VhU 65] * *juhok ~e → disznók ~e * méhek ~e → disznók ~e * valóságos ~. 1783 k.:* rendelte Flgs Urunk hogy a' valoságos tizedet minden mivekböl ki adnák, de nem hogj azt ki adták volna, de még a' mit eddig szemszurásul adtakis aztis ugyan szoval igerik, de tselekedettel nem praestállyák [Torockó; TLev. 4] * *(vminek a) ~e jár. 1640:* Eorlö malom. Vagion edgy ket keöre melliet az specificalt

Boicrok töb falubeliekkel edgiüt birnak. Az Varhoz az vamnak tizede jar [Sinka F; UF I, 717]. *1652:* mind<en>fele vetesbeöl tizedgye jar indifferenter. Ennek quartaja es valto penznekis quartaja az Pape [Kajántó K; GyU 127].

2. (tíz házból/gazdaságból álló) közigazgatási egység vmely község/város területén; subdiviziune/subunitate administrativă (formată din zece case/gospodării); aus zehn Häuser/Höfe bestehende Verwaltungseinheit. *1564:* Az biro vram es Tanachy meg hata hogy en Toth ferencz Adyag az Kúth hoz Kozep vzaba Kadar Peter Tyzedebe Atam R 1 [Kv; Szám. 1/X. 53]. *1571:* Vegeztek azt eo K. varoswl Az ado fely zedesnek Modiarol hogy Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1573:* Byro vram Az tyzedeseket hywassa Be Ma es holnap hogy ky mynd Adoyat Tyzede alliabol hozza be Mindiarast [Kv; TanJk V/3. 92b]. *1574:* Illes Balint, Segeswary Kristoph azt valliak hogi Eok az Agoston tyzedebe vadnak [Kv; TJk III/3. 345a]. *1581:* vegeztek eo kegmek hogy az fertalyokat Byro vra(m) ez Alat, mygh az vraim meg Jónek megh mustraltassa, es Egy egy fertalt egy nap megh latogasso(n) es minden tyzedból eggyet egyet, valazzon Biro vra(m) tanachyawal, akyt Alkwbnak Ityl eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 241b]. *1585:* Ha melj tizedes az eorizest el halgattia, es az eó tizede alat valo keosseget, vagy vakmereosegebeol, vagy gonduiseletlensegebeol, az eorizetre es egieb keózcónseges Akarmineméó zolgalatra el nem Vetne, tehagh az Tizedest húzon eot penzel bewntessek [KvLt 16]. *1592:* Almasi Balas ... vallia: Amikor az eorizes volt az Kuti Marton tizedeben ... monda Bakai ferencz Tot Istuannak, Jstuan en te read ne(m) vetek, mert te vy eorizeo vagi, es nem vagi oka az en mostani niaualiamnak [Kv; TJk V/1. 249]. *1602:* Feierdy Jakab ... vallja Ez Farkas Mihaly az eo tizedeben lakot ... lowawal zekerewl zolgalt az varosnak egyeb arantis [Kv; TJk VI/1. 622]. *1605:* Zent Marton faluanak ugimint harom tizednek illyen teórúcnek uagio(n) nemy Vetes kert foliasabelj kert meghett ualo periben [UszT 19/92]. *1662:* így a város ereje azon puszták nagy árokkal való sáncoltatására fordíttatván és azon árokkal való sáncolás az igen nagy pusztán tizedek szerint nagy tanácstalanul felosztatván, azon való sok munka és költség miatt a legszükségesebb helyeken való erősítése a várasnak igen nagy kárral hátravetődött vala [SKr 493]. *1726:* Tizedes Atyánkfiai magok Tizedgyekből rendellyenek két két ökrös szekereket [Dés; Jk]. *1737:* Hadnagj atyánkfia ő kglme hire nélkül Senki Nms Várasunk lakosi közzül ismeretlen idegen Embert Házokhoz bé ne fogadjanak Semmi szin és p(rae)textus alatt, Sub poena fl. hung. 12 :/: 12 toties quoties. Mejet Hadnagj atyánkfia ő kglme Tizedes atyánkfiai által jártasson el minden Tizedb(en) [Dés; Jk 476a]. *1870:* Molnár Ignátz ... szűlei koránt el halálozván ... Nagy anya ... gondozta ki jelenbe tízedünkbe Krízbaí utza 250. számu háznál lakos ... arrol hivataloson bízonyítok ... Szenpéteri János mpr kétvízközi kapítan [Kv; ACLev.].

Hn. *1756:* A Torony farkába a Tizedbe (e) [Sepsisztkirály Hsz; EHA]. *1808:* Hatadik Tizedben [DLt 758]. *1825:* a' 4-k Tizedben a' Serfőző Uttzában [Dés; EHA]. *1827:* Hatadik Tized [DLt 1308].

Szk: *~ekre oszt. 1829:* Minden helységet ... tizedekre oszszák [HSzj *marha-dög* al.] * *~ekre osztatik. 1755:* determinaltatott, hogy minden Faluk Tizedekre osztassanak az Faluknak állapottyához képest [HSzj *tized* al.] * *~ekre való osztás. 1662:* Utcáknak hadnagyságok alá s tizedekre való osztások, azon jó rendnek szép effectusi [SKr 414–5 tartalomjelző fejezetcímben] * *középső ~. 1791:* Tudjać a Tanu ... Hogj ... Sz Ersébeti Agillis Mojzes György, Daniel es Janos Uraimek, Sz. Ersébetenn a közepsö tizedben ... amelj benn valo jószágot birnak, azon joszagban emberi emlékezettől fogva a Fiju Léányakkal osztozotté ... ? [U; Borb. II vk] * *városi ~. 1602:* Feierdy Jakab ... vallja Ez Farkas Mihaly az eo tizedeben lakot ... Adofizeteo ember, es az varosy tizedben valo zolgalatbol is megh nem vonta magat hanem eoreomest zolgalt [Kv; TJk VI/1. 622].

3. (tíz házból/gazdaságból álló) közigazgatási egységben/kerületben szolgálatot teljesítő személyek (vezetője); căpetenia/conducătorul/persoanele unei subdiviziuni administrative (formate din zece case/gospodării); Personen oder Leiter der Personen, die in einer (aus zehn Häuser/Höfe bestehende) Verwaltungseinheit dienen. *1562:* És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és tízedeket rendelének [ETA I, 18 BS]. *1571:* ezen leowe hetfen az varos nepet fertalionkent egy Nap egyket Mas Nap Masikat megh latogassak kapitanokal es Tyzedekel (!) egetembe ky Mynemw kezwlettel vagion [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1575:* Meg tekintwen eo K. varosswl az Mostany zwkseget vegeztek azt, hogi az Tyzedekbeol keszitessek Az varosnak oltalmara zaz gialog De lo gondwiselessel, Es valaky valamely Tyzedben Adayat meg Nem adna, Arra veteszek (!) az tyzedbeol [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1599:* Gergh Bórth ... vallya En az en tizedemmel voltam eorizeo az Keozep kapuban Mikor az Zep Janos zolgaia ky haladot volna az kapun [Kv; TJk VI/1. 336]. *1698:* A Rosa Hegy tetőn, maga Szőleje felett Horvat Sigmond, mera et absoluta sua authoritassabol egy darab földet elfoglalva(n), árkolva(n) kertelven communi consensu vegeztük hogy ket Tized rea menven, vagattassek le, töltessek be és annihilaltassek masok peldajara [Dés; Jk 268b]. *1729:* Az Kakos hegj ellenib(en) s allyáb(an) az kik Házakat epitettenek ... harmad napok alatt amovcállyák Hazokat, külömb(en) Hadnagj Atyankfia eö kglme egy Tizedet reájok küldvén, az jövö hetfünn ... az eddig töttt epitesekct szellyel hánnyák [Dés; Jk 384b]. *1734:* (A) poenanak fele forditassek a malom szükségere fele penig fáradesagokra hagjatik az malombirak(na)k, Pallerok(na)k, és Tizedesek(ne)k, Az Tizedesek penig magok Tizedgjekkel tartoznak egesz nap estig jelen lenni s Pallerkodni sub poena Dnr. 48 [Dés; Jk]. *1739:* Hogj pedig a' Strásálás jobb moddal mehessen végb(en); mind a' szegénységn(e)k könnyebségére légjen, mind a' strásálásb(an) hogj defectus ne essék, rendeltük hogj az Hidhoz az Hatodik és Negjedik Tized fogadjan(a)k két jó strását[a] ... kik szorgalmatosan 's szüntelen vigjázzan(a)k mind ketten [Dés; Jk 524b. – [a]Köv. a további fels.]. *1772:* A mely Sorompot csinált a Tized a Város veginel a Város Csűre ... Fel tette Simon Marton a maga szekerére és haza vitte a Sorompo kaput [Dés; DLt 321. 61a Helena Goris cons. Nob. Joannis Getse Szágoni (33) vall.]. *1847:* Hivatalosan meg Keresvén bennünket a Kolosvári Betsülletes Nemes Asztalos Céh Erdemes elöl Jároi ... Kikis arra birának bennünket, mint Tized, elöl Jároít hogy adnánk egy Hiteles bizonyitvánt arol hogy ... Kászon András mi némü maga viseletü Tizedünkbe [Kv; ACLev.].

Szk: *~ben tesz szolgálatot. 1752:* Bulzeszk Togyer a' kurutz világkor velem együt egy tizedben tőt szolgálatot [Bulzest H; Ks 101] * *közép ~ kapitánya. 1847:* Kováts Márton K Közép Tized Kapitánya m pr. [Kv; ACLev.].

4. vminek tizedrésze; zecime, a zecea parte dintr-un

întreg; Zehntel. *1678:* Ha édes Komám uram Kegyelmed világosabban bűvebben nem tudósít az dolgokrúl, én bizony nem érthetem; az én sok rendbeli írásomnak is tizedére sem tészen választ [TML VIII, 43 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1782/1799:* Hát a' Malmokba valo Vámolást mig a Méltoságos Familia mostan nem kezdette Contravertalni minémű mértékkel szokták volt venni, egy Vékának tizedété, vagy több részit? [Asz; TLev. 5/16. Transm. 327].

Szk: *~be vet. 1728:* A Szabja pataka mellett egj kis föld ... tizedibe szoktak vetni [Bodok Hsz; SVJk] * *~del megvámol. 1639:* Vagyon ket köre valo malomis Nro. 1 melibeöl tizeddel tartoznak megh vamolni [UF I, 674] * *~en csépeltet. 1605:* Az cheples dolgat vegeztenek (így!) hogy semmy fele ettelt senky ne merezellyen nekik adnj, hanem chyak tizeden chepeltessen [Kv; TanJk I/1. 526].

5. (minden) tizedik; (fiecare) al zecelea/a zecea; (jede) zehnte. *1600:* Azokot az marhakot az Alperesek megh tizedeltęk, mellyiknek az tizedeben eggyet megh ytettek, az teobbit eleúene(n) talaltúk [UszT 15/41].

tizedalja 1. vmely tizedben lakók csoportja; grup format din persoanele care locuiesc într-o subdiviziune administrativă (formată din zece case/gospodării); Gruppe von Bewohner einer Verwaltungseinheit (aus zehn Häuser/Höfe bestehend). *1580:* Megh ertettek Az legnek torlassa myat valo fogyatkozast, Azert wegeztek eo kegmek egez varassul hogy Biro vram az Malom mesternek keowetsegere, ha tyzed allya kel, azt Aggyon [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1585:* Minden tized allianak, egj, egj, eoregh Laytraia legien es az regy kwthakath minden tized megh Epiche [Kv; KvLt III/16 Vegyes ir.]. *1588:* 13. July Zemet Byraknak, hogy az Nadat ky wonatak az Tyzed alyaual atta(m) zemet Byraknak f. – d. 12 [Kv; Szám. 4/III. 22]. *1590:* Vegeztek azert eo keg(me)k varossúl, hogy az Io rend tartas es engedelmesseg meg maragion, Hogj az tizedes minden hetten keczer el Iaria tizedaliat es ha valamy engedetlenseget tapaztal wagy egieb mod nelkül valo dolgot lat, jelenche meg Capitanianak [Kv; TanJk I/1. 123]. *1592:* Gruz Istuan Mezaros vallia ... Mikor el Indulank eorzeni kerde az Capitan az tizedesteol, ha mind ot vadnak az eo tized allia [Kv; TJk V/1. 252].

2. mn-i haszn-ban; cu valoare de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: tíz személyből álló; care este format din zece persoane; aus zehn Personen bestehend. *1598:* B. Vr hagiasabol attam egj tized allya zekeleknek az kik az zeolcòk keörúl uïgiaztak hogj az had nepe kart ne tegien ... f – // 25 [Kv; Szám. 8/V. 68–9]. *1625:* Juta Kenderesi Tamas . haro(m) Tized allja lengjel. 32-mag(aval) Varad feleol az poturat keseruc(n) attam nekik Hust. ket sal peczenjet [Kv; Szám. 16/XXXIV. 36]. *1650:* Az Hidkapun levö Vrunk eö Naga ket Tized allya Drabantjnak, Adatam hogj az Szölök karaitt es kertek Tamaszitt be ne hadgyak hordani: Bort Just. 10 ... Hust Lib. 12 ... V. Czipot Nro. 32 [Kv; Szám. 16/VI. 419].

tizedbeli vmely tizedben lakó; care locuieşte într-o subdiviziune administrativă (formată din zece case/gospodării); in einer (aus zehn Häuser/Höfe bestehenden) Verwaltungseinheit wohnhaft. *1727:* A Decsi Réten lévö puszta házok után valo nyillaknak ... ki keresésére s rectificatiojokra ... Rudasokat kapasokat az ki menö Tizedbeli emberek közzül kell keresni [Dés; Jk]. *1737:* Várasunk Nagj Rétin, kivált Ejttzakánként, valami idegenek, marhájokat feles számmal legeltetik; azért, hogj az illyenek refrenáltassan(a)k, tettzett közonségesen(n) Concludálni, hogj Rét Gazda Dioszegi Szabó Mihály Atyánkfia ó kglme, minden Tizedböl Tizedes Atyánkfiait magok Tizedekbéli elégséges személlyekkel, ejttzakánként maga mellé végje, és ha szűkség kivánnya az egészsz Tizedetis fel költség, és ha valakit potentiose insurgálni deprehenál(na)k, magát is kötözve hozzák bé [Dés; Jk 485b]. *1847:* Tizedűnkbéli Lakos és Asztalos Mesterséget foljtato Kászoni András ... Törvényes Legényeket nem tart mivel nemis tarthat, tsupán tsak oljanokat a Kik imit amott hányodnak [Kv; ACLev.].

tizedbúza tized fejében beszolgáltatott búza; grîu de dijmă; Weizen als Zehnte. *1595:* Niolch singh karasia poztotis monda hogy vagyon Azt az giermekinek hagia. Esmet eöt kalongia tized búzat monda hogj vagio(n) az aztagh fenekebe [UszT 10/59].

tizeddézma tizedrész, adótized; dijmă, zeciuială; Zehnte. *1755:* Nemzetes Medve Mihály Ura(m) ö Kglme ... minden ös örökös Földeinek terméséböl tized dézmát Conferált a MMadarasi[a] T. Loci ministernek, öszi és tavaszi mindenféle vetésekböl, melynek harmada légyen a Mesteré [MMatr 372. – [a]MT]. *1847:* Ki számitása a' Czegek öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám tészen 1248. M(ar)hás nap ... 11 egy napos (így!) után esik Tenyeres 150s ... Tized dézmát ád a' szalmás Életböl és Tsös Török Búzából [Cege SzD; WassLt 12].

Szk: *igaz ~. 1674:* Minden Nemes ember Annűatim adgio(n) eo kegy(elme)k(ne)k Possessor Vraink(na)k, Successorinak vagy Légátáriusok(na)k Capetatum edgy, edgy, io konyha Báránt, az kik(ne)k Juhok lészen, az paraszt emberek penigh kik oda telepednek, adgianak mind Johokbol s mehekböl igaz Tized dézmát [O.zsuk K/Kv; SLt D. 18]. *1677:* ezen tul indifferenter mindenüt Erdélyben, borbol, buzábol, és egyéb leguminakbol; disznokbol, juhokbol, és méhekböl az igaz tized dézma meg-vétettessék [AC 76].

tizedel adóztat, tizedet beszolgáltattat; dijmui/zeciui; den Zehnten abgeben lassen. *1633:* az Diznokatys mellicket megh tizedletet Marko Vajdane Aszoniom az felso soczj hatarban tizedlettek [A.szöcs SzD; WassLt 18 Lukacz Farkas (35) jb vall.]. *1674/XVIII. sz.:* Az Macsoi Határon vagjon tilalmas Tölgjes mak termö erdö égy, melytűlis ugj tizedelnek, mint az több Erdöktöl, az mikor makk terem rajta [Mácsó H; Born. 3/3 Vegyes ir.]. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdö ... Ha mikor ez Makkot terem, az oda hajtot disznokat Tizedelni szoktak, valtoja 4 pinz ... Disznajokbol, ha à makko(n) hízik onnan Tizedelnek; ha penigh makko(n) nem jár à pásitrol is meg tizedlik [Hátszeg H; VhU 150].

Szk: *disznó ~ni. 1629:* Die 4 Novembris Ki menuc(n) esmegh Dizno tizedleni, mivel hogy Makk ne(m) volt, tizedbe(n) nem juthatott, valto penz iutott ezen Felseö Joszagba(n) f 5 d 21 [Kv; Szám. 15b/VI. 10] * *gabona ~ni. 1650:* Bizonitsa az A hogy eö az szidast viszsza ne(m) adta, az J nem az gabona tizedelni, hanc(m) potentiariuskodni szidogatni ment oda Vduarhelyröl mentcb(en). J. contra hogy viszsza adta az szidast, es gabona tizedelni ment oda, ne(m) potentiariuskodni [UszT 8/64. 25].

tizedenként tizesével; cîte zece persoane; zu zehnt. *1662:* A kozákság táborának nagyobbrésze a táborhelyek situsához, fekvéséhez képest hogy oldalason volna ... bennek nem kevés károk tétetnek vala, míg tizedenkint magokat nagyon a

földbe beásták volna | Az bástyák kapitányságokra illyen módon elrendeltetvén, a bástyai kapitányok a népet ottan státiókra tizedenként, hogy ki-ki tudhatná az ő álló- és lövöhelyét, elrendelték vala ... ki-ki az ő lövöhelyét, sáncát éjjel-nappal erősíti s maga hajlékát a bástyán alkalmaztatni igyekezi vala [SKr 328, 585].

tizedes I. *fn* vmely tized tagja/vezetője; căpetenie/conducător/membru al unei subdiviziuni (formate din zece case); Leiter/Mitglied einer Zehnergruppe. *1558:* Zerethe Anna Bizonsaga ... Thamas dyak, Meg eskewen azth walla, hogy lattha az hygedewznehez (!) Sok Latrok ees dyakakoth (!) Jarthanak, es hayagatthanak, azt montha hogy ky Attyaffya ky Batthya ees az Thyzedes zokzor zol<ito>ttha megy [Kv; KvLt Diversae I/26] | Jakab Sedylych (!) Megh eskewen azt walla hogy thwgya hogy Annosth az darabonthal megh fokhtak wolth ees az thyzedes kezebe Atthak wolth annak wthanna Byro wram kezebe [Kv; TJk]. *1573:* Biro vram ... Minden fertaliokon valo kapitanokat Be hywassa Es azoknak Az varos vegezeset Ertenick agya, Azok az eo kapitansagok alat valo tyzedeseknek, az tizedesek penig hazonkent hyrre tegek hogi Minden Erche Es chez tarcia Magat [Kv; TanJk V/3. 85b]. *1585:* Magdolna Magyar Andrasne vallia, Ighen zepen kery vala Az Iffiwtol Az kar vallot zegeny ember az sywoget Monda Thekes Imreh takach Kelemennek, Io zomzed vram te volnal tizedes, Ne engednęl illie(n) hatalmaskodast a' zabad vezaban, vgy zolita takach Kelemenis megh Az Iffiat hogy Aggya megh Az sywoget [Kv; TJk IV/1. 475]. *1595:* Az Capitanok es tízedesek az eo hitcok kenzeritese alat vigiazzanak ez Napsagtol fogwa az ollian zemelickre kik hazat veznek, vagy penigh Jdeghenek lewen hazassagok Altal, hazhoz Jutnak, Az Capitan es tizedes illie(n) ridegh zemelicket mikor megh hazasodnak telepednek ez varosban it megh maradandokepe(n), es hazy coreoksegheozis Jutnak, Mingiarast Az tanach eleibe hozzak, es ot zemelyet az veghezes zere(n)t megh examinaltassak, s ha illendeo be irattassak Mely veghezest es gondviselest ha Az Capitan vagy tizedes el halgatna Az tanach ez illie(n)t Az gondwiseletlensegert zabadon megh dorgalhasson (!), es hwthire emlekeztethessen, Seot az gondviseletlensegh Nagiob lenne megh is karosithassak ez illie(n) vigiazatla(n) Capitant tizedest [Kv; TanJk I/1. 251]. *1604:* valamely Tizedes awagy egyeb rendbely Zemely rezegen megyen az eorizetre tehat affeleket mingyarast biro vram awagy arra rendeltetet Vraim, az kalitkaban tetessek es ott viradgion megh [Kv; TanJk I/1. 485]. *1662:* Varbeli darabantoknak Az tizedeseknek horul hora ... f. 4. Az köz leghinyeknek ... f. 3 [Fog.; UF II, 221]. *1672:* A(nn)o 1672 28 Novembr(is) az Kallai Nemeteket meg fogadván eszerint fizetetek (!) eo Ngok elsö utal nekik. Kapitán Jacob Belligrandt f. 40 // ... Tizedesek[a] [Utl. – [a]Köv. tíz név]. *1683:* kiváltképpe(n) enghemet Tizedessét bötstelenitet, es salvo honore sit dict(um) enghemet Tizedessét nem betsüllött, hanem szemtöl szembe aszt mondta: Te paraszt fasszal tsinált Jobbági kutya hütü lelek esse fia(na)k mondott [Kv; TJk XIII/1. 130]. *1705:* Valakik a Város közönséges malom gáttyá(na)k csinálására vettet(ne)k és nem compárcál(na)k ... (: helyes mentségek nem lévén :) mox et de factô a' maga tizedgyebéli betsülletes emberek, tizedesekkel egjütt vegyék hat forint árra Zálagját, toties quoties el mulattyák és negligentêr posthabéállyak, sine personar(um) respectu: El mulatván penig valamellyik Tizedes a zálaglást ... hadnagy Vr(am) büntesse meg a tizedest cu(m) fl. 6 [Dés; Jk 347a]. *1746:* Perceptor Duló Márton Vr(am) mellé actualis Hadnagy vr(am) egy tizedest és a' Város Hajduját adgya, portiobéli restantiák ... fel szedésére determináltatott emlitett Perceptor ő Kglme mellettek légyen és véllek járjon az excessusok el távoztatására [Torda; TJkT III. 17]. *1781:* A' Strásák Nyóltz Személyekből állók legyenek, nem Aszszonyok vagy gyermekek az eddig valo szerént, hanem tizen öt esztendösen felyül való Férfiak, vagy a Gazdák magok Személyek szerént mikor jelen lésznek, vagy ha külsö munka miatt jelen nem lehetnének, öllyan Férfit álitsanak, kit a' Birák s tizedesek alkalmasnak itélnek [Torockósztgyörgy; TLev. 2/5]. *1808/1809:* Jelen voltam a' Tizedes Házánál akkor a' midön a' kérdezett Tiszti Rendelés ... publicaltatott [Szu; UszLt ComGub.]. *1838:* a' Tizedeseknek a' Fancsika és a' Borsika meg gyüttésröl Porontsolatot adtam [Bereck Hsz; HSzjP].

Szk: *céhek ~e. 1657:* ualasztatik ket feö Inspector, Magyar, es Szász az kik az alkalmatosság szerent dirigallia(na)k ez városba(n) minde(n) rendbelicket, attol fwgjenek az Torniokba(n) es uarfokoko(n) leueö Cehek, fertaliok(na)k kapitanny Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghez kepest minde(n) hadi ordinantia azo(n) vrajnke legyen [Kv; KvLt III/127 Vegyes ir.] * *fertály ~e → céhek ~e* * *hidelvi ~. 1592:* Ammeli hidat el hantak az Vadason, az Hidelüi Capitanok, tizedesek chinaltassak megh [Kv; TanJk I/1. 182] * *hites ~. 1582:* Themeswary Mihaly, Bota Istua(n) Capitanok, es Zekely Imreh Kadar Gergely hitcós tizedesek ... valliak [Kv; TJk IV/1. 522]. *1595:* Ez sacczot az az keoz zolga rendeke(n) zegiek fel a' hutcos tizedesek, Az Mywes renden penigh az hitcos Ceh mesterek ighazan tartozzanak fel zedni [Kv; TanJk I/1. 256]. *1627:* Az meli házat beeziwlleottwnk az hwtcös Tizedesekkel Egiwtt Ket száz huszonceöt forintra [Kv; RDL I. 133]. *1688:* Vadkerti János Nemes Colosvár várossá(na)k egyik hütös Szolga Biraja, Kis Mihaly, Pasztor Márton, Sarosi György, es Szász Márton, Külsö Magyar utzabeli hütös Tizedesek [Kv; Ks II. XLVI] * *katonák ~e. 1794:* czen Boérok 'sellerei magok Foldös Uraktol vadnak meg tiltva, hogy semmi Falusi Közönséges Terét ne viselljenek, Falusi Birotol ne fügjenek, hanem a' Katonák Tízedessítöl [A.árpás F; TKI BB. IV/5 Kosztángyin Sztántsu (70) col. vall.] * *kővári ~. 1656:* Mi Berkeszi Czente Gergely, az ur kgls vrunk eö Nga Keövary Porkolabja ... Monay Gergely és Sebestyen György mostani Keövari tizedesek [SLt 22] * *német ~. 1681:* Vajda Hunyad vára ... Az Kapu között vagyo(n) most Muskoteros Nemet Nro 10 ... Nemet Tizedes Nro 1 [Vh; VhU 510] * *pallérkodó ~. 1734:* Akik penig el nem mennek[a] ... meg buntettessenek Cum Dnr 24 :/: 24 melyetis a Malombirák és azon nap pallerkodo Tizedesek exigállya(na)k és inobedienseken, megis tartozzanak az el mulatott napjokat ki tölteni [Dés; Jk 444a. – [a]Porondhordásra] * *prezidiárius ~. 1687:* Szücs Mihály Praesidiar(ius) Tizedes Annor(um) 45 [Csch Sz; GramTr VIII] * *utca ~e. 1662:* Vagion Egy haz ... melliet esz mostani romlot üdöhöz kepest Egy asztallal, egy Nioszoliaval, egy karszekkel, asztalkörül valo padokkal, deszkakkal, körniul valo fogasokkal estimaltuk teöb becsiületes ucza Capitanival Tiszedesivel ... in ... f. 100 [Kv; RDL I. 146]. *1675:* Tiboldi Sigmond Jobbagya Aszszonyát terhes állapattal vádolván az ucza Tizedesse hogy fel kérettük Szolga Biro Uram(na)k adtunk és az város szolgájának f – d 15 [Kv; Szám. 34/LVI. 8] * *váradi ~. 1585:* monda oztan Az varady tizedes ne haggiuk vgymond az my Zegeny Athiank fiat michuda tiztesegel enneok kenierenket ha zemeunk eleot meg hadnok colny az my Athiankfiat [Kv;

TJk IV/1. 486] * *várbeli ~. 1678:* Porkolab Ur(am) jelen nem leteben, az Varbeli Eöreg Tizedes kezebül Balas Janostul Percipialtattam ez szerint, es az Udvari Magyar Gyalogok(na)k es eö Nga(na)k adattak [Fog.; Szád.] * *város ~e. 1602:* Zekely Marton Varos Zolgaia es tizedesse vallia [Kv; TJk VI/1. 626] * *vmilyen kapubeli ~. 1582:* 23 (Septembris) ... Benedek az hid kapubeli tizedes mentt meraban az Poliak myhall Leanya meniegzeiere az varos kepeben mutatot eg' zeonyegett mellyet weottem f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 59]. *1591:* Az Harom Kapubely Hoo pinzes Drabantoknak fizetessek rend zerint 1591. Az Tyzedessek Nemey Keozep kapwbelj Tizedes Almassy Balas, hatod magawal. Monostor kapwbelj Tizedes Zaz Jstwan, hatod magawal. Hid kapwbelj Tizedes, Markws Benedek hatod magawal. I. January. Attam az drabantoknak hoo pinzt, Eggyk Eggyk kapwra f 19 ... f. 57 [Kv; Szám. 5/X. 67]. *1596:* Közep Kapubalj tizedesnek Nagj Matenak f 2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 179 Bachi Tamás sp kezével].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: **1.** tizedesi szolgálatot teljesítő; care deține funcția de căpetenie a unei subdiviziuni administrative formate din zece case; Leiter einer Verwaltungseinheit bestehend aus zehn Häuser/Höfe, Unteroffizier. *1585:* Theowissy Menyhart, Zabo Mathe, Angial Marton, Zaz Balint Az Keozep kapubeli Drabantok hwteok vta(n) valliak ... Es Monda Zeoch Mate, Io Vrunk s Atthiankfia leania ez, ky kel eresztenу, ha tizedes vramnak ellene Nem volna, Monda A' tizedes, Ninch enneke(m) [Kv; TJk IV/1. 462]. *1603:* Az Czepetlen (!) búza be hozasa felöl... vegeztek ö kk ... Eztis az Capitan es Tizedes Wraim fel Circalyak, és ha ky ne(m) hordattyak, tehat Biro Wram varos szamara foglalya, és byzonyos helyre vitettesse ö kme [Kv; TanJk I/1. 448]. *1651:* An(n)o 1651 die 29 Januari adot szamot tizedes Uram [Kv; ACJk 5b]. *1700:* Vegeztük unanimi consensu hogy Tizedes Atyankfiai a' fel vetett Buza es Zabbéli restantiakat hajcsak be alioquin a Nemes Varos Constitutioja szerint fl. 6 [Dés; Jk 303b]. *1728:* Az Quartalasnak idejen Dezmás Atyánkfiai Tizedes Atyánkfiaival jartassák el a várost, hogy hol kezdik a Quartálast | Vegeztük hogy ezután a gát epitése el vegezeseig Tizedes Atyankfiai ki ki maga tizedgyivel napestig ott Continuuskodgyék s pallerkodgjék [Dés; Jk 377a, 381b]. *1732:* Szükségeskeppen ketelenitettunk bizonyos okokra nézve Strasakat allitanunk ... Tizedes Atyankfiaj hogj Inspiciallya(na)k tartozo kotelessegek | A Quartelyosok(na)k administralando Tüzifa az egesz varosra repartialtassek, és mikor melyik Tizedböl administralnak Tizedes Atyánkfiai jelen legjenek, hogj lássák mikeppen adminsitraltatik [Dés; Jk 426b, 432b].

Szn. *1663:* Tizedes László [TML II, 450 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. tized fejében beszolgáltatott; care a fost predat ca dijmă; als Zehnte abgegeben. *1591:* mikor az erdo (!) mak lessen az Tamas vramnak disnaynak szabad legjen ot Jarny: mikor tizedes disnok leszen rayta: Niwtody miklos reszenek harmada: Tamas vramnak es az Neuemtwl valo gjermekinek maragjon [BálLt 89].

tizedesség tizedesi szolgálat; funcția de căpetenie a unei subdiviziuni administrative formate din zece case; Unteroffizierdienst. *1573:* Ez epwletnek penig ely kezdesere mostan eo K. rendeltek egy vonasra d 20 ... De senkyt eo k. sem Eorekest sem zellert zabadosswl Nem akarnak hadny Ezbeol, Azert eo K. Byro vram ky adwan az Tyzedessegnek Regestumat eo K. az Negi vraim[a] arra gondot viselnek (!) [Kv; TanJk V/3. 75b. – [a]Az adószedők]. *1574:* Andras kowach azt vallia hogi ... Aztis halotta hogi Monta az Azzony Antalnak Nem vagi te Melto az tyzedessegre Mert Latrokat kwrwakat tartas tyzededbe [Kv; TJk III/3. 405]. *1596:* az melj 200 Leginicket die 15 Octobris oda ala Feieruarra bochattunk Fizettwnk nekiek: Balodgi Farkasnak hadnagisagara es Tizedessegere fizettwnk f 16 // – ... Sala Jstuannak vicze hadnagisagara es Tizedessegere f 10 [Kv; Szám. 6/XX. 9].

tizedességi tizedesi; de căpetenie a unei subdiviziuni administrative formate din zece case; unteroffizierlich. *1731:* Az Negjedik Tizedb(en) Szikszai Gombkötö István szegenysege miatt élete Taplálására excuralva(n) Tizedessegi hivatallyat nem viheti végb(en), eö kglme helyeb(e) azert Valasztottuk Tizedes(ne)k Fazakas Márton Atyánkfiát [Dés; Jk 418b].

tizedfél 1. kilenc és fél; nouă și jumătate; zehntehalb. *1585:* Czhynaltatta(m) Kannagyarto Antallal az 7 oh palazkhoz 2 Vy palazkot hogy egy tokba valo legyen Nyom tyzed fel fontot fyzette(m) Neky erte f. 2. d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1629:* tartozik megh fizetni az tizedfel forintot [Kv; TJk VII/3. 165]. *1704:* Az este volt amaz nagy eclipsis a holdban, amint a kalendarium is megírta, hat órától fogva tartván egész tizedfél óráig, amikor a hold egészen elfogyott vala [WIN I, 109]. *1716:* Ezekután a házhellyek után mikor felosztották ököt, a felsö forduloban jutott mindenik ház helly után tized fel fel (!) hold föld; az also fordulob(an) penig kilentzed fel, fel hold föld [Vecsérd AF; TGsz 51]. *1743/1747:* igen feles kárai voltanak azon kertnek elvágatása miatt, mert ... tizedfél véka kendert, azonkivül kölestis, borsot, és faszujkát is vetett vala [Szentegyed SzD; WassLt Kókisán Vaszilia (40) mercenarius vall.]. *1756:* Fekszik az egész épület Hoszszára Tizetfél ölnére, Széllyességére Nap Kelet felöl valo véginél Négy ölnére, Nap Nyugut felöl valo véginél Negjed fél öll, s egy fertalynéra [Branyicska H; JHb LXX/2. 24]. *1781:* egj kis puszta Joszág ... égy Királlyi igaz öllel még méretvén a Lábja keresztül ötödfél öl(ne)k teteje keresztül nyolczadfél öl(ne)k ... találtatott ... erdeje meg mérettetvén találtaték mindenik Szellyen tizedfél fel (!) Királji ölnek [Vaja MT; Ks 66. 44. 11].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: kilenc és fél darab; nouă și jumătate de bucăți; zehntehalb Stücke. *1761:* Ezen Felsö Gezési Portiob(an) Vadnak tizen Nyóltz darabból állo, de egeszet csak tized felet constituáló colonicalis populosa Sessiók [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 403].

tizedik 1. *szn* a kilencedik után következő; al zecelea, a zecea; zehnte. *1573:* Keolth ez Lewel Fogarasba Pewnkesth Hawanak Tyzedyk napyan [Fog.; Törzs. Bekes Gáspár aláirásával]. *1578:* Kilenczedik zemely [M.gáld AF; KemLev.]. *1589:* Adatot Gywla feyerwarat Pwnkeost hawanak tizedik nappyan [Kv; MészCLev.] | Tizedik gywreo harom kcö benne [Kv; KvLt. I/2. 33 Inv.]. *1665:* Tizedik Keresdröl íratott Kegyelmed levelét becsülettel vettem [TML III, 425 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1714:* Tizedik Pinczetok foglal magáb(an) hat szegletes Csch Országi Palaczkott 2 tött fl. Hung. 8 [AH 56]. *1784:* minden kalangya eresztésire limitaltunk más fél véka buzát, s ki vévén abbol az tizedik tséplö rész vékat, s ugyan azok számára minden harmintzbol egyet

ebéd vékára [Buzd AF; Eszt-Mk]. *1828:* Tizedik régi nyilas Telek vagyon a Falunak Hurubás (!) uttzájában [Szentegyed SzD; WassLt]. *1835:* Tizedik vallo Kézdi Szentkatolnai Provida [Szentkatolna Hsz; HSzjP].

Szk: *minden* – *1705:* Azonban lassan is jöttenek, mert csak élésszekerek háromezer vagyon, akik élést hordoznak az armadának, és minden tizedik szekérnek egy-egy kézimalma van, akin örölnek magok a népek [WIN I, 580]. *1751:* a' Termésből minden tizedik kalongyát adták az Ecclesianak [Nyén Hsz; BLt]. *1765:* az Utrizalt földett az Exponens ő Nga bíraja Dali Josi meg Dezmalvan és minden Tizedik kalongyát meg tsoválván parantsolta ... hogy vigyék be [Bala MT; Ks 14. XXXV]. *1775:* dézmáltuk meg azon szöllőket minden Tizedik Karokrol vevén Dezmátt Gerezdül, és mint égy jo Tarisnyánnyi szöllőt gyüjtvén [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 11].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** a kilencedik után következő személy; a zecea persoană; zehnte Person. *1653:* Volt együtt 9 gyermekünk, 4 leány, 5 fiu ... Utoljára úgy itélem, hogy a tizedik is volt, de abortivus volt [ETA I, 151 NSz]. *1843:* Tizedik Krisán Petru Cserbu kerületi erdőgornyik [VKp 83].

2. a kilencedik után következő tárgy/dolog; al zecelea obiect/lucru; der zehnte Gegenstand. *1662:* Aki ezek felől bővebben akar érteni, olvassa meg azokat a két részeket, az negyediket és tizediket [SKr 694]. *1704:* Ugyan ismét kevés költségem megfogyatkozván, úgymint már elköltvén kilenczáz forintot, most a tizedikhez fogtam, úgyhogy még lévén száz talléroczkám, abból vöttem ki tízet, amelyet elváltottam két-két forintban nyolcvan pénzben egyet, és így napról napra csak fogyunk és emésztődünk, mint a gyertya [WIN 225]. *1711:* A pacificátió tíz punctumokból áll ... A tizedikben a jövő országgyülésiben szabadság engedtetik, hogy a státusok, ami megbántódása van az országnak, proponálják, és a császár megorvosolja [CsH 456]. *1741:* Ha pedig, ezen Punctumbéli Consideratio helyesnek itéltethetik; miis Jure meritoq(ue) p(rac)tendálllyuk azt, hogy légjen kilencz Esztendök alatt Reformatus Hadnagja Dés Városának; Tizedikb(en) pedig légjen Catholicus; minthogj Dés Városának tized része sincs Catholicus [Dés; Jk 548a]. *1765:* (A jobbágyok és zsellérek) tartozzanak ... Maknak idejen a' sertésekből minden tizedikből Dézmat adni [Topasztkirály K; JHbK LI. 27]. *1767:* az idevaló Jobbágyok és 'sellérek minden facultásokból ă tizediket ki szokták adni ă földes úraknak [O.sályi KK; Berz. 3. 7. 6]. *1796:* Dézmát ... adunk mindenekből a Tizediket ... vgy mint Buzából, Málébol, Bárányokbol, és Méhekböl [F.gyékényes SzD; WassLt].

3. tizedrész; zecime, a zecea parte dintr-un întreg; Zehntel, zehnter Teil. *1732:* Fizetése[a] a mit Vrak résziről el ád, annak tizedike övé [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51. – [a]A fogadósnak]. *1820:* Dézmát szoktunk adni a tizediket a mellyet az Uradalom Számára vészik, a' mezön termet mindenféle gabona Spéciésből, Buzából, Málébol, Zabbol, Alakorbol, Árpábol, Borsobol, Kenderböl ... kivévén az égy fuszujkát amellyből nem adunk semmit [Bács K; KmULev. 2].

tizedlő tizedbe beszolgáltatott; care a fost predat ca dijmă; als Zehnte abgegeben. *1594:* Az pasitt disznotthis akkeppen adgiak mint egjeb iozagbelick, de az Pasitth disnois az Tizthartonak ualliak hogi Jar. Az Paczaliakkal egi Erdejeök wagion, azon teőruenben elnek az tizedleó diszno dolghabol mint az paczaliak [Bajom Sz; UC 113/5. 89].

tizedmagával (összesen) tíz személy; zece persoane cu el/ea, cu încă nouă persoane; (mit ihm/ihr insgesamt) zehn Personen. *1593:* Az mint az föld igazgatásbol engemet megh zollitot, azt en meg bizonitottam tized magammal [UszT]. *1646:* Itte(m) Kovaczi Giörgi visza erkezek Betlen Ferencz uramnakis szolgai ugian Felesen, Vetesi Istva(n) uramis erkezek tized magaval [Mv; MvLt AAll. 6]. *1667:* Kucsuk pasátúl is jütt egy követ tegnapelőtt tized magával; az is fenyegetődzik, hogy az zámi, váradi jószágokat senki Erdélybűl ne hódoltassa [TML IV, 251 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1674:* Baxa uramnak írtak ugyan, hogy ha be tized magával lesz is, itt praemondája meg lesz mellette levőkkel együtt [TML VI, 558 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyan ma hallatott, hogy Glöckelsperg generál tizedmagával ment volna bé Bécsbe, a több németek kuruccá löttenek volna [WIN I, 370]. *1756:* (Az attestatoriából) ki tetczik hogy tized magamal kell a házamnál a' Sot ennem, s azon kivűl kéves Jobbágyatskaimat, s pénzes dolgassaimat ... etellel kell tartanom [Feldoboly Hsz; DobLev. I/279. 2b Bartok Áron foly.].

tizednap 1. tizedik nap; în ziua a zecea; zehnter Tag. *1657:* Híre lévén a dologban az fökövetnek, Toldalagi Mihálynak, kerestette Zülfikárt és Juszuf csauszt, hogy felküldené, de elijedvén azok is mind elrejteztek, talán tizednapra azután került elö Zülfikár [KemÖn. 90]. *1675:* A lengyel követek hozzám jüvén, Oláh Lápostűl fogva tized napra jöttek ide [TML VII, 18 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

2. tíz nap; zece zile; zehn Tage. *1596:* Tudom hogy vasarnap az estrasa allokot zolita Capitan Vra(m), s Koúach Peter monda hogy, Im hol uagyok ura(m) en Chier (!) Jakab helyc(n) ma en zerem, ma tized napia az en zere(m)nek, Akkor az Chier Jakab legenybe (!) teób ne(m) zolla eggys [UszT 10/47]. *1605:* (Behajttatta) egi paripamot, s kaczolamot ... oduarara fwre, nem tudo(m) mi okbol, az all peres be uite<tte> tized napig tartotta hazanal, az utan ada megh [UszT 19/63]. *1618:* Azt mind elvárám, de nemhogy aznapra vagy másnapra, de tizednapig sem izene [BTN[2] 127]. *1621:* Ez Tizednap alat valo gazdalkodasra Bors keolt el fel font f – /5. [Kv; Szám. 15b/IX. 204]. *1641:* vagyon tized napja csak az Templomocskamban sem mehettem [KJ]. *1660:* Édes Öcsém uram, írhatom Kegyelmednek, hogy mi meg elfutánk, csak tized napig lakhatánk Nagyfalun, most itt vagyunk Csekében [TML I, 535 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* az idősbik méltóságos Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony, a következendő nagy gonoszokat érezvén s jól látván, addig törödék, gondolkodék elméjében, hogy die 7. Aprilis pataki házánál betegségére, tized nappal azután, a guta is megütté, és die 18. Aprilis tíz órakor éjjel ez világbul szép csendes halál által kimúlék [SKr 535]. *1677:* Vadnak a' per non venit Sententiáknak ki-adásában-is emendalásra valo dolgok ... a' Magyar Országi Causakban semmiképpen a' per non venit Sententiákat inclusivè tized napig ki ne adgyák [AC 185].

tizedrész vminek a tizede; zecime, a zecea parte (dintr-un întreg); zehnter Teil. *1662:* tizedrésze is nemzetünknek a deák nyelvet meg nem értvén, a tudásra méltó és szükséges dolgoknak vele való közöltetése annyi mértékben nem lehetett, amint illett, kivántatott volna [SKr 346]. *1677:* Mások határán lévő por arany keresés, és annak megengedése, ál a' Földes Uraknak hatalmokban, kiktöl ha valakiknek meg-engedtetik, a' magok közt lejendő alkuvás szerént, annak tarto-

zik fizetni, és abbol a' tized részt Tárházban szolgáltatni, nem kételenithetik [AC 63–4]. *1678:* onnan belöl egy becsületes ember írván affelöl ide ki egy magyarországi jóakarójának, kinek ha csak tized része is igaz, nem győzök rajta csodálkozni [TML VIII, 116 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* A székely nátió azért magát a Diplomához tartván, nem akar vala különben contribuálni, hanem jóakarata szerint minden esztendöben bizonyos summát vállalt magára, hol tized-, hol nyolcadrészit a contribútiónak [CsH 718–9]. *1741:* p(rac)tendállyuk azt, hogj légjen kilencz Esztendök alatt Reformatus Hadnagja Dés Várossának; Tizedikb(en) pedig légjen Catholicus; minthogj Dés Várossának tized része sincs Catholicus [Dés; Jk 548a]. *1781:* Szokasé az itt ebbe a Helységbe, hogy ha szintén Legény s Leány részéröl egy háznál esikis meg a Lakadalmi vendégség, de vgyan tsak mind a két részröl egyaránt költenek ... költette annyit Koronkai János mint az Exponens, vagj tized részit sem? [T; Bosla vk].

tizedrésznyi 1. vminek a tizedrésze; (o) zecime; (ein) Zehntel. *1667:* Nem szólók szegény Ebeni uram böcsülete ellen, de az én életem rendi mindenkor más volt; más az, tizedrészényi terhet szegény nem viselt, mégis ő nagysága az élesdi jószágot oda forditotta volt [TML VI, 41 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adeverbialiartigem Gebrauch: *~re* tizednyire; de o zecime; (von) einem Zehntel. *1662:* egyiknek is, másiknak is a nagy emberek közül méhsert hordókkal, vajat, mézet, sajtot, tyúkot, tyúkfiat, tyúkmonyat minden nap váltig hordtak, úgy, hogy ha ez szomorú alkalmatossággal az ott fenn megírt igazgatásbeli jó rend és gondviselés lenni nem tanált volna, azelőtti fejetlen lábságban hogy csak tizedrészényire is annyi sok kívánságnak megfeleltethetnek, lehetetlen lészen vala [SKr 570–1].

tizedség tized; subdiviziune/subunitate administrativă formată din zece case/gospodării; aus zehn Häuser/Höfe bestehende Verwaltungseinheit. *1755:* (A tizedesek) kötelesek legyenek minden estve, reggel magok Tizedségek alá bizattatott házakot el járni és megh visgálni [HSzj *tized* al.].

tizedszámra tizendenként; cîte zece; zu Zehntel. *1720:* az Familia nagy Zelussal kivannya ... coláltatni az Bányákat kikben czüst az Minerákat talalhatni, itt pedig szük levén, az nap-számos ... azért parancsolják az földes Urak, az városi Bíráknak ... hogy tized számra minden két héten az Jró Diák kezc alá álicsanak, az it való szokot fizetésre, annyi Banyászt az mennyit a' Jró Diák kéván proportionante egy tizedből annyit az mennyi egy tizedben van [Torockósztgyörgy; TLev 8/4].

tizedvas 1. tizedbe beszolgáltatott vas; fier predat ca dijmă; als Zehntel abgegebenes Eisen. *1780:* A' Possessorokis kárt vallanának mert egy, sok Verökben a' szerént biró Verös kovács, mindenik Veröjére gondot nem viselhetvén, időre jó részének pusztuloba kelletnék maradni a' Tized Vasnak nevezetes defectussaval [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tizedbe beszolgáltatott vassal kapcsolatos; referitor la fierul predat ca dijmă; als Zehntel abgegebenes Eisen betreffs. *1780:* a' vólt ugyanis a' Vas tsínálásrol irt Articulusnak több czéllya hogy a' tehetösebb verös kovácsok között a' gyengébbekis élhessenek, a' Po(sse)ssorok a' Verök keverése miatt tized vas jövedelmekben kárt ne vallyanak [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16].

tizenegy 1. *szn* unsprezece; elf. *1570:* Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon, hytek zerent ezt vallyak, hogy pentheken esthwe mykor ewk ky Mentenek volna Az ew kertekben Eorzeny, vgy mynt tyzenegy Orakor Jeonek az kertek keozybe Nyolchan [Kv; TJk III/2. 72]. *1576:* Weres zel Selyem zel (így!) Mynth egy wynyra walo zeles, tyzon egy Syngh, kylte Rwhayara kyth Ingechkeyere chynalok [Szamosfva K; JHbK XVIII/71. 13]. *1589:* Egy futa, papas bwzw. Tizen egy falka fonal [Kv; KvLt I/2. 36 Vegyes ir.]. *1609:* Ada mi eleottunk ... Istok Gergelne ... egi darab coreokseghet, az Nehay Kouacz Mathenenak, es Bereczk Jstuannak coreok coreokbe (így!), fiurol fiura, megh hihatatlanul, melinek coreok arra tizenegj forint [Uzon Hsz; BLt 3]. *1628/1635:* Egj zederics uiselt Granat keoppenegh tizen egj czust go(m)b rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Beldi Kelemen inv.]. *1643:* Az mostani szamuetel szerent valo hazberbeol ... jutott Istók reszere tizen egy forint huszon eott penz ... f. 11 d. 25 [Kv; RDL I. 131]. *1673:* annyra el vesztegetté[a], hogi Tizen égj kalongját lé hányvá(n), el csépeltetven, es eléttünk fel méretven, ocsu, gaz, és porával édgiütt, csak három véka lött [Déva; Törzs. – [a]Az egerek]. *1675:* Ki Csinalt Kender tize(n) egi kalangia Csinalatla(n) ke(n)deris tize(n) egi [Mezömadaras MT; Borb. II]. *1727:* Nyári András ... van tizen egy esztendeje mivolta el szökék [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 1 Szász Prodán jb vall.]. *1764:* Alkuttuk (!) meg Havasálj földi Ribniki Iuom Csertsele Tégla vetővel ... Ez szerint a' N(eme)s V(á)r(me)gye fizet néki, minden ezerért Tizenegy sustákat, egy, egy, Véka Török buzát [Doboka m.; Borb. I. Steph. Fogarasi hites vármegyei notárius kezével]. *1782:* Jóféle Gyöngyböl formára rakott, tizen egy Virággal Palatingli [A.balásfva BN; LLt]. *1832:* Tizen egy Briliantérozott sámpaneres Pohár [LLt]. *1845:* Tizen egy darab pápa Szem [DLt 1388].

Szk: ~ *esztendős.* *1614:* Brett Mihaly ... vtolzorj Fellesege penigh Sopia Azzonj melj Steffen Lew Leanya leue Segesuarath meljteöl negy gyermekek vadnak vgj mint ... Giurko mely tizen Egj Eztendeös [Kv; RDL I. 96a Andreas Júnek kezével]. *1627:* Jelentue(n) azt az relicta Nyerges Gergelne Sophia Azzoni, hogy az eö kegime vrat Nyerges Gergelt az vr Jsten ez Arnyek vilagbol ki veötte volna, es maradtanak ket gyermeki, az Nagiobbik Gyrko, ki mostan Tizenhat esztendeös, az kissebbik Annok ki mostan tizenegy esztendeös [Kv; RDL I. 133]. *1710:* Az atyám engemet oly kemény disciplinában tartott, melyhez hasonlót soha nem hallottam, mert tizenegy esztendős koromig, míg az atyám rabságra esett, soha asztalnál a tálban nem volt szabad nyúlnom, hanem egy darabocska húst vetettek a tángyéromra, s azon rágódtam [CsH 128]. *1710 k.:* osztán éppen kcze alatt voltam haláláig, majd három esztendeig tanított tizenegy, tizenkét, tizenhárom esztendős koromban [KemÖn. 533–4] * ~ *órakor.* *1583:* Veres Lukach ... vallia, delkor vgmint tizen eg orakor Menek az eppel peter Maioraba [Kv; TJk IV/1. 185]. *1779:* mintegy tizenegy orakor rá ment a Czigány Gornyik az Exponens Vr Eo Nsga Adám Czigány Jobbágya házára [M.lapád AF; Mk 5. 3 G. Szilágyi (46) judex pozs. vall.] * ~ *óra tájban.* *1704:* tizenegy óra tájban éjszaka az urak leoszlottanak [WIN I, 104].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substan-

tivartigem Gebrauch: tizenegy tárgy; unsprezece obiecte; elf Gegenstände. *1656:* Tizenhét ... ón tangyer; tizenedgye norimbergai [Dob.; Mk 16 Inv.]. *1750:* Balog János ... tsak bárán bőrtis ki készitve tizen égyet vitt el, az kit imigy amugy kapott [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1802:* Két karos, ki töltött, s egészszen bé boritatt ülő székek ... Tizen egy ugyan ki töltett, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 51].

III. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: **1.** *~en* tizenegy személy együtt; unsprezece inşi; elf Personen miteinander. *1598:* Az Commissariusok Wrajm paroncholatiara walaztatok huzatt darabantot ... czekbeol el zeokenek woltt tizenegyen [Kv; Szám. 8/I. 5]. *1678:* Csak az új vármegyei nemesség közül tizenegyen vannak oda, Cornidest is a tegnap temeténk el [TML VIII, 243 a táborban levő consiliáriusok Teleki Mihályhoz]. *1765:* Ezenn fellyeb nevezett fatensek ... minyájan mind az tizen egygyen Compellváltotta(na)k, és általunk Iuráltotta(na)k, s meg examináltotta(na)k [Záh TA; Mk VII. 19 Marosbogáti Horvát István hites assz. kezével].

2. *~szer* tizenegy alkalommal; de unsprezece ori; elfmal. *1765:* az mü hellységűnkre dirigaltatott Executorokis meg fordultak nállunk esztendő alatt tizszer s tizenegyszeris ... mulattak három, négy ött napokigis rajtunk [Borbánd AF; Eszt-Mk 189].

tizenegyed 1. tizenegyedik; al unsprezecelea, a unsprezecea; elfte. *1592:* Etunkre itunkra tizeneggied napigh uegeztuk el ... f 3 d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 154 Eppel Péter sp kezével]. *1664:* Az franczia hadaknak hétezer gyalogja ez előtt tizenegyed nappal érkezett oda, maga mustrálta meg ő fölsége Lassamburgnál[a] [TML I, 182 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. – [a]Luxemburgnál].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmi tizenegyed része; a unsprezecea parte din ceva; elfter Teil. *1788:* A Bontzidai Udvarbíro egy Asztag Árpát ki ád Csépleni a Kalotaszegi Mokányságnak tizenegyedit [Solymos K; BfR Kálai Mihály lev.].

tizenegyedfél tíz és fél; zece şi jumătate; elftehalb. *1585:* 'Zabo Janosnak attam tizen egied fel forintoth [Kv; Szám. 3/XX]. *1590:* Die 12 Nouembris Tizen eggied fel Keöblőt keoblet 57 teze(n) fl. 5 d. 98 [Kv; Szám. 4/XIX. 6]. *1615/1628:* Tizen Egiedfel sing szeőcz vászon ... f – d 42 [Kv; RDL I. 96c]. *1694:* Tizenegyed fel Kalongya kender Viragos és magos valora flor. 1. den 92 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1709:* Ferencz Katanak fejin levő koszbeli nyavalyáját ... mikor el vötte ne(m) tudta, tizen edgyed fel esztendeig vele lakva sok izbe(n) curaltattais de semmi keppen meg ne(m) gyogyithatta [SzJk 386]. *1737:* azo(n) kaszállo rétet, mely vagyon ... a Deési Határba, a Tőkös Tón belől, mely in quantitate Latitudinis ... Dées Várossának tizenégyed fél Singes mérő rudgyaival tészen nro 43 [Dés; Ks 26. VII. 4]. *1738:* a Dési Nagj Réten lévő Bika Rét nevű bokros helly ... mellynekis a széle és hossza, a tizenegjgjedfél singes Város Rúdgjával ... találtatott ... Szilágjtő felöll, a Zöldi föld mellett [Dés; EHA].

tizenegyedfélszáz czerötszáz; o mie cinci sute; cintausendfünfhundert. *1559:* Immár hoztak három lajtba tizenegyedfélszázat[a] [TT. 1911. 474 Sombory Gergely Nádasdy Tamáshoz. – [a]Halat].

tizenegyedik 1. al unsprezecelea, a unsprezecea; elfte. *1690/1745:* egj ut mellett, egj nyir bokorra hányattunk tizen egjedik halmat [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1825:* A Tizenegyedik Nrus alatti Specificatio bizonyittása szerént Rf. 80 xfr. 49 [Székelykeresztúr; Borb. I]. *1826:* Specificatio 1825-re Az Elegyes rendkivül valo költségekröl mellj a rendkivül valo költségek után a Tizenegyedik Nrus alat Citáltatik be a Számadásban [Székelykeresztúr; Borb. I]

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a tizenegyedik dolog; al unsprezecelea lucru; elfter Gegenstand. *1674:* hanyattatuk az elsö határ Dombot ... egy kis rétecskén ... Tizeneggiediket fenn az Bérczen egy nagy Csúp mellet ... erigaltattuk es rakattattuk [F.szovát K; SLt Q. 13].

3. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: *~szer* a tizenegyedik alkalommal; de unsprezece ori; elftes Mal. *1823–1830:* kiégvén s kihülvén, teszik más hasonló kemencébe, s így égetik meg tízszer különb-különb hasonló kemencében, míg tizenegyedikszer viszik az olvasztókemencébe, mely már fedél alatt vagyon[a] [FogE 207 – [a]Az eslebeni ércbánya hámormunkájára von.]

tizenegyedmagával összesen tizenegyen; unsprezece persoane cu el/ea, cu încă zece persoane; (mit ihm/ihr insgesamt) elf Personen. *1585:* Koúctkezik az mit az Apahiday Gatt es Basttiak Chinalasara költöttem ... Az Korcziolias hatod Napig werte fel az Chowekeket Tizen Eggied Magaúal [Kv; Szám. 3/XVIII. 21b].

tizenegyszáz czerszáz; o mie o sută; cintausendeinhundert. *1572:* Lupsay Janos felseo Jaray nemes ember ... azt valla ... czeknek vtanna esmet cotet hozza hytta Jaray heruatne es azt mondta hogy Koloswarat az hyd uchaban egy menzarosneual két fekwlada vagyon az kyssebykben tyzen egy zaz forynt vagyon aztys ersebet azzonnak haggya [A.jára TA; Thor. IV/3.]. *1582:* 14 oct(obris) Az zel hogy el hanta volt az Trombitas hazat chynaltatta(m) megh Sendely keolt tyzen egy zaz warasse [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. *1610:* Ezbeöl az Tizen egj zaz Eötue(n) cött f(or)intbol es niolczua(n) penzbeöl deputaltak eö klmek az Borbaranak az kj hazasitasara auagj menie kezeöre (!) az melj ... f 55 d [Kv; RDL I. 6]. *1668:* az megnevezett atyai házat ... idegennek, nemes embernek tiszta kézpénzen: tizenegy száz forinton eladták [Kv; KvE 208 LJ].

tizenharmad 1. tizenharmadik; al treisprezecelea, a treisprezecea; dreizehnte. *1603:* az mely feiedelemnek Zekel Moysesnek hittel voltúnk köttelessek, az hadnak meg veressetöl fogúa tizenharmad napig sem izenettel sem leúele altal meg ne(m) talaltatot, sót ellete felölis semmi remensegh ninczen [Kv; TanJk I/1. 452]. *1739:* az fiacskám az himlöböl ugyan ki gyogyult, de erössen hurút, az hasais ment ugyan mindennap eczer, de mindenkor keveset ... már tizenharmad napja hogy roszul kezdett lenni [M.csesztve AF; Ks 99].

2. tizenhárom; treisprezece; dreizehn. *1585:* Haúaselfoldebol Júta Vrúnkhoz Egy Boer kowetsegen Vrúnk megh Jszene B. Vramnak hogy Gazdalkodgiunk Nekie hatod Magawal wala húst ö Magok az olahok nem öttek Gazdalkottam Azert Nekie Tizen harmad Napig mint kowetkezik Rend Zerent [Kv; Szám. 3/XVIII. 31a–32a Gellien Imre sp kezével].

tizenharmadfél 1. tizenkettő és fél; doisprezece şi jumătate; dreizehnthalb. *1555:* Ha valakit kurva fiának, árulonak, hitetlennek mondanak ... ha a más fél meg bizonyitja, hogy ő hozzája büntelen mondotta, eleven díján, az az tizenharmad fél forinton marad: mert tisztességében jár [Szu; SzO II, 121]. *1585:* Talak kichid(d)ed es keözepzerewwek vadnak Niolcz, tizenharmadfel font, tt f. 2/7 [Kv; KvLt I/2. 3 Vegyes ir.]. *1600:* Cziki Simo penztis ada s bvczvtis ada, mindenesteól fogua tizenharmadfel forintra fizette [Agyagfva U; UszT 15/21 Michael Bartalis vall.]. *1614:* Borka Janos orzasert keotte magat Buryan Gergelynek tizen harmad fel ftert ha megh valtya magat kj erezti kezybeöl [Szentlélek Cs; BethU 436]. *1650:* Vilagoso(n) doccalt az Actor hogi szidta, es az chouat az eö szena fűuebe tőtte. Azert az szidasert olyan tizen harmad fel forinton, az choua tetelert meltatlan choua tetelnek terhen tizen harmad fel forinton iteltetet az I [UszT 47b]. *1666:* Az deliberatio szerent ... adjudicaltak volt Boné Gyorgyot, és Nagy Mihalyt külón külőn tizén harmad fél forinton [Mezősztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1672:* Egi pillangos arianj Lancot az melyben vagion tizen harmadfel aranj [SLt A. 52 Suky Kristóf lelt.]. *1682:* ha penig nem tselekednc egeszen meg vehessük rajta az tizen harmad fel forintot [SzJk 171]. *1712 k.:* tőllemis vett el az adon fellyül fél nehézék aranyat es tizen harmad fél forintat [Torda; Törzs. Nyerges Bálucz (38) cigány vall.]. *1736:* Ezen Szölős kertnek hoszszusága harmintzkettőd fel öl, az Nagy Gyümöltsös kert felől valo szélessége tizen nyoltzad fél, közepe Szélessége tizennyoltzad fél öl, az fala felől valo szélessége tizen harmad fél öl [Várhegy MT; EMLt XIII/1. 114 Conscr.]. *1762:* a Hesdatiak ... maradgyanak az Potentiáért Tizenharmadfél forintig valo büntetésen [O.rákos TA; JHb XXXIV/1]. *1772:* Tizenharmadfél Sing Tiszta Len Vászon [Kv; KvRLt IV. 32/6]. *1842:* minek Utánna Hajdu Imre eö kelme a Nehai anyosom Bereczki Pétemé Márton Anna aszony Testamentariájat lefizeti ugy az Dost avagy tüszhely pénzt a Tizen harmadfél forintokot azonnal Remittálni kész vagyok [Szováta; Mt Bereczki József lev.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmiből tizenkét és fél (rész); doisprezece şi jumătate din ceva; dreizehnthalbe Teile (aus etw). *1582:* Eothweos Peter ... vallia ... mikoron magiaraztam volna Az Adossag harmadfel forint vala benne megh Jrwa, S monda zabo Georg, bizony Nem harmadfel forinth volna, hanc(m) tizen harmadfel, el hattak az tizet de Ide kellene Irny [Kv; TJk IV/1. 95].

tizenharmadfél-fél tizenharmadfél-tizenharmadfél; cîte doisprezece şi jumătate; dreizehnthalb (an jede Person). *1632:* mindeniknek tizen harmadfel fel forintot adta(m) [Mv; MvLt 290. 65a].

tizenharmadfélszáz czerkétszáz ötven; o mie două sute cincizeci; eintausendzweihundertfünfzig. *1561/1579:* My elettwnk azert Thomory Christoffal felesege kepeben megh egienesedenek illien keppen ... hogy az mybe lamborok megh bechywlteok (!) volt az kastelt ... mely Tyzen harmadfel zaz es két forintot es Thyzenhat penzt ... megh fizessek [Kozárvár SzD; SLt A. B. 4]. *1592:* Tezek ugian ezen testame(n)tum halgato vraim eleoth kez penzreol vallast meli ladamba(n) uagion Tize(n) harmadfel zaz forintrol [Kv; RDL I. 5].

tizenharmadik 1. al treisprezecelea, a treisprezecea; dreizehnte. *XVIII. sz. eleje:* Az Tizenharmadik Articulus. ha valla mellyik Mester Ember az beesuletes Czéhe edjjk az masignak az Mester-legényt vagy az Inast (így!) el csabitana vagy el csalna, az Mihelyből, elsőbe büntesség megy egy forintig [Kv; PosztCArt. II.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a tizenharmadik személy; a treisprezecea persoană; dreizehnte Person. *1843:* Tizenharmadik Zsurka Juon luj Dumitru bucsum-pojényi közlakos [VKp 116].

tizenharmadmagával összesen tizenhárman; treipsrezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) dreizehn Personen. *1609:* Ezőkón kőwöl az Biro tjzen harmad magawal vagjon, kjk eskwt polgarok es czőkel egyetónben wrunk ő Felsege gongyat es dolgat es az szegeni varas gongiat viseljk az varas Notariussaual [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1640:* Es mindenik fel bizonysagit compertalua(n), az A(ctor) Exhibeala az teoruenyben egi Intramentalist (!), mely keolt volt 1585 eztendeoben, kiuel azt bizonitta meg hogi az eo Attia Balogh Janos Eskwtte volna el azt az Chiuniaza neuw vőlgiet tizen harmadmagaual [Mv; DLev. 5].

tizenhárom 1. *szn* treisprezece; dreizehn. *1589:* Tizenharom singh Gatter giolch ... f 2/60 [Kv; KvLt I/2. 35 Vegyes ir.]. *1629:* tudom hogj betegh uala merth en bantam tizenharo(m) hetigh uelle [Kv; TJk VII/3. 100]. *1663:* Most az elmult szeredán volt az tizenhárom vármegyének Eperjesen consultatiojok [TML II, 649 Teleki Mihály a fej.-hez]. *1677:* Aszszonyunk eo Nga tizen haro(m) lovasz Dragányinak hét hetek el telvén őt ot f(o)rintyával attam hopenzt f 65//– [UtI]. *1713:* Pap Samuel Tizen három varosban lévő fundussát az adojért az varosnak hadta és adta [Kv; PolgK 144]. *1746:* Vettem volt fel kölcsen ... tizen három magyar forintakat [Mv; Told. 17. 3]. *1752:* egy homlok párta tizen őt arany boglárral apro orientalis gyöngyel fűzve, egy fityegő rajta tizen három rubintal [Ks Kornis Ferenc lelt.]. *1773:* Tizenőt arany Szkofium gom (!) pikejestől együtt tizen három gombnak az tetejen apro kis jo fele szem gyöngy vagyon [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1812:* Tizenhárom Csipkés szélő on Tángyér Rf 13 [Mv; MvLev. 13 Szabadi József hagy.]. *1823:* Középlaki Rákosán Ilonak egy két esztendős Tinoját el betsülték, mint Nyégra Péter kezessének 13 ./. Tizen három R Forintokig interessével együtt [Középlak K; Somb. II]. *1843:* A K Monostori Papíros Gyár ... által adatik a Haszon bérlő Urnak Indigo Tizenhárom lot minden edény nélkül [KmULev. 2]. *1864:* azon ... nád termésért fizetek tizen három vj forintokat [Mezőbánd MT; TSb 27].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizenhárom állat; treisprezece animale; dreizehn Tiere. *1585:* Egy sos posart vőtte(m) d. 20. Herynget vőtte(m) tyzen harmat d. 26 [Kv; Szám. 3/XXII. 58]. *1763:* a' Marsinánokbol ... járni szokott Dézma Báranyokbol hajtatt ugyan el is M: Bogátra, Mányika Juon az Urak számára, de ittis hagyott magának Nrő tizen-hármat, ha nem többet [Záh TA; Mk VII/1. 20–1 Purse Gyorgyitza (30) jb vall.].

III. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: **1.** *tizenhárman* tizenhárom személy; treisprezece inşi/persoane; dreizehn Personen. *1597:* Jutanak vrúnk eo felsege Louaiúal paripakkal mellick valanak kerwlbe Tizen

harma(n) [Kv; Szám. 7/XII. 107 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. *~szor* tizenhárom alkalommal; de treisprezece ori; dreizehnmal. *1662:* így az ótestamentum könyveit tizenháromszor, az újtestamentumot pedig harminckétszernél többször olvasta vala el[a] [SKr 293. – [a]I. Rákóczi György].

tizenháromezer treisprezece mii; dreizehntausend. *1585:* attunk ... Sendel szeget ez epiletnek zúksegere tizen harom ezert, melnek az arra tezen ... f 4. d. 55 [Kv; Szám. 3/XIX. 35–6].

tizenháromszáz czerháromszáz; o mie trei sute; eintausenddreihundert. *1665:* Hasszán pasa tihajának más törökkel együtt 10, van még negyven, az többi elkölt, sőt nemcsak az, hanem eddig tizenháromszáz tallér költ el [TML III, 468 Paskó Christoph Teleki Mihályhoz Nándorfejérvárról].

tizenhat I. şaisprezece; sechzehn. *1556:* Ez megh mondoth dorottya Azzon, az ew Jozagat Magiar es olah frathan Mynd az ky Ewstel maradot, es az vas Janos rezet magiar frathan ky Ew uala zalagon vagion es az ew vranal, tyzen hat ftba es almadj tamasnak eg haz heljet olah frathan ... akarna Ismeg valamy summa penzbe el zalagosithany [Fráta K; SLt V. 26]. *1579:* ez Erdeonek Jawat penig aggyak niolcz Rudgiawal az zelessegere es tyzen hat Ruggiawal az hoozara [Kv; TanJk V/3. 182b]. *1585:* Ada Miske Thamas Az Inekfalui hataron Aranias Zekbe ket fordulasra tizenhat hold zanto foldet [M.csesztve AF; Told. 27]. *1602:* Zabo Georgy varos zolgaia ... vallia ... Amykor elseoben fel rontottam volt az ladat ket forint ara dutkat es tizen hat penzt veottem kezemhez [Kv; TJk VI/1. 597]. *1630:* Tudgiuk azt hogj bira egi falkaigh talam mint egi tizenhat eztendeigh [Zágon Hsz; BLt]. *1651:* Egy rubintos Rosa meliben vagio(n) Tizenhat Rubint ... Masodik Rubintos Rosa melibe vagion Eőregh rubint Egy, Apro Tizen hat, Geongy Apro zeró hatt, Eőregh harom zem giongy [WassLt Vass Judit kel.]. *1672:* Egy sákban habarniczát tizenhat okát, okáját pro fl. 1. 80 [UtI]. *1710:* Én az öcsém Bethlen Pál eleibe küldék hat lovat és tizenhat ökröt segítségére, mely őnéki igen jól esett akkor [BÖn. 736]. *1729:* az Tizenhat forint(na)k felét tegje le, felét penig ez jelen valo Esztendob(en) Husvet napjára tegye le, addig az fele reszire jo zallogot czüst vagj arany márhat adgjo(n) [Kv; ACJk 142]. *1746:* Két csáválatlan óz bőr ... Tizenhat csáválatlan nyirett júh bőr [Vargyas U; DanielAd. 260]. *1777:* vagyon egy jo darab Malé Föld ... Tizenhat szekér málé meg terem rajta [Dés; Ks 79. 29]. *1823:* Makfalvi Dosa Gergelynek adossa lévén ... Szép Mihály pengő pénzbe 16 tizenhat Rforintokkal [Kakasd MT; DE 1].

Szk: *~fontos. 1586:* 11 Marty Jeót be Ifjw Bathory Jstuan felesegestol harom Cziwkat tiszen hat fontost /64 [Kv; Szám. 3/XXIV. 11] * *~-hat* tizenhat-tizenhat. *1600:* veottem kett Lakatott tize(n) hathat penzen [Kv; Szám. 9/XIII. 8 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1609:* ez Jncantusok absoluta poten(tia) median(te), egy Chycke tanoroka neuco szena retemet Kozmasi hataron, pro se poten(tia) median(te) occupaltak, es vsussat percipialtak, melynek hasznaj annuatim meg ertek volna tizenhat hat forintot [Kozmás Cs; BLt 3 Kizdi vasarhelyen[a] kelt ítéletben. – [a]Hsz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** tizenhat személy; şaisprezece persoane; sechzehn Personen. *1603:* mihelyen az Vristen megh hozza Lucas Vramath ... mingyarast az Jdes vraimban gywtessenek be tizen hatigh Awagy huzigh valot, es az njolcz oztozo vraimnak egyenleo Akaratbol Jrianak Articulusokat [Kv; TanJk I/1. 436].

2. tizenhat állat; şaisprezece animale; sechzehn Tiere. *1678:* egy Öszel kesen, mikor mar ho is eset vala, az Barabas György Uram Marhait tizen hatig valot, az Szent Leleki varhoz hajtottak vala [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Johannes Bolta (70) Sénior pp vall.].

3. tizenhat tárgy/dolog; şaisprezece obiecte/lucruri; sechzehn Gegenstände. *1568:* Elisabet consors eiusd(em) iur(ata) fassa e(st), Kertem Andras kowachynetol kolchyon, hul tyz penzt hul tizenhatot, esmet meg atta(m) neky, de en Soha semy penzet ne(m) latta(m) [Kv; TJk III/1. 196].

III. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: *~on* tizenhat személy; şaisprezece inşi/persoane; sechzehn Personen. *1604:* azok az gonozul teuök az hatalmaskodas[a] vta(n) vizont az eő kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk, semis mertj(u)k menni, mert uoltak tizenhato(n) de mj keuese(n) uoltunk [UszT 18/74. – [a]*Hatalmas cselekedet*-ből javítva]. *1629:* az falubol ... ki Jouenek valamj olahok, czeppel, mereklyeuel es egyeb faual valanak mint egy tizenhaton [Kv; TJk VII/3. 212]. *1660:* Megharaguván reám, mondván: hamis vagy, eb, mert azért mondod, hogy téged bekapjanak. Mondám nekik: kezeseket állatok, felelvén: tizenhaton sem adnánk tégedet [Kv; KvE 181 LJ]. *1784:* B. Bánffi Sándorné Asszony ő Nga Jobbágyai mintegy tizenhaton a kérdett erdőt invadálták ... a Tisztarto ... meg tudván, engemet is, akkor Sugya lévén, másokkal együtt maga mellé vett [Kosztesd H; BK 310 Vledo Petru (30) jb vall.].

tizenhatezer I. şaisprezece mii; sechzehntausend. *1579:* wóttem schendelt az plebanos hazahoz az hyazatnak tizenhot ezert kylencz zazall eg f 1 suma tezen f. 17 [Kv; Szám. 1/XVIII. 38]. *1657:* noha én immár azelőtt arra való hajlandóságát Catherinának[a] vöttem vala eszemben szavaiból kéretlen, mindazáltal én conscientiámnak akarván satisfaciálnom, a tizenhatezer forintos assecuratiót is visszaadám, megbántódásával Rákóczinak | megindulván azért menénk Fejérvár felé, mert Vincet is az fejedelem elbeszéllette vala tőle, s máig is oda az ára, tizenhatezer forint [KemÖn. 129, 140–1. – [a]Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak]. *1662:* egy nagy erős hadat is készítének egyik portai dívános vezér szerdársága alatt, mellynek jancsárja az jancsár Haszon agával tizenhatezer számmal ugyan a császár portai negyvenezer jancsári közül válogattattak volna [SKr 532]. *1665:* Egy emberfőnyi vagy annál is nagyobb ámbert, mely vétetett tizenhatezer talléron, tiszta arany az szakál füstelő [TML III, 440 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizenhatezer személy; şaisprezece mii de persoane; sechzehntausend Personen. *1710:* Marlebourg megegyezvén a császár generálisával, Eugéniussal, rámenének a francia táborára, ki egy erdő mellé vonta vala meg magát, hogy jobb commoditással harcolhasson; nem segíllé meg Isten, mert erősen megveréték, nyolczezren esének el a harcon, tizenhatezer letevé a fegyvert Marleoburg lába eleiben, s rabságra adák magokot [CsH 408–9].

tizenhatod tizenhat; şaisprezece; sechzehn. *1585:* Magiar Andras vallia ... Takach Keleme(n) ... az eo hazoktol vala

tizenhatod haz mezzesegre [Kv; TJk IV/1. 474]. *1586:* Az Szena Hordasrol, 8 Septem: Jeottenek az olahok tiszen hatod napeg hordottak [Kv; Szám. 3/XXIV. 35].

tizenhatodfél 1. tizenöt és fél; cincisprezece şi jumătate; sechzehnthalb. *1587:* Az Eleobe ... kazaltattam tezen Eozzessegel Tyzenhatot fel Vitornat Vitornayatol attam az hazasoknak d. 34 f. 5 d. 27 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 9 Zabó György isp. m. kezével]. *1594:* tartozik Bozzasi Georgi wram Bozasi Janosnak fizetni ez megh irt perre ualo keoltsegert Zaznegi forintot, tizen hatadfel tallert, het arannyat az eo reze zerint az ieouendeo 1595 eztendeobeli Szent Mihály Arkangial napiara [Szászerked K; LLt]. *1600:* Ezt penigh az cörcksiget wette wolt zalagban az en masik apam Chekerd Janos, Demeter Antalnak f. 16. Jsmegh az tizzen hatod felet, megh atta egy korba neki [UszT 15/25]. *1614:* Ebben az esztendőben[a] Radnóton hala meg az én feleségem, Huszár Borbára ... Kivel nagy kedvesen éltem tizenhatodfél esztendeig [BTN[2] 52. – [a]1601-ben]. *1627:* Konez Mihaly Veoué meg my Elottwnk Dobo Petronettol ... azt az Eorokseget ... tizen hatod fel forinto(n) [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 30]. *1663:* Tizenhatod fel singh Saknak valo Pokrocz [KGy]. *1751:* Azan fundusis fel méretettvén találtatott az uttza felől valo vége tizenhatatt fél Öll [Dányán K; SLt 8. K. 16]. *1812:* Tizenhatodfél Markos fekete, vagyis barna Ló ... a hátulso bal lába kaptzás [DLt 58 nyomt. kl].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizenöt és fél darab; cincisprezece şi jumătate de bucăţi; sechzehnthalb Teile. *1621:* veóttwnk ... kett Zeker fwrez dezkatt Tizenhatodfeleuel Egy forinton [Kv; Szám. 15b/IV. 14].

tizenhatodik 1. al şaisprezecelea, a şaisprezecea; sechzehnte. *1585:* Angalit Velnen Mihalnę vallia ... tizen hatodik haz vala e dologh a' Keleme(n) hazatol [Kv; TJk IV/1. 474]. *1670:* Urunk azt mondá, most nem ír Kegyelmednek, hanem Kegyelmedet elvárja ű nagysága tizenhatodik praesentisre s akkor ű nagysága magával beszél Kegyelmeddel [TML V, 149 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1751:* Karácson havának tizen hatadik napján [H; JHb XXXIV/ 45]. *1774:* Tamás sógoromat ismét eltemetém szeptembernek tizenhatodik napján [RettE 328]. *1782/1799:* A' Vám dolga a' Malomban eddig ugy volt, hogy egy vékából a' tizenhatodik részt vette, most pedig a' tizedik részt vészi a' Molnár [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 388]. *1843:* Tizenhatodik tanú Kriznyik Nyikuláj bucsum-pojéni közlakos [VKp 99].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a tizenhatodik személy; a şaisprezecea persoană; sechzehnte Person. *1744:* A Tizen hatadikat [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 45].

tizenhatodmagával összesen tizenhaton; şaisprezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) sechzehn Personen. *1586:* 14 Aug: vrunk eó Naga Zamara hoztanak ket hordo saletrumot ... az korchiolas tiszen hatod magaual, vonta fel zekerre kiteól attam – /20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. *1597:* Rotúitz Menihart, es Hans Schmekken haúb(an) (!) Jútanak Varad feleol harom zekerrel egieb feo Nemetckis vellek Tizen hatod magokkal [Kv; Szám. 7/XII. 118 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1662:* postán meghozaték, hogy Ali csauz más fő törökökkel, mintegy tizenhatodmagával, ismét útban volna | Stépán Ferenc a vármegye zászlóját a vicispán után vagy tizenhatodmagával vitte vala [SKr 169, 544].

tizenhatszáz czerhatszáz; o mie şase sute; cintausendsechshundert. *1587:* Veres Peterne Azzonyomtol veottem Tyzen hatt zaz Sendelt Nyolchzazaual f. 2 [Kv; Szám. 3/ XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével]. *1597:* Berhardus Jacobinus Juratús fassús est. Zamat nem thúdom menyzer kert engemet Borbely Peter hogy Lukach vramnal theorekedgie(m) hogy az hazat neki adgia tizenhat zaz forintot igirt wala erette [Kv; TJk V/1. 125]. *1635:* az Adossagh megh halatta az tizenhatt szaz forintot annyra sok volt es ezekreöl az Adossokat excontentalnúnk kellet [Kv; RDL I. 23]. *1675:* tizenhat száz forintal megh meghis ados Bánfi ur(am) eő nga Gyeröfi ur(amna)k [Born. II. 15 Paulus Csekő de Dereeske (50) presidiarius Somlyaiensis vall.]. *1676:* (A Varsolci jószágot) Batosi Kata valtotta megh ... Tizen hat száz forintokon [Varsole Sz; Ks 90]. *1690:* Az Só Aknákrol eddig járni szokott tizen hat száz forintnak ki adatását ... ha lehettséges penzül adgyák meg [Kv; KvRLt X. A. 5].

tizenhét 1. şaptesprezece; siebzehn. *1570:* Ezt akaram Tuttara adnom kegyelmednek hogy Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen het weka bwzat wynek El az Malombol [Nagyfwa[a]; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz. – [a]Apanagyfalu (SzD)]. *1624:* Olaios Jakabtol hozatta(m) pecze olajat, az festekben Tizen het fontott ... f 1 d 44 [Kv; Szám. 16/XXX. 29]. *1688:* tizen hét on talamat két paripamat el tolvajlottak [Kv; Utl]. *1721/1740:* Tizenhét forintokat ... a Megyéneck[a] ... megis vűn [Koronka MT; Told. 26. – [a]Értsd: Egyháznak]. *1729:* Szen Györgyön a sokadalomba nehai Bodola György Uram tudom hogy edgy sárga gyermek Lovat tizenhét forinton ada el [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141 Bitai Ferenc (40) pp vall.]. *1746:* E mellett más lábat mérvén az ivó kutig ... hoszszassága tizen hét kötél [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 9]. *1753:* vagyon egy hitvan Gyalog kertel bé keritett Marha akol mely akolybanis tizenhét vekony Tölgy fa ágasokra epittetett Perelyés Marha szín lászlaival edjütt minden Kapu nélkül [Karácsonfva AF; Told. 18]. *1764:* Midőn bennünket a Szent Királlyiak ide ki idéztenek ezen helyre ... akkoron ... a Maros Szent Királlyiaktol hallottuk hogy innet fogtak el a Tordasi tizenhét embereket [Csombord AF; JHb XXVIII/ 48]. *1776:* Tizen hét rubintos Arany boglárok [M.köblös MT; RLt Sombori Klára és Sándor felt.]. *1792:* kért költsön ... Balás István uram ... Dobolyi Josef urtol 17 ~ tizen hét m. frtokat kötelezvén magát mái (így!) napon lejendő viszza fizetésére [Ne; DobLev. II/336 I. Petke Josef kezével]. *1813:* A' Kertben ... Külőmbb külőm fele nagy élő körtövéj fák Tizen hét szál [Koronka MT; Told. 18]. *1847:* Tizenhet Vas serpenyö jukatos [Szúv; DLt 286].

Szk: *~hét. 1566:* panazolkodnak my Nekeonk az Bezterezey hiweink, hogy ez el mwlt napogban oda Deesre az my Nepeonk tartasara Negyedfel zaz Coloswary keobeol zabot keoldeottek wolna, Es chyak 16 wagy tizen het het pinzt attanak wolna ot keobleyert, nem teobbet [BesztLt 6 fej. János Zsigmond Gabriel Peokry erdélyi mezei hadak kapitányához]. *1761:* Frontispiciumán ... az also contignatioban levő házaknak külső Pitvara felett ujj Sendelj fedelű különös Tornyos szarvazatu ... Filegoriás Tornátz, meljben két fellöl kő falon állo tizen hét hét fa lépcsőjü ... grádicsok szolgálnak fel [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 41].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substan-

tivartigem Gebrauch: tizenhét állat; şaptesprezece animale; siebzehn Tiere. *1639:* Hatuani Sigmondne tomori Anna Azzonio(m) ... fogatta volt megh ... nagi al(ia)s forezigh (!) tivadar nevcó Jobbagiat nemeo nemeo bizonios vetkeiert, meli nagi tiuadar Eó kegimenek Diznaynak paztora leuen ... ada veztet ... diznayban tizen hetet, meli kartetelet ... tiz forintban Ugi Engede megh hogi azt az tiz forintott Egczersmind zent gicórt (!) napian megh adgia [Dob.; Ks 41. F].

3. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: *tizenheten* tizenhét személy; şaptesprezece inşi/persoane; siebzehn Personen. *1587:* Miert hogi sok mwlatasunk volt es az harom kocin voltunk minden nap leg keuesebbe(n) Tiszen heten Lowakra zenara zabra etelunkre Jtalunkra Draga borunk vala keolt f. 16/9 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével]. *1710:* Szent-Pálra menvén, és megértvén, hogy akkori boldogtalan alkalmatosságon kapván, a mü jobbágyink közül tizenheten szerzettenek magoknak szabadlevelet a fejedelemtől, elküldék hozzájok, hogy jöjjenek szogálatra ... csak csoportra verők magunkat tizenheten lovon [BÖn. 561–2].

tizenhetedfél 1. tizenhat és fél; şaisprezece şi jumătate; siebzehnthalb. *1675:* egy mása s tizenhetedfél oka contrabont kénesö léven praefectus uramnak [AUt 160 Zalatnai jöv.]. *1678:* vöttem tizenhetedfel sing Kamukat tetezint singit veven f 1//40 [Utl]. *1683:* Tizenhetedfél sing bársonyt, duflát [AUt 471].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizenhat és fél vmiből; şaisprezece şi jumătate din ceva; siebzehn Teile (aus etw). *1662:* rozszsal együtt Nagyságod számára 40 köböl élést hoztanak, abbúl hetet kell adósságban adni ... abbúl az németeknek egy hétre tizenheted felet kell adni, az magyarokra is elmegyen nyolcz köböl [TML II, 406 Teleki Mihály Lónyai Annához].

tizenhetedfélezer tizenhatezer ötszáz; şaisprezece mii cinci sute; sechzehntausendfünfhundert. *1720:* Bethlen Joseph Uram ... fizet Bethlen István Ur(amna)k tizenhetedfel ezer forintot [Szépmező KK; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz].

tizenhetedik al şaptesprezecelea, a şaptesprezecea; siebzehnte. *1657:* Erdélyben bémenvén helyben voltunk 1624-dik esztendőben, melyben én is töltöttem el tizenhetedik esztendőmet [KemÖn. 50]. *1843:* Tizenhetedik tanú Dávid Din bucsumsászai közlakos [VKp 100].

tizenhetedmagával összesen tizenheten; şaptesprezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) siebzehn Personen. *1667:* Kucsuk pasátúl is tegnap érkezék egy követ tizenheted magával [TML IV, 114 Székely László Teleki Mihályhoz].

tizenhétszáz czerhétszáz; o mie şapte sute; eintausendsiebenhundert. *1585:* Borbelj Marton vallia ... olaios Georgy ... monda ... Im Hozzw Martonnak Adam az en hazamat ... Mert Seeler Marton tizen Niolcz zaz frton kery vala, De Hozzw Martonnak mint hogy Sogorom tizen het zaz frton Attam [Kv; TJk IV/1. 411]. *1586:* Ezen kiucol tiszen hęt zaz szeget czinalt minden harom szeget egi egi pensre tudvan veót czert ki teszen – f 6/ [Kv; Szám. 3/XXIV. 39]. *1593:* Theleki Leorincz vallia ... Az meli tizenhet zaz forintia az Attiamnak en nallam volt, Theleki Istvan egikor talala meg engemet feleolle, hogi eo kezebe aggiam, mert Attiam neki Atta [Kv; TJk V/1. 308].

tízenként tízesével; cîte zece; zu zehnt. *1590:* Az vasak dolgarol veghezteneк hogy ... ha be hozza a' hatarba vgy hogy it valo bizonios gazdaia vewcoje még Ne(m) volna tehat a' piaczra Jeoyeon, harmad Napig publice arullia eggienkent, tizenkent, Zazonkent Adhassa [Kv; TanJk I/1. 126].

tizenkét I. doisprezece, douăsprezece; zwölf. *1560:* Tyzen keth arany gywrw kcó wesek hanem egy kez fogas wagion keoztok [JHb Temeswary János reg.]. *1587:* Tiszen ket coreg szarw szeget – /15 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. *1592/1633:* Mi ... az eo oztasokat, az mint limitaltatott s commensoraltatott, tizenkét Eskwt ... parazt emberek altal ... megh irtuk [Gyeke K; Ks 90]. *1625:* Tizenket Lepenj halat veottem d 28 [Kv; Szám. 16/XXXV. 165]. *1628:* Egj galleros zederies skarlat nestel bellet mente vitez kotessel czinalt óregh tizen ket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt]. *1638:* Varga Miklosni ... az minapiban Eyel Tizenket orakor ioue hozza(m) reszegen | az riadasba(n) mint egj tizenket es egj ora közeöt fel serkenek az kialtasba(n) [Mv; MvLt 291. 142a, 158b]. *1669:* egy hold szanto földet Ada eo kglme zalogon Tizenket oroszlanios tallerert szegeny Apor Andras Vram sanczaban [Kvh; HSzjP]. *1690:* Az it valo Diszno Hentesek(ne)k és kufarok(na)k Disznot tizenket oraigh ne legyen szabad venni sub poena fl. 16 [Dés; Jk]. *1698:* egy kaszálo irotván tizenket szeker szenára valo [Buza SzD; EHA]. *1710 k.:* Ebből jött ki, hogy némely holnapban 30, másban 31, februariusban pedig 28, hanem a bissextilisben 29 nap vagyon, hogy azt a 365 vagy 366 napot különben nem oszthatták tizenkétfelé; az esztendőt pedig 12 holnapnál többre nem csinálhatták, mert sem a nap, sem a hold járásával meg nem egyezhettek volna [BÖn. 452]. *1736:* Ertem hogy az gabona roszszul ereszt bár bizony jol eresztené, mért elég száj lesz Erdelljben csak Nimét tizen ket Regiment [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. *1750:* Tizenkét véka fejjer Liszt ... Köz Liszt Metr 15 [Told. 3]. *1780:* külgyen édes Azszony Anyám vagy tizenkét forintot kész pent (!) [Kp III. 203 Ujfalvi Sámuel édesanyjához]. *1827:* a' remekező Legények őrökkétig a' Tizenkét őregebb Mesterek között azon rendel az öregség, vagyis a' Czébe-álláskori rend szerént következnek, osztassanak ki [Kv; ACJk 21]. *1853:* az öt darab szántó Föld öszve méretvén a' felső végén a' gyep közepéről mérve tizenkét ölre [Albis Hsz; BLev.].

Szk: ~ *esztendős. 1710:* egyszer Csíkban létünkben, az anyám a barátok klastromában gyakran járván templomhoz, engemet is elvitt mindenkor magával, a barátok engemet a cellájokba felvittenek, képekkel, olvasókkal, könyvecskékkel addig ajándékoztanak, mint gyermeket, mert tizenkét esztendős voltam, elláttatának sok beszéddel és pápistának tőnek [CsH 139]. *1761:* Az régi Jó szokás szer(e)nt Tizenkét Esztendősen fejjül való Férfiunak akármely rendb(en) és állapotb(an) lévőnek az Nagy harangal szaggassanak Hármat ... Tizenkét Esztendősön alóll való Fiu Gyermekek(ne)k penig hat Esztendősig, az szaggatásb(an) vonnyanak előbb az Nagy Harangal Kettőt, Az Kicsinnyel Edgyet [Torockó; TLev. 2/2] * ~*két. 1581:* Az Regy zokas zerent megh vegick az tyzen ket ket pinzt [Kv; TanJk V/3. 246b]. *1589:* Vala-

mely mester penigh … ez Articulust meg szegnę … Tchat az menyszer miucli, annyęszor tizenkęt kęt forintal bwntettessek keduezesnelkwl [Kv; KömCArt 6–7]. *1592/1593:* Mely kaart vgian akkor mindgiarasth az kegmetek Deliberatioiábol megh lattattam, Birot víttem az kaar latnj … eo kegmek io keet zeker zynara itiltek, kit tizenkęt kett, cokreon vihettek volna el [Dés; Ks 35. V. 12]. *1599:* Amely vasat mostan az itt valo emberteol f<ogtak?> azt itt valo embernek tizen ket ket pe<nzen> Adgya, Jdegeneknek penigh tizen harom p<enzen> [Kv; TanJk I/1. 334a]. *1609:* Azon hydnak chinaltatasara attunk két nap zămosnak tizenket ket penzt tt f – d 24 [Kv; Szám. 126/IV. 31]. *1673:* Gyalaron lako Berivoji Peter … mivel az Banyaban valo foglalatossaga miat Szabadosi hivatallyanak nem felelhet mindenkor vgy megh, az mint kivantatnek … Annakokáért usq(ue) ad beneplacitum menni könnyebségnek okáért az Szabadosi hivataltul avagy szolgalattul fel szabadito(m) töttem es boczattam taxara, ugy hogy annuatim az egy Telektül az kin lakik fizessen Tizenket ket forintot es az töb taxas Szabadossim formájába(n) szolgallyon [Vh; VhU Thököly Imre ad.]. *1680:* Vágo vagy élés Barammal tartoznak annuatim egyel ~ nrő 1. Elés vajjal nigy ejtelel … Elés báránt mind(en) három házos ember egyett egyett szoktak adni avagy azért mind(en) haztol tizenket, két pénszt ~ denar 12//12 [Korb F; KvLt 74]. *1681:* Vannak az Hunyadi Várhoz öt vas Bányák[a] … Ezekböl … Ordinaric mindenik heten, külon külön mindenik bányaböl szoktanak administralni az várb(a) az Dominus T. szamara egi egi Suszt vasat; es egi egi fertalyt … (: … minden Susztban tizenketket masa vagyo(n); egi masaba(n) penig vagyo(n) Libr. 100 :) [Vh; VhU 60. – [a]Köv. a név szerinti fels.]. *1722:* Proventus Pastoris … Mindenik fordulora tizenketket veka buza vetes az Eklesia földeben a Parochus Buzajabol ket szeri Szántásba [Ercse MT; GörgJk 159]. *1805:* tizenkét két esztendös mettzett Paripa-Csitkok [DLt nyomt. kl] * ~ *órakort. 1585:* Kiraly Barlabas ombozy Kemeny Ianos lobagia <vallia> … Monda Danch leorincz … Kedden Mennyen ky zekeresed, es ozzuk meg tizenket orakort [Kv; TJk IV/1. 516] * ~ *pénzes. 1627:* Hat regy tizenket penzes garas [Kv; RDL I. 132]. *1629:* Pinze iutot az Aniay Harmadbol Wiccy Janosnak … Egy tizenket pinzes garas [Kv; RDL I. 132]. *1637/1639:* Matthjas kiralj barna penze uyon. M. 3. p. 34. Item tizenkett penzes barna Garasok no: 16 f. 1 d. 92 [Kv; RDL I. 111]. *1710:* Ezelött nemrégen a pénzben nagy változás lön Erdélyben, mert a fejedelem maga képire Szebenben s Enyeden tizenkétpénzes sustákokot kezdvén veretni … és a pénz elbövült vala mindenütt [CsH 201].

II. hsz-szerűen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: **1.** *tizenketten* tizenkét személy; doisprezece inşi, douăsprezece persoane; zwölf Personen. *1648:* 18. Octobris kelleték ő kglmeknek[a] el menni Fejérvárra, mivel urunk ő nagysága meghala, gyászruha csinálni, tizenketten [Mv; EM XXI, 536. – [a]A mv-i szabómestereknek]. *1705:* az ifjú főemberek három classisra osztván magokat, tizenketten rendre vir<r>asztjuk, úgymint négy-négy egy éjszaka [WIN I, 532].

2. *~szer* tizenkét alkalommal; de douăsprezece ori; zwölfmal. *1780 k.:* egy fejszét meg atzéllottam xr. 12. az eke vasat tízen kétzer meg élesítettem xr. 18 [Szászváros H; BK].

tizenkétezer douăsprezece mii; zwölftausend. *1664:* ő nagysága tizenkétezer sót Désrül szállíttasson ki [TML III, 109 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1710:* Generál Montecuculi élvén a jó alkalmatossággal, a vízen általköltözött pogányság ellen rendelt seregekkel ellene megyen és mind a németek, mind a franciák emberül vitézkedvén, megverik a törököt, tizenkétezernél többen veszvén el a harcon | Vala mintegy tizenkétezer jancsár a városban, kik is gyakran kiütvén, erös harcot tesznek vala [CsH 59, 212].

tizenkétszáz czerkétszáz; o mie două sute; eintausendzweihundert. *1591:* Theleki Istvan … vallia: Tudom azt hogi megh fizette Baczy Peterne, Tobias Bayz (?) leuelere, az Cassaj generalis Capitan zolgaianak Cissai Janosnak, marhaual, tizenket zaz eginchani forintot [Kv; TJk V/1. 76].

tizenketted a douăsprezecea parte; zwölfter Teil, zwölftel. *1604:* Az cheples feleol vegeztek eo kgmek hogy Senky tizenketteodinel alab buzaiat ne chepeltesse se semminemeo etelt es italt ne merezelyen Adny, az el verth búzayanak el veztesse alat [Kv; TanJk I/1. 480].

tizenkettedfél tizenegy és fél; unsprezece şi jumătate; zwölfthalb. *1672 k.:* Egy pohárt … tizenkettöd fél nyomónyit [Radvánszky, MCsal II. Serédy Benedek drágaságai]. *1693:* tizenkettöd fel rud jutván a' három öllös ruddal [Gyula K; SLt AH. 17]. *1736:* Gyapju fonalbol kötött nyüst tizenkettöd fél pár Borda nro 15 [CU]. *1737:* Vagjon az Harang öntönél tizenkettöd fél font réz, mellyet Csengettyü Csinálásért bé vezén [Brassó; ApLt 5 inv.].

tizenkettedik al doisprezecelea, a douăsprezecea; zwölfte. *1592/1593:* Juniusnak tizenkettcó-dik napyan, az az zent Antal nap estyn, penteken [Szentbenedek SzD; Ks 35. V. 12]. *1628/1635:* Tizenkettodik Sakba(n) öt es harom penzes garas kjlenczuen niolcz forint [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1662:* Tizenkettödik condítió[a] [SKr 123. – [a]Köv. a feltétel szöv.]. *1701:* Az Tizenkettödik Articulus[a] [Kv; PosztCArt. 12. – [a]Köv. a részl.]. *1819/1831:* arrol igaz Hitünk szerént nevünk le-irása, és szokott Petsétünk erössége alatt Bizonyságot tészünk. – A. Rákoson November Tizenkettödik napján 1819k Esztendöb(en) [Aranyosrákos TA; Borb. II].

tizenkettedmagával összesen tizenketten; douăsprezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) zwölf Personen. *1592:* 16 Novemb(ris) Gienga a fundator iuta tizenketteod magawal Ereöltete B. vramat, hog' iobban gazdalkoggianak neki B. V. hagiasabol [Kv; Szám. XIV/5. 162 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* Júta Oras Janchiar az Zabad haidúk hadnaggia Tizenketteod magaúal [Kv; Szám. 7/XII. 109 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1662:* die 28. Decembris, szintén Aprószentek napján egy officért tíz- vagy tizenketted magával arra rendelvén … kettönként, hármanként, fegyverek, palástjok alatt elrejtve a városba bejövén … azonnal a quártélyok felöl való kapun strázsáló őrzökre rohanván, egynéhányat bennek meglövöldözének [SKr 682]. *1705:* visszafordulék és meglátám az csoport lovast, meg is ismérem pedig, hogy egy föstrázsamester, akivel beszélgettem is Kolozsvárt, és az jött tizenkettödmagával, és a legények azt gondolták, hogy kurucok jünek Szamosfalva felöl [WIN I, 652–3]. *1806:* Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettöd magával ítél és végez, a' Falusiaknak nyakat és fejet kell hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

tizenkét-tizenháromszáz czerkétszáz-czerháromszáz; o mie două-trei sute; cintausendzweihundert-cintausenddreihundert. *1662:* hogy a falubélick majorkodnának s a malom épitése körül is minden dolgokat véghezvinnének, s az malomnak is pedig minden jövedelme tizenkét-tizenháromszáz váradi nyolcas búzára is esztendőnként reámenne, az iskolának valóban nagy épületire, gyarapodására vala [SKr 422].

tizenkettő 1. tizenkét személy; două prezece persoane; zwölf Personen. *1653:* Nagos Marko vaidane Azzoni Ngos Bogati Drusina ... pinzen uőt eppen az szallitot Jobbagiok közzwl Tizenkettőt [WassLt 18]. *1662:* Az város lakosi is az németek részérül hogy semminémű károkkal nem illettetnének, az városba tizenkettőnél több egyszersmind be nem menne bennek [SKr 682].

2. tizenkét állat; două prezece animale; zwölf Tiere. *1662:* Az ökrökben tizenkettőt oda hajttat holnap Bucsi uram, az míg avval érik, ott lesznek [TML II, 243 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1693:* Tizennyolcz ökör leven ... hat hat ökör jutvan mindenik Gyermeknek ... Tizenketteje menven Dobai Janosne Szanto Maria Aszony keziben ă ket Arva Boricza es Janko reszekre [Nc; DobLev. I/38. 2]. *1805:* fejér Nagy (Juh) 63 ebből Tizenkettő Medű [Berz. 11. 75].

3. tizenkét tárgy/dolog; două prezece obiecte/lucruri; zwölf Gegenstände. *1576:* Wagion walamy waro theo, gombos theo mynth egy tyzen keteoygh walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 16]. *1669:* Az szőcznel vagjon Juh bőr Promiscue Nro. 64 melynek tizenketteje dirib darab irhanak valo. az teőbbi mind kődmennek valo [Kőhalom NK; Ks 66. 45. 24]. *1681:* Csujtár uj tizenkettő no 12 [UtI]. *1736 u.:* Az fizetéseket[a] mindenkor felét szent János napkor, felét karácsonban egy pénzig kiadták ... kinek-kinek száz forint volt fizetése ... kocsisoknak tizenkettő [MetTrCs 444. – [a]A szolgákét]. *1756:* húsz vjadon uj körmőczi Aranyak voltak ... tizen kettőt ... bé takarva egy darab papirosba, 's bé veté az ágy alá [Mv; Mk IX. 40 Vall.]. *1774:* Körmőtzi Duplás Arany Tizenkettő [Nagyida K; Told. 26]. *1797:* On Tángyértt egy forma Tizen kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6]. *1822:* Levelét a' kosár körtvéjel vettem, ugyan nagyon megszurta az orát Mathé Uramnak hogy meg irtam hogy a Baratzkott hogy küldötte, én mostis azt Irom hogy elegen küldenek még meszib mind Peretsen ... mert Levél közé rakják s olyan mind ha akor raknák, de maga bé hányta valami igen apro körtvét tizenkettő vala nagyobb czis tsak bé lévén hányva öszve romlott [Mv; IB gr. Korda Anna lev.]. *1823:* Fél Sufferendorok 12 tizenkettő Rf 80 [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 1a]. *1832:* Barack magos eseléd abrosz tizenkettő [HG br. Wesselényi Anna br. Bruckenthal Mihályné kel.].

Szk: *mind a ~.* *1627:* Swtw haz alat valo eles haz ... Vagion ... Vargak giartotta juh beőrok rosak mind a tizenkettő [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 665].

tizenkilenc două prezece; neunzehn. *1604:* Tezen az tizenkilench boltnak bęry eztendeot altal f 150 [Kv; RDL I. 77]. *1674:* Hay tizen kilencz cont. ... libr. 190 [Fog.; UF II, 582]. *1692:* Egy arany medály tizen kilencz öregh közép rend és apro gyémántokkal meg rakva [JHbK I. 36]. *1710:* Az atyám akkor volt huszonhat esztendős, az anyám penig tizenkilenc esztendős [CsH 77]. *1730:* ă kérdesben fel tett kereszt el veszett, de mitsodás volt nem tudom, hanem ... hallottam hogy tizenkilencz kövek voltak benne Gyémánt és egyéb apró köveczkék [Torda; MvRK]. *1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt széllyű tizenkilentz szál kereszt gerendákkal, és hasonló formáju, csak vastagabb egy mester gerendával gerendáztatott, és deszkákkal padoltatott [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 202–3]. *1773:* Tizenkilentz arany gyöngyős boglárbol állo nyak szorito mellynek ketteje nints fel füzve [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1776:* Tizen kilentz lapos és Zomantzos boglárok; egy egy nagy jó fele gyongy a tetejibe [M.köblös SzD; RLt].

Szk: *~ próbás.* *1840:* Minden jó Gabona vékájátol tartozom jo izű egésséges tizen kilentz Probás Pálinkát négy kupát bé adni [Kv; Born. G. XXIVb].

tizenkilencedik al două prezecelea, a două prezecea; neunzehnte. *1845:* Tizenkilencedik felelő. Angyaloson lakó közrendű Dombi Ferenc ... 24. éves, Reformatus ... felel [Fotos Hsz; HSzjP].

tizenkilencszáz czerkilencszáz; o mie două sute; cintausendneunhundert. *1585:* tizen kilencz zaz o sendel szeg igazgattassatol az eziganoknak, attunk nekik f 0 d. 22 [Kv; Szám. 3/XIX. 38].

tizennégy 1. paisprezece; vierzehn. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth kynek az hozza tyzen nygh we[a] legen az temerdekségek anny legen mynth egh nyolc penzes keohtel [BesztLt 42 Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból. – [a]Az *e*-vel koronázott *w* h.]. *1560:* Tyzen Negy gomb aranias Ewregek Bértősék [JHb Temeswary János reg.]. *1589:* Tizen Negy heatlan fewaly [Kv; KvLt I/2. 37 inv.]. *1590:* Eggik vasat ... vgy adgia tizen negy ozpora(n) el [UszT]. *1601:* Hogi ha hul az Ieowendeo Zent Antal napiara ... keez penzeol Veseleny Caspar vrunknak wagi maradekynak az tizen niegi forintoth eo maga Fratay Andras, wagi felesege megh ne(m) adhatnak ... Fratay Andras Vrunknak kett hasz Jobbagiath ... ell foglalhasson [SLt Z. 8]. *1638:* Vagion tizen negj szal teölgjfa, es ket fenjeo deszka [A.porumbák AF; UF I, 661]. *1652:* Vagyon ismét egy bor vono kötél Tizen négj coll [Görgény MT; Törzs]. *1674:* az falu fele ueggel ala menő uiz mosasigh s ligetes erdőigh jutot azon szena fvben tizen negy rud meres [Gyalu K; SLt AK. 4]. *1722:* találtunk Tizen négj ökörre valo harangokat [Kecset SzD; TL]. *1736:* ezen elsö Udvaron aláb menvén ... van egy avatag tizennégy ágosokon állo szalma fedéllel fedett ... Sövény Jászlyos Pajta ennek felső részében azon fedél alatt vagyon, mindenféle fákbol, négy szegre Gerezdbe rót kopo ól, mellynek héjjazattya tizen negy szál fenyő deszkával van bé padolva [A.idecs MT; CU XIII/1. 43]. *1784:* Ezek a Fejűl meg írt tizennégy Számbol állo bizonjságok miny<á>jan laknak Nemes Udvarhely székben Bétában [Béta U; IB]. *1817:* Husz pár Hováj, és Tizen négy pár Potzok [Mv; MvLt]. *1860:* Tizen négy czüst filegrán mente gomb 's ugyan annyi pikkely [Kv; Végr.].

Szk: *~-négy* tizennégy-tizennégy. *1600:* Karaczon hauának 8dik napia(n) az Menes paztornak attam Nigy negyedfw tinoktól berbe tisze(n) nigy nigy penzt teze(n) d. 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizennégy állat; paisprezece animale; vierzehn Tiere. *1675:* volt edgy summában 49. ökör az árrában penigh ugyan akkor adtunk megh in summa négy száz, ötven négy magyari forintokat ... az aláb valojának ti-

zennégynek bokrát huszon negy, négy forintoko(n) [Kv; WassLt].

tizennegyed tizennégy; paisprezece; vierzehn. *1598:* Vrunk có felsege hagia it betegen az poharnakath Viczey Mathe hazanal ... tizen negied napig fekúth it keoltcóttem etere itara f 2//86 [Kv; Szám. 8/V. 115].

tizennegyedfél tizenhárom és fél; treisprezece şi jumătate; vierzehnthalb. *1579:* Kemeni Giorgh ... megh engede az tizen negied fel forintot is, az meli tizen negiedfel forintot az Busita Janos es Zöke Karachon hazok helieert adot uolt [Gyerömonostor K; KCsl IV/50]. *1589:* Az Brassai Biro hogi it volt kwltem neky ket retket, mellick voltak tizen negied fel font, tezen d. 42 [Kv; Szám. 4/X. 16]. *1683:* Hét darabba szeles mangorlot vaszon tizen negyed fel sing [UtI]. *1774:* még Csutak Uramnak itten valo létiben ugy meg dragodot a Gabona hogy hat Sustákon Vékája el ment az ollyan Gabonanak amillyennek cö kigyelme 13 s Tizen negyedfél poltrán adta volt vékáját [Mocs K; KS 45 Soos Ferentz (30) jb vall.].

tizennegyedik 1. al paisprezecelea, a paisprezecea; vierzehnte. *1662:* Tizennegyedik condítió[a] [SKr 123. – [a]Köv. a részl.]. *1824:* A Tizen negyedik Tanu. Gy(alog) k(atona) Hajdu András özvegye Kászoni Borbála m(int) c(gy) 60. esztendös felel [Zágon Hsz; HSzjP]. *1841:* Tizennegyedik Vallo. S. Szent Györgyi Polgár és székely Gyalog katona Idösb Császár Ferentz 57. éves ... igy vall [Sszgy; HSzjP]. *1843:* Tizennegyedik tanú Bajesán Gyorgyutz bucsumi bányamester [VKp 97].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a tizennegyedik személy; a paisprezecea persoană; vierzehnte Person. *1843:* Tizennegyedik Jánk Sándru lui Makarie bucsum-pojényi közlakos [VKp 116].

tizennegyedmagával (összesen) tizennégyen; paisprezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) vierzehn Personen. *1600:* Sebeök Peternek a minemeö teörwenie leött wolt oswat Peter Betlenfalui elle(n), Egy rende(n) 24 Gira(n) mas rende(n) tiz forint keötele(n), faidalmaçrt f. 16. tizen negyed magawal teörweny itelleti zere(n)th meg eskwth, es tiztasagat be atta [UszT 15/130].

tizennégyszáz czernégyszáz; o mie patru sute; eintausendvierhundert. *1584:* Neb Ianos ... vallia, Mikoron egzer ... Addeg viwcok a' dolgot ... hogy Hozzw Marton az haz feleol ig' Arult meg eleottewnk Olaios Georgiel, hogy Olaios Georgnek tizen Negy zaz forintot Aggion az Bolthely Marhaüal egie(te)mbe [Kv; TJk IV/1. 291]. *1610:* Igy Immaron ... Az feleöl megh irtt Ott zaz forintot es hetfen hett penzt az Tizen negj zaz for(in)tbol kj ueue(n), marad még f 833. d. 24 [Kv; RDL I. 6]. *1638:* Josika Farkas Vram Kamuthy Miklos Vram cö Naga kepeben kez vala fel veni Mi Eleottvnk az Sumat vgi mint Tizen Negy Zaz Tizta es igaz Niomo Araniatt [K; JHbK XII. 24]. *1640:* Vass Georgyne Aszonjom Erdely Katha Aszonj ... tizen negy haz Jobbagyott Tizen negy szaz forint Summa penzen uön megh [Szentegyed SzD; WassLt 25 Varga Matias (72) jb vall.]. *1704:* levelében írja Graven az generálnak, hogy Sárkánynál öszvetalálkozván a kurucokkal, kik is kétfelöl vevén öket, minthogy Pekri uram is tizennégyszáz lóval érkezett volt segítségre, és mind csikiak, gyirgyaiak, háromszékiek, udvarhely- és marosszékiek ott voltanak [WIN I, 192].

tizennyolc 1. optsprezece; achtzehn. *1546:* Arannyon, es Gernyezegen, zam zerenth, vagyon negywen kilencz, eke, azokbol agyanak Banffy Bernaldnak negy Eketh, ahoz, az ky mostan nala wagyon, az thyzen nyolcz eke kywel lezen, oztan Ew nala, hvzonkeeth eke [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1585:* 22 May Hoztanak ismegh tizen niolcz zeker karot akor is keoltete(m) reaiok egiet masra d. 57 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. *1598:* hordot mastol keolchen kertünk Eottet ... Azokba chinaltak tizen niolcz wy darabot dongat es fenek darabot ... f – /22 [Kv; Szám. 7/XVI. 65]. *1614:* Varga Jakabot Confiscaltak volt Bartha Istvan Deák kerte volt megh az megh holt Feyedelemteöl cö atta arro(n) Mihaly Papnak tizen nyolcz ftert, most cö byria Arkossy Mihaly Pap [Felfalu Cs; BethU 418]. *1666:* Birajais volt cö keglk közzel tizen njolcz esztendeigh [Csávás KK; BálLt 1]. *1693:* Tizen nyolcz hoszszuka pikkelyek, az gombjai ment(e)n vadnak [Ne; DobLev. 1/38. 8b]. *1710:* aztném irhatom hogj földném volna dé sövanyok azert töbet nem vettetem tizen nyolcz köbölnel [Szentkirály Cs; BCs]. *1752:* Egy pár jo féle gyöngy kézre valo tizen nyöltz rendel ä kezire [Ks Komis Ferenc lelt.]. *1786:* En[a] Mlgos Groff Uram cö Nagak szintén tizen nyocz Esztendeje hogy szabadassa vagyak En hajtam az Embereket az Taxanak befizetésere [Torockó; TLev. 4/13. 62. – [a]Andreas Szöcs (40) vall.]. *1804:* Tizennyoltz Véka Zab, vagy Alakor [Benedek AF; SLev. 2 Zilahi Igyárto István gondviselö fiz.-böl]. *1837:* az egész bé fogot Szöllö közül a hegytetöig ki tizennyoltz számu Hompozásokkal ... a falu uttyát meg különböztetek [Kelementelke MT; Told. 31]. *1838:* Tizen nyolcz fekete, tizen öt fejér berbéts báranyok [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

Hn. *1805:* A' Tizen nyotz nyilba (k) [Fiátfva U; EHA].

2. hsz-szerüen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: *~an* tizennyolc személy; optsprezece inşi/persoane; achtzehn Personen. *1587:* Az Bezterecy Gyeorgh towan alol valo zena Retetth kazaltak megh Eozzessegel tyzen Nyolchyan [Kv; Szám. 3/XXXIV. 9 Zabo György isp. m. kezével].

tizennyolcadfél tizenhét és fél; şaptesprezece şi jumătate; achtzehnthalb. *1595:* attanak ... tizen niolchiad fel cól zenat f 61/25 [Kv; Szám. 6/XI. 39]. *1629:* az ersziniemetis Rab Gergely szakazta le az oldalamrol, tizen Niolczadfel tallerom vagjon oda, mindenesteöl fogua [Mv; MvLt 290. 184a]. *1648:* miueltem en egy Arany lánczot fel mint egy tizen nyolczad fel arany nyomot [Kv; TJk VIII/4. 312]. *1683:* volt nekem adós Adamosi András fl. 18 id est 18 forintokkal, hanem én abban Kigyelmedért el hagyok ötven penzt és adjon Kigyelmed énnékem tizennyolcadfél forintra bort [Bos MT; MNy XXXV, 51]. *1699:* Majorság Szölö ... a' tetejének szélessége csak tizennegyedfél öl [Backamadaras MT; LLt]. *1775:* a lovakot ... tizennyoltzadfél Forinton (adták el) [H; Ks 114 Vegyes ir.].

tizennyolcadik al optsprezecelea, a optsprezecea; achtzehnte. *1758:* Ami azért e nyomorúsággal és sokféle változásokkal megrakodott világra való születésemet nézi, az volt ezen tizennyolcadik saeculumnak tizennyolcadik esztendejében, id est anno 1718 die 31-ma Martii, hétfö nap éjszaka 11 órakor, midön a hold a kos-jegyben volt, Páncélcsehen [RettE 54].

tizennyolcados tizennyolcad része vminek; a optsprezecea parte a ceva; achtzehnter Teil. *1742:* A mezőn lett Aporiana proportio nem correspondeál a Falub(an) a Possessor Uraktól observáltato mostani proportioval, mivel a mezei proportio szerent a Faluban is tizennyolczadosnak kellene lenni ezen Mi resznek [Aranykút K; Ks 4. VII. 1].

tizennyolcszáz czernyolcszáz; o mie opt sute; cintausendachthundert. *1585:* Borbelj Marton vallia ... olaios Georgy ... monda ... Im Hozzw Martonnak Adam az en hazamat ... Mert Seeler Marton tizen Niolcz zaz frton kery vala, De Hozzw Martonnak mint hogy Sogorom tizen het zaz frton Attam [Kv; TJk IV/1. 411]. *1587:* 8. Marty. Veottem 18zaz heazo zeget ... d. 45 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Zabó György isp.m. kezével]. *1593:* Keoleseri Miklos vallia: Hiua engemet Chanadi ferencz hazahoz valami swueg oluasasra, es megh latasara, mikor en oda menek Immar az feieket ki wteotte volt az hordonak, es megis oluasta volt, de akkor hogi megh oluasuk tizen niolcz zaz es tiz swueget talalank ott [Kv; TJk V/1. 320].

tizenöt I. cincisprezece; fünfzehn. *1562:* János vajda ... regnála elég nagy háborusággal ugy mint tizenöt esztendeig [ETA I, 12 BS]. *1578:* az tizen ött forintottis megh adgia nekye [Uzon Hsz; Kp I]. *1633:* Attam egy regi modo(n) czinalt safilos arani föggött kiben lehet tizen eött arani [Ks Vesselini Kata kel.]. *1678:* adtam az kezemhez vött penzből az eo Ngak tizen öt lovas Drágányinak a' die 18 7br(is) usque ad diem 7. 9br(is) hét hetekből állo egy egy ho penzeket, öt, öt forintyával f 75 //– [UtI]. *1683:* a statiokor hirt nem adtanak kgls Asszonyom az tizen öt nap elött két nappal eléb értettem, vgy contradicaltam [UtI]. *1711:* Már circiter tizen öt vagy tizenhat esztendeje mi óltal el hagyott [Dés; Jk 359b]. *1736:* Ha valamely újságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe mikor újság volt csak egy lúdtojás is vagy egy császár madara, tizenöt mélyföldnire elküldötte egyik az másiknak [MetTr 357–8]. *1746:* az Magistratus meg tekintven az ő Kglme akkori sok és sullyos fáradtságát, éjjeli nappali njughatatlansággát és költségét, hogy Borbiro Nagy János ő Kglme tizenöt veder jó bort az ő Kglme keze alatt lévő fundusbol adgyon determináltatott [Torda; TJkT III. 9]. *1773:* Tizen öt arany Szkofium gom (!) pikejestől együtt [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1786:* Tizenöt Bárány vagy Noting Flor. h. 10 Dr. 20 [M.szopor K; MkG 36. 3/7]. *1828:* Vagyon itten Szt Egyeden a' kérdett jusson 15 ~ tizen öt Régi, és 3 ~ három ujj (: Huruba :) ülés [Szentegyed SzD; WassLt]. *1850:* az tűz által okozott kárt betsültek tizen öttpengő Rforintokat [Jegenye K; KmULev. 2].

Szk: *~ és fél. 1847:* Éltünk együtt tizenöt és fél esztendőt [VKp 152–3 Varga Katalin sk] * *~ esztendős. 1658:* Én pedig az olvasókat kérem, ezekben történhetett fogyatkozásokról bocsánatosok legyenek, úgy mint ki gyermekségembéli tizenöt esztendős koromtól fogva nem a' tudományoknak tanulásában, hanem katonai, udvari és egyéb világi, külső dolgokban töltöttem időmet s gyakorlottam magamat [KemIr. 329–30]. *1704:* Egy tizenöt esztendős fia halván meg Naláczi András uramnak tegnap, aki is igen keveset feküdt [WIN I, 309]. *1705:* mikor még a mostani svéd király tizenöt esztendős volna, a muszka és a dánus ötet invadálta volt [WIN I, 400] * *~öt. 1664:* Jttem: két diaconusok veven papsagot fel, administraltak Fő kapitan Uram eö Nga szamara, tizen eöt eöt forintot ... fl. 30 [UF II, 303]. *1678:* Dje 15 July Eperjesi által vásaroltatván az Uj Keresztenyektűl vinczi edenyeket ez szerent: vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket f 1// Bocaly kancsot ötöt Tizenöt öt penzen egyet egyet teszen f – //75 [UtI]. *1724:* az Tar Tamás Ur(a)m(na)k cedalando buzábol pedig esik eo kglmek közzűl edgyikre edgyikre tizenöt, öt kalongya buza [Arsz.; Borb. I]. *1759:* az Cserneki határ felől egy darab forrás utat procuralnak circiter tizenöt öt hoszszusága ág tőltesel [Csernek SzD; JHbK XL/8].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** tizenöt állat; cincisprezece animale; fünfzehn Tiere. *1674:* Decimae. Mindenféle mezei gabonajokból tizedet adnak, juhokbol, tizen ötből adnak egj fejős juhot, meddőből meddőt. Disznajoknakis tizenötéből egjet, tizen őtre nem telvén, valtoja mindeniknek ket ket pénz [A.porumbák F; UF II, 621].

2. tizenöt tárgy; cincisprezece obiecte; fünfzehn Gegenstände. *1585:* Az Achoknak ... Zarú Zeget attúnk tizen eotet, a kywel az gerendakat az zarú faban be zegeztek, eoregh zegh, az arra f 0 d 20 [Kv; Szám. 3/XIX. 35]. *1735:* Excellentiad számára ez uttal praescribaltam valami Pilulakat, az mellyek gyengen laxalnak, és az süllyetis indithattyák, vagy harom estve egymás után lefekveskor huszat huszat méltoztassék Excellentiád be venni belőllek ... ha nem éppen huszatis avagy tsak tizenötet [Nsz; Ks Borosnyai N. Márta lev.].

tizenötezer 1. cincisprezece mii; fünfzehntausend. *1665:* Öt fölovak, egyik szerszámostól böcsültetett tizenötezer tallérra [TML III, 440 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Anno 1655. az erdélyi szokás szerént a tizenötezer arany adót (mert akkor az adó csak annyi volt) vitte bé Barcsai Ákos [BÖn. 546]. *1824:* ezenn Summabol tizen öt ezer magyar forintokat az emlitett néhai Kedves Férjem oldalos Fiu Atyafiainak el engedtem, tizen öt ezer magyar forintok holtom után fognak azon oldalos Atyafiak által az irt egyezés szerént kifizettetni, melly tizen öt ezer magyar forintokat hagyok a Testverem gyermekeinek [Torockósztgyörgy TA; BLt 12].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tizenötezer tárgy; cincisprezece mii de obiecte; fünfzehntausend Gegenstände. *1716:* az Tisztartaja most azt monta ... hogy van ő kigl(ne)k Mehesen 15ezer* De nem mér az Ur hire nélkül adni [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev. – *Téglája].

tizenötöd tizenötödik; al cincisprezecelea, a cincisprezecea; fünfzehnte. *1545:* Egymas akarathiabol vegeze<k> punkesth vtan tizen ötöd napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" Fráter Györgyhöz]. *1553:* ha ha (így!) valamely fel <E>len valamy foghast tenne az mas fel Az keth By<ro>hoz menyen Az megh hagyot napra Es Az tyzen ötöd <na>pra lewel<et> kyryen es Az vr zekyre Jeoyó<n> [Kv; BfR II. 295/1]. *1560:* Egyenlew akarattal Azt az dolgoth Ez lewendew Zenth Janos Napyanak thyzenewthewd Napyara Enyedre, Mel Nap lezen feyer warmegyenek Zęk Napyok halaztotthak [Dés; SLt AB. 3]. *1564:* az feolseged poronczjolattja Zerenth, az meg Jrth Jozag feleol, hyttuk ... kemen ferenczneth szent paly Ersebeth Aszonth feolseged Elejbe ok adasra tizen eotteod napra [Zutor K; Ks 42. B. 25]. *1586:* Dobray Peteör ... arra igjré magatt hogj Tyzenötöd Napra, Matol fogwa szamlal-

wan az az szent maria Magdalna. Aszszonj Nap vtan wallo wasarnapon my közzwllwnk kettónk előtt ... Nemetjben minden lewelett producal [Lesnek H; BfN VI. 225/16]. *1592:* az mi keppen Capitany vram tizencotcod napra kereseo napot adott volt az kezeseknek az nap el teolt volna [UszT]. *1604:* ha az meg neuezet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra zembe nem hozna, minden marhaiabol az meg nevezöt Zekel balintnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wchessenek [UszT 18/140]. *1647:* Grafius Caspar Ur(am) citaltatta Ferdeos Janosnet tizenhat forint adossagert ... tizen cotcöd napra contentallia [Kv; TJk VIII/4. 168]. *1678:* Én, Istenem engem úgy segéljen, lelkem Komám, nem mehetek, ha valamint nem erősödöm; tizenötöd napja az verem rettenetesen foly [TML VIII, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánnak]. *1684:* Jovon Mihalj nevű örökös jobbagy ... Ha ... mire valo gondolatyábol el találna szökni s bujdosni, tehát az kezesek admonealtatva(n) tizenötöd napra tartozzanak reducalni [Ks 67. 46. 24a „Csíkszéki Delucj Csato Janos" kézir.]. *1728:* azt tudom bizanyoson hogy Tovoly Sztánku Rádulnj (!) Sztojka ponószt tött minckünk hogy valami Darocz postoját lopta volna ell, Onya Pamp, mellyért is az Falus Bironak az Igasságot meg óda, vgy hogy tizen ötödnapra az Suspicioboi tertio se járállyon [F.árpás F; TKl XIII/15 Széna Algyul (62) jb vall.]. *1762:* Tizenötöd Napra hozzák elé az Szent Lászlaiak a mi Levelek és igassagok vagyon ezen Controversias hellynek el igazitására [O.fenes K; JHb XXXIV/1].

tizenötödfél tizennégy és fél; paisprezece şi jumătate; fünfzehnthalb. *1582:* Eotweos Mihal Zigethy ... vallya hog ... Daroczj Balinthol veött Bekessy Ianossal ketten harom pohart es coth kalanokath harom Ghyrat es tizen cötcöd fel Nehezeketh theot huzan hat forinthon es Negwen penzen veötthewk ketten megh [Kv; TJk IV/1. 26]. *1604:* Tizen ötödfel kalongia Buzaia [UszT 18/166]. *1625:* tudom hogj Benczeó Peternek tizen öteódfel forint arra oh penzt es hatt dupla aranniat adot az szegeni batiam [UszT 131b]. *1656:* teszen Zallagossaga ez földnek tizencotcod fel forintot ~ f 14 d. 50 [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. *1667:* minden negj juhtol egj egj forintal tartozik az major, sum(m)a szerint tizen eötöd fel forintal [Cege SzD; WassLt 6]. *1689:* advan ö kegyl(m)e f. ung(a)r(ica)l(e)s 14 d 50 ~ tizenötöd fél forintokat [Kv; SLt PQ. 3]. *1694/1799:* Gál István keresc Törvénnyel Bartha Jakabtól, egy tizenötödfél vas tsinálás verőt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 278]. *1727:* Instálok annakokáért a Mlgos Fö Ispány Vr(amna)k ... méltoztassék ... meg tekinteni; Imo Az én Ozvegyi siralmas állapatomat, és boldogtalan Árváim szomoru sorsokat. 2. ezen Causának régiségét és tizen ötödfél esztendöktöl fogván valo terhes költségemet, és fáradságomat [Ne; DobLev. I/129]. *1731:* Vetetünk tizen ötod fel köblöt [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez]. *1768:* azon ... kantza Lovat ... melyet ... Vlad Fárás (!) tartott harmadfél Esztendeig, az után ez elött Nyoltzad fél Esztendövel adta ... Dobrosz Bukur nevű Jobbágyának tizen ötöd féll Török Tallérokért [Bereck Hsz; SzentkGy. egy „liber valachus" (45) tanú vall. Jos. Szörtsei kezével].

tizenötödik al cincisprezecelea, a cincisprezecea; fünfzehnte. *1686:* Más gallér gjöngjös rubintos ... az tizen ötödik boglárb(an) öt szem gjöngj [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1847:* Tizenötödik tanú Tuhucz Juon, görög nem egyesült vallású, 36 éves, abrudfalvi királyi uradalmi úrbéres és ispánsági ölfapallér [VKp 192].

tizenötödmagával tizenöten; cincisprezece persoane cu el/ea; (mit ihm/ihr insgesamt) fünfzehn Personen. *1625:* erkezwen Marcj Jstwa(n) Fogarasbol tized (!) eötcöd maghaval [Kv; Szám. 16/XXXIV. 35]. *1672:* Harmadnapja érkezék tömösvári pasa embere tizenötöd magával, ki is micsoda levelet hozott, párcáját Kegyelmednek ezen levelemben elküldtem [TML VI, 207 Székely László Teleki Mihályhoz].

tizenötös '?' *1843:* 10. ötös buza mely szegény ki jön 7 veka per 30x 3 Rf 30 xr ... 9. Tizen ötös ösz buza – benne tiz véka szem vékája per 33 xar 5 Rf 30 xr [Bágyon TA; KLev.].

tizenötszáz czerötszáz; o mie cinci sute; cintausendfünfhundert. *1634:* tizen ott szaz forintot szerez vala az Ember Folduari Janos Deako(n) [Mv; MvLt 291. 21b]. *1653:* Elöljáróban Posonnál voltak német muskétások – tizenöt száznak hirdették lenni – a városba szoritották és ott vágták le öket [ETA I, 123 NSz]. *1665:* Vagyon egy házam az piacon, Diósi Gáspár szomszédságában, az mely jutott Hosszú Tamás uramtól f. 1500, id est tizenötszáz forintban, az égés után nagy romlásban lévén, nagy pusztaságban lévén [Kv; KvE 195–6 LJ].

tízes I. *mn* **1.** ~ *szám* tíz egységet számláló; numărul zece; die Zahl Zehn. *1590:* az felliel megh neweszet feöldinket megh osztottunk (!) volna faluúl tizes szamra [UszT]. *1596:* Affelett azt mondo(m) vgjan velünk úagio(n) az tizesben az felperes abban az erdeöben, az kiben hozott kjert megh zalaghlottúk mely erdeot mégh kylen kylen fel ne(m) oztottúnk, mos<tan> az fellyél megh Irt Allapottal tizes zamra all [UszT 11/73]. *1811:* Tizszer tizet tizen-nyóltzadik Századba, 'S kétszer tizet irtunk September hónapba, Bé fogadál éngem; 's imé e' Századnak Mikor tizzit irjuk, már más szállást adnak: Semmi. tiz Esztendö elég: azt feleled: ... Minden tizes számnak ez a' változása, A valót jegyzönek semmi a' pótlása [ÁrÉ 186].

2. tizedbeli rész; parte a unui teren; Teil eines Grundstücks. *1815:* Szárhegy Alszeg tíziben és falu végin adó<n>k egy kicsin particula jószágot, vagyis belső lakhelyet az út hosszában kinek hosszúsága 55 ... lépés, keresztire 15 ... lépés, vitzinusa napkeletről az Szárman farka és tízes osztálya [Szárhegy Cs; RSzF 110].

Hn. *1655:* az tizes utczajara [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1677:* Vargyasi Fel Tizes szena füvei | Rikaban ... az Tizes füveben (k) [Vargyas U; EHA].

3. tíz darabból álló; format din zece părţi; zehnteilig. *1637/1639:* Vagyon egy arany Lancz egy tizes Arany függeo raita, nyom huszon hetefel (!) Aranjat [Kv; RDL I. 111].

4. ~ *fejedelem* a tizedesek kapitánya/vezetője; căpetenia/conducătorul unei subdiviziuni formate din zece case; Leiter einer – aus zehn Häuser bestehenden – Unterteilung/division. *1641/1701:* Az ökör huttatoban is tudok egy hold földet ... ezt a földet el attak vala a tüzes fejedelmek a kertyert es oda vezet vala [Dálnok Hsz; HSzjP Gregorius Veres de Dálnok (50) ns vall.].

5. tízes méretű; de mărime zece; Größe zehn. *1674:* Egy feslett kisseb ládáb(an): Tizen-öt Török keszkenö. Eotven egy tizes keszkenö [Szászváros H; Ref.egyh.lt Halics M. lelt.].

6. tíz egységnyit érő; (avînd valoare) de zece; etw ist zehn Einheiten wert. **Szk:** ~ *arany. 1611:* Ferkeönek ... Jutot neky Egj Tyzes Aranj melj az Bathorj Christoff Arania fele f. 20 [Kv; RDL I. 88]. *1651:* egy kettös arany, ket tizes arany [Szamosfva K; JHbK XVIII/27.]. *1655:* Volt N. 13. tizes arany [Kv; RDL I. 29]. *1709:* eszemben jut mostani meg busult elmémmel adott ö Kglme edgy tizes arannyat [BálLt 91]. *1752:* Egy Szent David tizes aranya [Ks Kornis Ferenc lelt.]. *1756:* egy Boros Sámuel nevü Ötvest is ... valami tizes aranynak fel váltásával kénálta volna Németi István | a' kinél látta a' Fatens ezen tizes arannyat, mitsoda kérkedéssel vetette elö az Conversatioban? [Kv; Mk-Rh IX. vall. 55, 130 vk] * ~ *aranyforint. 1637/1639:* Egj Eöregh arany tizenket aranj njomo Bathorj Sigmond kepe raita. Ittem mas Eoregh tizes Aranj forint, azonis Bathorj Sigm(ond) kepe [Kv; RDL I. 111] * ~ *aranymarha. 1705:* Söt még a depozitumok is, akik voltak, úgymint Csepreginél, a papnál, de ennek némely része, úgymint száz tízes arany és ezüstmarháknak némely része kezéhez került volt az uraknak [WIN I, 637] * ~ *ezüstmarha* → ~ *aranymarha.*

II. *fn* **1.** tízes számmal jelölt dolog; lucru/obiect cu numărul zece; mit der Nummer Zehn bezeichneter Gegenstand. *1606:* Az szent Martonj bizonsagok, az keth tizesben az kik pórlónak [UszT 20/235].

2. tíz egységet érö pénznem; monedă de zece; Geld, das zehn Einheiten wert ist. *1705:* az elsö ládában egy zacskóban találtunk in specie ezer aranyakat, kiben százas egy volt, hetven tízes és a többi apró [WIN I, 561].

3. tizedes (személy); căpetenia unei subdiviziuni administrative formate din zece case/gospodării; Leiter einer Verwaltungseinheit, die aus zehn Häuser/Höfe besteht, Unteroffizier. *1596:* Az Hoggiaj Benedek nylat mégh Kornis Mihaly idejebe egy idej haznara megh uette(m) uala, Az tizes ki choùala beleòlle, s mind hogy verre az Benedek Peter Attiat Lúkach Benedeket illete wala, megh tilta az pert keöztink | Az tizessel perlett uolt Istua(n) Deak nyl feleóll [UszT 11/87]. *1602:* Tudom hogy Benedek vra(m)nak birodalma volt ben(n)e de ne(m) tudom mj okon birta, Kenjeres Balintnak az tizes ada az idej haznat, de mas ideo(n) tizta legien teolle [UszT 16/91]. *1607:* az Altizes azt mo(n)dgia hogy az elejk vgy vegezett hogy ha melyk tizes zaporodik, az az tizes adgio(n) annak falú feóldebeól nem marhara pedig hane(m) nylra szedtek mindent [UszT 20/233]. *1632:* Istua(n) vra(m) meni ki lass hozza mert az te földedbe az masik Tizes el szantot [Mv; MvLt 290. 98b]. *1655:* mikor nagi zato(n) essö uolt, czak az Kosa Pal földjre belól ualo esso uiz ment az tizes utczajara [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leörinczj (40) pp vall.]. *1789:* A Tüz oltására minden Tizesnek Horga Vagyon [Szu; UszT XIII. 97].

4. tized; subdiviziune administrativă formată din zece gospodării; aus zehn Häuser/Höfe bestehende Verwaltungseinheit. *1596:* aztis megh bizonito(m) hogy mikor faluúl fel oztottúk tizesre azt az egy forint tilalmú erdeót, Akkoris úgyan azon Allapattal volo tilalmat hattúk [UszT 11/73]. *1632:* Vstgiarto Jtsuannakis zinten ami földe jutot a tizes kòzòt, zinten annitis szantatot, es uettetet be az földbe mint zinten Aztalos Mihali [Mv; MvLt 290. 98b].

Hn. *1590:* az Keöszep tizes [Farcád U; EHA]. *1605:* az feltizes es keözep tizes giepwt [Homoródsztmárton U; EHA]. *1640:* az Nylas Tizesben [Mv; MvHn]. *1677:* Vargyasi Közep Tizes [Vargyas U; EHA]. *1680 k.:* Közép Tizesböl ... Guruzda Tizesböl ... Sáska Tizesböl ... Hoszu Tizesböl [Zágon Hsz; Barabás, SzO 384]. *1698:* Közep Tizesb(en) [Bikfva Hsz; EHA]. *1739:* Nyr alat (sz) v(icinusa) a Tizes utyá [Menaság Cs; EHA]. *1773:* a Falu Derékben közép tizesnek Also részíben [Ditró Cs; EHA] | a Falu derekában a közép tizesben [Szárhegy Cs; EHA]. *1797:* Az olt mellet Tizes nevezetú hellyben (k) [Szentimre Cs; EHA]. *1799:* Hosszu Tizesben a Falu uttzája [Zágon Hsz; EHA]. *1843:* Nagy rétbe Tizes nevezetü helyen (k) [Zágon Hsz; EHA].

Szk: ~*re felmér. 1590 k.:* Az kinek hul valami foglalassa vagion mynden Ember ki bochiassa Enis ki bochyattam Illyen okkal, Harom hazrol adta(m) Adoth bele ... Az varos ezen Jgyenessedek megh hogi az hul Jrto helyek vadnak mindeneket tizesre fel merenek ennekemis Adanak harom rezt [Szu; UszT] * ~*re (fel)oszt. 1596:* Az reth ... elezöer boriu kerth uala, attól el fogak, fel oztak tizesre | Thudo(m) azt hogy malom retinek hytták Varos zamara volth, Elejen tizesre is oztották hogy ne(m) alkhattúnk vegere (?) [UszT 11/39, 40].

tízesztendős de zece ani; zehnjährig. *1710 k.:* Lajos király ugyanis, aki felöl négy nevezetes dolgot írnak a historicusok, tudniillik: ... 3) ante diem uxoratus, mert még tízesztendös nem vala, mikor megmátkásodott [CsH 65]. *1759:* én magam cir(citer) Tiz vagy Tizen egy esztendös voltam, a' többi Testvéreim pedig apro futkoso Gyermeketskék [Girbó AF; JHb Szász alias Bágyu Dumitru (70) vall.]. *1761:* Egy nagy Sárga szőrü, ökör forma fenn allo szarvu mind egy kilencz vagy tiz Esztendöss Bornyuzo Tehén [Branyicska H; JHb XXXV/39. 17]. *1775:* Megholt a szegény Rhédei József 43 esztendös korában s ez az Farkas születtetvén 1735. esztendöben, mintegy tíz esztendös korában elmaradott [RettE 352]. *1780:* Én ugyan tíz esztendös korától fogva véle nem beszéltem, jóllehet esmért [RettE 410].

tízezer 1. zece mii; zehntausend. *1594:* Az tegla chynalonak fyzette(m) Tyz Ezer teglatol 8zazaual wöttc(m) f 12 d 50 [Kv; Szám. 6/V. 48]. *1601:* Jazvasart volt tizezer kopias lengiel es tizenhet ezer Moldovay kurtaniok vannak vele Podoliay kozakokkal eggiütt [Belényes B; Hurm. IV/1. 245 Bartholomeus Somogy Mihály vajdához]. *1614:* Havaselföldc felöl is jöve Báthori segítségére Omer pasával közel harminc- vagy negyvenezer török; Tömösvár felöl is jöve Szülfikár pasával tízezer török | az hatalmas császár ennek az mi urunknak és az országnak Bethlen Gábor által mikor athnamét adott, abban az athnaméban öhatalmassága az erdélyi adót örökbe tízezer aranyra engedte [BTN[2] 59, 75]. *1659:* Tízezer sindelyt készítnek, azt is ide Sonkolyosra szállíttatja István deák uram [TML I, 445 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1662:* Markó nevü Barcsai Ákos postájának portárul való kiindulása elött harmad nappal az jancsár aga tízezer jancsárral és négy passaság-alja törökkel Minnye vajda kiüzésére személye szerént kiinditatott volna [SKr 505]. *1672:* Vér Ferencz uram igért Zólyominak tizezer tallért [TML VI, 35 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1682:* Katonák Registruma Fejervarat eö Ngok kett kett ho penzt mind az egesz Katonasag(na)k ... adattak Szegedi György Uram adta Portusi penzbul tiz ezer forintbol [Utl]. *1705:* A híre az, hogy itt körül tízezer kuruc rendeltetett volna Szeben körül, aki vigyáz mindenféle való utakra, hogy semmit, se ki, se be, ne hoznának, se hírt, se egyebet [WIN I, 414]. *1710 k.:* én Istenem! ... Felséged énnékem tízezer talentumot engedett el [Blm 1018]. *1781:* A mi Teleki Ádámunk is fizetett neki tízezer forintot a Doboka vármegyei főispánságért

[RettE 415]. *1797:* Én a' ki Nevemet alább le irtam meg ismérem, hogy ... vettem költsön ... tiz ezer Magyar Forintokat [Kv; TSb 7].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tízezer személy; zece mii de persoane; zehntausend Personen. *1662:* Azmi nagyobb volna, a Jézus Krisztus is önnönmaga is mindeneknek azt tanácsolná: ha ki ellen húszezer ellenséggel indulnának, látván azt, aki csak tízezerrel volna, csak azt és annyi erőt is magára várni nem kellene, hanem idején-korán annak amattul békességet kérni [SKr 489]. *1663:* Az tatárt hat-hét ezernek hirdetik, de realiter lehet kétezer; az két vajda hada lehet tízezer; de még Uram, ettül ne ijedjen meg az kereszténység, mert ennek elég négyezer német, egyébiránt is, ha módját ejthetik, nem harczolnak az oláhok [TML II, 557 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tízfelé tiz részre; în zece părți; in zehn Teile. *1758:* ha egy dominiumot osztottanak volna is tízfelé, mégis meg kellett volna aprósodni, annyival is inkább, hogy a szegény mostohanagyatyámnak, Váradi Zsigmondnak majd semmi jószága nem volt [RettE 58].

tízfontos tíz font súlyú; de zece pfunzi; von zehn Pfund Gewicht. *1662:* Memoriale Fogaras várában lévő aldgyukhoz, és szakállasakhoz mindenestől menyi számu golyobissak legyenek ... Tiz fontoshoz vagyon ... nro. 583 [UF II, 213].

tízforintos 1. tíz forintot érő; în valoare de zece forinți; Zehnforintnote. *1656:* Kglmedet mint Vramat Confidenter kérem egy kilencz uagj Tiz forintos Nusztot keues ideigh hitelben adnj ne dificultalja [Kv; SLt 12 Gaspar Diosi sk írása].

2. tíz forint adót fizető; care este supus la plata taxei de zece forinți; jd, der/die eine Abgabe von zehn Forint bezahlt. *1681:* Az régi Tiz forintos Taxasok huszan voltak, es ă boldogh emlekezetü Bethlen Istvan levele szerint annuatim ... administraltak f 200 [VhU 42].

tízhetes de zece săptămîni; zehnwöchig. *1813:* temettem el Patába Tktes Szöts Albert 10 Hetüs Léánykáját tiz hetüs korában (így) [Györgyfva K; RAk 121].

tízkrajcáros tíz krajcárt érő; care se vinde pe zece creițari; etw ist zehn Kreuzer wert. *1797:* az tiz Krajtzaros Born(a)k is fele jo rendin el költ [Banyica K; IB. Gombos István lev.]

tízlovú tíz lóval húzatott; care este trasă de zece cai; von zehn Pferde gezogen. *1667:* Az tiz lovu szekeret ezen alkalmatossággal megparancsoltam, Uram, hogy megvigye Nagy-Sinkrül [TML IV, 236 Székely László Teleki Mihályhoz].

tíznapi 1. tíz napig tartó; care a durat zece zile; zehntägig, von zehn Tagen. *1666/1681:* ezen varosomban lako Timar Vlad nevü taxás jobbagyomat, enis esztendőrül esztendőre nyolcz forint taxa adozasban es tiz napi szolgalatban magát felessegét, es utanna következendő maradekit megh tartom [Vh; VhU 229]. *1800:* Varga Jánosné, nagy fáradtan, és lelkindezve hozzám bé térvén, Sirva panaszolta tiz napi rabságát [Décse SzD; Ks 2. 92 Vegyes ir.].

2. tíz napig alkalmazott; care a fost angajat timp de zece zile; zehn Tage lang angestellt. *1600:* igirt rea tiz napi niari dolgost, de ha giermeket küld nem kel el veni [HSzj *dolgos* al.].

tízórai tíz órakor tartott; de la ora zece; ab zehn Uhr gehaltene. *1820:* Erösnébe is még a' Lélek Belé jár hálni hogy a' tiz orraji Misékre fel serkentse 's ebressze [Kv; GyL. Székely István lev.].

tízoszporás tíz oszporát érő; veche monedă turcească în valoare de zece unități; Zehnaspernote. *1619:* 25 die Novembris változék meg az pénz dolga itt Konstantinápolyban, és az előtt való oszporát mind elvesztek, hanem újat adának ki az sahin helyébe; tízoszporást adának, azmelyet nevezének mindjárt ozmaninnak, azaz ozmán nemzet pénze [BTN[2] 376].

tízöles tízölnyi; de zece stînjeni; von zehn Klafter. *1681:* Tiz Eölös vas karikás köz hálo nrö 2 [Utl]. *XVIII. sz. eleje:* Vettem ... Egj tiz ölös hálót marj(ás) 10 [Kutyfva MT; Törzs]. *1701:* azon megh irt erdő(ne)k ket felöl határát ki járván ... Az alja tiz öllös kötéllel, es egy fel öllel el mérve talaltatek szeljire, tizennégy kötéllel egy öl helján [Gyulatelke K; SLt AK. 12]. *1793:* Föld mérő Lántz tiz öles [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38]. *1813:* három nagy vastag és mint egy Tíz ölös hoszaságu Fenyö fa Gerendák vagynak [Körvélyfája MT; Born. G. VII, 67 Csismás Dumitru (36) vall.].

tízparancsolat decalog, cele zece porunci (cuprinse în Vechiul Testament); die Zehn Gebote, Dekalog. *1642:* Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felök es egy mas szeretök legyetek, I(ste)nes es kegjes erkölczököt köuessetek mindenekb(en), az Anyatokat meg böczüllyetek, hogy az Tiz poronczolat ellen ne lábállyatok, es az I(ste)nnek sulyos büntetese ne szallyo(n) fejetekre [Fog.; Told. 1]. *1647:* Also Uczan. Popa Radul falu papja ... Az Credot, Pater nostert, Tiz poronczolatot tudja, az olah irast czak mediocriter olvassa [Fog.; UF I, 831] | Voilan. Popa Antonia ... Popa Nikolaval eggyek ... az Credot, Mi atyankat, Tiz poronczolatot tudjak jol, az olah irastis jol olvassak az eö modjok szerent [UF I, 834]. *1657:* Visitatiojokban jo lelkiismerettel valagotás nelkül szorgalmatossan meg visgalyák, és ugyan megis examinallyák az papokat, mennyire valo tudomanyok legyen az Jsten Könyvebül, Mi Atyankot, az Apostoli Credot, Tiz Parancsolatot, Az Sacramentumoknak, és egyhaz fenyitekeknek rendelesit olahul el tudgyake mondani [UF II, 182 Lórántffy Zsuzsanna ut.]. *1658:* Papok. Popa Nyagoj. Pater nostert, Credot, Tiz Parancsolatot tudja olvasniis alkalmasint | Papok. Popa Opre Popa Many. Mi Atyánkot, Credot, Tiz Parancsolatot tudjak az eö modjok szerent, az olah irast is alkolmasint, fokeppen Mány [UF II, 191, 197].

tízpénzes 1. tíz pénzt érő; care valorează zece bani; etw ist zehn Geld wert. *1621:* Filstich Leorincz Vrammal teoltettem meg az pincze tokot ment bele 28. ejtel Tiz penzes bor tt f 2. /80 [Kv; Szám. 15b/IX. 191]. *1635:* tele penzel az erszenyed, es mingiarast tiz penzes cueggel boczáttád az egét bort [Mv; MvLt 291. 51b].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tíz pénzt érő dolog/tárgy; lucru/obiect care valorează zece bani; ein Gegenstand ist zehn Geld wert.

1621: Bort Kamuti Balastol hordot az huteos zolga 12. Eitelt Tiz penzest tt f 1. /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 199].

Hn. *1781:* A Tiz pénzes nevezetü hellyben (k) [Mákófva K; EHA] | A tiz pénzes n.h.-ben [Mákófva K; KHn 235].

tízpolturás tíz polturát érő pénz; moneda de zece polturaci; Zehnpolturnote. *1705:* Ugyan most jött bé a relatio, hogy a kurucok igen sok rézpénzt hoztanak volna bé szekerekkel, tízpolturásokat, annyi quantitásban, amennyiben a régi tízpolturás volt, aki ugyancsak tíz polturában jár | elsőben itt az czüstből mind tízpolturást vertenek, amely nyolclottos czüstü volt, azután pedig polturát, amely csak négylottos sincs egészben. Már mind a tízpolturást s mind az egyébféle pénzt mind úgy elraktanak, hogy nem maradt [WIN I, 391, 469]. *1710:* Rákóczi Ferenc ... Bercsényi Miklós tanácsából rézpénzt verete, tízpolturásokot, négypolturásokot, egypolturásokot s nagyobbakot, kit közönségesen libertásnak nevezének, mert a pénznek egyik felén a vagyon nyomtatva: Pro Libertate [CsH 352 1704-re von felj.].

tízszáz czer; o mie; cintausend. *1570:* Kazas Albert palotthhay, hity zerent vallja, hogy Mykor Az Moldoway olahok ky Jeottek volt ez orzagba, Az kor hozot (!) volt Siluester Thakach hazahoz oltalamra Az falw kehleyt ... Byro Myhal megien hozzaja, Es megh Mongia hogy Az kehelnek egyket tyz zaz penzert vetetek volna zalagba [M.palatka K/Kv; TJk III/2. 163].

tízüvegű tíz üveget tároló; în care se poate păstra zece sticle; in dem man zehn Flaschen lagern kann. *1681:* Egy sotutlan (!) Tiz üvegü Pincze tok nõ 1 [Utl].

tízvékás tíz véka gabonával bevethető; care se poate semăna cu zece banite de cereale; in dem man zehn Scheffel Getreide säen kann. *1665:* Ittem ugyan vagyon az Nádas mellett egy tízvékás föld, az jutott Hosszú Tamás uramtól, észak felöl való szomszédja az Nádas [Kv; KvE 200 LJ].

tízvedres tíz veder tartalmát befogadó; cu o capacitate de zece vedre; mit einer Kapazität von zehn Eimer. *1669:* Ittem adtam kölcsön neki f. 1 d. 50, egy tízvedres általagot ígírt, hogy csinál [Kv; KvE 209 LJ]. *1736:* egy Cir(citer) tiz vedres Hordotska bor [CU]. *1802:* Egy kisded Berbentze otska cir. tiz vedres [DLt 4].

tó 1. iaz, lac; See. *1507:* Az Reu<d>y[a] Molnot hagyom mynd tostol Az hazhoz ... Kata leanyom Nylas gasparne azon kepen zabad molna legyen az molom meg Ne ozolyon de ha az touanak vala<my> hazna lezen halabol Az meg ozolyon kozottok [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr. – [a]Röd (K)]. *1549/1752:* az Barátokot, az Apáczákotis segillyék a To hasznábol a menyire lehet [Szentanna MT; LLt]. *1552:* Barchay Gyerg az feliwl meg mo(n)dath Toth meg teoltesse, es zwgothys chynaltassan azan Thora [Mezőszengyel TA; BfR]. *1579:* minden mezey, erdej cereoksegek, tokkal zenafewekkel feol(d)ekkel ... mindenekneк ket reze Kowachioczy Farkas urame es posteritassaie, Harmada Zabo Geor<g>neie es maradekie legien [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40]. *1590:* 3 octobris ... vittettem dezkat es zalmat, Az Tora Kalibanak fyzetem Nemety Mihalnak f. – d. 12 [Kv; Szám. 4/XV. 17]. *1625:* Az hidegjsegen ualo totis tudo(m) Bech Imreh Vra(m) czenaltatta uala, s maga is ualtigh hanta az hompiat [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1656:* Egy Kenderaztato asott Thomat be hantak Teolteottek Eyel hatalmassul [Madéfva Cs; Eszt-Mk]. *1677:* A' Halas Tókban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók, kiváltképpen a' Tóknak hirtelen áradása, és a' halaknak tenyészésének avagy ivásának idején [AC 110]. *1692:* Vagyon itt à malom hely névu helyen egy Tó. mely most restauralodott; mivel elpusztult volt [Mezőbodon TA; EHA]. *1732:* az gyümölcsös kertbeli tóban is van egj fejér kuk madár majd oljan mint az hattyu [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond külmonostori házának leír.]. *1756 k.:* A Bányászok szolgája senki kérelmére á Pernester hire nélkül sub poena flor 8. toties qvoties ixigendomum á Tokból vizet eresztení ne mérészellyen [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1797:* Vagyon égy nagy ... Halas To ... terem czenn Tóba Tsuka, Pósár, Kárász Tzompo Keszege, Csik [Cege SzD; WassLt 22 conscr.]. *1807:* vagyon egy olyan hely, mely ... egy Sáros, és veszedelimes iszápos hely volt, és Marhakis belé rekettenek ... ezen hely teli volt vízzel, ugy hogy egész to volt [Apahida K; RLt Moga Von (50) col. vall.]. *1843:* a Felső Zsuki tavakban teremni szokott nád, széna, és sarju három szerte is többet ért [Kötelend K; SLt Hertzeg Atyin (60) col. vall. Vegyes perir.].

Hn. *1332:* Kedelentó (halastó) [Zsuk K; Csánki V, 403]. *1349:* partem orientalem ad toberech ... peruenitur [Zsombor U; SzO I, 55]. *1491:* Egelto Hegeththo (halastó) [Kötelend K; Csánki V, 402]. *1507:* Bozy tot [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1510:* Hodostho [Gőc SzD; DL 36399. 325. 1 Jakó Zsigmond kijegyzése]. *1565:* Az Nagy Rethbely thohel bely rezet [Dellőapáti SzD]. *1569:* Lapos Tot [Diós K; JHbK XLV/13]. *1570:* to foó labyaig | ala az to fw mellee [Gyulakuta MT] | az Philep tawa [Mezőszengyel TA]. *1575:* Az Molnos Tho mellet [Poestelke KK]. *1587:* Chjkos to mellet (k) [Nagykend KK]. *1591:* Nádastó fara [Melegföldvár SzD; SzDMon. V, 161]. *1595:* Schmelzer touahoz [Kv; TanJk I/1. 209]. *1603/1839:* Kigyós thón (r) [Egeres K; KHn 190]. *1607:* zacziuai mihali taua mellet (sz) [Szacsva Hsz]. *1609:* kayantai tot [Kv; Szám. 12b/IV. 398]. *1615:* az Timárok Toua [Kv; RDL I. 69c]. *1616:* Kalandos tõ [Szék SzD]. *1617:* Iuani Totis [Nagygalambfva U; BfN. Petr(us) Nagy alias Molnar (80) lib. vall.]. *1618–1619/XVII. sz. köz.:* tõfü hágojának hiják [Kovácsi K]. *1621:* Apahidj Tora [Kv; Szám. 15b/VII. 24]. *1622:* Matthias taua [Kozárvár SzD]. *1625:* Korogy Too [Kv; Szám. 16/XXXI. 16]. *1632:* Karaszos tót [Aldoboly Hsz]. *1643/1770:* in loco Paptava vocato [Csicsókeresztúr SzD]. *1645:* Eördöngös Toban [Györgyfva K]. *1655:* az Ju ferestõ tonal (sz) [Lázárfva Cs]. *1658:* Kerezt Ayban a' Thon felyül (sz) [Borsa K; KLev. 26 urb.]. *1659:* az Ingo to mellet [Kide K; BHn 86]. *1664:* Rothat Tónál [Nagyölyves MT]. *1667:* Az Lábastó alat (r) [Bonyha KK]. *1669:* lekenczc tova mellet [Mezösámsond MT; Berz. 5. 41. 10]. *1670:* Az Vercsés Touánál [Méra K; WassLt]. *1671:* Matskasy Tova Helje [Méra K; KHn 241]. *1675/1687 k.:* Száraztóban [Tófva MT; MMatr. 293]. *1676:* Az Csikos To mellett (sz) [Szászgalac BN]. *1677:* Fekete To nevü helynek [AC 106]. *1678:* az Sulymos To végénél [Datk NK; MNy XXX, 53]. *1679:* Az Varjas Tova mellet (sz) [Visa K]. *1680:* A Miko Tava mellet (sz) [Oroszfája K]. *1686:* Fűzes tó nevö helyben (sz) [Bencéd U]. *1688:* Bornemisza Toja hellye [Oroszfája K]. *1693:* Katalin Tava (tó) [Kolozs K]. *1694:* Az Horgas Tok mellett [O.csesztve AF]. *1696:* Borzasi Ton [Bethlen F; BK]. *1698:* Kovácstava [Noszoly SzD; SzDMon. V, 251].

XVII. sz. v.: Az Too domb oldalban (sz) [Mezöbánd MT] | Az regj to heljbelj reth [Székelykál MT]. *XVIII. sz. eleje:* Gecze Tova [Jegenye K; KHn 207]. *1701:* Sándor Toja nevü hely [Türe K]. *1710:* Jáhoros Tonál [Csókfva MT]. *1711:* a' Tikóné továban (k) [O.lapád AF]. *1714:* a Bandi Ton [Mezömadaras MT; BK. Kecskes Juon (28) jb vall.]. *1717:* Az Ökör Tonal (sz) [Fejérd K]. *1718:* az Kéménés To nevü lo czöveklö hely [Harasztkerék MT]. *1720:* melyet hinak Barátok Toją(na)k [Hétur KK]. *1721:* Kákás tó mellett (k) [Kozárvár SzD]. *1722:* Az Szabo Mihaly Ur(am) tavanal (sz) [Mezöbánd MT; Hr 3. 27]. *1723:* Tusoni tót [Méhes TA; ApLt 1 Apor Péter fel.-hez]. *1725:* az Fiscus Tova mellet (sz) [Kolozs K]. *1726:* A Tora járob(an) [Vajdasztiván MT]. *1728:* A Kürtös ton alol az kürtös to erin [Illyefva Hsz] | az Eccl(esi)a(na)k to fark nevü helljib(en) [Illyefva Hsz; SVJk]. *1729:* Sásos tóra járó [Vajdasztiván MT]. *1731:* az Gyekei Tokon [Gycke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1732:* Mária Toja [Kajántó K]. *1733:* a Peres Tora jároban [Nyárádtö MT; SLt évr.]. *1734:* Kis Vána Továba (sz) [Kide K; BHn 89]. *1735:* a büdös Tónál [Mezöcsán TA; DobLev. I/160. 5]. *1736:* Hodos To [Noszoly SzD]. *1737:* A tótorokban (k) [Marosfelfalu MT] | A Czompos tovaban (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 52]. *1740:* A' Száraz Tóban [Gyerövásárhely K]. *1741:* a Szöke Tavara (sz) [M.fráta K]. *1745:* A Kádas tonal [Nc; Incz.]. *1748:* Farkas To [Koronka MT]. *XVIII. sz. köz.:* a' Szindi Tó [WassLt]. *1752:* a Békás tóban [Nyárádsztlászló MT]. *1754:* A Balog Tonn túll (sz) [Mezöpagocsa MT]. *1757:* Az Huszár Toja mellett (sz) [Nagyercse MT]. *1758:* A fenketlen To mellet (sz) [Bh]. *1763:* az Borjuk Tojara [M.fráta K; JHb XVIII/28]. *1764:* Égett to [Szamosfva K]. *1767:* A Medgyes Tó fele [Mezöbodon TA] | amiólta Tóhátról el jöttem [TKhf 21. 19]. *1768:* A Pokol Ton alol (sz) [Sarmaság Sz]. *1769:* a Fekete toba [Nc; DobLev. II/407. 2a]. *1770:* a Gutya Továb(an) (sz) [Vista K; KHn 271]. *1773:* A Lakatos toja mellett (sz) [Ditró Cs]. *1774:* a Malon kut Toján [Székelyvaja MT]. *1775:* Az Szekeres Tó nevezetü hellyben (sz) [Búzásbesenyö KK]. *1777:* a' tohelybéliföldek [Náznánfva MT]. *1779:* a' Toháton lévö helyben [M.királyfva KK]. *1781:* Füzes Toba (sz) [Bencéd U]. *1787:* a Motsár vagy Büdös Tonal (sz) [Mezökölpényes MT; MMatr. 390]. *1793:* régi Tomál [Aranyosrákos TA]. *1797:* Csaszár Továban (k) [Tordátfva U]. *1798:* A' Nyárad To menöbe (sz) [Maroskeresztúr MT]. *XVIII. sz. vége:* Az To Völgye Eszkos oldalan [Bonchida K]. *1805:* régi Tomálban (sz) [Aranyosrákos TA] | Dioszegi tovának hivattatott [DLt Sándor András (50) ns vall.]. *1806:* a Veres János Tova végibe (k) [Búzásbocsárd AF]. *1814:* a Tok között lévö Széna Réttyeket [Alvinc AF]. *1815/1817:* A Balog György Továba (k) [Vágás U]. *1817:* A Kabos Tojánál (k) [Györgyfva K]. *1818:* A' Kabalás To martyán [Nagyajta Hsz]. *1820:* A Kender To háton (k) [Ákosfva MT]. *1826:* Az Isten Továnál (sz) [Mezömadaras MT]. *1838:* Kaszálók: A Szappanyitónál [Csekelaka AF]. *1840:* A Rétzés Toba (irt., sz) [Zágor KK]. *1842:* az Forrás Tóján kivül [Keresztesvár Hsz]. *1843:* A gazvölgyi tónál [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1855:* Csolt tója [Ajton K]. *1856:* Varga tójánál (sz, k) [Felenyed AF]. *1891:* Kigyástó h(egy) [Egeres K; KHn 195]. *1931:* Sárkányos tó (tó) [M.berete SzD].

Szk: ~ *árka. 1822/1823:* A' Solljmos To árka mellettis eszakra van egy darab Málé föld [Dés] * ~ *farka. 1589:* Gyercoffy Janos vgy fel dugta thawat az Wize a tho farka feleol Ez mj hatarunkba(n) lo darab feoldeth foglalt Wolna be [Kv; TanJk I/1. 105]. *1690:* lattam az minapib(an) hogj az ö kglme erdejeböl egy nagy szal fat el vontattak anak nyomat akor az nagy hoban, az to farka felé vittek fel de en nem lattam hogj ki vot [Rákos TA; Borb. I Csipkes Andras ns vall.] O **Hn.** *1578:* a' To farkaban [Poestelke KK]. *1661:* Az Lekenczei Tó farkát [Mv; MbK]. *1678/1773:* A szenás agy Tava farkában (k) [Mezöpanit MT; Told. conscr.]. *1745:* a Tó farkánn [Nagyida K] * ~ *gátja. 1639:* Az Uj to gattia alat valo ret feöld oztatlan [Cege SzD; WassLt]. *1717:* a to gáttya el szakadot, és meg Csináltuk, most ismég irhatom Ngk hogy azon Uj dugás mellet ismét el rontá a' nagy ár viz [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1790:* ezenn ... tonak gattyát felettebb fel magosztattatta volt mellyböl következett hogy a viz annyera elterjedet a maga határánn kivüllis [Kebelesztiván MT; CsS] O **Hn.** *1592/1633:* az Molnos Tho Gattyan felywl [Gycke K; Ks 90]. *1680:* az Közepsö To gattya [Visa K]. *1758:* ä toh gáttya vagy bértze [Egrespatak Sz]. *1778:* Tóó gáttyát [Szászsztjakab SzD] * ~ *látni. 1596:* Mideon Biro vram Apahidara kwldeot volna az to latni, mint vagion az vize ... Adata eo kegme ... d 78 [Kv; Szám. 6/XXIX. 97 Bachi Tamás sp kezével] * ~ *mátkája. 1843:* meg terem a to mátkáján 100 kalongya nád esztendönként [Kötelend K; SLt Vegyes perir.] * ~ *melléke. 1607:* az to mellycke ... kit is más nevvel Ponknak hivnak [Mv; MvHn] * ~ *módjára. 1772:* czen Malomra a' Viz ... már most vgy fel dugult hogy még a' Nagy Gát alattis láttatik a' Viz Tó módjára állani [Ádámos KK; JHbK XX/27. 17] | a' Gátrol le foljo Viz még a' Gát alatt mindgjárt To modgjára láttatik állani [Dombó KK; JHb LXVII/2. 308] * ~ *partja. 1668:* aztotis bizonyoson tudgya hogj Betlen Janos Uram ugyan akkor halásztatta megh, megh maga az to partyán setált, ugy halasztatta az Szentpáli Uram iobbágival az novai halas tot [Novaj K; BfR 57. 51 Coniunx providi Antoni Kelemen Kerekes Marta (45) vall.] * ~ *pásztora. 1706:* Nicolics Gligor ... Falu es To pasztora [Hodák MT; Born. G. VII. 4] * ~ *vége. 1821:* Csaklán Pártyinyiának ... a' To vegéböl a' motsáros helyröl szakasztott egy fél-szekér Szénára valo füvet [A.detrehem TA; Born. IX. 69 Csáklán Lup (58) ns vall.] * *tavat dugat. 1780:* Bálint János Udvari Birája Exc(c)l(lenti)ádnak egy tót dugatott ... gyakor izben inséltom alázatoson Exc(c)l(lentia)dot ... hogy vagy olly alá ereszsze azon uton lévö malomnak a' silipjit, hogy a' Rétemre a' viz ki ne üssön, vagy egyébb igazitást tétessen [Szamosfva K; Born. XXXIX/51 Josintzi Sándor lev.] * *alsó* ~. *1681/XVIII. sz. m. f.:* Forroi also tot Malmostol a' miképpen moston vagyon, és mind(en) felé hasznok vételével együt egészen adák és engedék Lugosi Ferencz vram(na)k, és Feleségének Nmts Barcsai Anna Aszony(na)k ... szabados birásokra, és hasznok vételére [DobLev. I/28a]. *1725:* Az also tot czen Alapottyáb(an) lenni ertem ... Beldi birta gatyát ö renovaltatta [M.szakáll TA; JHb XI/15] O **Hn.** *1546:* keeth molnos thoo Egyketh hyak also thoonak [Panot[a]; DanielO 5–6. – [a]Panád KK]. *1698:* az ... also Tot, mellyet Malom Tonak is hynak [MNy XXXVIII, 384] * *bőséges vizü* ~. *1760:* nagy és bövséges vizü Tója lévén az Uraságnak az Falu határán, onnan élnek Marháink viz dólgából [Báld K; BLt] * *csikászó* ~. *1748:* Királyhalmi, és Hidegkuti határon makkos, és egyéb haszon névö erdök, Csikászó Tó, mesz égetö hely, és egy Malom találtatik [Marosszigyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1773:* azon darab széna füben tud é a Tanu egy Csikoszo tót, kit is Désa Sára Tojának hinak [Szentsimon Cs] * *falu tava. 1735:* Azon Gyermánnak ... a borázdoláson alól, és a Nap Nyugot felöl való Északos óldala, a Falu Tója felett lévö oldal és azon alól lévö melly

Gödörrel együtt, az ellen le vont barázdaig juta a Torma és Josika részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 7]. *1742:* Falu Toja. Vagjon az Falunak más Falukkal edgjüt közös nagj halas toja [Mezőmadaras MT; Ks 4. VII. 1] O **Hn.** *1693:* az falu továra [Mezőbánd MT]. *1732:* A Falu Tóában az ökör tilalmasban (sz) [Tancs K]. *1788:* Falu Toja nevezetű Gát alatt [Mezőköbölkút K]. *1809:* az Falu tován [Mezőbánd MT] * *felső ~. 1725:* Hallott(am) a' kérdésben forgo Felsö to felöl: leg elsőben ä Gatyát Béldi Csináltatta s töltette meg [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1746:* Lévén két To és egy To helly, a Felsö To vettetik egyb(en) a To hellyel, az a To pedig a hól a Malon vagyon különösen egy részre [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 10] O **Hn.** *1699:* A felsö toh mellet (sz) [Szentdemeter U] * *halászható ~. 1767:* Vagyon ... Medgyes Tó nevezetű gattal tarto Hinaros Halas To ... Vagyon ... Büdös Tó nevezetü ... alol felyül Nádas es Hináros közepette tiszta meg halászhato Tó [Mezőbodon TA; Torma] * *kecsegés ~. 1662:* Melly kecsegés tó egynéhány esztendőkig azon sok szép kecsegékkel durált, tartott vala is, míg egykor egy nyárban egy nagy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árvíz elszaggatná [SKr 297] * *kenderáztató ~. 1785:* Sepsikörispataki András György lovas katona és Árkoson lakó Intze László gyalog katona itten Árkoson a magok malmok vicinitásiban pretendálván árkosi senior Lőrintz Istvántól és fiaitól, Józseftöl, Andrástól és Istvántól egy darabocska veteményező helyet és egy kenderáztató tót [Árkos Hsz; RSzF 161] O **Hn.** *1720:* Kenderasztato To [Pósa Sz; Ks 15. XLVI. 27]. *1743:* Kenderáztató tó [Szászzsombor SzD; SzDMon VII, 167]. *1798/1812:* A Kender ásztato to mellett (sz) [Buzaháza MT] * *kis ~. 1584:* Ersebet feyerwary Josanę, Es Jlona ferenczy Istwanne ... valliak ... elseobe az eggik Tot es az kertet Daroczy Peter Atta vagy Jdegenitette el, holta vta(n) penigh Daroczy Peter felesege Sara Aszony Atta Adossagba az kis Tot es a' hazat kezheoz [Kv; TJk IV/1. 232] O **Hn.** *1683:* Az kis To (k) [Balla Sz]. *1754:* A kis Tó mellett (sz) [Uzdisztpéter K]. *1756:* A Küs To között (k) [Árapataka Hsz]. *1764:* A Kis tonál (sz) [Szamosfva K] * *középső ~. 1572:* Az kewzepsew Thoth ... megh hihatatlanul nekewnk atta [Szászzsombor SzD; Ks]. *1675/1687 k.:* Középsö toó mellett égy darab réth [Tófva MT; MMatr 293] * *nagy ~. 1805:* Azt tudom hogy az régi időkbenn ezen Toh Dioszegi tovának hivattatatt, ez okbol, hogy a' Dioszegi kaszálloja mellett volt ... a' hol ennek elötte az a' Nagy Toh volt a' Város, ennek elötte, mint égy öt vagy hat Esztendeje, nyilakra fel osztatta [DLt Rátz István (92) vall.] O **Hn.** *1500:* piscinam Nagtho appellatam inter possessionis Somkerek et Nemethy [TelO II, 241]. *1503:* az nagy Tonal [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. *1504:* in piscina Naghtho vocata [TelO II, 269]. *1514:* veniendo ... per quandam viam magnam iuxta Naghto habitam [Tóhát BN; TelO II, 329]. *1776:* Az Nagy Ton kivül (k) [Sámson Sz]. *1771:* ezen Nagy To nevezetü Réttye [K; JHbK XLIX] * *öreg ~. 1647:* Vagion az Udvarhaz mellett egy coregh Tho, de igen sáros, az halais apros-rosz [Drassó AF; BK 48. 16] O **Hn.** *1632:* öreg to [Fog.; MNyTK 132. 48]. *1693/XVIII. sz.:* Öreg Tho hellyének gáttya mellett [Gyula K; BHn 128] * *puszta ~. 1682:* a' Dipsei határszélbe való Puszta Tó Csikos Tónak nevezetik [Szászgalac BN] O **Hn.** *1681:* az Szász Sombori Puszta To Farkán felljül [Szászzsombor SzD]. *1682:* a' Puszta tó mellett (k) [Szászgalac BN]. *1799:* Puszta To [Lúdvég K] * *rakottyás ~. 1702:* az erdő alatt rakottyás tó mellet ... vagyon egy kutt forrás [Szentkirály Cs]. *1712:* Rakottyás tó mellett ... égy darab bokros szánto föld [Kebelesztián MT; MMatr 300] O **Hn.** *1713:* Az Rakottjas to (sz) [Buza SzD]. *1718:* A rakattjás to mellett (sz) [Baca SzD] * *város tava. 1587:* Aprillis 3 Az varos taua gattiat az vagas helien az visz el fwrta volt magat Magiarj Peterrel volt Negi legin mellette co maganak atta(m) – /16 az Negi leginnek attam – /48 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével]. *1621:* Nyreo Janos vramat ala kwlduc(n) Apahidara ... Az varas toua latni. Miuelhogi Palastos vra(m) vgy Informalta volt co kegket[a], hogi az hal ige(n) megh holt beleolle [Kv; Szám. 15b/XI. 284. – [a]A városi tanácsot]. *1647:* Az Pap hazanal valo Varos Tovanak csatornajat csinaltak az Acsok [Mv; AAll.].

2. a tó vize; apa iazului/lacului; Seewasser. *1672:* ha mikor Göbölljit jártattja ot có klme az Tobul megh itathassak [JHbB 67]. *1768:* az olly alatson szoross viz fészek, hogy Tó áll rajta és Salva venia, Békák regeló (!) hellye [Köpec Hsz; Köp.].

Szk: *álló ~. 1771:* mitöl fogva ... Királyfalvi Malom épittettetett, az időtöl fogva Nem az arvizek miá, hanem az viznek fel dugulása, és állondosága miá (: mellyet mostis szemeinkel Látunk hogy egész az Silipig ugy áll mintha állo tó volna :) [Dombó KK; JHb XX/26. 4] * *befagy/elfagy a ~. 1735:* az Nagy halot most el nem küldhetem miuel az To be Fogyot és nincsen mivel ki Fogni [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1836:* A nap számokat a rovás szerint számba kell venni hogy a Halász ... a mint a To bé fagy azonnal minden tehetségét arra fordittsa hogy Csikot fogján (!) | mihent elfagy a tó azonnal a Nád vágáshaz lehessen fogni [Csapó KK; Berz. 21] * *elszárad/kiszárad a ~. 1636:* Ezen a nyáron oly szárazság volt, hogy sok helyeken az tók is elszáradtak, az Nádas pataka is éppen mind elszáradott, hogy semmi folyása nem volt, az régi emberek is nem emlékeznek ilyen szárazságról [Kv; KvE 169 SB]. *1805:* mindenkor az innetsö végén az Ergének szelin addig be kaszáltatta mig a' Viz miánn tsak lehetett ... és a' más vége felé a' Kaszállonak tsak az Erge széléig kaszálta minthogy ott égy halas To volt, a' melly Tó ki száradván, a' Város fel fogta és Nyilakra osztotta [DLt Katalisan Ilia (34) vall.].

Sz. *mind mikor a rákot a ~ba ölik. 1836:* a' Fiscus mind kettőjekbe bele kötve a' Felsöbbség rendeléseinél fogva Raboskodtatta, de ugy mind mikor a' Rákot a' Tóba ölik, mind ketten Szerelmesek edgy helyt voltak, és réájok valo mért nem volt büntetés [KLev.] * *úgy áll, mint a ~. 1723:* mikor meg árad a N. Szamos ugy fel tollya a' Kis Szamost a' Dési gát miatt, hogy vgy áll mint a tó [Kozárvár SzD; Ks 25. IV. 5] * *úgy mossa a ~ban, hogy soha ki ne másszon onnan. 1803:* mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna a to tisztitás alkalmatosságával ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... ugy mosnálok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

toalett toalettasztal; măsuță de toaletă; Toilettentisch. *1823:* Toaletre való Takaró [LLt Csáky-per 601]. *1827:* Néhai édes Atyámtol nékem utoljára adott Láda ezüst menyen a' Leányom részibe, 's az Fiu Testvérei Ezüstyekkel adjustáltassék; de ugy hogy Leányomnak részin felyül adassék Nyolcz fontbol lévö Toálett v. Vetkezö, melyre szedessék öszve az én Szülömtöl kapott vetkezöm, s az potoltassék ki 8 fontra [Szentbenedek SzD; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Anna végr.].

toalettasztal piperecikkek tartására való tükrös asztal; măsuță de toaletă; Toilettentisch. *1848:* Egy Toualet asztal egy nagy tükör felette ... 45 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

toalett-tükör toalettasztalra szerelt tükör; oglindă de toaletă; Toilettenspiegel. *1803:* egy kis Toilet Tükör [Felőr SzD; BetLt 7 Waas Anna kel.]. *1848:* Egy Toilette tűkör fiokkal 10 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1849:* Tuálét tűkör fiokkal ... 17 Rft 30 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

tóárok a tó keskeny része; șanțul/canalul iazului; Seegraben, schmaler Teil des Sees. *1774:* Kedden ... az Malmon alol valo Toárkot akaruán az Falusiakkal az hinártol, és Béka nyáltol meg tisztittatni [Záh TA; Kendeffi lt. Nagy Sámuel lev.].

tóásás mesterséges tómeder készítése; săparea unui iaz; Grabung eines (künstlichen) Teiches. *1625:* az hideghsege(n) ualo to asason küüül (!) [Kézdisztlélek Hsz; BLt].

tóásó tókészítő mester; săpător de iazuri; Teichgräber. **Szn.** *1627:* Toaso Andras col. [Bardócfva U; UszLt IV/50. 116] | To aso Istva(n) biro | Toaso Peter Toaso Janos Toaso Istvan [Bögöz U; UszLt IV/50. 4, 38] | Toaso Gergelj col. [Vargyas U; UszLt IV/50. 116]. *1700:* Thővaso (!) Istvan [Bögöz U; UszLt X. 79] | Toáso Andr(a)s [Dobofva U; UszLt X. 79].

tóásóné a tóásó felesége; soția săpătorului de iaz; Frau des Teichgräbers. **Hn.** *1729:* az Toásoné kertivel (k) [Tarcsafva U; EHA]. *1834:* a To ásoné kertiben (k) [Tarcsafva U; EHA]. *1862:* a' Toásoné kertje felett (sz) [Tarcsafva U; EHA].

tóbeli 1. tóban élő; care trăiește în iaz; im See/Teich lebend. *1744:* Szász s két száz forintot is ollykor esztendőnként meg arultanak azon Thóbéli halakbol egy részre [Tóhát TA; JHb XI/17. 13].

2. a Tónak nevezett határrészben található; care se află în porțiunea de hotar numit Tó; etwas ist in dem hinteren Teil der Feldflur namens Tó befindlich. *1607:* có Mond azokat az porciokat az mellicket az A. oda iratot Ne(m) Atta, ugj mint Retet es Egieb To beli rezt mit, Mert az ugia(n) nem adhatoia volt [Mv; MvLt 290. 13a].

Hn. *1614:* Az kis tobali Rett [Egrestő KK; EHA]. *1638:* Eöregbik Tobeli reszünket [Csíkdánfva Cs; EHA] | Eöregbik Tobęli rezwnket [Nagyteremi KK; BálLt. 61 Georgius Fiatfalvi kezével]. *1640:* (a) Fias Thobali szanto földnek az sz: mihali falua felöl ualo fele [Bágyon TA; MNy XL, 77]. *1657:* Teo (!) béli reszeket [ApLt III. 150]. *1676:* az felső Tobéli ... fele részit [Marosjára MT; EHA]. *1701:* A Kerek tobali felsö föld [Tarcsafva U; NyM 162]. *1764:* Fűzes to beli fold (sz) [Bencéd U; EHA]. *1771:* a' Forrai To béli részét | Vadas To béli részéket [Fejér m.; DobLev. II/128. 7a, 29b]. *1784:* egy Kenderestobali széna Boglyaért [Etéd U; NyM 161]. *1805:* Tóóbéli maga Részét [Ne; DobLev. IV/887. 3b]. *1819:* A' Ravaszas nevezetű helyb(en) lévő Tobeli Nádas hely [Légen K; EHA] *1825:* A' Tobeli Sátés Kanna mosos (k) [Jedd MT; LLt]. *1850:* Ugy nevezett Szpurkát tobeli kaszállo [Aranyosegerbegy TA; EHA]. *1878:* a Kenderestobali Fü [Etéd U; NyM 161].

tóbíró a halászok elöljárója; conducătorul pescarilor; Leiter der Fischer. *1776:* hallottam azt régi emberektől, hogy Pétsi Simon, rendes uton modon is acquirált de ha ugy nem lehetett erőszakosonnis, el foglalta a lakosoktol a' mit akart, s e szerint igen nagyon ki terjeszkedett volt Mező Bándon, e' mellett, tudom égy Csere tételit, mellyben az also Toot meg cserélte a felsővel, mellyrôl valo Contractualis mais a' To Bironál vagyon [Mezőbánd MT; WassLt Petrus Szabo (33) ns vall.].

toblaütő doboló, dobszóként hangzó; care seamănă cu sunetul tobei; etwas ist mit dem Trommelwirbel/Paukenklang ähnlich. *1847:* Dupats Jóseff, Cschországi születés ... beszél csch közönséges tobla ütő (!) nyelven [DLt 926 nyomt. kl].

tobzódás vmivel mértéktelen élés; desfătare, lipsă de cumpătare; Schwelgerei. *1667:* Az Istenért is kérem Kegyelmedet, ne igyekezzék Kegyelmed az bűnt nevelni ennek az gyermeknek keresztelésében; nem azért parancsolja Isten az szent keresztséget, hogy tobzódással vigyék végben [TML IV, 97 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Hogy pedig egyedül nem jár egy bün is, nézd el az Ádám s Éva bünében. Első a kevélység ... 7. Tobzódás, nyalánkság [BÖn. 474]. *1740:* Fülöp Antal Vram ... jobb részét az emlitett esztendőknek ... italban, Vendégeskedésben, tobzodásban töltötte [Rogna[a]; Ks 54. 72. – [a]Kornislaka SzD]. *1779:* Adjon az Úristen jövendőben is bort, búzát, békességet, melyekkel indítson fel őfelsége bennünket nem a tobzódásra, kevélységre és felfúvalkodtságra, hanem az őfelsége ingyen való kegyelmességének és áldásának meggondolására [RettE 408]. *1800:* Mészáros Uraimék mostis a korcsomárolástol meg nem szüntenek, hanem szakadhatatlanul folytattyák, egész fogadot tsináltanak amely az egész Országba nincs, hogy a Mészarszék fogado is légyen, mely nékünk s a piatz során lakoknak és az egész Magyar uttzának nagy praejudiciumunkra van és ha meg gondolnák a Mészáros Ifiaknak is nagy romlásokra van utat adván a dobzodásra [Ne/Kv; SRE 835]. *1823:* majd a kováts azt fogja mondani, mikor dologra kellene menni, hogj miért menne ő oly szorgalmatoson, hiszem kap ő két harom nap is eleget, annál fogva nagj bajjal is alig lehet dologra vinni, és tsak utat s modot ád a' vas-adás a henyeségre vagj tobzodásra, a' verős kovátsi Társaságnak nagj kárával [Torockó; TLev. 9/47].

Vö. a *dobzódás* címszóval.

tobzódhatik vmivel mértéktelenül élhet; a se putea desfăta; jd kann schwelgen. *1676:* Az Nemes Vármegye Istenes itiletben veven az hazaban az Ser es Goselka feozeoknek felettebb valo Excessusokat, a ki sem Istennel sem magok lelkiismereteknek meghbantasaval nem gondolva, kivaltkeppen az Goselkat feozeok Istennek bozzujara masok hogy inkabb tobzodhassanak es rezegeskedhessenek rendetlenul mind buza es egyeb gabonakbol feozik es feozetik az Goselkat [K; CorpStat I, 297].

tobzódik vmivel mértéktelenül él; a se desfăta, a trăi fără cumpătare; schwelgen. *1662:* Ezen dolog lészen az egész világ romlásának is elöljáró jelensége: esznek, isznak, tobzódnak és minden testi bátorságban élnek az emberek [SKr 712]. *1760 k.:* Grohoton in Dominica Mare (!) az templom előt egyben gyülven Nemely Grohoti emberek és vendégséget tsapvan nem hogy az Isteni szolgalatra jelentek volna meg

hanem ottan tobzodozvan tantzolvan Tonyatcki (!) Tona Petrunak Sipjat Petrutz Gyurs el rontotta [H; Ks 62/6].

tobzódó 1. vmivel mértéktelenül élő; care trăiește fără cumpătare, care se desfată; luxuriös lebend, in etwas schwelgend. *1662:* melly nagy vakmerő megátalkodás, hogy mimagunk nagy romlásunkkal, becsülhetetlen kárainkkal tapasztaljuk annak a nemzetséges, szokásos, sokaktól még Isten őfelsége ellen való bünnek sem állítani szokott nagy vétségét ... a tobzódó rusnya, részegeskedő életet [SKr 435]. *1710:* hogy megtudja az én gyermekem és akárki, aki ezt olvassa, hogy én az én Istenemnek testi ajándéki között felette nagynak tartom a mértékletes életet és az által mai napig tartó jó egészséget és nyers vénséget, kiváltképpen ebben a tobzódó nemzetben és legközelebb ebben az életet borral megrövidítő Bethlen familiában [BÖn. 512–3].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmivel mértéktelenül élő személy; persoană care trăiește fără cumpătare, persoană care se desfată; Schwelger. *1662:* Azt jelenti Salamon, hogy az ő anyja kiváltképpen való tanúságul adta s hagyta volt neki e kettőt: elsőben, hogy buja, fajtalan életű ne legyen, másodszor, hogy józan legyen, s ne tobzódó [SKr 693].

Vö. a *dobzódó* cimszóval.

tócs tócsa; băltoacă; Lache. *1644:* az Diosi Uczet tőcziban [Diós K; JHbK XVIII/29]. *1651:* az Diosi hataron az uczet toczban az uton felljul az bircz oldalban [Diós K; JHbK XVI/25].

tócsa 1. pocsolya; băltoacă; Wassertümpel. *1597:* Hames Schneider ... wallia. Minthogi giakorta korchiomarlottam Kannagiarto Antalnak, lattam azt hogi amely wiz az chiatornabol ala folt egy bochka allot allatta s abba folt ala esmet amely wiz az vdwarra me(n)t annak egi kis vermechkeye wala az vdwaron es abba folt az viz mint egi kis tocha mindenkor vgi allot ot az viz [Kv; TJk VI/1. 79]. *1765:* ennek előtteis a mig ... Groff Bethlen Lajos Ur eő Natsága ... velniczéje fel épültis mindenkor volt Tocsa és pocsolya ezen Faluban midőn nedves idő volt [Bethlen SzD; BK].

2. kiömlött, viszonylag nagy mennyiségű folyadék; băltoacă, lăcăric, lăcăraie; Wassertümpel. **Szk:** *~val áll. 1669:* látja Isten ez az én hitván, rossz nyavalyám, a süly, annyira megindult rajtam, csak a mitül fogva megjöttem is, hogy tolcsával áll alattam a vér [TML IV, 558–9 Telcki Mihály Naláczi Istvánhoz].

3. tavacska; lăcușor, lăculeț; kleiner See. *1672:* az mint az Ur ... malma uagjon, azon felljvl, uagjon edgj lopaljos helj oda mindenkor ki uetett derekason az Kvkeőlleó, s mikor oszta(n) megh apadot az Kvkeőlleo, mindenkor azon az lopaljos heljen uiz beőuen maradot, onnjira hogj halatis eleget fogtam benne, posart, s egjeb halakot ... igaz dolog akkor hamareb ki apadot az uiz beleolle abbol az toczjabol [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1807:* ott valami haszonvehetetlen totsa volt [Kv; AggmLt 21].

tócska 1. kis tó, tavacska; lăcușor, lăculeț, lac mic; kleiner See, Teich. *1621:* Tölgies Lukacsnak uolt egi Tocskaia az Bodok patakan [Bikfva Hsz; BLt]. *1679:* Az Tócskának negi oldala, tölgi fa gerendabul csinalt rámas, kivül deszkával buritott; Ebbe(n) most semmi hal nincsen [Uzdisztpéter K; TKl 143 Bajomi János inv.]. *1681:* Halas Tó, vagyon az Egregi mellett az két rendbeli forrasoknal, Pisztrangh tartashoz valo Tóczka; mely most üres [VhU 49]. *1694:* azon darab föld ... az halmok közöt levő két Tocskaigh ... Vas részre jutot ... Az Tocska felől valo része üdősbik Vas György Ur(amna)k [Mezőméhes TA; WassLt]. *1724:* Dobra Andron állományos Tocskája szélye [Mohaly SzD; WassLt]. *1733:* az rétben van egy Tőcska annak közepin jön el az N: es Also suki határ [A.zsuk K; SLt 39 Gábór János (70) vall.]. *1741:* ezen föld ... őrökös Kornis rész föld, egészszen fel az Sáji és Velkeri határ között lévő Toczkáig [Mezősályi TA; Ks]. *1751:* edgj Tótska vagjon ... széna füve mellett [Torda; CsS]. *1752:* mind Gyekeből hozat halat asztalara, tudvan hogy maga tocskajaban nincs ollyas hal s volna is (így!) nem lehet fogni [Mócs K; Ks 83 Michael Baka lev.]. *1763:* azon Szamos felől való szomszéd Rétet ... irtással tették tisztává ... magasabb partjánál maradot egy Tótska, melynek Partyára rugat ki véggel Mlgs Gróff Gyulai Josef Ur ő Nsga Szamos fojtába hoszszára fojo tábla földje [Széplak Sz; Ks 92]. *1765:* az ujj, most ásni kezdett árok felső végihez, vagy kezdetihez közel olly hellyen, holott kereken totskának való hellyet ástanak a' Városiak [Mv; Told. 48/28]. *1790:* ezenn Tócskákba a' víz ... egyenesenn jár [Báld K; BLt].

Hn. *1762:* a Napkelet felöl valo Totska [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. *1744:* kis Totska [Csépán BN; EHA].

Szk: *~formára. 1755:* A Himberkin egy darab föld ... felette gödrős, ugy hogy midőn esős idő jár, Totska formára az also gödrős részben viz is szokott kerekdeden állani [Koronka MT; EHA] * *haltartó ~. 1697:* a Csűrős kert véghib(en) levő Haltarto Totskát, és minden Sorvadozot épületeket is jo Lelkünk ismereti szerint ... bőczültük mind edgyűt Kilencz száz magyar forintokra [Dés; Hr 2. 30]. *1727:* ezen Curiahoz a' Gorbai hataron ket hal tarto totskák is vadnak [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25] * *pisztrángos ~. 1681:* Pisztrangos Tócska. Ez az Eregyen (!)[a] levő Malomnak altal elleneb(en) vagyo(n) az által járo palo végénel [Vh;VhU 574. – [a]Elírás *Egregy* helyett] * *pisztrángtartáshoz való ~. 1681:* Pisztrangh tartashoz valo Tóczka egi; mely most üres [Vh; VhLt 49 urb.].

2. pocsolya; băltoacă; Wassertümpel. *1765:* Bethlenben az Nagy Utczáb(an) ... Groff Bethleni Bethlen Lajos Ur eő Natsága Veteményes kertye irányában volte Tocska vagy pocsolya addig mig ... eő Natsága Velniczeje fel épült ...? [BK].

tódugás gát; zăgaz, stăvilar, baraj; Deich, Teichrechen. *1731:* Major Gjörgjnek az Apjatis esmertem Muntyan Vaszilynak hittak, akkor jütt volt be ebben az hazaban mikor az To dugo Oroszok jüttenek volt be eő is az Sugadiban az To dugashoz hoza fogott volt [Czintos TA; KA. Franciscus Olesvari de eadem (73) ns vall.]. *1741:* a' régi Tó dugásann felljüllis hallattam hogj egj darab Kornis rész helly légjen | Kornis resz kaszáloja veginel lévő régi Tó dugáson felljüll eöt darab szánto föld az oldalba [Velkér TA; Ks]. *1790:* a határ ... mint egy által vágja, által viszi magát az emlitett ország utonn, és ott is hasonló hajlásba egyesedik, megyen a' tó dugásra, vagy gátra [Báld K; BLt].

Hn. *1760/XVIII. sz. v.:* To dugas mellett két Halam között (sz) [Nyárádremete MT; EHA].

tódugó gátkészítő; care face zăgazuri/stăvilare; Deicher. *1731:* Major Gjörgjnek az Apjatis esmertem Muntyan Vaszilynak hittak, akkor jütt volt be ebben az hazaban mikor az To dugo Oroszok jüttenek volt be [Czintos AF; KA. Franciscus Olesvari de eadem (73) ns vall.].

tódul 1. vhova sereglik/tolakodva siet; a năvăli, a da năvală/buzna; sich drängen. *1599:* Tudom azt hogy mikor Nagj Janos ky nita az kapút mégh az harcz elcótt el mennek úala Makraj Peter es Poliak Marton, de rajok todúlnak Benedekfi Christoph Jobbagyostúl ne(m) ueztek el cóket [UszT 13/106 Catherina consors nobilis Imręę (?) Veres de Ders vall.]. *1710:* Mikes Mihály beteges lévén, elfogatik az örmény püspökkel együtt, rája tódula a sok bolond paraszt populc, s egynchányszor a szállásán is meg akarták ölni [CsH 339]. *1779:* ki Parantsolatyabol todult nagy sok emberi sokaság Fustéjokkal botokkal, Vasvillákkal és Fejszékkel azon eö Nga Embereire ... ? [Záh TA; Mk V. VII/12]. *1789:* a' Cis Murusianus Véctorok a' Németi és Sollymosi Révnél meg számosodván Sokszor olly nagy sokasággal todulnak az Dominalis Révhez hogy egész nap estig a' Hajosok tsak nem el állanak a' sok Magazinalis Vectorok által szállittásában [Déva; Ks 74. VII. 67]. *1812:* hát azonnal látok valami nagy sokaságot a' Mester háza felé todulni, kikis Grantzkit osztán az udvarban békésérték [Héderfája KK; IB. Kolumbán Imreh (21) ns vall.]. *1818:* hijába ellenzették a Podárok, hogy gyalog emberek oly' sokan ne menjenek a' Hidasba, mert el fog sülyedni – ellenzette a' Hidas mellé rendelt vigyázo Emberis, de a' vásárra menő sokasággal nem birván a' Hidasba erőszakoson sokan rodulván ... a' Hid a' partol edgy ölnyire mingyárt le kezdett ... nyomulni a' vizbe [Sülelmed Sz; IB]. *1834:* azon Esketes alkalmával ... éppen azon Tanuk hiteltettek meg, s azok azt vallyák: hogy az érintett hijánynak az Idö Zordonsága volt az oka, melly miatt a' Tanuk sokann egyszerre todultak az Esketö Hitesekre [Asz; Borb. I].

2. vkire nehezedik vmi; a apăsa asupra cuiva; auf jm lasten. *XVIII. sz.:* Siralom forrási jaj mint áradának, Szomoru esztendők reám tódulának [Barabás, SzO 390 rabének]. *1800:* az Divisionálisnak originalisban, Kovács Procuratornál vagyon ... azokot is ófferálom, ha néked is vgy teczik ... de mit tanitom én apámot gyermek csinálni? ... méltoztassál ezen ügyemet is, az Procurátorommal együtt ugy folytatni, hogy azon Terh, 's baj réám ne todulyon [Kóród KK; Ks 101 Komis Gáspár Sárdi Simén Etelhez].

tódulás gyúródás; înghesuială, aglomerație; Andrang. *1823–1830:* egy helyt volt váltóház, ott is csak az ablakon adták ki s be a pénzt, és ott olyan nagy tódulása volt a népnek, hogy egymást letapodták [FogE 257].

tóduló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *vkire reá ~* vkit elborító; care se abate asupra cuiva; auf jn drängen. *1805:* mely reám illjenképpen todulo károkat hogy továbbatra meg előzhessek [Kv; Pk 2].

tó-elvágás tó vizének levezetésére szolgáló árok vágása; săparea unui șanț de scurgere pentru apa din lac; Grabung einer Schanze für die Ableitung des Seewassers. *1617:* Tudom azt hogj az szent simonj hatarbanis, nagj szelj feöldey ualanak, az To el uagasert, Czjukas feoldnek hittuk mert annak az uegíre szeget uertek s azert hittuk Cziukasnak [BLt 3 Peter Andras szent Geörgj ns vall.].

Hn. *1622:* az To el uagasba [BLt 3 Thomas Madar de Szent Simon[a] (32) col. vall. – [a]Cs].

tóér tavat tápláló ér; gîrlă/gîrliță/pîrîiaș care se varsă în iaz/lac; kleiner Bach, der in einem See mündet/den See nährt. *1732:* A Malom elött valo lábban ... egj mocsáros too ér [Kóród KK; Ks 12. I].

Hn. *1699:* a' Toó Ér [Nyárádandrásfva MT; EHA]. *1782:* Tó ér [Demeterfva MT; EHA].

tófalvi a Tófalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tófalva/Tofalău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tófalva: Tófalván lakó; din/care locuiește la Tófalva; in Tófalva wohnend/wohnhaft | Tófalváról származó; (care este) originar din Tófalva; aus Tófalva stammend. **Szn.** *1590:* Tofali Mihaly | Thofaly Lazlo Thofaly Albert [UszT]. *1592 k.:* Ladislau(m) Thofaly de Olahfala [UszT]. *1764:* Tofalvi Tamásné Bölöni Maria [Kv; SRE 208].

tófekvés tómeder; bazinul lacului; Seebett. *1781:* a To fekvés ... a mellyen a Nád terem a négy nyilban fell Tábláztassék [Mezöcsán TA; DobLev. III/560a].

tófenék tómeder; fundul lacului; Seebett. **Hn.** *1693:* tö fenek (k) [Szökefva KK]. *1725:* az Tofenék birodalmab(an) [Aranykút K; Ks 7. XIX.]. *1735:* az <el>pusztult To fenékben (sz, k) [Koronka MT]. *1736 u.:* Tó fenékben [K; SLt F. 40]. *1740:* a Tóó Fenékben (sz) [Sztána K]. *1747:* Locum Too fenek nominatum [Balázsfva AF]. *1748:* Köszepsö To fenék nevezet alat lévő Satés haszálo To hely [Koronka MT]. *1750:* A' felső Tó fenéknek ... széllyin [Koronka MT]. *1754:* ă Tó fenék alatt (sz) [Komjátszeg TA]. *1757:* A To Fenékben (sz) [Nagyernye MT]. *1759:* Az To fenék két mellyéke (sz) [Mezösámsond MT]. *1767:* a To fenékben (sz) [Nagyernye MT]. *1774:* egy Tó fenék [Aranyoslóna TA]. *1826:* A' Csutakosba a' Tó Fenék mellett (sz) [Beresztelke MT]. *1842:* Belsö To-fenék nevezetü hellyen [Kakasd MT; DE 2].

A címszó forrásjelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tófenekes vizenyős; jilav, mlăștinos; wässerig. *1748:* haszontalan to fenekes, seppedekes hely [Göcs MT; Told. 46. 2]. *XVIII. sz. v.:* ugyan ot egy más földetske tó fenekes [Kozmás Cs; Hr 12. 5].

tófenék-forma tófenékhez hasonló; la fel ca fundul unui lac, la fel ca o scufundătură; seebettförmig. *1748:* vi(cinusa) fellyül ... bizonyos To fenék forma hely [Nyárádkarácsony MT; EHA].

tófenéktisztító tófenék tisztítására használt; care este folosit la curățarea lacului; zur Reinigung des Seebettes benützt. *1732:* (A konyhában) találtunk négj öreg rudas csebret, két föhordó csebret ... egy halas too fenék tisztitto vas vonót, egj nagj vas pöröljt, egj nagj karo verni való vas rudat [Kv; Ks 40. XXVIIIc].

tófolyamat a tó vizének lefolyását biztosító folyóviz; locul de scurgere al lacului; Abzugsloch. *1634/XVIII. sz.:* az To szeg nevü hellyben ... az Bütüjén vicinussa alol mind kivül az Tóh follyamat [Bibarcfva U; EHA].

tóforma tóhoz hasonló formájú vízfolyás; o apă asemenea unui lac; seeförmiger Wasserlauf. *1762:* (A föld) also vége nyult le egészszen azirantyáig a mint Középfalva felöl egy to forma szakad a Szamosba [Virágosbenedek SzD; SLt XXIV. 6].

tóga palástszerű, bő felsőruha; togă, hlamidă; Toga. *1638:*

ott hattak az Deakok az Togat es kópenyeget attak reajok [Mv; MvLt 291. 154b]. *1707:* Egj Togara valo kapocs [Kv; Pk 6]. *1780:* ha edes Aszszony Anyamnak is ugy fog tetzeni innet Tiszteletes Professor uramtol Recomendatoriat veven le menynyek Enyedre és ott a Collegiumban diak légyek jollehet edes Aszszony Anyam azt mondja most is hogy rövid köntösben is lehet ugy tanolni mint a togaba [Kp III, 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. *1789:* Az Papi Kontösöm ugy mint a' Mente, Toga, a' Dolmány a' Köppenyeg maradgyon a' Feleségemnek [U; Pf]. *1823–1830:* Viselt[a] rókatorkos prémmel, bőrrel bérlett hosszú tógát és három egyenlő szegre felakasztott kalapot | én nem voltam azért a három forintért olyan messze, hogy ott még az ott való juhbőrrel bérlett tógát vegyem fel pünköstben is, s abban prédikáljak [FogE 75, 170. – [a]Kovásznai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof.].

Szk: *prémes* ~. *1823–1830:* Domidoctus pap pedig lenni nem kívántam, mert abban az időben czeknek kevés tekintetek volt, és öltözetek módja is nagyon meg volt szorítva. Hosszú prémes tógájuk, kerek palástot sem volt szabad viselni [FogE 213].

tógás palástszerű, bő felsőruhát hordó, református kollégiumban tanuló; care învață într-un colegiu reformat și poartă togă; mit einer Toga bekleidet (Lehrling/Schüler im reformierten Gymnasium). *1726:* Szász Ianos togás Deak vala hogy az Iskolabol haza jöve ugy vivek be Kolcsar(na)k s onnan bujdosek el [Zágon Hsz; SzentkGy. Th. Király (45) jb vall. Fr. Laszlo not. kezével]. *1775:* Egy Márk István nevű székelyföldi, kolozsvári tógásdeákkal is rútul járt özvegykorában, aki is, nem tudom micsoda gondolatból, elhitette volt magával, hogy a grófné bizony ötet szereti [RettE 353–4]. *1776:* Meghala szegény Török András is ... Gyermekkoromban tógásdeák volt [RettE 370]. *1778:* Míg Kolozsvárt mulattam, egy szegény Ormos nevű, jóra menendő tógásdeákot ezek az ambitiosus professzorok kicsapának [RettE 385]. *1786:* (A) Togás Deákok, söt eleve a classista tanulók között kiláthatják (: igyekezzenek is kilátni :), kik tettek és teszik tzélul magok elejekbe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Kőrösi 39 a ref. főkonzisztórium iskolaügyi rend.]. *1823–1830:* A gróf Teleki Imre úr Önga, hanem ha gonosznak mondják is, de csakugyan kegyes úrnak kell lenni, mert most is Marosvásárhelyt három árva gyermekeket taníttat maga tulajdon költségén, mégpedig tisztességesen, s más tógás deákok is lettek [FogE 171].

tógát zăgaz/stăvilar de iaz; Teichrechen. *1569:* Lwkachy pap mongia ... Az kys gherebenesy hatar feleol ezt valljak, hogj az gherebenesyeknek, zabad volt, az gyalog vttol fogwa ... Zantanyok kazalnyok, mynd az chyereig Es az to gatig [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. *1573:* Mathe Borbelj Demeter zolgaia Azt vallia hogy eo ... az kalliany to gatnal talalta Elcol Kapa Myhalt | farkas pat hity vtan azt vallia hogy ... Mykoron Meggieshez keozel Iwtotak volna az Tho gaton altal Mennenek latta hogi hayladozny kezdet az kochy Es azomba Be deolt az Thoba [Kv; TJk III/3. 52, 270]. *1639:* Az marton gieörgine to helienek az melj hivattatik Es azon alol egi tho gatis latatik az ket megh neuezet to gat keózeól valo zena fw Ret ... Juta ... ket arva giermeki rezekre [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1658:* Vala pedig elöttünk egy szoros passus, kin nagy hosszú tó-gát és híd, azon túl vala egy kastély is [Kemlr. 316]. *1673/1682:* az Folka alatt való tó gát, és onnét felől az Gyermek erdő végere járó él tartya az Botházi határt [Keszű K; SLt Q. 12 Nagy Balás (55) jb vall.] | az édes Atyám ... mútatta, s mondotta nékem: Fiam, ha az Bothaziak így el nem aprosodtak volna, tehát az Falka alatt való tó gátig és azon az élen, az melly az Gyermek erdőre megye(n) el, az eo határok [Tótháza K; SLt Q. 12 Nagy alias Szekerczés János (60) jb vall.]. *1693:* Nap kelet felöl valo vegin a' Falunak az to gat es vőlts felöl, az Ketske hat fele ki járo Porgolat kapun alol [Récekeresztúr K; SLt AH. 17].

Hn. *1639:* az Toh gath alatt (k) [Nyárádsztlászló MT]. *1667:* Az Kis To gáton felliül (k) [Toldalag MT]. *1683:* Az To gatnal (sz) [Nagyfalu Sz]. *1718:* Az Közepso Togaton alol [Székelysárd MT]. *1723:* vicinussa egj felöl a Togat [Backamadaras MT]. *1732:* Tó gát alat [Pata K]. *XVIII. sz. köz.:* Togatánal (k) [Gyulakuta MT]. *1751:* Tó-gátnak [Koronka MT]. *1754:* A' Tógáton alol (sz) [M.köblös SzD; DHn 48]. *1758:* a' To Gátnál [Székelysárd MT]. *1765:* a Togátra mégyen véggel (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *1790:* Togát [Szászfenes K]. *1805:* A' Togátnál (k) [A.boldogfva U] | A' Középső Togáton fellyül (k) [Székelykeresztúr].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

tógát-töltés tógát készítése; construirea unui zăgaz/stăvilar de iaz; Teichdammbau. *1629:* egy Biraja volt mind az ket varasnak[a], es egy birotol függeottek, minden zolgalat rendiben mind Togat teoltesben es Aranyas gattya czinalasaban [Kv; TanJk 55. – [a]Ó- és Újtordának].

tógátus I. *mn* református kollégiumban tanuló; care învață într-un colegiu reformat; im reformierten Gymnasium (Kollegium) lernend. *1758:* Kis Ferencz Kolosvari Togatus Deak(na)k [TL 157a Teleki Ádám inv.]. *1765:* Bartha Pál Kolosv Togatus Deák [Gyalu K; RAk 125]. *1821:* Togátus Déák Matyás György [Györgyfva K; RAk 98].

II. *fn* református kollégiumban tanuló diák; elev al unui colegiu reformat; Schüler des reformierten Gymnasiums. *1793:* Nagy István MVásarhelyi Ref Coll Togatus [TL hosszúfalusi lelt.].

tóhal tavi hal; peste de lac; Seefisch. *1609:* attam ... To halat pothykat, Mezet ket Eitelt | Tohalat ... veottem lib. 14 ... d. 56 [Kv; Szám. 12b/IV. 186, 339].

tóháti a Tóhát (melyik? AF, BN, Sz, TA) în *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tóhát/Tohat; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tóhát: **I.** *mn* **1.** Tóháthoz tartozó; din/care aparține de Tóhát; zu Tóhát gehörig. *1767:* Hallottam hogy ide gyűjtettek volt a Nemes Szolnok Vármegyei és Kővár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen hellyben, hogy a Tóháti Nyiresi határt terminálnák [TKhf 21. 14].

Hn. *1721:* Toháti határ [Somkerék SzD; EHA]. *1741/XVIII. sz.:* A Toháti Patakan (sz) [Somkerék SzD; EHA]. *1782:* a Toháti Határon [A.detrehem TA; Born. IX. 52 David Nemes (56) ns vall.]. *1810 k.:* a Toháti hasadéknál (sz) [Tür AF; EHA].

2. Tóhátra vezető; care duce la Tóhát; nach Tóhát führend. *1718:* Az Tohati utt mellet a Forrafon felöl ... szomszedgjaj ... napnyugotrol a Too [Sülelmed Sz; EHA].

3. Tóháton lakó; din/care locuiește la Tóhát; in Tóhát wohnend/wohnhaft. *1675:* Kegyelmed tóháti biráját elhozattam vala egy darabig, mivel ökröket nem adott, de elbocsátám; Kegyelmedre hagytam büntetését [TML VII, 16

Telcki Mihály Béldi Pálhoz]. *1725:* A ket Tonak Nadgyát mind örökke szabadoson elte, ã Tóháti szegénység Senki nem tilalmazta [Tóhát TA; JHb XI/15].

II. *fn* Tóhát lakosa; locuitor din Tóhát; Bewohner von Tóhát. *1727:* Egj darab széna réth, melly szenã rethetis dézmájában fel szántatta(na)k az Tohátiak bé vetvén törökbuzával [Tóhát TA; BLt 11 Tott Marian (52) jb vall.].

tóhely locul unui lac secat/asanat, teren asanat/drenat/desecat; ausgetrocknetes Seebett. *1547:* Bochiatta My Kezwnkben Az tho helth hogy Birjwk mind ewrewken ewreke [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1572:* Innet az Birak Tetheyn el Indwlwan Jwthnk oda Ahol az Somkwthy hatar egybe zakad az pesthesywel bal kez felcol es Job kez felcol az Chatany hatarral holotth az mint meghys teeczek Talalank egy hathar hanyast es egy Tho helyet kyt Magwray Birez Tho helnek neweznek [Dés; DLt 184]. *1596:* Kozãrwãry Gergelly oda engedęk az my az w Rezek volna azban az Thoh hellyben [M.földvár SzD; SLt DE. 8]. *1609:* keresi uala teoruenniel ... Beldi Kelemen ... az mogiorosiakot ugj mint falu kepeben, nemi nemû to helynek es Zena fw helynek occupatioiaert (mely to helt ugjan Beldi tauanak hinak) [Uzon Hsz; BLt 3]. *1622:* az Rauaz Patakaban ualo to helliet tudom hogj Becz Pal dugatta fel [BLt 3 Laurentius Pal de Tusnad (70) pp vall.]. *1650:* noha teob feoldet es kerteket szakasztottunk ahoz, de sokal alkalmatlamb az teob reszeknek akar melliknel is mert soueny mind az mezo felol esuen, kulsó es igen sok mûnkas, faratsagos kertelesekkel ez az resz bantodik inkab megh, az Rosz Tohely is igen nagj haszontalansagot teuen benne [Folt H; BK 117]. *1679:* Kesz To vagyon. Nro 2 pokol üdö malmaval. Puszta To hely egy kiczid [Vajdakamarás K; Thor. 21/33]. *1726:* azon To hely ... ollyan Saros motsaras To helly volt hogy Senkinek nem kellet [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Szirb Kratson (46) zs vall.]. *1744:* Két rendben tudom, hogy a Gát el szakadot, és Vizével edgyütt hala is el ment, és mind a kétszer szarazon maradott a Tho hely, tsak valamely kis patakotska maradott [Tóhát TA; JHb XI/17. 11]. *1785:* ezen ... Tó helly ... ebben az esztendőben Sántzal körül vétetödött [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20/35 Kornis Krisztina conscr.]. *1805:* ezen Tóó-hellyis ... négy egyenlö, vgy mint Betsky, Foszto akár Somai, Mohai, és Tőrök részekre oszolnék | Elsö meg határozando kérdésnek láttzott hogy midön az Al peresek directus elei között ... a' Fellperesek állatása szerént ezen Tóó-Hellynek Zálogb(an) léte meg esmértetett annak ellenére az örökösittés bizonyittására bé adott elébbeni Contractusok fel vétethetneké [Ne; DobLev. IV/887. 2b, 3a].

Hn. *1572:* egy tho helyet kyt Magwray Birez tho helnek neveznek [Dés]. *1591:* egj tho helj [Székelykeresztúr]. *1604:* az tho helyteol foghúa [Abásfva U]. *1609:* to helynek [Sepsimagyaros Hsz]. *1615:* az Hidegsege(n) ualo to heli [Szentsimon Cs]. *1677:* Kis To helj [Szilágyballa Sz]. *1693:* Tó hely mellet (sz) [Tarcsafva U]. *1713:* Thoo hely névü hély (k) [Septér K]. *1718:* az Tohely [Székelykál MT]. *1732:* a' régi Malmos To hely (k) [Buza SzD]. *1737:* Tó hely [Erdőcsinád MT]. *1749:* az Too helly Pataka [Tarcsafva U]. *1751:* A To helyben (sz) [Borosbenedek AF]. *1753:* kitojulván a' Viz a' Tó hely n. rétre [Apanagyfalu SzD]. *1756:* a Tüzes Tohelly mellett (k) [M.bikal K; KHn 70]. *1761:* (A) To heljen [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 25]. *1775:* a Tó helyen fellyül [RLt]. *1832:* A To helyben (sz) [Náznánfva MT]. *1857 k.:* Tohely (k) [Miklósfva U]. *1864:* to hely [M.fenes K].

Szk: *alsó ~. 1547:* Az legy Also tho hely, malom tho hely wala [Sv; MNy XXXVI, 53] O **Hn.** *1756:* also Tó hely gattyán [Koronka MT] * *felső ~. 1751:* Ezen ... felsö Tó hellynek kivált a' felsö része igen vizes, vgy hogy ha tsak nagy munkával meg nem árkollyák, hasznát nem vehetik [Koronka MT; Told. 31. 4] * *nagy ~. 1718:* Vagyon egy derék, nagy To helly az Falu alatt és alol az falunak ... alsó és felsö forduloja között ... lehetne jo statussába állitani kicsiny hellyen bomolván megh az nagj erőss töltött gáttja [Tóhát BN] O **Hn.** *1677:* Nagi To helj [Balla Sz]. *1764:* az régi Nagj Tó hellynek Partyán [Szamosfva K] * *puszta ~. 1547:* My fogank Jamborokatj Sarpathaky Lewrynchiewth Dempsedy Matheth Heyasfalwy wythaliosth, Es Elekwssy Myklos deyakoth. es Sarpathaky Janost Ezwk cloth My Illyen Chiereth thewenk hogy Az malom tho helyeth Az keth puzta tho helynely Jobnak Intezek hwzonnyolczy forynthal, es hogy my Az hwzon nyolchy forynthoth Laiosnak le thewnnenk Az keth pwztha tho helyhewzy [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1575:* attam ... eg püzta to helyerth flo, 8 [Galac BN; WLt]. *1637/1639:* az melj Puzta Toh helyek ... marattanak az mely harom Toh heljek az szent Lelek ispotaljan alol vadnak [Kv; RDL I. 111] O **Hn.** *1658:* egy puzta Toohely (k) [Borsa K; KLev.]. *1664:* puszta to hely [Mezősámsond MT]. *1676:* egy Puszta Tho hely [Kebelesztián MT]. *1688:* egy Puszta To hely [Tusnád Cs]. *1693:* az Felsö puszta Tö hely [Abafája MT]. *1699:* puszta toh hely [Nagykend KK]. *1715:* A' Kis Puszta tóhely(ne)k also fele (sz) [Nagyeresc MT]. *1744:* a' regi puszta Tó hely Szomszedsagakban (sz) [Ispánlaka AF; JF XXVIII. 45] * *száraz ~. 1692:* Vagyon ezen Gerebenesi[a] hatánn (!) egy kis száraz Tó hely, mely(ne)k a' Gáttyát, ha jó moddal meghcsinálnak, hasznát vehetnék [Tóhát TA; BK 29. – [a]Mezőgerebenes TA].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tóhelyes vizenyös; umed, jilav; wässerig. *1667:* A' Kaiánto völgiéb(en) egy szánto föld ... ollia(n) tohelyes esös üdöb(en) kivalyképpe(n) [Kv; Ks 11. XLVI. 10].

Hn. *1790:* a' To heljesbe (e) [Keresed TA; EHA].

tóhíd podul de pe lac; Seebrücke. *1768:* Drágus Márkully ã Falu Tó hidján ã Csován tull talalt valami ökrököt [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jb vall.]

tói 1. tavon használt; care este folosit pe lac; auf dem See benützt. *1771:* Toi Csonakok 2 [Katona K; Born. VI. 7].

2. tavon levö; de pe iaz; auf dem See befindlich. *1774:* En csak az öszel az oláhok karátson Böjtiben mentem az Uraság Motsi Toi Malmában, s adtam bé azon üdötöl fogva eddig vámot [Mocs K; KS conscr. Áts István (30) molitor vall.] | Az itten levö Toi Malambol mi jött aszt nem tudom [Mocs K; KS conscr.].

Hn. *1808:* A' Tökös Tói hid [Dés; EHA].

tojás 1. madártojás; ouă de păsări; Vogeleci. *1717:* Ludat ültettek 3mat 30 tojásra [Borosbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1729:* parantsolvan Kapitány Vr(am) Ezen Ember(ne) ki Polgár volt hogj hozzon 16,, Tojást ã Konjhára, meljben 10nél többet nem hozhatván, az restálo 6,, Tyukmonyért ketelenitetet reggel büntetésül ezt ã kötöztetést el szenvedni [Sövényfva KK; TSb 51]. *1740:* az Szabadost uj Levellel be küldöttem egy egy nehány Csürkevel es Tojassal de nem volt Szerencsem hogy Mlgös G(ról) Ur(am)at az

Szabados ben érje [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Telcki Ádámhoz]. *1759:* Igenpatakára ismét küld holmi Tojássokkat és vajot [Marosludas TA; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1760:* midőn az Ágoston Éva Nimet Josefné Aszszony csűrit befedők, marékját rakok vala a csűr alatt Agoston Mojses Urammal egy sereg tojásra akadék a szalmában [Illyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts relicta vidua providi Georgii quondam Székely (40) vall.]. *1773:* Cselédet nem tarthatott[a] a maga hitvány természeti miá, feleségе egy tyúk tojásával szabad nem volt, soha se kamarájába, se pincéjébe szabad menni nem volt [RettE 297. – [a]Kabos Mihály]. *1787:* Majorságot Tojást s egyebetis bővebben küldhetek ezentul ha meg tudom hogy Nsgtok Szebenbe meddig fognak mulatni [Bencene H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791:* most kellett volna költeni két kotlonak de annak is a tojása mind Zápon maradott eppen ötöt kötettek ugy hogy nem szántam volna azon kotlokot a földhöz verni hogy annyi sok Szép tojást el vesztegettenek [Csch Sz; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* a Bányai Ur kertjébeis bé mentűnk, egy Tengelitzet láttunk a tojáson [Dés; KMN 366]. *1809:* A kufároknak 10 ora előtt Gyümöltsött, Majorságot, Tojást vásárolni nem szabad, mivel a Vásárhellyi Gazdaszszonyoktol külömben elragadozzák [HSzj *kufár* al.]. *1817:* a Tyukok közűl egy kotlo költött 17. hét (!) tojásbol 16. pislenecket [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével]. *1869:* azon tojásbol lessz kakas mely hullámos vagy háporkás kinézesü hegyesebb felén [Mk Balog Simon „székely zsellér" gr. Mikó Imréhez].

Szk: ~ *kerekségű.* *1810:* Egy tojás kerekségű czűst Skatulyátska | Egy kékre szinelt (Lazurozott) jóféle arany tojás kerekségű Frantzia Pikszis [DLt 368 nyomt. kl] * ~ *kerekű* tojásdad alakú. *1848:* Avram luj Danu Nasty ... tojás kerekü állu [DLt nyomt. kl] * ~*on ül* kotol. *1763:* láttam ... három Kotlos Pujkáit a' mellyek a' Tojáson ültenek [Gálfva KK; Mk VII/1. 32 Nemes Iuána providi Román al(ia)s Boár István cons. (36) zs vall.] * *híg* ~. *1736:* mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyúktojást főztek s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni. Elsőben azt kellett megtudni, híg-e vagy kemény, mert ha az híg tojást kemény gyanánt, vagy az keményt híg gyanánt bontotta fel, első szégyen volt [MetTr 377–8]. *1808:* A' Szarvas Rósnak mérget az édes téj leg-jobban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, híg tojás, 'sa't [Dés; DLt 868 nyomt. kl] * *karácsony ~a* karácsonykor beszolgáltatott tojás. *1782:* Majorságot nagyobbára pénzen veszűnk magunk szükségére is, még is meg kell lenni, hogy Tyukot, és Tojást adjunk, Karátson Tyukja s Tojássa Titulussa alatt [Torockó; Thor. XX/5].

2. rovartojás; ou (de insectă); Insektenei. *1811:* Mint látod a' serény Hangyakat dölgozni, Egyiket el-mennni, mást eledelt hozni, Ezt, hogy ki-kelendö tojássit forgattya, Amazt, hogy szeméttől házát tisztogattya [ArE 26].

tojásevő tojásevéshez használt; care este folosit la mîncatul oului fiert; zum Eiessen benützt. *1733:* Edgj tojás evö kicsin kalánka [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1740:* öt Tojás évő czüst Kalánkák [Nc; Told. 19].

tojásforma tojás alakú; ovoid, ovoidal, oviform, care are forma unui ou; eiförmig. *1714:* Kék Bársonnjal buritott Török Kosár minden felöl tojás formára külombfele figurakkal ékesitett | Egj Pár veszö Török Kosár tojas formára, fekete börrel boritott s figurakkal ékesitett; hasonló födelekkel fl. Hung. 8 [AH 18, 55].

tojásrátotta jumări (de ouă), papară; Rührei. *1840:* a Sogorom Molnár Tamás ... vér Szípo Szedni hívutt engemet ... el mentűnk a nénémhez, ott Tojás Rátottát evett, onnan ujra vészsza hozzám [Homoródsztmárton U; KLev Szász István (30) szabad székely vall.].

tojástartó I. *mn* tojás tartására használt; în care se ţine oul de găină; zum Eierhalten benützt. *1846:* Egy nád méznek valo aranyozott Chinai porczellán 1. melybe mennek egy tojás tárto aranyos, 3m darab kicsiny üveg flachon [SLt 17].

II. *fn* tojástartó edény; vas pentru ouă; Eierhalter (Gefäß). *1824:* az czüst portékáknak hasonfele resze ... Egy Tojástarto [Dés; Újf. 11 Újfalvi Samu hagy.].

tojik tojást ad; a se oua, a face ouă; Eier legen. *1710 k.:* Ez a test élete csak; ami a sas, ráró, sólyom fészke a köszikláklban s a fákon, az a cinege vagy ökörszem fészke a mustár vagy egyéb kórón, csak fészek mindenik, csak lakik s tojik benne [BÖn. 509]. *1817:* a Pujkák is tojtak, már vagy Huszan öt tojás vagyon [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével]. *1894:* a tavasz fakadozik; a kappanaim meghíztak, a tyúkok tojnak, s a kutyám tekereg szukákat hajszolva [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tojó tojással szaporodó állat nősténye; ouătoare; Oviparen, Weibchen. *1648:* Tyuk lud maiorságh ... Tyukok, cöregek nro. 94. Eöszy czwrke nro. 25. Kappanok nro. 62. Kakasok nro. 15. Réczék nro. 21. Gaczier nro. 10. Páwak, kakasok nro. 25. Toyok nro. 6 [Komána F; UF I, 937]. *1793:* Lud egy 4 pipejével, egy gunár, Recze 5, kett Gatsér, 3 Tojó [Kosesd H; Ks 78. XVII. 1]. *1794:* Kakas pujka edgy Tojo 3 [Backamadaras MT; CsS]. *1795:* Rétze 2. egy Gátsir, más tojó [Kosesd H; Ks 78. XVII. 13]. *1814:* Majorság vagyon nyoltz rétze 6 Tojo s két gácsér ... három pujka kettö tojo s egy kakas [KCsl 5]. *1824:* Lud – két gunár – négy tojo – 6 [Erdőszengyel MT; TSb 43].

tojogatás tojás; ouat; Eierlegen. *1817:* a Pujkák is tojtak, már vagy Huszan öt tojás vagyon, a rétzék még halgatnak a tojogatás felöl [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével].

tojólúd gîscă (ouătoare); Legegans. *1690:* Szarnyás Majorsaghok ... Tojo Lud nro 25 [Bk 15 Kentelki inv.]. *1697:* Ez Udvaron ... vad(na)k szárnyas majorsag(na)k valo olacskák és szin Ebben vagjon szárnyas majorság ez szerint ... Tojo Lud nro 18 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. *1736:* Tojo Lud nro 4 [CU XIII/1. 249]. *1756:* Tojo Ludok Nrö 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. *1791:* Tojo Lud 4. czeknek pipéje 24 [Mezősámsond MT; Berz. 8. 72]

tojópulyka curcă (ouătoare); Legepute. *1681:* Találtatott Tojo Pujka 3. Pujka Fiu Nrö 51 [Szászerked K; LLt Fasc. 60]. *1697:* Ez Udvaron ... vad(na)k szárnyas majorsag(na)k valo olacskák és szin Ebben vagjon szárnyas majorság ez szerint. Kakas pujka nro 4. Tojo pujka nro 8 [Borberek AF; Mk Vinczi Péter inv. 6]. *1700:* Tojjo Pujka nrö 21 [Fog.; UtI]. *1750:* A Major haznal nyóltz Kakas Pújka, Kilentz tójo Pujka [Esztény SzD; Told. 25]. *1753:* Tojo Pujkák talaltatt(ak) nro 19 [Mezőzáh TA; Told.]. *1754:* Vagyon vagy tolyo Pujka 4 Kakas Pujka 2 [O.kocsárd KK; Ks 84]. *1765:* Tojo Pujka 4 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 6]. *1770:* Karácsontol fogva eddig döglöttek el közzüllök, két Lud,

két kakas Pujka, és két Tojo Pujka, ez idei aprolék Pislencken kivül [Balázsfva AF; UtI]. *1780:* a Kamaraban egy téglás tojó Pujkát tartottak [Torboszló MT; BetLt 6 Michael Marosan (16) jb vall.]. *1784:* Öreg Tojo Pujka [Vingárd AF; MkG]. *1787:* Tojo Pujka Nro 5 [Nagynyulas MT; BLt 2]. *1789:* Kakas nagj Pujka Nro 2 Tojo nagy Pujka Nro 5 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1819:* Tojo Pujka nro 19 [Baca SzD; TSb 6]. *1833/1839:* Tojo pujka 12 [M.péterlaka MT; TGsz 18].

tojópujkafi pui de curcă; Trutkücken. *1678:* Az idei Tojo pujkafi nő 28 [Alvinc AF; UtI].

tojóréce rață (ouătoare); Legeente. *1697:* Ez Udvaron … vad(na)k szárnyas majorsag(na)k valo olacskák és szin. Ebben vagjon szárnyas majorság ez szerint … Tojo Recze nro 13 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. *1700:* Gacsir nrõ 1. Tojjo Reczé nrõ 8 [Fog.; UtI]. *1723:* Gacsér és Tojo Récze nur 39 [Ludvég K; Told. 29. 7]. *1745:* Gátsér rétze 3 Tojó rétze 9 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1746:* Rétze Gátsér 9 Tojó rétze 23 [Kolozsborsa K; Told. 49]. *1753:* Tojo Récze No 2 [Buza SzD; LLt]. *1755:* Öreg tojo Rétze 12 [Bencenc H; BK 1020 Naláczi conscr.]. *1765:* Kakas Pujka 1 Tojo Pujka 4 Tojo Rétze 3 Gatsér 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 6]. *1771:* Gatsér rétze 1 Tojo Rétze [Katona K; Born. VI. 7]. *1789:* Nyoltz tojo, két Gátsér Rétze [Branyicska H; JHb XXV/65]. *1838/1839:* Tojo rétze – 4 [M.péterlaka MT; TGsz 18].

tojótyúk tyúk; găină; Huhn. *1743:* Tojo Tyuk No 7 [Buza SzD; LLt Fasc. 221]. *1771:* Kakas Tyuk 2 Tojo Tyuk 12 [Katona K; Born. VI. 7]. *1794:* Tojo Tyuk 10. Kakas kettö [Backamadaras MT; CsS]. *1830:* Szárnyas Majorságok … Tyuk Kokas 2. Tojo Tyuk 10 in Nro 12 [Nagyikland TA; TLt].

tojpadt horpadt; turtit; eingefallen. *XVIII. sz. eleje:* A Ménló körül pedig termetire és Szörire ezeket kel observálni … az melly Lonak Szü formán tolypadt ă homloka, nagy Specialitas ĕ félék ă Cserkesz és Spaniol Lovak közzött találtatnak [JHb 17/10 lótartási ut.].

tojtat a pune la ouat; Eier legen lassen. *1629:* Az szombatfalvi[a] majorban Vagyon két szoba egj fedél alatt, egyikben ludakat tojtat az tyukászné, másikban maga lakik, harmadik füst ház, közbe borjukat tartanak benne [Szu; SzO VI, 102–3 Székelytámadt vár lelt. – [a]Ma már Szu-hez kapcsolt egykori település].

tok[1] **1.** tartó; toc; Behälter. *1584:* Beuczy (!) Gergely Borbely Balint legenie vallia, El Mene egy estwe az Tarsom, Ianos, es kesen Icowe megh, Az Ablakot be haita eg keowel hogy meg Nem Nittatom vala neky Az Inastis zida … reggel Icowe ozta(n) oda Daroczi panazlany … Zida a' tarsom azt Aky el eytetne velle az Tokoth es monda hogy vennę fel ha el Eytenę, de senkit Azert Nem Neweze | Dabo Tamasne Ersebet, Ieaniawal egiembe valliak hogy az Borbely legeny eó teolleok zep buchuwal Ment el, Mihelt ki ment a' hazbol mente(n) meg zolita … Boldisar Es mondda Meg hid essez lelek ige(n) Iarz ide az vezaba de Jsten ne Algion meg ha Altal Ne(m) leolek es el ne(m) eytete(m) a' Borotwa tokot veled … eleo Jeot, es Daroczi Boldisar haza ellenebe le wlt es Mondany kezde ezt, Ihol volnek en ha ky el Eytettne a' tokot velem [Kv; TJk IV/1 335, 336]. *1597:* hoztam vala … 4 Lora reouid püskat es Egy Mordali püskat mind Tokostul [Kv; Szám. 7/XII. 18 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1644/1759:* egy Pulhák vagyon tokostol pro flor. öt [Nc; DobLev. III/651. 4b]. *1673:* Egy palcza forma veres Tokba(n) vagyon egj Török level [Fog.; UtI]. *1683:* Egy aranyos barsonnyal bellet pais Tokostul [UtI]. *1699:* Asztalra valo rezes czüstös Aranjas Utö ora tokostul kolcsostul Nrö 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1700:* Viz mérték, Tok, benne lévö mertekkel edgyütt nö 1 [Ebesfva KK; UtI]. *1732:* Egy éléfánt csontbol valo pugilláre aranyos tokban [Kv; Ks 22 Kornis Zsigmond lelt.]. *1733:* Edgj okulár Tokostol [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1758:* Hat … Kalánok, Egy Tokban … Egy Leveles Kalány [Nc; TSb 21]. *1781:* Egy madár csalo Sip, tokostol [Mv; Told. 9a]. *1788:* Egy tokba égy bonto, égy friszerozo füsü, és égy pár kézre valo gomb [Mv; TSb 47]. *1807:* Egy Utazoszer, a' mellyben külömbféle utiszerek vagynak egy mahoniafából való tokban [DLt 378 nyomt. kl]. *1873:* egyházunk egyik fejérnép tagja Nagy Rozáli, a b. o. budai ev. ref. templomunk számára ajándékozott 2 ~ két db szépen, díszesen bekötött és tokkal ellátott énekes könyvet [Burjánosóbuda K; RAk 18].

Szk: *viseltes ~ 1676:* Egy Karabély. Egy pár rövid pistoly, viseltes tokjával [Kv; RDL I. 155a].

2. keret; ramă; Rahmen, Umfassung, Stock. *1628/1635:* Egjetmas apro ruha ezkozók … Egj tokban ualo twkor [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1656:* Ezen haznak 2 felöl valo oldalan vagjon 4, 4 tablakbol allo, 2 coregh ablak kiknek ramaj tokjai romladozott allapottal vadnak [UF II, 138]. *1679:* Harom oldalán levő ablaka … Ramainak tokja, es az ablakfakis kivül belöl festet deszkaval borittattak [Uzdisztpéter K; TL 19 Bajomi János inv.]. *1711:* 1 Cziffra ostábla 12// – 1 Tokban valo latek … 2// – [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1732:* asztalra valo öltözö tükör tokban [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.]. *1746:* Asztalos Juhos János, alkudt meg … Egy ablak rámáért tokostol à maga fájából H: f: 2//04 d [Torda; TJkT III. 59]. *1753:* Edgy nagy aranyas tükör tokostol, feliben valo czifra aranyas rostéllyal, vagj koronával [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1777:* az Ablak Rámáknak Tokjai – is fel voltak csinálva [Koronka MT; Told. 26. 21]. *1789:* A Konyha Ablak tokja Rf 3 xr 10 [Mv; ConscrAp. 93]. *1823:* Az elsö Háznak ujj ajtaja, ujj padimentuma, padlása, ablak rámái tokostol, két ablak tábla, és egy tüzhelly láb esztergalva betsültettek öszvességgel Rf 52 xr 30 [Nc; DobLev. V/1075].

3. ékszerdoboz; casetă/cutie pentru bijuterie; Etui. *1794:* Egy pár régi modi Csch gyémántos papucsra valo Csat Tokostol [Koronka MT; Told. 12. 104]. *1816:* Egy pár priliántos fülbe=valo, melybe vagynak 112. darab priliántok égy veres tokba 1500 Rf | Egy reszkető virág égy fekete tokba, vagynak benne 137. darab kövek 1300 Rf [Kv; Born. IV. 41]. *1837:* Égy antic Culier fülbe valoval, és braslettel édgyütt, mellyek állanak 12 metzett onix köböl aprobb brilliántokkal égybe foglalva – ezek közé van füzve mintegy 760. apro orientál gyöngy – égy tokba mellyek betsültettek Rf 2100 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 18]. *1858:* Egy nagy karperetz csigába mettzet Matyás képével tokba F. 28 [Kv; Újf. 1 nén. Újfalvi Sándorné Lészai Juliána hagy.].

4. ágyneműhuzat; față de saltea cu pene/plapumă/pernă; Bettwäsche. *1622:* Parnabol iutot Istoknak egj derekalj az toka rosz, es haro(m) uankos ezeket egyut beehwltek tt. f. 2 d [Kv; RDL I, 119]. *1679:* Tok nelkül valo mezitelen fövaly nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34]. *1682/1687:* Attam hatt Uy Uankosokat, mindeniknek Kender

Uaszonbol ualo Tokiai uoltak [Fog.; Borb II. Rákosi Anna kel.]. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg … valamely arany Lántzat, avagy kolcsat az Császár adott, melléje kel tenni job felöl egy vankoskára s a vánkoskának a tokja Selyemből legyen [Ks]. *1722:* A Gyermekek Iskolaban menven adtam … Az ket Fiamnak … Ket Derekalj Tokostol Két alája valo kilin [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. *1739:* 3 Pelyhe Derekaly hajával és tokjával edgyütt 4 Pelyhe Vánkos Tokjával és hajával edgyütt [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1766:* Két egy pár Embernek valo Derekallyak; egyik(ne)k kanafász a másiknak kék közönséges táblás tokjak [Lesnek H; Szer. Hursági Éva inv.]. *1788:* Két embernek valo kékes szürkés fejér fonallal két nyüstbe szött Derekaj felsö tok [Mv; TSb 47]. *1790:* Négy pejhe Derekally kettejének jo féle karton, kettejének Házi Tokja [A.jára TA; BLt 12]. *1812:* Egy Kender Vaszon Nagy para (!) kender Vaszon Tokjaval kék kanavász Hajával [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9]. *1823:* Lóször Mádrász … Más két Lóször Mádráczok Brobánder (!) tokkal [LLt Csáky-per 601. 1]. *1849:* Fain Len gyolts Lepedö tokal a kék Paplanyhoz 2 [Széplak KK; SLt 17].

5. edények/törékeny tárgyak tartására használt ládaforma tok; lădiță/cutie pentru vase; Behälter/Kasten für Gefäße/zerbrechliche Zeuge. *1585:* Chynaltatta(m) Kannagyarto Antallal az 7 oh palazkhoz 2 Vy palazkot hogy egy tokba valo legyen [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1625:* egy Christaly üveghez czinaltatua(n) egy tokot fizettünk teolle mivel bajos volt f. 1 [Kv; Szám. 2/XXVII]. *1681:* Paraszt Tál tokb(an) [Vh; VhU 539]. *1685 e.:* Szász sebesen Piheni (!) Peter Uram Házánál vadnak … Más ládában lapos fa palaczkok, tangyerok tokostol, kupak, pohárok, es apro kártok [Borberek AF; MvRKLev. 18–9]. *1699:* Erdelyi Ontalak hitvan tokkal Nrö 20 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1715:* A Réz edényt fel osztván meg becsülvén a munkáját is jutot Vass Lászlo Vram(na)k, edgy kis virágos réz borhűtöcske két edgy edgy ejteles Cristály palaczk benne tokba Csinálva [WassLt]. *1730:* egy Strucz Tojás kanna Zománczos Arannyos; Tokban [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1733:* Edgy Tokban harom fintsia, edgyik porczenella kisded cseszejevel [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1739:* Egy szép hammavévö czüst tábláju szép tokjával [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1743:* Bokály vagy Cserép Edények 1. Egy Tokban hat Portzinella Fintsia Tallyaival edgyüt [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1752:* Edgy Kis Tokb(an) czüst arannyos portzenella pohár [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1837:* Egy fejér Csukoladés findzsia Kék Csukoladés Saxoniai Findzsia takostol [Szentbenedek SzD; Ks 88. 8].

6. gép részét körülvevö/borító alkatrész; cutie/învelis (metalic) de protectie; Sicherheitsbehälter für einen Teil einer Maschine. *1813:* a retzés vasnak a Fája az odajáro Tengejel együtt, az ör szeg heljet csinált karika Tokjával együtt [HSzj *fűrész* al.].

tok² tokhal; Acipenser sturio; nisetru; Stör. *1590:* 13 february Byro vram Akaratabol vitt vrúnknak egy varady Kuchit Peter kezeget Tokot 4 Loúon Tordara atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 75 Kis István sp lajstroma]. *1613:* jutattunk Nikápolyba … az Dunába fogott új tokkal, tokikrával igen jóllaktam [BTN 65]. *1669:* Im édesem egy szép tokot küldtem besózva; igen szép eleven volt, hogy felbontottam [TML IV, 492 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1676:* Nem tudok Kegyelmednek mivel kedveskedni; szinte szerencsére fris tokot hoztak, melyet Kegyelmednek valami aszú halakkal együtt nagy szeretettel küldtem, kivánván, szerelmesivel együtt költse egészséggel [TML VII, 227 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

toka 1. zsírpárna; bărbie dublă; Doppelkinn. *1820:* a' ki a' Bárot esmerte néze meg az Urfit, 's azt mongya azis hogy a' Bároé nézze meg ajakát, tokáját homlokát 's kivált a' mérgit [Rákos TA; JHb 48 Pantzi Juci Vitán Józsefné (32) zs cigány vall.]. *1880:* Látlak elöre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik, kabátjaidnak hosszabb lesz az elején lebegö két szárnya, mint a háta, nadrágod megfejéredik a zsírtól, nyakadat elfedi az álladról lefityegö toka [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. tokhal; Acipenser sturio; nisetru; Stör. **Szn.** *1843:* Toka Sándor mészáros Legény [Dés; DLt 583]. *1888:* Kun György (toka) vö [Györgyfva K; RAk 260].

tóka záldob; toacă; Fadentrommel. *1775–1806:* Valahányszor oláh hangos tokájával Szomszédomban zörget Liturgiájával [Révai Miklós, Két nagyságos elme 115].

tokaji a Tokaj tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tokaj; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tokaj: **1.** Tokajban készített; care a fost făcut la Tokaj; in Tokaj erzeugt/hergestellt, Tokajer. *1705:* midön egyszer ebéd felett abból innék, kérdette az innyaadótól, ha az a bor a mostan hozott tokaji borféle-é [WIN I, 519].

Szk: ~ *aszúszölö bor. 1710:* szegény öreg gróf Rhédei Ferenc … egész órát is elült az ágyam elött, tokaji igen fö aszúszölö borába mártott két vagy három kis falat cipóval állítá meg azt a szörnyü hányást [BÖn. 525]. *1847:* 1 Bout(elia) Tokay aszuszöllö bor ft 2 [Kv; Újf 1] * ~ *bor. 1590:* 8 Juny vitt Pap Janos Tordara 4 Loúon vrúnknak Tokay Borat fyzettem f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 83 Kis István sp. lajstr.]. *1625:* Hozanak szakmar felcol Valami Tokaj borokat, mellettek leueo 7 daraban(tna)k attam 6. font peczenjet [Kv; Szám. 16/XXXIV. 46]. *1650:* Erkezet Kis Janos Czim(eres) Pos(ta) Tokaibol, Hozatt Tokaj borokatt [Kv; Szám. 26/VI. 397]. *1705:* Beszélik az emberek, hogy a minapiban esett volt olyan dolog Bécsben, hogy az új császár kérdette volna a pohárnoktól, ha van-é a pincékben tokaji bor [WIN I, 519]. *1725:* Az Tokai altalag borokkal meg erkeztenek ketteje kirallyi az harmadik alab valo [Kv; ApLt 2 Apor Péter fel.-hez]. *1736:* Az Úr Házáb(an) … Tokai bornak valo butélia 1 [Várhegy MT; EMLt XIII/1. 101 conscr.]. *1753:* Tokaj bornak széles lábos pohár Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1761:* A Pintze fenekéb(en) hét Ferslogban bé petsételve Buteliákb(an) holmi Tokai Borokis vagynak [Vesszö NK; JHb XXIII/31. 28].

2. Tokajban található/levö; din/care se află la Tokaj; in Tokaj befindlich. *1657:* Azután esmét értém meg ily practicájokat; hogy míglen az fejedelemséghez juthatna, addig Csákinak becsátanák kezéhez tokaji és munkácsi várait s jószágit az fejedelemasszonynak [KemÖn. 121]. *1658:* Ö kegyelme el nem merte küldeni az budai vezér levelét, hanem Majténi uramnak küldte fordítani, onnét elkéretheti Nagyságod, melyben van Jenö felöl emlékezet, még az tokaji rév is hogy elrekesztessék [TML I, 117 Teleki Mihály a fej.-hez Vöcsröl]. *1662:* a fejedelemnek egyéb derekas akadályok is elötte nem lévén, a Kassához tartozó vármegyékbe némellyeket Szendrö megszorítására rendelvén és hagyván s a többit az erdélyi hadak mellé felvivén, minekutáni a tokaji

egyházban, igen nagy gyülekezetben az Istennek méltóságos neve segítségül hívatott volna [SKr 254]. *1669:* fegyveres kézzel elönkben <állván> az kállai és tokaji praesidium, még a városnak Munká<csnak fe>lé sem bocsátottak [TML IV, 525 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

3. Tokajból származó; (care este) originar din Tokaj; aus Tokaj stammend. *1699:* Nemzetes Tokai Anna Assz(ony) [Sárd AF; JHb XXXVII/3]. *1716:* Tokai Istok [Kv; TJk XV/1. 157].

4. Tokajban történő; care a fost încheiat la Tokaj; in Tokaj geschehen. *1662:* Az fejedelemnek portáról való confirmáltatása[a], fejedelemségében való megerősíttetése is a szokás szerint bot-, zászló-, athnámeküldés által meglévén s tokaji tracta által római császárral való békesség is megerősödvén ... a szegény ország magának pihenést láttathatik vala ígérni [SKr 142. – [a]1630-ban a II. Rákóczi Györgyé].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Tokajban készített bor; vin de Tokaj; Tokajerwein. *1705:* Rákóczi uram odajövetelire mennyi mindenféle naturálékat hordottanak és konyeráltanak volt össze, úgymint ... mindenféle jó borok: tokajiak, váradvidékiek, beregszásziak [WIN I, 623].

tokány pörkölt módjára készült húsétel; tocană, tocăniță; geschmortes Fleisch. *1791:* ez volt az Nevezet Gazdainktol Parantsolva hogy az mely Johakot Látunk alnj mozogni adjunk kést nekik, és üstre hányván tsináljunk Tokánt belollek [Széplak KK; SLt évr.].

Szk: ~ *módra. 1762/1845:* 's elö végén egy serpenyőt, tele hányá azt falatokra vágott keeske hussal, és veres hagymával 's Tokány modra fözi vala [Hermányi, Edem. 95] * *borsos ~. 1838/1845:* Tokán ... akárminemü, apró falatkákban rántott s borssal (: borsos tokán :) ... vegyitett hús [MNyTK 107. 35 *tokán* al.] * *hagymás ~. 1838/1845:* Tokán ... apró falatkákban rántott ... hagymával (: hagymás tokán :), vagy paprikával s tejfeles eccettel ... vegyitett hús [MNyTK 107].

tókaverő száldobverö; ciocănel cu care se lovește toaca; Fadentrommel-Schlägelchen. *1833:* Két tokaverö butyiko [Nyárádsztanna MT; MvLt 8].

tokfis tokhal; Acipenser sturio; nisetru; Stör | tökehal; Godus morrhua; moruă; Dorsch. *1684:* Egy sakb(an) Tokfis (!) [Ebesfva KK; UtI].

tokhal Acipenser sturio; nisetru; Stör. *1774:* Halászok voltake eximálva a Joszágba kivált az Oláh Csesztvei Joszágban, fogtaké Tok-Halakat, Hartsákot, és ketsegéket, abbol mit prosperáltak? [Ks gub. utr.].

tokikra kaviár; caviar; Kaviar. *1614:* jutottunk Nikápolyba ... az Dunába fogott új tokkal, tokikrával igen jóllaktam; az útra is vittem vala egy öreg fazék tokikrát [BTN[2] 67].

tokli toklyó, ostoba/buta személy; prostănac, nătîng, neghiob; Dumme, Blödian. *1777:* az Incta Firjét ezzel fenyegette: Várj meg kutya teremtette Toklija mert ha egér követ kaphatok, de meg itatlak [Kv; TJk XVIII/6. 91].

toklyó, tokló 13–24 hónapos juh; noaten; einjähriges Lamm. *1836:* a mult esztendökbe hágattattam a Toklokbol is ki válogatván a nagygyát, de az idén édgyre sem bocsátottam kost [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

tokma alku; tocmeală; Abmachung, Handel. *1667:* Jene Passa nevü brassai kereskedö görögnek adtam 15 pár – tizenöt bokor nusztokért öt mása kénesöt tokmában chere formában [AUt]. *1672:* Hunyadat Kegyelmednek árulta a gróf és Kegyelmed veszi meg, kit ö nagysága nem kicsin akadálynak tartott az huszti tokmában, és hogy Kegyelmed ezen materiában Gillányiné asszomomot okozta, hogy ö kegyelme hirdetné, de másoktól értette ö nagysága [TML VI, 27 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

tokmál 1. clad; a vinde; verkaufen. *1598:* Iffiw Palastos Jstwan ... wallia. Ot woltam Crachoban mikoron Keszeghy Janos az Bachy Janos ket zabliaiat el tokmala, thudom azt hogi az teoltesseket tokmala raita [Kv; TJk V/1. 152].

2. rábeszél vkit; a convinge/determina (prin insistențe) pe cineva să accepte ceva; zu einer Sache bereden, aufschwatzen. *1758:* Zsuzsánna, ezt Somai Gergely öcsémnek tokmálom, valamivel elébbvaló a bátyjainál [RettE 61].

tokmálás rábeszélés; determinarea cuiva să consimtă la ceva; Überredung. *1831:* ez az öszvekelés ... Kövér káplárnénak tokmálásából, eröltetéséböl esett [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Gyalog katonáné Petö Péterné Csulak Borbára (46) vall.].

tokmált alkudott; procurat prin tocmeală; verhandelt. *1630:* Kanta Mihalne: Viszen Nagi Bániara, Egietmás márhán tokmalt teorcok marhat p(ro) f 112. d – tt f 3 d 36 [Kv; Szám. 18b/IV. 83].

tokocska 1. kis tartó; casetă/cutie mică, cutiuță; kleiner Behälter/kleine Büchse. *1692/1737:* Szen Peteren az Imátkozo Erkelykéb(en) ... láttom az Asztalotskáján egy Rakassal sok külön külön arany müveket ... sokféle apro, közép szerü és mint egy Csügö Jokora körtvély gyöngy függöket, és egy könyv forma arany gyürükel rakot, veres Barsonyal boritott és Fejér Pamuttal takartatot Tokotskát [Szilágycsh; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.].

2. törékeny edények kis ládaszerü tartója; lădiță pentru vase de porțelan; Kistchen für zerbrechliche Porzellangefäße. *1717:* Egj Tál tokotskáb(an) [TSb 5].

tokos[1] 1. tartóval ellátott; (prevăzut) cu toc; mit Behälter versehen. *1788:* Egy tokos rosdás penna tsináló kés [Mv; TSb 47].

2. rámás, keretes; cu ramă; gerahmt. *1609:* Egy Eórcógy Tokos Ablak Ramat chinalt Orelt Janos plebanos Vram eö keglme haszahoz f 1 d 75 [Kv; Szám. 12b/IV. 122]. *1652:* ket tokos ablak rama [Kv; ACJk 55a]. *1655:* Szegöttem Radecius Mathene Azonyomtol ... ket tokos ablak ramat f. 4. d 50 [Kv; ACJk 55a]. *1656:* Vagyon ezen haznak 2 ablaka 2 kétt szal vas veszejevel tokos ramaival együth, padimentomozasa hasonlo az elsö szerihez [UF II, 97]. *1666:* az Kamara ablak tokos rámái [Kv; SzCLev.]. *1764:* Egy ablak rámáért, mely tokos és nagy rámáju leszen tollójával és ablak kereteivel edgyütt 1 Rf 8 xr [HSzj *tokos-ráma* al.]. *1788:* Egy tokos párta vas kerék [Mv; TSb 47]. *1806:* 1 Tokos közönséges Tükör [Nc; DobLev. IV/897. Ib árva Dobolyi Sándor lelt.] | A' szék Ház Hijjába ... Egy Tokos Festékes ajto szemödökfa [Szu; UszLt XII. 87].

3. (ágynemű)tokkal ellátott; (care este îmbrăcat) cu faţă ...; mit Bettwäsche versehen. *1615:* Egy vellezes tokos io vankos f 1 d. – Egj negj nwsteös tokos vankos f – d. 50 [Kv; RDL I. 97 Junck András kézir.]. *1764:* Négy Kék tókos pili viseltes Derekaj, ahoz hasonlo Négy kék tokos viseltes pili párnák [Székelykál MT; Berz. 6. 54. 2].

4. ládaszerű tartóval ellátott; (prevăzut) cu cutie; mit einem kistenartigen Behälter versehen. *1735:* Tokos hegedü egy Lantal edgyüt Sz. Benedek(en)[a] 3 ... Tokos Kristály Pohár 8 [Ks 66. 45. 171. – [a]SzD]. *1765:* Ket Tokos Pohár [Szászsztjakab SzD; Told. 8].

tokos[2] halász; pescar; Fischer. **Szn.** *1607:* Tokos Janos [Hsz; Berz. 15. XXIV. 1].

tokozott kerettel/rámával ellátott; cu pervaz/cadru; gerahmt. *1797:* A Szék Ház hijjában ... Egy Ajto szemődök fa Egy tokozatt festékes ajto szemődök fa, mely a Nagy Palotát el szakasztatta volt [Szu; UszLt XII/87].

tokú 1. tartóval ellátott; (prevăzut) cu teacă; mit einem Behälter versehen. *XIX. sz. eleje:* Egy Gyöngy maraklatu, és Gödény orbol keszült toku kés [BK inv.]. *1803:* a kasztenen egy Üveges Asztali repetir ora ... Erre függesztve egy két toku sebbeli tombák (!) ora [Nc; DobLev. IV/858. 1b]. *1848:* Egy pákfonos toku kard veres szijuval [Szászerked K; LLt].

2. (ágynemű)tokos; prevăzut cu faţă ...; mit Bettwäsche versehen. *1625:* Egy jo szeles uy toku wankos er f. 1/25 [Kv; RDL I. 126]. *1810:* Egy parkét toku pihe derekaly | Egy strafos toku pelyhe derekaly [M.csapó MT; LLt]. *1851:* Egy veres Stráfos toku parna [DLt 1852. év al.].

3. ládaszerű tartóval ellátott; cu toc; mit einem kistenartigen Behälter versehen. *1837:* Egy veres toku réz misécző Kehely aranyozva, mely acceptalodott ezüstbe 12 Ezüst Loth [Szentbenedek SzD; Ks 88. 35].

tol 1. fennebb tol; a împinge mai sus; nach oben schieben, drücken. *1765:* Mert nem tsak a' Réven tojta az Aszszony Malma elevatioja a' vizet, hanem innen a' Szt Királyi határon lévő Berzenczei Mihály Úrfi Malmán is fel tojván hólt vizben vagyon [Náznánfva MT; Berz. 13]. *1765/1770:* Simén András Ura(m) el pusztult Malma fenn állásakor az nevezett régi Molom hellyénél sokkal fellyeb toljta az Vizett, kétség kivül, mostis ha meg köttetik a' gát, fennebb Dugodik [Széplak KK; SLt 98 évr.].

2. rákényszerít vkire vmit; a forţa/sili, a determina cu forţa pe cineva la ceva; zwingen. *1826:* A felperes, hogy az alperesbez hozzáhajtott, nem tagadja, s öt ha tolta volna is azon hajtásával, nem lett volna semmi hiba, mert az alperest mint fogadott s örökbe vett gyermeke után való gyermekét úgy bocsátotta vala bé házába és vagyonjába [F.rákos U; RSzF 275]. *1852:* addig míg alatson uton és modon ringy rongy Joszágát réjám nem Tojta Férje ...; még 3000. ezer (!) frja se lett volna hogy valakinek kölcsönözzen, nem hogj ezereket cápáx lett volna adni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vki nyakába ~ vmit* vki nyakába varr vmit; a-i vîrî cuiva ceva pe gît; jd hängt etw jm an. *1823–1830:* Ez a Dienes ... Bécsben ágens lett, inkább kereskedő, mint pereket folytató ágens volt. A licitációkon holmikat megvett olcsón, a felmenő úrfiaknak nagy drágán nyakokba tolta, egyébként is csalta és öket rontotta [FogE 172] * *vki orrára ~ vmit* vki orrára köt vmit; a aduce (ceva) la cunoştinţa cuiva; etw auf jm Nase binden. *1617:* Barcsaj Gergelne ... mondotta az vranak ... vgy gondolkodgial feleolle, hogj az mi ennekem vagio(n) ne(m) tollio(m) az orrodra, hanem En Gycorgyteol[a] soha el nem szakadok te ereted [Mv; MvLt 290. 28a. – [a]A szerctőjétől].

tolakodás tülekedés; înghesuială; Drängerei. *1827:* a' Templombéli tsendességis kéván(n)ya, hogy a' toljakodás meg Szünjék [Hagymásbodon MT; HbEk].

tolat elvezet; a devia/abate (cursul unei ape); fort-/wegführen. *1590/1593:* Myolta Christoff deak az Zent Benedeki Molnot chinaltata, azulta kezde fiu gatakkal az Decsi Rétt fele toliatnj az vizet egyczeris mazzoris, de ez eleott az Regi zamos folias ot volt, ahol az gatolas vagion [Mikháza SzD; Ks].

tolcs korpa; tărîţe; Kleie. *1740:* Tolcs' jött egy kőböl s ket veka [Kvh; HSzjP]. *1743:* Tolcsnak vékája Ad den. 24 [Kvh; HSzjP]. *1752:* Ezen harmadik Limitatio szerint Percipialtunk Toltsot 1. Cub [Kvh; HSzjP].

told 1. megtold, kiegészít; a completa/întregi/mări; ergänzen. *1588:* 18 Marcy Zaz Georgy witte 4 Loúon az Teorokeot (!) kyk az Adossag Zedny voltanak Hunyadra atta(m) f. 2 Hunyadrol Mentenek Warada, Kellet Toldanom fyzetesseket hogy Waradig mentenek Zambo Gergely witte az Torokeoket mind az harom Zekeressnek attam f. 5 [Kv; Szám. 4/III. 50]. *1619:* Csak hogy ilyen gyakorta kezde jöni az posta, bizony magam szégyenlem költségért búsítani az pasát; azkinek mivel lehetett, magaméból toldottam [BTN[2] 316]. *1657:* szép új tatár nyergemet ... károsnak tartanám olyan bizonytalan útra vinnem, mivel az posták útjából ki kelletik térnem, történhetik, lovat nem kaphatván, gyalogjárással kell toldanom, s nyergemet is el kell hadnom [KemOn. 59]. *1662:* die 7. Maii Boldvai Márton Stépán Ferencel, Szilágyi Jánossal, Nötécsi Györggyel, Garnócs Lukácsal és több melléje válogatott közönséges nemességgel Váradrul ki csak szinte estvefelé indulhattak vala, kik útjokat azon éjszakával toldván, másnap reggel a török tábor szélire ollykor érkezének, hogy már a tábor eleje meg is indult vala [SKr 543]. *1665:* Nem ő érettök cselekedtem, hogy fél hópénzeket, az magaméból toldván, kiadtam, hanem hogy ne meoskoltassék az uram tőlök továbbra is [TML III, 474 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1666:* azon Onok nevü Falutskat ... meltoztassék keglsen én nékem adni, hogy örökös joszágát Feleségemnek ... penzemnelis toldva(n), redimalhassam [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond kérv.]. *1768:* a mint vészem észre a magunk rátánkbol akarja nemellyik a Maxai Ferentz részit todani [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. *XVIII. sz. v.:* Disznot az majorral meg hizlaltathatt, Csinállal tökkel, és korpával is Toldván azok(na)k eledeleket [Marossztkirály AF; Told.].

2. hozzátold; a adăuga (la ...); hinzufügen. *1769:* hogy ha munkát tétet eő Nagysága azon szölöb(en) (: mint hogy pusztátsotska[a] :) verificalodvan, menyi munka ment reá; aztis a szölö mellé todván tartaz(z)am meg forditani eő Nagyságának [Ádámos KK; MbK IX. 39. – [a]Tollvétség *pusztássocska* h.]. *1797:* Két kerek asztal todás végett, melyet mikor az Asztalt szokták nyutani, s végibe todgyák lábostol edgyüt [Szu; UszT XII/87]. *1808:* Az Ágyára uj

tsontot todani xr. 30 [Kv; TKhf]. *1847:* balrol vagyon egy kettös Istálo, a végiben todva egy kettös Sertéspajta, zsup fedelezettel [HSzj *istálló* al.].

3. hozzámos; (apa) aduce uneva (o bucată de pămînt); das Wasser setzt einen Erdteil dazu. *1728:* Néhai boldog emlékezetü Vr Naláczi István Vr idejéb(en), a' Marosnak ereje a' mi határunkat naponként mosta, emésztette és tóldotta a' Folt felöl való részhez [Perkász H; BK 137].

4. segít; a ajuta; helfen. *1710:* ha ő hozza elé a fejedelemnek, csak azt gondolná a fejedelem, hogy rancorból cselekeszi, s nem lesz olyan foganatos a vád, de csak ök kezdjék el, annakutána ő is minden tehetségivel toldani fogja [CsH 125 1676-ra von. felj.].

5. vmihez igazít vmit; a potrivi ceva la ...; einer Sache anpassen. *1811:* Azért gondolkodni kezdek a' módjáról A' Turónak, 's annak a' tsinálásáról: Beszéllek a' Bátssal, és tudakozódom, A' Reguláimat az övéhez tódom [ÁrE 80].

toldalagi a Toldalag (MT) tn *-i* képzös származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al Toponimului Toldalag/Toldal; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Toldalag: **1.** Toldalagról származó; (care este) originar din Toldalag; aus Toldalag stammend. **Szn.** *1577:* tholdallagj Magdalna azzonnak [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. *1610:* toldalagj Drusjannanal [M.gyerömonostor K; JHbK LVII/49]. *1724:* Tholdalagi Uramhoz [Náznánfva MT; BK. Török Péterné (48) ns vall.]. *1767:* G. Toldalagi Pál [Koronka MT; Told. 19/30]. *1779:* Toldalagi Ferenc úr [RettE 402].

2. Toldalaghoz tartozó; din/care aparţine de Toldalag; zu Toldalag gehörig. *1780/1784:* Toldalagi rész portiok, mellyek most de praesenti kinél egy kinél más szin és praetextus alatt vagynak és biratnak [Koronka MT; Told. 29].

3. Toldalagra vezető; care duce la Toldalag; nach Toldalag führend. **Hn.** *1727:* Az Tholdalagi utan alol [Vajdasztiván MT; EHA].

toldalék 1. kiegészítés; adaos, completare; Ergänzung. *1588:* Mind Olahok Magiarok azt valliak hogy az Kemeny Lazlo haza alat ky puzta wagion, ky Annak eleotte Teoreok Lukaczie wolt Kemenj Janos penzen veotte, Nadasi Balinttol, kinek Toldalekiaba, Hitlen Lazlo hazat atta ky ugia(n) szalogh uolt Az regy Kemenj Lazlotol, Kemenj Janosnak [Gyerömonostor K; KP].

2. hozzátoldás; completare, adaos; Zusatz. *1758:* A két Sessio után 6 öreg nyilnak kellene lenni az egy forduloban, és ha toldalékis va(gyo)n hozzájok nyóltznak de nemelly hozzab nyilakhoz nem adtanak toldalékot [Gyéres TA; Born. IX. 43 Fr. Horváth (46) ns vall.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *regiment ~a* tartalékos sereg; rezervele unui regiment; Reservetruppe. *1688:* jött ide az Manczfeld regimentje toldaléka. Szállitottam Uj-Tordára [SzZs 1889. 5].

toldalékasztal vmely kihúzható asztal mozgatható, az asztalfelület megnagyobbítására használt lapja; placa extensibilă a mesei; Schieber. *1815:* Egy Toldalék Asztal és egy Agy fa [LLt 14].

toldalékföld vmely földrészhez hozzátoldott terület; o porţiune de pămînt ca adaos la ceva; Zufläche. *1694:* az also része ... iuta ... Egy darab melléje adot toldalék földel edgjüt Ebeni Anna Aszszony Maradékinak [Gyula K; SLt AH. 1].

toldalékul kiegészítésképpen; ca/drept completare; als Zusatz/Ergänzung. *1749:* Dobolyi István ur(am) toldalakul ada az két hold Quártás szánto földek mellé tizennyolcz magjar forintokat két penzt ... idösb Konya Zabolai Daniel vram(na)k, mellyeket kész pénzül elöttunk eö kegjelme fel számlálván kezihez is ven (!) [Nc; DobLev. I/233].

toldás 1. kiegészítés; completare; Zusatz/Ergänzung. *XIX. sz. eleje:* Praetendál ... Egy ökör-tsere alkalmatosságával igért todást 18 Forint [Rákos AF; Borb.]. *1808:* Vidrai Popa Vaszilia adott tseréb(en) egy Mag lovat Sárpataki Rezmives Nyikulának egy tsikoert 28 for. toldassal | A Lonai Vitán Vaszi adott tserében egy fejér lovat 2 Rf toldással [TLt vásári jk.]. *1815/1816:* Betski Lajos Patai cserébe adott egy ökröt, és 25 Vf. Toldást Pumnule Alexanak ... két mokán ökör(ért) [Torda; TLt vásári jk]. *1833:* Örkei Boldisár Gligor adot 1 csikot pirast Csetelki Szatmári Juonnak más fakko Loért todás Rf. 10 [Torda; TLt 1506]. *1838:* Gy. Sz. Királlyi Roska Duka cserelt egy fekete Kantzát Szetseli Máty Gligorral egy Kis Csitkos piros Kantzával 5 f. toldassal [Torda; TLt 970]. *1841:* a' Szürkeért adott egy Pej Kantzát és 5-öt Rforint todást [DLt 466].

2. hozzátoldás, javítás; reparaţie; Reparatur. *1570 k.:* tartozik az <céh>mesternek egy szekernyével, az szolgáló dékány<nak> egy tisztességes cipelüssel kész patkolva. Ezek ollyak legyenek, az mellyekben semmi toldás ne <legy>en, az szekernyének az szára perémes légyen, item <sark>a patkós [Dés; DFaz. 9]. *1589:* Az Malomra valo Kolchege ... perpencze Chinalasatol Korong vaß toldasatol es Chyakany elesitesetol es fagiura zapanyra kolt eztendeyg f. 5 d. 40 [Kv; Szám. 4/XII. 13]. *1728:* 4 Egy ködmön toldása Dnr 68 [Dés; Jk 375a]. *1779:* A régi kémény toldássa Hfl. 6 [Déva; Ks 73. IV. 10].

toldás-foldás (folytonos) javítgatás; cîrpăcire, cîrpire; wiederholte Reparatur, Herumbesserung. *1847:* rosz munkán a hiába valo todás fodás [DLt 862].

toldásul kiegészítésként; ca completare; als Zusatz/Ergänzung. *1737:* Szöllöt ... Mészáros Kováts János Ur(amna)k ... az Nagy Rétes szöllök tetején, az Ujj hegj szöllök tetején ... egj darab széle, hossza edjarányu, pusztás, Dézmás szöllöt, lévén penig a Csere inaequalt, a' mi Szöllönk mind Qvartas, mind épp lévén, Mészáros Kovács János ur(am) ada a' maga puszta Szöllöje mellett toldásúl f. h. 30 mellyet in Paratis, jó el kellhető urnalis folyo pénzúl leválánk is [Nc; DobLev. I/168a].

toldat hozzátoldat, nagyobbít; a adăuga, a dispune să fie adăugat; ergänzen/vergrößern/erweitern lassen. *1853:* nékünk kellett ezen köházat is befedetni, meg takaritatni, a' Nyugoti bütüéhez a' Konyhát és Kamerát toldatni [Lécfva Hsz; Kp 387].

toldatik kiegészíttetik; a fi completat; wird erweitert/ergänzt. *1674:* 1 nyil juta Nadudvarine Aszonyomnak ... mivel ez káros helye(n) van azért toldatott két ruddal | (A nyil) mivel ige(n) sok szakadozás volt, azért toldatott négy ruddal [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1785:* A Csür fenyö boronából épült, edjik oldalahoz Deszkával padolt fiok toldatott, ket vegiben ket Istálo és egy Pojva tarto ajto nélkül [Miklósfva U; Ks 73. 55].

told-fold tenget; a o duce greu, a trăi greu; fristen. *1719:* sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött ... A mig kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával ... nádgyükérrel ... nyirfának fürész musztikájával, magyaro és egyébb fánnak rügyeivel, törökbúza csugájával ... toldják foldják életeket [Cssz; SzO VII, 261].

toldhat kiegészíthet; a putea completa (cu ceva); ergänzen können/dürfen. *1710 k.:* Elvégezők és amig a jószágot közül bírtuk, Rácz István alkalmasint meg is adta, de hogy osztán felosztók, kiki magának, rosszabbul kezde folyni a beneficium, mindazonáltal akkor is megmarada a felső conclusum, és hogy a malmok vámjából is toldhatni [BÖn. 892].

toldótábla kiegészítő asztallap; placa de completare a mesei; Schieber. *1837:* a Kolosvári kerék asztal, két toldó táblával [Szentbenedek SzD; Ks 88. 42].

toldott 1. kiegészített, hozzátoldott; înnădit (la ...); angefügt, zugefügt. *1823–1830:* Megkészülvén, felöltöztem belé, az úrfi is már készíttetett volt magának német köntöst, egymást megnéztük, s kacagtunk a toldott lábú öltözeten, mintha maszkarások volnánk [FogE 169].
2. nagyobbított; prelungit (cu ...); vergrößert, erweitert. *1736:* Malomhoz kivántato vas eszközök ... 4. Perpentze, edgyik todott 2 [Mikefva KK; CU XIII/1. 172].

toldoz foldoz; a cîrpi/petici/repara; flicken, zusammenstückeln. *1595:* Az Czatornatis bellyeb emelte, és egy Darabot az Agh Czotornaba(n) mellyet Az Tanacz haztol vetettem vala le toldozot hozza 1 szing vassal: Solúi f 1 [Kv; Szám. 8/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1639:* az czizmadia legnick (!) oda jöttek segittettek czizmat todozni [Mv; MvLt 291. 199b].

toldozás foldozás; reparatie; Reparatur. *1774:* Balint Uram Tisztartoságában az Palatát ujra Sendejesztette ... Jobbágyok epiteték hasonlo képpen az Epületekben valo toldozasok, vagy foldozások azok által mentenek végben [Mocs K; KS 73 conscr.].

toldozás-foldozás javítgatás; reparare, cîrpire; Herumbesserung. *1693:* ha az szükseg ugy kevannya az sendellyben az Tordai Hazhoz vihetnek, toldozasara, foldozasara [Nc; DobLev. I/38. 12]

toldoz-foldoz javítgat, tákol; a repara/cîrpi mereu; wiederholte Reparatur, wiederholt flicken. *1771:* az el mult egesz Nyáron azon Malomnak jo Silipje nem volt, hanem valami dirib darab rongjos deszkakbol todozták foldozták annyira is hogj a' felsö[a] mozoghatot [Sövényfva KK; JHb LXVII/172. – [a]Tollban maradt: kerék].

toldozott tákolt; reparat, peticit; zusammengestückelt. *1679:* Egy el szőkött, Illyés nevű szűcz egyet mása ... Ködmön allyára valo, toldozot fejér, s fekete dirib darab börböl öszve varrott, gyermeknek valo, hat öl org. (!) 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82–3]. *1680:* Vagyon cö Ngok(na)k ... lisztelö malom házok ... Harom boronakbol fel rakot falai is jok, de az viz kerekek felöl valo fala bontokozot, szeldeszkakkal toldozott [A.porumbák F; ALt Inv.]. *1692:* egy rosz paraszt kalyhabul fel rakot todozot belöl tűzelö kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1736:* Lo után járo de el bontott Tár Szekér 1 mellynek fája el vásott és rökönyödott vasaiis le hullottak jo részin ... hárma a' kerek talpára való vasaknak todozott [Mikefva KK; CU XIII/1. 171]. *1774:* egy regi toldozott Jantsár Kés Kuplijával együtt [Hosszútelke AF; Kath.].

toldozott-foldozott tákolt; reparat, cîrpăcit; zusammengestückelt. *1621:* Az nagy Harangnak reghi toldozot foldozo (!) Zyat Jsmet foldozta meg Kis mester vczay Zigiarto Mihaly d 20 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. *1726:* Ezen kis ház ajtó mellyéke, edgj része parló kő, más része fábol Töldozott, földozott, az ajtó pógonnyát le kell szedni, bontani, s mást kell csinálni [Nc; DobLev. I/124]. *1793:* azzal a' hamis eskűvéssel, mint valami toldozott foldozott Berkével, akárták magak Szám adásakat Ötsém Uram elött fedezni [Somkerék SzD; Berz. 10. 77]. *1799:* A Molnár házát tsak a Kegyelem tartya toldozott foldozott Avatag borona oldalu rongyos Sáté és szalma fedelü épület az ajtaja nyárfa deszka fa Sarkokon [Bányabükk TA; MkG Conscr.].

tolerál eltűr, elfogad; a tolera; akzeptieren/tolerieren. *1580:* a minó fogyatkozas wytte co kegmeket mosta(n) erre, Azt a mostany zwksegnek okayert kel toleralny, de aztis illic(n) conditiowal, hogy ennek vtanna is vgyan az elóbby wegezesheoz tartyak magokat [Kv; TanJk V/3. 216b]. *1594:* Ertik co kgmek varosul ... hogy ... minden zemelyre huz huz penz Ado zedest kellene toleralniok, zegeny cozwegieket kwldusokat, es zabad Drabantokat ki wewe(n) [Kv; TanJk I/1. 231]. *1642:* Adossagokat producaluan Veleo Jstuan eleo, kikett ugian Consignatioban is irt ... az melj adossagokat azert Veleo Jstuan az elseo Felesege idejeben Czinalt, acceptaltatik, es annak Tertiumatt az Leanianak Veleo Borbaranak tolleralnj kel, es megh kel Teritenj [Kv; RDL I. 128].

toleráltatik eltűretik; a fi tolerat; ist toleriert/akzeptiert. *1689:* Acta Danielis Dioszegi Provisoris Arcis Szamos ujvár. Sok rendbeli eleitöl fogvá(n) valo mocskolodasi a' sz: Miniszterium ellen, és a' Sz. Társaságh ellen valo cselekedeti vonakodasi vakmerö engedetlensegi, és maga obligatioja mind ezek ellen, lehetetlen hogy tovab a' sz: Társaságtol toleraltassa(na)k, hanem mind Praefectus Uramat, mind a' Vármegye(ne)k fö tiszteit kell felölle requiralni [SzJk 235].

tolerancia vallási türelmesség; toleranță religioasă; religiöse/konfessionelle Toleranz. *1781:* Legelsöben is uralkodásának[a] kezdetiben az Istennek dicsöségét kíváná elömozditani, mert a tolerantiának titulusa alatt megengedteték, hogy valakik reformátusból vagy egy vagy más okból pápistává lettenek volt, szabadoson visszaállhatnak [RettE 417. – [a]József császár].

toleráns tolerant; tolerant, geduldig. *1823–1830:* Tartott koncertcket is, és amikor az actusok változtak, fenn a teátrumon az énekes dámájával beszélgetett, enyelgett, ha szintén különben igen tanult és kegyes papi ember volt is, de nagyon toleráns [FogE 245–6].

toll, tollu 1. madártoll; pană; (Vogel)Feder. **A.** *1562:* Ulimán béget kincstartó barát nagy békével elbocsátá, mely elbocsátásáért ötet azon öszön megölék hegyes törrel Alvinczben a Ferdinandus vitézi; kinek az ö holttestét érdeme avagy latorsága szerént egy néhány napiglan a párna tolla

között tarták, mert abban gyanakodtak, hogy esmét a török mellé akart állani a szultán Szulimán pártjára az országgal együtt [ETA I, 15 BS]. *1568:* Mezaros Martonc, Meg eskegyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda ... hogy az Tuk vayda Jacabneie legyen ... azt monda hogy hwtyuel is meg mery mondany hogy az tol az ρ tukkya tola [Kv; TJk III/1. 186]. *1657:* Kegyelmedet peniglen kelletek igen kérnem, hogy mivel mostan házánál van Kegyelmed, igéreti szerint az tollakot bizonyos ember által meg küldeni ne neheztelje [TML I, 72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1704:* Hol vagyon magyarság szíved batorsaga, Regi hired neved sebes solyom szarnya, Majdan el huldagal szép aranyas tolla [EM XXXV, 273 gyászének]. *1740:* Vagyon ... egy Láda, mellyben vagyon két kisdég Sakban toll [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.]. *1761:* mondotta néki Daraban Vonulné: Láddé a Deákné engem meg sát penig sok jót tettem én vélle, mert meg tsináltam hogy az Ura meg nem verheti ... en tégedetis meg tanitlak csak adgy égy pár fülbévalot, két sing vásznat és egy párnabeli tollat [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. *1780:* fel fordulna a' természet törvénye, ha midön a' madárnak tollat 's szárnyakat adatt a' természet, melyekkel repülvén magával eledelt kereshessen, azonban repülésit meg gátolván élhel halásra jutatná [Torockó; TLev. 9/17]. *1788:* Házoknál is puhatolodvan ... tollat látott [DLt]. *1831:* a' ludat meg öltek meg kopasztották a tollát a' pitarba hagyván [DLt 332] | Vas Mihály Fia Pirta ... szemébe mondgya volt Gazdájának ... hogy a Décsi Mészáros Bartsa Pál egy Ludgyát miként orzotta el, – és arra a káros rá akadván azon éjtzaka, miként vitte el meg mellyesztve, tollastól együt [Dés; DLt 8] | Egyed László ... Tyrozás idején a' Föve<ge> valujába tollakat téve magat Maximilianusnak nevezte [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idősb Török János (61) vall.]. *1867:* küldöttem ... egy hizott libát ... 3. darab hizott libákat ... 4. libáknak megtépett tollát és pihéjét [Bányabükk TA; KCsl 3].

Sz. *1619:* Mostani postscriptába írt volt Felséged kegyelmesen két ratiót; egyik, hogy azmely szabályával eddig az ideig az német nemzetség az hatalmas muzulmán császár ellen hada<ko>zott, azon szabályát Isten után most Felséged örökösön visszafordította az németre az muzulmán nemzet mellett; másikat, hogy azmely sudár szárnyával azmely madár mást csapkodott, azt is Isten után úgy kiszaggatta, hogy könnyebb tolla nélkül megfogni [BTN² 363].

B. *1653:* számtalan nyilat szóra ugyan reája a tatár is, de a magyar hajdu, a rácz és székely a nyilat a puskába teszi vala, s úgy lövi vala a tatárt veszedelmesen. Ezt a dolgot látván a tatárok, csudálkoznak vala rajta, mi dolog légyen az, hogy tollu nélkül a magok nyilai oly sebesen viszsza mennek reájok [ETA I, 82 NSz]. *1688:* Egy hitván fülés kosárban egy kevés Tollu [Kozmás Cs; Eszt 4 Inv.]. *1736:* Az Ur Házáb(an) ... Szösz Vászonbol tsinált derekally tok 1. ebb(en) van egy kevés tollu [Várhegy MT; CU XIII/1. 103]. *1756:* egy hitván hordo tollu, vagy egyéb conservatióra való [Déva; Ks 92. I. 32]. *1790:* Öt közönséges tolluval töltött Párna [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4]. *1823:* Petiné, Támburral varrott, Tolluval garnirozott Bááli Köntös [LLt 1 Csáky-per]. *1839:* Hat rongyos és kevés Tolloval lévö Párnák | Hat Párnák otskák kevés Tolluval [DLt]. *1851:* ha egyéb dolog nints, van tollu s tépjek meg a' fejer népek a' mig haza megyek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* a fejér cselédeknek van egy zsák tollu a tornatzba azt tépjék meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *tépetlen ~. 1780:* Tepetlen tollu font 13 [Bethlen SzD; BK] * *tépett ~. 1789:* Ágy Némü 3. Derekally tépett Tollubol Rft 25. xr – ... 3. Párna jo fele Karton hejjával, edgyike tépett Tolluval, Kétteje pijhével töltve Rft 8 xr – [Mv; ConscrAp. 21]. *1816:* tépett tolluval töltett párna [Mv; MvLev.]. *1829:* Tépet Tollu maradott volt ... 7 font [Kv; BLt 12 dologház nyomt. szám.]. *1835:* Székelly Aniko Hajadon, Gazdaszszonyi szolgálatra ajánlkozott hozzám ... hon nem létemben fel pakolván oda hagyta a' szolgálatot, elvivén orzásképpen ... Tépett tolluval töltött egy nagy uj párnámat 2 V Rft 30 xr [Dés; DLt 591].

2. tolldísz; pană, podoabă din pene (la pălărie, în păr); Federschmuck. **A.** *1600:* Puelacher Jstwan vram zolgaj (!) Janos ... vallya Egyeb latorsagat nem thwdgya Az Bochkay Vram koborlo taboraban latta zemewel es kezetis fogta ... Toll vala az feyeben, es farkas beore awagy Parducz beor vala rajta aminth az seotetben lathatam [Kv; TJk VI/1. 401]. *1669:* Az kalapom tollait, édesem, kérlek, hozassad el jó gondviselés alatt [TML IV, 512 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1799:* Két fatyol keszkenők fóre fel csinálva, fejér s' fekete hozzá valo tollakkal, és olosz virágokkal, és fekete keskeny bársonyal sloggal fel készitve [Kelementelke MT; LLt].

B. *1788:* Egy nyakra valo fekete Tollu [Mv; TSb 47].

3. írótoll; pană (de gîscă pentru scris cu cerneală), toc de scris, condei; (Schreib)Feder. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzon' Thar hazaban ... Vagjon toll-tartani walo jskatulais No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1628:* Az Legh belseö tárházban. Vagion egy córcógh Almariumban ... Hét bokor córegh Toll [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1659:* Az úr udvarában Isák György nevü ifjú legénynek szóló leveleimet, Kegyelmedet kérem, küldje bizonyos emberétöl kezében. Az tollak el ne dissipálódjanak [TML I, 422 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1824:* Szeretett vala engemet a Mennyei Felség Fiju és Léány Magzatokkal, de azok közott oh Keserves Emlékezett adott vala nékem egy olj Fijat K: Dobolyi Sándort, kinek érdemei olj sokak valának, hogy a midön azokrol voltaképpen gondolkodom, sem nyelvem ki beszélhetésire sem tollam le írhatására elégtelen (így!) ö vala az az én házámban [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a ld. Dobolyi Sigmond felj.]. *1854:* fölvevém a' tollat, hogy ... a körültem fölmerült eseményeket lejegyezzem ... Végig futék emlékeim borús és derüs fonalán [ÚjfE 5]. *1884:* Míg most végre Ön – az egyetlen – nemes szivében megsokallta a hallatlan bántalmakat, s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen erélyesen, tekintetbe nem véve, hogy Ön személyét is hasonló sértések érhetik [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

4. író; pană, scriitor; Schriftsteller. *1854:* A tények nyilt mozgalmai erösebb tollak által följegyeztek; de schol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [ÚjfE 4].

5. tollszerü vég; pană; federartige Spitze. *1570:* Vajda Andras hithy zerent vallya, hogy Latta Kys ysthwant, es Nagy Imrehet hogy ky kerekettenek volt az Barat Isthwan vram kapwja keozzwl Es Istwan ky akarya volt vonnj zabliayat megh az thollaigh ky es vonta volt [Kv; TJk III/2. 195]. *1592:* Susanna Kalmar Janosne zolgalo leania ... vallia ... mikor megh akarua(n) nittni az aitot, az kolchnak eggik tolla bele teorek de az kolch az maiorhoz nem az kerthez valo volt [Kv; TJk V/1. 231]. *1593:* Angalit azzoni, zigiarto Balintne vallia ... ez Vizhordo Tamasne, hon nem letembe ment tahat hazamhoz, mikor haza lutek, zeorgettni kezdek, tahat be zegezkedet hazamba, nagi keseore be bochata, tahat egi ladankba, kibe keues keoltsegwnk marhank

volt, bele teorte az kolchnak tollat [Kv; TJk V/1. 327]. *1618:* Az bot ilyen – azkit Tóth Mihály uram is tud Nagyságodnak referálni –: az tollai rubinokkal rakott, az nycle arannyal borított, zománcos; vagyon kő benne 440, kinek öte smaragd [BTN[2] 168]. *1756:* midön czen Casus történt, visgálván a' Ládákat, láttam hogy a' zatskók indisposité voltak ki öldva, fel hánva, és a' láda koltsának a' tolla is a Ládába maradott [Kv; Mk IX. Vall. 56]. *1862:* Egy szoba zárt megigazitottam és egy tollat csináltam 30xr [Kv; Újf. 1].

tollacska tollminta; podoabă mică în formă de pană; federartiger Schmuck, Federchen. *1700:* Egy Süvegben valo Smaragdus Tollatska 47. Smaragd bene fityegőjevel edgyütt [Hr I. 20]. *1716:* Egy öreg rubintos pántlika rósa. Más egy rubintos tollacska | Egy kis gyemántos egy szem győngyü tollacska [WassLt].

tollál eltöröl; a desfiinţa/opri; verwischen, aufheben. *1602:* Myerthogy Lattiak az Templomokban valo temetes myat valo zeornyeoseget, kiteol megh irtozwan kereztény Attyankfiay mind az Jsteny tizteletre valo menesben megh zeonnek, s mind penigh zegeny Attyankfiainak el takart testeket gyakorlatossaggal haniogattyak kawargattyak sokaknak lelky fajadalmokra (!): Eo kgmek azert egy voxal tellyessegel ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408]. *1640:* Korcsoma ... az meli falukra coregh bort nem vettenek, mert az nagiub falukra coregh bort tudvan f. 30 exigialtanak de az szaraz korczoma bor arranak exigalasat tollalvan, most minden falura esztendoben harom harom hordo bort szoktanak adni korczomara [Páró F; UF I, 708]. *1663:* Isten akaratjából az ország gyűlése elvégeződvén, az ellenünk írott articulusát az ország tollálta és az homagiumot, úgy látom, praestálnunk kell [TML II, 464 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1671:* A' Medgyesi 1662. Esztendőbéli Potentiarol irt brevis Articulúst tollallyuk [CC 50]. *1677:* a' Nemes Ország propter evitandum majus periculum csak ezen egy casusban, de egyéb iránt az 1607. esztendőbéli Kolosvárat Februariusban emanaltatot első Articulust nem tollalta, söt conformálta [AC 31]. *1700:* azokat az akadályokat ő Kgme tollállya, az mellyeket az Dnus Q(uae)rulans Malmá(na)k akadallyára cselekedett [Backamadaras MT; BálLt 85]. *1705:* azoknak is hadd légyen gratiájok, kivévén azokat, akik az őfelsége regimentjét és igazgattatásának rendit és módját el akarták fordítani (tudniillik akik a Gubernium sub anathemathe tollálták és helyébe principatust errigáltanak) [WIN I, 612]. *1749:* Tandem post accuratam exactionem, ugy találta a' Visitatio, hogy az Oltszemi Ekkla Megyebirai negligenter curalták, söt egész confusioba hozták a' Debitumnak accrescentiaját, most azért minden confusiot tollálván ád által a' Sz: Visitatio Köcze Ferencz Megyebira ratioja alá Flr: Hung 141//84 [Oltszem Hsz; SVJk]. *1757:* Mü, eltöttünk valo Altercatiojókot, mindenik félnek meghalgatván, és a Bányákra exmittált negy Oculátorok(na)k Relatiojokat meg visgálván, mind ez eltött valo, és mostani Controversiájokot tolláljuk, helyben hagyván tsak az A(nn)i p(rac)sentis Die 18 Jan(uarii) componált Bekeségeket, cum omnibus Punctis, még edjet addálván [Torockó; Bosla]. *1764:* Also Szováton ... a mely Limitatio volt az Kortsoma iránt, az régtöl fogva már nem observáltatik s nem vigcál, hanem ... Meg egygyezett akaratbol a Nemes Possessoratus mint egy tollalta, és már kiki ... szabadoson kortsomároltathat minden időben [A.szovát K; GyK. And. Radák de Szinye (33) és Lad. Monosos de Erdőd (42) ns vall.]. *1766:* Lehet a' közös usust[a] tollálni ... s az enyimet a' Tiédböl meg határozni, es a' Kontzot fel osztani [Torda; TJkT V. 321. – [a]Egy jószág közös bírását, használatát]. *1784:* Instalunk alazatoson a' Mlgs Fö Király Biró Ur(na)k, és a Tkts Táblának, meltoztassa(na)k Levelcinket meg nézni 's azokbol meg látván Artatlan vexaltatasunkot az ok nélkül valo Impetio (!) alól absolválni, Annyivalis inkább, hogy Törvénytelen, és Calumniosa a' Querulansok(na)k procedurajok, mert elsobben Malmunk(na)k gatatskajat potentiose el vagták, tollaltak s annak utánna kivánnyák a' differentiát Sopiáltottni [Szováta; MT Jeremiás György és Lőrinc foly.]

tollálás beszüntetés; încetare, oprire; Einstellung, Stillegung. *1657:* hosszas kibocsátott írásbeli discursusokat tönek a maga[a] doctori: kiváltképpen egy Schultetus német doctor, evangelicus, más Riberius zsidó doctor; de ugyan csak praevalcált imeznek tanácsa, azt állítván, hogyha szinte az többinek discursusok szerént nyilván elérkeznék is az hydropisis az savanyúvíznek italja miatt, de azon víznek beneficiumjával elsőben az fulladozást curálván, könnyü dolognak tartaná azután az hydropisisnek is tollálását [KemÖn. 94. – [a]A halálosan beteg Bethlen Gáboréi]. *1730:* Nemeth János Veres György házához Se othon Se másut létibe(n) ne járjon, vélle Semi nemü képpen né társolkodgyik az emlitet Suspicionak tollálására ugj hasonlokeppen másokatis magahoz jártatni Szász Katá semi keppén né mereszellye [Szentbenedek/Szásznyires SzD; Ks 27/XVI].

tollálhat eltörölhet; a putea înceta/opri; verwischen, aufheben können. *1599:* Mierthogy lattiuk eo kgmek az mostany eodeonek zeok voltat, es minden fele ęlesnek dragasat (!), melyet megh ertettek eo kgmek Kosa Janos vram az itt valo magyar praedicator keonicorgesebeol, az eo kgme regy iambor zolgalattjatis zemek elejben vewen, az egy estendeoben sallariumiat megh iobbittyak keez penzel eotwen forintal de eo kgmek mind az altal nem akaryak hogy zokasba(n) mennyen, hanem amikor akaryak tollalhassak [Kv; TanJk I/1. 345].

tollálódik megszűnik; a se înceta; vergehen, aufhören. *1673:* Az Istenért, Uram, refutálja a dolgok szép és istenes folytatásával Kegyelmetek az emberektöl concipiált hitván opiniokat; laboráljon azon Kegyelmetek, hogy az haza legyen eggyes, Kegyelmetek ellen való nagy invidia így hadd tollálódjék és mindnyájan hadd reménlhessünk megmaradást ez szegény hazának [TML VI, 429 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1744:* azon széna nem másut hanem ... Groff Kornis Ferencz Uram ö Nsga írotványának közepin volt öszve takaritva az mellj hellyseknek ... Controversiaja akkor tollalodott vala [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27].

tolláltat 1. eltöröltet; a face să înceteze, a opri; verwischen, aufheben lassen. *1599:* minden ember valaky kazaltattny akar, vitorna zamra fizessen, es az eleo (!) veolgyben Vitornajatol Adgyon fl – d. 40 Az harmad veolgyben penig fl. – d. 50. Az napy zamra valo kazaltatast penigh tellicssegel tollaltatni akaryak [Kv; TanJk I/1. 337]. *1710:* A több papoknak penig, hogy a jobbágyságból egészlen eximálják öket, és amely esztendönkint való honóráriummal s dézmaadással eddig a földesuroknak tartoztanak, azt is egészlen tolláltatják [CsH 302].

2. felszámoltat; a face să fie desfiinţat; liquidieren lassen. *1794:* Kiszely Sandor ur szándékozik Házat épitteni, és az Eklesia Fundusa felöl Ablakot hagyatni ... meg visgálván ugy találták, hogy ... meg lehetne engedni olly feltétel alatt, hogy ha akármikor ... azon Ablak praejudiciumára fogna lenni tehát az leg ottan tolláltatni tartozzék [Kv; SRE 306].

tolláltatás 1. eltöröltetés; desfiinţare; Liquidierung. *1652:* A kulsö Magistratusnak es politianak is ez admonitionkba(n) irasunkba(n) semmit ne(m) akarunk derogalni sem praejudicalni; hane(m) ezak szinte(n) az itt valo Ecclesiabeli egjenetle(n)segnek es viszalkodalasnak (!) tollaltatasara attuk ki ez punctumokat [Kv; KvRLt X. A. I].

2. megszüntetés; încetare, desfiinţare; Liquidierung. *1780:* Városunknak vagy Verös kovátsi Commúnitásunknak az a Része, a' mely Részis már tovább nem szenvedhette a' már jo darab időktöl fogva alattamban bé csuszott rendetlenségböl és törvinytelenségböl származott mind Ngtok Vas Dézmabéli fogyatkozását, mind Commúnitásunknak el nyomorodott sorsát, Azon rendeletlenségnek tolláltatása és az régi s hasznos Törvinyeknek helyre hozattatása végett a közelebb el múlt Esztendöben kéntelenittetett vala Ntok szine eleiben Instantiat porrigálni [Torockó; TLev. 9/19].

tolláltatik 1. eltöröltetik; a fi oprit/interzis; verwischen, tilgen, verbieten lassen. *1671:* Igeni vásár tolláltatik, az Fejérvári penig Conditioztatik [CC]. *1677:* A' Liber Baronatusság Erdélyben in genere, mind penig a' Partiumban minden helyekröl tolláltatot, az egy Fogarason, és ahoz valo Fiscalis joszágokon kivül | Vámok tolláltatnak valahol az utak hidakkal, töltésekkel, gátakkal nem tartatnak; minémüvek meg-látására Oculatorok destináltatnak [AC 91, 272]. *1695:* mind a' Dézma Csürben mind a' boltban egy véka tartassék, egy vekával percipiaitassék, és erogáltassék mind buza s mind egyéb gabona, és ez irant addég valo abususok tollaltassanak, és az igaz veka mind két helyen observaltassék, a' vekának meg rugásais tollaltassék mivel mind ezekben az Ecclesiának sok kárai forognak [Kv; SRE 34]. *1710:* mindazokat a templomokat és schólákat, melyeket annakelöttc Bethlen Gábor, Bocskai István és az I. Rákóczi György a német császárokkal való pacificátiójoknak alkalmatosságával a reformátusoknak és evangélikusoknak assignáltanak, és azólta békességesen bírnak vala, erösza-koson tölök elvétetnek és a liberum religionis exercitium, mely erös hit alatt mind a bécsi udvartól, mind az egész országnak négy státusból álló rendeitöl solenniter confirmáltatott vala, tolláltaték, és a reformátusok minden vármegyében tisztektöl priváltatának [CsH 93–4 1674-re von. felj.]. *1729:* a Felekiek(ne)k siralmas Instantiajokbol meg értvén a' Consistorium; Végeztetett hogy a' Nemes Tanacsnak solennis Protestatio adassék ... kivánván azt hogy a' Kolosvári emberek által valo pásztorság absolute tollaltassék [Kv; SRE 158]. *1734:* Az Bwczczegi[a] fünek le kaszáltatása s felgyüjtese tollaltatik[b], mivel egyczer jo akaratbol meg kaszáltatván már debitumn(a)k tartatik [Dés; Jk 556a. – [a]A Buceg nevü határrészben levö. [b]A két ref. pap járandosága soráról]. *1741:* Itt azt kell kivánni, hogy ez a tutalyvámlás egészen tolláltassek[a] [Gysz; SzO VII, 414. – [a]Lapszéli jegyzet a tutajvámra vonatkozó követi utasításhoz]. *1756:* Ami penig az Kolozsvárra való teherviteinek mivoltát s az úton az ifjaktól praetendált s némelyeken desummált praestatiokat illeti, minthogy az articulusokban ennek semmi nyoma nincs, tolláltatik [Dés; DFaz. 17]. *1768:* Hogy ánál serényebben tanitsanak a' Tanitok, és annál kötelesebbek légyenek, hivataloknak végbe vitelére, az Eccla is a magájtbol, mindenik Cantornak conferal esztendönként 20 forintokat. Mellyel ... minden egyéb exactiok, és sabbatálék, tellyességgel tollálatnak [Kv; SRE 225–6]. *1769:* minthogy ugyancsak oly zálog adatott <há>zától egy garas érö, mely mintégy semminek állíttathatik 3 (azaz) három forinthoz képest, azért hitét megszegönek nem tartathatik, mivel <nem> is maga, hanem az felesége adta, azért ebben poenalitassa tollaltatik az actornak, tartozván mindazonáltal nemes czéhét az actor ökglme in concreto megkövetni [Dés; DFaz. 25]. *1779:* Már most leomlott egy része[a], nem tudják, mihez fogjanak, mert azt is bizonyosan beszélik, hogy minden rendbeli papok elegyesleg ad certum gradum et numerum fognak redigáltatni s úgy beszélik, hogy a quadragesimalis bőjti napok tolláltattak [RettE 406. – [a]A minoriták templomának].

2. megszüntetik; a fi încetat/oprit; wird aufgehoben/verboten. *1604:* ez Templumban valo temetes bizonios okokbol az Varos altal tollaltatot aminth az Varos Prothocolomabol megh latteziik [Kv; RDL I. 77]. *1665:* Az debreczeniecknek s bayoniaknak ... nem szükség ... íratni ... ha mik a hadakozásban lettenek is, nem ő felsége hírével voltak, de már ezen túl minden az aránt való egyenetlenségek tolláltatnak [TML III, 384 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz]. *1702:* Sok Difficultasokat tapaztalvan eddigis ... az Bűrőknek igen Draga volta miat, mellyis következet az Bocskorok(na)k arulasa es ara felet valo adasa miat. Melly is hogy közzűlünk tollaltassek, Vegeztük ... hogy senkiis ez utan az Deesy Szekes Meszarosok és köztünk Lako Hentesek kőzzül Bocskort metélni ne mereszellyen [Dés; Jk 320a]. *1713:* Pataki Pal vram az Külsö Joszág gondviseleje es Oeconomia iránt valo Ratioja ventilaltatvan, és abbol emergalt Difficultásokis cö kglme Replicaja szerent Tollaltatvan ... absolvaltatott és a' következendö esztendöreis meg marasztatott [Kv; SRE 121]. *1720/1730:* Nztes Dalnoki Daniel Atyánkfia cö kglme 1714, es 1715 Esztendökbeli Hadnagyságarul valo Ratioit esztendeje el telése uta(n) be adván arra exmittált, és deputalt Atyánk fiai cö kglmek által Ventillaltatvá(n), ammi difficultassi cö kglmenek ki adattattak mind azokra p(rac)mentionalt Dalnoki Daniel Atyánkfia cö kglme helyesen replicanva(n); minden difficultassi cö kglmenek Tolláltattanak s el igazodtanak [Dés; Jk 396a]. *1735:* mi részünkröl pedig igen akarjuk, hogy Scrupulussa kinek kinek tollaltassék irántunk és ki tessék a' Supplantátorok(na)k hamis informatiojok [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1741:* Az forspontatt ki hajtók Sok szinü kereskedések tolláltatn(ának)k [H; Ks 101]. *1756:* az remekczés alkalmatosságával való <fizet>ségben az eddigelé folyt abusus tolláltatik [DFaz. 16]. *1758:* Midön ezen munkánkban ennyire mentünk volna, ez fen meg irt három Atyafiak és emlitet Relicta magokban szálván, hogy közüllek minden gyülölség tolláltassék, és az igaz Atyafiui harmonia fen maradgyan ... végre vették egymást békességre, és meg békéllének egy más közt [Asz; Borb. I]. *1762:* hogy az igazság inkab ki tetezhessék s' az fatensek fassiojibol kijöt diformitás tolláltassék, a Parsok Communis Inquisitiot exmittaltatnak [Torda; TJkT V. 72]. *1764:* vilagosan ki nem lehet tanulni hol gerjesztetett tüz ... azért hogy minden scrupulus tollaltassék, s az igasság világosságra jöjjen ad communem Inquisitio(n)em exmittaltatnak, melyb(en)is lesznek Regiusok, Palfi Lazlo es Szolga Biro cö kglme [Torda; TJkT V. 244]. *1777:* A thesauriatus egészen tolláltaték [RettE 381].

3. felszámoltatik; a fi desfiinţat; liquidieren lassen werden. *1772:* Nem religiositásért, hanem köz igasságért mélán fel indulhat a' jo szivu Biro, hogj inkább a' Novizáns A. eö Excellentiaja Malma emeltessék felljebb kár nélkült mint sem az en kisded Malmocskám tolláltassék [Kük.; JHb LXVII/214]. *1773:* ki-ki közülök keressen magának más életnek módját, mivel nem csak tolláltatik azon szerzet[a], hanem amint a római pápa bullája tartja, penitus extinguáltatik [RettE 312. – [a]A jezsuitáké]. *1784:* látván a' Kováts Familia, hogy ... régi öss Malom hellyünkre épült Malmunkat ... nem turbálhattyák ... azt Instálják Memorialissokb(an), hogy azon Inquisitoriából Sopiáltassek a' differentia, az az: a' mi öss régi Malom hellyünkre épült Malmunk tollaltassék, a' Kováts familia uj Malma Stabiliáltossék [Szováta; MT Jeremiás György és Lőrinc foly.] | Már most azt is hirdetik, hogy minden collégiomok tolláltatnak, hanem az universitásban tanuljanak, akik tanulni akarnak, Kolozsvárt [RettE 427].

4. eltávolíttatik; a fi înlăturat; entfernen lassen werden. *1694:* Njilik innét a' Pinczére, vas sarkas pántos, két felé njiló bellett Ajtó: de mind a' két felöll, az alsó pánt vasak, in defectu vannak tolláltatvan róllok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

tollas, tollus 1. szárnyas; pasăre de curte; Hausgeflügel, Federvieh. *1656:* Tollas majorsagh ... Tyuk kakassal edgytt ... Lud ... Pujka ... Kappan ... Reczc ... Ezen majorhaz udvaran vagyon egy rendben boronakbol fel rott hét rendbeli tapaszos rekeszek kamarak, azmellyekben tyukok, ludak reczek, 's pujkak szoktanak tojni, es ugyan azon tollas majorsagokat szoktak megh ültetni [Fog.; UF II, 179]. *1658:* Per Integru(m) Annum, az Kulcsar szam adasa szerint Erogalt Tollas Majorsagra, Ucsut, es Rosta allyat Cub. Sax. N. 19//2 [Borberek AF; WassLt 8. 35].

2. tollal ékesített; împodobit cu pene; mit Feder geschmückt. *1599:* Czani Mattiast is elejbe kyldették uala zolljon hogy ne Jeójen hazakra, de azzal se(m)mit sem gondolt, hogy ozton cózue menenek, lata(m) hogy Poliak marton ugy chapott hosza hogy az tollas siuegh ugjan megh lobbana az feölde(n) kj esue(n) fejeben [UszT 13/106 Catherina consors nob. Imrę (?) Veres de Ders vall.]. *1664:* Az B. Tannáts assumálván Birák Vr(a)i(m)ek(na)k Delibera(ti)ojokat Szekely Katha fogoly Aszszony ellen ennib(en) lenialiók eö kk Birák v(rai)mek teörvényét latván nyavalyás allapattyát megh ne verettessék, hanem tollas szalma koszorut az fejéb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyütt háromszor megh kerülvén kisirtessék ki az Váras kapuián [Kv; TJk X/4. 346]. *1736:* az vezetékek elöttt az fö lovászmester járt tollas forgósan, az lovakot étek fogók vezették | (A temetésen) az szin mellé vittenek aranyas, czüst, köves, szerszámos, boncsokos, tollas, bőrökkel ... czafrangokkal felöltöztetett uri paripákot [MetTr 375, 407]. *1743:* Egy ujj Tollas paszamántos kalap [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1759:* Szép aranyos palocselben jött[a], elöttc szép hámokkal s selyem-maje gyeplökkel felkészült hat fekete ló, kocsis, forreiter német köntösben, paszamántos, tollas kalapjok [RettE 96. – [a]Br. Korda György, Kolozs megyei főispán].

3. tollal töltött; umplut cu pene; mit Feder gefüllt. *1784:* Hét Tollus párna [MbK XI. 72 Kováts Ágnes kel.].

4. tollformájú véggel ellátott; (prevăzut) cu pene; mit federartiger Spitze versehen. *1627:* Egj czwsteos tollas both [BLt Béldi Kelemen inv. 1]. *1628:* Egy tollas bot, drottal tekert nielw [Gyalu K/Kv; JHbK XII. 44. 8]. *1657:* egykorban az sáncból ellenkezni kijütt német rajterek többekkel együtt megnyomván[a], és szinte az sáncban beüzvén annak kapuján, annyére ment, hogy kezebéli tollas botját béhajtotta egy német után az sáncba [KemÖn. 47–8. – [a]Páris Pált]. *1676:* egyebet mind vettem a micsodást kaphattam Kegyelmed parancsolatja szerént, csak tollas botot, tarka materiát, heránt nem vehettem [TML VII, 157 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Egy hitvány tollas, feketenyelű csákányom vala, büszkélkedtem vele, azt elvétette[a], hogy nem gyermeknek való [BÖn. 549. – [a]Az emlékíró atyja]. *1736:* Az ifju legények, az kiktöl kitölt, viseltek czüstös aranyos tollas buzogánt, bársonynyal volt borítva az nyele, az régi[a] penig ugyan czüstös aranyos [MetTr. 349. – [a]Elírás *végi* h.]. *1816:* Két ajto ... nyilik az Capolnaba ... tollas kolcsal nyitatik [Jobbágyfva MT; BálLt 67] | Egy nagy Kapotska ... Egy kupás, és egy tollas vésö [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Kristina conser.].

5. tollformájú; în formă de pană; federförmig. *1648:* Egy Smaragdus apro rubintbol es giemantbol allo Tollas fügö, melyb(en) vagion tiz giemant huszon negy Smaragd [Mk 3. 1 Kapi Katalin kel.]. *1651:* Masodik Partajanis vagyo(n) 7 tollas Boglar mellyikben vagyo(n) 29 Gyemant es 8 Rubint ... Az Negyedik gyóngyös Partan 12 Tollas Boglar, annakis az kozepiben edgy edgy Rubint [WassLt Wass Judit kel.].

6. ~ *hajka* pusztai árvalányhaj; Stipa Pennata; colilie; Federhaargras. *1827:* Ezen Plántának ... két neme szokott lenni, Egyik a Tollas (: Pennata :) a másik a Hajas hajka tulajdon képpen árva léány haj de a kettö egy mástol kevésbé külömböz [TLev. közig. ir. 836].

Hn. *1722:* Tollas Áj (sz) [Váralmás K; KHn 311]. *1769/1839:* A' Tollas nevezetü helyben (sz) [Mezöbergenye MT; EHA]. *1778:* A Tollasba (sz) [Mezöbergenye MT; EHA]. *1813:* Tollas áj oldalába (sz) [Váralmás K; KHn 314]. *1891:* Tollasmeny [Türe K; KHn 265] | Tollasáj [Váralmás K; KHn 318].

7. tollat/tolldíszt készítö; persoana care face pene de scris/panaşuri; die Person, die Schreibfeder/Schmuckfeder erzeugt/herstellt. **Szn.** *1453:* Anthonius Thollas [Kv; TT 1882. 529]. *1633:* tollas Kataual [Mv; MvLt 290. 136b]. *1694:* Tollas Sophit [SzJk 283]. *1716:* Brassai Tollos János (aláírás) [Brassó; BLt 9]. *1739:* Tollas Görgy [Mv; MvLev. 8]. *1793:* Tollas idejébe [Hadad Sz; JF 36. 318]. *1843:* Tollas Jákob 28 unitus [Bágyon TA; KLev.]. *1850:* Tollas Tódor (18) [Dés; DLt 1320].

tollasan tollakkal ékesítve; împodobit cu pene; mit Federn geschmückt. *1657:* az fejedelem is sok színnéppel az hagyott közhelyre közelítettek volna, igen frissen öltözve lévén, mind maga s mind lova tollason [KemÖn. 46]. *1662:* Gyilkosi pedig, Nadányi, Szilasi állítván, hogy nagy kedves dolgot cselekedtek volna az országnak, és azért az új fejedelemtül nagy érdemet s grátiát is remélvén, midön 1614. esztendöben Medgyes városában promulgáltatott országgyülésre nagy tollasan, dalián bementek és valahány nap ott nagy göggel viselték volna magokat egykor csak nagy véletlen támadás kezd lenni [SKr 90]. *1736:* Addig az háló-helyig[a] rendszerént az völegény szerszámos paripán s tollason jött [MetTr 379. – [a]Ahol egy közeli faluban a lakodalmat megelözö éjszakát a völegény töltötte].

tollatlan toll nélküli; fără pene; ohne Feder. *1801:* Gyapattos Parna tok tollatlan [Petres H; Told. 19].

tollkötő tolldísz/tollseprű/legyező készítője; persoană care face panașuvi/pămătufuri de pene/evantaie din pene; jd, die Federschmücke/Federbesen/Federfächer herstellt. **Szn.** *1585:* Tholkeoteo Peter [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. *1592:* tolkeòteò Jstwant [Kv; Szám. 5/XIV. 75 Eppel Péter sp kezével]. *1599:* Tolketeo Peter [Kv; TanJk I/1. 342].

tollszár, tolluszár 1. madártoll szára; tija penei (de pasăre); Federkiel. *1585:* Catalin Philep ferenczne vallia ... Semyek Ne(m) vala a' fianak chak egy tollu zarat ne(m) hozanak [Kv; TJk IV/1. 437].
2. írótoll szára; condei, toc (fără penița); Schreibfederkiel. *1853:* Papiros, acél tollak, és toll szárak spanyol viasz, egy ebéd sat kerültek VRf 3 kr 141/2 [KCsl 3].

tolltartó penar; Federkasten. *1714:* Egy Theca, mellyb(en) következendö mobiliak vann(a)k ... Egj külömb külombféle keppen figuralt Torok Tinta és tolltartó fl. Hung. 2 [AH 10–1].

tolltok toll tartója; penar; Federkasten. *1560:* Egy Aranias sysak eg geómbelw Ezust tol tók (!) vagion rayta [JHb QQ. Temeswary János reg.]. *1594:* Keöteött toll tartani ualo toll tok No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/31]. *1668:* Vagyon egy ezüst Zomanczos forgo Toltok, melyb(en) vagyo(n) 3. közönseges kö. Mas szkofiumos Tol Tok, ket Rubint, es ket Szem gyöngy rajta [Mk 14 Kapi György inv.]. *1673:* Egy kis tol tok, egy nehanj szem gjöngj rajta, harom boglárotska [Marossztkirály AF; BfR I]. *1728:* egy rubintos smaragdos gyémántos toll tok [Nsz; Ks].

tollú 1. tollal töltött; umplut cu pene; mit Feder gefüllt. *1757:* Pijke Derekaj nro 4 Tépetlen Tollu Derekaj nro 4 [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1790:* Öt tépett tollu Párna [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4]. *1799:* Egy tépett tollu párna [Kelementelke MT; LLt]. *1812:* Egy Tepetlen Tollu Derek ally kender vaszon Tokjaval, és Csepü Vaszon Viseltes hajaval Rf 7 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9]. *1839:* Hat tipett tollu Párnáim [Désakna K; DLt 1545 1842. év al.].
2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmilyen tollas madár; pasăre cu un anumit fel de pene/penaj; Vogel mit einer bestimmten Art Feder. *1710:* Fejárváratt az országgyülésin hirtelen csudaforma madarak számtalan ezeren szállának a mezöre, akkorák, mint a seregély, tarka tollúak, de soha, sem azelött, sem azután Erdélyben senki olyan madarakot nem látott [CsH 324 1702-re von. felj.].

tolluderékalj tolluval töltött derékalj; saltea cu pene; mit Feder gefüllte Matratze. *1768:* Pili derekaly 3 ... Puszta tollu Derekaj 1 Tollu Derekaj kendervászon haja 1 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1769:* A házba éget el egj Csempe kementze, az ereszibe egj más hasonlo, két ágy, két Tullu derekaj [Dálnok Hsz; HSzjP]. *1790:* Két tollu Derekaj totos Haja mindeniknek [Mv; MvLt Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8].

tollufű tollas hajka; Stipa Pennata; colilie; Federgras. *1827:* égy ily veszedelme a Juhoknak fedeztetett fel közelebbröl az ök legelöjekre nézve égy fü nemének (: németül Pfrimen Grasz deákul Stipa Pennata. Magyarul Hajka árva leány haj tollu fünek neveztetik :) meg esmért volta által [TLev. közig. ir. 836].

tollutépő scărmănător de pene; Federschleisser. *1757:* A' Tollütepönek adatodott xr. 34 [TL 107b Telcki Ádám költségnapl.].

tolluvánkos tollal töltött párna; pernă de fulgi; Federkissen. *1768:* Pili derekaly 3 ... Puszta tollu Derekaj 1 Tollu Derekaj kendervászon haja 1 ... Közönséges tollu vánkos 10 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

tollvivő jegyző; notar; Notar. *1845:* az Árvai Szék eddigi tollvivöje László Ferentz atyánkfia ... hivatalos működésit tsakis ezen Köz Gyülésig vállalván ... ajánltatván Széki Elnök Király Biro atyánkfianak, hogy ezen fizetésre az árvai széki tolvivöségre végyen fel erre alkalmas egyént [Usz; UszLt XI. 85/6. 23].

tollvivőség jegyzőség; funcție de notar; Notariat. *1845:* az Árvai Szék eddigi tollvivöje László Ferentz atyánkfia ... hivatalos működésit tsakis ezen Köz Gyülésig vállalván ... ajánltatván Széki Elnök Király Biro atyánkfianak, hogy ezen fizetésre az árvai széki tolvivöségre végyen fel erre alkalmas egyént [Usz; UszLt XI. 85/6. 23].

tolmács 1. fordító; traducător, interpret; Übersetzer, Dolmetscher. *1595:* Jöue be Alphonsús Visconte Vicecomes Mediolamensis, Episcopús Ceruiensis, Nüncius Apostolicus ... Volt ennyid magaúal: Oemaga ... 2 Papya, 2 Wrfi, Secretariussa, komornyikya, Loaz Mestere, es à mellet 17. fö szolgaia, Tolmaczy és inassj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 177, 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* 26. Aug ... Borbeli Janosnetol ket zal daru tollat, kit az Rejbicz vram tolmachanak adot biro vra(m) f – d 80 [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi Tamas sp kezével]. *1618:* Ennek az indulatjáról, ha volt, ilyen conjecturám vagyon, hogy mikor az salutatio után legelöször az derék tractatusnak kell vala lenni, akkor mindnyájunkat kirekesztének, csak egy sem volt bennünk se tolmács, se senki, hanem közel két óráig csak ketten beszéllettek Kamuti urammal ekkor az kajmekám [BTN[2] 146]. *1619:* 12 die Januarii menék ugyan hozzája; tehát Karakás Mehmet pasának egy csauszával beszél, azki az elött való estve jutott ugyanazon panasszal, azmelyet nagyságod immár jól tud, háromszázezer forint kárról. Ottugyan maga volt tolmácsom Mehmet pasa [BTN[2] 188]. *1621:* Az Tatar keöuetek erkezuen heten, es azok mellet Teórcók Janos neuw Brassaj zolga, Tolmacz leue(n) vellek ... gazdalkotta(m) nekik ez szerent[a] [Kv; Szám. 15b/XI. 24. – [a]Köv. a fels.]. *1662:* Az vezér már a nagy koncot, mellyet olly régen kívánnának illy örölcg látván, a tolmács által még távolrul: megadnák-e a várat, avagy az ostromot mégis egyszer elvárni akarnák? [SKr 614]. *1668:* 9. vagy 10. napja hogy ez Tolmacsom el jött Ngodtol, de semmi egyeb hir akkor ot nem volt [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból] | Juda Ngod Tolmacsa alazatoson Könyörögh Ngk mint Kegls Ur(ána)k [UtI]. *1674:* Szintén ma találkozám az Sobieszki tolmácsával; miket referált Kegyelmednek az lengyelek dispositiojárúl, látom, de nem értem [TML VI, 573 Béldi Pál Telcki Mihályhoz]. *1690:* ez tatárság az templom táján öszveverte magát; az tolmácsot ... oda küldtem, és végre ultro-citroque, végre ök is attak két murzát zálogban, én is attam két embert, hogy az gyútogatástól megszünnek [SzZsN TT. 1889. 720]. *1705:* Aminthogy holmi dolgairól az úrnak memoriálist adván be Herbeville uramnak, melyeket is, minthogy maga deákul nem tud és tolmácsok jók nem

voltanak, azért elsőbben deákul leíratván egy Lantervasser nevű secretariussal, a deákból fordíttattam franciára és úgy adtam bé a generálisnak [WIN I, 640]. *1710:* a fejedelem ... fékváltságban lovászmesternek, tolmácsnak adott, de nékem mint praesentáló követnek tíz sing rózsaszín szép angliai posztót [BÖn. 731]. *1730:* Közép Kapui Tolmács(na)k ... fizett(em) Hfl 2 Den 40 [Kv; Szám. 56/XIX. 8].

Szk: *budai ~. 1662:* És noha budai vezér Husszain basa, Ali csausz nevű budai tolmácsot is beküldvén fejedelemhez, azonképpen biztatja vala az is, de hihető, az ő szokások és természetek szerint csak mindkét részről a maga hasznát akarta vadászni, keresni [SKr 167] * *császár (fő) ~a. 1621:* czinaltata biro Vr(am) egy kercuetet Tymar Benedek hazanal, az Cziaszar tolmachiat varua(n) be [Kv; Szám. 15b/XI. 195]. *1669:* Némely nap érkezék Nagy István Jeniserből, az kapitihátúl s császár tolmácsátúl hozott leveleket, melyeknek páriáit Kegyelmednek megküldtem [TML IV, 479 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* a portárúl mind Kegyelmetek követeinek s ő nagysága kapitihájának is s hatalmas császár fő tolmácsának is levelei jüvén ... tetszett ő nagyságának ... hogy nekem is parancsoljon [TML VII, 420–1 Teleki Mihály a bujdósokhoz] * *hites ~. 1665:* az commendans hites tolmácsesal hozzánk jüvén, ilyent jelente, hogy neki meg kell mondani, mert ű urunknak hites szolgája [TML III, 345 Boldvai Marton Teleki Mihályhoz] * *keresztény ~. 1620:* 2 die Februarii tiltának ki mind az császár és vezér divánjából minden követeknek keresztyén tolmácsokat, kapitihákot és megparancsolák, hogy csak török csauszok járjanak bé az divánba, s ezek agálják minden követnek dolgát [BTN[2] 396] * *lengyel ~. 1614:* az lengyel tolmács ... Azt is mondja, hogy Zuchyván (!) volt az metropolitnál [Szatmár; Veress, Doc. IX, 19–20 Popa Dan Dóczy Endre kapitányhoz] * *magyar ~. 1657:* valának két, keresztényből pogányokká régen lött ebek, mindenik akkor is vén emberek: egyik Zülfikár, ki magyar tolmács és a fejedelemnek fizetett szolgája is [KemÖn. 87] * *német ~. 1619:* 8 die Septembris ... Ugyanezen nap beszélgeték vala az díván ban Csán Pállal, az német tolmácsal [BTN[2] 320]. *1657:* Egy éjjel kiütvén az sáncból az ellenség, az honnat valami felemelt sánctöltésből löttek réájok, kicsinben mind az ott lévő lövöszerszámokat el nem nyerék, otthagyván Petendi nevű német tolmácsát az fejedelem, annak is fejét löttek vala s meghala [KemÖn. 47] * *oláh ~. 1657:* Az vélem való tractában pedig sem az fejedelem oláh tolmácsát, kit magammal vittem, sem magáét nem admittálta, hanem az mint tudtam oláhul, magamnak kellett véle beszéllenem [KemÖn. 297] * *török ~. 1662:* a fejedelem ... Mustafa passának ... egy levelet íratott vala ugyan a harchelyröl, melly minémű értelemmel lehetett, a vezér arra való választételéből, mellyet a vezér hihetőleg tudván, hogy a fejedelem mellett török tolmács nem volna, deák nyelvre is megfordíttatván, a fejedelemnek úgy küldötte vala, alkalmasint megtetszik [SKr 424] * *universitatis ~. 1677:* 19. Julij Konstántinápolyban költ levelekkel az kapikihának és magyar követeknek tizednapra Radnóton volt, mely levelekben mind kapikiha, Buda János, mind az universitatis tolmács Skerleth s mind az magyar követek mind urunknak s mind nekem s másoknak is cum summa obtestatione írják ... hogy ne siessünk az dologgal [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

2. közvetítő; mediator, intermediar; Vermittler. *1657:* ez magyar hadaknak szokások szerént való bajlakodása miatt nem hiszem csak mi ideig is continuálhassad az dolgot, mert látom, még csak rosszaságokért is az megszidogatást tolmács által kell végbenvinned köztök (mert szegény az betegeskedés és erötlenség miatt torkában csak sivákolt, jó nyersen nem is szólhatott) [KemÖn. 250–1].

Szk: *Isten igéjének ~a. 1591:* Deliberatur, Myert hogy ... co(n)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel maga sebhette tiztessegeben Az Jstennek Ighyenek tolmacchat az Actort ... Azon Nyelve ky zakaggyon erette [Kv; TJk V/1. 103].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: tolmácsoló; traducător; Dolmetscher. *1657:* de az tolmács Zülfikár nem vala vélünk, hanem egy Huszain csausz [KemÖn. 88]. *1668:* Melyen felugrott az váradi mellette levő tolmács eb s úgy ütötte föben [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szn. *1725:* Tolmács György 60 jb [Vízszilvás SzD; WassLt].

tolmácskodik tolmácsi feladatot ellát; a lucra ca traducător; als Übersetzer/Dolmetscher arbeiten. *1710 k.:* Sok volt a szó utrinque. Conclusum: hívassa Apor Istvánt, Actont is, mert én tolmácskodni nem akartam [BÖn. 946].

tolmácsoskodó tolmácsként dolgozó; care lucrează ca traducător; die/der als Übersetzer/Dolmetscher arbeitet. *1729:* ă Kapitány Vr(am) mellett tolmátsóskodó Janos nemet Granatiros, és ă Jagerkedö Német Katona [Sövényfva KK; TSb 51].

tolmácskövet tolmácsoláshoz is értő követ; sol/deputat cu atribuţii de traducător; Bote, der auch Dolmetscher ist. **Szk:** *oláh ~. 1625:* Kis Leorincz 3 loan zekere(n) vitte az Olah Tolmaczj keouetet Varadig [Kv; Szám. 16/XXXV. 146].

tolmácslegény tolmácskodást tanuló legény; flăcău care învaţă meseria de traducător; Dolmetscherlehrling. *1657:* egy tolmács legény lévén közöllöttem, ki esmérte Puchámot, vévén eszében, rugaszkodik mellém, s megszólítván mondá és mutatá meg is az dolgot [KemÖn. 237].

tolmácsol fordít; a traduce; (ver)dolmetschen, übersetzen. *1573:* Adam Thamas, hity vtan vallia hogy Ez ely mwlt Ideokbe eotet Cracoban talalta volt Markos Janos ... kery Eotet Azon hogi vele Be Menne az Thanachba, myert hogy Nemetwl Nem twd Tholmacolna Neky [Kv; TJk III/3. 101]. *1618:* Azért Ibraim csausz nekem ne tolmácsoljon, mert én nem szeretem, semmit nem hiszek neki; ha mit izent az urad tőle is, nékem bátor ne mondja [BTN[2] 164]. *1619:* Elkezdvén Gratianus uram így beszélé az dolgot. Söt majd ugyan hátrább marada az tolmácsolásban Szölfikár, és úgy viseltük az szókat, hogy deákul ő kezde oztán nekem tolmácsolni [BTN[2] 201]. *1667:* ö kegyelme idejében bizony a kajmekamnál, fövezérnél s másoknál Dávid deák eleget tolmácsolt, de az császárnál nem, hanem Panajot volt ott az tolmács [TML IV, 35 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1704:* Azután az több officerek között minket is meglátván tolmácsolta, hogy akik öfelségének igaz hívei és ennek az victoriának örülnek, azokért öexcellentiája is iszik egy-két pohár bort [WIN I, 187].

tolmácsolás fordítás; traducere; Dolmetschung, Übersetzung. *1619:* Elkezdvén Gratianus uram így beszélé az dolgot. Söt majd ugyan hátrább marada az tolmácsolásban

Szölfikár, és úgy viseltük az szókat, hogy deákul ő kezde oztán nekem tolmácsolni | Valameddig az Felséged mostani elkezdett dolgai meg nem állapodnak, de én nem ismerem, hogy Felséged nála nékül itt az Portán ellehessen, sőt talám ugyan jobb volna neki ide béküldeni azt az kocsit, hogy nem csak valami ideig is az Felséged szolgálatja az tolmácsolásban itt benn periclitálni kezdetne [BTN[2] 201, 327].

tolmácsoltat fordíttat; a tălmăci, a pune pe cineva să tălmăcească ceva; verdolmetschen lassen. *1638:* Mikor ... az Görögök Uttan mentunk volna hogy megh tudgya tülle ha nem Eő maga võtteje ki az ladabol az penszt, az Gőrőgh azt Tolmaczioltata hogy Eő Bizony ot sem volt [Mv; MvLt 291. 151b]. *1657:* Kezdé azért olvasni és tolmácsoltatni az conditiókat [KemÖn. 181]. *1662:* a vezér tolmácsoltatta vala: annak bezzeg úgy lenni kellett volna, de köszönjék magoknak, hogy a várat vér nélkül meg nem adták volna [SKr 624]. *1665:* vagy két óra mulva meg fel jövének házamban az strása mesterrel az egész németség és tolmácsoltaták, hogy noha ő kegyelmét Sztepán uramat megtartóztatták volt seregül, de ük azt látják, nem jól cselekedték, hanem ő kegyelme elmehet, elbocsátják [TML III, 345 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az császárnak szolló ország supplicatióját a vezér béadni nem engedé; nem hogy haragult volna érette, hanem midőn az császár diványában megvendégle bennünket, én magával csak ketten ülvén asztalnál, tolmácsoltatta Panajot urammal, hogy nem jó úgymond beadnotok az császárnak ő hatalmasságának az ország supplicatióját [TML V, 659–60 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1705:* Acton uram nem mondhatván meg, minthogy ismét tolmácsoltata az generál vele, amazt csak elhallgatá [WIN I, 570].

tolmácsság tolmácsi mesterség/hivatal; meseria/funcția de traducător; Dolmetscherdienst. *1618:* Azmiképpen ennek előtte is Nagyságodnak sokszor volt tudására, hogy Juszuf csausz kiaggott és elfáradott, betegeskedett az tolmácsságból, immár hiszem meg tudja mind Kamuti uram s mind Gáspár János uram mondani, mibe vagyon állapotja [BTN[2] 120]. *1657:* midőn császárnál audientián lévén az egyéb dolgokat proponáltam volna, ekkor benn lévén az tolmácsságon cancellarius Sennyei István és secretarius Ferenczfi is, orcátlanságot kelle cselekődnöm barátságáért [KemÖn. 117]. *1729:* János nevű Muskotéros ... Tolmátsságot szokot viselni Kapitány Ur(am) mellet [Sövényfva KK; TSb 51].

tolóablak fereastră glisantă; Schiebefenster. *1674:* Ez filegoriának oldala gjalult fürész deszkakbol valo, kivül parkanyos padlasa negj szál fenyö feszkabol gjalult fürész deszkakbol valo parkanyos, az allyais hasonlo fürész deszkabol vadnak negj tolyo ablakai [A.porumbák F; UF II, 593].

tolóbot dákó; tac; Billiardstock/Schiebestock. *1594:* Az Thoroni alat ualo Tharhazban ... Olaz jatekhoz valo tolio bot No. 2. Chjont Goliobis No 4 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–1].

tolófánk fánkfajta; un fel de prăjitură subțire numită tolófánk; eine Art Kuchen/Krapfen. *1595:* Eotcödik tál etek tolio fank: 2 Eytel vayat Tolio fanknak veöttem az Boriu lab rantasaual eggiwt f – d 50 [Kv; Szám. 6/XVI. 3]. *1773:* Badokbul valo Tolo fankhoz valo [LLt Fasc. 149]. *1782:* Egy tojófánknak valo plé eszköz [Nalác H; CsS].

tolófánkcifrázó tolófánkformázó eszköz; care servește la decorarea prăjiturii numită tolófánk; eine Form für die Dekorierung des Kuchens Namens tolófánk. *1821:* Egy Tojo fánk Czifrázo Forma Középrendű Joságu [Mezőméhes MT; HG. Mara lev.].

tolófánkforma formă pentru prăjitură numită tolófánk; Form für die Zubereitung des Kuchens Namens tolófánk. *1681:* Konyhabeli eszközök ... Teszta mű sütö vas pleh nyólcz ... Réz Fánk formak négj ... Tolyó fánk forma kettö [Utl]. *1683:* Egy tolyo fánk forma vas nélkül [Utl]. *1792:* Tojo fánk forma [TL conser.].

tolófánklövő tub (de tinichea) despicat care servește la făcutul prăjiturii numită tolófánk; ein Zeug aus Blech für die Zubereitung des Kuchens tolófánk. *1782:* Tojo fánk lövö pléj forma [Szentimre Cs; Hr inv.].

tolófánksütő 1. tolófánk sütésére használt; de/pentru copt prăjitura numită tolófánk; fürs Backen des Kuchens tolófánk benutzt. *1788:* Tojofánk sütö pléh [Mv; TSb 47].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tolófánk sütésére használt tepsi; tigaie utilizată pentru coacerea prăjiturii numită tolófánk; Backblech fürs Backen des Kuchens tolófánk. *1850 k.:* 1 tojo fánk sütö [Pk 2].

tolófánkspic tolófánklövö; tub (de tinichea) despicat care servește la făcutul prăjiturii numită tolófánk; ein Zeug aus Blech für die Zubereitung des Kuchens tolófánk. *1832:* Egy tojo fánk Spitz [LLt].

tolófedeles tolható fedéllel ellátott; cu capac glisant; mit Schiebedach versehen. *1679:* Kapcsoson czinat fejér láda, eggyik toljo fedeles, masik Sark s heveder nelkul valo fel nyilo fedelű nro 2 | Tolyo fedeles kis Iskatulja nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55, 56]. *1681:* Tolyo fedeles, közönseges, borsolo Skatulya Nro. 1 [Vh; VhU 522].

tolófiók tolótábla; tăblie glisantă; Schiebetafel. *1740:* mind a két ablak(na)k vagyon edgy edgy toljó fiokja, és kivül vas sarkocskákon forgo paraszt, de jó, Fenjö deszka táblaja [Gyéressztkirály TA; Ks 89. 5].

tolófiókos tolótáblás; cu tăblie glisantă; mit Schiebetafel versehen. *1676:* Vagyan az hazban egy paraszt kalyhas kemencze czövek labokon egy hitvan asztál padszék heliett kétt fürész deszka kett paraszt ágy, vagion fabon rokott 3 üvegh tolio fiokos ablaka [Fog.; UF II, 743].

tologáló tologató; care funcționează prin împingere; funktioniert durch Geschiebe. *1756:* Az Ur házában ... két nagy ablak, mellyek(ne)k ónos bézárói, Sorkai, pántyai, le és fel rúgo, a' vagy tojogálo vasai, minden hiba nélkül [Déva; Ks 92. I. 32]. *1760:* egy hitvan tojogalo Láda Semmire kellö rongyal [Szentdemeter U; LLt].

tologat a înainta tîrîndu-se; sich nach vorne schieben/kriechen. *1823–1830:* Ilyen bányász módjára bementünk a bányába[a] ... elöbb egyenesen ereszkedik be az ember, azután egy darabig egyenesen állva, osztán mind törpül a bánya boltozata, úgy hogy egy darabig fölchajtva, utoljára bal oldalra lefeküdve mászkál az ember, majd mind a geleszta ma-

gát elébb-elébb tologatva, mert mind az ércnek erén menneck a bányászok, és nem vágnak tágasabb helyet, mint ahol ők vágni elférhetnek [FogE 206–7. – ªAz eislebeni ércbányába]

tologató I. *mn* **1.** glisant; Schiebe-. *1690:* Az Udvar Hazra Nylo Elsö Kapu … Egy fele nylo Örögh kapu hasonlo kis kapujaval egyben, ennek Tolagato Fa zarja [BK 3 Kentelki inv.]. *1692:* Nyilik az Udvarra Tölgy fa Labakon állo kötésekre csinált … öregh kapu, hasonlo kis kapujával egybe, Ennek tolyogato fa zárja | Nyilik à … konyha felöl-való házra vas sarkokon, pántokon járó fürész deszkából való paraszt jó aitó, belyöl, tolyogató fa zárja | ezen egyik ablak(na)k két felöl való mellyékit két kis Almarium formára csinált vak ablakok (így!) az egyik ablaka (így!) az egyike nincsen jelen, ezeknek fürész Deszkakbol való tolyogato kiss parkanyzatos Táblacskái, avagy aitaj egy hijaval | Ezen nyári Ház gyalult fürész Deszkakbol vagyon jó moddal csinalva. Lecz szegekkel fel-szegezett parkanyos. Vannak ennek ablaki hozzavalo tolyogató Tablaival egybe nö 8 [Mezöbodon TA; BK 1, 5, 9, 12].

2. tolófedeles; cu capac glisant; mit Schiebedach. *1706:* vit el … ket küs tojogato ládát [Kőrispatak U; Pf] | vagyon ket tojogato leveles fejer lada bőrökbe be takarva s kötözve malha formán [LLt Fasc 108].

II. *fn* tolózár; zăvar; Schubriegel, Schieber. *1856:* A Nagypalota elötti Csarnok melynek két számyu ajtoja van, el látva vas Sorkokkal zárral (: kilincs és kolcs hejával :) be huzokkal és tojogatokal [Mihátzfva AF; HG].

tologatós care funcţioneză prin împingere; funktioniert durch Geschiebe. *1692:* Nyilik à megh-irt Ebedlö Házbol … fürész deszkából-való bellett parkanyos jo Aito, ennek belöl tolyogatós vas rud zárója [Mezöbodon TA; BK 9]. *1698:* Egy küs tojogatos Ládában Egj Gombkötö kerek [HSzj *gombkötő-kerék* al.].

tologatóvas tolózár; zăvar; Schieber. *1669:* Az ebedlö palotanak ajtaja fa mellyekü … zarja tolyogato vas [Királyhalma KK; Ks 67. 46. 24a].

tologatózár tolózár; zăvar; Schieber/Riegelschloss. *1669:* Ezen ebedleö palatabol vagjon az iratos boltra nyilo fel szer ajto, vas sorkon forgo, Vas kilencz es tolyogato zarjaval együt | Az sütеö hazra nyilo bellet ajto … Vas kilincz tolyogato zarjaval [Királyhalma KK; Ks 67. 46. 24a].

tológerezdes rovátkolt tolózáras; cu lemn crestat (la zăvorul uşii); cingekerbter Schieber/-s Riegelschloss. *1674:* Jnnen ki jöven és bal kez fele processusunkat continualvan az fen megh irt gabonas ház elött talaltunk egj ajtot fa sarkokon pantokon forgot tolyo gerezdes fa zarjaval együtt [A.porumbák F; UF II, 607].

tolóka I. *fn* **1.** puska kakasa; cocoş, trăgaci; Flintenhahn. *1720:* az én Puskáimat hozza ki Kglmed magával, egy Strucz ollyan volt az véginn Vas volt, az Tolyokájánakis az végin Vas volt [Szúnyogszeg SzD; ApLt 1 gr. Mikes Mihály lev.].

2. fiók; sertar; Schublade. *1733:* Edgy Tollyokaban dirib darab formák [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1735:* Egy Fejer Tojokában sok skatulják Zárosak Más fejer tojokában kett viseltes sellyem Paplan [Sv; Hr]. *1748:* Régi avass fadgju Gyertya, egj Tojokab(an) [Nagyida K; Told. 11. 95]. *1752:* Vak Ablakokba tsinált festékes Almarium vagyon háram … a Harmadik … ki s be tojo fiokos, mely(ne)k négy Tojokái hyja [Szászvessöd NK; JHb XXIII/27]. *1788:* Egy firhang tarto Keresztes fa … Egy fejir Tojoka [Mv; TSb 47]. *1792:* Egy zöld fiokos almarium mellyb(en) vagyon 9 Tojoka [TL conscr.]. *1794:* Egy kis tojokába egy nehány darab rosz vas [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1797:* Egy almárjomotska öt Tojokaival [Köbölkút K; EMLt conscr.]. *1798:* Egy lakattal járo zöld tojoka [Kv; Pk 6] | Egy Nagy Pohar Szék negy kis tojokájaval minden hiba nélkül ures [Vingárd AF; KCsl 5]. *1801:* Vagyon az Almariumnak 2 Tojokajaban Nro 23 Nádba kötöt Butelia [Vargyas U; CsS]. *1810:* Egy rosz tojokába két égy kupás rossz jukatos pléh kupás [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 19] | Egy Commod 3 Tojokaval [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1815:* Egy könyves Almáriom három Tojokaival [LLt Csáky-per 20. 14]. *1817:* Egy kis tojoka teli dugokkal [Mv; DLev. 3. XXVIII]. *1843:* Kis János … mondá nékem nézze tsak Pista Báty! millyen Tükröt is kaptam … megnéztem, volt Tojokája, és Zárja, ki huzvá a tojokáját, láttam benne egy Ollot lántsastol [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.]. *1849:* két almárium … 9. 9. tojokáikkal, – mellyeknek közepén vasbol huzokájok van | Egy más almárium ezis fehér színre festve 6 Tojokáival, – rajta lévö boritott fedelü iro almariumával [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *gyertyás ~.* *1793:* harom gyertyas tojokák … annal nagyobbatskák egyformák [TL conscr.] * *háromrekeszű ~.* *1836:* edgy három rekeszü kis tojoka [MNy XXXVIII, 384].

3. tolótáblácska; tăblie glisantă; Schiebetafel. *1766:* Azon Filegorián három ablak helly láttatik lenni, mindeniknek elé tojo Táblája vagyis Tojokája vagyon [Hosszútelke AF; Kathonay-lev.].

4. '?' *1799:* Egy rongyos kés tisztito tojoka [Dob.; MkG].

II. *mn* fiókos; cu sertar; mit Schubladen. *1728:* Az Palotába … vagyon … egy gyontaros Pohár Szék … ezen Pohár Széknek vagyon hatt tolljoka ládátskája [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid inv.]. *1739:* Egy üress tolyoka Láda Egy Iskatuja láda két üveg benne | Egy tolyoka ládátska petsétes [Nsz; Told. 64]. *1753:* Tojoka Lada [Buza SzD; LLt]. *1757:* Kadár Czhe Inventarioma 1757 … Van egy tojoka[a] lada teli levellel [Kv; KCJk 124a. – ªMás tintával *tajoka*-ra javítva]. *1789:* Vagyon egy fél singes kotzkás zöld festékes jo vas Sorkas, záros perselyes Ladátska, benne egy kis tojoka Iskatulja [Abásfva U; EMLt].

tolókácska fiókocska; sertăraş; kleine Schublade. *1733:* Edgj Tollyokátskába apro orsok [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1761:* Kisded Iro asztal Esztergába meczett srof formára valo Egyes Lábával, melynek a négy oldalán kisded Tojokácskaja a Fedele pedig Szönyög darab formaval be vann vonva körül verve rez szegekkel [Branyicska H; JHb XXXV/39. 7]. *1820 k.:* Vagyon meg ezen Házban Falban járo két almárium egy nagyobb más kissebb, a kissebbnek kétfelé nyillot ajtaja rostélyos, a nagyobbikban vagyon egy kivóno kisded Tojokatska is [Dés; DLt].

tolókájú fiókos; cu sertar; mit Schubladen. *1788:* Egy kitsin festett hat tojokáju almáriumotska [Mv; TSb 47]. *1803:* Egy Dioszin festékü három Tojokáju réz fogyantyus

záros Kaszten [Nc; DobLev. IV/858. 1b]. *1810:* Egy 3. tojókájú koszten Rf 60 xr 5 [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 8]. *1818:* Egy három tojokáju Furnirozott Kaszten zárjával, siltycivel és egy koltsal [Kv; HG. Adámosi végr.].

tolókálós tolóajtós; cu ușă glisantă; mit Schiebetür | tolóablakos; cu fereastră glisantă; mit Schiebefenster. *1768:* Tojokalos (!) Almarium 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

tolókás 1. fiókos; cu sertare; mit Schubladen. *1683:* Tolyokas skatulyaban Ris kása malosa szölö Fige, költeni valo | Egy tolyokas Iskatulyab(an) malosa Szölö [UtI]. *1684:* Tolyokas Iskatulyában Pecsét alatt, mi és mennyi nem tudom [UtI]. *1735:* Az Ajto megett egy pohár szék ... az also része tizenkét Tolyokás ki vono vas karikások [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1744:* Tojokas ijas fijas fejér ferslogos forma láda | Ferslog forma tojokás fedelü fejér láda [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1764:* Egy Zöld festékes tojokás ládátska, haszantalan aprosag fekete bogoziácska mi benne [Székelykál MT; Berz. 6. 54. 2]. *1770:* Festékes nagy Almárium nro 1 Kitsin Almáriumotska tojokás 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1782:* Tojokás ... feny<ö> fabol valo szakáts Asztal [Mv; NKf]. *1796:* A Hátulso Házban ... 1 Tojokás ágy fa [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1798:* egj Lakattal járo, zöld tojokás Ládatska ... 20 Dr [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1831:* Egj kis tojokás láda [Kv; Pk 4].

2. tolótáblás; cu tăblie glisantă; mit Schiebetafel. *1750:* az Vdvarházban ... jo onba foglalt tojokás Üveg két ablakja [Szamosfva K; JHbK LVIII/4]. *1754:* (A) Filegorianak ... kétt kétt darabbol álló Tolyokás deszka ablakai [Uzdisztpéter K; EMLt conscr.].

tolong a se îmbulzi/înghesui; sich drängen. *1591:* Zabo Andras vallia ... Boncidan az sokadalomban, mikor kenieret akarnek venni az kenier zerben, ez Kis Mihali mindenwtt Vtanna(m) iart, es ahul az kenierhez akartam niulni, cois ott toliongott mellettem, es cois mintha kenieret akarna venni [Kv; TJk V/1. 136]. *1662:* mihelyt a templombul kijövö népet látnák, annál inkább annyi felöl nekiek sivalkodának ... számosan ugyanott benn elhullván közülök, akik egymás hátán tolyongva kimenni kínszerittetnének is, nagyobb részbül véres agyakkal, gyalázattal szalasztatnának [SKr 683]. *1715:* nem vala akkor ollja(n) idö, hogj valaki közzüllök kapott volna affele szolgálatokon, annál inkáb hogj arra Tolljangattak volna, söt a jobbágyokbol valokat kénszeritéssel az szabad rendücket pedig kéréssel applicalta, udvarbiro ur(am) cö Her(czegse)ge(ne)k[a] kivantato szolgálattjara [Fog.; UtI. – [a]II. Apafi Mihálynak]. *1775:* en mikor ott tojongottanak azt gondoltom hogy tsak saros, s azután ugy láttam meg hogy nem sár hanem vér légyen [Tarcsafva U; Pf].

tolongás 1. tülekedés; îmbulzeală, înghesuială; Gedränge. *1748:* Senki pedig ö kegyelmek közül tolyongást vagy zenebonát ne Causaljon, se ki menetelben se a bé menetelb(en) se az ülesb(en); se a' Szent Sacramentumoknak vételére valo accessusb(an) [Angyalos Hsz; Kp I. 160b]. *1749:* a tollyongás miált egj kevéssé hátrább kellett maradniok s ezért bántotta öket [AF; Told. 3]. *1765:* sok volt az Ember nagy tojongás volt [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 54 vall.]. *1775:* nem tudgya mi képpen és miformán esett az töljongásban azon sebhetés [Tarcsafva U; Pf]. *1807:* Szt Király felé indulván az Hajom a' sok Tojongás mián által nem mehetvén, erre vettem utomot, sajnálván hogy szerentsém Ngodhoz nem lehetet [Karácsonfva MT; Incz. XII. 5a]. *1823–1830:* A szállásukon csak az asszonyt tanáltan otthon, aki mondván, hogy Dienes a városon vagyon, elmentem <oda, ahol> a Dunán levö leopoldstadti nagy híd vagyon, és nevezetes kávéház is, azonban az embereknek szünötlen olyan nagy tolongások, mintha nagy sokadalom volna [FogE 257]. *1828:* Várallyai Györgye Magár árestáltatott és Kalodába küldetett azért hogy az praetendáltatott ellene mintha egy pár Paputsot akart volna lopni ... az el fogatott ... azzal menti magát hogy ö paputsot akarván vásárolni egy párt kezébe vett ... a' nagy tojongásba odébb taszittatott [H; JF 36 Prot. 1]. *1844:* a mészárszékbe nagy tojongás, veszekedés, söt vérengezés volt, és történt [Torda; KLev. 9].

2. *~t tesz* tolong, igyekszik vmit megtenni; a se înghesui, a se strădui ca să realizeze ceva; sich drängen, sich bemühen etw zu schaffen. *1751:* az Generalis Girás Szék itten curralt az közel hellysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

3. tolulás; îngrămădire; Wallung, Anhäufung. *1763:* Ennek elötte valo idökben emlékezünk hogj a' Nagj essökb(en), és a' Jégnek tollyangása miatt ki ütött volt oda fel a' Patak, de a' Faluba bé nem jött, azután pedig nem jött ki hogj a' Gátot el rontattuk [Szecsel Szb; JHb 4].

tolóretesz zăvor; Schubriegel. *1692:* Ezen felsö renden levö hetedik hazra nyilik hasonlo festekes, parkanyos vas sarkakon pantokon forgo jo ajto, vas zarja, ütközöje, vas kilincse, tolyo retezc, retez fü zarja kolcs nelkül el törött vas fogontyuja [Görgénysztimre MT; JHb inv.].

tolós tolózáras; cu zăvor; mit Schubriegel. *1656:* Ezen masodik hazbol az kerengeö gradicz eleött valo pitvara nilik bal kezre hasonlo vas sarkon panton forgo ajto, felszer zaros tollios kilinczes ütközös forditos vas bevonos, faragott teöldgi fa melljeke holliagos szegekkel vért [Fog.; UF II, 130–1].

tolótábla tăblie glisantă; Schiebetafel. *1637:* azon hazbol ugyan job kez fele nylik harmadik hazra egy vas sarkas pantos bellet ayto; vagyon benne vas labokon allo beleöl fwteö mazas kemencze, egy hozzu padszek bellet ladas; kett wuegh ablak az hazon tolyo tablayual eggywtt [UF I, 424]. *1648:* Az filegorianak also resze gjalult deszkaval, felsö resze penigh festekes tabla forman czinalt menyezettel megh padolva, vagjon het ablaka mindeniknek tolyo tablaia gjalult fenyeö deszkabol valo ket berlet paraszt pad szek benne [Porumbák F; UF I, 892]. *1656:* Ezen haznak 2 uuegh ablaka, mindeniken egi tolio tabla [Fog.; UF II, 162]. *1674:* nyul fel egj fa gradits, az folyosorol az filegoriara nyilik ... Vagyon Ablaka tolyo táblákra nr. 7 [A.porumbák F; UF II, 606]. *1676:* Az secessus függö labokon kötéses állásokra vagjon czinálva, uy deszkás felyül uy sindelyes heazattya, két ablakon ket tolyo táblája [Fog.; UF II, 729]. *1679:* Padlasa ezen rend Házak(na)k ... Gradics felsö véghen valo Ajtoja, Toljo Tábla deszkas, retezes retez fejes nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 53].

tolótáblás cu tăblie glisantă; mit Schiebetafel. *1677:* Vagyon az nyári háznak tolyó táblás, két vas retezes, retez feos ablaka no 2 [Madaras Cs; CsVh 51]. *1679:* Ezen Tornaczban bal kéz felöl valo deszka rekesz: ... Tolyo Tablas, retezes,

retez fejes deszkas ablaka nro 2 ... Vagyo(n) itt ... Gabonas ház ... Toljo deszka Tablas ablaka nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72–3].

tolózár retesz; zăvor; Schubriegel. *1632:* Ezen hazbol nilik ki mas aito az két keö fal keözze, az arnick szekre mellien uagion onoz Beczy cifrazott pant sarkastol, kiuwl belcol festet, bellett onos fejes szegekkel uert, tolio záár raita be uonoiaual edgietemben [Fog.; UF I, 136]. *1648:* Ugyan az pitvarbol az Udvarbiro hazara nylik az hazra egy felszer v. s. p. r. r. fog. for. ayto, egy p. tolyo zaár rajta kultsostul [Porumbák F; UF I, 888]. *1656:* Ezen kis boltasrol ki jeöven az praenotalt pitvarra, nilik bal kezre vas sarkon panthon forgo gyalult deszkabol csinalt bellett fejer ayto lecz szegekkel szegezett retezfejeuel tollio zarjaval köldökösteöl, ütközöjevel | nilik be job kezre az Aszonyunk eö Nga ebedleö palotaiara az hatodik hazra egi vas sarkon panthon forgo reghi partazatosson küvcül beleöl bellett ajto felszer plehes kilinczes tollio zarjaval azon alol mas tollio zar rudgiaval ... faragott ajto [Fog.; UF II, 119, 121]. *1674:* Az udvarház kapuja ellenében valo jstállok udvarara nyilik egj fa sarkon, pánton, forgo eöregh kötéses kapu, fa tolyo zarjával [A.porumbák F; UF II, 608]. *1676:* nyilik azon pitvarbol más kis boltásos pitvar vas sarkon, panton jaro gyantáros gyantáros (!) regi béllet ajto melynek tolyo zára, ütközője be vono vasa, retezze, és retezfeje megh vadnak [Fog.; UF II, 722]. *1692:* Veteményes Kert ... vagyon egy ki nyiló tölgy agasokra, Labakon álló kerteeske (így!); csinalt fürész deszkából valo fa Sarkokon járó aitó, belöl tolyó Tökc zarja [Mezöbodon MT; BK 14 inv.]. *1696:* Kamara szekre Nylo Ajtajan Tolyo zar nö 1 [Bethlen F; BK].

tolózáras tolózárral/retesszel ellátott; cu zăvor; mit Schubriegel verschen. *1632:* Safar ház mellet ualo swteö ház Vagion raita egj reghi festett bellett, tolio zaros, uas pantos sarkos ayto [Fog.; UF I, 146]. *1652:* fejér béllett, holyagos szegekkel vert, vas sarkon panton forgo, vas tolyo záros Ajto [Görgény MT; Törzs]. *1656:* az udvarbirak hazara nilik bal kezre vas sarkon panton forgo felszer tollio zaros vas kilinczes utközös ajto, kolczaval egjüt [UF II, 163]. *1676:* Porkaláb házak Ezen le irt pitvarbol, nyilik szemközben az edgik Porkaláb házra vas sarkon, pánton, vas kilinczes kilinczfös, tolyo záros, forditos, vasbevonos, egj ujj béllet ajto | Nyilik innen ugyan ezen sorban következö más házra, vas sorkakon hajtogatott tolyo záros kilinczes, ütközös, parkanyos, és gyantáros ayto [Fog.; UF II, 709, 725] | Ezen pitvarbol jobra keövetven az jnventariumnak renditt nyilik az also házra vas sarkon pánton Segesvari forma toliö záros kelinczes kelinczes ütközös és be vonos bellett ayto [A.szombatfva F; UF II, 759]. *1679:* Úr Haza. Ajtaja az Ebédlö palotabul nyilo, vas sarkas hevederes, partázatos az közepi rakott, kivül belöl festekkel Czifrazott, plehes, kolcsos, fordetos, belöl toljo zaros vas be vonojaval eggyütt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. *1680:* Innen vissza jöven azon házban melyben most az Tisztek szoktak lakasokat continualni, nyilik arra vas Sarkos, pántos, vas bévonos, forditos es tollyo záros ütkezös bellet ajto [A.porumbák F; KvLt 5]. *1681:* (A) Pohárszék ... Ajtaja felszer, vas Sarkas, hevederes, retezes, retez fejes, belöl tolyo záros [Vh; VhU 549].

tolózárú tolózárral/retesszel ellátott; cu zăvor; mit Schubriegel verschen. *1647:* az eoregh haz ... ebbeol nylik egy peruatara egy festet, tolio zarú, kolczú aito [Királyfva KK; BK 48. 16]. *1648:* Az uduarlo hazbol az kwlseö öregbik hazra menuen, nylik be vissza az teobbihez hasonlo bellet festekes v.s.p. fogantoju wtkeözeöju p. tolyo zaru ajto | Az pitvarbol az feozeö hazra nylik egy hitvan fel szer ayto job keszre v. s. p. r. r. fog. ford. paraszt tolyo zaru ayto, az haznak fwsteös reghi gerendaj padlasi, ket rosz lantornas ablaka [Porumbák F; UF I, 886, 888]. *1656:* vagjon ... gabonas ház, melire nilik egy felszer vas sarkos panthos forgo plehes tollio zaru kolczos ayto [UF II, 110].

tolul 1. áramlik; a se umfla, a creşte, a-şi mări volumul; strömen, sich vergrößern. *1770:* mihelyt a Viz áradatt, mingyárt tojult a viz alája a Silipnek | ez elöttis három négy esztendövel, mikor a viz áradott, a viz meg tojulván alatta az also kerék hibázat, hallottam hogy a Viz alája tojult, s egyszer sem forgott [Dombó KK; JHb LXVII/135, 142]. *1772:* már most nem hogj a' Silip allja tele ne volna vizzel, de még a' Silipben is a' két also kerekeken felyül tojult tsak a' mostan kitsin viznek mekkorasága szerentis [Ádámos KK; JHb LXVII/286].

2. tolong; a se înghesui; sich drängen. *1710 k.:* a debitorok admoneáltassák a creditorokat, és hogy a székek series szerént vétetnek elé, egyszersmind ne toluljanak reánk, és üdöt, költséget ne veszejtsenek [BÖn. 896].

3. forog; a se învîrti greu (din cauza apei crescute); sich herumdrehen wegen des strömenden Wassers. *1755/1758:* decernalta a Szék azt, hogy az J: quô citius a controversiáb(an) forgo árak(na)k Stollyán (!) alol csinállyan egy szakasztott, a mellyen toties quoties észre vészi hogy a felsö Stompnak kereke tolyul, a vizet le szakaszsza [Abrudbánya; Szer.]. *1757/1758:* Harsányi Ur(am) ... másnak atta az Stompott, és azon árendás ki vetette az uj kereket, és az régi oh kereket tötte bé meg fodozván aztatt azoltatol fogva kezdet viszont tojulni az Stomp, mivelhogy az oszlapakatis aláb szállitották mint mikor én törtem vélle [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.].

tolulás 1. áramlás; umflare, creştere (a volumului); Strömung, Strom, Zufluss. *1770:* Itt(em) ugjan egy elsöb(en) láttam s tudom hogj volt Nagyobb tollyulása is a' viz(ne)k mint most vagjon [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1778:* Földes Aszszonyom ö Nga Malma épitésével Toja Gáttya fel töltésivel s vize tojulasával nem tudom hogy leg kissebb kárt is okozott volna ... ö Nsgának [Mezöméhes TA; WassLt Juhos Petre (54) zs vall.].

2. zajlás; îngrămădirea sloiurilor de gheață; Eisgang. *1795:* ez folyo Esztendöben lett Jégnek menetelekor ... az egészsz Dombo és Adámos bámulással szemlélte a Jégnek aszerint lett tojulását s menetelét [Ádámos KK; JHb XIX/49].

3. forgás; învîrtire încetinită (din cauza apei crescute); langsame Drehung. *1757/1758:* Minthogy igen gyenge árendások törnek ezen Harsányi Samuel Uram Stompjaival hogy ezen also kerék Stomp az oltatol fogva tojul ... Tojulását okozza azis mint hogy lettyes a hely, és az oszlopak le süllyedtek [Abrudbánya; Szer. Szumnez Péter (68) vall.]. *1765/1770:* az Malom ... Gáttya dugása adig az hellyig fel menté, a' mint az az régi Malom volt, ugy most, ennek a' most épittendö Malomnak Gátyát, ha meg kötnék addig fel dugnáć a' Vizet, és praejudicálnać annak az régi Malomnak dugás, vagy tojulás hót Viz által? (így!) [Kük.; SLt utr. évr.].

4. megfordulás; aglomerare, îngrămădire; Anhäufung. *1766:* az három szekér az … Hidon meg tojulván ott osztán a tojulásban égy ökrok le esett a hidrol, azon béres … látván az szekerek Tojulását a szekérrül le ugrott és el szaladott [Alparét SzD; JHbB 32].

tolvaj I. *fn* **1.** hoţ; Dieb. *1568:* Mattyas Lazlo kenycz, iur(atus) fassus e(st), Ezt tudom hogy pasco demeternek az attya, orh, es tolway volt [Kv; TJk III/1. 180]. *1585:* vgy monda oztan Az varady tizedes ne haggiuk vgymond az my zegeny Athiank fiat michioda tiztessegel enneok kenierenkket ha zemeunk eleot meghadnok eolny az my Athiankfiat mint toluaioknak … Azonkeppe(n) kezdenek fegyveres kezel reank icöny, keowel, zekerczewel haigalny vgy Indulanak Aztan magok othalmaban reaiok mint tolwaiokra [Kv; TJk IV/1. 486]. *1598:* Azert azt mondom hazamra Jeövesset hattalmas Töluaynak mondo(m) erte, sôt azt mit el akarttak viny el uitek [UszT 13/33]. *1599:* Az meli 27. keobeol buzat Borsos Gergeli el Adot volt, annak az arrat az tolwaiok veottek el teolle [Kv; Szám. 8/IX. 38 Gorbó vid. jószág]. *1606:* Egy Nagi Péter nevü ember volt eggik az tolvajoknak, mellet most azt mongyák, hogy otthun Uyszekelen vagyon most [Csernáton Hsz; DanielO 9]. *1641:* ne hadgiatok fogiatok ozt az toluayt, mert megh cölj az szeginy embert igaz uttiaban [Kentelke SzD; BfR Ouarj Gaspar lelkipásztor lev.]. *1675:* az mint hallatik, az fel zendült zür zavarb(an) az én Vr(am) ez originalt ne(m) merte kezemb(e) adni, hogy vagy Tolvaiok, vagy más által utamb(an) tölle(m) el vetetett volna [Kv; TJk XII/1. 109]. *1684:* mivel a Tolvajok igen el aratta(na)k az egesz Országban, azok(na)k fogyatásában is industrialkodgyek kglmetek s hüsegtek [UszLt IX. 76. 17 fej.]. *1725:* A my illeti az Diodiak ellen valo processust, az Rab el szalasztás iránt … igen nagy tolvajt szalasztattanak [M.csesztve AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. *1747:* Az J. … sokféle Tolvajokkal társalkodván azok(na)k or Gazdája volt, az lopott marhákat dugatta, ökrökötis nyuzott lopva étszaká(na)k idején [Torda; TJkT III. 133]. *1760:* egykoran egy gonoszul el veszet s. v. tehenet az Tolvajak meg nyuztanak [Borbátfva TA; EHA]. *1785:* az több Tolvajokis a más négy Méh kosarakat izra porra rontották | az idegen Tolvajok … az Ház héjára fel hágtanak … a Szalonnákat hájokat, s az hagymát fokhagymát hánták le, s a mit kaptanak ott mindent | azon Tolvajok … engem eléggé firtottanak hogy a Méheket meg mondanám … de én semmiképpen meg mondani nem akartam [Piskinc H; GyK]. *1817:* a' két Falu Lakóssai 3. napok alatt: vagy a' Tolvajt ki adják, vagy fizessék meg a Kárt [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. *1831:* rajta kaptam a' pénz lopáson, azért mint tudva lévö tolvajt bé nem fogadom [DLt 332].

Án. *1674:* Fekete Toluaj (kutya) | Toluaj Csonka Toluaj (kutya) [EMLt XLIX, 535].

Hn. *1728:* az tolvajok utya [M.gyerömonostor AF; EHA]. *1759:* az tolvajok uttyán [M.gyerömonostor; KHn 80]. *1851:* a' Tolvajok kutjáig [Bányabükk TA; EHA].

Szk: ~ *módon/módra.* *1677:* A' Mely Oláhok, az elötti rosz szokások szerint, tolvaj modon ragadnak-el feleségeket magoknak, magok halállal büntettessenek, ha a' leánzo vagy aszszony ember-is nem consentiált [AC 234]. *1738:* kérettem volt … égy Samu nevü berés szolgáját, akiis nem régib(en) itt … a Piaczon, eczákanák idején tolvaj modon, több complicessével édjött, égy kolosvári Hüvejes Gyurka nevü legényt haláloson meg vert sebhetet [Torda; TJkT I. 174]. *1758:* én hallottam Kotsis Ferencznének tulajdon maga szájjából, né kiválasztá a' maga pipéi közzül ezt mondani: hogy ne állyon az ö Pipeje(ne)k eleiben tolvaj módra, ha szintén övé-is hadgya el [Barasztmiklós KK; BK]. *1799:* vétlem volt Jovatskáimtol Tolvaly modra meg fosztván [DLt]. *1827:* a Mészköick Tolvaj modon mind el hordottak[a] és a javát ki száloltak (!) [Szind TA; Mt Mészöi lev. – [a]A fát] * *~ok hadnagya.* *1676:* Az mely kolczéri nemes emberre bízta Kigyelmed, hogy megfogják azoknak az Szaszar tájékán bujdosó tolvajoknak hadnagyát, Szaszaron együtt hevert egy jobbágyom házánál, nemhogy megfogná [TML VII, 257 Komis Gáspár Teleki Mihályhoz] * *~ok patrónusa.* *1814:* Dobai Mihály Uram[a] a' közöttünk volt némely Czéhbéli Tolvajoknak … Patronussa [Dés; DLt 56. 26. – [a]A céhmester] * *~t kiált.* *1568:* Catherina R(elic)ta Demetri olah iur(ata) fassa est, hogy ez hallotta hogy eyel toluait kyaltoth az zoch es azt monta Tolway Vraim, Mayd megh foytnak az latrok [Kv; TJk III/1. 225]. *1677:* A' Harminczadhoz valo szolgák, midön a' Harminczadot elszököt embereket persequállyák, és reájok találván vélek nè birnának, a' falukra hirt tévén, avagy tolvajt kiáltván, tartozzanak insurgálni [AC 57]. *1778:* Csanán György … két versen is kiáltott Tolvajt mondván Tolvaj ihon meg ölik az Apámat [Egerbegy TA; JF. Marosán Mattyéj (34) zs vall.]. *1844:* hallam lármázni Tolvajt kiáltani Kállyán Istvánét s erre ember dubogást, s réám szaladtak utomba Kis Zsiga, Kis János, és Török Pista [Bágyon TA; KLev.] * *bánátusi ~.* *1780:* hogy talán az ö ökrét adták volna Bánatusi Tolvajoknak az ket Lovakért [Fintoág H; Ks 113 vegyes ir.] * *dúló-fosztó ~.* *1605:* mostan Hauaselfeöldibeöl bizonios zamu vitezek erkezttek, kik az my keg(yel)mes Vrunknak, es ennek az megh romlot hazanak, az sok dulo fozto Toluaiok ellen oltalmazoy akarnak lenni [Törzs. a császári komisszáriusok rend. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékhez] * *erdélyi ~.* *1748:* a' Szatthmár V(ár)m(c)gyei Tolvajok az Erdéllyi Tolvajok(na)k, ezek viszont amazok(na)k adgyák által à Lopott marhákat [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor nyil.] * *fegyveres ~.* *1777:* Egy M: Országi Csobány késö estve … Rusz Vaszilikához bészálván, bizonyos Fegyveres Tolvajokal ott, vele edgyütt innya talála [Berend K; KLev. Franc. Kentzler (33) caupo vall.] * *fejszés ~.* *1794:* a fuz fáimatis melljek a martot tartják, gyermekek, marhák s fejszés Tolvajok ne ronthassák [Kv; Pk 3] * *gyalog ~.* *1710:* igazán rossz németek valának azok, mert másfél száz némettöl tizenkilenc rossz gyalog tolvaj elvevé a sok marhát, egy németet meg is lövének [CsH 415] * *gyanús életü ~.* *1748:* Az A. ö kglme által exhibealt Documentumok tellyesek … Illyésfalvi Pap Vánkának sokszinü gonoszságival, mellyek ötet eleitöl fogva gyanus életü Tolvajokkal társalkodo orv gazdaságot gyakorlo soros embernek importallják [BSz; Ks 27/XVIIa] * *házfelverö ~.* *1761:* (A vádlott) nem gondolkodván maga meg jobbitása felöll … Tordai Szabo András vr(am) Házát fel vervén … mint Ház fel verö Tolvaj a' szerént büntettessék [Torda; TJkT V. 40]. *1792:* Árkosi Tegzö Zsigmondné gyalog részen való exponálya az hütösök forumán Tegzö Mária, a Tegzö Gábor léánya ellen, pariter gyalog részen való, hogy az utcán, közönséges helyen házfelverö tolvajnak megszidta, és több rút, mocskos szókkal is difamálta [Árkos Hsz; RSzF 256] * *hegyi ~.* *1798:* betsületes uton járo embert mint hegyi Tolvajok ne támadgyanak meg, ne verjenek, és ne foszszanak meg [H; Ks 76. VIIIc. 191]. *1804:* Szimulyészkk (!) Juon neked szemedbe mongya, hogy ingét el vetted, kezedbe lévö fejszével egybe vagdaltad, azt mondván nékie hogy ugy mennyen el Olá Országig, hogy soholt

ne találhasd Ötett mert te Hegyi Tolvaj vagy [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1811:* hegyi Tolvajok … vittenek el … Három ujj által vetöt … Egy ujj szárikát … Egy Puskát [DLt 629 nyomt. kl]. *1818:* Unokám … Tegnap Mint hegyi Tolvaj … erőszakoson pénz adásra szorongatott [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához] * *lókötő ~. 1765:* Bukovitsan Martinrol … bujdosoban levö Péter, és Dragoj nevü testveriről … mindenüt Lo kötö Tolvaj hirek vagy(na)k [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.] * *lúdlopó ~. 1788/1790:* minket Lud lopo Tolvajok(na)k mondani úton ut felen Piaczan még penig közönséges heti vásárkor s utánnakis Házak mellett el jötünkel Ludas Baloghok(na)k kiáltozni … nem iszanyodtanak [Dés; DLt] * *maliciózus ~. 1841:* Egy Dées Aknai opsitos Máliciosus Tolvaj [DLt 809] * *megrögzött ~. 1809:* Mostani bününket egyenessen meg vallottuk nem tagadoztuk, ideis tovais nem fogtunk; ebölis az jö ki hogy meg rögzött Tolvajok nem vagyunk [UszLt 1668–9 ComGub.] * *prédáló ~. 1710:* Egy részhaddal colonellus Acton Bonyhán a Bethlen Elek kastélyát fortificáltatván, ott vigyázott, portásokot pedig mind szüntelen küldözött a generál a kurucok és más praedáló tolvajok kergetésire, úgymint generál Gravent [CsH 446]. *1785:* azon praedalo Tolvaj … cö nga Curiájárais el jövén … aztatis fel praedálták [Piskinc H; GyK] * *Szatmár vármegyei ~ → erdélyi ~* * *útonálló ~. 1763:* az Ilok minden ok nélkült, az kik nékick az uttzán elejekben akadtak, az mostani el mult sokadalom Napja alkalmatosságával, bottal verték, rongálták, vérben kepültek, szörnyü káromlásokkal káromalván mindeneket, mely ektelen tselekedetekért mint olyas uton állo tolvajok, vérengezök halálra erdemesek volnanak [Torda; TJkT V. 174].

Sz. *alkalmatosság csinálja a ~t. 1817:* A Majároshoz (!) uj Detzka kaput tsináltattunk, s arra én magam egy ollyan fa zárt componáltam, melly meg eshetik hogy sok roszsz Embert meg fog akadájoztatni fel tett szándékjatol, ugyanis az alkalmatosság tsináljá a Tolvajt [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] * *a halál eljön, mint a ~. 1591:* el közelget 'a halal, ky chak vg jew el egkor, mint az lopo auag a' toluai [Gyf; BálLt 93] * *kegyelmes ~nak nyárs a seggébe. 1614:* Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle, és csak alighogy úgy nem járék, azmint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs az seggibe [BTN[2] 45].

2. kalóz; pirat, hot de mare; Pirat, Seeräuber. *1619:* Az elmúlt nyáron küldött volt az francia király Barbariára valami hajókot tolvajok kergetni, ki felöl az vezér és az császár is irt volt az királynak [BTN[2] 241].

Szk: *barbariai ~. 1619:* azt irta az franciai király az császárnak, hogy az hadnak oda való küldését nem egyébnek ítilje, hanem az barbariai tolvajoknak elunták sok szántalan kártételeket az tengeren járó hajókon, és az frigynek az ő módja szerént azoknak büntetésére küldötte [BTN[2] 242].

II. *mn* **1.** hot, care fură; Dieb, diebisch. *1586:* Sophia zabo Janosne, Elseobe hogy a kialtas hallam, Azt tuda(m) hogy twz vagion, Monda ferencz deak, Nam ez vezaban egy ferfyw sinch ki mellem chak Nem minde(n) hazam nepewel egyc(te)mbe Megh colenek az tolwaj olahok, Ez el műlek, es le Akarank fekenny Es hat esmegh kialtas leon [Kv; TJk IV/1. 563]. *1606:* Fwlep Bertalan sofaluj Kaczo Andras jobbagia. luratus. Harmad evj en major voltam. Az major hazra – 40 toluaj olah jeott wala, hetedfel saitot, eot weder ordat, harom juhot ettek vala megh [Sófva U; UszT II/4A. 153]. *1658:* Nyigodin Mihálynénak vagyon egy tolvaj jobbágya, az ki kalauz lett volna, az lónak az egyikét a vette meg 10 forintal [TML I, 163 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1663:* Azokra az hitetlen, tolvaj armásokra is, ha Nagyságod kegyelmessége, had küldhetnénk által, ne emésztenék ily könnyen ennyi ízben való cselekedeteket [TML II, 649 Teleki Mihály a fej-hez]. *1676:* Ez, tudom én, iparkodni fog az válaszért, mert ez Asmodaeushoz hasonló tolvaj, praedáló, parázna pap katona [TML VIII, 176 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. *1705:* meghagyta volt neki a generális, hogy Orosz Pál levelét többször őhozzá be ne hozza, mert bizony fölakasztja, nem akarván olyan tolvaj emberrel correspondentiát tartani [WIN I, 566]. *1711:* az asztalomon lévén a leuelek, mind értetlen, tolvaj emberek fel ragadgyák a leveleket, meg futamod(na)k [Marossztkirály AF; JHb XXIX/18]. *1749:* ő industriosuskodot az a tolvaj eretnek csak az maga hasznat kereste [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferencz lev.]. *1755:* ivott azon Magyar országrol békoborlott Tolvaj Sogoraval [Faragó K; Told. 36]. *1762:* fatcala … Zabolai Ötves Mihály cö kegjelme, hogy az mely lopot arany lánczot, és pereczet vitt volt az tolvaj Leánzo cö kegjelméhez, estve vitte, és nem tudta distingvalni, ezüst, vagj arany légjené [Torda; TJkT V. 132]. *1776/1815:* a Vén Tolvaj katona ada kötette örekesnek a Grofhoz[a] … a Nsagod kenyerit észi [Nyárádsztbenedek MT; Told. 6 Barabás István lev. – [a]A szóban forgó személyt]. *1784:* hallám hogy Szejes Josef aszt mondgya Salva venia Csáki Györgynek baszsza az Anját az ifjuságat mért Czirmolja meljre monda Csáki György Széjes Josefnek Salva venia baszom én neked a tolvaj Anjádat mert szidod te az én Anjámat [Béta U; IB. Agilis Kisseb Györfi Ferentz (18) vall.]. *1809:* a fel akasztott Tolvaj és gyilkos Holenik égy Korhel aberatus még életében is rosz ember volt [DLt]. *1813:* Az ezen ötödik kérdésbe fel irt … szeméjek … Minnyájon eszem iszomért örömest el adják Lelkeket, azomba Soros, Tolvaj, gyanus Emberek vagynak közöttök [F.berekszó Sz; BfR 12/9 Borlán Nutz (48) col vall.]. *1843:* a … tolvaj sátoros czigányok … addig mig zugást hallottak hogy keresik Endes Antal urnál laktak [KLev.].

Szn. *1531:* Michaeli Tolway kenezio … Stephanus Tolvay [DomH 93–4]. *1572:* tolway orban jb [Jákötelje K; KP]. *1597:* Tolúai Jstúan [Kv; Szám. 7/XII. 119 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1610/1631:* Menicy Tolvay Jstua(n) [Gerend TA; JHb XXXIX/11]. *1628:* Toluaj balintne Hacoki jlona azzonj [WassLt Nic. Ratoni de Zent eged (65) ns vall.]. *1642:* Tolvaj Mihállyal [Mv; MvLt 291. 318a átirásban!]. *1647:* Tolvaj István [Kv; SRE 51]. *1654:* Tolvoi peter [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Popa Todor (25) jb vall.]. *1655:* Tollvaj (!) Pállal [Kv; CartTr. II Mart. Szindi lev.]. *1668:* Tolvay Pal Ur(am) [Kv; ÖCJk]. *1670 e./1687 k.:* Tolvaj János [Panit MT; MMatr 342]. *1694:* Tolvaj István [Kv; ACJk] *1734:* Nms Tolvaj Ersebeth Aszszony [Torda; TJkT XXXV. 13]. *1787:* Tolvaj alias Varga Mihály [Mv; MvLev. 5]. *1794:* Tolvaj István [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1810:* Tolvaj Mária [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1820 u.:* Néhai id. Tolvaj Ferentz … Tolvaj Rebeka [Tolvaly lev.]. *1856:* Tolvaj Joseff Tanátsos [Egerbegy TA; Tolvaly lev. 2]. *1858:* Özvegy Tolvaj Ferenczné asszony [Egerbegy TA; Tolvaly lev. „Fábián Ferencz Egerbegyi Polg:" kezével].

Hn. *1725:* az Tolvaj ösvény n. e. [Türe K; KHn 260]. *1730:* locum Tolvaly kuton tul valo helly dictum [Kóród KK; EHA]. *1798:* a Tolvaj kut oldalan (e) [Várfva TA; EHA].

2. tolvajra jellemző; de hoţ, caracteristic hoţului; typisch für Diebe, diebisch. *1762:* Piatzi Parichialis Romani Catho-

licum Templomot ... felverni (!), és belölle egy czüst nagy függö lámpást, és két czüst gyertya tartót, el loptak ... de ha tagadnak is, oly Legalis p(rac)sumptiob(an) nehezitik dolgakat, melyek meg mutattják az Ilk malitiajat, és ebeli tolvaj cselekedeteket [Torda; TJkT V. 101].

3. kalóz; de pirat; Pirat. *1618:* jöve az ... hír, hogy az kapitán Ali pasa megholt és halva hozzák ... Barbariában Algirum táján kapott két hajót, az is ha csak valami tolvaj hajók-é vagy nagyobbak-é, bizonyoson még végére nem meheték [BTN[2] 153].

tolvajbarlang tolvajok búvóhelye/tanyája; speluncă de hoţi; Diebshöhle. *1817:* Székelly Joseff Praefectus ez Havasi Juhakbol be akarván mindenket a' Faluba üzni, és a' Tolvaj Barlangakat el pusztittani = Harsányékatis a' kik leg több építéseket tettek, és àrtogattak el üzte az Erdökböl | a Harsányokat a' mult Esztendökbe az Erdöken lévö Házaikbol a Vármegye Tisztsége a' Tolvaj Barlangok ki irtása végett a' Falukba üzette [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

tolvajforma tolvaj kinézetű; cu înfăţişare de hoţ; wie ein Dieb aussehend. *1763:* Rosnyai Josef Uramnak ... az Jobbágyaiis ollyan el fájult hozó vono, uton álló tolvaj forma emberek [Udvarfva MT; Told. 44. 15].

tolvajhír tolvajokról szóló/tolvajokkal kapcsolatos hír; ştire despre hoţi; Nachricht über Diebe. *1676:* úgy hallom, valami tolvaj hír van erre kifelé [TML VII, 289 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710:* az egész országban rettenetes tolvajhír futamodik, s mindenfelé mind német, mind székely hadak ki is menének az erdökre, de senkit nem találának [CsH 325]. *1758:* ki az a' Személly, a' ki ... Udvar Istvanra, és Feleségére Tolvaj hirt, latorságot, és kurvaságot, és egyéb bestelenittö Szokat kiáltott, 's kiált? [Bethlensztmiklós KK; BK vk]. *1759:* Gr. Teleki Sándor ... Celnára szorult volt ezelött lakni ... Annak utána valami tolvaj hír támadván, attól megijedett, s úgy szaladott be Fehárvárba, az holott is megholt [RettE 85].

tolvajkenyér szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *tolvajkenyeret akar enni* tolvajlásból akarja magát fenntartani; vrea să trăiască din hoţie; Diebesbrot, jd will sich aus Dieberei erhalten. *1659:* Ha, édes Öcsém uram, az panasz igaz volna, énnekem nehéz nem volna, de hogy semmi vétségem benne nincs, bizony nehéz, mert én nem tolvajkenyeret, hanem igaz katonakenyeret akartam s akarok enni ö nagyságánál [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz].

tolvajképpen tolvaj módjára; ca nişte hoţi; wie die Diebe, diebenartig. *1759:* Buda Togyer Tyetrán Vonulnak engedvén hogy Maléval bé vesse ezen Csegelly földecskét, és midön már elkészülve lött volna az Male eccakának idejen Tolvajképpen eljövének a' Fentösiek meg szedték és elvitték [Nagysomkút Szt; TL]. *1775:* Csitkotskámat ... Rátz Antal ... tolvaj képpen el vitte vala Sz. Lélekre, melyet ... éjféli tájban meg tudván ... indulék utánna [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Georgius Janko Antal (28) ns vall.]. *1798:* ezen szomszédalt allodialis tilalmas erdejit ö nganak ... titkon vagy nyilván, ejjel vagj nappal hatalmasul tolvajkeppen kik invadaltak ...? [Kük.; JHb XIX/58. 5 vk].

tolvajkergetés tolvajok üldözése; urmărirea hoţilor; Verfolgung/Jagd der Diebe. *1660:* az Vármegje rendelteje cötet Tolvai kergetesre [Kv; TJk VII/3. 278]. *1784:* a' Joszágos Nemes ember az citált Articulusb(an) Tolvaj kergetésb(en) assistentiával lenni, nem tartazik [Nagylak AF; DobLev III/587 Dobolyi Josef nyil.].

tolvajkiáltás strigăt (de avertizare); hoţi; Diebeswarnruf. *1574:* Seres Leorinch Azt vallia hogi ... az vchan Tholway kyaltas leot Azt halwan ky fwtottak az vchara [Kv; TJk III/3. 390]. *1593:* Zaz Balint ... vallia: Tauali niarba mikoron az eorizeok estue el indultanak volna, agiamba niukzom vala hogi toluai kialtast hallek ki menek hazambol [Kv; TJk V/1. 364]. *1635:* Tolúay kialtast hallek ... azonba(n) látám hogy megh uillámek az szablya, enis utannok futáma(m), es el erem Koteles czizmazia Petert, és megh rágádám ... és el tetetem uele az száblyáját [Mv; MvLt 291. 41b]. *1666:* mikor penig el halada Szt király Jstván, Cziak hamar utána mene Lázár Péteris, azonba mindgjárt esek az tolvaj kiáltás, az tolvaj kiáltást halván mi el futánk vagy öttön, es hogj oda érkezenk, hát imár le verték, rontzioltták [Buda K; Ks 65. 43. 10]. *1677:* Latrok kergetésekre, meg-fogásokra, tolvaj kiáltásra, harang félen verésére, tartoznak insurgálni mindenüt sub poena flor. 200 [AC 262]. *1715:* mondottanak Sasvari Istvannak talam pajtás teis részés vagy az tolvajkialtasb(an), arra mondot nekiek nem felelek felölle hogy en is ot nem volta(m). azon Szo utan el rugaszkodot [Vaja MT; VH]. *1746:* az J ... kövel hajigalván hozzám, mellyben erössen meg hajtott, és ha tolvaj kiáltásomra masok nem érkeztenek volna, talám az J. meg is ölt volna engemet [Torda; TJkT III. 81]. *1767:* egy kevés idö mulva hallam hogy Tolvaj Kiáltás van arra a hol a Legények vadnak, de a meddig én oda Erkeztem addig vége szakodott [Barasztmiklós KK; BK. Gombucz Josef (35) jb vall.]. *1787:* Ha valamely verekedés, gyilkosság, tolvajkiáltás esnék a' Falub(an), tehát az ollyan malefactorokot minden halogatás nélkül a' Falus Biro, s Falu el fogassanak (így!), külömben keményen Törvény szerént meg fognak büntetetni ha leg kissebb panasz jö az effélék iránt [Torockó; TLev. 3/2. 3b]. *1809:* A kik pedig a meg eset Gyilkosságot bé hunt Szemekkel el nézték, és az alkalmatossággal eset Tolvaj Kiáltást Törvény és Kerestyéni Kötelességek ellen be dugot Fülekkel el halgatták ... a nékem küldöt parantsalat Szerént nemis tudom hogy kiket Certificallyak az Articularis poenanak Desumptiojára azért hogy a Tolvaj kiáltásra fel nem állattak [Kőrispatak U; UszLt 1731 ComGub. Kováts Elek dullo kezével]. *1849:* hallok nagy tolvaj kiatast a mit is kiáltott Pap Gyira. Ezen kiáltasra Enis ki jöttem s kérdettem miért kiáltana Tolvajt [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj lev.].

tolvajkodás gyakori lopás; hoţie; Dieberei. *1672:* Nekem elég bajt szerze már kétszeri tolvajkodásokkal vitéz hadainak, mert csak a somlyaiakra vetik az németek [TML VI, 215 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* A követek pedig beszéllették, hogy affele lézengök most is jártanak közöttök, noha ugyan a Barcsai Mihály uram fia, Geci, huszadharmincadmagával ott járván, csak nemrégen is nyolcat lövöldözött meg kurucokat affele tolvajkodásért [WIN I, 249]. *1710:* Volt az az dibdáb vásár, mivel mind az volt az híre, hogy leteszik a vásárt, minthogy mindenkor sok tolvajkodás és emberölés történik annak alkalmatosságával [TT. 1891. 278 SzZs]. *1744:* közönséges hír az hogy ... Konsztandin

Bánul gonosz lelki ismeretű ember, és tolvajkodásb(an) gjakorta elegyitené magát [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1747:* Illyen actiom va(gyo)n az I. ellen, hogj eo meg rőgzőtt tolvajkodását continualvan s practizalvan ... étszaka(na)k idején ... Tót György szőlőjében irrumpalt tőb Complex Társaival ... holottis a szőlőt enormiter p(rac)dalvan vesztegetvén ... Tót Györgj mint Gazda supervenialván, az It meg fogta [Torda; TJkT III. 168]. *1757:* Miféle erköltsű Embernek tudja a Tanu ... Pakular Vaszilyt ... hallatać vilagoson valami tolvajkodását, etzakai olalkodását, valamely ház(na)k fel vérését avagj valakire valo fel támadását? [Kük.; Ks 8. XXV. 14 vk]. *1766:* Most két Esztendeje tolvajkodását, lopásátis Petrucz Györgynek hirdetik vala, de bizonyoson tudgyuk, hogy hirit nevit ártatlanúl motskolták [Ribicsora H; Ks 40/9]. *1772:* a' Tisztelendő P. S. Minoriták Conventyéből, gonoszul és Tolvajul el-lopott Arany, és ezüst Monetákból álló Summa pénz ... Takáts Kláránál találtatott fel ... ez előtt is a V. Reformata Religionak külső Templomából az Predikálló Székből a' Bibliat le lopván, s több effele aprolék Lopásokban magát elegyitvén szokásos a Tolvajkodásban [Kv; TJk XVIII/2. 41].

Szk: *~sal él. 1747:* elégszer hallottam felöllők, hogj régtül fogva afféle Tolvajkodással élnének [A.várca Sz; Ks 27/XVII].

tolvajkodik tolvajlással foglalkozik; a duce o viață de hoț, a hoți; sich mit Dieberei beschäftigen | gazemberkedik; a comite multe ticăloșii; Schurkerei tun, einen Diebstahl begehen. *1585:* Thekes Imreh vallia ... Latank eg embert hog zekeresteól lowa el ragat vala mikor azt my Nezneok ... Az embernek a' Syweghe el esek es Az kepironę fia fel veowe ... es vizza leowe az ember kery vala Az Iffiütol a' sywegeth Takach Kelemen Monda: Ad megh te halode Az syweget, Mit tolwaykottok az vehaba(n) [Kv; TJk IV/1. 472]. *1599:* Walank az Kys Thamas hazanal, ieöwe oda Wargha Gergely az Kis Thamas hazahoz Kis Thamasne weztegh fekzik wala, s mo(n)da Wargha Gergelynek, mit tolwaikottok tolway ese lelek kurwak [UszT 15/187]. *1636:* mit tolyvaykottok esses fiai [Mv; MvLt 291. 37b]. *1657:* midőn az Bakos hada oszol, rosszul van dolgunk, mikor szaporodik, fordul az szerencsénk jobbra; mert mikor az ellenség alányom vala, azok is rajtunk tolvajkodnak vala [KemÖn. 230]. *1671:* Mi időn az káptalan azt kérdezte tőle, ki volt oka az mótusnak, arra azt felelte: az németek, mert azok tolvajkodtak [TML V, 492 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1687:* Tudodé ... ha ă Cschi Hadnagy, Bihari Gyeörgy ... Tavaly Labancz Szabad Legényeket fogadott bé ajándékért, kik az Cschi katonákkal Tolvajkodtak? [KSz; GramTr VIII vk]. *1703:* Én ott voltam mikor meg verék aszt az Csiszárt, engemetis le ütöttek az Lovammal, Bőr András és Bükőcs András, ez az Csere István hitta őkőt eszt mondván, jeötek (!) haza András Bátya ne tolvajkodgyatok, mert ma roszszul leszen dolgunk [Kv; WassLt Szenási Pál (28) vall.]. *1717:* az lakojnak okrit tiltották volna megh az Császár eo Fge Portiojáért, az Esküttek rá mentek, osztán Janka Gyeorgy maga intette illyc(n) szokkal itt ne tolvajkodgyatok [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 129]. *1747:* az J. Etszaká(na)k idején más Complex Tarsaival edgjütt a' Városon széllyel járván s, lappangván verekedett, vérengezett, tolvajkodott, házokat probalgatott hogj azokat fel verhesse [Torda; TJkT III. 134]. *1765:* mint tolvaj éjjel széllyel ki jár a' mezőre tolvajkodni [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1785:* Tudom hogy egy Dési Josi Nevűt szolgájá(na)k tartot melyről beszélték az emberek hogy edjűt Tolvajkodnak [M.nagyzsombor K; EM Podár Lup (50) jb vall.]. *1804:* minthogy én nem igen gyakoroltam a malmot ... hogy Tolvajkodott volna, másoktol se hallottam [Mátisfva Hsz; HSzjP Tanko Jánosné Gál Susa (58) parasztasszony vall.]. *1815:* látom hogy Péter Mihallyné ottan kötve vagyon égy kerékhez Lántzal, két három jo tekertsnyi széna is volt mellette, s kérdem ez az aszszony miért ül itt kötve ... Fekete Stephania aszt mondá, a szénánkban talaltatott tolvajkadni, onnan meg köttetvén, az okbol ül itt [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 1b Moldován Szija Pavel Todorné (24) zs vall.].

tolvajkodó lopkodó; care comite furturi; wiederholt stehlen | gazemberkedő; care comite multe ticăloșii; Schurkerei tun, einen Diebstahl begehen. *1662:* Már most esendesen folyván az haza igazitásában dolgai, a gróftul, ifjú Bethlen Istvántul Váradrul hire érkezék, hogy a Tiszántúl és Nyíren nagy sok tolvajkodó pór had támadott volna, melly naponként szaporodtan-szaporodván, valamelly felé fordulnának, a nemességnek nagy sok károkat tennének [SKr 145–6].

tolvajkulcs álkulcs; cheie falsă, șperaclu; Diebesschlüssel. *1823:* mi modon képzeli hogy ezen Házba valo bé menetel eshetett, Tolvaj kolcs által vagy más modon [DLt].

tolvajlás lopás; furt, hoție; Diebstahl. *1642:* A Hunyad vármegyebéli atyánkfiai is jelentik kegyelmes urunk, hogy laknának vármegyéjekben oly muntyán emberek, kik feleségek után nemes funduson lakván, nemességnek praetextusa alatt minden gonoszságot, lopást, gyilkosságot, tolvajlást megeselekeszenek [Gyf; EOE X, 328]. *1675:* Az egy élő Istenért kérem úri Méltóságodat, hogy legyen azon az mi kegyelmes urunk nagysága előtt s találjon oly módot benne, hogy mind ez rettenetes veszedelem távoztatódjék el s mind penig azok az tolvaljások és tolvajoktúl lett orzások büntetődjenek meg érdemek szerint, mivel világosságra jött minden dolgok azoknak az tolvajoknak [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1718:* ragadozás, Tolvajlás, házak fel verése, s lopás vétek(ne)k nem is tartatik az még szűkültektől [Somlyó Sz; Ks]. *1758:* Udvar István nevű Jobbágyának, és ... Feleségé(ne)k ... semminémű, tsak egy szőrszálni lopásokatis, tolvajlásokat ... Soha sem egyszer, sem másszor nem láttúk, nem túdgyúk, 's nemis hallottúk [Bethlensztmiklós KK; BK].

tolvajló 1. lopó, rabló; care fură; der/die stehlt, raubt. *1710:* feles kurucok menvén a városban, törökök is lévén velek együtt, generál Rabutin a rácokot rájok küldi, a tolvajló kurucok szaladásra vevék magokot, a rácok a várost[a] felpraedálák [CsH 391 1707-re von. felj. – [a]Kecskemétet].

2. fn-i használatban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tolvaj; hoț; Dieb. *1756:* Exmittaltatnak azért mind ketten tovább való indagatiokra; elsőbben Az A(ctor) hogy fell tett Karainak tolvajloját, bővebben Comprobálja; az I(nctus) pedig szalonna, és hájjal valo kifizetéséből ă Palinkainak magát, jobban expurgálya [Bulzest H; Ks 62/5]. *1777:* mostan pedig nyilvánsagossá tetetődven hogy eleitől fogva rolla közönségesen tartatott rosz hir bizonyos volna ... marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világosan tolvajlo lett volna ... Meg kivannya azért az A. hogy az I. ... Halállal büntetődjék [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1807:* Ekklesiánk Papja ... kiványa, hogy a' tör-

vény az ellopattatott ... buzát viszszá-adattassa, és a' tolvajlokot illendően büntesse [F.rákos U; Falujk. 22 Sebe János papnot. kezével].

tolvajlott 1. titokban végzett; clandestin, care este făcut în ascuns; etw im Geheim/diebisch gemacht. *1672:* Itt, Uram, rettenetes az tolvajlott marha hajtás [TML VI, 389 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

2. ellopott; care a fost furat; gestohlen. *1677:* Mind Székelység, 's mind egyéb rendek, kik az Oláh Országockal határosok ... kártételektöl magokat meg-tartoztassák ... hogy abbol-is háboruságra valo ok adás ne következzék; excipialván azt, ha onnan ide kabdoso latrok in facto, vagy continua persecutione deprehendáltatnának tolvajlot marhának nyomát be-is követhetik [AC 149].

tolvajol 1. (el)lop; a fura; stehlen. *1585:* Margit foris Casparne vallia Az holt legennęl vala Az Gialaj ember Sywege, S monda takach Kelemen, Ad megh the Bestie Curwafia Az syweget mit Tolwaylasz [Kv; TJk IV/1. 473]. *1744:* Gyekeben ... kik(ne)k tudgya a Tanu nyilván valo Lopasokat, ragadozásokat, Tolvaj emberekkel valo társalkodásokatt, nevezetesen kik, kiktöl mit loptak tolvajlottok ökröt, Juhat, Loat, Bárant kecskét ...? [Ks vk].

2. (ki)rabol; a jefui/prăda; rauben. *1585:* Biro Mihaly ... vallia, Egy eleóbe chak igy zolita megh takach Kelemen az Kepirone fiath, Myerth vgmond hogy Tolwaylotok az Veza(n) hog Nem Adod megh Az siweget Az Embernek [Kv; TJk IV/1. 475]. *1807:* Ezek szerént eléggé megvilágosodván, hogy vádoltatott Fitori Péter feleségével együtt tolvajlották az actor csűrét, hogy az elorozott búzát megfizesse, a büntetés kiszolgáltatására a concernens tekintetes szolgabiró úrnak általadattassék, itéltetett [F.rákos U; RSzF 169].

tolvajos 1. tolvajláshoz hasonló; cu multe furturi; Diebereі-ähnlich. *1781:* Torotzkai Jobbágyainknak és a' Biráknak a' mostani tolvajos állapatban kivántató Strásálás modjárol és rendirül Parantsoljuk[a] ezeket[b] [Torockószt-györgy TA; TLev. 2/5. – [a]A Thorotzkai fam. [b]Köv. a rendtart.].

2. tolvajokról szóló; care se referă la hoți; über Diebe. *1734:* Az Tolvajos hirek iránt solicituskodván, minemü tudositásom jot V: Ispán György Urtól Azokat in originalibus al(azato)ss(a)n includaltom [Ks 99 Bornemisza Ignácz lev.].

3. tolvajokat ábrázoló; care reprezintă hoți; Diebe darstellend. *1837:* Egy vékony aranyozott rámáju gyümoltsös kép keskeny aranyozott rámája, két téli, és két tolvajoss (!) darabok [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26].

◊ **Hn.** *1732:* Tolvajos mezőről [Türe K; EHA] | Tolvajost [Türe K; Told. 21]. *1762/1779:* A Tolvajos Hegyen (sz) [Érszölő/Nagypacal Sz; EHA]. *1773:* A Tolvajos patak n. h.-ben (sz) [Remete Cs; EHA]. *1775:* A Tolvajos alatt [Okländ U; Mk]. *1816:* a' Tolvajos oldal teteje [Nyomád MT; EHA]. *1864:* Tolvajos pataka [Remete Cs; EHA].

tolvajoskodik lopkod; a se purta ca nişte hoți; wie Diebe sich benehmen, wiederholt stehlen. *1670:* Levai Janos az Annyaval Szilagyi Janosneval az ágy(na)k neki nyomak Kotsis Ferenczet, öklözek verék ... En mondok Levai Janosnak ... mitt hatalmaskattok az Nemes házon mit tolvajoskodtok illyen rutul tolvajokhoz illendö dologh az mit cselekesztek [Görgénysztimre MT; RLt Petri Szilagyi cons. Margarita Nagy (32) ns vall.].

tolvajoz tolvajnak mond; a face hoț pe cineva, a spune despre cineva că este hoț; jn Dieb nennen. *1728:* aval Prostitualta hogy szalonnát lopott volna ... s Tolvajozta, hamislelküzte [Dés; Jk]. *1729:* meg tamodta és hurczolta az Actort, és Tolvajoztais [Dés; Jk]. *1738:* engemet az Ik száma nélkült Tolvajoztanak 's Tömlettzel fenyegettek [Dés; Jk 276a]. *1747:* a Nagy Somkutj Piaczon, kik támodták, Vertek és Verésitették meg ... Buttyán Simon Nevü Nemes Embert, és ezen Verekedésre ki adott okot, és kj Tolvajozta egymást ...? [Nagysomkút Szt; TL vk]. *1751:* hallottam, közönséges hellyen beszéllették, hogy ... Vándor Juon az németeket káromolta bestelenitette s egj néhány izben Tolvajozta azt kiáltván hogj ök lopták el az Tallérat [Balázstelke KK; BfR I. Vonya Csukina (30) vall.]. *1753:* halván hogy Vésza Lázárné Gavresticket tolvajozza, a száját be fogtam vala ne beszélne ollyant [Abrudfva AF; Ks]. *1758:* Nem túdom, hogy Semmiben-is tolvajozta volna Kotsis Ferenczné ... Udvar Istvánnét, vagy Leányát [Bethlensztmiklós KK; BK. Elizabetha Phülep (39) cons. jb Georgii Udvar]. *1763:* Halgasson ked Aszszonyom ne Tolvajozza ked s ne szidgya ked azokat, mertt azok nem Tolvajok hanem emberseges emberek [Mv; Told. 16. 51]. *1772:* Toma Gligorás ... tamodta meg és verte meg mind a Fogadost mind a Fogadosnét ... aztis hallottam fülcimmel hogy egy mást Tolvajozták Major Iuanat Gligorás kurvázta [Záh TA; Mk VII/17 Lupu Nyigyi (29) zs vall.]. *1778:* Én a' Budnár Péter meg verettetését nem láttam; hanem azt hallottam, midön megverettetése után ment haza felé, hogy a' Groff Kendeffi Elek Ur eo Nga Tisztartojával egymást Tolvajozták, huntzfutozták [Záh TA; Mk VII/20 Grama Kratsun (32) jb vall.]. *1798:* akkor ott abban a Lármában publice eléggé Tolvajozta Csalárdozta az Vdvari Nyerges ifjjabb Delucio János [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1827:* Pétrutz Tyifor, ittas lévén bennünket szidni kezdett, és Tolvajozni [Egerbegy TA; TLt 1110/827 közig ir. Sos István katona vall.].

tolvajság 1. tolvajlás, lopás; furt, hoție; Diebstahl. *1593:* Galsai Ambrus zilahi hwteos ember ... vallia: ... Krestel Marton ... toluaisagbannis talaltatot, mert egi vduarhelire (!) leginre toluaiul rea tamadot ... pinzet el vette [Kv; TJk V/1. 401]. *1595:* mely tamadaserth halal akarasnak terhet kcúueti raitúnk, Az hazon valo hatalmaskodaserth fejeinken jozagunkon zoll hozzank, Aúagy toluaisagoth, Aúagy a' maior potentianak terhet kcúuetj hozzank erette [UszT 10/100]. *1602:* Myertt meg foztott, teomett el veotte, azt az kegteok teöruenyere tamaztom, vagi hatalmat tezen, vagi tolwaisagott, annak mondom erette, az Teott restitüaltatni kcüanom [UszT 17/19]. *1632:* toliuajsag az hog' ejel az hazamra jvnek es az ablako(m) kereztit be uagiak [Mv; MvLt 290. 100b]. *1665:* Az jenei pasa neve alatt ma is Pobre nevü török sollicitálja urunktól ö nagyságától, hogy conteltáltassanak azok, kik az hajókon némely nap felveréttek volt, mivel az erdélyi határban esett az tolvajság [TML III, 487 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1675:* Ha egy másra valami tolvajságot, gyilkosságot, paráznaságot vagy penigh lopást, es egyeb effele rut dolgokat kiáltottanak mind itt az Várasban, mind pedigh kivül, ez illyenre volt vigyázása mind az Vár urának, s mind penigh az tiszteknek, s megis parancsolhatták, hogy dolgokat törvény szerént igazittság [Fog.; UF II, 667–8]. *1688:* Szallom vagyon 3 most fogva vadnak az Tolvaisagert [Kv; Utl]. *1737:* Continuátájáb(an) az A ... tolvajsággal vádollya az J-ket; a melly privata personát nem illet, 's nemis p(ro)sequálhattya

[Dés; Jk 259b]. *1747:* utánnok fogok állani, vagj igaz emberségek, vagj Tolvajságok ki tanolásá(na)k [Szilágyfőkeresztúr Sz; Ks 96 Dobai Sándor lev.]. *1797:* Esmérem én, semmi tolvajságot nem láttam, nem tápaszltaltam, maga nálunk eleget forgottak [Sszgy; HSzjP Szabo Judith (28) vall.]. *1802:* Tolvajsagukrol esméretes Czellengő Soros Embereket Házánál lappangtatott [KLev.]. *1808:* Serbenátz Pétrének mig ezen So Aknai Malomban Monáraskodott semmi ... Tolvajságát nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Oltyán Lup (56) vall.]. *1814:* olly Deliberatum irattatott Timár Ujvári Samuelné ellen tolvajságaiért, hogy a' Czéhbol örökre ki vettessék [Dés; DLt 56. 4].

Szk: *~ot tesz* tolvajságot jelent, tolvajságnak számít. *1598:* Az mentet mj(n)t mo(n)dgia hogy el hozta(m) volna toluajnak mo(n)dana erette. Azt mondo(m) az toluaisagot ne(m) teze(n) merth az vonakodasba kj zakaztak mentemet niaka(m)búl ugj akad az setetbe egy me(n)te kezembe, ez azt tutta(m) hogy az enym hogy ezembe veóm hogy eöüe, en megh ada(m) eóés megh ada az enjemet, ez toluajsagot ne(m) teze(n) [UszT 13/34].

2. tolvajtársaság; bandă de hoţi; Diebesbande. **Szk:** *hegyi ~. 1803:* Tudgyać a Tanu ... vagy hitelessen hallatta é, hogy a kérdett Collonusok Hégyi tolvajságba elegyedtenek vagy Hegyi Tolvajok(na)k orgazdái lettenek volna? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk].

3. tolvajmesterség, tolvaj életvitel; meserie de hoţ; Diebeshandwerk. *1745:* (A vádlott) mint affféle szokásos és ă Tolvajságban már meg vé(n)hedett malefactor, vagy az ŏrrát, vagy ă fülit, amittalja [Torda; TJkT II. 21]. *1762:* Kannás Susanna ... oly szemely volt ki eleitől fogva tolvajsagban, és paráznasagnak éledezett [Torda; TJkT V. 89]. *1802:* Tolvajsagukrol esméretes Czellengő Soros Embereket Házánál lappangtatott [KLev.].

Szk: *~ban gyakorolja magát. 1783:* Tudgyać a Tanu nyilván és bizonyosson, hogy ... Faragon lako Pro(vi)d(us) Nanya Makavéj ... Groff Lázár János Ur eő Nga Jobbágya tellyes életében tolvajságban, lopásokban gyakorolta volna magát ...? [K; GyL vk] * *~ra adja magát. 1747:* az az Diszno bőrrel premezett, hunczfut Sutő Ferecz el jövetelem után ismét Tolvajságra atta magat [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

tolvajsági tolvaj; de hoţ/hoţie; diebisch. *1847:* Klinger Wencel ... rablási, és tolvajsági merényekért volt bé fogva [DLt 633 nyomt. kl].

tolvajtánc táncféle; un fel de dans; eine Art Tanz. *1760:* A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsőbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tökés-, siket-, tolvaj-, borbély-, tapsi-, egeres-, reverentiás-táncokat nagy mulatsággal jártunk [RettE 100].

tolvajtárs complice de hoţie/în furturi; Diebesgenosse. *1672:* Oda ki való táborunk jámborságárúl most sem irhatok egyebet, hanem látván azoknak cselekedeteket, sír az keresztyén lélek. Dependentiájok még az magok tolvaj társakbúl álló hadnagyoktúl is nincs az talpasságnak [TML VI, 400–1 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ennekelőtte két esztendővel Csikban fogatott vala el generál Vallenstein egy híres tolvajt, Csulak Martit, ki is mikor főstrázsamester Schram német hadakkal Leszfalván volt quártélyban, Jankó Mihály nevű nemesembert, éjszaka titkon házára menvén tolvaj társaival együtt, megfogatván, az erdőre kivitette, s ott mészároltatta fel [CsH 449]. *1791:* az Pincze ajtonál retesz tsatonást halvan, lassan oda menék, hát Látam hogy Filip Csukur a pinczébe bé megyen egy lapoval, és égy tömlővel egyenesen az hordohaz Popa Jakob Román pedig, és Pavel Merijeneszi Tolvaj társai, hűn lesík [Sebeshely AF; JHb Koman Sztenus (59) jb vall.]. *1809:* ámbár Gábor Istok a' Kaszoni erdőn el vált is több tolvaj tarsaitol; mind azon által a' Lo lopásban ős jelen volt [UszLt 1668 ComGub.]. *1834:* Izsák Imréné Veress Anna Aszszonynak ... makkon hizott 19 darab szalontai sertésseit ... tolvaj Társainak kiadta [DLt 786 nyomt. kl].

tolvajul 1. tolvaj szándékkal; în felul hoţilor; diebisch. *1593:* Orsólia Azzoni, Choma Balasne, Zilahi vallia: ... Krestel Marton ... Az vduarbeli legintis tudom hogi toluaiul megh fozta ... vegre niasra itilek erette [Kv; TJk V/1. 402]. *1605:* mostan Hauaselfeöldibeöl bizonios zamu uitezek erkezttek ... sem zekelysegre ualo tamadasra uagy Nemessegre, sem penigh falukon ualo lakokra, hanem ieöttek eziak azokra, kik utakat allanak, es Toluaiul falukat es vduarhazakat uernek fel [Törzs. a császári komisszáriusok rend. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékhez]. *1629:* megh bantatom az felesegedel hogi toluaiol az hazamra iőtt, nem hogj teöbett adnek [Mv; MvLt 290. 143b]. *1632:* gianakodnak hogi barani bór uagion az keglmed hazanal hogi miert mentvnk toluaiul hatalmasul hazara, es ne(m) hagia haza tajat megh keresnvnk [Mv; MvLt 290. 91b–92a]. *1710:* hazamra ra mentek, Tolvajul ülőmet, verőmet el hozták Bánd felé [Mezőbánd MT; Told. 2 Gáspár Czigány (40) vall.]. *1745:* Mind az kezeken kapot szűrke és Sárga szőrű két kancza Lovak mind az károsoktól való réácsküvése, mind pedig az magok szájok vallása is nyilván bizonyittya, hogy azon emlitett két kanczákat magok lopták légyen el tolvajul [Torda; TJkT II. 49]. *1846:* Dioszegi Ferentz el ment Dosa Urhoz, holott senki honn nem lévén – az Istállobul a' meg kötött Tehenet tolvajul el oldván ki eresztette [Kakasd MT; DE 2].

2. orvul; mişelişte; verstohlen, hinterrücks. *1647:* az Captivus ... hatalmaso(n) inuadalua(n) az megh holt czigan(na)k satorat és Toluajul megh eőlte ... Teczik az teőruennek hogy ez czielekedetiert lo farkon uondoztassek megh, es annak utanna vonattassek karoba(n) in terrore(m) aliorum [Kv; TJk VIII/4. 222]. *1648:* (Franciscus Nagy és Michael Batasi) hatalmaso(n) es Toluaiul ra tamadua(n) Czengeri Mihalynak szolgaloiara, megh fosztottak, mely patratumokert megh keuanniuk ă jure hogi mint ollia(n) malefactorok erdemek szerent bwnteteodgyenek [Kv; TJk VIII/4. 264]. *1675:* az J ... utamat hatalmasul, gonoszul ott leseskedvén meg állotta, tolvaiul reám támadott mind(en) igaz ok nélkül én reám igaz Nemes Emberre [Kv; TJk XI/1. 355].

3. titokban; în secret; heimlich. *1780:* ha valamelly Bányász akár külőnős Tzimbora, akár egész Tzimboraság, avagj béres télben, nyárban, éjjel vagy nappal ... Sütt felett tolvajul dolgozni comperialtatik az illyenek comperiáltatván, Bányájokbol örökkösön ki veszszenek irremissibiliter [Torockó; TLev. 3a].

tolvajüvöltés tolvajkiáltás; strigăt (de avertizare): hoţii; Diebeswarnruf. *1568:* St(ep)h(a)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est ... hogy ezth latta hogy az darabantok zalast kernek az szechtol, es Eyel Nykorgast hallek, Tolway

Jwoltest, ky Mench hat az szoch kyalt tolwayt [Kv; TJk III/1. 225]. *1573:* Philcp Gherch zekely Jllyes Jobbagy ... ezt walla, hogy Almady Andrast Senky nem Bantotta, Senky sem Mentt Reays ... Estwe kesen Jcott oda az falwra, es az Azzony Nepett verettette Sebesitettett bennek az harangotis Twggy hogy felen wertek az Tolway weoltestys hallotta az pwska Leowestys hallotta [Simontelke BN; RLt O. 5] | Marthon My<k>losne Sofya, Almady Chaspar Jobbagya ... felker Tamasne Almady Andras Jobagya felesege Eorsebet Benedek Deakne Almady Chaspar Iobbagya felesege geres Meg Eskwen Eztt walja ... Hogy Mykor Ez dologh woltt, es az Tolway weoltes Lwn Akkor az pwska Leowes es az harangy felen weres hogy Leon [Simontelke/Sófva BN; RLt O. 5].

tómart tópart; malul lacului; Seeufer. **Hn.** *1627:* Az Tomarton [Lörincfva MT]. *1718/XVIII. sz.:* A To martan (sz) [Sülelmed Sz]. *1744:* To marton (sz) [Kelementelke MT]. *1759:* A Tóó Martra járób(an) (sz) [Lázárfva Cs]. *1766:* A To marton (sz) [Cserefva MT]. *1768:* A Tó martban lévö kerek föld (sz) [Lázárfva Cs]. *1809:* a To mart nevezetü hellyen [Udvarfva MT]. *1818:* A' To marton (k) [Köpec Hsz]. *1832:* A' Tomarton (k) [Kelementelke MT]. *1835:* a To Marton (sz) [Demeterfva MT]. *1843:* Tómart lábjába (sz) [Lázárfva Cs].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tombák l. tompák

tombol mulatozik; a petrece (zgomotos); wirtschaften. *1694:* Ezen Templom(na)k igen szep Boltozattja volt, de az Templomon allo felsö Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak rajta, es Konyhajokis leven ott, az Fat kimiletlen hagyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüzelö helyekre, az templom Boltozattya(na)k az közepe meg hasadot egy darabja [Kövár Szt; JHb inv.]. *1750:* Balog János az itten lévö Tisztarto ... Majd bordély Házat tsinál vala, az Uram eö Exja Házából ... Midön oh szerént Aldozoban itten Sokadalam lett volna, akkor az bakkantsosok káplárját az Uram eö Exja Házában fel hivta, ivot tánstalt Donbolt Vélek együt [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1771:* Vasárnapokon sok izben hallottam a Mlgos Grof Haller Péter Ur ö Nga fogadojában Musika szot es ottan Donboltanak [Dés; DLt 221. 14a Molnar Anna ifjabb Marton Janosne (36) vall.]. *1772:* Mikor ki jöttem Vasárnap reggeli Templombol elégszer hallottam a Tit Kováts Josef Uram Kortsomájan hogy musikaltanak is tomboltanak [Dés; DLt 321. 83a]. *1777:* Irina ... igen világi és Szép Aszszony Ember lévén ... abban az idö tájb(an) az melyben Vasziliát kapta volt igen jártos volt bé az Udvarban éjjel nappal ... akkori Tiszt Néhai Filep Antal Ur(am) is sokszor vitette bé azonn Irinát az Udvarban és egész éjtszakánként tombolt vélle s másokkal egdgjütt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

tombolás mulatozás; petrecere; Belustigung. *1640:* Az miolta odajött mellénk amaz Szabó András éjjel-nappal ott vagyon ... ugyan ott lakik Molnár Istvánnénál. Annak egy öccse is vagyon, az is ott lakik velek. Az sok éjjeli-napi tombolások, táncolások miatt bizony keveset nyughattam néha [Mv; MvLt 290. 233a-251a].

tompa I. *mn* **1.** lekerekített, nem hegyes; teşit, rotunjit; stumpf, ungespitzt. *1806:* Flintás Flora ... hegyes le-állo orru Öregebb Papp János ... le-állo tompa Orru [DLt 730 nyomt. kl]. *1807:* Száva Susánna ... inkább tompa és hajlatt orru [DLt 391 nyomt. kl]. *1815:* Arko Antal ... nagyotska tompa orru [DLt 950 nyomt. kl]. *1823:* Kézi Pap János ... kisdég tompa orru [DLt nyomt. kl]. *1827:* Ramatseck János ... nagy sárga veresses pakkanbartos – bajuszos – tompa oru [DLt 687]. *1843:* Pál Mihály Mári ... kerek fejér piros töt ábrázatu, tompa orru [DLt 1018 nyomt. kl]. *1844:* György András 32 éves ... törpe zömök termetü ... kerek teli ábrázatu, kissé tompa orru [Kv; DLt 1247 nyomt. kl]. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

Hn. *1714:* a Tompa Pálon (sz) [A.csernáton Hsz; EHA].

2. nehéz felfogású; lipsit de agerime; stumpfsinnig. *1699:* tudván, hogy Kegyelmednek serény elméje van és alkalmatos az tanulásra, azért im egy levelet küldtem Kegyelmednek olvasásra, kitöl is többet experiálhat Kegyelmed, mivel az én elmém igen tompa és nem concipiálhatja [TML IV, 611 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1811:* értem én, 's érti a' kinek tompa Az esze, hogy e' nem tsupa száraz pompa [ArÉ 58].

Szn. *1573:* Thompa Jstwan | Tompa Istwan [Kv; TJk III/3. 77, 79]. *1579:* Tompa Jstwan [Kv; Szám. 1/XVIII. 32]. *1581:* Thompa Istwanenak [Kv; Szám. 3/IV. 15]. *1602:* Tompa János ns Tompa András ns Tompa Miklós ns [Kisborosnyó Hsz; SzO II, 200] | Tompa Gergely szab. [F.csernáton Hsz; SzO V, 180] | Tompa Máté szab [Petőfva Hsz; SzO V, 199]. *1613:* Thompa Gaspar [HSzj *udvarház* al.]. *1623:* Kaniadi Thompa Peter [Szu; Törzs]. *1670:* Tompa István fűresz jártato [Ditró Cs; LLt Fasc. 67]. *1705:* az úr lovászmestere, Tompa [WIN I, 592]. *1710:* Tompa János [CsH 437]. *1716:* Tompa Ferencz Primipilus [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1732 k.:* T. Tompa Miklos Ur(am) [Kisborosnyó Hsz; SVJk]. *1744:* Tompa Miklos Vram [Bölön Hsz; INyR Raphael Lászlo (40) ns vall.]. *1779:* Joannis Tompa Jobb. Annor. cir. 30 [Tamásfva Hsz; HSzjP]. *1814:* Tompa Jánosné Pásztor Anis [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* Tompa János [FogE 245].

II. *fn* **1.** lekerekített, nem hegyes szarvú ökör; bou cu coarne boante; stumpfes Ochsenhorn. **Án.** *1757:* Tompa (ökör) [Somkerék SzD; Berz. 3. 1/9].

2. lapos tetejü domb/kiemelkedés; dîmb/ridicătură cu vîrful plat/neted; stumpfer Hügel. **Hn.** *1731:* A Tompán (sz) [Kalotadámos K; KHn 43]. *1737:* Tompaban (sz) [Magyarókereke K; KHn 92]. *1758:* A Tompa Hegyessiben (k) [Bfh; EHA]. *1773:* A Tompák magossa oldalában (k) | A Tompák szegeletiben (sz) [Ditró Cs; EHA]. *1794:* Tompa (e) [Szászújfalu AF; EHA]. *1867:* A' Tompán (szö) [Szászújfalu AF; EHA]. *1880 k.:* Tompa [Jákótelke K; KHn 40].

tompácska kissé tompa; puţin teşit; ein bisschen stumpf. *1788:* kis tompátska, 's ki-áló hegyes orru [Nsz; DLt]. *1826:* Friedrich, vagy is Kirczíger Vilhelmina ... tompátska oru [DLt 510 nyomt. kl]. *1846:* kicsi bajuszu, idomos száju, tompacska orru [Kv; KLev. 17].

tompaházi a Tompaháza (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tompaháza/Rădeşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tompaháza: Tompaházához tartozó; din/care aparţine de Tompahá-

za; zu Tompaháza gehörig. *1663:* En Tompa Ianos … nemü nemü nagy szüksigemnek el Tavoztatasaert költetet egy darab Erdömet Zalogban el adnom, Horvat Istvan Sogor Uramnak es feleseginek Tompa Honanak … Tompa hazi hatarban 11 magyar Forintban [Tompaháza AF; RLt 1].

tompai a Tompa (MT) tn *-i* képzős alakja; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tompa/Tîmpa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tompa: **1.** Tompán lakó; din/care locuieşte la Tompa; in Tompa wohnend/wohnhaft. *1686/1687 k.:* Háczei Pál Vr(amna)k a Tompai minister(ne)k, Tompai Uraimék … szántsanak, kaszállyanakis à kinek kévántatik [Tompa MT; MMatr. 256].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Tompa lakosa; locuitor din Tompa; Bewohner von Tompa. *1712:* In Visitatione Tompaiensi Végeztetett hogy mivel ã Tompaiak(na)k semmi birságok nem lévén, senkitis birsággal ne(m) bűntettek annak okáért imponáltatik hogy … à birság kőzöttök fel emeltessék és ã Vakmerő contumex embert megye birsága szerint meg bűntessék [Tompa MT; MMatr 258].

tompák vöröses sárga színű érckeverékből készült; de tombac, făcut din tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellt. *1789:* Egy Tompák petsét nyomo Gyűrű sima kő benne Rft 2. xr – [Mv; ConsrAp 2]. *1801:* Két Kard az edgyik Tompák, a másik zamantzos [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 1].

tompákfedelű vöröses sárga érckeverékből készült fedelű; cu capac de tombac; mit einem Deckel aus rotgelber Erzmischung. *1805:* Egy hoszszuko réz vagy Tompák (!) Fedel(o ?) Pixis [Szamosfva K; BLt 9].

tompákkard vöröses sárga érckeverékből készült kard; sabie de tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellter Schwert. *1765:* Ferkőnek egy tumbak (!) aranyos kardot (hagyok) [Torda; Pk 2]. *1793:* hoszszu mentehez valo tombak kard [TL].

tompákkarika vöröses sárga érckeverékből készült karika; verigă/inel de tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellter Ring. *1840 k.:* egy tompák Karika [BetLt 3].

tompákóra, tombákóra vöröses sárga érckeverékből készült óra; ceas de tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellte Uhr. *1791:* egy Tombák arannyos óra 'eine Dombachene vergoldete Uhr' [DLt nyomt. kl]. *1803:* a kasztenen egy Üveges Asztali repetir ora … Erre függesztve egy két toku sebbeli tombák (!) ora [Ne; DobLev. IV/858. 1b]. *1806:* Egy két toku Zsebbéli Tombák ora [Ne; DobLev. IV/897 Árva Szántó Sándor lelt.]. *1817:* Egy el romlott tompák ora [DLt 598 nyomt. kl].

tompákos, tombákos vöröses sárga érckeverékből készült; (care a fost) făcut din tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellt. *1754:* Tombákos Nad páltza Flor. hung. 2 // 40 | B. Bánffi Ersébet Kis Aszszony ő Nsga … Tombák tartoi Ezüst, belol aronnyos Pixis Flor. hung. 10 Jaspis köves és Tombákos Flor. hung. 3 D. 66 [Nsz; Told. 17, 19]. *1781:* Tombákos Kardok [Mv; Told. 9a]. *1788:* Tompokos kard [Mv; TSb 47]. *1801:* Kis Tombákos Kard [Mv; MvLev.].

tompákpikszis, tombákpikszis vöröses sárga érckeverékből készült pikszis; cutiuţă de tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestelltes Kästchen. *1793:* egy tombák pixis [TL conser.]. *1805:* Egy Tompák pixis el tört Sarku … Egy hoszszuko réz vagy Tompák Pixis [Szamosfva K; BLt 9].

tompáktartó vöröses sárga érckeverékből készült tartó/tok; toc/cutie de tombac; aus rotgelber Erzmischung hergestellter Behälter. *1754:* B. Bánffi Ersébet Kis Aszszony ő Nsga … Tombák tartoi Ezüst, belol aronnyos Pixis Flor. hung. 10 Jaspis köves és Tombákos Flor. hung. 3 D. 66 [Nsz; Told. 19].

tompor, tompora a csípő és a far közötti kidomborodó rész; fesă, bucă; Hüfte. *1574:* Bor Ianosne Azt vallia hogi mykor hallota volna hogi meg eltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny Eotthwes gergel hazahoz Tahat azkor forgatiak nezik az testet … egy kewes (!) az orra beore Meg Nyuzot volt Mint ha ely esset volna Az tomporan es vallanak valamy Nywz allast (!), Azt Montak hogi fan hoztak volna ala es azba Nywzodot volna meg az Beore [Kv; TJk III/3. 353]. *1590:* Peter Kowach zayabul hollottam be Jeöweö hazamhoz Es monda io zerencheye az bestie kurwaffy aszonnak, hogy Nem irtem it mert bizony megy rontottam wolna az tomporat, az dology lett az Eozzeö wezis wtan [Kv; TJk V/1. 38 „gal kowach" vall.]. *1621:* Vizza teruen kiraly Vrunktol[a] Rima Zombatna(n) erkeznem, es ot talalua(n) egi nehani varos[b] Gialoghiat mellice Fwlekbeol ki wtuen az Sanczra, rutul megh leouczóztek, és Sebben fekwuen, az Istenert remenkeduc(n), hogi keoltseggel megh segitenczók, Azert attunk … Molnar Balasnak az Tomporat leouen Attunk f 1 [Kv; Szám. 15b/XI. 292. – [a]Bethlen Gábortól. [b]Kv]. *1643:* Haydu Mattjas es Marta Janos kezessek valanak Fodor Janosert Es az kezesseg allat megh fogatta ugron andras vram Fodor Janost Bizonios vetkeiert es Uram küldy valla az keszessek uttan az Fodor Janos Apjat Hogy Hiia el az kezesseket es vegek ky uyaban De az keszessek el nem Jüttek azert ugy megh verette Ugron Andras Uram Fodor Janost Hogy az Öklem vele tért volna az Tomp(or)aiaban [Maroskoppánd AF; DobLev. I/13]. *1644:* Lattam azt hogy vstgjarto Istua(n) az szekereze lapiaval üte az szasz gjermeket ugi hiszem hogi az tomporajat talala | en fel fedem az leplet rola az szegeny aszonrol … az Tomporan mint az cökleön ollian vermet latek [Mv; MvLt 291. 413b, 421a]. *1652:* Buxa Istvan … ne(m) alhata az sok szidalmazassat fel kele az Felesege az Tüznel ül vala edgi vékony Palczat mogorofa palczat kezeb(en) (!) le vona az földre, kit felől az Tomporajat ütöghete meg [Böd SzD; BK]. *1710 k.:* Derekam vékony, csukahasú, kezem, lábam száraz, mint a szarvasnak, mondani csak bőr, csont; nagy temérdek vastag erek, inakból állott a testem, mégis az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak [BÖn. 492]. *1716:* már az Tomporájáis el rothad az sok hugi mia, vagj hugjban valo fekvésben [Nagyida K; Told. 22]. *1752:* a' puskát utánna sütém, meg akarván ijeszteni, de nem akaratombol farb(a) löttem … Láttam hogj némelj Selétek a' tomporáját meg sértették, némeljek peniglen a' tomporájáb(an) megis maradta(na)k [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1772:* azon ökörnek a' bal Tomporáján volt Béllyeg [Ákosfva KK; Told. 26]. *1800:* a Tomporájába belé tökedett azon Bitska, mellyet kihuzván Tomporájából a vére minnyárt meg indult [Kvh; HSzjP Portenstáin Josef kalapkészítő Mes-

ter vall.]. *1819:* egy vén ... herélt fako Ló ... bal tomporáján Moldovai jegy vagyon [DLt 791 nyomt. kl].

Hn. *1872:* Tompor nevü határ részben (sz) [Backamadaras MT; EHA].

tomporájú tomporú; cu o anumită fesă; mit einer bestimmten Hüfte. *XVIII. sz. eleje:* A kan farü lö abjectum quid, ă keskeny faru ló nem díszes: Szep ă hoszszu tomporaju, de lég szeb az gombölyög fomporáju (!) [JHb 17/10 lótartási ut.].

tomporka tomporhoz hasonló formájú; în formă de fesă; hüftenförmig. **Hn.** *1603/1839:* Tomporkoban (r) [Egeres K; KHn 189]. *1699:* Tomporkoban (k) [Egeres K; KHn 191].

tompos széles csípőjű; şolduri late; breite Hüfte. **Szn.** *1635:* Tompos Balas Minasagy alias Uj faluy [Menaság Cs; EHA]. *1672:* Tompos Jstva(n)nal [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1687:* Tompos Imre [Menaság Cs; EHA]. *1704:* Francisci Tompos [Altorja Hsz; HSzjP Juditha Fábján Providi Francisci Tompos consors (30) vall.].

◊ **Hn.** *1668:* Tompos oldala(n) (sz) [Székelykő MT; EHA]. *1877:* Tompos oldal [Székelykő MT; EHA].

tompul a începe să ramolească; sich abstumpfen. *1773:* elmejébenis mint örög ember tompulni kezdett vala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

tonfli '?' *1843 k.:* Két pár tonfli 50 x [Kv; ÚjfE].

tonka szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *orrú* pisze orrú; cu nasul cărn; mit einer stumpfen Nase. *1828:* Bernaszlászlo Iuon ... tonka orru [DLt 839 nyomt. kl]. *1833:* Stolyka Ferentz ... tonka orrú [DLt 684 nyomt. kl]. *1834:* Nagy Julis ... kurta tonka orru, lapos ábrázatú [DLt 854 nyomt. kl]. *1848:* Takáts JózseffFogaras vidéki ... tonka orru, nyiratt fekete haju [DLt nyomt. kl].

tonna 1. hordó/hordószerű edény; (un fel de) butoi, recipient/vas de lemn; eine Art Gefäß, Tonne. *1582:* lúkes Dengler negy lowal wizen Tonnawal Barazkot deesig f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 45 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* 2 (January) Zabo Thamas vit vrunknak tonnakba heringet Thordaigh, attam ket louara d. 50 [Kv; Szám. 4/X. 62]. *1592:* Kadar Janosnak hogy az Malombe Az nagy tonnat meg keotette es fenecket be chinalta Attam f –/ 20 [Kv; Szám. 5/XIV. 62 Eppel Péter sp kezével]. *1615:* Egj keözep zerreö tonna fenyeö f – d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1627:* Ket Eoreg Tonna, Egj keözep szerw Tonna egj kis berbenchewel f 1 d. 70 [Kv; RDL I. 134]. *1647:* Két Puskapornak valo rosz Tonna ... Egy rosz fenecketlen Tonna szősz vagjon benne [Marosilye H; VF 55. 415]. *1652:* Egy 12. vederni Tonna büdös kü N. 1. Masik tonnabanis el porladot büdös kö mint egy 10. font N. 1 [Görgény MT; Törzs]. *1662:* Anno 1662 ... Die 15 Marty czináltattunk egy tonnát f – d 40. Az tonnának az száiára egy szattyánt f – d 45. Az tonnának az száiára az Erszenygyárto hogy oda czinálta attunk f – d 40 [Kv; SzCLev.]. *1676:* Jtem orda tonnákban avagy bodonokban Nro. 3 ... Ezen tonnakban avagi bodonakban lévö turoknak az felsö reszeben nemellyeknek sok kár vagion az edenyek mia [Fog.; UF II, 720]. *1683:* Egy kis Tonnab(an) narancz lictariu(m). Egy kis Tonnab(an) eleven Gyömber [UtI]. *1740:* Egj Tonab(an) mezei borso Metr. Nro 2 [Dés; Hr 2. 10]. *1798/1821:* Nro 4. nagy Tonnák ... A Szinbe égj kisded Tanna [Kv; Pk 5]. *1801:* Egy romlodozott Tonna ... Egy Hordotska [Koronka MT; Told. 23]. *1819:* vagyon a Gabonasban egy Tonnában félig cir. 18. véka buza [Kv; Pk 3].

Szk: *feneketlen ~.* *1633:* Egi Túzhely köbölj, egi kis Zúzek es Egi fenecketlen tonnabol tartozik forditanj Zakalne Azonio(m) f. 1 d. 33 [Kv; RDL I. 22] * *fenyőfa ~.* *1802:* az ország uton találtanak egy ki fenekelt fenyöfa Tonnát [DLt]. *1849:* Egy fenyöfa tonna Egy otska lájter [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *gabonás ~.* *1780:* Két Nagy Gabonás Tonna [Ne; DobLev. III/546. 2a] * *gyümölcsös ~.* *1596:* Wrünk ö fge zaamara vittek gyümölczes Tonnakat az varos hazatol [Kv; Szám. 6/XXI. 7] * *hamuzsír ~.* *1848:* Hamu zsir Tonna husz ... 10 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *köntösös ~.* *1799:* Penzes, Lisztes, Köntösös s egyéb Tonnák költöztése (!) [A.árpás F; TKl IV/5 Irimie Visov (36) col vall.] * *lisztes ~ → köntösös ~* * *meszes ~.* *1753:* Mezes tölgy fa tonna N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *pénzes ~ → köntösös ~* * *puskaporos ~.* *1753:* Fa Edények ... Puska poros uj Tonna [Marossztkirály AF; Told. 18] * *tölgyfa ~ → meszes ~.*

2. vhány tonnányi termény/dolog; un anumit număr de butoaie cu diferite lucruri; eine Menge von etwas, so viele Tonnen von etwas. *1665:* Muskctahoz valo czolonok szlastol no. 140. Regi szu ette pais no. 70. Jtem szij nelkül egj egj tonnaval | Vas suljom fel tonnával. Szakallos sarkanniaban valo toplo egy tonnaval [Fog.; UF II, 313, 314]. *1667:* Antimonium fél tonnával [Fog.; UF II, 339]. *1673:* Aranj müvesektöl maratt, aranj és czüst salak egj tonnával ... Szakallos sarkánnjában valo tapló, fél tonnával [Fog.; UF II, 540]. *1674:* Brassóbol hosztanak Riskásat egy Kantárral, de ki nem tölt, hanem uolt 8 font héya Tölt csak 112 fontra ... Heringet egy Tonnával [UtI].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; im attributivem Gebrauch: vhány tonnányi; de un anumit număr de butoaie; so viele Tonnen von etwas. *1582:* 17 (febr.) Biro vram leotetett coreomett az lengiell kirall meg bekellesere az Zigiartok Tornyaboll hozatott eo kegme kett Tonna portt az Tarazkokhoz [Kv; Szám. 3/VIII. 38]. *1585:* 14 Aug ... Hozanak vrunknak waraddol Pal deak 150. dienniet 2 Tonna daranczay Barazkot es egj Lada Naranczot [Kv; Szám. 3/XVIII. 9a Gellien Imre sp kezével]. *1592:* 22 die Januar(ii) ... Elek Janos uit ket tonna malosat egi tonna olaz giwmeolchicot 4 lowan Tordaigh f 1 d 0 [Kv; Szám. 5/XIV. 75 Eppel Péter sp kezével]. *1620:* Egy tonna, auagi egi czöregh palaczk fa olaytul f –/ 50. Egi tonna len mag olaitul f –/ 25. Egy tonna mak olaitul f –/ 25 [Kv; VectTr II/69. 14]. *1652:* Vagyon egy Tonna apro szakadek [Görgény MT; Törzs]. *1653:* Vettek vala az uraim az el mult 1594-dik esztendöben város számára valami fél szakállast ugy mint nyolczat, úgy a tájott egy tonna port is [ETA I, 76 NSz]. *1681:* adattak Konyhabeli eszközök ... Két Tonna aszszu halat [UtI]. *1683:* Adtam Egy Tona Muskateli port meliben volt lib 100 saz (!) font [Szád. Boer Zsigmond fogarasi vicekapitány kezével]. *1687 k.:* Egy Tonna Truppátol kib(en) végh Nö 30 f 4. 50 [MvRK 14 Vect.]. *1688:* Egy Tanna Lö Monyàtol f – // 33 1/2 [Bánffy II Vect.]. *1747:* küldöttem edgy tonna jó féle velentzei terjéket is [Nsz; LLt Fasc. 135]. *1758:* Egy tonna pléh az nagy haz fedelin lévö csatornák plehczésire valo [Déva; Ks 76. IX. 8].

tonnabeli tonnában levő; din butoaie; sich in einer Tonne befindlich. *1653:* Die 3 Juny a kapu bástyáját itt a vásárhelyi várban megüté a menkő; de az úrnak jóvoltából még is nem találá a port ütni, maga oly közel járt a tonnabeli és vékabeli porokhoz, hogy két singnél közelebb járt [ETA I, 147 NSz].

tonnácska 1. kis hordó/hordószerű tároló edény; butoiaş, mic recipient de lemn; kleine Tonne. *1592:* Adtanak volt kezebe O port Tonnastol ... Ezt megh vyttwan es vy tonnachkakatis vgmint Nro. 26. chinalwan hozza, Adot be mindenesteol Port Masat: 68 font 86 [Kv; Szám. 5/XIV. 3 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Egj tonnachka missilis leuelekkel rakua No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–1]. *1595:* Biro W. a puskapor czynaltatasahoz kezdüen, ö kme 4 tonnaczkanak feneket czjnaltatta és Abranczot rea: Borbandj Kadar Janosnak ... d. 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1631:* Ugyan a' mellet nyilik be egy rosz ayto ... azon beleöl uagyon .... egy wres tonnacsyka [Fog.; UF I, 401]. *1674:* Két kis tonnatskaban ur. 1/7 ~ egj veder s het ejtelt Harmadivi méz egj veder ~ ur. 1. Tavalyi méz negj veder ~ ur. 4. Ez idei ... dézma mez ~ ur. 5/6. Ezek mind tonatskaban vadnak [A.porumbák F; UF II, 602]. *1684:* Kenessö egj Kis Ton(n)acskäb(an) [Radnót KK; UtI]. *1718:* Meg hadtam az Szabados(na)k hogj jöjjen viszsza felé Balásfalvára es adgjon odais más Tonnácskában Pisztrangot 116 [KJ. Rétyi Péter lev.].

Szk: *citromtartó ~. 1679:* Tyukmony, sos egres, sos Citrom tarto Tonnaczkák, nro 4. vanna nr 1. kart nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27] * *egrestartó ~ → citromtartó ~* * *puskapornak való/puskaporos ~. 1735:* egy Puska pornak való Tonnaczka [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb]. *1845:* Egy üres ferslag és egy üres puskaporos tonnácska [Dob.; Mk] * *tyúkmonytartó ~ → citromtartó ~.*

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; im attributivem Gebrauch: vhány tonnácskányi; de un anumit number de butoiaşe; so viele kleine Tonnen von etwas. *1671:* Szégyenlem megírnia Kegyelmednek, az ittvaló nyomorult tiszttartó, ha rossznak írom sem hazudok, egy tonnácska eczetet mutatott, egyébben is igen keveset, avagy semmit [TML V, 473 Keczer Menyhért Telcki Mihályhoz]. *1685:* három Tonnácska eleve(n) gyömber [UtI].

tonnadonga hordódonga; doaga de butoi; Fassdaube. *1836:* Ocska Tonna donga 9 darab [Mezőör K; EMLt].

tónus hang; ton; Ton. *1705:* Írják novellában ... azután támadván egy nagy felleg, akiben is igen nagy és rettenetes tüzek látszottanak, annak utána egy mozsárágyúforma látszatván alófelé a szájával, aki is kisülvén oly nagy tónust adott, akik az egész Anglia megrémült [WIN I, 382]. *1811:* Itt' változtattya száz formákra, tilile – Hangját e' Remete, a' kis Filemile ... Fordittásainak számát meg-számlálom, Abba minden Tonus' nemét fel találom [ÁrÉ 106].

tonya I. *fn* **1.** tavacska, kis állóvíz; băltoacă, apă stătătoare; kleine Lache, kleiner Tümpel. **Hn.** *1662:* az tonya felöl v(aló) resz [Holtmaros MT; BLt]. *1775:* Az Tonya nevezetü hellyen (k) [Marosesapó KK; EHA] | A Tonyában [Kisillye MT; EHA]. *1778:* A' Tonyába (sz) [Marosesapó KK; EHA]. *1796:* Mély (!) tonyánál lévö nevezetü helyen [Verebes Cs; EHA].

II. *mn* kis kövér; grăsuț; dicklich. *1817:* Czeika János ... sárgás ábrázatu, Kék szemü tonya orru [DLt 550 nyomt. kl].

tonyás tócsás, vizenyös; băltos, mlăştinos, apos; wässerig. *1768:* azonn Motsárban lévö Kenderes helység ... Nap nyugot felin felyül keuessel a Nyarad Vize kerületi miatt hoszszabban esnek egy nyihány nyilak de azok(na)k majd a hasonfele Vizes tonyás hely lévén Eszak felöll valo részében potolckra réa hattuk [Ákosfva MT; Told. 8].

tóőrizö tópásztor; paznicul lacului/iazului; Seewächter. *1640:* Salamon Bancz ... Griden lakik Too Eorizö [Marosillye H; UC 14/48. 66].

top a disznó hátsó sonkája; parte din spate cărnoasă/cu multă carne; Top. *1724:* öt szalonna, egy egész köztök, a' többinek a' topjait le mettzegették [Koronka MT; Told. 29. 12].

topai a Topa (B) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Topa/Topa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Topa: **1.** Topán levő/található; din/care se află la/din Topa; in Topa befindlich. *1835:* a fen irt Esküllöi és Topoi Joszágokat ... öt Esztendokig Arendaba effective által vevem ... az fen meg irt pontoknak szoros meg tartasok mellet [Sófva BN; Somb. II].

2. Topáról származó; (care este) originar din Topa; aus Topa stammend. *1834:* Az esküllöi s Topai dézma Bárányokért menyi pénzt kapott nem számol sem be nem adta; de fizetésére kötelezteteik [K; Somb. II].

topán rövid szárú lábbelit hordó havasi zsellér; jeler român din Cîmpeni şi din împrejurimi; rumänier Inste aus Cîmpeni, der Opanke trägt. *1727:* Máris Toma és Vadán Juon. Topányok(na)k in et pro fl. 128 az portio miat [Egerbegy K; GyU 323]. *1737:* Ittis benn a Falub(an), az mind Jobbágy s mind Sellér, minden Gazda Ember egy egy Karácson tyukjával tartozik annuatim, de a Topányok, Abrudányok, avagy Havasi Sellérek azt nem ad(na)k [Hidegszamos K; GyU 406]. *1780:* A Hév szomosi Havasokon Lévö kaszálotskákot pedig annualis Arendában vévén a Topányok fizetik a fü árrát cum flor. vonás dictis 38 | Tartoznak azon Hév s Hideg Szamosi Topányok Nyári Holnapokban három heteket kaszával szolgálni [BfN I instr.].

topánfalvi a Topánfalva (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Topánfalva/Cîmpeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Topánfalva: **I.** *mn* **1.** Topánfalván lakó; din/care locuieşte la Topánfalva; in Topánfalva wohnend/wohnhaft. *1745:* világosan constal, hogy nem más hanem ö Rusz jankullal Kalács pénzt vett volna hat Forintot Topanfalvi embertöl Rusz György Házába, az mostani Actorra ugymint Csurs (!) juonra olly formán mint ha ö Lopta volna el a Topanfalvi embernek a Lovát ... Az Topanfalvi Korkis joanos embernek (!) mind Kalács pénzét, mind pediglen egyeb kölcségét és fáraccságát viszsza fordiccsak és bonificallyak [H; Ks 62/10]. *1818:* Topánfalvi Bartok Gavrillának a mult 1817-k Esztendöben a Kis Fenesi Havasba el oroztatatt ökre dolgában folyo esztendö Junius 20kárul költ rendelésb(en) azt parantsolván a Mlgs Vr[a] [TLt sztlan Kasza József Torda megyei szolgabíró jelentése Ugron István viceispánnak Indalról[b]. – [a]Köv. a rend. szöv. [b]TA].

2. Topánfalvához tartozó; din/care aparţine de Topánfalva; zu Topánfalva gehörig. *1801:* az Uradalmi Határ mindenütt a Topánfalvi, és Vidrai Nemes Alsó Fejér Vármegyében a' Nemes Zalathnai Fiscale Dominium Faluinak Határaival egyben útközik [Lunka H; Ks 80. XL. 26].

3. Topánfalván készített; care a fost făcut la Topánfalva; in Topánfalva erzeugt/hergestellt. *1603:* Zakach Janos varos hwteos zolga vallia ... az Drombarne fia ... vegre neky futamodek es az Rosasne fia oldarol (!) ky ranta az kardot s vgj vaga az kezet mingyarast megh velle, a Rosasne fia kezebennis egy Topanfalvi zekerche leuen azon hertelenségben maga oltalmaban hozza wtte ez vgy erte az feyet [Kv; TJk VI/1. 706a].

4. Topánfalván tartott; din/care a fost ţinut la Topánfalva; in Topánfalva gehaltet/bewahrt. *1753:* patrutz Ignát ... az Topánfalvi sokadalombol két pár tsiszmát lopott el Blésenki Miskán Juonnal [Grohot H; Ks 80. 40. 5 Román Avrám (46) jb vall.].

5. Topánfalvára vonatkozó; referitor la Topánfalva; Topánfalva betreffend. *1642:* Az Topanfalui dologba semmit ne<m> tudnak hanc<m> Paztor Janos az meszaros mongia hogy co volt vele [Szászfenes K; GyU 92].

II. *fn* Topánfalva lakosa; locuitor din Topánfalva; Bewohner von Topánfalva. *1640:* (A Gyalui havasra) mikor az Topanffaluiak Juhokat haitanak, minde(n) szallastol egy Berbeczet egy Saitot d. 25 tartoznak adnj [Gyalu K; GyU 57–8].

topánka bokáig érő rövid szárú cipő; topancă, papuc, pantof uşor de vară; Opanke, kurzer Schuh für Sommer. *1815:* Moldován Philipp ... viselt egy fekete kerek kalapot, fejér kabanitzát, oltska topánkát ... Sima Janko ... viselt egy oltska kerek kalapot, egy oltska fejér kabonitzát, és egy pár oltska topánkát [DLt 665 nyomt. kl]. *1823:* Négy pár stibli ... Két pár topánka [Ne; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.]. *1842:* A kitsi Urfinak egy pár Topánka ... 1 Rfl. 30 xr [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.]. *1845:* Drábiknak (!) egy pár topánka fejeléséert 5 ft | Zsuzsika topánkája potlására adtam 50 x [Dés; KvNJ 23, 27]. *1851:* 1 pár Topanka [DLt]. *1859:* nagyságos Ujfalvi urnak ... Egy pár topanka f. 7 [Kv; ÚjfE 1].

Szk: *lagir ~. XIX. sz. köz.:* egy pár lagir topánka [Berz. 17b] * *merino ~. XIX. sz. eleje:* Két pár mérino topánkák [EMLt] * *sarkos ~. 1854:* 1 par Sarkas Topanka [Mv; TSb 27].

tópart malul lacului; Seeufer. *1584:* az mely wt Jeo Az Ekezeo dombrol az to partho(n) ... egy kor Bachy Janos felesege vta(n) el Borozdoltha vala de Azert Byrodalmat sem co nekj sem masnak Benne soha Ne(m) tudo(m) [Csapó KK; JHb XX/45].

Hn. *1760:* A' Sullymos Tó parton (sz) [Ne; EHA].

topasin topáz; topaz; Topas. *1679:* Egy nagy öregh kő Topasinnak híják igen szép [MNy XXXVIII, 304].

topaszentkirályi a Topaszentkirály (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Topaszentkirály/Topa-Sîncraiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Topaszentkirály: **1.** Topaszentkirályon lakó; din/care locuieşte la Topaszentkirály; in Topaszentkirály wohnend/wohnhaft. *1778:* az nevezett helyet birta az Topa Szent Királyi Oláh Pap, de mindenkor valami Taxa mellett [Zsobok K; JHbK XXII/8].

2. Topaszentkirályon levő/található; din/care se află la Topaszentkirály; in Topaszentkirály befindlich. *1649:* Az mely Sarga fako louat ... veöttek uolt cö kegiel(me)k, posta ala aduan Szilah fele, holt megh az Topa Szent Király to mellet [Kv; Szám. 26/VI. 552].

topáz topaz; Topas. *1823–1830:* Nyolcadik ház ... Ebben vagynak ... Orientális topáz, electorok régi nyakbavetőjek, lengyelországi fejér sas ordó, a Nagy Mogul Trónusa aranyból és czüstböl, melyen nyolc ember 19 esztendeig dolgozott [FogE 185–6].

topaziusz topáz; topaz; Topas. *1637/1639:* Egy viragos füzeses forma in Gyöngyeos Türkeses kesentyü. az keozepiben Topasius, nyo(m) m. 2. p. 6. aestimalt(uk) f. 65 | Egj njolcz szegú topasius njom p. 27 – f. 13 d. – | Vagjon Egy Tornyos Kesentyú gjóngjeos Türkeses az Keozepib(en) egj feier topazius nyo(m) M. 1. p. 39. aestimal(tuk) f – 46 d. – | egj viragos Geongjeos, Türkeses, almadinos, Carniolos Kesentjü, annakis az keozepiben topazius, nyo(m) m. 2. p. 9 aestimaltuk f. 47 d. – [Kv; RDL I. 111].

topé paróka; perucă; Perücke, Haarersatz. *1799:* Mészáros Ferentz ... nyirott Topét, és Tzopfot visel [DLt nyomt. kl].

toplicai a Toplica (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Toplica/Toplita; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Toplica: **1.** Toplicán lakó; din/care locuieşte la Toplica; in Toplica wohnend/wohnhaft. *1803:* a Toplitzai ... Birtokosok ... Embereiket azon hellyekröl szolgáltattáké, taxáltáké szabadoson? [Gysz; Born. XVc vk] | könnyen háborgathattyák ezek, a' Topplitzai Oláhokot, mert nem mérnek nékiek ellent állani: egj Remetei, vagy Székelly katona hat, 's több Topplitzai oláhotis könnyen meg futamthat [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Anisór alias Lázár (65) örmény kereskedö vall.] | a' Ploptyis mindenkor difficultas alatt vagyon az igaz hogy mindég a' Topplitzai emberek használlyák azoltais; de az olta öket a' Remeteiek számtalan sokszor meg hozták [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Dobrán Gligorás (50) col vall.].

2. Toplicához tartozó; din/care aparţine de Toplica; zu Toplica gehörig. *1725:* ezen Topliczai havason Vannak hol mi esztenak, az mellyböl is szokta(na)k adni minden esztenakröl két ket Berbecset két két Báránt négy negy Sajtot [Toplica MT; Eszt-Mk 20–1 inv.]. *1741:* Ditroi Mezei György több esztenás Társaival edgyütt a Topliczai Kész Albe nevü havasra minden Czédula nélkül vítték volt fel, az esztenájokot a melly mián is barmokban az Plajasoktol károkat vallottanak [Ditró Cs; Ks 69. 50. 44]. *1803:* ezen Métákig Gyermekségemtöl fogva, énis sok hellyen tartottam a' Topplitzai határb(an) Pojánákot [Gyszm; Born. XVc. 1. 18 Jacobus Ptyetkár alias Küs (senior) (83) vall.] | Jol emlékezem, hogy a' Gyitraiak ... sokat foglaltak el a' Toplitzai határbol [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Popa Kirilla (66) col. vall.]. *1831:* jöjjen tsak hozzám mert mutatok én egy olyan régi Ók Levelet ... ebben meg vagyon külömböztetve a Toplitzai határ a Ditraitol [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantiv-

artigem Gebrauch: Toplica lakosa; locuitor din Toplica; Bewohner von Toplica. *1803:* a' gyitraiak a' Topplitzaiaknak … hat vagy hét szekérni készen fel csinált jo szekér szénájokot erővel el vették [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarius Anisor alias Lázár (65) örmény kereskedő vall.].

toplicás pocsolyás, süppedékes, ingoványos; mlăştinos, băltos; wässerig, pfützig. *1695:* az Czekeotfalvi topliczás (!) hatar szelje [Tarcsafva U; EHA].

topográfiai helyrajzi; topografic; topographisch. *1864:* az ezen kösség határába előfordulo többi topographiai nevek … nem vétetődhettek fel [Tölgyes Cs; GyHn 60].

topor simító szekerce; toporişcă, topor (folosit la cioplit), bardă (de dulgher); Breitbeil. *1658:* Egy topor mely érne 12 dénárt [Ikland MT; Radvánszky, MCsal. II, 332 Iklandi Istvánné árvái javainak leír.] *1688:* Az Pakularok szükségire egy Topor vételire erog(ált) f. – // 48 [Bucsum F; MvRKLev.].

topp szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *egy ~ot sem* egy tapodtat/semmit sem; nici un pas; keinen Schritt. *1837:* Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itten székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok – tsak anyi Üres orám mig egy kevcset alszom és eszem hanem ki potolom nem sokára a mit most el mulattam [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyv. kezével].

toppan váratlanul megjelenik; a veni/apărea pe neaşteptate; unerwartet/plötzlich ankommen. *1662:* Nem lehetvén azért semmiképpen egyéb benne, hogy már majd maga személye ellen is fejedelemnek láttatnák diffisus, kétes lenni, mintha ellene igyekeznék; Marosvásárhelyre való egy útjabéli vadászásában csak reménység kivül nagy nyargalódással ott toppanván környüle egy igen nagy kóborló bandériummal, úgy, hogy mind udvarának, s akkor vele levő udvari hadának számát azoknak száma láttatván meghaladni, s gyalogjai is fejedelemnek elől való háló-szállásra bocsáttatván, szabadon tarthatni állíthatnék fejedelem tőle [SKr 150]. *1802:* ott toppant azon elébb emlitett Veres Sapkás … és … meg tsapta főbe a Szegény Forro Lajost egy kemény Vas villával [Mv; Born. XXXIX. 53 Georgius Virág (21) vall.]. *1816:* a' Labb földekre vigyázom mert ha az Ur Isten meg engeszteli az Idött észre se veszi mikor ott topanok [Kv; BfR XI. 21 G. Korda Anna lev.]. *1831:* az Ferentzi Károlly úr Kotsissa … a' Fogado eleihez toppanván, ezt kiáltya a' Bátosi Legénye után [Dés; DLt 332. 12].

Vö. a *dobban* címszó 3. jelentésével.

toppant, toppint dobbant; a bate din picioare; mit dem Fuß stampfen. *1793:* az Tűzhellyen űlve Patkos Csizmájával keményen és mérgesen az Abrazattyára toppintott Baratosi Joseffnek [DLt az 1799 évi adatok között]. *1794:* ottan Horvát Josef uram, Barátosi Josef uramnak lábával egyszer a' fejire toppanta, melljre én meg fogtam a' lábát, hogy többször ne toppantson s el huztam rolla [DLt].

toppantgatás dobbantgatás; batere din picioare; mit dem Fuß wiederholt stampfen. *1792:* Régi Elcink tudták a' Gángot Tsarnoknak, a Tántzot Topporzok-nak (: Pápainál ugyan Toborzok van :) a' toppantgatásról talám, mondani [Eder 177].

toppantó dobbantó; care bate din picioare; jd. der/die mit dem Fuß stampft. **Szn.** *1590:* Toppantó Laszlonak f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 76 Kis István sp. lajstr.].

tor praznic, pomană, comîndare; Leichenmahl. *1589:* 19 Júly Ment Mondro Jacab, az Talakert es Talnerokert Somborra, az melyet az Torra zettünk volt 2 Loual f. – d. 75 [Kv; Szám. 4/VI. 106 Stenzely András kezével]. *1666:* az temetés elébb nem lehet, hanem tegnaphoz öt hétre. Tor leszen-e, nem-e? [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1692:* A Mester … tartozik el temetni mind Gazdát Gazda Aszszonyt s Cseledet ajandékon pénz nélkül, harangozniis, ugy mind azáltal, hogy egy kupa bort és petsenyét a' Torban valo hiváson kivül házához küldvén (így!) [Csitsztiván MT; MMatr 330]. *1701:* Az Relicta alattya hogj az marhájat nyuzták meg a vra torára és neki más adattassék hasonlo helljéb(e) [Kissolymos U; BLev.]. *1748:* Bora maradott két hordóval, de edgyik ă Toron elköltt s ă másikotis megkezdették [Torda; Borb.]. *1761:* Szánto István még halván … maradott negj ökre, edgyiket a' Torára még nyuzták [Gyeke K; Ks 4. IV. 21 Gyurka Antoni (40) vall.]. *1762:* Feles becsületes emberek voltak, adtam tisztességes tort minden rendbeli embereknek [RettE 138]. *1769:* a' Torara az fiai három ökröt üttetenek le a Falunak [Szárhegy Cs; LLt]. *1789:* Festnének a' Torra hozott Bor [Mv; ConsrAp. 92]. *XIX. sz. eleje:* Ha bédugnak sírunkba, Papp se jöjjön torunkba! [EM XX, 507 Márkos-kódex]. *1840:* A' torra sütött kenyérért fizettem 5 válto forint [Kvh; HSzjP]. *1863:* tisztességes el temettetésem lészen el intézendö néhai édes Anyám sirja mellé de minden virrasztás és tor nélkül [Kv; Végr.].

Szk: *cigány ~.* *1860:* Ijen halt meg Trufás a muzsikus név szerént Vaczkán Sándor 40 éves korában szivgörcsben el temettetett 3-án dél után – a czigany torbol [Dés; RAk 111].

Sz. *1656:* én napestig étlen-itlan imitt-amott járok, vigyázok az nagyságod szolgálatjában, gyalog lantolok, mint egyfele törba (!) menő állat [RákDiplö. 475 Jac. Harsányi II. Rákóczi Györgyhöz].

◊ **Hn.** *1764:* vulgo Sötét Tor n. h.-en [M.valkó K; KHn 104].

torbázik habzik a szája; a face clăbuci la gură; der Mund schäumt. *1629:* az Varga fia hogj latá hogy az fejze nalla nintsen ugj mene ra s vgj wte Horuat Jstua(n)t az uta(n) hogy torbazik (!) uala az wtes miat ugy wte az attya hogy mingyart le rokkana [Kv; TJk VII/3. 96]. *1644:* az giermek fel kele az feöldreöl, niakonis cziapa az szasz giermeket hogi ugia(n) torbaczik (!) vala rutul meghiss szida az Üst giartot [Mv; MvLt 291. 416a].

torbézló, tormézló dorbézoló; cheflui, petrecăret, petrecător; schlemmerhaft, Zecher. *1597:* Az vasarnapi bor, korchiomarlastis ew kegmek megh zabaditottak de illien conditioual hogy ew kegme Biro vra(m) zorgalmatosson vigiazzon hogy walami rezeges tormezlo emberek miat túmúltús ez Varoson ne indittassek [Kv; TanJk I/1. 290].

Vö. a *dorbézoló* címszóval.

torbézol, tormézol dorbézol; a chefui, a petrece zgomotos; schlemmen, zechen. *1593:* Eyel vgimint tilalmas orakban virattik tormezlany zoktanak, es izoniv ochyma(n) bezedekel zitokal kialtany … kerik varosul Biro vramat … aky Wdeo vta(n) eyel ezen kepe(n) tormezol bar vgia(n) hazabannis ektelenwl kialtwa(n) azonkepe(n) bwntessek, es

birianak effelekkel [Kv; TanJk I/1. 224]. *1637:* Ezt hallottam amaz banczi czigantul ejel hogi ki jöue onnet Teöreök Ianosnetul, mert ezen etszaka ugjan renget az haz bele ugi tanczoltak s tórbezoltak [Mv; MvLt 291. 89a].

Vö. a *dorbézol* címszóval.

torbézolás dorbézolás; chef, petrecere zgomotoasă; Schlemmerei, Zecherei. *1783:* (A) tanczbol fertelmes bujasag es boromnak s palinkamnak feslett erköltsü szemelyekre lett pusztitasa s torbezlasa következett [Bözödújfalu U; Pf].

Vö. a *dorbézolás* címszóval.

torbokló halászok póznája, mellyel a vizet fölzavarják, hogy a lappangó halakat mozgásba hozzák; prăjină pentru stîrnirea peştilor; von Fischer benütze Stange für die Störung des Wassers um die Fische in Bewegung zu setzen. *1589:* Ket halo fogholy Madarhoz valo. Egy halo, hall fogny valo a' keo Rakashoz valo, Egy Torboklo halo [Kv; KvLev. I/2. 69 Vegyes ir.].

torbonca targonca; roabă, tărăboantă; Handwagen, Karre. *1571:* Megh Ertettek eo k. az eo felsege parancholatyat az Torbonchak es assok chinaltatasa feleol [Kv; TanJk V/3. 33b]. *1681:* Ehhez tartozó vas kecö hordó öt torboncza mingyárt ez előtt vagyon [CsVh 90].

torboszlói a Torboszló (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Torboszló/Torba; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Torboszló: **1.** Torboszlón levő/található; care se află la/din Torboszló; in Torboszló befindlich. *1623:* Ennek az megh neuezett Nagj Ambrusnak uolt it az torboslay határon östöl marat czöröksege, mezei szanto földe es szena reti [Torboszló MT; MvLt Bereczki lev. 3 Pál Sándor kijegyz.]. *1713:* A Torboszlai Templomot Consacralták in Anno 1713 die 13 xbr(is) [Torboszló MT; MMatr. 237]. *1743:* Fel olvastatik a' ... Torboszlói Filialis Ekklának Instantiája, melyben a' Sz Imrei Mater Ekklátol valo el szakasztását, és különös Papnak tarthatását kéri [Torboszló MT; MMatr. 454].

Hn. *1579:* Torboszlai Szegben (sz) [Berekeresztúr MT; EHA]. *1756:* A Torboszlai szegb(en) [Berekeresztúr MT; EHA].

2. Torboszlón lakó; din/care locuieşte la Torboszló; in Torboszló wohnend/wohnhaft. *1662:* Mi Benedekfi Janos Torbozlai [BálLt 49]. *1770:* Torboszlai Tit. Beretzki Sándor Uram [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

Szn. *1614:* Torbozlaj Peter jb [Küsmöd U; BethU 151]. *1627:* Torboszlai Boldisar [Küsmöd U; UszLt 50. 61]. *1763:* Torboszlai Beretzki Sigmond mp [UszLt 25]. *1780:* Torboszlai Tamási János [Msz; BetLt 6].

3. Torboszlón tenyésztett; care a fost crescut la Torboszló; in Torboszló züchtet. *1623:* Tudom aztis hogy ez Eztan berezin Mogiorosy s Tobrozlai (!) Johott feytek s cok czinaltattak azt az mezeott, egy darabiat enis iol tudom mikor czinalak [JHb Valentinus Orb<an> de Kibed 7<1?> vall.].

4. Torboszlón készített; care a fost făcut la Torboszló; in Torboszló erzeugt/hergestellt. *1579:* Torboszlai szeg [Berekeresztúr MT; SzO VI, 405].

torcsos '?' *1737:* monda Könczei Gabor ur ide jartam chez a tortsos Nenemhez mivel az vetsernye tájban holt hiret hoztak vala [Kanta Hsz; HSzjP].

tordai a Torda tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Torda/Turda; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Torda: **I.** *mn* **1.** Tordán lakó; din/care locuieşte la Torda; in Torda wohnend/wohnhaft. *1570:* Orsolya chyeogwdy (!) Janosne czt vallya, hogy Az Thorday azzonnepek mykor Eothet byzonsagra Jdezyk volt, Az kor az Nyreo Matthiasne Azon kery volt Eoteth hogy Azt vallanaia hogy cok fogoth Embert Nem fogtak [Kv; TJk III/2. 173c]. *1588:* Az Loúas legenyekre valo Kolchyege ... 22 February Lazlo deakot Kyulte Byro vra(m) Torday Byrohoz Tordara hogy meg kerdye az Menedek dolgat atta(m) nekye f. – d. 25 [Kv; Szám. 4/III. 75] | My Czypkés Georgy Thorday Biro es az teob Eskwt Polgarok [Torda; Pk 2]. *1591:* Bathory Boldisar Nyereg gyarthoya ala fogattam Tordaigh egy Torday Zekerest f – d 20 [Kv; Szám. 5/X. 43]. *1592:* Vettem Esmeg harmaül d 2 az Torday Cipo Sittehnetel 915 Cipott f 6 d 10 [Kv; Szám. 5/XIV. 333 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Az Tordaj cereog Deakoknak recordalasert f – / 20 [Kv; Szám. 15b/IX. 191]. *1671:* administrallyák azon adót, az specificalandó terminusra Praefectus Atyánkfia kezében, sub amissione omnium bonorum eorundem ... Tordai Kamara Ispán, Tall. 05. Vizaknai Kamara Ispán, Tall. 10 [CC 97]. *1730:* két Thordai Aszszony ember az elveszett Grabaricsné Asz(szonyo)m gyémántos keresztét ã Papista Templom előtt az uttza közepe táján meg találta [Torda; MvRKLev.]. *1750:* Ezen Tőrők buza földből az Thordai Atyafiak nem vönek reszt minthogy sok kertet kell tartani [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1769:* Azon el veszett jószágok(na)k ki kalátsolására offerallya magát egy Tordai Lakos ember [DLt]. *1786:* én magamis láttam az Thordai Mészárosnékat az Thoroczkai piaczan árulni [Torockó; TLev. 4/13. 63]. *1806:* az emlitett Tordai emberek az Közelebről el enyészett Juniusi honapnak az Közepén, azon Szalonnákért ... el-is jöttek volt ... Udvarhellyre [Szu; UszLt 1753 ComGub.].

Szn. *1572:* Thorday Imre Anna [Kv; TJk III/3. 43]. *1582:* Torday Antalnet [Kv; TJk IV/1. 28]. *1593:* Tordai Georgi [Kv; TJk V/1. 313]. *1597:* Thordai Marthonnak [Kv; Szám. 7/XII. 18 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1604:* Torday Ferencznit [UszT 20/320 Kosa Boldig menessj, marosszekben lako (16) vall.]. *1625:* Thordaj Marton [Kv; Szám. 16/XXXIV. 210]. *1629:* Torday Martonnak [Mv; MvLt 290. 186b]. *1631:* Tordai Petertöl [RLt I Truczia Peter Olah Reodon[a] lako (74) jb vall. – [a]K]. *1632:* Tordaj Mihaly [Mv; MvLt 290. 86b]. *1645:* Tordai Istua(n) koacz [KCJk I. 5a]. *1650:* Tohrdaj (!) Jstuannak [Kv; Szám. 26/VI. 343]. *1663:* tordai Borbély Istvánnéval [Kv; KvE 173 LJ]. *1664:* Tordai Samuel [Borb. I. Rakoso(n) lako Biro Gergely (60) lovas puskás vall.]. *1726:* Tordai Márton [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 6]. *1730:* Thordai Borbély Istvánné [Kv; MvRK]. *1733:* Tordai Biro Pal [Torda; TJkT I. 20]. *1735:* Tordai Monar Ferencz ur(am) [Torda; TJkT I. 92]. *1745:* Thordai Székely Ferencz [Torda; TJkT II. 15]. *1749:* Tordai Jànos ... Thordai Kamara Ispány volt [Berkes TA; DobLev. I/236. 18a Vota Nyikula (80) vall.]. *1763:* Tiszt. Tordai Székely Mihály [Torda; TJkT V. 148]. *1766:* Thördai László [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. *1772:* Tordai Boldizsár [RettE 267]. *1795:* Tordai Samuel [M.bikal K; RAk 19]. *1812:* Tordai Mihály [Héderfája KK; IB]. *1819/1831:* Tordai Etfalvi Bálintné Sillo Borbára [Torda; Borb. II].

2. Tordán működő/levő; din Torda; in Torda tätig. *1669:* Az tordai vármegyei ispánság vacál, mivel Keresztesi Ferencz megholt; mi Kegyelmednek conferáltuk [TML IV,

535 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az Thordai ház portekaval es pertinentiaival Atjafiak között aestimaltatott f. 150 [Torda; BfN VI. 225/20]. *1693:* Mivel pedigh a Thordai Haz utan valo mezei Eorökseggek, Szőlők, Szanto földek retek, es egyebek ha mik lehetnek gondviselest kévannak ... Procurallyak az Komjatszegi Portioval edgyüt [Ne; DobLev. I/38. 4]. *1710 k.:* 1703-ban a harmadik rend is, csatornás fedele, és azon feljül deszkás egész folyosója vagy altámja, mint a tordai gabonás házam, orsós oloszfákkal elkészült vala [BÖn. 903–4]. *1747:* Városi Residentiatus emberek lévén az Tordai Szöts Czéh Taghjai is, Minthogj minden Varosi residentiatus embernek szabadságában áll, ha magát applicalni akarja hentességre, per hoc facultaltatnak a' szombatonként valo bárány nyuzasra [Torda; TJkT III. 119]. *1749:* Ezen okon kelletett ezen Detentakat Törvényre certificaltatnom, hogy ... Inczedi Peter Vr(am) Thordai Kortsoma házánál katonákkal társalkodvan azokkal paráznalkod(na)k [Torda; TJkT III. 261]. *1756:* Thordai ház ... és ehez applicaltatott Harsanyi Samuelné Aszontól reluált sessio Uzoni nevezeten lévő, ezek(ne)k is taxájok még nem currál [Déva; Ks 101]. *1820:* Pénz-keresés kedviért a kolozsi és tordai So kamararol Miriszlora, és Károlyfejérvárra szoktuk a sót leszállitani jó rakott úton [Báld K; BLt 6]. *1840 u.:* öt Bágyoni Ifiak a' Felség Tordai So Aknai fel pengetésekre So lopás véget Tordára csoportoson bé hatoltanak vala, s hogy a' So lopásban nem boldogulhattanak az örzök mián ... öt kas annya méhemet el vittek [KLev. 10].

Hn. *1819/1831:* Tordai piatzszeren [Torda; Borb. II].

3. Tordához tartozó; din/care aparține de Torda; zu Torda gehörig. *1677:* Tordai határ osztásának hirit hallom, melybe mivel énnékem igen nagy károm forog, terminussát örömest érteném [TML VII, 349 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* Andrásiné asszonyom megkérdvén az Apor István részit, az mi zálogos jószánginkat, feles szőlőit szürte is meg, azok között volt az én tordai szőlőmnek is a bora, kinek viszsza kellett volna maradni énreám [WIN I, 636]. *1723:* En eleget kalandozék hol örömre, hol szomoruságra. Istennek hala az Gyeresi, Thordai, saardi szőlőkőt jól talaltam [ApLt I Apor Péter a feleségéhez]. *1735:* va(gyo)n a' denotalt Pap Erdéjén alól az egész Eszakos oldalával az Kamarás Tóra le vont barázdás bérczen alá az Tóig ... juta Samariai Tordai Trauzner Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1737:* litigalván en az Ivel ... a Tordai Határon ... lévő egy darab Széna fü iránt ... az I ellen per non venit Sententiat obtincaltam [Torda; TJkT I. 127]. *1740:* minthogy az juhaikat meszsze tartják fenn az Havason és imitt amott a' Tordai, Csáni és más határokon, felettébb bajos volna elé hajtaniok mind(en) esztendön [Runk TA; Ks 89. 59]. *1745:* kéretem kézben egy Istok nevű szolgáját, ki is ... ä Thordai Széna füveken lévő Török búzákra menvén, hatalmasúl sok károkat tett [Torda; TJkT II. 60]. *1764:* azon sertések(ne)k Nyomat üzvén, az magatok szénátok körül a Tordai hatarban az sertesekneк jeleit meg kapták hajat vesciel el dugva a szenab(an) [Torda; TJkT V. 199]. *1794:* hasanloképpen néhai Férje halálozása utánn a' Tordai Széna füveken 90 v. forintokan acquirált Széna füis maradgjon keziben [Arsz; Borb. I]. *1841:* A Tordai hidon egy egy Marhától 3 xr [Pókafva AF; Born. F. IIf].

Hn. *1843:* a' Tordai berekben [KLev. 7].

Sz. *1879:* Ha ennek az úrnak ismered a feleségét, az aszszonynak küldj. Akkora szája van, mint a tordai hasadék, s a nyelve úgy kalimpál benne, mint egy faltörö kos [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. Tordára vezető; care duce la Torda; nach Torda führend. **Hn.** *1649:* Thordai utszai [Kv; TJk VIII/4. 363]. *1774:* a Tordai ut mellett (e) [Gerendkeresztúr TA; EHA]. *1797:* Tordára járó ország uttya a' Tordai uton alol (sz) [Ajton K; EHA].

5. Tordán tartott; din/care a fost ţinut la Torda; in Torda gehaltet. *1563:* 1563 esztendőben feleltettük meg a várost, és mentették magokat a gonosztevő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyüléstől fogva, ezután azért a büniert senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS]. *1568:* az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vygezte hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nypet [Fog.; BesztLt 57 Casparus Beokcos supremus Consiliarius Regie Maiest(a)t(is) a beszt-i tanácshoz].

6. Tordán készített; care a fost făcut la Torda; in Torda erzeugt/hergestellt. *1710 k.:* Én mind anslágra vett tordai és Függö borát vittem volt; mikor a táborban általagokra vettük is, mindenkor füstre vettük, sok szekfü, szerecsendió, fahaj és csak igen kevés kénköböl csinált anslágra [BÖn. 725]. *1801:* Ket fedeles Bokaj fel fel kupas Aradi Hf 1 Dr 2 ... 6 Tordai bokájok egy egy Fertajosok Dr 18. Ket Kis taj Flasko ... dr 60 Öt Tordai Tal és 3 Tanyér Dr 50 [Mv; MvLev. özv. Ugrai Dávidné lelt.]. *1812:* Egy pár aradi kantso xr 40 Más par Zöldes Aradi kantso xr 36 Egy Par kék és Sarga kantsó Tordai xr 20 Egy Par kek és Sargas kantso Tordai xr 12 Egy pár zöldes Tordai kantso xr 10 ... Egy füles Tordai Tal xr 12 Egy pár Lapos Tordai Tál xr 10 Egy par Lapos Tordai Tal xr 10 ... Két Tordai Tanyér xr 4 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8]. *1833:* Mü azt a' könnyü kenyeret ha fontolyuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé sütünk, kár is volna, hogy oda kéntelenittessünk, hogy a' kenyérnek nehézségére igyekczöleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek, melynek a' ditséretét az hol tsak esméretes, mindenwt meg adgyák a Világon, betsét 's jo emlékezetét meg homályositsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

7. Tordán történt; din Torda; in Torda geschehen. *1704:* Tudja kegyelmetek in anno 1696 és 97-beli, kegyelmetek Gubernium énvelem való szomorú processusit, Csáki László követségit, az én fehérvári s tordai szenvedésimet [WIN I, 177].

II. *fn* Torda lakosa; locuitor din Torda; Bewohner von Torda. *1594:* Biro W. meg hagya, az Thordaiak fizetesetis fel tudúan, meg fizessek [Kv; Szám. 6/III. 11]. *1808/1809:* Darotzi Josefföl és Kotis Sigmondtol akkor a Tordaiak vásárlottak szalonnát olyant, a melyet Darotzi Josef lábán hajtott volt Brassobol [Szu; UszLt 1753 ComGub.]. *1809:* a' Szalonnákat ... a' Tordaiak(na)k el-alkudtam volt [UszLt].

tordasi a Tordas (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tordas/Turdaş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tordas: **I.** *mn* **1.** Tordason lakó; din/care locuieşte la Tordas; in Tordas wohnend/wohnhaft. *1764:* Midön bennünket a Szent Királlyiak ide ki idéztenek ezen helyre ... akkoron ... a Maros Szent Királlyiaktol hallottuk hogy innet fogtak el a Tordasi tizenhét embereket [Csombord AF; JHb XXVIII/ 48] | ezen Thordasi tizen het emberek altal le vagatot erdöböl detinealtattak az Szenkiralyi Lakosok altal az Thordasi tizen het szemelyek [Szászújfalu AF; JHb XXVIII/64].

2. Tordashoz tartozó; din/care aparține de Tordas; zu Tordas gehörig. **Hn.** *1745:* a' Tordasi ... föld (r) [M.bénye KK; Radák 29].

II. *fn* Tordas lakosa; locuitor din Tordas; Bewohner von

Tordas. *1764:* ezen kérdésben lévö Erdöt ... mellyet most a Tordosiak le vágtanak ... le vágták az Ispánlakiak ... de akkor se találkozott edgy Szentkirállyi Emberis ellenzöje [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/48] | ezen hellyböl fogták el a Tordasiakot, mellyen most actu állunk és fellyebb határait meg nevezgetök [M.bagó AF; JHb XXVIII/48].

tordátfalvi a Tordátfalva (U) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tordátfalva/Turdeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tordátfalva: **1.** Tordátfalván lakó; din/care locuieşte la Tordátfalva; in Tordátfalva wohnend/wohnhaft. **Szn.** *1592:* Karda Janos Thordottffaly [UszT]. *1599:* Fekete Pal Thordatfalui [UszT 15/193].

2. Tordátfalvához tartozó; din/care aparţine de Tordátfalva; zu Tordátfalva gehörig. *1599:* Martho(n) Ferenczet peörli Palffi Isthwa(n) az feöldert, kit az Jenlaki Zabo Bernardtol es felesegitol megh weotte (!) eöreök aro(n) negy forinto(n), eöis megh kenaltatta mierthogy az Thordatfalui hatarba(n) wagio(n) az vtanis kęzle tenni [UszT 15/193].

torjai a(z Al- v. Fel-)Torja (Hsz) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Torja/Turia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Torja: **1.** Torján lakó; din/care locuieşte la Torja; in Torja wohnend/wohnhaft. *1751:* töstént parancsolok hogy meg dullyak az Torjai birot Ngd Parancsolattya szerint [Futáslaka Hsz; ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez]. *1773:* Egy Apor István nevü alávaló, háromszéki torjai falusi procatorból szörnyü nagy gazdagságra ment ember testált volt 80 ezer forintot azon kolozsvári jezsuitáknak, hogy míg azon szerzet fennáll, az interesséből tanulógyermekeket tartsanak [RettE 312].

Szn. *1625:* Thoriaj Szekel Peter [BLt 5].

2. Torjához tartozó; din/care aparţine de Torja; zu Torja gehörig. *1807:* A Földek(ne)k a' ki vont Nyilak szerint valo ki métázására ki menvén a' Torjai határokon ... kinek kinek nyilja assignáltatatt [Hsz; Kp 306].

3. Torján található/levö; care se află la Torja; in Torja befindlich. *1737:* Venczel Wallis Regime(n)tbéli kapitány Vagenhainb ur(am) hat Németet s kaplárt Executióúl az Torjai Házamra küld [Altorja Hsz; Ks 99 Apor Péter lev.].

torkocska gîtişor; kleiner Hals. *1670:* Az mi az gyermek állapotját illeti, mostan egyéb nyavalyája nincsen, hanem az torkocskája kezdett volt egy kevéssé fájni [TML V, 336 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

torkol esitít, tácsol; a linişti/potoli, a face (pe cineva) să tacă; kurz abfertigen, schweigen heißen. *1653:* Na(gysá)godnak alazatoszan jelentem mostansagh nemelj napokb(an) itt Enyeden lako Debreczenj Nyerges Janos neuü Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette, iduezült Meszaros Peter Uramat ... Mi minnjaion intettük torkoltuk, rolla, de annal inkab rutalmaszta [Ne; KemLev. 1391 Feöldeszi Mihalj sk lev.].

torkolat 1. gură; Mündung. *1734:* Concludaltuk, hogy a Malom árka torkolattyáb(an) az arviz nagy es sok jeget hanyván ... semmi Viz a Malomra nem mégjen [Dés; Jk 443b]. *1842:* (A) malom árka torkolattyánáli Zugó egy átalyába oly minden állandoság nélküli kontár munkával 3/4 zollos deszka oldalbérléssel ellátva, hogy azt tsak az ige tartya [Km; KmULev. 2].

2. vminek az eleje; începutul a ceva; Vorderteil von etwas. *1820:* a Somkút felé menö Országos Soútat a' helly szinén meg visgálván ... azon utnak a' Refor. Eclesia Malma tájékától kezdve a' Sopajtáknál elöre egész a Somkuti Völgy toroklattyáig lévö része egy átallyában rövid idön járhatatlanná válik [Dés; EHA].

3. bejárat; intrare (în/la ...); Eingang. *1648:* Az Uruarbiro haza alatt vagyon eg keöbeöl rakott pincze, melynek az torkolattya bolthaytasos sendely heyazat alatt | Az uy hazak alatt valo pinczenek az torkolattya az elebbeni inventarium szerent, bolt hajtasos felywl sendelyes, kiüül egy leueles kaputskaja fa sarkon jaro feliul egy vas pantal az gerendara foglalua [Porumbák F; UF I, 889, 890]. *1652:* Az Tömlöcz kü sziklából ki vágot. Mélysége negyed fél öl ã föld szinig. Torkolattya eserfa gerendákkal béllett [Görgény MT; Törzs.].

4. (edény) száj(a); gură (a unui vas); Gefäßschnauze. *1630:* pohar láb, ket hwuelire ualo toroklat Egy Ezwst fark uas, es Elegi belegi teoredekezwst. Ezek Egiwt niomnak m – p. 28 teszen tt f 9 d 50 [Kv; RDL I. 147].

◊ **Hn.** *1750:* Torkolaton [Koronka MT; EHA]. *1751:* Torkolatban a' Kertek megett (sz) [Koronka MT; EHA]. *1754:* a' Mestrága Toroklatja elött (sz) [Középlak K; KHn 296]. *1772:* A Toroklatban (sz) | A Gorbo Toroklatban (k) [Szászfenes K; EHA].

torkos 1. falánk; lacom; naschhaft. **Szn.** *1695:* Torkos Miklos [Nagyfalu Sz; SzVJk 51].

2. magas lábfejhátú; cu căpută (mai) largă; mit hohem Fußrücken. *1829:* Anyámnak küldek tsizmát egy kicsit hoszu de a' lábához takaradik – ez elég torkos – hogy hamaréb fel huzhassa megis patkoltattam [Kv; Pk 6].

3. széles bejáratú; cu intrare largă; mit breitem Eingang. *1727:* az Falu mellett ... Vendég fogado (: vagy Korcsoma ház :) vagjon ... vagyon egy tölgy fábol rakott közönséges nagyságu jo föld, torkos Pincze ... mellyre az Ház ereszszéből le járo jukatska is vagjon [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25]. *1732:* a kert mellett vagjon edgj jó, cserefábol rakott jó Sendelj fedél alatt lévö, torkos föld pincze [Kóród KK; Ks 12. I].

4. magasított; mai ridicat; erhöht. *1634:* Egy Giontaros fekeö szekrenybe(n) ezek Vadnak rend szerent: Egy Arannyas Kaphtan szoknia harom rend Arany peremmel torkos [Kv; JHbK XVII/15]. *1635:* Egy ueres Czimmaszin (!) szoknya Torkos az Vallan es allyan szeöld barsony prem f. 20 [Kv; RDL I. 107]. *1763:* 1. szekfü szin Szkofium készületü Roka Torkos mente ... Edgy Asszon mente Anglia kapornya szin arany paszamantal kötessel Torkos [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

torkosság telhetetlenség; lăcomie; Naschhaftigkeit. *1756:* Keregutz Gorgy ... meg fogta Petica Demetert és a földhöz verte s meg tamadta, ök pedig akkor nem a falu közönséges végezéseböl vagy Vrak parancsolattyábol mentenek ki hanem tsak a magok torkosságokert, hogy ihassanak huzhassanak és vonhassanak [Bencenc H; BK 1143 Makis Laszer (50) jb vall.]. *1783 k.:* nem szünnek a' ... Parasztaknak meg tölt Gazdái az egész Határon lévö erdöket praedalni, a' szegényebbeket pedig már beléjek rögzött torkosságok bé töltésig italul és ... pénzül ... büntetni, söt Határinkon levö makkos erdökben ... fizetesre Nyájjat gyüjteni bátorkodtak [Torockó; TLev. 4]. *1794:* a kafé italban torkosságig magát gyakorlotta [Páva Hsz; HSzjP Gomb-

kötő Ilona (26) hajadon leány vall.]. *1800:* Dosa Adám ur … A' Makfalvi Joszágotis el adta de nem torkosságáért és reszegeskedésiert mert azt soha nem tapasztaltam hanem más egyéb okbol [Msz; DLev. XXXV. 6. 3].

Sz. *1676:* Farkas börét, de szörét, párducz torkosságát nem változtatja. Canis pater, canis et filius [TML VII, 204 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

torkoz torkon ragad; a strînge pe cineva de gît, a gîtui; jn an der Kehle packen. *1828:* Kovács Istvánné torkozta vérbe küpölte (!) [Szentgerice MT; CsS].

torkú 1. bejáratú; cu un anumit fel de intrare; mit einem bestimmten Eingang. *1800:* minthogy a fel hagyott és sok esztendők alatis bé nem romolhato Torku Bányák nem mivelhetesiböl Tarsasagunknak a Vas köre nézt nevezetes kára vagyon, méltoztatnak és méltoztatnanak Nagyságtok Közönségesen, az illyen forma Bányák fel foghatása iránt az Esztendők számát Kevesebre reducalni [Torockó; TLev. 9/31].

2. (edényre von.) vmilyen szájú; cu un anumit fel de gură; Gefaßschnauze mit einer bestimmten Form. *1638:* az Nagi es io sziles torkü Huzomos italükat keszocere szoritotta[a] [KJ. – [a]Az Isten].

torkulár prés; presă; Presse. *1679:* Ruha nyomtato Torkular (: Sajtoczka :) nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28].

torlás tolulás, torlódás; adunare, acumulare, strîngere; Stockung. *1577:* Hogy az Viznek Zaya onnet torlot meg, Onnet lőt az torlas, Es vgy Jöt fellyeb fellyeb az Coloswary földre az Akadaly [KvLev. VII/35]. *1578:* Az Gòróffi gaspar gattia(n) az zay ismeg meg torlot es Immar vgyan iol fel allot Az Jegh, keryk eo kegmet Byro vramat hogy lenne gongia Rea hogy Ieowendeore Nagiob kar ne essek Az torlas myat [Kv; TanJk V/3. 177a]. *1579:* Ertyk … az Jelen walo es Ieowendeo karvallast az wyznek torlassa Myat … io gond wysselessel kenzerichiek Rea, az Malom mestereket hogy fogaggianak embert ky eyel nappal Rea wygyazzanak hogy az torlas teobbe ennyere ne hatalmaskoggyek [Kv; TanJk V/3. 182a]. *1580:* Megh ertettek Az Jegnek torlassa myat valo fogyatkozast, Azert wegeztek eo kegmek egez varassul hogi Biro vram az Malom mesternek keowetsegere, ha tyzed allya kel, azt Aggyon [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1582:* Annyra volt az vysz Torlas, hogy Sohul az mayorok keösze, az fejedelem Deszma Aztaga latnya nem mehetenk, mert az vysz az Gattol valo Torlas myatt, Annyra ky Arat vala az mezeore, hogy az Termeszet szerent valo folyasabol, minden fele az mezeore es mayorokra Torlott es arat vala ki [Kv; KvLt VII/42 a kolozsmonostori konvent okl. Joh. de Zwchyak vice judlim, Benedictus Bornemyza de Patka, Sig. Georgffalwy de Georgffalwa aláírással]. *1589:* 25 February myert hog' a' Jegnek nag' torlasa mia feltettem mind a' gatakat s mind a' Molnot, az it ualo halazok voltanak 25. kik segitettenek a' ieget el bochatni ket napp, attam ezeknek f. 3 [Kv; Szám. 4/XI. 25–6 Szenterzsébet isp. reg.].

torma 1. Armonica rusticana; hrean; Meerretich. *1585:* vöttem … Nyers kapoztat es vgorkat tormat d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1589:* Vaczorara ueottem … Tormat d. 10 | Tormat hagjmat d. 3 [Kv; Szám. 4/X. 11–12, 55]. *1595:* Tormat chiukahoz veöttem f – d 2 [Kv; Szám. 6/XVI. 1]. *1597:* Chiukat Teoreot lere Varose. Etzetet a' Soban feot retkehez 5 1/2 eitel … d 44 Tormat kenieret hozza f – d 4 [Kv; Szám. 7/XII. 35 Filstich Lörinc sp kezével]. *1648:* Egy veremben thorma metr. nro. 2 [Kere F; UF I, 849]. *1656:* Ezen pinczeben vagyon ket rend puszta aszok. Vagyon fövenyben rakot … Torma qr. 1/2 idest fel veka [Fog.; UF II, 172]. *1667:* mikor az biro tormat kert volna azt mondotta, hogy adok en most vagjon nalam Veres gjuker [HSzj *torma* al.]. *1673:* Ezeken kivül vagyon alma, körtvely, magyaro, dio, komlo, torma, aszszu szilva, es soo [Fog.; UF II, 559]. *1681:* Vagyo(n) itt: Magnak valo kapozta fö Nro 100 Kerek fejü apro repa … Retek ighen apro … Torma … Murok répa [Vh; VhU 570]. *1740:* Szebenben küldötem ket karkatúra Szenát fát káposztát murkot repát Petreselymet Tormát [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1744:* (a jobbágyok adnak) fel véka Tormat, egy köböl komlott, egj ejtel magjarot, eprett, Gyöngy virágott [Vécke U; LLt Fasc. 67]. *1748:* Egy kis atalag igen jo eczet agyat küldök Tormát télre eleget ásass [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

Hn. *1609:* Thormapataka al(ia)s Vyfalu [Kv; KvLt Fasc. D. 44]. *1717:* in Telek in loco vulgo Torma Völgyi Bérez vocato (sz) [Fejérd K; EHA]. *1761:* Lá Torma völgy (sz) [Fejérd K; EHA].

Sz. *~t tör vkinek az orra alá. 1574:* Thot Ianos Azt vallia … haza Ieo agostonis valahonnat, oztan hazok eleot lewen vgy kezdyk ely az feddeodest, Adam Mongia volt hogi thormat teor orra ala | Dorothia Hwszar Imrehne Azt vallia hogi hallotta Adam Mongia volt agostonnak hogi Thormat teor orrah ala [Kv; TJk III/3. 345] * *azon marad, mint a ~ba esett féreg. 1667:* Ott fityeg az én levelem is, melyet az apám uram nékem írt levelével együtt, kérem, küldjön viszsza. Én, valamit ád az jó Isten, de csak azon maradok, mint az tormába esett féreg [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *ebet eblével, csukát ~val. 1764:* S ha efféléket hoz elő nekiek az ember, haragusznak, melyet eb bánjon s ebnek is parancsolnak, ha szintén olyan nagy garral vannak is. Eb ura canis, ebet eblével, csukát tormával stb. [RettE 172–3].

2. ételként megkészített torma; hrean; Meerretich (als Essen zubereitet). *1710 k.:* Nem ettem, tudom néha másfél nap is, nem is kívánta olykor a gyomrom is, az appetitus együtt járt avval a fájdalom múlásával, olyankor osztán ha kaphattam csukát, semling apró halat, csikot, vagy ha hal nem volt, tyúkfiat főzettem káposzta levében, tormával; egész patika csak az volt [BÖn. 515]. *1736:* tehén- vagy disznóhús kaszálével, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben, nyúl-húst fekete lével, csukát tormával vagy szürke lével [MetTr 322].

Szk: *csípős ~. 1839:* Hát még milyen capitalis virschliket falatoztunk fel jo csipös tormával, örömkönnyeket facsaroval [Kv; Pk 7] * *reszelt ~. 1710 k.:* felette igen fájdalmat nem éreztem, de rettenetes háborodást szenvedtem; úgy hiszem, ha még el nem bocsátották volna, el sem kerültem volna a gutát. Szabadulásom után egy vén úr, jó uram, adá tanácsul, hogy olyankor szagoljak reszelt tormát [BÖn. 527].

◊ **Szn.** *1551:* Thorma Janos porkolab [Fog.; LevT I, 77]. *1572:* Thorma Janos [Sombor SzD; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1591–1594/1602:* Danielis Thorma [Retteg SzD; JacForm 55]. *1645:* Tórma Peter Vram [Kisbudak BN; BesztLt 1645/20 Retteghy István sk lev.]. *1646:* Torma Peter [Mv; MvLt 6]. *1650:* Torma Peter Uram [Mikcháza SzD; Ks 42. C. 42]. *1654:* Torma János [Pulyon SzD; WassLt Nagy Banga Pál (80) jb vall.].

1662: Torma István uram [TML II, 332 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1667:* Torma Peter [Sajósztandrás SzD; Born. XL. 18 Iudali Benedekne Posa Sophia (63) ns vall.]. *1670:* Torma Marta [Szúv; Born. XL. 9 Murvai Janos de Mema (25) ns vall.]. *1672:* Thorma Gyorgy Ur(am) [SzJk 120]. *1678:* Torma Mihály [TML VIII, 87 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Torma Sámuel [CsH 37]. *1737:* Cs. Kereszturi Torma Miklos Urunkat [Dés; Jk 469a]. *1751:* Torma Samuel [JHbK XXIV/13]. *1760:* Torma Dániel vagy Gábor [RettE 104]. *1789:* Torma Éva [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1]. *1802:* Thorma Kriszta [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Torma nevü testvérek [FogE 158].

tormagyökér (tulpină/rădăcină de) hrean; Meerretichwurzel. *1648:* A feoldben haz szwksegere valo repa, s-torma gywker nem sok, meretlen [Porumbák F; UF I, 890].

tormamag sămînță de hrean; Meerretichsamen. *XVIII. sz. v.:* A Petrescllyem, Czékla, és torma mag, minél régib, csak meg ne vesztegetödöt légyen, annál job [Ks kerti oeconomia].

tormaőrlő rîșniță pentru hrean; Mahlmaschine für Meerretich. *1692:* Egy torma örlö [Szárhegy Cs; LLt].

tormareszelő răzătoare pentru hrean; Krenreiber. *1589:* A haz szuksegere valo Eggyetmas aprolek vetel. Vóttem eg' Torma Rezelót f. – d. 5. Vóttem egi veka daratt f. – d. 25 [Kv; Szám. 4/XI. 43]. *1590:* veottem … 1 Torma rezelleot Az Wr kochniara (!) … d. 8 [Kv; Szám. 4/XXI. 48 Kis István sp kezével]. *1636:* Egi torma reszeleo d. 8 [Kv; RDL I. 109]. *1647:* egy keo konyha … vagion benne egy Szakacs Aztal; ket vago kes … Egy rosz torma reszelo [Drassó AF; BK 48]. *1677:* Két torma reszelök [Kv; RDL I. 155b]. *1681:* Konyhara valo nagi fa kalán Nro 4 … Torma reszelö Nro 1 [Vh; VhU 522]. *1687:* vasarlot … Tiz tölcsért den 90 Negy torma reszelött den 42 [Utl]. *1690:* Vagyon ezen Konyha … kö kemenyevel együtt … Torma reszelo nro 1 [BK 4–5 Kentelki inv.]. *1698:* edgj Torma reszelö [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1737:* egj torma részélö [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1747:* az konyhab(an) … vagjon … Tormo reszelö egy [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1802:* Egy vas rámáju viseltes Torma reszelö [Ne; DobLev. IV/858. 8b]. *1820:* egy avadég Torma Reszelö [Feltorja Hsz; HSzj *avatag* al.]. *1849 k.:* Pléh szürö – orda-szedö és Torma reszelo 2 ft [Doblev. V/1280].

tormás 1. tormával készített/fogyasztott; cu hrean; mit Meerretich zubereitet, Kren-. *1800:* Januariusi Holnapnak … 17dikén … Vatsorára a' fen irt Csonka lábbol volt Tormás Sültnek (így!) kolbász 20. pénz érö [Torockó; TLev. 5].

2. tormát termö; (loc) bogat în hrean; (Feld) reich in Meerretich. **Hn.** *1631/1640:* Thormas kuttjanal [Gyalakuta MT]. *1641/1687 k.:* a Nagy Tormáson alol (sz) [Székes MT; MMatr 287]. *1669:* Szántók … Tormásban [Bfh; KHn 6]. *1685/XVIII. sz. k.:* az Thormás volgjben (sz) [Balázstelke KK]. *1699:* Tormás Teriben (sz) [Egeres K; KHn 191]. *1732:* a Tormas nevü ret [Nagyida K]. *XVIII. sz. köz.:* Tormás pataka mellett (k) | Tormás hidjánál (k) [Gyulakuta MT]. *1752:* a Tormásban (sz) [Mócs K]. *1766:* A' Tornásba [Méra K; KHn 242] | a Tormás rét Föben (sz) [Nagyfalu Sz]. *1774:* Motsi Tarmás felöl valo Forduloban [Mocs K; KS 15 conscr.]. *1775:* A Tornásba (k) [Méra K; KHn 242] | a' Tormás patakán tul [Komjátszeg TA]. *1782:* az Tormás patakban (sz) [Tordatúr TA]. *1794:* a Tormás vegében (k) [M.lapád AF]. *1802:* A' Tormás (sz) [Fületelke KK]. *1803:* A' Tormás eleje Nevezetü hellyb(en) (k) [Dicsőszentmárton]. *1812:* A' Tormás nevü hellyen (sz) [M.lapád AF]. *1827:* Tormást [Bede MT]. *1841:* Tormáson [Gyulakuta MT]. *1864:* tormás [Jegenye K; KHn 208].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tormásan tormával elkészítve; preparat cu hrean; mit Meerretich zubereitet. *1709:* Egyéb ujságot nekie nem tudok irni, hanem az minapiban Sánta Juczi bornya itt vala s londing helyett az nyakában egy nagy darab gömböcz vala s kérde(m) töle, mit akar véle; azt felelé: az öcsémnek Daniel Péternek tartom, mert szereti tormáson [Bodok Hsz; DanielAd 275 Hidvégi Miko Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz].

tormástál torma tartására/felszolgálására használt tál; farfurioară pentru hrean; Teller, Schüssel für die Lagerung/Aufwartung des Meerretiches. *1634:* Ket kis Tormas tal az eggyik czifras [Kv; RDL I. 105].

tormástálacska torma tartására/felszolgálására használt tálacska; farfurioară pentru hrean; kleiner Teller, Schüsselchen für die Lagerung/Aufwartung des Meerretiches. *1623:* haro(m) Tormas Talaczkak Eggik vj, niomnak eggiut Lib 4 1/3 tt f. 1 d. 18 [Kv; RDL I. 122]. *1647:* egy Tormas talaczyka f. – d. 20 [Kv; RDL I. 134].

tormentum gyötrelem; chin, supliciu; Qual. *1594:* Mondro Peter az tormentum utan illien uallast teot | Miert-hogi az tanuk vallasokbol semmi oli bizonios pręsumptiot, sort (!) nem elicialhatni, kibeol az Alperesekhez valoba az gianosagh mehetne, Azert ezekre a sorokra az tormentumra az teorueni nem bochattia, hanem minthogi az wdeo taiba esset az kar vallas, mikor eok farsangoltanak, jurallion mindenik sola in sua p(er)sona, hogi eo nekiek abba az factumba sem hirek, sem tanachok nem volt [Kv; TJk V/1. 451, 454].

tornác cerdac, pridvor; Gang, Laube. *1573:* Michael Herbert Iuratus fassus est … Ele leo Kappa Myhal, es hogi megh esmery Mond neky hwl Jars zomzed vra(m) … volt egy hegyesteor es egi fek Nala, hogi kylleb Ment volna az kylseo aytot meg Nitni, latot egi Nergetis az Thornachba az aztalnal Lowais az arokba lar volt [Kv; TJk III/3. 49]. *1587:* Egi talpfat eeregeot vitettem az vdwar feleth az ablakoknal valo Thornachira … – / 75 [Kv; Szám. 3/XXX. 19 Seres István sp kezével]. *1590:* Thudom hogj Pribek Gergelj az tornaczyban halt egy Zolgalo azzony Emberis halt ott az tornaczyban fiais ott fekuttenek [Szu; UszT]. *1629:* az eo Gazdaia Inassa az Tornaczban deoreombezue(n) es eo ky menue(n) az deoreombezesre azok hittak oda [Kv; TJk VII/3. 147]. *1647:* Tornacza deszkaval padlott, de menjezeti rosz csepegös [Marosillye H; VF 55. 5415]. *1677:* Nyári ház és kö pincze … Vagyon az tornáczban 4 bokor fúvóknak való kifaragot deszka [Madaras Cs; CsVh 51]. *1681:* Szegelet Bástya … Az Tornacz fa oszlopokon állo volna, de mind also padlasat s oldalatis ighen el pusztitották | (A) nagi Tornaz … fel hajra valo sindelyezese nem régen renováltatott | Sáfár házak elött léuö nagi széles Tornácz [Vh; VhU 502–3, 546, 559]. *1723:* egy nagy kö lábokon állo házotskára járo le omlásra hajlando Tornácz [Boldogfva H; Born. I. 16.

F]. *1736:* (Búcsú napján) az embereknek az eleit az páterek az monostori házok kertiben való tornáczban ebédre hitták [MetTr 435]. *1779:* Az Exponens Aszszony Fijatskái sirtak rittak a Tornátzon mintha metiltik volna [A.csemáton Hsz; HSzjP Uxor Ladislai Gajdo Anna Poputs (47) jb vall.]. *1781:* (A malom) kő padgyát annak tornátzát ő állitotta fel, tzifrázattyát ki tsinálta felső hijjait padlásait ö végezte el [Mihálefva AF; Eszt-Mk]. *1812:* a mint pedig a Konyhárol bémennek a Leányok Háza Tornáttzába a' Groffné oda tsináltatott edgy ajtot [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1832/1838:* Ezen ... szobát nap kelet felöl, és délröl körül veszi égy nagy sugos szélességü tornátz [A.szőcs SzD; BetLt 5].

Szk: *bástya ~a. 1647:* Vagjon negj Kasamatan, kiknek hejazattjok jo, egj Lövö szerszám ötödik az kapu mellett valo bastjan, Hatodik az veres bastja tornaczaban [Marosillye H; VF 55. 5415] * *belső ~. 1632:* Az kapu felet ualo porkolab ház ... Az belseö tornaczban egj darab laitoria ... N. 1 [Fog.; UF I, 131]. *1680:* az belsö Tornácz(na)k felsö részét ... Mathe Deak uram toldotta fel vj fenyö deszkakkal [A.porumbák F; UC 4]. *1736:* az belsö Tornátznak, padlás hellyet szép zöld festekü veresselt mennyezeti vagyon [Várhegy MT; EMLt conscr.] * *cselédház ~a. 1735:* Az Cseléd Haznak Tornaczaban Soó örlö [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb] * *filegóriás ~. 1740:* az Graditson fel menvén egy Filegorias Tornatz, ezen Filegoriának magos holyagos fedele [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1761:* kötéses tsere Sasokbol valo ujj tsere gerendakkal gerendáztatott, és fürész deszkával padlott alju Filegoriás Tornátz | (A) Filegoriás Tornátzbol vagyon egj Nemetes nagy Ajto helj ... mint egj Palota nagyságu [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 41, 44] * *gabonás(ház) ~a. 1690:* Vagyon ezen Gabanás Ház ... Erös es vastagh Tolgyfa Labakon csinalva, ennek kötesi oldalai, Tölgy fabol valok, es Leczei fenyu fa Felsö padlasa Fenyü Deszka, also padlasa Cserefa jo modgyaval el keszitve, es Sendelyes, Ezen Gabonas haznak Tornaczaba(n) 4 [BK 7 kentelki inv.]. *1729:* az Gabonás ház Tornáczába(n) ... Ször Sak nrö 29 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1799:* (A) Gabonásnak Tornátzában vagyon Mostan ujjonnan épittetett égy pár Len Mag törö külü, hozzá valo Csákánnyaival [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1850:* a gabonás tornátza padlázatt, és padimentum nélkül van [Gyéressztkirály TA; DE 5] * *hosszú ~. 1674:* Jnnen ki jöven és bal kez felc az boronak mellet eleb menven, ertünk az palotak elöt valo kötesekre csinalt hoszszu tornatshoz [A.porumbák F; UF II, 597] * *istálló ~a. 1760:* ezen Istallonak Tornaczaban találtatik egy nagy szakadozott Gyalom [Szentdemeter U; LLt] * *kapu ~a. 1744:* Kapu tornáczában találtunk egy Gyalog sajtocskat cum más appertinentiis [LLt Fasc. 97] * *karfás ~. 1648:* Vagyon az hazak eleött egy kis uduarlo karfas tornacz kiuwl deszkaual keoniekleö karfaiis deszkaual bellelue, vagyon benne egy coregh bikfa deszkabol czinalt szuszek [Porumbák F; UF I, 884] * *kettős ~. 1736:* az ... Filegoriátskábol hosszu Gráditson hág fel az ember az felsö nagy Palota kettös Tornátzába [EMLt conscr.] * *kőboltos ~. 1681:* Konyha elöt valo kö boltos széles Tornácz [Vh; VhU 518] * *könyöklő ~. 1648:* fel menvén keöreös keörwll az Udvarkapuja felöll 14, lábokon állo könyökleö tornácz vagion [Komána F; UF I, 829] * *külső ~. 1656:* ezen elob meg irt also rend hazak felett leuö hazak külsö tornaczara menven, megyen fel azon tornaczra 22 lepcsöbeöl allo reghi rosz karfas fa gradicz [Fog.; UF II, 107]. *1725:* A' külsö Tornázban Gabonának valo egy rekesz fájáért es Deszkaiért f: 2 d. 71 [Kv; Szám. 54/II. 8]. *1801:* A' Kortsma Külsö Tornátza rosz, ujjat kéván [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * *lemenő ~. 1647:* onnan az Aszonj hazaban menve(n) ... Az le menö Tornaczanak gradicza reghis ujolagh kel hijazni [Marosillye H; VLt 55. 5415] * *nyári ~. 1588:* Chynaltattanak egy Jo coregh Wadwar hazat felseo filen, pinceye Alatta ... es ket zobat, kamarath, Pyttwart, kohniastol, Niary Tornaczot, erre keoltcottek f. 137 [Kv; Szám. 4/II. 15] * *pádimentumoz(tat)ott ~. 1662:* Melly öreg palotának a kertre nyiló ajtaján belöl egy nagy tágas piros és fehér márványkövekböl orsósan, mesterséges kőfaragással építtetett és pádimentumoztatott tornác éppittetvén elö az egész kastély oldala alatt [SKr 262]. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon itt Marus Sz: Királyon[a] az Marus Parton egy négy szegre épitetett nagy kö Kastély, mellyre is Nap nyugat felöll a külsö Udvarral két kö Szivárványon állo romladozott kö garadits faragott kövekkel padimentumozott Tornatz [MNy XXXIX, 384. – [a]AF] * *padolt ~. 1810:* ezen épület elött hoszszan égy ölnyire elé nyulo essere fa ágasokon állo gyalult régi fenyö deszkákkal padolt tornátz vagyon [Jenö SzD; Ks 76/53. 575 conscr.]. *1841:* A fogadoház ujj, kö épülett ujj sendely fedél alatt, deszkával padolt tornáttzal, és a tornátzbol a hiuba fel jaro vas sorkan fordulo hiu ajtoval [Egeres K; Ks 89] * *pagonyos ~. 1676:* Jnnen fellyeb mozdulvan ezen az gradiczon az toronnak nap kellett felöl valo pogonyos tornaczaigh nyilik azon tornaczbol az elött megh irt bastya ház fölött valo felsö renden lévo masik bastya hazra vas sarkon panton vas retezes retezfos ... ayto [Fog.; UF II, 734] * *pausáló ~. 1676:* Jnnen continualván az kerengö gradiczon az fel mentetelt (!) az felsö rend házok heazottyaigh, az gradicznak veginél vagyon egy kis karfás pausalo tornácz [Fog.; UF II, 734] * *pince ~a. 1694:* az Pincze Tornattza közöt va(gyo)n egy szamtarto hazacska [Kövár Szt; JHb inv.] * *rostáló ~. 1697:* Ki jöven ezen Pinczeböl, mentünk az Gabonás házra ... Enn(e)k ajtaja elött vagjon Egj tagos rostálo Tornácz [Borberek AF; Mk 11 Alvinczi Péter inv.] * *sütőház ~a. 1674:* Az sütö háznak tornacza megh deszka nélkült valo [A.porumbák F; UF II, 607] * *tágas ~. 1694:* Ezen meg irt szin mellett vagjon és continualodik ... más hasonlo hat Lovak(na)k valo Jstálló: melly(ne)k jo tágas Tornáttza az elébbi Jstallo(na)k es meg irt szinnek Tornáttzával egj vegteb(en) és egj mértékb(en) continualtatik [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.] * *templom ~a. 1736:* Kolosváratt minden templomainkot elvévék, az piaczi templom tornáczában egynéhány papunkat megölék [MetTr 424] * *torony ~a. 1735:* A Torony Tornácza körul egy ruha szárasztó kötél [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb] * *udvarló ~. 1636:* az kis Tornaczbol uagyon mas ayto hely egy öregh Tornaczra, az Tornacznakis (: mely uduarlo Tornacz :) ket oldala karfas, dezkazott, partazot es bellett mind eppen (!), Az kett oldala pedigh az hazak keö falay [Siménfva U; JHb inv.] * *virágház ~a. 1814:* A Virágháza Tornátzában Mungarlo 1 [Alpestes H; Told. 19] * *zsindelyes ~. 1632:* Korcziolatai Uduarház ... a Pincze gaboro(n) uagio(n) egj eöt ablaku keöbeöl rakott Sindelies Tornacz [Komány AF; UC 14/38. 134]. *1679:* Serfözö Ház Külsö belsö részenek oldala fenyö fábul rött belöl romladozot tapaszos, Az feli jó sindelyes Szeles tornacza, fenyö deszkaval padlot [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 136].

tornácelő tornácszerűen kiképzett előtér; un fel de cerdac la intrarea unui grajd; laubeartiger Vorraum. *1656:* Jnnet az elseö jstalora nilik egi parazt fa sarkon forgo ajto. Ezen

jstalonak kárfás tornacz eleje bontakozott regi rosz deöleofelben all [Fog.; UF II, 142].

tornácfa tornác oszlopa; stilpul cerdacului; Laubepfeiler. *1781:* A Malom tornátz fáit, kivül belöll minden tzifrázattyával edgyütt Urszullyal edgyütt tanáltuk [Mihálefva AF; Eszt-Mk]. *1807:* Az udvar haz tornaltza (!) elöt tanaltatnak 19 fen allo tornaczfak tölgy fabol ki faragva a szokas szerint négy szégre már otskak [Dés; BetLt 6 Ujfalvi Nagy Ferencz sk írása].

tornácfolyosó tornácos folyosó; coridor făcut ca un cerdac; Gang. *1648:* Az teöb része a tornácz folyosonak gerendázással nagyobb részit menyezet nélkwl áll; mindazáltal az gerendázás közj deszkázással padlott [Komána F; UF I, 829].

tornácocska kis tornác; cerdac mic; kleine Laube. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... Uduarbiro háza. Vagio(n) ... Az pituar eleött egj kis Tornaczoczkaia [A.porumbák F; UC 14/38. 176]. *1638:* Vagjon ez haz tornaczoczkajaban egj hitvan czeövek labu agj [A.porumbák F; UF I, 656]. *1680:* continuálvan az Inventatio(na)k rend<it> megyen fel az regi Urvarbirák haza felere nyolcz lépcsökböl ál<lo> egy fa Gradics ... ezen gradics(na)k felsö véginel valo Tornaczocskajabol mennek ... valamivel fellyeb valo más egy Tornáczba [A. porumbák; KvLt 3]. *1692:* Mentünk ã Leany Aszszanyok háza Eszak felöl való aitaja mellett lévö 12 darab fenyö fából való lépcsöjü gradicson, ã megh-irt hazak hyainak kis tornaczocskájára ... Nyilik ezen tornaczocskából bal kezre fen megh-irt kis kamara felett lévö kis hazacskára ... fürész deszkából való parkanyos aitó [Mezöbodon TA; BK 11]. *1699:* Ezen Tornaczocskabol job fele mennek fel ... hét Lépcsöjü garadicson [Szentdemeter U; LLt 10 inv.]. *1740:* ezen Udvarrol bé menven az Moso Hazban, mely haz elöt tanáltatott egy szep Tornaczoska [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1745:* deszka karfás hoszszú grádits felsö végib(en) lévö kis deszka Tornátzocskájával a' felsö Contigna(ti)on, melly Tornátsocskára nyilik egy vas sarkokon és pántokon forgó ... Ajtó, vgyan ezen Tornatzocskán vagyon Napkeletre egy kis ablak [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1763:* boronával tsinált és szalmával fedett kolcsár ház ... elöttc valo tornáczotskájával édgyütt [Szakatura SzD; TGsz 70]. *1771:* egy kis 'sendellyel fedett Tornátzotskán járnak fel [Körvélyfája MT; LLt Fasc. 12]. *1825:* Udvar Haz ... A graditson fel menve vagyon egy Filegoria forma Kö lábakonn állo Tornátz melly az épülethez hozza vagjon ragasztatva – A leirt Tornatzotzskábol (!) a bemenetel vagjonn egj régi vásott és el romladozott záru bérlett Deszka ajtonn [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 327 conscr.]. *1842:* Ezen gabonás elein van, minden oszlopok nélkül égy tornátzotska [Oprakercisóra F; TSb 51].

Szk: *deszkátlan ~. 1763:* (A) külsö Tüzes Háznak eleiben tsinált dé már ki dolésre hanyotlott deszkátlan Tornanczotskából ... mennek bé ... egy közönséges Ajton az emlitett Házba [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19. 26–7 néh. Hortobágyi Gergély György conscr.] * *deszkázott ~. 1688:* ajtaja elöt edgy küs deszkázott Tornaczocska [Komlód K; BLt] * *folyosós ~. 1662:* a kőfal mellett egy templomocskának lévén egy folyosós tornácocskája [SKr 90] * *karos ~. 1681:* Ezen elöb menvén vagyon az nyári házra bé menö kis karos tornáczocska, mellyis mind két felöl bérletlen [CsVh 90] * *tágas ~. 1744:* Epittetett ... Gabonást ... Vagyon tágos tornáczocskája deszkával meg berelve, három foku fel járó gradicsocskája [Ádámos KK; JHbK XXVIII/10] * *udvarló ~ 1648:* Ez hazbol ismet az meg emletett Curia feleöl valo udvarlo tornaczoczkara ki menven ... nylik be visza egy ayto [Porumbák F; UF I, 886].

tornácos tornáccal ellátott; cu cerdac/pridvor; mit Laube/Gang versehen. *1613:* az tornaczos haznak ajtaia vagion [HSzj *udvarház* al.]. *1636:* Ugyan eziak mellette fellicll, egy berenabol rott haz tornaczos karfas, ket reszben valo nyoman fejeritett [Simenfva U; JHb inv.]. *1656:* Jnnett le menven job kez felöl vajon felszer sendeli hejazatt alatt deszkaval bellett tornaczos kis drabant haz kiben vagyon 2 darab parazt padszék [UF 102]. *1677:* Eléb mozdulván innenis és balra követvén az inventart vagyon jo deszka fedél alat egy kö pinczére építve fenyö fábol és deszkákból csinált tornáczos nyári ház.[Madaras Cs; CsVh 51]. *1687:* külön szalma fedél alatt edgy tornáczos talpra csinált deszkás gabonás ház, mely foglal magáb(an) tiz szüszékokat [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1732:* öreg kapu nyilik, meljhez is van ragasztva egj Sipos tornáczos Szarvazatu, jo Sendelj fedél alatt lévö cserefa ... fenyö deszkából való gjalog kapu [Kv; Ks XXVIIIc. 4c néh. Kornis Zsigmond conscr.]. *1736:* Tornátzos Gabonás Ház, mellyre hágnak fel Tserefábol készült graditsotskán [CU]. *1755:* vagyon egy talpakon boronából régen épittett, Szalmával fedett, tornátzos, paraszt, Koltsár vagy Cseléd ház [Ludesd H; BK sub. nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1763:* vagyon égy Gerezdb(en) Csere fábol rakott és szarvazott, szalmával fedett, de a tetejébe meg romlott, három szakaszokbol állo tornáczos Istálo [Szakatura SzD; TGsz 70]. *1769:* Azon Kapu mellett lévö Tornátzos ház filegoriastul, pinczéstül [Felör SzD; BetLt 7 özv. Szalánczi Józsefné Boér Borbála inv.]. *1781:* az Fogado mellett vagjon egj Tornátzos szinu Környül véve Könyöklökkel [MNy XXXVIII, 208]. *1784:* nap nyugotra fekvö része ezen Háznak tornátzos, Sendellyel fedett [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 9].

tornácosan tornácszerüen; asemenea unui cerdac/pridvor; laubcartig, wie eine Laube. *1680:* Sajto ... hat kötesses örögh tölgy fa oszlopokon bikfa deszka fedel alat vagyon egy Sajto, meljnek edgyik oldala azon kötesses oszlopokra szel fenyo fürcsz deszkakkal fa szegekkel le szegeztetvén be csinalva vagyon egiszlen az harom oldala peniglen csak felig vagyon be csinalva tornaczoson similiter fenyö szél deszkakkal, vagyon ez alat eö Ngok(na)k két erös tölgy fa oszlopok közöt egy jo olaj ütö sajtoja [A.porumbák F; KvLt 34 inv.].

tornácoz tornáccal ellát; a prevedea cu cerdac/pridvor; mit einer Laube versehen. *1748:* 'A házát azután tornáczozák, fedék meg Nád súppal, hogy Ferenczi Uramhoz ment [Torda; Borb.].

tornáctalp oszlop; stilpul cerdacului; Laubepfeiler. *1806:* Sípos luon hozott egy szép nagy Tornátz Talpnak valo vastag, és más fiatulobb Tornátznak valo Csere fa szálokat [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 5 Gabr. Illyés (35) ns vall.]. *1850:* Harangláb igazitása, tornáctalp betétele, gabonás padlása és korona 2 frt. 17 kr [Kérö SzD; ETF 107. 29].

tornácú tornáccal ellátott; cu un anumit fel de cerdac; mit Laube versehen. *1685 e.:* vagyon egy fenyö deszkából fel rott sendelyes deszkas tornaczu uj gabonás ház [Borberek

AF; MvRKLev. 11–2]. *1697:* az párkányos tornáczu nyári házra nyílik egy parasztos ajto [Borberek AF; Mk 5 urb.]. *1752:* vagyon egy ... ablakos, és kisdég zöld kalyha kementzés, fellyűl deszkával padlásolt, ugyan deszkával padimentomozott, kivül körödös körül deszkázott Tornáczu, Gradicsos ... Sendely fedél alatt valo Ház [Pókafva AF; JHb XXV/73].

tornyikál kiabál; a ţipa, a zbiera strident, a se răsti la cineva; schreien. *1592:* Kekessi Antal ... vallia: Az eorzesbe hogi el Indulanak ... hallam hogi Bakai ferencz ziggia vala Tot Jstuant, te vgimond Esse lelek, mindenha rea(m) tornikalz, megh lad hogi gonozul jarz miattam [Kv; TJk V/1. 249].

tornyocska 1. kis torony; turnuleţ; kleiner Turm. *1632:* Felseö niari haz ... Az orara fel meneö keöbeöl rakott plehel boritot kis tornioczkanak tetejen uagion egy gomb vitorlastol [UF I, 171]. *1679:* Elsö Ház ... vagyo(n) itt most: Az Uy Tornyoczkahoz valo orsos fa nro 147 | Ruha mangorlo, az Nagi kert ajtaja felet tornyoczka alatt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 39, 58]. *1792:* a' Görtsöni Ref. Eklesia ... a' belsö Farkas uttzai Templom Tornyotskájában lévö nagyobb ora Harangnak mint tulajdon sajátjának viszszaadattatását kéri [Kv; SRE 285].

2. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *órás ~* haranglábacska; clopotniţă; kleiner Glockenstuhl. *1679:* Harangláb avagi orás Tornyoczka Felljeb irt kapu felet valo haz mellet vagyo(n) gerendakbol fel czinalva; oldalai gjalult fenyö deszkaval boritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 7].

3. filagória; pavilion unic, chiosch, foişor; Gartenlaube, Gartenhaus. *1679:* Harmadik rend házak mellyek nem rege(n) ujonna (!) csináltattak ... Filegoria, avagi Tornyocska [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 37].

tornyos 1. toronnyal ellátott; cu turn; mit Turm versehen. *1662:* Melly város Erdély országának metropolisa, fö-anyavárosa lévén, mind situsának, helyének alkalmatosságával, hogy hegyek közel hozzá nem volnának, s mind épületinek erösségével, hogy körös-környül sürü tornyos s nagy részének dupplás kerítésekkel, nagy, öreg, földdel töltött reguláris bástyákkal s sürü halas tökkal környülvétetett volna | a vezérnek a micinknek eloszlások még az éjjel hírivel lévén, égetö, rabló hadát mindjárt jó reggel kibocsátá, kik azonnal kezdték gyújtogatni szerén-szerte a sok szép rakott épületü hajdúvárosokat, amellyek a tatár pusztításátul azelött, az harmadik esztendöben megmaradtak volna is, minden helyeket azokban levö sok szép haranglábos, tornyos egyházakat [SKr 523, 540]. *1679:* vagio(n) egi szép tornyos Filegoria nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 97–8].

2. toronyra emlékeztetö/toronyhoz hasonló formájú; ţuguiat; turmförmig. *1788:* Egy Aszszony Embernek valo hamu szin Trokét Lengyel mente ... Ezen mentéhez valo hasonlo matériából készített tornyos süveg [Mv; TSb 47]. *1837:* Egy tornyos pléh Sultz forma 16 aprobb különbféle vandlikkal 17 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88. 11].

3. toronydiszes; cu ornament asemenea unui turn; mit einem turmförmigen Schmuck/Ornament. *1608:* Egy io tornios kesentiw niom m 1 p 12. Ennek az Becziwye teszen u(alek) f 18 [Kv; RDL I. 83]. *1637/1639:* Vagjon Egy Tornyos Kesentyú gjóngjeos Türkeses az keozepib(en) egj feier topazius nyo(m) M. 1. p. 39 aestimal(tuk) f. 46 d. – [Kv; RDL I. 111]. *1679:* Ezüst aranyas tornyos virágos kupa [KGy] | Esztergarban meczett, tornyos festekes öregh kolomaris [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20]. *1706:* Egy nagy Segletü sok szinu Zomancsu tornyos arany boglar, egy kün ülö negy szegeletü gyemant az tetejen [LLt Fasc. 108].

4. csúcsban végzödö mennyezettel ellátott; cu baldachin ogival; mit einem Plafond versehen, der in einer Spitze endet. *1652:* attam egy niuzolyat tornyost [Kv; ACJk 68b]. *1656:* Anno 1656 Esztendöben az mit müveltem Tecsi Giorgy Ur(amna)k igy következnek ... müveltem hol mi egytmast (!) f. 15 Item fogattam ö Kigyelmetöl ket szekrenies aztalt, egy tornios nyuzolyat f 16 [Kv; ACJk 52a]. *1804:* Egy pár Tornyos Vas ágy Zöld selyem suparlattal bé vonva és hasonlo agy takaroval [Koronka MT; Told. 19].

tornyosan toronyszerűen; asemenea unui turn; turmartig. *1732:* a folyoso vagj Filegorija ... a' ház fedelitöl külön Tornyosan szarvazott, Nád súppal fedett [Szászsztjakab SzD; Told. 67] | a folyoso vagy filegoria fedelin kivűl, mely a ház fedelitöl, külön tornyoson szarvazott, Nád Súppal fedett [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

tornyozat torony; turn; Turm. *1732:* Ezen Kolozsvári Házaknak belsö Vdvarára ... nyilik egy vas Sarkokon fordulo ... két felé nyiló gjalog kapu, négj Szegre ki faragott, jó Sendelj fedel alatt Sipos tornjos Szarvazattal csinált kapu lábon ... a' megirt kapu láb tornyozattja tetein van egy jókora pléhes gomb, teteiben eresztett telt kettös pléhes kereszt, és ezen keresztnek Szárán egj pléh csillag [Kv; Ks 40. XXVIIIc].

tornyozott toronyszerűen kiképzett; format/făcut asemenea unui turn; turmartig geformt/gestaltet. *1736:* Meltosagos Groffi Vri Aszszony Bethlen Kata Aszszony Nehai Teleki Joseph Groff Vr házas társa buzgo indulatbol I(ste)n dicsösegere conferalt egy ezüstbe foglaltatott aranyfüstel üttetett flajtz viragokkal ekesittetett es gyöngyökkel is czifrazott Kristály pohárt, melynek fedele tiszta ezüstböl állo arany füstös ezüst viragocskákkal tornyozott [Lisznyó Hsz; SVJk].

tornyú toronnyal ellátott; cu turn; mit Turm versehen. *1662:* Az régi királyoktól klastrom formájában faragott kövekböl rakatott két igen magas, friss tornyú, mondhatatlan erösen egybeforradott körakású belsö épületeket nagy munkával elrontatván, minémü pompás királyi épületeket fundált[a] és kezdett volt azok helyében [SKr 96–7. – [a]Bethlen Gábor]. *1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készültt Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria, melynek ajtaján 3. vas sarkok, a felsönek nincs pipa sarokja ... kívülröl zöldre festett szalukaterek, még ép és jó állopotban lévök [Koronka MT; Told. 18]. *1823–1830:* Ide nem messze látszik Guttenberg vagy Cuttenberg nevü 12 tornyú kerített város [FogE 175].

torockói a Torockó tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Torockó/Rimetea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Torockó: **I.** *mn* **1.** Torockón lakó; din/care locuieşte la Torockó; in Torockó wohnend/wohnhaft. *1559:* hat zaz forintba torozko zalogba wolt Zent Janos nap elot walo chotortoken mynden Jwedelmeket kezegbe wewen ... az napon thorozkot az

thorozkay Wraimnak kezekbol ky bochatak mynden Jwedelmewel [Torockó; Thor. 4/14]. *1712:* jövének mü elönkbe ã Toroczkai Mészarosok képében ... Pál János Ur(am) mint elöl szóllo, és Szöts Brotár (!), Bot István És Vermes Antal, s, jelentek mü elöttünk, hogy ã Nemes Országnak hallották volna à hús vágása felöl valo limitatioját, mellyet szomorán hallottak ö kglmek, mint hogy proximẽ Sz. Péteri sokadalomra járván drágán vásárolhatták à marhãkot ö kglmek; melyhez képest károsnak itilik azon Nemes Ország limitatioja szerént à hus vágást és mészárkodást [Torockó; TLev. 13/1]. *1740:* (A régi rendtartás) manutentiojára Ngod beniquitassat is imploraljuk, méltóztassék Ngod ezen alázatos Instantiankót jo resolutio tétellel indorsalni ... A Toroczkoi Birák [Torockó; TLev. 9/1]. *1756:* A' Torotzkai szegény verös kovátsok(na)k minemü aggravaltatasok következett legyen az tavallyi Manipulatiobol, az aránt nehány izben Instantiank altal a' Mltgs Királlyi Directiva Commissiot aláz(a)t(o)son requiraltuk [Torockó; TLev. 9/7]. *1762:* Meg engedtetik a' n. Enyedi Bányászok(na)k, hogy a' mely Bányákat a' Toroczkoi Lakosok fel hagytanak, és abban dolgozni nem akarnak s nemis dolgoznak, az Ezüst es on Ertzeket kereshessék, és hajthassák [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/7]. *1780/1804:* Mindenféle perek(ne)k folytatásáról Akár miné mü baja történnyék valaki(ne)k mással, Bányák, Kohok, Verök, Mivesek, szolgák, Potentiak egy szoval minden patratumok, és Joszágok iránt Caussáját kezdje és folytassa a' Torotzkai Birák elött [Torockó; TLev. 39]. *1782:* a Toroczkai Jobbágyink Bányáinkrol, Kohoinkrol, és Vereinkröl Dézmálnak [Thor. XX/4]. *1784:* Az Thorotzkai lakosoknál volté szabados élesek az elöbb való idökb(en), az Vidaji határon levö Erdökb(en) azt vághattaké ...? [TLev. 4/9. 16b vk]. *1786:* Tudam aszt hogy idegen Mészárosakis jüttenek be ide Thoroczkora árulni, de nem tudam hogy leg kissebb Consensussa is lett volna abban az Thoroczkai Communitásnak [Torockó; TLev. 4/13]. *1796:* a' Turutzkai Lakosok engedelmek nélkül még a Tisztekis, az Erdöböl fát nem vágathatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 69]. *1800:* Mi a' Torotzkai Panaszlokat eludalni nem akarjok [TLt a torockai jb-ok perei földesuraik ellen]. *1843:* Torocki emberek [Bágyon K; KLev. 7].

Szn. *1568:* Torozkay gergel [Kv; TJk 230]. *1570:* Torozkay Gergel [Kv; TJk III/2. 84b]. *1574:* Trozkay [Kv; TJk III/3. 373]. *1576/1577:* Thorozkay Christophtol [Torda/Kv; Thor. VI/4 gr. Zabo de Dengelegh ns vall.]. *1578:* az wen thorozkay Ferencznę Frwsinazzont [Torda/Mezönagycsán TA; Thor. V/14 P. Zeoke (90) jb vall.]. *1591:* Torozkay Miklost [Kv; Szám. 5/X. 15]. *1629:* Toroczkay Anna | Toroczkay Zabo Jstuanys [Kv; RDL I. 145]. *1638:* Thoroczkaj Sigmond Ura(m) [Torockó; Thor. XVI/1 G. Moricz (15) szolga vall.]. *1639:* Torockai Szabo Istuanne [Kv; RDL I. 116]. *1662:* Toroczkaj Laszlone [Kv; Thor. X/14 St. Kalos szb vall.]. *1665:* Toroczkai Istvánhoz [Kv; SzCLev.]. *1676/1677:* Torozkay Casparnak ... Thorozkay Christophne Makray Anna [Torda/Kv; Thor. VI/4 Joh. Forro de Haporthon comes vall.]. *1692:* Thoroczkai Mattyásné [Torockósztgyörgy TA; EHA]. *1699:* Turuczkaj Szathmari Janostol [Dés; Jk 300b]. *1704:* Toroczkai Istvánné ... Toroczkai István [WIN I, 265]. *1705:* Thoroczkai Szabo György [Kv; Pk 6]. *1746:* Thoroczkai Klára [Ádámos KK; JHb XIX/6]. *1749:* Toroczkai Kristina [Kissajó BN; BLt 6 Danyila Pásk (50) jb vall.]. *1764:* Toroczkai Péternére [RettE 170]. *1769:* Toroczkai Bartok András [Gyf; Bosla]. *1770/1771:* Torotzkai Mária [Fejér m.; DobLev. II/428. 6a]. *1849:* Thorotzkai Lászlohoz [Kv; Végr. 58].

2. Torockón működö; din Torockó; in Torockó tätig. *1747 u.:* Minthogy eddig is a' Bánya, Verö, koho dolgáb(an) az Torotzkai Forumrol masuva apellalni nem volt szabad ... ezután is Var(me)gyere ne legyen szabad apellalni | A' mig pedig valamely Causa a' Torotzkai forumon foly, tehat addig külsö Tisztekkel vagy Assessorokkal Semminemü Literale Instrumentumokat ne expedialhasson [Torockó; TLev. 2/1]. *1750/1756 k.:* Gróff Teleki Ádám Vr eo Nsága ... bennünket, mint liqvidalt Debitorokat, ugy kiván eo Nsága prosequalni, és aggravalni, holott eo Nságá(na)k legimite emanalt Recognitionalissa extal, hogy a' Torotzkai Bányák cassatiojáért eo Nsaga(na)k a' Torotzkai Lakosok semmivelis nem tartoz(na)k [Torockó; TLev. 8/5]. *1784:* Az Per follyásoknak ki Menetelek is lévén, az iránt ugy regulaztatik az Torotzkai Forum, hogy semmi némü casusban, avagy Szin, és pretextus alatt fellyebb három forintnál ne büntetthessen [Torockó; TLev. 2/6. 4b].

3. Torockón üzött/folytatott; din/practicat la Torockó; in Torockó getreibt/geübt. *1702/1764:* E'kor tuttak ki Ajtoni mestert hoztak heljebe Csukar Györgjet toroczkay mesterseghre [Torockó; MNy IV, 234].

Szk: ~ *vascsinálás. 1750:* Mivel a' Torotzkai vas csinálás mások elött szokatlan munka, ahoz képest proventusotskánkról nétalám lehet oly velekedés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszittesböl is volna valami proventusunk [Torockó; TLev.].

4. Torockóhoz tartozó; din/care apartine de Torockó; zu Torockó gehörig. *1742:* A Toroczkai határon telyességgel Semmi Szénnek valo fa nem lévén ... kételenittetünk meszszünnen Szenet hordatni [Torockó; TLev. 9/4. 2a]. *1782:* A Torotzkai határon lévó Erdöket házi Tüzelésre is elélhetnök, de ... inkább szomszéd határokról segittyük magunkat Tüzi fa dolgabanis [Torockó; Thor. XX/5. 24]. *1782/1799:* Ezenn Torotzkai Dominiumban ... szokás volte az, hogy egy Jobbágy a' másiknak Joszágát, szánto földjét, és Réttyit ... nagy árron meg vásárolhassa? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 325]. *1786:* (A) Toroczkoi vas és régebben czüst Bányák Cultoriis ... igyekeznének ... mostan visitalo Felséges Császárunk 's Királyunk által régi Privilegiumokot olly formán conformaltatni, 's confirmaltatni, hogy Statusok a' mostani Regiminis formához kepest accomodaltathatnek [Mezömadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály procátor lev.].

5. Torockón található; care se află la Torockó; in Torockó befindlich. *1570:* Mezaros gaspar es Angalyt Mezaros Gasparne ... vallyak ... hogi cokis zomzedok De hyrikwel nem volt az Toroczkay Haza ely Beochwlesse [Kv; TJk III/2. 84]. *1685:* Komjáczegi Mátyás urammal fogtam meg Flórát az toroczkai piaczon, kültem Tordára [Torda; TT 1889. 259 SzZsN]. *1828:* a' Hellységünkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal[a] ... kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltotta ki: hogy senki, sem Idegen, sem Hazafi ollyan Börököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkon kivágatott Szarvas Marhákbol valok ... sem nyersen szörösön bé hozni ne mérészeljen Confiscátió büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3. – [a]A br. és gr. Thoroczkai familia tagjaival].

6. Torockón készített/gyártott; care a fost făcut la Torockó; in Torockó erzeugt/hergestellt. *1573:* Henfel Ianos Azt vallia hogi Fodor Istwan Birosagaba veottek volt ely a kowachok eo teolle hat Torozkay kapat Mostis oda vagion eo Nem per-

lett erte [Kv; TJk III/3. 178]. *1587:* 6 die Aprillys veottem egj Torozkay kapatt p(ro) d. 20 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp. m. kezével] | Veottem vizontak Eott torozkay kapatth f. 1 [Kv; Szám. 4/XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével]. *1590:* 11 May ... Raszmannetol Az fundamentu(m) Assassara vettünk 4 torozkaj kapat ... f. 1 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. *1800:* 5 Torotzkai kasza vasát ... erőszakosan el vétette az árulo asztaláról héti vásár alkalmatosságával [HSzj *áruló-asztal* al.]. *1802:* Két rosz Toroczkai kapa [Benedek AF; SLev.]. *1819:* négy jó Torotzkai kapa [Kv; Pk 3]. *1831:* 4. Torotzkai kapák [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: ~ *acél.* *1599:* Zabo Giergiteol hoztam 3 Darabotska Torozkai atzeltt ... d 45 | Torozkai Atzelt Veottem valaki Torozkaiaktol Masaiat p(er) f 10 tt f 30 [Kv; Szám. 8/IX. 18, 26]. *1695:* Thoroczkai Aczélra ... f. 1//–5 [Ebesfva; Utl] * ~ *csizma* vasbilincs. *1746:* Rabok lábára való Toroczkai Csizma [Marossztkirály AF; Told. 19] * ~ *fűrészvas.* *1848:* Sparing vas patkonak valo egy és fél mázsa 22 rf 29 xr ... Toroczkoi fűrész vas 8 darab 8 rf [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *rúdvas.* *1756:* Hunyodi pánt vas egész Nrō 1 Toroczkoi rud vas fel [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lel.].

7. ~ *vas* Torockón bányászott és feldolgozott vasérc; minereu de fier extras şi prelucrat la Torockó; in Torockó fördertes und verarbeitetes Eisen. *1581:* vottem az Koronghoz egy Toroczkay wasat p(ro) d. 27 [Kv; Szám. 3/III. 4 Chyanady Thamas mb kezével]. *1593:* attam 2 Truczikaj vasra lakatos balintnak ... f – d 68 [Kv; Szám. 5/XXI. 17]. *1601:* 1 Altalagban eczet 2 Torozkaj vas [Kv; AggmLt A. 41]. *1621:* Egy Toroczkay Vasat veötte(m) az keö vago Chyakanyokhoz p(ro) d 32 [Kv; Szám. 15b/V. 7 Voghner Mihály mb szám.]. *1627:* Az egik hatulso kereket uyonna(n) falaztatua(n) meg ... Craiczar Andrastol hozattam ket Toroczkai uasat hozzaia az kerekhez uyonnan meg uasaztatuan miert hogi kettei az Vasnak el kopot es romlot uolt [Kv; Szám. 15b/VII.]. *1649:* csinaltattam ... Kerekes Istuannal egy uy kereket d 85 Veottem hozza eot singh vasatt ... f 1 d 25 Ittem egy Töroczkai vasat sing szegnek ... d 55 [Kv; Szám. 26/VI. 450]. *1675:* rud vas harom truczkai vas egi kis rud egi darab [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1719:* negy szál Toroczkai vas [TSb 26]. *1721:* Malomra, Szekérekhez, Lovak számára Patkókra, Lanczokra, Ekékhet s epitesre Hunyadj es Toroczkaj vasakat erogal nro 175 [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1746:* Egy Rúd Toroczkai Vasat is atta(m) [Borsa K; Told. 19]. *1787:* in hoc Casu etiam de bonis ipsum praecise concernentibus satisfactio tetessék insuper, hogy a' Constitutiot transgrediální nem formidálta, hanem a Torotzkai jo féle vasnak hirét gyalázatban hozta az Ország előtt, 24 kemény paltza ütessel castigaltassek [Torockó; TLev. 9/25]. *1795:* edgy Rud Torotzkoi Vass [Monostorszeg SzD; BetLt 5].

II. *fn* Torockó lakosa; locuitor din Torockó; Bewohner von Torockó. *1578:* Aztis tuggya hogy ... holtokigh Byrtak azokat az rezekett, amellyel eokett ky fyzettek az thorozkoyak [Torda/M.kara[a]; Thor. V/14. – [a]Kolozskara]. *1600:* Feies Janosne ... Ezt Valya ... Az Tórözkoiaknak egiknek kötötte uolt az hazat szalogban Razmani Pal fr. 100 [Kv; TJk VI/1. 381a]. *1705:* az raboknak anyjok és rokonságuk is esdekelvén rajtunk, hogy ne hagyjuk már abba, félvén attól, hogy ha úgy marad, tehát szorosabb rabság alá vetik a Toroczkaiakat [WIN I, 472]. *1751:* Lá Báj, pesztc Apc Jéri ... égy hegyben három Vas Bánya ... mely Bányákat is az Thoroczkaiak colallyák Taxában [Járamagura TA; EHA]. *1782/1799:* Bánya béli reszeket a' Méltoságos Uraság eddig elé értelmes pénzel fogadott Bányászokkal Colaltatta, de ma Jobbágyokkal, ugyantsak Torotzkaiakkal Jobbagy szerben müveltetí [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 337]. *1784:* Semmi irás az Mlts Familia részeröl nem exhibiáltatott a Taxa fel alittasa irant, azert azt ha önként vállaltaké az Torotzkoiak vagy a Mlts Uraság erőszakkal vetette reájok, ki nem lehet találni [Torockó; TLev. 4/9. 12a]. *1786:* az Thorotzkoiak ... az terhes Uraság szolgalattya mián igen el szegenyedtenek, némelyek a' korhelység mián [Torockó; TLev. 4/13]. *1790/1799:* ezen most emlitett Relatio a' Kirallyi Gubernium eleibe jutott, söt ez ellen a' Torotzkaiakis ottan panaszlottanak [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 406]. *1796:* azzal az Alt Peres ellen teljességgel nem bizonyithat, mert ... azon Esketö Levélben az ... bizonyságok mind Torotzkaiak a' kik magok dolgokban, magok mellett nem fatealhatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 52]. *1798/1799:* azt vitatta az Al-Peres Baró Ur ... hogy a' fel-kért Levelekhez a' Thoroczkaiaknal Competentiájok nints [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 420].

torockószentgyörgyi a Torockószentgyörgy (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Torockószentgyörgy/Coltești; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Torockószentgyörgy: **1.** Torockószentgyörgyön lakó; din/care locuiește la Torockószentgyörgy; in Torockószentgyörgy wohnend/wohnhaft. *1823–1830:* Püspök volt ekkor Abats János, a generális nótárius, torockószentgyörgyi pap Fartzádi Gábor azelőtt kevéssel meghalózván, substituáltatott Csiki János [FogE 289].

2. Torockószentgyörgyhöz tartozó; din/care aparține de Torockószentgyörgy; zu Torockószentgyörgy gehörig. **Hn.** *1712:* Taraczko Szengjörgji [Torockósztgyörgy TA; EHA].

torok 1. *átv is* gît; Hals. *1570:* Goluar peter hithy zerent vallya, hogy ... Ezt halwan az azzon, Mond Simo(nn)ak Bestie kwrwa fy legy, vganis Mindenkor az Eotthues Adorian Marhaiara eyhezel, De ky vonzak aztis az Erdēgegh (!) thorkodbol [Kv; TJk III/2. 166]. *1587:* Az lonak az torkan valo Egereteol (?) meg giogitottak fyzettem f – d. 5 [Kv; Szám. 3/XXXII. 21]. *1593:* Nimeti Mihali vallia ... egi veres holdos louat talalt volt az hubnal ... de az torka annak az lonak vgi megh dagat volt, hogi az vizet nehezen nielhette el [Kv; TJk V/1. 313]. *1625:* mikor eszekbe veottek volna hogi az eokrei megh akarnak halni azt mondottak hogi edes teyet veryenek az marhak torkaba, mert az eo marhaiokis mikor azon helire ment megh holt volna, ha edes teyet nem vertek volna torkaba [Almás U; UszT 47a]. *1637:* az sebes legeny is, visza jöue utannok, s hogi az sarampon be erkezek, mindgjart le esek, s en oda menek megh ugja(n) be niulek az Torkaba, s hat megh meczetek az torkat mingjart megh hala [Mv; MvLt 291. 102b]. *1657:* Az bizonyos dolog, hogy az Chámnak az portáról való parancsolatja az volt, hogy mind az két Oláhországban vajdákat változtasson, Erdélyre is reá menjen, hasonlót eselekedjék, ha az mi nyomorúságos kezekben akadásunk torkokat bé nem töltötte volna [Kemlr. 325]. *1662:* Mennyivel inkább a szegény hazának, amint már mint körös-környül elfogatott, nyomattatott és csaknem torkokba benyelettetett állapotja s nem félennyi, hanem ezerszerte kisebb ereje volna? [SKr 489]. *1676:* Magának ö nagyságának a torka fáj s az kisasszonyt is a hideg leli [TML VII, 204 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1691:* nem rü hanem az Vajna Mihaly keze mia holt meg, meg is kerte akkoris, hogj az orvoslo fát ne dugja

ollyan be az torkaban, mert meg öli s az torka meg szakadot, az mia holt meg[a] [Kovászna; HSzjP. – [a]A ló]. *1778:* A' kiknek a' Torkok, oldalok vagy mejjek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1785 k.:* Mérges, morgolódó és durczás is Borka, Mikor haragszik, megdagad a torka [EM XX, 503 Balás-kódex]. *1807:* egy kisség a torkomis fajt de mihejt ebédeltem és jollaktam mindjárt el mult [Dés; KMN 347]. *1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk. 144 Barrabás Áron not. kezével]. *1841:* nékem fájdagal a' fogam, 's ismét kissé a' torkomis [Kv; Pk 7].

Szk: *éhel halás torka. 1817:* A városi szegénység, mint más helységek nyomorult lakossai az utolsó inség, és éhel halás torkába senyvedeznek [DLt 293] * *halál torka. 1694:* Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendős gyermeket az halálnak torkábul megszabadíta [Kv; KvE 235 GM]. *1710:* Maga is szegény feleségem a halál torkából jütt vissza [Kv; KvE 254 VBGy] * *veszedelem torka. 1662:* Az szegény hajdúk vévén eszekbe ... hogy akiknek házok népei még házoknál volnának, hogy azok magokkal együtt csak a nagy veszedelem torkában volnának, nagyon megzendülének | Mentül inkább nekünk, kiknek sokkal gonoszbul vagyon dolgunk, nem táborba már többé s mezőn, hanem az ellenség földében osztott el széllyel; sóhajtoz a keserves rabság alatt a mi édes Izraelünk, magunk is szintén a veszedelemnek torkában lévén esztendőleg [SKr 539, 700].

Sz. *1680 k./1715 k:* Riaszkodgyék bár egy a' mint torkán ki fér [Rosnyai,HorTurc. 175].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionem: *torkába ver* (durva eszközökkel) megértet vkivel vmit; a-i vîrî cuiva (ceva) în cap; sich mit jm in grober Weise verständigen. *1583:* Kakas Andrasne, Es Sarlay Miklos deakne valliak ... Azt Izente volna Balas kowachnę hogy nem tudę valamy petreselmet vaias vizzel megh Eottheny, es azzal keothne be magat, s meg giogiúlna, es semmy Niaualiaia Ne(m) lenne, Erre esmet azt mongłak ez Vallok Nekj, halgas Isten veszessen el, torkaba vertek (így!) [Kv; TJk IV/1. 150]. *1619:* Ilyen csodálatos az dolognak előtte futó hír. Ugyan sok ember fogott elő véle, én eléggé az torkokba vertem [BTN[2] 324]. *1767:* a' Tavaszszal hallattam Zoljaminét beszelleni hogy itt az Abasfalvi Eszterházi Ur udvaraban egy Ládát kaptanak volna, de kik kapták légjen nem tudom mivel én nem üztem fűztem, Söt Zoljaminénak a' torkáb(a) vertem. hogy előttem olljont ne beszéljen mivel az nagj dolog s abban maradott a' beszéd [Abosfva KK; Ks 4 Catherina Nagy providi Mich. Szabo cons. (50) vall.]. *1784:* A guberniumban proponálta is, de a torkában verték sokan, nevezetesen Daniel István, Teleki Károly és Sámuel s az equestris statusból Bíró Antal, Pásztori Imre s mások [RettE 423] * *torkába vet* pénzt odavet vkinek; a-i arunca (nişte bani) cuiva; Geld jm zuwerfen. *1619:* Szegény erdélyi kapitiha ... Az Nagyságod maradék pénzéből egy tallért veték neki a torkába [BTN[2] 191] * *torka szakadtában* amilyen hangosan csak bír; cît îl ţine gura; aus voller Kehle. *1600:* Nagy Mathyas ... vallya ... coys zynten ahelyen latta az festeott ky Jeony ahwn Jstwan vallja hogy ky Jeott amikorra oda futott tehat az az zegelety az haznak vgy lobbant fel kyweol nagy hertelenseggel az lobannas vgjan pattanassal leott, az langott hogy latta vgy futott oda es kyaltott torka zakattaban mert az vchannis soholt senky nem volt [Kv; TJk VI/1. 451]. *1636:* Egyéb iránt nem az folyam eredne az kut főből, hanem az kut fő az folyamból, és szintén egy ollyan dolog volna, mintha ki az Achát ŭdejebéli vétkes szokásból állatná, hogy az Istent tisztelőknek, és segitségre hivőknek torkok szakadtábá kellyen kajabálniok, és mezitelen testeikel éles hantsárokkal spekelnick [ÖGrAj]. *1642:* én mondám, hogy hallgasson, de az asszony azt mondá, hogy „eb hallgasson" mert az piacon is torkaszakadtában kikiáltja is ezt [Mv; MvLt 291. 349b–351a]. *1772:* Hallottam Takáts Mihály Uramat hogy kan ördögnek Ferfiakkal Sodomiensnak Torka szakattába ucza hallottára kiáltotta Tit Vajda György Uram [Dés; DLt 321. 80a Maria Fogarasi cons Mikas (!) Farkas (19) ns vall.] * *torkig van vmivel* elege van vmiből; a se sătura pînă în gît (de ceva); die Schnauze vollhaben. *1850:* Külömben én mind addig mig valakit mást küldenek a' Jószág fel ügyelésire, jo szível ügyelem pedig egész torkig vagyok lakva Branyitskával [Branyicska H; JHb XXV/68] * *bedugja a torkát vkinek* befogja a száját vkinek; a închide/astupa cuiva gura; er macht ihn mundtot. *1670:* Azomban be akarom gonosz akaróimnak is torkokat dugnom, kik felőlem bal ítéletel voltak, s bizony meg is mutatom, hogy atyafiságért, barátságért uramat, hazámat el nem árulom [TML V, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Husztról] * *tele/teli ~kal* amilyen hangosan csak bír; cu voce tare, în gura mare; aus voller Kehle. *1662:* (a generális) a fejedelemnek Gazsi nevű ... elmés bolondját ... kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal, hogy mind fejedelem, urak s az egész udvar népe hallhatná, elbúcsúzék [SKr 212]. *1678:* Minemű nehezen tegnap az sok gonosz nyelvü embereket csendesíthettük, kik is tele torokkal kiáltották, hogy kgld miá vesz el az haza [TML VIII, 90 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1728:* az ablakját csákánnyal bé veré tele' torokkal kiálta hogy fél égeti az házát s az Gyermekit szénés tökévé csinálja [Altorja Hsz; HSzjP Peter Mihalyné Erdő Katalin de Al-Torja (56) pp vall.]. *1777:* ki szalada ... Popa Juonne Tamás Maria, az tenyerit verni kezdi teli tarakkal kiáltván vár meg te Papotska, mert te vével Tűzet, es Fel Gyujtád az Popa Házát [Ludvég K; KLev.]. *1800:* (Az alperes) az Fel perest illetlen motskos szókkal illette annyát lelkét rútúl egyben szidta, tolvajnak bitangnak keringőnek teli torokkal kiáltotta [DLt]. *1837:* Már pedig a hirek a piatzon, s, olyan domberos hellyeken számyolnak az hol a pletykát (!) nyelve tele torokkal hangoztattya aztis a' mi nints [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével].

3. *átv. is* nyak; gît; Hals. *1573:* Orsolia nehay Kadas Ambrwsne Azt vallia hogi ... Borbel Balintne ... Mykor meg holt volna Annera dagadozot volt Minden teste hogy az Torka az allawal egy arant volt [Kv; TJk III/3. 115]. *1586:* Borbara Karoly Istwan felesege, Latam hogy ket chizar legheny ky viwek Leorinzet Az Ayton ... Az vtan vram megh fogha, Vramnak Az Torkahoz kap vala, ziggyais vala [Kv; TJk IV/1. 546]. *1590:* Chaki Gabor chinaltatot velem egy aranj eoweth kibe pogan Aranjak lysimachusok vadnak, mikor akaria torokra chinalhattia es a' ket kezere [Kv; TJk V/1. 19 Mich. Igyartho Judex Coloswarien(sis) vall.]. *1614:* Ez az Mihály vajda nagy véletlen hogy kiindula, az székelységnek az szabadságot megadá, és az székelységnek előtte és az torkán lévén az Havaselföldében való jó szolgálatjok felett rajtok való veszedelem, nemcsak azt cselekedék az nemességen, azmit azelőtt, hanem felverék-hajták egymást [BTN[2] 47]. *1638:* harom ember jüue be ugj mond eggik megh nioma az torkomat akarja vala megh meczeni, ugy az masik el uiue az penzt [Mv; MvLt 291. 152]. *1653:* Mivel

penigh engem hol attiafiaval hol massal feniegetet, az mellet aztis mondotta hogi az szegeni creötelen Aniamnak is torkat megh metj azert az sz. szék bócziasson ki es ezt doccalom, a' miket en feleiek [SzJk 70]. *1681 e.:* az sölö közöt sok horuat nimet talaltatot uolna, kit nem azok az magyarok uagtak uolna miuel kesclis fogtak uolna torkokat meczeni [Kozárvár SzD; KS 644 GramTr Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1684:* Megyesi Uramtul küldöttünk Szebenben Orvosságokra ... Torokra valo flastromra f //51 [Utl]. *1699:* maga sem élhet Felesegestöl a semmibòl s kegelmek nem fizethet le semmit az adosságb(an) s giermekeinekis torkok meczödik[a] [Bögöz U; BálLt 1. – [a]Ha elveszik a birtokot]. *1736:* Nem árulták akkor az leányokot csecsek mutogatásával, hanem ugyan az felé varrott vagy rakott gyolcs volt mint az kis ing sipján, az kivel gallér helyett az mellyit befedte egész az torkaig [MetTr 342]. *1757:* meg ragadván azonnal a' Torkán az inget, a' fejét a' falban verte, egy szóval rútúl és keményen bánt vélle [Majos MT; Told. 35]. *1768:* Vonu Tominyi ... meg szidá ... Popa Vaszilynak Anyát, ez hozzája rugozkadván vermi űtni kezdé egy bottal ... torkánal fogva fojtogatván, hogy tolvajt ne kiálthassan [Katona K; Born. XL. 8 Dan Lázár (26) zs vall.]. *1794:* torkát anjira szorongatta Horváth Josef Uramnak hogy egészen el szederjesedett a keziben [DLt 1799. évi adatok al.].

Szk: *torka fogva. 1707/1768.* két fia ... meg nem betsüllik az édes Attyát ... és az ő kegyelme Feleségét ... hanem üldózik mindketten ö kegyelmeket ... vertek üstökinél fogva vontzolták, lántsával, fegyverrel kergették, torka fogva fojtani akarták [Albis Hsz; BLev.] * *torkig úszik vmiben. 1710:* Mert különben soha Teleki Mihály nem boldogult volna, ha Bánffy Dénest elsöben, azután Béldi Pált hamis úton-módon el ne veszesse és az egész Erdélyországát ebben a veszedelemben ne ejtse, melyben ma torkig úszunk s talám soha itéletnapig a posteritásunk is ki nem feselhetik belöle [CsH 61 1665-re von. felj.] * *torkig ül vmiben. 1662:* A testi bátorság, az gonoszban inkább-inkább megátalkodás, az Isten kegyelmének, s meglágyitásnak sűrü eszközeire is elhatalmazott vala hiszem rajtunk, s ó, vajha mind e napig is torkig nem ülnénk ezekben! [SKr 716] * *torkon fog. 1637:* lattam hogj megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton, torkon foga, s az kis kertnek nioma [Mv; MvLt 291. 119a]. *1794:* Horvát Josef uramat torkon fogha ... fojtogatta, vgy hogy megis körmölte a' torkát [DLt] * *torkon ragad. 1568:* Ezt lattam hogy Roman gabor az azont torkon Ragatta vala, es monda Mihal neky, Ne myeled (!) azt [Kv; TJk III/1. 193 Michael Dauid feleki román vall.]. *1638:* Istua(n) Deak ... akkoris torkon ragada, s ugi megh fogta hogj ... czak aligh tikogot [Mv; MvLt 291. 131a]. *1675:* az Dnus I ... torkon ragadott, szakállamat ki tépte [Kv; TJk XI/1. 359]. *1762:* Rácz János torkon ragadá Istok Ferenczet, és Ferencz darakon ragadá Jánost [Bereck Hsz; HSzjP Bíró Péter Csomortáni (24) pp vall.]. *1794:* az Exp(onen)s Feleségét Veres György Torkon ragada és ... már keze között egészszen el kékült volt [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

4. *~ra való* (nyakra való) ékszer; bijuterie care se poartă la gît/în jurul gîtului; Halskette, Halsschmuck. *1590:* kynaltam ... Egy torokra valot Aranjbol, kibe coregh saphir keowek geongyeokkel eozue valanak [Kv; TJk V/1. 19 Mich. Igyartho Judex Coloswarien(sis) vall.]. *1648:* Egy giemantos Torokra valo, kib(en) vagio(n) tizencöt giemant s giöngiökis örögek | Eötve(n) ket cörögh giöngy zem torokra valo mint egy egy bab zem [Mk I Kapi Katalin kel.].

5. pallos/törmarkolat része; partea superioară a mînerului (la paloş/pumnal); Handgriff des Schwertes/Dolches. *1596:* Egy ezewsteos pallos maroklattyawal torkawal eggyewt két keoteo vassal facit f 32 [Kv; RDL I. 65].

6. gallér, magasított nyak; guler înalt; Kragen. *1574:* vagion harom aranias Eleökeötcöm kettey varrot harmadik keötises vadnak himeim es Aranios Torkaim [Gyf; JHbK XXI/12. 6]. *1763:* Egy kopornya szin varrásoss hoszszu mente torokkal [Hsz; Ks 23. XXIIb].

7. zárt térségbe vezető bejárat/nyílás; intrare într-un beci/într-o pivniţă, gîrlici; Eingang eines Kellers/einer geschlossenen Fläche. *1593:* 12 February vettünk az Scholaban pincze torkanak a ky be zakadot volt egi zeker fat p(ro) f – d 50 [Kv; Szám. 5/XX. 121]. *1617:* az azalast elvegheztem vgyan contheozthemis az tüzet az Azalo torkaba vgy indultam az zalad levenny [HSzj *aszalás* al.]. *1637/1639:* az Külseo vezafelól valo pincze torkaban egj Eoregh szeoleos kad abroncsatlan regi [Kv; RDL I. 111]. *1664:* azon nagy Akna torkaba tsinaltatott egy nyl fát [K; BLt]. *1669:* Ezen haz szegeletiteöl fogva az derek hazok alat valo pincze torkaigh vagjon sindeljes palankal altal rekesztve, melyen vagjon egj kis gyalogh kapuczka [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1685 e.:* Innen ki jöven, és eleb menven, az Pincze Torkaban Vadnak[a] [Gyf; MvRKLev. 25. – [a]Fels. köv.]. *1732:* (A) Pincze torka, boltozott formára szaruzott, bórna fábol ki rakott oldalu [Dál K; Told. 11. 67]. *1741:* Tudgya a' Tanu nyilván vagy hallottae világoson hogy a' Gárgyás bányának elöszször ki vágta fel a' torkát? [Torockó; Bosla vk]. *1756:* menék a pincze torkába ott kereskedvén meg zördüle a lakat én mondék jertek ide mert itt vagjon a tolvaj [Kvh; HSzjP Bagjos Kelemen (26) vall.]. *1773:* Ezen Föld Pintzenek be járo hellye vagyis Torka [Szászpéntek K; Mk]. *1810:* a pincze torkából által menö ajto helyen Csak Szeröldökök vagynak cserefabol, ajtok pedig nincsenek [Dob.; Ks 76 Conscr. 28]. *1826:* A' Ser Házba a' Szaraztoba menvén ... A' Szárazto Torka öszve omlott [DLt 251].

Szk: *bolthajtásos – 1699:* bé menvén ... ezen pinczenek bolt hajtasos torkab(an) ... van edgy Tár szekerhez valo lajtorja [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

8. vminek az eleje; gură, deschizătură prin care se intră, partea de la început a unei suprafeţe/localităţi; Vorderteil, Eingang einer Fläche/Ortschaft. *1569:* Mykor bernald balas ky Jeowe Chiarnatombol, Eztendeig Leök Zolgaya, az olta fogwa twdom hogy az Nagy weolgy torkat, az gyalog vttol fogwa az kerez wtig ... bernald balas byrta, mynd Ez Jdeig [Sámsond MT; Vécsey 7/692 Baltassar byro sk írása]. *1662:* melly veszedelem hogy elsöben is az hajdúságon esnék, minden kétség nélkül, az ő városok, lakóhelyek mezöben és torkokban lévén, hogy azokat törnék és fújtatnák el az széllel legelsöben is, abban bizonyosak lehetnének | valahány száz gyalogot vívén maga mellé, Olaszira azokkal általsiete, azoknak egy részével a Szent Egyed utcai hitvány kaput és hitvány régi sáncot állatván, az nagyobb rész gyalogsággal pedig Olaszi utcára feljövö két szoros utcáknak torkait hordókkal általhányatván, állatta vala el [SKr 139, 451]. *1735:* (A) Templom hellytöl fogva a Csáni Ut(na)k bértzen levö tetellyére menö gyalog ösvenytöl fogva, a Völgy torkaig a Fejér részre maradván ... ennek elleniben lévö egész északos oldal [Mezöcsán MT; DobLev. I/160. 10–1]. *1744:* Kapu torkára valo pánt vas 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1746:* mondották ö kglmek a panaszló szegény kár vallott ember(ne)k, hogy azon nyomás torkában lévö törvényes kert nélkül valo Gabonát dissipálják [Szentegyed SzD;

WassLt]. *1804:* a rétek torkába ... lévő retetske [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 9a]. *1805:* mégyen a Ductus ... A Dimbu Médvíröl egyenesen a ki tetzhető torkon bé ereszkedvén az ugy nevezett Vállye Sztinga Pottingárol le follyo Patakba [Brád H; Ks 116 Vegyes ir.]. *1826:* a' Csulokáj nevü völgy torkától ... a' patak árka hoszsza a' Küküllőbe szakadásig 998 öl lévén ... más mod nincsen, hanem a völgy torkától kezdve olyan mély és széles és egyenes árok ásattatik, a' melyen a' patak ... birhassa meg a völgyből hordott gomolyákat a' Küküllőbe vinni [Msz; GyL]. *XIX. sz. köz.:* Ami Határunk ... a Havasunk torkában esik, földünk Hideg, köves, agyagos, motsáros, palás Hegyes, oldalos Kuhar hellyen Marhalegelőre is elégtelen [Pf].

Hn. *1569:* az Nagy veolgy torkat [Mezőbánd MT; Vécsey 7/692 Mich. Kys de Band kezével]. *1571:* a' Thorokban [Marossztgyörgy MT]. *XVI. sz. v.:* az terebytz torkan [Jedd MT]. *1602:* Bude (?) Torok ellenében (k) [Abrudbánya AF]. *1614:* Az felsö torokban (k) [Nagymoha NK]. *1622:* Zóló torokban (sz) [Árpástó SzD]. *1623:* az Kakasdi Torokban [Meggyesfva MT]. *1632:* A Volytalja torkában (sz) [Udvarfva MT]. *1634:* Istuan Torkaban [Nyárádsztmárton MT]. *1639:* mesz völgie torokban [Kalotabikal K]. *1643/1687 k.:* A Kápolna torokb(an) [Szeredasztanna MT; MMatr 244]. *1644:* Somodi torokban (sz) [Maroskáptalan AF]. *1646:* Sarus Ay torokban [Mezökirály K]. *1650:* az Remete torokban (c) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1652:* Bereg' torokb<an> [Tiborc K; GyU 128]. *1658:* az Holyagos Torokban (k) [M.bagó AF]. *1665/1753:* Az Nádas torkában (sz) [Dálnok Hsz]. *1672:* az megjes torokban (k) [F.jára TA]. *1693:* Tömlöcz torkánál (sz) [Énlaka U]. *1699:* A kenderes torok mellett (sz) [O.zsákod KK]. *1700:* az Veres patak torokb(an) [Abrudbánya AF]. *1703/1815:* A Csere torkban (sz) [Marosesapó KK]. *1716:* A Gaz völgye Torokban (sz) [Csekelaka AF]. *1717:* az bük torok nevü erdöben [Marosbárdos MT]. *1724:* a sovány torokb(an) [Türe K]. *1727/1754:* A Tekeres Torkab(an) (sz) [M.derzse SzD]. *1736:* Az Nyaros Torokb(an) (sz) [Várhegy MT]. *1740:* A' Nádas Kut Torkában (k) [Gyerövásárhely K]. *1747:* a Kis Poján Torkán [Nagyida K]. *1748:* A Kis Tekenyös felsö torkában (sz) [Koronka MT]. *1750:* az Kentses Torkában (sz) [Backamadaras MT]. *1752:* a Nyértze Torokra [Középlak K; KHn 295]. *1754:* Az Erge torkában (sz) [Solyomkö K; BHn 163]. *1755:* Pakulár völgyen(e)k a torkába (sz) [Páncélcsch SzD]. *1764:* a Széna Fü torkába [Dob.; DHn 13]. *1765:* A Bárdosi torokban [Mv]. *1766:* a Kövecsáj torkában [Páncélcsch SzD; RLt O. 1]. *1767:* A Poklostelki Torokb(an) [Dob.]. *1772:* A Szent Lászlo Torokban (sz) [Szászfenes K]. *1774:* A Borz ájja torkánál [Erdösztgyörgy MT; WLt]. *1775:* A Kis Zölcze Torkába (sz) [M.zsombor K]. *1780:* A' Remete torkában (k) [Kölesmező K; BHn 54]. *1784:* A' Sej torkába (sz) [M.derzse SzD; DHn 40]. *1786:* a' Sík torkában (k) [Szováta]. *1790:* Torok nevü Hegjben (szö) [Várfva TA]. *1792/1808:* a Király Torkáb(an) (sz) [Búzásbesenyö KK]. *1799:* a' kis Jakabos torkában (sz) [Páncélcsch SzD; DHn 57]. *1802/1839:* az Omlás Torkában (sz) [Mezöbánd MT]. *1803:* A Levél torkában (sz) [Nagyerese MT]. *1805:* Az Ugra torkába (k) [Szövérd MT]. *1807:* a' Nyerges Torkanal [Fejérd K]. *1813:* Mesterága Torokba (k) [Váralmás K; KHn 314]. *1819:* a Torok (ku) [Marossztkirály AF]. *1838:* A To torokba (sz) [Marosfelfalu MT]. *1849:* Kabala hugy torkába (sz) [Bözödújfalu U].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

torokbeli a Torok nevü helybeli; din partea de hotar numit Torok; aus der Ortschaft namens Torok. **Hn.** *1707:* A Bodon Torkabali ... föld [Pálfva U; EHA]. *1789:* a nyires torkábali Szánto Földet [Firtosváralja U; NyM 161]. *1841:* A Nyerges Torkabeli iszapos rész (sz) [Fejérd K; EHA].

torokdaganat inflamația gîtului; Halsbeule/Halstumor. *1863:* Januarba 23. halt meg Hosváth (!) István fazakas 63 éves korában torok daganatban [Dés; RAk 142].

torokfájás durere de/în gît; Halsschmerzen. *1653:* Azelött való napokban igen nagy torokfájás, hurut volt rajtam [ETA I, 153 NSz]. *1658:* Boricza asszony ... Igen rosszül nincsen, hanem az torkát fájlalja. Én nem merem semmivel kenetni, mivel tudom, hogy az himlö miatt fáj, hanem küldene Kegyelmed valami torokfájásrúl való orvosságot, az ki meg nem ártana az himlőnek [TML I, 170 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Minekutána Boros János az hadakkal Constandin vajda mellett egy ideig benn lakott volna, egykor csak nagy hirtelen torokfájás esik vala reá, annyira elhatalmazék a nyavalya rajta, hogy senki semmivel eleit nem vehetvén, harmadnap alatt megfojtatott vala [SKr 341]. *1704:* Ma reggel betegedett meg Aczél a torokfájásban [WIN I, 83]. *1813:* (Megholtak) Bot Jánosnak két fiai György 8 Eszt. Torokfájásban Márton Mirigy varban 1 Eszt 4 Hold napos [Szucság K; RAk 139]. *1824:* A' Veres Himlöben s a' Scarlátbais fekücznek némelyek, söt megis holtak égy nehányon a' midön azok vagy Torok fájással, vagy petetses forro, nyavalyával foglalodtak égyben [Dés; DLt 893 Dr Soos Márton physicus a városi tanácshoz]. *1835:* Sertések ... Tarak Fájásba meg dög(lött) 1 Malatz [Hosszúaszó KK; Born. F. I Bod Péter tt kezével].

Szk: *skárlátos ~.* *1854:* halt meg Kolozsvári Dániel 6 éves gyermek Skárlátos torok fájásban [Dés; RAk 60].

torokfejletlenség dezvoltare insuficientă a gîtului; unentwickelter Hals. *1861:* halt meg Etédi László csizmadia leanykája Roza 19 napus koraban torok fejletlenségben [Dés; RAk 128].

torokgallér magas nyak/gallér; guler înalt; hoher Kragen. *1644:* Egy hitwan Nest egy darab Nyak berlés, Egy viselt Torok galler [Mv; BfN VI. 225/12].

torokgyík difteria; difterie; Rachenbräune. *1710:* A két öcsse[a], úgy hiszem, bizony méltatlan ráfogá a feleségére, hogy nádmézben étette volna meg, melyről az özvegy én és feleségem elött sírva panaszolkodott, és mentette magát, eléhozatván azon nádmézet porozóstól, melyből azt a hírt költötték; kóstolta is a feleségem elött; de úgy hiszem, csak az Isten torokgyék, vagy a jobb füle tövén nött miriggyel vevé el [BÖn. 713. – [a]Bethlen Farkasnak]. *1796:* Egy negy esztendös Barna Szörü Tulok(na)k Torok gyekja gyogyulhatatlan indult volt ugy hogy az Nyelve töve es gyükerei már is mind meg rodhattak volt [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1824:* Torokgyék v. forro nyavalya jön közikbe [DLt 893]. *1826:* tehene nyavallyáját észre vette voltt; mellyet viz vetéssel orvasaltt is – E mellett orvasolhatatlan nyavalljába, u.n. torok gyékba döglövén meg ... a F. peres keresete alol fel szabaditassék | Tehenének semmi nyavallyáját tejje elapadásán kívül nem esmérte ... az nem torokgyékba; mint gyogyithatatlan nyavallyába, hanem vérárba döglött meg; melly gyogyithato | ha szemesebben

ügyelte volna a Felperes Tchenét a midön tejje elapadásáért az igézet ellen orvosolta; reáakadhatott volna a nyavalljára; mert a Torok gyék, lassan és nem egyszeribe elé rohano nyavallya [F.rákos U; Falujk 142, 143, 144 Barrabás Áron not. lev.]. *1827:* El döglött Torok gyikban 1 kotza [Budatelke K; Born. F. I]. *1860:* halt meg Joo János vinceller fia János 6 honapus korában torokgyekben [Dés; RHAk 117]. *1861:* 18 Jul(ii) meg döglött egy nagy kotza és egy ártány torok Gyékben [Sorostély AF; TSb 24]. *1862:* Megholt ... Juhász János 6 1/2 éves Torok gyékben [Bfh; RHAk 35-6].

torokgyilok torokgyík; difterie; Rachenbräune. *1852:* Illyefalva és Szotyor helyiségeiben ... Torok gyilok ütötte ki magát [Kvh; HSzjP].

torokhártya-gyulladás torokgyík, diftéria; difterie; Rachenbraune. *1860:* holt meg Miller Dániel csizmadia leánykája Zsuzsa 5 éves és hat honapus korában torok hártya gyuladásban [Dés; RHAk 114].

toroklat 1. torkolat; gură; Mündung. *1734:* Concludaltuk, hogy a Malom árka toroklattyáb(an) az arviz nagy, es sok jeget hanyván melly az arokrol el vötte az vizet [Dés; Jk 443b]. *1821 k.:* az ottan levő völgy Toroklattyáb(an) levő darabocska köz hellyet fel adatni kérvén [DLt].

Hn. *1572:* az Toroklatban [DLt 184]. *1733:* az Keselly nevü völgy Tóroklátyában [F.zsuk K; SLt 39 Sücs (!) Iuón (25) vall.]. *1734:* a Malom árka toroklattyáb(an) [Dés; EHA]. *1754:* a' Mestrága Toroklatja elött (sz) [Középlak K; KHn 296]. *1820:* a Somkuti Völgy toroklattyáig [Dés; EHA]. *1825:* La Rít a Toroklatba (sz) [Kérő SzD; EHA]. *1851:* a' Toroklat [Kérő SzD; EHA]

2. pallos/tőr/kard markolatjának része; partea superioară a mînerului (la paloş/pumnal/sabie); Handgriff des Schwertes/Dolches/Degens. *1637/1639:* Egj Ezustos kard hett boglarral toroklattjaual, fort uasaual, merco kereztj, horgas maroklatu, zeold kopot borsonjal boritot, aestimaltuk f. 45 [Kv; RDL I. 111].

toroklob torokgyulladás; faringită; Halsentzündung. *1877:* Betegség ... neme roncsolo torok lob [Körösfő K; RHAk 54].

torokpecsenye carnea tăiată din jurul gîtului (al porcului); Schweinfleisch rund um den Hals. *1717:* Torok, Sodor és kereszt pecsenyék nrő 50 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5]. *1726:* Visnek Kolosvárra ... Torok petsenyét nr. 2 [Hosszúfalu Szt; TL. Barcsai János tutorsága]. *1761:* Az Eles Házban tanáltatott ... Torok petsenye 9 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1793:* Idei Torok petsenye 6 [Drág K; JF 36. 108].

torokszkrofula nyirokcsomó-duzzanat; inflamarea ganglionilor limfatici cervical; Lymphadenitis. *1860:* halt meg Gyarmati János ... 58 éves korában torok scrofulában [Dés; RHAk 113].

torony 1. turn; Turm. *1570:* Az Thornyok Epitesse felcol co k. Azt Mongyak, hogy Byro vra(m) co k. hywassa be az chehcket [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1588:* 14. 8bris ... Lakatos Benedeknek attam hogy az Toromban egy nagy Romlot lakatot chinalt meg d. 10 [Kv; Szám. 4/I. 40]. *1593:* 30 dic Septembris. Biro Vram akarattiabol chynaltattuk az toromba a' meredek gradichban valo aytot meg, vettünk ahoz lecz szeget p(ro) f – d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 126]. *1602:* Zarka Thamasne porozlone Ersebet azzony ... hallotta zabo mihalitol hogy hitiuel kenalta farkas mihalt az Toronyban hogy akar chak hat forintot Aggion ne halion chel megh [Kv; TJk VI/1. 615]. *1647:* Az Toronj mellet valo legh also hazban vagjon hoszu szanto nro 3 [Marosilye H; VF 55. 5415]. *1653:* Anno 1653 die ultima Februaria utötte megh az megyessi torniot az meny ütö kö [Kv; ACJk 87b]. *1657:* ualasztatik ket feö Inspector, Magyar, es Szász az kik az alkalmatosság szerint dirigallia(na)k ez városba(n) minde(n) rendbelicket, attol fwgjenek az Torniokba(n) es uarfokoko(n) leueö Cehek, fertaliok(na)k kapitanny, Tizedesi [Kv; PolgK. III/127]. *1694:* Az Zolyomi Haz Ajtaja mellet megjen fel egj kerengo Kö Garadics az Toronjban [Kővár Szt; JHb inv.]. *1704:* elsőben elküldött volt Csáki László vagy 4 katonákat, akik egy küs fehér zászlócskával jövén fel Külső-Magyar utcán, sipolván, és a mü commendánsunk, Kaltenplatt a Magyar utcai toronyból és onnan a kőfalról nézvén, hozzájok lövöldöztet [Kv; KvE 286 SzF]. *1710:* Volt puskásunk circiter negyven vagy ötven, ebből hatot a falu tornyába tettem [BÖn. 734]. *1803:* egy már meg tzondollott sendeljel fedett kö lábakkal erősitetett kövekből készitetett Torony [Betlensztmiklós KK; UnVJk 30]. *1871:* A torony kicsi gombjában is van emlék irat [Burjánosóbuda K; RAk 117].

Szk: *Bábel tornya. 1766:* ez a' szollásnak formája[a] ... ollyane a' mely(ne)k Fundamentoma vagjon a' Tőrvényb(en), avagj penig a' Bábel Tornyánál egjbezavarodott Nyelvek(ne)k gyümöltse [Torda; TJkT V. 326. – [a]Köv. egy latin nyelvű jogi idézet] * *Babilon tornya. 1662:* levelére válasz érkezett vala, mellyben ... az ország romlása magyaros magyarságból szánakozván, hogy Magyarországnak ... Erdélyországtól ... tagjától szenvedni kellett volna ... Rákóczi fejedelmet menteni, az romlásnak az török nemzetség álnok practikáját, a Babilon tornyához hasonló, erőben egymást értő, ellenkező, irigykedő, nemzetünk közibe jött kóborló, rágalmazó, egymást gyalázó és Isten tudná előszámlálni, micsoda cégéres vétkekben lélledző bűnünket [SKr 487] * *kádárok tornya. 1581:* 5 January Az Kadarok Tornjabol hozatta(m) sendelt Az egyhaznak zwksegere fyzettem Zekeres Janosnak d. 14 [Kv; Szám. 3/IV. 15]. *1589:* Az Kadarok tornian, az Aczoknak, az kik az keoucket fel vontak, attam f. 6/- [Kv; Szám. 4/X. 31] * *kovácsok tornya. 1624:* Vagion Egj Giumolchos Kert az kouachok Tornia Ellenében [Kv; RDL I. 123] * *mészárosok tornya. 1583:* lattiak az meszarosok Thornianak hezattianak puztasagat, melj Nem illendeo illic(n) feo es lattatos Thoronynak Naponkent valo veszedelme [Kv; TanJk V/3. 275a]. *1628:* 27. Junii. Ütötte meg az mennykö az mészárosok tornyát, éppen az nagy erős boltáson átment, és az kapu levelének az sorkánál az földbe [Kv; KvE 157 SB] * *ötvösmesterek tornya. 1560:* Az Ewtues mesterek thornyarol abba ualo zolgalatrol Art 30 [Kv; ÖCArt. 30] * *ötvösök tornya. 1588:* 26. July ... az Eottweoscok tornyanal byro Vra(m) Akarattiabol verettem fel hatt karott mellict megis fonattam attam teole d. 5 [Kv; Szám. 4/I. 35]. *1590:* 13 octobris ... vittük Az Eothweossek Torniaba 7 tonnaban Telly Az ketey Az Teoby felignel fellyeb, es egyk Jgen hytwan [Kv; Szám. 4/XX. 20 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1637/1639:* Vagjon az Eöttuesek Tornja ellenében az kett szamos közt egj Toos kertt [Kv; RDL I. 111]. *1653:* az ötvesek tornyából egy fő tatárt ellöttek [ETA I, 114 NSz 1613-beli eseményre von.] * *szabók tornya. 1593:* Tchinalt vy Portt kitt kezen az Zabok Torniaban

helyhoztettek, mely 12 Tonnaban wagion, Niom Tonnastul Masát 12. Fontott 45 [Kv; Szám. 5/XXV. 5]. *1653:* Volt valami három taraczkja és kevés pora és golyóbissa, és löteti egy ideig a szabók tornyát, de semmit nem ártott a lövés néki [ETA I, 65 NSz] O **Hn.** *1658:* Az Szabok Torgyanal (!) [Mv; EHA] * *szijgyártók tornya. 1582:* 17 (febr.) Biro vram leotetett coreomett az lengiell kirall meg bekellesere az Zigiartok Tornyaboll hozatott co kegme kett Tonna portt az Tarazkokhoz [Kv; Szám. 3/VIII. 38] * *szőcsök tornya. 1594:* Az zeochyck Torniak Melet, az war fokra, wettem ... keot kozorû fatt f – d 80 [Kv; Szám. 6/I. 12] * *vargamesterek tornya. 1577:* Az Varga Mesterek tornya mellet valo garadich felol co kegmek varasul azt vegeztek, hog' Byro vram co kegme Tanachyawal lattassa meg es ... chynaltassa meg co kegmek vagy fakbol vagy keobcol [Kv; TanJk V/3. 148] * *vásznas takácsok tornya. 1595:* Az vasnos ttakaczok ttorniauall ju ky Egi folliam az szaniszllo Ell Hagatott ttoüara volltt az folliamon rigen Hid [Kv; Szám. 6/XV. 64].

2. városi fogház; temniță în turn, închisoare (a oraşului); Stadtgefängnis in einem Turm, Turmverlies. *1562:* Török Bálintnak ada császár Galatában egy tornyot örökös tisztül, hogy életéig ott lakjék és birja [ETA I, 14 BS]. *1568:* Zabo Janos iur(atus) fass(us) e(st), Ezt tudom hogy az porozlo Lazlo, be vizy vala az kayantay embert az toromba es az ember el futamodek elotte [Kv; TJk III/1. 195]. *1572:* Megh Ertettek co k. Byro vra(m) panazolkodasat az Eyel Jarok feleolis ... ha valamely oly Neotelen legen leyend vigek az Thoromba, ha ky Eorekes hyak Teorwenre Es teorwennyel Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1589:* Az meli olahra az Baczyak eskwttek volt, hogi az toromba megh kenzottak, veottem giertiat d. 3 [Kv; Szám. 4/X. 25]. *1594:* Az Thoromban valo kalodahoz es Beolenczekhez attam ... 6. lakathoth p(er) f 3 [Kv; Szám. 6/VI. 2]. *1629:* keoszeonnye az esse fia Zuponicz Gabor hogy az notarius ... vgy foga mellette, mert bizonj most az Toromban ülne [Kv; TJk VII/ 63. 84]. *1645:* Miuelhogy ... ă fogoly megh vallotta ă Toronyba(n) hogy co taszitotta be az kutba[a] es keoucket es hant reaja ... Teczik azert az teoruennek hogy az piacz keorül megh kerülven velle lo forkon Noha nagyobbat erdemlene [Kv; TJk VIII/4. 47. – [a]Zekel Czismasia Martont]. *1656:* Azt tudo(m) hogy enis akkor az fogsaghba(n) leuc(n), hozak be ă toronyba(n), es mondak hogy Szaruadj Janossal egy hazba(n) kaptak ugy fogtak még, Aztis tudom hogy az toronybol eöt auagy hat het mulva ki szabadula, de en nem emlekeze(m) rolla mû forma(n) szabadult el [Kv; CatrTr II. 1018–9 Gabr. Uyhelyi (28) vall.]. *1673:* Belenyesi Szabo Istva(n) Vr(am) ... ha méghis contumaliter opponállya magát, resistalni akarva(n) az divisionak, authoritassok szerént auxilium adattatva(n) eö kglmek mélle Hadnagy Vr(am) altal, meg fogattassék, és az toronyba(n) be vitessék [Kv; PolgK 143]. *1678:* Tegnap az Jediculában vitték Béldit, Csákit, Paskót, Domokost, Bellényit és Kálnoki Bálintot. Az conclusum és kimondatott sententia, hogy az Fekete tengeren alá viszik Kandia felé és egy szigetben egy erős toronyban holtig való rabságot szenvedjenek [TML VIII, 157 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1707:* olah rödön lako Czigany Andrast, ki fogta el, es ki köttette megh, s ki vitete az Kolosvari Toronyb(a), es mostis ki raboskodtattya ott maga ezen hatalmaskodo szemely jelen voltó ...? [K; Ks 33. II. 1 vk]. *1730:* Erdélyinek égj 27 ölös kötélért mellyet az Toronybol az emésztetet le eresszék a Dobosok Hfl 2 Den. 72 [Kv; Szám. 56/XIX. 15]. *1754:* Körösi Mihályné Csete Boritza sok káromkodásokal, és iszszonyu vezekedesekkel vádaltatván Emellett Urát nem betsülvén, most ugyan az Toronyban 50. kemény paltza ütésekkel büntettetik [Kv; TJk XVI/8. 47].

Szk: *rabok tornya. 1622:* az mennykö elsöbben esék az Torda utcai kis ajtón alol az város köfalára ... másodszor üté az Torda utcában az küs ajtón való tornyot; harmadszor esmég az rabok tornyát üté, mely ugyan meg is gyűla hamar tőle [Kv; KvE 154 SB].

3. óratorony; turn cu orologiu; Uhrturm. *1710 k.:* Az óra a toronyban néha egy holnapig sem járt, a gubernátor ottlétében is, mert az órásnak senki sem fizetett [BÖn. 894]. *1723:* el égvén ... az Közep Kapui Toron nagy orastol [Kv; ACJk 129]. *1814:* még nagyobban csudálkozom, hogy ilyen szűk időben ... órára vágyol, holott Kolosvárt elég óra vagyon a tornyokba [Mv; BálLt 1]. *1823–1830:* Ezen tanácsházának tornyában ki vagyon csinálva a Mundi Systhema, azaz a Nap, Hold és Csillagok, hol ezek a torony tábláján úgy mutatják magukat, mint természetesen az égen ... a bal felin Merkurius a nyilvesszővel mutatja a nap számot, jobb felöl pedig ugyanolyan formálag mutatja az órákat [FogE 177].

Szk: *órás ~. 1665:* Az oras toronnak közetsö (!) resziben vagjon egy ket fontos taraczk, no. 1 [UF II, 312].

4. templomtorony; turn de biserică; Kirchturm. *1586:* Az egyhaz fiak Honorariumokra deputaltanak, holot ezen eztendeoben az Menykeo megh Wtwen Giutwa(n) az Torniot, sokat faradtanak az Epitesben kyt hattak hogy a' Restantiabol vegienek kj f. 26 [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. *1599:* 24 Die octobris Az gonoz hirek es felelmes Ideonek miatta hogy az templum tornian eyel napal egi arant kelletet vigiazny vettünk odafel egi lampast d 16 [Kv; Szám. 8/XVI. 39 egyházfiak szám.]. *1646:* az tornyot mögbontván, az harangokat le köllett az toronból eresztení és úgy csináltattam lábakra [Kv; ETF 107. 12]. *1662:* Ugyan Fejérváratt az öreg templom és fejedelmi kapuja előtt, faragott köböl építtetett amelly igen szép magas torony, az romlásokban megégvén, pusztában állott ... Azon torony másikát is ... igen friss épölettel folyosósan, szép csúcsosan, pléhesen megépíttetvén, olly harangokat öntetett volt belé hatot ... Mely tornyot is nem akart vala óra nélkül hagyni, hanem az öreg harangra igen szép fertályos órát, hogy a másik toronybéli csengetyüs volna, állattatni [SKr 95–6]. *1668/1799:* kezdették meg csinálni ... a torony nagyobbik gombját és gombszárát felvonván a malomester ... Az eklézsiának némely levelcit, a birónak, tanácsnak, a malommesternek és Keresedi Szöcs Mihálynak leveleit a gombszárban, és benn a nagy gombban helyeztették és belérakták, bádog pléhvel be is borították, hogy az esővíz ne ártson azon levelecknek [EM XVIII, 457]. *1685:* ket legenek a kik az nagharangmonjat a toromba fel vittek es fel figezteny segitetek attúnk f 0 d. 9 [Kv; Szám. 3/XIX. 36]. *1720:* vagjon ezen Toronynak a hajazatjaban négj közep szerü harang [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1733:* a' Harang kötelét ... En bizony azert vettem le mert tsak egy ága vólt a' kötél(ne)k, féltem ne hogy valamelly gyermek Vonni kezdje s el szakadván bé botorkázzék a' Toronyb(a) 's ott hallyon meg [Hévíz NK; JHbT]. *1800:* Markirius András Brassó Városi most itt a' Városon Tornyot Pléhező Mester Ember 50. Esztendős (felel) [Bereck Hsz; HSzjP]. *1811:* A' Templom[a] oszlopa belől Jóniai, A' Toronyé pedig kivül Dóriai [ArÉ 171. – [a]Az 1803-ban Arokalján (SzD) leégett szász templom]. *1871:* A templom és torony elkészitésére nézve 100 frt határoztatott a kömivesecknek [Burjánosóbuda K; RAk 116].

Szk: *dézsi ~. 1700:* Teken(tetes) Nemz. Dési Dioszegi Jstva(n) Uram Istenfelő Hazastarsaval valo jo meg edgyezesből Istenhez eő Felsegehez valo keresztyeni buzgo szeretetiből conferált egy kisded harangot a' Dési Toronyban ... tisztessegesse(n) a' mint kivantatott a' Dési Nagy Toronynak Dél felöl valo oldalara a' felső ablakba(n) örök emlekezet(ne)k okáért[a] [Dés; Jk 311a. – [a]Köv. a felírás szöv.] * *fejérvári ~. 1657:* Cselekedék sok építéseket, többek között nevezeteseket: az fejérvári öreg templumnak és toronynak is renovatióját [KemÖn. 32]. *1710 k.:* a jóaravaló igyekezete Apáczainak először gonosz, de azután nagy javára lett, mert minthogy az oda fel említett secták szerént theologus presbyterianus, philosophus carthesianus volt, a fejedelem előtt úgy elvádolták, hogy hallatott akkor olyan szó, tudom ... megérdemlené ez az Apáczai, hogy a fejérvári torony tetejéből vetnék le [BÖn. 551] * *kétágú ~. 1862:* Plébánia két águ tornyával [Mv; MvHn].

5. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *csillagvizsgáló ~* observator astronomic; Sternwarte. *1823–1830:* Ezen univerzitásban ... Vagyon natural kabinét, csillagvizsgáló torony, botanikuskert, chemicum laboratorium, anatomicum theatrum, fizika kabinét, maschinen kabinét [FogE 176–7].

◊ **Hn.** *1727:* az Szent Benedeki Torony ellenében [Dés; EHA]. *1756:* A Torony farkába (c) [Szentkirály Hsz; EHA].

toronyajtó ușa turnului; Turmtür. *1592:* Az owarba az Torom Ayttohoz Chynalttatom egy kolchyat ... Attam Lakattoss Balintnak f – d 20 [Kv; Szám. 2/XIV. 33]. *1621:* Az Torom ayto melliek keoueknek eggike ki bomolua(n), veottem hozzaia haro(m) Eoregh vas kapoczynak chinalasara egy Dobzay vasat p(ro) f – d 24 [Kv; Szám. 15b/XI. 287].

toronya-boronya szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *toronyát-boronyát ír* mindenfélét összevissza ír; a scrie vrute și nevrute; kreuz und quer schreiben. *1847:* Majd a' Paptol toronyát boronyát írok, most tisztelő csokolo Lajossa [Kv; Pk 7].

toronybástya bastion în formă de turn; Basteiturm. *1657:* Filekhez[a] érkezvén ... mivel több helyekről is oda confluálni szoktak vala feles vitézlő rendek, az várasának elég bősége lévén, az vára pedig szoros szabású, akarók azt az fészkeket megbontani, és az várasát elveszteni, kinek jó, csak erős palánkból álló kerítése, s toronybástyái fából valók [KemÖn. 268–9. – [a]Fülek (Nógrád m.)]. *1662:* Üdősbik Rákóczi György fejedelem az Királyfia-bástyájának ellenében való üszögében levő toronytól fogva elkezdvén az építtetést, a Veres-bástya ellenében való toronybástyáig az az oldalt középben igen erős gerendákkal meggerendáztatván ... azt a sort úgy csináltatta vala | Azon cajt- és élésház ellenében éjszakra az Aranyos-bástya ellenében üszögéhez, boltozat nélkül levő toronybástya mellett levő közkőfalnak is ... szinte azon toronybástya mellett a Szent Ferenczben levő sáncból ... nagyon lerontatták vala [SKr 596, 597].

toronybeli 1. toronyban levő/található; din/care se află în turn; im Turm seiend/befindend. *1582:* Az torombely lakatoknak harma romladozot meg [Kv; Szám. 3/V. 10 Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* az Taualj Biro vram hagia hogi az Toronj belj lampat ki valtsam melj Jueg lampas az Toronj egeskor meg teoredczéczét volt /50 [Kv; Szám. 3/XXX. 6 Seress István sp kezével]. *1588:* Ezen vasbol chinaltattam az torombelj kutt gardaiara keet kapchiot [Kv; Szám. 4/I. 29–30]. *1589:* 6 Marty, Chynaltatünk egy Keotelet az torombely Kis harangra vgymint 18 ölt [Kv; Szám. 4/IX. 21]. *1591:* 5. Augusti. Az Torombely lakatoknak volt bontakozassok chynaltak kwlchyokatis hozza (!) f – d 25 [Kv; Szám. 5/X. 27]. *1621:* Az Toronibeli Erkelickre 4 darab Lantornakat ... d. 20 [Kv; Szám. 15b/IV. 18] | Az nemet kemenj tiztitonak hogi az Torombeli kement meg tiztitotta atta(m) f – /10 [Kv; Szám. 15b/IX. 189]. *1667:* az toronbeli egyetmás, és gondviselés [Kv; SzCLev.]. *1730:* A Toronybeli pergő dobhoz égj fiatal bőrért Hfl. 1 Den 36 [Kv; Szám. 56/XIX. 23]. *1865:* Szeretnénk tudni, mifélék lehettek azon torony belí vajai a nemes Czéhnak [Kv; SzCLev. – Az 1646-ban kezdett jegyz.-ben későbbi bejegyzés].

2. toronyban dolgozó; care lucrează în turn; im Turm arbeitend. *1589:* Thorombeli Zolgak fizetese [Kv; Szám. 4/X. 86].

3. toronyban/fogházban fogva tartott; care se află închis în turn/temniță; im Turmverlies gefangenhalten. *1710:* Lakatos Laszlone Aszszonyom ... az tób Aprolek jovaibol hagja hogj el takarittassak es az ki abbol megh marad adgjak az kissebbik Espotalybeli szegenyek(ne)k es az toronybeli Raboknak [Kv; KvRLt VII. 12].

toronyégés incendiu în turn; Turmverbrennung. *1587:* az Taualj Biro vram hagia hogi az Toronj belj lampast ki valtsam melj Jueg lampas az Toronj egeskor meg teoredczéczét volt /50 [Kv; Szám. 3/XXX. 6 Seres István sp kezével].

toronyépítés construirea turnului; Turmbau. *1627:* Az mennykő, a szabók tornyában az puskaport meg találta volt ütni ... és az tornyot mind földig elhányta vala ... Ugyanazon esztendőben hozzákezdének a toronyépítéshez [Kv; KvE 156 SB].

toronyformájú toronyhoz hasonlító alakú; de forma unui turn; turmförmig. *1761:* (Az udvarház) épületnekis Észak és Dél felőll valo végeinek közepeken ... két két contignátios meg hulladozott, és majd omlo félben állo Torony formáju, gombos el hulladozott Sindely fedél alatt Filegoriás két Bástyák vadnak [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 40].

toronyhéjazat toronytető; acoperișul turnului; Turmdach. *1656:* Ezen ora felet vagjon az toronj hejazatt alat kétt kis harangh [UF II, 136].

toronykemence cuptor în formă de turn; turmförmiger Ofen. *1848:* Kis palota ... Egy fehér porczellán Torony kemencze 37 Rft 20 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

toronyláb clopotniță; Glockenturm. *1871:* A fából épült templom meglehetős jó állapotban van, a toronyláb azonban dűlőfélben [Györgyfva K; ETF 107, 11]

toronymutogató persoană care prezintă/arată turnul; eine Person, die den Turm vorstellt. *1796:* Bibliotheca mutogatónak 30 xr ... Fegyveres Ház mutogatónak 3 Rfl ... Torony mutogatonak 20 xr [ETF 182. 27 Gyarmathi Sámuel felj.].

toronyterv proiectul/planul turnului; Turmplan. *1869:* A templomnál egy toronyterv és költségvetés 12 frt. 58 kr [Désakna SzD; ETF 107. 29].

toronytetőzet acoperişul turnului; Turmdach. *1883:* A középületek jó állapotban vannak a tornyot kivéve, melynek fedél-szarvazata és kiugró tornáca észak felől oly annyira megvan rothadozva, hogy legkésőbb pár év múlva az egész torony tetőzetet újra kell alakítani [A.szentmihályfva TA; ETF 107. 32]

toronyváltság raboskodás ellenében fizetett pénzösszeg; sumă de bani plătită pentru eliberarea unui deţinut din turn; Lösegeld für die Freigabe eines Gefangenen. *1591:* 10 dic Juny ... B. vram Adot az parazloknak f l d 0. Torom valdchyagot f – d 24 [Kv; Szám. 5/I. 27]. *1602:* Megh ennek eleotte valo ewdeokben ha mikoron az Jspan vraim az varos Jobbagy keozzeol valamy vetekert megh fogtattanak soha biro vramnak torony valchagot nem fyzettenek [Kv; TanJk I/1. 413]. *1645:* teczik à teorueннek, hogy absoualtatik az fogoly et in sup(er) Ballos Janos tartozik à torony valtsagot erette megh fizetni [Kv; TJk VIII/4. 38].

torozás pomană, praznic; einen Schmaus halten. *1683 k.:* Rector Fizetése: Buzat minden házás ember ad fel fel veka buzat ... Temetestöl Torozás [Monó Sz; SzVJk 115]. *1717:* holta Utun (!) tisztessegesen elis temetek magha költseghevel es Torozasaval [Taresafva U; Pf].

torpénz bani pentru praznic; Geld für einen Leichenschmaus. *1818:* magamébol kész pénzt: a Barátoknak Tor pénz borra 4. Rf [Martonfva Hsz; HSzjP].

torrida hőség; căldură mare; Hitze. *1620 k.:* Egiptusban miért nem lehet eső naturaliter, az böles emberek erröl elég sokat filosofálnak, de azmi az phisica ratióját illeti, arra ilyen okot adnak, kiváltképpen az benne lakó népek, hogy Egiptus az torrida szónak alatta vagyon, azazhogy soha semmi üdőben az Nap úgy nem járhat, hogy Egiptusnak valami részén által nem kell menni, és az Napnak szörnyű hévsége szaggatja el az fellegeket, hogy meg nem állhat Egiptus felett és ezért nem lészen eső [BTN[2] 413].

torta tort, tortă; Torte. *1768:* Tortának valo sütö 1 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

tortáta torta; tort, tortă; Torte. *1726:* Tortátá(na)k valo pléh formák [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1761:* Tortátának valo beöll onozott réz Tepsi Nro 1 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 26]. *1788:* Tortátának valo Réz Török konty forma viseltes [Mv; TSb 47]. *1793:* egy ... tortátának valo forma, ráma nélkül [TL conscr.]. *1829:* küldöttem egy tortátát [Kv; Pk 6]. *1830:* küldünk 1 tortátát 's égy üveg punts essentiát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina apósához]. *1853:* Ezerszer tsokolunk az aszuszölöborért, olyan jol esett mind tortátával mártogatya[a] [Kv; Pk 6. – [a]A betcg].

tortátaforma tortaforma; formă pentru tort; Tortenform. *XIX. sz. eleje:* Tortáta réz forma [CsS]. *1804:* Egy tortáta Cserép forma [Borosbenedek AF; Somlyai].

tortátás tortakészítésre használt; pentru copt tort; für die Zubereitung einer Torte benützt. *1847:* 1 Tortátás Pléh [MkG conscr.].

tortátasütő I. *mn* tortasütésre használt; pentru copt tort; für Tortenbacken. *1788:* 'Semlye kása Tortata sütö pléh kettö [Mv; TSb 47].

II. *fn* tortasütésre használt edény; tavă/tigaie pentru copt tort; Gefäß für Tortenbacken. *1781:* Dinye forma Tortáta sütö ... 2 [Koronka MT; Told. 10].

tortátavágó tortavágó; pentru tăiat tortul; Tortenschneider. *1840:* egy Tortáta vágo kés [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

tortúra kínzás; tortură, chin, supliciu; Quälerei. *1593:* Mierthogi az bizonsagokbol az teorueni semmi bizonios dolgot nem tapazhat (!) megh, hogi az kowach leginnek Jstuan kouachnenal valami nyluan valo vetke paraznasaga leot volna, vagi valami bizonios p(rac)sumptiok altal abban az vetekben deprehendaltatot volna, ez okon torturara az teorueni nem bochattia [Kv; TJk V/1. 380]. *1597:* Myerthogy az Actor bizonsagy egienessen mútatnak chiak az orw azzonnak fogsagabeli vallasara, latomast penigh awagy walamy nylwan valot ... az captiúúshoz nem bizonytot, az teorweny simpliciter az azzony vallasanak vgimint infamis personanak semmi helt ne(m) adhat, et consequenter ... az tortúrára sem bochiattia az Actort [Kv; TJk VI/1. 5a]. *1648:* Szeplakon ... paitajabol loptak el negy cökreot, Gianakodunk hogi cöis reszes volna el lopasokba(n), mert az eleöt valo nap valami orgazdanal, gonosz szemelickkel lappangua(n) jüt, es mind el szöktenek, azert ez okokra nezve megh keuano(m) ă jure, hogi torturara vonattassek hogi vallia megh kik volta(na)k tarsai [Kv; TJk VIII/4. 276]. *1660:* Director Vraimek citaltatvan nehany itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozvegiet Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaiossagal boszorkanysagal varaslassal ... Kivanvan az teorventöl hogy torturara vonatassek es comperialvan büntetessek [Kv; TJk X/3. 263]. *1670:* az captiva leany ... ezt nem vallya megh czelekedette töbszer effele dolgot, nemé, és kivel czelekedte, complex társatis apertè ki ne(m) nevezi, vonassek torturara, hogy mindeneket igaza(n) megh vallyon, és ki mondgyon [Kv; TanJk II/1. 721]. *1672:* az Incta ... elseöben torturára vonattassék, holott azon penznek állapottya felöl, hova lett légye(n) examinaltassék [Kv; TJk VIII/11. 184–5]. *1679:* kévanom hogy az I(nctuso)k primum et ante omnia vonattassanak torturara [Dés; Jk]. *1680:* Igen hellyes es vilagos Feles Tanuk(na)k vallasibul sok rendbeli Lopasi és Tolvajsága Constal ez p(rac)sens Captivus Gyergyai Alffalvi Varga Istóknak Per hoc ac D(omin)us A(ctor) Allegatioja szerint suspendatur. Hogy pedigh számos üdöktül fogva Raboskodott az Torturával ne bántassék, ha Complicessit szép szerént ki adgya [Dob.; RLt 1]. *1710:* Gondolkozni kezd azonban maga állapotjáról, s tudván az austriai törvényt, hogy egy bizonyság mellett is akármely fejedelmi s grófi személyt tortúrára szoktanak rántani, alattomban, amely német kapitány örzötte, azzal tractálni kezd, hogy valami formában a feleségit bocsátassa be hozzája [CsH 330]. *1710 k.:* Várám egy üdeig, osztán mondám: Jó lészen bizony, a torturát kezdjük el magunk, még pedig tanácsúr és föispán gyermekén, tősgyökeres nagy föemberen [BÖn. 976]. *1748:* az I ... minek elötte halállal büntettetnék több Complex társainak ki adására Tortura alá subjicialtassék, és halála után el maradandó javaiból a praetendens károsok contentaltassanak [BSz; Ks 80].

Szk: *~ra vonattatik. 1702:* Tetczet az eo Felsege szekinek

hogy ez praesens Captivus Malefactor[a] ki megis Gratiaztatot volt mar edgyczer az N Banyai Tanacstul, Elsöben Torturara vonatassek Complex társainak ki adasara, az utan ... fel akasztassek [Dés; Jk 323b. – [a]Szilágyi Szappanos Mihály].

tortúráztatik kínoztatik; a fi torturat; quälen lassen. *1747:* importallyak hogj sok idegen ismeretlen emberek járta(na)k hozzája[a], tettszett az Törvénynek, hogy ... elsöbben torturáztassék, az után fel akasztassék, és meg hallyon [Torda; TJkT III. 188. – [a]Egy orgazda mészároshoz].

tortyos trottyos; (care este) prea larg la tur; vertrottelt. *1746:* az edgyik Jneta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élönek s nem tiszta személynek, lustának, tortyosnak pronuncialta [Torda; TJkT III. 99]. *1770:* Sárga csizma, veres nadrág, Ha tortyos is, nem igen tág [EM XX, 497 „Kolozsvári ének"].

torzsa coccan/cotor; Strunk. **Szn.** *1570:* Thorsa peter [Kv; TJk III/2. 9].

torzsátlan torzsa nélküli; fără coccan/cotor; ohne Strunk. *1792:* Igenpatakárol Kolosvára jött ... egy általag Seprö Pálinka Ur 7 ~ hett, két méj kosárban Torsátlan Király körtve [Kv; TKl nyugta gr. Teleki Mária aláírásával]. *XIX. sz. eleje:* Bodonbéli Öszi Torsatlan körtöély Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

tós 1. tavas; cu iazuri/lacuri; mit Seen. *1725:* Künn a' Mezöben mindenik fordulóbann Majorság, es Colonicalis helyek utánn való minden fele haszonvehetö helyek, úgj mint szánto, és kaszalo helyek, szölös, es Tos helyek vadnaké? [Msz; BK hiv.]. *1805/1825:* Ezen Erge a' régi idöb(ben) tos, Csikos, halas, Nádas, Bokros, Kaszálhatatlan, Dioszegi Tovának (!) és Barátok Tavának neveztetett [Dés].
2. vizenyös, mocsaras; umed, jilav; wässerig, moorig. *1629:* széna Fü ... A Pap tava, vicinussa körül tós es eress hely fogta be [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1694:* az mely darab cseglyet az üdösbik Vas György Ur(am) földéböl az Buttyán Tos lábbul ki szakasztottak ... jutot Haller részre [Mezöméhes TA; WassLt]. *1717:* A nagy utas föld mellett vagyon egy darab vozes, tós kaszálo Rét [DLt 504]. *1728:* Széna Fü ... A Pap tava, vicinussa körül tós es eress hely fogta be, mikor jo fü lesz harom szeker szena termik rajta [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1756:* egészszen ezen Szigetet Omlás-allyai Határnak tudom, söt vápa hupás és tós lévén az alsó része felöl halasztam is bennek [Omlásalja SzD; Ks 19/IX. 11]. *1765:* ezen ... distingvált szántó földeknek végekben lévö vizes hellj miatt hagyott Lunkaival edgyütt kellé rugni éppen ... Váradi Mojses Ur(am) Domb alatt lévö tós kaszallojára? [H; JHb XXXIII/19 vk]. *1786:* a' Sugo patakban egy darab Tos haszontalan helly [Mezöbánd MT; TSb 51]. *1791:* (Egy kaszáló) Tóós vizes hely lévén Sátés szénát terem [Buzamezö SzD; Ks 74/56. 9 conscr.]. *1818:* el menve azon Toos helly mellett, melly el válosztya a Szatsali határt a Kaláni Határtol [Szentkirály H; Born. 4/43 Vegyes ir. Gorgye Mojszonye (77) vall.]. *1825:* Ezenn kaszálok ... crössen Tos, és ingoványos hellyen vagynak [Barátos Hsz; SzentkZs]. *1842:* az fazakasak ugy annyira elgebbesztették ásásaikkal az hellyet – hogy tsupa tós hellyé vált [DLt 368].
3. halastavat tartó; care posedă un iaz/heleşteu; Fischteich Inhaber. *1672:* szántó föld ... az Sugoban ... az Tos emberek Továra megien lábbal [Mezöbánd MT; MbK]. *1710 k.:* Haller István a suki tónak felette gyakorta való szemtelen halásztatását (mely igen szokott dolga volt a gubernátornak, minden tós embereknél a Mezöségen, mind az uraknak, mind a jobbágyoknak nagy terhelésével), megsokallván, megszólt volt, és ezért a gubernátor rútul öszeveveszett vele, nehezen békélt meg Haller vele [BÖn. 963]. *1714:* Egykor tavaly a Bandi Ton letembe(n) az ot valo Toos Emberekis ot lévén Sibongnak vala, mit tegjenek mivel a Toban mind meg döglik a hal [Mezömadaras MT; BK. Keeskes Juon (28) jb vall.]. *1858:* a' Tosemberek Toja és a' Henter Josef Ur Tanorokja közt [Mezöbánd MT].
◊ **Hn.** *1608:* a' Thos kertis [Kv; RDL I. 85]. *1637:* Toos kertt [Kv; RDL I. 111]. *1638:* Toos kertöl [Mv; MvLt 290. 152a]. *1639:* Tos bük elött (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1737:* tóskert nevü helly [Nc]. *1738:* az Felsö Tós (c) [Fejérd K]. *1746/1831:* egy tós helly [Szentdemeter U]. *1747:* tós vizenyös Tanorók [Mv]. *1748:* vagjon ... Toss hely kaszálni szokták [Nyárádkarácsony MT]. *1754:* Tóós Spotály kaszáló [Dés] | A' Tós Kert alyaban (sz) [Görgénysztimre MT]. *1762:* tos helly [Méra K]. *1764:* tos bük nevü függö erdötskékkel [M.köblös SzD; RLt]. *1772:* Nádás Tos helly [Bibarcfva U]. *1774:* Tós helly [Aranyosgerend TA]. *1797:* Tós eger Dombja allyán (k) [Csehtfva U]. *1806:* Veres János nevezetü Tos Hely [Búzásbocsárd AF]. *1845:* az Etéd felöl le járo patak kivül ingványos tos helj [Etéd U].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból vannak.

tósodik megáll a víz folyása; a deveni plin de bältoace; das Wasser fließt nicht weiter. *1848:* a' Szeletskei patak és a' Katzkai vizet is azon rétre botsatották; s annyira meg pesset és tósadott hogy kifolyása onnét a viznek nintsen [DLt].

tóson vizenyösen; umed, jilav; wässerig. *1763:* ennek elötte circit. 40. 50 esztendökkel e nevezet Bagszid nevü Rétet ... a' Szamos Vize, más Válura szakasztván magát vgy Tóson s gaszoson el-hadtá [Széplak Sz; Ks 92].

tószagú állott víz szagú; un miros de apă stătută; Geruch des abgestandenen Wassers. *1812:* ottan teremni szokot peshedt Toszagu sáténk alább valo a szalmánál [DLt 369].

tószem lăcuşor, lăculeţ; kleiner Teich. *1874:* A' ... Majorság Jövedelmeken kivül vagynak meg e' következendö Majorság Jövedelmek ugy mint: egy To Szem E' fekszik a' Kékesi Határ, és a' Fogadoi Rét között. Haszon pedig belölle a' Méltoságos Udvarnak 1. Szekérnyi Nad [Mányik SzD; EMLt conscr.].

tót I. *fn* **1.** tót/szlovák személy; slovac; Slowake/In. *1569:* czak semy nekwl byrya az totok Jozaganak felyt bernald ferenczne Mert czak tutorul foga el bernald balas elözör [Kraszna m.; BálLt 78]. *1576:* Megh Alkwnak Igy hogy Nyolch fory(n)tot Ada czyk falwa a toth fyaynak, es a toth fyayis a falwal egywt zabadda hagyak a czyk falwyakat hogy lezzet (!) karot zabad legyen vagnyok [Jobbágyfva MT; BálLt 78]. *1625:* Veottem Egi szeker veszeöt az plebanos Vra(m) Jstalloianak ... ket ölaual fel foniattam ... ket Tottal meg Tapaztatta(m) [Kv; Szám. 16/XXX. 29]. *1657:* kimenvén vezetém az hitván lovat ki fékemlejénél fogva, s ottan közel lévö faluban szárazkodám, és az mi rosszul tudtam, intve s szólva az tótokkal más lovat alkuvám és kalauzt is, hozának pedig hasonló rossz lovat [KemÖn.

60]. *1662:* Szamosújvárnak árkából majd egy ember magosságnyira való földet és gazt tisztittatván ki pénzen csak arra fogadott tótokkal, az helyt annyival is igen megerösítette vala [SKr 295]. *1735:* Egy tótoktol vásárlott veres fejtős gyapottal szött kendö [M.zsombor K; Somb.]. *1749:* azok a' Legények hányták Széllyel a' Szénát a' kiket megvert a' Tot, boszszusággal tselekedték [Szentbenedek SzD; MvRKLev.]. *1755:* A Tótoktol egy Ládát kevés orvosságot vettem Rf. 10 [TL 26a Teleki Ádám költségnaplója]. *1768:* Totoktol vett Lepedö hajtás és pámatsúp Négy darab [LLt Fasc. 112]. *1781:* egy tisztességes Abroszom sem maradván kün, kéntelenitettem egy pár Abroszt pénzen Venni a Totoktol [Mezökövesd MT; Kp 206 Újfalvi János sógornőjéhez]. *1805/1808:* Szentmarjai Juliánára tett költségeim ... fizettem a Tótoknak rft. 7 [RLt]. *1823–1830:* Ekkor erröl senki semmit sem szólott, hanem tótok, magyarok mind bávoszkodtak az híd alá bedölt szekeren [FogE 264].

Hn. *1785:* Totak Ríté Neveztü helben (sz) [Szentháromság MT; EHA].

2. tót/szlovák nyelv; slovacă, limbă vorbită de slovaci; Slowakische. *1823–1830:* Vasárnap lévén, predikállottam a' Templomba, melyet Bétsbe hevertemben készitettem volt; de azt mondotta a' Pap, hogy az Halgatok tsak bávoszkodtanak rajtam, de nem értették: a' meg is lehet, mert az az ök nyelvek Tóttal, és Nemettel elegy magyar Beszéd [FogEk 460].

II. *mn* **1.** szlovák; slovac; slowakisch. *1631:* halla(m) hogy ... ki jöue Aztalos Palne, hogi szidgia vala az legentt, mondua(n) aha njarsba(n) valo, akaztofara valo toth kurua [Mv; MvLt 290. 53b]. *1657:* azon éjjel az strázsára juték, holott arestálának, és az sánchoz vivén tanálkozék az officérek között deákul tudó, s megbeszélvén járásomat, nem hivének különben, hanem arestum alatt kísérének mind tót kalauzostól | Adván azért néhány tallérokat valami tót kalauz embereknek és Kerekes István s Boros Péter nevü hadnagyoknak is negyven tallért patkoltatásra, elküldém azokra való vigyázásért [KemÖn. 61, 231] | Ha az társzekered ki jö Bihar vármegyével, igen akarnám, ha az legények vagy két orosz vagy pedig tót asszonyt hoznának, hogy örökös volna; az egyikét major asszonynak tenném s másikát szolgálónak [TML I, 51 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1671:* ott Fogarasban megfogták az tót kertészt, melyen büsulok, mert félek, hogy Kegyelmed terheli magát vele [TML V, 449 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1705:* A minapiban hozván bé egy felföldi közkurucot, tót legényt, akit midön felvittenek volna ad examen a generálhoz, kérdette, miért állott a közé a rút emberek közé [WIN I, 549–50]. *1732:* a' Tót lovász ... meg ijedvén attól hogy meg vereti, igazán ki vallotta, hogy János Déák uramtol hozott egy fertaly égett bort 3. polturán [Hévíz NK; JHbT]. *1760:* néhai Méltoságos Groff, és Gubernator Komis Sigmond Urnak egy Tót fi, Zavótzki nevü Praefectussa vala, a' kiis ... Málomba két Colonicalis Sessiot ... zállagasittatt volna [Dés; BK]. *1766:* engemetis egyszer minden ok nélkült jol meg vert, a' vejemet pedig egy Lántsával fel kontzoltak a' Tot fiak [Koronka MT; Told. 3a]. *1775:* Az asszony is jó szál, kevéssé himlöhelyes, nem is szép, nem is rút, de haszontalan és hiábanvaló asszony, ki még az ura életében ígérte volt magát egy Gregorovits nevü tót fi Kálnoki regimentbeli kapitánynak [RettE 355]. *1818:* tsudálkozom a Grotfon hogy miért hadja nyitva a Halo háza Ajtojat A Tot Tsizmadéa legényeknek Hogy ot meregessék a nagy vén kártábusokot a drága székeken [Kv; GyL. Székely István lev.].

Hn. *1599:* Tot wezaban [Kv; Szám. 8/XVI. 28]. *1622:* Tot higiab<an> [Baca SzD; SzJk 13]. *1670:* Tót uttza [Sárd AF; EHA]. *1671:* Tot örötvanjbalj fold [Vaja MT; VH]. *1828:* A' Tőt Szegben (sz) [Mikefva KK; EHA] | Tott szakadátt nevü helyen (sz, k) [Etéd U; EHA]. *1855:* Totczeg nevezetü helyén [Kibéd MT; EHA].

Szn. *1453:* Blasius Thoth | Elias Thoth [Kv; TT 1882. 527]. *1495:* Blasius Toth [SzO 161]. *1509:* Thomae thot [Dés; DLt 68]. *1553:* Emericus Toth [Retteg SzD; Makkai, SzDPuszt. 49]. *1561:* toth gorgot [Ráton Sz; BálLt 78]. *1568:* toth ferench | Toth Mate [Kv; TJk III/1. 177, 212]. *1569:* toth Janos [Kraszna m.; BálLt 78]. *1571:* Toth Simon [Nc; BesztLt 3550]. *1577:* Toth Peterteol [Mv; BálLt 79]. *1579:* Tot Benedek [Abrudbánya AF; Berz. 17]. *1582:* Tot mihalt [Kv; TJk IV/1. 34]. *1583:* Tóth Márton [Besenyő Hsz; SzO IV, 81]. *1584:* Tot Gaspar [Kv; TJk IV/1. 350]. *1586:* Tot Balintot [Kv; Szám. 3/XXIV. 53]. *1588:* Tot Jacab [Kv; Szám. 4/III. 47]. *1591–1594:* Joannis Thot [Retteg SzD; JaczFk 55]. *1592:* Tot Istuan [Kv; TJk V/1. 258]. *1598:* Toth Andras [Kv; TJk V/1. 219]. *1602:* Tót Gergely jb [Szászfalu Hsz; SzO V, 188] | Tót Bálint szab. ... Tót Sebestyén szab. [Kvh; SzO V, 190] | Tótt György lófő Tótt Pál darabont [Barátos Hsz; SzO, V 193]. *1638:* Toth Pal [Jegenye K; GyU 38]. *1641:* Michael Thot de Enied [Nc; RLt]. *1642:* Nagy Toth Matias [Mv; MvLt 291. 323a]. *1660:* Toth Istok ... Toth Andras [Kv; TJk X/3. 317]. *1675:* Toot Kátat (!) | Sütö Toót Andras [SzJk 127]. *1676/1681:* Hunyadi Molnár Tot Benedek [VhU 454]. *1682:* Thot Ersik [SzJk 175]. *1683:* Tót Ersebet [SzJk 190]. *1694:* Füzi Miklos felesege Thot Judith [Dés; Jk]. *1700:* Tot Ilonatol [SzJk 325]. *1722:* Thot Jeremiás [Nc; DobLev. I/102]. *1735:* Ács Toth Györgyné | Molnár Toth György [Dica XX. 19b, 51b]. *1751:* Tot Szabone Judit Nobilis Persona, Annor. cir. 72 [Nagyajta Hsz; HSzjP]. *1758:* Tot Andrásnétol [Rákos AF; Borb. II Nic. Ballo (54) vall.]. *1762:* Közepso Tot Mihályj Idösb Thót Mihály [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. *1765:* Tot Vaszi [Torda; TJkT V. 299]. *1768:* Tot Maria [F.sinfva TA; AbN]. *1770–1772:* Michaelis Tót Kádár Miserabilis [Dica XXVIII. 72]. *1808:* Fazakasok: Toth Sigmond (33) [DLt 940]. *1846:* Fazakasok: Toth Lajos [DLt 1423].

2. tótok által/módjára készített; în felul slovacilor, ca slovacii; in slowakischer Art hergestellt. *1761:* Egy Tot varrásos viseltes kendö [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára lelt.]. *1768:* Egy pár Kender vaszonbol valo ... (?) Tot kötéses vankos haj [Csikfva MT; Pf]. *1771:* Egy gyolts Lepedö végiben lévö Tót varással hozzá valo két Vánkos hajjal [Nagyida K; Told. 19 „Földvári Istvánné Nemes Judit idevaló ingóságainak leltára"]. *1789:* (Abrosz) Sákos Tót munka, virágos körül a' Széle rojtos, egész Szélyböl való eztet Méltóságos Daniel Gyorgyne P. Horváth Borbára Ur Aszszony ajandekozta a' Kálnoki Unitaria Ecclesianak [Kálnok Hsz; Palotay, TótCs 18–9] | Egy Len Gyolcs két vége tot Csipkés [Szentiván/Laborfva Hsz; TótCs 19] | Egy szelet Tot Abrasz ... mej kezdett likadni [Abásfva U; TótCs 19]. *1798:* 2 Sing tarka tót kanavász xr. 36 [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4]. *1803:* Más Tót kötésel körül vett, már szakadozni kezdett Len gyolts Kendö [Dicsösztmárton KK; Palotay, TótCs 20] | Ugyan égy szélyböl valo rojtos végü, sáhoson szött Toth Abrosz [Harangláb KK; TótCs 21] | vagyon égy Len gyolts Keszkenö két végin égy elö Araszni Toth tsípke kesken tsípkéb(en) szegve [Nagyteremi KK; UnVJk 203]. *1836:* Három Tot Sziták [Kv; Pk 3]. *1839:* három totszita [Kv; Pk 3]. *1840:* Bábczán Gabor ... a' derekán viselö tüszövel, és az abban hordozni szokott hüvejes tót

késsel [DLt 892 nyomt. kl]. *1847:* egy más szakadozott Tót kötéses kendö [Dicsösztmárton KK; Palotay,TótCs 22] | Az eklézsia ingó, javai „szaporodtak ... egy tót fejér varrott és lyukatos virágú keszkenövel" [Iszló MT; Palotay, TótCs 22].

3. tótok által beszélt; vorbită de slovaci; von Slowaken gesprochen. *1710 k.:* Másként volt egy református prédikátor fia, magyar, deák, német, tót nyelvet jól tudó expeditor, jó, éles, gonosz elme, kinek urai és ö latorsága miatt sok bosszút szenvedtem [BÖn. 950].

4. tótok által hajtott; mînat de slovaci; von Slowaken getreibt. *1823–1830:* a hídon innen volt egynéhány tót szekér hagymával megrakva, mint nálunk a beszterczei szász szekerek [FogE 263].

5. '?' *1743:* Egy rendbeli Tott szinu (?) Zöld sellyemel ágyra valo [Szászvessöd NK; Somb.].

totális teljes; întreg, total, complet; voll, ganz. *1578:* Eo Nagysaga ... valakynek valamy rez Jozagot, awagy Totalis portiot donalt itt az zekelysegen, tahat an En eleottem walo Tyzt tartoknak es Capitanoknak megh paranczyolta Eo Nagysaga hogy kezebe bochyassak [SzO IV, 60].

totaliter teljesen; în întregime; im Ganzen. *1710:* B: Che(ne)k valasztott B: szamvevöi Szekelly János és Kövendi Uramék producalak az B. Che(ne)k Che Mestereitöl exigalt minden fele perceptumokrol expensakrol meljek eo kglmek idejek alatt követtkeztek Ratiojokat Che Mester Uramek(na)k mely szám vetelben noha sok difficultasok estek ... az mely difficultasokat az B. Che totalit(er) sopiált [Kv; ACJk 74].

totalkulkozik '?' *1640:* panaszolkodnak ... Az Also Vistiekre azert hogy az vizet hirek nelkül ottan ottan az Also Visti malomra veven es fogvan ell az hal olliankor a patakbol mind ki vesz es megh it alat az hal tartoban sem iüven az viz valami pisztrangh totalkulkozik (?) benne leven olliankor mind megh hal [UF I, 791].

tótfaludi a Tótfalud (AF) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tótfalud/Tăuți; mit dem Ableitunggsuffix *-i* gebildete Form des ON Tótfalud: **1.** Tótfaludon lakó; din/care locuiește la Tótfalud; in Tótfalud wohnend/wonhaft. *1671:* Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kisfaludj, Nyirmezei, Wladházi, és Moroznai falubéli lakósok, hogy eddig az nyom fel-vétel dolgából edgyet nem értettek: végeztük, hogy à moda deinceps éllyenek a' nyom fel-vételröl, a' lopott marhákrol irott Articulusoknak continentiajok szerént [CC 88].

2. Tótfaludhoz tartozó; din/care aparține de Tótfalud; zu Tótfalud gehörig. *1710 k.:* Az én fiamnak, Bethlen Mihálynak Gyulatelkén csak egy tehetös, marhás jobbágya volt, az egyszer hat ökrén, szekerén, maga erején kénszerittetett Bonchidáról a gubernátor fraucimmeri ládáit hozni Fejérvárra, még ott osztán az udvar bírája három-három szekér fát vitetett a tótfaludi erdöröl vélek minden szekérrel [BÖn. 901–2].

tótfalusi a Tótfalu (K v. SzD) tn *-i* képzös származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tótfalu/Tăuți; mit dem Ableitunggsuffix *-i* gebildete Form des ON Tótfalu: **1.** *mn* **1.** Tótfaluhoz tartozó; din/care aparține de Tótfalu; zu Tótfalu gehörig. *1593:* Nem Twdgyak hogy az Soha Totfalwj hatar wolt wolna [JHbK IX/26]. *1770:* 16–17-ma et subsequentibus diebus voltam a tótfalusi erdök osztására [RettE 241]. *1773:* az öszve folyo Sz. Lászlai, Fenesi, és Tot falusi Határok [T; JHb II. 1].

2. Tótfaluban lakó; din/care locuiește la Tótfalu; in Tótfalu wohnend/wohnhaft. **Szn.** *1696:* Totfalusi Kis Miklos [Kv; SRE 47]. *1699:* Tótfalusi Kis Miklós [Kv; SRE 63]. *1752:* Tótfalusiné [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. *1801:* Tott Falusi János [KLev.].

II. *fn* Tótfalu lakója; locuitor din Tótfalu; Bewohner von Tótfalu. *1722:* Ez alkalmas Darabb Föld, de közél lévén az Erdőhoz, gyakrobban el étették, azért a Toth Falusiaknak Dézmájára engedtetett, mivel ökis irtották volt [Szászfenes K; BfN].

tótházi a Tótháza (K) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tótháza/Crișeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tótháza: **1.** Tótházán lakó; din/care locuiește la Tótháza; in Tótháza wohnend/wohnhaft. *1796:* a Buzát, Zabot és egjéb termést a mi maradot a Nagjságod Tothází Birája a mult Vasárnap megdézmálta, én nem lehettem jelen a dézmáláson [IB. Szent Gerlitzei Nagy Sigmond mezőújlaki ref. pap. lev.].

Szn. *1567:* Dorotheam Toothazy [Kv; TJk III/1. 92]. *1573:* Tothazy Myklos [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1585:* Aztalos Tothazy Istwannak [Kv; Szám. 3/XIV. 34]. *1588:* espan Tothazy Mihalj [Kv; Szám. 4/II. 15]. *1590:* Tothazy Istwan [Kv; TanJk I/1. 147]. *1592:* Tothazi Mihali junior [Kv; TJk V/1. 200] | Tothazy Zeoch Mihaly Safar polgar [Kv; Szám. 5/XI. 9]. *1598:* Thomas Thothazy | Thothazi Mihaly [Kv; TJk V/1. 181, 186]. *1599:* Thot hazy Jstwan [Kv; Szám. 8/XIV. 7]. *1605:* Tothazy Eotwes Mihaly [Kv; TJk VI/1. 709]. *1608:* Nehai Zöczj Mihalne al(ia)s Tothazi Mihalne [Kv; TJk VII/1. 239]. *1611:* Tothazi Tamas Alias Szöcz [Kv; TJk VII/2. 25]. *1622:* Tothazj Mihaly | Tothazj Eötues Mihalj ... Tothazj Aztalis Istuan [Kv; RDL I. 119].

2. Tótházához tartozó; din/care aparține de Tótháza; zu Tótháza gehörig. *1760:* (A határ) a tsupról le ereszkedvén ... szakad az Kolosvári nagy utban, és az Kolosvári ut nevezetü szena füvön fel hág a Tothází, és ide való határok között levö barázdákig és gödörig [Novoly K; BLt].

tótisztítás tópucolás; curățarea iazului/lacului; Seereinigung. *1725:* Napszámosokat tartottam kertelésre, tó Tisztitásra [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1803:* mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna a to tisztitás alkalmatosságával ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét [Aranyosrákos TA; Borb.].

tótisztító tópucolással foglalkozó; care curăță iazul/lacul; Seeputzer/-reiniger. *1725:* Doboka Vármegyei to tisztito oláhok(na)k adta(m) egy veder sert [Kv; Ks 15. LIII. 5].

tótné soția unui slovac; Slowakenfrau. *1817:* Ezen Totné, – akiis az itteni Hutánál lévö Moskán Mitru nevezetü Totnak a Felesége, – egy Fiatskáját akarja Somlyon meg keresztelhetni [M.patak Sz; BfN Máté István lev.].

tótországi felvidéki; din ținutul nordic al Ungariei istorice; aus Nordungarn. *1587:* Ket Totorzagy Alchy Legenyek Segitettenek. Mywelny 6 Nap egyknek 1 nap 16 d. tezen f. 1 d. 92 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 16].

tótos 1. tót; slovac; Slowake/In. *1705:* Másnap pedig

hozzám jöve Venus nevű tótos ember hatodmagával, ki is referálá magát lenni Forgách regimentjéből valónak, és hogy főstrázsamester lött volna azon regimentben [WIN I, 626].

2. tótok módjára/által készített; făcut în felul slovacilor; in slowakischer Art hergestellt. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Rendbéli totos munkával varrot garniturt hárnas tászlival, s egyéb hozzá tartozoival edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kcl.]. *1790:* Két tollu Derekaj totos Haja mindeniknek [Mv; MvLt Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8]. *1812:* Egy Lepedő fej totos ... Egy Lepedő két totos fejjel [Zabola Hsz; DLt 602 nyomt. kl] | Egy pár lepedő Sejmes Totos ki forditással [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 8]. *1816–1817:* Vagyon egy fejér két végin tótos Csipkés keszkenő [Vadad MT; Palotay, TótCs 22]. *1817:* Két Párna haj, egyik kék Csikos, más veress Fejtős Totos hajtással, mind a kettő kender Vászon ... Egy más hitvány Len Vászon Párna haj fejér Totos Fövel [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsanna hagy.].

Szk: ~ *abrosz. 1768:* Két pár fejéres Totos vánkos főtől valo Édgy fél Lengyoltsra készittetett Totos vánkos haj Édgy pár veresses Totos vánkos főtől valo Égy Totos Fökötő edgy Totos Párta Edgy Tötos Abrosz édgy Asztal keszkenővel [Pf Csikfalvi néh. ifj. Bakos Józsefné kcl.] * ~ *csipke. 1789:* Len gyólts, kit végén és Szélén is egy darabotskáig fel Totos Csipkével ékesített kendő [Bölön Hsz; Palotay, TótCs. 18]. *1803:* Más, Gyapot gyoltsból valo széles, és két ujni szélességű Totos tsipkével diszesitett jó kendő [Harangláb KK; Palotay, TótCs. 21] * ~ *csipkézés. 1803:* Vagyon egy gyoltsból gyápott való széljes kendő melynek két végein széles Tótos tsipkézések vagynak [Asszonynépe AF; Palotay, TótCs. 19] * ~ *csupú. 1819:* egy pár rettzés csupu párna haj ... más két totos csupu párna haj [Kv; Pk 3] * ~ *fésű. 1845:* Gábor Nyikuláj ... fekete haju, mellyet nyirva 's két füle mellett lebocsátott tekertsfürtökbe fejin görbe tótos fésüvel visel [DLt 515 nyomt. kl] * ~ *fökötő. 1788:* Egy fekete babos fátyol fejér és atzéll síkakkal (!) tzifrázatt Totos fökötő ... Fekete fátyol fejér sikkal tzifrázott Totos fökötő [Mv; TSb 47] * ~ *lepedő. 1760:* Egy pár Totos fejéres Lepedők [Mv; TGsz 2] * ~ *lepedőhajtás. 1789:* egy Totos lepedő hajtás [LLt] | Égy Lepedöröl le fejtett Totos Lepedő hajtás meg szakadozott [DLt] * ~ *párnahaj. 1748:* Az régibb edgyetmások közzül egy Derekaly Csúpot, és egj Tótos viseltes parnahajat láttam a Ferencziné Aszszonyom házáb(an) [Torda; Borb.]. *1761:* a pincében az hordon egy veres fejtős totos parnahajat ... egy hetig heverni látta (!) [Torda; TJkT V. 44]. *1778:* A Molnár Mihály Bonumai közül adtam altal ... Totős părna hajot kettőt varatos părnahajőt ketőt [Agárd MT; Told. 8]. *1836:* Két totos párnahajak [Kv; Pk 3 Rákosi Nagy Boldizsár hagy.] * ~ *párta* → ~ *abrosz* * ~ *vánkosfő* → ~ *abrosz* * ~ *vánkoshaj. 1768:* Egy veresses Totos és egy reczés vánkos haj [Csikfva MT; Pf néhai Bakos József inv.]. *1790:* Két fejéres totos Vánkos Haj ... Két tollu Derekaj totos Haja mindeniknek [Mv; MvLev. 3–4 Boka Katalin hagy.] * ~ *varrás. 1759:* Két vékony gyoles Lepedőt, mindeniknek a' két végin fejér Selymes, totos varrás vagyon, és hasonlo varrással két párna haj hozzájok [Nsz; TSb 7 ifj. gr. Teleki Samuel conscr.].

tótosan 1. tótok módjára/által; ca slovacii, în felul slovacilor; in slowakischer Art. *1770:* „Asztalhoz valo Fejér Egyetmások" között: Fejér Sejemmel varrot Totosan, nagj kendő [M.andrásfva U; Pf Pálffi Antalné Hartzai Gálfalvi Judith kcl.]. *1803:* Vastagotska Len vászon szép és jó Kendő mely(ne)k két végei égyforma Totósan szött négy négy keresztül valo szélesebb 's keskenyebb különböző szinü fejtőből valo pántlikázással ékesittettek [Harangláb KK; Palotay, TótCs. 21].

2. tót kiejtéssel; cu un accent slovăcesc; mit slowakischem Akzent. *1812:* Szabo János ... születésére nézve Sáros-Vármegyei Torisai (!) Helységből valo ... beszél magyarul, de totoson [DLt 55 nyomt. kl]. *1813:* Gros Julis Katonáné ... beszél Totul jól, Németül, totosan Magyarul, és tud oláhül-is [DLt 63 nyomt. kl].

tótöltő töltést készítő mester; muncitor care lucrează la indiguire; Arbeiter bei der Seebuhne. *1588:* 31 May Vernessy Mathias, witte az Gubernator Toh Teoltcoyt 4 Louon Tordara f. 1 [Kv; Szám. 4/III. 53]. *1595:* 11. Júni: Biro W. adata Boldis Jakabnak, hogy meg taúaly vigyazot és pallerkodot az Too töltek mellet 2. Tallert ... f 2 d 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 248 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

tótöri l. tötöri

tótság tót katonák; slovacii; Slowake (Soldaten). *1657:* az ellenség ha erdőre ment élést keresni, az tótság ölte, hordotta őket, feles puskás tótság adván mellénk magokat, kiket vendéglettem s fizettem is nekiek [KemÖn. 238].

tótszállási a Tótszállás (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tótszállás/Brîglez; mit dem Ableitunggsuffix *-i* gebildete Form des ON Tótszállás: **1.** Tótszálláson lakó; din/care locuieşte la Tótszállás; in Tótszállás wohnend/wohnhaft. *1775/1802:* Puskás Gligor ... mint ifiu renden valo Ember ezen Contraversiaban lévő Erdő dolgárol semmi bizonyost nem tud mondani ... A Tothszállási Lakosak ... hasonloképpen semmi bizonyost nem referálnak [BSz; JHb LXVII/3. 78–9].

2. Tótszálláshoz tartozó; din/care aparţine de Tótszállás; zu Tótszállás gehörig. *1767:* En őrög emberektől hallottam, hogy ezen helly ... az Totszalasi határhoz tartazott, és tartaznék [Tótszállás SzD; JHbK XXX/1]. *1784:* az hely ... nagy Erdőből irtottatott ki ... Szomszédgyai ennek, fellyül oldalfélt a' Kereszturi erdő, belől felöl ... a' Tot szállási határ szél [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25].

tótul tót/szlovák nyelven; în limba slovacă; auf Slowakisch. *1710 k.:* Egyszer rágondolá magát, hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhul, tót- vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de ezeket nem egyszersmind, hanem egymás után [BÖn. 541]. *1813:* Gros Julis Katonáné ... beszél Totul jól, Németül, totoson Magyarul, és tud oláhül-is [DLt 63 nyomt. kl].

tótumfak mindentudó, mindenhez értő; factotum; Faktotum. *1710:* az akkori fővezér, kit azután Bécs alatt megverének, tótum-fac lévén a török császár udvarában, és azon munkálódván, hogy a némettel való békesség felbomoljék [CsH 145 1679-re von. felj.]. *1756:* mikor az Aszszony Henter Jánosné Aszszonyon vagy Fia Henter István Úrffi itten voltak, Németi István is mindenkor ottan firgett forgott, és mint egy totum fac vólt [Kv; Mk-Rh IX. 45–6 vall.]. *1780:* mindenkor az cő Nagysága jelen létiben voltak ezek, egy szoval minden belső vagyonnyát Cserei Uram által tractálta cő Nga, és cő kegyelme ollyan volt az Udvarban

mintegy Totum-fác [Bethlen F; BK. Antonius Bod (45) magister scholae ref. vall.]

totumfakság mindentudás; faptul de a fi atotştiutor; alleswissend, Faktotum. *1670:* Az electoroknak való írással, hogy sem rosszul essék, nem kell sietni, annál inkább az János uram totumfacságát ebben sem kellene segíteni [TML V, 389 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz].

tova 1. messze; departe; fern, weit. *1570:* Bak Matthias hithy zerent vallya, hogy egy nap Regwel haza Ment volt, es egy germechke co zolgaya, Mongia Neky, hogy Am az Janos kowachne az ew gyermekewel Leh vagata az Jnat egy Tehennek, Azt mondgya vala Neky hogy vagd ely az kwrwanak az farkat es wzd ky Thowa [Kv; TJk III/2. 18]. *1573:* Marton Vduarhely ... hity vtan vallia ... Mongia volt Neky Kapa Myhalne ... Bolond kwrwaffy Nem Thwez az Mas partra towa Zatmar fele lowaywal Menny, Myt kevers Itth Mellette [Kv; TJk III/3. 70]. *1586:* Keleies Ianos vallia, Lattam Nagy sokzor mikor ciel vagy scotet hajnalkort Lowaimhoz Mentem Az Mezeore, hogy ez peter a' lowak keozeot volt, ott lappangot ... Tot Caspar ... elis indula hogy meg fogtassa, De ez peter el futamodek mingiarast towa hid veza fele [Kv; TJk IV/1. 566]. *1614:* Ez az puszta vár igen rettenetes nagy kösziklák tetején vagyon, hogy azki tova az tenger felé Cilibria felől mégyen, meglátja tizenkét magyar mélyföldről az hegyet várastul [BTN[2] 68]. *1644:* az Zelis Arra zolgal vala az Kws Mathiasne twze az veha(n) towa ki vala egj vermechkebe(n) czak egj kiczin twz Vala, Arról megh Ne(m) giult [Mv; MvLt 291. 432a]. *1667:* Igazán mondom, noha Fogaras is tova vagyon ide, de inkább fársángolnék oda az expeditio kedvéért ... mint Hunyadvármegyébe, neheztelvén legkisebb izetlenkedést is az gróffal [TML IV 31 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1708:* ha az halaszo vizek(ne)k dolga meg nem orvosoltatik vra(m), erővel is ne(m) allithatunk halaszokat, mivel minden fele ember folyvást halaszsza, gübüli a patakokat, ugj meg szükült a' pisztráng hogj mar nemis kaphat(na)k Dragusrol Brazarol, Leszarol tova fel a Sinkai patakra kenszeritettnek halaszni menni Holbak fele [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1752:* tova alá a Porgoláton belöl egj oldalban [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. *1757:* tova[a] Hangaba is taxát adtam [Gyszm; DE 3. – [a]Moldvába]. *1819:* tova a' Patak felé [DLt 91]. *1831:* midőn valami két tulkakot a' Rósa hegy alá nem tudom kihez bé hajtattunk volna énis mindenüt gazdámmal ... voltam, s midőn ... tova fel a' hegyen bé tért volna engemet egy rongyos szokmányával kün hagyott az uttzán [Dés; DLt 332. 15].

2. el; de aici; weg. *1585:* Dienes Jstwan Bachy vallia ... igy felele Az Azzonnakis, Aly Towa essez lelek Curwa Mert nekedis halnod kel [Kv; TJk IV/1. 477]. *1684:* eregj tova te rosz Aszonj, mert te neked nincze(n) it egieb annal az tetves gereznadnal, heverj abban [Torockó; Pk 7]. *1765:* Eredgy tova Hunczfut Nyakas Embere, mit disponálsz [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 22 vall.].

Sz. *1728:* én bizony Semmi orvossággal nem éltem mert nékem ollyan embere nem volt a ki Csinállyon hosztak ugyan edgy élhetetlen szülét tedd tova s ne vedd el ... az leányok virrasztnak, edgynéhányszor reajok jött fekűdgyenek s ne roncsollyák magokat [Darlac KK; ApLt I Apor Susánna gr. Kálnoki Borbárához].

3. ott; acolo, în acel loc; da, dort. *1574:* Sara pesty Katus leania Azt vallia hogi ... Ico egy Ember ... Mond hogi towa ala lakyk egy Bestie Eozwegi azzony [Kv; TJk III/3. 366].

4. oda; acolo; dahin. **Szk:** *hol ide, hol ~. 1782:* azon viz regi árka hol ide, hol tova járván, fatsarogván, s egyenes uttya nem lévén az gát fel kötése mián legkisseb iszopot le nem moshat [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] * *ide is, ~ is. 1790:* Rutkai Vr(am), látom magais igen szereti Tövisset, s nem örömest válna meg tölle, de kéntelen, mert szegény; Hunyad Vármegyéb(en) szándékozik meg fészkelödni, s ha módja lenne benne, ott valamivel a' Tövissi Részinek árrával küllyebbetske terjeszkedni, mert nem capax szegény feje ide is tova is figyelmezni [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1799:* Érkezvén a' Mlgs Főbiro Ur Parantsolattya, hogy minden ki fogásan kivül, kötölösségünknek tartsuk Tordára le menni ... le mentünk ... az magunk lovainkal ... vittünk négy pár patkot, ideis tovais el költ . az árra 80 (pénz) [Torockó; TLev. 5]. *1809:* Mostani bününket egyenessen meg vallottuk nem tagadoztuk, ide is tovais nem fogtunk [UszLt 1668–9 ComGub.] * *ide s ~. 1585:* Die 18 Marty ... vettunk egy Zeker Teowisset hogy a Scholaban az púzta kamara aitokat es az kerengeot hogy bechinaltak hogy ide s túa a giermekek ne mehessenek pro f 0 d 14 [Kv; Szám. 3/XIX. 30]. *1644:* Negj zekeres louath latta(m) hogj Jdestova azoko(n) hordozta Mezaros Balintnet [Mv; MvLt 291. 436b]. *1676/1681:* Nappalis szükséges ă P(rac)sidiarius itt fen lételek (!) (: Porkoláb, vagi Frejt hire nelkül neis merészellyenek ide s tova setálni :) legh inkább ă ki azok(na)k hirek nelkül etzakara kin maradna, ă Nemetek között observáltatott regula szerint büntettessék [Vh; VhU 663]. *1708:* ha szüntelen ide s Tova hanykodo embereink más feleis disponaltatnak nagj neheze(n) folytathato co Herczegsege itt valo coconomiaja [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1768:* most dolog üdö vagyon ide s tova nem járhat az ember [Szentlélek Cs; BLt 7]. *1818:* oda mentem szolgálatra és akkoron volt ... ide s tova járó két paripája [Szentkatolna Hsz; HSzjP Kanabéj Joseff (26) szabad személy vall.] * *sem ide, sem ~. 1728/1793:* Etzken András Uram már jo darab idötöl fogva mind két szeme világától példáson meg fosztatott, vgy hogy ha más nem vezeti, sem ide, sem tova nem tud menni [Albis Hsz; BLev. 8 Transm.] * *se té, se ~. 1678:* azért Kegyelmed akaratjából Uram kimegyek közikben, ha mi jó rendet közöttök Kegyelmed érkezésig tehetek, én Uram ott is Kegyelmed parancsolatjátúl várok, söt Kegyelmed tetszése s parancsolatja kivül bizony se té setová legkissebben is nem mozdulok [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

5. későbbi időpontban; mai tîrziu; später. *1805:* minthogy Sz. István napi Periodus jelen vagyon B Bornemisza Josefet utomb(an) ezen pénzből meg kináltatom és a' blindé Parádét meg tészem, azután, Nagyságodnak által adom, és azokat az expectánsokat tova 6a Septembris ki lehet fizetni [Dés; Ks I. Thuróczy Károly lev.].

tovább *átv is* **1.** messzebb, távolabb; mai departe; ferner. *1569:* Az gherebenesy hatar penig Az kerezt fanal towab Nem Megyen, azon kyweol Bandy hatar [Mezöbergenye MT; VLt 7/692 Steph. Zep de Bergenye pp vall.]. *1573:* Annak vtanna Adamot is Nagy sok Beo Bezedekkel meg Engezteltek volt haragyarol ... az Bekesseget vgy vezy fel vgy engedy meg az pert Vince, Adam, hogy Eggyk se Nyulion towab az Masiknal, hanem Mindenik az Anniatol erchyen es onnat fwggiönn [Kv; TJk III/3. 198]. *1582:* Zilagy Janos witte wolt zekely gyeorgyeot ket mely feoldel towab Biro Vramat meg talalta hagy(asa)bul atta(m) d. 50 [Kv; Szám. 3/V. 38 Lederer Mihály sp kezével]. *1618:*

Mondják azt, hogy Komáromig eljött volt, de tovább annál még az híre nem jött [BTN[2] 138]. *1638:* rutul megh szida szeöcz Istua(n) Uram ezt az Kerekes Balas szolgajat, s felen alla azta(n) az legeny az eökreöktwl, tovab mas csoport eökreök keözze [Mv; MvLt 291. 150b]. *1676:* az embert én nem láttam, kérdeztem hol van, de azt mondták, derék kereskedö ember lévén, tovább Debreczennél nem mert jüni, alkalmatossága adatván Ujhely felé vissza ment [TML VI, 268–9 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1739:* eö Nga Lab földinek az vége az falu felöl továb nem ment ezen éleeskével az hol most allünk ezen Halas Tocska arányaban [Mocs K; JHbK XLVII/24]. *1762:* az égés ... az Székely Ferenczné Aszsz(onyo)m mihes kertéig penetralt, és ... tovább nem is nyomozták [Torda; TJkT V. 106]. *1796:* az az Erdö nem volt à Házunktol tovább, vagy három hajtásnál [Albis Hsz; BLev. 5 Vall.]. *1808:* Hibás abbanis fel adások ... hogy azon Bányák sokkal meszszeb volnának ... mert hiszem azok a bányák nintsenek tovább mint a' Vén és a' Bug [Torockó; TLev. 7/13]. *1830:* még tovébbis (!) jóval a Remeteiché [Born. G. XXIV. 1 Petrus Orbán de Deménháza (65) ns vall.]. *1843:* az Arapataki Ref. Papis ... el jött velünk a' Zajzon Viziig, de mivel a' Zajzon vize nagy volt, 's gyalog megvizülés nélkül nem jöhetett által, tovább nem jött [Bodola Hsz; BLt 12 Dudás János (52) szolga ember vall.].

Szk: —. *1792:* a Szapullot, hogy haza vigye, mellyet Péter nem akara engedni, egy botot ragada az Özvegy Péter ellen, de Péter a Bot elöl, és az Annya elöl tovább tovább hatrált, kiáltván a Báttyának Popa Joszivnak, hogy ne hadná az Annyát anyira indulatoskodni [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Josziv (18) vall.]. *1810:* Ezen Malomra Gátot kötetni bajos, mert a' helly a' hová a' viz mostani follyását vette, fövényes, és homokos, e' mellett a' viz most is szüntelen tovább tovább távozik [Rákos Sz; Ks 77. 20. 65 conscr.] * *sem idébb, sem ~. 1793:* sem idébb, sem tovább nem esik [Kv; Pk 2].

Sz. *1662:* Varga ne tovább a kaptánál [SKr 470].

2. ezután/azután, ezentúl/azontúl; după aceea; danach. *1560:* ez Jelröl Meg esmered. Mykor az cemment pornak Erelye elmulth, Midön a 24 hora elközelgeth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony köd kezd fen labny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementh pornak az ereje elkölth es touab az aranyban semmit Nem chelelközik [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1573:* Berkczy Janos Azt vallia hogi mykor eo oda Jwtot volna Saros volt kelemen Es ... Zydia volt gergelnet, kwrwa vagi te Neste lelek meg byzonitom hogi Az vagy, Az azzon Mond hogi Ne Mond az te chywkas Kelemen Mert en Iambor vagiok, Eo towab nem halgatta sem Nezte eoket [Kv; TJk III/3. 281]. *1605:* Mind az altal megis ha Vgian towab urgealtatnak ... az ennek eleötte raitunk essett sok Nyomorusagokatt megh mütogathattiak keönyeörges keppen amellich eddigh raitunk estenek az Communitasnak közönseges ertelmenek eggiesseges nem lete miatt [Kv; TanJk I/1. 513]. *1666:* Kültem Ur(am) Kgdk egj Compulsoriumot minutaja szerint; tovab is az mib(en) eleghseges(ne)k itilli szolgalatomat parantsollyon [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter lev.]. *1683:* Miuel Tar Ilona, constal, hogy hütetle(n) el szökött ferje miat öt esztendeje már hogy periclital, valamikor kereste, nyavalyias, mindenkor el ugrot elotte azis nyilva(n) vagyo(n) per hoc, hogy tovab ne periclitallyo(n) az hütetlenek ligaja alol fel szabadittyuk Tar Ilonat [SzJk 189–90]. *1711:* azt mondá Gegó Peter, nem is azért viszszük el, hogy meg öljük öket, hanem né lobonczkodgyanak itt továb [Szentmiklós Sz; Born. XXXIX. 58 Orban Matene Anna (35) ppa vall.]. *1735:* Ntes Sára Tamás Vram az Megye-Biroságot továb viselni nem akarya [Zalán Hsz; SVJk]. *1765:* egy Benedeki Ember ki egy koldusnak valami pénzit el orozolta volt, és a koldus lova dögléséneckis oka volt, adott vala kezembe egy arannyat, hogy ne prosequáltassék tovább [Gyf; Eszt-Mk 338 Vall.]. *1780:* Hársas nevezetü tilalmas, szálas erdejeket ... továb ne vágják, desistállyanak, amit le vágtak, onnan el ne Vigyék [Dob.; EMLt]. *1782:* nékünk nem kell már tovább a' Kegyelmetek Jobbágya, mivel már a' mire kellett azt végre vittük [Torda; KW 12. Vall.]. *1849:* egy diván ... elrongyosodván továb használni nem kivánta mit annak utanna én igazittattam még [Kv; Végr. 55–6 Vall.]. *1861/1875:* a' torony fedele anyira meg rongyollott hogy azt tovabb igy hagyni az egesz épület veszélyeztetése nélkül nem lehet [Szucság K; RKAk 101].

3. hosszabb idéig; (timp) mai mult; (seit) längerer Zeit. *1561:* Ha valamely legeny es warasra iqne Miüelny es it az varason myet nem talalna kiert olly herre ky menny á hun semmy ceh nynchen ollyan helyen ket hetnel toab ne legen zabad myelni [Kv; ÖCArt]. *1588:* Egy Suplicatiot kwldeot volt B. vra(m) es az Tanach az Lakatos feleol, az ky az Sweg Birtane bolttiat meg lopta volt, azertis egy Nappal kellet towab ott mulattny [Kv; Szám. 4/I. 37]. *1598:* Seimen Schümen Cathalin azzony ... wallia. Lattam az zegenyek sewteo hazaban hogi az Nyreo Gieorgy thowab egi oranal allott az Bekkennewel eggyewt Crestel Linczegnewel eggiewt [Kv; TJk V/1. 145]. *1606:* Aztis mongja[a] hogj az mikor eö az factumokoth chielekeötte azkor azok az Jobagjok en kezemnel nem löttek volna, az mikor Nagj Janosj Peterne Azzonjom es Janosj mihalj meg holtak azokrúl Zallot en ream es mingjart el foglaltam es birtam warga balintnak hazabannis laktam touab egj holnapnal [UszT 20/162. – [a]Az alperes]. *1638:* Varodon egi napnal touab nem mulatnek, hanc(m) ugia(n) onnend ... ki indulnek [KJ]. *1665/1754:* Ha valamely Legény két hétnél továb meg-marad az műhelyben, annak utánna semmiképpen haragból, boszszuságból, vagy valami rosz indulatból, vra engedelme ellen fel ne kelhessen [Kv; ACArt. 17–8]. *1697:* Az kerdesbe(n) azt tudom, En szolgalojok leuen Peter Deak urameknak mikor hon nem volt Peter Deak uram, Aszszanyom, Lisztet, vajat, Hájat, szalonnát, Sert, vett magahoz, ugy ment el hazúll, kesö vacsora kornal továbis oda járt [Kotormány Cs; CsJk 12 Jmreh Jstvanné Katalin (19) vall.]. *1714:* Az lovainkban pediglen elig maradt legtovább hat hitván, az melyek ngs uram nem mehetnek, az német vér, kerget erösleg [Kozmás Cs; SzO VII, 200]. *1723:* minden haborgatas nelkült circiter az esztendokig ha tovab nem birták[a] [Backamadaras MT; Told. 76. – [a]A házat]. *1753:* tovéb (!) három négy hétnél kellet az gabonaját öriztetni [Vadad MT; VK]. *1770:* ezen Pataknak gyakor áradása, és sebessége miat ... gyakran ugy el szaggatta a gáttyait hogy az egész Joszágal egész holnapig, még továbbis dolgoztatott rajta sok izben [H; JHb XXXI/17. 3]. *1793:* ennek elötte is nem csak égy izben tovább is meg marasztattak Hivatalokban a két Esztendök el teléseck után a' kik Fö Quartási Hivatalt viseltenek [Kv; SRE 291]. *1819:* az Aszszony tovább égy hétnél orolt én réám [Kv; Pk 2].

4. messzebbre/távolabbra; mai departe; weiter. *1635:* mi nekünk toab, es Jeoendeöre kel tekintenunk [Kv; Céhir. I. 13 a varga céh lev. a tanácshoz].

5. későbbre; pe mai târziu; bis später. *1571:* el Jwue mykor chyaky wram ky ada az articulosokath, hath egyebhay zoka-

sa zerynt mynth hogy egyebkoris az orzag wegezeseth maskepen formaltha, mostis egy hettel tewe towab, az az palmarumhoz irta es zamlallya az negywen napoth [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz].

6. ~~ mindinkább; din ce în ce ...; immer mehr. *1662:* Fáraó mentül inkább tovább-tovább keményedik vala meg szívében, annál közelebb hozza magának a veszedelmet [SKr 711]. *1704:* azt hazudták volt, hogy az úr csak beteggé tötte magát, hogy a dolog tovább-tovább halasztódjék [WIN I, 127].

7. mn-i haszn-ban; cu valoare de adjectiv; in attributivem Gebrauch: további; participare şi în continuare la ...; weitere (Teilnahme an...). *1658:* Amazt is ellenben illetlennek tartom, ha Mikes uram nélkül menjek oda, urunkhoz se levelem, se izenetem nem levén, ott fenn is peniglen nem levén módom az tovább mulatásban, mivel Bécs (!) igen sok költéssel éltem egy holnapig, úgy jöttem alá [TML I, 282 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

8. ~ *való* további; ulterior; später. *1584:* Meg lelenthwe(n) azt hog' Lengiel kiralnak[a] teokelletes el vegezet Akarattia ez hogy itt ez varosba(n) meg epwllicon az Seminarium Azert eo kgmek varosul ... vegeztek hogy az kiraly Akarattia thowab valo faradsagh kiweol elö Mennyen [Kv; TanJk V/3. 278b. – [a]Báthory István]. *1593:* Ammi az plebanos valaztasat nezy, eo kegmek az jeuendeo zombatra vegeztek hogi be giwlliennek tiz forint bwntetes alat: akkoron ... az plebanostis el akariak valaztani, minden touab valo haladek nelkwl [Kv; TanJk I/1. 219]. *1657:* midőn Catherinát is sollicitálnák az hitelésnek megengedésére, az viszont csak az atyám maga szabadjára hadta volna, ő is szegény kiadta az választ, hogy egyiknek is tovább való kötelességgel lenni nem akar [KemÖn. 130]. *1666:* mi az toáb valo menetellel senki határát el ne(m) veszszük, hanem had oculállyuk mindenik hellyet, oculalván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos komisszió jel.]. *1668:* Tovább való szándékom pedig nekem ez: ha a fejedelemasszony valami jószágot szakaszt, jó, kit nem hiszek, hanem csakhamar bejövök [TML IV, 371 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Betthlenbe(n) lako Kun Mihally felesegetöl ki hütetlenül ötet el hagyta kiua(n) el válast. Deliberatu(m). Keresse leuellel tovab valo gyülesünkön Comparcallyon [SzJk 130]. *1696:* bizván Toáb valo grátiajábanis eö kglmének [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12]. *1734:* Tovább valo elmulatás nélkül kivaltkeppen meg kivánnyuk[a] hogj eo kglmek közzül egyik héten egjik, másik héten a másik ha Csak ketczeris egj egj héten be járjanak az oskolában [Dés; Jk 555b. – [a]A városi tanács a két ref. paptól]. *1736:* az Instansal igjekczék ugy moderalni maga dolgát – hogy továb valo mélto instantiára oka ne légjen [Nsz; ApLt 2 gub.]. *1744:* Adott Isten ... egy kis Fiat, kiis igen gyenge állapottya miatt tovább valo elete felöll reménséget nem nyujtván mingjárt meg kereszte(tc)tett magam által [ArJk 45] | kivánván az Attjafisagtalanságot és továb valo Törvenkezést el távoztatni [PS]. *1752:* (Az) allegált Documentumbol ... hogy a' Perceptum 10 M. forint lött volna, meg nem Világosodván, tovább való Világositásra fen marad azo(n) 10 Rfr [Kv; Szám. 69/XXVII. 13]. *1758:* továb valo Apellatioval pedig nem kivánván egy mást fárasztani költetni, hanem ottan finaliter decidaltassék [Asz; Borb. I].

9. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *és így* ~ şi aşa mai departe; und so weiter. *1852:* a felsőbb nagy rétnek csak szénabeli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivevő három feledesek' részibe juttatván egésszen ... A' Kalászos gabana künn a' mezőn kalangyául fog két felé osztatni – még pedig ugy hogy egy kalangya fog a' tulajdonos Vr részibe juttatni (!), az után leg közelebb álló kalangya a' feledeschnek adatván, s igy tovább [A.esküllö K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével].

10. feljebb, felsőbb osztályokban; în clasele superioare; in höheren Klassen. *1736:* megtilták hogy rhetoricánál tovább az catholicusok ne tanitsanak, catholicus, se úr, se fő, se nemes ember gyermekei külső iskolában tanolni ne menjenek, annál is inkább academiákra [MetTr 425].

továbbá 1. azonkívül, ezenkívül; pe lîngă aceea, în afară de ...; außerdem. *1507:* Cheh Janosnak hagyom ... felseurwhamat es nagragomat touaba az menesbol agyanak neky eg germek louath [Kv körny.; NyIrK XI, 187 Stephanus Cheh végr.]. *1569:* Thowaba el ment s az erdeon az emberek iwhat eg kosarba be rekeztete es vg hatta ott [Hurm.Doc. XV/I, 637 Joannes Donka vicecomes Marmarosiensis Beszterce városához]. *1573:* Sophia nehay veres Martonne, Sophia nehay dobos Benedekne Asz(szony) valliak hogi ... eok ne(m) Twgiak mykorba leot oda lakni Adam Vince, hane(m) chiak egy Regel mykor hazokbol ky leottek volna vgy lattak otth ... Towaba hogy vagion Eot eztendeie otth valo lakasoknak [Kv; TJk III/3. 199]. *1577:* Thowabbá ezekkel egyetemben valamy haborusagok es nehessegek leottenek volna eo keozteok, mynd az megh holt Beldy Kelemen idevcbelyekys azokatys myndenekett eo keozzwleok ky szallytank ezen keotel alatt [Uzon Hsz; BLt 7]. *1602:* Touabba hozzw Janosnál vagion zalagba Egy Nyakba veteom es egy parta couem harmincz ket forintba [Kv; RDL I. 73]. *1653:* Továbbá az én anyámnak Borsos Annának az édes apja Borsos Sebestyén, maga kezével írt volt fel holmi dolgokat [ETA I, 9 NSz]. *1665:* Tovabba mesterremeknek collatiojat ... az mostanj sok fele ideghen nepek(ne)k itt varosunkb(an) valo letetek miatt ... rendeltek eo Kegk Ebédnek idejére [Kv; ÖCJk]. *1704:* Továbbá azt is mondá, hogy egy nemesasszonyt fogtanak meg, aki most jött volt be oly practextus alatt, hogy ő az urának ... kérne gratiát [WIN I, 244]. *1762:* volt továbbá jellen eö Nsága Czigány korusais (!) [Branyicska H; JHb XXXV/51. 8]. *1789:* Továbbá: A' belsö Patika Házbol a' Nagy Patika Házba által járo Ajto felett két oszlopokon állo Stellasitskában ... találtattak illyen Portékak [Mv; ConserAp. 66]. *1794:* tudom továbbá azt is, hogy most három Esztendeje ujra kilentz Svábokat kozatván, kik is ismét az mostani formájára azon kertet ki plánézták és a Malomnál lévő Gátot fel dukták [Mezőmadaras MT; BKG. St. Szép (28) lib vall.]. *1812:* Aztis tudom továbbá, hogy most M. Vásárhellyi nyergesné akkor pedig itten Jungfereskedett Susitol, a' Groffnénak vett a Groff valami Niderlandi Csipkéket [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. Iktári Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1862:* A' gabonás mellett hátul van az árnyékszék egy ülésü ... Az udvarházzal egy fedél alatt van továbbá egy szekér szin fenyö deszka oldalzattal [Mezőbánd MT; TSb 39].

2. azután, ezután; după aceea, apoi; danach. *1540:* az balassy Sygmond zolgay ... engemeth meg thartoztattak wala ... Thoaba Bathory Andras es meg keslele engemeth [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1562:* 1553 esztendöben Szegedet Tót Mihály az hajdukkal megvevé ... a törökök nem bántottak söt tisztességben tartottanak; továbbá adták vala magokat a nagy részegségnek és paráznaságnak [ETA I, 15–6 BS]. *1573:* Kalmar Marton azt vallia hogy Eyel latot gyertia vilagot az Zabo Lazarne

hazatayan eo fely kcolt es ky ment az hazbol hwl feksik volt, Latta hat Zabo Vince hordozkodyk ... Towaba eo Nem latta semmy haborgasat Istwannak [Kv; TJk III/3. 199]. *1585:* Orsolia Lakatos Balint zolgaloia vallia ... Semmit Azon kyweol Ne(m) latta(m) hanc(m) amit meg vallottam. Towaba kęr vala engem ily zowal veres peterne, vald vgy chak Az dolgot Amint en mondo(m) [Kv; TJk IV/1. 511–2]. *1662:* Minckutána a nagy bünnek eszközeit felépité, fel is állatá, úgymint az arany bornyukat, templomot, papokat csak a község, nem a Lévi fiai közül, és továbbá innepet maga áldozott az oltárokon [SKr 705–6]. *1676:* Kegyelmednek meg szolgálom és továbbá is minden jó akaratját várom [TML VII, 154 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1705:* Beszélé továbbá, hogy mondják ezek a rabok, hogy Medgyes még jól áll, és hogy minap is felesen vesztenek alatta az ostromon [WIN I, 437]. *1778:* a' Biro ... kénszerité továbbá is â nevezett Esküttet, hogy urszulyt kötné el [Egerbegy TA; JF. Krisán Togyer (24) zs vall.]. *1798:* ezzel az uttzan le jüttek mi történt tuvabba közöttek azt nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1809:* Ha továbbá az illyetén puska por árulonak az el adás végett puska por béli provisiora szüksége volna azt-is tsak az illető Tisztségtől vagy Tiszti elöll járotol nyert ... szabadság levél mellett kaphattya meg az illető fortificatoriumbéli Hivataltol [UszLt 1697 ComGub.]. *1813:* Továbbá egész éjtzaka motskolta a Mlgs Aszszony a Grofot [Kük.; IB instr.]. *1847:* Hallottam, hogy Varga Kata azt beszélette, hogy ő az uradalmi tiszt urakat mind leteszi hivatalukból ... Továbbá dominalis bíró Czulá Györgyütz beszélette nékem, hogy ötet egy alkalommal Varga Kata egy fogadóba megtámadta [VKp 215].

3. ~ *való* ezutáni; pe mai departe; ferner. *1583:* Adom az en leueleimet peczietem alat, Petki Kata Aszonnak Touaba ualo oltalmazasara [UszT]. *1663:* ő kglmekis buydosasra jutot allapattyatul nem akarom mostani Vénségre jutot idejeben, hogy tovabba valo nyomorusagos napokkal tellyes bujdosas szorongassa [Vh; VhU 297 Zolyomi Dávid ad. lev.]. *1665:* Hogy azért annak továbbá való halogatása miatt ez hazát veszedelem ne találja: parancsoljuk Kegyelmednek kegyelmesen és igen serio, minden dolgait félre tévén, induljon ... hogy die octava mensis affuturi Novembris lehessen Fehérváratt jelen udvarunkban [TML III, 516–7 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1708:* Néb Márto(n) Ur(am) Mester Társunk, sok alkalmatlansággal mortificalva(n) az B. Chéhit ... teczett az B. Che(ne)k p(ro) exemplo alior(um) es az maga továbbá valo maga tartoztatására nézve helyibol ... ammovealtatik [Kv; ACJk 67].

4. későbbre; apoi, pe lîngă aceea; später, nachmals. *1571:* ha .k. theorúinth akar tetettny, hath mas napoth tegie k.med, es toúaba halazzon .k. mindt en (!) az masik cheotertekre [Nagysajó BN; BesztLt 3496].

továbbacska 1. kissé messzebbre; cu ceva mai încolo; cin bisschen weiter. *1525:* továbbatska vagyon a Lakoház egy kis oldalatlan padolatlan pitvaronn belöll [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 386 conscr.]. *1800:* Torotzkai János Urffi, és Mlgs B. Torotzkai Joséfa Kis Aszszany, engemet az árumtol továbbátska, valamely erös olah legénnyek által el hurtzoltattak, igen kémeletlenül meg kénoztattanak [Torockó; TLt ifj. Bott Istan (!) col. vall.].

2. kissé tovább; cu ceva mai mult; cin bisschen mehr (dauern). *1809:* Holmi foglalatosságom továbbotska tartoztatván Kolosvárott [Pálos NK; Told. 6].

továbbacskát kissé messzebbre; cu ceva mai încolo; cin bisschen ferner. *1832:* megkaptuk a kaptzáját a mely ször volt és egy krajtzárt, továbbatskát egy hoszszatska pipa szárt [Kv; KLev.]

továbbad 1. odébb; mai încolo; weiter, hinweg. *1800:* monda Beretzkinének hogy fordulna továbbatt [DLt].

2. után, (vminél) később; (cu ceva) mai tîrziu; später als ... *1695:* itt egy emberseges kereskedö embernél feles bor leven el ado ... ha k(egyelmedne)k kel, s Szüksege leszen réája, en erett(em) olcson meg vehetni (!) Töllc ... ha most nem Továbatt az mikor k(egyelme)d akarja s modgja leszen benne [Szád. Boer Josef sk írása]. *1718:* Az Vacantiaban lévö Dajkát a' Feleségem ... ideis el hozatná noha még ä Feleségе(m) ideje továbbat lesz [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1722:* Ezek az régen hozott fenyö Gerendák ha jok volná(na)k, ki faragtatnám ä nadgjából, el szállittathatná(m) továbbat [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1749:* az itt valo Malomnak gáttját el múlhatatlanúl absq(ue) mora meg kellenék köttetnem már ezentúl, mivel ha továbbad, két három rendbéli jég menések tanálnak Lenni; mint tavalyis, lehetetlen szakadástol meg maradjon [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. *1773:* a huvá ez után menyünk ... az huvá majd továbbad menyünk [Vaja MT; Told. 3a]. *1829:* továbbat azt mondja hogy mennyünk el Bogdánhoz [KLt 9].

továbbadat átadat; a dispune ca cineva să dea (ceva) mai departe; weitergeben lassen. *1662:* Most is reám jöttenek az kapitányok az élésadás felöl, mert nem akarok vala tovább adatni, ha ezen levele nem jü Nagyságodnak [TML II, 410 Teleki Mihály Lónyai Annához].

továbbadra 1. későbbre; pe/pentru mai tîrziu; aufheben, nachmals. *1605:* Imreffy Janos Vram keowetseget(is) megh ertettek es ... az Bochkay vram es magyarorzagy lewelekenek continentiayatis megh hallottak, mely myerthogy nagy dolgot illetnek, azokra valo resolutiot halaztottak eo kgmek Towabadra [Kv; TanJk I/1. 514].

2. ezután; de acum încolo; hernach. *1805:* mely réám illjenképpen todulo károkat hogy továbbatra meg elözhessek [Kv; Pk 2]. *1816:* meltoztassék tudosittani : megtartjać tovabbatra is a Nagylaki Partiotskánkat, avagy nem? [Kv; DobLev. V/1000 vk].

továbban továbbá, azonkívül; apoi, după aceea/aceasta/asta; außerdem. *1579:* Az 24 July Rakot vötek vala neky az vasar byro (!) mert azt kywanta barthor (!) Jstwan vg vött wolt Sweges gergelen velem fyzetek (!) mek d. 14 ... Toaban mek Izente bathor (!) Istwan hogy ö neky wendege lezen | Toaban az Napun Eg warady küchysnak börr gywtó faly – annak hog az Galffy Balinttot wyte Tordara ... fyzetem az küchysnak 4 lora f. 1 d. 8 [Kv; Szám. I/XVIII. 26, 33].

továbbani további, ezutáni; de acum încolo; weitere. *1792:* az irt Joszágb(a) a ... Nemes Collegium Mandatoriussát introducáltuk, és ennek bizonyságául, az embereket elönkb(e) hivatván nékiek kinek tartozzanak továbbáni szolgálattyakkal elejekb(e) is adtuk [Ne; DobLev. IV/706].

tovább-ballag odébb ballag; a merge mai departe fără grabă; langsam weitergehen. *1841:* lassan, mindenfelé szemeskedve, vigyázva, és ügyelve tovább ballagtam [KLt 11].

továbbfolytatás continuare; Fortsetzung. *1872:* A gyülés kérelmére végre viszszaveszi gondnok a fia lemondását s nyilvánitja, hogy meg kisérti, ha ereje engedi, hivatala tovább folytatását [M.bikal K; RAk 295]. *1879:* Kozma János gondnok hivatala tovább folytatására az ekklésiai gyülés által egyhangulag fel szolittatván, a közbizalomnak engedett [M. bikal K; RAk 344].

továbbhaladhat továbbtárgyalhattatik; a putea înainta în dezbaterea unui lucru; etw wird weiter debattiert/verhandelt. *1671:* Gyülések alatt mikor a' Fejedelmek elsöben ki-küldik az Propositiot, más új Propositiok annak utánna ne annectaltassanak, mellyek a' Gyülést prologalnák, hanem ha oly el-kerülhetetlen Casusok interveniálnának, mellyek továb nem haladhatnának [CC 24–5/1].

továbbhalaszt elhalaszt; a amîna; verschieben. *1828:* hozzanak fel 150 Rforintokott mert ha tovabb halajszák a Ditrai Communitas Licitálni fogja[a] [Ditró Cs; Born. XVd. – [a]A zálogos munkákat].

továbbharapózik elharapózik; a se întinde (cu repeziciune); überhand nehmen, sich schnell verbreiten. *1817:* a tűz ugy folyt, és vgy làttatott a Nagy Szél miatt, mint a viz mikor tovább tovább Sebessen Harapodzik [Torda; RvAkKt 363].

további következő, ezutáni, azutáni; care urmează, (care este) proiectat într-o perioadă care va veni; kommend. *1780:* beteges de Isten kegyelmességéből ép elmével, meg gondolván ezen Executio további folytatásábol következhető kissebsegeket ... nyughatatlansagomat, maradekimnak történhető még több károsodásokat ... önként és magam szabad jo akaratombol léptem illy allando és meg masolhatatlan meg egyezesre [Ne; DobLev. III/545. 1b]. *1790:* ezen hasznos Rendelésnek meg tártattatása a' Köz Jonak tetemes kárával sok Hellyeken vagy tellyességgel bé nem vétettettek, vagy az hol bé vétettetis annak további telyesittése hanyatlónak tapasztaltatik [DobLev. III/676a gub.]. *1792/1810:* a' Pernek 's további izetlenségnek el tavoztatásáért a' Zállog summat ... Vas Lőrintz Urtol és feleségétöl ... kezemhez vettem [Mv; Kp II. 35]. *1793/1794:* Itéltetett ... hogy további dilatio nem adatván minden haladék nelkül az Itélö Székre ki adott Conscriptiobol, az abban expressalt Köz földek, és Terrenumok az MBagoi Possessorok között fel osztassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/15a]. *1796:* a' privilegium Generale lévén, és generaliter az egész Torotzkai Vas mivelö Lakosokra ki terjesztetvén, nékick további eredetekröl bizonyittani nem szükség [Kv; TLev. 5/16 Transm. 66]. *1802:* Exen Executionak miként tett terminháltatása? a Felek között publicàltatván, Méltoságos Béldi Antalné Aszszony ö Ngă részirol Reportatio insinuáltatik a' Generális Szèkre. Meltoságos Horváth Miklos vr protestáltat további költsegeiröl, faratságárol, és méltatlan hurtzaltatásárol [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1809:* az Határunkon az Héjjasfalvi Marha döge lehetö kerülése aránt éjjel nappal keményen ört állittattam eddig ... de égj jo hir jött fel ... méltoztassék meg tekinteni, és további örállás vagj félbe hagyása aránt parantsolni [UszLt 1638 ComGub.]. *1813:* a bátyám pedig lehet hogy imitt amott ahol lehetett a gaz között kaszálgatott és az által edgy kis hasznát vette, de hogy az Exp(one)ns Gróffné Asz(sz)ony[a] bé foglalta azt a kis hejet az eö Nsga Fogásába a bátyám is le tett további használássarol 's a Báro Huszár Telkéröl is el változott [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Rintze Luka (47) col vall. – [a]Özv. gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna]. *1829:* a további Instructio adástol megís szünöm [Mv; SLt 17 Barcsay János lev.]. *1846:* fel kelvén Darvas János a földröl a' további verést ki kerülendö bé szaladott a' Donovák Lukáts boltyába [Dés; DLt 530/1847. 13]. *1850 k.:* méltoztatt ... (az) öszveget további időre nállom hagyatni engedni [Szászújőr SzD; TSb 35].

továbbjön útját folytatja; a-şi continua drumul; weitergehen. *1772:* Alj meg mert tovább nem jüsz [Tarcsafva U; Pf].

továbbküld a trimite mai departe; weitersenden. *1842:* Küldöm a Méltoságos Fő egyházi Tanácsnak, az czüst garasos intézet aránti hathatos rendelését, s a mellett égy rubricás tabellát, a végre: hogy ... a nép előtt fel olvastatván tovább küldjék [Nagykapus K; RAk 18].

továbblép folytat vmit; a continua ceva; etw fortsetzen. *1677:* Részemrül veszedelmes is házam népét ennyi ellenkező felek közt hagyni és csak két holnapra való éléssel sem maradhatván, lelkem ismereti sem engedi tovább lépnem [TML VII, 432 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1796:* Az All Peres Báro, minekelőtte ezen Perben tovább lépnék, ki fogást teszen a' fell Peresek(ne)k fell Peressége ellen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 14].

továbbmegy 1. útját folytatja; a-şi continua drumul, a merge mai departe; den Weg fortsetzen, weitergehen. *1574:* Ferenchy Istwan, Azt vallia hogi ez eozy veteskor latta hogi Nyreo Josa kergette (!) Bwzayarol valamy dyznokat ... Eottwes ferench az zeolebeol Icot ky es vgi leotte meg ketteyt, az Bwzan Eottek meg egyket az Ebek az Masik Thowab Ment volt vgi holt meg [Kv; TJk III/3. 359]. *1634:* menenk ... Thordauarmegieben leueo rez Jozaganak sequestralasara, es megh az Thoroczkay hatarban ... Thoroczkay Sigmond vram Tiztartaia eleonkben aluan nem éngede hogi touabb mennünk az megh neuezet portiokra hanem ... Repulsiot teön illien Ratioiat assignala [Thor. IV/12]. *1666:* tovább akarván menni Vitezlö Felső Szent Mihalyfalvi Mihaly Ferencz az egész Aranjas Szék lakosi képekbe(n) és Nevekbe(n) az vicinusok és Commetancusok lattokra ott az hol az litigios(us) hely meg választatik az Thorda vármegjei Borrévi hatartol ... féligh ki vont kardal repellála bennünket [Thor. III/6 országos komissziójel.-böl]. *1695:* Tovább menvén találtunk egj fa házat, füst házival eggyjütt, kö kéménnye lévén [CsVh 116]. *1703:* Onnat touáb menvén találtuk a viz szekrint, vasas reteszivel és vas uillájával együt, mellyek most iok [CsVh 118]. *1751:* nekünk tovább is kell mennünk Csillag után kel sietnünk [Hétfalu Br; EM LI, 27 betl. játék]. *1771:* Leg közelebb mult Héten égy katona Eczakának idején kérdezte töllem Füsüs Kati nevü Leányt hogy hol lakik, hogy én meg nem mutatám, onnét ment tovább és Gyongyosiné ... meg mutatá [Dés; DLt 321. 22b Tanaszia Krisztina cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.]. *1792:* nem mench tovább [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1811:* De mig innen tovább mennél a' Lászlókat Köszöntsed, és kivánj nékick sok jókat [ÁrÉ 118]. *1861:* Én az Ilyés Lőrincz feladására a' földeket öszve irtam, de tovább nem tudok menni mert a' birtokot nem ösmerem [Demeterfva U; Pf Gálffy Sándor lev.].

2. folytatódik; a se continua; fortsetzen, fortlaufen. *1606:*

fogsagert Aggraualtatot volt Galfi mihalj vram, de nem keressük mi azt Hanem ha touab menne az dologh, arrol nem Zollunk, de most chiak az myenket keresswk [UszT 20/25]. *1759:* valami Gyergyai nyigotz örmény oda menvén ... a lora riá ismerè, hogy a dolog tuvább s elébb ne menne a lovat kezében attak, és harmintz forintotis attanak nékie [Told. 3a].

3. folytat; a continua, a merge mai departe; weitergehen. *1758:* az Relicta ... azzal nem Contentalodik, hanem továb mégyen ... az Öss Joszágbol estimalni kell Dosához illendö jövedelmü részeczkét, és az Férje Házában meg kell hadni [Arsz; Borb. I].

továbbmehet 1. útját folytathatja; îşi poate continua drumul; jd darf/kann weitergehen. *1811:* Bodis György ... Louán tsipelvén roszszul érzette magát, a Nyawallya sullya miatt továb nem mehetett, és itten Kádár Istvánnál meg holt [Gyalu K; RAk 149].

2. folytatódhat; a se putea continua; weitergehen können/dürfen. *1695:* Mivel a károsnak az a' szemely az kitul az Lo el tartatott szavattyossat sistalta, a' sistalt szavatyosis szavattyossat fel keresven Determcaltatta eddigh ezen dologh tovab nem mehetven, tartozik az Káros a' Detincalt szavattyossigis el faradni, lassa azon szavattyos adhattyac eleb szavattyossat avagy nem [Dés; Jk].

3. folytathat; a putea continua; weitergehen können/dürfen. *1619:* az perzsák állapotjába ennél tovább nem mehettem | Felséged ... levelében admoneal, hogy most forgódjam ... Én, Kegyelmes uram, tovább nem mehetek, csak az valameddig az én kegyelmes Istenem az ő nagy kegyelmét nyújtotta hozzám, az Felséged szolgálatjában [BTN[2] 247, 315]. *1664:* Toab az registralasban nem mehettem mert Balogh laszlo ura(m) el kapá elöllem az leveleket megh haraguva(n), hogi registralom, azt mondva(n), ez vtan is elöttetek leszen [Kv; RLt I]. *1749:* a Nms Vár(me)gye a Certificatoria relatoriab(an) praetendalt portioknak readjudicálásánál tovább nem mehetett, nem is ment [H; JHb XXXIV/24].

továbboszt újraoszt; a împărţi din nou; wieder (aus)teilen. *1838:* ha nem akarja el venni[a], hát brennolni kell, s tovább kell osztani [DLt. – [a]A kártyát].

továbbra 1. messzebbre; (pe) mai departe; weiter. *1735:* továbbrais ment meszsze földre, ujjab mereg után, hogj vigképpen elvesztessen [Dés; Jk]. *1771:* Continuálván továbráis menetelünket egészszen a Királyfalvi Malmáig ... eö Nga Párjának ... tapasztaltuk, hogy azon Malom okozta a' felsönek veszedelmit [Kük.; JHb LXVII/27–8].

2. elöbbre; (şi) în continuare, mai departe; fort-. *1665:* De ha ennyire, még továbbra is kell haladni, arrúl nem tehetek [TML III, 477 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1746:* Azért hogy most egyszer finaliter decidaltassek, mivel továbra haladván à dolog, sok költség és fáradtság kivántatnek, és talám ollykor, hogy à következendök defendalni sem tudhatnak el halván az öregek; determináltatott[a] [Torda; TJkT III. 37. – [a]Köv. a hat.].

3. későbbre; pe/pentru mai tîrziu; bis später. *1653:* Mikor Medgyesben lakék Rácz György és a német kapitány egyszer megverék Gyulafi Lászlót Ebesfalvánál, és osztán csak hamar reánk is ide akartak jöni, hogy reánk szállják a kastélyt. De ez maradjon továbbra [ETA I, 90 NSz]. *1660:* ha szintén, az minthogy ugyan hirtelen az nem is lehet, az megindulás továbbra haladna is, de az országnak való írás késedelmet nem kíván [TML I, 537 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Munkácsról]. *1662:* irassuk meg az leveleket, az minthogy egynchányakat itt úgy írtunk magunk, az többit továbbra bíztuk az ő kegyelme prudentiájára [TML II, 252 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1678:* a lengyel király ordinantiája nem a volt, hogy olyan extremitásokra fakadanak, söt úgy hiszem, ha azokat praevideálta volna, vagy tudta volna, hogy még valami hadak vannak, az kiknek által kellett mennick, továbbra halasztotta volna az ordinantiának kidását [TML VIII, 210 Absolon Dániel Teleki Mihályhoz]. *1684:* Az céh házánál esett dolgokban ily rendet s módot tarthatni: akármelyik felyebb <meg>írt dolgokban megesö fél, ha akkor <...> magát megésmeri, hogy vétett az eé<h ellen>, megbékélhetik kevéssel is, de ha el<hagyja>, más napra, vagy még továbbra az felye<bb meg>írt poenán vagyon érette [Dés; DFaz. 12]. *1698:* Instalannak (!) mi elöttünk ... hogh megh halasztana tovabrais azon summa pinz(ne)k megh adassatt [Mv; BálLt 44]. *1704:* Ugyan már elköltvén folyó apropénzemet idebé, úgymint 700 forintomat, még egy kevés tallér pénzem lévén, abban váltottam el 60 tallért, két forint nyolcvan pénzben, és így mégis továbbra halasztván Isten szabadulásunkat, úgy látom, mindenünkböl naponként kifogyunk [WIN I, 168]. *1758:* a Sententiát is az Exponens eö Kegyelme nem másra, hanem Kegyelmetekre dirigaltatni fogya, és azert is az emlitet Caüsanak továbra lehetö defensioját mi altalunk egyszersmind Kegyelmetekre is Condescendaltatya az Exponens eö Kglme [Hsz; Kp I]. *1759:* az I. Liszkai Benjámin ö kglme ... káromkodott ... Halállal büntettethetett volna, mindazonáltal minthogj az I. még ifjjú Ember, és talám az Isten megtérését továbbra halasztotta [Dés; Jk 319]. *1794:* minthogy a Compagnia Comendáns uraknak semmi resolutiójokat nem látjuk, azért halasztatott a dolog továbbra [Jenöfva Cs; RSzF 240]. *XVIII. sz. v.:* Jol lehet hogy en ezekkel Natstságos Grof Uramnak tartozom De kegyes Grátiájához follyamattam ... Méltóztassék Grof úr azon restántiát továbra halasztani és engemet mostani szüksegemben Consolalni [Kv; BK. Gyarmati Sámuel lakatos sk lev.].

4. *~ra való* további, későbbi; care se întîmplă mai tîrziu; später (geschehene). *1662:* azt a helyet továbbra való provisio nélkül is nem hagyhatván, mindaddig, míglen Isten valamely felé végét adja a dolgoknak [TML II, 328 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1663:* de hogy oly sok adó legyen kinn az falukon, kiböl az én fizetésem is kiteljék, praesidium számára való búzát is vehessenek s még pedig mint Nagyságod írja, továbbra valót is, bizony nem hiszem [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1674:* Kérem, Kegyelmed is tudósítson, mikor indul be és továbbra való dispositiójárúl is, úgy egyéb occurrálandó hírekrúl is [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1680:* hogj mi köztünk gjermekei köszt, továbra valo villongást ne hadna [Told. 2]. *1687:* hezza[a] fele indula Opra, Many es Raduly Hertsogek a' haram Attyafiak, a' pakurar es Komsa utanok, annak utana mint volt tuvabra valo veszekedessek nem tudam [Huréz F; Szád. Kriszta Czigany (40) jb vall. – [a]Sietös írással *hazza* helyett]. *1712:* Ugy reménlettem hogi idegeny Országban valo hoszas szenyvedésimmel, költczégemmel, káraimmal, ne vásárlottam volna magamnak továbra valo prostitutiot, és gyúlólséget, hanem Atyafiságos jutalmat [JHb XLVIII br. Jósika István kezével]. *1727:* (A) restantia pénz(ne)k fel szedésére Deputált Comissarius Uraimék eo kglmek praemonialtatt(na)k, minthogy az üdö es az alkalmatosság(na)k meritu-

ma tovabra valo haladekat nem szenved, ad quindenam azan restantia pénzt fel szedgyék es administrállyák [Déva; JHb XLII]. *1740:* sem az Militia dislocatioja sem az Quantum dolga továbra valo késedelmet nem patiálhat [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1743/1747:* Mind ezen Causák iránt, kitöl mitsoda kérdezést, vagy tóábra való fenyegetéstis hallott az Fatens ...? [Dob.; WassLt vk]. *1751:* ellenünk ... moucált és agitáltatott Causájában a' továbbra valo és lehetö hurtzolodást, fáradtságot 's költséget ... akarván eltávoztatni [Koronka MT; Told. 21]. *1809:* Nemes F Fejér Varmegyében Hejasfalván halatot marha döginek már most valo menyibe letit az Uj Szekeli Bironak ... ezen ide zárt attestumábol meltoztassek a Tekintetes Tisztség meg látni es a Strásaltatásnak továbrá valo fenn tartása aránt poroncsolni [UszLt ComGub. 1638 Sebesi István Dallo kezével].

5. azontúl/ezentúl, azután/ezután; de acum încolo; fortan/weiterhin/hernach/danach. *1657:* ha mi leuelek bizonios okokra nezue, mostanrol touabra, az Aszonj Suliokne Aszoniom kezeben kelletnenekis maradni, tehat eziak eö kigime dolga, Isten s emberek elötte is salualodgiek [Km; BálLt 85]. *1670:* megh kérdezték hogy ha tovabra akarnájé foghságba(n) tartani [Kv; TanJk II/1. 712]. *1685:* Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Elcitül fogva, a magjor Nemzetnek es micsuda Romlasi s csorbai esték a Magjor Biradalomnak, Kiralysaga alat melyet hivalkodo szemmel nezet Historia, Nelkül is közlünk (!) a Giermekis tud tovabra is mit remelhetnénk jobat nem tudom [Gyf; Törzs. Barcsai Ábrahám kezével]. *1698:* Az Ngod parancsolattya szerént az hamis pénz verök dolgával inquiráltattam, továbráis ellenek pr(o)cedálok [Nsz; KaLt Simonffi Mihály lev.]. *1708:* (A kapitány) azt izente vissza ... hogj Tuvanbra is akar arultatni le sem hadgya[a] [Fog.; KJ 8 Fogarasi János lev. – [a]A korcsmát]. *1710:* A húsnak (: de Bécsi fontall :) három pénzen valo adása nem denegáltattik, mind azon által továbra informályon Kglt(e)k ... ha elegedendö húst vágnak a Czéhos Mészárosok [Nsz; KvLt I. 119d]. *1738:* el küldöm továbrais az Vadászokot, mert meg edig türhetö képpen fattak volt az nádok, söt majd az kopokis bele vesztek egy néhany helt [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1752:* bé menvén Két kártyussal, és egy jo nagy szivo lopóval bort hozván ki a pinczéböl, ... Alb Opra Hazahoz vittük, és ottan Lázár Soffronyival edgyütt mindnyájon Consummáltuk, továbra a Censoriamra relegálok [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. *1787:* (A) dolognak tovább valo folytatása[a] és tökéletességre valo vitele bizattatik továbbra is T. Pataki Mihály Uramra [Kv; SRE 254. – [a]Adossági ügyben intézkedés]. *1803:* Tessék azért Nagyságodnak ... azon Causát ezen Törvényes Condescensio mellett magára summálni es ha tetzik továbbra oltalmazni, mert az Exponens ur azt ott továbbrais fojtatni el nem mulatya [Hsz; BLev.] | Follytattatik továbrá ezen Conscriptio és Vallatás ... Also Fejér Vármegyében O. Aszszonynépin [DobLev. IV/862. 28a]. *1848:* Fáj és vérzik szivem ezen rend kívül valo méltatlanságnak terhe alatt, és az oranként közbe jöhetö Gutta ütéstöl tsak az Isteni kegyelem tarthat meg továbrá is [Maroskoppánd AF; DobLev. V/127. 4].

6. azonkívül; afară de aceea, pe lîngă aceea; außerdem. *1662:* Minekutána azért Szerencsnél az ármáda megnyugodtatott, prófonttal jól megújíttatott s továbbra jó elkészíttetett volna [SKr 227]. *1679:* Továbbra értem uram urunk ö nagysága az magyar nemzetnek szóló levelébül, Zrinyi uramot ö nagysága beklvánná [TML VIII, 383 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenböl]. *1705:* Továbbra pedig azt is megmondám, hogy kértem <Schlicket> azon, hogy bárcsak azok a hadak ne jöjjenek vissza, akik elkísírik [WIN I, 624]. *1717:* tuabra pedig igen alaz(atoso)n kerem Nagkat nekem szolgajanak tuabra is parancsalni ne terheltessek [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zsigmond lev.]. *1759:* Néhai Alb Tyiron életében egy F. Fentösi Menyecskét szerertvén (!) ezen Csegellj földre jártanak ki szerelmeskedni ... Tuvábrá hallottam aztis hogy ezen elöllünk lévö bévetett föld ... azért adatott volna Buttyán Simon Ur(na)k hogy a Berszö patakján lévö malmát felgyujtván elégett [F.fentös Szt; TL. Buttyán Petre (66) ns vall.]. *1765:* vgy emlékezem tövábrá noha homállyoson, hogy e féle hibákkal jöttek vala hozzám, a Dombári és Sospataki Birákis [Gyf; Eszt-Mk 336 Vall.]. *1777/1780:* Továbbra, hasonlován Avatig Ablak Sarok levén Nro 120 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 15]. *1818:* Marus Koppándon[a] élt Néhai Szüleim ... ki perelvén Foszto Uraktol az Marus Koppándi Joszágot, továbrá Testamentaria dispositio mellett négy gyermekei (!) között ... fel osztatták vala [Kv; DobLev. V/1010. 1a. – [a]AF]. *1826:* (A) Curianak arendaban lett használásáért 712 Rforintokot és 40 Krajtzárokat kéntelenittetvén Horvát János Urnak fizetni, továbrá ... az ... romlásokat is meg igazíttatni [Nc; DobLev. V/1114. 4a].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vki élete ~ terjedhessen* vki tovább éljen; să trăiască (cineva) şi mai departe; jd soll länger leben. *1747:* az élö Mindenhato Nagj I(ste)nnek ditsösséges névének káromlása es szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogy az Jnctus élete továbra terjedhessen ... az I(nctusna)k elö számlált gonosz tselekedeti(ne)k meg büntetésire és mások(na)k példájokra az feje vétettessék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 180] * *vki életét ~ terjeszti* vkit tovább éltet; a face ca cineva să aibă o viaţă mai lungă; jn länger im Leben halten. *1684:* I(ste)n eletemet tovabra terjesztve(n) Kegd jo akarattjat megh szolgalni jgiekezem [Diód AF; Incz. V. 27].

továbbrugaszkodik a merge mai departe în grabă mare; schnell weitergehen. *1767:* egy Gyermeket Pünkösti Ur(am) mellöl félre igazitván, 's meg rugaszkodék Kökös felé ... azutánn tovább rugaszkodván, mind Küspál Lászlo Uram, mind Küspál Bálint Uraimek lövöldözé(ne)k Pünkösti Moses Ur(am)hoz [Kökös Hsz; Kp IV. 242 Serestej Pál (46) lovas kat. vall.].

továbbterjed szétterjed; a se întinde; sich verbreiten. *1669:* Ha ugyan tovább terjed az az betsületes hír, Bánffi Dienes urammal való szemben lételemig várakozom ugyan, de bizony megkivánom, feleségemre bizonyítsák [TML IV, 434 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1764:* a' mely bokros helyet meg gyujtattam jo reggel ... még harmatos lévén az fü, aban akkor megis alutt, abbol az helyböl továb nem terjedett [Torda; TJkT V. 243]. *1779:* Mely dolog elébb s tovább terjedvén, öfelségének is hírivel lett, s öfelsége mind az anyját, mind az gyermeket Vácról felvitette s Grécben tartaná öket, az a híre [RettE 407].

továbbterjedés folytatás; continuare; Verbreitung. *1662:* azonközben gróf Bethlen Péter egyetlenegy fiának (kiben láttathatnék forgani édes nemzetinek azon a lincán való továbbterjedése) szomorú és véletlen halálával is igen megkeserittetett vala [SKr 238]. *1769–1770:* Én rettegi és kisbudaki Rettegi György minnekutána egynéhány esztendöre más volumenbe holmi dolgokat feljegyezgettem volna, ez-

előtt mintegy két esztendővel félbehagytam, mivelhogy megbetegedesedvén életem továbbterjedését nem reménylettem [RettE 215].

továbbterjedhetés faptul de a se putea întinde; Weiterverbreitung. *1809:* ámbár ezen Marhák a' Várason kivül meszsze, egy Mezőben lévén az Ersebeth Városi Tanáts által tett jo rendelések által más Marhakkal ösve nem elegyedhetnek azon roszsznak mindazonáltal tovább terjedhetesit ... meg akadályoztatni igekezzenek [UszLt ComGub. 1750].

továbbtesz odébb tesz; a pune mai încolo; hinsetzen, weiter setzen. *1586:* Anna Medwessy Matene vallia, latam hogy eozwe choportozanak sem vitcotte sem verte egy mast, hanc(m) chak megh fogha az fel perest es towab theowe a Sakrol az eggik Alperes Azzony, forgachne [Kv; TJk IV/1. 610].

továbbvihet a putea duce mai departe; weiter bringen/holen können. *1662:* Ím mindeniknek levelelket in specie el is küldtem, hogy ha kivántatik, tovább is vihessék, lássák ott fenn is, hogy nem desperatióbúl vagyunk hívek császárhoz, hanem keresztyénségünkböl [TML II, 245 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz].

továbbvisz 1. máshová visz; a duce în altă parte; anderswohin weiter bringen. *1585:* Jöwe vyzza Pap Andras ... fyzette(m) esmet attol hogy toab vytte volt Czhybere Peternek Koaczhy Andrasnak d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1611:* Eo Nagha Generalis Vram mingiarast minden nemw Hadait Varosunk Hatararol és Varmegiereol touab Vigie, ide pedigh az Varosban semminemew Praesidiumot nem szallit [Kv; PLPr 29].

2. a továbbiakban követ; a urmări/căuta şi mai departe; weiter nachfolgen. *1810:* a' fogado keritésibe volt a' nyom meg fenekelve, nem akarván tovább vinni[a] hazafelé indultunk [KLt 7. – [a]A nyomot].

továbbvitel máshová vitel; ducerea (unui lucru) în altă parte; anderswohin weiter bringen/Fracht anderswohin. *1662:* Mindazáltal a sztaroszta adván maga is alkalmatosságot reá, tractáltam vele és úgy végeztem, hogy lövöszerszámunkban tizet és egy mozsárpattantyút a városon kivül a táborhelyünkön hagynánk, kiket vitetne a várban conservandi causa, sub spe restitutionis, mellyre compromittálta is magát, s mi is ott hagytuk, nem lévén továbbvitelekre módunk [SKr 376].

továbbvonódik elodázódik; a fi tergiversat; etw wird verschoben. *1665:* Nagyságod kéreti ő nagysága, consuláljon maga szerelmesi és az haza jovára, mert ha még is tovább vonódnak az dolgok, félti Nagyságodat az országgal együtt veszedelemtűl [TML III, 360 Teleki Mihály a fej-hez].

tóvágás tó vízelvezető árkának készítése; săparea unui şanţ de scurgere pentru apa din lac; Graben eines Grabens für die Fortführung des Seewassers. *1608:* en teollem ucot uala Becz Imreh egj hazat Zent Imrehen[a] el az touagasert mihaly vaida ki icouetleig bekesegesen birta, azutan en foglalta(m) vizza [BLt 3 Steph. Zep de Zent Simon[b] pp vall. – [a-b]Cs].

tóvágatás tó vízelvezető árkának készítetése; săparea unui şanţ de scurgere pentru apa din lac (la dispoziţia cuiva); Graben für die Fortführung des Seewassers graben lassen. *1586:* 12 Noemb: ... az tó vagatashoz hogi Jobban gondot viselien az korchiolias az regi Jo zokas zerent keodmeonre attam – f 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1590:* 15 July ... Thoo vagatassaert fyzettem f. 4 [Kv; Szám. 4/XXI. 32 Kis István sp lajstr.].

tovamegy elmegy; a pleca; weggehen. *1667:* Fővezér is megáll rajta ... az török csalárd is s hasznot is keres magának ... ő nekiek penig ilyenkor adatott az alkalmatosság; az mit adnak, elveszi s ha elváltoztatják, csak tova megyen [TML IV, 89 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz].

tő 1. a növénynek földben lévő, gyökeres része; rădăcină; Wurzel. *XVIII sz. v.:* Az Articzokának nagy ellenségi az egerek, azért, hogy töllök meg őrizd, négy ujni távolságra a tövitől ültes borza apro ágakat | A Rosmarint tőve körűl, ne enged meg keményedni a földet; azért gyakran, gyengén, hogy a tővit meg ne sértsd, kapálgasd [Ks Kerti oeconomia].

2. növénynek közvetlen a föld feletti, legalsó része; partea de jos a tulpinii; unterer Teil der Stange. *1623:* fa labu Ianosnett egi ... iffiu legeni az magok szeőuenie teőuebe le nio(m)ta vala es az legeni az azzoni laba keőzött vala [Mv; MvLt 290. 32b]. *1639:* tovább menék, s hát az apám leült egy fa töviben [Mv; MvLt 291. 188a–191a]. *1727:* Másadik Erdö ... Metája alol a széllyin egy fiatal uaczkorfa, a Tőve felé horgas ... negjedik meta a Pokai régi utan fellyül mentést egj nagj cserefa Tü [Vajdasztiván MT; JHb IX/12]. *1760:* egj bükfa fiatalon az kereszt még az hányás is a tövin van [Székes MT; Berz. 11. 77. 10]. *1763:* az sohais jo föld nem leszen valamedig mind egj tőjig el nem Rakantyak mivel ha Rajtam alana öszel ha tehetség volna mind el Rokontsonam [Kóród KK; Ks 11. CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1767:* Tisztartó Uram azt felelte hogy azt hallatták hogj ha egy körtevelifa törsökre réá akadhatnának annak a' tovin Sok kintset kaphattná(na)k [Abosfva KK; Ks 4 Michael Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. *1771:* az a szél ... a' fákat tőstől gyökerestől ki forditatta az földböl [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1773:* ez az Kis Cserefa fiatal mellynek tővire most keresztet vágunk [Told. 3a]. *1778:* Láttam ... szőlleiben Diofának a tővit meg kerekitteni a véget hogy ki száradgyan [Koronka MT; Told. 79]. *1784:* hány forintot érő fát vágtanak le nem tudom, akkor a tőveikröl, s ág bogaikrol meg lehetett volna betsülleni [Kosztesd H; BK sub nro 310 Vledo Petru (30) jb vall.]. *1792:* a' kerdett vatzkorfa le vágottatot volt de ki altal nem láttam hanem tsak abbol tudom hogy egy Czömpöit a tővinél láttam heverve [Nyárádszlászló MT; Sár.]. *1847:* Az ökör pásztarak(na)k ... fák tőveire valo tüz csinálások és (!) büntetés alá tartoznak [Torockó; TLev. 10/9].

Szk: *~ből kitörik. 1818:* az uj otoványokba sok kár van ki töböl ki tört ki pedig derekba [Pk 3] * *~ből kivagdal. 1796:* a melly gyümölts fák mind ez ideig ... szükseges házi eledeleink potlása és segittése végett tilalom alatt meg tartottak a magok ujj foglalásaik környekeröl ugy el pusztitottak és töbol is ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlélese, a' közönséges jora, és elöre nezö szivet szerelemmel érdeklik [Torockó; TLev. 10/6].

3. hajnak/szőrnek a bőr alatti, a bőr felszínéig terjedő része; rădăcina părului; Haarwurzel. *1800:* mutatván ... ki huzott fürt hajátt láttam, és még mostanis a' tövin egy iznyiig teczik a' szároz véér [Dés; DLt].

Szk: *~be lenyírat. 1823–1830:* amely külső emberek pántlikába tekert hajat, úgynevezett copfot viseltek, nagyobb kommoditásért elöl a fejük tetején tőbe lenyíratták az hajukat, ezt dupénak nevezték [FogE 108].

4. vmely testrésznek közvetlenül a testtel érintkező része; rădăcină (a unui organ); etwa Wurzel eines Körperteiles. *1573:* Adam Katws Zok Peterne ... vallia, hogy Kerdczyk volt Kapa Myhalnet ... Mynt leot volna dolga Keresturinak az eo hazanal, Azt Monta hogi ... ha neky a Santa esse kwrwa megh Monta volna hogi vtanna lar[a], megh tanitotta volna Rea myt celekedick hogi Teobe ely Messe neky | Eotthues gërgne Anna, Kalmar Illesne Katalin Azt valliak hogi Kapa Mihalne Bezellete nekyk hogy kerestwry az eo zolgaloiara Masot volna, Igertis volna neky es azert leot Rayta[b], De ha neky megh Monta volna Neky egy wy beehy kest adot volna kezebe kywel teobe Mechete volna ely[c] [Kv; TJk III/3. 58, 67. – [a]Kereszturi. [b]A halálos vagdalás. [c]Keresztunynak a szeméremtestét]. *1761:* Fekete Szőrű[a], melynek a Farka tővin egy keves Fejerség laczik | Szarvas szőrű Fako Serennye, s Farka[b] a Tővin kevessé Fejér [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15, 16. – [a]Csikó. [b]A csikónak]. *1778:* Ha ... akármi okokból az fellyebb emlitett forró nyavallyákban belé esnének, akár gyermekek, akár nagy emberek ... ha ... pulsussok, a' kezek bokája hajlásában, belöl a' hüvejkek töve alatt erössen, nagyon sebessen, és szaporán vér, a' betegeken haladék nélkül leg tovább 3. vagy négy napok alatt vágassanak eret [MvALt Mátyus, ConsSan.]. *1805:* a fülem tövei fájván lefeküdtem [Dés; KMN 127]. *1811:* Farka[a] vastag, 's tövig tömött Szőrössége [ÁrÉ 158. – [a]A ménesbe való lónak]. *1812:* a Groffné hirtelen a paplany alá bé nyulván A' Groff szemérem testéhez ezt mondotta a Groffnak: kiszakasztom s. v. Tőből a' Tőkődöt [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1815:* a' szarván a' töve felé kötél vagás esmérszik [DLt 862 nyomt. kl].

5. egy tőről kisarjadt, rendszerint ültetett virágos növény; plantă cu tulpină floriferă; von einem Stock gewachsene, meist gesetzte Blütenpflanze. *1723:* Az virágos kender most tőben vagyon egy kalongya [HSzj *virágos-kender* al.]. *1772:* A' Kertben találtottanak 1. Szép otat Alma=fa ... Rosafa edgy tővel [Mv; DLev. 5. XVII. 3]. *1786:* Az üveg Házban ... Sárga viola nagyobb Tö 19. Sarga viola oltot Tö 19 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

6. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: a megadott számú tövet magában foglaló menyniségű; de un anumit număr de tulpini; mit einer bestimmten Zahl an Stöcken/Stämmen/Stangen. *1732:* (A templomban) vannak heljheztetve mesterségesen készittetett négj tö csokros téli virágok [Kóród KK; Ks 12. I]. *1782:* tiz tö Szöllöért, meljet az el ado tartozottis az akkori alkalom szerént el ültetni, fizettek ... egj egj Szekér fát [Dombó KK; JHb XIX/22. 20]. *1810:* egy néhány Tö Török Buza, és Fuszujka el volt dölve mindjárt a' Kert mellett [Dés; DLt 144]. *1814:* imitt amott lévén egy tö Buza ki kelve, egyébütt pedig tövis [DLt 174]. *1819:* A kert hoszszába ket sorjával apro veres szöllö fák, megént keresztbe az also részibe viszont veres szöllök két sorjával, e felett két tö Egres fa [M.köblös SzD; Torma]. *1851:* A' nagy gyümölcsös és veteményes kert ... az egyik táblába van ültetve 16 tö dinnye [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

7. szölötöke; butuc de viță de vie; Weinstock. *1681:* (Egy szölöt) Bugyul Opra nevű nemes ember oly véggel vett el, hogy ă szöló tövejert adna f 50 [M.brettye H; VhU 118]. *1684:* Benedeki Gothárt Istvántol Muskotally Tö szö(lö)ket Tövestül huszonhatot [Utl]. *1690:* a Dési határon Czicz hegje nevű hellyben levö puszta ... Szölö ... már az tökis annyira ki vesztek belölle, hogj nemis láczanak [Dés; Hr 3. 27]. *1726:* A' Közép Lombi Szölö ... csutkosis a' töve [Kv; KvRLt VII. 20a]. *1760:* Ugyanezen esztendöben szűrtem a köblösi szölömböl 30 veder olyan bort, hogy ha minden esztendöben olyat teremne, nem sajnállanám kapálni a tövit [RettE 115]. *1767:* az Exp(one)ns Urn(a)k ... szölöjiböl ... ki ástak és el loptak kilentz töt [Ne; DobLev. II/377. 4a]. *1774:* 20 Töböl állo szöllötske most nem régen fogta fel s kezdette épitteni [A.füged TA] | 20 Töböl állo szölöttske [T; CU]. *1822:* azolta nagy munkával a Gyepböl ki vette ... Tövcit takarittatta, sok sarju Szöllöket fel-bocsátott [Kv; Pk 4].

8. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány/vmilyen töböl álló; de un anumit număr de butuci de viță; aus einer bestimmten Zahl von Stöcken bestehend. *1582:* Petrus Aztalos ... fassus est, hog ... Kadar Mihal Azt monda Rigo Georgnek, Georg vram enged megh A zegeny Azzonnak ez eg theó zeolcot, en Neked Howaiabol[a] (!) Akar ketthcót Aggiak erette [Kv; TJk IV/1. 21. – [a]Tollvetség *Hoiabol* h.; a Hója a város egyik dombvonulata, egykor déli oldala egészében szölös és gyümölcsös]. *1585:* Towabba veottem vala hat Theó zeolcót veres Romoniath [Kv; TJk IV/1. 391]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihalne vallia ... latam hogi zakanne az Tot Jstuanne zeolejeben le vona magat egi teo zeolco melle [Kv; TJk V/1. 305]. *1727:* Anno 1727. in Martio Dolgoztatta(m) Hegjes Dombon ... 6 töt Muskotályt ... 4 töt Ketskecsecsüt ... 1 töt Rumunyát [Kv; EMLt Kanita Jánosné jk]. *1767:* láttam a' ki asott szölötök(ne)k hellyeit, 's azt is hogy a' nagyobb tö szölöket probálgattak [Ne; DobLev. II/377. 4b Jos. Andormányi de N: Enyed (56) ns vall.].

9. vmilyen felületről/felületből kiemelkedő tárgy/épület alsó része; baza/partea de jos a unui obiect/a unei clădiri; unterster Teil eines Gebäudes, das sich aus einer Fläche hervorhebt. *1629:* ugy mutata megh az fogoly az palant kert teöueben, es nagy Istua(n) ugi veve fel az lakatot [Mv; MvLt 290. 144a]. *1638:* Boncza Giörgis hozza üte az karoval s mindgiart az kertt teöueben düle Kovacz Giörgj [Mv; MvLt. 291. 157a]. *1662:* lovára fordula és a Bethlen-bástyája mellett az árokszélen a Vadkert kapujára ment vala ki a táborra, úgy, hogy azon útjában a várnak három bástyáit töbül megnézhette volna [SKr 569]. *1703:* ez vasárnap sok héjazatokat is rontott le a szél ... És az templomról a templom tetejin lévö vaskakast is kitekervén a tövéböl, levetette, amely legnagyobb csuda, mivel azon kakasnak a töve, amint a templom tetejére volt csinálva, nem lévén lapos, se semmi olyforma laposságа, amelybe a szél belcakadhatott volna, mégis kitekerte s levetette [Kv; KvE 281 SzF]. *1736:* egy füst fogo Ház ... felett nyulik ki Magossan, két kö kémény, de edgyik kéményének Sipja töb(en) le törött, és Széllyel hullott [CU] | minthogy a Szabo Gabor ur(am) sertés oljanak eszterhaja ... az Szasz János ur(am) kertin altal az ház falanak tovire tsepeg azon eszterhát vagy röviditttse meg vagy az olat amoveallya [Torda; TJkT I. 116]. *1799:* a' bugja tövin is virradott meg [Dés; DLt]. *1804:* Az also kapunál kezdi a kertet tenni ... Kicsi Iosef ... a mellyeket (!) mindenik ember a maga Reszin, kivül a Patakfelöl a kert tövitöl egy Singnire törpe Czóvekre font Jaszollyal erösitse meg [Zágon Hsz; Szentk.]. *1823:* a Báro Ur kőfala tövéből huzatták ki azon tzövekeket, melyek a régi sántz ki bérlésére használt külső fonadekhoz tartoztak [Dés; DLt].

Szk: *~ből kihány. 1710:* bodolai várát[a] töböl kihányák,

felesége, fiai Szamosújvárban vitetének rabságra [CsH 137. – ªBéldi Pálnak] * *~ből kihányat.* *1658:* ream maradvan az haz, teöbűl ki hanyatta(m) es Sok faratsagom(m)al Sok Ezer forintokkal epitettem megh igh az mint most Vagyo(n) [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.].

10. földrajzi hely/kiemelkedés közvetlen környéke/legalsó része; poală, partea de jos/marginea unui loc ridicat/unei înălțimi; unmittelbare Umgebung und unterster Teil eines höheren geographischen Ortes. *1723:* bizonyos az hogj az közös es ă reghi contractusba(n) Specificalt Havasnak ă tővebe(n) epitetek a' Csúrt [O.fenes K; JHb Mikola László br. Jósika Imréhez]. *1724:* az Olvaság tővitűl fogván az Doborlo hágajáig az Tőrben juhoknak járni nem szabad [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. *1749:* nemis az Kert tőviben volna helje annak az Mőlnar háznak hanem ez Malmon feljúl alól az ország utyán [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1751:* az árviz Ugron tővin az malomnál az ország uttját el szaggatta volna [Etéd U]. *1757:* a kert tővibe egy ketske rágo fara keresztet vágának [Kakasd MT; DLev. 2. XVB. 9]. *1769:* az ország uttya ... a Hegy oldalnak éppen alatta, vagy tőviben tért fel [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1824:* A Matskási ház mellett az oldal tőviben szükséges 20 őlnyi hoszszan kézi berbétsel bé vert tzövecklést két s fél őles tzővekből készíteni [Dés; DLt 981].

Hn. *1642:* a Nagyág tővén [Bikfva Hsz]. *1699:* Hágo ut tőve (k) [Csöb U]. *1720:* Törmény Sorka tővin [Menaság Cs]. *1721:* Kűs völgy töven (sz) [Köröspatak Hsz]. *1731:* Ökör kőtő tővin (sz) [Impérfva Cs]. *1738:* Szilagj tűre jaro uton alol (k) [Dés]. *1760:* a' Tanoroknál lévő Tő mellett (sz) [Malomfva MT]. *1775:* a' Borz Bűke tővi nevű hellyben [Lövéte U]. *1782/1791:* Szakadály tővében (sz) [Kőrispatak U]. *1799:* Sütő ösvénje tővin [Lövéte U]. *1806:* A Szakadát tővin vagyis a Fenékben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 19]. *1813:* A' Szilvás Tőbe (sz) [Vista K; KHn 272]. *1818:* Vatkés tőve nevezetű helyen [Jenőfva Cs; RSzF 245]. *1820:* a' hegy suvadása tővibe [Dés; DLt]. *1862:* Kűs völgy tővín (sz) [Kőrispatak U].

11. folyóvíz/árok torkolata/vége; gura/locul de vărsare a unei ape curgătoare; Mündung eines Wasserlaufes, Talschluss. *1598:* az lo kert ... oztan ki tert az szep uiz mele az szep uiz tővinek ala [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1600:* mikor (!) az Kormos wize tęwere iutank, a hon az Farkas mezeie wizibe esik ... onnat az chapaso(n) ala icőwe(n)k az Les mezőre [UszT 15/11 Joannes Boda Fwlei (40) Lofeö ember vall.]. *1606:* az Barolt vize teoure lóucóbe kjt most az Olth vize kórniúl foly [Ágostonfva NK]. *1610:* Tudom azert hogy <az> holt maros teóvinel vagjon Lazar Jstvannak egy Darab kazalo retj [Alfalu Cs; Törzs Beöge Ferencz (60) jb vall.]. *1678:* A' Tővissi Patak tőve táján Gura vályе nevű helyben [Tővis AF]. *1687:* az Iza és a Rhona tőve midőn meg áradnak ... ollykor feléje sem mehetni [Máramarossziget; Törzs]. *1830:* a hol a hidvégi határon credo druga pataka belé szakad az előpatakába a druga patak tővén [Hidvég Hsz].

Hn. *1608:* Rot pataka teouinel [Tusnád Cs]. *1643/1687 k.:* ă köves patak tővén túl (k) [Sóvárad MT; MMatr. 207]. *1728:* Farkas Vize tőn felyel [Illyefva Hsz; SVJk]. *1731:* Szád pataka tővinel [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1773:* A Nyir szegben a Marus tővinél (sz) [Vasláb Cs]. *1774:* A Gala Pataka tővin (k) [Bözödújfalu U]. *1779 k.:* Az Arok tővin (k) [Bözödújfalu U]. *1821:* Tehén szoross patak tővin (k) [Makfva MT]. *1830:* szén pataka tővére [Hidvég Hsz]. *1849:* Kabala hugy árka tővin (sz) [Bözödújfalu U].

12. terület vége; capătul unui teren; Ende eines Gebiets. *1702:* Ezen Veteményes Kért tőviben, fellyül vagyon egy jó darab pusztás [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1811:* A' szőlő tővibe, Választatott hely a' Tyimaftyéj' Kertyibe Az hová az Oláh Templom épittessék [ArÉ 51].

Hn. *1550:* beles twygh [Nagykapus/Damos K; MNy XXIV. 292 „Melchior Czyde de Nag'kapos" jb vall.]. *1711:* Bokos tővin (k) [Menaság Cs]. *1715:* Az Rákos tőn (k) [Polyán TA]. *1728:* Lapos tővin [Egerpatak Hsz]. *1729:* A Retkes tőre menőb(en) [Árapatak Hsz]. *1754:* Kűs Bakta tőve [Alfalu Cs]. *1760:* Kurta Tővin [Mk IX. 109]. *1789:* Körmes tő (sz) [Kőrispatak U]. *1838:* A falu tövében [Csekelaka AF]. *1849:* Kűs Örményes tővín (sz) | Szakadát tővin (sz) [Kőrispatak U].

13. vmely használati tárgy nyelhez közel eső része; partea terminală a unui lucru; nah am Stiel/Griff liegender Teil einer Gebrauchsgegenstandes. *1657:* az jelzászlónak is tőve felől egy darab eltörék, melyről is sok rosszat ominháltanak [KemÖn. 65]. *1745:* Ada altal Beelts Czehűnk Beelts Com. membrusnak Gyulai Márton Uramnak az Tkts Tanacs Penna csinalo kesit hogy az Tővire Tisztesseges czüst Perfet csinállyon [Kv; ACJk].

14. puskatus; patul puștii; Gewehrkolben. *1572:* Mogyoro Mate ... Banfy Pal wram Jobagja ... Ezt walla hogj, Lattam wgmond hogj Eozwe zeordultenek Az kett fel paraztsagh Es Reank hagigalanak, de En nem Latta(m) hogj Senky, az Itelo Mesteorth hagitotta volna Eztys hallam Az Mesteortwl ... hogj Ezt Mongia wala hogj Byzony Enys Eyettomben, Az puskath az tewewel fordetotta(m) wala vgjmond oda [Bh; KP].

15. '?' *1570:* Az aranynak Beuetelekort vgy chelekegiel, hogy Magadat Meg ne hagiad senky keducert chalni, hogy alab vegied az tőuel az aranyat [Nsz; MKsz 1896, 367].

16. szk-okban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ből elhányat* teljesen eldúlat; a dispune să fie distrus complet; etwas gänzlich vernichten. *1711 k.:* valaki most ki nem jő, soha többször bizony Erdélyben bé nem bocsátják, söt házát, jószágát tőből elhányatja s pusztitja [Rákos Cs; SzO VII, 172 Czerei Mihály a Moldvába kibujdosott kurucokhoz] * *~ből kiég* teljesen elég; a arde complet; abbrennen. *1710:* Debrecenben pedig hirtelen tűz támadván, majd ezerkilencszáz ház tőből kiége [CsH 157] * *~ből kiéget* teljesen feléget; a pîrjoli complet; ganz abbrennen lassen. *1662:* Kik egyenesen Apáti nevű falura alámenvén azt ... elegy-belegy magyarok, oláhok, rácok ... megülvén ... falujokat tőbül kiégették, s minden marhájokat elhajtották vala | Azhol mi erősségek voltak, hogy megtartatások felől semmi reménség nem volna, a fejedelem parancsolatjából még a fővezér érkezése előtt mind felégetteték vala, úgymint szalonta-, sarkadbéli jó ép rakott épületű városával ugyan magoktul a lakosoktul tőből kiégettetvén, pusztán hagyattak vala [SKr 414, 453] * *~ből kiégettet* teljesen felégettet; a pîrjoli complet; ganz abbrennen lassen. *1662:* Az fejedelem ismét másnap Arad alá menvén ... Aradnak minden kerteit, palánkit tőből kiégetteté s hamuvá tétété [SKr 414] * *a tővére átv* vminek a közelébe; chiar/exact la locul respectiv; ganz nahe an etw. *1670:* az tővire ha Isten Kegyelmedet ide hozná, itt jobban gazdálkodhatnék [TML V, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *vmilyen ~vel-heggyel* vmilyen módon; în ce fel/mod ...; auf irgendeine Art und Weise. *1765:* A szomorú halál senkinek nem kedvezvén ... a világról elköltözteté gr. Bethlen Imre urat önagyságát, ki is consiliarius gubernalis lévén látta, mely tővel-heggyel folynak a dolgok [RettE 180].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

több 1. *szn* **1.** nagyobb számú/mennyiségü/tömegü; mai mult; mehr. *1556:* Zekel bertalom … zam adotlan zolga volt … mikort ez orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kiben egy penzt elew nem adoth [Folt H; BesztLt 8 Hamway gewrgy es erdeli kathalin a beszt-i biróhoz]. *1618:* monda nekem: Hallottál-é egy példabeszédet, hogy egy tele szuszékból végy csak egy marék búzát ki, és megismered, ha vagyon-é még több benne vagy nincsen? [BTN[2] 144]. *1633:* Hallottam … Berej Janostoll hogi mo(n)dotta, hogi ez el mult beöitbe mikor Boros Gergeli az ablakara ment volt, ha az en fia(m) ne(m) volt volna ne(m) eött volna több sóst | egi kiezid darabbal teöbnek talalkozek az huss annal az menire Kornis Jstua(n)ne megh fizetet uala [Mv; MvLt 290. 130a, 139b]. *1665:* a beste lelek kurva fia hogi ha valahol talalom Soha nem köt teob kutyat megh [Kőrispatak U; Pf]. *1700:* Vajna David … gyermeketlen lévén azo(n) Constitutio[a] meg ne(m) engedi hogy Hazahoz több hazat applicallyon [Dés; Jk 307b. – [a]A városé]. *1722:* hogy ezeken kivül több számuvak vagy idegen vagy maga szolgai közzül többeken mentenek volna … en nem láttam sem nem hallottam [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14]. *1741:* Concludáltuk unanimiter, hogj marhátlan atyánkfiai is proportiona(li)ter, kinek kinek facultássa szerint, vagj kevesebb; vagj több számmal adjungáltassanak, egj egj marhás emberhez [Dés; Jk 549b]. *1762:* Doceallya … Hogy az Jk Falu közönséges Erdejét egymás között fell osztván, a Mlgös L. Baro Ur Curiájának részire illendö Nyilat nem osztottak, és azt ki nem mutatták hol légyen, holott Eo Excellentiáját több nyil is illette és Tilalomrol is az udvar(na)k hirt nem tettek [Usz; IB]. *1791:* a' Nagy Szamosnak Vizén, vagyon … egy Hajos Malma, mely-is ha maga idejében mindenkor forogna és örlője is Szüntelen volna több jövedelme-is lehetne [Búzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 10]. *1797:* a' Gráditson feljáro karfát is le rántván azzal ugy utánnam hajtott, hogy ha ért volna soha talám több kenyeret nem ettem volna [Haró H; Berz. 3. N. 21]. *1810:* A közönségnek több és számossabb részét, a' mellyet a' szegényebb sorsu, és a' nyomorusággal inkább küszködni szokott Porgárság tészen (!) [Kv; KmULev. 3]. *1826:* Hogyha pedig nagy erövel, több számú emberek találnak kimenni kalákával, amint most is történt … az olyanok ellen nem múlatjuk el … procedálni [Árkos Hsz; RSzF 118].

Szk: *~en van vkinek vmi. 1700:* Én bizony nem vészen mert nem huszon öt forintban ván (!) nekem ez a ház, hanem többen [Dés; DLt 483] * *~ s kevesebb. 1765:* történt azis ollykor, hogy superveniáltam Perceptor Uramhoz mikor vetélkedtenek Perceptor uram Drombár Mágda Nikulával az iránt hogy több s kevessebb a pénz [Tövis AF; Eszt-Mk Vall. 222] * *nem/sem ~et, sem kevesebbet. 1598:* Georgius Zent Juani Requisitor Colosmonostoriens(is) fideliter et conscientiose retúlit in húnc modú(m) Amire Bornemizza Gergely vram kerd az Kalmar Peter haza reze el adasa felcol arrol Captalan pechetes lewele extal, en annal sem teobbet sem kewesbet az dologban ne(m) thúdok [Kv; TJk V/1. 155]. *1698:* ne(m) többet Sem kevessebbett [Dés; Jk].

Sz. *1843:* Különben is a kérelem legyen kérelem, nem erőszak, mert mézzel több legyet fogtak, mint ecettel [VKp 119].

2. közelebbről meg nem határozott számú; în număr mare, nedeterminat de …; von unbestimmter Zahl. *1572:* Mond Zeles Antal Myert hogy En teolem Ingo byngo Marhat kewantok Maga az thy Anyatoknak Mindent Megh Attam teob Nalam Marat harom hold zeoleuel [Kv; TJk III/3. 4a]. *1573:* Fenessy Janos azt vallia hogy Eoryzeo volt es hogi Balassy lazlo es golnar peter hittak ely meg fogny az legent ky Tamas deakot Meg zertette … es ott talaltak valamy teob Emberekel wlwe [Kv; TJk III/3. 110d]. *1579:* Iwtta Chyeryek Vytaljusnak Mjnd az porond rakottjaval egyetembe, azon kywl esmett Jwtta tob attja fiaknak [Bodok Hsz; HSzjP]. *1592:* Erreöl teöb kiraliok lewelcys vadnak ezzel egibe takarva, ezen Nro alath [Kv; DiósyInd. 31]. *1665:* megh oltalmazza eo kegyelme teob bele kapdoso Atyafiai ellen [Nagyajta Hsz; HSzjP]. *1692:* eö kgle ad dje(m) … 24 Marty lenne olly keszen, hogy akkor az Fejer var(me)gyeb(en) also Járásbeli Vice Ispanis töb beesülletes ahoz ertö emberekkel, jo igiretek szerint jelen lévén, mind azok(na)k az jok(na)k valamellyek(ne)k eö kglmevel, vagy magával és edes gyermekeivel oszlora k<e>l mennick Divisioja el kezdödnek [Ne; DobLev. I/35]. *1850:* Kocsis István (!) felkerestem es tüb hazafijakal is talaltam [DLt 860 Erdödi Károly dési újonc lev. Gyf-ról].

3. hosszabb tartamú; (a trecut) mai mult de …; Zeitdauer. *1569:* a my olta hogj Madarassrol[a] kj mentemis vagion hwzon eót Eztendeyenel teob [Mezöbánd MT; VLt 7/692. – [a]Mezömadaras (MT)]. *1573:* Vadaz Sebestien, Zentlazlay gergel, Kowach Mate Egi arant valliak hogi … erre Iol Emlekeznek hogi teob 12 Eztendeyenel mykor legelcosser Keore Ianos felesegewel egembe az hazban Ment volt lakny [Kv; TJk III/3. 48]. *1585:* Lanch Leorinez … vallia … Nagy Ianos … sok Ideye hogy Iar Bota Ianoshoz, de derek zerent hogy vgia(n) oth lakik vagyon ket eztendeyęnęl theob [Kv; TJk IV/1. 513]. *1625:* az egyik peres feoldet … teöb harmincz kett eztendeienel hogy my bekessegesen birtuk [UszT 2]. *1663:* több egy heténél éjjel-nappal rakva törökkel itt való puszta falucskám [Szentdemeter U; SzO VI, 282 özv. Gyulaffi Lászlóné Balássi Erzsébet Bornemisza Anna fej. asszonyhoz]. *1699:* 80 esztendöknel már többet eltem [Olasztelek U; UszLt IV. 52 Kolombán Ferenc nyil.]. *1726:* sokat puhatolodvan ezen Györgj Gabor igen örög Attjatolis … az mint investigaltam több Száz esztendejinel hogj Bongárdan lak(na)k [Bongárd BN; Szentk. Lad. Bánffi sen. (52) vall.]. *1791:* esztendöt által többet vesztegleni szokott ezen okon [EMLt br. Naláczi A. conscr.]. *1838:* több esztendöken keresztül [Dés; DLt 187].

4. nagyobb számban/többször ismétlödö; numeros, mult; vielzählig, mehrfach, wiederholt. *1775:* vadnak ö k(egye)lminek több hasonlo roszsz tselekedetei [Szentkatolna Hsz; HSzjP Lazarus Polus (63) vall.]. *1800:* több következendö Napokan [Mv; TSb 24]. *1836:* A Szöllö nem fedödött még egészszen el, azt most is fedik, ha több hó 's nagyobb fagyás nem leszsz, még nem ártott eddig elö a fájának [Zsibó; WLt Miss. Nagy Lázár lev.]. *1864:* mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irannyában több buzgoságot tanusittson? [Gyalu K; RAk 96]. *1877:* Gondnok indítványozza az erdötakarítást, mely már több gyülésen megpendittetett [M. bikal K; RAk 336].

Szk: *~ izben. 1747:* Josziv … több izekben a malmokat pusztájában hadta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1842:* A 'Sibotól Solymos felé menö út mellékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev.]. *1864:* Tapasztalván több izben a' T. h. Esperes ur, hogy a' kibotsátott kör levelek el rongyolva küldöttek vissza rendeltetésök helyére, az okbol rendeltetik hogy minden t. pap a körlevelet boriték alatt be petsételve köteles küldeni más Egyházba [Gyalu K; RAk 88] * *~ rendben. 1821:* Juon Toma … több rendbe is bosszantgatta [H; JF 36. Prot. 26]. *1834:*

ezen summa' ki-fizetését az Exp(onen)s a' ... TKtes osztoztato Forum előtt folyó processusba is több rendbe kérte [Dés; BetLt 5]. *1842:* láttam hogy Farkas Ignátz nevezett Jáné Máriával több rendbe edgyütt háltak [Dés; DLt 85. 3] * ~ *versben. 1820:* (A) Borok ... nagyon savanyok lévén, több versben huzattattak le seprejekröl | 'A több versben le öletett sertéseknek Hájaibol a' Koltsárságnak által adatott ... 4 Háj [Déva; Ks 105. 157]. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... réám is töb versekbe el jött, egyszer nevezetesen éppen a mikor dagasztottam kinált egy Csomo pénzel, és kért hogy éngedgyek néki [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) vall.]. *1831:* egész éjszaka hajhásztam ki a' szöllöböl több versben[a] [Dés; DLt 332. – [a]A marhákat] * ~ *versen. 1814:* több versen az előtt ottan jártanak volna [Rákos TA; Borb.]. *1847:* hallottam több versen, egyátaljában a tisztek tekintélyét mindenfelé kisebbíteni meg nem szünt[a] [VKp 212. – [a]Varga Katalin]. *1856:* az erdöböl senkiis közüllünk[a] nem szabad hogy egy szál fátis sem tsutkot, rendre hátával el hordjon ... hanem aztis Szekérrel egyszer vagy több versenis [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405. – [a]Az erdötisztításra vállalkozók közül].

5. nagyobb fokú/mértékű; mai mult/mare ...; höheren Grades. *1558 k.:* egy Nehanzor Egy Nyomo aranybol töb lucrum Jö ... Mikor a be vöth arany Jol vagyon Meg frisselue [Nsz; MKsz 1896. 292]. *1587:* Meltonak itilik Azert hogy felekiek Ne ellyenek teob zabadsaggal Nagiob hazon vetellel, es kilcomben, Amint Az Coloswary keossegh ęll [Kv; TanJk I/1. 53–4]. *1723:* miólta cz ă Sövénfalvi Malom oda épüle, abban ă B<er>ekben az ár viznek ki vetése miatt több kár vagyon [Királyfva KK; MbK 162]. *1757:* Azt monda Kratsun hogy feles Medve Vagyon a falu vegire bé jámak a tőrögbuzára, a Puskasokat kopokkal együtt fel küldeni minél hamaréb ne Sajnalja Ngd ... mert ... töb hasznunk lészen, nem töltyük hijáb(a) az időtt [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1765:* néha feleséges, gyermekes Executorok is jöttek, s kivált azok sokkal több kárt hogy sem hasznot okoztak [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 254]. *1775:* azon Ház ... nagyobb Summáb(an) és több Jussal ne adodgyék ell, mint a mennyiben ... Ngod Praedecessoraitol acquiraltatott [Kv; JHb VII/6]. *1797:* Grof Csáki Sigmond Urnak, és feleségének ... sokkal több és Jövedelmesebb Joszágai lévén mint Haller György Urnak, tehát bizonyoson a proventus is több volt [O.fenes K; JHb]. *1798:* Volt egy Balha színű fél viseltesnél több, ször Matéria Roka torokkal premezett 's Mállal bérlett aszszanj ember Bunda moj ette mellj el adatott 18 Rforintokon [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1849:* Hol lehet több míveltséget látni, mint Angliában? [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.]. *1894:* Tudod jól, hogy nekem milyen igaz lelkem szerint jólesett a sikered híre. Várom, hogy lássam, s több szeretettel senki se fogja olvasni, mint én [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *esze van vkinek* okosabb, agyafúrtabb; a fi mai deştept; schlauer sein, mehr Verstand haben als jd. *1770:* Hogy corpore exiguus, a sógora Bethlen Miklós úr ... akarta tutelája alá venni, kapdosván inkább sok szép jószágán, melyet bír. De minthogy több esze volt akkor is mint Bethlen Miklósnak, megfelelt maga képében [RettE 228] * ~*(et) erő* nagyobb értékkel bíró; avînd valoare mai mare decît ...; der einen größeren Wert hat. *1656:* hwteök utan azt mondottak, hogy Ozdy Tha(m)as ur(am) hat száz forintnal teöb ereö por arannyokot ueöttc el [Kv; CartTr II, 902–3 Georg. Vizi (40) vall.]. *1787:* Látván a Néném Aszony sok milliom Ezereknél többet érő betüinek erejet, olyan örem és gond tsapa meg hogy a milyet még tsak nem is képzelhet más tsak a ki probalya [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéne Újfalvi Krisztinához]. *1844:* sokkal többet érő portékáim 70 válto frtért árverés utján el vesztegelődtek [DLt 1109] * ~*et (meg)ér* nagyobb értékkel bír; a avea o valoare mai mare; mehr taugen, wertvoller sein. *1576:* Az Tawaly penz zedeo vraimnal valo zalag harom vasarnak kyaltaßek meg ... az mely teobet Er, az felyt terichek meg annak kye az zalag volt [Kv; TanJk V/3. 136a]. *1604:* En kerdem hogi hol wagion az zegin marton Batiam lowa, wgi monda Janossi gergely hogy En wittetem el ... beczwlick meg Jamborok s ha miuel töbet Er le tezem [UszT 18/125 Fülöp Janos Semienfalwj lófw Ember vall.]. *1768:* ha égett-bort lehetne belőle[a] készíteni, úgy méltó volna érte a kukuruzt elhadni, de külömben többet érne a kukuruz [HalmágyiNIr. 402. – [a]A burgonyából]. *1795:* a mi meg maradatt ... asztat kezemhez akaram venni ha többet érne még aztat-is meg adnám [Szentbenedek SzD; Ks gr. Kornis Zsigmond kezével]. *1847:* Varga Katalina midön legelöször is Bucsumba jött, mintegy 6–7 éve, s akkor jelen volt a tanú Dánts Stéfan házánál, midön beszállásolt oda, s oly rongyos öltönybe volt, hogy minden öltönye öszvesen 1 váltó rénes forintnál többet meg nem ért [VKp 188] * ~*et tesz* nagyobb értékkel bír; a avea o valoare mai mare; mehr zählen, wertvoller sein. *1593:* Janos papnak ... ez harom hordo Borert Attünk ... kesz penzt f. 35 az olchyo es Beo Jdeoben az harom Bor sem teot volna teobet [Kv; Szám. XVII/5. 25]. *1672:* Énnekem itt az vármegyét s az itthon maradt hajdúságot együtt az kállói praesidiummal együtt adták kezemben, ki, úgy itélem, többet teszen harmadfél ezer embernél; azokkal kell vigyáznom [TML VI, 372–3 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1766:* A quantumot ... most két élhetetlen (de többire egy) ember repartiálja, id est a tavalyi contributionis tabellát elővévén, az idén akiről akar lehúz, akire akar többet tészen [RettE 196] * ~*nek mond vmit* drágábbnak tüntet fel vmit; a considera/aprecia/socoti că este mai scump ...; etwas übertrieben aufwerten, werfvoller darstellen. *1574:* Vrbeger Gergel Azt vallia ... Istwan deak es fenessy Mihal ... chak valamy karmazia Sarw felcol Nem alkhatak Istwan deak Teobnek Monta, Mihal kewesbnek [Kv; TJk III/3. 392].

Sz. *1672:* tudom, Kegyelmednél többet ér az dutka az batkánál [TML VI, 62 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. az emlitett/odaértett számon/mennyiségen/tömegen kívül más/egyéb; mai mult (în afară de cel pomenit/cea pomenită); etw Anderes über die erwähnte Summe/Masse hinaus. *1542:* Meg esmerthe az orzag mynd az Barath[a], hogy nem wolth theeb ember kwztek vramnal [Fog.; LevT I, 18 „Scruitor Dempsedj propria" aláírással. – [a]Martinuzzi György]. *1630:* eö neki ket rosz eökeörnel teöbet s egj Fias Diznonal nem adot [Mv; MvLt 290. 211b]. *1651:* ezeke(n) kúúl sok teob (!) beoczwlletes Uraink [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1652:* Vagyon egy Ur Erdőis ... Mikor bwseges Mak termeneis rajta, 200 disznonal teöb meg' nem hizhatnek rajta [Bács K; GyU 130]. *1763:* Hermány János Uram Jnassát által adtuk Köpöczi János vramnak, illyen kondícióval hogy há él hadna minden bákatéllajert téhat tob Gázdát néki nem ádunk [Kv; KCJk 43a–b]. *1797:* le huntzfutazta és disznazta adta teremtette s több affélék [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1842:* a' pénz dolgárol többet nem irhatak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1855:* rend kivül szükséges ezen

malom, mert se Nagylakon[a] se a szomszéd falukban nincs több gátas malom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv. – [a]AF].

8. többi; ceilalţi, celelalte; die anderen. *1542:* azonyom el bochatthna az foglyokoth, az thob dolgok had jaryanak [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Ianoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1558:* hagyom Mynden rwhaymat es Egyeb eltezetymet, Ennek ez gyermekemnek az kyt az Istentul varando wagyok, ha penyg fyw lezen kezenseggel hagyom hogy oztozzanak wele, az teb gyermekjmmel Egyetembe [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1575:* meg Ertettek ... co K. varosswl byro vramtwl az myt co K. Emlekezik Az Ayandekozas feleol ... Az my Illik Az feiedelem Meltozzagahoz, Ez az vthan az Teob feo Nepekhez is, co K. Byro vram Aggion az kiknek Illik [Kv; TanJk V/3. 124b]. *1604:* Az Harangozo mikoron halotnak harangoztat az nagy harangal haromzor az teob harangokkal egyetemben akkor az Varosnak Júth az Egjhazfiak kezekhez f 1/40 [Kv; RDL I. 77]. *1625:* Erkezwen Fejer varrol, egj fő Francziaj kcővett vagj Jubiler ... Attam[a] .... Vgjan ez Jübilernek, es az teob velle levcőknek ... gazdalkotta(m) igj [Kv; Szám. 16/ XXXIV. 20. – [a]Köv. a fels.]. *1640:* ezt Pliasanak hyak ez az Turczilla tevin az kutnal fen az havasban szakad coszve a töb cosveniekkel [UF I, 735]. *1691:* mind ezt közönséges dologb(an) czelekedtem, à több osztozo Atyafiak kepib(en) is [Kv; PatN 54]. *1715:* az után kezdettek ... a több Ponori emberekis helljeket fel fogni, és magoknak a nagy erdőt irtogatni [Lupsa TA; WH. Girsa Flora (56) vall.]. *1770:* ezen malom mindenkor késebben állot meg; az ár vizekben mint a több malmak [Sövényfva KK; JHb LXVII/112]. *1817:* néki is a' maga viselete nem Czégéresebb mint a' több Falusi lakosoknak [K; KLev.]. *1853:* A tegnapi napon ... a cs. ki Járási Hivatalhoz bé szolittattunk vala az hol a több ki adások között leg szorosabb parancsul azt adá ki az Elnök Ur, hogy az állam költsönt égy 3 nap alatt (!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró Pálffi Lajoshoz].

Sz. *1840:* Gábor ... Kedves jo fiu ... Olyan a' több ifjak közt, mint brilliánt a' tarka hamis kövek közt [Kv; Pk 7].

9. más; altul (decît ...); (noch) andere(s). *1619:* Egyéb több beszédünk is volt, de mi szükség Felségedet azzal molestálnom, főképpen hogy így az fővezérség megváltozék [BTN[2] 380]. *1658:* azt gondolok, hogy ha oda reá[a] megyünk, az szolgáiban is meg pirongatunk, talán fog rajtok, de bizony semmit nem fogott rajta; az immár csak elindult, édes Öcsém uram, azt bizony senki az Istennel több megtarthatja [TML I, 107–8 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. – [a]Vass Lászlóra].

II. *hsz* **1.** *~re* többnyire; de cele mai multe ori; meistens. *1710 k.:* gonosz diarrhocám volt egynéhány hétig, az étel csak emésztetlen többre általment rajtam [BÖn. 526].

2. *~ről ~re* egyre jobban; din ce în ce mai mult/tare; immer mehr. *1746:* Étető Ferencz Ur(am) ... az Szegény faluban lakozo más egyéb nyomorusagokbanis alig lézegő Szegenyseget tőbrűl tőbre ne huzza vonnya és rongállya [Szentegyed SzD; WassLt Szőts Stephán (50) zs vall.]. *1761:* ebből osztán tőbről tőbre menvén Lupényék meg szidták Blidár Vaszalit, s egy más üstőkéb(e) akadván meg hurtzolták egymást [Illyesfva Sz; BfR 45. 9 Popa Ursz (30) ns vall.].

3. *~et* **a.** nagyobb mértékben, erősebben; mai mult, în măsură mai mare; in größerem Maße, stärker. *1663:* Azonban valljon azok a puskások hon lételekkel, bejárásokkal s vigyázásokkal kinek szolgálnak többet, mint ő felségének? [TML II, 577 Teleki Mihály Lónyay Annához]. *1670:* oda ki egy cseppel sem szolgálhat Ispán Ferencz uram többet [TML V, 23 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Úgy látom, megárestálásában sem vétett senki többet, mint a Kegyelmed emberi, mert czédulát kellett volna itt rólok az itt való harminczadon venni; úgy szoktunk afféle beküldött jókkal magunk is élni, hogy az kereskedőknek emberséges emberek neve alatt ok ne adatódjék a hazugságra [TML V, 631 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz]. *1736:* bizony jövendőben többet szolgalhatnék, meg látom ha őkis meg emberelik magokot [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. *1759:* az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermeknek nyelvecskéin szájánis hasanlo mozgást ... hanem ... gyomorbéli változásocskái lévén annak mellette többet nyughatatlankodott mint mászor [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1772:* Az Utrizált Hegj a' ... Királjfalvi Malomnak fel állása előtt még többet suvadozott mint azután [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 315]. *1804:* Félignél többet viseltes karton köntös [Borosbenedek AF; SLev.]. *1805:* (Az udvari majoros) Köteles lészen ... Majórságokot mentől többet Szaporittani [Erdőszengyel MT; TSb 43]. – **b.** hosszabb ideig, tovább; mai mult timp; eine längere Zeit. *1555:* iol tugia azt k hogy en K mind eltig zolgaltam ez vtanys zolgalok, meg latia K, hogy az meniet ez tenne ez vtanis tebet zolgalok ha isten meg tart [Gyalu K; BesztLt 5]. *1573:* Olaz Myhal deak hity vtan vallia, hogi Twgia azt hogi Darochy Matiasnak az vtolsory felesegetwl egi gywrko New fia Marat volt, ky Elt az Annya halala vtan teobet fely Eztendeonel [Kv; TJk III/3. 157]. *1595:* fel zeókék Istua(n) es el mene gyorson ne(m) mulatha teóbbet [UszT 10/40]. *1653:* A ki erről többet akar érteni, forogjon többet benne, és talál könyvet róla [ETA I, 121 NSz]. *1648:* ha penigh co Ngha hitünket nem acceptallya, az Poenat ... co Ngaa ad quindenam Exaqualtatna Eö kglmen aszt eö kglme megh adgya ezak legyen obsolutus az Ratiok(na)k Examinalasatol hogy többet ne busullyon miatta [Alvinc TA; Szád. Casp. Boda Petrus Zenas de Balliokhoz]. *1770:* Úgy mondják, hogy a szegény director <Tolnai> úr papot kivánt halála előtt ... Azon nap holt meg tavaly a thesaurarius Bornemisza Ignác, hanem, amint mondják, ez 20 órával élt többet [RettE 225]. *1791:* a kőmivesek a belső pintzét már meg boltozták, és már az idén talám nemis merünk többet rajta dolgoztatni a kő mívesekkel, mert már naprol napra közelget a Tél [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* azt mondja Zejk János úrfi gróf Bethlen Imrének: Imre, neked inasod is <van>, akinek étel kell hogy maradjon, nekem pedig nincsen, hanem váljunk meg egymástól, s Fogarasi ehetik velem, azért én többet nem fizetek [FogE 209]. *1830:* a Tekintetes Ur[a] ... meg Szollittatik, hogy e részb(en)is többet ne késedelmezzék, mely miatt a Felsőbb Rendelések altal Árvai Szekünk(ne)k parantsoltatott pontosság hátramaradást Szenvedjen [Ne; DobLev. V/1156. – [a]Dobolyi Sigmond]. – **c.** többször, gyakrabban; (de) mai multe ori; mehrmals, öfter. *1590:* ky teobbett reszegeskettek mindennap ott kw(n) vattok [UszT]. *1661:* Hogy Kegyelmed nekem azt írja, ha az béres kezében akad, többet nem eszik, aval nekem Kegyelmed igen nagy örömet nem szerez, mert Isten úgy bennünket meg nem szabadít [TML II, 113 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1669:* Zólyomi felől, ne adja Isten, én többet beszéljek ű nagyságával, mivel most is eléggé neheztel reám érette [TML IV, 585 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1675:* Nekem Veselyeni

uram egyszerűnél többet nem írt [TML VII, 6 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1743:* eö Natsga Malma … többet áll veszteg hogj sem forogna [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1752:* Bikáczai Várczán Páskuj többet élt Lopásával mint sem igaz két kézi munkájával [Lomos[a] Sz; BfR Bálás Péter (42) zs vall. – [a]Eltünt település Szilágycsch táján]. *1772:* (Az ökör) Bendőjinek pedig a' Feketéje a' belsö fele … tsak magátol, hidegen is ollyan könnyen le koppada 's le hámlék, hogy … soha ollyant többet nem láttunk [Koronka MT; Told. 26]. *1822:* én azt hallám Hadja el kied mert már megis holt, ne üsse többet [Uzon Hsz; HSzjP Magyari Pál (36) vall.]. *1864:* Hangás oldalos sz., az alyába egy … kis patakon van egy egy kövü malmocska – többet áll, mint jár [Türe K; KLev. Tomai László kijegyzése].

4. *~ért* többször; cu un alt prilej; anderes Mal. *1731:* migh az emlitett Aszszonj éll többért nem molestallya [LLt Fasc. 50].

III. *állítmányként* **1.** idősebb, öregebb; a fi mai bătrân de …; älter sein als … *1761:* Negy Ménlo … Szég szörü Anglus több husz esztendosnél [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5].

2. bőségesebb; mai îmbelşugat/bogat; reicher, mehr sein als … *1793:* az Ételek is mind fáinobbak mind többek voltanak, mint egyébbkor [Koronka MT; Told.].

3. nagyobb (mennyiségű); mai mare; größer, mehr sein. *1540:* kerem mynth kegyelmes uramath, hogy the k: kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywgythassam meg a labomath, merth lathya Isten, hogy imar thyz penzemnel theb nynchen [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1561:* Mynden mesternek Saiat es twlaidon Belege legen es azt kiki mynd az ρ miere fel wsse eg lot czwst bwntetes alat az ew belyeget, arra az mel fel giranal tewb lezen [Kv; ÖCArt.]. *1642:* teob uolt az adossagh, de nyluan constal, hogi Veleo Jstuan muelesenel harom forintiatt le szallitotta [Kv; RDL I. 128]. *1663:* Tudok az Sebesd ágánnis egy nyl földet égy déligh járásnál nem lehet több [Szováta; Berz. 11. 79. 9]. *1701:* ha az nagj Balasi Boldisar és Feleséghe resze töb lészen annál, mellyet az Relicta reszén epittettek refundallya az Relicta(na)k [Kissolymos U; BLev.]. *1830:* azon darab helly … a régi Conscriptiobéli quantumnális sokkalta több [Kajántó K; KmULev. 2]. *1894:* Józsi, azt hiszem, felhúzza a vállát, s azt gondolja: „fene! mennyi könyvet írtak már a világon. Eggyel több, szegény Ödön!" [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1766/1802:* Az Oculationak objectuma egyéb semmi nem lehetett, hanem tsak amint a Mlgs Actorak Instantiajakban feladtanak … mert külömben több lenne a sorogjában mint a Szekérben [BSz; JHb LXXVII/3. 15].

4. fontosabb; mai important; wichtiger sein als … *1672:* Bizony nem vagyok oly bolond, hogy uramnak, fejedelmemnek oly tanácsot adjak, kivel magát, országát elveszessc, mert nekem is több hazám ennél [TML VI, 142 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

IV. *fn* **1.** az emlitett dolgon kívül nagyobb jelentőségű, nyomatékosabb dolog; lucru mai important; außer der erwähnten Sachen noch etwas von größerer Bedeutung. *1670:* Barkóczi Sándornak ott létét értjük, de akármit beszéljen, senkivel se gondoljon Kegyelmed semmit is, tudván azt, édes hazájának s urának többel tartozik, hogysem mint másnak [TML V, 54 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1675:* Én Uram, ezt nem (nem is örömest annuálok az ily vélekedésnek) hogy ebben legkissebbet is vött volna Kegyelmedtül Belényiné asszonyom, de ezt ö kegyelme szájából böcsületes emberek hallották s többet is, de azok nem illetnek engemet [TML VII, 53 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1681:* Eszt (: és többet nem is :) percipiálván Páter János uram gondviselője Jenei István uram kezébül, adtuk inventáriumban mostani tiszt Endes Miklós uramnak, eö nagysága részire való lüvén ez [CsVh 94]. *1757:* többetis lehetne reméllení [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1776:* Előttem fel is olvasá ã Mgs Praepost ur[a], de azokban egy sem volt ollyas, hogy minek előtte Groff Kornis Kis Aszszont el venné, tartoznék Pápistává lenni, Mellyet ã M. Groffné ugyan ugy kívánt, de ã M. Praepost Ur hellyesebbnek tartotta most M Gróff Lázárt nem erőltetni többre [GyL. Adalbertus Biró siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva[b] vall. – [a]A reverzális pontjait. [b]MT]. *1843:* A' Tisztelt Ttes Tisztség … a kérelmes közönségnek többet engede, mint sem kért, mivel … a pálinka főzés határtalan gyakorlatára, söt árulhatásarais felszabadítá [Km; KmULev. 2 Kováts Miklos adm. nyil.].

Szk: *~et vár vkitől. 1672:* Hej lelkem Öcsém, bezzeg bizony többet vártam volna Kegyelmedtül és Naláczi uramtúl! [TML VI, 171–2 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1746:* hogy nagy instántiakkal jártam eö kigyelme után, annál többöt várt töllem akkor mikor azt mondatta, én nem adom ugymond kezedhez a marhádott meny wradhoz, lassad mit tselekszik urad [Szentegyed SzD; WassLt].

2. több/nagyobb számú személy/élőlény; mai multe persoane, oameni în număr mai mare; mehrere (Personen, Lebewesen). *1580:* Biro vram az Malom mesternek keowetsegere, ha tyzed allya kel, azt Aggion ha teob kel is adasson eo kegme teobbet hogy Molnok ne allyanak meg [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1653:* Mósa Gergely jó vitéz ember vala Ernyében, de ottan elesék többel együtt, s megtére a székely onnat, és a hajdu is elméne [ETA I, 70 NSz]. *1782:* Az határpásztorok<na>k határőrzeni egy lovon nem is több<ön> lészen szabad menni … de egy lónál többön tilalmasban menni nem szabad [Oroszfalu Hsz; RSzF 152].

3. több dolog; mai multe lucruri; mehrere Sachen. *1618:* az zsitvatorokbeli confederatióban is expresse megvagyon, hogy tizenegy kővárat, kit akkor birtak az törökök, semmi szín alatt többhöz közöket ne mondják Magyarországban [BTN[2] 134]. *1662:* holnap többet írok [TML II, 225 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1721:* többetis keszitnek valamenyi kivantatik, arra igirtek magokat [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.].

Sz. *fösvény ~et költ, rest ~et jár. 1667:* Fösvény többet költ, rest többet jár [TML IV, 144 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *sok szem ~et lát. 1676:* Ihon mellettem sincsen senki, csak magamtúl kell cselekednem; az sok szem pedig többet látna [TML VII, 291 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. többség, nagyobb rész; partea mai mare (din ceva); die Mehrheit, der größte Teil. *1590:* Ismet warasul attanak wolt f. 40 zabra melynek az teobit be atta hanem czyak Maradot adossa f. 5 d. – [Kv; Szám. 4/XVII. 15]. *1667:* Ennek[a] az többit költetem szok aprollek Egjetmasra mellyek szökszegeszek voltak [Utl. – [a]A pénznek].

5. nagyobb terület; alt teren; größeres Gebiet. *1763:* a' hellyet tisztitottuk, hol egy bogjatskára valo hellyet, hol többet [Zágon Hsz; Szentk.]. *1770:* az akkor kijedzett s tett Métán kívül semmiis, és több ez Templomhoz nem szakosztotott? [K; JHbK LVI/1 vk].

6. terjedelmesebb rész; parte mai mare; umfangreicher Teil. *1592:* Thwdom hogy fen a teteon egy kiczydet foglalt vala Domokos Mihaly be kertelte vala ahoz Eppite ozton teobbet Fabian Jstwa(n), keornywl [UszT].

7. más; altceva; etw anderes. *1763:* a Falubanis ollyan gajvásak az Marhák hogy én többet ollyant nem láttam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

8. *~ek* **a.** pontosabban meg nem határozott számú személy; mai multe persoane; mehrere (Leute). *1570:* Nagy Vincze … vallya, hogy egy More Janos New Atthiafia volt neky ky megh holt, Es azt Bezelly volt hogy vas tamassal es Teobekel, Addegh Jtatak az Rengeo Anna Vrat, hogy ely alwt az agion Az feleseget ky vyttek az hazbol es azt chelekettek vele myt akartak [Kv; TJk III/2. 106]. *1573:* Feier peter[a], Egyk aztalnal wl volt teobekel egembe [Kv; TJk III/3. 203. – [a]A valló neve]. *1574:* Azt Byzonnial twgia hogi az Leany … az Maszik hazban volt giertya belt chinalt volt teobekel egywt [Kv; TJk III/3. 329a]. *1598:* Eger Balinth Junior az kapithan hidelwen … vallya, En oda hatra Jttam Aztalos Janossal es teobbekkel, en nem lattam minth indultatott az haborusagh, es kik verekettenek [Kv; TJk V/1. 241]. *1607:* tebbekkel edgiwt eseót rayta az zerenczetlenseg [Mv; MvLt 290. 12b]. *1657:* az velencések az akkori lengyel királyt, Vladislaust, arra bírták vala, hogy török ellen hadat inditana … annakutána … invitálá az keresztény királyokat, fejedelmeket, sőt csak jóhírű generális embereket is azon pogányság ellen való hadra, többek között az litvániai hereceget Janusius Radcivilt [KemÖn. 289–90]. *1662:* Az lengyelek kiütésekkor való csata alkalmatosságával többek között Szatmár vármegyei egy jó szabású nemes ember, Tunyogi Ferenc fogatván és vitetvén fel többek között, evangéliumi valláson levő, az asszony … eleibe parancsolta vala vitetni [SKr 241]. *1687:* Üzni kezdek a' harom Attyafiak a pakuralt (!), es többeket az kik ot voltak [Huréz F; Szád. Raduly Mark (20) jb vall.]. *1752:* Illyésfalvi N(c)m(e)s Pap Vánka volt a többek között edgyik kereskedő pajtássa [Bikácza Sz; BfR Elek Miklos (56) jb vall.]. *1784:* Etzken Mosest ismèrtem … a Házát … Barabás Joseff horda el, és en is segeltettem hordani kalakában többekkel együt [Albis Hsz; BLev.]. *1806:* mig a többek ettek, az asztal körül tèvelyegtünk, nyalánkoltunk 5tig [Dés; KMN 194]. *1839:* a' Paczolai familiát nem az én házom népe Constituálya – többekből áll [Szentbenedek AF; DobLev. V/123]. *1852:* 19ik Januarii 852 Kántor Céhgyüllés tartatot feljelentődött, hogy több mesteremberek a Céh Cassájába tartozó tömegi Camatokat a maga rendin be fizetik – többek pedig … tartozásaik kamatjaikat fizetni vonakodnak [Kv; ACLev. 32]. – **b.** pontosan meg nem határozott számú dolog; mai multe lucruri; mehr (unbestimmte Zahl an Dingen). *1618:* Az többe között nagy hitemre kérdezte[a] tőlem, hogy ha Nagyságod küldte követségbe? [BTN[2] 133. – [a]Görcsi Mehmet pasa]. *1640:* Az az dologh teobbekkel edgiütt en eleöttem ment ueghben, enis uoltam eggik Regius auagy Arbiter az dologban [Kv; RLt 1]. *1657:* Vala ezen jámbor fejedelemnek más testamentuma is, melyet írt vala 1644-ben, ez igazán és authentice emanáltatott vala, melyet magammal is olvastatott, kiben többek közt Gyalut Monostorral, Fenessel és több jószágival, az gyógyi jószágot és többeket is nékem és Bornemisza Pálnak legálta vala [KemÖn. 304]. *1674:* Az várakat Magyarországban rontják. Az végeken kivül többeket nem akarnak hagyni [TML VI, 570 Teleki Mihály Apafi Mihályhoz]. *1799:* a' többök között egyszer … valami Furot keresvén [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1806:* A' Felperes a' többekhez[a] bé ád egy Memorialist sub D [Dés; DLt 250. – [a]A többi melléklethez]. *1823–1830:* Az utoljára megmaradott két krajcárnak egyikével vettem egy képet, igen hitvány nyomtatást fa metszésre, melyet többekkel együtt egy utca szegeletére a kőfalra aggattak volt fel [FogE 258]. *1844:* A' többek között egy csürke elveszése felett éppen jelen voltam a' mikor a' csürke felett öszve szolalkozások lett Cseresnyés Dánielnével[a] [A.sófva U; DLt 1441. – [a]Szakmári Ferentznek]. *1849:* a' nő … Szobájának Koltsával a' Kelemen Beni Szállása Szobájának ajtaját kinyitogatta és onnan le téve volt podgyászszait kilopta melyekből többeket azután a' nőnél Kelemen Béni … megtanált [Kv; Végr. Vall. 45]. – **c.** a többiek; ceilalţi, celelalte; die anderen. *1768:* azon két szürke kantzák szaporodásaival edgyüt a töb ott lévö kantzákkal oldaloslag jártak külön szakadvan, és amig ott voltunk annak utánna három Napokon mind külön jártak a többektől [Páké Hsz; Szentk. Jos. Szörtsei kezével]. *1814:* (A felperesnek) a' 9k Tanu ellen tett ki fogása is … helytelen, mert nem tsak ennek vallomásán épitett az Alperes hanem a' többek mind ugyan azon egy normán fatealjak az igazságot [Dés; DLt 56].

9. *~ünk* **a.** több személy; mai multe persoane; mehrere Personen. *1586:* Nemethy Istuan vallia, Mikor meg vertek volna Imrehet hagiak hogy minekeonk kezwnket fogia, mikor a' teobinknek kezeket fogta volna, Nem Akaria vala kezemet Neke(m) foghni [Kv; TJk IV/1. 544]. *1604:* rank wtenek, nemw gonozul teueo emberek zinte seötet ueghbe, migh teobbinknek hire leon benne egj Attiankfiat Farczadj Czeriak Ferenczet le uerek [UszT 18/73–4]. – **b.** a többi társunk; ceilalţi tovarăşi/camarazi ai noştri; die anderen von uns. *1586:* Kadar Matias vallia … senki keortwellyet el sem loptuk, hane(m) ha Az teobink (!) chelekette volna [Kv; TJk IV/1. 579].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~et kiván* többre van szükség; a fi necesar un număr mai mare (din ceva); noch mehr verlangen, noch mehr nötig haben. *1576:* Rendeltek eo k. hogi 12 Lo fogattaßek postasagra … hwl penig az Zwkseg teobet kewan, Az keoßeg lowat sem kemelhetik meg teolle [Kv; TanJk V/3. 135b]. *1670:* Ha többet kivánna is az helynek mivolta, Kegyelmed tudósitson [TML V, 56 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~ön eladódik* drágábban adódik el; a fi vîndut mai scump; teurer verkaufen. *1725:* ha a dolog arra menne, hogj Jenei Györgj ezen kötött örökségeket kénszerittetnek el adni … a mivel az örökség többen el adodnék, tartozzék a Creditor a superfluitást … jo lelki ismerettel keziben szolgáltatni [DobLev. I/116] * *~re becsül* többre tart; a aprecia mai mult (decît …); etwas mehr schätzen. *1662:* egy embert Istennek annyi sok ezer nyájánál többre s nagyobbra becsülni nem kellene [SKr 393] * *~re fakad* merészebb tettet visz véghez; a se angaja la fapte mai mari/curajoase; zu mehr bewegt/ermutigt werden. *1672:* Azt gondolám, hogy mindjárt viszik levelemet s igen sietve írtam. Azután mű is szaporodván és azzal az discursusok is többülvén, tagadhatatlan, azon alkalmatossággal mások is többre nem fokadtak volna [TML VI, 310 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1678:* Ez magyar hadnak Nagyságod kegyelmes dispositiója alatt léte és függése nagy megtartózkodásokon volt sok gonosz elfordult elméknek az mostani motusokban, ezért is nem mervén többre s nagyobbakra fakadni, ez nem lévén, félő bizony bátorságosabban újra kezdik, kit Isten ne engedjen következni [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez] * *~re hág* megnő; a creşte considerabil; bedeutend wachsen. *1811:* A' mennyivel serdül a' Férjfi későbbre, Esze 's tartossága annyival hág többre [ÁrÉ 31] * *~re lép* tetéz vmit vmivel; a mări/spori cu ceva; etw überhäufen. *1672:* Vér György uramnak mivel jobbitották meg fizetését, ím Kegyelmednek in paribus oda küldtem

ő nagysága parancsolatjából; azért lássa ő kegyelme. Úgy látom, többre nem lépik; ebben is, úgy látom, leginkább Kegyelmedet tekinti [TML VI, 273 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~re mehet* többre juthat; a putea avansa (în funcție/grad); vorwärts kommen können, mehr erreichen können. *1666:* Én, Uram, eddig sem voltam ő nagyságoknak ezen az portán vak s süket szolgájok, annál inkább ennekutánna tanúságomban s ismeretségemben is öregbülvén, az ő nagyságok kegyelmességekből többre mehetek [TML III, 597 Rozsnyai Dávid Teleki Mihályhoz]. *1766:* az A. eo Kegjelme ... most tőbre nem mehet, hanem tsak tsupán azt kell Disputálni, leheté a' két Ház közt Métát erigálni [Torda; TJkT V/325]. *1778:* Igaz, hogy illiteratus ember volt[a], de mégis egy káplárságnál többre nem mehetett, mivel szörnyű részeges és kurvás volt nyavalyás [RettE 388. – [a]Pataki Ádám]. *1812 k.:* sokáig hajházta a Grofot Grantzki tsak ugyan végre meg taszigálta a' mint értettem többre nem mehetett mert uram magát közben vetette [Héderfája KK; IB. Takáts Josefné Jánosi Erzsébeth (28) tiszttartóné vall.] * *~re megy* **a.** többet számlál; a depăși suma de ...; eine bestimmte Summe übertreffen. *1573:* Katalin darochy Ianos zolgaloia Azt vallia, hogy ... Kalachsiteone penig harmat[a] foglalt volt Maganak az eo adossagara Illen modon hogi ... pechine viselie gongiat eo arwlia ky es penzt aggion neky my helen ely kely az bor, ha teobre Megen az adossagnal Eomagae legen [Kv; TJk III/3. 206. – [a]Három veder bort]. *1776:* ha a Bátyám épületei mind betsűre mentek volna, en bizonyos vagyok benne hogy bizony tőbre ment volna az azokbeli részem ennékem 300 száz (!) forintoknál [Mezőbánd MT; MbK X. 45]. *1829:* Vajda Ur fel olvasta a Gyűlésbe, hogy tsak 25 forint gyült, holott az Apám másokkal együtt fel vetették, s tőbre ment, a már tsak az elébb el Licitált Fák árra 40. Rforintnál [Mezőkölpény MT; TSb 32 Abrahám János kezével]. – **b.** többre jut; a obține/realiza ceva; mehr erreichen. *1676:* Tegnap Naláczi urammal az követnél valánk, megmutattuk a fővezér levelét, de énnekem annak előtte kiadta vala magát; tegnap sem mene többre [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Sok izengetések, disputatiók után gróf uram négyszer is menvén le az franciához, többre csakugyan nem ment, hanem hogy az had legyen egy corpusban az ellenség földén [TML VII, 427 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. – **c.** felbátorodik; a prinde curaj; Mut fassen. *1847:* Azután még későbbre többre is ment, mivel a szolgálatra menő embereket visszakergette útjokból ... annyira megbízta magát, hogy még a tiszteket is piszkolni, tekintetekbe kisebbíteni nem átollatta [VKp 188] * *~re néz* többnek néz; a aprecia/crede că este mai presus de ...; jn für mehr halten als ... *1834:* a Tiszt ... egyebeket elhalgatva illyen szokkal élt: ötöt egy Regius nem regulázza őszve káromolván égre kialto szokkal – engemet nem néz tőbre mint egy Regiust [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap vall.] * *~re rúg* többet tesz; este/face mai mult decît ...; mehr ausmachen. *1855:* a' kötelezveny kelésekor bizonyoson nem lehetett tudni az engemet terhelő ado hátralék összegét, de annyit igen, hogy egy száz eztüst Rforintnál tőbre nem rug [Fejér m.; DobLev. V/1388] * *~re segít* vki vagyonát gyarapítja; a ajuta propășirea cuiva; jn zum Reichtum/Besitz verhelfen. *1742:* Csinaltatott T. Nmts Benkő Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi Templombeli praedikallo székre egy karmasin szin Anglia posztobol valo boritekot kőrős körül fekete kötessel megpremezettett is Segellye Isten tőbre is az Aszszonyt [Árkos Hsz; SVJk] * *~re terjeszt* kibővít; a extinde/lărgi; ausdehnen. *1799:* a Joszágot ... kezemhez vettem ... inkábbis akarván itten Alvinczen kevés Joszágotskaimat többre is terjeszteni [Alvinc AF; Incz. XI. 31a] * *~re terjesztés* kibővítés; extindere; Ausdehnung. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129] * *~re-~re megy* **a.** többet és többet valósít meg; a realiza tot mai mult; Schritt für Schritt größer steigen, immer mehr erreichen. *1816:* Karátson Hava 7dikin midőn lennénk ... Nagylakon ... jelen levén mind két részről ... meg gondolván aztot hogy el életben akárkinek is tőbre tőbre menni, s nagyokra törekedni, nem tsak hogy sok gondot ád, hanem más felebaráttya segédgye nélkűl némelykor lehetetlen ís tzélt érni [Nagylak AF; DobLev. V/998]. *1832:* A Feleségem ... anyit volt bátor mondani némely terhes szavaira ő N(agysá)g(á)nak – Én még ifiu gazdaaszony vagyok – 's' annál fogva, megeshetik hogy hibázomis némellyekben – de igyekezem többre többre menni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. – **b.** fokozódik; a se accentua; sich verstärken. *1823–1830:* az asszonnyal való dúl-fúlás mind többre-többre ment alattomba [FogE 112] * *~re-~re terjeszkedik* egyre nagyobb hatáskört tulajdonít magának; a-și depăși atribuțiile; die Grenze der eigenen Kompetenzen überschreiten. *1847:* Midőn Varga Katalina legelőször megjelent Bucsumba 5 vagy 6 évekkel ezelőtt, az embereket azzal biztatta, hogy ő a királyi fiscussali perekbe eljár ... hovátovább mind többre-többre terjeszkedett, elannyira, hogy midőn az uradalmi tisztek parancsolatjából a fűrészhez megkívántató fenyőfatőkék levágására több embereket küldöttem ki, Varga Katalin mintegy hatvanadmagával az erdőre kimenvén, onnan a munkásokat mind hazakergette [VKp 196–7].

többé 1. a jövőben soha; niciodată; nie mehr. *1558 k.:* Ez dolog chodalatos hogy az ember Nem vezy ezeben az Isten dolgat es bölchesseget, kyt ember Nem tud Meg böchwlny azt vgy tarcha Mint Isten adomanyat, hogy Ne tekozolya azt, Mert ha azt echer elueztel, tőbe Meg nem talalod [Nsz; MKsz 1896. 297]. *1570:* Nagy Myhal ... vallya, hogy ... hitta volt Zabo Jmreh Zeolcyebe es Mwtogatia volt neky ezt Mondwan, Jm ez en zeolemet Zaz forinton keryk Mint Theeeyk neked ha ely aggyam Rayta ... Eo azt Montha neky hogi ha meg aggia az zaz forintot erte az kinek Arwld semmyt Ne zol Theobe hozza Bar ely aggyad rayta [Kv; TJk III/2. 91]. *1589:* 7 Decem(bris) Mykoron Gyulaj Pal. Dyznayat be hajtottúk valla, Koltottúnk az Nemes vrainkra, es Zolga Byrora Kyk elot az Dyznokat ky Attúk es P(ro)testaltúnk, hogy Teobe Reyaya ne haychya Mert ha teobbe Reya haytya Mind le veretyűk [Kv; Szám. 4/XII. 15]. *1616:* az Nyoltz[a] Kö soo conferalasa útan ugya(n) abban meg vagyon parancolua, hogy az dolog felöl ne kellessek tőbbe az Feiedelmet megh talalni [Kv; RDL I. 100. – [a]Nyolcszáz h.]. *1697:* vetkes(ne)k talalva(n) Mihaly Deaknet az Sz. Parcialis mostani vetket remittalta es meg fenyítette, ugj hogj tőbbe ne nyelveskedgjek [SzJk 304]. *1729:* Bartok Kelemen Uram engemet Bodola Györne Aszszonyomni hiván a Tüzet kioltá Bodolánc Aszszonyom, Bartok Kelemen Uramat s Felesegit Czokigatá s azt mondá, ott abba Hazba a hol most Bodolané Aszszonyom Lakik többe nem főz [Feldoboly Hsz; DobLev. I/949 Bacso Pál (40) pp vall.]. *1760:* mint hogy kgld, már mindenképpen tudja ez iránt való elmémet, többi ez iránt már nem is alkalmatlankodom [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával]. *1807:*

Iffiabb Rettegi Sigmond ... Joszágát Csiki Isák Urnak zállogban adván, innen Erdélyböl Apahidárol el távozott, és többé viszszá nemís jött [Borsa K; RLt O. 2 br. Jositzi Mihály (40) vall.]. *1873:* Gombár Józsefné Turák Juliska, azon panasza folytán, mely szerint férje, Gombár József öt, mint nejét rongálja ... békére szolitottuk fel, de a béke nem sikerült, mert a nő azon feltétel alatt békél, ha férje ... többé nem veri [Burjánosóbuda K; RAk 19].

Szk: *~ se egykor, se máskor* többé soha. *1846:* figyelmeztette hogy házát többe se egykor, se más kor ne gyakorolya [Kv; ACLev. 49] * *soha ~. 1591:* Capitanj vram Mintszentj Benedek vram megh ertwe(n) fogatta megh vgia(n) Mester Balast ... Ki vegre sok teorekedesre kezesse(n) bochiatot co kegme kj Jllie(n) condjtiowal hogj soha teobbe az vrunk feolderul sohowa nem megie(n) lakny [Sándortelke U; UszT]. *1670:* valaki illye(n) s chez hasonlo gonosz czelekedetekbe(n) léledzik ... az hazából kesertessek ki, és soha teobbé ez varosban bé ne jöjjön [Kv; TanJk II/1. 759]. *1868:* A' burjánon ha most meg maradnais az idegen juh; de soha többé az általános kül és bel birtokosság bele egyezese nélkül cladni ne lehessen [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

Sz. *1829:* az irtt Pallér[a] azt is kérdezvén tölle hogy jött el Szarvadi Urtol? talám meg ölte? erre azt felelte ölte a' Hohér, én nem öltem, hanem a' Földhöz vágtam hogy többé fel nem kell (!) [Kv; DLt 9. – [a]Kolosvári Kőmives Paller Borger Ferentz].

2. még (egyszer), ezután; încă odată, de acum/azi încolo; noch einmal. *1670:* az J. ... az Tanacz haz eleot palcáztassék és verettessék megh, de ugy hogy ha teobbé comperialtatik affele szitkoknak neméb(en) leledzeni, erdemes jutalmát el vészi [Kv; TJk XI/1. 21]. *1672:* teobbé effele alkolmatla(n) gondolatlan káromkodást importalo szoktol az I(neta) tavozzék [Kv; TJk VIII/11. 197]. *1688:* Michalis Nemegyei: A sz: Partialis Nemegyei Mihaly Uramnak ez egyczeri cselekedetiröl, részegeskedéséröl kardoskodasárol condonál de illyen conditioval, hogy a Vissai[a] Ecclesiat complacallya meg kövesse, es obligallya magat maga kezének subscriptiojával, hogy ha többé e fele enormitásokba elegyitené magát a' sz: Társaságtol rejicialtassék [SzJk 223. – [a]K]. *1696:* ha többé illyen szinü dologb(an) avatna magat az I és meghbizonyosodnek cselekedeteinek mélto jutalmat nagyub gradusb(an) fogja magan megh tapasztalni [Dés; Jk]. *1709:* Sandor Martonne mi elöttünk obligala magat hogy ha többe nyelvevel mocskolodnek es masokat becstelenitene meg kalodaztassek es megpalczaztassek | Nagy Janosneis leanyostol ha többe nyelvekkel mocskolodnak a pelengeren meg csapattassanak es Eclabol ki rekesztessenek [SzJk 861]. *1726:* Zilahi Eke Janos ... az szék ház elött keményen meg verettessék, és ha többe valakit hasonloéppen (!) meg mocskol nyelve is kivágattatik [Kv; TJk XV/6. 52]. *1731:* Szilagyi Szécsi Maria ... fertelmeskedéséért hohér által a pelengéren mint igen szokásos kurva meg csapottatik és az város határárol el üzettetik, ha többé ez Városon tapasztaltatik fertelmeskedni orra füle el vágattatik [Kv; TJk XV/8. 26]. *1780:* Némelyek gazt, szemetet hánnak a falu patakjába, úgy az utcákra is. Másodszor dögöt vontattak illetlen helyre, azért az is tiltatik. Valaki többé azt cselekszi, toties quoties egy-egy magyar forintot fizessen, mégis többé azt ne cselekedje, irremissibiliter [Árkos Hsz; RSzF 101]. *1807:* Letzkét mondottam, de nem tudtam a Rector pirongatott de fel se vettem még tsufolodtam az háta megett, a meg vert, és az nap többé meg sem halgatta a' Letzkémet [Dés; KMN 353]. *1823–1830:* ha békesség nem lenne is, nem lehet félni, hogy a franciák többé úgy benyomuljanak Németországba, mert az austriakusok nagyon eröt vettek rajtak [FogE 217]. *1842:* a' Lelkem Anyám naponként roszabbul van ... én nem reméllem hogy többé fel gyogyuljan [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1846:* Annyi igaz hogy Ifj: Imre Mihály mérgesetske ember de még is hogy többé másokkal valami illetlenséget követett volna el T: Dosáné aszszonyon kivül ... nem tudom, nem hallottam [Kakasd MT; DE 2].

többecske I. *szn* **1.** kevéssel több/nagyobb; cu ceva mai mult/mare; ein bisschen mehr/größer. *1656:* Szin uaj haro(m) fa edenyben, lehet Ur. Nro. 2. vagy valamiuel teöbbeczke [Dob.; Mk 5 Inv.]. *1770:* minden második, vagy harmadik esztendöben egy egy 20 vedres (: neha többetske neha kevesseb :) hordo Bort árultam [Babuca Sz; IB. Volgangus Szároz (60) jb vall.]. *1801:* edgy öllel s még valamivel többetskével [TL] | (adtam kaszálókat) oly formán miképpen az orótvány földet adtam volt de mint hogy ezek többetske capacitássuak, tehát erre nézve még adott Buza János nekem ... hat magyar forintokat [DLev. 1. VII. A. 2]. *1823:* 2/3 részénél valamivel többetske rész Szálosabb Erdö [Majos MT; Told. 48]. *1837:* elis adogatott az ösi földekböl még többetskét mind a' mennyit váltott [Kissolymos U; Márkos lev.].

2. nagyobb értékü; cu ceva mai mult/mare; etwas wertvoller. *1779:* a husz pénznek ... interesse egy pénznél valamivel többecske [Bö MT; Sár.].

3. kevéssel nagyobb fokú; cu ceva mai mare; in etw größerem Maße. *1847:* Feljövö utamon most többecske figyelemmel lévén, mint régebben, a' Királyhágon innen örömmel szemléltem: hogy a' mező a' tagositás és az ujjabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Ujf. 6 Ujfalvi Sándor Lészai lev. Pestről].

II. *állítmányként* **1.** értékesebb, többet érö; cu ceva mai valoros; mehr taugen, wertvoller sein. *1760:* Többetske lévén ... a' Meleg Mihálly ö kglme adta Tsere [Mv; LLt 98 Fasc. 3].

2. kevéssel nagyobb; cu puţin/ceva mai mare; ein wenig größer sein. *1783:* amely rét ... mindenüt többetske a negyediknél [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1820:* Lörintzi Péter adta föld többetske vagy is nagyobbotska a' tisztelt Ur adta földinél [Kőrispatak U; Pf].

3. nagyobb számú; a fi în număr mai mare; in etw höherer Zahl sein. *1775:* a mi Marháink ... többetskék az ö Kigyelmekénél [Mv; Told. 14. 44].

III. *fn* **1.** nagyobbacska rész; parte/teren mai mare; der etwas größere Teil. *1781:* Lévén ezen Falunak Ádámosnak Felsö végin, éppen a Ngod Tanorokja mellett eddigis némellyikünktöl gyepüvel bekerittett Tanorokotskánk, mellyb(en) ... többetskét birtunk [Ádámos KK; Pk 7]. *1810:* Lá Brányistya vagyon egy darab Erdö ... kiterjedésének egy harmad részinél valamivel többetskéjin a' Fák még régenn levágattak volt [Dob.; Ks 76 Conscr. 82–3].

2. nagyobb mennyiségü dolog; cantitate mai mare din ceva; ein größere Menge. *1675:* az pénz(ne)k az eö mennyiségéhez képest, többecskéböl, ugy mint kilenczven három forintbol, tize(n) kilencz forintot negyven pénz héján ... meg kárositott [Kv; TJk VIII/12. 98]. *1734:* mivel Ispánya voltam és parantsolt, hogy külgyök de igen bö mértékben nem küldette(m) hanem hol hat marjast hol hetet néha többeczkétis, a mikor parantsolt [Kövárhosszúfalu Szt; TKI]. *1759:* a' Törökbúzát el-tsépeltettvén ... mü gyanityuk, hogj volt három száz véka, még talám többetske is [Maros-

ludas TA; TKl Puja Thoador (40) jb vall.]. *1771:* most is vagjon jótskán mind Buza mind Málé, de nem mérem fel mig többetske nem gyül [Esztény SzD; Told. 5a].

többecsként többet; (cu ceva) mai mult; ein wenig mehr. *1581:* Az faknak penig el adassat ekeppe(n) Rendeltek hogy a' hol io Az Erdeo hozzaba 20 Rudat zelybe 8 Rwdat Aggianak, Ahun penigh ky zaloltak az lowat abba teobbechykent aggianak [Kv; TanJk V/3. 237u].

többedmagával több személy együtt, akik közül a szóban forgó személy az egyik; cu mai mulţi inşi; mehrfach begleitet. *1570:* Trombitas Boldyzar ... vallya hogy ... Aztis Latta hogy harom wtalis Menth fely az Toromba Zabo Janosne hozzaia[a] de nem egedwl, hanem teobed Magawal [Kv; TJk III/2. 22. – [a]Trombitas Demeterhez]. *1585:* Minden Tyzedes az eo tizedeben walo hazakat es thwzeleo helicketh minden heten el larion, Ahonnath veszedelem keowetkezhetnek thwz miath az ollian helyert megh Inchek a' haznak gazdaiat, hogj megh Epiche Hanem (!) chielekezy, Annak wthana az eggik az eggik (!) Capitannal vagy teobed magawal mennienek a' hazhoz, es azt az Artalmas, wagy felelmes thwzeleo helyeth hatalmok legien el rontany [Kv; PolgK 15]. *1586:* Feier peter vallia ... Gazdagh Georgy egy kertbe hagot volna, es hogy keortwelt cottek volna hozot(is) volna onnat ky, teobed magawal [Kv; TJk IV/1. 577]. *1811:* Mü ugyan többed Magunkal ezen erdöt meg járok [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1843:* Én a' kevesebb kölcséggel eshető osztálynak ellenére edgyszer se voltam, mert Én többed magammal lévén, nékem leg inkább börömbe áll a' kölcséget kéméllenj [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öcséhez, Bálinthoz]. *1847:* Továbbá tudom azt is, hogy az erdőszeti tiszt urak bizonyos helyekre famagat vettetvén erdőt szaporitandó, kiment Varga Katalin többedmagával, s a munkásokat onnan elkergette | ha ezen parancsra valamelyik gornyik a fejszét valakitöl elvette, Varga Katalina réément többedmagával, s a zálogot erővel elvette s visszaadta [VKp 197, 198].

többég többé soha; niciodată (după aceea); von da an. *1653:* 1595 esztendöben Szinán bassa, jó tavaszra kelvén, hadait meginditta és nem méne többég a felföldre, hanem a Nagy-Győr megvételével megelégedvén: szintén Havasalföldében állapodék meg [ETA I, 43 NSz]. *1817:* nem bántotta többig [KLev. 9].

Szk: *soha ~. 1606:* En soha teöbbeg Zallasokat ezben az heljben farchad megjeienek Zallas heljöket nem tudom [UszT 20/166 Jstúan koúach Zentkiralj (32) lib. vall.].

többeken 1. többen; mai mulţi; mehrere. *1596:* Pwnkest útan úalo vasarnap mentem uala Thibold Antalnenj ... tahagh az A(ctor) Leórinchi Peteris teöbbeken zinte akkor iútottak oda [UszT 11/53]. *1599:* Az Vduaron etete(m) uala louamot, mi(n)t hogy teöbbeken(n)is valanak ottogion, egikor oda iúta Benedekfi Christoph híni kezde Teghzes Janossal eggitt hozzaia [UszT 13/110 Andreas Lippaj de Bogartfalúa ns vall.]. *1625:* Nagj Kornis Farkas, az Apamnak Orban Peternek ezt monda az hatar Jaraskor Jmmar atiamfia Orban Peter sokzor busitál az hatar dolgabol Azert az sok iamborok most iariak el; akkor elis Jarak hatarlak ugj es aszerent a' mint Ipo Janos Mester Balint es teöbekennis megh feleltek [Kénos U; UszT 181c]. *1637:* az az boitos ersok mihelt ki leptem hazambol, mindgjart ot termet, bort hozattak s ittak s el reszegedtek s ugi mentek el onnet teöbbekenis [Mv; MvLt 291. 96a]. *1638:* Az Borbély György inasa is ott vala s többeken is [Mv; MvLt 291. 142a–143b átírásban!]. *1722:* hogy ezeken kivül több számuvak vagy idegen vagy maga szolgai közzül töbeken mentenek volna ... en nem láttam sem nem hallottam [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14].

2. többünknek; mai mulţi printre care şi eu; mehrere von uns, darunter auch ich. *1604:* vagion my nekeónk Atiafian teobbeken egy molnúnk, meljben en ne<kem> bizonios reszem uagio(n) [UszT 18/91].

többen 1. összehasonlításban: valahány személynél több; mai multe persoane (numărul lor era mai mare de ...); mehr sein, in größerer Zahl da sein, als ... *1604:* En akor ot czieplek wala bolgar görginit ... Estue kesen hogy az kaput meg zörditttek el oda (!) ballagek s hat az hazatis körwl wöttek ... latam azt hogy sokan walanak talam ötuennelis töben walanak [Szentábrahám U; UszT 20/319 nagi Balas Zent Abrany zabad zekel vall.]. *1784:* Pozsonyban a patvaristák, juristák s több effélék ex composito ki magyar, ki német köntösben mind kimentek többen ötvennél a piacra és ott szörnyü nagy lármával a magyar köntösben levők azokat, akiknek legkisebb német ruhájuk volt is megtámadván, mind leszaggatták, hasogatták róluk [RettE 426]. *1823–1830:* Minthogy pedig Lipsiában igen sok tipográfia vagyon, úgy hogy legények sokszor száznál is többen vagynak, ott akartam valamit próbálni [FogE 201].

Szk: *sokkal ~. 1710:* Az ellenséget szemetekkel látjátok, én nem mondom, sok-e vagy kevés, mert magatok nézhetitek. Sokkal többen vadnak minálunknál [CsH 52].

2. több személy; mai multe persoane; mehrere Personen. *1570:* Barbara vtor Stephani Pechy ... fassa est ... hogy halh arosok woltake wagy kyk oth akkor Theobbennis, mondottak hogy majd egy egesz oratol fogwa kinzottak wolna oth az gyermeket [Kv; TJk III/2. 41]. *1585:* Daroczy Caspar ... vallia ... teobennis valanak otbe(n) a' kis hazachkaba Iffiak, ot Vinczenel eozwe veszenek es ige(n) vonak egmast [Kv; TJk IV/1. 505]. *1619:* azmely végezést Nagyszombatban Molardussal Péchi Simon, s tü többen is csináltatok, az most énnálam vagyon [BTN[2] 179]. *1647:* uernj kezdenek teobbenis az Mate Pal fiais uere Janos [Cssz; CsÁLt 27. I/13 Sandor Miklos Szent Jmrehi vall.] | az attyokott fiokal oztoztatni a' vagy keolleon szolitani, ez kinek csak egy gyermeke vagion ne kenszeriesek; de ha teöbenis vadnak megh lehet [Fog.; UF I, 289]. *1702:* többen vad(na)k egy kenyéren [M.valkó Sz; SzVJk 44]. *1778:* voltaké többen vagy sem nem tudom (: mivel Setét volt :) [Kéménd H; Ks 51. 82]. *1801:* kün többön is voltanak [Szászerked K; LLt Csáky-per 243. L. 44]. *1863:* Jo lesz az egymás szomszedtságába lévöknek többen öszve gyülni, hogy az utasítás szabályait tisztábban értelmezhessék [Gyalu K; RAk 79].

3. több tárgy; mai multe obiecte; mehrere Gegenstände. *1779:* zomantzos kardok is többen voltanak [A.csernáton Hsz; HSzjP Petrus Kerestellj (36) jb vall.].

többet 1. többé; niciodată (de acum încolo); nicht mehr. *1678:* adgyák meg pénzét az mivel adossok Eordögbe menjenek ö nem busul többet miattok [Kisgörgény MT; Ks]. *1722:* a' meg irt Gondviselével lévö emberek réá ruhantak Oltján Oprára, és ott ugj meg verték, hogj pokrotzban hozák bé és soha többet nemis szolot [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. *1748:* a kinek Joszág kel menyen foglallyon nem gyalá-

zatoskodik többet [Ákosfva MT; Told. 37. 33]. *1807:* azt a' Házronto Czégéres életü Aszonyt Feleségemmel egy Székérbe ülve béértem – Feleségem mellől az Szekérből leszállitottam, s többet oda visza Ülni meg se engedtem [TLt Közig. ir. 1519/827 Fonyi Sándor kezével]. *1823:* szép szokkal intette fiját, hogy ne garáznáskodgyék többet [KLev. 9]. *1836:* (Az asszony) minden Jobb portékáit fel pakolva ment és oljan céllal hogy viszszá se jőjjen többet mivel Bálintal ujjra szovak volt [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmond lev.]. *1842:* (A gyermeknek) idö elötti el szülését semmi egyéb nem okozhatta mint az, – hogy én ... szolgálloságam ideje alatt két versen el estem ... a' melly idötöl fogva többet a Gyermeket magamba nemis éreztem [Dés; DLt 85. 11 Jáné Mária (19) usz-i karácsonfvi vall.]. *1845:* Balog István ... reggel el kezdi az ivást, s egész nap többet ki nem jozonodik [DLt 591]. *1896:* Ezt a kötetet nem akarom a sárba dobni, mert ha kell neked, ráteszem a két ujjamat a keresztre, hogy nem mocskolom többet a könyvpiacot könyvvel [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. ~ *soha nem eszik. 1644:* keozeonnie az Ese lelcók kurua fia hogy Oth Ne(m) talaltam, Mert soha ne(m) Eót volna teobbet [Mv; MvLt 291. 426a] * *kenyeret ~ nem eszik. 1687:* ugj bantak volna vele' hogi kenjeret többet nem öt volna [Szentlélek Hsz; HSzjP] * *nem ad neki ~ ennie. 1651:* monda Moses egi Aszszoniembernek hogi adgi ennem Kata mert nem adez nekem teobet ennem [Zoltán Hsz; HSzjP Johannes Desi Col(onus) vall.].

2. valaha, valamikor; cíndva; schon mal. *1621:* Kérdezkedék Toldalagitol a tihája ... ha járt é többet az ö birodalmokban? [ETA I, 130 NSzF].

többezer sokezer; mai multe mii de ...; mehrere/viele Tausende. *1584:* Zigiarto Ambrus vallia ... feoldes Istwan ... egy erdeobe valami kalmarokat vert fel es marhaiokat el veotte vgmint ket Awagy teob ezer f(r)tigh [Kv; TJk IV/1. 290].

többezren sokezren; mai multe mii de persoane; mehrere/viele Tausend Menschen. *1848:* Járásomban semmi Lázadás nem lesz hanem bé várják a következö Országgyülés Eredményeit mellyre mint némellyek pottyagattyák több ezeren az országbol nem mint rosz akarok, hanem mint alazatoson könyörgök Szándékoznak meg jelenni [Bisztra TA; OL. Gub. 848. E. 802 Bisztray Joseff szb kezével].

többféle 1. többfajta; de mai multe feluri; verschiedene. *1839:* alattomoson több féle portékákot el rekkentett [HSzj *pálinkafőző-üst* al.]. *1842:* A' gyümöltsösböl nyilik égy ajto az ugy nevezett káposztás kertbe ... most van benne törökbuza – káposztás – paszuly, murok peterselyem s' több féle vetemének [O.kercsóra F; TSb 51]. *1843:* L. B. Josika Imre Ur ö Nga meg edgyezésén kivül többféle káros kölcsönözéseket, szerzödözéseket, el adásokat tett, és tészen mostanság is [T; TLt Közig. ir. 438/1844 instr.] | hozzájok ment[a], és azt mondatta, hogy nékie többféle bajoskodása lévén, igen jól tudja a perlekedés módját [VKp 126. – [a]Varga Katalin]. *1849:* Also és felsö két veteményes porondom, pityokával, Kaposztával, és többféle Zöldségekkel [DLt]. *1850:* A Teleki kertbe ... többféle bokrok és fiatalok 300 darabb [Gyéressztkirály TA; DE 5].

2. sokféle; din mai multe ...; (aus) unterschiedlich(en Gründen). *1867:* Igen nagy szükség lévén, több féle tekintetböl a' Tkts urak ottani jelenléte az árverezésen, annak okaert meg kérem hogy ha lehetséges még holnap ... mennyünk le [Siménfva U; Pf. Marosi János Pálffi Lajoshoz].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: több gyümölcsfaféle; pomi de diferite soiuri; mehrere Sorten von Obstbaumen. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élö Nevendéket szaporittat ... a' Szilvafákat egy egy Német öl, a' Többféléket más fél ölnyi távulságra ültettetve [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1875 k.:* egy nyári édes alma fa, két, több felét termö körtve fa oltovány, a pap által óltva [Szucság K; RAk 107].

többféleképpen în mai multe feluri; auf mehrerlei/mancherlei/mehrfache Art/Weise. *1843:* Fosztó Menyhárdtól kinyomoztatván, az arról szóló nyomozási jegyzökönyvet, melyböl kiviláglik, hogy az érdekelt falukban lakó személyek az uradalmi tisztek által az 1789-i kölcsönös egyezmény ellenére többféleképpen terheltetnek [VKp 138–9].

többi 1. *mn* a szóban forgókon kívül/felül minden más; ceilalţi, celelalte; alle anderen. *1640:* Láttam katonákkal való ételét-italát, vendégeskedését. Azt is láttam, hogy ölelték és csókolták Jenei s az többi katonák [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban!]. *1645:* Ebeni Laszlo Ura(m) Felesege es az teöbbi Attjafiak kepeben kenaltata penzel [Ajton K; Törzs]. *1678:* Többi hozzá tartozóinak írjon Kegyelmed, ne idegenkedjenek tölem, ha mire elégségesnek ítélnek ö Kegyelmek, parancsoljanak, én is úgy szolgálhatok [TML VIII, 157 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Melyen igen megindulván a generálok, énvelem íratának Andrásiné asszonyomnak, hogy írjon az urának és azáltal a többi kurucoknak, hogy az olyan pogányi kegyetlenségnek hagyjanak békét [WIN I, 648]. *1730:* Az többi öreg Sertes ... Maradot a Petki haznal a Hizo Pajtaban nro[a] [TKl 83b Petki Nagy család szám. – [a]A szám hiányzik]. *1801:* ujra meg marasztatta Nébb András uratt Ceh Mesternek kett Esztendeig az többi hivatalbeliikett is ugy mind Ts: István Coltsas Mestert e (!) Szentesi Sandart Natariusnak [Kv; FésCJk 81]. *1802:* producalának a' Seprodi Filialis Ekkla Tagjai két égyező leveleket, mellyek közzül az egyik költ 1802be Januar 19k napján ... melybe a többi Seprödi lakosokkal edjütt meg édgyező akarattal szakasztottak, és adtak a' közönségesböl a' Seprödi kápolna számára két darabotska helyet [Seprőd MT; MMatr. 240]. *1809:* a többi penzt el tette és halgat vélle [DLt 17]. *1852:* A Csürös kert kapu ujjittani valo, ennek egy vas kávája hibázik, többi vassai meg vagynak [Marosfelfalu MT; DE 4]. *1896:* A könyvet aprilre szeretném megjelentetni ... Valami különös díszt nem keresek, de szeretném, ha úgy állítanák ki, mint a többi könyveimet [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *s a ~ afféle. 1773:* Ha kérdi Somai uram, kinek hívják, majomnak, fityfirityneк s a többi aféléнek mondja magát[a], melyet nevetnek [RettE 309. – [a]Az emlékíró unokája].

II. *hsz*-szerüen; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: **1.** *~re* többnyire, rendszerint; de obicei/regulă; in der Regel. *1571:* kerem Kegyelmeteket, Mywel hogy ez Immar teöbbyre kez Marha kegielmeteknek legyen gongya a meg eorzetesre hogy el ne vezen [BáthoryErdLev. I, 118 a fej. rend. Kornis Farkas és Petky Mihály usz-i királybirákhoz]. *1633:* az tizta buszanak feiet teobíre mind el szette uala az sok vad lud [Mv; MvLt 290. 133a/2]. *1654:* ighen nagy hat-

ra maradasomra vagyo(n) Udvarbiro Ur(am) cö kgme beteghsegbe halatt tóbbire mindent có kgme percipialt es Erogalt szamtartó leven [Gerend TA; KCs Maxaj Istvan kezével]. *1667:* Az miolta itthon vagyok, házamnál nem sokat nyughatom szélyel való járásom miá, úgy annyíra, hogy az szolgáim lovai többire clálltak [TML IV, 81 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1674:* az absenteseket és az Eozvegyeket járván el héjában teobbire, de mégis kellet keoltenünk f 2 [Kv; SzCLev.]. *1678–1683:* most hol vadnak ... se hirek se porok többire [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1714:* mit gondolván az martinesdiek rank tamadvan le verek az Raduly Szimuly fiat többire majd halva vittük haza [Kisdenk H; BK sub nro 261]. *1727:* Oláh Kozma ... Bacsis volt ott többire [Kilyén Hsz; LLt]. *1764:* Szabo Lörincz Tamásfalvi Cantor lévén, Thuri Sándor urnál elödik többire [Altorja Hsz; HSzjP Juditha Fábján Provídi Francisci Tompos consors (30) vall.]. *1775:* Ezen Szánto és Kaszalo földekét ... tobbire Zálogba hanyta volt [Lokod U; Mk]. *1826:* Gabona, széna, sarju többire mind megvagynak [Mv; Told. 7]. *1854:* Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve [ÚjfE 3].

2. *~vel* többségében; împreună cu ceilalţi; zum größten Teil. *1665:* Az határ járó török csak re infecta többivel elment, nem is oculálta jól meg az határokat [TML III, 442 Teleki Mihály gróf Rottal Jánoshoz].

III. *fn* **1.** a többi hasonló személy/élőlény; celelalte persoane; die anderen ähnlichen Personen/Lebewesen. *1561:* Minden aprod penig az ky arra az mwyre akar allani az o vranal kesergetesnek okaert hat hetig lakiek. Annak vtanna az ket Ceh mester elpt es á tobbi elottis az vrahoz be zerzoddiek' [Kv; ÖCArt.]. *1568:* Ambrosius Nyró Jur(atus) fassus, Ezt hallottam ... hogy ez zöch görgnek az annya 12 f: tóbeth Jgirth hogy nem minth az thöbynek, az ő Jo zolgalyattyaerth [Kv; TJk III/1. 155]. *1573:* Borgias Mathias azt vallia hogy ... azt Monda ... esmet neky No en azt Mondom ha bwnéd vagon benne visel gondot dolgodra Mert Teis wgy Jars Mint az teobitek (!) [Kv; TJk III/3. 51]. *1640:* Voinai (!) Radulnie megh adgia most a Tizedet de a tobik nem adgiak [Vojla F; UC 14/48. 111–2]. *1673:* az néhai Bernáld Ferencz uramnak leanyit pedig ismertem egj nehányat, de a többi mind meg holtanak az Nagy halálkor [Albis Hsz; HSzjP Helena quondam Valentini Jakocz de Also Csernaton Consors (80) vall.]. *1758:* meg futamodék ki a kapu felett valo ház fele, a többi belől a kalízkánál meg maradának [Altorja Hsz; HSzjP Balás János Nobilis Kézdi Széki Also Torjai (33) vall.]. *1763:* mi a' többik a' felöl semmít sem tudunk, mint hogj a' ki járás és métázás alkalmatosságábol ott nem voltunk [Szecsel Szb; JHb 7 r. jb vall.]. *1792:* Rákosdit el is fogták s most Orláton vagyon fogságb(an), a többi mellett fel költ a föld népe s mentették eddig elé a fogságtol, de azonb(an) megis szeppentek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1796:* Dániel János István és ... Bálint Jánosnál vas villa volt a többieknél egy egy páltsátska [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Anna Nagy cons. Jos. Berbek (? 20) col. vall.]. *1804:* feleségemmel s a többikkel edgyütt az egész Kolosvárt mind tiszteljük [Ádámos KK; Pk 5]. *1869:* Jelenleg itt 17 önkéntes van ... A jogászok közül Szentiványi M. Ürmösi M. Gál Jenö, Miko imre s a többit nem ösmerem [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

Szk: *a ~ között. 1752:* más idegen Fiakis a' Kurucz világ után telepedtenek vala Désházára (!), a' többi közöt egy Moritz István nevü [Désháza Sz; Ks 101]. *1772:* A többi között egy Bátori Borica nevü szegény asszony, kit is egy Gyergyóból származott kádár mesterember, ugyancsak Kádár János, elvévén pápistává lett volt, de megbánván visszaállott volt [RettE 289].

2. a többiek; ceilalţi, celelalte persoane; die anderen Leute. *1710:* A bán ... egy hosszú puskát veszen a kezébe s bémegyen egyedül az erdöbe, megparancsolván, hogy a többi másfelé álljanak lesben [CsH 73]. *1838:* itten voltunk a szomszédba, többi kül a Kováts Dániel fogadojába [Kvh; HSzjP].

3. az említettekhez tartozó vagy hasonló dolog; celelalte lucruri; zu den erwähnten gehörenden oder ähnliche Sachen. *1551:* az tewbbyrewl ... ammyrewl en thewlem lehetet walazt tettem wramnak [Nsz; LevT I, 89–90]. *1562:* (Indulljon) mynden ffele elessel otwen wagy hatwan zeker egyczyersmynd an(n)ak vtan(n)a negyed awagy otod nap Jndwlyon az tobys [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Petronella Nehay Debreczeny Balogh Myklosne ... vallya hogy ew teole kert volt keolchen Gal Benedekne 20 flot Es eo adot volt 16 flot neky Egy wtthal, Azwtan ... hozot[a] Neky Negi forintot, Es hogi oda vytte latta hogy otth az Aztalon farkas pal penzt oluas volt, hogy az Negy forintot Gal Benedeknenek atta volna, vgyan azon penzt azonnal farkas palnak atta az Thebby keozybe [Kv; TJk III/2. 110. – [a]Kihúzva vyt, s helyébe írva e szó]. *1590:* Dalkay (!) Zolthan Matene tett volth tilalmath Balas Marton es Balas Mihalj Ellen, tiltotta volth 9 kalongia búzaiath ... deliberalanak hogj meltan el viheti, Az meny búzaúal Ados volt, Azt ki veúen az teóbbith Adgiak megh [UszT]. *1637:* az teöbbit annak, az Tiz Ghirabol megh marado nyolcz nyolcz ghira finum czüstnek nem masüve, hanem az cö nagha Thar hazaban administrallyuk, es administraltattyuk minden fogyatkozas nelkül [Thor. I/26]. *1651:* Kaycza Mihaly azt felele ... az meniert vagio(n) ez az Jozagh nincze(n) az nalad valo penz anni, Zanto Mattias pedig es Fabia(n) Palne azt felelek, hogy hozd ele az leuelet had oluassuk megh, s mw kezek vagiunk megh adni az teobitis [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1692:* az Contributio fel vetésenek idejen azokra az adot az többivel edgyüt fel vetvén, s az mi azo(n) tul kevantatnek ugy vetnem fel az kapu szamokra [Szökefva KK; Törzs]. *1723:* ez elött egy néhány héttel a Gábor Mátyás hijjanak az ajtaját be rugá Nemasági (!) ur(am) zarolva lévén, a többitis mind ki nyittatá [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1772:* a' malom Viz mérték szerént alább vagjon, mint a' több szomszéd malmok, ezen Kükőllőn, ugj hogj ha a' Malom annjira emeltetnék, mint a' többik vadnak, ez is forognak mikor a' többek forognának [Kük.; JHb LXVII/236]. *1813:* amely földek arra valok voltak tiszta Buzával, a többiek Rossal illendöleg voltak el vetve módön a Tit. Arendátorok ki vették [Kilyén Hsz; MvRKLev.]. *1816:* Cserefa fenekü (hordó) ... Egyik holgya a' végin Cserefa a' többi fenyő fa [Koronka MT; Told. 47]. *1862:* A' többi öszves vagyonom osztodjék fel egyenlöen [Kv; Végr.].

Szk: *a ~vel egyetemben/együtt. 1573:* Valazto Eottwes gergel, Azt vallia ... hogi az Mely testelt Zenkelt volt Eottues Leorinchnek pechy Estwan Azbol Masfel vagi harmadfel gyra Ezwst leot volt, Mellyet comaga Eottwes Leorinch vit volt oda az kohra olwaztany, Teobywel egetembe [Kv; TJk III/3. 221]. *1667:* melynek[a] is páriáját a többivel együtt Kegyelmednek pro informatione elküldtem [TML IV, 245 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]A levélnek] * *s a ~. 1736:* mivel hogy az mostani sok czifraság, haszontalan krepin, paszámánt, s a többi az férfi köntösökön is, nem kevéssé ki-

sepri Erdélyből az pénzt, lássuk az férfiak is Erdélyben régen mint jártanak [MetTr 346]. *1775:* Csak elesudálkoztam, mely nagy gyülölségben vannak s a többi [RettE 352]. *1779:* Kit is most vittek kolozsvári papságra a szegény idvezült Deáki Pál uram helyett, melyet én nem javallottam neki, mert turpius ejicitur quam non mittitur hospes s a többi [RettE 395].

4. *a ~ között* többek közt; printre altele; unter anderem. *1586:* Eordeogh Andras vallia … a' teoby keozeot megh vagyon Irwa hogy Takach Balint zeolcye az Lomby egy hold zeolco [Kv; TJk IV/1. 571]. *1593:* Balogh Mihaly vallia … Tudom hogy ez egy Jo cokreotis az teobby keozeot el Atta frataj Janos [Kv; TJk V/1. 427]. *1693:* En gyermek valík mikor … eczer az töbi között az Eöreg Vas Janos Ur(am) számára kaszalni jövenk az ujtob(an) [Cege SzD; WassLt Kocsi Isván (35) vall.]. *1783:* a Torotzkai Birák magokat opponálván … administralni tellyességgel nem akarják, söt az a végre expediált Executor Gornyikomat illetlenülis tractalták, a többi között aztis felelvén, hogy ha siet a szolgabíro várakozzék, mert 6 hétig lesz idö rá [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis szb kezével].

többít 1. hozzátesz; a adăuga (la …), a completa; ergänzen, dazugeben. *1570:* Ersebet azzon Nehay Nyreo Myklosne, Azont vallya Mynt Eppel Janos, Azzal theobyty hogy Jelen volt mykor Klok Vinche Az Apyanak fl 22 adot Az hazhoz [Kv; TJk III/2. 134]. *1571:* Az halaknak Meresenek dolgat eo k. Azon Regy allapatba haggyak … Ezzel Theobytik eo k. hogy az ky Meretlen venne azonkeppen Megh Bwntessek Mint az ky Meretlen adnah [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1584:* Lakatos B(ene)dek vallia, Azzal teobity hogy a' giermek cólebe volt, és eolebennis sikattak, es eo maga Ne(m) zolhatot Zemewel latta hogy Az Ablakon vgy leot be mint egy Arnick de Ne(m) esmerhette ky volt, hane(m) vgia(n) valoba volt gianosaga az vargane Anniara [Kv; TJk IV/1. 277]. *1585:* Anna hegedws Andrasne vallia… ezzel teobbiti[a] hog mikor Seggel fordula Igyarto Georgre ezt monda veres peterne, ezt wsd vgymond fattias felesegw Rut Bestie Curwafi Ageb [Kv; TJk IV/1. 511–2. – [a]Tovább az alperes számára tett vallomását]. *1598:* Petrus Eppel … fassús est … ennywel teobiti … igaz lelkem esmereti zerint mondom hogi harom eolnywelis kewllieb zantottak az Monostori hatar fele [Kv; TJk V/1. 191]. *1608:* Dienes Peter Musnay szabad szekely 32 esztendeos ember meg eskeot hwty utan vgan azont felele az mit az felseo bizonysagh, chak hogi ezzel teobbiti hogi emlekezik arrais hogi Kornis Farkas vramnak posteritassa … birta azt az Musnay ioszagot [Muzsna U; TSb 21]. *1627:* Egiebek felöl zinten ugj vall mint Orban Mihaly Ezzel többiti Hogj az Eresteoi kertet az Mihaly vajda be Jeöuese utan az kelementelkj Jobbagiokkal czinaltattak [Kisegrestö KK; BálLt 1]. *1656:* Porkoláb András Vra(m) evel teőbbiti[a] [Dicsöszt márton KK; BálLt 85. – [a]A vallomását]. *1664:* Modovan Tamas Annor(um) 45 … Euel Tőbíti vallasat hogy lattam hogy Egy sereg marhat haitnak vala az havasra az olla budakyak [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. *1688:* Balogh István Enyível teobbiti az masodik kerdesre valo feleletít: hogy Istvan Deak Vram egy … öttsetis tartá maga mellet [Nyárádszereda MT; SLt A. M. 20].

2. (teret) bővít; a mări; ausdehnen. *1815 k.:* a' Szobákat, hogy Léányom Commoditását kaphassa többitteniis kéván-tam [Mv; Berz. 21].

3. növel; a mări/spori; vergrößern. *1620:* Ezzel többítette urunk felöl való rossz hiteket az rossz kurvafia, hogy mondotta Görcsi Mehmet pasának, hogy: Tudja nagyságod, hogy Bethlen Gábor annak elötte is soha addig meg nem indula, hogy megadja Lippát, azmég túl Homonnait meg nem inditük [BTN[2] 396]. *1621:* Ez két lo … egyke Torda(n) el allot, az masikjan Jenej Jstuan Enjedig ment: kellet meg teobbiteni fizeteset f –/37 1/2. Jaraj Janosjs Enyedig vtanna ment annakjs teobbitettem fizeteset f –/37 1/2 [Kv; Szám. 15b/X. 12]. *1674:* Mivel Vezekenyi Ur(am) … többitette az delictumat ab hoc tempore ne fungallyo(n) a' tarsaságbul el mennye(n), de ugy hogy elsöb(en) reconciliállyo(n) [SzJk 126].

4. gazdagít, szaporít; a îmbogăţi/înstări/spori; bereichern, vermehren. *1578:* Az zegenysegeth mod nelkeöl ne rongallya es ne haborgassa senkyth teörwentelen megh ne niomorichon, hanem azon legyen inkab hogy teöbbiche, epyche, ez zaporicha eöket | Few gondwiselcese az maiorkodásra, zantasra weteesre legyen, kynek heley feö keppen Kysfalwdon es Dorombaron wadnak. Ezekett mennel yobban lehet zapor<icha> es teöbbiche [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–134, 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1783:* Balás Petru öröksége … Ezen embernek Néhai édes Attya és annak Testvére, mint hogy Tisztartoságot viselt emberek voltak, azért az Allodialis földekböl nevelték és többitették az örökséget [Kéménd H; JHb XXXI/28].

5. megsokszoroz; a înmulţi; vervielfachen. *1663:* Immár penig hitlevelét hozzánk küldvén, kegyelmességünket Kegyelmetekhez többiteni és nevelni akarjuk [TML II, 479 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz].

többítés növelés; mărire, sporire; Vermehrung. *1573:* ely vegeztek volt, hogi plebanos vramnak ez Ideig valo leowedelme feleol sem vytast sem Teobitest sem valtozast Nem akarnak tenny [Kv; TanJk V/3. 73b].

többíthet kiegészíthet; a putea completa; ergänzen können. *1671:* most is csak azon dolgok forognak fenn, melyeket Kegyelmednek azelőtt is megírtam volt; csak ezzel többithetem, hogy tegnapelőtt az táborra menvén, az kihajával szemben lévén, újabban parancsolá, hogy megírjuk urunknak, azon faluk megadását ne halogassa [TML V, 593–40 Túri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

többíttetik növeltetik; a fi mărit; vergrößert werden. *1677:* ha ugyan vakmeröködnék az az ember, ezen rend szerint, mindenkor a' büntetés-is többittessék [AC 89]. *1781:* többittessék az Erdö Sz. Györgyi Refor. Mesternek Esztendönként valo fizetése, ha az … Eccla béli Gyermekeket Tanitja … ha pedig a Mester restsége negligentiaja miatt Gyermekeket nem tanitt tehát ezen … Fundus is a' Templom Renovatiojára conservaltassék és fordittassék [MMatr. 492].

többnyire 1. legtöbbször, rendszerint; de obicei/regulă, în mod obişnuit; meistens, in der Regel. *1704:* Holnap, akik közülünk azt érik, megválik, mint lesz kimenetele, kit többnyire a statusok szívek rettegve várnak és szörnyűséges napnak tartanak | mindnyájan … többnyire fohászkodásokkal, mintsem valamely kemény szókkal, magok szomorú sorsokat deplorálák [WIN I, 131, 191]. *1736:* Abban az időben[a] kétféle skárlát posztó volt, velencezi skarlát, annak tizenhat forinton adták singit … az másik török gránát volt, négy fo-

rintos volt singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld meczszin volt [MetTr 351. – [a]A fejedelemkor végén]. *1772:* többnyire csak ketten dühöttek edgyütt[a], részegeskedtek, s meg részegedvén edgyüttis aluttak [Dés; DLt 321. 78b St. Sárosi (46) ns vall. – [a]Gazdag István és Török Józsefné]. *1774:* az Uraság le vágot Nádgya pedig többnyire az Csürnél rothadot [Mocs K; KS Conscr. 67]. *1776:* ertésére lött eö Exlljának az is, hogy ... ö Exlljának az Ur által Zálogban adott Joszágnak nagyobb része, 's többnyire mind az Urnál is Zálogban lévén, sokkal fellyebb impignorálta, mint maga pénze feküdött rajta [Kv; JHb VI/33]. *1785:* a Méltóságos Exponens Posteritasok eö Nagysságok ezen Possessioban a nagyobb Possessorok, és a Falusi Biroságot eö Nagysságok fellyebb meg nevezett emberei viselik többnyire [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/608 Kornis Krisztina conscr.]. *1796:* itten ... pénzen erre a részre égyszer sem dolgoztotnak, mivel a Joszággal szoktak többnyire minden féle dolgot végben vitetni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1801:* Szávu Popa mint egy 24. esztendös ... többnyire kurta csismába avagy ugy nevezet kaltzunba szokott járni [DLt nyomt. kl]. *1809:* 'Sombori Ferentz ... Retsenyédi (57) ... fekete, kitsin, 's többnyire alá néző vérmes szemü [UszLt ComGub. 1677 nyomt. kl]. *1811:* A' Báts, ki többnyire tudatlan és tsaló, A' Határt okozza, hogy nem arra való [ÁrÉ 81]. *1853:* midőn pedig ott tavaszforduló van, török buzám benne a' körülbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik [Kv; Pk 3].

2. legnagyobb részt; în cea mai mare parte; größtenteils. *1770:* hogy ... a gátot nem Kezdék jol procurálni, ugy hogy a viznek az ereje tobnyire a gáton menvén el, a Silipen járo vizet alol meg akadályozta mivel eleibe tsapatt, mely mián az also Kö nagyon hibázatt [Sövényfva KK; JHb LXVII/115]. *1777:* Ezen helly többnyire Erdös volt, de már ki írtatott és ki tisztittatott az Szakaturiak (!) által [Révkörtvélyes SzD; TL. Turda Györgji (60) jb vall.]. *1785:* az ablakokban főképpen nagy defectus találtatik, mivel azok többnyire rongyosok [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20/14]. *1796:* inkáb lehet róllok[a] gondolni, hogy többnyire a' Dominiumba valo más oláh Falukbol származtanak Torotzkora, és ott kezdettenek osztán meg Magyarosodni, mint sem hogy Austriából származtanak volna [Mv; TLev. 5/16 Transm. 83 tábl. – [a]A torockóiakról]. *1798:* ezen erdöbe lehet találni többnyire Magyarofákot [Hagymásbodon MT; EHA]. *1803:* Felesége Klára Posoni ... volt Köntösse többnyire váliszból való fejér Vigánnya [DLt nyomt. kl]. *1811:* Erdö többnyire veszszök és gyenge fiatalokböl [Spring AF; EHA] | Milyenek Csitkói 's Lovai többnyire? [ÁrÉ 155]. *1820:* Nádos helly nemigen sok van, hanem káka többnyire [Bogártelke K; KmULev. 2]. *1823–1830:* katonaság sok vagyon, lakosok kevesek, és nagy részént puszta a város, többnyire csak császári épületek vagynak benne, kaszárma, magazinum, tisztek háza, fogadó stb. minden egyformára vagyon építve [FogE 179]. *1864:* Kepeczina Felsővárosszékhez[a] havas ... Ezen havasban is laknak marha tenyésztésböl élö emberek pakulár vagyis marzsinán név alatt ösmeretesek, ezek többnyire nagyon szegények s nagy tolvajok [H; Pesty, MgHn XXI, 27a. – [a]Elírás Felsővárosvíz (H) h. ?].

többrendbeli 1. több alkalommal folytatott/történő; care au fost făcute în mai multe rînduri; mehrere Mahle vorkommend. *1812:* ezenn több rendbeli hatalmas tselekedeteiket ... ha szintén tagadni mérészelnenekis, kész azokot a Fellperes Ur az itten ... exhibealt hiteles esketeseivel meg bizonyittani [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1847:* több csak Ön jelenbeni hasznokat nezö személlyek ... ugy is igen kicsi határunkba több rendbeli foglalásakat tettek Legelöink oly meg szoritásával hogy azak mián minden Marháink az Erdőre Szorultak [Torockó; TLev. 10/9]. *1853:* a mibe Szanduj belé elegyedik az hamar nem megyen, tsak töb rendbéli simbelödeseim után tudék velek arra menni hogy a kérelem levelet ... bé hozzák [Mv; Újf. 2 Balog Mihályné lev.].

2. többféle, különféle; diferit; verschieden, unterschiedlich. *1769:* Erkeztek a Mlgs Kiralyi Gubernium(na)k töb rendbeli kegyelmes porontsolati [UszLt XIII/97]. *1803:* a mellett hogy a Bányász Föld Urainak több rendbéli Daciakat fizetünk a Nemes Vármegye által is minden némü Terhek hordozására szoríttatunk [Torockó; TLev.].

3. több, vhol többször megforduló; repetat, care se repetă; wiederholt. *1847:* nem elég hogy esztendönként 27. 28. és még több rendbéli katonaságot szálással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunkis Kolos monostortol N. Kapusig, és Válasz utig [Km; KmULev. 3].

többség 1. nagyobb szám; majoritate; Mährheit. *1660:* Várad megsegéttését szintén onnat nem remélhetni, hogy azzal az emberek hosszas és véghetetlen hadakozásban bocsátkoznának, honnat felette nagy incommoditások emergálnának, nem lévén az fegyvernek vagy egyenlösége, vagy többsége, mivel egyszeri győzedelem, ha szintén lenne is, nem tenne véget az hadakozásban [TML I, 553–4 Korda Sigmond Telcki Mihályhoz]. *1837:* ezutánn a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól és Presbyteriumtol Candidáltassanak, kik közzül a' Megye-gyülésibe hozatok töbségénél fogva meg választatott személlyt a' Tiszt. Pap eskesseis fel [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

2. egy közösség túlnyomó része; majoritatea unei comunități; der überwiegende Teil einer Gemeinschaft. *1822:* Ezen tul meg irt edgyezést hellyben hagyom, ollyan feltételel ... Hogy ezen esztendöre leg felljebb a' másikra következöre légyen ereje, azon tul pedig ha a Többségnek tettzik, meg változodhassék [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/27].

3. *~ében* nagyobb részben; în mare parte; zum großen Teil. *1839:* Bálint Öcsém is ... Testvér Hugunknak ... légyen kedvező, annyira hogy a' mit ujjbol csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezüst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

többször 1. vminél több alkalommal/ízben; adesea, de multe ori, în repetate rînduri; mehrmals als etw. *1570:* Anna Vyzketer (!) Jacabne, Azt vallya hogy Eo zolgalt Azkor Nagy Benedeknel Mykor Syweges gergel Bornemyzza Eleybe Idezte volt Nagy Benedeket az haz veget, Es azt Monta Nagy Benedek neky Jo Gergel vra(m) Nem Thwdom Minek Jdez Mert eccher en Megh fyzettem az haz Arrat Neked, Theobser Nem fyzetek [Kv; TJk III/2. 150b]. *1590:* teobzeris oztorosott es vert meg az Jsten Varasokat illien Paraznakert [Kv; TJk V/1. 48 Damokos Mathias vall.]. *1634:* Varga Andras ... hozza foga az puskat, es Agoston Janos bele indula Varga Andrasnak ... es az puska roppana, mingiarast felre dole, enis mondek neki, mit felz, hizem tóbzoris hallottal puska roppanast [Mv; MvLt 291. 30b]. *1639:* Én egyebet nem hallottam felölök és Kállainé felöl, mert én soha házánál nem voltam kétszemél többször házánál is (!) [Mv; MvLt 291. 188a–191a átírásban]. *1670:* Ebeni Judit Aszszony confirmalta hogy töbször meg nem esküszik,

mely(ne)k ha ő kglme nem áll; különben, hamis hütben fogna eo klgme (!) magát ejteni [SzJk 108]. *1670/1740:* hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen … ha Szolga Gazda hire nelkül eselekedi a Szolgának tartsa ki fizetéséből, ha pedig nem menti magát tőbször is hozott, mind annyiszor valahányszor hozott, büntetődgyék egy egy forintra [Homoródsztpál U; WLt]. *1690:* tobször jötem riajok, de oljan szofogadatlan emberek ezek [Kisekemező KK; UtI]. *1755:* Katona Sogora … kétszer, vagy tőbszer is itt járván [Faragó K; Told. 36]. *1788:* többszer rab nem voltam [M.régen MT; KLev. 6]. *1791:* A' Nös Paráznák … Vasárnap Reggeli Isteni tisztelet végén kövessenek Eccl(esi)at, ha tőbször bünhődnek valamenyiszer törtenik annyi hetek alatt [M.bikal K; RAk 10]. *1819:* esztet nem étzer hanem tőbszer … hallottam, arra szászszor is hitemet le tenni kész vagyok [Kv; Pk 2]. *1868–1869:* itt[a] kútat ásni nem lehet, többször probálták, de bár mily méljen sükertelen [Benkő, MszIsm. 142. – [a]Tekerőpatakon Cs].

Szk: *nagyobb ~* még többször. *1619:* Mindazonáltal nagyubb többször gondolkozik felőle, és értésemre adja, mikor s hol legyünk szemben egymással [BTN[2] 384].

2. még, máskor is; şi altădată/altcîndva; auch ein anderes Mal. *1569:* Dobay symon Boncy nyresy nemes embor … ezt walla Twdom hogy az mely lewelcky feloly botos bodysar Kys wasy Janost Feyerwara hyta wala abwly my elotwnky megy bekelenecky ely hagya Botos bodysar es wmaga my elotwnk hwzonhot forint Kotelet wete hogy ha valamelyk ezt Ingatna tobzor [Torda; WassLt]. *1585:* Christina keotelwereo lacabne vallia hogy ennekc(m) ezt mo(n)da leorincz Mester egkorba … valamikor en vgmond teobzeor Keotelwereoknek Czeh Mestere lezek bator ky Vigienek s fel Akazanak [Kv; TJk IV/1. 440]. *1628:* Hites felesegem … kest fogua(n) hozzam … protestaltam az ackori Eórdcógh kerezturj predicator vramnak; hogi ha tóbszór illien illien vagi ehez hasonlo kisseb dolgokatt czielekednek prosequalhassam utamat [SzJk 32]. *1662:* egyéb aránt bizonynyal hidgyed mint ollyan országh végezésit, s Ura méltóságát megh bőcsülleni nem tudo rosz emberrel ugy bánatunk, s ha tóbszór busitatunk, nyakon köttetünk, tekines az Articulusokba, s nem parancsoltunk azzal ellenközött [Told. I fej-i parancs]. *1698:* az Ur Tanácsában vagyon el rejtve meddég hadgya életemet mert illyen betegségemet Tőbszőr nem érzettem [SLt AI. 50 Ebeni Judit hagy.]. *1705:* ha tőbszőr korcsomához valo részegeskedésb(en) és I(ste)ni káromlásba(n) comperiáltatik; pro exemplo alior(um) az piaczon meg paczáztatik [Dés; Jk]. *1736:* a Tekintetes Ns Tanáts és Universitas, szorossan meg-kivánnya és Deliberallya azt, hogj ha tőbszőr az Instans hasonlo I(ste)n ellen való káromkodásokkal élne, minden kegjelem nélkül halállal büntettetik [Dés; Jk 210a]. *1809:* ha tőbszer a' Communitas nékem arántok[a] panaszolni fog és a' dolog előttem megvilágolodván a' 12 Mforintokot rajtok exequalni el nem Mulatom [F.rákos U; Falujk 32 Szepesi Sándor szb kezével. – [a]A molnárokra]. *1847:* Varga Katalin … megfenyegetett, hogy ha többszőr aprósót viszek a faluba, azt széjjelszóratja [VKp 287–8].

3. többé; niciodată; nie mehr. *1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkezthenek … cokis felik zolgalliak az Jstenth teobzéor megh nem akaryak Effelewel banthania [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1570:* Czyuka Lazlo … vallya … Koppany leorinch es vincze deak oda Erkeznek, Es megh kerdyk ky hazat kyalthia Megh Mongia nekyk, Azok kiral lewelewel megh tylthiak hogy Teobzer Ne kyalcha eo Nem kyaltotta teobser [Kv; TJk III/2. 184]. *1596:* Az Zentegihaz mezejen … az Arbiterek azt mo(n)dgiak hogy vagio(n) vt az kerteles mellett, el mehetnenek s mehetnek, de azert teobser kerteles ne(m) volt azon az helien [UszT 11/67]. *1598:* mely helyét az Aszalonal az patak mellet kappoztas kertnek be kertelt volt, falu elle(n) tette volt az tilalmat … teóbzer be ne kertelyiek, hane(m) zabad falú helye legie(n) [UszT 12/3]. *1604:* Az En el wezöt ökremnek az arrarol meg Elegittöt Engemet, wgi hogi En tőbzer Erte meg ne(m) zolito(m) [UszT 18/168 Kis Solymosy gienge Jakabnę Annazonj vall.]. *1661:* vdeo adatik Olah Mihalynak Jo Istvan es Mihali ellen esztennapigh de oli keszvlettel legjen minden bizonsagival, hogy teobszeor exmissio nem leszen [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1702:* tőbszer affelet attentalni ne mereszeljenek [Torockó; Thor. XIX/16]. *1716:* ne(m) bízom tőbszer magok emberségékre [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1756:* tőbszer oda nem botsattyák [Kobátfva U; Pf]. *1803:* hallodé ebnek vagy Collegája, Nékem Nem vagy Collegám, 's tőbszőr neis mondgy Collégának, mert ma bizony kalafizamus lesz 'a vége [Tancs K; KLev.].

Szk: *soha ~. 1589 k.:* Tudom aztis hogy neha maradott az varosnal zam adas vta(n) hol 40 forint s hol 50 forint, de en ne(m) tudom hogy soha arul teobszor Zamott adott volna [Szu; UszT]. *1591:* soha teobzer, Versendy Janos, Versendy Sara azzony, es Versendy Susanna, sem pedigh maradekiok Bolyay Gaspart, es Bolyay Adamoth … hydeghwyz weolgien, walo rez Joszagokban … meg nem haborgattiak [Veszsződ NK; JHb XXIII/2. 2]. *1604:* Anak vtana mikor Zekerestöl Budoswnk wala … azt monda … soha azon az kapun be ne(m) megiek tőbzer [UszT 18/168 gal mihali wy Zekely lib. vall.]. *1794:* Soha tőbbszer fel nem kéll [Marosztkirály AF; Berz. 9. 74].

többszöri ismétlődő/ismételt; repetat; wiederholt. *1679:* teöbszöri busitásunkra ok ne adattassek [LLt 2. A]. *1749:* Nem constalvan az Inctusnak tobszori lopása … tettszett a' Törvenynek hogj ad exemplum alior(um) et Correctionem sui az orra el vágattassék [Torda; TJkT III. 250]. *1769:* A Mts K. Gubernium tőbszöri kemény Commissioja szerént az Utak meg csináltatását itten Nemes Székünkben kegyl(te)k Comissariussága alá tettük volt [UszLt XIII/97]. *1823:* méltoztassék … az asztalos Czéhnak ujjabbanis meg parantsolni hogy ide tóva nem utositván tőbbszöri Czéh gyüjtetésekért több ezüst forintok fizetésétől meg kimilvén Remekre botsásson [Kv; ACLev.]. *1833:* tőbbszeri ajánlásokra accedálván, adá tserében … egy belső fundusatskáért a következendő kaszálo és szánto helyeket [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1834:* az Also Sinfalvi Határnak a' Felsö Sinfalvi Birák gondviselése alá állittolag lett által adásárol költnek lenni hirelt Egyezményt az Allperesek a' Felperesi tőbbszöri sürgetésekre elő adni nem bátorkodtak [Asz; Borb. I]. *1840:* amely marhát szánszándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyes marhát gazdástól; ez büntetődjék egy fore 1 forintig pengőbe; tőbbszöri ott-tanálással tőbbszörösen büntetődjék [Taploca Cs; RSzF 175] | tőbszeri jelentés [Kv; ACLev. 29]. *1854:* kedves Feleségem … tőbbszöri huzomos ideig tartott terhes betegségeimben, aránt tántorithatatlan, és valoba példatlan hivséggel … ápolt, és dajkált [Kv; Végr.]. *1871:* A templom és torony elkészitésére nézve 100 frt ha távoztatott a kömivesekneek, mivel tőbbszöri elprobálás után 80 frtokért nem akartak kiszállani, hogy munkálatokat,

tovább folytassák és be végezzék [Burjánosóbuda K; RAk 116].

többszörösen 1. sokszorosan; de mai multe ori; mehrfach, mehrmals. *1840:* amely marhát szánszándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyes marhát gazdástól; ez büntetődjék egy főre 1 forintig pengőbe; többszöri ott-tanálással többszörösen büntetődjék [Taploca Cs; RSzF 175].

2. több alkalommal; cu/de mai multe ocazii; mehrere Male. *1849:* Krizsán Máriáról ... állithatom, hogy ő egy valóságos házi tolvaj, ki engem többszörösen lopott meg [Kv; Végr. Vall. 6].

többszöröz megismétel; a repeta; mehrfach wiederholen. *1819:* kiáltották nem csak ők, hanem az után az egész Nemesség többszörözte, hogy nem engedik a' Teleki Familiának, hanem magok ki Fizetik eő Felségenek azt a Summa pénzt amit a' Telekiek [Remete Szt; Ks 67. 47. 28].

többszörözött ismételt; repetat; mehrfach wiederholt. *1800:* többszörezett betsületes és törvényes meg intétesek utanis ... legg kissebb lépésekkel sem kivántak elni [DLt]. *1807:* mélto büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instánsnak [SLt évr. P. Horváth Károly és Miklós nyil.].

többszörtet többszöröz; a repeta; mehrfach wiederholen. *1802:* A Nagyságod Született Sokakkal többszörtetve velünk is meg esmértetett kegyelmes Grátiajától batorítatván Mérészlünk Natságodhoz e' rendben folyamodni ... az Karasztoi[a] egesz közönseg nevekben és képekben [Ks 120. VIII. 1. – [a]H].

több-több 1. egyre több; din ce în ce mai mult; immer mehr und mehr. *1662:* Az Viszlán való illy káros költözést mind több-több nyomorúság követé [SKr 371]. *1782:* Praefectus Dési Sigmond ... minden dolgait s inventiojit ugy igazgattya, hogy az el nyomorodott népre több több romlás, és terch viselés szaparodjék [Thor. XX/4]. *1824:* az több több ebből származhato következéseket fontolora vévén meg határaztuk ... kedves Férjemmel edgyüt, hogy ... Mezö Bodoni rész Joszágunkat Zálogban el adgyuk [Mezőbodon TA; Ks 89].

2. *~et~et* egyre többet; din ce în ce mai mult; immer mehr. *1776:* Nem hogy meg nyugottak vólna, a' M. Groffné, és Kornis Anna Kis Aszszony M. B. Henter Antal Urffiban, de sött többet, többet nyughatatlankodtanak [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) és br. Lud. Révai (40) vall.].

többül 1. nő; a crește; wachsen. *1590:* Puellacher (!) Jstwan Vram Q(ua)rtus lewen ... maradot ez el mult esztendeokben Adossa f. 68/77 kit ha megh Ad, Az felseo derek summa ezzel teobbwl [Kv; Szám. 4/XXIII. 2]. *1592:* amely hordo bort most arulunk Cegheren, az ide ez latushoz valo az a' bor arra, melliel teobbül az f 148/8 [Kv; Szám. 5/XII. 5].

2. sokasodik; a se înmulți; sich vermehren. *1634:* Jobbagink hogy gonduiselése alatt teöbbüllyenek es szaporodgianak, arra kiualtképpen valo ió mod az hogy ... puszta helyeknek idegenekböl valo megh telepéséreis, szorgalmatos gonduiselése, es igiekezety legien [UF I, 334]. *1672:* Minekokáért ilyen nagy és terhes dolgok lévén fenn mostan is ... igen szükségesnek itíltük Kegyelmeteket az böcsületes tanácsi rendet convocáltassuk e végre, hogy mind az eddég való dolgok folyását, mind peniglen, ha mivel az Kegyelmetek egyben való gyűléséig többülnek, Kegyelmetekkel együtt ... megfontolhassuk [TML VI, 288 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz] | Azt gondolám, hogy mindjárt viszik levelemet s igen sietve írtam. Azután mű is szaporodván és azzal az discursusok is többülvén, tagadhatatlan, azon alkalmatossággal mások is többre nem fokadtak volna [TML VI, 310 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

Szk: *~tön ~. 1657:* mindenfelől körülvett az hada[a] többültön többülve [KemIr. 317. – [a]A tatároké] | az[a] volt első kezdeti az Bethlen Gábor német gyaloginak tartásának, azután többültön többült [KemÖn. 39. – [a]A katonáknak a fej. szolgálatába való szegődése].

3. súlyosbodik; a se agrava; noch schwerer werden. *1659:* az mj szomorusagink nem hogy kiszebednenek edes Aszonjom de sött inkab töbülnek [KJ]. *1677:* latva(n), hogy ... naponkent többülnek es szaporod(na)k az haza veszedelmet es l(ste)nünk ő felsege haragjat siettető zür zavarok, es törvénytelenségek, ketelenittetünk ... meg bantodasunk orvoslasa(na)k uttyahoz nyulnunk [Maksa Hsz; PatN 68a a hsz-i rendek nyil.]. *1742:* Praemittalt aggraviumunk többült ezzelis hogy Bányáinknakis egy része manipulaltatott [Torockó; TLev. 9/4. 2a].

többütt több helyen; în mai multe locuri; an mehreren Orten. *1636:* Igy ditsöitették az Istent az régi szent Atyák és Prophéták, az kik az ő eleikkel közlött nagyságos és tsudálatos jó tétemény ét ottan ottan buzgo elmével, és hálaadó szível elöl számlálták, és az Isten érettek áldották, magokat penig háládatlanságokért vádolták, mint erre sok helyek közzül. Psal. 78. 80. 81 ... és többütt, láss példákat [ÖGrAj 7].

tőbeli szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *~ szomszéd* közvetlen szomszéd; vecin nemijlocit; Grundstücksnachbar. *1597:* Jtaque iurallion mind az ketteo ... Az azzony penig iambor tiztessegbeli teobeli zomzediwal, hogi soha semminemew ideobe affele paraznasagban eggyewt nem wetkeztek [Kv; TJk VI/1. 26]. *1705:* Ezen örökséget ... meg vásárolván ... Boros István ur(am) mint Töbéli szomszéd, az meg irt Aszszonyis minden jussát kivévén belőlle szabados Dominiumb(an) hagjá ... Boros István urat [Déva; Ks 92. I. 21].

tődzés tűzés, varrásfajta; tighelire; eine Art Naht, Stickerei. *1697:* Elegyes selyemmel s arany és czüst fonallal tödzéssel varrott vékony gyolcs lepedö Elegyes Selyemel tödzéssel varrott vastag viseltes gyolcs lepedö nro 2 [KGy].

tődzött tűzött, tűzéssel varrott; tighelit; gestickt. *1656:* hagiom ... Basa Peter leendö sogor Ur(amna)k ... kek atlacz teodzöt (!) dolmaniomott [Ádámos KK; BálLt 93]. *1673:* Egy sarga iszkofiumos Tödzött koczka formara csinalt Portai cafrag veres atlacz az állya [Fog.; Utl].

tőgy a kérődzők emlője; uger; Euter. *1770:* az Bedö Zsigmond házán kívül az tchénesorda között Marton hegyin megtanáltam[a], a tögyit megtapogattam, ha nem feszes vagy szoros, minthogy fejetlen ment volt ki [M.hermány U; RSzF 210. – [a]A tehenet]. *1813:* a' Bornyú valoságosan dühödt

volt, és dühődten az annya Tögyit szopta, leg alább nyálazta [DLt 329].

tőgyel tőgyesedik, megnő a tőgye; începe să-i crească ugerul; das Euter eines Tieres fängt an zu wachsen. *1836:* A Juhok most jó állapotba kerülének Istállora, a héten meg kell kezdődni a' báránozásnak – tőgyelnek igen szépen [Zsibó; WLt Miss Nagy Lázár lev.].

tőgyelő tőgyesedő; cu ugerul crescut; mit wachsendem Euter. **Szk:** ~ *tehén.* *1663:* Harjnnaj Ferencz Ur(na)k juta egj cokcor coregh, s egj teolgyelleö tehen [Erdőcsinád MT; Told. 1a].

tök 1. konyhakerti növény; dovleac; Kürbis. *1639:* az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytám vol<t mo>stan immár másuva keolteoztetok affeléket, hogj az olljan ganejos hely ugj hagiam az birámnak hogi fel szántasso(n) egj darabot benne s vessenek valami rosz teokeot mit belé [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i várgondviselőhöz]. *1675:* a tájékon karózták volt fel az tököt is, nem tudván micsoda állat [TML VII, 32 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1752:* A káposztátis ... éppen a' gyom előlte, úgy a' Tökis mind belé hólt a' burjánba, meg válik mivel fogunk sertést hizlalni [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. *1757:* a hátulso részin a Gyűmőltsősnek vagyon egy darab Puszta, mellyb(en) Tengeri buzát, és Tökőt szoktak vetni [Abafája MT; Told. 18]. *1786:* a' felső fordulo mikor tilalmasban volt, ollyankor a' kőzt bé tsinálva tartatták és â Hasznát s azok Tőkkel bé majorkodták s el vettek â Hasznát [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

Szn. *1802:* Málnási Tök Josef ... 46. Esztendős [Oltszem Hsz; HSzjP].

Hn. *1818:* Tök Szeribe (sz) [Aldoboly Hsz; EHA].

Szk: *nyakas* ~ tökfajta. *1679:* Sajto szin czen kertb(en) ... ket oldala kőrűl nyakas Tök van ültetve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

2. tök termése; dovleac, dovlecel; Frücht vom Kürbis. *1605:* legh eleözer mikor fel zanta, teóket hozunk vala Kouacj Antalnak [UszT 19/44 Franciscus Jakab de Marcfalúa (32) lib. vall.]. *1680:* Rosa Eczet(ne)k valo egy öreg Tök [A.porumbák F; KvLt 23–4 Inv.]. *1774:* Tudgyać a Tanu ... mennyi jöhetett bé ... kerti Vetemenyekből, Dinnyéből, Tökből, Ugorkából? [KS gub. vk]. *1781:* oda menek (!) s hát ött Szán meg rakodva Tökkel [Nyárádsztbenedek MT; Told. 10]. *XVIII. sz. v.:* Disznot az majorral meg hizlaltathatt, Csinállal tökkel, és korpával is Toldván azok(na)k eledeleket [Marossztkirály AF; Told.]. *1806:* a Rector Tökből Madarfogot tsinált [Dés; KMN 200]. *1821:* Váladilsi Purvu Gotsának Gonja Gotsán égy szekér Tök, és fél véka Krumpli felett valo keresete fel vétetik [H; JF 36. 26].

Sz. *olyan lesz, mint egy darab* ~. *1618:* Ha eddig is az egy Szölfikár nem lött volna ... bizony csak olyan löttem volna, mint egy darab tök, és az Nagyságod dolgai is nem tudom, miben állapodhattak volna meg. [BTN[2] 164] * *úgy jár a vizen, mint egy* ~. *1710 k.:* dicsérék azt a hajót, hogy az kicsid, épen borított, csak úgy jár a vizen, mint egy tök vagy réce, és czeriben vész el vagy egy afféle hajó [BÖn. 589].

3. tökkel beültetett földdarab; teren cultivat cu dovleci; mit Kürbis bepflanztes Feldstück. *1759/1845:* Hát ött röfög a tök között a' nagy Domozlai 'S úgy meg verik a' Fustélyal a' Pap 's ő szolgai [Hermányi, EDem. 75].

4. a lopótök kivájt termése; tîlv, tigvă; ausgehöhlte Frucht des Flaschenkürbisses. *1664:* azt tudja ö[a], hogy úgy kell abból innya, mint a Körösben, amaz hosszú nyakú tökből; úgy értem, meg is mutatta magát, ki légyen, Rottel uram asztalánál [TML III, 317 Naláczi István Teleki Mihályhoz. – [a]Nagy István]. *1680:* Rosa eczet is vagyon ket öreg Tökekb(en) oct. 3 [A.porumbák F; KvLt 17 Inv.].

5. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: lopótöknyi; de un tîlv, de o tigvă; so groß wie ein Flaschenkürbis. *1635:* egy tók bort hoza ez az Jaraine, es le ule az kathona melle [Mv; MvLt 291. 50a]. *1669:* Mikor ép volt az falu két toök bortul mind mégh részégettének egész falustól [Tormás H; BfN Székely László lev.]. *1711:* sz: Egyedről hat szeker füet hoszta(na)k, pulyonbol negyed (!) eczetetis hosztak két vagy három tökel [Vasassztiván SzD; WassLt Farkas Gabor szb kezével].

6. herczacskó herével együtt; scrotul împreună cu testiculele; Hodensack mit den Hoden. *1612/1613:* nam mi azt hallottuk hogy tökós Czereny Gaspar, monda az azoni elegh nagi töki vagion, de affelól elegh nagi fekete ördóge vagion [Szászzsombor SzD; KJ]. *1629:* Balogh Giörgyne altal iöve ... azt az Istokot az teőken vere az eöklevel [Mv; MvLt 290. 33b]. *1657:* Az említett Kassai István ... sokat reménkedett, kérjem haza az fejedelemtől, ekkor mutatván tökinek is állapotját, hogy megsérült volna, és beli alá járna [KemÖn. 257]. *1668:* Kalaczo (!) István az Szentpáli Janos Uram akkori Novai tiszttartoiat Hunyadi Geőrgyőt üldözte kergette ... mégh en kérdem mit csinálnál Hunyadi Gyeőrgyel ha ugyan eleő kerűlne, monda en bizony egyebet nem hanem csak az tökit tekernem megh [Tótháza K; BfR 57/51 Szekerezés (!) Nagy Janos (48) vall.]. *1694:* Ugyanez nap estve gyógyíta meg[a] egy tökös embert, melynek, megszakadván a belcket beborító hártya, az tökibe leszállott vala a bele [KvE 235 GM. – [a]Cyprianus doctor]. *1762/1845:* Mond az Óláh Pópa nagy szemérmetesen: De bezzeg nem nyúzom meg a' Tökömet, hogy néktek opinesot csináljak a' böriböl, 's ezzel elbocsátá a' Szvinczíáta a' Hallgatóit becsülettel [Hermányi, Edem. 192]. *1812:* a Groffné hirtelen a paplany alá bé nyulván A' Groff szemérem testéhez ezt mondotta a Groffnak: kiszakasztom s. v. Töből a' Tőkődőt [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1848:* A Fejér Bikának Tőke meg dagadván kifokadott és fojdogál [Dés; DLt].

7. ostoba ember; om prost; torer Mensch. *1710 k.:* aki Csajáginak nagy elméjét és ennek a tőknek is rossz fejét és actasát is összeveti, ki gondolhatja csak meg is, hogy ennyel titkolózott volna [BÖn. 976].

tökalmafa '?' **Hn.** *1758:* A Tök alma fánál (k) [Sztána K; EHA].

tőkarika a kerékagyon levő karika; cercuri de pe butucul roţii; Reifen an der Nabe. *1694:* 2 tő karika, 1 hatlo szeg 3. tengely vég szeg [Torda; Told. 11. 34]. *1745:* Beres Szekér és Eke. Vagyon égy Béres Szekér, melynek edgyik kereke vasas, hárma fakó, Azon kerekeken hegy karika 7. tő karika 4 [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1750:* Egj vas derék szeg egj Tü karika ... Két kereken négy tő karika ... Még ugjan két kereken harom tő karika [Esztény SzD; Told. 25]. *1776:* 16a May a' Czigánnak hogy a' Groffné Hinto kerekire egy Kaptsot csinált, és a tőkarikákot ujjra verte, és hogy egy Czinier vasat meg forrasztott fizettem Dr. 12 [Mezőméhes TA; WassLt]. *1812:* Tángyér karika, vagy kerék fejre valo minden karika 4 xr. ... A' Tő karikáért 6 xr. [F.rákos U; Falujk. 72 Sebe János pap-not. kezével]. *1847:* elis lopta ... a

szekeremröl a' sikotyut, pengö karikákot, tengely vég szegeket, tö karikákot [Dés; DLt 613].

tőke[1] **1.** földből kiálló csonka fatörzs; ciot, cioată; abgesägter Baumstamm, der in der Erde steckt. *1713:* az mint emlekeztenek az el pusztult határ fákra, azok(na)k tökéjeket, helyeket fel keresvén, mi eléttünk ki járák, ki mutogaták, es tsovákkal ki határozák az allyátol fogva egészszen az tetejeig [JHb XVI/42]. *1748:* egy fenn álló ki Száradott és meg égett Tölgyfa tősök vagyis tőke találtatott [Esztény SzD; Told. 29]. *1836:* az ugy nevezett Bornyu-kert vén Tökékből, Tövisses, bokros, gyökeres hellyekböl ki írtatván, Szántonak felfogatott [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21 Conscr. 18].

Sz. *1710 k.:* néha az ilyenben a késedelem veszedelmes; másoknak is vagyon szükségek feleségre, gombaszedőnek tökén a szeme [BÖn. 751].

2. fatönk, rönk; buştean; Baumstamm. *1575:* Ennekeleoteis ely volt vegezwen hogi az Teokeket es egieb fakat ely Tiztichanak az vchakrol [Kv; TanJk V/3. 127a]. *1595:* 10. Janüary Feleki Zaniszlo Peter hozot 2. Töket az piatzra az örüszeknek, tüzelni ... d. 17 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* Szezarma(n) lako Jacab Mihalytol az mostani Felesege Demeter Mihalne Ferenczi Marta akar el valni ferjetól proponalua(n), hogi Uranak semmi Ferfisaga nem volna az ö velle valo közösülesevel, azert akar eziak egi Tőke mellet fekünnek akar eö mellette [SzJk 26]. *1664:* Az fürész malom per annum megh meezhetni ezer szal deszkat, csak tökekbül megh fogyatkozni ne hadgya az D. provisor [UF II, 293]. *1692:* vadnak ... öreg tökeken allo, ket, ket csatornak, mellyekböl, eggyik kadbol a masikban foly a must [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1744:* Azon földet holmi ág buggal és tökékkel keritette körül Eltetö Vr(am), de törvény kertye mindenütt igaz hogj nem volt [WassLt Paulus Balog de Zilaj (47) ns vall.]. *1762:* Krajnik Uram ... Pintzéje padlására nem az Uraság Szél deszkáibol vitetet, hanem az meg mondot tökékböl eset Szél deszkáit vitette, s azzal padalta pinczéjét [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1774:* töböl vágta le érette a' Nyesö Gyertyán fát, az ágát el vitte s a' Tökéjét ott hadta [Csóka MT; Ks 31. XXIXb]. *1814:* vagyon A nagy Udvarház meg romladozott Szalma fedél alat ... az első része Tőjkébe emelt Talpfákra Boronafábol, a hátulso része pedig Ágosokra sövényböl fonva [Récekeresztúr SzD; BetLt]. *1858:* ha a tulajdonos Grof urnak ... détzkára szügsége (!) lenne, ez esetbe az uraság a tökéket a maga költségin a malomhoz szállíttatván ... a molnár ... Conventioja alapján ki vágja [Kendilóna SzD; TKhf 15].

Szk: *~ hordani. 1759:* tőke hordani mü el menenk | Küs Balas ingemet el hiva kölcsön ökröstöl tőke hordani [Remete Cs; LLt Fasc. 149] * *urbariális ~. 1771:* mindenestöl az vrbarialis Tökéket is. s egyéb aproság fa darabakatis edgyüvé számlálván vittünk 120 darabat [Batrina H; JHb 93. XIX. 6] | az Batrinai Lakosak ... szoktanak vinni Urbarialis Tökéket az Roskányi Fürész Malamhoz [Roskány H; JHb 93. XIX. 6] * *üres ~* kivájt fatönkböl készült fahidacska. *1759:* A Malmon innen egy patakotskán két ölös ág töltés és a közepén Bodon vagy is üres Tőke [Csákigorbó SzD; JHb XL/8].

Sz. *1710 k.:* Bizony vékonyon gondolkodik az, aki az ilyen civile bellumban az emberek hüségét vagy támadását az akaratnak tulajdonítja csak ... Nagy tökét is sokat viszen el az árvíz, hát gazt [BOn. 961].

3. olyan tönk, amelyen/amellyel különböző munkafolyamatokat végeznek; trunchi, butuc; Bauchstamm, auf dem Handwerkliches getan wird. *1570:* Angalyth paloczy Janosne ... ezt vallya, hogy ... ew otth az haznal Nem lathot egyeb Marhaiat Thorozkay gergelnek, hanc(m) Negy kadat, ket Altalagot, egy Theoket, egy Almariumoth [Kv; TJk III/2. 93]. *1652:* Egy rosz füle tört ülö vas Cserfa tökébe, és egy vágo vas ugya(n) a' Tökébe(n) [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Kovács műhely ... vagyo(n) itt: Ülö vashoz valo Tőke nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 141]. *1734:* Csizmadija Műszer. 2 réz musta, egy Jó Tőke, egy Mihely [Kv; Pk 6]. *1754:* azért a' reves tökéért nem is kellett völna lármázni [Koronka MT; Told. 27]. *1839:* Egy Uj mihelly két fiokjával és égy Tőke [Dés; DLt]. *1847:* Továbbá azt is vallhatom, hogy a fűrészmalomhoz kívántató tökék lehozására kirendelve volt embereknek útjába állott, s azokat visszatérítette [VKp 195]. *1849:* En öket ot találtam egy Csomoba hogy ütik verik, kéri (!) a pénzt de már el lankadt volt Csch Ur ... onnan ki hurtzolták a favágora, oda le ültették egy tökére ott ismét ütték verték szurták [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *áruló ~. 1846:* Ifj. Székelly Márton kérelem Levele ~ mellyben mint mészáros mesterséget kitanult, azonban Hentes Nagy Jánosnak is áruló Tökéjét és koleszáját ... 50 válto ftokon meg vásárolta azt kéri, hogy ä Hentesek soraiba vétettessen bé [Torda; TVLt 577] * *fekvő ~. 1681:* hus vágáshoz valo Labas Tőke 1 Fekvő Tőke is 1 [Vh; VhU 517] * *húsvágáshoz való ~ → fekvő ~* * *húsvágó ~. 1656:* Egi hus vago 4 labon allo toke [Fog.; UF II, 149]. *1692:* Ugyan ezen Boros Pinczében vagyon ... Hus vago Toke nö 1 [Mezőbodon TA; BK 6]. *1817:* a patakan talàltato nagy hidnak Nap nyugati végénél találtatik a Miszár Szék ... Belöl találtatik égy hús vago jo Tőke [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8] * *kovács ~je. 1681:* Kovács Tökejeb(en) valo, munkaban forgott ö ülö vas Nro 1 [Vh; VhU 523] * *lábas ~ → fekvő ~* * *lyukasztó ~. 1812:* Egy jukaszto Tőke xr 30 [Mv; MvLev. 10 Szabadi József hagy.] * *mozsártörő ~. 1789:* A' Pintze ajto elött egy Mosár törö Tőke, rajta valo 's belé szegzett szoritto Vas Sroffal [Mv; ConscrAp. 16] * *virágmetsző ~. 1705:* még mikor Valter János az Remekjét csinalta Virag meczö tökejet Szakal Ferencz Uramet el vitte s annak utánna ... ne(m) hogj Uissza atta volna han(em) inkább rut bestelen szokkal illette az eo kigy(elm)e követit [Kv; ACJk 59].

4. évelö növény (szaporításra használt) hajtása; lăstar; Spross einer lebendigen Pflanze. *1724:* vad tökeket is felesen ültettem, oltattamis bénnek most az ujsagon [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1814:* A Virag Haznal lévö kertbe ... 3. Oltani valo Tőke 180 [Vesszöd NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.] | (A biró) 20 tökét magának fáradsága jutalmául el tartván, ez mái napig kezemhez nem kaphattam [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birt. nyil.]. *1844:* Betski Gabor által F Fejér V(ármc)gyéböl Mihalyfalvarol[a] hozot ... téli Bartok almát ... az Uj szölö hegybe oltattam két tökébe [M.köblös SzD; RLt. – [a]NK].

5. szőlőtőke; butuc de viţă (de vie); Weinstock. *1767:* az Szent Mártoni egész Majorság Szölö ... idejébe el nem takarittathatók, váratlanul hamar következvén a' sanyaru Tél, mettzetlen és fedetlen kapá, és ugj annyira meg rontá, hogj Tavaszal Tökéllyekröl fájait mind le kellett vágatni | a' Szent-Mártoni egész Majorság Szölö Hegy, Mettzetlen, és Fedetlen Maradott, 's az idö is hamar el rekesztvén, az Téli Kemény hideg ugj annyira megsanyargatta ... hogj Tavaszal Tökéjékröl az Fájit le kelletett vágni [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1810:* Ezen darab régi majorság Szöllö ... meg van ez is pusztulva ... nagyon ki vagynak a' tökék pusztulva belölle [Ks 76. Conscr. 397].

Szk: *~re műveltet. 1765:* Szőlőt igen szépet s szép dispositióval építtet Gyulatelkén, melyet tőkére míveltet hat gyermekkel [RettE 188] * *~re művelt szőlő. 1764:* Magyarországon s a Szilágyban is némely helyeken a tőkére mívelt szőlők jobban megértek, de ragyások voltak [RettE 179].

6. származás gyökere; obîrşie, familia/neamul din care se trage cineva; die Wurzeln der Familie. *1607:* azt az heljet ... farczadi Swkósd Janostol es Istúantúl megh vettem f. 10. kinek vagio(n) 13 eztendeje mert my egj cóstcól uagjünk Sikey Tamas teökejeból [UszT 19/103].

◊ **Szn.** *1598:* Theke Ferencz [M.köblös SzD; SLt 29. J. 9]. *1604:* Tökę mihaltt [UszT 18/129]. *1629:* Teöke Jánoshoz [Mv; MvLt 290. 161b]. *1634:* Toke Istvannal [Mv; MvLt 291. 4a]. *1715:* Töke Márton [Mv; LakCLev.]. *1730:* Marus vasárhelyi Tisztességbeli Személy Töke Ötves Istvan [Told. 47. 40]. *1749:* Töke Istvan [Mv; MvLt 8 Lora Mátyás kvártélymester kezével]. *1757:* Töke Sára Aszszont [Mv; DLev. 5. XVII. 1]. *1823–1830:* Domidoctusok ... Töke György sárpataki [FogE 287].

◊ **Hn.** *1693:* Töke szer vegib(en) [Dés; EHA]. *1738:* a Töke szerben [Dés; DLt 400. 497b–498a]. *1754:* A' Töke uton fellyül (sz) [Borsa K; BHn 116]. *1757:* Á Töke szegben (telek) [Szentmihály Cs; EHA]. *1770:* a Töke (sz) [Vista K; KHn 271]. *XVIII. sz. m. f.:* A Töke uton alol (sz) [Borsa K; BHn 122]. *1822/1823:* A' Töke Szerb(en) [Dés; EHA].

tőke[2] felhalmozott érték, pénzösszeg; capital; Kapital. *1845:* A' czéh tagjainál künlévö kapitalis Öszveg 749 Rf ... A' Tökék után járulo kamatok restantiája 83 Rf 24 xr [Kv; ACSzám. 1]. *1852:* az urbériségeken alapult adosságok fel vétele a' telyes kárpotlás meg történtéig felvan függesztve, annál fogva a' tőkét jelenben nem is követelheti [Nagylak AF; DobLev. V/1330]. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhető javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tőkésíttessék, az egyház fő pénztárába, annak tőkéi szerént [Kv; Végr.]. *1863:* Tatrosi Sándor két fia kapjon 1000–1000. frtot ... a kamat fordittasson neveléskére, s a tőkét csak is nagy koruságokban kapják át [Kv; Végr.]. *1865:* tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi | Tegyenek bé halálamkor gyermekeim ... valamely biztos takarék pénztárba más 1000 f. o. é mint tőkét [Kv; Végr. 5].

Szk: *élő ~. 1863:* A' mult évi visgálat alkalmával, a' midön élö tőke xros kamatja fel szedődött, hibából azon hittek (!), hogy ebbe a képezde is bé vagyon foglalva [Gyalu K; RAk 84] * *kamatozó ~. 1855:* Kamatazo Töke volt [Nyárádsztbenedek MT; MvLt]. *1866/1867:* Kamatazo töke [Nagyernye MT; MvLt] * *krajcáros ~* vmilyen alap tőkéjéhez való, vhány krajcárnyi adomány. *1863:* A krajcáros tőke felszédésekor a mult évben nem volt befoglalva a képezdérei adakozás [Szászlóna K; RAk 143 esp. rend.].

tőked beleköt vkibe; a se lega/agăţa de cineva; mit jm Streit suchen. *1728:* hallottam, hogj fenekedtek reánk, s bánnám ha belém tökednének [Szemerja Hsz; HSzjP Petrus Bora de Szemerja (50) ns vall.]. *1739:* ő kegyelme be szaladván maga házában és ajtaját be tévén, ő kegyelmitől belém tökede és engemetis rut, irtoztato káromlásokkal káromolván [Szentlélek Hsz; HSzjP Blasius Molnár (45) jb vall.].

tőkefa rönk(fa), fűrészrönk; buşteni pentru cherestea; Stamm zum Sägen. *1720 k.:* hogy az deszkát faragó emberek azon darab havast ki ne pusztítsák és a miatt a fűrészhez kivántató tőkefák dolgában az oeconomia meg ne fogyatkozzék, szükséges azon havast megtilalmazni [ErdO I, 646]. *1750:* Napjáb(an) a Béresek hozhatnak kétszer afféle tőke fákat; melj igen jö és szaparafa a' háznal [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1840:* én több Kálákás társaimmal sok versen voltam az Allfalvi erdőben ... Koltsár Imrének mint szomszédomnak Kalákába Tutaly, Töke, és Bükfa hozni [Gyszm; LLt]. *1864:* melynek nagyrésze tutaj és Töke faknak elhasználtatott [Gyszm; EHA].

tőkefoglaló fűrészmalom tartozéka, tőkefogó, rönkbefogó/rögzítő; dispozitiv cu care se fixează buştenii la joagăr; Bestandteil der Sägemühle, der zur Befestigung des Baumstammes dient. *1680:* Töke tarto agyában ezen fürész malom(na)k vad(na)k nyolcz örög vas retezek, azokban járo töke foglalo negy horgas vas kapcsokkal edgjütt [A.porumbák F; ALt Inv. 38].

tőkegomba rendszerint fán termő, nem mérgező gomba; Pholiota; popinci; an den Baumstämmen wachsende Pilze. *1718:* küldöttem két nyárssal töke gombát [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

tőkehajtó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ kerék* fűrészmalom fogaskereke; roată dintată la joagăr; Zahnrad der Sägemühle. *1680:* Rováczkos töke hajto kereke ezen Fürésznek az Fürész Mester relatioja szerint kopat renovatiot kevan [A.porumbák F; ALt Inv. 38].

tőkehordó rönkszállításra használt; care este folosit la transportul buştenilor; zum Transportieren der Bauchstämme benutzt. **Szk:** *~ szán. 1750:* egy eplenyre való töke hordó szánat is kell kettőt tsináltatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

tőkehozó rönkszállításra alkalmazott; care este angajat la transportul buştenilor; im Transport der Bauchstämme tätig. *1681:* arra is legyen gondja, mennél töb tőkéket hozasson és deszkákat is meczczessen, az töke hozó embereknek részszeket az szokás szerént kiadja [Szúv; CsVh 106].

tőkekapu tőkéből készített kapu; poartă de pari; Tor auf Holzstämmen. *1679:* Vagyon az dombon egy filegória, amellett nem messze egy fa tartó kert töke kapuja, töke zárja [Gyalu K; ETF 108. 12].

tőkekerítés tőkéből készített kerítés; gard de pari/lemn rotund; Zaun aus Holzstämmen. *1700:* Az mellj Darab oldalt ... Zabbal és kölessel (bevetett) ... Töke kerítessel bé kerített ... a Disznaj (!) Possessor Urak osztatlan reszin vagjon, mely töke kerittést az Falu ugj mint Maruss Hodak el hánt [Disznajó MT; BálLt 85].

tőkeküső fogófajta; un fel de cleşte; eine Art Zange. *1622:* Egj teöke kwscö tt f. – d. 6 [Kv; RDL I. 119].

tökéletes 1. olyan dolog, amely vmely eszménynek, normának/mintaképnek teljesen megfelel; desăvîrşit; vollkommen. *1631:* az regi Sz: Kiralyok, es bodogh emlekezetü Feiedelmek ... az it köztünk lakos minden maghva Szakat embereknek, minden jovait, az mü eleinknek hü és tökeletes Szolgalatiokert, ez Varossunknak Kolosvarnak Conferaltak

[Kv; ACJk 45a]. *1682:* megh tekintvén az én feleségemnek Harinai Tsap Angalit aszszonynak mindennémű boldogh, s, boldogtalan állapatimban hozzám valo jámbor, teokélletes, igaz, hűséges magaviseléséit … Azért nem akartam io dispositio nélkűl hadni [Kv; RDL I. 160].

2. (az elvárásnak/előírásnak) megfelelő; corespunzător, perfect, bun; entsprechend, passend. *1569:* Meglatod … hogy az twzet Meny gradusra kel vined, ki az tek<e>lletes ligara vihesse az aranyat, vgy Mint karat 23 1/2 [Nsz; MKsz 1896. 355]. *1575:* Mikor az primma Inposiciot[a] betöttem volna es az elsö twzböl kywottem volna, lön karat 23, esmeg be töm felet es Vwm az tekelletes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hanc(m) vgian azon graduson Marada [Nsz; MKsz 1896. 367. – [a]Az első aranyadagot a kemencébe]. *1575 k.:* annak utanna ved ky az foldbol[a] es zereztessek az feliwl megmóndoth vyz Minth egy aluth tey es ted ezt egy Mazos fazekban auagy Medencheben es Zarazd meg es vagion teneked tekelletes Materiad [Nsz; MKsz 1896. 281. – [a]A különböző porokkal összevegyített borecetet]. *1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye … Mostan el veghezetre ebbennis eö kgmek varosul megh Akariak probalni coket, ha teokelletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113]. *1662:* ha az atyja az választott fejedelemnek gyermeki állapotjában találna meghalni, gubernátor alatt neveltetnék, mind az tökéletes idejéig [SKr 313]. *1810:* De mind azért, hogy az ő gunyolo és vakmerő fel-adása meghamissithassék, mind pedig az én Ártatlanságom ki-tessék … elsőbben-is bé-adom a Licitácionis Instrumentumnak igaz és tökélletes mássát [Kv; Pk 3]. *1818:* a nevezett Mechanicus az általa feltalált Machinának Modeeljét, vagy tökéletes leírását és rajzolását annak Geometriai Scálájával edgyütt adgya bé a melly azután ezen kérdések[a] el dòjtésére szolgáljon [Kv; DLt 456. – [a]A szabadalmak]. *1819:* Folyo Septemberi Holnap 18 napjan dél elötti 11 orakor szülvén Rakosi Boldisárné égy fiat, az rendes idejére született é, az az meg volt érve, s a' meg érésnek minden jelei meg voltanak é rajta vagy nem? … Ha meg voltak a' meg érésnek tökélletes minden jelei, ázon jelekmik (!) voltanak számlalja elö a' Tanu mint a' szüléskor jelen volt Bába Aszszony? [Kv; Pk 2 vk].

3. igazi, valóságos; adevărat, veritabil; echt, wahr. *1749:* immar ideje volna hogy a tökéletes valoság bé telnek, és amaz mindeneket bérekesztö felix Clausula az amen hallatnék az melynek effectuálására holnap bé állando hetet designáltuk volt [Hsz; Kp I. 170]. *1776:* Szoval-is Köszöntése mellett Kérdeztette én általom … ha volnaé tökéletes Szándéka, s, bizonyos akarattya ö Ngát el venni, vagy sem? [Kóród KK; GyL. G. Vizi rk kántor (30) vall.].

4. kiváló, remek, akinél/aminél nincs különb; minunat, splendid, excelent; ausgezeichnet, wundervoll. *1571:* Ez istenfélö és tökéletes igaz keresztyén fejedelem vala [ETA I, 34 BS]. *1618:* Az hatalmas császárnak … most vagyon Erdélybe igaz tökéletes szolgája, Bethlen Gábor [BTN 138]. *1619:* az Mehmet pasa … Felségednek török barátságban igaz tökéletes jóakarója volt [BTN[2] 383]. *1628 u.:* Hites felesegem … hozsza valo Complicesivel egiöt ellenem hamis tanacziot tartua(n), hallatla(n) es nem tökelletes igaz hazassagba(n) elcö keötelés tarsasagot keóvetven … Diosi Anna … en ream es maga szemeliere, vallot volna [SzJk 31]. *1642:* Anno 1642 esztendöben 2-da Decembris kiszólítván az Úr öfelsége az én istenfélö, tökéletes feleségemet, Tolnai Borbárát, amelyet az Úr támasszon fel az örök életre [KvE 175 LJ]. *1645:* Lupul ha tökéletes akar lenni nagyságodhoz megválik, az kurtánok fogadását ha meg nem változtatja [Gyf; RákCsLev. 306 ifj. Rákóczi György atyjához] | (A) mely teokelletes mellette es keörnyüleotte ualo forgolodasab(an), dalkalkodasab(an), jó nemesseggel el hitte uolna eö kglme … ennek utannais megh nem fogyatkoznak [Erdöszengyel MT; Told. 1a. II]. *1658:* Kegyelmednek jó akaró, tökéletes atyjafia és szolgája Mikes Kelemen m. p [TML I, 236 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1661:* Azomban maradok Kegyelmednek amaz esmert tökélletes kész szolgáló háló társa Teleki Mihály m. p [TML II, 176 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* mindenekben, de kivalképpen az fö szakacssagnak tisztiben, ö Ngokhaz igaz es tökilletes lészek [UtI]. *1666:* Nagyságod alázatos tökélletes szolgája Teleki Mihály mp [TML III, 584 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1676:* En nem úgy mint tanácsadó, mert az nem enyém, hanem Kegyelmed tökéletes szolgája, jovallanám manifestáltatni urunkkal az dolgokat minél hamarébb, hogy lázadás ne következzék, nagyobbára pápistaságból állván ez nyomorult haza [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgd, édes Komám, uram megnyugodjék én bennem, bizony Kgdnek tökéletes jó akaró szolgája vagyok [TML VIII, 115 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Az Isten elött pedig semmi magán kívül jó, tiszta és tökéletes nem lehet [BIm. 1026].

5. becsületes, igaz; cinstit, corect, adevărat; anständig. *1593:* Zóch Lenart vallia, Nem tudok jonal egiebet Nagi Benedekhez, noha … mostis oda vagion az en pinzemel … ha teokelletes leot volna, egi pinzemel el ne(m) ment volna [Kv; TJk V/1. 403]. *1635:* az ki emberseges tokelletes Azzonyallat uolna nem jartatna az kurvát hazahoz, az kathonahoz [Mv; MvLt 291. 56b]. *1678:* En Palogiaj Mihalj Fejer Varmegíeben Fejer Varat Lako … Inspector Tekintetes Nemzetes Apor Istvan Ur(amna)k, igaz tökéletes jambor Jstenfélö és kamat kereso Szolgajok leszek [Gyf; KaLt]. *1679:* Gondolja meg azért Kegyelmed édes Komám uram azt, hogy mindenkor igaz jóakarója voltam Kegyelmednek, s mikor legnagyobb szüksége volt reám Kegyelmednek, akkor voltam jóval s most is azon tökélletes szívvel vagyok Kegyelmedhez s szerelmessihez [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1785:* meg bizták magokat az oláhok … kivált az Erdö háttságiak expressö ki adták magokat hogy többé nem szolgálnak … a Gyogyiak, ezek maradtanak meg a hivségb(en), és még mostis tökéletesek [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.].

6. *gúny* kedvezőtlen tulajdonságokban bővelkedő; cu multe însuşiri negative; mit vielen negativen Eigenschaften, reich an Fehlern. *1657:* az oda hátrébb is említett igen tökéletes atyámfia éjszaka jüve szállásom kapujára [KemÖn. 169]. *1664:* Kegyelmed nem olyan nagy reménséggel bíztat vala bennünket és mi is közönségesen kivánatosabb vállját[a] várjuk vala ahozképest ö felségének dolgainknak mozditása felöl; melybül következök, hogy ily tökéletes reménségtül viseltetvén, lehagyók törekedésünket [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz. – [a]Tollhiba *válaszát* h.?].

7. teljes; perfect; vollständig. *1619:* az fökövet azt mondja, hogy az ö urának légyen tökéletes végső válasza, hogy ha az hatalmas császár az régi szent frigyet-békességet meg akarja-é tartani Lengyelországgal vagy nem? [BTN[2] 263]. *1628 u.:* Hites felesegem … ellenem ualo fel haborodasanak oka, hogi az eö nagi ektelen gondviseletlenségeröl es kemenségeröl dorgaltam; Melj rosz dolgait nem hogj el hatta volna, es tökelletes czendezségben viselte volna magatt,

egtelen fertelmessül ... Lelek Lelek (!) bestie Lelek kurua fianak zidalmazot sokszor magamatis hites vra leuen [SzJk 32]. *1631:* igaz Attyafiuj sinceritasonkbol, es tökelletes szeretetünkből vegeztünk igy [Radnót KK; Ks O. 37]. *1674:* bizony bennem sem tapasztal Kegyelmed sem jó, sem gonosz szerencséjében egyebet az igaz tökéletes sinceritásnál [TML VI, 558 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1678:* kivánok koporsómig ő ngoknak és méltóságos házoknak tökéletes hűséggel hasznosan szolgálni [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* tiszta tökélletes szívvel igyekeztem lenni a méltóságos fejedelemhez s fejedelemasszonyhoz ő kegyelmekhez [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1737:* E szinte bé állando Innepeketis Istentől lévén megáldottak Ngodnak, kivánom hogy lélekbéli tökélletes örömmel és vigassággal viradja(na)k fel Ngod Uri személjére [TL. Onodi B. József lev.]. *1790:* hogy Ngdot, a kedves drága Gróffné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)k(a)t, ugy a' Ngtok Mlgs Uri Szerelmesseiket ... kivánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szivel kivánom [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. *1812:* a Groffné cő Nsga a Groff ur cő nsgát édesgetési köztis nem szenvedhette. edgy szoval: kezdettőlfogva tökéletes szeretetett nem tapasztaltam [Héderfája KK; IB. Tordai Mihally (67) vall.]. *1835:* a Könyörgöket az Zudor Elek minden némű üldözései boszszujja és velek valo rosz bánásától oltalmazni 's öket tökelletes bátorságban helyheztetni igyekezzék [Kv; DobLev. V/1208 gub.].

8. hsz-i haszn-ban; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: teljes mértékben; cu desăvîrşire/ totul; gänzlich. *1584:* Lengiel kiralnak[a] teokelletes el vegezet Akarattia ez hogy itt ez varosba(n) meg epwllicon az Seminarium [Kv; TanJk V/3. 278b. – [a]Báthory Istvánnak]. *1829:* azon bőr[a] ... tökeletes veszedelmes és meg fenesedett volt [Dés; DLt 829. – [a]A marhadögben elhullott ököré]. *1841:* ha azt akkorrá bé nem fizetné ... tehát a' költsön adó Urnak ... szabadságok légyen a' ... költsön vevö Úran ... tökéletes eleget venni [Holtmaros MT; DE 2].

tökéletesebben minél kimerítőbben; cît mai complet; vollständig wie möglich. *1619:* Az békességnek capitulatiói ultima die Augusti az divánba olvasták, kit hogy tökéletesben írhassak Felségednek, sok főemberek szavát írhatnám [BTN[2] 316].

tökéletesen 1. szabályszerűen; regulamentar; vorschritfsgemäß. *1560:* Az ki az wdcóben ez orszagba leszen, vagy feö biro, vagy vice biro leszen, teóruint es Jgazat tehessen marhaiabol es Joszagabol ... Az Ezer arany forintrol, Jgazat tehessen, annak Az ki az keötelet tekelletesenn Meg tarttya es meg allya [Mv; JHbK XII. 7]. *1776:* Birák és Dékány Atyánkfiai elegedendö Inspectorokat allitsanak a' Karokban. A kik(ne)k Lelkek ismérétenek Isten eleiben felelö kötelességekben állyon: Hogy ... igazán és tökélletesen a' Betsüllctes Birák(na)k hova hamarébb vagy (!) azon napon által adgyák[a] [Torockó; TLev. 16/1. – [a]A templomban rendetlenkedö ifjakat]. *1783:* De ezeken kivülis több alázatos panaszimis vad(na)k ezen Helység Biráira, mert ha a privatum szenvedéseimet el halgatomis a publicumakotis mint magokban bizakodo vakmerö paraszt szofogadatlanok miá tökelletesen a Felséges Királyi rendelesek szerént egyedül Torotzkon nem effectualhatom [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. *1821:* még az Appellandi ratiokat tökélletesen el nem készitettem, s az utosittásomnál fogva tsakis a Divisionalis perbe kellctett volna ezt elkesziteni [Pk 2].

2. tökéletes állapotban; în stare perfectă; in perfektem Zustand. *1596:* olly vtok ott ne(m) volt kj teokelletessen mind eltigh megh tartatott volna [UszT 11/67 Ambrosius Vaida de Tarchafalúa pp vall.].

3. becsületesen, igaz módon; cinstit, corect; anständig, ehrlich. *1619:* mikor az egész keresztyén fejedelmek az muzulmán nemzet ellen felköltek vala, az egy lengyel király és ország soha melléjek nem állott, hanem igazán tökéletesen megmaradott az hatalmas császár hűvségébe-frigyébe [BTN[2] 265]. *1637:* En Bwkösy Kemeny Janos, adom tuttara mindeneknek; Miuel az en Kglmes Uram cő Nga ... Rakoczy Gycörgy ... Erdely Országának Fejedelme ... méltoztatot engemet promoualni az fcö komorniksagnak Tisztire számadatlanul; Eskwszöm ... hogy ez hiuatalbanis ... cő Ngat hiuen, igazan, teökelletessen szolgalom [Fog.; KCs 135] | Mw Toroczko(n) ... lakok, Ekart Mihaly es Tot Andras Eskeszwnk az Eőrők Attya mindenhato Istennek ... hogy ennek uta(n)a soha az mi földes Uraink es Aszszonyunk sem posteritasok ellen ... semmw nemw dologban nem practicalunk, hanem ö keglmeket mindenekbe(n) igazan, jamborul, tökelletesen ... eletwnk fottaig szolgalunk [Thor. XVIII/3]. *1666/1681:* (Opra Proplan) feje fen allattaigh hűségét tökélletesen megh mutatta [Vh; VhU 331 Zólyomi Miklós ad. lev.]. *1671:* En Rosnyai Lőrincz ... az mi harminczad pénz jő, gyül, czedula pénz, Radas pénz: Borra valo pénz tökeletese(n), igazán szolgáltatom [Törcsvár F; BfR Rosnyai Lőrinc harmincados reverzálisából]. *1705:* Gombos generál ... minden rebelliókban tökéletesen megmaradott az öfelsége hűségében [WIN I, 651].

4. teljesen; pe deplin; gänzlich. *1586:* Zok peter vallia ... Arullia lakatos Tamasne az eo kertechkeyet ... de semmy Aruh teokelletesen keoztwnk veghcöz Ne(m) Ment [Kv; TJk IV/1. 578]. *1591:* ebben az varos egy punctttnyrais meg ne(m) akar fogiatkozni, hanem teokelletesen veghez akaria vinnie [Kv; TanJk I/1. 188]. *1608:* Hogy ... az io Attjafiusagis keozeottwnk teokelletesen meg Maraggion ... Sogoro(m) az my reszwnket ... Nagy Kereken[a] ... kezwnkben ereztette es ada mynden Igassagaual [Kv; JHb XXVI/49. – [a]Később O.bogát (AF)]. *1630:* öfelségének szinte úgy kell egy ideig (még öfelsége tökéletesen meg nem állapodik az fejedelemségben) az hadra gondot viselni, mintha az kapu alatt volna az ellenség [BTN[2] 434]. *1661:* Elhidd tökéletesen, nem késem, édes szívem, hozzád mennem [TML II, 139 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Azért kegyelmes tökéletesen elhigyje <Nagyságod, hogy valamiben> tudok, igazán hiven igyekezem szolgálnom [TML I, 359 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1794:* Az Eklesia mind külso mind belsö mindennémü Javainak mostani állapottyát igyekezven tökéletesen ki tanulni ... ketten avagy hárman azon Commissio Tagjai közzül a' külsö Joszágokban ki menvén ... mind ezekröl készitsenek egy tökéletes Conspectust [Kv; SRE 312]. *1799:* Kötelességekben a' falus Biráknak, és Collectoroknak ... tökélletesen arra vigyázni, hogy az Ado pénznek, a' falu szükségire beszedett pénzel ... semmi egybe elegyedése ne légyen [Kv; AszLt 207 nyomt. gub. körrend. 6014 és 6463]. *1801:* az adosságnak valosága tökélletesen világosságra jött [Kp II. 58]. *1831:* ha Dedrád a munkának tökélletesen utánna áll, és a fákat a Lútz vize mellé szállittya, akkor álvan elö az áts pallér, az egész Hidat 7. Hetek alatt felállitthattya [Torda; TLt Praes. ir. 340 Köetsi (!) János geometra kezével]. *1840:* egy Susánna nevü Leányom az el enyészett 839k

Évben ... Busetzko Antalnál szolgált, ottani szolgálattyát még tökélletesen ki sem töltheite, a' mikor ... Kristoff Ur tsalogatni kezdette, hogy Esztendejét be töltve ne ályon máshoz, hanem egyenesen hozzája [Dés; DLt 1268]. *1854:* a' két Barthos atyafiaknak, és Czirjék Antal Urnak két felé mérve kilencz kilencz német öl jus juta szélességre, miben mindenik fél tökéletesen megnyugodva és megegyezve miis a' fenni három kijelelt helyeken belé vert Czövekekkel három (!) ezen méréstünket kijegyeztük és kinek kinek illetőségét egyezése szerént keze (!) és birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

5. mintaszerűen; cu totul, în întregime; vorbildlich. *1809:* mindenféle Erczek(ne)k, u. m. Arany(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákbol valo ki-hordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak, 's tökelletesen ki miveltetnek, hany rendbéli kézen fordulnak meg [Torockó; TLev. 9/43]. *1829:* Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálodása által szerzet egybe é tzélra némely Joltévöktöl 1460 Rf-kat, melljekkel az oskola[a] ... méljebben àsattatatt, ki deszkáztatatt, több Szobákkal ékesittetett, és tökélletesen el készittetett [Kv; BLt 12 dologház nyomt. szám. – [a]Az úszóiskola].

6. hitelt érdemlően; cu deplină convingere; wahrhaftig, glaubwürdig. *1630:* Erős hittel megeskövék az pasa, hogy minthogy hüttel való köteles atyjafia volt Bethlen fejedelemnek és látja, hogy özvegye-árvája is azon nyomot akarja követni, valamit eddig tudott-értett, de igazán tökéletesen megmondja [BTN[2] 429]. *1662:* Tökélletesen írom Kegyelmednek, annyira megesökönt elmével vannak és egyéb semmi most nem is tartóztatja, hanem csak Keresztesi uramat várják vissza [TML II, 317 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1826:* meg lévén már bizonyítva tökeletesen, hogy a H. alatti Levelet el nem rekkentette [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. *1838:* Komáromi Lászlo Urnak mikor a' pénze el veszett azon reggel a' szekér rudja alatt kapták meg Tkts Dobolyi Bálint Urnak egy kis bitskát egy czüst huszossal – 's a' Nadrágát is Komáromi Lászlo urnak Szikszákos aprolékos vagások látzván, tökelletesen azt allitotta, hogy kitsiny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni, 's nem más hanem Dobolyi Bálint Ur vágta ki [Nagylak AF/Nc; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.].

7. pontosan; exact, perfect; genau. *1802:* a Rokontzajátis a szányának ... el ejtvén ... a talált Rokantzát az elveszett Rokantza hellyébe tettük és a tökeletesen oda illett [Udvarfva MT; Told. 42].

8. jogosan; pe bună dreptate; mit Recht. *1619:* Az magyarok s Magyarország igazán tökéletesen kévánja azt az hatalmas császártól, hogy az frigyet-békességet megtartsa [BTN[2] 309].

tökéletesítés vminek a lehető legtökéletesebb szintre emelése; perfecționare; Vervollständigung, Perfektionierung. *1778:* ada ... Kaprontzai Ferencz Vr(am) ... az Harii határban ... egy két köblös földet ... mely örökös tserének tökélletesitésére hasonlolag által adák Csiki Kata és Judith Asszszonyek Kaprontzai Ferencz Urnak ... jure perpetuo et irrevocabiliter a Puszta Sugodi Praediumban lévő részeket [Hari AF; DobLev. III/511]. *1797:* Melly Plenipotentia adásunknak nagyobb erősségére és tökélletesitésére ... Szokott petsétünkel ezen Levelünket roborallyuk [Torockó; TLev. 5/13].

tökéletesképpen tökéletesen; pe deplin; ganz, vollkommen. *1573:* az feiedelem Biro vram altal Ez ely mwlt Napokban az c(on)pulsoria dolgaban Reszerent valo kegelmesseget Mwtatta, De myert hogy ... Nem tekelletes keppen chendeswlhetnek meg varosswl azban az dologban ... Azert Teccyk varoswl keryk (!) azon Biro vramat kiral birot hogy eo kegelmek ... az feiedelmet keressek meg kéneregienek es térekedienek Az varos Neweben Azon hogi Ne Maradna semy Resze hatra [Kv; TanJk V/3. 87b].

tökéletesség 1. hibátlanság, vminek tökéletes volta; perfecțiune; Vollkommenheit. *1574:* A cemment Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tekeletessege es allapattiara Nem hozhatny; az tegla so hathato allatok annera, hogy valamy ezust az aranban vagyon, azt Magokban kyzyak[a] [Nsz; MKsz 1896. 291. – [a]Olv.: kiszíják]. *1710 k.:* Kisebb s rosszabb állat a világon nincsen talán, mint egy serke, mert a tetűnek már nagyobb tökéletessége, vagy mennyi- és minéműsége vagyon, mint a serkének [BÖn. 434].

Szk: *~re hajt* tökéletességre visz. *1801:* ezen Consensusnál fogva a meg-állo Birtokosok ezen osztállyt tökélletességre hájtsák [M.zsombor K; Somb. II].

2. teljesség; deplinătate; Fülle. *1797:* Mü Torotzkai Communitas ... Czupar Mihállynak, Brotár Andrásnak, Kriza Ferentznek, és Bosla Ferentznek, kiket ... az hamuban tsillámlo regi Szabadtságunk (: Privilegiumunk :) ki keresésére fel választattunk vala, ezen nevezett ügyünk eléb mozditására, és a' tökélletességig lehető további folytatására adtunk telyes hatalmat (: Plenipotentiat :) [Torockó; TLev. 5/13].

Szk: *~re mehet. 1762:* ă mi kevés Török Buzánk teremis ezen vad helyen, ritka esztendőben mehet tökélletességre, hogy jól meg érjék [Bukuresd H; Ks 75. VIII] * *~re megy. 1831:* Ki az, a ki az Exponens Urnak a ... szép tiszta ősz buza vetéssit ... le kaszáltatta minek elötte az érése tökeletességre ment volna? [Nc; DobLev. V/1167] * *~re való menetel. 1831:* Mennyiből állott azon le kaszált vetés, és annak az érése tökéletességre valo menetelével a szeme mennyi s mit éro volna? [Nc; DobLev. V/1167] * *~re való vitel. 1787:* (A) dolognak tovább valo folytatása[a] és tökéletességre valo vitele bizattatik továbbra is T. Pataki Mihály Uramra [Kv; SRE 254. – [a]Adóssági ügyben intézkedés].

3. eszményi állapot/magatartás; stare/atitudine ideală; idealer Zustand, ideales Verhalten/Benehmen. *1710 k.:* Aldjon, dicsérjen, dücsöítsen, felmagasztaljon tegedet minden test és lélek, minden te kezed munkája, minden, noha megfoghatatlan isteni tökéletességeidért és tulajdonságidért [Blm. 1037] | Istentől az embernek először adott tökéletességének az eset után is nála hagyott árnyéka, nyoma, és az Isten s ember lelke lételének hármas bizonysága | Ádámban adott vala az Isten nékem is minden tökéletességet, elvesztettem akarva, természet szerént haragnak fia voltam, Efes. 2: 3., mint Kain, mint Judás | így teremtette az Isten az embert legjobban, amint teremtette volt. Egy teremtett állathoz illendő s attól bévehető tökéletességet, ajándékot így adott néki többet, mintsem úgy adott adott (!) volna, amint az ember okoskodik [BÖn. 432, 446, 477–8]. *1811:* Ez a' Hágatásnak égy igen nagy titka, Mert tökélletes Ló nints; vagy igen ritka, 'S e'gondosságával éri-el a' véget, Hogy érhessen nagyobb tökélletességet | Ez égy Régulája a' nagy Természetnek, Hogy a' mely állatok későbbre érhetnek Tökélletességet, azok nemesebbek, 'S Hamar készülteknél tökélletesebbek [ÁrÉ 141–2, 144].

4. tökéletes magatartás; conduită ireproșabilă; feinstes Benehmen. *1657:* voltak ellenem practicálók, de sok meghányódások után megtapasztalván tökéletességemet az fejedelem is, nem árthattak [KemÖn. 170–1]. *1658:* minden idvességes jókat Istentől buzgóságoson kíván az Önagysága régi, igaz és máig is azon tökéletességben maradott szegény rab szolgája Kemény János [KemIr. 330]. *1661:* jelenté Budai Péter deák uram az Ngod hozzám való kegyelmességét. Adja az Úr Isten kegyelmes uram tiszta alázatos tökéletességgel életem fottáig szolgálhassam meg Ngodnak [EMLt Czerej Miklós a fej-hez Brassóból]. *1662:* Emlekezvén egyszer s mind Jambor szolgaihoz (!) Jobbagyi(m)hoz hűséges faradsagokért valtozo alapatokban megh mutatot tökélletességekért el võt jutalmazásokra [Vh; VhU 333 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1666/1681:* (Opra Proplan) ... mellőlem el sem allot, sőt igaz Urahoz valo tökelletessege szerint, Varamot Kemény Janos koborlo hadaítul ellenségimtül masokkal edgyűt meg tartotta oltalmazta [Vh; VhU 331 Zólyomi Miklós ad. lev.]. *1678:* Kérem azért ... Kegyelmedet ... az én uramhoz, hazámhoz és Kegyelmedhez való tökélletességemet mások felett tudván, tartson meg jóakaratjában [TML VIII, 105 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1695:* A mint ennekelötteis Nemz. Stenczel Andras Ur(am) Quartasságában valo hűséges tökelletessege nyilvan volt, Mostannis ő klme ratioját vgy igazitotta hogy az ő klme hűsége is világosságra jőt [Kv; SRE 32].

5. egyenesség, őszinteség; sinceritate; Offenheit, Ehrlichkeit. *1542:* walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk masherre, nynch eg makzem thewkellethessog benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1619:* heában fognak hegedülni, nem fog senki táncokba menni, ha valaha valami emberekben ez világon tökéletesség vagyon [BTN[2] 186]. *1661:* Kegyelmednek tökéletességgel való jóakaró atyjafia, szolgál, míg él [TML II, 52 Lázár István Teleki Mihályhoz] | Áldjon meg Isten az én hozzám való tökélletességedért [TML II, 187 Teleki Mihály Veér Judithoz] | itilje meg Isten az én Kegyelmedhez való tökélletességemet [TML II, 201 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

6. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~re (ki)vihet* végbevihet, teljesíthet; a putea înfăptui/realiza; etw verwirklichen können. *1775:* Sokat futott, fáradott atyja, anyja hogy elválaszthassa, de tökéletességre nem vihették, hanem utoljára meghala Teleki Pálné [RettE 356]. *1776:* nékem a' Groffné titkon jelentette, hogy M Vásárhellyre éppen azért megyen bé, és nem egyéb okból, hogy a' B. Hentertől való elvalás dolgát tökéletességre vihetné ã Mlgs Praepost Ur elött [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. *1828:* Még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak éppen a' mü Tõ Szomszédtságunkban és tõllünk ki váltatt 's mostan Vram Batyámék minyájjan Testvérekül közon birato Kertet, mellyet mind eddig elé tökéletességre hol egy, hol más akadálly miatt ki nem vihettünk [Marossztkirály AF; Pf] * *~re megy* befejeződik; a se termina; ein Ende finden. *1842 k.:* A' Toronynak alapja meg vetõdõtt 1792 e Tökélletességre ment 1797e a' mikor osztán bé is fedõdõt a' Torony [Szucság K; RAk 96] * *~re visz* végbevisz, teljesít; a înfăptui/realiza; verwirklichen, vollziehen. *1726:* Tiszt Baczoni Mathe Vram ... maga kezére véven ... a Kolosvari Farkas Uttzai Reform Templomnak restauratiojanak procuratiojat. Mint hogy Isten segitsegebül tökelletesegre is vitte s vitette ... Ekkeppen remonstralt ő klme[a] [Kv; SRE 152. – [a]Köv. a fels.]. *1797:* Lévén ... Szánto Sándor Vrnak ... egy olyan darab Sessioja, melyen egy paraszt házot inditand vgyan, de még tökéletességre nem vitte [Nc; DobLev. IV/784. 1a]. *1810:* Az Cancellista Vrakat kivánságok szerént Sogor Vramhoz viszszá küldém ... s, munkájakat tökélletességre vivén az magamra esendő pénzt jo szível ki fizetem [Nagylak AF; DobLev. IV/932 Dobolyi Sigmond sógorához] * *~re vitethetik* teljesittethetik; a face să poată să fie înfăptuit/realizat; etw schaffbar machen. *1792:* In Casu vero a mellyben az Amicabilis és meg igért Compositio, tökélletességre nem vitethetnék ... Tkts Szánto Elek, és Sándor Urakot Certificalam ad d(iem) 8um ... Nms Also Fejér Vármegyé(ne)k akár holott Celebrálando Generalis Széke eleibe Divisor Commissarius ki kérésére [Nc; DobLev. IV/704] * *~re vitetik* végbevitetik, teljesittetik; a face să fie înfăptuit/realizat; die Verwirklichung von etw ermöglichen. *1823:* A' Kövesd Pataka Arkának a' Szamosig lejendö ki vitele vitessék tökelletességre [Dés; EHA].

7. *~gel* **a.** teljességgel; întru totul; ganz und gar. *1661:* magamat is Isten után devoveáltam tökélletességgel az ő felsége szolgálatjára [TML II, 153 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1664:* én az mi kegyelmes asszonyunknak ő nagyságának és ő nagyságoknak azon tökéletességgel való alázatos hívek és szolgájok maradok tartozásom szerint is, valamíg az úr Isten éltet [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. – **b.** odaadással; plin de devotament; voller Hingabe. *1658:* Kegyelmednek igaz tökéletességgel szolgáló nénje Bornemissza Judith m. p [TML I, 162 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. *1659:* Kegyelmednek igaz atyjafia, tökéletességgel szolgál, míg él Rédei Ferencz m. p. [TML I, 409 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyelmednek tökéletességgel szolgáló felesége, míg él: Veér Judit mp. [TML II, 63 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1663:* ezután is, még lehet, értékemmel felérem, itt leszek, tökéletességgel szolgálok ő felségének és véremmel is megbizonyitom ő felségéhez való hűségemet [TML II, 606 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

tökéletlen 1. ostoba, buta, mafla; prost, neghiob; tor, dumm. *1582:* Jlona Leany ki az eleot Sos Janos zolgaloia volt ... vallia ... Kowach Ianosne engemet kert ereossen Adomaniawal Intet hogy en azt valliam az en Gazdamra Sos Ianosra hogy eo ez Kowach Ianosnet teökelletlen Neste lelek kwrwanak zitta volna [Kv; TJk IV/1. 24]. *1592:* Tamas deakne Jlona azzoni ... vallia ... Monda vadadine, ah teokelletlen esse kurua, miert chapal arczul [Kv; TJk V/1. 237]. *1593:* Anna Azzoni, Zeoch Mathene vallia ... hallottam ez Annatol hogi ... egikor ferenczi Jstuant Cigannak teokelletlenek ziggia vala [Kv; TJk V/1. 383]. *1599:* az Leany azt monda ... hogy Az teokelletlen zaros gagiaiu teokelletlen ageb meg con engemet [UszT 14/39 Anna consors providi Francisci Rigo lib. vall.]. *1625:* nam ne(m) ment el az Tökeletle(n) Czigan az Perre [UszT 180d]. *1646:* Az Geörgeny tökeletlen vak Zabadosis erkezek [Mv; MvLt AAll. 6]. *1661:* sok tökéletlen ember van köztünk, félő, azok miatt nagy dolgokban ne legyen akadályunk mindnyájan [TML II, 124–5 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1676:* tökéletlen emberek azok a lengyelek, nem békesség kell azoknak, hanem kard [TML VII, 170 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1708:* azzal a' Tökelletlen Dragosi Trombitassal huzat vonat sokat úgj el Töltözött ur(am) itt az az ember hogj ne(m) hinne ur(am) kld illyen keves üdö alatt mennyit gyüjtött [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1722:*

Malom kövekröl kgd dispositioját várom … Nem hozá meg az ã tökéletlen F. visti Birois [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ról].

2. ravasz, kétszínü; şiret, viclean, fătarnic; schlau, heuchlerisch. *1584:* Jlona Kaskeothco Andras leania Gialaj vallia, Be leówe Georgfalwy Sigmond … zidny kezde mondwa(n), Czigan volt, hamis, es teokelletle(n) az vrad a' bestie Curwafly, az en penzemet hamissan veotte el, mert a' Nieregh el teóreot [Kv; TJk IV/1. 295]. *1591:* vagion mw köztwnk oli eziel czap Tókelletlen Arulo bestie kiuruafia (!) ki az kóztónk valo egienetlenseget es haborusagot eörwli[a] [UszT. – [a]Olv.: örüli]. *1631:* Toldalagj Mihaly monda hogi mit hazucz te teökelletlen beste kurua fia, te hazugh Istua(n) Deak [Mv; MvLt 290. 48a]. *1697:* Udvarheljen lako Tot Furonda Simon irt … egy Suplicatiott meljett tökillettlenül hamisan irt mint oljan hazug tökillettlen rosz Tott [Szilágycseh; BK. Kömíves Gergely lev. Bethlen Gergelyhez]. *1716:* en bizony meg vallom, soha anyi hazug; fondor ket szin tökeletlen embereket nem láttam mint nimeljek közöttünk vadnak [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1772:* midön a Város dolgara hajtottam volna a Tit Kováts Josef Uram ide valo sellérét Marossán Vaszilyt akkor nékem szembe a Felesége ezt mondani hogy Tökeletlen rosz diszno ember vagyok a Hadnagy is tsak olyan mint te nem attallatta [Dés; DLt 321. 52b]. *1791:* az Hordoimat ha hirem nélkül ki adtad, elé keritsd eb Lelkü tökélletlen Sidoja [Hadad Sz; WH. id. Wesselényi Miklós lev.].

tökéletlenkedik 1. ügyetlenkedik; a lucra neîndemînatic/fără pricepere; ungeschickt handeln. *1654:* Mihalj deak ele szokek az agj fejetöl es szidnj kezde Jstuan deakot jllyen szokkal Embertelen rosz kurua fia myt teökeletlenkedel az matkam körwl, hizem elötted uolt az eleött, de majd el vtöm az fejed s <az> seggedhez teszem [Ksz; BLt Mihaly Andrasne Katha Asz(ony) (32) pp vall.]. *1654/1670:* én mondám néki az Banffi Christoph Uram szolgájának, mijert tekelletlenkedik, ha Banffi Sigmond szolgája volna nem vinné más Ur földire az borokat [Szénaverős KK; LLt Magyar Mihaly (50) jb vall.]. *1710 k.:* Hadzsi Musztafa bég vala a neve. Magyarul jól tudott igen, úgy hogy a gyülésben egyszer maga tolmács nélkül proponálá a templomban a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz és annak cirákjához, Barcsaihoz; másként ha tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál [BÖn. 553]. *1772:* Senki meg sem katzagta volna eö Excellentiaját, a' Malmais jo lett volna eddig, ha Kindgja Todor nem tökéletlenkedett volna … mostis forogna az én Malmocskám miatt [Kük.; JHb LXVII/240].

2. ravaszkodik; a umbla cu şiretlicuri; etw anstellen. *1620:* Ezek penig az német követek csak hazudnak és tökéletlenkednek, miképpen szerezhessék ki magokot innet [BTN[2] 389]. *1639:* czak igy teökelletlenkedel, Czigankodol ugj mond te … az szep szoddal te czaltad az Aniamat [Mv; MvLt 291. 183a]. *1657:* Tudom, hogy Thuri Mihály eleget tekéletlenkedik ott nálad, de csak ne adj hitelt az szavának, mert ő bizony csak kétszinö fi [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az én tökéletlen jobbágyim közül … egy sem jöve be hozzám; csak tökéletlenkednek, magok dolgát sietik, azzal, hogy osztán félre állhassanak, ha lehet [TML II, 337–8 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Osztán más papirosra kellene az dolgot egészlen leírni s más manussal; így az ki synceru akarna lenni, az dolgot megértvén, szolgálhat, az ki penig tökéletlenkedni akarna, semmit nem árthat, mert subscriptio nélkül és pecsét nélkül való leszen az a papiros, az melyre le leszen írva az a dolog [TML V, 373 Bethlen János Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz]. *1678:* Akárki akadályoztassa Kegyelmedet ebben az dologban, ne gondoljon semmit vélle, hanem járjon el tisztiben; odaki is a ki tökéletlenkednek, adassa elébb rajtok [TML VIII, 133 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1730:* Az Inctanak Vargha Borkának … mostan az Homlokaban tüzes akasztofa süttettetik, és azzal meg béjegeztetik, és ha többször méghis lop, tsal, tökelletlenkedik, mind(en) Gratia nélkül fel akasztatik [Kv; TJk XV/7. 83–4]. *1779:* Nyavallyáját is pedig ollyant, melly miatt a' munkára elégtelen lenne, én nem tudom, nem tapasztaltam, nintsen is, hanem tsak tökéletlenkedik [KLev. 5].

tökéletlenség 1. ügyetlenség; neîndemînare, stîngăcie; Ungeschich. *1773:* én tsak aszt hallogatom felölle hogj roszsz maga viseléses tselekedetei miatt tsak tökéletlensége volt hogj beteggé tette volt magát [Selye/Magyaró MT; BetLt 7 St. Katso (21) ns vall.].

2. ravaszkodás, kétszínüség; vicleníe, fătărnicie; Heuchelei, Listigkeit. *1603:* az hazwgsag tekelettlenseg, megh az poganok keosztjs igen vtalatos [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1631:* eö maga jöue oda hozza(m) s monda hogj miert nem atta(m) ki az Czizmat s en monda(m) hogj azert hogj acza s ne s monda hogi Jsten engem ugj segillien hogj holnap megh adom, de ugjan nem ada aki bizony elegh teökelletlensegh [Mv; MvLt 290. 255b]. *1632:* monda Szakolczaine Feltotinak … csak tökelletlensig minde(n) dolgod hitetle(n) szakalu ember [Mv; MvLt 290. 93b]. *1653:* Az ki szegény eggyes állapattal vagion penigh, az ollyan igaz mentséggel s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmén ne kapják az tökelletlenségét [Cege SzD; WassLt]. *1678:* akaratunkbúl az fényes Portára nem is ment, követségét magunknak semmiképpen nem ismerjük, hanem teljes hazugságnak és tökéletlenségnek tartjuk [TML VIII, 33 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1746:* Szuszán Dávid olly tökéletlenséggel élö ember volt Falunkb(an) hogy minden végezését Falusi Eskütteink(ne)k Semmib(e) hajtotta, ha Convincaltatott is floccipendalta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1753:* Deuay Fazakas Olar Péter … bé szegödüén az Urasság Szolgálattjára kötölessege lészen … minden tökeletlenségét félre tevén Szolgálni [Déva; Ks 107]. *1782:* az Inspector Vr meg-parontsólta … Dakó Györgynek, hogy tökélletlenséggel ne járjon hanem ökröt szerezzen 's ázal szolgálja az Uraságot [Km; KLev. 5].

tökéletlenül 1. hazug módon, ravaszul; cu şiretenie; gelogen, listig. *1657:* érkezék az respublica és Kazimir követje, Vilipolcki, kéván assistentiát az kozáksag ellen, de alattomban biztatván is az iffiakat az respublicának hozzájok való affectiójokkal, melyben igen tökéletlenül procedál vala, mert külön beszélvén az öregbikkel, annak elméjét hízelkedéssel neveli vala [KemÖn. 307–8]. *1697:* Udvarheljen lako Tot Furonda Simon irt … egy Suplicatiott meljett tökillettlenül hamisan irt mint oljan hazug tökillettlen rosz Tott [Szilágycseh; BK. Kömíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1711:* Kültem Váriban, hat ökörrel szánnal, Dadai József igírte szénájért, ki is egynehányszor becsülletire fogatta, hogy egy szán szénát ád, – de mint egyéb dolgokban, úgy ebben is tökéletlenül hazudott [SzZsN]. *1774:* tökéletlenül a kertbe félen menvén tejedet kifejted, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni az Aszszony elött [Msz; BetLt 7].

2. rosszul, gyengén; prost; schlecht, schwach. *1782:* Csak hamar a' Veressék Productiojok után nagy zugás volt, hogy tökéletlenül producáltak [Torda; KW 15 Vall.].

tőkemarha tenyésztésre szánt marha; vită de prăsilă/reproducătoare; Zuchtrind. *1784:* Az inctus Gidró János is pretendálja, hogy az édesattyoktól maradott tőkemarhákot adja számát, kit hova tettek [Jenöfva Cs; RSzF 237].

tőkeméh tenyésztésre szánt méhcsalád; familie de albine crescută pentru roire; Familie von Zuchtbienen. *1687:* Kosár méh nro 1 ... tőke méh nro 1 [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1843:* méheink szaporodása: 80. tőke méh eddig elé rajzot 32. kasot [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Sigmond P. Horváth Ferenchez].

tőkemetélő rönkvágó; pentru/de tăiat buşteni; womit man Stämme sägt. **Szk:** ~ *fűrész.* *1688:* Egy öreg Tőke metélő füreszis volt ... két sindely hornyolo vassal edgyütt [Kozmás Cs; Eszt. 5 Inv.].

tőkemetsző rönkvágó; pentru tăiat buşteni; womit man Stämme sägt. **Szk:** ~ *nagyfűrész.* *1765:* Tőkě metző Nagy Furesz 1 [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz].

tőkepénz 1. kamatozó pénzösszeg; sumă (mare) de bani care aduce dobîndă; Geldsumme, die große Zinsen bringt. *1671:* Bizon meg vallyuk mint hármon Firjem Perneszi Zigmond Uram és Leányom Kassai Boriczaval hogy elig jót tőt kegyelmed velünk hogy ezen nehéz ödőben is illyen sokat varokozot az nékőnk ki adot kölcsön Pénziért bár most köldhetnők meg de most is Se a tőke Pinzt Se az Interesit ... meg nem köldhetyők [Baca SzD; RLt O. 5 Bánffi Sára nem sk. lev.]. *1773:* pénzen kezdvén szenat vénni, a Tőke penzis a Marhais elfogyott [M.léta TA; JHb II/3]. *1796:* producala elöttünk a' Sz Imrei[a] Mater Ekkla már el szakadott Torboszloi[b] Filialissal valo megégyezésröl szollo kötés levelét ... az iránt hogy a' sz Imrei kö Templom Capitalissábol ... Torboszlot ki elégitette 40 ~ Negyven Mforintokkal, mellyek(ne)k harmintzötét állo Tőke pénzül, Ötét pedig ... két földekkel fizette ki [MMatr. 239. – [a–b]MT]. *1797:* (A) bornak kupája ha el kél Dr. 20. jö belölle H fr. 320. melyböl ki vétetödvén a' tőke pénzt H fr. 144 ... in Summa 206. forint marad purus proventus H fr. 114 [M.újfalu K; EMLt IX. 2. 120b conscr.]. *1799:* reméllem is rövid idön ha az Isten egy kevéssel jobb árrát adja a Gabonának csak alkalmasint ki hatolak minden nyomoruságbol, és egy kevés tőke pénzt is maraszthatak a ládába [DobLev. IV/810. 2b Szántó Sándor lev.]. *1804:* Néhai Tks Barthos Joseff Ur vett volt maga Kezességére a Nemes M Szt Imrei Ref Ecclátol a Vejének ... ötven M forintokat, annak az Interesse sokáig nem follyt, a tőke pénzt is Törvényesen kellett fel venni [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 5b Gazda Ferentz (54) ref. préd. vall.]. *1866:* Mennyi tőkepénze van az ekkl(esi)ának, és az vane bátorságositva be tablázás által? [M.gyerömonostor K; RHAk 15 esp. kl].

2. megtakaritott pénzösszeg; sumă de bani economisită; eine Summe von Spargeld. *1632:* Az holbachiak semmit nem szolgalnak, hanem szolgalattiokért ... Teöke penzt adnak f. 15 [Holbach F; UC 14/38. 13] | Rethi Istuan Fogarasi Uduarbiro, megh holt Vrunk[a] paranczolattiabul vett eztendeönkint szolgalattiokért raitok bizonios summat, az az, f. 70. Teöke penzt penigh f. 35 [Poianamarul F; UC 14/38. 16. – [a]Bethlen Gábor].

tőkepénztartozás adósság; datorie în bani; Geldschulden. *1852:* Mi a' tőkepénz tartozást illeti – én annak jelenleg kifizetésére nem szorittathatom [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

tőkés 1. fűrészrönk kitermelésére alkalmas; (brădet) de unde s-au putut exploata multi buşteni pentru cherestea; (ein Wald) der viele Baumstämme zum Sagen bietet. *1758:* az Asztalos Völgye felett a kopasz tőkés oldal [Bonyha KK]. *1759:* E tőkes és növésiben való igen jó veszszős Erdö Szász utbéli erdö ... le vágott Tőkés Erdö [Jedd MT]. *1767:* Vagyon az Átalba, melly régentén ... afféle Tőkés helly volt, most pedig ki irtottatott [Székelybö MT]. *1836:* Lapos csere Tőkés – és ifiú nevendék erdö [M.péterlaka MT]. *1864:* Tokés (!) oly erdő lévén melyböl régébb fürész Tőkék hordottak ki [Alfalu Cs].

Hn. *1669:* Az Tőkes foldbelj fold [Bencéd U]. *1681:* Az Tőkés ér között (sz) [Vajdasztivány MT]. *1737:* Tőkés (sz) [Vajdasztiván MT]. *1759:* E tőkes és növésiben való igen jó veszszős Erdö Szász utbéli erdö ... le vágott Tőkés Erdö [Jedd MT]. *1781:* Tőkés földbe (k) [Bencéd U]. *1797:* Tőkés Földben (sz) [Bencéd U]. *1809:* Tőkés patakba (sz) [Szövérd MT]. *1848:* Tőkés patakban [Szövérd MT].

2. tőkékből készitett; făcut din pari/lemn rotund; aus Stämmen zusammengestellt. *1740:* Ez közelebb megirt ... három akolnak külön-külön tőkés vagy sorompós, faragott tölgyfa deszkából való, de megbomladozott és avult levélkapui vannak [Gyalu K; ETF 108. 12].

◊ **Szn.** *1614:* Teokes Andrasnak [Torboszló MT; BethU 84]. *1690:* Tőkés Rusint Darabant Aszszony [Makfva MT; DLev. 3. XXI. A. 25]. *1714:* Kis Tőkés Péter [Székelybere MT; Berz. 15. XXXVI. 4]. *1725:* Tőkés Mihály nevü Felében lakó szabad ember [Ménes MT; BK]. *1748:* Tőkés Mihály és Márton [Torda; TJkT III. 204]. *1761:* Tőkés Pál [Ne; DobLev. II/317. 7a]. *1783:* Tőkés Lászlóné Apor Ágnes [RettE 423]. *1829:* Tőkés Gergely [DLt 72 nyomt. kl].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tőkésített bizonyos, maradandó tőke gyanánt kamatozóvá tétetett; care este capitalizat; (eine bestimmte Summe von Geld) zum Kapital gemacht, damit sie Zinsen bringt. *1865:* Tisztelettel fel kérem az Erdélyi Mélt. ev. ref. Főegyháztanácsot, méltoztat e tőkésitett 2000 f. felett örködni [Kv; Végr. 5].

tőkésíttetik bizonyos pénzösszeg maradandó tőke gyanánt kamatozóvá tétetik; a fi capitalizat; eine Summe Geld wird zum Kapital gemacht, damit sie Zinsen bringt. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhető javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tőkésittessék [Kv; Végr.]. *1863:* (A) pénz tőkésittetvén, annak évenként folyó kamatja a ... legnyomorultabb szegények ápolására és élelmezésére fordittassék [Kv; Végr.].

tőkéstánc táctípus; un fel de dans; eine Art Tanz. *1760:* A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsöbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tökés-, siket-,

tolvaj- ... reverentiás-táncokat nagy mulatsággal jártunk [RettE 100].

tőkeszállító rönkszállító; care lucrează la transportarea buşteniloр; im Transport der Bauchstämme tätig. *1681:* a hámorhoz szolgáló rendek ... a tőke szállító embereknek részeket ki adgya [Szúv; CsVh 108].

tőkeszék székfajta; un fel de scaun; eine Art Stuhl. *1679:* Hoszzu labas, Tőke szék Par 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95].

tőketartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ágy* fűrészmalom tartozéka; o anumită parte a joagărului; ein Bestandteil des Sägewerkes. *1680:* Tőke tarto agyában ezen fűresz malom(na)k vad(na)k nyolcz őrőg vas retczek, azokban járo tőke foglalo negy horgas vas kapcsokkal edgjütt [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38] * ~ *szekér* fűrészmalom tartozéka; o anumită parte a joagărului; ein Bestandteil des Sägewerkes. *1677:* Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoron alól ... egy fűrész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, két párnája[a] ... egygyütt meg vagynak [CsVh 54. – [a]Folyt. a fels.]. *1692:* vasfűrész vono vas sikotyu karikaival, tőke tarto szekere uj [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

tőkeugratás fatönkön való átugratás; săritură peste buşteni cu calul; Reiten mit Sprüngen über Holzstämme. *1710 k.:* Mikor osztán nagyobbat növén, lóra, puskára, kutyára kaptam ... tőke-, árok-, üres hordó-ugratás ... etc. voltak igen a mulatságaim [BÖn. 501].

tőkevonó tőkevakaró, görbekés; cuţitoaie; krummes Messer zum Putzen des Stammes. *1662:* Egy Tőke vono pro f ... d. 10 [Kv; RDL I. 147].

tőkezár faretesz; încuietoare/zăvor de lemn; Riegel aus Holz. *1679:* Vagyon az dombon egy filegória, amellett nem messze egy fa tartó kert tőke kapuja, tőke zárja [Gyalu K; ETF 108. 12]. *1688:* Az malom ajtaja deszka, semmi vass rajta nincse(n), egy tőke zár rajta [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1692:* a Görgeny vize felől vagyon a jeg verem, mely jeg vermes kertre nyilik. egy fa csapokon forgo szeles kapu, tőke zarja | enyv főzö haz ... erre a hazra nyilik, egy ... felszer deszka ajto, tőke zarjaval eggyüt [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1740:* a kert oldalában vagyon gyalult fenyődeszkából csinált párkányos jó ajtó, mely ajtónak tőkezárja, de vassarkai és sarokpántjai vannak [Gyalu K; ETF 108. 12].

Szk: *tologató* ~. *1690:* Vagyon ezen Tyúkász Ház az Udvarhaz mellett ... Nylik az udvarara Cserfa Deszka Ajto, belol Tolyogato Tőke Zarja [BK 14 Kentelki inv.].

tőkezáras fareteszes; cu încuietoare/zăvor de lemn; mit Holzriegel. *1679:* Az Kertnek ... Ajtaja ezen oldalanis; fel szer, vas sarkas hevederes, Tőke záros nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 99]. *1681:* Lugas kert ... Ajtaja vas Sarkas hevederes, romlott Tőke zaros [Vh; VhU 573] | Hal tarto. Az Kerlecz vize mellet kettö vagyo(n) ... mindenik tövissel lészazott sövennyel kerétett: Ajtaja fel szer, vas Sarkas hevederes, Tőke Záros [Hátszeg H; VhU 605]. *1727:* a' Gabonás mellett egj kis tőlgj fabol valo, fa sarkokon forgo, tőke Záros gyalog kapu | Az Tó körül valo kerten erős tőke záros ajto vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 12, 25]. *1737:* az Istállon három tölgy fa deszkából valo, fa sarkakon forgo, tőke zaros ajtok vadnak [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11]. *1740:* Vagyon az csűrös kerten, észak felől egy tőke záros és fasarkokon forgó, paraszt fenyődeszka jó ajtó [Gyalu K; ETF 108. 12]. *1750:* Jobb-kéz felé bé menvén elébb vagjon egj ajto Tőke Záros [Szamosfva K; JHbK LVIII/4].

tökforma tök formájú; în formă de dovleac; kürbisförmig. *1674:* Egj tök forma üvegh, abban ugorka sozva teli | Az asztalon hat tök forma üveghben, es egj kancsoban sos tárkony | Tavalyi rosa eczet ur. nr. – /1 egj tökforma üvegben [A.porumbák F; UF II, 596, 603, 604].

tökföld tökkel beültetett föld; teren cultivat cu dovleci; Kürbisfeld. *1717:* az tök földet is meg kápaltak [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.].

tökhajó tök formájú hajó; vas/navă în formă de dovleac; kürbisförmiges Schiff. *1710 k.:* Elgondolván én azt, hogy életem-halálom, noha ekkor ebben a kis rossz tökhajóban, de valósággal az Isten kezében vagyon, és ... abból a hajóból ki nem ugorhatom: én csak imádkozám [BÖn. 590].

töki az Alsótök (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Alsótök/Tiocul de Jos; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Alsótök: Alsótökhöz tartozó; care aparţine de Alsótök; zu Alsótök gehörig. *1754:* a Nagy erdön (e), melynek szomszédgya felyűl a' Kendi és Töki határak között el menő út, két felől a Fagyétsra le járo árkok fenekei, alol a Falu közönséges erdeje, melyet határoz égy meredek ormós hegyetske [A.tök SzD; THn. 7].

tökmag sămînţă de dovleac; Kürbiskerne. *1789:* Egy fedeletlen Iskatullyába 15 font Tök mag Rf – xr 45 [Mv; ConsrAp. 9]. *1799:* Vászon Zsák 63 ... égyikbe vagyon Három véka Tök mag, a' másikba fél véka aszszu Megy [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1819:* egy Cserefa avaték hordoban három véka tök mag [Baca SzD; TSb 6].

tököcske ? tökformájú edény; vas în formă de dovleac/dovleceel; kürbisförmiges Gefäß. *1680:* 4 horgas szarú arany valosztáshoz valo tökecskék no. 9 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 23].

Szk: *török* ~. *1714:* Kissebb Török Tökecske arany, s ezüst Primmel [Kv; AH 12].

tökös 1. tökkel beültetett; (cultivat) cu dovleci; mit Kürbissen (bepflanzt). **Hn.** *1640:* vagion az Vaiai hatarban egy Ret ... kit Teökcös Retnek hinak [Msz; Törzs Vajai Daczo István kezével]. *1679:* A Tökösb(en) sz [Vajdasztivány MT]. *1693:* A felsö határb(an) Tökös martb(an) (sz) [Bordos U]. *1723:* Tökös Tó [Dés; Ks 25. IV. 5]. *1726:* A Tökösb(en) (sz) [Vajdasztivány MT]. *1728:* Tökös toig [Dés]. *1736:* Tökös tónn túl lévö Rétünket [Dés]. *1744:* Tökös martba (sz) [Bordos U]. *1771:* Tökös Totol [Dés; DLt 321. 24b Maria Simon cons. Michael Jenei (26) ns vall.]. *1803:* a' Tökös rétbe (k) [Székelyvaja MT]. *1808:* a Tökös Tó Hidjához [Dés]. *1821 k.:* a Tökös Ton Tul [Dés]. *1822/1823:* a' Tökös To Ergeje mellett [Dés]. *1848:* A' Tökös To Hidnál [Dés; DLt].

Szk: ~ *kert.* *1724:* az Felsö kutra járo ut mellett lévö tö-

kős kert [Csegez TA]. *1765:* egj darabotska puszta tökös kert [Csávás KK]. *1785:* A Tökös kertben Szabad hellyen kukuricza Termésre kapával készitett ... iratvány [Görgénysztimre MT; Born. G. VIII. 6] O **Hn.** *1797:* A Tökös kertbe (sz) [Balavásár KK].

2. nagy tökű; cu testicule mari; mit großen Hoden. *1591:* Hallottam Niari Martontol hogi zabo Georginek ezt mongia vala ... felesegedet teokeos esse lelek kurűa, kuruaua teotted [Kv; TJk V/1. 165]. *1612/1613:* nam mi azt hallottuk hogy tökös Czereny Gaspar, monda az azoni elegh nagi tőki vagion [Szászzsombor SzD; KJ]. *1753:* szidá is Rákosi Pál Uramot S. V. baszom az meg holt anyádot tökös fia [Martonfva Hsz; HSzjP Balog Sikmond (17) pp vall.]. *1812:* Innen mentek a Groffné Házába a' hol le motskolták a Grofot igy szolván: Samuka, Mamujka, Tökös, Törnyös, méntseredett Matska [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) ns gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.] | annyira fel ingerelte a néhai nagy Groff eö nsgát a' Groffné és édes Annya, hogy az Ifju Grofot estve késén levetkezése után Telnek idején edj ingbe, Lábravaloba mezittelen Lábbal, és hajadon fövel ki kergetvén orákig kellett kün kutzorognia. Csufolván a Groffné és Nagy Aszszony: Mamunak[a], Tökösnek, Majomnak, Haszontalannak, Futo Bolondnak, tanolatlannak [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. Ikt. Bethlen Sámuel tisztje vall. – [a]Gr. I. Bethlen Sámuelre vonatkozó csúfolás!].

3. *becsm. is* herebántalmas; care suferă de o boală a testiculelor; der unter einer Erkrankung der Hoden leidet. *1694:* Ugyanez nap estve gyógyíta meg[a] egy tökös embert, melynek, megszakadván a beleket beborító hártya, az tökibe leszállott vala a bele [KvE 235 GM. – [a]Cyprianus doctor].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *almafa* almafafajta; un soi de măr; eine Apfelsorte. *1687 k.:* Gegesb(en) lako Csok Péter ă kissebbik hagyott Fenes tövén ă felső határb(an), égy Tökös, egy mosolygo, és egy kerek alma fát, fiatalokat Testamentumb(an), melynek ă Battyais Csok János ki egy volt iffiu Csok Péter apjával, ne(m) contradical söt inkább subscribál [Geges MT; MMatr. 174].

◊ **Szn.:** *1590:* Tekes Ambrus kúldús jb [Km; GyU 10]. *1596:* Thekes Imrehnek [Kv; Szám. 6/XXIX. 53 Bachi Tamas sp kezével]. *1597:* Thekes Imreh [Kv; Szám. 7/III. 6].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

tökösködik huzakodik, vonakodik; a se codi, a şovăi/ezita să facă ceva; zögern, sich vor etw drücken. *1824:* a' Váradi ház nyegoczirásábol (!) semmi sem lett ... több esztendeinél, hogy tökösködtünk és mindannyiszor én voltam az a' ki engedtem [Kv; Mk gr. Rhédei Ádám kezével].

töksótartó tök formájú sótartó; solniţă în formă de dovleac; kürbisförmiges Salzfass. *1778:* adtam altal ... Tök Sötartöt egyet [Agárd MT; Told. 8].

tökszin aranysárga; auriu; goldgelb. *1700:* Egy napszin vagy tök szin Angliai szoknya [Hr 20].

tökszőlő szőlőfajta; un soi de viţă de vie; eine Weintraubensorte. *1847:* Tökszőlőnek szörnyü buja fája és levele van, s szeme ámbár szintoly apró, és gyéres; de ugy tetszik szine fejéresebb mintha hamvas volna [KCsl 13].

töküveg lombik; balon; Kolben. *1558 k.:* ted[a] egy lutalt tok Ivegben distillalasra az alombicom Altal gienge twzon | az fold penyg, Mely Megmarad az tok Iuegnek feneken, kalchinald meg az kalcinalo kemencheben | ved az Masik aranyzino wizeth ky mondattatik aiernek, ezt distillald haromzor es az harmad distillacioban talalz twzeth az tok lueg | az chelekedesnek wegeben Marad teneked az tok lueg feneken cristaly zino koued [Nsz; MKsz 1896. 286. – [a]A keveréket].

tölcsér 1. pîlnie; Trichter. *1573:* valakyk az chiaplarsagot visellik hitessek legienek Es ahoz valo zerzamok legien Mint Mereo kwpayok Eytelek Teolcerek es egieb my ahoz valo [Kv; TanJk V/3. 88b]. *1584:* Minden Caplar tartozzek mereo coreogh kupat merteket Theolchert, es az korchiomallashoz valot mindent tartany [KvLt III. 12 Vegyes ir.]. *1592:* Egj Tólczert vótte(m) Tolczeres Adamtul az haz[a] Zwksegere f – 104 [Kv; Szám. 5/XII. 8. – [a]Az A.fülén (TA) levő udvarház]. *1656:* Vagyon ezen hazban egy kalihas belöl tüzelleö kemencze, melinek az eleje fa katlanban foglalt viz veuö rez üszt, melinek bontakozott tolczere eseöje födele [Fog.; UF II, 153]. *1669:* Vagyon ezen pinczeben ... Egj darab rosz szivarvanj, egy tölcser [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1690:* 3dik Pincze ... Töcser nro 1 [BK 11 Kentelki inv.]. *1722:* Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak ... Egy szep ágyra valo Tarka szarvas bőrt ... Két Tőrök Kalmaris (!) pennájával penna csenalo kessel ... Egy kis Töcsér [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. *1767:* Rosz Töcsér [Marossztkirály AF; Berz. 5. 38. P. 2]. *1814:* Pléh öntöző kártya Tötsérel 1 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.]. *1818:* most közelebbröl 12. Vállye Brádi kádár, és a Dévai Bindér a' Vultsesdi Erdön: Hüttö kádaknak, Lájtereknek, Töltsérnek, csebreknek, fenekeknek ... készitettek: négy száz nyoltzvan darab donga fákot [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1848:* Pléh Edények ... Kitsi Töltsér 1 [Szászerked K; LLt].

Szk: *öreg* ~. *1582:* weottem egy keotes willat d. 13. Egy coreg teolchyert d. 6 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével].

2. tölcsér alakú eszköz/tárgy; uncaltă/obiect în formă de pîlnie; trichterförmiges Gerät/Gegenstand. *1793:* piskotanak valo töltsér [TL Conser.].

tölcséreczke kis tölcsér; pîlnioară; kleiner Trichter. *1733:* Töltsér 1. más kis töltséretske [Marossztkirály AF; Told. 2].

tölcséres 1. tölcsérszerű, tölcsérhez hasonló formájú; ca o pîlnie, în formă de pîlnie; trichterartig. *XVIII. sz. eleje:* légyen ă Ló magos hoszszu, tölcséres orrú kosfejü [JHb 17/10 lótartási ut.].

Szk: ~ *ajakú. 1803:* Vagyon égy Cilinder formáju tötséres ajaku ... arannyazott Ezüst Pohár [Harangláb KK; UnVJk 167] * ~ *szájú. 1773:* Sárga pléj fedelü Tötséres szájü kis bokály [LLt Fasc. 149].

2. tölcsérrel ellátott; (prevăzut) cu pîlnie; mit einem Trichter versehen. *1846:* Kávés übrik tölcséres fülcs, fedeles aranyozott fedelivel [SLt 17].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *karabély* tölcsérszerű csövü pisztolyfajta; carabină cu ţeavă în formă de pîlnie; Karabiner, eine Art Pistole mit trichterartigem Rohr. *1692:* harom tölcseres karabel kerekes, ketteje vágos [Szárhegy Cs; LLt]. *1729:* a' Tisztartó házban ... egj tölcseres karabéllj[a] [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb. – [a]Folyt. a fels.]. *1736:* Némelyek ki gyöngyházzal, ki czifra csonttal kirakott tölcséres karabélyt is viseltenek, dé azt az szolga hordozta; annak rendszerint széljes pantaléra volt [MetTr 371].

4. bádogos; tinichigiu; Klempner-. **Szk:** ~ *mű. 1583:* Zeoch Georgy vallia … teólcheres Adamnak zerzem eg' eochemet, Az vęn Anniok vagat volt fat velle kircol meg zolita(m) eoket, Es mondott (!) Az ven Azzony No Ne zolgalj bar neke(m) de bizony meg Banod, Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek vgy hogy mikor a' teolcheres Miheóz Akarna kezdeni Nem lat [Kv; TJk IV/1. 452].

Szn. *1566:* Ibi Tölcheres [Kv; Szám. I/X. 203]. *1582:* teolceres vincze [Kv; TJk IV/1. 62]. *1583:* Teolcheres benedeket | teólcheres Adamnak [Kv; TJk IV/1. 99, 452]. *1584:* Vrsula Theolcheres Janosne [Kv; TJk IV/1. 323]. *1585:* Telcheres Janossal [Kv; Szám. 3/XVIII. 28b Gellien Imre sp kezével]. *1589:* Teolchyeres Lorinznek [Kv; Szám. 4/VI. 28a Stenzely András kezével]. *1591:* Theolczeres Georgi [Kv; TJk V/1. 176]. *1593:* Orsolia Teolcheres Palne [Kv; TJk V/1. 316]. *1596:* Theolchieres Adam [Kv; RDL I. 65]. *1597:* Teolchieres Jstúan Monostor Vtzai [Kv; Szám. 7/XII. 17 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1599:* Telcheres Adam [Kv; Szám. 8/XIV. 26]. *1600:* Teolcheres Leorinchne Ersebet azzony [Kv; TJk VI/1. 514]. *1617:* Tölczieres Marton [Kv; RDL I. 102]. *1621:* Teolczeres Peter [Kv; Szám. 15b/IV. 26] | Teolczeres Tamas [Kv; Szám. 15b/IX. 186]. *1625:* teolchyres András [Kv; Szám. XXVII. 23]. *1626:* Teolczieres Nagi Tamast [Kv; RDL I. 16]. *1629:* Teolchyeres Thamas [Kv; TJk VII/3. 204]. *1632:* Tölcséres Mihályné Szabó Erzsébet asszony [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban!]. *1650:* Töltserös Mihaljne Erseböt azzon | Toltseres Mihaljnak [Farcád U; UszT 8/64. 57a]. *1665:* Toltzeres Jacab [K; Dica X. 31]. *1741:* Töcseres Samuelne tanito [KvLt Dica II. 12b]. *1755:* Töltseres Samuel (49) pp [SzijCJk 3a]. *1759:* Primipila Catharina Incze Consors Primipili Petri Tőcséres Annorum 49 [Altorja Hsz; HSzjP].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tölcsérgyártó/bádogos mesterember; tinichigiu; Klempner. *1583:* Madlin Azzony Agoston Balinthne vallia … az olchardi miklos … Nag Artatlanül' az zegeny teolcherest meg vaga [Kv; TJk IV/1. 100]. *1584:* Esmeg az eskolaban, az Mesther vramnak Chinaltatam meg az Ablakot keth Talner hean volt zaz czykelewel egyettembe Attúnk f 2 d 20 Teolcheresnek [Kv; Szám. 3/XV. 17]. *1585:* 10 Nouembr(is). Attunk a Teolcheresnek az Ablakhoz onnat 42 fontot, fonttia p(er) d. 5. tezzen az arra … f. 2 d. 10 – … Az teolcheresnek a megh chinalassatúl mindenik tanyeratul d. 1 [Kv; Szám. 3/XIV. 33]. *1590:* 11 february … fyzettem az Tolchyeresnek hogy Az Trombitakat megfoldozta f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XXI. 7 Kis István sp kezével]. *1688:* az mi hazam vagjon Miklos vára(n) égiknek sem jo az Ablakja … Tölcserést penigh nem kaphatok az kivel meg csináltassam [Kozmás Cs; ApLt 6 Béldi Anna Kálnoki Sámuelnéhez]. *1710 k.:* 1703-ban az alsó házaknak tüze is segítvén egy részről, kőmíves és stukaturás télben is dolgozhatott, tölcséres, asztalos szinte úgy [BÖn. 903]. *1720:* Tötséresnek valo On olvaszto kalánok … nro 5 [HSzj *tölcséres* al.]. *1725:* Az ablak rámákhoz is … elég üveget adot R. Rector Uram aztis Húsvét után (: Isten engedvén :) tölcseres kezébe adatom [O.fenes K; Ks Mikola Lászlo lev.]. *1750 k.:* A Tölcséresek fejjér munkájok pro limitatione a helységbeli Magistratusoknak subjudicialtatnak [HSzj *tölcséres* al.].

Szk: *német* ~. *1726:* az uj Házon lévö árticsoka formára csinált három pléh gombért á fl: h: 4,, d: 80 … az nemeth Tölcséresnek [Kv; Ks 15. LIII. 4].

tölcséresen tölcsérformájúra; în formă de pîlnie; trichterartig, trichterförmig. *1705:* Ma reggel … amidőn a generális megkérdezte volna az urat, mutata három tálban valami élést, zabot, kinek egyike volt egyrészt zab, rész szerint tengeri búza, részint köles és ocsú … Melyből én ugyan a kezembe vévén, hogy az úrnak megmutassam, foga maga egy darab tiszta papirosat, kit is maga tőcséresen csinála, és beletöltvén a gabonát, becsinálá és a kezembe adá, hogy az úrnak behozzam és megmutassam [WIN I, 371].

tölcsérpuska tölcsér formájú csövű puska; puşcă cu ţevă în formă de pîlnie; Gewehr mit trichterartigem Rohr. *1823:* Damascérozott Tötsér Puska [BK Inv.].

tölcsérű tölcsérrel ellátott; cu pîlnie; mit einem Trichter versehen. *1788:* Egy vas nyeles görbe fánk sütö Háram töltsérü égy nyeles pléh fánk sütö forma [Mv; TSb 47].

tölcsérvirág kála; Zantedeschia aethiopica Spreng; cala; afrikanische Calla. *1726:* az uj Házon lévö árticsoka formára csinált három pléh gombért á fl: h: 4,, d: 80 … az nemeth Tölcséresnek [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1814:* A' Felsö Virág Házba találtattak ezek a Virágok … Tötsér Virág cserép 2 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

tőle 1. vkitől/vmitől távolodva/távolítva; de la el/ea; (sich) von jm/etw entfernend. *1550:* walkaj Myklos, mynt ennek elötte hat esztendöwel föld wamot vötth twlek [Meregyó K; MNy XXIV. 291]. *1571:* Ez eleottis Jrtam wala Knek, hogy K. walamy drabantokat tartt feyeregyhazon[a] kyk ez el múltt napokbais kergettek vramnak eo N.nak egy Zabadossat, most esmet vram eo N.ga leúelcúel kyltem voltt harom olahott az Jtilj (!) mesterhoz, azert, hogy az eo dyznayt az vram eo Naga hawasara haytanak, annak az ketteit megh fogtak es minden fegyúereket el veottek, tyllek az harmadikott egy Nil feoldnel towab iztenek (!) [Berlád BN; BesztLt 3573. – [a]Később: Kisfehéregyház (BN)]. *1580:* Biro vram … Idegennek is penigh senkinek ky ado fyzeteo Nem (!) ne engeggye(n) eget bort Arulny, hanc(m), a ky be hozza vegyek el twlle ezt penigh kialtassa megh eö kegme hogy senky mentseget ne vehesse(n) [Kv; TanJk V/3. 210a]. *1625:* iot uolt az en feöldemre az In(ctus) feölderol egy Bogatj Geörgy Neuu Jobagy … tollem az orzag Constitutioia szerint megh kerete [UszT 30]. *1642:* Pusztakamarason lako Szekely Marthat twle hitetlenül el futot Toth Ferencz nevü Uratul accedalua(n) Püspök Uramnakis consensussa, az Eccl(es)ia absolvalta el telven az eöt esztendeok [SzJk 58]. *1660:* Szeken lako Fekete Andras jelent meg felesege felöl, hogy tülle el vállyek ily ok alatt, hogy hitetlenül el hadta [SzJk 89]. *1747:* Pap luonis hallottam hogy meg lopta volna azon M. Aszszonyok Erdejet, s az Faluban járt az Erdö Pasztor eleget hogy meg tiltathassa két penzel az Papnak az udvarán, de Senkiis töllö az pénzt el nem vötte [Cintos AF; Szentk. György Vonya (78) jb vall.]. *1750:* Mikor a szegény Feleségem meg különözöt tellem vitt el, harom ezer két száz forintot [Altorja Hsz; ApLt 3]. *1763:* hallottuk osztán töllök hogj veszszöjököt el-vették töllök [Udvarfva MT; Told. 69]. *1803:* a tavaszal, ha az erdö ki zödül Legenyeket hozok és elveszem tölöd [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1851:* Lelkem Anyám az egész mult héten fekût nagyon gyenge, én dajkálom, erösen ragaszkodik hozzám de tsak el kel válnom mégis tölle [Kv; Pk 6]. *1881:* Nagyságos Uram! Kérem, fogadja el tölem e könyvet, s ne tekintse elbizakodottságnak, hogy el merem küldeni [PLev. 95 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *elesik ~* vmihez való jogát elveszti. *1847:* a' jövő Hétfőn nékem bizonyos jószágért okvetetlen két ezer vRftkat kell fizetnem, mert különben nagy kárunkra elesunk tölle [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

2. vkinek a tartózkodási helyétől/lakásától távolodva; de la locuința/domiciliul lui/ei; sich vom Wohnort/von der Wohnung entfernend. *1570:* Balassy Lazlo ... vallya, hogy Mykor Eothwes Lwkacz be Jeot volna az varosra, Kadas Myhal hozta beh, Es ew Mellette valo hazat fogattak volt megh berbe, Aztis Twgya hogy gyakorta egybe haborottak, az Kadas Myhal ely keoltezet Theole [Kv; TJk III/2. 85]. *1573:* Ersebet nehay Kadas Ianosne ... vallia, hallotta az vratwl hogi Darochy Matias az Mwstoha leaniat, ky Most Apaty Boldisarne, mykor az Iob Annia ely vitte Teole, meg elegitette Mindenekreol vgy Bochatta ely [Kv; TJk III/3. 157]. *1586:* Margit Brozer Tamasne, Es Magdolna Borbely Martonne valliak, Mikor Nallok laknek ez Orsolia egykor el zeokek teollewnk [Kv; TJk IV/1. 570]. *1597:* en Mihelt el mentem Onnet Tüllek, Mingyarth, az Banfy farkas zállasara Menth, Koloswaratth, Es wgy veotth zaz magyar forintot fel Banfy Farkastol [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6 Zadorlaky Giörgynch (60) ns vall.] | Deak Mathe ... wallia ... Sardy Janos giakorta el ewzte hazatol az felesseget, rea fegiwerkezet s az azzony el futot teolle [Kv; TJk VI/1. 99]. *1640:* Mészáros Imre ... fassus est: Énnálam katonák voltak szálláson s gyakorta elhivatta tőlem őket [Mv; MvLt 291. 212a–215b átírásban!]. *1672:* az tob szent Georgi attyafiak kik tanusagon uadnak, jo lehet tauol uannak tollem, de mind io egessegben hallom lenni eo klmeket [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. haza, Csíksztgyörgyre]. *1688:* Török Dániel Ur(am) két szolgája az előtt nállam lévén szálláson, el mente(ne)k tüllem [Kv; Utl]. *1848:* Hallottad ... hogy Marti Ferentz mihelyest tőlled ki jött tösténi ... meg holt [Szentlélek Hsz; HSzjP].

3. vkitől/vmitől mint kiindulási ponttól számítva; de la el/ea (socotind ca punct de plecare); von jm/etw aus (als Ausgangspunkt). *1597:* Simo Andras ... Kereztwrfalwy Palffj Andras vram Jobagya ... Azt mongya hogy eo feonneb voltt: teolcok Az melj fan Az Beor voltt es az riazkodast hallja es vgy megyen oda [UszT 12/67]. *1599:* Apahidy Borsos Gergelj ... vallja ... latam azt hogy Vinche Caspar bezelle Sala Istwannal, de teolleokis tawul voltam amikorra onnat vizza leowe engemetis oda hit vala az lo latny, es enis lattam az sebes lowat [Kv; TJk VI/1. 319]. *1629:* ez az két Jnas tavul allot teolleok mint vagy ket kopiannyi hozzannyera az kis schola feleol valo soron [Kv; TJk VII/3. 29]. *1638:* Gerendi Anna, Gerendi Martha, Gerendi Ersebeth, Gerendi Janos egyik valanak, mikor ezek meghosztosztak ... Anyai ioszag ... tavuly vol tülők ezektül az laanyoktul [WassLt G. Szikszai táblai hites not. és szkriba kezével]. *1720:* távul lévén tüllők mikoron verte eszemben nem vehettem [Koronka MT; Told. 26]. *1768:* mikor főben ütöttek is Boka Mitrát jol lehet távol voltam tőllek megis hallattam az tsattanást [Kiskaján SzD; BK. Kimpán Gyorgyie (38) lib. vall.]. *1799:* én pedig egy kevéssé elébb illattam tőllek, egy Leányos házhoz bé mentem vala [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1828:* a ki nézése a volt, hogy tőllem elébb állyon, és az el tőkittse [Türe K; KLev. 9]. *1852:* meszszetske volt tőllem [Dés; DLt 1066].

4. attól, akitől/amitől vmi ered/származik; de la el/ea, de la persoana aceea, de la lucrul acela; von ihm/ihr (Person/Gegenstand, von der/dem etwas herkommt). *1545:* En Sombory Janos vallom ... hogy En az en atyamffyanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon aloth keth zaz forinterth ma zent Matyas bewytin en ew neky meg bochatam [Zsombor K; MNy XL, 137]. *1573:* Ennek vtana Katalin azony Keomyves gergelne azt valya hogy halotta Teöle balog Janosnetol hogy Borbelj Janossnak mindenbeöl harmadot Jgirtek volna [Kv; TJk III/3. 159]. *1632:* olliat ittam megh ki miatt soha giermekem sem lezen tulle [SzJk 36]. *1646:* ne tarczia megh ktek tullem az Feizes ura(m) háza mellett az porgolaton kiuull leueo darab hellyet, annelkül ktek konyen el lehet igen sokat sem teszen [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István apjához]. *1653:* Ezt én, Nagy Szabó Ferencz írtam ide, szüle-apám felesége halála alkalmatosságot adván az írásra, hogy az én maradékom ezt így értheszék a dolgot tőlem [ETA I, 17 NSz]. *1694:* Egri Anna mostanis kivá(n) divortiumot Ferjetól Balog Mihalytol Mivel Kurvanak szidta etc. es hogy ă gyermekis mellyet szült ne(m) tülle valo [SzJk 286]. *1792:* méltoztassék ... minden tőllem ki telhetőkben porontsolni [Kv; TSb 10]. *1806:* mitsoda fenyegetődzéseket káromlásokat hallott tőllek, ezen fenyegetődzések ki ellen voltak intézve? [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII vk]. *1880:* Idejét nem tudnám megmondani, miolta nem olvasok én tőled, Ödön! [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *elmegy ~ a gyermek* elvetél. *1716:* ez előtt kétzeris ment el gjermek tőlle [Nagyida K; Told. 22].

5. vkitől mint a jelzett cselekvés végzőjétől, általa; de la el/ea; von jm (die Person, von der die Handlung ausgeübt wurde). *1649/1681:* Vajda Hunyadi Varamnak Praefectusi, Udvar birai, fő es Vice Porkolabj Udvarbirai[a], Folnagyi, es Eskűttej ... ez tűlem nekiek ujonnan adatot immunitasban tartozanak mind magokat, mind posteritassokat successivis semper temporibus megh tartani es masokkal is megh tartatni [Vh; VhU 380–1 Zolyomi Dávidné I. Bethlen Kata ad. lev. – [a]Igy, másodszor is!]. *1653:* 1639 esztendőben Pál deák első bíróságában urunk ő nagysága Toldalagi Mihály által injugálta nékem a görgényi udvarbíróságot, melyet midőn megértettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla, mert tőlle el volt végezve hogy úgy légyen [ETA I, 147 NSz]. *1659:* Isten is megáld, jó Fiam, ha az árvával jól tössz, mert ugyan te árvád nyavalyás, hanem te nagyjad, mert mindenekben jó módod vagyon, ha akarsz, meglehet tűled [TML I, 405 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665:* Nem ő érettök cselekedtem, hogy fél hópénzeket, az magaméból toldván, kiadtam, hanem hogy ne mocskoltassék az uram tőlök továbbra is [TML III, 474 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1666/1681:* paranczolom, mostani jövendőbeli Tisztelmnek, es kötelezem jövendőbeli Successorimatis, ez tűlem adatot immunitasba(n), az megh irt személlyeket megh tarczak [Vh; VhU 316]. *1681:* nem az en penzem volt hittesse el, hogy tűlle költőgetet penz [Dés; Jk]. *1699:* Támaszon Kgld(ne)k olly szives jo akarokat mint nékem volt a Boldog emlékezetű, Soha Tűllem nem felejthető Vr [Karkó AF; Ks 96 Árva Wér Judit Gyerőfi Borbálához]. *1711:* En tehétségem szerént az Ur eő kglme dolgainak annak idein es rendin ugy anyira ugyékeztem vegbé vitelebé hogy tőllem inkáb soha ne(m) lehet [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1763:* Josi maga fatcalta volna az Háznak tőlle, vagy általa lett fel gjujtatását [Torda; TJkT V. 157]. *1788:* Haza jövén ... más lakost találtam az tőllem exarendált Házban ... sok kárommal [Déva; Ks 75. VIIIb. 111]. *1807:* Az elenyészett 1806dik Esztendőben December(ne)k 8dik Napján Sombori Farkas ur az Levelek ki adásáért Admoneáltat ... még pedig

töllem érzékenyül vett ki tételekkel, hogy néhai kedves Férjem Tékáját petsét alá nem botsátottam, és az ott találtatott Levelek ki adását tsak el mellöztem [F.esküllő K; Somb. II]. *1814:* első probája volt Nápolconnak 16dik Junii ... az Anglus H. Vellington Vezérsége, és Burkus H. Blükker Vezérsége alatt lévö Sereg ellen, elsöb(en) mind a kettöt meg tsípte volt, de 18a totaliter meg veretett töllök [Dés; KMN 276].

6. vki részéröl; din partea cuiva; von js Seite. *1575:* Mostan penig az zokadalom Ideien valamy kapdosas teollek neh legien [Kv; TanJk V/3. 119a]. *1584:* Caspar veisz vallia hallotta(m) hogy Meszaros Matiast petessy Giarfas Battianak Mondotta, De Ne(m) tudom Az vęrsegęt teolle [Kv; TJk IV/1. 329]. *1609:* Ertisconkre uagion teolleonk [Dés; DLt 317]. *1694:* panaszlais hogy nem érdemli meg töllü(n)k hogy egy bokor talpal meg ajándekozzak [Oroszfája K; BLt]. *1705:* igen méltó, hogy még vala<ha> vagy tölem, vagy successorimtól magának vagy maradékinak recompensatiója légyen, mert énvelem sok jót tött[a] ebben az nyomorúságomban, cselédim és lovaimhoz [WIN I, 591–2. – [a]Egy Golescu nevü boér]. *1769:* midön meg értették volna az emberek tölle hogy nem karbol hajtották bē[a] m(e)g egyezének hogy ne büntessék bé [Bögöz U; IB. Nagy Ferentz (50) szabad szem. vall. – [a]Az ökröket]. *1786:* Papai jo Barátom is ugy meg érdemli töllem a pirongatást mint én tölled mert 18a Aprilis küldettem volt egy Levelet néki s választ nem érdemlettem reá [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b Szántó Sándor lev.].

7. vele, általa; prin el/ea; mit ihm/ihr, durch ihn/sie. *1583:* Margit orosz Ianosne vallia, Azt ertettem Vala hog Balas kowachne engemet kwldeòt volna az Toronyba a' fogoly leanyhoz, es kalachot kwldeòt volna theolle(m), az leannak hog rea Ne Zolna se vallana, De ... hiremmel Ninch soha zememmel se(m) latta(m) en azt az Ilona leant, Nem hog valaky en teolle(m) kalachot kwldeót volna Neky [Kv; TJk IV/1. 158]. *1600:* Georgius Vas Scruitor ciuitat(is) ... fassus est ... Miklost az eo kgme Maiorat ... megeskewttete az kenez es igy valla ... megh yzenthe nekem teolle hogy lassak az zenahoz Borsan melliet megh fyzetet volt hwzon kilencz f(orin)to(n) [Kv; TJk VI/1. 413]. *1604:* tölem Jzenenek Zabo Peternek hogj <az> biroual meg fogassak az orrot [UszT 18/145 Swliostor Jakab körispataki Zabad Zekel vall.]. *1618:* tölem azt izené, hogy mégis haladjon még az császárral való szembelétel, hogy ő elöbb választ vehessen az pasától, s tudja azt megköszönni a császárnak, et huic similia [BTN[2] 98]. *1662:* tollunk megh izente ... hogj eö kglme ne hatalmaskodgiek [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1731:* Kovács Maria Asszony ... engem el küldöt vala egy Bogács nevü Faluban egy oláh Aszszanyhoz ... küldöt az az oláhné töllem ö kglmének valami bodza rosát ... tegye mellé azt a bodza rosának és ígya bé [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16]. *1778:* sok rendben az Leányánul töllemis küldöttek ennivalot [Albis Hsz; BLev.]. *1851:* töllek megy é levelem [Kv; Pk 7].

8. miatta; din cauza lui/ei; wegen ihm/ihr. *1583:* Orsolia Kendi Ianos Zolgaloia vallía ... Kendi Janos ... aztis Izente Balas kowachnenak hog giogitana meg, mert megh Vezet volna teolle Az farka [Kv; TJk IV/1. 145–6]. *1584:* Rosa Ambůrus deakne ... wallia ... a leiannys giakorta panazolkodot hogy niughatatlan teolle Mind zeoleobe, s mindenwt kezebe fogia az Eowet ugy kinallia s ugy lur vtanna[a] [Kv; TJk IV/1. 225. – [a]Fwrkcor Miklos]. *1597:* Zekely Andrasne Ersebet ... wallia. Enis ot valek mikor Nagy Jstwanne monda Nagy Mathenak, hogy Ne larion eleotte mert tůdom hogy eoneki ellensege wolna, monda neki Nagy Mathe Im latom hogy nem nyughatom teolled de bizony te iarz en vtanna(m) nem en the vtannad [Kv; TJk V/1. 113]. *1681:* Havasok ... Gyalul de Grope, Szász város széki Barinyiek birják klakaztak teölle, az adajatis meg attak [JHb XXXII/55]. *1722:* annak utánna az ittlenség mián dögleni kezdének a Marhák, annyira hogy a' Faluis büdös völt töllök [Szárhegy Cs; LLt]. *1724:* Isten tud(d)ya men(n)yit Szenyvedtem tüle [Koronka MT; BK. Csáki Ferentzné (56) ns vall.]. *1763:* mit kell méltatlan töllök szenvednem [Nsz; Told. 44. 6]. *1832:* sok alkalmatlanságaim is voltak töllek [Szava K; WassLt Jánosi Gergely szb lev.].

9. felöle; din partea lui/ei; von ihm/ihr, über ihn/ihr. *1600:* En magamis chak Iste(n) tuggia mi(n)t maradhatta(m) teöllek az hatalmasoktol [UszT 15/25]. *1610:* Meltan kereshettwk teolle[a], mert eotet talaltuk birodalmaban ne(m) mast [UszT 14c. – [a]A földet]. *1800:* én azon Törökbuzánal irigye nem vagyok töllem bekességben maradhat [Marosesapó KK; Berz. 11. 75].

10. neki; lui/ei; ihm/ihr. *1586:* 21 Marty Nagj Thamas neucót vertek ki az Cziganok mind felesegeuel egiwt az Cziganoknak attam f. 1/20. Az ket porozlonak attam twlleok f. 1/ [Kv; Szám. 3/XXIV. 13]. *1670:* Hogy az szeoleonek kapálása az jo üdeon hamaréb mennyen véghez nádoltattam 4 uy kapát, adtam teolleok f – d 32 [Kv; SzCLev.]. *1769:* a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédeikkel együtt mind a közösböl lött intertentiojok ... én nékem azt felelték hogy töllem azokrol számot adni nem kivánnak, minthogy magoké volt a Joszág, magukis Consummálták, a miket Consummáltanak [Felör SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.].

11. az említett személytöl/dologtól; de la persoana amintită, de la el/ea; von ihm/ihr, von der erwähnten Person/Sache. *1560:* Margit asszonnak mynt leanyanak ... Annak felette egy halastot zaz forinton valtot megy nekyk az my anyank ... kyert mynd Regi o penzt adot volt es egy penzhenel (!) kwl Ereztette keze<kb>e es semmy twlek nem kert [Kv; SLt ST. 6]. *1580:* Erty eó kegmek egez varassul az Negy hordo bor dolgat kit Grwz peter megh veot ... Azert idegen bornak Itilyk es semmy vton ne(m) engedyk Grwß peternek hogy megh vegie azert legie(n) vrós teölle [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1600:* fatis kerteönk theöllek, es az Orozhegyek minket ne(m) ellenzettek rola [UszT 15/106 Sofalui Gergely, Malomfalui, (29) pp vall.]. *1629:* kerdem twle miert kerte megh azt az Joszagot mert ahoz Verek volnanak [Zsuk K; SLt A. 44 Paulus Suki de Suk (80) vall.]. *1637:* eök abbol minden bizonial hidgje Ngd, olljan sziuet[a] uesznek s ueöttenek eddighis hogy nekwnk[b] iobbagisaggal, s engedelmesseggel[c] ne tartozzanak, hanem töllünk teljesseggel immunisok legyenek [TLev. 8/1. – [a]A betűvetés bizonytalansága miatt *szinet*nek is olvasható. [b]A Thoroczkai familiának. [c]Az utolsó szótagtól végig az eredetiből kiszakadt részt egy 1819/1821. évbeli kétszeres átírásból pótoltuk]. *1667:* Isten kegyelméböl benn vagyunk, noha olyan formán, melyet Isten Kigyelmednek nyakában bajul ne adjon, engemet is szent fiáért szabadítson tölle [TML IV, 107 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz Husztról]. *1675:* külemb kar<ban> ertessenek az magunk cseledi, vagy jobbagyink kiket az parancsolathoz kepest tarthat ugyan, de midön el bocsattatnak tömlöcs ualesag tollók ne vetettessek [Fog.; UF II, 676 A. Bornemisza ut.]. *1729:* kivált böjtnek idején a böltös (!) étel töllem tölt ki [Sövényfva KK; TSb 51]. *1749:* minden igaz ok nélkült réám jövén erötelen beteges allapotomban az földre le nyoma, mig mások meg szabadithatának tölle ad-

dig jól meg vere, gjomötle (!) az földen [Tarcsafva U; Pf]. *1765:* őreg Bukovitsan Martinnak, és Kizan Martinnak alattamb(an) meg fizetnének mivel tüllek fél nagyobban [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1800:* tüllem örizkednek mind a kortsomarosak [Somkerék SzD; JF. Andrejka Janko (46) újparaszt vall.]. *1863:* A' temetésre és köállitásra kivántato költséget reménylem a' ns ekklésia nem fogja tölem sajnálani [Kv; Végr.].

Szk: *elsir a lelke* ~ elirtózik/iszonyodik tőle. *1597:* Zabo Mihali ... wallia ... semmikeppe(n) az Atkozot emberrel ne(m) lakhatom mert vgia(n) el sir az lelkem teolle [Kv; TJk VI/1. 38] * *tart* ~. *1591:* Eotues Thamasne Catüs Azzoni ... vallia, Hallottam mastol hogi az Mihali feo orr volna, mikor eleombe iwt vasarlani teob tarsaiúal, el kwldeottem eleollem, mert tartottam teolle hogi megh lop [Kv; TJk V/1. 137]. *1837:* tartok tölle hogy ha gyengén találya ökötª a Himlő oltás el mecsevéjesznek (!) [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev. – ªA bárányokat].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ad* ~ ad vminek fejében; a da cuiva ceva pentru ...; jm etw geben für ... *1565:* walaky meg tyltotta, tartotta az En házamath oknęlkyl, az aggyon adoth tewle, En senkynek egy penzt sem adok tewle [Kv; BesztLt 5 Konth János lev.] * *becsülete van vkinek* ~ kevés becsülete van vkinek vki előtt; nu prea are cinste în faţa cuiva; wenig Ansehen bei jm finden/haben. *1585:* Beke Mathias vallia ... Mikor ot tazigalnak helyereol Az Inctusok, Mondot Az Actrix, Ne tazigalj engemet el Az en heliemreól, Minem Az Vradat talaltad Akinek kewes beochwllety vagyon teolled [Kv; TJk IV/1. 385] * *békességes* ~ békében van vkitől; a fi lăsat în pace de cineva; von jm in Ruhe gelassen werden. *1570:* Eoncky volt ez Eleot Zygarto Gergel gyermekek myat valo haborgasok es egybe valo zolalkodasok, De eo azbol Bekesseges Teolę [Kv; TJk III/2. 75] * *fizet* ~ fizet vmi fejében; a plăti pentru ceva; für etw bezahlen. *1570:* az ky corekes feoldet akar zanthany kerie attol az kye es fizessen Beert twlle [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1609:* Az Taligas lohoz valo Niereg ala Cynaltatam egj Hagmant fizettem Nierges Palnak Toelle d 50 [Kv; Szám. 126/IV. 49]. *1715:* azon irtásokat, nyilakra hasigálván az Ponoriaknak Remeteicknek és másoknak adták kaszálni a kik nékiek töllök esztendőnként fizettenek, a szerént a mint meg alkhattanak [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.] * *hallgat* ~ hallgat rá; a asculta de cineva; auf jn hören, jm gehorchen. *1677:* Urunk ő nagysága nevével egy levelet kellene írni ... hogy tartanák egy csoportban a végbelicket ... igen szabad szakára kezdettek járni és kapitányjoktúl nem akarnak hallgatni; azért mindgyárt menjenek kapitányjokhoz s hallgassanak tüle [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *megfizet* ~ fizet vmi fejében; a plăti pentru ceva; für etw bezahlen. *1655:* Tudom hogy egyszer az szölö alá jöve Sös Márton, kiálta bennünköt, hogy segetennök megh fogni az Olàhokat megh fizetne tölle [Kv; CartTr Joan. Széki kezével] * *megszűnik* ~ felhagy vmivel; a termina/înceta cu ceva; mit etwas aufhören. *1574:* Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak hogy ... Emlekezet Istwan kowach Nagy Istwannak az Margit feleol ... Monta hogi ha meg ne(m) zwnyk teolle, Es ha az Teorwenbe elegednek egmassal Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; TJk III/3. 380] * *szolgál* ~ szolgál vmi fejében; a sluji (la cineva) pentru ceva; damit etw aufwarten. *1681:* Bőszörmenyi szücz Istvanne ... az Vejivel együtt más ember hata meget lak(na)k, ezen örökre azért nem epülnek, hogi tölle ne szólgallyanak [VhU 29–30] * *tagadoz* ~ tagad vmit vki elől; a tăinui ceva în faţa cuiva; verschweigen, verneinen. *1655:* Mikor en Brassoban Szolgalok uala ... akkor ott az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Balintott hogy ... Gyergyobol ualo uolna de eö igen tagadoza teöllem hogy masua ualo [LLt Kérchyo (!) Andrasne Szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.] * *tiszta* ~ **a.** nem él nemi kapcsolatban vkivel; a nu avea relaţie sexuală cu cineva; keine sexuelle Beziehung mit jm haben. *1648:* (Martinus Kirali) harmad magaual menezie megh magát hogy tiszta teolle, Ha megh menti magát az leanytol megh menekedik, es az leany megh bwnteteödik [Kv; TJk VIII/4. 316]. – **b.** nem terhelt, kötelezettségek nélküli; a fi fără datorii/obligaţii; frei von Pflichten sein. *1602:* Kenyeres Balintnak az tizes ada az idej haznat, de mas ideo(n) tizta legien teolle [UszT 16/91].

tölgy 1. tölgyfa; stejar; Eiche. *1579:* Attunk Kemerj Istuannak egi szil földet ... az tólgi elöt Valo ret mellet, mely ret ugian Kemeri Istuane [Kémer Sz; BfN XVI. 38].

Hn. *1435:* Thewlghzeg [Radnót KK; EHA]. *1765:* A Tölgy patakán az oldalban (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 53]. *1775:* A Tölgy szerben (sz) [Nádasdaróc K; EHA]. *1781:* A Kerek Tögy nevezetű hellyen (sz) [Mákófva K; EHA]. *1864:* Tölgymező [Gyszm; GyHn 40].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tölgyfából készült; de/făcut din stejar; aus Eichenholz gemacht. *1825:* egy régi Borona Csür mely többnyire Tölgy és meg lehetös dereku [Szárazpatak Hsz; SzentkZs conscr. 375].

Szk: ~ *folyógerendás* tölgy keresztgerendás. *1753:* elegy belegy Tölgy és fenyö avadag folyó gerendás hitván deszkákkal meg padoltatott ... Vendég ház [Veresegyháza AF; Told. 18] * ~ *gerendafa*. *1591:* Kett Eoregh Teolgy Gerenda fatth veotth ... f 1 d – [Kv; Szám. 5/X. 85] * ~ *koszorúfa* tölgyfából készitett koszorúgerenda. *1647:* Curia Drasso ... Az kapún kwuwl vagion 31. szál, Teolgy koszorúfa [Drassó AF; BK 48. 16] * ~ *párnafa* épitmény tölgyfából való tartóeleme. *1852:* a' zsilipek, és zúgó alatt lévő tölgy párnafák, 's czövekek rothadtak lévén ez okból nem állyák az oldal és fenék deszkázatott [Km; KmULev. 2] * ~ *rakófa* tölgy épitőfa/épületfa. *1868:* Imaház négyszögben három 1/2 öl tölgy rakófa, zsindelyfedelű épület [Nagyida K; ETF 107. 17] * ~ *sasfa*. *1772:* vagyon 17. Tölgy Sasfákban ... Nyárfa Boronákbol rakott Borona kert [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.]. *1849:* Az Udvar ház előtt ... egy Tölgy sas fákba rakott fenyő fa gerendákkal körül kerített füves kertetske [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ *talpfácska*. *1804:* A pintze torka felet vagyon vékony tölgy talp fátskákra épitet fedél [Marossolymos H; Ks 108 Vegyes ir.].

tölgyágas tölgyfa oszlop; stîlp de stejar; Säule aus Eichenholz. *1692:* Veteményes Kert ... vagyon egy ki nyiló tölgy agasokra, Labakon álló kerteeske (!) | Vannak itt Tölgy ágasokra, es Sasokra Boronakbol, rakott tapaszos meszes egy fedél alatt két Házak [Mezőbodon MT; BK 5 Inv. 14]. *1852:* A' taligás ház földbe ásott tölgyágosokra, sövény falakkal, szalma fedél alatt régi, de még használható, fedele a' déli és nyugotti oldalain meg rokkant, a' vìz be foly [Km; KmULev. 2].

tölgyborona tölgyfa gerenda/borona; bîrnă de stejar; Egge aus Eichenholz. *1773:* az Udvar körül lévő kerteknek nagyobb része tölgy fa sasok közé rakott, ugyan Tölgy boronákbol valo uj kert [Burjánosóbuda; EMLt Conscr.].

tölgycövek tölgyfa cövek; ţăruş/par de stejar; Pflock aus Eichenholz. *1839:* 50 darab 6 zollos tölgy czövekeket ... város dolgaban ingyen sujok botokkal beis veretni [Dés; DLt 717]. *1844:* Egy sertés ól, nyár rako fákbol – tölgy tzövekekre állapitva, régi és sorvadozni kezdett fenyö deszka fedél alatt [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

tölgydeszka 1. tölgyfa deszka; scîndură de stejar; Eichenbrett. *1595:* 24 Mai Kadar Mihalinak es Zeoch Palnak teolgi dezka vetelere ... attam: f 4 d – [Kv; Szám. 6/XVI. 12]. *1794:* Fejér Nemüt Mangallo Tölgy és Fenyö Deszkábol valo [Nagyfalu Sz; EMLt Conscr.].

Szk: *öreg* ~ *1585:* Egy Erögh Tolgy Dezkat wöttem Timar Gergelytol az Aitot kibol Chinaltak f. 2 d. 40 [Kv; Szám. 3/XVIII. 22b Gellien Imre sp kezével]. *1632:* Az kö pad czöregh teölgj dezkakkal padlott [UF I, 189].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tölgydeszkából készült; făcut din scîndură de stejar; aus Eichenbrett gemacht. *1679:* Tölgy deszka moso szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 112].

tölgyerdő tölgyfákból álló erdő; pădure de stejar, stejăriş; Eichenwald. *1632:* Vagion Teölgy es Bik erdejek igen io, eppwletre ualo [Grid F; UC 14/38. 5]. *1637:* Vagyon sok teölgy es Bik makkos erdeyek. Az teölgy erdeött az Urunk Diznay szamara Mak termeskor megh szoktak tiltani [A.venice F; UC 14/42. 194]. *1639:* Az falunak ... Teölgy erdeyeis nem sok vagyon, bik erdeje elegedendeö [UF I, 674]. *1640:* Az Olt vize mellet vagion edgi darab teoldgi erdöjek, mikor az maknak termese vagion ezer diszno megh hizhatik raita [Mondra F; UF I, 748]. *1647:* Vagyo(n) egy darab Tölgy erdó kit Ligetnek hinak [Sólyomkö K; SLt GH 5]. *1648:* Vagyon egy teolgy erdö, de az faluc wolt eddigh, mind tilalmasban tartottak [Porumbák F; UF I, 853]. *1687:* Vagyon itt edgy darab Tölgy erdö ... mikoron Termese vagyon Gyakrabban Györöfi György ur(am) sertesivel szoktak megh étetni [O.gyerömonostor K; WH]. *1728:* Ezen tölgj erdö mellett vagjon égj nyires szentegjhaz szamara [Étfvazoltán Hsz; EHA]. *1737:* A Szarvas tonál Tölgy és Gyertyános Erdö [Szászfülpös K; EHA].

Hn. *1590:* teölgj erdeo Bęrczneck hyak [Kolozsmonostor K; GyU 13]. *1759:* a' Tölgy erdönél (sz) [Alvinc AF; EHA].

Szk: *tilalmas* ~ *1632:* Vagio(n) egj tilalmas teölgy Erdejek [Illyen F; UC 14/38. 37]. *1640:* Tilalmas teoldgy erdöjek igen jo vagion | Vagion a falunak edgy darab tilalmas teolgi erdöie sub poena f. 12 [UF I, 711, 743].

tölgyes 1. tölgyfákból álló; cu/acoperit de stejari; aus Eichen bestehend. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdö, mely az várassal-is köz; (: többire bikkes, Tölgyes :) [Hátszeg H; VhU 150]. *1737:* A két Pollyán felett valo Erdö ... tölgyes és gyengén bükkes, épületre valo derék Fák is találtatnak benne [Nagyida K; EHA]. *1775/1802:* Az oculált Erdöis tiszta bükkös nem pedig tölgyes vagy Tserfás sem nem elegyes [BSz; JHb LXVII/3. 92]. *1797:* Ezen Erdönek nagyobb része tölgyes szálas [Ajton K; EHA]. *1845:* A' Tisztásnál szálas, tölgyes és cserés [Türe K; EHA].

Hn. *1577:* Thelgespathak [Kajántó K; EHA]. *1639:* az tölgies liget torok (sz) [Erdőfva K; EHA]. *1768:* ã Tögyes Bértzen [Mákófva K; KHn 233]. *1801:* A Tögyes orrába (k) [A.üvegcsűr Hsz; EHA]. *1854:* A' Morgo megett jetzt „a tölgyesbe" (sz) [M.kecel Sz; EHA].

Szk: ~ *erdő. 1647:* az Falu mellett, es Maros mellett vagion egy Teolgyes Erdois nagy Eoregh fak vadnak benne [Meggykerék AF; BK 48. 16]. *1772:* Szép Epületre valo Fiatal Tölgyes erdö, Csere Makis terem [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.]. *1791:* az Oláh Toth Falusi Határokon tanáltato Szálas, Mak Termö, Tölgyes ... Erdök [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. *1823:* Szép Szálas tölgyes erdö, kevés makkot is terem [Küküllőpócsfva KK; EHA]. *XIX. sz. köz.:* nagy szép, de ritkas tölgyes tseres, fiatal erdö [M.lapád AF; EHA] * ~ *erdőcske. 1747:* verö fénjes, harasztos rész szerint Tölgjes rész szerint Cziheres keskenj erdötske [Nagyida K; EHA] * ~ *fa* tölgyfa. *1796:* Erdö Lá Fundeture nevü hellyen ... Tögyes, Bükkös, és Gyertyános fák vagynak benne [Szentegyed SzD; WassLt] * ~ *tilalmas erdő. 1652:* Vagyon egy teolgyes Tilalmas Erdeois mellyet vagot Erdeönek hynak [Vajdakamarás K; GyU 138].

2. tölgyfákkal/tölgyerdővel biró; cel care are stejăriş; Eichen/Eichenwald besitzend. **Szn.** *1581:* Teölgyes pal [Bikfva Hsz; Törzs]. *1621:* Tölgies Lukacsnak [Bikfva Hsz; BLt]. *1628:* Tölgyes Imreh lo fö ember Bikfalui [BLt 5]. *1682:* Tölgyes Mihaly [Bikfva Hsz; HSzjP].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tölgyerdö; pădure de stejar, stejăriş; Eichenwald. *1576:* Eo kege Byro vram hagia meg az Mezeo pastoroknak hogi Az Lombon valo Erdeore es Telgesre vygazanak [Kv; TanJk V/3. 131b]. *1737:* A Szász völgybeli Gyertyános, tölgyessel elegyessel fiatalos Erdö [Nagyida K; EHA]. *1769/1802:* vagyon a Facze Maguritsi, Tserefákbol és Tölgyesböl állo devastalt Erdö, melynek végiben vagyon egy Pojana [Torda; TJkT III. 44].

Hn. *1572:* az Teolgiesben [Zsákfva/M.egregy Sz; WLt]. *1646:* Teolgyes nevü Ret [Meggykerék AF; EHA]. *1678:* Tolgyes oldala alat valo mezö [Hévíz NK; EHA]. *1682:* teolgyes arkánál [Kv; RDL I. 160]. *1727:* Tölgyes [M.kapus K; KHn 163]. *1771:* Tögyesen [Mákófva K; KHn 233]. *1773:* Az Tögyesb(en) (e) [Mákófva K; KHn]. *1781:* A Tölgyes elött [Mákófva K; KHn 234]. *1834:* Tögyes (!e) [Borsaújfalu K; BHn 56]. *1851:* a' Szálas tölgyes (szálerdö) [Pusztasztmárton TA; EHA]. *1854:* A' Morgo megett jetzt „a tölgyesbe" (sz) [M.kecel Sz; EHA]. *1891:* Tölgyes [Kispetri K; KHn 292].

tölgyesi a Tölgyes (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tölgyes/Tulgheş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tölgyes: **1.** Tölgyeshez tartozó; care aparține de Tölgyes; zu Tölgyes gehörig. *1823:* Pál Samu a tögyesi pallagat kaszálta [Kv; Pk 5].

2. Tölgyesen kiállított; care a fost eliberat la Tölgyes; in Tölgyes ausgefertigt. *1827:* a' nyáron látván ez iszanyu nagy Széna Szükségét Marháink Teleltetése felöll gondoskodván ... a' Tölgyesi Passuson ... vettünk is egy Szirb Thodor nevü Ptyátra Várossában lako Boér Urtol 20 Kalangya Szénát [TLt 1429].

tölgyfa 1. stejar; Eiche. *1662:* Az tó mellett aláfordulván, mind hasonló csinált úton mehetni vala az erdőre, melly erdö is, noha már megállapodott, szép igyenes nagy öreg tölgyfákból állanának [SKr 264]. *1664:* Az hitös emberek referallyák hogy köztök valo birsaghok ab antiquo igy voltak: Az ki tölgy fat le vagh fl. 12, az ki füz fat fl. 4 [UF II,

290]. *1666/1793:* tölgy fán kivűl szabad légven egyéb nemű le fekűvő holt fát az Falu tilalmas Erdeiből vinni tüzre [SzékFt 20]. *1700:* az Veres patakb(an) is az Tőgjfák alatt egj rét [Abrudbánya AF; EHA]. *1731:* Concludaltunk hogj a Tőlgj fa mind nagj, mind apro s a veszsző is ... ez utánis szorossan tilalmasban tartassanak az fának szük volta miatt [Dés; Jk 407a]. *1761/1808:* Ebben Tölgy Fák vagynak [Várfva TA; EHA]. *1771:* be szép Erdő volt itten, mert más többire mind csak a gőrtsős bőrtsős Tölgy fák maradtanak [Popesd K; Ks 93. 19. 6] | Az Sztancsesd Ohábai Gazdáktol hallattam panaszolkadván: Hogy ... az Erdejeket nagyon meg fosztották a leg szebb nagyobb és egyenesebb szálu Tölgy fáktol [Redulesty H; JHb 93. XIX. 6]. *1781:* az ... kaszalo Retett ... már közel 50 60 Esztendeje ... fel fogta és kezdette irtani ... abban az időben tellyes vala sürű Bokrokkal ... Tőgy és Csere és Fűz fákkal [Zágor KK; Ks 19/IV. 8]. *1822:* szánto föld ... Mellyben vagynak Szaru fának, és rako boronának valo Tölgy és Bükk fák [Gyerővásárhely K; KHn 155]. *1850:* Nagy vastag meg élemedett Tölgyfák [Gyéresztkirály TA; DE 5].

Szk: *horgas ~. 1762:* ezen Kuttol egyenesen elébb menvén az Medvés Völgy Főben edgy Nagy Horgas Tölgy Fa [Szentlászló TA; EHA] * *nyeső ~* kivágatni való tölgyfa. *1778:* egy darab Erdeje ... nagy nyeső Tölgy, és Hárs Fákbol, Csere, Gyertyán, és Magyaro bokrokbol áll [Majos MT; Told. 79].

2. a tölgy sárgásbarna színű fája; stejar, lemn de stejar; das Holz der Eiche. *1582:* Weottem Gergely kowachytol is egy teolgy fat d. 16 [Kv; Szám. 3/V. 9 Lederer Mihály sp kezével]. *1595:* vottem az Heges domby palloz (!) kett ttöllgi fatt pallo labnak ... fl. 1 d 10 [Kv; Szám. 6/XV. 58]. *1621:* orelt Janostol veottwnk Egy darab Telgj fat d 10 [Kv; Szám. 15b/IV. 16]. *1656:* Az kertnek az udvarfelöl valo resze, az kaputol fogva, mind az hazigh teöldgifabol faragott sassok koze boronakbol rott jok felseö resze jo sendeli hejazatt alat vagjon [Fog.; UF II, 164]. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borberecki háza ... Udvarára njilik az uttzárol, két felé njiló párkánjos fenyö deszkás kapu ... Ennek kapu bálván fái tóljfábol (!) valók, kötésesek, és kivül felöll, mettzéskel is cziffrazatossak [Borberek AF; BfR]. *1731:* Vagyon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfábol allo faragott kapu lábja [Imperfva Cs; BCs]. *1784:* Lora valo Istállo vagyon Szalmával fedett Nyoltz, melyben abraklásra tőlgyfábol jo vállu vagyon készitve [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 8]. *1825:* A' Nagy Bonto jó, ujj és avatég tölgy fábol készitve [Dés; DLt]. *1833:* Sukon[a] edgy a' Szamos Vizére Ujjonnan épitendő Jármos Hidhoz ... meg kivántatnak ... 243 Darab híd padlázatnak valo tőlgy vagy fenyö fák [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor Inšener kezével. – [a]F.zsuk (K)]. *1851:* a' dürüczkölö gerendelye is tőlgyfa [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1857:* Egy ocska tőlgyfábol készult mangurlo [Ormány SzD; HG Vegyes ir.].

Szk: *faragott ~. 1656:* vagjon algyu agyak melljekenek valo coregh szelljes faragott tölgifa nro. 94 [Fog.; UF II, 148].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: tölgyfából készült/levő; (din lemn) de stejar; Eichen-. **Hn.** *1768:* ezen régi határjegynél a nagy tölgy fa Csutaknál [Torda; JHb XXXVI. 17].

Szk: *~ ágas. 1690:* Beres Ökrök Istalloja Vagyon ez Sövenybol font Tölgyfa Agasokra csinalva [BK 14 Kentelki inv.]. *1772:* 10. Tölgyfa ágasakan ... romladozott Török buza kas találtatik Szalma Fedél alatt [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.]. *1824:* Egy Sövenyből font s Tölgyfa ágosokon álló Nád fedelű Majorságnak valo Pajta [Mezőbodon TA; Ks 89] * *~ ágasfa. 1738:* jo Tölgyfa, és földben ásott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rosz szalma fedeles Sajto Szin [Szászvessződ NK; Born. XX. 12] * *~ ajtó. 1647:* az Czejt haz mellett valo Istallo forma mellet valo hazban menven, vagyon rajta Tölgj fa Ajtó [Marosillye H; VLt 55. 5415]. *1656:* Jnett ... nilik be bal kezre vas sarkon panton forgo felszer ayto, teöldgi fa ayto melljekeben egy retezfeö [UF II, 117] * *~ ajtófa. 1676:* Ezen mangarlasház valo alkalmatossaghóz aro (!) formabol vászon niomtatashoz valo egy sajto mellynek tölgy fa ajto fai között vagion egy vasas korongh [Fog.; UF II, 744] * *~ ajtófél. 1727:* töldgyfa, ajto felek szemődők, és küszöb között, nyilik be Vás Sarkakon fenyődeszkából való párkányos ajto egy pitvarba [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1841:* A Kolos Monostori Cantoralis Háznak ... Inventáriuma ... tanáltatik ... Tölgyfa ajto Feleken köfal közé szoritva egy levél ajto [Km; KmULev. 2] * *~ ajtófélfa. 1718:* Az méheskertnek az ajtaja deszka, fasarkakon forgó, kócsos tőkezárja vagyon, tölgyfa ajtófélfája [Mezőerked K; ETF 108. 13] * *~ ajtómellék. 1676:* Szolgál ismét innen az ujj tiszta mives házra egi puszta tolgy fa ajto melyek [Fog.; UF II, 707]. *1688:* Két tölgyfa ajto mellyék szemöldököstöl [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6] * *~ ászok. 1692:* Vagyon a Pinczeben ... ket tölgy fa aszok [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1781:* A' Pintze ... edjik óldala mellett Tölgyfa Ászkok vagynak benne [Mákófva K; Hr]. *1830:* égy dészka rekesztéssel el választot Pintze két részü ... ezen pintzébe találtato Nyoltz tölgyfa ászkokkal [Kv; Somb. II] * *~ borona. 1656:* Ezen hidnak ... az peczer haza feleöl valo oldala, az párt felöl 28 szövekekigh (!) temerdek faragott teölgifa boronakkal bellett [Fog.; UF II, 144]. *1720:* az Száraz Malom Vagjon épitve 14 oszlopra, Malomhaz mellette faragott Töldgj fa Boronábol rakott Uj kövek benne [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12]. *1825:* egy kis Tölgy és Bikkfa Boronákbol építtett Istállotska Ujj Csinos zsupfedéllel meg fedve [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 386 Conscr.] * *~ boronaoldal. 1720:* Vagjon az Gabonás Ház labakra epitve, jo öszve eresztett Töldgj fa Borna oldala [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12] * *~ cövek. 1681:* mentünk alá a fürész malomhoz, melly is áll teölgy fa czövekeken [CsVH 97]. *XIX. sz. e. f.:* hosszú kőpad alá fundamentomnak való tölgyfa czövekek [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.]. *1816:* a nagyon meg romlott Palinka főzőt, Istálot ... mikor az Almas Vize annyira ostromlotta hogy, ha sietve Kemény Tölgyfa Czövekekkel erős jászoly Gátat nem tsináltattam volna, most sem Háznak, Sem a Pálinka Főzőnek, Sem Gabonasnak, Sem pedig vegibe lévő Istalonak hellyet sem lehetne meg találni mind el mosta volna a Viz [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához] * *~ csatorna. 1840:* ezen gerendely felett vagyon egy tölgyfa csatorna ... ez jótska [Km; KmULev. 2] * *~ cseber. 1656:* Lo itato Tölgy fa öregh Czeber Nrö 3 [Dob.; Mk Inv. 5]. *1679:* Öregh, tölgi fa Czeber nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 15]. *1777:* A' Bács Házában találtatott ... Tölgyfa tiszta Cseber Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt]. *1838:* A Palinka főző Házhoz tartozok ezek ... Pálinkát fogo tölgyfa csebrek [Km; KmULev. 2] * *~ csiga. 1842:* A papiros malom ... mindjárt a Sajtó mellett egy tölgyfa Csiga melynél fogva a' Sajtó srófoltatik [Km; KmULev. 2] * *~ darab. 1694:* festett félszer Ajtó ... az ala kévántato tölgj fa darabokat, tsak most rakták be, hogj arra felljül a' Pavimentu-

ma restauraltassék [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] | van egy Toronyhoz ragasztva csinaltatott keötes fakbol allo Ütö oranak az Labja es Tartoja, kinek is Also resze el rothadván, most uy erös Tölgy Fa darab Sztömpökkel fel allittatva restauraltatot de ugjis az Lab fai igen el sorvadtak [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1850:* Van 9 darabb avatég fenyö, és tölgy fa darabb [Gyéressztkirály TA; DE 5] * ~ *deszka. 1621:* orelt Janostol veottwnk … 4 darab Teolgy fadezkat … d. 40 [Kv; Szám. 15b/IV. 16]. *1729:* a mezö felöl a' kerten ki járo kis ajtó vagyón Tölgj fa deszka levél ajtaja és zárja [Buza SzD; JHbK V/2]. *1849:* A' két szabák padlázattyai a' belsönek tölgyfa, a külnek fenyö deszka [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] * ~ *deszkácska. 1694:* az Ház … annak elöttc Porkolab Ház volt, most Nemetek Quartalya (!), kinekis harom paraszt puszta Ablaka, negj darab füresz es egj darab Tölgy-fa Deszkacskak vad(na)k benne, kiken az Nemetekis hevereszhetnek [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1775:* (A) Fogado … udvarára két közönséges tölgy Fa Kapulábak közöt alol fa sorokon forgo, fejül ugyan fa káva közöt járo Tölgy fa deszkátskákbol valo Leveles Kapu nyilik [Nagyboroszló Sz; EMLt Conscr.] * ~ *dézsa. 1679:* Mosogatáshoz valo, Lábas tölgi fa Désa nro 15 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94] * ~ *donga. 1738:* Találtattak ezen Pinczében Tölgy fa dongákbol s fenekekböl valo Viseltes de jo kádok be sozott káposztával [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12] * ~ *dürückölö* tölgyfa ványoló. *1841:* vagyon … a' ványalo hat tölgy fa dörotzkölökkel, jo tölgy fa válluval, – a dörötzkölök között felnyulik 4. tölgyfa oszlop, mely oszlopokat, és dörötzkölöket két helyen négy mind tölgyfa hevederek által nyoltz nagy fejü Srofos szegek szoritanak öszve [Km; KmULev. 2] * ~ *emelet. 1842:* A papiros malom … a' nagy gát és silip felöli szegletben van egy emelet jo tölgyfa oszlopokra készitve, ez alatt van egy más tölgyfa emelet vagy is vánkos melyen forog egy tölgyfa gerendely [Km; KmULev. 2] * ~ *fiókgerenda. 1737:* (A) Chorus tólgj fa fiok gerendakra epittetett [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 8] * ~ *fok. 1772:* Ezen ajto elöttt vagyon … égy öl hoszszasságu Pintze Torok, mellynek … az bé járo Garadittsa 10 Tölgyfa Fogokbol (!) vagyon [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.] * ~ *folyógerenda. 1753:* negyven két tölgy fa ágasokra szaru fákra s tölgy fa folyó Gerendákra egész végig bé dészkázott szalmafedél alatt Tapaszos söven oldalu hoszszu juh szin benne valo Jászlaival edjött [Szénásbesenyö AF; Told. 18] | vagyon avateg sisa fedél alatt földben fel ásott Tölgy fa szaru és koszoru fákra ugyan tölgy fa folyo és Mester Gerendákra sövenyes tapaszos jo padlásu epült két hazok közben levö pitvarokkal edjött [Veresegyháza AF; Told. 18] * ~ *forgács. 1601:* Chehy Albert es Magyary Thamas … vallyak … talaltunk beosegesen affele teolgy fa forgachyott [Kv; TJk VI/1. 535–6] * ~ *gerenda. 1589:* vgian akkor Bornamiza Gergeli vra(m)tol vóttem haro(m) zal teolgi fa gere(n)dat f. 6 [Kv; Szám. 4/XI. 22–3]. *1754:* mind a' három alkalmatosság[a] Tögy fa gerendához fenyö fa Deszkával meg padoltattanak [Uzdisztpéter K; EMLt Conscr. – [a]Ti. épület]. *1847:* Az uttza felölli szobák alatt van égy köböl ki rakott oldalu, tölgy fa gerendákon állo padlásu pintze, égy hosszu tölgyfa mester gerendával [M.zsombor K; HG. Sombori lev.] * ~ *gerendely* → ~ *emelet* * ~ *gömbölyeg. 1656:* Ezen haz eleött malom kereknek valo dirib darab teölgifa gomböljegh [Fog.; UF II, 148] * ~ *grádics. 1656:* Jnnett visza teruen az Betlen bastiara, megyen egy teöldgi fa gradicz [Fog.; UF II, 99]. *1676:* Az folyosonak az ucza felöl valo vegiröl is megyen le az felseö földigh egy jo kötéses karfás tölgy fa gradicz [Sárkány F; UF II, 755]. *1690:* Tölgy fa Gradiczon mennek fel, nylik innen az Gabonas hazba(n) Fenyü Deszkabol csinalt paraszt jo Ajto [BK Kentelki inv. 7] * ~ *hasítvány szőlőkaró* tölgyfából készített hasábszőlőkaró. *1764:* Minden forint után Esztendőnként facnussa lészen jo el készült tölgjfa hasitvány szölö karo husz … mellyet is ki ki az adossak közzül a maga lako házához szálitani tartozik [K; TKl] * ~ *heveder. 1692:* Nyilik az Udvarra … Lapos fejü vas Szegekkel Tolgy fa Hevederekre, es Lecz szegekkel fel verve, vas kávákon es Sarkakon járo, két felé nyilo öregh kapu [Mezöbodon TA; BK 1]. *1841:* vagyon … a' ványalo hat tölgy fa dörotzkölökkel, jo tölgy fa válluval, – a dörötzkölök között felnyulik 4. tölgyfa oszlop, mely oszlopokat, és dörötzkölöket két helyen négy mind tölgyfa hevederek által nyoltz nagy fejü Srofos szegek szoritanak öszve [Km; KmULev. 2] * ~ *hidlás. 1745:* ezen Istálló pedig fenyö gerendás és padlásos, tölgy fa hidlás, jó válu és jó Saraglya benne [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1793:* Talpra épitetett Istálo padlás nélkül, de Tölgyfa hidlásával mindenütt egy része jol meg kertelve s belöl tapasztva joll [Szér Sz; JF 36. 170] * ~ *hordó. 1679:* Öregh hal hordashoz valo tölgi fa hordo nro 6 | Legumina tarto, öregh tölgi fa hordo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94, 132]. *1836:* Négy darabb 20 akós egy fenekü Tölgyfa avatég Hordok … 20 Rfr [Algyógy H; Born. F. VIb] * ~ *íróalmárium. 1837:* A' Hálo házba egy tölgy fa, iro rakat almárium, öt záros fiokjasal (!) [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] * ~ *kád. 1632:* Egy uy teölgj fa kád … N. 1 [Fog.; UF I, 176]. *1693:* Andrisnak jutot egy jo öreg nyomo kad in fl. 2// Boriczanak egy romlot De<sz>kaju Tolgyfa kad in f – //40 [Nc; DobLev. I/38. 15]. *1842:* vagyon egy négy darab tölgy fákan álló jo tölgy fa kád négy vas abrantsokkal és egy fa csappal, – melyis az enyvezö kád [Km; KmULev. 2] * ~ *kanapé. 1805:* Egy Tölgy Fa régi modi kanapé Kartany parnakkal [A.jára TA; BLt 9] * ~ *kapu. 1742:* 1. tölgjfa kapu … fejjül ugjan vás kaptsakon, alatt pedig fa Sorkakon [Pókafva AF; JHb XXV. 58] * ~ *kapufél. 1747:* mentünk … két tölgyfa Kapu felböl bikfa és Nyárfa kötésekre és hegyes Zápokra eresztett bikfa deszkákból tsinált Kapun bé [Borsa K; Told. 24]. *1814:* A Külsö Udvarrol a Belsö Udvarra bémenve vagyon égy avaték Galamb Bugas Kapu három Tolgy Fa Kapu Felek felett minden Kapu, és Ajto nékült [Récekeresztúr SzD; BetLt]. *1851:* A' csür megetti szénás kert – az ide béjáró gyalog kapu fenyö deszka, fa sarkokkal tölgyfa kapu féllel [Erdösztgyörgy MT; TSb 34] * ~ *kapufélfa. 1815:* Ezen Curiában a' bé járó … derék Tölgyfa kapufélfákon fekvö … galamb bukos kapu … betsü szerént való Árra tészen 34 Rf [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr.] * ~ *kapuláb* → ~ *deszkácska* * ~ *kapumellék. 1676:* Ezen jstallo mellett vagyan sindely fedel alatt az csür köteses tolgy fa kapu mellyek közöt vas czapos serpenyös vas pántos öregh deszkas kapu [Fog.; UF II, 740]. *1680:* nyilik ezen halas Tora, fa sarkon faszegekkel öszve szegezet kötöt Tölgy fa kapu, melljék közöt harom furesz deszkani szellessegü gerezdes kolcsos ajto [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4] * ~ *kapuráma* tölgyfa kapukeret. *1852:* egy Tölgyfa Kapuráma Magos 1° – 3'6" és Széles 1° – 4' – 10" az Világa [Kv; SLt Vegyes perir. Mayer Joseff ácsmester kezével] * ~ *kapuzábé. 1824:* Az Udvar-Ház kapuján tsak két Tölgyfa kapu Zábé tanáltatott [Mezöbodon TA; Ks 89] * ~ *karó. 1584:* Teolgy fa karonak zazat per d. 32 … faggyunak fontyat adgyak d 2 1/2 [Kv; PolgK 13]. *1656:* az kapu 2 melljeke, az toigh öregh töldgyfa karokbol fel allolagh vagion be keritve

[UF II, 93]. *1692:* ezen Udvarhaz … körös környül sövénycl Tölgy fa karokra font [Mezőbodon TA; BK 1]. *1740:* (A) Curia Udvarán épittetett az idén edgj házacska a' Béresek számára, mellj(ne)k óldala fűz vesszőből fonatott Tölgyfa karókra [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 11] * ~ *karócska. 1680:* vagyon egy öreg halas To is, melynek körös környül az mellyeke, nagyob reszént tólgy fa karocskakra rakottya veszövel vagjon fel fonva | Szarataj Halas To … az ország uttya felöl valo toltesinek víz felöl valo része tölgy fa karocskákra fűsz fa veszökkel vagyon fel fonva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4, 37] * ~ *kaszten. 1849:* Egy tölgy fa kaszten … Ebbe minden féle aprolékos portékák [WassLt] * ~ *kerék. 1840:* (A gerendely) végin vagyon egy fél kerekségü tölgyfa kerék amely több fa fogainál fogva az alatta nyulongo megint fogas fenyö gerendát taszigállya [Km; KmULev. 2] * ~ *keresztablakfa. 1740:* (A szoba) két ablakán tsak tölgj fa kereszt ablak fak vannak [Algyógy H; Ks 89. 61] * ~ *keresztgerenda. 1817:* A Felső Molnár Ház, ágosakra épitetett … hat tölgyfa kereszt, és ögy régi mester Gerendán nyukszik [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8] * ~ *koporsó. 1806:* Kolosvár várossa egyik érdemes Szolga Bírája … foglalt … adosságért vagyis kezeségért … égy Tölgy fa Koporsot [Kv; ACLev.]. *1854:* Egy Pollituros tölgyfa koporsot eladtunk 50 Rf [Kv; ACLev. 72] * ~ *korcsolya. 1694:* az hosszu Garadicsnak az fala mellet va(gyo)n tamasztva egy nagj hosszu Tölgyfa Korcsolya [Kővár Szt; JHb Inv.] * ~ *koszorúfa. 1753:* vagyon avateg sisa fedél alatt földben fel ásott Tölgy fa szaru és koszoru fákra ugyan tölgy fa folyo és Mester Gerendákra sövenyes tapaszos jo padlásu epült két hazok közben levö pitvarokkal edjütt [Veresegyháza AF; Told. 18] * ~ *kötés. 1747:* vagyon kétfelé nyiló tölgyfa kötesekre Vas szegekkel, felszegezett … Kapu Levél [Borsa K; Told. 24] * ~ *küszöb. 1727:* töldgyfa, ajto felek szemödök, és küszöb között, nyilik be Vás Sarkakon fenyö deszkából való párkányos ajto egy pitvarba [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5] * ~ *láb* **a.** tölgyfából készitett kapufélfa. *1690:* Nylik az Udvarra Tölgy Fa labakon allo … Egy fele nylo Örögh kapu hasonlo kis kapujaval egyben [BK. Kentelki inv. 3]. *1692:* Nyilik az Udvarra Tölgy fa Labakon állo kötésekre csinált (: mely kötések-is nagy fejü czifrázatos fa Szegekkel vannak megh-szegezve :) sendelyes, es egy rendbéli Gala(m)bugos … két felé nyilo öregh kapu [Mezőbodon MT; BK]. – **b.** tölgyfa oszlop. *1690:* Vagyon czen Gabanas Ház … Erös es vastagh Tolgyfa Labakon csinalva [BK. Kentelki inv. 7]. *1768:* egy gyenge négy töltyfa Lábakon vagy oszlopokon állo … dölö félben állo Szin [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1851:* A' malom áll 17 tölgyfa lábakon [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. – **c.** tölgyfa cövek. *1816:* A tsűrős Kertben egy tölgyfa lábokon állo létzes Két rekesztkü Málé Kas [Szamosfva K; Born. III. 33]. *1851:* tölgyfa lábakon álló székülés két sor hosszu, 's 12 darab apró gerendákkal [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. – **d.** tölgyfából készitett híd-láb. *1818:* Apahidánál a Szamoson keresztül fel épitendö köz hasznu Hidnak Tölgy fa lábai bé verésekre vas Berbéts kivántatván meg minthogy nemes Dées Városának … ollyatén vas Berbéttse vagyon … a kivánt végre azon vas Berbétset által engedni ne terheltessék [Kv; DLt 433] * ~ *láda. 1838:* A Szitálo malomba … buza ásztato nagy tölgy fa láda égy [Km; KmULev. 2] * ~ *lajter* tölgyfa hordó. *1816:* Egy Tölgy fa Lájter 3 vas Abrantsal [Friss BN; BálLt 66] * ~ *léc. 1820 k.:* Vagyon … egy kurta veteményes, vagy is káposztás kert, melynek az Uttza felöl valo végében tanáltatik égy kétfelé nyillo rongyos Kapu, széles Tölgyfa Létzekböl, kurta avatég kapu Felek között [Dés; RLt] * ~ *mángorló. 1799:* egy Uj Tölgyfa Mangorlo [Dob.; Mk] * ~ *mellék. 1656:* az Veres Bastia alat valo pincze elejere nilik be job kezre, egy … ayto teölgifa melljekevel együt [UF II, 117]. *1676:* Ezen vetemenyes kertböl ki menven az Vár elött valo uczara egy eörögh köttött tölgyfa mellyekre más czapos serpenyös pantos fa záros deszkas kapun [Fog.; UF II, 750]. *1716:* Vagjan ezen fen Specificalt Grid nevü Falunák Del felöl valo oldalában egy Szep prospectusu Domban epitetett Nobilitaris Curia melyre nyilik nap nyugotrol egy felszeres Gyalág Kapucska tölgy fa mellyekivel és fedetlen Gerendával [Grid F; BfN 92. 4] * ~ *mestergerenda. 1772:* Mind alol, mind fellyül jo fenyöfa Deszkával vagyon ezen szoba meg padalva, az Felsöpadlását 9. jo erös Tölgyfa Gerendák tartyák, mellyek alattis ugyan egy Tölgyfa jó erös vastag Mester Gerenda vagyon [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.]. *1847:* Az uttza felölli szobák alatt van égy köböl ki rakott oldalu, tölgy fa gerendákon állo padlásu pintze, égy hosszu tölgyfa mester gerendával [M.zsombor K; HG. Sombori lev.] * ~ *oszlop. 1648:* Az pinczenek az oldala keobeol allo teolgy fa gerendas fenyeö deszka padlasos hoszan egj eöregh teölgyfa mester gerenda, alatta az keozepin egy teolgyfa ozlop [Porumbák F; UF I, 890]. *1747:* Tolgyfa oszlopokra kieresztett Tziprus fa 12 [Borsa K; Told. 24]. *1867:* Az istállonak déli egész óldala … meröben kidölt … célszerübb tölgyfa öszlopok és paticsal helyjre állitani [Búzásbocsárd AF; DE 1] * ~ *oszlopocska. 1680:* Ezen kert(ne)k also részen vagjon az kerthez ragasztva Suppos feddel alat het tölgy fa oszlopocskákon egy szin | Vagyon eö Ngoknak ezen szakadekb(an) … egj meches kertek melyben vadnak földb(e) ásot kilencz tölgy fa oszlopocskákon ket rendbeli meh kosarok allat valo állások [A.porumbák F; ÁLt Inv. 27, 80] * ~ *pad. 1676:* Ugian ezen szinben vadnak Devarol hozatt fako szekerek nr. 3 … Resnicza ala valo egh tölgy fa pad [Fog.; UF II, 743] * ~ *ráma. 1841:* egy ablak tölgy fa rámákba készülve, mellynek also fligelén vagyon négy üveg tábla [Km; KmULev. 2] * ~ *sarok. 1656:* vagyon egy … serpenjeös teöldgyfa sarkon varbol ki jaro kapu [Fog.; UF II, 100]. *1742:* Ezen Nobilitaris Curiara bémenö tíz szál fenyödeszkából tölgyfa sarkakra és hevederekre … felyül két vaspántokon forduló, kétfelé nyiló, jó statusban lévö kapu áll délre [Zalasd H; ETF 108, 9] * ~ *sas. 1656:* Az felljeb praenotalt gabonas hazra, nilik be job kezre egi felszer deszka ajto … meli gabonas ház keö labakra leuen csénalva, erös teölgi fa sasok keözi temerdek fenjeö deszkaval fel rova [Fog.; UF II, 143]. *1754:* a Gabonás … Tögy fa sasak közé rész Szerént Gömbölyég; rész Szerént Lapossan faragott fenyö boronából rakott [Uzdisztpéter K; EMLt Conscr.]. *1849:* A' Szintöl a marhák pajtájáig vagyon égy hegyes karotskákkal el látott Csinos kert – tölgy fa sasokba vagyon a közepén egy stakétás két felé nyillo kapu [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ *sasfa. 1656:* Ezen kertis circum circa teöldgi fa sasfak közi boronakbol fel roth sendeli hejazatt alat vagjon [Szombatfva F; UF II, 168–9]. *1768:* ezen Gabonás(na)k … oldalai is töltyfa sasfák közzöt bé rott fenyöfa deszkákbol valok [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1822:* kilentz tölgyfa sasfákkal és egy veszöböl font két rekeszü majorság ketretz egy fedél alatt Rft 30 [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 7b] * ~ *stömp. 1823:* Az Udvar által tartatni szokott vámos Hid, tölgyfa Stömpökön, fenyöfa gerendákkal keresztül hidalva, gyenge állapotba találtatik [Csekelaka AF; KCsl 16] * ~ *stömpöly. 1792:* egy Szán tartó szin mely jo modjaval epittetett hat Tölgy Fa Stempelyeken ött Gerendakon tizen negy szaru-

fakra szel Deszkaval fa szegekkel jo modjaval fedelezve [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.] * ~ *szarufa. 1753:* vagyon avateg sisa fedél alatt földben fel ásott Tölgy fa szaru és koszoru fákra ugyan tölgy fa folyo és Mester Gerendákra sövenyes tapaszos jo padlásu epült két hazok közben levö pitvarokkal edjütt [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1820 k.:* vagyon ... egy ... meg bomlott Fedelü Csür, Tölgyfa szarufákkal, és Létzekkel [Dés; RLt] * ~ *szegeletalmárium. 1846:* (Adja) egyik tölgy fa szegelet üveg ajtos Almariumat [Kv; Végr.] * ~ *szék. 1840:* vannak a hiu emeletiben ... gastrunak nevezett tölgyfa székek 4 [KmULev. 2]. *1849:* Tizen két régi modi tölgy fa, veres börrel bé vont régi szék [WassLt] * ~ *szemöldök. 1727:* töldgyfa, ajto felek szemödök, és küszöb között nyilik bé Vás Sarkakon fenyö deszkából való párkányos ajto egy pitvarba [Mezöcsán TA; Ks 15. XLIX. 5] * ~ *szemöldökajtófél. 1731:* tölgyfa szemöldök ajtofelek [Bfh; BfN] * ~ *szivárvány. 1840:* A papiros malom ... Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokbol áll az also darabjából egy fa tsap nyulik ki pipa nélkül [Km; KmULev.] * ~ *talp. 1674:* Az ajton belol vagjon egj tölgj fa talpokra szel fenyö deszkakkal fel rott hus tarto hely [A.porumbák F; UF II, 604]. *1792:* Tisztartoi Ház az epittetett Tolgyfa talpakra fenyö fa boronákbol gerezdbe rova [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.]. *1854:* A Bogdán felc Udvar ház Kö fundamentumra jo tölgyfa talpokra epitett [M.köblös SzD; Torma] * ~ *talpacska. 1694:* Va(gyo)n ebb(en) az puszta palotaban egj Tölgy fa Talpacskara Zapok közze fenyö Deszkakbol csinalt fedeles nagy Kambar (!), Szuszek [Kövár Szt; JHb Inv.] * ~ *talpfa. 1648:* Az kapun belöl, bal kez felc terven vagjon az megh emlitett bik fabol fel rot öregh tölgj fa talpfakra czinalt szalmaval fedet uy haz [Porumbák F; UF I, 894] * ~ *tőke. 1762:* Négy Tölgy fa tőket maga Udvararol, embereivel vonotta a Fürész Malomhoz, egyikeböl deszkát vágtom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1792:* Vagyon egy kukurizás kas, jo uj erös epület, a kas áll Tölgyfa Tökéken [Apahida K; RLt O. 2 Rettegi Zsigmond udvarháza] * ~ *vályú. 1745:* vagyon nyóltz lonak való állás hidlásával, tölgy fa vállujával, és hitván saraglyájával edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *vályúcska. 1680:* Az major haz elött vagjon egj tölgjfa-Valucska az majorság itatassara [A.porumbák F; ALt Inv. 29] * ~ *veder. 1595:* Czjnaltattam az Toromban valo kútra az fokhaznal 1. tölgy fa vedret ... d 20 [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 121 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1837:* vagyon edgy kövel ki rakott derék kut ... a' viz edgy tölgy fa vasas vederrel huzodik, melly a' kut gémhez egészszen vassal vagyon foglalva [A.szöcs SzD; BetLt 5] * ~ *véka. 1838:* A Szitálo malomba ... tölgy fa véka két vas abroncsal égy [Km; KmULev. 2]. *1851:* egy vas abrontsos tölgyfa és vas fülü 16 kupás veka [Marosbogáta SzD; BetLt. 2] * *kapuhúzó ~ tengely. XIX. sz. e. f.:* 4 db. kapú huzó tölgyfa tengely a' felső rekeszekhez [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.].

tölgyfaág creangă de stejar; Eichenast. *1728:* alkudtunk és egjgjeztünk meg ... az Kaczkai lakosokkal, hogj Nemes Városunk Hídgjain ... minden Vám nelkül esztendönként békével járhatnak, s járjanakis, mely engedelmükért igirtenek egj, egj esztendöre száz, száz szekér jó tölgjfa Malom gatnak valo ágat [Dés; Jk 376a] | tartoznak 100 szeker jo tölgjfa ágat hozniok [Dés Jk].

tölgyfaágasos tölgyfából készült ágassal működő; cu furcă/stîlp de stejar; mit gabelförmiger Eichenpfosten. *1738:* Ezen Sütö házo fellyül vagyon ... jo Tölgj fa ágasos, és gem fás kút [Szászvesszöd NK; Born. XX/12].

tölgyfabálványos tölgyfa kapubálvánnyal ellátott; cu bulumac/stîlp de poartă din stejar; mit Torpfosten aus Eiche. *1753:* Ezen Curiára szolgál be vekony Tölgy fa bálványos Sövény kapu [Karácsonfva AF; Told. 18].

tölgyfafiatal fiatal tölgyfa; stejar tînăr; junge Eiche. *1726:* Csináltak vekony tögyfa fijatalakbol Jüh kertet vagy Esztrüngät [Esztény SzD; Told. 29]. *1771/1772:* Tit Botskor István Ur Cselédgye a Rét oldalbol a Bongord tetöröl hoztak égy jo meg rakadva szánnal vastag Tögj fa fiatalokat, melyek szarufák(na)k is meg lehettenek [Dés; DLt 321. 81b Virsöng Francisca cons. nb. Georgii Vajda (35) vall.]. *1793:* a' Lüget (e) ... Találtatnak benne Tölgyfa fiatalok [Inaktelke K; EHA]. *1815:* minden esztendöben lehet nyolcz Szeker Szaru fának és Léczeknek valo Tölgy fa fiatalt belöllök[a] vágni [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 398. – [a]Az erdökböl].

tölgyfafiatalos fiatal tölgyfákból álló; cu stejari tineri; aus jungen Eichen bestehend. *1813:* Vagyon egy darab ritkás Tölgy fa fiatalos Erdö [Mákófva K; KHn 235].

tölgyfagerendás tölgyfa gerendával ellátott; cu grinzi de stejar; mit Eichebalken. *1676:* Az pincze tölgy fa gerendas padlásos [Sárkány F; UF II, 753].

tölgyfahevederes tölgyfa hevederrel ellátott; cu chingă transversală de stejar; mit Lasche aus Eichenholz. *1731:* Gr. Bánffi Dénes udvarházához, kétfelé nyiló, erös tölgyfa-hevederes ... az út felöl virágosan metszett kapun bementünk [Szászcsanád AF; ETF 108. 7].

tölgyfakötéses tölgyfából készült kötéssel ellátott; (care este făcut) cu îmbinări de stejar; mit Eichenholzverbindung verfertigt/stärkt. *1676:* Vagjon ezen belöl talpokban czinálva erös tolgj fa keöteses (kötesit erös eöregh hoszszu vas szegek foglalvan öszve) kivül zölden festett, körös kornyül parkanyozot oras ház, melynek tolyo tablaja nro. 6 [Fog.; UF II, 734]. *1764:* Ezen ... nobilitaris curianak béjáro nagy udvarkapuja ... melynek galambbúgos, tölgyfakötéses kapufelein kétfelé nyiló hevederes táblái vassarkokkal és kapcsokkal vadnak [Bonchida K; ETF 108. 11].

tölgyfaküszöbös tölgyfából készült küszöbbel ellátott; cu prag de stejar; mit Eichenschwelle. **Szk:** ~ *ajtó. 1738:* Ezen ... Pitvarbol az elébb irt Legények házában nyilik jo Tölgj fa mellyékes küszöbes ... jo Ajto [Szászvesszöd NK; Born. XX/12].

tölgyfamellékes tölgyfából készült ajtófélfával ellátott; cu cadru/toc de stejar; mit irgendeinem Türrahmen/stock aus Eiche. **Szk:** ~ *ajtó. 1656:* Az kapu keözeöt job kezre, vagyon egy darabant haz, melyre nyilik job kezre ... teölgy fa mellyekes ajto [Sárkány F; UF II, 171]. *1738:* Ezen ... Pitvarbol az elébb irt Legények házában nyilik jo Tölgj fa mellyékes küszöbes ... jo Ajto [Szászvesszöd NK; Born. XX/12].

tölgyfamellékű tölgyfa mellékkel ellátott; cu cadru/toc de stejar; mit irgendeinem Türrahmen/stock aus Eiche. **Szk:**

~ *deszkaajtó. 1753:* juh szin … mely szinnek is két végin vagyon Tölgy fa melyékű fa sorkokon … forgo deszka ajto [Szénásbesenyő AF; Told. 18].

tölgyfapadlásos tölgyfából készült padozatú; cu pardoseală de stejar; mit Eichenbedielung. *1676:* Az pincze tölgy fa gerendas padlásos [Sárkány F; UF II, 753].

tölgyfarostélyos tölgyfa rostéllyal készített; cu gratii de stejar; mit Eichenrost. **Szk:** ~ *ajtó. 1836:* edgy Vassarkakon forgo tölgy fa rostélyos nagy ajto reteszszével [MNy XXXVIII, 132].

tölgyfás tölgyfákból álló; cu stejari; aus Eichen bestehend. *1737:* A Kis bükkes mellynek Verőfényes fele tőlgjfás … az eszkassa bükkes, fiatalas [Nagyida K; EHA]. *1797:* Ezen Erdő többnyire mind Tölgyfás volt [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 178].

Szk: ~ *erdő. 1652:* Vagyon egy Eöreg' Teolgyfas Erdeő, mellyet Apad (!) Erdejenek hynak [Km; GyU 135]. *1793:* Malna Mező n. Bükkös és Tőlgy fás Erdő [M.kiskapu K; KHn 171]. *1864:* Motsar n. h. hajdonában mondhatni első nagy tölgyfás erdő [Sztána K; KHn 308] * ~ *vessző. 1809:* Dumbrává Beszeritsi nevű Erdő most tilalomban tartatik nevedekenj Tölfás veszö van benne [A.ilosva SzD; BetLt 6].

tölgyfaszálas magas tölgyfákból álló erdő; pădure cu stejari înalți; aus hohen Eichen bestehender Wald. *1810:* Ezen Erdő … nagyobb darabján szép iffiu Tölgy fa szálas vagyon nagy sürüséggel … kissebb darabján ugyantsak szép Tölgy fa szálas indult, melyet már kertre valo Veszszőnek lehetne használni [Dob.; Ks 76 Conscr. 85].

tölgyfaszín sárgásbarna szín; de culoarea lemnului de stejar; eichenholzfarbig. *1861:* A Bejáro utza ajtót tölgyfaszinre festettem f 5. 1 táblás és kihuzó ágyot tölgyfaszinre lagiroztam f. 4 … 1 könyvtartót tölgyfa szinre lagiroztam f 3 [Kv; Újf. 1].

tölgyfatámaszos tölgyfából készült oszloppal ellátott; cu stîlp de susținere din stejar, mit einem Eichenpflock/balken abgestützt/gefestigt. *1795:* jo izmas tölgy fa támaszas uj nád fedél [EMLt Conscr.].

tölgyfiatal fiatal tölgyfa; stejar tînăr; junge Eiche. *1817:* Ez az erdő Szép … nagyobb rész benne Bük és Gyertyán … Fiatalok, ritkábbak a' Tölgy fiatalok [Györgyfva K; TGsz 18].

tölgygerenda tölgyfából készített gerenda; grindă de stejar; der Eichenbalken. *1632:* uagion ismet egj fa gradicz az felseö malombol ki menuen, az mellekc ket feleöl keö felliwl teölgj gerendaual boritot [UF I, 189]. *1648:* Az malom ház négy szegre faragott teölgy gerendákkal fel rova [Komána F; UF I, 935].

tölgyheveder tölgyfa keresztpánt; chingă transversală de stejar; Tragegurt/Lasche aus Eichenholz. *1852:* A' szitálo malom zsilipjének egyik lappantsa' tölgy hevedere szét hasadozott, 's töredezett | az elsö zsilip lappants' tölgy hevederjéről, a' szorito vas hiányzik [Km; KmULev. 2].

tölgyjövés tölgyhajtás; lăstar de stejar; Eichensprossen. *1814:* ezen erdő a' szűnet nélkül valo erdőlés által nagyon el-pusztult, ma tsak tsepleszből áll, vagynak benne Tölgy, és Gyertyános jövések [Septér K; BetLt].

tölgykád tölgyfa kád; cadă din lemn de stejar; Eichenfass. *1597:* Kadar Jakab ky Varos Zamara a' Feredeo hazhoz miúelt … Chinalt 2 vj Teolgy kadat f 2 d – [Kv; Szám. 7/XII. 148 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1627:* Egj Jo Eoreg keotetott hordo f. 2 d. – Egy jo teolgy Kadat adott erette [Kv; RDL I. 134].

tölgykaró tölgyfa karó; par de stejar; Eichenstab, Eichenstock. *1573:* Talalam az piatcon Hertel peternett … felele … lassatok meg hizem meg lattiatok ha az en zeöleömbe affele karott Talalttok mert en Teölg karot oda nem veöttem | mikor ez kett Ember ky ment volna Es az Herttel peter zeöleitt meg Jarttak volna Talalttak vgy hogy Az felseö vegetteöl fogwa mint felyg Teölgy karott nem lattanak hanem az also vege fele lattak hogy Teölg karoval volt elegy | Anna Azony nehay Simon Hendelne. Jurat: fass: est. Az el múlt eztendeöbe vöttem vala valamy karot Teölgy karott [Kv; TJk III/3. 160, 162]. *1574:* Marton p(ro)ee (?) … hity vtan Azt vallia hogi Eo Mywelttette keremes zere(n)t az Igarto gërgy zeolcyet … Aztis Twgia hogi Minden eztendeobe teoly karot eleget veot belch [Kv; TJk III/3. 337]. *1599:* Vettenek 300 teolgy karot fl. 1 d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 44–7]. *1606:* Veöttem az kayanto Vtbeli zöleöhöz Teölgy karot negj zazat, teölt szaza az oda uitetesevel eggiwt hatua(n) hatua(n) penzbe [Kv; Szám. 12a/I. 41]. *1664:* veottűnk ö teolgy karot 7 százat, százát pro d. 30 teszen egyűt f 2 d 10 [Kv; SzCLev.]. *1690:* ezen Udvar Ház … nap Kelet felöl ugyan Sendelyes palankal vagyon be keritve, az töb resze sovennyel font Tölgy karokra jo tamaszos kertel vagyon be keritve [BK 3].

tölgykötéses tölgyfa kötéssel ellátott; făcut cu îmbinări de stejar; mit Eichenholz gefestigt. *1692:* vagyon a' konyha TölgykötesES Agasokra sövennyel megh-fonva, oldalai tapaszossak, egy kis hazacskaval egyben [Mezőbodon TA; BK 4].

tölgymakk 1. tölgyfán termő makk; ghindă; Eichel. *1632:* Vagion Teölgy es Bik erdeyek … az Teölgy makkon Ezer Diszno makk termes ideien iol megh hizik [Grid F; UC 14/38. 5]. *1640:* Erdö … Az teoldgy makkon mikor termese vagion 1000 diszno megh hiizhatik az bik makkonis annj [Grid F; UF I, 708]. *1719:* sem ösz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött … A mig kaptak laboda maggal … bükk és tölgy makkal … toldják foldják életeket [Cssz; SzO VII, 261].

2. megőrölt tölgymakk; ghindă măcinată; gemahlene Eichel. *1614:* oly nagy drágaság lön az országba, hogy … Az tölgymakkból sült kenyér kedves[a], kiben én magam is öttem [BTN[2] 54. – [a]Így a kiadásban!].

tölgymakkos makktermő; cu ghinde; Eichel hervorbringend, mit Eicheln. *1640:* Teölgy makkos erdöye ennek a' falunak egy darab jo uagyon [F; UF I, 699] | Teoldgy es bik makkos erdöiek epületre io vagion [Grid F; UF I, 708] *XVIII. sz. eleje:* Tilalmas Erdő … Petroszi Tölgj Makkas nagj Erdőnek nagjabb része [H; JHb XLI].

Szk: *tilalmas ~ erdő. 1640:* Vagion tilalmas teoldgy mak-

kos erdoiek mikor terem az Ur co Naga disznainak tartiak tilalomban [UF I, 723].

tölgypálca tölgyfa pálca; băţ de stejar; Eichenstab. *1601:* Keohalmy Pal … vallia … az Zamosfalwarol ky leot legenj hywa el ez iffiw legenth … es menenek eokis mingyarast az azzony vthan az cosuenjre es vgy foztottak megh az azzonth, annak vthanna az azzonnyal menteonk … oda es ahwn az foztassat monta ot lelteok ez teolgy palczat [Kv; TJk VI/1. 560].

tölgysas tölgy sasfa; stîlp de stejar; Eichenbalken. *1692:* Vannak itt Tölgy ágasokra, es Sasokra Boronakbol rakott tapaszos meszes egy fedél alatt két Házak [Mezöbodon MT; BK 5]. *1844:* a' mészárszék felé nyulik … öt lábbol állo fenyö deszka kerités, az ajto felelen kivül öt tölgy sasok közé hellyezve [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

tölgyszín a tölgy színe; culoarea lemnului de stejar; eichenfarbig. *1846:* Tölgy szín[a], ó fákbol alkalmazandokat jelent [Dés; DLt 858/1847 Pataki Josef megyei mérnök hídtervrajzának magyarázata. – [a]A tervrajzon világosszürke szín].

tölgytámasz tölgyfa oszlop; stîlp/parmac de stejar; Eichenstütze. *1680:* vagyon belül eö Ngok(na)k jo Suppos fedel alat egj öreg kereszt formara csinált Csürök … ne hul pedig erösgetesére jo erös tölgy támoszokkal vagyon támogatva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31]. *1692:* ezen Udvarhaz … Tölgy tamaszokkal megh-gyámolétott jo uy Lészás kertel vagyon be-keritve [Mezöbodon TA; BK 1].

tölt 1. (folyadékot/szemcsés anyagot) vhova önt; a turna (în ceva, undeva); (Flüssigkeite/gekörnte Substanz) füllen, gießen. **A.** folyadékra von.; referitor la lichide; in Bezug auf Flüssigkeiten. *1568:* Petrus fwszesy Michael erszengyartho iurati … fassi sunt … Tugiuk azt hogy Cinekne (!) az leaniaual Egyeoth, harom forintoth wonek fel palockytol … ez penzt … az szolo keueresere ada hogy Mindenik, szasz, szasz veder Mustoth tolchyon [Kv; TJk III/1. 229]. *1569 k.:* Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet, Egik anne legien, Mint az Masik, es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany, es zwrd le az vizet egy fazekban ruha altal, Ted bele az Achelt az vizben … 2 Napig had benne Allany lagy lezen [Nsz; MKsz 1896. 357]. *1573:* Ilona Kalachsitco Zolgaloia Azt vallia hogi az vra pinceiebe 12 Bora volt peeinenek … eo teoltette Zent Martonnaptwl fogwa [Kv; TJk III/3. 206]. *1587:* Az en Zeoleombeol maradot vala egj kewes müst Teoltcottem 2 Altalagot, egyik 12 vedresz, az masik 25 vedres [Kv; Szám. 3/XXVI. 64 Suweges G. isp. m. kezével]. *1589:* 15 Juny … Biro vram es kirali biro vramek, hogi Kendi Sandorhoz mentek volt, teoltcottem az vtra nekik, negi ejtel ö bort … d. 24 Ket font olai magot d. 64 [Kv; Szám. 4/X. 25]. *1600:* Az harczot en ne(m) latta(m) hane(m) az haborúsagh eleött az aztalnal sert teólt vala Jakochy Andras [UszT 15/66]. *1638:* Az malatat latom minden nap hogj oda az boronafal melle teöltcöttek [Mv; MvLt 291. 163b]. *1695:* (A bor) bé hozatásban … a' régi jó rend observaltassek … salarista Uraimek(na)k … hazokhoz az Ecclesia hordaiaban vigyék vgyan az mustot, de mindgyárt azokbul ki üritvén, salarista Uraim magok edenyibe tölcsék [Kv; SRE 36]. *1727:* abajdocz a földre töltve [Gyalu K; GyU 239]. *1735:* T. Huszti András Uram … adott kezemben … három oláh zlotokat, en is adtam egj zlotot ugj hozattunk a Városrol jo bort, és töltöttük azon hordoban lévö Seprőre [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Csch de Akna (29) ns vall.]. *1778:* meg egy kupa bort töltettem, a' melly idö alatt mind tsak vagdalodzott szoval Ugrán Lapadát Csanán Urszulyhoz [Egerbegy TA; JF. Brád Atyim (26) zs vall.]. *1825:* Erdei epretis szedjenek vagy két kupát arra töltsenek vagy harom kupa igen tiszta jo gabona pálinkát [Kv; IB. Korda Anna lev.].

Sz. *olajat ~ a tűz gerjedezésére. 1662:* De remélvén ökegyelme abbéli engedelmességünket is, balra hagyott hűségére útját megtéríté, dissimulátiónkkal olajt töltöttünk ökegyelme ellenünk gyüjtött tüzének gerjedezésére [SKr 462] * *ver vkit az eső, mintha ~enék. 1704:* Azonban olyan égszakadó esök vertenek bennünket, mintha töltötték volna [WIN I, 164].

B. szemcsés anyagra von.; referitor la material granulos; in Bezug auf granulierten Substanzen. *1578:* Valamikor ydo be az haz zeksegeere eöreltet, mindenkor wagy az byro, wagy eggik hytes polgar legyen melette, hogy az eörles modgyawal es Zerewel legyen, walamit penigh ide be kewld, azt azon byro wagy hytes polgar be meryc, az sakokban teölche, es zaman wgyan eö maga be hozza, yttben az kwlchar kezebe adgya [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachozy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1596:* Vgyan ezen Z. Kapitan szedet ismeg zabot, töltettek Zaz Martonhoz … 18 köblet [Kv; Szám. 6/XXVII. 3]. *1597:* Keömyes Andras … wallia, Illien bezedeket hallotta(m) Chizar Peterneteol … hogi Veres Pal az zolgaloianak Margitnak ne(m) vgi fizetet mint illet volna hane(m) olúasatlan teoltcotte az eleo rúhaiaban az penzt [Kv; TJk VI/1. 71]. *1637:* hallotta(m) hogj azt mondotta volna Szy Martonne nekiek, hogj teölczenek keölest az lonak az füleben had Czirazek megh es hallion megh [Mv; MvLt 291. 78b]. *1722:* merettem Török buza vamot ket vekat a rend egeszszen ki tölt ebbül az hordoban töltöttem harom vekat mar van abban a teli hordoba(n) 24 véka es a Nagy Bodonba(n) 4 véka … az öket töltöttem a Bodonban eggyik vékáját kásanak csinaltattam [Lezsnek H; Szer.]. *1750/1778:* hat kosár Törökbuzát le tördelé szekeremben töltvén haza vitte | az szekeremen látom, a' pajtában a' Jászollyban töltettek[a], ott rothadott [Ilenefva MT; DLev. 6. – [a]Törökbúzát]. *1757:* Az Aranynak nehezebb és szenesebb particulai meg maradván a' Stomp ládájának fenekén, aztis azután ki ássuk, fél ölnyi hoszszuságu, s meg annyi szélességű menedékesen állo válura töltyük, vizet botsátván réá [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. *1759:* Hajkut Farkas … az el-mult esztendöben a' kassokból a' Török búzát el-tsépeltetvén, vékával eo kglme fel nem mérette, hanem tsak szóró lapádtal töltette sákokban, és onnét a' szuszékban [Marosludas; TKl Puja Thoador (40) jb vall.]. *1772:* mivel nyersen töltötték volt a Gabonásba és meg fültesedett volt, vékáját hat nyolcz sustákon adta [HSzjP Fr. Tyukosi (34) jb vall.]. *1817:* most elöre irom a' költsönt[a] fel szedjük külön kasba töltyük majd tavaszal ujra oda adjuk Gedelgessük hogy Puszta Házunk[b] ne legyen [Kv; IB gr. Korda Anna lev. – [a]A falusiaknak adott gabonakölcsönt. [b]Zsellérház, amelyet szabadon évről évre adhatnak ki zselléri szolgálat fejében].

2. (bort) leszür, kitölt; a turna (vin) în …; (Wein) gießen. *1585:* Heted napyg voltak oda az vtra igy vasarlottam bort töltette(m) 8 eytelt. d. 24 [Kv; Szám. 3/XXII. 58]. *1621:* az Polgar Vraimnak kik be Iktattak ezen felseö Joszagba(n)

teöltettwnk bort 22 eytelt … f 2 d 20 [Kv; Szám. 15b/VII. 24]. *1716:* onnat másuvá töltettek más edényben [Nagyida K; Told. 22]. *1827:* Ezen folyó 1872ik esztendöben Februarius 27ik napján a Seprejeről le huztam Boraimat ily rendel … Kotsardi Bort töltottem 119 vedret, ezen hordoba lévö bor el költeni valo … Ozdi Bort töltöttem 108 vedret … Ez el vesztegetödött [M.csapó KK; RLt].

Szk: *~eni való (bor)* fogyasztásra alkalmas/érett (bor). *1595:* Vr. 60 bor ket altalagba. Azt hogi elseo vtal meg teoltettetem hogi meg forrot volt hozatatam 7 eitel bort … d 14. 27 Nouembris hozatatam ismegh teolteni valo bort p(ro) d 4. 3 xbris hozattatúnk teolteni valo bort p(ro) f – d 2 [Kv; Szám. 6/XIII. 31]. *1647:* Egy Argiasi bor felben teolteni valo … vagion ez Pinczeben, egy fa sziuarúany … Egy coregh retez feo [Nagyteremi KK; BK 48/16] * *bor ~eni.* *1593:* latwak az varos zabadsagabanis feokeppe(n) a' Bor be hozas miat Nagy Abusust, vadnak kik a' hegy Alat ideghe(n) bort mustot veottek be hoztak, vadnak kik coregh chiebrekben palazkokba(n) hortak be borok teoltenj … es … effele ideghen bor behozassal … az varos zabadsaganak Nilwa(n) valo romlasara [Kv; TanJk I/1. 224]. *1656:* Bor töteni az adött (!) ebbül Ejt. 11 1/2 [Kv; Szám. 4/I. 11a]. *1774:* az Pintzeben lévö 12 Hordo Bort az 13dikbol velem meg töltette, a mellyekbenis … mindenikben égy égy Veder Bort töltöttem, és egy lopot, azután megint égy Hetre be hivatott Bor tölteni [KS conscr.].

3. meg/feltölt; a umple; anfüllen. *1598:* Egy embernek ki sakot teoltet es saitolt attünk f – d/2 [Kv; Szám. 7/XVI. 66 egyházfiak szám.]. *1662:* Sólyomköhöz tartozó Jád nevü gyönyörüséges pisztrángos, galócás folyó vizet is … amenynyi sok szép pisztrángokat kifogának, úgy, hogy csebreket töltenének vele … meghalásztatván, ment be [SKr 288–9]. *1775:* A magazinumokat már töltötték, a császár bagazsiája leérkezett volt, maga is Budáig lejött, de hirtelen megváltozott, úgyhogy az oda congeralt naturákat visszahordották, a császár is útból megtért [RettE 356].

Sz. *1722:* Abbol az kis oeconomizatiobol a' mit Házamnál vitetek, bizony nem sok erszenjt töltök [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

4. (apró élelmiszerkeverékkel) töm; a umple (cu …); (mit kleine Lebensmittelgemische) füllen. *1570:* Susanna fenesy Mihalne hithy zerent vallya, hogy ew vele chinaltatot Zabo Janosne egy Bokretath kyt Trombitasnak adot, hytta cotetis Zabo Janosne oda fely az Toromba Jllien Zowal hogy Jer fely velem Az Trombitashoz halakat veottem Malozat teoltette(m) es Jol Thartalak [Kv; TJk III/2. 25]. *1621:* Ket Czirket melleje sargan teoltue … / 7 | Egy Ludat Veotte(m) melljet teoltue suttem megh – /20 | Egy Ludat sutue es teoltue keoltcottem f – d 17 [Kv; Szám. 15b/IX. 208, 212, 293]. *1625:* sutue 2 Ludat … Ket Czirketis sargan teoltue [Kv; Szám. 16/XXXV. 168]. *1650:* Süttettem … Czjrket töltue Nro 2 [Kv; Szám. 26/VI. 430].

5. lőfegyverbe töltényt helycz; a încărca o armă de foc; laden. *1582:* Thomas Dobo fassus est, Az mesterek megh hagiak hog senki egnel theobbet Ne leoycon az zakalosokbol az eg Leowest(is) vgian az Mesterek teoltcottek vala [Kv; TJk IV/1. 51]. *1690:* Doceallya Szaczvaj Lazlo Fejer Peter ellen, hogj Zabolan az szokadalomban el kerte az pistalljat, oda advan hogj nézellje megh mondotta, hogj töltve vagjon, fel is vagjon poroszva [Zabola Hsz; HSzjP]. *1763:* Ugyanottan Kolozsvárott bizonyosan hallám, hogy gr. Teleki Sándornét úgy lőtték farba, hogy az ágyékán ment ki a slét … Orbón … lőtték meg, de honnét és kicsoda, nem tudják, mivel sem puskaszót, se embert, vagy füstöt nem láttak. Hihető olyan porral volt töltve a puskája, mely nem pukkant [RettE 155]. *1779:* azon Gornyik hozzája tsappantotta a puskáját, nem tudom ugyan töltve volt vagy nem [M.lapád AF; Mk 5/3 G. Szilágyi (46) judex poss. vall.]. *1780:* Nem hogy meg akarta lőni ő Nagysága Hoszszu Lászlot és hozza tsappongatott volna: de még a mint hallottam, töltve sem volt a' Pistalya ő Nagyságának [Búza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

6. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *gyomrát ~i* eszik-iszik; a mînca şi a bea; den Bauch/Magen füllen, essen und trinken, sättigen. *1660:* jó egészségben vagyok az Kegyelmed szolgálatjára, töltvén gyomromat az ide ki való erős borokkal, lábaimat tánczczal [TML I, 580 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz] * *pipára ~* pipájába dohányt töm; a umple pipa cu tutun; die Pfeife stopfen. *1819:* Kretsun Josziv … itas volt … pipára töltött, tüzet is probált beléje venni, de ki ejtvén kezéből pipáját rá lépett, s eltörte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Aztán útnak indulván addig erőltetett, hogy pipára kellett töltenem, amely nekem sokba került, mert a gróf mellett ülvén, nagyon húztam magamat, hogy hozzája ne érjek | Ezen szállással szemben volt a professzor Gatterer háza, úgy hogy … ő mikor asztalánál ült, vagy pipára töltött, mindenkor láthattam, ha arra figyelmeztem [FogE 146, 224] * *vki fülét ~i vmivel* közöl vkivel vmit; a spune cuiva ceva; jmdm etwas mitteilen. *1619:* Nagyságodnak minden bizonyos dolgot írhatok avégre, hogy akárki más ember az Nagyságod filét más idegen hírekkel töltse, ne annak adjon Nagyságod helt és hitelt [BTN[2] 338] * *vkit ~ vmivel* **a.** etet; a da de mîncare cuiva; zu Essen geben. *1592:* Az Terök kewettnek gazda woltt vrünk, Pettö ferentz, Az Jgen kegyetlen voltt hozank hogy Nem gyezttük Teltteny B. vramott is … vgy hagya megh B. vram, hogy valamitt kyvana, Mindentt elegett adgyü(n)k [Kv; Szám. 5/XV. 229 Eppel Péter sp kezével]. – **b.** gazdagít; a face pe cineva bogat; anreichern. *1657:* az törököt töltsétek adománytokkal [KemÖn. 100].

7. teletölt/ír; a umple cu/de scris; vollschreiben. *1664:* utamban értvén (!) hadaink gyülekezetit, én is Várad alá kisírtem, holott mint jártunk, azzal papírost nem töltök … mások írásából is untig olvashatta [TML III, 151 Csáky István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Nincsen olyan bün, gyilkosság, paráznaság, lopás, hazugság s akármi, amiben ez így ne legyen, melyet mindeniken meg tudnék különösen is mutatni, de üdőt, papirost nem akarok véle tölteni | restellek ennél is nagyobb hiábavalóságokkal papirost tölteni [BÖn. 474, 567]. *1769:* tsak ez a' Köpönyeg alatt valo Fitty hányás, evel időt s Papirossat Ngdk tölteni sem kell vala, sem Vilag eleiben terjeszteni nem volt volna szüksége [Mv; Told. 19/45].

8. (használati tárgyat) vmivel kitöm; a umple cu ceva; ausstopfen. *1788:* Egy fekete Szottyán Derekaly Lud tolluval töltve [Mv; TSb 47]. *1789:* Egy Diofa Kanapé Antik formára készült, Zöld Materia Párnákkal meg rakva, 's fodritott Lo szörrel töltve, hat afféle Materiából készült ülésu szekekkel edgyütt valent(es) Rf 36 xr – | Párna jo féle Karton hejjával, edgyike tépett Tolluval, Kétteje pijkével töltve Rft 8 xr – [Mv; ConscrAp 5, 21]. *1841:* Egy fain Mátrátz Lo Szörrel töltve. Egy más ordinár Matratz gyapjuval töltve [Egeres K; Ks 89]. *1849:* Ket nagy Derekaj nagyon fain liba tepet toluval töltve [Széplak KK; SLt 17]. *1850:* Úti löcsös használt szekérbörös vasas töltött ülés – bör párna kettő töltve – kotsis láda, viseltes zöldre festett ernyő (cober) | Őt da-

rab ... uj mádrátzok lószörrel töltve 175 vft [Algyógy H; Born. F/I]. *1852:* Egy rokoko kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. 7/VIIIb].

9. hímez, kivarr; a broda; sticken, benähen. *1576:* Wagion egy Jgen zep orcza thakaro gyengyes keotes Raitha, czeost fonalal chazaroztak gazdagon Aranyal teoltetek wyonan wy [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. *1687:* Egy szkofium aranyal töltet patyolat fö kötöt. Egy Bulya vaszon fö kötöt aranyos czüst fonallal töltve és fekete selyemmel jartatva [Déva; Szer.]. *1692:* hatt gyoles reczés lepedö külömb külömb féle seljmekkel töltve [Bilak BN; JHbK I/36]. *1788:* Hamu szin Német váll spárgával töltve [Mv; TSb 47].

10. kiegészít, felkerekít; a completa; ausfüllen, aufrunden. *1570:* Zeles Gërgh Ezt vallya hogy Ewtet palocky Janos hytta volt az zomzedia hazahoz, Es azt Mondta hogy Im ez chinek gergelnenek atta(m) ket hordo Bort vgy hogi ennek(m) zwrettbe Mast Teolchen Erette, ha penigh egy Iden ky Nem telyk Mas Zwretennis teolchen, De ha valakinek Masnak ados azt akarom hogy se Mwstia (!) seh zeolcyet Neh aggya senkinek myglen Engemet Megh nem elegith [Kv; TJk III/2. 166h]. *1586:* 18 Junj voltanak Az summa pensznek meg kerese koran, Biro Vram Thanachival egietemben az Thanachj haznal ebede(n) volt Negi tal etek, es nap estig bort (!) melliet hoztak melj teolt f 2/8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1591:* Kcúana az pap hogy az hat forintoth kilencz forintra teölchiem micol (!) az elöth az hat forintthat meg Jgertem vala [UszT]. *1596:* Ez ketteonek egi fel tallert attam vala, de Biro vramra mentenek, es eo kegme hagia hogi: Zakach Simonnak es Zakach Balasnak egj egj tallera teölchem, az mint megh irtam [Kv; Szám. 6/XXIX. 139 Bachi Tamás sp kezével]. *1597:* Adgj egy kcúes penzt ahoz az kit attal uala kereskedgyünk velle ... mo(n)da Zeolcos Balas, sok kellénçç, mo(n)da Bernath Andras, Bizoni edes Balas vra(m), 30 forinthra kellene teöltened ha penzed annyra volna aúal az kit attal úala Monda Zeöleos Balas, talam penze(m) ninch annyra, de Aranyom Tallero(m) megh vagio(n) hogy ki teólthetem ha cotuenre kell is [UszT 12/59 Nicolaus Benes de Lengelfalva jb vall.]. *1668:* Édes Sógor uram, felette kérem, tegyen oly dispositiot, az gyalogok jöhessenek be hova hamarébb és hogy Tövissi uram vellek legyen, el ne szökhessenek, mivel azokot nekem százra kell töltenem s úgy kell Somlyóban vinnem [TML IV, 270 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Azt írja Absolon az magyaroknak, minden bizonnyal martiusnak az első hetiben az eddig kin levő és azalatt is kijövö hadakat legalább nyolczezerre töltik [TML VIII, 76 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] | Kegyelmed által sokat ígirtenek, hogy in Februario ennyi s amannyi hadat kiszállítanak ... úgy hogy csakhamar hétezerre töltik [TML VIII, 150 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1705:* öszvegyülvén az egész Magyarországból a kurucok százezerre töltötték magokat és a német tábornak eleibe állottanak [WIN I, 580].

11. (falat/gátat/területet) magasít; a umple cu material de umplutură (zidul/digul/terenul); (Wand/Deich/Feld) verstärken/erhöhen. *1583:* Az mely vtat ... ez el mult Napokba(n) theoltenek, Jobban Akariak eo kgmek varosul meg Epitheny, Azert, Meg is az hideluieket mind kiweól beleol vessek rea, es lobban eereokeos keppen meg chinalliak [Kv; TanJk V/9. 274a]. *1590:* szaldoboson az Eereoksseg Dolga felol Elszozor (!) oztottak keoztunk az viz elen valo teoltest melynek az ket Rezt thw nektek Rendeltek hog meg teolchetek Es nekies allot mind ez Jdeig nem teoltotek melybe En nagy karba voltam [UszT]. *1591:* Attam ... az kik az haz feoldet teöltcöttek ... d 20 [Kv; Szám. 5/VII. 6]. *1592/1593:* Az keoz porond volt mind eltigh, vagy túl mosta az martot az viz, vagy Innętt de minden felcól teóltcótte az feowiny hanias azt az porondot [Szásznyires SzD; Ks]. *1597:* Orozhegy feltizes zabaditattia Zaz Pal altal Capitan Vra(m)mal az falu közt úalo teóltest, melljet Mattias Leórinch teóltett az orzagh vthan, el haniasra, ha az elótt ne(m) uolt [UszT 12/105]. *1645:* az Poklos Patakjan valo tonak gattiat töltöttuk [Mv; AAll. 5]. *1653:* No Borsos Tamás meg riaszkodik, és az biró – az apám ... hasonlóképpen mindjárt a kastély falait az ácsokkal bérleni kezdik nagy eserefákkal belöll, és tölteni földel [ETA I, 97–8 NSz]. *1786:* Az ökrösök Pünkösd elött kezdették Papáját szántani még ma végezték el s nékem azután gyalog szert nem töltöttek [A.boldogasszonyfva U; SLt 17 Antal Márton lev.]. *1794:* de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta ... vettem 24 szekér tövisset, 15 füzfa bakot ... s ā mélységét tölteni kezdettem [Kv; Pk 3]. *1826:* a' víz ha kerengöleg, nem pedig a' maga esete után jár, egyebet nem teszen, hanem tölt [Msz; GyL].

12. (meghatározott) időt (vmivel) eltölt; a petrece timpul (cu ceva); die Zeit verbringen, vertreiben. *1723:* beteges állapottyában erötlen korában jó darab időket töltettek [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 5]. *XVIII. sz. m. f.:* hadnagyu(n)k akarattyábol megh szálván szász hermänban, czak egy kevés füert engemet ugy meg vesztegetnek vagdalának azok az hermáni szászok, hogy en az uta(n) alig vagyok jo elevenségben, hanem felszegsegben töltöm üdömöt [Barót Hsz; UtI]. *1807:* szekeremmel két Napokig kelletett az időt töltenem, és viszsza jövö utamot hátráltatnom [Szu; UszT ComGub. 1753u]. *1815:* Kedves Barátom ... Élj sokáig Boldogul, és szerencsésen; számos Neved napjaidot érjed, és tölcsed jo egességben [Kóród KK; Ks 101].

Szk: *hiába (nem) ~i az időt. 1605:* az kiteol tartany kell, azokra fordittia gongiat elseoben, es ideiet heaba itt nem teolty [Kv; TanJk I/1. 504]. *1799:* a Leánkát ... sokszor láttam az udvaran kün jáczodozni, a kit is én magom sokszor meg pirongattam, s mondottam te huntzfut most miért nem látz dolgodhoz hogy igy tölted az időt hijába [Mv; MvLev. 8 id. Erszényes Márton vall.] * *idö ~eni. 1802:* Forro Lajos ... eö Nagysága Legénye idö tölteni a' Frájhoz ment volt, s ottis volt mind addig, mig onnan ki taszigálták [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Simon (25) szolga vall.]. *1846:* elmentem a Hátsig Piatzi fogadojába idö tölteni [DLt 830 1847 é. a.] * *jó időket ~. 1838:* Tekintetes Hodor Károlyné Aszony inkább szerette városon lakni mint falun, mivel szerette a Bálokba s Théatrumokba járni, itten Kolosvárt jo időköt töltött cadétok, s más ifiak is jártak a Házhoz akikkel mulatott tántzolt [Kv; BetLt 1 Margareta Ötves cons. Danielis Farkas (25) vall.] * *karácsony ünnepét/karácsonyi ünnepeket ~. 1702:* Jöve ide Kolozsvárra a dániai király követe ... itt töltvén a karácsony ünnepét; én voltam rendeltetett gazdája [Kv; KvE 274–5 SzF]. *1706:* Én nagy szomorúsággal viszszamegyek Magyarországra, az innepeket kedvem ellen töltém, noha igen jó borokkal Miklik Pálné asszonyommal önagyságával és Domahidi Magas János uramékkal [Kv; KvE 248 GM]. *1760:* Töltöttem a karácsonyi szent innepeket Macskáson Décsei Zsigmond uramnál, Istennek hála jó egészségben, jó kedvvel [RettE 113]. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígéretem szerént a Karácsoni ünnepeket eggyütt tölcsük, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rövid idön helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev. anyjához] * *vhogyan ~i az időt. 1658:* Ledniczen való lakásunknak miatta nagy una-

lommal töltöm az üdőt [TML I, 261 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1678:* itt hevernünk s az időt haszontalan töltenünk s várnunk fejünkre az ellenséget, nem tanácsos [TML VIII, 243 a táborban levő consiliáriusok Teleki Mihályhoz]. *1724:* Akarom, hogy vígan töltőd oda ala az időtt (!) en itt csak kuttogok [Nyujtód Hsz; ApLt Apor Péter feleségéhez]. *1799:* Sogorom ... bé ment pipázdogalva időt tölteni, és én is pipázni s időmet tölteni bé mentem vélle mint Ifiu Legény [Dés; DLt] * *vkivel ~i az időt. 1762:* a szegény Szabó György ... más hozzá hasonló hitvány emberekkel együtt sok időt töltött [RettE 138]. *1772:* Láttam ... hogy Hanczmikli Ejjet napot edgyütt tötet Török Josefnével szüntelen hozzája járogatot [Dés; DLt 321. 78b–79a St. Sárosi (46) ns vall.]. *1819:* nagyon jol tölti Aszszonyom az üdejit Szilveszter urammal az ablakba [Kv; Pk 2]. *1823–1830:* egy bécsi báró, Busch nevű főhadnagy ... egyik karja meg volt lőve ... Sok fájdalmat szenvedett, s akarta hogy vele időt töltsek, befogadott éjszakára is a kamarájába [FogE 262] * *vmiben ~i az időt/idejét. 1618:* tréfába s tractába töltöttük volna az üdőt [BTN[2] 145]. *1657:* Ez nagyemlékezetü Bethlen Gábor ... hadakozásban töltené egész életét [KemÖn. 100]. *1710:* a császár ... minden idejit csak a rendkívül való vadászatban töltené [CsH 201]. *1771:* Vasárnapokon nem egyebet csinálnak vgymint Tot Dani Maftye fia Kosztan Marton János ötsevel Péterrel és Bölkényi Jánosék tsak a kartyázásban egész napot töltettek és a Templom felé sem mennek [Dés; DLt 321. 10a St. Tot ex Ormány[a] (27) ns vall. – [a]SzD]. *1778:* Szegénnyel, mivel igen facetus ember volt ... Sok időt töltöttem vadászatokban vélc [CsH 388] * *vmin időt ~. 1710 k.:* Grammatica, syntaxis, prosodia reguláit megtanitotta ugyan, de a theorián felette kevés üdőt töltött [BÖn. 535] * *vmivel ~i idejét/napját. 1644:* busullassal igen tötem idömmet edes sziuem [Szentbenedek SzD; Ks 101 Wesselényi Kata férjéhez, Kornis Ferenchez]. *1658:* Mi, édes Öcsém uram, hazaszállánk, noha bizony nagy félelemmel töltjük az időt [TML I, 288 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1758:* a nagyanyánk ... csak a sok sopánkodás s veje Kolosvárira valo panaszolkodással töltötte idejét [RettE 62]. *1785:* sőt, gyakorta tsak nem minden nap keserves sirasokkal töltette életét utolsó Férje miatt [Mv; DLev. 4/XXXVI]. *1827:* mind a belső mind a külső gazdálkodás terhét inkább sőt egyedüll az Exponens aszszony folytatta ... és ... maga a néhai Dobolyi István vr ... többnyire mind evéssel ivással és részegeskedéssel töltötte idejét és életét és igen kevés segitségére volt a feleségének a külső gazdaság folytatásában [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5 Boros Mihály (43) zs vall.]. *1831:* Mind ezen elő számláltakbol a tettzik ki: a mely szerént azután, hogy SzUjvári Rabságadbol ki szabadultál henyéléssel töltetted Napjaidat [Dés; DLt 332. 22].

13. időz vhol; a şedea/sta undeva/într-un anumit loc; verweilen. *1575:* az nagod paronchiolattya tartasa szerint chelekettwnk es haro(m) Napot teóltcóttwnk az Jozagban es mi(n)denek ellen bikesiges vrasagba hattwk[a] az fellul megh Jrt co(n)tradictiok kcówcól [Simontelke BN; JHbK XIX/24. – [a]Jankafi Kathalin azzonth]. *1578:* holotth az orzagh Theorucnye zeryntth tellyes harom egez napotth Thóltóttconk azon rezbely Jozagnak zynen [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1602:* Vgj vagio(n) hogy vitt volt egy púskat palastot oda az hazhoz azt ne(m) tagado(m), en pedig ver leüen ahoz, ne(m) akartam hogy ydót teóltsen [UszT 16/70]. *1676:* Én azolta is, hogy ide jöttem ... házamnál töltöttem időmet [TML VII, 199 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Teleki Thoma Miklos Suppl. valo valasz. Az tőb szabadosok pracjudiciomiaval (!) Taxaiat nem defalcalhatom ... könnyeb 12 forintot fizetni, mint sem az Taborra velem maga költségén holnapokat tölteni, avagy szantani s kapalni [Vh; VhU 479 Thökölyi Imre vál.]. *1705:* Ugyan ma este is elszökék Bethlen Ferenc uramnak egy inasa és Kemény László uramnak is egy, de bizony a többi is mind elszöknek, ha a telet látják hogy itt kell töltenünk [WIN I, 537]. *1710 k.:* szinte úgy tractáltak, mint az előtt, és ott töltém az üdőt egy darabig [BÖn. 681]. *1723:* Tudom olykor ketelenitet Nemasági ur(am) a Taploczai utra mikor megh semmi mod nem volt benne elis mentünk, ket napott oda töltöttünk, de csak viszsza kellet jönunk mind a kilenc(en) [M.hodak MT; VGy. Prekup Juón (26) jb vall.]. *1752:* It se udar (!) szükségére se alamisnaba valo czeplet buza elegendő nincs se barmoknak szalmajok mert czek a' telet csak Lepselő keppen töltek [Mócs K; Ks 83 Mich. Baka lev.]. *1782:* ottan töltötték idejeket circiter 5. napokig mivel akkoron gaz idő lévén nem mehettek a mián [Esztelnek Hsz; HSzjP Joannes Pásztor (50) jb vall.]. *1790:* már most az őszt mind az házban töltettem s töltem [Nagylak AF; DLev. 2. XIIIB]. *1812:* Ezzel be késértem a Grofot a maga Házába és edj keveset ott töltvén az időt bémentem a Groffné Házába már alkonyadotkor [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1896:* Teleki Samu gróf ... sohase beszélt a királyfiúról[a]. És mindenek felett mi csak az életéről akarunk beszélni, azokról az időkről, amiket töltött Mvásárhelyt s illetőleg Szent-Imrén [PLev. 185–6 Petelei István Jakab Ödönhöz. – [a]Rudolf trónörökös].

14. *vmit/vmennyit ~ vmiben* bir/sajátjaként használ vmit; a folosi/deține (cu titlu de proprietate) un bun (timp de ...); etw benutzen/besitzen. *1589:* az Peres feoldett ... Sebe Pal bizonicha hogy 32 eztendeonel teob vagio(n) mi olta bekessegesen birtak, es Jdeotis teoltcott benne [UszT]. *1590:* Mijert hogy mind az ket fel Bizony<sa>gra fognak, Bizonichanak. Az A(ctor) Bizonicha azt hogj teóbbet teöltett esztendőnel ben(n)e az Jrtas feöldben Az J(nctus) Bizonyicha azt hogy nem bírta eztendeigh, Nem za(n)totta teobzer ez egyzernel [UszT]. *1592:* Testamentumot teot az en Atiam mindenekrúl ezt mi nekeonk megh nem hatta hogy a Zalogo(n) volt volna[a] nekeonk azt mo(n)ta hogy egy eokreot adott erette, kjben Ideot teolteotteonk minket ezert vgia(n) nem kereshetne [UszT. – [a]A föld]. *1604:* Aztis úallya djos Andras hogy szasz matjasne ne(m) teóltót Idot meg Ez peres Eóreóksegben hane(m) ne(m) régen uothe megh Eórók árron órdóg peternetól margittol hallotta hogy a fel pereszek attyafyak Ez Eorokseghez [UszT 16/34]. *1722:* hallatlan és példa nélkül való dolog s casus ez Hazában hogj valamely Familia 70,, 80,, esztendőnek forgása alatt valamely Jószágban pacificum Bonnitiumot töltvén minek utána egj valamelj Privata Persona Kivánságára séquestráltassék [JHb XIII/31]. *1794:* azon ... szőllőt ... nem birhatta s esztendei biradalmat nem töltett [Szászerked NK; LLt Csáky-per 227]. *1803:* Vajda Gábor uramnak azon Ház hellyén mellyet irt Dászkál Gavrilla Vajda Gábor uramtol Zálogban birt, de abbol néhai Báro Intzédi Sámuel Vr eö Nga a midőn Esztendőt Sem töltött volna benne meg adván a pénzétt ki hánta belőlle [Récekeresztúr SzD; SzentkGy 16 r. tanú vall.].

15. mesterségét bizonyos ideig gyakorolja; a-şi practica meseria (în calitate de ...) un anumit timp; für eine bestimmte Zeit ein Handwerk/Gewerbe treiben. *1589/XVII. sz. eleje:* ha ez Inas keomiues mester fia leend: negi esztendeot ... teolcziön az farago mesternel aprod Esztendeowl [Kv;

KömCArt. 4]. *1603:* Megh ertettek eo kgmek egez Varosul az mostany feiedelmwnknek kegelmes Adomanyat az fęl dezmanak Arenda fizetesert ez varosnak valo conferalasarol, mely feel dezmanak fel takartatasara tettezet eo knek hogy inneth felywl valaztassanak az varos keozzeol het Vraim kik eztendeot teolchenek benne es annak az fęl dezmanak gonduiselesereol eztendeo Zenth Janos napban adgyanak zamoth [Kv; TanJk I/1. 447]. *1655/1754 k.:* A' mely Legény pedig négy esztendeig nem legénkedik fel-szabadulása után, melyek közül kettőt vándorlásban töltsön, azt a' Czéh nem acceptálya; ha penig nem vándoról, azért fizessen a Czéhnek flor. 10 [Kv; ACLev. 14]. *1689:* Szegedi Janos ... esztendőt töltvén az Miheljben [Kv; ÖCJk]. *1701:* mikor penig az Inas az négy Esztendőt töltötte volna, az Ura vagy az Mester őtet az Becsületes Céh előtt fel szabaditsa [Kv; PosztCArt. 7]. *1705:* ki bucsuzván a' Társaságbol, es el mentek a Banyaban az olta oda idejet töltue(n), ne(m) szolgalta Pesti Györgj Uramat legitimé Ceh Törvenye szerént [Kv; ACJk 61]. *1750:* Fazakas Peter ... valamikor az Udvar kivánnya aká<r> Kömivességgel, akár Asztalossággal, akár bárdolással hiven igazán szólgályon, vgy mind azon által, hogy hasitott rovast tartván az Udvarral Télben, vagy más reszeibenis egész esztendőnek valahány Napokot el mulatna, és Udvar szólgálatyában nem töltene, fel rója, és azon Napokot más következendő Esztendőb(en) ki tölese [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1770:* kivált a' Nyári munkán mikor szorgos dolog idejc volt egész hetekett kellctet az Uraság dolgán töltenűnk [Babuca Sz; IB]. *1771:* egy Tarczali nevű agens mellett lakván, annak holta után maga is agenssé lett melyben sok időt töltött [RettE 254]. *1827:* a' remekczni kiváno Legények a' remek Esztendőt tölteni akaro Legények [Kv; ACProt. 21]. *1852:* vándorlásának idejét bé töltött legények, ha mesterecknek felvétetni kivánkoznak, minek utánna az esmertető esztendőt el töltötték – kötelesek a' remek esztendőtt négy műhejbe tölteni [Dés; DLt 1312].

16. vmely érzelmét/indulatát szabadjára engedve kielégíti; a-şi vărsa mînia pe cineva; die Wut ablassen. *1662:* midőn a másik német ármáda a főmarschalk de Montecuculli alatt ... szabadosan kóborolván ... viselős és szüléshez közelített asszonyi állatokkal buja kívánságokat töltvén ... bűnnek nem tartották volna [SKr 678–9]. *1756:* Tudom, hogj Moldván Vonya tzinemintyés ember, annyira hogj ha valamely keze alatt lévő emberre meg haragszik, azt mind addig üldözi, mig boszuját tölti rajta [Galac BN; WLt Rob Thodor (40) jb vall.]. *1823–1830:* én kénytelen leszek praeceptornak maradni, hanem lelkemre köti a fiát, bosszúmat ne töltsem rajta, hanem mint eddig, ezután is úgy neveljem [FogE 114].

17. *kedvét ~i* **a.** kedvébe jár vkinek; a face cuiva pe plac; jm zu gefallen suchen. *1662:* Rákóczi fejedelem ... kedvét tölteni nagyon igyekeznék[a] [SKr 551. – [a]Gyulai Ferenc]. *1663:* ha mindenkor az én gonosz akaróimnak kedvecket akarja Nagyságtok tölteni, nem leszen jó vége dolgomnak [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1667:* pro 23. praesentis, ő nagysága parancsolná, lenne gyűlés az fia ispánsága felől ... az én itiletem szerint méltó, úgy hogy ha nem egyben, avagy csak másban töltse kedvét, ha nem egyébért, avagy csak az közönséges jóért [TML IV, 217 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* minden tehetségemmel azon leszek, hogy kedvét töltsem Kegyelmednek [TML VII, 109 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1732:* ő Nga(na)k kedvit kel mindenben keresni, és tölteny [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1820:* Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kévánságod szerént kedvedet nem töltöm tehát a' jószágom bajához s directiojához te se fejért se feketét nem szollosz [Kv; Pk 7]. *1852:* én ha te volnék kedvit töltenem szegénynek menyire ohajt látni és menyire szeret téged [Kv; Pk 6]. – **b.** kedvére tesz vmit; a face ceva de plăcere; es jm recht machen. *1725:* az en Istenemnek halákot adok hogy eö felsege meg nem kegyemezet (!) s sok gonosz akarojimnak kedvet nem töltöte [Kv; ApLt 2 Apor Zsuzsanna Apor Péterhez]. *1765:* azt tudom, hogy azon kisérő Legények semmi rosz véggel vagy szándekkal nem voltanak, hanem csak Ifjuság bolontság kedveket töltöttek lövésekkel [Gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.].

töltelék 1. bor/pálinka felöntése/feltöltése; (cantitate de vin pentru) completare, (re)umplere (a butoaielor); Auffüllen der Wein/Schnapsfässern. *1589:* A Zwrettol fogua keolt el ket öreg hordobor szegeniekre, teoltelekre, es haznepere mire [Kv; Szám. 4/XI. 8–9]. *1596:* Varadrol hoztak karika borokat ... Teolteleket, es egieb eggietmast vizen Zabadkay Marton 8 Eokreon, zekeren f 1 d – [Kv; Szám. 6/XXIX. 28 Bachi Tamás sp kezével]. *1600:* Az meli niolcz hordo bor volt Miklos Vramnal, annak teoltelekjere ment el mindenesteol f 3 d 83 ... Az meli borok en nallam voltak, azoknak teoltelekiere keolt f 1 d 18 [Kv; Szám. 9/IX. 47]. *1659:* Per Annum Borok teoltelekjekre, Erogalt a' Kulcsar ... Bort, Ur. N. 23 ... Prebendara es Töltelekre Erogalodatt szin Bornak sepreje volt Ur. N. 11// – [Borberek AF; WassLt]. *1676/1681:* Az Borokat őszszel bé szüretvén, és á várb(an) helyheztetvén; az első Töltelekre mennyi megye(n) az várbeli hites Porkoláb jelen lévén adgyo(n) arrol Testimonialist [Vh; VhU 658]. *1693:* Uj Borok ezek ... 2 vas teli ... piros 3 vas teli ... Ez töltelékre ment [Nc; DobLev. I/3814]. *1732:* Egj Havasalföldi hordó bor, melj töltelékre rendeltetett volt ... cir(citer) Vr(narum) 10 [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai Kornis Zsigmond lelt.]. *1759:* apad a bor, töltelék kevantatik, abrontsokkal es hordokot alig gyözzük [Déva; Ks 94. 24. 2]. *1774:* Asztis tudgyuk hogy itten levő Tisztarto Uraimék minnyájon az Uraság Borából töltötték, magok Borokat, de mennyi Bor ment legyen az afféle töltelekekre mi aszt nem tudgyuk [Mocs K; Ks 93 Conscr.]. *1794:* Egy Circiter 22, vedres fa abrontsos hordoba tavalji Szilva pálinka maradék most ez üres Ki fogyott tötelékre az inventátiokor [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1823:* 10. hordo uj Pálinkák töltelékjére ... ment ... 3 2/8 v(eder) Szilva Pálinka [Déva; Ks 106. 128]. *1844:* Az 1843ki Borokra nézve annyit irhatok, hogy ... a' többi hordokot ebből meg töltögettük töltelekre ment 4 ved(er) 2 kupa [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez évr.].

2. borecet feltöltésére szánt bor; (cantitate de) vin folosit pentru completarea butoaielor cu oţet de vin; Wein für Auffüllen der Weinessig-Fässern. *1657:* Prebendara, Borok és Eczetek teoltelekjekre, el keolt szin Bornak volt sepreje Ur. N. 30 [Borberek AF; WassLt]. *1674:* Szilagyi oh bor ... Töltelekre s Eczetekre [Radnót KK; UtI].

3. apró élelmiszerkeverék; (preparat culinar folosit ca) umplutură; Füllung. *1588:* 20 Juny veottem egy pipet d. 6. Teoltelekiere zerzamra keolt d. 2 Egy chyrket d. 4 [Kv; Szám. 4/I. 2]. *1621:* Eo kemek az gialogokat (!) el kezitesben faradoztanak kellett eo kemeknek Ebedet kezitene(m) ... Egy pypet suttettem teoltelekel egiut f – /11 Egy hat fontos peczenyet melleje tt f – 2 [Kv; Szám. 15b/IX. 202–3].

4. hordalék; (material format din) aluviune; Ablagerung. *1823:* a töltelékét ... másunnat is kihányatni ... kötelessége lészen [DLt].

Hn. *1798:* Töltelék Eszak felol pedig a Sollymosto vege [Dés; EHA].

töltelékág gát magasítására szolgáló ág; crengi folosite pentru a face digul mai înalt; bei der Erhöhung der Deich gebrauchte Zweig. *1837:* A Nagy Ár viz mián a Malom Gáttya ... el szakadván ... a Gát többi részének reparatiojára nem különben a Pintze Gát felemelésére a mely régiség mián egészen elsorvadott kelletik 300 Szekér ... töltelékág és veszső és 20 Szekér Czöveknek valo fa [DLt 495].

töltelékbor feltöltésre szánt bor; vin folosit pentru a completa butoaiele; Wein für Auffüllen der Weinfässern. *1599:* Mely summakat mindenestcol egybe computaluan tezen f 1523/82 1/2 Ehez computaluan az tawaly borr arrat vgyminth fl 6/90. melliet ky tudott co maga az teoltelek borbol lezen igy in Summa f 1530/72 1/2 [Kv; Szám. 8/XV. 17]. *1656:* vagyon haro(m) üres hordo, eggyikben vala mi keves töltelek bor [Dob.; Mk 6]. *1657:* Ment teoltelek Bor, a' hűtös kulcsar szamadasa szerént Ur. N. 3 ... Teoltettem megh 3. hordo Uy Borokra, elsö forrasokbol megh alapoduan, usque ad Ultimum N(ouem)br(is) negy hetek alat Ment teoltelek Ur. 7 [Borberek AF; WassLt]. *1725:* Az ispotály töltelék borra el fogyvá(n), kétszeri meg töltésekre f. 2 [Kv; Szám. 54/IV. 24].

töltendő letöltendő; care trebuie executat; abzubüßen. *1809:* emlitett hamis Levelek készittése megakadáljoztathatásáért ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig egy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendö rabságra ... itélte [UszLt ComGub. 1560].

töltés 1. (a hordóból hiányzó) bor kiegészítése/feltöltése; completarea vinului în butoaie; Auffüllung der Weinfässern. *1649:* utsza ajtajat be zarolua leue(n) ... potentiose le ueöttc, es azt kwleomb(en) czinaltatta ... seöt ot leueö jovaim(na)k latogatasara boraim(na)k teoltesere emberemet be ne(m) cresztette [Kv; TJk VIII/4. 386].

2. lőfegyver megtöltése; încărcarea unei arme de foc; Ladung. *1802:* 14. pistajt töltés végett készitett Vas veszszök [Nc; DobLev. IV/858. 7a].

3. töltényhez való robbanóanyag; încărcătură (a unei arme de foc); Waffenpatrone. *1620:* Az Also Varban ... Egy Vas Karika Zakalloshoz valo kesz teöltes No. 60 [Kövár Szt; Borb. II]. *1637:* Kanotos puskak Jelen n 15 ... Papirosbol czinalt teoltes keotessel uagion n 33 [Ebesfva; UtI]. *1665:* Korompaki puskahoz valo töltes, no. 13260, in ton. et tonnel. no. 5 [Fog.; UF II, 313–4]. *1667:* Korompáki puskához valo töltések öt tonnában ... nro. 12570 [Fog.; UF II, 338]. *1704:* ez egy pár Bécsben Keiserrel csináltatott stucomnak régi töltését, kit még akkor töltöttem volt, mikor az én édes házámból kijöttem volt, úgymint három hónap híján egész esztendős töltést ezen szarvasba lövöldöztem [WIN I, 84].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; im attributivem Gebrauch: vhány töltésnek megfelelő; care este suficient pentru un anumit număr de încărcătură; für eine bestimmte Zahl von Patronen genügend. *1736:* az löding penig tele volt töltés puskaporral [MetTr 370–1].

5. (ingoványos helynek feltöltésére/földszint magasítására szolgáló) földhányás; aşternarea/împrăştierea pe un teren a materialului de umplutură (pentru a face mai înalt locul respectiv); Erdaufschüttung (für Auffüllung der Sumpfboden/Erhöhung des Erdgeschosses). *1583:* Amineneo Sarok mind ket felcol ... az Espotalnal Vadnak Azokra az Sarokra Zwkseges helicken hidakat chinallianak, es ha theoltesnek Zwkseg lenni, Az barom vezat rea vessek, es minden keppen az saros helicket meg Epíchek [Kv; TanJk V/3. 273b–274a]. *1593:* az Hannagyék és az bardocziak számokra chinálták azt a sárt, de falu töltését nem tudom rajta [Bardóc U; LevT Sándor 38]. *1668:* Thorda Vármegjében levő Zah nevü Falujának határán országh uttyán valo alá s fel járo, szekeres, és egyéb uti embereket akadaljoztato Mocsaros, Seppedékes, Sáros helyeket ... minemü sok bajjal, farátsággal es költséggel eppittettendö hidakkal, töltésekkel tartaná [Radnót; Told. Ia/II fej.]. *1715:* Lévén nemelly szánto földei, mellyeket az viz Szagatni kezdett volt, töltést csinált Éppen az viz hellyének follyamattyára [Gyalmár H; BK 434 három r. jb vall.]. *1757:* Sephedekés (!) forrásos lévén a helly kivalt essös időben lehetetlen volna el menni a töltéseket sokat kell ujjíttani mert mingyárt le Süllyed Sephedékes lévén a helly [Bh; BfN AA. 31]. *1759:* igen sok hellyeken az Alparéthi határon Seppedékes Motsáros és Sáros lévén az ut Hidakkal és Töltésekkel procuraltattyák az ... Vámnak Possessorai [Zápróc SzD; JHbK XL/8]. *1789:* némely helyen az Santzok be töltek, és az utak ki vásván belőllük a' töltés, meg gödrösöttek [Szentábrahám U; UszLt XIII/97]. *1842:* a' töltés ... nem egyébb mint a' viz épitési mesterség – és tudomány gyalázatára – s halado korunk czégereztetésere mindenfeliböl öszve hánt, 's a viz pracdájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

6. vízterelő földhányás/gát; dig (de pământ) pentru devierea cursului unei ape; Erdwall zum Umleiten des Wassers. *1578:* Az Nadas mellett valo zwkseges helicke(n) hydakat palokat es egieb zwkseges teoltesseket ... Byro vram tanachyawal meg chinaltassa [Kv; TanJk V/9. 172a]. *1581/1584:* ahol Laszlo vram Azt mongia hogy Zabad patak Azt mongywk hogy ne(m) Zabad patak, mert Thylalmas es vram tartia gattal es teoltessel, Molnais vagyon Reytha, Mely Tho feyedelem Adomanya volt [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1590:* Elszozor (!) oztottak koeztunk az viz elen valo teoltest meljnek az ket Rezt thw nektek Rendeltek hog meg teolchetek ... the Semykepen toltessenek Gongyat nem viselted ... Harom Helyen valo Eorekssegemet vitthe el az viz az te meg nem toltesed mya [U; UtI]. *1633:* 4. testis. Sztan Ovesza annor. cir. 40 ... az tölteset az tonak mi segitettuk clakaba megh töltény [UF I, 323]. *1677:* Valakinek legitimè conferaltatot és birattatot Vámos helyek vagyon ... a hidakat, töltéseket, és arra egyéb Szükséges helyeket igen jo gondviselés alat tartsák | Hidak, töltések, utak, jol meg csinálva tartassanak faluk határin, sub poena fl. 12. Privilégiumos Városokon sub poena 200 [AC 111, 259]. *1698:* az Kűs Marost, mind éltiglen valo viz foljamjából és termeszeti szerint valo Árkábol Gát kötéssel es töltéssel a nagj Marosra visza vetette [Maroskisfalud MT; EHA]. *1714:* légy (!) aláb kél hatvaníg valo Cüvék, az ... part mellé, és annak igen sok tötés, hogy ha az Cüvékék mind készén lésznek is, még érri 3 hétig véllé az joszág, fél vérni és jol meg tötení [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1715:* Fulcser Peter nevü szász városi Lakos ... töltést csinált városi Lakos ... töltést csinált az viz régi folyamattyára és ... az Gyalmási határ felé vetette az vizet [Gyalmár H; BK 434. 5 r. jb vall.]. *1727:* Az Hidon valo résért, melynek mértéke ez, ha az keze bokáig bé megyen rés, denar 20 büntettetik, és ha valaki töltésben gát ágat nem vinne az meg hagyott napon denar 40 büntettetik, ha valaki az gát ágát hordaná bontaná [Kisbo-

rosnyó Hsz; SzékFt]. *1773:* Bodolán alol Czigány gödre nevü hellynél is sokat és Nagy hellyet szaggatott el a Viz a rend kivül és hir nélkül valo gátlások s töltések miatt [Bodola Hsz; EHA]. *1781:* Csíktaplocai János István primipilusnak egy borjus teheninck az lába eltörött ... nevezetesen Nagy Ér hídján. Mely hidat tartnak padlással egész fundamentumával Bernád István és maga János István, várdotfalvi Lukács Ferenc, Péter és István, ugyan delnei Bogácz István és Simon József, az töltést az falu felöl mellette Gáll Antal. Ezek az híd tartó emberek magok azt vallják, hogy az hídban is volt hiba, ellenben az töltésés embernek sem volt jó az töltése [Taploca Cs; RSzF 101–2]. *1807:* Kolosvár Városa ... lesz Köteles ez utánis az aproság gátok tartása mellett azon töltést állando állapotban tartani és ha szakadást szenvedne hellyre állítatni [Kv; KmULev. 3].

Szk: *csonka* ~. *1807:* Iffiabb Rettegi Sigmond Ur sok költséggel és fáradsággal tsonka gátokat, es töltesecket tsináltatvan annyira regulázta a Szamosnak folyamatyát, hogy az maga árkát el hagyván, és az Falu felé vévén bellyebb a maga menését, azon emlitett puszta hely a Szigethez szakadott [Apahida K; RettE O. 5 Moga Von (50) col. vall.] * *rástos* ~. *1817:* A Malmon tul Lévö gátlásokat erös Jászoj gáttal nagy szilvafa tsemetékkel bé ültettem és rástos töltésekkel meg erösittettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

7. malomgát; zăgaz de moară; Mühlwehr. *1572:* az malomert ... az ky hozasara a faianak es az Malomnak fel épitesere es gattia tewltesire egy arant ualo terhet viselnenk [Szászzsombor SzD; Ks]. *1732:* (a malomnak) leg nagyob baj a töltesit tartani, mint hogy az arviz gyakran bontogattya [Nagyida K; Told. 11/70]. *1765:* Toldalagi László Ur ... Anno hoc praesenti épittetett ... két kövü alól csapo lisztelö Malmot, és azt minden requisitumokkal elis készitette, köveit, kerekeit fel rakatatta, töltésit meg dugatta [Mv; EHA]. *1772:* (A malomhoz) az árok ásás a' Csatorna alatt való töltés* és a' viznek mellesleg való erösittese hogj más felé ne fogjon, csak a' Malomra fojjon Hfl 20 [Kisfenes TA; JHb II/117. – *Oláhléta határában]. *1842:* az érdekelt kö-gátforma ... jelenleg az ajján általjába a' vizet – melly az irt víz elágazás pontyánál lopja be magát az igen felülegesen és tsak is szemszurásbol tett töltés alá – böven botsátya által [Kv; KmULev. László János mérnök kezével]. *1843:* En ezelött 8. esztendökkel ... itt Bodolán Béresse voltam, 's éppen azon idöben épitetett a' kérdés alatt lévö porondos helyre a Dereszte, 's ennek gátjára, 's árka melle töltés kelletvén, Dominális Biro Kránga Györgyel a' kérdés alatt lévö porondos Helyet ki borozdoltuk ... az elsö évben, mikor körül borozdoltuk, ugy használtatott, hogy a' hol tsak arra valo volt, fel szántottuk, 's a' hompot elhordottuk a' gátra, 's töltésekre az Arok mellé [Bodola Hsz; BLt 12 Asztalos Károly (30) szolga vall.].

8. tógát; stăvilar de iaz; Teichrechen. *1578:* Az kys faludy tohoz, ky immar kez, yol hozza lasson, hallal ha mit hol kaphat megh rakia ... Az ompaichaj Thonak az gattiat, hogi az vyz iobba(n) megh ne szaggassa megh otalmazza, kertelessel s teóltessel [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E – 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1633:* Tudom Asztis hogy azo(n) Tinko fiak czinalak Tiztitak megh az Toth, es az baranajt az nallunk valo Epületeknek Malomnak es haznak az Paroyak hordottak, es az Töltesct az Tonak mi segitettük Clakaban meg tölteny [Fenice F; Szád. Sztan Ovesza (40) jb vall.]. *1677/1768:* Matskási Uram ... ha az Tónak kicsiny gáttyát töltéssel tartaná, mind Tót, mind malmot közre bocsátanának [Nc; DobLev. II/386. 4a Somoriai Lökös Péter test.]. *1736 k.:* Lévén egy nagy Gyalmos To ... azon Tonak gattyát töltését penig az Mlgos Parsok közönségesen tartoznak conservální és procuralni, s ujitani, a' Zúgót mint hogy kell nagyobbára a' Malmot biro Possessoroknak kell tartani, ugyan ö Ngok procurállyák [Mezözáh TA; Told. 3]. *1862:* Az also Tonál lévö malom ... a' zugo elött egy vesszö és földböl készült töltés van [Mezöbánd MT; TSb 39].

9. (épület megerösítésére/szilárdítására szolgáló) támfal/alap; un fel de terasament (de lîngă ziduri); Stützmauer (für Befestigung an Gebäude). *1591:* Vegeztek eo kegmek eztis, hogi az keofal mellet teoltesecket, viz ky vagasokat, az mint az niole vraim megh lattak mostannis ... ammî job eo kegmek az zerent chelekeggienek [Kv; TanJk I/1. 167]. *1595:* Az vasnos ttakaczok ttornianall ... az varos ku falla mellet oda kelletett Egi nap ttolltttistt czinallttatnom [Kv; Szám. 6/XV. 64]. *1637:* Az var fala duplas, kinek keözi teöltcött. Az teöltesen vagyon fen harom fontos taraczk [Fog.; UF I, 396]. *1638:* ot az hazanal katonak ittak ez az Varga Miklos ki iöt, s fel allot az töltesre nizet be az ablakon [Mv; MvLt 291. 146b]. *1662:* a benn valók ... mind két bástyán a bástyák töltésit a lyukasztás irányában rájok ásatni és lyukasztani kezdték vala | Azt mondja a seregnek Ura, Istene, vágjatok fákat, és Jerusálem környül csináljatok töltéseket; ez a meglátogatásnak városa [SKr 604, 708]. *1672:* bizony megjövendöltem, így járunk az tötés nem léte miatt [TML VI, 384–5 Gyulafy László Telcki Mihályhoz]. *1679:* vagyo(n) ezen eresz alatt: ház töltcset töröklö (!) nyeles Sulyok nr. 5 nyeles Sajtar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12]. *1759:* Cseki János le ült vala az Tötésen a Haznak szegeletire Egy Nagy Fejer Zádogfa bottal [Csejd MT; VK]. *1772:* ebben a sütö Házban Tégla rész szerént, rész szerént kö rakás között valo Töltésen égymás mellet égy kissebb, más nagyobb földböl rakott Sütö kementzék [Szászfenes K; BethKt Mikes conser.]. *1778:* Csanán Ursz ... más joakaroival edgyütt ... künn az Udvaron a' Ház alatt valo Töltésen ültek s mulattak [Egerbegy TA; JF. Marosán Matyéj (34) zs vall.]. *1842:* A pitvar mellett lévö kis Kamarának talpa alatt nincsen kö, sem töltés körülette [Marosfelfalu MT; DE 2].

10. árok/sánc magasított partja; rambleu; Dammschüttung. *1662:* ki-ki az ö helyén, szörnyü kiáltással, sivalkodással, a Jézus méltóságos szent nevének segitségül való hívásával a sáncra rohanának és nagy igyekezettel valának, hogy rájok bemehessenek, de hogy a sáncnak töltése is ... nagy magas árka is nagy mély volna ... rólok visszaállottak vala [SKr 329]. *1823–1830:* Göttinga igen szép helyt fekszik, sánccal körülvéve, melynek töltésén igen szép sétálóhely vagyon (Wall) [FogE 230]. *1834:* a' hol arra valo volt, szántatott fel az Udvar kompnak parragot a' Dereszte árka töltésibe, 's igy használtatott ... azon Hely békességesen [Bodola Hsz; BLt 12 Farkas Josef (70) szolga vall.].

11. hordalék; material format din mîl, nisip şi pietriş adus de apele curgătoare; Ablagerung. *1584:* Ertik ... biro vramnak illien panazolkodasat(is) hog a' Nemessegteolis zo vagion az vchak es meegh az piacz zeriben valo sok teöltesekreol, Mész vermekreól, es egieb arkokrol ... Azert valoban Akarwan eo kgmek az vczakat effele Artalmaktol meg tisztitatny, vegesztek azert eo kgmek hog minden ember pwnkeostig haza eleót valo teoltcset es oda hordot feóldet ky horgya, Mesz vermet be rakia, es minde(n) Akadaliokat haza eleól el tisztichon [Kv; TanJk V/3. 279b].

1591: vegeztek co kegmek egi voxal hogi minden ember egi hetigh haza eleol minden teoltesecket es akadaliokat el hordasson, ha penigh valaki engedetlennek talaltatik, az Lato vraim biro vramnak hire aggiak, es megh bwntetessek [Kv; TanJk I/1. 169].

12. kiegészítés, feltöltés; completare; Nachfüllung. *1670:* annak megbántódása nélkül az tanácsi rendnek tizenkét számra való töltése az jövő gyűlésről semmiképpen tovább nem haladhat [TML V, 87 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

13. gyarapítás/gazdagítás; îmbogățirea cuiva; Anreicherung. *1662:* Püspök uram ... ő kegyelme egyikért azért megyen be, hogy jószágaink megadassanak. De ha szintén az dolog arra menne is, hogy jószágink megadatnának is, kinek-kinek az ő értéke szerint, mennyi ezer forint érő res mobilisse oda, s az csak az mi ellenségink töltésére maradjon? [TML II, 302 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Szk: *vki erszénye ~e. 1676:* mind ezeknek az ide által való gyalogoknak irattasson egy-egy levelet, melyekben parancsoljon reájok ő nagysága erősen, hogy ... előttök járójokat megbecsüljék, generálisoktól, kapitányoktól, hadnagyoktól függjenek, mert nem az magok erszénye töltéséért s praedálásokért fizet ő nagysága nekiek, hanem hogy ő nagyságának s nemzeteknek szolgáljanak [TML VII, 267–8 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

14. (az anyag felületét betöltő) hímzésfajta; un anumit fel de broderie; eine eigene Art der Stickerei. *1633/1687 k.:* Vagyon a' Paniti Ecclában ... egy gyolts kötesés abrosz, egy gyolts kendő az éneklő székre két végé töltéssel varrott mind a két végén tsipke vagyon [Panit MT; MMatr 341].

15. ? kardmarkolat díszítése; ornamentația pe mânerul sabiei; kleine Ornamentik am Degengriff. *1598:* Iffiw Palastos Istwan ... wallia Ot woltam Crackoban mikoron Keszeghy Janos az Bachy Janos ket zabliaiat el tokmala, thúdom azt hogi az teoltesseket tokmala raita [Kv; TJk V/1. 152].

16. (idő) letöltés(e); împlinire, petrecere; Erfüllung. *1828/1833:* a Remek Esztendő Töltéstől el rekesztettünk volt [Kv; ACJk 25]. *1835:* fel vétetik asztalos Legény Nagy István(a)k remek esztendő töltésre lejendő praenotáltatása és bocsátatása iránti ... kerelme [Kv; ACSzám. 106]. *1846:* Kresovitzki István bé adja kérelmét hogy a' remek éve pénzbeli fel válthatását nyerhesse meg ... A' benn írt felesleges kérelem meg nem adodhatik ... a kerelmes érdemlett fizetés mellett a rendes remek év töltésre utasittatik [Kv; ACLev. 48].

17. *kedv ~e* igény kielégítése; satisfacerea cerințelor/nevoilor; Befriedigung der Ansprüche. *1662:* Isten tudná megmondani, mennyi szüntelen jövő-menő bor-, kenyér-, sajt-, méz-, vajkéregetőknek kedvek töltése mennyi summa költségbe került vala [SKr 571].

◊ **Hn.** *1758:* A tötés utnál (k) [Sztána K; EHA]. *1771:* az To Gáttya vagyis töltíse [Burjánosóbuda K; BHn 41] | szomszídgya a régi To gáttya vagyis töltése [Diós K; BHn 67]. *1799:* Bolha szegben az Falu töltése pallaja mellet [Szentsimon Cs; EHA].

töltéses 1. földdel rakott/tapasztott; care a fost umplut/căptușit cu lut/pământ; mit Erde verdicht. *1694:* vagjon a' Konjha ház ... njilik ott arra ... fel szer Ajtó. Vagjon azon belöll, fábol fel rótt, földel töltesés Tűzhely, igen meg bomladozott és meg szakadozott, tapaszos sövény kéménj alatt | találtatik az Udvarház ... Nyilik innet az meg irt ház Pitvarára ... fa kilintses, Záros félszer Ajtó. ezen belöll vagjon egj kis töltéses Tüzhely; reszeib(en) imitt amott maradozott tapaszos sövénj kémény alatt [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

2. töltést készítő; care umplă/face o umplutură; jm der ein Deich erhöht. *1781:* Ezek az híd tartó emberek magok azt vallják, hogy az hídban is volt hiba, ellenben az töltéses embereknek sem volt jó az töltése [Taploca Cs; RSzF 102].

3. egyfajta hímzéssel készült; (care este făcut) cu un anumit fel de broderie; in eine eigene Art gestickt. *1695/1770 k.:* Vagyon egy fekete selyemmel jártatott töltéses kisded patyolat Keszkenő [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr. 190].

töltéstartó töltény-/puskaportartó; în care se ține încărcăturile; Pulverkammer. *1816:* Egy töltés tarto 13. réz Csökkel Négy Srét tarto bőr zatskok [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

töltésű töltéssel megerősített; cu un anumit fel de umplutură; mit Damm befestigt. *1648:* Az maior haz ellenneben vagion egj hoszszu sövenyböl font rossz lyukadozott fedelw, hitvan töltesw berlet payta [Porumbák F; UF I, 897]. *1662:* Csak közel azért az hídon felül napkeletrül, amint a Beretytyóval az Ér vize egybenszakad, annak szegletiben igen alkalmatos helyen lévén egy nagy töltésű régi puszta földvár [SKr 200].

töltésvonó (az ágyúban bennrekedt) puskapor kiszedésére használt; care este folosit la scoaterea rămășițelor de încărcătură (din obuzier); benutzt zur Herausnahme der Schießpulver aus der Kanone. *1681:* Munitiós Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon itt à fellyeb irt Taraczkokhoz. Vas Kalan, rudastol Nro 4 ... Töltés vono srof nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 364–5].

töltet 1. (folyadékot/szemcsés anyagot/szemes termést) vhova öntet; a pune (pe cineva) să toarne ceva în ...; (Flüssigkeite/gekörnte Substanz) gießen lassen. *1570:* Kelch Myhal azt vallya, hogy ew Menth volt az Borrah Bornemyzzane hazahoz Azonba hogi ew oda Jwtot volna, Latta hogy egy Mas mellet allanak volt Lukach Gaspar es chyuka Lazlo, Es eleottek al volt az kayantay legen, Es az keozbe myglen ew egy eytel Borth Teoltetet volna, vgy wteotte zekerchewel Archwl az kayantay legent chyuka Lazlo [Kv; TJk III/2. 54]. *1586:* 18 Septe(m): Biro Vram es Kiralj Biro vram mennek az Ombozj Giorgj Menickszeoiere teóltettem hét eitel bort attam erte – /28 [Kv; Szám. 3/XXIV. 33]. *1591:* Kakas Andrasnetol harom palatzk Malosat Telttetet B. Vram f 2//20 [Kv; Szám. 5/I. 44]. *1600:* Aztis tudo(m) hogy bor hordassal egy negyvenes hordo bort Elekes Peter Zeöleö hordassal teöltetet vra zamara [UszT 15/40 Andreas Leórincz Tiboldi, zabad zekely vall.]. *1621:* Nyolcz Tiukot ölette(m) ... /40 Het Eitel eczetet Teoltette(m) ... f 1/12 [Kv; Szám. 15b/IX. 190]. *1623/1624:* Meddel Leorinczneck attam uolt f. 10. Must feieben hogy ki osza mostan mustat teöltetne helyeben, uagy erette az szwreten [Medvés AF/Gyf; KemCs IV/103]. *1633:* az Inassat az ficzkott külteön külte konczenhozis az Aszony utu(n) es vgi kinalta ki ... es hogy szembe lehete velle, vagy eöreöllt az uta(n), hogi eziak nem el repeölt ... eöreömeben egy veder bort töltete Vrameknak [Mv; MvLt 290. 122a]. *1638:* az el mult penteken ioue hozzam es hitelben bort kert vala de en nem ade<k> hanem akkor el mene, es az utan ismet el ioue es hoza 8 pe(nzt) es egi

Eytel bort toltete, es az kozben Jouenek ŭalami kat(o)nak is, es azokis bort toltettek uala, es Ez az Varga Miklosne mingiarast reayok kószóne es oys kozik wle, es yut uellek [Mv; MvLt 291. 142a]. *1730:* Géczi Uram ... egy felbe valo barban be ŭtette az chopat ugyabban (!) egy palaczk bort töltetet az utra [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24]. *1752:* hól nap ha elék az borokat töltetem vagy 3 edenyel commenderozok Mostra bennek [Szentdemeter U; Ks 83 Borbandi Szabó György lev.]. *1764:* két Szekérrel pedig ã Kasban nem férvén maga Háza hijára töltette[a] [Kv; AggmLt C. 30. – [a]A törökbúzát]. *1768:* én Csináltam edgyik (!) köztök a bekesseget másokkal, hogy meg bekeltetők Dobrosz Nekünkis töltete 10 parara bort [Kovászna Hsz; SzentkGy. Sztojka Ráduly (40) zs vall. Jos. Szürtsei kezével].

2. vmit megtöltet; a face/dispune să fie umplut; etw füllen lassen. *1609:* Biro vramis ezen borbol teoltete egi pincze tokot ment bele egi veder f – d 40 [Kv; Szám. 12b/IV. 296].

3. feltöltet; a dispune să fie umplut; etw auffüllen lassen. *1586:* valamy vermeket teoltetcót az szemet biro az kis aito eleót – /8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. *1621:* Die 27 April(is) az felseö es Apahidj Joszaggal Toot Teöltetue(n) veszeött hordatua(n) es seöúent fonatüan, mivel hogy az kert keörwl felette rosz seöveny volt keolt reayok kit megh swttettwnk nekik bwza Cub 4. Metr. 4 [Kv; Szám. 15b/VII. 21].

4. (létszámot) kiegészíttet; a dispune să fie completat (efectivul); (Effektivbestand) ergänzen lassen. *1599:* Meg ertettek eo kgmek az vrunk eo fel(se)ge parancsyolattyanak Tenorabol, mith paranchiolion eo felsege az hadban valo keoldes feleol ... rydek legenyeket fogadgyanak dobott zazlot ky tewen, ha vgys penigh Nem talaltatnanak tehat eo kgme biro vram az kapukrol valo varas darabanty keozzeol teoltesse eotwenre [Kv; TanJk I/1. 346].

töltetett 1. tapasztatott; care este umplut cu ...; verfüllt worden. *1740:* Vagyon ezen házban edgy paraszt, de jó kályha kemencze, mélly(ne)k száján öt araszni vas pánt vagjon, a' fűjtő penig csak a' kemenczeből vagjon el-rekesztve, tűzhellje penig fa és földel töltetett, jo tagas cserép Kürtője szolgál ki a' pitvarba le-irtt vak kémény alá [Ks 89/6].

2. megerősíttetett; care a fost umplut (pentru consolidare); verstärkt worden. *1653:* Azelőtt kétszeres, földel töltetett palánkot és bástyákat csináltunk vala a barátok kertje helyére [ETA I, 111 NSz].

tölthet 1. önthet; a putea turna; gießen/schütten können/dürfen. *1718:* ha ezekben az atalagakban nem tölthetem volna aszt az jo mustat, az veres bort nem tuttom volna Miben tölteni [Vidrátszeg KK; Ks 96 Bíró György lev.].

2. (időt) eltölthet; a putea petrece (timpul); (Zeit) verbringen können. *1725:* bizony Szüvem Szerént kivántam volna, ha az Sz. Innepeket edgyüt tölthettük volna [Darlac KK; ApLt gr. Haller János apósához, Apor Péterhez]. *1764:* Ugy reménlem vala – hogy a Szüretnek ha tsak némely részit is együt tötthetyük [Borb. II Nic. Kendeffi lev.]. *1817:* Kivánom azért hogy nem tsak a' nem mesz(sz)e lévő szt Innepi Napokat hanem még szamtalan sokakot egész meg elégedessel érhes és tölthess [Mezőkapus TA; IB III, 149 Székely József birtokos Bethlen Sámuelhez]. *1823:* Ha Édes Atyám Uramék 'Sigmond napját egességgel, és a' mennyire azon Tolvaj által tett mortificiumok engedik, örömmel tölthetik, azon köz örömhez én is hozzá ragasztom alázatos fiui tisztelettel elegyitett örömemet [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor szüleihez].

Szk: *böjtöt ~. 1729:* Hogy a böjtöt könnyebben tölthessem, esmét el fordultam vala fáradni inkább, mint vadászni, mivel éppen semmi szerencsénk nem lön [Somlyó Cs; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] * *tavaszt ~. 1896:* Sajnállak mind a kettőtöket, hogy egy tavaszt nem tölthettek Szovátán [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vhol időzhet/tartózkodhat; a putea sta/şedea într-un anumit loc; irgendwo (ver)weilen können/dürfen. *1763:* Mivel már a Tavaszi munka be erkezett én az idot otan sokáig nem tölthetem [Koronka MT; Told. 33/27]. *1804:* A Néhai Kováts Sigmond Joszágai iránt fen forgó differentiajaban 3a Maji vévén a Rendelést mái napig senki nem kért, ma a Hajdu Sándor ur kérésére terminusul tettem a folyo Honapnak 10ik napját akkorra mind két Felek ollyan készülettel legyenek, hogy a mi praetensiojak lészen egy máshoz készen adgyák elé, mert én ott sok időt nem tölthetek [Mv; MbK 118 Nagy Daniel sk írása].

4. el/kitölthet(i remekesztendejét), mesterségét gyakorolhatja; a putea/a avea dreptul să petreacă (un anumit timp ...); Meisterjahr verbringen können/dürfen. *1847:* Lászlofy Ferencz bé adja kérelmét, melybe rögtöni remekre való bocsátását kéri ... A' Kerelmes remekév fojamodást tévén a Felsőbbséghez ... a K. Kormány ... Özvegy Szász Jánosnehoz rendelte remek évét tölthetni e szerint Czehunk csak is ... felsőbségtől nyert válasz napjától ösmeri remek év töltését [Kv; ACLev. 48].

5. vmely érzelmét/indulatát szabadjára engedheti; a se putea răzbuna (pe cineva); Gefühl/Wut ablassen können/dürfen. **Szk:** *bosszút ~. 1593:* az tehen egy kormos zabasu zeoke wala, Az kit meg wagatotth scott illyen zotis zolt, ha zaz forintott ymeis meg wagattia, chiak teolthesse bwzwyatth, Az mellyet el bochiatott Annak nem keresem Az Arrat. Protestalok zaua halua liceat plura loqui [UszT]. *1668:* Rettenetességeket beszél, az átkozott ember az micsodákat igírt volt az pogánynak oda mondván az országnak, csak tölthesse bosszúját azokon az embereken, kiknek írásban neveket elküldtem [TML IV, 330 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1769:* Tobias Györgyön egyéb aránt boszszumot nem tölthettem, hanem azzal ki kaptam rajta hogy a feleségivel közösködtem ... mint egy tréfából láttatot mondani [Bukuresd H; Ks].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i vkinek a fülét panasszal* panaszkodhat vkinek; a se putea plînge cuiva (de ceva); sich über etw beklagen können/dürfen. *1677:* Tölthetném Kegyelmed fülcit panaszszal az én falus felem atyámfia ő kegyelme dolgáról, ki valamint tavaly az sok rosszat személyemre, úgy most a Küküllő vizét réteimre, berkemre, malomhelyemre ... feltolyta [TML VII, 363 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *erszényét ~i* gazdagodhatik; a se putea îmbogăţi; anreichern können. *1671/1681:* Felette szükséges léven tudni, ki mikor, mycrt promovaltatik, avagi e Contra degradaltatik közzülök, elég hitván szokas volt eddégis, az azzal való kereskedés, nem vigiázvan Tiszt Vraim arra, ki mire lehet alkalmatos, csak tölthette az ő erszenyeket, ha káros volt is az én részemre[a] promovealtatott [Vh; VhU 677. – [a]A gr. Thököly Imréére] * *kedvét ~i* kedvére tehet; a putea satisface propriile dorinţe; an etw Spaß finden können/dürfen. *1732:* Radics Borbára Aszszony ... vélünk égj hazban detentioban volt iffiut meg szeretvén utánna kezdette magát vetni ... de azon iffiu(na)k akarattya az eövével meg nem edgyezvén nem tölthette kedvét [Kv; MvRKLev].

tölthetés kitölthetés, időszak eltölthetése; posibilitatea de a petrece perioada stabilită pentru ceva; Gelegenheit eine gewisse Zeit verbringen zu können. *1839:* a remek esztendö tölthetésre magokat praenotaltatni kérö mester Legények kérelem Leveleit meg visgálva ... oly meg jegyzéssel ... hogy a midön egyik a remekét bé mutatja, a másik akkor kezdje a remek esztendeit ... hogy melyik helyében lépjen [Kv; ACSzám. 127].

töltetik 1. (folyadék/szemcsés anyag) öntetik; a fi turnat; (Flüssigkeite/gekörnte Substanz) gegossen werden. *1695:* A' mi ... megmarad a' dezma mustban az Ecclesia pinczejében, jo és tiszta edenyekbe töltessék, és ... conservaltassék [Kv; SRE 36]. *1759:* Anno 1759. in Dieb(us) Aprilis Sz. Gothárdi Ferentz Uram Confiscaltatott Asztagotska buzaja el csépeltetvén a maga Cséplői által praetensiomban fel méretvén, találtatott Metr Nro 30 ~ harmintz véka mely buza bé hozatván az Udvarb(a) hordokb(a) töltettek, arrol bona fide attestalok Sig(natum) Branyitska ... Georgius Wajda Illycs R(e)f(ormatus) Parochus mp [Branyicska H; Borb. II]. *1823:* A meg ürült Etzet ágyokra töltetett romlott zavaros Bor 10 v(eder) [Déva; Ks 106. 128].

2. (idö) fordittatik vmire; a fi folosit pentru ceva; Zeit verbracht worden sein. *1662:* Ezen gyülésen[a] ... a porta contentátiója ... és a fejedelemmel való egyezés dolgában ... töltetett vala az üdö [SKr 479. – [a]A beszterczei osz-en].

töltetlen 1. feltöltetlen; care nu a fost umplut pînă la limita capacității; nicht vollgefüllt. *1587:* Azon bor mywelhogy Regteol fogwan teoltettlen allott teoltettem bele 8 veder Bortth [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Szabo György isp. m. kezével].

2. hímzetlen; care nu este brodat; ungestickt. *1673:* Vagion egi lepedöb(e) valo töltetlen recze [WassLt Borsai István hagy.]. *1788:* Fekete kreditor Tofota töltetlen nyári mántli [Mv; TSb 47].

3. kárpitozatlan; care nu este tapisat/capitonat; ungepolstert. *1736:* A Palotában találtatott ... Töltetlen bőrös szék nro 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. *1788:* Fejér töltétlen Szék No 1 Flor. 1 [Mv; TSb 47].

töltető szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *időt ~ ember* mulatozó személy; (om) petrecăreț, chefliu; ein kreuzfideler Kerl. *1823–1830:* Most vén korában is időt töltető ember, ugrik, siklódi táncot jár, pedig csak hogy felszentelték papnak 1783-ban a sárdi híres szinódusban, 42 esztendeje. Azelőtt megint néhány esztendeig lévita s praeceptor volt [FogE 154].

töltettet öntettet; a pune (pe cineva) să toarne (ceva în ...); gegossen worden. *1799:* Ezen Közönséges jora Czélazo dologrol[a] ... haza jöttünk töltöttettünk két kúpa bort [Torockó; TLev. 5. – [a]Az erdőnyíl-osztásról].

töltö 1. mérőcdény; vas de măsurat, măsură; Messbecher. *1595:* Azzonyúnk ö fge(ne)k Kochnyaiara Zenet vöttem igyen ... Peter koúacztol hozotta(m) ... zęnet 8. töltöúel ... d 80 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 202 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány töltésnyi; de un anumit număr de măsură; einige Stopfer. *1625:* Veöttem Lakatos Benedekteöl az Trombitasnak Egj teöltecö szenett ... d 25 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 243]. *1649:* A kouacz Mesterek Atak az Vrunk konyhaiara Tiz töltö szenet ... f 1 d 80 [Kv; Szám. 26/VI. 436].

3. kubikus; muncitor angajat la umplerea/umplutul unui anumit loc; Schaufler. *1595:* 15 Júny: Ment kj Biro W. és Baczi Tamas W. az Too latni és dolgokat az Töltöknek Egyenlö akkaratbol adot ... d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 248 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] | 4 Júny: Baczi Tamás Uram vöt az Varos tóa töltöinek 1 zalonnát [Kv; Szám. 6/XVIIa. 249].

4. *időt ~* szórakoztató gavallér; tînăr care te distrează; Unterhaltungs-Kuvalier. *1837:* az Exp(onen)s Ur utrizalt felesege ... ki jött ide Dobokára ... ittis akadott gavallérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben tészi a visität és a szépet ... mikor visität tenni jött elfogattatott időt töltönek [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkö Susánna (40) dom. bíróné vall.].

töltöget 1. (folyadékot) öntöget; a turna întruna, a tot turna (lichide); (Flüssigkeite) mehrmals giessen. *1656:* Az Czapon valo Bor az kik (!) totelekre valok votanak el kötenek, henem (!) Czak egikbül az maszikül (!) töttögeti [Kv; Szám. 4/I. 20b]. *1730:* az megh az Pinczeben töltögettük az Borokatt és megh Peczeteltek addig nem volt ott semmi, annak utanna volt az Bor tekozlas [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. *1760:* az Aszony eö Nga sámára fel szedett borokat ... nem láttam ... azt pedig tudom hogy egész ejtzakán töltögettek, de mitt nem tudom [Szászörményes KK; Ks 92].

2. tömöget; a tot face/umple cîrnați/caltaboși; Würste nacheinander füllen/wursten. *1794:* Sertes aprolékot készitettünk s töltögettünk [Dés; DLt az 1799 év al.].

töltögetés (boroshordók) feltöltögetés(e); completare (a vinului în butoaie) pentru a fi umplut pînă la limita capacității; Nachfüllung (der Weinfässer) bis Vollfüllen. *1841:* 41 Darab Hordok Töltegetésire 5 v(eder) [Pókafva AF; Born. II]. *1842:* Hordok töltegetésire ment fel 7 ved(er) 4 Seprös Bor [Born. F. II]. *1844:* a' Hordok(na)k ismét töltögetés kellene – el mulatni hiba – s karosis [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

töltögettetés feltöltögettetés; completare (a vinului în butoaie); Nachfüllung (der Weinfässer). *1704:* ma is continuálám a borok töltögettetését negyedik pincében, holott a foglalt borok több egyébféle borokkal együtt voltanak [WIN I, 193].

töltökorsó töltésre használt korsó; urcior folosit pentru turnarea lichidelor; Krug, benutzt für dem Abgruß der Flüssigkeiten. *1723:* egy tötö korso [HSzj *pénzes-csupor* al.].

töltőpálca ágyúk töltésére használt pálca; vargă folosită la încărcarea obuzierelor; Patronenstreifen, benutzt bei der Ladung der Kanonen. *1681:* Munitio Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon itt à fellyeb irt Taraczkokhoz. Vas Kalan, rudastol Nro 4 Töltő pálcza Tisztitostol Nro 4 [Vh; VhU 364–5].

töltött 1. (ki)öntött; (care a fost) turnat în ...; ausgegossen. *1736:* Valahányszor ivutt az fejedelem mind annyiszor az czüst tángyérra töltött bort meg kellett elsöbben a föinnyaadónak kóstolni [MetTr 336].

2. letöltött; turnat (şi dat în contul ...); abgeschüttet. *1685:* Almakereken jellen levő Majorsagh, Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vágo barom árában töltöt[a] borok(na)k revid be irása [Almakerék NK; Utl. – [a]Alább ua-zal a kézzel: *töltet*].

3. vmilyen töltelékkel megtöltött; umplut cu un anumit fel de umplutură; gefülltes. *1591:* Teolteott Tikmonyat feozettem Suffawal melyheoz veotte(m) myndenesteol 42. Tikmonyat ... d 21 ... Kynyerett ... d16 [Kv; Szám. 5/X. 3]. *1632:* Szőcs Jánosné szolgálója, Márta ... fassa est: Egynéhányszor éntülem is küldött az asszony kalácsot, bokrétát, töltött csirkét is Szőcs Mihálynak [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1736 k.:* az másik kosárban vajas pogácsa, kalács, töltött tyúkfi s afféle [MetTrCs 369–70].

4. bélelt, tömött; care a fost umplut cu ...; mit etw verfüllt. *1768:* Gyapottal töltöt bagaziás paplan 3 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1790:* Egy viseltes, gyapottal töltött tarka karton Paplany | Öt közönséges tolluval töltött Párna [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy.]. *1795:* két kék és edgy Tarka Parnák edgy Bor Párna Harom Szörcl Töltet Paplan [Monostorszeg SzD; BetLt 5]. *1816:* tépett tolluval töltett párna [Mv; MvLev.]. *1835:* Székelly Aniko Hajadon ... hon nem létemben felpakolván ... elvivén orzásképpen ... 5ör. Tépett Tolluval töltött egy nagy uj párnámat 2 VRft 30 xr [Dés; DLt 591]. *1849:* Egy más gyönyörü Divan polituras – kék virágu massával a' fölgye ellátva, a' diván elött égy töltött párna hárasztal ki varva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1850:* Öt darab ... vj mádrátzok lószörrel töltve 175 vft ... egy darab gyapjuval töltött eseléd mátrátz [Algyógy H; Born. F. I].

5. kárpitozott; tapisat, capitonat; tapeziert. *1736:* A Palotában találtatott ... Töltött börös könyöklös edgyes Szék 1 ... Virágos Matériáju töltöt könyöklös edgyes szék 2 | Borös szék töltött, rosz haszontalan 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100, 105]. *1753:* Esztergában metszett labu töltött kék Bagaziás szek N 12 Hasonló töltött bőrös posztós szék N 1 ... karotlan töltött bagaziás edjes szék N 10 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* Karatlan töltett székek, hata egj szinü, hata (!) penig más szinü Nrö 12 Zöld karas töltett székek 6 [Somkerék SzD; Ks gr Bethlen Imre lelt.]. *1761:* Piros bőrös, Tábori töltött uj szék Nro 4 [Spring AF; JHb XXIII/31. 37]. *1782:* Egy ujadan vj tötöt bőrös nyereg hevederrel együt [Nalác H; CsS]. *1789:* Két karju tötött bőros egyes Szek 1 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1794:* veres bagaziával be vont töltött romlott egyes szék [Zentelke K; CU conscr.]. *1802:* Nyolcz egészszen be boritatt ülö töltött Székek [Mv; TGsz 52]. *1806:* égy tutzet ketske labu toltölt (!) Szék tsikos hajju párnaval [Bodola Hsz; BLt]. *1816:* Festett Bükfa kanapé 2 karos, és hat karatlan töltett Székekkel ... 128 Rf ... Töltöt Szék diofábol Nr. 2 ... 20 Rf 28 xr [Born. IV/41]. *1846:* Innen van bé járás a hálo szobába ... 6. gyöngy szinre festet furnérozott töltött székek [Szászerked K; LLt]. *1852:* Egy karos rokoko töltött szék. Más két rokoko töltött szék. Egy rokoko kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb].

Szk: *lószőrrel ~. 1850:* Hat darab polituros karszék 4 bevont loszörrel töltött párnájú – 2 párna nélküli 60 vft [Algyógy H; Born. F. I].

6. (puskaporral/tölténnyel) megtöltött; încărcat cu proiectilul introdus în armă; patroniert. *1662:* sáncokkal kezdették vala azon árkot megkeriteni és a kőfalhoz foglalni, az istállókon felül pedig mozsarakat, kartácsokkal töltötteket állítani [SKr 604]. *1732:* Nemes lako Házára sötét éstve Cir(citer) 9 orakor potentia mediante töltött puskával reament [Dés; Jk]. *1745:* az A ... ártalmas fegyverrel töltött flintával felségit kergette, aztat Káromlotta [Torda; TJkT II. 62]. *1761:* Hallattam M. Baro Imre Ur eö Ngánák szajabol ... Enis mérges ember vagyak, az eötsemis az, oly helyt haragithat meg hogy ha töltet fegjvert kapak keresztül tanalom lönni, melytöl Isten örizzen meg [Branyicska H; JHb XXXV/45. 12]. *1767:* fojtással töltett fél pistojt meg foga [Majos MT; Told. 26/5]. *1818:* töltett Pistally [M.fráta K; KLev. 11]. *1831:* midön reggel a' Ferentzi Károly ur lovainak ellopattatásokat meg hallottam, magamra kezdettem haragudni hogy töltött fegyverrel leven miért nem támodtam meg[a] [Dés; DLt 332. 7. – [a]A lótolvajokat]. *1844:* a' le tartoztatott személy ... meg lött egy embert, nem tudva Confusus vagy részeg volt mert ép elméjü ember senkiis töltött Fegyvert nem czéloz másra [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1251 Dobolyi Bálint Miksa János alispánhoz]. *1847:* tekintetes szolgabíró úr nyolc-é vagy tiz pandúrokat küldött a szállásomra, töltött fegyverekkel, hogy vagy élve, vagy halva vigyenek eleibe [VKp 155 Varga Katalin sk irása].

7. hímzett; brodat, îmbodobit cu broderii; gestickt, brodiert. *1628:* Mas eőrcőg fekw ladaban ... Egy tóltót Uerez skarlatin cziapragh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. *1651:* Egy Szederjes töltöt Atlacz Dolmani [WassLt Wass Judit kel.]. *1704:* Nyolcz darab kék fejtőbül kötött recze Sárga s fejér czérnával töltött nrö 8. Hét darab recze, fejér és szürke czérnával töltött nrö 7. czek vánkos hejáb(a) és Lepedőb(e) valok [Kv; WassLt]. *1714:* Fejér Istvánné Homonna Kis Anna Aszszony conferalt a' Batzai Refor Ekkla számára egy Krakkai Sahos Abroszt, melly(ne)k a közepin vagyon töltött retze [SzConscr. 230]. *1719 k.:* Salya cafrag fejer es Sarga Schofiumbol töltöt három négy virág rajta [LLt Fasc. 115]. *1734:* Irás után Tenger Szin Selyemmel varatt közönséges czérnával töltett edgy pár visnyai Gyolcs Lepedő [Born. XXXVIII/3 Komis Krisztina inv.]. *1806:* Köntősök ... Edgy régi modi fejér attlatz töltött, és nyerttzel prémezett szalup [Ne; DobLev. IV/897. 1b Árva Szánto Sándor lelt.]. *1818:* Köntősök ... Egy Kávé Szin töltött Sellyem Iberroch ... 114 Rf 40 xr [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

Szk: *arannyal ~. 1576:* Harom Inghez walo kezy fodrok Igen zepek gazdagok Aranyal theoltet czeost fonalal ketey A harmadyk feyres Aranyal teoltet | Wagion harmad eleo Rwhays kazwl warrassal warroth harom Rendel Az Alja Aranyal teoltet nynchen feye [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4, 6] * *fejéressel ~. 1673:* Vagion egi gjolcz fejeressel töltöt lepedeo [WassLt Borsai István hagy.]. *1736:* Egy lepedő hajtás Fekete Selyemmel varrott, és Fejéressel töltött lepedő hajtás [Kv; Pk 6] * *virágokra ~. 1749/1770 k.:* Mlgos Grófné Aszszo(nyo)m Kemény Kristina Aszszony ... igen drága abroszszal, ugymint egy metéléssel varrott, fejér selyemmel virágokra töltött táblás nagy abroszszal meg-ékesitette az Ur(na)k Asztalát A(nn)o 1735 [Vajdakamarás K; SzConscr.].

8. teletömött; îndesat cu ...; verfüllt. *1662:* a kasamáta erös földtöltéssel ugyan megújittatott és jól megesináltatott vala ... De annak a sok bárányberökkel, ködmönökkel, vég szürökkel töltött stratagémának, hadi practicának, ott, ahová felállíttatott volna, semmi úsusa, haszna az elintéztetett végre nem lehetett vala [SKr 600].

9. (földdel) felmagasitott; (care este) umplut cu pământ; (mit Erde) erhöht. *1656:* Az czejthaz es var arka felöl valo keö fal feöldel töltött leven, vagyon az czejtház fala mellett

vagyon 2 oltott körtcöveli fa [Fog.; UF II, 102]. *1662:* Melly város Erdély országának metropolisa, fő-anyavárosa lévén … földdel töltött reguláris bástyákkal s sűrű halas tokkal környülvétetett volna | a Királyfia-bástyájáról is és az közép kőfalra is alólfelől erős töltött sáncokba mentül nagyobb és kisebb lövőszerszámokat állatván, a szörnyű lövéssel … károkat tesznek vala nekik [SKr 523, 594]. *1679:* pitvar, vagi Konyha … belső meszeleset renovalni kellene … Az Allya földel töltött [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 8–9]. *1736:* áll földel töltött tűzhelly fundamentomon, paraszt veres kájhákbol [Pinárd[a]; CU XIII/1. 111. – [a]Később Várhegy (MT)]. *1738:* Van ezen Méhes Kertben … méh kosároknak valo edgyik Sendely mellyékes a' másik Sövényből font mellyékes, mind a kettő földel Töltött két állás, jo szalma fedél alatt [Szászvessződ NK; Born. XX/12]. *1740:* Vagyan ezen Pitvarban edgy földel töltött, alacson fa tüzhelly, a tüzhellj felett … vagyon edgy fábol csinált, tapaszos jó vakkémény, padlása ezen pitvar(na)k nincsen [Gyéressztkirály TA; Ks 89/5].

Szk: ~ *gát. 1718:* Vagyon egy derék, nagy To helly az Falu alatt és alol a falunak … alsó és felsö forduloja között … lehetne jo statussába állitani kicsiny hellyen bomolván megh az nagj erőss töltött gáttja [Tóhát BN; EHA] * ~ *országút. 1842:* A Lábba (sz) … Délre a töltött országutja … szomszédok [Marosdécse TA; EHA] * ~ *út. 1662:* A délfelől való kapun kijövén és egy rakott töltött úton jól előmenvén … egy ugyan jókora tót csinálna[a] | Bécs felé amelly út megyen vala, mind csinált és töltött út lévén, valamig ember elláthatna, mindkét felén az utnak … nagy öreg zöldellő fák voltak neveltetve [SKr 264, 266. – [a]Egy forrás]. *1789:* az utak … meg bomlott alkalmatlan állapotba(n) vadnak, a' Sántzok be töltek s a' miatt, az utakot a viz fel vette, az töltött utakbol az porond, és fövény ki vásott, tsak az nagy kövek maradtak melyek miatt az járás igen bajos [UszLt XIII/97] O **Hn.** *1755/1851:* A töltött utra jároban (sz) [Szentmihályfva TA; DobLev. III/596. 215]. *1830:* a S. Szentgyörgyre jaro töltött ut mellé [Hidvég Hsz; EHA].

10. ~ *halastó* mesterséges tó; lac artificial, iaz, heleşteu; Hülbe, Fischpark. *1652:* Az Falu alat Colosvar felcöl egy teoltcöt molnos halas Tho melyben Czompo es Czuka terem [Kajántó K; GyU 126] | Vagyon egy teoltcöt halas Tois, mellyet czak Tiborczi Thonak hijnak [Tiborc K; GyU 128].

11. eltöltött; trăită, petrecută (în …); verbracht. **Szk:** *vmiben ~ élet. 1657:* Ez boldogtalansággal teljes világra származásomnak, abban töltött nyomorúságos életemnek … igazságos leírása [KemÖn. 9].

12. letöltött, megért; cu mulţi ani împliniţi, în vîrstă; erlebt. *1753:* Nyikula … Ki most is Abrug Bányai Oláh Popa, noha már sok időt töltöt öreg ember [Bukuresd H; Ks 72].

töltözik töltekezik, anyagilag gyarapodik; a se îmbogăţi; sich bereichern. *1657:* Ezalatt szegény fejedelemnek javait valóban kapdosták az belső szolgák és töltöztek … Az lopott pénzt … elfosztották | Szaniszló István … szekerét verték fel Keresztesi Ferenc és Kopasz Zsigmondék … Javaival ők töltöztek, eddig fejek sem fája miatta [KemÖn. 106, 136]. *1663:* talán könnyebb lött volna nekem is hazámban ülnöm és annak jovával töltöznöm, mintsem azon kivül sok költséggel élnem [SzO VI, 283 Bánfi Dienes Béldi Pálhoz]. *1681:* Ertem hogy az A co kglme Comproballya, hogy Töteszteem volna, mindazon al(ta)l hogy az citaltt Articulus szerent az co kglme idejčb(en) masok vagy co kglme karara az mas hataran czűztem és kaptanyaztam volna ollyat semmit sem (!) [Dés; Jk 51]. *1704:* Ugyan ma hallók meg … hogy prima Septembristől fogva tartott az armistitium, és holnap, úgymint 15 terminálódott … minekünk … meg sem jelentették … ha itt is meg lött volna, Kolozsvár, Fejérvár el nem hányódott volna és a bennevaló förendek is kurucságra nem hagyattattanak volna … szüretünk is miénk lött volna, de így mind a kurucok és németek töltöztenek véle [WIN I, 285]. *1710:* Már penig ennyi fáratságunknak, szolgálatunknak, hüségünknek az-e a jutalma, hogy gyökerestől kivágattassunk, hogy a mi vérünkkel keresett jószáginkkal idegenek töltözzenek? [CsH 87].

töm tölt; a umple; stopfen. *1886:* Minden okos felolvasót megesketünk, hogy 20 perenél tovább nem tömi bölcsességgel a hallgatóságot [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tömeg 1. (anyagi alaktalan) halmaz; masă, îngrămădită de elemente; Masse. *1842:* az érdeklett kö-gát forma áll egy minden mesterség nélküli kö, és ringy-rongy Téglákbol öswe (!) gyurt Tömegből | a' töltés … mindenfeliböl öszve hánt, 's a víz praedájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

2. pénzösszeg mennyisége; sumă, cantitate de bani; Geldsumme, Geldbestand. *1846:* Meszáros János … 30 Rf váltó fo(rint)okra oly hozza tétellel büntetődött hogy azon tömög, a Ns város altal, a most ujbol fel allittando dolgozo haz szüksege pótlására rögtön altal adassek [Kv; ACProt. 16–7].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: sok, rengeteg; multime de …; viel, übermäßig viel. *1847:* Ennek előtte 2 évvel a csurulyászai templom előtti tömeg nép előtt megfogva condrám ujját, mindaddig, míg azon rendelését adta ki, hogy ezentúl szabadon vághatják az erdöt [VKp 191].

tömegi pénzösszeg/kölcsönpénz után fizetett; care se plătește (de obicei în procente) pentru o (anumită) sumă împrumutată; nach Darlehen bezahlte Geldsumme, Darlehenszins. *1852:* 19ik Januarii 852 Kántor Céhgyüllés tartatot feljelentődött, hogy több mesteremberek a Céh Cassájába tartozó tömegi Camatokat a maga rendin bé fizetik – többek pedig … tartozásaik kamatjaikat fizetni vonakodnak [Kv; ACLev. 32].

töméntelen 1. sok, rengeteg; foarte mult, o mulţime de …; sehr viel. *1765:* Ennek az asszonynak[a] … a prussiai király … fejedelmi provisiót offerált nekie a maga országában, sőt amint mondják várokat, városokat adott kezére, az hova töméntelen gazdagságot szállitott által az asszony [RettE 190. – [a]Pompadour asszonynak]. *1778:* teméntelen (!) Sok pénzt kaptanak co Ngok a fenn le irt erdök fajibol [Koronka MT; Told. 79]. *1785:* a Sajo Vize aradása Sok Földeket Szaggatott s mosott el … ha nem gondolnak vélle és igazitást nem tésznek bizonyos dolog Hogj nem Sokára a Faluban bé csap és teméntelen károkat tészen [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXXV/7]. *1812:* itt teméntelen hernyo vagyon, ugy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem zöld(ü)lhetnek mindjárt mihejt égy kitsit zöldül le eszik, a mezőn is minden fü Szál rakva van velle, a' marha minden harapásban hernyot harap [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László máj. 19-én kelt lev.]. *1823–1830:* a fiskus … ellenük te-

méntelen esketést vitetett véghez | Volt az épületben egy bolt, mely szalonnás volt, ebben teméntelen szalonna és disznólábak, sok esztendősek | mikor beköszöntöttem, teméntelen idegen hallgatók is lévén a templomban [FogE 87, 100, 276]. *1829:* nem tudja soha hogy győzhesse ki a falu anyi teméntelen költségit [Mezőkölpény MT; TSb 48]. *1853:* sok teméntelen költségunkbe kerültek azok [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].

2. hsz-ként; cu valoare de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: nagyon; foarte; sehr. *1823-1830:* Teméntelen sok deák ment ... ezen alkalmatossággal Kasselbe [FogE 248].

Vö. a *teméntelen* címszóval.

tömérdek nagy, hatalmas; (parte) mare, uriaş; riesig. *1636:* (Az udvarháznak) nagyon nagy czöreg festett harom temerdek oszlopokon allo keöteött Galambugos kapuja syndelyes, mely kapunak dezkazattyat mostan epitgettek [Siménytva U; JHb Inv.]. *1656:* Az jstalonal valo szeker szin, melire nilik job kez fele egi ... kapu, melljnek vagjon ... azon felliül teölgi fa sasfak keözi temerdek deszkaval leven felrova [Fog.; UF II, 142]. *1676:* Fogaras Vára kőrős kőrnyűl szelyes vizes árokkal vagyon környül véve ... Kőfala az aroknak delfelöl ... ugy mint negyven cölnyire jo erős temerdek kőfallal mostanaban ujjtatot megh [Fog.; UF II, 697]. *1694:* az Kapunak egy temerdek Vas retesze retez főjeis, melyben most egy nagy erős Zaros Lakat van [Kővár Szt; JHb Inv.].

Szn. *1808:* 9-dik Vallo Boldog Josefné Temérdek Kata (35) [Zágon Hsz; HSzjP].

Vö. a *temérdek* címszóval.

tömés iszap/hordalék; nămol, mîl; Schlamm, Ablagerung. *1761:* Nemes Vdvarhelj Alias Kereszturfi Szekben Simenfalvan lako Balint Andras es Mirtse Istvanne Bokor Sara ... adgjuk az mű igaz hütünk szerent valo tistimonialis levelünköt ilyen dologrol Quod in hoc Anno p(rae)senti 1761 ... fen specificalt széki és falubali Szabo Josef egj alkalmatossággal Lazar Gergelj uramot kö teremtettével szidgja vala es igeri vala keményen hogj az fejér nyiko tömessében bele veti egjeb karomkodasokkalis karomolja vala [Sf].

tömjén füstölőszer; tămîie; Weihrauch. *1570:* Sofia Kathank Symonne ... vallya hogy ... Azt Montha neky Kowach Matthias kygio feyet es gyék farkat Talaltak az konthyaba almas myhalnenak, De eo neky almas Myhalne azt monta hogy Nem az volt, hanem Themyen volt [Kv; TJk III/2. 112a]. *1599:* Dragy Orsolia Vizen Zilagiban 10 Veg Poztho Zeltt ... – //30 ... Kek Fonaltt ... – //15 Temient ... – //3 [Kv; Szám. 8/XIV. 8]. *1687 k.:* Egy Masa Timientöl f 4 // 50 [MvRKLev. 19]. *1699:* Egy kis Csomo Timien két kötesben [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1751:* En is üressen nem jöttem Oly háládatlan nem löttem hanem egy kis tömjént hoztam Kit sziböl neked mutattam Ved kedvesen illatomot Es kitsin ajándékomot [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. *1768:* Skatullya tömjén s Mirha benne 1 [M.szentgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1772:* a Feleségem meg viselősödvén szülő álapattyában ... hivatta el Bábájának akkori Györfinét ... egy fekete Matskának a nyakára egy csomoban kötvén holmit Györfiné (: mely Speciesek közzül láttam Tömjént, Hot szenet és fog hagymát :) a pinczémben bé vetette [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall.]. *1867:* ostya liszt- és tömjénre fl. 2 xr. 15 [Bács K; RKAk 241].

tömjénezik magasztal, dicsér; a tămîia/lăuda; hochpreisen. *1811:* E' nagy Familia ... fényéhez semmi homály nem férkezett, 'S szivének óltárán mindég temjénezett [ÁrE 2].

tömjénező füstölő; cădelniţă; Rauchpfanne. *1790:* Templombeli porteka ... Egy Ezust Temjenező Turibulum 1 Egy Ezüst Temjen tarto [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1807:* Fejér fenyő Deszka pipa tarto az oldalán temjénező füstölő réz [Körtvélyfája MT; LLt].

tömjéntartó tămîiernită; Weichrauchbüchse. *1790:* Templombeli porteka ... Egy Ezüst Temjen tarto [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1796:* A Templomba találtato mobiliák ... Ezüst Turribulum 1 ... Réz Turribulum, és Temjén tarto 1 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.].

tömkeleg zegzugos hely; loc cu ulite întortocheate; Zickzackwege. *1865:* Alszeg uttza kis és nagy, és egy mellék uttza tömkeleggel, melyet bolygonak neveznek [Zilah; EHA].

tömlő 1. tömlőtúró; brînză de burduf; eine Art Kase. *1583:* Mindenekbe Sokmant teottenek, teomleombe, ordaba es saytokba Szakmant teóttek [HSzj *majorság* al.]. *1589:* Az mint penigh az A(ctor)nak az I(nctus)nel componalassa volt hogy minden hwz Juh wtan kett Sos sajtott, ket teomleot egj vider ordatt ad az I(nctus) bizonitsa meg az A(ctor) [UszT]. *1596:* onna(n) az major haztol vjnek el 12 veder ordat egj keritto (!) saitot, ket teómlót kettj mechettek (!), az iob iob felęt el viüęk [UszT 11/107 „Olah Radúl az Amadefaluj estenan valo major" vall.]. *1604:* mikor gagibol az wasas Zekeret el witete Zekel miklos akor ket Tömlö wolt nagy rayta; sajtis volt Egi sakban de azt ne(m) tugua hanj wolt [UszT 20/319 Bolgar marton Zent abrany vall.]. *1615:* Pal Antalis tudo(m) hogy Kazonba Jakab faluaba Becz Imrenek kótótte uala magat es ioszagat, tomlót, Juhot, Louat tudo(m) hogy adott Joszagaert, az pedigh ló fó embór vala [BLt 3 Zent Martoni[a] Kouacz Bartalis (35) ns vall. – [a]Cs]. *1617:* Tudom azt hogj Jmperfaluy Nagj Ferenzj adot uala Uy falun alol Bezj Jmrehnek egy feöldet Teómleöert s buzaért de ne(m) tudom ha eöreök Arron uagy szallogon [BLt 3 Thomas Czjobot de Uyfalua[a] (60) ppix vall. – [a]Kászonújfalu]. *1623:* Juhokott Tarcsion menteoll Zepbeket Tarttson, de azokra viseltesse(n) valobon gondott es Tarcsion oly gyuitcökeött nekik Menemwek az Zekely feoldin vadnak Zekely feoldy modon Czynaliak az Saytokott teömleökeött ne ollian ... saytokott az menemweket Aztalunkra fell attak [BGU]. *1627:* (Adtunk) Feiós Juhot Nro 1053 Ezekre kel be Jeoni 116 Teomlónek. 116 veder Ordanak es egj rend Sajtnak [Bodola Hsz; BLt]. *1629:* Az Koniha felet ualo bastiaban ... Uy temlo uagion num. 20 es fel. Oh temlo egj Desa türo numero 20 [Szentdemeter U; LLt]. *1650:* Az gyűtők rendtartásáról tömlő komponálásáról, annak mértékeiről és hány adassék munkájukba [Cssz; SzO VI, 192]. *1656:* néhai Bernáld Ferencz Rákossi Demeternek azt a jószágot ... száz forinton, egy szőnyegen, egy köböl búzan, egy sajton adta vala, én akkor ott voltam, és egy tömlőn [A.csernáton Hsz; SzO VI, 206 Patak István (70) pp vall.]. *1692:* Anno 1690 Szent Mihály nap tájban lévén Báczunk maradot el egy juh hiján egj tömlő három [HSzj]. *1729:* Sajtot hozot be az Bács ... nro 75 ... Turot adni tartozik Tömlöt nro 25. Ordat uedret nro 25 1/2 [TKl 34a Petki Nagy cs. szám.].

2. állati bendő; burduf, burduhan; Pansen. *1632:* Komanai Udvarház … Teomleö Turok szama No 10. Elseö meres egy Teömlöben Continet Lib: 110 … 9dik meres egy Teömleöb(en) Con. lib. 60 [Komána F; UC 14/38]. *1648:* akkor az szkutarok az baczokkal edgyüt chinaltak uolt hirem nelkül turot es ordat temlőkben no. 38 [Fog.; RákGlr 525]. *1676:* Ugyan ezen tömlő és tonnákban levő turoknak az elobbeni jnventarium szerint az apadásban most lőtt defectus libr. 130 [Fog.; UF II, 720]. *1680:* Tömlőkben valo Ô Turokat talaltunk, melljeket bőrőstül merettünk [A.porumbák F; ALt Inv. 15]. *1681:* Tavalyi Juh Turo Tömlóvel … Nro 10 [Vh; VhU 561]. *1685:* Kőmeny magos Turo Tömlőkben nrõ 2 [A.porumbák F; UtI].

Szk: *~nek nyúzat. 1634:* Az mely marhat teomlönek niwztuk az husat el attuk [UtI]. *1689:* Percipiált a biro megh nyuzatott, döggel meg holt Juh, berbecs borek, iten Plektora juhok hasi bőreit ez szerint. Tömlök(ne)k nyuzatott megh juh és Milliora bört … nro 7 örög Juh es berbecs bört nõ 51 Bárány bört nõ 8. Hasi bárány bőreket is nro 24 [Bucsum F; MvRKLev.].

3. tartály; burduf; Schlauch. *1614:* Ez a Nikápoly szinte az Duna-parton vagyon … Az városa … egy része … nagy szörnyű oldalon, azhova … minden élést, fát, mit egyebet szamáron, öszvéren, lóterhében, vizet tömlőkben hordanak a városba széllel [BTN^2 67]. *1791:* az Pincze ajtonál retesz tsatonást halván, lassan oda menék, hát Látam hogy Filip Csukur a pinczébe bé megyen egy lapoval, és égy tömlővel egyenesen az hordohaz Popa Jakob Román pedig, és Pavel Merigeneszi Tolvaj társai, kün lesík … mind hogy az Atyám igen jámbor ember volt nekiek meg is engedet [Sebeshely AF; JHb Koman Sztenus (59) jb vall.]. *1811:* A' Pogányok szerént, a' szelet Tömlőkbe Eolus bé-zárja nagy bival bőrökbe, 'S onnan botsátgattya rendre ki, hol többet, Majd a' miként kedve tartya kevesebbet [ÁrÉ 162].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány tömlőnyi; (de) un anumit număr de burduf; einige Schläuche. *1619:* hetedrendben 180 tömlő tiszta tallér; azkit egy-egy ember a hátán elvihetett, már aranynak mondja, hogy volt [BTN^2 378]. *1646:* Eöt tömlő Turok. Egi Tőmlő orda [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1676:* Az Majorság Juhok gyűjtemenyibűl percipialtom az Bácsokkal Tizenőt Tömlő Turott Cont. Lib. 1280. Nyolcz Tömlő ordat Cont. Lib 383 [Gyf; UtI].

5. *átv* (Isten kegyelmének) tárolóhely(e); locul de depozitare (a milei Domnului); Speicher (der Gottesgnade). *1618:* Valami, Kegyelmes Uram, ebben az Nagyságod szolgálatjában az egy igaz hűség, tökéletesség, szorgalmatos gondviselés, erre való titoknak megtartása, megnézem azt a jó akaró uramot, kinek vagyon arra jobb tömlője, ki megtartsa nálamnál inkább [BTN^2 122]. *1678:* én az én Istenemet azon kérem, hogy ellened való sok sürü könnyhullatásimat tömlőjében ne szedje, hanem legyen irgalmas, kegyelmes, s szándékodat … tegye, jó szerencsésé s idvességessé [TML VIII, 107 Telcki Jánosné fiához, Telcki Mihályhoz]. *1710 k.:* Mindent, valami még e világon az én nevemről neveztetik, vegyed a te atyai kezed alá … Könnyhullatásink a te tömlődben vagynak … szüntelenül … mondjad valósággal és bételjesedéssel … Ne félj, fiam, mert megbocsáttattak a te bűneid [Blm. 1024–5].

6. édesanya tápláló emlője; sînul mamei; Brust. **Sz.** *1591:* Zigethi Mihaliné … vallia … monda az Eottues legini ha megh czufoltalakis el zenuedhetned en teollem mert te neked most esset ki az teomleo az zadbol, de en legeni vagiok [Kv; TJk V/1. 374].

◊ **Szn.** *1738:* Tömlő János (70) jb [Szélszeg Sz; BfN 45/6].

tömlőbőr burduf făcut din piele netăbăcită; aus Leder gemachter Schutzbalg. *1656:* nilik az hus tarto saffar hazra, job kez fele egy reghi felszer … vagyon 4 rosz semirekellcö avadagh teömleö beör [Fog.; UF II, 113].

tömlöc 1. börtön; temniță, închisoare; Verlies, Kerker. *1593:* die 7 septembris andras kowachynak, kj az keozep kapun walo emelczeoheoz es teomleoczihoz zegeget (!) vert kiwel az singj wasakot ala zegezek fizetem f 2 d – [Kv; Szám. 5/XXI. 27]. *1621:* Az Teomlecz aytayat ketzeresen Czinaltattuk Aczj Geórgiel, Az padlastis kereztwl nagj fakhal altal zegeztettwk. 12. Zarú Zeggel tt d. 10 … Az Zaru fak ala Egj darab kozorú fatis Czinaltattunk, mert mind el rothadot uala attu(n)k az Acznak d. 28 Az Tómlóc aytayahoz Egj dezkat [Kv; Szám. 15b/IV. 23]. *1648:* Az drabant haz mellett vagyon egy ket reszben allo teomleöcz, deszka fedel alat, melynek felseo s also padlasi es keörwleötte leueö falai faragat borona fakbol czinalua … Ez teomleöczben fen egy fa kaloda ket retezze, retezfwje hiazattya sendelyes [Porumbák F; UF I, 889]. *1649:* Tömlecet akar az urunk rakatni [Malomfva MT; BálLt 1]. *1652:* Az Tömlőcz kü sziklából ki vágot. Mélysége negyed fél öl ã föld szinig. Torkolattya cserfa gerendákkal bellett. Egy lélegző lyuka ã var piaczán valo … Tóó felé Egy kaloda benne; két foglaló vasrud az végibe | Az Vár közepin ã Tömlőcz elöt, arczul ã kapu felé forditva egy Sorjába hat öreg czifrázot Agju [Görgény MT; Törzs.]. *1677:* A' Mely gonosztévőket a' Tisztek, vagy másokis, kiknek incumbal, és az Ország törvénye arra valo szabadságot engedet, megfogván, ha a' Tiszteknek arra alkalmatos helyek nincsen, a' Fiscalis Várakban és Kerítet Mező Városokban-is, az hol arra illendő fog-házak és tomloczok szoktanak lenni, tartozzanak bé-venni, és mind addig-is tartani, miglen dolgok el-igazodik [AC 129–30]. *1694:* az Tömlöcz es az Tomlocz Tarto haz penig mind az Tömlőczőkkel edgyütt va(gyo)n az Var Kapuya mellet valo őreg Bastyanak also reszeben [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1717:* bé menven ezen Abafai Uri ház(na)k jo kötött s két felé nyilo deszkás kapuján; Bal kézre mellette vagyon egy Tömlecz ház mellette levő Tömleczel edgyütt [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 1]. *1732:* van egj földben levő erős tömlöcz vas és fa készülettel edgjütt, melj tömlecznek száján van edgj erős vas rostélj ajto, melj zárodik reteszfőben függő harom szegű nagj erős lakattal [Kóród KK; Ks 12. 1]. *1764:* Lukáts Bukur … azt monda: hogy mikor Uzonb(an) a Tömleczb(en) volt meg verte volt edgy Hajdu, de ha valahol találllya es puska lészen nála mindgyárt keresztül lövi [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65]. *1797:* A Tömleczbe benn egy Nagy hoszszu vastag erős láncz, melyben a Rabokat szokták füzzeni, három vas karikákkal edgyüt [Szu; UszLt XII/87]. *1819:* Maga a' bé panaszolt sem tagadhatván … Popa és Joszor Merintze és Gavrilla Muntyán krumplis vermekből valo krumpli lopását … határoztatott hogy … három napig raboskodgyék a' Mlgs Familia Tömlötzében [H; JF 36 Prot. 2].

Hn. *1693:* Tömlöc torkánál (sz) [Énlaka U; EHA].

Szk: A. *~be (be)hányat. 1562/1653:* magokat az Tömleczb(en) hanytak [Uzon Hsz; BLt] | annak elöttejs annyit^a

hanytak vala be az Tömleczbe hogy fen alvajs aligh fertenek el czak nem meg fuladtak [Dálnok Hsz; BLt. – [a]Szász embert]. *1762:* harmad napra az Varos szolgabiráját reánk küldötte Hadnagy Uram ezen szokkal … hogj vagj menynyünk ki az városbol, vagy mind az tömlöczben hányat bennünköt; vgy-is lött hogy ő kglme bennünköt ki hányatott azért hogy Pápisták voltunk [Nc; Ks 90] * *~be (bele)vettet. 1722:* gyakron meg esik rajtunk … hogy ha szot nem fogadunk, es valami rosz dolgokb(a) elegityük magunkot, Moricz Peter Ur bennünkőt meg fogat, es tomloczbenis bele vettet … jol meg csapat bennünköt [Hévíz NK; JHbT]. *1740:* Máttyás Preeup Bérest rútul meg verte Fülöp Antal Vram, s ã felett megis lapátoztatá szegényt … s tömleczbe is Vetteté [Kornislaka SzD; Ks 54. 72] * *~be dug. 1780:* Roman Petru … Brádon a vásárba a Görögtöl valami gyöngyöt el lopván, meg fogták, rajta kapták, tömlötzbe dugták [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.] * *~be indittatik. 1814:* a józon okossagon épült tiszta Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz valo foljamodás következése a lett, hogy … a' Pap meg kötöztetvén a' Menyemet Kolosvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica H; BfR 117/1] * *~be küld. 1740/1754:* a Birot … Enyedre a Tömletzbe küldötte [AF; Told. 3a]. *1749:* mingjért a Tömlötzbe külde … harmad napig ott tartot, s akkor el botsáttatott 10 Lapáttal meg ajándékozván, a Tömlotz váltságáért [Ohába AF; Told. 3]. *1756:* Brádon … az Piaczon … megfogtanak … Kalodáb(a) tettenek; Kaloda válcságot ottan negyven poltrát fizettem, onnan Kis Halmágyra az tömleczbe küldöttenek [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1800:* a' Kelentzeiek Ködi Drágus Kosztánt bé hozák, itt raboskodtatták, azután Zilajra tömlötzbe küldötték [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Ramotsa István (70) ns vall., Vérvölgyi Bányai János kezével] * *~be küldet. 1801:* s Tömletzbe küldette a rabat [Torda; KW] * *~be küldöz. 1655:* Ezenközben onnét pünkösd-tájban követek jövének a széjmenyektől. A kiktöl urunk ő nagysága a dolgot jól megértvén miben álljon: felkötvén fegyverét, személy szerént reájok indula diebus juny, és bátorságal reájok méne; de a követeket el nem bocsátotta, hanem megtartóztatá és várakba tömlöczbe küldözé őket [ETA I, 158–9 NSz] * *~ben tart. 1758:* (Tántzos Nyisztort) hol égy oráig hol két oráig tartotta az tömleczben [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIII] * *~ben tartatik. 1692:* három szekről mennyen el, itt ne lakjék hogj ha itt tanállyak fogadtassék meg és esztendeig tartassék tömleczben [Kovászna; HSzjP] * *~be tesz. 1604:* Az Bathori Sigmo(n)d menyeghzejekor megh hagia az akkori Capitan hogy vadaszunk akar kj hataraban, itt az hollo patakanal vadaszúnk vala, rank jcóue Mihalj Deak az Zekel Mos tisz tartaja, megh foga Vere taghla kj miat eót eztendeigh nem dolgozta(m), teómleoczbe teon, masnap bochiata el [UszT 18/102 Valentinus Bedo de Zentegihazas olahfalú (40) szb vall.]. *1653:* Die 12 mayi valami hadba menő székely Szabó Sebestyén öcsémet megvágá, és reggel után lázzadának némelyek, és megfogák a város határában és fogva hozák, és a tömlöczbe tevék [ETA I, 150 NSz]. *1727:* Balo István az Nehai István Deák Uram hazat fel verte, penzet el lopta, a Tömlöczben tettek erette [Hévíz NK; JHbT]. *1735:* (Az) ökröknek keresésére szolgám sok üdövel az után ott bodorgot volna az I nulla p(rae)habita ratione töb komplex társával … meg fogta nem elégedvén meg a bé hajtott ökrökkel, és Tömlöczbe tette, a honnatis váltságon kellet ki vennem, mely Potentiariuskodásáért is az It kivanom actiom szerént convincaltatni [Torda; TJkT I. 86] * *~be tétetés. 1638:* az meghirt czismadia Jstvan Ur(am)n(ak) … hazaban, szemelye szerint valo megh fogatasaert es tömlöczben tetetesiert … nyolczad napra az Nagod szemelie eleiben … ok adasra elő allani tartozzek [Dés; DLt 400] * *~be tétetik. 1751:* Midön Mlgs Nagy Berivoj Bóér István Ur Kolosvárra menő s jövő utyát continuálva, Fell öri ket Jobbágy inassi, vgy mint: Szász István, és Albert mitt Gondolanak el szökvén: incaptivaltatta(na)k, és Tömleczben tétettenek … de a' Mlgs emlitett Ur … a' Tömleczböl ki botsátatta, Miglen jobb Cautio alá vétetödhetnek [BetLt 7]. *1797:* Hogy ha pedig történnék, hogy valamely Criminalis Actust cselekedő személy az Uradalmi (: Dominalis :) széken peréltetnék … köteles a Földes Ur azon személlyt (: in vinculis :) fogva tartani … a' Tisztek semmit se hajtván a' meg-kezesitésre, el-fogatják és tömlötzben tétetik [Mv; MbK XII. 113] * *~be vitetik. 1702:* immár mindenkben (: hogy dolgunkban elé ne mehessünk :) remorálván bennünket, Appellatiot, Protestatiot es Deliberatumot nem akarnak adni hanem kit hol kaphatnak meg közüllünk[a] mindjárt fogják 's tömletzbe vitetik [Torockó; TLev. 4/3. 3a. – [a]A szabadságukat kérvényező torockóiak közül] * *~be vitettetik. 1702:* Erre valo Haragjokban pedig Országunk Meltosagos Vrai hogy a Felséges Császár itélő széki eleiben appellált a Bironk mellette lévő két Polgárinkal együtt mindjárt meg fogatták ott az ország házában és meg köttöztettvén nyavallyásokat, tömleczben vitettenek és mostis ott njomorognak nappal keményen dolgoztattják ejtzaka megint a Tömletzben hálattjak mint valami Halálos vétekben lelegző gonosztévőket [Torockó; TLev. 4/3. 2b] * *~cel fenyeget/ijeszt. 1726:* Hadnagy Uram Károly Samuel Uram tömlöczel Sokat fenyegetett, az mint hogy egy néhány rendben keresztetett is hogy az tömlóczben tegjen ártatlan, ollyankor jo Uraimhoz folyamottunk, és nem egették (!) [Nc; Ks 90]. *1738:* engemet az Ik száma nélkült Tolvajoztanak 's Tömlettzel fenyegettek, az magam saját jószágomért … ellenek doccálni kész leszek [Dés; Jk 276a]. *1741:* Boka Bumbujtol hallottam hogi Egri János Ur(am) tömleczel fenyegette volna [Fráta K; BLt 1 Somlya Gligorás (56) szab. vall.]. *1749:* az Néhai Boer Uraktol gabonát mit kért vala Tömleczel mivel ijesztette | azokat külön Házba rekesztette, s Tömleczel mivel ijesztette; és illyen formán Jobbágyositott sokakat [KvAkKt 46] * *~öt jár. 1864:* Kepeczina Felsővárosszékhez[a] havas … Ezen havasban is laknak marha tenyésztésből élő emberek pakullár vagyis marzsinán név alatt ösmeretesek, ezek többnyire nagyon szegények s nagy tolvajok, rendre tömlöcöt járnak [H; MgHn XXI, 27a. – [a]Elírás Felsővárosvíz (H) h.?] * *~öt szenved. 1704:* Jusson eszedbe … az én ifjúságomtól fogva törvényidért, szabadságidért és az igazságért mennyit igyekeztem munkálodni, mely miatt … ezelőtt 28 esztend<ökkel> tömlöcöt, vasat és tisztemnek elvételét szenvedtem, melyek … méltatlan estek rajtam [WIN I, 178] * *~re hányat. 1710:* Hunyad vármegyében egynéhány becsületes oláh papokot a magok házoknál … megfogata … tömlöcre hányatá s úgy kínoztatá … kivált Bethlen Miklós [CsH 302–3] * *~re küld. 1667:* most a várban vagyok, itt várván az ő nagysága kegyelmes parancsolatjától, mitévő legyek. Sőt ha a tömlöczre küldött volna is … elmentem volna akarván mutatni ártatlanságomat [TML IV, 71 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1723:* Nemasagi vram … Lukára haragut s eötött verte sött Tömlöczreis külte [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.] | bizonyoson tudom hogy Luka Vaszilt Némasági ur(am) a tömlöczre kuldvén Abafájára it a feleségit két hetü gyermekágyábol fel bolygatván … másuvá kötve vite s ott láncczozta tartotta [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1757:* mint hogi penig

M(él)t(ósá)g(o)s Groff Fő Tiszt Urunk ő n(agysá)g(a) is szándékozik székünkben Hogi az Strásállásokatt experiállja … valamely Falun Keresztűl mégjen eő N(agysá)ga, s az paszus kérés Strásállás a ki adott Parantsolatok szerínt nem Compariáltatik, az ólljan Falusi Birok; s hites Uttza Kapitany s Strásák, bizonyoson tudgiak meg hogi; én bizony mingiart Tömletzre küldöm; s a' m(é)ltóság(o)s Racg(ius) Gubernium(na)k által adom [Szkr; Borb. II Pávaj Sándor vicekirálybíró kezével] * *~re küldettetik. 1801:* Argya (!) Eva … az Ötsivel Sandor Jantsival a Tiszt. Groffné Aszszony eő Nga Erdejét meg gyujtották és rajtok annak betsü árra praetendáltatott s ez okbol Sándor Jantsi a tselekedeten el fogattatván tömletzre küldettetett [Erdősztgyörgy; WH. Nagy Péter (36) szabad székely vall.] * *~re tétet. 1769:* Mikor fel vérték a nevezett pintzet … láttam hogy sok bor ment volt el a pintze földire … hallottam a kortsomarostol beszelleni hogy az előtte valo kortsomarosra gyanittya a kit tömletzre tétetet volt [Szu; IB. Taján (!) János (25) ns vall.] * *elvisz a ~be. 1772:* Mihaly Iffju Legény korába Nemet beresnek ment volt … el szököt és a Nemet Lovát el hozta volna, mellyért ide haza elfogván elvivék a Tömletzre [Dálnok Hsz; Kp IV/263].

B. *~nek való ház. 1632:* Komanai Udvar ház … Az kapun belcöl iob kéz felcöl uagion egy boronabol fel rott, es mostan Sindeliczett Teömleőczenek ualo haz, melinek az also Teömleöczet mostan assak [Komána F; UC 14/38. 118] * *alsó ~. 1648:* Az also teomleoczenek fel nylo tablaja vas s. p. keozepinnis keresztwl altal egy szeles vas pant az retez fwben jar az ket szelennis ket szeles vaspant keresztwl [Porumbák F; UF I, 889] * *boronából felrótt ~. 1647:* Drasson vagion az Udvarhaz … az Kapun belcolt mingyart, Vagion egy boronabol fel rott Teomleocz, Aitaia vas sarkú, pantú, lakatú [Drassó AF; BK 48/16] * *feneketlen ~. 1710 k.:* mire tartatom én mégis ebben a feneketlen tömlöcben? [BIm. 1013].

C. *Belső Szolnok vármegyei ~. 1779:* Szent Egyeden résideálo Nemes Némai György, és Götzen commoralo Párhon István … Senkinek nem kénszeritéséből Válolának kezességet moston Nemes Belsö Szolnok V(ármc)gyei Magistratualis Tömlettzében rabságot szenvedö Vitzai Mihállyért … hogy … el nem szökik [Göc SzD; WassLt] * *bethleni ~. 1723:* Fodor Porcsirát … meg fogtak s vitték Bethlenb(en) ott szülte Eszt az Mihályt az Világra az Bethleni Tömlötzb(en) [Kiskájon SzD; BK 2 r. tanú vall.] * *brassói ~. 1759:* Brassai tömletzböl meg váltotta, minthogy lopot volt [Angyalos Hsz; HSzjP Petrus Petö (48) pp vall.] * *dési ~. 1688:* Az Dési Tömlöczben mostan Siralmas nyomoruságot szenyvedö Borbély János [Dés; Jk] * *dévai ~. 1718:* fenyegetni kezdé Josika Sigmond Ura(m) s aszt mondja az devai tömlöczb(e) küldelek miert mersz rějja(m) ollyakat fogni, vane bizonysagod rejja [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondv. vall.] * *fejérvári ~. 1616:* az Feiervari Teomleoczbeolis Lazar Ferencz vra(m) valta megh [Cs; BálLt 61] * *fogarasi ~. 1675:* Also Veneczei Petrako Bóér egy donationak pariájában egy nevnek megh változtatásáért prosequaltatván Belényesi Ferenc uram praefectusságában feje s joszága vesztésén el marada, ki az Fogarasi tömlöczben fogva is tartatott [Fog.; UF II, 662–3 Stephany Leszai (43) vall.] * *görgényi ~. 1745:* Lung alias Major Sztan, Felesegevel … sok ideig valo rabsagon es szenvedeseken ment altal … az Görgenyi Tömleeben [Székes MT; Berz. 92/178] * *Háromszék ~e. 1769:* Nemes Haromszeknek tömleczibol egj Kozma Antal névu Nemes ember … el szökót … Circit(er) 53 Esztendös [UszLt XIII/97a] * *káli ~. 1763:* azokat egyenesen a' Kali Tömletzben kisértettem, Udvarfalvátol fogva Nagy Ernyéig az Katonák kisirték, Ernyétöl Kálig, az Ernyeiek [Udvarfva MT; Told. 44/22] * *kővári ~. 1710:* Teleki Mihály és a Bethlen urak s Mikes Kelemen … a fejedelmet újabb haragra indíták … aki megizeni: ha nem kell a szabadság, elküldi kővári tömleeben öket [CsH 132] * *Kővár vidéki ~. 1809:* Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készitésére inditott büntetö pere Ö Felsége eleiben hatván … emlitett hamis Levelek készittése meg akadáljoztathatásáert … Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig égy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendö rabságra … itélte [UszLt ComGub. 1560] * *lónai ~. 1740 k.:* Barszáhán György és Marusán Lupp (!) Lonai Tömleczben nyomorgo szegeny detentusok [TKl] * *magisztrális ~. 1783:* a parantsolat vgy volt ki adva hogy egyenesen indittsák a Magistratualis Tömlötzre [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. *1790:* Okát értettem a' Bukurésdi Dominalis Dsugyának Magistratualis Tömlötzre lett küldettetésinek [Vallyebrád H; Ks 75. VII. 255] * *medgyesi ~. 1728:* Panaszkodek az Serbanokra hogy lovat loptak volt s be vettek volt az Medgiesi Temleczben [Altorja Hsz; HSzjP Léva János (39) pp vall.] * *somkereki ~. 1755:* onnan haza jövén Rusz Danila a Mlgs urunk eő Nga el fogota ötet s a Somkereki Tömlötzbe küldette [K; Told. 3a] * *sorostélyi ~. 1725:* a Beretholmi Templomát fel verték volt … nyomozván a dolgott itt Ivánfalván Suspicalodván ött emberre … hármát meg fogottam, és az Savartéllyi Tömlöczben küldettem [Ks 99 Miske Imre lev.] * *szamosújvári ~. 1692:* mostan az szomos Ujvari tömleczben levö Ferencz Flora Nemzetes Diosi Ianos Uram jobagyajert lonek kezesek[a] [RLt 1. – [a]Köv. a fels.] * *szebeni ~. 1704:* Ugyan ma szabaditott ki az úr a szebeni tömlöcböl egy csíki embert, akinek harmadfél esztendeje hogy itt nyomorog egy kis hazugságért, ki is kötötte magát, hogy esztendeig az urat fizetésért elszolgálja a lovak mellett [WIN I, 193] * *szucsvai ~. 1598:* Az teómleczbe eggit akattúnk my cosze Simo Janossal, veghre onna(n) a' Züchuaj[a] teómleoczbeól vinek Zeret Vasarra[b], ott tartottak vason, ketten egy úason voltunk [UszT 13/37 Michael Jone de Cichio pp vall. – [a]Succava és [b]Siret városok Észak-Moldvában] * *tordai ~. 1690:* ásták meg az rabok az tordai tömlöczöt … de rájok virradván, el nem mehettek … Verték, kalafázták[a] meg öket [SzZs 715. – [a]Értsd: kalodázták] * *udvarhelyi ~. 1769:* Egy Vilhelmus Krause nevü Scriba Lopásbéli cselekedete miín Silesiabol el szökvén, ha olly idegen ledzegö (!) Embert kegyl(me)k magok Falujában tapasztalnának … az udvarhelyi tömleczbe hozni el ne mulassák [UszT XIII/97] * *vármegye ~e. 1761:* Nemes Küküllö Vármegyében Szász Szent Iványon lako, és mostan ugyan az emlitett Vármegye Tömletzében Kóródon detentioban lévö Providus Iffiabb Ferentz Lörintz [Szászszteván KK; BK]. *1779:* Pap Alekszat, Vaszaliát és Alekszának Fiát Togjert a magök Zalagos örökségekröl … adatta által az meltóságos Groff Gyalakuti Lázár János Ur eö Excellentiája Cancellista Deakjainak fel kérvén ide hozták … Baczában és ónét Déésre az nemes V(ármc)gje Tömleczében küldvén [O.péntek SzD; GyL]. *1835:* sokszor volt a Vármegye tömlettziben is [Zsibó; WLt] * *város ~e. 1586:* Sitwej Mathias Es Iffiu Ianos az varos Theomleoczenek hiteos zolgaia [Kv; TJk IV/1. 591]. *1848:* a Nms Város Tömlöcze számára égy Pritsnek az el készittesiért … egy pengö forintot fizetett légyen [Dés; DLt].

Sz. *XVIII. sz.:* Olyan vagyok immár mint tömleeben sólyom [Barabás, SzO 390 rabének].

2. cella/zárka; celulă; Zelle. *1629:* Az kapu[a] – közben Vagyon egy tömlöcz … Ember lábára való két pár vas … Kalodára való egy retesz [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt. – [a]Várkapu]. *1717:* Az kapu közt Job felöl egy Tömlecz [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

Szk: *középkapubeli ~. 1582:* Az Keozep Kapwbely teomleocznek meg tiztitassatol attam haro(m) leginnek d. 20 [Kv; Szám. 3/V. 25 Lederer Mihály sp kezével] * *záros ~. 1720:* közel edgj záros tömletz felette kalitzka vagjon [Köröspatak Hsz; HSzjP].

tömlöcbástya temniță amenajată în turn/bastion; in einer Bastei ausgestattetes Gefängnis. *1632:* Az kwlso varbol be menuen az belseö varban, iob kéz felcöl az teömleöcz bastia alatt, egj roz parazt kalihas kemencze, keö az elei | Az teömleöcz bastian leucö felseö kerek palota eleöt, uagion egj pituaraczika [Fog.; UF I, 142, 169]. *1637:* nylik be az temlecz bastyara egy vas sarkas pantos parazt zaros ayto | Az Tomori es temlecs bastyanknak, s azon kiuwl az toronynak tetejeken egy egy szep aranyozot rez gomb … Az temlecz bastyanak heyazattya alatt uadnak valami hituan darab menyezetek [Fog.; UF I, 406, 411]. *1656:* Ezen bolthozatt alol fordulvan az Teomlecz Bastia elöt valo haz pitvarara, melire nilik be job kezre … reghi festett ayto | Ezen Teömlecz Bastia tetejen vagjon egi velenczei rezbeöl csinalt coregh gomb. Ezen Teömlecz Bastia falan vagjon eeöt cöregh levö ljuk ninczen levö szerszam benne [UF II, 119, 140]. *1676:* Ezen házbol nyilik ismét az Tőmlőcz bástya felet lévő ház előtt valo pitvarra … béllet régi ajto [Fog.; UF II, 724].

tömlöcbástyaház temniță amenajată în turn/bastion; in einer Bastei ausgestattetes Gefängnis. *1676:* Nyilik innet ismétlen az Tőmlőcz bástya ház pitvar előt valo és felső rendben lévő házra hasonlo … holyogos szegekkel meg vert régi festet ajto [Fog.; UF II, 729].

tömlöcbűz *áru* a frissen szabadult esete/híre; cazul omului eliberat recent din temniță; Botschaft des aus dem Kerker freigelassenen Mannes. *1710 k.:* Magam Szent-Péterről a Székely László lakodalmára menvén (bolondul, mert ott nékem az új tömlöcbüzzel semmi járóm nem lett volna), hát az én medályom vagyon az völegény süvegében [BÖn. 692].

tömlöcház börtönépület; închisoare, clădirea închisorii; Gefangenenhaus | cella; celulă; Zelle. *1638:* Ennek mellette vagjon az Deömleöcz haz … az teömleöcz haz sasokban füresz deszkakbol fel rott [A.porumbák F; UF I, 656]. *1648:* Az teomleoch haz mellett ismet egy kis tiuk tarto deszkas hazatskara nylik egy rosz fa sarku zaru aito [Porumbák F; UF I, 889]. *1679:* Csizmadiák Háza; vagi Pitvar, Ez az Tőmlőcz haz mellet vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79]. *1680:* Innen eleb mozdulvan az kapun belöl valo Tömlőcz ház felé, nyilik azon Tömlőcz pitvarára fa Sarkon egj paraszt fel szer … Az Tömlőcz hazb(an) vagyon fabol fel rott hitvan tűz hellyen egy kisded szer kemencze [A.porumbák F; ALt Inv. 23]. *1717:* bé menvén ezen Abafai Uri ház(na)k … kapuján; Bal kézre mellette lévő Tömlecz ház mellette lévő Tömleczel edgjütt melyben most Comperialtatot idegen Rab nrő 6 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 1].

Szk: *belső ~. 1665:* Az külső tömlőcz haz ajtojannis vagjon egy lakat, kulcsastol. Az belsö tömlöcz haz ajtojannis similiter [Fog.; UF II, 310]. *1667:* A' belsö tömlecz ház ajtajánis vagyon[a] [Fog.; UF II, 335. – [a]Egy lakat kulcsostól] * *külső ~. 1637:* Az kapu keözeött job kez felcöl uagyon egy kwlseö temlecz haz, vagyon rayta egy vas sarkas bellet ayto paraszt zaru [UF I, 399]. *1677:* A külsö tömlecz ház ajtajánis vagyon egy lakat kulcsostol [Fog.; UF II, 335].

tömlöckapu poarta închisorii; Gefängnistor. *1684:* Az Tőmlőcz kapun belöl job kéz felöl egy szegelet bolt melyb(en) sidok arulnak [Gyf; Incz. V. 60a].

tömlöcőrző porkoláb, börtönőr; temnicer; Gefängniswächter. *1752:* Márkuj Nemes Kolos Varmegyének Gyula Telkén Tömlocz őrző Hajduja Lévén … vgy mondá hogy ottan Hajduskodnak mostanis [Nagygyeke K; Ks 5. XI. 9].

tömlöcöz fogva tart; a întemnița; einkerkern. *1691:* engemet Tiszt kézben adott, tömlöczözett nyomorgatott [SzJk 256]. *1710 k.:* a te dolgodért, dücsöségedért nem igen, de a magam dolgaimért mit nem szorgalmatoskodtam, zúgolódtam, szitkozódtam, átkozódtam, fenyegetőztem, zsémbelődtem, verekedtem, tömlöcöztem, mit nem követtem [BIm. 1011]. *1741:* Boka Bumbul … Egri János Ur ellen nem hallott(am) hogh panaszolkodott volna, azt sem tudom hogy az birákott verte, gazolta, és tömlöczözte volna Egri János Ur(am) [M.fráta K; BLt 1 Fazakas Stephan (32) zs vall.]. *1770:* Sokan a Lekenczeiek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor árrában részegeskedések mián irgalmatlan kegyetlenűl égyszersmind fel akarják szedni és néméljeket tömleczeznekis ha oda kaphatyák meljek mián igen sok és nagy bajaim vadnak [Lekence BN; Ks 47. 67. 29].

tömlöcözés fogvatartás, börtön; întemnițare; Gefangenhaltung. *1571:* ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogsagok kalodazasok teomlechezesek kynzasok chepektetessek foztassok miat kykben attiokffiays holtanak meg, Immar tellicssegel el pusztultanak [SzO II, 329 „Zekelysegbely fewnépeknek es lofeyenek" foly. az ogy-hez]. *1639:* tömleczezes alatis kelletet es kenszerittettünk posta lovakat vetetni [DLt 404]. *1662:* az keresztyén prédikátorok paróchiájokból erőszakkal kihányatnának, azoknak hallgatói erős büntetések, nyomorgatások, záloglások, bírságlások, tömlöczözések alatt szokatlan pápistai ceremóniákra és vallásra kényszerítetnének [SKr 204]. *1780:* commitalt ö Felsége arrolis, hogy a mely Jobbagyok Földes Urak(na)k parantsolattyat nem fogadgyak es a Jobbagyi szolgalatot nem akarjak praestalni, a Tiszt Urak palczazassal és tömleczezesselis adigalyak [Bözödújfalu U; Pf]. *1782:* Károlyi Antal … szörnyű persecutiot indított a reformátusok ellen, tömlöcre, árestomra hányatván, mulctázván őket, úgyhogy sokan meg is holtanak a tömlöczésben [RettE 418].

Szk: *~sel fenyeget. 1767:* az irt Possessor Urak Tisztyei tömlötzezéssel is fenyegették [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 69] * *~t szenved. 1749:* (A gróf) emberét Mihálvafalvi Hajós meg Sebhette még is ket Mihálczfalvi embere eö Ex(cc)l(lentiajána)k Tömlöczczést szenyvedett [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. *1750:* három Esztendeig tömletzezést szenvedgjen azon idő alat is száraz kenyérel és tiszta vizel élödgyék [Illyefva Hsz; HSzjP].

tömlöcöztet elzárattat, fogva tartat; a dispune să fie întemnițat; einkerkern lassen. *1591 k.:* az co naga lewele mellett teomleoczeoztett ke(gyelme)d hizem teorvenyben

vagiok velle ha mit vetettem [UszT]. *1592:* Azt mondgywk hogy semmi keppen minket Jde nem hihattal volna mikor Jde hittal penigh the panazodbwl vdvarbiro minket megh foga teomleoczeostetett, ezt semmi keppen nem mielhetted volna sem eo keme nem mielhette vona en rajtam [UszT]. *1740/1745:* Minden erejekkel igen keményen szolgáltattya, fogdostattya, Tömleczeztetí, és vereti mostani Földes urok ... Kemény Adám Ur az ... Ompojiczaiakot verik, rongállyák, fogdossák és Tömlöczöztetik őkót [Fejér m.; Told. 3a]. *1793:* Kávási Udvarában eö Ngának lako egy nem tudom jol, Vajda é vagy egyéb rendbeli ember, az Atyámat el Kalátsolta a Néhai Báronál, hogy az Atyám Jobbagya volna a Báronak, melly szerént ezen ki kalátsolás mellett Kávason[a] jártában az Attyámat el fogatta a Néhai Báro, és kevés ideig Tömlötzöztetteis és onnan ... kezességen kiresztette [Kémer Sz; TKhf 13/34 Anutza Sorbán cons. providi Joannis Tyivorán (37) vall. – [a]Érkávás (Sz)].

tömlöcöztetik elzárattatik; a fi întemnițat; einkerkert werden. *1745:* az J ... gyakor helycken Magistratus által tömlöczöztetett, meg veretetett, paenitentiaztatott ... gonoszságáért[a] [Torda; TJkT II. 66–7. – [a]Csalásért, hitegetésért]. *1766:* Petrucz János most cir(citer) két Esztendeje Udvari Biróságot viselvén Ribicsorai Glis Thodor nevezetü Jobbágyát Aszszonyunk Eö Excellentiájának katonának el fogatta volt, de szabadságát meg igyirte, ha Petrucz Györgyre hamis kalácsot vészen, és minden névvel nevezendö czégéres vétkeket reája fog ... Mely reája fogott vétkeiért midön Petrucz György keservesen tömleczeztetnék, meg Sajnállotta Glis Thodor ártatlan szenvedésit, és meg vallotta az egész falu hallattára, hogy eötöt Petrucz János ingerlette, oktatta, és tanitotta a hamis kalácsnak fel vételire [Grohot H; Ks 40/9 Román Iuon (40) jb vall.] | midön tömleczeztetnék, Glis Thodor szánakozván ártatlan Szenvedésin, meg vallotta, hogy eötöt Petrucz János ösztönözte, hogy Petrucz Györgyre hamis kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9 három r. jb vall.].

tömlöctartó 1. börtönör; temnicer; Gefängniswachter. *1710 k.:* végezetre kérdjék meg a Simonfi deákit, a szebeni tömlöctarto Hopner, hóhér és cigányokat, magát a sok rabot; akkor tudja meg, ki volt Rabutin, magyarul: Rabbá-tön [BÖn. 962].

Szn. *1711:* Tömlöcztarto Istvan [Kv; Dica XXVII. 14]. *1735:* Tömleczlarto Nemeth Mihály [Kv; Dica XX. 13b]. *1741:* Tömleczlarto Szabo Janos [Kv; Dica II. 8b].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: börtönör, porkoláb; temnicer; Gefängniswachter. *1640:* Csonka Marthon ... Teömlöcz tarto [Fog.; UC 14/48. 8]. *1646:* Az varos directori ... p(ro)ponalwan Kovacz Mihaly es Koczkas Gergely foglyok ellen, hogy ... Koczkas Gergely nyilua(n) valo homicidimert ... Kovacz Mihaly Toluaisagnak suspiciojaert leven fogwa, az varos teomleoczet violaltak es ã Teomleocz tartot Megh eoltek | (A fogoly) mint Tolwai megh fogdostassek, es ki vitessek karob(an) tetessek, hogy kessel ã teomlecz tartot megh eolte ket keze el vagattassek [Kv; TJk VIII/4. 61]. *1664:* Immár augusztusig ezek az hódlott faluk nem tartoznak adóval az commendáns rendelése, adózása szerint ... Innét ebböl rendelte már urunk ö nagysága az tanácsurakkal, hogy fizessünk az magyar, német praesidiomnak, porkolábnak, tömlöcztartónak, kúczárnak, udvarbírónak, nékem is [TML III, 77 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1665:* Varbeli mostani Mathe Jstvan nevü tömlöcz tarto kezenel es gondviselese alat talaltattak holmi várbelj egyet masok [Fog.; UF II, 310]. *1690:* Kis András Tömlöcz Tarto [Kv; Dica VI. 26]. *1691:* Vagyon az Tömlöcztartoval edgyut Darabont nro 10 Kiknek profontot sultettünk fizetesek harom harom forint hora hanem az Tomlöcz tartojé f 3/50 [Kövár Szt; UtI] | mind az Temletz Tartonak fizetet, dolományátis ... kivaltotta [Lemhény Hsz; HSzjP]. *1692:* Szamosujvári conventionalis ... Egy dobosnak, és egy órához látónak, egy tömlöcztartónak, ugy mint a drabantoknak. – Egy mezei pallérnak hóra fl. 1. közczipó dictim nr. 4 [MGtSz]. *1715:* Barbara Joachim régtöl fogva nyavaljas Hagymazos és betegség törö is volt, mostis miolta az Tömlöczben vagyon az Tömlöcz tarto fassioja szerént sokszor ki törte az betegség [Kv; TJk XV/1. 133]. *1730:* az Városnak sok rendbeli szolgálattyaira applicaltatott Személlyek(ne)k ... tött Expensakat, Tömlöcz Tartonak, Hohér(na)k, Czigányok Vajdája(na)k, Büdös Királynak, illendö fizetéseket ... meg adván, Tésznek in Summa Hft 273,, 03 [Kv; Szám. 56/XIX. 32] | mikor el veszett azon kereszt, a' Tömlecz Tartót Balog Istvánt kerte azon hogy az Rabokkal keresztesse az Uttzán ã gazban és Sárban [Torda; MvRKLev.]. *1737:* Szabo Janos Tömlecz tarto [Kv; Dica XII. 26]. *1740:* Josip a kitt itt Togyer(ne)k hivtak ... kezességen ki szabadult ... ki szabaditván az öttse és az Napája (: kiis a mint hallottam a Tömlöcztartotol Popáné volt :) [Cege SzD; WassLt Mardsinan Dumitru (40) zs vall.]. *1763:* tizen öt vonás forántban meg békéllettenek, melynek három forentya nékünk mint tömlöcz tartonak fáradságunkra, négy forintya ã sérelmesnek ... adatott [Mv; Told. 16/51].

Szk: ~ *háza. 1676:* Vagion ezen tömlöcz tarto házában köböl rakott tüszhelyen egy paraszt kályhás kemencze [Fog.; UF II, 710]. *1694:* az Tömlöcz es az Tomlocz Tarto haza penig mind az Tömlöczökkel edgyüt va(gyo)n az Var Kapuja mellet valo öreg Bastyanak also reszeben [Kövár Szt; JHb Inv.] * ~ *kezébe ad. 1710 k.:* Micsoda fenketlen mély tömlöcbe vetének, micsoda öreget nem tisztelö, gyermeknek nem kedvezö, kegyetlen, könyörületlen, mindent gonoszra magyarázó tömlöctartó s poroszlók kezébe adának [BIm 999–1000] * *fogarasi* ~. *1718:* Fogarasi Tömlöcztartot meg napoztattam, de ugy látom se pénz, se Rab nincs elö [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

tömlöctartóház a tömlöctartó háza; casa temnicerului; Haus des Gefängniswächters. *1656:* nilik job kezfele, az teomlecz tarto hazra egy reghi bellett holliagos szeggel vért ... retezfejes ayto | Ugyan ezen hazbol nilik az tömlecz tarto haz elleneben valo hazra, egj festett bellett vas sarkon panton forgo ayto [Fog.; UF II, 110, 129].

tömlöctartói a tömlöctartó tisztségére vonatkozó; de temnicer; bezüglich auf dem Gefängniswächter. *1736:* Tömlecz Tartoi kötelességheis kénszeritette, hogj keményken viselhye magát, az elegy-belegj személlyekböl allo Rabokhoz [Kv; TJk XV/12. 5].

tömlöcváltság a börtönböl való kiszabadulás díja; răscumpărare pentru a scăpa pe cineva din închisoare; Lösegeld, bezahlt für Freilassung aus dem Gefängnis. *1571:* Effele keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgalatiok ... kaloda es teomlech valczagok penig raitok megmondhatatlan sokak [SzO II, 329 a székely nemzet foly.] *1573:* Thamas deak hity vtan Azont vallia ... voltak valami

lewelekis az ladaban, Egyet megis olwassot benne … mykor hire meg leot volna hogi vayda lewelewel Jwtot, mykor oztan meg Sentenciazta volna az teorwen az legenicket, Mind teomleoch valchagot porkolaboknak f. 3 Es az Nyak vagonak f. 3 gal fyzetet [Kv; TJk III/3. 123]. *1591:* Alig tchettik szerit Jllien Jambor nemés szemilljek, hogi harom palcaual meg nem ueretet az tiztarto pernezi Istua(n), kit iol tudnak kapuba(n) ülö eö naga darabanti megis az tömlöcz ualcziagot el nem vigezhettik ötuen pinzel hanem ugia(n) egi forintot uit (!) porkolab uram [UszT]. *1648:* megh keuano(m) ã jure, hogi mindc(n) el ueöt marhaimot keontcöscömcöt, az eddigh valo Teömlecz valtsagot fizesd megh es az mire ment volna eddigh az mit naponkent kellet volna tartasomra adnod [Kv; TJk VIII/4. 314]. *1675:* ha mi foglyok kezi ala biztatnak … ez irat jo vigyazasnak kell lenni, ajton uagy ualami edenyben affelet neki be ne adgyanak, külemb kar<ban> ertessenek az magunk eseledi, vagy jobbagyink kiket az parancsolathoz kepest tarthat, de midön el bocsattatnak tömlöcs ualcsag tóllók ne vetettessek [Fog.; UF II, 676 Bornemisza Anna ut.]. *1677:* A' Mely gonosztevöket a' Tisztek, vagy másokis … meg-fogván, ha a' Tiszteknek arra alkalmatos helyek nincsen, a' Fiscalis Várakban, és Keritet Mezö Városokban-is … tartozzanak bé-venni … ha meg-szabadulásra valók, azok a' kik oda vitték, a' szokot tömlöcz váltsággal tartoznak [AC 129–30]. *1681:* Valakit megh fognak és ã várban viszik; ha az Úr eö Nga joszaga beli jobbagi ember leszen, annak Tömlöcz valtsaga (: ha csak egi ejjel hal-is benne :) valamennyi szemely annyi nyolcz pinz; mindazo(n) által az idegen rab tartozik tömlöcz valtsagot fizetni egi forintott; ã Tömlöcz valtsagh penigh ã Porkolab jövedelme [VhU 71]. *1746:* à detentus ez uttal simpliciter absolvaltatik; Tömlöcz válcság is relaxaltatik [Torda; TJkT III. 67]. *1756:* Tömlecz válcságot tiz sustákot fizettem Kezes Levélért két Márjást attam Meg kévánom, hogj mindezeket Darabáncz Danilla nekem okozván, verésimet, Dölgam mulatását, szenvedésimet, kölcségemet fizesse meg [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1761:* 3 Marjás Tömlöczváltságot négy Polturát a' Czigányok(na)k a' vas le vágásáért fizettem [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1794:* Szolga Biro Korponai Samuel Vram … azt mondá hogy menjek-el musikálni, de én azt felelvén, hogy nintsen hegedüm, mivel tömlötz váltságért hogy ki szabadulhassak a' fogságból zálogba vetettem [Ne; DobLev. IV/728. 2b Mazur Farkas (48) zs vall.].

tömlöcske kis tömlönyi; de un burduf mic; Schläuchelchen. *1738:* nem lévén mivel most egyébbel kedveskedgyem Excellenciádnak küldöttem kilencz Császár madarát, és egy vad Páva tyúkott, két kis Gyergyai öszi tömlöcske túróval [Csomafva Cs; Ks 99 Baló József lev.]. *1823:* Küldök … egy tömlötske Turot [Mv; BálLt 1].

tömlöjü bendöjü; cu un anumit fel de burduf; mit einen Art Pansen. *1636:* Jobb volna azért azokat a' nagy tömlöjü furullyákot, és sok süvöltöjü fuvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni, és az kovátsok mühelyében adni [ÖGrAj 9].

tömlöorda tömlöbe töltött orda; urdă umplută în burduf; eine Art Käse, mit Schlauchdecke versehen. *1674:* Ez idei Tömlö orda nrö 2 [Radnót KK; Utl]. *1676:* Tömlö Turo nö 2. Tömlö orda nö 2 [Alvinc AF; Utl]. *1700:* Tonna-Turro cont libr. 63 … Tömlö-orda cont. libr. 64 [Fog.; Utl].

tömlötúró brînză de burduf; eine Art Käse. *1546:* az gwtemynt az az az (!) themlö twrokat es Az wayat harom rysre ossaak es az harmadat agyak Banffy Bernaldnak [Radnót MT; JHbK XXXVIII/155]. *1572:* Wram eo N. Jobbagy Jeouenek en hozzam panazolkodnak hogy az Gorboyak kalibaiokra mentenek az hawasra, es eotcod fel Zaz Juhokatt wittek el, es kett teomleo turoiokat [Marosvécs MT; BesztLt 3685 Joan. Cheffey prov. Arcis Weechy a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz]. *1624:* el adnj valo Eggietmas vagio(n) vgj mint kek fonal malosa szeoleö, fige Teomlo Turo [Kv; RDL I. 123]. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház … Saffar ház … Zwrt míz vagion Ur N 11 … Dizno oria N. 2. Teömleö Turo vagion N. 3 [A.porumbák F; UC 14/38. 178]. *1638:* Vagjon teömlö turo husz [A.porumbák F; UF I, 658]. *1646:* Eöt tömlö Turok. Egi Tömlö orda [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1648:* Anno 1648 die 30 Julii be adot extractus szerent régi es tavaly temleö turo es orda volt temlökben no. 423 [Fog.; RákGlr 525]. *1657:* Az Kis Enyedi Biro Bukur Buika (!) altall pericialtam a' Juh Majortul saitokat N. 10 … Tömlö turot … N. 3 [Borberek AF; WassLt]. *1676:* Az Majorság Juhok gyüjtemenyibül percipialtom az Bácsokkal Tizenött Tömlö Turott Cont. Lib 1280. Nyolcz Tömlö ordat Cont. Lib 383 [Gyf; Utl]. *1690:* Tömlö Turo nro 9. Nyari Sajt nrö 8 [BK 4 Kentelki inv.]. *1699:* Jnnen penigh Continualvan dolgunkat, menenk be a szalonnás házban … két ajtokon … Itt talaltatott … Tar szekérre valo roszsz Ernyö Nrö 1 Kisded hago lajtorja nro 1 … Tömlö turó Nro 1 Sóós Orda désastul Nro 1 [O.csesztve AF; LLt]. *1712:* az het tömlö turot uram adtam 39 forinton es negjven nyolcz pezen (!) meg vagjon hatra az araba tizenket forint azt is, mihent fel vehetem ki küldöm töbel egjüt [Kászon Hsz; BCs]. *1725:* (Találtunk) egy Csöjü Lombikos Csöbröt két Liut egy fél Tömlö Turot [Beresztelke MT; Eszt-Mk 5].

Szk: *harmadévi ~.* *1632:* Harmdeui teömleö turok N 103 [Fog.; UF I, 173] * *köménymagos ~.* *1682:* ez idei Kömenymagos Tömlö Turo nö 2 [Fog.; Utl 14]. *1684:* Kömenj magos Tömlö Turo nö 2 [Porumbák F; Utl 23] * *nyári ~.* *1684:* Az ell mult nyárj teómleó turo vagyo(n) Nr. 12 [Drassó AF; LLt 13/5]. *1687:* Nyári és öszi Tömlö Turo nö 13 [A.komána F; Utl] * *öreg ~.* *1675:* Ket öregh Tömlö Turo [Dés; Borb. II] * *öszi ~.* *1684:* Eöszj tómleó turo vagyo(n) Nro 2 [Drassó AF; LLt 13. 5]. *1687:* Nyári és öszi Tömlö Turo nö 13 [A.komána F; Utl] * *senyvedt ~.* *1632:* Semmire kelleö reghi seniuett teömleö turo [Fog.; UF I, 173] * *tavalyi ~.* *1672:* Tavalj Tomlo Turo nro 1 [Alvinc AF; Utl].

tömöri a Tömör (Somogy m.) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tömör; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tömör: Tömörröl származó; (care este) originar din Tömör; aus Tömör stammend. **Szn.** *1551:* tomory Gocrg [Torda; SLt QR. 2].

tömött 1. sürü, kemény; îndesat, compact; dicht. *1815:* Az igen tömött, agyagos, szivájkos, és követses földbe meg szorulnak ã gyökerek, kevés és apro gyümöltsöt teremhetnek [Kováts Sámuel: Utasítás a' Krumpi termesztésére h. n.].

Sz. *1710:* Harmadik rendbéli kenyér Roggenbrot volt, és szinére nézve mint a szederjes vagy fekete posztó, nehéz mind a só, tömött mint a szappan, az ember nem is szelheti, hanem a késsel apró lepény vagy szeletekre reszeli [BÖn. 575–6].

2. sűrű növésű; crescut des; dichtbewachsen. *1793:* (A) Vetésnek … szemmel láthatolag is jol meg tettzett az a része volt a' több részénél … a' közepén ritka, de also részén mind végig jo tömött Buza volt [Mezőbánd MT; MbK XII. 96]. *1825:* ezen Berek olyan Sűrű és tömött volt, hogy a' Medvék is el lakhattak volna benne [Szentdemeter U; Told.]. *1860:* a' nagy erdő, gyertyán és bikkfákkal a' tetején megnyesett gyertyánfák gyéren közte bikfa is, alja bokros, a' közepe felé nagy tisztásokkal, alább néhol kigyeritett néhol elég tömött vastag és fiatal bikfákkal [Székelyszállás U; EHA].

3. sűrű; dens; dicht. *1799:* setét gesztenye szinű nagyon tömött Haju [Dés; DLt nyomt. kl]. *1805:* Egy igen kisded tömött farku fekete Kantza Ló, a' nyakán egy nagy Holttetem vagyon [DLt nyomt. kl]. *1807:* Személlyes Le-irása … Peretsenböl[a] Tolvajság vétkéért el-szökött Jósef Jakab nevezetü Sidonak Ki-is alatson termetü, széles mellyü, szöke piros ábrázatu kondor gesztenye haju (!), nevezetö forma kék szemü, tömött bajuszszu [DLt 101/1808 nyomt. kl. – [a]Sz]. *1811:* Farka vastag, 's tövig tömött szőrössége Diszes, 's Krupra áll, földet seper vége [ÁrÉ 158 gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való jó lóról]. *1815:* Rostás Ádám … tömött vastag szakállu, mellyet két három Holnapig meg hágy [DLt 305 nyomt. kl]. *1821:* Petter János erösz vagy is tömött szemöldökü [Dés; DLt 631 nyomt. kl]. *1823–1830:* A deákoknak nem volt szabad a kollégiumon kívül horgas fésűt hordozni fejeken … a fésűt a felszegezett kalapba dugták, s ott hordozták, hogy mikor borzosodtak, megsimíthassák … akiknek tömött és éles hajok volt | a fö közepét nem nyírták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt haja, közbe-közbe egész fején meggyérítette, ez is calamistrálás volt [FogE 67, 108].

4. sűrű szövésű; tesut strîns, des; dichtgewebt. *1684:* 1. Egj par Agjra való reeze forma fejeres az edgjik Vastagab. 2. Egj Agjra való tömött rosás … 7 [UtI]. *1768:* Mives nagi Tömött gyolcsból való elö ruha négj [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1839:* A' rüdeg sertés ol, tömött sövény fonásbol, Karoba fonva, szalmával fedve, elötte lévö váluval [Mezőszilvás K; TSb 2].

5. köpcös, zömök; îndesat, bondoc; gedrungen. *1811:* A' Hidegnek ki van téve Kurlandia Ezért az ö testek oly' izmos és tömött, Erösz a' termetek [ÁrÉ 73]. *1815:* egy kisded tömött alkatásu fako szörü, 8 esztendös Lo [Marosnémeti H; EMLt Conscr.].

tömötten sűrűn; dens; dicht. *1798:* iten ezen Esztendöbe Sem termet s nem gyül igen sok Széna a mint kellett volna; Az Száraság mián nem költ tömötten [Mezőbodon TA; IB]. *1814:* mondottam hogy vessük ugyan tömötten, mivel külömbül semmire kellö lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarlo zab termés lett [Buza K; LLt Csáky-per 131/38].

tömöttetés tömöttebbé/sűrübbé tétel; acțiunea de a face mai dens (prin completare); Verdichtung. *1827:* emlittik … a' Szöllö Helyek Gyérebb hellyei szorgalmatos tömöttitését [Koronka MT; Told. 34].

tömöttség 1. sűrüség; densime; Dichte. *1860:* Ezen gyérségen felyül a' Kende völgy tetejéig illö tömöttséggel nött szálas cserefákkal, ennek alja a sürüség miatt nem gyarapodhatik [Szentdemeter U; EHA] | (A) bükkes erdö … felsö része illö tömöttséggel, alsó része pedig kigyeritett, vesszös erdö [Szentdemeter U; Told. 21].

2. (sokatmondó) szükszavúság; concizie, laconism; Wortkargheit, Lakonismus. *1879:* (Macaulay) bámulatos irályának az a tömöttsége finomdad lágyságával vegyítetten; tudásának roppantsága mellett az a lelki rugékonyság, mely bizonyos tárcaszerüségben nyer nyilvánulást [PLev. 51–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tömpe pisze orrú; cîrn, stumpfnasig | alacsony, zömök testü; îndesat, mic şi gros, bondoc; niedrig, stämmiger Körperbau. *1807:* Sajtos Von … tömpe szélyes orru [DLt 856 nyomt. kl]. *1816:* Jepure Vonutz … tömpe vastag orru [DLt 376 nyomt. kl]. *1829:* Thomás Ferentz … tömpe orru [DLt 643 nyomt. kl].

Szn. *1573:* Tempe lazlo [Kv; TJk III/3. 415]. *1582:* Teompe Janos [Kv; Szám. 3/VIII. 14]. *1584:* Theompe Ianos [Kv; TJk IV/1. 352]. *1585:* Tömpe Janosset [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1591:* Theompe Janos [Kv; TJk V/1. 78]. *1598:* Teompe Miklostol [Kv; TJk V/1. 181]. *1599:* Nicolas Theompe Karoly Hungarus. Joannes Theompe hungarus mercator [Kv; KvLt III/97 Vegyes ir.]. *1602:* Theompe Miklossal [Kv; TJk VI/1. 589]. *1609:* Teompe Janos [Kv; Szám. 126/IV. 399].

Án. *1757:* Egi par: Szugár, a masik Tempe … 5 esz(ten)dösök (ökrök) [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Vö. a *tempe* címszóval.

tönk rönk; buștean; Klotz. *1641:* arra tiltotta, hogi a peres heliról az teönkökött el hordgia [HSzj *tönk* al.]. *1651:* mikor teönkeöt vittwnk [Lisznyó Hsz; BLt 53]. *1752:* az Toplitzai hegyeken vágtuk a fenyöfakot kit tutalyn(a)k létznek és tönknek … és azon tönkököt Nyaratszaka ki vagta [Holtmaros MT; Told. 37/44]. *1806:* Tönköt fogo harom vas kapots [Bodola Hsz; BLt].

Szk: ~ *metszeni való fűrész.* *1688:* Edgy tönk metszeni valo fürész [HSzj *tönkmetszö-fűrész* al.].

tönköly tönkölybúza; Triticum spelta; alac, tenchi; Dinkelweizen. *1585:* minden Majorsagokbol es dezmabol, Meny keobeol Arpa, zab, Alakor, theonkeolj, Len, kender, és Keoles lutot kezeheoz. Ez legien prouentussa Irasanak elseo Capituluma [Kv; KvLt III/19 Vegyes ir.]. *1587:* Teonkeolt Veottem 16 Febr. Egy keobleott veottem d. 36 … Vetettem egy keobeol Teonkeolt Melybeol leotth kal: 46. Ezt Chyepeltetem el leott beleolle Chyepleo reznelkwl Cub. 5 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 23, 25 Szabó György isp. m. kezével]. *1589:* 3 Septembris … vöttem a' diznoknak teonkeolt ket keobleot f. – d. 70 [Kv; Szám. 4/XI. 48]. *1592:* 24 february … Az Restantia zabbol chepeltettem ki Cub 45/2 Alakort chepeltettem Cub 11/3 Teönköly leöt cub 8/6 [Kv; Szám. 5/XIV. 383 Eppel Péter sp kezével]. *1610–1718:* a Köblösön kell érteni minden Buza, Rozs, Arpa, Tönköly, Alakor, Zab, Köles, Törökbuza, mezőre vettetett egy köblnyi Gabonaföldet [Kolosváry-Ovári I, 45 Msz-i const.]. *1683 k.:* Minden Nemes ember Diosadban Tota et integra Decimat ad az Pastornak mint szinten az Baxai Nemesseckis; Ha peniglen vetese ninesen ket ket veka buzat ad. Az integra decima penigh jár Buzabol, Alakorbol, Arpabol, Zabbol, Teönköllyböl etc. mehböl, Báránybol, Borbol etc. [Diósad Sz; SzVJk 156]. *1695:* Zabnak, Tönkölynek, Alakornak vékája 30 pénz [Kvh; HSzjP]. *1745:* Seminatio … Tönköly Met. 2. Zab Met 48. Borso Met. 3. Lentse Met. 3. Törökbuza eddig[a] Met. 1 de még vetnek [Karácsonfva AF; Told. 18. – [a]Április végéig]. *1805:* Mlgs Groff Nemes Joseff Ur ö

Nagysága parantsolatyára adtam … 10 veka Tönköllyt [Szamosfva K; BLt 12 Sigismundus Weres (73) rector ecclesiae unitariae vall.]. *1843:* Ilia Sándor … meg becsült javai … Egy kicsin csomo buza … 6 Rf … Egy kicsiny malac 2 Rf Egy kicsiny Tönköj 1 Rf 20 xr [Bágyon TA; KLev]. *1844:* Fodor Josef Ur a Fölgyének az oldalárol a tönköllyit le kaszálta [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *fejér ~.* *1752:* Igen Zabos Fejer oh Tönkölj volt in summa Gel 6 1/2 [Esztény SzD; Told. 25] * *szalmás ~.* *1848:* Szalmás Tönköj … Szemes tönköj [Sztolna K; LLt] * *szemes ~ → szalmás ~* * *veres ~.* *1647:* Buza … Teonkeoly … Keoles … Alakor … Veres Teonkeoly … Zab [M.királyfva KK; BK 48/16].

tönkretesz romlásba visz, elront; a strica/distruge; zugunde richten. *1891:* Annyi jó még megmaradt a szerkesztés mellett is bennem, hogy az emberek kicsi örömeit nem szeretem rontani. De … tönkretettem az egészségemet [PLev. 155–6 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tönkretétetett elpusztított, haszontalanná tett; distrus; kaputtgemacht, zugrunde richtet. *1848:* tsak nem meröben tönkre tétetett, és igen is kevés részetskét ki véve, a' melyet a bajosabb hozzá járulhatás tarthatott meg … igen is nagyon el pusztult Erdö [Gyalakuta MT; EHA].

töppedt aszalt gyümölcs; fructe uscate; gedörrtes/welkes Obst. *1847:* nov. 1-je és 2-ika Töppedt készitéséhez szükséges áldák (!) és azakhoz valo lészák készitésével telt [KCsl 13].

töprenkedik gondolkodik; a se gîndi îndelung (la …); brüten, grübeln. *1662:* (Bethlen István) hogy az asszonyt nem kaphatta s kézre nem kerithette volna, azon haszontalanul teprenkedvén, bándkódván, pusztán hagyván az házat, ugyan más éjszaka úgy mentek ki belőle | Az városnak … csak egy lépésnyi sánca, egy sorompója nem volna, hanem minden utcáin széltében seregestöl ki- s bemehetnének rajta nagyon töprenkedvén, a jelenvaló lakos nemesség – s katonaságnak … szemekre is hányja vala [Skr 154, 449]. *1664:* Mi akkor az ország gyülésébül úgy jövénk, a mint mentünk, azultátúl fogva csak teprenkedünk, mint legyen hazánk megmaradása [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. *1670:* Fogaras várához mint bizzék s ö nagysága is eleget teprenkedik rajta [TML V, 8 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1736:* egy szekérkerékböl titkon az szeget kiveszi; az több asszonyok kacagják, hogy amaz egyedül teprenkedik [MetTr 419]. *1853:* A' maga gyendelkedése kedvetlenül hatott a'szegény Öregünkre is, ki különbenis magáért untalan töprenkedik, sir [Kv; Pk 7].

tör 1. eltör; a sparge; brechen. *1710:* A monasteria ellenében ugyan hajdúkat tétettem, akik a borvivöktöl borokat elvonták, edényeket törték, rontották [BÖn. 875].

2. betör; a-i sparge cuiva uşa; einbrechen. *1638:* az Czirkalok jöuenek reajok, szittak rutul cöket teörtek az aitot reajok [Mv; MvLt 291. 132a].

3. betör/zúz; a sparge; brechen. *1680 k./1715 k.:* A hizelkedö Táncz, dolorral tör fejet Harczon vitéz kardgya honorral széd fejet [Rosnyai, HorTurc. 174].

4. megtör; a zdrobi/pisa; brechen. *1584:* (A gyermeknek) ige(n) zepen megh zewriek az feredeyet … Annakvthanna teoriwnk makot es keniwk be a' giernneket es mossuk le a' feredeo vizbe [Kv; TJk IV/1. 276]. *1609:* az Hus Taligassal hoszattu(n)k egy szeker Adgiagot hogy teortek, Niomtak attu(n)k d 16 [Kv; Szám. 12b/IV. 119]. *1632:* Vagion negy kwlwis, kiben keölest es Len magotth teörnek, az vamiath olaiul es kasaiul az varba(n) administralliak [Fog.; UC 14/38. 110]. *1639:* egi kis bors teöreöben borsot teöreök vala s monda Ura(m) hogy teörjed ha teöröd mert nam nincz vege [Mv; MvLt 291. 196b].

Szk: *apróra ~.* *1811:* De nagy a' büntetés, ha hibába érik, Mert Mosárba teszik, és apróra törik [ÁrÉ 113] * *liszté ~.* *1757:* A melly Vénákban az Arany indivisibiliter vagjon … Lovakan, kósárokban le horgyuk a' Stompakhaz, s ott Pöröljekkel alma és dionyi quantitásokra meg rontyuk apránként a' Stompra bé töltyük, 's hogy aprobra törödgyék vizet botsátván 'a Stomp Ládájában liszté törjük [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

Sz. *1574:* Dorothia Hwszar Imrehne Azt vallia hogi hallota Adam Mongia volt agostonnak hogi Thormat teor orrah ala [Kv; TJk IV/3. 345].

5. rongál; a rupe/strica; zerbrechen, zerstören. *1632:* ez alat mys berekezteök Zakmarit, az uta(n) ereössen rugta teörte az ajtot Erdeli Mihok … beleöl Zakmari Palis ereössen szaggatot bennünket [Mv; MvLt 290. 78a]. *1699:* törik vala a kertet [Rücs TA; RkAk 344]. *1788:* jöjjen ki Mert ugyan törik az kertet [DLt].

6. beletör; a rupe; brechen. *1593:* Breiber Lazlo vallia … az en leaniomnak hon nem leteben, akartak ladaiat meg nittni, mikor az en leaniom megh Intot, meg esmere az kolchot az kit az ladaba teorue talalt [Kv; TJk V/1. 325].

7. neki/reátámad; a ataca (pe cineva); angreifen. *1582:* mikor az papok gwlese el wegezeodet wolna nekemis teortenek mennem Feyerwarra egj paranczioladert es Jso Ambrusnewal fogadank kette(n) egy zekeresz [Kv; TJk IV/1. 59f Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzony vall.]. *1583:* Kowach Ianos … vallia … Monda erre az Zilagi Janos felesege, De vgmond vgia(n) Ige(n) teorteök ty reank es az en Zegeny Vramra vg Irighettek hog ha lehetne meg Ennetek [Kv; TJk IV/1. 194]. *1585:* Kadar Boldisar vallia, Latam hogy a' legheny Az Azzonra there es a' chakanniat hozza wthe [Kv; TJk IV/1. 473]. *1592:* Kis Georgi … vallia … Tudom eztis hogi Ceklas Mihallial Igienetlenkedet, es feniegette, megh lad te vgimond esse lelek hogi ram teorz, de ne(m) ezel megh hid sokat [Kv; TJk V/1. 209]. *1613:* Eo felsege[a] Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzetett le eziendesiczien … Modot kereseuen benne, hogi eggik nemzett az masikra teoruen, buzutt wzny ne ereolkedgiek [KJ. – [a]Báthori Gábor].

Szk: *vki életére ~.* *1679:* soha többé Erdély határába életbe szabadon nem lakom, ha nem tudom micsoda assecuratióra mehetnék is bé, bizony errül gondolom hogy igaz, hogy Kegyelmed soha nem ír, ott pedig gonosz akaróim életemre törnek [TML VIII, 560 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

8. létrehoz; a realiza; hervorbringen. *1715:* az Himberke nevü helyb(en) … irotvánnya maradot néhai Kocsis György-(ne)k, az … feleségével törtek irották bokorbul [Koronka MT; EHA]. *1723:* Nemasági uram … nem gondolt az üdövel töretlen uttal ki hajtotta hogy Taploczara menynyenek, elis mentek … s majt két nap bajoskottak az uttal, de ugyan Csak viszsza kellet jöniek akkor hanem az utän törtek utatt késöre [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.].

9. csépel; a îmblăti; dreschen. *1579:* Azert eo kegmek wegeztek hogy zereda nap az Swteok wehessenek Bwzat de ily moddal hogy ketteot vagy negyet walazzanak keozzwl-

lek kik Az Bwza keozót Iarion es aruyat zakazza es teorje az teobby penig bwntetes alat oda ne meryen Menny [Kv; TanJk V/3. 188a].

10. tilol; a melita; brechen, schwingen. *1767:* Aztatlan magvas kender kalongya 3 és fő 10. Virágos kender törve kalongya 2 és fő 12 1/2 [Kapus TA; Berz. 5. 36. P. 2].

Szk: *kender ~ni. 1570:* Kallany fabianne Orsolya hythy zerent Azt vallya; hogi ez elymwlt heten Ment volt eo hozzaia ... Az lean es valamy kender Theorny walo Swlkot ker volt Theole [Kv; TJk III/2. 88].

11. *~i magát* aggódik; a se frămînta/îngrijora; Mühe geben. *1584:* Anna Maradek peter felesege vallia Hallottam az Doroczy Ianos feleségetcol ezt: Im vgmond ha az Vramnak holta teortenik, meeg az hammas fazakunk sem marad, ezenkeppe(n) sokat sapitot es teorte magat minth Azzony allat [Kv; TJk IV/1. 309]. *1660:* Édes kedves Feleségem, ne törd magadat, ne búsulj, jobban adja Isten, hiszem ő felségét [TML I, 483 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1662:* Vala már előttök ezen fiok házasságának állapotja, mellyben hol s kit találhatnának, ki hozzá illendő s keresztyéni vallásával is egyező lehetne, éjjel-nappal istenes keresztyén szüléi magokat azon törik vala [SKr 196] | szerelmes édes gyöngyörűséges (!) Feleségem, ne törd magad az felettébb való búsulással, sírással [TML II, 224–5 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* Én is, Isten velem lévén, semmit sem késem. Istenért, édesem, ne törd magadat, és tudósíts [TML II, 618 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Az dézmán ne igen törje Kegyelmed magát, ő nagyságokat is ne felettébb búsítsa [TML IV, 599 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Az úrnak izente Dienes úrfitól, hogy ő eleget gondolkodik rajta és töri magát, mint szintén az úr, hogy ha igaz hazafiai, miért és mi okon kell úgy égetni, de soha fel nem találja elméjében, miért eselekszik [WIN I, 563].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i az elméjét* töpreng, gondolkodik; a-şi frămînta capul/mintea; sich den Kopf zerbrechen. *1677:* En az miolta az Buda János uram szolgája megjött, eléggé törtem hitván elmémet, de ... csak jó jelnek tartom, hogy urunktól ő nagyságától az urak közül kiván bé edgyet az vezér [TML VII, 408 Teleki Mihály a tanácsurakhoz] * *~i a fejét* töpreng, gondolkodik; a-şi bate capul; sich den Kopf zerbrechen. *1662:* az igaz jónak s kegyességnek bevételében álljon minden mesterkedésünk, s abba törjük fejünket [SKr 718]. *1670:* Bizony dolog, én eleget törtem az fejemet, hogy mindenik várban jusson az búzának elszállítása, de semmi képpen nem lehetett [TML V, 355 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1789:* tsak kofasággal kereste kenyerét[a], egyeben nem törte a fejit [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A szóban forgó székely asszony]. *1840:* jobb volna Ferenczi Urnakis adosságai le-fizetésén törni a' fejét ne-gyanakodjék oknélkült [Dés; DLt 277 Balogh László foly.] * *~i a lelkét* rágódik, gondolkodik; a se gîndi, a medita; grübeln. *1662:* az igaz hívek nem annyira a kemény csapásokon törik, faggatják lelkeket, mint azon, hogy vétkeztenek [SKr 700].

13. (betegség) kinoz vkit; a chinui; jd ist von Krankheiten geplagt. *1574:* Molnar Kelemen hity vtan azt vallia hogi ... az Betegseg Ieot Rea az kezdy teorny, az zowais meg valtozig (!) [Kv; TJk III/3. 384].

Szk: *~i a nyavalya. 1722:* Pap Peter fia, Vánka; utánna menvén egj loval, le tapodtatta az földre, ott bottal meg Verte, meg írt leánykámat ă nehéz nyavalya iyedségébe(n) törteis; vgj annyira meg ijedte(m) volt, hogj meg sem gjogjúl nyavalyás leánykám [Kecsed SzD; TL. Marosán Lup (50) vall.]. *1775:* Köntzei Sándor Uramot a Nagy Nyavalya annyira rontya, töri mely miat ... vigyazat nélkül nem lehet [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Tomas Oláh (32) jb vall.]. *1831:* Fodor Péterné hozám jőt, mondván nékem hogy: Székelly Farkasné Asz(szony)nak, bártsak a gunyájából valami kítsit kaphatna hogy füstölné meg a Léányamat vélle, mert a Nyavaja tőri a Székelly Farkasné meg Verése mián [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan. Nahájmel (!) Károllyné Lajos Borbára (29) vall.] * *~tön ~i. 1710 k.:* Halála előtt circiter hat héttel egyszer az ágyán ülök, néz a kárpitra s mondja a deák szót „quare" (deákul pedig ő nem tudott) és mindjárt kiüté a nyavalya, mely haláláig hol gyakrabban, hol ritkábban törtön törte, s elalutt belé [BÖn. 744].

14. *~ve* nehezen, helytelenül; foarte slab, greu, greşit, incorect; gebrochen, schwer, falsch (sprechen). *1831:* Cimbor András ... beszél jól magyarúl, törve oláhul [DLt 659 nyomt. kl].

tőr[1] *átv is* szúrófegyver; pumnal; Dolch. *1574:* Zeoch gërgy Azt vallia hogi ... fegweret kezebe vezy Megien az Aytora hogy Be Akar Menny az Ayton, Archwl Ieo egi Ember Rea ... de Nem zol semyt Rea, hanem hozza gyak a teorrel | Takach Istwan, Es az felesege Margit Azt valliak hogy ... az Ablakon ky Tekintnek, lattak hogi az ky zitkozodik volt az ablak alah Iwt es Mezitelen zablia vagi teor volt kezeben [Kv; TJk III/3. 357]. *1588:* Annak felette egy igen nagy kereztes hegyes teory wala Kopaczinak arra tetette az kezemet vgy esketet meg engem hogy soha meg nem haboritom ez dologert az Sombori Jobagiat [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1653:* Onnat tágos helyre által mene a császár. Megszéledénk mi is de azoknak a kengyelfutójok vonogatták ki az ő hegyes tőröket ki az én kengyelemből, és az ő kengyelekből az én hegyes törömet – oly nagy vala a szorongás [ETA I, 134–5 NSz]. *1656:* írod, hogyha <az> hegyes tőrödet meg csináltattam, az melyet Vér Ferencz <adott> [TML I, 19 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* Édes Uram Rédai uram az másfél száz tallért megadta. Az hegyes tőrt, azt mondta, hogy az társzekeren vagyon s nem tér hozzá [TML II, 118 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* Meglátá mindazáltal Isten az égből ily nagy háborúban is és megszáná a nyavalyás és földre tapodtatott keresztyénséget, és a tüzzel-lánggal gerjedező tőrt hüvelyébe fordítá [SKr 104] | Van itt velem ... egy aranyos hegyes tőr, egy paraszt hegyes töröm, az turbámban fejér ruháim [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1667:* Minap is szigeti jobbágyit ő nagyságának az ő kegyelme katonai hegyes tőrrel kergetvén, megfogták s hat forinton bocsátották el [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz]. *1674:* az Bánfi Dienes romlásakor hozattam bé, töttem bőr ládában, a fenekere, egy ezüstös kardot, hegyes tőröstől [Beszt.; WassLt 72/6]. *1711:* 4 Nyeles Tőörk (!) ... –//24 [ApLt 5]. *1774:* egy hegyre véres tőr szállott le nagy fenyegetéssel és az hegy rettenetesen megszakadozott, mint a vár szállás előtt [RettE 328].

tőr[2] **1.** csapda; capcană; Falle. *1666/1751:* Articulus Anni 1666 Az Paraszt ember Tőrrel, és Tsövel, sub poena flor. 12 meg tiltatik ă Vadászattol [TLev. 11/1. egy-i végzés Adalbertus Somljai kezével]. *1710:* Bolondság volna a tőrben akadt madárnak körme közé akasztani valakinek ujját, mert amazt sem szabadíthatja meg, maga is, eljövén a madarász, együtt a másikkal megfogja s megmellyeszti [CsH 107]. *1751:* Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionáta

Nobilitásbol lesznek Puskajok el vetessék; hasonloképpen Valamint Puska Kopokkal valo Persecutioja a Vadoknak ezektöl el tiltatik, ugy Hálo Tör, és egyebb akárminémű Instrumentumokbalis Vadat ejteni, fogni, szabad nem leszen [TLev. 11/1 ogy-i végzés].

Szk: *város ~e. 1588:* 22 Marty ... Az varas teorit hogy meg tiztitotta Chyzar Ferencz attam d. 25 [Kv; Szám. 4/I. 25]. *1589:* 23 (Juny) Az varos teorit tiztitattam megh Czizar ferenczel, attam teolle d. 25 [Kv; Szám. 4/X. 25].

Sz. *1662:* Az paráznaságra vetemedett buja ifjú, azt mondja Salamon, hogy amikor legbátrabban megyen a bünre, akkor üti által a nyíl az ő szívét, akkor akad, mint a goromba madár, a törbe [SKr 712].

2. *átv* veszélyes helyzet, kelepce; capcană; Fallen. *1805:* Azt irja Ngod hogy en valamelly Szép Kis aszszonynak a' töriben akadtam és réméálom magamot, én a' hellyett utaztam és annyit lavagoltam a' Ngod bajáb(an) hogy a' faramis majd petrificalodott [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Szk: *veszedelmes ~. 1678–1683:* az vilagh sok fele vesedelmes törei közöt ugi kel iarni, mint az mezitlabos ember az töviszek közöt [Ks Kornis Gáspár kezével].

törcsvári a Törcsvár (F) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Törcsvár/Bran; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Törcsvár/Törzburg: **1.** Törcsváron levő; din/care se află la Törcsvár; in Törcsvár befindlich. *1677:* Törcs Vári jószág mindö Fiscalis és Vármegye közzé valo contributiotol immunis [AC 270]. *1710:* beküldvén egy részhadat az törcsvári sánczban levő németekre, a marusszékiekkel együtt levágatá s dissipólá | Egy Rácz Popa nevü kapitányt föbenlöttek vala a kurucok, sebesen ide hozák, meghala, s nagy militáris pompával a commendáns eltemetteté. Csakhamar azután a törcsvári rationista, Hamar Ferenc ... Brassóból kimene Törcsvárára, felmehet vala éjszakára a várban, ott senki sem bántotta volna, alatt marada a vámháznál, éjszaka a kurucok rámenének, megölék, a testit behozák Brassóban, s itt temeték el [CsH 222, 378].

2. Törcsvárra vivő; care duce la Törcsvár; nach Törcsvár führend. *1710:* Mikor egynehány hétig a Bozzán táboroznánk, Törcsváránál is lévén a marusszéki hadakban, Thököly Imre nem a bozzai útra hanem törcsvári út felé indula [CsH 222].

3. Törcsváron kirótt; care a fost stabilit la Törcsvár; in Törcsvár auferlegt. *1663:* Az öcsém Cserei Farkas vram ... hogy elmene jelenté, Ngtok az törcsvári harminczadnak gondviselését ő kglmének igérte kegyelmességéböl; aszt mondta vala, hogy Ngdnál jegyzést hágy, kit kell rationistának állítani oda [Mv; SzO VI, 287 Cserej György Bornemisza Anna fej. asszonyhoz].

4. Törcsváron viselt; (funcţie) deţinută la Törcsvár; in Törcsvár geführter Titel. *1671:* En Rosnyai Lőrincz ... vallaltam fel az Törcsvári Rationistaságot ... az Gabonán, és egy forintnál aláb harminczadlot marhakon kivül pecsetes czedulát adok [Törcsvár F; BfR].

tördel 1. (darabokat) letör, letördel; a rupe rînd pe rînd; zerbrechen, kleine Stücke nacheinander brechen. *1765:* elis menének az Pinczében, otis a magájébol Tisztarto Uram inya adatt, ott lévén a Pinczében valami rosmarint Törödelni kezdék a görögök, melyre monda a kolcsár, hogy hadgyanak békét a rosmarintnak, mert az (!) tölle számban kérik [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. *1807:* itt a kertekben gyümöltsöt szedtek ... hajgálták tördelték rongálták vesztegették a fákat [Kakasd MT; DLev. 3. XXXV. 13].

2. megrongálgat; a rupe/deteriora; beschädigen. *1591:* Doma Andras vallia ... lattam hogy az eo giepwien volt jele az barmok be menetelinek, mert az eo giepwiet teordeltek saroztak vala az barmok ahul be mentenek [Kv; TJk V/1. 168]. *1746:* huszár Dávid ... sövenyemet törödölte [Kersec H; Ks. 112. Vegyes ir.].

tördelt összetört; rupt în bucăţi; zerbrochen in kleine Teile. *1561:* senki el metelt aran forintot tordeltet Se semmynemw lopot ezwstot es aranyat ne meresl'en venny [Kv; ÖCArt.].

töredék 1. *fn* **1.** letördelt darab; frîntură, crîmpei, parte ruptă din ceva; Bruchteil, Bruchstück. *1612:* az Arannak Ezwstnek is plicben es egieb fele massàban auagy Porban teoredekben, Orzagünkbol ualo ki hordasat minden rentwl interdicaltuk vala | senki Plic Araniat Ezwsteott, es Toredekbeys ... ki vini ... hirwnk nelkwl szabad ne legien [Kv; PLPr 1/3. 2, 2 fej.].

2. törek, törmelék szalma/széna; resturi de paie/fîn; Bruchstück von Stroh/Heu, Rüttstroh. *1706:* Az Polyvát és Töredéketis mind ell adta [Zoltán Hsz; KvAkKt 261]. *1731:* Csüres kerteiböl eleitöl fogva mikor, ki, mit, és menynyit lopot ... szalmát szénát töredeket vagj egjéb akár mi nével nevezendö naturalét [Marossztkirály AF; Told. 24]. *1737:* Ökör Istállo Végénél ... partim Török buza szalmával, partim buza szalmával fedett Pollyva Kút, mellyis most teljes Töredékkel [CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. *1746:* (Egy idegen ember) az A. ö Kglme ki hordott töredékét az Szántó földén elégette ... Géczi Dávid Vr(am) mint P(rinci)palis az elégett Töredék helyén két annyit hordasson és hordgyon az elégett szánto föld(ne)k reficialására [Torda; TJkT III. 93].

II. jelzöi haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** törött; spart; gebrochen, zerbrochen. *1595:* Sombory Gabornak ... Egj ezwsteos Aranjas zekerche valamj theoredek kalanokkal [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1596:* valamy teoredek ezewst gombok, es egy hiwz keoreomis keozte Nyom ... m o p 25 1/2 [Kv; RDL I. 65]. *1608:* Valami Teoredek Ezwst approlek, Cziattok Gombok, es Boglarok Eggiwtt nio(m)nak m 2 p 37 teszen u(alc)t f 22 d 16 [Kv; RDL I. 83].

2. vminek része; parte (izolată de ...); Teil von etw. *1732:* edgy dölö félben állo sövényböl valo töredék pajta [Nagyiklód SzD; Told. 11/67] | a Csürös kertben ... bal kéz felöll gyalog kertel szakasztottanak ki téli okolnak valo hellyet marhák számára, ugyanott elébb, edgy dölö félben állo, sövényböl valo töredék pajta vagyon [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51].

töredékezüst törött ezüst; fragmente de obiecte din argint; zerbrochenes Silber. *1582:* Jlona Eothweos Gheórgne vallia ... Az feleseghe Annya mikor perlet Zilagiwal Akkor hozot Apro theóredek es ky egetet ezwsteót es hithwan theóredezet kapchot(is) ... Mondwan hog Igen el Zegenyedeth [Kv; TJk IV/1. 26]. *1595:* Valamy Theoredek ezwst M 1 p 34 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1617:* Egi buza viragos kesentiut valami teoredek ezwstel [Kv; Pf]. *1637/1639:* valamj Teoredek Ezüst nyom mindenesteol m. 1. p. 15 ... f. 22 [Kv; RDL I. 111].

töredelem törés; rupere; Bruch. *1590:* miertt hogj Ezekett semi wettkemert meg czielekette az alperes az decretumba meg Jrott penatt kówetem rajta Erette, werem hwllasaert es cziontom töredelmeertt hwzon Eott forintig zolok hozza Erette [UszT].

töredelmes 1. bůncit/vétkeit bánó; care se căiește; reuig, bußfertig. *1710 k.:* Hogy férne hát az Isten véghetetlen jóságához, majestasához, hogy engemet az ő lelke vezérléséből hozzá megtérni igyekező, hozzá folyamodó töredelmes bűnöst ... úgy megesúfolt volna, és így bocsátott volna ... az ördög csúfságára [BIm. 1034].

2. alázatos; smerit; demütig. *1710 k.:* a pokolnak legalsó fenekéig megalázódott töredelmes szívvel, lélekkel [BIm. 1036].

töredezés 1. repedezés; crăpătură; Gebröckel. *1647:* az öreg Böltban be menven ... Ablakjaj jok; Edgjikben vagjon töredezés [Marosillye H; VLt 55/5415].

2. kitöredezett darab; bucată/bucățică ruptă; ausgebrochene Teile. *1749:* házához hivatván ... Hogj egj meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek ... az regi Statussara, épp voltára hogj redeallyon, ezen fellyül ... az töredezesi(ne)k potolására, Szarka lábak(na)k Correctiojara ... mégjen ... egj arany egj fertály [Kv; Told. 12/1].

töredezett 1. repedezett; crăpat (în mai multe locuri); gespaltet, aufgebrochen. *1615:* Egj Teörreödeözeöt Sarga mosdochka f – d. 12 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1627:* Egy Eöregh On tál. Ket közep On tál. Harmadik Egy teoredezet [Kv; RDL I. 132]. *1632:* Eöteödik ház ... Negy Ablaka hat hat Tablaba(n) ige(n) teoredezett N 4 [Komána F; UC 14/38. 123] | Felseö niari ház ... Niolcz ablaka hat hat tablaban negj tabla heaual, az teöbbys teöredezettek ... N. 8 [UF I, 171]. *1647:* Vagion Kiralyffaluan egy vy Uduarhaz, melyre nylik az Uczarol, egy eoregh Cziffra teoredezett deszkas kapú [Mezőkirályfva KK; BK 48/16]. *1656:* Harom teöredezet nyereg, edgik czontos volt; De el teöredezet az hatullya [Doboka; Mk Inv. 3]. *1679:* Szalmabol csinalt töredezet legyező nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1681:* Vas Csikoto jó 3 töredezett 1 [Vh; VhU 567]. *1692:* vagyon ... hitvan paraszt-kalyhabul foldozot töredezet kemenczc [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) ... Curiája ... Udvarára, nyilik az uttzárol, két felé nyiló, párkánjos fenyő deszkás kapu; de igen meg bomladozott, töredezett és elsorvadozott [Borberek AF; BfR]. *1749:* percipialta(m) valami rotthatt Töredezet sajtott Nro: 13 [Kv; Szám. 26/VI. 479]. *1793:* Az Kosesdi Postális háznal ... Posta sip vagyon 4. az 5dik rosz töredezett [H; Ks 78. XVII. 1]. *1830:* Kis Cseléd Szoba ... veresre festett ajtoja jo záru, sarku, és deszkáju, pádimentoma töredezett [Kv; Somb. II].

2. összetöredezett, összetördelt; rupt în bucăți; in Teile aufgebrochen. *1582:* Jlona Eothweos Gheórgne ... vallia ... Az feleseghe Annya mikor perlet Zilagiwal Akkor hozot Apro theóredek es ky epetet czwsteót es hithwan theóredezet kapchot(is) [Kv; TJk IV/1. 26]. *1587:* A D 1586 Meg ez el mwlt Zam vetelkor attanak vala zamveueo vraim valamj teóredeozeót czwsteot kin onnal es reszel valo forrogatas vala [Kv; Szám. 3/XXX. 2 Seres István sp kezével]. *1632:* Egy nagy rakas teöredezett Tegla [Komána F; UC 14/38. 119]. *1652:* Azon Iskatulyab(an) egy gyöngyes köves boglaros arany láncz, és más egy töredezett darab arany láncz [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.].

3. letördelt; rupt; abgebröckelt. *1823–1830:* Vagynak[a] kővé változott naturálék, nevezetesen 1 1/2 singes diameterű kővé vált fatörzsök, mellette levő töredezett ágaival [FogE 185. – [a]Drezdában a Zwingerben].

töredezik akadozik; a se exprima greu (într-o limbă străină); gebrochen sprechen. *1807:* Morvául beszél, németül roszszul, és töredezve [DLt 673 nyomt. kl].

törek gabona/szalmatörmelék; pleavă; Rüttstroh. *1633:* Uagion egi io boronaual fel rakot öregh chwr ket felöl valo odva negi szegeletin töreknek ualo kebele, az hejazattia megh kezdet rostásodni [Komána F; UF I, 314]. *1728:* Asztagotskáb(an) Majorsag Lenn Gesl. nro 404 ... Töreknek valo Saragja nro 2 [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petky Dávid lelt.]. *1742:* Szalmakról es Gabonak törekjéröl [Bh; Told. 25]. *1793:* A' Marhák ... akármi jö töreket vitettemis ki nem ették [Kv; JF 36, 372–3 Vég Mihály prof. lev.]. *1835:* az emlitett takaritani való gané nagyobbára törekbol állván, igen könnyü volt [Zsibó; WLt]. *1883:* Máté Istvának el adtam töreket fölözetet 2 napi dologér [Etéd U; NkF].

törekedés, törekvés 1. igyekezet; străduință, strădanie; Bestrebung. *1618:* megh tekentven mind az eo kgme cózuegy allapattiat es eö kgnekis ěbbelj teórekedesseket, ne igiekezuen karara[a] [Kv; RDL I. 105 Kowachoczy István kezével. – [a]Az özvegynek]. *1632:* meg Ertvin Janos deakne Azonyo(m) az mi törekedisunket [Markod MT; Berz. 15/XXIV. 13]. *1764:* Kurullyi jo (!) tudta ... reája valo kemény haragjokat és törekedéseket, mellyeket a' Falusi Gerendiek is ottan ottan notificaltanak Karollyi Uramnak hogy magara vigyázzon mert el Fogattyak vagy meg veretik [Nagysajó BN; Ks G. Simonffi de Magyar Bölkény (27) nob. equestris vall.]. *1792:* Hazánk Boldogságának elö mozditására Szükségesnek látnak, Hazafiui egész indulattal és törekedéssel véghez vitelekre köteleztetnek [Zilah; Borb. II]. *1896:* Tán Bátyám, ki észre szokott venni minden jó törekvést, észrevette is [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

Szk: *becsületes ~. 1618:* En Kowàchoczy Istuan ... Melly dologhból az eö kgmek beöczwlletess teorekedesset megh tekentuen mentem eö kgmek altal illyen compositiora Barbelly Martonne Azzonyomal, hogy eö kgnek adok f 200 kez penzwl [Kv; RDL I. 105]. *1896:* Jó célt szolgálunk és becsületes törekvéssel. Kérem, legyen segítségünkre – mint mindig fel szokta karolni a kulturális törekvéseket [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz]. *1899:* Ezt a becsületes törekvést, ezt a dühös munkakedvet, akaraterőt mi, fiam!, szegény emberek, kik szintén sokat kínlódtunk, míg valamik lettünk, becsüljük meg [PLev. 202–3 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *élete eloltására való ~. 1843:* Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ámbár a közhivatali szolga meg kinzásáért, 's élete el oltására törekedeséért, 's ditsekedéseiert közkeresct ala vetendönek véli [Dés; DLt 586. 27] * *jó ~sel. 1663:* az Istenért, jó szerencséjéért kérem Kegyelmedet, mentül hamarébb nyújtsa tetszését, és ha lehet, jó törekedésével vigyen valamit végben, ha nem lehet pedig, arrúl is mentül hamarébb tudósítson [TML II, 571] * *nagy ~sel. 1597:* Acz lwkacz chinalta megh wionnan Mindenesteol az hid kapwnak Emeleoyet, es az foliamokon az Mely hid wczan ki Takarodig (!) Mosth az Malom fele walo foliamon

chinalt ket hidat aũal egetemben igen Nehczen Nagy Torekedessel [Kv; Szám. 7/XIV. 107 Masass Thamas sp kezével]. *1606:* azert felete sok es nagi teórekedesel vetteók ere Czyakanj Balas vramat [Msz; BálLt 1] * *sok/sokszor való/ számtalan ~.* *1584:* Az Scipio adossagath az Bathiny Istwan sokzor walo therekedesere reank kellet(t) wenneonk [Gyf; BáthoryErdLev. 144]. *1592:* Boba Catus vallia ... Mikoron engemet kertenek volna arra, hogi mennek Radnai Catalinhoz, es kerne(m) hogi lenne engedelmesseggel Zabo Martonnehoz, sok teorekedesem vtan, monda nekem az leani ... vgi vagion hogi az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vetet [Kv; TJk V/1. 303]. *1614:* 14 die Augusti lõnk ismég szemben az pasával ... végre sok szántalan törekedésünk után meghajla [BTN[2] 76].

2. közbenjárás, támogatás; intervenţie, sprijin; Vermittlung. *1570:* chaky vra(m) Törekedeset Beochwllyk Mykeppen hogy Ennekeleotcis Beochwlleotek [Kv; TanJk V/3. 24a]. *1573:* Dienes deak vallia hogi ... az Bekenne fiat ... valamy pozto lopasert megh fogtak volt, Es eo teorekedesere zabaditotta ely Illes deak [Kv; TJk III/3. 52]. *1582:* Swweges Gergel ... vallia, Mikoron az Borbel Tamas Bezterczereol Ide Icowe, Akkor megh veres Peter Birodalmaba vala az Bornemiza haza ... Veres peter Igire az en theorekedesemre a' hazat, de vgy hogy Borbely Tamas Epiche, zepen tarcha, es Bathor haz berbe Tuggia amit rea Epit [Kv; TJk IV/1. 57]. *1583:* My Eleottunk, wgymint Arbiterek Eleot Egy feleol az wytezleo Almadj Gaspar zawaj, mas feleol Orros Kelemen palothkaj, Az my Theorekedesunkre es keozikbe walo zolasunkra Icowenek Illyen Igyenessegre es Bykesegre [M.palatka K; JHbK IX/21] | illik ... a yo zooth es törekedest megh nem wonny theölcõk [Gyf; BáthoryErdLev. 106]. *1592:* mikor en Zent Mihaly faluat s hatarat es Benchédy hatarth statualtatta(m) maga(m)nak vgy uagyo(n) hogy ez peres feóld akkor az A(ctor) kezebe birodalmaba volth, Jambor Atiankffiay teórekedessere Az A(ctor) en neke(m) kezembe ereztette [UszT]. *1602:* Az matyasnak az nagy Anya es az Anya Pap Kato, mi nekünk szolni kezdenek, hogy törekednenk Borso Gergelynel hogy ne öletne megh az matyast ... mellyet my sok törekedesünkre el vegezõk [UszT 14/49–50]. *1613:* Mikoron az első zolgalo megh nehezsüle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak hogy azt az tiztazatlan szemelt megh nem büntetted erette, sok iamborok törekedesere te hozzad viszza mentem [KJ. Joann. Csanalosj assz. vall.]. *1628:* Debreceni Janos halalra valo dologba, vgj mint lopasba talaltatua(n) sok Jamborok teorekedesere Beldj Keleme(n) vra(m) megi engedi halalat noha arra melto vala illiẽn oko(n) hogi eorcok Jobbagisagra adna magat [Uzon Hsz; BLt 5]. *1639:* Varfalvi Ersebet Aszzoni ... az mi törekedesunkre Rakosi Ferenczuek megh igire, hogy minden lora valo szerszamit poharait es kontõsit megh agia [Csombord AF; KCsl 148]. *1662:* Ím Váradot, Kovárt Pártiummal együtt kezünkből az ország törekedésére kibocsátjuk, ne vádoljanak minket, ha pogány jövén azoknak megszállására, nagyobb pusztulás következne a szegény hazára [SKr 474]. *1667:* Lazár Peter Uramís az mi törekedesünkre es keresünkre meg engede, és meg békélék ... Darabos Mihályval [Kv; Ks. 65. 43. 10]. *1710:* nagi Győri N: Horváth Györgi uram micsodas Sulyos rabságot szenvedvén Fogaras várában maga Feleséget kellett ott hadni miglen kezeseket szerzene magáért, arrol hogi Romai Császár eó Felsegihez valo Tökéletes hívségében meg marad, és mü előttünk reménkedvén az fen meg jrt személyeknek hogi Lennének kezesek, melly kezességre (: hogi hütit, Törekedésit, és siralmas könjörgésit sok izekben Láták az fen még jrt személyek :) rá Lépének [Cssz; Borb. 1]. *1713:* Tekintetb(e) vévén ... Szathmári Borbara Aszszony és Szathmári Samuel ... Szalma Andras nevü Jobbagjok(na)k mind maga reménkedésit, mind másoknak interpositiojokat, s törõkedéséket ... tizenõt magyari forintokert manumitálak [SLt 15. B. 31]. *1769:* meg tekintvén ... minékünk más betsületes Emberekkel együtt tött törekedésünket, véllek complánála, és mind két részröl égygyezének meg irrevocabiliter illy Conditiok alatt[a] [Koronka MT; Told. 11. – [a]Köv. a részl.].

Szk: *~t szollicitaló levél.* *1670:* Az más három electornak én vagy nem írnék, vagy ha írnék is, csak köszöntõ és igen rövideden törekedést sollicitáló levelet írnék, azt is inkább csak azért, hogy ne láttassanak semmibe hajtatni, noha az Bavarus, az bizony elhiszem, in specie küldi Bécsbe s nem is cselekszik semmit is [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánffi Dienneshez és Teleki Mihályhoz] * *méltóságos ~.* *1662:* Keresztessy uram által Nagyságod méltóságos törekedésével, kinek kegyes atyai gratiája által folytanak eddig is dolgaink, ő felsége kegyelmesen írásban is bővebben fogja magát resolválni, az minthogy Portia herczegnek ő nagyságának is igéreti tartja [TML II, 316 Teleki Mihály Wesselényi Ferenchez] * *vki előtt való ~.* *1662:* Melly tanácson a szegény váradiak nagyon kapván, ottan Tisza Istvánt nagy sietséggel elrendelték s készíték a passához, mind Barcsai Akosnak írván s izenvén a vezér elõtt való törekedés, könyörgés felõl, s mind magának is Ali passának nagy könyörgéssel írván [SKr 574]. *1664:* Isten udvarhoz vivén, Uram, Kegyelmedet, ha kicsiny salariumocskánk kiszolgáltatása dolgába való supplicationkat ő nagysága méltósága elõtt való törekedésével promoválni igyekezi, Kegyelmednek mind a hárman megszolgálni igyekezzük s Isten is megáldja érette Kegyelmedet [TML III, 184–5 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *vkiért/vki mellett való ~.* *1625:* Sukj Benedek vram ũ keglme megh tekintuin Jo akaroinak mellette ualo teorekedisit mẽnẽ erre az engedelmessigre Igy kegielmeze megh feienek [Melegföldvár SzD; SLt EF. 5]. *1674:* Rhedei Ferencz Vram ö kglme relatiojabol ertettek, hogy becsületes emberek(ne)k amazok mellett valo Törekedesekert es interpositiojokert ... reá lepenek az vellek valo accordara [Havadtõ MT; BLt 11 Isák György kezével]. *1732:* meg tekintven mind Nehai edes Attyanak Ttes Nzetes Rakosi Peter Ur(amna)k nagy Haza Fiusagat, es Varosunkban valo sok hasznos szolgalattyat es blts Atyankfiai(na)k mellette valo törekedeseket ez mostani nehez es Szük időben ... egesz Taxajat determinalta az blts Czeh ad Flor Hung 40,,00 [Kv; ÖCJk]. *1743:* Constál ... Farkas György ... Feleségének Gagyi Ersoknak, érette valo törekedese, Fejének valo megh Grátiázása [Kv; TJk XVI/3. 133] * *vmiben való ~.* *1664:* Értvén más bõcsületes embereknek levelekből is Zólyomi Miklós uram szabadulásában való Kegyelmed hasznos törekedését, mi is meg igyekezzük szolgálni Kegyelmednek [TML III, 22 gr. Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1669:* Ványai János Erdélybül kiérkezvén, a Kegyelmed sok rendbéli dolgaimban való törekedésit s kiváltképpen a méltóságos fejedelem ő kegyelme ellenem gerjedt nehézségének csendesítésében mutatott igaz jóakaratját megbeszéllette [TML IV, 601 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz].

3. alkudozás; tocmeală, tîrguială; Negoziieren. *1584:* Ez 1584 Eztendeoben, az 4000 forint Summa teorekedessel zallot Ad f 2000 Mellyet meghis Attanak [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1591:* 12 May Az Achyokkal az kyk chynaltak az

Cohnyat Zerzcottwnk meg minden nagy teorekedessel vellek Munkayokert attunk f 6 Az keet zemet bironak Munkayokert Inteztwnk, es attwnk f – d 24 [Kv; Szám. 4/XX. 17]. *1593:* Katonai Mihali vram vallia ... Az Seres Jstuan vyolan valo kerdesere, emlekezem nyluan arra, hogi Eottues Imre az Compositiokor ielen vala, es az sok teorekedesben vgi zalla negiuen forintra, de Seres Jstuan mi altalunk ne(m) igire teobbet huzon eot f(ori)ntnal [Kv; TJk V/1. 374]. *1661:* Anno 1661 Die 2 Marty Boczkai Marton Uramnak, obligatoriank szerent kellet uolna adnunk 90 forintot De sok teorekedesünkre, ki e(n)geduen eott forintot Attunk eö kigielmenek in summa f 85 // [Kv; SzCLev.].

4. vitatkozás, perlekedés; discuție aprinsă, ceartă; streiten, diskutieren. *1569:* Az my penegh Clara Azzonnak az Jozagoth kezeból ky bochyatasath Es Jztrigy Jancsnak az Ew Annya Iegh Rwhaianak megh tekynteseth nezy Azokrwl az my Ew köztcok walo thörekedeswnk wthan My Ellcöttwnk Jllyen keppen Jgyenesedenek[a] [Mányik SzD; IB. VI/225. 13. – [a]Köv. a részl.]. *1570:* az Byro vram ... azt Ielenty, hogy Annak az Ayandekozasnak Es keolchegnek fyzeteset az Varas magara veotte volna ... Mindazaltal eo k. varoswl megh thekintwen eo Naga(na)k Az vraknak Therekedeseket, Mostan megh Igeryk eo k. de wgy hogy az per leh zallyon keoztek [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1599:* A mikor Ferencz deak waralliaba(n) megh teörwenezte az Menes lowath, akkor engemetis oda hiwot wolt, es ott wolta(m), sok zo es theörekedes vta(n) az Menesen fel wewe az kilencz forintoth [UszT 14/18 Kando Thamas Jekei Zabad Zekely vall.]. *1600:* Ieorinch peter hog teorekedik keoztwnk a = teorekedesre rea menenk, azt mo(n)da a teorekedesen (!) az alperes, hog semmith Egyebeth Ennek(em) teorueni nelkwl meg ne(m) ad, hanem chak a mi a megh holt felesege(m)nek ... ami marhaia eo nala vagio(n) [UszT 15/177–8]. *1606:* Negedzer uallíak aztis hogi práefigalt napot hagiott uolna az Alperes a' teörekedesnek Vduarhelt az Kosa Geörgi hazahoz egi Vasarnapra [UszT 20/21]. *1625:* (A gyermeklovat) én sem megh ne(m) bweziwltete(m) sem pedigh megh ne(m) Niuzom, hanem Niuzassa megh eö kgme megh alkudgiunk (!) eö kgnel Teörekedesen vagy Teóruenyen [UszT 92c]. *1631/XVIII. sz.:* jöve mi elönkbe edgy felöll ... Zólyomi Ersébeth Aszsz(on)y Havasalföldi Gabrillás Vajda Félesége, más felöll ... Albisi Zólyomi Dávid Uram ... harmad részröl ... Apa nagy falvi Apaffi György Uram ... és nékünk kezeket béadvan, és minden viszszavonásokot, azoktol következett perlekedéseket ... le hagyván, és csak az edgy atyafiságos szeretet(ne)k Regulájához akarván magokot conformálni, az mi sok izben való törekedésinkis accédálván ... edgyezének meg edgymás között mi elöttünk [Ks 65. 44/11].

Szk: *~re bocsát. 1610:* szolni kezde Balassy Jstvan Vram Gergely Janosnak, hogi az keöztek ualo dolgot teörekeödesre bocsassa ... ozton sok szora ugy engede teörekedesre [UszT 32b] * *~re hagy. 1604:* Az el mult 1603 harom (így!) eztendeoben az Circalas rendiben hittam volt az Circalas rendibe eleo az vicę kjraly biro vraim eleybe Az Incamattust Almason letwkben, de akkor teorekedesre hattuk volt az dolgot hatra mjert az teorekedes nem lehetet s jo végre nem mehetet vola, vgy kellet az kjraly biro vraymot vyobban meg talalnom [UszT 18/3] * *vki iránt való ~. 1826:* ha a Felperesnek iratásai meg visgálatnak, azokbol tsupán ... az özvegy iránt valo törekedések tetzik meg, mellyel a Törvény és illendőség is meg vagynak sértve [Nc; DobLev. V/1114. 10a].

törekedésképpen igyekezetképpen, mimelve/tettetve az igyekezetet; dînd dovadă de străduință; Bestrebung simulieren, spielen. *1670:* Huszton levő úri, fű és nemes rend beszélgetvén egymással, tetszett egy credentia mellett mi általunk öcsém Veér Mihály urammal ő kegyelmével, könyörögjenek az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának, venné szívére ő nagysága ezt az dolgot s hacsak törekedésképpen is eselekednék valami jó megírt becsületes exul rendekkel [TML V, 259–60 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

törekedhetik igyekezhetik; a se putea strădui; sich bemühen können. *1590 k.:* Ez peresek keözt valo dologh ket versbe volt en keszembe. Elözör mikor napunk volt vegeszüe hogy az feöld zynere menüe'(n) ki megh Alkossuk eöket, En nem mehetek ki az feöld zynere, nem teörekedhetenk bekere (?), Akkor ki kere[a] Balas Marton keszemböl [UszT. – [a]A pert]. *1665:* Nem kételkedünk mi abban is, hogy Rottal uram ... segítője leszen az ő felsége udvarában mindezeknek; de megbocsásson ő kegyelme, akkor úgy törekedhetik csak, mint római császár az ő felsége egyik belső tanácsa [TML III, 389 a fej. Teleki Mihályhoz].

törekedik 1. igyekszik (vmit elérni); a se strădui; sich bemühen. *1542:* Az mynemw dolgokoth k. ennekem parancholt wala az wthanes azonywm athal, az mint en joban thwttham, igen thewrekedthem myndenwel, mynd fenythesswel mynd egeb bezedekwel [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. *1561:* az kozonseges ioknak wegezeserol mykor torekednek hog az iffiwsagnak keuel zolalkozasok az ides es megyert emberek ellen erpt ne venne es az io erkolch ektelen es rwt Negedségre ne hailana [Kv; ÖCArt.]. *1592:* En teollem veottek megh ketten Zechi Jstuan es Zechi Peter az darab kertet ... Az arulasbannis egi arant teorekettenek, munkalottanak [Kv; TJk V/1. 229]. *1620:* Én immár nem is izenek többet, mert eleget izentem, látom hogy semmi haszna nincsen, de abban ingyen se törekedjetek, hogy egyik követet is elbocsássák, mert bizony nem bocsátják [BTN[2] 404]. *1632:* az mintt szolottal vala el mentem vala Beldi Kellemen vra(m)hoz, bizoni sokatt zolottam eö k(e)g(yelme)nek, de semikeppen nem akarja vala megh czielekedni de adegh törekede(m) hogy am erted mas iobagiott ad Lazar Istuanne azzonjo(m)nak [Kozmás Cs; BLt 3 Petrus Cantor de Kozmas (45) col. vall.]. *1672:* azért az magyarországiak mégis reménkednek hatalmas császárunknak s Nagyságodnak, ha egyszer hatalmas császárunk köntöséhez ragaszkodtak, ne vesse meg üket. Kire mondotta az fű vezér. Uk úgy vannak, mint egy mély örvényben, azért szabad nekik törekedni mind itt s mind másutt; de az fejedelemnek vagyon arrúl válasza s tartsa ahhoz magát [TML VI, 124 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1782:* a malmok állittásanak magok jo állapotyokra, hogy közönségesen az öröltetés aránt ne törekedgyünk az mészsze valo hellyekre hurtzolodni [Déva; Ks 75. VIIIb. 122]. *1783:* Sokat törekedik az nemes compania fóruma, hogy miképpen és jobban deliberálhatna iránta [Taploca Cs; RSzF 234]. *1798:* a' Könyörgök ... az erdök(ne)k pusztulására törekednek, midön a' le vágott és sarjuzni kezdett tilalmas erdökben Csordájokat, az apróbb és fiatal fákból, s bokrokból alló Cserékben pedig, az erdök(ne)k leg nagyobb ellenzégét (!), a' Ketskéket jártattni kivánn(á)k [Déva; Ks 76. VIIIC. 183]. *1815 k.:* B. Keresztúrra szükség felett valo épittést tétetni töröködném [Mv; Berz. 21]. *1843:* Pekárik lóseffnek mint panaszlo volt adoszedőnek azon panaszas kérelmére, – miszerént ... mi-

dön a' restans Contributio fel hajtását végre hajtani törekedett volna … kegyetlenül két versbeis meg verettetett; 's ugy annyira öszve kinöztatott; – hogy ezen verés mián fél szeme világátol szinte meg fosztva maradva – mais az ágyat nyomja [Dés; DLt 586. 1]. *1844:* meg hagyatik a Nemes Széknek hogy … legalább a népes helységekben ezen idves intézet létre hozatalát munkálni és eszközölni törekedjék [UszLt XI. 85/1. 44].

Szk: ~ *vmiben. 1582:* Müler Potentiana r(e)l(i)cta qu(on)d(am) Pauli Bwzer … fassa est Kinchies Kalmanne leowe en hozzam hog Keodmen Ianosnetol Az Angalit Newee leannak véndelyet es marhachkayat megh kernem … Az eleot penigh à leanys ment volt … Halaz Gergelnehcóz hog teorekedgiek az eo marhai megh leteben [Kv; TJk IV/1. 3]. *1587:* az Mirche vajdáné unokáját Ivan logofet leányát … Vlad vajdának szerzették volna … örömest törekedtünk benne és arra is vittük Ivan logofetet, hogy oda is adja leányát [Gyf; Veress, Doc. III, 89 Báthory Zsigmond Petru-Vodă Şchiopulhoz]. *1610:* Valanok baratiui ott, kik teórekednek vala ben(n)e hogj hatra engedne(m) az actiot [UszT 32b]. *1618:* Bastha idejeben … fogatta uoltt megh Bogathi Miklos Vram farkas Janost, en teörekedem Illyes Gergeliel megh szabadulasaban [Gyszm; LLt Fasc. 152] * ~ *vmin. 1570:* Az Zaz vraim varoswl, Byro vramat es Az Thanachbely vraimat Azon keryk, hogi eo kegelmek az plebanos vramat hywassa Beh keozykben, Es törekedye(ne)k Azon … hogy Az zegen keossegnek Terhe kěnnebitetnek [Kv; TanJk V/3. 29a]. *1592:* az birak vraim teorekegienek azon, hogi ket vagi haro(m) holnapigh, auagi ammennel tovab lehet, halaggion ez summanak megh fizetese [Kv; TanJk I/1. 181]. *1603:* commissarius vrunk ayanlotta magat, hogy Chazar Eó Fel(se)genel teorekeodik azon hogy az két Natio, kewleon kewleon eggy eggy predicatort tarthassanak [Kv; TanJk I/1. 459]. *1793/1794:* En NEnyedi Szánto Sándor … magam is azon törekedtem, hógy … az Antiqua Sessiok számát figáljak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 12] * ~ *vmire. 1783:* Fattyu Todor … az Vraság Jurisdictioja alol lehetö ki szabadulására törökedett [Kovácsi K; Eszt-Mk]. *1807:* Ebböl illetö maga rátájának ki szakasztására, és birtokába vehetöségére törekedvén … eö Felségétöl osztoztato parantsólatot nyert [T; Ks 89]. *1819:* a' Decan … az halattas Házoknál idején jelenjék még, ott amik Szükségesek azokrol gondoskodjék … és mindenképpen arra törekedjék, hogy mindenek Szép rendel, és hellyesen follyanak [Kv; MészCLev.] * *nagyobbra ~. 1816:* meg gondolván aztot hogy el életben akárkinek is töbre töbre menni, s nagyobra törekedni, nem tsak hogy sok gondot ád; hanem más felebaráttya segédgye nélkül némelykor lehetetlen is tzélt érni [Nagylak AF; DobLev. V/998] * *vki életének eloltására ~. 1843:* Ezen meg kinozo törekedett é a' panaszlo Pekárik Józseff'élete el oltására [Dés; DLt 586. 2].

2. közbejár; a interveni; vermitteln. *1594:* Horwat Janost küllte Biro W. Húnyadig … És mene szolni és törekedni hogy Kapúsrol azutan akar czak húnyadrol meg eresztenek szegeny farat Kessegünket és marhaiokat [Kv; Szám. 6/III. 9]. *1595:* Mikor Barrabas Antal megh foghta vala Konthj Janost teörekedünk uala teób Atiafiakkal hogy el bochatana [Szu; UszT 10/6]. *1599:* Amy az keolchyeoneozesreol valo paranchyolattyat illety eo fel(se)genek: Arrol tetczyk hogy eo kgme biro vram mennyen Ala feyerwarra eo fel(se)gehez es teorekedgyek … es legyen azon mindenkeppen hogy le zalicchya eo kgme az paranchyalattyat eo fel(se)genek keonieorgesewel [Kv; TanJk I/1. 346].

Szk: ~ *vki előtt. 1658:* Kemény János uram ő nagysága elött is törekedjék Kegyelmed levelében, az kik most az ő nagysága sanczát be viszik, hogy ő nagysága ne hagyja az szegény uramat, hanem váltsa hozzá s hozza ki [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kegyelmedet ebben is nagy bizodalommal és szeretettel kérjük, ne neheztelje az közjóért és a vitézlö rendnek egészen való megtartásáért kegyelmes urunk ő nagysága elött tovább is egészen való megfizetésekért hasznosan fáradozni és törekedni [TML VII, 116 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz] * ~ *vkiért/vmiért. 1570:* Garadich Matthias, Es zeoch Gërgh, hitek zerent vallyak, hogy cok ketten eggywt voltak Bort keztenek, Es Erzen Jarto Balinthes velek volt, Azonba Megien Beh oda egy Archwl vagot zolgalo Ember, Gywlay Myhal vduarbiroyanak Monta Magath, Es Illen Modon zolt erzen Jarto Balintnak, hogy lassad ha ky akars Jeony vramhoz fyadert thërekedny, ha ely Jeos lowat adok alad Mert ha ky nem Jeos vram fely akaztatya [Kv; TJk II/2. 165]. *1585:* filstich leorincz Buday Tamas, és Lakatos Ianos Valliak … My … chak teorekettewnk az f 500ert hogy megh Aggya [Kv; TJk IV/1. 528a] * ~ *vkik között. 1606:* Tudom hogy Bedeó Mihaly Vram enge(m) kwlde … Veres Balasne Aszonyo(m)hoz, hogy gyllyenek az Kosa Geórgy hazahoz, es teórekedgyenek keóztek, ez egy Vasarnapra vala az vegezes. De en ne(m) tudo(m) gyltekę oda Auagy ne(m) [UszT 20/221 Petrus Kosa de Vduarhely ns vall.] * ~ *vkinél (vmin/vmi felől). 1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Jlona, hytek zerent vallyak, hogy My kor fodor Esthwani Byrosagaba megh Sentenciasta volna Rengeo Margith Leanyat Annat, Megien eo hozzaya Borbely Janosnehoz az Annya es keoneregh volt neky hogy Törekednek Eretthe Neh hadna ky veretthny Es eo Megen az Byrohoz zoly neky hogy ha Bantasara Nem volna es ha byztatna hogy heaba Nem Jarna [Kv; TJk III/2. 100]. *1618:* Immár nékünk írt ide mind az egész vezéreknek, hogy törekedjünk az hatalmas császárnál, hog vegye el békességét, és mind szokott ajándékot és minden egyebet megád [BTN[2] 171]. *1638:* eö kglme ennekem azon instalt hogy Urunk Eö naga eleöt törekeödne(m) azon hogi eö naga abba(n) az ioszaghba(n) ne haborgatná, en megh czelekedtem [KCsl 145 G. Pünkösti kezével]. *1662:* Írt vala ugyaninnen[a] Esterházy Miklós palatinusnak is, rövideden elészámlálván, mennyiszer törekedett volna nála a közönséges szabadságbéli megbántódásoknak orvoslása felöl mind levelei, s mind követségek által [SKr 210. – [a]Kállóból] * ~ *vmiben. 1592:* Chere Martonne, Orsolia … vallia: En teollem veottek megh ketten Zechi Jstuan es Zechi Peter az darab kertet … Az arulasbannis egi arant teorekettenek, munkalottanak [Kv; TJk V/1. 229] * ~ *vmi/vki mellett. 1570:* Terekedny kely az varos zabadsaga mellet [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1579:* E melle eo kegmek varasul walaztottak kyk a warasnak illie(n) zabadsaga mellet Törökeggiek Az Magiar Vraim keozzwl Nyro Calmant es Marton deakot Az Zaz vraim keozzwl Breiber Lazlot es Thimar Mihalt [Kv; TanJk V/3. 189b]. *1629:* Dekany Istuan … igirt penzt Szabo Gieörginek, hogj faradgjon s teörekedgiek mellette az penz megh szerzesben [Mv; MvLt 290. 175a]. *1663:* Én édes bátyám uram itt Lippán vagyok rab, Achmet aga … úgy reméllem kevésért kiadna ma is, csak volna ki mellettem törekednék [SzO VI, 286]. *1710 k.:* A jóvagy mondjam, nagyhírü, nevü ember, ha tisztre, becsületre, gazdagságra, jó házasságra igyekszik, ha ad, vészen, kereskedik, kölcsön kér, más mellett bizonyít, vagy perel, vagy

más mellett törekedik, egyszóval, akármicsoda dolgában rendszerént jobban elémégyen, mint a rossz- avagy kicsiny-, alacsonyhírű- nevű ember sokszor [BÖn 442].

3. vitatkozik; a discuta în contradictoriu; streiten. *1653:* Midőn azért a hajduk a prédával nagy békével elmentek volna, tehát elé jöve a szegény anyám gyermekivel együtt, és az apám is elé jöve tehát, mert elszaladt volt előttök. Én később ben jöttem elé, mert én Jedd felé fogtam ijedtemben, mert nem sákkal ijesztettek vala. És hogy haza juték, hát azon törekednek: hogy ha levágtak a hajduk vagy hogy elvittek? [ETA I, 73 NSz]. *1825:* szidalmazasok között igy törekedtek, s tusakodtak az utrizált személy meg életetése felett [Kötelesmező SzD; TSb 47].

4. alkuszik, alkudozik; a se tîrgui/tocmi; negoziieren. *1619:* Benne forgottam én abba is, mikor Naszuf pasával törekednek vala, de immár az elrendelt hadak megindultak vala, s késő lön leszállítani az hadat [BTN[2] 228]. *1672:* Panajot addig törekedett az szekerek dolgából, már négyszázra engedte volna az fővezér [TML VI, 237 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

5. hadakozik; a se războiș; kämpfen. *1665:* ennek az nyomorult országnak az minémű akadályi fenn vadnak, azoknak megorvoslása felől könyörög római császárnak ő felségének, mely nélkül, maga általlátja Kegyelmed, veszedelem követi az országot; de ha római császár ő felsége törekedni akar, Szilvási Bálint hittel mondja, bizonyosan végére ment, mindjárást véghez viheti ő felsége [TML III, 411 a fej. Teleki Mihályhoz].

törekedő, töreksző l. *mn* **1.** igyekvő, iparkodó; străduitor; bemühend, bestrebend. *1657:* olvastam fejedelemasszonynak írott oly leveleit, kiben hogy már törekedő írásit Prépostvárinak megmutatván, amaz azt tudta, azon írást küldi, azonban kivonván, még ellenkezőt írt s izent szóval [KemÖn. 119]. *1664:* Ezt ebben hagyván, inkább mint ilyen mostan újobban bujdosásra induló ember mellett, kévánnám Kegyelmednek életemnek módjárúl való törekedő jóakaratát Rottal uram ő nagysága előtt [TML III, 322 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1782:* Fattyu Todor ... az Jobbágyságnak terhe alol Képzelt kiszabadulásnak tellyes reménysége mellett, fattyuságának bizonyittására törökődő szándékkal Földös urai ellen rugodozni indult [M.macskás K; EsztMk]. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezőjét minden némű csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és meg károsittani törekvő adost, milyen adosom M. Pásztohi Ferencz ur, Képzelni se lehet [BetLt 1 Hodor Károly kezével].

2. pereskedő; împricinat; prozessierend. *1593:* ezt meg Ertüen kezötthünk walo Jgienetlensegeth kezünk zolanak hogy latnak ha meg alkothatnanak teörueninelkwl, azban napotis hagianak Az teörekeödeö wraink, elis kezdek hogy teörekeöggjenek kezöcöttwnk | Az teörekeödeö birak Napzal (!)[a] biro wram eleiben Azkorj birunk Demeter djak eleibe hogy elseö zek napian teörüenj zerent meg lattassak eö kegielme elöth [Szu; UszT 9/47. – [a]A 47. lapon: *Napszak*].

II. *fn* **1.** igyekvő személy; persoană care se străduiește; eine Person, die sich bemüht. *1656:* Kegyelmednek, édes Öcsém uram, ez felől kelleték írnom, hogy az mely dologról Kegyelmeddel beszélgettem volt az öcsém állapotja felől, az kissebbik, Vass János, el vette az Ébeni László uram leányát, mivel az úr, Kemény János uram is jó törekedő volt benne [TML I, 3 Kemény Boldizsárné Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1664:* mint felnevelő édes hazájának, ez véghelynek fogyatkozásinak orvoslásában légyen oly jó törekedő, hogy az sok fogyatkozások itt orvosolothassék [TML III, 105 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1794:* A Dzsugya ellen törekedőket senkit se tudok [Vályebrád H; Ks 81. 57/56 Juonutz Flóra (40) vall.]. *1846:* a két zsidó utánnom jövén, – engemet, – mint zállogot venni törekszőt – ... lehuztanak [Dés; DLt 315].

2. vkiért közbenjáró személy; persoană care face un demers în favoarea cuiva; eine vermittelnde Person. *1667:* Komámasszonynak az feleségem ajánlja szolgálatát; igen kéreti ő kegyelmét, legyen jó törekedő Kegyelmed előtt mellettem [TML IV, 81–2 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* az penig bizonyos, Kegyelmeden kivül ő kegyelmekre mind nehéztellett ő nagysága, noha már csendesedett és úgy látom, bizony az miben ő kegyelmeknek segíthet, el ne mulatja; de ha többen is lennének az törekedők, úgy folyhatna szaporábban az dolog [TML V, 270 Teleki Mihály Ispán Ferenczhez].

törekedtet iparkodtat; a face/pune pe cineva să se străduiască; jn bemühen, bestreben lassen. *1665:* mind addig fog ő felsége törekedtetni, míg ezen dolgoknak jó végét érhetik [TML III, 426 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz].

törekes török tárolására/tartására használt; în care se păstrează pleava; in dem man das Rüttstroh aufbewahrt, lagert. *1765:* Suppal és Szalmával fedett alkalmasint ép Törekes ól [HSzj *zsúp* al.].

törekhozás aducere de pleavă; das Holen von Rüttstroh. *1587:* Teorek hozastol niomasztol attam –/45 Tapasztasatol attam f. 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 23 Seres István sp kezével].

törekszik l. **törekedik**

töreksző l. **törekedő**

törektartó török tartására való épitmény; clădire în care se păstrează pleava; Rüttstrohlager. *1711/XIX. sz. e.:* ez ... örökség egészszen rajta lévő Házzal, Csürrel, és alatta lévő felső pajtával, török tartoval, egyébb apro épületekkel ... marada Mátefi Gyorgyne Csernátoni Kata Aszszonynak életéig [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1836:* Egy Kovákra tsinált török-tartoba az 1836béli termés tsépléséből gyült Török s ezen kivül termés Török-Buza Szalma [MNy XXXVIII, 384].

törekvitel török szállítása; căratul de pleavă (cu carul); Rüttstrohlieferung. *1586:* It(em) két szeker Teorek vitelteol atta(m) –/21 [Kv; Szám. 3/XXIV. 24].

törekvő l. **törekedő**

törés 1. eltörés; fractură; Bruch. *1739:* az I(netus) mint egy maga oltalmáb(an) ... öszve bonyolodván nem positive és voluntarié causalta az A(ctor)nak Lábán valo törést és Sérelmet [Kv; TJk XV/13. 15]. *1784:* Horának nem a lábaszárán kezdették a törést, hanem a gubernátor parancsolatjából a mellén. Két ütés után mindjárt megholt [RettE 428].

2. megtörés; pisare; Brechen. *1600:* véöttwnk ... Hat veka kéöléöst f 1 d 50. Fel keöblenek teöresetéöl atta(m) d. 15 [Kv; Szám. 9/XIII. 15 Damakos Máté isp. m. kezével].

3. rés, repedés; gaură, crăpătură; Spaltung. *1662:* Regécnek külső kerítésének noha már egy darab kőfala kidőlvén, Örsi Zsigmond a várbélickkel nem vette vala tréfára, azt gondolván, hogy mindjárt ostromra kezdenének menni, nagy sok vas sulymot hányatott vala ki a törésre | Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességűven nagyon kihasíttatván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének, és így immár a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyittatott vala | Isten segítségébül az ostromlás alatt az asszonyi fehérnép is nem keveset segített vala ... az belső kőfalak romlásról nemcsak minden törésekhez igen nagy szorgalmatossággal hordanák az hajgálni való köveket, hanem az erősei ki az ellenségre is szüntelenül nagy sűrűséggel szórná [SKr 246, 606, 608]. *1704:* Ezek után a beszéd sok lévén, az asszony indignálódék, hogy mennyi kárt vallának és mennyi javok marad a kurucok kezében, de <Rabutinné> azzal felelt, hogy annak rossz fala lévén, már a kurucok nagy törést is csináltanak volt, azért jobb volt azt a pracsidiumot kihozni onnan, mintsem feláldozni őket [WIN I, 258].

4. omladék; dărîmătură, ruină; Ruine. *1769–1770:* ezen Gyulai regimentiben főstrázsamesterséget ért volt. Onnat ment az Haller regimentibe vicecolonellusnak. Híres emberré lett vala, mert mikor Schweidniczot megvették Szilériában, ő volt aki legelsőbben felhágott a törésre [RettE 216–7].

5. bontás; demolare; zerstören. *1665:* Mi, Uram, mindaddig, valameddig mindent ki nem költöztetünk innet, az belső várnak töréséhez nem kezdhetünk, hanem az külső sánczoknak hányásához [TML III, 395 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz].

6. *maga ~e* emésztődés, tépelődés; frămîntare, zbuciumare, faptul de a se zbuciuma; Grübelei. *1662:* De bizony édes, gyönyörűséges kis Feleségem, nem egyéb az oka betegeskedésednek, hanem az mód nélkűl való magad törésed, gondolkodásod, felettébb való búsulásod, mely miatt, ha alább nem hagysz benne, nagyobb nyavalyátúl is félthetlek [TML II, 306 Teleki Mihály Veér Judithoz Pozsonyból].

◊ **Hn.** *1711:* Törés padgja nevű helyén (sz) [Menaság Cs; EHA]. *1739:* Törés padgyan (sz) [Menaság Cs; EHA]. *1801:* Az Ujj Törésbe [Kendilóna SzD; EHA].

töret 1. megtöret; a dispune să fie pisat; zerbrechen lassen. *1598:* Az Mely fw szerszamot torchtem (!) wala ... asz mi abbwl megh Maradot wala azt widtem wala Somborra [Kv; Szám. 7/XVIII. 19 Masass Thamás sp kezével]. *1662:* az tisztviselők nem tudhatván az dolognak kimenetelét, hogy az utolsó szükségben ne kezdenének kétfelé kapni, kölyőket csináltattak vala és port töretni kezdettek [SKr 602]. *1669:* Kegyelmed jó szép tiszta rózsaczczetben töressen egy csupor étekben valónyi jófélé bécsi sáfrányt, egy kis szerecsendió virágot és szekfüvet [TML IV, 457 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676:* Törettem egy süveg nadmezböl viola serbetnek ket fontot ... Törettem Rosa Serbetnek egy Süveg Nádmezet 1 [Utl]. *1740:* Tudom az Utrumb(an) forgo Molnár ... Kását is tört de azt sem köszönöm a mint törette [Papolc Hsz; SzentkGy Rab Miklosne Anna (30) jb vall.].

2. letöret; a dispune să fie rupt; brechen lassen. *1589:* (Az földet) ekeiewel fel zantotta ahol akarta ahol valamy kiczid bokra volt aztis teorette [Szentkirály U; UszT].

3. romboltat; a ordona să fie distrus; zerstören lassen. *1662:* Gróf Dorstenson főgenerál Berent hogy megszállotta, rontatja, lőteti, töreti vala [SKr 258].

töretik megtöretik; a fi pisat; wird zerbrechen. *1808:* az Oriás növésü Rósnak neve Szarvas Rós, Rós anya (Secale Cornutum ...) Az illyen Rósnak szagja mételyes, az orrat szúrja midön porrá töretik [DLt 868 nyomt. kl].

töretlen 1. tilolatlan; nemelițat; ungebrochen, ungebrichener Hanf. *1679:* töretlen Virágos Kender, 22 Kalon(gya) ... Viragos azatla(n) Kender 38 Kalongya [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 131–2]. *1741:* Tőrétlen ki azott Tavallyi len Gelin(ac) 5 [Mocs K; JHbK XLIX/25].

2. fiatal; tînăr; jung. *1679:* Konyhara valo Maramarosi tőretlen Berbécs nro 4 ... Konyhara valo máramarosi öregh berbécs nro 15 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 122].

3. járatlan; neumblat, impracticabil, pe care nu se poate circula; ungebrochen, ungebahnt. *1723:* az raboskodó Asszonyok urok s másokis kik már a Taploczai utra indultak völt viszsza fordultak az töretlen ut(na)k fel nem vehetése miatt szinten kilenczen [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.].

törettetik összetörettetik; a fi pisat/zdrobit; wird zerbrechen lassen. *1757:* Vagyon Sorofos Bor, Vadalma, és olaj üttető Cserefábol állo Sajto, és hat küllö fa Bottyaival. mellyekben az emberek lábai által Kása töretetik, és Len mag [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1813:* azon kártékony állatnak pusztítására ... a jol meg száraztott Farkas almát amint tsak lehet leg aprobb porrá törettessék, mert más képpen a' Farkasok pusztittására szolgálo ezen ezköz minden haszon nélkül valo lészen [BesztLt 329 a gub. Beszt. városához – Kiss András kijegyzése].

törf tőzeg; turbă; Torf. *1710 k.:* Hideget bizony sokat szenvedtünk, nem lévén ott a szokás szerint semmi tapaszos padlású házak, sem kemence, hanem csak kéményaljak, sem fa, hanem csudálatos égni szokott föld, törfnek hívják az ő nyelveken [BÖn. 576].

törftűz tőzegböl rakott tűz; foc făcut din turbă; aus Torf gemachtes Feuer. *1710 k.:* kivált szombaton elmentünk ketten Csernátonival a Rhenus bor koresmájára, és ott mint egy-egy budai icécskét megivutt egyikünk-egyikünk, francia fehér cipó és jó víg törftűz mellett [BÖn. 577].

törik 1. eltörik, elromlik; a se rupe/strica; zerbrechen, verderben. *1586:* az Nagi fwben kazaiok Jgen teoreót Czigant vitettem ala hazat es kalapachiokat forogatot (!) fiszettem akkor nekie –/56 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. *1589/XVIII. sz. e.:* Az mi nezi penigh az Faragot kőucket ... az kőmiues mester ugi vonnia fel, ugy tegie es helyhesztesse helliere, hogy eő szerenczeiebe leszen, ha törikis eő kára [Kv; KőmCArt. 18–9]. *1592:* Hozattam egi czigant ki hog kazaiok igen teörik vala annak megh forraztasara, zenet ueötte(m) neki f 0 d 12 [Kv; Szám. 5/XIV. 173 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Minthogj sok nadat vagtak le sok kaza törött es kalapachot chjnaltak, hozattam Razmannetol aczelt f – d 32 [Kv; Szám. 6/XXIX. 170 Bachi Tamás sp kezével]. *1653:* de az utolsót az élével vágták oda fenekére a lapátnak, melyet láttam hogy oly súlyosan esett, hogy a fara csontja mind apróra törött miatta [ETA I, 47 NSz]. *1661:* mi oly baj-

jal vagyunk, az szekereink mindenütt törnek Kővártúl fogva s nincs is mód benne, hogy megcsinálhassák jól [TML II, 131–2 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1731:* ha valami szakad, vagy törik vagy ha ujjat kell is valamit csinálni, az Tisztek által az Mester embereket bé hivatván csináltassa meg [JF lovászmesteri ut.]. *1851:* Maftyej ... az ökröket csapdossa kinazza, kergeti s' minden vágásba, árokba belé zökenti a' szekeret ... s' eszibe nem jut – az elátalkodottság miatt – valyon nem törik é a' szekér [BetLt 3].

2. széttörik, szétmállik; a se face zob, a se sparge în bucăţi mici; in kleine Teile zerbrechen. *1798:* Vaszília két rét fogott Ostorral, és Nyelivel mind addig utőtte' ezen Szegény Aszszonyt mig az keziből kiszakadott és Nyele porig tőrőtt [A.árpás F; TL. Anká conjunx providi seniores Vaszilia Mandán (55) vall.].

törik-szakad mindenáron; cu orice preţ; ob es will oder nicht. *1833:* törik szakad nyakra fore folyni kell a Cseplésnek [Marosludas; Kf].

tőrkészítés csapdaállítás; pregătirea unor capcane; eine Falle legen. *1661:* látjátok naponként veszedelmünkre való tőr és háló készítésecket [KemIr. 341].

törköly a szőlő kisajtolása után visszamaradt szilárd anyag; tescovină, boştină; Treber. *1745:* vagyon egy Sendelyes Sajtó szin ... ezen Sendelyes Szin alatt van törköly(nek) és viasznak való sajtó cum requisitis [Marossztkirály AF; Told. 18].

törleget megtörölget; a şterge foarte bine; (gründlich) wischen. *XVIII. sz. eleje:* ă ki hordozza[a] ottan ottan ă kezivel döllyen rája, és törlegesse, és kétt óra mulva Szörin ullyenek [JHb 17/10 lótartási ut. – [a]A betörendő lovat].

törleszkedik dörgölődzik; a-şi manifesta tandreţea faţă de cineva; jn zart behandeln. *1682:* Causa Sayo Kereszturiensis. Szasz Marto(n) Exmissiot kivan felesege Kovats Judith ellen. Mert azt mondotta, hogy az ő oldala mellé nem törleszkedik. Az Aszonyi allat menti magat hogy ige(n) verte [SzJk 175].

törlesztés visszafizetés, megadás; plată, achitare; Tilgung, Abzahlung. **Szk:** *tartozás ~e. 1875:* Kozma Fogadós István magtári, pénzbeli, valamint kepe tartozásai törlesztésére mint egy 7 vékás földjét felajánlaná oly módon, hogy az egyház azért a 80 frt zálogsummát lefizetné [M.bikal K; RAk 309].

törlő törlésre használt; de şters, care este folosit la şters; Wischer. *1761:* Törlö harisnya poszto Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20].

törlőszűr állat törlésére használt szürdarab; bucată de material care se foloseşte la acoperirea/ştergerea cailor; Pferdewischer. *1736 k.:* Az ablakban[a] lévő egyik ládácska ... volt az kocsisoké, abban hordozták az patkólózacskót, lóvakarót s törlő szűrt s affélét [MetTr 369. – [a]A hintónak így nevezett részében].

törnyős *szitk.* '?' *1812:* mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyságok mindjárt kiáltani kezdették ezen motskos szokott cő nsgának gyalázására: Tökös, Törnyős, Méntseredett Matska Samuka földőn futo Bolond, Mamujka, kötni valo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1812 k.:* innén mentek a Groffné Házában holott motskokot tettek a Groffra mondván: Samuka, Mamujka Tökös, Törnyős méntseredett matska. Innen viszont a Groff Házában ment a Groffné és nagy Aszszony ott is lármaztak 's piszkolták [IB].

törő 1. *mn* **1.** megtörő; pentru zdrobit; brecher. *1775:* Kendert törő tilo 2 [Szentdemeter U; LLt].

2. vki ellen ármánykodó; care uneltește împotriva cuiva; jn anfallen. *1663:* ha az te színed előtt kedvet találok és teneked tetszik az én tovább való életem, segélj meg engemet, és az enrcám törő gonoszakaróimnak és az engem gyűlölő ellenségim között vedd fel igyemet <!>, és hordozz kézen fogva engemet [Kv; KvE 187 LJ].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** mozsárütő; pisălog, pilug; Mörser *1594:* Bors teőrcő Rez Mosar teőrcősteől No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24]. *1608:* Egy Moszar (!) Ninczien teoróte [Kv; RDL I. 83]. *1655:* Egy küs Rez masár Torcősteől [Koronka MT; Told. 26]. *1676:* Egy réz mosár tőrő nelkül [Gyf; JHb XXXI/3] | Egy cőregh rez mosár tőrőstől [Fog.; UF II, 714]. *1681:* Réz mosár Tőrőstől (: Contin. libr. 8 :) Nro 1 [Vh; VhU 517]. *1720:* Edgj öreg réz mosár törőstől[a] [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP. – [a]Fels-ból kiemelve]. *1733:* Réz mosároczka Törőjével 1 [Marossztkirály AF; Told. 2].

2. törőmalom (alkatrésze); moară de/pentru făcut păsct; Pochmühle. *1774:* Lévén ... L. B. Bornemiszsza János Ur cő Ngának ... Jakabfalvában[a] egy két kővü malma Ványolóval törővel, és ahoz kivántató minden szerszámokkal edgjütt ... adá ... árendába ... Szabó Janos nevű Jobbágynak ... mindeneket [BCs. – [a]Cs].

3. kerékküllő része; partea spiţei la roată; Teil der Radspeiche. *1778:* Küllő két töröivel [M.csapó KK; Berz. 8. C. 18].

4. vki ellen törő személy; persoană care atentează la viaţa cuiva; eine Person, die gegen jm anfällt. *1840:* a Tkts Nmes Tanáts ... méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői köröböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addigis ki kérvén a gyilkolni törőt Urátol s el záratni [Dés; DLt 848a].

5. *ellene ~* vki ellen ármánykodó személy; persoană care uneltește împotriva cuiva; eine Person, die gegen jm anfällt. *1678/1683:* mint az ut melle vetet borso mindentül saggattatik, igi az boldogtalansagra iutat ember magaual alatvaloktolis megh vettetik, s ellenő (!) törőknek, s, hakiknek az előt vetet, saiok nilik [Ks Kornis Gáspár kezével].

törőbot un fel de pisălog (pentru strivit seminţele plantelor oleaginoase); eine Art Brecherstab. *1815/1817:* Az Olaj törő 6 törő botokkal, vállujául, és egyéb hozzá tartozó részeivel egygyütt Rfl. 87 [Szu; TSb 47].

törődés 1. fáradság; oboseală, osteneală; Kummer. *1661:* Mind ennyi törődésim után is jó egészségben vagyok, neked is, édesem, hasonlót kivánok. Nem tagadhatom, mint ilyen sok járásban, fáradsággal nem volnék, de csak te élj jó egészségben, hallhassak jó híreket felőled, bizony semmi gondomat nem mondom [TML II, 161 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* az istenes életű, kegyes, méltóságos öreg Bethlen István, minekutána az múlandóság és hamar változandóság alá rekesztetett nyomorult életének sajlódási, törődési, sok szenvedési után, ágyékábul származott nagy re-

ménységű szép fiainak, hazájok oszlopainak halálokat s azoknak magokszakadtságát is, a magyar nemzetnek s főképpen Erdélynek szomorú fátumával megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserűségére lehetett | Azonközben dolgában a fényes portán könyörgés, törődés legyen, és ha a porta megenged neki, az ország helybe való szabadságának állatásival az országtul ismét a fejedelemségre újonnan elővitessék [SKr 284–5, 391–2]. *1675:* Voltam olyan reménséggel, hogy én is itt az székeket eljárhatom és felőlem ide hozott sok rossz hírt jelenlétemmel elnyomhatom; de ahoz is nem lőn szerencsém; lött enyém csak az munka és törődés [TML VII, 56 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ne kényszerítsen azért nagyságtok, kegyelmetek a perlekedésre, mely magával sok bajt, törődést és akadályt hoz, rendszerint nemcsak a peresnek, hanem a bírának is [WIN I, 174]. *1710 k.:* Indultam Párisból hazám felé 24. aprilis, és mintha az egész világ megmaradása abban az levélben állott volna, bolondul éjjel-nappal úgy siettem, hogy 1. junii Huszton, és osztán, úgy tetszik, 9. junii Fejérváratt a fejedelem táborában voltam, amellyel semmi hasznot sem tettem, kárt pedig a költség, törődés és egynéhány országnak (kiken csak általnyargaltam) nem experiálásával magamnak sokat tettem [BÖn 595]. *1782:* Melly sok törődéssel, kőlséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ő Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regestrumbol ki vétessék, és őrökösön a Nagy Atyánk ő Nagysága Fiu Ág maradékinak adassék, asztat bajos volna elő számlálni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

2. aggódás, tépelődés; îngrijorare, frămîntare, nelinişte sufletească; Kummer, Sorge. *1658:* mindazáltal ez mostani rabságomban való időtöltésem mintsem avagy csak henyélésben, avagy Isten titkában rejtetett szabadulásom s hazám állapotja felől való szünetlen és haszontalan törődésben múljék: illendőbbnek ismértem és szívem csendesítésire is orvosságosbnak e' szent zsoltároknak olvasásában, vizsgálásában való foglalatoskodásomat [KemIr 329]. *1662:* édes szívem, mi hasznát veszed az felettébb való törődésnek egyebet az magad nyavalyájánál? [TML II, 306 Teleki Mihály Veér Judithoz] | Palatinus midőn szinte már induló félben volna Kassáról, érkezék híre postán, meg ne indulna, mert már oda hijába menne. Kinek mennyi búsulása, törődése lött légyen az ármádának odarontásán, az nagy káros veszedelmén és gyalázaton, akárki megítélhetti [SKr 141]. *1672:* Értem Kegyelmed supánkodásit s törődésit; nem tudom miért kell annyira lenni, de abban Kegyelmed bizonyos legyen, mentül továbbra halad az Kegyelmed kimenetele, mind nagyobb búsulási lesznek [TML VI, 257 Kecser Menyhért Teleki Mihályhoz].

Szk: *elmének ~e. 1663:* Isten tudja, ha hadakozásra talál menni, (kit inkább hiszek), én bizony csak meddig is nem élhetek, sok elmémnek törődése után azért kellettett magamat ez írásomra vennem, és hogy Kegyelmedet ily bátran, bizodalmoson búsítom, kérem felette igen, megbocsásson [TML II, 569 Teleki Mihály Bánfi Dienshez]. *1672:* Tagadatlan dolog, hogy az minapi későbben celebráltatott radnóti gyűlésünkben ugyan az Kegyelmed jelen létében sok elméink törődésével, szívünk fájdalmával forogván fenn erről az materiárúl való discursus ... meg kell vallanunk, mi az Kegyelmed kimenését nem javallhatjuk [TML VI, 311 a tanácsurak Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ugy látom Fülek s végre Putnok is sok rendbeli leveleimet intercipiálta, de bizony az Kegyelmed részérül valókat is, nem lehettem hát én vétkes, ha mindenekben cum contento teljes informatiója nem lehetett, kikben is én nem kicsiny elmém törődésével reprehendáltattam [TML VIII, 381 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből] * *nagy ~sel van. 1669:* Im postán küldöttem Kegyelmedhez szolgámat; kérem bizodalmasan, már így lévén a dolog, tudósítson, mit cselekedjem s micsoda remediummal éljek, mert bizony nagy törődéssel vagyok [TML IV, 439 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *sok ~sel van. 1670:* Bizony sok törődéssel vagyok, de igaz hűségem s lelkem ismereti csendesít, Isten talán oly méltatlanságra ő nagyságok kezét vinni nem engedi [TML V, 370 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

törődhetik tépelődhet; a se putea frămînta/îngrijora; kann sich Sorgen machen. *1665:* Mint uramnak, fejedelemasszonyomnak haragján bizony búsulok, félek is valóban, de bízván Istenemben, ő nagyságok kegyelmességében, felettébb nem is törődhetem [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1674:* Egyébiránt is eléggé nem törődhetem rajta, ha urunk ezeket[a] semmi nélkül bocsátja el, elvész az magyar igy [TML VI, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]A követek].

törődik 1. összetörődik; a fi zdrobit; wird zerbrechen. *1757:* A melly Vénákban az Arany indivisibiliter vagjon ... Lovakan kósárokban le horgyuk a' Stompakhaz, s ott Pörölyekkel alma s dionyi qvantitásokra meg rontyuk 'apránként 'a Stompra bé töltyük, s hogy aprobra törődgyék [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

2. gyötrődik; a se zbuciuma/chinui; sich quälen. *1626:* az Molnár ot twreodik uala, ruton zidkozodik uala, az lelekel, esse lelek kurua ki ontotta az veremet [Szentgyörgy Cs; BLt].

3. foglalkozik vmivel; a se ocupa cu ...; sich mit etw beschäftigen. *1676:* Higyje Kegyelmed, én Kegyelmednek igaz szolgája voltam, leszek tovább is. Nem kell kicsiny dolgokkal oly felettébb törődni. Gönczi uramat elvárom. Igen akarnám, ha nem késnék; félek minden vásárlásim oda lesznek, ha nem sietek beszállíttatni [TML VII, 224 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

4. gondolkozik, tépelődik; a se frămînta (de ceva); denken, sich grübeln. *1592:* Joüegh Peterne, Ersebet Azzoni vallia ... Egikor Juta megh Niari Marton, es ereosson kezde magaban busulni es teoreodni Im az esse Neste kuruak zinte megh emeztenek, zariatok ki Immar [Kv; TJk V/1. 183]. *1595:* 7. May Erkezek be Nadasdi ö Nga: Az 2 hagyot Biro sokaig töredek raitta mit kellyen czelekedni | Az loas legenyek ... ö km(e)k valtig töredenek raita: hogy ha 8. aúagy 11. sing posztot karasiat adgyak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 174, 229 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1663:* Isten látja, Uram, engemet is az fogyatkozott állapot, az böcsület, hitel nélkül való élet, az életemnek rettegése és az hazának boldogtalanúl, rendeletlenül folyó dolgai szintén elepesztenek, de hiában, mert mindezek meglévén is, csak törődöm, sajlódom, de nem orvosolhatom [TML II, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Az egész teste azolta mindenkor olyan sárga volt, mint a viasz, és noha betegsége előtt örökké víg kedvű, nyájas ember vala, de azolta úgy megkedvetlenedék, csak gondolkodott, törődött, sóhajtott, míg utoljára hirtelen megüté a gutta Szebenben [CsH 298].

Szk: *~ vki felett. 1776:* Azon alkalmatossággal, hogy ezen kedvetlen hírt hallanák Gróff Lázar Urfirol, hogy a' Kis Aszszonyról való Szándékát le tette volna, ki volt az, a' ki

azonnal igiretet tön az Özvegy Groffné Aszszony ő Ngának, hogy Gróff Lázár felett ne törődnének, mivel ő benneis azon Szerentsét fel tanálnák, tsak hogy az Atyafiság iránt dispensatiot nyerhessen, mert ha a' Groffnénak-is tettzik, ő el veszi [Nsz; GyL] * ~ *vmin. 1595:* 13 May ... waczorara paranczola D. Alphonsús hogy az Wr zámara hozossok füget, Tengeri szelöt, és Mondola magot, mert böitelnek, mint hogy pünköst Estj vala ... Biro W(ram)nak en meg jelenttem, ő kme valtig törödek raitta, és izene D. Alphonsúsnak, de ugyan meg kelle lennj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 178 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. *1643:* Minek utanna syralmas karokon elegge törcodtwnk es bankodtunk volna, forditok elminket ez zent eszközöknek Ujolagh valo épétesenek go(n)dolkodasara, azonba(n) fordulva(n) elönkben sok akadaliok, insig es nyomorusagos ideo, fogiatkozot allapat, es fenekig valo ertektelensigh ... nagi bizodalommal bocsatottuk Nagodhoz mint k(e)g(ye)l(me)s Vrunkhoz hiteles bizonias emberwnket ... hog ez szent Vsusra Nagod mit akarna conferalni [Dés; DLt 408 a dési tanácsnak az 1642-ben villámütés következtében beomlott boltozatú templom és leégett torony újraépítése ügyében I. Bethlen Istvánhoz intézett kérő-levele]. *1673:* Az magyarországi atyafiak elméjeknek habzásán én sem keveset törödtem, féltvén ő kegyelmeket az háládatlanságnak vétkének büntetésétül [TML VI, 527 Teleki Mihály a fej-hez]. *1705:* Az úrfiú Gyurkón a nyavalya újobban csak continuálódik, ha egy-két nap csendesebben van meg, mindjárt rosszabbul lesz, és sokféle haszontalansagi vannak, kin szülei igen törődnek és gyötrődnek [WIN I, 549]. *1786:* azon ne törödj, mert minden orán kezedbe küldem bücsülettel, vagy az enyedi Sokadalomkor a hováis szándékozom le menni által adni [M.régen MT; DobLev. III/615. 2a].

törődött fáradt, megviselt; obosit, frînt, zdrobit de oboseală; müde. *1669:* akarám ... Ispán Ferencz uram állapotjárúl tudósitanom ... lovai is törödöttek, sánták is lévén, akadályoztatta az is ő kegyelmét [TML IV, 589 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

török I. *mn* **1.** turc; türkisch. *1619:* Azonközbe nagy hirtelen annyi gaz török rohana reánk kövekkel hagyítélag, hogy elfelejtük, hogy az török rabot az pasának vigyük [BTN² 284]. *1641:* mikoron Kegyelmed után egy kalarásunkat bocsátottuk volt fejedelem ő Nagysága levelivel ... az ottvaló muszelim emberivel megfogták az kalarásunkat és igen hurczolták ... az kalarásunkat nagynehezen egy török jóakarónk elig mentette ki kezekböl [Veress, Doc. X, 108–9. Matei Basarab vajda Serédi Istvánhoz]. *1659:* Sztepán uram megtalál talán az török rabod felöl, mivel régtül fogva magyar katona rabja volt az gyulai Olaj bégnek, az melyet mostan azért bocsátott el, hogy az rabodat érte elbocsássad s holtig kötelezi szolgának magát [TML I, 334 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* Ugy hiszem, aligha még ma, vagy jó reggel ismét el nem kelletik mennem az bücsületes németekhez, kik már megindultak minden bizonnyal Erdély felé mindenestül fogva. Leszen baja török urammal [TML II, 161 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* De bár adott volna Isten olly szívet szegény hazánk lakosinak, török urunk parancsolatjának igyekeztünk volna eziránt is végbevitelére. Ki utolsó keserves romlás nem követett volna [SKr 470]. *1663:* Valjon ha az török társaságot nem rettegtem volna, nekem is nem volna-e Erdélyben valami állapotocskám? [TML II, 556 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1710:* Balassa, különben is pajkos, csíntalan ember lévén, azt izeni vissza a palatinusnak: „Mondjátok meg az ebadtának, ha török rab kell, bújjék ki a felesége utoljából, s fogjon rabot, de akit én fogattam, azt neki bizony nem adom" [CsH 102 1674-re von. felj.] | A székely hadak csak magoktól Jézus nevit kezdvén kiáltani, egyenesen az ellenségre akarának menni, noha még messze valának. Teleki elényargalván, egyben szidá őket, úgy csendesedének meg. Bolondság is lőn a könnyű hadat hátul állítani, mert ha nekiviszik vala elsőben, amíg oly nagy fervorral valának, alkalmasint megkopiázzák vala török uramot [CsH 225 1690-re von. felj.].

Szn. *1453:* Johannes Twrck [Kv; TT 1882. 527]. *1529:* Stephanus Therck ... cives Jurati [Dés; DLt]. *1560:* thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynek dyrectora [Beszt.; BesztLt 27]. *1570:* Thěrek Balazne Margit [Kv; TJk III/2. 196]. *1572:* Twrök (!) Istüan [Dés; DLt 183]. *1573:* terek Miklosne | Margit těrek palne [Kv; TJk III/3. 111, 274]. *1574:* Teorcok Janos [Kv; TJk III/3. 376b]. *1582:* Teorcok Pal [Kv; TJk IV/1. 7]. *1583:* Theórok Borbarazzon [Oroszfája K; WLt]. *1589:* Teorcok Leorincz [UszT]. *1593:* Theorcok Pal [UszT]. *1594:* Török ferencz [Kozma K; Told. 21]. *1596:* Teörek Matthe Galatzi nemes zemely [WLt]. *1602:* Törek Máté lófő | Törek György lófő [Markosfva Hsz; SzO V. 189, 190]. *1604:* Teorcok Mihaly [Ks 38. I. 16 Melch. Bogatty Kornis Boldizsárhoz] | Török Balint nagj kedey Lo fw Ember [UszT 18/125]. *1610:* Teorcok Jstwanne [Kaplyon SzD/Dés; DLt 321]. *1614:* Jobagiones ... Tòròk Imreh [Hodos MT; BethU 52]. *1619:* Török Zsigmonddal [BTN² 262]. *1625:* Teorcok Lazlo [Kv; Szám. 16/XXV. 132]. *1637:* Teörcök Janosne [Mv; MvLt 291. 88b]. *1640:* Török Andrásnak híjják a katonát [Mv; MvLt 291. 212a]. *1645:* Teorcok Menyhart Somoliay Csyk szerben lako [BálLt 53]. *1646:* Teörök Pal [Mv; AAlf. 6]. *1650:* Teorök Mihalne [Angyalos Hsz; UszT 8/64. 70b]. *1657:* Török Istók [TML I, 82 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1661:* Török Demetertül [TML II, 114 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* Török Istvánnal [TML II, 519 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Török Ilonatol [SzJk 106]. *1681:* Török Borkatt [SzJk 155]. *1688:* Török Daniel [Kv; UtI]. *1691:* Tõrök Ersok [SzJk 248]. *1698:* Szappanyos Török Mihály [Kv; SRE 56]. *1722 k.:* Tõrök Pál [GörgJk]. *1730:* Jnas Török Antalkával [Altorja Hsz; Borb. I Keresztes Mihály (14) prov. vall.]. *1773:* Tõrõk Ioszívne [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1776:* Török András [RettE 371]. *1799:* Török Latziért [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1802:* Pakular Vaszinak feleségét Török Aniskát [M.pagocsa TA; Berz. 5. 38. N. 14]. *1812:* Török Ferenczné [Nagykapus K; RAk 14]. *1826:* Ns Török Josef [Gyalu K; Rak 15]. *1843:* Török Pista [Bágyon TA; KLev. 8].

Hn. *1680:* Tóró (!) resz ... az Gogán hegin [Diós K; JHbK LVIII/8]. *1729:* Az Török ösveny mellet ... [Csávás KK; EHA]. *1738:* Török retik alatt [Ketesd K; KHn 61]. *1754:* A Török pataka szorossában (sz, k) [Borsaújfalu K; BHn 55]. *1792:* Török szállás [Ne; EHA]. *1823–1830:* Törökszentmiklóson [FogE 166]. *1850:* Török nevü helyen Seppedékes föld vég [M.sáros KK; EHA].

Szk: ~ *basa. 1562:* Azután megvevé Drégely várát ... és sok egyéb erősségeket a török bassa [ETA I, 16 BS] * ~ *birodalom. 1710:* Ehez hasonló poenitentiatartást senki, miolta a török birodalom fundáltatott, közöttök nem hallott, a nagy félelem annyira megháborította vala őket [CsH 200 1686-ra von. felj.] * ~ *császár. 1552:* az Kun Lazar embere Moduaba volik volna, az vayda vduarbiraywal zembe volth, es az

vduarbiro izente volna czt Kun Lazarnak, az en vram kizzen vagyon mert most az twerwek chassar az vayda wechith ky kuldwethte neky, es az my addoual tartozoth volna chassarnak, annak ffellith megh hatta volna neky [Torda; TLev I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench, Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1616:* Az moldvaiak is tudván, hogy török császár kedve ellen új vajdájokkal együtt meg nem maradhatnak az országnak minden fő boérit … hozzánk kiküldvén, intercessiónkat kévánván, általunk kérnek kegyelmet és megmaradást az fényes portától [EOE VII, 358 az alvinczi tábori ogy Thurzóhoz és Homonnaihoz]. *1671:* Mivel Székelyhid el-rontása, Török és Romai Császárok békességének edgyik punctuma vólt annak a' 2 Monarchanak impositiojából kelletett el-rontani, nem tsak magunknak; hanem az egész Magyar Nemzetnek el-felejthetetlen kárára [CC 93]. *1724:* az Török császár három Léannyát most adgya férhez, az nagyobbikat a' fövebbik vezérnek [ApLt 2 gr. Máttyás Ferrati Apor Annához Jászvásárból] * ~ *csausz. 1593:* Ezen Terok Chiaûz Jt letebe hoztanok hozû Janos vramtol 19 Eittel Mehsert f 2 d 28 | Ezen felywl Megh Jrattot harom Rendbely Terok Chiauzokra keoltettem fw zerzamott[a] [Kv; Szám. 5/XXIII. 73, 78 Caspar Schemel sp kezével. – [a]Fels. köv.]. *1621:* Az meli Czeh Orzaghi feö keöuet az Portan megh holt uolt Annak Zolgai es mellette leueo feö Emberek Nro 35 Erkezuen Teöreök Csauzis leuen uellek … Attam nekik Egi Tag hust Veöttem Sacz Janos tarsasagitol … f 1 d 48 1/2 [Kv; Szám. 15b/IX. 20] * ~ *deák. 1590:* 29 Aügüsty Byro vr' Ak: hogy el vittek vrúnknak Torok deakiat es … es ket zolgayokat vitte el Janos deak zolgay Hunyadra 3 lora fyzete(m) f – d. – | B vra(m) Akarat: Lükaczy Mate 4 loúa vizy az Török deakokat fyzette(m) f. 1 [Kv; Szám. 4/XV. 12, 23]. *1609:* Zab oztas … Az Ket Teoreok Deaknak Met 2 … Tedi Balintnak, Vice Loaz mesternek Met. 3 [Kv; Szám. 126/IV. 204–5]. *1664:* à Török Deak Majtini Andras megh halván szállattanak volt minden nemü acquisitumi s bonumi ã feleségére [SLt 25. IV. 2]. *1665:* az Török Deaktul küldtem fa olajra Citromra Tall. 4 [Utl]. *1689:* Nemze't(es) Vasarhely Rosnyai David Deak Uram, az mü Kglms Urunk eö Naga Török Deakja [Fog.; Incz. VI. 45a] * ~ *föld. 1599:* Makay Jakab Mihaly … vallya … azt az Huzar Ilonatt tudo(m) hogy ott az Theoreok feoldeonnis affele ky ado es be mondo volt az Theoreokeknel [Kv; TJk VI/1. 283 A hódoltsági Makóra vonatkozó vall.]. *1621/1681:* Itt Hunyadi varosomb(an) lako Nán Mihaly tanalz megh engemet könyörgessével, jelentven hogy a Török földrül ide Hunyadra (: mivel felesege uta(n) minden Attiafiai itt vadnak :) fel jüven, semmi lako helje hol hazat eppithetne maganak ne(m) volna [Vh; VhU 224 I. Bethlen István okl.] *1640:* Michaél Szekj Rector Scholae Bethleninae[a] … Teöreök földen Bekesen Mestersegen lakua(n) eztendejet felben hatta, egi embert agion útven sallariomaban huz Tallert fel veven aual onnet el szeököt [SzJk. – [a]Bethlen (SzD)]. * ~ *főrend. 1662:* Az ellenség Nagybánya körül ragadoz, az várasnak maradása Isten által, bíró s tanácsbélick elött a török főrendek invectiójok [SKr 655 tartalomjelző fejezetcímből] * ~ *impérium. 1710:* valamikor a török a magyarországiak mellett feltámad a német ellen, akkor lenne nagy veszedelme s romlása a török impériumnak [CsH 160 1681-re von. felj.] * ~ *kézben akad. 1663:* Az székelyhidi dolog is mint legyen, örömest érteném. Én félek, török kézben ne akadjon [TML II, 656 Teleki Mihály Bánfi Dienesbez] * ~ *kézben van. 1662:* Az szilágyságbéli, úgymint: Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékbéli szegénség megértvén, hogy Várad török kézben volna, hogy öneckick csak lehetne megmaradások, beholdolni készek volnának, ottan magok beizentek vala [SKr 635] * ~ *kézbe esik. 1662:* De a Kemény János fejedelem fizetett hadainak Fogaras és Déva alatt kelletvén lenni, nem vala kivel vigyáztathatna jól a Pártiumra, mellybül a következek, hogy Szentjób vára is, a jeles fő lakóhely, nagy szép alkalmatossággal való erösség, török kézbe esnék, mert a dominus terrestris sem viselt úgy gondot reá, amint kellett volna [SKr 647] * ~ *kézen megfordul. 1710:* Bár Erdélynek se lett volna soha egy vára, egy kerített városa is, nem fordult volna meg annyi török s német kézen, s nem portiózolt volna annyit [CsH 214 1689-re von. felj.] * ~ *komisszárius. 1664:* Elsöben igyekezzék Nagyságod kitanulni, mint akarják az határt igazítani, melyrül ő nagyságát tudósítván, ő nagysága is inkább alkalmaztathatná mind residensnek, mind fövezérnek, mind az jövö török commissáriusnak errül való írását; ha kivántatnék, ő felségének is írhatna, mert ha az követ tractálni fogná azt azon török commissariusnak eljöveteli elött az határokat, talán valami apprehensioi lehetnének az töröknek [TML III, 308 Teleki Mihály a fej-hez] * ~ *kovács. 1625:* Az Vrunk eö Felge Vduarnepenek valo gazdalkodas … Teöreök kowaczjnak Hust lib: 4 … Teöreök Lo Tanitonak Hüst lib: 6. [Kv; Szám. 16/XXXIV. 147–8] * ~ *követ. 1578:* Az foródesnek keonyeorgessebol Megh ertettek hogj az feröde kemenczc ige(n) Meg Romlot volna Miert hogy penig Idegen fas nepek Ide Ieonek török keowetek is kik kewannyak az biraktol az feredeo tetelt, az waras nepenekis keozeonseges zwksege az, keryk eo kegmet biro vramat hogy Arra is lenne teob gongiay keozet valamy gongia, hogy epwlne megh [Kv; TanJk V/3. 163b]. *1592:* 19 die Aprilis Indûla el Lwdt fo waida az Terök kewett [Kv; Szám. 5/XIV. 229 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Az Portarol vizza Jeöuen Dochi Jstuá(n) vra(m) … az Chich keöuettel, es Teöreök keouetekkel [Kv; Szám. 15b/XI. 57]. *1670:* Adtam a ket Török kövöt szamara akik el mentek 15 font Riskasat [Utl]. *1791:* Szászvárosonís meg lehetösön megyen a Nsgtok dolga, hanem most a Magistratus a bé jövö Török követnek a Nsgod házát rendelte szállásul [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~ *lótanító* → ~ *kovács* * ~ *porta. 1710:* Béldi Pálnak penig igazsága lévén, triumphál, tudván azt is, hogy a török portán akinek több pénze van, annak van nagyobb igazsága | Másnap az urak mind odajövének, Carafa behívatván öket, proponálja, hogy a császár hüségire meggeskündjenek és a török portától elszakadjanak [CsH 143, 208–9 1679-re és 1688-ra von. felj.] * ~ *okulátor. 1672:* A török oculatorok Gyaluban akarnak jöni és azt is kivánják, egyik részröl se legyenek sokan az commissariusok [TML VI, 69 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * ~ *szolga. 1542:* Wram feloles myndenth erth k., az thewrewk zolgayath minth bochatthakel, hizem myndenrol irthak [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. isp-jához és Fog. vára urához] * ~ *zászló. 1598:* B. V. adata Mihaly wajda Zolgay ala kik az Teörok zazlot hoztak uala. 10 loat az Taborig [Kv; Szám. 8/V. 178].

Sz. *a ~ császár ágyúja sem találja a nincsent. 1679:* Szent Csernel Pál is azt tartja vala: a török császár ágyúja sem találja az nincsent [TML VIII, 416 Teleki Mihály Thököly Imréhez] * *nem szúrják meg könnyen a ~ császár tevéjét. 1671:* Külömben én bizony irruptiotól nem félthetem Máramarost is; nem szúrják ök könnyen meg török császár tevéjét [TML V, 556 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. törökökre jellemző; turcesc; typisch türkisch. *1614:* Ju-

tottunk bé Konstantinápolyba die 22 Maji: igen nagy pompával-tisztességgel vűnek bé minket. Ő maga az csausz pasa is és az mellett az császár mellett járó seregnek két fő agája jöttek ki előnkbe sok csauszokkal. Azt mondják felőle, hogy Kendi Ferencen kűvül erdélyi követet senkit olyan nagy tisztességgel semmi üdőben nem vittek bé az Portára, mint minket <NB. török praktika> [BTN² 69]. *1660:* ha mit Kegyelmed cselekedett, urához való igaz, tökéletes hűsége azt dictálta Kegyelmednek, mivel ő nagysága is tiszta szívből gyűlöli Isten félelme nélkül, s török természetét viselő hitihagyott Ákos fejedelmet [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* Onnan penig török szokás szerint (mert aki a törököt segítségre híja, magát is elveszti miatta), visszafordulván a kozákokra, azoknak erős városait megostromoltatja [CsH 160 1681-re von. felj.].

Szk: ~ *módon/módra. 1590:* Albertt ... teoreok modra wl vala [UtI]. *1710:* Daniel István sokáig raboskodék, nyolcezer forintot fizete saccában, úgy szabadula meg, a jámbor, istenfélő kegyes úr, Haller János négy esztendő múlva szabadula meg, sokakot, kiket meg nem fogának, de török módon megsaccoltatának [CsH 148 1679-re von. felj.].

3. a török hadsereggel/hadviseléssel/megszállással kapcs.; turc; in Bezug mit der Türkenherrschaft/mit dem türkischen Heer. *1662:* Azért amelly néhány száz török vitézeket a vezér parancsolt volna táborára bocsátani, ne késlelné a passa hováhamarébb Putnok felé eleiben maga oda levő főemberével elküldeni | Mellyre nézve már az üdő szüret felé s hideg őszre járván, az ország népe is hamarébb haza szabadulhatna, a fejedelemnek Kemény Jánost újabb szép hadakkal, lövőszerszámokkal beküldeni kellett vala, ki beérkezvén, s azt is látván a kozákság, hogy a török segítséggel Lupul vajda annyi üdőre is jelen nem volna, azonban a nagy éhség miatt is vánszorodtak s elkénszeredtek lévén, az újabb hadak érkezését is látván, ottan tractáraereszkedének | De Gyulai Ferenc, hogy a híre is táborbanlétének inkább mindenfelé kiterjedne, a váradi haddal áprilisnak elein csak a város alá ottan kiszállván, azon a Körös-félen lakó hajdúságot is, bennek ahol mi akadt volna, melléje jönni parancsolta vala ... Ekképpen azért ezek is, innen a temérdeki nagy török erőnek eleibe jól kiszállani nagy tanácsosnak, hasznosnak állították vala [SKr 220, 330, 535–6]. *1663:* Kegyelmed írása szerint félek az scissiotúl és németek puhaságától. Most se derék török ereje, se tatárja semmi nincs, örömcel el sem ment volna az fővezér, az tatár nem jűhetvén, de megírta császár, megfojtatja [TML II, 553 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1664:* Isten adja, kegyelmes Asszonyom, az ő felsége és keresztenység készületinek jó végét, mely által mind nemzet fölszabadulhatnánk az török pogány ellenségnek igája alól [TML III, 31 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1679:* az nemes ország parancsolt volt nekem, hogy lennek itt Vasarhelyt, hogy a török vitezeknek Praemendat oszszak [Mv; MvLt A Jud.]. *1710:* De bádensis hereeg sem aluvék, hanem Thökölynek Erdélyben való irruptióját s Hajszler rabságát megértvén, odahagyá Lándorfejérvár oltalmazását, feljebb beesülvén Erdély recuperálását, különben is az ő részire jólesett a Thököly bejövetele, mert kevesedmagával lévén, a baromi török erőtől opprimáltatott volna [CsH 231 1690-re von. felj.].

Szk: ~ *expedició. 1669:* Bánfi Dienes uramnak Szentpáli uram írta az levelet; csak az török expeditiot írta meg ű kegyelme, azonban hogy arra megyen ki Váradra [TML IV, 452 Székely László Teleki Mihályhoz] * ~ *had. 1614:* Báthori Zsigmond kijöve Brassóból és megegyezék az török haddal [BTN² 51]. *1657:* Az ellenség Galgóctól sok kárai után Pozson felé nyomakodék fel, mi pedig Körmöcbányára szállánk az fejedelemmel, az hadakat falukra osztván quartirul, az török hadakat is [KemÖn. 78]. *1662:* Az török had ott Medgyes körül vagyon [TML I, 373 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Kucsuk basa ... a hadait Segesvárból kivivé, megizenvén Apafi Mihálynak, hogy üljön veszteg a városban s vigyáztasson, mert ő ma valahol találja Kemény Jánost, felkeresi és ha mind ott kell veszni is a vele való török hadaknak, de megütközik vele [CsH 51 1661–1662-re von. felj.] * ~ *inség. 1678:* En Poklostelkj[a] ember volnék ... En az Teőrök inségétől valo feltembe(n) jötte(m) Makoba(n)[b] laknj [WassLt Ladislaus Poklostelkj (53) vall. – [a]SzD. [b]K] * ~ *rablás. 1592:* Az Erdely harom Nemzetnek bekeseg lewele, mellict egibe giwlwen, Erdely Orzagnak vgimint patriaioknak megh maradasára á Conuent eleot chinaltanak articulusokban Meggiesen Meliben megh iratik, michoda Conditiowal zaladhasson be á warosokban theorcök Rablaskor az Nemessegh es zekelseg [Kv; DiosyInd. 43] * ~ *sereg. 1662:* Azonban ezen dandárbéli seregnek is derék dolga érkezvén, és a két szárnyul valók hátranyomattatni kezdvén, a nagy viadal közben a török seregektül a fejedelem, dandárjával együtt a több hadaktul úgy hátraszakasztatott és megkörnyékeztetett vala, hogy amikor eszekbe vennék magokat, mind a fejedelem, s mind a vele levők igen nagy harccal, munkával jutnának hozzá, míg magokat közülök kivágták vala [SKr 519/20] * ~ *tábor. 1653:* egy fő bég és egy fő magyar hadnagy is érkezének, és azok a dolgot megjelenték, hogy Báthori Sigmond csatái és hadai volnának, és a kurtánokra jöttek volna fel a török táborból [ETA I, 64 NSz]. *1662:* Az kolosvári birónak írt vala[a], az Istenért is vigyáztatna azokra az váradi levélvivőkre, minekelőtte a török táborra mennének [SKr 560. – [a]Stépán Ferenc].

4. törökökből álló; turc, care este alcătuită din turci; aus Türken bestehend. **Szk:** ~ *díván. 1710:* nem tudván a fejedelem magát mire determinálni, tanácskozván alattomban Teleki Mihállyal, azt találják fel, hogy küldjön be a fejedelem a portára más egyéb praetextus alatt, a magyar profúgusok közül is menjenek bé és próbálják meg a török dívánt, ha rávehetik, hogy szabadságot ad a fejedelemnek magyarországi hadakozásra [CsH 109 1674-re von. felj.] * ~ *nemzet/nemzetség. 1662:* Ekképpen az haza szabadságait és abban istentisztelatit az evangéliumi szentséges tudománynak szabados gyakorlására helyére hozván, mind az egész keresztyénségben nagy jó híre[a] terjede, méltósága nevekedék; a porta és török nemzet előtt egész éltében nagy hitele, becsülete vala [SKr 124-5. – [a]Bethlen fejedelemé] | Az török nemzetségen esett nagy veszedelem miatt, s a nagy szárazságot is látván a gyulaiak, úgy megfélemlettek vala, hogy még a vezér onnan való megindulása előtt gulyájokat s gyermekőket inkább mind Szolnokba költöztetnék | a török nemzet, hogy kiebb-kiebb terjesztené hazánkban birodalmát, s főképpen Szolnokot s Gyulát elfoglalná, derekasabb bástyákkal építtetni és környülvétetni úgy kezdetett, melly már úgy megerősíttetett vala, hogy Európában a keresztyénségnek egyik fő bástyájának és magyarország kulcsának, bár adná Isten! Ne méltán állíttathatott s tartathatott volna [SKr 183, 415]. *1667:* Eddig, elhiszszik, kétség nélkül Kegyelmeteknek is értésére lehet Zólyomi uramnak az hatalmas török nemzet közé való menetele, az hol ... veszedelmére czélozó igyekezettel vagyon ő kegyelme [TML IV, 77–8 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* A megbódult pogányság rátoljula a hídra, leszakad alattok, s odahalnak a vízben számtalanon, és sok-

kal nagyobb veszedelme lön itt a török nemzetnek, mint Bécs alatt, az egész végbeli hadak itt veszének [CsH 174 1683-ra von. felj.] * ~ *nép. 1662:* És ekképpen az Úristen öfelsége a nagy sok török népet minden emberi erő nélkül ... csudálatosképpen megverte, szégyenítette vala [SKr 179].

5. törökökkel folytatott; care a fost purtat împotriva turcilor; gegen Türken getrieben. **Szk:** ~ *háború. 1805:* aztotis hallottam Nagy urától Török Mártontol, hogy az Ura a' Török Háboruban elesvén özvegységében meg terhesedett [F.csemáton Hsz; HSzjP Rákosi András (55) lovas kat. vall.]. *1811:* Az Török Háború alkalmatosságával ajánlott életről szolló kötelező levelek és nyugtatványok [SztLt 85/ 337 – Kiss András kijegyzése].

6. törökökkel megkötött; care a fost încheiat cu turcii; mit Türken gebunden, geschlossen. **Szk:** ~ *békesség. 1676:* Hírt Kegyelmednek egyebet nem írhatok, úgy értem az németek Cop lejövetelivel biztatják magokat, és hogy az nemességet mindenütt az városokra kénszerítik bemenni. A török s lengyel békességet úgy hiszem Kegyelmed érthette, az mely bizonyos [TML VII, 302 Teleki Mihály Vesselényi Pálnak].

7. törökökről szóló; despre turci; über Türken (gesagt). **Szk:** ~ *hír. 1662:* Török, tatár hírnek Kegyelmed helyt ne adjon, mert most abban semmi nincsen [TML II, 338 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1790:* a' Nyáron mult esztendeje, a' Török hír lármájakor az Mlgs Familia levelei Károlyvárra vitettek [Sztrézakeresesora F; TL. Wesselényi Dániel jószágig gr. Teleki Józsefhez].

8. török módon készített/gyártott; care a fost făcut(ă) de turci; von Türken hergestellt/nach türkischer Art gemacht. **A.** szerszámra/eszközre/tárgyra von.; referitor la unelte/ instrumente/obiecte; Mittel/Werkzeuge/Gegenstände betreffend. *1748:* két rend czűstős Lóra valo szerszámok boglarosok, ezekhezis két Nyereg edgyik Török, másik magyar, mind a' kettő drága és ritka készületűek [Bögöz U; Szentk. Joh. Szabó (70) jb vall.].

Szk: ~ *bádogpikszis. 1816:* Egy török bádok pixis [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * ~ *balta. 1645:* Az fogoly ... azt doceallya hogy ... Borbely Peter űttette el à legent és tapottatta, s à mint fel ta(m)balodot à legenj az Angyalosi Istuanne hazahoz futamodua(n) ... Borbely Peter ugy ... ütcotte egy Teorcok Baltaual hogy be eset az aiton [Kv; TJk VIII/4. 19] * ~ *bokály. 1735:* on fedelu porczonella Korso 1 ... ugya(n) porczonella Török bokaly 1 [Ks 38. V] * ~ *buzogány. 1560:* Egy kys zerw bonchiok keörtwelesteól keöz. Egy teörök Bwzgany az nyele Ezwstos keöz [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1759/1845:* A' melly Török Búzogányt és Zászlót küldött vólt II Apafinak a Törö (!) császár, hogy azzal comfirmálná ötet a' Fejedelemségben, elvivé Bécsbe ez a' Fejedelem, és megkiváná Léopoldus, hogy azt átaladná, s' azzal mondana le a' Törökkel való czimboráról [Hermányi, EDem. 141] * ~ *csövű. 1782:* Egy dámásczirózót török Csőjü vasas stutz [Nalác H; CsS] * ~ *fékagy. 1628:* Hat lora ualo fekete Nyomtatot ham ... Harom torok fek agy ... Egy heveder [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12] * ~ *flinta. 1805:* Egy damascirozott rövid Török flinta félig ágyazva rezes sima készülettel [Mv; TGsz 52]. *1835:* Egy török Flinta - Egy kápszlis lazarino Csöü hoszszu puska [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *kalamáris. 1722:* Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Két Török Kalmaris (!) pennájával penna csenalo kessel [AplLt 2 Apor Péterné inv.] * ~ *kanál. 1628:* Reouid Nielw fa kalan Nro 32. Resz Giertia hamma veueö Nro. 4. Hozzu Nielw teörcök kalan Nro. 53 [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1637/1639:* vagjon ... kett villaual harom teorcok forma Egib(en) Jaro kalan [Kv; RDL I. 111] * ~ *kantár. 1737 k.:* Edgy Török Kantár Kármány zabalaval két üstök nyomo, Edgy czaper (!) [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *kápájú nyereg. 1744:* Edgy régi szú ette Török kápaju Nyereg, más hitván két paraszt nyergek [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *kelevet. 1714:* Török Kelevett kék, s virágos közepevel, ovit és likas fl. Hung 20. – Török Kelevett vőrős, s virágos közepével fl. Hung. 15 Török Kelevett, körökes közepevel s figurákkal ékesitett fl. Hung. 50 [AH 46] * ~ *kengyel. 1673:* Kolosvarrul jütt Ifju Eötvösnek egy pár török kengyel csinalasra [Utl]. *1714:* Ki metzett figurakkal egj Par Török Kengjel fl. Hung. 4 [AH 53] * ~ *kengyelvas. 1692:* fel Török kengjél vás [Szárhegy Cs; LLt] * ~ *kés. 1786:* Egy Török kés 11 probás [Nsz; Ks 74/56]. *1791:* egy Török kessert 1 [WLt Cserei Heléna jk 40a] * ~ *lakat. 1628:* Egy altal Vetöbö ... Egy borsolo Erzenj. Valami török Lakatok [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1675:* Bires szekerek(ne)k valo szekér szin rosz török Lakat kettö szuszekra valo Lakatok tizen egi [Mezőmadaras MT; Borb. II] * ~ *lámpás. 1679:* Romladozott, s szakadozott, badogh Török Lámpas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17] * ~ *mosdó. 1614:* Jutot nekik egj Teörcök mosdo [Kv; RDL I. 96a Junck András kezével]. *1615:* Egj Eöreögh rez medence f. 1 d. – Egj Teöreögh Mosdo f – d. 25 [Kv; RDL I. 97] * ~ *mosdómedence. 1627:* Egy Onos veres teörcok mosdo medenczc aestim: f. 1 d [Kv; RDL I. 133] * ~ *muzsika* török hangszer. *1704:* Mindezek után az urak is csak fél kedvvel lévén asztalánál, noha török muzsikákat hozatván elő, azzal mulattatta volna őket [WIN I, 189] * ~ *nyereg. 1688:* Az edgyik nyérges Ladaban volt ... egy Török nyerégh csak pusztan [Beszt.; Ks 5. 27]. *1714:* Török Nyereg vőrős barsonnjal buritott aranj skofiu(m) virágokkal és fiugurakkal minden felöl ki varrot ... fl. Hung. 170 [AH 16]. *1729:* Török njereg nrö 1 Szekszanás njereg nrö 1 ... Pánjvás njeregny nrö. 6 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1748:* Láttam ... egy igen ritka munkás köves Török Nyerget, tiszta ezüst kengyeleivel édgyűtt [Torda; Szentk. Sig. Pap (50) ns vall.] * ~ *nyeregpárna. 1714:* Török Nyereg Parna Vorös Posztobul aranj Viragokkal fl. Hung. 3 [AH 15] * ~ *nyeregszerszám. 1788:* Török nyereg szerszámra valo aproság Rezek [Mv; TSb 47] * ~ *nyeregtakaró. 1714:* Török Nyereg takaró Skarlat Posztobul körnjül aranj szivekkel és viragokkal 4 szegletin ki varrott fl. Hung. 15 [AH 15] * ~ *óra. 1786:* Egy rubintos Török ora [Nsz; Ks 74/56] * ~ *pajzs. 1628:* Egy török kerek pais [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6] * ~ *palack. 1714:* Violaszin Bársonybul, arany Skofiummal ki varrot, s ezüst Virágotskákkal ékesitett Török Palaczk fl. Hung. 30 [AH 11] * ~ *pallos. 1587:* Egy Roz hegyesteor d 16 ... Egy Roz theorcok pallos d 10 [Kv; KvLt Inv. I/2. 3] * ~ *patkó. 1737:* Egj török patko [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *pisztoly. 1823:* Csontal rakot Török Pisztaly egy pár [BK Inv.] * ~ *puska. 1823:* Égy ezüst kápan Török Puska [BK Inv.] * ~ *réztál. 1734:* Egy Török Réz Tál 2 font fontya a d(enarii) 40 (denarii) 80 [Kv; Pk 6] * ~ *szablya. 1596:* Egy Theorcok zablya jofele mint egy deomeoczky chinalatlan [Kv; RDL I. 65] * ~ *szappan. 1628:* Egy kisded szepet, Torok szappannal teli [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1629:* Egj darab eoregh teorcok szappan [Gysz; LLt Fasc. 155] * ~ *szék. 1714:* Török szekhez valo külömbfele szin Barsonjbul, viragokkal Karpit formara ékesitett boritas fl. Hung. 2 [AH 5] * ~ *szerszám. 1674:* egy veres karmasinra Csinalt lora valo Török szerszám mellyet magunk vöttünk ... egy vj kan-

tár fejer szíjra Csinalt [Beszt.; WassLt]. *1705:* Edgy keskeny lo innyes lora valo Török szerszám [WassLt Vas Dánielné lelt.] * ~ *tintatartó. 1714:* Egj Theca, mellyb(en) következendö mobiliak vann(a)k … Egj külömb külombféle keppen figuralt Torok Tinta és toll tartó fl. Hung. 2 [AH 10–1] * ~ *tolltartó* → ~ *tintatartó* * ~ *üst. 1733:* egj Török üst [Kv; Pk 6].

B. kelmefajtára/ruhadarabra von.; referitor la țesături/îmbrăcăminte; Stoff/Kleidung betreffend. **Szk:** ~ *arctörlő kendő. 1732:* Vagjon 6. Török orcza töllö kendö [Kv; Ks 17–8 Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *atlasz. 1681:* Török Czafragok. 1. Regi Török Arany fonallal rosason czustt fonallos tüdzesü varrott rojtos czafrag, Veres Török atlaczczal bellett [Utl] * ~ *brokát. 1714:* Agjra valo Paplan, Közepe Torok Brokattal széllé Selyem Primmel ékesitett fl. Hung. 12 [AH 5] * ~ *bulyavászon. 1730/1770 k.:* Nemzetes Pálfi Gábor Ur(am), és az ő Klme Felesége Murvai Ersébet Aszszony Istenhez való buzgóságokbol conferaltak az Ur Asztalához egy Török búja vászonra mindenféle színü selyemmel török varással varrott és kék bagaziával bérlett asztalra valót [Sajósárvár SzD; SzConscr. 57] * ~ *cafrang. 1673:* Egy fejér Materiara csinalt csillagos Török czafrag. Egy fejér iszkofiumra sárgával elegy virágokra varrot rojtos Portai czafrag Zöld atlaczal szeget [Fog.; Utl]. *1681:* Török Czafragok [Utl]. *1696:* Egy török czafragra (!) valo kék rojt [LLt 102/24]. *1760:* Edgy Sárga Sellyem és czüst fonallal elegjesen Szött Lóra valo Tőrök Czafrang [Mv; TGsz 2] * ~ *cérna. 1597:* az Ernicó varrani veottem egj matring teoreok czernat … d 8 [Kv; Szám. 7/XII. 11–2 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1620:* Egy Motring Teöreök Czernatul f –/15.ª Egy kötes Teöreök czernatul f –/12 [Kv; KvLt II/69. VectTr 8–9. – ªA fizetendö harmincad]. *1640:* 17 paszma teoreok czerna … f. – d. 60 [Kv; RDL I, 117b]. *1729:* Az kődmönökhöz valo török czérnáért és fejtőért d. 24 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1] * ~ *csizma. 1630:* Kouáczi Mihálne Viszen Nagy Bániára … Egy teöreök Czizmat tt f – d 4 [Kv; Szám. 18b/IV. 23–4]. *1704:* ma vontam egy új karmasincsizmát fel a lábamra, sárgát, török csizmát [WIN I, 268]. *1714:* Kilencz Par Sarga Török Csizma fl. Hung. 18 [AH 30] * ~ *csupú. 1734:* Egy par Tőrök Csupu vankos haj (dem) 30 [Kv; Pk 6 Néhai Thordai Csizmadia Mihálynö Fejérvári Anna hagy.] * ~ *dolmány. 1688:* Iten Kabós Kis Tőrök Dolmánjokhoz Gomb(na)k két lot sodrot kék sellymet [Fog.; Törzs] * ~ *fátyol. 1781:* Egy jo fele Török fátyol fekete hoszszu nyakra valo [Mv; Told. 9a] * ~ *forma bársonymente. 1692/1737:* Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metczet draga musztokkal bélet Török forma Bársony mentét [Szilágycsch/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati kezével] * ~ *gránát. 1736:* Abban az időben[a] kétféle skárlát posztó volt, velenczei skarlát … csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, az másik török gránát volt, négy forintos volt singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld meczszin volt, ilyet viseltenek főemberek, nemes emberek [MetTr 35. – ªA fejedelemkor végén] * ~ *gyolcs. 1636:* Egi vegh haitot teoreok giolcz f. 3 [Kv; RDL I. 109] * ~ *ing. 1576:* Wagion egy weres tereok Ingh taffota kercol A galyran igen zep gyngye (!) Aranyos hymechke [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4]. *1714:* Aszszonyi embern(ek) való Török Ümeg aranj fonallal szepen ki varrott fl. Hung. 10 [AH 31] * ~ *kamelot. 1732:* Három Nyári dolomány kávé szin Török kámélotbol [Kv; Ks 5 Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *kamuka. 1668:* Ket Kiraly Szin török kamuka derekaly héj [Mk Kapi György lelt. 3]. *1697:* Egy kék Török kamuka nyul háttal bérlett viseltes hálo mente [KGy] * ~ *kárpit. 1591:* Reghy teöreök karpit 1 [Kv; AggmLt A. 53]. *1635:* egy viselt Teöreök Karpit f 2 [Kv; RDL I. 107]. *1714:* Külömbfele figurakkal ékesitett Török Karpitok No 7 sok hellje(n) lyukas fl. Hung. 44 [AH 56] * ~ *keszkenő. 1576:* Wagion egy tereok kezkenyeo ket wege waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1628:* Egy kek szelimes torok kezkenö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1790:* veszszös potyolat Elö Ruha, Ing uj, tászlistol, 1. potyolat Török Keszkenö hozzája [A.jára TA; BLt II. 12]. *1802:* Két sárga sellyem Török-keszkenö virágokkal [Dés; DLt] * ~ *kilim. 1771:* Egy asztalra való uj Török Kiliny [Nagyida K; Told. 19] * ~ *köpönyeg. 1666:* Egy zöld Török nyos köppényegh tóköstól (!) [Ks 21. XVIII. 79] * ~ *matéria. 1637/1639:* 1 mas Paplan, az keozepi szederies veszös teoreok materia [Kv; RDL I. 111]. *1643/1687:* Templom eszközei … A Praedikallo széken egy darab zöld poszto. Egy tarka török matéria [Kibéd MT; MMatr. 199]. *1714:* Magiar Hintó … Török Materiaval boritott, s fejéres figurakkal ékesitett [AH 47] * ~ *mente. 1612:* Egy Török verös Mente visset Cjmasin roka hatal bellet [Kv; PLPr 68]. *1637/1639:* 1. Roka Hattal bellet szederies lazur teoreok mente – f. 16 [Kv; RDL I. 111]. *1642:* egy hiuz labbal berlet szederjes granat Török mente [Koronka MT; Told. 1a. II]. *1659:* Két darab Angliai poszto. Angliay Teorök mente ennek maradeka ualamy darab gioczoczka [Cssz; LLt 118 Litt. C] * ~ *mustra. 1851:* 2. Nagy Fájn keszkenö torök Mustra [Dés; DLt] * ~ *nyest. 1706:* Egy haj szin Angliai poszto ferfi mente török nestel berlet skofium vitcz kötes rajta [LLt Fasc. 108]. *1722:* Két Török Nest facit f 4 „ 8 [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.] * ~ *nyestbélés. 1717:* Humúszín meczet bárson mente, török nest béléssel [DanielAd. 96] * ~ *öv. 1789:* 1 Török övv [WLt Cserei Heléna jk 29b] * ~ *paplan. 1625:* Wagyon egy Zeold kerületü Teoreok papla(n) mely er beczü szerent f. 6 [Kv; RDL I. 126] * ~ *papucs. 1736:* Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sinór nem volt, rendszerént bőrkapcza volt reá varva talpalló helyett, s némelykor úgy sétáltak török papucsban benne [MetTr 352] * ~ *selyem. 1599:* Pataky Janos. Hozot Crakaj Marhatt. 10 Nitra Terek Selimet … // 50 [Kv; Szám. 8/XIV. 7]. *1610:* Egj Teöreök selljemel zeott vankos haj [Kv; RDL I. 6] * ~ *suba. 1560:* Temeswary Andras wyteteth el egy zewld sthameth nest Subath, Egy skarlath Tórók Nyak subath [JHb QQ Temeswary János reg.] * ~ *süveg. 1714:* Vörös Bársony Török Süveg fl. Hung 22. – | Ovit Vörös Barsonynyal boritott Török Süveg, aranj Skofium varassal ékessitett fl. Hung. 6 [AH 23, 44] * ~ *szőnyeg. 1687 k.:* Kováts Péter Ur(am) adott … ă prac'dikállo székre egy Török Veress Szőnyőget az Ur asztalárais egy fejéres Török Szönyőget A(nn)o 1655 [Mezősámsond MT; MMatr. 380]. *1732:* Egy Agy borito Török tarka szönyeg [Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. *1797:* Egy Török Szünyeg [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12]. *1816:* egy török avatag Szönyög [Szentgerice MT; UnVJk 20] * ~ *szőrpokróc. 1682:* Safar Mihály vr(am) … hozott gondviselesem ala tizen egi számu lovakat, mellyek közzül haromnak vagyo(n) Pokrocza, kettei Giapiubol valo, S edgiik Ször Török pokrocz [Görgény MT; Utl] * ~ *tabitszoknya. 1668:* Egy Török e'zűstos viragos Tabit Szoknia [Mk Kapi György inv. 166] * ~ *tafota. 1620:* Egy sing Velenczei Tafotatul f – / 5 … Egy Vegh Teöreök Tafotatul f – / 35 [Kv; VectTr II/69. 8]. *1688:* Egy sing Velenczej Köz Tafotátol f – // 07 1/2 … Egy végh Török Tafotátol f – // 52 1/2 [BfN Vect.] * ~ *vánkoshéj. 1628:* Ket teöreök Uankos

hey [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] * ~ *vászon. 1597:* Giolchiot adgianak weggel Leúcles giolchiot teorcok waznot forint zamra [Kv; TanJk I/1. 294] | wala nekem egy öcziem ... hoszot wolt hauaselföldeböl ... giolchy gagia negj: pottiolat harom wegh: egy weg török wazon [UszT 12/43]. *1615:* Egj Teörcök uazonra uarot derekalj cziup ueres fonalal uarot ... f – d 50 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1620:* Harom leuel Teörcök uaszontul f – / 1 [Kv; VeetTr II/ 69. 11–2]. *1732:* ezen Palotában találtunk Asztalt nrö négjet, az edgjiken ... egy darab virágos viaszszos török vászon Sárga szeggel rá szegezve [Kv; Ks 40. XVIIIc] * ~ *zsinór. 1649:* Vasaroltattua(n) Policzanj Geörögh Geörgj Deak Vramtol ... Teörök Sinort [Kv; Szám. 26/VI. 432]. *1671:* egy Nyitra Török Sinort egy nihány szenüt Tiz veget ött forinton [Utl]. *1711:* 1 Nyitra Török sinor ... 7 // – [Ap. 5 Apor Péter lelt. 5] * ~ *zsinóröv. 1793:* egy fekete török sinor öv, otska skofium gombozással [TL].

C. törökös hímzésre/mintára von.; referitor la broderii/ modele; Stickerei/Muster betreffend. *1651:* Nyolcz Arannyos varrot Vankos Hej kettei szkofiummal varrot az tobbi Török Arannyas [WassLt Wass Judit kel.]. *1740:* Mikor Bora Istvánné Aszszonyom az Leányát férhez adta annak adot e'gj szönyeget török munkát [Szemerja Hsz; HSzjP. Majlád Bokorné Molnár Borka (26) vall]. *1768:* Egy szép Török munkával varrott Sellyem agy takaro [Ks 19. I. 6 „Bodokból hozott portékák" között]

Szk: ~ *formára varrott. 1628:* Egi czjnadoff uiselt kezkenoczke, arannial és seljemmel theorcok formara varrot [Bodola Hsz; BLt] * ~ *hím. 1628/1635:* Elco ruhak es fodrok: Egi kek tafota theorcok hjm<m>el varrot elco ruha, aranj czipke az kornjcke. Egj zold tafota theorcok hjmmel uarrot aranj czipkeuel peremezett elö ruha [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] * ~ *nyomtatásos. 1687 e.:* Vagyon égy török nyomtatásos sellyem fátyol keszkenö [Harcó MT; MMatr. 350] * ~ *varrás. 1683 k.:* Vagyon egy Fatyol patyolat keszkeneö Török varassal [Hadad Sz; SzVJk 142]. *1739:* Karmasin szin Selyemel irás után varrott török varás aranyhoz valo Nro 1 [Szászerked KK; LLt Fasc. 96]. *1763:* 2 Lepedö Hajtás 4 párna Csupnak valo Zöld és Karmasin Selyemel Török varrás [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * ~ *varrásos/varratos. 1574:* Vagion Egy Teörcök varrasos Jngual viselt Aranias, azt Saranak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1627:* Egj Teorcok varrasos vankos hej [DLt] | Egj Teorcok varratos vankos hey [BLt 1 Béldi Kelemen hagy.]. *1732:* 3. Török Varrásos hoszszu keskeny kávés abroszok [Kv; Ks Komis Zsigmond lelt. 18] * ~ *varrással való/varrott. 1576:* wagion egy czenadoff kezkenyechke tercok warrassal waroth nem kez telljesseggel [Szamosfva K; JHbK XIII/7. 5]. *1643/1687 k.:* Vagyon Gyalakután[a] ... Egy Török varrással valo keszkenö [MMatr. 135. – [a]MT]. *1668:* Egy Török varrassal elegies sellyemmel Arany fonallal varrot kendö. Egy Török varrassal arany fonallal elegyes sellyemmel varrot kendö [Mk Kapi György inv. 6]. *1674:* Vagyon egy török varással varrot, keszkenö [Beszt.; WassLt]. *1697:* Elegyes Selyemmel s arany és ezüst fonallal Török varrással varrott vékony gyolcs Parna haj [Szentmargita SzD; KGy].

D. nemesfémre, drágakőre von.; referitor la metale preţioase/pietre preţioase; hochwertiges Metall/Edelsteine betreffend. **Szk:** ~ *arany. 1629:* iutot Wiccj Antalnak Egy io paplan, melynek az keozepi teorcok Arannial szwtt aestim: tt. f. 25 [Kv; RDL I. 132] * ~ *rubin. 1714:* Hebenus fábul hoszszas Páltza, meg aranjozott ezüst gomball, közöpen és a' Vegén hasonloképpen meg aranjozott czüst bagjoggal környül vett, és 25 Török Rubin s 20. Türkisz kövekkel ki rakott fl. Hung. 10 [AH 6].

9. török fajta; de soi turcesc; türkisch. **A.** állatokra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1761:* Négy Ménlo ... Egy almás szürke szörü Butzéfahos nevü ... Más Szég Szörü Anglus több husz esztendosnel. Harmadik ugyan szeg szörü görbe hátu Török közéll negyven esztendös [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5] | Arány szörü Fako fekete Farku Serennyü[a] a két hatulso Körme, de nagyobban a jobb fejér a' mint laczik Török faj bellyeges [Branyicska H; JHb XXXV/39. 14. – [a]Kanca].

Szk: ~ *csödörcsikó. 1675:* ez idei Török Czödör Cziko nó 1 [Utl] * ~ *galamb. 1698:* Török Galamb no; 7 [Kóród KK; LLt Fasc. 72] * ~ *gyermekló. 1682:* Barna Pej féll czipüjü Török giermek lo [Görgény; Utl] * ~ *kanca. 1670:* Boer Sig(mon)d vrtol vött Török Kancza ... Szürke, faja az fen irt Török kancza(na)k [Fog.; Utl]. *1675:* Eöregh Czikös Török kancza nó 1. meddö Török kancza nó 1 [Porumbák F; Utl] * ~ *ló. 1621:* Az kett Teorcok louat vittek Vywarra, kit itt giogitottak [Kv; Szám. 15b/XI. 260]. *1657:* Az hintó elött való lovak, hat fejér-kék, igen szép török lovak, oroszlány módon uszolig festettek valának [KemÖn. 64]. *1681:* Havasalföldi vajda küldte szürke török lo. Sarosi Janostul vet Fekete török lo. Szebeni kiraly biro adta Pej török lo. Pater Crisztoptul vet Pej török lo Asztalnak ur(am) hozta pej török lo [Utl]. *1783:* midön az elsö Burgus háboruba volt ... egy metzetlen szürke szörü Török lovat vásárolt [Angyalos Hsz; HSzjP Michael Gazda de Réty (71) vall.] * ~ *ménló. 1546:* az menes zam zerenth harmyncz negy, ha therek men, Loh, yar benne [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1682:* Sarga Szeg Török Men lo, négj laba Szár [Utl]. *1684:* Az mi Kglmes Urunk s Asszonyunk eö Ngök Radnoti Kastélyokban jelen lévö minden felé Bonumokrol valo Tavaszi Generális Extractus ... Örög szürke Török Mén Lo, kettö ~ nro 2 [Utl] * ~ *paripa. 1732:* most legh közeleb ki fordulván minden lovaibol egy jo Török Paripaját ajándekozá Székely Elek Uram eo kegjelmének [Kilyén Hsz; LLt]. *1748:* két Török és egy magyar paripák, kik közül edgyik meg döglött, a' kettéjit (!) el adták [Marosesúcs AF; Szentk.] * ~ *tyúk. 1665:* Török tyukokra Tall. 4 [Utl].

B. növénykere von.; referitor la plante; Pflanzen betreffend. **Szk:** ~ *borsó. 1629:* Fejer kerti borso. Torok borso [Szentdemeter U; LLt]. *1755:* Frantzia Borso Cub. 3. Metr. 3. Török borso Cub. 4. [Batiz H; BK. sub nr. 102a Naláczi conscr.] * ~ *cseresznye. 1802 k.:* Ringlot nevu szilva ... Török Cseresznye [Ks; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor kezével] * ~ *dohány. 1798:* Dohánt igen sokat nem Csináltunk a mi keves igen jo meg éppen nem Papusaltattam mind fel most küldek négy Papusa Dohánt; még vagyon a Jovábol Papusalva Nsgod Számára 20 Papusa de Török Dohányis volt ültetve [Mezöbodon TA; IB]. *1849:* Vettem Tordán ... Török dohánt 2 Rft ... vettem Kolosvárt 10 papusa dohánt 5 Rft [Nagycsán TA; Born. F. le] * ~ *fokhagyma. 1717:* Két Sákban magjaro hagjma, más Sákban fél vékáni Török fokhagyma [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3] * ~ *mogyorófa. 1793:* egy kis szilva fa rakott asztal, juharfaval bandirozott, közepe török magyorofa, 4 szegelete le vann veve [TL Conscr.]. *1802:* Egy Török Magyarofábol készült rollétos Iro asztal 2 Egy ugyan Török magyarofábol készült öltozö asztal [Mv; TGSz 52]. *1821:* 16 Tö Török magyarofa Rhf 16 [Dés; Ks 79. 29. 708]. *1826:* Két darab Török magyaro Fáért fizettünk Gubernialis Cancellista Banyai Samuel Urnak

16 Rf [Kv; ACSzám. 70] * ~ *sáfrány. 1592:* 1 Lott Terok Saffrant ... d 20 [Kv; Szám. 5/XIV. 368 Eppel Péter sp kezével]. *1599:* Vicey Gaspar. Hozot Moldoabol: Zaz. f(ont) terek Saffrant tt 3 // – [Kv; Szám. 8/XIV. 21]. *1670:* Az török safrány helyet adtam, husz lot Bécsi safrant az török safrány is anyi volt [UtI].

C. pénznemre von.; referitor la monede; Währung betreffend. *1837:* 4. kissebb török pénzek [Szentbenedek SzD; Ks 88. 19].

Szk: ~ *pára. 1820:* Két Török Para [Mv; Told. 19] * ~ *zlot. 1704:* Adtam meg a török zlotok árába most harmadszor is három forintot, már tészen mind a háromszori 8,50 pénzt [WIN I, 60].

10. törökök által kivetett; (care a fost) impus de turci; von Türken auferlegt. *1662:* Az Török summab(an) vagiok ados cum ... f. 10 d. 30 [Kv; RDL I. 146].

Szk: ~ *adó. 1682:* az falus Biro Török adaja szedni ment hozá [M.köblös SzD; RLt 1 Bárany Tivadar (40) jb vall.] * ~ *harmincad. 1573:* Meg Ertettek eo k. Byro vramtwl, Az Tërek harminchad feleol myt Eleo Zamlal eo K. Eleyben, Minemew haborwsagot zenwednek varosbely Emberek Idegenek myat [Kv; TJk V/3. 71a].

11. mohamedán; mahomedan, turc; türke. **Szk:** ~ *pap. 1710:* Muffti pedig a török papokkal együtt aznap sákban öltözvén s magokat megláncozván, arccal a földre leborulnak vala [CsH 199 1686-ra von. felj.] * ~ *religió. 1618:* Kit én magamban igen csudálék, mi dolog légyen az, mert az török religio ellen vagyon, hogy ők hüt alatt beszéllénének egymással [BTN 125]. *1710:* Azonkívül a török császár a muffti, ki a török religiónak feje, intimátiójából, hogy inkább a nagy Istennek és Mahumet profétájoknak a török nemzet ellen felgerjedett nagy haragját megcsendesíthetné, hallatlan és példa nélkül való poenitentiát rendele | Arábiában penig Mecka városban, hol a Mahumet koporsója tartatik, azon napon mind az ő testit koporsóstól, mind több ott levő koporsókot, kikben a török religió s impérium mellett harcon dicsíretesen megholt nagy vezérek tetemei valának, ezüst székekre kitévén és drága illatokkal megfüstölvén, azután nagy processióval kivitték a mezőre [CsH 199].

12. török nyelvű; din limba turcă; türkisch. *1653:* Soha a keresztyén királynak, vagy fejedelmnek, de csak egy nagyságos úrnak is a belső szolgái szótatlan (!) nem türték volna azt a szorongást; de azok egyebet nem szolltak – a mennyire a török szót érthettem – hanem mondották magokban: „iste bogdán" – a mely csak azt tészi magyarul, hogy „a molduvai" [ETA I, 135 NSz]. *1761:* Konstantinápolyban <a> török typographiat állitott s a bibliát s egyéb hasznos könyveket török nyelven nyomatattat [RettE 122]. *1792:* Paputs és Tsizma valóságos török szók [Éder, Benkő NyMunk. 185].

Szk: ~ *írás. 1619:* Interim szándék az, hogy heába ne töltse idejét, hanem török és zsidó írást akar tanulni, hogy ha Isten engedi, Nagyságodnak tudhasson azzal is szolgálni [BTN² 248]. *1673:* Kegyelmed levelét, Uram, elvöttem. Az török írást még meg nem fordíttották; elkészülvén, Kegyelmednek elküldöm [TML VI, 547 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

13. szitk-ban; în imprecații; in Schimpfwörter. *1634:* aha Torok fazzal bazot lelek essez kurva [Mv; MvLt 291. 9a].

II. *fn* **1.** török ember; turc; Türke. *1562:* azután esmét százhatvanezeren szállának Eger alá, kit harmincnyolc napig erősen vívának, de látták hogy meg nem vehetik és elmenének alolla sok népeknek veszedelmével. Kik között főember törökök valának ... Eger várában pedig ezek a főemberek valának [ETA I, 16 BS]. *1579:* az Racz lazar ... az Törökökre gondot vyselt wolt az Törokeket Temeswar fele bochata Es ö Maga racz lazar wyza tert ... ö Naga leüek vala uala En nalam zalat orczatlan vytez ebeden mynt vocharan nalam lön költetem rea d. 10. [Kv; Szám. 1/XVIII. 10]. *1597:* Brassai Peter vitte 4 Loan zekeren az Eotcodik fogoli Teoreokeot kiúel feo Legenick Varadi f 1 d zolgak voltak [Kv; Szám. 7/XII. 74 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1599:* Makaj Vyzazy Mathyas Cornis vram Hajdu hadnagya ... fatetur ... (Husar Ilona) az leanyatt erozakkal adtta Teoreoknek felesegeol, Adottis nem adott az kereztenyek keozze, az varossy nepp keozze hanem mindenkoron Teoreokeok vtan chelchyapott, es hizelkedet [Kv; TJk VI/1. 284]. *1619:* Csak amaz rossz Ibraim csausz is, kit itt látok, hogy elvetett ember, körülvött vala, de akkor ugyan sok törökök <előtt> az pasa palotájában – ocsmány dolog mit beszéllett – dícsírte igen, mely igen fő módon vielte Kamuti uram az követséget [BTN² 216]. *1653:* Ez s ez lélek fiai, ti hajas törökök vagytok, s törökkel bérlettek. Ebek vagytok ti, nem szánunk – Isten minket úgy segéljen – levágni szinte úgy mint a törököt; az Istentől pedig mi semmit is nem felünk – Deus ignoscat – mert a Tiszán túl hagytuk ... Ilyen szókkal káromlották az Istent [ETA I, 72 NSz]. *1657:* Ezután nemsokára Horvát Istvánt rész magyar haddal és az egri pasát, ki vala Popazogli Mehemet pasa, részeges török ... küldé ... az fejedelem az Deákinál lévő német tábor részére [KemÖn. 76]. *1658/1799:* Barcsai Akos bejövén Erdélybe törökkel és tatárral és két moldvai vajdával, Segesvárt gyűlést tétete és az országnépét magához hajtá és fejedelemségre felemelék [Mv; EMLt XVIII/452]. *1672:* Beszélik azt is némely közönséges törökök, hogy csak hír volna az, hogy lengyelre megyen, de másfelé megyen [TML VI, 44 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1678:* Hogy pediglen Beldj Pal(na)k botot, Zaszlot hozot volna ă Török ... arról való cedulát jártatot volna Lázár István vram, én soha eo kglmetol ne(m) hallottam [Újfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1710:* Próbáltatá is eléggé Székely László méreggel a dolgot, de nem férhetének hozzája, és amely törököt megfogadtak vala, hogy megétesse Béldi Pált, kétszáz aranyat ígírvén neki, százat meg is adta vala előre Székely László, azalatt hirtelen Béldi megholt, a török azt praetendálván, hogy ő étette volna meg Béldit, sollicitálta Székely Lászlótól a más száz aranyat is [CsH 147–8 1679-re von. felj.]. *1760:* ha az hidon az Törököknek eleib(e) nem állot volna, és a Törököt a vizb(e) vetni vagj ugratni nem akarta volna semmi zenebona nem lett volna [Mezőrücs K; Ks].

Szk: *végbeli* ~. *1671:* Az fejedelem megizené az kapudsinak, hogy ország híre nélkül választ nem adhat ... kire azt felelte az kapudsi, hogy maga is látja azt ... de mivel ő neki Váradra is s Aradra kell menni az fővezér parancsolatjából, ott várja meg az válasz tételt, itt hagyván két végbeli törököt, azok megvárják az gyűlést [TML V, 467 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ha az quartély dolga és egyébiránt is az végbeli törökök alkalmatlankodási meg nem orvosoltatnak, bottal üti az nyomát az Porta az magyar dolgoknak [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Sz. *1667:* az török soha senkinek nem oly barátja, hogy az maga hasznát látván, örömest ellensége ne legyen [TML IV, 45 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. török nép; turcii, poporul turc; türkisches Volk. *1562:* 1520. esztendőben szultán Szulimán a törököknek tizen-

kettődik császára avagy fejedelme regnál igen jó szerencsével mind az mostani ideiglen [ETA I, 12 BS]. *1614:* Ebben az 1610 esztendőben ekkor Havaselföldét rettenetesen megdúlatá-koboroltatá, kiért az török is felette megharagudék rea, és mind az török nemzet, és az kűvül is minden egyéb körül való keresztyén nemzetség úgy megutálá, mint olyan az egész világon való nemzetségeknek békességének felbontóját s megháborítóját [BTN² 58]. *1620 k.:* Egiptust az törökök egészen Miszirnek híják [BTN² 411]. *1662:* Mellyre képest főképpen gyalogját minden elegy-belegy nemzetségekbül: magyarbul, németbül, de főképpen törökbül, rácbul, oláhbul, görögbül, örménybül, tatárbul olly nagy számra nevelte vala, hogy szüksége idején azoknak erejekhez és tehetségekhez majd inkább bízhatnék [SKr 333–4]. *1671:* én nem tudom csakugyan barátságát s kötelességit tartotta-e többet az törökökhöz, sidókhoz, vagy hogy magának is hasznát ismerte benne [TML V, 465 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* Mü erdélyiek többen voltunk, mint az említett nagy basa[a] hada a szolnoki hídnál, hihető sok szökött volt már el, mert ahhoz a török jól tud, mint szintén a székely [BÖn. 731. – [a]A nikápolyi basa]. *1778:* Míg Kolozsvárt voltam valami comoediában voltam ... bizony sok szép dolgokat producált a comoedias ... az törököknek a velencések ellen épitett Dardanella nevü fortaliciumát, Párist Versaillessevel [RettE 385–6]. *XVIII. sz.:* Hej, a törökneк soha barátja nem voltam, Vérit kiontani mindenkor kész voltam, Szegény magyar mellett kardomat kihúztam, Szegény hazám mellett diadalmat vittam [Barabás, SzO 391 rabénekben].

Szk: ~ *föld.* *1643:* Buzaban lako ... Janos Jnstalua(n) azon, hogy tőlle el fütot felesegenek keresesere adna(n)k egy Uti Levelet ... Mivel hogj az Teőrcők feöldere el bujdosot Jenőbölis az kereztyenek közzűl [SzJk 60]. *1653:* De nagy része a fő népeknek a török földe felé alá méne [ETA I, 83 NSz]. *1677:* Csavargók és latrok ki a' Török földére csatáznak ... az ollyanokat Kapitányok, Hadnagyok kergessék, fogják, és büntessék | A' Török földére alá ment Jobbágyokat, Fejedelmeknek avagy utánnok lévő Végbéli Fő Tisztecknek híreckel, és consensusockal ... és valami egyéb nagy alkalmatlanságoknak következése nélkül lehet, meg-engedtetik fel-hozattatások [AC 133, 192–3]. *1705:* Azt beszélik, hogy az aradi commendans Löffelholzné felment volna Bécsbe a török földén [WIN I, 532] * ~ *közé fut.* *1657:* Báthori Gábor insolentiája és fondorló hamis emberek miatt halálára való igyekezetit és ártalmas practicáit megértvén az fejedelemnek, el kelletett volt szaladni és török közé futni Bethlen Gábornak, feleségét Déva várában hagyván [KemÖn. 14] * ~ *közé kergettetik.* *1658:* némelyek török közzé, mások Erdélyre, harmad rendbelick Moldovára életek megtartásáért kergettetnének és szaladozának [Veress, Doc X, 322 Constantin Şerban vajda II. Rákóczy Györgyhöz Tîrgoviştéről] * ~ *között van.* *1658:* az uraknak nagya a török között volt [ETA I, 84 NSz] * ~*ök közé elmegy.* *1667:* Az méltóságos fejedelem ő kegyelme parancsolta vala, hogy Zólyomi uramat hivatnám magamhoz, a kihez mindjárt szolgámat küldvén, hát immár azelőtt egynehány napokkal el is ment volt a törökök közé [TML IV, 72–3 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Máramarosszigetről].

Sz. *1677:* mert úgy látom, eb a török, kutya a német és ezek ketten megemésztenek bennünket [TML VII, 507 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. török hatalom/birodalom; puterea turcă/otomană, imperiu otoman; das Türkische Reich. *1620:* ha ezt megérti az török, inkább s jobban is kezd confederálni az Magyarországgal is, hogy meglátja, mennyire nagy országok és fejedelmek segítői Magyarországnak [BTN² 399]. *1653:* 1587 esztendőben Báthori Sigmond a Géczi János gubernátorsága alatt volt, és igen nagy békességes idő volt mindenfelé, mind a törökkel s mind pedig a némettel, mind pedig az ország népe között [ETA I, 40 NSz]. *1672:* Német császár török ellen való örökös ligáját én alig hihetem [TML VI, 61 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Titkon idegen országbeli emberekkel machinálódván, ezt az országot, aki a békesség szerint is őfelségéé, el akarta a kereszténységtől szakasztani és az török kezébe akarta adni [WIN I, 162]. *1710:* A római császár pedig látván, hogy a török nem várván a békesség terminusának exspirálását ... felette igen megijede [CsH 164 1682-re von.]. *1764:* Most olyan közönséges hír foly, hogy a török úgy nem indít hadat ellenünk, ha őfelsége annuatim négyszázezer forintot ád neki [RettE 164].

4. mohamedán vallású személy; mahomedan, turc; Türke, Mohammedaner. *1663:* Urunk ő nagysága 18. Octobris érkezett Érsek-Újvárhoz; oly pompával excipiáltatott, kit soha török keresztyénnel nem cselekedett, talán János királyt is úgy nem látták [TML II, 635 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1724:* Az Iffju Aszsz(o)ny Szájából hallo(ttam), h(ogy) Pekri nem bánik mint keresztyén ember ő kglmével, hanem mint a Török [Nyárádsztbenedek MT; BK. Intze Sámuelné (22) ns vall.].

5. török had; turcii, oastea/armata turcă; türkische Armee. *1552:* Dombay Mihal ... bezille, hogh az Duna melleth vallo twrwekwek mind Buda ffelle mennek ffel [Torda; LevT I, 94–5 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1562:* 1515. János vajda megveretik Sarno alatt a törököktől, holott elveszének Magyarországnak sok válogatott vitézi és hadi szerszám; ennek felette Paksi Mihály és a Szkender vitéz [ETA I, 11 BS]. *1605:* a' török, s tatar kóztwnk uolt, a' hajdusagys egieb hadakis kóztwnk uoltak [UszT 19/63]. *1659:* Az török igen megkénszeredett, lovat szekereket hagyják [RákCsLev. 581 Rákóczi György anyjához]. *1665:* Sebesvárbúl írják, feles török jütt ki ... Félek igen, Somlyóban ne szálljanak. Oda vannak embereim, várom az hírt, merre csaptak [TML III, 488 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hajdu Kapitányoknak, s' lakosoknak, Török közzé menni, küldözni, irogatni. Conventiculumokat tenni, sub amissione capitum et confiscatione bonorum, tilalmas [AC 258]. *1680:* die 18. Iunii Barcsai Gáspár ide városunkban jövén törökökkel, az brassai hadnagytól őrzöket kelletett kérnünk, hogy oltalmazzák a jégvermet az törököktől, melyért gazdálkodnunk kellett [Mv; EM XXI, 536–7]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Nyebojsza Bástya, Temerdek keő falbul állo; felső épületib(en) levő gerendai, szarufai, cserepezésével eggyütt mind jok. Mondgiak: hogi reghen ez volt Hunyadi Jánosnak refugiuma ä Török bé csapasakor [Vh; VhU 502, 557]. *1690:* Rosz játékat kezdett ... az ki a törököt elsőbben ebben az hazában béhivta s azzal az ő felsége ármádáját utánna vonta[a] [II AMN 327. – [a]A bádeni őrgróf szájából származó mondás]. *1738:* itten az Persákovl hirtelen oly hir futtamodott, hogy igen nagy erővel gyüne (!) az Törökre [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1790:* Itt mi körülettünk az a rosz hir foly, hogy a Török Belgrádot sok kárunkal ismét viszsza vette [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1821:* a szomszéd szél Havasal földin nem szüntek meg a Zavarok amint a köz tudás és onnan jövő menő Emberek beszéllék hogy a Török a Boérokot ugy nevezet Possessorokot gyilkolja a Föld né-

pét a Polgári rendet nem bántya, a Mátzédoníai Gőrőgök az ide hozott hír szerént a Törökökön Triumfáltak [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettegi Sándorhoz]. *1823–1830:* Amint az apám beszélte, az apja, Fogarasi Sámuel fehérvári deák lett volna, s mikor a kollégiumot onnan Károly császár parancsolatjára kimozdították, hogy a török ellen való erősségnek, várnak építsék, a bujdosó kollégiumbelickkel nem ment Vásárhelyre, hanem hazatelepedett és lett szabó [FogE 58].

6. török megszálló; turcii, ocupanții turci; türkische Herrscher. *1603:* Ammy Vram az my mostany megh maradassunkat Jllety Elegh sok fyzetessunk altal maradhattunk eddigh, mīnd Teorcokcok es tataroknak az my mostany Romlott allapatunkba melljet Ke(gielme)d ez Vtan beöuebben megh erthett [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1616:* 14 Junii. Ada meg Lippát az törökneк az fejedelem [Kv; KvE 149 SB]. *1619:* Ezmellett sőt levelet adott volt Rodolfus császár, hogy csak ez meglehessen, most ne kérjék az Váradot <s> tizenhárom várat, kit az török kér, de ha megesendesedik – mert most az magyaroktól nem adhatja – az dolog, éppen mind az 13 várat helyébe adja az törököknek [BTN² 386]. *1653:* holyagozni kezdett vala az ország: hogy a török akaratja ne légyen, hanem a libera electio légyen [ETA I, 115 NSz]. *1662:* Az tavalyi restántia adoban, mely illette az Teorcok, s tatárnak valo saczot, fizettünk f 165 d – [Kv; SzCLev.] | maga a palatinus küszöbe előtt lakó jobbágyok is törökneк szolgálnának, holdolnának [SKr 489]. *1677:* A' Partiumban, a' mely helyeken félelmes az Executioknak peragálása Török miat, ollyan helyekre illendő számu magockal mennyenek az Executorok, a' dolognak mivolta és kivánsága szerint [AC 198]. *1678:* A bizony dolog, édes Komám uram, valakit itt magyar köntösben látnak az törökök, senkit nem bántanak, csak az a szavok: e magyar [TML VIII, 378 Naláczi István Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Szk: ~ *hódoltsága. 1710:* Várad megvételivel oda való fő- és nemesi rendek, nem akarván a török hódoltsága alatt élni, Erdélyben bejövének [CsH 298 1699-re von. felj.] * *budai ~. 1625:* Nagj Peter erkezwe(n) Varadrol, kj az Budaj Teörökökket el kiserte, Attam Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 53] * *gyulai ~. 1662:* a vidékbéli falukon a gyulai törökök által a jenciek ellen valami dézmákba kapdozván esvén [SKr 314] * *jenői ~. 1584:* mikor Buda Janos oda fele chellegne nekwnk hyrwnk es akaratunk nelkcöl, az Jency Theörekek talalkoznak rea, es ew maga Bwda Janos chak alig zaladot el [BáthoryErdLev. 178] * *temesvári ~. 1670:* adtam … az Tömösvari Törökök szamára tizen négy font Riskását [UtI] * *váradi ~. 1667:* Az egész váradi törökneк az színe bejött volt ma egy hete [TML IV, 226 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* az melly falukat az Varadi Teörökök bé hodoltattanak, azok felől Nagodat panasz méltán ne érhesse [KJ. Székely Moyses portai követ a fej-hez Drinápolyból]. *1678:* az váradi török igen rútul bánik az magyarokkal [TML VIII, 167 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

7. török megszállás; ocupație turcă/turcească; Türkenherrschaft. **Szk:** ~ *idejében. 1702:* Az Török idejeben Toda Ignac vetet volt ed darab Retet Zallogban [Szótelke SzD; SLt 39].

török lyukvágó; sulă de găurit; Lochschneider. *1787:* Szabo Mesterséghez valo Műszerek … Egy nagy ollo … Egy téglázo vas … Tőrőg (!) [Mv; MvLt 8 Ajtai István hagy.].

törökbojtos törökös bojttal díszített; mit einer Quaste türkischer Art. **Szk:** ~ *abrosz. 1628:* Egy aztalra ualo török bojtos abroz [Bodola Hsz; BLt].

törökbors (fűszernek való) paprika; Capsicum turcicum; boia (de ardei), paprică; türkischer/roter Pfeffer (Gewürzpaprika). *1721:* Kerti Sáfránt nem kaphattam hanem veres kápaszta Palántot és Török borsot küldettem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1823–1830:* midőn a tepertyűs, zsíros víz felforrott, egy ruhatarisznyából kockás tésztát vett ki, melyet még otthon, Debrecenben készített, ebből jó bővön hány belé a vasfazékba, azután kitálolta, paprikával (török bors) jól meghintette [FogE 265–6].

törökbúza 1. Zea mays; porumb; Mais, Kukuruz. *1712:* Az Török buza is megh lehetös reá nezve már micsodás Csője leszen I(ste)n tudgja [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péterhez]. *1722:* itt a hideg minden fele gyümöltset ugy el rontot, hogy tellyesseggel semmi fele gyümölts meg nem maratt, török buzat, dinnyet ugorkat, s egyeb gyenge vetement mind el vött [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1735/1760:* La Buturaj alias Intz nevü Törökbuzának fel szántat, jo darab föld … elé nyulik erre a falu felé [Elekes AF; DobLev. I/160. 3]. *1747:* Hallottam a Mikola Flora szájabul, hogy a Magok Sertéssj a Buttyán Simon Nyomásb(an) lévő törökbuzájában kárt tőttek volna, és hogy Buttyán Simon a maga Ebejvel igen meg szaggattatta volna Sertésseit [Somkút Szt; TKl Tyékár Petre (50) vall.]. *1756:* Rob Gligor nevü Jobbágy … irtott két napi szántásra valo földett … Moldován Vonya el vette … s mikor Török buzája volt benne, akkor a' Fogadonál lévő hurabásokkal, meg is mivelette [Galac BN; WLt Marikutza Máté (40) jb vall.]. *1766:* jol lehet az kérdésben forgo szánto földet pallagjábol Nem szántottam meg de mind azon által Nékem volt Török Buzám benne [Ikland MT; SLt XLVI. 6 Sigmond György (41) ns vall.]. *1774:* a Czigányok minden Esztendőben kertemet el egetik, s kevés Török Buzámat bottal kel strásálnam, melly miánis oda kell hagynam házamat [Mocs K; KS conscr.]. *1789:* a Földi Magyarótis azért nem usuálhattyák, mivel ez a sovány oldalas hellyeken meg nem teremne azon Földeket pedig a melyek jobbatskák Török Buzának szokták hagyni [Székelykeresztúr; UszLt XIII/97]. *1797:* Zabot Földjeik' soványobb részében; Tőrőkbuzájokat jobbatska most egy, majd más Földbe vetik, Melyre=nézve mindenféle Tavaszszal vetendő Szánto Földjeiknek férőjűsége Ősz=buzával vétetődik fel [F.gyékényes SzD; WassLt 22]. *1805:* Őrkén: … A Törökbuzájak elegedendő bő termést hozott, de Vallamásak szerint meg nem érhetvén rothod [Torda; TLt Közig. ir. 182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb. lev.]. *1812:* itt Ugyan jo essök jármak most, jol nö a Tőrőgbuza, és a fü, az Erdöis ki levelezett egészen [RLt O. I. D. Teleki József lev.]. *1830:* a' miolta pedig a Krisenyiek az érdekelt Törökbuzát le vágták, azon hely pusztán maradván leg inkább a' Krisenyiek által használtatik [Vh; Born. 4/43 Vegyes ir. Mojsze Gyorgye (84) vall.]. *1843:* A' Kérdés alatt lévő porondos hellyet … néhai Mlgos Béldi László Ur – mint akkor szabad Hellyet … akkori D(omi)nalis Birája Kóndra Nikával fel Borozdoltatta volt – 's azután – ez előtt mintegy Kilentz Esztendőkkel Deresztyét épitetvén rája – ujra Kránga György d(omi)nalis Biroval felborozdoltatta … akkor pedig a' Deresztés a' Jovából egy darabotskát magának felszántott, 's ugy használta, esztendőnként Törökbuzával vetegetvén bé [Bodola Hsz; BLt 12 Molnár Györgye (60) szolg. ember

vall.]. *1850:* Ezen közös kertnek a déli részébe vagyon vetve török buzával, s közte faszujkával [Gyéressztkirály TA; DE 5].

Szk: ~ *kapálni. 1782 k.:* Urszuj Alakor Gyomlálni 4 Nap ... Ujfalub(a) Török(buza) szedni ... Törökb(uza) Kapálni 3 Nap ... Törökbuza Szedni ... 2 Nap [Nc; DobLev. III/567. 1b] * ~ *szedni* → ~ *kapálni.*

2. törökbúza termése; porumb, ştiulete de porumb, împreună cu boabele de pe el; gerebelter Mais. *1639:* Török buza cubuli cassoviensis no. 6 [Kővár Szt; RákGlr. 438]. *1684:* Ez holnapban[a] már annyira drágodott az búza, hogy másfél forinton járt vékája, az kölesnek egy forinton, a törökbúzának fl. 1//30, az árpának egy forinton [Torda; TT. 1889. 266 SzZsN. – [a]Július]. *1692:* az varosban vötem 2 véka török buzát 7 hét sustákon [HSzj *törökbúza* al.]. *1714:* Nyisztor Miklos ... két véka Törögbuzát öröl volt ... egj lapitwal erössen megverték karját öszve rontották, vjjait meg vagdalták, mellyet magam is lattam sebessen [Berekszó H; Szer. Folta Togjer (70) jb vall.]. *1734:* Schiller Márton Uram volt nállam ma számott vetettünk a török buza árátt kedden meg fizetik penzül [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához, özv. gr. Bethlen Lászlóné Folthi Máriához]. *1741:* aztis tudom hogy éczaka(na)k idején az Boka Bumbuly házára ment Kindai ok nélkül ott gazolkodatt vélle, megis akarta verni ... mikor az Ur Törög búzáját el Csépelték 20 vékát el tagadat az melljet az Ur(na)k számban nem adatt [M.fráta K; BLt 1 Pap Makávé (60) lib. vall.]. *1759:* a' ... Török búzát ... tsak Lapádtal töltette Zsakokbann [Marosludas; TKl Gabugyán Nisztor (34) jb vall.]. *1774:* Buzát, Törökbuzát, Zabot, kender Magot, Borsót, Fuszulkát, Babot dézmájokban adnak az Vármegyén lévö Jobbágyok [Szentdemeter U; LLt 17 vall.]. *1793:* Remittáltaé azon Földet ... vagy ellenben ... az utánn is potentiose birta, s most az Oszszel is a' Törökbuzát arrol is meg szedte, s el vitte [Msz; MbK XII. 94]. *1806:* Öröltetett ... puliszkának 36 véka Törökbuza [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1831:* a Gujabeli Marhák kárt okozván ... a törokbuzát tsoül 13 vékára betsültek, de ... a volt Gujas ki nem fizetvén ... kárban vagynak [Dés; DLt 392. 5]. *1849:* Prostyán Nyikulájnö Cseledgyeivel édgyütt vitte el a' Miske házokbol â sok Törökbuzát szemül, és Csöül, holis volt 110 köböl Törökbuza és Csös 200. köböl Szemül vévé, ha ki tsépeltetett volna az egészbe hat 310 kövöl (!) szemes ... csinál 620 pfr [Héjjasfva NK; CsZ]. *1878:* Parajdi Czigántol vetem egy patogatot kosarat két és fél kupa török buza 60 kr [Etéd U; NKf].

Szk: *csös* ~. *1697:* az tornaczbol mennek edgj garadiczon az házok hejjára. Itt vagjon ... Egj méh kosárb(an) aszszu Megj. Gyalog kerti borso Cub – //2 ... Az földön csös Török buza cub. 35//3 [Borberek AF; Mk 2 Alvinczi Péter inv.]. *1768:* Kitsépléskor botsát égy kalangya Buza 2 mr ... Harmad fél véka tsös Törökbuzából ha ki tsépeltetik lészen szem rend szerént 1 mr [Szökefva KK; Kp III. 150]. *1792:* a Commetancusokat az haszonnak kedvezés nélkült lejendö feladásáért keményen meg eskettük, a Törökbuza Földet ... viszszá foglaltuk és idei termésit meg itéltettük mellyet 200 véka Csös Törökbuzára itéltenek [Msz; MbK XII. 87]. *1849:* az én szolgámis hirem nelkült vitt égy 'sák tsös Torokbuzát melyet kiis fejtvén el adott [Héjasfva NK; CsZ. Todorán Atyim (54) vall.] * *harmadidei* ~. *1722:* vagyon kukuruzza az Tonorokba vetve ... Vagyon az Csüres kertben feles katárka tavalyi és harmad idei török buza tsöstöl [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conser. 2–3] * *magnak való* ~. *1697:* az tornaczbol mennek edgj garadiczon az házok hejjára. Itt vagjon ... Egj méh kosárb(an) aszszu Megj. Gyalog kerti borso Cub – //2 Az kakas ülön vagjon mag(na)k valo török buza [Borberek AF; Mk 2 Alvinczi Péter inv.]. *1836:* Ötven véka magnak valo Török Buza Koszorukban [MNy XXXVIII, 208] * *moldovai* ~. *1745:* 23 xbris Csepeltettem az Konyha hijárol molduvai Török buzat [Szászerked K; LLt] * *ó* ~. *1728:* Az o Törökbuzanak egj részet az Egér el vesztegette [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid inv.]. *1827:* Fejtettek O Törökbuzát ... meg ettenek az hizo disznok, majorságok, és az rüdegebb malatzok 85 véka 8 kupa [M.köblös SzD; BetLt 3]. *1850:* 20. vagy 22 loval ... 2 orát rostokolván Udvaromban, ha fel tészen 200 Lois lett volna ugyis 120 véka két esztendös oh Törögbuzát, 's csöül meg egyenek, ezt földi Teremtés meg nem itélheti [Nagylak AF; DobLev. V/1282] * *roncsolék* ~. *1834:* a' rontsolék Török buzábol mely a hiuba volt 41 Véka kommplibol veteményböl jött be 21 1/2 Véka [Mezömadaras MT; Born. F. IIg Bálinth János tt. kezével] * *szemes* ~. *1812:* Quientantia Huszonött véka köz czíponak valo lisztröl, kilencz véka szemes Török buzárol, hatt véka sárga Murokrol[a] [Kv; BfR I. Kis Ferenc számtartó kezével. – [a]Folyt. a fels.]. *1818:* Györgye Barnátis panaszol Juanes Mitulesztellen egy véka szemes Török buza káráért meljet Janos Mos kalátsolt ki egy fertály pálinkával [H; JF 36. 2] | a Gyalui Favágo Oloszok számára adminisztrált 73 véka Szemes Török Buzának árrát per 3 forint vékaját ... moston bonificalom [Eszt-Mk] * *tavalyi* ~. *1829:* még vagyon Uram Bátyámnál 21 véka tavalyi szemes törökbuza az potollya ki azt az hijjánosságott is [Nagylak AF; DobLev. V/1153 Komáromi László kezével] * *tejes* ~. *1834:* Az 15 véka Tejes Törökbuzát Az Prebenda Sertesek meg hizlalására ki adt(am) [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt. szám.].

3. törökbúzából/kukoricából készült étel; mîncare preparată din porumb; Maisspeise. *1756:* Török Buzát vagj egjébb eledelt magunknak nem Vészünk az mi határunkbol el nem élünk [Dumest H; JHb LXX/2. 91]. *1797:* én edgy Ágyot láttam meg vetve a' Ház Földén, ezen dolog iránt egyebet nem tudhattam gondolni, hanem hogy a' Groffné Csernátoni Urral azon egész ejtzaka nem fog tsak Törökbuzát pattogtatni [K; Told. 42. 24]. *1823–1830:* Megmagyaráztam neki, hogy Erdélyben hogy élnek a törökbúzával, csudálkozott azon, hogy ehetik a puliszkát, azt a lágy tésztát, hiszen a mind az ínyekhez ragad. Csudálkozott, hogy a szemes törökbúzát megfözik s úgy eszik [FogE 223].

Szk: *jött* ~. *1760 k.:* az illjetén kártékony pásztor a körül levö szöllö Hegyek Pásztorait öszve gyüjtöte föttt Törökbuza bálra gabanáinkatt a tékozlásig fözette azakkal palinkát s egyéb részegitö italt vett és igj ejjel dorbázoltanak a Birtokosok tetemes kárára [Torda; KW]. *1782:* a Pap Szolgáloja bé ment volna a' Szakátshoz valami Fött Törökbuzájért [Told. VI. 3a Demeter Balázs (52) gr. Toldalagi László örökösének koronkai gondviselöje vall.] * *pattogatott* ~. *1842:* a piatzon többnyire patogatott Török buza ugy nevezett Kakas arulással keresem kenyeremet tavaszal [DLt 1528].

4. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: törökbúzából készült; care este preparat(ă) din porumb; mit Mais gekocht. *1823–1830:* Mondottam, hogy nálunk a fött törökbúza étel <rend>szerént csak csemege [RettE 224].

5. törökbúzaföld; porumb, porumbişte; Maisfeld. *1692:* Azon küvülis penig lattam egj olykor az magam Törökbuzamban menve, hogj szasz sz: Laszlai Giller Peter ... egj nehanyod magaval az szeplaki Disznokban be keritven ...

kettőt meg colve az mezőre ki vivek perselni [Szászsztlászló NK; SLt AF. 20 Maylat Peter (50) vall.]. *1703:* Akik estve sebtében kiindulván, Désre menvén, ott csak közel sok kurucot találtak volna, de rá nem mervén ütni, egy dési kertben, a törökbúzában vonván meg magokat, ott lesték a magyariakat [Kv; KvE 277 SzF]. *1731:* Egy Onodi Mihály nevű szenes ember ... a kortsomára ment, meg részegedet, es ki vont fegyverel az utzán dühüskedett ugy hogy a kik látták, ki a Török buzáb(a) ki masuvá recipiálta magát [Vh; Ks 83]. *1746:* Mátyus János Sertésse, az J. György Kováts Török buzájába bé járt [Torda; TJkT III. 12]. *1753:* láttom azon Törökbuzában az hol kárt becsültünk mintha le hevertek volna a T<örökbu>zát [Erdöalja KK; Ks 38. X. 10]. *1760:* S midőn a kapori törökbúzák között ment volna, egy lovas ember csak kijövén a törökbúza közül, nyargalni kezdett utána [RettE 111]. *1774:* Mikor az Uraság dolgán lévő Jobbágyok 'a doroszolást jókor ell végezték, Számtartó Ur(am) Török buzájában bé állottak, es aztot doroszolták [Szentdemeter U; LLt 108 vall.]. *1801:* észre vévén műnket a marhákot ... a törökbuzákon áltol hajtották a szőllő megi a nyomásra [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszilly (30) határpásztor vall.]. *1810:* a' Kis Hágon tul ... sertéseim ... el tévelyedtek ... 's ugy kerekedtek a' Czitz Hegyi Török buzákban [Dés; EHA]. *1823:* midön egy estve ... az ország uttyán mentem, késén amidön minden jo Lelekkel biro gazdak nyuguttak ő kegyelme a Törögbuzákban meg buva lesett [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65]. *1869:* Okos Andrásné Barta Kata panaszt emel férje ellen, hogy Kupa Istvánné Töros Erzsébettel ismét összekerült ... követvén őket, megtalálta a Lakatos Pál törökbuzájában egymás mellett ülve s csókolva, ölelgetőzve [M.bikal K; RAk 276].

◊ **Hn.** *1723:* A' Török búzák nyilljab(an) (k) [Borosbenedek AF; EHA]. *1745:* az Enyedi Török Szállás nevű Rét szomszédi [Marossztkirály AF; EHA]. *1767:* A Medgyes Tó fele valo Török Buza lább föld [Mezőbodon TA; EHA]. *1774:* a' Török buza utakan [A.gerend TA; EMLt conscr.]. *1784:* A Réten a Törökbuza Kertb(en) (sz) [Udvarfva MT; EHA].

törökbúza-behordatás căratul porumbului de pe cîmp; Einbringung des Maises. *1828:* a Csűr készités – Törökbuza bé hórdatas a szántatás-vetetés, szükségesképpen a helyt letemet meg kéványa [Mezőkeménytelke TA; IB. Vas Josef ub lev.].

törökbúzabeli a kukoricaföldön tartott; pe lanul de porumb; auf dem Maisfeld gehalten. *1794:* Mikle Pávelnek raboskodása alatt, az eő Felesege, tudom hogy Törökbuza kalákát tartott ... valamint Mikle György is ilyen Törökbuzabéli kapálo kalákát tsinálván eö is maga Pálinkájat adta azoknak [Válycbrád H; Ks 81. 57/57 Opra Ignát (55) vall.].

törökbúzacső ştiulete; Maiskolben. *1855:* Szembe más hosszu fogason hatalmos medvebőr ... Azután ... rezes kard, kokos nádbot, ló-csontból pár csáklya, vas macskák, hosszabb-kurtább fürészek: néhány pár izmos törökbúzacső, hajánál össze akasztva [ÚjfE 175].

törökbúzacsusza ştiulete de porumb curăţat de boabe, ciocan, ciocălău; gerebelter Maiskolben. *1817:* kéntelenek némelly hellységekben Törökbuza Csuszából, s az Erdőken tanálható Galaganya Gyümöltsből készittetett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat, erre nézve, hogy ... az éhel való halálozás el kerülhetődjék, mulhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [TLt 1095]. *1860–1861:* (Tüzifában) mezőségi része szükséget szenved ... Sokat segit rajtok a törökbuza csusza, bogáncs s más kóré gyüjtése, a szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják ki a fahiányt [Benkő, MszIsm 14].

törökbúzadézma kukoricatermés után beszolgáltatott adó; dijmă de porumb; Maiszehnte. *1720:* tudom azt, hogj Veczeli hataron az Máros terib(en) vagjon edgj darab ret ... ezen retről ... sok török buza Dezmát ket hidassal Josika Sigmond Ur(am) maga számara el hordattatta [Branyicska H; JHb Vád Demeter (42) jb vall.]. *1736:* Erkedi Törökbuza Dezmának Legistruma [Szászerked K; LLt]. *1775/1781:* töbnyire el engedik a Zab dezmát, Török buza dézma az egyik részre tsőrűl Metr. 70. 80 [Algyógy H; JHb LXXI/3. 362]. *1795:* mikor öszel a Török buza Dezmát bé vittük az Udvarba azon kendert is azal együt ki tsinálva bé vittük [Elekes AF; BK]. *1815:* Küküllő V(ár)m(e)gyei Lunkai ... paraszt személlyek u: m: Vonu Gábra, és Mihaila Gábra ... jelentték nékem hogy Tekintetes Bartok Ádám Ur mint Földös Urak látván ezen szük Esztendőnek mostohaságát a Competens Törökbuza Dézmát most rajtok fel nem vévén illyetén egyezésre lépet véllek[a] [Lunka KK; DobLev. V/980. – [a]Köv. az egyezség szöv.].

Hn. *1747:* A Törökbuza Dézmánál (sz) [Boroskrakkó AF; EHA].

törökbúzaérés a kukorica megérésének ideje; (perioadă) de coacere a porumbului; Maisreife. *1823:* Csernátoni Sámuel ... minémű eröszokokot tött; – ugy vellemis az el mult öszön Törögbuza éréskor, itt Radnotfáján ... a Törökbuzákban meg buva lesett, és onnon az ország uttyára ki szökvén torkon ragadott [Radnótfája MT; TLt Praes ir. 65/827 Szöts Aniko vall.].

törökbúzaföld porumbişte, lan de porumb; Maisfeld. *1736:* Nagy laki[a] Határan attam eő Nganak egy Darab Szénna Fü Rétet ... attam egy darab Török buza Földetis [JHb XXVIII/67. – [a]AF]. *1746:* az Magyar Keresztesen az Inak Sorte divisionis jutott Török buza földét harmad esztendővel ennekelőtte az J akarattya nélkűl el változtatta és colálta [Torda; TJkT III. 2]. *1754:* a Nyárád ... retjeket berkeket törőkbuza földeket porrá tészi [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 10]. *1765:* az el mult Esztendőben az Törög buza földön volt szedve egy Kevés Törög buzám [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Komári Komán (28) jb vall.]. *1771:* Hogy a' Törökbuza földek, és ugarba fordulok osztassanak elöre, s azután a' több Falu közönségessei két egyenlő részekre mostis a' Lugosiánusok ugy kivánnyák, ha ugy folyna a' Divisio ezutanis, mint eddig, hogy a' közönséges két felé oszlott, a már ez elött fel oszlott pedig recificáltatott, igenis jo volna [Fejér m.; DobLev. II/428]. *1786:* Volt Nehai Biro Sámuel Vrnak egy jo Darabb Törökbuza földgye a mellyet a Maros ketö szakasztván fele tul maradot felit pedig lassanként a Berekhez öblögette a Maros [Nagylak AF; DobLev. III/620. 2a Maros Kezdi György (62) jb vall.]. *1792:* a' Tanurokba, Udvarház nevezetü tsegelybe, Délröl a' Holt Nyárád ... Északrol a' gyepük Vicinitassokban, jutott, a' Határ fel osztásakor a' Pap és Mester fundussa után egy darab Törökbuza föld, a' mely föld helyett ugyan azon helyben, már régi ös Földit, a' Követses nevü helybe a' Mlgs Ud-

var a' lakosok(na)k fel osztotta [Szeredasztanna MT; MMatr. 246]. *1807:* egy kis Törő buza föld [Geges Hsz; NkF]. *1813:* egy Török buza földemet ... tartazzék nekem ... ki batsáttani [Szőkefva KK; Kp 89]. *1837:* Nemes Kontz Mojses Uram, es Felesége bizonyos Házi Terhet, és Szükségeiktől kénszerittetve lévén – a' meljek(ne)k lehető ki potolása végett – adának el egy nyoltad (!) fél ölös Szélességű Törökbuza Földött Sigmond Miklos Uramnak és Feleségének [Arsz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns sz. Sinfalvának hites Notáriussa kezével]. *1844:* Szegedi György saját el esmérő irása ... hogy a ki botsáttatni követelt Törökbuza földnek az arrat Iglai Ferentzne Brullyai Anna aszonytol ... fel vévén a földett remittalta is [Nc/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1855:* egy kevés törökbuza földre volna szükségek [Demeterfva MT; NkF].

Hn. *1727:* Feldelig járo Török buza föld [Bordos U; Pf]. *1740:* a Török buza földeknél (sz) [Boroskrakkó AF]. *1744:* az Törögbuza földök között (ku) [Nc]. *1747:* a nagy Bükös alatt lévő Török buza földek kőzott [Nagyida K]. *1750:* Az orotvány torokbuza föld [Nyárádsztlászló MT]. *1754:* A' Török buza földek felé (k) [M.kapus K; KHn 163]. *1760:* az Motsi Török buza földekig ... és az Török buza Földek szélin [Novoly K; BLt]. *1761:* Az Apahidi Török buza földek [Nc; DobLev. II/317. 7b]. *1761/1808:* Nyilas Török buza Föld [Szind TA]. *1764:* ã Törökbuza gjepün kivül [Mikefva KK] | Törökbuza Földeket [Koronka MT]. *1765:* Apahidi Török buza földek [Nc]. *1766 k.:* Törökbúza Földek a' Szigetbe [Marosoroszi AF]. *1769:* a Törökbuza Földek kőzött (sz) [Nc]. *1771:* A Kötél fűben egy Törökbuza föld [Marosjára MT]. *1772:* a' Törökbuza földekre járo ösveny mellett (sz) [Mezőbánd MT]. *1773:* A Szigetbéli Török Buza Föld [Marosbogát TA]. *1774:* a' Pásztorok Törökbuza földeinek a' vegiben (sz) [Gerendkeresztúr TA]. *1775:* A Kis Kutnál Törökbuza föld [Marossztkirály AF]. *1777:* a Török Buza földek között [Borsa K; BHn 117] *1794:* A Nagy Törögbuza földön (sz) [Mezőbánd MT]. *1799:* egy Török Buza Föld a Somosba [Mv; MvHn]. *1807:* a' Telekből fel felé réá nyulo Törökbuza földök [Mv; MvHn]. *1816:* a Sántzbéli Török buza Föld (sz) [Kolozsgyula K; BHn 128]. *1818:* A Káptalani Törökb(uza) Föld, a Berek [Marosnagylak AF]. *1819:* a Buzafalván lévő Török Buza föld [Ákosfva MT]. *1835:* A Morgon az ország utra rugo egy Törökbuza föld [Gyf]. *1837:* a Maroson tul lévő Török Buza földek [Marosgombás AF].

Szk: *kambiált ~. 1768:* (A) Buza földek és Sessio ... a' Cambiált Törökbuza földeknél jóval többet erők [Nc; DobLev. II/392. 1b] * *szedetlen ~. 1846:* emberei szedetlen Törökbúza földein hatalmasúl keresztül úsztatott [KLev. 13].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

törökbúzaföldecske parcelă mică cultivată cu porumb; kleines Maisfeld. *1790:* házom után ... mind darab széna retetskék, mind p(e)d(i)g osztot darab törökbuza földetskék is voltak [Déva; Ks 75. VIII. 154]. *1801:* A Teleken ... Török buza földetske [Szőkefva KK; Kp II. 58].

törökbúzaföldes törökbúzaföldet birtokló; care a primit în folosință o parcelă pentru a cultiva porumb; der ein Maisfeld besitzt. *1800:* a ... Török Buza földes nyilas Gazdák, a Kaszáloba esztendőnként, a Szántással bé harapozván, el foglaltanak volt [Backamadaras MT; Hr I. 40].

törökbúzahaj pănuşă; Maisseide. *1777:* Tudom hogy a' Málé szedeskor Háza nepestől itt Puskás Vaszinál lappangott Kratsun Stefán, és ott bukáltak a' Törökbuza hajban, mulatott ott valami két napot harmadnapján jo reggel elindult Maramarosban [Kócs SzD; KS. Molduván Juon (67) zs vall.].

törökbúzahambár hambar/ladă mare de lemn în care se păstrează porumbul; Maisschpeicher. *1754:* â buza kasban, és Törökbuza hámbárb(an) a' mi kevéss meg maradott, aztot magunk számára felosztottuk [Bukuresd H; Ks 62/4 Groza Iván lev.].

törökbúzahatár cîmp semănat cu porumb; Maisfeld. *1770/1771:* Minthogy az idö Statussa[a] azt kivánnya elsöbenis a' Törökbuza határ tétessek osztály alá, hogy a' Lakosok is, a' Possessorokis, annál hamarább a' Török buza vetést folytathassák [Fejér m.; DobLev. II/428. – [a]Az osztálylevél április 19-én kelt]. *1803:* A' Törökbuza Határban: Csenger nevezetü hellyben (sz) [O.asszonynépe AF; EHA]. *1807:* Egyéb appertinentiája nintsen hanem tsak edgy nychány Szánto Földgje a' Törökbuza Határban [Lunka KK; DobLev. IV/902. 4g].

törökbúzakaláka kukorica kapálására/szedésére szervezett kaláka; clacă de prăşit/de cules porumbul; gemeinsame Maishacken/Maispflücken. *1794:* Mikle Pável ... Törökbuza Kalákát tsinálván, azoknak Számokra Pálinkát adott, de azt mi formálag adta, pénzért é vagy pedig dolgozásokban tudta, nem tudom [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Hujétz Ursz (48) vall.].

törökbúzakapálás prăşitul porumbului; Maishacken. *1763:* tudom hogy ... Szimjuon mikor a Törökbuza kapálob(an) volnánk akkor már ideje lévén a' Török buza kapálásnak mondani kezdé nekünk, hogy ... Mányika Iuon ... ött vagy hat sák lisztet ... hozott [Gálfva KK; Mk VII/1. 32 Nemes Iuan providi Román alias Boár Sztán cons (36) zs vall.]. *1785:* az Törökbuza kapálást ... váltyuk meg egy egy rud vassal [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 6b]. *1796:* Aratasra, Törökbuza kapálásra, Kaszállásra, Széna Gyüjtésre, és Szöllö mivelésre Mlgos Groff Wass Dániel Ur kész pénzt nem költött, mint hogy uzsorássaiis voltanak, azon kivül némely falukbol, a Falus Biroságért ottan ottan Kalákaztanok, s Kalákáznok [Szentgothárd SzD; WassLt].

Szk: *első ~kor. 1801:* Látam bizanyosan hogy a Mester Péter szolgája elsö Törökbuza kopaláskor, a nagy Morhájokat el tsapta, a Kis Csatonab(an) a Törökbuzákra, maga le fekût mind ott alutt míg a Marhák maguktol mentenek el onnét [Koronka MT; Told. 10 Süller (!) Páskully (20) zs vall.].

törökbúzakapáló kukoricakapálás; prăşitul porumbului; Maishacken. *1763:* midön a' Tatár hir az Országat fel lázosztatta vala, tudom hogy ... Szimjuon mikor a Törökbuza kapálob(an) volnánk akkor már ideje lévén a' Török buza kapálásnak mondani kezdé nekünk, hogy ... Mányika Iuon ... ött vagy hat sák lisztet ... hozott [Gálfva KK; Mk VII/1. 32 Nemes Iuan providi Román alias Boár Sztán cons (36) zs vall.]. *1777:* az Incta mind az ételben mind az italban étetött adott vólna bé néki a' Török Búza kapállóba(n) [Kv; TJk XVIII/6. 93].

törökbúzakár pagubă produsă în (semănătură de)

porumb; Maisschade. *1837:* A Gujabeli Marhak által tett széna, Sarju, és törökbuza kárra nézvén Dregan Vonutz azt reflectálja: hogy a Marhákat meg kell vala kötni, és en réám ugy betsültetni [Dés; DLt 332/5].

törökbúza-károsodás pagubă produsă în porumb; Maisschade. *1831:* A Vintzellereknek praetendált szena és törokbuza karasodásaikat ugy Vas Pistánakis a Guja mellett két héti szolgalattya bérit miért nem fizethettem ki mar ezelőtt meg vallottam [Dés; DLt 332/23].

törökbúzakas pătul (de porumb), porumbar; Maiskorb. *1763:* Török buza kas 2 [Mezősámsond MT; Berz. 14. F. 23]. *1772:* romladozott Török buza kas találtatik Szalma Fedél alatt [Szászfenes K; BfN]. *1774:* akkori Tisztarto Zöld Andras Uram igen felesen tartott Marhákot ... nem külömben Sertésketis és Uraság Sertesei közöt, a többi közül égy Süldöt tartott az Udvarban lévő Török Buza kas alat rekesztb(en) a mellyis a Török Buza kas fenekit ki rontotta, a mellyből is leg alab 15. Vekényi Törökbuzát meg emésztett [Mocs K; KS 90–1]. *1777/1780:* Vagyon ... Cserefa lábakra Szalma fedél alá készült két Török Buza Kas [Alparét SzD; JHbK LII/3. 16]. *1783:* A Szekér szinen felyül, vagyon égj jo nagy Törökbuza kas ... A Gabonás megett vannak Törökbuza kasok jo nagjok Nro 2 [Kéménd H; JHb XXXI/ 28]. *1786:* Menvén a Tsürös Kertb(en) találtatott jo Modal készült nagy tsür nem igen derekas fedél alat, égy rosz hombár ... égy Török buza kas hat fa ágas két ökör szán öszve romolva [Mezőszopor K; MkG 36. F. 2]. *1789:* Hogy pedig valamit építettenek volna belőlle[a], egyebet nem tud, hanem egy Törökbuza Kast ujitottanak meg [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. – [a]Az erdőből]. *1795:* az Papiros Malmat egészszen meg Zsendelyeztettvén, e mellet két Törökbuza Kast Zsendelyel fedettem [Dobra H; Ks XXVI. 1–12 Kiss Lukáts volt krájnik kezével]. *1804:* egy Hat uj agasakan rénovált Törökbuza kas [Borosbenedek AF; Somlyai]. *1817:* Ezen Molnár Ház kőrül vadnak aprosag Epületetskék kisded sövény Pajta égy Sertés olatska, és égy Törökbuza Kas mellyek a fel adás szerént a molnárnak Tulajdonai, maga tévén réájak a kőlcséget, és fáradtságat [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8]. *1840:* Petele ... Gyalagassai ... a' petelébe készitendő törökbuza kason faragtak [Born. G. XXIVb]. *1854:* Törökbuza kas ki jovitasa [Kv; KmULev. 4 Kömötsi József ács kezével]. *1855:* Bartok Ur arra határozta magát hogy már aratás utánig nem fog a Gát tsináláshoz miuel ott a Gabonákba sok kárt okozhat masok(na)k ... a Törökbuza kasra szüksege lesz öszire [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

Szk: *gömbölyegen font ~.* *1732:* A Csűrös-kertb(en) két gömbölyégen font Török-buza kas tsös Török-buzával teli [Szászsztjakab SzD; Told. 67] * *rongyos ~.* *1817:* Az Istalo felé viszsza menve égy régi rongyos török buza kas, mellyeknek (!) némelly Szaru fái ... az Arendator Urnák által adattak ... hogy ... haszonvehetetlen, és rongyos Szinnek fáibol egy jo Istálot csináltassan maga költségén [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5–6] * *sövényből font ~.* *1822:* Egy sövényből font Török buza kas [M.köblös SzD; RLt]. *1824:* Az also csürös kertbe menő kis ajtoval egyenesen szembe(n) vagyon egy hat cserefa Lábakon állo sövényből font türöss Törökbuza kas – jo – tele kalongya karokkal [Erdőszengyel MT; TSb 43].

törökbúzakása păsat/crupe de porumb; Maisschrot, Polenta. *1723:* Ezeken kivűl vad hus Bővségesen, verő Malacz Sóó, Aszszu Medgy, és Cseresznye, egjéb Aszszu gjumőlcs, Kőlős és Törökbuza kása Borős pecsenye, Téj fel édes Téj, Káposzta, és egjéb meg kivántato minden féle Kerti veteménj fogjatkozás nélkül [K; TKl 11]. *1829:* adott ... 2 Véka Fuszujkát, 24 Veka Krumplit ... 4 Véka Törökbuza Kását, 12 kupa Szilvaizet 13 kupa aszalt veres Szöllöt [Kv; BLt 12].

törökbúza-katárka kukoricakas; pătul, coşar; Maiskorb. *1823:* 'A Törökbuza Katárkák igazittására 20 Létz Szeg [Déva; Ks 106. 155].

törökbúzakocsány kukoricakóré; cocean de porumb, strujan; Kukuruzscheuer. *1817:* az bő essőzés miatt a' Török buza Kotsán Rakásra egy másra töltvén öszve melegedvén, annak mind bele mind maga az egész Kotsán meg van Rothadva [BesztLt 602 György István ord. chirurgus Dob. vármegye adminisztrátorához].

törökbúzakóré cocean de porumb, strujan; Kukuruzscheuer. *1768:* Ennekem ... bé akará ã Törökbuza Kórók közül hajtani ökreimet Drágus Mihály [Mezőmadaras MT; BK. Andr. Szabo (35) jb vall.]. *1833:* Török buza kore, Pamusa (!) – 7 szekerel [Lozna SzD; LLt 386 Csáky-per 50]. *1842:* Királyreti eladott törökbuza koréért 85 f [Görgény MT; Born. G. XXIVa].

törökbúzakosár kukorica tartására használt kas; coşar, pătul; Maiskorb. *1729:* az összel hoztam egj nyárfátt, az melyből Török buza Kosárt csináltam [Karácsonyfva AF; Told. 31]. *1753:* Vgyan e' mellett a' Török-buza kosár mellett más nagjobb tiz Tölgy fa ágosokra épült Török buza kosár, szalma fedél alatt teli Török buzával [Szászbecsenyő AF; Told. 18].

törökbúzakötés legarea porumbului; Anbindung des Maises. *1780:* Láttam ... tavaly nyáron, törökbuza kötéskor ... a fübe' hogy Román Petru ... meg baszta a Bolog Josziv feleségét [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

törökbúzaliszt kukoricaliszt, kukoricadara; mălai, făină de porumb; Maismehl. *1754:* a Felesege Györgynek, mondatta a Ménes pásztor(na)k Mihailának hogj nékiek egj mamaliga törökbuza lisztcknél töb nem volt [Bethlensztmiklós KK; BK. Kurucz András (46) jb vall.]. *1782:* Törökbuza liszt [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. 84]. *1787:* Találtatott a Pitvarba egy Szuszékba circiter más fél véka közönséges házi kenyérnek valo Buza ... Ugyan ott egy szekrénybe más fél Véka örlött Törökbuza Liszt [Mv; MvLev.]. *1817:* mikor a Kását és a Török buza Lisztet küldöttem edgyik sák ... ot maradot [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével]. *1826:* felperes Székelly Anna törvénybe szólítja molnár Csíki Andrást ily okon, hogy az alperes Csíki Andrásnak felesége azt beszélette, hogy az felperes az alperes malmában, amidön ott nemrégiben egy éjszaka örlött volna, egy véka törökbúzalisztet ellopott | a per megindulásával a biró és hütösök jelenlétekben a törökbúzaliszt is megmérettetvén csak két vékának találtatott [F.rákos U; RSzF 257, 258].

törökbúzalopás furt de porumb; Stehlen des Maises. *1745:* Pojáni Veres Laczkó à Szék szinín à Török búza lopást à Tordai Tóth István Vr(am) kertiből maga sem

tagadgya, és in facto deliciti is comprehendaltatott [Torda; TJkT II/35]. *1817:* hogy réá sült légyen az Exponensre a' törökbuza lopás, azt nem tudom [KLev. 10].

törökbúzamag porumb (boabe); Maiskorn. *1823–1830:* pénzzel törökbúza- és fuszulykamagot vettem, de a nagy szárazság miatt ki nem kelvén, én is többet mezei gazdaságot nem próbáltam [FogE 102].

törökbúza-magazin kukorica tárolására használt épület/raktár; depozit/magazie de porumb; Magazin, benutzt zum Speichen des Maises. *1846:* tizennény öl hoszuságu törö buza magazint rako fábol létzel, és sendejel fedve tsináltattam [Kv; Végr.].

törökbúza-művelés cultivarea porumbului; Kultivierung des Maisfelds. *1851:* az szőllő mívelés a' Törögbuza míveléssel egybe ütközik a' Törögbuza földeimet ha az idő segít mind meg szántatom a kapálást ... részébe adom [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

törökbúzanyíl kukoricával bevetett nyílföld; parcelă (primită în folosință) semănată cu porumb; mit Mais besamte Pfeilfeld. *1807 k.:* Annyit tudak vallani mint hogj enis Birtokas vagyok, hogy az Also Sinfalvi Torokbuza nyilakbol osztozasképpen Léánnak nem adnak, Soha nemis adtak ... hanemha valamellyik Attyafi jo tedtzéséböl adatt, vagy ád [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.].

Hn. *1764:* az Törökbuza Nyilak végib(en) (sz) [Csávás KK; EHA]. *1778:* A Török Buza Nyilakba (sz) [Nagykend KK; EHA].

törökbúza-nyílföld kukoricával bevetett nyílföld; parcelă (primită în folosință) semănată cu porumb; mit Mais besamte Pfeilfeld. *1839:* az Huhuba lévö ... Torokbuza nyil Földet adtam ki a' következendö Sz György naptol fogva Esztendöig Robottalis 52 ötvenket napi Tenyerrel valo Szolgalatra [Törzs. Dési taxalisták 15]. *1850:* által adom ... Azon Törökbuza nyil földet elelmére mely a' ház hata megett vagyon [Náznánfva MT; Berz. 20].

törökbúzapásztor paznic la porumbiște; Wächter des Maisfelds. *1750/1778:* Törökbuza Pásztor Fekete János panaszszát hallotta el vonta tartotta Déák István Vram anyi Törökbuza fizetését a'menyi kárt intéztek a' betsüsök [Henefva MT; DE 6]. *1763:* A Bölöni Törökbuza pásztorok panaszolnak [HSzj *törökbúza-pásztor* al.]. *1801:* en Törökbuza Pásztora voltam az helyen a' Gazdáknak [Bikfva Hsz; Kp IV. 297 Korék Sámuel sen. (48) gy. kat. vall.] | Azt is láttam mikor a Törökbuza pásztor ... hajtotta bé a Kováts István, Király Gergely, Erdös Pál, és Mester Mihály Marhajokat, és ezek(ne)k a Fiai eleiben állottanak es el Zaholták a Marhákot a pásztor elöl, s haza hajtották [Koronka MT; Told. 10 Barát Sigmond (27) vall.] | A Kis Csatorna nevezetü hellyen én vagyak a Törökbuza pásztor [Koronka MT; Told. 10 Grinda János (19) zs vall.]. *1805:* az all=peres Török buza pásztor volt ... és meg szolitván, hogy honnan hozza a' törökbuzát és fuszulykát az átalvetöjébe; ez mindjárt a' pásztort illetlen rut szokkal illette [Füzesd H; JF 36].

törökbúza-rovás tabel despre cantitatea existentă de porumb (la un moment dat); Evidenzführung der aktuellen Maisquantität. *1760:* a' Kudai Magyar Papnak az Omlásalyai Malombol 2. véka Törökbuzát 8. sustákon ada el ... mely két Véka Törökbuzát Nem is rották fel a törökbuza rovásra [Árpástó SzD; BK. Kimpián Pétre (30) jb vall.].

törökbúzás 1. törökbúza/kukorica tartására használt; care servește la păstrarea porumbului (în știuleți); zum Speichen der Mais benutzt. *1756:* Az Aboly kertben vagjon Török Búzás kas nrö 10 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1776:* három Török Buzás kas, az elsö Nagy kas Majorság Ujj csös Török buzával teli van metr. 942 [Mezömeches TA; WassLt]. *1786:* Puszta Sz Mihállyi Malom ... Két Vámos Hámbárja, egyik buzás a' másik Törökbuzás [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1794:* Ittenn M. Madarasan azon négy Török buzás kasak ... az ide való Erdöböl épittettek-é vagy penig annak Fái s Eszközei másonnan vecturáztattak ...? [Msz; BK]. *1796:* A Török Buzás Kashoz halnap hozzá fogatak és a mint Nságod méltaztatatt parantsalni veszöb(en) még tsináltatam [Koppánd AF; GyL. Csia Moses kezével]. *1809:* Egy Marha rekesztö okol a Törökbuzás kassal egyetemben [Kendermező SzD; LLt 409 Csáky-per L. 9]. *1814:* A Csürös kertb(en) ... Vagyon három Sövény Török buzás avateg kas az egyik(ne)k a fele részében nem tudatik hány vekás mig fel nem mérödik [Mezösályi TA; RLt Rettegi Sándor kúria-leír.]. *1821:* Tsináltatta a' Török Buzás kast Sövény veszszövel fonva oszlopokra fábol 5 öles hoszszaságu lészen, szalmával vagyon fedve [Sorostély AF; Ks 79. 72]. *1825:* épitetett egy Kö Csürt cserép fedél alá ... és egy kö Lábokonn állo ... Törökbuzás Kasot [Szentdemeter U; Told.]. *1830:* Egy Nád Fedelü Udvar Ház – mellyben vagyon ... Török Buzás Kasok in Nro 3 [Nagyikland TA; TVLt 1748]. *1836:* a Csürös kert ... nyugotti oldala áll egy darabig cserefa létzböl készült Kertböl, a' törökbuzás kasbol, s azon alol Sövény kertböl [Ajton K; CU]. *1851:* Az egyik törökbúzás kas ... oldala metszett lécz [Erdösztgyörgy; TSb 34].

2. törökbúzát/kukoricát termö, törökbúza/kukorica termesztésére használt; care este semănat cu porumb, pentru cultivat porumb, care este folosit pentru cultivarea porumbului; für Maisanbau benutzt. *1725:* a Benedeki Réten a török búzás nyilakban a rövid szerben [Borosbenedek AF; EHA]. *1731:* (A) Szánto Földeket ... Törökbuzás Földeket Gyümölcses Kertet, Szöllöket, Halas-tót ... Három Linéára igasságoson oszszák fel [Kv; JHb XLII]. *1748:* Az ökör Tanorokban vagyon egy darab Török Buzás Tanorok [Cserefva MT; Told. 79]. *1758:* (A telekre) Nap Keletröl pedig a' Törokbuzás Szánto földók rugnak réája [Asz; Borb. I]. *1768:* Török buzás kert ... mellyet vészen körül néhol alább valo, néhol pedig közep szerü sövény fedeles és támaszas kert [Szamosfva K; Ks 75. 55. 22]. *1778:* fel nyil török buzás helyje [Backamadaras MT; Hr 1/21]. *1793/1794:* (A) Törökbuzás földnek egy darabja a Bértzen ... az melyben roka jukok is vagynak ... a' roka jukos barázdakon fejül lévö hely a' Tsorda pásztorok(na)k hagyatik [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 17b]. *XIX. sz. eleje:* Gazdag reményü Törökbuzás és fekete borsos termö helyét el pusztitotta [HSzj *törökbúza* al.]. *1804:* Administrator Urunk eö Excellentiaja parantsalattya szerént a K Monostori Dominiumhoz tartazo Kardosffalvi ház ... egy darabb male föld ... egy darabatska helly a Gátan innen a be keritett Törökbuzás kertnek felsö széliben ... Kotsárd Mihály eö kegyélmenek meg hagyatnak [Km; KmULev. 3 Zágani Szabo András kezével]. *1810:* eddig Török buzás Tanoroknak használtatott

... belsö Joszág [Vaja MT; VH]. *1823:* Csernátoni Samuel ... a Hoszszuk Nevezetü Török Buzás helybe egy kuldusnet le nyomot, s siettibe még keszkenyöit is ott hatta, melyet a kuldusné a ki Nálam szokot szállást tartani mondotta, s a keszkenyöt is mutogadta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir 65/ 827 Rosta Mitvuj (50) szolg. ember vall.]. *1841:* a Felsö oldalról végedes végig egész hoszszába szomszédja ezen földemnek az Idösb Sombori Elek Bátyám Allodiális török buzás Tábla földje [M.zsombor K; Somb. II].

Hn. *1745:* ã Török buzás kertben [Nagykend KK; EHA]. *1747:* a' Nyárád mellett fekvö Nagy Török-búzás Tanorokb(an) [Ákosfva MT; EHA]. *1794:* Török buzás kertben (ku) [M.lapád AF; EHA]. *1796/XIX. sz. eleje:* a Török buzás kert nevü köz hely (sz) [M.lapád AF; EHA]. *1825:* A Pogyeréjba Törökbuzás Fordulo [Mócs K; EHA]. *1828:* Török Buzás Helyben [Nagykend KK; EHA].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: törökbúzaföld; porumbiște, loc semănat cu porumb; Maisfeld. *1770/1771:* a két rész között méta lészen, a Tordára menö ország uttyáig le a' völgyig, felyül pedig az Elekesiek Törökbuzássát, ettöl distingválo borázdáig [Fejér m.; DobLev. II/428. 17b]. *1808:* Sántz nevü Törögbuzás és kaszálo [Alvinc AF; EHA]. *1814:* a Sinfalvi Határbann bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kerestetének bennünket, Törvényes Exmissionknál fogva avégre hogy egy bizonyos Executiot tennénk meg, a Vizes völgyből a Sinfalvi közönség ugya (!) Rákosi és Várfalvi Sinfalvi határbann bé Birok Törökbuzássaik közt fél hold formálag tekervényesenn folyó kövendi patakat, s annak a Sinfalvi határban tekervényesenn lévö Árkát, egyenes uj Természetes Arokbann follyambann, vétetni [Asz; Borb. II]. *1834:* A' Rétben a Tok között lévö Törökbuzásnak egy része [Marosgombás AF; TSb 51]. *1843:* Az Öszön mult Esztendeje Dékány lévén az Ujj hegybe 4 Marhát bé hajtattam, ezért pálinkát kapva ingert kaptam, mint hogy a Kertsedi Török buzás akkor szabadult meg, gondolkoztam, hogy meg Marhát hajthatok bé, ki mentem leskelödni a Szölöbe [Bágyon TA; KLev 26 Török István lev.].

Hn. *1809:* A Réten a Törökbuzásba (sz) [Udvarfva MT; EHA]. *1815:* Kosár Cserebéli Török buzásra [M.bece AF; EHA]. *1860:* Törökbuzás (d) [Boroskrakkó AF; EHA].

törökbúzaszál tulpină/fir de porumb; Maishalm. *1796:* mind(en) Törökbuza szál mellett faszujkais volt [Déva; Ks 79. XXVIII. 10].

törökbúzaszalma cocean de porumb, strujan; Maisstroh. *1774:* Vettem ... 10. kalangya Szalmát 10. Sustákon Török Buza Szalmaért adtam két kupa vajat [Mocs K; KS. Veres Mihály (60) vinc. vall.]. *1780:* (A szalonnát) meg találtuk ... az agya alatt egy általagba, és törökbuza szalma aratáskor lévén, sarloval vágták volt ketté, igen jöl is ismérszett [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1836:* Egy Kávákra tsinált török-tartoba az 1836béli termés tséplésöböl gyült Török s ezen kivül termés Török-Buza Szalma [MNy XXXVIII, 384].

törökbúzaszántás arătură/arat pentru semănarea porumbului; Ackerfeld, benutzt zum Maissaat. *1745:* Nagy Ferenczneк igyirtem két borjut, hat véka buza vetést egy csákot egy Szokmányt egy harisnyát, két inget lábravalot, egy napi török buza szantást egy szekér szenát [Szászerked K; LLt].

törökbúzaszántó teren arabil folosit pentru cultivarea porumbului; Ackerfeld, benutzt zum Maisanbau. *XVIII. sz. v.:* A Szamos vizin túl felöl valo majorság török buza szantok [Felör SzD; EHA].

törökbúzaszedés culesul porumbului; Einbringung des Maises. *1731:* Somkut fele fordulob(an) lévö Törökbuza szedés determináltatott holnaphoz két hetre ugjmint ad 22dum 8bris addig Senki ne mereszellyen szedni [Dés; Jk 422b]. *1746:* N(em)zetes Bors Kelemen Uram reszire valo Törökbuza föld Szomszedságiban termett Török buzaját in A(nn)o 1745 Törökbuza Szedésnek idején potentiose meg Szette volna [Szentegyed SzD; WassLt]. *1750/1778:* hat kosár Törökbuzát le tördelé szekeremben töltvén haza vitte ... annak utánna láttam tsak ugy a' szekeremen sinlödött sokáig azon Török (!) mivel Törökbuza szedés elött két héttel is volt [Ilencfva MT; DE 6]. *1758:* a Mult öszel Törög buza szedes tájb(an) midön Jakob Vonya Asszanya szolgalattyab(a) hajtatta volna a Jobbagyakat nem akarván menni a szolgalatra szidni kezdette Gyiraszin Kosztandin és az Etse Gyiraszin Zakaria és az Etse Gile [Cintos AF; TKl 19. 42 Moldavan Nikula (50) zs vall.]. *1765:* minden oknélkül az összel Törög buza szedéskor az Mester Uram szolgáját meg támották tul a' vizen a' szekérröl vas villával le verték [Marosbogát TA; Mk V. V. 97 Szöllösi Mihály (80) zs vall.]. *1808:* most az Öszön lett Törökbuza Szedéskor ki Szedte vagy Szedette-le a' Málét, azt bizonyoson nem tudhatom [Felör SzD; BetLt 6 Marosán Alexa (44) inq vall.]. *1831:* Török buza szedés után, künn a' Kádbükkin a' Mosa Iratvánnyába lévén ökreimmel, mikor azokat téringetném hogy jöjjek bé a' Városban, oda érkezett hozzám Dregán Vonutz ... s öis segitett ökreimnek téringetésében [Dés; DLt 332/14]. *1838:* a' török buzaszedés alkalmatosságával, ezen kérdésben forgo földnek a végibe egy darab helyröl le lévén szedve a' törökbuza kérdezte ... Adam urfi, mifele dolog lehet ez, hogy innét a török buzát le szedték [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 6 Rosmán Mária Lázár Átyimné (55) vall.]. *1839:* a' törökbuza szedés alkalmatosságával ki mentünk a kérdésbe forgo törökbuza földre, hogy meg szedjük [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7 Kömíves Joseff (26) „közlakos" vall.].

Szk: ~ *idején. 1808:* Törökbuza Szedés idején parantsolván nékem a' Földes uram ... hogy ide vagy harmad magammal Málé Szedni jönek-ki [Felör SzD; BetLt 6 Zsiczelár Todor (36) inq vall.].

törökbúzaszedő kukoricaszedés; culesul porumbului; Einbringung des Maises. *1799:* láttam ... a Czigánnyait tsoportoson jönni a török buza Szedöböl ... azon Földböl le szedett törökbuzát egy Szekeren hozták Nopsta Lajos urhoz, a több részit pedig, és a Szalmát Sütö Adámnak hagyta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

törökbúzatartó care servește la păstrarea porumbului (în știuleți); Maisspeicher. *1817:* A Csürös Kertbe menve jobbra vagyon két Rendbéli Török Buza tarto Kas mint egy 5, 5 öles, oldalai sas fák közö rakatt Léczekböl készültek zsendelly fedél alá [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5].

törökbúzatcher porumbul (depozitat) ca greutate/ încărătură/sarcină; als Last gespeichtes Mais. *1793:* a' Bóthajtásra Esztendönként rakott Török Buzá terch [Kv; Pk 2].

törökbúzatermés recoltă de porumb; Maisertrag. *1850:* Kora Juon ... meg szedetlen törökbuza termését az ügy ellátásáig is bé tiltatni alázatoson könyörgöm [Nc; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével].

törökbúzatermő ahol kukorica terem, kukoricatermesztésre használt; care este folosit pentru cultivarea porumbului; für Maisanbau benutzt. *1827:* 8. szekérnyi Török buza termö Rétek [Maroskoppánd AF; DobLev. 1109. 20].

törökbúzául kukorica formájában; în (formă de) porumb; als Schuld abstattenes Mais. *1748:* ã mi adosság ö Kglménél volt, Buzául, Törökbuzául s pénzül felvették [Torda; Borb.]. *1857:* NLaki ... molnárok s egyszersmind Malon Tulajdonosok um: Sinai Samu és Serb Gligor ... mind azon holnapok alatt mig malmok jelen évben – a viz által járható lesz és ezen helyen ki cövekeltetik; haszonként két két véka gabonát felit buzául felit Törökbuzául kötelesek administralni [Nagylak AF; DobLev. V/1408].

törökbúzavám kukoricából beszolgáltatott adó; uium/vamă de porumb; Maisabgabe. *1721:* meretett a Kocsis 4. veka Török buza Vamot ... eggyikbul kasat csinaltak [Lezsnek H; Szer.]. *1722:* merettem Török buza vamot het vekat a rend egeszszen ki tölt ebbül az hordoban töltöttem harom vekat mar van abban a teli hordoba(n) 24 véka es a Nagy Bodonban 4 veka [Lezsnek H; Szer.]. *1750:* (A) szuszékok(na)k az edjikében találtunk Törökbuza Vámot metr. 42 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7].

törökbúzavetés 1. kukoricatermés/mag; recoltă/boabe de porumb; Maisertrag. *1686:* Török buza vetés Cub 1/3 [Marosilye H; UtI]. *1689:* Török búza vetés ... Sax Cub 3// [Szilágycseh; UtI]. *1779:* Fogattam Dobos Ferentz nevezetü szabad Embert Esztendeig Béresnek s egyszer s mind vdvar Bironak az M: Samsandi Joszágamban kinekis fizetést igértem Esztendeig 12 ... Mft. 8 véka buza vetést ... egy napi Török buza vetést, praemundátt egész Esztendöre 36 vékát[a] [M.sámsond MT; BetLt 7. – [a]Folyt. a fels.]. *1796:* igértem ... 4 Kőböl alá valo Szánto földet, ennek egyik köblít magam fogom meg szántani és a magam buzájaval bé vettetem neki, a többit pedig a maga erejevel vesse bé maganak; fel veka Török buza vetést ezt is magam vettetem bé néki de ő muveli meg [Kraszna Sz; IB]. *1810:* Bali Jankoné ha még halálomkor is az Udvaromb(an) leszen azon kitsi házat kertestöl nékie meg hadják mig él és holnaponként két véka premendát adjanak és Esztendönként fél véka török buza vetést [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuelné végr.].

2. növény; semănăturile de porumb; Mais | kukoricaföld; porumbişte; Maisfeld. *1694:* Vagjon ... egy Vetemenyes Kertis kib(en)is nagy darabon Török buza Vetes va(gyo)n [Kővár Szt; JHb]. *1732:* azon Communis földeket és Labakat fel mérven, mellyben ... Torök Buza és egyéb Tavasz vetes vagyon ... mérettetett ... Ezer száz otven ölre [O.bogát AF; JHb XXVI/59]. *1765:* ennek elötte penig cir. 28 esztendövel ezen a hellyen borzásztam, és akkor láttam ennek a földnek felső részben egy kűs keskeny Török buza vetést [Solymos K; Márkos lev.]. *1775/1802:* azon Bezdédhez Conscribált nagy bükkes Erdö a Bezdédi Lakosak által devastáltatván, de praesenti török buza vetések, és szenajak volna a devastalt és ki irtott Erdö helyen [BSz; JHb LXVII/3. 93]. *1802:* Vagyon a Nsgod Gratziájabol minden Esztendöbe egy egy Véka Törökbuza vetésem, de mint hogy a Föld igen rosz Sovány alig terem egy Szekeretske törökbuzát, az is felette apro [Somkerék SzD; JF 36 Bakos Gergely ref. iskolamester lev.].

3. törökbúza elvetése; semănarea/semănatul porumbului; Anbau des Maises. *1770:* Az földnek nem léte mián és az hol lett volna föld az Árpán feljűl az nagy fű mián Lekenczén a Törökbuza vetéssel nem mehettem többre 10. Vékánál eztetis a kemény és rosz szántása mián Sürűebben kellet vetetnem [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. *1770/1771:* a Török buza vetést folytathassák [Fejér m.; DobLev. II/428]. *1796:* a föld erössen meg száradván, midön szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak, és így a Török buza vetésnek tovább kellett késedelmezni, késöre osztán a földöt galyasan is tsak meg szántottván, a Törökbuzát el vetette [Méra K; AggmLt B. 15]. *1809:* (A koresomáros) fizetése lészen ... Egy Napi Törökbuza vetés Szántással boronálásával eggyűtt [UszLt ComGub. 1715].

törökbúzazsup snop/legătură de strujan/cocean de porumb; Maisstrunk. *1746:* az én tehenemet hogy 3rom kéve török buza zsupját meg vesztegette és valami keveset meg ét bennek bé hajtotta házához ... az után Szolga Birohoz hajtotta annét két Sustákkal váltattam ki nekiis égy fél kalangya török buza zsupot kelletett adnom [Szászegyed SzD; WassLt Labontz Urszuly (30) zs vall.].

törökfalusi, törökfalvi a Törökfalu (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Törökfalu/Buciumi; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Törökfalu: **1.** Törökfalváról származó; (care este) originar din Törökfalu; aus Törökfalu stammend. *1822:* Kővár Vidéki Törökfalvi származású ... Pokol János ... 36. esztendős Görög egyesült Religioju [Dés; DLt 758 nyomt. kl].

Szn. *1594:* Korniss zolgaiatt Terökfalosy Martontt [Kv; Szám. 6/VIII. 163 Caspar Semel sp kezével].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Törökfalu lakosa; locuitor din Törökfalu; Bewohner von Törökfalu. *1672:* Bizván Kegyelmed jóakaratjában én ugyan az törökfalviakot nem szolgáltatom egy óráig is, de megjelentettem nekik, én megveszem [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

törökföldi törökországi; din Turcia; aus der Türkei. *1676:* Törökföldi bagariczás szekerekröl. Hunyadvármegye felöl Török földéröl feljáró bagariczás szekerek az vámokon és harminczadokon megvizsgáltassanak [Gyf; EOE XVI, 375].

törökfüge datolya; curmal; Türkenfeige. *1813:* Matska Virág ... Török Füge Szalma Virág [Alpestes H; Told. 18]. *1814:* Török füge Tserépbe 8 [Mv; Told. 18] | A' Felsö Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... 2 Török Füge Tserépbe [Szászvesszöd NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

törökfüge-gyökér datolyagyökér; rădăcină de curmal; Wurzel der Türkenfeige. *1813:* Virág Házban: Czitrom termö fa Nro 45 ... Török Füge Gyökér Nro 9 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

törökhozó törökcsalogató; care atrage turcii/pe turci; Türkenanlocker. *1673:* En nem hihetem el, Naláczi uram

instruálta volna ily rendeletlenül az török hozó étekfogót. Hiszem az ebfia ha előbb vagy írt, vagy izent volna, disponáltam volna felőle, nem bocsáttam volna ide [TML VI, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

törökkard szeles pengélyű kard; un fel de sabie cu lamă lată; breitklingiger Sabel. *1658:* Ezeken keóvcól az menye Leóvcó szerszamo(m) talaltatik, Oszsak igazan Negy fele az Nagy gyermekim ... Vagyon ezeken kövül egy török kard zalagban [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1705:* Edgy Török kard fekete Czapás szeles kötese ezüstös aranyos ... Mas edgy fekete Czapás Virágos kötesű s egész ezüst markolatú aranyos Torok kard [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1723:* egy rövid Török kard hüvelye semmire kellő [Koronka MT; Told. 29/2]. *1827:* Azon haramiáknak oldalakrol fako szijjan függö ... Török Kardak ki voltak takaritva [DLt 1261 nyomt. kl].

törökkonty-forma török süvegre emlékeztető alakú; asemănător cu un fel de căciulă/şapcă turcească; etw dessen Form auf eine türkische Mütze erinnert. *1781:* Dinye forma Tortáta sütö ... 2 ... Hus alá valo 1 ... Török konty forma 1 [Koronka MT; Told. 10]. *1788:* Tortátának valo Réz Török konty forma viseltes [Mv; TSb 47].

töröklő '?' *1679:* vagyo(n) ezen eresz alatt: ház tölteset töröklő (!) nyelves Sulyok no 5. nyeles Sajtar nro 1 [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 12].

töröklőrúd '?' *1637:* Az specificalt agyuk mind vasas kerekejuel tengelyejuel agyaiual es por kalannyual teöröklö rudgyaiual eggywtt vadnak | Bathori bastya ... Mindenik agyunak vasas agy, kerekej, tengely, por kalanny; teöröklö rudgyajual vadnak [Fog.; UF I, 396, 397].

törökmaszlag mákony, ópium; opiu; Opium. *1639:* ez Mercuriom ... bizoni egy niha(n)sor attam az ebnek az Uramnak de ugian nem hoznal, s török mazlagotis attam az Ebnek de vgian nem hasznal [Mv; MvLt 291. 196b].

törökmuszkáta muskátli fajta; un soi de muşcată; eine Pelargoniesorte. *1814:* A' Felsö Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Török muszkáta cserépbe 3 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

törökországi 1. Törökországból származó; care a fost adus din Turcia; aus der Türkei stammend. *1627:* Egi iratos Tarka ladaba(n) rakotas, viab masiknál. Harom vegh kamoka abrosz ... Egj Teoreokorszagi orcza teorleo [BLt Béldi Kelemen inv.]. *1699:* Egy öröglh üst hat vedres török orszagi, az allya Szeleseb a szajanal [Boroskrakkó AF; BfN VI]. *1722 k.:* vagyon egy Török országi szönyeg praedikallo Székre valo [Abafája MT; GörgJk 164]. *1728:* Egj rettzes vj abrosz. Más különb különb fele sellyemmel varrot Török orszagi abrosz. Ezen ket abroszok T. N. Szekely Balintne Aszsz(onyom) collatuma [Killyén Hsz; SVJk]. *1788:* Egj Török orszagi szep abrosz ... Ket Török orszagi szönyeg. Harmadi egj szekely szönyeg (: Festekes :) [Bodok Hsz; SVJk].

2. Törökországban (ki)tenyésztett; (care a fost) crescut în Turcia; in die Türkei (hoch)gezüchtet. *1713:* Illyén Commoráló Bajk Groza nevű kormanyos ... hitivel confirmála, hogy ... két valun hizott Törökországi Artányokat Illyei Udvarbiro Nemzetes Bucsi Miklós Uramtúl ... pénzen meg vött [Marosillye H; Utl].

3. Törökországhoz tartozó; care aparţine de Turcia; Hingehörig der Türkei. *1710:* a német császár confoederátiát tett vala mind a velencei respublicával, kik nagy vizi erővel a törökországi szigeteket pusztítják vala ... mind a lengyel királlyal [CsH 199 1686-ra von. felj.].

törőkő '?' *1847:* A' Stomp Malom ... a' Stampok aljain egy-egy vas karikával foglalt törö kö van – a' Brassai földet töröncek egyike alól a' karikán megvan vasazva ... van benne egy négy osztállyu hámbár is, és a' Stompok alatt egy tekenyö [F.árpás F; TSb 46].

törökös 1. törökökre jellemző; care este caracteristic turcilor; charakteristisch der Türken. *1809:* Egy köntösnek való törökös tarka tiszta Sellyem Lévántin [Koronka MT; Told. 19].

2. törökbarát, törökpárti; care este de partea turcilor; auf die Seite der Türken sein. *1653:* De ez mind csak így marada a pántolódás és fántofánt; hanem a törökös párt megsokasodék annyira, hogy egykor megfogának négyet a németes urakban a törökös urak, úgy tetszik hogy Huszár Péterr, Sennyei Pongráczot, Kornis Gáspárt, az egyik nem jut eszembe ... Immár pedig a németes urak fogságban valának [ETA I, 58–9 NSz]. *1662:* ha római császár nem segíti, másképpen is fordíthatják, de nehéz az én nevemnek még csak emlékezeti is abban az törökes országban; azért ugyan úgy kell megkötni az csomaját, legyen az én securitasommal és contentumommal az egyczség [TML 287–8 Kemény Simon Teleki Mihályhoz] | Az erdélyi birodalombélieket törökösöknek gyalázatosan kiáltják, szidalmazzák, fosztogatják, üldözik, vesztegetik vala, úgy, hogy már annál inkább a jámborok házakból ki is alig mehetnek vala [SKr 491]. *1663:* Erdélyben ismét az ugyan törökös emberek avval hitették el Kutsukot, az[a] s Bánfi uramék mindent énáltalam adnak értésére az udvarnak s azt írják, az míg magam be nem megyek, semmi elvett jószágocskáimért nem contentálnak [TML II, 575 Teleki Mihály Lónyai Annához. – [a]Kihúzva: fejedelem] | Magamat nem féltem, de Bánfi uraméknak lehet bajok, lévén Erdélyben törökös emberek, kik kezében ha az levelek akadnak, oly helyre viszik [TML II, 626 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1674:* Az szegény Eszterhás Pál és magyarok hogy suhajtják az erdélyi segítséget, nem kétlem, de ezek az törökös magyarok elpraedálák azt (követem Kegyelmedet), bizony ehhez kevés reménységek lehet [TML VI, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* Az vajda, meglátszik, törökös; nem tudja ő azt, hogy az török elnyelheti Lengyelországot is, rosszabbul leszen az ő dolgok is az miénkkel [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

3. török módra összeállított; care se bazează pe sistemul turcesc; nach dem türkischen System aufgestellt. *1662:* Micsoda jót is várhassunk magunkra, holott szemünkkel látjuk, ellenségink híznak, gazdagodnak az miénkkel és azt hihetjük inkább el magunkkal, hogy az törökös regimennek kell hazánkban megmaradni, mi jót és securitast várhatunk mi onnét mind magunk személyére, mind hazánkra nézve? [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

4. nagy befogadóképességű; foarte încăpător; mit großem Fassungsvermögen. *1675:* Úgy hiszem, törökös az gyomra, mert onnan jütt emberem azt beszélli, 200 szeménye készül feles élés és egyéb portékás szekerekkel Kamenieczben az vajdának [TML VII, 37 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

törökösen törökökhöz hasonlóan; turcește, în felul turcilor, ca turcii; wie die Türken. *1681:* Hallottam a' mostani menyecsketül hogy az Ura vgy elt volna velle Tórókóscon de miolta Soti Janos Vram meg pirongatta az Vratt az olta ne(m) elt ugy velle [Dés; DLt 445 Sofia Sigyárto cons. Stephani Csismadia (45) vall.]. *1704:* Ezeken kívül felesen voltanak tisztek, akik le nem férvén asztalhoz, a másik házban a földre törökösen leültenek s úgy öttenek [WIN I, 230].

törökösség a törökökéhez hasonló; fire asemănătoare cu a turcilor; gleichartig der Türken. *1664:* ezeknek megírásokra lelkemismérveti kénszerére s kegyelmedtől vétkül ne tulajdonittassék. Bizony nem törökösségből vagyon, mert hiszem azok miá lök koldussá, hanem az szegény haza és nemzet megmaradásához való keresztyéni buzgó indulatomból [TML III, 173 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

törökség 1. török hadsereg; turcii, armata turcă; türkische Armee. *1657:* Az törökség is hazájában takarodék [KemÖn. 78]. *1661:* Kapi uram azt írta tegnap, már az törökség mind betakarodott Hátszeg vidékére, Ali pasa is, tatárja is hogy volna, de én bizony nem hiszem, mert eddig nagyobb jelenségét láttuk volna [TML II, 106 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Ezek így folyván, minthogy az hírek sürün kezdének folyni, hogy a törökség Medgyest akarná obsideálni és bennünket itt megszorítani, mind az követtel együtt alkalmatosabbnak ítéltük azt, az követ Szatmárra menjen és mi is mind ő felsége méltóságára nézve, mind az mostan fenforgó dolgokra nézve, készen lévén ott minden alkalmatosságok, azért az követ kedden ment be ... de semmi derék dolgukról nem tractálhatánk [TML II, 277 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1663:* pater Kászonyi uram úgy tudósít, hogy az törökségnek gyalogja innen az végekről ez hónak töltén indulna meg, az lovassa peniglen ez jövendő újságon [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* Az mely törökséget ír Kegyelmed, hogy Somlyóhoz szállottak volt, mit akartak cselekedni? [TML III, 17 Teleki Mihály Katona Mihályhoz] | Bánfi uram fel ment vala bizonyos számú hadakkal és újabb praesidiummal muniálta, az törökség ki Hunyadon volt, azt placidis mediis ki küldte [TML III, 64 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Nagy bizonnyal beszéllették, Zólyomi Tömösváratt vagyon s fejedelemségre hozzák; az törökség gyülekezik Tömösvárhoz; az a híre, a Körösre akarnák menni [TML V, 354 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1739:* Az Porisani, vagy Lovistai sáncotis, az Törökség az el mult napokban agrediáltak, de ottis az miéink szerencsésen jártanak, mert eruptiot csinálván hat ágyujokat el nyerték, s feleseckénis vestek az elenségek közül [Nalác H; Ks 98 Komis Antal lev.].

2. török nép; poporul turc, turcii; das türkische Volk. *1660:* Ez mellett ő nagysága igirte vala igaz párját az törökség és oláhság közé írt leveleknek, azonban elfelejtők; Kegyelmed ő nagyságától kérje el azt is in paribus [TML I, 578 Kemény János Teleki Mihályhoz].

töröksíp török fúvóshangszer, tárogató; fluier cu ancie, taragot; türkische Blasinstrument, Schnabelflöte. *1662:* Dic 29-a Augusti a készületre jó hajnalban török sípokkal jel adatván, az szekerek azonnal megindittattak vala. Az vezér is pedig a sok lovasnéppel nagy sok dob, csincsa, török sípok zengése között indulván ... maga a derékneppel a szekereket megelőzte vala [SKr 625]. *1681:* Török sip uj Nro 2 [Vh; VhU 539].

töröksípos töröksípon/tárogatón játszó; taragotist; jm der auf der Schnabelflöte spielt. *1658:* Itt az török síposomnak, Bosó Jánosnak karját általlövék; itt az kurtán öreg dobosnak derekán általméne az golyóbis, mégis meggyógyula; itt az sátorocskám hol volt, oly számtalan volt az fülbenmászó féreg, hogy csudálkozásra méltó Isten providentiájából maradtam meg, fejem alatt ugyan nyüzsögve járván, mégis ártalmamra nem löttek [KemÖn. 238]. *1659:* Notamdum tamen, quod musicus, militum waywodatium vulgo töröksípos, vallachiam istam notam in ingressu continuat, quae hungarice vocatur, az oláh fáta nótája [EOE XII, 326]. *1681:* Kocsis 1 Szekazenás 1 Török sipos 1 [VhU 217].

törökszerszámos török módra készített lószerszámmal ellátott; cu harnașament turcesc; mit türkischem Pferdegeschirr versehen. *1736:* az lakodalom napján az fejedelem czifra törökszerszámos lóra ülvén, feleesed magával megindult az kastélyból [MetTr 338].

törökül török nyelven; în limba turcă, turcește; auf die türkische Sprache, türkisch. *1599:* Hozzw istuann ... vallja ... egj kozak ... ercosseny sitkozodik mind lengielul, magiarul tereokul [Kv; TJk VI/1. 385a]. *1618:* mondám magának az pasának, hogy én az levelet kezemből ki nem adom másnak, hanem én magam akarom pronunciálni és írja úgy törökül Szölfikár | igen nevete az pasa, hogy azt megtanultam törökül [BTN[2] 114, 128]. *1657:* az tolmács Zülfikár nem vala vélünk, hanem egy Huszain csausz, kolosvári fiú, magyarból lött eb vala vélünk és az én Farkas nevű, törökül tudó szolgám [KemÖn. 88]. *1662:* immár a jancsárok is, mint azelőtt, leveleket is ki nem vennék, hanem mind törökől, magyaról őket rút szitkokkal szidalmaznák | Ezszerint a hitlevél mind magyaról, törökől behozatván, noha elég hibát látnának benne, de abban módjokat nem látván, hogy utolsó veszedelmek nélkül tovább magokat opponálhassák, ellenségesen viselhessék, engednek kellett vala [SKr 613, 616]. *1670:* Az császár alkalmassint beszélgetett ő kegyelmével, csakhogy kár volt, hogy az instructio törökül nem volt írva; mi pedig azt tudtuk, úgy volt írva [TML V, 3 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Legelsőben is azt mondá, az vezér tihája mindazokat az én porpositióimat törökül fordittatván, az fővezérnek proponálta [TML VIII, 137 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1682:* magamat szidott törökül ... Achaus Joseph uram Makare nevő szolgája, aki egyszersmind kalugyer is | Hallottam a kalugyeritől Achaus uramnak, hogy a monostériában voltam, hogy törökül szitkozódtak [EOE XVII, 296, 301 Acacius Josaphat vladika elleni vall.-ból]. *1710 k.:* Egyszer rágondolá magát, hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhul, tót- vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de ezeket nem egyszersmind, hanem egymás után [BÖn. 541]. *1792:* Az Iplik ... tzérnát tészen törökül; 's a' miéink is igy nevezik a tsizma sarkán való tzérna varrást | Törökül a' Tihája, vagy Kiahája jelent Háznokot vagy Komornikot [Eder, Benkő 181].

töröl 1. a șterge; (ab)wischen. *1573:* Mathe kowach Azt vallia hogy eo haza eleot wlt volt leh feiet le haytwan gondolkodyk volt, Azomba Zaygast hal altal ellenbe ...

Altal Indul es chisar Janus Archwl ico Rea homlokat teorly volt [Kv; TJk III/3. 209]. *1638:* az Tauali Esztendeóben korczioma borom uala Valami, iffiu legenek ittanak nallam az boron, es … Varga Miklosne oda ioue, es ott ijutt Nagi Miklossal es az tobbivel, es holt reszegh uolt lattam hogy kis (!) be jartak, okadozott es ez az Nagi Miklos honia ala fogta es keozkenóienel tórlótte az szaiat ezt monduan semmi semmi katona dologh [Mv; MvLt 291. 142a]. *1705:* példája vala az Kánaánnak földe, holott törölvén szemeinkről minden könnyhullatást, nyugosson meg bennünket az Ábrahámmal, Iszákkal és Jákobbal és több szentekkel az ő szent színének látásában [WIN I, 659]. *1736:* az menyasszony asztalnál egy falatot sem ett, hanem ottan ottan könyvezett és szemeit törlette [MetTr 383]. *1879:* Emlékeztesd baráti csókjára, amitől (hiszen tudod!) két álló óráig törölted a kaputod szélével a szádat [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *hordó ~ni. 1675:* Az Fejervári Kulczár kezeben hordo törleni adtam vásznat Ul. 4 [UtI].

2. törölget; a șterge; (ab)wischen. *1621:* az Boerok szallasan, Egy szegeny Zekely Legennek ki a kemenezet fwteóttc, zobat seopreott, es Tálnerokatis teórleot … masfel napra fizettem neky f – d 15 [Kv; Szám. 15b/XI. 35]. *1823–1830:* tángyért is tisztán annyit küld fel a traktir, amennyi szükséges, és így ott tángyért törleni nem kell, nincs is tángyértörlő [FogE 210].

3. hozzáérint, kitöröl; a șterge; (ab)wischen. *1633:* hallotta(m) ola Istua(n)tol magatolis azt hogi azt izente annak a Falabu Kathanak, hogi uegie az partat teóreóllie az segehez, es vesse az marosba [Mv; MvLt 290. 136b]. *1729:* Tudgjae hallottae Kegj(c)l(mete)k T: Király Biro Geréb Joseph Uram Hűtős Biro és Levele által midőn admonialta, azon Levelekre ki monta hogy Salvam sit törőllye a seggihez a ki irta? [Hsz; DobLev. I/141 vk].

4. simít; a netezi/îndrepta; richten. *1590:* Latam aztis hogy mikor megh jeowe Vduarhelyreol Pribek Gergely en bocziatam be az kapwn az koczit az kin az leant hozta ne(m) lattam az leant hanem be volt takarwa az koczin J(neta) en akkor ne(m) latta(m) az leant hane(m) Jsmegh kj menek, s hat fel keolt az kocziba(n) az haiat creosse(n) Jgazgatia teorly [UszT].

törölget 1. a șterge; (ab)wischen. *1760:* dél ebédkor az orrát piszkálván az Inge ujjaval törölgeté meg vérezvén az orrát [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

2. simogat; a mîngîia/pipăi; streicheln. *1572:* Ilona Jacab galne azt vallia hogi az farsang vegebe volt egi Nap hogi korchomaia volt eoneky Be Ieot oda aztalos Ilona, Es otth azonnal rayta Estek az hajdw legenyek kezdy (!) Eolelny teorelgetny vele Mwlatny [Kv; TJk III/3. 12]. *1694:* Láttam egy asszonyt is, ki az eleven kígyókat a kebelébe tette, a kezivel törölgette etc. [Kv; KvE 232 VBGy].

törölködőkendő, törölközőkendő törölköző; prosop; Handtuch. *1679:* Tórolkòzö Kendö nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 61]. *1825:* Tíz törölködö kendök [Hsz; RLt]. *1832:* Tóröködö kendö harninczhat [HG. br. Wesselényi Anna br. Brukhenthal Mihályné kel.]. *1849:* egy Túrőlközö 'sajos kendö [DLt].

Szk: *cérnával varrott ~. 1710:* Tejeressel Czernaval varrott Törölkozö kendö egj [Told. 19] * *fehér selyemmel varrott ~. 1756:* Szakadozott, kék, és fejér Selemmel varrott Törölközö kendö 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 21] * *kék fejtős ~. 1833:* Egy kék fejtős törölközö kendö [DLt 750] * *kék selyemmel varrott ~. 1770:* Egy kék Sejemmel varott törűlkeczö Kendö [Kiseskűllö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy., Désfalvi Simon Mihály kezével]. *1773:* Egy kék Sellyemmel varrot törűlközö kendö [RLt Salánki Ráchel lelt.] * *szőtt ~. 1758:* Hét szőtt törölközö kendö [Nsz; TSb 21].

törős '?' **Hn.** *XVIII. sz. köz.:* A Törösb(en) a Lápos Bertzeben (sz) [Karatnavolál Hsz; EHA]. *1754:* a' Törösberek elött el follyo Patakotska [Kozárvár SzD; EHA].

törös fegyvert/csapdát készítő mester; persoană care face pumnale/capcane; Waffen-/Fallenmacher. **Szn.** *1585:* Theoreös Martonhoz az N Tisztartoiahoz [Gyerömonostor K; KP]. *1591:* Theoreos Antalne Anna azzoni [Kv; TJk V/1. 133]. *1638:* Törrös Mihalinak [BLt]. *1657:* Törös János pozsonyi kamarás úr és császár tanácsa [KemÖn 289]. *1662:* Törös János posonyi kamara praefectusa [SKr 253]. *1828:* Illyefalvi Gy(alog) k(atona) Törös Pál, 70. Esztendős [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1869:* Törös Erzsébettel [M.bikal K; RAk 276]. *1876:* Törös János [M.bikal K; RAk 328].

törött 1. eltörött; spart, crăpat; zerbrochen. *1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben <vagyon> harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NyIrK VI, 187 Cheh Istwan végr.]. *1582:* Az hidkapubely Eorizeo haz aytayanak az kolchya teoreot wolt meg attam chynalastol d. 6 [Kv; Szám. 3/V. 10 Lederer Mihály sp kezével]. *1588:* Vagyon egy thwrkezes gywreo teoreot Niom egy Araniat Zwkeós (!) [Kv; KLev. I/2. 13]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium … Az Safar hazban … Egi teóreót Rez Mosar No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 22]. *1628:* Egy Zeöld es Sargha festekes szaros Ladaban … Egy Ezwstben foglalt teoreót strucz monj pohar [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. *1637:* egy teoreot nyaku aso, es egj rosz feisze [Kv; RDL I. 24]. *1642:* ennekem mind Urak, Fö Emberek es minden rendek elött, oly böczületem volt, hogy sohult semmi törött Fazakam nem volt [Fog.; Told. 1]. *1651:* egy töröt arany kereszt 6 zöld kö uagion benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1679:* Fülettlen, töröt mázos kanczo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. *1683:* Egy Skatulyab(an) edgy meczett Törött Cristály üvegh [UtI]. *1730:* Ket Tilo jo. egy Torö (!) Tilo [Usz; Pf]. *1813:* Törött száju Czilinder 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1820:* egy más hasonlo Ferslagba az asztali ekesség egyik része egy arannyal futatott ezüst poharat, Egy ezüst kávé fa nyelü Ibriket … egy kitsi ezüst borstartot egy törött sarokkal [Szászvesszöd NK; Told. 19]. *1849:* öt Pulitérodzot Törött székek … 57 Rf 20 xr [Görgény MT; Born. G. XXIVd].

2. összetört; zdrobit; zerbrochen. *1632:* Safar ház … Ket altalagh, egikben teóreót soo, masik wres [Fog.; UF I, 145]. *1656:* Egy kadban 3 ejtelni törötth soo [Fog.; UF II, 113]. *1680:* Udvarhazak Curian kivül valo Sütö haz (!) … egy Uj eseber töröt soval felig [A.porumbák F; ALt 23-4 Inv.] *1807:* Egy nagy Ezüst (: vagy :) Aufsatz Etzetnek, Olajnak, Mustárnak, 's törött Nádméznek való edényekböl állö, e' között vagyon még két Ezüstböl valo oroszlány [DLt 378 nyomt. kl].

Sz. *teste mint a ~ borza. 1631:* enis latta(m) sememmel mikor halua fekût az menieczke, hogi mikeppen volt az teste mint az teóreót borza olia(n) volt [Mv; MvLt 290. 230b] * *teste mint a ~ máj. 1593:* Jlona Rosnai Andrasne vallia …

Latam enis hogi mint az teoreot mai ollian vala az teste az Jnasnak [Kv; TJk V/1. 404].

3. eltört; rupt, fracturat; gebrochen. *1774:* egy fél szemü, és törött lábu Mén Lovat Balla Uramnak adott Praefectus Ur(am) [Vécke U; LLt 202 vall.].

4. áttört, paszírozott; pisat; passiert. *1582:* 12 January weotte(m) karazt lb. 8 d. 24 ... Teoreot lewhez peterselyem hagyma mez d. 6 [Kv; Szám. 3/V. 5 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Vaczhyorara fozette(m) esmet, Halat az uarossebol főzettem törőt lewel kywantak. Bors Saffrany gyöngyber ment rea d. 8. Petreselyem mez hagyma d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 70]. *1595:* Harmadik tál etek chiuka teöreöt lewel [Kv; Szám. 6/XVI. 2]. *1597:* Chiukat Teoreot lere Varose [Kv; Szám. 7/XII. 35 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Föztek egi Tiukot Töreot lere veottem ... d 14 Petreselimet es Cipo belt hozza ... d. 3 [Kv; Szám. 126/VI. 155]. *1621:* Semlinget es Menj halat Veottem f –/ 27 ... Egi Ludfiat Teoreot leuel. az pipe ... /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 206]. *1625:* Szamos hal teöreött lewel ... Peterselicm es hagyma hozza ... d 6 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 235]. *1697:* Az közepső pinczeb(en) vad(na)k ... Holmi edenyekb(en) Bis alma lictar(ium). Törött bis alma lictar(ium) [Borberek AF; Mk 4 Alvinczi Péter inv.]. *1705:* tegnap Montecelli uramnál voltanak ebéden, holott is a nagyobbik Kornis is süttetvén egy ludat, Haller György uram is egyet, Kornis István uram is ismét törött lével főzetvén meg egyet egészben ... így mi igen jóllakánk [WIN I, 592].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *arany* fragmente de obiecte din aur; Goldstücke. *1560:* Keth darab teoroth arany es egy kychynke azokal Eggywth [JHb QQ Temeswary János reg.] * ~ *vér* megalvadt vér; sînge coagulat; gestocktes Blut. *1802:* találtam rajta e következendö Sebet Vakütést töb tetemes Kartzolásokkal együt Ugymint Az Fején ... Vak ütés igen kemény meg kékülve törött Vérrel el telve [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

törpe 1. alacsony növésű; de statură (foarte) mică, scund, pitic; zwergenhaft. *1631:* en igen teörpe ember uagjok s az sok ember keözül nem lathatta(m) ki öket (!) [Mv; MvLt 290. 242b]. *1753:* Betye Petru ... Sérvéses Terpe ember [Branyicska H; JHb 3 r. tanú vall.]. *1766:* Nem is volt katonának termett ember nyavalyás, mivel törpe ember lévén, kimondhatatlan vastag, potrohos ember volt[a] [RettE 202. – [a]Teleki Ádám generális]. *1782:* egyik fia magos, a' másik törpéb, ábrázattyában himlő helyes fejér szeg legin [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1795:* Egy törpe termetü barna szeg hoszszu hajat befonva visel [DLt nyomt. kl]. *1802:* a Tolvajak noha ötet föld felé az ábrázattyával kötették a Czövekekhez, mégis egyet meg tekintet ... ez volt törpe testü, piros barna köptzes kerék kövér ábrázatu [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029]. *1807:* Gyurka alias Oláh Istok, egy törpe kitsin ember, kerek ábrázatu, sarga kitsin burtokos bajuszszu, kondor gesztenye szin haju, szöke [DLt 101 nyomt. kl az 1808. évi adatok között]. *1812:* Misztrai Alexa ... törpe köptzös testü, parasztos rengetös járásu [DLt 506 nyomt. kl]. *1817.* Zachar Stephán ... mint egy 41. esztendös, törpe, és egy kevéssé rötyes termetü [DLt 379 nyomt. kl]. *1823–1830:* Az apám volt törpe, nem száraz, nem is kövér testü, szöke ember, eleven és hirtelen indulatos, hamar megengesztelödött [FogE 62]. *1844:* György András ... 32 éves, görög nem egyesült vallásu ... törpe zömök termetü, szöke haju, kerek teli abrázatu, kissé tompa orru [Kv; DLt 1247 nyomt. kl]. *1848:* Takáts Józseff ... törpe termetü, barna ábrázatu, pofotyos, fekete szemü, nagy szeműldökü, tonka orru [DLt nyomt. kl].

Szn. *1589:* Terpe Gergel [Kv; Szám. 4/VI. 142 Stenzely András kezével]. *1757:* Terpe aliás Rika ... nomine Szter Gligorie [Kővár Szt; Ks 9. XXXI. 20].

2. alacsony; de înălţime mică, puţin înalt; niedrig, nieder. *1623:* Gerendaytt vgy zakassa hogy az jstallokall eggewt eryek ell az tornaczynakys gerendazasatt oly hozzak legyenek az fak az jstalloknak zaruazasatt menteoll alaczionban lehet vgy meresse zaggassa akar mint bezelyenek az aczioK hogy terpe lezen, de magassaga az zaruazasnak negyed fell eöll legyen [BGU 124]. *1633 u.:* közönséges megegyezett akaratból a haza szállott nép a tanácsesal együtt a jó Isten segedelme által kezdök épiteni a templom körül való törpe keritést és kőfalat 1602 [Mv; EM XVIII, 449–50]. *1637/1639:* Az felseo palotaban uagjon egj teorpe labu szeles io njoszolya az agj feouel az gombiaj aranjazottak ... f 1 d – [Kv; RDL I. 111]. *1692:* egy bellet pad, ket terpe fenyő fel szer agyak [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1723:* Vagjon egj kis törpe pohar Szek [Holtmaros MT; Told. 29. 7]. *1731:* Az Törpe ház oldal Botyába minden nemü Vass és fa Eszközökött ... bé rakattvan pecsétünkkel bé pecsetelték [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1744:* egj törpe paraszt Pohár Szék 3. szakaszü (!) Záros [Szentdemeter SzD; LLt Fasc. 67]. *1756:* Virágos kert ... az udvar felöll különoztetik valami törpé olaszoson készült kőfallal [Ks 92. I. 32]. *1797:* egj törpe Hambáron keresztül taszitta [Harcó MT; Berz. 3. F. 21]. *1823–1830:* E kerített város törpe kőfallal és sáncczal [FogE 194]. *1826:* az Ország utján pedig mindég kell hidat tartani, magosabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt nem kérdés, csak hogy az Ország utját a' víz el ne iszapolja [Msz; GyL]. *1842:* Áll még az udvarházhoz ragasztva égy sütö ház – égy konyha vagy cseléd ház alacsonyabb vagy terpébb deczka fedél alatt [O.kercisóra F; TSb 51].

3. alacsony fajtájú; pitic; Zwerg. *1805:* Fako-szörü sárgás ökör, törpe rendü [DLt nyomt. kl]. *1811:* A' külsö sor Dió, Barkotza 's Gesztenye, a' más Alma, Körtvéj, harmadik Cseresnye, A' többi rendekben mind törpébbek jönek, Melyek oly' nagyot mint az elsök nem nönek [ÁrE 46]. *1815:* Bis Alma fában oltott törpe körtvély fa 1 [Görgénysztimre MT; Borb. G. II. 20]. *1842:* A' Cserefö nevezetü hellyen lévö Erdö ... Erdönek valo hely, merőben sürü, de törpe bokrok, és imitt amott Szöllö Karo vastagságu Cserefák vagynak [Kakasd MT; DE 2].

4. kicsi; scund, mic; klein. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzon Thar hazaban ... Vagion mas teörpe Nozolia is No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 33]. *1615/1628:* Egy kis teörpe kannaczika fél Eyteles [Kv; RDL I. 96c] | Egy kis terpe ladaban Jo eöt penzes mostani garas flor. 50. d. 60 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7]. *1630:* Eöt Egi Egi Eyteles sima Kannak Az Egiknek az fedele Cifras. Egik teorpe Cifras fedelw [Kv; RDL I. 147]. *1650:* az ezüst poharaim között vagyon egy törpe szeles poharka aztis agyak az monostori Pater kezeben az teóbbiuel együt [Kv; JHb III/7]. *1736:* (a) Gabonás házban is járnak fel Törpe Gradisotskán [Várhegy MT; EMLt conscr.]. *1753:* Virágos Törpe pohár Nrö 6. Fedeles kristály Csesze Nrö 2. Sima törpe nagj kristály pohár 4 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1773:* egy kis törpe Rosolisos pohár [Szentdemeter U; LLt]. *1794:* Csap alá valo Széles Törpe két fülü Fenyő Cseber [Nagyfalu Sz; CU]. *1802:* Csapp alá valo törpe kád kettó [Benedek AF; Somlyai]. *1841:* Chinai forma aranyozott Findzsia ... égy más törpe aranyozott fülü sárga virágos

girlándu [SLt 17]. *1852:* 1 Pár Pákfon Gyertya tarto Törpék [Torda; HG].

5. alacsony; jos, joasă; niedrig. *1826:* Nyikita Krikos, Nagy Sink Széki Vári születésü ... hajat Brasso vidéki módon beretválva viseli ... nagy fejér Brassai Bugát, hoszszu inget és széles veres bör gyüszüt, fekete törpe kerek kalapot [DLt 36 nyomt. kl az 1827-es adatok között]. *1850:* Egy magas tetejü, viseltes selyem kalap ... Egy fejér, törpe tetejü fekete kalap ... Egy fejér, törpe tetejü kalap [Mv; DE 2].

törpécske alacsony; pitic, de statură mică; nieder. *1806:* Mechmet Rusztem ... mint egy 5 láb, 4 hüvejknyi magosságu, törpétske termetü [DLt 784 nyomt. kl].

törpedő bemélydő; cu adîncituri; mit Einsenkungen. *1835:* egy négy oldalu rendetlen, hol magassado, hol törpedő idomu hely [Kisillye MT; EHA].

törpén rövidre; (tuns) scurt; kurz (geschneidet). *1823–1830:* A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban a fö közepét mind megnyírták törpén, elöl hagytak hosszan, hátul is igen, és azután az elsöt a nyírt hajon keresztül hátrafésülték az hátulsóhoz, s az első az hátulsóval összeért, ott horgas fésűvel összefoglalták, mely fésü az egyik fültől a másikig ért [FogE 107–8].

törpényi a Törpény (BN) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Törpény/Tărpiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Törpény: **1.** Törpényből származó; (care este) originar din Törpény; aus Törpény stammend. **Szn.** *1466:* Franciscus Therpeni ... Laurentius Terpeni [Dés; DLt 41]. *1575:* Andreas Teorpeni ... jurati cives [Dés; DLt 187]. *1641:* Fwzesen lako Teörpeni Jstuan Vrunk [Kv; RDL I. 125].

2. Törpényhez tartozó; din/care aparţine de Törpény; zu Törpény gehörig. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Az Törpeni völgjön (sz., k.) [Dés; EHA]. *1838:* a Csorgoba Nap Nyugotrol a Törpeni Határ szélbéli árok [Dés; EHA].

törpepapucs papucsfajta; un fel/soi de papuc; eine Art von Pantoffel. *1823–1830:* Ezerhétszázkilencvenen (!) innen jött be módiba a sarkatlan törpepapucs és csizma [FogE 65].

törpés alacsony; scund, puţin înalt; klein. *1666:* Kútszegben ... Az kert közepin egy öreg csür, négy bokor horgas ágason, hat bokor törpés ágasokra ... ezen is level-kapu, kis ajtó mellette, deszkábul csinált [Gyalu K; ETF 108. 18].

törpül alacsonyodik; a deveni tot mai joasă; verzwergt sich. *1823–1830:* Elöbb a lajtorján 30 ölnyit egyenesen mentünk le[a], azon alol kucorogva s utoljára mintegy 100 ölnyit még mászkálva is mentünk, úgyszólva a sikátorokon, mert amint irám, elöbb egyenesen ereszkedik be az ember, azután egy darabig egyenesen állva, osztán mind törpül a bánya boltozata, úgy hogy egy darabig fölehajtva, utoljára bal oldalra lefeküdve mászkál az ember, majd mind a geleszta magát elébb-elébb tologatva [FogE 206–7 – [a]Az cislebeni rézbányába].

tört 1. eltört; spart; gebrochen. *1652:* Egy czüstes aranyas tekert markolatu pallos. Egy aranyas hegyes tör, tört hüvelyevel [Nsz; BfR X. 2 Bethlen István lelt.]. *1658:* Rez szerzam. Egy Eöregh sarga rez mosdo medenczе teort szelü [Kv; KJ]. *1664:* Tört agyu Pistolyak [Dés; Hr 2. 23]. *1753:* Vlád Lupuly ... hiva engemet hogy mennék ell vélle, én elenget kérdettem ö tölle hogy hova hinna, de ö tsak majmozá beszédgyét, én mingyárt eszre vettem hogy ezen embernek valami tört Cserepe volna [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9]. *1787:* A ház hijján circiter egy vékányig tört tsere [Mv; MvLt 8 Tolvaj alias Varga Mihály és fel., Varga Kata hagy.]. *1803:* Egy tört talpu fa-olajos és etzetes hajagos egybe ragadott száju karafina [Nc; DobLev. IV/858. 2b]. *1840:* A Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Tört nagy hordo eseber 1 [Km; KmULev. 2].

Szk: *kettőbe ~.* *1700:* Balog István Ur(amna)k nyil szerint jútat egy sima boglaros parta Eö, egy Aranyos Pohár egy kettöben tört czüst kalan, egy kis Arany gyürövel együtt [Nc; DobLev. I/50].

2. összetört, zúzott; zdrobit; zerbrochen. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lonak ā lapoczkája Szárad, le dőjtve ér vágo vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni jo formában az után harapo fogoval fel kel Szedni ā lapoczkaja bőrit, apró tört sóval meg kel hinteni a föl Szakadot bört [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* Búzakenyér volt, meglátszott, mert minthogy szitálatlan és lábbal dagasztva sütik, a három-négy darabba tört búzaszemet láttam s megettem [BÖn. 575].

Szk: *apróra ~.* *1815:* Egyenlö mértékü apró Sót, és apróra tört Büdös követ hév vasra hinteni, hogy öszve perkelödgyenek [DLt 168 nyomt. kl].

Sz. *1743/1747:* Lattam Térdit, kezit, Farát, öszve rontva mint az Tört máj [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabo de Zilah (55) ns vall.].

3. betört; spart; eingebrochen. *1796:* még láttzatott meg más regi ütés, mely ... a' régi tört Koponyának bejükasztotta az agyvelö hártyáját [Mocs K; Eszt-Mk].

4. vágott; tăiat, făcut; geschnitten. *1699:* nemely Bocs. Emberek relatiojabol constal hogy primo Szabo György Uram(na)k Törvényes kertye nem volt: 2do részt és kart nem lattatott es bőcsültetett: tertiö meg nem bizonyitotta hogy Mines Pasztor Debreczeni György es Kallai Janos Uramek hajtottak volna oda a menest; hane(m) hogy a' kész tört resen mint Nyomásra ment be [Dés; Jk 278b].

5. (hímzésre von.) áttört; cu găuri (decorative); Stickerei betreffend: durchgebrochen. *1836:* Ezen ... ött abroszhoz haromhoz kell tsak keszkenyőt szöni – Mért a' buza kalaszos abrosznak, és a' tört veszszösnek már a' keszkenyői megvadnak [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácshoz szóló ut.].

Vö. a *törött* címszóval.

törtborsó ételféle; mazăre frecată; eine Art Erbsegericht. *1823–1830:* Paulinónak neveztetik az Universitas Háza ... Itten 300 deáknak asztali beneficium vagyon, pium legatumok. Együtt esznek, délben levest és húsos ételt, estve levest és mindenkor törtborsót zsír nélkül [FogE 196–7].

történelem istorie; Geschichte. *1854:* Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve; nagyobb mértékben tán, mint bármely más országé [UjfE 3].

történelmi istoric; geschichtlich. *1889:* Karácsonyi melléklettül 1848 címmel egy egész csomó visszaemlékezést közlök a nagy napokra öreg honvédektöl. Amellett, hogy becses történelmi adatok lesznek ezek, mindenekfelett érdekes találkozóhelye lesz az a szám egy bokor nagy dolgokat meg-

ért öreg embernek [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

történendő a jövőben történő, bekövetkező; care urmează să aibă loc/să se întîmple; zukünftig. *1671:* A' Medgyesi 1662. Esztendőbéli Potentiarol irt brevis Articulúst tollallyuk ... Ennek utánna történendő dolgok, proscqualtassanak az Approbata Constitutioban irott processus szerént, de ha ki poenalis azon Medgyesi Articulus szerént, ut supra a' major Potentia semmiképpen meg-ne itéltessék [CC 50]. *1726:* En ... ezen Egyhaz fiui hivatalban ... hazasok között történendő haborusagban T. Ministeriumtúl mind két részrűl előmben adando parancsolat szerént jarok [Kv; SRE 154]. *1869:* ugy az eddig történt, mind az ezután történendő névváltoztatások a külhatóságok megkeresésére az anyakönyvbe be jegyeztessenek [M.bikal K; RAk 176].

történés bekövetkezés; întîmplare; Vorgang, Geschehen. *1657:* Az én utam pedig ekképpen lőn: hogy az fejedelemnek élete megmaradásának kétséges voltát vévén eszemben, tartok vala halála történésének casusában Lupul vajda practicájától [KemÖn. 297]. *1795:* (A) Malmoknak s azoknak Gáttyainak az időkben szakaszaibann nevezetesenn a jég felsz<a>kadások bomlások és változasok történések alkalmatosságával ... Malmok renováltatása alkalmatosságával minemű oknelkűlt A<dmo>nitiot praemittaltatott vala [Adámos KK; JHb XIX/48].

történészet történelemtudomány; istorie; Geschichte (als Wissenschaft). *1854:* Másfél évig hallgatám itt[a] a világi történészetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant [ÚjfE 157. – [a]A bécsi egyetemen].

történet 1. történés; întîmplare, eveniment; Geschichte. *1657:* Duklást pedig hátramarasztottam vala, félvén ezféle történettől, kihez igen megháborodva magam menék, és megmondám, ha nem compescálja, és az ellenem támodtakat meg nem bünteti, azonnal ne barátjoknak, hanem ellenségeknek tartsanak [KemÖn. 275]. *1677:* Ha kik árultatásnak vétkében találtatnak ... ugy ez után-is in notam perpetuae infidelitatis incurállyanak ... ez egy történet kivül, hogyha tudni-illik a' dologban oly homály lenne, mely miat a' törvény tévők előt a dolog annyira nem elucescalna, kire bátran törvényt mondhatnának ... adattassék annyira valo haladék, hogy a' vádlásra vagy mentségre valo requisitumokat meg-hozathassák [AC 40]. *1760/1794:* Férjem ... ha Isten eő Sz. felsége bölts tettzése szerint nálamnál az életben hátrább találna maradni, halálom története után birhassa [Km; JHb XLVII/27. 4]. *1790:* én alig várom hogy kedves Batyám Uramat láthassom és bezelhesek mert annyi bezédem vagyon hogy hetek, és étzakák kévantatnak el beszélésekre mind az én sok féle, bajaimrol és Történeteimröl [Nsz; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. *1793:* (A) bé küldött Perceptoralis quitantiát hiteles Mássában, ă pénz gyanitott el költésiért az Ur ellen rendelt Fiscalis Actio el engedésinek nyomos ajánlásával ă Fels. Fő ig. Tanátsnak, ă Tisztség bé mutatta légyen, mely szerént azon eredeti quiétantia, midőn a Leveles Tár számárais le irattatott volna, az Urnak meg tartás, és ă kivántatható történetben maga Legitimatioja vegett ezennel viszá adatik [Torda; DobLev. IV/714]. *1803:* A' műszerek kezek alatt meg bomolván, romolván, üdő Vesztegetésével állittatnak helyre, és költséggel, ezen történetbenis tsak az Gazdák károsodnak [Torockó; TLev. 9/35]. *1811:* Egymással hol, micsoda történetek volt? én arrol semmit se tudok [Szúv; DLt]. *1814:* a M Koppándi Joszág ... nem remenlett ki nem botsáttása történetébe protestál az Exponens Ur a Hitessét illető ezen Trauzner Jozsagnak usus fructussárol ... költségről, fáradsagrol [Ne; DobLev. V/967. 2a]. *1823–1830:* Hiában mentegeti magát a szegény apám, hogy az ő szamosújvári történetiért kezdette volt meg azon jószágra való pénzkérest, azután is pedig kénytelen volt kölcsönözni, mert nem volt miből éljen [FogE 277].

Szk: *kedvetlen ~. 1808:* kérem alázatoson a Tettes Magistratust, méltoztasson ... asztalos Chehnak azt szoroson intimalni, hogy ide hátrább az effele hatalmaskodásoktol illetlen maga viseletétől meg szünnyön, szállásunkot ne strásáltassa – Spionnyait Quartelyunk körül ne lappangtassa, mert ... ha az afféle embereket valamely kedvetlen történet éri, azt ... az efféle alatsonyul meg bérlett emberek egyenesen magoknak tulajdonittsák [Kv; ACLev.] * *szerencsétlen ~. 1803:* Hogy tavaszi és őszi bejáráskor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját (: más nyájjal egybe ne bocsátván :) külön jártassa és őrizze, a megeshető szerencsétlen történetek eltávoztatására nézve [M.hermány U; RSzF 192]. *1827:* Ki kötvén az égi Tüzből, és gonosz ember gyujtogatása, vagy pedig falubelieknek vigyázatlansága által támadott ... égésből, vagy ... ellenség bé ütéséből következhető károkat, melyeket a' gyámoltalan maga tartozik el szenvedni, semmi némü szerencsétlen történetek, ugy mint, termeketlenség, hoszszas szárazság, rendkivül tarto essözés ... egy szoval az esztendőnek a' termésre nézve akár mi féle ártalmas járása miatt eshető káraira nézve relaxatiot az Arendator nem várhat [Ne; DobLev. V/1128. 1b].

2. *nagy ~be* nagy ritkán, véletlenül; foarte rar, întîmplător; sehr selten. *1823–1830:* 1790-ben március 14-én délután prédikáltam a várbeli református nagytemplomban, mert délelőtt prédikállani Borsonyaiék deáknak ugyan nagy történetbe engedték [FogE 101].

3. *~ből* véletlenül, történetesen; întîmplător, din întîmplare, incidental; zufällig. *1657:* De mindenek felett emeld fel elmédet feljebb való helyre és gondold meg: nem történetből, hanem Isten rendeléséből löttek, kihez hasonlótól oltalmazzon Isten minden keresztény nemzetet [KemIr 321]. *1670:* Ha történetbül Kegyelmed megláthatja, bizony megszolgálom Kegyelmednek, ha módot keresne benne, hogy enyim lenne, mert egyébaránt nekem, tudom, ha adná is, haza adná [TML V, 42–3 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1692/1737:* Szen Peteren az Imátkozo Erkelykéb(en) ... Vér Judit Aszszonyal eő Kglmével találván történetből bé mentem, és távul néztem mitt tsinálnak [Szilágycsch; EMLt Simeon Furenda (!) literati vall.]. *1710:* ennekelőtte egynéhány esztendővel Rosnyónál egy oláhot meglővén[a], fizetéssel dolgát elcsinálta a brassai tanács előtt, de Isten nem szenvedi el a gyilkosságot, mert azután nemsokára ő is Feketehalomban történetből maga puskájával magát meglövi, mely miatt meg is kelle halni [CsH 441. – [a]Vakis Sámuel]. *1749:* valami Gyermekek az ökrökkel kün lévén a Mezőn tanáltanak valami Ludakra, mellyekhezis hozzá hajtvan történetből egyet ugj hajtottak a Gyermekek hogy meg holt [Tóhát AF; Told. 3]. *1764:* Constal az halál, azis hogy az I. által esett, tsak az a kérdés, vallyon szán szándékos volté, vagy történetből esett, a fel olvastatott Inquisitoriábol szán szándékosnak inkább mintsem történetnek láttzatik [Torda; TJkT V. 245]. *1782:* az édes Atyám Gál János ... Kovásznai szabad ember volt, kiis történetből egj

kecskét lopott volt, meljből a' jött ki, hogj Jobbagjul esett miatta a' Mikes familianak [Dombó KK; JHb XIX/22. 2]. *1795:* Bartos László Uram leg elől lévén a mint hadakozott Kováts Jantsi hátra felé ... nem tudom történetből, vagy szán szándékkal vágta meg [Karatna Hsz; HSzjP Milinte József (20) vall.]. *1806:* Sipos Vaszilia Kertyén menvén keresztül ottan történetből egy falka Hordonak valo Dongákra akadott [O.bölkény T; Born. G. XIII. 5 Trutza Iuon (52) ns vall.]. *1814:* ha valakinek marhái ezen el foglalt hellyekre mennek történetből legelödni, azokat bé hajtattya [Körtvélyfája KK; LLt]. *1823:* ha történetből leszszis Bajam ... a' mennyire lehet Betsületemnek meg felelni ígyekezem [Alpestes H; Told. 7]. *1846:* ha valamely személyt vagy csordát megtanálnak, ha szánszándékos, a 3 forintokig megbüntettessék, mégis a kárt megfizesse; aki történetből tanáltatnék, a fizessen 2 garast és a kárt [Zalán Hsz; RSzF 176].

4. ~ *szerint* véletlenül; întîmplător; zufällig. *1583:* Mikkel Ianos Icowcok vala Az Zeolcobcol Ala onnat felliwl, Az Bachy Peter kertinçl, latek egietlen eg kis darab karot Azt el hoztam, felesegemis monta hogy hulladekot veot ot az arant fel, de hwthire monta hog semmit Nem Zeget sem teorcót Maga hanem Amit teortenet zere(n)t el hullatot benne azt veotte egkor fel ot eleo Mentebe [Kv; TJk IV/1. 162]. *1589:* Gywlay Pal wram ha teortenet zerynt panaszolkodnek valamy ereo zak tetel feleol ... Eo kgme byro vram az Jspanoktol eleozer bizonyos ez dolog myben legyen iol vegere menwen tuggyon ... gyulay palnak valazt tenny [Kv; TanJk I/1. 99]. *1590:* En Coloswarot lako Fodor Illyes es en Fodor Illyesnek Az Colosüary plebanus demeter vram ellotte mint pyuspeok vram Teoruenye zerint el valaztot felesege Angalit Azonj ... Az el valaztasúnknak, vdeo közt Tortenet zerint, esset my ketten (!) kezeot valamy haborusag az zabad piaczon [Kv; RDL I. 3]. *1592:* Azert haytottak volna be[a], de hogy be ne(m) haythattuk, teortenet zerent vgy talala(m) meg ytnj, teoruc(n)t kerek hogy teöbbet sem yttem sem yttettem [UszT. – [a]A disznókat]. *1599:* Nem thuduan azokis hul legienek az Alparetiak, Chak teortinet zerint akadnak az Alparetiakra [Dés; Eszt-Mk]. *1657:* Kalauz nélkül sokat tévelyegvén egy mezőre történet szerént tanálánk, kevéssel hajnal előtt megindulánk és igen menénk reggelig [KemIr 316]. *1677:* illendö Terminust adván mindazáltal a' panaszlo vagy tartato embereknek, azok-is a' Törvényre reá menni el ne mulassák: ne kellessék sokáig vagy fogsággal nyomorgatni a' vádlott embert, vagy penig történet szerint el-szalasztani | Hamis pénzel tudva élö emberek, juris ordine prosequaltatván hasonlo poenában incurrallyanak, mint annak esináloi comperta rei veritate, illy declaratioval mindazáltal; hogy ha kezéhez történet szerint devenialna afféle pénz, és ö-is csak a' szerint akarná költeni, a' mint ö hozzájutot, azért ne büntetödgyék [AC 122, 138]. *1705:* Ugyan az úr kisebbik fia, Gyurkó úrfi többekkel együtt el akarván szökni, azmely apologiát avagy búcsúzó levelet írt, hogy azt utána hagyja ki itt, reatanáltam történet szerint [WIN I, 581]. *1764:* En bizonyoson ismértem Csonka fülü Nagy Kemenes Benedeket ... Arra is jol emlékézem hogy azért hitták csonka fülü Kémenes Benedeknek, hogy egy alkalmatossággal vendégségb(en) Lévén történet szerént vágták le [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

5. véletlen esemény; întîmplare neprevăzută; zufällige Geschichte. *1764:* Constal az halál, azis hogy az I. által esett, tsak az a kérdés, vallyon szán szándékos volté, vagy történetből esett, a fel olvastatott Inquisitoriából szán szándékosnak inkább mintsem történetnek láttzatik [Torda; TJkT V. 245].

6. esemény; eveniment; Vorgang, Ereignis. *1771:* Efféle botránkoztato életet élö személyek közzül kin esett és mitsoda történet mással égy ágyban találtatván ha esett hol, kinél, kivel, mikor és kitsoda látta vagy vette észre? [Dés; DLt 321. 1b vk]. *1792:* Keszici Tisztemnek Farkas Jánosnak ... az oda való Oláh Pappal bizonyos tépelödése történvén, és az Oláh pap ezen történet után 7. vagy 8 napokkal meg halálozván ... azon meg halálozott Oláh Papnak maradékai annak halálát ezen tépelödésböl származottnak lenni állitották volna [Kv; BfR 56/3 gr. Toldalagi László sk írása]. *1806:* az Alperes akármint koholtatta hát szinte Esztendö múlva a' Történet után a' maga Esketését ... de midön a' Felperes ... azokat ... Authenticaltatta ... 1805be lett vallomásokat mind azon fassiokat revocaltak, cassaltak [Dés; DLt 250]. *1811:* Égy, égy történetet, más, más beszéll elé [ÁrÉ 203]. *1823–1830:* Egy történetet hozok elö a 16. lapon említett nagy Borosnyairól [FogE 68]. *1842:* östve hozzá mentem, a történetet el bészéllette [Dés; DLt 85/8]. *1854:* Gyakran szomorúan gondoltam: mennyi minden megy feledésbe ... melyek a történet közfolyamára hatassal voltak és lesznek [ÚjfE 4]. *1879:* Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakásomon. Ismét tartott előadást az eposzról, a nyelvtanulás gyökeréről, nehézségeiről, elbeszélte kilisének azon előtted is ismeretes nagy történetét [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *élete ~e. 1879:* Egy bordélyházban beszéli el életének történetét [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *keserves ~. 1824:* 1824röl készült keserves történetem le írása, meljet késö maradékom akár meljik légyen ... olvassák vgj mint szomora Esetet [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond felj.] * *szerencsétlen ~. 1818:* ugy gondoltam volt elébb, hogy a' Jelentés által azon szerencsétlen történetnek Investigátiojára két Assessorokat kérjek ki, hogy Investigáltassék [Sülelmed Sz; BfR I] * *tréfás ~. 1823–1830:* Ezen mázsálásról egy tréfás történet jut eszembe [FogE 241].

7. eset; caz, întîmplare; Fall. *1797:* meg hazudtaltanek Engemet sok jo Barátim ... az illyen történetek meg szoktak esni tsak illyen szegény Nemes emberen, mint Én vagyok, hanem jobbakan, jobbakan (!) másokanis [Gogánváralja KK; Ks 94 Vegyes ir.]. *1819:* Ha meg voltak a' meg érésnek tökélletes minden jelei, ázon jelekmik (!) voltanak számlalja elö a' Tanu mint a' szüléskor jelen volt Bába Aszszony? vagy ellenben ... Akár ért, akár éretlen lett légyen a' született, mind két történetben mikorrá számlálya Kegyelmed annak fogantatása napját ...? [Kv; Pk 2 vk].

történetecske kis történet; istorioară; kleine/kurze Geschichte. *1889:* Nem „dolgozatot" kérek, de egy tíz szónyi történetecskét [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

történetes elöre nem látott, véletlenül történö; imprevizibil; etw was zufällig, unerwartet geschieht, unvorausschbar. *1812:* Székelly Ferentz mint káras ezen következendö ügyet ellátni kiványa ... világos lévén hogy a' Pásztorok a' csordát nem kergették a' mellj mián a' lovak meg szaladtak volna – eszerint a' kár történetes lévén ... az Al Peres Pásztorok a' kereset és kár megfizetési alol feloldoztatnak [Erákos U; Falujk 77–8 Barabás Áron pap not. kezével] *1831:* Kováts György, a' Gál György történetes halála miatt

tudom hogy rabságot szenvedett [Szenterzsébet U; Borb II. Agilis Idősb Tordai János (53) vall.]. *1833 k.:* Férjem ... meg mást is haragjába s ittason Ollyan mérgesen megtámadot az uton, hogy ha alkalmos Segedelem nem érkezet volna talám történetes esetbe ejtette volna magat is [U; Borb. II].

történetesebben véletlenebbül; cu totul întîmplător; total unvorausschbar. *1841:* Tagadni azt, hogy ők okozták a tsikomba a káromat – tudgyák, de aztat mégis, hógy a tsikom lába azon kőrakásba, mellyet mutattak, – történetesen akadatt volna s éppen azon általok ott mutatott jukra, és hogy meg annál történetesebben ottan kellett el törnie ... a könyökin joval fellyül, – bé nem bizonyitották [Dés; DLt 1541].

történetesen véletlenül, véletlenszerüen; întîmplător; zufällig. *1812:* A' Groff keresvén pénzét, nem találta, történetesen keresvén az ithon nem levő Groffné Ládájában 's tsak a megemelésről sejditvén az itten dolgozo M. Vásárhellyi Lakatossal megnyittatta 's, megis találta de sok hijjával [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. Iktári Bethlen Sámuel tisztje]. *1819:* én azt, hogy a' Biro a' Falun Triumphált, s a' Falu exequáltatott is, nagyon késöre, és akkoris, tsak történetessenn tudtam meg [Körösbánya H; Ks 119e]. *1837:* Az ide valo kömivesek ... kik it közél vannak, mindegyiknek munkája van válolva ha tsak történetesen nem találtatik vagy egy mind azon által rest bizonyason nem leszek [Nc; DobLev. V/1218]. *1838:* az egész kövés történetessen esett, és nem szánszándékosson [KLev. 10]. *1842:* a Szinyei Zsido ... bizonyos fákat administrált a kérdett időbe a Hidhoz ... mikor a fák hozattak, történetesen a' Hid felé menve a vamós Hidnál Fő orator Roth Pállal találkoztam [Dés; DLt 1480/1843]. *1847:* Különben történetesen dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendő pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak; vad által kárba mentnek fele fizetés pásztori, fele a tulajdonosé [Zalán Hsz; RSzF 203]. *1849:* egy satuly (!), mellyben a letételkor egy uj fejér kalap volt történetesen felnyilván, meglepetésemre abban egy ócska szines kalapot, – a fejér kalapot pedig kinyomozásom után ... a Wendler Károly úr vólt fogadosnéjánál ... találtuk meg [Kv; Végr. Vall.]. *1855:* Forró hévvel ölelém meg a felém közelgő parasztot, az első magyar embert, kire itt történetesen bökkentem [Újf 186].

történetke kis történet; istorioară; kurze Geschichte. *1887:* Bizonyos lesz egy kis jól jellemző történetkéje Nagyságodnak [PLev. 136 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

történetíró történész; istoric, istoriograf; Historiker. *1811:* Nagy kár, hogy vagy a' fák nem tudnak beszélni, Vagy az ember nem tud oly sokáig élni: Mely sok történt dölgot, a' melyet nem tudunk, 'S sok bal-vélekedést, a' melyet hazudunk, Meg tanitanának 's napfényre hoznának, A' Történet irók, ugy nem kotzódnának [ÁrE 64].

történhet 1. megtörténhet; a se putea întîmpla; kann geschehen. *1658:* Sokak még bünöknek ismértire sem jutván, melynek elöljárása s azt követett poenitentia nélkül senki bünbocsánatot nem nyerhet, már bünéinek kegyelmét énekli, és több efféle rendeletlenségből való fogyatkozások szoktanak történhetni [KemIr 329]. *1795:* Hogy az Uradalmi Gornikokkal halásztottam a meg lehet ... történhetett vagj egj Pénteken Szombaton hog nem volt mit egyem, ekkor magam is azon Kis Patakotskában vélek el mentem, a mit fogtunk, meg ettem ottan [Dobra H; Ks XXVI. 1–12 dévai urad. Kiss Lukáts volt krónikás kezével].

2. megeshet, bekövetkezhet; a putea surveni; kann geschehen. *1586:* eo kgmek varosul es megh latwa(n) az Vniotis, myerthogy lattatik p(rae)thendalni Az Vnio hogy minde(n) affele keozenseges Igazgatasra Niolcz bizonios megh hiheteo zemelick valaztassanak Azert Nem Akarika megh haboritany, Mas oka ez hogy ha Nagy lenne, teortenhetnek betegsege eggiknek vagj ketteynek, fogiatkozas lenne az eo offitiumokban, Megh maradwan Azert eo kmegk varossul az Regy Rendtartasban, Tablara lartanak es Az zamwetelre illyen megh hiheteo zemelicket Vrainkat valaztottanak [Kv; TanJk I/1. 37].

történhetett megeshetett; care se poate găsi/ivi; konnte geschehen. *1658:* Én pedig az olvasókat kérem, ezekben történhetett fogyatkozásokról bocsánatosok legyenek, úgy mint ki gyermekségembéli tizenöt esztendős koromtól fogva nem a' tudományoknak tanulásában, hanem katonai, udvari és egyéb világi, külső dolgokban töltöttem időmet s gyakorlottam magamat [KemIr 329–30].

történhetik 1. megtörténhetik; a se putea întîmpla; kann geschehen. *1657:* szép új tatár nyergemet, mely feles pénzt érne, károsnak tartanám olyan bizonytalan útra vinnem, mivel az posták útjából ki kelletik térnem, történhetik, lovat nem kaphatván, gyalogjárással kell toldanom, s nyergemet is el kell hadnom [KemÖn. 59]. *1658:* ez psalmusokkal való élésben is, ha az rendesség meg nem tartatik, történhetik az, hogy némely nagy boldogságban élő ember nyomoruságiról való méltatlan panaszival búsítsa Istent, azokban lévő szóknak folyási szerént [KemIr 329]. *1670:* Egyebütt is a vármegyében a hol illik, Kegyelmeteket kérem, strázsákat tartsanak fenn s szorgalmatoson vigyáztassanak, meggondolván azt, egy órában oly történhetik, hogy sokáig el nem felejtjük [TML V, 253 Teleki Mihály Katona Mihályhoz] | Azonban történhetik az is, hogy ha az németek erdélyi határon által menetelek tilalmaztatik, megakadályoztatnak az mi embereink is Máramarosban való járástól [TML V, 335 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1725:* ugy történhetik, hogy ha az alatt felesebbecskén jüne penz kezen közi, egészlen is meg maradhatna [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1756 k.:* Történhetik az is hogy az Hontárnak (!), és gondviseletlensége miatt bé esnék 'a Bánya, melly miat az Hontár akár szakaszszával, akár nap számmal szegődet hant köveit ki nem adhatná, ollyankor tartozik mind az Hontár, mind a Bányász 'a hetet vagy restantiat ki potalni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1767:* történhetik hogy hazul ell kelletik mennem [Ks 96 Haller János lev.]. *1795:* Mivel azis történhetik, hogy a Mlgos Haller Maradékok valami practensiokat formálni fognak ... ha Törvényesen valami el itiltetik a Terhetis egy aránt fogják hordozni [Kv; JHb I/36]. *1837:* felada Czéh-Mester Atyánkfia az el-enyészett 1836-ik esztendőben a' Cholera alkalmával elholt Atyánkfiai temetési alkalmatosságával a' belső Kalandosbeli sir-ásokkal történt viszálkodásokat; melyre nézve meg-hivatva lévén a' mostani Kalandos-Apa Asztalos Sándor, 's előtte a' Contractus fel olvastatván, azt felelé: hogy a' mostan Chéhokba lévő Ifjaik nem tudnának ezen édgyüttvalo kötésünkről, 's ez okon történhetett a' mult eset [Kv; ÖCLev.]. *1842:* mitsoda beszédek folyhattak nem tudom, 's a' Főzőnével is mi történhetett nem láttam [DLt 1452]. *1850:* neveletlen allapottya mián mi történhetik [DLt 778].

2. megeshetik; a se putea întîmpla; kann geschehen. *1677:* Ezt mindazáltal illyen értelemmel concludáltuk, hogy mivel a' mi szegény Hazánk minden felöl külömb-külömb nemzetekkel vétetett környül, és történhetnék olly' repentinum imminens periculum, mellyben csak egy óráig való késedelem-is a' Hazára következendö veszedelmet öregbitené, annál inkább hoszszas tanátsra való idö ártalmas lenne | Történhetik néha oly dolog-is, hogy a' meg-tartásra valo személy ismeretlen lévén, nem hogy Nemessége, vagy valami bizonyos residentiaja, de söt személye-is a' Tiszteknek ismeretségében nincsen, és ha az ollyannak történik-is megtartoztatása, de méltán a' Tisztek érette nem büntetödhetnek [AC 36, 84].

3. bekövetkezhet; a putea surveni; kann erfolgen. *1662:* Az mi a második rendbéli levelének dolgát illeti, azon mi eleget csudálkozni nem tudunk, hogy oly alkalmatlanság ott nem történhetik, melynek minket nem vetne okúl [TML II, 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Már ez a rossz hir mihozzánk is elhatott, itt is látom sibonganak az emberek, de mindenek felett Kegyelmedtül s az magyarországi hadaktól tartanak, hogy ha ez így vagyon, az urunk ö nagysága hűsége mellé tudják Kegyelmed mingyárt be fog jöni s azok a hadak által történhetik váratlan romlása a hazának [TML VIII, 159 Jó Mihály Teleki Mihályhoz]. *1804:* bizony nagyságtoknak-is, ámbator nem oly korosok mégis történhetik halálok, s' az adosság Maradványokra Marad [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláirásával]. *1829 k.:* A' Játszó Tagoknak ... bizonyos hátározott fizetések legyen, s hogy abba hiányosság, a hiányosság miatt pedig a társaságnak elbomlása ne történhessen [Kv; KvSzLt].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vkinek kára* ~ kára keletkezhet vkinek; pagubă care poate fi produsă cuiva; Schaden kann erfolgen. *1749:* hozzánk jövén Veczelre[a] nem denegaltak hogy marha pásztoraik által kárunk nem történhetett volna [Ks 112 Vegyes ir. – [a]H] * *vmibe kár* ~ megkárosodhatik vmi; a putea să se deterioreze/strica; etw kann geschädigt werden. *1851:* a' gátot minden évben ... renováltatni tartozom – a' Malom és zsilip elejét hasonlólag jászolygátokkal s' más szükséges töltésekkel ... úgy ellátni, megerösiteni, hogy annak elmulasztása által a' malomba zsilipbe és a' gátba leg kisebb kár se történhessen [Sáromberke MT; TSb 31].

történhető 1. megtörténhető; care se poate întîmpla; kann geschehen. *1731:* ezen specificalt sessiokat, és ezeknek appertinentiáit ... senki meg ne vegye, és senkitöl semmi szín és practextus alatt meg ne vásarollya ne colállya, ne usuállya, és ne éppicse, mert az Exponens Ur eö Nga ... semmiképpen meg nem engedi; a' mint hogy azon declarált sessiok és azok(na)k appertinentiái akár mi uton modon történhető meg vásárlássá(na)k, cultussá(na)k, usussá(na)k és éppéttetésének contradicál [M.csesztve AF; JHb XXVIII/36]. *1822:* sem a' világi Törvények, sem pedig edgyütt tett Contractusunk pontyai meg nem engedik, hogy a' Tktes Ur engem felszéggé tégyen, vagy történhető szerentsétlen ütésével megöllyön [K; EMLt Gergelyfi Beniámin (28) kibédi ns vall.].

2. megeshető; care se poate întîmpla; kann erfolgen. *1660:* mivel történhető dolog, hogy némely idegen természettel bíró emberek, kiváltképpen az olyatének, kik ennek előtte is, magok tudják micsoda indulatból, nemhogy az haza szolgálatjában másokat is adhibeálni kivántak volna, de söt inkább annak elrekesztésinek módjaiban fáradoztanak, most is az jó ügyekezetet gonosz végre fognák magyarázni [Kemlr. 337–8]. *1664:* kivántatott gróf uramat levelünk által megtalálnunk, hogy ö kegyelme csak magától keresne istenes jó módot abban, irván a residensnek is, hogy munkálódnék az fövezér előtt, mikint lecsinálhatná az ellene való nehézséget, nyavalyás minden órában várandó, terhes állapotjában, ne lenne valami úttal megbántódása és mindnyájan nekünk is történhető nagyobb búsulásunk [TML III, 301 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1762:* hogy ha valamint ezután vilagosságra jöne azon p(rae)tensioban forgo gyermeknek lett születese, s azutan történt vagy történhető el veszése, halála, vagy élete, in eo Casu, fen maradvan ezen Processus az A. Vr maga rendes folyásán kereshesse az Ita Asz(szon)yt [Torda; TJkT V. 98]. *1790:* olly hegyekreis állottunk, honnan (: ha hibáztanok volna :) à történhető hibákot meg esmérhetnök [Szentlászló TA; JHbK XXIX/24]. *1824* cum protestatione jelentyük, hogy a' Nemes Városi Közönség Mlgs Principialis Urunk eö Nsága[a] Jussa meg sértésére fel kelni potentiose ne probállya, hanem ha mi praetensioja van, keresse Törvény úttyán, az ellenkező esetben protestálunk az erőszak által történhető szerentsétlen esetről [Dés; DLt 206. – [a]Gr. Haller János]. *1828:* Az érdeklett Czéhnak büntetésekböl, Czéh be állás taxából állo jövedelmei a Felsöbb Rendelések ellenére nem hogy a Czéh szükségeire, közöttök történhető szegénybb sorsu betegek orvoslásaira, Templomok épittése fel segillésére 's egyéb hasznos szükségekre conserváltatnának a Czéh Ládájába, hanem a Chézalis Tagok között rész szerént fel osztatnak, rész szerént italra fordittatnak [Dés; DLt 581].

3. bekövetkezhető; care poate să se întîmple; kann erfolgen. *1815:* A történhető változásokhoz képpest sogor Ur(am) fáradságát, és Kedves Hugom Aszonynak meg jelenését előre Atyafiságos bizodalomal kikérem [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. *1863:* Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusitott hivséges ragaszkodásáért hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai, 49. szám alatti házat és telket ... azoknak ő, vagy előbb történhető halála esetében leánya minden megszoritás nélkül korlátlan tulajdonossa legyen [Kv; Végr.]. *1864:* Alol nevemet saját kezüleg aláirt Somogyi János ... kibékülve ... az elkerülhetetlenül bekövetkező földi mulandósággal ... előbb történhető halálom esetére végrendelkezésem következőkben leszen meg [Kv; Végr.]. *1865:* (A hagyományozott vagyont) kezelje ... az, kit végrendeletem végrehajtoi e végre kineveznek, ennek történhető halála esetében pedig az, kit ezen kezelő maga helyett végrendeletileg ki nevez [Kv; Végr. 4].

4. keletkezhető; care se poate ivi; kann entstehen. *1657:* Váradon is hasonlóképpen késedelmeztetének, az holott látván az vigyázatlanságot és az hírnek nem tudása miatt történhető alkalmatlanságot s practicát [KemÖn. 103]. *1665:* a sok okoskodásnak béket hagyunk vala, és az ország végezésit az ilyen alkalmatlanságoknak előtte effectuáljuk vala, ez ilyenböl történhető difficultásokat régen el is felejtettük volna [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1676:* vigyázzon Kegyelmed ez hazára történhető vagy jöhető gonosznak megelözésére [TML VII, 317 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1677:* meg-kivántatik az-is, hogy azon Collegiumnak ... mind az Ecclésiai Statusbol, s' mind penig külsö rendekböl bizonyos fö Inspectorok állattassanak, kik ... a' fogyatkozásokat animadvertállyák egyenlö tetzésekböl, köztök történhető nagy akadályokat jo igazitásban-is vegye-

nek [AC 17–8]. *1737:* Hogj pedig jövendöb(en) történhető Confusiók eviktáltathassan(a)k, tettzett azis, hogj a melly betsülletes atyánk fiainak örökös széna Réttyek lejénd, az ollyan örökös Rétek szorossann Circumscribáltassanak [Dés; Jk 480]. *1758:* hogy ha … Nobilitaris Curiaja is el égne, minden a miatt történhető kárait eö Nga Kegyelmeden fogja meg keresni [Mv; Told. 47. 51]. *1783:* instálom alázatoson Ngdt[a] és a Tkts Ns Cont. Táblát méltoztassanak énnékem olly erőt rendelni, avagy azok reájok[b] repartialt Naturalek fel hajtásától egészszen absolvalni, hogj a történhető fogyatkozás alkalmatosságával a Ngd és a sokszor tisztelt Tkts Cont. Tábla kegyes Resolutiojával magamot meg menthessem [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével. – [a]A megye főispánját. [b]A torockóiakra]. *1789:* oka ne légyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenül történhető baja, vagy kára következnék [Déva; Ks 74. VII. 74 1/4]. *1826:* Mivel a' Grof az Oculatiot eppen a' mü történhető kárunkra intézi akadályozni, és így a' veszedelmes víznek árka kiásását karunkra remoralja, protestalunk az eránt [Msz; GyL]. *1840:* azan le rogyott kö fal reám nézve szerencsétlen – mert éjtzaka bé jövén elégetnek, melynek bé rakattatását instálom, ugy a' föld huruba – elött, az ajto felett lévö Szinyét is le-rontani méltoztassék parantsolni, éngemet Securizálni, az ellenkező esetbe – Solemniter protestálok minden történhetö szerentsétlenségeimről [Dés; DLt 277]. *1847:* Mivel a Bánya Stengnek, Kohok és Verőbeli eszközöknek valami különös fák kivántatnak, hogy arrol is valamely viszsza élés ne történjen, az ollyas Fa vágásak a határbeli akár mely erdőkböl történjenek, a Biztosok és Birák általi meg becsüllés nélkül nem eshetnek meg, és nem is szabad, a hirtelen vagy véletlen történhetö romlásokat, ezen meg szoritto pont nem szabályazván [Torockó; TLev. 10/9].

5. lehető; posibil, care poate exista; möglich. *1745/1752:* az Magjar országi ugy az Erdélyi Mlgs Csáki Familia ugy accordáltanak volt egyűtt, ha midön Erdélyben deficialna a Fiu, az Magyar Országi ne háborgatna a Leányokot ugy vicissim az Erdélyi a Magyar országi Familiáb(an) történhető Leány ágot [Dés; JHbK XXIX/34].

történhetőség megeshető/megtörténhető esemény/dolog; posibilitate; Möglichkeit. *1816:* elmentem … Rákosan Tekintetes Biro Gabor urhaz, kitis Személjesen találván, magais az Instructiot keziben vévén vegig meg olvasván … Felelé Biro Gábor Ur: Nem igaz hogy Fel fegyverkezve mentünk volna azan helyre, hanem mint magunkét ugj Fogtuk fel, Nemis engedjuk más(na)k vérekül, reprotestalunk minden ottan történhetőségekrol s párt kivánunk [Asz; Borb. II Rákosi Borbélly János a szék asszesszora kezével].

történik 1. megtörténik; a se întîmpla; geschehen. *1545:* Egymas akarathiabol vegeze<k> punkesth vtan tizen ętęd napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azt semmy Egiebb ok el ne mu<la>thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzagh dolga Ez harom dolgoth Jgh vetthek ky kwzwlle hogj ha Ez twrthinnek hath harmadh napal elebb Egik az masiknak tudnj agia [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" Fráter Györgyhöz]. *1551:* My Gyorgyfalwy boldissar Es toldalagy andras tomory Gęerg posa Jstwan bwday marton Agwyk (!) Emlekezetre … hogy … terhen maradot lyptay myklos az ęw[a] battya my kozykbe zolwan hozok Jllyen bekesegre hogy az kęwęs pado(n) valo es az hydeg kwdbaly reze fywit vete hwzonnyot (!) foryntik zalagon az terthenth Jllin (!) okal hogy mykoron meg valtana ęwmaga tartozzek meg bochyatany [Torda; SLt QR. 2 Liptay Zsófia és Miklós békesség-lev. – [a]A Liptay Zsofiáé]. *1570:* yol Erty ty keg:tek mynemw dologh tertynth fyzkwty Embereknek Wermeseykkel az Loo Nyom dolgabwl [Vermes BN; BesztLt 68]. *1590:* Ha penegh ki (!) Isten el Tauoztasson Az gyermeknek holta teortenekis Mikor Egyeb Jozagh dolga miat az Attyaffyak egymassal megh Igazodnak Akkor Igazoghyek Az Varga Pal dolgais el Teke georgy vram keozeot Tob Attya fiaywal Egyetembe [M.köblös SzD; KCsLev. IV. 63]. *1613:* Erdelnek fel fordúlassanak het az vagy egynehany emberek voltanak okai, melliet ha eggiesek voltunk volna nem onnitra (!) condorlottak volna, teortentek azert ezek fel fualkodot telhetetlen meg elegedhetetlen gyomrokkal hamis tanaczok keöuetsegek mia [SzO VI, 40 a szászoknak Báthory Gábor erőszakoskodása miatti panaszából]. *1647:* Itt vagion … Egy Uduarhaz mely az eleott sendelyes voltm de az el mult nyaron mind el egett, de mint teortint legyen vegere nem mehettwnk [Nagyteremi KK; BK 48. F. 16]. *1671:* Mivel néhány Atyánkfiai a' mi Kegyelmes Urunk parancsolattyával és az Ország dolgaival-is nem gondolván a' gyűlésekre el nem jönek, vagy a' kik el-jönek-is, meg-mutattyák magokat, és azonban nem hogy végig, de még félig sem várják az gyűlést; történt s' eddig-is hallatott az sokaktul az illyenképpen magokat obstrahalóktul, hogy azzal kárhoztattak, hogy ök nem végezték, hogy azért minden ember féllyen, és Ura parancsolattyának engedelmes legyen, Ország javára nézendö közönséges gyűlésekböl magát el ne vonnya [AC 85]. *1757:* Történt sokszor azis, hogy más Vármegyék bonificáltak ezen Vármegyének [Fráta K; Ks 101. 3 Cserei György lev.]. *1773:* Levem (!) az betyületes Fűsű Chenek Egybe Gyűlések akori alkalmatosságal végezék Ezt Mivel ennek előte történt hogy az Ifiu mesterek inast ültetet (!) … el végezvén Egyenlő akaratal hogy 6 Esztendeig nem Lészen szabad inast ültetni sem Legént [Kv; FésCJk 21]. *1797:* ezek pedig történtek azon Tsötörtökön … éppen Nap halodat után estve [Sztrézakeresesóra F; TL. St. Jakab (51) zs vall.]. *1814:* történt azután, hogy a' Papnak a' Pénze el veszett – melynek meg tanálhatása véget Májer Juont vagy Ruszt … el küldötte Babonás Aszszonyhoz [Banyica K; BfR 117/1]. *1831:* Számtalanszor történt az hogy az Guja béli marhákat mind én mind feleségem mind vintzellér társam Vas Mihaly ki hajtattuk [Dés; DLt 332. 5]. *1869:* A honvédség felszerelése gyorsan megyen már négyet egészen felszereltek és bemutatták a m. királynak (: gyönyörü alakok :) ez még a mult honapban történt [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

2. bekövetkezik, megesik; a se întîmpla/produce; erfolgen. *1569:* Tovabba hol halala tertynnek Kerestely Balasnak es Magtalan Maradna az Jozag Egyenlewkeppen Reayok zallyon, es Meg oztassek [Diós K; JHbK XLV/13]. *1572:* Aszo(n) kerwk kegelmedet hog Kegmed szolgaltassan igaz törvint Allassa elö kegmed Mert ha valamy ol dolog törtinnek az kegelmetek varosabely Embernek mys igasz törwint teszwnk nekie [Lápos[a]; BesztLt 3687 a láposi bíró a beszt-i bíróhoz. – [a]Valószínűleg Hagymáslápos (Szt)]. *1580:* Ada be magatth, Kozarwary gergelnek, racz peter … fiurúl fiúra eöreök Jobagúl, il okyrt hog az vrais wtett meg segitue(n) az w kiwansaga zerint … ha penet (!) teörtinik el budosása, mynden newezetes helicken hozia nulhasin mykjpen w sajat Jobagiahoz [Melegföldvár SzD; SLt EF. 1]. *1592:* Az megh holt pwspeoknek Huniadi Demeternek … halala zinte eztendeyenek ky telesekor teortenwen, Nem lehet az eö

successorinak semmy ighassagok reez vetelek, az vta(n) valo q(ua)rta Jeowedelmeben [Kv; TanJk I/1. 200]. *1602:* De ha ualamint törtennek hogy az szekely szabadsagh ualamint fel bomlana, es ha kj foldes vru(n)k lenne az szena Retet el venne ... Ferencz kouacztol, ilj ok alatt attuk nekj (: es ő magajs ugian azon modon uette :) hogy my rajtunk falujul semmit ne kereskedhessek [Vaja MT; Törzs.]. *1644:* Vagio(n) ket vagy haro(m) Ezust Calano(m) ha holta tertenik ketteit az fiaczkaianak hadgia [Mv; MvLt 291. 437a]. *1684:* ha történnék olyan dolog <hogy az> céh házán kívül két mesterember<eeeer?> öszvekapna, egymás ellen vétené<ek s meg> akarnak egymás közt békél<ni, meg is> békélhetnek [Dés; DFaz. 12]. *1707:* mikor az dolog történt és végben ment gusalyosban voltam Bodo Samuelnit [Angyalos Hsz; HSzjP Csulak Mártonné Szilágyi Judit (50) jb vall.]. *1737:* azért mikor olyan Casus történik, hogy az Erdő ég, tartozik oltani, minden ember Házától egy-egy ember kimenni [HSzj *harap-égés* al.]. *1768:* Mostan ... történvén Abrahám Joseffné Sipos Anna Aszszonnak rementelen de igen szorgos penzbeli szüksége ... negy Hold földek(ne)k reluitiojaval ... meg kinaltatta [Nc; DobLev. II/391. 1b]. *1808:* A practendens Aszszonyok fennebb irt Felelteket helybe hagyattni kévánnyák, de ha történnék casu quo, hogy az Appellatio meg engedtettnék, a' practendens Aszszonyokis a' Novum után tett költségröl fárattságrol, és usus fructusrol lett terheltetéseket appellallyak ã Törvényes derék székre [Asz; Borb. II]. *1868:* a' magyar Létai T. Pap ... mindenét el vesztette ... Ezen szerentsétlenség[a] akkor történt rajta, mikor kepéje, termési mind bé voltak takaritva [Gyalu K; RAk 151. – [a]Tüzvész].

Szk: ~ *vkinek vmi* vkivel megesik vmi. *1582:* Mikor penigh az en Leaniumnak Anna azzon(n)ak az mynemw perj wala es megiwuk wala Tordara a papok giwlesere es akor fogattwnk wala egy koczist en magamnak es az prokatornak, akor kerezek az koczira Jso Ambrusne ... mikor az papok gwlese el wegezeodet wolna nekemis teortenek mennem Feyerwarra egy paranczioiatert es Jso Ambrusnewal fogadank kette(n) egy zekerest [Kv; TJk IV/1. 59f Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzony vall.] * *árviz történni szokásban van. 1807:* Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben uj esztendö elött egyszer ho olvadás, és árviz történni szokásban lévén a dugásokot és gátokat a viz meg Szokta probalni [Kv; KmULev. 3] * *baja ~ vminek. 1768:* az Falusi Pásztor a Csordát a Falunkba be hajtván ... admoniáltatta a Gazdákat hogy ki ki itassa meg Marháját mert ha a Szomjúságnak miatta bajak betegülések annyival inkább meghalások Történik ő oka ne légjen [Kissármás K; RLt O. 4] * *halomása ~ vkinek* halála történik vkinek. *1600:* az my keües Jngo bingo marham vagio(n) ... Azokath harom rezekre czak, Egik rizyth hagio(m) az felessigemnek Annanak, az keth rizyth hagio(m) az en keth germekömnek, az Egiknek az ky Jellen vagjo(n) az kis Leankamnak, kis Annanak, az masiknakis az ky varando Istentul, Jgh, hogj ha halomassa teortennek vala melyknek, tehath az reze az massikra zalyon ha peniglen mynd az ketönek halomassa teortenek, tehat az germekek rezenek felle, zallyon az en fellesigemreh [Kv; RDL I. 70]. *1621:* hogiha ennekem az alat halomasom teortennek, tehat akkor zamot uetuen az hatra marat adossagrol, a<nny> Jussa legien benne [Kv; RDL I. 112]. *1661:* ha az gyermekeknek halomások történnek, szállyon Katonai Ferencz Ur(am)ra [Mv; MbK IV]. *1669:* ha valamint halomásom történnék, maradékimat valami formán nehézségbe ne hozzák [TML IV, 566 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1694:* Ha halomása történnek Bartha Janosnak, es gyermeki maradnanak, azokis szabadosok legyenek azzal [Kv; SLt R. 47] * *kára ~ vkinek/vminek. 1710:* Az hús ára miatt történyvén tavallyis az országnak igen nagy kára; szükség lesz mindenüt meg hírdetni, és publicálni ... hogy az húst mindenféle Mészárossok Bácsi fontal mérték és két pénzen [Nsz; KvLt I. 198]. *1756:* azt kivánom Tyiu Thogyer és Opra Kalákosim Juramentumok mint hogy ő rájok eset 's károm miattok történt fizessék sertésemet [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1806:* Senki-is a' Jószágának a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu ... meg nem fordittya [Oltszeme Hsz; Mk II. 4/115] * *kár ~. 1821:* egy vetéskaput csinálunk az utca végére, hogy a vetésmezőn kár ne történjék a kijárás miatt [Jenöfva Cs; RSzF 149]. *1841:* A' Házok ki takarittásákor semmi Kár nem történt a' Szobák tisztán [Mv; BfR I. Magyari Anikó vall.]. *1858:* ha mi hanyagságunkbol kár történne ... tartozunk kárpotolni [Alvinc AF; Incz.] * *kételen házassága ~. 1670:* Tekintetes Ur Banffi Ur(am) Király János nevü koczissának propositioja hajdoni felesége Vaida Annok ellen ki mostan Lőrincz Mihalyne keva(n) elszakadást mind parasznaságáért, s mind peniglen mostani ferjehez valo kötelességéért kinek kinek (!) feles gyermekiis vad(na)k. 2. Kiva(n) szabadságot masodik házasságara noha kételenes házassága történt volt Tatar orszagba(n) valo rabságaba(n) [SzJk 109] * *veszedelme ~ vkinek. 1583:* Orsolia Tchorcok Martonne ... valia ... monda ennekem Kendj Ianos Menny el Ilona es mongiad balas Kowachnenak hogy mongion Orwassagot ennekem Mert ha Orwossagot Nem mond ennekem es valami vezedelmem teortinik semmiuel meg Nem eri hanem az feyewel [Kv; TJk IV/1. 155]. *1669:* Bányán alkudtam egy házat (mivel gondolom, kit Isten távoztasson, ha az országnak veszedelme történnék, az város lévén, hódolás alatt ugyan megmaradhatna) annak is most akarom az árát meg adni [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *vkin ~ vmi. 1596:* Mynth hogy a' zegeny Leórinchj Peterth Nagj Kato hitta volt oda, mynt lianj nezeót, Thibold Antalne latnj, tudo(m) hogj oda icóúc ura(m) Benedekfi Janos be vonak az erez aitayath hogy az rezegh embere(n) valamj ne teórten(n)yek, vramot be hyúak az zobaba [UszT 11/54 Martinus Balassi de Kaidich falúa jb. vall.]. *1668:* Az török dolgárúl Naláczi uramnak bövebben írtam; ebben is elég materiám van az búsulásra, annál inkább ez bokros dolgok egyszersmind történvén rajtam, bizony megvallom, sulyosnak látszik, de hiszem Istent, jó végét adja [TML IV, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1756:* A körül valo Trohot nevezetesen a' Tatsi R(e)f(o)r(mátus) Papot Molduván Vonya, borral és füvel, vgy el tatsoltatta, hogy azok a' Galatzi embernek Semmit Sem irnak, ha tsak tsak maga valami jelt nem ád, éppen magamonis történt az, hogy valameddig maga keszkenőjét ide nem adta, addig nem akart a Tsti Pap irni nékem [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. *1847:* Felelém, hogy Bécsből jövök, és elbeszéltem a dolgot, mi történt rajtam [VKp 154 Varga Katalin sk frása].

3. vki/vmi vmilyen helyzetbe/állapotba kerül; a ajunge într-o anumită situație/stare; in einer Lage geraten. *1560:* mykor my zent lukach Euangelista nap vtan valo zeredan Jt fogaras varaba voltunk volna Thoertenek az vitezleo frathay Gergelnek hertelenseggel valo Bethegsege [Fog.; SLt S. 10]. *1561:* Mydon az zwksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwllyenek egbe Mynden mester tartozzek ot ielen lennj ha penig ualamellyiknek olly zwksege tortennek ky mia ot

nem lehetne. Ez illyen se merezlyen el maradni kwlomben hanem az ceh mestereknek hirre agga [Kv; ÖCArt.]. *1584:* Masfel eztendeig laktam Herselynenel, nem volt semmi Niaualiaia eztendeigys, hanem teortenek valami betegsege, hywata oda Zabo Catot [Kv; TJk IV/1. 221]. *1677:* a' régi eleink a' rationalis excusatiot in Sententiis per non venit erre valo tekintetben szerzették vólt, hogy a' szegények-is meg ne nyomorittassanak, kiknek uttyokban valami betegségek, nyavalyájok történnék, hanem mentségek lehessen [AC 185]. *1704:* Jaj melly nagy felelem retteges tertenek, Im minden Utokon a' sok jaj halláték (!) [EM XXXV, 275 gyászének]. *1761:* Méltónak ítéltem lenni, hogy ide írjam minemű fatumok történtek a római catholica religióban két esztendö alatt [RettE 123]. *1771:* Mivel ennek elötte történnek a' B: Czéhba holmi haszontalanságok ember Szollások Csufondárosságok, és egyébb illetlen dolgok, ezeknek el távaztatására, illyen punctumokbol állo Dispositiott végezenek [Kv; FésCJk 20]. *1826:* rendetlenségek ... a' subordinatio meg nem esmerése miatt történnek [DLt 495]. *1840:* efféle rendetlenség ne történjem ... a számadás ... a maga rendes idejében tétessék meg [Kv; ACJk]. *1855:* Bozsla Ferentz Ur is tartozik agyagot és polyvát kezek alá elegendendöt adni hogy munkájokba akadáj ne történjen [Torockó; Bosla].

4. *vki által ~ vmi* vki okoz vmit; a fi produs/făcut ceva de către cineva; etw wird von jm verursacht. *1817:* sok kerengök lapangván azok által történik az város kára [Bereck Hsz; HSzjP] | Alkalmasint tudjuk, hogy 8. Napoknak el-telések alatt minémű két nevezetes Fátumok a Haramia Tolvajok által történtek ... vallyon minémű rebegés, és tsak nem élete vesztésével-is folytathatna azon egynéhány Napokbol állo Conscriptioját [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. *1847:* Ha amidön a kisbíró Dánts Juon házánál egy csecsemö gyermeknek feje bétöretett, ez ki által történt, mi alkalommal s mi okból, beszélje elö a tanú körülállásoson [VKp 208].

5. talál; a se face/întîmpla; geschehen/machen. *1591:* Emlekezet biro vram az fa dolgarolis, hogi ha vrunk ide teortennek jwni, lenne honnet az zwksegh zerent elgedendeo fat adhatnanak (!) [Kv; TanJk I/1. 172]. *1599:* Vasarhely Zabo Menihart ... vallja ... peonkcost tajban Jcowe ... Zalay Thamas ... es teortenek ennallam zallany [Kv; TJk V/1. 274]. *1603:* Ezek az zemelick Tönek mj elöttwnk Jllien Testamontomot ... Az Testamontom pedig Jgy lön hogy ha Bencze görgi elöb meg Törtenek halnj, Bencze mihaljnal hat minden marhaia neki maragion [UszT 17/61]. *1616:* Ha penig valami gondolattyaban el teörtennejek men(n)i, vagy szeökni [DLt 336]. *1677:* concludaltatot, hogy Taplocza illyen ockal és conditio alat maradgyon helyben, hogy semmi tolvajlás, or gazdaság, lopás köztök ne találtassék, és ha valami gonosz tévök, tolvajok, és orvok, köztök, vagy határokban történnének lenni, tartozzanak mindgyárást megfogni, és Ispén kezében adni [AC 245].

történt 1. megtörtént; care s-a întîmplat/petrecut; ist geschehen. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... régi elöttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte ... Scandalumjárol az Ecclesiat reconciliallia, melynek modussa illyen. Praedikallyon az Templomban, es deploratioval az offendiculomját amoveallyia, hogy mind hirtelenségéböl, iffui erötlenségéböl teörtent esetit senki ne(m) kövesse, sedt mind elötte jároinak illendö tisztességet tégyen [SzJk 110] | Azalatt Beszterczérül is megjünek s Kegyelmed az ott történt s végezett dolgokrul éjjel-nappal, kérem, tudósítson [TML V, 123 Ispán Ferenc Telcki Mihályhoz]. *1765:* Imre György ă történt dolognak estvéjén ă több Iffiakot fel gyüjtötte volna vass villákkal és bötokkal, meg fenyegetvén az elött való estve ă meg hölt Murvai Jánost [Torda; TJkT V. 252]. *1795:* azon útnak nyittása által a' Nemes Dévai Uradalomn(a)k tetemes Kára következett a' szolgálatot tévö embereinek az út számára ell foglalt Kaszállóiban történt tsonkulása által [Déva; Ks 73. 74. VII. 109]. *1812:* instálom Kedves Bátyám Uram méltóztatik ide való Esperestnek egy Levelet ezen alkalmatosságról iratni hogy igaz lelke esmérete szerént az egész történt dolgot irja meg Kedves Bátyám Uramnak [Héderfája KK; IB. gr. Ikt. Bethlen Sámuel lev.]. *1827:* (A) hozott portékákot darabonként Specificálni nem tudgyuk, nem lévén ezen ez elött 16 Esztendökkel történt dologra oly figyelmetesek hogy mostanig eszünkbe tarthattuk volna [Maroskoppánd AF; DobLev. V/ 1119]. *1849:* felhozom a tisztelt kinyomozó bizotmányt ... Krizsán Máriát ... kérdöre vonatni ... hól, mikor, minö és mennyi pénzen történt bevásárlását kimutassa [Kv; Végr. 6 Vall.]. *1860:* ezen nevezett részeken több éveken történt vágatás látható a' míg most is meg lévö csutkok szerént [Szentdemeter U; EHA]. *1874:* A praesbiteriumnak harmad részbe történt választása megujitása törvény szerint kitüzetvén ... Megválasztatott Tussai Ferencz felesketteik [Burjánosóbuda K; RAk 19].

2. végbement; care a avut loc; ist geschehen, ist vollgezogen. *1741:* Constál Imo Nös paráznasága az Inctanak ... látták ... társalkodásit Németekkel ... 2do Az Sz Benedeki Kastellynak meg hágásában s onnat történt gyakorlatos Buza, s Gabona lopásában az Férjével együtt való complexsége [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI]. *1766:* (Petrucz Györgyre) Ribicsorai Glis Thodor Iffiabb Petrucz János unszolásából most Circit(er) két Esztendeje hamis kalácsot vévén, minden akkor, és annak elötte falunkban történt Tolvajságokot, lopásokot reája fogott volt [Grohot H; Ks 40/92 2 r jb vall.]. *1784 k./1821:* A' Dévai mezön a' Horákkal történt Csatáknak rövid de igaz leírása [TudGyűjt XII. 81]. *XVIII. sz. v.:* Tompa Ádám Ur fa hozo és fono kalákáját meg tisztelö alkalmatossággal történt verekedés után azon Nemes Házbol eröszakos hatalommal a Musikást Rádully Ferentz rántá ki az Asztal mellöl [Kisborosnyó Hsz; HSzjP Kosztándi Lázás (30) zs vall.]. *1806:* kárának meg Szemlélése vegett ... a Laszoi Határ kapun innen történt verekedésnek hellyére ... ment [H; Ks 114 Vegyes ir.].

3. megesett; care s-a produs; ist stattgefunden. *1667:* a rendkivül történt alkalmatlanság kénszerit bennünket arra, hogy közönséges generalis országgyülését celebráljunk [TML IV, 77 a fej. Telcki Mihályhoz]. *1766:* Constal fenyegetoczese (!) az Inak az A. ur ellen, ugy a dolognak történt léte, hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsittatott [Torda; TJkT V. 334]. *1804:* Drentye Mitru ... háboritotta meg Bozintán Kosztánt az összel múlt Esztendeje, a' midön ... Maléját ejtzakának idején hatalmasul le szedette és el is hordatta ... Illyen módon történt kárát Bozintán Kosztán meg becsültetvén a' Birák által, én is ott voltam a' Betsüben [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Arvasán Szimu (60) col. vall.]. *1806:* az egészsz történt dologbol tsak annyit hallottam szöts mester Legény Juhász István nevezetütöl az melljröl hiresztetett volt hogy Kerekes Máriskoval hált volna [Dés; DLt 250/1808 Szabó Ersébet (34) koresmárosné vall.]. *1840:* Bentze Illyés ... el szegényedése okának azt tudjuk ... A' Tutajjal valo kereskedésibe történt több rendbeli károsodásai, és Szerentsétlenségei okai Hanyatlott állapotra valo

Jutásának [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042]. *1841:* Amennyire a sokszor emlitett szolga – a történt szerentsétlenségen lett meg illetödésével – a maga ki beszélléséből bizonyosodhattunk meg, a tsikot … sohonnan semi nem kergette [Dés; DLt 1541]. *1849 k.:* Esketés a revolutioba történt károk aránt [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *vkin ~* vkivel megesett. *1572:* Markos Antal hity zerent ezt vallya hogy … haza Jeo Meg Bezelly Neky felesege az rayta történt dolgokat [Kv; TJk III/3. 86c]. *1672:* hogy azért mind az Kegyelmeden történt dolog rajta ne süljön s gonosz akaróinak is kedvek ne teljék … azt jovallom Kegyelmednek, hogy ha feltett, már meg is játszszék [TML VI, 349 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1722:* Talám Jsten njakára fordittya némellj(ne)k, à kik Glorialkodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jos sogor Varadi is [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1813:* beszelleték nékem a Roska Vonujan történyt verest [Körtvélyfája MT; Bom. G. VII. 67 Korsai (!) Mihály (32) vall.].

4. meghozott; care a fost luat; wurde gebracht. *1789:* a Varosnak maga között történt különös Rendeléseі nem improtocolláltattak [Szu; UszLt XIII/97].

5. okozott; (care a fost) produs, pricinuit; ist verursacht. *1677:* Történtenek néha a' Fejedelmek nevek alat valo Potentiak, és violentum Concambiumok, mellyeknek eligazitására, annak utánna bizonyos utakat és modokat pro ratione temporis constituált az Ország; signanter a' Mihály Vajda irruptiojátol fogva, maga vagy mások által történt Potentiaknak igazitásban valo vétele felöl [AC 80]. *1772:* mind ezeket okozza a Királjfalvi Malom Gát által történt viznek fel dugulása? [Kük.; JHb LXVII/278 vk]. *1844:* a Lövetei Közönség … bé ád jelenleg két kérelem leveleket … melyekben ezen tűz által történt káraiért Ő Felségétöl Segedelmet esdeklik [UszLt XI. 85/1. 69–70]. *1850:* Marothlaka … fel égetés, és rablás, szintugy … egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak öszve irása [KLev. 17].

törtet töret; a pune (pe cineva) să spargă ceva; brechen lassen. *1761:* Menénk hasonlo mély vizben, törtetvén a jeget egy kevéssé jobbra, de elijeszte egyikünk … hátunk megett, jó távol sok emberek, kik az erdélyi szászokhoz öltözetekben hasonlók valának, egy elöttem személyében mintegy esmeretesnek tetszö tisztes, középszerü idejü embernek vezérlése alatt lóháton … a jeget törtetvén, a Maroson, szerencsésen a Mezőség felé általmenének [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

törvény 1. lege; Gesetz. *1565:* Azerth nem ertem az okath my oka legien ennek, hogy .k.tek nem akar tórwinnel jlnj, kywel ó felsege orzaga jl, ha nem ha .k.tek mosth feyedelmeth walazth magatoknak (!), de ennekem tetzik hogy ó felsege hywey wattok awal az tórwinnel kellene jlnj .k.teknek, kywel az tób hywej ilnek [Sajó SzD; BesztLt 24 „Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1579:* Az myt az my Jobbagiink chyelekettek az kyket megh zemlelhetnek be hozzak es It be(n) biro vram teorweny zerent lassa megh, es ha mit erdemel teorweny zere(n)t vgy bwntesse megh hogy masnak is pelda legie(n) [Kv; TanJk V/197a]. *1592:* Chutor Benedek … Capitani Vram töttc törüninekis engedetlen uolt Tudomant tizek hog ne ligien mindenhez ualamihez az Törviny mutattia [UszT]. *1607:* az megh Allo feél, az megh Ne(m) Allo felco(n) Akkori teruenі szerenth valo Biro Authoritassaual az 1000 Magiari for(in)trol Exequaltathasso(n) es Jgazat vetethesso(n) [Mv; MvLt 290. 14a]. *1657:* Veres Mihály … bészínlette magát az fejedelem gratiájában, Kornis Zsigmondot és engemet is nyilvánvaló árulójának mondván, hogy Bethlen Istvánnal egyetértenék, mely miatt az lator törvény szerént ellenünk convincáltatott is vala, de az fejedelem miatt nem mehete exequutióban az dolog [KemÖn. 169]. *1675:* Igazán eb tette törvény az a Kegyelmed felöl való feltett czél, de azt bizony elhiszem, hogy Kegyelmeddel együtt örömest feladnának egynchányunkon, hogy kezeken lenne az kules inkább [TML VII, 62 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* haladékot-is senkinek egyébnek neadgyon hanem a'kiknek a' Törvény helytád [AC 187]. *1700:* A' törvenyben helyes mondas: Qui prior est tempore potior est Jure [Dés; Jk 316b]. *1736:* Az regnans fejedelem szabad úr volt, életnek, jószágnak, halálnak Ura, s az törvénynek is mint legföbb igazságtévö elött, elötte lett vege [MetTr 411]. *1776:* méltoztassék Nsgód azon Executiot ha a törvénjel meg egjezö utak, s modok szerént lehetséges leszen addig Suspendaltatni, míg magam defensiojára Inquiraltatván … Procuratorom altal meg felelhetek [Sf Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára kezével]. *1791:* Ugy esett értésére … hogy Nagyságod és Kegyelmed … a' Seszurakb(an) osztatlan Erdőben foglalást és tilalmat akarnak tselekedni … ez lévén Törvény ellen, semmiképpen nem consentiálnak az Exponens Urak [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30]. *1809:* Már igy e mostani Particularis Haza oltalmára léendö Insurectio mi reánk … mig ã Nemes Ország Rendei … az adozás terhe aloll valo eximaltatásunkat, ã Törvényenk szerént ki nem eszközlik, által nem láthatyuk miképpen terjedhessen, melytöl nem azért vonagattyuk magunkat, hogy az Haza Atyafiai (!) szeretetlenségünket mutatnok ki, távol légyen [Asz; Borb. II]. *1826:* ha a Felperesnek iratásai meg visgáltatnak, azokbol tsupán … az özvegy iránt valo törekedések tetzik meg, mellyel a Törvény és illendöség is meg vagynak sértve [Ne; DobLev. V/1114. 10a]. *1848:* ha ön fizetni, vagy egyezkedni vonakodnék, azon esetben intetö aszszony a' többször emlitett öszveg fel vételére mindent, mint a' törvény, és igasság meg engednek – el követend [Kv; Végr. I]. *1873:* Az iskolatanács határozatilag kimondja … s egyszersmint fölkéri lelkész afiát, hogy nem mint eddig a 7 éveseken, hanem a törvény szerint ezután a 6 éveseken kezdje a kiirást [M.bikal K; RAk 299].

Szk: *a ~ általhágása. 1810:* Mellyeket[a] minek utánna minden renden lévö dolgosok, ál(ta)l láttanak, hogy Senki az Törveny(ne)k al(ta)l hágásaért meg nem büntettetik, ezen okbol bátorságot vettenek, és ujjra az Verökb(e) Szegödött Kovácsok, nagyon eröltetik az Veröss Kovács Gazdákot, az három poltra fizetésen felyülis az vasnak meg adására [Torockó; TLev 9/44. – [a]Az elöbb elöadott visszaéléseket] * *~ ellen való dolog. 1710 k.:* Ez az erdélyi szokás és törvény ellen való dolog volt, hogy békességnek üdején generálistól függjön mind vármegyei, mind székely nemes ember [BÖn. 677] * *a ~ értelme. 1807:* ezen Admonitiora tett feleletembe is az Levelek ki adását a' Törvény értelme szerént ajánlottam [F.esküllö K; Somb. II] * *a ~ értelmében. 1843:* (Tolvaj Ferentz Balás Annát) inteti … hogy … a fel vétel interesétöl meg szünni el ne mulassa, mert külömben az Exponens az Exequtiot minden modon igyekszik meg akadályoztatni, söt az erőszakoson el tartott Leveleket a' törvény tiszta értelmébe kezéhez akara venni és adatni [T; Tolvaly lev.]. *1869:* Elnök elöadván, hogy a törvények értelmében négy consistor[a] … kilépvén, felszólítja a jelenlévö tagokat uj consistorok

választására [M.bikal K; RAk 272. – [a]Köv. a fels.] * *a ~hez tartja magát. 1585:* cz dologbulis az törwínyhez tarczyak magokat [DLt 220]. *1596:* Bardochfalui Janossi Georg es Janosi Mihalj Peter keozi az zek huzon negj ghjra birsagot vęt, Ahogj ne fenyegessek haborgassak egymast es zolgaiat, hanc(m) teöruc(n)hez tartsak magokat [UszT]. *1604:* magokat tarczak az ö kk eleiben rendelt és meg irtt torücnychez, kitt ö kk eleiben mind Deak s mind Magyar nyelúc(n) az my eleink meg irattak [Kv; TanJk I/1. 279]. *1764:* én a' törvényhez tartván magamat akarom el láttatni megirt ratioimat [Torda; TJkT V. 222] * *a ~ megsértése. 1782:* serio parantsoltatik hogy a jelentett Insolentiát se magok az Instánsok[a] ne probállyák, se a Communitás, mert bizonyoson okot adnak arra, hogy a Törvény és Szentséges rendeleseknek meg Sértéséért, példáson meg büntettessenek [Torockó; TLcv. 4/6. – [a]A torockói jb-ok.] * *a ~nek engedetlensége. 1591 u.:* tartotta uolna Az torujnyhez magat de mjuel hogy ahoz ne(m) tartotta magat Azt mondom hogy myndentul el esset affelet az torujnnek engedetlensigin uagion Jrte [UszT] * *a ~nek igazsága. 1593:* Myerthogy ez Leanzok az vetkekert halalt Erdemlenenek a' teorwenynek Igassaga zerent, De Allapattiok azt Mutattia hogy a' teorweny igassagah temperaltassek Azert Annak helyen Az perengere(n) megh verettessenek ez varosbol kj vezzeoztessenek [Kv; TJk V/1. 347]. *1668:* A törvénynek igazsága is azt mutatja: ha valakinek marháját valaki megveszi, annál inkább, mikor más<t> vet el róla, avagy az marhát el kell venni, megadván az árát, avagy odaadott Szent Miklós pénzét amittálja [Kv; KvE 205 LJ] * *~nek módja. 1572:* My az teorwennynek Mogya zerent, tulaydon Az Jozagnak zynyre Az feoldnek hatarara[a] [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702. – [a]Tollban maradhatott: *ky mentwnk*] * *~nyel büntettetik. 1677:* a' Vármegye Tisztei penig, pénzül, sem a' rend szerint, sem penig a' büntetésért valo fát exigálni ne merészellyék: Kit ha a' Tisztek cselekednének, evocaltatván a' Director által Vármegyére, vagy Táblára, mint Ország Constitutioja és magok kötelességek ellen cselekedők, törvénnyel büntettessenek [AC 50] * *a ~ rendszabása. 1824/1826:* Kedves Felségemnek holtom után minden ingo, és Ingatlan minden névvel nevezendö Javaimat oly moddal hagyom, hogy a mig az Ur Isten nékie … életet ád, tellyes Joszágomat állandoul birhassa … használhassa, és abban az Hazai Törvények rend szabása szerént pártfogoltassék [Maroskoppánd AF; DobLcv. V/1092. 5a Kökösi Dobolyi István végr.]. *1830:* a' concernens Tisztviselők a Fenn irt Törvények világos rendszabása szerént minden késedelem nélkül reajók háromlandó terhes büntetés alatt procedalni kötelezteteek [Borb. II a gub. Kv-ról] * *a ~ rontása. 1710 k.:* A több Toroczkai, Pekry Lőrinc, Teleki Mihályék nótázását is zaklatta, és hogy törvény rontásával mindent mindjárt nem cselekedhettünk, mivel a Szász János miatt csinált gyűlés is már de jure expirált régen, mindenekfelett énellenem detonált, hogy nem a törvényt oltalmazom, hanem az ő felsége ellenségeit [BÖn. 977] * *~t adó rómaiak: 1808:* Tudjuk mi azt, hogy az egész Világnak Törvényt adó Hatalmas Romaiak(na)k maradvánnyi vagyunk, a' kiknek Neveket is viseljük [KJ XXX/XII] * *~t csinál. 1710:* Hogy a nekem tett ígíretek, a nekem adott bocsánat és hit mellett nincsenek ragasztatva olyan formalitások, vagy olyan jusnak helyei, amelyekben sem én soha nem forgottam, sem penig az olyanokkal a királyok és császárok, kik a törvényt csinálni, változtatni és megjobbítani szokták, nem sokat gondolnak, bizonyára nekem, aki igazán folytattam a dolgot, nem pracjudicálhatnak [CsH 86] * *~t hoz. 1823–1830:* Classisbeli praeceptor lévén, az előttünk volt praeceptorok mind jurátusok voltak, de közöttünk egy sem volt, még a múlt esztendőben, az ők idejükben hozták volt azt a törvényt, hogy ha a publicus praeceptorok órát negligálnak, 60 pénzt fizessenek büntetésbe [FogE 127] * *~t nagyobbít → ~t csinál* * *~t változtat → ~t csinál* * *~ útja. 1645:* Ebeni Laszlo Ura(m) Felesege es az teöbbi Attjafiak kepeben kenaltata penzel … hogy valami leszen az eö klme Dossa keszek deponalni Teöruen szerentt, Protestala is Ebeni Laszlo Ura(m) hogy Kapronczaine Aszonyo(m) az Joszagott Teöruen uttja kivül senkinek ne adgya mert verek vagiunk hozza [Ajton K; Törzs.]. *1677:* A' Szászság közöt Pásztorkodo, vagy egyébiránt igaz kézi munkájokkal élő külső embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkor ártatlanul, és a' törvény uttya kivül, se a' Tisztek, se utánnok lévők ne sanczoltassák és taxállyák, az eddig némely helyeken követet abusus szerint [AC 242]. *1748:* néki mint törvény uttya kivül járo(na)k nem lesz vala szabad azért engemet rutul verni tépni mutskos illetlen szokkal bestelenitení, és eröszakoson más ember udvárara hurczolni [BSz; JHb LXVII/3. 202]. *1816:* az Exponens Rész … a kőz Igazgatás rendin kivánta a T(c)k(inte)t(c)s Urakn(a)k és Kigjelmetek(ne)k Törvéntelen tselekedeteket meg zaboláztatni, és … a magak jussak(na)k experialasa véget a Törvény uttyára utasitani, melynek következéseül a T(c)k(inte)t(c)s Tisztség … Határozása szerint a T(c)k(inte)t(c)s urakat es Kegjelmeteket a Törvény szokott uttyara utasitatta [Asz; Borb. II] * *a ~ útján jár. 1847:* A Varga Katalin eltávozása után látva én, hogy azon asszony nem jár a törvény rendes útján … arra kezdettem bírni a kerpenyesicket, hogy a Varga Katalin oktatásairól mondjanak le [VKp 245] * *a ~ útja s módja. 1625:* ha docalni kel uersegem felol kez uagiok ha uersegemet tagadna, az toruinnek uttia s mogia zerint hitesse megh uelem mit adot irte s deponalom [UszT 177] * *általános ~. 1843:* ha … az éget bor főzhetés vagy nem főzhetésről, és árulhatás, vagy nem árulhatásrol szóló törvenyeink nincsenekis, vagyon általános törvény I d 9, melly a földös Ur jogait, hová a korcsomárolhatásiis (!) tartozik, minden idegen bevágás ellen biztositotta [Km; KmULcv. 2 Kovács Miklós adm. kezével] * *approbátabeli/approbatalis ~. 1729:* Az Citalt Approbatabeli törvényis … az egjszer legitime vegben ment oculatio után, nem enged ujjab Oculatiot, hanem egjenesen azt injungállya, az Controversiárol deliberállyanak az Szekek peremtorié [Ks 25. IV. 17 Kornis Zsigmond aláírásával]. *1796:* A' Citalt Approbatalis Törvényben világoson meg iratik hogy a' Leveleket fel kéretök [Mv; TLcv. 5/16 Transm. 19]. *1802:* Sombori Elek Ur … p(rac)tensioira valo nézve tartam magom a Processus Institumahoz (!), az az az Approbatalis Törvényhez, mellyen ezen Határ osztály fundaltatot [M.zsombor K; Somb. II] * *ausztriai ~. 1710:* a császár udvara tanácsot tart, mit cselekedjenek vele, s azt végezik, hogy az austriai törvény szerint procedáljanak ellene, melyről a bécsi polgármester citatória levelet is küld Rákóczinak … Gondolkozni kezd azonban maga állapotjáról, s tudván az austriai törvényt, hogy egy bizonyság mellett is akármely fejedelmi s grófi személyt tortúrára szoktanak rántani, alattomban, amely német kapitány őrzötte, azzal tractálni kezd, hogy valami formában a feleségit bocsátassa be hozzája [CsH 330 1703-ra von. felj.] * *bevett ~. 1717/1781:* Requiralván illendö betsülettel mind engemet[a], mind pedig … Galatzi Buda Gáspár, és Kis Dobai István uramékot, mint denominalt Nemes Vármegyénknek Hűtös Tagjait, és

Coassessorit, hogy keresztényi kötelességünköt 's atyafiságunkot contestálván, az nemes Haza bé vett és usualt Törvénye szerint lejendö meg osztoztatásokot peragálnók [Bencenc H; JHb LXXI/3. 476–7. – ªMichaël Olasz prothonotariust] * *dekretális ~. 1796:* Ezenn Levélnek validitását ... hijába impugnálja mostanis az All Peres Ur, mert nints mostan annak semmi hellye mind addig, mig elö nem adgya ... a' Citalt Decretalis Törvény által sem lehet annak Validitássát inpugnálni, és kétségbe hozni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 73]. *1829:* a' Praetendens Felperesek által citalt Decretalis és Approbatalis Törvények, az Alperes Özvegyre mint Testamentaria özvegyre nem alkalmaztathatok [Nc; DobLev. V/1155. 9b] * *erdélyi ~ → ~ ellen való dolog* * *fennálló ~. 1800:* a' Maradékoknak utolso pusztulásokkal egyben köttetett pazérlásokat a' fenn állo Törvények, és Királlyi Rendelések meg akadállyoztatni parantsolják [Kv; DLt nyomt. kl] * *hadi ~. 1710:* Hajszter a magyarokot az accorda szerint békivel bocsátá, de a kuruc német commendánsokot, mivel a császárt elárulták s Rákóczi mellé állottanak vala, a hadi törvény szerint a megnevezett várak kapuja eleiben felakasztatá [CsH 424 1709-re von. felj.] * *hármas ~. 1826:* Én özvegy Dobollyi Istvánné Foszto Ráchel mint néhai Férjemnek két nagyobb Testvérei által tsupa vexabol pereltetö Alperes az Hármas Törvény 2dik Része 79dik 80dik és 81dik Titulussai rend szabása szerint az én defensámra agálo Szoszollomat Sükösd Istvánt ezekben revocalom | az Hármas Törvény 1sö része 98dik Titulussa magyarázattyából bizonyittatván az, hogy egy Nemes Özvegy Aszszonynak özvegyi tartásra 25 Telkek kivántatnak, mivel ennek 5öd részét birja az Alperes özvegy, ebböl semmi el nem szakadhat, mert abbol is alig tarthat Házat [Nc; DobLev. V/1114. 2b, 9a] * *haza világos ~e. 1815:* ezen rendetlenségek, melyek az haza világos Törvénye ellen imit amott bé tsusztanak jövendöre nézve el távoztassanak [Kv; DLt 361 nyomt. rend.] * *ideiglenes ~. 1850:* (Az) ideiglenes törvény ép ugy kötelezi a papi hatóságokat és egyes papokat, mint akármely más hatoságot, és hivataloskodokat, kik az illeték köteles hivatali irományokat Csak szabályszerü dijjas papirra (: stempel papir :) irva köteleztetnek bé venni v(agy) ki adni [Nagykapus K; RAk 6 csp. kl] * *igaz ~. 1647:* Igy léuen azert az dologh hüscgtek(ne)k Kegyelmesc(n) es seriö Paranczollyuk, ez leuelünket uéue(n) mingyarast az Exponens Aszszonynak, megh irt Attyafiayual valo dolgat, igaz Teörueny szerent el igazitcza [Gyf; Borb. II fej.] * *írott ~. 1702–1764:* Nem szüksegesek az jo embereknek a' sok irat törvenjek [Torockó; MNy IV, 233] * *kegyetlenkedés ~e. 1662:* A húzásnak, nyúzásnak, vonásnak, fosztásnak, mások igazságának elfordításának, elnyomásának, a lelki-testi megnyomorétásnak, igazság megkötésének, kötve tartásinak, minden kegyetlenkedéseknek fortélyos törvénye, súlyos decrétum, articulus írások ... s több sok effélék tegyenek bizonságot [SKr 714] * *magisztrátusok ~e. 1628:* Z. Falvi Nagi Mihaly Vram ... nem gondolua(n) sem az l(ste)nnek kemeni bóntetö ostorat es paranczlolattiat, sem az világi kemeni bóntetö magistratusoknak törveniett ... Az mint ... Dios Anna ... fatcallia es fatcalta, velle tiztatalanól elt [SzJk 30] * *magyar ~. 1710:* Felséged penig a magyar törvények megtartására magát kegyelmesen hittel kötelezte | Igy ronták meg a nemesi szép szabadságot, mert a magyar törvény szerint akármi vétekért, hanemha in loco delicti találnák, nem volna szabad senkit megfogni, míg citatus et juridice convitus nem volna, melyre mind a három nátió az unióban, mind a fejedelem a maga condítióiban, mind a tanácsi rend a maga hivataljában erös hittel vala köteles [CsH 87, 117]. *1828:* a' Successiot a' magyar Törvény, nem az Atyafiság, hanem az osztályosság grádussánál fogva agya kinek kinek [Nc; DobLev. V/1129. 2a] * *megírott ~. 1780/1804:* Birák(na)k negligentiájokért való Büntetésekröl. Ha a' Birák a' meg irott Törvényeket magok violálnák ... mindenkor a' Mlgos Familia által duplici poena büntettessenek [Torockó; TLev. 43–4] * *nemesi szabadságról irt ~. 1741:* Na(gysá)god posthabealvan ezen N(e)m(e)s Hazánk(na)k az Nemesi szabadsagrol irt szoros Törvényét, az Exponenseket ... diversis vicibus locis et temporibus, mind titkon mind nyilván Na(gysa)god diffamalta es diffamallya [Somlyó Sz; TKl] * *népnevelési ~. 1869:* Mindenik körlelkésznek egyszersmint kötelességévé tétetik, hogy a rájok bízott iskolákba, e köröztetés után azonnal kiszálljanak és az egyházközségi bizottsággal egyetértve oda hassanak, hogy az 1868ik évi népnevelési törvények életbe léptessenek [M.bikal K; RAk 177] * *ország (közönséges) ~e. 1565:* Azert .k.tek lasa ha .k.tek orzag Törwinie melleth meg marad, es az vigezes melleth a wagy nem [Sajó SzD; BesztLt 24 „Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1671:* Mivel szegénységink sok károkat vallanak a' Máramarosi Atyánkfiai miatt, oda lopot marhájoknak recuperalására való fáradozásokból, hogy ennek utánna ök-is az Ország törvényével éllyenek, szegénységinket minden imide amoda való halogatással igasságokban meg ne gátollyák, kik ellen ha exorbitalnának, bizonyos poenan maradgyanak érette [CC 45]. *1736:* Az ország articulusa és törvénye szerént két klastromnál több szabad nem volt; az volt az református franciscánus barátoké, egyik volt Csík-Somlyón, az másik Maros-széken, Mikházán [MetTr 437]. *1820:* ország közönséges törvénye az: hogy a folyóvizek, ha darabjába szakasztatnak, a birtokos annak utánamehet; ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészen, akiéhez öblögette [F.rákos U; RSzF 245] * *országos ~. 1790:* Ezeknek példájokat követvén a mult Században Keserüi Dajka János és Katona Gelei István (!) Püspökjeink; ez Elsö Rákoczi Györgyöt; amaz Bethlen Gábor b. e. Fejedelmeket arra birák, hogy a' tzégéres bünök ellen Országos Törvények adattossa(na)k ki [Nsz; TL. Málnási László ref. fökonz. pap lev.] * *örökös ~. 1580:* A my az zolgaknak valo buza adast illety ... az porozloknak mykor buzat rendeltek volt, mywelte volt eo kegmek az wdoknek my woltahoz kepest, hogy Az dragasagba ne fogyatkozzanak megh ... de nem vgy hogy orókes teorwennye walnek [Kv; TanJk V/3. 213a] * *perszonális jobbágyságról szóló ~. 1796:* valamint ezen Levelek által a' Torotzkaiak elébbeni szabadságok mortificaltatott, vagy ezen Levelekis az 1791béli Novellaris Articulus szerint, nem tsak mortificaltattak, hanem egészszen el töröltettek a' Personalis Jobbágyságrol szollo minden Haza Törvényeivel együtt [Mv; TLev. 5/16 Transm. 34 tábl.] * *potenciás ~. 1670/1740:* Potentias Törvény Keresetirül. Végezék asztis hogy ha valaki valakit potentiára akar keresni az potentia égy Forint légyen Ebben is a Faluknak 25 pénz légyen, a többi a nyertes félé [Homoródsztpál U; WLt] * *régi (fundamentális) ~. 1672:* Erdélyi országa valamig fenn áll, soha hatalmas császár hüségétöl el nem szakad, csak hatalmas császár is az ország határait másoknak elfoglalni ne engedje s régi törvéninkben, szabadságinkban tartson meg [TML VI, 42 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1710:* Magyarországban penig a régi fundamentális törvények fenekestöl felfordulának, a successivum jus haereditariummá változék, a palatinátusi magyar szabagságoltalmazó autho-

ritás tolláltatek, a magyar fiak a magyarországi tisztségektől amovcáltatának, és idegen német tisztek constituáltatának [CsH 67]. *1756:* méltoztassek Istenértis regi usussait, Törvenyit a Nemességnek maga hathatus interpositiojaval ... manutencalni [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1–2 Bartók Áron foly.] * *rövid ~. 1709:* Az ország között proponáltatta urunk, hogy a sok gonoszság zabolázására az státusok valami rövid törvént csináljanak, mert az sok égre kiáltó vétek igen elhatalmazott [SzZsN TT. 1891. 269] * *simplex dotalitásról szóló ~. 1828:* Az Alperes Özvegynek jussa a' kereset alá hozott kevés Özvegyi Joszágban ... az emlitett Testamentumon nem pedig a simplex Dotalitasrol szollo és emlitett Törvényeken fundálodván, arra nem a B alatti határozatlan Certificatio, hanem a Testamentumon gyökerezett Özvegyi jussa lévén, citatio uttyán vehető Biroi vizsgálat alá [Nc; DobLev. V/6. 1129. 1b] * *szokott ~. 1672:* En altalam T. N. Kis Buni Betlen Miklos Ur(am) Certificaltatja ad octavum Executiora, es jelentj ô kgme hogj Executorokat hoz kgdre az orszagban effelebe(n) szokot törvenje es rend tartassa szerint, hatvan negj magiar forintokigh [Törzs. Joannes Mikola vice judex nob. com. Torda írása] * *szoros ~. 1738:* hazánk(na)k az efeléről irot szoros törvényevel meg kivánom azert a jure hogy ... convincáltassék [Torda; TJkT I. 150] * *új ~. 1796:* az Torotzkaiak ország Articulusa által a' Jobbágyságnak igája alól nem tsak fel szabaditattak, hanem minden Törvények, és punctumok, mellyek a' Jobbágyságnak igájáról szollottanak, azonn ujj Törvény által elis töröltettek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 73 tábl.] * *uzuált ~ → bevett ~* * *vármegye ~e. 1677:* Az Hajdu Városok, kik Hajdui szabadsággal, és némely dolgokban a' Vármegyék Törvényétől meg-különböztetve vadnak, és élnek ... nevezet szerint ezek [AC 170].

Sz. *erős katona a ~. 1737:* Nagysagod irja hogy erös katona a törvény s procedaljak törvenyesen én a valo a törvényel valo nyerekedesen nem kapdosok, hanem tsak a magam betsüllete restitutiojátt kivánom [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez] * *kinek micsodás a kötése, olyan a ~e. 1739:* juxta Jura Regni, kinek micsodás a kötése, ollyan a Törvénye [Dés; Jk 294b] * *szükség ~t ront. 1821:* az szükség Törvényt ront a' Szegény Ember, a' mit lehet most tsak azt tart, ha okunk volna is, a ketskéket el pusztitanunk, tanátsosabb és boldogobb időkre él hadnok (!) [M.zsombor K; Somb. II]. *1842:* a szükség (: példa beszéd szerént :) törvént ront [Bözödújfalu U; Pf].

2. vmely közösségre nézve kötelező érvényü szabály; regulă, normă, lege; Gesetz (in einer Gesellschaft gültig). *1564 k.:* Torwinwnk ez volt ha valamy orr birsag volt az vagy vyr birsag az vagy parazna birsag az harminch niolchad fel ozpora volt ... Ez sem uolt törviniunk hogi mikor valamy vitekbe eswnk egy mas ellen vagy vyr birsagyrt az vagy egieb vitkwnkyert öröksigwnket el foglalhassa hanem marhaiaval irte meg, de mast el foglalia es wucie tezy [SzO I, 179–80 a Cssz-i közszékelységen hatalmaskodó förendű királyi tisztviselő kezével]. *1577:* Keryk is co kegmet Byro vramat hogy az varas zabadsagat mind teorwennyel es egieb Jo moddal mindenek elle(n) otalmazza [Kv; TanJk V/3. 148b]. *1584:* Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik cöröcksiges varasbeli ezek adotis attak az varas kezben azokat eg teórwennel iltetik az poztos sowagokkal. Az masik kywcól walok idegen sowagok kiket ez fellwl meg Irt Casusokban ha talalnak zabad az Biro ha panaz Iri felcolle ha mi(n)giart megh fogattiais es Teorwini zerint megis bwntetheti [Torda; DLt 212]. *1594:* Az Pasit diszno fel zedestt mi illethi abbol azon teórucnick es rend tartasok vagion mint az Baghosiaknak [Kraszna Sz; UC 113. 28]. *1609:* az mint penig halal vyttasson hy, itt az a törveny nem iar, sótt megh a Szekelsegh kóztis eziak vsusok voltak azok, vgj mint halal vyttas, tetem emelęs, föl bucziuzas ott sem órók törveny volt ez [Hídvég Hsz; HSzjP]. *1632:* Mezei vetemenickbeöl, Juhokbol, Diznaiokbol, es Mehekbol Dezmat adnak az szerent, mint ez Fogarasi Tartomaniba(n) lako jobbagiok ... Eles be szolgaltatasban semmit sem adnak ... Birsagh szedesbennis az teöb Fogaras feölden leucö oszagh Teöruenievel elnek [Ohába F; UC 14/38. 18]. *1679:* Tagado(m) hogy az en felesegem mondott volna azt feleseged felöl, azt kivano(m) enis per retorsionem meg bizonyits hogy mondotta, mellyet ha nem bizonyithatz abba(n) incurally az mit felesegem erdemelhetne nyelveskedeseert teörveny szerint [SzJk 142]. *1725:* nyomoruzott, nyuzottozott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvenyunköt hamisgatta [Kvh; HszjP]. *1736:* Az vadhoz, akkor stuczból, tersényiből, pulyhákból, egyes golyóbissal lőnek vala, ha találta, ott maradott, ha nem találta, ritkán ment el sebben, sőt mintegy törvénye vala abban az idöben az vadászoknak, hogy ... ha vadhoz lőtt s nem lőtte, vagy vért vagy szört elé nem hozott, plága-lapoczkát hordozván magokkal, azt jól megcsaptak, vagy fiatal fát vágtanak le alatta [MetTr 372]. *1785:* (Az erdők oltalmazásában a) jo rendett és Törvént mi is a szer(én)t practizaltunk oltalmazván azokat a közönséges Társaság jovát nem tekintö tilalmat ronto szemellyektöl [Torockó; TLev. 4/11. 1]. *1810:* a miolta a Panaszlo igy viszszálkodik a Czéhval azon idö alatt két Iffjak, kik a Törvényünknek eleget tettenek Céhunkba bé vétettettek [Kv; ACLev.]. *1823–1830:* Beállván pedig a kollégiumi újesztendő, a régi szokás szerint szemptember 21-ik napján törvényt olvasnak, és akkor, akik dupét vágattak volt mindeniket megbüntetik négy-négy forintig ... a deákoknak megparancsoltatik, hogy hajukat megnövelják [FogE 108–9]. *1858:* Reformálodott Bakos Julianna a' gracci Ritus vallásbol a' törvény szabta négy hét után [Gyalu K; RAk 48].

Szk: *~ fundamentuma. 1822:* ezen fenn forgó egyenetlenségnek el itélése Czéhunk Privilegiumanak, Articulusokban foglalt Törvényeinknek Fundamentomát érdekli, és azoknak meg álhatoságát, vagy el rontását illeti [Kv; ACLev.] * *~ módja. 1606:* Zekel Moses Vra(m) kere mynket hogy ellent ne tarchúnk ben(n)e, mert Bodony Balas Vra(m) Akkorj Vdúarhely Capitan kezebe bochiatta, megh engedeök Jo Akaratúnkigh, es az zabadsagh meg leúe(n) az el múlt 1599 eztendeóben eószel megh borozdaltúk teórúeny modgia zerint kilenez borozdaúal [UszT 18/54] * *~nyel él. 1594:* Az Pasitt disznott azon keppen fizetik, mint egjebeött az eghez joszagban az minemeo teorueniel ellnek [Kárásztelek Sz; UC 113/5. 82] * *~t celebrál. 1669:* Törucnt celebrallyo(n) ... Szeolcökreöl, Pallagokról Szán<to> földekról [Dés; Jk] * *~t szab. 1671:* Most látjuk, hogy mind az adó dolgából, mind penig egyébiránt és signanter az tábori expeditionak alkalmatosságából némely privatus patronusok által és favorizálásukból arra vitték medgyesi atyánkfiai dolgokat, dependentiájok már csak verbabis és nem realis lévén, magok kezdnek törvényt szabni magoknak [TML V, 546 a nsz-i tanács Teleki Mihályhoz] * *~t szabhat. 1770:* A falu szabhat magának törvént, de úgy, hogy az haza törvényivel megegyezzen [M.hermány U; RSzF 209] * *aknai ~. 1702:* Mi ezen elönkben reportalt Aknai Törvént Satis superq(ue) ventilalván, az adversa parsok közöt igen homalyos levén az

dologh Tetczet az Desy Nemes Szek(ne)k, hogy az jövendő szekre igassagokat mely hitelesen emanaltatott producallyak [Dés; Jk 324b] * *aratás(nak) ~e. 1728:* Az Aratásnak Törvényinek hetit Jsten eö szent Felsége, már el hozván ... szükségesnek itiltük Dézmások(na)k rendelnünk Nztes Szent Jobi Istvan, Varadi György, és Notarius Atyánkfiait eo kglmeket, Lovas Csovások(na)k Szathmari al(ia)s Varro Mihály [Dés; Jk 377a]. *1729:* Az Aratasnak Törvenyenek (!) heteit Isten eö szent Felsege el hozván arra valo nezve Buza Tilalmas Somkut felé valo határunkra Dezmasok(na)k rendeltük Nztes Kereszturi István és Zilahi István Atyánkfiait eö kglmeket [Dés; Jk 388a] * *céh ~e. 1671:* mivel Boytos mihaly Ur(am) ã Cehnek teorvenye ellen ulyan derekas mwvekre jelit fel ne(m) wteotte az articularis peonanis convincaltatott eo Kegẽ [Kv; ÖCJk]. *1700:* A' Betsűletes Céhben esett bűntetesben Néeb Márton Ur(am) azért hogy az Eocset Néeb Istvant Mestert Céh, és Társaságh Törvennye ellen nálla tartotta in f 1 // [Kv; ACJk 37]. *1829:* nem betsűletes ember az a' ki a Czéh Törvényeit nem tartja meg, azok ellen praevarical, holott azoknak meg tartására meg esküdt [Kv; MészCLev.] * *eklézsiának ~e. 1653:* Deliberatum. Ez Jövendő Partialisba(n) comparealua(n) bizonsagockal legjenek kezen mind az ket felről, es Propositiojok az bizonsagokat megh oluasua(n) valazzok lezen. Esperest Urunk peczieti alat ket predicatorok altal legien az vallatas az Eccl(es)iarum szokasa es törvenie szerent [SzJk 71] * *erőszakosoknak ~e. 1781:* az árkosi communitás a cseremakkra sertéseket hajtván, lőn ilyen megegyezési iránta, hogy 1-mo. Ha valamelyik lakos többet hajtana a maga competentiájánál, az erőszakosoknak törvénye szerént 1 magyar forint bírságon maradjon. 2-do. Aki penig pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szófogadatlanoknak törvénye szerént 2 susták – 24 pénz bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 190] * *falunak megirt ~e. 1783:* Nagy Mihály és Thot Benedek huszár határpásztorok a falunak megirt törvénye ellen kaszálófüben kötötték a lovokot [Árkos Hsz; RSzF 152–3] * *falunak régi ~e. 1770:* ezt az inctus pásztor, mikor a falu egybegyűlt törvéntételre, semmiképpen meg nem felelt, sőt pedig elhalasztotta, falunak régi törvénye ellen [M.hermány U; RSzF 208] * *faiu ~e. 1632:* A falu törvénye penig ez, hogy akar szabad ember akar jobbágy ember házánál az füst megaluszik, harmadnapig vagy legtovább két hétig hogy nem szolgálnak rólla a falu közi, a falura visszamarad azon falu nyila [Udvarfva MT; Barabás, SzO 368] * *felekiek ~e. 1570:* A felekyek Theorwenyenek Rend tartassat eo k. Megh Engettek az Regy allapatba lenny [Kv; TanJk V/3. 10a] * *fennálló ~. 1836:* A fenn állo Törvények szerént Innep napokon éjfél előtt, Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbeli tűz botránkozást okozna, és a' Városbelieket égés rémülessevel töltené el [ZFaz.] * *irott ~. 1716/1793:* az Tilalmas határ dolgárol régi irott törvénye vagyon [A.csernáton Hsz; SzékFt 29] * *kádia ~. 1660:* A kevés idö alatt, a mint eszemben veszem, a mi atyánkfiai jól megtanulták az cadia törvényt, élnek is vele [TML I, 532 Petki István Telcki Mihályhoz Munkácsról] * *Kalandos ~e. 1780:* Ez is a' Kalandos törvénye, hogy valakit sirásni vetnek, és vakmerőségre vetvén magát el nem menne, büntetése 24 pénz | Ez is a Kalandos törvénye, hogy a mely kalandosbéli ember ki menne mezei pásztorságra, tartozik fizetni 8 poltrát [Kv; EM XI, 224, 225 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei] * *kollégium ~e. 1780:* Én a Collegiumi administratiob(an) semmit magam nem ujitottam, változtattam: ha mi esett, felsöbb rendelés mellett esett, vagy a' Collegium Törvenyei által [Ne; Borb. II Kováts József rekt.-prof. lev.] * *kolozsvári ~. 1649:* it az Colosuari teorveni szer(en)t a' jók az Uracual mind egyb(e) elegied(ne)k az Aszony harmados, az ferfi ket reszes [Kv; TJk VIII/4. 368] * *külső ~. 1607:* J. replicat Az hol Azt mongya hogy az kwlseó teórúenyben az bizonsagoknak mind helt Attam, heltt Attanak az en teórueny tewcoym [TLt 3/I. 20] * *nemzetek ~e. 1676/1681:* Ha ki hatra hagiva(n) I(ste)nnek tött fogadását hite ellen szólgalattja mellöl el szöknek, az ollyanten kézben akadván, az Nemzetek törvenye szerint megh lövöldöztessék [Vh; VhU 663] * *régi (bevett) ~. 1618:* Jelentek hogi ez el mult napokban, it Vaida szent Jũanon Regi Teorũinwnk szerint hiuanak ki bennwnket ... Az felseo szeoleö hegwnknek, giepwienek megh latogatasara [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. *1632/1687 k.:* Proventus Pastoris ... Ez ã régi bevött törvény ã mi megyénkb(en) hogy akar Nemes ember legyen akar Paraszt ember legye(n), tiz kalongya buzát ád, d. 10. Három Kalongya zabot. A' ki Czimborába(n) szánt 5. kalongya buzát ád, két kalongya zabot d. 5 [Tompa MT; MMatr 256]. *1737:* lévén az nemes Céhnek az rigi törviny szer<ént> való céh gyülise és céh mester titele [DFaz. 15] * *szabad város ~e. 1559:* asz Feyer Janos halalanak 23 esztendeye mwlth, Jmmaran akor hatta wolt mynekwnk testamentomaba az ew haszath. Aszert ahwl aszt keressyk eszth mongywk hogy ydeo teolth benne esz szabad warossoknak teorwenje szerinth, mert ewk esz ydetwl fogwa sem keressel sem tylalommal nem eltettek asz ö dolgokath [Kv; TanJk II/1b] * *szék ~e. 1677:* A' Két Oláh Falviaknak Privilegiumok in ea parte abrogaltatik, és hogy a' Szék törvényével éllyenek, imponaltatik [AC 157] * *szófogadatlanok ~e → erőszakosoknak ~e * univerzitás ~e. 1823–1830:* én sem mertem volna erre a kurázsira[a] vetemedni, ha észrevettem volna, hogy az univerzitás törvényei között milyen nagy tilalom vagyon akármihez is nyúlni [FogE 223. – [a]A göttingai füvészkertben növényt kitépni] * *város(nak) ~e. 1560:* az my Anyank kezet es ew kezewttek ewtzaz forint kewtel alat valo vegezes uolt melly vegezes zerent az my Anyank az ew ezekbe valo rezet valakinek akarta zabadon hatta es el hagyhatta valhatta varas teruenye zerent [Kv; SLt ST. 6]. *1637/1639:* Eo kigjelme gjermekenek az Varasnak teoruenie es az Constitutionak tenora szerent az attjaj Dualitast Excindalnok [Kv; RDL I. 111]. *1718:* minden bonumok(na)k fel osztására exmittáltatnak becsűletes Divisor atyánkfiai, kik Várasunk Törvénye szerint ezen dolgott peragálljék [Kv; JHb VII/1] * *város régi ~e. 1767:* Valaholott a' Város régi Törvénye szerint tiltott bányák, vagy tiltott hellyek szoktanak lenni, ottan közél mások(na)kis Nyárban bányászkodni semmi szin alatt meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1] * *város szoros ~e. 1735:* Citatoria Relatoriambol satis superq(ue) eluskal, hogj az Incta ... Isten és a Nemes Haza s Városnak szoros Törvenye ellen, rut mocskos szokkal a Felesegemet ... illette [Dés; Jk 158b] * *város(unk) megrögzött ~e. 1612:* Ertyük az ö Fge Attestatoria paranczolattyat, kiúel az exponens simpl(icite)r attestaltatni keua(n) eléttünk, de miúel hogy semmi törúenyből kj mo(ndo)t és adatot Utrumot nem producal, azert varosúnk pryüilegiuma, es meg rögzöt törúenye elle(n), azban my ne(m) procedalhatúnk [Kv; PLPr I/3]. *1656:* En T. eskwszeom ete hogy a Ieanyom harmadgya(na)k karara es fogyatkozasara semmit nem czielekszem, azt igazan kiado(m) semminemw szinnel practextussal az diuisiot nem retardalom, nem suspendalom hanc(m) az uarosnak még reógzeöt teöruenye szerent akadaly nelkwl menteöl jobba(n)

es hamarebb ueghez uiszem [Kv; PolgK 143] * *vidéknek régi ~e. 1630:* könyörgenek ezokáért azon hogy jó igassagokat meg értvén, ne engednök masoknak birni, az ö össöktöl maradott Boerságokat, hanem a Vidéknek regi Törvények szerint birhatnák ökis az ö öss Boerságokat [Fog.; UF I, 126].

3. a törvény megsértését büntető hatalom/igazságszolgáltatás vmely szerve, a bírók; justitie, lege; Rechtsprechung(sorgan), Justiz, Richter. *1568:* Jm lattom az w felsege lewelyth de en az Therwyntol wárok es my ezeket halwan Jobagjatol warga Balasrol (!) felseged eleybe hywok ok adny az felseged lewele tartassa zerynth [Szentegyed SzD; WassLt]. *1571:* Az teorweny vgy talal hogy mogya nelkwl nem hyhat p(ro)katorth, mertt az zek el haladoth, es az mas zek napigh ew el maradoth [BálLt 79]. *1586:* Fassio Sophine Teremy Gregor(ii) Vrbeger (!) ... mikor Beochiel Andrassal perben volnank ennekem Igiarto Gieorgi prokatorom vala melire vgian fyzettem nekie, Nem tudom honnat valo indulat volt a' teorweny el vewe twlem [Kv; TJk IV/1. 619–20]. *1597:* Deliberatum. Myert az Alperes azzal al be hogy eöis bizonitanj akar, es mostis bizonitani akar, Bizonicho(n) az mit akar, az teórúenj megh ne(m) fogiatkoztattja, merth az felperes bizonsagitis chak azert vette be az teorúenj Ahogy Ide mu(n)kalottak volt [UszT 10/14]. *1625/1752:* az Törvénnek tettzett hogy eö Keglmének submittálni kell magokot az Jobbágyságra [Cssz; LLt]. *1634:* az torvennek az teezik, hogy a lakhelickbol mintt hogy az attia ki eleghitette volt az lak heli azoknak az eöczieinek kezeben marad [HSzj *lakóhely* al.]. *1662:* Azkik pedig megfogattattak vala, noha az fejedelemnek való supplicálásokkal törvényre eléggé kívánkoznának, de hogy mostan a törvény számkivetésbe üzettetvén volna, vagy három hónapok alatt fogva tartatván ... Böszörményi Istvánon kívül ... mind irási expediálásával szolgálni kénszerittetnék [SKr 530]. *1694:* Maga szája vallását Nagy Janosnak mind a' sz: Szék elött, mind masok elött maga impotentiájárol látván és halvá(n), hogy az Aszszonyi állat meg ne kisirtessék es elebbeni vétkére ne relaballyon, a' törvíny ötet se(ilica)t Tollas Sophit Nagy Janòstul divortiállya [SzJk 283]. *1727:* Mint hogy az fel Gyógy Teritoriúmb(an) Mókán nevü hellyb(en) levö Rétet in fatia lóczi Csimkán Júón meg bizónyta hér öreg emberekel hiteket letevén hógy az Cóntróversiáb(an) lévö rét magájé Csükán Júóné Azért Teczet az Törvénynek, hógy azok az hét öreg emberek ... nyomják ki az rét(ne)k határát [Benedek AF; WH]. *1743:* az törvény harmad magával itt Szász Nyiresen Kimpán Onisifornak hitet itilvén, hogy eö az Mán Andreka pénzit se el nem lopta se nem részesült benne, melyre Kimpán Onisor az én fiamot is ... rá vette hogy esködgyék meg mellette a mint hogy meg is eskütt [Szásznyires SzD; Ks]. *1766:* Ki keresni és figálni a' Métát p(er) Ocula(ti)onem et Rectifica(ti)onem határozta a' Törvény [Torda; TJkT V/328–9]. *1792:* vállalánk kezességet Báboni Bodis Mártonért ... hogy valamikor a' Mltgs Vdvar Provisoratussa parantsolni Méltoztatik Törvényre Sistaljuk ... Mellyet ha nem effectualhatnánk Vinculumat Subealjuk és fejenként Satis facialunk a' Törvénynek mely kezes Levelüket Nevünk után tett + Vonásunkal Corroborralunk (!) [Nagyalmás K; Somb. I]. *1813:* Az illyen szinü esetekben ... a Törvény az Allperesnek idö haladékot rendelt adatni [Mv; Somb. II tábl.]. *1814:* Cserétis emleget a Fellperes, de a Csere vásár el rontásárais a Törvény másképpen Actoratust nem enged Senkinekis [Mv; Somb. II tábl.].

Szk: *~ elejébe áll. 1704:* Ma reggel felgyülvén az urak, az rab urat is felhozaták, és mikoron a törvény eleibe állott volna és proclamáltatott volna, hátra lévén még egy exceptiója, melyre facultáltatott volt, választá magának amaz articulust: nobilis non nisi legitime citatus etc. [WIN I, 158] * *~ elejébe kel. 1595:* Amynemw Restanciak megh kin vadnak, kerik eo kegmeok warosul Biro Vramot, hogi eo kegielme ha teorweny eleibe kelnek, minden haladek nelkúl eo kegielme wegie eleo az direktorokal [Kv; TanJk I/1. 261] * *~ elejébe kerekedik. 1794:* Viszszáson éltünk vélle, s Törvény eleibe is gyakron kerekedtünk az holott mindenkor ö volt a Nyertes [Déva; Ks] * *~ elejébe kihoz. 1586:* Vrsolia feyes Janosne vallia Az toronyba be hywa velle Sophia Azzoni vrbergerne Az orsoliahoz a' leanyhoz ... Az vta(n) chak hamar ky hozak a' teorweny eleybe a' leanth [Kv; TJk IV/1. 611] * *~ itélete. 1628:* el mentünk vala az denotaltatot òròksegre; hogy az Tòrveny itileti szerent kezebe statualnok [Feldoboly Hsz; BLt] * *a ~ megszabadít vkit. 1597:* az teórúenj megh zabaditia az feöldnek felebe(n) Lúkachj Koúachot [UszT 12/126] * *~nek decisiója. 1658:* Ha kinek a város székin valo törvény nem tetcik, az dominus terrestris székire viheti, és ott viginek kell szakadni, kivályképpen (!) ha ispán uramék deliberátumából lesz a törvénynek decisioja [Zilah; EM XLVIII, 308] * *~re int. 1576:* keryk azon Byro vramat hogi hagia meg az varos p(ro)curatoranak Ince teorwenre az Kis halaznet az ky az vasar Byrora Tamat [Kv; TanJk V/3. 138a] * *~re kér. 1693:* Czitaltatta(m) az I(netus)t az ielen valo 1693 észténdöb(en) pünköst nap taiat oka czitatiomnak az hogy égy fürész vasamot hadtam volt az hazanal mely az Ura(m) fürészíre valo volt két szegczö vasat is az mellyet mégh kértem törvényre kezesén meghném adta [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs]. *1719:* kék Szörü és fel állo Szarvu ökröt kérte(m) Törvenyre [Kisfalud MT; Berz. 2. 41/119] * *~re kiad. 1603:* Ektelenül hordozot, egy egez hetigh az fogsagban voltam, kezesre, Teoruenyre, adott ki kapitan vram eo kegme [UszT 17/19]. *1606:* en ki adom az louat teoruenire kezesen ha (!) te les is de en nem leok [UszT 20/160 Valentinus Miklos de Szaldobos vall.] * *~re (ki)kéret. 1590 k.:* az actornak megh Neuczeot Eot Jobagiat Kereztur ffalwara fogwa be witette, kibe(n) mikor az actornak hyre leot volna az Jobagikat teorwenre kezesre kerette [UszT]. *1589:* wzette Be ... Az En fiatfalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt ... Teorwenyre kezesre kerette(m) az diznokat ky ne(m) atta [UszT]. *1718:* Az Virgo helljböl az tartsafalvi Mihály ökreit hajtatta be Palfi Ferencz ur, és Tartsafalvi Mihally ki kerete Törvenyre kezesre [Tarcsafva U; Pf] * *~re kivesz. 1616:* veoth volt Theorvenyre kezessen kj Chuz Mihaltol egy darab lanchot [HSzj *lánc* al.]. *1649:* Egj wsteot veót kj teorvenire, s annak beocwin val(ora) f. 3 [HSzj *üst* al.]. *1665:* törvenyre vette ki zalogjat, az Szent Szekre vitte ki, ha mit mondana megvarnam [HSzJ *boronál* al.] * *~re (meg)szabadít. 1600:* Keörispataki Gothard Balas, zabaditattia magat teörwenre, keörispataki Peterffi Mihaly tilalma elle(n) [UszT 15/209]. *1603:* Fanchalj Dyenes Pál szabadittya az zent Tamasi hatarban valo derek feöldet az Lengelfalui Vt mellet Zent Tamas falúa tilalma ellen teórúe(n)re [UszT 16/46]. *1607:* witalis Janos borozdaïat meg zabaditta sime(n) miklos wram ki uczet, Jstuan diak aruajra martonosba az falu mellet Törwinrę [UszT 20/244] * *~ rendje. 1786:* Az ujj Törvény rendi itt már derekasint fel állott, jo ket Cavallér Assessorunk van, 's az edgyik ugyan tudja is ám a dolgot, a másik csak most jött be, de mind kettövel diesekedhetünk [M.régen Sz; DobLev. III/615. 2a Szántó Sándor lev.] * *~re statuál. 1590:* ha v<ala>mi factum esnek

házamtol, zolgaymtol itt letemben, eo kmek ne fogtottnák megh zolgamat, mert en kezes lennék Erette, es statualnam teorwenre [Kv; TanJk I/1. 131a Zentpaly Janos kezével] * *~re támaszt. 1604:* Bogarfali Mihaly vra(m) protestal hoc modo Coram me Notario Sedis. Az J. falu hitta Byzonsagul az en felesegemet, el icot az hiuatalra jelen uagio(n) de az teoruenjre tamaszto(m) Zek zinc(n) akaro(m) megh lattatni [UszT 18/177]. *1606:* azt mo(n)dgia az biro hogy teóruc(n)re tamaztia ha meg kel adnyk [UszT 19/24] * *~re vesz vmit. 1604:* ennek elcotte Bedeó Istuan vram Capitansagakor, az ket fel, Benedekffy Janos vram es Gherendi Palne Azzonio(m) egi mas Akarattíabul az Galffy Mihalj vram haiadon líanianak Tutorsaga feleoll ualo dolgoth teorúenre wettek volt [UszT 20/128] * *~ száne. 1769:* Tapasztalya a Cont. Tabla hogy gyakron Némely Regiusok Tudatlansági mián, Nagy homállyok, és kétségek származnak az Inquisitoriakban … mellyet hogy el távoztathasson a Tabla … végeztük hogy … azon Bizonságok közül a kiket itil szükségesnek a Tabla, személy szerént a Peresek(ne)k Törvény szinire kell hini, és állittani [UszLt XIII/97]. *1785:* Azon portékák meg tanáltattak zsögöti Pál Mátyásnál, gyalog katonánál, melyeket is exhibeáltak is az törvény színire [Taploca Cs; RSzF 260] * *a ~ vkit vmire itél. 1627:* Contra Borbelj Borbara ellen azt tudo(m) hogi vagion harom Eztendeje hogi kj attak paraznasaggal elis valek az uratol, scot ugi(an) twzreis itelte vala az törvény [Nyárádszereda MT; DLt 358] * *cigány ~. 1568:* hyzem hogy meg mondotta Thorozkay gergel mynt Jartwnk az czyghan teorwynybe Bethlenben [Bongárt BN; BesztLt 63] * *hitesek ~e. 1780:* Ezen szófogadatlanságokért tetszett a hütösök törvényének, hogy mindenik 24 pénzeket fizessen külön-külön [Árkos Hsz; RSzF 101]. *1789:* Amint az árkosi communitás az falu pusztájából az Gelye patakja mellett egy darab szántóföldet adott volt Péter Józsefnek 8 magyar forintokért; most is az hütösök törvénye helyben hadta Péter Józsefnél, minthogy contractualiter adta volt ökegyelminek által az communitás [Árkos Hsz; RSzF 136] * *oláh ~. 1599:* Sziluasi Istuannak vrunk postaianak kwltwnk ayandekot … Biro vram parancziola hogy iobbadon legyen masnap, mint hogy ola teóruent tartot [Kv; Szám. 8/XIII. 1 Szabó András sp kezével] * *szék ~e. 1677:* Kezdi Vásárhelynek, Torjának, Sepsi Szent Györgynek, Illye Falvának, Privilegium helyben hagyattatnak … egyéb fele innovatioknak cautioja alat mindazáltal, és azzal a' Szék Törvényétöl el sem szakasztatnak [AC 157]. *1706:* Az Kurucz Jobbágyok independenter vad(na)k, sem Urok, sem az N. Szék törvényéhez ne(m) applicállyák magokat, attol ne(m) dependéálnak [UszLt XIII/94]. *1810:* Az incta apellál a tekintetes nemes szék törvényire, ezután teendö költség iránt protestál [Szárhegy Cs; RSzF 265] * *(vármegye) ~ széke. 1592:* Adtak illien zabadsagot, Hogy a' Coloswary Ember senki teórweny zekire ne kenzeritethessek hanem chak az eo varossy Biraia eleibe [Kv; Diósylnd. 26]. *1840:* a Ns Vár(me)gye Törvény székére törvénybe aljok elö 8ad napra melyre mint édgyügyü tudatlan parasz (!) … meg rémültem meg ijedtem, annyivalis inkább, hogy nem a Tks Ns Tanáts, hanem éppen a V(á)r(me)gyei Tks Törvény székre napoztattam [DLt 166].

4. bírósági tanácskozás, tárgyalás, bíráskodás; judecată, dezbatere judiciară; Gerichtsverhandlung, Rechtsprechung. *1556:* zekel bertalan … zam adotlan zolga volt … mikort ez orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kiben egy penzt elew nem adoth kit the k az mi vronk es attiankfia erdeli miklos vra(m) meg tud mondani, azert in (!) petrouit (!) vram ew nagsagays paranchol k hog meg agya, ha kinek mi dolga lezen hozaia meg talal minket theruenicl [Folt H; BesztLt 8 Hamway gewrgy es erdeli kathalin a beszt-i bíróhoz]. *1568:* azth Jrhatom kdnek hogy Ma Mene el kyral Thordarwl feyerwarra, es otth Mynd zenth Janos Napygh lezen az terwyn, azerth addygh Kegd Engem Megh latogassa (!) Merth hozzw ez Jdew [Torda; BesztLt 31 Lucas Psythaky de Bongarth a beszt-i bíróhoz]. *1589:* mywelhogy az teorwenyek meg Indulnak Eo kegme[a] hiuassa hozza Lwkachy deak vramat es aggyon hywatalt neky, hogy az mykor az zwkseg kywannya, legyen gongya rea, az my az fizetes dolgot nezys arrais eo kgme visellyen gondott [Kv; TanJk I/1. 97. – [a]A bíró]. *1598:* telliesseggel ugj vegeztek hogy az vegezett nap pinkest nap vta(n) valo kedden keze(n) legienek mindenekkęl az teórúenyre [UszT 13/25]. *1635:* Az Szek az takarodasnak idein … dilatiot teón minden törvenickbòl [HSzj *takarodás* al.]. *1640:* az also Jlosuayak magok hatalmaual harom Talygaüal az tilalom ellen rea mentenek az erdöre … mellyeket az Cziczo hogimasiak az factumo(n) az Tilalmas erdeön talaluan be uittek Hagimasra, es harmad napon teórueni leuen feleölle, az harom Talygasokat az tizenket forinton el marasztottak [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 1]. *1656:* Die 15 Máji benn lévén Kendi János[a] uram a törvényen, az szállásra kellett gazdálkodnom étellel, itallal [Mv; EM XIX, 210. – [a]Msz notáriusa]. *1687:* tetczet Kglmetek(ne)k … ide Fogarasban, Generalis Ország Gyülését promulgáltatnunk holott az Dietak alatt folyni szokott törvényekis agitaltatnak, Az el mult eztendókbéli Instructiok alkalmatosságával orialtatot mindenféle fogyatkozások is elé vétetödnek [Thor. XIV/9 fej.]. *1704:* citálván egynéhány articulusokat … azt is, hogy ezt magok is dictának nem mondhatják, mert kevesen vadnak, a több ezelött való notázások pedig inkább meglehettek, mert több úri rendek voltanak. Azonban követek és regalisták, akik most ki ide, ki amoda vonódtak és oszlottanak, Sarlós Boldogasszony is imminiál, azmely után az törvények nem folynak [WIN I, 118]. *1727:* Minden héten hetfün Törvény legyen [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1746:* az Articulus … verbo tenus innuallya, hogy à Sovágok à Törvénj dolgában à Város Hadnagyától dependallyanak, in usu is ab imitio ugy practizaltatott [Torda; TJkT III. 88]. *1765:* egy alkalmatossággal Foka Kosztántin a Tollon találván az Juhaimott, két kecskémet el vette, négy egész hétig tartatta, sem Törvenyre, sem kezességre ki nem bocsátotta, mind addig, míg egy Szekér Szénát nem adék érte [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Bükkösi Mihály (45) jb vall.]. *1807:* a Testamentumnak semmi valaditassa sintsen mellj a Törvényben meg álhatna [Rákos Asz; Borb. II]. *1837:* az Exponens Ur Actioját a' Tekintetes Ur ellen be adja és mind azt elkövetni el nem mulatja, a' mit a' Torvény és az igazság hoznak magokkal [Dob.; Somb. II].

Szk: *~ alá hajtja a fejét. 1598:* Az A. procuratora ele allata az Demeter chigant, es terdre allata monduan: Jm hallom hogj ez chigant ornak mondgia. Azert teörvenj ala haitia fejet, ha rah nem rakia dian vagion [UszT II/2]. *1599:* Repl(icat) J(ncta) … kez uayok az teorúeny ala fejemet haitano(m) [UszT 14/46] * *~ alá vet vkit. 1592:* mikor az tilalmat theotted engem teorueniel ala vethel engemeth megh hazuttatal Arulonak is Mondal [UszT] * *~be citál. 1705:* Ugyan ma Dioszegi, a dési, aki Szamosújvárra szorulván hogy feladták a kurucoknak azt, megfogták, mindenét felprédálták és törvénybe citálván csaknem megölték [WIN I, 613–4] * *~be hív. 1568:* Martin(us) Bek iur(atus) fass(us) est

... egy altalagoth vezteet volt el es, az zabo balint vduaran talalta volt meg, tęrúenbe akarya volt erte hiny, mert az elętth keth hordot vezteet volt el de Annak vtana meg zerzędęth volt vele zabo balint [Kv; TJk III/1. 199]. *1641:* Vizaknaj Ersebet az Eccl(esi)ától ertekezik allapattia feleöl hogi ha ferjenek mi kozi lezen velle ötet megh talallia, azert ã hol akaria ot lakhatik, es Compareal az Eccl(es)ia eleöt ha törvenben hija [SzJk 56]. *1762:* Illyen okon kellettt az I. Aszsz(ony)t ... Törvenyben hinom, hogy kegyelmed ... meg visclösedet es tereb(e) esett [Torda; TJkT V. 87] * *~be idéz. 1729:* Törvényben idézvén a Bátyát Mogyorosi István Pap Uramot békesseg Fejibe ugy sinkele az mentionalt jószágot [Magyarós Hsz; HSzjP] * *~be idéző levél. 1800:* Nemes Barthos Samuel Uram ... mint Fel-peres Albisban lakó Barthos Josef ő kegy(e)lme mint Al-peres ellen, és a' Fel-peres Per-follytatoja Karatnai Köntzei István által be adja az A. betü alatt Törvényben idéző Levelét, a' mellyhez ragaszkodván illyen keresö Levelet ád-be [Hsz; BLev] * *~be idéztet. 1662:* Ekképpen a sok kóborlóktul is a föld és a szegénység üres lévén, az fejedelem egy rövid napra, pünkösd utánra gyülést hirdettetvén, azon diétára, országgyülésére, akkori fiscális directora, Sárosi János evocatória-levéllel két cancelláristák által evocáltatta, törvénybe idéztette ötet [SKr 152] * *~be idéztetik. 1828:* Miske Joseff ur ... törvényben idéztetvén, ottan ã törvény le foly, és elé hozott ellentállásrol valo okai Titt. Miske Josef Urnak erötelenek(ne)k itéltetvén, ujra az executio ki rendeltetik, és tentaltatik is [Fejér m.; DobLev. V/1133. 1a] * *~ celebráltathatik. 1671:* még-is sok hellyeken az ö Articulusoknak vigoraval nem procedalhatnak, ha fel-kérik az el-szökött Jobbágyot meg nem adgyák, ha executiora ki-viszik az executorokat, azok ellen repellalnak bizakodván abban, hogy a' törvények ritkán celebraltathatnak, sokaknak nem kevés károkkal [CC 58] * *~hez evokál. 1593:* Azert Euocaltuk Az I(nctus)t teoruenhez, hogi ... pinkcost nap taúat ... zolt ennekem nagj gjalazatomra valozokot, hogy ... az en haza(m)nal buzaia vezett volna el [Szentegyházasoláhfalu U; UszT] * *~hez hív. 1590:* Teokelletle(n) beste kúrua, orr vagj nem Jambor vagj, Eggiketh ezert hittuk teorúe(n)hez [Szu; UszT]. *1625:* Azert hitam töruenyhez az Jt kegielmettek eleyben ... hogi talaltam meg egi öostelöl (!) marat eörökseget az J: keszenn [UszT 13a]. *1637:* Az en Adosságomat Zegin Katona Mihalio(n) eltebe(n) Megh Ne(m) tuda(m) Venni, hane(m) holta uta(n) az feleseget hiua(m) teóruenheóz [Mv; MvLt 291. 439b] * *~hez hivat. 1592:* Azert hiuatta(m) teórue(n)hez az Alperest Az 1592 eztendeóben mindzent nap elót egy hettel egy az taiba, wzte fel az fia matę mint egy tizenket cókręt az erdóre hol vagion egy tanorokon [UszT] * *~hez tart. 1605:* Sententia Sedis Mjert Tarcziafaluy Alberth az Nemes Ember gjermeket teóruennelkwl meg fogta, az factumert meg foghatta de ha meg fogta teórvenihcóz kellet volna tartanj miert penig meg verte kj nem lehetteth volna per hoc djan vagyon Erettbe [UszT 19/87] * *~ napja. 1571:* Theorwin napya tegnap woltt, de tegnap semmy theorwinyem lehetet [Nagysajó BN; BesztLt 3496 Lúcas Chewj Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1640:* Mas Teoruenу napiara respondeallyon Cserej Mihaly, miuel mellette all az Inctaknak [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1670/1740:* Végezék azt is hogy Törvény napján vagy Zálog költésnek idején valaki vagy Peresivel vagy akárkivel, akár Eskültekkel, akár egyeb Emberrel ... embertelenkednék ... az ollyan Embert a Falu büntesse Otven penzre [Homoródsztpál U; WLt] * *~(nek) processzusa. 1594:* az mely rez iozagot mostan keozeotteok ket fele oztnak azzalis az eo hugait keozbe erezteni meg kinalta uolt az teoruinnek processusa szerint [Szászerked K; LLt]. *1654:* nemes, bóér levelek, s exemptiok és nem masut hanem ugyan azon széken publicáltassanak, léven azon székenis arra vigyázó fiscalis procuratorunk, hasonlokeppen ha kik azokkal perlenekis az leven competens forumjok, observaltatvan az torvenyeknek régi szokot processussa [UF II, 91 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1677:* Törvény processussa ne remoraltassék illegitimum Mandatumokkal [AC 270] * *~re attrahál. 1707:* Ez okon kellettt ... Üdősbik Szekelyhidi Janos Vramat ... Törvenyűnkre In jús attrahalnom ... Hogj eö Kglme meg nem gondolvan ... a szent Isten(ne)k Mojses altal ki adot ... erös parancsolattyat ... Nehai Üdvezült Deesi Nemes Csonka György Ur(am) Nemes Házara ment [Dés; Jk 354b] * *~re bocsát. 1690:* Mind ezeket kevannok hogy akar maga eö kglme köztünk es Jobbagyi között igazitana ha penig maga eö kglme rea nem erkezhetik eö kglme bocsassa Törvenyre s el igazityak jó lelki ismeretű emberek [Fog.; Szád. Boer Thamas és Peterek Postulatumi] * *~re citál. 1669/1726 k.:* Ha valamely peres csak patvarkodásért, mások károsításáért citál valamely szegényt vagy ártatlant törvényre, akarván fárasztani és haszontalan költséggel terhelni ... mind köleségét fáradságát fizesse meg [Dés; Jk 4]. *1733:* Peter Maria Aszszonyt ... Salamon Stefan által Citalam ezen Nemes Fejér V(á)r(me)gye(ne)k ... Celebralando Partialis Törvényes székire ad 8u(m) Diem törvényre melyreis Salamon Stefan tön illyen feleletet Ertem és hirré adom Aszszonyom(na)k eö kglme(ne)k [Káptalan AF; DobLev. I/153]. *1797:* az már preinscráltt Instructiót szóról szóra nem tsak fell olvastam, hanem Oláh Nyelven elegedendö képpen meg is magyaráztam ... az Instructiónak tartása szerént Törvényre citáltam [H; Ks 115 Vegyes ir.] * *~re előáll. 1656:* My ... paraznasaggal uadolua(n) Szauaj Peternet, hogy tudni illik egy hazb(an) halt es kaptak Szaruadj Janos katonaval etszaka my még fogtatua(n) kezessygh alat bocziatok el hogy teöruenjre eleö ál, kegyelmes Urunkis parancsiolua(n) feleölle [Kv; CartTr II, 1025 Joh. Kerekes (48) civis Colosvariensis vall.]. *1730:* káromkodásomert s Paráznasággal valo Vádoltatasomért az Törvények be álván Ne(m)es Dées Várossa erdemes Fö Hadnagygja ... Törvenyesen procedálván ellenem elö allok az Törvenyre magamat el nem vonván el nem szököm [Dés; Jk 400a] * *~re előállat. 1677:* Hogy ha valakinek Jobbágya, Urának manumissioja nélkül extrahál Armalist magának, annak semmi ereje ne légyen ... ha penig valakit szolgálna, és az az Ura feleline felöle, hogy törvényre elö állattya, annak adassék kezéhez, és attol kéresse, mint bujdosot Jobbágyát [AC 79] * *~re előállít. 1645:* az gilkost Teörvényre eleö állattia állassa elö már az gilkost teörvényre [Gyf; DLt 412]. *1744:* a szöngyörgyi piatzon hozám hozak ... az szászt ... a szászt lánczra tetettem, magat a szász kezesen ki vette ött szaz forintokon ollyan Conditioval hogy most szombaton az szász az zuatossat elö allitja törvenyre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez]. *1756:* a mikor a Tit Urfi kevénya harmad napi törvényre elé álittani tartoznak [Berz. 14. F. 44] * *~re előhív. 1605:* Tetczet azért hogy minden affeleket az Director vraim zemely valogatasnekwl theorwenire ele hyanak es biro vram minden haladeknekwl theorwent pronúncialion keozeotteok [Kv; TanJk I/1. 533] * *~re előszóllítat. 1702:* az praefigalt Napra ... örömest compareáltunk, ott Commorálásunkban egykor a M. Gubernium törvényre elö szollitatott bennünket [Torockó; TLev. 4/3. 2b] * *~re ereszt. 1579:* Meg ertettek eo kegmek

... Az co Naga walaz tetelet Cancellarius vram Jeczesseból ... hogy ... co Nga ... teorwenyre eresztette az dolgot a ket fel keozt [Kv; TanJk V/3. 186a] * *~re felmegy. 1570:* az Teorwinre fel mentenek, Minek okaert khere(m) the k. mint Birot vramat valami Gonoz emberek mya ne haggya the: k. megh karosodniok [Székelyvásárhely; BesztLt 100 Sebastianus Nyerges judex appidi Gasparo pellioni beszt-i bíróhoz] * *~re idéz. 1742:* Runkun Gabort idezuen Törvenjre az Falu szekire ... de Runkun Gabor az felelé hogj en nem perlek Urakkal mert Jobbagj vagjok nemis állot törvényt [Bányabükk TA; JHb XIII/16] * *~re jön. 1573:* Jubilate Zombatian p(ro)testal ez peres hogi Zeoch gërget ketczer Idezte volna es Nem leot Teorwënre [Kv; TJk III/3. 200b] * *~re kényszerít. 1832:* azt hagyom néktek Birák, hogy mig ... cö Nga haza nem jön ... addig Marosán Dávidnak békét hagyatok, semmi Törvényre ne kénszeritsétek [Szava K; WassLt Jánosi Gergely szb kezével] * *~re (meg)hív. 1572:* Megh Ertettek co k. Byro vra(m) panazolkodasat az Eycl Jarok felcolis ... ha valamely oly Neotelen legen leyend vigek az Thoromba, ha ky Eorekes hyak Teorwenre Es teorwennyel Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1600:* Ezert hittam ez al peörest Kereztürfalwaban Vdwarhely zekben lakoth ez mostani breuis zere(n)th kegtek eleiben teörwenyre, hogy ez mostani ielen walo 1600 eztendeöben Sarlos Bodog azzony nap tayban ... feöldeimbe(n) walo eos buzamra ... rea menwe(n), Zinte annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart [UszT 15/83]. *1790:* Árkoson lakó infanterist Lőrintz Józsefet mint inctust ezen fórum eleiben meghívták törvényre [Árkos Hsz; RSzF 261] * *~re megy vmi. 1729:* az Iffjakis ha valamelly Articulus ellen véttnének minckelöttc dolgok Törvényre nem menne és ha a' B. Czéhvel ante Latam Sententiam meg békéllenek dolgok mitigalodik [Kv; KovCLev.] * *~re provokál. 1782:* Sepsiszéki árkosi Ágoston György, méltóságos gróf Kálnoki Sámuelné asszony önagysága jobbágya provocálván a hütösök eleiben Nagj Sámuelné Bekes Ilonát törvényre ilyen okon, hogy Nagj Sámuelné asszonyom a kisebbik fiával, Samuval egy sertésit úgy megverte, hogy a verés miá megdöglött [Árkos Hsz; RSzF 277] * *~re reámegy. 1645:* Torma Peter Vram ... megh igirte volt az falunak hogj ez Teöruinyere rea megjen vellek eggiütt Nemegjere [Kisbudak BN; BesztLt 20 Rettcghj István kezével] * *~re szólít. 1760:* Az sérelmes fél az más felet Falus Bíró által két pénz le tétele mellett Törvényre szollitván, ha ad triduum el nem készül, el tiltya 15töd napig [Novoly K; BLt] * *~re szólíttat. 1695:* Ca(u)sa Maloniensis Gellért Mihaly szollittattya Törvenyre Csiki Laszlonét Szekely Catát illyen oko(n) hogy feleségét loponak kialtotta [SzJk 293] * *~re támaszt. 1605:* ozton olljan valazt teónek hogy teöruc(n)re tamaztiak ha megh kel felelnik vagy ne(m) [UszT 19/13 Joannes Benkeö de Zombatfalua pp vall.]. *1784:* minthogy igen sokallotta Gelei Benedek annyit fizetni érette, törvényre támasztotta az hütösök eleiben [Árkos Hsz; RSzF 288] * *~re tartoztat. XVIII. sz. v.:* ha kgltek a' Sumat Nem levalná, és ... azon Zállogos Joszágot ki Nem adná, általunk ad 8um a' die hodiem Computando mátol fogva számlálván Nyoltzad Napra Városunk Birosági házához Törvényre tartoztattya [Bosla] * *~re visz. 1657:* Azután törvényre vitték Fejérvárra, az holott megsentenciázván, vivék Kövárban [KemÖn. 162] * *reátartozik a ~re. 1625:* most ujabban semienj falua Jzentetet volt Galamfaluanak, hogi rea tartozzanak az toruenire [USzT 175a] * *Székelységen való ~. 1677:* Székelységen valo Törvények Processusa; Citatio, Pár vétel, Exmissio, Novum, Appellatio, Judirica remedia; Contradictio, Inhibitio, Repulsio [AC 268].

Sz. *annyit tud a ~hez, mint a borjú. 1772:* Takáts Mihály ... panaszképpen beszéllette nékem a' dolgot ilyen formán: Édes Ispány András Ur(am), Ez a hitván Hadnagy a Hugomat tsak azért fogatta el hogy azt mondotta hogy ez a (!) Uj Hadnagy annyit tud a Törvényhez mint a Bornyu [Dés; DLt 321. 78a Andreas Ispány (48) ns vall.] * *annyit tud a ~hez, mint a ló. 1777:* Egyik-egyik táblán alig akad egy-két valamirevaló, értelmes ember, a többi mind haszontalan paniperda, ostoba, tudatlan ökör, mint itt is Maxai Gábor, Sombori Gergely, Korda László. Isten bizonyságom, hogy annyit sem tudnak a törvényhez, mint a ló [RettE 381].

5. per, pereskedés; proces; Prozeß. *1557:* My Somlyay Bathory Jstwan es perecheny Bathory Jmreh adywk ezt mynden eknek thwttara, hog ez el mwlt purificatio Bodog azzon Nap vthan walo wasarnapon, az Mynemw theorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt My kewzewttwnk ez Nag Jstwan es Marthon gergh dolga felol [Somlyó Sz; WLt]. *1568:* Jacobus Wayda et Andreas wayda iur(ati) fassi sunt, hogy Jol tudiak azt hogy az attyok wotte volt meg az zolot, Kolchyarnetol p(ro) f. 25 es zabo Lazlo az attyankat el tiltata Rola, es az attyank neky hagya mynden toruenekwl [Kv; TJk III/1. 203]. *1586:* wagyon ket Malom az falw patakan azt hagyok keozbe lenny keozettcok hogy ha My Epwles zewkseg lezen Reya az keoz Jozagbol Epychyk Meg Es ha Mellyk Jobbagya Azt Nem Akarna hogy Reya Mennyen Az Epytesre Az Masyknak Byraya Mynden Teorwyn nelkewl harom foryntot vehessen Rayta [Gyerőmonostor K; KP]. *1591 u.:* Az alperes semmit a<w>al ne(m) gondolua(n), az alat toruiny keozben epiteotte czinalta az hazat az tilalom ellen [UszT]. *1655:* Az Öreg Rázmány Istvánnál lételemkor, hallottam enis illyen formán valo szokat tölle, láttya s tudgya nyilván, hogy az Kolosvári Birak nekie az Csepreghi Mihállyal levő dolgáb(an) igaz törvényt nem tésznek, de bizony abbéli perit, az Fiscusnak conferállya, keresse az Fejedelem erette, mégh sem nyugszik addigh, migh tőrvennyel el nem eri rajta az kétszáz aranyat [Kv/Gyf; CartTr II, 893–4 Volfg. Cserej fejedelmi fizetőmester kezével]. *1667/1687 k.:* (A földet) ă megye törvénnyel kereste ki az Urak kezéből ... azért ă föld ă megye birodalmaba(n) marad [Udvarfva MT; MMatr. 427]. *1684:* ha az megbántódott fél <nem aka>rná az békességet, minthogy az em<bernek az i>lyen dologban nem csak becsületi, hanem élete is forog, elveheti az céh<ből> az nemes város székire az törvényit, <ha> akarja [Dés; DFaz. 13]. *1724:* Mikor Tőrvény vagyon senki senkivel ne beszélgessen ne zajogjon hanem az Törvényre halgasson valaki ez ellen cselekszik 33[a] az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33. – [a]Dénár]. *1733:* inkáb kivánván az Contrahens felek cö Kglmek azon Causat per compositionem Sopialni, mint Sem a' Törvénynek tovább valo bizontalan kimenetele után Várakozni [Csanád AF; JHb XXVII/6]. *1770:* Ugyan azt állította a gazdaasszony szavaival a törvényben, hogy meglelte volna Barna hágó felé a tehénesorda elein [M.hermány U; RSzF 207]. *1804:* Gazdag Maria ... minden Instantiára vagy Törvényre valo meg hivás nélkül panaszt tett ellenem a' Tekintetes Hadnagy Urnál [Dés; DLt 198/1807]. *1814:* Légy azért készen Nyoltzod napra Törvényre, a' ki publice azt kiáltoztad, hogy az Udvar néked nem parontsol, most nagyobb Ur porontsal néked [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6].

Szk: *~ alatt levő. 1783:* tudom, hogy ezen törvény alatt

lévő Lovat … Köhalmi Sokadalomban tscrélte vala Szentpáli Isák Uram [Sszgy; HSzjP Franciscus Kis György (22) gyalogkatona vall.] * ~ *alatt van. 1805:* Törvény alatt vagyunk, 's tudjuk hogy az Esztendő fogytával a' Mivelésnek meg kell szünnie, chez képest nagy alazatossággal esedezünk Ngdnak, méltoztassék romlott allapotunkat kegyes szívre venni [Torockó; TLev. 9/42] * *~be elegyedik. 1597:* Vett úolt sariút Andras Janostol … megis ada az arrat, Az uthan az dologh ebbe mene, megie(n) altal Balinth, András Janosné, tahagh megh alkutt raita az A(ctor). Vegre teórúenybe elegiedenek [UszT 12/77] * *~be fog. 1570:* Czazkay Myhal, Nagy Janos Monostory eskwt polgarok ezt vallyak … eok az paranchalat zerent ely Jartanak benne, Es annak vtanna Mykor Josa deakne ez veget myert zeolcyet ely beolchwltette … Theorwenbe fogta volna [Kv; TJk III/2. 108]. *1603:* Azok közzül penig az kit (!) törvenybe fognak, Magokrol ha el mútathattyak, es Authorat adhattyak, ki indytassabol czelekottek legyen, ö velek kegyelmesben czelekeggyenek [Kv; TanJk I/1. 454]. *1678:* aszt az Zagori Ferenczi resz Portiot ante omnes alios Donatarios legitime apprehendalvám, sok esztendeig birtam, osztan mint es hogy kötölözzött bele, es tsudalatos utakon modokon … fogot Törvenyb(e) es vött Contractusra … Kende Janos [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez] * *~be indul. 1593:* Mikor Peter Kouachy elózer teórúenybe indúla Az ffaluual, Az falú keuana, hogy ha Az ffalú kertchez Akarja kertet ragaztani, hogy haznot Akar az eówe(n) venni, kertellyen ott es vgy vegie(n) haznot [UszT] * *~be indultatik. 1590:* Azert Jndultattwnk teorwenyben az Iuel hogy mikoro(n) Vr Jsten az mi bodogh Emlekezetw feiedelmeonket Istuan kiralt mikor Lengely kiralysagra valaztak talaltuk volt megh keonieorgesseonk altal eo nagysagat kettfalwúl, arrul eo Naga mi nekeonk kegielmes valaztis teon [UszT] * *~be kel. 1570:* Borbely ferencz hithy zerent vallia … hogy Theorwenbe keoltek volna, Harsandy Thamas megh vallya Byro eleot hogi eo neky ne(m) eorekbe hanem zalagba 12 forintert vetete addegh mygh megh valthatya, Es vgy hagiak ely az Teorwent [Kv; TJk III/2. 116]. *1591:* Jlona, Keoussi Peterne vallia … Kert engemet zaz borbolia eresssen, hogi le czendesiczwk ez dolgot, kit Boba Catus czelekedet, mert eois fel hogi ha ez teoruenbe kel, twz lezen raitok [Kv; TJk V/1. 134]. *1606:* Peterfi Ferenczne … bele mene az feóldbe, megh czoúaltattia Gothart Gergelyne, Azt megh zabadítata Peterfi Ferenczne, de teórúenbe kelnek Semje(n) Miklos vra(m) elejbe [UszT 20/285 Lucas Ghedeó de Ethed pp vall.] * *~be kerekedik. 1675:* annak utánna törvényben kerekedvén Haller Pal Urrammal ö Nagaual, Kereszturi János Uram Mostoha fia képiben szinten ugy forgodott mint Vas János Ur(am) [Cege SzD; WassLt Joanes Devai (24) ns vall.] * *~ben áll. 1619:* Azmiképpen az esehek feltámadtak az urokra, úgymint királyokra s vele harcolnak, mikor az tü törvényitek szerint Ferdinandus törvényben állana az esehekkel, ennek az támadásnak az okát törvény szerént melyik nyerné meg: Ferdinandus-é avagy az esehek? [BTN[2] 298] * *~ben van (vkivel). 1570:* ew kegyelme, Engemet, Nemi nemw feóldeok zantasatol, kelementelky hatarban kyk vadnak ez tawazzal, Meg tyltata, kybeol tw kegyelmetek eleót, teórwenbe vagyúnk [Székelyvásárhely; BálLt 1]. *1585:* Mondek Mihal deaknak, Palffalwawal Kechetffalwa teoruenbe wolt, procator hiwassal hiwtt minket Palffalwa [UszT Kisffaludi Kecheti Caspar ffew ember vall.]. *1591 k.:* az eo naga lewele mellett teomleoczeoztett ke(gyelme)d hizem teorvenyben vagiok velle ha mit vetettem [UszT]. *1600:* Az mely feöld weget Marthonossi Miklos Istwa(n) teörwenybe wolt Mathe Pallal, es el wegezet (!) wele az dolgot, Marto(n) Gyeőrgy penigh kezit awatta bele, az teörweny Miklos Isthwant cönne(n) karara megh Zabaditotta [UszT 15/207] * *~be száll. 1741:* Nemzetes Szilágyi aliás Lakatos Mihály, András es János Uraimék … továb az Na(gysá)god diffamatioját magok Nemesi szabadcsagok(na)k meg bantodásával s kisscbbitésével már nem halgathattyák el, hanem … Na(gysá)godal modo quo Supra Törvenyben szallanak [Somlyó Sz; TKl] * *~be szólít. 1748:* Illyen okon kellctett az Jt Törvényb(en) szollitanom, hogy tudni illik azon Jószág a' mellyen most lakik … Item egyéb minden bonumai … eng(em)et illetnek [Torda; TJkT III. 291]. *1811:* Törvénybe szólitá a nemes faluszéke eleibe gyergyószárhegyi Sajgó Simonné gyalog katonáné, ut actor, ugyan szárhegyi Bartalis Imre gyalog jubilált káplárt, ut inctus [Szárhegy Cs; RSzF 169]. *1826:* felperes Illyés Jánosné fogadott fiának feleségét, Bíró Annát mint alperest törvénybe szólítja [F.rákos U; RSzF 275] * *~e van (vkivel). 1568:* Ezt lattam hogy Roman gabor az azont torkon Ragatta vala, es Monda Mihal neky, Ne myeled (!) azt Tudod hogy, az zegen azonnak holnop teruenye vagyon [Kv; TJk III/1. 193 Michael Dauid feleki román vall.]. *1654:* Vitézlő Cserej Mihaly ielente alázatoson hogy ennek eleőtte egy nehány esztendeővel leven teőrvenye … Madefalván lako Tanko Máthéval ot lako hatarokon lévő molna felől, kit az eő molnára tsináltatat volt fel, s már teőrveny szerent megh nyerte [Eszt-Mk fej.]. *1818:* Dán Olár panaszsza fel vétetik Petru Balog ellen, az Malmából el veszett purperitza keresetében, és az malomkő el hasittásábol háromlott kárra meg fordittása keresetéb(en), meljért egyszer Törvénye volt az falu szekin [Petrilla H; JF 36 Prot 17] * *a ~ felkelése* a per befelyczése. *1604:* Azon közbe az al peres El Erkezwen az törwínnek fel kelese Elöt, Erötlennek monda az tiztasag adast [UszT 18/130] * *a ~ fogyta* a per befelyczése. *1701:* De valamellyik Mester ember (: kit Isten ö szent Felsége ne adgyon :) valami nagy bünben esnék, annak ä Mühelyét mingyárt tiltsák fel törvény fottáig [Kv; PosztCArt. 14] * *~ folyamatja. 1819:* (Az ügy) utasittassék a' rendes Törvény folyamottyára [Császári SzD; WassLt] * *a ~ folyása. 1581:* Kemeny Boldisarnak Eórcók Jobbagia lezen, ha peniglen az Jobbagysaghoz nem tartana magat es walami okokbol el tauoznek az Kemeny boldisar feoldercól, keotek mi eleóttwnk magokat … hogy ket szaz frton maraggianak … Ezt kj weúe(n) beleolle hogy ha walakj teorúennek foliasaúal el uizj az kezesek ment emberek lehessenek [Gyerőmonostor K; KP]. *1605:* mw mostis be Adgyuk minden teorueny foliasarul valo leuclúnket Relatoriankot Sententiankot eziak teoruc(n)t varunk [UszT 19/51]. *1747 k.:* A Törvény(ne)k follyása follyon in ea forma az mint eddig observaltatott mind ä Szabad mind pediglen a' fogott széken, mind azok(na)k terminussai aránt [Torockó; TLev. 2/1] * *a ~ kimenete(le). 1579:* ne(m) laczyk alkonak (!) eo kegmeknek hogy az teorwennek zerenchyeiet es byzontala(n) ky menetet kellie(n) Reank varny [Kv; TanJk V/3. 201b]. *1621:* Zeme eleott vísclucn miuel hogi az teoruen(ne)k kj menetele es uege melj bizonitalan es ketseges legeni (!) [Szőkefva KK; RDL I. 113 Tuissi János kezével]. *1782:* az Hadnak, és Törvénynek ki menetele igen bizonytalan [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1818:* Mezei Stefán Maga hibás Cselekedetét önként meg ismervén, inkább kévánt mások közbe jövetele által a Tkts meg kárositott Urral Complánálni, mintsem a már folyamatba vett Törvény ki Menetelét Meg várni [Kozárvár/Monostor-

szeg SzD; BetLt 6] * *~nek idején. 1811:* Kudor Pálné elöis állot, Kozma János mint vádos el illantot a' Falubol a' Törvénynek idején, észrevévén álnokul [M.bikal K; RAk 86] * *~nek kifolyása. 1816:* Kihez képest mindkét felek a költést eltávoztatván, és az törvénnek bizontalan kifolyását nem tudván, azért önként való magak jó akaratjokból jobb kezek beadásával és lekötésivel lépének egy ilyen atyafiságos complanátióra és osztozásra [Szárhegy Cs; RSzF 243] * *~nek súlyossága. 1766:* ha láttya a' Peres a' Törvénynek Sullyosságát el tilthattya a Peressét az Occulatiotol [Torda; TJkT V. 316] * *~nyel él. 1655:* Egy alkalmatossággal ez elöt Kolos várāt az Öreg Rázmány István házanál lévén, tudom s hallottam Razmány Istvantol Cseprеghi Mihályt illyen formán fenyegette, hogy ha el törvennyel bizony ugy megh tekergeti, hogy megh az gyermekenekis reszek jutt, egyéb fenyegetésèt nem hallottam [CartTr II Paulus Literatus de Alba Iulia fejedelmi fizetőmester vall.] * *~nyel elér vkit. 1629:* Borbely Ferencz megh hala s akkor … Az peresek erre az Aszonyra szallitak az pertt es teöruenicl elis erek … az hugais perle de az Czak felbe hagja az pertt [Mv; MvLt 290. 174a] * *~nyel fenyeget. 1670:* Barkóczi Sándor itt van; valóban sorpog, de én nem gondolok vele. Fenyeget törvénynyel [TML V, 30 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *~nyel háborgat. 1654:* Filcki Jstvan is az pinszt mi elöttünk eppe(n) levala, Asseeuralva(n) Nagy Tamas ura(ma)t … hogy ha valaky ez megh irt szölö veget Törvenyel haborgatna, tartozzek … Nagy Tamas Ur(ama)t es ket agon levö maradekit evincalni [Déva; JHb Fasc. 53/m] * *~nyel háborgató. 1622:* Czefej Vram … az euictiót iobbagj, felesige, es giermekj es minden attiafiai, in genere minden teórujnjel haborgatok ellen … magara, es holta utan iozagara viue [Mihályfva NK; JHb LXVI/11] * *~nyel (meg)keres. 1570:* Balinth Thywadar Byzonsagy Janos kenez ellen … Vayda Demjan hithy zerent vallja, hogy … hatta volt Mind Biro es kyral Byro vram hogy Janos kenez Theorwennyel keresse Thywadart az falwba [Kv; TJk III/2. 12–3]. *1592:* Lajos király lewele, hogy Senki a' Coloswary Embert, vagy marhaiath, Ne tarthassa, Ne tilthassa semmi modon megh, az Birodalomban hanem ide fwstire Jwiéon, s teörwenniel keresse [Kv; Diósylnd 30]. *1609:* keresi uala teoruenniel … Beldi Kelemen … az mogiorosiakot ugj mint falu kepeben, nemi nemü to helynek es zena fw helynek occupatioiaert [Uzon Hsz; BLt 3]. *1677:* Ha valakik Joszágokat a' Potentiariustol Törvénnyel keresvén és perben lévén véle, az alat az In Causam attractus itilvén azt, hogy a' Joszág Törvény szerint ki kél kezéböl, azt pusztulni hadná, vagy ö maga-is szánt szándéckal pusztitaná, in hoc Casu az Actor a' Joszággal edgyüt a' kár tételt-is keresheese, és a' Joszággal edgyüt az-is néki meg-itiltessék [AC 176]. *1710 k.:* Azt nem mondom, én Istenem, hogy ha Felséged világi bírát és alkalmatosságot mutatna, hogy törvénnyel meg nem keresném, bárcsak addig, hogy az én ártatlanságom és rajtam követett méltatlanság hadd jöne napfényre [BIm 1018]. *1771:* én hozzám is jöttenek Tanáts kérdeni hogj mi tévök légjenek, mivel Szentpáli Ferentz Ur(am) répétáltattatatt valami Jobbágjokat Csákljárol, és ö kgjlméknek részt nem akarnak adni belöllek … én pedig a mire lehetett tanátsolnam jo szivel tselekedtem, s informáltom, hogj Törvénnjel keresse ö kgjlméket [Girbó AF; JHb Petrus Boer sen. de Score (66) ns vall.] * *~nyel megnyer. 1631:* Jaraj al(ia)s szarazaitaj Gergely deak … fassus Egjebet Istua(n) Deakhoz nem tudok hanem az en felesegemet … hites matkam volt s ez az Istua(n) Deak el uitte s masnak akarta commendalni s el is uitte szekeren. Annakutanna teöruenniel ismert megh nierte(m) s mind eö volt keöz keöpü, hogj az en hites tarsamat el vegie teölem [Mv; MvLt 290. 48a] * *~nyel procedál vki ellen. 1663:* Hiszem édes Apám uram, az ki törvénynyel kiván procedálni valaki ellen, igazságot kiván [TML II, 615 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1676:* ha kezességen kiadnak, evocáljanak, inquiráljanak, procedáljanak mindenképpen törvénynyel ellenem, bizony nem bánom, sőt azt kivánom [TML VII, 222 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *~nyel proszekvál. 1580:* Az Bornemisza haza felol vegeztek eo kegmek hogy egy Inhibitiot vegienek es az haznak minde(n) epwletyrol es elessetcol el tilchyak. Es Annak vtanna az dolgot teorwennyel prosequallyak. hogy masnak is pelda legie(n) [Kv; TanJk V/3. 210a]. *1651:* teoruenicl prosequalua(n) az felliel megh irt falubelj embereket, az megh irt heljnek megh latasara, es annak teoruenj zerent ualo el igazittasara [Csicsó Cs; BálLt 41] * *~nyel reákeres. 1571:* Törwinniel rea kereste az kezeseket kyken az 36 forintot elys irtjk az törwin kenzerith, hog az kezesek harmad ezten napra az azzont meg eligiczik [Rettcg Sz; BesztLt 3514] * *~re alához. 1639:* Ezt maga is mondotta, hogy mikor ö fogva volt, s az törvényre alá akarta hozni, eszében jutott, hogy jó volna öneki olyan földet keresni [Mv; MvLt 291. 188a] * *~re kel. 1591:* ott fogadott volt valamj barom tarto heliet s annak eleotteis oda haytottak nappal, de Estwere mindenkor haza hajtottak fejni de hogy ez esek ez dologh annak utanna oztan az barmaitsis oda hajtota s ott fejtek … migh teorwenyre nem kelenek [UszT] * *~t indít (vki ellen). 1720:* az malom helyet magáénak tartya … Batyám Ur(am) és az iránt törvényt is inditot ellenünk [WassLt Czegei Vass László és Czegei Vass József lev.]. *1770:* ha valamely gazda számadás dolgából törvént inditott az jámbor falu gazdái elött, ott minden törvénybeli remediumokkal élhessen mind a gazda, mind a pásztor [M.hermány U; RSzF 209] * *~t moveál vki ellen. 1698:* ha ezen megh irt Czigány Jobbágy irant valaki T. nemz(ete)s B. Boer Peter Uram ö kglme Ellen Törvenyt movealna, arra expendalt Költségetis, Tartozzek Góróg András Ur(am) vagy ö kglme Posteritassa egeszszen refundalni [Fog.; Szád. Halmagyi Sámuel szb kezével] * *~t mozdít vmiben. 1665/1793:* Ha kik pedig törvényt mozdittanának az illyen dologban egy forintig valo dolgot s pert Székre ne apellálhasson alioquin, hanem elsöbször plene et integre tégye le az apellálo fél az egy forintot [A.csemáton Hsz; SzékFt 27]. *1717/1792:* Ugy le köté magát Etzken Miklos Uram ezen Joakarattyáért Etzken Andras Uramnak, hogy ha valaha ezen felyel meg irt örökös Joszágai Szánto földei le mondásában Törvényt mozdittana, vagy haborittaná maga, vagy Posteritassa Etzken András Uramot, vagy Posteritássit; tehát exclusis omnibus Juridicis remediis Decretalis Columnian maradjon érette [Albis Hsz; BLev. 86 Transm.]. *1746/1792:* ha pediglen én vagy Posteritásom ebben[a] Törvént mozdittana, tehát exclusis omnibus Juridicis Remediis Decretalis Calumnian maradjon [Albis Hsz; BLev. 40. – [a]Az egyesség ügyében] * *~t visel. 1578:* mindenekben egyenleo theorwynt akarok wyselnem [DLt 202]. *1591:* az melj hazat eereokseget en atta(m) volt az eo kegme Attianak Benedekfi Peternek, ahoz az hazhoz melj nil feold volt aztis el foglalta volt az meg nevezet Benedekfi Peter … azt kivano(m) hogy eo kgme kj erezze kezebwl mert en kez vagiok teorwent viselnem hogy en az Nylat nem atta(m) [UszT] * *a ~ útja. 1671:* Mivel az leanzo meg maradt volna az ö Kovats Andrashoz valo kötelessegeb(en) de az legenj hagjta fel az leant, az leany törveny

uttja szerent citaltais az Partialisba s nem jüt odais Kovats Andras [SzJk 113]. *1792:* B. Dioszegi Josef Ur és L. B. Dioszegi Kristina Aszszony … a kolosvári Collegiumtol kölcsönözött adosságok hátra lévö Intressének le fizetésére nézve … ez a határozás lett, hogy mivel már a kért terminus el tölt, ha fogadásoknak önként eleget nem tejéndenek az el kezdett törvény utja tovább is folytattassék [Kv; SRE 281]. *1823:* MBándi Nemes Rátzkövi István Uram hatalmasul valami Törökbuzámot meg szedvén el is vitte Principálisom T. Dobollyi Sigmond Ur földiböl – ezen káromért a Tks V. Király Biro Ur … méltoztatott törvény uttyára utositani … nékem ez keservesen esett hogy perellyek véres verejtékemért [Mezöbánd MT; DobLev. V/1063 Blos Pintye fogadós panasza] * *a ~ útján. 1651:* Tot Andor az Damokos Ferencz Ur(am) eo ke(gyel)me Vdvaraban leveo inas malefactioba incurralvan, melliert eo ke(gyel)me meg temleczeztetne ugian teorueni uttian büntetetlen nem akara hadni [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1792:* Excellentiad ebbeli Differentiát az Exponens Ur, és Aszszonnyal fel talalhato leg jobb moddal ell igazitja, a melljnek orvoslását Törvény uttyán meg jovittani, az Exponensek ell nem mullatják [Kük.; JHb XIX/36]. *1806:* én nemis akarok senkivel is ellenkezni, hanem Törvény uttyán meg fogam mutatni az igazságomat [M.sáros KK; DE XXXVIII. 4]. *1876:* Kebli tanácsunk megfontolván hogy Törös János, ha Csonkáné sértve érezte magát, a törvény utján kellet volna elégtételt keresnie, nem pedig az uttczán békésen járót megtámadnia [M.bikal K; RAk 328] * *a ~ (vége) szakadta. 1562 u.:* az Bors Barnabás öröke … paraszt örökség … azt az örökséget kezemböl ki eresszsem az törvín vége szakadtáig [SzO IV, 15]. *1594 k.:* Az Vrünk Jobbagiat moskos Andrast az szek megh szabaditia az szena fwben miel hogy eo kaszalt most benne s eotet tiltottak kiis beleölle Jllien okon hogy az feold szine(n) eozwe gywtwe(n) az szenat teórwinj vege szakattaigh el ne hozza [UszT]. *1600:* Zent Martoni Boka Pal tiltotta wolt walami tanorokbol Felzeghi Marto(n)t, Gyeörgyet, es Janost, kapita(n) vram megh zabaditotta, teörweny weghe zakattara, eönne(n) karokra [UszT 15/205]. *1653:* Leonek pedig illjen modon kezessek teorueniek szakattáigh [Kv; CartTr II, 1013] * *folyik a ~. 1785:* Minthogy in anno 1785 die 7-ma Marty tisztelendö páter György úr gonoszul elveszett hosszúvasa és erdölölánca aránt folyván törvények, itiltetett volt, hogy az actornak bizonysági tegyék le az hütöt [Taploca Cs; RSzF 260] * *megnyeri a ~t. 1633:* mo(n)da Felej Gasparne, megh tudgja az záz eb, hogi megh mutato(m) mint niüvesölt megh az fazakam, en az edes megh holt Vrammal eggiöt, valtigh tacziolok hogi ha perel ne szitkozogjek mert ne(m) nieri megh az töruint, de eö semmit ne(m) gondolt velle [Mv; MvLt 290. 141a] * *rövid ~. 1560:* Igy Egienessedenek meg mj Eleóttwnk szabad Akarattyok szerint, mind az ket fel otth leüenn Ezer Magar Arany forint keótel alat … Hogy az mely fęl eszt mindenesteól fogua Auagy chyak valami Reszeben valami okbol Meg nem Akarna tartani, vagy nem tarthatna, es Meg nem adhatnà, valamj kepen … Az más fęlt az Reóuid teóruinire hihassa, Az orszag biraia Eleibe [Mv; JHbK XII. 7]. *1580:* Enek Az dolognak wrwke walo meg maradasaert my(n)d az ket fel wonek zaz forynt kötelet fel my elwtwnk wg mynt kwz byrak elwt hog ha walamelyk fel Ezt az vegezest meg haborgatnaya vag fel bontana az meg alo fel Az rwyd Twrenre (!) hyhasa erte az meg nem Alo felt [Légen K; JHbK XVI/23] * *súlyos ~. 1591 k.:* Ennekem terhes es sullyos torwenyem lótt volt [UszT]. *1596:* az bizonsag vthan zollok arrúl holott en nekem nehez es sulyos teorueniem lett volth az Actor megh zaloghlasaerth, most abbol zabadúlast varok de ozton az bizonsagh vallasa vtan ne legien keso lattasom lezen (!) [UszT 11/73]. *1598:* Ez volt vetsege az en p(ro)curatoro(m)nak … dolgho(m)nak chak nemely chikkelybe hitta(m) megh, holott az zek megh Itelte volt azt hogy az derek dologh vezteghen alljon addigh migh az teorueny keoz el valik … Az en p(ro)curatoro(m) ahoz ne(m) tartotta volt magath … Abban lett volt en neke(m) terhes es sulyos teóruenye(m) [UszT 13/42] * *tart a ~től. 1710:* Kolosváratt letiben az akkori unitárius püspököt, Konez Boldisárt hívatá, kérdvén tanácsot tőle, mit kellene cselekedni, holott neki nyilvánvaló igazsága vagyon, és ártatlan lévén, nem tarthat a törvénytöl [CsH 119] * *terhes ~ → súlyos ~.*

6. ítélet; sentință; Urteil, Judizium. *1557:* mykoron Christoff wram meg Jew thehat, az napthol fogwan, ezthen meg az napyg ha Jmreh wramal meg egenesethethnek Jo, ha hol nem, Jsmegh ezthen meg az massyk napon Jmreh wram mynd zolgaywal az mynt az elwt az therweny hoztha wolt hythekel Reya allhassanak es therwenyek helyen maragyon azon ket zaz forynt kewthel alat [Somlyó Sz; WLt]. *1569:* az w felsege jobagyanak Lazar Lwkacznak lopptak wolth keth wkreth el, mellyeth Kis demeteryben[a] talalth meg, es ebbenis Terwentis zolgalthathoth, deh ez w felsege jobagyanak az Terwen semmi keppen Nem theczeth [Görgény MT; BesztLt 71 G. Aknay Görgény vára prov. a beszt-i főbíróhoz. – [a]Később: Kisdemeter (BN)]. *1570:* Ez fel pereseknek keresetire Byro es Kyral biro vram Jllien Therwenth Teottek hogy mywel Zigartho Myhal es Janos deak Jdegen orzagba nem voltak hanc(m) ez orzagban es gyakraban az varoson laktak, hirekel volt az kertnek ely adasa, Nem Tyltotak sem kerestek ennye Idew alat mynt be hozzak Mind az ket fely Byzonsagy, Azert ely maratthak melleole Ez Thërwennyel az felperesek Nem elegettenek megh hanem az Thanaczra appellaltak [Kv; TJk III/2. 49]. *1592:* Hogy az Coloswary Emberrel, Minden rend bely Nem egieb zeken, hanem a' Coloswary Biro eleött perelhessen, s ha itth nem teteczik a' teorweny, Bezterczere, es onnat zebenbe appellalhasson [Kv; Diósyind. 16]. *1617:* Az Biro vram Polgar vraimmal egyete(m)be(n) pronuncialt Teorueniet eo kegmek … reuidealak [Mv; MvLt 290. 21a]. *1629:* más teorueny nem lehetne hanc(m) condescendaltatnj kewannya az A. p(ro)positiojat [Kv; TJk VII/3. 177]. *1647:* eö Kglmek az Birak Urok(na)k teórveniet helyb(en) hadgyák, eziak szinte(n) annibol meriorallìak (!) hogy keze el ne vagattassek, hanc(m) eziak feie uetessek [Kv; TJk VIII/4. 261]. *1701:* el vitte az viz az Gátot és ha … a Törvény ugy hoza talám még meg nem Szeginyedem ha szintén más huvá kelletik is csináltatnam [WassLt Apor István kezével]. *1715:* Szász városon az Tanács háznál illyen törvények Lőtt … de sem egyik sem másik nem effectualta az dolgot [Gyalmár H; BK ad nro 434 3 r jb vall.]. *1799:* régi Divisionális Leveleimet olyan bizadalmas, és Törvényes kérele(m)mel bátorkodam bé adni, hogy a Mlgs és Tekintetes Vrak bé adott Leveleimböl meg világosodván, hogy ezen Sessio egyenesen engemet íllett, minthogy én … a Bironak tökélletes meg győzödéseig keresetemet meg bizonyitottam … én a Törvénynek eleget tettem, azért most nékem ki adatni meg is kívánom [Ne; DobLev. IV/819 Szántó Sándor nyil.]. *1807:* az Ecclesia mind azt véghez vinni valamit a' Törvény és Igazság hoz magával, elnem mulattya [Msz; LLt Fasc. 74]. *1867:* Sogor Urék azt kivánnyák, hogy a miképp a törvény ki

mondotta a szerint a Joszág meg váltási árt fel veszik [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

Szk: *~e lesz. 1647:* az Actor humanis testimonys s intra doccallia (!) az feödheöz valo tulajdonsaga feleol s mind penigh szomszedsagarol, es annak utanna az feöldreöl valo igassagat el hitetuen annak utanna teöruenick leszen [Kv; TJk VIII/4. 226]. *1682:* ha az liquidaltatot debitum az Berki Ur(am) javaibol ki nem telnek az p(rac)tendens atiafiak iavaibol legien az satisfactio s az dificultasokatis tartoszek rectificalni s megis fizetni ha comprobalodik, ez dologh nem minket illet hanem perágálliak ot az hun annak illendö helie, s – Törvenick leszen [Kv; RDL I. 161] * *~ kéretik vkitől. 1797:* Az Uradalmi (: Dominalis :) Székekre tartoznak a) Azon Törvényes ügyek, a' mikor valakinek paraszt eselédje més ellen vét, és azért a' Földös Uraságtol Törvény kéretik [Mv; MbK XII. 113] * *~ kérettetik vkire. 1677:* A' Lampérti vám azoktol vétessék-meg csak, kik azon határra reá mennek; más falu határára pedig a' szekereseknek eleiben ne mennyenek; alioquin az ellen eselekedö Nemes ember evocaltassék: Ha pedig Jobbágya eselekedi, törvény kérettessék reája; és juxta poenam Articulorum büntettessék [AC 247] * *~nek elég tétetödik. 1776:* a' ... Magyar Bogátai határon lévö Commune Terrenumak Sohais az Possessorok között ... fel nem osztattattanak, és egyik-is a' maga ráta portioját fixe nem tudván, vagy többet vagy kevesebbet bir ... hogy azért kiki, a maga rátáját, Competentiáját meg tudhassa, birhassa, Colálhassa, 's a' p(rac)citált Törvénynek és a' közönseges igasságnak elég tétetödgyék [BSz; BetLt 7] * *~nek hirdetése. 1698:* ha ez után a Törveny(ne)k hirdetése után valaki ez ellen eselekednék derék pénz Usoráb(an) százra tiznél többet venne a derék Pénzt is el veszésse [UszLt IX. 76. 63 gub.] * *~nyel igazittatik. 1693:* Béldi Kelemen Uram az Eccla labas ház alat levö boltya és pinczeje iránt valo sok insolentiája et potentiaja felölis, hogy Gubernator Urunk ö Nga meg találtassek, és hogy törvennyel igazittassék mélto dolog(na)k itiltetet [Kv; SRE 15] * *~nyel megbüntet. 1578:* Ertyk aztis hogy it walo ember veot volna zamosfalwy feolden fwet, es a zinnel (!) el be vagta az Colosvary hatarra. co kegmet azert keryk biro vramat hogy ertekezzek rola ky chyodak azok kik igy zimboraltak az varas zabadsaga elle(n), es Teorwennyel megh bwntesse co kegme [Kv; TanJk V/3. 173a] * *~ pronunciáltatik. 1584:* Mikor ezenképpen az teorweni pronunciaitatot volna, mind az ket fell p(ro)curatora meg elegedet volna uelle es nem apellalta volna [Mv; BálLt 80]. *1677:* a' Vármegyéken és Székeken-is a' processus, a' Táblai processusokhoz accomodaltassék, ott-is ha kivánnák a' Causansok egyszer, ad literas, vagy ad humana testimonia ki-bocsáttassanak, második Székig, és ackor Törvény pronunciaitassék [AC 180] * *~ szolgáltatik vkire. 1571:* Vagyon az my kegelmes Vrunknak egy Jambor Jobagi Chychyo myhal chyarna falwan lakozo, kynek egy Iffyw fia chychyo peter az Banyay lw paztorokra valo bozzwsagbol az Magiar kekesy Hayos gergel lowat el vytte, mell chychyo petert az lw pazttor el erwen az k.tek varosaban megh tartoztatot mynt ollyan Embert, kynek k.etek teorwentis hagyot dolgaban es napot is mell' nap teorwen zolgaltassyk rea [Kövár Szt; BesztLt 3528 „Clemens Jspan et Francis(cus) Zalokj p(rac)fecti arcis Keowar" a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz] * *~t ad. 1591:* Im erte(m) mit mondaz de en teneked azert ne(m) atta(m) teorwent hogy azt mondad szeme(m)be(n) hogy en teneked birád nem vagiok te en rayta(m) semmit nem adczy [UszT] * *~t kaphat. 1766:* Az ö kegyelme ... más Törvényt nem kaphat, hanem az mely nékem favéál [Torda; TJkT V. 313] * *~t kér. 1592:* wgyan az tayba atta wala az J. Egy foldes hordomot el, mikor Ezeomben vettem wolna hogy el atta(m) menek biro wramhoz, warosnak biraiahoz, kerek torwent tolle haromzeor megh tyltam hogj el ne adhassa [UszT]. *1600:* Az almabanis ette(m) walami keweset, de en semmi kart ne(m) teötte(m), kirol teörwent kér maganak [UszT 15/25] * *~t kéret. 1757:* Kornis Ferencz Ur cö Nsga ... kéret Törvént ... à Msgos Asszony ... Szent Margitai Potentiarius Jobbágjira Filep Isztratyira es Szusz Onuljra [BSz; Ks 17/LXXXIV. 2] * *~t kiad. 1585:* Az törwent hogy ky attak fyzette(m) d. 12 [Kv; Szám. 3/XXII. 60]. * *~t kíván. 1579:* mind az ket fel teorwent kewant teorwentcol pedig senkit nem ohat co kegmek vegeztek co kegmek hogy Byro vra(m) e dolgot wegie eleibe tanachawal es teorweny zerent a' ket fel keözöt Mennye(n) wegbe a dologh [Kv; TanJk V/3. 182b] * *~t követ. 1606:* Ezert hittam Kmetek Eleiben az al pereseöketh hogy az el mult 1605 eztendeöben Zent miklos nap tauat valamire walo gondolatokban Jöttek hazamhoz az teöruent köuettywk ket eökrömet uiuek el [UszT 20/261] * *~t mond. 1569:* hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyralj Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltewl es az kyraly Tablayarol ky halaztottak wolt Gywlay Myhaly Eleyben hogy az Tabla Terhewel meg lassa, es Terwynt Mongyon Nekyk [Diós K; HJbK XLIV/13]. *1599:* Myerthhogy az birak vraim megh teorwent nem pronuncialtanak Tetczjk azert hogy az biraknak teorwent kel mondaniok Annak vtanna megh lattyak co kgmek ... ha p(er) torturam examinaltathatike awagy ne(m) [Kv; TJk VI/1. 335]. *1704:* De azzal törvényt nem mondottak, sem magukat jövendö törvényéböl annak azzal nem excludálták [WIN I. 142] * *~t pronunciál. 1573:* biro vram ... varas kepeben egi p(ro)curatoral hywassa teorwenre Eotthues Andrast az hatarba Idegen Embernek ely adot feoldert, es co k. p(ro)nunciallion tërwent feleole [Kv; TanJk V/3. 82a]. *1593:* 4 Aprilis Mikor ezen leanzora teorwent p(ro)nuncialnak vala Attúnk az biraknak f – d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 168–9]. *1612:* Hagiúk es Serio parancziolliúkis Kgteknek, ha hul ... Buzas Janost ... Cum súis Complicibús ... fel talhattyak, mindgyarast megh fogyatok, es az Exponensnek hatalmasul el veott jowayt restituaitassatok magokra pedig mint gonoz teueokre, teoruent pronúncialliatok, es azt vgya(n) Exequalliatokis [Kv; PLPr 47] * *~t pronunciálhat. 1752:* Volte mind az Actorca (!) mind az Incta Parsnak Inquisitoria Relatoriája a' mellyekböl Torvent Pronunciálhattanak volna; de az Birák csak magok ductusokbol itiltek Communis Inqvisitiot? [Dob.; MvRK vk] * *~t szollicitál vkire. 1781:* Azért méltó praetensiöm volt; énpenig szolga lévén nem solicitálhattam törvényt rá, hogy megitélhessék, hanem ez gazdát illetett és ennyi idötöl fogva való eröltetésemre el kellett volna láttatni [Árkos Hsz; RSzF 272] * *~t vár. 1590 k.:* Ezre az Kemed zekiteöl teöruent warok [UszT]. *1646:* az fogolj Leani Gal Kata ... bizonsagra sem keredzik ki, hanem czak töruent uar nylua(n), hogy restituallja minden ellopott marhaiat [Kv; TJk VIII/4. 119]. *1807:* tessek Ötsém Uraimek Örkét, Szindet, Szurdukot Oklost adaequaltatván a részünket tösként kiadni belölle hogy ne vexalyuk perrel egy mást, de ugy látom hogy hijjában requiralom én atyafisagoson Otsem Uraimekot mert Ötsem Uraimek tsak hogy vexaltassék es az ág semmit önként ki nem adnok Törvényt várnak mindenre [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.] * *birák ~e.*

1573: Az birak teorwenye Ez hogi Az myt be hoznak az Tarsasag[a] feleol az Byzonsagok arrol az teorweny galt meg Mentette [Kv; TJk III/3. 122. – [a]Gal Vince és Roka Leorinch kereskedésre való egybeállása] * *igazságos ~. 1671:* a' Szász Nation lévő atyánkfiai között ha kik perlekedni kénszerittetnek, a' continuus usus municipale jussok és Privilegiumok szerént, kinek kinek indifferenter minden hellyekben igasságos törvént kötelesek legyenek minden tovább való halogatás nélkül ki-szolgáltatni [CC 51]. *1792:* az igazságos törvén(n)yel bőven revántsolja [Bezdéd SzD; BálLt I] * *jó ~. 1663:* Ha, Uram, én azt úgy lenni hittem volna is, Cob uram jóakaratjában, ide adott ordinentiájában nem bíztam volna, bizony addig, míg satisfactiommal azon ember dolgát az jó törvény szerént el nem végeztem volna, el nem mentem volna, de fiat voluntas Dei [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *külső ~. 1628:* az mi Jobbagink az ki benne lakot, az en Erdeomot, zantofeoldemet elte, en hatalmom alat uolt, az en Jobbagim semmi potentian ninchenek, mert az az Jobbagyis en zamomra volt s vagio(n) mostis az ki benne lakik, es igi az kwlseo teorueny in vigore maradhat [Torda; TLt 3. I/1] * *nehéz ~. 1614:* ennekem akkori Bjrak Uraim nehez es sullyos törúent pronuntialtanak vala [Kv; RDL I. 8] * *püspök uram ~e. 1610:* engemet az Azzony ... el kildot meg tudni, hogy ha az Pwspeok Vram teöruenye szerent el oztozotte Chiki Simon fiatol Menyeteöl awagy nem [UszT 20/224 Miklos Georgy vall.] * *súlyos ~ → nehéz ~* * *számadás ~e. 1770:* Deliberatum. Mance lévén az dolog, ez okáért nem bocsássa a számadás törvénye appellátióba [M.hermány U; RSzF 206] * *szék ~e. 1591:* Az felliel megh newezett buzat ez Zeknek teóruénje zerint megh kertem tizt pechetiwel es megh ne(m) atta azert hittam teorúenyhez [UszT] * *tábla ~e. 1565:* Ha valamely fel, ez Napra rea nem menne ez dolognak Rendi tartasa zerint valo vegezesre had, es feyedelem dolga, ky vetetwen beleolle, az feel, az masik feel ellen, harom zaz forinton maraggyon Tabla Teorwenye zerint, kett reze feyedeleme, harmadik az perese [Kv; BesztLt 42] * *terhes ~. 1560:* De miert hogy az my prokatorunk Rea nem vigyazot volt az dologra az ew felsege tablaya hogy yelen nem voltunk nekwnk terhes teruent tewt volt [Kv; SLt ST. 6].

Sz. *1602:* Nem tudom en ha fordule semmys vizza benne vagy nem, chak hogy az en Atyamfiay en ream ne nehezteljenek, Az Teorweny hizem igassagh [Kv; RDL I. 73].

7. jogtudomány; ştiinţe juridice, drept; Rechtswissenschaft. *1584:* eö az teörwenyhezis keweset tudna [Gyalu K; Báthory, ErdLev. 217]. *1752:* Henteren tsudálkozom hogj az törvényhez nem tudna hiszem ő juratus procurator [WLt Vesselényi István fel.-hez]. *1758:* A jószág Aczél uram kezénél maradott volt ugyan, de minthogy ökegyelme nem sokat tudott a törvényhez, amellett az az politicus Diószegi Mihály is Váradi Zsigmondné mellé csapván magát is, ki is, Pápainak vérsége lévén, a fürédi jószágban succedált, de úgy, hogy Aczélt contentálni kellett volna [RettE 71–2]. *1764:* Ö szegény nem sokat ügyelt reájok, mivel nekie csak a törvényre vagy annak correctiójára (ha nem destructiójára) volt gondja [RettE 178].

8. (erkölcsi/vallásos) norma/szabály; normă, regulă (morală/religioasă); (moralische/religiöse) Norm/Regel. *1628:* Ezekert az okokert az Isten szerent valo törvenjtól es z. zektol zabadulast varok tölle[a] [SzJk 20. – [a]Az asszony a férjétől]. *1662:* Assecurálna is mindeneket, hogy senki ellen az hazában ellenségesképpen menni nem akarna, azokon kívül, ha kik magokat fegyverrel opponálnák, avagy öneki ártásokra igyekeznének, melly cásusban, igyben mind Isten, mind emberek törvénye az igaz defensát, oltalmat megengednék | A szentírásban a jó törvényekben jövevén és tudatlan magistrátus vak magistrátus, üdvözítőnk igaz szava szerént a vak vezetvén a vakot, mindketten verembe esnek [SKr 640, 690]. *1665:* csak az életem hija már, csak törvény szerént legyen, becsületemnél nem drágább; az is sokszori erős hittel való esküvésével, magamnak, vérségimnek tött fogadása ezzel tetéződék [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* az ő szent felsege törvenit, s, az termezet regulait, ki ki maga előtt viselven ... keeseg kül szent lelke attol, ugi igazgattja, s, vezerli az ötet felőket, hogi ... mind a zokot, az felseges Ist(e)n iovara agia az embernek [Ks Komis Gáspár kezével]. *1710 k.:* Te tudod, mennyit gyötrődöm én az én lelkemben ennek a népnek és az én hazámnak sok bűnén és sok romlásain, a törvény, igazság, szabadság, békesség elfordításain, a szegény nép rontásán, sanyargatásain [BIm. 1016]. *1743/1747:* Vass Ádám Uram ... öszve káromlá Ördög Szántson a' Lelkeden, s baszom a' Lelkedet: nem tudod a' Törvént [Császári SzD; WassLt St. Ladanyi de Szerents (35) servus aulicus vall.]. *1763:* Uram! ha az emberek törvénye szerint ily keményen büntettetem, menyivel érdemlek nagyobbat a Te törvényed szerint, de bocsásd meg énnekem én Istenem! [RettE 159].

Szk: *atyafiság ~e. 1747:* Bátyánk Miklós ... fáért menvén az erdőre négj jó okörrel szánnal, lanczal, fejszével kötő fejszevel és két veka buzaval hogj azzal fát vegjen, I(ste)n s, Atyafiság törvénye ellen elabalt [Torda; TJkT III. 124] * *igazságos ~. 1710 k.:* A politiában éntőlem sok esztendők alatt véghezvitt keserves, éjjeli, nappali, fizetetlen fáradságomnak bérét, jutalmát mikor kérem vala, a király azt igazságnak találván, a magáéból megadatni és egyéb dolgaimról is társaimnak parancsol vala, de nékem az is semmit sem használ vala, mehettem-é egy igazságos törvénybe közöttök? [BIm 993]. * *igaz ~. 1664:* kerem Nagodat ... mint Keresztien Ur igaz törveny szerint Cselekegiek [Sebesvár K; Utl] * *Isten és emberek ~e. 1697:* megkivánom a' Jure hogy az ő egynihany rendbeli Isten s Emberek Törvenye ellen valo cselekedetiert; a' minemű halalt fog erdemleni ollyan halallal büntetődgyek [Dés; Jk 255a]. *1745:* az J ... midőn kérettem volna kézben édes Léánját Ersókot, Székelj János desertáját; azért hogj ő nem gondolván I(ste)n és emberek Törvényivel, és Házassági kötelességivel, magához idegeneket admittalt, nős paráznaságban elegyitvén magát, Kgld kézben nem adta [Torda; TJkT II. 31]. *1765:* gr. Haller Pált is a Fehér vármegyei főispánságból <jubiálták>. Ez bizony derék úriember volna, de micsoda, nyilván Isten s emberek törvénye ellen való életet él Kemény Gergelynével, minden ember tudja [RettE 193] * *Isten és haza ~e. 1736:* Az Incta ... Más betsülletes Gazda-embereket I(ste)n és a Nms Haza Törvénye ellen magához alliniált, ugy annyira, hogy egynémellyek Feleségeket majd halálra verték a Divortiata Incta miá [Dés; Jk 202b]. *1745:* (Az alperes) I(ste)n és Haza Törvényiről elfelejtkezvén, sok emberséges emberek Házát maga parázna életével meg zavarta, feleségeket magához hóditván, és még ma is ezen tselekedetit gyakorlani meg nem szünik [Torda; TJkT II. 67]. *1765:* az édes Annyát ... Székelly Elek eo kgylme meg betsülli, soha se egyszer se mászszor tsak leg küssebbenis meg nem szomorittya, annál-is inkább vgy mind ennekelőtte Isten s haza Törvénye ellen való szitkokkal s motskokkal nem gazollya s nem káromollya [Torda; Pk 2] * *Isten (é)s természet(nek) ~e. 1661:* mi is mindazokat el fogjuk magunk és híveink oltalmában követ-

ni, valamiket Isten s az természetnek törvénye is megenged [KemIr. 349]. *1710 k.:* Hogy-hogy kell már Szász Jánosnétól hüte, az Isten és természet törvénye ellen való dolgot kívánni? [BÖn. 953]. *1780:* mind ezekből Méltoztatik Natságtak böltsen által látni, mely helytelen és Isten s természet törvénye ellen való dolog lenne, ha el rekesztetnénk igaz kérésünktöl [Torockó; TLev. 9/17] * *istenes ~. 1679:* Azt kivano(m) bizonits (!) meg az mit Borzasi Peterne felesegem ellen mondottal hogy kurvasagatt lattad volna mellyet ha meg ne(m) bizonyithatnal, és felesegemre nem rakhattnal, azt kivano(m) ha az Istenes teörvenis hozza, hogy az mi büntetese lehetne ország törvenye szerint azon convincaltassal [SzJk 142]. *1682:* az Incta illyen dolognak ram valo kialtasaert az Istenes Törveny szerent büntetödgyek [Dés; Jk]. *1699:* böcsületemet eltemető mocskos szokkal diffamalt es mortifikalt eö kgme ... meg kivano(m) a' Jure ex Juris ezen böcsületemet eltemető illetlen nyelve adassek törveny szerint oda az hova az Istenes Törvény itili [Dés; Jk 299b] * *Mózes ~ei. 1823–1830:* Megtelepedvén Göttingában, a leckék hallgatásához kezdettünk; és amint az öreg grófnak is megírtam, hallgattam Ecclesiastica Historicát, Exegézist, Dogmatum Historiát, Moralis Theologiát, a Mózes törvényeinek históriai és filozófiai magyarázatját, Oeconomiát [FogE 228] * *szent ~. 1592:* az keosseget eo kegmek Inchek az zwbeol valo keonicorgesre, hogi Jsten eo felsege tamazzon oli Jambor beolch tanitott, ki az eo tiztessegenek otalmazasara, es zent teoruenek hirdetesere elegedendeo legien, es melto [Kv; TanJk I/1. 194] * *természet ~e. 1792:* már akik régen fogtak azokat abbol ki nem vethetni, az Uratis azon helyből mellyet régen fel fogott s magának bé kerített ugy engemetis azon helytöl el rekesztení ... még se Haza se pedig Természet Törvénye azt nem engedi hogy engem abbol valaki ki vethessen [Asszonynépe AF; DobLev. IV/694] * *(Úr)isten(nek) ~e. 1570:* Hizwk hogy tw knel nilwan wagion hogy my attiwk az mi Leaniunkatt chereni borbara assontt az witezleo sido georgnek siten teorwenie zerintt orok hazas tarsawl [Balázsfva[a]; BesztLt 104 Casparus Chereni comes com. Tordensis Zeheoch (!) Gaspar beszt-i bíróhoz. – [a]Később: A.balázsfva (BN)]. *1606:* Swkcösd Miklos vram ... mikor hazassagra Isten töruenie szerent atta volna magat, szwkwlt szegien Arúa leúc(n) ne(m) leúc(n) mihoz niolni, azon Neuezeot Jozagra ... kenzerittetöt vennj f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. *1625:* Az J. halalos betegsegeben eskvuesel fogatta hogi lassak hozza es ha megi Jogvlj engeömöt Jstennek töruenje szerent el ueszen [UszT 25]. *1678/1683:* Batori Gabor ... az maga letött hitirül megh nem emlekezven, sem az Is(ten)nek törvenit elötte nem viselven, sok keppen conditioit megh szegenven (!) az szegeni haza fiait sok keppen törventelenül niomorgotvan, felette Istentelen dolgok cselekedetiben, rendkűl valo faitalansagokra fokadot [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1795:* bátorit es biztat azon édes reménség hogy egy édes jozanon és az Ur Isten Törvénye szerint gondolkodo jo szivű Anya, akármenyit vétett volna is egyetlen egye de mégis ... egyetlen egyének mind világi mind pedig jövendő boldogságát az Ur Isten Törvénye 's parantsolatja szerint munkálodni tellyes tehetsége szerint legfőbb kötelességének tartya a' világi kötelességei között [Mv; IB. ifj. gr. I. Bethlen Sámuel lev.] * *világ ~e. 1669:* Az kik az Istennek az parancsolatyával sem ez világ törvenyével semmit sem gondolva(n) azon Isten ellen valo rut Szitkoknak nemeivel, eordőgh ad<ta> teremptette es ezekhez hasonlo töb Isten ellen valo k<á>romkodó szitkokkal szitkozodnak homaly nélkűl meg<bi>zonyossodván az ollyanok halallal büntetessenek az Art<iculus> szerént [Dés; Jk].

9. szokás, megegyezés; obicei, înțelegere; Sitte, Gewohnheit, Übereinstimmung. *1671:* Az Killyeicknek ollyan törvények vagyon, hogy az hajnalt nappalhoz ertik [HSzj *falu-tilalmasa* al.].

10. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ben megáll* érvényes; valabil, care este în conformitate cu legea; gültig. *1756:* Csia Mihályné a' Kökösi Joszágát az Urának Csia Mihálynak testálta, melly testamentuma a' Törvénybe nem állott meg hanem a' Joszág viszsza ment az Atyafiakra [Kökös Hsz; Kp 199 Catharina Tusnadi cons. Sam. Sigmond pp (60) vall.]. *1807:* Hogy pedig Esketésével es simplex Testimoniumával azon fenn emlegetett Testamentumnak valoságat meg akarja állittani, azis a Törvényben meg nem álhat [Rákos Asz; Borb. II] * *~be való* tanúnak való; a corespunde ca martor; als Zeuge geeignet. *1617:* Elegge hallotta(m) hogi antalfi tamasne <zitta> anta<lf>i matiast hogi nem zekhazba ualo nem toruenibe ualo ki kellene onnat uznj [Kobátfva U; Pf] * *~be vehető* tanúnak való; a corespunde ca martor, als Zeuge geeignet. *1617:* 10. testis Kedei Mihaline Kata, kobatfalui jurata. Zajabol hallottam Antalfi Tamasnenak, hogi igi zolt: nem tóruenibe veheto ember ez az Antalfi Matias, mert hamis, Istentelen ember vagi te Antalfi Matias [Kobátfva U; Pf Fr. Benczc de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fej-hez] * *~hez indit* perbe fog; a intenta cuiva un proces, a da pe cineva în judecată, jemandem den Prozeß machen. *1604:* nagilakj Janos Törwinhez Jndittota wala medeseri mihalt buzat Keres wala rajta tizen öt kewe hejan 18 kalongiat, Jsmet ket ökret [UszT 18/165 Antal Lukaczj körispataki vall.] * *~ kívül* törvénytelenül; nelegitim, fără îndeplinirea formelor legale; ungesetzlich. *1640:* Michaél Szekj ... felesegevel kivel mosta(n) elne, aualis törveny kivől keölt öszve [SzJk 52] * *a ~ kormányzói* a bírók; corpul judecătorese; die Richter. *1710 k.:* A bírák a törvényt és igazságot, úgy a bűnt és hamisságot pénz, jutalom, ajándékért egyaránt széltében adják vala, mint a kalmár az árut a piacon, a prókátorok és a törvény kormányzói a törvényt a sok mesterséges exceptiók, halogatások, ceremóniákkal, stílus és formulákkal merő epévé, méreggé és az igazságnak gyümölcsét ürömmé, bürökké változtaták ebben a nemzetségben [BIm. 1042] * *~nyel cselekszik* per útján intéz vmit; a rezolva ceva pe cale judiciară; etwas auf dem Gerichtsweg erledigen. *1558:* Mywel hogy kyralne azzon ew felsege az Thwry gewrgh panassayert fogsagayerth az Warosra haraggyat wethette, ees az ew felsege Melthosagayerth, Theorwennyel akar ew felsege chelekedny [Kv; TanJk V/1. 47] * *~nyel jár* törvényesen jár el; a proceda (în mod) legal; (etwas) auf legalem Wege (erledigen). *1604:* feleletwnket ne(m) a' vegre irattuk megh hogy az Alperes faluk massat vennek, mint illyen hatalmaskodas dolgaba, hane(m) hogy okot adgyanak es marhainkat megh adgjak, mert ha valami igasságokat remellettek az my ... zallas helynkhez, ne(m) kellett uolna eyel hatalmasul az mw marhankra mennyk, hane(m) teoruenyel kellet uolna jarnik [UszT 18/59] * *a ~ szolgáltatása* bíráskodás; jurisdicție; Rechtsprechung. *1586:* Teeczet ezis eo kgmeknek hogy az Scholabely tanitaisis, Cassalna Az Iffiusagh es feokeppen a' gyermekek kiken hamar fogh az pestis legienek Attiok hazoknal, Azonkeppen az teorwennek zolgaltatasais teczenek eö kgmeknek hogy haladekba lenne egy Ideigh [Kv; TanJk I/1. 34]. *1677:* Ez fellyeb meg-irt Inhibitiorol pedig végeztetet ez-is; hogy a'

mely peres Táblán jelen vagyon, avagy in loco Sedis Judiciariae a' Törvény Szolgáltatásakor, a' peressé ellen nem szól, avagy Procuratora által nem felel, peressét fárasztani akarván, de azért ő mással perel, avagy ha nem perel-is, az ollyan Inhibitióval ne élhessen [AC 178–9] * *~t áll* tanúskodik; a depune mărturie, a fi martor; bezeugen. *1570:* Sofia azzon nehay Josa Deakne, Ezt vallya hogy Eois kezes volt More Ambrwzert feyerwary Byrotwl mykor ky kertek az foksagbol aztis Mongia hogy Morę Ambrws kerte az feleseget hogy megh Ne fogtassa otth hanem haza Jeoienek koloswarra es Jth Theorwent al neky Eois kerte az Theob kezesekel egetembe de semmy keppen Nem akartha [Kv; TJk III/2. 93]. *1583:* hallotta(m) ezt Igiarto Georg feleól hogy azt monta volna, hogj az Zorosban talalna Igiarto Janosnet tahat az Sarban kewerne, Monta erre az vra Igiarto Janos, No, vgmond ha Igiarto Georgi ezt meg chelekezy tehat verd bele az kest, en eleg teorwent Allok eretted [Kv; TJk IV/1. 137]. *1649:* nem volt az Elöt Gondod Ra hogj prokatort kerestel volna Most Jmmar kiső, hanem Csak alj törvīnt mert el nem bocztatunk [Kv; RDL I. 135 Dögh Mezej falus biro vall.]. *1684:* ha ellene mond, hogy törvény nélkül nem engedi az panaszt, hanem meglättatja, tartózzék az panaszló fél is akarni, rendin levő ember légyen törvényt állani [Dés; DFaz 14]. *1752:* hallottam az Birák elöt ezt mondani Boda Mihájtul Furu Péternek, hogj ő Törvinjt nem ál Furu Györnének, hanem Tekts Ispán Uram eleiben fogja a Törwinyt mivel Tisztletes Madarasi Ur(am) is az egjhaz fit reá küldötte Furu Györnére, hogj az Tehenincк az Tejit vigje visza, még ez alol sem tisztult-ki [Diósad Sz; Ks Kis Márton jun. (36) ns vall.] * *~t állat* tanúként beidéz; a cita pe cineva ca martor; als Zeugen vorladen. *1590:* ha mikor feyedelmewnk itt ben lenne, vagy orzag Gywlése volna, akkor ha my factum esnék zolgaymtol vagy en maga(m)tol Minthogy akkor enis chak mint egy zálloywl lennek itt az varasba, ha teollewnk valami violentia lenne, vdwari mód zerint teorwent allok, es zolgaymmalis teorwent allatok, mint egyeb varasokbannis feyedelem ott leteben zokott lenny [Kv; TanJk I/1. 131a Zentpaly Janos vall.]. *1593:* Leottenek kezesek Somogy Pozto Metheo Georgy deakert … feo kezes Lengielyffalwy Domokos Peter p(ro) f. 200 … Ea cond(it)ione hogy az teorwenyre eleo tartozzek Pozto meteo giergy deakot allatnj mikor Capitany vra(m) teorwent hagy [UszT 10/90] * *~t itél vkinek* vki javára ítélkezik; a pronunța în favoarea cuiva; jm zugunsten (ver)urteilen. *1668:* Az Pal Georg Mihalj louat az Ambrus Iles loua melöl az paytaböl ki lopa, akoris ketten keszek valank ra eskönj, Jstuan deak nem ittile nekwnk az toruent [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30 Illes Ferencz Kazon Vjfalui pp (40) vall.] * *~t kér* (igaz) ítéletet vár; a aștepta o sentință (justă); auf wahre Urteil/Rechtsprechung warten. *1580 u.:* Mint feleolis meg Irattam Illyen Igassagom vagion hozzaja. de te Idegeni vagy ahoz az Eröksighez ha tagadod ki fogok az mi lehett ezekben bizonitok az mellet teorvintis kerek Magamnak hogy illyen werre illett engemett az mint meg Mondottam Tudomant Tezek [Szentkirály U; UszT]. *1590 k.:* Az mint megh mondottam bizonitok, az mellet teöruenytis kerek magamnak, Tudomant tezek keseö ne legen [UszT]. *1606:* az A. teöruc(n)t kęr tīzt tartojanak Sos Peternek [UszT 20/18]. *1667:* eszekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan, mindgiárast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek [Asz; Borb. I] * *~t kéret* (igaz) ítéletet vár; a aștepta o sentință (justă); auf wahre Urteil/Rechtsprechung warten. *1602:* monda nekem az Biro, Most fekete Istua(n) teórúent kerete teóllem Jere lassuk mezen velle … Azon egy kis vartatúa el Jndula [UszT 16/21 Joannes Magiari de Farkaslaka vall.] * *~t kíván* perbe indul; a porni/introduce o acțiune judiciară; einen Prozeß anhängen. *1590:* Immar most semmikeppen Bor(nem)izat bekesegre Varosul Nem Inthettek, hane(m) a' teorwent kewannia Az theorweny latas pénig es arra rendeleo (!) polgarok valaztasa myert ighen teowiskes, es vnji elle(n) lattatik lenny [Kv; TanJk I/1. 142] * *~t lát (vkire)* ítélkezik (vki felett); a judeca (pe cineva); (ver)urteilen. *1590:* Ebben a' Biro teórwent nem lata hane(m) Ide Kegtek elejbe az Vice kiral' Birak elejbe bochata [UszT]. *1619:* Mi Leszai Gaspar Urunk eö Flge Fogaras Varaban es Videken levő Udvarbiraia es Gondviseleoje Adgiuk emlekezetere mindenecknek az kiknek illik hogy in Anno 1619 Szent Mihaly Arch-angial nap tayban, az videknek regi szokasa szerint az tizenket Boyerokkal teoruent latni le wltwnk volna Jeövenek mi eleönkben, ez vitezlő Reczei Boyer Peter es az eöcze Boyer Jonasko [Fog.; Szád.]. *1710:* Törvényt sem látának rája, mert mivel hamis költött dolog vala ellene, nem akarák Teleki s Mikes hogy evocálassék, nem lévén semmi törvényes bizonyság ellene [CsH 181] * *~t láttat vkire* ítélkezik vki felett; a judeca pe cineva; (ver)urteilen. *1570:* Feleky Janos Kenez fely peres Byzonsagy, Balinth Thywadar alperes ellen … Zwgoryan Esthwan, hity zerent vallya hogy … kwlte volt Eoteth Thywadar Balint hazahoz hogy Lowat ely hoznaia az adoert hogi megh nem akarya volt adny, Es eo hogy ely akarya hozny, Rwth wndok zyttkokal Jllet (!) volt eotet, Es mynd az kenez hazaiglan vtanna Megien, otth az kenezel is kezd Erössen fedeodny, zytkozodny vegre hogy ely nem kezdy zenwedhetnj az Kenez, Akar Theorwent latatny rea [Kv; TJk III/2. 9–10]. *1668:* (A hadnagy) Asztalnál Rezegh korább(an) törvényt lattatott ream s mégh büntetet száz 96 pinz arra borral, es puskamat fegyvéremet azert vittek el s mostis oda vagyo(n) [Szúv; Born. XXXIX. 5]. *1759/1772:* (Az) elvett ökrokotis … maga Kozák Gábor valtotta ki Titt. Mosa Uramtól nyoltz forintokkal és negy sustakkal, hogy oda ne veszszenek marhaji, latván hogy Mosa uram Törvenyt sem akar lattatni reájok, hanem tsak simpliciter vész oda [Mányik SzD; DobLev. II/435. 35–6 Krisán Gavrilla (42) vall.] * *~t szolgáltat* **a.** biráskodik; a judeca; Recht sprechen. *1573:* Adam Thamas, hity vtan vallia … Mondanak Az Thanachba hogi meg kely varny az lewelnek ky Teleset, es az vtan teorwent es Igaztetelt zolgaltatnak [Kv; TJk III/3. 101]. *1592:* Bathory Christoph Adiudicatiaia, minemw Articulusokkal zolgaltassak ith a' teorwent a' Birak [Kv; DiósyInd 40]. *1639:* eö kegje(l)me uagj comparealk auagj nem N(agys)agod, Director uram Sarosi Janos instantiaiara teorucnt szolgaltat [BLt 3]. *1677:* a' Birák törvényt szolgáltatván ad instantiam partis querulantis a' Fejedelmek brachium regalét adgyanak [AC 184] – **b.** ítélkezik, ítéletet hoz; a da sentință; (ver)urteilen. *1607:* az Nagos Alia Farkasne azzoniomat Naffy Margit azzont … Niolczad napra ok adasra az Nagd tablaiara, Nagd eleyben Euocalok, es meg mondok hogy vagy lezen eö Jelen, vagy nem lezen, de az ielen leweö felnek Nagd teörvynt zolgaltatt [Kisfalud MT; Ks NN. 25]. *1677:* szegényneck, boldognak, személy válogatás nélkül, igaz törvényt szolgáltat, a' sententiaknak executiojokat nem imperiállya [AC 32] * *~t szolgáltathat* biráskodhat; a putea judeca; Recht sprechen können. *1579:* Myerthogy kyralyne Azzony, es kyraly Kyraly Jdejeben wgya(n) megh wolt paranchyolua, hogy az mely Jozagok az megh holt kendy ferenchne wolthanak arrol az tabla

teorwe(n)t ne zolgaltathat, mely vsus ez Jdeigh megh obs(er)ualtatot, hadgiuk azert hogy kegytek affele Causat mostis eleo Ne wegye(n) [SLt Z. 2 fej.] * *~t tehet* **a.** bíráskodhat; a putea judeca; Recht sprechen können. *1597:* az ne(m) lehet hogy eó maga dolgaba teorue(n)t tehesse(n) ember [UszT 12/1]. *1704:* adjanak oly exmissiót, hogy ezeknek megvilágosításáraonnanfeljülhozathassondocumentumokat, mert addig meritumhoz nem szólhat és <a> bírák is törvényt nem tehetnek [WIN I, 163] – **b.** ítéletet hozhat; a putea da sentință; (ver)urteilen können. *1592:* Az Caussa penig Akar Criminalis legyen, akar Aprolek egieb dologrol, De a' Coloswary Biro zabadon teörwent tehessen feleöllcők [Kv; DiósyInd. 27]. *1608:* Mivelhogy Giulaj Györgyné ellen az bizonságok sorot hoznak, de nyilvánvaló látást senki nem tud, sem látott, melyre nézve bíró uram propositiójára tehetnénk törvénth [Gyf; GyfJk 241]. *1666:* Eo Nsga effelől valo informatiojert Kgdnek iratot vala, semmit az olta az Brassaiak(na)k nem resolvaltunk, akkoris penigh tsak azt iráta ő Naga, hogy Fel Pőresnek törvent nem tehet, hanem várja elöb Kgd informatiojat felölle; ez az dologh semmit sem progredialt az olta, tsak abban vagjon [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter kezével] * *~t tesz* **a.** bíráskodik; a judeca; Recht sprechen. *1566/1571:* my (!) biro es polgar vraimal eozwe teotteonk teorwent [Dés/Székelyvásárhely[a]; SLt XY. 24. – [a]Később: Mv]. *1677:* Nyári ház ... alól és fellyül meg padlot kötéses oszlopokon álló egy tornácz, melyből nyílik a nyári házra (: holott törvénytis szoktak tenni :) ... egy fél szer ajtó [Madaras Cs; CsVh 51]. *1780:* lejövén a gubernátor úr Bécsből, olyan ordert hozott volt, hogy ezekre a haszontalan vármegye tábláira az ordinarius assessorok ... bejárjanak közikbe mind törvényt tenni, mind pedig ad publica negotia tractanda [RettE 409]. *1843:* Én magam nem voltam jelen, hanem hallottam, hogy több emberek kimentek s protestáltak, hogy addig ott erdőmagot ne vessenek, amég törvényt nem tesznek azon dolog iránt [VKp 108]. – **b.** ítéletet hoz; a da sentință; (ver)urteilen. *1550:* Az mint iste(n) Tudnwnk ada Mi ille(n) toruint Tónk koztok [Nagymon Sz; BesztLt 2]. *1568:* Megh Byzonythattywk my azt hogy myhal akarattyabwl fogtak megh az Bankath merth az my gazdankys mongya walahogy sokan twggyak azt, azwtan My ys Janos czygannak tegywk (!) terwynt es Dya zerynt walo hatalmon Meg kel maraztany f 40 [Bongárt BN; BesztLt 63 Lucas Pysteky de Bongarth a beszt-i bíróhoz]. *1641:* Az dologh azert igy leuen hvseghtek(ne)k hadgiuk kegielmesen, es paranczolliukis serio, ez leuelvnköt latuan, ez Exponensek, es Josika (!) Keöszt, az fellivl emlitőt Joszagh allapothia felől I(ste)n s az igazsagh szerent tegien törvent [JHb XXXVIII. 40 fej.]. *1736:* En pedig kivánván ez alkolmatossággalis telljes igyekezettel az Aszszony betsülletít manutencalni, nem adtam egyeb resolutiot hanem hogj fél pőrösnek törvényt nem lehet tenni [ApLt 2]. – **c.** vall; a mărturisi, a face o depoziție (în fața unei instanțe); ein Geständnis ablegen. *1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzionom prokator altal ezt felele ... holot my magunkis Jelen voltwnk hirunknelkwl minket kérdetlen az my zolgankat meg nem foghattatok volna teottętek volna hirre ha kinek ez en zolgam myt vetett en teorwent teottem volna feleolle [Dés; SLt 24]. *1591:* ha megh eskessel hogy ezt te ennekc(m) attad az viz kertet Teorwent teonk benne ha kelle megh eskedny biro Andrásnak [UszT] * *~t tétet* **a.** bíráskodtat; a dispune să fie judecat o cauză/o persoană; Recht sprechen/jn urteilen lassen. *1583:* keonicórgeotte(m) azonn hogy eo kegmewel Capitan wrammal tetetne teórwent [Hsz; BálLt 80]. *1619:* Ha Ferdinandus király tétetne pápásokkal törvényt, ő nyerné meg, de ha az eschek más valláson valókkal tétetnének törvényt, az eschek nyernék meg, mert igazabb ügyök vagyon az eschecknek ez dologban [BTN[2] 298]. – **b.** ítéletet hozat; a dispune să fie dată o sentință/o hotărîre judiciară; (ver)urteilen lassen. *1759:* egy alkalmatossággal valami Juhok a' Groff Vram eo Nga szénájára menvén, Tisztarto Vram azokat bé hajtotta, és Törvényt tétetvén réájok ... Száz husz Juh maradott ott, a' bé hajtott Juhokbol, mellyekből a' Groffnak talám 40. sem ment az alatt penig a' mig Törvényt tettek azon Juhokra, Groff Vram eo Ng(na)k egy kalangya szénáját majd mind meg ették [Marosludas; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1764:* egy alkalmatossággal Lukára Tamásnéra tétetett Szarka Uram törvint de mit vett tollek mit nem aztat nem tudom [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1783:* Még iffijab vala ezen Nanya Makavej tudom hogy a Földes Ura Gabonássát meg Furta volt a Fenekin, és onnat buzát lopott volt ... nem külemben ... égy szalonnát ... de mind ezekért a Földes Ura törvényt tétetven réája, törvényessen érettek meg lakoltt [Faragó K; GyL. Bukur Thodor (60) jb vall.] * *~t tevő* bíráskodó; care judecă o (anumită) cauză/un (anumit) caz; jd, der/die Recht spricht. *1730:* Fejős és Meddű Pásztorok semmi helly és mentséggel és jo ratiokkal magokot az számvevő és törvént tevő Gaszdák előt nem mentegethetik [HSzj *meddő-pásztor* al.] * *~t ül* bíráskodik; a judeca; Recht sprechen. *1784:* Az Árkosfalva hütössei törvényt ülvén a törvényháznál, providus Daragits Jánost a falu kezesse megszóltatta vala az usus szerént a maga hibájáért [Árkos Hsz; RSzF 97] * *megteszi a ~t* ítéletet hoz; a da sentință; (ver)urteilen. *1783:* Tisztarto Uram meg tevé a' törvényt 's elis ólvastatá fenekeken[a] olly formán, hogy égyik ágy hétig fekütt belé [EMLt. – [a]A jbokén].

◊ **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Az törvény dombnál (sz) [Alvinc AF; EHA].

törvénybeli 1. törvény által/törvényben előírt; care este prescris de lege; gesetzlich bestimmt/vorgeschrieben. *1570:* Megh Ertettek eo k. Byro vramnak panazolkodasat az Tehorwenbely dolgok feleol, Eo K. varoswl azth Mongiak hogy Nem Igazgatyak eo keget Byro vramat es az Tanachiot az Theorwennek Rendyben chyak hogy keryk eo keget azon hogy Az reginek Modya es Rendthartasa zerenth visellyek eo K. Az Theorwennek zolgalhatasat, hogy Neh Legien az kolosuary zeknek patthwaros Newe [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1626:* my elottönk arra kötek magokat hogi ... minden törnin belj haborgatok ellen Euincalni akarjak mint sajattjaban hogi ha penigh nem Euincalhatnak mas hasonlo haz helljet foglalhasson irette ugian ezzen faluban [Dés; RLt O. 5 Somogy Istvan sk írása]. *1710:* Csak elé kelle állani a delegatum judicium eleiben, s így rontaték meg a szegény magyarok törvénybeli szabadsága is [CsH 82 1671-re von. felj.]. *1719:* Ez dominált Földrül Inczek Balás Ur(am) Tisz: Inczeh Mihály Pap Uramn(a)k, mind maga, s mind posteritassi kepéb(en) evictiot Fogada minden Törvenybeli haborgatok ellen [Angyalos Hsz; Borb. II Albisi Bod Miklos angyalosi rektor kezével]. *1829:* Az Felperes Contendál és protestál minden további terheltetésiről meg is határozza ezen Szék, hogy az Alperes a' Felperesnek az el foglalás és el tiltás által okozott és ... meg állitott kárát ... ezen Perre tett költségét és, fáradságát, egy Kissebb Hatalmasság büntetésével egyetembe tartozik meg fizetni – és ezen Itéletét minden törvénybéli Menedékekék ki rekesztése mellett elég

tételbe vétetni rendeli [Mv; DovLev. V/1152]. *1853:* Brésa Todor ... hatalmat engede én előttem ... job keze bé adásaval hogy tanálhato – és leg könyebben pénze tehetö fel kelhetö jovaibol ... Réz György Ur – magának a leg rövidebb utan minden Törvénybeli menedekek ki rekesztésével okozando költseg fáradsagal együt ... eleget vehessen és vétethessen [Marosegerbegy[a] MT; DobLev. V/1361. – [a]Később csak Egerszeg].

2. bíráskodással kapcsolatos; cu privire/referitor la procedeul de judecare; bezüglich auf die Gerichtsbarkeit. *1588:* Megh ertettek varosul az Nyrcó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind theorwenytetelekel egie(te)mbe taxallia, vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza ... a Biraknak minden theorwenybely zolgaltatasokat Ereozaknak hatalomnak zamlalia [Kv; TanJk I/1. 90]. *1751:* Kováts János ... azt mondá hogy Moros székb(en) magánakis valami kitsid portiotskája vólna, gazda is fog lenni de törvénybéli experientiaja hogy lenne végire nem mehetek [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

3. perrel kapcsolatos, perben kimondott; care se referă la proces, care ţine de proces; bezüglich auf den Prozesses. *1578:* semmj Teöruenjbelj remediommal ellene ne alhasson [Hsz; BálLt I]. *1588:* megh ertekezwen eó kgmek varosul mind a' theorwenybely processusnak forgasarol, s mind az Nyrco Calman ellen valo sok bizonsagokrol, Megh tapaztaltak az megh holt iambor Birak ellen, meltatlannak lenny az Nyrcó Kalman Suplic(ati)oiat [Kv; TanJk I/1. 90]. *1609:* az Keopeczi familia Jo es Szabad akarattiok szerint kezeket be aduan Ezer Arani forint Keotelet vetenk keozikbe Hogy ... Az megh Allo fel es megh nem Allo felen minden teoruenibeli Oruossag nelkwl vigore istar(um) literatum az vinculumot megh vehesse [Mv; BethLt VI. 225/17]. *1629:* ez köuetkezendeö 1630 szent Pal fordulasza napyara Tóroczkay Zabo Jstuan minden teoruenybely remediumokat excludaluan, az ezer cöttzaz, negyuenkilencz forintot, es c<ot>tuen niolcz penzt tiszta, kesz penszül deponalja [Kv; RDL I. 144]. *1647:* mellyet ha nem praestalna ... ezen leuelnek ereivel kett annyt exequalhasson Szabo Istuan vramon minden nemü teöruenybeli remediomot excludaluan tam inhibitione quam repulsione et contradictione non obstante vel gratia Principalis [Abrudbánya; Berz. 17]. *1651:* melly ellen semmi teoruinbelj remedyomok ne obstalhassanak [Diós K; JHbK XVI/25]. *1677:* A' Kapitány a' Nemes ember joszágában, sem pecsétivel, sem egyébképpen, semminémü törvénybéli dolgot ne igazgasson, annyival inkáb a' Nemes ember joszágira praesidiumot ne küldgyön, és meg ne fogassa, mert efféle igazgatás a' Vice Ispánnak és Szolga Biráknak incumbál [AC 226]. *1691:* hogy ha eö kglme hiven s igazan el nem járma, tehat ez levelünk ereje által minden Törvenybéli Remediomokot ebböl ki kötvén ... Hosszutelki Eva Aszszony Sz Páli Ferencz Uram(na)k akar mi nével nevezendö javaibol Száz Aranyakig mingjarast executiot tétethessen valakik által akarandgjak [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével]. *1710:* Más levelet is hozának in originali, melyben törvénybeli processus vala ugyan gróf Apor Sándor ellen egy nemesember megveretésiért [CsH 78 1668-ra von. felj.]. *1726:* facultaltatik ... Csulai Páál Vram eö Kgylme ... az olljan költség adasaban refractariuskodo Atyafinak akar holott keze igjeben levö Joszagahoz valo Njulhatasra, Mellj ellenis semmi Törvenjbéli remediumokkal egjik Lincan levö Atyafiis Ne elhessen s ne akadekozkodhassek [Kv; Ks 123]. *1770:* megvagyon az becsületes pásztorfogadás contractusának 3-dik conditziojában, hogy ha valamely gazda számadás dolgából törvént indított az jámbor falu gazdái elött, ott minden törvénybeli remediumokkal élhessen mind a gazda, mind a pásztor [M.hermány U; RSzF 209].

4. pereskedéssel járó; procesual; mit dem Gerichtsbarkeit ergehend. *1598:* ezen mi levelünknek erejével mind fejedelem jószágában és udvarában, nemes emberek jószágában és udvarában, falun, városon, mezőn, sokadalomban, malomban akármiféle nevezetes szabad helyeken megfoghassa és haza vihesse mint jobbágyát, semminemü tervénbeli orvosság, se tilalom, se fejedelem levele semmi ne használjon, hanem megfoghassa és haza vihesse iobbágyát [Mezösámsond MT; SzO V, 162]. *1610:* eo senkiuel ne(m) peöreöl, mert teoruenybeli ìgyi senkiuel nints [UszT 20/223]. *1672:* Ujobb elmeletivel nagyobb törvénbeli nehézséget magára; annálinkább szerelmessire nem vonszon, maradván fenn az hadakozásnak alkalmatosságával maga személyének elesése, szerelmessinek koporsóban való szállásokig tartó szomorúságokra [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz].

5. ítélet nyomán keletkezett; procedural, care ţine de procedura unui proces; aus einem Verdikt folgend. *1596:* az en dolgom feleöll ... teóbet es beösegesben ne(m) bizonytok volth ... Azerth most i(m)mar az vj Itilet mellet (: minth hogy az noum(na)k continentiaia az hogy egyzer minden teörúenybelj fogyatkozasok meg epitessenek :) ki fogok es beosegesben bizonjtok [UszT 11/73].

törvénybíró falusi/városi tanácsban az öregbíró után rangban a második személy; locţiitor al primarului satului; der zweite Person des Gemeindevertrets, gleich nach dem Dorfrichtrer. *1853:* a' sz. kereszturi Törvény Biro Ur terminust tett ugyan ezen Ho 24ére hogy szembesittés véget jelennyünk meg mind hárman [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

törvénybírság perköltség; cheltuieli de judecată; Prozesskosten. *1585:* Fyzette(m) az törweny byrsagba, tyztassagban pechyet valczhyagban Eskwtesben penzt d. 26 [Kv; Szám. 3/XXII. 60].

törvénycikk articol de lege; Gesetzartikel. *1843:* azon taxafizetéssel, amelyet állítanak, hogy jelenleg fizetnek a kérelmesek, megterheltetve nincsenek, mivel az idézett 1747. évi 3. törvénycikkben megállított taxánál kevesebbet fizetnek | Az erdölésre nézve hasonlólag: miután az 1791-i 30. törvénycikk azt rendeli, hogy minden erdök földesúri felvigyázat alatt légyenek, és továbbá az 1769. esztendöbéli regulativum punctumokban megírt szükségeikre kapnak fát, nincs sérelmek [VKp 136, 138]. *1847:* magának ... uj evi ajándékul kotákat küldök, mind magyar szellemüeket, mert most uj magyar világ van; – a' megyében ezután nem szabad másként, mint magyarul klávírozni, akarám írni, zongorázni, az 1846/7 evi 1sö törvényczík értelmében [Kv; Pk 7].

törvénycikkely articol de lege; Gesetzartikel. *1834:* az Alperesek által erövel elfoglalt Helly, az érdeklett Törvény Czikkellyek rendszabásokhoz képest kissebb hatalom büntetésével, s a köz Idöbe elvett haszonnak megfordíttásával a' Felperesi résznek vissza itéltetik [Asz; Borb. I].

törvénycsinálás 1. per, pereskedés; proces; Prozess,

Prozessführung. *1687:* az Soo Varadi félső határban Sáros Patak közi nevű helyben epittettenek volt fel egy más erejével egy két kőjű kása törőjű Malmot ... és ... egjmást magoknak törvén csinálások alá igj Submittalak, es magoknak illjen örökké megh állo el bomolhatatlan törvényt és végezést csinálának [EMLt Sóváradi Biró lev.].

2. törvényhozás; legiferare; Gesetzgebung. *1662:* a kemény törvénycsinálásokkal, végezésekkel, reversálisokkal ... ugyan le is kötődött [SKr 715].

törvénydeszka a törvényes előírásoknak megfelelő méretű deszka; scîndură avînd dimensiunile conforme cu legea/ dispoziția; Planke, dessen Größe entspricht der gesetzlich vorgeschriebenen Einheitsgröße. *1813:* az Árviz elszakasztott, és ell vitt ... Tizen három Fertály Tutajakat, mellyek közül az edgyik 50 száll Törvény Deszkákkal, a másik pedig 12 darabb Tisza fával voltak meg rakva, és Tizenhárom Hajonak valo 10–10 – Német öles Hoszszaságu Gerendakat Szakasztatt, és vitt volt ell az ar=viz [Petele MT; Born. G. VII. 67 Serezer András (34) vall.]. *1839:* 100 száll Törvény Deszkáért 20 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. *1848:* Asztalosnak valo szároz törvény Deszka száz nyolczvan ... 24 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

törvényellenes ilegal, care încalcă legea; gesetzwidrig. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezöjét minden némü csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és megkárositani törekvö adost, milyen adosom M. Pásztohi Ferencz ur, Képzelni se lehet [BetLt I Hodor Károly kezével]. *1850:* K. Kalotai Esperes T. Csiszár Sámuel aa ... többé ilyen törvény ellenes házassági el-választásokat tenni ne merészelyen [Nagykapus K; RAk 3].

törvényellenesleg a törvény előírásainak nem megfelelően; (în mod) ilegal; gesetzwidrig. *1843:* csak kijátzásra Törvényellenesleg jelentett [DLt 632].

törvényértő cunoscător de legi, care cunoaște legile; rechtskundige Person. *1662:* Az vármegye ... a megholt vicecispán helyébe mást választott vala, a vármegyében becsületes nemzetű tösgyökeres főembert, Károlyi Mihály nevőt, ki noha jó értelmes, törvényértő és becsületes személy volna, de hogy a fejedelemnek híre és consensusa nélkül lött volna választása, törvény szerént való ispánnak ismerni nem akarván, a director-tisztitől s minden tiszti szerént való dologtul, törvénytételektül, executióktul ellenzi, tilalmazza [SKr 309].

törvényes 1. a törvénynek/a törvényben foglalt előírásoknak megfelelő; legal; gesetzlich. *1662:* a kéntelenségnek igája alatt az országnak fejet kelle hajtani, hogy mindazáltal az országnak törvényes szabadsági teljességgel meg se hagyattatnának [SKr 460]. *1665:* megértvén, ez két fél között melyiknek guberniumja és directioja alatt reménlhetik békességesebb megmaradásokat és rendesebb s törvényesebb igazgatásokat, az szerint tehessen Kegyelmetek igazítást az két fél között egyenlő akaratból [TML III, 523 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mind ezeket, törvenyes, helyes, jó Relatoriab(an) kellene elsöb(en) venni, onnan megh latni à dolognak mi voltat [VhU 120]. *1697:* tettzet ... a' Törvényes igassagot irgalmassaggal megegyeliteni [Dés; Jk]. *1729:* Kornis István vr(am) cö Nga kgldet ... Tiltattja az ... Controversias Gaura Redei és Doszul Sztecsi nevü hellyröl hogy ne colálják ne szántsák valameddig az Nemes Hazának Törvényes igassága szerint el nem igazadik (!) dolga [K; Ks 7. XV. 14]. *1759:* noha hejes és törvényes kivánság, mindazáltal a' Tractusomban más hejen való égi nagy nehézség vetvén magát akadékul elömbe, szokott liberalitásom ellen negativát kellett felelnem ö Ngok(na)k [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. *1764:* minden fundamentum nelkült impedialni az oculatiot nem törvenyes [Torda; TJkT V. 232]. *1770/1771:* a' ... Divisionak ... continuatiojára esmet Forroban confluálván ... az executiot ... senki nem difficultálná ... tettzett elsöbenis hogy a' Divisionak Törvényesebb, 's jobb moddal valo effectuálására elöre planum stabiliáltassék [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b]. *1782:* ö Nagysága ... admoneáltattya Nagyságtokat, hogy Tekintvén Törvényes, és Fejedelmi adomanyra mozdulhatatlan fundamentumon épült, igaz praetensioját, ne kivannyák hurczolni, és farosztani [Kv; JHb XXXV/64]. *1796:* (A privilegiumnak) se törvényes volta, se praeexistentiája, se usu robo ratioja meg nem bizonyittatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 95]. *1808:* az a testamentum törvényes a mellj leg alább két három személljek praesentiojokban esik meg [Harasztos TA; Borb. II]. *1819:* Mindazonáltal ezen Határ vizsgálást, melly magában törvénytelen ... nem ellenzette, de azonba ma-is törvényesnek lenni nem esmeri [Császári SzD; WassLt]. *1850:* alázatosan ins(t)aljuk az Fö Tiszt Urat méltoztatik rajtunk mint négy árvákon segitteni, Törvenyes igazságot réánk nezveis ki szolgáltatni [DobLev. V/1289].

Szk: ~ *divízió. 1701:* Távul legyen s Isten oltalmazza ö Kglmeket attol, hogj ö kglmét Tholdalaghi András Ur(ama)t azzal busitsák, szomoricsesák, hogj ö kegjelmétöl Törvényes Divisiot kivánnyanak [Kv; SLt FG. 55] * ~ *dolog. 1792:* A' királyi kegyelmes Engedelem is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találtatnak, magános Ekklát formálni szabaddá tette: ez okokon törvényes dolognak tartya magát a' Mater Eklesiátol elszakasztani [Mv; MMatr 452] * ~ *eljárás. 1848:* A' Tks Dobói (!) Sigmond Úr Laka messze, Veresegyházán[a] lévén, s az Előterjesztők ... sem sürgetvén az oda menetelt ... ellenne e' törvényes eljárás nem tétethetett meg [Fejér m.; DobLev. V/1271. – [a]AF] * ~ *esketés. 1847:* Varga Katalinnak a fenn megnevezett három helységekbeni tartózkodása alatt két versen vitetett a három helységek részére törvényes esketés véghez | hallottam, hogy a három fennebb megnevezett helységek a magok részekre a szolgálat iránt itt Abrudfalván, a volt falusbíró házánál, törvényes esketést vitettek véghez [VKp 254, 284] * ~ *intés. 1848:* A' fenn irtak szerénti törvényes intésröl 's arra tett felelet valóságáról tiszti hitem szerént bizonyitok [Kv; Végr. Mészáros József szb sk írása] * ~ *itélet. 1817:* Méltoztassék azért Nagyságod Veres János Malíciait Törvényes itéllet alá bocsátani, és ötet Arestomba tétetni, mindjárt meg láttya Nagyságod Mennyi pénzt ád elö Nagyságodnak [Szászzsombor SzD; BfR I Szentmiklósi István ref. pap. kezével] * ~ *kérés. 1805:* Csato Mihály tartásához s Törvényes kéréséhez ragaszkodik hogy ezen méltatlan hartzoltatás aloll ... absolváltassék Törvényesen meg kivánnya [Mv; DobLev. IV/893. 3b]. *1818:* törvényes kéresemet nem hogy telljesitteni kivánná; sőt akadékokat csinál, és azt praetendálja [BLt] * ~ *kontraktus. 1842:* A tekintetes alispány urat, mineukutána öfelségének múlt 1825-ben hozott szentséges határozását, mely szerént a kérelmesek az 1789-béli közöttök és az uradalom között törvényes contractusnak megtartására, avagy annak törvény útján

leendő elrontására kegyelmesen utasíttattak, tisztelettel idefoglalni kévánjuk [VKp 64–5] * ~ *lépés. 1794/1795:* kötelezi a' Grlis Sz. Synodus a' Lelki Ministereket arra hogy az holott illyenek[a] esnének sub gravi animadversione 8. Napok alatt az Esperestnek hirt tenni el ne mulassák ... az illyeten allapotba meg kivantato Törvenyes lepeseket haladek nélkül meg tetetni ... el ne mulassak [M.bikal K; RAk 14 – [a]Erőszakos foglalások]. *1825:* Dómján György ... midönn ... Nsgodhoz follyamadott ... mü a' Nagyságodhoz vísseltető alatt valoi Tisztelettöl vezéreltetve – minden további törvényes Lépések meg=tételetöl, desistaltunk [Torockó; TLt Közig. ir. 252]. *1839:* Ötsém Uram ... a' Familiának ezen Tárgyban törvényes lépéseket tenni és és nyughatatlanságot szerezni akaré nem? (!) [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229. 2a]. *1847:* a Contractusunk azt tartya ... hogy föleg az allodialis földeket Törvényesen ki jártassam – mire nézt tisztelettel szollítom föld a' Tks Szolga Biro Vrat, hogy a' Törvényes lépések meg tételével ki szállani hivatalánál fogva méltoztasson annak idejében [Csapó KK; DobLev. V/1263] * ~ *lépéstétel. 1848:* Folyo 1848ik Év October 17ik napján Kolosvári polgárnö Killyén Mozesnö Balog Julianna Ifjaszszony törvényes lépés tétele véget – következö és ide alább szorol szora be irt intö utasitást adá kezembe [Kv; Vegr.] * ~*nek itél. 1761:* Mind ezeket mi köz Birák conscientiose ruminálván ... Az Elsö Punctumot mind Törvényesnek, mind igazságosnak itéltük [H; JHb XXXV/40. 7] * ~*nek ítéltetik. 1808:* Biro figyelemre vévén ezen Divisionale Forum, ugy nezte ki a' Novizans Alperes által tett Allegatiokbol, és Productumokbol, hogy egész erövel azon ügyekezett a Novizáns, miképpen reformáltathassa ezen Divisionale Forum elöbbeni Itéletét, arra törekedvén ... Hogy az exhibealt Testamentumnak váliditássa meg állyon, és Törvényesnek itéltessék [Asz; Borb. II] * ~*nek talál. 1804:* Pál István a Makkos Pásztorok Keze alol el veszett Sertésse dolgában a Falusi Hitesek Itéletét meg visgálván helyesnek, és törvényesnek találom [F.rákos U; Falujk] * ~ *ok. 1814:* Alperes Sombori Farkas, a nélkül hogy leg kissebb részbenis a Per derekahoz szollana, kifogást tészen a Fellperesnek Actoratussa ellen a következendö Törvényes okokbol [Mv; Somb. II. tábl.]. *1826:* Grof Ur, ha mi helyes és törvényes okai lesznek, annak a' maga utján való orvoslásától el nem rekesztetik az által [Msz; GyL]. *1828:* A több lehetö törvényes okokat a Processus cassatiojára rövidségnek okáért el mellözve az Alperes Özvegy meg kivánja a Testamentum nyomán is, hogy az hibás Processus cassaltassék, és az özvegyi Curiátol meg fosztatott Alperesnek igazsága ennyi részbenis ki szolgáltattassék [Nc; DobLev. V/1129. 1b] * ~ *osztály. 1816:* leg Törvényesebben lenne az ezen Praediumhaz tartazo igaz vereket ki keresni, azak között Törvínyes osztajt tenni [Asz; Borb. II Gál Sigmond ns lev.]. *1820 u.:* én Hajdu Sándor törvényes osztajt vitettetvén vegben itten Egerbegy Varossában[a] a' Néh(ai) Tolvaj Ferentz Házas Társa Nagy Judith Egerbegyi külsö és belsö Massaibol [Tolvaly lev. – [a]TA]. *1827:* Mint hogy ... a' néhai Dobollyi Josef és István urak magtalanul haláloztak el ... ezeknek a' N. Enyedi határon kün és ben lévö minden javaikat a' Tktes ur és Assony aprehendálták és birják mais osztatlanul, az Exponens ... kivannya a maga részit törvényes osztály altal ki szakasztodni mind azon N. Enyedi Jokbol azoknak haszon vetelekkel edgyüt [Nc; DobLev. V/1117. 1a] * ~ *összeeskövés. 1796:* Dosa Ádám ur ... Bernád Ersébeth Aszszonyt ... törvenyes öszve esküvés általis el akarta venni hites feleségének, de Testvér Báttya ... ellent tartása miá hozzá nem férhetett [Lukafva MT; DLev. 4] * ~ *perefernum. 1818:* Ez ha megéri azon üdöt, hogy férhez menjen, ekkor ezt tartoznak a jószágbirtokosok törvényes perefernummal kiházasítani [Jenöfva Cs; RSzF 244] * ~ *procedúra. 1848:* hogyha maga ollyan jo lesz hogy a 150. V.Rftokat mint ezen évi kamatat ... föl küldi ... nem fogom követelni a 150 V. Rft 4. holnapi kamatját – idéztem kötlevele 4ik pontja szerint mely nékem jogot ád: ... ellenben ezennel öszintén és higgadtan nyilvánittom – hogy az jövö héten törvényes procedulát maga ellen tetetni el nem mulatándom [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz] * ~ *testamentum. 1807:* a Törvényes Testamentumnak öt vagy leg fennebb hat hiteles Szemellyek(ne)k magok subscriptio<jok> és szokott Pecsétek alatt költ Bizonyittások elégséges [Rákos TA; Borb. II]. *1829:* én a Felperes Testvérecknek sok részbe sértegetö írásaik Szerint nem Simplex Dotalista özvegy vagyok hanem ... mind belsö mind külsö Solemnitássára nézve Törvényes Testamentum Szerint Férjemnek ollyan Testamentaria Özvegye vagyok, a millyen tsak lehet a Hazában égy Nemes Özvegy [Nc; DobLev. V/1155] * ~ *úton jár. 1847:* Azonnal a kerpenyesiek meg is intették törvényesen a bucsumiakat, hogy Varga Katalint adják tiszti kézbe, mert ök nem felelnek róla, látva, hogy csak ámításokkal s nem törvényes úton jár [VKp 196].

2. a törvény rendelkezései által kijelölt/megszabott; legal, care este prevăzut de o lege; gesetzlich vorgeschrieben. *1676:* Tudode ... hogy ... coregbik Rakoczi Feiedelem ... Mezeo Szilvas nevü corcokcos Falumnak ... semminemü terovényes remediumokot nem admittálván, mezei katonaival kezünkbeol ki foglaltatta volna ...? [JHbK XX/22 vk]. *1681:* Mint hogi ezen Dragumir Muntyan elsöb(en) telepedet volt megh Sz: Kiralyon; es onnan jöt Pap Ferenczne örökségére; törvenyes revisioval el kellene igazittani; es megh lattatni, mi keppen hagihatta el az Sz: Kiralyi sessioját? [A.nádasd H; VhU 95]. *1699:* Oláh (: mely az elöttt Szász Nemeti volt :) Nemeti(ne)k Csepány és Magyar Nemegyi szomszed Faluk Határitol, régben mikor szasz Falu volt Határa törvényes és igaz Határ Halmokkal, Kövekkel, vagy akármy felekkel hol, mitsoda nevü helyeke szakasztatik meg, az régbi igaz Határ Hamokot, Hányásokot, Kitsodák hánták, rontották tévesztették el ...? [BSz; JHb II/14 vk]. *1760:* Minden Törvényes p(rac)cautiok Contractusb(a) tétetödje(ne)k fel, minden világosson irattassék fel [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám lev.]. *1776:* Hogy meg lett ezen Dispensationak revocáltatása Mlgs B. Henter Urffi ö Nga igyekezetté abban, hogy a' mátkasága dolgát a' Kis Aszszonnyal, az Exponens Lázár János Urfi Contradictioja alól törvényesen fel Szabaditsa? avagy ellemben Semmi törvényes igazítás benne nem vólt? hanem Contradictio alatt maradott vólna? [Nsz; GyL vk]. *1783:* Groff Boros Jenöi Korda György Ur cö Ex(cellenti)aja Titeket P(rovi)dus Bota Pétret, Petrisor Györgyit ... és Malduván Juant ... mind hármatakat mint ... Szakali Hütös Falusi Polgárakat ... Certificaltatott ad 8um Diem a Die hujus modi Certificationis Legitime Computandum Tö(rve)nnyes Executiora [K; IB. Kászoni Nagy Ferenc szb hiv.]. *1791:* Az Hazasulandok ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' környüllállás kivánja mives napon 3szor de az öszve esketes a' Publicatio után harmad nappal elébb ne légyen minthogy ez a' Contradictionak Törvenyes határa [M.bikal K; RAk 9]. *1807:* Anno 1807 Die 25ta February, midön a' Visitatio, a maga látogatás béli Törvényes kötelességét, a

Harasztkeréki[a] Nemes Gyülekezetben gyakorolná, producálának az Ekla Tagjai egy erdő Vásárlásrol valo Contractust [MMatr 475. – [a]MT]. *1811:* a' Czoldiaktol elfoglaltatott, és ma a' Grofon kivül, más Czoldi Birtokos Vrak(na)k vagy azok Embereik(ne)k leg kissebb részek Sintsen, azon Törvényes ki jártatás által el foglalt jokban [Cold K; JHb F. 5. 3/3 ifj. Stéfán Szimion (40) col. vall.]. *1822:* ezen pillantatban vagyon az a' Casus hogy egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásbol ki kertelt és Tengerivel bé vetett földjét egy falka marhának el adta. Ezt alázatosan ínstálom méltoztatik investigáltatni, a' dolog e szerint ki világosodván törvényes elégtételt adni [M.zsombor K; Somb. II Sombori István sk írása]. *1834:* elönkbe meg hivutt Tanunknak hitek után teendő vallomásokot ... bé vévén Törvényes Conscriptiot vigyünk végben [Hsz; BetLt 1]. *1848:* Melly törvényes Megintés, Kinálás, és Közlés módja 's rendje, az azokra tett feleletekkel eggyütt mindenekben a' megirtak szerént vitetvén általunk, 's elöttünk véghez; azért irok miis e' saját Neveink' alírása, 's használni szokott pecsétink' hitelessége alatti Válaszlevelünket [Fejér m.; DobLev. V/1291].

Szk: ~ *becsü.* *1790:* Ezen Szöllö Hegyekben Idegenek(ne)k Szöllöt birnia a Verus Haereseken kívül Szabad nem lészen ha valaki p(e)d(ig) Idegent belé hozna a Vér vagy Szomedgya, vagy ha ezek nem, â Possessorak Törvenyes betsü szerint el vehessék s, magukévá tehessék [Karácsonfva MT; Told. 76] * ~ *bütükert.* *1801:* Nagyon terhekre lévén az hogy törvényes bütü kertet tartsanak [Vaja MT; VH] * ~ *devóció.* *1717:* requirálván engemettis az Urral Ittilö Mester Tektts Nemzetes Olasz Mihály Uramal, hogy keresztenyi kötelességünket és Törvenyes devotionkat Contestalván az Nemes Haza usuált törvénye szerént leendö megh asztoztotásokatt perrágalnánk [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18] * ~ *elválás.* *1805:* Fégyeri Dis=unitus Diaconus Avrám Deák panaszoll, hogy a' Felesége hihetetlenül el hagyta ... Meg kerestetett ez iránt a' Processualis Szolgabiro Ur, hogy az irt aszszonyt intse meg a' viszsza menetelre – melyet ha szép szerint nem akarna tselekedni, köttesse el, és utasittsa vagy a' viszsza menetelre vagy pedig a' Törvényes el válásra [Füzesd H; JF 36] * ~ *gyepü.* *1746:* Tudja é a Tanu hogy azonn helly tiszta valoságos Nyomásb(an) lett volna, és volt é ollyan törvényes kert körüllette, a millyent az Articulus ír, hogy az Marha bé ne mehessen ... vagy pedig törvényes Gyepü nem volt hanem hól tökékkel, hól Aggal volt bé gyepülve [Szentegyed Sz; WassLt] * ~ *interes.* *1781:* a mi feltett Czéhunk(na)k tökeletes végezé e' lévén adományunk aránt hogy ezen Summa mind addig mig 1200 ~ ezer ket száz Magy. Forintig valo capitalisra gyül mind addig jo Securus hellyekre jo Contractusokkal Törvenyes Interesre ki adattassék [MMatr. 492]. *1783:* tartozzanak ... az irt Summát és törvényes Interessét ... a' fenn tisztelt T. Curator Vraknak, vagy Hivatalok Successorainak ... meg fizetni [Kv; Ref.egyh.lt VII/32]. *1784/1805:* lévált volt ... Suki János Ur ... Henter János Urtol Törvényes Interesre 500 ~ öt Száz Magyar Forintokat [Kv; SLt XLVI. 7. 29] * ~ *kamat.* *1847:* Nyugtatvány 72 – váltó czédula magyar forintokrol ... mellyeket a' n. Tktes Dobolyi Sigmond Ur altal a' Nagy Enyedi ref. ns főoskola Ephoralis Cassájából költsönözött 1200. vecz. mft ... Tőke egy évi ... törvényes kamatjában ... mái napon ... alólirt keze alá, valósággal befizetett [Nc; DobLev. V/1279]. *1848:* intetö aszszony saját kárára ezen öszveget tovább nem nélkülözhetvén, ezennel ... inteti; tessék ... törvényes kamatjával edgyütt meg adni, vagy meg adása iránt intetö aszszonnyal meg edgyezni [Kv; Végr.] * ~ *kerék.* *1797:* Egy hohér kezibe valo, vagy is Törvényes kerék [Szu; UszT XII/87] * ~ *kereset.* *1804:* a' Falu Székin Törvényes keresetet inditott F. Rákosi Pál István egy el károsodott sertésse iránt [F.rákos U; Falujk II]. *1826:* Néhai Férjem ... a Testvérei rendetlenségek hibájok miatt törvényes kereset alá hozatván, maga és Annya a Mlgs Királlyi Táblán pereltetvén s' convincáltatván, nem tsak másfél esztendeig valo rabságot szenvedett, hanem az egész convictiot ... 5515 Rforintokban költsön fel vett pénzböl fizette le tsak hogy a rabságbol ki szabadulhasson [Nc; DobLev. V/1114. 4a] * ~ *kert.* *1699:* nemely Bócs. Emberek relatiojabol constal hogy primo Szabo György Uramnak Törvényes kertye nem volt [Dés; Jk 278b]. *1746:* törvényes kertet nem tartot környüllette [WassLt Vásárhelyi Vonya (60) zs vall.] | Tudja é a Tanu hogy azonn helly tiszta valoságos Nyomásb(an) lett volna, és volt é ollyan törvényes kert körüllette, a millyent az Articulus ír, hogy az Marha bé ne mehessen ... vagy pedig törvényes Gyepü nem volt hanem hól tökékkel, hól Aggal volt bé gyepülve [Szentegyed Sz; WassLt] * ~ *lánc.* *1841:* a Városnak Törvényes Lántzával megmérvén [HSzj *lánc* al.] * ~ *mód.* *1794:* Rosnyai Joseff Ur ... Rosnyai János Urat ... az effélé Dolgokban tartani szokott Törvényes mod szerint kináltattya ezen kezemb(en) lévő csomo pénzel ugy mint 52. Császár Aranyokkal ... M Bándon lévö ... Joszágok Summájával [Mv; MbK XII. 100] * ~ *sánc.* *1799 k.:* a mint hogy az immediátus Vitzinus Szemes és jo Gazda maga földinek vegit jo és Törvényes Sántzokkal oltalmazza [Albis Hsz; BLev.] * ~ *válóper.* *1813:* Tessék azért a Mlgs Aszszonynak az irt 8ad napra, akár holott tartando Papi Partialis Sz. Székre meg jelenni, mivel az Exp(one)ns Groff ő nsága, akár jelenik meg a Mlgs Aszszony, akár nem, el fogja kezdeni, és fojtatni, Törvényes válo perét a Mlgs Aszszony ellen [Kük.; IB] * ~ *vinkulum.* *1814:* a' fenn meg irt kötölözések minden pontyain(a)k törvényes Vinculum alatt meg álloi lésznek [Mesterháza MT; DE 2].

3. peres, perrel kapcsolatos; procesual, care ţine de proces; bezüglich auf den Prozess. *1670:* Emez kettő[a] valami törvényes dolgaimrúl tudósítottak [TML V, 10 Ispán Ferencz Telcki Mihályhoz. – [a]Kazinczy Péter és Gyulaffi László]. *1700:* Mi ... Kornis Sigmond, és Kornis István alkuttunk meg Gidofalvi Gidofalvi (!) István Urammal; hogy cö kglme Erdélyben mindenüt lévö keves Joszágunk iránt orialt. és orialando törvenyes dolgokban Procatorságaval succural [Gycke K; Ks 90]. *1722:* Külsö Prókátort Törvényes dolgok(na)k el igazítására az Ecclesiákban senki bé ne vigyen, hanem magok közül légyen kinek kinek Prokátora s Szoszóllója [HbEk]. *1736:* (A) Törvényes dolgokhoz megkivántato szükséges Levelcink Kolosváratt lévénn, azok(na)k ki-hozattásokra expediáltuk Dobolyi Márton Atyánkfiát ő kglmét [Dés; Jk 464b]. *1781:* Perlekedésre tett költségeim ... meg fordittását Törvényes Dossomat is ide értvén, nem kivánom [Nsz; Told. 3]. *1793:* az approlék törvényes dolgokot a mi illeti, ugy mint a Dominiumhoz tartozando embereknek Causait minden szombaton ha lésznek az öreg esküttekkel jo lelki ismeret szerént ki follytatom [Drassó AF; TSb 24]. *1796:* Eleitölfogva az ök[a] szabadságában állott, magok közzül Birot, Eskütteket, és egész Magistratust vállasztani, és tartani, a' kiknek szabadságában állott, az alattok lévőknek minden törvényes és azon kivül elö fordulo ügyeket bajokat eligazittani [Mv; TLev. 5/16 Transm. 23 tábl.]. *1803:* Kértem kölcsön a com-

munitás számára a sok rendbeli törvényes hatodbeli költésekre Bodosi Sándor ökegyelmétől 36 Rft 40 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 298]. *1842:* Visgáltatik Tarcsafalvi Sylveszter Judithnak mint F. nőnek Martonosi Demeter János mint A. Férj ellen – a Keresztúrfi széki alpapi széken inditott – lefolytatott és törvényes fel hivás utján ezen K. Tanácshoz hatott váloperes ügye [Kv; Borb. I].

Szk: ~ *út* per, peres eljárás. *1671:* Maros-Vásárellyi Atyánkfiai közzé per abusum bé-jött szokások szerént, sokaknak törvényes úttyokat s' dolgokat, hoszszú procrastinatiokkal, és egyéb imez amaz akadályokkal meg-gátollyák [CC 42]. *1770:* egy boldogtalan nyomorék embert megfogadván pakulárjának, hogy valami juhai megdöglöttenek, 11 számból állo juhát s egy 20 forintos lovát minden törvényes út és revisio nélkül elvette [RettE 243]. *1789:* azon feleletemre azota nem felelt, s a miatt az Arbitrativum Forum is nem conflualhatott s köztünk a dolgat el nem igazithatta, de ő kglme ezt a Törvényes utat el hadja és szokott erőszakoskadásihoz hozzá fogg [Nc; DobLev. III/653. 1a Árva Szánto Drusiána Néhai Magyarosi Benjámin feleségének lev.]. *1815:* Tessék ... Kegyelmednek az el foglalt ugarföldet, és kaszalo rétet viszsza botsátani az Exponensnek birtokába vagy rolla Törvényes erősséget producálni; mert különben kéntelen az Exponens Ur kegyelmed ellen minden Törvényes lépéseket meg tenni és ... keresetben forgo darab földjét és rétjét a' leg rövidebb Törvényes úton visza venni [Mezőbánd MT; DobLev. V/986] * ~ *úton. 1672:* törvényes úton ura parancsolatját követte, melynek is boldogítása nem emberen, hanem Istenen áll [TML VI, 339 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1698:* Bogdány Miklos vr(am) azon Portióknak kik idegen kéznél vadnak rehabealasaba mind Törvényes uton s mind penig másképp(en) sokat fáradot sokat költött [RLt I]. *1757:* Virágos nevezetü Bányász Czimborak ... ha ... ezen Bekessegnek punctumit Observalni nem akarják banyajok nem egeszszen hanem tsak azon része ahonnan azon viz Deriválódik ki szarmazik tilolom alatt hagjatik mind addig mig köztök levő Contraversia vagy törvenyes utan vagy Külemben decidalodik [Torockó; Bosla]. *1787:* Végeztetett ... hogy mindazok az Adosok közzül a' kiknél felesebb Restantiak vagynak requiráltassanak a' Domest Consistorium neve alatt hogy ha a' restantiakat haladék nélkül bé nem fizetik, törvenyes uton fognak prosequáltatni [Kv; SRE 254]. *1811 k.:* nem bitangjában birta hát ezt[a] az alperes, hanem törvényes úton kereste ki [DLt. – [a]A földet]. *1823–1830:* Az apám pedig semmi remediumot nem jelentvén, egy instanciával folyamodott az akkori püspökhöz, Eperjesi Zsigmondhoz, e pedig minden törvényes úton kívül a következendő generalis synodusig felfüggesztette a partialis ítéletét, addig pedig az anyám meghalt [FogE 87] * ~ *úton-módon. XVII. sz. m. f.:* Abban én nem látok, mondok, semmi csalárdságot; magam is azt az követséget felvállaltam volna, a mint hogy most is azt mondom én, ha Nagyságotoknak nem kell, avagy pedig nem törvényes úton-módon akarja Nagyságotok elfoglalni, jobb ő kegyelmének, avagy akárkinek engedni az kiváltását erdélyi embernek [TML V, 421 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1735:* Mivelhogy Vasas Gáborne Aszszonyomat ugj Házositotta ki az Annya azmint illett és meg kivantatott szabad volt vélle azert Tiszt. Baczoni ur(am) ha nem bene Contentus Felesege emaritatiojával keresse Törvenyes uton modon [TJkT I. 153a] * ~ *ügy. 1797:* Ki follyván akármellyik ... Cásusokhoz tartozando Törvényes ügyek az Uradalmi (: Dominalis :) Széken, csak nem székeken kételednek mind a Földes Ur, Birák; sőtt még a Procuratorokis, hogy a ki follyt per hová vitessék felsőbb kérdőre, és magánoson által botsátassék-é [Mv; MbK XII. 113].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *artikulus* törvénycikk; articol de lege; Gesetzartikel. *1702:* annak okáért meg halván elöttünk valo alázatos Instantiajokat méltonak és illendőnek lenni itelvén kivánságokat Törvényes Articulusokat az ide alabb meg irt Punctumok szerint ki attuk [Dés; Jk 366a] * ~ *autentikáció* hitelesítés; autentificare; Beglaubigung. *1823:* Alább irtak kik a' Fennebbi Esketésnek Törvényes Authenticatiojára ki neveztettünk ... el mentünk ... Radnotfáján Nemes Ötves Szabo Mihály eö Kegyelme Házához [TLt Praes. ir. 65/827] * ~ *baj* per; proces, cauză; Prozess. *1769:* Felseges Aszszonyunk a Mixtum Forumot, melly volt az fegjvert viselö Hazafiai között abrogalta eó kinek kinek törvenyes bajanak el igazittasat maga rendes Forumára igazittani meltoztatott [UszLt XIII/97] * ~ *erő* törvényesség/hitelesség; legalitate, autenticitate, valabilitate; Gesetzlichkeit/Authentizität. *1817:* az illyen simplex Testimoniumoknak Törvényes erejek nem lehet [Torda; DobLev. IV/913. 8]. *1843:* a' lehetöségig Vág Josi mellé ollyan Commetanensokat kell fel venni – kík a' földek hol létét, mekkoraságát tudják – és annyít – hogy Conscriptionk minden edgyezésünk mellett is törvényes erejit el ne veszesse [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öcséhez, Bálinthoz] * ~ *fejedelem* törvényesen megválasztott fejedelem; principe (care a fost) ales legitim; legitimer Fürst. *1662:* a szebenick is, mint máskor is, törvényes fejedelmüket jó kedvvel, szívvel excipiálván ... most is minden akadályok nélkül népével, lovasival, gyalogjaival bébocsáták vala [SKr 89] * ~ *feleség* soție legitimă; rechtmäßige Ehe. *1697:* a paraznasag sötettsegnek munkája es Törvenyes Felesegevelis szem elöl az Ember el rejtezik s nem esmeri oktalan allat modgyara [Dés; Jk 252]. *1823–1830:* Ennek a Dósa Gergelynek apja volt Dósa Ádám makfalvi, de Ilencfalván lakott. Törvényes felesége sohasem volt | Azt beszélik, hogy Bethlen Farkas egy radnóti Mátyás András nevü részeges pap által kopuláltatta volna magát Finna Zsuzsannával, és már ma Bethlen Farkasnak törvényes feleségétől, gróf Mikó Katától fiúmaradéka nem maradván, Öri Károly magát legitimáltatni akarná [FogE 128, 150] * ~ *folyás* törvénykezési periódus; perioadă de activitate judiciară; Gerichtsperiode. *1769:* A közeleb kovetközendö Perioduson mellyen kézdi ezen udvarhelly Széki Tábla maga Törvényes follyását kezdödik Viz Kereszt nap utan valo hetfün és tart Hus hagyo vasárnapig az Böjti Periodus penig kezdödik a csonka hét utan valo vásárnap és tart süket vásárnapig [UszT XIII/97] * ~ *juss* vkit törvény szerint megillető rész; drept legal, pretenție legitimă; Pflichtteil, gesetzlich bestimmtes Recht. *1793:* irattassek meg a' Mlgös Fö Consistoriumnak, hogy azon kérdésben forgo Harang iránt ... szándékoznunk ... Leveleinket ki keresni és a Haranghoz valo Törvényes Jussunkat, és annak Eklesiánnál lehető meg marasztását ki munkálodni és védelmezni [Kv; SRE 290]. *1808:* Törvényes jussát az árváknak magam is meg esmértem [Nc; DobLev. IV/921]. *1820:* Instaljuk alázatoson a' Tkts Nms Tisztséget, méltoztassék ezen Rendelése telyesittetését addig függöben tartatni mig ezen Sérelmünk és meg károsittatásunk iránt a T. K. F. I. Tanátsot különös könyörgö Levelünkel meg találhatnok, mert ez által Törvényes Jussaink veszedelmeztetésünken kivül tulajdon magank Parasztyaink elöttis meg vagyunk alacsonitva [M.zsombor K; Somb. II Sombori Ferenc kezével]. *1833 k.:* életem s Törvenyes jussom oltal-

mazásából, nem Hit szegesből kelletet ferjemet egy Sötét ejtzakanak idején el hagyni [U; Borb. II válófélben levő asszony panasz-iratából] * ~ *király* törvényesen megválasztott király; rege (care a fost) ales legitim; legitimer König. *1670:* mivel ők adnak is alkalmatosságot reá, hogy ő nagysága írjon, az én tetszésem az, hogy ő nagysága csak az császárnak … irasson, kérvén azon, hogy ezt az magyarországi dolgot ő felsége szünjék meg fegyverrel disponálni, törvényes király lévén ő felsége, az kik árulók lesznek, ő felsége törvénynyel nyúljon hozzájok [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *legény* törvényesen alkalmazott (inas)legény; calfă angajată în mod legal; gesetzlich/gesetzmäßig angestellter Lehrling. *1847:* Tizendűnkbéli Lakos és Asztalos Mesterséget foljtato Kászoni András … Törvényes Legényeket nem tart mivel nemis tarthat, tsupán tsak oljanokat a Kik imit amott hányodnak [Kv; ACLev.] * ~ *örökös* moştenitor legal/legitim; rechtmäßiger Erbe. *1862:* Ha … Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes örökösöinket az élők sorából ki szollitnia; azon esetre maradjon az én kedves nőm Tamási Anna a vagyonnak szabad tetzése szerénti rendelkezője [Kv; Végr.] * ~ *örökösödés* moştenire/succesiune legitimă; rechtmäßige Erbschaft. *1862:* Azon esetre, ha nőm halálom után férjhez menne, gyermekeink jogositva lesznek tőle az egész apai részük kiadatását követelni … csak is szeretett nőm … halála után nyiljék meg számára az egész vagyonra nezve a törvényes örökösödés [Kv; Végr.] * ~ *poszteritás* urmaşi/descendenţi legitimi; legitime Abkömmling/Deszendent. *1837:* Sigmond Miklos Uram, és Felesége a' fenn Specificált Summát Ezüst pénzül le olvasták volna és azt Nemes Kontz Mojses Uram maga … előttünk léválta volna … Vállala magára, és Törvényes Successoraira, hogy a Zállogban adatt Földnek a Terminált időkig leéndő Békességes birásában az Emptorokatt, és Törvényes posteritassait meg tarttya [Asz; Borb. I] * ~ *processzus* per; proces; Prozess. *1688:* vétek nélkül valo minden törvényes processus nélkült [Dés; Jk]. *1766:* (A) törvenyes Processusnak bizontalan ki meneteletől tartván eö Naga … lepenek … egj más között illyen meg másolhatatlan Litis intermedio Celebralt edgjezésre [Mv; JHb XIII/55]. *1776:* Dobolyi Joseff uram Tkts Sarádi Susánna … ellen bizonyos Törvényes Processust instituált volt [Nc; DobLev. II/481. 1a]. *1805:* minden törvényes processusok az hűtösök investigatiójokkal, vagyis tilalmokkal szokott megindítatni [Szárhegy Cs; RSzF 99] * ~ *rész* parte legitimă (de moştenire); legitimes Erbteil. *1863:* Ha valaki örökösein közzűl ezen végrendeletemen meg nem nyugodna, kedves nőmet … perrel meg támadná, az ólyan veszesse el törvényes részét [Kv; Végr.] * ~ *szószóló* prokátor, ügyvéd; avocatul cuiva într-un proces; Rechtsanwalt. *1805:* A Fellperesnek Törvényes Szoszolloja Létzfalvi Várhegyi János [Mv; DobLev. IV/893. 1a]. *1806:* A' Felperes Törvényes Szoszolloja Czirjek Joseff [BLev. 11] * ~ *szövetség* házasság; căsătorie; Ehe. *1812:* tiltotta a' Groff a Léánnyal titkos szövettségét és társalkodását hogy gyalázat ne kövessé, ajánlván inkább a' rendes és Törvényes szövettséget [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr Ikt. Bethlen Sámuel tisztje vall.] * ~ *szukcesszor* törvényes örökös; succesor/moştenitor legal; rechtmäßiger Erbe. *1837:* Sigmond Miklos Uram, és Felesége a' fenn Specificált Summát Ezüst pénzül le olvasták volna és azt Nemes Kontz Mojses Uram maga … előttünk léválta volna … Vállala magára, és Törvényes Successoraira, hogy a Zállogban adatt Földnek a Terminált időkig leéndő Békességes birásában az Emptorokatt, és Törvényes posteritassait meg tarttya [Asz; Borb. I] * ~ *születésű* törvényes házasságból született; copil legitim; ein Kind aus rechtmäßiger Ehe. *1814:* Arról, hogy a' meg keresztelt Urfitska törvényes születesü ne lett volna, ö Nagysága nékem semmit sem beszéllett [Mv; TSb 51] * ~ *társaság* societate legitimă; legitime Gesellschaft. *1733:* Szolgálo Mesterek, kinek a' Fő Dékány parancsolván, a' Társaságnak mindennemü Törvényes Társaságot illető dolgokban tartozzanak Szót fogadni, és engedelmeskedni [DLt] * ~ *vallás* religie recunoscută de stat; staatlich/gesetzlich anerkannte Religion. *1704:* Azt considerálván önagysága, mely kevesen legyenek a törvényes vallásunkon levő emberek, melyet megcselekedvén önagysága, Isten is megáldja érette [WIN I, 138].

5. (intézmény,) ahol törvénykezés folyik; (instituţie) în care se tin dezbaterilor judiciare; Platz des Gerichtsverfahrens. **Szk:** ~ *alsó szék. 1758:* ha valamellyik felnek itéletünk nem fogna tetzeni az emlitet Szék(ne)k irt Törvényes Also Szekire Apellálhassa [Asz; Borb. I] * ~ *derékszék. 1710 k.:* Húsz esztendő alatt soha Búnról rá nem érkezett, hogy törvényes derékszéket üljön csak egyszer is; ez hüt felett való csuda, de valóságos dolog [BOn. 691] * ~ *diéta. 1704:* Annak felette a non forum az illegitima dictával majd egyforma és nem kettő, mert az egyikből jön ki a másik, nem lévén helyes foruma az úrnak az illegitima dicta, ha a director tudniillik nem demonstrálja törvényes dictának [WIN I, 146–7] * ~ *generális szék. 1801:* Nemes, és Vitézlő Iffiab Diosi Nagy István maga, és több condivisionalis Testvérei L. Balas Josika Imre Ur árva özvegyét a magok, és osztozo Testvérjeik és atyafiaik nevekben és képekben certificáltattyák … Kolos Vármegyének … Törvényes generális székére Oculator Commissariusok és Metalis Reambulatorok ki kérése végett [K; JHb LXVII/4. 1–2] * ~ *gyűlés. 1693:* Bethlen Samuel Vr(am) az Petki Árvák iránt Kgldel valo Controversiáját az Nemes V(á)r(me)gyének proponálván, az Nemes v(á)r(me)gye elöis vette vala, de … magát Gubernátor vrunk interponálván, Bethlen Samuel vr(am) halasztotta ä közelebb esendő Nemes V(á)r(me)gye törvényes Gyűlésére [Fehér m.; Ks 67. 46. 21] * ~ *ház. 1639:* a mikor aztán annak utana az teörvenies hazbol ki jeottunk volna, en ugian vigiaztam … Santa Peterre [Kvh; HSzjP Joannes Donath de Nuitod (58) vall.] * ~ *itélőszék. 1851:* Horváth Eleknek a' Restans Tizedbéri árendáját … nem fizethetem meg, valameddig Törvényes itélő szék előtt ügyem el nem láttatik [Nagylak AF; DobLev. V/1323] * ~ *királyi tábla. 1797/1799:* Meg visgalván, és fontolora vévén ezen Törvényes Királlyi Tábla, mind azon per follyta, és bizonyitto Leveleket … Ugy láttya … hogy a' Perlekedő Felek ollyanokrais ki terjeszkedtenek, mellyek a' mostani kereset tzéljára tellyességgel nem tartoznak [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 411–2]. *1828:* azt itéli a Törvényes Királlyi Tábla, hogy mind a … Quictanciában foglalt Summákat, mind a meljek Férje … adosságában Özvegysége ideje alatt fizetett le az Özvegy tartoznak az allperesnek megfizetni Felperesecknek [Mv; DobLev. V/1136] * ~ *kontinua tábla. 1775/1802:* mindkét részről adducalt Documentumak, s Procuratorak allegatioi, meg halgatván (!) 's meg olvastatván a Subversans contraversianak diremtioja, és el igazithatása végett pro ulteriori discussione a Tekentetes Törvényes Continua Táblának általunk ezen Csekely opinio insinualtatik [BSz; JHb LXVII/9. 91] * ~ *parciális szék. 1668:* mind az megh nevezet harom szemellyeket certificalam azert az megh irt hatalmassagokert Colos-

var(me)gie(ne)k ez eztendeöb(en) keözellyeb esendeö teörvenyes partialis szekire [K; Ks 65. 43. 10] * ~ *szék. 1657:* Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1644. annyében, külső hadakozások nem lőn ellenséggel, de belsőképpen szünetlen oppressio, az fejedelmeknek az országon széjeljeljárások, törvényes székeknek, octaváknak, diactáknak celebrálása, hogy már az igazságnak folytatásáért az egész községre nézve, de mind csak az fejedelmek hasznok keresése vala és mások nyomorgatása törvényes színek alatt [KemÖn. 188–9]. *1677:* Törvényes Székek celebralásakor edgyik fő Tiszt udvartol el bocsáttassék [AC 271]. *1693:* Akartuk azert kegyel(me)det levelünk ... által reqviralnunk s egyszersmind intimálnunk, Attyafiságos Szeretettől, és az Arvaknak következhetö nagj károknak (!) eltávoztatni ügyekezö szándekunktol viseltetvén ne várja kegyel(me)d az következö törvényes széket, hanem az alatt ügyekezze dolgát Complánálni Bethlen Samuel V(ram)mal [Fejér m.; Ks 67. 46. 21]. *1753:* Az mi az N. Doboka Var(me)gyeit illeti ittis csak Girás és nem Törvenyes Szék lévén Kékesen, nemis folytak semmi Törvenyes dolgok, hanem Commissiok olvastatak [Kecsed SzD; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1815:* a Ladotz ... a Szeredö nevü Erdös Hellységtöl ezen Törvényes Szék által meg külömböztessék, és ki halmoztassék [Lisznyó Hsz; LLt] * ~ *tábla. 1680:* Sárosi györgy mp. L.S. és Gálfalvi Gergely mp. L.S. az mi kegyelmes urunk eö nagysága méltóságos törvényes táblájának hütös iródcáki és notáriussi [Gyf; CsVh 69]. *1775/1802:* (Az) exmittált Commissarius Atyankfiai magok Operatiojakot meg tévén, az arrol valo munka a Pársak Procuratoraikkal communicaltattak vala evégre, hogy ha ... még valami Reflexiojak lenne, ezen Törvényes Táblának Judiciumára substernálnák [BSz; JHb LXVII/3. 149] * *Alsó Fehér vármegye ~ széke. 1830:* Kápolnai Méltoságos Kakutsi János Urnak ... Szánto Sándor ellen ... Ns A Fejér V(árme)gye Törvényes Derek Székén ki folyt és onnan a' Mlgs Törvényes Kirallyi Táblára Appellatioban fel vitetett Perben Procuratornak ... Sz. Ábrahámi Tekintetes Josef Urat vallom és constitualom [Nc; DobLev. V] * *Belső Szolnok vármegyének parciális/generális ~ széke. 1737:* Groff Széki Teleki Adam Ur ö Nga N(eme)s Belsö Szolnok v(arme)gyenek Partialis Törvényes székin emanalt Com(m)unis Inquisitio mellett lött Deliberatuma [BSz; TKl]. *1761:* Érsekujvári Lászlo Uram Nms Dés Várossának mostani Hadnagya, tertio se cum Iuratis Assessorib(an) ejusdem Oppidi Dés ... Groff Gincz Ruszkai Kornis Sigmond Urat ... Certificáltattyák ... Nms Belsö Szolnok Vármegyének akár holott és leg közzelebb celebrálandó Generalis Törvényes székire ujj itélet vételre [Dés; Ks 28. V] * *erdélyi ~ (királyi) tábla. 1714:* Mü Hunyadi István, Romai Császár kglmes Vrunk Coronás Királlyunk s Fejedelmünk eo Felsége Erdélyi Törvényes Tablájának hütes Iro Deakja és Notariussa [Mezöör K; Born. IX. 2]. *1738:* Galfalvi Nagy Ferencz Felséges Urunk Erdéllyi Törvenyes Királlyi Tablájának hütes Iro Déákja, és Notáriussa [SLt 14. A. 50]. *1827:* Földös Asz(sz)onyokat mindenekben az Instructionak tartása szerint meg intettem ... edgyszersmind mátol számlálva három Holdnapra certificáltam az Erdéllyi Méltoságos Törvényes Királlyi Táblára [DobLev. V/1126. 2a] * *Fejér vármegye ~ széke. 1680:* roszszul lesz az dolog ha nem supersedeal Kglmetek, Mi az dolgott ugj lenni tapasztalván ... toáb semmiképpen az executiob(an) nem procedálhattunk, hanem ott mingjárt Szegedi Péter Vramat ... certificala ... Fejérvármegiének derék Törvinyes szekire [F; Törzs.]. *1722:* Ha pedig Semmit eö kglme nem engedelmeskedik az quoquomodo el foglalt Joszagokat remittalni nem akarna ... kglmed citallya Jobbagya altal ... Nemes Fejer var megy(ene)k akar holot Celebralando Generalis Törvenyes szekire [Szászújfalu AF; DobLev. I/101] * *fogarasi felső ~ szék. 1662:* eö keglme Valaszt Tetelet, igj halua(n), Az ep Naga Fogarasj Felseö Törvenies Szekere citalam [Fog.; Szád.]. *1677:* Mi okon kelletet az D(ominus) l(ectus)t Citaltatnom az eö Nga Fogarasi felsö törvenyes székire exhibealt Relatoriambol ki tettzik [Szád. Joh. Sarosi lev.]. *1691:* Fejér Vármegyében Fogarasban lako Tibodi Márton, az Fogarasi felsö Nemes Törvényes széknek edgyk hütös szolgabiraja [Borb. II] * *Hunyad vármegyének generális ~ széke. 1755:* Csapai Kun Sigmond Ur(am) ö kglme ... L. B: Branyitskai Josika Moses Uramat, modo Legitimo Certificaltatya, Nemes Hunyad V(á)r Megyenek akár holott és leg közelebb esendö Generalis Törvényes szekire avagy Confluxussara ... panasz tételre [H; JHb XXXV/74] * *királyi ~ tábla. 1793:* az Erdéllyi Nagy Fejedelemség és hozzá tartozó részek Királlyi Törvényes Tábláján Maros-Vásárhellyt Boldog Aszszonyhavának 28ik Napján 1793ik Esztendöben tött és ki mondott Itélet [Mv; a Zabolai Hadnagy familia táblai prod. pere (Mt)] * *Kolozs vármegyebeli ~ szék. 1637:* Citaltata en altalam Maroczy Andrasne Boldogh Kata Azony ... Suki Benedekne Kozarvari Barbara Azont ... Bonys Mihali nevw Magiar Sukon lako biraia altal Colosvarmegiebeli Elseö törvinies szekre az brevis szerint [SLt O. 15] * *Nagyenyed városa ~ széke. 1692:* Mi Bárdi István Nemes N: Enyed Várossa Törvenyes Szekinek hütös Assessora, es Dobai János azon Szeknek hütös notariussa [Nc; DobLev. I/35]. *1707:* Dobay János N: Enyed Várossa Törvinyes székinek hites Assessora [DobLev. I/61]. *1723:* Kegjelmetek minden idöbéli kész Jo akaro szolgája Botskai Samuel N: N: Enyed Várossa Törvényes székinek edgjik hütes szolgabirája mpr [Nc; DobLev. I/104] * *Torda vármegyének (generális) ~ széke. 1674:* Nemes Thorda Vár(me)gy(ene)k derek törvényes Székin kételenittetvé(n) perbe(n) kerekedni az declarált portiok végett [Havadtö MT; Told. 1a]. *1719/1724:* mikor ... nemes Torda Vármegjének Generalis törvényjes szeki volt mind untalan járta akkor Pesti Mihaljne Szilágji Sophia Aszszonj Bánházíné Aszszonjomat, hogy alkudgjék meg vélle az iránt az Szindi Indalji, Bölyi portiok iránt [Torda; JHb XIV/6. 58–9].

6. (törvény által) fel/meghatalmazott; care este împuternicit în temeiul unei legi; (gesetzlich) Bevollmächtigter. *1793:* Mindezekre nézve erötelenek lévén a' Fiscus ellenveté<se>i A Fel-peres Nemességét eléggé megbizonyito Orbai <szé>ki Zabolai Hadnagy Familiábol elö számlált Hadnagyok igaz Törvényes Nemes Embereknek itéltetnek [Mv; a Zabolai Hadnagy familia prod. pere (Mt)]. *1796:* elöre botsátott feleletéröl (!) az All Peres Urnak ... akár ki által láthattya, hogy a' Praetendensek a' fel kért Privilegialis Levélhez valo Törvényes Competentiajokot soha meg nem mutatták, és meg mutatni sem tudják [Mv; TLev. 5/16 Transm. 29–30]. *1800/1827:* Mlgos Grof Teleki Samuel Ur Ö Excelentziája Részéröl és képében törvényes Plenipotentiariussa Tkts S. Martonasi Gyujto Sandor [Erdösztgyörgy/Mv; TSb 51]. *1803:* az osztálybéli nehézségeknek annál jobb moddal lehető el háritásokra nézve a follyo Holnap 22ik napjára, vagy szemellyesen, vagy eléggé Instrualt Törvényes Plenipotentiariussa által ide okvetetlen meg jelenni ne terheltessék [Mv; JHb XLVI/6 Cserei Farkas

kezével]. *1813:* Bartok Adám Ur mint Élete párja Tkts Dobolyi Klára Iju Aszszony Férje, és Törvényes Plenipotentiariussa nevezett Felsége három fiu Testvéreivel ... megosztozott volna [Ne; DobLev. V/1012]. *1814:* lehetetlen tehát ilyen környül allásokba hogy a Törvényes Hatalomhaz ne folyamadjam [TLt Pracs. ir. 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert ügyvéd ellen]. *1847:* Én magam ez utóbbi felsőbb rendeletet nekiek megmagyarázni magamban nem bírván, arra utasítottam, hogy azt maguknak ahhoz értő törvényes személyek által magyaráztassák meg [VKp 169].

7. bíráskodásra szánt, bíráskodással kapcsolatos; de jurisdicţie; bezüglich der Gerichtsbarkeit. *1678:* Mindszenteknek 1. napján parancsolt urunk ő nga az országos gyűlés felől, az holott törvényes dolgok is kelnek elő [TML VIII, 260 Haller János Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *idő. 1739:* minhogj illy készületlenek voltanak, a Törvényes idők bé következvén 's jobban reá készülven ő kegjelmek, ha Compareálnak, az igazságnak ki szolgáltatását el-nem múlattyuk [Dés; Jk 312]. *1802:* Ilyés György ... asztalos tsak a Törvényes időben a' mely a mester embereknek ki szakasztatott tartozik eö Nagyságoknak dolgozni, de más szabad orákon nevezetesen éjtzakákon szabad légyen az ö Nagyságok károk és Matériáléjok tsonkulása nélkül pénzért idegeneknek is dolgozni [Ne; Incz. XII. 1] * ~ *(harmad)nap. 1733:* adgjuk tudtàra mindenek(ne)k ... ez mi levelünknek rendiben ... Midön volnānk ... az Birosągh házná, ugj mint törvenjes napon, Jövenek mü elönkben [Torockó; Bosla]. *1757:* Torotzkon a' Biroság Házánál Törvényes napon compareálának mü elöttünk két fel Peres Szemelyek [Torockó; Bosla]. *1780/1804:* Törvényes széknek begyűjtéséről. Mikor a' Város Birája vagy polgári bizonyos Törvényes napot rendelnek, a' szabott Orára, melly dél elöttt legyen, mint az Esküttek mind a' peresek, mind a' procátorok sub poena flor. 3 megjelennyenek [Torockó; TLev. 42]. *1792:* Adatik üdö az inctának, hogy szavait az actrix ellen a jövö törvényes napig megbizonyitsa [Árkos Hsz; RSzF 256]. *1817:* in ipsa 8va az Executio ki nem Mehetvénn, a most irt Esztendö[a] Junius 25kénn egy Törvényes harmad nap elöl botsáttása utánn a rendes Executor V Ispány Ábrahámfalvi Ugron István Urnak ob publica meg nem jelenhetése miatt Substitualtatott Executor járásbeli szolga Biro Tek. Lázár Antal Ur [Torda; DobLev. IV/913. 2] * ~ *periódus. 1772:* tessék Kglmednek az bé állott Törvényes Periodusonillendö készülettel meg jelenni [JHb XXVI/31] * ~ *szakasz. 1813:* Az Allperesek ... a jövö Törvényes szakaszig Dilatiot kérnek [Mv; Somb. II].

8. hiteles(ített); autentic, autentificat; authentisch, authentifiziert/beglaubigt. *1796:* a' fel kért Levél nem Törvényes, és ha szintén a' praetendenseknek kezekbe volnais, a' magok praetendalt Privilegiale Jussoknak meg mutatására tsak annyit használhatnak vélle mint a' tavallyi Kalendariummal [Mv; TLev. 5/16. Transm. 81 tábl.]. *1807:* ezen el zárattatásomot a' Levelektöl qua Naturalis Tutrix törvényesnek el nem fogadhatván, a Tktts Tisztséget Panaszommal meg kerestem [F.eskülö K; Somb. II]. *1856:* ha ezen másodszori Törvényes Stempeles Papirosra irt kérelmemre is nem nyerem meg az allodiaturáim meg nyerését (!) azt tészem hogy el foglalom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1463].

Szk: *erdély(ország)i ~ pecsét. 1781:* Nevekre költ Törvenyes pecsétteknek vigorával ... Embereket ele alitván [Nyárádkarácsonyfva MT; Told. 76]. *1800:* (Az irat) a közepin ... a szokott helyen meg vala petsételve ő Felsègènek Erdélyi Törvényes petsétjével fejér papíros alá rekesztett veress lágy viaszra nyomva készitve [Ne; DobLev. IV/837. 1b]. *1832:* A Közöpin ... meg vala Felséges urunk, boritatt papirosra nyomva Erdelyországi Törvenyes Petsetyevel erösitve [DE 2. XII. 2].

törvényesebben a törvény előírásainak minél megfelelőbben; în cît mai perfectă conformitate cu legea; der gesetzlich Vorgeschriebenen bestmöglich entsprechend. *1747:* Sajnallya a' Magistratus ezen Ca(usana)k tovabra valo Dilatiojat ... hogy annál hellyesebben és törvényesebben terminalodhassék, ad futur(am) differaltatik [Torda; TJkT III. 176].

törvényesen 1. a törvény előírásainak megfelelően; legal, conform cu legea; legal, gesetzlich, entsprechend der gesetzlich Vorgeschriebenen. *XVII. sz. m. f.:* Inkább akarták, hogy haza fia birja, törvényesen apprachendálja [TML V, 424 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679/1681:* Az Latrok(na)k ne patrocinallyon, sőt öket pro ratione delicti törvényesse(n) meg büntesse [Vh; VhU 674]. *1681:* à Bujtoriak eze(n) város hatarab(an) à magok hatarat ighen be hosztak; azert törvenyessen el kellene igazittani, hogy à hoszszas üdö mulassal ne approprialtatnek [VhU 72]. *1705:* A' Kretze Kriszta dolga, mint hogj Sok károkat tött az Ekklesiának törvényesen igazodgjék – a' T. Consistorium emberei elött [Kv; SRE 91]. *1736:* méltoztassék Excellentiád Törvényhez értő becsületes Személlyeket denominálni, kiket meltoztassék Excellentiad facultálni, hogy az praetensiot végképpen dirimállyák, és Törvényesen igazittsák, ne kellyen Excellenciádnak továbbra alázatoson incommodálnom [Gorbó K; Ks 99]. *1760:* eö Nga felsö szomszédgyával ugj mint a' Tisztelendö Pater Franciscanusokkal haborogván ... Törvényesen meg láttatta azon Nobilitaris Fundussának eö Atyaságok Residentiajok felöl való határát [Mv; Told. 15. 44]. *1779:* Azért tartozik, hogy be nem hajtotta, törvényesen az árát megfizetni [Taploca Cs; RSzF 159]. *1798:* Ezen két rendbeli munkának törvényesen ki szabott árrát effectivé ki fizetve ... percipiáltuk [M.igen AF; DobLev. IV/801]. *1809:* méltán kértem hogy az Instáns Vr az illyen modon folytato Procuratorságtol Suspendáltassék és mind Nobilis Citáltatván Törvényesen Fiscaliter Prosequaltassék és agraváltassék [Szu; UszLt ComGub. 1655]. *1815:* az Executionak Törvényesenn léjendö végben vitelere ... a velünk Bizanyság okáért lévö Commetanensok elöttis, a Leveleket fel olvastuk szorol szora [Borb. II Kövendi Létai Péter hütes assz. kezével]. *1820 k.:* ns Tolvaj Ferentz Ura(ma)t az Instructio tartása szerént mátol számlálando 8ad napra törvényesen certificáliuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1847:* a kérelmes ... Czéhunk alap szabályai tilalmára alattomos utakon több legényeket öszve szedett és azokkal mais mint Kantár dolgoztat ... a' Czéh meg hagya a' kérelmesnek, hogy a' nálla letező rendetlen legényeit rögtön el botsassa különbenn kénytelen lészen a Czéh ellene törvényesenn fel lépni [Kv; ACLev. 23]. *1866:* N. T. helyettes esperes Szakács István úr beiktatja hivatalába az egyháznak ... törvényesen megválasztott uj papját t. Benedek Pál atyafit [M.bikal K; RAk 259].

2. törvényes felszólítás/eljárás által; prin procedură legală; mit Rechtsverfahren. *1792:* Nagy Váradi Petrotzi György Ur, és Kedves Élete Párja ... Excellentiadott, mi általunk Hivatalunk szerint Törvényesen inteti [Kük.; JHb XIX/36]. *1793:* szokott Füzetesen letétele mellett Törvénye-

sen Intetik [Makfva MT; DLev. 5]. *1804:* törvenyesen kinaltassāk meg Kozma vrat mert nem igaz az állatása [Szökefva KK; Ks Kosa Zsigmond lev.]. *1812:* Tordai Mihály ... Törvényesen idéztetvén meghűtöltetvén 's, megkérdeztetvén valla az Isöre [Héderfája KK; IB]. *1826:* Özvegy nehai Tekintetes Dobolyi Istvánné Foszto Rachel Aszszony által meg nevezett, és általunk Törvényesen elönkbe idéztetett Tanukat leg elsöbbenis keményen meg eskettük [Nc/Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 1–2]. *1834:* Erkeserűi Tktes Frater Farkas Ur ... általam atyafiságoson kéreti, 's ha ez foganatlan lenne, ezennel Törvényesen inteti [Dés; BetLt 5]. *1851:* Réz György Ur ... fel szollitván engemet – mi szerént mennék el Maros Egerszegi Joszágába lako Fodor Simonhoz és ... Brésa Todorhoz is kiket mind a kettöjököt ... Törvényesen inteném meg ... hogy a Joszágból – az Jövö Szengyögy (!) napkor ki menyenek [DobLev. V/1316].

3. hivatalosan; în mod oficial; amtlich, offiziell. *1681:* Az mint ā hites Birak referallyak; Noha Boldogfalva felöl vala hatara, hit utan törvenyessen rectificaltatott, és mutattatott ki arra rendeltetett, Deputatusok es Convocaltatott szemelyek által [Hátszeg H; VhU 151]. *1778:* Nem tudok Semmit benne, hogy ezen Kotore Thodort valaki Számára Törvényesen fel kérték volna [Forbó AF; BK sub nro. 908 Gots Nyikula (60) jb vall.]. *1782:* a' Jobbágyokra nézve ... Divisiotis celebráltanak, tsak pappirosson, és igy tsalárdúl a' Felséges Királynak meg tsalattatására lévén ezen dolgat a' Mlgs Gróf Feö Ispanj Kőrőspataki Kálnoki Lajos Vr eö Nagysága Törvenyesen Investigáltotta [Torda; KW]. *1793 k.:* Instálunk alázatoson Nagyságodnak és a Tekintetes Nemes Vármegye Törvényes Székinek, méltoztassanak ezen Causában levö Inctusok(na)k törvénjesen meg hagyni, hogy Leveleiket (: mellyeket Repulsiojok meg állittása véget citáltanak :) mi velünk közöllyék [T; DobLev. IV/730. 3b]. *1801:* Törvényesen állittsa meg elegedendö rátioval hogy mindenféle lotsadékbol s állott Seprőből, bizonyoson jöni kell annyi palinkának [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós lev.]. *1812:* A' Fellyül írt kérdésekre Törvényesen esketöknek ki botsáttatnak Hűtős Adsessor Vrak T(e)k(in)tetes Nagy Andras Lőrintzi Ferentz vagy Farkas Elek Urak közül kettö [IB]. *1836:* Grof Teleki Sándor Urfi Bonorum Curatorat általom Ass(ess)ori Hivatalomnal fogva Törvényesen Certificaltattya mához 8ad napra Executiora [Székelymoson MT; TSb 52]. *1844:* Gasi Török Katának törvényesen el vált, és ítéletesen békoba vettetett nönek bizonytalan Atyátul Keresztelteteett János [Nagykapus K; RAk 47]. *1864:* a határ szélet nevezik Virgonak ez onnan vette ezt a nevet, hogy itten van égy kis kaszáló rét azt Magyaros is, Selye is magának tartja egyik esztendöbe egyik másik esztendöbe a másik le kaszálta, barmokkal leetették de kicsiny lévén a hely még a mai napig törvényesen a hatara nincs megállítva égyik sem kíván érette kölcséges pert indittani [Magyaros MT; TM 72].

4. per által/útján; pe cale legală; auf dem Prozessweg(e). *1681:* (A telekick) A Csonakosiaktol felette ighen Injurialtat(na)k; mert marhajokat hatalmasul ezek(ne)k hataroko(n) legeltetik, kivalkeppen mikor ezek à Boxakon (?) vannak nyárban; Effele hatalmaskodasra rea kellene lesni; marhajokat bé hajtani, es az utan Törvenyese(n) eligazitani [Juba H; VhU 161]. *1679:* Az szék ... Also Mihaly Fel Peres Pap Israel ellen valo dolgat transferalta volt ad Diem 5 Maji. Azért mostan az szék juxta Constitutionem oppidi pleno numero levén az I. comparealt et per supra scriptum Procurator (!) Protestatur solemniter hogy eö kész most is Törvenyesen dolgat revidealtatni [Dés; Jk 40b]. *1742:* ha hol penig a' Mlgs Királyi Tábla Törvényesen Jobbagysággal aggravallya tehát ott maradnak cum Familia illorum [Bonenyires SzD; TL 42]. *1752:* mig Törvényesen el igazadik addig a Gát marodgyon meg [Disznajó MT; Ks 8. XXI. 27]. *1766/1802:* a Contraversia törvenyesen eligazadik [BSz; JHb LXVII/3. 6]. *1776:* kívánt ugyan az Exponéns Mlgs Groff Aszszony ö Excellja némely költséges Melioratiokat, Rétek körül valo Sántzoltatásokat tétetni, de a Proprietarius által, a leg kissebb épület vagy Melioratio tételtől is Törvényesen el-tiltatott [Kv; JHb VI/33]. *1789:* Ha valamellyik Féltöl valaki hoszszas perlekedés után ollyan örökösön vásárlott Joszagot, Földet, vagy akármi Birodalmot ki nyerne ... betsü szerint valo árra öt száz Forintokot Superálna, tehát Casu in eö meg osztván a ki nyert Birodalomért Törvényesen itélt Summát ... a másik Fél rectificálni tartozzék [Kük.; Kp 25]. *1796:* a' Fell Peres ... hitelesen bizonyittya ... aztis, hogy ezen kért Levélnek originalissa, az All Peres Báro Urnál légyen; azért nincs egyéb hátra, hogy annak elö adására Törvényesennis reá szorittasson [Mv; TLev. 5/16 Transm. 79 tábl.]. *1807:* kéntelenittettem ... a fennebbi 262 Mforintokot és 24 pénzeket meg fizetni: de minthogy az után abbol Törvényesen 100 forintokot le nyertem, tészek ide fel tsak Hf 162 Dr 24 [UszLt ComGub. 1753 u.]. *1817:* Baro Bornemisza János Ur eö Nagysága edes Attya ... Just tartván a' Harsányok azon Papi Házokhoz törvényesen öket meg nyerte, és onnét expellalta [Görgenysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Lászlofi Joseff (70) ns vall.]. *1835:* kéntelen lészek az illyenecket törvényesen rá szorittani [Székelyvaja MT; HbEk].

törvényesség vminek törvényes volta; legalitate; Legalität/Gesetzlichkeit. *1796:* egész okoskodását vészi a' Fell peres B Ur azon praetensioban forgo Privilegialis Levélböl, a' melynek még se valosága, se Törvényessége még soha meg nem állittatott | Az Törvényes, vagy Törvénytelenségit sem lehet hoc Processu azonn Levélnek ... kérdésben hozni | Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint ezen Processushoz nem tartozok még figyelmességet sem érdemelnek ugyanis ok nélkül vitattatik az, hogy ezenn most fenn forgo Copialiter exhibealt Privilegiu(m)nak még Törvényessége meg nem Itéltetett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 57, 67, 74 tábl.].

törvényezés törvénykezés; legislație, legiferare; Rechtssprechung. *1710 k.:* Hogy ország gyülése legyen törvényezésére nézve, elvégzék [BÖn. 951].

törvényfa akasztófa; spînzurătoare; Galgen. *1591:* 6 die Aügüsty B. vram hagyasabol, vagttak Leh az Czyganyok harmot az Törwen faarol el is Temettek attam az Czyganyoknak f – d 50 [Kv; Szám. 5/1. 33–4]. *1592:* Konkoli Janos ... vallia ... Mikor az teorueni fahoz fel uiuek, akkoris vgian ki omlot az orczaian az veres veritek, hogy az Apia keozel ment hozza [Kv; TJk V/1. 214]. *1653:* Die 12 may valami hadba menö székely, Szabó Sebestyén öcsémet megvágá, és reggel után lázzadának némelyek, és megfogák a város határában és fogva hozák, és a tömlöczbe tevék – a törvényfa tájatt, innet a köves úton vágta meg [ETA I, 150 NSz]. *1710 k.:* Ha az a törvényfa nem lett volna a paradicsomban, csak olyan lett volna, mint egy étel, ital, gyönyörüséggel teljes vadkert [BÖn. 479]. *1750:* Régentén a Törvényfa ott volté a hol most, vagy pedig alább Szemerja felé? [Sszgy; HSzjP vk].

Hn. *1571:* a' Theorweny fanal a' Thorokban [Marosszgyörgy MT; EHA]. *1592:* az teorueni fa mellet [Kv; TanJk I/1. 185]. *1608/1687 k.:* A' Törvény fánál vagyon édgy darab szénafü [Vaja MT; MMatr 108]. *1645:* az Teorueny fanal (sz) [Kolozsborsa K;.BHn 109]. *1648/1786:* az Teörveny fa felöl (sz) [M.gombás AF; EHA]. *1658:* A Törueny fa mellet leuö nyolcz hold földnek kettei [Nc; Incz. II. 8b]. *1688:* a' Törvényfa felé menö Kövcs dombon [Nc; EHA]. *1694/1764:* A Törvény fán fellyül a Lapos erdö felsö végéig [Abafája MT; EHA]. *XVII. sz. v.:* Az Akaszto Domb vagy Törvény fa alatt (sz) [Nc; EHA]. *XVIII. sz. eleje:* A Törvényfa alatt (sz) [Hosszútelek AF; EHA]. *1711:* a törven fa felöl, a Szigetben (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1724:* az Csoti Törvenyfa felöl oldalon (!) [Csot Szt; TKl Endre Iuon (55) jb vall.]. *1738:* A' Törvény fa alatt (sz) [Toldalag MT; EHA]. *1743/1747:* a Szokolai völgjen, a Törvény fához közel [Szentegyed SzD; WassLt Kötelcs Illyés (60) zs vall.]. *1754:* a' Törvény fa megett (sz) [Kispetri K; KHn 290] | A' Határszélyben a Törvényfa táján [A.tök SzD; THn 7]. *1759:* A' Puszta Szölö ... csik Szent Ivány felöll a' Törvény fa alatt [Jedd MT; EHA]. *1795:* a Törvény Fánál (sz) [Középlak K; KHn 296]. *1802:* A' Törvény Fanál (sz) [Náznánfva MT; EHA].

törvényfeleség törvényes feleség; soție legitimă; Ehegattin. *1582:* Theolcheres Janos vallia, hallottam Rengeo Annatol hog ez mostani feleseget Igiarto Georgnek vg elte volna Kalotazegi mint teorweny feleseget [Kv; TJk IV/1. 71]. *1592:* Vida Miklos vallia, Hogi Eniedre megiwnk vala ... az legini Meggiesine mellet zinte vgi Jart, mint egi teorueni felesege mellet, egiebwtis meg eolelte az legini Meggiesinet [Kv; TJk V/1. 286].

törvényfolyás per folyása; desfășurarea unui proces; Gange des Prozesses. *1677:* azon fellyül az Ország végezési ellen valo cselekedetiért, két száz forintal büntettessék, ehez semminemü törvény folyás nem kivántatván | a panaszlo fél reportalván, a' Szék szinén revideallyák mindgyárt, és ha ugy tapasztaltatik, hogy az Executorok akarattyok szerint tették a' fogyatkozást, a' Szék azon Tisztekre küldgyön Executorokat, és minden törvény folyás, s' törvénybéli remediumok kivül, mint az arestalo és arestaltato személyeken, ugy a' fogyatkozást tévö Tiszteken tétessenek Executiot [AC 61, 82]. *1770:* midön ... Varga Janko nevezetü tzigánt el fogták ide hoztak a mi házunkban fogságban amikoris mint hogy a házban valami falusi törvény folyások voltak, ki vitték az ház eleiben a tsürös kertben [Pagocsa MT; SzentkGy]. *1790:* A melly Háznál ä Szöllös Gazdák(na)k mikor Gyülése vagy Törvény folyása lészen, akkor ... Házban ne pipázzanak, minden a maga rendin üllyön, és senki Törvény alatt Süvegit fejében ne tartsa [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1807:* Az ilyen nyughatatlan felujitások a' Törvény-folyások rendibe Calumniaztatni szoktak; ittenis nem tekintetbe vételt, hanem mélto büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instánsnak [SLt P. Horváth Károly és Miklós nyil. évr.].

törvénygyakorlati a törvény alkalmazására vonatkozó; în/de aplicare a legilor; bezüglich der Anwendung Gesetzes. *1843:* Varga Katalinának, ki egy esméretlen kóborló asszony, törvénygyakorlati esméretel nem bír s a közigazgatási dolgok folytatásával esmeretes nem lehet, szállást adni senki ne merészeljen [VKp 120].

törvényháborítás törvénytelenes cselekedet; călcare a dispozițiilor unei legi; gesetzwidrige Handlung. *1663/1728:* Az törven tetelb(en) pedig illyen modalitas tartassek potentiaert harom forint harom gira xr. 24 ... törvenj haboritas xr. 2 [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.].

törvényhatóság törvényes hatóság; autoritate legală; Munizipalbehörde | bíróság; judecătorie; Gericht. *1844:* Décsi származásu, néhány év olta azonban ... Udvarhelyszékben Alsó Sofalván tartózkodott Szakmári Ferencz nevü egyén, mint koborgó, 's erkölcstelen életével másokat botránkoztató személy, illö bünhödés végett saját törvényhatoságához, nemes belsö Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kisértetendö levén [Szu; DLt 1441] | a Törvényhatoságot hová hamarább meg nyugtatni méltoztassék [UszLt XI. 85/1. 102].

törvényház bíróság; judecătorie; Gericht. *1592:* 9 Marty ... Valtot Leörincz vram egi Lewelet ki az teörweni haznal f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 139 Eppel Péter sp kezével]. *1618:* Ezek útan, ki kwldcok cokct az teoruini hazbol, Kortomaz Georgi bizonsagra foga [Vajdasztián MT; RDL I. 12]. *1655:* tegnap nyolcz ora tájban mikoron volnék az törvény házban, találám öregbik Rázmány Jstvánt, s kerdém, no mint vattok immar Cseprenghi Mihály Urammal [Kv; CartTr II, 895 Petrus Lázár al(ia)s Örmény de Dios (45) ns vall.]. *1669:* az fejem sem szabados az sok ember miatt. Sokat is kell az törvényháznál ülnünk [TML IV, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz].

törvényírás ítéletírás; redactarea sentinței; schriftliche Abfassung des Urteiles. *1625:* Notarius Vramnak procator vallasert es teorueni irasert f – d. 4 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21].

törvénykaró a törvény előirásainak megfelelö méretü karó; par avînd lungime conform cu legea/dispoziția; Pfahl, dessen Größe entspricht der gesetzlich Vorgeschriebenen Einheitsgröße. *1588:* Vegheztek elecoben a' karo feleol hogy Mind a' harom kapura, ket vagy harom teorweny karot chinaltasson biro vra(m), ot fel fwgghezztesse, megh kialtassa egy Nehany vasar napian, hogy minden vgy hozzon karot hogy kisseb a' theorweny karonal ne legien [Kv; TanJk I/1. 74]. *1591:* Az my az Karok dolgat illety ... wegeztek eo kegmek, hogy az karot Indifferenter be hozzak, Jllic(n) Conditiowal hogy az törweny karot arra zerent wegiek el, a ky penigh az Merteknel rowyggyeb, Azt huzon eot pènznel fellyeb ne wegiek [Kv; TanJk I/1. 155].

törvénykedés, törvénykezés pereskedés, peres eljárás; procedură penală; Prozessverfahren. **A.** *1760:* Az Falusi Rénd Tartásról, és Törvénkedésröll. Ezen Faluban ... a' Törvénykedésben illy mód observáltatot hogy tudni illik, elsöbb(en) inchoálodat a' Falus birák elött, az holott pronunciált Deliberátum ha nem tettzét más faluban appelláltatot, és onnét az Udvárbann [Hesdát TA; BLt].

B. *1571:* Kdet Enys kerem mynt Byzotth Jo zomzyd waramat hogy kdys Lenne wgyan azon Akaratthal hog' ne perlenenk Maradna hàatra az keozeotteok walo Theorwynkezys [Szúv; BesztLt 3519 Petrus Zentmyhalyfalwy praefect(us) areis Nouç Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1606:* Jlleni tudomantis tezek en eggik alperes Nagy Andras, hogy uagion mas toruinkezesunkis, mj nekunk az felperesel, ha az

toruin megh engedj abbolis zembe akarom fogni [UszT 20/276]. *1633:* Gubas Mihaljne perleodesbe volt … Fozto Thamassal es Jakabbal Beoczjwletes emberek keozikbe zolua(n) az teoruenjkezesnek beket hagjanak [Uzon Hsz; BLt 7]. *1677:* Törvénykezéseknek és bírságlásoknak módja és rendi ezeknek is a szerént és úgy vagyon, az mint fellyeb Madaras után bövön meg irattatot [CsVh 64]. *1689:* Szilagyi Gergely mind a' sz: házasságot s mind a' sz: Ministeriumot megh mocskolo bestelen szavaival magát méltatlanná tötte a' sz: Szék elött valo törvinykezésre [SzJk 240]. *1714:* sem(m)i továb valo veszekedésekre Törvénykezésre, költésre s fáradságra, s bestelenségre, egymásnak okott nem Szolgáltatnak [Nsz; JHb XLV gub.]. *1722:* még fontolvan jstennek Parancsalátját, gjülölseget és Anima adversiot magunkon fén tovabraném tartunk és minden az iránt … valo Praetensionkrol lé mondunk, és sémmi nemü Törvénykezések, litigatiok és gyülölközesékben magunkatném immisceáljuk [Sövényfva KK; MbK 139]. *1742/1792:* Barthos Mártonné Etzke(n) Ilona Nénénk mind közelebbröl valo vér elö álla, a' ki addig is mind egyedül perlett ezen Jussért testamentum mellett, és mind meg békéllének, mind meg egyezének együtt, és minden együtt valo Törvénykezésröl le mondának örökösön sub Decretali Calmnia flor. 200 [Albis Hsz; BLev. Transm. 35]. *1744:* kivánván az Attyafisagtalanságot és továb valo Törvenkezést el távoztatni [Sár.]. *1780:* meg gondolván ezen Executió további folytatásábol következhető kissebseseket … nyughatatlansagomat, maradekimnak történhető még több károsodásokat, hogy ezen Törvénykezesböl következett több izetlenségek magam és maradekimra nézve tovább is ne harapozzanak … önként és magam szabad jo akaratombol léptem illy allando és megmasolhatatlan megegyezesre [Nc; DobLev. III/545. 1b]. *1792:* jövendöben edgyik is meg tsalattatásán sem ne panaszolkodgyék, sem pedig Törvénykezések által m<a>gát ne költené [Búzásbesenyö KK; KCsl 1]. *1811:* En az Urakat azért kivántam magam eleibe hivattatni, hogy az Urak elött magam nyilatkoztassam ki, melly által az én atyámfiai, és Néhai Férjem, Attyafiai Benedeki Balás Sigmond Uram, és Mándátáriussai közt támadhato viszongások, törvénykezések elkerültessenek [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a Özv. Balás Istvánné Dobollyi Mária nyil.]. *1847:* Törvénykezése után idehaza eladván kevés mezei jószágait és az abból kapott pénzt – ennek elötte mintegy 8 évekkel – magához vévén, és az ö akkori feladása szerént Bécsbe a császár öfelségéhez indult a pénze megnyerése aránt [VKp 157].

törvénykedik, törvénykezik pereskedik; a fi în proces (cu cineva), a se judeca; prozessieren, rechten. **A.** *1573:* Kalmar Janos … ha meg Alkwszik az varoszal Jo, es azt Jo Newen veszik eo k. hwl penig Törwenkedny akar Arrais gongiok leszen eo kegnek [Kv; TanJk V/3. 93b]. *1585:* Ha penigh a Biro eleót akarnak teórwenkedny, az Capitanok semmy ellent benne ne tarthassanak [Kv; PolgK 17]. *1595:* megh bizonytom aztis hogy Ennek elöte ualo ydeókbennis ornak mondottak eötet s el menth ne(m) mentette magat, ne(m) teöruendekett feleölle [UszT 10/37]. *1777:* Etzken Miklosnak … a Felsegit tudom hogy János nevü Fiával be jöve onnan kivül ide Albisban a maga Jussáért törvénykedének Bartos Marton Urammal [Albis Hsz; BLev.].

B. *1598:* Sebesj Menihart teoruenkezik velem, valami hatalom dolgabol [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.]. *1610/1759:* Básta György … adot volt[a] egy Vayasd nevü puszta Falut, kiben akkor … Legitime statualtatván magát, Senki sem Contradicálván Relatoriájok purö emanáltatott … Széplaki Péter Mátkáirol (!) praetendálván közit hozzá, ezideig törvénykezet volna az Táblan feleölle [DobLev. III/651. 10b. – [a]Éradonyi Péternek]. *1629:* enis eöt uttal uittem kolosuarra Deuai Ista(n)t s igen sokat farada s teöruenkeözekis irette [Mv; MvLt 290. 175a]. *1669:* Az Híd utcai házamnak csatornája, az mely vagyon Szeöreös András és Hajdú György uraimék szomszédságokban vagyon (!), Szeöreös Andrással törvénykezvén az csatorna felöl, alkvásba menvén egymással [KvE 211 LJ]. *1710 k.:* ennek[a] felesége, fia egynéhányszor térdreesett a guberniumban, hogy az urát szabadítsuk, vagy törvénykezzünk, vagy törekedjünk a generális és császárnak mellette, avagy bárcsak azt nyerjük meg [BÖn. 898. – [a]Dévai Csáky Istvánnak]. *1744:* Törvényben idéztem ötet s Törvénykeztem vélle az Falus bírák elött [Velkér TA; Ks]. *1759:* ha szinten ide hátráb történynék is, hogy Mlgs Groff Teleki Sándor Bátyám Vram sine semine utriusque sexus decedalna az ö klme jussán se praetendalok – s nem törvenykezem – s két ág Posteritasim nem praetendalnak, nem törvénykeznek Mls Bátyám vrammal s két ág Posteritással [Moha NK; TSb 32]. *1767:* törvenykeztenek az falusi Birak elöt az Exponens ur emberei azzal aki most birja Szesztrás Urszal [Bányika K; JHbK LVI/26. 6]. *1782:* az egész rész Joszágotska a Néhai Atyafi által ell volt 2180 Forintig kötve … Dobollyi Joseff mint Férjffi edgyikünk hoszszáson Törvénykezvén meg nyerte [Nc; DobLev. III/570].

törvénykérés perindítás; intentarea unui proces; Prozesseinleitung. *1595:* En Orban Fere(n)cz azt mondo(m) hogy valamiúel az orzagban lambor zokta tiztessegét otalmaznj vagy teoruenj keressel vagy pedigh vduari mod zerent Valamyúel az teörúeny mútattia kez vagiok otalmaznj hogy en az nem vagyok az kinek mondottal [UszT 10/20]. *1770:* Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfün estve tehenemnek a csordából való hazajövésit és gyertyánál való megfejésit törvénykéréssel nem allegáltam elgendöképpen [M.hermány U; RSzF 210].

törvénykert a törvényes elöírásoknak/a törvény által elöírtaknak megfelelö kerítés; gard făcut conform dispoziţiilor legale; Zaun, erhöht entsprechend der gesetzlich Vorgeschriebenen. *1744:* Azon földet holmi ág buggal és tökékkel keritette körül Éltetö Vr(am) mely helyben termett Gabona körül nem hogy törvény kert lett volna … de még holmi tökék és haszontalan Ag-bog is, a mellyekböl állott vólt a kerités, nem volt elég mindenütt [Szentegyed SzD; Ks 15/LIII. 14] | Azon földet holmi ág buggal és tökékkel keritette körül Eltetö Vr(am), de törvény kertye mindenütt igaz hogj nem volt [WassLt Paulus Balog de Zilja (47) ns vall.].

törvénykéve a törvény által elöírtaknak megfelelö kéve; snop făcut conform dispoziţiilor legale; ein, der gesetzlichen Vorschreibungen entsprechende Garbe. *1722:* Praedikátor és mester berinek bé szolgáltatásának idején a' Curátor és választott emberek igaz, jó, el vehetö Törvény kévét vigyenek a' Parochialis házhoz [HbEk]. *1722 k.:* Proventus Pastoris … A kinek ökre nincs, vetese mindazaltal vagyon, ha huszon öt kalangyáig fel telik, tartozik Buzaval Gel. 2 de meg kell latni hogy Törveny kevek legyenek, ne igen nagyok [Disznajó MT; GörgJk 99]. *1738:* Concludaltatott … hogj Nms Városunk Lakosi közzül senki a kapásn(a)k többet

ne fizessen 5/5 polturánál; Aratón(a)k 4-nél, Kötözö és Levelczök(ne)k 3-nál, Széna Gyűjtöknekis 3-nál, Széna boglyalok(no)k négjnél többet, senki adni ne merészellyen ... Hadnagj atyánkfia pedig ö kglme köttessen Törvény kévét, hogj minden ember ahoz tudja magat tartani, mind Városi atyánkfiai, s mind az aratók; melly Törvény kéveis, az Hidhoz köttessék ki [Dés; Jk 501a].

törvénykezés l. törvénykedés

törvénykezik l. törvénykedik

törvénykönyv cod; Gesetzbuch, Kodex. *1780:* a Mlgos Nms Famillia ... méltóztatott egy Universalis Törviny Könyvet Constitutionak Tytulussa alatt Várasunknak ki adni es ahoz mind Communitásunkot mind a' Nms Famillia érdemes Tagjait Autentice szorittani [Torockó; TLev. 9/19].

Szk: *polgári ~. 1863:* Házasságunk a polgári törvénykönyv behozatala elött történvén, bár melyikünk halála esetében, a Városi municipiális törvény fogná szabályozni a hátramaradott örökösödési jogát [Kv; Végr.].

törvényköpű punte făcută conform dispoziţiilor legale dintr-un trunchi de copac despicat în două şi scobit; ein, der gesetzlichen Vorschreibungen entsprechende Rührfass. *1597:* Emlekezem arra hogy Kadachy es Kobatffalva közt ualo gatlasra hittak es kertek volt az zekteól Gafalvi (!) Janost es Antalffj Mattiast, mikor azt az Zek atta emberek azt el végeztęk volna, az kis kobatffaluiak es Demjen Ferench hynak az peres helyre az Demjen Ferench hazanal valo kópire, panazolkottak volt az zekben hogy az kwpy ne(m) teórueni zerent volna holott az üiz ki vet rolla, Az zek atta emberekkel engemis fel hyúanok, hogy fel menenk, Demjen Ferench azt monda, minth hogy eó tartotta, en azt mondana(m) hogy az keopy teorúeny keopj volna, kegtek lassa megh [UszT 12/82 Petrus Mihaly de Kadachy ns vall.]

törvényköz perfolyta; desfăşurarea/cursul unui proces; Gange des Prozesses. *1598:* Az litis intermedium felcoll penigh azt mondgia hogj le zall az teorueni keoz, mert nem neuezi meg neuet, az Zabo Georgj neuet, noha az eztendeot es napot megh neuezi [UszT II/2. D. 61]. *1599:* azt mondo(m) hogi mind eszeket en raita(m) megh chielcóttek minden rajta(m) valo keresettik, riok ter, az teórueni kószó(n) megh vadnak az orszagh kötelenis megh vadnak, az hazat órrökseget magamnak keszembe keuano(m), mert az felsegemet vere is Illety [UszT 14/32].

törvényközbeli perfolyta közben történő; care se întîmplă în cursul unui proces; etw was im Gange des Prozesses passiert. *1600:* Protestalok ne legyen keseö az derekara zolnom, ha teörweny mutattia, De elseözer teörweny keözbeli latatasom wagyo(n) [UszT 15/246].

törvénylátás ítélethozás; aducerea sentinţei; Urteilsfällung. *1593:* Megh Jzene(m) az peres felesegenek, hogy az bort ky ne Arullia, felis mettetem az Czapiat az hordonak, megh hagio(m) hogy teorueny lattasigh tilalma legien [UszT]. *1780/1804:* ide nem értvén a' Bányák Kohok Verök körül véletlen és hirtelen történt állapotokat, mellyekben instantance a' Meghivás minden Dilatio kérés nélkül való Törvény látás is kivántatván [Torockó; TLev. 41].

törvénylátatlan anélkül, hogy az ítéletkimondás megtörtént volna; fără sentinţă; ohne Urteilsfällung. *1598:* lata(m) tahag azo(n) Zent Martoni ... Benedek bele ment ekeyewl, ne(m) león mit tenne(m), ki chóualam belólle, menek az falus birohoz, kerem hogy meg ne zabadicha teórueny latatlan az chóúat [UszT 13/18].

törvénylátó 1. törvénykező; cel care judecă; derjenige der richtet. *1617:* Ha peniglen uala mellyk fél az kert tőrueni lato biratt ki hiua az uetekedö kert melle, igassagot nem adhattja az ki ki hya harom veder borom marad [Msz; Törzs.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: törvénykező személy; persoană care judecă/aduce sentinţa; Richter. *1677:* mind a' Törvény látók és perlök, az ö hivatallyokban bátorságossabban procedalhassanak [AC 175].

törvénylevél törvény/ítélet szentesítését szolgáló levél; act/scrisoare care atestă legalitatea unei sentinţe; Urkunde, die eine Urteilsverkündigung bestätigt. *1662:* ellenek való sententiával, törvénylevéllel fiscus minden elrejtegetett ezüst, arany marháit Mikes Mihálynak, s mind a többinek minden javokat olly szorgalmatosan kikereste és ki is találtatta vala, hogy mindenek ítéleti szerint való jószágokat is mindenütt exscidáltatván, kiszakgattatván és másoknak conferálván, donálván, eladván [SKr 161]. *1694/1799:* Tettzett azért mü nékünk hogy ugya(n) hellybe maradgyon a' Törvény Levél [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 280]. *1782/1799:* Almási Péterné ... Instantiával akart a' Groff Vr eleibe menni, s nem engedte Praefectus Uram, sőt még Törvény levelitis el vette [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 356].

törvénymegírás ítélet leírása; redactarea sentinţei; schriftliche Abfassung des Urteiles. *1586:* fyzetem N(otariusnak) az teorueny meg Irasert d. 2 | Az teorueny meg Irasert No(tariusnak) d. 2 [Kv; Szám. 3/XXV. 1, 7 Igyartho György sp kezével].

törvénynap tárgyalásra kijelölt nap; zi de judecată; Gerichtstag. *1571:* en esmeth eleo alattatom vele az vram eo Nga Jobagyth Az Theorwin napra amelyeth kemed hagy [Nagysajó BN; BesztLt 3496 Lúcas Chewj Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1591:* Thudom mikor egy teorwen nap az biro hazanal egybe gyltek vala [Székelykeresztúr; UszT Ambrus Thamas fej. jb-a vall.]. *1596:* J(nctus) comp(ro)bat hogy az mikor megh sententiazta eótet az Actor, arra az hyúatalra az teórueny napra zombatra, penteken dellest hyúatta s hon ne(m) volt hane(m) mas var megiebe volt [UszT 11/75 Joannes Ferench de Zaldobos pp vall.]. *1600:* Mikor az teórueny nap ele icóue ele allatta Cziki Simo Az bizonjsagokat mellicknek feleletek igy keóuetkezik [UszT 15/21]. *1632:* Biro vram az varos szokasa szerent Niolczad napot praefigalt uolt teórueny napnak [Ótorda; Kp III. 65]. *1643:* K(egyelme)dtek (!) melto Vadlasara fogattam megh seöt teórueninapis Vagion imar praefigalua feleöle [Sófva BN; BesztLt 33 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1670/1740:* Végezék azt is hogy Törvény napján vagy Zálog költésnek idején valaki vagy Peresivel vagy akárkivel, akár Esküttekkel, akár egyeb Emberrel, a Czelon kivül embertelenkednék, Valami gyalazatos es bestelen szoval illetne valakit, az ollyan Embert a Falu büntesse Ötven pénzre minden könyörületesség nélkül [Homoródsztpál U; WLt].

1725: Fábián ur(am) hozván Nagyod parantsolattyát, az melly Jobbágjátt a Bűkősiek ... meg fogtanak hogj jo kezességen Törvény napig el bocsássom [Ivánfva (melyik?); Ks 83]. *1795:* a Bor Birákok két versen meg kinaltották Imrch Ferentzet hogy váltsa meg az Erdejét és az Törvény Napok mind eltöltek s meg nem váltotta [Kakasd MT; DLev. 1].

Szk: *~ot ad. 1756:* Paskuj Gligor és Nemes Gavrilla edgy alkalmatossággal szobol öszve kapván holmi marha és láncz lopásokat hánytanak egymásnak szemeire, s még törvény napot is adtanak egymásnak, de hogy valaha perlettenek volna nem hallottam [M.köblös SzD; RLt Ginga Petre (60) zs vall.] * *~ot hagy. 1572:* eo kegjelme Megh talal tytcket ha perleny akar w kegjelme weletek ... Nem Zekeo Emberek es Lekenczey Jakab es Matthias gereb, Megh talal ew kegjelme tytcket, Mostan az ty nyomorusagtokyert eo kegjelme tartozyk terwyn Napot hadni [Bongárt BN; BesztLt 3607 Lucas Pisthakj a beszt-i főbíróhoz]. *1598:* Ahogy eyel mentel rah kit te magadis valloz, ugy hoztak el, merth mikor teorueny napot hagiott az biro az J Benche Andras zembe volt [UszT 13/18] * *~ot prefigál. 1609:* Mind az ket fel Zembe liuin eleotteonk teoruinj Napot prefigaltunk nekik [DLt 317]. *1755:* Feleségemmel edgyütt a Dsugyához panaszra menvén ötet hon nem találta, hanem Gornyik Jank Nyikolának a dolgot deplorálta a kiis más nap a Falunkban jőuén Törvény napot praefigált [Újbárest H; Ks 62/3 Matyej Jvon sen. vall.].

törvénypénz perköltség; cheltuieli de judecată; Prozesskosten. *1674:* Elek János Uramat megh szolittattuk Teorvenyre, Szeolcosi Gáspár Uram lévén procuratora sok rendbeli exceptiokra fokadván ki, miatta kelletett hatszor teorvény pénzt le tennűnk ... d 90 [Kv; Szám. 34/L. 18]. *1675:* Mandré Pál ... akkor meg szollittatván sententiajais pronuntialtatott exhibeálván az comportalt ellene valo testisek fassiojokatis, adtunk Teorvény pénzt ... d. 15 [Kv; Szám. 34/LVI. 10]. *1691:* Ki igazittatasoktol, Mester(ne)k fizetünk f. 1. d. 80 7 Aprill Lobonez Kathanak leven törvenye törveny penzt atunk Ki czapattatasátol, mester(ne)k f – d. 60 23 Aprill ... ujobban törvények lévén torveny penzt fizetunk Mester(ne)k ki igazittásoktol fl. 1 d 20 [Kv; Szám. 36/XI. 62].

törvényrontás vmely törvény semmibe vétele; încălcarea unei legi; Gesetzübertretung. *1813:* aki Törvény rontásban találtatik a' meg irt Articulus szerént büntettessék, és azon Esztendőben a' Verőskovácsi mesterségétől el rekesztessék [Torockó; TLev. 9/45].

törvényszék 1. tribunal; Gerichtshof. *1593:* mielhogy az szeknek teorwenie az hogy az teorwenj szeken keouetetlen senky belcol ne allion [UszT]. *1635:* Mikor More Lazlo Keörpeniesi Bob Koztinnal perle Abrugybania(n), Henrich Lisbona Ura(m) és az Szamtartois ben wltek az Teörweny szekb(en) [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. *1668:* ha az törvényszékrül Enyedrül megjü Menyhárt sógor, beszéllek ü kegyelmével [TML IV, 377 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1722:* Somogyi Pétert in publico loco és sok bees(ü)l(e)tes Emberek Lattára vásárolta az controversiában forgo par puskat ... annak okáért a törvény Szék Somogyi Pétert az Patratumban complexnek nem itilheti [Kv; TJk XV/3. 100]. *1803:* (Egy lópással vádolt cigány) se Kolosvárrol, se másunnan mind ez ideig-is semmi Szavatyost elő nem állitván, s magát a' Lo eránt nem legitimáltatván, Rabokat Itelő Törvény Székünk előtt actionaltattuk [KLev.]. *1805:* ugy tanállya ezen közönséges Törvény szék, hogy azon osztály Levél tsak az Alperesek elei közőtt kelvén, tsak azokra, és azok(na)k egyenes Maradékaira nézve vagyon kötelező ereje [Ne; DobLev. IV/887. 3a]. *1811:* Sőt mely nagy szabadság! ha valakit meg-öl, Exemtioja van a' Törvény szék elöll [ArÉ 167]. *1823–1830:* Iró emberek úgyszólva nem voltak, sem úgynevezett kancellisták, hanem voltak a törvényszékeknél auscultánsok, a politikai administráció vagy tisztség mellett ... scribák 50 Rhf [FogE 90]. *1832:* 1828-ban az Itélet Cassáltatott azon okbol hogy a' Tekei M(a)g(istra)tusnak nem volna hatalma criminalis keresetekben Itélni, és Kováts Jánosnak Kolos V(ár)megye Törvény Széke előtt lejendő prosequáltatása porontsoltatott d. 8 Aug. 1828 [Borb. II]. *1843:* Én Varga Katalintól csak annyit hallottam, hogy ő a három faluk dolgában el fog járni, és csak azután fogja megmondani, hogy ki és hova való ő, ha a pert megnyeri minden törvényszékeken, és akkor aztán nagy örömmel fogják a faluk hallani, ki légyen ő [VKp 103]. *1863:* Semmi kétségűnk, hogy ezen végrendelet a törvény szék által is telyesedésbe fog menni [Kv; Végr.].

2. bíráskodás; judecare; Rechtsprechung. *1656:* Más az pediglen, hogy most Váradon voltam, törvényszéket hirdettek s nem tudtam, ha akkor tudtam meg, mikor már tették, nekem prokátorom sem volt, s valóban bizony megejte Thuri Mihály [TML I, 10 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Paraszt ember, ha mi potentiát avagy kárt tészen, földes Urátol törvényt kérjenek felőle, ki továbbá valo halogatás nélkül Törvény Széket sem várván, egy Szolgabiro elöt tartozzék törvényt tenni | Törvény Szék egyszer s' mind két Vármegyében celebraltatván, ha ki mindenikre personalis comparatiora volna citatus, edgyikben dilatio légyen [AC 183, 273]. *1775:* mü általunk Citállya T. Esperest Varallyai István urunk Petsetinek erejevel ad 8vum Diem vagy T. Esperest uramnak leg közelebb akár holott celebrálando Törveny Szekinek napjára [Borb. II]. *1812:* kivánván a Fellperes Ur az Igazságot ki szolgáltatni ... az Harmad Napi Törvény Székre ... az allperesket Certificaltotta [Mezőbölkény MT; Born. G. XIII. 16].

3. *~et ül* bíráskodik; a judeca; Recht sprechen, richten. *1730:* Mikor az B. Ceh beli Mester Emberek Törvényszéget (!) ülnek tehát az utolsó mesternek nem szabad az asztal melle ülni ha nem az ajtón belöl egy székre [Kv; FésCJk 70]. *1746:* Midőn volnank ... az Birosag haznal törvenj szeket ülven, Jövének mü előnkben ugjan ezen Városunkban lako bajaskodo banyasz emberek [Torockó; Bosla].

4. bírák; judecători; Richter. *1766:* Ennek előtte Circit(er) 3. Esztendővel a Néhai Docz Gligor Özvegye Opricza megviselősülvén az Törvényszék előtt Petrucz Györgyre vallott vólt [Grohot H; Ks 40/93 3 r jb tanú vall.]. *1789:* nagyobb törvényszék eleibe invitáltatnak [Taploca Cs; RSzF 282]. *1821:* Elő hivatván a' törvén Szék ezen betsüsecket meg kérdezte hogy azon kert mitsa (!) allapotban volt [H; JF 36. 28]. *1860:* Alázatos tisztelettel kérem a' tisztelt Törvényszéket, méltoztasson az e' tárgybeli leveleket ki adni [Mv; TSb 26].

törvényszéki törvényszéken dolgozó; de tribunal, care lucrează la tribunal; jm, der bei der Gerichtsbehörde arbeitet. *1859:* halt meg Racz Sándor Cs. kir. ker. törvényszéki szolga 43 éves korában máj rothadásban [Dés; RHAk 104]. *1869:* az egyházmegyei és házassági törvényszéki ülnökök meghívatnak gyülésre [M.bikal K; RAk 176].

törvényszék-ülés bíráskodás; judecare; Rechtsprechung. *1609:* Eginihanzor teoruinj Zek Eölesconk Idein Comparealt s protestalt [DLt 317].

törvényszékülő bíró; judecător; Richter. *1662:* mind az assessorok, törvényszékülő bírák, szolga- vagy nemes bírák tisztektül elbúcsúzván ... a vármegye minden tisztek nélkül fejetlen-lábos maradott vala [SKr 313].

törvényszerűleg a törvénnyel megegyező módon; în conformitate cu legea; gesetzmäßig, gesetzlich. *1845:* Székelly Aniko Hajadon ... mint szökött kártévö szolgálo Gazdaszszony és nemtelen személ ellen, törvényszerűleg lépvén fel ... ellene: Esedezem alázatoson a Tekéntetes Tanáts ... méltoztasson az Expositával, a' fenn Specificált káraimat ... hitemnek letétele mellett megfizettetni rendelni [Dés; DLt 591].

törvényszolgáltatás ítélethozás; aducerea sentinţei; Urteilsfällung. *1592:* Minemw teorweny zolgaltatassal ellien ez szék arrol ualo priuilegium Libellusba(n) [Kv; DiósyInd. 21]. *1671:* Csiki hámoron, harminczadon és örökön a' Vitézlö rend törvény szolgáltatásárol [CC 11]. *1710 k.:* igaz törvényszolgáltatást avagy tisztességes keresztyéni megbékéltetést kívánok és várok vala [BIm. 994].

törvénytelen 1. a törvény előírásaival ellenkező; ilegal, care nu este în conformitate cu legea; ungesetzlich. *1564:* türuintelene dolog raijtunk [SzO II, 179]. *1575:* Eo K. Byro vra(m) az feyedelmet Talalja meg valahany Magawal Akarya az Ides vraimal es Ez fele zokatlan es Teorwentelen valo dologban keonöregien az feyedelemnek, hogy eo N. Neh haboricha meg az varosnak Regy zabadsagat [Kv; TanJk V/3. 120a]. *1596 k.:* Immar egy nyhanizor talaltak megh Na(gyságodat) Az Desy Kamara Ispan Zekely Janos meny sok Toeruentelen es zokatlan dolgokat chyelekednek raytok [Dés; DLt 249]. *1607:* minden modnekwl ualo sok fele töruintelen dolgokat czyelekeduen raitok, az w Immunitasokban wket giakorta haborgattiak [DLt 297]. *1614:* Ha ki az ország fiai közül szól ellene, azt megölteti, kit országából kiűz, kinek törvéntelen jószágát veszi el, az egész keresztyén fejedelmek és az hatalmas császár között való frigyet, szent békességet ő akarja felbontani [BTN[2] 74]. *1654:* Jobbágyunknak mind azon által törvénytelen, és szokatlan sanczoltatásokban magokot ne elegyicsék [UF II, 90 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1677:* A' törvénytelen Arestatiok dolgából a' Hajdu vitézek-is az Ország közönséges Constitutiojához tartsák magokat, azon kivül cselekedök ellen, a' Váradi Kapitány székin legyen az Articulusok szerint valo brevis processus, és executio-is [AC 172]. *1737:* sokrendbeli törvénytelen tselekedetiért és szokásosságáért meg kivánom a' jure hogy ... flor. h: 50 Convincaltassék [Torda; TJkT I. 135]. *1751:* ha az Marhás ember kinek Marhája kezekben vagjon kérdi miért cselekeszitek ezen törvénytelen dolgot, arra fel támadnak megh verik le tagolják, öléssel fenyegetik ezt mondván, elég pénzem vagjon megh ölöm s le tészem az dijját [Balázstelke KK; BfR I. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1786:* Egyszer sem hallottam Törvénytelen szollás vagy tselekedetbéli magok víseleteket[a], holott eleget forgattam közöttek [Torockó; TLev. 4/13. 56. – [a]A torockóiaknak]. *1793:* Másodszor sajditván azt-is hogy némely idegenek ... Össi Jussainkban, nem tudgyuk hogy 's miképpen részesedtenek, vagy tsalárdul nyert adományok ... és törvénytelen el adások által, ugy hogy Magunkat ... a' Birtokokra nézve igen el aprosodva kéntelenittetünk szemlélni [A.jára TA; Thor. 21/28]. *1804:* Én soha sem hallottam a néhai tisztelt Aszszony Gyermekeinek sem edgyik(ne)k, sem másik(na)k ollyan törvénytelen tselekedeteket, melly által meg bántodhatott volna [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 5b]. *1823–1830:* Nem is hihetem, hogy az anyám olyan bünös lett volna, mint amilyennek a világ kárhoztatta, mert én voltam már ekkor 13–15 esztendös, de én semmi törvénytelen cselekedeteket nem tapasztaltam [FogE 83]. *1850:* azért mert a Contactus szerint evictioval tartozom nem vagyok köteles a törvénytelen erőszakos háborgatok ellenis oltalmazni magát [Csapó KK; DobLev. V/1301 Horváth Kata Dobolyi Bálinthoz].

Szk: ~ *ágyból szül. 1761:* Pajor alias Jani Jánoska annor 4. Ezt a Hoszszufalusi Néhai Pajor János Liánya Ilona hajadon korában törvénytelen ágybul szülte volt [Hosszúfalu Br; BrÁlt 479 Binder Pál kijegyzése] * ~ *ágyból született. 1833:* Midön törvénytelen ágybol született magzatok kereszteltetnek, ezen szo törvénytelen minden kor hozzá adassék és ha a' meg kereszteltetettnek Attya eméretes s a' magzatot magáénak lenni esméri, az ő neveis jegyeztessék fel [Székelyvaja MT; HbEk] * ~ *élet. 1662:* hogy fizetés nélkül s az enyett minden rend, fenyíték nélkül a szegénységen mindenütt szabadosan kóborolhatnának, szabad legényeknek hívattatni onnan szoktak vala, kik arra a szabados törvénytelen életre a nagy kóborlásért valóban is rátartanak vala [SKr 547] * ~ *férjhez menés. 1765:* Eléggé ki tetszik az A Aszszonyn(a)k részére bé adott Relatoriabol erőszakos törvénytelen ferjhez menése az I. ferjfihoz [GörgJk 198] * ~ *házassági élet. 1804:* Törvénytelen Házassági életeket Törvényessel akarván fel váltani Lengyel Mihály ... és László Miria, minek előtte Copulaltattattanak volna a' Lakodalmi Solemnitas előtt reconciliáltak a Parochialis Háznál [Gyalu K; RAk 180] * ~ *összefekvés. 1726:* Minthogy Zilahi Ekc Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen öszve fekvesecket asseralvan, melyb(en) voltakeppen hazudott ... arra nézve mint illy szokásos nyelveskedö személy az szék ház előtt keményen meg verettessék [Kv; TJk XV/6. 52] * ~ *szóval él. 1847:* Varga Katalin több versen igen merész, illetlen s törvénytelen szókkal élt légyen a közadózók előtt [VKp 210] * ~ *szóval illet. 1847:* Az országos közigazgatást tárgyazólag s név szerént a nemes Alsó-Fejér megyei tisztek irányában követett-é el Varga Kata valamely hibás vagy bünténnyt, illetlen, törvénytelen szókkal illette-é azokat? [VKp 206 vk] * ~ *úton. 1710:* Fogarasban azért országgyülése lévén, a Bánffy Dénesen kezdett törvénytelen úton megfogdosának az urakban: Haller Jánost, Kapi Györgyöt, Daniel Istvánt, Lázár Istvánt, s megnótázák őket [CsH 148 1679-re von. felj.]. *1796:* a' kik a' Nemes országnak, és a' Felséges Udvarnakis egy nehány rendbéli Itéletei, söt magok le kötelezései ellenis álmadott régi szabadságokot illy Törvénytelen uton akarják vindicalni ... érdemlett büntetéssel meg büntethesse [Mv; TLev 5/16 Transm. 31].

2. törvénytelenségeket cselekvő; care comite ilegalităţi; jm, der Ungesetzlichkeiten begeht. *1625:* Tudom hogy ollian teorvenitelen Makwereo (!) ember volt Marty Thamas [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Drabant Peter szentteleky jb vall.]. *1653:* Ez a dolog vala 4 apr. hétfön délután 1633-k esztendöben, és igen jól lön mind az országnak s mind fejedelmünknek megmaradására, de a sok törvénytelen latroknak bánatjokra és szarvok leromlására [ETA I, 146 NSz].

1666: irattasson az Kolos, Dobokai és Belső-Szolnoki vármegyei fö és vicze tiszteknek egy patens mandatumat, hogy szegény Ebeni István közelebb való jószágiban succedált atyjafiait igazságos igyekben törvénytelen háborgatók ellen oltalmazzák [TML III, 619 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1777:* Vadnak oly törvenytelen emberek kik magok sertesseket estve mikor a' pasztor haza botsattya meg nem rekesztik [Újfalu K; Pf]. *1781:* Kérdettük, miért rekesztette meg a marhánkat. Ezt a törvénytelen ember szokta cselekedni [Arkos Hsz; RSzF 270].

Szk: ~ *ágyas. 1844:* Szakmári Ferentzet ugy az ágyassát esmérem; egy égtelen káronkodo parázna életet folytato gaz ember, Törvénytelen ágyassa Sebe Rákhel, már a' negyedik bitangjával hozos tölle [A.sófva U; DLt 1441].

3. hsz-ként; cu funcție de adverb; in adverbialiartigem Gebrauch: törvénytelenül; în mod ilegal; ungesetzlich. *1578:* Az szegenysegeth mod nelkeöl ne rongallya es ne haborgassa senkyth teörwentelen megh ne niomorichon, hanem azon legyen inkab hogy teöbbiche epyche, es zaporicha eöket [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–134 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–5 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondvhöz]. *1580:* Az my az Themeswary Mihaly felól valo panazt illety Myert hogy teorwentele(n) senkyt nem zoktak bantany, seot az unionak tartassat keowettyk, vegeztek hogy Az waras procatoryt Allassak Rea es teorweny zerent byzonychyak Rea hogy az tanachy titkayt Innet ky wytte [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1598:* Csiszar Mihaly ... azt vallya ... Amikoron en borsos Gergelyel beszelgettem Akkoron semminemeo zidalmott teolle az Coloswary vraimra nem hallottam, hanem chyak panazolkodott creossen hogy theorwentelen haborgattjak az Coloswarj vraim, es marhayatt teorwentelen dultak el [Kv; TJk V/1. 263]. *1662:* Gerendi Jánosnak, Lónyay Albertnek, Szalánczy Györgynek, Szilvási Boldisárnak és Gergely deák fiscus directorának pedig – kik amazokkal együtt azon országgyülése alatt ugyan Kolosváratt törvénytelen fogattattak vala meg –, noha életek megengedtetnék, de mindenekböl kifordittatván, számkivetésre hazájokból kibújdosni kényszerítettek vala [SKr 82]. *1677:* A' Székely Darabantságot, vagy egyéb köz rendet, ha a Fö rend nyomorgatná, és törvéntelen háborgatná, nem lévén elégsége maga oltalmazására, vagy az ot valo perlekedésre, requirallyák a' Fö Tiszteket [AC 149].

Szk: ~ *szül. 1782:* Vadnak itt olj szemeljek akik törventelen szültek [Szörcse Hsz; HSzjP Nőrincz Elek (48) col. vall.].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: törvénytelenségeket elkövetö személy; persoană care comite ilegalități; jm, der Ungesetzlichkeiten begeht. *1784 k.:* Voltak Birák, Polgárok és Határ pásztorok, kiknek volt kötelességek a határt örözni, a Törvéntelenecket, büntetni, károkat meg fizetetni [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

törvénytelenkedik törvénytelen cselekedetet hajt végre; a comite fapte ilegale; Ungesetzlichkeiten begehen. *1662:* Az ám, hogy a törvénynek nem csak egy-két cikkelyére köteles az király s egyéb minden tisz: hogy csak azt kapják fel belöle, azmi az ö veszettségekben nekik szolgálni láttatik, mint midön törvénytelenkednek [SKr 690]. *1784 k.:* Nagyobára azok törvéntelenkedtek, a kik most panaszolnak [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

törvénytelenség 1. vminek törvénytelen volta; ilegalitate; Illegalität. *1848:* mindent fel kell méretni ne hogy az osztálykor tégyen az Conscriptio törvénytelensége ellen ki fogást [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öcséhez, Bálinthoz].

2. törvénytelen dolog; fapt ilegal; etw ungesetzliches. *1564:* töruintelensijg vagion raitunk [SzO II, 178]. *1613:* Eo felsege[a] ez egez Szekelisegett semmi teoruentelensegel ki regi szabadsagoknak ellene volna, seminemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan terch uiselessel ne banczia [KJ. – [a]Báthory Gábor]. *1657:* ezután igen exorbitálának az fejedelmek, és törvényes színek alatt sok törvénytelenségeket is hozának bé az szegény hazában | kérlek, vigyázz tovább is az én ártatlanságomra, hogy véletlenül való dolog, törvénytelenség rajtam ne essék, én pedig hallgatásban leszek [KemÖn. 33, 170]. *1735/1772 k.:* mind az idön(e)k régisége és consok Viszontagsági miatt következett Törvénytelenségekre és confusiokra nézve ... Boldutzn(a)k és Mezö Csánnak Birodalmát ... egyik fél is ... nem edocealhatta volna [T; DobLev. I/160]. *1765:* mind két feleknek allegatioji ad examen revocaltatvan, vilagosan ki jönek a Novizáns Anak mind szinte az elsöb Documentumok szerént pronuntialtatott Deliberatumban, ki irt tselekedetei, melyekért a lett Sententianak alteraltatása éppen törvénytelenséget okazna, kivált midön in similibus szokásossága világosan importáltatik [Torda; TJkT V. 265].

3. törvénytelen cselekedet; faptă ilegală; ungesetzliche Handlung. *1564:* Az töruintelensiget az kit irtunk mind közönsigel fel ide ezeket mi raitunk beeh pal miuelte Antal peter fiaual egietemben [Cssz; SzO II, 180]. *1571:* Az mynémeo feold foglalasok estek, kyket a varhoz bymak, lassak meg, ha a varhoz ellehetnek nala nekwl (!) egyeb teorwentelensegeketh is, kyt vyobban zerzettek volna keozteok ... meg ertwen, ew Nagysaganak twttára adgyak [Szo III, 336]. *1619:* így vagyon az Ferdinandus király dolga. Az ö törvénytelenségéért Cschország több országival együtt reátámadott [BTN[2] 300]. *1657:* az fejedelem mellett igen veszedelmes és sok törvéntelenségekre ingerlö, tanácsló ember volt [KemÖn. 256]. *1670/1740:* hogy minden törvénytelenség ki szályon a Sz Páliak közül mü elöttünk csinálának ilyen végezéseket [Homoródsztpál U; WLt]. *1677:* mindennémü bántodások, mellyek külömb külömb féle törvénytelenségekböl szoktak emergalni, meg-orvosoltathassanak [AC 174]. *1745:* Tekts Vice Kapitany Uram admoneáltais Levele által öket, hogy Supersedeállyanak, és az efféle törvenytelenségnek hadgyanak beket [F; Ks 67. 46. 24b]. *1751:* Ismét más uttal az Fiam magam Törökbuzámbol Ökreit be akarván hajtani Vandor Juonnak, az Fiamat megh támadtam, le verte, taglotta veritis ki ontotta, és az Ökreit tölle hatalmasul el vette, egj szoval, ezek(ne)k sok rendbeli Istentelenségeket, tövénjtelenségeket nem képess ki beszélleni [Balázstelke KK; BfR I Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1769:* Elsöben is szörnyiti és elö számlálhatatlanoknak irja Ngod az ö Nga Törvénytelenségeit [Mv; Told. 19. 45]. *1809:* nyilván és déli napp fénynél világosabb az panaszoltatak(na)k cselekedettyek ... Törvénytelenségek meg kévánom hogy Instantiam Szerént költségem fáradtságom s fájdalmam meg fizetése mellett prosequaltassanak [UszLt ComGub. 1655]. *1820:* mitsoda Törvénytelenségeket, másokat kisebittö szokásokat tudgya a' Tanu, igazán vallja meg [Asz; JF 48].

Szk: ~*be elegyedik. 1831:* Volt é még a nevezett Gujás ... Criminalis kereset alatt, hol meddig raboskodott? mi Törvénytelenségeiért? s azután hogy onnan ki szabadult, mi

törvénytelenségekbe elegyedet? [Dés; DLt 332. 2 vk] * *~et cselekszik. 1722:* Ur(u)nk meg lassa kgld hogy Törvintelensiget ne Cselekegjik [Kv; Ks 33. II. 47]. *1763:* mért tselekszi kegyelmed ezt a' Törvénytelenséget, hiszem e' nem volna szabad [Told. 44. 15] * *~et követ (el). 1677:* Kglmed(ne)k azert ... parancsollyuk ... tőbe affele batorságos Törvénytelenseget követni ne merészellye(n) [WassLt a fej. Vas Jánoshoz]. *1690:* az utan az eő kglme jobbagyi menyi Törventelenseget es insolatiot követtet el rajtunk azt sok volna le irni [Fog.; Szád. Boér Thamas es Peterek Postulatumi]. *1843:* Mi okból követték el azon törvénytelenséget? [VKp 117 vk]. *1844:* Al: Sofalvi Cseresnyés Dánielnével valamelly bizonyos öszve jövetelünk lévén abban el vagyok vádolva, hogy holmi Törvénytelenségeket követtem [A.sófva U; DLt 1441] * *elmerül a ~ben. 1743:* a' Rútsi[a] Lakosok közűl, egj Néhány maga el hit nyakas emberek magokat egyben tsatolván, annyira el merültenek a' Törvénytelenségben, hogj magoknak vendicálván a' Jurisdictiot [Ks 14. XXXII. 4. – [a]MT].

törvénytelenül 1. în mod ilegal; ungesetzlich. *1565:* k.tek el hozattatta wolna onneth az herryl tórwyntelenyl [Sajó BN; BesztLt 24 „Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1580:* ha penig megh ne(m) chyendezythetnek te hag vrunkatis talallyak megh eo kegmek hogy illie(n) illie(n) hatalom teorwenwele(n)úl (!) ne esnek illie(n) Attiankfiayn [Kv; TanJk V/3. 232a]. *1597:* az it valo Mezarosokak ... Barmait Detrehemben Teorúentelenwl meg tartottak volna [Kv; Szám. 7/XII. 69 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1614:* az teorueniteleuwl spolialtatot haeresek affele Jozagokat es marhaiokat, teorueniel az ide ala megh irt mod zerint keressek [Ks 87 ogy-i végz.-ből]. *1653:* a kolosváriak ... a jésuviták klastromát eltörek törvénytelenül és magokat megölék s megsebesiték [ETA I, 90]. *1673 k.:* Törvénytelenül sem magat sem maradékit nem exturbaltatom[a] [VhU 319 Thököly Imre ad. – [a]Az adományozott telekből]. *1678:* senkinek csak edgy talp allatni (!) földét nem akaria hamissan s törvéntelenül birni [Küküllővár KK; WassLt Bánfi Ágnes aláírása, de nem sk írás]. *1716:* (A rétet) az napokban ... meg kaszáltattom, mikor eseledim fel akarták volna gyűjteni, az Nghod azon jobbagyi meg nem engedték, hanem erőszakosan Törventelenül gjűjtettek, már el vitteki, ne(m) tudom [Désfva KK; Ks 95 D. Belényi Mihály lev.]. *1746:* mondották ő kglmek a panaszló szegény kár vallott emberek(ne)k, hogy azon nyomás torkában lévő törvényes kert nélkül valo gabonát dissipálják, ne légyen annyi sok szegeny embernek kára, azon Törvénytelenül tartott Gabona miatt [Szentegyed Szt; WassLt]. *1768/1771:* Dsugyánk ... Balata Nutzal Dominalis Gornyikkal à Szegénységen haszontalanságért s törvénytelenül 200. vftokat desumaltanak [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1786:* a' Madaras Határ felől a' Keresetes Határ-fákat törvénytelenül le-vágván [Koronka MT; EHA]. *1823:* a' Bethlen kertbe ... a' Számos (!) egy darabot a' Dési Határbol a' Szent Benedeki Határhoz szakasztván noha azt a' Szent Benedekiek el foglalták, de törvéntelenül [Dés; DLt]. *1834:* az Eklésiája[a] ne Szaparodjék törvénytelenül [Fintaháza MT; MvRK – [a]A birtok].

2. házasságon kívül; nelegitim; unehelich, illegitim. *1730:* Ammi a Dnus A[a]: Sullyos allégatioját illeti hogy Emberi gjarloságtol viseltetvén törvénytelenül Gyermeke lőtt légyen az Jnek[b] aszt maga sem tagadhattya [Dés; Jk 55a. – [a]Jos. Lőcsei város hadnagya. [b]Maria Timoffinak]. *1844:* Mi okbol hagytad ell honnyodott 's ezenn hellységen olly hoszszas idökig Sebe Rákhellel Törvénytelenül lakozol? [A.sófva U; DLt 1441 vk].

törvénytétel 1. törvénykezés, bíráskodás; judecare; Rechtsprechung. *1599:* az eo felsége zeky akkori theorueny titelt leis zallitott [Dés; Eszt-Mk]. *1669:* A Törvény tetelb(en) penigh mindenkor legh aláb <az> Aszesoroknak fele jelen legye(n) az hadnagy mellet [Dés; Jk]. *1671:* Midőn az Tisztek az Vármegyéken akár mulctalis, akár criminalis dolgokban, mellyek processualisok akarnak procedalni, Nemes embereket söt ha mikor kaphatnak Vármegye eskütteit-is adhibeallyák az ollyan törvény-tételben [CC 61]. *1675:* Kereszturi János Ura(m) ... ki s bé járt az Törvénytételkor, szintén ugy tanácslott, és kért mindenekre engemet [WassLt Petrus Barabas de Albis (45) ns vall. Mich. Erdős a nagyobb kancellária jur. notáriusának írása]. *1677:* A' Fiscalis Directorok mind Széken és Táblán-is ben ülhetnek, Fiscalis causakon kivül; de mint a' töb Táblai Assessorok hitesek legyenek az igaz törvény tételre [AC 206]. *1700:* Ezen gyűlésen Pásztor István Ur(am) Székely István Uramék rut Veszekedések lévén öszve Szollalkozásbol Az mint az B: Céhnak Tezet Büntetésb(en) esnek azon kűl hogy azt találta mondani ki ki az lelkét megh tapogassa az törvény tételben [Kv; MészCLev.]. *1704:* ha az szerint cselekednék a Gubernium, akárkit közülünk megfogván akármely suspicióra és öfelségének csak opiniót küldenék a resolutio szerint, és míg hírünkkel lenne, el is ütnék a fejét is a statusok törvénytétele nélkül is [WIN I, 181]. *1710:* a császár ugyanezen esztendőben Posonban extraordinariára citáltatá a magyarországi református és evangélicus praedikátorokat, és a törvénytételre pápista bírák ülének le, akik egyszersmind actorok is valának, s ... szörnyű s irtóztató sententiát mondának a praedikátorok ellen [CsH 95 1674-re von. felj.]. *1770:* De ezt az inctus pásztor, mikor a falu egybegyűlt törvéntételre, semmiképpen meg nem felelt, söt pedig elhalasztotta, falunak régi törvénye ellen [M.hermány U; RSzF 208]. *1784:* az Torotzkai Birák ... A Törvéntételekbenis már annyira terjedtenek, hogy az ollyan Causakotis folytattják, mellyek mind Activitassakat, mind pedig Tudományakat, és a Törvényben valo cognitiojokat exsuperállyák [Torockó; TLev. 2/6].

2. ítélethozatal; aducerea sentintei; Urteilsfällung. *1607:* A teórúeny tetelkor valo relatoriat olvassak megh ot [TJkT I/1. 3]. *1640:* Mely teorueny tetelwnk az I(neta)knak nem teezuen tudomant teonek hogi Oruossaggal akarnak elni [Mv; DLev. 5]. *1663/1728:* Az törven tetelb(en) pedig illyen modalitas tartassek potentiaert harom forint, harom gira xr. 24 [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.] *1671:* az ott valo Gondviselők tartozzanak a' Vice Tiszteket és Assessorokat a' törvény tételre bé-hivatni, és ha azok olly törvényt tennének, hogy valamellyik félnek nem teezenék, per viam apellationis transmittaltassék a' Fő Tisztek eleiben derék Székre [CC 39]. *1694/1799:* Kűs Gal István nem nyugován meg az törvénytételünkben, fel váltással élt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 280].

törvénytételbeli törvénykezési; de judecare; rechtlich. *1662:* Kiknek törvénytételekbéli illy authoritások vala: hogy mind vármegye-, városbéli, szombati-városi bírák, polgárok, hajdúhadnyagok szokott törvényes székeinek szokott méltóságok mindenekben erejekben hagyatván, ha kik akárminémű injuriáltatásokat, hatalmat illethető perciben peresit

e fórumra … megidéztetne, az ollyan akárminémű causákban … végső törvényt és executiót, igaztételt is szolgáltathatnak vala [SKr 420–1].

törvénytevő 1. törvénykező; cel care judecă; derjenige, der richtet. *1703:* Gyülekeztek volt ide az Anyám Aszszony eo kglme Gyulatelki Pusztás Arva házához Becsületes Törvény Tévő emberek [K; SLt AQ. 43].

Szk: ~ *bíró. 1677:* valamely Tekéntetes és értekes ember mind maga mellé attrahalván a' Procuratorokat, a' másik fél, vagy tellyességgel destitualtatik Procurator nélkül, avagy ha szintén a' törvény tévő Birák Prokátort az ollyan megfogyatkozot Causans mellé adnak-is, a' mint hogy adni tartoznak-is; de impositivé lévén, és készületlen-is a' dologhoz, ugy-is periclitál a' szegény causans [AC 208]. *1716:* Ura székin való törvénykezésekben, ha mint mulcta lesz, harmada a törvénytevő bíróké, két része a két possessoré [Kraszna Sz; BfN Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ub-nak].

2. ~ *ház* törvényszék; tribunal; Gerichtshof. *1804:* mindenik fél azon Boltoknak jo gondgyát viseli, nem lészen szabad éjczakanak idején kopacz Gyértyával a' Boltba járni, hogy a' mián valami Gyulás következnék a Némes Székönknek Törvény tévő Háza, leg drágább kintse Archivuma változást szenvedjen [UszLt ComGub. 1201 u.]. *1823–1830:* Templomai nyolc a lutheránusoké, egy a katolikusoké, egy a reformátusoké az elektori törvénytévő háznál vagy praefecturánál [FogE 194].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: bíró, a bíróság tagja; judecător; Richter. *1571:* minket ez egy falka udeoteol fogwa teorweniunkben mind keoztunk valo tizt tartok es kywaltkippen az feiedelem tablayan valo teorwiny tewcok igen meg bantottanak vala mind teorwenyunkben mind leveleink arraban [SzO II, 327]. *1588:* mikor az teorweny tewcok le vltek volna kezeonket mind ket feleol Zaz forint keotel alat be attwk hogy mi teorwent talalnak meg allywk [Zsákfva Sz; WLt]. *1599:* Teglas Jakabne Agotha azzony … vallja … Akik penigh harmadewjn az vdwarhaznal voltunk … eöten voltunk … ezek felet Jeowewenick teorweny tewcok, zolgabirak es egyeb emberek talalkoztak, kikre az kost keolt [Kv; TJk VI/1. 288]. *1635:* enis eggyik Teörwenytewcö voltam, es egyenleö vegezesbeöl völtt, hogy az Peresek megh beöwiczick az szekett [Abrudbánya TA; Törzs. Kalotan Zimul de Keorpenics (54) vall.]. *1652:* Ha penig appelatiora viszik. Valahun decidaltatik ottis harmada az nyertes fele, ket része a Teörvenytevöke [Km; GyU 134]. *1677:* hogy ha posthabeálnák, a' Vármegyéknek avagy Székes helyeknek Tiszteit ki-vivén tizenötödnapra, azok is penig magok mellé elégedendö Törvénytevöket adjungalván, revideállyák conscientiosè [AC 57]. *1697:* az J. annak Annussat, diesset, locussat hogy hol tortent a' dolog … nem declarallya, hogy az J is annak idejében jó modgyaval mentegethetne magat és hogy a' törvénytevökis rendesebben és helyessebben pronuncialhatnának [Dés; Jk 252a]. *1704:* De minthogy ezt most csak el kell mondanom, aki legutolsó dolog volna, azért az én ítiletem szerint többé ezen materiában törvénytevő nem lehetek, kimondván most azt az ítiletet, akit utolszor kellett volna determinálnom [WIN I, 144]. *1756:* szokás szerent Bud Naczuly a' Törvény tévöknek két Pénzt le tévén ezen helyért a' mellyen állunk derekasint meg perlé Csizmár Györgyött [Pecsétszeg SzD; SzentkGy Kirse Nyikure (58) jb vall.]. *1771:* minémű terhes actiót adott vala bé énellenem verbis hermányi Veres Ábrahám apósom ökegyelme ut actor ezen folyó 1771-dik esztendőben die 16 Marty az hermányi falus hites bíró és több becsületes hitesek és törvénytevők eleibe [M.hermány U; RSzF 268]. *1784:* A causák 100 forintosokon alól a szolgabírák előtt fognak inchoáltatni, törvénytevők az extratabularis assessorok lesznek [RettE 426–7].

törvénytudó 1. a törvényeket ismerő, jogban jártas; cunoscător de legi, care cunoaşte legile; Rechtskundige. *1572:* Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Mynemw valassal Ieot az feiedelemtwl Byro vra(m) … Zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekel Es fogadianak p(ro)curatortis [Kv; TanJk V/3. 66b]. *1587:* Kiwanjuk aztis w Nagatul hog az portusra oly ertelmes teörucnj tudo embert rendeljen hog az mj causajnk esnek mjnth portusson szokot esni, el igazthassa (!) velunk egietemben teorucnj zerenth [GyK a dési cellérek végzése Gyulafi Lászlóval az őrmezei portusról]. *1634:* közzelb valo töruénytudo nemes emberekben be hiyon azok itiletiböl tegien töruént [UF I, 335 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1654:* mindenik fel az maga reszeról harom harom emberseges teorueny tudo embereket, es eggyet keözül valasztua(n) tamazzak azoknak díscusioiokra, hogy ha teörueny nelkül meltan exturbalhattake [Medgyes; WassLt]. *1771:* hogy ez a haszontalan tábla felálla, lett volt tabularis assessor 160 német forint fizetéssel. Becsületes, jó ember volt szegény, alkalmas capacitású s törvénytudó [RettE 248–9]. *1775:* Ez igen hatalmas deák, jó törvénytudó és Erdélyben híres tanult ember vala [RettE 359]. *1779:* Gr. Toldalogi László úr … Ez nagy törvénytudó úr és assessor a Királyi Táblán [RettE 397]. *1797:* (Az uradalmi széken) az Uraság maga, vagy személlyesse, és biztassa elöll: ülése alatt, leg-alább hat ahoz értő Törvény-tudo személlyek előtt Törvényt láttat [Mv; MbK XII. 113].

2. törvénytisztelő; care respectă legea; die Gesetze in Ehren haltend. *1710:* Másoknak is, mint Horváth Kozmának, és vele együtt több erdélyi törvénytudó igaz hazafiaknak, az tetszik vala, hogy jelen legyen Bánffy Dénes, mikor perlik [CsH 120]. *1761:* In mense Junii holt meg ítélőmester Endes Miklós úr is, aki is … a mostani világhoz képest mondani parasztos, de értelmes, okos, jó törvénytudó s amellett emberséges ember [RettE 122–3].

törvényül törvényként; ca/drept lege; als Gesetz. *1619:* lehetséges dolog az, hogy vagyon olyan hír az szegénység között, de nem azonformán, hanem így, hogy minthogy az ország igen elpusztult mindenfelé, közönségesen most Erdélyben ugyan törvényül költ az egész ország nemessége között, hogy azkinek úgy faluja elpusztult, csakhogy megszállják az emberek, ki hat esztendeig, ki kevesebbig, ki többig ígírt szabadságot az szegénységnek, azmeddig azok is épülhetnek [BTN[2] 234–5]. *1780/1804:* Törvényül meg hagyatik, hogy Toroczkón és Toroczkó körüll … magok Toroczkói Bányászkodó Jobbágyi kiváltképpen vaskövet vagy egyéb Metallumokat is valaholott találnak, minden meg külömböztetés nélkül akármi titulus alatt interveniálható Contradictiot ki rekesztvén, azon helyt szabadosan fel foghassák [Torockó; TLev. 2/4].

törvényülő bíráskodó; cel care judecă; derjenige, der richtet. *1568:* Keozenetwnket es Zolgalatunkat iriuk tw keg. minth tiztelendeo vrainknak, es teruiny wleo Vrainknak en egeresi fw Biro fazokas mihaly az en tarsomal Sardy Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz gergelnek, es

az Seges wari Zabo farkasnak, az w Marhayuknak Birben Varadda vitelben valamit azert mw az w dolgakban tudunk hit zerint ez Leuelben az mw lelkj paztorunkal vallas kipen Beh Jrattuk [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybíróhoz és székbíróhoz].

törvényűzés törvénykedés, pereskedés; procedură penală; Prozessführung. *1662:* Harmadik megkivántatandó dolog a jó magistrátusban az irgalmasság, valamikor lelkiismeretének megbántódása nélkül cselekedheti, mert egy az, hogy summum jus summa injuria, a feletébb való törvényűzés s keménység a törvényben felettébb való igaztalanság, boszszúság [SKr 692].

törvényvétel törvénykedés, pereskedés; procedură penală; Prozessführung. *1662:* annak határin belől tanálkozhatandó könyörgő és igyelő országbéli akármelly lakosokat az országon kivül való igazgatásra, törvényvételre halasztani, vonni és igazítani nem engedi őfelsége, az koronázat előtt lött 10. és 16., és Ferdinandus primus 1536-béli 14. articulusoknak utolsó szavok szerint [SKr 120].

törvényviselés pereskedés; proces; Prozess. *1606:* Azertt miertt igj hatalmaskodott rajtam teoruin közben az felperes, fyanal egetemben, azt mondom az zitokert nieluen uagion, mertt en nem uagiok bestielelek kurua, ha zukseg toruin uiselesselis kez uagiok az foldre ejtesnek terhen 24 ghiran [UszT 20/275].

törzsök 1. fatönk, tuskó; ciot, cioată, buturugă; Holzblock, Strunk. *1568:* Marta Bwday ętues Janosne iur(ata) fassa e(st), hogy ę Tordan Egy szallason volt, Andras Katonal, es Andras Kato valamy penzt kezd keresny, kyth azt mongia volt hogy el vezet, Es Talal az gazda szolgaya meg, negyed fel talert, s mond Andras Katho hogy eęue, Es az Arnyek szeken lellte, valamy arany fonalal coszue, es vgy dugta volt el, egy tęrsęk ala [Kv; TJk III/1. 223]. *1634:* Tudom hogy Tholdalaghi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Szilvās keozcott vagdal vala valami czontorek Szylua fa teorzeókcokett Szemnek valott ... az czigany monda, nem czinalok en semmi kart cziak teorseok darab fat vagok [Dés; DLt 383]. *1642/1722 k.:* vagyon az Ekklesianak edgy darabocska igen szép Szálas erdeje ... jegye a mező felöll edgy nagy Nyárfa Törsök [Beresztelke MT; GörgJk 81]. *1667:* tégnapis arra esketének engemet megh, hogy az mely szilva fának a teorseoke â mesgye szélen vagyon, ennek eleotte tiz esztendeovelis azon helyben tudom â mesgye szèlen â mint most tudom [Kv; RDL I. 148e Andreas Dési alias Asztalos Colosvariensis (65) vall.]. *1695:* A Tarka szép paripa volna bé illenék a' Ngod Istallojába(n), de az mint szaladtak vele az edgjik elsö labát ki verte a' Törsök [Gyf; BfR Réczey István Apor Istvánhoz]. *1725:* nap Kelet felöl való szeleinn ezen erdönek Metalis gödrei, és meg keresztezett s jedzett fái vadnak, jollehet egj régi ki dült odvas fának a' törsöke, és ki teczö vastag töve mutattya jobb(an) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, es Metalissat az erdönek [Ménes MT; BK 14 r és 1 m nevü tanú vall.-ból]. *1739:* az ház volt meg romlodozott allapotban mikor be szállott àz mostani gyűmölcz fák az régi Törsökből nevekedte(ne)k [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1757:* egj le vágott Bükfának a' földb(en) lévő törsökét tettük fele határának [Kál MT; Berz. 2. 41/120]. *1761/1808:* Ebben Töldgy Fák vagynak, többire tsak égy égy singes bokrok, és régi tsutkok vagy Törsökök [Várfva TA; EHA]. *1784:* a le vágatt Fáknak törsökeiröl ott maradott ág bogairol meg lehetett volna betsülni, mert ... valaholott vágtanak, jol meg láttzottanak [Kosztesd H; BK sub nr 310 Csogán Szándru (30) jb vall.]. *1805:* az Erdőböl hány szál Csere fijatal fákat vágot ki, s találtunk 92 Cserefa Törsökőt, mellyekröl a' fák le-vágattak [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1823–1830:* Hogy Vácból kiérkeztünk – értünk egy levágott erdőbe, amely nem régi vágás lévén, még a törzsökök megvoltanak ... a debreceni tizenegy szekér nyargalni kezdett ... Így nyargaltanak a vágottan is keresztül, úgy hogy a törzsökök miatt a kerék sokszor a földet nem érte [FogE 263].

2. fatörzs; trunchi (de copac); Holzstamm. *1662:* számtalan mintegy kurta kévék formájába kötözött vesszőt és holmi aszú, reves törzsököket, tökéket hordatott vala [SKr 611]. *1710 k.:* látom, édes Istenem, hogy nemcsak azt cselekedted énvélem, amit az okos gazdaember elkövet a gyümölcsel, ágakkal, levelekkel megterhelt buja törzsökkel, midőn az leveledzés vagy nyesegetés által, noha megsérti, de nem felettébb, hanem csak megkönnyíti, mert noha az mind a meghagyott ágaknak, gyümölcsnek és magának a törzsöknek is javára szolgál, de amit elhány róla, az csak elvész éretlen [BIm. 989].

3. növény szára, tors; tulpină retezată; Stoppel. *1860–1861:* A tói madarak közt érdekes a nádi bika ... a fiatal nádnak télen levágott törzsökire állva, abba belé dugja hüvelyknyi hoszszu vékony orrát [Benkő, MszIsm. 12].

4. a kapufélfa földben maradt része; partea bulumacului rămasă în pămînt; im Erdboden geblibene Teil des Torpfostens. *1595:* 5. Juny hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattúk ... az Regi balwanyfaknak az teorseckit ki assattattúk, es az wy balwanfaknak helit nagioban chinaltattúk, Attúnk egi Embernek f – /10 [Kv; Szám. 6/XIII. 38].

5. felmenő ági rokon; rudă ascendentă; Verwandte in aufsteigender Linie. *1782/1785:* A nevezett Falukban ... a mostani Possessorok a mit birnak, mind azokat mi formán, és következés képpen mitsoda Részekből birják ... mindazokban valamellyik Détsei ha mit szerzett volnais régi Törsökre nézve mitsoda Jusbol állott szerzeménye? [Asz; DobLev. III/596. 314 vk]. *1815:* lévén nékünk ... MBélden, Solymoson, Apahídán, MLapádon, és Kóslárdon olyan bizonyos rész Jószágaink, melyeket Familiánknak Törsöke Néhai Béldi Kőrösi István Házas Társával Néhai Rákoczi Griseldíssel ... Iktári Bethlen Gábortol Ajándék Levél által nyert volt [Marosbéld AF; DobLev. V/979].

6. leszármazott; descendent, urmaş; Deszendent. *1766:* Eskette meg őket a szamosfalvi pap Szigeti Törsök, kit én deákkorában, mikor tanuló gyermek voltam, ismértem [RettE 199].

törzsökfa rönk(fa); buştean; Schnittholz. *1867:* 65 szekér czölöp és törzsökfa értéke ... 97 fr. 50 x [F.zsuk K; SLt 22].

törzsökgyökér fatörzs gyökere; rădăcina copacului; Baumwurzel. *1823:* én Szép Mihály Ő Klmére az Ő Klmének eladott erdőmben nem a' marhák által a' gyenge jövések(ne)k vagy eltaposásábol, vagy elrágásábol következett káromat betsültettem ... hane(m) tsupán tsak azt a' kárt, mely abból származott, hogy ő Klme feles számu fákot tsutkostól, törsök gyökerestól ugy ásott vagy engedett kiásattatni, hogy azon fáknak helyén soha más nem nő [Kakasd MT; DLev. 1].

törzsökös 1. tősgyökeres, régi; băştinaş; bodenständig.

1801: hogj égj valoságos Törsökös Nemes emberrel alább hogj sem egy Vargával vagj Havasi Mokánnyal valaki bányek éppen nem Conveniens [Ádámos KK; JHb Jósika M. ir.]. *1809:* Kortsomáros Deak Imre itten Udvarhely Varosáb(an) Joszágtalan ember, mégis meg élte, s éli a Város kozönséges Hatorát marhaival a midön voltak, s vadnak mint szinten más leg törsökösebb Joszágosabb Városi lakos, és Gazda, a Városi Piaczon kereskedik ád veszen mint akár ki: mely szerént ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jöveveny nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol [UszLt ComGub. 1715]. *1815:* hirt sok törsökos és gazda embereknek sem külső Possessoroknak nem adtanak [Sóvárad MT; LLt 88 Fasc. 12]. *1819:* hogy hallotta a' nemesség ennek foglolattyát azonnal 'síbongani kezdett és nagyon fel zudult ... kezdettek portestálni, 's contradicálni, melyre osztán mindnyájjan kiáltozni kezdettek, hogy azt meg nem engedik, hogy a' Teleki Familia el foglalya ... régibb törsökös nemesek, mintsem a Gróff a vidékben [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28]. *1823:* minden törsökös Szekelj a kett szolgállo Ember ki allitásával tetetödett menté [Rákos F; Borb.]. *1835:* mi eredeti Törsökös Szekellyek s' valoságos productus fegyveres Nemesek vagyunk [Asz; ÁLt 1134 Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa].

2. ősi, régi; (foarte) vechi; uralt. *1794:* itten MBogob(an) mind öszveséggel vagyon 33 régi és Törsökös Sessio [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 7b 7 r tanú vall.].

3. rövid, rövidre nyírt; retezat(ă) scurt; kurz geschneidet. *1583:* Hegedews mathe ... vallia, Lakozunk vala itbe(n) Az Agoston Balint hazanal ot vala filep Ianosis az hegedews, Be leowe eg feyerbely kathona egy kerek Abrazatw es teorsekes zakalw temerdek Bayzos ... a pallost valtig verę Az Aztalhoz [Kv; TJk IV/1. 99]. *1591:* Barabas Peter, Nadasi vallia ... Egi fejer Daroczos ember vala ott, kinek kek nadraga vala, teorsekes zakalu [Kv; TJk V/1. 108].

törzsökösen rövidre nyírva; retezat(ă) scurt; kurz geschneidet. *1619:* Volt 40 az kazulokban ... Igen-igen csodálatos jóforma böcsületes öregemberek valának, csakhogy szakállos nem volt bennek, mert ők az szakállokot elborotváltatják, némely magyar módon, törzsökösön viseli [BTN[2] 280].

tős 1. ősi, régi; străvechi, foarte vechi; uralt. *1624:* egy Manylla Demeter nevü tős és örökös bedelljei Torda vármegyebeli jobbágya az nemzetes és vitézlő Toroczkai Zsigmond Uramnak búdosóban volt [Torockósztgyörgy TA; SzO VI, 76]. *1633:* Mathe Vaida ... ugy veszwk eszwnkbe igaz reghi teös haza fia, az szegenisegh szereti nem rontoia az orszagnak, hanem tellies wgiekezettel akarna eppitteni [KJ].

2. ~ *szomszéd* tőszomszéd; vecin nemijlocit/de casă; nächste Nachbarschaft, unmittelbare Nähe. *1584:* az Actorok bizonsaghy homaliosok es chak Suspiciot contineal eo magaban, Az Alperes azony bizonsagy penig inkab mind theös zomzedok kik valliak hogy sok esztendeoteol fogwa lakwan mellette semmy gonoz chelekedetet Nem lattak hozza, Azert lambor teös giwkeres zomzedywal tartozik hetedmagawal meg eskenny [Kv; TJk IV/1. 252]. *1756:* abból tős szomszéd attyafiának Maté Mariánnak a viz vehementiaja mián nem kiss kára Cancellisták eö Kglmek által observáltatott [Újbarcsd H; Ks 62/3].

3. ~ *répa* olyan répa, amelynek hosszúdad, elágazó, húsos gyökere van; Radix rapa; un fel de nap; eine Rübensorte, mit lange, dicke, fleischige Wurzel. *1771:* Veress hagyma Koszoru Nro 6. Caurerábe (!) egy köbül Murok véka 3. Peterselyem véka 2 Tőss Répa véka 1 [Katona K; Born. VI. 7].

tősgyökeres 1. régi; (foarte) vechi; bodenständig, urwüchsig. *1584:* teeczik a' teorwennek hogy heted magawal teös giwkeres Zomzediwal Jamborokal tiztessegben leweokel czércókeos emberekel bizonicha meg Artatlansogat hwttel [Kv; TJk IV/1. 270]. *1661:* mind szabad tetszés és az országnak törvénye szerint választott fejedelme lévén Kegyelmeteknek, mind tősgyökeres, nem utolsó tagja az hazának, örömest fáradozunk [Kemlr 349].

2. ősi, több nemzedékre visszamenő; neaoş, get-beget, adevărat, autentic; uralt, über viele Generationen zurückgehend. *1632:* kd oly embereket kiuan en tullem uisza mellick teöss giukeress Ilondaiak Ilondarol saiat czércóksegekbeöl budossanak Kopatz faluara [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1657:* csak én voksolék ellenkezőképpen és Daniel Mihály, praetendálván azt, hogy mindenkor bátorságosb volna az tősgyükeres hazafiaira bízni és meghinni az ország házait [KemÖn. 167]. *1662:* azon nemes vármegye főispánjának tiszti ... Rhédei Ferencnek adatott vala, minthogy azon vármegyében Szentjób, Sáka várait, piskolti jószágot bírván, ott való tősgyükeres lévén [SKr 335]. *1675/1687 k.:* Az Vajai Ecclab(an) ã tős gyökeres házasságot ért szánto vető iffiu nőtelen legények, ã kik magok házoknál laknak, egészsz bérrel tártoznak ã Praedikator(na)k Mesternek [MMatr. 111]. *1710 k.:* Jó lészen bizony, a torturát kezdjük el magunk, még pedig tanácsúr és főispán gyermekén, tősgyökeres nagy főemberen [BÖn. 976]. *1746:* az itt valo mostani Nemes Eltető familia Zilahi tős gyökeres varosi lakos emberek voltak [Zilah; WassLt St. Petö (77) vall.]. *1752:* mioltatul fogva emlekezem vgy hallattam hogy Visestyán (!) Ioszio(na)k az Attya ... Bánátusi ember let volna, nem Erdéli Jobbágy penig; hanem tős gyökeres Bánátusi lakos(na)k, és Sokácznak [Vernága H; BK sub nr 1134 Vajka Petru (60) jb vall.]. *1757:* az Édes Atyámtolis Csepegő Simontol ugy hallattam, aki ide valo régis tős gyükeres ember volt [Hosszúmacskás K; BetLt 7. Popa Filimon providus graeci ritus (66) vall.]. *1771:* némelyeknek annyi aviticuma nincs, az hová leüljön, mégis oly fennlátnak, hogy egy kóróval fel nem érné az ember orrakat, söt ellene vannak az igaz, tősgyökeres, régi familiából származott embereknek [RettE 250]. *1809:* azon Haza és Atyafiui szeretetböl s szánakazásbol tett Segedelmekböl idövel terhes Adozás következet, melynek sullya alatt mü Hajdani Praedecessoraink ös tös gyökeres Székely Successori nyögünk [Asz; Borb. II].

3. ~ *jobbágy* ősrégi jobbágy; iobag din moşi-strămoşi; Leibeigene seit uralten Zeiten. *1560:* En Bethlen Gergely Adom emlekezetre Myndenecknek kyknek yllyk ez lewelnek zeryben ... mely yobbagy enekem tews gywkeres yobbagyom fya [Ketesd K; SLt J. 1]. *1758/1761:* En többet nem tudok tös gyökeres ezen Joszághoz tartozó Jobbágyot az égj Jents Szamuilánal [Pad H; Berz. 17a]. *1761:* Tudgyaé a' Tanu ... hogy Bontz Radutz nevü Czigány két Házas Fiaival ... még Néhai Kornis István Urnak is szolgálatot tett ... Gyekei Joszághoz tartozo Kurkéj György Czigányok Vajdája Compagniájábol valo ős örökös, tős gyökeres Jobbágyai voltanak? [Dob.; Ks 5. XII. 22 vk].

tőszomszéd 1. közvetlenül vki/vmi mellett lakó személy;

vecin nemijlocit/de casă; Grenznachbar. *1597:* Reodi Warga Martonne wallia ... minthogy Kis Imrehnek zinte teo zomzedgia wagiok ... halla(m) hogi az Azzony mind awal sirata hogi az vra eolte megh az giermeket [Kv; TJk VI/1. 41]. *1598:* Feorkeol Mihaly ... wallia. En theozomzedgia wagiok az peres zeolconek [Kv; TJk V/1. 169]. *1671:* az controversus örökségh ... adjudicaltatik az Anak ugy mint igaz tő szomszednak [Kv; TJk VIII/11. 59]. *1739:* Tőszomszédja vagyok Ács Gergelynek, de én egyéb káromkodását nem hallottam [Bözöd U; Ethn. XXIV, 86 Bakó Istvánné (50) pp vall.]. *1745:* Én Szabó Ferenczné Vizi Borbárának ... tőszomszédja vagyok [Körispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. prédikátor ns vall.]. *1772:* ă fen circumscribált házat ... ă fen irt két tű Szomszédoknak jelen-létekben, pro futura majori Cautela conscribalnok [Mv; DLev. 5. XVII. 3]. *1784:* Dobolyi Joseff Vramnak, mint Tő szomszédnak a kertek és épületek is romladozott állapotb(an) lévén, Nagy szükségitől kényszerittetvén, e' szük pénz idején ... 40 Mforintokat [Nc; DobLev. III/593]. *1794:* Muntyán Gligort jol esmérem, mint Tő szomszédomot [Déva; Ks]. *1800:* Ifju házas koromba nékem tő szomszédom volt, Popa Juon, és az Attya Popa Gligor [Déda MT; Told. 12/113]. *1807:* Fitori Mihályné is mint a pap csűrének tőszomszédja hütére vallja, hogy ugyan cséplés alkalmatosságával ő maga szemeivel látta Fitori Péternét a szolgánál is a csűrben mintegy vékányit egy rövid zsákban a lopásból kivenni [F.rákos U; RSzF 169]. *1810:* Blós Mihailát ... jól esmérem, mivel tő szomszédom [Adorján MT; Born. G. XIII. 1 Latzko András (63) ns vall.].

2. vki telkével/területével/birtokával szomszédos terület; teren care se învecinează cu terenul cuiva; Gebiet, das mit jm Landgut benachbart ist. *1823–1830:* Ennek a Marosinak az apja Marosi József nevű igen emberséges csizmadia mesterember volt, naponként való élelme volt, jószága a felsége jussán Dési Gáboréval hasábjószág lévén s tőszomszédba lakott, s a mostani generalis notariussal igen barátságosan éltünk | Zilai Sámuel Mátyusnak tőszomszédjában lakott [FogE 95, 293]. *1844:* egy kis jószágunk ... éppen itten Tő szomszédgyában vagyon Szakmári Ferentznek [A.sófva U; DLt 1441]. *1845:* Isten kegyelméből tiz tizenkét esztendeje, hogy ezenn egymással ugyan tő szomszéd Fotos és Martonos nevű falukba bé következkeztem [Fotos Hsz; HSzjP Fotoson lakó közrendű Salamon János (35) vall.]. *1846:* a' Falutol is szerzett mintegy 4, vagy 5. öl szelességű földet borral az előbbinek tő szomszédjában a mező szélben [Vaja MT; DE 4].

3. vmely épülettel/épületrésszel szomszédos épület; clădire care se află alături de o altă clădire; Gebäude das mit einem anderen Gebäude benachbart ist. *1823–1830:* egy Orbán Elek nevű praeceptor volt a grammatica classisban, ezt feladták a gyermekeken való kegyetlenséggel és erős káromkodással, ezekért ötet perlettek, s minthogy a logica classis tőszomszédja volt a grammaticának, tehát engemet meg akartak kérdezni, hogy Orbánt, mint akinek szomszédságában tanítottam, hallottam-e káromkodni [FogE 137].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vki telkével/birtokával szomszédos, tőszomszédos; învecinat cu terenul/proprietatea cuiva; mit jmds Gebiet/Landgut benachbart. *1756:* Néhai Csizmár György ... ezen Tő szomszéd kaszállonkat Propria autoritate meg kaszállotta [Pecsétszeg SzD; SzentkGy Kirse Nyikure (58) jb vall.].

tőszomszédasszony a közvetlen szomszédban lakó asszony; vecină nemijlocită; Grenznachbarin. *1745:* az[a] bizony nem más, hanem a tőszomszédasszony Szabó Ferenczné Vizi Borbára volt [Körispatak U; Ethn. XXIV, 161. – [a]A boszorkány].

tőszomszédos a közvetlen szomszédban levő; care se învecinează cu ceva; in nächster Nähe sein. *1821:* A Sombori, és Dali Határok felett melly tő szomszédosok lévén egymásra rugnak, metalis Differentia támodván ... Köz villangás alá hozott Vigoly nevezetű Helly [M.zsombor K; EHA].

tőszomszédság vecinătate nemijlocită; nächste Nachbarschaft, unmittelbare Nähe. *1753:* Az emlitett Mikesianum Diversoriumnak, ugy a' Bíróianumnakis a tő Szomszédtságokban lévő Földek se kárt, se injuriát, se semminémű akadállyokat ne causallyanak [DobLev. I/299. 1b gub.]. *1771:* nem lehetett oly tilalmos a' Májai Nyomás határ tő szomszédtságábannis [Msz; BetLt 7]. *1774:* azon ben valo Joszága ... tő és távoljab valo Szomszidságib(an) ... végel az ország utyajig megjen ki? [Msz; SLt XLVIII. 17 utr.]. *1775:* O: Eccl(esi)a Erdeje tő szomszédságában exstálo Magura nevezetü alkalmas darab Erdő [Kisapahida AF; EHA]. *1793:* Kováts ferentz uram Joszágának felső részinek Tő szomszédtságáb(an) ... egy ... Joszágat adok [Mezőbánd MT; MbK XII. 90]. *1828:* Még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak éppen a' mü Tő Szomszédtságunkban és töllünk ki váltatt 's mostan Vram Batyámék minyájjan Testvérekül közon birato Kertet [Marossztkirály AF; Pf]. *1830:* (A ház) vagyon ... a Déli soron nap keletröl Hajdu János, nap enyészetröl Nyerges Mészáros Ferentz Polgári Telkek tö szomszédtságában [Kv; Somb II] | (A) szőllő vagyon ... az ugy nevezett Levél szin nevezetű szőllő hegyben Csizmadia Suszter András, és Özvegy Madotsai Józsefné asszony szőllőik tö szomszédságiban [Nc; DobLev. V/1169. 4b]. *1833:* vett volt meg Lázár Nyíkulaj ... egyf(elől) B. Radák István eö Nagysága – és más felöll a Tkts Dobolyi Sigmond Ur szánto foldeik tő szomszédságokban [Nc; DobLev. V/1201 Duka Styéfán (60) fogadós vall.].

tőszőlő szőlőtő; butuc de viță de vie; Weinstock. *1583:* Margit Tordaj Antalne vallia ... eggik Koncz Miklosne Masik penigh haiadon leania Anna ... Az teó zeolcó keózt karot zedwe(n) meg Rakodanak es vgy viwek haza [Kv; TJk IV/1. 161]. *1591:* az ollian theo zeolcoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ky Irthassak [Kv; TanJk I/1. 160]. *1667 k.:* ö kegyelmet intettük azon bekességnek okaért, hogy vonnya belyeb az tö szőlyöt melyet ö kigyelmeis megh eselekedek [Kv; RDL I. 148 Fekete István hütös okulátor vall.]. *1717:* To szolot ültettek 300 [Borosbocsárd AF; BfR Sigmond János kezével]. *1767:* vásárlottam ... két izben Tö szőlőket, egy rendben ötvent, egy egy Krajtzáron egy tö szőllött, más versben három peták arát [Nc; DobLev. II/377. 3a]. *1777:* Miis azért elsöbenn is a Szölö tövek mindenüségét ritka vagy sürüségét vévén számban az allyán mintegy két vagy három Kis Paszmányira közép renden valo tö szölökkel ... találtunk hatvan tö szölöket [Nc; DobLev. II/491]. *1782:* Küküllővárolis hordott feles számu Tö Szöllökkel és Kés allya fákal potolták, és épitették azon Uj Szöllöket, és allitották heljben a' regiebbketis [Küküllödombó KK; JHb XIX/22. 12].

tőtiszt '?' *1665:* egy soldátra fl. 3 maradt, csak az régi fizetésen két kapitány, négy tőtiszt azon kívűl, az többi mind defalcálódott [TML III, 473 Béldi Mihály Teleki Mihályhoz].

tötöri a Tötör (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tötör/Tioltiur; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tötör: **1.** Tötörön lakó; din/care locuieşte la Tötör; in Tötör wohnend/wohnhaft | Tötörről származó; (care este) originar din Tötör; aus Tötör stammend. *1595:* ez kezesiget uöte be az tiztelletes Kidei Mate tótóri predikator [Ks 42]. *1846:* Eszténvi, Morai, Tötöri, Onaki ..., K. Jenői ... Falusi Birák [M.köblös SzD; RLt].

Szn. *1579:* Tott öry balasnak az Ispanak [Kv; Szám. 1/XVIII. 11]. *1595:* Vitezlö Tötöri Balas [Ks 42]. *1690:* Tho Thöri Tamas [Aranyosrákos TA; Borb. I Gombasi janos (45) ns vall.]. *1820:* Tötöri Ur [Várfva TA; JHb 18 Bíró Sigmond (49) hütes assz. vall.].

2. Tötörhöz tartozó; din/care aparţine de Tötör; zu Tötör gehörig. *1661:* Az mi Vr(am) az Tottöri joszagh, es Tothöri familiarol valo levelek allapattyat illeti ... az Tottörröl Valokat prohibeala Gavay Vr(am) [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. *1770:* Ultima Junii szörnyű jégeső volt ... A mi vármegyénkben alsócsküllői, baboci, fodorházi ... tötöri, szilvási, kecseti, jenei és iklódi határokat semmivé tette [RettE 239].

tővágó tő vágására használt; de/pentru tăiat rădăcini; für Plattholzung benutzt. *1628:* Egy io Aso, negi kapa, tw uago kapa [Kv; RDL I. 137]. *1646:* Az Iffiu Mesterek Teö Vago kapaiokat, az eggiket megh nagiobbitottak, es megh aczellottak attunk f – d 25 [Kv; SzCLev.]. *1651:* Kett jo kapa ... Egy io teö vagho [Kv; RDL I. 28]. *1652:* Három tö vago vas kapa nyelestől N. 2 [Görgény MT; Törzs.]. *1659:* Egy Teö vago kapa, egy rosz kappaual edgiut er f. – /50 [Kv; RDL I. 143]. *1667:* az teo vágó kapát megh atzéloztatván két uttal és az asonakis egyik file le hasadván megh pántoztatttuk (!) két uttal, fizettünk teolle f – d 38 [Kv; SzCLev.]. *1677:* Egy hitván tö vágó kapa v(a)l(c)t f – //12 [Kv; RDL I. 155b]. *1757:* Kadár Czhe Inventariuma 1757 ... Van egy tö vago Van harom kapa [Kv; KCJk 124a]. *1780:* Mi ... Hidelviek ... minden kalandosbéli szerszámokat csináltattunk ... Kádár István úr tővágó vasra 75 p [Kv; EM XI, 223]. *1780/1821:* két Tővágo, égy rosz fejsze [Kv; Pk 5].

tővel-heggyel összevissza; de-a valma; durcheinander, drunter und drüber. *1674:* Az hírek, kiket ír Tötöri, tővelheggyel vadnak öszve, holott együtt azt írja, Magyarországra küldi egy rész hadát, másutt meg hogy az tengermelléki hadai nem jünek [TML VI, 579 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1715:* Az Várbeli Commenda(n)sok kivalt Fiucr (!) Commendans miatt ... sok szenyvedésben volt az ö Her(czegse)ge Provisoratussa, és azis a dolgokat valamint akarta, sokszor tővel hegygyel forgatta fel, s akadállyoztatta, valamint akarta [Fog.; Utl]. *1775:* a Mlgs Familia közt celebrált Divisio Vinculuma is soha meg nem engedi, hogy a' János részen lévö Joszág György részre által mennyen, mert ugy a' Mlgs Familia Sullyos vinculum alatt véghez ment Divisioja nem tsak tővel hegygyel öszve fordulna, hanem annyi tricás difficultások adnák elö magokot, mellyeknek emberi elme soha végire nem mehetne [Torockó; Bosla]. *1826:* A Fell-Peresek, az All-Peresek Sükeretlen, és tővel hegyel egyben zavart fundámentum nélkült valo tilalmas Restauráta Responsiora e szerén régerálnak [Ne; DobLev. V/1114. 6b–7a].

töves 1. cu tulpină/rădăcină; stämmig, wurzelig. *1831:* Töves Magyar káposzta háromszáz Fő találtatott [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

Vö. a *tős* címszóval.

töves-gyökeres 1. tősgyökeres; neaoş, autentic, getbeget; bodenständig. *1737:* Coptelken lako Töves Gyükeres Hely tarto Személyek [Ks 17/LXXXV. 9].

2. ~ *jobbágy* tősgyökeres jobbágy; iobag din moşrămoşi; Leibeigene seit uralten Zeiten. *1652/1667:* meg esküvén Székely György ... fiaval Istokkal ... ada és legalá magát ös és tövös gyükeres jobbagyül [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 20].

Vö. a *tősgyökeres* címszóval.

tövesrépa Radix rapa; un fel de nap; Rübensorte. *1736:* Tövis répa nr 1 [Várhegy MT; EM XIII/1. 96 conscr.]. *1816:* két tövis répátis látott árulni, mellyeket Jordán Bálintné Evutza vett meg tölle [Déva; Ks 116. Vegyes ir.].

tövesrépamag a tövesrépa magja; sămînţa napului; Same der Rübensorte. *1735:* Tövis repa mag egy Sacskóba. Káro (!) repa mag. közönseges repa mag [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

tövis, tövisk 1. ghimpe, spin; Dorn. *1597:* Zekely Palne Catalin ... wallia Egi vasarnap reggel menek Kis Imrenehez ... latam tehat az zeginy giermek mind verbe fogiot mind aiaka zeme ki fordult az keze feiebeol en zedem ki a tewissetis [Kv; TJk VI/1. 39]. *1633:* Miklosnal egj teo leuen az kiuel az lababol twuisset akar uala ki venni [Mv; MvLt 290. 132b]. *1665:* nem is vagyok oly együgyű szintén, hogy nem tudnám, hogy az tövis nem ártalmatos, mindazonáltal óvást benne járni, el kerülheti az ember az belé hágást [TML III, 445 Teleki Mihály Kende Gáborhoz].

Szk: *szúrós ~. 1811:* Egrest szedeget a' szurós tövis körül [ÁrÉ 32].

Sz. *nyugtalankodik, mintha mind ~en ülne/járna. 1657:* míglen nem indulhatott, tapotott, nyughatatlankodott, mintha mind tövisken ült vagy járt volna [KemÖn. 286] * *úgy kell járni, mint a mezitlábas ember a ~ek között. 1678–1683:* ez vilagh sok fele vesedelmes törei közöt ugi kel iarni mint az mezitlabas ember az töviszek közöt [Ks Komis Gáspár kezével] * *úgy ül, mint a ~en. 1780:* (A pénzt) külgye bé édes Aszszony Anyám hogy szabadulhassak meg mert itt már ugy üles mint a tovissen [Kp III/203 Újfalvi Sámuel az anyjához] * *vki lábából kiveszi/kivonja a ~t, s a maga lábába teszi/veri/veszi. 1568:* Pro parte R(elic)te, Joannis Zokoryan de felek, Contra Michaelem, Dipsa ... Blasius Vayok iur(atus) fassus est, hogy ... balint Tiwadar monda zanizlo kenezneк, hogy myert Jyeztetek el az legent, s monda zanizlo kenez, en ne(m) Iyeztette(m) hanc(m) azt monda(m) hogy ne wonnya ky az twuiset az mas Ember lababol, es az eo lababa tegye [Kv; TJk III/1. 204]. *1667:* Látja Isten, úgy szánom, ki nem írhatom, de azt nem eselekedhetem, hogy az ő kegyelme lábából kivonjam azt a tüvisset s magam lábába verjem [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz] | Szilvási Bálintot nem oly kemény instructioval küldötte el Kegyelmed, az mint mű megparan-

csoltuk volt, mely tudtára légyen Kegyelmednek, hogy abban semmit ne bizzék, hogy feleségünknek atyjafia, mert ha valami alkalmatlanság következik az iránt, bizonyos légyen benne, más ember lábából vévén ki az tövisset, magájában vészi [TML IV, 87 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1694:* ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igenis kimondja vagy fejedelméneck, vagy előtte való tisztviselőjének, hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki az töviset s az magácba verje, azmint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje [BTN[2] 45].

2. tövises növény/bokor/ág; plantă/tufă/creangă cu spini; dornige Pflanze/Busch/Zweig. *1568:* Martinus Veres Jur(atus) fassus e(st in) húnc modu(m) Ennekem ezt monda zabo gőrg, hogy le vagnam az gyepwyeben es Twuisset, de en neke(m) ne(m) monta hogy az Katalin azonyet vagyam [Kv; TJk 174]. *1579:* vöttem az Süwenhöz (!) Twesett d. 20. Toaban az kyk az süwent fontak es chenaltak es az Twest az Süwenre raktak atam d. 11 [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. *1589:* Tywysset Raktanak az Basthianak fondamentomaba … d. 65 [Kv; Szám. 4/VI. 24 Stenzely András kezével]. *1597:* Hogi az Scholaba(n) az heiazat alol egi gyermek ala esset volt hogy oda ne haggianak es az gradichakat be chinaltattattúk hozatattúnk egi zeker twisset d 25 [Kv; Szám. 7/III. 27]. *1625:* en oltotta(m) megh az uad fiatalokat az megh irt kertben, es sok touis kozul kj tiztitotta(m) [UszT 64a]. *1692:* Majorsagh Szőlő … ennek Győpuje Tővis [Mezőbodon TA; BK 15 Inv.]. *1699:* Valakik a' Deesi N. Malomhoz rendeltetett ket ket szeker agat vagy tővisset [Dés; Jk 286a]. *1718:* Kivánnak a Hid Mesterek két ezer Szekér Veszszőt és ezer Szekér Tővisset … ha az adjacens Szekek ne(m) sublevalnak ez az el alélt hellység véghez ne(m) viszi [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1747:* Bads Ersok … eleitől fogván paráznasagban elő személly volt … Tetszett azért a' Törvény(ne)k hogy in exemplu(m) alior(um) publice pellengérb(en) hohér ált(al) tővissel meg tsapattassék és a' Városbol ki tsapattassék [Torda; TJkT III. 135]. *1785:* Az Uttza felől a Gyűmöltsös körül 85. Láb kert, melyn(e)k ajja 3 szál deszkával, felyül Csere sövénnyel folyomtatva Sátorozott Tővissel és Szalmával fédve. Tiszta Sövény kert Sátorozott 30 öl [Szu; Ks 73. 55]. *1843:* a templom előtt azt hirdetném ki az embereknek, hogy kerítéseiket tövisből vagy köből és sáneeal csinálják, s arra haszonra való erdőt ne fordítsanak [VKp 81]. *1851:* Az udvar kerítése … a' két cserefa sasok között lévő kapu hely tövissel van bé rakva [Erdősztgyörgy; TSb 34].

Szk: *~ben fekszik/hever vmi* tele van tövises növénnyel. *1744:* Ez elő számlált három darab Rétnek főbb része tövisb(en) fekszik [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb]. *1754:* A közelebb el mult Tavaszon admoneáltatott Alsone Asz(sz)onyom … hogy azon el foglalt Majorház hellyben lévő Tanorok(na)k tovább ra valo haszon vételétől superseddéllyon, melly admonitiora Also Uram azt felelte, jobb hogy hasznát vegye valaki; mint sem Tövisbe ottan heverjen [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a] * *~ben van beborulva vmi* 'ua'. *1757:* ezen … Kornyételki határ az mű üdőnkb(en) … bokorb(an) és tövisben vala be borulva … tsak nem régen kezdették irtogatni, ki szánto földnek, ki kaszálonak [Lackód KK; Ks 66. 45. 17] * *a ~ elfojt vmit. 1681:* Mint hogi mind a' Majorsagh réteket, s mind a Bányahoz valokat à tővis, gaz ighen el fojtotta valób(an) kevantatnék az tisztitas nekiek [Vh; VhU 587] * *a ~ felfog vmit. 1732:* a Veröfény oldalt a bokor s tővisz igen fel fogta [Szászsztjakab SzD; EHA] * *a ~ felnő vmit. 1810:* Ezen helynek kiterjedésít egészszen fel nőtte a' tovis és más féle bokor Sem földe sem a' rajta lévő bokrok nem olyan Természetűek, hogy … plántálás nélkül reménység lehessen itten Erdőhez [Doboka; Ks 76. 87 conscr.] * *a ~ felvesz vmit. 1579:* imár az tws es harazt nagiob rezre felis wotte wolt[a] [Dés; DLt 205. – [a]A földet]. *1661:* Egi darab szenafü heljet … fel vöt az tüis [Tarcsafva U; Pf]. *1715:* Major Thamas földe … mellyetis az Tővisz fel vött [Borsa K; Told. 56] * *bokros ~. 1661:* erős kőfalok, bástyák és erősségek állanak vala fönn, ott mostan az gaz és bokros tövisek az szél ellen ugyan hajtnak [Kemlr. 340]. *1757:* egész cultivalo Határunkan mindennémű nevezetes szánto földeink, és kaszáloink nagyobb részint ami (!) értünkre, hol erős erdőkből, hol pedig bokros tövissel el lepett helyekből nyittattak és készittettek [Guraszáda H; BK sub nr 144].

Sz. *1811:* Válaszsza a' lelki Völegény magának, Ki magát nevezi Sáron Rósájának, 'S Mondja ezt: Ez az én Mátkám ki mellém jött, Olyan, mint Liliom a' tövissek között [ÁrÉ 202].

3. tövissel benőtt hely/terület; spinăric, desiș de spini; mit Dorn verwachsenes Feld/Gebiet. *1625:* az az puzta szeoleo helj Benczy Ferenczye vala … keornywlle ige(n) sok twuis vala [UszT 49a]. *1677:* Erdejét, fivét, eseréjét, tővisset … az pascuatiora ki mutatando földnek … a kis kerekiek … ne usualhassák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1692/1782:* Eszak felé egy kis tővis van szélben [M.bénye KK; LLt conscr.]. *1714:* engemet kergetének a Tővisbe kelét ûgranom [Szászsnyires SzD; Ks 26. XIII]. *1731:* Joon Balczátnak egy ifiu Bala nevü Juhát Gligor nyág az Gyúlaj Ur(am) Gírdan nevü nemes Földe vegeben a tővis közé meg kötötte [Hosszútelke AF; JF]. *1865:* Mindannyi erdő elpusztult csak is vesző és tővis [Körösfő K; EHA].

Hn. *1514:* ipsa ripa in aliam ripam Hozywthewwyzpathaka wewlgye nuncupatam incidit [Tóhát BN; TelO II, 329]. *1571:* az Thewys mellet egy nagy Reth [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1586:* Twis mellet [Nagydoba Sz; Borb. l.]. *1597:* Teóüissen [UszT 12/35]. *1600:* egy newezetes helet, melliet Zal Dobos twisenek hinak [Nagykede U]. *1603:* az Mely feöldet hinak Kerek Twuisnek [Küsmöd U]. *1610:* meli helinek uicinussi … felleül az teöuis [UszT 34a]. *1622:* kerék tovis szeri labian [Felőr SzD]. *1636:* Szeles Teöuisben (sz) [Siménfva U]. *1640:* az Nagy Tovissen [Nagyfalu Sz]. *1655:* Fejervármegyebe(n) ugyan Tóvissen [BálLt 62]. *1658:* a' kerek tővisz alatt (sz) [Csiba MT]. *1659:* az Badoki tuis szilin [Kide K; BHn 86]. *1670:* Tövis uttzá<ban> [M.szentbenedek AF]. *1673:* az Somosban egy darab tővis [Küküllődombó KK]. *1679:* A Tövis szerb(en) [Vajdasztivány MT]. *1680:* az Tővis Ucza vegin [Ne; DE 2]. *1687:* az Tővis erdő [Bádok K; BHn 23] | A' Tővis Köz előtt [Nagyernye MT; MMatr 278]. *1693:* a Sukosd tővissinél (sz) [Homoródsztpál U]. *1699:* az Tővis között az Homlokb(an) (sz) [M.zsákod U]. *1702:* Az tővis szeg előtt (sz) [Nyárádtő MT]. *1704:* Tővisnél [WIN I, 74]. *1711:* a Tovis ágj pataka mellet (sz) [Mezőmadaras MT]. *1714:* az Bajani Tővissén levő irtásomot [Kozárvár SzD]. *1715:* Szent Marton Tővisse nevü helyben [Nyikómalomfva U]. *1716:* Az Tővis között való hoszszu föld (sz) [Doboka SzD; DHn 10]. *1718/XVIII. sz.:* Vizes Tővisben (sz) [Szilágycsch]. *1718/1801:* A Széles Tővis nevü Erdő [Küküllőpócsfva KK]. *1723:* Balás tővissiben (sz) [Nagysolymos U]. *1726:* Tővis Lo kert szélb(en) (r) [Vajdasztiván MT]. *1728:* Tővis hid es Bota nevü puszta Praediumokban [Bota MT]. *1731:* A Sáros tővisnel [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1732:* also hatarban Altal

tövis nevü helyben (sz) [Ehed MT]. *1733:* Az Tovis Ajjon (sz) [Göcs MT]. *1736:* Az tóvissek között (sz) [Alsóidecs MT] | Az Tövis alat az oldalban (sz) [Marossárpatak MT]. *1736 u.:* Tövisen [MetTrCs 459]. *1740:* a tövis Szellyiben (sz) [Boroskrakkó AF]. *1746:* A Szent Benedek tóvíssib(en) (e) [Hagymásbodon MT] | Szarkás Tövisse alatt (sz) [Vadasd MT]. *1748:* Isten Tövisse alat (sz) [Ákosfva MT] | A Tövis alat (sz) [Udvarfva MT]. *1749:* Kerek tövis nevü hellyben (sz) [Etéd U]. *1752:* Tövis hid torkánál innen felöl a bértzen (sz) [Iszló MT]. *1754:* A' Malom tövissibe [Gyula K; BHn 128]. *1756:* Tövis nevü erdö felé [Nyárádsztlászló MT]. *1762/1779:* a Vizes Tövisben (sz) [Szilágycsch]. *1765/1801:* Kerek Tövis nevezetü hely [Timafva U]. *1768:* Az Isten Tövisse nevezetü helységben [Ákosfva MT]. *1773:* Az Kerek Tövissbe (sz) [Mezöveresegyháza SzD]. *1775:* A Tövis Szerben (sz) [Nádasdaróc K]. *1779:* Tövis helly [Nyárádandrásfva MT]. *1781:* A' Tövis óldalan (sz) [Inaktelke K] | A Töviss Szerben [Mákófva K; KHn 234]. *1786:* A Tövis Uttyánál [Burjánosóbuda K; BHn 44]. *1792:* a Tövisbe (sz) [Székelyderzs U]. *1795:* A Tövis ájjon [Göcs MT] | A Bérvány Tövissíben (sz) [Haraszterkék MT]. *1796:* Nyáros Tövisse [Póka MT]. *1803:* az Ördög Tövisse Nevezetü hellyb(en) (sz) [Dicsösztmárton]. *1804:* a' kurta Tövis szerbe (sz) [Kövend TA]. *1805:* A' Komlos Tövisbe (sz) [A.boldogfva U] | A' Hoszszu Tövisbe (sz) [Székelykeresztúr]. *1810:* Tövis helly oldalán (sz) [Bibarcfva U]. *1814:* A' Tövissen lévö Erdö [Körtvélyfája MT]. *1823–1830:* Tövistöl fogva Kutyfalváig [FogE 117]. *1826:* A Kis Szakadás, vagy Tövis nevü helyben (sz) [Somkerék SzD]. *1833:* A' Tövis alatt lévö also és Felsö Lább (sz) [Körtvélyfája MT]. *1839:* A' Tövis ágy ropójában ... A' Tövis ágy pataka mellett [Mezömadaras MT; MvRLt]. *1852:* Tövis ágy pataka mellett [Mezömadaras MT; MvRLt]. *1852:* Tövis kut [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *~ből felfog. 1701:* Az fenn megh irt Falubélick ... adának ... edgj darab Szánto földet, mellyet ... ennek elötte a Falusi Parasztságh közönséghesen fogott volt fel valami Tüvisbül és edgj részint kiis irtogatta volt [Nagylak AF; DobLev. I/55] * *~ből kiirt. 1625:* Az J. irotta ky az twuisbeól az feoldet, falu feoldetis orotta hozzaja mert az az puzta szeoleö hely ne(m) Jge(n) Nagy vala [UszT 49a]. *1687:* én Nagy Ernyébe[a] lako Nemes Nagy János; fogtam volt én fel égy darab szánto földet az ernyei határban mellyet tövisböl irtotta(m) ki [MMatr 278. – [a]MT]. *1745:* Vagyon egy darab bokros hely az Pap Erdejénél ... melynek is egy részét az tövisböl ki irtván ... birta [Ádámos KK]. *1800:* a Tövisböl és egyébb a' Föld mivelését gátolo bokroktól ki irtván, és azt szölöfákkal be ültetvén [O.péterlaka AF] * *~ből kitakarít. 1740/1778:* a Szöllö Puszta volt, és a Fiak ... magok industriájok által epitették meg a tömb atyafiak meg köszönhetik, hogy tövisböl és egyebböl ki takaritották és meg epitették [Pókafva AF; JHb XXV/57]* *a ~ kiirtódik vmiből. 1838:* A To torokba (sz) ... ha a' tövis belölle ki irtodik beleje fér nyolz véka [Marosfelfalu MT] * *~tól felfogott. 1783:* egy Tövistöl fel fogat Láb földben irtott jo három szekér szénát termö irtavány kaszállot [Buza SzD; LLt 110 Csáky-per 17].

4. tövisböl felrakott kerités; gard de mărăcini; Dornenzaun. *1679:* Az Gát észak felöl valo végenel levö kis hal tarta; Leszás tövissel sövennyel kerétet [Uzdisztpéter K; TL. 143 Bajomi János inv.]. *1681:* Haltarto. Az Kerlecz vize mellet kettö vagyo(n) ... mindenik tövissel lészazott sövennyel kerétett [Hátszeg H; VhU 605]. *1729:* Vagyon ... egy ujanna(n) fel fogott tövissel keritett jó darab helysegh lovak füvelésére, vagy egyébreis â mire az ember akarja forditani alkalmatos [Buza SzD; JHb V/2]. *1753:* egy kis Sövény ajtó ... szolgál a Tövissel körül vett gyümöltses kertre [Besenyö AF; Told. 18]. *1782:* (A) Fogado házis körüllette fel fogott Czigányokkal ásatott Sánzal Tövissel és füzfákkal körül vett Tanorokkal edgyütt [Dombó KK; JHb XIX/22. 14]. *1796:* Antiqua Populosa Sessio ... vagyon rajta jo Ház, pajta, és jo Csür, Gabonás, Gyümöltses, és Veteméneyes kertye, Tövissel egészszen be keritve [SzD; WassLt]. *1798:* ezen erdö lenyulik az árokig ennek is az allyában van tövissel bekeritett Rét [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 25a]. *1806:* körüdeskörül gazzal és Tövissel telke be kertelve [Barátfva K; LLt].

5. kellemetlenséget okozó személy; persoană neplăcută pentru cineva; unangenehmer/lästiger/unleidlicher Mensch. *1763:* Minthogy az ö Annyok Bernád Kristina Aszszony az én házamban nem tsak lapis offensionis volt, hanem egyszer s mind ollyan tövis, melly engemet ... nemtsak Szivemben, hanem lelkembenis érdeklett, külömb külömbféle sok nyughatatlanságok alá rekesztett, és nagy költésbe ejtett [Hsz; MkG].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

tövisaljagomba Entoloma clypeatum; scutul pieptănuşului; Dornling. *1750:* Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznék Tövis alja gombát kellene gyüjtened, és az felséged füzné fel s nap fényen, avagy lágy meleg tüznél aszalna felesen ... Hasonlo képen lehetne Száradva Süveges avagy Kucsma gombának is hijjak, küldeni, az Havasokon Sok teremvén Kalotaszegen [Ks gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsböl].

tövisberakás tövises növények szekérre rakása; încărcarea căruţei cu mărăcini; Beladung des Fuhrwerks mit dornige Pflanzen. *1592:* Keówetkezik az Waros Towahoz az Siliphez walo fak hordattasa az Meraj Erdeöreöl ... Attam az Meraj ket Erdeö Bironak miert hog minden vttal az zekeresek mellet segitettek fel rakni es eö K megh mutatni f 1 d 0 ... Zekeli ferenczenek az Twwis be rakonak ... f 1 d 30 Chiwka Antalnak fizettem Twwis vagastol Eöteöd magara 3. Napra ... f 2 d 10 ... Twwis be rakastol Zekeli ferenczenek ... f 0 d 20 [Kv; Szám. 5/XIV. 169–171 Eppel Péter sp kezével].

tövisberakó tövises növények szekérre rakását végző személy; persoană care încarcă căruţa cu mărăcini; Person, die das Fuhrwerk mit dornige Pflanzen beladet. *1592:* Keówetkezik az Waros Towahoz az Siliphez walo fak hordattasa az Meraj Erdeöreöl ... Attam az Meraj ket Erdeö Bironak miert hog minden vttal az zekeresek mellet segitettek fel rakni es eö K megh mutatni f 1 d 0 ... Zekeli ferenczenek az Twwis be rakonak ... f 1 d 30 Chiwka Antalnak fizettem Twwis vagastol Eöteöd magara 3. Napra ... f 2 d 10 ... Twwis be rakastol Zekeli ferenczenek ... f 0 d 20 [Kv; Szám. 5/XIV. 169–171 Eppel Péter sp kezével].

tövisbokor tüskebokor; mărăcine; Dornstrauch. *1659:* egy regtül fogvast el pusztult szölö helly ... sürü tövis bokrokkal igen el tölt volt [Dés; Hr 11]. *1735:* A Kotsos oldalában egj darabocska Tövis Bokorbol allo berek [Gyéres TA; JHb IX/9. 47]. *1749:* Az B. Tanacz paranczolattiabol, az felsö Joszaghbol Jobbagiokat hiuatua(n) be, hogj az Lomb felet, kaszalni valo helt tiztitananak, es Töuis Bokrokat vagh-

nanak ki [Kv; Szám. 26/VI. 471]. *1760:* Ezen specificalt Erdőtskekben tsak tsere Mogyoro, Veszszők, és Tovis bokrok teremnek [Csehtelke K; BLt]. *1762:* Nemis lehet azt mondani s meg állitani, hogy né talám még valaki közelebb gyujtot harapot s a' miatt égett el az A. Ur szénája; mert ex premissis bizonyos hogy tagadhatatlanul az I. Ő Klme gyujtotta meg a' tövis bokrot ... azt ki nem öltotta, hanem onnan harapozott és terjedt el a' tűz [Torda; TJkT V. 102]. *1775:* A Tánko Cserejib(en) ... áll tsak tövis, és Bükfa tséplesz bokrokbol és tsak Marha élése sovány rosz helly [Székelymuzsna U; EHA]. *1778:* Ezen erdőis Sűrű, Cseres, Cseplesz ... Ez is elegyes, de csak cseplesz, Csipke, Galagonya, és Tövis Bokrokból alló [O.sályi KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1790:* a To mellett egy tövis bokorra hompot tsinálának [Kebelesztiván MT; CsS]. *1807:* Allodiális erdő vagyon egy darab A' Praediumba ... a' le vágattatás után elé nem vehette magát, mivel mind közönséges falu pascuumának használtatott, s ma is annak használtatott, egynéhány apro tövösbokor most is van benne [Vadad MT; EHA]. *1815/1817:* Kováts Gergély bokros sátés ingoványos Hellye ... ez egerfa tövis bokrot termő el sülyedezett ingoványos Hely [Vágós U; TSb 47 Cons. 190]. *1821:* Nagyon sűrű Mogyorofa és tövis Bokrokbol ál [M.gyerőmonostor K; KHn 86].

Szk: *a ~ benő vmit. 1756:* Minthogy pedig ezen puszta szölö földnek nagy részit a' tövis bokor bé nötte, annyira, hogy a Creditorix Aszszony majd semmi hasznat sem vehetné, ha azon bokrokat ki nem vagottatna s ki nem tisztittatná belölle [Ne; DobLev. I/271. 1a] * *~ból épít vmit. 1754:* Csatlos Mihálytol a Gyepet megvettem a Tövisbokorból Szöllöt épittettem [Marosszkirály AF; EHA] * *~ból kapál vmit. 1754:* ezen földet ... Vlád Todor és Lupuj rontották fel gyepből es ök tisztitottak s kapalták ezen földet tövis bokrokból [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11] * *~ból kitisztít vmit. 1761:* (A) szölö helyetis néhai üdösb B. Bánffi László vr a tövis bokorbol ki tisztittatvan ide Régenb(e) a Polgár Mesternek hirt tétetetett [Szászrégen; JHbK LXVIII/1. 33] * *a ~ felfog vmit. 1732:* egy láb föld ... felsö szellyit a tovis bokor fel fogta [Nagyida K; Told. 11/70] * *a ~ felnő vmit. 1736:* Constal világoson mostani exhibealt Inquisitoriambol hogy a perben forgo szölö föld elsöb(en) volt a Nms Város közönseges földe ... el pusztulván fel nötte a tövis bokor [Torda; TJkT I. 106] * *a ~ felvesz vmit. 1723/1799:* (A kaszáló) igen káros hellyt lévén gyakorta meg szokták étetni, in super edjik végit a Tövis bokor is fel vette igen [Abosfva KK; EHA].

Sz. *1847:* Kászoni András ... részeges Isten káromlo nyakas elöljároitol nem függö ... Mindenkiben mint a tövis bokor szeret belé akadni – ugyannyira hogy tőle mindenki irtodzik [Kv; ACLev.].

tövisbokros tüskebokorral benőtt; plin cu mărăcini; mit Dornstrauch bewuchert. *1774:* la Gropa Peri egy puszta tövisses semmire kellö Tövis Bokross helly, mellyben egy néhány nagy termö vatzkarfák vadnak [Nagylak AF; EHA]. *1778:* Vagyon egy nagy puszta helly ... Ennek egy része tiszta és Sima bokrok nélkül valo, más része apro tovis bokros [Majos MT; Told. 79]. *1805:* a Kis Gorsát fön egy pallag tovis bokros föld [Szentháromság MT; EHA]. *1815:* haszon vehetetlen oldalos miveletlenül heverö Tövis bokros hellyek [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19. conscr. 961]. *1827:* Töviss bokros helye is van ... a Széna füvekbe, mely marha legelönek is használtatik [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 8 Ilye Juon (70) zs vall.].

tövisdisznó 1. sündisznó; Erinaceus europaeus; arici; Stachelschwein. *1860–1861:* Vad állatok ... vadkecske kevés, macska, hiúz, mókus, pele ... hörcsök, tövisdisznó majd mindenütt [Benkö, MszIsm. 11–2].

2. *tengeri ~* tengerisün; Arbacia Lixula; arici-de-mare; Meerigel, Seeigel. *1806:* délután egy olasz volt nállunk valami bubákat tántzoltatot, egy kutyát, és egy Tengeri tövis disznot mutatott [Dés; KMN 318].

tövisel tövises növénnyel telerak, tövises növényből épít; a acoperi cu mărăcini, a face/ridica din mărăcini; mit dornigen Pflanzen anfüllen, aus dornigen Pflanzen bauen/erhöhen. *1647:* Vagjon az Var elöt valo Giümölczes kert a' Maros parton, mind körül sövennjel be keritve, tövisselve, csak egi keves hija tövisselesenek [Marosillye H; VF 55]. *1727:* Csoma Mihálynak adtam két napra hogy a' Szamoson által lévö deszka rekesz allyát töviselte s töltötte, és az also csatorna allyát is meg töltötte, s dugta, hogy az föld között ki ne szivarogjon a' viz a' tóból ... d: 48 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

töviselés töviskerítés/fal felállítása; acoperire cu mărăcini; Erhöhung eines Dornenzauns. *1587:* egj darab scowenj meg Czinalasahoz ... Negi szeker veszszeot vitettem ketteit – /66 ... Az meg fonasatol teówisselesetol fiszettem – /95 [Kv; Szám. 3/XXX. 12 Seres István sp kezével]. *1647:* Vagjon az Var elöt valo Giümölczes kert a' Maros parton, mind körül sövennjel be keritve, tövisselve, csak egi keves hija tövisselesenek [Marosillye H; VF 55]. *1755:* (Az) Udvarháznak egész keritese ... a' kapu vagy patak felöl, veszszöböl font meg töviselt és szalmával sátorozott támaszos jo kertnek keritése alatt a Dél felöl való szegeletéig. Onnan Nap kelet felé a' Kertet nem régiben, állitották fel ... annyira, hogy tsak töviselés és sátorozás hijja [Ludesd H; BK sub nr 102]. *1805:* a Tégla vetésre Szánto földet, Töviléssel, vagy létzeléssel, bé kerittetik [Kv; Pk 3].

tövises, töviskes 1. tövises növényekkel benőtt; plin de mărăcini, mărăcinos; mit dornigen Pflanzen bewuchert. *1582:* Mi azertt engedüén az eö keunsaganak attuk es engetteok es valliuk azt az meg Neüczeott tewuiseos darab feoldet hogi meg Irthassa [DLt 209]. *1589 k.:* vagio(n) Zabo Thamasnak tizta feolde annak vegebe volt valami keues czierecske, tudom, hogy azt ki irtotta, de minden az kinek vgy volt valami kiczin teouisses feolde vegiben ki ortotta zabad volt, az utigh ki orthatta [Szu; UszT]. *1639/1687 k.:* A' Rosas domb alatt 2. hold tövisses parlag [Nagyernye MT; MMatr 279]. *1647:* Az Gardanban vagion egy darab Szena Ret igen teoúisses, megh tart húsz kaszást egy hetigh [Gergelyfája AF]. *1682:* csak merö töviseess volt [Kide K; BHn 87]. *1717:* Puszta praedium Plop ... dézmájának az harmada concernallya ... ö Nagyságát, az ország uttyán fellyül penig, a mely tövisses óldal vagjon, azon puszta praediumhoz való, mind a felette lévö erdövel együtt [H; JHb XXXI/39]. *1736:* Vagyon egy darabotska tövisses berek az Nyárosba [Földvár TA; EM XIII/1. 295 Conscr.]. *1744:* Ezen ... földek és Kaszalok mind Falu közenséges Erdeiböl, tövisses és bokros hellyeibol fogattattak [Koronka MT; Told. 26]. *1753:* az erdö alatt lévö tövisses bokros oldal [Apanagyfalu SzD]. *1768:* Azon ... Udvarházhellyet, erdöket tövisses, bokros, és egyébb ... haszán vévö 's majorkodtato hellyeket, Tokat és To hellyeket birjáké mán ... Groff néhai Komis Gáspár ur eö Nga Mlgos Successorai

...? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1786:* A Buza is itt mi nállúnk igen ritkás, buriános, tövisses, ugyan rajta vagyunk ... hogy nagyjából (me)g gyomlálhassuk, de kevés szaporával [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793/1794:* La Berk ... rész szerent bokros, rész szerent gyűmöltsös, és rész szerent tövises hely [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 17b]. *1815:* Szánto föld ... egy magos hegy tetejen Tövisses egy része Szakadasos haszon vehetetlen [Somkerék SzD; Ks 77. 19. 167]. *1836:* az ugy nevezett Bornyu-kert vén Tökékből, Tövisses, bokros, gyökeres hellyekből ki irtatván, Szántonak felfogatott [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21. 18].

Hn. *1665:* Az tövisses szegh elót [Székelyvaja MT]. *1678:* A Tövisses Patakon (sz) [Tövis]. *1682:* Tövisses Vápára menő Ut [Sard AF]. *1694/1764:* a Tövisses vápában a Törvény fánál [Abafája MT]. *XVIII. sz. eleje:* az Cserés tövisses erdö [Dés]. *1706:* Tövisses Széna füve [Tarcsafva U]. *1733:* egj nagj tövisses bokros Pallagh (sz) [Nyárádbálintfva MT]. *1735:* Tövisses oldalon (sz) [Harcó MT; MMatr 355]. *1749:* a Tövisses Nyilak között (k) [Bethlensztmiklós KK]. *1751:* A Berek hátan egy Tövises Föld [Koronka MT]. *1754:* A' Tövisses oldalan [Uzdisztpéter K; EMLt conscr.]. *1756:* a Tovisses oldal [Farnas K; KHn 287]. *1758:* a' kopacz tövisses oldal [M.kiskapus K]. *1772:* egj Tövisses Pallag [Burjánosóbuda K; BHn 50]. *1773:* A Tövises kutnál a Palag felöl (sz) [Egeres K; KHn 192]. *1794/1820:* tövisses nyil (sz) [Mezőbergenye MT]. *1805:* A' Két árok között Tövisses tziher [Székelykeresztúr]. *1827:* a Borozda alat tövisses hely (k) [Borsa K]. *1845:* A' Medvésbeli tövisses nyíl (c) [Doboka SzD; DHn 20]. *1850–1860:* tövises kut oldala (sz) [Hidvég Hsz].

2. tövises növényekből felállított/épített/rakott; care este acoperit cu mărăcini; aus dornigen Pflanzen erbaut/erhöht. *1656:* Ezen kert keöreös keörnyül veszszeöbeöl font leszas, tamaszos teövisses jo, egy ideigh el szolgalhato uj kert [Fog.; UF II, 177]. *1666:* Kútszegben is vagyon ... egy csűrös kert, mind körül támaszos, tövises, lészás, az kerten egy magyarországi formára csinált kapu, mellette egy záros ajtó [Gyalu K; ETF 108. 18 Bánfi Dénes jószágleír.]. *1677:* Fejérvárat a' keritésen belöl szalmával fedet házat, és tövisses sövény kertet, ad certum terminum, kiki reformalni tartozik sub poena [AC 287]. *1679:* Majors(ag) Szölö ... Töviskes árokkal kőrül véve ... Kaposztas kert ... három oldala sorvatt fedel alatt valo romladozott sövényes; a Tó felöl valo olvada tövises [Uzdisztpéter K; BK. Bajomi János inv. 140]. *1680:* ezen kertet kaposztával tele ültetve talaltuk, ennek sövenye az Csűres kert felöl Tövises fel szer kertil vagyon be csinalva [A.porumbák F; ALt 31 inv.]. *1694:* az meg irt Udvarház mellé ala jövö véginek gyepuje, az Uttza szerbeli kertekel, egy rendbeli lévén hiba nelkül valo jo tamaszos, lészas, tovisses és szalmaval is meg fedett sövénjböl valo [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1717:* Az Ispotály vagy Csűrös kert béjáro kapuja leveles tövisses, kapufelestöl jó [DLt 504]. *1753:* A Csüres Tövisses kerten vagyon ismét egy hitván be járo Sövény kapu [Bece AF; Told. 18]. *1771:* a Mely Tövises kerteket csináltunk a Mlgos Királyi Gubernium Commissiojára ... Széki Persi ã Tüzire hordatta azon Tövis kertnek job részét [Dés; DLt 321. 10b St. Tot ex Ormány[a] (27) ns vall. – [a]SzD].

3. tövissel elegyes; amestecat cu mărăcini; mit Dornen vermischt. *1606:* 94 kalongiat, es 16 keuet, el eziepeltetüen, mint hogj zegeny apro gazos töuisses buza uala ... igen zegeniwl erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5]. *1856:* a nagy szárasságban nem terem csak szamár tövisset, esözéskor egy szekereccske tövisses szénát [Gyalu K].

4. *tengeri ~ disznó* tengerisün; Arbacia Lixula; arici-de-mare; Meerigel, Seeigel. *1806:* delután egy Olasz jöt valami bubákat és egy kutyát tántzoltatott, egy Tengeri tövisses disznot is mutatott [Dés; KMN 175].

5. nehéz(kes); greu, greoi; schwer, schwerfällig. *1590:* Az theorweny latas pénig es arra rendeleo polgarok valaztasa myert ighen teowiskes, es vnjo elle(n) lattatik lenny, kewesen varosul iol haznoson Ahoz Ne(m) niulhattnak [Kv; TanJk I/1. 142]. *1765:* Jöven elönkbe Nánási Andrásnak és Ratz Kalárának Hazasságbeli igen tövisses Causajok tapasztalta Vener. Consistoriumunk mind a két félnek igen ifijuji éretlen és egy mast meg nem értö allapotját [Kv; SRE 213].

6. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tövissel benött terület; mărăcini, loc acoperit cu mărăcini; mit Dorn bewuchertes Gebiet. *1679/1681:* Ngd ... egyik egy (!) fordulva adgyon bar csak Tiz Tiz kőbölre valo szanto földet ... holot Hosdati Ferencz Ur(am) is adot volt mellette valami Tóvisses vagyon, melynek egy darabjat hogy megh irthassam, es kaszallo réttel bírhassam ... az szanto földekkel edgyüt inscriballya, mennyiben az Ngd kegyelmessége [Vh; VhU 456–7]. *1727:* Ha kinek Tiszta Reth avagy Csak igen keves bokrocskákbul állo Tóvissesis adatodott volna [Dés; Jk]. *1764:* (A) Széna füuet nyujtotta osztán Hoszszu Vonn irtásokkal, mellyet nagy Tóvisessböl, és Erdőböl nagy fárattsággal vágott ki [Buza SzD; JHb IV/13]. *1781:* La Komara lévö szánto Földek és a Tóvissesse ... most ökör pascuumnak hagyattatták [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a].

Hn. *1679/1681:* Tóvissest [VhU 457 Thökölyi Imre ad.]. *1694/1784:* az utt mellett alá a Tüvissesigh [Forró AF; DobLev. III/586. 44]. *1717:* egj tövisses [Fejérd K]. *1761:* Kerek Tóvissesb(en) [Székelyvecke U]. *1786:* Tóvisses [Nagylak AF]. *1819:* a Közönséges possesoratus Tóvissese (c) [Csekelaka AF]. *1833:* Tóvisses a Vaczkorosban [Csekelaka AF]. *1834:* tóvisses (sz) [Fejérd K]. *1848:* A' Tóvissesbe (k) [Csekelaka AF].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

tövisfa tüskebokor; mărăcine; Dornstrauch. *1760:* Solymos nevü Erdő ... ebben vagynak Fiatalos Tölgy, Juhar Mogyoró, és Tóvis Fák [Csehtelke K; BLt].

tövisfal tövises növényböl rakott fal; perete ridicat din mărăcini; aus dornigen Pflanzen erhöhter Wand. *1823–1830:* Lovak által bizonyos masinán tekertetik fel a vizet magasan, s mint egy törökbúzakas, olyan móddal tövisfal lévén rakva, arra omlik a felhajtott sós víz, amely tövis megtisztitván minden gaztól a vizet, foly egy vályúba s onnan csatornán az üstbe [FogE 191].

tövisföld tövises növénnyel benött föld; teren/pămînt acoperit cu mărăcini; mit Dorn bewuchertes Gebiet. **Hn.** *1774:* a Tóvis földekre járo ut [Aranyosgerend TA; EHA].

tövisgyakás tövisszúrás; înțepătură de ghimpe; Dornenstich. *1594:* Keobeolkuti Mate vallia ... Borbeli Jllies megh kerdivk eginehanian mit itilne az Jnas feleol az kin az giakas esset, ha felelene feleolle, Borbeli Jllies azt monda En nem felelek, mert az kes giakas merges, mas az hogi chak egy teouis giakas feleolis nem felelnek [Kv; TJk V/1. 478].

tövisgyepű töviskerítés; gard de mărăcini; Dornenzaun. *1732:* a Verőfény oldalban, edgy nagy Gyümöltsös kert, vagy Bongor, melly a faluban nyul véggel ... Tövis gyepűvel egésszen bé kerittetett [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1735:* edgj darabján ezen kertnek vagjon sövenyből csinált támaszos Leszas kert, egj reszin, Sánczos tövis Gyepű [M.szentjakab TA; JHb XI/9. 10]. *1778:* A' Veteményes kertnek ... az keritése ... egy darabocskán ... jó szálmával fel rakott kert, a' többi része a' Maros Partyán régi tovis Gyepű [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

tövisgyökér rădăcină de mărăcini; Wurzel des Dornes. *1754:* Koszta Mihály ásott vólt ki hólmi Gjökereket ezen földből, de Vládék ... haza Vivék, s ök égették el azon tövis Gyökereket [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11].

tövishányás tövisrakás; îngrăditură de mărăcini; Dornhenaufen. *1752:* ezen Gyumölcsös tsak tövis hányással lévén békeritve az is annyira el pusztult, hogy az egész kert pusztájában vagyon [Pókafva AF; JHb XXV/73. 15].

tövishídi a Tövishíd határnév *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tövishíd; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tövishíd: Tövishídon levő/található; care se află la Tövishíd; in Tövishíd befindlich. *1764:* azon Boronyai rész ... vagjon a ... Tövishidi Praediumban [Berz. 2. 41/110]. *1785:* hivattatván volnánk Nemés Torda varmegje Felső Jarasában a tövis hídi puszta Pregyiumnak Bölytős Nevezető Erdőnek Szinen [Berz. 15. XXVII. 32].

tövishordó tövises növényt hordó napszámos; zilier angajat la căratul de mărăcini; Tagelöhner, der bei der Fortraumung der dornigen Pflanzen arbeitet. *1737:* adjanak flor. hung. 100 ~ száz M. forintokat, Mely 100. forintokat vgjan magok erogállyan(a)k is a Malmon dólgozó Napszámosok(na)k, Hadnagj atyánkfia ő kglme előtt, Assignatiót vévénn a Nap-számosok; vagj veszsző és Töviss hordók Malom birák atyánkfiaitól [Dés; Jk 481b–482a].

tövisi a Tövis (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tövis/Teiuş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tövis: **1.** Tövisen lakó; din/care locuieşte la Tövis; in Tövis wohnend/wohnhaft | Tövisről származó; (care este) originar din Tövis; aus Tövis stammend. **Szn.** *1573:* Anna nehay Theouissy ferenczne [Kv; TJk III/3. 268]. *1574:* teowissinenek [Kv; TJk III/3. 366]. *1596:* Theowissy Gyeorgynek [Kv; RDL I. 65]. *1600:* Teowissy Zabo Janos [Kv; TJk VI/1. 395]. *1612/1723:* Tövissi Istvánra [Koronka MT; HbEk]. *1614:* Tyuissi Janos ... Teouissy Janos [Panit MT; BethU 16]. *1621:* Tuissi Janos zeoke faluan ... Keokeolleo uar megyeben lako [Kv; RDL I. 113]. *XVII. sz. köz.:* Teouissi Istvanne [Kük.; Kp III/79 Kis Birtalanne Ozdi Ersebet vall.]. *1656:* Tüissi Ferencz ... Tüissi Thamas Nemes ember [Ks 15. XLVI. 7]. *1694:* Tóvissi Mihaly Ur(am) [SzJk 283]. *1720:* idősbik Tövisi István Uram [Somostelke KK; MbK 133]. *1762:* Tövissi Jánost [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1772:* Tövissi Adám [HbEk]. *1816:* Tövissi Gergely [Asz; Borb. I]. *1842:* Kakasdi Tövissi Imre ... Erdő Pásztornak megállapodik [Kakasd MT; DE 2] *1846:* Tövissi Sándor [Kakasd MT; DE 2]. *1847:* Tövissi Gergely [VKp 182].

2. Tövisen levő/található; care se află la Tövis; in Tövis befindlich. *1677:* a' Tövissi templomhoz valo praetensiojoknak, ha mi lehetett volna-is, (noha eddig-is usussában nem voltanak, a' Constitutiok penig effélékre mutatnak) a' Catholikusok-is renuncialtanak | Romano Catholicusoknak religiojok Exercitiuma, derekas Templumok Clastrumok, s' a' Tövissi Templum állapottya [AC 4, 267].

3. Tövishez tartozó; din/care apartine de Tövis; zu Tövis gehörig. *1681:* A Tõuissi portio ket karba(n) áll. Az edgyik része mely Szegeny Atyamrol maradot régj örökös ... A másik része a Tõuissi portionak senkiuel se közös [BálLt 1].

4. Tövisre vivő; care duce la Tövis; nach Tövis führende (Weg). **Hn.** *1726:* Tövissi utzáb(an) [Ne; Ks 90]. *1767:* In Loco Tövissi ut ete (sz) [Borosbenedek AF; EHA].

töviskerítés gard de mărăcini; Dornenzaun. *1810:* Veszsző kerités most jo ... A tővis kerités hellyet van Sántz [Kispacal Sz; Ks 77. 20. 95 conser.].

töviskert töviskerítés; gard de mărăcini; Dornenzaun. *1646:* mind ket felől Tövis kertet czenaltatott vala [Kvh; HSzjP Kis Benedek de eodem Albis pixidarius vall.]. *1722:* az Kanczák igen hamissak az Tövis kertenn Csak ki rontanak [Ks Biró János jb vall.]. *1771:* Mak Lászlo a mely Tõvis kertet csináltak volt ő iránta a kertye mellet, ki bontotta és a maga kertyire rakta [Dés; DLt 321. 9b Elizabeta Szakfalvi cons. Georgii Tot (46) vall.]. *1772:* Az én kertemet és a Székely Mihály Tövis kertit cir 13 vagy 14 karobol állo kertünket Pataki Josef el hordatta [Dés; DLt 321. 56b Joannes Kun (48) ns vall.]. *1776:* nevezet szőlőből ... Lopva feles Hasáb szőlő karokat haza hordván, az Élete körüll Tövis, és venike kertet Csinált véllek magának [A.kápolna KK; BK. Dikuj Száva (30) jb sitár vall.]. *1782:* épittetett ... eő Excellentiaja egy Vendég fogado Házatis, ehez ragasztván egy darab Czigányokkal asatott Sánczal, tövis kertel, és gyakron ültetett füzfákkal körül vett Tanorokat is [Dombó KK; JHb XIX/22]. *1783:* az fel vert Füzfa Karokat s Tõviss kertet heljre plántájja s tsinálja a' kártevő [Ádámos KK; Pk 7]. *1794:* helljetskémet tövis kertben vétettem [Kv; Pk 3]. *1798:* Ezen erdő ... a' Sigmond részére jutott rész erdeig kinyulo irtott hely, mely kaszálhatová tétetett Töviss kertel edgyütt az öregek által [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 23a]. *1802/1839:* Azon Curián volt a' Sikátor felöl fáin Lészás Kert, egyebütt pedig Tövis Kert [Mezőbergenye MT; Hr 3.]. *1805:* az Udvarház ... keritése is drága kert volt, fele része lészás kertel sasfákba fonva volt be keritve, fele része pedig fejül be füzett sántzal és jo tövis kertel [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1823:* a szilvást, és a tanorokot be kerülö kerités, szalmával egybe rakott Tövis kert [Csekelaka AF; KCsl 16].

Hn. *1743:* A Tõvis kertben (sz) [Boroskrakkó AF; EHA]. *1772:* A' Töviskert [Dés; DLt 321. 57a].

Szk: *~be bevett. 1793:* a' ... Bethlen Urak Allodialis Szölöjek alatt Santzba és Tõvis Kertbe bé vett egy darabb Tanorokjában [Árpástó SzD; CsV].

töviskertcsinálás ridicarea unui gard de mărăcini; Erhöhung eines Dornenzauns. *1771:* Imbrefi Szöts Ferentzet (!) nem hiszem hogy a Tõvis kert csinálásbol ki nem felejtette magát mert mind azzal biztata bennünket hogy ő klme Gémet hoz a nagy Hidhoz [Dés; DLt 321. 18b Mich. László (52) ns vall.]. *1772:* a Tõvis kert csinálásbol hogy ki maradot volt Szöts Imbrefi Ferentz és Stikler Antal Uramékat bizonyoson tudom [Dés; DLt 321 St. Sallai (40) ns vall.].

tövisoldal tövissel benőtt oldal; coastă mărăcinoasă/plină de mărăcini; mit Dorn bewucherte Seite. *1735:* ö Nsga a két specificalt hatarban lévö rész Erdejeket, Tövis oldalokot s bokrokot szabadossan possidealhassa, es usualhassa [Aranyoslóna TA; JHb XXVIII/41].

tövisvágás stîrpirea/plivirea mărăcinilor; entdornen. *1592:* Chiwka Antalnak fizettem Twwis vagastol Eötcöd magara 3. Napra ... f 2 d 10 [Kv; Szám. 5/XIV. 171].

tőzsér I. *fn* marhakereskedő; negustor de vite; Vichhändler. *1559:* Az Meszarosok valamely Barmoth ah vagy yth az Coloswary fewldewn az wagy zokadalomba wezen (!) azth zabad legyen yde az Coloswary hatharra haythany Ees yth megh hyzlalny, de az ollyan Barmoth, Ne legyen semmy okon az ollyan Barmoth el adny se Theorsernek sem egyeb Rendbely embernek [Kv; TanJk V/1. 58]. *1587:* Az teosereknek Alkolmatlansaga feleollis kik az Meszarosok eleot fel zedik az Barmot a' piatzon [Kv; TanJk I/1. 46].

II. *mn* **1.** marhakereskedő; care se ocupă cu vînzarea şi cumpărarea vitelor; der sich mit Vichhandel beschäftigt. *1589:* varosul ezt veghezték hogy sokadalmok Napiay kyweól, Az Wasarok napyan zereda(n) chcóteórteókkeón Az piaczon Semminemeo theoser es zekeres emberis, se it valo se masunnat walo barmokat se Nagiot se kichint Ne vehessen [Kv; TanJk I/1. 110]. *1613:* Koúacz Janos, Hada Istvúan, Balog Janos és Zöke Mathé Zentkiralt, és Talas Pall Mogyorokereken Coloswarmegyebe(n) lakók, kik ott Kalotaszegben, az meg tiltot marhakat fel zedik, és az Mesesen túl valo Tőzser emberekkel companalua(n), ugjan ö magok, Orszagúnk tilalma, s vegezesse ellen az Marhakat harmintzad fizetes nelkül, altal szöktetik és keserik [PLPr 35 fej.].

Szn. *1592:* Catalin Teoser Martonne [Kv; TJk V/1. 267]. *1606:* Marefaluj Theoser Balint [UszT 20/92]. *1629:* Teoser Peter [Mv; MvLt 290. 33a].

2. marhavásárok tartására használt; loc rezervat pentru ţinerea tîrgurilor de vite; als Vichmarkt verwendet. **Hn.** *1626:* az Teoserhaton [Csávás MT; BálLt 54] | az Teoserhatatis [Udvarfva MT; BálLt 54].

tőzsérbarom eladásra szánt marha; vite destinate pentru vînzare; zum Verkauf bestimmtes Vieh. *1595:* Az ideghen helien veot es zenan it cereoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek eó kgmek varosul hogy ... Az theosersegre kiweol veot eokreot bator tarchia ez hataron cereoksegebe, De vgy hogy ha az zekre egieb io eokreot beliegzettet Ne(m) vaghatna [Kv; TanJk I/1. 259].

tőzsérkedik marhakereskedéssel foglalkozik; a se ocupa cu vînzarea şi cumpărarea vitelor; sich mit Vichhandel beschäftigen. *1588:* Az Mezaros Janos keonyeorgeset, Akynek kezet es Meszarlasat Az Varos fel tiltotta volt, hogy theoserkedet, Bizonioson megh ertette seót meghis tapaztalta Az Waros hogy eztendeyet ky teóltcotte, az Varos veghezesse zerent esztendeigh tartot penite(n)ciat sem teoserkedet (!) sem vaghat [Kv; TanJk I/1. 84].

tőzsérkedő marhakereskedéssel foglalkozó; care se ocupă cu vînzarea şi cumpărarea vitelor; der sich mit Vichhandel beschäftigt. *1643:* a Czeh articulussa ellenis vetkeztek ... hogy az Czeh kivül levö Töserkedö Legenynek barmat az Barmok kozze haytottak el [Kv; MészCLev.].

tőzsérlegény tőzsérséggel foglalkozó legény; mînător de vite; Bursch(e), der sich mit Vichhandel beschäftigt. *1634:* Az Barmaimnak ... oda fel valo haitasaban, es kwldeseben, illyen modalitast mutatok ... hogy minden felebeol az apraiat es slejtit ki az utra elegtelen es alkolmatlan adassek el itt benn co kegmek, es az arraúal fogadgyanak Teoser legenyeket, kik fel haitsak [WassLt Cegei Vass János test.].

tőzsérség marhacladás és -vásárlás; vînzarea şi cumpărarea vitelor; Verkauf und Ankauf des Viehs. *1559:* Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakyk (!), a Tanacz hazba Be hywassa ... Es wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel ... akar elny az varoson ah wagy, Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/1. 57]. *1572:* semmy egieb Barom Neh larion az chorda kywl, hane(m) chak az my Mezarzekre valo, egieb foltos Barmot es Teosersegre valot ne Engedienek eo k. az varos feolden hyzlalny [Kv; TanJk V/3. 61b] *1575:* Ertyk eo kegelmek Az hentelerek panazolkodasokat az Barom vetel feleol hogy az Jowat mynd Teosersegre zedyk fel, Azert eo kegelmek varoswl Azt Mongyak hogy az mynt egiebkor Thylalmas volt az Baromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostanys ... senky seh Mezaros, sem henteler sem penigh Jdegen Ember az vasaron Theosersegre Barmot Neh vegien [Kv; TanJk V/3. 14a]. *1588:* Az Stamp Janos es Eordegh Andras theosersegeyert. Akartak varosul eoket az meszarlasbol feltiltany, De bizonios okokbol az Jeowendeo gywlesre halaztottak [Kv; TanJk I/1. 84]. *1595:* Az theoserseget azert chiak igy engedj az varos megh, hogy Amely barmot ez varoson kyweol vezen, es ez varos zabad Mezeyen sem tarthia hizlallia, Ez illien ideghe(n) helie(n) veot es tartot hizlalt barmot, theosernek el Adhassa [Kv; TanJk I/1. 259]. *1596:* az teosersegre walo barmotis walahol talallyak, eleo wonattyak, s le wagattyak [Kv; TanJk I/1. 276]. *1597:* aki mezaros akar lenny azt minde(n) vton az teosersegnekewl minden chereberenelkewl el legien, es annak beket hagiwa(n) az mezarlast giakorollia. Aki penigh az teosersegh melleol el allany nem akarna, tehat az ollyan mesterseget el vezesse [Kv; TanJk I/1. 300].

trabukos szivar; trabuc, ţigară de foi; Zigarre, Tabak. *1849:* 1 Paquets Panonia szivar 3 xr 100 dr külföldi Trabucos 4 f 30 xr [Kv; Újf. 1].

tracs fecsegés; taifas, flecăreală; Geplauder. *1880:* Ami eddig megjelent rajzaimról mondasz, abban nincs igazod ... Tracs, tracs! Fecsegés. Szó, mag nélkül. Nem is írok többet [PLev. 74 Petelei István Jakab Ödönhöz].

trádál ? járkál; a umbla; umgehen. *1661:* Az német tábor ha kiszáll, hová és mikor és kicsoda lesznek az generálok? több imperialis fejedelmek, pápa és több keresztény országoknak is ö felségével ez iránt való confoederatiojokról, Kegyelmednek megszolgálom, tudósítson; az derekasabb armáda mostan hol legyen és merre trádáljon? [TML II, 92 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

tradárzsán '?' *1823:* Ezüstös Tradár'sán apró kék babú magyar köntös [LLt I Csáky-per 601].

tradíció (száj)hagyomány; tradiţie; Sitte, Tradition. *1780:* ha szintén magok nem értékis, de rész szerént elejektöl hallották s abbol tudják 1o Hogj Gyurkapataka egész helység

12. Antiqua Sessiokbol állott légyen ... 2do Vetzkrölis ugyan azon Traditiobol valják hogy 28. Antiqua Sessiokbol állott volna [BSz; JHbK LIV/25. 23]. *1817:* a Falu erdeje, a mellyhez régi tradicio szerént a Falu just tart, és maga=is használlya (e) [Méra K; EHA]. *1837:* a Falu Erdeje, a melyhez régi traditio szerént a Falu Just tart [Méra K; EHA].

Szk: *eleinktől lejött ~. 1740:* A mint Hellységünknek régi Elei az művek dólgáb(an) illyen rendet praestrualta(na)k volt, hógy senki is hanem ha hűt le tétellel mivelhessen, aztat miis manutencalni kivánván, az olljan Renitenseket igazságöson meg büntetni akartúk, mellyért Nagyságodot[a] nyughatatlanul inquietalják, holott cők mind hűtőkőt le nem tőtték mind pedig szabott részeken felyül művelte(ne)k, mellyért mindenkor miis Eleinktől le jött traditio szerént animadvertaltunk [Torockó; TLev. 9/1. – [a]A földesurat, br. Torockai Jánost].

trador háromszálas anyag; material ţesut cu trei fire; aus drei Fäden gewobener Stoff. *1789:* vettem kezemhez ... Egy egész magyar trador köntöst, ezen köntöshöz valo tradornak Singe vétetett 6. Arannyakan [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1800:* Egy czüst tradorbúl való, arannyal ki varrott, és arany rojtokkal prémezett fö-kötö [LLt].

tradordolmány háromszálas anyagból készített dolmány; dolman făcut din material ţesut cu trei fire; ein Mantel, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1732:* Egy gazdag Trádul nyári drága dolmány, ujain arany fonalbol valo gombokkal [Kv; Ks 7 Kornis Zsigmond lelt.].

tradorköntös háromszálas anyagból készitett köntös; mantie făcută din material ţesut cu trei fire; ein Gewand, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1789:* vettem kezemhez ... Egy egész magyar trador köntöst, ezen köntöshöz valo tradornak Singe vétetett 6. Arannyakan [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

tradorlajbi háromszálas anyagból készitett mellény; vestă făcută din material ţesut cu trei fire; eine Weste, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1761:* (Átvett) Egy Trador Mentet Ezüst Krépinnel készülve, ahoz valo Trador Ezüst krépines Lajblival [Gyéressztkirály TA; JHb XLV].

tradormente háromszálas anyagból készitett mente; vestă făcută din material ţesut cu trei fire; eine Art Mantel, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1761:* (Átvett) Egy Trador Mentet Ezüst Krépinnel készülve, ahoz valo Trador Ezüst krépines Lajblival [Gyéressztkirály TA; JHb XLV].

tradorpántlika háromszálas anyagból készitett pántlika; panglică făcută din material ţesut cu trei fire; Schleife, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1788:* Két czüstös Tradur pántlikából készitett kereszt pántlika | Három rendbeli színes sejmekkel valo czüstös gazdag Tradur pántlikábol készitett kar kötö [Mv; TSb 47].

tradorszoknya háromszálas anyagból készitett szoknya; fustă făcută din material ţesut cu trei fire; Rock, aus solchem Stoff hergestellt, der aus drei Fäden gewoben ist. *1739:* Aranyas tradól szoknya ... az bélése ... narancs szin bagazia [Szászerked KK; LLt Fasc. 96]. *1766:* Egyszin Sellyem Virágos Tradot szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1767 k.:* Czitrom szin Trador szoknya [Tarcsafva U; Pf]. *1794:* égy czüstes Tradoc Szoknya [Pf].

trádzsérozó '?' *1816:* Nagy trádsérozo tángyér ... 1 Rd 3 xr [Kv; Born. IV. 41].

tradukál clárul; a trăda; verraten. *1645:* (A fogoly) vrat kinek otalmara uolt keoteles, traducalta es diffamalta, nem kiczin periculumb(a) hozta gonosz nyelueel [Kv; TJk VIII/4. 29]. *1652:* Ha ki pedigh ã modo in posterum kösznlök comporcaltatnek hogy ez mostani complanatio ellen vagy tanitojat, vagy mast ãkar kit az Uraim kószúl mint amot afelle Eccl(esi)ara es Jsten tisztesegire ueszendö dolgokert traducalna, gjalazna szidalmazna, s ket vagy harom hiteles tanuk altal megh bizoniosodnek az gjulekezetnek kemény Censuraja legje(n) rajta [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 1]. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... regi elöttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicum Scandalumjával nevelte ... II. Semmi ujjitást az Régi be vöt tudomanyo(n) kivül ne(m) hinteget sem publicě, sem privatím. In ritibus mostani szokasunktol semmib(en) ne(m) recedal. III. Semmikeppe(n) predikatorát nem traducallyia [SzJk 110–1].

tradukálhat clárulhat; a putea trăda; verraten können. *1722:* ez ã nép engemet majd az szeminel sem nézhet; Az el mult napokban in Suora(m) Conventiculo discursussak volt irántam (: sok volna enumeralni :) ki edgjet mondot, ki mást, abban edgjezte(ne)k meg hogy engemet minden modon traducalhassa(na)k és innen eliminalhassa(na)k, ã bizonyos, vanis okok réá, mert nem tanolta ugy ki öket, s dolgokat senkiis, nemis bátorságos nékiek ha engem az Fiscus Regentiaja itt érne [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

trafika csalás; înşelătorie, înşelăciune; Betrug. *1843:* A' Szováthi – Gyermek erdöt fel mérve ... az egész le mappirozva van ... én czélszerűbbnek gondolom nyilakra darabolni, s ugy eladatni – Király Pál által a' pap contrallerjája mellett – ebben bajoson vegyülhet trafica [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

Szk: *~t csinál. 1840:* Sos Samu ebéden nálam léve azt hitték, hogy ö mint egyik részes velem valami trafikát csinált [A.ilosva SzD; Kf].

trafikál kereskedik, üzletel; a trafica, a face negoţ; handeln. *1810:* a mig az alku egészszen meg nem leszsz, adig nem akarna vele trafikálni [Kackó SzD; Kp II/82 Újfalvi Krisztina lev.]. *1823–1830:* azok a nagykereskedök nem annyiban készpénzzel, mint portékák cserélésével trafikálnak egymás között, és melyik amit ír levélben, a másik azt a portékát küldi neki, s ez megint a magáéból küld [FogE 197]. *1831:* Dévid Antal Cridat jelent ... A melly adosságát jelenti hogy több Creditoroktol is levált, azon Debiti Summával Koloson az Apossával traficálván Földeket és réteket vett [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedö kezével]. *1842:* nemelyikünk a Zsido pontosságaba kételkedtünk a Fö Hadnagy Ur erre azt felelte, nem lehet félni sem venni jutalmas áron – a Zsido Ungvarival[a] trafikálva fél árán meg vették – s most edgyütt két áron adminisztrályák [Dés; DLt 1480/1843. – [a]A hidépitö mérnökkel]. *1843:* megszollittatik 5ik Tanunak Fö Orátor Roth Pál Ur 41. Eves

Reformatus, – letett hite után ezen ki nyomozásba ki tüzött kérdésekre ... nézve, – hogy a' régi vágott fák a' Roth Károlly fái lettek volna, és hogy azokat mérnök Ungvári György Zsido Pável Mártonnal edgyütt traficalva vették meg fél árán, és most két árán együtt administrálják [Dés; DLt 1480].

trágár trivial, obscen, indecent; obszön. *1775:* Az is érte végét, mert hosszas fennjáró betegségében tiltották a boritalt a doctorok tőle, de semmiképpen meg nem állotta, szüntelen ivutt, a trágár beszédet sem hagyta el holtig [RettE 352]. *1794:* Muntyán Gligort jol esmerem ... éppen távol vagyon attol, hogy roszra valo hajlandoság volna ö benne, hanem minthogy Szomszédjai is Nyelvesetskék, az Felesége pedig Annál nagyobb Ördög, nem enged ö senkinek, akármi bakatelláért kész mindenekkel egyben kapni, trágár és tsufos szokkal illetni [Déva; Ks]. *1799:* soha sem tapasztaltam ... hogy trágár beszeddel is élt volna [DLt]. *1823:* (Szabó Józsefnek) soha még egy trágár beszédgyit sem hallottam [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

trágárkodik a spune vorbe trivialc/cuvinte obscene; schimpfen. *1613:* Egri György eleget latorkodék – trágárkodék körülünk [BTN 64]. *1655:* Az Salamon viszternikét mi illeti, bizonyoson írjuk nagyságodnak, majd szólni is vele nehéz nekünk; mivel nehéz ember igen és fösvény, és az olyan emberrel trágárkodni bizony nehéz embernek; de hiszem, ha orczája leszen, ö is illendö áron botsátja naagságodnak[a] [RákDiplÖ. 266 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Szucsuváról[b]. – [a]A paripát. [b]Succava]. *1704:* Az asszony is az több asszonyokkal felment vala az fejedelemasszonyhoz, holott szokás szerint eleget trágárkodott a generális az asszonyokkal [WIN I, 212]. *1710 k.:* Rút üdö vagyon, nem mehetünk ki, mit csináljunk? kártyázzunk, igyunk, hazudjunk, trágárkodjunk, vagy még rosszabbat is kövessünk [BÖn. 557].

trágárság trivialitate, obscenitate; etw Obszönes. *1704:* ebéd elött és ebéd után sokféle trágárságokat követtenek el, Kölcséri lévén a tolmács, és maga is tudván valamit magyarul, azmely annyira volt, hogy a becsületet felyül haladta mindenik részröl [WIN I, 209]. *1710 k.:* Eltelék minden száj a rettenetes rothadt beszéd, trágárság, hivalkodó szó, rágalmazás, csúfolás, temondád, hazugság, csalárdság, álnokság, egymás ellen való liga, öszvecsüvés, vakmerö, helytelen folyó hüt, hamis esküvés ... átok és káromkodásokkal [BIm. 1042] | a tisztességes fabula, história nem fogyott ki a számból, söt talán trágárság, bolondság, scurrilitasig is excedáltam benne néha [BÖn. 493].

tragédia 1. szomorú/tragikus esemény; tragedie, nenorocire mare; Tragödie. *1618:* Közelb való hír, Kegyelmes uram, Tóth Mihály uramat hogy elbúcsúztatám sok szántalan tragedia után Göresi Mehmet pasától [BTN[2] 171]. *1653:* De még más tragiediájok is telék el ezeknek az atyafiaknak, mikoron irnának 1595-k esztendöben, jóllehet nem a szombatolás miatt vala az, hanem más csúfos és stupidus dolog vala a mit inditottak vala akkor [ETA I, 30 NSz]. *1662:* Végre mind a két fél panaszára, a dolognak igazitására commissáriusok küldettek vala, kik Lippára érkezvén, a gyulaiakat oda hívatták vala, s Jenöbül is a fejedelem ugyan a vicekapitányt oda menni parancsolta vala, azhová a vidéki parasztság is behívattatván, eleitöl fogva való folyása azon szomorú tragoediának hit szerént feltudakoztatott vala [SKr 318]. *1672:* Belső dolgokról való jeles tragediákat irhatnék Kegyelmednek, de szemben létünkre hagyom, mivel bánnám, ha ismét evocáltatnám [TML VI, 20 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* én is jó ideje megírtam vala Kegyelmednek, azt írván akkori levelemben Kegyelmednek, úgy hiszem, urunk ö nagysága is adott azokra némely írásival alkalmatosságot, nem magától cselekedte, a mit cselekedett. Ám historice leirja egészlen az egész tragoediát [TML VII, 510 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Az áruló urak tragediájokról én Kegyelmednek most nem írok, mivel tudom, mások arról bövön írnak, elég az, hogy Isten árultatásoknak jutalmát megadá [TML VII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ez jövendölte vala meg a magyarországi rebelliónak tragoediáját [CsH 192]. *1710 k.:* Az én veszedelmes tragoediámnak alkalmatossága, prológusa és rész szerént oka a Telekiek czüsti, melyröl sok derék írásim lévén, és még imádságomban is Istent hiván bizonyságul, sokat itt írnom nem kell [BÖn. 978].

2. tragedie; Tragödie. *1823–1830:* Utoljára eljön a nyári examen 1794-ben, amelynek végződésével egy komédia és egy tragédia játszodtatott a kollégiumba[a], mind a kettöben fehérnépi fószemélyt játszottam, a tragédiának direktora is voltam [FogE 115. – [a]A mv-i ref. kollégiumban].

tragédiabeli tragédiában található; de tragedie; in der Tragödie. *1710 k.:* Mintegy komédia- vagy tragédiabéli theatrumon vagy scenában írja le öket a koporsókban, kinek-kinek fegyverét, mint az ö hamisságának, istentelenségének cimerét, bizonyságát a feje alá [BÖn. 420].

tragikus tragic; tragisch. *1699:* enis in meo privato nem kicsind kart vallok a' kgyld ide nem jövese miatt, siquanter a Tordai Malom(na)k Tragicus Processusa miatt, mellyhez hasonlot en bizony soha sem lattam, sem olvastam sem hallottam [MvRK 6 Bethlen Miklós lev.].

trágya 1. fűszer; condiment; Gewürz. *1587:* fa haiat hozattam tragianak – /40 [Kv; Szám. 3/XXX. 49 Seres István sp kezével]. *1595:* 17 xbris foczettem ... Ebedre ... 2 tiükoth ... f – //16 zereczien dyo uiragott tragianak f – //6 [Kv; Szám. 6/XIV. 21]. *1597:* harmadik taly Etek fekete lewel. az Niülnak az Eleyt ... d 13 1/2. 3 Eytel bort az Leuiben ... d 18 . Az Tragiaiara Ment 1/2 Eytel Meesz ... d 14 Keortwelt az Tragahoz ... d 04 [Kv; Szám. 7/X. 30 Jeney István sp kezével]. *1625:* Egy Ludat sutni giumeolczeos leuel, Tragajaval ... d 65 [Kv; Szám. 16/XXXV. 158]. *1650:* Süttettem ket puikat ... f 1 d 40 Süttettem melleje ket köuer Ludatt ... d 36. Czjnaltatta(m) alaja Malosa leuett, Ata(m) tragjaianak Malosa szölöt Lib. 2 d 32. Mondolat Lib. 1 ... d 40. Fa heiat, Szekfüüett ... d 35. Borsatt, Gyömbert ... d 12. Safrant Tragjajahoz ... d 80 [Kv; Szám. 26/VI. 428].

2. gunoi, baligă; Gülle, Mist. *1761:* Ezen Falutskának az határa a Trágyát meg kivánnya [Ingodály NK; JHbK LXVIII/1. 352]. *1780:* E' Buza föld ... Felsö része ... sovány szivájos, Trágya nélkül nemis terem [Nagyercse MT; Told. 79]. *1787:* Alázatoson jelentem Nsgtok(na)k hogy még eddig elé sem(m)i olyos munkát nem folytathattunk az alkalmatlan idö járása mián, éppen hogy a télen által ki hordott trágyát mind a szöllökb(en), mind a szánto földeken teritgettyük [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1798:* attam által azan Fel hold Szántó Földemet ... Zálogul ... ha meg tragyázná s haszna el vétele elött a trágyának kellenék ki

valtodni a Trágyának illendő arrát tartazzék a ki valto meg fizetni [Asz; Borb. I]. *1803:* az … allodialis szántó földekről azt mondhatom, hogy a' trágyát meg ne szenvednék, az oldalosokat hájábais trágyáznák, mert annak ideibenn a' víz minden 'sirját azon földeknek el szokta mosni [Mája MT; BetLt 5 St. Lörincz (38) lb vall.]. *1810:* a Pap szőlőiben a Trágyát ki vigyék és meg szaporitsák a tü szőlőtőket [M.bikal K; RAk 41]. *1829:* F. Kekes Nyárlon … ki mentek betsülni a Jós nevű helyen levő szánto foldre tet trágyát … a mely trágya tevődöt Opris Ion által [Sz; BetLt 3]. *1843:* A' Haszonbérbe adott Szántokból évenként öt véka Féröjüt tizenöt négy marhás szekér trágyával megtrágyáztat a' Haszonbérlő [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1851:* (A földek) mind jo helyt vagynak tsak Trágyát várnak mert soványok [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly írása].

Szk: *egy ~ ideig* ameddig egy trágyázás hatása tart. *1780:* egy darab szántóföldet … mely volt csíktaplocai néhai Botár Györgyé, zálogban pedig adatott volt csíkszentléleki Lázár Ferencnek, és az inctus onnat vette volt kezihez 5 forintokkal. Ezzel meg is kináltatta; az inctus pedig el nem vevén állítja, hogy még supperaddált Botár György özvegyinek 2 forintot és egy trágya ideig odaengedte [Taploca Cs; RSzF 248].

trágyabeli szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ jobbítás* a föld termékenyebbé tétele trágyázással; fertilizare prin gunoire/gunoit; Fertilisation durch Düngung. *1830:* ha mi trágyabéli jobbitás lenne bennek[a] annakis árra le tételéig, békességes birtokába s használhatósába, tulajdon költségeken meg oltalmazzák [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 1b. – [a]A zálogba adott földeken]. *1833:* Tsokási István ökegyelme … köteles légyen … ha trágyabéli jobbittás találna rajta[a] lenni, ennek is árrát[b] [Szentbenedek AF; DobLev. V/1190. – [a]A zálogba adott földön. [b]Tollban maradt: letenni].

trágyaeltölte a trágyázás hatásának ideje; timpul cît durează efectul gunoitului; Dauer der Wirksamkeit des Düngens. *1763:* az mely földet Kajcsa Mihaly és Péter … meg tragyáztak … trágya el töltig maradgyon már … Kajcsáknál [Kászonimpér Cs; BCs].

trágyahordó trágya hordására használt; care este folosit la căratul bălegarului/gunoiului; zum Tragen des Düngers gebraucht. *1844:* Hétt Trágya hordo szekér … Tragya szélesztő ember 14 [Csán TA; Born. F. IIIb].

trágyároz trágyáz; a gunoi, a îngrăşa pămîntul cu gunoi; düngen. *1757:* Mind eddig elé ezen Falu határain lévő Földeket nem szokták trágyározni, lévén mind az által közönséges termö hely [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

Vö. a *trágyáz* címszóval.

trágyás megtrágyázott; gunoit, care este îngrăşat cu gunoi; gedüngt. *1778:* Uj trágyás föld eztet böcsülottuk ad flo. Hg. tizen öt [Kozmás Cs; Hr 12. 7].

trágyasó trágyaként használt tisztítatlan só; sare (nepurificată/cu impurități) folosită ca îngrăşământ; zum Düngen gebrauchtes ungereinigtes Salz. *1868:* Tapasztalván, hogy … az üzletjelentésekben eltérőleg az 1866ki 212. sz. a. kiadott mintától láttatik el, és abban némely hivatalok nem csak az oda nem tartozó sójövedéki raktárak készleteit, hanem a tisztátalan hulladék és gorcz-sót is felveszik: meghagyatik … hogy … csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen sónemek összege, és a marha, gyár, és trágyasó vétessék fel [Désakna; ALt].

trágyaszélesztő trágya széttörítésére alkalmazott; care împrăştie gunoiul; zum Verstreuen des Düngers gebraucht. *1844:* Hétt Trágya hordo szekér … Tragya szélesztő ember 14 [Csán TA; Born. F. IIIb].

trágyáz a gunoi, a îngrăşa pămîntul cu gunoi; düngen. *1761:* Stanisa … Határa minemű Culturát kiván Trágya nélkül tereme vagy Trágyával lehete Tragyázni és hány esztendeig tart a' Trágya a' Földőn? [JHb LXVIII/2. 12 vk]. *1768:* Az Orotványba … haszontalan eszkos helyen lévő föld, mellyet a' nagy Hegy és oldal mia trágyázni sem lehet … vizes és vad hely zabnakis rosz [Kál MT; EHA]. *1786:* Az ellen mentegeti magát, hogy az molnár Cristof Imre azt vállalta volna, hogy ha kár lészen, megfizeti, csak neki trágyázzon az ökrök hálásával [Taploca Cs; RSzF 164]. *1793:* a' ki jol trágyázza földeit az jobb hasznot veszen, de a' ki nem a' hasznot is tsak ugy veszi [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB. 16]. *1789:* ezen földnek az Also részét bé nötte az Erdő … ha meg Trágyáztatnék még jobbanis teremne Gabanát, de bajos Trágyázni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1803:* Az allodialis Szánto földek a' melyek a' térben vagynak azok jotskák … Nagyobb részént rosz sovány és oldalos földek, a' melyeket ha szinte trágyázna is az ember kevés ideig tartana rajta a trágya mert a viz le mosná [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Fr. Boér (53) col. vall.]. *1817 k.:* a' szegény Tzigányok … szüntelen Trágyázzák a Daru hegyet [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével]. *1820:* trágyázni is egyébként az oldalok miánn nem lehett [Márkod MT; Mt Kelemen M. gyűjt]. *1823–1830:* Ide gyűjtik takarmányaikat, s ott a lovakkal kinyomtatják vagy tapadtatják, azután szemül viszik be a gabonát házokhoz, mert a Debrecen határa vagy pusztája innen három, túl hat mérföld, s olyan messze szalmástól behordani nem győznék, hanem a lovak által összeroncsolt szalmát ott helyben hagyják trágyázni [FogE 265]. *1844:* a' kertet trágyázni irtam volt, de a' fa ültetés leg nagyobb, a' kerteket kell elébb meg tsinálni hogy ha megyek azt ültethessem el a' tulso kerbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1847:* Hogyha a fennirt pontokat a nevezett pásztorok nem teljesitenék, mindenkor 3 magyar forintokig bébüntetödjenek; a gazdákkal veszekedni, más falusi helyen trágyázni szabad nem lészen [Zalán Hsz; RSzF 203].

trágyázás gunoire, gunoit; Düngen. *1726:* A parochialis földek trágyázások iránt jóllehet kötelességet magokra nem leváltak a becsületes megyék, mindazonáltal requiráltatván megcselekedhetik [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. *1736:* határa … meg kivánnya a' háromszori szántást és bövön valo Trágyázást [EMLt Conscr.]. *1761:* az egész határ penig a trágyázást igen meg kiványa [Homorodsztpéter U; JHbK LXVII/1. 137]. *1772:* mennyire valo örökös és zalagos Majorság Szánto Földek … mennyire termékeny, vagy termékeetlen, mellyik kövér, vagy sovány, mellyik terem jo Gabonát trágyázás nélkül, és mellyik ollyon, amellyet otton otton trágyázni, vagy ganéjozni kell? [Szászfenes K; BK. Conscr.]. *1783:* Csíkjenőfalvi Gegö Ferencnek contraversiája lévén ugyan jenőfalvi Ágoston Jánossal 3 földecske trágyázás<a> iránt [Jenőfva Cs; RSzF 163]. *1791:* Egyszeri trágyázás megtart 6 esztendeig oly megjegyzéssel, hogy a trágyázás

hold fogytán vagy tölte felé essék, nem pedig újságra, mert különben a földön elterített ganéj megférgesedvén azok által minden zsírjától megfosztatik és haszontalanná lészen [Backamadaras MT; MNy 352]. *1802:* Az egyenes, és Törvényes igasság is azt kivanya hogy az hol ki Irtot tragyazas altal melioratiot tett Erdött nevelt gyümöltsöst epitett részibe jussan [M.zsombor K; Somb. II]. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésröl kert trágyázásrol kert és kender föld ugarlásrol veteményekröl [Kv; Pk 6]. *1860–1861:* (Füzifában) mezőségi része szükséget szenved ... Sokat segit rajtok a törökbuza csusza, bogánes s más kóré gyüjtése, a szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják ki a fa hiányt, ugy a ganévali tüzelés sem, melyet ma csak a rondák használnak, az okosabbak trágyázásra fordítván [Benkő, Mszlsm. 14].

trágyázatlan care nu este îngrăşat cu gunoi; ungedüngt. *1774:* volt ugyan Fogyotkozás a Szánto Földek Termésibenis azért, hogy egyszer Sem trágyásztattak Tiszt Uraim eö kigyelmék a tavullyabb lévö leg Soványob földeket, mivel vadnak ollyan Sovány Szánto Földei ... mellyek még ä belejek Vetett Magot is nehezen eresztik ki, mellyeknek tragyazasokra (: távul lévén az Falutol :) ... müis sokszor mondottuk azt eö kigyelmenek hogy hajtassa ide az Juhokat az több Földeket pedig magok Tiszt Uraimékis eö kigyelmek, ha igyekesztek Volna az Béres Szekerekkel, és Jobbágyok altalis meg trágyászhatták volna, de azok(na)k Terméseket, hogy trágyázatlan maradtanak is Fogyatkozasokot nem tudgyuk meg mondani [Mocs K; KS 81–2 conser.].

trágyázhat a putea gunoi/îngrăşa cu gunoi; düngen können. *1761:* Itt a mű Falunk Határán (!) minden Esztendöben meg kivanna (!) a Tragyat, felette sovány lévén de mint hogy mindenütt Hegyeken valo szánto Földeink vannak hordoni nem lehet de ámbár trágyazhatni lehetneis (!) midön Essös üdö vagyon a Hegyekröl le mossa söt még a Gabonatis bé hozza a Patakba [Szirb H; JHb LXX/3. 209]. *1842:* Vagyon közönségünknek az egyik határba Árokelvé nevü mezöben a' pad és kökényes két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepje, vagyis üdülöje mely oly elkerülhetetlen szükséges, hogy annak nem léte miatt az azon két lábakon birtokosok a' magok igen jo termékeny, 's ily temerdek mint egy 400 köböl férejü földeket nem mivelhetik, nem trágyázhassák söt a' mi mindenek felett sérelmes azon gabonájokot el sem hordhatják, ha tsak mindenkor más felebarátjoknak gabonáját el nem rontják [HSzjP].

trágyázható care poate fi gunoit; kann gedüngt werden. *1820:* a' több hellyek-is oldalosok lévén bajossan trágyázhatok [Bács K; KmULev. 2] | Az oldalok Kövesek kévén a Záporok által nagyon meg vesztegettetnek és elszakadoznak annyira hogy egész darabotska hellyek haszon vehetetlenné válnak. Bajosan trágyázhatok annál fogva hogy majd mind hegyre kell hordani a trágyát [Jegyenye K; KmULev. 2]. *1820/1875:* Határunknak fele része jobb és trágyázhatóbb, ez megtermi a tiszta öszi buzát, zabot, alakort, konkolyt s a több fele része hegyesebb a föld szine elegyes sárga és követses [Zsobok K; WassLt]. *1838:* lévén ... Jakabb János ökegyelmeknek a Böződi also Fordulo Határ Bodos Eszke nevezetü hellyen égy darabotska örökös szánto Földgyök mint égy negyedfél vékás ... nem külömben lévén Nagy Sándor ökegyelmeknek ... Bodos verö fénnyében egy darabotska Szántojok ... de mint hogy a Jakabb János Uraméké nagyobbatska, 's könnyebb erövel Trágyázható még ada Nagy Sándor ökegyelme 24 M. Forint bonificatiot [Böződ U; Borb. II Böződi Sebestyén Dániel székelynemes vall.].

trágyázó trágya összeszedésére használt; care este folosit la strîngerea băligarului; zum Sammeln des Düngers gebraucht. *1798:* a Bastelkin különos trágyazo kosara volt az Exponens Urnak maganak is a Nehai Edes Attyának is magam voltam a ju pasztor (!) de en mindenüt Szelljel jártam ... nekem senki nem szollott [Kökös Hsz; Kp IV/291 Vantsa György (21) oszkotár vall.].

trágyázódik a fi gunoit; wird gedüngt. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitására Gazda kell, ugyan csak gazdálkodnak és kertészkednek azak aránt a' Szarvas Marhák és Sertések, a' Szarvas Marhák hogy csokrosabban nöjjenek a' tetejeket azok(na)k el rágják, a' Sertések p(edi)g hogy inkáb trágyázodgyek a' tövek fel turják [A.rákos TA; Pk 7].

trágyáztat a pune să se gunoiască; düngen lassen. *1755:* Az olah popa felöl valo kertetis most trágyáztatom [Szentmargita SzD; Ks 19. CII]. *1769:* Tudom világossan, hogy azon kérdésben forgó Lá Bastzine nevezetü hellyet N. G. Komis Ferencz Ur kőrülette való nagy darab hellyel edgyütt circ. 40 Esztendökkel ez elött Isztináztatta és Trágyáztatta Juh nyáj kosárokat készittetvén oda [Szentmargita SzD; Ks 19/VI. 12 Filip Lupás (50) jb vall.]. *1798:* ennek elötte szamos Esztendökkel az Exponens Ur N Edes Attya maga Nyaj juhait külön Seregbe jártatta a kökösi határokon es ugy tragyaztata a maga földeit, mint a tíz Vagy tizen negy Esztendövel ezelött [Kp IV/289] | az Exponens Urnak Pakularja voltam s magam tragyaztattam kosarral a maga ö(rök?)seget mindenüt Szejel jártam senki nem arcealt [Kökös Hsz; Kp IV/291 Vantsa György (21) Letzfalvi Tit. Gyárfás Károlly Ur oszkotárja vall.]. *1813:* Ugy tapasztaltam hogy az Arenda ideje alatt mind illendöleg trágyaztatta a földekett a Titt. Arendator [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1826:* bizonyittatik ... hogy az Alperes özvegységében is a Joszágot meliorálta a Felperesek javokra ... az erdöt conserválja, és a Földöket, szöllöt trágyáztatja, és hogy az erdök meg maradjanak, reves füzfával, ággal boggal tüzel [Nc; DobLev. V/1114. 6b].

trágyáztatás gunoire, gunoit; Düngen. *1679/1681:* Az jo gazdaságh es Oeconomia, az eppetes utan legh inkab ismerszik megh à földnek Coláltatásban; mit kévannak à Szanto földek, kertek, Rétek, es Szölök, régi gazda lévén Udvarbiro Ur(am) jol tudgja, ezen joszagban mindenik helybeli majorságban, à Szánto földek, Retek vetemenjes kertek es szölök ighen megh sovanyodtak azert azokat eo kglme igyekezzék Tragyaztatassal réparalni [Vh; VhU 668–9]. *1746:* tsürem körül ha lábomat szaporgathatnám mind jobb moddal tétethetnek trágyáztatását [Bethlen SzD; Ks 8. XXVIII. 12]. *1781:* egy Káposztás kertnek valot ki borozdoltata ezen Kus rétyiböl ... ki borozdoltatását láttam de trágyásztatását nem láttam [Buza SzD; LLt Csáky-per 181. L. 3]. *1868:* a' pál falvi trágyaztatás bár egészszen engem illetne a jövö evre, azt fizetés mellett át adhatom kedves Lajos bátyámnak, 's átis adom [Demeterfva U; Pf Gálffy Sándor lev.].

trágyáztatik a fi gunoit; wird gedüngt. *1761:* ha nem trágyiáztattnak Gabanát nem terem(ne)k [Rovás NK; JHb

LXVIII/1] | Oroszhegynek ... Fordulo határai oly soványok hogj ha gjakor izben nem Trágyáztatnának, a gabonát ... meg nem termenék, de igy alkalmasint procreálnak [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194].

trágyáztattat a dispune/face să fie gunoit; düngen lassen. *1761:* Az Egész határ gyakorta meg kivánnya ă Ganéjozást, vgy hogy ha az földek nem trágyáztattatnának, a' buzát meg nem termenék [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 463].

trajektus útvonal; traiect, trasen; Weg, Strecke. *1753:* Hogy pedig a' Maros Trajectussára le menő Ország Ut mind a' két Fogado emolumentumara közlebb vitessék annuál Gróff Mikes Antal Atyánkfia, hogy a' mostan cserélt ... Fundus mellett le nyuló Szántó-föld hoszszára deriváltassék, és onnan ... ki mennyen a' Maros felé menő Ország Utba [DobLev. I/299. 2a gub.].

trakta 1. tárgyalás, tanácskozás; tratative, consfatuire; Beratung, Unterredung. *1614:* az egy egész télen mind vontatá-haladoztatá az Portára való küldetést, annyira, hogy ez üdő alatt Bethlen Gábor is béjövén a Portára, itt az ő tractája meghaladta az Géczi Andrásét, és addig, azmég minket Balassi Ferenc úrral békülde, minden dolgot elköltött és elvégzett császárral és az fővezérrel [BTN[2] 61]. *1619:* Önagysága kévánja vala azt is, hogy Tömösvárra bészállván onnat jőne fel vagy Dévára, vagy hová Felséged alkalmatosb helyet mutatna az Felségeddel való tractára [BTN[2] 292]. *1620:* Ezfele sok szántalan tractánk volt az muftival, kit megírni mi haszna? [BTN[2] 390]. *1630:* volt derekas beszédünk, tractánk az vezérrel egész 12 órától fogva estveig, nap haladotig [BTN[2] 432]. *1658:* Gyűlést tettek vala pedig az urakban ... Házamhoz a felházba gyűltek vala tractára: hogy mit kellenék cselekedni? De semmiben múlék, és hijában lőn a tractájok, mert a hír érkezvén, felrezzenének és tétova eloszlának [Mv; ETA I, 167 NSz]. *1662:* Végezetre, hogy a pápás papi rend vagy lelki személyek teljességgel még csak legkisebb külső világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegyítsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra légyen gondjuk, mint az evangélikus egyházi személyek Krisztus Urunk ama mondása szerént: Ti pedig nem úgy [SKr 117]. *1677:* ez Haza három Natiokbol álván, és akármely tracták, s' egyéb szükséges dolgok-is ugy kivánván, leg aláb két nevezetes ember közzülök continuè jelen légyen, kik repracsentallyák azt a' becsületes Natioját-is Hazánknak [AC 96]. *1705:* 17 Decembris ment be Szebenbe generális Herbeville generális Rabutinnal való tractára [Kv; KvE 245 VBGy]. *1710:* Azalatt, míg a tracta volt, a fővezér bizonyos hadait küldvén Braillához, generál Thoma meg nem meri várni, hanem elszalad, a vele való muszka hadak eloszolnak, maga Erdélyben, Brassóban szökik, és itt német köntöst csináltatván magának s szolgáinak, az erdélyi generális elkísértetvén, beszterczei passuson Lengyelországban, onnan a cárhoz megyen [CsH 470]. *1765:* A' mi G. Károlyival való Tractát nézi alázatoson meg követem Excellentiád kegyelmes személlyét én abban Semmi hebehurgyaságot nem cselekedtem, nemis hozzám illik a hebehurgyaság már mind öreg Legény Levén [Aranyosmeggyes Szt; WLt]. *1797:* azoknak az kedves Atyánkfiainak ... ezen nevezett ügyünk eléb mozditására ... adank teljes erőt (: Plenipotentiat :) hogy azzal élhessenek mind az mű nagy erdemű Procuratorainkal Szükséges tractakban, mind egyéb, Ügyünket Concernalo dolgokban, s ahoz Szükségesképpen járulando következesekben [Torockó; TLev. 5/13]. *1804:* tudom aztot hogj okos tanult és valoságos emberekkel, atyafiakkal lészen tractám, abba nem tudok kételkedni hogy tőlem lehetetlenséget kivánnának [Ádámos KK; Pk 5].

Szk: *~ba elegyedik vkivel. 1657:* mihelyt az portán az dolog proponáltatnék, mindjárt tractában s alkuvásban elegyedének az fejedelemmel [KemÖn. 193] * *~ba ereszkedik vkivel. 1678:* én is Istenére, vallására, nemzete szeretetire kérem s kénszerítem Kgltetket, meglássák, valami formán az némettel tractában ne ereszkedjenek és azzal magok ellen ezt az nagyszerencséjű fővezért haragra ne indítsák [TML VII, 272 Teleki Mihály a magyar tanácshoz] * *~ba indul vkivel. 1668:* Zólyomi igen megunta az odabé való lakást és hogy ha az fejedelem és az ország tractában indulna vele, és bizhatnék az fejedelem állhatatosságához, ki jőne [TML IV, 368 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~ban van vkivel. 1619:* Mehmet pasa urammal sokszor voltam tractába [BTN[2] 272]. *1661:* Toldi Györgygyel tractában vagyok [TML II, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *~ra fogja a dolgot. 1614:* Látván Báthori Zsigmond, hogy semmit nem tehet, tractára fogá az dolgot Bastával [BTN[2] 52] * *~ra kel a dolog. 1662:* Még az gyűlés el nem kezdődött, van virrongás az religio felett, tractára vagy fegyverre kél-e az dolog, nem bizonyos, inkább hiszik némelyek, fegyverre kelne [TML II, 329–30 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *~ra megy a dolog. 1662:* mindezeket nehány ratiók nehezen hitethetik el vélem, holott több instantiám között császár urunk ő fölsége előtt egyik nagyobb nem volt, mint az, ha tractára megyen az dolog, mi is adhibeáltassunk, kiről volt is biztatásom [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1671:* Igy ha tractára megyen az dolog, inkább talán, ha szállani kell alább, jobb modjával lehet [TML V, 652 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz] * *~t indít. 1662:* Hogy pedig már azelőtt is lövések miatt is néhány helyeken nagyon debilitáltatva, megerőtlenítetve, repedezve volnának a falak, Örsi Zsigmond annyival inkább kezdett vala a vár megadása felől gondolkodni és arról tractát inditani [SKr 247] * *békességes ~. 1662:* Ha mi igazításra való dolgok fenn volnának, azoknak placidis mediis, istenes eszközök, békességes tracta által complanáltatniok, eligazodniok [SKr 138] * *békesség iránt való ~. 1779:* Igen nagy reménységem vagyon, Isten után, az békességhez, mivel a muszka követ Berlinbe ment a békesség iránt való tractára szörnyű nagy pompával [RettE 394] * *békesség/pacifikáció ~ja. 1657:* az feljebb említett Kíri János palatinus követségével ismét érkezik, kinek noha nem hiszen vala ugyan, mindazáltal az fejedelem is tetteté az békesség tractájához hajlandóságát, és elsőben azt expediálván, s el is kísértetvén szintén az ellenség táborára, mihelyen bésütétüle, elsőben is az tábori szekerek és impedimentumok az táborhelyről meginditatának [KemÖn. 72]. *1704:* ha lehetséges volna és a pacificatio tractája alkalmatosságával annyira való armistitium lehetne, hogy innen is valakik az urak közül admittáltatván oda, őfelségének örök háladással megköszönnék [WIN I, 172]. *1705:* az angliai és hollandiai oratorok mostanság nemrégen lementenek volna Rákóczi uramhoz a békesség traktájára oly véggel, hogy addig fel ne jüjjenek, míg consumatiója nem lesz a békességnek [WIN I, 417]. *1710:* azt neheztellik vala a magyarok, hogy a német császár megbékéllvén a török császárral Magyarország felett, a magyar urakot nem admittálták a békesség tractájában, a református s evangélicus magyarok pedig azt sajnállották, hogy minden helyeken a templomokot tölök a jesuiták elvették [CsH 329 1703-ra von. felj.] * *derekas ~*

1630: 28 die volt derekas beszédünk, tractánk az vezérrel egész 12 órától fogva estvéig, nap haladotig [BTN² 432] * *derék ~. 1618:* Ugyan nagy derék tractánk volt erről, de erre nagy erős hittel megesküék Görcsi pasa, hogy öneki arról nem szólt, ha mit akart volna is [BTN² 142]. *1619:* az derék tractában őkegyelmének, az fökövet uramnak micsoda módot mutat az veréznek változásával, Isten segítségével arra is ökegyelmekkel gondunk lészen [BTN² 382] * *eperjesi ~. 1662:* Az eperjesi tractán is Munkács várát, s ím most is Regéc várát mint s hogy tractálták volna ki kezébül, harmadik tractán már hogy talán mindene oda lenne, nagyon exprobrálta, szemére hánta vala neki [SKr 275]. *1670:* Feleltetheti Nagyságod az eperjesi tractának haszontalanságát és nem mint mások állották volna meg, söt ő felsége azokat az maga plenipotentiariussa végezése szerént sem nem confirmálta, sem úgy, az mint kivántatott volna, nem provulgáltatta [TML V, 132–3 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Romai Császár ő Felsége Commissariusi által az Eperjesi Tractán töb dolgok közöt concludaltatot az-is, hogy Fogaras Váráért és joszágáért hetven három ezer forint summa deponáltassék [AC 60] * *francúzzal való ~. 1667:* Franczuzzal való traktájok vagy új interessatusok accessiojárol semmit sem írnak, hanem csak igen intimálják, hidgyem el mind én s mind mással hitessem el, valóba csak rajta lesznek s bennek meg nem fogyatkozunk [TML IV, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *konfidens ~. 1657:* Szendröben lévén, Jakusith, az egri püspök, énvélem oly confidens tractát indított vala, lévén egyébiránt is esméretségem vele, mint valamely nyilvánvaló árulóval [KemÖn. 211] * *követségnek ~ja. 1630:* 26 die menék bé mind az Balajti uram expeditiójára és az követségnek tractájára [BTN² 428] * *nagyszombati ~. 1620:* mikor a nagyszombati tractára mentünk vala három az három nemzetből, azkik ott voltunk, azok mind jól tudjuk, hogy az szászok mitőlünk titkon teljességgel elvégezték volt az németekkel, hogy egyik articulus az concludáltassék az confederatióban, hogy az szászságnak minden üdöben arra libertása és autoritása légyen [BTN² 392–3]. *1662:* a nagyszombati tractán … a dolgok akadályosan folynának [SKr 245]. *1710:* Az ánglusok, hollandusok is lágyabban hagyák azolta a magyarok dolgát, a nagyszombati tracta[a] elbomlék [CsH 354 1704-re von. felj. – [a]Az 1644. okt. 25-e és 1645. jan. 22-e között III. Ferdinánd és I. Rákóczi György biztosai között folytatott tárgyalások] * *némettel való ~. 1679:* az némettel való tractára jobb alkalmatossággal való készületért Krasznára termináltatván az mi kegyelmes urunk az egész bujdosó magyarságnak, hová az ő nagysága kegyelmes parancsolatjából az úrral Rédei Ferencz urammal ő kegyelmével kimentünk [TML VIII, 480 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz] * *titkon forgott ~. 1618:* 7 die Septembris botorkázék csak obiter az fülembe, hogy az titkon forgott tractaban elöforgott Báthori András dolga [BTN 131] * *titkos ~. 1657:* Az titkos tractája pedig erről vala [KemÖn. 297] * *tokaji ~. 1662:* Az fejedelemnek portáról való confirmáltatása[a], fejedelemségében való megerösittetése is az szokás szerint bot-, zászló-, athnémeküldés által meglévén s tokaji tracta által római császárral való békesség is megrösödvén, azmelly dolgok ezen tractán fennmaradtak, azután alkalmatos idöbéli tractára relegáltatván … már a szegény ország magának pihenést láttathatik vala igérni ez idök alatt [SKr 142. – [a]1630-ban II. Rákóczi Görgyre] * *törökkel fennálló/való ~. 1657:* Nem sokáig nyugodván az fejedelem, postán az cardinálhoz, Pázmán Péterhez expediála, informálván császárt általa az törökkel akkor fennálló tractának folytatása felöl | törökkel való tractára küldetének Sirihez és Galsához [KemÖn. 84, 165] * *vár megadatása felöl való ~. 1662:* már Rákóczi fejedelem informátus lévén, a vár megadatása felöl való tractának állapotja mennyiben volna [SKr 509] * *vki ellen való ~. 1619:* Immár azért Felséged kegyelmes instructiója szerént mindenik ellen való tracta áll ökigyelmén, az Felséged fökövetin, de honnat ökigyelmit ki nem rekesztenék [BTN² 380]. *1657:* Intimálám azt is, ne lenne privatim szemben az fejedelemasszonnyal propter evitandum suspicionem, hanem oly emberek praesentiájokban, kiknek relatiójoknak hihetnének mind az fejedelem s mind az munkácsiak, hogy ő ellenek való tractájok nem lött légyen [KemÖn. 143].

2. egyezmény; convenţie, înţelegere; Abkommen, Pakt. *1678:* az tractában úgy vagyon, in casu necessitatis tartozzék nekik Nagyságod quartélyt pénzekért adni s oltalommal lenni [TML VIII, 252 Teleki Mihály a fej.-hez].

Szk: *felrúgja a ~t. 1704:* megírván onnan feljül, hogy nem lesz, mert öfelsége rea nem ment a kurucok helytelen kívánságira, és a kurucok is felrúgták a tractát és felmentenek Stiriába s az öfelsége több provinciáiba, és számtalan sok városokat felégettenek [WIN I, 218] * *titkos ~. 1630:* csausz … ilyen követséget hozott az Portáról, hogy ezeket az két helyen megírt titkos tractákat ott benn az római császár agense felette igen szollicitálja minden helyeken [BTN² 431].

3. alkudozás, egyezkedés; tocmeală; Handel, Feilschen. *1657:* Az Chám ajándékát pedig úgy kell érteni, hogy mostan ha csak három- avagy négyezer tallér ára lészen is, abban meg nem állapodik az dolog, hanem valami bizonyos summa pénz adás felöl külön fog lenni az tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy az dolog végben menjen [KemIr. 325]. *1795:* a Mlgs Exponens Ur … az atyafiságos, vagy Barátságos Tractára, s' Computusra ujrais invitaltattya, s' Törvényesenis inteti Ngytokat, hogy az atyafiságos edgyezésre botsátkozni ne terheltessenek [JHb LXVI/44].

Szk: *~ra fordul a dolog. 1677:* Az feleségem atyjának Szebenbül harminczkétezer tallérát elvitette volt az szegény fejedelem. Én is, Uram, közömet tartom ahoz az házhoz annyiig. Engem se felejtsen el, Uram, Kegyelmed, ha tractára talál fordulni az dolog. Az ötezer forintot, úgy beszéllett vala urunk ű nagysága velem, hogy most megadja Kegyelmednek [TML VII, 396 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. vendéglátás, megvendégelés; tratatie, ospătare; Gastfreundschaft, Bewirtung. *1657:* Az hercsg Munkácson tanálá az fejedelmet, az holott mind excipiálása, néhány napig való tractája s vendéglése solenniter igen és gazdagon lön, feles fö- és közrend lengyelek lévén vele [KemÖn. 290]. *1704:* Táborba pedig nem száll, mert ott helye nincsen is a tábornak, hanem oly opinióval vannak némellyek, hogy talám valakit várna magához tractára, akivel nem akar itt benn szemben lenni [WIN I, 206]. *1806:* Angyomis … bé nezett az üvegen által az ablakon, az holott magais látván tsendes nyugovásokat az ágyban fekvöknek … az Diszno Csordával magamis onnét el távozván, mi tsoda tracta tartatott tovább ottan az el maradott szemelljek által nem tudom [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Josefine Árkosi Susánna (22) vall.]. *1834:* A' kerti Szöllö megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hivott … Az üdö sanyarutska volta mellettis vigan múlattunk, a Tracta állot Czipoka, és lágy kenyérböl [Kv; Pk 7 Pákei Kristina lev.]. *1879:* A Jézus Krisztus téged is, a feleségedet is áldja meg azzal, amit én kívánok, s a traktából ki nem felejtsetek, s keveredjünk tojáshajba [PLev. 66 Petelei István Jakab Ödönhöz].

traktabontogatás békeszerződés megszegése; încălcarea tratatului (de pace); Verletzung des Friedenpaktes, Verstoß gegen den Friedenpakt. *1663:* Az udvarbíró maga is meg tudja mondani, mint élnek az itt való szegény emberek. Istenért kérem Nagyságodat, adja értésére Cob uramnak s az paternek is, kiváltképpen az vágni való marháknak kivánságit, csak alig ha felvetjük s annál inkább ha meg találnak bennek büntetni, armistitium és tracta bontogatásának ne itíljék [TML II, 494 Teleki Mihály Lónyai Annához].

traktáció megvendégelés; tratare, ospătare; Gastfreundschaft, Bewirtung. *1710:* Másnap a lakadalom után, estve a generál a vendégeket kihívatta bolgárszegi kapu eleiben tractátióra, ott tüzes szerszámból szép mesterséget csináltanak [CsH 441]. *1736 u.:* Mikes Mihály ... azt is meghagyta, semmi pompa, sem öltöztetett lovak, se zászló ne legyen; nem is volt. Különben nagy frequentia volt a temetésin, s nagy tractatió | Székely István házánál volt a tractatio, főztek ad minus 12 asztalra, az udvariak valahányan voltanak, első alsó renden valók, még a kocsisok, lovászok, félejtárok is mind eljöttenek [MetTrCs 479, 484].

traktál 1. tanácskozik, tárgyal; a discuta; sich beraten, verhandeln. *1592:* Ammi nezi ... az limitatio dolgatt, co kegmek varosul igi vegeztenek feleolle, hogy bíro vra(m) ez leouendeo hettfeore be giwche az Ides vraimott, es co kegmek jo moddal tractallianak ez dolog feleol [Kv; TanJk I/1. 173]. *1596:* Az Thorday vám dolga feleöl ... megh thalaltatwa(n) az Thordayakat, mennel Job moddal tuggya co kgme tractallyon vellek feleolle, az priuilegiumotis altal kwldwe(n) [Kv; TanJk I/1. 275]. *1603:* O Kk Varossul megis az Satz Ado fel szedesset tractalúa(n), voxot kerdúc(n) tetzet ö kegyelmeknek varossúl, hogy minden ember mindennemü maga mentsege nelkül az Satz Adoiat be hozza és meg adgya [Kv; TanJk I/1. 451]. *1663:* Római császár mint és mi módon akarjon Nagyságoddal pater Kászoni által tractálni, arrúl nekem nem szükség írnom [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Hogy az Országnak libera electioját tellyes életében semmi uton nem impediallya, hanem azt az Országnak integrè megtartya, és senkire a' Fejedelemséget nem transferallya, sem arrol Ország hire nélkül senkivel nem tractál [AC 28]. *1683:* cö Ngok gonosz akarojval soha, sem titkon sem nyilvan semmi szinek alat nem tractalok sem edgyes nem lészek, söt ha kiket ollyakot ertek vagy vészék eszemb(en) <eö> Ngokk igaz hivek altal ertesekre adom [Utl 22]. *1736:* a Rácz Püspök Esaiás Antonovicznak, vagy is Vladikanak egy Ignátius nevü botránkozással tellyes életü diaconussa a falukra kijövén ... tractáltak, és tanácskoztak ettzakának idején [Hurm,Doc. XV/II Popovics Pap Mihály esperes és társai Bihar megyéhez]. *1776:* hol mikor, és mit tractáltak ezen mátkaság dolgárol? [Szb; GyL vk]. *1788:* Enyeden Bako nevü Procuratorunk a ki a Causát tudta és tractalta meg holt [M.déllö TA; DobLev. 638. la Szántó Sándor lev.]. *1806:* én ö Ngával ugy tractáltam, hogy Nagysagodhaz és Házához örökös atyai és atyafiui protectioját, és Cointelligentiáját vallotta, ajánlotta, igérte és mondotta, hogy Ngodat Házát velem edgyett értöleg protégálni suténirozni kész [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1807:* kérem azért édes Bátyám Uram, méltoztassan az atya fiakkal tractálni, és ha lesz valami az dologbol éngemet azonnal valami uton tudositsan [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

Szk: *békességet ~. 1676:* az havasalföldi vajda ott Moldvában az maga klastromában vagyon, ki is hogy az lengyelekkel való békességet tractálná, hirdetik [TML VII, 280 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1704:* azt sem írta, hogy őfelségének azt megmutassák, hanem ha a békességet aszerint tractálják és Angliába s Hollandiába küldvén, ki is nyomtathatják [WIN I, 162]. *1806:* A Prussus egészszen semmivé tétetvén a Frantziával az elmult honapb(an) fegyver nyugvást tsináltak, hogy a Békességet tractálják [Dés; KMN 212] * *titkon ~. 1710:* Ezt pedig oly titkon tractálák, hogy a fejedelemasszony addig meg nem tudá, míg vasban is verték Barcsai Mihályt [CsH 177 1678-ra von. felj.].

2. alkuszik, egyezkedik; a duce tratative; handeln, feilschen, verhandeln. *1603:* Az hus vágásnak fontiarolis eö kegek tractallyanak mint es hány penzen aggiak fontiat [Kv; TanJk I/1. 445]. *1619:* Mehmet pasa uramot nagyságod elküldi Tömösvárra az beglerbékségre inkább az végre, minthogy az én uramnak régi barátja s egymást ismerik, valamint tractáljanak az Jenő dolga felől [BTN[2] 268–9]. *1657:* engemet az fejedelemasszony Csáki tanácsából Munkácsra expediála az végre, hogy Balling Jánossal és az praesidiummal tractálnám Csáki bébocsátását [KemÖn. 122]. *1678:* Az vitézlő rend az várban szorulván, megijedvén, hetfün az várnak feladásárúl kezdettek az benvalók tractálni [TML VIII, 222 Teleki Mihály a fej-hez]. *1705:* Mi ugyanarra magyarázók, hogy felhagytanak rajta, midőn látnák, hogy neki semmit nem tehetnek, de másfelől azt hallám, hogy tractálnának és azért hagyták el a lövést [WIN I, 445]. *1710:* alattomban, amely német kapitány őrzötte, azzal tractálni kezd, hogy valami formában a feleségit bocsáttassa be hozzája [CsH 330]. *1763:* osztán midőn jól meg itasodtam, azután ugy kezdett velem ez Bosi joszágomról tractálni, hogy meg végye [Mv; Told. 33. 25]. *1782/1784:* ada ment Galambadra, bé szállot egy Gáspár nevü Fazakashaz, Bán Samuel Uramat magához hivatván ott vélle tractált [Mv; Told. 29]. *1790:* a restantiariusokat le hozza Drassora, azokkal meg edgyezni nem lesz szabad; sem tőllek discretiot venni, s vélek tractálni [Drassó AF; TSb 24]. *XVIII. sz. v.:* az én régi Clausulam ki ne maradjon: Azért T. Kontz J. ur ezekben, vgy az Erdő dolgában, 's egyebekben is mindenekben ugy tractallyon és végezzen hogy az Edes Anyánk ő Nga meg ne sertettessék [GyL. M. Solymosi Kontz József lev.].

3. felbíztat; a îndemna (pe cineva) la ceva; jm zureden, jn ermutigen. *1796:* a Korodiaknak fát adagatatt, és arra ötet tractalták [Kv; AggmLt B. 15].

4. bánik vkivel/vmivel; a trata, a avea faţă de cineva/ceva o anumită comportare; mit jm/etw ... umgehen. *1618:* ehhez az Nagyságod dolgaihoz is tempore suo bátorsággal hozzája fogok és valami az kicsin állapatom s értelmem, meglátja Nagyságod, hogy sinceritással s fidelitással tractálom [BTN 156–7]. *1628:* (A cehek) noha többet érdemlenének, de kegyelmesen akarván őket tractálni, többel ez egy úttal nem büntetjük [SzO VI, 79 fej.]. *1662:* Az vezér nagy becsülettel látván s tractálván, a grófot bisszabocsájtá [SKr 134]. *1699:* az Atyafiak(na)k egimás közöt Istenesen és jo lelki ismerettel kel minden dolgokon tractalni [Bögöz U; BálLt 1]. *1705:* Koránsem, és Medgyesen nem is annyira búsul és a német tisztekkel is, akik ha béjöttenek volna is, másképpen tractálta volna őket, hanem a gregariusokat bánja, akik odamaradtanak [WIN I, 464]. *1746:* De nem csak a Marhakot birsagólta, és tractálta ily törvénytelenül, hanem az embereket is a kár mely kitsin dologért az hól találta ott verte meg [Szentegyed SzD; WassLt Pop Petru (34) és Lupta Gligor (50) zs vall.]. *1756:* Münker Márton Uram ... Lenardot tsak imigy amugy

tractalta, külső munkára a' mikor minek ideje volt el hajtotta [Mv; Told. 16. 42]. *1780:* éjtzakának idején gyertya világnál is Sokszor láttam hogy tractált Cserei Uram az öreg aszszonnyal, koltsárral [Bethlen K; BK. St. Butzi (35) tt vall.]. *1796:* Jussok volt a' Földes Uraknak őket[a] mindenkor ugy tractalni, mind Jobbágyokot [Mv; TLev. 5/16 Transm. 96 tábl. – [a]A torockóiakat]. *1828:* nem tractálnak ugy mintha azon Iusnak erőszakos bitangolói lettünk volna [Martonfva Hsz; BetLt 1]. *1832:* Exponens Néhai édes Attyának … a Temetésén … és azután mindjárt, kítsoda, mitsoda névvel nevezendő el maradott fellelhető Javait, házi eszközeit, Marháit, Gabonáját s minden édgyet mássát a Néhainak, miképpen tractálta, és distráhaltatta? [Dob.; RLt utr.].

Szk: *embertelenül ~.* *1662:* ottan megfosztván őket mindenekből, a várbélit is … nagy embertelenül és illetlenül zaklatták, tractálták volna [SKr 567] * *illetlenül ~.* *1686:* Barbara Szekely … több ezekhez hasonlo diffamatiokkalis diffamalta a Feleseghemet es illetlenül tractalta [Kv; TJk XIII/1. 272]. *1769:* privatim vel in concreto a cehbelicket illetlenül tractálta az actor [Dés; DFaz. 25]. *1783:* a Torotzkai Birák magokat opponálván … administralni tellyességgel nem akarják, söt az a végre expediált Executor Gornyikomat illetlenülis tractalták [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis szb kezével] * *keményen ~.* *1736:* Az Ecclesia Tagjait semminemű dologért eő kglmek[a] kemennyen ne tractállyák (: mivel eddig sokaktol az illyenekért panasz volt :) hanem ha ki ellen mi panaszszok lészen eő kglmek(ne)k a Tiszt Consistoriumb(an) szép Csendesen elő adván a Tiszteletes Consistorium orvosolni el nem mulattya [Dés; Jk 556a. – [a]Két ref. pap] * *rútul ~.* *1705:* kezdé beszélni, mely rútul tractálja Mikes uraméket Forgách uram, huncfut pernehajdenek szidja [WIN I, 437]. *1744:* az Koresomarosis meg bokrosodvan, az feleseget kezdette faggatni es rútul tractalni [Besenyő AF; Told. 3]. *1759:* az emlitett Tisztarto … a' Groff Vram eo Nga Jobbágyait rutul tractálta, akár uton, akár Udvarban, Karoval, Lapáttal, fával verte, ugy hogy egy néhánynak a' fejit is bé törte [Marosludas; TKl Koma Ojne (55) jb vall.]. *1775:* Az édesanyját is, amíg élt, igen rútul tractálta [RettE 360].

5. leír/kifejt vmit; a trata (in scris); beschreiben, ausführen (schriftlich). *1710:* Historia Ecclesiarum Transylvanicarum iam inde a primordio gentium, segesvári lutheránus paptól, Haner Györgytől íratott, nálam is megvagyon. Mely história, noha többire az eklésiai dolgokról tractál, vadnak mindazonáltal szép politicumok is benne | Vagyon más kis história is szebeni királybirótól, Frank Bálinttól íratott, de az többire az Erdélyben lévő szászok origójáról tractál [CsH 49–50].

6. megvendégel; a trata, ospăta; bewirten, traktieren. *1657:* magamat is mindjárt hívatván sokat tractála, s egy igen szép és öreg fedeles aranyas kupával, egy veres skarlát mentével ajándékoza meg [KemÖn. 193]. *1662:* die 28. Januarii a galliai királynak postakövetje, de kiváltképpen való főembere érkezvén, azt illendő becsülettel fogadta, tractálta, látta, tartotta és becsátotta vala | a fejedelem Duglás generált ebédjén, vacsoráján, valamikor az alkalmatosság hozná, megmarasztván és marasztatván, fejedelmi méltóságához illendő módon látja, tractálja vala útjában is [SKr 245, 254]. *1762:* hallottam … hogy … Buda Gligor … Szőlővel és egyeb Gyümölcsel derekasint Tractalta volna az Korod Szent Mártani Molnárakat [Kóródsztmárton KK; Ks 17/ LXXXI. 21]. *1766:* Másnap ebéden tractálta a főispán úr a vármegyét, igen bőv készület volt ételből-italból etc. [RettE 198]. *1776:* mint kedves vendégeit igen jo szivel látott és tractált sohuvá az házátol még tsak egy nyomigis ki nem ment [Kadács U; Pf]. *1792:* jo Barattyit … az Exponens is … kivánván reciprocálni jo akarattyokot … ottan borral pálinkával, s egyébb eledelekkel bővségesen tractálta [Lazár H; Ks 80. XLVII. 5]. *1814:* Dobai Mihály Uram eskettet, mindenkor Itallal szokta tractalni Tanuit [Dés; DLt 56. 27]. *1836:* mintha az Alperes a Testvérеit és attyafiait is a szöllője jövedelmiből minden napon tractálta volna [Ne; DobLev. V/ 1213. 3b]. *1840:* Csatoné bíztatta, házához bé fogadta – onnan Rettegre Szőktette a káplárt Leányomat tractálták [Dés; DLt 277].

Szk: *barátságosan ~.* *1825:* minden személy válogatás nélkült barátságosan traktált, és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

7. beszélget; a discuta, a vorbi; sprechen, reden. *1618:* 1 die Octobris voltam szembe az kajmekámmal ezen dolog felől, és igen felette sokat tractáltunk egymással [BTN[2] 140]. *1657:* ottléte alatt nékem is nem keveset kedvezvén, egykor nagy confidentiával kezde vélem tractálni, ezeket mondván [KemÖn. 120].

Szk: *atyafiságosan ~.* *1804:* én kivált illyen ismért Atyafiakkal tudok atyafiságoson tractálni [Ádámos KK; Pk 5].

8. mulatozik vkivel; a petrece cu cineva; mit jm angenehme Zeit verbringen. *1597:* Nemezgyarto Tamasne Cathalin Aszszony … vallya … Túdom neha neha, mikor Wra(m) hon ne(m) volt hogy az Daika el me(n)t estwe fele, es gyakorta Ey fel kort Jöt meg … reggel ki me(n)t az daika az Örüszö hazba(n), és ot tractalt Janossal [Kv; TJk V/1. 135–6]. *1647:* Noha ugia(n) azt nem Comprobalhatta az Leanj; hanem valami Azzoni Emberekett, hogi tentalt legien … oda ment az Gazdajanak gazdaja Aszszonianak hon nem leteben es az Leany eziak maga leven, az Leannial ott tractalt beszellett, s mégh ugj köszönt be egessegel rakta (!) es az kezetis azon közben fogdosta [SzJk 66–7]. *1814:* Gróf Teleki Ádám Ur … az Enyedi Bál-háznál Bált adván, már akkor ellenzette a Grofné a' Vajna Rósi ott létét … A' közelebb mult Fársángan tsak égyszer voltam Kazinoba, akkor … a' Grof gyakran tántzolt Rósival és tractálta [Ne; TSb 12].

9. intéz; a aranja; erledigen, einrichten. *1621:* Egj bizonjos Napra Biro vram eő kglme Mennel hamareb gjwczieőn be szamason az Jdes vraimba(n), es az zolgak zolgalok dolgat eő kglmek tractalliak [Kv; TanJk II/1. 312]. *1780:* mindenkor az eő Nagysága jelen létiben voltak ezek, egy szoval minden belső vagyonnyát Cserei Uram által tractalta eő Nga, és eő kegyelme ollyan volt az Udvarban mintegy Totumfác [Bethlen SzD; BK. Antonius Bod (45) magister scholae ref. vall.]. *1789:* A Perceptorsagot tractalya a kit annak tesznek, engem nem tettek Perceptor(na)k, azert hát nemis tractalhattam | az o Lapádi Joszágot ă p(rae)tendens kezihez vette és disponál benne; azért a' Perceptori Ratiotis tessék tractalni mint Successornak, ha ă Perceptorsagi Liquidumba foglalt Joszágra rea tette a kezit [Ne; DobLev. III/658. 5a, 5b]. *1792:* Minthogy a perceptorsági Liquidatioja az edes Atyámnak bizonytalan, de azonkivülis constál hogy a perceptorságot a Mostoha Anyám tractálta inkább mint az Atyám … a' Joszág Jövedelmétis mind a' Mostoha Anyám percipiálta és tractálta az Edes Atyámnál soha egy pénz sem állott [Ne; DobLev. IV/700]. *1793:* egykor … egy tudákos Vén Szülét hozatott volt ide, és magát azon szüléhez le menni láttom elégszer … de mit tractált vélle, azt észre nem vettem [Koronka MT; Told.]. *1794:* hamis Vékával, vederrel

nem élek, semmi fele oeconomiát Vingárdon nem tractálok, hanem Contentus Leszek a ki adot fizetésemmel: a Törvényes dolgokban magamat nem elegyítem [TSb 24].

10. jár vmivel, babrál vmit; a umbla cu ceva; an etw fummeln, mit etw zu tun haben. *1764:* Minden ok nélkül forgatni kezdette, és tractálni a puskát, s azonban azon puska által halálais történt Hints Ersok(na)k, az ugyan nem világos hogy irányozta volna [Torda; TJkT V. 246]. *1780:* Az eö Nagysága ... jobb jobb fel kelhetö javai Ládákban, almárjomokban, Tékákban álván zár alatt, azoknak koltsai kinél állottanak ki tractalta, ki járt, és nyult azokhoz? [Msz; BK 7].

traktálandó elöadandó, jelentendö; care urmează să fie prezentat/discutat; was zum Berichten ist. *1664:* Mivel ez jelentendö dolgokban lesznek olyak is, talám ha valamely értetlen elméjü embernek esnék tudására, akadály következhetnék belöle, kíván az fejedelem ö nagysága mind Kegyelmedtöl, mind Cob uramtúl sub bona fide asseculáltatni, hogy azon én általam jelentendö vagy tractálandó dolgok senkivel egyébbel nem, hanem ö felségével és ö felsége valóságos s titkosabb belsöbb minden dolgokat igazgató tanácsival közöltetnek és soha azok ö nagysága vagy Erdély akadályával ki nem jelenttetnek [TML III, 48 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1679:* Igy lévén azért a dolog, Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, Rédei urammal úgy beszélgessen és kegyelmét az odaki való s tractálandó dolgokról úgy informálja, hogy valami ahoz megkévántató intacte ne maradjon akadályos és káros fogyatkozással [TML VIII, 461 a fej. Teleki Mihályhoz].

traktálás 1. tanácskozás, tárgyalás; tratative; Unterredung, Beratung. *1618:* Megtartott két egész órát az kajmekámmal való traktálás is [BTN^2 133]. *1662:* Mellyre a vezér a csausznak aminémü választ íratott, a fejedelemnek ottan postán küldte vala, mellyöl a vezérnek a tractáláshoz és békességhez való kedve kitetszik vala, és hogy mindkétfelöl zálogok küldetnének, és a fejedelem és Bethlen István között tractára szállana a dolog, nyilván írja vala [SKr 187]. *1665:* Nagyságod az tegnap érkezett kegyelmes uram ö nagysága levelének postscriptájában, melyben parancsolván némely dolgoknak tractálásáról, az utoljában írja, tractáljak, nem praejudicálván azok elömben adott instructioimnak, melyben nem lehet Nagyságodnak méltán semmi meg ütközése, mivel azt ö nagysága az én kegyelmes uram az residensének lött írásából commoválódván, iratta [TML III, 361 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1667:* Az én vékony tetszésem azért, Uram, az, hogy Kegyelmed ezen ö nagyságok kegyelmességét vegye el most, mert ugyan azon alkalmatosság, az mi Gyaluban lehetne, fenn leszen az jövendö dolgainak vagy egyképpen vagy más úton való tractálásában [TML IV, 221 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1674:* az piaczon beszélte egy szász Veselényi Pál megfogatását az váradi pasával tractálásért [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az mi végbeli dolgok tractálását illeti, abból minemü biztatásokat vettem az mediatoroktól, kik is valami távulról az fövezér elött emlékezetet tettek, Isten Kegyelmedet Radnótra hozván, declarálom [TML VIII, 531 Sárosi János Teleki Mihályhoz].

Szk: *békesség(nek) ~a. 1619:* die 29 Martii mentem az pasához az lengyelek békességének tractálása felöl [BTN^2 261]. *1662:* most császár a követeknek Nagyszombatban a tractára való felmenetelekröl íratott assecuratóriát megküldvén, arra bizonyos becsületes követeit kellene a békesség tractálására felbocsátani [SKr 244]. *1664:* ha gyámolunk lött volna az békességnek tractálásakor, ezt az véghelyet is meg maraszthatták volna [TML III, 296 Boldvai Márton, Jacob Alt, Joannes Gainik, Haidu Balás Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az kastélyokból behódoló lengyelek azt is mondják, Sobieczkire bizatott az respublicától az békesség tractálása [TML VI, 319 Baló László Teleki Mihályhoz].

2. bánásmód; tratament; Behandlung, Umgang. *1737:* Kilim Marton ... gaz és Házossága ellen való Felesége tractálásával causalta aztis, hogy az Felesége utolso Szomorusága és Késégben esésre vévén magát, étetött vött bé [Kv; TJk XV/13. 35].

3. megvendégelés, etetés-itatás; ospătare, tratație; Gastfreundschaft, Bewirtung. *1662:* Lévai Istvánt a vele levökkel, ezelött néhányszori jókedvvel fogadása, tractálása s sok jó szó nyújtása után, már most s mint hogy fogadott volt, azt magok tudhatták [SKr 458]. *1814:* a' tüz kemény hidegbe a' szoba be melegitésére jo söt szükséges igen de ezt lehet fordittani valaki Házának fel gyujtására is, igy a' Felperes is az általa emlegetett Jó akaratot az Alperes el nyomattatására intézte és forditotta Fatensei tractalásával itatásával [Dés; DLt 56].

traktálhat 1. tanácskozhat, tárgyalhat; a putea trata/duce tratative; sich beraten, sich unterreden dürfen/können. *1657:* az pénzt is azon hasznos dolgokra is kiadni parancsolatok nélkül nem merészlették, de senkivel semmit is hogy tractálhassanak, annál inkább az competentiát proponálhassák az respublicának, nem volt mi mellett [KemÖn. 306–7]. *1662:* az követ kedden ment be, szeredán újabban én is bementem vala, de semmi derék dolgukról nem tractálhatánk, csötörtökön kijöttem [TML II, 277 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1666:* Addig már, míg onnét engedelem nem adatik, mint tractálhasson az fejedelem mind franczíával, mind egyebekkel, amannak engedelme nélkül, kiváltképen <consensive>? [TML III, 586–7 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1667:* Bécsi kereskedésen érti, gondolom, az Franczuz állapotját, talám annyira, hogy ha mü emberek nem lennének neki, az Franczuz által is traktálhatnának [TML IV, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az pápista urakat ö nagysága nem hivatta némely nap, de Bánfi urammal úgy tetszett, hogy ö nagysága hivassa; hiszem meglehet, hogy ö nagyságok elött más dologrúl tractálhatni s elküldtem ö nagyságok után is [TML V, 144–5 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* A minap nem engedök meg, hogy embereket küldjék az vajdához s most már valamint akarja, úgy tractálhat vele [TML VI, 208 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Volt-e gróf uramnak urunktól ö nagyságától arra authoritása, hogy Forvallal, Veselényi urammal s másokkal tractálhasson, végezhessen magától különösön, vagy együtt is dispositiókat tehessenek, én nem tudom [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710 k.:* Ezalatt Teleki a tanácsurakkal és deputációval jött Kolozsvárra, hogy ekkor Szatmárt lévö Carafával közelebb tractálhassanak [BÖn. 757]. *1764:* Az Nagyiána Ca(us)a jo vigyázat mellet a Tablán maradhat, de az zálog kinálasbol indult Causajukat jobnak itilnem ottan deponálván a V(á)r(me)gyén inditoni ... reménlem szaporább(an) alt(al) esnénk, erröl jo Juristakkal is tractalhat Mlgos Öttsém Ur(am), jollehet a Tabularis Procuratorok magok hasznokért nem fogják javallani [Borb. II Nic. Kendeffi lev.].

2. megvendégelhet; a putea ospăta; bewirten können.

1793: bezzeg ha közelebb lehetne ked most, ugyan kapna czüst poharokat, már Pálffi Uramnak annyi argenteriája van, hogy egés czüst Serviczekből tractálhat, mind a ked industriosus czigánnyai tselekedték [Drassó AF; GyL. gr. Lázár János lev.].

3. elláthat; a putea îndeplini funcţia; (eine Stelle) erfüllen können. *1789:* A Perceptorsagot tractalya a' kit annak tesznek, engem nem tettek Perceptor(na)k, azert hát nemis tractalhattam [Ne; DobLev. III/658. 5a].

traktáló 1. intéző; care ţine ..., care are grijă de ...; Verwalter. *1789:* néke<m> férjem mig élt mindenkor Tisztviselő ember és szép oeconomiát tractalo ember volt [Ne; DobLev. III/658. 2b]. *1820:* egyéb aránt pedig ezen Szánto Mihály két Fiai neveket, ugy a' Maradékjok neveiketis vagy a' Papok által a' Keresztelő Könyvekből, vagy Contributionalis Tabellákbol, és még a' Biroság vagy Hitesség viselése Jegyzéseibölis az ezeket tractalo Tisztviselők maradványai által gyakran ki lehet nyomozni [Mv; Borb. II Mátyás Sándor ügyv. irnoknak tollbamondott, sk aláírással ellátott lev.].

2. tárgyaló, egyezkedő; care duce tratativele; als Adj. gebraucht: der/die Unterredungen/Beratungen führt. *1662:* az fejedelem is interponálná, közbevetné magát a vezér, a porta és lengyelek között, és noha egynéhány hónapok telnének az tractálásban, messze lévén a tractáló személyek is egymástul, mindazonáltal hogy jó békességre menne köztök a dolog, egyrészről a fejedelem munkálkodása és törekedése által lett meg [SKr 157].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tárgyalást folytató személy; persoana care duce tratativele; die Person, die Unterredungen/Beratungen führt. *1619:* Ezek után immár hárman ugyan egybe kellett vala ragadnunk, és Gáspár vajda uram volt az lengyel követtel való tractáló is kérdém [BTN[2] 258].

traktálódás tárgyalás; tratative; Unterredung, Verhandlung. *1679:* Vévén az török eszében, minden esze kedve az tracta, az tavaszszal Keczer Sulyok uramék által lött követjek által, ugy engedte meg az tractálódást, másképha az követség és az oda fel Szalai Pál uram által kezdett dolgok ne legyenek, fegyvert készítettek volt az német ellen [TML VIII, 536 Teleki Mihály Galambos Ferenchez].

traktálódik 1. tárgyal; a trata; besprochen/diskuttiert werden. *1605:* Mindeneknek eleötte kewantatik az hogi az meli kett Vraink valaztatnak es el mennek azok eggiessek es egienlő ertelmwek legienek eggik az masik nelkwl se eggiel se massal ne tractalodgianak, hanem ha kiwel az szwksegh hozza hogy zolni kell, tehatt eggiwt lewen zollianak es minden Vthon ugy viselliek zawokatt hogy hwsegwnk ne Impignaltassek [Kv; TanJk I/1. 512].

2. elintéződik; a se rezolva; erledigt werden. *1710:* Bécsben is így az új császár dolgait jó rendben vévén, Posonban a magyaroknak közönséges gyűlést hirdet, ahová is maga személye szerint elmegyen, és ami dolgok tractálódnak, a következendő esztendő megmutatja [CsH 463].

traktált megbeszélt; care a fost discutat; besprochen. *1665:* Az közönséges dolgok azért folyhatnak jól, mert Kegyelmed egy czikkelyig tudója a Rottal urammal tractált dolgoknak [TML III, 420 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Bethlen János uram nekem többire semmi instructiot nem írt, csak Kegyelmedre relegáltat urunkkal, Kegyelmedtül vegyem ki a Kegyelmed által folyt és tractált dolgokat s az legyen követségem, és noha az minap némely részét Kegyelmed le írva küldte vala meg, de az nem elég [TML III, 458].

traktáltat 1. tárgyaltat, megbeszéltet; a fi discutat; verhandeln lassen. *1662:* hogyha némely országnak békességet és megmaradást szerető kiváltképpen való követeknek eszes és megért tanácsokkal meg nem elesztetett volna, a dolognak minémű kimenetele lett volna, ki-ki saját megtapasztalható kárával megsirathatta volna, holott a többi képen utoljára hagyattatott és csak imígy-amúgy, ímmelámmal tractáltatott, mintha ugyancsak semmirekellő dolog volna [SKr 107]. *1669:* Legkiváltképpen azért kivánja ő nagysága Kegyelmed által tractáltatni az végbeli dolgokat, hogy az magyarországi dolgok is mindeddig Kegyelmed által folytak, legjobb rendben Kegyelmed tudja állatni [TML IV, 438 Székely László Teleki Mihályhoz] | Itt az végeken nagy az híre, az fejedelem én velem Várad és Buda megszállását tractáltatta; készülnek is az obsidiohoz Váradon; de úgy hiszem, el hiszik azok is az dolgot, hogy máskülömben vagyon [TML IV, 500 Teleki Mihály a magyarországi urakhoz].

2. intéztet; a face/dispune să fie aranjat; erledigen lassen. *1665:* Bethlen János uram lévén tegnap sógor uramékkal, azt mondá, az öreg úr, Rédei Ferencz uram Balásfi nevű szolgája azt mondta az ő kegyelme házában, az ő urának bizonyosan meghozták <B>écs felől, hogy császár Rákoczi Ferencz számára tractáltatja a fejedelemséget; én így értvén, Kegyelmednek akarám értésére adni [TML III, 534 Kapi György Teleki Mihályhoz].

traktáltatás bánásmód; tratament; Umgang. *1710:* Megbecsüljük mü kegyelmedet, mint gubernátort, de kegyelmed is becsüljön meg münköt, mint kollegáit, ő felsége tanácsit, mert efféle tractáltatást itt senki is kegyelmedtől fel nem veszen, legalább bizony én nem, üdőmre is kegyelmedhez képest majd apjakorú ember lévén [BÖn. 923].

Szk: *illetlen ~. 1765:* Jöven elönkbe Nánási Andrásnak és Rátz Kalárának Hazasságbeli igen tövisses Causagok tapasztalta Vener. Consistoriumunk mind a két félnek igen ifiuji éretlen és egy mast meg nem értő allapotját, mellyet nevelt és tsak nem orvosolhatatlanna tett a' Hazasok szülejeknek illendő tisztessegek(ne)k és betsületek(ne)k meg nem adások és kivált Vásárhellyi Josefnének vejetül lett sok rendbeli illetlen tractáltatása [Kv; SRE 213].

traktáltatik 1. megtárgyaltatik; a fi tratat/discutat; besprochen werden. *1657:* Vala fővezér Huszref pasa, ki, az mint feljebb is írtam, tengertül lévő hadakozásra ment volna; és mind akkor, mikor Szombathelyi Mikó Ferenctől ott benn maradott s az practica kezdetett, s azután is continuálódott, oda lévén, kajmekám Recsep pasával tractáltatott, és őt corrumpálták is volt adománnyal, ígirettel [KemÖn. 87]. *1662:* Kassa alá megyen, annak megadása tractáltatik | két hetek alatt addig tractáltatók a generálissal és a várasbélickel a dolog, hogy die 11. Martii az egész tábornak készületire s felülésére dobszókkal jel adatván, az egész tábor felültettették [SKr 209, 212]. *1664:* hogy ott létemet tudják, kétség nélkül el kell hinni, de ott én általam mik tractáltattanak, bizony azt oda ki magyar nem tudta, se hogy tudja [TML III, 147 Teleki Mihály a fej-hez]. *1665:* nem vagyok

senki kételenségében, de bár az Isten meg büntessen, ha sem in privato, sem in publicis Kegyelmetek ellen való dolog, sem én általam, sem Bánfi uram által tractáltatott vagy tractáltatik, sőt inkább mind <két képpen> volt, vagyon Kegyelmetek hasznára [TML III, 446 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. *1702:* A Fortalitiumok épitésére valo dolgosoknak adasa még az el mult Ország Gyülése alat tractáltatvan ... ez Co(mmi)sionkat vévén mentést ... tegjen ... dispositiot [UszLt IX. 77. 47 gub.]. *1758:* Ezen Pünkösd utánni Perioduson tsak apellátás Causák tractáltattak 's mind végig a' féle Causák fognak tractáltatni [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.]. *1769:* Sz Háromság vasárnaptol[a] fogva Sarlos Boldogaszszony napig[b] ezen Táblán tractáltatnak illy szinü Causák [UszLt XIII/97a. – [a]Ebben az évben: jún. 1. [b]Visitatio Mariae: júl. 2]. *1776:* Miglen ... ezen ujjabb mátkaság dólga és Dispensationak Sollicitalása Kóródon tractáltatnék ... volté azon tracta tudtára ... Groff Lazár János Urffi ő Nganak? [Nsz; GyL]. *1781:* Pro 21-a Augusti diacta volt Szebenben, de semmi egyéb dolog nem tractáltatott, hanem a propositiót a császár részéről a commendirozo generális, sacri imperii báró Praisz, megtévén, a guberniumi főtisztek és regalisták, úgy az deputatusok is homagiumokat itélőmester Zejk Dániel előtt letették [RettE 415].

Szk: *békesség ~. 1657:* Azalatt utrinque induciák alatt békesség tractáltaték, s végben is méne [KemÖn. 78]. *1662:* Ezen esztendőben szeptembernek elejin a moldvai Lupul s havasalföldi Máté vajdák bizonyos fő-boér követjei által, Fejérváratt bizonyos békesség tractáltatott a fejedelem és Lupul s Máté vajdák között [SKr 194]. *1704:* csak ez az maximája a tracta incohálásának, hogy a kurucok úgy kívánják, hogy egy circulust tévén fel, ahol a békesség tractáltatik, csak ott legyen csendesség, és armistitium, de egyebütt mindenütt csak folyjon az hadakozás [WIN I, 183].

2. intéztetik, elvégeztetik; a fi facut/efectuat; getan/erledigt/vollzogen werden. *1760:* A' Consistorium Notariussaga ... mindenkor egyik Kolosvári érdemes Profesor által tractáltatván ... denomináltatott Tiszteletes Tudós Philosophiae Professor, és Medicinae Doctor Pataki Sámuel Uram ő Kglme [Kv; SRE 191]. *1820:* A' gyalog Szeres Marhátlan Emberek ... be járnak Kolosvárra napszámra, ahol a gazdaság, és Szölö müvelés pénzes napszámosokkal tractáltatik [Jegenye K; KmULev. 2].

3. vmilyen bánásmódban részesül vki; a avea parte de un anumit fel de tratament; an einer bestimmten Art von Behandlung teilhaben. *1704:* azt is displicenter értette őfelsége, hogy akik még itt megmaradtak az őfelsége hűségében, azok is igen severe tractáltattanak [WIN I, 197]. *1785:* Az Széna Gyüjtésben ugy tractaltatunk 's concurrálunk ezen a Részenis, a' mint meg mondottuk a Groff Torotzkai Sigmond Ur cő Nsága részire valo Embereiröl [Torockó; Thor.].

Szk: *mocskosan ~. 1720:* én magam oda menvén hozzája (: mint hallom természetitis :) edgjütt valami mocskoson ne tractaltassam [Brassó; KJ. Rétyi Péter lev.] * *rendesen ~. 1704:* szive fájdalmával érzi keservesen, hogy nálánál egynéhány grádicsal alábbvaló ember rendesen traktáltatott, ő pedig oly becstelenül, őfelsége híre s akaratja nélkül [WIN I, 118] * *tisztességesen ~. 1662:* Ki[a] noha vasban, de tisztességesen tractáltatván, nem sok üdövel a kassai obsidiónak, megszállásnak múlása után, hogy soha sem a fejedelem, sem Erdély ellen fegyvert ne fogna, palatinus után békével bocsáttatott vala [SKr 232. – [a]Rákóczi László udvarbírája].

traktáltatott kialkudott; care s-a stabilit în urma învoielii; verhandelt, abgemacht. *1818:* A' Károly Fejérvári Processusbéli vólt Szolga Biro Kováts Bálint által tractáltatott Hadi Segedelemröl általa keszült Tabella [Nc; DobLev. V/1017].

traktament, traktamentum megvendégelés; tratare, ospătare; Gastfreundschaft, Bewirtung. *1768:* a Dualis Biro ... aval ditsekedet, hogy néki ollyan tratamentye nem volt mind Glává Péternénél [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1772:* Gr. Székely László úr megholt Szebenben, még pedig bizonyosan beszélik, hogy a felesége étette meg, mivel úgymint ma nagy tractament, vagy amint most mondják, bál volt a szállásán, sok különb-különbféle emberek voltak nála ebéden, másnap megholt szörnyű gyomorrágás után [RettE 268]. *1787:* a mint hallom Samuel napján tractamentet akar az Ur tsinálni, másokat szerte széjjel mind hivutt, s rollunk meg sem emlékezik [Bolya NK; IB. gr.Toldi Zsigmond tréf. lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

Szk: *fejedelmi ~. 1781:* Minthogy minden falusi bíráknak s esküttecknek jelen kellett lenni, nem úgy, mint mikor Mária Terézia felséges királyunk hűségére megeskődtünk, azoknak is két-két jó cipót és félejtel bort adtak. Nekünk pedig fejedelmi tractamentumunk volt [RettE 416].

traktátus 1. tárgyalás, megbeszélés; discutare; Unterreden, Besprechung, Diskussion. *1582:* co kegmek Arrol vegezhessenek derek keppen, Az Nyolcz Zam vewco vram melle ... ez dolognak Tractatussara be Giwlny valaztottak co kegmek keozzwleok ez Vraimat [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1584:* Az Wasaron minden félét mint kellessek adni. En ide ala megh irt limitatiorol wgy teczet ew kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank chiak ackor obserualtassek, ha penigh Isten olchiosagot adand ackor ew kegeknek kewlcomb gondwiselesek tractatusok lezen felcolle [Kv; PolgK 13]. *1586:* volt az darabantok felcol co kgmeknek varosul tractatusok kellienę megh tartany coket vagy Nem, De sok zo altal co kgmek az drabantokat megh maraztiak [Kv; TanJk I/1. 23]. *1598:* Amy azert az Mezarosok dolgat illety, arrol valo Tractatust halaztottak co kgmek ezten kedre, akkor co kgmek derekas keppen akarnak felcolleok vegeznj [Kv; TanJk I/1. 314]. *1615:* Mostan pedigh noha Romai Chiazar Vrunk co fel(se)genek, mind magatul, s' mind Commissariussi altal adatot kett auagj harom rendbeli Assecuratioia nallunk uagion, hogj mind az Tractatusnak vegeigh velwnk az Juduciakat megh tarttiak, My hasonlokeppe(n) magunk, es orzagul kegmetek neueuel adatott Assecurationkhoz tarttua(n) magunkat, nagy szep chiendez Varakozasban uoltunk, az co fel(se)ge Commissariüsinak az Tractatusra ualo ieöuetele felcol [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend. Usz-hez]. *1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Ucrontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttünk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok uta(n) ueghre illien uegezesekre mentwnk [Törzs. I. Bethlen István írása]. *1657:* Ekkori tractatusban én nem forgottam, hanem az 1626-béli hadakozás után az mely tracta lön 1627-ben, abban való forgásomat oda alább említem [KemÖn. 82]. *1662:* Azomban az tractatus felöl is úgy resolválta vala ő nagysága magát, hogy az mi securitasunk, bántódásinknak orvoslása, káraink refusiója nélkül az várakbúl az praesidiumokat ki nem viszi és nem is tractál az törökkel [TML II, 319 Teleki

Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1678:* Az megírt felséges franczíai s lengyel királyok az Nagyságoddal való tractatus ellen mennyire offendáltatnak és csak már is elküldött szép számu segítségeket revocálták [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej.-hez]. *XVIII. sz. v.:* legottan ex conclusa bé irtunk (: mint hogy különben, Generalis Plenipotentiam nem levén, velem a' dolgot meg kőtni magok részekröl bátorságosnak lenni nem tartotta :) Fejérvárra a' Káptalanba 2 kaptalan urak után 's azonban mü reggel a' Tractatushoz hozzá fogtunk, 's egész estvig folytattuk, estvefelé pedig ... azt a' Választ kaptuk, hogy ... innepelvén, semmiképpen ki nem jöhetnek [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

Szk: *~ba indul. 1619:* Azt is értem én jól, hallottam, tractatusban indultak volna az keresztyénségben lévő fejedelmek ismég [BTN[2] 223] * *~ra megy a dolog. 1657:* Ezek után tractatusra menvén az dolog, megbékéllett Bethlen Gábor császárral, de az királyi titulusnak cédálni, az koronát restituálni kellett, birodalmot az Fátráig engedtek néki éltéig és Slesiában opoliai, ratiboriai ducatusságot cum titulo [KemÖn. 35] * *~ tartatik. 1662:* De azután a felséges Ferdinándus római császár és a fejedelem között mindkét részről arra destináltatott, rendeltetett commissáriusok által Nickelspurgban nagy tractátus tartatván, a dolgok békességre menvén, a királyi titulus a koronával együtt visszaadatott vala azon békességnek ereje szerint [SKr 119] * *bécsi ~. 1662:* Első condítió: Hogy az országnak mindennémü szabadságit, privilégiumit, rendelésit, szokásit, azokkal együtt az bécsi tractátus alatt lött minden végzéseket ... szentül és erősen maga is megtartja [SKr 119–20] * *derék ~. 1618:* az salutatio után legelőször az derék tractatusnak kell vala lenni [BTN[2] 146] * *vékony ~. 1619:* Valami vékony tractatust kezdett vala Markó vajda urammal, hogy ha neki szerezhetné, micsoda proventusa lenne neki onnat annuatim? de az is csak félbe vagyon [BTN[2] 190].

2. egyezmény, szerződés; înțelegere, convenție; Abkommen, Vertrag. *1596:* az reghy zokas zerint zamwewcoket walaztottanak ... kiket ew kegmek az eleby tractatus es vegezes zerint tellyes authoritasban hagiot es walaztot (!) [Kv; TanJk I/1. 284]. *1677:* A' Nehai nagy emlekezetü Bethlen Gábor Fejedelemtöl a' Fejérvári Collegium számára, avagy annak épitésére lagaltatott husz ezer forint summának állapottya-is, több dolgok közöt controvertaltatván az 1636. esztendőbéli disturbium alat valo tractatusban, annak eligazitása ugyan akkor relegaltatot a' Püspökre, az Ecclesiával edgyüt [AC 16] | júliusnak az elein elvégeztetett vala Radnóton, hogy az tractatus szerint ... ad initium Augusti, de nevezet szerint ad octavum mind az magyar hadak mindenünnen s mind a lengyel segítség az hátra levő hó pénzzel legyenek jelen [TML VII, 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1678:* az tractatus szerint quartélyt is kell adni az idegen hadnak, de itt Uram szintén azt az tractatust bánják az emberek [TML VIII, 154 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ba tesz. 1678:* jusson eszében Kegyelmednek, elsöben úgy tette vala fel az Marchio, hogy hórúl hóra fizessenek, az magyaroknak, azután tractatusban úgy tevé, 120 ezer tallért adjanak esztendeig [TML VIII, 204–5].

3. értekezés; tratat; Gedankenflug, Aufsatz, Argumentation. *1662:* a politikába való nagy rendetlenségtöl – mellyröl a krónika 9. vagy utolsó könyvében vagyon tractátus, szóbeszéd jelentés – hordoztatván, fordittatott vala ki olly könnyen a római okos tanács által igazgatásának egyenes vágásából [SKr 82]. *1776:* Melyet a bécsi novellistának megírván, a novellákban feltette, hogy Erdélyben micsoda órás támadott, de Lipsiából egy egész tractatus jövén ki az órásmesterségröl, refutáltatott s megmutogatta, hogy az lehetetlen [RettE 372].

traktir, traktőr 1. vendégfogadós; hangiu; Wirt, Gastwirt. *1769:* Farsangi időben a kortsomarosok a kik Tractirok a közönséges tantztol egy N forintot. A Komediazok és kötelen tantzolok minden héten egy forintot fizessenek [UszLt XIII/97]. *1823–1830:* az aljasabb kocsmabelickkel nem ivott, hanem ment német fogadósokhoz, apróbb tractírokhoz | Szálltunk a város fogadójába, melyben akkor egy friseurből lett tracteur Fridrich lakott | Itt[a] minden köntöst magam pénzemen készittettem, hanem koszton az úrfién voltam egy tracteurnál, mikor tetszett külön is | különben akinek különös szolgája nincsen, a közönséges szolgálók szokták véghezvinni az asztalnál való szolgálatot, amely igen kevés, mert ott olyan sok tál étek nincsen, tángyért is tisztán annyit küld fel a traktir, amennyi szükséges [FogE 110, 155, 169, 210. – [a]Bécsben].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: fogadós; care ține hanul; Gastwirt. *1784:* Adja által ő Nga Titt Tractir Novák Fridrich Uramnak és Feleségének az alsó Tractatusban lévő Kortsoma házat [Mv; Told. 16. 87].

3. vendégfogadó; han; Gasthaus, Gasthof. *1823–1830:* Más alkalmatossággal megint beülünk a tractirba az asztal mellé | Ezutántól fogva velük együtt nem ettem, költségeken nem éltem egész Lipsiában létemben, hanem ha megtudtam, melyik traktirban mennek ebédre, én másba mentem [FogE 170, 199–200].

traktírság vendéglátás, vendégfogadás; ținerea unui han; Gastwirtschaft betreiben. *1784:* Grof Toldalagi Lászlo Ur ő Nga ... MVásárhelyi Nemes Udvar házának Felső Tractussában, az Uttza felöll való nagy Palotáját ... adja által ... Fridrich Novák ő Kegyelmének és Feleségének oly véggel, és tzéllal; hogy ő Kegyelmek ezekben Tracitirsággal, Vendég tartással, Bálok adásával, Biliárdozással, Kávézással, a' Kertbe tekézéssel ... az alább meg nevezendő Naturálcknak szabott árrokon kivűl, magok telyes tettzések és Limitatiójok szerint kereskedhessenek | kelletvén ... egy olyan Diáriumot tartani, a' melyben minden némü Traktírsághoz való Erogatiojikot, és Perceptiojikot ... igasságoson fel jegyezni tartoznak [Mv; Told. 16. 87].

traktuális (egyház)kerületi; eparhial; kirchbezirklich. *1793:* azon Törökbuza földet ... a' Falu, a' Megye számára, a' Somosdi Sipos Fijaktol perrel el Vette ... most pedig a Tractualis T. Esperest hirével, és engedelmével ... a' Somosdi fungens Pap birodalmába viszsza botsáttyák és örökösen irrevocabiliter általadják [Somosd MT; MMatr 90]. *1823–1830:* egy Albert Márton nevü jurátus, most sáromberki pap és görgényi tractualis notarius, a thecariusi házba lakott | Ez a Kónya Ferenc volt egerpataki születésü, tanult Kolozsvárt, s volt akadémián, lett előbb héderfái pap és Tractualis notarius, azután jött ide Gálfalvára papnak [FogE 106–7, 214].

traktus 1. szerződés, egyezmény; convenție; Vertrag, Pakt. *1694:* Valaki a Praedicator Atyafiak közzül akar füstös akar porral valo dohanyozasa felöl convincaltatik, nem penzel es egyeb multavaal hane(m) tisztitül valo meg foszta-

tással avagy csak ideig valo depositioval büntettetik, a mint több Tractusokb(an) is e szerint concludaltanak [SzJk 277]. *XVIII. sz. v.:* a' Tractatusokban belé creszkedtünk, 's tsak elbámultam, mikor M G. Batthyánine ö Ngánakis a' Plenipotentiáját meg mutatá a' Mlgs Itélö Mester urnak Levelével együtt [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.]. *1823–1830:* annyit látok a traktus protokollumából, hogy mintegy 1780 s azon innen Mátyás András rendkívül való részegeskedéséért vagy kétszer is ítélet szerént büntettetik [FogE 150].

2. emelet; etaj; Etage. **Szk:** *alsó ~. 1820:* Sz. Miklos utzai Házánál a' nagy kapu alattrol vévé balfelöl lévö also tractusnak második kitsiny szobába tanáltato kis bolt [Mv; Berz. 21] * *felső ~. 1743:* Az felsö tractúsban csinyál Hamer Ur(am) az nagy palotát (!) ... sima s quadratúrával való Stukaturat, mindazonáltal leszen az egyikben valami cziráda is [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.]. *1785:* Ezen felsö tractuson nagyobb és kisebb Szabák a Palotákkal, és a Szegelet Bástyákban lévö házakkal edgyűtt tíz házak vagyis annyi Szabák vagynak, mellyek bolt hajtásos házak [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20. 13–4 Kornis Krisztina conscr.] | A Felsö Tractuson vagyis Contignation nagyobb, és kissebb ház Nyóltz vagyon ezek között kettö a Piatzra nézö, egy Nappali Palota elöl, más ebédlö Palata hátul a több házak kissebbek, ugymint hálo házak Inasok és Leányok házai [Kv; Born. XXIXb. 20. 47 Kornis Krisztina conscr.]. *1817:* a Felsö Tractusnak Kőfalai, Tüzfalak és Kémények öle a 90 f [Kv; Born. IV. 42].

3. (egyház)kerület; eparhie; Kirchbezirk. *1687/1772 k.:* valamig két magyar emberek lesznek köbölkuton az Harangokra viselljenek gondot s ellyenek szolgalattyokkal, de hacsak egy emberre szálnak az harangok, az el ne adhassa, es az olahokra se földes Urra ne maradgya(na)k, hanem ez esperestség alatt levö Tractusb(an) valamelly Eccl(esi)ab(an) vitessenek, az hol szükség leszen reajok [Köbölkút K; GörgJk 174]. *1705:* Meg is hagyták neki, hogy mind Balázsfalvát, mind a több körül lévö falukat eljárván, egy patenst is adván kezébe meghagyták, hogy azt a falukon mind az egész tractusban elhordozza [WIN I, 375]. *1713/1750 k.:* Minden Tractusokban es Ecclesiakban a Praedikatorok Mesterek, mikeppen viselik magokat vagy erköltsökben vagy Tanittásokban [RGyLt A. 12]. *1747:* ki butsuztam ... Székröl és a' Tractusból 1747 26 Febr. és onnan el költözvén bé köszöntem solemniter MVásárhelyre 5a Martii [ArJk 46]. *1759:* a Détsei Ecclesia lévén Tractusomban egyedül Pap nélkül, nem várták az én esperesi insinuatiomat és dispositiómat, hanem már választattanak magok(na)k Papot, még p(edi)g Tractuson kivül valót [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. *1781:* a' kik más Hiten, Valláson valok(na)k akarják el venni vagy ki rekeszteni akár mi uton modon a' Reformatus Istení tisztelettet, azon Kö Templombol azon Summát[a] a' Refor. Tractus Curatorai és Esperestje tartozék forditani ... oda a' hol leg szükségesebb meg szűkült helly találtatik Ref. Sz. Hitünken Vallásunkon [MMatr. 495 özv. gr. Rédei Zsigmondné Vesselényi Kata nyil. – [a]Az erdösztgyörgyi templom tatarozására költött 1800 magyar forint megtéritett összeget]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkölcstelen, keringéshez szokott rest ember a mesterségre[a] fel ne vétessék [Csetri, Kőrösi Csoma 43 a ref. fökonzisztórium iskolaügyi rend. – [a]Iskolamesterségre]. *1823–1830:* ambiciózus emberek mondják lenni, s érzette is a nótáriusság meg nem nyerhetését, mert az azon szinódusról némely jegyzéseket tévén, mely a traktus nagy archivumában megvagyon, azt írja, hogy a generális nótáriusságot kapta el Farczádi uram [FogE 273].

Szk: *görgényi ~. 1722 k.:* En TT a Venerabilis Görgényi Tractusnak legitime választott Assessora [GörgJk 76] * *kecsedi ~. 1722:* Pap Peter Uram ... az Kecsedi Tractusnak Esperestye [Kecsed SzD; TL] * *szilágyi ~. 1782/1790:* ö K(egye)lme Nehai Tisztelletes Nagy Attya a' Szilagyi Venerabilis Tractusban a' Papi Sz: Hivatalban szölgált légyen [Kraszna/Menyö Sz; Borb. II Szathmari Nagy István Senior lev.].

4. az egyházkerület képviselőinek testülete; consistoriu eparhial; kirchbezirkliche Vertretungskörperschaft. *1782/1790:* Ezen kérésére a' Venerabilis Tractusnak nallam lévö Protoculumát szorgalmatos és szemes vigyázással el szemlélvén, találok egy Detsei Sámuel nevezetü Nehai Tiszt(eletes) Atyafit [Kraszna/Menyö Sz; Borb. II Szathmári Nagy István Senior sk írása]. *1794:* a' Papok mind öltözetbe mind magok viselesekbe az illendöseget szorossan meg tartsák Papi tisztesseges öltözetbe jarjanak ... A' kik ez ellen hibáznak Tractus Directora altal Censura alá vonattatnak [M.bikal K; RAk 5]. *1807:* a' Tractus is égyb(en) volt gyűlve 21dik Augusti[a] a' restauratio meg esett [GörgJk 186 Simén Sámuel kezével. – [a]1797-ben].

5. (föld)rész; parte, portiune (de pămînt); (Erd)teil. *1662:* azon tractuson magok Medgyeshez tartozó jószágok is lévén, Bikszáda nevü faluba szállott vala [SKr 669]. *1768:* (A sessió) Szunyog Jus lett volna azon Tractussal edgyütt melly Szunyogszegnek neveztetik [Haró H; JHb XXXIII/39]. *1775/1802:* azon Irotványák situalt tractussais a Contraversiaban lévö Erdőnek Bezdédhez valo lehetett [BSz; JHb LXVII/3. 112].

6. vonás; trăsătură; Strich. *1807:* valaki meg-fogta a kezét, és in circa hat hét betüig alkalmasint vitte a' Tractusokat, u.m. Gyarma de mikor a' végit ti (!) kellett volna ki-pingálni ... az i fenn akadott [DLt 81].

traktusbeli egyházkerületi; eparhial, din eparhie; kirchbezirklich. *1722:* ezen Tractusbéli Papokb(an) absenszekis vannak [Kecsed SzD; TL]. *1755:* a' széki Rfta Ecclésiá(na)k hozzám valo ragaszkodásábol esmét viszsza hivattattam széki Papságra és egjszersmint azon név alatt lévö Vener. Tractusbéli Esperestségre [ArJk 49]. *1792:* (A) magok kötelezések(ne)k jó móddal lejendö el igazittása végett a Tiszt. Tractusbéli Esperest, Atyánkfija esmérje kötelességének oda helybe menni, és a' Dolgot jol el igazitani [MMatr 252 Keresztes Máté gen. not. kezével].

trálálom kb. énekelve; fredonînd tralala; lalala singend. *1819:* Instálom is alázatoson Ngdat segitsen rajtam ... hogy legyen ... vénségemben, a hol énis meg huzhassom magamat; tretse lume széraku nem tsak trálálom hanem trililom is [Kv; GyL. Székely István lev.].

trancsírabrosz darabolásra/vagdalásra használt abrosz; față de masă folosită pentru tăiat în bucăți/felii carnea; zum Hacken des Fleisches gebrauchte Decke. *1837:* Trancsir abrosz 2 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88. 36].

trancsíroz *átv.* vagdal; a tăia în bucăți; in Teile schneiden, hacken. *1790:* Vólt Szerentsém tisztelni Benedekb(en) Gróff Bethlen Sámuelné, F. Gyógyon Groff Betthlen Gergelyné Gr. Kendeffiné Özvegy Mlgs Dámákot ... Bezzeg ezek nem tránts irozzak Ngd betsöletit, és tsak egyet szóllanais valaki

Ngd ellen ezek(ne)k hallatokra, mélységes Sebek' vétele nélkül ingyen bizony el nem vinnék [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

trancsírozó darabolásra használt; pentru tăiat în bucăți (carnea); zum Schneiden/Felischhacken gebraucht. *1797:* égy tráncsérozo forma rővid szakaszos Asztal [UszLt XII/87].

Szk: ~ *abrosz. 1816:* Vékony Trantsérozo abrosz 8 ... Vastag Trantsérozos abrasz 6 [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1823:* Tranczirozó Baratzk magos abrosz [LLt 1 Csákyper 601]. *1847:* Trántsirozo Abrasz [MkG] * ~ *almárium. 1837:* égy rongyos hamu szin almarium, és égy gyöngy szin Trancsirozo almarium [Szentbenedek SzD; Ks 88. 43] * ~ *asztal. 1813:* Ebédlö festett Asztal 1 Trantsirozo Fejer asztal 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1827:* A' Konyha hiján ... Egy transerozo Asztal, egy szatska vágo jo állapotban [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1833:* Egy viaszas vászonnal bé huzott, elöl zöld firhangu, fenyü fábol valo Tránsirozo Asztal [Katona K; Ks 73. 55 Komis János lelt.]. *1835:* Egy kihuzo ébedlö Asztal ... Egy bontzolo vagyis transirozo Asztal elötte lévö egy ocska olosz Fallal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1841:* A' Cseléd házban ... Égy tránserozo asztal [Egeres K; Ks 89]. *1842:* Trantsirozo asztal fenyöfa feketén festve [Dés; Újf 3 Újfalvi György hagy.] * ~ *kaszten. 1828:* Egy fejér trantsérozo Kaszten [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ *kés. 1751:* vólt annál az Uri háznál ... egy pár Trancsérozó kés ezüst aranyas nyelü [Zágon Hsz; SzentkGy]. *1772:* 1 Pár trantsérozo kés [Egeres K; Ks] * ~ *villa. 1772:* Egy pár kis Tancsérozo Villajaval [Egeres K; Ks]. *1832:* Egy transérozo nagy kis és három villa edgyütt [LLt].

trankvillitás nyugalom; liniște; Ruhe. *1710 k.:* Áll a lélekneк kimondhatatlan csendességében, serenitasa, tranquillitasában, mikor ennek véghetetlenségét s változhatatlanságát tudja, melyröl ide fel szólánk [BÖn. 466].

transeáltat berekeszt, befejez; a închide; beenden. *1767:* kéntelenittetett ... az Exp(one)ns Vr ő Nga ... a ... Generalis Székнek ... Deliberatumát az mostan szüntelen follyo I Conti(n)ua táblán assummaltatni, és in rem adjudicatam transeáltatni [JHb XXXV/55].

transzcendál az érzékfelettibe átlép; a transcede; das Transzendentale betreten. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Ur. Én tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok Országából, a' tsupa képzelmények országába trancendál [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

transzcendentális nem a tapasztalat tárgyára/anyagára vonatkozó; transcendental; transzendental, nicht empirisch. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Ur. Én tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok Országából, a' tsupa képzelmények országába trancendál [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

transzferál 1. áthelyez, átszállít; a transfera/transpune; überlegen, umstellen, überführen. *1593:* ez Jobbagyba walo igassagát oda transferalta wolt [Dés; DLt 238]. *1665:* Az érsekújvári generalisságot Komáromban transferálták, holott Zuza leszen a fő generál s ő töle függnek a több magyar várakban levő praesidiumok is [TML III, 351 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* Az szék ... Also Mihaly Fel Peres Pap Israel ellen valo dolgat transferalta volt ad Diem 5 Maji [Dés; Jk 40b]. *1708:* a' harmadik kaposztás Pinczenekis a' kulcsát ne(m) Tudhatom hova Transferalta Antos ur(am) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

2. átruház; a transfera/transmite; übertragen. *1621:* az megh neuezett darab feöldheöz es kerthez az melliet Baniay Peter Colosi varga Janosnak adot valami versege Jussa es keozi eö neki ahoz, es abba(n) vagi most, vagi Jeouendeoben volna, es lehetne, matolfoguan abbol minde(n) Jussat es keozit beleölle ki veuęn, ada es Transferala Jure perpetuo et Irreuocabili possiden(da), a' megh irt Colosi varga Janosnak es maradekinak [Kv; RDL I. 115]. *1657:* tractájok ezekröl lön ... Hogy ha mi praetensiója még az fejedelemséghez lehetne, transferálná Rákóczira, és íratna mind Budára, portára mellette [KemÖn. 128]. *1671:* az Országnak libera Electioját, semmi úton nem impediállya tellyes életében, hanem azt az Országnak meg-szerzeni igyekezik, és senkire az Fejedelemséget nem transferállya[a], nemis tractál arról senkivel-is, sem az Országnak nem proponaltattya, és senkinek-is nem intimallya, avagy nem intimaltattya, sem penig tacitè senkivel-is arrol nem concludál, sem penig a' maga Fejedelmségét, semmi úton módon másra nem transferállya [CC 7. – [a]Barcsay Ákos fej.]. *1689:* Nemzetes Jarmi Erszbeth Aszszony ... abbeli jussat transferala Szeplaki Horvat Miklos Uramra ... minden ingo, bingo es ingatlan jovaival edgyütt [Buzásbesenyö KK; SLt A.U. 55]. *1710:* amaz istentelen átkozott sánta Báthori István magyarországi palatinus lévén, noha a többivel együtt hitet adott vala Szapolyainak, hogy másra a királyságot nem transferálja, irigységböl és aemulatióból alárulá hazáját és Ferdinándus pártjára álla [CsH 66 1665-re von. felj.]. *1726:* Váradi András Uram is azon Nemes darab Szölö helyet által adgya és transferálya Major Péter Uramnak [Déva; Ks 73. IV: 56a]. *1731:* azon eö vélle akkor Adámosan Celebraltotat Contractus invigoráltatik avval Hogy ... azon Paraszt Ház helljnek Proprietását is Cum evictione transferalom a Practitulált Groff Urnak, és két Ágon lévö Posteritássinak [Kv; JHb XIX/2]. *1740:* Minthogy az I czen Causanak defensioját egészen és simpliciter transferalta az Evictornak, deliberatio(n)e is hogj ezen Causat in merito ne defendalhatna amovéáltatott [Torda; TJkT I. 186]. *1757:* A' miket ... eö kglme által adott Sombori Sigmond Vr(amna)k azokotis ... idegenek nem transferálja, hanem tulajdon maga kezénél meg tartya [Kisesküllö K; Somb. I]. *1760:* a megnevezett púszta szölött adom, és transferálom ... L Báro Bórós Jenöj Korda György Urnak [Aranyoslóna TA; JHb XXIX/43]. *1777:* azon n(o)bilitaris Curián lévén feles épületek és kőház, azért hogy ne dividáltassék, és per divisionem ne desolaltassek accedaltunk arra, hogy Titt. Dobollyi Joseff Urnak ... azon Nms A. Fejér v(árme)gyei Nagy Laki Curialis hellyet, és azon épületeket cedallyuk, és transferállyuk, tali conditione, hogy a' Curialis hellyért más acquivalens helyet ... adjon [Szentbenedek AF; DobLev. II/489]. *1786:* nem a' kohókban mérettessenek meg az ágas vasak ... hanem ezen mérés iránt ... tett végezést transferalya a' verökre [Torockó; TLev. 9/23].

3. *zálogba* ~ zálogba tesz; a lăsa/opri ca zălog; etw

verpfänden. *1793:* Arpaston és Középfalván ... három Appertinentias Ház helyek ... mivel hogy a meg Nevezett Négy indivisus Testvér Atyafiak(na)k kezek ügyekbe Nincsenek és Semmi hasznát Nem vehetik ... tehát el adová tevén elsöben modo legi(ti)mo meg kináltatták a több vér szerént valo Atyafiakat és post Octavalem Terminum adták s transferálták Zallogb(a) Ezer Magyar Forintokb(an) ... Idösb Also Ferentz Vr(na)k [Árpástó SzD; RLt O. 2].

4. tolmácsol; a tălmăci; dolmetschen. *1618:* Hogy penig az Nagyságod Kamuti uramnak panaszából megérté (kit én de verbo ad verbum transferáltam), hogy Nagyságodat eddig semmi hírrel nem érte, ő maga is az vezér igen búsula rajta [BTN[2] 115]. *1619:* Őfelsége Ferdinandus király levelét kit küldött, melyet írt Bécsben 26 Martii, magam transferáltam magyarul | megtetszék, hogy az hocsát megtalálták volt, amelyhez képest mihelt megadám az Felséged levelét, nem várván csak attól is, hogy transferálják az levelet, nagy disputatióra foga [BTN[2] 271, 342].

transzferálás áthelyezés; transferare; Umstellung, Übertragung. *1771:* Tit. Tot Váradgyai idössbb (!) Komis Gábor Ur ... Minthogy ... ezen Divisionak continuatiojára compareálnia nem lehetett ... nem lévén tempestive hirével ezen Divisionak continuatioja; tehát ezen Divisionak mulását, és más terminusra valo transferálását sollicitállya [Fejér m.; DobLev. II/428. 20].

transzferálhat 1. átruházhat; a putea transfera; übertragen können. *1764:* Tempore redemtionis tartozzanak a' Haeresek magok tulajdon költségén reluálni, se tsere, se egyeb Transactio által ne Transferalhassák, söt ellenben, ha cladó szándékok továbbrá lenne, tartozzanak a' mostani emtort s Legatariussit meg kinálni [Ne; DobLev. II/357. 2a].

2. átvihet, átszállíthat; a putea transporta (ceva) într-un alt loc; umstellen/transportieren können/dürfen. *1703:* ha mi seminaturájok találtatnának azon portiohoz tartozando földekben, tempore redemptionis, azokatis eo kglmek magok szükségekre bé takarithassák minden impedimentum nélkül, ugy az melly Jobbagyokat vagj sellérekct telepittetnekis azon rész portiora, azokatis transferalhassák szabadosson valahova cö kglmek akarják az alatt csinálando épületekkel edgyütt [Szamosfva K; JHbK XXV/26].

transzferáltat 1. áthelyeztet; a dispune să fie mutat/transferat; umstellen/transportieren lassen. *1816:* mikor Nsgod Hidalmási Tisztyének ... méltoztatott bé fogadni, szokott Kegyes Gratiajából azt méltoztatott igérni hogy ha a Nsgod dolgait igyekezetesen fognám vinni ... más nagyobb Joszagaba fogna Nsagod transferáltatni [Hidalmás K; KaLt Tanko Josef tt gr. Korda Annához].

2. tolmácsoltat, fordíttat; a dispune să fie tălmăcit/tradus; dolmetschen lassen. *1618:* Ezek után kevesct discurrála az dolog felöl, hanem kéváná azt, hogy az Nagyságod nekem írott levelét transferáltassam, és abból jobban meg akarja látni s érteni az dolgot [BTN[2] 114].

transzferáltatik 1. átruháztatik; a fi transferat; jm überlassen werden. *1677:* a' mely Fiscalis Várakat valamely privatus emberek birnak, ha egyébaránt nem suspectusok, sem idegenek, hanem igazán indigenatus hazafiai, a' helynek és abban lévö minden rendeknek Kapitánysága ne idegenekre, hanem a' Várnak Urára transferáltassék [AC 78] | nem tartja szükségesnek, hogy velem correspondeáljon, másra transferáltatván az dolgoknak igazgatása [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. áthelyeztetik; a fi mutat/transferat; wird umgestellt. *1777:* (A határ) transferáltatott a fellyeb ki állo Kál Alb nevü Köszikláig [Asz; Ks 89]. *1831:* Ezen 1831ik Esztendöbeli kereszteltettek transferáltatnak az Ujj Protocollumba ... és igy ez a' Protocollum bé van végezve [Györgyfva K; RAk 115].

3. átszállíttatik; a fi transportat într-un alt loc; herüber/hinüber geliefert werden. *1676:* Ez mellett mi, Uram, itt feles fejér cselédet is találtunk Belényi Sigmondné asszonyom két leánykájával együtt, kiket is minemü dispositióval hagyjunk, ittmaradjanak-e, vagy más jószágban transferáltassanak, várjuk az iránt ö nagysága kegyelmes dispositióját [TML VII, 220 Sárosi János és Inczédi Zsigmond Teleki Mihályhoz].

transzferáltatott átszállíttatott, átruháztatott; care a fost transferat; wurde umgestellt/geliefert. *1761:* Ratiomb(a) transferaltatat 13 szarvas marha, meljek(ne)k fel kellet volna cö Ngok közöt oszlani [Branyicska H; JHb XXXV/45. 18]. *1765/1783:* az tizenkét Ház helyeket, rajta lako Jobbágyokkal, Sellérekkel, Jobbágyaknak életben lévö, 's ezutánis származando fiaival ... Fugitivus Jobbágyokkal ... ezen kivül a' mely régetskén Nagylakára (!) transferaltatot, ugjmint Sztán Vonyán és életben lévö, 's ezután származhato, s szarmazando Fiain kivül ... alkuvák és adák által ö Ngok(na)k ... L. Báro ... Kemény Sigmond Urnak, és Élete Kedves Párjának ... Groff Vass Éva Aszszonynak 4000 ~ négy ezer Magyar Forintokban [DobLev. III/574].

transzfuga szökevény; fugar, transfug; Flüchtling. *1662:* ö olasz keresztyény, a tengeren fogatott el, s most szabadulásra való alkalmatossága találkozván, s hogy a várban keresztyének volnának, tudván, magát halálra a nagy árok általúszásába azért vetette volna ... kinek állapotja elmélkedésre vétetvén, hogy az illyen transfugák, általszökök által az ellenség gyakorta végbevinni nagy practicákat szokott volna, ez okon neki hinni nem kellene [SKr 593–4]. *1667:* Borynak, Wyttniédinek, ha secure írhat ember, meg kellene írni, hogy itt Erdélyben, ha csak házhelyet is vennének, donatiot extrahálván, úgy mint residentiás embereket oltalmazhatnók, nem mint transfugákat; kiknek refugiumot igen syncere kell adni s meg is tartani [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

transzfugiál átszökik; a fugi/evada; entfliehen. *1677:* Ha penig az illyen törvénnyel prosequaltatot Jobbágy, a' törvénnyel valo prosecutio, és apprehensio után ut cunq. transfugialna Földes Ura keze, és birodalma alol; akarhol találtathassék-is annak utánna a' hajdu Városokon az ollyan Jobbágy; de facto a' Hajdu Városbéli Tisztek azok ellen emanaltatot sententiát látván, tartozzanak ki-adni az ollyan Jobbágyokat [AC 173–4]. *1724:* Ezek transfugiáltanak Nemes Bihar vármegyeben [Mutos Sz; WLt]. *1730:* voltanak ... A' Jobbágyok(na)k házas és nötelen Fiok, és azok most meg vagynak é, vagy hová transfugiáltak, s most hol laknak? [Doboka; TKl vk]. *1755:* Drágány János ... mint örökös Jobbágy ... ha aufugialna ... akar holott el foghassa, es fogathassa, s mint örökös Jobbágjat reducalhassa, ha pedig az oláh országra transfugialna, ott is az meg irt negjven forintokot meg fizetni tartozzek [DobLev. I/265. 2a].

transzfugiálás elszökés; evadare; Flucht. *1723:* másuva való transfugialás [K; Told. 2].

transzfugiált 1. (el)szökött; fugit, fugar, evadat; entflohen, abgehauen. *1670:* az németek ügyekeznének az Husztra transfugiált magyarországi atyafiakra ütni [TML V, 296 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1748:* Zilahi Eltető Ferencz Uram Mi általunk requiraltatta M. Groff Tzegei Wass Adám Urat eő Ngat ... hogj az eő Kgj(e)lme, az eő Nga földére tranfugialt harom Sellérit ... Méltóztassék eő Nga restitualni [WassLt Fil. Gergely (55) ns jur. ass. és Joh. Borbelly (40) ns jur. ass. vall.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: elszökött személy; fugar, evadat; Flüchtling. *1677:* a' Kapitányok, vagy azoknak vacantiajokban egyéb substitutus Tisztek tartozzanak mind a' Circálást szorgalmatoson peragaltatni, s' mind penig a' Latrokat kedvezés nélkül meg-büntetni, mind ot valokat, s' mind penig másunnan oda trasfugialtakat [AC 120].

transzfundál átad, átruház; a transmite/preda; übertragen. *1652:* Sothi Janas Ur(am) azert az fellyeb megh irt puszta nemes szőlő helyet adá ... Tisza Istva(n) Uram(na)k ... örökösen es megh hihatatlanul, nem tartva(n) ... sem magának sem successorinak semmi jussat, hanem mind(en) igassagat transferala es transfundálá Tisza Istva(n) Uramra es mind ket ágon leuő maradekira s legatariussira [Déva; Szer. Sothi János ref. esp. írása].

transzgrediál megszeg; a încălca; brechen. *1592:* Ha valakik penigh engedetleneknek talaltatnanak es ez vegezest transgredialnak, az megh Irt bwntetest biro vram exequaltassa [Kv; TanJk I/1. 179]. *1593:* mielhogj az szeknek teorwenie az hogy az teorwenj szeken keouetetlen senky beleol ne allion, s ez J(netus) transgredialta Ergo mar(carum) trib(us) conuicit(ur) [UszT]. *1604:* Az Juhok feleol mostannis, az ennek eleotte valo vegezes obserúaltassek, az Jdegen Juhokat abarcealtassak az itt valoknakis az regy hatart mútassak ky, ha kik azt transgredialnak tehat az elebby mód Zerenth bwntettesse(ne)k [Kv; TanJk I/1. 472]. *1627:* Hogiha pedigh ez felliül megh irtt egimas keozt ualo compositiot, ualamellik fél, uel in toto, uel in parte, uiolalna es trasgredialna (!), tehat az megh allo fęl, az megh nem allo felen, minde(n) teorueny nelkül, eziak ezen leuelnek ereieuel, szaz Arany forintot exequalhasso(n) [Kv; RDL I. 130]. *1737:* az A ... arra esküttt meg hogj, a Nms Város Hadnagjával egjgjet ért, tőlle dependeál; de ... a juramentumát violálta akkor, mikor mind Hadnagj mind Nms Tanáts dispositiojának Contramandált, és a Communis Consensust transgrediálta [Dés; Jk 246b].

transzgresszor törvényszegő személy; persoană care încalcă/nu respectă legea; Person, die gegen das Gesetz verstoßt. *1796:* Meltoztassek Ngod bennünket authoralni hogy a jo rendet és törvenyeket a Kőzneppel meg tartathassuk 's ezen praevarikationak tsapját bé vaghassuk olly moddal, hogy ha a meg ujjitando tiltás utannis talalkoznának ollyan vakmerő meg atalkodtak a kik a törvénnyel nem gondolnanak, mint transgressorokat az eddig efféle praevaricatioa elegyedtekkel edgyütt irremissibiliter meg büntethessük erdemek szerént, és a Kártis vellek in super meg fizetethessük [Torockó; TLev. 10/6].

transzibilis meglehetős, elég jó; destul de bun; gut genug, annehmbar. *1756:* egy kása törő ház ... fala ruinaban, kereke, tengeje transibilisek ... a tengely végin 2 Kása törő vállu [HSzj *kásatörő-ház* al.].

transzigál 1. hagy, átírat; a dispune să fie transcris/trecut pe numele cuiva; jm überlassen. *1720:* Groff Sárpataki Keresztes Márton Uram ... Buzás Besenyőben lévő udvar házát ... annak levő Veteményes Kertivel ... Adák és Transigálák ... egymásnak két Ágon lévő, és léendő Posteritassok(na)k [Búzásbesenyő KK; BálLt 91].

2. megegyezik; a se întelege, a conveni, a căde de acord cu cineva; sich einigen. *1745:* Szép Ilona Aszszony ... transigalt az Ikkel tali sub conditione [Torda; TJkT II. 52]. *1777:* Tudhattyák kigyelmetek, miképpen, és micsoda Conditiok alatt ... Transigáltak vala ... Kigyelmetek ... azon rész Joszágok(na)k idegenektöl valo ki keresese s annak utánna örökös bírása iránt [Dés; Borb. I]. *1814:* a' mikor emlitett Sogorunk ... a' Nsgod édes Attyátol superléválván, a' Nsgod tisztelt édes Attyával ujjabban transigált, mely azon superadditio által, a' régibb emlitett Makai Miklos által tett örökös vásár zállognak természetétt öltözott magára [Dés; Borb. I].

transzigálhat egyezkedhet; a putea negocia; verhandeln dürfen. *1782 k.:* magam költvén fárodván ... azon Causában mig nékem a Testvéreim költségemet nem refundállyák addig senkivel nem is transigálhatnak, de ha szintén transigálhattak volna is én azt in mei praejudicium meg nem engedhetem anynyivalis inkább hogy engemet azzal Nemes Hazánk Törvénye szerint a magok részekkel meg nem kináltanak, de nem is kinálhattanak még indivisum lévén [Ne; DobLev. III/567. 1].

transzkribál át/leír; a trimite o adresă oficială; eine (ofizielle) Zuschrift schicken. *1738:* Kglmed véltaképpen mennyen vegére azon dolognak, s a' Gubernium(na)k absque moră in rei veritate transcribállya miképpen esett az egész dolog | ha à keze alatt valo circulusban találtatnék kézre keritésében, ha pediglen casu quő elébb ment volna, transcribállya mindgyárt azon Fő Tisztnek a kinek circulussára által ment volna [ApLt a gub. Apor Péterhez]. *1746:* Hadnagy Vr(amna)k pedig mint hogy I(ste)n ellen káromkodott az A. ab off(ici)o injungaltatik, ahoz kivántató L(ite)rale Instrumentumokat magá(na)k reservalvan, transcriballyon Aranyos Széki V. Tiszt Vr(am)ek(na)k [Torda; TJkT III. 22].

transzkribált lemásolt; transcris, copiat; abgeschrieben. *1671:* ha hol találtatik, ujjab per ne-is indittassék ellenek, hanĕ azon transscribált sententia szerént executioban vétessék finaliter [CC 54].

transzkribáltatik átirat küldetik; a fi trimis o adresă oficială; eine (ofizielle) Zuschrift wird geschickt. *1671:* Mellyröl ha finalis sententia pronuncialtatik comperta tamen rei veritate transcribaltassek ad exequendum, az egész Országra [CC 54]. *1766:* Minemű gonoszságban, s nős parázaságban elegyítette az Ia magát, s miképpen ob factum adulterii transcribaltatott Mag(ist)ralii aqisitio alá, az exhibealt Citatoriumbol minden tselekedeti per extensum ki tettzenek ... azt kivánom hogy mint nős parázna halállal büntettessék [Torda; TJkT IV. 342]. *1795:* meg kiványuk

hogy az Alperesek eö kegyelmek, el károsodott marháinkat vagy Lábán elö adják vagy pedig azoknak árokat meg fizessék, költségünket fáradságunkal és méltatlan hurtzoltatásunkal edjütt, gonoszságokért pedig az Külsö magistratussal transcribaltassanak [Msz; MbK 104]. *1804:* azt Itélte a' Falu Széke hogy az egész dolog transcribáltassék a' Szolga Biro Urnak [F.rákos U; Falujk IV.].

transzláció 1. fordítás; traducere; Übersetzung. *1618:* Mikor elvégeztük volna a translatiót, mindjárt bevivük az vezérnek [BTN² 114]. *1619:* Az önagysága levelit megadván és nem várván annak translatióját is, punctatium et articulatim valamely dolgokról Felséged mostani levelében irt bé, önagyságával igen bőségesen tractáltunk | Kezébe adván az Felséged levelének translatióját maga elolvasá [BTN² 331, 344].

2. átadás; predare; Übergabe. *1657:* Csáki esmét más practicát kezde, Prépostvári Zsigmonddal elhitetvén, hogy a fejedelemségnek translatióját néki szerzené [KemÖn. 119]. *1677:* egyéb iránt az 1607. esztendöbéli Kolosvárat Februariusban emanaltatot elsö Articulust nem tollalta, söt confirmálta, ugy hogy sem ezen electionak alkalmatosságával, sem semmi egyéb practextusbol semminémü successioját praeter liberam regni electionem nem tartya, és a' Fejedelemségnek translatioja, vagy ahoz valo egyéb practensioja felöl senkivel nem tractál [AC 31].

transzlokáció áthelyezés; translocaţie, mutare dintr-un loc în altul; Umstellung. *1738:* Amint repetalt Expositiojokbol látzik a Nemes Miklosvár Székieknek, nem fundamentum nélkül sollicitállják az Incl. Pest varmegiana Legio Bagasiájának rollok, és in specie Bölönböl, más socia Székre valo translocatioját [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez].

transzlokáltat áthelyeztet; a dispune să fie mutat dintr-un loc în altul; umstellen lassen. *1778:* Gyermek korában ment által ... Hatzegan Abram Benyere ... a honnanis az Apja Hatzegan Angyel haszantalan beszede után ... Groff Folti Bethlen Gergely Ur ö Nagysága repetaltatta, és Sz Miklosra maga Malmaba translocaltatta [Tordos AF; BK ad nro 465 Juonutz Szimjuon (46) jb vall.] | Hatzegán Abrám ... Fia Bényén Molnároskadik ... ugy kérette volt fel Bethlen Gergely Ur ö Nagysága Benyeröl és Translocaltatta Sz Miklosra [Tordos AF; BK ad nro 465 Besuj Szíp (70) jb vall.].

transzmigrál elköltözik; a se muta; umziehen. *1738:* ha pedig az emlittett Bagasia Commendansa Kgld insinuatioja szerint nem akarna transmigrálni, mas designalt Statiora, tudositson Kgld bennünket, és Mlgs Commendans G(ene)ralis Herczegségénél elaborallyuk [ApLt a gub. Apor Péterhez]. *1740:* Tartok attol a jövö Tavaszig a var(me)gyé(ne)k nagyab része a Bánatusban ... a gaboná(na)k deffectussara, és az felettéb valo terchvisélésekre, Quártely tartásra nézve ne transmigrállyon [Kéménd H; Ks 83]. *1817:* A repetalt ember Uram ö Nsga heljére hirünk nélkül transigrálván semmi Jussunkat sem tartyuk hozzá; méltoztasson a' procedáltato Tekintetes Földös és Exp(o)n(en)s Ur a' Járásbeli Szolgabiro által maga heljére reducaltatni [Dob.; Somb. II].

transzmisszibilitás vminek átküldhető volta; transmisibilitate; Erlaubnis, etwas weiterzuleiten. *1805:* (A tábla) Itéletét Sárdi János Ur is nem tudatik mi okon, és mitsoda tekintetektöl vezéreltetve ... hijjánoson ... transummáltatta ... belé nem irattatta ... némely Ingerenseknek az appellatio ellen tett Contentiojakat, se a' transmissibilitást felett hozott K. Tábla Itéletet [Mv; DobLev. IV/893. 2b].

transzmisszió fellebviteli levél/parancsolat; scrisoare/dispoziţie de recurs; Berufung, Berufungsbrief. *1584:* mikor az eskwt Notariussal az transmissiot meg Irattwk volna es ... Bogathy Boldisar vramis Jelen lewen be akarta volna az Actor procutarora pechietleni, Eleo alla Zechy Janos [Mv; BálLt 80]. *1586:* Melchior Nemet ... fassus est ... Jgiarto Georgj ... Jzeny vala teollem ... pechy Jstuannak ... Mond Meg Menhart vra(m) pechy Jstua(n)nak hogy Estenchel Andrastol keryę Ellę az Transmissiot az melben Maglas volt Contra Estenchel Ellen [Kv; TJk IV/1. 621]. *1598:* ha be jeczette volna az Transmissiot az notarius ky ne(m) atta volna [UszT 13/97]. *1634:* Czikor Georgy enneke(m) egy forintot ada az Transmissioert hogy megh irja(m) [Mv; MvLt 291. 25a]. *1650/1687:* Géneralisba(n) transmissionak revisioja és finalis Sententianak ki mondása flor. 3 [MVJk 2]. *1677:* Törvényes Székeken adassanak-ki a' Transmissiok, s' reformatiok azokban, a' pársok instantiáira, mint lehetnek [AC 271]. *1718:* eddig sem aludtunk, mert inca parteis indesinenter urgealta(m) hogj ki adassék ä Transmissio [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1756:* a Panyiki és Gyerö Vásarhellyi határok között orialodott, s controversiäban producalt Levelelket tessék a practitulalt Aszszonynak a Transmissio ki irattatása végett kiadni [K; Born. II/33]. *1765:* Testimoniumat adván procedens Szolga Biro eökegyelme, azon Testimonium inferaltossek, és az Transmissio expedialtossék [Torda; TJkT V. 286]. *1770:* Nekem ugyan boncnyiresi transmissióm nála volt, de talán nem vész el [RettE 231]. *1786:* Én Dobollyi Josef látván 'e mái Napon à sok egybe gyülekezett Ingerensek(ne)k 'a készre egybe sereglett számakat 'a kik ... se Transmissiora, se a' F. Gubernium elött valo Causa follytatására nem költtetnek, még-is most à készre elö állanak [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12]. *1805:* a Certificáltatonak azon Transmissió ki, és elö adatásárol valo tartozkodása, edgy átolyában, és szembetünöleg arra mutat, hogy valami olyan fekszik azon Transmissio titkalodásában, melynek meg visgálása, és látása maleversatiot fogna fel fedezni [Mv; DobLev. IV/893. 2a]. *1824:* a Transmissiora pénzt kell küldeni különben büntetéssel cassállyák [Mv; Pk 2]. *1839:* A' Tkts Pakot István Ur elleni ... két rendbéli K Széki Perciket, az Fö Notarius Urnak tett elöre valo fizetésböl következett ki rendeltetésemnél fogva, Transmissiokba ki irtam [Szu; Pf Hajdu Károly kezével].

transzmisszióírás fellebbviteli levél írása; scrierea/formularea recursului; Verfassen eines Berufungsschreibens. *1761:* Tit Szeles Mihály Consenator Atyankfia hodie per totum 3tialitassat az Transmissio irásért u: m: 30. M. forintokat Notar(ius) Losontzi Samuel ö klme kezére administral [Kv; PolgK 46].

transzmissziólevél fellebbviteli levél; scrisoare de recurs; Berufung. *1573:* Tyztelendö byro vram ezt mongya meg Kalmar Janos hyty zerenth, hogy ... ha az transmyssio lewelben kytt be Irtak hogy Meny marhatt Adott vyza az en zep Anyamnak hogy ha w keme eliott attaye azt Az marhatt vagy w eleottwnk es w akarattywkbol Irtay<e> vagy Nem [Kv; TJk III/3. 108].

transzmittál ügyet felsőbb bíróságra áthelyez; a muta procesul la o altă instanţă; die Verhandlung vor eine höhere Instanz bringen. *1584:* az eo kgmek teorwenie meg itilte hogj transmitalny kel, kinek teys cedaltal [Mv; BálLt 80]. *1640:* Teczet azert az sz. székneк hogi az tölle latorral el futot felesegenek kötelessegi alol fel szabadiczia, es ad secundas nuptias transmittalia [SzJk 49]. *1675:* Táblára penigh appellalni, es causakat transmittalni, nem volt in usu, jollehet kevánták némellyek, de nem admittaltatott [Fog.; UF II, 662 Nicolaus Uzoni de Fogaras (46) vall.]. *1692:* Seres Katának sok rendbéli maga nyelve vallasa parázsnalkodásárol constalván elöttünk, és e' mellett egyébirántis parázna életre valo hajlandosági, másokat ingerlési feslett életět (!) prodálvá(n), mint Ura relatoriajából ki tetczik ... Azert vinculallyak, Ferjét penigh ad alia vota transmittállyuk [SzJk 261]. *1704:* Én az magam tetszése szerint ennek a causának apellatióját cum tota sua serie et processu őfelsége eleibe transmittálom [WIN I, 185]. *1710 k.:* ha megítélik is, ha nem is, appellál, et juxta resolutionem Alvinczianam Art. 4. trasmittalni kell, ha exceptiója nem tenczál is [BÖn. 951]. *1734:* Nem lehetett volna a hütöt fel adni az also Sedrianak ratio (!) mert midön az A appellalta transmittaltak, mely transmissiois suspendallya a Deliberatum(na)k executiojat [Torda; TJkT I. 35]. *1757:* Az I(netuso)k ezen Deliberátumat appellálni akarák köz emberek szekire ... mindazon altal az szék nem látván helyesnek ezen Apellatiot nem transmittalá [Torockó; Bosla]. *1784:* ha valamellyik fél nem contentálodván appellálná Transmittállyák ide a Cont(inua) Táblára [Mv; Mt tábl.].

transzmittáltathatik átküldethetik; a putea fi transmis; weitergeleitet werden können/dürfen. *1664/1750 k.:* Az Eccla meg halván vadlásokat és ha kivántatik bizonysagokat is bé vévén, ha nem talál elégséges okot az el válásra, pronunciallyon hogy redeallyon a Deserens Pars ... 4. Ezek igy procedálván az Innocens Pars a Contumaxtul absolvaltatni kivánván, meritö liberaltathatik, et ad alia vota transmittaltathatik [Kv; KvRLtA. 12]. *1700:* nem excedallya ez az Causa a' Szék authoritassát; azert sem exceptiok sem egyebek addig az hatarig hogy transmittaltathassanak a' Constitutio azt meg ne(m) engedi [Dés; Jk 314b]. *1704:* In forma apellationis a causa nem transmittáltathatik, hanem a sententia a processusnak brevis demonstratiójával felvitetik [WIN I, 191–2].

transzmittáltatik átküldettetik, áthelyeztetik; a fi transmis/mutat; übergeben werden dürfen (an eine andere Rechtsinstanz). *1600:* ertwen az eo Kegyelmek kiwansagokat es processus feleöl, hogy az hozzu processusok[a] az eo teorvinyek foliasaban meg reöviditesenek, meg engettük Orzagul, hogy teöruinek es Zazados hadnagy eleött kezdessek ell, onnat capitan eleiben, es ha kinek ott nem teczik feyedelem zemelie eleyben transmittaltassek [SzO IV, 141. – [a]Az asz-i székelyeké]. *1634:* igh azokat doccalva(n) az Z. Zeknek judicioma hozua(n) az megh nevezet Kakoni Ersebet Azzontol divertaltassek I et ad 2da vota transmittaltassek [SzJk 43]. *1646:* Transmittaltatik ez Causa az Jnctusnak replicatioja szerent az kulsö Forumra [SzJk 64]. *1660:* Mivel városunk constitutioja tenora szerént háro(m) forintot felül halado dologh az B. Tanácsigh szokott transmittáltatni; Igy ezis azt sokkal felül haladván ad Senatu(m) usq(ue) transmittáltatott [Kv; RDL I. 30]. *1671:* azért amodo imposterum, ha kiknek Nemes, Lo-fö és Darabantok közzül, lenne örökség dolgából törvények, tehát az ott valo Gondviselök tartozzanak a' Vice Tiszteket és Assessorokat a' törvény tételre bé-hivatni, és ha azok olly törvényt tennének, hogy valamellyik félnek nem teczenék, per viam apellationis transmittaltassék a' Fö Tisztek eleiben derék Székre [CC 39]. *1694:* Egri Anna Balog Mihalytol illy(en) magat meg moczkolo Ferjetul divortialtatik es ad 2da vota transmittaltatik [SzJk 286]. *1770:* kemény deliberátum pronuntziáltatott volt a nemes Hermány falvától, melyhez képest apellháltatott volt, de nem transmittáltatott 1770-ben die 27 Augusti [M.hermány U; RSzF 207]. *1797:* minthogy 3 Rforintnál feljel érö marha volt, azért activitása nincsen a nemes Compania székének ezen causának folytatására. Azért transmittáltatott az nemes Regement eleibe [Jenőfva Cs; RSzF 98–9]. *1823–1830:* Mikor a deliberátum pronunciáltatott, az anyám apellált, transmittáltatott, de ámbátor elegendö kezességet állított, mégis a fogságából el nem bocsáttatott [FogE 84].

transzmutál áthelyez/tesz; a muta; umstellen. *1776:* ottan az hellyet nem szeretvén transmutálták Lakásokót az mostani residealo Curia helyre [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/3 3 r tanú vall.].

transzplantál átvisz; a transmite; übertragen. *1815:* Meg visgálván ujolag is az Marha dögtöl környékezett All Gyogy és Homorod Nevü Falukat ... azon emberek kik az beteg Marha körül Szorgalmatoskodnak, az Egésséges Marhái között is kéntelenek járni, és Ször köntöscikkel az Mérget transplantállyák, Mellynek Meg gátlása végett Szükségesnek látom, hogy Homorodon egy Ospotály az beteg Marháknak, Mást pedig reconvalescenseknek Számára állittassék ... Koller György Circularis Orvos [Algyógy Cs; JHb 263 Jósika János fösp. lev., Zoltán Károly kezével].

transzponál 1. áthelyez; a muta/transpune; Verhandlung übergeben. *1758:* ha az Actor ur(am) eö kgylme penes repulsionem kivánt engemet prosequalni: tehat nem kell vala az Curatorok Foruman külömb(en) ellenem p(ro)cedalni es az után a' seculare Forumrá transponalni [Torda; TJkT III. 277]. *1761:* hogyha valamelyik fél és eleiben irt Conditiot megnemállaná, és ismét gyalázatos háborgásra és Vereкedésre erumpalna ö kigy(e)lmek között a' dolog akkor a' Venerabile Consistorium ismét ö kigy(e)lmeket különveti és az ö kigyelmek Causajokat a' Sz. Partialisra transzponálja, hogy ott ö kigy(e)lmek így más ellen legitimo modo procedáljanak [Kv; SRE 197].

2. átruház; a transmite/transfera; überlassen. *1729:* ezen Szikmántori Portiomat Zálagban mennyiben akarom transponálni az Méltoságos Groff ur(na)k, alázatoson rescribállyon [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. *1739:* változván némelly becsületes atyánkfiai, magok Tisztekböl 's hivatallyokból, Concludaltuk, hogj magok helyett succedált 's hivatalokra elö állittatott atyánkfiai kezek alá, mit és menynyit transponálnak, azokat Inventállyák, és adják által Assessor Nztes Váradi György, Notarius és szószólló Bátori Szabó István atyankfiai ö kglmek [Dés; Jk 526a]. *1763:* amely puszta Fundussa minden hozzá tartozando külsö és belsö appertinentiakkal volt ... Nagy Ajtán ... Galgotzi István Ur(amna)k azokat in toto ugy azokhoz tartozo minden Jussát által adta örökösön Tserébe nullam Jussal Tit. Cserei György ur(amna)k, és Nagy Borbála Aszszonynak és két ágan levö Heresek(ne)k és posteritások(na)k transponálta

[M.fráta K; JHb XVIII/28]. *1767:* leválék ... Josika Dániel Ur ő Nagyságátol ... 160 Mforintokot jó follyó arany pénzül, melly Summácért transponálám ő Nagyságának ... Ormény Székesen ... vásárlott nádas kaszálo Rétemet, az faluval incált Contractussom(m)al együtt [Örményszékes AF; JHb XXVI/28]. *1784:* Mikolai Jussan nyeretett Joszágak(na)k felit ... transponállyák [JHb 23/1]. *1829:* Én Dobolyi István ... részemet ... cedalom és effective transponálom két Testvérem Dobolyi Sigmond Urnak, és Bartok Adámné Dobolyi Klára aszszonynak [Nc; DobLev. V/1155].

3. átköltöztet, áthelyez; a muta/transfera; jn versetzen. *1719:* az rajtunk levő militiát transponálni máshuvá, vgy annak intertentiojára másunnan naturállékot disponálni ... méltoztassék [SzO VII, 259 Cssz, Gysz és Ksz vicetisztei a gub-hoz]. *1736:* Szekér Mester Uramat transponálni kell más szállásra; mivel mostani gazdája Eklesia szolgája [Dés; Jk 463a]. *1753:* Tudgyákc hogy azon Falubol a' mostani Possessorok ... Jobbágyokot manumittaltak volna, más Joszágba transponáltak volna ...? [H; Ks 72 vk]. *1756:* Kretsun, Miklós Jósa, Juon és Mihály[a] az Makrai Urak kezére szálván őket F. Pestesre transponálták [Bukuresd H; Ks 72. I. 9. – [a]Mindnyájan cigány jobbágyok].

4. (át)szállít; a transporta; schicken. *1718:* Récsei Samuel Ur(amna)k ne Sajnálljan Uram kgd transponalni 46 Rhenes forintot [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1740:* ami az adosság ki fizetésekből meg marad azt az viduának transponállyák, hogy az Arvákat intertentálhassa belőlle [Torda; TJkT I. 180]. *1750:* Perceptio Tritici in Graniss. A Spotálybeli Hambárban transponalt Metr 25. A Mérai transponált Majorság 86 kalangyábol nyolczadán csépelvén jött Metr. 177 [Kv; Szám. 70/VIII. 2]. *1774:* A Papiros officinához kivantato eszközök ... az mostani papiros Mester(ne)k Maurer Andrasnak ... transponálva lévén ... azokrol annak idejeben azon Papiros Mester tartozik raciocinálni [Roskány H; Ks 76. IX. 18]. *1790:* Két Hordoba Dédási Savanyo Borokot ... Nekem transponalván volt Ur. 31 [Lunka H; Ks 108 vegyes ir.]. *1800:* A Paripákat, a Czug béli hámos Lovakot, s más Istállobélieket az egész Ménessel edgyüt Transponáltam [H; Ks 108. 47 Vegyes ir.]. *1843:* A Tekintetes Tanátsunk ... 485. számok alatti Határozatánál fogva ki lévén rendeltetve: hogy a Gyalog Járdák meg készittetése tekintetéből vásároltatott ökröket, Szekereket Számba vegyük, 's azok (!) Város Gazda Nagy István Urnak, Transponaljuk [DLt 622].

5. betesz; a depune; einlegen (Geld). *1811:* A Valyebradi localis Krajnik(na)k fine incassa(ti)onis Submittaltattván egy Regestrum ... Transponált a Cassába f 40 x. 45 [Déva; Ks 102].

transzponálódik átvitetik; a fi trecut/reportat pe ...; übertragen werden (auf das nächste Jahr). *1861:* Transzponalodik a Jövő évi Szamadásra őtven nyoltz véka elegy buza [Sorostély AF; TSb 24].

transzponáltat átköltöztet; a dispune să fie transpus/mutat dintr-un loc în altul; bewegen lassen, jn versetzen lassen. *1769:* transponaltassa onnan Őket ... masuvá maga Földére [Mv; Told. 19. 45].

transzponáltatás átköltöztetés; mutare (dintr-un loc în altul); Versetzen (einer Person). *1715:* A Tiszteletes Eccla Tiszt: Deáki Joseph Ur(am) közinkb(e) valo transponaltatását tovább is munkálodvá(n) ... teczczet azért a Tiszt: Consistorium(na)k hogy eő kegjelme után mennél hamarébb el küldjünk hogy eő kégjelme el Jövetelével sok botrankozása uta(n) Ecclank consoláltassék [Kv; SRE 125].

transzponáltathatik áthelyeztethetik; a fi mutat; versetzt werden können. *1739:* egj Compania transponaltathatnek valameljik szasz Szekre melj ide es(né)k, ne Pusztulna el vegh keppen Ezen Processus [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.].

transzponáltatik 1. átadatik; a fi predat; versetzt werden. *1784:* ha az illyen gonosztévők el fogattatthattnak e vinculis, ha pedig nem szabadonis a Vice Ispánnak indispensabiliter ad proseqvendum transponaltassanak [Torockó; TLev. 2/6]. *1820 k.:* azon Ház mái napon mú általunk ... a fenn Tisztelt Groff Vr eó Natsága szemelyessének Tekintetes Petsy Joseff Vrnak Transponáltatott [Dés; RLt].

2. áthelyeztetik; a fi mutat; versetzt/umgestellt werden. *1736:* Nms Várasunkonn a terhes quártély könnyebbittethessék és ha lehettséges innét másuvá is transponáltassék [Dés; Jk 460b].

3. átköltöztetik/helyeztetik; a fi transferat/mutat; versetzt/umgestellt werden. *1699:* Sz: Kiralyi Ur(am) ... Az Eccl(esi)abólis ámovealtassék és masuva transponáltassék [SzJk 313]. *1727:* Josika Sigmond Uramnak ... Flore Szimion nevű őrökös Jobbágya ... Ivánfalvi volt, de régen ... ide transponáltottván, az után mind Csáni Jobbágy volt mind addig, mig ennek előtte egy héttel innét Branicskára az Ur Josika Sigmond Uram le költöztette [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1737:* Husvét után ... minnyárást hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam hogy más Alumniára transponáltattam [Nc; TL. Onudi B. József gr. Teleki Ádámhoz]. *1761:* Takáts János pedig Ingodállyról transponáltatott volt ide [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 388]. *1766:* Azon Joszághoz tartozando Jobbagjok ... más Joszágokb(a) akárhová transponaltattak volna [Mv; JHbK XIII/55].

4. (át)szállíttatik; a fi transportat (într-un alt loc); weitergeleitet, (hinüber)geliefert werden. *1735:* holnap szám szerint, vagj hordo szám szerint mennyi erogalodott azt bizonyoson nem tudhatom, tudom azt hogy mind az vrfiiak italára mind penig praebendára valo bor bőven volt ... elégséges bor transponáltatott Kolosvárra [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Csch de Akna (29) ns vall.]. *1749:* Transponáltatott kezem alá ... ki cséplet Gabonanakis ucsuja [Kiskend KK; Ks 70. 51]. *1782:* akár ki legyen itt a' Tiszt, de azt meg kivánnya hogy mostani administrandi modussa szerént az Joszag(na)k, minden féle Naturalék transponaltassanak nékie, mert honnon potolhatna az 1000 Rf, a midőn ezen Administrandi Modus változik [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1785/1786:* A Faszulyka termésbül, égy Szem sem transponáltatott [Mezőrücs MT; Somlyai I]. *1804:* A Meltosagos Tresztiai Udvar Háznál ezen folyo 1804-ik Esztendőben Martius 26-ik napján feltalláltató minden féle Mobiliáknak; mellyek én általam Nemes, és Vitézlő Hilibi Lengyel Joseff Uramnak transponáltattanak [Tresztia H; Ks 108]. *1838:* A Ser és pálinka főző házhoz ... Inventáltattván, ezekben transponáltatnak 1 Serfőző réz nagy üst [Km; KmULev. 2].

transzponáltattatik átadattatik; a fi predat; übergeben werden. *1759/1766:* a' Joszág, Épületek, Erdők, és Berkek ... ne deterioralodjanak hanem ha jobban nem, leg alább ab-

ban az Statusban redcaljanak, a' melyben most transponaltattatnak [Mv; DobLev. II/372a. 2a].

transzport 1. szállítmány; transport; Transport. *1721:* Az Agyúk alá ... mennyi vonó marha kévántatik, már egy rendben, a mennyi az első transportra kévántatott ki attam [Nc; Ks 95]. *1763:* Az Ilsok Minden kötelesség kivül gazda nélkült meg indulván Kolosvárrol az onnan meg mozdult Militiaval, oda, a hova disponaltatott azon Transport, kikis mint Tabor utan valok ... más nap, mint suspecta személlyek, s' paráznák elfogattattak | az Ilak ... a Transportal indultanak, s jöttenek az Városra [Torda; TJkT V. 176, 177]. *1779:* A legutolsó transport Vásárhelyig jött volt, mely állott mintegy czerkétszáz gyalogból [RettE 395].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány transzportot kitevő; de un anumit număr de transport; eine bestimmte Zahl von Transporten (ausmachend). *1806:* Déván ... ki kötött egy Transport Hajosok, és Hajos Mestere egy jo forma barna szeg ember [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

transzportáltat szállíttat; a transporta; transportieren/liefern lassen. *1677:* ez hazának elégedendö erösségei lévén, az Országnak mind közönséges, mind egyéb Fiscalis jövedelmit, hogy ez Országnak Tárházaiban tartsa, sohová az Országon kivül nem transportaltattya [AC 33].

transzpozíció 1. áthelyezés/rendezés; transferare, mutare; Neuordnung. *1718:* az marus szeki Statiokban ... disponaltatott Naturalék(na)k administráltatásában; mivel három vagy négy hellyennis lött változás, és edgyik Statiobol, más Statioban ment által az Compagnia ... és transpositio miatt nehezen szállithattjuk az élést [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. *1749:* bizony igazan meg vallom hogy felek az ki tugjatol hogj valami zagjvalás ne essek az dologban osztan zajvalva (!) legjen meg az transpositio [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1759:* azokat is, micsoda dolgok történtenek, jórendin feltettem, jóllehet némelyekben transpositio esett, mert vannak olyan dolgok, melyek a megletteknek eleibe tétettek, mindazonáltal hazugságot nem irtam egy virgulát is [RettE 97]. *1767:* Mindazonáltal ki nem húzom, mert amit halálokon kívül irtam, igaz, ha szintén néhol-néhol a dolgoknak descriptiója körül transpositio esett is a stylusban [RettE 214].

2. átadás; predare; Übergabe. *1761:* L. Báro Josika Antal Urfi Branyitskai resz Joszágát adá által Tiz Esztendökig Arendában ... Liber Baro Branyitskai Josika Imre Urnak, a Joszág transpositioją(na)k Terminussa pedig lészen ... következendö Nagy Boldog Aszszony Napja, id est 15ta Augusti [Gyéressztkirály TA; JHb XLV]. *1843:* a Gyalog Járdák meg készittetése tekintetéböl Vásároltatot Ökröket, Szekereket Számba vegyük, 's azok (!) Város Gazda Nagy István urnak transponaljuk – a Tisztelt Rendelés következésébe – a megkivántato Számba vételt – és transpositiot végbe vittük melyröl valo Munkalatunkat ide fogva tisztelettel bé adgyuk [Dés; DLt 622].

transzszummál átmásol; a transcrie/copia; abschreiben. *1586:* Eotweos Orban vallia ... En azt Ne(m) tudom tuttaye a' leany my volt a' feleletben vagy Ne(m) tutta, Az tanach haz kapuia keozeot Ada a' leany kezebe hogy exhibeallia Igyarto Georgy elle(n) Abban Ne(m) tud, kenzergetteye ozta(n) a' leant Beregzazy hogy a' leany Ne Allion el a' feleket melleol vagy ne(m) Azert en kezem Irasat Azert a' feleleten mas keez Ala transsumaltak volt, de vgia(n) Azon tenoron, Amit en vele(m) Irattak vala, Jollehet Addaltanakis vala Azert hozza [Kv; TJk IV/1. 598]. *1597:* B. wram w kegelme hagiasabwl Adtam Itilo Mester wramnak Martony deak wramnak hogy ket priuilegiumot Transumalt w kegelme Mellet w kegelmek Tanaczwl kwltek oda fel az Romay Czaszarhoz w felsigihez az wton iaroknak Bikesiges iarasok felol az wamokon ... f 4 [Kv; Szám. 7/XIV. 50 Masass Tamas sp kezével].

transzszummált átmásolt; transcris, copiat; abgeschrieben. *1797:* ezen fellyebb meg irt két darabból álló Transummált és Copiazott levelek ... a magok tulajdon eredeti levelekböl Transummaltattak a Negyedik Paginán lévö pedig Copiaból Copiaztatván általunk az Orriginalisokkal öszve olvastattak [Szság; Borb. II].

transzszummáltat átmásoltat; a pune (pe cineva) să copieze (ceva); abschreiben lassen. *1661:* az Nyuszuly (!) joszaghrol nemelly leuelek forgottak kezeben, söt megh transumpmaltattais Czeffei Vr(am) velle nemely leveleit, Valahova löttek Vram, de megh eddigh sem(m)i derek Original levelei ne(m) talaltattak, ha oszdi Vra(m), vagy az masik el rekkentette ö kgkk közzül (!) [Sófva BN; Ks 41. K]. *1662:* Csáki István uramnak mondja meg Kegyelmed, hogy az csuti jószágról való donatiót kerestesse fel az Liber Regiusból és transumáltassa s el se felejtse ő kegyelme [TML II, 303 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* az úr[a] penig az originálokat ugyanazon káptalanok által pecsét alatt transumáltatá s magánál tartá, az originálokat pedig ad conservandum kezekhez adá [CsH 78. – [a]Gr. Apor István]. *1724:* ezen includált relatoriaban ket fele fogyatkozás vagyon ... ket felé az Papiros, az irásbannis vakarcsálás vagyon ... szepen s tisztán irjak ujjolag s küld ki, hogy ha lehet, meg ezen az gyülésen had transumáltassam [Nsz; ApLt 2 Apor Péter a fel-hez]. *1736 u.:* az két káptalan oda jöve ... s mondották: mü Nagyságod[a] parancsolatja szerént az cáptalanbéli leveleket megvizsgáltuk, imhol ezeket találtuk ... az captalanokkal azokat transumáltatta, az originált viszszaadta, az transumtumot Bécsbe felküldötte a Bécs városi conservatoriumban [MetTrCs 446–7. – [a]Gr. Apor István]. *1800 k.:* Ez[a] Kovátsötzi Susanna részére való ö transummaltatta [JHbK XLVIII/33. – [a]Az irat]. *1807:* a' Literarum Conservator a' Leánynak, ha kivánnya a' Leveleket Transumáltatni, vagy Párba ki adni köteles, ha Leánytis illetö részre szollo Levelek [F.esküllö K; Somb. II].

transzszummáltatik átmásoltatik; a fi transcris/copiat; abgeschrieben werden. *1797:* Hogj ezen fellyebb meg irt het darabbol álló Transummált és Copiázott levelek ... a magok tullajdon eredeti levelekböl Transummaltattak ... arrol Fide Nostra mediante adtestalunk [Szság; Borb. II].

transzszumptum hiteles másolat; copie, transcripție; Kopie, Abschrift. *1592:* Mathias kiraly Jo lewele, hogy senki ideghen bort ez varosba be ne hozhasson, ezen lewel a' Conuent Transumtuma alath meg vagion | Olah es Magiar Swk feleól valo hatarunkat paranczolattal megh iartak Swki Benedek hirewel es az Jtileo mester vy hatarokkal Metakat erigalt. Trannsumptwma is it vagyon [Kv; Diósylnd 25, 44]. *1607:* hogy čo Naga azon Aknakat ki foglaltatuan kezwnkteöl, kinzerittettwnk wala čo Nagat Feyerwarat,

alazatos keonycorgesinkkel megh talalnunk, Inscriptionalis Leueleinknekis Conuent peeziet alat walo Tra(n)sumptumat praesentaluán čo Nagatol semmi ualazunk nem lõn [Kv; RDL I. 80]. *1661:* mivel valami obscuritast latni egy Donatioban, es egy Transsumptumba(n) ... hogy kgd megh Lathassa, es discuralhasson felölle, ha illetie az Cheffei Janos maradekit neme? azok(na)k expositioit es declaratioit le irattam [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. *1670:* Hattad volna az transumptumokat az Capitulumba(n), ha feltetted el veszestöl az originalokat | az mint az A. el birta magaval az Transumptumokat, ugy el hozhatta volna az originalokat [Kv; TanJk II/1. 708]. *1721:* Singfalvi Uraimek pedig pruducaltanak in A(nn)o 1641. emanalt Inquisitorianak Transumptumat, az melyben az vallok az büdös kutat teszik fel, melyre rug az Denes Mihály földe [Asz; Borb. II]. *1758:* (Kezembe adta) A Kolosvari Kaptalannak Transumptumát két articulust contincálván magában [Ks 93. 22. 5 Sándor János fisc. cancellista kezével]. *1796:* más levén az akkor Transumtumba elő adott Levél ... más pedig a mostan kért Andreanum Privilegium [Mv; TLev. 5/16 Transm. 40]. *1805:* a közelebbi feleletben a' Transmissio hellyett sub A citált Transumtum nem is a Certificatus Dobolyi Sigmondné Szánto Rosalia Aszszony nevére, hanem Sárdi Sárdi Jánosére költ [Mv; DobLev. IV/893. 3b].

transzszumptumlevél hiteles másolat; copie, transcripţie; beglaubigte Abschrift/Kopie. *1609:* Imreh Deaknak az Conuentnek 2 Transumptu(m) leuel irasert, mellieket Feyeruarra vittek Birak vraim adtam f 3 d – [Kv; Szám. 126/ IV. 306].

tranzakció 1. egyezség; tranzacţie, înţelegere; Transaktion, Verhandlung. *1568:* Az Magyar Regheny hazhelyek dolga feleol ez wegeztetett, hogy az Transactio zerent, myndenyk zallythott Ennekeleotte, Ennek wtannays, ahol akar zallytany zabad legyen zallytany [Gyf; JHbK XII. 8]. *1576/1577:* az Torozkayak ferenczy, Matthias, es Janos transigaltak volt Thorozkay Casparral, kyben Ez vallo Attyays vgy mint keoz Ember Jelen volt az Transactionak az Leweletis Ez vallouál Jratta megy Az atthya [Torda/Kv; Thor. VI/4 Joh. Forro de Haporthon comes vall.]. *1595:* Adta ertenick co kegmeknek varosul Biro vram co kgme, hogy Rodolphus chiazarral co felsegewel, es Birodalma alat valo vrakal, Az mi kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmond, mind az poghan ellen valo eggyet ertesben otalomban, es egieb hazankbely megh maradasunkat Nezeo dolgokban, bizonios transactiot, confederatiot teoth volna, Mely transactiot, Ami kgmes vrunk tanachj es a' tellies Nemessegh holot mind mostani gywlesekben, s mind Varmegieken hittel confirmaltak volna megh tartani [Kv; TanJk I/1. 255]. *1597 k.:* az mi nezi a Transactionak violatioiat, ket elgedendeo bizonsaggal, es az w maga sygnatúraiaúal meg bizonyto(m) [JHb XXIII/3]. *1631:* (A) Poena Calumniat, az föl bonto felen, az allando Pars, ez mi elöttünk celebraltatott Transactionak erejeuell maga szemelie szerent megh uchesse [Medgyes; JHbK L/5]. *1732:* a Harina felé valo Lekentzei Nagy Erdőröl, a transactio szerint, épületnek, és tüzre, vrak számára a le esett fát szabad Sz: Jakabra hordani [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

2. egyezkedés; negociere; Abmachung. *1615/1616:* Mikor Bathori Gabor Szilagybol az Palatinussol valo transactiokor Colosúarra jutot volna, az Kamora Jspan Juhos Janos engemet Colosson hozza hyúata es monda [Kv/ Balázsfva AF; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfaluinús előbb kolozsi prédikátor kezével]. *1653:* Végre nagy csős idő lévén, nyomorogni elúnák, és a dolgot a vajdáné compositióra fogá, és meg lön a transactio és elbocsátá a hadakat a vár aloll [ETA I, 156 NSz]. *1677:* ö Naga[a] hitivel quietallyon bennünket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel valo transactioval minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országnak ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában, sem birodalminkban és határinkban, sem személyünkben, sem semminémű javainkban, joszágunkban, kitsinytöl fogva nagyig meg nem sért semmi idöben [AC 20–1. – [a]Báthory Gábor].

3. ügylet; afacere; Handel. *1805:* Nagyságod semmi superadditiorol se transactiorol ne gondolkozzék, mellyeknél fogva ezen fel kéretendő Joszágokat valami uton modon az igaz örökösök Praejudiciumára magánál maraszsza [Mv; Ks 92].

tranzakcionális egyezségröl szóló okirat; act tranzacţional; Beweis der Abmachung, Urkunde. *1576:* Erreol walo vegezes lewelet mely keoztewnk keolt wala, Az meg holt Thorozkay Matthias tartott (!) Minden egyeb lewelekkel ... mely Transactionalist ... meg kewanonk teolle ... ha teorweny Engedj p(ro)testalunk liceat teobbet zolnwnk [Torda/Kv; Thor. VI/3.].

tranzitórium átjáró; (încăpere de) trecere; Zwischenraum. *1681/1748:* à Paloták héjjazattyára menő kerengő garadits Az Transitoriumbol ... vagjon a' Templomb(an) le járo kerengő | égj kis garaditson ā Templomra valo Transitoriumban le menvén [Balázsfva AF; KvAkt 236].

tranzitusocska kis átjáró; trecere; kleiner Zwischenraum. *1743:* Ezen Tömlecz mellet van az udvarbol az Templomba menö transitusocska [Boroskrakkó AF; BfN].

trapp[1] ügetés; trap; Trab. *1807:* Az el-lopott Kantza Lo ... lépésben nem sebbess, de kivált tropba lábait jol szedi [DLt 674].

trapp[2] l. drapp

trappszín l. drappszín

traverszírozás lánccal mérés; măsurare (a unui teren) cu lant; Vermessung (eines Gebiets) mithilfe einer Kette. *1860:* ugylátszik nem volt minden földrészlet külön külön ki czövekelve, hanem nagyon ritka traverszirozás, vagy ritka lánczal mérés [Kv; TSb 1].

travesztál másnak tüntet fel, álcáz; a travesti/deghiza; tarnen. *1850:* Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz, de ennek igy is kell menni, mert a megvan tiltva, hogy igazat beszéllyünk, tehát a dolgot travesztalni kell, s abbol utollyára absurdum kerül ki [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Samuel lev.].

trébeles, trébeléses (hideg úton) kalapálással készített; lucrat/făcut prin forjare; kalt gehämmert/geschmiedet. *1611:* Jutot Mihoknak egj bokor eozue iaro kupa trebeljeses melj nio(m) m 2 p 30 [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Egy trebelleses merö Arannias egyben iaro kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/

44. 4]. *1634:* attak egy trebelles sahoson aranyazat pohart [Kv; RDL I. 105]. *1637/1639:* Egj Ezüst csesze Belöl mereo Aranjos trebelleses nyom m. 1 p. 9 – – – f. 19 d. – [Kv; RDL I. 111]. *1701:* Arannyas, trébelyes, lábas pohár [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54]. *1732:* Trébeles ovalis Virágos Csészék [Ks 73. 55 gr. Kornis Zsigmond hagy.]. *1735:* Egy függö Trebeljes nagy Gyertya tartó. Két trébejes csészécskék. Egy vetkeztetö zomancos Trebeljes Láda aranyos [MNy XXXVIII, 384]. *1771:* Trebejes Aranyos gyümölts alá valo szegeletes Tángyér [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy.]. *1774:* Egy Ezüst Trébelyes Aranyos Filegrán munkáju kupát (adott) [MNy XXXVIII, 132].

trébellett, trébelezett (hideg úton) kalapálással készitett; lucrat/făcut prin forjare (la rece); kalt gehämmert/geschmiedet. **A.** *1637/1639:* 1. Mereo Aranyas trebellet kanna, nyo(m) m. 4. p. 6 f 66 d – [Kv; RDL I. 111]. *1639:* egy trebellet vduari pohar, belcol aranyas, nyom m. 1. p. 6. – f. 22. d. 46 [Kv; RDL I. 116]. *1651:* az bücsületes czéh hagyásából csináltattunk egy czüst udvari pohárt, trébellet, aranyast, melyben vagyon tizenharmadfél tallér [Mv; EM XVIII, 57]. *1665:* Melly poharok(na)k eggyike mereon trebellet Udvari forma leven nyom m. 1. p. 44 [Kv; ÖCJk]. *1692:* Vagyon egy kiül, bélöl, aranyas trébellett Pohar az mellyen az Ceh Cimereis ra van meezue [Kv; ACJk 12]. *1696:* Udvari kivül belöl trebellett aranyas kupa [Mv; MbK IV]. *1697:* Ezüst aranyas virágos trébellett mosdo medenceze [Szentmargita SzD; KGy]. *1699:* Egy öreg hat gerezdü egeszlen aranyas kanna melynek gerezde trebellet harma tzapas nyom 8 girat 23 nehezéket [Kv; KvRLt X. A. 43b]. *1711:* 2 Gyümölcs ala valo trebellet réz talak [ApLt 5 inv.]. *1735:* Egy Aranyos Trébellett czüst kanna … Egy Virágos Trébellett aranyos czüst fedeles kupa [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1737:* Egy aranyas Kanna Trébellet [Mv; Ref.egyh. lt]. *1743:* Egy Czafrag Zöld Posztobol Puska takarostol virágos Trébellett Ezüst Virágok rajta [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1752 k.:* Egy lábas trébellett aranyos pohár 13 Bécsi lot [Kv; RLt]. *1782:* Kováts Lászlo Déák(na)k lészen Remekje Egj kehej pohár trébellet Kosárral és trébellet talpával [Kv; ÖCJk].

B. *1612:* Egy Trebelyezet Ezüst Cseze Belöl merö Aranyas [Kv; PLPr 68]. *1699:* Harom czüst arannyas fedeles trebelezet viragos labas kupak [Szárhegy Cs; LLt Fasc 150]. *1715:* egj Trebeljezet mosdo korso Gira 2 Lott 11 [BfN]. *1719 k.:* Egy Aranyas virágokra trebelyezet czüst mosdo medenceze Nagy czüst virágos kupak fedelestöl harma virágokra trebelezet az negyedik Czapás [LLt Fasc. 115]. *1732:* Egy Zászlós Lábos fedeles czüst arannyos trébelezet pohár Lot 29 [Kv; Ks 12 Kornis Zsigmond lelt.].

trébely 1. (szölö)törköly; tescovină, boştină (de struguri); Treber (von Weintrauben). *1571:* eo N. vayda vrunk Engette hogy zabad legen kinek mynd Trebellyet haza hozny es dezmat Neh adny beleole, ha penigh ky megh Saytollya Dezmat aggion beleole [Kv; TanJk V/3. 45b]. *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi zwretkor Nem volt kada Trebelynek [Kv; TJk III/3. 302]. *1592:* fenessi es Monostori embernek trebeliet Coloswari ember saitoian meg ne saitollia [Kv; TanJk I/1. 199]. *1603:* Osdy Jstwan … vallia … Kerek egj kadat teolle az nap, mely nap az Zwretet megh bochatak, es comaga segette felis tenne(m) … hogy ki iwtek, mingiarast egy kewes trebelliel haza iewek [Kv; TJk VI/1. 648]. *1669:* Egy gyalog saito trébelyhez valo [Kv; SzCLev.]. *1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szölöt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustoson hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; Utl]. *1774:* Trebejböl Palinkát egyszer sem föztenek nállunk hire sints, történik ugyan hogy egy Trébej Sajolást Szöllo dologra vesznek az Emberek [Szépkenyerüsztmárton SzD; KS conscr.]. *1801:* A Trébelly Pálinka … Az Antecessor atta volt ki fözetni a Trébellyt [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. *1836:* késöre savanyodván az idén a' Trébej czeket még most fözik – fele van mintegy ki fözve még van hátra 12 Kád fözetlen – ha több nem 50 veder pálinka az eddigi eresztés szerént ki kerül belölle [TSb 20].

Hn. *1635:* Trebely hegy beli [Mv; MvLt 291. 59a]. *1653:* Trébejhegyben [ETA I, 154 NSz]. *1678:* a' Trébely nevü Szölö hegjb(en) (szö) [Mv; EHA]. *1742:* az Trebelly nevü Szöllö hegjb(en) (szö) [Mv; MvHn].

2. törköly; tescovină; Trester/Treber. *1580:* Az Zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy … vezanke(n)t el laryak az varast es kiàlchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne cosse(n) senki [Kv; TanJk V/3. 226b]. *1672:* Vagyon égy trébelynek valo bocska [Kv; SzCLev.]. *1796:* Méltoztassék Nsagod rendelést tenni és valahonan ide jo Bort parantsolni hogy had falyan a Kartsama és azakat a meg ramlot Barakat jo volna Trébelyel meg ujjittani [Koppánd AF; GyL. Csia Moses kezével]. *1797:* Két nagy hordo teli Trébelyel [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. *1820:* Két trebelynek valo hordo három, három vas abrantsal meg kötve [M.lapád K; BLt]. *1824:* Asztali O Szilvorium egy kis Atalagba Udvar számára … 823-beli Szilva pálinka … 823-beli Trébejböl, ebben az Esztendöben ki fözöt pálinka egy Hordoba [Celna AF; TSb 23].

trébelybeli trébelyre vonatkozó; de tescovină; den Treber betreffend. *1570:* chiaky vram Articulusiba fygeoben vagion Irwa az Trebel dolga, hogi eo felsege kegelmessege ha megh engedy kènergeny kely eo felsegenek feleole hogi Engedne megh Az Trebelbely Dezmat [Kv; TanJk V/3. 23a].

trébelyégettbor törköly; tescovină; Treber (Schnaps). *1770:* a Trébely egetbort vagy pálinkát fözik itt körül szaporán, a melyet oleson is adnak, Tehát a miá a seprö eget bornak ez idén semmi keleti nem volt [Balázsfva AF; Utl].

trébelyes törkölynek való; pentru tescovină; für Treber geeignet. *1615:* Az pincebe(n) ket io mustos kad f. 1 d. 25. Egj trebelyes kad es egj io boch kad (!) f 1 d – [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével].

trébelyfözö trébelyfözésre használt; care este folosit la distilarea tescovinei; beim Treberbrennen gebraucht. *1793:* Trebelly fözö üst tsöstöl [Faragó K; Told. 19].

trébelypálinka törkölypálinka; (rachiu de) tescovină; Treberschnaps. *1774:* Gabona Pálinkát Trébelj pálinkával fösztek minden esztendöben itten 'a kastélyban legalábis negyven öt Vedret [Szentdemeter U; LLt 17 Vall.]. *1796:* Trebej Pálinka [A.preszáka AF; MkG conscr.]. *1797:* Egy ötvedres átalag trebelly pálinkával tele | Trébelly pálinka Ur. 2 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12, 23]. *1801:* A Trébelly Pálinka … Az Antecessor atta volt ki fözetni a Trébellyt [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. *1802:* Beteg Emberek

számára, Lovak szügye mosására, és az beteg Lovak orvoslására költ légyen 5 ~ öt Kupa Seprö. és 2 1/8 ~ Két Kupa 's fél fertály Trejbej Pálinka [Lunka H; Ks 118 Vegyes ir.]. *1829:* El adtam négy veder Trébej pálinkát vedrit 3 Rforinton [Pókafva AF; Born. F. I Bod László tt szám.]. *1830:* Hászkel Zidonak Hét veder hat kupa Trébej Pálinka ki füzésiért kupájáért egy poltrát fizettem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. II]. *1834:* az Arato kalákásak(na)k adtam 1 v(éka) Trebej Palinka [Hosszúaszó KK; Born. F. I Bod Péter tt kezével]. *1849:* Tizen egy veder seprö és trébel pálinka [Drassó AF; HG Gr. Lázár lev.].

trébelypálinka-főzés distilare de tescovină; Treberschnaps-Brennen. *1774:* Trébely pálinka főzes alkalmatosságával, hogy 'a Pálinka főzö mellett kellett éjjel nappal lennem két véka buza járt [Pipe U; LLt 211 Vall.].

trébelysajtó szölöprés; teasc de struguri; Weintraubenpresse. *1761:* Vagyon ... Uj Szekér szin építve ... melly alatt ... jo Srofos egész appertinentiaja trébej Sajtó vagyon [JHbK LXVIII/1. 207].

trébelysajtolás storsul strugurilor; Pressen der Weintrauben. *1774:* Trebejből Palinkát egyszer sem föztenek nállunk hire sints, történik ugyan hogy egy Trébej Sajtolást Szöllo dologra vesznek az Emberek [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks Conscr.].

trébelyserpenyő trébely tartására használt serpenyö; un fel de vas în care se stringe tescovina; Pfanne, in der Treber gehalten/gessammelt/aufbewahrt wird. *1692:* vadnak ket öreg minden készületivel valo jo saitok, ismet ket reszben, öreg tökeken allo, ket, ket csatornak, mellyekböl, eggyik kadbol a masikban foly a must ... ezen Sajto szin ... hijan vagyon ket öreg must ala valo kad, sajto valuban valo heuederekkel öszve foglalt trebel serpenyö [Görgénysztimre MT; JHb inv.].

trébelyverem beci/pivniţă pentru tescovină; Treberkeller. *1821:* Ezen Szinnek a' kapu felöl valo részin vagyon két nagy Trebej verem, mely két veremnek az ajja régi Romai Téglából vagyon ki rakva [Celna AF; Ks 79. 8].

trécsel tereferél; a sta la taifas/taclale; plaudern. *1704:* Kölesére is feljövén, sokáig itt terécselt a szokás szerint, és többet beszéllett, mint amennyit efficiált valósággal [WIN I, 99].

trécselhet tereferélhet; a putea trăncăni/vorbi mult; plaudern können. *1797:* A Salzman[a] tanitásáról, módjáról, elömenetelességéröl; s.a.t. ekkora leveletskébe irni bajos volna ... Hogy ö Fanaticus, a' bizonyos ... napokig terétselhetnék a' M. Urnak rólla [MNy XXV, 261–2 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz. – [a]Korabeli jeles német pedagógus].

tréfa 1. glumă; Scherz. *1618:* Erröl, mikor egy falkáig hallgattunk volna, és egyéb tréfába s tractába töltöttük volna az üdöt, egykor mintegy recreatió után mondta hogy[a] [BTN[2] 145. – [a]Köv. a szöv.]. *1657:* Midön pedig megérkezett volna császártól az fövezér, béhívatná az kapikihákat; mivel engem nem hívának, örömest künn is maradék az ajtónál hallgatván, midön öket riogatá, szidogatá: kijüvén kérdém, hová tötték az kaftánt, de nékik nem vala kedvek az tréfához [KemÖn. 90]. *1661:* Kegyesen irott tréfáidon, szeretetes irásodon, bizonynyal irom, nem kevéssé örvendeztem, nem kevés újulásomra is volt [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* Jó jelinek tarthatja Kegyelmed, hogy elsöbb udvaroskodásának alkalmatosságával esett oly rendes alkalmatos vigassága ö nagyságának, holott ha Csernel bátyám uram is jelen lehetett volna, elhiszem sok szép tréfáival megtöbbitette volna az ö nagysága és Kegyelmetek méltóságit [TML VII, 361 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1704:* Az urak ugyan a követektöl az pro et contra való izenetet testimonialisban kivánván, concludálának, hogy a generálnak megírják ezt a nagy despectust, és hogy satisfactióban azt kivánják, hogy tisztitöl priváltassék az öfelsége resolutiojáig, akiben telik egyéb tréfánál és nevetségnél [WIN I, 241]. *1710 k.:* egyszer a fejedelem már visszajövén Fogarasba, ittas korában tréfálódni kezde, s mond: Nosza ijesszük meg azt a két rabot, hogy elütik a fejeket. Tophacus udvari prédikátor mond rá: Igenis, mert a csuprot vagy üveget úgy jó próbálni, hogy az ember ejtse ki a kezéböl; hát ha a tréfa mellett valami nyavalya találná ijedtségében, guta vagy mi etc? [BÖn. 689–90]. *1774:* Most is tartom Olaszországból, Pizigethen nevü fortalitiumból a szegény Barcsai Jánosné, Toroczkai Katának küldött levelét, amely teljes szép és jeles tréfákkal [RettE 322]. *1780:* Vatsora alatt az több tréfa után egykor monda az ide valo Serfözöné az Exponensnek[a] köszönöm hogy Colosvaratt meg betsültél [Ne; DobLev. III/540. 5b G. Haaslinger (39) vall. – [a]Trettner Josef gyf-i sérföző]. *1888:* Beszélhetsz rossz kedvedben ilyen tréfákat – te is tudod, hogy én nem tettem s nem tenném semmiért [PLev. 140–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~nak vél. 1663:* Higgye is Nagyságod bizonnyal, ha valaha volt módja az keresztségnek az töröknek megrontásában, most vagyon, és felö, ha elmulatják, többbször ilyen nem leszen, mert az bizonyos dolog, magok is nem vélik tréfának az ö felsége hadi apparátussit, minden rosszat is jövendölnek magok maguknak [TML II, 573 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1676:* Ezt tréfának ne vélje Kegyelmed, mert igen elcsinálták ellenünk az emberek elméjét [TML VII, 198 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~n belül* komolyan. *1835:* ez olyan kopo hogy a Nyulat halálig fogja hajtani, de a Rokát hajtya délig – s dél után ötet a Roka ... tsakugyan tréfán belöl ... jo kutya, tsak meg kölykezzék [Pf Szent Iváni László tréfás lev. anyjához] * *~ra vesz vmit. 1612:* Forgacz mind Taborostol nagy hirtelen leoüe varosok alà, es mihelt erkezek keorwl veüen eokct Sancziott haniatott es azontul mingiarast leotetett, Eok sem veüen ez dolgott Trefara, hozzaiok leottek [PLPr 27]. *1662:* Regécnek külsö kerítésének noha már egy darab kőfala kidölvén, Örsi Zsigmond a várbelickkel nem vette vala tréfára, azt gondolván, hogy mindjárt ostromra kezdenének menni, nagy sok vas sulymot hányatott vala ki a törésre [SKr 246]. *1678:* Ktek talán tsak tréfára akarja venni a dolgot, s prima áprilist akar velünk jártatni [EOE XVII, 259]. *1745:* az legény Sem veszi tréfára az dolgot derekasint ellent kezd vetni az bottal, egyik katonának ki üti az bottal az kardot kezéböl [Mocs K; Ks 5. X. 6 Molduván Vaszily (36) jb vall.]. *1757:* eszt látván Tit. Sombori György Ur(am) hogj sokan jönek ellene az Erdöallyiak nem vévé Tréfára az dolgat hanem félben hagyván az szántást alább szállita az ekéjét [Pócsfva KK; Ks 66. 45. 17g]. *1764:* Kit[a] is a szegény Bíró Zsigmond ki akarván hajtani a nagylaki udvarházból, amaz törvénybe fogja Bíró

Zsigmondot s minthogy dossával meg nem kinálhatta volt az viduát, nem veszi tréfára a dolgot, hanem szaporán megbékélik Rhédei Pállal 3000 forintban s abban általengedi a nagylaki szép udvarházat jószágostól [RettE 175–6. – [a]Kemény György leányát]. *1812:* a pénzt mindjárt ok vetetlen külgyek sijetve … kérem Ne vegyék Tréfára sijetve jöjjenek [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. *1823–1830:* Egyszer a szegény asszony azt mondja, miért csináltat többet, mert nincs aki egye, erre felszökik az asztal mellől, fut, de az asszony sem veszi tréfára, be a kamarába vagy hátulsó házba, s bezárközik, de a gazda ragad egy fejszét, az ajtót berontja, feleségét úgy megverte, hogy azután is látszott a bélyeg [FogE 267] * *~t csinál. 1879:* Én megmondtam Tolnai úrnak: tréfát ne csináljanak. Hasznuk bennem nem lesz, káruk lesz avval, ha megcsinálom azt a csúfot, s nem fogadom el a megválasztást [PLev. 66 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~t ejt vkin. 1657:* azon egy télen szánúton menvén bé Krakóig, mivel Visnicen nem tanáltam vala, hanem Krakóban az vajdát, holott feles tréfákat is ejtettem némely szemtelen lengyeleken és zsidókon kétképpen [KemÖn. 84]. *1736:* az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az vőlegénynek leányokot, azért haza kérte az vőlegénynek … akkor az fogazda valami tisztességes uri tréfát igyekezett az násznagyon, vőlegényen ejteni, melyet az násznagy is azonképpen igyekezett visszaadni [MetTr 382] * *~t üt vmiből. 1819:* abbol mi cselédekül sokszor trefát ütettünk [Kv; Pk 2 Jakab Krisztina Szekely János fel. (36) vall.] * *botor ~. 1762:* Meg valván az I. hogj ő lopta legjen el, az jelen lévő czüst gombokat az károstol, botor tréfanak mongja légjen, hogj cselekedte, de az lévén tolvajságának tsak szines palástalása, tehát hogj azon tolvajságáért, hogj az holnapi napon 25. pálcza ütésekkel büntetődgyék, mélto(na)k itéltetett [Torda; TJkT V. 131] * *durva ~. 1823–1830:* sokat is nevettünk sok durva tréfáin, s azért is, hogy mind strimpfliben s papucsban lévén a kertben, a szúnyogok szurkálták a strimpflin keresztül lábainkat, s keszkenöinkkel kellett innet is, túl is elcsapdosni száráinkról [FogE 223] * *érti a ~t. 1657:* Értvén az fejedelem az tréfát, mind maga, mind több hallók sok nevetséggel mulattak [KemÖn. 48] * *ízetlen ~. 1614:* Bizony, elég ízetlen tréfa, de én Istenembe bízom, s hiszem, hogy megtart, hogy nem kell meginnom az tengert [BTN[2] 66] * *megteszi a ~t. 1879:* Ezért, mert Kálmán szólani mert rólam, megteszem azt a tréfát, hogy még egyszer én is szólok róla, s igyekszem egy tisztességes, vad poéta alakot rajzolni [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *nem ~ vmi. 1659:* az hatalmas Jstenert Nagk, s, Kegyelmetek viselljen gondot, valami uton, modon teolcze ki bar czak az nyolczvan czer Tallerra, mely az Adó … az kinek penze vagyon adgya ki, most az ideje, mert bizony nem tréfa, mi sem egyhez, sem máshoz nem bizunk, mert bizony felco mind Orszagostol utolso veszedelem keoucti (!) bennünket [Borb. I konstantinápolyi köv. jel.]. *1671:* Én is ebéd után meg indulok és udvarhoz megyek; sietek, az mint lehet. Ez már, úgy látom, nem tréfa [TML V, 566 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Béldi Pál is látván, hogy nem tréfa a dolog, amely hadakot Csíkban s Udvarhelyszékre hazabocsátott vala, hogy mihelyt parancsol, újobban felüljenek, sietve utánok küldvén, hívatja vala magok mellé [CsH 136 1678-ra von. felj.] * *ostoba ~. 1881:* A Rétivel való ostoba tréfámat a szedő rontotta össze [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1823–1830:* egyszer azt mondja a feleségem, hogy tréfával nem élünk, hanem menjünk be Marosvásárhelyre, hogy az anyja adjon konyhára valót [FogE 304].

2. jelentéktelen dolog; bagatelă, fleac, lucru neînsemnat; Bagatell. *1668:* Én addig vélém tréfának az én nyavalyámat; már annyira elhatalmazott rajtam, hogy az ágybúl sem kelhetek fel [TML IV, 394 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

3. *~ból* **a.** az, ami nem érinti vminek a lényegét, nem kell komolyan venni; din glumă; aus Scherz, nur so nebenbei. *1650:* (A láncot) ad meg … ha te talaltad el hozni trefabol vagy mibol az gianosagh read vagion [Nagykede U; UszT. 8/64. 68i]. *1724:* Naláczi Lászlo ur(am) is kardgjat ki vonván Tréfábol Pasko Sigmond Uramhoz legjinte, és akkor meg találta Sérteni az fejitt, ez penig csak tréfából esett [BK sub nro 984 Jos. Nagy de Vizakna (70) ns vall.]. *1754:* Apor János urfi … igy szolla: talám tsak tréfából szollott valamit Ángyom Aszszony [Altorja Hsz; HSzj *bog* al. Veres Samuel de Dálnok (35) ns vall.]. *1755:* Látván Panit István az Ugarokon hevérni minden ételnélkül Tréfából mondá hogy be kell hajtani onan az ökrőkőt mellyre monda az Inczedi Ur co Naga fogadosse, vagy nem mert az én Vram(na)k is Van resze a határb(an) [Nagydevecser SzD; WLt Marosánj Juon (60) zs vall.]. *1772:* a Biro mondá … hogy a' Koresomárosné üte meg tréfából [Tordavilma SzD; TL. Bonta Vaszilia (37) jb vall.]. *1797:* tréfából azt is kérdeztük eő kglmétől, hogy ha fájt é mikor meg ütegették [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21]. *1801:* Juon … hajtani kezdette Enyed felé a hajot, de azon meg haraguván a hajos le vetette a rudat a kezíből, és nagy káramkodással azt mondotta, No hajtsad már te a hajot s. v. fututz mortzi tej, mert te velem csufalodal, melyreis Juon tréfából azt felelte, ugy szoktak tsufalodni a hajosakal, mely ezen semmi okért meg haraguvan a hajos fel vette a nagy hajo taszito rudat, és vgy ütött az Exp(one)ns … emberéhez [Ne; DobLev. IV/841. 1b]. *1823:* a testvér őtsém Vészi Samuelné mondotta hogy a Léány nála beszélette a sogorátol lett meg terhesedésit tréfábolé vagy valobol nem tudom [Radnótfája MT; TLt Pracs ir. 65/827 Vészi Jánosné Fülep Anna (38) ns vall.]. – **b.** a mulattatás/tréfa kedvéért; de glumă/amuzament; nur zum Spaß. *1677:* Bizony nem tréfából írtam vala, hogy Kegyelmedet udvartúl tudósítottak, mert én bizonnyal úgy tudtam s tudom most is [TML VII, 446 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1697:* Voltam … ebéd után cardinalis urral[a], it(t) nem tréfából beszéltem eő eminentjáj(áv)al [AIN 148. – [a]Kolonics Lipót bíboros]. *1736:* ezt penig nem bujaságból cselekedte, mert akkori időben jámborabb volt mind férfi, mind asszony, leány mint most, hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából [MetTr 419]. *1759:* Hát azt tudjaé, avagy láttaé a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett … közönséges tréfábol, játékbol, vagy pedig nyilvánságos boszorkánysági és kuruslásbul? [Kovászna; HSzjP vk]. *1765:* Bartha István … monda trefábol, hogy azon Udvar kapujában lévő Német kötötte meg a' Pistollyadat azért nem sül el, hanem forditsd balra s ugy mindgyárt el sül [Gerend TA; KS]. *1820:* tréfábol mondám: tám pálinkát adsz azért hivusz, kapsz aztis, gyere tsak be szöllyünk az Itjú Aszszonnyal [Várfva TA; JHb F. 48 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.]. *1823–1830:* Csomos tréfából mondja: Szabó uram, nem jó a dolog, mert az öcsém, Máthé László azt írja, hogy egy ludat fogott, és már szinte megmelycsztette [FogE 82]. *1840:* Darvas Joseff Uram … midőn … égy katonai örömszeméllyel kurvával pálinkát égy társaságba iddogálva időzött volna … gondatlanul és tréfábol salva venia! pina arendatornak találtam mondani Darvas Uramot [DLt 166].

4. ~*ba* **a.** nem komolyan; în glumă; aus Scherz, nicht ernsthaft. *1573:* Kolb Myklos hity vtan ezt vallia, Ez ely mwlt Ideokben veotte volt ely valamy halat Trefaba Kossa myhal halaz gergelnek kyert kosa Myhalt teorwenbe akarya volt hiny [Kv; TJk III/3. 99]. *1574:* Cristina Zeoch peter zolgaloia Azt vallia hogy Eo az Syteo hazban volt hogi oda Ieot Keotelwereo Bereczkne Mond otth Im az hitwan vizla leankat meg fogtatta az chisarne, Maga chak Trefaba gyakot volt be az ablakon, Eok penig ne(m) veottek trefara [Kv; TJk III/3. 330]. *1583:* Ersebet Theorcok Marthonne vallia, Esthwe kesen ez Santa kowach zolgaia es Georg kowachie Treffaba dulakodnak vala [Kv; TJk IV/1. 133]. *1584:* Viczej Andrasne vallia Haromzore vagy keczer lata(m) hogy Zabo Gal ky wthe az Sweget Danch Leorincz feiebeol, Akor megh Akara Leorincz erette wthny de akor el hagya, mert azt monda Gal hogy Trefaba zerettebe wteotte ky [Kv; TJk IV/1. 200c]. *1590:* Sardj Janos reszegh vala az varos porozloja, Treffaba be Niula ez zekeres taniztrajaba Monda ez zekeres, mit keresz ot, No No, semmit Nem veon ky beleolle [Kv; TJk V/1. 49]. *1631:* ő ezak trefaba mondotta, hogj utanna menniunk [Mv; MvLt 290. 236a]. *1667:* Valamit az levélbe írtam az portára való küldésről, nem csak tréfába írtam, hanem úgy jovallanám mind én, mind apám uram, és hogy hamar lenne [TML IV, 183 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1681:* Daraba(n)t Istva(n) es Olah Istua(n) botrankozast töttek paraznasaggal valo kerkűdségekkel, mellyet mindazaltal realiter hogy tselekedtek volna mosta(n) tagadgyiuk, hanem aval excusallyiak magokat, trefába(n) mondottak [SzJk 157]. *1704:* egy Cleri nevű kapitány a commissiónál mulatván, a rab kapitánnyal, aki most már Pekriné asszonyomat szabadította volna, tréfában öszvekapván, amazt kuruc kapitánynak mondván játékban Cleri, kiért amaz ugyan tréfában megütvén az pálcával csak lassan, amaz koszperdet rántván hozzaszúrt valójában és a hasát megszúrta [WIN I, 12–3]. – **b.** a tréfa kedvéért; de amuzament; zum Spaß. *1600:* Andreas Chiengery Auriga … fassa (!) est … trefaba mikor nehanzor eggyewt voltunk trefalt mondwan nekewnk eggik masikunknak maid feied vezem [Kv; TJk VI/1. 464]. *1603 k.:* Janos Gerébteól hallotta(m) trefaba hogy czialokafalwanak mo(n)dotta az az Also zegh wégeth [UszT 16/65 Georgius Zabo de Vdúarhely (50) judex oppidi vall.].

5. tréfás, mókás; glumeţ; lustig, witzig. **Szn.** *1568:* Michael trefa iu(atus) fass(us) e(st) [Kv; TJk III/1. 204].

tréfabeszéd tréfás/komolytalan tartalmú szólás; vorbă glumeaţă/de glumă; Scherze. *1795:* Kegyelmed mi gondolattol viseltetve maga tudhattya hellytelen és igen Tréfa beszédekkel felelt, igazán szolva olly oltsoitto consunsussal (!), a mellyet a Mlgos Báronissa Exponens Ur Aszszany … Kegyelmedtől nem várt volna [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1820:* eszembe jutt, hogy én miért beszéltem tréfa beszédet, tsak azzal menekedtem meg, hogy arra kértem az Urakat, hogy eskessék meg mind azokat, a' kik az én beszédemet hallották, mind azt fogják mondani, hogy én tréfáloztam [Rákos TA; JHb 48 Kotsis Petre (42) zs vall.].

tréfabolondságból véletlenül; întîmplător, din întîmplare; aus Versehen. *1766:* Domokos Ferentz … Pataki Lásztoval … egybe szolalkozvan holmi tréfa bolonságbul a' Lábát meg löve …. Pataki Lászlonak [Szilágycsch; BfR Jos. Szabo (26) jb vall.].

tréfadolog nevetésre késztető dolog; lucru/fapt care provoacă rîsul; lustiges Ding, witzige Sache. *1657:* Ezt én nevetve hallgatván, mondá: Hogy kell, uram, nevetned, ez nem kicsin s nem tréfa dolog, az fejedelem nékem és Nagy Pálnak igen titkoson jelentette meg [KemÖn. 169]. *1674:* Barkóczit nem pénzen, hanem másképpen kellene megszabaditani, mert az sem tréfa dolog, hogy ő nagysága híre nélkül olyan rabot ott mer tartani[a] [TML VI, 550 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]Barkóczi Sándort Hadadban]. *1724:* Naláczi Lászlo ur(am) is kargyát hívelyéből ki huzván az Pasko Sigmond feje felé ereszté, és homlokban meg Sebhete meg véresité … Azt láttam … hogy … minekutánna ez igy esett volna hogj confundálodott s magát meg szégjenlette perceptibiliter; még én adanimaltam eő kglmet, hogj tréfa dolog, ne confundállya kglmed magát [Mihályfva NK; BK sub nro 984 Ladislaus Tordaj (35) ns vall.].

tréfájú humorú, humorral rendelkező; glumet, poznaş; mit Sinn für Humor. *1657:* Megérezvén[a] halálának is közelítését, Cetherinától[b] és minden rendektől végső búcsút vött, communióval élt, és néhány nap mulva megindult, felizenvén Catherinához, minthogy szegény feles tréfájú ember is vala, kéretett két palack magyarországi édes borokat, izenvén, ha megkönnyebbedik, egészségejért megissza, ha meghal, lábához és fejéhez temetteti [KemÖn. 130. – [a]Bethlen Gábor 1629-ben. [b]Feleségétől, Brandenburgi Katalintól].

tréfaképpen de/din glumă; aus Scherz, zum Witz. *1585:* Torday Was georgy hwti vta(n) vallia, hallam hogy Tapazto Istua(n) Trefakeppen igy zola Az Azzon Nepeknek [Kv; TJk IV/1. 537]. *1653:* a koronát aláhozák Bethlen fejedelemnek. Melyet – csak magában lévén némelyekkel – önnön maga a fejébe tett mintegy tréfaképpen, és a palástot magára vette [ETA I, 123 NSz]. *1662:* Szebenből Fejérvárra fordult vala, hogy azt tudná a chám fejedelmek lakóhelyének és nagy friss pompás épületekkel lenni, hogy azon emlékezetre ottvaló járásának derekas hírét hagyni kellene, a pogány fene fejedelem tréfa- és csúfolóképpen állatja vala [SKr 438]. *1674:* Az menyeckérül én tréfaképpen írtam, Uram, Kegyelmednek, de hogy vennék olyan gyermekes asszonyt? [TML VI, 567 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1773:* Vol-t (!), nem volt-é valami gyanúja a feleségéhez, nem tudják, de kétségkívül lenni kellett valami kevés<ne>k mert midön a felesége tudakozódott volna a gyermek keresztelése napjáról, Nyárádi mintegy tréfaképpen (mivel különben igen tréfás ember volt), azt mondotta volna, hogy ő nem kereszteltetti, hanem kereszteltesse meg az, aki csinálta [RettE 298]. *1779:* Ezt a dolgot, minekutána gr. Csáki János úr elvette, némelyek mintegy tréfaképpen hozták elé az ifjúasszonynak s nem tagadta, hanem csak azt felelte: „A csak semmi" [RettE 402–3].

tréfál 1. elméskedik, tréfát űz; a glumi; scherzen. *1574:* Georgius p(re)sbiter Juratus fassus est … otth szokat zolnak Trefalnak egimassal Pal es Kolb [Kv; TJk III/3. 335]. *1583:* Christina Kerekes Leorinchne vallia, hog … lattam hogy egzer mikor Danchak Rezeg volt, Jaczot es Trefalt ez Ilona leannial [Kv; TJk IV/1. 105]. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary … wallia … mint ollia(n) lakodalom helie(n) az vendegek wigan lewe(n) egimast megh akarwan rezegiteny trúfaltak egimassal [Kv; TJk VI/1. 29]. *1600:* Andreas Chiengery Auriga … fassa (!) est … trefaba mikor nehanzor eggyewt voltunk trefalt mondwan nekewnk eggik masikunknak maid feied vezem [Kv; TJk VI/1. 464]. *1618:* Való-

ban az ő módja szerént sokat tréfálván, sok tréfái után szóval Tóth Mihály uramtól Nagyságodnak egynéhány rendbéli dolgokról izene [BTN² 169]. *1879:* Ezekről folyólag Czakónak nincs szeretete semmi iránt. Ha vitatkozik: veszekszik ... Ha tréfál: mar [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *durvábbul ~. 1809:* mind égy fél ittasok lévén durvábbul tréfáltak Városi Mártonnéval szobolis [DLt 145].

2. nem komolyan cselekszik; a face/vorbi în glumă; nicht ernsthaft handeln. *1570:* Molnar Ambrus hithy zerent valya, hogy my kor ew Taligas Janos hazanal Tartot zallast, Az Rengeo Annanak az Anais (!) otth Lakyk volt, Latha hogi Ment oda Rengeo Anna es Mwlatot az Jffyw legenyekel, De eo semmy Tyzteletlen dolgot Nem latot hozzaia, hanc(m) hallotta More Janostwl es az Taligas Janos fyatwl hogi Montak egy masnak, Thars ez germek Myenk te vegi partat en Sarwt vezek nekj, de eo ne(m) Twgia ha trefaltak vagi valot Bezelletek [Kv; TJk III/2. 107]. *1879:* Czakó levelet írt Fricinek, hogy ne tréfáljon, s ne adja ki szülötteit – azonban Frici el van szánva, mint egy halálraitélt [PLev. 60 Petelei István Teleki Mihályhoz].

tréfálkodás faptul de a spune/face glume; Spaß. *1705:* Holott mind conversatiónk, trefálkodásunk és az mulatásunk is megvolt, noha igen részegek nem voltunk, noha ugyan nehezen maradtunk meg a gazdától, és csak annak is köszönhetjük, hogy veteges volt a gazda [WIN I, 421]. *1724:* Naláczi László <uramat> a' mint ismértem Semmi illetlen maga viselésit nem mondhatom ... Semmi mordálságot, gyűlölséget visszá vonást, haragtartást az Utrumban specificált két személyek között nem tudok; edgjütt létünkben egjszeris, másszoris, a' kettő közt valo Tréfálkodást jádzodozást hallottam [Mihályfva NK; BK sub nro. 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.].

tréfálkodik, tréfálkozik, tréfálódzik tréfál; a glumi; sich über etw amüsieren. *1724:* Naláczi László és Pasko Sigmond uramék egj más között tréfálkod(vá)n s jádczodozvá(n) az kardgjával meg találta sérteni Pasko Sigmond ur(ama)t [Mihályfva NK; BK sub nro. 984 St. Eperjessi de Ivánfva (43) vall.]. *1770:* Holtig mind jókedvü ember volt. Úgy mondják, hogy pénteken, ebéden nála lévén Mezei Sámuel, asztalnál ült s sokat tréfálkodtak, szombaton kinyújtóztatták [RettE 229–30]. *1772:* Maradott egyetlen fia, János, ki is egy alkalmatossággal Toldalagi László úrnak egy magához hasonló actasú fiával tréfálkozódván, azt mondja Lázár Jankó: „... én le tudnám ... festeni a te címeredet ... Egyfelől festenék egy mészvermet, másfelől egy rakás téglát" [RettE 287]. *1823–1830:* Én azt tudtam, hogy csak tréfálkozik, azért kérdem a grófnét németül, mert még nem tudott magyarul, hogy igaz-é a levél elküldése [FogE 298].

tréfálódás faptul de a spune/face glume; Spaß. *1618:* Azmikor Mehmet pasát salutáltam volna, sok szép szavai s tréfálódási után kezdék arról vele beszélleni, hogy immár jól tudom, hogy az én uram követét nagyságtok elég vékony válasszal bocsátá el | Ez igen sok tréfálódásban méne el, kinek az vége tiszta méreg [BTN² 143, 172]. *1619:* Igen kedvesen látván Szkender pasa, nagy sok tréfálódási után, csak külön szorulánk hárman Szöllikárral, és kezde kérdeni igen serio: Mint vagy, hogy vagy [BTN² 181].

tréfálódik, tréfálódzik, tréfálózik viceelődik; a glumi, a spune glume; Scherze machen. **A.** *1612:* cokis latua(n) hogy nem Trefallodtak velek, hostattiokat megh giüttak es kemenien egettek [PLPr 27]. *1640:* nálunk volt Török András szálláson, szintén palotára készülnek vala, s egykor hazajöve s lefekszik az asztal mellé s az katonák ott tréfálódának vele [Mv; MvLt 291. 233a]. *1662:* Ekképpen az Barcsai Ákos eziránt való tanácsa valóban megjátszódtatván, tréfálódván Balogh Máté vicekapitány helyben hagyaték, főporkoláb Borbély Albert helyébe [SKr 510]. *1665:* Isten oltalmazzon, hogy én Kegyelmed felől olyan hiszemben legyek, hanem csak tréfálódtam Kegyelmeddel [TML III, 482–3 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* Már két naptól fogva mind készül a generál az úrhoz, de mégis nem jü, csak tréfálódik velünk, mi pedig nagy készülettel várjuk, ha jüne [WIN I, 571]. *1710 k.:* mikor ezek még nem voltanak is, csak gyűlölt, csak üldözött alattomban, másként külsőképpen becsült, ebéd, vacsorára hívott, tréfálódott, franciának hívott [BÖn. 720]. *1723:* láttam ... Marosán Gligort, hogy ugyan a kérdésb(en) forgo Mária névü özvégy Aszonyal a Timofi házában jáczodozott, tréfálodot vélle [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1724:* igy trefálodván s jádzodozván egj mással, Naláczi Lászlo ur kargyát kivoná [Mihályfva NK; BK sub nro. 984 Matthias Kováts (36) ns vall.]. *1750 k.:* a' feleségemnek természetét ha meg kell az Mlgos urnak vallanom, eö igen nyájas, tréfás, es batron sok féle bolondságot indito, s végben vivö Aszzony, ugj hogj minden tartalék nélkül a kivel conversatioba ereszkedik, egész bátorsággal beszél és trefálodik [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.]. *1756:* Hallottam Molduán Vonya felől, hogy tréfálodik az Aszszony emberekkel, és hivattya magához [Galac BN; WLt Kimpán Iuon (37) zs vall.]. *1760:* Csak úgy tréfálódjék a puskával akárki [RettE 109]. *1767:* bé nyula Tarisnyába s mondgya vala, hogy oda vagyon a Pénze adgyuk oda néki, és ne trefálodnánk vélle mert néki az nem tréfa [Barasztmiklós KK; BK. Gombucz Gyurka (36) jb vall.]. *1773:* Midőn így trefálódnánk, mondom: „De bizony házasodjék meg bátyámuram" [RettE 312].

B. *1755:* né Szitkozodgyál mi Csak Trefálodzúnk [Nagydevecser SzD; WLt Marcsánj Juvon (60) zs vall.]. *1766:* A cancellista nem akarta úgy írni, azt tudta, csak tréfálódzom [RettE 202–3]. *1819:* Igaz, hogy az Aszszony Urának néha néha, a' midön inát avagy Czomját (!) Feleségének az Ur meg szoritotta, trefalozdva (!) mondotta, hogy trity-troty, – olyan mind a' Samu nadrága [Kv; Pk 2].

C. *1820:* Mikor eszembe jutt, hogy én miért beszéltem tréfa beszédet, csak azzal menekedtem meg, hogy arra kértem az Urakat, hogy eskessék meg mind azokat, a' kik az én beszédemet hallották, mind azt fogják mondani, hogy én tréfáloztom [Rákos TA; JHb 48 Kotsis Petre (42) zs vall.].

tréfás 1. vicces, tréfacsináló; glumeț, care face (multe) glume; witzig, lustig. *1657:* Biztatván az fejedelem, hogy bízvást szólhatna, volt jelen más Ferenc doctor is, ki doctor is, de egyébiránt jó politicus, udvari, tréfás s belső ember is [KemÖn. 21]. *1669:* Itt édesem egy Durmát Durkó nevü igen jó tréfás asszony-ember van; az jár ide vigasztalni [TML IV, 486 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* Többi között egyszer Fejárváratt egy Bojtos ötvese lévén a fejedelemnek, kinek felesége tréfás asszony lévén, gyakran járt fel az udvarhoz [CsH 154]. *1710 k.:* a scholába nem jártunk, hanem Keresztúri Pálhoz; ő volt az inspector és főmester, és igen részeges deák volt, mint az atyja is bürkösi prédikátorságában vénüle s hala meg; az egy borosságon kívül

emberséges, jeles, tréfás ember vala [BÖn. 532]. *1736:* Nem vala abban az időben annyi emberszólás mint most, hanem az tréfában igen gyönyörködtek asztalnál, azért az hol tréfás, játékos fő- vagy nemesembereket tudtanak, azt magokhoz hívták, asztalnál jól tartották, mentől nagyobb tréfát tanáltak fel, abban mulatták magokat [MetTr 362]. *1758:* Udvar Istvánné maga természete szerint tréfás, tisztességes dolgokban magát vidámúl alkalmaztató betsüllétes Asz(o)ny ember [Barasztmiklós KK; BK]. *1762:* Meghala Kidében a szegény Elek Sándor. Ez jó, szolgálatra való tréfás ember volt [RettE 136]. *1764:* Volt a szegény Rhédei Pál mintegy ötven esztendős. Ifjúkorában csintalan, ringyós vala, jókedvű, tréfás, mindenféle ember szerette szegényt [RettE 176]. *1823–1830:* Volt közöttünk egy Magyari János nevű grammaticabeli praeceptor, tréfás ember | egy Imreh Zsigmond nevű pap, aki mindvégig nőtelen életet élt, igen tréfás, barátságos ember | Az itt említett bonyhai pap[a] kiasszonyok praeceptora volt az udvarban, s igen tréfás víg ember lévén, megszerették, s míg más papot vihetnének, lévitai szolgálatot vitt egynéhány esztendeig [FogE 127, 130, 153. – [a]Albisi Bod Sámuel].

2. vicces, mulattató, nevettető; care provoacă rîsul, hazliu, plin de haz; was einen zum Lachen bringt. *1657:* Hallottam egy tréfás illusiót erről, mely noha nem igen civilis, de valósággal igaz volt [KemÖn. 21]. *1663:* Peley uram izene nagy assecuratiomra tréfás dolgot [TML II, 639 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1710 k.:* nem jobb volna-é annál egy szép historicus, politicus vagy geographus, vagy valami szép fabulás, tréfás, mulatságos könyv olvasása [BÖn. 105]. *1760:* a kiadó-gazda pedig, sok tréfás cavillumokkal élvén, a nász népét tartoztatta [RettE 98]. *1777:* Vida szolgabíró lévén … Kinek aktáit, jeles, tréfás mondásit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén, Kolumbán kinyomtattatta Károlyban [RettE 381–2]. *1823–1830:* Sok tréfás és csudás beszédjei s cselekedetei voltak | Ezen mázsálásról egy tréfás történet jut eszembe [FogE 89, 241].

3. komolytalan; neserios, lipsit de seriozitate; unseriös. *1670:* Zrinyi uram beküldése segíti az ő nagysága dolgait, én úgy itillek, noha másképpen tréfás dolognak látszik nekem, Magyarországgal együtt ő nagysága, hogy már urunk által kezdette volna az dolgot, s másfelől maga tractál [TML V, 88 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Im, az Naláczi uram levelét visszaküldtem. Tréfás dolog, de nem újság afféle [TML VI, 239 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tréfásan (în mod) glumeț; lustig, witzig. *1723:* Az Memorialisodot eleg késön hozák ki, mikor éppen el bomlottunk, trefasonnis adattam be [Mezőméhes TA; ApLt I Apor Péter a fel-hez].

tréfaszín tréfásan; în formă/aparență glumeață; auf lustige Art und Weise. *1755:* Ezen esztendöb(en) esett Husváthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatván Falunkbeli Iffjaink, és a kik azon Innepeken Templomban nem mennének Falunkbol … meg szokták büntetni, és vizben hányván az ollyat ha magát meg nem váltya, affelet falukban el járo utozokkal is jádzo modon szoktak bánni, hogy valami kevés ajándekotskát nyerjenek az ollyakon is, melly idö tájat jövén szekeremböl (!) a Csertési Persafer eö klme, elöre jövö egj Gornikja eleiben tréfa szin alatt álottak Iffjaink [Balsa H; GyK].

tréfaszó vorbă de glumă; Witz. *1781:* én ha tuttam volna hogy ha meg haragusznak keglmetek azon Trefa szóért eddég meg kőuetem volna [Márkod MT; BetLt 7 Orbán Páal (23) vall.]. *1820:* még tréfa szo között mondám a' Moso Aszszonynak: Nem hiába hogy a' Báro Kurvás volt, mert volt mivel [Várfva TA; JHb 48 Biro Zsigmond (49) hütes assz. vall.].

trenzli feszítőzabla; zăbală nearticulată; Trense. *1812:* Papp Ferentz Udvar Biro Ur Sz. Régeni Hermán János Uramnak másod magával a' M(é)l(tósá)gos Udvar számára Uj kötöfékek, és hevederek, ugy valami avaték trenzlik, és nyereg reparatiojéért fizetett légjen ki e szerént [Nagynyulas K; BfR I]. *1830:* Egy trénsli [DLt 499 nyomt. kl].

Vö. a *trinzli* cimszóval.

tresztiai a Tresztia (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tresztia/Trestia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Trestia: Tresztiában található; din/care se află la Tresztia; in Tresztia befindlich. *1804:* Inventariuma. A Meltosagos Tresztiai Udvar Háznál ezen folyo 1804-ik Esztendőben Martius 26-ik napján fel található minden féle Mobiliáknak [Tresztia H; Ks 108].

tretina adónem, harmad; un fel de dare, tretină; Ernte-Drittel. *1592:* Cesum annualem sancti Michaelis solvunt fl. 11 Tretinae proventum similiter in ovibus et pecunia [Ivaskófva Szt; KárOkl. III, 506]. *1684:* Administrált Tövissi Dániel uram … Tretina árát, fl. 4,50 [Székelyhíd Szt; UtI]. *1715:* Mivel gabonájokbol dézmát nem adnak, azért trétinával tartoznak szürcti alkalmatosságra u. m. felsöföldi hodosfalvi, váraljai és székeljói jobbágyok; ez öt falu adott egy harmadfü tinót [MNy XXXIX, 146]. *1720:* Dézmagabona helyett tretinával tartoznak [Sebesváralja Szt; MNy XXXIX, 147] | Mindennel úgy tartoznak mint a többi; tretinával is [Székelyó Szt; MNy XXXIX, 147]. *1758:* A Dézma … iránt ennek előtte Eleink ezen Felső Füldi Possessor urak Néhai Mlgos Praedecessoraival ugy edgyeztenek volt meg hogy az helyett Tretyina nevezetű pénzbeli Adot adunk [F.föld K; BfN]. *1801:* Oláh Baxai tretyina 45 veder bor [BfN].

tretinabeli harmaddal kapcsolatos; de tretină; bezüglich des Drittels. *1758:* mikoris a Tretyinabeli Dézma helyett valo Ado egy jo vágobol állott, vagy annak árrábol kész pénz 9. Forintokbol [F.föld K; BfN].

tretinapénz adó/harmad összege; bani de tretină; Summe des Drittels. *1672:* Boldog üdöbeli Ado. Szent Györgj Adaja f – d. 59 … Tretina pénz f – d. 33 [A.várca Sz; Born. VId. 24] | Possessio Uyfalu … Tretina pénz f – d. 33 [Dabjonújfalu Sz; Born. 6/24] | Szelszeghi Ado reghi üdöbe(n) … Tretina pénz f 1 d 60 [Szélszeg Sz; Born. VId. 24]. *XVIII. sz. második fele:* (Az erdőpásztorokat) az egy Dézmán, Tretyina pénzen vagy Füst Zabon kivül, mellyeket Termésekhez vagy ertekekhez képest kiadni tartoznak Mentekké teszszük [BfN]. *1781:* A fennebb megirt Rogozel, Karmazánon és ezen Visságon lakó fiscalis jobbágyok a bárány, méh és makktermés idején sertés-dézmákon kivül semmi censust nem praestalnak az egy tretyinapénzen kivül [MNy XXXIX, 147].

tretinatehén adó fejében beszolgáltatott tehén; vacă de tretină; als Drittel abgegebene Kuh. *1594:* Trethina tehennel

tartoznak eztendeigh No. 6 [Máron Sz; UC 113/3. 30] | Az kinek marhaia vagion keözcóttcök, az varhoz minden ember egi egi wago tehennel tartozik melliet wk Tretina tehennek hinak [Győrtelek Sz; UC 113/5. 45] | Thretina tehenet az varhoz adnak No 7 [Sólyomcsehi Sz; UC 113/5. 61]. *1672:* Egerbegyi boldogudöbeli Ado ... Egerbegy, Eörmenyess, Mosso-Bánya, Also Szivágy Tretina és Eszi vaghi Tehénnek harmad harmad részit [Egerbegy Sz; Born. VId. 24] | Felső, Közepső, Also Varcza, Illyefalva, Patakfalva, Tretina Tehennek harmadát, Eőszi vagho Tehennek is harmadat attak Gyulaffi Samuelné idejebe(n) [Középsővárca Sz; Born. VId. 24].

tretinatinó adó fejében beszolgáltatott tinó; junc de tretină; als Drittel abgegebener junger Ochse. *1677:* percipiáltom ... Tavalyi tritina Tinot nõ I [Kővár Szt; UtI].

trianguláris háromszög alakú; triunghiular; dreieckig. *1780:* adnak ugyan Városunkban resideáló Titt. Freudel Jósef Urnak, és az két ág Posteritássinak ... két Pászma szölöt az Laska Mál nevezetü Hegyen ... also felsö Lazájával edgyütt, Ugyan azon hegyen két kis darabocska Szölöt ... a gyepün kivül lévö egy darabocska Lazával edgyütt (: ezen meg vett szölök(ne)k Lazája triangularis, Napkeletröl és Napnyugotrol 12 Kiralyi rud, északrol pedig két rúd hoszszuságu :) [Zilah; Borb. II]. *1797:* (A föld) Eszak felöl fetske farkulag, vagy triánguláris figura modra rug-ki a' Tordai Utba [Ajton K; EMLt]. *1813:* A' Kukli és a' Bodor Qvártélya fele között vagyon egy Triangularis kitsin fenyö deszka Pad fa czövekeken [Koronka MT; Told. 18].

triangulum háromszög; triunghi; Dreieck. *1816:* A legg Also Nagy Berek ... a Felsö-végin Fetske Farku helyességgel rugván ... Kaszálojára ... Két Figurába méretett meg ... Keresztül mérve á Triángulumnak Básissa, lett 30. öll az honnon közép Szélesség 15 (öl) [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17]. *1835:* az elfoglalando Erdönek, melly egy Triangulumat formál, Határjait az irt Cometaneusoktól ki kérdezve fell adásokhaz keppest jegyeztetett Délröl az Irtovány patakja [Magyaró MT; EHA].

trib hajtókerék; roată de acţionare; Triebrad. *1852:* A Belsö Ablakakhoz 4 darab réz trükereket a tribekbe pászoltam és kettöbe 2 uj vas stefteket keresztül furtam és ránittottam és mind az 5 Darabnak srofot a végire vágtam 2 Rf 30 xr [Kv; SLt Géng Ádám lakatosmester kezével].

tribúció adónem; un fel de impozit, bir; eine Art von Steuer. *1676/1681:* Paranczolom azert minden rendbeli ... Tisztviselöimnek, ugy Hunyad Varossi Biraknak, Polgaroknak es Folnagyoknak ... hogy megh irt György Mestert, es ket agon lévö maradékit az emlitet haztul semmi paraszti szolgalatra, sem pedigh en ream nézendö Tributiora, dézma, es ado adasra, ne kénszericzék sem annak nem praestalasaert ... öket megh ne károsiczak [Vh; VhU 340–2].

tribuláció bú, szomorúság, gyötrödés; tribulaţie, frămîntare, zbucium sufletesc; Trübsinn, Trauer, Plage. *1657:* míg oda járának, voltunk nagy tribulációban [KemÖn. 182]. *1670:* Úgy látom, elég tribulatioban vannak az oda ki valók [TML V, 61 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Csáki László uram oda fel sok tribulátiókon ment által s sokat is szenyvedett [TML VII, 151 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Meg kell vallanom, bizony oly tribulatióban vagyok, nem tudom mit csináljak ebben az állapotban, nem gondolhatván semmi jó kimenetelit az dolognak s nekem sok érőim vadnak s azok hova lesznek [TML VII, 384 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1755:* énnékemis elég tribulatioim vadnak Szögény öreg szülcimmel együtt mivel Semmi bizonyost nem érthetünk Soproni vram által ami (!) dolgunk felöl [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1762:* Volt kevés tribulatiója is, a többi között mondotta [RettE 134].

tribun adószedő; perceptor; Steuerbeamter. *1849:* A jelen hold 21ikétöl olta enis itten vagyok Nlakon – a Falusiak igaz senkit se bantottak még – de a más helység béli Tribunok egy magyar Csizmajat le huzták lábarol – a másí(kat) meg verték hogy jelenleg halálos beteg a kinzás miatt – tehát itten a Batorsagra nézve ugy állunk mint a kés a fokán [Nagylak AF; DobLev. V/1277 Kerék György Dobolyi Bálinthoz].

tribut adó; bir, tribut; Steuer. *1634:* igért legyen az lengyel követ tributot az császárnak megszabadulásának okáért Konstancinápolban [Veress, Doc. IX, 335 Beszterczei Igyártó Mihály Martin Deiprono beszt-i bíróhoz Kimpulungból (Moldva)].

trigó, trikó trikóanyag; tricot; Trikot. *1804:* egy Samonaszin hoszu és egy par rövid selyem kesztyü ... egy pár Samonaszin Trigo ridikül [Koronka MT; Told. 19]. *1826:* Egy tsomó fa haj Egy pár Triko ujj Egy fedeles mettzett pohár ... Egy pár kurta kesztyü [Koronka MT; Told. 19].

trigonometria trigonometrie; Trigonometrie. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltöl ... hallgattam ... Délután két órától fogva háromig mathesisnak némely részeit, úgymint aritmetikát, geometriát, trigonometriát, mechanikát, asztronómiát [FogE 140].

trikás trükkös, elmés; viclean, cu şiretlicuri; schlau, geschickt, getrickst. *1775:* on Verö ab olim Nehai Tit. Thorotzkai János Ur részére birattatott 's vámoltatott, 's a' Mlgs Familia közt celebrált Divisiok ott érték, confirmálták örökösitették ... tsak a' Mlgs Familia között celebralt Divisio Vinculuma is soha meg nem engedi, hogy a' János részen lévö Joszag György részre által mennyen, mert ugy a' Mlgs Familia Sullyos vinculum alatt véghez ment Divisioja nem tsak tövel hegygyel öszve fordulna, hanem annyi tricás difficultások adnák elö magokot, mellyeknek emberi elme soha végire nem mehetne [Torockó; Bosla].

triktrákos egyfajta játéknak való; pentru jocul de table; für eine bestimmte Art von Spiel geeignet. *1793:* a' Grofné Teleki Laszloné hazába egy cseresznye fa triktrákos asztal gravirozott juharfa bándirozással s rakással ... egy cseresznye fa rakott triktrákos asztal antik-lábakon [TL 11 conscr.].

trililom *átv.* kellemetlen dolog; lucru neplăcut; Unangenehmes. **Sz.** *1819:* Instálom is alázatoson Ngdat segitsen rajtam ... hogy ... vénségemben a hol énis meg huzhassam magamat; tretse lume széraku nem tsak trálálom hanem trililom is [Kv; GyL. Székely István lev.].

trilingvis háromnyelvü; trilingv, în trei limbi; dreisprachig. *1758:* Hogy megházasodtam, nem lévén reménységem, hogy másképpen tanuljak, ha csak németül is, olvasásra adtam magamat, elsőbben csak egy trilinguis Catoból; aztán Orbist szerzettem, annak utána pedig a Frisius dictionariumot is megszereztem, melyből sokat tanultam [RettE 78].

trimba a hóhér mellett külön munkákat végző cigányszolga; servitor ţigan care face diferite lucruri pe lîngă un călău; Zigeuner, der neben dem Henker verschiedene Dienste erledigt. *1582:* Biro V. es az tanachy wegezesebeol atta(m) az hoharnak az trimbenek (!) rúhazatara fl. 2 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 23 Ap: Az Trimbenek wottem egy Zokmant Tanach vraim hagiasabol f. – d. 78 [Kv; Szám. 3/XVIII. 21a Gellien Imre sp kezével] | Az Trymba könyörge az varosnak Tanachynak Egy hazat czhynalna es meg segytenek bele Hagyak eö kemek: tanachyul [Kv; Szám. 3/XXII. 76]. *1586:* d(ie) 4 Marty B. Vram es Tanacz akarattiabol wotte(m) az Trimbenek egy Jnget ... d. 23 egy Gattiat ... d. 14. és egy hitwan Nadragot ... d. 18 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a]. *1588:* 27 Marcy Byro vram Paranchiolatiabol Az Trimbbenek, veottem egy Inget egy gatyat egy Czondorat p(ro) f. – d. 72 [Kv; Szám. 4/III. 11]. *1589:* 27 May B vr. Adatot Trinbenek Jngre czondorara es gunyara f. – d. 75 [Kv; Szám. 4/VI. 22 Stenzely András sp kezével]. *1590:* 13 January Byro vram Akaratyabol veottem az Trimbanak Aba poztot nagydragnak f. – d. 93 | 5. Aprillis Byro vram vettetet Jnget Gatyat Az Trimbanak ... d. 35 [Kv; Szám. 4/XXI. 3, 21 Kis István sp kezével].

Az értelmezésre l. Kiss András: *Források és értelmezések*. Kriterion, 1994.

trincséni a Trincsén/Trencsén vármegye *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* a comitatului Trincsén; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des Komitats Trincsén: **1.** Trincsénből származó; originar din Trincsén; aus Trincsén stammend. **Szn.** *1729:* Trintséni István Vr(am) [Kv; TJk XV/7. 18]. *1796:* Trintseni Theresia [Kv; Ref. egyh.lt XLVI]. *1810:* Néhai szijgyártó Trintséni Mihály [Mv; MvLt].

2. Trincsénben történt; din Trincsén, care s-a întîmplat în Trincsén; in Trincsén geschehen. *1710:* a trincséni veszedelem után harcot nem mervén állani[a], s hadainak is a bányavárosok elvétele után nem lévén honnan fizetni, magát Munkácson megvonja [CsH 424 1709-re von. felj. – [a]Rákóczi Ferenc].

tringelt borravaló; bacşiş; Trinkgeld. *1730:* Számot vetvén a Sztolnai erdő vágokkal, tringelt Den. 50 [Kv; Szám. 56/XIX. 14]. *1755:* Sz: Péteren Czigány Páskulynak és másoknak attam Tringeltet [TL 16b Teleki Ádám költségnapl.]. *1758:* A Béresek(ne)k Tringeldet xr 28 [TL 186a Teleki Ádám költség-napl.]. *1801:* Raszner marton Uram Besegötete Maga Legenyit Kis Mihalyt hogy fog adni Ő kigyelminek az közeleb jövo Szent marton napig 33 R forintokat es Szent Lorincz nap uttan az Tringeltt Az Isten segelje ilje (!) modal hogy mikor az Tringelt engetetik akor két oraval tőbet tartozik dolgozni [Kv; KCJk 85b]. *1813:* bé szegötte Szigyárto Józef az Legényit Tzethoffer Józefet ... az tringelt Lörintz naptol fogva Szen márton napig az maga feér abrantsából [Kv; KCJk 101a]. *1823–1830:* Nordhausentől fogva költségem volt postának 19 jó garas Duderstadtig, Trinkgeld 3 gar. Szállás, étel, ital Nordhausenben 13 gar. Duderstadban ebéd 6 gar. 8 pfeng. Göttingáig posta 17 gar., Trinkeld 4 gar [FogE 209].

trinzli csikózabola; zăbală folosită pentru mînzi; Mundstück/Gebiss für Fohlen. *1820:* egy Lovaglo kantart ... egy lekötö szijut és egy trizlit [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1835:* Egy Trinzli Szijjastol – 4 Trinzli vas. Egy prits nyereg tarka nyereg alá valoval – egy kis fa Kecskén [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1841/1845:* 1. kantárt meg javitottam trinzlivel alogos lora Rft 4 [Nc; DobLev. V/1254]. *1848:* A' két ménlohoz ... 3 pokrocz ... két kapoczán ... 3. trinzli szárastol ... 4 korda [Bilak BN; LLt]. *1849:* 1. festett loszekér ... 75 Rft ... Trinzlik, kaputzánok, s aproságok ... 75 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Vö. a *trenzli* címszóval.

trinzlivas csikózabola vasa; partea din fier a zăbalei folosită pentru mînzi; eiserner Teil des Mundstücks für Fohlen. *1835:* Egy Trinzli Szijjastol – 4 Trinzli vas. Egy prits nyereg tarka nyereg alá valoval – egy kis fa Kecskén [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

triplásan triplán, háromszor; triplu, întreit; dreimal/dreifach. *1662:* noha a költség bányákra nagy volna, de a rájok való költség duplásan s triplásan megfordul vala [SKr 202]. *1857:* a' Kis Pistuka a' szép kis Katinkát triplásan csokoja [Kv; DE 2].

tripláz háromszoroz; a tripla/întrei; verdreifachen. *1792:* azt tartom triplázva qvadrulázva, praetensioimat [Bezdéd SzD; BálLt 1].

tripláztat háromszoroztat; a ordona triplarea/să fie triplat ...; verdreifachen lassen. *1657:* Élnünk kellett hadi mesterségekkel: néha az Jézus kiáltást úgy tripláztattam, hogy az ellenségnek tetszett háromszor is annyénak, mint másszor [KemÖn. 238].

triplex háromszoros; triplu, de trei ori mai mare; dreimal größer. *1789:* ha az árkosi juhnyáj tilalmas helyen találtatott, egy magyar forint volt a váltsága ... ha ennek utána tilalmasban szánszándékoson tapasztaltatik: másodszor duplex, harmadszor triplex légyen a poena, vagy amennyi darab juh lészen a nyájban, annyi pénzen váltódjék ki [Árkos Hsz; RSzF 183].

triplikáltatik megháromszoroztatik; a se face triplu/de trei ori mai mare; dreimal vergrößern lassen. *1677:* csak a' Fejedelmeket illeti ... Só Aknát nyitni, azt colalni ... mellyet ha azon személy másodszor-is cselekednék, a' poena-is duplicaltassék, harmadszori cselekedetiben triplicaltassék [AC 89].

trity-troty petyhüdt; fleşcăit, moale; schlaff, welk. *1819:* Igaz, hogy az Aszszony Urának néha néha, a' midön inát avagy Czomját (!) Feleségének az Ur meg szoritotta, trefalozdva (!) mondotta, hogy trity-troty – olyan mind a' Samu nadrága [Kv; Pk 2].

triumfál diadalmaskodik; a triumfa; triumphieren, siegen, gewinnen. *1619:* az német uraimtól is eleget szenvedek én olyant. De Istennek szent kegyelméből énrajtam ök

ugyan nem triumfáltak eddig, most sem látom módját [BTN[2] 375]. *1653:* Mihály vajda triumphált volna a Cardinalison, s ismét székibe ülvén bírná Erdélyországot, és nem kegyesen, hanem mostohán [ETA I, 54 NSz]. *1657:* Amoda pedig hogy csak rész szerént való hadat bocsátana, mert ha valami harcnak kellene lenni, emberi ítélet szerént magyar nékül addig triumfálván, reménlhető vala együtt annál inkább; ha pedig megnyomattatnék is, tudván az derék tábort épségben lenni, oda confugiálna és reparálhatná magát esmét [KemÖn. 273]. *1664:* Stroczi is ott esett el, más nagy rendü officérek is; német négyszáz egynehány veszett, török tova másfélezerig való, de ugyan az német triumfált [TML III, 179 Szentpáli János Teleki Mihályhoz]. *1673:* úgy hiszem, ha szintén triumphálna is az lengyel, de több dolgot nem keresne magának [TML VI, 533 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Az a hír, hogy háromnemű ellenségen triumfáltak: francián, bavaruson és magyarokon [Kv; KvE 294 SzF]. *1710:* a fejedelmet rávevék, hogy mindjárt követeket küldjön a portára, és mivel tudták, hogyha discusióra kél a dolog, ők bizony succumbálnak, Béldi Pálnak penig igazsága lévén, triumphál, tudván azt is, hogy a török portán akinek több pénze van, annak van nagyobb igazsága [CsH 143 1679-re von. felj.]. *1766:* A losárdi Kifor György jobbágyságra való keresésében ugyan belesült, mert vagy ezer forintig exequtiót szenvede. Akiken triumphált, inexorabilis volt, nem engedett absolute senkinek semmit [RettE 203]. *1774:* Ihol azon az fejedelmi nagy emberen Auerspergen is triumfált [RettE 334]. *1778:* Tartván pedig attól, hogy ha a pruss segítséget talál adni az anglusnak, semmire sem megyen, arra veszi a mi császárunkat, hogy adjon dolgot a prussusnak, nehogy segítséget adjon az anglusnak, mert ha Americaban triumfál az angluson, felit amit nyer a mi császárunknak adja [RettE 389]. *1819:* én azt, hogy a' Bíro a' Falun Triumphált, s a' Falu exequáltatott is, nagyon késöre, és akkoris, tsak történetessenn tudtam meg [Körösbánya H; Ks 119c]. *1824:* Kettséges vagyok, hogy a' Rhadaianusok triumphálnak [Vaja MT; SLt Balla Mihály P. Horváth Károlyhoz évr.].

triumfálhat győzedelmeskedhet, diadalmaskodhat; a putea triumfa; triumphieren/siegen können. *1745:* edgy alkalmatossággal … részegen Csimponjer Dávid meg Szidta az Attyát, mellyért az Attya meg vervén; és hogy Attya ellen nem triumfálhatot, ha töllünk nem impediáltatot volna Csimpoja Dávid, egészszen ki jozanodásáig maga magába bele verte volna késit [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1770:* Novellában jött az is, hogy a török a közte lakó keresztényeknek imputálja, hogy nem triumphálhat a muszkán [RettE 233]. *1779:* én részemröl örömest költek, azt tartom mások sem vonnyak ki magokat De ha marossusok találtatnánakis est modus morosos corrigendi csak ne hadgyuk markunkban szakadni a dolgot, mert különben a bizonyos hogy nagyon gloriálodnának kivált abban hogy az Ur ellen … triumfalhattak [Nagylak AF; DobLev. III/528. 1b Gabr. Fogarasi Jos. Dobolyi de Köblösházhoz].

triumfális győzelmi; triumfal; Triumph-/Sieges-. *1705:* Eodem anno mense Octobris a méltóságos fejedelem készül be Erdélybe, kinek solennis pompájára porta triumphalist szép dicsőségesen készítnek a jezsuiták Kolozsvárott a tanácsház elött … 13, 14. A porta triumphalist futva, éjjel-nappal rontják s hányják a jezsuiták [KvE 245 GM]. *1710:* Már a jesuiták a triumphális portát egybenrontották vala, s páter Kapi elszaladott vala, a német generálok elchordaták a porta eszközeit és megégetteték [CsH 365 1705-re von. felj.].

triumfált győzedelmeskedett; care a triumfat; siegreich. *1665:* Azon triumfált muszka tatárja ment Cserkeszországra, azt felvervén, gazdag nyereséggel visszatérvén, kozákországban mentek be, mivel egyek, az harcz pedig Orban volt, azt mind elégették, pusztították [TML III, 481 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

triumfáns 1. a nyertes fél; câştigător, parte câştigătoare (în proces); der Gewinner einer Gerichtsverhandlung. *1786:* volna eddig effélékét explánálni, ímmár 'a quindena expirálván tegnap, az Ocupált Bonumokat 'a Triumphansnak assignálni kelletik, és egyéb továbra valo disputationak semmi hellye nintsen [Nagylak AF; DobLev. III/607]. *1817:* Nemes Beretzki János Uram … protestalt … hogy a Triumphansok a Zálog Summa le tételire, és a succumbens által a szurduki Határ osztállyra 15 forintokb(an) tett költségének meg térittésire szorittassanak | (A) Nyilak eszerint el intezteteénn s ki vonattatváan juta az első nyil vonás szerént az Triumphanssoknak [Torda; DobLev. IV/913, 3, 17].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: nyertes; care a câştigat; der gesiegt hat, siegreich. *1802:* Ezen Executiot Méltoságos Petrityevíty Horvát Miklos vr magára nem várta, mivel még 1801-ben 27k Augustusban a' Triumphans Méltosàgos Aszszonyt ő Ngát admoneáltatta volt az iránt, hogy az el vàgat Gátra nézve Executio nélkült is a' Deliberatumnak egészszen minden marossittás nélkült eleget tészen [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1826:* egy puszta belsö örökség … a fennebbiekben ki nevezett Triumfans Felperesnek fia Horváth János Ur által biratik [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1113. 1].

triumfus 1. győzelem; triumf, victorie; Sieg. *1653:* Az ebesfalvi vagy az holdvilági triumphusok után pedig, hogy Gyulafit megverek, annál inkább szivet vettek vala [ETA I, 87 NSz]. *1657:* első egy Bernardus Vimariensis princeps, azután Panyer, kik mindenik morte ordinaria halának meg: de egyik is ily nagy dolgokat és triumphusokat nem vitt véghez, római császár ármádáját nehányszori szembenvaló harcon ruinálván [KemÖn. 276]. *1662:* Bizonyosan beszélik az táborokról jött emberek, most az tatárt is újabban megverte az muszka, az persák is az tengeren túl nagy hadat indítottak Babilonia ellen, az velenczések is nagy triumfussal jártak [TML I, 357 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1705:* Beszéli azt is, hogy az anglus és hollandusnak vízi ereje már egyszer a tavaszon dicsőséges triumphust nyert volna a francia classisain [WIN I, 426]. *1710:* Hejában álmadozunk János király, Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György fejedelem triumphussival, nem fogjuk utolérni az akkori dolgokat [CsH 70].

2. diadal; triumf, biruinţă de mare prestigiu; Triumph. *1619:* Az öreg hajók, kiket nyertek, öt vala, melyeket nagy triumfussal hozának bé iszonyú szörnyü lövéssel 7 die Decembris [BTN[2] 378]. *1657:* Huszref pasa fövezér nagy triumpussal jüve, meghozván azt az híres Abaza pasát, ki még Oszmány császár megöltettetésének alkalmatosságával rebellált, csilalivá lött vala [KemÖn. 88]. *1811:* Sies! indúlj ama Felséges pompával, Melyhez semmi Roma a' Triumfussával [ArÉ 117]. *1819:* minekutanna … (a) Collationalist hallották … nagy Zudulás és harag támadván a Nemesség

részérül, ha B: Kemény Pál a dolgokat nem tsendesítette volna nem tsak a Cancellistakot hanem a Telekicketis meg öltek volna – a melyen meg ijedvén a Statutor Cancellistak és Telekick, a konyhát, melyet nagy készületek között, a Triumfus utánra készitettek volt, oda hagyták s el hintoztak [Berkespataka Szt; Ks 67. 47. 8].

triumfusi győzelemmel kapcsolatos; triumfal; Sieges-. *1704:* Die 25 Augusti. Új hír, triumfusi hír ... Az a hír, hogy háromnemű ellenségen triumfáltak [Kv; KvE 294 SzF].

trociskus, truciskus vasabroncs; cerc/şină de fier; Eisenreifen. *1595:* 13. February ... fizettem az patikariusnak pesma pogaczaert, és Trociscúsert az Tanacz hazban, kit egyszer is maszoris hozotta(m) [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 119 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* In Martie ... 24 Dic. Vrúnk co felsege hogy Pragabol ide iúta hozattam ... Vrúnk zalasara Trúcziskúst es pesma pogachiat a patikariústol f – d 12 [Kv; Szám. 7/XII. 11 Filstich Lőrinc sp kezével].

tróger 1. gyaloghintó alkatrésze; parte a lecticii; Bestandteil einer Art von kleiner Kutsche, die von Menschen getragen wird. *1848 k.:* A Felfedelü Kocsinak a hátulso féderstokra egy spangnit megnádoltam, arra két Federt a többi hozá tartozandoival felrakvan, a tengejekre a négy kosájmnit meg szoritottam a többi hozá tartozando srofjaival együt, a' rud szárnyát megszoritottam az also trogert meg nádoltam [Kv; Újf. 1 Fekete Ferentz Kovács Maiszter kezével].

2. gyaloghintót hordozó személy; persoană care duce lectica; Person, die eine Art von kleiner Kutsche trägt. *1823–1830:* Szokták pedig ottan a kényesebb gyalogkocsiba (portchais) hordoztatni magukat ... Benne egy ülés vagyon, az oldalain kétfelől két rúd, s mint a kétkéz rúdú csebret, úgy viszi két ember, kiket Trägereknek neveznek [FogE 241].

trogli válaszdeszka; bucată de lemn folosită ca despărţitor; ein Brett, das zum Trennen gebraucht wird, etwa Trennlatte. *1838:* A Szitálo Malom falának külső óldalai nagyon meg repedezve lévén, réparatiot vakolást kivánnak – a troglik, amellyek pótlékul voltak be téve – részint a pótz egerek ásásai miat meg bomladoztak égy pedig éppen eltörve van ... hibázik három Szál dészka [Km; KmULev. 2].

trokét anyagfajta; un fel de material; eine Art Stoff. *1599:* Zapanos Peter. Vizen. Zilagiban ... 10. Zekeres Lonak Valo Troket ... // 20 [Kv; Szám. 8/XIV. 32]. *1761:* Egy Hajszin arannyas Materia paplany, melynek széle ugyan tsak hajszin troket [Koronka MT; Told. 8].

trokétcipellős trokétból készült cipő; pantof făcut din trokét; Schuch aus trokét. *1788:* Egy par tarka Trokét Czipelüs [Mv; TSb 47].

trokétkerület trokétból készült huzat; tivitură făcută din trokét; Überzug aus trokét. *1768:* Egy olajszin Ezustős közepü Paplan virágos Trokét kérülettel [Nsz; TGsz 51].

trokétközepü trokétból készült; făcut din trokét; aus trokét. *1782:* Két Trackét közepü, baratzk virág szin tafota kerületü Selyem Paplan [A.balásfva BN; LLt]. *1805:* Egy Szederjes Trakét közepü paplány [M.macskás K; RLt Majteni Istvánné Rettegi Sára kel.].

trokétlájbi trokétból készült mellény; vestă făcută din trokét; Weste aus trokét. *1759:* szállitasson el ... Egy veres Troket Lajblit baléttal két felöl Sárgával [Sárd AF; TSb 51]. *1788:* Egy Gyöngy szín Trokét plásportos viseltes Lájbli [Mv; TSb 47].

trokétmente trokétból készült mente; mintean făcut din trokét; Obermantel aus trokét. *1770:* Egy hoszszú Sas Szin Trokkét Selyem Mente [MNy XXXVIII, 385]. *1788:* Egy Aszszony Embernek valo hamu szin Trokét Lengyel mente [Mv; TSb 47].

trokétszoknya trokétból készült szoknya; fustă făcută din trokét; Rock aus trokét. *1750:* Satérozott sellyemel Troket Szoknya ket rend Arany kötés és két rend paszamánt az allyán [WassLt Wass Dánielné portékái]. *1752:* Egy Czitrom szin Trakét szoknya [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1757:* Egy viseltés szekfü szin sellyem trogét szoknya vállával s melly tartojával edgyütt [Mezőszentkirály MT; Berz. 3. 1. 11]. *1768:* Egy Veress Trockét szóknya hozzá való vállával edjütt [Nsz; TGsz 51] | egy új Zöld Sejem Trokét Szaknya vállával mej tartójával edjütt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1789:* más rend béli Citrom szin Trakét szoknyát Vállastol Selyem és ezüst készülettel adtam [Nc; DobLev. III/658. 5b].

trombita 1. trompetă; Trompete. *1569:* kerem kgmedet ... agion eg' trombitat tordaygh [Retteg SzD; BesztLt 11 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztarto Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1588:* 14 Septem(bris) Bachy Peter vram hogy elment Nemet orzaban (!) B(yro) V(ram) par(anchyolatyabol) Attam eo Keglmenek Bachy Peternek Trombitakat hozzon f. 12 [Kv; Szám. 4/III. 28]. *1590:* 11 february ... fyzettem az Tolchyeresnek hogy Az Trombitakat megfoldozta f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XXI. 7 Kis István sp kezével]. *1594:* A Thoroni alat ualo Thar hazban ... Theöreőt trombita vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30]. *1636:* Az ének szóval való ditséretbéli mesterséges eszközök, az orgonák, regálok, kornéták, hegedük, lantok, cimbalmok, trombiták, és több afféle kintornák [ÖgrAj 7]. *1662:* az ő szent nevének segítségül való hívása után trombitákkal, dobokkal a felülésre, indulásra jel adaték [SKr 206]. *XVIII. sz.:* Orphiusnak megszünt hangos citerája Szerént zengedező nimfák trombitája [Barabás, SzO 390 rabének]. *1705:* Az ember, aki hozta, beszéli, hogy egy trombitát vetvén nyakába bátorságnak okáért, amidőn nem tudta volna fújni, reáfogták, hogy trombitás képiben ő olyan ember, akire egyéb dolgok is vannak bízattatva [WIN I, 460]. *1710:* Mindjárt conturbálódék Hajszler, és jelt adatván trombitával, mind a német–magyar hadakot nyargalást kezdének bennünket vinni Zernyest felé [CsH 224 1690-re von. felj.]. *1804:* A' Gyermekeket ... adja az Istenért oskolába, mert é' fog tsak a' trombita és fegyver Ngod iránt lenni [Szásznyíres SzD; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1811:* Trombita, Dob, Sip szóll [ÁrÉ 42].

Szk: *~t fuj. 1705:* Aminthogy most is, mihelyt trombitát fúttanak, mindjárt dobokat ütöttenek a táborokon is, de mivel éjszaka volt, utánok nem jöttenek által a vízen [WIN I, 579] * *~t fújtat. 1653:* Végre megállapodának a kurtánok hogy megtérnének, és trombitát fútattak, de elhagyák esmét – nem próbálának [ETA I, 63 NSz]. *1710:* Kucsuk basa ... penig tanúlt, vitéz okos ember lévén, noha a török hadak örülvén a victóriának, az elszaladott Kemény János hadát tovább is üzni akarnák, a visszajövetelre trombitát fútata és

ugyanott a harchelyen megszállván, a holttesteket megfosztani parancsolá[a] [CsH 54. – [a]Az 1662. jan. 22-i nagyszőllősi harc után] * ~ *harsogása. 1636:* Hogy ne emlitsek némelly oktalan barmokot, az mellyek-is természetek szerént tsengetyűknek zengésekben, és trombitáknak harsogásokban tsuda melly igen gyönyörködnek, és vélek ugyan vidámodnak [ÖGrAj 8]. *1657:* Az szembenlételkori kétfogás és köszöntés után lévén nagy lövések, dobok, trombiták harsogási az fennülő seregek közül, az sátorban nem sokáig beszélvén és mulatván megindulának [KemÖn. 63] * *~val kihirdettet. 1704:* azt mondá, hogy maholnap már hírek jünek, akiket is trombitával, dobbal fog kihirdettetni [WIN I, 464] * *megfújja a ~t. 1580:* A dob helyet penig wegeztek hogy tyzenket orakor fwyak megh az trombitat mind negy felól [Kv; TanJk V/3. 217a]. *1705:* A rácokkal lévén egy hitvány trombitás, az is a trombitát megfútta, melyet a kurucok meghallván, azt gondolták, hogy németek is jönek, aminthogy akiket bennek meg nem öltenek, elszaladtanak [WIN I, 397–8] * *muzsikához való ~. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium … Az Musicusok hazaban. Musikahoz ualo trombitak tokostul uagion No 4 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22].

2. trombitahang; sunet de trompetă; Stimme der Trompete. *1704:* Ugyan ma mondák, hogy az éjszaka mentenek volna németek ki a sáncból, a trombität is hallották [WIN I, 100]. *1710:* ott nagy pompával, dob, trombita, sípszó, puskaropogás alatt a templomban fejedelemségre inauguráltaték [CsH 230 1690-re von. felj.].

trombitál a cînta la trompetă; Trompete spielen. *1608:* 7 Martii … Választák egész országostól fejedelemnek Báthori Gábort jelen nem létében, és aznap örömet is lövének az piacon az tarackokkal, trombitálván és dobolván … 31. Martii. Megeskeszik az ország hűségére, és aznap erősen löttenek, doboltanak, trombitáltanak, harangoztanak [Kv; KvE 137–8 SB].

trombitálás sunetul de goarnă; Trompetenspiel. *1573:* Peter deak zilaly hity vtan vallia hogy Ez ely mwlt Napokban estwe Takarodo harang es trombitalas vtan volt, Az hogy kywl az portan volt Ianos deak varya volt az Seniort es Az teob deakokat [Kv; TJk III/3. 276]. *1662:* Másnap virradóra azért még hajnal előtt az egész táborban sűrű dobolásokkal, trombitálásokkal a készületre jel adatván … a lovas hadak is mindjárt virradva indulának [SKr 186]. *1806:* dél előtt a Békességért a Te Deum laudamust ágyuzások, trombitálások között, a Nemesek jelen létéb(en) meg tették pompáson [Dés; KMN 163].

trombitás 1. trombitakészítő/bádogos mester; meşter/persoană care face trompete; Handwerker, der Trompeten herstellt. *1560 k.:* Nyrew Jstwan az trombitastwl az haz adayabol veth fel … f. 1 d. 75 [Kv; Szám. I/V]. *1570:* Az Trombitas dolgat eo kegelmek az Zaz Vraim, Byro vramra es az Thanachra hattak, ha az zwksegh azt Mwtathya hogy kettew legien, Bator vgy legien, De Ez Mostanyaknak az Eggik az olah Theobe Neh legien a penigh egy Trombitassal megh erny, Az Tharcion Egy Jnast Mellette [Kv; TanJk V/3. 4a]. *1574:* Martha Hoszw Lwkachne Azt vallia hogi egi Nap estwe az eo Eoche Kiral leorinch fwtwa zakadot cohozza, Es erészen kezd kerny egi fat teolle hogi eotet vgy wteotte az kosos varga hogi az kezet fely Nem byrya, Aztis Monta am az tarsomat az trombitast leh vertek Mayd meg Eolyk [Kv; TJk III/3. 391]. *1585:* 16 Aprill(is) Az Trombitas az Torromba chinalt az felseo padlasson egy aitot, es az harangozo az nagy nagy harang kernyül az padlast hogy megh foldozta attúnk a keteonek leczszeget Eotwent az arra teszen f 0 d. 7 [Kv; Szám. 3/XIX. 32]. *1590:* 5 Jüny Byro vram Akar: Ment el az Trombitas Inassaert [Kv; Szám. 4/XV. 8] | 16 Nouemb(bris) Byro vram Akaratiabol Attam Az var(os) Trombitasoknak hogy Rekordaltanak Az Tanachyhaznal f. – d. 50 [Kv; Szám. 4/XX. 27 Hooz Lőrincz sp kezével].

2. település kürtöse; gornist; Trompeter der Ortschaft. *1582:* 22 f(eb)r(u)ary weottem az Trombitasnak keet zeker zenet attam erette f. 1/32 [Kv; Szám. 3/V. 9 Lederer Mihály sp kezével]. *1583:* feo keppen az Trombitast inchek meg eo kegmek Mert feyenkent lattiak Minemeo lozantalansagba Visely magat, Menniegzeoben se Mennyen kwleombe(n) hane(m) ha hiak Amikoron penig el hiak, oly gondwiseleót es vigiazot haggion az Toronyban hog az eo tiztiben az varosnak vezedelmenelkwl Iarhasson el [Kv; TanJk V/3. 270b]. *1585:* Az varos vegezte Hogy az Trombitasnak egy ködment vegyek es egy bellest czhynaltassak fyzettem kyraly byro vramnak tölle f. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1590:* Amy az Eorzes vygyazas dolgat Nezy … Az Trombitas … mjnden oran Eyel meg perdychye az Dobot [Kv; TanJk I/1. 121]. *1596:* 7 Die January attunk Jsmegh az beteg trombitasnak sustentatioiara f – d 25 [Kv; Szám. 7/II. 18]. *1600:* az toroniba az Trombitasoknak es vigiazoknak giertiat attunk minden ejelre 2 pinz arrat d 60 [Kv; Szám. 9/IX. 27]. *1604:* Azonkeppen eztendeot altal az harangozonak es Trombitasnak Toronyban valo vigiazasra giertiat tartoznak Venny, az harangozonak penigh holt awagy kowach Zenetis amenyre az Zwksegh kewannia [Kv; RDL I. 77]. *1609:* veottu(n)k lantornat asz Trombitas Ablakara f d 21 [Kv; Szám. 126/IV. 117]. *1625:* Veöttem Lakatos Benedekteől az Trombitasoknak Egj teöltető szenett … d 25 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 243].

3. tábori kürtös; gornist, trompetist, soldat care cîntă din goarnă; Trompeter in der Armee. *1594:* 8 Augusti. Iffiu Ianos Trombitassanak Istvannak, vrunk ide Jeouetelekor, hogi az mi Seregeonk eleoth Trombitalth attam f 1 [Kv; Szám. 6/VI. 30]. *1625:* Erkezve(n) vrunk eő felge Trombitasa Trombitas Geőrgj … Magjarorszaghban Akarwa(n) mennj hazanepejert … Attam nekj Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 39]. *1640:* Barczai Sigmond Vr(am) Trombitassa Imreh Thamasnet … megh vagdosta volt [GyK I Nagy Miklosne kezével]. *1657:* 10. Aprilis vöttem kezemhez oroszlányos … Tall. 150 11. adtam a svéd király lovászinak … Tall. 80 12. az trombitásoknak … Tall. 40 [TML I, 51 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Patakrul a fejedelem Pap András nevű fő pohárnokját posta-követségben egy trombitással palatinushoz küldötte valla olly tanúsággal, ha megengedné, Kassára is bemenne [SKr 230]. *1670:* Anno 1670 die 9 Juny Colosvarat fo vetelre ki viven egy trombitast az hoher nem jol talalta vagni, helyeröl mesze mint (!) sebesen, vgyan akor az hohert az cselekedetiert az elegy belegy Catonak darabontok holtigh vertek … az trombitas megh holt az Borbelynal [Kv; ACJk 4a]. *1682:* attam … Hat Trombitasok(na)k, es egy sipos(na)k 30. penzekkel, egynek 15. penzevel, Sipos Latzkonak 10 penzevel tiz heti penzeket f 23//50 [Utl]. *1704:* ma estefelé jöve a hír, hogy a hegyen túl a kurucokat vigyázatlanságban találván a generál, Toroczkai uramat mintegy harmadfélezer emberrel, ott öket erősen megverte, a tónak szoritván öket. Dobokat, zászlókat, trombitásokat eleget nyertek, rabokat, nyereséget eleget hoztanak [WIN I, 216]. *1705:* Kurue nem jött bé vele több

egy trombitásnál [WIN I, 504]. *1708:* azzal a' Tökelletlen Dragosi Trombitassal huzat vonat sokat úgj el Töltözött ur(am) itt az az ember hogj ne(m) hinne ur(am) kld illyen keves üdö alatt mennyit gyüjtött [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* Orosz Pál Hárság alól egy trombitásától a Rákóczi Ferenc regálisait, melyek által a szebeni urakot fejérvári gyülésre hívatja vala, beküldé Szebenben. Rabutin a regálisokat a pelengéren megégetteti, a trombitást felakasztja [CsH 356–7 1705-re von. felj.].

Szk: *kancsal ~.* *1704:* Ugyan ma jött meg az úr kancsal trombitásafele, azki a generális parancsolatjából menvé levéllel Pekri uramhoz, akitöl izente Pekri uram, hogy gubernatorné asszonyom és a fejedelemasszony magokra vigyázzanak [WIN I, 195] * *kuruc ~.* *1705:* Az este, mondják, hogy jött volna egy kuruc trombitás levelekkel attól a hunyadi commandanstól, aki most a kurucok közt colonellus | Azmely kuruc trombitást tegnap felakasztata, azt beszélik, hogy azért akasztották fel, hogy a generálisnak szóló leveleken kívül más seditióra való leveleket hozott volna a Guberniumnak, a statusoknak és a szászoknak Rákóczi uramtól, kiket is eltitkolt a generáltól, hanem azután leltenek nála leveleket [WIN I, 532, 565] * *magyar ~.* *1705:* Voltanak vélek magyar trombitások is, akik német köntösben voltanak ugyan, de magyarul is tisztán beszéltenek [WIN I, 627].

4. muzsikus; trompetist, muzicant care cîntă la trompetă; Musikant. *1590:* Byro vramnak Akoron vendege valla adatot Trombitasnak dobosnak orozoknak f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 14 Kis István sp kezével]. *1595:* 27. Octobris ... Mondro Jakab vit Kendig hegedüseket, Lantossokat, Trombitast rez Dobost Azzonyúnk ö fge hagyasara 3 loúal ... f 1 d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 106 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1660:* asszonyunk ő nagysága idecérkezvén városunkban, az ő nagysága trombitási meglátogatván bennünket, muzsikájokkal, az ő nga Méltóságos tekintetiért adtunk nékiek az b. chéz parancsolatjára f. 1 [Mv; EM XXI, 537]. *1662:* Az beszállás után azonnal a fejedelem szállása ablaka alá, azon dél felől való virágos ház elött levö alóhanyatló szárnyába az kertbéli megírt tornácnak elö mind renddel a tornácnak végéig huszonnégy igen fö trombitások állattattak vala, akik valamig az ebéd elfogatott vala is, meg nem szünének különbnél különb gyönyörüségés nótákat fújni, minéméknek mássát trombitával ember alig hallhatta [SKr 268]. *1676:* Az mi hitván trombitási magának voltanak, azok Uram most mind félre állottanak [TML VII, 233–4 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1705:* Tizenkét trombitás és egy rézdobos is volt, akik szüntelen muzsikáltak [WIN I, 522]. *1736:* Némelyeknek[a] megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is ... azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedüsi, dudási, furulyási, cimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hitták, bolondjai [MetTr 362. – [a]A föuraknak]. *1759:* Mi is vármegyéstöl a Hostát végéig kimentünk vala dobbal, trombitásokkal s két zászlóval, melyeken mind a boldog Szüz Mária képe volt festve [RettE 96].

5. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: muzsikus; care cîntă la trompetă; der Trompete bläst. *1759:* Tudgyae, hallottae a tanu ... ki volt az a Kis Asszony a ki az Apor Joseph Ur Trombitás szolgái közül egyiket ... az Ablakon Gusajokba bé járatta magához ...? [Altorja Hsz; HSzjP vk].

◊ **Szn.** *1554:* Trombitas Ianosne [Kv; Szám. 1/IV. 47]. *1570:* Trombitas Zabo Janosnak | Trombitas Boldyzar ... Trombitas Demeteren | Orsola Trombitas Leorinchne | Trombitas Lakatos estwannetol [Kv; TJk III/2. 20, 22, 36, 37] | Trombitas Jakab [Somlyó Sz; BesztLt 64]. *1572:* Margit Trombitas Demeterne | Trombitas Demeter [Kv; TJk III/3. 5, 32]. *1588:* Trombitas Anthoninak [Kv; Szám. 4/III. 87]. *1590:* Trombitas Antalnak [Kv; Szám. 4/XXI. 68 Kis István sp kezével]. *1591:* Trombitas Jacabot [Kv; Szám. 5/X. 39]. *1600:* Trombitas Antalt [Kv; Szám. 9/IX. 31]. *1624:* Trombitas Jstuan [Gáld AF; KCsl. IV/106]. *1625:* Trombitas Martonnak ... Trombitas Ambrusnak [Kv; Szám. 16/XXXIV. 256]. *1630:* Olasz Trombitas Istuan [Kv; TJk VIII/1. 39]. *1640:* Radul Trombitasnak [UF I, 752]. *1648:* Trombitas Zakarias. Trombitas Janos [BesztLt II/293 I. Rákóczi György udvarnépe között]. *1655:* Trombitás Bálint [Kv; CartTr II Petr. Suvaj ötvös vall.]. *1667:* Trombitas Martonne [Kv; Dica XXIV, 168]. *1669:* Trombitas Jstvan Trombitas Miklos Trombitas Tamas Trombitas Janos ... Trombitas Andras Trombitas Baczilla [UtI]. *1673:* Trombitas Ilonát [Kv; TJk VIII/11. 230]. *1679:* Ludisori Trombitás Bacsilla ... Ludisori Trombitás András ... Bethleni Trombitás Thamás [UtI]. *1685:* Trombitas Mihaly | Trombitas Geörgy [Kv; Dica XXX, 15, 41]. *1689:* Helene Trombitas Georgy Kerekes cons. [Dés; Jk]. *1692:* Trombitas Giorgyne (idegen) [Kv; SzCSzám. I. 198a]. *1700:* Trombitás Jstva(n) [Kv; Szám. 40/III. 47]. *1739:* Trombitás Jánosné [Kv; Dica XX, 37b]. *1849:* Trombitás Partheniuss gr. kel. pap [Mv; MvLt 8].

trombitásinas trombitakészítö inas; ucenic la un meşter care face trompete; Trompetenlehrling. *1594:* az Tanachy Deliberalt hogi az Trombittas Jnosnak adyok f 2 [Kv; Szám. 6/VIII. 52 Caspar Semel sp kezével].

trombitáslegény trombitakészítö inas; calfă la un meşter care face trompete; Trompeterjunge. *1600:* az trombitas Leginnek hogy pinze nem volt, attunk d 16 [Kv; Szám. 9/IX. 31].

trombitásné a trombitás felesége; soţia trompetistului/ gornistului; die Frau des Trompeters. *1570:* Koppany Leorincz hity zerent vallya, hogi Twgya azt Zyw Janos megh arwlt volt az haz felel (!) Trombitasnewal, és 25 fl megis adot volt neky Bennę ... Azt Thwgya annak wtanna hogy Zyw Andras Alkwt megh valamynt az Trombitasnewal az haz felcol, De Nem Thwgya myt fyzetet neky, chak hogy Latta az azzont holtigh benne tartotta az hazba [Kv; TJk III/3. 5]. *1573:* Dorottya zemlye siteo Istwanne, Azt vallia hogi ... zytkozodyk volt az paisos germekyre az trombitasne valamy tykert, hogi azt meg hallotta volna az paisos Megien az zewenre, Mond az Trombitasnenak, Te azzony myert zidot (!) az germekeket Mond azert hogi Ne haigalianak az hazra, Mond az paisos ... Te egi fattias beste kwrwa vagi az trombitasne Mond ha en fattias vagiokis az te feleseged giakraban fattiazig Nalamnal [Kv; TJk III/3. 106]. *1735:* Trombitásné, Léányával [Kv; Dica XX, 376].

trombitaszavú harsogó; răsunător, tare, intens; schallend, schmetternd. *1622:* 7 Octobris. Hala meg amaz igaz, jámbor, istenfélö keresztyén, hangos trombitaszavú prédikátor, az magyaroké, Gyárfás uram, kinek nagy messze földön másа nem volt az ö szavára [Kv; KvE 154 SB].

trombitaszó sunet de trompetă; Trompetenmusik. *1671:* Elbocsáttatásamkor becsülettel megkaftányozván, azzal adá

kezemben az levelet, hogy adja Isten, hamar időn urunkat mezőn dob, trombita, sip szóval vígan láthassa s személy szerint esmerkedhessék ő nagyságával [TML V, 644–5 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1674:* Gillányi uramnak specifice, hogy is alla nemsokára dob, trombita szóval bejövén, az repkót vigan eljárja ő kegyelmével [TML VI, 588 Baló László Teleki Mihályhoz].

tromf 1. adu; atu; Trumpf. *1582:* Cathalin Zabo Martonne ... vallia ... monda Rengeo Anna Igiarto Georgnek Te Georg tudom miert mywelcd czt, az Regy bozzusagert mywelcd, de eg' Tromfom vagion es le wteom eleótted [Kv; TJk IV/1. 53]. *1664:* akkorron lattam hogy az fyam lovat ki hoza az Udvarbul Tompay György fekestül Niergestül s monda akor hayczad lilek bestie lilek kurva fya, az marhakat mert megh mondam hogy Tromfal üttőm megh [Császári SzD; WassLt Drabant Mihaly (70) jb vall.].

2. ? előleg; arvună, avans; Vorschuss, Anzahlung. *1827:* mélly alázatossággal instálunk a' Tekintetes Nemes V(ár-me)gyei Tiszségnek méltoztasson ... azon ki küldött nagyobb nemű Passusok közül edgyett kegyesen nékünk parantsolni, hogy igy koránt a' Marháinkat el indítva, a közelebbröl következheto iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal előtt bé érkezhessünk, a' meg vásárlatt Szénánkhoz – hova is előre Tromfba 32 czüst Rftak a' Vásár tétele alkalmával meg is adtunk [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop Juon és Szirb Stéphán mezőszakálli contribuens adózó a Torda megyei tisztséghez].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in atributiv-artigem Gebrauch: *átv.* huncut; viclean; schlau. *1766:* Ez a vén-tromf Inczédi Sámuel reponála, ki is nem tart nálánál nagyobb eszű embert [RettE 198].

tromfpénz előleg; avans, arvună; Vorschuss, Anzahlung. *1824:* Ezen tul irt Copiát az maga Originálisához tévén, az menyiben az Irást és betűknek formáját illeti igen hasonlit az originalishoz, de mind az Csokoji irás nálunk szokatlan, mind azon által sok betük hasonlitanak az ola betűvel ... az is világosan olvashato hogy tronf pénzt vet 32 de forint vagy egyéb legyen nem olvashato ... Babb György Thorda. GCat. Paroch. és Esperest [Torda; TVLt].

trompákgyűrű tombákgyűrű, vöröses sárga érckeverékből készült gyűrű; inel de tombac; Ring aus rötlicher Legierung. *1790:* Egy Trompach Gyűrű Agáth kő a Fejibe 1 [Sv; Ks].

trompész '?' *1807:* Sapotlis ingék, Trompész, Musulin Nyakravaló keszkenők [Dés; DLt 623 nyomt. kl].

trónörökös 1. moșcnitorul tronului, prinț moștenitor; Thronfolger. *1896:* Október végén Rudolf trónörökösröl beszélünk, 15 esztendeje lévén annak, hogy a magyar királyfiú elöször Marosvásárhelyre érkezett Teleki Samu gróffal | Tehát van 3 ember, aki tud eleget a trónörökösröl, s mind a 3 tudja, mennyit s miként kell beszélni róla [PLev. 184, 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *magyar ~. 1896:* Arról alig kell beszélnem, hogy mindnyájan igen megrágjuk, idehaza mit szabad beszélnünk, s a grófnak nem kell tartania attól, hogy többet szólanánk, mint amit illik a magyar trónörökösröl [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. az első fiúgyermek a családban; moștenitor, întîiul născut, primul băiat dintr-o familie; der Erstgeborene, der Erbe in der Familie. *1891:* Sok örömet kívánunk a kis trónörökösben, s örvendünk, hogy a legszeretetreméltóbb beteg anya túl van minden bajon [PLev. 157 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

trónus trón; tron; Thron. *1785:* a mostan közelebb peragált Investigatio alkalmatosságával az Inclyta Investigatoria Co(mmi)ssio eleib(e) a vas Dézmárol valo compasitiot producaltuk a végre hogy az eo Felsége Tronussa előtt arrolis a több sub-mittált punctumak decisiojával edgyütt itélet tétessék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. *1823–1830:* Nyolcadik ház vereses-aranyos tükrös. Ebben[a] vagynak ... Orientális topáz, electorok régi nyakbavetőjek, lengyelországi fejér sas ordó, a Nagy Mogul Trónusa aranyból és ezüstből, melyen nyolc ember 19 esztendeig dolgozott [FogE 185–6. – [a]A Zwingerben]. *1841:* abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi hív jobbágyai Felségednek földre borulva a legnagyobb hódoló alázatossággal esedeznek Felséged legkegyesebb, igazságosabb és bölcsebb szent trónusa előtt [VKp 62]. *1847:* elmégyek az örökkévalónak trónusához, és óvéle beszélek, emlékezetemmel az ezelőtt ezer esztendőkkel történt dolgokot jelenvalókká tészem [VKp 163 Varga Katalin sk írása].

tropánposztó '?' *1802:* 1 Sing Tropan posztó [CsS].

truccol dacol; a se încăpățîna/îndărătnici; trotzen. *1811:* Tsak a' Menykő sújtott némelykor fejekre; De nem illetődtek ők meg e' veszélyen, Ki-nőttek, 's a' Menykőn truttzoltak kevéljen [ÁrÉ 163]. *1829:* a' Czéhon mind annyiszor truttzolni akarván, azon praevaricatiotol meg nem szüntek [Kv; MészCLev.].

truccolhat dacolhat; a se putea încăpățîna/îndărătnici; trotzen können. *1821:* Egy Birtokos is Somboron a Ketskék iránt, semmi panaszt, Sohová nem kivánt tenni, Sombori István Ur is, koránt sem annak tekintetéből, kivánt panaszolni, hogy abban valami különös kárát tapasztalta volna, hanem ... hogy az által a' Több possessorokon mintegy truttzolhasson [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével].

trufa tréfa; glumă; Scherz, Witz. **Szn.** *1570:* Trwffa demeter [Apanagyfalu SzD; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz].

trufás tréfás; glumeț; witzig, lustig. **Szn.** *1860:* Trufás a muzsikus [Dés; RHAk 111].

truker zár része; parte a unui zăvor; Teil des Türschlosses. *1852:* Az Istálo Ajto Zárt levettem meg reperáltam uj kotsot uj stángli rügot uj diot (!) uj studlit uj trükert uj stráipléhet tsináltam | Egy otska Zárnak uj trukert uj láisznít uj sliszhaknit tsináltam [Kv; SLt Géng Ádám lakatosmester kezével Vegyes perir.].

trunkus édesapa; tată; Vater. *1662:* Truncus: Nehai Joh Istvan annak leania Nehai Demeter Janosne Ersok, ennek fia nehai Demeter Istvan kinek gierneki az declaralt arvak Kata es Annok; Ugian azon fen megh irt Truncusnak fia nehai Jo Simon, annak fia en vagiok [SzVJk 65]. *1800:* A Groff

Kornis Gáspár ö Ngä edes Annyának völt édés Apja vagyis Trunkussa N. Gereb Joseff Vr [Kóród KK; Ks 94 Vegyes lev.].

trupai 1. gyolcsféle; un fel de pînză subţire; eine Art dünnes Leinen. *1573:* Anna Eotthues Gërgine Azt vallia hogi ... Im Mind addeg olcharlotta ez giolchot hogi eo adot Trwppayt giolchot az Embernek [Kv; TJk III/3. 268]. *1593:* Gellein Jmre wrammal adatott biro wram az Trombitasnak zazlonak 12 singy trupait ... f 1 d 44 [Kv; Szám. 5/XXI. 31]. *1599:* Balog Mihalj Hozot Bechy Marhatt. 2 Ball. karasiatt ... – 20//– ... 2 Ball Jglert ... 8// – 3. Hordo Truppaytt ... 9//– [Kv; Szám. 8/XIV. 6]. *1627:* Truppaj Iutott 16 sing es Egj fel, singit p(er) d 20 tt f. 3 d. 30 [Kv; RDL I. 134]. *1687 k.:* Egy Tonna Truppátol kib(en) végh Nö 30 f 4. 50 [MvRKLev. 14].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributiv-artigem Gebrauch: ~ *gyolcs* gyolcsféle; un fel de pînză subţire; Leinen-. *1586:* Flier Zazlonak wöttem az toronyban 7 1/2 szing Trupay Giolczot f. 1 d. – [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. *1592:* Anna Azzoni Pokos Peterne vallia: Az Magdalna ki nekem zolgalom volt ennek eleotte valo wdeokben ... negi kezkenconek valo Trupai giolchot attam vala nekj hogi meg varia, azokatis el vitte ... Egi palastomatis vitte vala el [Kv; TJk V/1. 302].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributiv-artigem Gebrauch: trupai gyolcsból készült; care este făcut/confectionat dintr-un fel de pînză subţire; aus einer Art von dünnem Leinen gemacht. *1610:* Egj vj Trúpai feyr zalal (!) kendeö ... Egj viselt Trúpaj lepedeö feyr zel benne [Kv; RDL I. 6]. *1611:* Egj Trúpaj giolch kendeö, lengettek feyr Zelel [Kv; RDL I. 88]. *1615:* Kett Trupaj uankos hajok lengettek es zakadozottak fekette seljem zel benne f – d. 25 [Kv; RDL I. 97]. *1629:* Egy viselt truppaj kendeo. ér. tt f – d. 32 [Kv; RDL I. 143].

trupp 1. csapat; trup, mare unitate militară; Tuppe, Militärcinheit. *1662:* Az mieink az ármádát másnap s azután is, míg Szepesbül kitakarodnának, mind késérgeték, s annyira is sarkallják, hogy kínszeríttetének a táborok utoljára könnyü sebes tarackokkal táborokat oltalmazni, és gyakorta az egész lovaghadak truppokban kiállani [SKr 237]. *1681 e.:* az nimet felöl ast besilik az ki Banyan uolt akor taiban, igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek uoltak, maid ket czer fele besilnek, trupokban sem iöttek, Cziak lezenguc [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deési Ferenc Béldi Pálhoz]. *1704:* egy trupp ugyanazon pallón általmenvén, Hojja (!) felöl való berek széliben orozkodának fel, azonban Monostor utcán is más trupp [Kv; KvE 291 SzF]. *1705:* A németek itt a majorok széliben truppokban állottanak, a rácok pedig ellenkeztenek vélek egész egy óráig [WIN I, 479].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributiv-artigem Gebrauch: vhány csapatnyi; de un anumit număr de trupe/unităţi militare; ausreichend für eine Truppe. *1703:* csalogatták alá Fehérvár felé, és ott vagy két trupp lovas drágány (!) lévén, öszvecütköznek | De immár csak közel nyomulván Fehérvárhoz, még egy máshova expediáltatott trupp német volt, aki már útban lévén expeditiójában, utánamentek, visszatérítvén, superveniálván, meggyöztek a kurucokat [Kv; KvE 279, 280 SzF]. *1709:* Egy trupp gyalog német a vargák csertörőjében volt, és körüle nyargalt a sok kuruc, mégsem vették eszekbe, mert a német kapitány nem engedte, hogy csak egy is lőjön [Kv; KvE 292 SzF]

tuasztás, tuhasztás tömés; obturaţie, astupare; Füllung. *1610:* Ha penigh nagj gondwiseletlensegbeöl vagi szant szandekbol tuaztasbeli kart tenne vagi maga vagi maradeka, tehatt az stompok kerekén alol mingiarast az mostani foliasara szakazthassak az viszet minden terch es ellenzes perpatwar nelkwl, mind addegh, meddegh az Tuaztast megh szabaditt<ia>k [Abrudbánya; Berz. 17].

tuasztásbeli, tuhasztásbeli tömésbeli; privitor la obturaţie/astupare; die Füllung betreffend. *1610:* Ha penigh nagj gondwiseletlensegbeöl vagi szant szandekbol tuaztasbeli kart tenne vagi maga vagi maradeka, tehatt az stompok kerekén alol mingiarast az mostani foliasara szakazthassak az viszet minden terch es ellenzes perpatwar nelkwl, mind addegh, meddegh az Tuaztast megh szabaditt<ia>k [Abrudbánya; Berz. 17].

tubák 1. dohány; tutun, tabac; Tabak. *1686:* Szilágyi Marci egy kudus Aszonytol Tubákatt vön [Mezősámsond MT; Berz. 14. F. 15]. *1687:* az öszver is meg rühesödött vala, tsak tubakkal orvosoltuk, meg jógyult | Az sokadalom itt holnap uta(n) be all tsak érkeznek az tubák; mind el kele tiz poltura(n) fontya [ApLt 6 Kálnoki Sámuel fel.-hez, Lázár Erzsébethez]. *1701:* Az Tubakkal kozensegesse(n) minnyaja(n) elünk, ige(n) keves ember vagjo(n) olljan az ki ne szina [Cseb U; Ks 90]. *1702:* Rabutin generális ő excellentiája regimentjéből lévén az vicecolonellus uram ő nagysága compániája, azok közül egy katona erösen megvagdalt egy örmény szöcsöt csak azért, hogy tubákot kér volt tőlle, és nem adhatott, mivel semmi tubák nem volt nálla [Gyszm; SzO VII, 110 a gyergyaiak panasza]. *1704:* Tubakot s lovat hogy vinek ell latam [Kovászna; HSzjP Nicolaus Hegjeli (70) jb vall.]. *1710 k.:* annyit ettünk-ittunk ebéden, hogy osztán majd estig csak fúttunk, mint a disznók, nem is tanulhattunk, nékem pedig balfelöl a nagy hurkám s lépem körül rettenetes zörgés, bőgés és fájdalom indula; adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubákot szíjjak fel [BÖn. 578]. *1756:* Papirosra, tubákra, Srétre xr 51 [TL 60a Teleki Ádám költség-napl.]. *1783:* Árkosi Veres András, Barabás András káplár, Göntz Mihály gyalog katonák, Szöts János providus méltóságos Horvát János úr jobbágya prorocálák árkosi Todor Istvánt, a méltóságos Horvát Kozma úr jobbágylegényit a hütösök eleiben törvényre; ilyen okon, hogy ökegyelmeknek bizonyos számú spárga tubákjok ... éttzakának idein gonoszul elveszett ... megítéltetett, hogy Barabás András káplárnak egy tyúkot és egy spárga tubákot, Veres Andrásnak kettöt ... fizessen meg [Arkos Hsz; RSzF 160]. *1792:* tubák [Éder 163]. *1797:* testvérit a moston el esküt kantzán Barothra küldötte tubákért [Barót Hsz; HSzjP].

Szk: *kolozsvári* – *1787:* 2 font Kolosvari Tubak Rf 1„20 [Mv; Ks 72. 55].

2. dohánynövény; Nicotiana tabacum; tutun; Tabakpflanze. *1706:* Kerti veteme(n) Arpa //2 murok Cub. 1. peterselye(m) //1 1/2 Tubák libr. 300 [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1736:* melly kertet ma is tubákkal ültettett bé Székely Elek Uram [Kilyén Hsz; LLt]. *1740:* Bora Sigmond Uram joszágán feliben csínált tubákot [Szemerja Hsz; HSzjP Bibo János Papné Relicta Király Kata (40) vall.]. *1774:* vagyon egy Joszága, mely is volt az elmult esztendöben tubákkal beültetve [Sepsizoltán Hsz; HSzjP Helena Farkas de Zoltán (30) jb vall.].

Vö. a *tabák* elmszóval.

tubákfűző dohány fűzésére használt; de inşirat tutunul pe fir; zum Auffädeln vom Tabak gebraucht(er Nadel). *1796:* Egy nagy záros ládá(ban) ... egy pár tubák fűző tő [Esztelnek Hsz; HSzjP].

tubákkóró tijă/tulpină de tutun; Tabakstange, Stock. *1750:* az Domb alá érkezének, ott meg fordulának az kert felé, az hol most is az oldalban tubák koro vagyon [Sszgy; HSzjP Sigmond Ferentz pp de Etfalva (53) vall.].

tubákol dohányt szív; a priza, a trage/aspira tutun pe nas; Tabak schnupfen. *1701:* felesen szitkozodnak es tubakolnak [Bordos U; Ks 90]. *1827:* Prihoda Tamás ... pipázik, tubákol, azonkivül részeges is [DLt 735 nyomt. kl].

tubákos 1. dohánnyal beültetett; (care este) plantat cu tutun; mit Tabak bepflanzt. *1711:* A Telekbeli Tubákos kert ... és az Nehay Balog Jstvan hellye ... maradnak a négy leánynak [Altorja Hsz; Borb. I]. *1714:* Az romlott Udvar háznak háta mellett vagyon egy Tubákos kert fel szántua [Kászonfelsőfalu Hsz; LLt Fasc. 85].

2. dohány tartására használt; în care se păstrează tutunul; zum Aufbewahren des Tabaks gebraucht. *1846:* Egy Tubákos fejér csont pixis melyen égy pillango vagyon mozaikkal kirakva [SLt 17].

Vö. a *tabákos* címszóval.

tubákszín dohányszín, zöldes barna; tutuniu, cafeniu-verzui; tabakfarbig, bräunlich-grün. *1816:* Tubák szin zsebbeli keszkenyő ... 5 Rf 21 xr [Kv; Born. IV. 41].

Vö. a *tabákszín* címszóval.

tubákszínű dohányszínű, zöldes barna; tutuniu, cafeniu-verzui; tabakfarbig, bräunlich-grün. *1826:* Egy szürke egy tubák szinü jo kaput [DLt 1824. év al.]. *1846:* tobák szinü posztó mellény [DLt 734 nyomt. kl].

tubákszívás prizare, trageres tutunului pe nas; Tabakschnupfen. *1700:* Az Bordosiak az fulu (!) nem örzésért, Tubak szivásért Tanczolasért, Egy egy napi dologgal tartoznak [Bordos U; Ks 90].

tubáktartó dohány tartására való; în care se păstrează tutunul; zum Aufbewahren des Tabaks. *1754:* B. Bánffi Mária B. Radák Lőrintzne Aszszony ő Nsga ... Tubak tartoi ... Jáspis Pohár Flor. hung. 20 [Nsz; Told. 19. 17]. *1821:* egy kis Börös rezes szegeletü egy tubák tarto ládátska Ezen ládátskában van egy ... pohár [Veresegyháza AF; Told. 19].

Vö. a *tabáktartó* címszóval.

tubarózsa Polyanthes tuberosa; chiparoasă, tuberoză; Tuberose. *1742:* Alazatoson köszön(öm) Ngod gratiaját az Tuba Rosa untöztötése (!) iránt [Brassó; ApLt 4 Apor Anna Apor Péternéhez].

tubinétszoknya tafota-/selyemszoknya; fustă de mătase; Taft-/Seidenrock. *1750:* Setétes Zöld Tubinet Szoknya Ezüst és Aranyal eleges kötés Arany paszamánt az allyán hozzá való Vállával [WassLt Wass Dániel portékái].

tubus tub; Tube, Dose. *1735:* Plehből való nagy Tubus Sz. Benedek(en) ... 2 [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171].

tucat tizenkét darab; duzină; Dutzend, zwölf Stücke. *1727:* Hat Lengyel országi abrosz az keteye igen Szep ahoz háram Tuczet kamuka asztal keszkenyö, ket Tuczetye annak is igen Szep az harmadik alab valo [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsa kel.]. *1746:* Egy kés tok, egy tutczet fekete nyelü késekkel [Vargyas U; DanielAd. 257]. *1764:* On Szerszám Tál, Tángyer öttt Tuttzit vőlt [Kv; TJk XVII/2. 242]. *1768:* Háznál szőt Asztal keszkenő Hat tuczczet mely tészen Hetven kettőt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1776:* Kilentz Szék vékony Szahos (!) Abroszok, ket tutzet pántlikás Szélü Asztal keszkenők, egy tutzet rosás, tiz aprob Asztal keszkenők [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. *1789:* 2. Tuttzet veress Spanyor viasz Rf 5. xr – [Mv; ConscrAp. 87]. *1791:* 3 Tuttzet kanafász keszkenyö apro [Mv; MvLev.]. *1808:* 4 tuccet Platirt gomb [Mv; Told. 22]. *1810:* Két tuttzet Asztal keszkenyő Égyik lengetég, a' másik jobb [Mv; DLev. 2]. *1823:* Egy Duczett vékony szőtt Strimpfli=pár [LLt Csáky-per 601]. *1837:* egy vagy kétt tuttzet czüst kálán [Doboka; BetLt 1 Hodor Kelemenné kel.]. *1843:* én az fonalrol egyebet nem irhatok hogy ... hat font kivántatik egy tutzet keszkenyőnek és hat font egy Abraszhaz [IB. Konetzni Ignác takács lev.]. *1851:* 2 tuttzet frantzia kártya [DLt]. *1860:* 2 Tutt(zet) paffon mellény gomb ... – 70 – [Kv; Újf 1].

tucin tucat; duzină; Dutzend. *1589:* Borbelj zerzam ... Egy skatulaba Gheoreogh feyer ... Egy feyer keo Aky megh Eer f. 3. Egy tuczyn Erwagho Was Nro. 12 [Kv; VectTr I/2]. *1599:* Zilagy Andras. Hozot ... 3 Tucin Salauarit – //7. 5 tucin Apro Salauarit – //10 | Achy Jianos. Hozot Bechj Marhatt ... 1 Tuchin Bellet kesztwtt – //12. 2 tuccin Salauaryt – //42 [Kv; Szám. 8/XIV. 41, 44]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... varadi Miklos hozott ... 4 Twzin niary kesztiwt 1 Twzn kalapos swueget [Kv; VectTr II/69]. *1684:* Czipelitöl negy Tuczin fekete nyelü késeket, kettei nagyob kettei kisseb [Utl]. *1685 k.:* Öttt Tuczczin két Tuczinnyat in f. 3 van az aprojab(an) egjikb(en) egyikb(en) Kés nr 32 az nagjobbik Tuczinb(an) Kés nr 28 [Utl]. *1733:* Edgj Tutszin Simma Sarga fejü szeg [Mezösztkirály AF; Told. 2].

tucinos egy tucatnyi árufféle tárolására való; în care încape o duzină dintr-o marfă; in das ein Dutzend irgendeiner Warensorte hineinpasst. *1711:* 1 Öreg Tuttzinos Iskatulya ... 3// – 2 Tuttzinos Iskatulya Tuttzina – // 90 fa(cit) [ApLt 5 Apor Péter inv.].

tucikol ? idegesít; a enerva; jn ärgern. *1629:* Mint egy delkor oztan enis haza menék az gyermekkel az gyermekre almot hoztak, es mind ot tuczikolták (?) estvere mideon fel keolthettem azt monta hogy Kerekes Züle kepeben jeot rea [Kv; TJk VII/3. 121].

tucius bátorságos; sigur; sicher. *1596:* ennekem vgi teccett volna, hogy tutiusb lött volna oly erösb helien lenni, illien haboru idöben [Törzs. Báthory Zsigmond Keresztury Kristófhoz].

tud 1. ismer, ismerete, értesülése, tapasztalata van vmiröl/vkiröl; a şti, a avea cunoştinţă (de ...); kennen, hat kennenglernt. *1542:* Az thewb vraimnak ennek elötteis zolthwnk, ennek vtanna is zolwnk hywen, igazán jamborulis zolgalni akarwnk Nnak es Ngod hazanak, ok azt thwgiak, hogh az mienk megh wagyon [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas

es Mottnoky Lajos lev.]. *1557:* nem Todom my modon es my okal attam wolna en Knek az kewes Joszagot hogy ha megys en vellem akaryatok az adoth meg fyzettetny bizony en ram kendy ferencz sokzor feddeth hogy ew kery wala az Jozagoth es neky nem adam hanem az ktek baratsagayerth adam knek [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 „Apaffy lazlo nagyfalwrwl" a beszt-i tanácshoz]. *1573:* Marta taligas Albertne, Azt vallya hogy Twgy azt mykor Veres Sigmond meg holt 18 Eokre vasas zekere es Egyeb Tehen Barma eleg volt [Kv; TJk III/3. 165]. *1582:* Mikoron egzer az fogoly Catus Azzony megh eskwt volna ez Boregeteo Peterne Rezere, Az vthan Bakoneis meg akara eo Rezere eskwttethny … biztattia vala hogy … mongy Igazat es amyt Tucz, mert ha Igazan eskezel felelek feleolle hog senki Nem banth [Kv; TJk IV/1. 93]. *1667 u.:* Tagathatatlan dolog, kgd sok senuedise, az ki napot foglalna be, de miuel enis uinsigemben lóttem pappa, mint kgd soltart ir nekem, minallunk hetedik nem tom kigyelmeteknel, Uram en Istenen te benned bízom, est mongya el kgd minden nap [GramTr XVIII, 645]. *1668:* Azttis mondotta nekem hogi az Jncze Peter baraniat mind kettőt meg nűzta. Nekem agia az borit, de ennem uettem megh miuel tutam hogi nem iambor ez az Miklos [Kászonújfalu Cs; CsÁLt 27. I/30 „Hunadj Jstuan Kazon Vyfalui Drabant" (22) vall.]. *1670:* Édes Bátyám uram, Kászoninak nem tóm, kell-e ajándék, vagy nem? [TML V, 122 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1741:* megis taszigala ezt mondvan: mit tucz te bele Hunczfut [Miklósvára Hsz; HSzjP]. *1777/1816:* Etzken András uram … Fijának Míklosnak tudgyai … a maga Competens őrökségebeli jussát [Hsz; BLev. vk]. *1784:* az Lázárakó volt ez az Contraversias helly a kit péreggel el töltettenek sött mű kis Bugi Bányászok elöbb el foglaltuk azt a hellyt mint az Gálakó, nem tudam hogy a' Gálak Bányászszinak tulajdona lett volna és hogy eök hajtották volna [Torockó; Bosla Joh. Király (32) zs vall.]. *1842:* En sem nekí, sem másnak soha semmí ollyan orvosságokat[a] nem adtam, nemis tudak semmi affélékét, 's ha tudnék Testvéremen segítettem volna a' ki Détsébe meg esett [Dés; DLt 85. 6. – [a]Magzatelhajtó, -vetéltető]. *1899:* Tudni kellene hát: mikor lesz Geiger koncertje, összeesik-é az E.I.T.[a] napjával [PLev. 201 Petelei István Gyalui Farkashoz. – [a]Erdélyi Irodalmi Társaság].

Szk: *~ja a dolgát. 1572:* Enedy Kelemen hallotta zigarto Isaiasnak azt Monta hegedws Janos, Tars Most az en felesegem hon Ninchen, Azert Neh Banyad az te felesegedet, Esmet keolchen heliebe keoleen legen mykor megh Ieo, Isaias azt felelte rea Noh tars hyzem Thwdod dolgodat [Kv; TJk III/3. 33] * *~ja (az) ördög. 1573:* Dorotia Bozy elekne Azt vallia hogi … Megen Thakach Andrasnehoz az Kis gaspar leania, Mond Neky Zomzed azzony Megis azt Mondode hogi En ez fal mellet laczotta(m) volna estwe, Mond Thakach Andrasne Twgia Eordeg ky laczot ha ty voltatoke vagi ky volt [Kv; TJk III/3. 116]. *1597:* Lakatos Mihali … wallia … egizer Chizar Peterne bezelle … Igi wagion vgimond az Veres Pal dolga hogi ameli búnna (!) mustoha leania wagion azt le nyomta wolt aminap megh en kerdem az leant hogi mint wolt dolga azt monda hogi … en ne(m) thúdom michioda veresset duga belem, kerde(m) ha io wolte monda, hogi en ne(m) thúdom io wolte wagi ne(m) twggia eördeógh [Kv; TJk VI/1. 70]. *1633:* egikor jöue hozza(m) az Zabo Jacabne szolgaloja egett borert, es mo(n)gia vala tugia az eördögh hogi Aszonio(m) mindennel le fekszik … en ne(m) tudo(m) miczioda vagio(n) raita, s annak ezinall orvossagott az egett borrall [Mv; MvLt 290. 123a]. *1761:* Darabán Vonulné … adott holmi ördög tudta mi fele port s arra tanitott hogy aztat az Vram(na)k adgyam bé s meg nem verhet [Gycke K; Ks 4. V. 20] * *~ vkihez/vmihez vmit. 1573:* Dorottia Baka Gërginc Azt vallia hogi 20 Eztendeie hogy harnad zomzed Bertalanhoz, lambor eletinel es Igaz Mwnkayanal egebet Nem twd sem latot hozza [Kv; TJk III/3. 283]. *1584:* Henneg Lukachne, Zekel Balintne, Poharos Jakabne, Herman Iacab leania valliak … amely teyet Dengler Lukachnetol veottewnk Jo Tey volt es Syros volt Egeb gonozt se(m) tudunk hozza [Kv; TJk IV/1. 254]. *1631:* En czak mastul hallotta(m) hogj jart imide amoda Baczki Katahoz kihez de en nem tudok semmi gonozt hozza [Mv; MvLt 290. 237b]. *1642:* Azt tudom azirt, hogy azután hogy meggyógyula Tolvaj Mihály, ugyan ő vitte vala Fejérvárra is ezt az asszont, de én egyebet nem tudok hozzá [Mv; MvLt 291. 318a átírásban!]. *1828:* le kurvanyázta – azt mondván, hogy kendnek kurvannya mit tud hozzá [Illyefva Hsz; HSzjP Tőrös Pál (70) gy. kat. vall.] * *~ vmiben vmit. 1570:* Czywlay Benedek hithy zerent valya, hogy Mykor egykor az Eothwes esthwan zeoleyebe kapalnanak, Mond Kwthy Antal More Janosnak, Teis Twdnal valamyt az Rengeo Anna dolgaba [Kv; TJk III/2. 106]. *1633:* Szabo Balas mint succedalt az Eereokseghben en abban semmit nem tudok [Mv; MvLt 290. 133b/2]. *1665:* Az magam expeditiom is leszen-e? nem-e? s ha leszen, mint s mikor? bizony nem tudok semmit benne [TML III, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *a fene ~ja. 1896:* A kaszinó igen beeses alkotás … Itt esznek, isznak, olvasnak és társalognak … Ott külön konyhát állít be a New York bérlője, és a fene tudja, még mi [PLev. 187–8 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *Isten ~ja. 1659:* Mahumet zászlója is nála vagyon, persával, velenczéssel egyetért. Isten tudja kimenetelit [TML I, 361 Gabriel Kövér Teleki Mihályhoz]. *1704:* tegnap sok emberek láttokra a commendans háza felett a hajazatot egy nagy sűrű füstforma felleg elfogta volna … Mit jelent, Isten tudja, de azt sok urak látták [WIN I, 126]. *1722:* ez éttzaka olljan havat bocsáta Isten földünkre, mostis szüntelen havaz, mi lesz az Gabonánakis kimenetele I(ste)n tudgja [KJ. Miss. Rétyi Péter lev. Fog.-ról] * *vki jól ~ vkit/vmit. 1572:* Miert hogy Az vrünk w Naga hazahoz wy warba takaritatek az petresffaluj dezma kit kmedis Jol tud … kenizeritetem erre hogy te kdet levelem altal Megh talalnam, hogy the kemed parancholna az petresffalujaknak hogy amj kewes buza ott leött hoznaiak ala kentelkere [Szúv; BesztLt 3608 Thorma Janos wywarj wduarbiro a beszt-i főbíróhoz]. *1618:* 4 die Novembris jutott ide Ali aga Szkender pasától, az pesti, kit Nagyságod jól tud [BTN[2] 151] * *vminek urát ~ja. 1767:* ollyan hazugságokat beszéllettek felöllem hogy én az meleg völgyben az Uraknak földjéből edgy jo darabot ell szántottam volna az illyen beszédeknek Urat kévánom tudni, mert én soha senkiét hamissan ell nem vettem nem is kévántam [Kv; Ks 11. XLVI. 46].

2. tisztában van vmi mivoltával/jelentőségével; a şti, a-şi da seama de …; etw ist jm klar geworden, etw wissen. *1579:* az zegenysegnek sok kwlen kwlen valo zwkseget twggyak es ertyk [Kv; TanJk V/3. 200a]. *1585:* Ersebet Nagy Mathene vallia Azt, Monda Grusz Jacab Curwa vagy te, Mert tudode hogy a' Zeoch Imreh kertenęl Minde(n) meg teotte neked, chak en Nem [Kv; TJk IV/1. 497]. *1620:* Én jól tudom, mert én is igen jovallanám azt mind, hogy eselekednék, de nem eselekedik, mert ezt az vezért immár úgy elbolonditotta-némította az németek sok adományok-ígíretek, hogy … soha az ti dolgotokat meg nem akarják <x> érteni, akármint

mondjátok neki, vagy ha más mondja is neki [BTN² 402–3]. *1629:* Tudom hogy azért confiscalta az harminczados az Telben Georcogh Zolta marhaiat, hogy az harminczadot el kerülte es marhaiat megh tagadta [Kv; TJk VII/3. 78]. *1673:* Tudtam, értettem ö nagysága, urunk, nehéz felöllem való szavait, beste fattyú kurvafiával felöllem való emlékezetit, de hogy dolgom ily publicumra menjen, nem hittem [TML VI, 438 Teleki Mihály Bánfi Dienesbez]. *1674:* vétek az jövevényt fosztogatni, káros is az hazába pénzhozó embert idegenitteni és mivel az oláh a tzinc a mintét (!) igen tudja, az jövő nyáron a kegyelmed és más juha az havason megfizetheti az olyant [Zabola Hsz; SzO VI, 342]. *1722:* az égy testvér atyamfiainakném parancsalak ök tugyak amit cselékésznek [Kéménd H; JHb XIII/39]. *1764:* Kökösi Barta Mihály Uram, midön ... látná hogy nem az ökegyelme inye szerint felelnék ezt monda; miért nem mondgya Ked meg, hogy Simon Ius, mert ked tudgya, mivel ked birta [Kökös Hsz; Kp 218 G. Barta sen. (38) ns vall.]. *1846:* Tudván Vetsei Uram hogy Tehene óly bódorgó, ne vette volna ki a' Csordából [Dés; DLt 1136].

Szk: *mióta emberkort* ~ amióta férfikorban lévőnek tudja magát, amióta érett eszét tudja. *1640:* miolta en emberkort tudok, az oltatol fogua senkit nem tudok Szamosffaluanak egyeb örökös urat az mikolaknal az Gieröffiecknel [O.kiskapus K; Ks 90] * *mióta a világot ~ja. 1628/1778:* miolta a világot tudgya mind Tholdalagi Andrásénak tudgya hogy volt[a] [Told. 187 Transsumptum. – [a]A szölő].

Sz. *1879:* Mutatványt is közölt belőle, mely felett én ma is borzongok, s mikor elolvastam, nem tudtam, fiú vagyok-e vagy leány [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. tudatában van vminek; a fi conștient de ceva; einer Sache gewärtig sein, etw wissen. *1719:* Jövő nyáron is, hogy a militia lovát, marháját füveltesse, tudjuk meg kell tenni [Cssz; SzO VII, 262]. *1817:* Veres István ... tudván a maga tetemes hibáit fél a ki tudjátol, de ha láttya hogy oly írgalmasan bánik Nagyságod vélle mennél kevesebbet kíván Nagyságod tölle, annál kevesebbel kívánnya Nagyságodat meg tsalni [Szászzsombor SzD; BfR I Szentmiklósi István ref. pap lev.].

4. emlékszik vmire; a ști, a ține minte, a-și aminti, a-și aduce aminte de ceva; sich erinnern. *1568:* Stephanus berkenyes iur(atus) fass(us) est, En tudom hogy oth az Mesgyen, Jartam zoltakys erte, de en bizonyal ne(m) tudo(m) ha zabad mesge volte vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 191–2]. *1593:* Tdom (!) hogy zantotta(m) azban az feoldben de arra nem Emlikezem meddig zantottvk es az barazdaia meddig volt [M.fráta K; SLt S. 39 Kys Istuan vall.]. *1631:* azt sem tudom ha irtame az Szabo Dauitne Aszonio(m) giermekinek megh nemesitese feleöl [Mv; MvLt 290. 229]. *1637:* Pal Mester monda az Aszonnak hogj tudod hiszem hogi Eniede(n) kezóm volt veled [Mv; MvLt 291. 110a]. *1646:* co igen ittas volt maga sem tudgya mit czielekedet [Kv; TJk VIII/4. 81]. *1755:* itten Kolosvárott is részegen a Boltokból vitt vólna két három pár róka torkokat el az Házokhoz ... meg lelték nálla, és viszsza adta, excusalván magát, hogy nem tudta miképen hozta vőlt el [Kv; Mk IX. Vall. 75]. *1761:* Tudom ... sokáig nálunk volt Kusztos András beszelgetvén hogy jo regel Titt. Kiráj Biro Uramhoz menyenek [F.csernáton Hsz; HSzjP Ambarus Ferentzné Mária (29) pp vall.]. *1809:* Lehet, hogy a Falut Ravát rosz Szavaimmal fenyegettem de nem tudom mikkel mivel meg voltam háborodva [UszLt ComGub. 1602].

5. közbevetésként/töltelékszóként a figyelem felhívására/bevezetésre; folosit ca cuvînt expletiv/de umplutură; als Füllwort gebraucht. *1585:* Gacho Ianos Bachy Biro ... vallia ... Monda Az Azzony a' fogoly Casparnak ... Tudde hogy kerlek vala hogy meg Ne cold Az en vramat [Kv; TJk IV/1. 477]. *1599:* Az utan(n)is hogy megh futamodęk Benedekfi Christoph hallam, mo(n)da Nagy Janos neky Tudde (!) fiam Vra(m) Christoph vra(m) megh monda(m) hogy ne Jój hazamra, merth ne(m) esik iol az dologh [UszT 13/109 Anna consors prouidi Joannis Gergely de Kaidiczfalua]. *1632:* üst gjarto Istua(n) ... monda hogj jaj nem tudom, hozasd ki egjik louamat mert en el budosom ugimond [Mv; MvLt 290. 62b]. *1676:* Articulussa lévén (: tudgya hűségtek :) az nemes orszagnak arrol, hogy az ollyan idegen kereskedök(ne)k az országb(an) szabadossan szellyel járni, ne legyen szabad [Fog.; BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. *1699:* az J ... azt vetette a' szememre: tudode te hogy hamis hitűnek mondottal te engemet [Dés; Jk 295b]. *1716:* hadgy bekit az ebnek, mert mentől inkab veszik eszekben hogy haragszol, annal inkab azt gondolják, hogy boszonthatnak, am had czifrázza az orrom hasicsak fel, ha ket esztendőre ugy nem jár mint az Anya ... tudod az Apor Farkas termeszetit hevenyeben kapja, vegre még unya [Nsz; ApLt 2 Apor Péter fel-hez]. *1879:* Tudod! ahogy regényekben szokás [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1880:* Tudod: mikor az ember rosszul van, nem kell semmi, sem írás, sem beszéd, semmi [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

6. bizonyosra vesz vmit, meg van győződve vmiről; a ști ceva cu siguranță, a fi sigur/convins de ceva; überzeugt sein. *1561:* Ezt twdom hogy Ehelys meg halok uala [Ráton Sz; BálLt 78]. *1570:* Orsolia Alcz Imrehne, ezt vallya hogy Twgia Byzonnyal hogy Zigarto Myhal es Janos deak Job Annyae volt az kert [Kv; TJk III/2. 49]. *1604:* az mely diznot nala alytnak hogi az wolna: aztis tugia hogi masunat hozta wolt [UszT 18/127]. *1647:* En az Dobokaj nemzetet igen jol ismertem ... tudam aszt is bizonyassan, hogy egy test ver Atyafiak voltak [Dob.; JHb III/33]. *1674:* Szék mikor leszen, én, Uram, bizony nem tudom [TML VI, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1744:* tudam bizanyasan hogy ... Kormas Maria ... megis holt itten Nemes Maras szeke(n) Uralyban az Mirigyben igy tudam bizanyasan [M.pete K; SLt AY. 7 Molduvánj Jeftimie (55) zs vall.]. *1786:* En bizanyasan nem tudam nem láttam hanem hallottam másaktol ... hogj ... Tot István bé menvén ottan bort kért, de a Fogados nem akarván adni hitelben azért osztán öszve szitta gazolta az Fogadost Pap Todort [Hidvég MT; GyL. Frunza Demeter (49) vall.]. *1842:* bizanyasan tudam mondani [Dés; DLt 1516]. *1896:* Ha van hozzá való hajlandóságod (s tudom, hogy okod lesz, ha nem teheted), megérted azt is, amit nem írok le itt [PLev. 177–8 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. hisz, vél; a crede, a fi de părere; glauben, meinen. *1591:* Iffiu zigiarto Balintne, Anna azzoni vallia, Mikoron valami zayt hallottunk volna vramal, azt tuduk egi hirtelen valami eges vagion [Kv; TJk V/1. 80]. *1592:* mykor Janos Beteg vala; Balas Janos akor azt tüggya vala, Hogy w hal elöb meg, Hogy sem myntt az felessege [UszT]. *1630:* egj botot ragada Halom Gieörgj aualis ugj megh uteötte hogj azt tutta(m) hogj mindgjart ele essik [Mv; MvLt 290. 223b]. *1632:* halla(m) hog erösse(n) pufog ualami azt tuda(m) hogi diznot vernek [Mv; MvLt 290. 103a]. *1644:* latam azt hogj ... Egh vala az Nagj Miklos haza ... vagion harmad Napia hogi Mind Erzettem az peors bwzt, de minthogj az felesege(m) beteg volt, Azt tutta(m) hogj Annak az Zagot

erzcotte(m) [Mv; MvLt 291. 432b]. *1730:* az alkolmatlan ut mián … azt tudtam egy falaís meg nem marad az Szekeremnek, ã Lovaimotis el húgyaztottam [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deák Apor Péterméhez]. *1801:* azon Árakhoz ugy tudom Semmi Jussa nintsen [A.detrehem TA; KCsl 16]. *1837:* én azon bé zárt ládát azt tudtam akkor hogy az utrizált aszszony az Exp(onen)s Ur meg edgyczésével küldötte bé Kolosvárra s most üti ki magát a dolog, hogy az Exp(onen)s Ur tudtán kivül küldetett bé a Láda zár alatt a benne valokkal edjütt [Dob.; BetLt 1 Sukán Gligor (22) kocsis vall.].

8. (ismeretet) a gyakorlatban képes alkalmazni; a şti/putea, a fi capabil să …; können. *1548:* Továbbat ím az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordaját, berenczéit vaját megtudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137 Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz]. *1584:* Zekely Balasne vallia … hogy az Azonnak Zabo Catonak Zaiabol hallotta sokzor hogy Azt mondotta Ennekc(m) hogy az en Aniam Bozorkany volt … es co … Amyt tůd az Bozorkansaghat mind co teolle tanůlta [Kv; TJk IV/1. 220]. *1638:* maga tutta rege(n) kmed amaz ineket estue danům dano(m) reggel bano(m) báno(m) [KJ]. *1671:* Az mi illeti az golyóbisok dolgát, ha el nem vitték, megparancsolom, vigyék el; itt is az czigányokat megpróbáltatom, ha tudnak-e csinálni, mivel Szebenben igen drágáért s készpénzért csinálják [TML V, 497 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1716:* az kertész inas nem sokat Tud még [Gycke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1733:* most az el mult Karácson böjti előtt egy hettel Bordon láttam egy Lakadalomban Burna Lazárt Deaksagot is tud [Kincses KK; SLt 3 Pernye Mihaly (58) zs vall.]. *1745:* En Szabó Ferenczné Vizi Borbárának … tőszomszédja vagyok … meghallottam, hogy Szabó Ferenczné nem tiszta személy és boszorkányságot tud [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. prédikátor vall.]. *1782:* tudom, ã Molnarok Relatiojából, hogy ã Pohár, vagy Foka mellyet vamott szoktak venni, nagyobb mind eddig … abban sem tudok különbséget tenni, mennyivel volt kissebb az helységekben lévő Malmak Mértékeinél [Torockó; Thor. XX/4 Mich. Csupor (40) jb vall.]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak … egyeb munkát az Bányaszságon kivül nem tudnak [Torockó; TLev. 4/13. 31]. *1809:* Harangozonak ollyan individum kévántatik … a ki nem tsak a Rhitus Szerént valo Szolgálatot tudgya, hanem a gyermekeket a Rhitus szerént tanittani tudgya, de … Sorbán János azokhoz semmit sem tud, de sót olahul Sem tud beszèlni [Szu; UszLt ComGub. 1643]. *1823–1830:* az úgynevezett cella classistól fogva fel a syntactikáig kihívták a gyermekek egymást leckéből, expositióból vagy irásból, és amelyik jobban tudott, az lehúzta a mást, azaz annak elsőbb helyét foglalta el [FogE 123]. *1835:* A' jo tanulokat egy egy esztendős Süldővel meg jutalmoztatta; söt akik duflán tudtak, azoknak egyszerre kettőtis adott [Zsibó; WLt]. *1868:* a' pályázo tudjon vagy hegedülni vagy zongorázni [Gyalu K; RAk 144 csp. kl].

Szk: ~ *vmihez* ért vmihez. *1570:* Zeoch Benedekne, es ferleh Lwkachne … vallyak hogy … Mykor Latthnuk Kalmar Andrasnenak Ala s fel walo fwtosasat es Jdezeset, hallotak Nagy Nestetwl es Zabo Balintnetwl hogi Montak … My azt hyzzwk hogy meegh Magarorzagba Tanulta volt az perlest, Azert Twd Jllen Jgen hozza [Kv; TJk III/2. 66b]. *1573:* Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi … Mond Tamas deak vgianis kalmar vagy te teis Nem Thwez chez [Kv; TJk III/3. 143]. *1628:* czek ellen senki az megirt articulusok és rendtartások ellen … se külső, se belső nyavalyát, az kihez ők tudnak és értnek, akaratjok ellen mivelni és borbélykodni semmiképpen ne merészeljen [Mv; SzO VI, 82]. *1752:* Henteren tsudálkozom hogy az törvényhez nem tudna hiszem ő juratus procurator [WLt Vesselényi István fel-hez]. *1759:* A vármegye részéről nem derék acommodatio volt, istenadta tiszteeskéi, nem tudom, nem akartak-e vagy nem tudtak hozzá, mert vékony asztalok volt, borok pedig alávaló [RettE 96]. *1765:* sokaktol hallottunk a fele panaszt, hogy kárasodtak volna az Regius Perceptor Uram jactusonként valo pénz számlálása miatt, és ha valamit szóllottak eő kegyelmének, meg pirongatta völna eőket, mondván, hogy eö kegyelme jobban tud hozzá mint a parasztok [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 35]. *1823–1830:* mikor a praeceptorunk éneket tanított, én nem tudván hozzá, Jánó engem mindenkor lekacagott [FogE 79]. *1844:* a' szakáts 's Biri ügyeljenek a' lud 's rétze tojásokra, ha kotolnak ültesek meg Todora tud hozzá [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)] * *könyv nélkül ~. 1647:* Popa Sztojka 5 esztendeje hogy pappa lött … megh az Credotis nem igen tudja könnyelkül, az Decalogustis ugy [Fog.; UF I, 839].

Sz. *annyit se ~ vki vmihez, mint a föld. 1782:* En ahoz nem tudtam mint a' föld annyit is, hogy mi formán kellyen producálni hogy szabadságban maradhasson az ember [Torda; KW Vall. 10] * *annyit ~ vki vmihez, mint a bagoly az ábécéhez. 1737:* Anjjt tud Pongracz ura(m) az reghi szükseghes Erdellyj dolgokhoz in judicio mint ã bagoly az Abecehez [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.] * *annyit ~ vki vmihez, mint a bornyú. 1772:* Ez a hitván Hadnagy a Hugomat tsak azért fogatta el hogy azt mondotta hogy ez az Uj Hadnagy annyit tud a Törvényhez mint a Bornyu még is első akar lenni [Dés; DLt 321. 78a Andreas Ispány (48) ns vall.] * *annyit ~ vki vmihez, mint az ökör az ábécéhez. 1772:* Hasonlóképpen ez az tudatlan Sombori Gergely, aki csak annyit tud a törvényhez, mint az ökör az ábécéhez [RettE 291] * *úgy ~ vmihez, mint a ló. 1758:* nem tudtam úgy is a gyermekkel való bánáshoz mint a lo [RettE 63].

9. ért és beszél vmely nyelven; a şti, a vorbi şi a înţelege o anumită limbă; eine Sprache kennen/verstehen und sprechen können. *1572:* Attuk ez my lewcleonket pechyctenkkel es az kik deakwl tudunk kezeonk Irassawal megy creossetetet [SLt S. 10]. *1586:* Anna Iller Andrasne vallia, Tudom hogy Medwes Palne es Borbely Palne kerdezik valal a' leant hogy ky Akarattiabol Iratatot volna a' felelet … De ezt felelte a' leany, Megh gondolhattia Igyarto Georgy azt hogy en deakul ne(m) tudok, sem az en Attia(m), hane(m) az Irta Aky deakul tud [Kv; TJk IV/1. 595]. *1639:* Beczki Andras … ker vala tőllem Relatoriat, de en mentve(n) azzal magamat hogi Barkocz Janos Ur(am) Deakul ne(m) tud, enis penigh affele Statucioban ne(m) forgottam, ha valaki előmbe le irna le tudnam irni, de magamtol ne(m) tudok [Kiskerék AF; JHb XXVI/16]. *1673:* Felső Visti Rad Popa, Opra Lyankul, Pap Thamás felső ucsai, Opra Barbát Alsó Visti, Aldgya Márk, Ráduly Sztancsul és Hangul Kirsa boerok, könyoregnek alázatosan Nagyságodnak, Kegyelmes Asszonyunk … ennek előtte nem sok üdövel az praefectus uram szolgájának boérsága felől münket megeskettek volt, de mivel … magyarul nem tudunk s nem is értünk, ez dolgot eszünkbe nem vehettük [Fog.; Veress, Doc. XI, 139–40 Bornemisza Annához írt lev.]. *1696:* Jancsi nevü legény olá fiu vala, mert magjarul sem tud vala jol … Molduvai fiu [Hsz; LLt]. *1759:* Oláhul eleget berbetélt, de minthogy oláhul nem tudok, mit mondott nem értehettem (!) [Kovászna Hsz; HSzjP Sara Köntzei (30) ns vall.]. *1809:* En azért arestaltattam hogy a Kis Galambfalvi Pappal Deákul

kezdttem beszélleni s nem tudván ugy mint én erette meg pirongattam, s azért ki czokigatott Eletjéröl [UszLt ComGub. 1752 Szilágysomjai Bako Josef (75) vall.]. *1823–1830:* Ez Kovásznai professzornak szolgája lévén, sok zsidót tanult volt, de egyebet nem sokat tudott [FogE 140]. *1847:* Nevezett Varga Katalin ... Egyébaránt oláhul beszélni jól tudott [VKp 257].

10. erővel/ügyességgel képes vmit tenni, bír; a fi capabil/în stare să ...; können (als Fertigkeit/Fähigkeit). *1572:* Anna Seres Janos leania ... vallya, hogy ... talalya Keomies Georgne eotet es Mond hogi Mynem En Bwnčm hogy az Esse kwrwa fia meg vagta az te Apadat, hogi engem gywleoltčk Erte, hyzem Eois Igazat twd rajta venny [Kv; TJk III/3. 13]. *1581:* keryk eo kegmet biro vramat hogy menne hamareb ... Indulna eo kegme Az wy eztendonek Ayandekawal, es talalna meg vrunkat keonyeorgesswel az varaskeppebe amint Job moddal tuggia eo kegmek, es keric(n) segitseget Az varas falanak epwletyre ky immar vgia(n) le romlo felbe Al [Kv; TanJk V/3. 234a]. *1629:* harma(n) bizony megh vereök az mint Isten tudnunk ada [Mv; MvLt 290. 184b]. *1636:* ugy megh postulek, hogy az Zekbenis elegh tutta(m) megh allani [Mv; MvLt 291. 67a Halom Georgy vall.]. *1675:* ha pedig sebes vólt, miért ne(m) tudott veszteg fekünni [Kv; TJk VIII/11. 366]. *1710 k.:* Étel és esemege, confectumok és az üdöhöz képest gyümölcs is úgy volt ... borból is állott egyik derék kereskedése; alig tudánk a pincéböl kijöni, hintón külde haza [BÖn. 571]. *1747:* Ugyan jol tudgyan futni, mert nem jár jol [Kük.; BfR II. F. 47. 2]. *1764:* öszve vagdalja hogj a koporsoban sem tudgjak öszve rakni a testit [Tarcsafva U; Pf]. *1775:* az mü ökrünkön egj szep réz harang lántzal lévén fel kötve valami Dalnaki Legények oda menvén nem tudák le venni, s egj horgas lántsa léven nállok azzal az ökör nyakát el akarta vágni a harangért [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1844:* a' derekamba keresztülis iszonyu fájdalmam van azt hiszük hogy Vese gyuladás fekszem de az agyba is alig tudak mozdulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1886:* oly rekedt vagyok, hogy szólni sem tudok, s a szobából sem mehetek ki [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

Szk: ~ *hozzá* képes vmit tenni. *1782:* akkor sem tudott hozzá, hanem a' mit a' Báttya tselekedett ráhagyta [Torda; KW].

11. lelki/értelmi képessége van vmi ellátására; a putea/a fi capabil să facă ceva; können (als eine seelische/geistige Fähigkeit). *1547:* wala My nekwnk. Az thawaly ezthendewben ... harom Pwztha Tho helywnk, Az Galthewy Rezyben az Mohay hatharban, My Ezewn nem thwdwnk wala megy Alkodny. merth Az legy Also tho hely malom tho hely wala [Sv; MNy XXXVI, 52–3] | wala My nekwnk ... harom Pwztha Tho helywnk ... My Ezewn nem thwdwnk wala megy Alkodny [MNy XXXVI, 53]. *1562:* De az urak és nemesség ... könyörgének egyenlö akaratból a vajdának, hogy ne hagyná öket a keresztesknek megrontani, mert a király akkor gyermek vala, és semmire nem tud vala gondot viselni [ETA I, 11 BS]. *1610:* megh tudnok azért ezt mondani hul keolt, tudgiuk hogj nem mezeol valo [Dés; DLt 321]. *1628:* ot Setalt, panaszolkodot, dult, fult, hogy Im nem tudunk megh alkünni veszekedwnk az ket Legeny feleol [Kath.]. *1641:* Sükösd Margit ... Az szanto földeket, szöllöt, kiket birt megh mostis megh tudna(m) mutatni [Gyf; JHb XX/49]. *1676:* Oh édes uram, hogy tunnám én magamat az búsúlástól oltalmazni [SzO VI, 367]. *1840:* Sem a' panaszlo káros maga állatásait, sem az bé panaszlott pásztorok magok mentségeket volta képpen bé bizonyittani nem tudják, és égy más ellen inkább csak rá fogásokkal élnek [Dés; DLt 370]. *1847:* Ezen vádok ellenében mit tud felhozni valló? [VKp 172]. *1853:* több banatot tám el se tudnék hordozni [Kv; Pk 6].

Szk: ~ *vmihez. 1838:* Zágonyival 's Seressel is értekeződjék az én dolgaim felöl 's a' mit jónak lát utasittsa öket, mert látom hogy nem igen tudnak hozzá [Hadad Sz; Borb. II Áron Kendeffi Rákhel lev.].

12. hajlandósága/készsége van arra, hogy vmely magatartást tanúsítson; a şti, a se pricepe să facă ceea ce trebuie; fähig sein. *1586:* Georgy Breiber, Demien Bred, Es Endres, Guta Mutch takach Mesterek ... valliak ... Megh Zolita Veres Georgy Gazdagh Georgyeot, Myt zolasz oly sokat, Sokat tucz zolany [Kv; TJk IV/1. 544]. *1600:* Kanudert Jstwan ... vallia ... Amikor Jde monostor vaha vegere Jutottunk volna Barbely Marton vgy zagulda az eo kerty fele keozeolleonk valamy zekerek keozze, mikor az megh holt ember elejben allott volna vgy kezde eoteogetnj Marton Vram ... az megh holt ember mondwan neky çregy menny el Ne grazdalkodgyal Nem tuttez dolgodra menny [Kv; TJk VI/1. 509]. *1610:* hallottam Suki Pal úramtulis hogy Jmmar Az fiais nehezel az Araniakertt Bogathi Menyharton sem ucheti megh ne(m) tudgia mitt Czielekedgiek [Nagylak AF; SLt TU. 3 Nagy Laki Georgy Deak (26) ns vall.]. *1662:* Az Bojerral valo Keg(ye)l(me)d dolgábol az bizonyságokat bé küldheti, el hivén mi azt hazájához valo keötelességet tudgia [BLt 7 Apafi Mihály Béldi Pálhoz]. *1796:* én nem tudam mi tévös légyek félek az eö Nsága parantsolattyátis általhágni [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.]. *1799:* A Cancellista Urak tudgyák a' magok kötelességeket azoknak Sinor mertéke a' Sententia ahozis fogják magokat alkalmaztatni [Magyaróság TA; JHbK LX/6. 28–9]. *1823–1830:* nem tudják az emberek, mit csináljanak az hajokkal [FogE 67]. *1838:* Abban a' bodulásba vagyok hogy azt se Tudom mihez fogjak [Babuc K; RLt Kuun Károly lev.].

13. lehetősége/módja van vmit tenni; a putea/a avea posibilitatea; es gibt die Möglichkeit etw zu machen. *1568:* az illyen dologba penegh wgyan kenzeritethetwnkys, kereztyeny regulank zerynth, Jsten zerynth, es feyedelmónknek, orzagunknak wegezese zeryntis, hogy illyen dolgokba zolgalnank egimasnak, ha mybe tudnank es my lehetho wolna [MNy XXXVI, 53]. *1581:* eo kegmek hozasson Articulust es ... Ahoz kepest eo kegmekis byzoniosban twdnak zolny vegezny [Kv; TanJk V/3. 244a]. *1668:* Én, Uram, nem régen is ezen materiárúl, az mint tudtam, írtam neki, most bö szóval nekem azt iterálnom nem szükség volt [TML IV, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1687:* ezen Panikb(an) Nagyob reszin Györöffi ur(am) Jobbá(gy)i vad(na)k kik ezen szena füvek p(ro)prietassarol fateelni tuttanak volna [Pányik K; WH]. *1697:* Tiz fejös ju gyűjtemenyiröl és hat ju gyapjárol aprosággal együt nem tud szamot adni [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1723:* Eztis hallomás szer(int) tudam mondani, hogy a' Deési gátban meg ütközvén ã Nagy Szamos, ugy tollya fel ã mást[a] [Désakna SzD; Ks 25. IV. 5. – [a]A Kisszamost]. *1738:* Hadnagj atyánkfia pedig ... köttessen Törvény kévét, hogj minden ember ahoz tudja magát tartani [Dés; Jk 501a]. *1781:* Ezen kérdésreis nem tudak vallani [Mv; DLev. 4. XXXVI. 1]. *1812:* Annak pedig hogy igy twdom ezen Berket használtatni 40. s 50. esztendeje is tám még többis vagyon [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19b Ilie Lapadát (65) col. vall.]. *1819:* egyebet ... felelni semmit se is tudak [Kv; Pk 2]. *1880:* Pa-

naszló nem tudván panaszát bizonyitani ... mind két félnek megtiltatik, hogy egymással ne bajlódjanak [M.bikal K; RAk 348].

14. beleszámít vmibe/betud; a include, a cuprinde (în socotală); berücksichtigen, beinhalten. *1542:* igen nehezen thettek[a] ennekem, az, hog az ky kewlchegeth kegelmed ennekem adoth wala, azonywm azthes zolgalathomba thwda, mynden kar wallasimnak felette, de byzon az, hog ha k. ... nem ir azonywmnak felolem, nem thwdom minth lezen ennekem az k. hazaban walo meg maradasom | kegelmedeth kemem mynth kegelmes wramoth, hog k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwztamba, kynek jowendore ne keresne walaky az arath raytham, kyth en kegelmednek ewreoke meg akarok zolgalny mynth kegelmes wramnak otthan; zolgalatomba thwgyak wram, chak adasson k., oth kedeg olcho az ewkewr, wagon es [Fog.; LevT I, 17, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson megye isp-jához és Fog. vára urához. – [a]Olvasási v. sajtóhiba *techek* h.]. *1598:* Lútter Mihaly ... wallya ... azt monta az zolgaia hogy ... akar meli igazan harminczadollianakis de megh kewannya az vra az ayandekot ... gazdam azzontol keretet egy vegh karasiat ... azt mondotta hogi lowat vitte(m) ki s annak az harminczadgiaba túdgia holot egieb lowat en ki nem vittem annal akit zewksegemre kochim eleot vitte(m) kiteol vgia(n) nem zoktak harminczadlania [Kv; TJk V/1. 183]. *1629:* az palast arrat ... annak az Aszonnak reszíben tudak [Kv; TJk 35]. *1637/1639:* Ez megh neuezet boroknak az arrat, Ez felseo summahoz ... tuduan, teszen az kettrendbelj summa, Egjütt njolcz szaz hetuen hat forintot d 74 ~ f. 876./74 [Kv; RDL I. 111]. *1658:* az mely kiczin reszt penegh magam(n)ak hatta(m) volt abbol az szólóból, aztis tudgyak az többihez, s Oszsak negy reszre az gyermekim [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1672:* Ebbe kell tudni a praebendásokra kiadatott tizenhárom ejtel bor árát [AUt 57 radnóti jöv.]. *1761:* az edes fiam ... vakmerőképpen az enyémben is, mind a Néhai férjemében is tsak harmadát tudta az en részemre, elszenvedhetetlen nagy karomra [Hsz; BLev.]. *1776:* A szegény bátyám, Rettegi István uram, pedig még ifjúlegény korában adván el itt Köblösön két házhelyet, gyermekeinek részekben tudák [RettE 366].

15. vkinek a terhére számít, felró; a trece ceva pe contul cuiva, a încărca pe cineva cu o anumită sumă; vorwerfen. *1564:* 1562 Biro vram es az polgar vraim marattak adossa Zentegy haz vezay andras kovachnak ... es az elmúlt eztendóbe mikor irtak 1563 túttanak az vraim adayaba(n) harom forintot es ket pe(n)szt ez 1564 peneg f. 0 d. 38 [Kv; Szám. 1/X. 64]. *1600:* Inthik eo kgmek az Ado zedeo vraimat hogy ... amely vraimnak varosul Adossok eo kgmek, tehat azokat ereolkedgyenek megh fizetny az Adossagokatis apronkent thwdgyak Adajokbannis [Kv; TanJk I/1. 357].

16. (vmennyire) taksál, értékel, (összeget) megállapít; a calcula/socoti că ...; zählen, Summe verrechnen. *1582:* fat keoltettem az swteshez, tudo(m) azt d. 60 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1588:* Voltt egy Hordo Bor, es Alttalagh weder Szamrah Tezen 130 wedrett, Eyttelett Tuttom 3 d Tezen p(ro) f. 31 d. 20 [Kv; Szám. 4/V. 50 Gr. Veber kezével]. *1595:* Mezaros Miklost az Zam vevö Wraim igazjtottak a Súpllicacioúal az 2. Saffarra: Munkaiat miert hogy túdnok, az mellyet ez esztendöben mellettünk czelekedet, minden fele Alat keresessel, foglalassal, és meg vetelel, Az mincmü az meszarosoktol Gazdalkodasnak idicen, keúantatik ... Túttúnk ez okaert rea f 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* mindenik kamarara fl 2 d 60 az eggikteol el valua, kire tuttunk f 1 d 10, tezen in toto f 35//40 [Kv; Szám. 9/IX. 50]. *1609:* Vrunk Eo Felsege be Jeoueteljre ... az harom napi Gazdalkodasra ... Keolteottem Lizt Langot, az menj zukseg volt, tudom chjak egj forintra tt f 1 d – [Kv; Szám. 126/IV. 183]. *1615:* Vagion Negy singh szederyes Taphota, es egyeb dolmanj ala valo dupla tafota ueresis mellict edgiüt tuttunk – – – f 1. d – [Kv; RDL I. 96b]. *1618:* Az Tóth Mihály uram hozta kénesőt, Kegyelmes uram, eléggé próbáltuk az mérésbe ... De én nem tudom, mint s hogy lött azon az mérés, de több nem lött mind tonnástul, egyéb szerszámostul, hanem egyik 51 oka, az másik 50 oka, az tize mindenik 48 oka ... az tonnáját, bőrit, kötelét három-három okára tudtuk [BTN[2] 167]. *1672:* Az poharszeken valo munka es az Almariumom (!) het supladdakal (!) reitekel valo munkamat magam karaval tudom harom forintra [Kv; ACJk 56b].

17. *~va* tudatosan; cu bună ştiinţă, conştient; bewusst. *1574:* tartozik heted Magawal meg tyztitany Magat hogi Twdwa Zamosfalwy Embertwl Zamosfalwy földen termet bort Nem veot, hane(m) varosy feolden termet gyana(n)t [Kv; TJk III/3. 376a]. *1592:* Zeoch Palne, Margit Azzoni vallia: Zeoch Janostol hallottam hogi ezt mongia vala ... te foldozo varga nylvan valo orr vagi mind felesegesteol ... mert ha az ne(m) volnal, tudua or felesegedel ne(m) laknal [Kv; TJk V/1. 291]. *1625:* miert az Vermet tudua ot tartotta az hol mind embernek es marhanak Zabad Jarasa volt ot az Verem kurul Sem be nem kertelte sem be nem czinalta az en marhámnak az arraual megj tartozik [UszT 58a]. *1638:* Másoktul hallom, hogy azt mondotta volna Varga Miklós, hogy az az gyermek is nem ötöle való – az mely most nála vagyon, de én szájából magának nem hallottam – hogy tudva élt volna vele is, én azt sem tudom | monda az Aszony az Uranak hogy no hat tuttad az en kuruasagomat, tudua laktal uelem [Mv; MvLt 291. 142a–143b, 146a]. *1656:* a Directorok kezesség ala vet(et)tek Szauainét, az uta(n) a kezesség alol el szeökek ... az uta(n) Fejervarra ment, azolta ot lakik az uraval edgywt. tudva lakik vele [Kv; CartTr II, 1017 Andreas Almasy alias Eotues (35) vall.] | En nemes szemely leven soha tudva paraszt emberhez nem mentem volna [SzJk 79]. *1663:* egyeb Armassagat Gergely papnak nem tudom hanem mikor az Radakne marhait ell haytottak az armasok ketteit ő vette megh tudva lattamis az ökröt [Szék SzD; RLt Kerekes Marton Lugosi Miklos szolgaia vall.]. *1668:* eo Kege fianak ... advan el penzen egy daraboczka fejer on szomorlast (!) ~ p. 12. finum ezwst gyanánt ... mente magat Brassai Andras Ur(am), hogy nem tudva adta volna azon onat az fianak [Kv; ÖCJk]. *1676:* bizonnyal tudua se(m) tűzbe se(m) uizbe nem ugrom enis, ha lehet balra sem hagiom a jo rendet s hazam törüinjet [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.]. *1677:* Hamis pénzel tudva élok Notam incurrunt Ibid. A 2. F. 138 [AC 265]. *1696:* mas szegeny keresztény Felebaratimtul el lopot lovak(na)k kereskedesevel masok botrankozasara tudva eltem [Dés; Jk]. *1761:* Kannás Susanna tudta azt hogy azon szemelynek olyan portekaji nem volt, s nints (!) az milyeket oda vitt. Ergo vagy orgazda, vagy az gonosztévővel consentialo tudva [Torda; TJkT V. 45]. *1796:* a Lopat Lovat tudva meg vette volt [Bács K; RKA].

18. *~ván* **a.** tudva, tudatosan; ştiind; wissend. *1574:* Hary Imreh ... az zamosfalwy Embertwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna hane(m) Mint varos

félden thermetet az gyanant vëtte [Kv; TJk III/3. 376a]. – **b.** bizonyosan; în mod cert; sicherlich. *1754:* En … Szász Jánossal edgyütt 18 esztendőkig egy Udvarba Laktunk többire edgyütt de hogy Tolvajságát orgazdaságát Tolvajokkal valo társalkodását tudván Láttam volna nem mo(n)dhatom [Káptalan AF; TL. Alexander Kereső (36) ns vall.].

19. *~ni* tudniillik; (şi) anume; nämlich. *1581:* Mi ez alat ualo dologhban fogot birak Tudni Nagj Tamas es Marhat Balint lo fduck Bikfalwarul Sepessi (!) Zeken, Adgiuk … Mindenenknek ertessere es tudassara[a] [Bikfva Hsz; Törzs. – [a]Köv. a nyil.]. *1591 k.:* Az Kereztúr Varosiakis mind feienkent az Varosban lakok … Jeówenek en clómbe, haro(m) embertől el valuan, Tudnj (!) Zabo Miklos, Borbely Match es Nagy Orbantól … Ergo, Az tiztasagoth en elöttem le teúck [UszT].

20. *~nia illik* tudniillik; adică, (şi) anume; nämlich. *1550:* En Kemenj Ferencz yelentem Az en lewele(m)nek zeryben Az kyknek illik Myndenecknek hogy. Ez jambor Nemes vraynk es Baratynk elewthe twdnya yllic. Bvday Peter es Bvday Marton elewt, Thomory Gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy Mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezest [Berend K; BfN VI, 28/2. – L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlev.]. *1583:* Kozaruary annazzon … Jllen vallasth es protestatyott teón, Thwnya Jllyk, hogy … Komornyk Myhal … kynek eó … az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna, ky … magtalan mwltth volna ky … leanyananak (!) halalos bettegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Jstentelen hamys es alnok vallas Testamenthom lewelettb zerzetth es Jratotth volna, az eo Newewel az eo Eósteól maratth Jozaga es marhaya feloll [SLt V. 13 Jmreh deak Papay, a gyf-i káptalan hites not-ának kezével]. *1602:* atta(m) ez en peczetes lewelemet illyen jambor szemelyek elöt, tudnia illik Nesö Janos Danffy Istwan … Szepsi szekiek elöttt [BLt]. *1603:* My azert … az Jsten paranczlolattianak, hogy tudnia illik az Aruakkal ember iol czyelekeggiek … engeduen, el mentwnk es … az hazat … beoczwlleottwk Niolczuan forintra, mely sem az Aruak(n)ak sem az Emptornak karara ne(m) leze(n) [Kv; RDL I. 75]. *1619:* Borkanak Intiztwk menickezeöre ualot tudnia illik f. 8 az ew arabol meljet az Ania megh tartot [Kv; RDL I. 107 Andr. Junck kezével]. *1704:* felmenének mind ök s mind az urak a generálhoz … az úr e szerint resolválá, hogy minthogy a mi törvényünk toto colo különbözik az ausztriaitól, azonban ez még olyan példa, amely több Erdélyben nem esett, tudniillik hogy a thesaurariusok … ez iránt úgy concludáljanak, hogy sem a császár kárt ne valljon, sem a haza törvénye meg ne romoljon [WIN I, 279]. *1753:* Nemes Rátoni Ötvös Samuel eö k(egye)lme Ordinar(ius) Vice Ispán T(e)k(in)t(ete)s Nemzet(es) Genesi Genesi György Uramhoz dirigált Mémorialissara obtinealt Resolutiojaval találván meg bennünket, hogy tudniaillik Krasznai Simon Ersebeth Aszszonyal való Periben … ã mit költött lëgyen azokat Literis vel Humanis Documentis per partes Comprobalván tennök irásb(a) [Kraszna Sz; Borb. II].

21. udvarias kérésként; ca rugăminte politicoasă; als höfliche Bitte. *1778:* Szeretném tudni, hogy van Öcsém Uram Lo dolgábol, mert ha tudnám, hogy Öcsém Uram szükess volna csak küldenék edgy Campagni Lovat Öcsém Uram(na)k [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

22. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ni való* köztudomású; cunoscut de toată lumea; allgemein bekannt. *1664:* Nem kell, édes Fiam uram, azt el hitetni senkinek magával, hogy ö felsége az erdélyi fegyvertől félne, mert hiszen tudni való dolog, hogy az csak az útak őrizésére is kevés [TML III, 123 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1668:* Hogy azt írom, bátor Isten az babiloniai fogságra adott volna inkább, mintsem az kövárira, ma is abban a voxban maradok. Mert tudni való dolog az, hogy a ki pogány fogságra esik, az minden keresztyén embertűl szívesen szánatik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1764:* Szegény dominus terrestriseckröl emlékezet nincsen, pedig tudnivaló dolog, hogy egyik sem engedné jószívvel maga határát idegennek elfoglalni [RettE 178–9] * *~va való* ismeretes; cunoscut, care este ştiut; bekannt. *1794:* Nyilvánságos, és az egesz falu elöttt tudva valo dolog [Letka SzD; TSb 32] * *~va/~ván van* ismeretes; de ştiut; ist zu wissen. *1571:* Egy Nyhany Lewelewnkben Jrtwk knek megh Ennek Eleotthe, Az Meny new (!) heet Ezer zeker kewet az ktek Thartomanyabol Ew felseghe Jde az wywarhoz megh hordatny rendelt hog' ktek az Jdeonek Alkolmas wolthaban megh hordatna, kyben meegh az mynth Nallwnk Twdwan wagyon Jo Ryz haatra wagyon hordatlan benne [BesztLt 19]. *1617:* eö nallak ugj uagyon tudua hogy keözelljeb ualo attja fiays uadnak Boljaj Gasparnenak Paczolaj Jstvannak kiknek dossatt hagyhatta volna [Benedek AF; JHb XXI/14]. *1635:* panazolnak az cziszmadja Vraink Hogi az Eo fiainak (!), es tanituanynak, Erdeljbenn sem Magiar Országban, miuet nem adnak, az Eo kigielmeknel tuduan uolt, hogi suhut az Szaz Varossokon nekiek Miuet Adgianak (!) [Kv; KvLt Cséhr. I. 13 Varga céh lev. a tanácshoz]. *1796:* tudva vagyon, hogy ezenn hazában a' Religioknak változása a' 16ik Sacculumban kezdödött [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67 tábl.]. *1831:* Sokkal érzékenyebben tudva van Nsgod elöttt ezen esztendöben Szegény Városunkon le folyt Szerentsétlenségeknek árja [Dés; DLt 943] * *ki ~ja* kétséges; ştiu cu?, (este) îndoielnic; unsicher. *1610:* ki tudgja maganakis miczoda szewksege leszen rea [Kisfalud KK; SLt TU. 4 St. Kisfaludi de eadem ns vall.]. *1760:* hallottuk, hogy Titt. Boros Ur(am) a mi részunkröl való Popa Petruval ide jövén az Falunkba, a Titt. Henter István Ur Földire vagyis hellyire akarván hellyheztetni a Papunk Házát, de a Falunk félvén a globától közönségessen Contradicált mondván, nem tudgyuk mit kérnek azon hellyert, inkabb békét hagyunk, ki tudgya mi kerül ki belölle, szegény a Falu s nints honnét meg fizesse [Magura TA; Szentk. Bircz Szimion (35) zs vall.]. *1851:* a' mit össze koportam ki tudgya most ki éli el, ki pusztitya el [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *pénzre* ~ pénzre vált; a schimba în bani; zu Geld wechseln. *1634:* Az teobbit egy borjüs wneouel ket tinoual … megh beczüluc(n), az leany reszet penzre tuttuk [Kv; RDL I. 105]. *1647:* az Kysz anna reszit penzre tuduan, iutot az eo reszire p(er) estimationem … f. 8 [Kv; RDL I. 134].

tudakol érdeklődik/kérdezősködik vkitől vmiről; a căuta să afle ceva, a se informa (despre …); sich informieren, erkundigen. *1804:* Ennek elöttte nehány Hetekkel el veszvén elsöben két pujka fijajim, annak utánna edgyenként többek is, meg találtam azoknak kettejét … Almási Daniel Uramnál meg rekesztve … tartozott volna azokat vagy ugy mint bitangban fel fogattakat Tiszt kézhez adni, vagy nekem … avagy tsak akkor, a' mikor tudakoltam, megjelenteni [Torda; TVLt Közig. ir.]. *1815:* azon Szeg Sárga Szörü Lovát tudakoltam; hogy el-adnáć és mi lenne az alsó ára [Dés; DLt]. *1820:* Dregánné tudokolta töllem hogy engem mire esettek, és én mit vallattam [Rákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs vall.]. *1827:* a' mikoris oda érkez-

tem, már a' Fejérgyán Fija Tyifor, a Földön hevert – mellynekis okát ottan tudakolván – ugy beszéllék; hogy a Pétrutz Tyifor Fija, Mihaila verte volna le [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Marinka Ilia (32) vall.]. *1831:* Tagadom azt, hogy minden kérdetlen én szolitottam volna meg Kovács Elekct a kotsist; mivel ö tudokolta elebbis én töllem Lovait [Dés; DLt 332. 14].

tudakoló szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *kérdés* vallatókérdés; întrebări puse unui martor; Verhörfrage. *1800:* az alább le irt Tudakolo Kérdésekre minek utánna ... az alabb le irando Tanukot kemény hitek le tetele Után szorgalmatoson meg kérdeztük volna, azok(na)k Tanu-Bizonyság tételeket ... le is irtuk [Nc; DobLev. IV/829]. *1816:* A Tudakolo kérdések ezek valának [Sz; Born. XXIX. 24/3] * ~ *levél* érdeklödö levél; scrisoare în care autorul se interesează de ceva; etwa Erkundigungsbrief. *1802:* Alvintzi Péter kalvinista Predicator(na)k Pázmán Peter(ne)k irott tudakolo öt levelei egész bőrben de A(nn)o 1761 [Nc; DobLev. IV/858. 7a].

tudakolódás tudakozódás; informatie; Erkundigung. *1849:* Kelemen Béni ... onnan vévén észre fökép hogy a nö alattamoson Szobájába járdogált mivel égy Skatujába melybe égy fehér kalap volt, az érdekelt Skatujaba helyette égy otska Szines kalapot talált és Kelemen Beni tudakolodása szerént a nö vitte volna el azokat is [Kv; Végr. 50 Vall.].

tudakolódik tudakozódik; a se interesa/informa, a întreba; erkundigen. *1820:* Dregánné tudokolta töllem hogy engem mire eskettek, és én mit vallattam, ha haragossa nem volna effélét nem beszélne, s nem tudokolodnék [Rákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs vall.]. *1829:* Tudakolodtam sokaktol [Dés; DLt 1055].

tudákos 1. tudálékos; sfătos; überklug. *1775:* Bánffi György úr frissen viselte magát, amint mondják, de a nagy tudákos Dési a diplomát sem tudta folyvást olvasni, hanem osztán a vicenótárius, Alsó László, kivette a kezéből s ő olvasta [RettE 342]. *1823–1830:* Volt ekkor Bonyhán egy Fazékos János nevü tudákos öregember ... e kevés kőmüvesmesterséget s keveset könyvből olvasni is tudott, ez azzal dicsekedett, hogy ö a templomba menve, csak addig hallgatja a papot, míg a textust felveszi, azután hazamegyen, mert úgyis tudja, miröl prédikál a pap [FogE 101–2].

2. kuruzsló; care se ocupă cu vrăjitoria; Kurpfutscher. **Szk:** ~ *asszony. 1793:* a' Majorméhoz egy öreg tudákos Aszszony vetödvén, a'hoz ... le ment ... a Mlgs Grofné, azt mondá nékem, hogy azon öreg szüle azt jövendölte, hogy a' Néhai Gróf Ur három esztendeig még fog élni, de tovább nem; mert meghal [Koronka MT; Told.]. *1814:* Barabás Mihály Uram ... kapott volt valami 600 Rforintokat, a' mellyeket azután valaki ellopván tölle, Keresztte sokáig, 's a' mint hallottam még tudákos aszszonyhozis follyamodott érette, de meg nem Kaphatta [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Barta (48) col. vall.] * ~ *ember. 1814:* akkor veszvén el a' Pap pénze ... eljött a' tudákos Ember [Banyica K; BfR 117/1 Rusz Czuka (! 45) col. vall.] * ~ *szüle. 1793:* egykor ... egy tudákos Vén Szülét hozatott volt ide [Koronka MT; Told.].

tudakoz, tudakozik 1. tudakol vmit; a căuta să afle ceva; erkundigen | tudakozódik, érdeklödik vki/vmi felöl; a se interesa de cineva/ceva; sich informieren. *1573:* Zabo Marton polgar Balasy Georgy olah Mihal Jstwan deak, Azt valliak hogi ... leot Be Iffiabik Bwday Georgy egi ados lewelel Andras deak Eleyben kiben fl. 99 volt Irwan, Mikor arrol Twdakoznek Andras deak hogi es mint volna az, Monda Bwday Georgy hogi Regestumais vagion rola [Kv; TJk III/3. 296]. *1591:* Kerik Byro vramath ezennis, hogy Por theorco feleol tudakozzek eo kgmek, hywassak Molnar Istwant(is) [Kv; TanJk I/1. 157] | Thudom mikor Pemiezzj vra(m) Nemet Mihaljnak ada az Zabo Imreh hazat Nemet Mihalj tudakozni kezde az feoldeken (!) [UszT]. *1599:* Poczi Janost kwltek Biro Vramek Karoly fele ... hogj hirt Tudakozzon ... f 5 [Kv; Szám. 8/XIII. 81 Szabo András sp kezével]. *1629:* En semmit nem tudok ez dologhban ... mert en affelet nem tudakozom [Kv; TJk VII/3. 113]. *1640:* Szeken lako Sebe Janos Leaniat Cathat el futot matkajatol Molnar Mihalinak matkasaga alol ... az Eccl(es)ia mosta(n) fel nem szabadittia, hanem Jövendö Parcialisra differallia, ackor Jójenek Eleö, de az ideö alatt megis diligenter tudakozza matkajat [SzJk 47]. *1698:* Kozma nevü ember ... mondá hogy ... látott nagj rakás téli Sákokot bé kötve az házában, de micsoda fele Gabona ... volt benne nem tudom én sem tudakoztam [Szekoláj SzD; Ks Georgius Sellér (40) zs vall.]. *1701:* aszt sem Tudgyuk Tudakoztake öket ugj kerestetteke vagj ne(m) [Keresztényalmás H; Szer. Jac. Csorbelán (40), Demetrius Rugya(n) (26) jb vall.]. *1749:* tudakozza vala az ide valo régi ismeröit [Msz; RkAk 46]. *1766:* azután tudakoztam a Kantor János Fiátol hová tette a meg fogott Lovat [Héderfája KK; BfR VI/125. 18 Pitzi Pista (16) jb vall.]. *1792:* éppen mikor az Iskatulát tudokozom vala[a], akkor érkezék meg az Ordinaria, a mely el hozá a vintzi vásárolando Házrol valo parantsolatját Nsgodnak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A postán]. *1801:* hogy köbblösné és Matéfiné, itt járt, azt erösen tudakazta [F.zsuk K; SLt 17 Margitai János P. Horváth Ferenchez]. *1815:* azon puszta Házakat és kerteket renoválya és meg épitse ... tudakozzam hogy ki venné ki arendában? [Szamosújlak Sz; Végr. Rátz Dániel lev.]. *1867:* Sándornak a küldöt verseit szivesen köszönöm sokszor tudakozom ököt s mind annyiszor nagyon meg örvendeztetnek a rollok vet hirek [Uzon Hsz; Kp V/413].

Szk: ~ *vmin. 1579:* Wegeztek eztis eo kegmek myert hogy az porteore (!) molnat zernyw(n) pwztettottak el ... Byro vram eo kegme tudakozzek rayta [Kv; TanJk V/3. 188b] * *hír ~ni. 1598:* 3. 9bris. B. V. kulte egik Barnasiboth czjakj Jstuanhoz hir tudakoznj adoth eö keggielme nekj f – /88 [Kv; Szám. 8/V. 187].

2. kérdezget vkit; a tot întreba pe cineva (de/despre ...); nachfragen. *1765:* én arra mondám, miert tudakozad Izpazt [A.preszáka AF; Mk III. LXIV/67 Vonye Márk (50) jb vall.] | bé szálván hozzám egy Cancalista Déák szolgájával ... tudokozni keszdék az Déákot, hogy micsoda Vallásu Ember, az Déák Féltiben azt mondá hogy Pápista [Marosbogát TA; Mk V. V/97].

tudakozás tudakolás, tudakozódás; informare, acţiunea de a se informa; sich informieren. *1596:* 5. Ap(rilis) Patohazi Jstwant, az Barnasibot, kwldj Biro vram Gialuba, vrunk jde jeouetelinck tudakozasara f - d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 29 Bachi Tamás sp kezével]. *1618:* fogék az Báthori András felöl való indult hírnek tudakozásához [BTN 137]. *1619:* Írhatom Nagyságodnak, hogy Nagyságod actáimból meglátthatta, ha vagy negligentiám volt-é, vagy penig bátortalansá-

gom hírecknek tudakozásában [BTN[2] 245]. *1633:* Ez el mult niaro(n) menek en zabo Marto(n)hoz nemő nemő dolgok felől valo tudakozasnak okajert [Mv; MvLt 290. 117a]. *1657:* Ez ilyetén dolgot praevideálta volt szegény öreg fejedelem, mert látván nehezedését, felette szorgalmatos volt felőlem való tudakozásban [KemÖn. 303]. *1662:* Kraszna vármegyébe azért postát bocsátva az hírek tudakozására, magok is a velek levő urak Almás felé a Meszes útjára indultak vala [SKr 364]. *1664:* Mindazonáltal, Uram, én méltatlan féreg lévén, nem hozzám illik az országos dolgoknak vizsgálása, tudakozása, annál inkább igazgatása [TML III, 187 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1671:* némely Déésre telepedendő bőcsuletes emberek midőn tudakoznának Uratla(n) Fundusokat es haz helyekett, unadalmas volna tudakozassokis [Dés; Jk 13b] | Az huszti praesidiariusok állapatja felől való Kegyelmed tudakozását leveléből értjük [TML V, 434 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1673:* Most érkezvén urunknak Fogarasi Sándor nevű étekfogója Havasalföldéből, ki is a hírek tudakozására ment volt be az locumtenensekhez, azonban György deákot elő tanálta Bukuresten jövő útjában, válasza lévén már az portárúl [TML VI, 542 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1678:* En Palogiaj Mihalj ... az Desj Rationistasagban ... az ... harminczadon ... hirek tudakozasaban telljes tehettsege(m) Szerint forgolodom [Gyf; KaLt Apor István ir.]. *1710 k.:* Lázár István és Béldi Pálné (ki is sok istentelen kegyetlenségével és a fejedelemségről boszorkányoktól való tudakozásával volt nagy oka ura veszedelmének) Szamosújvárott a rabságban hala meg | A Penetraliát ... nagy reménységgel kezébe[a] adám, harmadnapig tartotta, olvasta-é, mit csinált néki, ő tudja; osztán visszaadá és ... monda ... Teljességgel nem láttatott semmit is, noha praeses rerum Transsylvanicarum, szorgalmatoskodni az erdélyi dolgokon; mintha Amerikában vagy Utopiában volt volna, egy derék tudakozását vagy realis discursusát róla nem hallottam [BÖn. 711, 913. – [a]Harrachnak]. *1719:* Ez elmúlt héten küldöttem vala Gyekében az Contagionak tudakozására [Mocs K; Ks 95 Haller György lev.].

tudakozhatik kérdezősködhetik; a se putea interesa; kann/darf nachfragen. *1633:* Annak vtanna Testame(n)tum feleól tůdakozva(n), prodúkalanak ughia(n) eggjet, de mivel nemely czikelibe(n) homalios vala az Testamentariůsokat hjvatuk, es eoket megh examinalva(n) hogy miuel felette beteg volt Han mathias vra(m) ... iobba(n) akarattia feleöl teolle ne(m) tudakozhattak [Kv; RDL I. 103].

tudakozó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *kérdés* vallatókérdés; întrebări puse unui martor/inculpat; Verhörfrage. *1795:* A Tudakazo Kérdések ezek [Dob.; BfR 57. 6 utr.].

tudakozódás 1. érdeklődés; interesare, faptul de a se interesa; Erkundigung. *1660:* Az mi az magam egészsége felől való tudakozódását illeti Kegyelmednek, azt adja Isten megszolgálhatnom Kegyelmednek, szenvedhető egészségben vagyok az magam magamnak pénzen vett rabságában [TML I, 495 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1764:* 16-ta Maii indultam ki Váradra Keczeli János urammal ... nemes Bihar vármegyében Homorog, Petlend, Papi, Bölcse, Bosod, Kis- és Nagynyésta nevű praediumokban való jussunk iránt való tudakozódásnak okáért [RettE 165]. *1775/1781:* szokott teremni ... árpa, alakor, de minthogy nem sokatt vettetnek efféléket, nem is igen voltam szorgalmatos azok iránt való tudakozodásban [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351]. *1785:* igen szerette ezen két Testvereit, el annyéra hogy ha egj vagj két hétig ... bizonyost nem halhatott, Levelet küldett tudakozodása végett [Mv; DLev. 4].

2. kérdezősködés; interesare, întrebări puse cu scopul de a afla ceva; Erkundigung. *1671:* Kegyelmednek parancsoljuk kegyelmesen ... mind huszti, mind kövári vicekapitányoknak hagyja meg kemény fenyíték alatt, az oda ki való pártra kímek jártatásától és minden alkalmatosságok felől való tudakozódásoktúl meg ne szünjenek [TML V, 487 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1677:* az kérdezkedés, tudakozódás az töröknek szokása [TML VII, 407 Teleki Mihály a tanácsurakhoz] | Sok volt a tudakozódás tülem, melyet hagyok kimenetelemre [TML VII, 470 Székely László Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1710 k.:* Béérkezésem után csakhamar jöve a generális levele hozzám, hogy a máramarosi oláh püspököt béhívassam holmi tudakozódásra, semmi nyavalyája nem lészen [BÖn. 879]. *1823–1830:* otthon kezdettem gondolkozni, hogy hirtelenkedtem a dologgal, midőn még a leány anyjával nem is egyeztem, s már magamtól terminust tettem az esküvésre, s meghatároztam, hogy két hétre be nem megyek, hogy legyen idejek azoknak is a tudakozódásra s gondolkodásra [FogE 290].

tudakozódik kérdésekkel felvilágosítást, értesülést igyekszik szerezni vkiről/vmiről; a se interesa/informa; sich informieren. *1653:* Mikor ígyen tudakozódnának, tehát a német gyalog előérkezik és a dolgot kérdi: mit mond a legény? S megmondják [ETA I, 99 NSz]. *1671:* Kegyelmedet kérem, beszéljen ő nagyságával s kérje, hogy ő nagysága ne tudakozódjék sokat tőlem [TML V, 455 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz Rozsnyóról]. *1677:* Az budai vezér követje mivel megyen urunkhoz és mik felől tudakozódott, eddig érthette [TML VII, 437 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz]. *1737:* Az mint Nagysàgod parancsolt vala nekem hogy Szentsimoni Mihaly diak Uramni menneck es holmi dolgokrol tudakozodnam ökegyelmitől En el jártam benne [Somlyó Cs; ApLt 2 Léstyán János Apor Péternéhez]. *1740:* Pakulár al(ia)s Szalonnás Gábor ... Vass Daniel Ur(am)n(a)k kötelezte volt magát Jobbágy(na)k, és el szökött ... s annakutánna ide Csevetselbe (!) jött tudakozodni mint vagyon az iránta valo dolog [Cege SzD; WassLt Bota Dumitru (60) jb vall.]. *1745:* más nap jo reggel az harangott félre vertek a' Déseiek es a' nyomon hozzám is ki jöttek az tégla egető kemenczéhez tudokozodni [Szásznyíres SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.]. *1793:* enis ... tudakozottam egy Létzfalvi Székelytől ... hogy ... Kaszoni Istvánnak az Attyafiai oda bé Létzfalván Nemes emberek [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.]. *1794:* egy darabb erdős hely amely Praedicator Erdejének neveztetik ezen nevnek okárol tudokozodvan ezt mondják a Nyiresiek hogy a Sz. Papok v. Praedicatorok erdelye volt régentén 's az Urak el Foglalták mint egyebetis el Foglaltak [Szásznyíres SzD; EHA]. *1808:* most ujra is atyafiságos barátságát kérém, égy klávir Mester után tudakozodni ne terheltessék, en magamis Sogor Uram ebbeli fáradtságat, más Szinű, s lehető allapotokban reciprocalni el nem mulatom [Borberek AF; Mk IX/109]. *1823–1830:* Felkelvén pedig a grófné, észrevette, hogy nem vagyunk otthon. Kétségkívül tudakozódott rólunk [FogE 158]. *1836:* Kontz Ignátz ur ... egyebet nem csinált hanem a' volt kártyázo, mese mondo, és pipázo társait egybe gyűjtvén csak nem mind rollam tudakozodot

[Vécke U; Ks 101 Varga György lev.]. *1879:* Ágai levelet írt … Azt írja, hogy sokan jártak nyakára tudakozódni a Calcidoskop szerzöjének neve iránt … Leküldte – kérés nélkül – azt a számot, s tudakozódik, hogy hova küldje a honoráriumot [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tudakoztat 1. tájékoztatást kéret; a dispune cuiva să ceară informații despre ceva; erkundigen lassen. *1600:* Zyn Balas … vallia: Amminemeo baromnak megh vetele es Arwja feleol engem Hozzw Janos vram Akar thwdakoztattny en Abban egyebet nem thwdok [Kv; TJk VI/1. 467]. *1625:* Meli Marhakot kerestettem, Tudakoztattam … de sohult semmit hozzaiok nem halhattam [UszT 109a]. *1659:* az Vezér Panajotot ide hozzank külde, az penzt voltakeppen tudakoztatta menyi [Borb. I köv. jel. Konstantinápolyból]. *1661:* mert most jöve posta, szívesen várom vala, ha nekem is, mint másnak, levelet hozott volna, de Kegyelmed nem küldött; mindazonáltal Kegyelmedet tudakoztattam tőle, Kegyelmednek akkor jó egészségét mondja hogy volt [TML II, 122 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1692:* Mivel az Asszony constál hogy hitetlenül hadta el … azonban ultimatě migh lehetett persequalta, kerestette, Bányaigis tudakoztatta … de sohul nem talalta [SzJk 264]. *1705:* Ugyan ma Glöckelsperg generálné az úrhoz külde látogatni és tudakoztatá az úrtól, ha valami bizonyost nem hallott volna-é az ura felől, hogy meddig jöttenek volna már le | Ugyan ma engem felküldé az úr a generálnéhoz látogattatván és egyszersmind tudakoztatván, ha a generál felől valamit ha hallott volna [WIN I, 483, 586]. *1841:* az alperes Báro … hol létezése országos Kerülö Levelek által is tudakoztatván [T; Bosla].

2. kerestet; a pune să caute; suchen lassen. *1661:* Tudakoztass ott közel szénát, édesem, bárcsak négy szekérrel, akár szalmát [TML II, 66 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1678:* Tolmácsom egy csep sincs, miolta bejüttem, eléggé tudakoztatok, de eddig nem kaphattam; kérem Uram Kgdet, ha oda ki olyan arra alkalmatos találtatik, küldjön egyet [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

tudalom ismeretek, tudomány, matematika; știință, matematică; Kunde, Naturwissenschaft, Mathematik. *1845:* Tudalmat (mathesist) … tanitó Professor [A.gerend TA; DE 2].

tudás 1. az a tény, hogy vki tud vmit vkiről/vmiről; cunoștințe; Wissen, Kenntnis. *1618:* Az szolgámnak penig tudását Nagyságod úgy értse, hogy azmit ő ott mondott, az itt immár az Portán ugyan tritum [BTN[2] 161]. *1658:* noha gyülésnek praefigáltak napot, de az mint lehessen, van Istennek tudásában [TML I, 141 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1671:* mikeppen viragozhatnek ot az I(ste)ni tisztelet a' hol azt sem tudgya az kössegh micsoda a' maga vallasa s micsoda az I(ste)ni tisztelet is, mely tudása nelkül az ecclesiastica disciplina semmiképpen nem lehet [SzJk 116–7]. *1710 k.:* Ugyanis ilyen rendü embernek, csak amint én voltam, életének tudására mi szüksége vagyon valakinek, mind most élö, mind ezután következendöknek? [BÖn. 403]. *1727/1751:* mivel mindenik rendbelieck többire mind tsak Simpliciter fatcáltak, nem declarálván, és fatcálván modalitássát tudásoknak … azért az Actorok, azok ellenis excipialtanak [ChartTr. II. XXX. 4 hatásmegállapító ítéletlev.]. *1812:* Le tett Hitem utánn valo tudásom szerént valhatom[a] [Csúcs AF; DobLev. IV/943. 22a Rád Nyikuláj (60) vall. – [a]Köv. a vall.]. *1864:* a' had köteles ifiaknak a' 2ik korosztály béli kilépések elött nösülhetések megengedhetésére … az Erd. udvari Korlátnokságnak … határozata tudás, és alkalmazás végett, ki küldetik [Gyalu K; RAk 93]. *1897:* a maguk háborújáról az intendással több tudás, több tudnivaló férne rám [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: *vki ~ára tesz vmit. 1593:* Aholy azth mongia, hogy en el zeoktem, es zokve Jeöttem wolna el, en ne(m) zeokwe Jeöttem, attiamfiaj hirewel tudasara (!) Jeöttem yde [UszT].

2. megismerés; cunoaștere; Erkenntnis. *1561:* Annak okaert myes esz leuel Rendi zerent mind mastaniaknak mynd iquendeknek tudasara akariwk nvtatni[a] (!) Hog' … ętwęsi mywon walo mesterecknek me (!) ech mesteri … illyen ielentest tęnek mynekwnk [Kv; ÖCArt. – [a]Az 1627-es másolatban: *mutatni*]. *1662:* Józseflapossáig egynéhány zászlót küldtek a lengyel hírnek tudására [SKr 368].

3. (vmire vonatkozó) ismeret; cunoștințe (referitoare la ceva); Wissen etw betreffend. *1844:* a' Szászfenesi embernek ide által harapodzása – 's itten kaszálgatása – a' határ vonal iránti tudásomat meg zavarta [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

4. érdeklödés, tudakozódás; aflare, obținere (de știri); Erkundigung. *1677:* Mint egyebek, ugy a' Székelyek-is, ha mikor extra Regnum Fejedelmek, vagy a' Haza szolgálattyában küldettetnek, elegendö költség adassék nékik … ide nem értvén a' … hirek tudására, vigyázásra a' Tisztektöl expedialtatni szokott embereket [AC 240].

5. a szerzett ismeretek összessége/rendszere; știință; Wissenschaft. *1657:* Az feljebb írt móddal míg szolgám elökeresésében mulatoznám, azalatt az követ urak messzére haladtak, kiknek nyomokat követém … legnagyubb nehézség lévén az nyelvnek nem tudása [KemÖn. 55]. *1662:* Bethlen Gábornak az evangélicus magyar státus mellett való fegyverfogásának alkalmatossága, azon státus manifestuma szórul szóra, mellyben tudásra szükséges, és emlékezetre méltó dolgok íratnak meg [SKr 98]. *1710 k.:* öszveveszénk szóval, és Csernátoni Pál nyakon csapá, termete s kezéhez képest ugyancsak jól a kocsist … a nyelvnek jól nem tudása volt az oka [BÖn. 572]. *1758:* Nem igyekeztem pedig egyébért már most a német nyelv tudásán, hanem minthogy felette igen szerettem az olvasást [RettE 78]. *1770:* Ez az ifjú[a] noha in statura fractus, mivel gibbosus, de személyére, latinitására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [RettE 227–8. – [a]Gr. Haller János]. *1813:* Báro Kemény Simonné Ur Aszszony ö Excellentiája, és Báro Kemény András Ur, ha a' Pap magát kedveltetí, a' Tiszteletes Papnak érdeméhez képpest szoktak hol többet hol kevesebbet ajándékozni. De ez nem conventio gyanánt, hanem a Papnak ahoz szabhatása, és tudása végett mutatódik bé [Szava K; SzConscr. külön mell.]. *1817:* A Tiszaiak által a hajokázásban töltött több napoknak Szolgálatban lett tudásárol valo protocollum [Déva; Ks 90. XCVII. 5].

6. (vmiről való) tudomás; știre, cunoștință (despre ceva); Kunde, Kenntnis. *1586:* Zabo Thamas vallia, Procuratorom vala Berzete Mihaly vra(m) ellen Igyarto Georgy … zinte a' veghin a' pernek el Alla melleolle(m), kere hogy Ne creoltessem tovab hogy Agallion Mihaly vra(m) elle(n), de Nem Allot azert en tudasomra oztan ellene(m) [Kv; TJk IV/1. 586]. *1588:* Jllyen Nyomorwsagonkis vagyon hogy ith zinte az falw zelen vagyon egy kis Erdeo hogy zinte az falwn az vege mellyei soha my twdasonkra ha zinte mak voltis a falwtwl ell nem zakaztottak sem meg nem tiltottak

[Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1625:* Tamas bwkiben ... Matis falua felcol en tudasomra nem birt Musnai ember [Nagygalambfva U; UszT 155b]. *1631:* reggel az palast alat kisire ki az legent, s ugia(n) az nap szöktek ozta(n) elis ... en nem tudom hogy az Uranak tudasara let volna [Mv; MvLt 290. 55b]. *1736:* Micsoda Informatio, es Relatio jött a Guberniumhoz Bellicus Fö Commissarius Kitzing Vramtol eö Kglmétöl ... ex acclusa Copia böveb(en) és nyilvábban tudására leszen kglmedn(e)k [Nsz; ApLt I a gub. Apor Péterhez]. *1809:* a magok kerülettyekben mindenek(ne)k tudására közönségesen ki hirdettetni el ne mulassák[a] [UszLt ComGub. 1560. – [a]Az ítéletet].

Szk: *vki ~ára ad. 1568:* Aggywk Myndeneknek Twdasara kyknek illyk hogy Az wytezlew Tholdalagy Andras eo fel: Assessora egy Rezreol, Maas Rezreol penyg Zekel Janos illy eleottewnk zemelyek zerentt ... Jllyen zerzest es wegezesth teonek[a] [Gyf; BfN 54/6. – [a]Köv. a végzés szöv.]. *1570:* Ezt aggyuk tw k. tudasara az mw Lewelunkbe [Gyulakuta MT; BálLt I]. *1581:* Mi ez alatt ualo dologhban fogot birak Tudni Nagj Tamas es Marhat Balint lo föuek Bikfalwarul Sepessi (!) Zeken, Adgiuk az mj leuelönknek rendiben Mindeneknek ertessere es tudassara, Hogj jwue egj felöl mj eleönkben löföuek Bikfaluarul Marhat Peter wezyeuel antallal egyettemben Mas felöl Teölgyes pal darabant ugjan Bikfaluiak Bikfaluabol es teönek mi eleötteonk Jllyen zerzest es uegezest Hogj ada Teölgjes pal ... az w reszet Marhat peternek es Antalnak ... Eöreok Eöreökben fiu fiuara (!) mind öreökke [Bikfva Hsz; Törzs]. *1687:* My ... Mindnyáján hütös és Nemes személyek. Adgyuk tudására, és értésére mindenek(ne)k kik(ne)k illik; hogy in hoc Anno 1687 die 16 Juny külde minket Kglmes Urunk eö Nga mostani Somlyai fö Capitánnya Tekéntetes Nemzetes Olosz Ferencz Vr(am) eö kglme, némü némü Inquisitio peragálására ... Czehb(e) [GramTr VIII/45] * *vki ~a szerint. 1843:* az erdökben a vastagabb és vénebb fáknak mint egy hatod része a földön fekszik; elrothadva még igen kevés van kösztük, mit, tudásom szerént, most még hamu zsirnak igen jól lehet használni [Jakó, Hamuzsír 72 erdőfelügyelői nyil.]. *1855:* tudásom szerint az érdekelt hatralek adoba ... fizetett Dobolyi Balint ur 32 forint; 7 xrokat czüstbe [DobLev. V/1388].

7. tudat; conştiinţă; Bewusstsein. *1660:* hazám szolgálatjától nemcsak elrekesztettem, de csak arra való kész indulatomnak tudása is elnyomattatott [KemIr. 337].

tudású tudással rendelkező; erudit, învăţat, instruit; Gelehrt. *1694:* Novembris ... 20-án. A nagy tudású Huterus jogprofesszor sírba hanyatlott [Kv; KvE 235 GM].

tudásul szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *vétetik* tudomásul vétetik; a lua cunoştinţă de ...; zur Kenntnis nehmen. *1845:* Határozás Tudásul vétetett [Dés; DLt 502]. *1877:* Tamás Pál és Mátyás Kata hibájukat elismervén önkint ajánlkoztak eklesiakövetésre s négy tag előtt követtek ekklesiát. Tudásul vétetik azon hozzátétellel, hogy asztalpénzrül 1 osztr. ért. forintot fizessenek [M.bikal K; RAk 336].

tudat[1] 1. közöl vmit, tudomására hoz vkinek vmit; a înştiinţa, a aduce la cunoştinţă, a face (ceva) cunoscut; mitteilen. *1678:* Én olyan reménségben is vagyok, hogy azok tovább nem mennek Havasalföldénél, hanem onnét tudatják mind Portán s mind urunknál az dolgot, az vajdát s boherokat vévén mediatorúl [TML VIII, 61 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1723:* Gr. Kornis Zsigmond gubernátor Csík, Gyergyó és Kászonszéknek. Tudatja, hogy ő fsege szolgálatja miatt csak később fog bemenni „a savanyó vízre" [Korond U; SzO VII, 313]. *1844:* ezt tudatván a Tekintetes Urakkal és minden Ecclésiai tagokkal elölegesen, akkorra[a] egy bizonyos házhoz gyüjtessen telies Ecclésiát, hogy még akkor papi választás éshessék meg [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev. – [a]Május 22-ére]. *1850:* A mely egyház vidékekben Püspökki fel vigyázat alatti Ekklésiák volnának, azokkal is a T. Esperest Urak tudassák ezen felsőbb rendeléseket [Nagykapus K; RAk 5]. *1855:* De alig tudatám velök pénzbukásomat, ozonnal meghülepült a barátság éltető melege [Újf. 144]. *1861:* Uraságodnak mint a kűl Birtokosság Biztossának tudtul adatik a több kül Birtokossággal tudatni, hogy kinek mi sérelme arra fel szollalni Február. 20áig jo, ellen esetbe 20 évig fel nem léphetik [Pálfva U; Pf]. *1867:* Tudattya községünk Uraságoddal, mint a kűl birtokosság biztossával, hogy régi Eldödeink a kűl birtokossággali szervezése szerint a major fogadásra az illö üdöre azonnal meg jelenni üsmerje hivatalos kötelméneк [Pálfva U; Pf hiv.]. *1879:* Mi van az állomással? Miért nem olyan jók most a kilátások? Mi akadályoz? Tudass róla [PLev. 41 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. tudósít vmiről; a înştiinţa (pe cineva despre ceva); mitteilen, etw bekannt machen. *1846:* bátor vagyok ezen levelem ál(ta)l bácsit fel szolitanom, azon Enlaki Joszág mikénti állásárol, méltoztasson engem tudatni [Kadács U; Pf].

3. kérdeztet; a întreba ceva prin intermediul cuiva; nachfragen lassen. *1663:* Urunk ő nagysága kegyelmesen tudatja kegyelmétül (!), hogyha ugyan ez az hatalmas nemzet békességre nem menne, római császár ő felsége micsoda módokkal akarja obviálni és continuálni ellene való hadakozását? [TML II, 483 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz].

tudat[2] tudomás; cunoştinţă; Bewusstsein. *1843:* Másokról, kik közelebbről értekeztek volna Varga Katalinnal, tudatom nincsen, mint Szikue Dumitru, Szikue Gyorgy és Tyászk Urszról [VKp 85]. *1847:* a kérelmes még maig sem fogott tudatunk szerént a' remeke kesziteséhez [Kv; ACProt. 23].

tudatás értesítés; înştiinţare; Bescheid. *1872:* ujabban is tudatását meg köszönöm [Csehétfva U; Pf].

tudathat érthesíthet; a putea înştiinţa; kann/darf benachrichtigen. *1868:* az erdö fel ügyeletet, most vélle értekezve – tudathatam, hogy el válallya [M.derzse SzD; BetLt 4 Miklós József lev.].

tudathatik lehet tudni; a se putea şti; man kann/darf etw wissen. *1662:* az hadakon nem praeficiálta[a], generálisul elejekbe nem rendelte vala. Azért-e, hogy kétséges volna hűségéhez[b] ... bizonyosan nem tudathatik [SKr 170. – [a]A fejedelem. [b]Kornis Zsigmondnak].

tudatik 1. ismeretes; se ştie; man weiss etw. *1590:* De nem tűdatik Was Ghyeorgj vram honnet indultattwan, az Rectificatiot veghez nem hatta Mennj [Méhes TA; WassLt]. *1591:* ez el mult napokba ... nem tudatik honnat Jndultatuan Az bardoschfalui vduarhelszekj hatarba holot enis portionatus uagiok Johomra ment Absoluta pot(en)tia median(te) [UszT]. *1610:* az Bordoson lako Kws Miklos eskwt uolt meg Balasy Ferencz Vramnak, Vdwar hely zeknek feö

Kiraly Biroianak, hogi Jobbadgia lezen … Azert ne(m) tudatik my okbol, annak utanna fel keólt, Fejedelemhez ment, hogy azt megh ertette Balassy Ferencz Vrunk … Reá kwlde, az my Marhaiat talala, azt el dulata [Bordos U; UszT 52]. *1625:* Ezert hittam teorucnihez az Jcattust hogj … Jakab nap taiat nem tudatík mi okbol egj feoldemre rea menuc(n) minden ok nelkwl s mod nelkwl niolcz kalongja buzamat el uitte [UszT 124]. *1642:* nem tudatik bizoniosson menni kalondgya legyen [UF I, 817]. *1654:* cz J(nctuso)k, nem tudatik mitül viseltetven sok illetlen szokval, es gyalazat tételekkel bantottanak meg minden igaz ok nelkül [SzJk 72]. *1681:* vagjo(n) egi nagi Rét-is … most à Lunkanyiak usuallyák ki engedelmeból nem tudatik [Lunkány H; VhU 117]. *1711:* nem tudatik mi oktol viseltetven, engemet hiremb(en) nevemb(en) meg öltenek s – el temettenek, mivel … nyilván valo boszorkánynak kiáltotta(na)k [Dés; Jk 358b]. *1728:* igíre az Mlgos Groff ur negj magjar forintokat[a], melj Pénznekis egj forintját most meg adgja az Mlgos Groff Ur a más három forintjat penig akkor adgja meg mikor reducaltatni fogja mivel addig nem tudatik bizonjoson ha vgjan az Mlgos Groff Ur Jobbagji lesznek e vagj nem [Kendilóna SzD; TKl. – [a]Némely szökött jobbágyok nyomára vezetéséért]. *1750:* el Szökvén a Csür biro azon edgj Tehen … it maradot … de ketteje irant Szamot nem adhatván törvenjere Convincáltatot a két darab Marhának araval … de menjire determinalták árokat nem tudatik [Mezőzáh TA; Told. 22]. *1767:* quo jure vette el a' Dézmát az Aszszony a' parasztság között nem tudotik [Faragó K; JHb IX/50]. *1814:* Vaszilie Nikolits … mint-egy 15. Esztendös … a' mint tudatik, Pancsóvai … visel egy sötét kék új réklit, melly úgy-is neveztetik Millioner [DLt 249 nyomt. kl]. *1851:* Zajzon Antal vándorlo mester legény holléte nem tudatik [HSzj *vándorló-mesterlegény* al.].

2. lehetőség/mód megadatik vmi elvégzéséhez; a fi posibil (efectuarea unui lucru); etw ist möglich. *1740:* Csulje Zakaria bir egj Puszta Col: Sessiot is … mellj puszta Sessio után lévö földek, és kaszálló helyek a' többi között el elegjedvén, distingváltattni nem tudat(na)k [Nagyoklos TA; Ks 89. 36].

3. (vmennyire) (fel)értékeltetik; a fi evaluat (la o anumită sumă); etw wird aufgewertet (auf eine Summe aufgewertet). *1585:* Egy weres aranias Barsony felseo ruha melj tudatot volth Ad f 12 [Kv; Szám. 3/XIX. 4 a Szent Mihály-templom „eszközeinek" felt.-ban]. *1588:* Niolcz Abroz veres fonalasok es feyer sahosok, kik tudattok Ad fl. 9 [Kv; KvLev. II/2. 14].

4. *vki nyakára* ~ vki nyakába varratik; a fi convins (prin insistenţe) să accepte (… împotriva voinţei sale); jn zu etw zwingen. *1769:* minekelötte a' szegény Hincs Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szüz, Koronkában Sokakkal sokszor jól tött [Mv; Told. 19. 45].

tudatlan I. *mn* **1.** tanulatlan, tapasztalatlan, vmiben járatlan; neinstruit, nepregătit, nepriceput; unkundig, ungelehrt, unfähig. *1574:* Sofia Nehay Nehez palne Azt vallia hogy … talalta az haz eleot Andrast, kezdy feddeny teob bezedy vtan Myert hogi ely hatta vrat Ideonek eleotte, ha ezt Nem Mywelte volna … az Mas twdatlan legent sem kellet volna fogadny [Kv; TJk III/3. 343]. *1628:* gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik [Mv; SzO VI, 82]. *1640:* Opra Popa. Az olahok papia tudatlan igen mind az olvasasban, mind penighlen <irasban> [F; UF I, 692]. *1657:* Adgyuk tuttára mindeneknek valakiknek illik ez levelünknek rendiben … hogy vévén eszünkben mely nagy és kivalt képpen valo okai volnának az tudatlan, és tanulni nem akaro olá papok, és Fagarasföldin, az olah nép vaksaganak bötsületes ahoz értö szolgainkal tanácsat tartvan bizonyos visitatorokat rendeltünk, kik közikben ki járjanak [UF II, 182]. *1681:* Nagy Megyeri Keresztesi Samuel Ur(am) valami vas köhez ne(m) ertö tudatlan Banyaszoktul fel biztatva(n), sok kölcsegevel erigalt Hunyad varmegyeben Kadzacseli maga Joszagaban egy vas hamort [VhU 250]. *1709:* Hallottam madai Bay Ádám sok embertelenkedését … tudatlan, nyegédes, rossz ember [SzZs 766]. *1710 k.:* más országból mesterembert hozatni az atyám nem akart … erdélyi módra mindent csak jobbágy, tudatlan parasztemberrel, pénz nélkül akart szegény végbenvitetni [BÖn. 502–3]. *1745:* egy hitetö veszedelmes impostor kaluger ide bévetödvén … elcsábitotta a tudatlan községet [Nsz; SzO VII. 434]. *1765:* Ugyan hallatlan volt a Salánki s Mósa húzása-vonása Szolnok vármegyében. Salánkin nem annyira csudálkozom, mert fösvény, zsobrák, tudatlan [RettE 183]. *1823–1830:* Az ifjabb gróf … együgyü, tudatlan ember volt [FogE 144]. *1837:* Jelenti Fö Czéh Mester Szöke Josef atyánkfia: Hogy szoktak Várasunkba a' mesterséget annyira nem értö, és oly' tudatlan Fazakas Legények jönni = különösön Debretzenböl, a' kik az ottan tanult a' csupa pipa készitésen kivül, egyébb Fazakas mivet nem tudnak [ZFaz.]. *1843:* a két nemes emberek is, úgymint Mákávé Moyszi és Mákávé Nyikuláj … az uradalom földjén hatalmaskodást követtek el, s a tudatlan közlakosok közt ingerültséget s ellenszegülési szellemet terjesztettek [VKp 122]. *1850 k.:* szálos erdejét a mult forradalmi időben az 1848ik év telén – az oláság némely akkori tudatlan elöljárok tanátsokbol le vágták [Szászújös SzD; TSb 35].

2. akinek nincs értesülése vmiről; care nu a primit informaţii despre ceva; jn ist etw nicht bekannt gemacht. *1619:* Én most is megótalmaztam Nagyságodot abbeli költségtöl, valamint járhatnak szegény tudatlan legények, biztam az Úristenre [BTN[2] 219]. *1657:* Úgy áldjon meg Istenem, s úgy bocsásson meg is, hogy tudatlan, ártatlan, részetlen voltam halálában; felette igen büsultam is rajta [KemÖn. 136]. *1671:* Az császárnak való levél irásáról egészlen tudatlan vagyok [TML VI, 433 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Sárosi uram elment, semmit ez mostani fennforgó dolgokból nem tud, senki semmit utánna nem ír, készületlen és tudatlan lévén mindenekben … adja Isten jó végit dolgunknak [TML VIII, 456 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1685/1792:* En Kézdi Széki Dálnoki nagyobbik Nehai Veres Márton Özvegye Bene Ilona … nem akarván azért hogy az én Maradékaim az en halálom után az mi kevés Bonumotskaim vagynak azokért egymással veszekedjenek, és azokban tudatlanok légyenek … annak okáért teszek Testamentumot [BLev. 12 Transs.]. *1710:* Már én subolfaciáltam az említett szebeni ígíretet, de hogy hazámnak szolgálhassak, vagy inkább mondjam, hogy hamarább elveszhessek, tudatlanná töm magamat [BÖn. 925].

II. *fn* tanulatlan/vmiben járatlan személy; persoană neinstruită/nepricepută; eine unfähige Person, Ungelernt. *1620:* Ennek vtanna eö kglmek zemek eleiben veöven az Zaladser dolgat; Tudni illik hogj akar melj tudatlanis feözesehez kezdene, melj miat sokfele beteghsegek es egessegtelensegek esnek … valaztottak kett Lato Mestereket … kiknek Zorgalmatos gonduiselesek legie(n), az Sernek megh latogatasara, kostolasara [Kv; TanJk I/1. 200]. *1710 k.:* Sokszor bántam, s ma is bánom, hogy amíg Német-

országban jártam, gyermeki könyveim, írásim Kolosvárott elvesztenek, hadd tudnám a közönséges jóért kiadni azt a Keresztúri Pál methodusát, melyet így is, amennyire lehet, letészek, talán lészen valaha valaki követője s felvétetője, mert én üdvezült Csematoni Pállal hijában igyekezém benne, opponálá magát a kevélység, az irigység és a restség a tudósokban; a tudatlanokban, kivált a patrónusokban, magából a tudatlanságból származó gyülölsége mind a tudománynak, mind a tudósoknak | Szép ház lett volna, ha elkészült volna; így is az volt máris, gonoszakaróim irigylették, tudatlanok csudálták, a tudósabbak, a németek közül is dicsérték [BÖn. 532–3, 905]. *1807:* Mi Vasmivesek, és Vasakkal kereskedő Szegyén emberek Vagyunk, Torotzko–Sz: Györgyen lakunk ... 1802-ik Esztendőben Augustusnak közepe táján Mlgös Torotzkai Sándor Ur azt kezdette hirdetni Torotzko Sz: Györgyen, hogy a tizenkét Krantzáros akkori Monetáknak járása meg Szünnik ezenn okbol akinek afele pénze volna váltona fel, mert kárt fog valani benne, mi Szegények, és tudatlanak Meg ijedvén kérdést tettünk az irtt Urtol, hogy mi tévők légyünk [Torockó; TLt bir. ir. torockói jb-k perei földesuraikkal]. *1862:* a' Távirdai drotokon és portzellán csengetyűkön, a' tudatlanok és rosz akaratu népek által sok kárositások tétetvén ... fel szollittatnak a' T. Papok, hogy intsék a' népet, s világosittsák fel hogy hasonlo kár esetektől ovakodjanak [Gyalu K; RAk 73 csp. kl.].

III. *hsz* **1.** vki tudta nélkül; fără ştirea cuiva; ohne das Wissen von jm. *1585:* Noha az termezet foliasaiis lehettelennek tartia, az Ersebet Maga menteset hog az Arnick zeken tudatla(n) veletlen ment Volna el a' giermek ... 1585 Die 17 May, megh Vallatwan kenoztatwan az Ersebetet Semmyt nem vallot [Kv; TJk IV/1. 454].

2. ismeretlenül; fără să cunoască (pe cineva); unbewusst, unbekannt. *1640:* Nouajban lako Nagy Adam parazna matkaiatol melliet tudatlan talalt volt el jedzeni, Annak kötelessege alol az Eccl(es)ia absoluálta [SzJk 48].

3. rossz szándék nélkül; nu cu intenţii rele; ohne schlechte Absichten. *1582:* az porozlo atta wolt oda az két lora az harom lora walo fizetest ... Biro Vramat es az thanachyot meg talalwan, eo kegy: iteltek méltobnak az warasnak ezt el zenwedny hogynem az zolganak mert tüdatlan chyelekette atta(m) d. 75 [Kv; Szám. 3/V. 10 Léderer Mihály sp kezével].

tudatlanság 1. ismeretek/tudás hiánya; ignoranţă, lipsă de cunoştinţe (elementare)/de învăţătură; Ungelehrtheit. *1588:* De Immar eo kgmek varosul el vntak az sok feo feo Nemes zemelicknek panazolkodasat az varosra valo zidalmokat, Azonkeppen Varosbely Attiankfiaynak az keomyweseknek tudatlansaga miat Nagy karwallasokat es Maghzatinak keserwes veszedelmeket | az Borbeliok ... Nem hogy az emberek eletet otalmazhatnak ... seot gyakortab artalmas gondwiselesek munkaiok, az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 60–1, 87]. *1692:* Pap István(n) válást kiván feleségétül Seres Katátul ez okon hogy tellyességgel gondviseletlen ... Maga feleségeis ne(m) ellenzi mert meg vallya tudatlanságát [SzJk 258]. *1710 k.:* Az olyan természeti titkoknak tudása csak magában az üdvességre keveset használ, nem tudása keveset árt ... az a tudatlanság hasznunkra fordul | a szélvész ereje, vagy a kormányos tudatlansága miatt-é, a hajónak az oldala balfelől, csak gyengén mégis (Isten kegyelméből), valami fában vagy köben megütközék s meglyukada benn alatt a vízben [BÖn. 456, 588]. *1769:* Tapasztalya a Cont. Tabla hogy gyakron Némely Regiusok Tudatlansági mián, Nagy homállyok és kétségek származnak az Inquisitoriakban [UszLt XIII/97]. *1780:* ollyanak állanak bé Verös Kovátsságra, kik a' Mesterséget nem tudják, soha nemis tanulták, tudatlanságok miatt közönséges kárt tésznek [Torockó; TLev. 4]. *1782/1799:* a' Bányászi Mesterséghez értenek többnyire ... hanem azok közzül némelyek alkalmatosok, némelyek pedig nem, mert ha értikis a' Mesterséget, Vénségek, vagy egyéb erötlenségek, 's némellyeknek tudatlanságok miánn nem fog a' Tsákannyok [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 337–8]. *1810:* az ide valo Emberek ... vittek ... egy egy kis pálinkát magok számokra, s abbol kénálták a' Vintzellért is, Azért, hogy voltanak ollyanakis, a' kik nem éppen jol tudtak dolgozni, hogy mutagassa meg és tudatlanságokért ne bánnyék kegyetlenül vele [Petele MT; Born. G. XIV. I Molduán Gávril (54) vall.].

Szk: *~ban tartatik. 1657:* Eszünkben vévén minémü temerdeki nagy tudatlanságban tartatnék ez mi Fagarasi joszágunkban az egész olá nemzet, mind kösség mind bojérságh és tulajdon azok is, kiknek egyebeknek tanitások tisztekben volna [UF II, 185] * *~ból kivesz. 1670:* NadUdvarj Janos Ur(am) es eo kgle Felesege Torma Martha Aszzony ... egikünket, ugy mint Rudak Andrast ... az nagy tudatlansagbol parasztsagbol ki veottek eo kgek, es Colosvarra scholaban attak [Born. V. 30].

2. tájékozatlanság; necunoaştere/lipsă de cunoaştere a situaţiei; nicht gut orientiert, unorientiert. *1568:* mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach földe, es my harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach földe fele benne, tudatlansagunkal [Kv; TJk III/1. 222]. *1578:* Ezt penigh eo kegme Biro vram megh kialtassa hogy ez ellen senky tudatlansagbol ne chyelekeggyek [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1586:* ez egez varosban publicaltassek Az vamnak zabadsaga, hogy tudatlansagh miat vamot Ne Aggyon senky [Kv; TanJk I/1. 24]. *1617:* Ezek keozcott wolt Hez Gyeorgj nenek Egj kis darab zanto feölde, Az melljett Viczej Mathe Vram tüdatlansagbüll megh arkoltatott uoltt [Szászfenes K; KCsl VIII. 48]. *1665:* Mind asszonyunk, mind Gillányiné asszonyom mellém állának, eleget mondánk ö nagyságának, de a mint feljebb írám, feledékenségből s tudatlanságból esett, kire való nézve, ím írt ö nagysága Kegyelmednek [TML III, 484 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Csudára és szánakozásra méltó dolog kiváltképpen a gubernátornak vagy rettenetes tudatlansága, vagy rettenetes istentelensége annak az írásnak[a] subscriptiójában [BÖn. 934. – [a]Köv. az említett írás ismertetése]. *1734:* Az Anak ö Kgl(ne)k a maga exhibitaibolis ki láttzik hogy azon szénának el hozása nem malitiä hanem tudatlanság [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1763:* senki ököt, hogy potentiose Tit. Wáro Moses Uram erdejére mennye(ne)k nem küldötte, nemis vágtonak külömb(en) belölle hanem ha valamellyik tudatlanságbol [Gambuc AF; BK. Irimie Pavel judex (30) jb vall.]. *1766:* En ezen ... földnek ... a vegit tudatlansagbol meg szántottam volt ennek elötte regen [Körispatak U; Pf]. *1785:* boldogtalan eleink ennek az Urburának, akár tudatlanságbol, akár a' ... N. Aranyas Széki Diploma mellett ejtett (!) almadazásokbol ... lett denegáltatásáért (!), és ebbéli engedetlenségekért ... Jobbágyok meg büntettetek [Torockó; TLev. 6/1 Trans. 21b–22a]. *1809:* Nem menthetik pedig az aránt az Két Fél Communitás Tisztyci magokat tudatlansággal [UszLt ComGub. 1753u.]. *1840:* foly a' Szándékos prevalicatio, s én ki tudatlanságbol egy kis kakát vágattam fizessek büntetést [Dés; DLt 921].

tudatlanul 1. vki tudomása nélkül; fără ştirea cuiva; ohne das Wissen von jm. *1585:* Noha az termezet foliasaiis lehetetlennek tartia, az Ersebet Maga menteset hog az Arnick zeken tudatla(n) veletlen ment Volna el a' giermek ... 1585 Dic 17 May, megh Vallatwan kenoztatwan az Ersebetet Semmyt nem vallot scót hittel Nagy Eskwwessel mondotta vallotta az Nagy Istenteol varando wdwessegere hogy Casusbol tudatlanul leot, es ment ell teolle [Kv; TJk IV/1. 454]. *1609:* Zent kiralio(n) lako Sigmond Balasnak louat Tudatlanul attak uolt az porozlok az Teorcokcok ala [Kv; Szám. 126/IV. 406].

2. hozzáértés/szakértelem nélkül; fără pricepere; ohne Sachverständnis. *1662:* Melly becsületes embernek a várbéli pattantyúsoknak tudatlanságok miatt is nagy búsulása vala, kik néhánykor olly tudatlanól lőnének, alighogy őmagokat nem vesztenék [SKr 449]. *1773:* A szegény Teleki Pál úr Doboka vármegyei főispán is meghala Kolozsváratt 18-va Novembris két hétig tartó nyavalyájában, disenteriában. Mely által megszabadult a vármegye, melyben tudatlanul, magagondolatlanul 18 esztendeig főispánságot viselt [RettE 315].

tudatott ítéltetett; care a fost condamnat (la ...); wurde verurteilt. *1662:* De ha a fejedelemnek elméje a tiszteségkívánás miatt meg nem vakíttatott volna, fejedelmi méltóságát, hazájokbul proscribáltatott, számkivetésre tudatott ollyan pártütő ariánusokra bízni nem kellett volna [SKr 361].

tudattatik beleszámíttatik; a fi inclus (în ...); wird verrechnet. *1756:* a' kinek lakhellye hol vagyon, körülötte lévő eddig is birtokában lévő hellyei részében adattassanak, ha ki valamit Zallagositott, vagj eladott, hasonlóképpen Részében tudattassék [Bukuresd H; Ks 62/4].

tudhat 1. ismerete/értesülése lehet vmiről; a putea şti/cunoaşte ceva; kann/darf etw wissen. *1570:* Sophia azzon pesthy Zabo Lwkachne ezt wallya ... ha Tudhatnam ky legen az or es kezbe akadna, Nem keresnek chigant neky Enmaga(m) fely keottnem [Kv; TJk III/2. 65]. *1574:* vagiok nagy panazolkodasban karuallas Mya ... karom nagy lön, de nem tudhatam, my legien az oka [Nsz; MKsz 1896. 360]. *1581:* tudhattia Kegielmes vram felseged hogy En mind Enny Jelenig Sem Bantottam felsegedet semmy Jrasommal [Gyf; Törzs Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1593:* Maria, Nemet molnar Georgine vallia: Az en vramnak az Malomba valo mesterségebe giakorta teortent ez, hogi hul az zuzekbol, hol egiebwnnet vezet el buza, nem tudhattuk houa lezen el az buza [Kv; TJk V/1. 326]. *1597:* Zilagy Istwanne Lucza vallia ... foga az leginy az Azzont tanczba indúlanak, vgia(n) az Tanczbol mind kette(n) ki kerekednek az ayton, my nem túdhatok howa leonek [Kv; TJk VI/1. 24]. *1618:* Azmit tudhattam volna, szóltam ellene, de akármit mondjon ember, de csak olyan, ha az falra hánnák az borsót [BTN[2] 132]. *1629:* halluk egykor az nagy kiáltast nem tudhatuk mi dolog, azt vellyük vala hogy talam eges vagyon [Kv; TJk VII/3. 30]. *1649:* bizonioso(n) tudhattak[a] az Inek jo lelki esmeret szere(n)t valo tisztiben valo el járását [Kv; TJk VIII/4. 365. – [a]A tanúk]. *1667:* Kegyelmed azt maga is jól tudhatja ... miolta az háború elsőben indittatott, sem egyik, sem másik fejedelem dolgaiban ilyen állapotokban nem forgódtam [TML IV, 71 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1676:* Eleget, valamit feltaláltam, istenkedtem nekik, utóljára nem tudhattam olyat, a kit nekik nem mondtam [TML VII, 171 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* valóban megtréfálódám Okolycsáni miá ... hova lehetett maga, nem tudhatom, az mint értem, valami lovakat hozott ide be nyereségre ... azoknak eladásában fáradoz [TML VIII, 400 Betlen Gergely Teleki Mihályhoz Strijről]. *1704:* így itt publice, miólta itt vagyok, exequáltanak a piacon 28 embereket, kinn pedig mennyit, azt nem tudhatom [WIN I, 282]. *1758:* hany kalangya Buzát vittenek el ... nem tudhatam [Harasztkerék MT; Ks 18. XC. 11]. *1797:* a' mit ezen punctumra-is tudhattam, azt ... elég bővön ki-fejeztem [Kolozs K; Told. 42/24]. *1798:* En ... az Utrizalt erdött nem tudam ... kik vagtak s hordottak legjen ... nem tudhatam [Kük.; JHb XIX/58. 6]. *1827:* a pintzéibe is mije volt? mije nem? nem tudom ... Hanem a kik közelebbröl ügyeltek reá jobban tudhassák [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 18 Milik Márton (49) zs vall.]. *1837:* Völtsi adossaim ... ha ... az restáns Usora iránti bizanyitványt kezembe hozzák a' tartozást azonnal fel vészem tsak hogy tudhasson (!) mit és menyit kelyen töllek praetendálnom [M.köblös SzD; BetLt 3 Betegh Josef kezével]. *1850:* hogy Kiknek lehettek Béressei nem tudhatam, mert sötétbe meg nem esmerhettem őket [Dés; DLt 1320].

Szk: *Isten ~ja. 1657:* Szivemben, elmémben az mi van, azt Isten tudhatja, különben kiadni, mondani nem tartozom [KemÖn. 210].

2. *~ magáról* öntudatánál lehet; a putea fi conştient; kann selbstbewusst sein. *1848:* Itas volt e Todor Lajos el annyira hogy magárol nem tudhatott? [Szentlélek Hsz; HSzjP vk].

3. emlékezhetik vmire; a-şi putea aminti/aduce aminte de ceva; kann sich erinnern. *XVIII. sz.:* tudhassa Nsgod mi némű Isten itileti vala szerte széjjel országunkb(an) [MNy XXXVIII, 385].

4. bevezetésként/közbevetésként a figyelem felhívására; folosit ca intercalare, pentru atragerea atenţiei; als Einleitung gebraucht. *1662:* Hogy tudhassad, az anyámasszony ő kegyelme levelét is odaküldtem [TML II, 294 Teleki Mihály Veér Judithoz].

5. bizonyosra vehet vmit, meg lehet győződve vmiről; a putea şti ceva; ist von etw überzeugt. *1590:* Latam hogy Pribek Gergely hozzaia leowe az kereszthez de nem twdhata(m) Jettembe(n) ha talalaie vagy nem az keresztet lata(m) hogy megh mozdwla [Szu; UszT]. *1597:* byszoniosson nem Twthadtam ha be adtam e az 4 koboly zabot az elso Rhegistrümban [Kv; Szám. 7/X. 19 Jeney István sp kezével]. *1629:* latam az Varga fia hogy ugy wte az azonth farba ... de en nem tudhatam hertelen ha az lapiauale auuagy az eliuel az Baltanak Az Aszonj azal be fordula [Kv; TJk VII/3. 94]. *1644:* latam hogj Haidu Marton az eó maga hazabol kj vete magat nagj zitkozodassal, eziakane vagj zekerce vala kezebe(n) nem tudhatom [Mv; MvLt 291. 435a]. *1727:* ne(m) tudhatom bizonyosson mennyi ideje lehet annak hogy azon Csere meg lött [Gergelyfája AF; JHb XXVII/5]. *1763:* erről s több effélékről azok tudnak, s tudhattnak bizonyast mondani a' Kik ott az Udvarba nálla forgottak [Záh TA; Mk VII/1. 16]. *1790:* ha Komáromi Ur ne talám (: mellyet mind azon által én bizonjoson nem tudhatok, söt nemis remelhetek :) le tette vólnais a Nemes Captalannak a' pénzt ... én arrol nem tehetek [Radnót KK; DobLev. III/678. 1b Csato Mihály aláírásával]. *1808:* most az Öszön lett Törökbuza Szedéskor ki Szedte vagy Szedette-le a' Málét, azt bizonyoson nem tudhatom [Felőr SzD; BetLt 6 Marosán Alexa (44) inq vall.]. *1825:* hogy egy altaljaban az egész nagy kiterjedesü Groffi

Familia fel tiltott Erdejekböl, menyit, és mekkora nagy irtasokat tettek légyen felfelé ... azt bizonyoson ... nem tudhatom [Kötelesmező SzD; TSb 47]. *1828:* Hogy mitsoda okbol és ki nézésböl tselekedte én bizonyoson nem tudhatom [DLt 87/1829]. *1831:* a Gujás ... hol járt, arrol bizonyast nem tudhatak [DLt 332. 7].

6. erővel/ügyességgel képes lehet vmit tenni; a putea duce ceva la bun sfîrşit; mit Kraft etw machen können. *1618:* de novo az Nagyságod dolgairól legyek oly plenarius instructus, hogy az én vékony erőm és állapotomhoz képest tudhassak Nagyságodnak és Nagyságod szép országának szolgálni [BTN[2] 107]. *1658:* Édes Bátyám uram, ha immár az jenei kiveszett kezem közül, akárcsak az maradhatna meg, hadd tudhatnám kiváltani a szegény uramot [TML I, 278 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Váradnak nevezeti illy gyakorta fordulván elő, hogy arról is szóljak valamit ... azon helynek állapotja avagy csak írásbéli emlékezetben maradhatna a posteritásoknál, ha már különben, ó, jaj! magunk tapasztalható, megsirathatatlan nagy kárunkkal magunknak egész nemzetestül, hazástól megmarasztani nem tudhatók-e, avagy csakugyan nem akarók! mint ide alább az ő helyén meg leszen mondva [SKr 415]. *1668:* mindgyarast szorgalmatoskodtam abban mint tudhassak job moddal az arant valo Ngod keglmes parancsolattja szerint cselekedni [KJ. Székely Moyses portai követ a fej-hez Drinápolyból].

7. lelki/értelmi képessége lehet vmi megtételére; a putea să fie capabil de ceva; ist fähig. *1616:* az Nehay Galtheoy Sigmond Rísz Jozagith Wersendj Sara es Zalay Thamasne Wersendj Margith azzony keozcott az mikeppe(n) ... lelkwnk ismerethj zerint tudhattuk el oztwa(n) el nylaltuk [JHb XXV/25]. *1619:* az vezér referála ... titkos erős levelet írt nekem Habil effendi Landorfejérvárról, kiben írja azt, hogy nem tudhatják soha mire vélni, mert igen titkosan jár az dolog, de igen szorgalmatoson járnak az magyarországiak Erdélybe és az erdélyiek Magyarországba [BTN[2] 295–6]. *1662:* Mellynek siralmas végét amelly becsületes emberek a dolognak kimenetelibül fontolni tudhatják vala, mindezeket fejek lehajtva ... sóhajtással és keserggéssel nézik és szenvedik vala [SKr 457]. *1672:* a Czehet jo modgyaval tudhassak gubernalni es gongyat viselni [Dés; Jk] | Soha azt Kegyelmed gondolni sem tudhatja, mely istentelen hamis lélekkel fúják itt ki mérgeket az emberek Kegyelmed ellen [TML VI, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1727:* Az Feleségem allapottya felöl irhatom az Aszonn(a)k ... Az hideg lelés gyakran változtatja idejét ... nem tudhatom mit vellni felölle, igen el is ijedett [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János anyjához]. *1765:* Ezen kérdésre nemes Ember, akinek a Contributio dolgával nincsen baja alig tudhatna bizonyost fatealni [Sárd AF; Eszt-Mk 37 Vall.]. *1797:* én edgy Ágyot láttam meg vetve a' Ház Földén, ezen dolog iránt egyebet nem tudhattam gondolni, hanem hogy a' Groffné Csernátoni Urral azon egész ejtzaka nem fog tsak Törökbuzát pattogtatni [K; Told. 42. 24].

8. készsége lehet vmely magatartás tanúsítására; a putea să aibă deprinderea să facă ceea ce trebuie; eine Haltung haben können. *1645:* minden ertelmes es jo gonduiseleo ezeledes hazi gazdaknak, ez az eö Tisztek es hiuatallyok, hogy mikoron az eö edes hazok nepe keozzül ... ualami tauoly ualo feoldre menni igyekeznek, addigh megh ne indullyanak miglen hazok nepenek bizonyos instructiot hagynak, hogy miglen eö neki oda ualo kesese leszen, tudhassak magokat mihez tartani [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. *1658:* Kérem Kegyelmedet, tudósítson ez levelem megadó szolgám által minden állapot felől, tudhassam, magamat én is mihez alkalmaztatnom [TML I, 172 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Én azért, Uram, már várom Kegyelmed tudósítását. Ennél jobb postám nem levén, meghagytam, éjjel-nappal siessen, hadd tudhassam magamat alkalmaztatni [TML VI, 116 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1676:* Ezenkívül, Uram, csak tudhatnám, mihez alkalmaztatni magamat s lenne instructióm, tiszta s egész szívvel abban járnék el [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1679:* Kegyelmedet is kérem ... Kegyelmed vegye úgy ezen dolgot, nehézség érette reám ne szálljon ... tudhassák mihez magokat tartani az hadak is [TML VIII, 391 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1738:* K(e)g(yel)metekneks per Praesentes serió committállyuk, hogj ez annectált Patenst a' fen irt declárátioval indilate solemniter mindenik nyelven publicáltassa minden hellyeken ... hogy minden rend ertse meg s tudhassa magát ahoz tartani [Nsz; Borb. II gub.]. *1769:* injungáljuk kegylt(ekne)k, az Jobbágyok szolgálattyárol ebben zárt punctumokot ... publicé fel olvassa, magyarázza nem csak a Jobbágyok elöt hanem az Possessorok elötis, hogy mindenik fél tudhassa mihez tartani magát [UszLt XIII/97].

9. lehetősége/módja lehet vmire; a putea să aibă posibilitatea să facă ceva; hat eine Möglichkeit etw zu tun. *1595:* az Jktataskort az harmad Nap alat Az Jozagot Nominanter fiastol Marhastol Connumeralliak, Ez mellet minemeo hazna volt es zolgalattia, Minemeo Maiorsaga hazna lehetne es mint kellene birnj, mindenkepe(n) perspicialliak, Inquiralliakis, hogy onnat megh leowen, tudhassak valoba referalnj eo kgmeknek varosul; varosul vizontagh tudhassanak ez vy Jozagnak Gondwiselesereol vagy dispositioiarol elmelkednj es veghezni [Kv; TanJk I/1. 249]. *1625:* le fekwt[a] az sogoro(m) ott hadta el ... kj menenk es az mit tudhatek be kótnj valot veök [UszT 92a. – [a]A gyermekló]. *1633:* en bizonioso(n) ne(m) tudhato(m) mondani miczoda fele hall uolt [Mv; MvLt 290. 119a]. *1636:* az levél szálaknak számláltatások az Psalmusokon meg szakadt, melly innen lött, mert az kota metszőnek késedelme és szaporátlansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szünt volna ... a nyomtató ... az Psalmusokon munkálkodott, és ez okon az leveleknek számokot nem tudhatta meg irányzani, hanem uj szert kellet kezdeni [ÖGrAj 1a]. *1663:* az gyülés elbomolván, tudhassak menni Ngdhoz [Mv; SzO VI, 287]. *1705:* Kire is mint emberséges ember úgy resolválá, hogy ha húsz vagyon is, mind vitessem el, mert ö meg is kíván szolgálni az úrnak, valamiben tudhat [WIN I, 641]. *1740:* injungáltatik Borbirák atyánkfiainak, hogj minden pinczéket járjanak el és külön külön Connotálván 's az idegeneket elpecsételvén reportályák a' Nms Varosn(a)k hogj a' Nms Város tudhasson Disponálni arról, mikor és meddig ne lehessen; vagj lehessen kezdeni korcsomákra, az idegen borokat, Nemes Várasunk Privilegiuma meg-sértődése nélkül [Dés; Jk 539b]. *1757:* mennyé, es kinél légjen meg vallani nem tudhattyuk [Budatelke SzD; LLt 129]. *1825:* én[a] azért jelentettem fel a Tks orátor Uraknak ezen dolgot; hogy tudhassam magamat mihez tartani [Csatány SzD/Dés; DLt 288. – [a]Az erdőpásztor]. *1840:* Lévén ... egy puszta Joszágotskájok, melly Joszágot Kitsinsége és közös volta miat ... használni nem tudhatván által adák örök Tserébe Tkts Kispál Károlly Urnak [Uzon Hsz; Kp V. 369].

tudhatás tudás; ştiinţă, cunoştinţe; Wissen, Wissenschaft. *1784:* ezen adjuralt emberek közzül mindnyájon proprio

instinctu magok tudhatások szerint fatcaltanak é? [Fejér m.; BK ad nro 465 vk].

tudhatik tudatik; a fi ştiut, a putea şti; kann/darf wissen. *1662:* hogy a gyulaiak által esett kár- és bosszúságtétel s abbul a jenciek nehézségek is még közönségesen egyik részrül sem tudhatván, ugyan Gyulárul indult vala Jenőbe Muharim aga nevü főispáhia, egy nevedéken, ifjú fiát is hozván magával, hogy azt (amint hallatott) ugyan Jenőben hagyná a magyar nyelv tanulásáért | Közönséges emberek pedig sebesek a kijövetel után sokak, Boldvai Gergelynél és Boldog Gábornál több, hogy meggyógyult sebből, nem tudhatik [SKr 315, 611].

tudniillik 1. ugyanis; căci, deoarece; nämlich. *1580:* Vrunk có Naga valaztetele forág vgyan azon fundame(n)tomo(n) a mint ekedigh is co kegmek az Idegen bort magiaraztak ra(ti)one po(ssess)oris twdny illik [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1644:* En Barta Miklos Aranias szekben Rakoso(n) lako Veres Drabant. Adom tuttara mindenek(ne)k ... hogj tudni illik Miuel mostan ... ez mostani hadj kezületben hazank(na)k megh marodasara, nekemis el kelletik kezúlnöm es mennem, az En jo akaro Apam Vramnak maradok adosza kez penzúl tizen eöt forintal [Rákos TA; Borb. I]. *1673:* In foro Orban Catha felől hallatva(n) oly dologh, hogy tudnyllik Vra bűjős, bajos, boszorkan(na)k kialtotta volna, azert az Directorok p(ro)testal(na)k arrol, hogy suo tempore gongiok lesze(n) rolla [Kv; TJk VIII/11. 305]. *1725:* Az itt valo becsületes Plac Major ... igen kemenyen banik velem ok nélkűl, hogy tudnylik miert ne(m) atta(m) én néki 20 köböl Zabot is discretiobon [Limba AF; Ks 95 Balogh János lev.]. *1733:* Constal exhibealando Citatoria Relatoriamnak seriesséből minemű dolgokert kelletett az It in jus attrahalnom hogy tudniillik bizonyos adosságomat Joszágomat arestalta az I [Torda; TJkT I. 20]. *1771:* Báts Antal szájából, ilyen bestelenitést ... hallottam ... hogy tudniillik Neveri György Uram Bíttang Nyitra Vármegyebol valo Jobbágy volna [Dés; DLt 321. 18b Elizabeta Czior cons. Joannis Imbre (50) vall.]. *1807:* Szarvadi Lörintzel volt nyájas bészedeit mind egy neheztelven a Tisztelt Baronissa, hogy tudni illik miert ereszkedet anyira le hozája Bároja arra azt felelte a Báro[a] [Dengeleg SzD; Ks 80. 19. – [a]Köv. a fel.]. *1814:* Rusz Petre költötte azon illetlen szokat, hogy tudniillik feleségével közösölt volna [Letka SzD; TSb 4].

2. pontosabban szólva; mai bine zis; besser gesagt. *1593:* vgian Ezen ouar szorosaban vallo padimenttomoszasra kelletett szajatt maga(m) szuksigjre Hozott köuett oda Adnom ttunj Jllik padimonttom kouett [Kv; Szám. 5/XXIV. 6]. *1613:* az ... 80 forintnak felet, tudni illik az 40. forintot, Egjzeris mazzoris zwksegebe(n) Aztalos Samuel fel veot, Radnothj Jstua(n) vramtol [Kv; RDL I. 92]. *1640:* az hol most simisniej Bencze Tiuadarnak az molmanak az gatia vagio(n) Kendi Sandornak molma ot volt, tudni ilik Krinta neuő hel'en [Semesnye SzD; WassLt]. *1704:* Holdvilág táján a németek megverték a kurucokat, tudniillik inkább a székelyeket, akiket egy Guthi nevű kuruc kapitány csak mostanság hódoltatott meg [Kv; KvE 284 SzF] | És nem is fél a haláltól, tudniillik a hóhér által való haláltól | a generál ... magát a várat, tudniillik kőfalait, porral felhányatva úgy hagyta, és holnapután béérkezik az hadakkal [WIN I, 118, 259]. *1705:* egynéhányan öszveültenek és magokat, tudnillik az elmenendőket, a lista szerint háromfelé osztották és a generálnak felküldték | De ha nem ád[a] olyan levelet[b], egyáltaljában a suspitio rajta maradván, ebben a mostani hivataljában és méltóságában meg nem maradhat, tudniillik, hogy tanácsúr lehessen [WIN I, 424, 568. – [a]Haller István. [b]Amelyben a fiát kitagadja]. *1746:* mikor az felsö kinyomja tudniilik a' Gátt a' vizet, az alsó is ki veti [Ádámos KK; JHb XIX/8]. *1792:* az Exponensek Szülő Attyak tudni illik a Nattyaknak (!) Attya [Rákos TA; Borb.]. *1807:* Oláh István azt bizonyítja, hogy amely vasat Ferentz Mártonnak adott, az ekébe járó fele, tudniillik a szára felül, a vége vastag volt, mint a hüvelyke [Szárhegy Cs; RSzF 293].

3. mégpedig; şi anume; und zwar. *1555:* My wyteczlw zemelyek es nemessek Twdny Jllyk wgy mynth Az wyteczlw Appaffy lazlo adom emlezekezetre myndeneknek hogy en Appaffy lazlo attam az borzobaly rezemeth az beztěchycy (!) Wraymnak Wrwk arron [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4 Appaffy lazlo kezével]. *1565:* feyer wary Amburus az meg fogot embereket, minden Marhaiokkal bekessegget el erezze mihelt haza megyen, Twdny illik ez icowendeo zombaton, awagy wosarnapon [Kv; BesztLt 42 egyezség Feyerwary Amburus és a beszt-i polgárok között]. *1704:* ez még olyan példa, amely több Erdélyben nem esett, tudniillik hogy a thesaurariusok, kik resignálták tiszteket még életekben, de egy is meg nem holt abban a hivatalban [WIN I, 279]. *1756:* ezen Collecta 164 M Forintokból és 24 pénzekből állo, tudnillik a' mellyek jó és el-kelhető Pénzek voltak [Kv; EFkLt 1774/8 Szathmári P. Zsigmond lev.]. *1820:* két szakasz széna tudni illik egy tavalyi ... ez iszapos széna, a másik szakasz ideji ez jo szena [M.lapád AF; BLt].

tudó I. *mn* **1.** vmiről vmilyen tudással/ismeretekkel rendelkező; care ştie/cunoaşte (ceva); Adj. etw wissend/kennend, fähig. *1710:* azt fogja a dolgokat nem tudó maradék vagy világ mondani, hogy talán Erdélyben leglatrabb ember én voltam, hogy annyit szenvedtem [BÖn. 406]. *1710 k.:* mint mindeneket tudó és látó Isten, mindazonáltal, édes Istenem, addig vidd végben énbennem minden tanácsodat és akaratodat [Blm. 1020]. *1727:* Melly Gratiajáért a mindeneket szentül láto és tudo Árvák(na)k Istene a Mlgös Fő Ispán Vrat és a Tktts Nms Vármegyét meg áldja [Ne; DobLev. I/129 Dési Kata lev.]. *1760:* Tessék Nsgodnak peremptorius terminust tenni s bizonyos hellyet determinálni, ă hová és mikor a Mlgs Groff ... compárcálhasson, maga vagy Plenipotentiariussa által ... és arbitrálhassa s arbitráltathassa az a' végre adhibéálando törvényt tudo s igazságat Szeretö Vrakat, vagy N(c)m(c)s Rendeket [TKl Steph. Dobolyi és Gabr. Török vall.].

2. vminek mivoltával tisztában levő; care este conştient de ...; jd ist etw klar, jd kennt etw. *1817:* Mind ez oraig semmi ollyas betégségét, és Nyavallyáját a' kérdezett Személynek nem tudom, a' mellynek meg esése alatt maga eselekedetinek tudoja és Ura ne lehetne [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

3. ismeretet gyakorlatban alkalmazni tudó; care ştie să-şi pună în practică cunoştinţele; jd kann seine/ihre Kenntnisse anwenden. *1586:* Anna Tordai Casparne ... vallia Monda Lukach enneke(m) hazunknal, Azoniom Miert hagiod a' leant Barbarat el Vennie Tamasnak ... az leany egy tudo Bestie hires Curwa [Kv; TJk IV/1. 548]. *1681:* Hauasok ... jol megh ruminalvan es szorgalmatossan Investigálván, az ahoz tudo expertus hites szolgak altal ... talaltattak ez szerint [JHb XXXII/52–53] | ha egiszer ahoz tudo emberek limitatioja altal helyben hagiatot; ennek utannais az szerint observáltassek [VhU 67] | Mint hogi ă Munitiokhoz tudo

pattantyús itt nincze(n); à Németek közzül is senki ahoz nem túd; nem kevés fogiatkozassal van à Lövö szerszám [Vh; VhU 564–6]. *1710 k.:* egy Czirka János nevü magyar, deák olvasást tudó, értelmes és tudós oláh papot … megfogatott [BÖn. 811]. *1769:* bé nem vehetö ember volt, vagy pedig fél eszü, semmi dologhoz nem tudo volt [Nagyerese MT; Told. 3a]. *1794:* Réz Borbára Aszszony … Néhai Férjét illetö M: Bándi Határon lévö Szánto, kaszálo, erdö, Szöllö hellyeit … ahoz értö és tudo jo hírü nevü emberekkel akarna ki jártatni [Mezőbánd MT; MbK XII. 102]. *1797:* egy faragni tudo jo béres szolgának esztendői fizetése 12 magyar forint [HSzj *béres-szolga* al.].

4. vmilyen nyelven értő/beszélő; care ştie/vorbeşte o anumită limbă; jd kann eine Sprache verstehen und sprechen. *1619:* Vagyon egy csauszok az német uraimnak, azki budai, magyarul tudó, azkivel … sokszor való kedves conversatióim forgott [BTN[2] 385]. *1657:* vala nékem egy Farkas nevü szolgám, jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiú | Utánam pedig érkezett Fogarasban portáról egy követ, Arnót Ali aga nevü, magyarul tudó [KemÖn. 87, 132] | A rend szerint valo mindennapi könyörgéseket is mentöl hamarébb olahúl forditván (melyben éllyen az jól oláhúl tudó embereknek segitségével is) maga mondgya el az olá templomban [Fog.; UF II, 186]. *1662:* egy magyarul tudó legényt küldetett be egy tatár murzától [SKr 657]. *1705:* Ugyan ma ebéden Keresztesi uramnál lévén … egy magyarul tudó lajtmán is, Pilik nevü, ott volt [WIN I, 567]. *1761:* Károly hercg, felséges asszonyunk második nagyreménységü, sok szép virtusokkal már is fényeskedö s magyarul is tudó fia megholt [RettE 116]. *1775:* Azt magam is hallottam egy deákul tudó, Modena regimentbeli közkatonától mondani: „Ego quidem sum catholicus, sed verus Hussita" [RettE 351]. *1783:* Csch- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellöl s két szín alatt veszi az Ur vacsoráját. Sok eschül, németül tudó papokat küldöttek közikben [RettE 422].

5. vmire való erővel/ügyességgel rendelkező; care este iscusit, dibaci; fähig, begabt, tüchtig. *1770:* gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony … Igen okos, értelmes és maga dolgait okoson folytatni tudó asszonyság volt [RettE 219–20]. *1823–1830:* Ez a Dienes nagyon gálánt és magát insinuálni tudó ember volt [FogE 172].

6. értelmi képességgel rendelkező; cu însuşire intelectuală; mit seelischen/intelektuellen Fähigkeiten, begabt. *1662:* De a fenyéték nélkül való bosszús és sem eleit, sem utolját a dolognak meggondolni nem tudó bátor emberek az ispáhiát mind fiastul levágták vala [SKr 315]. *1767:* André … a maga mérgét Zabolázni nem tudo ember [Majos MT; Told. 26. 5].

7. vmilyen magatartást tanúsítani tudó; care ştie să manifeste o anumită atitudine; jd kann irgendwie handeln/sich benehmen. *1657:* én is expediálám egyiket, Mosa Gergely nevü, jó szóval tudó, látott, hallott udvari katonát és nemes embert [KemÖn. 299]. *1662:* egyéb aránt bizonnyal hidgyed mint ollyan országh végezésit, s Ura méltoságát megh böcsülleni nem tudo rosz emberrel ugy bántunk [Told. 1]. *1673:* Például vehetné Nagyságtok a Rákóczi fejedelmeket és Nagyságod amaz jó emlékezetü s hü szolgáit megböcsülni tudó kegyes életü Lorántffi Susánnát, a ki hü szolgáit urának, fiainak s magának úgy tartja vala, mint az drága köveket [TML VI, 528–9 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

8. tudni való; ştiut, cunoscut; etw ist zu wissen. *1780:* Városunk Törvinye az maga erejében meg nem maradhat, mivel tudó dolog Hogy ha az Törviny egy Résziben meg romlik, az más Részeibenis utánna döl [Torockó; TLev. 9/19].

II. *fn* **1.** vmit ismerő személy; cunoscător; etwa Wissender. *1657:* Elérvén az fejedelmet útjában, Kékedi Zsigmond studio belé garázdálkodott, ki az dolognak tudója és igen nagy acmulusa is vala, de akkor végben nem mehetett az szándék [KemÖn. 160]. *1663:* Kegyelmed boldogtalanságának, fogyatkozott voltának nemcsak tudója, szánója is vagyok annak [TML II, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1816:* méltoztassék Kedves Sogor Vr … ezen kérdezett környülállásoknak közelvalo 's immediatus tudoja lévén … nékem egy nyomosotska Utasitó Informatiot küldeni [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

Szk: *Isten ~ja. 1657:* Leányi az atyámnak maradtak: egyik Erzsébet … marada leánya Erzsébet, kit adánk Barcsai Ákosnak … kik eddig magtalanok lőnek, ezután Isten tudója [KemÖn. 17]. *1660:* Már minden dolgoknak eligazítása áll országon, kinek micsoda kimenetele leszen, Isten tudója [TML I, 582 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1843:* az egyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki epülendösége [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

2. hozzáértő személy; persoană pricepută; begabte Person. **Sz.** 1811: kevéssel biró a' mindenhez tudó [ÁrÉ 124].

tudod a megnevezett dolog; lucru menţionat; erwähnte Sache. *1662:* az itt való régi gyalogoknak még eddig fizetések ez elmult havokig az itt való jövedelemből telt ki és annak egy része az kenyérbül, kit minden nap adtanak nekik az tudodért [TML I, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához].

tudódik 1. hozzá/beleszámítódik; a fi adăugat (la socotală); wird zugerechnet. *1676:* Adám János Vr(am) fen declaralt 130 forint adósságából el maradvá(n) f. 36//34. azis ezen contentatiohoz tudodott [Kv; RDL I. 155a]. *1680:* Ezeken a fen meg irt Szallonakon vadnak soldorok nö 51. mellyek az meresb(en) az szallonak(na)k font szamahoz tudodtanak [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13]. *1694:* az mely 12 forintokat adot az Actornak tudodgyanak rész szerent abban resz szerent az edgyüt lakas akkori szüksegikre [Dés; Jk]. *1700:* az Özvegy Gyerőffi Borbára … ha notabilis kárt és tékozlást tészen, abba az Adosságba tudodik, ă mellyet … magáénak tart Gyerőffi Borbára Asszony [Gyf; Ks 90 gub.]. *1701:* a Contractusb(an) való vasb(a) Tudodgya(na)k azon Lánczok [H; Utl]. *1740:* Darassón Resideló N. Szebeni S. János Vrammal mindenekrül számot vetvén … Ismét a Dato p(rac)sentim alkúdtam meg azon Házat szállásul nyolczvan Magyar Forintokban … úgy mind azon által hogy a Háznál lévö rúptúrákat tartozzék eö Kglmeis meg igazittatni, hogy ha … én igazittatnám meg, tehát az mit reá költök tudógyék a Ház Bérb(en), vagy pedig ő kglme én nekem refundalni tartozék [Nsz; TL. Teleki Ádám kötelezvényes bizonyságlev.]. *1782:* arra reá lépem, hogy én Generalis Ur(amna)k … adtam volt 200 R forintokat, mellyet Ratiombol ki fejlettem volt … tudodgyék azon 100 Aranyban azon 200 Rft [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1795:* a tisztek Számadásábol, és általunk adott Quietantiakbol erualtassék, hogy Néhai tisztelt édes Anyánk ö Nagysága halála utánn akár mellyik Jószágbol maga Számára akár mellyikünk akár Kész Pénzül, akár Naturalékból, akár egyéb felkelhetőkből mit percipialt és mit vett kezéhez, ez mindeniknek tudodgyék

maga részében [Ádámos KK; JHb XIX/47]. *1852:* ha az mostani adon fejül fizetni kell adot és Rovatalt az tudodgyék az Házbérbe [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

2. sor kerül vmire; a se da spre ...; darankommen. *1642:* mind az keet rendbelj keolczegett szenuegiek egi arant, abbol egikis az masiknak ados ne legien, mert oszlasra sem tudodik [Kv; RDL I. 128].

3. ismeretes; cunoscut; bekannt. *1823–1830:* Gróf Saint Martin himlőben <halt meg>, mert még a vaccinatio vagy tehenhimlővel való oltás nem tudódott, csak az úgynevezett természetes, vagyis hólyagos himlőt oltották praeservativával az hólyagos himlő ellen [FogE 242–3].

tudomány 1. (a természet, társadalom és a gondolkodás objektív összefüggéseiről szerzett, igazolható) ismeretek rendszere; ştiinţă; Wissenschaft. *1570:* Chodalatos az emberek közöt kynek kinek termezeteben distincciot tenni, Miuel hogy Miuel kwlömböz az egik termezeti az Masiktol. Azonkepen az tudomanyis zinte azonkeppen, Mindenyknek chak rezzerint vadnak [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. *1636:* mi vgy visgálodunk és elmélkedünk; Hogy ha az Uj Testamentomi Ecclesia hét száz esztendők alatt[a], az mig még az tudomány és tisztelet tisztább és virágzóbb volt, Orgonáknak bögések és az hegedüknek vintzogások, nélkül el lehetett, mostan imar annál inkabb el lehet [ÖGr 8. – [a]Krisztus születésétől a 757-ben görög földről beszármazott orgona megjelenéséig]. *1662:* az hazafiai a tisztességes tudományokban magok honjokban vehettek vala annyi épületet mind az Isten anyaszentegyházára, s mind a politiára, polgári társaságra nézve, hogy ... idegen országokban ... nem kellene ... csak a tanulás kedvéért fárasztatniok, akárki is megítélheti [SKr 303]. *1679/1681:* Mivel minden bölcseségh es tudomány Istentől eö sz: Felsegetöl vagyo(n); szükséges, az ki ez vilagh szerint is a maga hivatallyáb(an) tudos akar lenni, aszt egyedül eö Sz: Felsegetöl kérje [Vh; VhU 656 instr.]. *1710 k.:* Sokszor bántam, s ma is bánom, hogy amíg Németországban jártam, gyermeki könyveim, írásim Kolosvárott elvesztenek, hadd tudnám a közönséges jóért kiadni azt a Keresztúri Pál methodusát, melyet így is, amennyire lehet, letészek, talán lészen valaha valaki követője s felvétetője, mert én üdvezült Csernátoni Pállal hijában igyekezém benne, opponálá magát a kevélység, az irigység és a restség a tudósokban; a tudatlanokban, kivált a patrónusokban, magából a tudatlanságból származó gyülölsége mind a tudománynak, mind a tudósoknak | Apáczai ... tudta azt, hogy noha mint egy confusum chaos, úgy vagyon az elmém, de mégis a tudománynak holmi magvai vadnak a fejemben [BÖn. 532–3, 552]. *1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány? [LLt Fasc. 135 Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez]. *1766 u.:* Nagy Enyedi Szánto Elek Ur ... M. Frátára által szálván ... egész Ifjuságátol fogva a Tudományokb(an) és Könyveknek olvasásáb(an) felettebb gyönyörködött [DobLev. III/639]. *1808:* fájdalommal tapasztaljuk, hogy ezen szép nyelvünk[a] mind eddig eredeti vadságában miveletlen maradott, a' melly miatt a Tudományok közöttünk follyamatban nehezen jöhetnek [KJ. XXX. XII. – [a]Az oláh nyelv]. *1811:* Kövesse[a] most élő Gróf Bethlen Jánost-is, Légyen olyan jártas a' Tudományokba, Bőlts az Isteni és világi dolgokba [ÁrÉ 185. – [a]A kisded gr. Bethlen János]. *1854:* Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy a cancellariai hat órai rendes szolgálatot kettőre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [ÚjfE 156–7]. *1873:* jo időtöltést kivánva a kedvelt tudományokkal mindnyájatokat üdvözöl barátod Henter Károly [Szombatfva U; Pf].

2. tudományág; ramură a ştiinţei, disciplină; Disziplin, Wissenschaftszweig. *1628:* Mivel hogy pedig mindenféle mesterség és tudomány Istentöl vagyon, főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár és gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik [Mv; SzO VI, 82]. *1710 k.:* az ördög még az igaz keresztyén vallást és minden jó tudományt annyira megvesztegetett, hogy ma sem tisztulhat ki belőle | Ez a Keresztúri Pál gyermek-tanítani ritka és példa nélkül való ember volt, és Erdélyben s Magyarországban nem találkozott soha addig párja, aki a gyermeket olyan hamar annyira vitte volna, és nemcsak a latinitasban, hanem egyéb tudományokban is | Apáczai ... A solida theologiát, és az Erdélyben új, de világi életre legszükségesebb és főember gyermekének kivált legillendőbb és gyönyörűségesebb tudományokat megmutatta [BÖn. 421–2, 532, 554]. *1769:* Szebenbe egy Loibel János nevü Szamvetö Tiszt a Szamvetés Mesterségének ujjabb Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette, azért valakik ezen tudománt az Iffjak közzül következendö elömenetelnek reménysege alatt meg tanulni kivánnyák [UszLt XIII/97]. *1785:* Szigeti Mihály nevezetü tanítványunk a mai napon közönséges helyen a közöttünk taníttatni szokott tudományokból szorosan megpróbáltatván, mindeddigelé szorgalmatosan folytatott tanulásának dicséretre méltó jeleit mutatta [FogE 338]. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesebb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47]. *1823–1830:* De megírtam neki, hogy ha ki az erdővel való bánás tudományában beléelegyedik, az egyebeket elmellőz, mert evvel is elég baja vagyon | A leckeadás négyféle: úm. publica, melyet minden ordinarius professzor tartozik adni szeredán vagy szombaton ingyen, de ebben nincs haszon, mert csak olyan tudományokat tanít, melyet olvasásból is megtanulhat az ember [FogE 218, 236].

Szk: *deák(i) ~.* *1603:* Magdolna attjamffja ... az fiakat Tanitasd, lehessen walamj rezek az deakj Twdoma(n)ban [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1662:* Valának fejedelemnek inauguralásakor, fejedelmi hivataljába való beállatásakor három fia: György, Zsigmond és Ferenc; a két elsőket már a deák tudományra taníttatja vala | tisztességes épületü és nagy jó egü auditóriumok, közönséges tanításra való öreg házak építettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat a mindenik mesterség szerint külön-külön nagy szép alkalmatossággal taníthatják vala [SKr 145, 422–3]. *1677:* Salvus Conductus nélkül az Hazából ki s' béjárás, irogatás, küldözés, mitsoda Conditiokkal engedtetik-meg; mind Deáki tudomány tanulására, s' egyéb tisztességes végekre igyekezőknek, kereskedő rendeknek, mint adatik-meg a' Salvus Conductus [AC 267]. *1757:* Ezen Vizi David Deaki tudomanyt tánulvan az utan ä mint hállatik meg változott[a] Néhai Sándor István, Péter és Pál Uraimektol [Csomortány Cs; Sándor Conscr. – [a]Jobbágyváltságát lefizette]. *1772:* Ebéd után sok különb-különbféle dolgokról discurráltunk, mivel az asszony tanult s a deáki tudományban jártas-költes asszonyság [RettE 273]. *1797:* Az oskolamester ... szorgalmatosan tanitsa ... erkölcsi tudományra, éneklésre, s a nagyobbacskákat a deáki tudománynak kezdetire s minden esztendőben közönséges exament produkáljon [Hsz; Csetri,

Kőrösi 43 esp. rend.] * *erkölcsi ~. 1797:* Az oskolamester … szorgalmatosan tanitsa olvasásra, írásra, arithmetikára, szent historiára … geografiára, erkölcsi tudományra, éneklésre, s a nagyobbacskákat a deáki tudománynak kezdetire s minden esztendőben közönséges exament produkáljon [Hsz; Csetri, Kőrösi 43 esp. rend.] * *orvosi ~nak doktora* orvos. *1816:* Kroskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora és fel-eskütt Bétsi practicus, Szem orvos, ajánlja szenvedő felebaráttyainak a' szemek minden némü nyavaljáiban a' maga kész segedelmét [DLt 103 nyomt. kl] * *papi ~. 1842:* Ürességbe jövén Vásártelki Megyénk, Egeresi születésü papi tudományokat vegzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népésznek rendeltem [Kv; KLev. 13 Lémány János fogarasi püspök ir.] * *valóságos ~. 1710 k.:* Apáczai nyitá meg Erdélyben a tudós embereknek mind a valóságos tudományoknak, mind a becsületnek ajtaját [BÖn. 551] * *vízépítési ~. 1842:* a' töltés … nem egyébb, mint a' víz építési mesterség – és tudomány gyalázatára – s halado korunk czégereztetésére mindenfeliböl öszve hánt, 's a víz praedájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

3. az egyéni ismeretek összessége, tudás; cunoştinţe; Kenntnisse. *1631:* eö szent felseghe veghetetlen irgalmassagabol engemet, ez uelagra teremtuęn az eö igazan valo szent esmeretinek uelagos tudomaniaual megh aiandekozott volt [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1636:* Az kegtek tartomaniában Szent Giorgirol küüldeot uolt alla kegtek egi deiakot hogi Papa tegiem megh latuan tudomaniat az kegtek beeziülletiere Papa zenteltem [Bábolna H; BesztLt. 1638. 4 Popa Giorgi az ola eclesianak (!) Puspoke a beszt-i királybíróhoz]. *1662:* Váradi kapitányságában is a fejedelemnek még elödedin egy Boros János nevü ifjú legény akadott vala udvarába … ki, noha minden tudomány nélkül való és írástudatlan, idióta is volna, de hogy különben serény forgolódó … jó lóháti legény volna … olly igen nagy kedvességet tanált vala a fejedelemnél magának, hogy majd meghitjebb szolgája annál alig vala [SKr 322–3]. *1694:* Isten segedelméböl harmadfél hónapok elfolyása alatt az anatomia et botanicában fundamentumát tudományomnak megvetvén Lugdunumban, a feria kezdetén, júliusnak 18. napján indulok vissza Franequerába, elhagyott barátim látogatására [KvE 232–3 VBGy]. *1710 k.:* Mikor ez a nagy tudós ember lejött az academiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejérvárott adják kezébe a poetica classist … egyszerre azt az ő Georgicáját írni s tanulni kezdék a theológiára s filozófiára járók is, Bisterfeld német nagy professzornak és az Apáczainál ordine et professione felsöbb, de tudománynyal infinite alsóbb, rhetoricae et logicae magyar asinus rectoroknak nagy gyalázatjára és bosszúságára [BÖn. 550–1]. *1736:* bövön vannak fundálva az clericusok (!), és nem csak jó példaadásokkal, hanem tudományokkal is meg tudnak akárkinek felelni [MetTr 423–4]. *1755:* Bartos Kelemen … választotta, és Tanulásinak czéllyára tette, a' Belsö Hivatalt; Melyre nézve igyekezik a' külsö Fövebb Oskolák(na)k látogatására ki fordúlni, és ottan el kezdett szép Tudományát öregbiteni [Ne; BLev.]. *1764:* Kendeffi Elek úrfi, derék, tanult ifjúember, de alig hiszem, hogy az respublica hasznát vegye tudományának, mert csendes, hallgató, jámbor s nem amaz nagyravágyó ember [RettE 179]. *1784:* tudományával magát el-hitt ember, velem tsufolodik [Mv; Told. 20]. *1797:* Kánt Philosophiájárol kiván tudni a' M. Ur. Én tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1823–1830:* Ennek[a] mély tudománya sohasem volt, hanem csudálatosan véghez tudta vinni, hogy mindenkelött nagy tekintetben volt, s ma is az urak elöttt is abban vagyon | Csakugyan Basa István ezeket válaszolja: lehet sajnálni, hogy az híres Planck a maga irásait nem akarja életében kiadni, hogy így a tudományának ne csak a hallgatói, hanem az olvasói is vennék hasznát [FogE 139, 220. – [a]Antal Jánosnak]. *1842:* Mind ezekre mondja meg a' Tanu környüllállásoson a' mit tud, hallott, vagy látott, Tudománnyanak, és hallomássának is hellyes okát adván [Kv; RLt gub.].

Szk: *deáki ~. 1629/1681:* Varossomban V. Hunyadon lako Szikszai Mihaly Deaknak megh tekintvén Hunyad vara, es varossa Szüksegeb(en) irassaval, es mas keppenis Deaki Tudomanyaval privatim ekkedigh lött szolgalattyát … Annakokaert … minden nemü paraszti szolgalatbol … eximaltam [Vh; VhU 221].

4. sajátos adottság; aptitudine specială; besondere Begabtheit. *1662:* Mikoron nincsen a mennyei látásnak tudománya, a nép elszakad Istenétöl | Mikoron nincs a menynyei látásnak tudománya, a nép elvész [SKr 694, 712].

5. hozzáértés, szakértelem; pricepere; kennerisch, kundig, begabt. *1558 k.:* Az ozue giwtoth aranyat osd eg<y> Massaban es Mikor iol meg elegiwlt, weg egy p(ro)bat belolle es lasd meg az te tudomanyod zere<nt>, han garato[a] [Nsz; MKsz 1896. 297. – [a]Alább: karato]. *1569:* Masod tanach adasom ez: te Cemmentes ky uagy, hogy az meg tanolt, es vegzet tudomanyodat Mas ember zouara elne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanert, Mert karat vallod | vachy Peter … vgy zerzette az artikulosokat … I ez, hogy semmit az cement Mestersegbben, ky volna, semmit ne Myuellick hire nelkwl, hogy az en tudomanyomat el lophassa [Nsz; MKsz 1896. 355, 371–2]. *1570:* eo kegek Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vramal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongyok Rea hogy keresztessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien az predicallasra [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Mind azo(n) altal az Legeny rend ez Varasbol el mehet iobbadon valo tanulasnak okaert idegen mesterekhez, orszagokat iárhat az tudomany keducert [KömCArt. 7–8]. *1647:* Popa Juvon falu papja … illendö tudomannya vagion | Popa Koman falu papja … tudományáról semmit sem irhatni most mivel absentalta magat | Popa Kosztandin pap fia, az apjais pap volt, az cöröksegeis papi fundus, czak ket holnapia hogy pappa lött, ennekis tudomanya czak olyan mint az elotte valo ket papnak | Lupsan. Het vagy nyolcz haz jobbagynak mint mondjak egy rosz hitvan Muntyan papjok vagyon ket esztendeje, tudomanyarol nem irhatni semmit, mivel absentallya magat [Fog.; UF I, 835, 838, 839, 841]. *1777:* Azt is végben vitte, hogy a bécsi cancellárián ne légyen több egy referendáriusnál … Székely Dávidot … oda is azért küldik, hogy ne igen zavarja a vizet tudományával [RettE 379]. *1784:* az Torotzkai Birák … a Törvéntételekbenis már annyira terjedtenek, hogy az ollyan Causakotis folytattják, mellyek mind Activitassakat, mind pedig Tudományakat, és a Törvényben valo cognitiojokat exsuperállyák [Torockó; TLev. 2/6]. *1819:* a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idök környül állásai, és az élelemre meg kivántato dolgok árrához nem külömben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.].

Szk: *hadi ~. 1710 k.:* Rabutin a szebeni erdöt öriztette a lovas haddal, igen-igen bölcs hadi tudománnyal, Szeben-

széket szénából, szalmából et per consequens magát és mindnyájunkot kipusztítá [BÖn. 941].

6. mesterség; meseric; Gewerbe. *1568:* De ez secretum ezben az tudomanban, hogy erre viselv gondot, hogy az teglak között az garasokat vgy rakiad, hogy suspiriomot vehessen közzwllök, Mert mind az also boltban es Mind az felsö boltban Nem operalhat (!) az twz, vgy annera hogy Meegchak 1 gradusra sem vyheted fel, ha harmadnapeg egetnedis [Nsz; MKsz 1896. 354–5].

7. tudomás; cunoştinţă; Kenntnis. *1636:* Az egek beszéllik az Istennek ditsöségét, és az ö kezeinek munkáját hirdeti az meg erössittetett, és mindenkor egy nyomban járó, tsillagos ég; Az nappal az nappalnak szóll beszédet, és az étszaka az etszakának jelent tudományt [ÖGrAj 5–6]. *1780:* Hogy ha pedig a Méltoságos A. Vr részirol exhibeált Inquisitoriakbeli Fatensek Fassioi Curiose meg fontoltatnak többet ponderálnak mint Sem az I. Vr Inquisitoriájában lévö Fatensek Fassioi, mert ezek azt subinferálják, hogy tudják hogj a Mlgös Plebanus Vr többet bir, tudományoknak okát nem mondják [BSz; JHbK LIV/25. 18]. *1782:* vallatásokban engemet is nagy hamison belé irtanak a Regiusok ... és sok ezen Olá Boldisár Rész Joszág iránt valo tudományomot, mintha magam fatealtam volna, felirták [Csákigorbó SzD; JHbK VIII/18]. *1807:* akkor sem tudtom bizonyos meghatározásbol 's tudomanyombol vallani semit [Ilencfva MT; DLev. 4. XL].

Szk: *~t tesz* tudomására hoz. *1600:* monda Almasi Jstvan deak es Antonia Benedek, Jo vraim, kegte(kne)k túdomant tezw(n)k hogy az mynt Bizonisagra bochatot vala ky az törvenj Vargias ellen, my ez Jeoúendeö kedre reggelre, vgy mynt nap tamatkorra ra tartozúnk [UszT 15/15].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t tesz* vall; a mărturisi/declara; etw bekennen. *1568:* twdomant tötth Dacko Palne aszszonyomnak hogy Iktatny mennenek [Sszgy; HSzjP Albertus Pato de Zentgiorgi vall.]. *1570:* Nicolaus Kolb, Michael Zeoch, Joannes palochky et Gall(us) fazakas, hitek zerent vallyak ... Azt Montha[a] Jo vraym en Thwdomant Tezek kegek Elewt hogy Engemet fwzessy peter penzert Nem fogadot [Kv; TJk III/2. 39. – [a]Radnay Anthal]. *1580 u.:* Isten zerint valo igaz Teorwint warok az kgtek zekitöl es tudomant teszek hogy ne legyen kisö az Peresnek zova halva töbet zolnom [Szentkirály U; UszT]. *1597:* Zekely Andrasne Ersebet ... wallia ... hallam hogy húgios kúrwanak zida De hogy Nagy Mathene tudomant teon esmet megh tagada [Kv; TJk V/1. 113]. *1606:* Jlleni tudomantis tezek en eggik alperes Nagy Andras [UszT 20/276]. *1629:* Annianal vagion barna penze mint egi hat forint, s azt nekem adgia ... Mely mondasa(n) en mindgiart tudomant teök [Mv; MvLt 290. 143a]. *1640:* Mely teoruenytetelwnk az Iknak nem teezuen tudomant teonek hogi Oruossaggal akarnak elni [Mv; DLev. 5]. *1662:* Veres Peterne Aszoniom igen tön tudomant, hogy hirevel nem uolt az leuel iratas [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1840:* Nemes Román Károly eö Kegyelme ... ki kérdeztetett légyen, jó Lelki ösmerete Szerént – tudományát a' következendö képpen tette [Dés; DLt 116] * *közös ~* köztudomás; lucru/fapt arhicunoscut; allgemein bekannt. *1831:* Közös tudomány az is, hogy ... minden képzelheto Utakat és modokat el követett, hogy a' gyujtogatásbeli szerencsétlenség eszközlöjét ki kerestesse [DLt 943] * *ördögi ~* ördögi tudományokat üzö személy; persoană care recurge la practici diabolice; Person, die das Teufelswerk macht. *1614:* teezik nekwnkis orzagul, hogi az Nezeok Ieouendeo mondok, varaslok, Beobaiosok, ugi mint Eordeogi tudomaniok ... teorueni zerint bunte<t>essenek erdemek zerint [Ks 87 ogy-i végzés].

9. keresztény tanítások; învăţătură creştină; christliche Lehre. **Szk:** *Calvinus ~a* Kálvin tanításai. *1653:* Ez a Sánta Márton, mikoron írnának 1536-n, csak ezerötszáz harminczhatban jött ide bé Erdélybe, és a Calvinus könyveit és tudományát ez hozta bé, melyet a lutheránus szászok igen bántanak akkor [ETA I, 34 NSz] * *evangéliumi ~. 1662:* Melly idöbeli igazgatásnak az ö igaz vágásából való kivetemedés miatt aminémű nagy gonoszok követték volt a szegény hazát és az egész Magyarországban is már világoskodni és fenn lenni kezdett evangéliumi tudományt, azoknak megorvoslásában mennyi izzasztó bajos munkálkodások volt azután támadott igaz hazafiainak | Mellyre képest, míg az meglenne, hogy magok mellett kellene tartaniok[a] és az igaz evangéliumi tudományban nevelnick és szorgalmatosan taníttatniok [SKr 85, 197. – [a]A gyermekct] * *keresztényi ~. 1757:* Sombori János Vr(am) ... keresztyeni kötelességit s atyafiságos igaz szeretetitis contestalni kivánván, hogy ... gyermekeiis keresztyéni tudományb(an) neveltethessenek ... adá által Tit. Sombori János Ur(am) Sombori Sigmond Vr(amna)k ... Borzován három populata ... sessiot [Kiseskülö K; Somb. I] * *tiszta ~. 1814:* meg mondotta a' Boszorkány Péternek, hogy melyik volt a' károsittó ... melj gyáva és a' Papi tisztelctes rangal s a józon okossagon épült tiszta Tudományokkal ellenkeció Boszorkányokhoz valo foljamodás következése a lett, hogy ... a' Pap meg kötöztetvén a' Menyemet Kolosvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfR 117/1].

tudománybeli tudományos; ştiinţific; wissenschaftlich. *1677/1681:* Méltoságos Eleimnek diczeretes példajokat igyekezvén enis, az miben es az mennyiben lehet követni, vöttem mélto tekéntetben regi jambor bötsületes Szolgamnak Nemes es Vitezlö Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k ... hüseges szolgalattyat, ki is ... ö Ngatul az Vitenbergai híres Academiaban promovealtatot, a honnet bizonyos szamu esztendök el mulvan, tudomany beli szép haszonnal haza jövén ... nekem mind eddigh privatus Praeceptorom volt [Vh; VhU 262–3].

tudománymag tudományos ismeretek alapja; bazele cunoştinţelor ştiinţifice; Grund der wissenschaftlichen Kenntnisse. *1710 k.:* Kívánva kívántam tanulni, valamikor lehetett, olvastam, még vadászó napjaimnak estvéin is, kivált a bibliát; úgy conserváltam, amennyire lehetett a két esztendö alatt, azt a kis tudománymagot [BÖn. 555].

tudományos 1. tudós; învăţat, cărturar; Gelehrte, Wissenschaftler. *1653:* De ezenközben, mivel már minden újitásra kaput nyitott vala a Luther és Calvinus ... támada akkorban egy Dávid Ferencz nevü tudományos ember, esmét egy olasz Blandrata és egy Franken – az is tudós ember [ETA I, 27 NSz]. *1777:* Meghala a szegény Kolumbán János is, ki is jó tudományos ember vala, maga is úgy hitte maga felöl [RettE 381].

2. boszorkányos, bübájos; vrăjitoresc, de vrăjitor; Hexerei, hexerisch. *1584:* lehetetlen dologh keresztien emberteól hogy eg' oraig vagy Masfelig Makoba[a] Mennic(n) es leoyeon amint ez Lakatosne maga feleol vallotta, es bizoniossa teotte maga hogy tudomanios volna [Kv; TJk IV/1. 266. – [a]Mákó Kv-tól kb. 25 km-re van]. *1779:* ezt mondá Váradi az a beszéd N(a)tságos Aszszonyom[a] hogy Felfalun

egy tudományos aszszonnyal kitsináltotta Ntsgod az Ur[b] képét s. – v. Ember ganéjbol, a Székelly Ferentzét pedig Viaszbol [KS. özv. Br. Kemény Zs.-né Rhédey Druzs. (61) vall. – [a]Ti. Bethlen Ágnes br. Kemény Zsigm.-né. [b]Br. K. Zs.-ét].

3. kuruzslással megrontott; vrăjit, fermecat; verdammt, verzaubert. *1584:* vgia(n) azonnapon del vta(n) hat igen nehezen haytia a' paztor az coregh boryath, Zanakodni kezde Ania(n) raita es orwosolny Mondot ez Catalin Azony, de orvosolhad (!) de soha Ne(m) veszed haznat, chak senky semmy amiwel orwoslod Az boriu mas nap el hala, Es mingiarast nilua(n) valo gianosagban esenk hogy tudomanios volna [Kv; TJk IV/1. 278].

4. ~ *felelet* vallomás; mărturie; Bekenntnis. *1841:* Máté Józefné a' következendőkbe tette tudományos felelettyét [Dés; DLt 1503].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: kuruzsló/bűbájos személy; vrăjitoare; Kurpfuscher. *1573:* Pyroska Nagy Benedekne, hity vtan Ezt vallya, hogy tuggya Eczer Ennek az fekete kathonak Matkaya vola ... Megic(n) vasarherre, onnat soha Meg ne(m) Jěwe ... Az uta(n) katho valahol tudomanyosokat tudot mindencowe el me(n)t hogy haza hozathattnaia Mattkaiat, de soha ne(m) hozathatta [Kv; TJk III/3. 86b].

tudománytétel tanúságtétel; mărturie; eine Schuld anerkennen. *1570:* Takach Gěrgh hithy zerent vallia, hogy ... Ment hozzaya Taligas Antal, Es ely hitta az Sram Isthwanne kertchez Twdoman tetelre [Kv; TJk III/2. 174b]. *1584:* ha hwl pedig rea ne(m) Irkeznek Tahat twdomán titellel tartozik az birak eleótt myerthog semmikippen az fejedelem dolgatwl ne(m) Irkezet rea es hogh Arra keótcles [Torda; DLt 212]. *1586:* Theleky Leòrincz vallia Tudom hogy Istua(n) p(rac)dicatorne panazolkodik vala hogy heaba leot ide huniadrol az Borokert ide (!), De cotweos Orban Nem Akara ky Adnj, hoza egy parta Eowet zalagba de Ne(m) Akara a' zalagot Eotweos Orbannal hadny, hanem en Nalla(m) ... Ezen megh haragwek Orba(n) ... Eozweis vesztenek vala, es Cziganozza vala Orba(n) az Azzont Mas nap tudomany tetellel Bekesy Ianosnal hagya az Azzony a' parta Eowet [Kv; TJk IV/1. 501]. *1590:* Kovetve zollok tudomany tetellel, meg yrot Prokatorom altal, az Alpereseken vagyon illyen keresetem [UszT]. *1591:* Keoúctúe es túdomani tetelel zolúnk it az kemetek zekin [UszT 13/67]. *1592:* Kowettwe zolunk es tudoman tetellel kelletett meg talalnunk vrunkat Eó Nagatt [UszT]. *1604:* czickefalwj Kws Jstuan, mikor az felesege attia miklos mihalj hazaba es coröksegebe be wallana Janlaki (!) Demeter ferenczet meg Ellenze tudomanj tetel mellett hogy oda ne wallia [UszT 18/149]. *1607:* Keóuctue(n) zolok es tudomanytitelucl tilalmat teötem az Alperes ellen, Kadachy Kata aszony ellen [UszT 20/57]. *1635:* Deak istvan zent egieden Doboka varmegieben lako nemes zemel Az ... var megienek hwtcös vice Biraia ... ezzel teóbbeti vallasat hogi Zabo pall azt monda az tudomani tetelben oh goromba te nekedis zinte oly kart tezen mert abbol az aghbol valo az Feleseged [Dob.; WassLt]. *1662:* Ezen osztozásban a föporkolábnak, Borbély Albertnek húsz aranyok küldettek vala, de az annyi veszélyben is a hűség mellől elállásban részes lenni nem akarván s a vár megadásában is ollyan protestátióval, tudománytétellel a káptalanba beadta vala | mi szegény ... condorlott magyarok, kik addig nem tudók és semmi tudománytételekre, kénszerítésekre nem akarók magunkat eszünkbe venni; addig vonánk a nagy tűrő Istennel ujjat, addig rúgánk port az őfelsége szemibe hogy ím, valóban szájunkba kezde szegni nyakasságunknak íze [SKr 509, 696–7].

Szk: ~*t tesz.* *1579:* eo kegmek wegeztek, hogy ... ket vraink altal Az tablat talaltassa megh eo kegme Biro vram es erröl Az Nemes vraimat keozónsegeskeppe(n) megh keowetwe(n) tegic(n)nek tudomany tetelt es protest(ati)ot erröl [Kv; TanJk V/3. 200b].

tudományú 1. (vmilyen fokú) tudományos ismeretekkel rendelkező; care posedă cunoştinţe ştiinţifice; mit wissenschaftlichen Kenntnisse. *1657:* Légyen igen jó oláúl mind irni s mind szollani tudó, igaz tudományú tudos ember[a], a magyar reformata scholakból való [UF II, 186. – [a]Ti. az oláh mester]. *1762:* Bölöni László a Kraszna vármegyei viceispán is megholt. Ez jó pennájú s tudományú, nevezetes ember volt [RettE 138–9]. *1765:* Ez az ember Korda György ... kevés tudományú ember, pedig eleget taníttatta Lázár János úr [RettE 193]. *1777:* Magam is tudom, hogy a Halmágyi uram apja Kraszna vármegyei viceispán volt. Jól ismertem, jámbor, emberséges és szép tudományú ember vala [RettE 380]. *1779:* Gr. Bethlen Elek úr is megholt Nagyfaluban ... Szép literaturájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt [RettE 398]. *1801:* sok Esztendőkig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporittani Czěhunkat [Kv; ACLev.].

Szk: *derék* ~. *1780:* Ez az úr derék tudományú ember lett volna, kivált ha az édesapja, Bánffi György élhet vala [RettE 410] * *gyenge* ~. *1671:* Istennek ajjándeka nem egy aránt lévén eő kglmek[a] kőzőt nemelyek kiknek bővőn adatot Tálentoma eo felségetűl ex tempor(e) szep imatsagokat szoktanak tenni ... midőn gyenge tudomanju attjafiak is akarják azt az űdőt követni az buzgoságh helyet tsufságra es karomkodásra szolgáltatnak alkalmatosságot az halgatok(na)k [SzJk 118. – [a]Ti. az egyházi rendek] * *mély* ~. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámuel ... Kisded ember, kedves magaviseletű, kedves beszédű, nem mély tudományú, de értelmes tanító [FogE 140] * *nagy* ~. *1710:* Vala a fejedelemnek udvari papja Magyari József, nagy tudományú s buzgó lelkű ember [CsH 190]. *1775:* Ez igen ritka nagy tudományú és bölcsességű úri asszonyság volt [RettE 347]. *1779:* Négyen voltak egytestvérek. Ferenc, ez igen nagy tudományú ember volt, de kevés ideig élt, in caelibatu holt meg [RettE 400]. *1823–1830:* Egy Kovásznai Sándor nevű öreg professzor is volt Marosvásárhelyt ... E nagy tudományú ember, de igen durva volt [FogE 74] * *szép* ~. *1662:* Bethlen István is Laskai János nevű becsületes, jó ifjú ember, értelmes, elmés és szép tudományú szolgáját ... maga mellől nem akarja vala távol bocsátani [SKr 165]. *1710 k.:* szép tudományú, mértékletes életű, bornemissza ember volt[a] [BÖn. 489. – [a]Gelei István].

2. (vmilyen fokú) szakértelemmel rendelkező; care posedă o anumită pricepere; mit berufliche Kenntnisse. *1647:* Popa Sztojka 5 esztendeje hogy pappa lött ... az attya migh elt adozott szolgalt a töb jobbagiokkal eggyüt, most egy mas attya fia szolgal arrol az öröksegröl es adoz, czis czak ollyan tudomanyu mind az elötte valo pap [Fog.; UF I, 839].

Szk: *gyenge* ~. *1801:* tulajdon illyen gyenge Tudományu Iffiak által igen felettébb s job részinek meg szaparadott létit érezi a' czéh [Kv; ACLev.].

tudomás 1. ismeretek, értesülés; cunoştinţă, ştire; Kenntnisse, Nachrichten. *1585:* Marta Daly Martonne Vallia

hogy soha tudomasom zerent Az Anniokhoz Iamborsagnal egiebet Ne(m) tűdok [Kv; TJk IV/1. 451]. *1678:* az ő nga méltóságának oltalmazására s haza békességének oltalmazására az unióba én megeskűdtem, kit tudomásom szerént soha meg nem szegtem [TML VIII, 11 Nemes János Telcki Mihályhoz]. *1720:* ezen foldet ... atták Doczé Balasnak ... tudomásom szerént senki nem háborgatta belőlle [Recsenyéd U; BLt 11 Dimien Gergely vall.]. *1844:* a' két határt az eltöttem felolvasott Métalis levél – de tudomásom szerintis – kit azért hogy emlékbe tartsam gyermek koromba meg csapattak – a' Szamosfolyo vize tészi a' határt [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

Szk: *~sal tud* hitelt érdemlöen tud. *1585:* Kalachsweté ferencz vallia semmit tudomassal nem tudok bizonnial ezt hallottam hogy ... Danchak az Adossagert Iutot az eggik Daroczy Janos towahoz [Kv; TJk IV/1. 393] * *~t kap. 1849:* miután bizonyos tudomást kaptunk arrol, hogy azon kults az, mely a' Krizsán Mária ott lakása ideje alatt azon ajtohoz használtatott azzal ... elmentünk a' Kelemen Béni ... szállására [Kv; Végr. 73 Vall.] * *~t szerez. 1843:* az alolirt alispány a Varga Katalin letartóztatását szükségesnek itélvén ... uradalmi hajdú Menyhárd Antal oly rendeléssel küldetett ki elöre, hogy bizonyos tudamást szerezne a Varga Katalin hollétéről [VKp 68] * *~t vehet. 1847:* De minthogy azon helységeknek havasi elszórt fekvések miatt ezen tényekről ilyen helységbelieck tudomást nem vehettek, a tárgyat az esketések se hozták oly mértékben tisztában, mint az az elözmények és előadatok szerint történt [VKp 295] * *~t vesz. 1880:* (Czakó Józsi) valami peres ügyében futkározik, ahol szoritják nagyon ... Azért nem írtam én róla idáig, mert azt hittem, te hamarább veszel hollétéről tudomást, mint én [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~ul vesz. 1887:* Tekintetes Szerkesztő Úr! ... Az estélyek eredményéről szóló, f. é. márc. 12-ről kelt beszámolójában ezenkívül a legnagyobb örömmel vettük tudomásul azt a rendkívül fényes anyagi sikert, amilyet egyletünk javára rendezett ünnepélyek eddig még nem eredményeztek [PLev. 133 az EMKE Petelei Istvánhoz]. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta ... Tudomásul vettem, és nem foglalkoztam vele [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *vki ~ára hoz vmit. 1619:* Ez a vezér mosolyogva hozza tudomásunkra a rosszat [BTN[2] 199] * *vki ~ára juttat vmit. 1879:* mert az utak egyikéhez nincs módom, másikához nincs jogom, melyen személyesen vagy írva fejezhetném ki háládatosságomat azon jó vélemény iránt, melyet Róza tanúsít irántam, téged kérlek meg, juttasd tudomására [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. tanúvallomás; mărturie; Bekenntnis. **Szk:** *~t tesz* tanúvallomást tesz. *1689:* Ezt felele Nagy Barrabás: Az föld Kglmede, de nálla(m) Zálagon vagjon, tudomást tön elöttünk rolla Bora Georgy Ur(am) [Szemerja Hsz; BLt] * *~t vall. 1847:* A fennebb írtak szerint maga is megösmeri, hogy ő tett pénzkirovást, de emellett bizonyos tudomást vallanak az ./. alatt a 2, 3[a] ... a .//. alatt pedig az 5. tanúk [VKp 296–7. – [a]Folyt. a fels.].

tudor tudós; savant, erudit; Wissenschaftler. *1636:* Az tisztelletes fejedelmi meltósággal tündöklő, és igazgatói felsőségbez illendő ditseretes külső belső Joszagokkal fenyeskedő Rakoci Györgynek Jsten ... könyörületessegéből az emberi ujjitásoktol, és hiuságos babonáktol, tisztán maradott igaz tiszteletinek, kegyes Tudorának és Gyámolának, nékem kegyelmes Uramnak [ÖGrAj. 5].

tudós I. *mn* **1.** nagy tudású, a tudomány(ok)ban jártas; savant, erudit; gelehrt. *1588:* Az Medicus feleól kit Bornemiza Janos Commendal a' varosnak vegeztenek eo kgmek, hogy melto uolna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassalnj [Kv; TanJk I/1. 87]. *1653:* végre a három tudós embernek, ugymint Dávid Ferenczneк, Blandratának és a Frankennek értelmén állapodék meg a király és azokat fatcálni kezdé, a többit pedig megvetni [ETA I, 27–8 NSz]. *1657:* A' schola visitatori legyenek primario a Fagarasi ministerek és a Consistoriumbéli deákos értelmes, jó oláhúl tudó két, harom jnspectorok, két két mentöl tudosabb bojérokkal és olah prédikatorokkál együtt [Fog.; UF II, 187]. *1689:* Tiszteletes Tudos Bajcsi András vram, az Nagy Enyedi Reformata Ecclanak edgyik Praedicatorá(na)k Felsége, nemes nagy al(ia)s Myszáros Anna [Ne; Incz. VI. 37a]. *1720:* Tiszt. Tudos Batzoni Mathe Vram(na)k ő klmenek a Praedikatori tisztnek s hivatal(na)k ezen Colosvari Rf Ecclesiabann leendő exornálasara ... tisztességesenn ... hivatal adatik [Kv; SRE 135]. *1785:* Tiszteletes Tudos Katso István Uram élete párját, igen jol üsmerem [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1789:* Hogy nehai b. e. Tektes Magyarosi Beniámin Ur ... Tiszts Tudos Imreh Ferentz Uramtol, akkor Nagy Enyedi Primarius Deáktol, nékem Kamarás társamtol Lévált légyen költsön 60 idest hatvan Forintokat, és Zálagul valami jofele gyöngyöt hypotékált, ezt igen jol tudom [Sárd AF; DobLev. III/666]. *1817:* méltoztassék Tiszt Kováts Urammal ... azon Leveleket copiáztatni s nékem ā végre el küldeni hogy azokat ... tudos Juristákkal közölvén titkon vélekedéseket vehessem [Kv; Pk 3]. *1827:* (A) Kolosvári Kollégyium ... Thogátus Tagja Buzogány 'Sigmond Uram ... a' Széki Venerábilis Tractus Tiszt. Tudos Esperestyétől nyerendő Consensus mellett, a most közelebb el következendő Szengyörgy Napkor fojtatando hivatalába magát kötelezze [Visa K; SzRProt külön mell.].

Szk: *~ ember. 1657:* Légyen igen jó oláúl mind irni s mind szollani tudó, igaz tudományú tudos ember[1], a magyar reformata scholakból való [UF II, 186. – [1]Az oláh mester]. *1710 k.:* Jött vala egy Antidius Dunod nevü páter igen titkos követséggel római császártól a fejedelemhez, bizony tudós, activus ember, in anno 1685 [BÖn. 742]. *1773:* a jezsuiták ... a királyok s fejedelmek collatiójából az életre szerzettenek volt magoknak fundust, amellett tudós emberek voltanak, másokat is tanítottanak [RettE 313–4] * *~ ember keresni. 1595:* Plebanus Wram ... jelentüen, hogy ö f 4 adot volna Nicolaus Conradúsnak költségül, hogy faragyon és az Zaz földere (!) mennyen egy túdos ember keresnj Lectorsagra az Scholaban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 117 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. tudományos; ştiinţific; wissenschaftlich. *1758:* Religióm amaz ... igaz evangelica, vagy reformata, melyet mind a szentirásból, mind pedig más tudós emberek ... s mások tudós s controversiás s egyéb polemicus könyveiből ... legigazabbnak lenni tapasztaltam [RettE 80]. *1823–1830:* Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet, aki tudós munkáival sok arany és ezüst monétákat nyert volt a külső országi akadémiáktól [FogE 76].

Szk: *~ társaság. 1823–1830:* Az auditóriumban soha nem tanítanak, hanem a graduáltatáskor a disputációk ott folynak, a tudós társaságok ott gyűlnek, s munkájokat ott olvassák fel [FogE 235] * *Magyar ~ Akadémia* Magyar Tudományos Akadémia. *1861:* A' Magyar Tudos Akadema (!) ke-

belében müködö Statisticai bizottság, a' Magyar Korona alatt élö népek Ethnographiai állapotjának lelkiesméretess ki deritését tüzvén ki czélul … e' végre minden T. Papnak, énis ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. – [a]A *tabella* tollban maradt] | A' Magyar Tudos Akadémia terve szerint a' nép pontos felszámlálása e' folyo honap végén lejénd [Gyalu K; RAk esp. kl].

3. szakértö, hozzáértö; priceput; begabt. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig es haromnapig mweltethesse. Zabadis legen addig de toab ne tudos legent tartani [Kv; ÖCArt.]. *1573:* fogadianak az varossebol Egy hyw es Twdos p(ro)curatort ky Twgion ely larny az per dolgaban [Kv; TanJk V/3. 70a]. *1575:* Ez Ideo alat Eo k.[a] Ertekezzek felcole Mas ky volna Ez fele zolgalatra alkolmas es Twdos, Es eo k. zabadica Meg az Mwnkatwl az Mercot [Kv; TanJk V/3. 114a. – [a]A bíró]. *1584:* 1584 Die 19 Decembris Az Zamweweo Vraim az Egyhazffiaktol es feokeppen Breyber Lazlotol annak vthanna Amenyeben az egyhaz Jeowedelmeben es repositumabannis tudos volt Igiarto Simontolis Zamot Wewen ez esztendeobeli Introit(us) tt in Sum(m)a f 305/46 [Kv; Szám. 3/XIV. 20]. *1588:* Reghy Attiainktol ily bizonyos okert Adattatot volt Az keomywesek Ceh lewele, hogy cók Reghenten elegedendeo es Tudos keomiwes Mestereknek profitealtak maghokat lenny [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1592:* Azert kegielmes Vrunk azt kiwanniwk egez Eotwessegh, ez orzagban hogy Elseóben myndenewth valok elegedendeó Mester remeket chinallianak … hozak Nagod eleyben es Eotwesekkel Twdos emberekkel ytyltesse Nagod ha elegh Mesterek [Kv; ÖCLev.]. *1621:* Az melj kuczis penigh awagy Szekeres Legenj Jeöwevenj nem regen vagj vghian mostanaba(n) Jeött az Uarosra, Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj [Kv; TanJk II/1. 313]. *1634:* tudos bizonyos emberek méheseket rendellyenek hozzáya[a], kiket nyárban fökeppen rayzásoknak idein egieb szolgalattal neis banczon [UF I, 336. – [a]A méhek tartásához]. *1662:* Azhová azonnal tudós mesteremberekkel bizonyos föemberek bocsáttatván, az híd elfundáltaték [SKr 532]. *1679/1681:* Mivel minden bölcseségh es tudomány Istentöl cö sz: Felsegetöl vagyo(n); szükséges, az ki ez vilagh szerint is a maga hivatallyáb(an) tudos akar lenni, aszt egyedül cö Sz: Felsegetöl kérje [Vh; VhU 656 instr.]. *1737:* Az Instans … tudós volt a földn(e)k másra szállásáb(an); sőt p(rac)moneáltatott is, hogy ne szántsa [Dés; Jk 258a]. *1823–1830:* Megszólítom az úrfit, mondja meg, mi baja van. Bizonyoson bécsi nyavalya, biztatom, hogy mutassa meg magát a sax hadnagynak, mert annak, amint a magaviselete is mutatja, nyilván tudósnak kell lenni az ilyen nyavalyákban [FogE 180].

Szk: ~ *ember. 1570:* co kegek Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vramal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongyok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien az predicallasra [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1671:* kivántatik az illyen gyenge tudomanyu attjafiaktul legyen megh tiltva, az mire nem elegségessek, ne utallyak azt, ha nem más tudos emberek(ne)k sok szép imátsági vadnak irva azonokat tanullják megh s mondgják azt mint sem botránkozást szerezzenek [SzJk 118]. *1711:* noha a földindulás felöl a tudós embereknek sokféle opinióik vadnak, de Erdélyben bizonyos experientiákból már kitanulták, hogy a földindulás Erdélyben mindenkor a jelenvaló állapotnak megváltozását jelenti [CsH 474–5].

4. tudó; care ştie, ştiutor; kenner, begabt. *1662:* De ha úgy tetszenék is Istennek, hogy mindnyájan a kegyetlen ellenség miatt a szép végház oltalma mellett halált szenvednünk kellene is, úgy is ez életben is jó hírünk-nevünk dicsíretes szép emlékezetben maradna … de minthogy a dolognak kimeneteli bizontalan volna, mint s mikor lehetne a szorulás alól való szabadulás, tudós abban csak a jó Isten volna [SKr 586]. *1665:* Nádasdi uram ötöd magával ment postán Romában, oly species alatt, búcsú jármi, de azt rebesgetik az emberek, hogy császár töröknek adott hitinek felszabadítására. Isten tudós benne, mi leszen belöle [TML III, 460 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Adja Isten, legyen gyümölcsös Kegyelmed fáradsága … és félek, meg ne csalja az reménség alatt valaki, jóllehet ebben Isten tudós [TML IV, 176 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1671:* Egyébiránt Isten tudós benne, az én szívem hol áll, ők lássák, ha balul itílnek [TML V, 603 B(ánfi) Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Relegálom magamat Radics uramra, az egész dolgokban ő kegyelme tudós lévén, relegálom is magamat ő kegyelme realis igaz relatiójára [TML VIII, 380 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1710:* Még egy Kobzos István nevü, deákul, görögül tudós polgár embert küldött vala a nagyapám el[a] vélem [BÖn. 544. – [a]Kolozsvárra].

5. jártas; priceput, versat; begabt. *1582:* Cathalin Zeold Ambrusnę vallia … ez Cassay Azzony … az Bozorkansagban tudos volna [Kv; TJk IV/1. 106].

II. *fn* vmely tudománynak élö, abban jeleskedö személy; savant, om de ştiinţă; Wissenschaftler. *1662:* A tudósok illyen igazgatásnak[a] formáit hármat állítnak[b] | Az fejedelem fiai már az iskolában jól felnevekedvén, minekutána mind professorok s több becsületes tudósok ítéletek szerint is a deáki szép tudományban elegedendö épületet venni állíttatnának, egy celebre examenre [SKr 69, 195. – [a]Az államvezetésnek. [b]Köv. a fels.]. *1670:* Azomban ha asszonyunknak patriarcha forma deákra, tudósra, jámborra s igaz szolgára volna szüksége, merném commendálni Ványai uramat[a] [TML V, 33 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Az íródeák kezével]. *1710 k.:* Becsültetnek a tudósok, és akármely, e világi életet segitö vagy gyönyörködtetö mesterségekben nagyra mentek azért az ö tudósságokért | az Isten maga evvel a solaris annussal, és a 12 holnappal él a szentírásban mindenütt, melyet a tudósok megmutatnak bizonyoson | Tanulásom ez volt a publica professiókon kívül, mert azokból az akadémiákon senki tudóssá nem lészen[a] [BÖn. 415, 453, 574. – [a]Köv. a fels.]. *1823–1830:* Ennek a nagy köhidnak az Albis vizén, mely O- és Újdrezdát összefoglalja, eredete bizonytalan, de nagyobbára azon egyeznek meg az ott való tudósok, hogy a kilencedik században I. Dedo Misniai Márkgráf idejében fából épült volna | Az a Lichtemberg igen kedves embere volt az anglus királynak … Melyik tudós nyer ily megbecsültetést? | Látván hát Mátyus, hogy tudománya után nem boldogulhat, egy atyafiát sem akarta tudósnak nevelni, hanem inkább mesterembernek [FogE 186, 238, 306].

tudósan értön; clar, limpede, în mod înţelept; klar, deutlich. *1709:* Gyült be az ország. Urunk igen frissen és tudóson perorált [SzZs TT. 1891. 269]. *1710 k.:* Filep apostolnak (evangelistának) négy prófétáló leányát olvassuk, melyen nem jövendömondót, hanem Istent tudósan dicsérőt kell érteni [BÖn. 556].

tudósít 1. vmilyen folyamatról/állapotról/események so-

ráról tájékoztat; a înştiinţa/informa; jn informieren, berichten. *1619:* Jó lött volna Kassán megülni, vagy még onnat is hátrébb szállani, és idehátra való dolgait jó helyben hadni, az hatalmas császár Portáját láthatóképpen tudósítani, de csak magatok postái által és imitt-amott járó levelekkel akarjátok az hatalmas császár Portáját bétöltteni, azkivel bizony meg nem lehet [BTN[2] 347–8]. *1623:* Fogarasban az pattantiusok hazatt bwchiultesse megh. Mingiarast mytt Err mwnkeött tudosyczyon feleölle mert megh akaryuk venny [BGU]. *1636:* akaram Na(gysa)godot, az it valo, Dezma felől tudosittany ... busza N(agysa)gos ura(m) vagion az patronusok Eö Na(gysa)gok es Eö Kegelmek szamokra 675 Kalongia [Teke K; BK. Simon György tekei dézmás lev.]. *1653:* akara(m) edes Apa(m) Vram kegyelmedet Aszonyo(m) es az gyermekek egessege feleolis tudositani, irhatom azert kegyelmednek enis az el mult kedden icottem el Cziczyobol eö kegyelmeteöl, Jstennek hálá akkor szenuedheteö egessegben ualanak eö kegyelmek mind fejenkent [Szárhegy Cs; Törzs Lázár István Petki Istvánhoz]. *1657:* Nemzetes Barczai György Ur(am) Tiztartoja Tôrvent igirt Nyolczad napra az Gôrôgnek az nolczad nap Elö (!) jövén, az Ur(am) Tisztartoja losadibol mégh ennelis tôb Embereket be Gyűjttven, azkoris protestált mas nap annak utanna az çzen Görögh Certificaltatta Nemzetes Barczai György Uromot. egy petreni Jobagia altal. az Nolczad nap Elö jöven ... mi jelen leven, most sem iót Elô, sem nem Tudositot ... mi miat nem iöhet az Törvenyre [Lozsád H; BK. 1143]. *1675/1688 u.:* Engemet mindenekröl giakorta tudosicz. hogi ez iránt io magad forgolodasat enis enis (!) latvan, indittassam fel hozzad valo io tetemenjre [Borb. I Petki János instr-ja csíkcsicsai jb-bírájához]. *1692:* Az Molduvai utat Kgld szorgalmatoson jártatni meg ne szűnnyék, hogy ha valamit az Tatárokrol érthetne Kgld; és azokrol engemet tudosittani [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1700:* ha hol és valakinél Török Rabok talatat(ná)nak ... meg visgallja, és ha Talaltatik, micsada rendű Rab legjen, a Guberniumat Tudositsa felölle [UszLt IX. 77/14 gub.]. *1749:* a' Sáskak erkezeséböl Semmit Sem ertettem ... ha bizonyos Informatiot vehetek Ngodot mindgyárt tudosittani el nem mulatom [Futásfva Hsz; ApLt 1 Dombi János lev.]. *1793:* a' Csűrbe tsépelnek, és míhejt vagy egy Asztag végeződik azonnal annak szeméröl, hogy mit eresztett ... tudositom Ndat [Hadad Sz; JF 36. 371 Benkö Elek lev.]. *1800:* Szabo Simény Istvánnak Jánosnak és Joseffnek konyórgó Levele ide Rekesztve 4 darab originalis acclusakkal egyetemben közöltetik kegyelmeddel hogy az dolgot investigalja és geniune az egesz dolognak mivoltárol tudositsa ezen Tisztséget [Szu.; UszLt ComGub.]. *1819:* egy két rend irással engemet tudasitani méltosztassék [Mv; DLev. 3. XXX. A]. *1865:* azon kérem tudositeson mi tévös légyek e tárgy felett [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.]. *1879:* Czakó Imre tegnap jött haza Kolozsvárról. A szeme jobban van. Tudósít, hogy Csernátoni az egyetemen szép sikerrel gyűjt [Mv; PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. egy konkrét történést, eseményt, időpontot illetően értesít vkit; a înceunoştinţa/înştiinţa; informieren, berichten. *1645:* ha eö kgmek erkeznek kgmeteket mingiárt tudosittom [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1663:* Akaram Vram kegdet tudosittani az my keppen kegd koztünk hadta volt az kegd johait mostan Vram igeny megh fogiatkoztanak az szena felol ... ugan uottunk uolt uagy tiz szikes szenat minel jutalmassabban uchettük azon igen jügekeztem (!) [Szárhegy Cs; Ks 41. H]. *1671:* Csütörtökön estig engem Örményesen ér Kegyelmed tudósítása, mert azután be akarok indulni onnan is. Kérem azért, postán tudósítson Kegyelmed [TML V, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1674:* nallam is vagion Ura(m) nem sok heia ket szaz Forintnak negj poturas mihent tudosit meni potura penz leszen nalla(m) mingiart magam oda megiek [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz]. *1694:* Miis el menenk ... Melegh Földvárra, az holott ... egj Tsato Janos nevü örökkös iobbágyát talalvan ... el olvasván elôtte ... Kerekes alias Nagj Geórgj órókós ... jobbágjságarol valo Rélatoriaját ... két száz magjar forint birságh alatt fel kérök ... Kerekes alias Nagj Geórgjöt felességével gjermekeivel és minden igo (!), bingo, javaival edgjütt ... Melyre ... Csato János tön illyen feleletet, Uram(na)k szegödöt szolgaja a fel kért ember, harmad nap alatt tudosittom Uramot, az alatt tudosittom kglmeteket felelek felölle [SLt AM. 25]. *1716:* az koczát külgje bé Ngod ha odaki vagjon avagj ha ide bé vagjon tudosicza Ngod hol leszen [Nsz; Ks 96 Endes Péter lev.]. *1749:* tudositom kigyelmedet mikor jöjjen el onnan [Kv; SLt XL Suki Lászlo Suki Jánoshoz]. *1780:* mihejsleg a pénz a kezemben jö mindjarást asztán tudosittom édes Aszszony Anyámat [Kp III. 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. *1790:* ha valami olyos dolog adja elö magát, legotton Nsgtokat tudositani el nem mulatom [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* én mihelyt valami parantsolatom jö leg ottan a Tettes Urat fogom tudosittani [O.Szilvás AF; DobLev. IV/709 Kováts Sigmond gondv. Szántó Sándorhoz]. *1809:* Hivataloson tudositott vala engemet, a Ttes Tisztség, hogy további rendelésig az még hátra lévö, s kűn heverö restantiát a' Lustrált Személlyeken egy átaljában ne hajtassam [Lengyelfva U; UszLt ComGub. 1734]. *1842:* tudosítottam a' káplárokat ... a' várdárol hogy Bukátájokot hozzám hozzák el küldés végett [Bereck Hsz; HSzjP]. *1856:* Itt igen nagy hideg van – a' malom még nem jár mert a' víz igen kicsi, és az ujj kertelésen mind át szürödik, hanem ha meg lágyul az idö, és a' viz meg nö jámi fog – mihelyt meg indul a' malom tudositandlak [Köboldogfva H; Born. E. IXa Török Viktor Török Antalhoz].

tudósítandó értesítendö; de înştiinţat; etw ist zu informieren, berichtend. *1864:* Minden Egyházban a tanitás Nov. 1én mulhatatlanul elkezdödjék. Ha valahol akadály gördülne elö, tudositandó a Nt. Esperes Ur [Szászlóna/M.bikal K; RAk 148 esp-i rend. kiv.].

tudósítás 1. vki értesítése vmiről; înştiinţare; Berichterstattung. *1667:* Elébbi censurámat ma is nem reprobálom, mivel akkor is mind újabb bemenetelit Balló uramnak, mind oda fel való tudósitását ezen dolognak jovallottam [TML IV, 53 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1669:* Ir ismét Kapi uram dolgáról s arról való tudósításról, melyröl Kapi uramnak tegnap írtam választ; ö kegyelmének pedig ma írok, hogy ha azon dolog még nem készülhet [TML IV, 433 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1735:* Naagod azt Irja hogy Nagodot Tudossicsam az ut es Vizek iránt, melly tudossitas(na)k tégnap kellett volna végbe menni, ha a levél nem kesedelmeskedett volna [Sszgy; ApLt 2 Henter János Apor Péterméhez]. *1843:* Varga Katalin nevü nőszemély által a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi adózó közönségek úrbéri megterheltetésök aránt öfelségéhez béadott, és a méltóságos báró főispány úrnak a múlt 1841. hó október 30-ról 464. számok alatt tisztelt rendelése mellett tudósítás végett hozzám

kiküldött panasz kinyomozásáról készült jegyzőkönyv [VKp 125].

2. tájékoztatás, értesítés; informatie, înştiinţare; Ankündigung. *1662:* Fogaras felöl bövebb tudósításomat kivánja Kegyelmed [TML II, 248 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1667:* Mikorra térhet meg az udvartúl, kérem tudósítson, hadd gróf uramat hivathassam. Egyéb dolgokrúl is elvárom az Kegyelmed tudósítását [TML IV, 36–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Hírekrúl való tudósítását Kegyelmednek megszolgálom, de azokban nem sokat gyönyörködhetünk [TML IV, 562 Teleki Mihály Naláczi Istvánnak]. *1670:* Továbbá az mint emlékezik írásában Kegyelmed, hogy ott való dolgokat mind Kegyelmed írásából, mind urunk tudósításából érthettem, arra Kegyelmednek, Uram, írhatom, hála Istennek, olyant nem láttam, hanem az mit az onnan jött, jövő, járó emberektől hallhatott az dési hadnagy, annak tudósításából értettem, az mit értettem [TML V, 78 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1671:* az kapitány tudosítása szerint jutott az fogarasi jószágbúl gostina disznó, nro. 7 [Fog.; Utl]. *1681:* Megh írt hivatalomat pedigh úgy uiselem és abban magamot úgy alkalmasztatom, hogy czak leghkissebb büsulások, károk és fogiatkozások is eö nagyságoknak az hámor és uám prouentussa, secöt az eörön ualó uigiázás s az feleöl ualó igaz tudósítás iránt is tellyességgel ne lehessen [CsVh 87]. *1701:* az szönyögök iránt valo Tudositasátt Kgld(ne)k meg szolgälom én ugjan halva(n) Kgld(ne)k el ado szönyogeitt kültem volt edgi szolgalmat (!) megnīzīsīre, de mivel más Ember Szemire nehezen vāsarolhat az Ember, mind akara(m) azoltais be menni … ne neheztelye kézben adni had láthassam meg, bizony semmi kár nem liszszen bennek [Csárászi SzD; Ks 96 ifj. Czegei Vass György Kemény Katához]. *1716:* az Ngd tudositását alázatosson el várom, ha azon két Pipey Deszma bort, mély még meg vagyon, vagy masokot, mélyékét külgyék alá most Praeméndára [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1793:* ezen Tisztséghez az enyészö honap 7kén[a] botsátott tudosittására válaszul jelentetik[b] [Torda; DobLev. IV/714. – [a]Az irat dec. 31-én kelt. [b]Köv. a jel.]. *1809:* Zetelaki Biro, Biro Mihálynak el fogattatása, és evocaltatása, vgy az ottan fel költ Nemességnek maga viselete targyában … ide fel küldött Tudosittásakra kegyelmeteknek viszsza iratik; hogy a Biro Mihályra nézve fel adott környülallások … a' K Fö Kormányzo Tanáts elött … esméretessék voltanak, de mind azok nem találtattanak elégségesek(ne)k arra, hogy Biro Mihály el ne botsáttathassék [UszLt 158 ComGub.]. *1832:* A' springi szűretröl 60 veder Bor termésröl kaptam tudosittást T: Kováts Mihaly Urtol [Bögöz U; IB. Nagy Márton udvarbíró lev.]. *1866:* ha sietnek tudositásaikkal még a' visitatiora ki vivödnek[a] [Gyalu K; RAk 130. – [a]A rendelt taneszközök].

Szk: ~ *tétetik. 1844:* Az érdekelt jegyzö könyv 105. pontya b) betüje alatt érdekelt rab el szökése körülményeiröl ki meríttö tudosítás tétessék [UszLt XI. 85/1. 14] * *~t instál. 1814:* a' széna be hordásárol is parantsolatját instálom … a' melly gabonát ez elött instáltam vala Nagyságodtol … a' mellyröl valo tudosittását ezennel alázatoson instálom [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75]. *1853:* a' Kebeleick Szobeli kérelemmel follyamodtak, hogy a' Mlgs Ur igérete szerént jelelném ki az eladando Erdö gyapját 's árrát mondanám meg, ugy a' feltételeket, hogy az Ünnepre vághatnának magoknak fát – erröl is tudosittást instálok [Mv; Ujf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz] * *~t tesz. 1677:* Egyéb dolgokról is ha kell tudósítást tenni, bizzuk az Kegyelmed discretiójára stb [TML VII, 384 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1750:* Midön szinten ezen Leuelemet vegeztem volna érkezék Kalota Szegröl ujjabban illjen bajam hogj a mint az Dereteick edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsicken … most … tizen harmad napra tesznek nékem tudosität, az holot nekem njoltzad nap alat jelen kellett volna lennem [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. *1817:* Reám jövén által ezen kötelesség hogy … Sárdi Nemes Szilágy Adám, és Felesége Váradi Kata jussán bíro kevés Anyai jussotskájok iránt a Tit Urhoz tudosittást tegyek [M.igen AF; KmULev. 3 Benkö Sámuel kezével] | Közelebröl nékem küldeni méltoztatott Levelét Nagyságodnak alázatos tisztelettel olvastom, mellyben parantsolta Nagyságod, hogy már ezután a' Gazdagságrol, és az Embereknek szolgálattyokrol tégyek tudosittást [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével] * *~t vesz. 1809:* A minapában jelentettem vala a Tekintetes Király Bíro Urnak minémü allapotja legyen Rugonfalván a veszet eb mardosása mián a marhak(na)k … tegnapi napon oly tudosität vettem hogy már kilentz a Csordabol meg veszet [Nagygalambfva U; UszLt ComGub. 1556]. *1823–1830:* Bánom is, hogy oda nem mentem, de tudósítást vévén a gogánváraljai papság iránt, nem mertem azt elhagyni, félvén, hgy hátha azután olyan papságot sem kapok [FogE 215]. *1839:* már engemet az Atyafiak sokszor kérdöre vettenek, hogy annakutánna valami Tudositást vettemé? Én mivel nem vettem Semmit, annál egyebet sem felelhettem [Ne; DobLev. V/1229] * *megteszi ~át. 1807:* (A) Rendelésnek haladék nélkül eleget tenni, s annak tellyesittése felöl Tudosittásokot a' Jövö Mártius fogytáig ide meg tenni el ne mulassák [Kv; UszLt ComGub gub. 1753 u.]. *1817:* En ugyan az elsö Levelembe … írtam volna mindenekröl, hanem mint Uj Gazdának akkor nem volt materiam réá … hanem már most mivel a' Tkts Praefectus Ur által a' Jószágban introducalva vagyok, és által vagyon adva, tudosittásomat Nagyságod elött alázatoson e következendö pontok alatt tészem meg [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1823:* Hagyattassék meg illetö Sz. Biro Gál Sámuel ö Klmének, hogy … ide maga Tudosittását, tégye meg [Torda; TLt 1258]. *1845:* Mlgos Gr. Kemény Sámuel Ur eö Ngának a Czikudi Bika kaláka aránt be adatt … kérelmere alázatos tudosításomat a következendökben tészem meg [Torda; TLt Bölöni Ignátz szb jel.] * *veszi vki ~ át. 1659:* kedvesen ueöttem kd tudositasat annyival inkab hogy Valamenyben keönnyebüleset jratta kd, nagy buzgosagall kivanom Jstentcöl vastagicsa naponkent es hamar Ideön gyogyicsa megis eö kmet minnyájunk eöreömere [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1664:* Nagy böcsülettel vettem tudósítását Kegyelmednek, mint jóakaró uramnak [TML III, 115 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1767:* A Mlgs Urak(na)k … Tudositásakat kötelesen vette 'a Supr. Consistorium, és approbálta 'a Pasqvillust irt személlyek ellen tett Investigatiót, némellyek(ne)k Collegiumból lett ki igazittatásokat, vagy más formán is lött meg büntettetéseket [Nsz; BK KvRKLt]. *1819:* A Miolta azon rosz unokám iránt intézett Tudosittásodat vettem, – azolta az érette valo igen keserves bánatim, nagyabbára pedig a' szégyen, sem álmot nem engednek szemeimnek, sem pedig az étel nem kell, ugy hogy az étlenség és álmatlanság miatt, vgy reszketek mint a' Nyár Levél [M.régen MT; Pf]. *1833:* tudosittását köszönettel vészem [Mv; Berz. 19]. *1836:* ha megszorulnánk a' kender fonalat hazul még potolhatom és igy már erröl többet nemis irok – mig tudosittását nem vészem [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló utasításából].

3. újságírói tájékoztatás; corespondență, relatarea faptelor făcute de corespondentul unui ziar; Reportage. *1880:* Üdvözöld Téglás Gábor urat a szerkesztő nevében, s kérd meg, hogy szíveskedjék nagybecsű tudósításaival néha a Keletet felkeresni [PLev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tudósítástétel tudósítás; înștiințare; Berichterstattung, Ankündigung. *1850:* Décsi polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnosághoz bé adott – s onnan tudositás tétel végett ... hát irattal le küldött ebbéli kérelmét ... a' katonaságbol elbotsatando egyénekről szollo hirdetmény értelmében tárgyalás alá vévén tégyen hozzám körülményes tudositást [DLt 6/850]

tudósíthat 1. vmilyen folyamatról/állapotról/események soráról tájékoztathat; a putea înștiința/informa; kann/darf informieren, berichten. *1642:* Hogy nagyságodat nekem kegyelmes uramat itt benn való állapotok felől későn tudósithatom, arról nagyságod kegyelmesen meg bocsásson, nem az magam restsége, és gondviseletlensége, hanem az vajda ő nagysága kállérásának szokott járása volt obstaculumom [TMÁO III, 170 Rácz István a fej-hez Konstantinápolyból]. *1657:* Mivel alkalmatosságom régen nem adatott az otthon való lakás miatt, hogy Kegyelmedet levelem által tudósíthatnám, hogy azért gyűlés hirdetteték, udvarhoz való jövetelem kötelenségből kelleték lenni, mely gyűlés micsodás és mi okon lött légyen, Kegyelmed nem értheti, mivel nem titok, hanem mindenknél nyilván van [TML I, 72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1660:* Kende uramnak talán jő embere ide, vagy Bánfi uramnak, Kegyelmed az által tudósíthat mindenekről [TML I, 540 Teleki Mihály Veér Krisztinához]. *1661:* Kegyelmed megbocsásson, hogy eddig Kegyelmed kivánsága szerint nem tudósíthattam hírekről, mivel szolgát vártunk udvartól, ki is most érkezett [TML II, 93 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kegyelmedtől igen kötelesen venném, ha Kegyelmed tudósíthatna, Béldi uram opinioja mi lőn? [TML IV, 30 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az huszti dologban való szóról Kegyelmedet in rei veritate így tudósíthatom, kérvén Kegyelmedet bizodalommal, legyen titokban [TML V, 278 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hogy mind a' szeginy kösség, s' mind pedig egyéb rendbéli emberek a' magok dolgokban járo avagy küldözö emberektöl ne terheltessenek, s' azonközbe pedig a' Fejedelmek és Haza dolgaiban valo vigyázások, és tudositások meg ne akadékoztassanak, végeztetett, hogy a' Fejedelmek után valo egyéb rendbéli, s kiváltképpen pedig a szomszéd Országok felöl valo szélybéli Fö Tiszteknél, Fejedelmek Salvus Conductusi, avagy czimeri legyenek, az hol a' Fejedelmek szükségesnek lenni itilik, hogy az állapotoknak és dolgoknak kivánságok szerint, a' Fejedelmeket, és a' kiket illik tempestive tudosithassak [AC 244–5] | Mint írám is, sokat nem írhatok, de ha írhatnék, mi haszon benne? már legfeljebb öt-hat nap alatt reménlem, valóságosabban tudósíthatom Kegyelmedet [TML VII, 486 Teleki Mihály Absolonhoz]. *1772:* ha ugy tettzik Édes Anyám Aszszonynak (: addig is mig állapatomrol bövebben is tudosithatnám :) menynyen le a maga házaihoz lakni, mert onnét csak jobban vigyázhat maga kevés acconomiájára [DobLev. II/438. Ia Szántó Sándor édesapjához Tordáról Ne-re].

2. egy konkrét történést/eseményt/időpontot illetően értesíthet vkit; a putea încunoștința/înștiința; kann/darf berichten. *1660:* magais az hadakkal együtt utannunk jönni igyekezzek, elöl bocsátván emberit hozzánk, tudosithassuk hol egyezzen meg velünk [Berz. I]. *1664:* Én, Uram, urunknak errül, más dolgokrül is semmit sem írtam, nem is írok, az mint Kegyelmed nekem meg parancsolta, hanem Kegyelmed tudósíthatja ő nagyságát [TML III, 289 Stepan Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1666:* Adta volna Isten, édes Öcsém uram, hogy Kigyelmedet örvendetesebb hírrül tudósíthattam volna. Az szegény úr s fükapitányom[a] az éjjel 11 és 12 óra közben keserves kínokkal meghala [TML III, 607–8 Veér György Teleki Mihályhoz. – [a]Ebeni István kolozsvári főkapitány]. *1668:* ez az héjában való rossz könyvnyomtató nem arravaló, mivel más egy könyvet is majd két esztendeje, miulta nála van s még sem kész. Kegyelmed, édes Bátyám uram, ilyen formán tudósíthatja az kassai predicatort, hogy eddég sem mi rajtunk mult el, hanem nem arra való lévén az könyvnyomtató, nem mertük keziben adni, mivel elvesztegetné [TML IV, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Itt most egyéb hírek nincsenek, kikrül tudósíthatnám Kegyelmedet [TML VI, 109 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1780:* a menetelem Felöl édes Aszszony Anyámat nem tudosithatam [Kp III, 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához].

tudósító tájékoztató; informator, care dă informații; ankündigende(er). **Szk:** ~ *levél. 1708:* Közönséges Császár ő Felsége Hadi Törvényes Székire két Deputatus Kolosvári Nemes Tanácstol valo Személlyek jelen létekben Polgári Gábor Colosvári Civis ellen in Puncto, hogj el veszteglette, az el küldött tudositto Leveleket Capitánj Sauer urhoz publicáltatott Sententia [Kv; KvLt I/194] * ~ *szolgabíró. 1845:* A tudositto sz bironak, a' falusi bírák, és közönség ki halgatásával tett jelentéséböl kivilágalván – mi szerént Czikudon a' falusi egész közönség meg egyezésével, a helységi Jegyzöségért, biroságért és bikáért egy egy napi kalákára nézve a' három birtokos között már régi idö olta gyakorlott azon szokás létez, – hogy a' mellyik részéröl a' következés rendje szerént falusi biro adatott az csakis a' biroságért, a' mely részröl pedig voltt a' helység Jegyzöje, az a' Jegyzöségért az egy egy napi kalákát, és így a' harmadik birtokosnak lévén joga bikát adni, a' harmadik napi kaláka annak részére szolgáltatott ki [Torda; TLt 1039].

tudósíttat tájékoztattat; a informa; ankündigen/berichten lassen. *1656:* Szent-Tamási sztolnikunk ott az khánnál mint kapikihánk lévén ... minket tudósitattanak volna [RákDiplÖ. 372 Georgius Stephanus moldovai vajda II. Rákóczi Györgyhöz].

tudósíttatás tájékoztattatás; informație; Bericht, Ankündigung. *1660:* Fodor uram jelenté, hogy Dalmadi uram is elküldött volna érettök, kihez képest talán annyira Kegyelmednek szüksége nem lévén, abban hagytam, mindazonáltal várom tudósíttatásomat Kegyelmedtül, ha kivántatik, abban is kész vagyok Kegyelmednek szolgálni tehetségem szerént [TML I, 495 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az estve késén érkezék az nemes ország és mi követeinktül az ő kegyelmekre bizattatott dolgok felül való tudósíttatásunk, melyet in veris paribus Kegyelmednek elküldtünk, meglátthatja [TML VI, 11–2 a fej. Teleki Mihályhoz].

tudósíttatik 1. vmilyen folyamatról/állapotról/események soráról tájékoztattatik; a fi informat/înștiințat; informiert werden. *1662:* Mellyre fejedelem ottan parancsolá ... az vármegyéknek is megparancsolván, hogy valamikor

Ibrányi Mihálytul tudósíttatnának Váradrul az felülés felöl, mindjárt felülnének és mennének oda melléje, ahová maga kívánná | Melly levelek a Szatmár és Tokaj alatt hagyott kapitányoknak kezekbe küldetvén, magok is azok mellett tudósítatnak vala, minémű mozdító okokkal kellene azon váraknak megadattatásokat szorgalmazni | Az ellenség a mieink igyekezetekröl a megírt módon tudósíttatván, hogy azt megelözhesse, a port ottan a bástyák alá berakatván, az egész jancsársságnak hogy az agák közül ki-ki az ö népével a kiadott rend szerint az ostromra készen lenne, megparancsoltatott vala [SKr 169, 213, 606]. *1672:* Udvartúl, elhiszem, Kegyelmed mindenekröl tudósíttatik [TML VI, 404 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1676:* Én attúl félek, hogy mi addig nézünk mindenekben az rendes dolgoknak követésére, hogy elsöben engemet csak megmártirizálnak, noha Isten után én is magamra vigyázok s nem is érthetem, meddig jobban nem tudósíttatom felöle, honnét legyen derekasabb tartásom [TML VII, 279 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1678:* Megvallom nagy búsulásomat és sorupulosomat (!) Kegyelmed írásán, az mint írja Kegyelmed, hogy két hete senkitül és egy holnapja urunk levelét nem látta Kegyelmed. Megesik bizony, ha Kegyelmed is két hétig s egy holnapig meddig nem tudósíttatik [TML VIII, 111 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1786:* de Mlgs. báró és konziliárius Vargyasi Daniel István és Mlgs. gróf Sz. Teleki Domokos urak Önsgok által tudósíttatván az iránt, hogy Excellátok és Nsgtok publica deprecatiót méltóztattak Öklmének parancsolni, nem bátorkodtunk a privata deprecatiót elfogadni [FogE 340].

2. egy konkrét történést/eseményt/időpontot illetően vki értesíttetik; a fi încunoştinţat/înştiinţat; informiert werden. *1662:* Ezek így folyván, Munkácsbul is tudósíttatott vala a fejedelem, hogy az ungváriak nem sokat hajtván az hitlevelekre, az ármáda aláérkezésekor a grófasszony valóban üldözte volna Ungvárbul a fejedelemhez hajlott evangélicus nemességet | Azonban tudósíttatván a fejedelem a dolgoknak mindeddig való folyásárul s a kozákság jövetelirül is, azonnal Petki Istvánt és Mikes Mihályt újabb hadakkal s lövöszerszámokkal küldötte vala be | Az pattantyúsok is pedig ... a Tinnus generál sátora- s állapotjárul az kozák fogoly ifjú beszéde szerént idején tudósíttattak vala [SKr 233, 325, 329]. *1665:* Kegyelmed azért legyen ott addig és sollicitálja, legyenek készen az ingineretek, hogy mihelyt tudósíttatik Kegyelmed, mindjárt mehessenek oda [TML III, 364 a fej. Teleki Mihályhoz].

tudósság tudomány, az a tény, hogy vki sok mindent ismer/tud; ştiinţă, eruditie; Klugheit, Weisheit, Gelehrtheit. *1657:* az öcsének, Rákóczi Zsigmondnak, azt mondja vala, hogy az lengyel nemzetnél ö volna kedvességben, mint kinek elméjének, eloquentiájának, tudósságának és józan életének s egyéb sok virtusinak nagy híre volna közöttök [KemÖn. 308]. *1710 k.:* Becsültetnek a tudósok, és akármely, e világi életet segitö vagy gyönyörködtetö mesterségekben nagyra mentek azért az ö tudósságokért [BÖn. 415].

tudott észlelt, észrevett; ştiut, cunoscut, constatat; gekannt, bemerkt. *1810:* tsak hallamást mond nem pedig szemmel latott és tudatt dolgot [K; KLev. 7].

tudózik érdeklödik, tudakozódik; a se interesa/informa; sich informieren/erkundigen/interessieren. *1627:* Eloszeör Az adossag felol Tudozua(n) Orsolia Aszonj Jelente azt, hogj ezeknek az szemelieknek Volnanak adossok [Kv; RDL I. 134].

tudta vkinek ismerete, értesülése/tudomása vmiről; ştire, cunoştinţă; ohne jd Wissen. *1550:* Mi birak valhatwk ezt hwtwnk zerint, Minden Embereknek Twttára [BesztLt 21]. *1567:* Martha, vxor Bartholomei Sweg iur(ata) fassa est Se p(er) fenestram audisse a Paisosne talia dicta E gilkos e henger ha ez en fiam ez eyel meg hal, Isten, tuttara (!), hogy enmagam vezem holnap az pelenger alat ffeyet [Kv; TJk III/1. 51]. *1607:* nem atta az Actrix Anya en túttomra sem eörekre sem zalagra[a] [UszT 20/63 Haelena consors Agili Martini Georgifi de Gagy vall. – [a]A földet]. *1680:* tudom azt, hogj Kosa Balás, Nagj István, Kosa Gergely, Kosa Miklós két fiával Kosa Lörincz, Lado Mihály és Szász Mihály én tuttomra az én üdömtöl fogva mind az örben szolgáltak [Szépvíz Cs; CsVh 81 Franciscus Thamás de Szépvíz (90) pp vall.]. *1697:* Edes gjermekim, ha az jo Isten engemet hirtelen elöttetek az mindenek uttjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando jozagtok igy tudgjatok az en tudtomra [SLt AM. 26 P. Horváth Miklós jegyzö kezével]. *1702:* Ezt[a] meg halván annális inkáb Rebellisek(ne)k tsináltanak meltatlan holott mű sem Felséges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás Királyunk... Guberniuma sem ... földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3. 1 – [a]Az elfogott bíró megszabadítását]. *1723:* A Pallo véginél levö árokra a mely Gát köttetett volt, mivel nagy ár Viz nem is érte, minek elöttte el nem vágatott, Senkinek Tudtomra Kárt nem Tett [Sövényfva KK; MbK 150]. *1744:* az ö kglme Felesége örökösége utánn való erdö Soha nem volt, 's nintsis Sohol tuttúnkra [Szentegyed SzD; WassLt]. *1771:* azon Erdöbéli kárt most a' nyáran lesz Esztendeje egy iszanyu forgo Szél okozta .... ember által tudtamra kár nem esett több [H; Ks 93. XIX. 6]. *1784:* Csáki György tsak kiáltotta a tolvajt hogy fogják meg de senkit az én tudtomra ki nem nevezet hogy a tolvaj ki volna, s mégis tsak hurtzoltak Csáki Györgyöt [Béta U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.]. *1797:* az utrizált földet ... az én tudtomra mindég bekességesen birták [Nc; DobLev. IV/790. 3a Georgius Cs Kolosvári ns vall.]. *1818:* (Az erdö) ajjából vagy tseplesebb (!) részéböl ... Mikeszászi emberem tudtával ... le vágni edgy szalott sem lesz szabad [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével]. *1850:* Muntyán Szimion feles restans usorával maradott ados, nevezetesen gané hordásbéli tartozását tudtomra soha sem tette meg nem lévén semmi marhája [Hodor lev.]. *1879:* Azt mondtam: hogy nincs semmi bajod tudtommal, csak el vagy igen foglalva, s hogy munkád van éktelen sok, s fejedet valószínüleg megeröltetted, s aztán bizonyosan éjszakáztál is, s aztán, ha volna is valami: hogy csak kihevered [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ra ad vkinek. 1550:* My Zekel myclos ... Es dolcy miclos manykroly agywk Emlekezetwly myndeneknek twttara [Mányik SzD; BfR Reg. VI]. *1569:* my ebe koz byrak lywen agywk myndenokynek Twtara ez lewelynek rendybe [Kv; JHbK XXIII. 52]. *1574:* Az Theycz lanos panazat Ertyk eo k. hogy Az tyzedesek Engedetlenek az adonak Meg hirdeteseben, Es hogi meg Mostanis Nemelyeknek Twtokra Nem attak [Kv; TanJk V/3. 100a]. *1677:* Mi Fejervari Istvan, es Lippay Mihaly alias Szeoczy mind ketten Fejer vármegyeben Nagy Enyeden lako Nemes szemellyek, ez ide alab megh irt dologhban kezoz (!) embe-

rek Adgyuk tudtokra mindeneknek [Told. 1a]. *1751:* attać tuttára Mlgs Urának mint Sellér a' Ház helyre valo menetelét, mind pedig el menetelét ... és a' Tüzhely pénzt exigállyac vagj nem és kiktől ...? [Told. 29]. *1783:* Mi kik ez ide alább meg irt dologb(an) Regiusok vagyunk adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik[a] [Melegföldvár SzD; SLt XLV. 2. – [a]Köv. egy széna-árában való tartozás megfizetését halasztó bizonyságlevél.]. *1808:* most azért kivántam Sogor uram(na)k tudtára adni, hogy mind a Capitalíst, mind pedig az Competens interest meg fogom küldeni minél hamarébb [Asszonynépe AF; DobLev. IV/918a Borbereky Josef lev.]. *1853:* Leveledet ... kezemhez kapva még fel bontása elöt minö meg ütközést és sziv bé kötödést okoza azt ki nem irhatom, mert elöre gyanitám hogy néhai Jo Bátyám halalát adja tudtomra [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz] * *~ra adatik vkinek. 1662:* Ali csauz azonban Fejérvárra érkezvén, vezér Huszain basától nagy kemény császári parancsolatot hozott vala ... mellyben szóval is fejedelemnek és az országnak nyilván tudtokra adatik vala: hogy Bethlen István a fényes portához eleitül fogva nagy hűséggel lévén, hozzája az országnak is olly nagy szereteti volt, hogy az bátyja, amaz boldog emlékezetű, nagy Bethlen Gábor fejedelem holta után is fejedelemmé választotta volna [SKr 170]. *1790:* az ílly színű végezés ... minden Szöllős Gazdaknak ugy a külsö bebirok(na)k egyenlö képpen tudtakra adattassék és e' képpen minden Szöllös Gazda magát ehez alkalmaztatván maga Authoritássábol A rendelt idö elött Szüretezni ne mereszellyen [Karáncsonfva MT; Told. 76]. *1867:* A félbeszakadt vizsgálat megindul ... Bikalra érkezend Mart. 4kén. Ha azonban a körülmények a menetrend megváltoztatását igénylik, e változás a szomszéd egyháznak tudtára fog adatni [M.bikal K; RAk 162 csp kl] * *~ra esik vkinek. 1732:* Ezeknél több adósságokis vadnak ... de minthogy azok minékünk valossággal tudtunkra nem estenek, azokot practercalnunk kellett, Mellyekröl szükséges a Contractusokat serió meg visgálni, s investigálni [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1777:* Mely megirt falu megegyezéseiben ha valaki incurálna és a falusi bírónak tudtára esnék és azt simulálni kivánná, ekkor a bíró büntetödjék ad flor. Hung. 3; és ezen megírt bírságoknak harmada menjen a hitesek számára, két része penig tétessék a cassába [Árkos Hsz; RSzF 113]. *1789:* A felyebb emlegetett Pintzében lévö Belsö ajtott és az ottan lévö Deszka rekeszt is Néhai Vladár Adám tsináltatta, melly minthogy mikor a' Pintzébe találtatott objectumok leirása alkalmatosságával el maradott s' a' mi tudtunkra is tsak most esett ide kellett fel tenni melynek árra tétetett ki in 3 [Mv; ConserAp. 92] * *vki emlékezetére s ~ra ad vmit. 1559:* My, Myhal deak datosy, es Porkolab Jstwan Kisfaludy Aggiük mindeneknek Emlekezetere es tuttara [Mezöszengyel TA; BfR VI. 304/29] * *vki hire és ~(n) (kivül/nélkül). 1835:* sokaknak hirek, tudtak s akaratjakan kivül [WLt]. *1837:* az Exp(onen)s Urnak Clenodíumai voltak ... mindezeket ... Felesége Ferentzi Mária aszszony alattamoson a Férje Hodor Károly Ur hire és tudtán kivül el pakolta ... és bé vitte Kolosvárra [Doboka; BetLt I Pákai Dánielné Benkö Súsánna (40) dom bíróné vall.]. *1843:* L. B. Josika Imre Ur ö Nga ... félre tévén azon maga kötelezését ... hogy semmit el nem ád – sem Joszágot, sem költsön penzt ... hütös Felesége hire és tudta nélkül nem veszen, ugyannyira, hogy mind vásárát, mind el adását, mind költsönözésit semminek declarallya [TLt Közig. ir. 438/1844] * *vki hirével és ~val. 1802:* Certificáltatván a dolognak bövöbb fel adása mellett ... mellyis légyen az Urnak hirével és tudtára et protestatur [Kük.; Kp 60a] * *vki láttára s ~ra ad. 1799:* azon verés utánn olyan Nyavallyát kapatt, hogy mindenek láttára s tudtunkra koporsoba kiséri [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27]. *1808:* a fel szántot be kollátolt helynek Nap Kelet felöl valo szelin ... szemleltem mindenkor, hogy ezen helynek posztás helyeit it Eszakfelölis az ezen helyen lévö juh Pasztorok a Bikkos erdö szeliig még etettek szabadoson legeltettek a juhokot senki nem ellenzette a mi láttunkra s tudtunkra, a Pasztorok, s Batsok sem panoszolkodtak, hogy ezen bikkos erdöig ököt valaki ellenzette volna [Zágon Hsz; Szentk.] * *vki ~ nélkül. 1864:* vala egyezetünk, hogy egyik félnek a' más tudta nélkül nem fizet [Ujszékely U; Pf Révay Dénes lev.] * *vki ~n kivül. 1841:* minthogy ... nemesi praerogatívám tetemes sérelmével hibáson vonattattam adó fizetés alá, még pedig tudtomon kívül, a' nélkül, hogy meg is szollittattam volna az cránt is könyörgök alázatoson, méltoztassanak nevemet az adó Tabellábol kitöröltetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz kezével] * *vki ~ra legyen* tudja, vegye tudomásul. *1573:* Aztis vallia Eottues Georgne hogi Regel fwtos volt egy legeny alasfel es Mongia Az Zomzedsagnak, Twtokra legen Mert az en Vra(m) es Azzoniom Jambor hazais Jambor, De Im egy Ember zegent akar vala rayta tenny, azert tezem hyrre hogy ha zwksegh lezen Ezetekben Iwsson [Kv; TJk III/3. 67–8]. *1693:* Nemzo Homorod szent martoni Biro Samuel Uram ... Kgldett Fogarasi György Déák Uramot ammoncaltattya én altalom arrol, hogy ... Kglmed egy darab Portiojátt, Fejér vármegyében Nagylakon levöt mellyet ... Kgld Potentiâ mediante ... el foglalt ... Kglmedett Certificaltattya ad querelam, tuttára legyen Kglmed(ne)k, hogy ezen meg bántodása iránt, az Nemes Fejér var(me)gyenek Generalis Gyülésett akár holott, és valamikor fog celebraltatni, akarja meg találni [Fejér m.; DobLev. I/47]. *1724:* az egesz status Catholicus elött ugyan meg mondam Vicarius Ur(amna)k hogy tuttára legyen, hogy bizony orromnál fogva nem hordoz [Nsz; ApLt 2 Apor Péter fel-hez]. *1737:* Tuttára légjen k(egyelmedne)k hogy az ... Exponens Ur k(e)g(yelmedé)k ellen via juris p(ro)cedal és k(e)g(yelmedne)k potentiariuskodását adjudicaltattya ... Anno 1735 die 14ta Men(sis) July Procedaltam az Introscriptus ellen [BSz; TKl]. *1831:* melly legitimalt s legitimalando Summát tessek a' Tekintetes Ur(na)k ki fizetni külömben az Exequutio in ipso 8° ki megyen mely légyen hírrevel és tudtára et p(ro)t(estatu)r [Étfva Hsz; Borb. II] * *vki ~ra lett* tudomására jutott, megtudta. *1669:* az Kegyelmed atyjafia, Szentpáliné asszonyom beszéllette volna az asszonynak, Bánffyné asszonyomnak, hogy úgy értette volna, hogy leányom azért nem ment volna Kapihoz, hogy húgommal Rédeiné asszonyommal egy oláh asszony boszorkánt tartanának, kivel is curosoltatnának, úgy hogy meghaljon az fejedelemasszony és azután az fejedelem ötet venné. Tegnapig, nem reménlik, hogy tudtára lett volna asszonyunknak, vagy urunknak, de félnek attól, hogy kinyelveskedik [TML IV, 430 Bánffy Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma mondotta azt is az úr, hogy a Bethlen Miklós uram dolgát a tegnapi relatio is igen nehezítette, tudniillik mintha a töröknek is ökegyelme által tudtára lött volna már az a projectum, kit maga componált [WIN I, 134]. *1770:* Erdönket vágták s élték mind addig míg nékünk tuttunkra lött mely Erdönek meg vásárlásáról bizonyos métáiról élö Contractust elö mutatni készek vagyunk [Torockó; Bosla] * *vki ~ra mond* tudtára ad, tudomására hoz vmit. *1572:* Banffy Farkas Job(agya) Cun Menyharth zenth kyraly ... Ezt walla hogy ... walkay Myklos Monda Az Mesteor-

nek[a], Jryad mesteor wram, Merth Jstennek Mondom twttara, hogj Megh hagjtanak [Kalotasztkirály K; KP. – [a]Fejedelmi ítélömester] * *vki ~ra s emlékezetére ad vmit. 1682:* My Feyeruarmegieb(en) Fogaras Uarossaba(n) Lako Rakosi Peter, nemes Szemeli, es ugian azon Uarosba(n) Lako Iffiu Asztalos Geörgi, Uarossi rend, kik ide alab megh irt dologba(n) kéöz Birak uagiunk, aggiuk tuttara es emlekezetire mindeneknek az kik(ne)k illik [Fog.; Borb. II Rákosi Peter ns kezével]. *1816:* adgyuk tudtára és örök emlékezetére mindeneknek mostanianak és jövendőbélieknek ezen Contractuàlis Levelünknek rendiben[a] [Szentimre MT; BalLev. – [a]Köv. a nyilatkozat]. *1828:* Alab Tulajdon kezeinkel Neveinket fel irt kőz Bírákok, adgyuk tudtára és emékezetekre mindenek(ne)k [Asz; Borb. I Huszti István Nemes Szemely és az irt Falu hites Notariussa kezével]. *1849:* Alább nevemet irt jozan elmével meg fontolva e rendeimmel tudtára, 's emlékezetire adom mindeneknek a kiknek illik[a] [Km; Végr. Tamás Bogdán végr. – [a]Köv. a végrendelet szövege] * *vki ~ra van* vki tud vmiről. *1623:* Tudom aztis hogy az mikeppen az ket kikelleo coszue szakad azon megien fel az hatar az kys Bwk Sorkára, Azon innen soha ne(m) feytek az vduarhelyszekiek nemis uolt tudtomra akkor helick hane(m) az meddwnel szabadon Jartuk mindenwt [JHb Valentinus Salat ped. pix. de Kibed (60) vall.]. *1662:* Haller János jövetelit mihelt értettem, mindjárt megírtam Vallisnak, Montecuculinok is, azt hiszem, eddég talám udvarnál is híre vagyon, de ha ott nem is, Montecuculinak bizonyosan vagyon tudtára s lészen gondviselés is felőle [TML II, 266 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha … meg bizonyosodnek, jövendőben hogj tudtokra volt holot laktak azon gyilkosok … a két száz forintot … exequaltathassa exéqualhassa, rajtok a Csanadi Földes ur vagj Aszszony [Csanád AF; JHb XXVI/42] * *vki ~ szerint. 1843:* Tudtom szerént nem is bántották az emberek hatalmaskadva az erdőket, hanem kerítéseiket, ahogy lehetett, csak megfoldozgatták | Hogy írást tud Varga Katalin, onnat tudom … midőn magam baját panaszoltam, egy plajbászt és papirost elévett, s az én dolgomat feljegyezte, de se nékem, sem a falunak, tudtom szerént, maga Varga Katalin kérelemleveleket nem írt [VKp 79, 103].

tudvalévő előbb/korábban már említett; care a fost amintit, pomenit; erwähnt, gewusst | közismert, köztudott; ştiut, cunoscut; allbekannt. *1733:* Ami pedig a Joszágnak az administratioját illeti, a való, hogy tudva lévő egy néhany Esztendők(ne)k el folyása alatt, mivel rám sokat nem kötötdtek (!), még csak praétendalhatnék valami Fructusocskat; de én azok(na)k békét hagyok, mivel kivánom hóta utan is Szegény idvezült Battyám vramnak becsületit conserválnom [TKl Teleki Sámuel lev.]. *1797:* A Déési határon a Szamos partyán tudva lévő Só Depositorium mellé … Kontrásnak rendeltetett a Felséges Erdélyi Kamarától meg öregedett szabadságos Katana Déési Civis Beretzki Samuel [Désakna SzD; DLt] | Apor Urnál vagyon most a Spirchenbüchler, mert a Magyaroi Havasan Medvére volt vélle, rugoja, gyujto lyuka bezzeg meg vagyon igazitva … ebben a szorultságomban a tudva lévő adosságban tizenkét aranyakban acceptaltatni offeralom [Gógánváralja KK; Ks 94. Vegyes ir.]. *1803:* ezennel solemniter inhibéáltattyák Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármi részben lehetö irreptiojától, annak vágatásától prédáltatásától [Ádámos KK; JHb XIX/64]. *1814:* Méltoságos Báro Apor Péter és Lázár Urak ellen a' tudva lévő Zálogos per a' folytában lévő Hónapnak 3ik Napjan levataztattván, az Alperes Báro Urak Dilatiot kértenek a' jövő törvényes Szakaszig [Mv; Borb. I]. *1816:* A' tudva lévö Causában, az evictio iránt valo kérdés ell dölt, és a' Meltoságos K. Tábla azt határozta; hogy a' Hajdoni Apor István Legataríussai, és Successorai … nem tartoznak evincalni, a' mi All-peresceinket [Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd lev. Mihálcz Antalhoz Altorjára]. *1831:* midőn most Karátson tájján Kotsisnak meg-kínálkozott, szemibe meg mondám, hogy rajtakaptam a' pénz lopáson, azért mint tudvalévö tolvajt bé nem fogadom [Dés; DLt 332a Czakó János kezével]. *1842:* Méltoztatot Nagyságod az én tudva lévö betegségemröl kérdést tenni [WH. Nagy Lázár lev.].

tudvalevőleg közismerten, köztudottan; precum se ştie; bekanntlich. *1896:* Kedves Fiam! Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet. Csakugyan világosabb, egyszerűbb, tehát jól használható. Az asszony másik grammatikája (Somogyié) „iskolák részére" van írva. Tudvalevőleg pedig az iskolában nem is tanult meg nyelvet soha senki [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

tudvavaló szándékos; voit, intenţionat; gewollt, absichtlich. *1657:* Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifiú urak, de nem kell őket megbüntetni; mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni. Első és nem tudva való vétségek lévén, jobb elszenvedni nékiek is [KemÖn. 125–6].

tucál ügyet/szempontot védelmez; a apăra/susţine/sprijini o cauză/părere; einen Fall/Standpunkt verteidigen. *1657:* Összeülvén azért Lónyay, Csáki egy leghitelesb embere Csákinak, Vadas Gábor, és engem is adhibeálván, töttek nagy discursusokat, ök azt tucálván, hogy az fejedelemasszonyt, mint nem is idegenjét, és annak pártjait római császár mint és hogy fogná protegálni és promovcálni, s az Bethlen familiát opprimálni? én ellenben az török oltalmát és az országban lévő fundamentomját az másik félnek állítottam; s bizony dolog, hogy maga is Csáki azon acquiescált inkább [KemÖn. 124]. *1660:* Azért, édes Sógorom, magad is mind urunk s mind egyebek előtt dolgomat tucáljad [TML I, 522–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* felvévén legelsőbben maga sokszori izenetit a statusoknak, melyben azt kívánja, hogy secundum leges patriae, kit eleitől fogva mint egy patriota tucálni szokott, ezután is tucál, vegyük igazításba a Bethlen Miklós uram dolgát | Melyre önagysága replicált a követek által, hogy önagysága volt az, aki eleitől fogva az hazának törvényit és azokban való processusokat tucálni és oltalmazni szokott és ezután is oltalmaz, instructiójában is az lévén önagyságának [WIN I, 136, 141]. *1710:* Melyet is megeselekedvén, mind Istentől bő jutalmát venné, mind a római pápának kedves dolgot cselekednék, kinek patrociniumára nagy szüksége volna, hogy a francia király causáját a császár ellen ne tucálja | noha mint jámbor keresztény ember, a magán esett boldogtalanságát könnyen elszenvedné, de mint igaz, hazáját szerető ember, látván, hogy már egyedül Teleki Mihályra került a directió, és a fejedelmet ott hordozza, ahol akar, s a magyarországi dolgokot már aperte tucálja, s az országot is belé akarná egészlen elegyíteni [CsH 95, 133].

tucálás ügy védelmezése; apărarea/susţinerea/sprijinirea cauzei cuiva; Verfechtung eines Falles/Standpunktes. *1738:*

Dilatiot kivánok a Ns Sedriátol minthogy Pestises a Városunk az én Causam(na)k tueálására(!) bé nem jöhetet Procuratorom [Torda; TJkT I. 154].

tufa lyukacsos kőzetté keményedett vulkáni eredetű hamu és homok; tuf; Tuff. **Hn.** *XIX. sz. köz.:* Tufa alatti Szénafű (k) [Preszáka AF; EHA].

tukmál răcrőszakol; a convinge/determina (prin insistente) pe cineva să accepte ceva; aufdrängen. *XVIII. sz. m. f.:* Hát hogj történt mégis hogj … ő Exciaia … Fogadossa Fia(na)k kezdették Tokmálni; meljikhez volt kedve inkább a Léány(na)k …? [BfR Korda I. R. XXV.].

Vö. a *tokmál* címszóval.

tukmáló răcrőszakoló; stăruitor/insistent în ceva; aufdrängende(er). *1838–1845:* megköröpöl: megkerül szóval tukmáló szándékkal, mint vásárkor szokták a venni akarót az eladó baráti (sz) [Gáspár, Tszgy].

túl[1] **I.** *hsz* **1.** helyre von.; pentru indicarea locului; Platz/Ort betreffend: ott, azon a helyen; acolo, în acel loc; dort. *1710:* De midőn túl a francia király sok rátiókkal remonstrálta volna a török császárnak, mely nagy hasznos volna a töröknek a svécus mellett insurálni, nagy tumultus lőn Constantinápolyban, két részre hasadván a város és a militia [CsH 453]. *1802:* A Tul irt resolutio resuscitaltatik, vigoráltatik, és a ki rendeltettek ujjabban is exmittáltattnak, Nemes Kolos Vármegye Generalis Székéből … ki adta Szarvadi Farkas Fö Notarius [Kv; JHb LXVII/4. 9]. *1820:* tul irt Perceptumakbol Erogáltattak e' következendők[a] [Mezőmadaras MT; MRLt. – [a]Köv. a fels]. *1824:* (A) tul meg irt Kontrektust (!) irtam meg a' Falunak[a] jelen létekben igaz hitem szerint kezem aláírásával Szokot petsétemmel meg is erősitve [Szentimre MT; BalLev. – [a]Bevezető formulában felsorolva a falusbíró és a hitesek]. *1840:* Kotsisomat Lovaimmal ki küldettem tul a' Vizre az ugy nevezett horgos Tora, hogy ottan vagy két három kéve kákát vágjon számomra Szöllö kötni [Dés; DLt 921] | A tull irt Eg(g)yezödésben … kinevezett Javaiban Fülep András Uramnak Bosla Ferentz Uram A. Szt Mihállyfalvi Falus Biro Kis János, Armálisták Hadnagyja id Komáromi István, Hitesek … jelenlétekben általunk a maga modja és rendi szerént Introducáltatott – bé avatott – légyen – arrol ezennel … tészünk Tanubizonyságot [A.szentmihályfva TA; Bosla Kövendi Kováts Janos a szék birája kezével]. *1842–1843:* A tul irt adott 1842-re 1843-ra meg fizette Vas János meg esmérem [Bözöd U; Borb. II].

2. túlfelől; dincolo, în partea cealaltă; jenseits, auf der anderen Seite. *1570:* Azok azt Mongyak vyzont Neky, hogy Erreh neh Jary Mert Nem engedywk, hane(m) ha kertbe akarz Jarny, chinal (!) Thwl hatwl Aytot Rea; Jar azon be | Gorzo Latta ez ely mwlt Nyarba ket Magiar egy Menes lowat haytanak volt Thwl az falwn feleken [Kv; TJk III/2. 120, 190]. *1590/1593:* mikor tul az Christoff vram Molnaba eorlenj leottek, megh hadtak Nekik hogy ide altal az peres zygeteczkere ne hajchiak barmokat itetnj [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1628:* Vagio(n) Egi giwmeoltsős kert, keöwl az magiar veza Kis ayto paloianal az szamos mellet, tul, az mely kert mellet Egi szoros megien el [Kv; RDL I. 137]. *1629:* az Ablak ala mene s beszólla az Ablako(n), s tul mondak jeöy be fekegy le [Mv; MvLt 290. 155a]. *1638:* monda tul az kit uernek uala hogj vgia(n) kuporgot en vagio(m) (!) en vagjok az süigh (!) Czenalo, ne banczatok | akkor megjen vala egi szekerbe tul Czikor Giörgj feleöl, s valtigh geörzöli vala az haz oldalat, akkoris monda hogj hiszem lattia Kegd Ianos mint rontiak az hazam falat [Mv; MvLt 291. 127a, 164]. *1657:* Menő utunkban megkénálám az Balling fiait, hogy, ha akarják … megpróbálom szabadításokat; melyre alkalmatosságom ily vala: hogy az Latorca vizén való költözésben az Csáki hadának nagyobb része túl maradott vala, s azalatt eseleküdhetem vala; de nem biztaták magokat [KemÖn. 147]. *1661:* Tegnap érkeztünk ide, de csak túl szállottunk meg az Szamoson, az estve jöttünk által az asszonyhoz [TML II, 98 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1678:* Szintén ezen órában ez mai szent napon érkezék igen szomorú hirünk, hogy Béldi Pál Zólyomival Havasalföldében már beérkezett volna és Zólyomit hoznák fejedelemségre. Török ugyan még nem sok vele, de hadak jönek utánna; már a passusokat túl mind el is fogták [TML VIII, 147 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Harmine granatéros jött elől, utánok Kaltemplat háromszáz muskotélyossal, felmenének a meredek hegyoldalon éppen a kőfal alá. Mihelt odaérkezének, és már három granatéros a kőfalra felhágott vala, egyszersmind az ágyúkot rájuk kisütögetik, a hajdúk a sok köveket kihanyigálák rájok, túl is a ház ablakáról szintén kezdenek löni a németekre [CsH 401]. *1746:* A Specificált lábnak allyáb(an) más lábat tsinálván a két utak között, fel mérés szerint fellyül tizen nyóltz kötél … ezen alól maradott részt a Mlgs B. Vr(a)k közt fel osztván négj táblátskára, fellyül a Gróff mellett a meleg oldal felől Valo táblátska és tul a patak felöl lévő táblátska … jutott Mlgs B. Josika Mojses Vr ő Ngn(a)k [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 6]. *1762:* mikor ezen Árkan által szaladhatunk tul aztan nem féltünk, de innen az Árkan ha meg szaritthattanak meg is zállogaltanak [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1853:* én mehetek mán tul akár mikor [Kv; Pk 6].

Szk: *mind ~ mind innen. 1746:* midőn meg árad a' Küküllö mind túl a Dombaiak mind innen, ugj az Adámosiak Széna füveit iszoppal meg hanyván, sok károkat a' viz által tészen [Ádámos KK; JHb XIX/8].

3. ellenben; însă, dar, pe de altă parte; andererseits, dagegen, hingegen. *1620:* De túl másfelöl az saxoniai herceg odaküldött közikbe és megizente nekik, hogy annak békét hadjanak, mert ő általánfogva soha Ferdinandus mellöl el nem áll, söt mellette életét is elfogyatja, ha kévántatik [BTN[2] 400].

4. vmi után; (a fi) după ceva; nach/hinter etw sein. *1823–1830:* Én és az öcsém az asztal mellett maradtunk, moccanni sem mertünk, mert a gazda túl volt már mindenen. Azonban megint beült az asztal mellé, s erőltetett az ételre [FogE 267].

II. *nu* **1.** helyre von. hasznban fordított szórenddel is; pentru indicarea locului folosit şi cu topica inversă; lokal (auch mit Umstellung): vmin túl; mai încolo de ceva; hinter etw, ein bisschen weiter von etw. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay, kyk akor Hwnyadon[a] thwl Remethen[b] az wthat alyak es eryzyk wala, engemeth meg thartoztattak wala [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez. – [a]Bf. [b]A XVII. sz. m. f-ben elpusztult település; helye, határa Bf határába olvadt bele]. *1572:* Zekeol Janos Jobagya Zeoke Janos zenth kyraly … ezt walla hogy Ew walkon twl Az wthon eleol talalta Az hatar Jarokath [M.valkó K; KP]. *1592/1593:* ahul az Cristoff deak Vram Molna gattja vagyon mostan, az Kws zamosnak foliasa azon tul volt annak eleotte [Szilágytő SzD; Ks]. *1594:* monostor vczay kü Hidon tull Egi fa Hidattekatt [Kv; Szám. 5/XXIV. 20]. *1599:* Gazdak Crestely es Sophia

azzonny Gedel Jakabne hydelwj … vallyak: My azon az zekeren cöltconk az kyn zegenj megh holt Menihart deak volt, Jeoweonk vala Besenicon jnnet az zęret hydan twl, erkezek egy nemes ember kochyn es el kezde mellcteonk menny [Kv; TJk VI/1. 379]. *1606:* Veres patakon túl … fenyeöt mys vagtünk ott, senkj ne(m) haborgatott [UszT 20/ 68 Simon Barrabas de Kobatfalúa lib (50) vall.]. *1619:* Az Zeöke Janos Kapuia eleött a uizen tul az d(a)rab helljet Beczj Jmreh bírĩa uala s Hazatis czjnaltatot uala rea [Cssz; BLt 3 Botth Janos Zent Martonj ns (60) vall.]. *1647:* Vagjon az Csűrős kerten túl ket barom Akol sövenj kapuja, sövennyenek foldozas kel, mivel nehul roszas [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1680:* az kemenczen tul az fal mellet bakokon ket szel deszkákbol állo egy hitvan agy | az Patakocskán tuul tiz oltovanyok vad(na)k … szepen meg fogantak [A.porumbák F; KvLt 8, 10]. *1717:* 4dik Berek vagjon a Vizen túl a felsö Pala alatt … ezt ugjan a viz el nem rontotta, de tsak egj füzfa sintsen rajta [Polyán TA; JHb XVI/14]. *1762:* a Fogadon tull egy darab hejjet eltsováltak a Fogadohoz [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/39]. *1763:* Én pedig Pánsilie Turku magamis személy szerént jelen voltam akkor, midön a' Malmon tul valo darab reszetskétis mely az Utrizált Molom árkával két felé hosodott tözvekekkel ki métaztuk de a' Czövekekkel a' Patakon tul nem mentünk [Szencsel Szb; JHb Pánsilie Turku (70) jb vall.]. *1833:* a Választott Közönségnek … Rendelesenel fogva a végre botsátattunk ki, hogy a' Tégla-vető helynek ki nézett Nyilakot a Vizen tul levö Város földjeiböl a Város részére cserélnök ki [Dés; DLt 904/831]. *1843:* tudom, hogy Szatmári Sándor Ur a' Bartos Josef által ki árendált birtokban Esztendei birtokon tul belé harapodzott [Karatna Hsz; HSzjP Fülöp Dániel (54) lib vall.].

Szk: ~ *és innen. 1706:* Ezalatt a Dunán túl és innen való hadaknak praeficiáltatván Forgách Simon, Pozsonyt vitatja, s a pénz által corrumpáltatik, és alkalmatosságot adván a németnek, Leopoldba élést visznek a németnek, Esztergomot is visszaveszik [KvE 247–8 VBGy] O **Hn.** *1826:* A kormos ágán az árkon innét (és) az árkon tull [Váralmás K; KHn 314] * *tengeren (innen és)* ~ *XVII. sz./XVIII. sz.:* Jobb lett volna nekem soha ne születnem, Vagy ha születtem is tengeren tul mennem, Tenger szélyvészitöl gályákot öriznem, Hogysem pajtásimtol ezt kell elszenvednem [SzO 391 brassai székely rab énekc]. *1657:* Huszret pasa fövezér nagy triumphussal jüve, meghozván azt az híres Abaza pasát, ki még Oszmány császár megölettetésének alkalmatosságával rebellált, csilalivá lött vala, tengerentúl ezdrumi pasaságot és Revanit is bírván, s az kazulhoz adhaercált vala, ki is Babiloniát bírja vala [KemÖn. 88]. *1662:* azonnal császári gratuláló, örvendezö, köszöntö követség rendeltetvén, újonnan való nagy méltóságos titulussal tengeren innen és túl is levö egy rész hadainak föszerdári méltóságos nevezetivel, karddal, zászlóval, lóval, kaftánnyal, császári ajándékokkal tisztelteteett vala [SKr 634]. *1676:* Tegnap érkezvén Vásárhelyre valami kereskedö emberek Moldvából, azok hazudják, hogy az tengeren túl mind császárt, fövezért megölték volna [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz].

2. időre von. haszn-ban; folosit pentru indicarea timpului, temporal; Zeit betreffend, temporal: vmilyen időpontnál/ vminél később; mai târziu de o anumită dată; später als ein bestimmter Zeitpunkt. *1678–1683:* iob valamelj titkot, az szüksegh nem kinserit az ki mondasra, maganal tartanj … mert az so csak addegh az embere megh ki nem bocsattja szaian, de azon tul, mase mind magiarasasa, s, mind elöb valo adasa [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1679:* A ló árra, az ökör árra … gyermek részére jutandó 80 pénz facit omnibus cum putatis flor 40 den. 80, karáczonon tul esztendönként usorája tiz tiz pénz [Zágon Hsz; Barabás, SzO 382]. *1759:* Hogyha penig (: Isten örizze Hazánkot :) valami közönséges Inség, Pestis, Fegyver vagy Lincázás az Erdönek fructussátol el szorittaná az Exponenst, annyi Esztendök a' 30 Esztendökön tulis attribuáltassanak [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1760:* mondja meg a Törökök(ne)k[a] mint hogj Falusbiro hire nélkül ország uttja mellé szálottak harmad napon tul el mennyenek onnét, mert ha valami kár éri öket a Falu m(e)g nem fizeti [Mezőrücs TA; Ks. – [a]Marhakereskedök]. *1786:* az Vasbol valo praestatiot Dézmát Esztendönkent ki adgyák, és mind ez mai napig azaknak meg adását egy sem denegalta … és ha valaki el maradatt az Arendas üdön tul, azannis az utan exigaltatatt [Torockó; TLev. 4/13. 38]. *1792:* azon el Zálogositott Jószágot … Bihari Sándor Öcsém … Árendában birja, és birhassa Esztendönként 30 ~ Harmintz M forintokban mint (!) addig, valameddig a Zállog Sum(m)a egészszen depuralodik, a zallog Sum(m)a a szerint le fizetödvén pediglen … azon tul még egy Esztendeig birja és használja Kedves Öcsém Bihari Sándor minden Arenda nélkül [Kv; RLt]. *1800:* Jollehet az Nagyságos Praeses Vr azon 22da Marty küldött bölts el intézeseiben az Irtásokrol nem emlékezett azért alazatosan Kéri Társaságunk hogy ez az Erdök bövüléseért ezen tull meg szünnyék, és az erdö hellyen tett irtásokat fel hadni, parantsolattyát a Nagyságos Vrnak el várjuk [Torockó; TLev. 9/31]. *1821:* (A) Jószágot … el foglaltattuk abba Csovát ütettünk, és ki kiáltattuk, hogy ezen Jószág ez orán tul a Creditor ur részire el lévén foglalva [Kövend TA; Borb]. *1853:* a' Jószág fel mondásárol még nem is gondolok idöm ki teléséig … ha az idöm kitelik azon tul adja kinek tetszik … én is kapok elég jószágot árendába betsületes Uri Emberektöl csak pénz legyen [Nagylak AF; DobLev. V/ 1364]. *1856:* (A birtokot) ez éven tul pedig bérbe csak ugy adom ha a bérlö azon öszveg kamatjával fel érö bért fizet ötöt véve száztol – minden le hagyás nélkül mint Galfi Sándor etsém jovallá [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.]. *1866:* a' T. Papok oskola tanitok, és D. gondnokok azt fogadták, volt hogy Mártzius 12ére tartozásaikat be fizetik, de többen … be nem fizették … ha nyoltzad napok alatt be nem fizetik, azon tul költségekre a' közügyigazgato ki fog szállani [Gyalu K; RAk 112].

Szk: *mán* ~ mától fogva, ettöl a naptól kezdve. *1679:* Az 1678. esztendöbeli 27. Decembris inventáltatott földeknek és szénafüeknek laistromát el olvasván az tutor elött, most is jelen vadnak … mellyeket el nem dissipáltak mindeddig (ezért mán tul azokot az tutor colállya) [Zágon Hsz; Barabás, SzO 382]. *1711/1792:* Etzken Miklos Vram … Mántul semmibenis meg nem haborittaná haborittani sem akarná[a], sem haborittassa [BLev. Transs. 26–7. – [a]Etzken Andrást]. *1756 k.:* Olcso lévén az Marha fellyebb egy poltránál ne mérettessék az husnak fontya, 's még ma a' Familia parantsolattyábol hogj az Birák publicállyák, és mán tul observáltassak committáltatik [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/9. 2a]. *1763:* életeknek modgyát szabadoson kereshessék, semmi Jobbágysági kötelességet mán tul hozzánk nem tartván [Szentmargita SzD; KGy]. *1837:* Dragamir Juon … mán tul négy ökörrel a' maga erejin tészi hetenként a' két napi szolgálatot [Torockósztgyörgy TA; Bosla Andrád Ferenc ref. rektor kezével].

3. vmely mértéket meghaladva; trecînd de o anumită mă-

sură; ein Maß übertretend. *1819:* Sylvester Uram házunkat az elegen tul is nagyon járta asztat tapasztaltam [Kv; Pk 2].

Szk: *~on ~is. 1851:* Titi ... még a' tulon tulis eleven, jo kedvü, alig lehet ölben tartani [Kv; Pk 7].

Sz. *1680 k./1715 k.:* Nem minden fal mellett hasznos sugni bugni Két ajkon tul titok szárnyon szokott járni [Rosnyai, HarTurc. 180].

4. vmely lehetőséget meghaladva; depășind o anumită posibilitate; eine Möglichkeit übertretend. *1801:* Geometra ö kegyelmének szorossan imponáltassék, hogy se a mérésben se a proportiok ki tsinálásában a sokszor emlitett Deliberatumok értelmén tul tellyességgel ne lépjék [M.zsombor K; Somb. II]. *1844:* a szőkefalvi Papot ... kereszturi Déákságába jámbor és jo tanulonak esmértem, de azon tul sem tanulási szorgalmát, sem erköltsi állását nem kisérhettem [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

5. vmin felül; peste ceva; über etw. *1677:* Udvarhoz, örömest érteném, mind kiket hínak és ha az rabok dolgán túl lesz-e egyéb igy [TML VII, 539 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

III. *fn* szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *ennek ~ján* ezentúl; de acum încolo; weiter, künftig. *1597:* Megh ertwen ew kegmek warossúl az Orzagh mostani vegezesét, articúlússat az Creditorok feleöl az adossagoknak Exequútioiarol noha lattatik varossúnk priuilegiúmanak es reghy zokassinknak derogalny, de ... hogy ennek túllia(n) affele búsúlassa se Biro vramnak se Tanachnak ne keowetkezzek vegeztek ewkegmek Warossúl[a] [Kv; TanJk I/1. 288. – [a]Köv. a végzés].

◊ **Hn.** *1572:* az hollo fyzeken twl [Dés]. *1587:* az patakon tul az falw zeliben [Nagykend KK]. *1597:* az keörtwelyfan twl az vt mellet (sz) [Sárd AF]. *1614:* az falu keözcönseges Zalad azaloian tul [Szentrontás AF; Sár.]. *1629:* Felszegben. Az vizen tul az kupan szegiben (sz) [Uzon Hsz]. *1640:* az nylasban az kis Malmon tul [Mv; MvH]. *1641/1687 k.:* Bő felé fordulóban Nyáras mellet ă Palón tul (sz) [Székes MT; MMatr. 286]. *1666:* az Poklos kut feje(n) tul [Bikfva Hsz] | Az Doboly Reten az Karaszos ton tul (k) [Illyefva Hsz]. *XVII. sz. köz.:* a retkes patakon tul (sz) [Arapatak Hsz]. *1681:* Az Közepsö tón túl (sz) [Magyarszovát K] | Az Kerek erdőn tul [Vajdasztivány MT]. *1683:* Az leveles patakon tul (sz) [Szilágynagyfalu Sz]. *1685/1792:* Az Nádason tul (sz) [Dálnok Hsz]. *1686:* Szek patakon tull (sz) [Bikfva Hsz]. *1688:* Tul az patakon [Oroszfája K]. *1692:* az réven tul (sz) [Torockósztgyörgy TA]. *1694:* Az Kenderes hidon tul [Désfva KK]. *1697:* Az Sos vizen tul (sz) [Hidvég Hsz]. *1711:* A Kő Lyuk felett az Arko(n) túl (e) [Kide K; BHn 87]. *1715:* A Medvés Patakan Tull (sz) [M.sárd K; KHn 228]. *1718/XVIII sz.:* Tul a Motsár erdőn a Kabola Kutnál a Szilagyi Határ szélben (k) [Monó Sz]. *1727:* Hidas ájban a patakon tul (sz) [Gyalu K]. *1728:* az Olton tul [Aldoboly Hsz]. *1730:* locum Tolvaly kuton tul valo helly dictum [Kóród KK]. *1731/1802:* A Vizen tul a Köves hágoban az Utnál (sz) [Buzaháza MT]. *1734:* Also, vagy Oltelvi határban az oroszok revin tull (sz) [Illyefva Hsz]. *1736:* a Pallon túl az Berek mellett (k) [Mikefva KK]. *1740:* Kis telek oldalán a patakan túl (sz) [Sztána K]. *1746:* Ketskes Pataka Martyán tul (k) [Vadasd MT; Told. 42] | Nyugo hegy bércin tul az uton fejel (sz) [Petek U]. *1754:* A' Patakon túl (sz) [Kásva MT] | A' Szeles földeken túl (k) [Radnótfája MT] | Tul a' Vizen Arpasto felöl [Felör SzD]. *1757:* ă Rákos Patakán tull [Szentkirály Cs]. *1761:* Az utt mellétt tuul az Nadas patákán Mera felol (sz) [M.nádas K; KHn 222]. *1762/1779:* A Magas Ligeten tul (sz) [Monó Sz]. *1764:* a Széna Fűven a Gödörb(en) a Csorgon tul (sz) [Doboka; DHn 13]. *1765:* az Hidan tul (sz) [Deréte K; KHn 33]. *1766:* Sáron tul (sz) [Szentimre Cs] | Mély Árok Patakán tul [Szászfenes K]. *1767:* Az hiu patakaba tul a' gödrön [Tusnád Cs]. *1769:* a' Rapó Észkassán a' Gyümöltsös, vagy Tón túll lévö Falu Erdejére járo Utat [Koronka MT]. *1775:* a' Tormás patakán tul, a' Turi határban (sz) [Komjátszeg TA]. *1784:* Tul a vizen a közép lábban (sz) [Tür AF]. *1786:* A' Porkolábon kívul 'a kö kereszten tul (sz) [Nagylak AF] | Tul a Maroson a Kender Ágyban (sz) [Marosbogát TA]. *1788:* A Negyedik Hidon tul [Mv; MvHn]. *1790:* In Loco vulgo tul a vizen dicto (sz) [Dés]. *1792:* A Magyaros arkán tul (sz) [Kalotadámos K; KHn 45]. *1795:* Tul a vizen a Kender nyilakban (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *1802:* tul a Patakan [Vadasd MT]. *1804:* Kőszvényesen tul (sz) [Bölön Hsz]. *1813:* a' Kaszárma hidján tul [DLt 162]. *1814:* A' Szöllőken tul (sz) [Marosbogát TA]. *1818:* az Kolosvari Hidan tul (sz) [Páncélcsch SzD; EMLt Kidei lev.]. *1843:* A' Kerülőbe a' Maroson tul (k) [Marosújvár AF]. *1847:* tul az erdön az erdö sarkánál (sz) [Ákos Sz]. *1860–1870:* tul a vizen egy füzesberekben (sz, k) [Kérö SzD]. *1861:* patakan tul [Vaja MT; VH]. *1864:* Tul a' vizen [Dés]. *1878:* Nagy hidon tul hajo révbe (sz) [Bölön Hsz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

túl[2] túlságosan, igen erősen; prea (de tot), peste măsură; übermäßig. *1590/1593:* az Christoff Vram Molnaban túl cörleöttek [Szásznyires SzD; Ks].

tulajdon[1] *fn* **1.** saját birtok/anyagi javak; proprietate de pământ și de bunuri materiale proprii; Eigentum, Besitz. *1570:* az kerdére Lakatos Myklos hyty zerent vallya hogy hon Nem volt Salai Jmre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt az keozt mely keoz Sala Jmrehnek Twlaydona [Kv; TJk III/2. 60a] | az Zena fenek bely feoldeket tuggya, hogy Lazar Imreh byrta, mint Eówet es tulaydonat [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1573:* az az czórókseg eo tulaydona verre [Hsz; BálLt 1]. *1600:* Azt tudo(m) hogy mihalyfi benedek azt az iozagot birta mint tulaidonatt [UszT 15/35 Vas Janos de Semie(n)falua vall.]. *1606:* Aszert hitam teorienihesz az Jt. uagyon Ennekem egy körtouely fam, az kedej Hatarba(n)... melj megh neuezett körtouelire ria mentem uolna hogy megh Zegjem ugj minth tullajdonomra Asz: J. riam Jöue egj nehaniad magauall [UszT 20/197]. *1721:* mindenekröl, mellyeket Isten ö Szent Felsege ajandekából ez árnyék és villámás (!) mogyára el mulo Világon éltemben birnj láttattam, és tulajdonomnak neveztettek, tészek illyen végsö és Testamentaria Dispositiot [Uzon Hsz; BLt]. *1766:* desistallyon cokeglme ezen Pertől ... mert most olyanért költ, fárad, percl, mely tulajdonam én nékem [Torda; TJkT V. 330]. *1767:* ez üdeig birta mint tulajdonát [Kv; Pk 3]. *1774:* nemis praetendálta ... a' maga tulajdanának [KK; LLt 47/2]. *1812:* Az szemmel látott és kézzel foghato igazság, hogy azon ... Berket ... az én értekemre a Nemes Nagy Laki Eklésia bírta és birja mais ... mint tulajdonát minden ellenvetés nélkül élte [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 38b Hetzegán luon (40) jb vall.]. *1835:* A hajdoni haborus üdökbe ellenséges ostromlás mián a Falu Also Sinfalva el pusztittatván, a Falunak elpusztittataso (!) közzött meg maradott kevés Számu Also Sinfalvi Lakosak kintelenittettek a közzelebb valo Hellységekbe lakásokat által változtatni következöleg a pusztájába maradott Also Sinfalvát mind

idegen nemzetbelick, mind privatus Más Helységbéli Lakosakis akarván magok(na)k el foglalni, mint tulajdonak(na)k elfoglalását az Exponens Birtokasok Elei magok meg akadállyoztatták [Asz; Borb. II]. *1845:* Minthogy azon ujlaki Joszágotska nem tulajdonom, hanem gyermekeimé örökös eserét benne nem tehet, majd ha el hunyok bánnyanak ök vgy azzal a mint tettzeni fog, leg alább engem nem vádolhatnak [Ipp Sz; Végr.]. *1854:* demoralizált fájdalom! fiam Szentpály Sándor által részszerént erőhatalommal, részszerént tulajdonomnak meg fosztására alattomoson koholt contractusok és hamiss Levelek által is ... öreg napjaimra minden tulajdonamtol és igy minden élhetöségem eszközeitöl ... meg fosztattatam [Kv; Végr.].

Szk: *~ává tesz. 1807:* vagyon a Szamos vize kőrül follyása között ... egy jo nagy darab Kaszállo hellye, melly minden esztendőben széna, és sarju termő, midőn a Szamos kiütése által okozott árviz miatt el nem iszoposodik, eztis tőbnyire ifiabb Rettegi Sigmond Ur tette tulajdonává és hasznossá a Szamos vizén igen sok tsonka gátak kötésevel, a környül lévő berkeknek szaporitásával [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas ns (47) provizor vall.].

2. saját járandóság/jövedelem; venit propriu; eigenes Einkommen. *1832:* En hat hetekig Halálos Nyavalyat huzek sok költésem volt azan üdő alat ... Instálam ur(am) Bátyámat azan Kilentzven forintam Szénám árát adja meg mert sokak az Szükségeim ... másaknak 110 (!) adtam ur(am) Bátyámnak oltsoban mégis fizetetlen vagyok, ha Ur (!) Batyám engemet meg Nyér Nem vagyok én Szökevén van Joszagam és ki eleggiteti magát már ha Sok Instálásam után most Sem kapom Meg tulajdanamat en Soha többe ebe az eletbe nem kérem [Mócs K; BetLt 1 Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

3. tulajdonság, jellemvonás; proprietate, caracteristică, trăsătură; Eigenschaft. *1662:* Részekénti a jó magistrátusnak tulajdoni ezek: 1. az istenfélelem, melly nélkül minden csak semmi | Negyedszer: a jó magistrátusnak tulajdona ez, hogy a jóknak szeretője, becsülője [SKr 690, 692]. *1807:* Minthogy eleitöl fogva a virtust választattam tulajdonommá és a jo Szivnek lelkét magam mesterévé ... mind azon törekedtem, hogy Árvai sorsomat mi modon tehetném elömenetelessé [Kv; Incz. XII. 3a]. *1827:* A' kép rámákra nézve most is olyan szerencsétlen vagyok, hogy el nem küldhetem, mert Kolósvári Uram meg hazudta magát ... Nem csudálkozom rajta, mert a' hazugság közönségesen a' Mesteremberek tulajdona [Kv; Pk 7].

tulajdon[2] I. *névm* **1.** vkinek kizárólagos tulajdona/sajátja; propriu, care aparține în mod exclusiv cuiva; besonderes Eigentum. *1579:* Zent Matthias Nap wttan valo chycoteorteokeon (!) el Menenk Nadasra kykeollew war megyeben Twlaydon hazahoz Pathochy Ersebet Azzonnak [KCsl IV/51]. *1584:* Hozzw Jstwan Az Ven ember vallia, Esmerte(m) Giarfas papot Igen Rwt zemeliw parazna ember vala, Ez wdeoben pap Ne(m) bírhatot tulaidon hazat, hanc(m) tizenket kapla(n) volt, De mind a' plebanos hazanal lakot [Kv; TJk IV/1. 328]. *1592 k.:* Leg elyzeorszer (!) szollok osuatt Peterhez es Osuat Jmrehez azert hiuattam az feliel megh newezet Zemelieket az megh holt cziganiomnak balintnak Teteme fely hogy ez el mult napokba(n) vgy mint zent lucza azzony nap eleöt valo kedde(n) 1589 eztendeoben ez osuatt Peter es Jmre Jeottek az en hazamra az az mono(m) melle ezt az en megh holt cziganiomot vertek vagdaltak az en tulaydo(n) Jozagomo(n) kibe(n) megis holt [UszT]. *1665:* magok asatak altal az malom arkat tulajdon foldeken [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1751:* Magam tulajdan gabonamban is kaptam Marhajokat[a], magokat is Marhájok mellett állani, mellj akkori gabonamban esett káromot semmiképpen megh nem tudtam rajtok venni örökké oda marad [Balázstelke KK; IB. Georg Rempler (40) jb vall. – [a]A Vándorékét]. *1757:* A Virágosi Bányászi Czimboraság maga Bányajabéli Vizét, meljet csövel huznak ... magok erejeken tulajdon Jstalyokon a Cziculjási Bánya kára nélkül hordozza, és annak uttyát, minél jobban lehet, ugy megtanálja hogy a viz a Cziculjási Bányát ne vesztegesse [Torockó; Bosla]. *1768:* akartam a magam tulajdon földemet, abbol valo bokrok ki irtásával tágositani [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1784:* Tudgyae a Tanu ... Hogy ... Galak nevezetü bányászai ben a Bányáb(an) egy bizonyos helyröl arcealtak volt meg ez elött ... bizonyos szemellyeket azt magok tulajdan es saját banyajoknak tartván, es köz rakassal azt a helyet más szomszed banyaszaktol elis rekesztettek? [Torockó; Bosla vk]. *1794:* a kerdezett Szolga kentelen volt ... Mostani pakulárjátol Czirla Vonujnak Gyunyáját és egyébb nálla lévő tulajdon portékáit ki kérni [Bethlensztmiklós KK; BK. Szászvölgyi ir. Ávrám Toma (34) vall.]. *1807:* el-vitte magával tulajdon ruháit [Dés; DLt 391 nyomt. kl]. *1822:* Itt ... kiki szabad kényére praedálja a' határt, különösön azzal hogy földjeit es rétjeit elébb tulajdon szabad marháival mások ki rekesztésével, és szomszédjainak kárával fel éteti [M.zsombor K; Somb. II]. *1851:* A tavaszi szántás alá tartozó földeket, javát, rosszát – köteles Máthé György – mihelyt az idö anyira ki nyilik, gazdailag jol meg szántani ... jó-tiszta maggal ... tulajdon magvábol be vetni [A.csküllö K; RLt O. 4].

Szk: *~ magáénak ismer. 1849:* Prostyán Nikuláj hazánál, kaptunk égy értz fütött, tökéllelesen öszve rombolva, melyet az özvegy Cseh Joseffnö, és Fia Sándor tulajdon magokénak esmértek, és mü is meg néztük – es mind ketten meg esmertük hogy N. Cseh Josefé volt még Mohábais [Héjjasfva NK; CsZ]. *1850:* Én is, Sebessi Ádám ... a fenn elé sorolt 7. pontok alatti edgyezményt tulajdon magaménak esmérem, és az azon pontokban irtak telyesittésére magomat kötelezem is [Ne, DobLev. V/1298] * *~ maga vmije. 1675:* be hajtottak volt azo(n) Ökreket az Salibul, nagy nehezen Szerezhett(em) viszsza az Tisztektül azon ökremet ... Simon Tarkack hasanlokeppen eszküttek viszsza Korvan Janossal ketten Czegebül V. T. Uramtul tulajdan magak ökreit ugy mint harmakat [Mezöörményes TA; WassLt Nicolaus Lazár (50) jb vall.]. *1763:* En mind ugy hallottam az örögöktöl, hogy az hidra a' Falu az tulajdon maga Erdejéböl vágot volna fát [Gambuc AF; BK. Jepure Györgye (19) jb vall.]. *1799:* az efféle Curialisták ... a földes uraság által a' falu szerin kivül tulajdon maga allodiális földire épitett Házakban laknak [Kv; Told. 35a]. *1847:* a tulajdon magam pénzemböl valék kéntelen az irt summát letennem [VKp 183] * *~ örökség. 1744:* a házam után járando tulajdon örökségböl is egj darabot az ö Nsga számára fel fogtak, és el kaszáltak [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27] * *~ saját. 1688:* hatalmas kezzel, tulajdon sajat földere mentem es ot megh vertem s veresitettem volna [Dés; Jk] * *~ (szokott) pecsét. 1572:* kyröl aggiuk my az my lewelunket az my tulaydon pechetunkel meg erösitettet ez lewelunket irtuk gyerömómostran zent mihaly napian ezer ötzaz hetuen[a] [Gyerömonostor K; KCsl. – [a]Szept. 29]. *1583:* Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Méretteesse ... annak Az birsaga az az harom forint aky meg

nem męrethnę Es Veres Cretaual az Veder Zámoth rea Irassa az Valaztot Zemelickkel, kik az meg meresnek nagiob bizonsagara tulaidon zokot pechetketis a' hordora niomiak [Kv; PolgK 2]. *1731:* A Virágos Palotara nyilo Bothba minden ... egyéb Portékákat megh hagyván intactē ... bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtűk [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1831:* Czako János Ur ... ezen Biztossághaz intezett Vallamása tulajdon Petséttye és Subscriptioja alatt ... ide mellékcsittetik [Dés; DLt 332. 9] * *maga ~ vmije. 1665:* az közös malom kedviert magok tulaydon örökségeken Csűr kerteken asattak az malom arkat [Csikfva MT; BálLt 50]. *1699:* maga hon nem létiben Egrestöröl maga tulajdon Házabol Felesegit ki rakatta [Bögöz U; BálLt 1]. *1714:* a meg nevezett Diafalvy belsö örökseg után az Orban Elek Ur(am) Attya Orban Pál Uram es az ő kglme Nagy Attya Orban Peter Ur(am) maknak idején maga tulajdon sertessit, ha csak mással egyb(e) ne(m) szimborálodott a havasokon az Oroszhegyiek(ne)k szabadoson jártatta [Diafva U; EMLt Orbán lev.]. *1752:* Az el múlt karácson Bőjtén vettem volt Hujecz Páveltöl Stompokban kivántató darab Kovát négy sustákon, mellyet midön Abrudbányára vittem völna eladni, Favor Thóma maga tulajdon Kovájának, mellyet tölle el loptak, mondotta lenni [Vályebrád H; Ks 62. 22 Hujetz Dumitru vall.]. *1840:* Eltelvén a fenn meghatározott tilalom alá hozott hét, azután is senkinek nem lészen szabad amidőn szénáért megyen, az ökreit szabadosan elesapni. Ha el akarja csapni, úgy bocsássa el, hogy a maga tulajdon helyén őrizet alatt, úgy őriztesse, hogyha másnak kárában mégyen, akkor a tulajdonos minden egy ökörtül egy váltó magyar forintot vehessen, a kártétel megfizetése mellett [Jenőfva Cs; RSzF 157].

2. testrészre von.; referitor la părţile corpului; Körperteile betreffend: saját; propriu; eigen. *1614:* Kornis Sigmondot eo N. ugy tartia mint tulajdo(n) testet [Radnót KK; Ks. O. 20]. *1771:* hallottam tulajdon szájából szöts Ferentznek azzal ditsekedni, hogy a Benedeki oláhok nem merik el lopni az Ökriröl az harangokat, mert félnek hogy meg lövöldözi őket [Dés; DLt 321. 27b Daniel Tot (45) ns vall.]. *1774:* Tulajdon szemeinkel láttuk hogy Suta Páskuj vágta s sálolta az Vtrizált erőt [O.léta TA; JHbB 275]. *1807:* En alább subscribált adom ezen tulajdon kezem által írt Contractualis Levelemet [Albis Hsz; BLev.]. *1808:* Ujjabban meg kévánta erössiteni aztat hogy Valamely legén a Czéhba akar állani tehát tartozik a maga Remekit, a maga tulajdon kezével készittse el [Kv; KCJk 21].

Szk: *~ maga vmije. 1758:* A' Falúsi lakósok közzül nevezetesen Kotsis Ferenczének Csenteri Katának ... túlajdon a' maga szájjából hallottam, hogy ... Udvar Istvánnét Csúka Pannát kúrvázta [Bethlensztmiklós KK; BK. Andreas Apáthi (50) jb vall.]. *1815:* Hersány Juvon ... tulajdon maga kezével nyitatta magának azon irotvánt ép kies Bokros és élőfás Falu erdejéből [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall.] * *saját ~ keze. 1589/XVII. sz. eleje:* Valaki az Legenick közwl az megh neuezet két fęle Mester Remek megh czinalasa es megh mutatasa eleött hazasodnek megh, negy forintal bwntessek; es addig se Jnast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi, Eo ez alat az eő mesterseget kwlőmben ne giakorolhassa: Hanem eziak saiát tulaido(n) kezeuel valo koczogatasaual ellien, es effele kantár szemelick semminemw Műhnek es Epitmenicknek meg czinalasara itt ez Varosban eoszsze ne tarsalkodhassanak [Kv; KőmCArt. 9–10].

3. vkihez tartozó; care aparţine cuiva, propriu; eigen, jm gehörend. *1593:* ada az Varossnak Deesnek ... Zawl Lúcachíot ... coreokcos es twlaydon Jobagiat, fiorol fiora megh hyhatatlanul [Dés; DLt 238]. *1595:* 21. Janúary. Iöuenek az Lengyel kiraly köuetenek ... szolgai ... és túlaidon Zakaczok ... Es Wrúnk egygyik Talnakya Staniszlaús Galitzki volt körületek Wrúnktol paranczolatot és hagyatot Gazdaiok ... Erkezenek be dęl útan 1: oraúal, fröstökeneztek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 158–9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* Ezeken kívül penig valami lábos barmom vagy most vagyon, vagy ha fiam kezében, és az alatt szaporodik, mindenestül fogva tulajdon fiamé légyen [BTN[2] 423]. *1734:* az Utrumban meg nevezett Mlgos Urfiakat, a Nehai Mlgos Ur Telcki Pál Ur(am) itt a maga Házánál maga gondviselése alatt tartatta, mint maga tulajdan gjermekit ... meddig tartatta azt nem tudom [Kv; TKl Jos. Déáki (54) pastor eccl. ref. rektor nyil]. *1772:* Tulajdon az édes Apjátol az Öreg Gázmér Istvántol hallottam, hogy az ő klme György fia ugy meg ütötte az el mult öszszel, hogy a mig él el nem felejti [Dés; DLt 321. 72a St. Gazday de Szathmár (36) ns vall.]. *1776:* tudom aztat, hogy Néhai Pap Gábor elébb tulajdon Pakulárának tsináltatot egy kis házikót [Szentgyörgy MT; MkG 36. 5/1]. *1806:* a Tulajdon cselédjeinekis nem altalata csufoltatni[a] [Kézdisztlélek Hsz; HSzj *által–által* al. Kováts László felesége, Hegyes Maris (50) vall. – [a]Az anyját]. *1823–1830:* A doktor úr vagyonához sem bízom, mert ha édes gyermeke s tulajdon örököse volna is, az öregek bajoson adják ki pénzeket éltekben az ifjaknak, s minden vagyonra való tekintet nélkül csak a leányt kérem, eszembe sem jutott soha is az öregúr pénze [FogE 300]. *1840:* Balogh Lászlonak ... Leánya férj nélkül kéttzer gyerekezett meg tulajdon léánya édes annyának uttza hallatára kiáltja hogy meg ölte gyermekét [Dés; DLt 277 id. Ferentzi Károly kezével.].

Szk: *~ maga vkije. 1773:* Sőt nem hogy másoktól ne háborgattatnám, de tulajdon magam gyermekitől, kit a fúvó széltől is oltalmazni kívántam [RettE 292] * *~ neve. 1796:* tulajdan neveink fel irásával [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1807:* adjuk miis ezen tulajdon Nevünk és szokott petsétünk erőssége alatt költ Contractualis Levelünket jövendobéli bizonyságul igaz hitünk szerint [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. *1823:* aztot ezenel tulajdon neveink all irásával a mü igaz Hütünk szerént bizonyitsuk [Bereck Hsz; HSzj *madárirtás* al.]. *1835:* Melyről adjuk ezen Zalogos Contractutalis levelünket tulajdon nevünk al-irásával kezünk keresztvonásával és szokott pecsetünkell meg erössitve [Borb. II] * *~ saját. 1829:* a' ki tulajdon saját Czéhát el-árulya, hiteszegett [Kv; MészCLev.] * *maga ~ vkije. 1766:* a Sz. irás ... aszt tanittya hogy minden férjfi a maga tulajdon feleségét mint eppen testet szeresse, és aszt ne rongálja, annális inkább betsületib(en) meg tartani kivánja és igyekezzék [GörgJk 205]. *1779:* Hallottam ... hogy ... Magyar Gyerő Monostori Liber Báró Kemény Gergely Ur eő Nga a maga tulajdon Gyermekei ellen protestatiot adott volna be ... a maga Gyermekeinek meg tagadására, s a Kemény Joszágbol valo exhaeredatiojára [Szászzsombor SzD; KS. Gabr. Karutsi (58) past. ref. vall.].

4. vkitől származó; propriu; von jm herkommend. *1745:* Mind az Actor által producalt Relatoriabol, mind pediglen az Inctus tulajdon Szavaibol világossan constal, hogy nem más hanem ő Rusz jankullal Kalács pénzt vett volna hat Forintot Topanfalvi embertöl [H; Ks 62/10]. *1798/1799:* a' 4dik Vallónak Fassiója meg erössittetik a' Deliberatumban-

is ki-tett 9dik Vallónak tulajdon a' B. Al-Peres Úr Rationistájának Fassiójával [Torockó; TLev. 5/16. 421 Transm.].

Szk: ~ *aláirása. 1833:* Melj kénáltatásnak modja, és rendi, hogy mindenekbe ... ezek szerént vitetet légyenn végben ... arrol ezennel hivatalos igaz hitem szerinti, s tulajdon al irásommal, és Szokot petsétem letételévelis meg erössítve bizonyságot tészek ... Sinfalván [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns falu hites jegyzője kezével] * ~ *keze (alá)irása. 1662:* hatalmas győzhetetlen császártól az országnak s a sok pártolkodásnak büntetésére telkisben kiadatott volna (telkisen tulajdon császár keze irását értik, melly önálok megváltozhatatlan dolognak állíttathatik), hogy Várad várának a hatalmas muzurmány nemzet számára elfoglaltatni kellene, azért, hogy fegyver nélkül megadatnék, parancsoltatik vala [SKr 591]. *1692/1792:* Adom ezen tulajdon kezem irásomot super eo vér Atyánkfiának Primipilus Etzken András Vramnak [BLev. 15–6 Transs.]. *1758:* Igj menvén véghez ezen fen irt békesség irtuk meg miis futura pro cantela fide nostra mediante szokott pétsétünkel és tulajdon kezünk irásával corroborálván [Asz; Borb. I]. *1823:* Hogy ezen Inventáriumba az én közbejövetelemmel leirt Vagyonokot ... kezemhez és számadásom alá vettem legyen – azt ezennel meg esmérem, és tulajdon kezem alirásával megerösittem [Nsz; DobLev. V/1080. 7a] * ~ *levele. 1578:* melynek nagiob eresseghere, adom az warosnak thwlaydon Lewelemet pechyetem alath [Dés; DLt 202] * ~ *szubszkripciója. 1714:* Mindezeket mindenekben a fen megh irt mod szerent viven vegben a fatenseket is hütök utá(n) valo fassiojokot recipialvá(n) irtuk megh fide nostra medeante (!) Szokott pecsetonkel es tulajdon magunk subscriptionkal mind harman Corroboralván [Usz; EMLt Orbán lev.]. *1758:* Melly ... Fatensek minyajan N(e)m(e)s Fejér V<ár> megye Also járásában Cintosan Lakok ... Kiknek is Fassiojakat recipiálván ... Nagatak(na)k kegyelmetek(ne)k le irván tulajdon Subscriptio(n)k és Petsetü(n)k allat Exradaltuk (!) Fide Nostra mediante [Fejér m.; TKl 19/42]. *1760:* meg is erössitvén szakat pecsetem és tulajdan subscriptiommal [MT; JHb IX/41]. *1796:* En alább subscribált adam ezen kötelező levelemet tulajdan subscriptiom és petsetem alatt [Mv; TSb 24]. *1831:* Titt Cameralis Chyrurgus Vajna Janos Ur ... a dolog meg világosittására nézve, Fassiot tévén, azt ezen Biztossagnak altalis adta tulajdon subscriptiója alatt, melyis ... eredetiképpen ide mellékeltetik [Dés; DLt 332. 24].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *maga* ő maga; el însuşi, ea însăşi; er/sie sich selbst. *1619:* Azt bizony látom, hogy valakik Felséged jóakarói, oly nagy örömmel vadnak rajta, mintha Felséged tulajdon magoknak küldené [BTN[2] 361]. *1703:* ha ez Commissiok(na)k is postergatiojaval az ő Felsege szolgalattyab(an) akadalyt szerezven kesleltetik, vagy praetermittallyak be küldeset, az Militaris Executiot tulajdon maga hazaira Vice Tisztek(ne)k külgjük [UszLt IX. 77. 63 gub.]. *1735:* az Inctus ... in Specie. tulajdon maga volt a potentiarius a ki az Csordabol az marhámat el fogta s el hajtotta [Torda; TJkT I. 58]. *1747:* vámért is ne örellyen Szilágyi Samuel urnak ... csak tulajdon maga számára fejer(ne)k öreltet [Ákosfva MT; Told. 8]. *1798:* a két Darab jószág egyszersmind váltodgyek, és nem másnak mas Ember Penzivel hanem tulajdon maganak váltesa [Malomfva U; Ben.]. *1800:* En ugyan ugy esmérem az ő Excellentiája egyenes Vri Szivét, hogyha tulajdon magával ő Excellentiájaéval volna-is azon perem, bátorkodnám itélete alá botsátani [Márkod MT; IB. Gombási István nyil.] * ~ *magáé* övé; al său, a sa; sein/ihr. *1738:* Az Actor az fel fogott fejszét tégye magájévá, legitimo modo jurálván azon, hogy tulajdon magájé, és gonosz ember által veszett el, nem penig a tselédgyi vesztették el [Torda; TJkT I. 174]. *1754:* az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak az egy házon kivül mindennémü Appertinentiákat, mind tulajdon magokét ugy usurpálták, a Füves kertet magok kaszáltatták és hordották el a szénáját [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabo (60) ns vall.] * ~ *nekem* az én részemre; pentru mine; mir. *1818:* nem átollatta tulajdan Nékem, Feleségemre nézve vigasztalásul azt mondani [M.fráta K; KLev. 11]. *1823–1830:* Ekkor irtam Excellájának, hogy elmegyek, csak tavaszig még egy kurzust hallgatni kívánok, s addig nem mehetek, melyre Excellája július 28-ról tulajdon nekem irt levelében tudósít, hogy ügyis a gogánváraljai ekkla az özvegyet tavaszig árváival együtt a parókiában meghagyta, beszélt is a domesticus curatorral, hogy engemet szerezzen be oda, s fogadta is [FogE 215] * ~ *ő* ő maga; el însuşi, ea însăşi; er/sie selbst. *1751:* tulajdon ò ásta ki az pénzt azon helyből ... egy bör Satskőba mondotta hogy volt [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks] * ~ *övé* sajátja; al său, a sa; sein/ihr. *1602:* My vayaiak egez faluiul mind 10 fejekel egyetembe(n) agjuk emlekezetre mindeneknek az kiknek illik az mw leuelunknek rendiben hogy in Anno 1602 esztendőben (!) 2 die July attunk egj darab szena Retet vgian ezen vayaban lako Ferencz kouacznak ... attuk flo: 6: őrök arron elteigh, holta utannis penigh felesege es giermekj ugian birhassak, mint tulajdon öűcket [Vaja MT; Törzs.]. *1771:* mintha tulajdan az övék lett volna csak vágták és vitték [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6] * *maga* ~ ő maga; el însuşi, ea însăşi; er/sie selbst. *1642:* Molduvaj Gyeorgy Jobbagia ... ha valami modon el talalna menni ... (a kezesekneck) minden res mobilissekhez hozza niolathasson eo keme, ha penigh az elegh nem talalkoznek (!) tehat magok tulaidon szemelickhez ... hozza niolhasso(n) es Nioltathasson megh fogathassa [Dob.; Ks 42. F]. *1823–1830:* Hogy a franciák Bécsből elmentek, s a császári ház hazatelepedett, a bécsi polgári katonaság katonai parádéban a zászlókkal együtt kiment egy mezőre, ott a zászlókat lehajtván, maga[a] tulajdon kötött fel a zászlók gombjaira igen széles pántlikát, melyet maga kivarrt volt [FogE 259. – [a]A császárné].

II. *hsz* **1.** tulajdonképpen; propriu-zis, de fapt; eigentlich. *1593:* Melliekert vadnak töb közesekis mas leüelben Jrüa melliet Sibon Jrattak, de mj tülaydon pereczienbe löttwnk kezesek Eo kgmének az mikor ki vittwk az feliwll megh Jrt foghliokat [Perecsen Sz; WLt]. *1699:* (A földet) én Kovats Ist(van) vraménak tudom lenni ... en ugj tudom senki nemis haborgatta eő kgl(é)t mind eltigh, en ertemre bekessegeskepp(en) birta eő kglme, az hol penigh Egerhazi Vr(am) el hataroztatta Telt gödrökkel az tulajdon az Kovats Istva(n) Vr(am) földeben vagjon [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Kocsis János (40) jb vall.]. *1730:* tulajdon Radics Borbára álta veszett el ã keresztye, máson nemis kereskedik hanem rajta [Torda; MvRK]. *1737:* az Ak ő kglmek, engemet tulaydon olly dologért kivánnak p(ro)sequálni, kit is néhai edes Uram acquirált ... p(rae)tendálvánn egjebeket is, ugj mint: pénzbéli adósságot, Agyra kivántató, Vas fa, Fazakas-Mesterséghez kivántató mindenszinű szerszámokat [Dés; Jk 232]. *1745:* az házoknál találtatta(na)k üres méh kosárok, mellyeket is egy Décsei ember mondatta hogy tulajdon az ő tölle el lopot méhek(ne)k kosárjai azok nem mások [Szásznyires SzD; Ks Kovács Péter (65) jb vall.]. *1791:*

Midön az Utrumban Specificált Juhok bé hajtattak … távolatskán lévén lát(t)am hogy tulajdon a' mi Galgai határunkon legelnek a' buza földeinken [Galgó Sz; JHb I/23]. *1807:* De az Ferentz Péter bizonysága mint tulajdon mesterember, akivel Ferentz Márton feldolgoztatta egyik részit azon vasnak, valamint Ferentz Péter a bizonyság nélkül megnevezte a nemes faluszéke előtt a vasat; éppen azt a vasat dolgoztatta fel Ferentz Márton [Szárhegy Cs; RSzF 293].

2. csakugyan; într-adevăr, în realitate; richtig, wirklich. *1572:* My az teorwennynek Mogya zerent, tulaydon Az Iozagnak zynyre Az feoldnek hatarara[a] [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702. – [a]Tollban maradhatott: *ky mentwnk*]. *1699:* eskedgyek meg Decsi Mines Pasztor N. Kallai Janos uram hogy Tecsöi Lőkős Istvan hagyvan Pasztorsaga alat Verese szőrű gyermek lovat hogy beteg volt es tulajdon az holt meg (!), azt nyuzta meg a' a' nevezetb(en) levo Szilagytoi ember es nem mást: megesküven Lőkős Istvan kereseti alol absolvaltatik: minthogy penig gondgya nem volt Mines Pasztor Kallai János Uramnak azon ló bőrire a' bőre árrát adgya meg [Dés; Jk 278b].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *csak* kizárólag; exclusiv, numai; nur, ausschließlich. *1577:* Rendeltek eo kegmek egy forint adot … Mely adot … egez varassul tulaydo(n) chyak ez hatar zwksegere eo kegme byro vram kewansaga zerent wetettek fel [Kv; TanJk V/3. 145a]. *1585:* Ez Ieowendeo Zombatra tulajdon chak az teorweny feoleol Irt, Articulusoknak el oluastatasara Biro vra(m) Giwche Be a' Varost [Kv; TanJk I/1. 8]. *1592:* Janos Kiraly lewele, melyben beösegesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az megh tartott Hywsegben, hogy Erdelyben tulaido(n) chak Coloswart talalta az fidelitasba(n), az szaz varossokis mind el haylottak volt melleőlle, kiert engedte megh ez varosnak Sattez adaiath [Kv; Diósylnd. 19]. *1654:* hogy a' modo in posterum az egesz Fogaras feoldin lako nemes, bóér, szabados, drabant, papi rendekbeol allo személyek gőrogők kik egymással perlekednek, azok tulajdon csak az kapitány előtt való felseö széken, és azon leveö birák előtt pereljenek [UF II, 90–1 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1677:* A' Só Aknák, ez Országnak rendelési szerént, és annak jövedelmi, tulajdon csak a' Fejedelmeket illeti; nem szabados annakokáért senkinek a' Fejedelmek engedelme, és ahoz járult Ország Consensusa kivül, Só Aknát nyitni, azt colalni [AC 89]. *1722:* mikor … Grof Csáki Sigmond es Csaki Imreh Uraimek eő Ngők innen Alparetrul[a] … Buzaba magok jószágok(na)k rehabealasara mentenek tulajdon csak az magok Szolgaival mentenek [JHbK XXXVII/14. – [a]SzD] * *csak* ~ kizárólag; numai, exclusiv; nur, ausschließlich. *1602:* Myerthogy eo kgmek varosul felette izonyw Abusust latnak az Praeda marhaknak megh veteleben … Tetezet azert eo kgmeknek hogy … semminemeo rendbely ember semmy praetextus alat … barmot ne merezellyen venny, hanem chyak thwlaidon az Mezarosok es hentelerek vehessek megh az vagnj valo barmot [Kv; TanJk I/1. 406].

III. *mn* **1.** személyes, egyéni; personal; persönlich. *1570:* twlaydon hatalmawal mjwelte nekem karomra, es Ighassagomnak ellenne [Mv; BálLt 1]. *1588:* Az Mezarosok keonicorgeset megh engettek varosul hogy Matol foghwa(n)t az hust pwnkeostigh egy fontiawal Aggiak … Mindazon altal ez rend zerent az ky hatarozot valo Napot (!) Nem vgy engedik eo kgmek Varosul a' Meszarosoknak Minth egy córcókeos priuilegiumot, hanem ez engedelmet eo kgmek varosul, az eo tulajdon Authoritasokban io Akarattiokba(n) hatalmokban tarthiak, az Wdeonek valtozasa Iarasa zerent Moderalliak ez engedelmet [Kv; TanJk I/1. 88]. *1589:* Ezertt Euocaltam kegtek elejben az I. valahonnett valo gondolatiaba(n) ment rea egy Irtas feoldemre tulajdon hatalmaual vgian ezen Jele(n) valo 1589 eztendeoben Vrnáp tayban Ekeiwel, feyzeiewel es igh foglalta ki kezembwl [Szentkirály U; UszT]. *1592:* Azert hittam Ketek eleinte az alperest Nem tudo(m) honatt walo Jndulattboly ment Rea egy Jrtas feoldemre … melj feoldet ennekem osztas zerent attak vala az oszto birok … w pedygh Nem gondolwan az Jgassagott az keszink walo keotel wetest attyafiwsagott ment Rea es kj foglalta keze(m)beol twlaydon hattalmawal 1578 Eztendeobe(n) Zent gyergy Nap tawatt [UszT]. *1600:* A(ctor) Volfgangus Betle(n) de Bun … Ezert hittam ez Alpereseket Kereztur warossában … hogy ezek … Kereztur falwaban walo Nemes Vdwarhazamat tulaidon halalmokkal inuadalwan minde(n) ott walo marhamat maiorsagomat, hazi ezkeözeimet el wittek | Kerezturfalwaban … Nemes Vdwar hazamath kit penzeme(n) weöttem Nuitodi Demeterteol, tulaidon hatalmawal inuadalta, és hazam keörwl walo kertit le wagta s el hordotta [UszT 15/3, 15/79]. *1800:* ötet, s még két már Férjhez ment Testvéreit-illetö Vagjonokat kezéhez vett, aztot maga tulajdon hasznára élte [Kv; DLt]. *1807:* a Praetendens kész meg bizonyittani hogy tulajdon Szerzeménye [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1814:* Az mai napon … az nemes Szárhegy falvának hütös bírái és esküttjei egyben lévén gyülve, és szárhegyi Czimbalmos Albert gyalog katona szép kérési mellett folyamodék az nemes hütösséghez ilyen okon: hogy még ennek előtte való üdökben, az alsó forduló határban, úgymint Hegyeshegy nevezetű helyen ép magyaróbokros erdőből orotott vala egy keveset; az nemes commonitásnak fennmaradott osztatlan továbbra hagyatott erdejéből, önön, az maga tulajdon hatalmából; és moston az nemes hütösség elejiben azért jöve híre (!), hogyha magáénak elnyerhetné azon kicsin munkás elfoglalt partikulácskát [Szárhegy Cs; RSzF 138–9]. *1837:* Minden igasság nélkül a Czehtal Monostorra ment Almási Sigmond ott Cantárkodott munkáját a' Városra bé hozta a' Czéh a Munkát confiscalta … ő maga meg esméri tulajdon contárkodását [Kv; ACLev. 26]. *1847:* Bünténycit tárgyozólag ezek részint tulajdon vallomásával, részint pedig az esketések rendjén alkalmazott tanúkkal bizonyíttatnak [VKp 293].

Szk: ~ *költsége. 1731/1768:* Az Hites Társamnak pedig, miglen nevemet tisztességesen viseli esztendönként adja(na)k … Három száz Magyar forintokat … maga Jószágába lakjék a' Felcségem, mivel aztis En, tulajdon költségemmel ex integro restaúráltam, szaporitottam, épitettem és Conserváltam embereivel edgyütt [Kv; Ks 14. XLIIIa Komis Zsigmond végr.]. *1808:* (A) Sasfatul kezdve az ujj Határban téjendö Köz Kerttyét Pakei Jánosnak tulajdon magam költségemen jo moddal helyre-tétetem rövid idöm; és adok hozzá két ujj Sasfákatis [Kv; Pk 3]. *1841:* Ioszágom Birtoklásába a Tisztelt Urat nem háborgatam a Magam tulajdon költségemen is [Szava K; RLt O. 4] * ~ *költségével (meg)oltalmaz* vkit vmely (zálogos) jószág birtoklásában saját költségén megvéd. *1572:* Vysseleny Myklost es az ew maradekyt, az meg mondat Septerbeli Rezewnknek Az feleben minden peres patuarosok ellen, tulaidon keoltsegewnkel es munkankal meg akarywk oltalmazny [Szászzsombor SzD; Ks]. *1620:* magokra Euictiot veon, hogy ha valaki legitimus Impedjtor Molnar Lazlonet Katalin azzont, auagj giermekit es posteritassit az denotalt haznak dominiumaba megh haboritana, tehat … ta<rtoz>zanak tulaydo(n) az magok keölczegwkeo(n)

es faratsaga(n) megh oltalmazny [DLev. 4/XXXVII]. *1749:* Evictiot vállalván mind magára … Korda Susanna Aszszony, mind emlitet Leanyira, hogy Kabos Ferencz Uramat és Successorit, a … Tamásfalvi Portionak birodalmában minden legitimus impetitorok ellen tulajdon magok költségekkel és fárattságokkal meg mentik és oltalmazzák [Kv; Borb. II]. *1806:* az Emptor Mlgs Urat és Aszszant magakat s minden Maradékjakat azonn Erdőnek … Biradalmába(n) minden legitimus impetitorok ellen Maga Sipos Péter ökigyelme s mind két Ágon lévő maradékja is magak tulajdan költségeken mint evictorok tartazzanak minden időkoron meg-tartani, és oltalmazni [Vaja MT; SLt 12. V. 19 Vajai ifj. Sepsi Mihaly hites ass. kezével].

2. ~ *nyelv* anyanyelv; limbă maternă; Muttersprache. *1662:* Históriák tulajdon nyelven létek szükséges [SKr 343].

tulajdoni tulajdonosi, birtokosi; de proprietar; etw besitzerisch, eigentümerisch, Besitzer-, Eigentümer-. **Szk:** ~ *jog. 1863:* A külmagyar utzai … házak és telkek nőm hozománya lévén, a menyiben nékem abban két harmadom van, tahát az egész két telket telyes tulajdoni és szabad rendelkezési joggal hagyom Nőm Konnerth Ersébethnek [Kv, Végr.]. *1875:* Vevő Tamás Ferencz az el adott kaszálo helyet azonnal tettleges birtokában veszi, minél fogva eladó Tamás Álois belé egyezik abban, hogy a tulajdoni jog, ezen kaszálora a vevő Tamás Ferencz jovára Telek könyvileg bé kebeleztessék [Madéfva Cs; Mt György József kezével].

tulajdonít 1. vmely dolog forrásául/okául tüntet fel/tekint vkit/vmit; a atribui, a pune pe seama …; zuschreiben, unterlegen | vmit vmely személy/dolog sajátjának/szorosan hozzá tartozónak/tőle eredőnek tüntet fel, tart; a atribui; zurückführen. *1584:* Vermes Ambrus vallia … Lattam a' Zakal Georgy gyermeketis, hogy a ket farchokan es a' mellic(n) Niakan, vgy meg teczet a' fogdosas es az vyak heliey, mint egy Agiagba Niomtak volna es a Niomas helic vgia(n) fekete volt, Ez dolgotis vgia(n) ezen zeles Miklosnera fogtak vala, es tulaidonitottak vala [Kv; TJk IV/1. 248]. *1599:* Zebeny Georgine Cathalin azzonny … vallya: amynth az Nyargalas az kochywal eggyeott volt arrol vgy vall minth az felseo tanok, azt latta hogy az lowak mind el zakadoztanak volt es az fel lajtaris el esset az lorol tehat vgy leo gyalogh ele de aminth az nyargalas volt en inkab twlajdonitom az Nemes ember kochyanak es zeorgesenek mert az lowakis majd zelesek vala (!) Akyk az eleott az zeker eleott voltak amelj el deolt Menhiart deakkal [Kv; TJk VI/1. 379]. *1611:* affele Violentiaktol megh zwnnick, mert ha teobzeór ezen dologrul bennwnkeótt megh talal az Exponens ha kin mi esik, senkinek egiebnek, hanem eó magha zo fogadatlansaghanak tulaydonicza [Szád. fej.]. *1632:* Mathe Vaidanak … abbeli czelekedetit rès szèrent my nekünk, es resz szerent Abaza Passanak eő Naganak tulaidonittottak, es magha mentsegere az my nevünkel kereset palastot maghanak [KJ]. *1657:* Kátai Mihály maga hiteles cancellariusa méregétetővel vesztette volt el, kiért ötet is hívei koncról koncra hányták, darabolták, melyet német praktikából löttnek lenni tulajdonítottak [KemOn. 26]. *1664:* Ha azért úgy nem szolgálhattam is, az mint kívántatott volna, kérem Nagyságodat igen alázatoson, ne tulajdonítsa nekem, egyébaránt bizony korporsómig viszem Nagyságtokhoz való kötelességemet [TML III, 53 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1676:* Édes Bátyám uram, igazán páter Jósa itt hagyá az lábanyomát. Ugyancsak az égetést nekik tulajdonítom; az mint hallogatjuk, az többivel együtt Ebesfalván is három ház s az oláh templom égett el [TML VII, 235 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1690:* Az hadak(na)k penig mennyi Excessussi estenek es esnek minde(n) nap azt lehetetlen ki mondani … Mellyeket mi nagy reszent az General ő kglme absentiajanok tulajdonitunk, de hogy ugyis ő kegyelme refranallya in futurum, et de p(rac)sentibus Excessibus satisfactiot tetessen, kérje nevünket ő kglme [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel instr-ja]. *1746:* Pakurár Togjer … messzünnőn kiáltotta, ne hajsd ökreidet ökreink közzi, mert te olly egyenetlen ember vagy, hogy marháidnak, minden nyavalyáját nekünk tulojdonitod, és hitre is erőltetez [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1771:* Tot Dani Anynyától hallottam azt hogy Nagy Josefnének farka vagyon én magamis ugy jártam Nagy Josefnéval hogy az én Gyepüm a Bongordban roszatska lévén minden kárát a szőlőbe a kit vallat nékem tulajdonitya ezért meg neheztelvén Nagy Josefné én réám, hozzám jöve reggel 8 vagy 9 ora tájban Nagy Josefné az Palinka főző Ustömet Csebremet a két ujjával keresztül cirkálta s azután az én pálinkám olyan lett mint a Savo [Dés; DLt 321. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.]. *1810:* (A bika) egész el károsodását tulajdonitották … a külső látott, és tapasztalt vagdalás és meg mérgedett verésbeli hibák(na)k [Marossztkirály MT; Berz. 7. 72]. *1843:* Tudosíttásodat köszőnettel vettem, csudáltam hogy mi lehet oka, hogy víz míg igen nagy volt 's a' Tutaj fákat még se küldéd le … ha szinte megcsonkíttatásokba kár történt volna is, azt Én néked nem tulajdoníttom – már akár mellyiket leküldöd köszőnőm – le indíttása pedig mennél hamarébb esnék, azért lenne jó – hogy meg érkezése addig essek, míg Én ithon leszek [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

Szk: *magának* ~ *1569:* vachy peter … valamy sopredek törés, ky kiralye volna, azt Mind Maganak tulaydonytanaia [Nsz; MKsz 1896. 372]. *1661:* ha ki szo fogadatlankodik, s mi esik rajta magának tulajdonicza [Thor. XIV/8 Kemény János fej. nyil.]. *1688:* protestala mű elottunk Kaszonj pal Uram, hogi miuél a leueleket manuteneallja Czutak Jstauanne Aszoniom s fel nem adta, eo kegelme ugi czelekedgiek, hogi ha az leueleekben ualami fogiatkozas leszen, uagi szanto földek uagi kaszalo helliek el idegenednének az ioszagrol, ha mi busulasa köuetkezik maganak tulajdonissa, mert Kaszony Pal Ura(m) meg keresi erette annak ideb(en) (!) [Ksz; BCs]. *1775:* karokat magak(na)k tulajdonitsák tsovátis láttam az hid elött [Udvarfva MT; Told. 44/50]. *1825:* tessék azért nem nyughatatlankodni sem(m)iért, hanem tsendesen nyugodni mig a' Törvény meg engedi, különben magának tulajdonittsa ha több kedvetlenségeket is tapasztal életében [Nagylak AF; DobLev. V/1088. 2b Dobollyi Sigmond sógornőjéhez, özv. Dobollyi Istvánné Foszto Rákhelhez].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hibául/vétkül* ~ hibaként/vétekként ró fel vkinek vmit; a imputa/a (i se) atribui cuiva ceva; imputieren, jm etw als Fehler/Sünde zuschreiben. *1659:* Bizony dolog, édes Öcsém uram, hogy valóban elfeledkezék Kegyelmed szegény árva atyjafijárul, mindazáltal nem tulajdonitom most Kegyelmednek vétekül, mivel tudom, sok foglalatos dolgai voltak Kegyelmednek az egynchány időben [TML I, 427 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Velem ott kin létemben tractált dolgokban, hogy ily hamar sok akadékok miatt nem procedálhattam, sem nekem vétkül ne tulajdonítsa, nagy bizodalommal kérem, sem lehetetlenséget azon dologban ne hidgyen, mivel

mindenek az idővel rendesebben mehetnek végben [TML III, 73 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz]. *1710 k.:* Ez a semmiről való discursusom pedig légyen in parenthesi, és az olvasó vétkül ne tulajdonítsa, mert azt én meg tudnám mutatni okos embereknek, hogy ez a semmiről való elmélkedés az én feltett feleletemmel: a nincsent én nem tudom, de non ente etc. (lásd meg oda feljebb) ezerszerte okosabb és hasznosabb, mint régen volt az, amikor arról perlettek, disputáltak, hogy a szamár árnyéka, hogy az úton alája üljön, a szamár urát illeti-é, vagy azt, aki az útra megbérlette? [BÖn. 438]. *1780:* ha továbbá is ezen dolog el nem igazítodik, osztán ne tulajdonítsa nékem Exc(e)l(enti)ád hibául, ha igasságomat maga uttyán kéntelenitetem meg keresni [Szamosfva K; Born. XXXIX/51 Josintzi Sándor kezével]. *1789:* a K. Gubernium 1788ban Februariusnak 4kén ... tett ki nyillatkaztatása szerént hibául tulajdonittya [Torockó; Thor. XX/10] * *nagyot* ~ sokra/nagyra tart/becsül vkit; a aprecia mult pe cineva; hochachten. *1657:* Megindulván azért Bethlen Istvánnal az budai vezér, az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiindítá Váraddá, kisíröül mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter négyszáz lovassal, mivel igen kedves és hiteles embere vala, igen nagyot is tulajdonít vala felőle, de azután való állapotokban minuit praesentia famam [KemÖn. 173].

3. visszatart, magának megtart; a reţine/opri ceva pentru sine; für sich selbst behalten. *1634:* Arrais rea vigiazzanak az Tisztuisselők, hogy se magok se dezmasok oly frausban ne találtassanak, hogy czépeltetéskor, buza, egieb gabona vagy akar my legumina körül forgolóduan, az eleit, jauát, magok szamokra ne tulaydonétczák, az allyát, utóllyat es oczoyat számunkra ne hadgiak [UF I, 333].

Szk: *magának* ~. *1575:* Zabo Symon Banay Azt vallya hogy Az Borbely ferencz hazat (!) felet valo fely hazakat co Teorwenyel teotte volt Eoweye az ferdinandus zekin Megh mykor az megh holt feiedelmet lengel orzagbol Be hoztak volt, Az hazat Byrtais ... vgi Mint harom Eztendeig ... Ennekwtanna valamint Esmet Maganak twlaydonitotta volt vrberger Gergel [Kv; TJk III/3. 37].

tulajdonítás 1. vki/vmi feltüntetése vmely dolog forrásául/okául; atribuire; Zuschreibung. *1662:* Azmidőn Boldvai Márton a vezértül Szebenbe Barcsai Ákoshoz küldetnék, történt vala, hogy Stépán Ferenc azon alámenő útjokkal, maga tudhatta mi okból, a Kajánra és azon ki Halmágyra hazafelé fordulna, Belényesbe azon nap érkezvén, melly nap a Rákóczi fejedelem teste Váradbul kivitetett, s annak híre s egyéb szükséges dolgok is megírattak vala Erdélybe, s neki mindazok fülébe esvén, azért-e, hogy a szegény fejedelem testét török kézbe való eséstül féltené, avagy inkább csak maga elméjének való tulajdonításbul? [SKr 559]. *1670:* Én, Uram, az mint lehetett, informáltam s mint magamrúl, Isten úgy lássa szívemet, úgy Kegyelmedrül ennek s egyéb alkalmatlanságoknak nekünkvaló tulajdonítását elhárítani igyekeztem [TML V, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. logika; logică, fel de a gîndi al cuiva; die Denkweise von jm. *1657:* Vala egy Kassai István vén ember, kinek eszének nagy tulajdonítása vala, expertus ember is vala, kiváltképpen az jurisprudentiában [KemÖn. 254].

tulajdoníthat 1. vmely dolog forrásául/okául tüntethet fel/tekinthet vkit/vmit; a putea atribui cuiva ceva; kann/darf zuschreiben. *1669:* Kegyelmed is törekedvén megszabadulásom végett ő nagysága előtt, abban én nemcsak megnyugodtam, hanem voltaképpen és tökéletes realitásval Isten s a mi kegyelmes asszonyunk ő nagysága után a dolgot úgy megtapasztaltam és experiáltam Kegyelmed istenes és tökéletes affectiojából rajtam, hogy principaliter megszabadulásomat nagyobb részént Kegyelmednek tulajdoníthattam [TML IV, 555 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1746:* világossan Constál hogy az Inctus az A(ctor)nak Feleségét valamennyire meg tépte és a fore valoját le szakasztotta ... de semmi ollyas tepetődés haragbol nem volt közöttök, melly excessust nem annyibol szánt szándekos gonoszságnak mint az I(nctus) akkori részegségé(ne)k tulajdonithatni [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1780:* Kár volt ebben az úrban a felettébb való magnanimia és a felettébb való luxuriosa libido, melyet az én értelmem szerint tulajdoníthatni a nem egyenlő házasságnak [RettE 410]. *1794:* Melly Conscriptiobol ... miert maradtak légyen ki feles hellyek, tulajdonithattyuk resz szerint az öregeknek, és azon szemellyeknek, kik a' többinek ki mutatásában jelen voltak [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 3b hét román tanú vall.]. *1831:* három Esztendeig rabaskadtam a Szamosujvári Várba, Esztendőnkent 100 :/: 100 pálcza ütéseket szenvedtem; s azt tulajdonithatom ... Dgyisán Gyurinak, aki több Cselédekkel az Ország uttyába verekedést okozván, s Racz Istvan Uratis azok agyalván le, Engemetis béhuztak a bajba ... ily méltatlanul tsak azért kelletett szenvednem a hosszas Rabságat [Dés; DLt 332. 21].

2. vmit vmely személy/dolog sajátjának/szorosan hozzá tartozónak/tőle eredőnek tüntethet fel; a putea atribui ceva unei persoane/unui lucru; jm etw zuschreiben können/dürfen. *1674:* Az leveleket mind hatot megküldtem. Úgy hiszem, keveset teszen Kemény Jánosné fejedelemasszony kimenetele, ha az dolognak az expositio szerént való nem léte az dolgot nem segíti. Én inkább annak tulajdoníthatnék többet [TML VI, 560 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az mi kgls urunk nagy kegyelmessége Nagod fiához nyilván van mindeneknél, de ő kglme háládatlansága is, kiért ha mely kedvetlenséget kell Nagdk is szenvedni, méltán senkinek nem tulajdoníthatja [TML VIII, 554 Teleki Mihály Lónyai Annához].

Szk: *magának* ~. *1584:* Megh ertettek varosul Byro Vram Zaűabol mynemeö keserwes Niawalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeól, feokeppen Innet hogy az varos feóldet kewannak penzen córeókeoswl az Seminariumnak helyheztetny es ky Mutathny, holot az varos priuilegiumanak Regy ereie es zabadsaga zerent eorcokeos helyt effele priuata personak es Nemesek Ne(m) vehetnenek es magoknak Ne(m) tulaidonithatnanak, Mely dolgot varosul keomywes zemmel halgattanak, mert zemekkel latthiak innet mind az varos feo zabadsaganak vezedelmet, smind penig az reaiok zallando sok Insegeketh Niomorusagokath [Kv; TanJk V/3. 277b]. *1672:* ha mi történik magokon és jovokon, magoknak tulajdoníthatják [TML VI, 306 Teleki Mihály Szatmár megyéhez].

3. magáénak tarthat; a putea considera drept proprietatea sa; jd kann/darf etw als sein/ihr Eigentum halten. *1756 k.:* Minthogy sok Bányák vagynak, és találtatnak ollyanok, a' mellyekben 'a Viznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet ki nem botsáthattyák, az illyetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sók költséggel és munka tétellel Stolnát viszen, mellyel a' vizet ki botsáttya, ez illyen, a' mennyire a' viz allatt, és a' Felső Társaság nem dolgozhatott, addig tulajdonithat maga Bányájának fel felé határ köztt, azon aloll övé lévén az határ, ugy mindazonáltal hogy a' Felsők(ne)k Bányáját el ne ejtse és a' viz állásatol fogva fellyeb

ne mennyen, és egyebekbenis ne p(rae)judicallyan [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.].

tulajdoníthatik 1. vmely dolog forrásául/okául tünhet fel/tekintetödik; a putea fi considerat cauza unui lucru; etw kann/darf als die Ursache von etw zurückgeführt werden. *1710:* az ő vétke nekem romlásomra nem tulajdoníthatik, midön megcselekedtem, amivel tartoztam [CsH 86].

2. vmely személy sajátjának tekintetödik; a putea fi considerat proprietatea unei persoane; man kann/darf etw als Eigentum von jm halten. *1710 k.:* E két látás vagy jelenés az ördögnek is tulajdoníthatnék talán, de úgyis rendkívül való csudálatos volta az én thesisemet erősíti, mely nékem elég, én ugyan jó angyalnak tulajdonítom [Blm. 1032].

Szk: *vétkül ~ 1679:* Ha szegény feleségem Isten kegyelmessége által megszabadúl azalatt, kimenetelemet el nem mulatom ugyan, de ha semmiképpen nem lehetne, vétkül méltán nem tulajdoníthatik [TML VIII, 460 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

tulajdonítható vmi vmely személy/dolog sajátjának/szorosan hozzá tartozónak/tőle eredőnek feltüntethető; care poate fi atribuit unei persoane/unui lucru; etw kann/darf als js Eigentum halten oder man kann/darf etw zu einer Person zurückführen. *1822:* ha szeretem is a' Hazámat tiszteséges Conditiók mellett akarnám szolgálni, és Nemesi származásokra Gyermekeimet a' jövendő, 's nékem méltán tulajdonítható alatsonittatásoktól menté tenni [Zilah; Borb. II Décsey György ns nyil.].

tulajdoníttathatik vmely dolog forrásául/okául tüntettethetik fel vki/vmi; a putea fi menţionat ca/drept sursă/cauză a ceva; etw kann/darf als die Ursache von etw zurückgeführt werden. *1662:* Az gyalogság pedig, hogy különszakasztatott volna, valakik közülök az havasokra, erdőkre nem szaladhattak, mindenestül fogva ottvesztek, s lövőszerszámok elnyerettek vala. Külsőképpen való okul, hogy az lovas hadról illy könnyen elállanának, ugyan ez is tulajdoníttathatik, mert a fejedelem gyalogját s lövőszerszámit a Vaskapuban lenni bizonyosan jól tudják, s vissza azokra vonódtatnak vala [SKr 520].

tulajdoníttatik 1. vmely dolog forrásául/okául tüntettetik fel vki/vmi; a fi considerat sursa/cauza unui lucru; jd kann/darf die Quelle/Ursache von etw (gehaltet) sein. *1657:* immár három rendbéli parancsolatok és prohibitiók jüttek az töröktől, s okainak ne tulajdoníttassunk az dolognak, ha nem continuálhatjuk az hadakozást, és revocáltatunk kedvünk ellen [KemÖn. 277]. *1662:* az budai és tömösvári passáktól újonnan való követek és levelek küldettek vala, kik által megmutogattatván az országnak vétsége, hogy a fényes porta akaratja ellen s engedelme nélkül visszafogadott fejedelmet hagyná hátra az ország, újobban is parancsoltatik vala, mert ha hol nem, már a vétek is nemcsak a fejedelemnek, hanem az egész ország engedetlenségének, csalárdságának és jádzató hazugságának tulajdoníttatnék | És hogy a naponként s csaknem éjjeli-nappali mindenkori szörnyű lövés, ostromlás, viadal miatt a mieink fegyverfoghatójának csak harmada is meg nem maradhatott volna, annak tulajdoníttatik vala, hogy a nyílvasak, golyóbisok, mellyekkel belövöldöznének, megmérgesítetteknek állíttatnának, holott sokakon csak olly kicsiny sebek esvén, halálos voltokat csak nem is gondolják vala, de azonban csak nekitüzesedvén, dagadozván s azon tüzesség elterjedvén a szegény sebeseken, csak nagy hamar megfojtatnak vala [SKr 407, 610]. *1678:* Egész confusiában hozodván a dolog, sok s nagy része az magyarságnak vissza megyen, ez is az portán ő nagyságának tulajdoníttatik [TML VIII, 92 Teleki Mihály lev.]. *1787:* A Nappali, és Ejjeli Strásalást olly szoroson, és keményen meg tartsák, hogy senkinekis tellyességgel modja ne légyen a' hir nélkül valo el menetelre, annál inkább el költözésre, tudgyák meg azért hogyha ennek utána valaki a' Lakosok közül el mégyen, és Házát pusztán hadgya egyedül a' Falus Birónak, és Notáriusnak fog tulajdonitatni [Torockó; TLev. 3/2. 4a].

2. vmi vmely személy/dolog sajátjának/szorosan hozzá tartozónak/tőle eredőnek tüntettetődik fel; a fi socotit/considerat ceva ca însuşire proprie/specifică unei persoane/unui lucru; etw wird als Eigentum/Resultierende(er) von jm gehaltet. *1662:* Az Kajántorokból még ki sem érkeztek vala az hadak, hogy rettenetes, rút havasesőkre kezdett vala az idő fordulni, és igen nagy hó lett vala, úgy, hogy mindenektül az Istennek nagy áldásának tulajdoníttatnék, hogy az nehéz sanyarú idő a hegyeken kívül nem tanálta volna érni a tábort [SKr 190]. *1666:* Kegyelmed megitilheti, mely messze járjon az ő dolga az én instructiomtúl, és bizonyára, Uram, ebbül jó ki nem jü, holott országtúl s urunktúl lévén instructiom, mit cselekedjem és velek is mit cselekedtessem, ha azt nem követem, nekem tulajdoníttatik [TML III, 631–2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az dátosi dolgon mely igen megindult Kegyelmed, látom, búsulok is igen rajta, kiváltképpen látván, egészen nekem tulajdonittatik [TML IV, 157 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1678:* édes Komám Uram, ítélje meg, ha mi confusiók lehetnek ezután az feljebb megírt nehézségek miatt, lehetek-é méltó oka, egy ember lévén, csudálkozásra méltó dolog és Istennek tulajdoníttassék minden dicsőség érette, hogy ennyire is vihettem az dolgot két, három holnapok alatt [TML VIII, 227 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* Ez eléggé kimutatja, hogy az emberi és abban kiváltképpen a testi rész irtózott, mely a természet által még a lélek, bün és egyéb affélék nélkül lévő, oktalan állatokba is béoltatott; irtóznak a haláltól, kerülik, távoztatják kiki a maga elromlását, minél jobban tudják, s lehet. Így az ember is, kivált testire nézve, minthogy az erőtelenebb rész; és a szentírásban is nemcsak a romlandóság, hanem a bün is, úgy látszik, annak tulajdoníttatik és az ő neve alatt adatik majd inkább elő [BÖn. 468].

Szk: *vétekül ~ 1659:* Isten már könnyebbítvén, bemegyek, akkor jó szívvel beszélek az emberekkel, szivecket hol jár s elméiket meglátom, Kegyelmednek írása szerént; erre peniglen, tudja jól Kegyelmed, micsodás alkalmatosság kivántatik, s ha valaki ilyent hallván tőlem, vádolni találna ő nagysága előtt, nekem vétekül ne tulajdoníttassék, megmondja Kegyelmed ő nagyságának is, mert anélkül bizony nem lehet [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1664:* De ezeknek megírásokra lelkemismérteti kénszérete s Kegyelmedtül vétkül ne tulajdoníttassék [TML III, 173 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha miben vétek talál esni, Istenért vétkünknek ne tulajdoníttassék, mert jó lélekkel írom, sohasem tudtuk kire mit feleljünk; olyan leczkén még egyikünk is nem igen volt [TML VII, 361–2 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

tulajdonjog *jog* vmivel való kizárólagos rendelkezési jog; drept de proprietate; Besitzrecht. *1886:* Kisebb lírai verset kérünk, melynek tulajdonjoga természetesen a tied [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tulajdonképpen 1. a lényeget tekintve; propriu-zis, de fapt; eigentlich. *1662:* Mellyet hogy nem csak tropice, bizonyos módon, mintha csak egyebek által, hanem tulajdonképpen is kelljen érteni, a 4. vers nyilván adja elénkbe, holott világosan kifejezve vagyon, hogy mikor a Júdából érkezett próféta fenyegetőznék, az oltártól ... nyújtotta ki kezét az ellen, s onnan parancsolja vala megfogatni őket [SKr 706]. *1808:* Várhegyalja, mely tulajdonképpen határa északi részének egy szakadéka, nem régi telep [Várhegyalja Cs; EHA]. *1894:* Az asszony cudarul érzékeny fejérnép. Mikor elvettem feleségül, tulajdonképpen egy szörnyen terjedelmes familiát vettem el, akikért Zsuzsika állandóan aggodalmaskodik [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. credetileg; inițial; ursprünglich. *1629:* Zekelj Gycorgycot az Atyafiak tulaidonkeppen hattak corcokcoscon az hazban, chyak illyen c(on)ditiot adua(n) elejben, hogy ha az haz el ado lenne, tehat cok azon az penzen magokhoz valthassak [Kv; TJk VII/3. 24].

tulajdonos 1. az, akinek/aminek tulajdona vmi; proprietar, posesor; Eigentümer. *1804:* perlette az irt Deficiensnek holtával maradott mindennemű fekvő Joszágait ... nevezetesen pedig ... NLakon és Káptalanban oljatén belső külső portiot (!) hozzá tartazandokkal melynek gyökeres tulajdonossai voltanak [Nc; DobLev. IV/878]. *1815:* a' marhák által tétetett, és meg betsült kárnak az hajto pénzen kivül léendő meg fizetésére tsak akkor szorittathatván a' Marhák Tulajdonossai a' midőn tilalmas helyen történik meg a' le étetésből valo kár [DLt 36 gub. nyomt. rend.]. *1820:* Eszerént a Pál fiak a kereset alatt lévő helyet öblögetés által kapván, annak tulajdonosai lettenek, már hazánk törvénye által [F.rákos U; RSzF 245]. *1835:* (Az alsósinfalviak) az Also Sinfalvi Határára (!) valo gondviselést bizanyos kőtés alatt által adták Felső Sinfalvának oly formán hogy a privatusok(na)k birtokakban lévő Hellyeken kivül ami osztatlan földek voltak azokbol a Felső Sinfalviak edgyűtt részesedhessenek az Also Sinfalvi Birtokasakkal addig mig az elpusztittatott Also Sinfalva Hellységének meg maradott s közelebbi Falukba el Széledett tulajdonosai annyéra Szaporadnának hogy az Also Sinfalvi egész Határnak gondvisleésére, mivelésére, elégségesek lennének [Asz; Borb. II]. *1836:* October 17én a Tordai Héti Barom vásárba, egy barna szőrű, Tavasszal 5 Esztendős, 15 Markos, Lomha természetű, Farkas lépésű, paripa Lo találtatván, mint el ado kezén ... lopott Lonak kell lennie ... ha valaki, mint Tulajdonos magát jelentené, utasittsák a tordai Magistrátushoz [Torda; TLt Közig. 234]. *1839:* Donáth Lajost ki kergette a' joszágbol és őkeme maradott tulajdonosnak [Angyalos Hsz; HSzjP Fábián József (48) Angyalosi nemtelen vall.]. *1843:* azon darab hely ... a juhokberke nevezetű helytől ez előtt mint egy hat esztendővel egy tavaszon lett nagy árviz által szeletett egyszerre el a maros által, elhagyván egyszerre a maros régi árkát, oda vágatt magának árkat a grofné önga juhokberkének dél keleti ezen oldalát el szelvén, a hol most is, és az olta állandoul foly, még a tutajok is azonnal azon tavaszon ... ott mentenek le, – még a régi árrokbol fizetéssel szálitották át az uj árokba a tulajdonosok tutajjaikat, a Cserepatak nevű helyben [Körtvélyfája MT; EHA]. *1847:* dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendő pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak; vad általi kárba mentnek fele fizetés pásztori, fele a tulajdonosé [Zalán Hsz; RSzF 203]. *1849:* a nő ... legkevésbé sem emlitvén rolla semmit, hogy az udvar tulajdonossa rontotta volna meg, hanem magát Kelemen Bénit kivánja vádolni szüzessége megrontásával [Kv; Végr. Vall. 26]. *1858:* A tulajdonos ... jogositva legyen arra hogy a virág házbeli plántákat időközben ... más joszágába át vihesse [Kendilóna SzD/Kővár vid. urad.; TKhf 15]. *1873:* annak örvend a tulajdonos is ha a haszon bérlő a keze alatt lévő jószágott illőleg kezelli [Szombatfva[a]; Pf. – [a]Szu-be olvadt település].

Szk: *korlátlan ~. 1863:* Szentes Márton kedves öcsémnek ... hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai 49. szám alatti házat és telket ... azoknak ő, vagy elébb történhető halála esetében leánya minden megszoritás nélkül korlátlan tulajdonossa legyen [Kv; Végr.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vmit birtokoló; care deține ceva (cu titlu de proprietate); besitzende(er). *1825:* Minthogy a' mostani boltnak 'sendely fedele tsak nem a haszon vehetetlenségig el vagyon avulva; azért a keszítendő boltot-is a tulajdonos Ekklésianak kell meg fedni [Dés; DLt 3]. *1834:* Az Alperes Tulajdonos Possessoratus inhaereal insinualt Appellatiójának [Asz; Borb. I]. *1842:* Ezen pontok közűl, akár melyik ellen is ha hibáznánk hatalmában hagygyuk a Tulajdonos Földes Asszszonyunk(na)k az Arendat meg szűntetni, 's műnket szolgálatra szorittani [Sárd KK; WassLt]. *1851:* egy év mulva az ösz termésnek fele részit tartozik a' ki ado a Tulajdonos Urnak viszszá hagyni, és a' ki ado urhoz bé takarittani [Uzon Hsz; Kp V. 385] | a' malom inventálodik, és oly állapotban, milyenben az inventáláskor átadódott, tartoznak a' haszonbérlők a' Tulajdonos Báro urnak átadni [Algyógy H; Born. E. IX f]. *1852:* a felsőbb nagy rétnek csak szénabeli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivevő három feledesek' részibe juttatván egésszen ... A' Kalászos gabana künn a' mezőn kalangyául fog két felé osztatni, – még pedig ugy hogy egy kalangya fog a' tulajdonos Vr részibe juttatni (!), az után leg közelebb álló kalangya a' feledeseknek adatván, s igy tovább [A.esküllő K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével] | Fűzesi Lajos mski (!) Tulajdonos birtokos és Hellysés (!) notarisussa [Szásznyires SzD; SzConscr.]. *1854:* A kertbe a Pityokás Táblat a T. Tulajdonos Ur szántatván fel ... abba vettetett ... 3 1/2 veka pityoka [M.köblös SzD; Torma]. *1858:* Ha fizetesi ratakat pontoson meg nem tartanám az esetben a terminus után tiz napot elvárva, ha ez alatt is a rátát ki nem fizetném, a tulajdonos Grof Ur vagy örökösei jogositva légyenek a terminus eltelte után fizetetlen lévő haszonbéri részletet ... hatos kamatjával legrövidebb szoper utján felhajtani [Kendilóna SzD/Kővár vid. urad.; TKhf 15].

tulajdonosi szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ jog* tulajdonjog; drept de proprietate; Besitzrecht. *1859:* kezén lévő birtokhaz tulajdonosi joga nincsen [Mv; DLev. 3] * *~ juss* tulajdonjog; drept de proprietate; Besitzrecht. *1817:* Az Görgény Vidékin az Erdőkbe, és Erdős Hellyekbe magokat bé vont, és ottan irtogatatt Harsányokrol annyi bizanyast tudok ... Hogy nekiek, se közönségesen, sem Személlyenként soha tulajdonasi Jussakan birt öreksége nem volt, és ma sintsen [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

tulajdonosság tulajdonjog; drept de proprietate, deținerea unor bunuri cu titlu de proprietate; Besitzrecht. *1847:* Hát az erdőknek tulajdonosságát kiének mondotta? [VKp 207 vk] | a vádlott egyfelől az erdők tulajdonosságát a lakosokhoz tartozónak állitván, azoknak szabadon élésére, vágására az embereket fölszabaditotta [VKp 295].

tulajdonság 1. jellegzetesség/sajátos vonás; proprietate, caracteristică, trăsătură; Eigenschaft. *1653:* Egykor hát Básta hamar meg esmérte a dolgot, és esmét azon a nyomon mindenüvé levelet külde: „hogy senki ne féljen s ne limitátiozzon, hanem a ki mint adhatja, úgy adja búzáját". Egykor hát elég búza lőn, és azután az ember hozott s eladta a mint adhatta. A búza ára hamar – egy nap s két nap esmég olyan hamar megapadott reménység kivül. Ez a búza állapotjának tulajdonsága, azt úgy tanultam meg [ETA I, 87 NSz]. *1710 k.:* Áldjon, dícsérjen, dücsőítsen, felmagasztaljon tegedet minden test és lélek, minden te kezed munkája, minden, noha megfoghatatlan isteni tökéletességidért és tulajdonságidért, melyeket a te teremtésedben megmutatsz [BIm. 1037–8]. *1738:* azon Retnek szokot tulajdonsaga leven füvetlenseg [A.karácsonyfva AF; Told. 31].

2. tulajdonjog; drept de proprietate; Besitzrecht. *1577:* az giorthianos Erdeiben ... az nagj vapabol zabadon hordottak az fath az chykfalwyak de kye cosre tulajdonsagra ne(m) tuggia [Mv; BálLt 79]. *1592:* Az Nywladot ne(m) tudo(m) tulaydonsagra mellick hatara, de twdom azt hogy az fanchialyak lofeick es Jobbagiok diznaiokat megh dezmaltak beleolle az varba [UszT Joannes Lazlo de farkaslaka vall.]. *1595:* Arra p(ro)testalok hogy az zenanak túlajdonsaga felóll en ne(m) perlek, de hogy az tilalom elle(n) el viúc, az tilalom zegesen megh vagio(n) [UszT 10/68]. *1598:* az feóldnek tulajdonsaga felóll bizonytok ... en vgaramra mentel volt azt velled volt be a hadba lete(m) alatt [UszT]. *1600:* Az hatar tulaidonsagha felol semmit nem tud, de a mint aranioza, lelki ismerete zerent Farkaslakinak itelne [UszT 15/106 Hadnagj Ferencz Malomfalui (28) pp vall.]. *1606:* az A peresis bizonjchion feleletj zerent de elsöben az fának tulaidonsaga feleöl mennjenek altal[a] [UszT 20/198. – [a]Ti. a törvény előtt való bizonyításon]. *1633:* Miúel hogi az attiaj haznak Túlajdonsaga mindenkor az kissebik fionak, Az nem leúen az kissebik leaniac Legien az haz, Ennek okaert tetzett hogi az haz túlajdonsaga az kissebik Leianiat Jletj, Túdni Jllik Baczi Peter feleseget Catta Azontt [Kv; RDL I. 22]. *1650:* hiva minket az kged peesetivel Farczadban Udvarhely szekben lako Nemes Bako Tamas az peres helynek tulajdonsagara [UszT 8/64. 17a]. *1673:* Az holot pedigh eo klme legitima admonitiot emleget ăm bator admoncaltatot volnais (: kit nem tudok :) de azzal tulaydonságát senki senkitöl az Salyi mezönek, el nem veszi [Mezözáh TA; WassLt]. *1717/1781:* Reiterálván toties ... eö Nagysága hogy a ... Condivisor atyafiak eö Keglmek ... ezen Vármegyében lévö intervenientiák(na)k tulajdonságát pensitállyák ... az osztozást accelerállyák [Benecne H; JHb LXXI/3. 479]. *1795:* én azon Bányabűkki Joszágbéli részetskémet minden belsö és külsö hozzá tartozoival egyetemben adom által ... örökös cserében ... Groff Teleki Kata Aszszony ö Nságának ... Semmi Just, és semmi birodalombéli tulajdonságot magamnak, és két ágh Maradékaimnak fen nem hagyván [Kv; JHb XIII/19].

3. örökség; moştenire; Erbe. *1648:* (A) Testimoniumokbol nylua(n) ki teczik hogy az peres fel hold szeöllenek proprietassága az Nehay Nierges Istua(n) fiaie mind penigh azis hogy Nyerges Gergelj nem tulaidonsagha uta(n) birta hanem eziak engedelembeöl [Kv; TJk VIII/4. 295].

túlélt bizonyos életkoron átlépett/túllépett/tovább élt; trecut de o anumită vîrstă; jd hat eine bestimmte Jahreszahl übertreten. *1866:* Az Agyagfalvi ... 50 évet hivataloson tul élt, meg világtalanodott Pap fél fizetéssel nyugalomba lépett [Gyalu K; RAk 108].

túlellenben átellenben, szemben; peste drum, vizavi; gegenüber, vis-a-vis. *1704:* Ugyan ma este gyúla ki itt a túlellenben egy kémény, aki oly kormos volt, hogy mint egy süveg, olyan kormok hullottanak nagy sűrüséggel ki a kéményöl [WIN I, 265].

túlfele, túlfelöl a túlsó oldal(on); dincolo, în partea cealaltă; auf der anderen Seite. **A.** *1597:* Az falun fel oztott sarok ualanak, kinek kinek eöreksegere az kinek pedigh eöreksegere ualo oztott sara ne(m) volt, ne(m) eönmaga (?) allott volna melle, de az orzagh Articulussa tartasa zere(nt) hogj az Articúlus kele rah uçúç az falú eóket hogy egy arant chenaltak faluul az sart, chak hogy az viznek túl fele hol az peres sar vagio(n) es honna(n) (!) az peresek laknak ne(m) teottek az víznek Inne(n) felere sar chenalj [UszT 12/81 Mihael Galfi de Kobatfalúa jb vall.]. *1606:* annak az vtnak az tùl felen megh dezmaltak mjúynket az Koro(n)diak, az jnne(n) felen ne(m) bantottak [UszT 20/72 Paulus Kis de Jlke (!) lib (50) vall.] | Chiortan Benedek palfalj libertinus Annor(um) 80 Juratus fassus est En ezt az heljet farkaslakj hatarnak tudom lenj ... az farczadjaknak az pataknak az tul felen volt zallas heljök az ket patak keözöth [UszT 20/165].

B. *1632:* Azután csak most karácson innepiben odament volt Berkeszíné az Szöcs Péterné házokhoz, ahol most is laknak, s túlfelül került be, s hogy az anyja Szöcs Mihálynak hazament, nem mehetett be az házban, hanem ismét az piac-ra kelle menni, s ök akkor ketten ott búva voltak Szöcs Mihállyal az házban [Mv; MvLt 291. 79b–82b]. *1756:* ez ez elött volt a' Küköllö fojamatya, es tul felöl szaggatván a víz s hellyet is tsinált magán(a)k, vgy hányta ide, és ugj lett ez a' porond [Mikeszásza KK; Told. 38]. *1765/1770:* változtatván a' Küküllö mosás által follyamatya hellyit, egészen ezen földre, a' mosásbol hagyott tul felöl három öll földet legalábbis, még pedig a' porondon kivül a' meg gyepesedett földet vévén fel tsak és nem a porondot [Széplak KK; SLt Transm. 175–6 évr.]. *1770:* Somai Gergely ... a prusussal való elsö verekedésben a fületövin ment be egy golyóbis s túlfelöl ment ki. Csudálatosan maradott meg élete [RettE 218–9]. *1823–1830:* Mikor túlfelöl jön utazó, az hasonlólag használja, s az innetsö fogadóban leteszi. Fizet érte egy garast [FogE 254].

túli 1. vkin/vmin túl levö; de peste ceva, dincolo de ceva; gegenüber Seiende. *1855:* az alsó hegyen tuli része csak nem ki pusztult erdö hely [M.újfalu K; EHA].

2. vmit meghaladó; care depăşeşte ..., care este peste ...; etw, was etw übertretet, etw, was ist mehr als etw. *1847:* a felséges királyi fökincstartó tanácshoz utasított felszólításában figyelmeztetést tett vala az iránt, hogy a királyi fiscus részéröl az adózó nép mértéken túli szolgálattételre ne erőltessék [VKp 169].

tuliborium füstölö; tămîierniţă; Rauchern. *1825:* bémutata Rajzba egy ezüstböl készülendö Füstölöt v: Tuli boriumot [Kv; ÖCJk].

tulik '?' *1628:* Egy feieres kezkeneö. Egy Tulik. Egy bokor kapocz [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 5].

tulipán, tulipánt 1. Tulipa gesneriana; lalea; Tulpe. *1785:* mikor az iránt vettem vala Leveledet hogy tulipántos légyen, már el nyilt volt a Tulipánt, s ugy maratt, mivel kész volt a' vasazása [Torda; DobLev. III/601. 1a]. *1792:* A' Tuli-

pán (: Tulipa Gesneriana Linnaei :) szép virág, a' Török Birodalomból, Kappadócziából, 1559-ben jött Európában, Geszner nevü Tudós által, 's nevét is onnan hozta magával [Éder, BenkőNyMunk. 186].

Szk: *patkonca ~. 1847:* Még elkell ültetnem a' patkantza tulipánokat és Nártziusokat (!), de ma az esső ujra mind csorgott, s nem lehetett [Kv; Pk 7].

Szn. *1790:* Tulipánt Joseff [Dés; DLt].

2. a tulipán virágját stilizáltan utánzó dísz; ornament în formă de lalea; tulpenförmiges Ornament. *1827:* Egy fejér Brilliántbol készült Egrette Tulipánt egy bimboval és két Levéllel [Kv; DLt 464 nyomt. kl].

tulipános tulipán virágjára emlékeztető motívumokkal díszített; împodobit cu motive decorative în formă de lalea; mit Tulpenmotiven ornamentiert. *1785:* Nem győzvén Kolosvárrol küldött Levelemre válaszodat várni, melyb(e) accludáltam vala egy német contot is, én mindeneket meg vásárolván a Kotsidhoz imé küldöm a Contót mely Szerint tsipj 60 Rforintokat es 30x 's azonnal kotsidba ülhetz; a festése Zöld, a hozzávaloja belöl Sarga jo vasazás van rajta, tsak nem tulipántos mert mikor az iránt vettem vala Levelédet hogy tulipántos légyen, már el nyilt volt a Tulipánt, s ugy maratt, mivel kész volt a' vasazása [Torda; DobLev. III/ 601. 1a].

tulkocska ökröcske; boulean, bouşor; kleiner/junger Watussirinde. *1725:* Nyujtodon el halván az beres ökreim, ott volt edgy nehány tuljkocskam s azokbol akartam ki potlani [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1744:* ennékem ... két ökröm, s két tulkotskám vagyon [Újbárest H; Ks 62/3 Ujbar Flora vall.]. *1754:* Egy Tulkatska s meg egy Tino két Esztendősek [Oszvaj[a]; WassLt. – [a]Kajla körny. (BN)]. *1761:* Tudgyae a' Tanu ... hogy Dnalis birája ... 27 fontos egy pár òkrit ell vévén, azokért tsak 12. forintos két tulkotskát vetet volna? [H; Ks 113 Vegyes ir. ut.]. *1768:* Midön meg holt emlitett Ádás Jákob maradtanak két ökrei, egy lova, 2" Tehene, egy Tulkotska (!) cir. 8. Disznoja, cir. 5. Méhe, mellyek már férjhez ment relictájánál vagynak ekkoráig [Vályebrád F; Ks 81. 57/17 Matyes Iszpasz (34) jb vall.]. *1801:* A Dévai Sokadalomban el adat ... egy Tulkotska f 13 94 [Déva; Ks 97]. *1814:* Ezeknek felette hallom, hogy Kevés Juhacskája Tulkocskái lennének Barabás Uramnak, Járo Lova bizonyosann vagyon egy, egyéb vagyonnyairol bizonyos Vallomást nem tehetek [Banyica K; BfR 117/17 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.].

tulkos '?' Szn. *1592:* Tulkos János [A.kosály SzD; DLt 235].

tullanglé angol tüll; tul englezesc; englischer Tüll. *1854:* 8 sing fehér Tullánglé ... 1 vég fehér atlatz Pántlika [Kv; Pk 4].

túlmegy átlép, áthalad; a trece peste/dincolo de ceva; übertreten. *1762:* az I. cökegyelme alt(al) meg gyujtatott bokor meggyujtása után ... két jo bugja szénája éget el ... az harap tul ment még az eleget bugjakonis [Torda; TJkT V. 104]. *1770:* tartozik az A(ctor) Comprobálni intra 8tavum, hogyha tul menté az I(nctus) a maga határán avagy nem [Torockó; Bosla]. *1800:* A' mint tudtam, eléggé meg mondottam, mitsoda helyek választyák el a' Köödi Határt a' Kelentzeitöl, ha ezen tull mentek a' Köödnek ... azzal hibáztak, mert ott semmi keresetek nintsen, mert mint ezek a' Kelentzei Határ belsö Kerületiben vagynak [Benedekfva Sz; BfR 5/21 Bősházi Szilágyi Mihály (50) col. vall., Vérvölgyi Bányai János sk írása].

túlnéz semmibe vesz vkit; a nesocoti/a ignora/a neglija (în mod voit) pe cineva; missachten. *1765:* Gr. Toldi Ádám is Horvátban meghala ... Elsöbben vette volt Földvári Ferenc leányát, kinek anyja, káli Kun István leánya, ma is él s 29 esztendötöl fogva megbolondult ... Úgy mondják, hogy az ura nagy okozója lett volna ezen casusának, mivel túlnézett rajta s a többi [RettE 181].

tulogdi a Tulogd (?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tulogd/Tulugd; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tulogd: Tulogdról származó; (care este) originar din Tulogd; aus Tulogd stammend. **Szn.** *1784:* Somlyó Mezö Várossában Lakó Tulokdi János Ö klmét [Somlyó Sz; IB].

tulok ökör; bou; Watussirind | szarvasmarha; bovine; Rind. *1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Jwtot, Eg rez Medenczc ket on kanna neg on tal hath on talnyer Tizenket Jaro ewkor, nyolcz Twlok, nyoltz ewzo Tyno, hath Ewkor boriw Tyzen, hat Ewreg Ewo, harmiyncz dizno, Baranios Jwh zaaz [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1583:* Herencheny Mathias Mezaros Miklos Zolgaia vallia Bizonnial tudom es lol esmerem hogy az a' tulok ... nem Eowe hanc(m) chanadi Thamase ... aztis tudom hogy eo maga Jegzette vala megh chanadi Tamas az fileben valo el Metzessel, En aztis az Veres Miklos tulkat(is) esmerte(m), de ... az eowe Eotcodfwre Menendeo volna Immar maskeppenis [Kv; TJk IV/1. 122]. *1592:* el viwe az ferenczy ket tulykat [UszT]. *1606:* ket túlkotis vitte(m) vala, melljek megh ertek Akkor az oltso wdeóben f. 7 [UszT 20/153 Sofalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. *1610:* az melj coreokseget az I. ot bir kit veot megh ... Fekethe Tamastol beochy marhaual, vgj mint ket tulyokkal [UszT 45a]. *1634:* egy nehanyszor el hagiatta velünk dolgünkat, es ugy kerestük az túlkot [Mv; MvLt 291. 31a]. *1711:* Tudom hogj Szárhegyi Csergö Péter kezinél vala azon marhák félib(en) két Tulyok, egj kék és egj ordas [Szárhegy Cs; WLt Franc. Angi (28) lib vall.]. *1728:* Magatol román Mihailátol ... hallottam hogj mondotta: Ha fontba vágták volna is a' luon Tulkait még is meg találnám ollyan Aszszony emberre Viszem [Bethlensztmiklós KK; BK. Csonka Mihály (27) jb vall-a az ellopott ökrökröl]. *1755:* a meg nevezett Csordából fogtanak Tullykokot a' Beres Ekék elcibe [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1757:* Egykor egy Szpanátyi Tódor nevü ... Emberének egy tujkát meg is nyuzták vala a' Lázár Ferencz Úr pásztorai [Gyszm; DLev. 3 Georgius Szöts (63) jb vall.]. *1808:* vett ... kétt ökret kétt tulkat [Várfva TA; Borb.]. *1846:* Én rendelést tettem hogy Budatelkéröl a 18 ökrökböl 4 tulkokot ide hoz(z)anak a' héten, mivel itt a hegyekért hatosba kell járni [Csán TA; Born. F. Id].

Szk: A. *barna holdas ~. 1687:* Veres holdos Tulok ... barna holdos Tulok [UtI] * *barnás szürke ~. 1801:* Mas kettö, edgyik barnás Szürke, a más fejér Szürke kitsin Szarvu négy esztendös Tulkok [TL] * *barna ~. 1648:* Egy barna tulok negiedfw [Komána F; UF I, 939]. *1760:* az ... Aszszony eö Naga ... Paraszka Nyikulájnak égy széles szarvu barna tulkot ajándekozott [Doboka; SLt XXXV. 13 Medves János

(40) provisor dom. vall.] * *fejérszürke ~ → barnás szürke ~* * *fejér ~. 1833:* Cserélt … 1 Fejér Tulkat más Szürke bornyas Teh(énnel) [Torda; TLt Közig. ir. 797] * *fekete ~. 1687:* Egy veres kurta ökret; Egy fekete tulkot, es egy szőkét [Déva; Szer.] * *kékes szürke szőrű ~. 1843:* vékony kékes szürke szőrű Tulkai [KLev.] * *kék szőrű ~. 1711:* én is tartottam egj Telen, egj kék szőrű szarvas ötödfü Tulykot … hová tötte nem tudom [Remete Cs; WLt Steph. Siklodi ped. pix. (65) vall.] * *kék ~. 1697:* Harmad fü tulkok. Kék tulok nro 1 [Borberek AF; Mk 6 Alvinczi Péter inv.]. *1754:* Más harmad fure menö kék Tulak [Kajla körny (BN); WassLt] * *sárga ~. 1697:* Harmad fü tulkok … Sárga tulok 1 Item sarga tino nrö 1 [Borberek AF; Mk 6 Alvinczi Péter inv.]. *1711:* egj sárga Tulyok … meg döglek nála [Ditró Cs; WLt]. *1755:* Három eszt(endös) Sárga elö állo kisded szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK. Naláczi conscr. 1020] * *szőke alacs ~. 1632:* Harmadfwre menö tulkok … Zeoke alacz tulok … no 1 [Fog.; RákGlr 453] * *szőke ~. 1632:* Két eztendeös Zeöke Tulok N 22 [A.porumbák F; UC 188]. *1823:* Virág és Jámbor 2 eszt. Szöke Tulkok [Mezőméhes TA; HG Mara lev.]. *1833:* Pollyáni Németi György adott el … 1 Szöke Tulkat Szilaj szarvu Rf. 32 xr. 90 | adatt el … 2 szöke Tulkat [Torda; TLt Közig. ir. 797] * *szürkekék ~. 1788:* Szürke kék buta szarvu tulok [Hszj *szürkekék* al.] * *szürke ~. 1833:* Tordai Almási Miklos adott … 2 Szürke Tulkat [Torda; TLt Közig. ir. 1506] * *tarcsa ~. 1600:* Adamossy Balas … vallya … Dioszegenis egy igen betegh Tarcha tulkott hattanak el [Kv; TJk VI/1. 428] * *tiszta szöke ~. 1632:* Tizta zeöke tulok … N. 1 [UF I, 183] * *veres holdas ~ → barna holdas ~* * *vöröstarcsa ~. 1612:* az A. rakosi Perse Janos Doboka Varmegyei az meg tartot Vörös Tarcza Tulkot öuenek mondgya lenni [Kv; PLPr I/3].

B. *harmadfél-esztendös ~. 1766:* Egy harmad fél esztendös Tulkot … el adván … vágónak vették meg [Kv; Ks 8. XXV] * *harmadfüre kelö ~. 1589:* Sequuntur Rationes peccoru(m) Eoreg wnó uolt 16 … Harmadfwre kelö tulok 6 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. *1605:* harom borius vneok, borywstol, es egy borywzo wneo, kik meg ertek volna f 55, ket harmadfwre keleo twlok kik meg Ertek volna f. 70 [UszT 19/56]. *1627:* Harmad fwre keló tuliok vagion Nro 15 … Harmad fwre kelö uneo tehen vagion Nro 13 [Mezőrücs MT; BLt] * *harmadfüre menö ~. 1632:* Harmadfwre menö tulkok … Zeoke alacz tulok … no 1 [Fog.; RákGlr 453] * *harmadfü ~. 1614:* Chyki Lukaczi Keoreös Pataki Sido Györgjnek ket harmad feo tulokert keotte magat ehjak mostansagh [Csávás MT; BethU 37]. *1629:* Ada be magat iobbagiul Szabad io akarattia szerint eöreökeöseön fiurul fiura kezet be adua(n) nekeönk keöz birak(na)k egy Nagy Mihaly neueö ifiu leginy … Söofalua(n) … loko Gavaj Peternek … adot Gavaj Peter ket harmadfeö tulkot, negy vekan valo buza vetist, negy veka Liztet, adot Gauaj Peter lakadalom nopiara, ket vider bort [Sófva BN; Ks 41. E. 15]. *1642:* egi harmad fu Tulikom valora fl. 5 oda vagion szaamadattlan [HSzj *harmadfü* al.]. *1755:* egy harmadfö tulkot … az bika döföt meg [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * *háromesztendös ~. 1676:* Eöregh labas marhák … Harom esztendös tulak … no. 11 [Fog.; UF II, 741]. *1748:* Három esztendös Tulok röt szőrű fel állo szarvu 1 [Szentgyörgy MT; Ks XXIIb. 23]. *1755:* Három eszt(endös) Sárga elö állo kisded szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK. Naláczi conscr. 1020] * *hatodfü ~. 1680:* Tehen barmok száma … Hatodfü Tulok nö 13 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 37] * *kétesztendös ~. 1632:* Két eztendeös Zeöke Tulok N 22 [A.porumbák F; Urb. 188]. *1662:* Borjus Tehen nro 2 edgik Semmire kelleo, rövid üdeo(n) meg is hall, egy ket esztendös tulokis vagio(n) [Bábolna SzD; Utl]. *1773:* két Esztendös mettzetlen tulok [Mezökapus TA; Berz. 4. 22. L. 8]. *1797:* a' Szélistsei papnak … két esztendös Tulkát ki-nyuzta [Déva; Ks 115. Vegyes ir.] * *másodfü ~. 1757:* A mikor Keszeg György az Attyátol meg különczett … edgy láb Marhátis nem vitt el az Apja Házától … a' Feleségivelis kapatt … két harmadfü és két másad fü Tulkokat [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c] * *negyedfüre kelö ~. 1589:* Sequuntur Rationes peccoru(m) Eoreg wnó uolt 16 … Negied fwre keló tűlok 3 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3] * *negyedfüre menö ~. 1647:* Eoregh Tehen vagion No. 18. Eoregh Eokeor No. 3 … Negyed fw Tulok No. 3. Eoregh bika No. 2. Harmadfw bika No. 3. Negyed fwre meneo Tulok No. 9. harmad fwre meneo Eokeor boriu No. 5. harmad fwre meneo wneo boriu No. 2. El mult nyari Eokeor boriu No. 5 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1703:* egy lombos negyed füre menö Tulkot [M.köblös SzD; Becski]. *1742:* Negyedfüre menö három Tulyok edgyik közzülök barna szőrű hátra allo hegjes szarvu, a mas ketto sötét kék, egjenes fel állo szarvuak [Kisborszó SzD; TL 42]. *1795:* Egy negyed füre menö Tullyog, Tavallyi bornyu Ünö [Szárhegy Cs; LLt] * *negyedfü ~. 1560:* Ez felwl megh mondot zemelyek … illyen wegeszest wegezenek … hoszszwtelky ferencz es bodysar aggyon ket ökröth es ket negyed fw twlkot [SLt S. 4]. *1692:* Negyedfü Tulkok. 1. Sarga Szeles Szarvu … 2. Kék kaila Szarvu [Mezőbodon TA; BK 23–4]. *1729:* Mohárol hajtottak szarvas marhákot ez szerént öreg Bikát nrö 2. negyed fü Tulkot nrö 2 [TKl Petki Nagy cs. szám. 86a] * *négyesztendös ~. 1638:* Negj esztendös tulok no. 13 [A.porumbák F; UF I, 666]. *1768:* hajtatott … Dobokai Joszágából … négy esztendös Tűlkot 2, Három esztendös Tulkot 4 [Mk III. XXX]. *1801:* Mas kettö, edgyik barnás Szürke, a más fejér Szürke kitsin Szarvu négy esztendös Tulkok [TL] * *öreg ~. 1676:* Örög Tanult Tulok nrö 3. Tanulatlan örögh tulok nrö 5 [Porumbák F; Utl] * *ötödfüre kelö ~. 1610:* Anny zamú Marhaiatt ell vehesse … az menytt Kws Miklosnak megh ada, vgy mint ket Borius vneótt, kett Eóteód fwre keleó twlkott, Negy megh herelt Boriutt [Bordos U; UszT 52]. *1629:* Eoteod fwre kelo tuliok 2 [Szentdemeter U; LLt]. *1783:* Lázár Gergelj eö keglme … ada két dérczeg otöd füre kelö tulkot in flor. 20 ~ husz Mforintokba [Siménfva U; Sf] * *ötödfüre menö ~. 1759/1779:* ötöd füre menö Tulok [Pusztakamarás K; Mk] * *ötödfü ~. 1632:* Eötcödfw tulkok … Zeöke alacz tulok … nö 1 [Fog.; RU 453]. *1711:* én is tartottam egj Telen, egj kék szőrű szarvas ötödfü Tulykot … hová tötte nem tudom [Remete Cs; WLt Steph. Siklodi ped. pix. (65) vall.]. *1731:* 3 harmad Fü tino meg döglöt Egy ötot fü tulok meg Veszet [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péter lev.] * *szőke alacs ~ → harmadfüre menö ~.*

C. *busán ~. 1798:* Egy pár busán Tulkot a Tehenek közül kész pénzen … el adván tészen 27 Rf 12 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 56] * *buta szarvú ~. 1788:* Szürke kék buta szarvu tulok [Hszj *szürkekék* al.] * *délceg ~. 1738:* az Mutyi ökröt Kováts Lászlo vram cedalá az ujfaluban lévö délczeg tulokért [Barcaújfalu Br; Pf]. *1764:* kináltattya ezenn Kezemben lévö csomó pénzel, úgymint azonn délczeg Tulok árának megmaradott részivel, melly délczeg Tulokkal Kegyelmed a' maga Kezessinek el fogott marháját váltotta fel [Lőrincfva MT; DE 2. X B 16]. *1783:* Lázár Gergelj eö keglme … ada két dérczeg otöd füre kelö tulkot in flor. 20 ~ husz Mforintokba [Siménfva U; Sf] * *elöállo kisded szarvú ~.*

1755: Három eszt(endős) Sárga elö állo kisded szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK. Naláczi conscr. 1020] * *lombos ~. 1703:* egy lombos negyed fürc menö Tulkot [M.köblös SzD; Becski] * *metszetlen ~. 1773:* két Esztendös mettzetlen tulok [Mezökapus TA; Berz. 4. Fasc. 22. L. 8] * *szarvas ~. 1711:* én is tartottam egj Telen, egj kék szörü szarvas ötödfü Tulykot ... hová töttc nem tudom [Remete Cs; WLt Steph. Siklodi ped. pix. (65) vall.] * *széles szarvú ~. 1760:* az ... Aszszony cö Naga ... Paraszka Nyikulájnak égy széles szarvu barna tulkot ajándekozott [Doboka; SLt XXXV. 13 Medves János (40) provisor dom. vall.] * *tanulatlan ~. 1676:* Tanulatlan örögh tulok nrö 5 [Porumbák F; UtI]. *1689:* ötödfü Tulok, mely járomb(a) Tanult No 2 Tanulatlan ötödfö Tulok nro 8 [Bucsum F; MvRKLev.] * *tanult ~. 1676:* Örög Tanult Tulok nrö 3. Tanulatlan örögh tulok nrö 5 [Porumbák F; UtI]. *1748:* Jol emlékezem rája, mikor a' ménest innen Hidalmásról bé hajtottuk Bögözbe, öreg Kantza volt Nro 38 Esztendös Csikók Nro 9 ... Tanult Tullykok Nro 10 [K; SzentkZs Mart. Szüz (76) jb vall.] * *vékony ~. 1843:* vékony kékes szürke szörü Tulkai [KLev. 14 cs].

D. *akolbeli ~. 1761:* cö Nagyságának ittem jármos ökröi nem marattanak hanem dirib darab Akalbeli Tehenei s Tulkai [Branyicska H; JHb XXXV/39. 17] * *befogó ~. 1638:* Maczkasi Ferencz Vramnak egj öreg kancza lovat es ket be fogo Tulkot hagiok, Somai Gergelynek ket be fogo tulkot hagiok [Cege SzD; WassLt Vass György test. St. Mogiorokereki pastor kezével] * *jármatlan ~. 1804:* Minden meddü csordába tartozó meddü tehenecket, kétesztendös ökör- és ünöborjukat, minden deltzeg csitkókat, akik nem anyaszopók, és a jármatlan tulkokat ... kötelezteti minden falusi gazda és lakos a meddü csorda közé adni [Kisbacon U; RSzF 194] * *jármos ~. 1729:* Mohában maradot az mint irják Jármas Tulok nrö 2 [TKl Petki Nagy cs. szám. 86a]. *1797:* Négy Nagy ökrök, és két jármos Tulkok [M.igen AF; DobLev. IV/19] * *járomba fogható ~. 1684:* Birsagb(an) vet járomb(a) foghato Tulok nö 2. Bitangb(a) vet 3. esztenös ünö nö 1 [Porumbák F; UtI] * *udvari ~. 1808:* Adtam el egy meg hibázott Udvari tulkot [Gálfva KK; Ks 99] * *uradalmi ~. 1848:* Az Uradalom 12 ~ tizenkét béres ökreinek éjjeli Nappali legelést engedni, ugy szintén a' két éven fejülö Uradalmi Tulkokotis nyaraltatni, és pásztoroltatni ingyen tartoznak az ökrökkel szolgálo emberek, szükséges sót számokra az Uradalom adván [Kajántó K; KmULev. 2].

tulokbarom-pásztor ökörpásztor; boar, păstor de boi; Hirt. *1675:* Tordán lakó Lengyel Istvá(n) ez el mult felsö esztendökbéli egyik tulok Barom pásztor, kinek pásztorsága alol egy Tulok el tévelyedvén ... adattatott volt pénzen Nagy Mártonnak [Kv; TJk XII/1. 15–6].

tulokbivaly ökörbivaly; bivol tînăr, junc de bivol; Büffel. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Bialok szama. Negiedfw Tehen Bial N 3. Negjedfw Bial Bika N 4. ... Ez iden ellet tulok bial N 4 [Porumbák F; UC 14/38 187]. *1747:* Nagy Tehén Bihály 2 Két esztendös tulok Bihaly 3 [Szentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

tulokborjú ökörborjú; viţel; Kalb. *1849:* Egy tulokbornyu – orvoslásaért 8 krok [Somb. II].

tulokbőr ökörbőr; piele de bou; Rindleder. *1599:* Zabo Palne Vizen. Varad Fele. 150. Eoker Beorcket ... 7//50. 250. Thehen es Tulok Bercket ... 12//50 [Kv; Szám. 8/XIV. 3]. *1642:* Ket esztendeös tulok beör 1 [UF I, 820]. *1648:* Vagyon ez nyari haznak 6 ablaka, mindeniknek tolyo tablaja fenyeö deszkabol valo. Az oldalais fenyeö dezkas, padlassan egy fel jaro liuk. Vagyon benne ... 1 tulok beöris [Porumbák F; UF I, 879]. *1669:* Vankos(na)k valo kisded keeske bör Nro 11. Lo beör vagjon Nro 6. Tulok beör vagjon Nro 2 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24c]. *1674:* Eökör, Tehen, Tulok, Bornyu Bőrök elegyesleg nro 18 [Törzs. a dévai fej-i udvarház lelt.]. *1686:* Tehén Börck. Tulok Börck. Ló Börck. Csitko Börck [Fog.; UtI]. *1689:* örög ökör börck nö 8 ... Tehén börck nö 3 Tulok börck nö 4 [A.porumbák F; UtI]. *1690:* Tulok bőrck, ött ... Bornyu bőrck nyolcz [Marosillye H; UtI]. *1849:* két tulok bőr – készítetlen [Somkerék SzD; Ks 73/55].

tulokcsorda ökörcsorda; circadă de boi; Rinderherde. *1586:* d(ic) 23 Marty Az kik az Tulok chordat örzottek az qúartas vraimmal adatanak Tanaczúl egy Köbol Búzat fizette(m) erette f. 3. d. 50 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11b]. *1745:* Az Tulok tsorda pedig jártassék à Csere padgyán Az Tehén tsorda tudgya a maga járását | A' Tulok tsorda járására engedtetett à Borzos [Torda; TJkT II. 7, 35]. *1746:* A' szántó ökrök járjanak à Kenderesben à honnatis à ménes és tulok tsorda tiltassék ki [Torda; TJkT III. 37].

tulokmarha szarvasmarha; vită; Rind. *1716:* ă harma Tulyok marha vala, a ketteje tehen ... az ketteitt az Tulykok(na)k Fazakas János(na)k adatá cö Nga [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

tulokökör ökör; bou; Rind. *1675:* az melly Tulok ökör most Czongrádi Pálnál va(n) ide haytya Nagy Mártonhoz [Kv; TJk VIII/12. 16]. *1707:* Ezekért az megnevezet bonumokat ada ... 2 Tulok ökörert [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1747:* Tudgya ... az Tanu aszt, Hogy ... Nemes Pap Peter és Pap Vanka ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok ökreit, egyik Setet barna Szörü kajlás fen állo Szarvu, masik vilagosab kék szörü, vekony fen állo kajlás szarvu ... az Szathmari hegybeli pajtakból éczakanak idejen el Loptak volna? [KSz; Ks 27/XVII vk]. *1787:* az Más Rendbeli Beres ökrök közül botsátották ki az a két Tulok Ökröt az hojszás szürke az Csábeli Daru [Náznánfva MT; Berz. 4. 30. 15]. *1851:* két tulok ökör: Súgár és Csendes [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

Szk: *sárga ~. 1769:* egj Sarog tulok ökör az kergetésben fel is akadott volt [Tarcsafva U; Pf] * *tanult ~. 1766:* egj öt esztendös tanult Tulak ökret 13 ~ tizen három Vonas forintokon adott el [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18].

tulokpajta ökörpajta; grajd pentru boi; Viehscheune. *1802:* Tulok Pajta külen [Mezőbánd MT; Hr 3].

tulokpásztor ökörpásztor; boar, păstor de boi; Hirt. *1769:* Köz Hirböl a Faluba Itten Mezö Madarason hallottam hogy abban az idöben levö Tulok Pásztorok Katona Minya és Szekelly Jancsickat tudta Medve Jstván Uram szavatyasul s ök adták volna Medve István Ur(amna)k[a] [Mezömadaras MT; BK Paulus Nagy (26) jb vall. – [a]A tinót].

túlontúl túlságosan; exagerat/excesiv de ..., din calc afară de ...; übermäßig. *1847:* A Nyár túlontúl 'sengés lévén a gyér öszgabonáknak nagy fejeik és szemeik lettek [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

túlság túlzás; exagerare; Übertreibung. *1881:* Csernátoni Gyula t. barátod, akivel nagy néha együtt töltünk egy-egy estét, egész a túlságig van vele megelégedve, s szörnyü nagyokat mondott [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

túlsó 1. a szemközti oldalon levö; de dincolo, care se află în ocealaltă parte; auf der anderen Seite, gegenüber. *1574:* Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... gërgy tazitany akarya Kelement ala az zarban, de Nem tazithatia hanc(m) Eomaga ely tantorodik es az twlso fal tartya meg [Kv; TJk III/3. 316]. *1585:* Magiar Andras vallia ... Takach Keleme(n) ... az eo hazoktol vala tizenhatod haz mezzesegre. Lata(m) az lo hogy el ragatta vala a' zekeret, es a' zegeny embernek el esek siwege, es a' kepironę fia veowe fel es minden haborunak eö leon, ez Iffiw, oka, mert A tulso zerreol Altal Mene Kelemen takachra es vagdala hozza, De Az Vta(n) meg chendeszednek [Kv; TJk IV/1. 474]. *1600:* Demien Benedek Farkaslaki eö maga azt mo(n)ta enneke(m), hogy az wiznek az innekseö (!) fele Orozhegy hatar, az twlso fele penigh, Farkaslaki [UszT 15/112 Ambrus Marhon, Jlkey, Zabad zekely (60) vall.]. *1632:* onnet Üst gjarto Istua(n) hazatul altalmene az tulso szerre egj hazhoz [Mv; MvLt 291. 63a]. *1633:* Szabo Mihali ... monda neke(m) hogi keli fel tars es jere el uele(m) ... az halaszok ige(n) szep harczat kótóttek az tulso hid ala, aztis megh neueze mellik csönekhez kótóttek ... en ug' menek el, es ug' hozok el az harczat [Mv; MvLt 291. 119b–120a]. *1650:* Az Tulso latuson ualo summa tt f 898 d 54 1/2 [Kv; Szám. 26/VI. 344]. *1674:* enis harmad iden öszzel latta(m) Fodor Marczit ... hogi egi nappal ot Letai Istva(n) Ura(m) tulso kertib(en) men<t> es ot körtvelyt szedet s onnat altal vitte az vagias barlabas kertib(e) [Asz; Borb. I Rakosi Vagias Miklos ns (18) vall.]. *1689:* mint hogy ez az Cserö az Faluhoz közél va(gyo)n ... ä Hevizick szaba<do>ssan irtogathassák s az ki mit irtogathat, légyen övé ... az tulso oldalát, ä Hevizick, az innetsöt penig az Hidegh kutiak szabadossan irtogatták [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21]. *1738:* a' Szamos tulsó ágán lejendö Hidnak eppittetése iránt ... munkálodtunk 's igjekeztünk; de minthogj Conventios Acs Mester Emberünk is elébb állott ... még eddig jó munkáb(a) nem vehettük [Dés; Jk 501b]. *1772:* Tuggyać ... a Tanu aztis vilagason, hogy mind kissebb, mind nagyob állapattyában a Viznek az ... Adamasi Malom árkában a Viz olly sebességgel foly hogy midön a Kuküllö derekába érkezik, ki teezhetö keppen keresztül által Lövödik a tulso martig? [Kük.; JHb LXVII/2. 371 vk]. *1807:* Nagy Cserefákat értem az Hágonak tulso részin, az innekso (!) oldalán pedig a Hágonak ... Jegenye felé Nyirfakat [KmULev. 3 Illye Kretsun (60) hedecsi col. vall.]. *1843:* a tulso uttzán Lorintzi ur a maga udvara felé indulva el haladot el haladása után ... mondották hogy Lórintzi Josef vr le bitangozta a Grofot [Moson MT; TSb 49].

Hn. *1693:* az Küs lelek (!) oldalon az tulso labban [Szökefva KK; EHA]. *1715:* a tuso szeren [Vaja MT; EHA]. *1716:* Az Tulso padban (sz) [M.szovát K; EHA]. *1783:* A Tulso Sos patok bértze nevezetü hellyben (sz) [Mezöbergenye MT; EHA]. *1784:* A Tulso Telek oldalban (sz) [Póka MT; EHA]. *1836:* a Dési tulso hid [Dés; EHA]. *1838:* Sós kútnáli túlsó láb [Csekelaka AF; EHA].

2. a másik táborban lévö, szembenálló; care se află în tabăra ocealaltă; in der anderen Lagerstatt, gegenüberstehend. *1672:* Ezt pedig bizonyosan elhitte volt ö nagysága, hogy úgy vagyon, de egészlen megfeleltem ö nagyságának és bizonyos ratiókkal megmutagattam ö nagyságának, hogy hazugság, söt Kegyelmedet okozzák az tulsó rész [TML VI, 27 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

3. elözö; anterior, (care se află) în partea ocealaltă a ...; vorherige. *1765:* Amit írtam a túlsó faciesre a tisztek iránt, mind füstbe ment, söt Somai Sándornak absolutionálist adtak [RettE 183]. *1817:* A túlsó lapon írt havasok a folyó 1817-ik esztendöben április 27-kén licitáltattak vala, anélkül, hogy a provinciális részröl is licitátor commissárius lett volna kinevezve [Szárhegy Cs; RSzF 130].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: az átellenben lévö dolog; lucru care se află în partea ocealaltă; die Sache, die auf der anderen Seite steht/ist. *1662:* Az kertnek észak felöl való kapuján kívül meg nem járhattam volt, de, hihetö, arról a félröl is voltak afféle recreátióra való alkalmatosságok, s az túlsóhoz hasonló forrás is az istállókra nézve, hogy azok ismét azonfelül napnyugot felöl volnának szinte a kastély elött észak felöl, mint a major vala túl dél felöl [SKr 265].

túlszárnyal (versenyben) felülmúl; a întrece/depăşi; überschreiten (im Wettkampf). *1861:* A' szomszédos szegény Kis Fenesi oláhok szekérrel viszik a' segély gabonát az O. Fenesieknek, 's valyon mi engednök magyarok Reformatusok, hogy az oláhok bennünket nemes jószivüségbe tul számyaljanak? [Gyalu K; RAk 65].

túltesz *~i magát* nem veszi figyelembe, nem törödik vele; a trece peste ceva, a nu ţine seama de ceva; sich nicht kümmern, unbeachtet lassen. *1854:* 'S bár mint igyekeztem magamot viszonyaink borongó ködén túl tenni, nem tudtam [ÚjfE 4].

tumultáció, tumultuáció nyugtalanság, zavargás; tumult, dezordine, tulburare, agitaţie; Unruh, Aufregung. *1746:* az tumultatiot inditto Rusz Medra in terrorem et exemplum alior(um) kéménjem (!) meg páczáztatott in p(rac)sentia Bulzestium [H; Ks 62/10]. *1753:* némely helységekben ezen irogatásokra, csalárd hir hintegetésekre, és tumultuatiora nézve a Restantiaban lévö adót sem akarták volna meg fizetni ...? [Törzs. 5 vk].

tumultuálódás nyugtalanság, zavargás; tumult, dezordine, tulburare, agitaţie; Unruh, Aufregung. *1657:* futánk Rimaszécshez, az holott akarván valamit mulatni, azonban az hadak közt nagy békétlenkedések, tumultuálódások és conventiculumok kezdvén lenni, az fejedelmet oda akarják vala hagyni [KemÖn. 206]. *1677:* A' Fellyeb meg-irottakon kivül, a' szabad Hajdusságnak nevezeti penitus tollaltassék és le-tétessék ... csak hogy oly illendö számuakon, hogy ez Hazában tumultuálodásra és egyéb közönséges ártalmokra valo insolentiakra effélék által alkalmatosság ne szolgáltassék [AC 171].

tumultuálódik nyugtalankodik, zavarog; a se nelinişti/tulbura, a-şi manifesta nemulţumirea; unruhig sein. *1657:* az fejedelemnek, Rákóczi Zsigmondnak, nékem, Bakos Gábornak, úgy tudván, hogy mi voltunk az hadak elött, és az egész hadaknak íratni akart az budai vezér ... mely ha lött volna, az hadak mindjárt tumultuálódtanak volna | Bakos pedig így járt vala, hogy az hadak tumultuálódván, midön az Fejérhegyen által akarta volna vinni öket, sokan az hajduk odahagyák, kiket elötanálván imitt-amott az fejedelem, váltig büntetteté öket, az többivel ugyan elment [KemÖn. 272].

1664: Ők ugyanazon megindult állapatjokat continuálván, engemet más házban küldöttek, addig az németség hol egy hol más helyben tumultuálódván és beszélgetvén egymás közt, egykor feljövének és cathegorice megmondák, hogy még mineklőtte én ide nem jöttem volna is, értvén ezt az dolgot ők, hogy Székelyhid vára elhányassék, ahoz képest ők valami helyes ratiokat concipiáltak ennek az helynek megmarasztása felől [TML III, 287 Stepan Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1744:* Hogy minden tumultus Köpeczen vett origoját, világos abbolis hogy ã miolta tumultualodni kezdettek a Seditionak Authorai ... Cursus altal 6 vagy 7 versb(en) bizonyos Expressusok minden Falubol convocaltattak ad consultandum, es ollyan clandestine tartottak Conventiculumokot, hogy a Tistek semmit abb(an) nem subolfaciálhattak [Hsz; INyR].

tumultus 1. háborgás, zavargás; tumult, agitație, tulburare; Unruh | felkelés; răscoală; Aufstand. *1618:* hogy az tumultus indultatott Havasalföldébe, akkori kajmekámnak és az vezéreknek igen nagy bizonyoson hozták volt, hogy Sorbán jött volna bé Nagyszombatból Havaselföldébe, és ő üzte volna ki Alexander vajdát [BTN[2] 116]. *1653:* Máthé vajda harcza és győzedelme után ... történt vala valami tumultus az ott való vitézlő rend miatt, némely vajda köröl lévö s armásbeli fötisztviselők ellen [Veress,Doc. X, 6/IV. 96]. *1597:* Az vasarnapi bor korchiomarlastis ew kegmek megh zabaditottak de illien conditioual hogy ew kegme Biro vra(m) zorgalmatosson vigiazzon hogy walami rezeges tormezlo emberek miat tumultus ez Varoson ne indittassek [Kv; TanJk I/1. 290] | Paxi Lukach ... wallia ... mikor az tumultus esek azon ciel Zabo Miklos hazanal haltam, immar le fekewttem vala, hogi tolway kialtast hallek az vezan [Kv; TJk VI/1. 52]. *1645:* Szent Janos napian az meny keo megh utue(n) Monostor uczaban egy hazat, annak oltasan leueo tumultusban az fiat Simon Jstuant egy eziakannyal meg ütcotte feoben ugy hogy azon sebben megh holt [Kv; TJk VIII/4. 19]. *1672:* ezekre az tumultusokra nézve menvén ki az határban, ki is Kővárhoz három óra járó föld, vigyázni, haraguván arra a kapitányra, reá mentek s ott lett valami csete-paté [TML VI, 391 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1704:* hozott levelet Szilágyitól ... írja, hogy embert fogadtanak volt, hogy általa végére menjenek, az én marháim, kik ebben a tumultusban oda szorultanak volt, hová löttenek [WIN I, 277]. *1736:* kicsoda haitotta oda az tumultusb(an) nem tudam [Algyógy H; BK]. *1772:* Tudom világosan láttam szememmel a' Specificalt napon azon tumultusbol orialodott actust a' meg nevezett kis Bugi legények karámjában, mivel magamis ott voltam [Torockó; Bosla Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

tunika a hosszú szoknya fölé omló, rövidebb, második szoknya; tunică (purtată de femei); Tunika. *1525/1560:* filie nostre Eufrosine ... legamos ... unam tunicam nostram scharlath [Héderfája KK; TelO II, 452 Barabássy Lénárt erd. alvajda végr.].

tunya 1. lomha, lusta, tétlen; leneș, pasiv; faul, träg. *1675:* Miuelhogy az csirkaloknak tunya vigyazatlanságok miat szoktanak gyakorta karos, sőt veszedelmes dolgokis következni; annak okaert oly fenyitekben tarcsa es oly vigyazassal legyen porkolabunk reajok, hogy az csirkalasra jo készülettel, es egessegessen alittassanak: es ugy uigyazzanak mind a<z> bastyakon, mind penigh az vár fokon [Fog.; UF II. 674 A. Bornemisza sk írása]. *1710 k.:* Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben síró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacskákra, reggel évő gyermekfejedelmekre veted vala az ő koronáját [Blm. 1040].

2. müveletlen, parlagon maradt; lăsat nelucrat/în paragină; unkultiviert, brach **Hn.** *1864:* Tunya Tetö [Nyárszó K; KHn 124].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~ban van* müveletlenül/parlagon van; a fi nelucrat/în paragină; brach. *1770:* a Berei határ szellyben a melly Porongy (!) bokros hely tunyáb(an) lenni láttatik, kié legjen bizonyosson nem tudjuk [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

tunyálkodás lustálkodás; lenevire; Faulheit. *1670/1740:* Kert Birák Tunyálkodásokrol. Vegezék aztis, hogy ha a kert Birák tunyálkodnának, gyakorta ki nem mennek a kertre az alatt a kertekröl kár lenne valaki panaszlana akkor a Biro büntesse meg igy egy kert zálogra [Homoródsztpál U; WLt].

tunyálkodik lustálkodik, henyél; a lenevi; faulenzen. *1670/1740:* Kert Birák Tunyálkodásokrol. Vegezék aztis, hogy ha a kert Birák tunyálkodnának, gyakorta ki nem men-

nek a kertre az alatt a kertekről kár lenne valaki panaszlana akkor a Biro büntesse meg igy egy kert zálogra [Homoródsztpál U; WLt].

tunyaság lustaság, lomhaság; lenevie; Faulheit. *1582:* Vagion az kapwn Allo Drabantok feleollis Nagy panazolkodas eo kgmek eleot hog igen el Mennenek Az Rezegsegben tiztek es hitcók zerent az vigiazasban giakorlatossaggal Nag Alozekonsagba(n) es Thuniasagban talaltatnanak, Mierthogy penig az eo gondwiseletlenseegek miattis reank vtolso vezedele(m) keowetkezhetnek, Ezennis kerik Biro vramath ... hogy eo kgme tarcha fenytekben, es megh dorgallia eoket ez fele chelekedeteokreól [Kv; TanJk V/3. 269a]. *1650:* A kik szt miséket tunyaságból mulatnak, büntetések fl. 3 [SzO VI, 194 Cssz, Gysz és Ksz hat]. *1667:* egyszeri kérésünk elfelejtésével sok rosszat szerzünk, mutatjuk gondviseletlen tunyaságunkat, iustificáljuk az tolvajokat, sőt talán gyanúságot vetünk szivekbe, hogy azért nem urgeáljuk s nem acceptáljuk az satisfactiot, hogy nagyobban akarunk bosszút állani [TML IV, 49 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Az ország keserves állapotjáról beszélgettünk; több sok szó után monda Apor: Ez elveszett és még inkább is elvész, és ennek a többi között nagy oka a gubernátor rendkívül való tunyasága, kártyázása és mindenekfelett a szörnyű fondorkodása és a tanácsnak clárulása a generális előtt | Azért most itt vagytok, mondjátok szembe egymásnak, mert ... közönségesen a tü impertinence, nonchalance, azaz: alkalmatlankodástok, tunyaságtok miatt a császár és az ország szolgálatja szenvedjen s elvesszen, azt én meg nem engedem [BÖn. 971, 972]. *1803:* Az igahúzó barmok pedig minden reggel korán béjöjjenek, és ha akármelyik gazdának ökre vagy lova odamarad és teljességgel a pásztor tunyasága mián, marhája odaléte mián munkájában csonkaságot szenved, az olyas gazdának a pásztor napszámját megfizetni legkisebb mentség nélkül tartozik [M.hermány U; RSzF 193].

tupé paróka; perucă; Perücke. *1758:* Egy Gránnátos gyöngyös Pászli, fülbe valójával együtt, Túppéba való virágjával [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy Gycmántos Gyöngyös Pászli fülbe valójával edjütt, Tupéba való virágjával [Nsz; TGsz 51].

tupévirág parókába való virágdísz; (un fel de) ornament floral pentru perucă; Perückenornament aus Blumen. *1774:* Három Pár Gránátos Tupé virág [Nagyida K; Told. 26].

túr[1] **1.** a răscoli (pămîntul); mühlen, graben. *1781:* én akkor Gaz rezbe meg lövetek egy sertest ã többi közül azert hogy ã kaszáló hellyet turták s hanták ... azért Lötette meg [DE 3].

2. ember/állat szája tajtékzik/habzik; a face spumă (la gură); Maul/Mund schäumt. **Szk:** *habot ~. 1799:* más Nyavallya rontok ... a' Verés habot szokták turni, 's magokot martzongolni [Marossztkirály AF; Berz. 9. 74] * *tajtékot ~. 1638:* En az mikor oda menek Czizmadia Istuannehoz immar a gjermek let vala ... s latam hogj ot fetreng az feöldeön az gjermek, feier tajtekot tur vala, s el törlem az szajarol [Mv; MvLt 291. 121b].

túr[2] varas seb; crustă la suprafața unei plăgi; schorfige Wunde. *1634:* oly budos volt ez leanyzonak az laba az tür miat, hogy eligh alhattuk el az buzit [Mv; MvLt 291. 6b].

Sz. *1736:* Hej Apaffi Mihály, Apaffi Mihály; miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak ... De miért vakarjuk fel a béforrott sebnek az ő turját? [MetTr 340].

turba 1. (utazáskor használt) bőrtarisznya, bőrláda; (un fel de ladă) de piele; Lederkiste/-kasten | lóra való bőr vagy posztó átalvető; desagă; etwa: zweiteiliger Pferdsack. *1573 k.:* Az zekelek feli Tamadasakor hagiot volt eo Nala chiaky Myhal kwpakat es Eotthwen egy gira Ezwsteot egi Ladaban, Egi twrbaban haro(m)zaz Lisimachos araniat [Kv; TJk III/3. 106b]. *1598:* Velten Bidner ... fassus est ... ez Merte(n) Albert ... mas zolga tarsatol egi czondorat lopot wala ... az legenyek keresny kezdek hat túrbaiokbol penzek eggietmassok wezet el [Kv; TJk V/1. 142]. *1633:* oda leszen eőczjem az turba mert ... en tollem lopta volt el az legeni [Mv; MvLt 290. 136b/2]. *1659:* az conventióm az turbámban van az inasomnál; adjon Kegyelmed abbúl abrakra való pénzt nekik [TML I, 335 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] | egj turbát, melyb(en) volt harmjnczeőt forjnt negj taller, hat ort (!) es egjeb edgjetmásis ... el vittek ... paranczollyuk ... Koncz Andras hiuünk minden el uit jouait, paripait, mingjárást tauab valo es imide amoda valo mutogatas nelkül, megh adassa [UszLt 26 fcj.]. *1668:* ihon az Turbaban az Domokos Uram szacza az kit el nem loptak [Imecsfva Hsz; HSzjP Thomas Imecs de Imecsfalva (35) vall.]. *1682:* Egy Pincze tokb(an) nyólcz üveg Aquavita nrõ 8. Egy Turba nrõ 1 [Utl]. *1685 eleje:* Pergamen festet legyczõ Nro 1 ... Turba Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. 4]. *1688:* Ezt adtuk Zöldi keze alá. – Turbára való lakatokat nro 10 [Ebesfva; Utl]. *1692:* Sz: Istua(n) Király nap tájban az Teőresvári Tábrozásb(an) ... Toth Mihály vr(am) édes fiának néhai nemzet(e)s iffiabbik Tóth Mihály ur(am)nak egy Túrbaja feles pénzeuél edgyütt el veszuél(n) [Iszló MT; BálLt 50]. *1696:* az Turbanak bellisin belül az oldalab(an) az Varrason fellyűl erőssen be varva ott talaltuk megh az Aranyat [Dés; Jk]. *1710 k.:* emez morgani kezde, hogy a turbát kiveszi a hajóból ... s mondá az embernek: Vedd ki a turbát, de azördög elvigyen engemet, ha mindjárt meg nem öllek ezen szempillantásban [BÖn. 582]. *1723:* En Kolosváratt belsö Közép Uczában lako Miszti Eötves Pál ... erre az becsületes Városra tsak egj Vres Turbával jöttem, még gunjám is jó nem volt [KvRLt VII. 78]. *1768:* 1 Rongyos turba más Iszalékkal 2 xr [Hszj *turba* al]. *1792:* Törökül Torba, magyarul Turba, lora (!) való bör vagy posztó tsinos által-vetöt teszen [Éder, BenkőNyMunk. 185].

Szk: *bujdosó ~. 1668:* Ezt penig én kglmes Aszszonyom a' Nagtok istenes itiletire támasztom, ha valaki kivánhattyać azt én tölem, hogy szintén ugy mennyek én most elödedin elö a' dologgal a' ki bujdoso kenyeremet még jo modgyával meg-sem emészthettem, vagy bujdoso turbámnak letétele után meg-sem pihenhettem [KJ] * *középszerű ~. 1685 k.:* hozott ... 2. közepszerü Turbát (!) p(ro) f. 3/= [Utl].

2. jelzői haszn-ban, cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány turbányi; de un anumit număr de lăzi de piele; ein gewisses Maß: eine gewisse Zahl von Lederkästen. **Sz.** *1663:* Csak úgy vagyunk mi itt magyarok, mint a ki elvesztette volt egy turba tallérát, azzal biztatta, hogy nála a kulcs [TML II, 578 Teleki Mihály Lónyay Annához].

turbál 1. zaklat, háborgat; a conturba/deranja/tulbura; peinigen, behelligen. *1663:* Az mi az fejedelemasszony ő nagysága dolgát illeti, én is most és Cob uram is írtuk ő nagyságának, hogy hagyjon békét és ne turbálja Kővárt, mi-

vel nem ő nagyságáć, hanem az országé és annak legitimus fejedelméć, noha most ő felsége kezében vagyon [TML II, 640 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1698:* Zalogjáért küldven a' Város Szolgait Hadnagy Ura(m) a' zalogott kezekből ki ragadta; sőtt azon Zaloglasnak executiojat turbalta fenyegetteis a' Varos szolgait ezt mondvan, vagy ti haltok meg vagy en fegyvert fogvan a' Varos szolgaihoz [Dés; Jk 268b]. *1719:* A mint a Pakei becsületes megye akarja tiszteletes Zágoni András uramot turbálni, adgya okát [Páké Hsz; HSzjP]. *1734:* az mellyik fel ezen Cseret fel bontaná, es valamellyik fel az masikott, az földnek birasaban turbalna, vagj turbalni akarna, tehát őtven forinton maradgyon [Bágyon TA; KW]. *1741:* Pap Demeter azon Angyelekott el foglalni akaro Attyafiakot le kurvázván, turbálta és ki hánta [M.igen AF; Kath.]. *1752:* a' ... Falus biro Betze Imre Sokad magával elönkben alván Vas Villakkal dorongokkal turbáltanak [Delne Cs; Berz. 12. 92/228]. *1760:* Kerseczi Nyágy András Felsége Tyirána Exponalya hogy Máda Janostol Zalagositván edgy darabatska heljet ... mellyben Mada János igyekezik fűz faknak körülette plántálásával turbalni: aval meg nem elegedvén meg Szőlőjét meg lopojánakis pronuntialta [Kersec H; Ks LXII/13]. *1775/1802:* annál nagyobb contraversia oriálodván a két Falu között ... a Grof Haller György Uris azután vitette volt el a Bezdedick szénáját, ezen Pojánából, s a Nagy Kristoleziakis azután kezdették turbálni ezen Pojánának ususában a Bezdédicket, és a szénájokatis ugy egettek el [BSz; JHb LXVII/3. 122]. *1780:* azon 8czad napok el follyasa alatt Senki a Valyar patakánál levő kőzben fel allittatott kertit ne turbalná, mert külőmben ha ... valami kedvetlen dolog esnek magának tulajdonittaná [Asz; Borb. I]. *1782:* Banyainknak s rendes Culturajat turbalni, s meg változtatni kivánta [Torockó; Thor. XX/4]. *1821:* A' Bogátsi Határ Szélibe lévő mintegy 100. vékás Hellyet ... a Bogátsiak erőszakosan el foglaltanak, 's máig is birják, noha a' város egyszer turbalta is a' békességes birásba, le kaszáltatván az ottan talált gabonát [Szék SzD; WassLt Sam. Csorba (71) centumpater vall.].

2. *jog* (egyezményt/megállapodást/törvényt/szokást) nem tart tiszteletben, felrúg; a nu respecta/a încălca (o convenţie/lege, un obicei); respektlos sein, Sitte/Gesetz übertreten. *1593:* minden rendbely Ceh tarto emberekneк rigi io teorinyeket es zabadtsagokat turbalni es subuertalni akaryak [Dés; DLt 241]. *1677:* Kivánnyuk azt-is, hogy a' Hajdu vitézeket ő Nága[a] hittel kötelezze arra kicsinytől fogva nagyig, hogy semmi változásokban, (kit Isten távoztasson) és interregnumokban semmi támadozással, és párt-ütéssel a' libera electiot nem turbállyák, hanem az Unio szerint valakit communibus suffragiis az három Nemzet választ, ők-is annak, és az Országnak, fejek fenn állásáig hiven szolgálnak [AC 21. – [a]Báthory Gábor]. *1693:* Nehai Szanto Mihaly Uram Testamentaria Dispositiojat, edgyik fel sem turballya, sőt hellyben hadgya, mindaz által a' D(omi)na Relicta insuper kevan harom dolgokot: ugy mint Jegy Ruhat, Dost, 2 Köntösi közőt, leg job egy rendbeli köntöst [Ne; DobLev. I/38. 1]. *1711:* (az) Emptor eo Keeme le olvasván azonn ház(na)k mostani alkalom szerint valo arrat ... Ha penig valamellyik fél az mostani alkalmot egymás közot fel bontaná, meg változtatná, és turbálná; tehát ă Constans fel, az Inconstans félen ... Száz Imperialis egész tallérokat exacqualtathasson [Kv; DLev. 2]. *1716:* Nzetes Fogarasj Samuel Uram ... az Kőkőllőn[a] erigált Malam Gattyanak oculalasara exmittalt beczületes Tagjaihoz Inhibitionale mandatumát Véven az oculatiot turbalta [MbK 124. – [a]Sövényfalván KK]. *1741:* Lakatos Mihály, András, és János ... Protestatiojokban engemet nem csak Vádolnak mintha én valami keresett Szines praetextussal akarnám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihilálni ... Söt annak felette fenyegetnek Protestatiojokban, hogy azon rajtok esett gyalàzatot ... nem hagyják, abban, hanem fejek fenn állásáig tisztességeket, és betsületeket meg keresik annak rendes uttyán [TKl gr Teleki Ádám prot-ja Kraszna megyéhez]. *1755:* az Controvertens felek semmiben ne turbáljak [Kv; ÖCJk]. *1762:* Nemis lehet az Executiot turbalni egyébbel, hanem legitimüm Mandatummal [Torda; TJkT V. 116]. *1766:* (A telek) ha ily sok üdötöl fogva ... az pársoktol, s' Praedecessoraktol minden méta nélkült birattathatott, s biratottis, mostan azon usust turbalván meg szaggatni s' kertel el rekeszteni leheté mind két fél romlására? [Torda; TJkT V. 340]. *1771:* végeztetett ... hogy ... mind a' Falu mellett, mind másutt az határon, söt a' Falubanis ha mi találtatnék ollyan darab köz hely, mely most mérték alá nem ment volna, azokot se a possessorok, se a' Lakosok, ad privatum usum fel ne fogják, és ha valaki az ellen tselekednék, szabad légyen akárkinek, akármikor turbálni [Fejér m.; DobLev. II/428. 29a].

Szk: *örökségében/örökségéből ~ vkit. 1739:* attyafia Köteles Gergelly Vram ... ketelenitetett kölcsön kért pénzzel azon ház örökségből az idegent turbálni hogy azon ház és örökség ára a Viduatol ne dissipáltassék, hanem az adosság le fizetődgyék belölle [Torda; TJkT I. 179]. *1747:* nem szabad senkitis maga Jussába örökségib(en) turbalni [Kobátfva U; Sf Donáth Ferenc Szabó Istvánhoz].

3. kivon; a scoate; hinauszichen. **Szk:** *cégér alól ~. 1766:* sokadalmi alkalmatossággal a Mlgos urnak Datzo Josef Uramnak egy darabb borát czégér aloll turbálta a' város [Sszgy; HSzjP Georgius Mihály de Szt. György (55) ns vall.].

4. (patakmedret) megváltoztat; a devia/abate/schimba cursul unei ape; das Bachbett ändern, verstellen. *1759:* a nevezet Patakat is uj ásással, Sántzal régi álvéussát Gáttal két helyen is meg köttetvén impediálta, turbálta [Mv; EHA].

turbálás 1. zavargás, zaklatás; tulburare; Behelligung. *1727:* azon turbalás alkalmatosságával Trauzner vraimekon Semmi veres nem esett [Gergelyfája MT; JHb XXVII/5].

2. *jog* (meg)semmisítés, semmissé nyilvánítás; anulare; Vernichtung, Auslöschung. *1677:* Az Executioknak turbálásában a' Missile Mandatumok erötelenek legyenek, affele illegitimumockal igyekezök, a' fellyebb meg-irt módok szerint büntettessenek | Missilia Mandata Executiok turbálásában sint invigorosa, ac hujusmodi illegitimorum studiosi, in flor. 200. convincantur [AC 200, 263].

3. megváltoztatás; schimbare; Veränderung. *1747:* A' Polyaniaktol épittetett káros gátnak turbálására ... exmittaltatnak ... Ass(es)sor[a] Atyankfiai ... a' Varga Piaczi kapitanyok Tizedesekkel, s minél töb Quadraginta Invasusokkal edgjütt, kikis annyéra deprimállyák azon gátot, hogj az ottan restagnálo s káros tó onnan tollaltassek [Torda; TJkT III. 161. – [a]Köv. a fels.].

turbálhat 1. zavarhat, háborithat; a putea tulbura/deranja/conturba; kann/darf behelligen. *1733:* Consideralván hogy az T. Boldisár János nem absolutè residentiatlan, hanem régtöl fogva Varos terhét supportalo Személy, az Hataronis bizonyos Szoleje s Szántóföldei lévén per hoc praeemptor

lévén az Controversiás Joszágban az A Harkanyi Samuel azon vásárlott Joszágból minthogy sem nem vér, sem nem Vicinus, nem turbálhattya [Torda; TJkT I. 17]. *1749:* az Exponenst Kgtek ... törvény nelkül, söt törvennyelis nem turbalhatyák vala különb(en) hanem refundaltak volna elsöb(en) azt az mire ment volna [Keresztúrfiszék; Sf]. *1784:* látván a' Kováts Familia, hogy ... régi öss hellyünkre épült Malmunkat nem turbálhattyák, némelly Falusi Lakosokat magok melle tsatolván ... igyekezi Malmunkot amovéáltottni [Szováta; Jeremiás György és Lörincz foly.-a (Mt)]. *1798:* Bizanyas szükségemre nézve kértem és Léváltam Felső Sínfalvi Nemes Pataki alias Szabo István ő kigjelmétől Tizen hat vonás forintakat, mely Summa pénzben ezennel attam által azan fel hold Szántó Földemet Zálogul melj vagyan a Sinfalvi Határan a Templom hegje nevezetű Lábban ... adam p(edi)g azan földet olj Conditioval hogj bekességesen bírhassa használhassa 12 Esztendeig Senki birásáb(an) kárárá ne turbálhassa [Asz; Borb. I]. *1818:* Mikeszászi és Lunkai ... portiom ... harom egész esztendőkre által adom olj fel tetel mellett hogy ezen idő alatt se magam se maradékom az exarendalo Ttts Urat ne turbalhassom [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével.].

2. *jog* megsemmisíthet, semmissé nyilváníthat; a putea anula; kann/darf auslöschen, vernichten. *1710:* Mert a francia király elsöben az egész Európában minden királyokot s respublicákot követjei által eljártatván, csalárd practicával azon mesterkedik vala, hogy a spanyol birodalomban való successióját az austriai háznak turbálhassa [CsH 313].

turbáltat 1. zavar, nyugtalanná tesz; a deranja/nelinişti; unruhig machen, behelligen, stören. *1677:* Reverenddel is iratni kellene az ő embereknek, mert az is némely embereket turbáltat mind addig, míg a dolgot egészlen meg nem tudják [TML VII, 547 Telcki Mihály a fej-hez].

2. kizár; a exclude; ausschließen. **Szk:** *jussból ~. 1701/1720:* Vass Györgj Vram ... engem ... az Jusbol Turbáltatott, és edgjszer s mind magatis[a] ki hányatta belölle [WassLt Greg. Géczi alias Pap de kis Czég (50) ns vall. – [a]Rácz Jánost].

turbáltatás zaklatás, háborgatás; deranjare, tulburare; Behelligung | kizárás; excludere; Ausschluß. *1804:* Hány esztendeje annak is hogy ezen rétetske fel hagyatott? és azon fel hagyás valamely turbáltatás mián esett é ...? [Kiscég/Kissármás K; RLt O. 4 vk].

turbáltathat háborgattathat; a putea face să fie tulburat; kann/darf behelligen, belästigen lassen. *1730:* ha Kglm(e)t(e)k ezen annotalt punctumok ... akár mely részit ... violalnak, tehat ... magam, vagy Posteritasim ezen Nemes Vár(me)gye Tiszteit ki hozván ... az Kglmetek Malmát, és gáttyát turbaltathassam, el vágattathassam [Ks 25. IV. 22 Komis Zsigmond kezével].

turbáltathatik *jog* háborittatik; a putea fi tulburat; kann/darf behelligt/belästigt werden lassen. *1805:* Batzo Mihály ... Batzo István Antecessorának adatott armalist Exhibealya, ennekis Nemesi Statusa nyilván vagyon: anyivalis inkább minthogy a Tisztség elött tudva vagyon, hogy a Batzo Familia ezen armalissal mindenkor elt a Provocatusis abbol nem turbaltathatik [Szu; Borb. II].

turbáltatik 1. zavartatik, zaklattatik; a fi tulburat/deranjat; wird behelligt/belästigt/gestört. *1704:* Ugyan most esett az a dolog is Szebenben, hogy sok förendek a német tisztek mia turbáltattanak szállásokról [WIN I, 269]. *1727:* mikor turbáltattanak Trauzner vramek Semmi veres nem esett ö Klmeken [Gergelyfája AF; JHb XXVII/5]. *1769:* Az Utrizált hellyet mínek utánna ă Maros à Sztretyei Határbol által mosta volna, tudgyuk bizonyoson hogy mínek utánna ă Berek fel költe volna, ennek elötte kilencz esztendőkkel ... Groff Bethlen Gergelly Ur ... Guraszádi Emberei irtották, colálták és Senkitől ă mult 1768dik Esztendeig nem turbáltattak [Gorháttya[a]; BK. sub nr. 260 Koruj Jánk (70) zs vall. – [a]Gothátya H]. *1769/1802:* amiolta a Bezdedick involalni kezdettenek azon Doszu Tresznyi és Pojána Nyikiti nevü helyben minden Esztendőben turbáltattanak a Nagy Kristolcziak által [Torda; TJkT III. 31]. *1776:* Ezen darab erdö az Exp(one)ns Aszszony részire valonak tartatott, és annak birodalmát nem ellenzette senki ... igaz az is hogj többször is vitetett az Exp(one)ns Aszszony fát innen az iden; mint maga résziböl valobol, de nem turbáltatott eddig az ideig [Gyulatelke K; Szentk.] | kik által s mi formában Turbáltattak légyen az Exp(one)ns Ur Emberei és Ekei ... aszt nem tudam [Marosbogáta TA; BetLt 6 Marosán Von (40) jb vall.]. *1778:* birja azon Kaszálojat az Exponens Aszszony 40. Esztendöktöl fogva Férjével edgyüt pacifice ... és azon helynek használ mind eddig soha senkitöl nem turbáltatott [M.köblös SzD; RLt Pap Groza (70) és Butuza Makaria (75) vall.]. *1812:* ezt[a] nem Birja békességesen a Fellperes Ur ... mert meg kináltatott, Turbáltatott [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16. – [a]A földet].

2. *jog* kizárattatik; a fi exclus; wird ausgeschlossen. *1784:* nem tsak erösszakason turbaltattam de törvenyesen is meg hivattattam azon joszagb(an) talaltatott vagyonak(na)k ki adására [Msz; MbK XI. 71] | melyet nem egyéb principiumból eselekedett az I. ellenem, hanem csak azért, hogy nemesi jószágomból quoquomodo turbáltatna és azt magáévá tehetné [FogEJ 344]. *1843:* Mondja meg a' Tanu, hogy ki által, mikor, mily körülmények közt, kiknek felvételekkel, segytségekkel (!), turbáltatott az Exponens Ur[a] azon hely huzomos csendes birtoklásában [Bodola Hsz; BLt 12 vk. – [a]Béldi Albert].

turbán keskeny kelméből csavart fejfedő; turban; Turbane. *1789:* vettem kezemhez ... 2 Török fökötöt egy nagy fátyol kalapat egy Turbánt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

turbátor zavarkeltő személy; persoană care provoacă dezordine/tulburare (socială); eine störende Person, etwa: Störende(r). *1580:* Meg is tovab walo kewansagat Az tawaly tanáchynak erty eo k. Az vnio tartassat hol allegallyak, hogy Balassy Gergelt vgy mint publicę paris et tranquilitatis ac concordie turbatort megh bwntetnek [Kv; TanJk V/3. 218b]. *1677:* A' Legitima Executiok minden helyeken peragáltassanak; annak violens turbatori a' Decretumnak tartása szerint szorgalmatossan meg-büntettessenek, azt impedialo Mandatumok ne expedialtassanak, es az illegitimum Mandatumok nem obstalván az Executorok ne-is subsistallyanak azokra [AC 198].

turbolya Anthriscus cerefolium; hasmaţuchi, asmăţui; Körbelkraut, Gartenkerbel *1596:* 7 és 8 April ... Turboliat

hozot zemetbiro Lukach f – d 2 … Olaios Janosnetol pinacz paret (!) f – d 10 [Kv; Szám. 6/XXIX. 110 Bachi Tamas sp kezével]. *1625:* attam konjh(ara) … Halat. potikat … Vgorkat aztalara d. 8. Turboljat d. 3 [Kv; Szám. 16/XXXV. 26]. *1680:* czen kertb(en) vagyon agyakban … Salya in nö. 1. Turbollya nagyob es kisseb agyokban in nö 8 [A.porumbák F; KvLt Inv. 27].

turbolyalé turbolyalevéllel ízesített lé; suc de hasmaţuchi; mit Körbelkraut gewürzter Saft. *1705:* ma küldött vala a fejedelemasszony az úrnak valami sürü levet … mert igen jó orvosság … Azt mondotta, hogy bécsi árpakását négy óráig föztenek és szitán általverték, turbulyalevet facsarván belé, tehénhúslében megfözték [WIN I, 365].

turbolyamag sămînţă de hasmaţuchi; Körbelkrautkorn. *1680:* Talaltunk czen házok hejan … Vetemény magokat … Turbolya mag oct. 1 … Parej magh oct. 1/2 [A.porumbák F; KvLt 4].

turbolyavíz turbolya levelével ízesített lé; suc de hasmaţuchi; Körbelkrautwasser, mit Körbelkraut gewürztes Wasser. *1632:* Turbulia viz … N. 1 [Fog.; UF I, 143]. *1648:* Vizek … Turbolia viz két palaczk [Komána F; UF I, 931].

turbuci a Turbóca (Sz) tn *-i* képző származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Turbóca/Turbuţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Turbóca: Turbóca lakosa; locuitor din Turbóca; Bewohner von Turbóca. *1641:* az hol rea esköttek az Niomra az Turbucziak az czokmanj hattarhoz vallo [Csokmány SzD; JHbK VIII/8].

turbulencia háborgás, nyugtalanság; turbulentă, agitaţie, nesupunere; Unruhe. *1756:* Mi nemü villongás és turbulentia légyen ismét az oláhok között, nem lehetett … hogy Excellentiátoknak és Magaságotoknak bé ne jelentsem, mert minden falukban felzendültenek … és magoknak schizmatikus popákat inducalni kivántak [Dragomir, Ist.desr. I, 154].

turc '?' *1672:* Égsin atlacz nust fark rajta aranj czipkes Turcz [SLt A. 52 Suky Karolina lelt.].

turha köpet, flegma; scuipat, flegmă, expectoraţie; Auswurf, Phlegma. *1751:* Tsak egy kevéssé sajditom Mit beszéltek alig hallom Bár nagyobban kiáltnátok Es az jol számba rágnátok Mert én öreg ember vagyok Szakálamtol nagyot hallok Szemem nehéz a csipátol Szakálam is a turhátol Derekam is a gubátol Meg görbedet a Csuklyatol [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. játék].

túri a Túr (K) tn *-i* képző szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Túr/Tureni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Túr: **1.** Túrból származó; (care este) originar din Túr; aus Túr stammend. **Szn.** *1558:* Thwri Gewrgh [Kv; TanJk V/1. 17]. *1582:* Thwri Palne [Kv; TJk IV/1. 68]. *1585:* Thwry Georgne [Kv; Szám. 3/XXIII. 9]. *1609:* Turi Janosnak [Kv; Szám. 126/IV. 170]. *1618:* Thwrj Andras [Mihályfva NK; JHb XXI/18]. *1624:* az có kgme felesegenek Thwry azonjnak [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1656:* Thuri Mihály [TML I, 16 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1658:* Thúry Mihály [TML I, 143 Thúry Mihály Teleki Mihályhoz]. *1659:* Turi Ferencz [A.torja Hsz; Borb. I]. *1662:* Túri Mihály viccispánt [SKr 429]. *1663/1695:* Thuri Ferencz [Hsz; Borb. I]. *1690:* Turi Janos [Dica VI, 67]. *1704:* Thuri Sándor [Altorja Hsz; HSzjP Juditha Fábján Providi Francisci Tompos cons. (30) vall.]. *1731:* Turi Ilona [Ne; DobLev. I/142]. *1804:* Turi Ferenc [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával]. *1820:* Mlgs Consiliarius és Director Turi Urhoz [A.rákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz].

2. Túrhoz tartozó; din/care aparţine de Túr; zu Túr gehörig. *1658:* Elmenvén találtuk az tatár chámot Tordán innet az túri oldalban táborban [Kv; KvE 176 LJ].

Hn. *1775:* a' Tormás patakán tul, a' Turi határban (sz) [Komjátszeg TA; EHA].

◊ **An.** *1587:* vnus similiter equus tracicus thwry (!) vocati [Gyf; GyK].

turk török; turc; Türke(in). *1685:* Moldvából is jövének meg az portákban, de ott sem turk, sem tatár nincsen egy is [Szentmihály Cs; Sándor conscr. 142].

turkál 1. (állat) a földet itt is, ott is túrja; a scurma (cu rîtul); wühlen. *1764:* tellyességgel semmit az Ilsok nem doczalnak, mind azon jelek hunnan estenek az ök szállások körül, s mitsoda sertések turkáltanak volna ottan [Torda; TJkT V. 207]. *1781:* Láttam … sertésseket, otan turkáltak és áskáltak, Sarjuját gazlották [Malomfva U; Ben.].

2. (ember) a földet itt is, ott is (illetéktelenül) müveli/szántogatja; a lucra pămîntul cu unelte rudimentare; (Bauer) wühlt. *1731:* Az szánto földekben látván hogy minden turkál, az Ur josika Daniel Ur Penig … ott es anyit foglalt valamenyit akart … enis belé állottam mint leg töb reszt biro [Fejér m.; JHb XXIX/13].

3. vmilyen üggyel illetéktelenül foglalkozik; a se ocupa fără competenţă de un anumit caz; sich mit etwas unzuständig beschäftigen, inkompetente Arbeit machen. *1646:* Hogy pedigh az ktek Istenes io rendeleseben, annak ideieben sem eggikünk, sem masikunk ne turkállion, rendellien oly keotest eleonkben ktek, hogy ketelenseggelis tartsuk ahoz magunkat [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához].

turma 1. csapat; grup (mare) de oameni; Mannschaft, eine große Menschenmenge. *1760:* Hoc anno 1760 jött öfelségének az országhoz olyan kegyelmes parancsolatja, hogy az erdélyi és magyarországi mágnás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak, kik Bécsben öfelsége körül gavalléri statusban lévén, praetorianusok, vagy practoriana turma legyen. Melyre nézve minden communitásokból ötön-haton insinuálták magokat | az erdélyi és magyarországi mágnás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak … Kik is Szebenbe gr. Rhédei János oberster, de azon turmában csak unter-lieutenant úr önagyságához, aki czen turmát fogja recipiálni, bemenvén százkilencvenen, azok közül csak 16 recipiáltatott [RettE 109, 110].

2. juhnyáj; turmă; Herde. *1763:* Tudom azt hogy Mayika luonnak volt Circiter tiz vagy többetske Juha aprostol edgyütt, a' melyeket az Uraság Juhaitol külön jártotat, czek mind a' Marsinának Turmájából valok voltak [Záh TA; Mk VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.]. *1791:* Igaz e hogy a Szeplaki Johok Tavaj nem Metejesedtek meg … holot czekkel Tavaly Nyáron egy helyen és egy Turmában voltak, és Legelödtek …? [Kük; SLt évr. vk]. *1792:* Szabados Togyer

fia Toma Rat Baránnyát ... el Lopta az vraság Turmájából, s midön az eö Nsaga Pakulárjai kérdeztek tölle, el-tagadta [Salamon SzD; JHb I/49. 7]. *1797:* Kis Litza vette el két juhát és maga hasznára béis mérte a' turmába [Nagyiklód SzD; LLt Vall.]. *1805:* Láttam, hogy Ki Tavaszodot az után a Ménes pásztor ketskéiis a Turmával egyűtt jártanak, de ugy hallottam hogy az eö Nagysága hirevel Lettenek volna az után hogy a tejet bé mérték az turmába [Libánfva MT; Born. G. XVI/1 Szutsáva Juvon a Tyimotse (45) vall.]. *1819:* Sibiseli Stéfán Merintzát két ketske keresetére magam eleib(e) hozatván ... az ketske meg nyuzásért 6 paltza ütésekkel meg buntetven; mint hogy a' ketskét nem lopta, hanem az ö Turmájába önként ment [H; JF 36. Prot. 28]. *1821:* már itt a Teks Tisztségtöl (!) azt a' kérdést bátorkodunk tenni, hogy vallyon a' Falusi Bíráknak, Szabad volté a Nemes Ember Turmájára réá menni ... vgy láttyuk, és érezzük, hogy a' Nemesi Szabadság meg Sértödésével esett meg [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével]. *1828:* kezem alatt lévö Turmába Juhaim lévén ... égy erössen szoross okolba bé rekesztették öket [Kisesküllö K; Somb.]. *1829:* ifiab koromban pakulár voltam közel jártunk azonn a vidéken egymáshaz a' Ditraiak Turmájával de ök soha ezenn Hellyre ... a Turmajokkal által nem jöttenek [Toplica (melyik?); Born. XVc. 6 Voda Vaszilia (77) vall.]. *1830:* Egy Falusi Turmát a szölö alatt lévö nagy Lában hevertettem [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. *1844:* Balog Mihály ... hozzánk jöve hozván egy Fejér Nyöstény Báránt melyröl azt mondotta, hogy a Kertsedi Turmábol hozta [Bágyon TA; KLev.]. *1846:* adtam nyöstény baránt 32. Berbécs baránt 16. a Turmába Dumitruj Pakulárnál maradott kettö édgyik nyöstény másik berbécs [M.köblös SzD; RLt 27].

3. jelzöi haszn-ban, cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány nyájat alkotó juhok összessége, vhány turmányi juh/kecske; de un anumit număr de turme; eine Menge von Herden. *1732:* Vagyon edgy darab Sándor Havassa nevü, Havas, mellyen Nyáron által Három turma Juhot szoktak legeltetni; azon kivül feles nagy marhakot, fizetnek edgy Juhert dr. 1 s edj kajibáért egy sajtat, s minden nagy marháért két két pénzt [O.gyerömonostor K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1745:* Turma Ovium. Vagyon ezen Hataron legelö Turma Juh, 1. de száma még eddig nem tudatik [Besenyö AF; Told. 18]. *1756:* tavaszszal minden fell hajtando Turma juhtól, Uraság konyhájára kell egj nyuzó báránynak ingrediálni [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1766:* Feles számu turma Juhok lévén némely Melgo(kna)k, s Tordai Gazdak szénafüvében, magok, vagy Tisztyek engedelméböl, mellyek(ne)k tovább valo ott létek káros, és veszedelmes ... arravalo nézt mostan admonealtassanak a' szenafüvek Possessorai hogy intra triduum kezek alat lévö szénafüvekben eddig tartott juhakat hajtottassák ki külemben az Nmes Mag(istra)tus fog a Constitutio mellett ellenek producaltatni [Torda; TJkT V. 337]. *1772:* Juhokra ... nem Szorultam mivel Istennek hála van magamnak Turma Juhom [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Lászlóhoz]. *1775:* Legelhet egész nyáron 200 darab Szarvas Marha és két Turma Juh [Mihálefva AF; EHA] | két Turma Juh [LLt Csáky per 106. L. 13]. *1777/1780:* Annuatim ezen Havasakon legelö Turma Juhok Taxájábol ezen részre jutt egy Berbéts, és egy sajt, s néha Berbéts hellyin egy Bárány a Turmáknak Sokaságokhoz képest [Déda MT; JHbK LII/3. 355]. *1778:* midön ... jutattunk volna a' Sebes före. ottan két Major házat, és a' Gegesi pascuálo marhákat, s azokkal lévö Majorokat, Pakulárokat, s Gegesi marhákat örizö emberekct találván, panaszlák hogy az Orsovaiak nagy turma Juhakat, feles havas Marháikat, s Lovaikat a' Ne(me)s székhez tartozo havason pascuálnák [Berekeresztúr MT; Born. G. XV. 8 Belényesi György Plajás Inspector nyil.]. *1786:* ket nagy Turma ketske [U; Pf]. *1820:* A' mi a' helybéli katonaság excessussait illeti az igaz, mert sok turma Juhakat, és szok számu Lovakat tartván a' Legelöt étetik a' Colonusok Marhái elöl [Nagyvajdafva F; MvLt 10 Fogaras vidéki úrbéri összeír.].

turmabeli szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *gazda* juhtulajdonos, aki közös nyájban legeltetteti juhait; proprietar de oi din turmă; Besitzer einer Schafherde. *1837:* vásaroltam a Turma béli gazdágtol (!) ... a bémérésekor három tejet [Budatelke K; Born. F. Ih].

turnizon '?' *1801:* 4 Loth fejér gömber 12 xr 4 Loth Turnizon 28 xr 8 1/2 font Svájtzer Sajt 2 Rf 50 xr [Déva; Ks 120. III. 7].

túró brînză; Topfen (salziges Quark). *1582:* weottem Tehenhust ... d. 22 ... túro d. 4 tyúkmony d. 5 ... wayat fél Eytelt d. 7 fenyw mag d. 2 lemonya d. 6 [Kv; Szám. 3/V. 22 Lederer Mihály sp kezével]. *1586:* Az Juhoknak, Baranyrol, Giapiayrol, Beorireól, Saytiarol, Waiarol, Thuroiarol, Sosteyereol hozza tudwan, Meny maradot kezenel az Zamwetel vtan, eg' Summaba mindenik felet proventusba megh Mutasson (!) Es vgian ez Caputba, meny pluzt percipialt, arult, beleolle megh Iria [Kv; PolgK. 19]. *1592:* Vagio(n) meegh Keczke ollo haro(m), Kettó holt megh be(n)ne ... Sait vagio(n) No 17. Es egj Berbence Turo [A.füle TA/Kv; Szám. 5/XII. 7]. *1604:* Egi desaban turo wala azt latam [UszT 20/319 nagi Balas Zent Abranj zabad zekel vall.]. *1610:* huzon eöt forintos leuelet uittek el, egi falika turaiatis [UszT 4/9e]. *1638:* Turo. Vagjon 16 puttonban turo libr. in univers. no. 1639 [A.porumbák F; UF I, 667]. *1662:* Egj darab Turomot meli lehet ket vider (elvitte) [HSzj *túró* al.]. *1671:* az turo felöl az oszkotar beszelli ur(am) hogy kgd f 6 monta volna masajat hogy el adgia [Bodok Hsz; KJ. Donatt Laszló Béldi Pálhoz]. *1681:* Mikor a' havasoko(n) a' Sajtolásnak ideje vagyo(n), a' Sajtok(na)k es Turok(na)k le hozasara à mennyi Lo kevantatik, annak felét Hunyad várasa; felét penigh Haczagh várasa szokta meg adni [VhU 56]. *1725:* Rápolti Sándor Uram a' Désából a turot ki koppantotta egjben gomollyyítván (!) laptát tsinált belölle [Peselnek Hsz; HSzjP Susánna Kálnoki Consors Spectabili Domini Andreae Rápolti (38) vall.]. *1748:* Turo és orda dolgaroll mással nem Conveniálunk [Lemhény HSz; ApLt 5 Keserü János Bardocz Imréhez]. *1834:* betsületes Koszt u.m. reggel frustuk, Délben ebéd ... frustukra ... Turo vagy Szalonna [SL]. *1838:* hozzám igy szollot Hat kik bajuskás ... Erre én mondottam nem én ha nem az Liánykák mondották meny el bajuska, mert közelebbis Turo veszet el a pintzéböl [Kvh; HSzjP Todor Josef vall.]. *1869:* Mind el is hordották[a] immár a farkasok, Azért turót, ordát néked nem adhatok [Cssz; Orbán, SzfLeir. II, 154 bethlehemes öregpásztor verses mondókája].

Szn. *1817:* Turo Floraval [KLev. 10].

Szk: ~ *tartani való rács.* *1594:* Az Maior vduaran vagjon ... vduar haz No. 1 ... A pituarban wagjon általagh No. 1. Kass buza tartani ualo wagjon No. 1. Thwro tartani walo Raach vagjon No. 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20] | Az Somlioy maior hazban ... Thwro gjuro tekenco vagjon No. 1 ...

Thwro tartani valo Raach vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8] * *~nak becsinál. 1837:* Sajtot egynél többet nem küldhetek mért a mi Sajt volt szombaton csinálták bé Turonak [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1218 Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz] * *~nak való berbence. 1679:* Vagyo(n) ezen padlaso(n) vajnak valo, ket felöl fenekes, uj fenyő vanna nro 32 … Turonak valo vanna nro 10. Turonak valo Berbencze nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101] * *~nak való dézsa. 1765:* Három Turonak valo Désa [Ilencfva MT; DLev. 2 IX. B. 13] * *~nak való putina. 1786:* A Gabonás alatt Bal kézre valo Kamarában … Turonak valo Putina 4 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] * *~nak való puttony. 1680:* Turonak valo üres puttanak nõ. 5. Egres(ne)k valo üres lyukas putton nõ 1 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16] * *~nak való vanna → ~nak való berbence * aszú ~. 1623:* az thehennek teybeöll gywtessen zep vayatt egez niarattczaka, es azzw turott [BGU 121]. *1648:* Az varban elest az uduarbiro continue eleghedendeöt tartson, es azt jo helyekben, ugy hogy ad minus ezer emberre valo eles edgy esztendeöre mindenkor tanaltassek kiualkeppen lisztel, ighen jo helyekben es jo alkalmatossagghal tartuan azt. Ez mellett so, szalonna, sodorok, eczett, sajtok, es thurok, aszszu turok, mindenfele aszszu gyümölcz beöucön eleghedendeö, ez elest pedigh ugy kel keöltteni, hogy esztendeönkett ujittassek es az eleötti esztendöre valo kellyen [Fog.; UF I, 913] * *enyvnek való ~. 1632:* Sáffar ház … Egj rakas eniwnek valo Turo N 1 [Komána F; UC 14/38. 25] * *fenyőmagos ~. 1683:* Öszi Fenyö es Kömény magas Turo Tömlö no 2 [UtI] * *gyergyói ~. 1726:* Gyergyai Turoval és Sajtal valo gazdálkodás [Fog.; LLt] * *juhsajtból csinált ~. 1681:* Ez idei Tehen Turo, harom edenjben Libr: 171 Ez Ideji Juh Sajtbol csinalt Turo egi atalaghb(an) libr. 175 [Vh; VhU 561] * *köményes ~. 1760:* László János Uram Udvarol Ngdnak Köményes Kis Désa Turóval [Szentdemeter U; LLt Litt. B] * *köménymagos ~. 1680:* 1680 die vero 4 Maj Fagarasj szamtarto Luczai Sandor administralt … K<ö>meny magos turot egyet libr. 82 [UF II, 375]. *1685:* Juh gyujtemeny. Kömeny magos turo tömlőkben nro 2. [A.porumbák F; UtI] * *nyári ~. 1685:* Juh gyujtemeny … Nyari turo tömlőkben nrõ 8 | Nyari Turo Puttonakban nrõ 30 [A.porumbák F; UtI] * *ó ~. 1680:* Item ugyan ezen hazban talaltunk ô Turokatis fa Puttonokb(an) kik(ne)k is fait az meresbol ki tudvan, merettek fel hoc modo[a] [A.porumbák F; KvLt Inv. 13. – [a]Köv. a részletezés] * *őszi ~. 1724:* Kolosvarra küldöttem … Öszi Sajtot huszon egyet … Nyari tömlő túrót egyet … Öszi Túrot egy bodonnal … Murkot harmincz vékát [TKl]. *1731:* Toslaban edgy darab[a] … Ezent Pakurarok birják szoktak adni annuatim öszi Turot, hol negj vedret, hol többet Provisor Ur(am) kezében [Impérfva Cs; BCs. – [a]Ti. szénafü]. *1773:* viszek … két juh haszna mostani öszi turot [LLt Fasc. 149] * *sebes ~. 1811:* Közönséges hiba-is ez az Országba, Hogy mind Oláh teng leng a' pakulárságba, Kinek nints gustussa, és már hozzá szokott, Hogy egye a' sebes turót és sajtokot [ÁrÉ 81] * *szebeni ~. 1798:* Déván Udvar Számára 10 font Szebeni Turoért per 7 xr 1 Rf. 10 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 79] * *tavalyi ~. 1648:* Regi meghveszet es tavalyi turo es orda bőrökben es puttonokban idest in urnis 423, continent libras no. 49630 [Fog.; UF I, 915]. *1740:* Tavalyi Turó egy Desaval circit(er) Komp(ona) 1 1/2 [Pálos NK; Ks 12. XLI. 32] * *új ~. 1680:* Ugyan ezen hazban vagyon ez idei Uj Turo fenyo puttanokb(an), mellyet pro hoc A(nn)o 643. fejös Juhok es 23. fejös kecskék után, az szkutarok ad(mini)straltanak [A.porumbák F; KvLt Inv. 13]. *1740:* Uj Turo Desab(an) Komp(ona) nro 20 [Pálos NK; Ks 12. XLI. 32].

Sz. *1710 k.:* Üdején meglátszik, amely tejből túró lészen [BÖn. 500]. *1811:* Azt mondják „Idején megválik, mely Téjböl Lészen a' jó Turó" [ÁrÉ 82].

túróárulás a túró eladása; vînzarea brînzei; Topfenverkauf (salziges Quark-Verkauf). *1798:* A Turonak szabadon Árulhatását Fontul az 60 Hütösség kivánja, edigis hogy tsak Constandinak volt szabad miben álott nem tudjuk, holott az Berszányok mindenkor oltsobban adnák, azért a Turo árulás szabad legyen [Kvh; HszJP].

Szk: *~nak ideje. 1851:* Minek utána a' hushagyo el jön és az fejér hét, vagyis a' turo árulásnak az ideje, és te el adtad dologra a' turot, a' mi el ado van … vigyázatak kinek adgyátak hogy a' dolgot kaphasuk meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

túróbeli túróból álló; de brînză; aus Topfen (salziges Quark). *1673:* Az juhoknak pedig semminemő orda és turóbeli gyüjteménye nem volt. Esztena nelkül lévén tejekis elapadott, semmi hasznot tüllok nem vehettenek [Br; Hurm., Doc. XVII/138–9 a rucări porkolábok és vámosok írása]. *1676/1681:* Szám tarto Uram … annak idejeb(en) kerjen Udvarbiro Vramtol szekeret alaja[a], es küldgye el oda, ă holot jobb árra lészen, mind ă Szárnyas állatok(na)k; mind ă vaj es Turo béli gyujtemények (!) ă majornak Industriajok által Contentalhassa öket fizeteskről [Vh; VhU 656–7. – [a]Az élelmiszerek alá].

túróborító túró lefedésére/tárolására használt; care serveşte la acoperirea brînzei; Topfendeckel (salziges Quark-Deckel). *1806:* egy Turo borito egy Hal tarto Legei [Bodola Hsz; BLt].

túróci a Túróc tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Túróc; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Túróc: Túrócról származó; (care este) originar din Túróc; aus Túróc stammend. **Szn.** *1738:* Turoczi Sandor [Kvh; HSzjP]. *1742:* Turoczi Uram [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond lev.]. *1803:* Turotzi … Thurotzinak [Széplak KK; Ks 94 Vegyes ir.].

túrócska kevés/kevéske túró; cantitate mică de brînză; kleine Topfenmenge (salziges Quark-Menge). *1710:* A Juhok is a mi kevés még maradott bénné numero 22 mind eddig elé késsemnél[a] vadnak, es azok(na)k hasznokbol küldöttém volt egy kis turocskat micsodas volt nem tudom most is küldötte(m) egyélt … még isméri az Ur eö kglme mért a nyákánál es küs lyukat csinált volta az eger [Vacsárcsi Cs; BCs. – [a]Elírás a *kezemnél* helyett]. *1711:* Hoza hozzám Kotro Peter Ur(am) két kászoni majorság béli Turocskát [Mindszent Cs; Born. XXXI/50 Cziko Ferenc Kászoni János főkir.bíróhoz]. *1712:* egy küs Turocskat is tartok Uram kgd Szamara [Madéfva Cs; Born. XXXIX/50 ifj. Sauder Mihály Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1715:* nem denegálhatni a nemes széknek egyező akaratjábúl egy-egy kis túrócskát felszedetni [Gyszm; SzO VII, 211]. *1775:* Borsai Nagy István Uram ki Száraz Patakon lakik … felesége… a Jobbágy Aszszonyoknak is szö és fon lisztetskeért, szallonátskáért, turotskaért, egy szoval, ugy a fiai nagy kuldusséggul élnek [Peselnek Hsz; HSzjP].

túródézsa túró tárolására szolgáló faedény; putină (pentru brînză); Topfen - (salziges Quark)molle. *1837:* Nagyobb és kisseb rontyos Turo Désák [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

túrogat a földet ismételten piszkálja/túrja; a scormoni (pămîntul cu ceva); den Erdboden mehrmals nacheinander wühlen. *1754:* mű velunk öszve veszvén egy darabig a' Monostor utzában à Páltzájával turogatot [LLt Fasc. 300].

túrógyúró túrókészítésre használt; care este folosit(ă) la frămîntarea brînzei; zur Herstellung des Topfens (des salzigen Quarkes) gebraucht. **Szk:** ~ *tekenő. 1594:* Az Somlioy maior hazban ... Sajt tartani walo Rach wagjon No. 1 ... Sait Niomodesa vagyon No. 1. ... Thwro gjuro tekeneo vagjon No. 1 ... Thwro tartani valo Raach vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8].

túrónyomás túró készítése; prepararea/făcutul brînzei; die Herstellung des Topfens (salzigen Quarkes). **Szk:** ~*hoz való szék. 1679:* Vesling Turo nyomáshoz valo deszkas szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

túrónyomó túrókészítő; care este folosit la făcutul brînzei; zur Herstellung des Topfens (salzigen Quarkes) gebrauchtes Zeug. **Szk:** *1679:* Vesling Turo nyomo szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 154].

túros sebes; cu crustă/coajă, zdrelit; verwundet. *1570:* Peter Benedek hythy zerent ezt vallya, hogy Borbely Marthon Byro vra(m) Akarathyabol hytta volt ewtet hazahoz Byzonsagwl Thymar Janossal egetembe hogy megh Lassak labat Kowach Kalaranak ha Twros volt vagy megh Menywlt [Kv; TJk III/2. 55]. *1639:* kerdem, hogi nem turose kiczidegh az lo s monda Marton, de bizonj az egj kiczidegh Turos [Mv; MvLt 291. 191b]. *1721:* a lo ... a mint Turos volt meg látzik egjnehány hellyen a hátán a hellye ugj mint a fejér ször be növése [Kv; TJk XV/3. 43]. *1785:* Mikor ide fel jöve lakni szegény, nyomoru ember vala, Négy Turos és Város lovai is valának [Kvh; HszjP Petrus Szöts filius Nicolai (50) vall.].

Szk: ~ *hátú. 1757:* Egi Pej hoka Zábált (!) benna Sükct Turos hátu konya fülü vén veszett lo [Pusztasztmiklós TA/ Torda; Berz. 3. 1/9]. *1777:* Turos hatu Lovara fel ülvén attol veresedett volna el [Kv; TJk XVIII/6. 129]. *1801:* egy igen setét pej kisded Kantza, turos hátu a' bal szemivel vak [Dés; DLt nyomt. kl].

Sz. *közös lónak ~ a háta. 1731:* Jol mongyák közös lonak turos az háta, valamely dologban sokan vadnak ritkán menyen jól véghez [Gyulatelke K; Pf] * *úgy csere-beréli, mint egy ~ lovat. 1614:* Báthori Zsigmond ... Básta Györgynek adá az országot. Mint egy túros lovat, szinte úgy kezdette vala nyavalyás cserélni-berélni Erdélyt [BTN[2] 52].

2. szitokszóként; ca vorbă de ocară; als Schimpfwort. *1591:* Saswari Lukacz vallia ... Hallottam Niari Martontol hogi mikor vetelkedenek Zabo Georgineuel, azt monda az Azzonnak, halgas te turos esse [Kv; TJk V/1. 165]. *1630:* ugj megien el hogj teöbbe soha az Urahoz nem jeö mert el unta az turos esszet, dolgaval tartani [Mv; MvLt 291. 189a].

túrós 1. túróval töltött/lzesített; cu brînză; mit Quark gefüllt. **Szk:** ~ *béles. 1710 k.:* a bálmost, botsajtot, jungátát, édes tejet igen szerettem és mintegy húsz esztendőtől fogva a túrós bélest is megehetem [BÖn. 516] * ~ *derelye. 1823–1830:* Debreczenben ... Az öcsém mind Eszényinél lakott és ett, én csak egy vacsorán voltam nála, de ez is nevezetes vacsora volt, mert Eszényi a feleségével túrós derelyét csináltatott tehéntúróval, mert juhtúrót sohasem ettem: főzte pedig a gazdaasszony ezt a túrós derelyét egy üstben, s hordotta be az asztalra egy nagy mély cseréptálban [FogE 266–7] * ~ *étek. 1600:* veottem ... Saytot Turos etcknek [Kv; Szám. 9/ III. 10 Szabó András sp kezével] * ~ *sütemény. 1783:* Éva Frajtol megint azt hallottam beszélleni, egykor a' Tisztartó Vántza vadászni lévén, Túrós sütményre várta az Aszszony ö Nsga, mellyet is Éva Fraj sütött vólt, és tsak azért hogy pirossann meg nem sült, a' Kóltsal verte az Aszzszony a' fejét [Pereesen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

2. túró tárolására szolgáló; pentru păstrat brînză; zur Speicherung des Quarkes gebraucht. *1836:* A' Szalonnás Kamara alatt vagyon egy turos pintze [Mezőszakál TA; TGsz 59].

Szk: ~ *deberke. 1794:* Fenyő Fábol valo Turos Deberke [Nagyfalu Sz; EMLt Conser.]. *1814:* egy más rosz Legej Fedel nelkül, egy jo Turos deberke Üressen, egy más kisseb deberke, három rosz Deberke fenek Nelkül [Mezősályi TA; RLt Rettegi S. kúriájában]. *1817:* Két Turos Deberke [Mv; MvLt]. *1844:* Jobb Sándor ... két Turos Deberkét ád által hogy hozzuk el azt mondván, hogy nállunk meg kapja [Bágyon TA; KLev. Szathmári István (22) vall.] * ~ *dézsa. 1781:* Változott aszu szölö bora egy atalagb(an) ... vas abrants 1 – szivárvány 1 – Feredö kád 1 – Turos Désa 6 [Koronka MT; Told. 10]. *1797:* Egy turos désa égy Vékányi fenyö magal [M.igen AF, DobLev. IV/777. 16]. *1840:* Juh fejö veder 2. Krinta 1 és 2 Turos Désa R. for. 3 | Bentze Illyésnek ... Vagynak Továbba e következendö Felkelhetö Jovatskai: ... Égy Karatlan Pad Láda R. frt. 1 xr. 40 ... Juh fejö veder kettö, égy Klinta, s két Turos Déssa R.frt. 2 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042 Bencze Illyés lelt.] * ~ *tölgyfa deberke. 1838:* Két nagyob ét kissebb ju Szpurkát seber ... két kártyus ... két tölgyfa turos deberke, hoszszuk es tok (!) [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

3. túrót készítő/áruló; care prepară/vinde brînză; die Person, die Quark/Topfen herstellt und verkauft. **Szn.** *1579–1581:* Twros Kalma(n) [Kajántó K; GyU 2] | Twros Mihaly [Tiburc K; GyU 3]. *1684:* Turós János [SzJk 206]. *1796:* Turos Péter [Bács K; RKA]. *1801:* Turos Mártonnak [Bács K; RKA]. *1815:* Turos Péter (Bátzi) inas [KovCJk II. 12a].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: túrót készítő/áruló személy; brînzar; Hersteller und Verkäufer des Quarkes/Topfes, etwa: Quarker/ Topfer. **Szn.** *1796:* a Turosok [Bács K; RKA].

túrosan sebesen; plin de zdrelituri; voll von Wunden, verwundet, schwer verwundet. *1649:* Die 7 Decembris. Varos posta Louat Bezterceze felé az Postak zellyel oda czigazuan, onnet igen igen hituanon, turoson haza kerüluen ithon holt megh [Kv; Szám. 26/VI. 552].

túros-sebes sebes; plin cu zdrelituri; voll von Wunden, verwundet. *1598:* Vrunk co felsege paripainak hatokhoz labayhoz mint hogy túros sebesek voltak ... attam Vrunk louazzanak Egot borra hayra zappanra harom uttal f – //47 [Kv; Szám. 8/V. 54].

túrótartó túró tárolására szolgáló; care este folosit(ă) pentru păstrarea brînzei; zur Speicherung des Quarkes gebraucht. *1849:* egy deberke sosugorkának valo, három deberke Turo tarto [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

túrótömlő túró tárolására szolgáló tömlő; burduf în care se păstrează brînza; Schlauch für die Speicherung des Quarkes/Topfes. *1629:* két kis kamara … a bal kéz felől valóban vagyon Túrótömlő hat nro. 6 Orda tömlő kettő nro 2 Egy dézsa turó nro. 1 [Szu; SzO VI, 100 Székelytámadt vár lelt.].

turpis pisze orrú; cu nasul/botul cîrn; stupsnasig. **Án.** *1676:* Turpis (vizsla) [EM XLIX, 536].

turpisság ravasz/megtévesztő eljárás/cselekedet; şiretenie, şiretlic; Schlauheit. *1773:* A hitvány Jábrodszki Gábornć Torma Kata járt szépen Szamosújvárt, ki is nem tudott otthon ülni, holott már alkalmasint oda van minden turpissága, hanem elment Szamosújvárra, mikor öfelsége[a] is ott volt [RettE 304. – [a]II. József].

tus írásra/rajzolásra használt festék; tuş; Tusche. *1789:* 6. Tuttzett Plajbász Frt 3 xr – … 52. apro Etset Rf – xr 36 … 2 fejér nyelü Penitzillus Rft – xr 12 … 14 darab Tüsch Rf 2 xr 30 [Mv; ConserAp. 88].

tusa '?' **Szn.** *1753:* Tusa Jakab [Martonfva Hsz; HSzjP Tusa Jakab Nobilis de Martonfva (30) vall.]. *1779:* Tusa Mihály [Martonfva Hsz; HSzjP Josephus Kupán (41) vall.] | Tusa Mihály [Tamásfva Hsz; HSzjP Helena Kádár cons. Joannis Tompa jb (30) vall.]. *1796:* Tusa Joseff [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.]. *1808:* Tusa Fresiát [Tamásfva Hsz; HSzjP Imreh Sigmond Gy(alog katona) (35) vall.].

tusakodás küzdelem, viaskodás, lökdösődés; luptă, încăierare; Geraufe, Streit. *1570:* Vayda Andras hithy zerent vallya, hogy Latta Kys ysthwant, es Nagy Imrehet hogy ky kerekettenek volt az Barat Isthwan vram kapwja kězzwl Es Istwan ky akarya volt vonny zabliayat megh az thollaigh ky es vonta volt, Nagy Imre Megh Ragadia es Nem haggya ky vonny Azonba Nagy Jakabis keozykbe Elegedyk, Es az vtan sok Jdeigh Egmassal valo Thwsakodasokba vgy vagtha agion zekerchewel [Kv; TJk III/2. 195]. *1574:* Veg Antal Azt vallia hogy … Imreh kap egy kepet <wty> gěrgyhez gěrgyis ely ragadia az chiakant az Eochyetwl Imreh hozza wteot az keppel … ott az Twsakodasba ely Eytettek az kepet, az Gyěrgy Eochie fely Ragatta es vgi chiapot Imrehez vele [Kv; TJk III/3. 393]. *1580:* Az Vrunk eö Naga kegmes ayanlassat kel vennvnk Mert az elle(n) hazontala(n) tusakodassunk [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1591:* Tot Peter vallia … En az lo vtan futek, ammegh megh terek addig tahat el ment onnat, de esmet rea talalek, Az vtan nagi tusakodasom volt velle, ingemetis mind le tepte rollam, en magamatis ketzer wteot valba [Kv; TJk V/1. 143]. *1592:* Chizar Mihali … vallia: Az haborusag mint Indult, Nyreo Jstuan, es Makai Tamás keozeot, nem tudom, hane(m) azt latam hogi Tamas az Zabliara vetekezet … chak hogi hirtelen Nyreo Istuanhoz chapa, es Nyreo Istuan le essek az feoldre, En … nagi tusakodassal veom ki az zabliat kezebeol, seot ha Nyreo Jstuant ne(m) otalmazta(m) volna, ammint lattam Tamasnak wgickezetit, vgian ott rutul el vagdalta volna [Kv; TJk V/1. 256]. *1662:* Öreg Bethlen István fejedelemsége, ifjú grófnak s Zólyominak Rákóczival az ellen való tusakodásuk, hadai készületek, grófnak Budára járása, egymással szembeállásuk, megalkuvásuk [SKr 132 tartalomjelző fejezetcímben]. *1726:* a hurczolodásba ésék le a bor a szekérröl s ugj folyt el, de a nagj tusakodas zenebona miat név szerint a Jobbagjokat nem tudo(m) kik voltak [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 3]. *1812:* azt parantsolta a Groff, hogy Grautzkit huzzákle és vágják megkeményen, megís fogták az emberek és nagy bajjal kemény tusakodások után leis hutták a' Földre, tsak ugyan osztán nem verette meg a Groff [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes nyil.].

tusakodhat küzdhet, tiltakozhat; a se putea lupta/împotrivi; kann/darf streiten, raufen. *1590:* Megh ertettek varosul mind az peres tanach hozta lewelet s mind az Bor(nem)iza Gergely dilatioiat, Ertik mind ezek mellet az tanachbely vraim kewansagokatis hogy otalmot Niútnanak varosul ighirtetek zerent, Ne dilataltatnek igassagok, De eö kgmek varosul Az Vrunk haladekia ellen nem tusakodhatnak, hane(m) illendeokeppe(n) obserualliak … Akkor ozta(n) a' Dilatio ky teleseekor megh visgalliak, lezenę vagy nem az varos romlasa ellen [Kv; TanJk I/1. 144].

tusakodik 1. küzd, viaskodik, harcol; a se lupta; raufen, streiten, kämpfen. *1573:* Teglas Antal es Balint hitek vtan valliak … My az hazban estwe hwl az santa hal az aztal mege vonwk Magunkat, Ely leowe ketzer kerestury es Nem Engede Neky az santa, Azvtan harmadsor hogi ely leowe Melle fekwek az Santa Engede Neky, Myhal Nyakon ragada Mellete Es hogy fely vgrek sokat twsakodanak [Kv; TJk III/3. 62a]. *1583:* Sophia Boregeteo Catus Zolgalo leania, Lattam hog Jachot es kapot a' legenickhez es tusakodot vellek[a] de egiebet Nem tudok semmit sem lattam hozza [Kv; TJk IV/1. 187. – [a]Rengeo Anna]. *1596:* en töllem Sebesi Miklos el veüe az louat, azt monda hogy gondgjat viselj eö, en ne(m) tusakodam velle erette. oda ada(m) [UszT 11/45]. *1600:* Gazdak Janos … vallja. Az dologh igy indultatek … kezde kerny fekete Marton ne grazdálkodgyal edes baratom menny ky innet, Ez vtan ky menenek … oztan nem lattam minth tusakottak hallottam hogy zitta az lelkewel fekete Martont [Kv; TJk VI/1. 420]. *1602:* az Aszonj le yle az ladara s az püskat palastotis le tewe, nem tusakodot oly modon, hane(m) chak meg foghta wala [UszT 16/73 Anna relicta quondam agilis Stephani Albert de felso bodogaszonfalua vall.]. *1613:* Czereny Caspar Vram … Osvat Annat erovel be vona az hazba es az hazban addigh tusakodanak, hogy Osvat Anna harom pislent nioma meg tusakodas közben, de megh birvan az Azzont es az agyban fel vetven, az aytot be szegezven, ugian az eö akarattia tellicsedek mindenb(en) [Görgénysztimre MT; KJ]. *1630:* arczul czapa Zalaj Gieörgj Eötueös Janost azon keözben tusakodni kezdenek egj massal [Mv; MvLt 290. 205a]. *1647:* (Az alperes) mikor hozzam utcöt volna az fat megh foghta(m), es igi mikor tusakottunk volna nagi haraggal, ha mit talalt volnais, es raita czelekettem volna melta(n) czielekettem volna [Kv; TJk VIII/4. 236]. *1710:* És mikor látta volna, hogy a vadkannal tusakodnék, egy sűrü helyröl, mintha a vadkant akarná meglőni[a], úgy lötte volna meg a bánt[b] föben, s amiatt kellett volna meghalni [CsH 74 1666-ra von felj. – [a]A német jager. [b]Zrínyi Miklóst]. *1748:* midön a' szölö(ne)k gazdája étzaká(na)k idején reájok akadott, és az It kezib(en) lévö puskájával elsöben meg dölvén megra-

gadta volna, akkoronis az l. semmiképpen magát nem submittálta, hanem haláloskeppen a' Gazda, ellen tusakodott, kiáltvan töb Társai(na)k, hogy üssék föben fejsze fokkal a' gazdát [Bsz; JHb LXVII/3. 198]. *1768:* egy alkalmatossága hozzám jött vala Illyefalvi Kovácz Páál betsületes Legeny egy Leanyotskámnak Látogatasa veget mulatságb(a) eredvén egy más között, oda jove Simon Mihály es György Uzonb(an) Lakök, midön eö kegyelmeket betsülettel Látták volna, nem elegedenek meg azzal hanem rutul tusakodni Gazlodni kezdenek [Uzon Hsz; Kp IV Sámuel Kováts (64) pp vall.]. *1812:* Azomban a Groffné kapván edj páltzát hirtelen a Groffra útni kezdett kettőt, hármat ... de látván hogy nem akar szünni, megfogtam a Grofnét elhuzván az ágytol, a' páltzát a' kezéből erővel kivettem, tusakodván és perlekedvén a' Groffnéval [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

Szk: *halállal* ~ haldoklik. *1798:* már a Néhai Aszszony az Halállal tusakodik [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 13].

Sz. *1664:* Az a jó hajós, a ki akkor tusakodik az habbal, az mikor legnagyobb szélvész éri [TML III, 169 Vér György Teleki Mihályhoz].

2. vívódik, veszekedik; a se lupta; kämpfen, sich streiten. *1825:* szidalmazasok között igy törekedtek, s tusakodtak az utrizált személy meg öletése felett [Kötelesmező SzD; TSb 47].

3. ~ *magában* vívódik; a se frămînta sufleteşte; (seelisch/in sich selbst) ringen, streiten. *1710 k.:* Kivált egy darabig senkihez egyet nem szólott, csak tusakodott magában, s nagyokat sóhajtott[a] [CsH 297. – [a]Apor István].

4. tiltakozik, ellene szegül; a protesta, a se împotrivi; protestieren, weigern. *1573:* Az Meszaros vraim ... perrel igekeznek Akaratiokat az varos ellen veghez vinny ... Azert kěneregienek azon eo Nagak hogi ha ez dolog feleol Meg lelnek eo Nagat Meg Ertwen az okokat eo Naga myert Akarya az varos eoket keotelessegbe tartany, Ne Bochassa eo N. az varos Iowa ellen Eoket Twssakodny [Kv; TanJk V/3. 82b]. *1667:* tudván, hogy haszontalan Istennek akaratja ellen tusakodni [TML IV, 32 Tökölyi István Teleki Mihályhoz Krakkóból]. *1672:* Bizony édes Uram, vétek embernek vakmerőségre vetni magát, Isten akaratjának nem engedni, az ellen tusakodni, meg nem ismerni Istennek látogató kezét; mert az olyan volna, ha Kegyelmed most innék, szántszándékkal el rontaná magát [TML VI, 78 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* mindazonáltal, mivel akkor, mikor ő az akadémiákban tanult, a peripatetica és aristotelica florcált, Ramus ellen tusakodtak, Cartesius pedig csak ezen gyermekségemben támada, úgy Coccejus is [BÖn. 539].

tusakodó 1. küzdő, viaskodó; care se luptă; streitende, raufende. **Szk:** *halállal* ~ haldokló. *1791:* Ngod minden jobb jobb fel kelhető Javait, a tisztelt néhai Nagy Aszszonynak szekerekre rakatván bé vitette Kolosvárra, ugy magátis a halállal tusakodo Őreget szekérbe feltetetvén hasonlo képpen bé vitette [JHb XLIV/5].

2. tiltakozó, vmi ellen szegülő; care protestează/se împotrivește; protestierende. *1662:* Isten az igaz igyet szokta volna mindenkor segíteni, nem az igazság ellen tusakodók részérül állani [SKr 171].

tuskó tönk; butuc, buturugă; Klotz. **Sz.** *1671:* Az Isten látja lelkemet, úgy el is búsultam az <haza bajain>, hogy akkor sem törődném jobban, mikor nyakamban tuskót kell(ene) vetnem [TML V, 656 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

tusnádi a Tusnád (Cs) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tusnád/Tuşnad; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tusnád. **1.** Tusnádról származó; (care este) originar din Tusnád; aus Tusnád stammend. *1631:* Tusnadj Kusseb Sánta Peter feolde [Cs; IB].

Szn. *1733:* Tusnadi György [Uzon Hsz; Kp I. 133].

2. Tusnádhoz tartozó; din/care apartine de Tusnád; zu Tusnád gehörig. **Hn.** *1635:* Szenas mezeoben ugymint Tusnadi hatarban [Tusnád Cs; EHA]. *1767:* a' Tusnádi határon az olt mellett (k) [Tusnád Cs; EHA].

túsoni a Túson (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Túson/Tuşinu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Túson. **1.** Túsonban levő, ott található; din/care se află la Túson; in Túson befindlich. *1758:* Tusoni Joszágomb(an) ... Tisztartoi hivatalra kötelezvén magát Harko János nevü ember ... Fazakas Boricza nevü szolgálomat maga melle gonosz végre fel vévén ide Tordára nemcsak hirem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltölte előtt szegődségét el hagyván az Iknek házához jöttek ... megkévánom hogj az Ik ... szökött szolgám fel nem adásáért in poenam homagialem judicaliter incurrallyanak [Torda; TJkT III. 275].

2. Túsonból származó; (care este) originar din Túson; aus Túson stammend. *1754:* Tusoni 's máshuvá ott körül való Jobbágyai promiscue vágják és hordják[a] [Mányik SzD; EMLt Conscr. – [a]Az erdőt].

tuszli karmantyú, kézmelegítő; manşon; Stauche. *1798:* Tsináltam az Natsásaszszanak egy tuszlit medve bőrből [Kv; CsS].

tutaj 1. vízi jármű; plută; Holzfloß. *1741:* a kimondhatatlan nagy vámmal a méltóságos urak, várasok, malmok gátjain épen elnyomoritottak, mivel olyan vámlásokkal aggraválnak a ki ez előtt soha nem volt ... Kévánjuk alázatoson, hogy másképpen ne lenne a vámlás, hanem mint ezelőtt a méltóságos regium gubernium itilte és megparancsolta, egy tutalytól légyen egy poltura a vám, mivel a semmi auxiliumára nincs a szegén tutalyosoknak [Gysz; SzO VII, 414]. *1764:* Tudom bizonyoson hogy a' nyárban (: midőn Honius János Uram Felséges Aszszonyunk tutajinak Aradig valo le vitelében gondviselője volt, velem edgyűtt egy tutajon volt :) N(e)m(e)s Kolos vármegyei Dedrádi Gram Dávid a' N(e)m(e)s Thorda Vármegyei Bogáti Kerülőben egy Aszszonyt tutajára fel vett, és azon Eö Felsége tutaján Aradig le is vitte de hová valo volt azon Aszszony ember nem tudom, kivel, s miképpen edgyezett nem visgáltam [Szászrégen; BfR VI. 125/15 Circumsp. Joannes Klementz (30) vall.]. *1806:* viz aradáskor a Szabadon menő Tutajok sokszor le rontolták a' régi pallot ... azt a Varos mikor el bomlott 100 forintal sem allitotta fel [M.régen MT; Born. XVI. 165 Szabo Mihály (42) zs vall.] | annyiban ottan állando pallot nem lehet tartani, hogy Sok izben mikor a' Vizek meg áradtanak, és a' Tutajok a' kikötő Hellyekről el szabadultanak, rea todultak és le rontották [Radnótfája MT; Born. XVI Tordai György (34) lib vall.] | (A) pallot ... minden Esztendőben Viz aradáskor a' Tutajok el rontották, és a' Regenek vgy keszittették a' Mostani Kis Hidast [Szászrégen; Born. XVI. 89 Kádár János (63) vall.]. *1807:* közölitet a Hadnagy a Tutajhoz s rám üsmert [Magyaró MT; Born. G. XVI/2 Lovász András (38) vall.]. *1808:* elis menttenek

Gyergyoba, és onnan egy jobb Tutaját az Exponensnek ki inditatták; de alattomba valo intézettel a Rusi Hidon felyül a porondba belé verték és meg akasztották [Torda m; Born. G. XVI/2]. *1809:* a' Felperes azon intézettel, és edgyezéssel hagyta őket a' meg rekedett Tutajnál, hogy éléséget és Segijtséget vigyen [Görgény MT; Born. G. XVI/2]. *1814:* Eszt látván Molnárom, más ott jelen volt két Emberekkel, a Vizen le felé igyekező Tutajos gazda után indultanak ... a vízbe ugrándoztak, a sokszorozott Tutajost el fogták ... a Tutajt azon lévő egy Legényre bizták, mig a Tutajos velem Complanálna ... a Tutajos el bocsátatott oly feltétel alatt, hogy Tutajja mind addig az én birtokomba légyen, mig ahaz értő Becsüseket hozván károm meg becsültetése végett, engemet plenarie nem excontentál [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birt. nyil.]. *1818:* 1814ik Esztendöben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsittatott ... Mely károsittás kétszáz Rforintokot meg ért, jó Lelkiesmérettel – igaz betsü szerént – Aztis hozzá adván, hogy azutánn minckutánna a Malmot öszve rontották, nőtt még a Viz, s akkoron a Topánfalvi Tutajosnak, Tutajos Legénye, ez is Tzigány volt a Tutajok mellett, midön a viznek áradása azon el árestált Tutajokot el ragadta [TLt Közig. ir. 1527]. *1828:* Tutajokat állittat ki a' Maros partyára készen [Mesterháza MT; DLev. 2]. *1840:* Szeget hoztak a Tutajakhaz [Hodák MT; Born. G. XXIVb]. *1845:* A Regeni Szászok Spoliumos pert inditottak a Tutajokért [Görgény MT; Born. F. VIIf Csiki Sámuel nyil.].

Szk: *~t emel* tutajt készít, ácsol. *1841:* Görgény ... Gyalagassai tutajt emeltek itt a határon [MT; Born. G. XXIVb] * *~t köt* tutajt ácsol. *1840:* Tutajokot kötötek és vették a vízbe[a] | Tutajfát huztak[b] a Dalinára ... Tutaj heveder fákot hoztak ... Tutajat kötöttek [Libánfva/Görgény MT; Born. G. XXIVb. – [a–b]A jb-ok].

2. úsztatva szállított szálfák sora; buşteni legaţi în plute (în vederea transportului pe ape curgătoare); auf fließendes Wasser gelieferte, gefällte und gebundene Bäume. *1650:* kwldeött ... egy Tutalyban más fél Szaz Doszkát [Gyszm; LLt Fasc 69]. *1736:* Cserép edényeket tsinálnak[a] Tutajokot hordnak el adni, és ezekkel gyámolgattyak Nyavallyások életeket [EMLt Conscr. – [a]A jb-ok]. *1757:* az Nagj épületre valo Fák ket Tutajokban 9 id est kilentz kilentz ölösök voltanak az tobbi pediglen ött, hat ölösök voltanak [Toplica MT; Ks 69. 50. 44]. *1792:* ha ... a Szomos vizin a Tutajozás fel állana, tehát 12 gerenda fábol állo tutajért fizessenek egy polturát [Egeres K; Ks 89]. *1797:* Kedden Beszterczereis be mégyek hogy sendelyt es Deszkat Letzet ha kaphatnek, a Maroson nem kap az ember semmit mivel az egesz nyaron nem hozhattak az viz kitsinsége mián Tutalyt [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1806:* Gunsch Mihály ... Gyergyoban meg fogadott, hogy Sz Régenig ... a' Tutaját le hozzátok, mely szerint le is hosztátok ... egy porondon fel akasztottátok 'a víz nagy lévén az Exponens nem segithetett rajtotak s Tutajján [Torda m; Born. G. XVI/2].

Szk: *deszkás ~.* *1805:* meg-fogadván az Alperesket a' Felperes Gyergyobol égy nehány Détzkás Tutajjainak Szász Regenig valo le-hozatalok aránt, az Alperesek el-is hozták égy darabig; de a' ruszi hidon fellyül égy porondon fel-akadván, 's a' viznek nagy léte mián a' Felperes a' fel akadott Tutajon nem Segithetvén ... az Alperesek azt ... a' Felperes hire s akarattya ellen el adták [Görgény MT; Born. G. XVI/2] * *vhány fertály ~.* *1800:* Hogy ... ezen tiz fertály Tutajj ... az én gondviselésem alá által adatott erről jo lelkem esméretem által tészek bizonyságot | A(nn)o 1799dik Esztendöben Majusnok 16dik napján Érkezet MVásárhelyre Toplitzai Biro Balás Gergely keze alol Három fertály Tutajj az mellybe volt 36 Gerenda és 300. száz Deszka. 4to Julli ugyan Balás Gergely Keze alol érkezet MVásárhellyről két fertály Tutajj az melybe volt 24. Gerenda és 2100 száz szöllö karo. 12dik Julii Hozot megint Balás Gergelly MVásárhellyre öt fertály Tutajt az mellybe volt 59. Gerenda és 5000. Idest öt ezer szölö karo az mellynek Summaja is tészen 10. Id est tiz fertály Tutajt [Koronka MT; IB. Zilahi Szöts Ferenc kezével]. *1807:* tartozzanak eö Nsgának ... Toplitzán a Maros marton készen be kötve 12. Szálbol állo legjobb szerü gerendákbol Lévö Tutajat Apatsinástol edgyütt Számba adni [DLev. 2]. *1812:* tartozzanak Tavasszal az elsö Vizen a Maros partyán Két Fertály Tutajat 1000 Ezer Szöllö Karoval meg terhelve Számba adni [Toplica MT; DE 2]. *1813:* A Tizen három fertály Tutalyak közül két Fertály meg találtatott ... imit amat Emberek által ki huzva a Vizböl [Petele MT; Born. G. VII. 67 Serezer András (34) vall.]. *1815:* Csibotán Iuonyike ... Taxát ad minden esztendöben 1 egy Fertaj Tutajt [Toplica MT; Ks 77. 19 Conscr. 1289]. *1841:* Oroszfalu[a] ... Gyalagassai öll fát vágtak és 6 fertáj tutajt hoztak Görgényig [Born. G. XXIVb. – [a]MT]. *XIX. sz. e. f.:* Az alsó szabad zsilip, és kerék zsilipek fenekei ki padolására odrossival együtt kivántatik 5 fertáj tutaj | Kö padolásra két fertály tutaj [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.].

3. a part mellett rögzített, kikötésre való lapos úszómű; pod de plute; Holzfloßbrücke. *1801:* Kert ... Cserefa Agosok közé rakott Fenyö Deszkákbol állo hanyt vetett ugyan 's onnan alább meg hasitott Tutaj Fenyö Szál Fákbol négy cserefa Agosok és Sas Fák közé Szorittatott ... az ide valo mezöségi mod és szokás szerint szalma izék és Gazbol rakott Kertel vagyon körül véve s fedél nélkült valo kertekkel bé kerittve [Nagynyulas K; DLev. 5].

4. jelzöi haszn-ban, cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány tutajra való; cantitatea cu care se poate încărca o plută; Holzfloß als Menge, ein Holzfloß von ... *1801:* a Csűr ... vagyon ... mind egész Tutaj Fenyö Fákbol és Cserefa Talpakra két rekeszekre szakasztva [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1843:* éppen tegnap disponáltam Pataki Ádámnak hogy szerezzen vagy 4 Tutaj fat, hellyettek, mert nem gerendának valok, már igy ezen kölcségtöl menekszem [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

tutajdeszka tutajon szállított deszka; scînduri transportate cu pluta; mit Holzfloß gelieferter Brett. *1762:* A Gabanása padlására ... hozotot tutoly deszkákot [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1774:* Pincze gátorjára applicalt 21. Tutal Deszka [Déva; Ds 73. IV. 10].

tutajfa tutajon szállított szálfa; buşteni/lemn de plută; auf Holzfloß gelieferter Holz. *1745:* (Az építésben) egy tábla tutalj fával léjendö segittségit Jakab Péter Ur(am) appromittallja, mellj is áll harmincz szál jo borona fákbol [Torda; TJkT II. 4]. *1761:* a mely Kormány fák voltanak a Tutajokon mind maga usussára Forditotta, e felet mikor a tutajfakot az alkalom szerént a szekelyek a vizen MVásárhelyig Le szallitottak ö kegyelme mindenikben gantsot talalt, hogy ki hoszszu ki vastag ki vékony volt, és e szerent mindenkiböl ket ket forintot ell is huzot, a Kormány fákbol a Csűrit fel is szarvaztatta [Harangláb MT; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kövesd (44) ns vall.]. *1794:* Igaz é, hogy a' miket itt Madarason az Exponens Gróf Ur épittetett, azon épüle-

teknek fáit másunnan, meszszűnnen hozatta, pénzen vecturáztatta, s a' Tutaj fákat s egyebeket is Conventios Béresivel, pénzes Szekerekkel, Kalákásokkal, és a' Jószágbéli Emberk(ne)k szógalatbéli Csonkulásokkal szerkeztette egybe? [Mezőmadaras MT; BK. gazd. ir. vk]. *1796:* Az epités iránt mit parantsolnak Ngtok már ez után Tutally fára léczre a Virág Hazn(a)k más reszihez Szukseg lészen mivel fenyő fa nintsen [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1797:* Szüretezni valo 4 székekre a' nyomo Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96]. *1805/1825:* Az aranyoson sokaktol vásárlott Tutaj Fák töbnyire mínd az uttzákra lévén ki tetetve azok által az uttza nem tsak keskenyittetik, sőt az uttza el ebbedése azok miatt is okoztatik. Végeztetett ... el jártatván Tutaj fájokat az uttzára ki tett embereket intse meg, hogy harmad napok alatt azokat ís bé takarítsák magok udvarokra, mert külömben a Város azokat maga szükségére confiscaltatni fogja [Torda; TLt Közig. ir. 252/825 mell.]. *1840:* Tutajfát huztak[a] a Dalinára ... Tutaj heveder fákot hoztak ... Tutajat kötöttek [Libánfva/Görgény MT; Born. G. XXIVb. – [a]A jb-ok]. *1841:* Soakna Marhassai tutajfát huztak a Havasbol – Gyalagassai Csonka gátot nyomtattak Soaknán [MT; Born. G. XXIVb]. *1843:* a' Tutaj fák el csufolását sajnállom – mert nékem ha Isten éltet nem csak azokra, de többre is lenne szükségem mindjárt Tavaszszal – de hogy sem azok a' Tolvaj Molnárok mind el faragják – inkább tégy ugy a'hogy jobbnak gondolod [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Dobolyi Sigmond öcséhez, Bálinthoz]. *1860:* A' szekér szin mellett van egy – deszka fedél alatt – tutaj gerenda talpakon állo – sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezőbánd MT; TSb 39]. *1864:* ös Erdő melynek nagyobb része Tutaly fáknak elhasználtatott [Csomafva Cs; EHA].

tutajfúró lapos fúró (gúzslyuk készítésére); un fel de burghiu; Flachbohrer. *1848:* Kerék főhöz valo furo ... 8 rft Bokázo furo egy ... 48 xr ... Tutaj furo négy ... 2 rft 24 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

tutajgerenda tutajon szállított gerenda; grinzi transportate cu pluta; auf Holzfloß geliefertes Balken. *1763:* talált egy tajigát mely valami Ur számára tutaly gerendákot vitt lefele ... engemet mingjárt le küldé egj talyigával hogy azon gerendát tegyem fel [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1787:* 5. Tutaj Gerenda Hf. 2 Dr 50 ... Két cserefa talp Hf. 2 ... Két apatsin Dr. 24 [Mv; MvLt 8 Nagy György hagy.]. *1801:* Tutaly Gerend (!) ött, Hasitott Hat [Héderfája KK; IB]. *1804:* a Toplitzai havasban készitett Tutaj Gerendáinkért hol kevesebbet, hol többet vontak rajtunk, azzal fenyegetvén bennünket, hogy ha véllek meg nem bekéllünk mind öszve vagdallyák [Toplica MT; Born. XVb]. *1812:* Az Utt felől Tutoj gerendábol valo szalmával fedett kallát és deszka kapu Avateg [Körtvélyfája MT; LLt]. *1823:* Az idén vásárlatt Tutaj gerendák ... meg vagynak [Mezőmadaras MT; MvREmLt]. *1823–1830:* A teátrum volt épitve a kollégium[a] udvarán, a Poklos utca felől való sor ház eleiben, inkább a Sáros utca felé. Egész tutajgerendák voltak felásva, melléjük kurtábbak kapcsolva, mint mikor az ácsok, vagyis inkább a kőmívesek csinálnak állást [FogE 106. – [a]A mv-i ref. kollégium]. *1841:* Kintses ... Gyalagassai tutaj gerendát faragtak a Dalinán [Born. G. XXIVb]. *1846:* fa hidhoz 96 szál öt öles hosszu tutajgerenda ... Rfrt 96 [Dés; DLt 858/1847]. *1860:* A' szekér szin mellett van egy – deszka fedél alatt – tutaj gerenda talpakon állo – sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezőbánd MT; TSb 39].

Szk: *vékony* – *1787:* Egy egész és fél apatsin Dr. 12 Egy vékony Tutaj Gerenda Dr 50 [Mv; MvLt 8 Csiszár György hagy.].

tutajheveder keresztpánt; grinda transversală a plutei; Flosstrage. *1824:* Négy Tutaj kormány – négy Lajtorja fa – négy Tutaj járom – öt Tutaj heveder – 4. szál Tavalyi Tutaj gerenda [Erdőszengyel MT; TSb 43].

tutaj-hevederfa tutaj-keresztfa; lemn potrivit pentru grinzi transversale la construirea plutei; Holz für Flosstrage. *1840:* 7[a] ... Tutaj heveder fákot hoztak [Libánfva MT; Born. G. XXIVb. – [a]Szolgálattevő jb-ok].

tutajjárom oldalfa; jug/cadru de plută; Holzfloßjoch. *1824:* Négy Tutaj kormány – négy Lajtorja fa – négy Tutaj járom – öt Tutaj heveder – 4. szál Tavalyi Tutaj gerenda [Erdőszengyel MT; TSb 43].

tutajkormány cîrma plutei; Flossruder. *1824:* Négy Tutaj kormány – négy Lajtorja fa – négy Tutaj járom – öt Tutaj heveder – 4. szál Tavalyi Tutaj gerenda [Erdőszengyel MT; TSb 43].

tutajos tutajt irányító ember; plutaş, cîrmaci de plută, muncitor care conduce plutele pe apă; Flösser. *1814:* Eszt látván Molnárom, más ott jelen volt két Emberekkel, a Vizen le felé igyekező Tutajos gazda után indultanak ... a vízbe ugrándoztak, a sokszorozott Tutajost el fogták ... a Tutajt azon lévő egy Legényre bizták, mig a Tutajos velem Complanálna ... a Tutajos el bocsátatott oly feltétel alatt, hogy Tutajja mind addig az én birtokomba légyen, mig ahaz értö Becsüseket hozván károm meg becsültetése végett, engemet plenarie nem excontentál [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birt. nyil.]. *1818:* 1814ik Esztendőben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsittatott ... Mely károsittás kétszáz Rforintokot meg ért, jó Lelkiesmérettel – igaz betsü szerént – Aztis hozzá adván, hogy azutánn minekutánna a Malmot öszve rontották, nött még a Viz, s akkoron a Topánfalvi Tutajosnak, Tutajos Legénye, ez is Tzigány volt aTutajok mellett, midőn a viznek áradása azon el árestált Tutajokot el ragadta [TLt Közig. ir. 1527]. *1833:* elmentem Elsőbbennis Nemes Pétki Sámuel Uramhoz akittis othon meg nem találhatván meg találtam, a Sinfalvi Aranyosi Malom Gattyán alva nézvénn a Gátonn lemenö tutajosakat [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns falu hites jegyzője kezével].

tutajosdeszka tutajon szállított deszka/tutajfából készitett deszka; scînduri transportate cu pluta; Flossbrett, auf Floss geliefertes Brett. *1751:* Groff Uram ö Exc(e)ll(entiaja) parantsollya hogy Tutolyos deszkát vegyek az Karolyvári kerthez és gobonán à gobona most senkinek nem kel [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

tutajosgazda tutajtulajdonos; proprietarul plutei; Flossbesitzer. *1814:* Elis ment az irt Tutajos gazda, de azolta ez mái napig sem jelent meg kielégitésemre [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birt. nyil.].

tutajoslegény a tutajon segédkező fiatal fiú; flăcău/tînăr care lucrează pe o plută; junge Flösserhilfe/-bursche. *1818:* 1814ik Esztendőben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által

Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsittatott ... Mely károsittás kétszáz Rforintokot meg ért, jó Lelkiesmérettel – igaz betsü szerént – Aztis hozzá adván, hogy azutánn minekutánna a Malmot öszve rontották, nőtt még a Viz, s akkoron a Topánfalvi Tutajosnak, Tutajos Legénye, ez is Tzigány volt aTutajok mellett, midön a viznek áradása azon el árestált Tutajokot el ragadta [TLt Közig. ir. 1527].

tutajosság tutajozás mint foglalatosság; plutărit, îndeletnicirea plutașului; Flösserei als Beruf. *1741:* az egy tutalyosságból ami ami hasznot vehetünk az ő felsége adójának és portiojának megfizetésire [Gysz; SzO VII, 414]. *1823:* a helységbéli Lakosoknak nagyobb része tutajosságra menvén, meg nem találtathattak [Udvarfva MT; Told. 42].

tutajozás plutărit, transportul pe apă al buștenilor (legați în plute); Flösserei. *1792:* ha ... a Szomos vizin a Tutajozás fel állana, tehát 12 gerenda fábol állo tutajért fizessenek egy polturát [Egeres K; Ks 89].

Szk: *~ra való légely. 1848:* Tutajozásra valo Légej három ... 18 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

tutajszeg tutaj készítésére használt szeg; cui de fier (în formă de pipă) folosit la construirea plutei; Flossnagel. *1840:* Tutaj Szegnek valot hortak[a] | Tutaj fát huztak 36 ... Kormány fákat hoztak ... Tutaj szegeket csináltak [Hodák MT; Born. G. XXIVb. – [a]A jb-ok] | Tutajszegnek valot huzot [Libánfva MT; Born. G. XXIVb].

tutajtaksa tutajvám; taxă percepută pentru plute; Flosszoll. *1842:* Székelek tutaj taxába 234 f [Görgény MT; Born. F. VIa].

tutajvámlás tutajok megvámolása; vămuirea plutei; Verzollung der Flösse. *1741:* Itt azt kell kívánni, hogy ez a tutalyvámlás egészen tolláltassek [Gysz; SzO VII, 414 lapszéli jegyzet a tutajvámra vonatkozó követi utasításhoz].

tutajvontató az a hely, ahol a tutajokat ár ellenében a partról vontatják a kikötőhely felé; loc de remorcare al plutelor; Flossschleppen. **Hn.** *1763:* a' Tutaj vontató része mellett vagjon a Marosig egj darab fűzes, bokros hely [Udvarfva MT; EHA]. *1809:* a Tutaj vontato hellynél (k) [Udvarfva MT; EHA].

tutela 1. árvák, kiskorúak feletti gyámság; tutelă; Vormundschaft. *1597:* Ezt az megh Irt diuisiot, es tutellarul valo veghezest es megh eleghetest keotek magokat megh allany sub Poena Calumnie, mindenik feel. Melynek byzonsaghara attuk ez Ielen valo leweleonket, pechieteonk es kezeonk Irasawal megh ereosszettwin [Galac BN; WLt]. *1647:* Nyerges Istua(n) ennek előtte az peres szőlő dolgabol juridice prosequalta Kolosi Annat plenipotentiariussa volt Kolosi Georgy az Aszszony deceduluа(n) az gyermek(ne)k Tutelaja szollot Kolosi Geörgyre, ez szerent ezen ca(us)a(na)k prosecutioja is hasonlokeppen [Kv; TJk VIII/4. 167]. *1710:* II. Rákóczi Ferenc fia vala I. Rákóczi Ferencnek Zrínyi Ilonától, Zrínyi Péter leányától. Ez kisded korában maradván árvaságra, a jesuiták tutélája alatt nevekedik [CsH 328]. *1734:* Hol procuraltattanak a Tutela alatt lévő Urfiak, kűn Falun é vagy penig városan Collegiumban, és ott minemű intertentiojak vőlt hányad magokkal voltanak az intertentiob(an), hány Háznál tűzeltek hét számra hány hány szekér fa költ el ...? [Kv; TKl vk].

Szk: *vki ~ja alá ad. 1651:* Az Kis Arva Beüs Kis Anna reszere jutot jokat, az edes Annjanak Kannagjarto Ferenczne Aszszonjomnak attuk Tutellaja ala, meljre Isten segillie eő kiglmett [Kv; RDL I. 28] * *vki ~ja alá biz. 1623:* Leorinek penig kertunk Tutort my Huteös diuisorok es az Bechulletes tanacz valaztotta, chyszar Istuan vramat, legitimus Tutornak Miuelhogj az eő kegme felesege az leorike Job anniaual mind apaual es aniaual Egy volt, Az giermeketis kiczin louaczkaiaual eggiut adtuk es biztuk az eő kegme Tutelaja Ala [Kv; RDL I. 121] * *vki ~ja alatt hagy. 1629:* Ez Jnuentariumba(n) megh Jrt iokat, mind az gyermekekkel, Kataual, es Ilkoual Egyetembe(n), hadtuk Tasnadj Fazakas Pal vram Tutelaia alat, mint Edes Attioknak [Kv; RDL I. 146] * *vki ~ja alá vesz. 1734/1784:* az Méltoságos Exponens Ur[a] árván maradván Néhai Méltoságos Groff Teleki Pál Ur vette Tutelája és Curatelája alá [TKl Steph. Székelly de Gyérgyo (26) vall. – [a]Gr. Teleki Sámuel]. *1770:* Hogy corpore exiguus, a sógora Bethlen Miklós úr, kinek felesége ennek édesanyjával testvér Csáki Zsigmond leányi voltak, akarta tutelája alá venni, kapdosván inkább sok szép jószágán, melyet bír [RettE 228] * *vki ~ja alá vitet. 1719:* Száva Mihályné Aszszonyom ellen, semmiben most nem procedalhatunk az Antos Máténé Aszszonyom ... ellen cselekedett sok rendbeli Potentiariuskodásában, mivel az szegény néhai Antos vr(am) ... Leánkáját, maga Tutelaja ala vitette erőszakoson [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.].

2. özvegyek oltalmazása; ocrotire; Schirmen der Witwen. *1677:* nem várta a mostani csudás világ, hogy feleségem özvegygyé és fiacskám árvává maradjon, magamnak is valóban vagyon szükségem a Kegyelmed tutelájára [TML VII, 343 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

3. nagykorú elmebetegek/gyengeelméjűek feletti gondnokság; tutelă; Vormundschaft, Kuratel. **Szk:** *vki ~ja alá jut. 1584:* Nyreó Calman ... vallia Tudom hogy mikor megh hala Veres Thamas, ottan az eő bolond felesege Angalit Azzony Minden Marhastol eőreőksegesteol es mindenesteól az ven Barat Istwan Tutelaia gondwisselesse Ala luta [Kv; TJk IV/1. 281] * *vki ~ja alá kel. 1584:* Margit Zeoch Kozmanç vallia, Tudom hogy a' Bolond Angalit Azzony Barat Ianos leania vala Anna Azzontol valo ... Eztis tudom hogy Veres Thamas veotte vala ez Bolond Azzont, es megh hala per defectum seminis Veres Tamas, es ez Bolond Azzony az eo felesege, Es az vra(m) Az Nagy Barat Istwan Tutelaia Ala kele [Kv; TJk IV/1. 379]

tuteláta gyámság alatt levő (nő)személy; (femeie) aflată sub tutelă; bevormundete Frau. *1840:* ezennel az egész osztály munkálat ellen, az osztály jobbitás' ki egyenlősítésére jussomat Tutelatam részire be jelentem, fenn tartom a' törvenyesen fenn tartandokot [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 68].

tutelatus gyámolt, gyámság alatt álló; care se află sub tutelă; bevormundete(er). *1769:* a' Tutelatus nyavallyás Bálintis ez előtt s mostis micsoda Statusban tartatott, vallya meg a' Tanu üdvezülendő hűtire [Nc; DobLev II/408. 3b vk].

tutor 1. kiskorú/árva gyámja; tutore; Vormund. *1557/1585:* mikola Orsolya Azzony Themeswari Janosne (és) ... Mikola palért Mikola ferencz Tutor, mi eleottwnk Az Nehai

Adamossi Mikola Lazlonak Jozaggi felcol kiket Orsolya Azzony Mikola Lazlone túl perrel zabadított meg, Jllyen vegezest twnek[a] [Gyf; JHbK XXVIII/29. – [a]Köv. a végzés]. *1589 k.:* tútorúnk leúen gondoth kellet wolna rea[a] viselned hogy az karba ne estwnk wolna ha eggik rezt meg oluostad az teöbitis meg kelleth wolna oluasnod tutorúnk leúen, ezert montam hogy nem vgj czielekcóttel amint tútornak kelleth volna chielekednj [Szu; UszT. – [a]A pénzre]. *1590 k.:* Fel peres szent kyraly Balas Marthon wgj mint Tutor a' megh halt Damakos Myhalj Aruúinak Ilonanak otalma tuttora mellj Ilona mostan vagion az Ilkey Pal Demeter mel w nekje felesege procatorok szent kjraly giorgj. Alperes az szent kjralj Mathias kouachj [UszT]. *1600:* Az my keuessem nekem megh marad Azokrul az kjknek en Ados volta(m), Azokra hagiom Tútornak es gonduisselonek az en io Akaro Sogor vramath Janos Kouaczoth ... az germekek keth rizyth kezéhez vegje, es gongiath visselye, mynd Adig, mig Az vristen Jltety, es az Aruak Ember korth Jmek [Kv; RDL I. 70]. *1602:* bizonitsanak az arua Twtora es Semic(n) Peter Betlenfalua ellen hogj rezek uagio(n) az falu hataraba(n), es hogj ennek eleotteis mind uetes kertek, porgolatok, kapuk saroknak megh czinalasaba(n) edgiesek uoltak az eleik az falual [UszT 16/2]. *1625:* ertem miezioda marhak arrat ugj mint adossagot keres rajtu(n)k, Nem tagadgiuk hogj marhat nekwnk ne(m) atta uolna, de azt nekwnk Condonalta az attia, myuel az atiamnak tutora uolt az Actorok attia s abba hajtotta per hoc nem keresheti, Azert azert (igy) az Actiotol szabadulast es az adossagot retorqualtatni keuanniuk [UszT 81]. *1634:* ne(m) tutoro(m) voltal te enneke(m), hane(m) rontom [Mv; MvLt 291. 2a]. *1654:* mint igaz Tutor mi Elcöttünk kezeb(en) ada minde(n) ruha nemuyet Egy fekw ladaual Egywt [Folyfva MT; Told. 21]. *1677:* Ha kiknek Tutori vagy Praedecessori movealtak valami Causat, és nem ö maga a' peres, mélto hogy ne incurrallyon in poenam Calumniae ha szintén duplex citatio let volna-is [AC 185–6]. *1683:* En N. Solymosi Koncz Boldisar ... Mihelyen ... edes fiamot Boldisart, es Leanyomat kis Annát el hagyom az halal mia, azonnal, áz en Istenem utan, legyenek Arva gyermekim tutori e földön[a] [KvTOkl. II, 422. – [a]Köv. a fels.]. *1710 k.:* Úgy szokott az ember fizetni; holott az én atyám az Apafi György halála után, kivált a kisebb két fiának, Boldizsár és Mihálynak, atyjok helyén való kurátorok, és az anyjoknak, Petki Borbárának nemcsak igen kedves atyjafia, hanem tanácsával és minden fáradságával való jobbkeze és ennek az erőtlen, boldogtalan fejedelemnek bizony merő tutora volt [BÖn. 707]. *1714:* monda, hogj ezen széna fü is mijenk Pocsa Uramékkal mindenüt, nékém mint Tutornak még mutogata, ezent is meljen most allunk [Damokosfva Hsz; HSzjP Nicolaus Pál Primipilus de Hatolyka (30) vall.]. *1807:* a' fennebbi Joszágakat a leg rövidebb utan s közelebről a' Mlgs Tutar, es Curátor Báro Ur ö Nsga rehabéálhattya [Mv; Ks 73. 55]. *1837:* A Szöllőket Joszágot gyarapittani és azokban ha nevezetes mélioratiokot tenne ... az Árvák vagy azoknak Tutorok betsü szerént valo árát meg fordittani tartoznak [Nagylak AF; DobLev. V/1219].

Szk: *~nak hagy. 1622:* kedues Sogor Vramat kirem es hagio(m) Tutornak [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71] * *~nak tétetik. 1801:* az Nehai Gidofalvi Antal ur(am) Halala után az cökigyelmetöl el-hagyatott arvainak Gidofalvi István Uram tétetik Tutornak de tsak hamar ... Gido (!) Sámuel uram alla elé Tutornak az kiis adig fojtata az mig Volt Nehai Gyarfas Király Biro Ur el vévé az Tutorságot [Albis Hsz; BLev.]. *1823–1830:* Az anyám ott tartóztatván, az apám tétetett be az házba és tutornak; de mi gyermekekül az anyámtól nem akartunk elszakadni [FogE 84] * *legitimus ~. 1741:* Somlyo Várossában lako, Somlyai Nemzetes Szilágyi aliás Lakatos Mihály, András es János Uraimék ... Meltoságos Groff Uramat, Szeki Telcki Adám Urat, mint ... maga Házas Társatól Veselenyi Susanna Aszszonytol eö Ngatol procrealt Gyermekeinek Susannanak és Pálnak legitimus és Naturalis Tutorát ... modo legitimo Citaltattyak ... N(e)mes Karaszna Var(me)gyenek leg közelebb es akár holott Celebralando partialis Törvenyes Szekire Törvenyre [Somyló Sz; TKl] * *naturális ~ 1676:* En Alvinczi Péter, kegyls Urunk ő Nga Praefectussa ... néhai első Feleségemtől, Jstenben boldogult ki mult Szölösi Ersébettöl valo leánkám(na)k, Ersóknak, naturalis Tutora [Borberek AF; Incz. IV. 23a]. *1703:* Kovats Istvan vram(na)k megh hagjatot Eözvegje ... Fekete Ersebeth Aszszony eö kglme Kovats Istvan Vramtol valo Gyermekeinek ugy mint Kovats Peternek, Ferkőnek es Maria(na)k naturalis Tutora [Mezőbánd MT; MbK 101]. *1737:* Nemzetes Kolosvári Eperjesi László Ur(am) eo kglme, vgy mint néhai N(em)z(e)tes Székely Clara Aszontól való édes Gyermekének Pistanak naturalis Tutora ... tészen emlekezetett arról [Kv; TJk XV/13. 64]. *1768:* Zabolai K. Daniel Ur(am) mint első Feleségétöl Néhai Balog Susánna Aszszonytól, Suscipiált Gyermekeinek naturalis curátora és Tutora [Ne; DobLev. II/ 392. 1a]. *1778:* Mü elöttünk, alább subscribált személyek elött csíktaplocai Geczö István primipilus néhai feleségétöl, Lajos Judit asszonytól való árváinak, részek szerént Antalnak, Ágnesnek és Erzsébetnek naturális tutorok lévén, azoknak jószágoknak métálissa aránt lévén controversiája Csíkszereda városi Bartos János privilegiátus ökegyelmével [Taploca Cs; RSzF 143] * *testamentárius/testamentumos ~. 1592:* Azt az Eorcokseget ... en vgj keresem annak az arwanak mint testamentarius twtor mert az eorcokseget en nem akarta(m) masnak birny [UszT]. *1595:* Azt mondom ... hogj te enneke(m) testamentomos Tutoro(m) voltal, viseltedis tutorsagomat azert Engemet megi njem (!) kerhetel volna alt (!) hanjem lekellet uolna az tutorsagod tenned, mjert hogi az njem miueled az derek decretom zerent ualo penat kiuanjom feloled, Elois kiuanjom donatiodat, mi kepen kertel engem megh, megj teczik abolis hogi az tutorsagh alat miuelted [UszT 10/23]. *1657:* igaz jámbor hív szolgájának[a] gyermekinek testamentarius tutora is az fejedelem lőn, mindazáltal Makót csak elvövé tölök, s ma is oda van [KemÖn. 259. – [a]Bornemisza Pálnak].

2. magukra maradt özvegyek oltalmazója; curator; Witwenschirmer. *1562:* Azon esztendöben[a] kinestartó barát kibeszélé Erdélyből a királyné aszszonyt mind a kis fiával öszve, ily szerzés alatt: hogy Ferdinandus király lenne nékik oltalmok és tutorok, kinek bizonyságára Ferdinandus király a leányát a királyfiunak igéré, mert János király fia immár tizenkét esztendöben jár vala ... kit mind azért mivelének, hogy Erdély országát a barát Ferdinandus után szabadon birhatná [ETA I, 15 BS. – [a]1552-ben].

Szk: *~nak hagy. 1623/1624:* Petki Ferencz Vramat, Paczolai Christoph, Elekessi Istvan, es Szekel Janos Uramekat hagiom Tutoroknak keruen azon eo kgmeket hogy az en szegin arua Atyamfianak[a] legienek otalommal es segittseggel, kiert az Istenis eö kgket algia megh [Medvés AF/Gyf; KCsl IV/103. – [a]A feleségének] * *~nak kér. 1622:* kedues Sogor Vramat kirem es hagio(m) Tutornak [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71] * *legitimus ~. 1596:* Barat Peter vram tanq(uam) legitimus Tútor veot kezehez chiengettywt es loy eoltcózetet zankazashoz valot két lora valot mert ezeket ne(m) akarta

Vicey Gasparne Azzonyom az kalmar Arw keozeot el veny [Kv; RDL I. 65]. *1770:* Gróff Petki Josef Úrffi eö Nga Legitimus Tutora ... Fogadoját ... Molnár Mihály és Fogarasi János eö Kegyelmeknek kivánván arendában elocalni, töttek egy más között bizonyos punctumokot [Mv; Ks. 73. 55]. *1780:* Trauzner Judith Aszszony T: Kökösi Dobolyi Joseff Vram Házas társa ... admoncaltattya ... Kökösi Dobolyi Joseff Vramat maga Férjet, mint elebbeni Feleségétol Gerendi Thérésiatol Suspicialt Susanna nevezetü Leanyanak maturalis es legitimus Tutorát[a] [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1a – [a]Köv. az intetés előadása] * *testamentárius ~. 1586:* 1586 Anno. az kyk maguazakattol holtanak meg Primo Fazakas Imrehenek gyermeke meg holt, Ennek az gyermeknek es mynden Jauaynak fazakas Peter wolt Twtora. 2 Coloswary balintne maguazakatol holt meg ennek Testamentarius Twtora Nyreo simeon es balassy ambrus wolt [Kv; Szám. 3/XXV. 8 Igyartho Gy sp kezével].

3. nagykorú elmebetegek/gyengeelméjűek gondnoka/gondviselője; curator; Vormund, Kurator. **Szk:** *(maga) ~ának bevall. 1746:* edes Atyam ... Nemzetes Tordai Marko György és szent Györgyi Andras Uramék, mint ezen dologban adhibitus Regiusok elött ... engemet maga tutoranak es gond viselöjenek be vallott [Torda; TJkT III. 88].

4. jelzői haszn-ban, eu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: gyám; tutore; Vormund, Hüter. *1753/1781:* azon Tutor ur ... mikor a Joszágot remittálta, intacte remittaltaé, vagy nem[a]? [H; JHb LXXI/3. 190 vk. – [a]Az árvák kezébe]. *1794:* sajnoson tapasztalyák, hogy a Tutor Ur ezen dolognak végsö meg határozását, és az Árváknak Kielégittését huzni halasztani, s egyben zurni, zavarni ügyekezik | nem homályoson, sőt igenis nyilvánságoson meg győzi az Inclytum Officiumat a' Tutor Ur mi hasznára kévánt az Árváknak mindenkor lenni [Kv; CsS]. *1815:* Hogy Lenárt János Tutor Ur 12 Rforintott és öt garast ki fizetett légyen meg esmérem és Quactalom (!) en Szürtei Mária Enyedi Ignátzné mpra [Mv; MvLev. Szürtei József hagy.].

tutorátus gyámság; tutelă; Vormundschaft. *1752:* a' Tutoratusn(a)k 6dik esztendejében termet borok meg változtanak, mivel az idönek mostohasága tellyes meg érésre nem botsátotta szölököt [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1753/1781:* az Tutoratusról azon Tutor raciocinaltó valaki elött, vagy nem, ha igen, hol, és kik elött? [H; JHb LXXI/3. 191] | Kun Gáspár ur nagyobb lévén jóval az öttsinél a Tutoratus alatt igen sokáig nem volt, hanem az öttsivel (me)g osztozott, a Joszágot kettö szakasztották [Poján H; JHb LXXI/3. 216].

Szk: *kikel a ~ alól. 1753/1781:* az árvák fel nevelkedvén az Tutoratus alóll ki költenek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 251].

tutoratyafi gyám; tutore; Vormund. *1693:* Az idvözült Testatornak, mind az Tordai-s-mind az Enyedi hazakroll valo Testamentuma maga Circumscriptioja szerent intacte meg marad Ugy mindazonaltal, hogy az ket Tutor Atyafi, ugy mint Szanto Marton es Dobai Ferenczne Szanto Maria Aszszony s ö kglme Ura, Nemzetes Dobaj Janos Uram Inspectiojok es Gondviselessek legyen rajtok mind addig mig ember kort ernek, es magok gonviselessek ala vehetik [Nc; DobLev. I/38. 3].

tutori gyámsági; de tutelă; etwa: vormunderisch. *1761:* magam is nem mondom hogj ajándékon valaki tartoznék Tutori hivatalt viselni, az mi penig az demonstratiot illeti, csak determináljon Bátyám Ur(am) akarmelj bizonjos terminust, kész lészek Comparealni [TKl gr. Teleki Sámuel kezével]. *1834:* kéntelen vagyok magam is az Exp(onens) Urat ... Törvényesen réadmonéáltatnom, tessék a Tutori esztendők alatt részére adminisztrált jövedelemnek hatod részét ... meg fizetni [Dés; BetLt 5].

tutoria gyámság; tutelă; Vormundschaft. **Szk:** *~t visel. 1616:* Kiuana ... Berkenicsj Marto(n) es Keömiues Pal az Keömiúes Matthae vram R(eli)ctajatol Orsolya Azzontol hogy az minemeö Tutoriat uiselt volna Keömiúes Mathae Vr(am) az eö Attjafianak Martonak arrol adnanak zamot es zolgaltatna egyet mast kezebe(n) [Kv; RDL I. 101 Andr. Junck kezével].

tutorság 1. árva feletti gyámság; tutelă asupra unui minor; Vormundschaft. *1565:* Andreas Kakas ... hoc promisset. Byzon ky vezik vganis rouidnap az tutorsagot kezetekbol, meg keerik, De bizony akartatok volna ha soha nem hallottatok wolna hyretis [Kv; TJk II/1. 70]. *1592:* Megh Ertteom az a(ctor)nak az en Replicatiomra walo walaz Tetelet az hol azt mongya hogy ne(m) tagadnam az twtorsagot mostes azt mondom hogy ne(m) tagadom (!) hogy Engomet ne(m) haggyot wolna [UszT]. *1597:* D. Georgius Bonciday Senior fassús est ... Ezt halwa(n) Pegreczy Balint ellenzi wala mert az ew felesege wolna keozelb atiafi s cotet illetne inkab az Tutorsag [Kv; TJk VI/1. 65–6]. *1618:* Ferenczj Mihaljal zamot uctue(n) mint az Tutorsagrul 's mint: penigh egyeb dolgokbol ... az R(eli)cta ... tartozik es teze(n) f 16 d 77 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. *1630:* Az Tutorsagot pedig mikeppen attak volt Asztalos Jakabnak azt nem tudom [Mv; MvLt 290. 220a]. *1643:* az Istok keues Jouait, az Aruaual Szebeni Istokal magaual egjütt vyabban esmet az sogoranak Nyreo Benedek vramnak vyabban Tutorsaga es gonduiselese alat hattuk, melyre Isten segyllye hogj viselhessen vgj gondot mind magara az Aruara, es keues Jouaira, hogj Istenteol aldast, az Emberekteol dicsjretet vehesse(n) [Kv; RDL I. 131]. *1650:* Ezert kellet citaltatnom az Jket in Anno 1648 Kereszteleo szent Janos nap tayat hogi kerettem volt meg ket Leanynak tutorsagat ugi mint Nagi Annanak Nagi erszoknak ... mind Eoroksegekkel cum suis pertinentys [Ujszékely U; UszT 8/64. 71a]. *1656:* Más az pedig, hogy az tutorság nagy dolog. A mi azt nézi, neki kevés jószágocskája vagyon, talám ha lehetne s mód volna benne, iffjú urunk melle kellene szerezni [TML I, 32 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az kis grófa dolga elég contentaiojokkal ment végben, csak Kegyelmed állhassa az tutorságot [TML IV, 222 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]Tökölyi Imre]. *1683:* Demetru Untur Nötelen Ez Csetri Farkas Vr(am) Tutorsága alat levö Arvak jobbágya [Preszáka AF; Incz. V. 24a]. *1724:* Néhai Nagy Enyedi Czeglédi Szabo Mihály Ur(am) és Néhai Felesége Enyedi Sára ... vállalván magokra, az Néhai Thött Ieremiás árvainak Jerichó(na)k és Samuelnek tutorságokat, a Pupillusok(na)k a mi kevés bonumotskajok maradot volt, azokrol semmi Regestrum vagj Inventarium nem exhibeáltatván, az nagjobbik Pupillusis már meg halván, maradot egy kis Fiatskája, és egy Léanyi [Nc; DobLev. I/109]. *1734:* Tudgja é a Tanu hógj a Néhai ... Széki Teleki Pál Uram(na)k, azon Tutorságban sok rendbéli incommoditási s injurialtatasi voltanak azon Tutorságnak administratioja alatt? [Kv; TKl].

1753/1781: hogy számot adott volna a Tutor Tutorságárol mind ez mái napig nem hallottam [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 225]. *1761:* Tot Jeremiás Ur(am) szaboságot tanulván, jo darab ideig oda vándorlot, s minek utánna Haza származot, az ö kigyelme édes Annya, ugy magais belé szálván[a] elsöb(en) Néhai Szabó Mihályné Aszszonyom ellen inditattanak pert a Tutorságért ... ugy akattanak ... Tott Jeremias Uramb(an) az irt Hazért vérség jussán perben [Nc; DobLev. II/328. 5a Rebeka Földösi quondam civis Danielis Konya rel. vidua (62) vall. – [a]A házba]. *1831:* Mikor elvette Imreh Ferencz Baktsi Borist még tutorság alatt volt, nagyon nevedékeny lévén [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Prov(ida) Bak Istvánné Dálnoki Sára libertina (35) reformata vall.].

Szk: ~ *alatt tart. 1752:* egy Serédi tartott egy Kamuti árva Léányt tutorság alat, és annak feles mobile, és immobile bonumit dissipalta volna, minek utánna penig férjhez ment volna az árva Léány perbe fogván Seredit a dissipált bonumokert, meg nyerte, es akkor impignoralta volna azon rész Joszágot, akit Mikola birt [Aranyosgyéres TA; BLt Bogdány János vall.] * ~*gal bír. 1610:* Az J Wdeö mulasra tarthja az dolgot Az A penig Contral hogj Nem teöltcöt wdeot Was Istuan tutorsagal birta azt az peres Jozagot [UszT 43a] * ~*ot itél. 1597:* Jelenti Chakanj Balas vram hogy az megh holt Czákanj Janos ura(m) aruaianak Tutorsagat vrunk cö felsege neki atta, es lattatnais hogy cö lehetne Tutora mind maganak es iozaganak, De az teöruenj nem ítel most Tutorsagot, noha Zekel Ferenchis az Chakani Janos Aruaianak zyle attia ugyan praesentallia az Tutorsagrúl ualo leuelet [UszT 12/5] * *idegen ~ alá rendeltet vkit. 1841:* (Rózsit) küld el – ha magát még is az előbeni módon viselné – mert különben kételen lészek idegen Tutorság alá rendeltetni – ha az én Tanáts adásommal meg nem elégszik [Veresegyháza AF; DobLev. V/1235 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz] * *kikel a ~ alól. 1746:* meg kivánom, hogy ... ā neveletlen árvának minthogy őtet illeti à Ház, engemetis addig mig Tutorság alóll ki kél, viszsza itiltessék ... meg kivánom à potentiariusságnak onussát [Torda; TJkT III. 34] * *leteszi a ~ot. 1589 k.:* mykor Imre mestert az földbe teüök Enekem zolo (!) magiari tamas czen hogj zolnek Jmre mesternenek hogi az en germekem rezet az szaz forinthot adná kezebe ... es az tutorsagot le teue(m) [Szu; UszT]. *1595:* Azt mondom ... hogj te enneke(m) testamentomos Tutoro(m) voltal, viseltedis tutorsagomat azert Engemet megi njem (!) kerhetel volna alt (!) hanjem lekellet uolna az tutorsagod tenned, mjert hogi az njem miueled az derek decretom zerent ualo penat kiuanjom feloled, Elois kiuanjom donatiodat, mi kepen kertel engem megh, megj teczik abolis hogi az tutorsagh alat miuelted [UszT 10/23] * *vkinek a keze és ~a alatt van. 1693:* tetzet volna mi nekünk, azon Arvak jovainakis nagyob szaporasagokra, hogy edgyiknek valamellyiknek ö kglmek közzül, keze es Tutorsaga alat löttenek volna, ha egy mas közöt Dobaj Janos, es Szanto Marton Uramek meg edgyezhetnenek [Nc; DobLev. I/38. 2] * *vkinek a ~a alatt van. 1681:* Mindezekre ... Keri Balas atyankfia, erös kötelesseggel keze be adasaval, magat kezesnek alitvan, ighire es köte mi elöttünk magat arra hogyha ez fellyeb be irt conditiokat be nem tellyesittenek falustol mindenik reszeiben mind addig mig az fellyeb meg irt arva gyermek[a] az megirt Asz(onyna)k eo k(e)g(yelmene)k Tutorsaga alat leszen ... magatis Keri Balást nem obstalvan Nemesi praerogativaia ... meg fogathassa ... es mind addig fogva kötve tarthassa mig az el marado summat duplummal meg nem fizetik [IB. Thuroczi András fogott közbiró (Désfalván lakó) kezével. – [a]Betlen István] * *vki ~a alá hagy. 1650:* magam kertem ... minden res mobilisceket, mivel Az edes anniok néhai Nagi Lukaczne marta nekem hatta uolt Tutorsagom ala [Újszékely U; UszT 8/64. 71a] * *vki ~a alá száll. 1621/1643:* edes Atiainknak es Anyainknak halalok utan, mi apro neöleletlen arúak, az Batyanknak Rosas Istua(n) Uramnak tutorsaga ala szalua(n) ... jouainkkal es igassagunkrol valo leueleinkkel eggyüt ... szabad volt mivel mit czelekedni [Kv; SLt FG. 7].

2. (özvegy) oltalmazása; ocrotire; Schirmen (der Witwen). *1670:* Harmadik dolgom ez: Feleségem betegedése aligha szinte circa 16. Februarii nem esik, melyhez képest ha szinte elein a gyűlésnek ott nem lehetnék, esekély becsületemet s egyéb dolgaimat Kegyelmed tutorságába ajánlom [TML V, 84–5 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710:* Így jára a boldogtalan ifjú János király is a szultán Szulimán tutorságával: kicsinálá a magyar királyságból [CsH 72].

3. nagykorú elmebeteg fölötti gondnokság; tutelă asupra unui alienat/debil mintal; Vormundschaft eines Geisteskranken. **Szk:** ~ *alá megy. 1734/1784:* Mikor Tutorság alá ment a Méltoságos Exponens Ur, tudom hogy vitt magával egy veress kurta Anglia Mentét[a] [TKl Steph. Székely de Gyérgyo (26) kövárhosszúfalusi racionista vall. – [a]Folyt. a fels.] * *vki ~ alá adja magát. 1792:* Zoja Sára Aszszony mig egésséges volt maga gazdagságával meg tudot élni, de hogy megbetegesedék, és Tutorsága alá adá magát ugy hallottam másoktol hogy elég sigorán élt Városfalván holtáig [Recsenyéd U; Pf].

4. anyagi javak felügyelete/gondozása; administrare; Betreuung der Güter. *1568/1685:* (A) Jozag Mostan Mikola ferencz Tutorsaga Alat volna [Gyerőmonostor/Kv; JHbK XXVIII/29]. *1597:* Hogy megh hala Zaz Gaspar, az vtan vgy marada, Zaz Ferenczye(n) az Tutorsag es wh Zalagosita el ... az Jozagott [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6]. *1604:* melj cörekseget ez Alperes Tutorsagara kezehez wett wolth s az alatt birta: Annak útanna megh ertette(m) hogi cöreke megis wette uolna Tutorsaga alatt [UszT 18/82].

Szk: ~ *szine alatt. 1775/1781:* Most nagyobbé, vagy kissebb azon Jószág mint volt ennekelöttc, midön ... Josika Imre cö Nagysága birta, Tutorság szine alatt? azután többittettéke, szaparitottáké, vagy még akkor Jobb állapotban völtanak mindenek? [H; JHb LXXI/3. 347 vk] * *vki ~ába ad. 1622:* Es igy ez Diuisionak ügege le<u>en, Az mj penigh az be irt iokat illetj kik ez Inuentariu<m>ba be uadnak irua azokat Tiburcy Anna Azzonak mostani Boncidaj Gergeljne Azzonim(n)ak jo gonduisselesseben es Tutorssagaban attuk melyreöl tartozik cö klme icouendöben zamot adnj [Kv; RDL I. 119].

tutorságbeli vki tutorsága/gyámsága alatt történö; din perioada îndeplinirii funcției de tutore de către cineva; zur Zeit einer Vormundschaft geschehend. *1761:* küldc engemet Metgs Groff Ur Széki Teleki Adam Uram eo Nsaga ugjan Méltgs Groff Urhoz Széki Teleki Samuel Ur cö Nsgahoz egj missilis levellel, mely is Soualt ... Méltgs Groff Ur Teleki Adám Uram cö Nsaga Néhai édes Attya Tutorságbeli demonstratioirol, az hova el menvén tanáltam ... Teleki Samuel Uramot Sz: Ersebeth Uttzában az maga tulajdon Szallásán [TKl Sig. Tarcsafalvi tab. regiae scriba et jur. not. kezével].

tutorsági gyámsági; de tutelă/tutelaj; etwa: vormunderisch. *1863:* Szabo Alajos az őt illető apai részt volt kis korusága tekintetéből kezére ki nem kapta, hanem az anyai tutorsági kezen között (!) maradott mái napiglan [Kv; Végr.].

tutorul 1. gyámként; ca tutore; als Vormund. *1608:* Biro vram es kigelmek Thanaczwl meltonak Jtelwen es szuksegesnek az eo kewansagokat, Valasztak Lakatos alyas Kapusy Andrast Tuttorül az Zabo Lenart kett Arwaynak peternek, es Lenartnak es az feliwl megh Jrt Jawoknak, es megh paranczolak hogy az Tuttornak mindeneket Bonis tamen Conditionibüs kezekhez Bocziatanank [Kv; RDL I. 83]. *1640:* Hagiom minden haborgatok ellen Tutorul oltalmaszoiul hatra marat A<ru>aimnak Nemszetes Erczej To<l>dalagi Mihaly Uramat [Msz; Törzs. Vajai Daczo István kezével]. *1774:* Földvári István ... Legkedvesebb mulatóhelye volt, mikor sütökemecébe bújhatott. Sok egyéb hitvány dolgai is voltak nyavalyásnak, mégis mikor meghallotta felesége halálát, házasságon járt az esze. Melyre nézve a kolozsvári generalis synoduskor Toldalagi Ferenc úr publice proponálta, hogy nomine synodi publicáltassék a papok között, hogy egyik is copulálni ne merje. Cselekedte azért hogy gyermekinek tutorául rendeltetett [RettE 339–40].

Szk: ~ *vall. 1602:* wtet valla tutorul [Marosjára MT; Berz. LXV/9].

2. oltalmazóként; ca ocrotitor; als Schirmer. *1662:* Azután hagyom tútorúl az én jó kegyelmes uramat és asszonyomat ő nagyságát és mivel nekem sok ízben ígérték kegyelmességeket jószág adása dolgából, Paszmost addig, édes szívem, kezedbűl ki ne bocsássad, míg mást nem conferálnak ő nagyságok, melyről írását is találod az kalamáris ládában ő nagyságának, suplicatiomat is azon kívül [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1746:* Felesegemnek, Fiamnak, Leanyaimnak s azoknak világ végeig valo maradvainak igaz Tutorul hagjom az minden özvegjek Arvak kegjelmes Tutorat az én jó Istenemet [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály végr.].

Szk: ~ *(és oltalmul) vall. 1600:* Eleottwnk Jllien vallast te<o>n busi miklos, hogi Jo vraim Kegteketh ez dologban megh birallom, es kgtek eleoth az en Attiamfiat Silucster ferenczy kouaczioth tutorull es oltalmul vallo(m) mindenek elle(n) es kerem is azon hogi nę hadgio(n) hanem oltalmaza minden haborgatoktoll az en felesegemeth es giermekemeth hazamath marhamoth es minden cercoksegeimeth ... mindenketh az eo gonduiselessere hagiok es bizok Silucster Ferenczy kezeben [Vaja MT; Törzs.].

3. gondnokul; ca administrator; als Verwalter. **Szk:** ~ *fog. 1569:* az toth Janos felesige megh bolondwla de Hog mywel Bernald balas attyafya vala az azzonnak wgy Mynt czak tutorul foga az Jozagal Egyetemben gongyat az azzonnak Es az gyermeknek [Kr; BálLt 78].

tutrix gyámnő; tutoare; Vormundin. *1638:* Az tutrixnak az Aruara ualo keolesegenek Registrumat ele ueuc(n) ... teozen kilencz Eztendeigh ualo aztal tartasa az Constitutio szerent negyvencott forintot, melljet az tutrix engedelmebeol szallitottunk negjuen forintra | Wermescher Borbara aszony az fiának Nagy Andorkonak az eo Dualitassat ottan hamar kj mutatuan ... az üdeoteol foguant az mit az tutrix az fiara Nagy Andrasra keoltcott uolna ez Ideiglen arrol az fiaual szamot akarna uetnj [Kv; RDL I. 115]. *1660:* Baczy Katha asz(ony) ugy mint Tutrix Iffiabik Baczy Istvan kis Fiaczkajank Petinek Sos Martont vallia Procuratoranak Buday Mihaly ellen [Kv; TJk X/3. 309]. *1676:* az fellyeb meg irt sommárol valo excontentatioiaba(n) a tutrixnak, ez aláb irt mód szerént procedaltunk. Adott azert excontentatiora az Dna Tutrix maga jovaibol elö egy fél kupát merö aranyast | Igy czokáért contentala az Dna Tutrix az Arvákat | Lábas marhák dolga. Az Arvák részére jutott lábas marhák, Tehén, s ökör marhákat el advá(n) az Tutrix, tartozik f. 18//75 [Kv; RDL I. 155a]. *1677:* az Arvák javait nagy olczón el vesztegetvén, azon Tutrixtol maradott jókból az Arvák kára ekképpen supplealtatott | az elébszeri inventalaskor advá(n) be a Tutrix adós(na)k lenni f. 13//80 ... meg fizetett [Kv; RDL I. 155b]. *1721:* Arva apro gyermekeimnek Annyokat Tutrixnak vallom [BLt]. *1739:* (A) Relicta ... Certificatoriájáb(an) magát se Plenipotenciarián(a)k, se Curatrixnak; se Tutrixnak magát nem denominállya [Dés; Jk 316b]. *1746:* édes gyermekem ... maga erejével és hatalmával ... Vr(amna)k Joszágábol ... engemet mint Tutrixt nagy káromra ki kergetett [Torda; TJkT III. 33]. *1846:* T: Nemzetes Borsos Erzsebeth Asz(sz)ony ... Tkts Nemzts Borbereki Drusiana Aszonyt ... Szanto Mihály Uram Relictáját magát, és mint említett Titt. Férjétől Suscipiált gyermekimel rész szerént Curatrixat, rész szerént pedig Tutrixát ... admonealtattya, és kináltattya ez kezembe levő pénzel ... t.i. annak a' Majornak árrával, mely vagyon N. Nagy Enyed várossában a patak között ... kináltattya pedig Kegyelmedet oly conditioval, hogyha több Summárol fog Kegyelmed docealni, azt is kész lészen ... ő kegyelme kegyelmednek meg adni [Nc; DobLev. V/1259].

Szk: *naturális* ~. *1633:* Az ket Arvat, Jovokkal eggywt, hattük Az Edès Anniok ... kezenel vgy mint naturalis Tutrixnal, hogj az Arvakat nevellic, oktassa, Jsteni felelemben ... Az Jok<a>l penigh Jeöve(n)dcobe(n) szam Adassal tartozik varos(un)k co(n)stitutioja szerent [Kv; RDL I. 103]. *1684:* hivata minket az Nagysaghod meltosaghos vallato poronczolattyaval T. N. Nehai Kis Rhedei Rhedei Ferencz Urunk Eozvegye T. N. Seredi Sophi Aszszony eo kegyelme ugy mint arvai(na)k T. N. Rhedei Christina es Annok(na)k naturalis tutrixa Udvarhelyszekb(en) Karaczonfalvi falusbiro Bence (!) Thamas nemes ember hazahoz [BLt 11]. *1784:* Tekts Bogdány Anna asz(sz)ony ... Nzts Török Krisztina asz(sz)onyt ... mint Néhai Borbereki István Uramtol V. Férjétől suscipiált gyermekeinek Naturalis Tutrixát ... én altalam legitimo Certificáltattya[a] [Fejér m.; DobLev. III/589. 1a. – [a]Fr. Harsányi vszb kezével] * *természet szerint való* ~. *1720:* Homorod Karácsonfalvi N(em)z(e)tes Dimien Josef ur Eozwegje N(em)z(e)tes Ianko, Anna Asz(szo)ny ... Nehai édes Vramtul marat neveletlen árváinak Josephnek és Jutzinak Annya, és Természet szerint valo Tutrixa [Kv; TJk XV/3. 74]. *1777:* Báro Josika Urfinak Természet szerint valo Tutrixa ... Mezö Madarasi Medve Mihály Ur által representaltatvan és kezembe adatvan ... egy Irot Instructiot a végre hogy annak Tenora és Continentiája szerént Procedalnek [H; JHb XXXV/60].

túzok 1. Otis tarda; dropie; Großtrappe. *1653:* „Hallottatok é egy példát? Egyszer volt egy tüzok, és a nyilas az ő hátába lövi az ő nyilát, melyet a túzok nézni kezde és látja, hogy a nyilat a maga tollából csinálták. Szegény Báthori Gábornak mostan szinte úgy vagyon dolga ti veletek! No mostan én csak elmegyek, ezt a választ megviszem a basának". Evel elméne a követ [ETA I, 113 NSz].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: ahol sok túzok él; cu multe dropii; wo viele

Großtrappen leben. **Hn.** *1573:* Thwzok Mal felet | az Twzokmalbely zeolcot [Kv; TJk III/3. 247, 362]. *1591:* Az Tuzok malj ket zeolcot [Kv; TJk V/1. 105]. *1595:* az ttuzokmali pallohoz [Kv; Szám. 6/XV. 57]. *1618:* az Tuzokmalj zeölöjert [Kv; RDL I. 104 András Junck kezével]. *1638:* Vagion Tuzokmálban Egy fertali szeolco [Kv; RDL I. 114]. *1648:* Tuczok lyukban (sz) [Hidalmás K; EHA]. *1665:* vagyon Túzokmálban másfél hold szölöm [Kv; KvE 197] | Az Tuzok domb oldalban (sz) [Vaja MT; EHA]. *1670:* az túzokmáli szölömet [Kv; KvE 203 LJ]. *1679:* Szölöczkéjek vagyon Tuzok málban [Kv; RDL I. 157]. *1726:* Lévén a T. Ecclesianak Tuzok málban egy ... pusztasagban lévö Szölcje [Kv SRE 151]. *1731:* Tuzokmáli 1/2 hold Szölöm [Kv; EHA].

túzokmony túzoktojás; ou de dropie; Großtrappenei. *1585:* 25 Aprill: Gwbernator Vram zamara visznek valamy Twzók moniakat es egieb ez felet Nirco Josa kochian ket lovan tordaig – /50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 51].

tű 1. ac; Nadel. *1633:* Miklosnal egy teo leuen az kiuel az lababol twuisset akar uala ki venni melj teot el kere az Leani teolle [Mv; MvLt 290. 132b]. *1676:* vöttem 12 penz arra töt [Beszt.; Törzs]. *1710 k.:* Azt mondta a tatár khám fövezére: járjon véle még csak egy nap a káros ember, egy tűig vagy darab szíjig mindent visszaadat [BÖn. 735]. *1755:* Szabok(na)k Töre xr. 24 [TL. Telcki Adám költség-napl. 47b]. *1771:* Sándor Istvánnal mikor találkozik Molnár Miskáné ezen szokat szokta mondani a meg irt Legénynek Adgy égy Tüt had szurjalak meg [Dés; DLt 321. 16a Barbara Szölösi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *1819:* ha a dolgoztato Bört, talpat, Béllést, csíszliket, Sinort, kérgét fonalat, czérnát, Szorkot, viaszat ... a' sorokra flekket ... egy szoval mindent a' mí a' Tön és Csírízen kívűl egy csízmához meg kvántatik ád [TLt bírósági ir. sztlan]. *1823–1830:* Midön valami vendégség alkalmatosságával többet ivott volna, egy kést az asztalba játékból belé akarván ütni, a keze azon lecsúszván, a mutatóujját elvágta, s a merön maradván, a középső ujjába fogta a tüt, szabógyüszüt a gyűrűsujjába tévén, csakugyan a szabóságot így nemigen folytathatván, azután kádározást folytatott | A fésülő masina ... Gyapotfésülő, bőrbe szúrkált tűkkel, mint az ittvaló közönséges fésű [FogE 58, 246].

Szk: *dohányfűző (lapos)* ~. *1811:* Dohány füzö Tö dr. 1 [HSzj *dohányfűző-tű* al.]. *1814:* ket Dohánfüzö Lapos Tö [M.sályi TA; RLt]. *1817:* Egy kis Dohány Füzö, égy kontyolo Tök [Mv; MvLev.] * *frigiai* ~. *1714:* Külömbfele Historiakat repraesentáló s Phrigiai tövel ki varrott két kissebbekkel egjutt Kapitok (!) No 6. felénére meg rothad (!) s meg lyukasztott [AH 56].

2. horgolótű; croşetă, igliță, ac de croşetat; Häkelnadel. *1723:* Retze kötéshez való páltzák – s – Tök [Koronka MT; Told. 29].

3. díszül/ruhadarab rögzítésére használt tárgy; (un fel de) broşă; Brosche. *1651:* Edgy Arany kez formara ezinat (!) Tó melyben vagyon 2 Gjemant 8 Rubint. Edgy Sima Arany öltótó Tó ... Jsmet edgy Türkeses Arany Házban valp Tö melyben vagyon 17 apro Türkes [WassLt Wass Judit kel.]. *1736:* A kisasszonyok, söt elévaló fö nemes leányok is ... Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt, azt az mellyeken keresztül fogták, az közepin valami drágakövü gyürü volt, éppen az mellyeken az két végit az fátyolnak két felöl az czombokon lebocsátották, hanem az mely része az csipőjöket érte azt ott megakasztották tövel [MetTr 344].

Szk: *aranyos* ~. *1592:* Az melj marhak felcóll ki fogott az Actor tudo(m) hogy még teöbb marhayaiys (!) voltak Balas Janosnak de Azokbol, az keöntest, es az karasia zokniat, egy derekalt heastol, ket Aranias teót, egy kezkencöt, Ket parnat heastol az en leaniu(m)nak Katanak hagiott vala Balas Janosne Katalin [UszT]. *1593:* Ezek kwwl wagion walamj marha ... kiket in sserie meg neuezek, wagion ... egy Aranias teö [UszT 9/44]. *1602:* ket aranias kapocz, es ket aranias teö, ket pozto zoknia vagion [UszT 19/53]. *1605:* ket aranias teót Catanak az Zeoch Geörgyne leanianak hagia esmet [UszT 20/134 Haelena Consors Agilis Joannis Pap In Vdúarhely vall.]. *1668:* tiz aranyas före valo Keszkenyore valo arany melyet ugia(n) Szabo Miklosne aszonyo(m) adott volt egy bokor aranyas Tö [Szentsimon Cs; CsÁLt I/27 Domokos Gergelyne Margit (22) vall.] * *hegyes* ~. *1695:* Hegyes tü Kettö, eggyik arannjas, másik paraszt [Búza SzD; LLt] * *olasz* ~. *1682:* Attam Egi koszoru akasztalo Feier ezüst Tött, melire idoüzült Leanjomnak az Neue fel uolt irua, Mellett olosz Tönek is hinak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * *reszketö* ~. *1749:* Adának ... Két Reszketö Tönek Csinált Rubintos Boglárt egy egy Szem jo fele Gyöngy Ficsegöje [Koronka MT; Told. 12]. *1812:* Vett ugyan edj Brilliántos reszketö Töt [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. Ikt. Bethlen Sámuel tisztje vall.].

4. kalaptű; bold, ac (cu măciulie); Hutnadel. *1736:* Az ifjak penig nyárban ugyan hasonló fekete süvegeket viseltenek, de csákóst, abban szintén úgy az oda fel leírt forgókot; az süvegnek az csákóját ezüst tövel sürün megrakták, az tönek az gombja aranyos volt [MetTr 348].

5. hajtű; ac de păr; Haarnadel. *1638:* Azt is hallottam az anyámtól, hogy az tavali esztendőben míg az pincében járt borért addig kontyából ezüst töit kilopta, és utána ment, és úgy vette el töle az töket [Mv; MvLt 291. 142a–143b].

Szk: *hajba való* ~. *1673:* Egj hajba valo tö, termes claris a szára, hat rubint [M.szentkirály AF; BfR] * *kontyoló* ~. *1817:* Egy kis Dohány Füzö, égy kontyolo Tök [Mv; MvLev.].

6. karcolásra/lyukasztásra használt hegyes szerszám; un fel de sulă; Graviernadel. *1677:* Daninak jutott egy proba kö fellyeb meg irt aranyhoz valo tőjeivel együtt [Kv; RDL I. 155b].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *fejes* ~ gombostű; ac cu gămălie; Stecknadel. *1823:* Regimodi fejes tö kissebb és nagyobb 10 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.] * *magnetika* ~ mágneses tű; ac magnetic; Magnetnadel. *1714:* Csontbul vallo Pugillaris Konyvetske tengeri kis Compassal és magnetica tövel [AH 35] * *papiros/papirosvarró* ~ '?' *1676:* vöttem ... Három Papiros gombos tött f 1//8 Töyért egy papirossal f = 75 ... vöttem négy Papiros varró Tött, papirossát den. 75. f. 3 [Utl]. *1746:* Egy papiros tö [Vargyas U; DanielAd 256].

8. ötvösszerszám; ac pentru acrisirea formelor; Punktiernadel. *1558 k.:* Mikor az kozonseges aranyat be tezik az kellaban awagy az tegelben, Minek elotte Megnem p(ro)baltak volna az touel, hogy az aranyath ky Immar egy Massaba az az egy allath (!) hogi Jol fel keuerick az fenekerol es wgy agion p(ro)bat, kith megp(ro)balianak [Msz; MKsz 1896. 300].

tüdő plămîn; Lunge. *1630:* ugj haniak el mind tüdejet majat kette(n) a diznonak [Mv; MvLt 290. 222a]. *1636:* Az

természet szerént valo éneklöi eszköz penig az szó, avagy az száj, az nyelv, az pofák, és ajakak, hogy az tüdöt, torkot, és gégét ne említsem [ÖGrAj 7]. *1710 k.:* amely aért a király vizslája bészív és néha az alfelén is bocsát ki, azt a király szájával, orrával, tüdejével bészívja, s úgy él [BÖn. 510]. *1748:* én régtől fogva, mind igy fuladozok, s hurutok ... Én ugy hallottam hogy az illjen fulladozo, 's mindenkor huruto ember(ne)k a' tüdeje rothad [Mezősztkirály MT; Told. 56]. *1815:* Temettetett Nemes Nagy György ... őlte meg egy Nagy Fa az Erdőn ... Szívét, Máját, Tüdőjét és Bélit ki ontván 's lábait ís öszve törvén [Burjánosóbuda K; RAk 89]. *1842:* a' melyembe víz van, vagy a' tüdőm szárad ' azért fulladak eleget biztatnak hogy ha az idö nyilik múlni fog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

tüdőgyulladás pneumonie; Lungenentzündung. *1817:* holt meg ... Kováts Márton Tüdö gyuladásb(an) 40 esztendös korában [M.gyerőmonostor K; RAk 125]. *1831:* 3kán éjjel halt meg Mocz Farkasné Bagarus Anna 42 eves tüdőgyulladásban teremödött 4én [Dés; RHAk 33]. *1855:* Meg holt ... Hertzeg Szölösi Károly ... Tüdö gyuladásban [Gyalu K; RAk 226].

tüdőlob tüdőgyulladás; pneumonie, inflamație pulmonară; Lungenentzündung. *1856:* halt meg Király Póli 2 éves koraban tudö lobban [Dés; RHAk 81]. *1858:* halt meg Kerekes András 73 evében tudölobban [Dés; RHAk 94].

Szk: *hurutos ~. 1856:* halt meg Imre Györgyné Gyöngyös Sára 65 éves korában, hurutos tüdö lobban [Dés; RHAk 80].

tüdőrothadás tüdőbetegség, ? tüdörák; boală de plămîni, ? cancer pulmonar, Lungenkrankheit, ? Lungenkrebs. *1859:* Holt meg M. Fodorházán Gombás Elek 59 éves korába Tüdö rothadásba [Burjánosóbuda K; RAk 112].

tüdős tüdős hurka; caltaboș făcut din plămîni de porc; Lungenwurst. *1686:* Edes Uram küldöttem kgdnek hat feier lágy Czipot ... s negy kolbászt s egy tüdöst [Köröspatak U; ApLt 6 Lázár Erzsébet férjéhez, Kálnoki Sámuelhez]. *1694:* Májos Tüdös nro 36 [O.csesztve AF; LLt Fasc. 76. C]. *1695:* Ö Májas tüdös nro 26 [O.csesztve AF; LLt]. *1726:* Visnek Kolosvárra ... Vál pecsenyét nr. 2 ... Kereszt tsontot nro. 4 ... Torok pecsenyét nr. 2 ... Tüdöst nr 8 Májost nr 7 [Hosszúfalu Szt; TKl Barcsai János tutorsága]. *1738:* az mústarhoz pediglen kivánt Feleségem Nacságodnak egy kevés fris kolbászal kedveskedni, ugy mint, két borsoss, két Majoránáss kolbászokkal, egy tüdössel, s egy Majossal [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1757:* Visznek Innen Buzából Erkedre ... Kolbászt Nro 21 ... Tüdöst nro 08 ... Májast nro 07 [LLt]. *1793:* Az Aprolekjai közül maradtak Drágba Borzas Kolbász 24 Tejes 4 Tüdös 4 Májos 3 Kásás 3 Gömböcz 7 [Drág K; JF 36/109]. *1806:* haza mentünk, egy tekenö kolbászt Májost tüdöst talaltünk nagy örömünkre [KMN 306]. *1813:* Huszon három Májas tüdös és Háj szejj 23 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1823:* Négy májos három Tödös [Koronka MT; TGsz 16]. *1826:* Quietaltatik Budatelky Tisztem Ványolos Ignátz ... hat tüdösröl, öt Májosrol, Két Háj Szélesröl, Két Gyöngyösröl [Kv; Born. F. IIc].

tüdősorv, tüdősorvadás ftizie, oftică, tuberculoză pulmonară; Lungenschwindsucht. *1859:* holtak=meg ... Beretzk Kata Losontzi Ferentzné 45. éves Tüdö sorvad(ásban) [Bh; RHAk 82] | halt meg Deési Josefné Eszenyei Karolina 45 éves korában tüdösorvban [Dés; RHAk 105].

tüdőszélhüdés apoplexie; Apoplexie. *1860:* holt meg Barcsa Pál mészáros 70 éves korában tüdőszélhüdésben [Dés; RHAk 114].

tüdőszín világos piros; roșu-deschis, de culoarea plămînilor; lungenfarbig, hellrot. *1674:* az Folthi Kato szamara ... Vöttem ismet 10 singh tüdö szin aronyos pantlikat, 10 poturan, teszen de 30 [Törzs]. *1713:* Egy Tüdöszín kanavácz szoknya ritka elegyes kötés rajta [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1722:* Dolmány Nadrag fodozni ... Tüdö szin posztot [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. *1724:* Vagjon egj tüdö szin Bársonj Mente Nestel bèrlett [Kál MT; Berz. 15. F. 4]. *1738:* Egj tüdöszin Virágos Sellyem elo ruha czüst csipkevel [DobLev. I/171]. *1749:* Egy paplan tüdö szin aranyos a' közepe a' széle puplikán szin atlatz [Told. 19]. *1761:* egy nyestel premezett veres tüdö szin bársony mente [Msz; Berz. F. 12]. *1788:* Egy hoszszu fátyolra valo Tüdö szín czüstös pántlika ... Egy füzzönek valo Tüdö szín czüstes pántlika [Mv; TSb 47]. *1793:* Egy Tüdö szén Sujtásos Creditor Szoknya [Mv; Told. 44a].

tüdővérözön puternică hemoragie pulmonară; starke Lungenblutung. *1857:* halt meg Sárkán István napszámos 36 éves korában tüdövérözönben [Dés; RHAk 90].

tüdővérzés hemoragie pulmonară; Lungenblutung. *1855:* halt meg Bányai Lászlo 17 éves korában tüdö vérzésben [Dés; RHAk 71].

tüdővész tuberculoză pulmonară, ftizie; Schwindsucht. *1845:* (Meghalt) Kovács Ferencz 49 éves tüdö vészben [M.gyerőmonostor K; RHAk 5]. *1856:* halt meg Moldovai Fokna Ferencz Ur, volt varosi levéltárnok, tüdö vészben 56 éves korában [Dés; RHAk 78]. *1859:* halt meg Dobos Jozsi muzsikus cigány 67 éves korában tüdövészben [Dés; RHAk 101]. *1862:* October 6-án halt meg Rézmíves Anti cigány kovács 50 éves korában tüdövészben [Dés; RHAk 139].

Szk: *gümős ~. 1858:* halt meg Darvas Jozef neje Bartha Ágnes 65 éves korában gümős tüdövészben [Dés; RHAk 95].

tüffel kelmefajta; un fel de țesătură; eine Art Stoff. *1862:* Gyapárka fekete tüffelböl [M.szilvás TA; HG].

tühegynyi kevés, kicsi; puțin; wenig. *1710:* Egy mázsa viaszból csak egy töhegynyi darabocska vagy részecske is ugyancsak viasz [BÖn. 436].

tükör 1. oglindă; Spiegel. *1572:* Orsolya lean Trombitas Demeterne Eoche Azt vallia hogy ... Az azzonis Be Jeo az hazba kezd a Thwkeorbe Nezny [Kv; TJk III/3. 5]. *1647:* mas festet padlasú kisseb haz ... vagion ebben ... egy Twkeor [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1675:* vöttem egy varróládát, ah<h>oz egy tükört, arra csináltum zárt; az asztalosnak adtam az ládáért f. 1 d. 58, az tükör d. 12 [Kv; KvE 195 LJ]. *1703:* Edgj nagy öreg tükör [Zabola Hsz; HSzjP]. *1710 k.:* nem egyedül van Lais, a korinthusi ritka szépségü kurva, aki megvénülvén, az ö tükörét Venusnak, az ö ítéletek szerént istenasszonynak ajándékozta, lássa, ha ö belénéz, mert amit

ő azelőtt látott abban, már nem látja, amit pedig most lár, azt útálja [BÖn. 462]. *1733/1813:* az Gáál János Uramnál lévő tükört adják el, és az árrával vegyenek deszkát, 's csinállyanak belőlle gyontato széket [SLt XLII. 6. 31]. *1763:* Egy nagyotska Tükör in fl. 6 [Kv; TJk XVII/1. 13–4 Polykter István hagy.]. *1784:* czen Palotával öszve rúgó két Szobák ... azokban lévő három nagy tükörökkel, két Lusterekkel és Falon függő, nyóltz Gyértya tartókkal [Mv; Told. F. 16. 87]. *1809:* Vagyon a' Falra szegezve két Tüker egy singné szélességű [MNy XXXVIII, 306]. *1823–1830:* Pesten a Duna partján vagyon egy nevezetes Kávéház ... a nagy palotának falaiba mint egy-egy ajtó, akkora tükrök, úgy hogy akármerre forduljon az ember, mindenütt látja magát s magán kívül a sok különb-különbféle embert [FogE 167]. *1837:* Egy Tükör alá valo kisded két fioku kaszten [M.gombás AF; TSb 20]. *1843:* Kis János ... mondá nékem nézze tsak Pista Báty! millyen Tükröt is kaptam ... megnéztem, volt Tojokája, és Zárja, ki huzván a tojokáját, láttam benne egy Ollot lántsastol [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.]. *1855:* A tükör alatt a falon fenyőfa kis pipa fogason 4 hosszu száru borgai s egy rövid száru debreczeni makra pipa [ÚjfE 76].

Szk: *apró ~. 1599:* Enedy Mattias Deak Hozot. Bechj Marhatt ... Apro es Erek Twkerek – //54 | Hannes Balk. Hozot Bechj Marhatt ... Apro es Erek Twkerek – //54 [Kv; Szám. 8/XIV. 39, 40]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... Apro Twkörtt f 5 d – [Kv; VectTr II/69] * *arannyal futtatott ~. 1820:* arannyal futtatott mettzet Tükör [Szászvessződ NK; Told. 19] * *aranyos rámájú ~. 1801:* Egy aranyos Rámájú régi modi ép nagy Tüker [Gyalakuta MT; LLt 106 Fasc. 1] * *aranyos ~. 1753:* Edgy nagy aranyas tükör tokostol, feliben valo czifra aranyas rostéllyal, vagj koronával [Mezőzáh TA; Told. 18] * *ezüstös ~. 1705:* találtunk ... Még ugyan egy services ládát, kiben volt egy mosdómedence korsostul ... egy ezüstös tükör [WIN I, 561] * *falra való ~. 1850:* Egy falra valo tükör ket kepvel 2 fl. 50 kr [Kiskászon Hsz; HSzjP] * *fennálló ~. 1850:* fekete lachirozott, fenn állo tükörrel, fiokos záros, vagy schatúl (!) 15 vft [Algyógy H; Born. F. I] * *fiókos ~. 1806/1818:* 1 Fiokos tükör magossotska [Mv; Told.] * *külső ~. 1714:* Ezüst szegetskékkel ékesitett külsö Tüker fl. Hung. 2 [AH 12] * *lábas ~. 1850 k.:* Egy öltözö nagyocska lábos tükör a' kasztenen [Pk 2] * *maszkarás ~. 1666:* Viszk Paál ez szerént Harminczadoltatta ki hozot jováit ... maszkaras Tükört. Jo fele tükört [Utl] * *megaranyozott ~. 1819:* vagyon ezen Palatában négy meg aranyazott nagy tükör [Baca SzD; TSb 6] * *metszett ~. 1849:* egy nagy régi fele rakatt metzett tükör [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *nyitótáblás ~. 1687:* Egy közep szer, aranyas, nyito tablás Tükröt f I//20 [Utl] * *rámás ~. 1787:* Egy kis rámás Tükör Dr. 18 [Mv; MvLev. 6 Csiszár György hagy.] * *skatulyás ~. 1824:* egy avult Schatulos tükör [DLt 1826. év al.] * *tokos ~. 1806:* 1 Tokos közönséges Tükör [Nc; DobLev. IV/897. 1b Árva Dobolyi Sándor lelt.] * *török ~. 1714:* Körökes Török Tüker, Tekenjös békával széllyén meg boritott fl. Hung. 3 [AH 32] * *úti fiókos ~. 1802:* Egy Uti fiokás jo Tükör bonto füsűvel A' ... Kasztennek közepsö fiokjában találtattak [Nc; DobLev. IV/858. 39] * *velencei ~. 1654:* Egj igen zep velenczej tükör [Csapó KK; LLt 100. C] * *viseltes ~. 1791:* egy nagyabbotska viseltes ord Tüker [Mv; MvLev.].

Sz. *1672:* Bizony, mint a tükörben, úgy meglátszottak az embereknek Kegyelmedhez való indulati [TML VI, 370 Nagy Tamás Teleki Mihályhoz].

2. vki/vmi vonásainak hű mutatója; oglinda vie a cuiva/a unui lucru; lebende Wiederspiegelung von jm/etw. *1710 k.:* Árva leány, bízzál Istenben; tükröd Júlia; ha ezt Isten semmiből felemelni, úrasszonnyá tenni s jó élettel tudta áldani, téged miért nem? [BÖn. 754]. *1763:* tsak kérem az én Jstenemet hagj jüjjen el az az boldog ora mellyben én meg mutathassam ezeket az igaz Cselédeket Natsádnak mind egj Tükerbül hagj lása ki Natsád őket [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József gr. Kornis Ferenchez]. *1811:* Kedves kitsi Bethlen János nagyot nőjjön ... Példájokra számos derék Jánosoknak; Légyen tüköre sok fele virtusoknak [ÁrE 184].

3. (ruhaneműn) az anyag fényesebb részéből készített betét; aplică din partea mai lucioasă a materialului; Einsatz des Kleides aus dem glatten Teil des Stoffes. *1628/1635:* Egjetmás apro ruha ezkozók: Ket vy uazon aztal kezkeneo sahos ... Egj uankosra ualo tarkas uelez. Egj tokban ualo twkor [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1763:* 1. nagy Selyem Creditor paplan Zöld ä Tükre narants szin. Edgy ugyan Zöld de az Tükre karmasin szin Creditor paplan szép zöld selyemel varrott Lepellel be vonva [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

tükörfal perete de oglinzi, perete-oglindă; Spiegelwand. *1823–1830:* Kunst Kammer e nyolc szobából áll ... Harmadik ház tükörfallal. Itt gyantakövekből (succinum) sok szép munkák vagynak [FogE 185].

tükörkő tükördarab; ciob de oglindă; Spiegelscherbe. *1814:* Tiz darab Tükör kövekből állo tsontra ragasztott rozsa tök darabja 9 xr [Kv; Born. IV. 41].

tükörtakaró tükör letakarására szolgáló takaró; învelitoare de mătase cu care se acoperă o oglindă; Stoff für das Decken des Spiegels. *1699:* egy kis sellyem materia Tükör Takaro [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

tükörtálca fényes tálca; tavă lucioasă; Glattplatte. *1837:* Hat so tarto, és hat űrmős Findzsia, égy ovalis Fedél 13 darabb hozzá valo aufsatz, melly ál 5 figukak (!) glazirozatlan fejér portzellanbol aljastol – mellyek állanak 6 tükör tátzákon [Szentbenedek SzD; Ks 88. 9].

tükrös tükörrel ellátott; cu oglindă; Spiegel-, mit Spiegel versehen. *1628:* Twkeórcós Legiczó [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1665:* Tükörös legjezőre Tal. 3 [Utl]. *1768:* Tükörös rámás kép 1 [M.szentgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1823–1830:* Ötödik ház[a] sárgás tükrös, itt vagynak drágakövés portékák, termett kristályok, structojásokból sima és metszett edények ... Nyolcadik ház veresés-aranyos tükrös [FogE 185. – [a]A drezdai múzeum Kunst Kammerében]. *1824:* a' közepsö Ház ... Ajtaja Tükörös fenyö fa vas sorkaival vas reteszével vas huzojával, és fa zárojával gyengc [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1829:* Tizenkét a' kerti szálába falva valo Tükrös gyertya tartora 60 Rf [Kv; BLt 12]. *1850:* A Forzimmerbe bemenö két felé nyilo vésett tükrös ajtó [Algyógy H; Born. F. I].

tüktun kelmefajta; un fel de țesătură; eine Art Stoff. *1782:* Briliantirozott gránáttal rakott fejer Tüktun-fökötö (!) [A.balázsfva BN; LLt].

tülánglé kelmefajta; un fel de țesătură; eine Art Stoff. *1857:* 7 sing széles Tülánglé szemfedélnek ... f 17,,30 [Kv; Pk 6].

tüll fátyolszövet; tul; Tüll. *1823:* Fein jejér (!) Perkál reggeli Iberrok Thüllel, rósaszin pántlikával és Csipkével fel czifrázva [LLt Csáky-per 601].

tüllköntös fátyolszövetből készült köntös; rochie de tul; Tüllkleid. *1824:* Egy tül köntös három rend bugygyal [Fugad AF; HG Mara lev.].

tündér zînă; Fee. *1881:* Hitvány a fejem, Ödön, s olyan boldog lennék, ha csizmadiává vagy földtúró parasztté változtatna valami jótékony tündér [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Án. *1820:* A' Tündér nevü sárga kantzát [Szászvesszöd NK; Told. 19]. *1820/1821:* a' Tündér nevü sárga kantzát [Szászvesszöd NK; Told. 19]. *1831:* Tündér (anyakanca) [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. *1837:* rugattam meg a Tündért a Bujdossal [HSzj *bújdos* al.]. *1850:* Tündér (kanca) [Bilak SzD; LLt] | A Tündér kantza [Tarcsafva U; Pf]. *1854–1859:* Tündér (ünöborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

tündérvilág 1. csalóka/illúziókat keltő világ; lumea iluzorie; Feenreich. *1663 u.:* Megtartásra igen szükséges, az erdélyi játszodtato tündérvilág miá [SzO VI, 284 hátjegyzet Bánffi Dienesnek egy 1663-i levelén]. *1678:* Bizony édes Komám Uram, ha Kgld nem moderálja, én igen rút dolgokat hallok s többet is várok, és az osztán gonoszabb, hogy ha Kgld itt nincsen is, de Kgldnek tulajdonítják, söt talán akik csinálják, ugyan azok asztán Kgldt okozzák, oly gonosz tündér világ ez [TML VIII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. evilág; lumea reală; die wirkliche Welt. *1793:* a' mindeneken Szabadoson Uralkodo Nagy Istennek ugy tetzett, hogy eö excellentiáját, e tündér világbol, ama mind örökké meg maradando városba a Mennyeknek országába fel vígye [Mv; TKhf].

tündöklik 1. fénylik; a strălui; spiegeln. *1825:* A Castélybéli épületek erössek, szépek, Fényesek, és szépen ki festettek voltanak – el annyira, hogy messzire tündöklött pompásságok és nem lehetett elégge tsudállani emberi Teremtésnek – s a' Hertzegekis el lakhattak volna benne [Szentdemeter U; Told. 74].

2. *átv. is* messzire kitűnik; a ieşi în evidenţă; hervorleuchten. *1662:* Nem épült vala-e meg a föld a régi romlásokból – mellyek is ez illyen módon az igazgatásbéli kivetemedésből estek volt a szegény hazán – mindenütt sűrű városokkal, amellyekben nagy részint az Istennek igaz tisztelete világosan tündöklik vala [SKr 72–3]. *1801:* a Csűr ... Náddal valo jo modu Fedél alatt tündöklik ... eléb menvén Tündöklik a nemes majorkottato és Udvari Bíro által lako Ház [Nyulas K; DLev. 5].

tündöklő 1. *átv is* fényes; strălucitor; glatt. *1629:* egj twndeokleo szinv tafota eleo ruha eoregh arany czypke keornyvlle [Gyszm; LLt Fasc. 155]. *1630:* Fenesi Marton. Hozot lengiel orszagbol ... fel vegh twndeokleó szeor premet ... tt f – d 45 [Kv; Szám. 18b/IV. 59–60]. *1672:* Egi tundoklo tafota elo rua arjan csipke korul [Slt A. 52 Suky Krisztina lelt.]. *1678:* az több még Magyarországban való magyarokat is azon hatalmas császárunk igaz hűségére s tündöklő szárnyai elé akarom hozni [TML VIII, 100 Teleki Mihály a fővezérhez].

Sz. *1765:* Mind ezenn mulattságos Lövöldözésekröl rosz végett valo hiresztelések ollyan világos tsak munkás találmányok mint a' Délb(en) tündöklö napfény, melly hiresztésekkel tsak egyébb Dolgokat akartanak fedeztetni [Gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.].

2. dicsőséges, fényes; glorios, strălucitor; glorreich. *1662:* így e világi birodalmak is a külön-külön igazgatások által szépen megállhassanak, és az Istennek nagy bölcsessége abban is tündöklöbb legyen | hatalmas győzhetetlen császár tündöklő fényes, igen erős hadaival ímhol feléjek közelítő útban volna | A fő a külső tagok között legméltóságosabb s elsőbb, a korona, melly a fóben viseltetik, királyi méltóságnak tündöklő címere, jegyzi azért a legnagyobb, dicsőségesb, becsületes, tisztességes és méltóságos állapotot s annak virágzó, tündöklő, fényes voltát [SKr 69, 537, 688].

3. jelesked; care se remarcă/arată ...; vorzüglich. *1662:* Némimenü szörnyüség foglalja vala el e rettegés miatt még az igaz bátor embereknek szívüket csak e fegyverrel tündöklő kegyetlen vitéznek tekintete miatt is [SKr 103]. *1675:* nem találtatik az bünös Ádám maradékai közül, ki minden dolgaiban való fegyhetetlenségével méltán dicsekedhessék, kiváltképpen ez mostani újabb-újabb ábrázatokban tündeklő világban és időkben [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Szk: *hírrel-névvel* ~. *1656:* Az én jóakaró nemzetes, vitézlő, jó hírrel és névvel tündöklő Teleki Mihály uramnak [TML I, 39 Palásti György Teleki Mihályhoz]. *1759:* Miklós, ez fogarasföldi főtiszt, a kamarán is coadjutor, a directiva commissióban consiliarius, felesége Csáki Kata, amaz jó hírrel-névvel még máig is tündöklő gr. Csáki Zsigmond úrnak leánya [RettE 92].

4. fényeskedő; strălucit; vorzüglich. *1664:* Az császár levelének alkalmatosságával paradicsomi császári méltóságos köntösökbeli tündöklő kegyelmesség megköszönése mellett, talám Uram, jó lött volna még is negálni a palatinustól inurált nagy kisebbségeknek megczáfoltatására, hogy ha immár ő hatalmassága ő nagyságát ennyi kegyelmességire méltóztatta, bizonyíttathatnék meg az egész magyar nemzet előtt [TML III, 84–5 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

5. kitűnő, előjövő; excelent; vorzüglich. *1773:* Méltoságos Baro Boros Jenői Korda György Ur eö Excellentiája, Tisztye Istvan Janos eö Kglme szokott Jussam letétele mellett, kénszerite hogy mind az most fel osztot erdő részeben mind pedig annak elötte rég tilalomba Levö Szálos erdejeben hogy az Falusiak Marhajokat ne legeltessek magok az irt erdőket, ne hordgyák ne Lopját (!) el tiltsam erősítvén esztet, szűntelen tundeklö Királyi ordinatiokis [K; IB].

tündököl 1. fénylik; a strălui; spiegeln. *1665:* Husz-huszonöt arany ajándéknál többet adhattam volna én Kegyelmednek, az ki tündöklött szeme elött, az kiért így elfordítá, eltemeté kicsiny becsületem [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1811:* Tündököljék a' hét Csillagok' fénnyivel [ArÉ 176].

2. *átv* fényeskedik; a se face simţit înnurind ...; glänzen. *1743:* reménlem Excellentiatok Ngtok kegyelmessége rajtam is fog tündökölni [TL. Teleki Ádám a gub-hoz].

tünemény 1. jelenség; fenomen; Phänomen. *1823–1830:* Míg még a pusztákon volnék, egy tüneményről kívánok emlékezetet tenni, mely is a délibába, és ez igen szép látás [FogE 266].

2. látomás; vedenie, fantomă; Erscheinung. *1855:* Talán rémületesebb volt e tünemény, mind a hogy elöre elképzel-

ték, vagy talán önmagokkal nem voltak oly tisztában, mint a hogy előre elképzelték [ÚjfE 336].

tűnhetik szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *szemébe ~* feltűnhet, észrevehet vmit; a putea fi observat; kann scheinen. *1810:* könnyen szemébe tűnhetett volna az: hogy … mennyi bajoskodással sullyositatnak a' szegényebb sorsal küszködők Terhei, ha … a' kolosvári malmok meg állani kéntelenittetnek [Kv; KmULev. 3].

tűnik szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *szemébe ~* észrevesz vmit; a observa ceva; sichtbar, merkbar. *1811:* Szemében tűnék e' héjjanos óldala Gazdagságának, 's el tökéllé magában, Hogy kedvit töltse a' Ménes tartásában [ÁrÉ 133].

tűnődés aggódó merengés/gondolkodás; reflectare, meditație, cugetare adîncă; tiefe, besorgte Nachgedanken. *1671:* Az ő nagyságok dispositiojokon való tűnődését látom, de én, Uram, semmi új dolgot itt nem látok | Bethlen Domokos dolgán nem kevés tűnődésem van [TML V, 509, 621 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár urnak buslakodásait, tűnődéseit, panaszolkodásait tapasztalta é vagy hallottae a' Tanu [Kv; Pk 2 vk]. *1836:* a' félelem, rettegés, tűnődés, és éjszakázás miatt nagyon bádgyadva vagyok [Kv; Pk 7]. *1841:* nékemis rég nem küldöttél egy xrtis – nagy szüksségem tűnődésem van miatta … ados vagyok a' patikán kivül 9 pengő forintal már anyit szigorgok hogy már lehetetlen tovább [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1851:* a' Lelkem Anyámatis fájlalom … én vélle is lennék, vélledis lennék; hogy oszam magamat elég fájdalmamba és tűnődésembe kerül ejjeleket nem alszom anyit hankolodom melyik mellett legyek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* Kedves Miklosam meg ne haragudj hogy még most haza nem mehetek elégé baj nékem nagy tűnődésbe vagyok éretted is de az Isten nem hágy el, gondodat viseli tsak te is vigyáz magadra [Kv; Pk 6].

tűnődik 1. töpreng; a medita, a cugeta adînc asupra unui lucru; nachsinnen. *1667:* Tünödöm mindazáltal azon, hogy egy szót sem írt az Veseléni uram dolgárúl; de csak legyen jól, ámbár én későn tudjam meg | de mintogy nem engem illető dolog csak, ám lássák, én bizony nem tünödöm rajta | Az mely dolgot elfelejtett Kegyelmed megmondani, tűnödöm rajta, nem érthettem, de talán nem leszen késő [TML IV, 99–100, 112–3, 250–1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* míg az tanács egybengyűlt, megmondotta ő felségének, hogy sem ő, sem az ország nem áruló, hamisan vádoltatnak, hanem az ő felsége német tanácsi, kin igen tünödött az császár [TML IV, 524 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1814:* még tünödik vala a' Grofné, hogy vallyon mitsoda három punctumok lehetnek azok? [Mv; TSb 12].

2. aggódik; a se îngrijora; sich kümmern. *1672:* Az gyermek betegségén és az asszony apprehensioján bizony mi is tünödünk feleségemmel [TML VI, 66 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1829:* ezen meg ijedet Édes Anyám az olta mind siratat … el futtatat Kapásné után, de már el indult volt, az olta mind tünödet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1831:* meg győzöt a' GrofF hogy semi bajad nem lesz jot ál érte de én itten rettentöt tünödtem [Kv; Pk 6]. *1844:* hid el kedves Miklosam hogy busulak, 's tünödöm, anyira hogy ha igy tart sokáig tám le is betegszem anyira busulak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* értedis sokat tünödik a' Lelkem Anyám [Kv; Pk 6].

tűnődnivaló aggodalmaskodásra okot adó dolog; lucru care dă de gîndit; zum Nachsinnen. *1847:* az embernek … elég tünödni valoja van … az idö is fenyegeti, a' szigoru hideg essős, és alígha hóval nem végződö idö, hogy igyekezetének nagy része künn a' mezön fog pusztulni [Kv; Pk 7].

tűnölődik tűnödik, töpreng; a sta pe gînduri; nachsinnen. *1838:* a' mint ottan telik mulik az idö – látám Martan Pált tünölödve lenni [Dés; DLt 8].

tüntet 1. fitogtat; a demonstra/arăta; demonstrieren. *1847:* Varga Katalin ellenszegült, s az embereket béküldeni nem engedvén, hatalmát azzal is kívánta tüntetni, hogy írásban tett rendeletemre választ írván, tisztán kinyilatkoztatta, hogy a béparancsolt egyéneket a falu Zalatnára bévitetni meg nem engedi [VKp 210].

2. *~i magát* feltünést kelt, felhívja magára a figyelmet; a atrage atenția oamenilor asupra sa; Aufsehen erregen. *1632:* Tüntetven annak felette egieb dologgalis magatt, azt mondotta hogi ötett az korsag uerj, vittek Buzaba az Jeremiás vram hazahoz orvossagnak okaert, ottis azt mondotta, oh edes szerelmem bizoni megh kel halno(m) ha nem lathatlak eretted [SzJk 35–7].

tüntető feltünéskeltésre használt; care este folosit pentru atragerea atenției asupra sa; zur Ostentation gebraucht. *1632:* Tüntetven annak felette egieb dologgalis magatt, azt mondotta hogi ötett az korsag uerj, vittek Buzaba az Jeremiás vram hazahoz orvossagnak okaert, ottis azt mondotta, oh edes szerelmem bizoni megh kel halno(m) ha nem lathatlak eretted. Az Melibol megh teczik hogy eziak az szerelembol volt zolgamhoz, az az tüntetető niavaliaia; Mellict doccalunk hogi az zo igh volt felcölle [SzJk 35–7].

tűr 1. türelemmel van; a răbda; dulden. *1573:* Chaplar Mihal azt vallia … Mond neky lo Azzoniom Neh Mennyen oda hozzaia Mert latod hogy Reszeg had lgek. De Mind az altal az azzony Nem thwry hanem oda Az kapw eleybe Megien hwl lzyk volt Miklos [Kv; TJk III/3. 225]. *1661:* Életemet bizony semminek tartom nálad nélkül, de engednünk kell az üdönek, türünk mindketten [TML II, 183 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Ugyan ezután is csak békét hagyj neki, ne szólj hozzá afélékrül sem egyhez, sem máshoz, csak türj, míg én haza mehetek, akkor leszen válaszok [TML II, 307 Teleki Mihály Veér Judithoz] | Kegyelmedet kérem, ne legyen inpaciens, tudom magam is, fogyatkozások és Kegyelmed terhe nélkül az dolgok ninesenek ugyan, mindazonáltal ne neheztelje egy keveset türni és elkezdett hozzánk való tökéletességet, és annak az helynek tovább való gondviselését continuálni [TML II, 332 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1672:* Jobb azért egy kevéssé türni s az törököt bosszúsággal nem illetni, mert másképpen Magyarország fel nem szabadul ám az mostani iga alól, ha az török császár kegyelmessége által nem [TML VI, Teleki Mihály Pap Izraelhez].

2. eltür/visel; a suporta (cu răbdare); dulden. *1570:* Thamas deak es Margit azzon az felesege hytek zerent ezt vallyak, hogy … azt Monta neky hogi neh mywelttesse Mert nem Jllyk, Es vegre Nem akar ely Menny howa kwldy volt ezt Mongya neky, Noh Jm nem megy el, De vagy Thwrem

vagi Tagadom, De Mind ez vilagh Read Tatotta Thorkat hogy Teis Tharsa wagy, Es ew ez zora ky akarya volt hazabol wzny [Kv; TJk III/2. 64]. *1588:* Mind addegh Nem leszen zabad Meszarlani, Amegh az theoserseget el hagywan, es Attol teliesseggel Cessalwan Az el hagias vtan, eztendeigh Wres leszen a' Baromtol, Meszarlastol theorsersegteol, Es thewr es zenwed eztendeigh [Kv; TanJk I/1. 72]. *1599:* Nob: Lucas Trauzner Colosvarius (!) ... fatetur ... Nemis volt Mw elottwnk semmy e(on)tentio az ket fel kozt de prioritate hane(m) latwa(n) azt hogy az haz Nem ery Az Summakat, vgy Intezeok hogy Mindeniknek kel twrny az karba(n) [Kv; TJk VI/1. 354a]. *1605:* az predicator rendek ... mind hewet, hydeget velwnk eggywt twrtenek zenvettenek [Kv; TanJk I/1. 525]. *1622:* minap csak ölelgetém-csókolgatám vala az feleségét s rajta kapa – s azt bánja vala, nem tűré mordulatlan. De nagyobbat is el kell tűrnie [Mv; MvLt 290. 27a–30b]. *1638:* Mutatta ezt ennekem Lakatos Giórgis hogy mint geörczözdöli az szeker az haz falat en el hittem hogy eggik sem türi szördules nekül [Mv; MvLt 291. 164a]. *1641:* Puzta kamarason lako Szekely Marta Legitimus Procuratora altal Jöve eleónkbe jelentven hogi ennek eleőtte Negiedik eztendőben Tot Ferencz auagi Nemet ferencz hitőtlenől ell hagyta, cő velle tűrt volna es vellcis lakot volna, de nem tehet rolla ha el ment [SzJk 54]. *1678:* eö keglmek sok helycke(n) diffamalnak hogy Tiszt leve(n) ott, authoritasotskammal abutalta(m), nyilvan valo kárommal, mind türtem s szenvedtem [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. *1715/1761:* idegen országra bujdosásra kelletett mennűnk, el hagyván érettem kedves Hazáját 's jószágát, majd őt esztendők forgása alatt velem tűrt szenvedett [Nsz; Berz. 17a]. *1782:* Mellj igasságos Jussábon esett meg Karosittatását eddig az Atyafisagos Szeretetnek fel állásáért illj hoszszas ideig turte s nyegte a Méltoságos Bornemiszsza Exponens Aszszony ő Nagysága [Kv; JHb V/9]. *1823–1830:* Csakugyan nem lévén egyéb mód, tűrni kellett a nyavalyát, míg Drezdába érkeztünk, ott osztán kúra alá adta magát [FogE 180]. *1833 k.:* égy két Hétig alkalmasint is tölt az üdö s magam tisztemet hiven is kivántam folytatni: – türtem, Szenvettem [U; Borb. II].

Szk: *eleget ~. 1633:* egy beőteös keszkenőt varratott vala en velem Zabo Jacabne ... Ez uolt rea varua ... Hogi ha mit vetettem megh boczias ennekem, Nam az te keduedert en elegett türtem [Mv; MvLt 290. 124b] * *könnyebben ~. 1619:* bizony mind könnyebben türném azt is, ha ennyi sok keserves fáradságomnak-nyughatatlanságomnak valami küs hasznát láttam volna [BTN[2] 375] * *nyugodtan ~. 1840:* nyugodtan türi a' réműletes csapást [Kv; Pk] * *szótalan ~. 1653:* Soha a keresztyén királynak, vagy fejedelemnek, de csak egy nagyságos úrnak is a belső szolgái szótatlan (!) nem türték volna azt a szorongást; de azok egyebet nem szolltak – a mennyire a török szót érthettem – hanem mondották magokban: „iste bogdán" – a mely csak azt tészi magyarul, hogy „a moldovai" [ETA I, 135 NSz].

3. megtűr; a tolera; tolerieren. *1628:* Magamatt en é vegre igertem volt az en Mat<ka>mnak Nagi Andrasnak Jövendó hazassagra, hogi ha az en <a>ttiamnal tűr hat hozza megiek: de azt nem czielekedte. azert <a v>egre tölle megh idegenedett [SzJk 18].

tűredék 1. göngyöleg; balot; Packung, Bausch. *1687:* vöttünk ... három veg Lengyel Tűredék gjolcsot f. 9// [UtI]. *1694:* Első Tűredékben harom sáhos abrosz csinálatlan ... második Tűredékben is három abrosznak valo vékony sahos abrosz ... Harmadik tűredékben is kétt asztalra való egy szély vékony sahos abrosz ... Huszonhat paraszt asztal keszkenyőt egy Tűredékben [Homoródsztpál U; BálLt 71]. *1725:* az vijasz őt font volt ... egy kis tűredekel lacinak küldötem mind hogy ot letemben sok gyertyajat egetem el [ApLt 2 Apor Zsuzsanna anyjához]. *1748:* Szep Gjapottos Len vászon egj tűredék [Nagyida K; Told. 11. 95]. *1759:* szállittasson el ... Egy Lepedőbe bé takarva, egy turedekb(en) 8 Sing s egy fertály gjapottas gyoltsot ... Egy tűredékb(en) 21 Sing abroznak valo gjoltsot ... Egy tűredékb(en) 14 sing 3. fertály abrosznak valo pantlikás vékony gyoltsot ... Egy Tűredekben kilentzed fél Sing kamuka abrosznak valo gjoltsot [Sárd AF; TSb 51]. *1768:* Szösz Szál vászon más tűredékben 21 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1793:* Fejeritetlen vastag csepü vászon tűredekekben, melyek közül mindeniknek vegen a szing szám fel vagyon varva [TL Conscr.]. *1802:* az ország uton találtanak egy ki fenekelt Fenyö fa Tonnát, mellyet ... meg visgálván, kaptunk benne Tizenhét darab kámfort vastag kék papirosba külön-külön bé borittva, és azon kivül egy más tűredekben viszont valami egyben morsálodott hasonlo Kámfort ... minden Tűredék ... circiter egy font nehézségü [Szászváros; DLt].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány göngyölegnyi; de un anumit număr de baloturi; eine Menge von Bausch. *1685:* mikor megholt, akkor házától titkon tűredék vásznát ki vitte volna el? [HSzj *tűredék* al.]. *1685 k.:* Hat veg tűredék Lengjel gjocsot f. 42 ... Hat vegh Lengyel tűredék gyócsott vegit in f. 7. Tesz f. 42 [UtI]. *1756:* Grohoti Petrucz János Exponállya, hogy ennek előtte esztendővel Szent Péter Bőjte alkalmatosságával Grohoton lévő házamot étszakának idején gonoszul felvervén ... bé Zárt hajlékombol hét tűredék vásznamot ... ellopták [Grohot H; Ks 62/6]. *1759:* szállittasson el ... Egy Tűredek gyoltsban 31 asztal keszkenőt [Sárd AF; TSb 51]. *1760:* Köttze Andrásné ... egyszer egy tűredék vásznát ki vetett az Ur Ablakján, onnit el vitte a' maga házába [Oltszeme Hsz; Mk-Rh IX. 109]. *1762:* láttam ... egj nagy tűredék szösz vásznat [Oltszeme Hsz; Mk-Rh IX. 109]. *1766:* egy tűredék háznál szőt Len vászony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

3. göngyöleg, düredék; sortiment de măcelăric/osînză sub formă înfăşurată asemenea unui rulou; Bausch. *1768:* A Szalonnás Boltb(an) tanáltatott, oh Szalonna 1 ... Tűredékb(e) varott hájok 12 ... Oldalas Hus 14 [Szentgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány ...; un anumit număr din acest sortiment; eine Menge von ... *1660:* Eöt sodor. Egy tűredek hay [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117].

tűredelem türelem; răbdare; Geduld. *1847:* a' szekeres ... nem akart telyességgel várni, két ezüst huszassal fizettem csak bár eddigi tűredelmét, hogy levelet írhassak, 's holmit bé pakolhassak [Kv; Pk 7]. *1850 k.:* igazságos kivánságának ez uttal eleget nem tehetek ... azért addigi tűredelmét kéntelen vagyok szivességitől még ki-kérni [BetLt Lázár László Hodor Katalinhoz].

türei a Türe (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Türe/Turea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Türe: **1.** *mn* **1.** Türében lakó; din/care locuieşte la Türe; in Türe wohnend/wohnhaft. *1724:*

hagyatot az patak két fele az Gorbai hatarig az Tűrei magyar Pap számára [Türe K; Told. 21].

2. Türében működő; din Türe; in Türe wohnhaft/tätig. *1850:* az Contraktust az sok Rabalo nép, minden drága vagyanainkol együt … el vittek el Rabolták, Contraktust nints hunnét mutassunk az Türei Eklesianak az Rétek iránt [DobLev. V/1289].

3. Türéhez tartozó; din/care apartine de Türe; zu Türe gehörig. *1760:* ezen erdös Bértzénn (: melly Csukja Cserének hivatik :) kellenek lenni két határ Domboknak, mellyek Bogártelki és Türei határok Metai volnának [Bogártelke K; KHn 185].

Hn. *1652:* Turei Malomb<an> [Türe K; GyU 95]. *1781:* a' Türei pallonál (k) [Mákófva K; EHA].

II. *fn* Türe lakosa; locuitor din Türe; Bewohner aus Türe. *1704:* a szegény türeieknek késő immár, mert azok odavannak a törvény kiadása előtt [WIN I, 312].

türelem răbdare; Geduld. *1710:* ezt az napolyi resz jószágot … eö Nga, most, utolszór, Kabos, Sandor Uramis, csak, Türelem szerint birtak, az napolyi Uramék, engedelmekbôl [Csepegömacskás K; JHb III/74]. *1880:* Azt hiszem, nem hallgattad illö türelemmel mocskolodásait – melyeknek fenekén jóakarat egész határnyi van –, s ezért nem vagy a kegyében [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

türelmes răbdător; geduldig. *1879:* Csötörtökre megírhatom, amit reám bíztál, s csötörtökre a könyvet is pakolom, úgy lehet, Copperfield Danielt <!> is. Addig türelmes légy [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

türelmetlenség nerăbdare, lipsă de răbdare; Ungeduld. *1879:* Betege voltam napokig a türelmetlenségnek, mert nem tudtam dolgozni rajta [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

türés[1] **1.** vmely kellemetlen dolog elviselése; răbdare, îndurare; Geduld. *1661:* Ügy veszem eszemben, édes Uram, még is kételkedik Kegyelmed az én türésemben, azt gondolja Kegyelmed, hogy én az Kegyelmed becsületit nem tudom előttem viselnem [TML II, 192 Veér Judit Teleki Mihályhoz] | Az Isten ne szeressen engem, ha én kételkedem, mert én megnyugottam benned, de hát mit tudok tenni? édes lelkem; én most is egyébre a türésnél nem kérlek [TML II, 196 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* az közönséges jóért, békességes megmaradásért a jeles okos fejedelem mind csak türéssel, szenvedéssel szokta vala meggyözni, szeme előtt viselvén, hogy aki türni, szenvedni nem tanult, az gyakorta uralkodni sem tudhat [SKr 323]. *1670:* Igy eddig is Nagyságod sok türéssel és híveinek károknak szenvedésekkel, nyögésekkel, panaszoknak elhallgatásával mint szenvedett, várván ö felségétöl az megigírt orvoslását az dolgoknak [TML V, 133 Teleki Mihály a fej.-hez].

Szk: *békességes ~.* *1662:* a fejedelem is Lupul igen sok injúriát, bosszútételeit olly békességes-türéssel nem viselhetvén, mint az édes atyja, Kemény Jánost valami kevés néppel ugyanezen üdö tájban ellene küldte vala [SKr 324]. *1678–1683:* (A fejedelemnek) veteni semmi képen ne mereselljetek, mint Is(te)ntöl elötekben alitot Uratoknak, vagi is, vagi kemény hozzátok … ha kemenj, s hozzatok idegen, tö okot ne(m) advan rea, bekesseges türessel, s Is(te)n elöt nagi megh hunnjaskodassal, illik aztis szenvedni [Ks Komis Gáspár kezével]. *1710 k.:* Ez nyugotja meg és alája veti a lelket egész engedelmességgel az Isten hivatalának, akaratjának teljes életében, hogy ne csak a szájával, hanem szívével, engedelmességével, békességes türéssel mondja mind kedves, kedvetlen dolgaiban a Miatyánkban [BÖn. 445]. *1782:* mint jo kedves joakaroimnak jovaslom a békességes türést, a szent Isten jora forditja kegyelmeteknek dolgokot [Kv; TLev. 4/5]. *1812:* Azt tudom, hogy a … Groffné maga önkéntesen ment el a' … Groff ur eö nsgátol semmi kénszerittésből nem, sőt a Groff nagy békességes türessel volt mind addig az ideig [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

2. türelem; răbdare; Geduld. *1678:* ez hallatlan sok türése és várakozása után segítse s tovább ne halaszsza ez három úton valamelyiken [TML VIII, 136 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1730:* az ország tellyes vala az Aszszony ream valo nehczsegevel s engemet kisebbitö, s csak nem átokra fokado Szavaival, de én mind azokot hitetlenséggel, és jora valo magyarázás s türessel palastoltam [Fehéregyháza NK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péternéhez].

Szk: *békességes ~.* *1823–1830:* Én, aki revolúciós ember sohasem kívántam lenni, mind csak csendesítettem az ifjúságot mondván, hogy legyenek békességes türéssel, mert csakugyan eljön valamikor a választás ideje is [FogE 137].

türés[2] göngyöleg; balot; Bausch. *1697:* az tornaczbol mennek edj garadiczon az házok hejjára: Itt vagyon Hehel nro 2. Aszu som Aszu megj. Motola Fonal nrö 5. Tilolt kender gell 26// Egj falba szösz … Egy türesb(en) vastag vászon vagjon ul. 34//– Más türésb(en) Ul 46// Sak(na)k valo czondra poszto Ul 53// [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2]. *1756:* valami keskeny vastak szösz heveder tábori ágyra, vagy székre való egy türésben [Déva; Ks 92. I. 32].

türet 1. göngyöleg; balot; Bausch. *1628:* Egy hozzu szaroz (!) feier ladaban, kinek az kolcziat meg talaltuk Abroznak ualo vaszon twret Nro. 7 … Temerdek uaszo(n) veggel Nro. 20. Abroznak ualo uaszo(n) twrett Nro 9 … Egy kolczelkwl ualo himes ladaba(n) uaszon twret Nro 15 az szarnak az Nielue az fiaba(n) uagion [Gyalu K/Kv; KmULev. XII/44. 2]. *1773:* Egy türetben öszveny nyóltz Sing nyers Vászon [Lele Sz; EMLt Marsinai Pap lev.]. *1847:* A' lelkem Anyám pedig küld égy türetben 6 sing ázur posztot … per se télí kaputnak valonak [Kv; Pk 7].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány göngyöleg; de un anumit număr de baloturi; eine Menge von Bausch. *1594:* Fejer on egj thüret No. 1. fekete on ugjan ket tablaual No. 2 … Satorhoz valo egi türet vaszon heueder No 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. *1602:* hat twreót giapiu pozto … negj twret uaszon [UszT 19/53]. *1743:* Harmincz ött Türet vékonj fejeritett vásznok, czekis öszve rökönyödtek, megh is kezdett rothadni bennch [Backamadaras MT; LLt Fasc. 101]. *1772:* egy Türet Czonda posztoját el lopta [Szászfenes K; KLev.]. *1786:* egy türet Gyolts [Kv; KLev.]. *1850:* Zsák-ponyva szövet. 6 türet – egy türetben 60 sing = 300 (!) sing 60 vft [Algyógy H; Born. F. I].

türetecske kis göngyöleg; balot mic; kleiner Bausch. *1804:* Egy Türetetske harisnya poszto [Benedek AF; Somlyai].

tűrhet 1. türelemmel lehet, megállhat vmit; a putea rezista tentației de a face ceva; kann dulden. *1618:* 28 die Augusti menék ismég az díványba, és nem tűrhetém, hanem ugyan panaszlék ugyanannak az tihajának és az asszony atyjafiának, hogy mind vártam s nem küldettek értem [BTN[2] 127]. *1619:* Mindazáltal, hogy Felségednek én is valami röviden ne írnék, nem tűrhetém, kiváltképpen előttem viselvén Felségednek nekem való kegyelmes bő írását [BTN[2] 291]. *1657:* Nem tűrhetem annak okáért, hogy Kegyelmedet levelem által állapotom felől ne tudósítanám [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1658:* Nem tűrhetem, édes Öcsém uram, hogy meg ne látogatnám Kegyelmedet levelemmel [TML I, 236 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1669:* nem tűrhetem, hogy Kegyelmednek ne írnék, Bánfi uram darab pappirossán való írását látván [TML V, 536 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Nem tűrhetem, hogy ne írnék, noha tudom, hogy nem volna odavaló dolog s nem is örömest búsitanálak, de nincs mit tennem [TML VIII, 165 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. eltűrhet/viselhet; a putea suporta; kann dulden. *1557:* Jstennek legyen hala megh nem wolt oly Zwksegem hogy megh Jozagomath kelleth wolna el adnom eszt sem attam wolna de nem Twrhetem az sok byrsagoth Erettek fyzetnem [Nagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1582:* Vrsula consors St(ep)hani Hozzw ... fassa est, Mywel hog mys ot az Zappan vczay Swtcóhazban swttem (!) Az Bekenne Igen Nag' Sirast teót Es Nem titkolta senkiteol hog az eó leania terhes volna De Nyreo Kalmantol monta lenny Egkor esmegh Nag Sirwa hozzam Ieowe az Bekenne es azt monda, hogy ... Immar towab Nem twrhety a' Nag keserwseget hanem a' tanachnak panazolna Nireo Kalmanra [Kv; TJk IV/1. 38]. *1584:* Anna Magiar Thamasne vallia ... Az vta(n) mas Nap feyni kezde(m), Es, chak ganeylik es vizellik vala, Mas Nap(is) chak viz Jeowe teólle, Az vtannis Ne(m) twrhette hanc(m) kerdette hol veotte(m) a' tehenet [Kv; TJk IV/1. 264]. *1599:* Kerestely Albert azt mo(n)da hogy ha mit ne(m) twrhet, keresse teőrwenniel, de eö ne(m) aggia [UszT 14/18 Konda Thamas Jlkei Zabad Zekely vall.]. *1619:* Ezközbe hozák meg, Statzer uram mely rút gyalázattal, szidalommal illetett mindenütt, valahol járt, kit nem tűrhetvén, ezt az levelet írtam neki [BTN[2] 356]. *1653:* Teobbi keozeot irhatom kegyelmednek aszonyo(m)nak busulasatis Damokos Vra(m) embertelensege mia, noha nem illenek talam megh irnom de nem turhetem az eo nagy gazsagat [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1801:* most nem álhattam hogy meg ne irjam, édes Uramnak, mind édes Atyámnak, mert tuváb nem tűrhetem a sok tsudálatosságát az édes Anyámnak [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1834:* mely tetemes kárasodását az Ex(ponen)s továbra nem is tűrheti [Dés; BetLt 5].

Szk: *nehezen* – *1618:* Nagyságod annyi ideig, azmég Kamuti urammal együtt voltam, olyan keserves rabság alá vetett volt, kiben nemcsak kezem-lábom volt kötözve, hanem lelkem, szemem, filem, szám, kit én, noha nehezen tűrhettem, de az Nagyságod méltóságáért mind eltűrtem [BTN[2] 118].

3. kedvel vkit; a simpatiza pe cineva; jm lieb haben. *1832:* Méltoztat a Ttes Ur ezen közbe irtakat, mely (!) ártatlan érzekenysegből származtak felnem tudni – söt inkább igazi, és valodi magyar Karaktere – Lelke – érzése, és cselekedetéből kiindulva ... megjelenteni nékem hogy ö Ngok ... engemet nem tűrhetvén – más kívánnak [Torda; BfR I Demény János udv. tiszt írása].

tűrhetetlen 1. nagyon rossz, amit nem lehet tovább tűrni; intolerabil, care nu se poate tolera; untolerierbar. *1583:* az en peremnek lattam haladozasát ... wgy wagion hogj eo felsegeth talaltam wala meg felcolle, miert hogj illien twrhetetlen karba wagiok [Hsz; BálLt 80]. *1664:* It ura(m) Is(tene)mnek hálá nem tudom kgldk oly tűrhetetlen kárat az egy Demeteren külyel [Kozmás Cs; Utl]. *1782:* Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind juhpásztorok tűrhetetlen károkat tesznek, azért amelyik a pásztorok közül, akár juh-, akár csordapásztor légyen, ha béadatik, a határbíró büntesse egy-egy forintig, valahányszor a gabonabéli kártétel vádoltatik [Oroszfalu Hsz; RSzF 172].

2. elviselhetetlen; insuportabil; unertragbar. *1804:* Leányom meg mutathassa, hogy nem mü, hanem Vejünknek zsimbes, felettébb mérges, és tűrhetetlen Természete, unalmas magaviselete Házasságoknak megzavaroja [Berz. 21]. *1814:* felette tűrhetetlen bajos természetű volt, hogy akár kinek is nagy terüh let volna [Sszgy; HSzjP Intze László Dálnoki Gy. katona vall.].

3. hsz-ként; cu valoare de adverb; als Adverb gebraucht: türelmetlenül; (în mod) nerăbdător; ungeduldig. *1710 k.:* Én mint tűrhetetlen, és különben is házamhoz akarván menni, mondám Telekinek, mint kit patrónusomnak hittem abban is lenni [BÖn. 717].

tűrhetetlenség 1. türelmetlenség; lipsă de răbdare, nerăbdare; Ungeduld. *1710 k.:* dicsérék azt a hajót ... A szó, s kis szél-csendesedés és tűrhetetlenség beléültete [BÖn. 589].

2. vminek tűrhetetlen volta; faptul de a fi insuportabil; dass etw nicht ertragbar ist. *1672:* Másképpen az nyelvvel való moeskolódásnak ha ő kegyelmek békét nem hadnak s az emberi indulat bennem is tűrhetetlenséget szerez (kit bizony nem örömest cselekedném), oka nem én leszek [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1792:* Krájnik uram ... melly legeltetön volt felit ell vette, és fele Széna füvellömet tavaly ell foglalta ... melly tűrhetettlenségek Mián kéntelenitettem Koresomabéli Szolgálatomat el hadni [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141].

tűrhető 1. elviselhető; suportabil; ertragbar. *1619:* Ez is mind tűrhető volna, de az mi legkeservesb, az szörnyű és iszonyú rabság, kiben lelkét-testét veszi el, törökké teszi [BTN[2] 215]. *1723:* Maga a Fatens akarjać a Malomnak meg maradását, és ha mi kár miatta volna is Tűrhetőnek Tartyać, az örlésbéli Könnyebséghez képest, igaz Hiti szerént mondgya meg? [Kük.; MbK 150 vk]. *1775:* Telék el az 1775-dik esztendő is. Istennek kegyelméből én reám s hozzám tartozóimra nézve tűrhető folyással [RettE 361].

2. elég jó, megfelelő; acceptabil, satisfăcător; entsprechend. *1619:* Légyen hálá Istennek, szinte most tűrhető állapotba vagyunk s vagyon az uram dolga is | 17 die Julii másodszor szemben lévén az vezérrel, tractáltuk az végbéli dolgokat és az Jenő dolgát, kiről való conclusiót teljességgel hadtam én Mikó Ferenc uramra. Azok, Istennek légyen hála, mind tűrhető állapotban maradtak [BTN[2] 177, 287]. *1698:* az ... Oláh Papok ... a Dominus Terrestrisek(ne)k valo Tűrhető honorarium adástúl, es maradekjok az Jobbadsagtúl meg nem menekedhetnek [UszLt IX. 76. 63]. *1710 k.:* A localis memoria tűrhetőbb, melyről majd alább szólok [BÖn. 533]. *1770:* Ezen 1770-dik esztendőt is eltöltök Isten kegyelmességéből ahhoz képest tűrhető állapottal, jóllehet nekem elég kedvetlenséggel volt [RettE 246]. *1802:* idős

állapatamhoz képpest tűrhető Egességben [DLt 4]. *1826:* az Alperes özvegynek ... a Néhai Férje minden ingo jovait mint coaquisítumokat örökösön az Özvegynek testálta ugy az ingatlan jovai használását is, mellyeket 14. esztendők alatt az Alperes gondos szorgalmatossága tett tűrhetőkké [Nc; DobLev. V/1114. 6b]. *1850:* Egességűnk tűrhető, én kissé marodi vagyok, fáj a derekam, meghült é, vagy a' sok ülés okozza, nem tudom [Kv; Pk 7]. *1896:* egy köteten kotolok. Van vagy tíz elbeszélés. Azt hiszem, elég tűrhetők; s ha igaz, becsületesebb azoknál, amiket eddig írtam [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tűrhetően, tűrhetőn 1. elviselhetően; suportabil; ertragbar. *1708:* Májusban ugyan volt egy kis dér, néhol a szőlőt is megcsapta, de tűrhetőn [Kv; KvE 252 VBGy].

2. elég jól, megfelelően; destul de bine; ziemlich gut. *1881:* Egy része még tűrhetően van dolgozva annak a rajznak [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tűrhetőképpen 1. megfelelően; corespunzător (dintr-un anumit punct de vedere); entsprechend. *1738:* el küldöm továbrais az vadászokat, mert még edig tűrhető képpen fattak volt az nádak, söt majd az kopokis bele vesztek egy néhany helt [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

2. meglehetősen jól; acceptabil, satisfăcător; ziemlich gut, akzeptabel. *1648:* Az malom eleöttis vagion disznoknak, malaczoknak valo ket payták, de azok majd sorvadozo állapattal, twrheteö képpen egy ideigh el szolgálhato [Komána F; UF I, 937]. *1661:* Istennek hála, magam tűrhetőképpen vagyok [TML II, 216 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Én eddig Istennek hála békével és tűrhetőképpen voltam, noha bizony beteges vagyok az sok hányódás miatt, nehéz lévén az út | Istennek hála ugyan tűrhetőképpen vagyok, noha bizony igen hatalmazék rajtam az süly az sok nyughatatlanság miatt [TML IV, 470, 486 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* kik altal enis tudositom kket, az en mostani allapatom, es egessegem felol. Mind az ket rezrol mosta(n) tűrheto keppen foljnak az dolgok [CsAlt F. 26. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. Csíksztgyörgyre]. *1678:* Én Uram, még eddig Isten kegyelméből enyi szerint szerte uralkodó s naponként öregbedő pestis között is élek Kegyelmed szolgálatjára tűrhetőképpen [TML VIII, 234–5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

tűrhetőleg 1. elviselhetően; acceptabil; ertragbar, akzeptabel. *1840:* az idő annyira boszszantván a' Gazdákot kéntelenek ott lesni mig valamennyire tűrhetőleg derül, és a' buzát kapdosni lehet [DLt 930].

2. elég jól; binişor, destul de bine; gut genug. *1787:* A Juhokis eddig elé jol vagynak, a métely ugyan közönséges ezen a hellyen, de a Nsgtok juhai eddig tűrhetőleg vagynak [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.].

tűri a Tűr (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tűr; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tűr: **1.** Tűrön lakó; din/care locuieşte la Tűr; in Tűr wohnend/wohnhaft | Tűrről származó; (care este) originar din Tűr; aus Tűr stammend. **Szn.** *1598:* Vitezleo Thewry (!) Andras Balasfalwy tiztarto [Nc; JHb XXIII/23]. *1617:* Twrj András [Benedek AF; JHb XXII/14]. *1642:* Tűri Márton [Mv; MvLt 291. 349b]. *1671:* Tűri László [TML V, 536 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1733:* Tűri Mihally, Nemes Nagj Enyedi Reformatum Collegium Udvarbirája [Nc; DE 2]. *1773:* Az itélőmester Tűri László ... az édesapja, Tűri Job, kinek testvére Tűri Ferenc [RettE 295]. *1779:* Türi <Ferenc>né [RettE 399]. *1823:* a' Türi István kertye [M.bece AF; EHA].

2. Tűrön működő; din Tűr; in Tűr wohnhaft/tätig. *1850:* azon Kaszalo Reteket, és Szánto földeket, a mellyeket az néhai nagy szülö atyánk, Gyujto Sándor töllek el zálogositot 2000 v. Rftb(an), és az Szülö nagyatyánk halála után szállot néhai meg ölt Edes atyánkra ... az Türi Eklesia ... magáévá akarná tenni [DobLev. V/1288].

3. Tűrön készített; care a fost făcut la Tűr; in Tűr hergestellt. *1674:* Türi majorsagh bor, ket hordoval ... ur. 70 [UF II, 582].

türkezteti magát türtőzteti magát; a se stăpîni; sich zurückhalten. *1665:* Urunk igen-igen súlyos beteg, csak Isten tudja, mi leszen vége, főképpen ha magát nagysága nem türkezteti s útra indul, noha attúl igen tilalmazzák [TML III, 434 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1806:* türkeztesse magát egy kevéssé Ngod, majd meg igazittyuk [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

türkiz, türkoáz peruzea, turcoază; Türkis. *1566:* lapidus preciosis Thwrkes vocatis [Kv; Szám. I/X. 246 – Kiss András kijegyzése]. *1578:* Aranyas hanchár twrkesek benne – 1 [MúzRadák Sulyok Imre kanc. inv.]. *1585:* Egy Czapragya igen zeep es draga eöregh gyeöngyekkel es thörkesekkel chinalt ... nagy hyre wolt myndeneknel es az Chauznalis [Báthory, ErdLev. 271]. *1596:* Egy zederyes kamuka zoknya, kin wagion két bokor eoregh kapoch kik rakwak tewrkessel, gieongieokkel, az teteyebe(n) Rosa granat az két Bokor kapoch ér ... f 60 [Kv; RDL I. 65]. *1619:* Felséged kegyelmesen megbocsássa, hogy Bonyhai Andrástól az türkezeket meg nem küldhettem ... Felséged meglátja: 20 vagyon külön, attól vöttem, ez volt mind az színe. Ez 57 türkez eggyelmással, Kegyelmes uram, egészen reament az 100 forint [BTN[2] 293–4]. *1629:* ket arany gjürűt ... vetet volt zalogba(n) Kovacz Janos Deak Uramnak pro f 5. Mely gyurükben vagyon mint egy az egikben, egi türkes, az masikba(n), egj kis kek keö [Mv; MvLt 290. 176b]. *1637/1639:* Egj parta Eo altal teordelt csattju, geongjok türkesek vadnak az csatjaban nyom M. 3 p. f. 75 [Kv; RDL I. 111]. *1667:* Adtam be az eklézsiába ilyen zálagokat ... az másik kapocs is öreg türkezes gyöngyös, sűrű türkezek rajta, az tetején két öreg türkez, az bakkapcsán veres kö. Harmadik az türkezes öreg kapocs, az tetein és az kerületin türkezek ... Az ötödik az is öreg kapocs, az tetejeken türkezek vadnak, duplet is vagyo rajta [Kv; KvE 202 LJ]. *1687:* Egy kevés jo féle gyöngyöt; Egy Türkest, két Cseh gyemantot [Déva; Szer.]. *1697:* Felvinczi Sigmond Ur(am) egy uttal Gernyeszégre hozott egj egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójaval edjütt, Aranjos imitt amott Turkessel rosa formara csinált Katona Nyerget, merőben Aranyos Ezüst Kengyelestül [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall.]. *1714:* egy remekes türkes jo féle gyöngyös párta öv [Kv; Pk 6]. *1717:* Egj Arannj gjürű ... a Közepin egj öreg Türkés [Nsz; WassLt]. *1751:* Vagyon ... Két arany gyürüm, egyik szép rubintos, a' másik kicsin türkés [Kv; LLt Fasc. 10]. *1839:* Egy Türküászos mejj tö külön Türküászal [Kv; LLt]. *1877:* 12 turquise és gyöngyös boglár ... 12 turquise és rubinos boglár f. 42 [Ks 87].

Szk: *befoglalatlan* – *1629:* adtunk ... egy szeges peczict nyomo Arany giwrwtt ... Egy be foglalatlan teorkest [Kv;

RDL I. 132] * *fejér* –. *1630:* valami Elegi belegi kwlcomb, kwlcomb fele köuck, vgi mint feyr teorkesek, Dupletok, Almadinok [Kv; RDL I. 147] * *zöld* –. *1673:* Vagion egi Arani giürü kiben Zöld turkes uagion [WassLt Borsai I. hagy.]. *1682:* Attam Egi bokor Palastra ualo Ezüst aranias, Eött forint erö kapcsot, kinek mindeniknek az közepin fellül egi egi zűld Türkesek uoltak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

türkizecske bucățică de peruzea; kleiner Türkis. *1651:* Edgy kús Czipkes forma gyurú ... Mas edgy gyúrúczke, edgy túrkeseczke vagyon benne [WassLt Vass Judit kel.]. *1652:* Egy kigyo forma gyűrű, kinek ket szemei, két türkesecske koszoruju egy kis gyemant; szajaba(n) egy rubintocska [Nsz; IB. Bethlen István ir.].

türkizes, türkoázos cu peruzea; türkisartig. *1588:* Vagyon egy thwrkeses gyvrco teorcot Niom egy Araniat Zwkcós (!) [Kv; Inv. I/2. 13]. *1600:* Zabo Jstwanne Ersebeth azzany ... vallya: Amikor herczegh barbarat zolgaltam Akkor thwdom hogy zepen vala colteozety ket kamuka Zoknjaja vala, tafotays vala vgy tetczik ketteoys, egy veres scharlat zoknyaya ket kesenthyeoye egyk terkeses, ket partha cowe Annakis eggyk theorkeses vala, Zep hernach palasthya gyerorcys voltanak [Kv; TJk VI/1. 513]. *1610:* Egj Türkeses Aranj gieöreö, es egj Cimer keöues niómnak Araniot 15 ortot (!) f 2. d – [Kv; RDL I. 6]. *1628:* Egy Veres Barsonios arannias twrkezez kard. Egy merö ezwst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard Egy merö ezwstos aranias twrkezez bott [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1637/1639:* Egy Gyöngyös Turkeses Arany boglaros Aszonyember nyakara valo him, aestimaltatot ad f. 200 d – [Kv; RDL I, 111]. *1657:* az vajda pedig igen szívesen maraszt és kévánja vala mulatásomat ... igen böcsülettel megajándékozván az vajda, veres bársony, szép nusztal béllett galléros mentével, fötörök lóval, türkeses arra való szerszámmal, szép bársonyra gazdagon szkófiummal varrott tegezzel [KemÖn. 301]. *1668:* (hagyok) ... Betlen Pal ur(amna)k egy szeles türkeses lora ualo szerszamot [Komlód K; BLt]. *1688:* Türkéses Aranyas Palloss czűstel borítva szederjes Bársonyos [Born. II. 18 Mikola László inv.]. *1696:* Egy partha eöv Arannjas Tiz boglaru aranyas Türkeses [Mv; MbK 80. 6]. *1700:* Egy metczin barsonyos Türkeses (!) aranyas Pallos [Hr 1/20]. *1720:* édgy türkeses Láncz boglaros öv ... Ezen öveeske ez utanis tartassek megh ezen Arva számára [Kv; Pk 6]. *1839:* Egy Türküászos mejj tö külön Türküászal [Kv; LLt].

türkizgyűrű inel cu peruzea/turcoază; Türkisring. *1560:* Keth teorkys gywrű [JHbT QQ Temeswary J. reg.]. *1574:* Az Saphil giwrwnek Egicketh az mellik kwsseb es az Gemant giwrwt es az harom teörkis giwrwt es az keözfogasos giwrwnek az ketteyt ismet az Gamahot Ezt az niolcz Arany giwrwt hagiom Baraniay Annoknak [Gyf; JHbK XXI/12]. *1628/1635:* Kett twrkeos gjwreok [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Beldi Kelemen inv.].

türkizkő peruzea, turcoază; Türkisstein. *1714:* Magjar Bodzoganj, a' gombn(a)k felsö, Markolattjan(a)k penig alsó része meg aranjozott czüst Bagyoggal s a közöpi hasonlo czüst karikakkal környül vett, és alabb valo Türkész kövekkel ki rakott fl. Hung. 30 ... Hebenus fábul hoszszas Páltza, meg aranjozott czüst gomball, közöpen és a' Vegén hasonloképpen meg aranjozott czüst bagjoggal környül vett, és 25 Török Rubin s 20. Türkisz küvekkel ki rakott fl. Hung. 10 [AH 6].

türkizkövecske peruzea mică; kleiner Türkisstein. *1714:* Kristalyomos Kalán, meg aranyozott czüst nyeletskével Türkes kövötskekkel ki rakott | Korbatsotska ket szegletes Kristaljomos nyelével, mind a' ket végén arannjal boritott s alab valo Türkesz követskekkel ki rakott [AH 18, 36].

türkizszín zöldeskék; turcoaz; die Farbe Türkis, blaugrün. *1589:* Vagion valamj kek zöld, es fekete feyer thwrkes zin Somancz Niom Egi fontot es ket lottoth [Kv; Inv. I/2. 46 Pereczy Anna Dési János ötvös özv. inv.].

türkizű türkizzel díszített/ellátott; (împodobit) cu peruzea; mit Türkis verschen. *1677:* iratott es emanaltatott divisionalis levelet, mellyis post obitu(m) prae memoriae (!) Eg(reg)y Stephani Beke, ugyan az eö kglmétől Feleségére Nagy Bóldisár Katára es Gyermekire, Danira, Kisannára és Katóra maradott jokrol iratott ... Daninak jutott egy hét türkésü arany gyürü in fl. 6//66 [Kv; RDL I. 155b].

türő 1. a nehézségeket elviselö; răbdător, care suportă cu tărie neplăceri fizice sau morale; Dulder. *1669:* légy békességes türö mindenekben, édes lelkem [TML IV, 466 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1762:* Adgyon Isten neki boldog Feltámadást nékem p(edi)g és árváimnak békességes türö szivet! [ACJk 54].

2. türelmes; indulgent, tolerant; geduldig. *1662:* addig vonánk a nagy türö Istennel ujjat, addig rúgánk port az öfelsége szemibe hogy ím, valóban szájunkba kezde szegni nyakasságunknak íze [SKr 696–7]. *1678:* Legyen mindenekben Isten szent akaratja, hiszem hogy ezekben a rosszakban tétetett sorsomban is békességes türö kegyelmét meg ne vonszsza tülem, hanem azok által készíti lelkemet az örök életnek elvételére, kit adjon is szent fiáért [TML VIII, 91 Teleki Mihály ismeretlenhez].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: nehézségeket elviselö személy; persoană răbdătoare; Dulder. *1696:* Az bizonyos ha az I(ste)n az Maga hazán kezdi el – s – Veghez is viszi az büntetest, Mennyivel inkáb az ö Hazanak ellensegett büntetlen nem hadgya, azert bekeseges túrók(ne)k kel lennünk [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1699/XVIII. sz. e. f.:* életéig, mig I(ste)n az edes Feleségemet nekik edes Annjokot élteti esendesen el szenvedgjék, édes Annyok(na)k tarcsák, meg böcsüljék, boszusággal ne illessék, békességes türök legyenek, megh ne háborgassák es kesericsék [Mezőbánd MT; MbK 89a].

türődik kínlódik; a se chinui; sich abplagen. *1626:* az Molnár ot twreodik uala, ruton zidkozodik uala, az lelkel, esse lelek kurua ki ontotta az veremet [Szentgyörgy Cs; BLt].

tüske *átv* ghimpe; Stachel. *1879:* Tegnapelött kaptam meg leveledet, amelyben őszinte csodálatomra nem mocskolsz úgy le, ahogy megérdemelném, ha olyan tüskére való volnék valóban, amilyennek látszom [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tűspárna perniță de ace; Nadelkissen. *1789:* vettem kezemben ... Ezüst ... Tös párna körül valo abrantsat 3 lotat

nyomot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. 1 Torma Éva kel.]. *1793:* Egy tös párna czüst Káva 5 1/2 lotos 11 probás [Mv; Told. 4]. *1849:* Egy ollo – tös párna, kitsiny tsiptetök [WassLt]. *1877:* 1 tös párna czüst czifrázással [Ks 87].

tűspárnaabroncs a tűpárnát körülölelő fémdarab; panglică perniței de ace; Nadelkissenbandreif. *1801:* Egy tös párna abrants (!) [Kv; Ks].

tűspárnaráma ramă (pentru cusut); Nadelkissenrahmen. *1822:* A' Töös Párna ráma [Mv; CsS].

tüstént azonnal, rögtön; imediat, îndată, numaidecît; gleich. *1632:* Az mikor penigh az az harom katonak oda jöttek senki sem erzette (!) mikor az kapun be jöttek, ha nem czak tüstent be jöuenek az en hazamba(n) [Mv; MvLt 290. 77b]. *1637:* mindgjart ki jöue az szolgalo, talam ugja(n) varta, mert teöstent ki ugrek elejbe [Mv; MvLt 291. 80a]. *1721:* már el szegényettem, jobb lesz nékem szegénnyenis az én örökös Uramot szolgalnom: ezzel Isten hozzatok Es akkor el menven azon Csorcsár Stephan tösténi Szent Benedekre', ott a' Kastellynál, holmi emberek viszszá pirongatta (!) ismét ide viszsza jött [Naszód BN; Ks 184. LXXXV]. *1736:* Ezen Ignatius nevü diaconus faluk szerte meg parancsolta, hogy a hol még az unitus papoktól el nem szedtek a koltsokott, tösténi mindenütt el szedgyek a Vladika parantsolattyából [Hurm,Doc. XV/II Popovics Pap Mihály esp. és társai Bihar megyéhez]. *1742:* az tavalyi Quotta szerint reank jött Summának egy részét tösténi repartialtuk, hogy az szegény adozo rend lassan lassan meg szerezvén obtinqensit praeoccupaljatnok az következő Militaris Executiot [Hsz; ApLt 4]. *1758:* azon Buzát mihellyen aratták tösténi rakták a szekérre s vitték [Harasztkerek MT; Ks 18. XC. 11]. *1769:* Az mely Falukban ... szökött katonák volnának az ollyanok tösténi el fogatván ide az Officiolatus eleibe bé hozattassanak [UszLt XIII/97]. *1794:* tessék az Ur(na)k mind azon nevezett Joszágok Zálogját fel vevén, tösténi vel intra quindenam ki botsáttani, és az Exponensnek remittálni [Mv; MbK XII. 100]. *1802:* az Exponensek ... készek ... az Superaedificatumoknak, s melioratioknak árrátis (: ha lennének :) mind egy krajtzárig ki fizetni tösténi [Torda; DobLev. IV/857. 1a]. *1820:* (A) Czéhbéli mester ember 12,, Forint Büntetést szenvedjen, 's ez rajta tösténi exequaltassékis [Kv; FésCJk 29]. *1823–1830:* Minthogy gondoltam, hogy tőle tisztán a dolgot ki nem tanulhatom, tüstént írtam Marosvásárhelyre Szíjgyártó Trencsényi Mihálynak, hogy tudósítson engem a Józsi állapotáról [FogE 278]. *1840:* kérem a' Tekentetes Hadnagy Urat két betsüsöket ne terheltessék ki rendelni, a' kiket tösténi ki küldhessek [DLt 985].

tüsténtes azonnali, rögtöni; imediat, fără întîrziere; gleichkommend. *1831:* Babos Ignátz, úgy a' Sárfalvi tavalyi katona Biró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; HSzjP].

tüsténti azonnali, rögtöni; imediat, fără întîrziere; gleichkommend. *1814:* Körösi Pált a' panaszlonak valo tösténti meg fizetésre szorittsa [Körösbánya H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1854:* Atyám ... a gazdát akadékosságáért ki korholván a vám málé tösténti elvetését megrendelé [ÚjfE 111].

tűsvánkos tűpárna; perniță de ace; Nadelkissen. *1746:* Egy Töös Vánkos czüst pántba foglalva [Nsz; Told. 19].

tüszköl dohog, bosszankodik; a bombăni de supărare; sich ärgern. *1879:* Újakat is küldtem be neki ... Tüszkölni fog tőle [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tüsző 1. széles, pénz tartására is használt bőr férfiöv; chimir, șerpar; Geldgurt. *1638:* Az szeki ember Katona Peter mikor oda ada Szabo Hudi Giörgjnek az tüszőt latam enis, le oda az derekarol, Szabo Giörgy cözve tekergeté s el uiue [Mv; MvLt 291. 159a]. *1688:* harmadnap az pénzt kezünkhöz akarván venni, hat az edgyik Tüszűt elő nem adhattyak elveszet(ne)k mondgyák [Dés; Jk]. *1787:* Egy férfi derakára (!) valo hitván Gyüszü Dr 12 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7]. *1798:* egy düszüt (!) egy nyakravalot [Drassó AF; TSb 24]. *1799:* Kett Par Harisnya Boeskor amenyt (!) elviselhett egy Nyakravalo s egy Gyüszi [Drassó AF; TSb 24]. *1836:* Lakatos Vaszilika ... szokott járni nagy tüszűbe [DLt 246 nyomt. kl]. *1843:* Bukur Trándáfir Gréka ... viselt ... széles dészüt [DLt 67 nyomt. kl].

Szk: *viselő ~. 1840:* Bábczán Gabor ... a' derekán viselő tüszővel, és az abban hordozni szokott hüvejes tót késsel [DLt 892 nyomt. kl].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány tüszőnyi, amennyi vhány tüszőbe belefér; de un anumit număr de chimire; eine Menge: soviel, wie in einem Geldgurt hineingeht. *1747:* hallottam A. várczai Kurbuj Pintyének a szájábul mondani, hogy Illyésfalvi Nms Vánka (!) sokszor Erdélybül olyan olyan nagj Düsző pénzeket hoz ki a Derekén hogj alig birja [Szilágycsch; Ks 27/XVII]. *1772:* beszélé a Barátok Kuptája vagy szakátstsa ... énnékem hogy Gázmér György egy Eczaka meg ragadván az Uczába melybe és be vitte a házába és ott ki vévén egy Tüszu pénzt a ládából aval ugy meg üté fobe a Feleségét hogy az mindgyárt a földre eset és akkor nem volt olyan Teremtettézés a melyet el nem mondot a Feleségenek [Dés; DLt 321. 83b Catalina Nagy cons. Nob. Stephani Gyarmati alias Kováts Senioris (50) vall.].

tüszőszíj széles férfiöv; chimir, șerpar; breiter Gürtel für Männer. *1839:* Illyes Antal ... Kászon-Impéri születésü ... visel ... széles szij övet, vagy is dészű szijat [DLt 1105 nyomt. kl].

tűtartó acărță, acarniță; Nadelbehälter. *1624:* Ezust Marhabol Jutott Andorkonak ... Egj kis fel bertus kapocz, Egj Teo tarto Es egi kis pesma tarto, nio(m) p. 9 becsultuk ad f. 3 d. 50 [Kv; RDL I. 123]. *1788:* tö tartö es Penicinus – 60 [WLt Cserei Heléna Jk 16a].

Szk: *czüst ~. 1611:* Egj Ezwst teö tarto valamj aprolek kapsochkaual niom m – p 6 ... f. 1 d – [Kv; RDL I. 88]. *1668:* Egy czüst Tö tarto klaris a vegeb(en) [Mk 13 Kapi György inv.] * *gyöngyházas ~. 1782:* Egy Gyöngyházas romlott tö tarto [CsS].

tűz 1. foc; Feuer. *1558 k.:* Ha penig te akarz aranra chelekedny ... Igy chelekedgiel az twzel, Mikepen chelekedel az földel [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1560:* A twznek Mogyarol. Mindenbe egy arant kel a twznek eggny, es Ne legyen Igen Nagy, hogy az arany Meg ne oluagyon az cement porban [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1573:* Anna nehai Maradek Janosne Azt vallia hogi eo Innet Beleol Ment ky mykor Ertette volna hogi darochy Janos Maiora egneh ... De eo semy twzet otth nem latot meg az Twzhelis hideg volt [Kv; TJk III/3. 192]. *1590:* Megh ertettek varassul eo

kegmeok Biro vram panazzabol mynemeó puztassagba legien az wendegh fogado haz kj miat feleo hogy twz myat Nagy wezedelem ne keowetkezzek egez varassul reank [Kv; TanJk I/1. 133]. *1617:* az azalast elvegheztem vgyan contheozthemis az tüzet az Azalo torkaba vgy indultam az zalad levenny [HSzj *aszalás* al.]. *1629:* 8 Februarii: Éjjel 9 óra tájban egy hasadás lön, annyira, hogy azt tudták az emberek, hogy tűz esett alá az égből, olyan nagy világosság volt [KvE 158 SB]. *1666/1793:* tölgy fán kivül szabad legyen egyéb némü le fekűvő holt fát az Falu Tilalmas Erdeiből vinni tűzre [SzékFt 20]. *1690:* az tatárság az templom táján öszveverte magát; az tolmácsot … oda küldtem, és végre ultro-citroque, végre ők is attak két murzát zálogban, én is attam két embert, hogy az gyútogatástól megszünnek és az tüzet engedik oltani [SzZsN TT. 1889. 720]. *1705:* Írják novellában … támadván egy nagy felleg, akiben is igen nagy és rettenetes tüzek látszottanak, annak utána egy mozsárágyúforma látszatván aláfelé a szájával, aki is kisülvén oly nagy tónust adott, akin az egész Anglia megrémült [WIN I, 382]. *1740:* Most az el mult kedden éteczaka azon Molnár sütteje micsoda tüztől gyult volna meg, maga tüzitöle sütvén gondviseletlensége mia, vagy más idegen tüztől egett el …? [Hsz; SzentkGy vk]. *1766:* én az Olt mellett valo tüzet nem hazul láttam, hanem a mezőröl [Sszgy; HSzjP Civis Matheus Bede (38) gyalog katona vall.]. *1816:* mihelyt a' Papi Jószág körül tsinált Kertnek valamely része gyarlovodik, a' Pap tselédje bé hordja tűzre 's elégetik [Iszló MT; UnVJk 173]. *1823–1830:* medicinae professor Wrisbergnek volt egy fia, akit ő maga kényére s minden erőltetés, fenyíték nélkül akart nevelni, hogy az önnönmagától esmerné meg a rosszat, s úgy kerülné el. P.o. ha a tűzhez nyúlna s a megégetné, osztán másszor elkerülné a tűzhez nyúlni [FogE 241–2]. *1851:* kel minden nap … tűz … a Spitaljba [DLt 13].

Szk: *~ alá való. 1693:* Andrisnak egy üst lab. egy jo sarlo, egy tűz ala valo vas matska, Egy kötö fejsze es egy karozo szekeree [Nc; DobLev. I/38. 9] * *~be borul. 1839:* égyszer tsak látam – hogy meg világol az ablak … láttam hogy a' Tokai Ferentz szénája tűzbe borult [DLt 20] * *~ben megégettetik. 1820:* az relatoria nihiláltatott egyszersmind müelőttünk a tűzben megégettetett [Jenőfva Cs; RSzF 257] * *~ben tart. 1570:* Az kemenchet begywtatam es az virgakat be sozam es egy twzben tartam az en zokasom zerint [Nsz; MKsz 1896. 367] * *~be takar. 1633:* Zalkay Mathe … monda Zanto Martonnak, megh mo(n)dam en te neked sogor hogy ez utanis kj kell neked ebből az hazbol menned, monda arra Zanto Marto(n): Inkab megh vemem az en fejemett az suba fauall, es az tűzbe takarnam hogi sem kj mennek belölle [Mv; MvLt 290. 112b] * *~be tesz. 1779:* a' pénzt … az Ötves … meg-probalván maga Mestersége szerént, ónas réznek találta … mivel midön a' tűzben tette, tsak hamar az ón rólla le-olvada, s le-follya gömbölyeg tsepekben [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz] * *~be veri magát. 1815:* minek utánna a' Házbol mindene, Sött a Héjja padlássa Deszkáiis ki hordattattanak volna Hersánynak – négy szegbe meg gyujtották, el-égettetik Háza … a' Tűz nyomábol Méhejiis félre vitettenek, de mint nyári Időben a' Méhek viszsza séjtevé, a' tűzbe verték magokat [Orsova MT; Born. G. XV. 13] * *~be vet. 1570:* Pytter Belger, Matthe orcz, Hannes Reymer, hitek zerent vallyak, hogy Mykor Adam Kadar … testamentomot Theot Eleottek … testamentom lewelet Irtak volt, Deh Thot Andras az vtan ely zaggata es twzbe vetette azt Monta hogi nekj ne(m) kely semmire Mert zerzeodes leot volt keozettek [Kv; TJk III/2. 199]. *1668:* Édes Bátyám uram, az másik levelét Kegyelmednek megolvastam uram ő kegyelmével együtt, melyet az tözben is vetettem [TML IV, 278 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* Örményesen halálos betegségembe esvén, egy inasom midön látván, hogy semmi reménység már nem vala megfordulásomban … fogta azon diáriumot és a tűzbe vetette, több sok scriptákkal együtt [WIN I, 614]. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekről Szollo Contractust Megyei Hütös Sofalvi Josef Ur kezéből ki ragadván szét téptc és a' tüzbe vetette – mely tényiért Balog István méltó hogy közkeresct alá vettessék [Dés; DLt 591] * *~be vettetik. 1679:* Pro A procurator Stephanum Dioszegi De Des … dicit … kévanom à jure hogy az Jk … vonatassanak Turturara azert hogy adgya ki Complicessit és annak utanna égetessenek mégh mint ollyan nyilvan valo egetők … hogy Torturara vonatvá elsöben az ura Hohér Dani, annak utanna fara kötöztetvén sűttessenek mégh az Felesegenek pediglen Feje vetessek az Tűzben [Dés; Jk 41a] * *tüzet csinál. 1558 k.:* borich Mas fazakath feliwl az fazekra … es chinaly az vtan egy kis twzet alaya [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1595:* monda(m) nekj, hogy chenallyon twzet s fwttcozzek [UszT 10/103]. *1742:* Fájok penig sokszor nem volt erösz Telek(ne)k idején, magam sokszor hántam ä ház héjjárul, hogy holmi darab deszkákbul, és facskákbul tüzet tsinálhattanak magoknak [AggmLt C. 12]. *1763:* Rosnyai Uram(na)k egj zállagos erdejében tüzet tsinált volt fűttözni egj kis tökében [Udvarfva MT; Told. 44. 15] * *tüzet éget. 1734:* tüzelés penig hány Háznál lött légjen, én nem investigaltam, de … mind a Collegiumbéli Camaraban, mind az szállásan lévő ebedlő házban tüzet egettek [Kv; TKl Steph. Enyedi (41) ns vall.] * *tüzet gyújt. 1654:* be vivem tuzet giutek ugian beli but az tuzb(e) ugj reszketet [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. *1710:* A városban szintén desperátióra jutottanak vala és minden estve a Szent István tornyából, tüzet gyujtván, jelt adnak vala [CsH 169] * *tüzet hoz. 1811:* Hajdon Arkimedes … Hogy Romaiakra boszszuját ki-töltse, a' Porban oly elmés Praktikát dolgozott, Mely által a' fényes napbol tüzet hozott [ÁrÉ 42] * *tüzet (meg)olt. 1697:* mondám Lévert Györgynének Miért nem oltyátok azt az Tüzett s monda Lénárt Györgyné nics(en) bizony egy férfiam is ide haza [Szamosfva K; Ks 90]. *1811:* Mikor az Egés esett tétetett é hir Czoldra a' Faluba(n) Harang fére verés, és Lárma kiáltás által, hogy a' Tüznek meg oltására mennyenek ki? … Ki ment é az egész Falu, hogy a' Tüzet meg oltsák, vagy nem? [Kv; JHb F. 5. 3/3 vk] * *tüzet rak. 1591:* Az szeles kwtnal valank szallaso(n) ket falka Juual … En twzet rakek az zallason [UszT]. *1634:* Nyerges Thamassal uczegek az estue az Anyamnak jovai feleol, hogy ma inventaltassuk, im el vötte az kulcziokat az szolgamtol, es be ment az hazba(n), és nagy tuzet rakot, ot eszik izik, lovoldoz, mit czielekedgie(m) vra(m) [Mv; MvLt 291. 12b]. *1710:* éjszaka mindenkor csak közel más-más helyre szállván, az elhagyott táborhelyünkön penig nagy tüzeket rakván, hogy inkább az ellenség éjszaka fel ne verhetne bennünköt, nappal penig Törcsvárán általmenvén a mieink, amonnan is kijövén, szüntelen ellenkeznek vala [CsH 223] * *tüzet támaszt. 1688:* a' Czasar eo Felseghe sütöj itt Maioromba(n) a' Vizetek szamara sütve(n) profont Kenyeret magok gondviseletlenseghe miatt tüzet tamasztva(n), a' kerte(m) el egett [Kv; Util] * *tüzet tesz. 1595:* 31 Octobr(is) … mindennap tüzet kellet az sok zobakban és kemenyes hazban tennj [Kv; Szám. 6/

XVIIa. 216]. *1717:* Soha nem hallék illyént hogy beteg Gyermek(ne)k réggel tegyenek edgy kís Tüzét estíg Semmít ne(m) estveís edgy kiczínt reggelig edgy czepet Sem az hazok meg hűl Csak hidégen ál [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála férjéhez, Apor Péterhez]. *1777:* a házban ... annyere el hammazot volt[a] estve felé, hogy a' Nagy Aszszony azt mondá a' szolgálonak, erégyd (!) tégy tüzet [Bözödújfalu U; Pf. – [a]A tűz]. *1809:* Sokszor a Harap égés az Erdökben kárt tészen, annak eltávoztatására az Erdökben hogy Tüzet tégyenek Száraz öszszel és Tavaszszal a' Pipával jámi meg ne engedje [KS. Szilágyi Girokuti és Kövesdi Tisztek instr.] * *tüzet tétet. 1606:* ismet uduar haza(m)ban tüzet tettetet [UszT 20/19] * *tüzet vet. 1662:* a csúnya kegyetlen pusztító nép az egyházbéli székeket behordván s tüzet vetvén alája, minden egyházakat, tornyokat ... porrá és hamuvá tevék [SKr 439]. *1764:* nem gondolok semmivel, es tüzet vetek az Házára [Oltszem Hsz; Mk-Rh 2/65] * *~ gerjed. 1763:* maga járt az ház hiján gjertyával, és ugj talalta az szöszben, vagj mint más mongja szalmában sütni, melyből gerjedet consequenter az tüz [Torda; TJkT V/158] * *~ gerjeszteni. 1679:* Tüz gerjeszteni valo fuvocska nro 1 [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 27] * *~ gerjesztetik. 1764:* vilagosan ki nem lehet tanulni, hol gerjesztetett tüz [Torda; TJkT V. 244] * *a ~ indulatja. 1573:* Bota Ianos azt vallia, hogi co Nem latta az Twznek Indulatiat honnat leot de hogi co oda erkezet Immar Megis eget volt az Darochy chwry [Kv; TJk III/3. 189] * *a ~nek fészke. 1770:* azon mostani uj épűlettyét ... náddal vagy is Szalmával ne fedesse ... a mitől félhetni tüznek fészke ne Lenne [Dés; Ks 38. VII. 6] * *a ~nek gerjedelme. 1794:* gondviseletlenség által a Csűrős kertben valaholott el ejteni talált tüztől lettcé (!) azonn tüznek gerjedése, és támadása; leg elsőbbenis a tűz, hol; micsoda hellyen, vagy épűleten, és annakis mellyik részén ütette ki magát? [Kük.; BK vk] * *a ~nek gerjesztése. 1763:* maga Inassa Boros Miska által eset, azon tüznek gerjesztése [Torda; TJkT I. 159] * *a ~(nek) lángja. 1662:* De ha a várnak nagyságához képest annak megtartásában, megmarasztásában elégtelenek lennének, és így szomszéd háza tüzének lángja a szomszédságokra is igen siralmasan általhatna és sebesen kiterjedne, mert Váradból majd Lengyelországra kezdene a török birodalom ... általszakadni ... ők okai nem lennének [SKr 573]. *1785 k.:* Oh átkozott, búra termett párta, Hogy nem éget meg a tüznek lángja [EM XX, 501 Balázs-kódex vénlány panasza]. *1831:* adja az Isten hogy Házomat a' tüz langja égje meg [DLt 568]. *1839:* láttam mint égy nagy lépedő ugy tsapodatt a' Tokai háza felé a tüz langja [Dés; DLt 20] * *a ~nek (meg)oltása. 1590:* az bizohnsagh be kellwen Byro vram az vensegbeol valogatoth zemelyeketh gywchie be kiknek az tanukath megh lelenche hogy co kegyelmek ennek vtannais ebben e' fell gerjeth tewz oltasaba eleb mehessenek io moddal [Kv; TanJk I/1. 131]. *1662:* ne néznék hivalkodó szemmel szomszédjok háza égését, annak tüze oltásában segítséggel lennének [SKr 573]. *1764:* mindnyájan egész igyekezettel voltunk azon Tűznek meg oltásán [Szászerked K; LLt Fasc 133]. *1811:* a' midőn az Egés esett a' mű Falunkba(n) ... a' Vajda az maga keze alat lévő Embereit fel lármázta, és azokkal a' Tüz meg oltására menni igyekezett [Cold K; JHb F. 5. 313 Ungar Gavrila (40) és Csunyé Vrsz (50) col. vall.] * *a ~nek támadása → ~nek gerjedése* * *a ~ rakása. 1657:* Az expertus fejedelem considerálván az időt, helyet, az seregek állását, tüzek rakását, kitanulá ottan, hogy azon nap nem volna szándékja, sem módja az ellenségnek az megütközésre [KemÖn. 71] * *~re leendő. 1821:* az Udvari erdökröl Lejendö száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépet a Falu a Kajántói Tisztel, hogy valameddig ezen tűzre lejendö aszszuságok hordása fen marad mindadig tartozzanak a Falusi Birák ... a tüzelő hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendönként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev. 2] * *~re tesz. 1558 k.:* annak vtanna ted azth egy vasserpenyoben gienge twzon hogy Mind dissolualtassek es Mikor latnad feltaytekozny, wed el az twzrol es esmeg ted az twzre, hogy lassan forion [Nsz; MKsz 1896. 285–6]. *1632:* az en kerekemetis el uagdalta az feleseged s az tüzre tette [Mv; MvLt 190. 76a]. *1811:* Vagynak kik a' tüzre büdös fákat tesznek [ÁrÉ 33–4] * *~re vág. 1796:* ezen erdöböl a falusiak vágnak Tüzre magoknak a mikor Szükségek vagyon [Pujon SzD; WassLt]. *1847:* Hallottam, hogy Varga Kata a templom előtt egy székre felállván, az emberekhez beszédet tartott, s azt mondotta, hogy az erdők a falué, s azokból szabadon vágjanak fákat mind épületre, mind tüzre valókat, azomba a tüzre vágjanak csak görbéket, amelyek nem épületre valók [VKp 214] * *~re való. 1573:* Keomyes Leorinchne es Nerges Ianosne Azt valliak hogi az halalba holt volt Meg Kalmar Imre ... Lattak hogi hazaban haz keoz Marhaia zepen volt ... haza tayan Mwheoz valo fa volt zokfele Es twzre valo Biwkfa vgian hoszw rakassal [Kv; TJk III/3. 195]. *1681/1748:* Tüzre valo fa is vagjon benne mintégj 81 ölni hoszszusagu kazalb(an) [Balázsfva AF; RAk 236]. *1778:* A' Domoban vagyon ... Erdő ... egy részíben jo Tüzre valo Fákot lehet tanálni, a' más része alább valo Cziheres [Udvarfva MT; Told. 79]. *1806:* mennyit nem dolgoztanak még Klákába azért Sípos Vaszilikának, hogy ez nékik a' Motsárbol tüzre valo fát hordani meg engedte [Oszbölkény MT; Born. G. XIII. 5 Popa Trutza Alexandru (58) gr. ritus unitorum parochus vall.] * *~re vet. 1705:* a hegy tetején az út mellett csinálának egy hirtelen világot, mint mikor szénát vetnek a tüzre és meggyúlad [WIN I, 653] * *a ~ sebessége. 1662:* A városban 1800 házok égvén el, a faépületeknek csak a telekjek maradt vala, a kőépületek is sok helyeken a tüznek sbessége miatt nagyon megomladoznának, szakadoznának [SKr 342] * *~ szuborialódik. 1737:* ennek utánna tüz suborialódván (: mellytöl I(ste)n örizzen :) minden Gazda Emberek és Cseledek a suborialódott tüzet impediálható eszközökkel, edényekkel siessenek menni a tüz öltásra [Dés; Jk 474a] * *~ támad. 1653:* tüz mindazonáltal nem támada a városban [ETA I, 107 NSz]. *1759:* E nemes eklézsiában az elmult 1758. esztendőben áprilisnek 15. napján véletlen tüz támadván, az Úrnak haragja megemésztett 24 házokat [Mezőújlak K; ETF 107. 16–7]. *1823–1830:* Ez ilyen fedeleket régen azért csinálták, hogy ha tüz támad, a magas kőfalak oltalmazzák a fedelet, ellent vetvén a tüznek [FogE 174] * *a ~ világa/világossága. 1629:* Lattam hogy egymassal jadzottak kapdostak egymashoz s morgottak miczioda sokat ejeztek az tüz vilaganal mind ketten [Kv; TJk VII/3. 147]. *1710:* Azzal is vesztek a hajdúk, hogy a falut felgyujtogaták, mert a setétben csak bódorgának vala a németek, de a tüz világosságánál inkább együvé gyülének [CsH 382]. *1764:* Enyedi István Kolozsvári szenátor s bíróságviselt ember ... a hofstatban egy ház meggyúlt éjszakának idején s felkelvén ágyából, kiment az utcára s látta a nagy tüz világát [RettE 176] * *~zel fel/megéget. 1570:* Keleme(n) Janos ... vallia, hogh ... Ez Orban ... Ezt is monta: megh Lattiatok hogh twzuel Egetem fel hazatokat [Oroszfalu SzD; BesztLt 114]. *1688:* a' Derek hegjen egj coregh Saitomnak egj agassa(n) kivüll Orsojat mindennemü eszközit, tüzzel meg egettek [Kv; Utl] * *~zel*

megégettet. 1619: őfelsége régebb s több helyeken is az mi religiónkon való bocsületes fő atyánkfiainak régen megholt és rothadt testeknek csontjait kiásatta és tűzzel megégettette [BTN[2] 307] * *~zel megemésztetik. 1662:* édes hazánk egynéhány úttal megraboltatnék, tüzzel megemésztetnék [SKr 577] * *becsinálja a tüzet. 1807:* Ma egész nap esett az eső, és hideg volt ugy hogy sokan elé szedték a Bundat, és sok héjt bé tsinálták a tüzet [Dés; KMN 260] * *befog a ~ vmit. 1629:* En mikor az en hazam tajarol kj jeottem immar mind be foghta vala az tűz nem tudom honnat tamadot [Kv; TJk VII/3. 104] * *beleharapódzik a ~. 1733:* elsőbben az Széna körül egette el a Falu az Avarat, s oltalmazták hogy a Tüz belé ne harapodzék [Árapatak Hsz; BLt 7] * *belső ~. 1718:* Lattaké nagy tűzét az hazb(an) vagy lángot az kürtö torkán honnan gondolhato volna belső tüztűl gyült meg a ház? [H; JHb vk] * *el/kiharapódzik a ~. 1676:* attúl félek, hogy azok által gyulad meg ez haza s úgy harapódzik el az tüz [TML VII, 280 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1762:* dél tájb(an) egj magara valo ember, gyalog lévén, gjujtott az fen forgo helyen bokrot, és azon tüz harapazat ki [Torda; TJkT V. 108]. *1794:* az magam Testver ötsemis gyujtatt volt meg egy rakás Száraz ágat … onnanis a tüz el harapozott mások helyeire is [Nagykristole SzD; JHb]. *1818:* Az all peres azt feleli, hogy Taualy egy Darab szena fűre kaszalatlan maradván azt gyujtotta meg és onnan akarattya ellen harapozott el a tüz [Petrilla H; JF 36. 27] * *első ~. 1575:* Mikor az primma Impositiot[a] betöttem volna es az elsö twböl kywottem volna, lön karat 23 [Nsz; MKsz 1896. 367. – [a]Az első aranyadagot a kemencébe] * *erős ~. 1558 k.:* Wed az kymert onnoth es ted egy fazekban … es agy eros twzeth neky es Midǫ(n) az on Meg hewly es vegy eegy vas kalanth … es Ingasd Jol toua es lezen az on hamuua es had meg hidegwlny [Nsz; MKsz 1896. 282] * *fellobban a ~. 1629:* Latam hogy fel lobbana az tűz onnat az kemeny feleol vete fel magat s altal ment az Nagy Mihali hazara [Kv; TJk VII/3. 105]. *1811:* A' Tűz fel-lobbana, Falun végig mene [ÁrÉ 40] * *felveti magát a ~. 1629:* Deak Mathe hazatol tamadot az tűz … egykor oztan fel veté magat az tűz [Kv; TJK VII/3. 125] * *gyehenna tüze. 1632:* Fazakas Miklos ezt monda az Gehennanok az tvzen lesze(n) az lelked, tenected mondo(m) Nierges Thamas … aztis monda hogi te Nierges Thamas ige(n) fel magaztalt az Isten de rövid nap ala ront az Gehennanak tvzere [Mv; MvLt 290. 105b] * *gyenge ~. 1558 k.:* Mindezeketh az alombik altal distillald gienge twzon es az vizeet tarch meg [Nsz; MKsz 1896. 283] * *házbeli ~. 1755:* vagyon egy talpakon boronából régen épitett, Szalmával fedett, tornátzos, paraszt, Koltsár vagy Cseléd ház … a' pitvarba vagyon egy sütö kementze Cserén alatt, az hova a' házbeli tüznekis füstye szolgál [Ludesd H; BK sub nro 1020] * *irtózik vki a ~től. 1724:* Colocllus Ur(am) az Estve érkezet meg: nem alat az elmult éjel féltibe, ugy félnek a' tőztől … Magamis értoztam csak az Isten tudgya ä Tőztől [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péternné Kálnoki Borbála férjéhez] * *katlanbeli ~. 1836:* Innep napokon éjfél elött, Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbeli tüz botránkozást okozna, és a' Városbelieket égés rémülessevel töltené el [ZFaz.] * *ki/megalszik a ~. 1762:* az én töllem meg gyujtatott bokornak tüze ki alutt, és senkinek kárt nem tett, meg alutt pedig még paraszt ebéd tájb(an) [Torda; TJkT V. 107] *1839:* minden fazakas mester … az égetest inkab nappal mint ejel tegye, egeteskor a katlanyok mellet mind addig aljanak ört mig a tüz merobe meg alszik [ZFaz.] * *ki/megoltja a tüzet. 1720:* egy éczaka tüz támadván … az ott valo falusiakot fel költette, ugj ottatta meg a tüzet [Torda; Ks 33. II. 46]. *1729:* Bodola Gyorné … azt mondá hogy a tüzet ki ototta, az Birot Polgárt oda hivatván Bartok Kelemen Ura(m) kerde hogy miet otottam ki, s monda hogy monta azért hogy ne égjen [Feldoboly Hsz; DobLev. I/149 Isak Daniele Sara (30) pp vall.] | Bartok Kelemen Uram engemet Bodola Györne Aszszonyomni hiván a Tüzet kioltá Bodoláne Aszszonyom [Feldoboly Hsz; DobLev. I/949 Bacso Pál (40) vall.]. *1736:* égettbort töltvén tálban, azt megmézelték, gy vagy két fügét vagy egynehány szem malosaszőlőt tettek köziben, meggyujtották az égettbort s úgy keverték az tálban kalánnal, azután megoltván az tüzet, azt itták, az fügét utána ették [MetTr 321] * *kitámad a ~. 1573:* Kowach Istwan Azt vallia hogy eo Nem twgia sem latta my keppen Tamadot ky az twz az darochy Maiorabol [Kv; TJk III/3. 189] * *kiüt a ~. 1814:* a Fedelen ütett ki a Tüz [KLev] * *lágy meleg ~. 1750:* Tövis alja gombát kellene gyűjtetned, és az feleséged füzné fel s nap fényen, avagy lágy meleg tüznél aszalna felesen [Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsből] * *lángoló ~. 1719:* Az Pestisről … Minden nap az lako Házakot meg kell füstülni lángolo Tüzzel [Ks 58. 84 Medica instr.] * *lassú ~. 1558 k.:* Meg tǫltod az tegelth es tapazd be Jol es, hogy az tegelbe, tapaztattatvth agy ǫnekye elǫzǫr lassu twzeth, annak vtanna Nagobich meg [Nsz; MKsz 1896. 284] * *megerősíti a tüzet. 1558 k.:* Az Mercuriumoth Igy kel chinalny: wegy 1 fonth kenesoth 1/2 font galichkǫuet, ffeel font kǫzsoth es egesd meg elǫzǫr fel napeg lassu twzǫn, az vtan erǫssich meg az twzeth egy napeg [Nsz; MKsz 1896. 282–32] * *megfutamodhat a ~. 1770:* Nyilván tudom, hogy Nagyfalunak olyan törvénye volt eleitől fogva, hogy ha valaki a szőlőit eladta s adja, ha meg nem mivelvén annyi gaz, siska és fü indul a szőlőben, hogy a tüz meg futamodhatik rajta, azon szőlőnek vissza kell maradni simpliciter azon emberre, a ki eladta volt azt [Nagyfalu Sz; BfN Martinus Szőcs (60) jb vall.] * *megnagyobbítja a tüzet. 1558 k.:* Nagiobich meg az twzeth, Mikor latod az elsǫ feier vizeth Meg veressedny es tegy mas receptaculomoth alaya, melyben Megien arany zinǫ viz [Nsz; MKsz 1896. 286] * *megszítja a tüzet. 1623:* fel vgram es megh szitta(m) az tüzet [Mv; MvLt 290. 29a] * *okádja a tüzet. 1811:* Lovával tapodtat égy Sárkányt, a' melyet dárdával Által szurt és meg ölt, mivel hogy égy Szüzet Kergetett, 's szájából okádta a' tüzet [ÁrÉ 87] * *széjjelterjed a ~. 1762:* A. intette, és okoson tiltotta az I. cökegyelmet, hogy ne gyujtana meg az bokrot, mert az tüz széllyel terjed, a' mint megis esett [Torda; TJkT V. 104] * *vhány grádusra viszi a tüzet. 1569:* Meglatod … hogy az twzet Meny gradusra kel vined, ki az tek<e>lletes ligura vihesse az aranyat, vgy Mint karat 23 1/2 [Nsz; MKsz 1896. 355] * *virrasztó ~. 1597:* Mint hogy teorúenihez hitta úolt az Actrix Thot Keleme(n)ne az I(ncta)t Reszi Matenet azert hogy eö felcólle azt mo(n)dotta hogy olly allatot adott neki hogy megh kel velle halnj … Azt mondgia hogy az virrazto tyznel adott feót perechet neki s abba betegh [UszT 12/ 129].

Sz. *a ~ által próbáltatik az arany. 1727:* A tüz által probáltatik és frissül meg az arany, ugy az ember szorongattatások által [Hagymásbodon MT; ApLt 2 Henter Elek Apor Péternéhez] * *tüzet olajjal gerjeszt. 1657:* Ekkor az Úristen megmente bennünket; de ímé esmét az pogányságnak fúriáját nem hagyák megesendesedni, hanem az tüzet olajjal gerjeszték [KemÖn. 185] * *tüzet rakat vki hátára. 1570:* Kadar Marton, Telman Benedek, hithek zerent vallyak hogy … Kowach Mathias … azt Monta hogi az myth En Montha(m)

vrah akarok lenny bezedemnek, Mert ha en Akarom Thwzet Rakatok az Nadasnal annak az felesegenek hatara [Kv; III/2. 170]. *1629:* minthogi penigh hazamnal eset failaltamis, Ugy fogam kemenben az dolgot, megh feniegetem[a] hogy bizonj tüzet rakatok az hatara [Kv; TJk VII/3. 118. – [a]A boszorkánysággal gyanúsítottat] * *akkor, amikor a tüzet s vizet összeházasitod. 1660 k./1715 k.:* veled czimborámot akkor hidd, mikor a' tüzet 's vízet öszve házasitod [Rosnyai, Horturc. 214] * *elől víz, hátul ~. 1664:* Tudja Kegyelmed, hol mi vagyonk s lakonk itt szélben, elől víz, hátul tüz, jaj nekönk mindnek, ha belchalonk [TML III, 140 a kövárvidéki nemesség és puskások Teleki Mihályhoz] * *előtte ~, háta mögött víz. 1676:* Ki tudja, mire fokad. Én nem tudom, mit cselekedjem, mert előttem tüz s hátam megett víz [TML VII, 188 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *fél, mint a ~től. 1670:* Az pápista úgy fél urunktúl, mint az tüztűl, tudván vallásához való szeretetit [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1705:* Kire amaz csak azt felelte, hogy elmennének gyakran, de azt gondolják, hogy alkalmatlankodnak csak, ha hozzá mennek, tőle pedig úgy fél minden ember, mint a tüztől [WIN I, 563]. *1710:* Többi között egy Vajszmiller nevű német officiálist, kit a kurucok Fekete Lejtmánnak nevezének, s félnek is úgy attól, mint a tüztől, negyven muskotélyos lévén vele … Hétfaluból jö vala [CsH 379 1706-ra von. felj.] * *kicsiny szikrából nagy ~ kerekedik. 1704:* az asszony, mint okos asszony, moderálja az urat úgy, hogy ne kívánjon ez iránt a marcona dolog iránt ízetlenkedni, mert sokszor kicsiny szikrából nagy tüz kerekedik [WIN I, 274] * *mintha a ~ égetné. 1812:* a sok mérges hernyo … ha az embernek a' testire esik mint ha a' tüz égetné a helyit ugy fáj s utánna fel hojagzik [Egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.] * *olajat önt a ~re. 1710 k.:* En ekkor sem önték olajat a tüzre, hanem csak elmenék Macskásival és felvivém a gubernátorhoz, a generális szavait is megmondván, de megszűrve a sonkolyától, noha a borjú titulust oda mondám [BÖn. 976]. *1811:* Itt' bé telik: öntnek olajat tüzire, És tesznek eleven szenet a' fejire [ÁrÉ 59] * *olajjal öntözi a tüzet. 1677:* Azokra a terminusokra való válaszomat szántszándékkal mulatom el, nem akarván az tüzet olajjal öntöznöm [TML VII, 393 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz] * *olyan, mint a ~. 1672:* Édes Komám uram, noha nem vagyok méltó arra, Kegyelmednek tanácsot adjak, mindazáltal ha az bolond is valami haszonra valót szól, az értelmes ember maga javára fordítja: Kegyelmedet kérem, ne legyen olyan, mint az tüz, mely akármely csendes időben is szelet hajt magának, hogy az mit éget, hamarébb meg emészthesse: így Kegyelmed is haszontalan dologból ne concipiáljon olyanokat, melylyel magát így fogyassa s törje s így búsuljon [TML VI, 190 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *se ~be, se vízbe nem ugrik. 1676:* bizonnyal tudua se(m) tüzbe se(m) vizben nem ugrom enis, ha lehet balra sem hagiom a jo rendet s hazam töruinjet [Adámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

2. tűzhely; sobă (de bucătărie), maşină de gătit; Feuerstelle. *1574:* Anna Kiral Balintne Azt vallia hogy … be Nytotta volna Talallya otth ferenchet az Twznel fekwe Az Aniay (!) es ott volt [Kv; TJk III/3. 386]. *1589:* Melegh bort Ittak az tewznel [DLt 226]. *1597:* Zeky Jstwan deak zolgaloya Orsolya … wallia. So eorleny mentem wala egikor Sardy Janos hazahoz az felesege teyet melegit wala az tewznel [Kv; TJk VI/1. 101]. *1614:* Hallottam az Imrephine Azzoniom akkor Hopmestereteöl Jllyesteöl … ez Zokat. Be menick egy kor vgymond Vincze(n) egy hazban, hát az twznél ereössen forr egy fazek, kireöl el akaram az fedeyet venni, s monda egy ven Olahneö, Ne az Istenert merth mayd el vezted Bathori Gabort [Nsz; VF. J. Buczyai (28) pediseqnus vall.]. *1629:* Nagy Andrásné Erzsébet asszony c.j.e. fassa: Láttam azt hogy egyszer házokhoz mentem vala Varga Mihályéknak, hogy az tüz előtt az karszékben ülnek vala s az fél lába Varga Mihálynénak az katonának az ölében vala [Mv; MvLt 290. 150b] *1652:* Buxa Istvan … ne(m) alhata az sok szidalmazassat fel kele az Felesege az Tüznel ül vala edgi vekony Palczat mogorofa palczat kezeb(en) (!) le vona az földre [Bőd SzD; BK]. *1705:* A város végin megszállánk egy háznál, kiben is valami lovas németek valának, és ott vala a generál is – míg érkezének a generálisok – a tüznél [WIN I, 627]. *1723:* Nemasági (!) ur(am) … a felesegétis két hetü gyermek ágyából fel verte, kötve masuvá vitte ott lanczon tartotta a kicsin fioka gyermekkel, megis a tüzhez sem hatta menni [Hodák MT; VGy. Pétre Ojniczáne Mária (28) vall.]. *1736:* volt egy konyhaforma, az hol ostyát sütöttenek, vagy mikor valamit tüznél kellett az mestereknek cselekedni, ott cselekedtek [MetTr 431]. *1779:* Tüz elött allo hoszutska Pad [UszLt XII/87]. *1788:* Hamu színre festett Tüz eleibe valo Deszka [Mv; TSb 47]. *1800:* A' Székely(ne)k ha halotja érkezik, elébb káposztát keres, 'a tüzhez tétetti, 's azután a' Paphoz izen, hogy ö már készen van, azért ekkor 's ekkor temessen [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1842:* az ebéd el keszittés körül forgolodván a' tüzön lévö dinsztelt forro riskását hus lével fel eresztení akartam [Dés; DLt 1452a. 3].

Sz. *aki a ~nél van, az melegszik. 1831:* a világ fonákul megyen … ilyen a dolog, a' ki a' tüznél van a' melegszik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *aki közelebb ül a ~höz, az füttözik jobban. XVIII. sz. v.:* Köz mondás Szerént, a' Ki Közelebb üll a' Tüzhöz a Füttözik jobban [Küküllővár KK; Ks 110 Donáth János kezével].

3. parázs; jar, jăratic; Feuerglut. *1584:* Eppel Chrestelne valia, Egi tehenem vala, es vgian Alkalmasson giwteottem vala vaynak valot, es mikoron keopwllenem leowe hozza(m) Zelesne twzert, Es ell Mene a' Twzel, es az en vayam es tehenemnek minde(n) hazna el vesze azontul mihelt el Mene, es ky kelletek cottenem [Kv; TJk IV/1. 251]. *1629:* estue kesen az iffiu deak Mathe felesege onnat mi teollunk vit gyertya gyutani tüzet, anni tüzeok volt [Kv; TJk VII/3. 103]. *1639:* aligh varta Szekely Janos, hogi az tüzet be takarjak, mindgjarast oda ment az Szekely Janosne Agjahoz | Azután oszán nagy nehezen hogy elmene az az Miklós, otthon megbetegedett, s ide reá jöttek Kállainéra s úgy szidták, hogy meggyógyitsa az legént, mert bizony tüzet vetett az hátára [Mv; MvLt 291. 183a, 188a–191a]. *1679:* az eszterhejat leteptek de az tüzet azon emberseges emberek megh nem talalvan … Hoher Daninak Felesege oda menven minden keresés nelkül az Tüzet fel veszi [Dés; Jk]. *1749:* az Inctus … menvén fel az uttzán, igen száraz és szeles üdöben, hogy egy gazda ember házánál tüzet a' pipajaba nem adta(na)k, ottanis irtoztato l(ste)n ellen valo káromkodást vitt végben [Torda; TJkT II. 264]. *1766:* Sztojka báty, az kegyelmed Pakulárja adott tüzet az estve [Szgy; HSzjP Sándor Sztojka (64) jb vall.]. *1777:* egy Kisded ember meg harisalván a Tüzet három Szemet vett [Lúdvég K; KLev Csimpujes Mihaila (28) zs vall.]. *1780:* azon Legény akkor nem pipázot, és tüz a pipájában nem volt [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4]. *1819:* nézém egy darabig miként probálgattya vala pipájába tüzet tenni, 's dohányozni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* A pipa örökké a szájában[a] volt, arra szünötlen

hordották a tüzet [FogE 152. – ᵃGr. Bethlen Pál nyug. generálisé].

Sz. *1678:* Bizony úgy vannak éppen az dolgok, én elhiszem, sokakat az lelkiismeret s az félelem is megdobbantott és kivált ha az portárúl kedvek szerint való válaszok nem lészen, az székelységen levő vitézlő rend is állhatatos leszen ő ngához, érte lesznek, hogy csendesen orvosoltassék, de bizony olyan leszen, mint mikor a tüzet hamuval fedik vé, mikor kelletik, derék tüzet csinálnak belőle [TML VIII, 23 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

4. tüzvész; incendiu, foc; Feuerbrand. *1572:* az thy ketek lewelett. kyltem az My thyztartonknak. Sayora feyerwary amburusnak, Megh hagia Mynden fele hogh ha walaky fenegettneye twzel, az thy kmtekhez tarthozott, hanem (!) mywely es de chyak, az Mondassaertis megh Byntesse es semmy keppen el ne zenwegye [Kővár Szt; BesztLt 3659 Christophorus Hagmas de Beregzo Comes kezével]. *1585:* Towabba myert hogy feokeppen mostan Az hostatokban sok Idegen Nepek vadnak es takarodasnak es zwretnek ideyen penigh felelmes hogy feokeppen twz es Lopas miath veszedelem es kar ne legien … Az Capitanokat Biro vram hiúassa, es hwteokre tíztekre emlekeztesse [Kv; TanJk I/1. 18]. *1597:* Az Also hazbeli kementzet, kj a' Nagy twz mia igen meg romladozot vala chinaltattam meg Fazakas Boldisarral … d 35 [Kv; Szám. 7/XII. 24 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Jelentem hogy az ell multt napokban an minemw (!) Nagy rettenetes Kar talaluan bennünket, wgy mintt Hid vezaban leweo hazam az twz miat ell eget tellicssegesen [Kv; RDL I. 112]. *1662:* Fogarasi várossi renden valo, tüzmiá, megh romlatt szegeny emberek, alázatossán koniörgenek Nagdnak Kgls Aszszonyoknak [Fog.; UF II, 232]. *1677:* A' Kiknek levelei háboruság, tüz, vagy egyéb szerencsétlenségek miat elvesztenek volna, ex Debito Regiminis sui officio, tartozzanak a' Fejedelmek Nova Donatiokat adni, az Országnak sok rendbéli Statumi, és a' régi Királyoknak-is Decretumi szerint [AC 201]. *1724:* Hallottam az Atyamtul … hogj Néhai Dobolyi Lakatos Bálint perlette volna a' János jusson, az Gonos István Feleségét Néhai Váro Juditot, de a' Tökölji járása, és Enjed Várossá(na)k tüz miatt való romlása szakasztatta felben a' per foljását [Nc; DobLev. I/106. 11b Joannes Szabó de Szathmár (48) ns vall.]. *1737:* az Krisbaiak Sem akarnak fizetni mint hogy tüz mian igen meg romlotak [F.csernáton Hsz; ApLt 4 Vág Zsigmond Apor Péterhez]. *1771:* A' fennebb elé Számlált ellenségeinek Szájokbol hallottam, hogy tüzzel fenyegetödzött volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 131]. *1799:* Pataki Joseff … kitsinyen marat el edes anyátol Tüz mián Házak földig el éget [M.köblös SzD; RLt Goron Ursz (67) zs vall.]. *1826:* a Tüz Sok károkot tett vala … az idén … 60 idest Hatvan Magyar forintokot [Székelykeresztúr; Borb. I]. *1840:* az elött valo napon (: a kaszárnya kertyében történt tüz lehető ki nyomozására :) a Katonai Biztos jelenlétében meg is tétetett az Oculatio [Dés; DLt 277 id. Ferentzi Károly kezével]. *1853:* Tüz, Viz Égi háboru ellenis Kár mentesitö intézetben bé állani [M.bikal K; RAk 53].

Szk: *tüzet kiált. 1631:* ezt halua(n) Börucy Istuá(n) mo(n)da: Im ezt halliatok tüzet kialt az esse lelek kurua leania [Mv; MvLt 290. 47b] * *~tól óvja magát. 1599:* Az mayorokbannis hogi zallas ozto vraim, senkynek zallast ne adgyanak hogy teozteol magunkat ohassuk, es zenakban koborlas ne essek [Kv; TanJk I/1. 344] * *pusztító ~. 1591 k.:* Ár vizek puztito Tüz es feoldi Gabonanknak Nem termise Zegleo hegienknek el vezise Az Nemessignek zamok coregbeolise miat el fogyatkoztwnk [Dés; DLt 233] * *rémítő ~. 1842:* Hámburg rémítő tüz által temérdek kárt szenvedett nagy Kereskedö város [Szucság K; RAk 68] * *szörnyű ~. 1777:* töbszer a szörnyü tüz mián Semmiért viszszá nem mehetünk [Bözödújfalu U; Pf] * *veszedelmes ~. 1759:* Az Tavallyi veszedelmes tüz által pusztulván ell 19. számu fél, és egész a' fele Sessiók … azoknak egy esztendőbeli Censusok Susbtraháltatik in Rfl. 31 [Déva; Ks 94. 24. 3].

5. villám; fulger; Blitz. *1593:* Sophia Ach Antalne leania vallia: Zaiabol hallottam Kalmar Tamasnenak hogi illien izoniu atkot kialtott Jsten Jsten, agi oli vizet, oly twzet az egbeol, hogi az varos el swlleggien [Kv; TJk V/1. 333]. *1658/1799:* Jóllehet háromszor meg is satzoltak nekick, az Isten csudálatosan az égből tüzet bocsátott a pogányokra, és enyedi várat avagy kastélyt meg nem vehették, hanem megrémülvén a pogányság, szégyen vallással elment a vár alól [Mv; EM XVIII, 452].

Szk: *égi ~. 1823:* N. Bátsi Károly … az Groff Bánffi Udvara follyasaján állván, az égi tüz által világi életétöl meg fosztatott és el temettetett [Gyalu K; RAk 198]. *1827:* Ki kötvén az égi Tüzböl, és gonosz ember gyujtogatása, vagy pedig Falubelieknek vigyázatlansága által támadott, s házrol házra harapodzo égésböl, vagy … ellenség bé ütéséböl következhető károkat … az esztendőnek a' termésre nézve akár mi fele ártalmas járása miatt eshető káraira nézve relaxatiot az Arendator nem várhat [Nc; DobLev. V/1128. 1b].

6. tüz általi halál; moarte prin foc; Tod durch Feuer. *1627:* Contra Borbely Borbara ellen azt tudo(m) hogi vagion harom Eztendeje hogi kj attak paraznasaggal elis valek az uratol, seot ugia(n) twzreis itelte vala az törvény [Nyárádszereda MT; DLt 358]. *1629:* Nagy Mihali azt mondotta, szemtül szemben hogy eo gyutotta megh az hazat. Az ki gyutogato az tüzet erdemel [Kv; TJk VII/3. 87]. *1634:* Zigiarto Mihaly … szidgia vala ezt az Rab Jlona Azzont, mondva(n) Aha Torokkel bellet tuz hatara valo lelek kurva [Mv; MvLt 291. 9a]. *1646:* Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy … az templomba(n) be menue(n) veczernyekor hogy megh nitottak a' p(rac)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezeb(en) kaptak; Azert az Sacrilegiumert azt kevannyak hogi keowel verettessek agyon noha tüzet erdemlene [Kv; TJk VIII/4. 81]. *1660:* ez J. Berkeszi Katha inkab megh erdemlene az halat mert tüz alol szabadult volna el Szeken, az mellett assecurallyak Director Vraimek hogy megh sententiazott szemelly volna, es meg iedven vetketeöl futamast veött volna [Kv; TJk VIII/3. 264].

Szk: *~ kinjára való. 1736:* Minden szitkozódások … Az asszonyoknak penig ez volt Aba hamis életü, tüzre való, tüz kénjára való [MetTr 415] * *~re való → ~ kinjára való* * *sebes ~zel való megégetés. 1711:* Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalasára szerette hivattatni magat, noha Leanyi neve Ersok volt :) … reszegeskedö, cselesap, hazudozo lévén … sebes tüzzel valo meg egetesre itiltetik [Kv; TJk XV/1. 68–9].

7. (lőfegyverrel való) tüzelés; foc, împuşcătură; Feuer geben. *1657:* Éjszakára kelve tüzes gránátokat is bocsáttatni kezdék az várban, mely noha nem gyúlaszthata ugyan, mivel vala mesterségek az megoltásra, de nagy rémülést csinála, és mindjárt szót adának: Ne tüzzel, ha keresztények vagytok | mindjárt tüzet bocsátának ki tüzes szerszámokból [KemÖn. 198, 271]. *1662:* annál killyebb is alkalmatos helyeken való lesekre állitván a gyalogságot, jó tanúsággal

hagyá az előttök járókat, a tüzet is mint igyekeznének megfogni, s az ellenségeket is a lesekből megtréfálni, ha rájok mennének [SKr 451]. *1710:* Majd kegyelmeteknek szép mulatsága leszen, meglátja kegyelmetek, a török mind elszalad, nem állhatván meg a mi tüzünköt [CsH 225 1690-re von. felj.]. *1745:* Fö Biro Urt meg Szidá ... egy hoszú Sárga bajuszu katona mondván mit tsinyál magyarán az lelkének, nékem nem parantsol mert nékem nem Ur(am) Söt inkáb meg erdemelném én hogy ö Süvegelne meg mit (!) sem én az ördög adtát mert rolom az gojobis, és tüz az köntösömet le Szaggatta ö az ördög adta Soha elességet (!) nem látot [Kiscég K; Ks 5. X. 6 Kerekes János (24) zs vall.]. *1775:* Hogy kellessék, felséges uram, ilyen regimentnek, aki sok esztendötöl fogva sok ellenség tüze közt megmaradott, két gyermeknek veszekedése mia elpusztulni? [RettE 350].

Szk: *tüzet ad* lö. *1710:* minden tartózkodás nélkül tüzet adván a lovasokra, felesen közülök elhullanak | a confoederátusok is emberül forgódának, és hat egész óráig olyan rettenetes tüzet adtak egymás ellen, hogy száz esztendö alatt a keresztények között olyan rettenetes harc nem volt | A kurucok sáncából is erös tüzet adának mind az öreg lövöszerszámokból, mind az apróbb puskákból, el is hullának a németek közül mintegy háromszázan [CsH 58, 423, 364].

8. veszedelem, szerencsétlenség, kellemetlen esemény; primejdie, pericol, nenorocire; Gefahr, Unglück. *1591:* Jlona, Keouessi Peterne vallia ... Hallottam ezt zaz Borbolia zaiabol ... hogy Boba Catus hozatott volt az Teglas Janosne ganejaba, de ne(m) tudom mit czelekettek velle. Kert engemet zaz borbolia ereossen, hogi le czendesiczwk ez dolgot, kit Boba Catus czelekedet, mert eois fel hogi ha ez teoruenbe kel, twz lezen raitok [Kv; TJk V/1. 134]. *1620:* ebböl az actákból elhiheti akárki is, hogy Szkender pasa és Gáspár vajda az Porta indításából kezdette azt az practicát, ki felöl ha ember Szkenderre derekason kezd panaszolni, nagyubb tüzet kezd vele gyújtani [BTN^2 392]. *1656:* Kegyelmed engemet ... tudósítana, mentöl hamarébb lehetne, bizonyos postája akadván Kegyelmednek, micsoda szelek járnak, fúnak amonnat dél felöl, ha olyak járnak, kik az elöbbeni tüzet újíthatnák, gyujthatnák, kit tudom, hogy Kegyelmednél jobban senki eszében nem vehet [TML I, 21 Bonis Ferencz Teleki Mihályhoz Kassáról]. *1662:* Azmint azt Szigeti Péter azután, már az haza fellobbant tüze alatt, urától ismét kibocsáttatván, sokaknak beszélette vala [SKr 408]. *1672:* Onnan kimenvén, más nap követet küldének az országtúl fel, ö nagysága Nemes János uramat küldje követnek be és adjon elégséges pénzt ez nagy tüznek eloltására [TML VI, 367 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* De bizony édes Komám uram az elöttünk álló tüzet kell elsöben megoltanunk [TML VII, 203 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1678:* Bizony dolog igazságunk mellett is felette sok és nagy summa igirettel kelle ez példa nélkült való és semmit soha hozzá nem hasonlitható tüzet megoltanunk [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1710:* Rabutin pedig látván, hogy Erdélyre is általharapóz a magyarországi tüz, Szebenben számtalan búzát, zabot, szénát s egyéb élést szállíttat, és a várakból többire a lövöszerszámokot mind Szebenben viteti [CsH 334 1703-ra von. felj.].

Szk: *tüzet támaszt. 1575:* Minnayatoknal nylwan wagion, minemew tewzet, keozeonseges wezedelemre walo haborwsagot tamaztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek [Báthory,ErdLev. 1, 330 felj.] * *elaludt ~. 1710:* megértvén, hogy Felsö-Magyarországban az elaludt tüz újobban fellobbant, és hogy a magyarok ismét feltámodtanak volna, sokan penig közülök Erdélyben beszaladtanak volna ... újobban nagy hadat küld le mind németekböl, mind magyarokból állót [CsH 92 1673-ra von. felj.] * *fejére vonsza a tüzet. 1619:* Mit vonszotok az fejetekre tüzet? [BTN^2 208] * *felgerjeszti a tüzet. 1671:* hat vagy hét esztendeig nagy békességesen bírták, senki bennek nem háborgatták öket, hanem harmadéve az ö kóborlásokkal gerjesztették fel azt a tüzet [TML V, 657 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *lassan égö ~. 1710:* Kihez képest fegyverrel nem akarja vala a bécsi udvar Zrínyi Pétert ijeszteni, gondolván, hogy az ö keziben is sok fegyver lévén, opponálná magát és ex desperatione a törökkel conjungálván magát, a lassan égö tüzet annál inkább fellobbantaná [CsH 81 1670-re von. felj.] * *veszedelmes dolgok/veszedelmek tüze. 1662:* Veszedelmek tüze gerjesztöi kik? | Már az ezerhatszázhatvanadik esztendö következett vala, melly a felsönél annyival inkább siralmasabb vala, hogy amelly sok gonosz és veszedelmes dolgok tüzének rakásfái a hazában nagyobb-nagyobb rakásokra neveltettek volna, ebben immár azok annyival sebesebb és veszedelmesebb lángoló tüzzel égnének meg [SKr 81, 528].

Sz. *1664:* kérem csak azon Kegyelmedet, hogy Kegyelmed is írjon gyakrabban és az betleni dolgot remediálja úgy, ne minden ember sollicitálja öket rebellióra és hogy egy kis szikrából tüz ne támadjon [TML III, 72 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

9. égetö fájdalom, láz; febră; Fieber. *1813:* a' midön Dobolyi Mihály Uram jött a' szinböl ... láttam, hogy tüzbe van, kérdeztem, hogy mi baja volna s akkor mutatta meg, hogy Timár Baratosi Josefné ... a' szemem közé vetett égy darab Talpot, melly által meg Sértette az Abrázatomat [Dés; DLt 56. 20]. *1852:* kitsi Miklos ... délbe roszul lett nagy tüzbe volt ... mustáros kovászal, vizicátoral meg rakta a' Doctor hát a' 4dik nap ki ütött a' himlö valami kö himlö (!) a mind nevezik [Kv; Pk 6].

10. lelkesedés, szenvedély; însuflețire, entuziasm; Begeisterung. *1688:* az zenebonanak lassan égö es meg esendesedett tüzett nagjubra ne gerjeszsze [DLt 449]. *1811:* Bár mely jó fajta vólt, a' pallérozása Meg szünvén, követte el ajjasodása: De a' tüz 's jó erkölts meg-maradott benne | Hibádzik, ki tüzit a' bolondságában Keresi a' Lónak, 's félénk vadságában; A' Tüz ellenére nints a' szelidségnek [ÁrÉ 133, 150].

Szk: *hadakozásnak tüze. 1662:* bizonyos nagy rendektöl is hivattatván a királyságra, Lengyelországot oltalmazni, abban tíz esztendöktül fogva való hadakozásoknak tüzét megoltani s kívánt békességet helyreállítani akarná [SKr 349] * *lelke tüze. 1879:* Elöli lelkem tüzét teljesen, melyet különben is kioltanak lassanként a sok visszafojtott könnyek [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] * *nagyravágyódás tüze. 1823–1830:* Mindezekre megesendesül bennem a lappangó nagyravágyódás tüze, hajlani kezdek s reáállok [FogE 143] * *nemes ~. 1854:* gróf Széchenyi ... sebes villám eszü ... Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren mecsevészni [ÚjfE 74–5] * *szerelem tüze. 1823–1830:* Éltünk is Isten kegyelmességéböl mind eddigelé meglehetös állapotban, míg már a vénség s beteges állapot a szerelem tüzét lassan-lassan kioltotta s csak a baráti szeretetet hagyta [FogE 303] * *szeretet tüze. 1823–1830:* hiába is mondotta nekem a szeretetet, mert én ahhoz nem tudtam, s bennem bizony egy mákszem szeretet tüze sem volt a leányhoz [FogE 302].

11. indulat; pornire, înverşunare (împotriva cuiva); Aufregung. *1581:* Megh ertettek co kegmek ... az Biro vram panazzat, Mellien co kegmeknek egez varassul zyweok fay, mind azo(n) az kyt Ertnek az egyenetlenségnek Indulattiaba, Mind penigh a ky esset Byro vra(m) zemelic(n). Lattiak co kegmek hogy ez oly Incendiu(m) es oly twz kit olayal ne(m) kel oltany hanc(m) Menne hamareb lehet Ennek eleyt kellic(n) venny hogy erót ne vegic(n) es langit ne wesse(n) [Kv; TanJk V/3. 240b]. *1705:* Melyből nem hiszik, hogy nagyobb tűz ne gerjedjen [WIN I, 638]. *1752:* ha még ennekutánna, mellyet nagy Hatalmu Ur Isten kegyelmesen el-fordítson, valami uj tűz támadna ő kglmek között: akkor kénszerittetnék keményebb kézzel nyúlni e' dolognak orvoslásához a' Vener. Consistorium [Kv; SRE 188]. *1817:* midőnn már a tűz köztünk tsendesedett [Torda; RAk 363]. *1822:* Kretsun Nutzuje egy Kis Kártyába egy Kupa Bort vett magának, ezen Kártyáska borral Nagy tüzzel Nagy Indulattal, felém jött [KLev.].

Szk: *~be hoz. 1801:* estve alkanyatkor maga az Ispány Vr megparantsolta a Béresek(ne)k, hogy Senkiis a Kortsomára közzűllők ne merészeljen menni, minthogy már a kortsomarost nagy tűzbe hozták [Kajántó K; KvLt] * *~be jön. 1811:* Tajtékzik a' szája mikor jö tüzibe [ArÉ 156] * *~be van. 1749:* én itten is igen nagy tűzb(en) vagyok az Atyafiak mián [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1813:* tallálkoztam ő kigyelmével s láttam, hogy tűzbe van [DLt 56 1814. év al.] * *igazvallás-égető ~. 1710:* Ezt az igazvalláségető tüzet az igaz ítéletü Isten a püspökök, urak vérivel oltá meg [CsH 66].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ közé kerül* összeütközésbe kerül vkivel; a ajunge în conflict cu cineva; mit jm in Zusammenstoß geraten. *1805:* Buza Mezőt más embernek adgyuk, ugy mint Teleki Tamásnak mert magtalan, és még viszszá maradhat atyafiis, de más idegen, ezis ugyan tsak köztünk maradt szo légyen, mert külömben ebből majd szo támad, én pedig nem érdemlenném meg Ngodtol hogy tűz közé kerüllyek [Dés; Ks I. Thuróczi Károly lev.] * *tüzön-vizen* **a.** nagy nehézségek között; învingînd toate greutăţile; durch dick und dünn. *1835:* De azon kivül többször is valahányszor hirtelen valami betegség adta elé magát tüzen vizen mind annyiszer küldetett ő Nga Doctor után éjjel nappal [WLt]. – **b.** bármely körülmény között; în orice împrejurări; unter allen Umständen. *1678:* tüzön-vizen Isten általvűn bennünket ... házunkkal együtt megtarta [AMN 218]. *1795:* Az Palota Padlásához meg kivantato Gerendákat ki faragtattam, az Inai vajdával, én is a padlásnak valo Deszkáit ki gyalultam, más most az Innepek utan tüzön vizen rajta lészek és én ugy szandekozom ha Isten Segit hogy a Csonka héten el keszitsem [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.] * *~zel-fegyverrel* erőszakosan; cu forţă/putere; gewaltsam. *1664:* Egyszer vetett adót, élést fel egy esztendőben, úgymint augusztusban, azt kiszedték tüzzel fegyverrel; birákat karóban vonatott, falut elégettetett, úgy vötte az adót [TML III, 77 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *~zel-lánggal* erőszakosan; cu violenţă/putere; gewaltsam. *1662:* Meglátá mindazáltal Isten az égből ily nagy háborúban is és megszáná a nyavalyás és földre tapodtatott keresztyénséget, és a tűzzel-lánggal gerjedező tört hüvelyébe fordítá [SKr 104] * *~zel-vassal* **a.** keserves munkával; prin muncă uriaşă; bitterschwer. *1592 k.:* Az kwwl walo földeket ... te nekedis ... az varos ky atta en penig az en rezemeth tűzemmel vasammal epitcöttem [UszT]. – **b.** kegyetlenül; fără milă; grausam, erbarmungslos. *1658/1741:* Tüzzel vassal veszél jaj te néked Tasnád [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János, Historia]. *1710:* Pátenseket bocsátván ki, hogy valaki meg nem hódol, tüzzel-vassal megbünteti [CsH 392 1707-re von. felj.]. *1764:* azon éjszaka Siskovics generális parancsolatjából és orderéből éjszakának idején reájok ütöttek, tüzzelvassal ellenek támadván, hatszázig valót, asszony s gyermekkel együtt, levágtak nyavalyásokban [RettE 160] * *egy tüzön vizen van vkivel* egy háztartásban el vkivel; a avea casă comună cu cineva, a trăi împreună (în aceeaşi casă) cu cineva; mit jm im selben Haushalt lebt. *1604 k.:* Az en Attyamtol inlegittima etate marattam volna el, mellyet Az en meg holt attyaual Anyaual, egy twzen vizennis uoltak uettek uolna ezekbe hogy en meg magamal io tehetetlen uolnek [UszT 18/93].

◊ **Sz.** *1839:* gazdasszonykodom mint a' tűz ... szeretö testvére Lajos [Kv; Pk 7].

tűzacél amnar; Feuerstahl. *1627:* 3 odafel valo giertia Tarto, fa az laba, Ittem haro(m) giertia hamma veüco, es ket Tuz Achel castimatum ad tt f. 1 d – [Kv; RDL I. 134].

tűzbevetés tűzbedobás; aruncare în foc; Feuerwurf. *1845:* Melyek is lévén ezen igazságtalan kereset alol, Balog Istvánra rovandó egy méltatlanság büntetésivel költsége fáradsága meg téritésével leendö feloldoztatását tisztelettel kéri a' bé panaszolt – ezen kivül az adosságos Contractussa szét tépése és tüzbe vetésiért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

tűzcsinálás tűzrakás; făcutul focului; Feuermachen. *1694:* találtatik a' Pitvar(na)k szelesse vlnar(um) nro 4 ~ negj singni Vagjon benne egj rosz Tüzhelj, (: melljen a' tüz csinalas, a' varbeli törvénj szerént, tilalmas :) tapaszos sövénj kemenj alatt [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kuria-leír.-ból]. *1718:* az utan à meg holtak temetésére rendelö (!) Emberek ollyan Szobában fáklyakkal vagj egjéb Tüz csinálassal be menven tiztitsak ki az hazat és meszellyek meg is [Kv; KvLt I/225]. *1847:* Az ökor pásztarak(na)k az Erdőkön, Gyümölcsfával vagy egyébb nyers fával valo Tüzelések és fák töveire valo tüz csinálások és (!) büntetés alá tartoznak [Torockó; TLev. 10/9].

tüzecske melegség, forróság; fierbinţeală; Wärme. *1756:* Az Urfi bizony nehezen szenvedte eddigis a' tüzetskeket, de igy meg hülepedik [Ne; TL. Ajtai A. Mihály prof. gr. Bethlen Katához].

tüzel 1. tüzet rak; a face foc; heizen. *1595:* 10. Janüary Feleki Zaniszlo Peter hozot 2. Tökct az piatzra az örüszeknek (!), tüzelni ... d 17 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1648:* Egik szobanak harom puszta ablaka, melyben mostan boriut tartnak, az masiknakis harom puszta ablaka az pasztorok szoktak twzelni benne [Porumbák F; UF I, 897] | mivel ez házban szokták télben tüzelnj, feöznj, vagion ittis egy nagy eöregh beleöll twzelö kemencze, parazt kályhás, alkalmas twz hellyéjvel, gialult dezkázással valo padimentuma, swrw bárdolt gerendázással immár el fwteöswlve [Komána F; UF I, 931]. *1680:* lovászok avagy Juhaszok telelesere epitetet egy haz ... Kemencze nincsen benne, hanem az közepin szoktak tüzelni benne [A.porumbák F; ÁLt Inv. 36]. *1735:* Téli időkben a Collegiumb(an) a Kamaraba tudnillik és Classisban, vgj hideg őszszel feles fa consummálodott, a háznál olykor két hellyt, de többbire oda

ertetődvén a Sütő Kementze és fejér öltöző viz hevitésre valo tűz, három hellyt tüzeltek egész esztendő által [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Csch de Alma (29) ns vall.]. *1758:* ezen Szent Benedeki Falusiak mind onnét[a] hordotta(na)k aszszu fát, nyers fával elegy s onnét tüzeltek [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30. – [a]Az erdőből]. *1763:* Láttuk Czirka Számszont hogy Szekérrel ebből az Erdőbölis vit, vitt Gyalog Szánnalis sokszor valahányszor neki kellett, Nemis tüzel ő egyebünnen, hanem tsak ebből az erdőből [Gambucz AF; BK. Varga Szimion (23) jb vall.]. *1769:* Láttam azt hogy a Korda Ur Exclaja marhaji mellett a melly pásztorok vadnak ... tüzeltek a kő Ház nevezetü joszag mellett valo kertből [Nagygalambfva U; IB. Drágán Todor (26) szabad zs vall.]. *1781 k.:* az edgyik bövöbben vagy szüköbben tüzelne [Told. 27]. *1817:* Kortsoma ... A Konyhában v(agy) Pitvarban találtatik egy Sütő kemencze, melly mellett tüzelni, és főzni lehet [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 7]. *1820:* Az vradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezőségen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni ... nem hogy kereskedésre lenne fánk, de magunk tüzire sincs, a mint a maleficiumok Sorában megmondottuk – Szalmával és burjánnal tüzelünk [Báld K; BLt 6]. *1823–1830:* Tanitványaink sem voltak, hogy fa árát fizessenek, az hideg is télbe szine megvett, a városból lopott fával tüzeltünk [FogE 97]. *1829:* az Erdők is Szoros tilalom alatt tartatnak ... én pedig reves Füzfa és Erdö tisztitás rontsolékokkal tüzelek, s, az Erdöt Conserválom [Nc; DobLev. V/1155. 8b].

2. indulatosan mond; a vorbi cu violență/vehemență; leidenschaftlich sagen. *1814:* a Czigányhoz mentem azt szidtam tüzeltem, hogy miért tselekszi azt [Nagymaros B; CsS].

3. *szerelemre* ~ közösülésre próbál rávenni; a excita la dragoste; bocken. *1819:* Rákosi Boldisámé férjét puntsozással és más kemény italakkal éltette és tüzelte volna a' Szerelemre [Kv; Pk 2].

tüzelés 1. tűzgyújtás; aprinderea focului; Feuer machen. *1600:* Az Teozelesreis eo kgmek viseltessenek gondott es minden fertalyokban leweo Capitanoknak committaliak hogy zorgalamatoson legyen az vigyazas [Kv; TanJk I/1. 375]. *1770:* Száraz és tüzelésre igen alkalmas Tökék, fák [Nagyeskülló K; BHn 79]. *1782:* A mi ... a Tüzelésre valo Erdőt illeti, azon végre bizonyos részt ki szakasztottunk annak élését nem ellenzük [Torockó; TLev. 4/6]. *1793/1794:* Tiszteletes Popa Samuel MBagoi Unitus Pap kegyelme kéri ... Minthogy M Bagoban, Tsombordon, és MLapádon három Eklésiákban szolgál, tehát az hivatalnak könnyebb el győzésére, és gyermekek tanitására adassék egy Kántori ház e Communi Terrenum ... Magának ... szánto, kaszállo, és tüzelésre valo Erdő hely excindáltassék [M.bagó AF; DobLev. IV/379. 9b]. *1795:* (Az) Ecclâ erdeinek ... egy része ... szolgál a Papnak, Kaplánnak, Kántornak, Organistanak ... tüzelésekre [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7a]. *1804:* el látván ügyünket, meltoztassanak a Birák ezen igen terhes, és el viselhetetlen Büntetését annihilálni, és továbbá Modot találni Tüzelésünkre [Torockó; TLev. 7/11]. *1823–1830:* 11-ik és 12-ik ápr. Szállás, tüzelés, gyertya és két vacsoráért adtam hat jó garast és 7 pfeng [FogE 209]. *1827:* az Exponens Aszszony ... özvegységében ... az allodialis erdőket nem pusztittya, söt tisztittattya, 's a tisztittást szokta tüzelésire vitetni [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 12 Ilye Demián (46) jb vall.]. *1847:* a Silvestris Ordo Szabállyai lehetnének használhatok, de ezt a körülmény annyiban kivánnya modosittani, hogy azon eddig is ugy ezutánnis a tüzelésre használando Erdőkbe valaki vágo eszközzel nyers fát vágna, és csak hátán hozando, az ilj egyén elébb egy M. forint, a kárnak megfizetése, és a Pásztornak 10 xrdyj büntetésen marasztassék [Torockó; TLev. 10/9] | Varga Katalin ... Kerpenyesre jövén, a templom előtt megállott, s az falusiak közül panaszoltak, hogy az erdőszeti hivatal nem ád elegendő fát sem tüzelésre, sem más szükségeikre [VKp 258].

Szk: *ganévali* ~. *1860–1861:* Sokat segít rajtok a törökbuza csusza ... de ezek nem pótolják ki a fahiányt, ugy a ganévali tüzelés sem [Benkő,Mszlms. 14] * *házi* ~. *1782:* A Torotzkai határon lévó Erdőket házi Tüzelésre is el-élhetnők, de ... inkább szomszéd határokról segittyük magunkat Tüzi fa dolgabanis [Torockó; Thor. XX/5. 24] * *nappali* ~. *1780:* A' Bányákan tüzzel való hálásról, és a' nappali tüzelésröl [Torockó; TLev. 2b] * *téli* ~. *1662:* a város[a] napkelet és nagynyugat felöl való ... fa házakbul álló hóstátit, az tatárok égetésétül valami házakban épen megmaradt volna, minden kertekkel, épületekkel a földdel egyenlővé tévék, azoknak fáját téli tüzelésekre quártírokba rakásokra gyűjtvén, kertekbéli sok szép gyümölcsfáikat kivágván, írtván és feltüzelvén, temetőkertjeket, és valahol mi épületek, kertek a város kerítésén kívül találtathatnának, mindenestül elpusztíták [SKr 682. – [a]Nagybánya]. *1822:* Katlan, szerszámok reparatiojokra ... a' Cserep vető mester Téli Tüzelésével és lakhelye Taxájjával edgyütt 2 Rf [Torda; TLt Közig. ir. 631].

2. lövés; tragere (cu armă de foc); Anfeuern. *1778:* A tisztek közül némelyek azt kiáltozták a népnek, hogy senki fegyverhez ne nyúljon, hanem adják meg magokat. A nép pedig azt kiáltotta, hogy engedjék meg a tüzelést [RettE 391].

tüzelési tüzeléssel/melegítéssel kapcsolatos; de încălzire (cu lemne de foc); im Bezug mit der Abfeuerung. *1843:* az erdőkért ne fizessék, mert az erdőket tüzelési s bányászati szükségekre engedelem nélkül is használhatják [VKp 121].

tüzelhet a putea încălzi (cu lemne de foc); kann feuern. *1785:* Az öllyan Semmit nem biró Sellérecknek soha nem adatatt erdő vagy a' Jobbágy Czigányoknak s Sellérecknek Sem azért, hogy ezek számára vagyon az határban ki szakasztva edgy darab szabad erdő, honnan tüzelhetnek, és onnan jobb fát hordhatnak mint a' milyennel az Arannyas széki jó Gazdák tüzelnek [Torockó; TLev. 10/5].

tüzelő 1. *mn* **1.** tüzelésre használt; care este folosit pentru încălzire; zur Abfeuerung gebraucht. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... Az pitvarban egy Twzeleö kemeny allia 1 [A.porumbák F; UC 14/38]. *1656:* Ezen pitvarban vajon tüzeleö keö kemenj [Fog.; UF II, 149]. *1694:* eze(n) pitvarba(n) egy Kemeny alat tüzelö kis Konyhacskaja, mely mellett, egj Egetborfözö Katla(n) [Kövár Szt; JHb]. *1716:* adtam Szállásul itt Brassob(an) ã Klastrom vezaban lévö Házamnak belsö Boltoczkaját adhaeralo kis tüzelö Konyhácskaval [BLt]. *1758:* Ezen második házba tanáltatik ... Bé füttö tüzelö Veres kállyhábol csinált paraszt kemencze 1 [Déva; Ks 76. IX. 8].

Szk: ~ *mázas kemence. 1648:* Vagyon benne egy szeold twzeleö mazas kemenczc, az szajaban egy seng vas egy paraszt asztal [Porumbák F; UF I, 883] * ~ *vaskemence. 1758:* Olaszos Füttö allya, mellynek felsö részén Uraság czimerei

vadnak épségb(en) több figurakkal edgyütt két végin Lévő vas pléhből kő Lábokon allo tűzelő vas kemencze [Déva; Ks 76. IX. 8] * *belül ~. 1745:* nagy zöld mázos kementze, mely két felé lévén rekesztve, fele kűl fűtös, fele pedig belöl tüzelö vas szemöldökre tsinált [Marossztkirály AF; Told. 18] * *belül ~ kemence. 1676:* Vagjon az hazban ittis belöl tűzelö egy paraszt kalyhas kemencze az ajtajanak kilincze fa, ütközője es kapcsa vas, retez fejével edgyütt [Fog.; UF II, 702] | Vagion az hazban egy paraszt kalyhás belöl tüzelö kemencze az szajában egy pant vas teglabul valo tűzhelyivel eggiütt [Sárkány F; UF II, 754]. *1692:* 3 Ház ... sütö haznak hivatik ... vagyon ebben egy őreg teglabol ki rakot sütö kemencze, melynek szaja felet belöl tüzelö hitvan parasztkalyhabul foldozot tőredezet kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1699:* Továbbá vagyon ezen házban edgy paraszt kajhakbol hitvan kö labakra fel eppéttetet belöl tüzelö kemencze vas lévén az allyában [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *belül ~ parasztkemence. 1648:* Egy kar szék, egy nioszolya, egy beleöll twzeleö parazt kemencze, mellette egy régj parazt bellett fejér padszék [Komána F; UF I, 928].

2. lőfegyverrel való tüzelésre használt; care este folosit la tragere; zum Anfeuern gebraucht. *1632:* Az twzeleü kasamataban egy nagy eöregh masar algiu, huz masas, harmincz fontos keö goliobissal iaro, minden szerszamai iok es uasasok [Fog.; UF I, 134].

II. *fn* kályha, kemence, tűzhely; sobă; Ofen. *1656:* Az szalonnas hazbol ki jeöven nilik egy drabant hazra fa sarkon forgo fa szeggel vert parazt ayto meliben vagyon tüzelö keö kemeny allia, fa labra csinalt parazt nioszollia, egy paraszt padszék egy hitvany polcz | Jnnen ala menven job kezre nilik egy kis drabant hazra egy fa sarkon forgo felszer ayto, egy ablaka, egy tuzelleö keö kemeny alliaval egy parazt padszék [UF II, 99, 103]. *1676:* Tömlőcs ... Vagion ennek tüzelö egi kő kémény allya [Fog.; UF II, 710]. *1789:* Vagyon egy rongyos Füttö, tüzelöivel edgyütt [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1832:* az én tüzelömbölis a kéménjemeniis (!) az Füst vastagotskán men ki [Dés; DLt 254].

Szk: *nyári ~. 1851:* A' Malom ház ... Itt van egy uy sütö kementze nyári tüzelöjével [Erdősztgyörgy; TSb 34].

tüzelőerdő tüzifa vágásra kijelölt erdőrész; pădure pentru lemne de foc; Waldteil zum Abschnitt des Feuerholzes. *1762:* Az mi erdőnkböl Krajnik Uram tavally Némelly Dobraiaknak adat volt tüzelö erdöt [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

tüzelőfa tüzifa; lemne de foc; Feuerholz. *1640:* Sylvae. Epuletre valo fenio es bik erdöick io vagion csak hogy az mint referalliak a bik erdöt Var szükségere tüzelo fanak igen le vaktak mak termes jdein eot vagy hat diszno megh hizik raita [UF I, 735]. *1721:* kerem kgldet ne terheltessék a Majori Csudának (!) Parancsalni Hogy egymáshaz kett alkalmas Ház közél légjen Szállásam és Lovaimnak bizonyos Füvelö Helyek, és Konyhámra Tuzelö Fa iránti parancsalni Kglmed jo akaratyát kedvesen Vészem, s meg sz(o)lgálni ügj(e)keze(m) [Bethlen SzD; BesztLt II. 478/35 Bethlen Elek Georgius Gics beszt-i bíróhoz]. *1772:* nagyobbára tüzellö Fák [Szászfenes K; EHA]. *1811:* Liget nevezetü helyben ... ritkás Erdö ... a' Szamosfalvi Majorság Malom, és Csür fel építésével ugy annyira el pusztittatott, hogy ma tsak tüzelö fákat lehet benne találni [Inaktelke K; EHA].

tüzelőház tűzhely, tüzelőhely; casă cu vatră; Herd, Ofen, Fauerhaus. *1736:* Az monar Tüzelöhazaban belepven az ajtajat tanaltuk joformaban [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1744:* Ezen jószágon levő Tüzelö ház Szalmás ... és jo tapaszoson el van készitve [HSzj *tüzelő-ház* al.].

tüzelőházacska tüzelőhelyecske; căsuță cu vatră; Feuerhäuschen. *1744:* Borsovában ... vagyon Egy kövü feljül Csapo Patak malom. Uj kövek rajta, minden apparatussaval jo, egj molnarnak valo Tuzelö házacska az végiben [Cssz; Ks 65. 44. 13].

tüzelőhely kályha, kemence, tűzhely; sobă; Ofen. *1574:* Az Thwzeleo helicknek meg latasat es Bontasat Most az Ideo Nem zenwedy, hanc(m) ez vtan hogi meg Enged az Ideo, Eo k. Byro vram kapitan vraim altal Latassa meg, Es kyk Artalmaszok Minden kemeletlen ely haniassa [Kv; TanJk V/3. 100a]. *1581:* Az twzelleo helyek felöl Az elöbby es egieb bay vegezes zerent Az twzzelleo helyeket Az Capitanokkal meg Cercaltassak ... Es mingyárt el bonchyak a' hun alkolmatlan twzelleo helieket talalnak [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1599:* az plebanos hazanal egi tizeleo helt chinaltatünk [Kv; Szám. 8/XVI. 29]. *1603:* Vgyan ezen Circalasb(an) ... ha hol felelmes tüzelö hellyre talalnak Jo itiletböl el ronczak és az gazdakkal egy tüzelö helt épitessenek. Ezen Jarasba(n), lassak meg ö kk az Apro Sütö kemenzeketis, és ha ollyra talalnak, kyt felelmes hellyre kemeny nelkül, Vdúaron, aúagy sendelyes ereze haza hea ala rakattak volna ... az mint egyeb karos felelmes tüzelö helt, hogy el bontyak, azokatis el hannyak és el bonczak [Kv; TanJk I/1. 449]. *1632:* Egy olaz forma czinalt mazas kemencze kemeny alol fwteö, melinek kemeny allia faragott keöbeöl ualo; az allia twzeleö hely [UF I, 161]. *1656:* Ezen pitvaron vagyon egy lantornas ablak, bal kez felöl vagyon egy keö kemeny allia tüzellö hely ... Jbidem fa szegen allo 3 deszka polcz az tüzellö helljen vagyon egy coregh vas pöröli, egy felkezre valo pöröli, egy fogo, egy vas vago, egy konia verö [UF II, 96]. *1676:* Ugyan ezen kapu közöt egy kémény allya e' mellet egj polcz az tüzelö hely körül, két paraszt padszék [Fog.; UF II, 699]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A Kapu közi keö boltos; Tüzelö helyehez valo Kö Kemencze Nro 1 [Vh; VhU 508]. *1694:* Ezen Templom(na)k igen szep Boltozattja volt, de az Templomon allo felsö Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak rajta, es Konyhajokis leven ott, az Fat kimiletlen hanyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüzelö helyekre, az Templom Boltozattya(na)k az közepe meghasadot egy darabja [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1698 k.:* az alkalmatlan Tüzelö hellyek(ne)k oculalasara rendeltük Szekely hidi Janos, Varga György, és Vadaszi Sigmond Uraimekat [Dés; Jk]. *1727:* Ezen Pinczeben vagjon egy hitván sövényböl font kuptor, vagj tüzelö helly [Csákigorbó SzD; JHbK XXXVI/13. 13]. *1746:* Citator Vr(am) mennyen fel Kamora Ispány Vr(am)hoz, és kérje hogy parantsollya meg a sóvágoknak, A tüzelö hellyek meg visgalását [Torda; TJkT III. 49]. *1821:* az Udvari erdökröl Lejendö száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépet a Falu a Kajántoi Tisztel, hogy valameddig ezen tüzre lejendö aszszuságok hordása fen marad, mindaddig tartozzanak a Falusi Birák ... a tüzelo hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendönként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev. 2].

Szk: *darabontoknak való ~. 1637:* Be menuen az kapu keözeben, uagyon bal kez felcöl egy drabantoknak ualo

twzeleö hely; a' keörwl ualami rosz pad szekek, s-azon beleöl kett drabantoknak ualo kws hazacsykak [Fog.; UF I, 394] * *földből készitett ~. 1824:* A' Pitvarban találtatott Földböll készitett Sütö kementze egy és annak oldálaba tsak vgyan földböl készült Tüzelö Helly és Egy cserény jó allapotban [Nagysztbenedek SzD; Told. 37] * *kocsisok ~e. 1648:* az jstallo elöt vagjon egj negj sas faban negj szegeletw az oldala bwk fa deszkabol fel rot, fenyö fwresz deszkaval be heiazot koczesok twzelö hellye, padlasnelkwl, mostan az szelindekeknek föznek benne [Porumbák F; UF I, 895] * *kőlábon álló ~. 1652:* ugyanezc(n) kapu közt van egy kü labra állo Tüzelö hely Drabantok(na)k valo [Görgény MT; Törzs.].

tüzelőhelyecske construcție improvizată pentru o sobă mică; kleiner Ort zum Feueranzünden. *1656:* Az kapun felen, jób kez felöl vagyon drabanthnak valo deszka födel ala vetettett, 's kivül deszkaval bellett keö kemenyes tüzelö helljeczke [UF II, 93].

tüzelőkemence sobă (de încălzit); Ofen. *XVII. sz.:* Vagyon ezen házban tüzelö bokályos kemencze [HSzj *bokálykemence* al.]. *1690 u.:* Fejér és Zöld mazas bakalyos kalyhakbul rakat tüzelö Kemencze [Radnót KK; FiscLt 136]. *1694:* egy tapaszos Sütö, edgyczersmind paraszt Kalyhakbol fel rakatot tüzelö Kis Kemenczeis [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1699:* a Sütö hazb(an) ... paraszt kalyhakbol valo tüzelö kemencze az allyab(an) edgj gömbölyegh vas rudacska van fel alva [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1736:* egy ... tsipkés fényes porral hintezett, paraszt veres Kállyhákbol rakott, szép tüzelö kementze [EMLt Conscr.]. *1772:* egy romlott zöld mázos kállyhákbol valo tüzellö kementze [Kv; Mk]. *1823:* veres kájha tüzelö kementze [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1849:* a mind (!) a Házba bé mentem találtom Cseh Josefet a tüzelö Kementzeje mellet be ültetve egy széken s akkor is verik vala, kérvén a pénzét [Héjjasfva NK; CsZ Héjjasfalvi Antal (56) vall.].

Szk: *félig fűtős ~. 1699:* vagyon ezén ház(na)k egi Zöld mazu felig fujtös Tüzelö kemenczeje, az allya téglábol agyagbol van ki rakva [Szentdemeter U; LLt 25 inv.] * *fenyőfa lábakra rakatott ~. 1758:* Fenyö fa lábakra rakatott ... tüzelö kementze [HSzj *tüzelő-kemence* al.] * *magyar ~. 1772:* Az Ajton belöl balkéz felöl valo szegeletiben az Háznak nagy Téglabol majd egy sing magosságra fel rakott Tüz helly vagyon, mellyen zöld mázos Kállyhakbol nagy Magyar tüzellö Kementze, mellynek a végiben hasanlo kállyhakbol valo Füttö, Elö vasaival edgyütt [Kv; Mk conscr.] * *paraszt ~. 1699:* vagyon romladozott paraszt tüzelö kemencze ... kürteje nyulik az megirt sütö ház kemenyiben [Vécke U; LLt].

tüzelőkuptor tüzelőkemence; un fel de sobă rudimentară; Ofen. *1737:* a' Sutö Házban egy nagy téglábol ki rakott Sütö Kemencze találtatik, ezen Sutö Kemencze elött levö sövenyböl font tüzelö Kuptorral edgyütt [M.gorbó SzD; JHbK 4].

tüzeltet tüzet rakat; a pune pe cineva să facă foc undeva; Feuer machen lassen. *1573:* Deak Mathe, hity zerent ezt vallia, hogy eo hon sem volt Mykor az gyulaladas (!) eset, de Kowach Jstwan ... egynehanzor Monta volna daroczynak hogy otth ne twzeltesse(n), Mert eczer eo Magatis es Mind zomzedsagul el vezty coket [Kv; TJk III/3. 191].

tüzér artilerist; Artillerist. *1868:* a' völegény ... gyalog a' vagy lovas, vagy tengerész ... vagy hidász, vagy tüzér [Gyalu K; RAk 150].

tüzes 1. égő, lángoló; încins; feuerig, flammig. *1560:* A fazakaknak a kemencheben valo berakasarol ... Nysd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele az fazakakath ... Mert ha Myngyarast be Rakod öket a twzes kemencheben, tehat Nagy karth vallaz Mert a twznek hertelen sebessegenek Myatta az ezwstnek nagyob reze, az cementh porban az fazakakban Megemeztetik es el vez [Nsz; MKsz 1896. 250–1]. *1669:* 1669 die 28 Marty volt nagy menalj (!) dorges vilammas (!) meny ütö Köcses Colosvarat es az Cserepes haznal az csatornat ütötte nem volt tüzes [Kv; ACJk 15b]. *1749:* a' detentus ... az Szilágji János házához bé menvén, és onnat nagj tüzes szenet akarván pipájáb(a) ki vinni, hogy azt tselekedni nem engedtek, azért irtozatos I(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott [Torda; TJkT III. 158]. *1763:* tüzes gyujtot vizes toploval pozdorjában takarván elis indult meg gyujtására[a] [Szu; Pf. – [a]A szénának]. *1860–1861:* 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt ... huzamos mennydörgés, és a két egyenetlen megszakadásban sebesen egymás után következett ágyulüvéshez hasonló erős dördülés oly irtózatos volt, hogy az emberek egészen megrémülve s mennyköhullást gyanítva az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre le hullani láttak. Eddig 30 ilyen légkö találtatott [Benkő,MszIsm. 8–9].

2. izzó, izzitott; incandescent; feuerig. *1560:* Mindenkoron az fazakak és az kemenche veressek es twzessek legyenek [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1585:* Jlona Czibak Georgne vallia, latam hogy ky leowe Istua(n) kerdem my dologh, Monda: Im vgy megh verenek az twzes wzeogel hogy latod mint vagiok [Kv; TJk IV/1. 537]. *1636:* az suteo kemenczieben hammat fazekbol ontottenek, de nem uolt tuzes [Mv; MvLt 291. 64a]. *1655:* A kit tüzes fogoval es vassal meg sütögetnekis aszt vele nem czelekedszik, hogy szemerem testeben sütnek az tüzes sing vasat [SzJk 75]. *XVIII. sz. eleje:* à lovat le vonván és erössem meg kötözvén ă tüzes fazékal Szep gyengén az ajakárul ă hegyes biborcsokot égesd meg [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1714:* Tisza István Ur(amna)k egy Dalia nevü Jobbagjat ... ugj ütötték volt egy Buzdugányal ... az mennél nagjob tüzes üszegett kaphatak, azzal vertek [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jb vall.]. *1724:* az Kezdi Vasarhelyi Böjti sokadalom szombattyan, az midön az emlitet varoson szalmaban tüzes tetemenyek szinten lobadolag tanaltattanak volt külön külön hellyeken, akor harma esven az varosban [Kanta Hsz; HSzjP]. *1730:* Az Inctanak Vargha Borkának ... sok szemellyek(ne)k hazoknál magha bé szinlésével tett kárai, lopásai világossághra jövén az Szék elött ... mostan az Homlokaban tüzes akasztofa süttettetik, és azzal meg béjegeztetik [Kv; TJk XV/7. 83–4]. *1767:* Tudom hogy Nehai Kovats Margit hogy annyira meg öregedet vala hogy mindenkor meg tiboljodot elmevel jar vala ... beteg koraban ... az szegeny együgyü Kovacs Margit Aszszony erotlensege miat le vizellette magat és Gereb Antalne Aszszonj tüzes penetövel a sütö haz elöt meg vere [Medesér U; Ks 20. XIV. 1]. *1794:* ö azonn ettzakán, mellyet mindgyárt követett azonn különös történetü ettzaka, mellyen ... Czirla Vonyának Csüre, és Csüre körül levö Gyujteményei elegtenek, tanálta ... Irimia Csugugyánt jönni a Falu fele ... kezében egy darab aszu tüzes Ganéjjal [Szászvölgy KK; BK. Dán Vonu (50) col. vall.].

Sz. *1710 k.:* Ez adta hinni Aristotelesnek a világ örökkévalóságát, ez hiteti el a fél athcusokkal vagy fél saduccusokkal, hogy az ember testével együtt a lelke is meghal, semmivé lészen, mint mikor a tüzes vas meghül [BÖn. 439].

3. (harcban használt) gyúlékony lövedékkel működő; care este folosit în lupte/războiu; etw was mit feuerigem Geschoss funktioniert. *1620:* Keöwarban levcö Leövcö, es Tuzes szerszamoknak, es egieb czayth hazban valo szerszamoknak Inuentalasa [Kővár Szt; Borb. II]. *1625:* Az Szakmarrol Jcöt niolczj pattantiúsnak kik Fejerwarat Twzes szerszamot czjnalnak ... Attam Hust lib: 8 [Kv; Szám. 16/ XXXIV. 80]. *1662:* tárháza jövedelme öregbítésében, lövőszerszámok, szép harangok öntésiben, váraknak mindenféle eszközökkel, porral, ónnal, golyóbisokkal, salétrommal, tüzes szerszámokkal, mindenféle vas eszközökkel való muniálásában olly szorgalmatos gondviselő vala [SKr 143]. *1665:* Vagjon ez eleb meg irt bolt alat, mas boltis, kiben vadnak holmi regi tüzes szerszamok esz szerint: Eörög granat no. 20. Eörög tüzes szerszam no. 68. Aprob tüzes szerszam no. 348. Szurok örög koszoru no. 22. Rövid nielü sziganios tüzes bot no. 23 [UF II, 310]. *1676/1681:* A mi golyobis, por, Tűzes szerszám Saletrom Kén kő, Lámpások, várban valo dardak, szám szer ijak, Puskak, es egyeb ehez hasonlo eszközök a várban vannak: megh lassa hogi azokat jo gondviselés alatt száraz helyen tarcza [Vh; VhU 666]. *1677:* 200 Tüzes szerszamokban valo Csük tsinálásatul fizettem az Banyai Lakatossok(na)k f. 12// [Kővár Szt; Utl]. *1695:* Étszaka voltanak tüzes szerszámok minden városokon széllyel, az ágyúk szólottak keményen [Kv; KvE 238 VBGy].

Szk: ~ *fegyver. 1704:* Ma hallottuk, hogy Fejérvárról a németeket kihozták és Dévárol is, Szászmedgyesről is. Immár oltalmazzák magokat, ha oltalmazhatják, ha nem pedig tüzes fegyver lesz jutalmok [WIN I, 73] * ~ *golyóbis. 1620:* Az Felseö Varba minden szerszamostol Leövcö szerszamok: Eöregh Algiu. No. 1 ... Twzes szerszám No. 4. Twzes darda No. 17. Tűzes Faklya No. 12. Twzes Golyobis No. 6 [Kővár Szt; Borb. II] * ~ *gránát. 1657:* Éjszakára kelve tüzes gránátokat is bocsáttatni kezdék az várban [KemÖn. 198] * ~ *labda. 1652:* az Udvarhaz felöl valo kis veres bastya ... két oldalan temerdek cserfa állások benne, Tűzös szerszám ötven öt veres korsocskákba(n) benne. Egy vas csüsz tüzes lapta [Görgény MT; Törzs]. *1662:* Kérettetvén azért a vár, s a kapitány intettetvén, kedvezne a benne való kevés magyarságnak, s a helyt se rontatná, mert ha rájok kezdnék szállani, tüzes laptákat, gránátokat nyakokba behánni, akkor osztán késön lenne | De a pattantyúsok egy tüzes laptát jól kivetni nem tudnak vala, hanem vagy csak az árokba szállott le, vagy olly helyre ment, hol minden kára nélkül esett az ellenségnek [SKr 209, 589] * ~ *nyil. 1652:* Agiu golyobis Tizenkét fontos N. 203 ... Vas szigonyos tüzes nyil N. 8 [Görgény MT; Törzs.]. *1673:* Tüzes szerszamhoz valo öreg réz cső ... nr. 15. Tüzes njilak vagj susogok ... nro. 100 [Fog.; UF II, 539].

4. gyúlékony; inflamabil; feuerig. *1662:* die 14. Augusti délesti két óra tájban a goromba pattantyúsok ... aminémű port csináltak, azt próbálgatják, ugyanazon belső cajtházban, ahol dolgoznának, a nagy sok tüzes szerszám, por, salétrom, kénkő, tüzes matériák között, mellyet ott benn meggyújtván, annak szikrája talált egy hordó befedetlen por közibe esni [SKr 602]. *1684:* Szalommia, Terpentina, Maxtix és egyeb tüzes Szerszamok vitelere erog(áltam) f. 10//80 [Utl]. *1705:* Azután pedig éjszaka elmenének Szeléndekre, hová is holmi munitiókat, kiváltképpen port vittenek, mert a porokat egy tüzes kanócos silbak nem vigyázván fellobbantotta és károkat is tött [WIN I, 435].

5. tüzfegyverekkel harcoló; care luptă cu armă de foc; mit Feuerwaffe kämpfend. *1657:* az lovas hadaknak az mi részünkre oly szoros helyek vala, kit az ellenség el nem foglalt vala, hogy csak két vagy háromezer lovas seregeknek is megütközésére alig vala alkalmatos, erdők, berkek és vizes helyek lévén, egyébiránt is annyi tüzes néppel s mellette lévő könnyű haddal is az harcot megkísírteni kétséges vala [KemÖn. 71].

Szk: ~ *ármáda/hadi sereg* tüzérség. *1610:* 17 Decembris. Az égen észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttattanak estvétől fogva éjféléig úgy, hogy még az földön is mind tüzvilág színe volt [Kv; KvE 141 SB]. *1662:* A palatinus császárnak olly derekas, tüzes fegyveres ármádájával semmi egyéb emlékezetes dolgot nem tehete, hanem csak hogy Szendrőt ... erős praesidiummal megerősítette vala [SKr 237].

6. löport/löfegyvert szállító; care transportă praf de puşcă/ arme de foc; Schiesspulver/Schiessgewehr transportierende(r). *1594:* Ratio Instruentorum bellicorum. Restal az varban Mindenesteöl zakalos No. 96 ... Egj teözes szekeren vagjon Taraczk No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7].

7. vöröses; roşiatic; rötlich. *XVIII. sz. eleje:* ă Men lonak Szörirűlis observatiód lehet: lévén elsőször ă Szarvas Szörű, tüzes fakö 2dik ă fekete serényü, farkü [JHb 17/10 lótartási ut.].

8. lázas, láztól égő; cu febră/temperatură ridicată; fieberig, fieberkrank. *1710 k.:* Akik én éltemben halának meg, én mind intettem a mértéktelenségről, de nem fogadták, pedig hiszen az Isten a magok rettenetes véres természetjek és tüzes betegségek által is eléggé intette volna, ha fogadták volna [BÖn. 513]. *1778:* ha az orczájok nagyon tüzes, a' fejek fáj, félre beszélnek, nem alhatnak, vagy ellenben igen háborgo terhes álmosság nyomta el őket ... a' betegeken haladék nélkül leg tovább 3. vagy négy napok alatt vágassanak eret [Mátyus, ConsSan.].

Szk: ~ *orbánc. 1755:* Kinos Tüzes, mérges Orbáncz nyavalyáb(an) esvén, két rendben orvoságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf 1 xr 07 [TL 28b Teleki Ádám költségnapl.]. *1778:* Ezek a' Rendelések minden nemü forro nyavallyákban, veres és hollyagos himlözésekben, tüzes orbánczokban közönségesen hasznosok, és a' megtartásra igen szükségesek [Mátyus, ConsSan. gub.].

9. könnyen/gyorsan mozgó, eleven; iute, aprig; leicht/ schnell sich bewegend, lebendig. *1811:* Jó volt: Erős, tüzes, emelő, jó ajju, Nints abba mód, hogy e' légyen rut 's rosz faju | Nem lankad, söt mentől tovább a' menése Tüzesebb, nem botlik, bátor a' lépése [ÁrÉ 135, 158]. *1827:* Anya Kantzák és szopo Csitkai ... Tüzes ... Pej kantza ... Eladodott [Csapó KK; RLt].

Án. *1820:* A Tüzes nevü deres kantzat [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1821:* Tüzes (barna kanca) [Mezőméhes TA; HG]. *1850:* Tüzes (kanca) [Bilak SzD; LLt]. *1894:* Tüzes (ló) [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel ménese].

Szk: ~ *vérű. 1805:* Egy sárga szeg Ló, igen tüzes vérü [DLt nyomt. kl].

10. könnyen szerelemre lobbanó; focos, plin de foc; wird leicht verliebt/für jn in Liebe entbrennen/erglühen | lelkes, könnyen lelkesedő; inflăcărat, însuflețit, înfocat; begeistert. *1823–1830:* Ezek a szolgálók bejönnek a faluról mint ártat-

lan leánykák, és elmennek mint menyecskék, mert annyi tüzes, véres ifjak között lehetetlen, hogy tisztán maradjanak, midőn nappal és estve a szolgálatra elé kell állaniok [FogE 226].

Szn. Tüzes Mihal [SzJk 70].

11. szitkozódásban; în blesteme; im Schimpfwort/in Schimpferei. *1665:* Tudo(m) hogy Eőrdögh lelkűvel szitkozodat, aztis hallott(am) hogy azt mondta az felesegenek üsse megh az Tűzes gutta s ménykű [Szúv; Born. XXXIX. 5 Szilágyi János (40) vall.]. *XVIII. sz. e.:* Latam hogj egj kaszaval az öcsit Kun Janost levaga Kun Miklos karomkodot is Tüzes ataval Teremtetvel [Karatna Hsz; HSzjP Varga Andras (40) jb vall.]. *1717:* Hallotta(m) hogy Becski Ura(m) tüzes ördög attával szitkozodat, az ablakot is ő kgylme ütötte bé, Becski Uram(m)al is tépelődőt [M.köblös SzD; RLt Dobhai István (20) ns vall.]. *1724/1779:* Irhatom kigyelmednek hogy én az nyűgemtől meg menekvén, holtig valo bujára edgy némelyik eselédnek úgymint Törőknek és Fogarasi Istvánnak, hogy többen nem hazudhat néki ... engemitis tűzes atának szidott volt [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói gondviselőhöz]. *1744:* tűzes teremtetevel szidgya vala es megis tetezte vala [Vadad MT; VK]. *1762:* az Utrumban megirt Házhoz jöve Kaffai János, es a Hegedűst az ott tánczoló Inasoktol el akarja vala venni, mellyet hogy nem engedém s nem hagyok; tűzes Lánczos teremtettevel őszve szida bennűnket, s rutul gazolkodék [Geges MT; BfR Martinus Molnár (18) jb vall.]. *1771:* Az Aszszonyok közzül attával káromkodni Tuzes attával Lantzas attával szitkozodni Bányai Györgynét sokszor hallottam [Dés; DLt 321. 15a Maria Szabo de Szék cons. nb Francisci Imbrefi alias Szöts (44) vall.]. *1780:* Tüzes teremtették (!) hogy mérték meg probalni hogy ide hozassák az édes Anyám emberét [VH].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *állat* villám; fulger; Blitz. *1636:* Fen az levegő hig égben termő tűzes és vizes állatok, meteoromok-is [ŐGrAj 6] * ~ *felleg* villám; fulger; Blitz. *1705:* Beszélette azt is, hogy a hollók harca Hollandiában esett volt, a tűzes felleg meg Románál esett volt, Helvetiában is egy városnál éjszaka nagy zuhogások, mint seregeknek menése hallatott [WIN I, 384] * ~ *istennyila* villám; fulger; Blitz. *1766:* hallám Tsászár Sigmondnénak illyen átkozódás szovait, hogy a tűzes Isten nyila Datzonak ebben az esztendőben Házát, magát, gyermekit hasogattassa el [Szgy; HSzjP Helena Málnási Consors Nobilis Lazari Bartok de Sz. György (36) vall.] * ~ *mennykő* villám; fulger; Blitz. *1636:* 7 Fabruarii (!) in anno 1636. Segesváratt nagy mennydörgés, villám<l>ás volt, tűzes mennykövek estenek [Kv; KvE 167 SB]. *1683:* Anno 1683 mense Julio ... szörnyű nagy jégeső lön, söt még tűzes menkő is esett, mely miatt az Hóstátban ház is elégett [Kv; KvE 217–8 BP]. *1735:* Attaval, Teremtettével, Tűzes Menkővel s egjeb szitkoknak nemivelis káromkodott [Dés; Jk]. *1747:* a tűzes menykő üsse meg őtet [Ákosfva MT; Told. 8] * ~ *tó* pokolbeli forróvizes tó; lac cu apă fierbinte din iad; feueriger See. *1710 k.:* Ez az a tófet, melyről Ésai 30. Ez a kénköves tűzes tó, Jel. 20 | A gyötrelemnek helye vagy állapotja pedig neveztetik Gehennának ... külső setétségnek ... Tófetnak ... kénköves tűzes tónak [BÖn. 467, 482] * *(mesterséges)* ~ *szerszám* tűzijáték; foc de artificii; Feuerwerk. *1657:* Az solennitasnak minden igazgatói és gondviselői nagy urakból, főemberekből állottak; sok különb-különbféle muzsikák, mesterséges tűzes szerszámok lőnek, melyek alatt méne véghez az lakodalom [KemÖn. 64]. *1710:* Másnap a lakadalam után, estve a generál a vendégeket kihívatta bolgárszegi kapu eleibe tractátióra, ott tűzes szerszámból szép mesterséget csináltanak [CsH 441].

13. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *lakos* állandó/letelepedett lakos; persoană care s-a stabilit/statornicit într-un anumit loc; ständiger Bewohner, sesshaft. *1643:* (A cinterem kerítésenek) az elkészités után a falu viselje gondját mind addig mig joszágokon tüzes-lakos emberek leszen [Egrespatak Hsz; SzO 378] * ~-*marhás* háztelekkel és marhával rendelkező; care posedă casă şi vite; über Hausgrundstück und Vieh verfügen. *1622:* Nem elegh ratio az mit az J. mo(n)d hogy falus biroual fogatta meg cokreinek el vezeseiert, aual sem fogattathatot volna megh twzes marhas embert, mikor teoruent igirtel felölle [Torda; TJkT I. 164] * *házas*-~ háztelkes; cu casă proprie; ein eigenes Haus besitzt. *1660:* Colosvari hazas twzes ember eőis [Kv; TJk VII/3. 285]. *1731:* Ezen vallók minnyájan Károly Fejér (!) Vár(me)gj(é)b(en) Nagy Aranyason lakó házas tűzes residentias Fiscalis Jobbágyok [WassLt]. *1749:* Ebesfalvi Krátson Gergely protestal, ugyan Ebesfalvi Örmény Jakab Márton ellen, hogy az mostan ellene orialodott causaját folytasssa Ebesfalván, mint ott residealo Házas tűzes ember ellen [Torda; TJkT III. 251]. *1774:* mitsoda nevezetű Jobbágyok Hazás (!) Tüzes Gazdák vadnak jo karbelick vagy öregek [T; CU].

tűzés díszitésként alkalmazott varrás; tighel, cusătură; Stich mit verzierenden Funktion. *1576:* Wagion egy eleo Rwha, het Rendel Aranyas keotes Ala raytha, Az Alyan harom Rendel teodzes Aranyal, A feyeys ighen zep gyeongyes [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1674:* Vagyon más egy tűzés varással, varrot, lepedő [Beszt.; WassLt]. *1701:* Elegyes Selyem(m)el tőszéssel varrot lepedő Elegyes Selyem(m)el tőzsessel (!) varrot vánkos haj [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54].

Szk: *aranyas* ~. *1576:* Wagion egy pattyolath eleo Rwha harom Rendel Aranyas teodzes Az Alyan A feye Racz hymel warroth Aranyos s gyeongyes [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7] * *gyöngyös* ~. *1576:* En Melytth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere ... Parthayara walo gyeongyes teodzest [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13].

tüzesen 1. cu foc/jăratec, înfierînd; feuerig. *1710 k.:* úgy áldja meg Isten a lelkem, nem szánnám a homlokára sütni tüzesen [BÖn. 888]. *1811:* valamint a' Menkő tüzesen Le üt, hogy égy magos Cserfát szélyel vessen [ÁrÉ 94].

2. haragosan, indulatosan; cu înverşunare; jähzornig. *1796:* mig a' Verekedés tűzessen folyt Sonka Mihaila szüntelen nógatta 's biztatta a Czigányokat, hogy üssék, és öljék meg ... ő Nga ott lévő Béresseit [Mocs K; Eszt-Mk].

3. lelkesen; însufleţit; begeistert. *1758 k.:* Igaz, hogy sem személye, sem magaviselése ... nem tetszett, de szép jószágocskája lévén, bizony csak elveszem vala, mert tüzesen ángyom, Ördög Istvánné, s hugom, Ketheli Lászlóné asszonyomek által kérettem, de ... nem jöve hozzám, mivel unitária lévén, nem akarta vallását változtatni [RettE 73]. *1792:* Mlgos B. Orbán ur ... ugyan tűzesen dolgozik a malmon, mindent el követ, hogy a markáb(an) ne szakadjon [Beneene H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. hirtelen, gyorsan; la repezeală, iute, cu succes; rasch, schnell. *1811:* ha a' kapa nyelével fejem felett magamat tüzesen nem oltalmaztam volna, talán agyon vert volna [Szúv; DLt].

tűzésesen tűzéssel; cu tigheluri; mit Stich. *1736:* Egy Pár kék sejemmel tödzésesen varrott Párna Csúp [Kv; RLt].

tüzesház olyan helyiség, amelyben tüzhely van/tüzet szoktak rakni; casă cu sobă/unde se face foc; Haus mit Feuer. *1729:* Vagyon edgy Udvarház Supos azon fedél alat hamu tüzes ház és edgy tapasztatlan és készületlen Ház [HSzj *hamu-tüzes-ház* al.].
Szk: *belső ~. 1763:* Ezen ... Házbol más fenyö fa deszkakból keszittetet, vas sorkakkal, és jo Szebeni zárral meg erösittetett duplas Ajto nytatik (!) bé a belsö Tüzes Házba mely négy Ablakokkal világoskodik [Hortobágyfva Szb; Born. XXXIXa/19 néh. Hortobágyi Gergély György conscr.] * *külső ~. 1763:* (A) külső Tüzes Háznak eleiben tsinált dó (!) már ki dolésre hanyotlott deszkátlan Tornanczotskával [Hortobágyfva Szb; Born. XXXIXa/19 néh. Hortobágyi Gergély György conscr.].

tüzesség 1. indulatosság; vehemență, impetuozitate (în manifestări); Jähzorn. *1832:* maga ki beszélése alatt mertéglelen (!) tüzességgel verte kargyát a földhez, és kezeivel mások fejek felett gestált [Balázsfva; KCsl].
2. (láztól/sebtől keletkező) pirosság; roșcață (cauzată de febră); Rot (vom Fieber). *1662:* sokakon csak olly kicsiny sebek esvén, halálos voltokat csak nem is gondolják vala, de azonban csak nekitüzesedvén, dagadozván s azon tüzesség elterjedvén a szegény sebeseken, csak nagy hamar megfojtatnak vala [SKr 610]. *1763:* Istené a dícsösség jobban vagyon a Mlgs Aszszony, csak hogy még az fejéröl az Orbánez daganat el nem oszlot, de az orczáján lévö tüzesség szünt [M.szentpál K; TL. Csch Benjámin lev.].

tűzésű tűzéssel varrott; cu un anumit fel de tigheluri; mit einer Art von Stich. *1681:* Török Czafragok. 1. Regi Török Arany fonallal rosason ezustt fonallos tüdzesü varrott rojtos czafrag, Veres Török atlaczczal bellett [Utl].

tűzfal calcan, zid antifoc; Feuermauer/-wand. *1817:* a Felsö Tractusnak Köfalai, Tüzfalak és Kémények öle a 90f [Kv; Born. IV/42].

tűzfogó vas fogócszköz, mellyel a parazsat meg lehet fogni; clește de cărbune; Feuerzange. *1800:* Az Expressusaink el mentenek Vásárhelyre ... adtunk a' Kezere 10 Vonás for. egy tüz fogot, egy vas kalánt [Torockó; TLev. 5].

tűzforma tüzhöz hasonló; asemenea unui foc; wie das Feuer. *1762:* kik láttanak volna valami lobbanást, vagy tüz forma langot, mellyis vulgö penz kigyulásnak tartatik? [Dob.; Ks 4. VII. 12 vk].

tüzgerjesztés aprinderea focului (cu instrumente rudimentare); Feuergären. *1781:* Lattam hogy Sz Martoni Szabo Sandor egy nagy reves de elö ágas bogos Cserefában be dugta a' fejét, es az Aszszu Levelet gyujtá vala égyben, es a' füst a' Fa tetejin mint a' Kéményen gözöl vala ki, s oda érkezven meg ragad<ta>m Szabo Sándort, az udub(an) lévö Tüz gerjesztésen s meg riasztván hogy hogy meri az illyen tilalmas erdöket gyujtagatni [Csóka MT; Ks].

tüzgyújtó tüzgyújtásra alkalmas, homorú v. domború; concav sau convex; konkav oder konvex. *1666:* Viszki Pál ez szérent (!) Harminczadoltatta ki hozot jováit ... Tüz gyujto üvegeket ... maszkaras Tükört [Utl].

tűzhely vatră; Ofen, Ort, wo man Feuer anzündet. *1568:* egy Czigano pechyenyet Swth vala, az twznel, az Ciganoth vg Ranta be az tuzhelrol az kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala [Kv; TJk III/1. 195]. *1572:* az Thakachne ... gondolam hogi talam Igen ely Nehezedet volna. Menek hozza tahat az twz helien wl gereznaiaba es harom Mackafiak esnek vala eleote az twz helien [Kv; TJk III/3. 43]. *1589:* az Agi az tewzhelhez (!) igen keozel vala [DLt 226]. *1590:* Chinaltattam az hatulso zobaba egi kemenczet fizettem, mind twzhelyteöl, es chinalasatol fl. 2 d. 25 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. *1621:* Fazakas Jstuanis myelt Egy falkat az schola Zwksegere ... Basilius Czani kamara(ia)ban fundamentomatol fogua Czinalt Twz helesteol vyolag fel rakuan Egi kemenczet p(ro) fl 1. d. 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 27–8]. *1633:* estue ozto(n) hogy az varas szolgaia felessege haza bocziatotta a varro leankakatt, az uta(n) be mentek az hazban es ott megh cziokolta eötett az tüzheljen Giarmati Marton [Mv; MvLt 290. 127b]. *1677:* Az vas verö házból szolgál ki egy kö kémény, melynek alatta vagyon vas hevittö koh, tüz helye nem igen jó, a kémény alja is bontakozni kezdet [Madaras Cs; CsVh 50]. *1680:* az Tüzhellj mellet, egy kisded Szakács asztal [A.porumbák F; ALt. Inv. 6]. *1725:* ollykor enis voltam ott, mikor à viz à Tüz hellyig dagadott fel [Désakna SzD; Ks 25. IV. 5]. *1767:* In hoc anno praesenti 9-na Novembris Apahidán Andron Togyerás nevü embernek az házában, úgymint a tüzhelyéböl s háza földiböl egynéhány helyen vér buzogott fel [RettE 212]. *1789:* 2. Vas Kalán Tüzhellyre valo Rft – xr 30 [Mv; ConscrAp. 4]. *1813:* meg szegyenlettem magomat, és el változtatván Ülésemet, ültem a' Czéh Ládájára a' Tüzhelyre [Dés; DLt 56. 41–2]. *1823–1830:* Az ágyam a tüzhely eleibe volt téve, hogy a között és a tüzhely között csak a hügom mehetett be, aki velem dajkálkodott [FogE 131]. *1861:* A konyha Szobába készítettem egy fözö Sparhertett, Tüzhelyestöl [Válaszút K; BfN].
Szk: *deszkából felrótt ~. 1674:* Vagjon itt egj deszkabol felrott tüz hely [A.porumbák F; UF II, 595] * *fából (fel)rótt ~. 1650:* Vagyon ezen haz(na)k fábol fel rott tüz hellyen fenyes kalyhabol rakott belöl tüzelö kemenczeje [A.porumbák F; ALt Inv. 5]. *1656:* Vagyon az kemeni alat egi fabol rott tüzheli [Fog.; UF II, 145]. *1680:* Majorhaz ... vagyon fabol fel rott tüz hellyen egy Sutö kemencze azon fellyul vagyon ezen hazokhoz szolgalo egy jo tapaszos fa kemeny [A.porumbák F; ALt Inv. 28–9] * *faragott köböl álló ~. 1737:* edgj ... köböl epittetett rend épület ... Faragott köböl állo tüz helljen rakott zöld mázos, gombos es csipkés kemenczéje [Kv; Ks 40. XXVIIIc] * *földdel töltéses ~. 1694:* vagjon a' Konjha ház ... njilik ott arra ... fel szer Ajtó. Vagjon azon belöll, fábol fel rótt, földel töltcses Tüzhelj [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Báltapaki János urb.] * *kerekded ~. 1676:* Vagjon itt faragott kö labokan állo keregded tüzhellyen uy kereszteny bohokos kalyhakbol czinált belöl tüzelö kemencze [Fog.; UF II, 726] * *konyhán levő ~. 1823–1830:* A konyhán levö tüzhelyek rostélyon, egy kis lyukban vagyon, melynek a rostélyon alol való részében lehull az hamu, a tüz mindenkor tisztán maradván [FogE 193] * *konyha ~e. 1656:* az kapu mellett valo koniha haz ala njul fel egi szalad szarazto teglabol rakott boltozatt, az meli eppen az koniha tüzhelljere szolgal [Fog.; UF II, 152]. *1692:* Ló Jstállok ... konyha tuz helyét el-hánták vagyon raita ot bo-

kor Szaru fa [Mezőbodon TA; BK 3] * *kőből rakott (főző) ~. 1694:* vagjon a' Konjha ház ... Vagjon ebbe(n) tapaszos sövény kéménj alatt, egetett téglakbol es egjeb kövekből rakott Tűz-hely [Borberek AF; BfR]. *1757:* Felette az egész Konyhanak a mint a Padlására kelletnék lenni vagyon Cserefábol fel rott Tapaszos Bojthajtás modgyára oszve foglalt Szikra fogo, ennek alatta alkalmas magosságu földből és kőből rakot Főző Tűzhely [LLt Fasc. 129]. *1810:* egy konyha ... téglából, és kőből rakot tűzhely vagyon benne, rajta lévő Sütemény Süt kis kemenczével [Doboka; Ks 76. 35–6 Conscr.] * *lábakon álló ~. 1676:* Vagyon az házban forogatt kövekből labakon allo tűz hellyen egy belől fűtő zöld mazu kemencze mellynek elejen vas [Fog.; UF II, 726]. *1817:* A Kortsoma fekszik a Falu közepin ... régi alkotmány zsendelly fedél alatt ... Benn az Házban találtatik lábakan állo tűz helly, mellyre veress kájhákbol valo fűttő kemencze vagyon épitve [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 6] * *parasztosan csinált ~. 1743:* alacsanon parasztason csinált tüzhely [Boroskrakkó AF; BfN] * *paraszt ~. 1656:* Ezen hazban vagyon egy reghi paraszt tüz hellje romladozott kalihas kemencze, melinek az eleje faragoth keö [Fog.; UF II, 156] * *pogonyos ~. 1676:* Vagion az hazban teglabol rokatt poganyos tűzhelyen egy belől tüzelője zöld mázos kemencze [Sárkány F; UF II, 754] * *téglából (fel)rakott (főző) ~. 1656:* Ezen pitvarrol szolgal ki egi öregh füstcölcö keö kemenj melinek az allian egi coregh köböl es teglabol rakot feözö tüzheli [UF II, 164]. *XVII. sz. v.:* vagjon az házban téglábol jo felrakott tüzhely, nyul fel ez alatt kő lábakon állo kémény [HSzj *kőláb* al.]. *1794:* Teglából rakott romlodozott Tüz hely rajta lévő hitván öszve romlott kementzével edgyütt [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. *1824:* a' közepsö Ház ... Téglából rakott Tüz hellye, és paraszt kájhábol készült kementzéje meg lehetös [Erdőszengyel MT; TSb 43] * *téglából készült/való ~. 1676:* Vagyon ezen pitvarban teglabol valo tűzhellyen egj paraszt kalyhas belől tüzelő kemencze, melynek az elein es teteyén vas [Fog.; UF II, 731]. *1841:* Vagyon ezen szobában téglából készült tüzhelyre fel rakva, egy paraszt kályhábol készült kementze [Km; KmULev. 2] * *téglával készült/pádimentumozott/rakott ~. 1674:* Vagjon ez hazban egj jo hoszszu fogas, belől fütö paraszt kalyhas kemencze, faban rakot, téglaval padimentomozot tüz helye [A.porumbák F; UF II, 596]. *1679:* Pitvar, vagi Konyha ... belső meszeleset renovalni kellene ... Az allya földel töltött, feli gerendas deszka padlásos ... Teghlaval rakot öregh Tüzhelje nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 8–9]. *1820 k.:* Vagyon még ezen Házban ... egy romladozott Füttös kályha kementze is Téglával készült Tüz helyre rakva [Dés; RLt] * *tölgyfából felrótt ~. 1688:* Ezen konyhán van tölgy fábol fel rott egy Tüzhely, mely(ne)k felette van sövenyböl font tapaszos kemény [Kozmás Cs; Eszt 1] * *töltéses ~. 1694:* találtatik az Udvarház ... vagjon egj kis töltéses Tüzhelj; reszeib(en) imitt amott maradozott, tapaszos sövény kéménj alatt [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.].

tűzhelyes tüzhellyel ellátott; cu vatră; mit Ofen versehen. *1656:* Ezen pitvar felscö resze padlasnelkül valo, az pitvarbol szolgal fel egi coregh kemenj köböl allo, melljnek az allia teglabol rakot tüz helljes az eleje pogonjoson csinált [Fog.; UF II, 159].

tűzhelykő tüzhely készítésére használt kő; piatră (cioplită) folosită la postamentul sobei (de teracotă); Ofenstein. *1625:* Az Keomicsek munkája, kik, padimentomoztanak, Aitokat, ablakokat uitottanak, czinaltanak, tüzhely kcoucket faraghtanak füst hazat raktanak [Kv; Szám. 23/XXVII]. *1633:* Egi Tuzhelj köbölj, egi kis Zúzek es Egi feneketlen tonnabol tartozik forditanj Zakalne Azoniu(m) f. 1 d. 33 [Kv; RDL I. 22]. *1656:* Ezen drabant hazban az ebedlcö palotaban leuü kemenczenek szaja elcött 2 kcö labra csinalt tüzellcö kcö kemeny allia, melinek faragot lapos tizheli (!) kcoucj vadnak [Fog.; UF II, 122].

tűzhelykövű cu pietre cioplite la postament; mit Ofenstein (versehen). *1740:* jó bólt-hajtású ház ... mellyben vagjon faragott kő lábokon álló tüzhelj kővű, jó bokálj kementze [MNy XXXVI, 187].

tűzhelyláb piciorul sobei; Unterteil des Ofens (Bein). *1823:* Az elsö Háznak ujj ajtaja, ujj padimentuma, padlása, ablak rámái tokostol, két ablak rámái tokostol, két ablak tábla, és egy tüzhelly láb esztergalva betsültettek öszvességgel Rf 52 xr 30 [Nc; DobLev. V/1075].

tűzhelypárkány şipcă de margine a sobei; Ofenbank, Ofensims. *1726:* (A) belöll szenelö kemencze ... tüzhelly párkánya fábol van czifrán tsinálva, és az szegelete vas kaptsokkal öszve kaptsolva [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

tűzhelypénz füstpénz, házadó; fumărit, dare pe fiecare coş de fum (al caselor țărănești); Rauchgeld. *1715:* Nagy Mihály Tüzhely pénzb(en) rajta(m) 3. mariást vont hova tette, nem tudom [Türe K; Told. 28]. *1732:* A ki a Sellerek közül a harom Mariast ~ a tüzhely penzt le teszi szabadoson el mehet [Nagyida K; Told. 11/70]. *1748:* A Tüzhelly pénzt Eltetö Ferencz Uram(na)k mind ketten meg adtuk ... és igy velünk meg békéllett [Szentegyed SzD; WassLt Marcsinán Juonyel (38) zs vall.]. *1751:* A Sellérektől a' kik el mentenek a' tüzhely pénzt meg rántotta a' gondviselö [Marossztkirály AF; Told. 29]. *1757:* mint afféle gyülevész liberae migrationis emberek hamar szokták, kivált a harom márjas tüzhely pénzt le tevénn lakásokat változtatni [Folt H; BK ad nro 144 Ivanes Gulya de Déva (43) prov. vall.]. *1762:* Epülcteimnek meg betsült ruináit, Tüszely (!) pénzt ... meg fizessék [Hosszúaszó KK; Told. 5]. *1767:* Tudgyae a Tanu ... Néhai Tompa Mihájl éltében, hogy édes Annya Cseh Ilona vagy Leányai Dost, vagyis tüzhelj pénzt praetendáltak volna ...? [Kisborosnyó Hsz; HSzjPvk]. *1769/1778:* A' Szölgálaton kivül Szent Mihálly Adóját minden öszön mellyet Tüzhely Pénznek is hívnak három három Márjást adnak [Bagos Sz; BfN]. *1783:* A' Sellérek mikor Házokat el hadják Tüzhely pénzel d. 102 tartoznak [Mocs K; JHbK XXXI/1. 33]. *1842:* lefizeti ugy az Dost vagy tüszhely pénzt a Tizen harmadfél forintokot azonnal Remittálni kész vagyok [Szováta; Mt Bereczki József lev.].

tűzi 1. tüzeléssel kapcsolatos; de/pentru încălzire (cu lemne); im Bezug mit dem Feuer. *1785:* Minthogy tsak felennyire vagyon Tüzi szükségünkre Erdönk, Szükségünket ... a szomszéd Faluk Határairol pénzünkel potóllyuk [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 12b–13a]. *1789:* ha a dolog valoságoson Ugy Vagyon, parantsolya a Tisztelt Sz. Co(mmi)ssárius Ur ö Excelja hogy a Földes Uraság ... a Magok Vas Bányász Jobbágyaiknak az ö tüzi szükségekre, és a vas mivelésre meg kivántatokot böven ki adgyák (!) [Kv; TLev. 7/8].

2. tüzelésre szánt; de foc; anzündend, brennend. *1819:* millyen drágába jön égy Betsi öll Tüzi Bükkfa [Dés; DLt 48]. *1842:* a sem légyen igaz, miszerént követelni bátorkodtak, mintha a magazinalis tűzi ölfák vágására [VKp 64].

3. tűzből származó; de foc/incendiu; aus Feuer stammend. *1837:* Mint hogy pedig a jövendők és az események története bizonytalan az Isten rendelményei pedig, el fordithatatlanok Czélarányoson jegyeztetik ... meg, hogy azon szerentsétlen tűzi veszellyek kárát mellyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei tamasztottak, a Zállagba vevő Ur tartozik viselni [Dés; BetLt 5].

4. a tűzhely körül használt; care este folosit în preajma sobei; am Ofen gebraucht. *1589:* Egy thwzy zerzam Rezbeol chinalt [Kv; KvLev.]. *1756:* A Konyhán ... Viseltes Tüzi Lapát 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 25]. *1812:* Három rosz tűzi fogo Rf 1 [Mv; MvLev. 10 Szabadi József hagy.].

tűzifa lemne de foc; Feuerholz. *1652:* Vagyon egy darab Erdeois ... ez szabados epwletre az parazt Ember<ne>k hordani. De az Bironak hirre adua<n> de twzi fanak tilalmas [Kajántó K; GyU 126]. *1695:* Nem kisiny (!) nyári dolgunk haladékjával tapasztalom, hogy Télbe(n) elegedendo Tüzi és epületre valo fátis ne(m) hordatnak [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1718:* A régi jo bé vött rendtartás szerént kellet volna mostani Ceh apaságbol defungalt Bets: Ceh Attyának Kövendi György Ur(amna)k az negy esztendőkre Tüzi fára valo Pénszt adnunk fl: 4 [Kv; ACJk 101]. *1736:* Dib dáb tüzi fábol nem állandoképpen egybe rakott Diszno hizlalo, Szalmával fedett Lábos ol [A.idees MT; CU XIII/1. 45]. *1749:* Az mostani nagy Marh dögiben minden marjából (!) ki fogjot Trozner Sigmond ur(am) egj ökrinel több nem maradot, se tűzifaját nints mivel hozassa, sem malomb(a) mivel külgjen [Lőrincfva MT; DobLev. I/228]. *1756:* tudom hogy az Szakaturaí Tilalmas Erdőről az Rev Körtövélyesiek Szabadoson hordották s Horgyák a jo Mak termő Epületre valo tűzi s Gát kötő fákot [Szakatúra SzD; TKl Bot Togyer (38) jb vall.]. *1768:* láttam maga Számára onnét fiatal fákat vinni ... Téánk Juont és Kasztándint találtam egyszer hogy onnét Házakhaz Tűzi fát vittek [M.csapó KK; Berz. 3. C. 7]. *1778:* Ebben jo tűzi fák voltanak ez előtt circiter tizen hat esztendőkkel, a mikoronis gro Toldalagi Lászlo Ur ő Nga le vágotta, s azután ismét tilalomban tartván most ujra nevendék bokrok vadnak benne [Koronka MT; Told. 79]. *1792:* ezen Tüzi fának a vizen valo le hozásával mind a Szegénység könnyebbittetik mind pedig a fa olcsoittatik [Egeres K; Ks 89]. *1809:* (A korcsomáros) fizetése lészen ... Egy Napi Tőrőkbuza vetés Szántással boronálásával eggyütt ... Téli Holnapokban minden Hét napra 3 ~ Három Szekér Tüzifa [UszLt ComGub. 1715]. *1829:* A' Feredő házban tett reparatiokra és tűzi fára fizetődött 59 Rf. 8 xr [Kv; BLt 12]. *1841:* bé következik a' Tél méltoztasson Nsgod nékem Fonni valot küldeni, 's egy kevés Tüzifi (!) aránt is rendelést tétettni [Mv; BetLt Magyari Anikó lev.].

Szk: *~nak való. 1763:* Láttam ... Mányika luont Fiával edgyütt most Husvét után hogy egy szekér kert karonak és tűzifának valott hozott a' maga számára [Gálfva KK; Mk VII/1. 27 Pataki István (30) jb vall.]. *1810 k.:* a köz Bértz tetőn (k), Függő <nevezető tűzifának való e(rdő)> [Tür AF; EHA]* *~t termő erdő. 1781:* vannak hét darabbol állo tűzi fát termő szabadas erdők, mellyek mind osztatlanak [Mezőmadaras MT; Hr] * ~ *vágni. 1847:* mü tiszti parancs után csak a bányászat számára megkívántató fák ok nélküli vágásától tiltjuk az embereket, s az olyanokért záloguljuk, de tűzifavágni és –vinni mindenkinek a kijelelt helyről megengedjük [VKp 192] * ~ *vinni* → ~ *vágni* * *vékony rendű ~. 1793:* az edgyik darabotska erdejib(en) akkoris volt valami vékony rendű tüzi fa [Fintaháza MT; DLev. 2].

tűzifahordás căratul lemnelor de foc; Transportierung des Feuerholzes. *1708:* Váár eppittetes, epületre valo és Tüzi fa hordás, fü hordas szüntelen a' szegénység nyakán vagjon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1733:* Tüzi fa hordás végett a Kádbükkit fel szabaditottuk, ugj hogj a gjömölcz fákon kivül onnét minden féle fát hordhatnak [Dés; Jk 433a]. *1741:* azak a kis Falucskák azon Dominiumbeli több Falukhoz lévén applicaltattva a proportio(n)e supportáltak mindeneket; Nagd méltoztassek parancsolni az Domniniuman kivül succuráltassake más helységekkel kivált az epitésben, tüzifa hordásban ... vagy azan Dominium prestállyan mindent [Kéménd H; Ks 99 Zejk István lev.]. *1847:* én felsőbb parancsolatból tiltom el az embereket a bányászot számára megkívántató fák ok nélküli levágásától, a tüzifahordásra mindenkinek a kiszabott helyről s nagyobb fákból szabadságába lévén [VKp 191].

tűzifás 1. tüzifának kijelölt; pentru lemne de foc; für Feuerholz markiert. *XIX. sz. eleje:* egy darabb szép fel Serdült jo Tüzifás Erdö [Udvarfva MT; Told. 42].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tűzifának való erdőrész; porţiune de pădure pentru lemne de foc; Waldteil für Feuerholz. *1795:* részint tüzifás kert és szöllő karoknak, és kertelő veszőnek valo [M.bükkös AF; EHA].

tűzijáték foc de artificii; Feuerwerk. *1807:* Az Hunyad Vármegyei Fő Ispán G Bethlen Lászlo Ur 6ta 8bris celebrált Instellatiojának hirétma küldötte meg Pali Bátsi – Nagy tzeremoniával ment végbe ... 10 konyha füstölgött, tüzijáték, Bál, minden volt, ugy hogy 50 vagy 60 ezer forintba került ez a vonítás [Dés; KMN 264]. *1829:* Bálakbol, Casinokbol, és tüzi Játékokbol 1548 Rf 23 xr [Kv; BLt 12]. *1840:* A minapi tüzi játékon jelen voltam, ugyan gyönyörü volt, milyest még itt nem láttunk [Kv; Pk 7].

tűzkár pagubă provocată de incendiu; Feuerschaden. *1846:* Tüz kár mentésre tett költség [Nagyernye MT; MvRKLev.]. *1856:* A Joszág bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztositom hogy még ez égy 1856k évben ... kezin hagyom s gondjaira bizom Ötszáz Válto Magyar forintba számitva az évi bért – ebből szintén az ez elötti modon le hagyva a mit belé egyezésemmel épitési jovitásra határ vagy barázda igazitás – ki járásra fordit – Adora – a birtokot illető rovatalokba fizet – a termésbeli jég és tüzkárokat ... oda nem értve [Gagy U; Pf 10 Pálffi Mihály lev.].

tűzkiáltás faptul de a striga cuvîntul foc (pentru anunţarea primejdiei); Feueralarm. *1734:* Az egész Communitasban observáltassék es observaltattassek hogy az harangokkal ne abutallya(na)k az helységbéliek hogj minden dib dáb dologra csengesse(ne)k vagj harang felen verest tegje(ne)k. Tüz tolvaj kialtás vagy lárma es ollyan meritabilis veletlen Casusban lévén szabados az ollyan csengetés [SVJk].

tűzkő kovakő; (bucăţică de) cremene; Feuerstein. *1677:* két tüz kö no. 2 ... tüz vas no. 4 [Madaras Cs; CsVh 50].

1756: Túzkő Kovákra xr 06 [TL 63b Teleki Ádám költségnapl.].

Szn. *1700:* Tűzkő János Kőmives Mester [Kv; Szám. 40/II. 26]. *1715:* Tüzkő Jancsinak [Kv; TJk XV/1. 123].

tűzlobbanás mişcarea tremurată a flăcărilor, pîlpîire; Feuerentbrennen. *1653:* Mikor a várat vívák, egykor látták az egen török ország felé, mintha valami tűz lobbanás lött volna, melyet úgy magyaráztanak, hogy egy csuda volna az egen, és hogy az győzedölemnek a jele volna ... megmondák Jósikának, micsoda tűz volt volna ... a császár poros szekerei gyultak volt fel a táboron [ETA I, 48 NSz].

tűzmennykő tüzes villám; trăsnet; Blitz. *1750:* Tudom ... hogy Valkón az Oláh<ok> haranglábokat megtötte a menkő, de nem tűz-menkő volt, mert meggyúlt volna [M.valkó K; ETF 107, 16 Kováts Márton (16) Valkón lakó lib. vall.].

tűzoltás stingerea/stinsul focului; Feuerlöschen. *1737:* minden Gazda Emberek és Cseledek a suborialódott tűzet impediálható eszközökkel, edényekkel siessenek menni a tűz oltásra [Dés; Jk 474a]. *1789:* A' Tüz oltásra való Eszközök nintsen semmi, és az eddig ususb(an) volt Korom Birákis meg szüntenek lenni [F.boldogasszonyfva U; UszLt XIII/97]. *1827:* azon szomoru következést vonta maga után, hogy látván az Istentelen a ... késedelmet, az egyikünk Dobolyi Sigmondnak Csűres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtotta és maga Házától katzagva nézte hogy szaladunk a tűzoltásra [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

tűzoszlop coloană de foc/flăcări; Feuersäule. *1811:* Láték tüz oszlopot lobogni Ég felé, Valamint a' gyértya mikor ég tsendesen, Ugy a szikrázo fűst fel ment egyenesen [ÁrÉ 16].

tűzőkötél funie/sfoară de trasat; Steppfaden. *1573:* Marthon My<k>losne Sofya, Almady Chaspar Jobbagya ... felker tamasne Almady Andras Jobbagya felesege Eorsebet Benedek Deakne Almady Chaspar Jobbagya felesege geres Meg Eskwen Eztt walja ... Mykor ... az Tolway weoltes Lwn ... Jeowe ky Ambrws wram Egy Ingbe ... Eo Maganal sem wala semmy egy kys twzeo keotelnel Egyeb [Simontelke/Sófva BN; RLt O. 5].

tűzött tűzéssel varrott/himzett; cusut cu tighel, tighelit; mit Stich genäht/gestickt. *1662:* amelly patak Oláhfenesrül a völgyről kijöne, annak árkán általugratni tanálván, a fejében levő páncélbul sok részben tödzött sapkája fejébül kiesett vala [SKr 553]. *1681:* Török Czafragok ... Portai tüdzott merő fonalas czafrag | Nyeregben valo veres tudzött barsony vankos ött no. 5 [Utl]. *1760:* Edgj Fejér atlácz Sürün tödzött régi magyar Dolmány [Mv; TGsz].

tűzözön foc devastator; Feuerflut. *1811:* minthogy vólt száraz a' ki-kelet ... a' Tüz veszen szelet ... Lépten lép égy Háztól másra a' Tüz özön [ÁrÉ 17].

tűzpad kemence mellé sárból/téglából rakott, ülőhelyül szolgáló pad; bancă fixată în pridvor/tindă; Feuerbank. *1767:* az Udvarház, mellynek is vagyon egy Konyhája, vagy Pitvara ... ezen pitvarba egyébb nintsen egy rosz kisded Tüz padnál [M.csapó KK; Berz. 3. C. 6].

tűzrakás făcutul focului; Feuerstellung. *1597:* Demeternek az olahnak mig ot forgolodot felesigestwl az konyhan Twsz Rakasert es Taal Mosasert eszen kiwly itelt italt adtam nekik ... – /24 [Kv; Szám. 7/XIV. 20 Masass Thamás sp kezével]. *1657:* akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéből álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tűzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak vele, annak kiöntését, tisztítását [KemÖn. 41].

tűzrevaló tüzifa; lemne de foc; Feuerholz. *1768:* láttam azt hogy Olá Andrásni hoztak vala egy taliga tseretsapot tüzrevalot ... Beres Mihálynitis vala ... egy taliga tsere tsap tüzre valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc 151]. *1798:* ezen utrizalt Erdejeböl ... a tisztelt Barone Aszszony ö nganak hogy ... Valaki tüzre valot vágatt vitt volna nem tudam [Ádámos KK; JHb XIX/58].

tűzszító 1. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: ~ *fa* piszkafa; betişor cu care se scormoneşte jarul din sobe; Holz für Feuererzeugung. *1838–1845:* Harizsáló, varizsáló, tüzszító kerek fa (!), mellyel a tüzet igazítni, a hamut vagy parázsát szítni szokták. Másutt piszkafa [MNyTK 107].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tüzszítással/rakással foglalkozó személy; persoană însărcinată cu aprinderea şi supravegherea focului; Feuererzeuger. *1695:* Az Tüz Szittonak és a favagoknak, beresecknek is attak [HSzj *béres* al.].

tűzszivárvány tüzes látvány; fascicul de raze luminoase multicolore ale flăcărilor; ein in den Farben des Regenbogens schillernder Feuer. *1811:* Ki-futok a' kertbe, 's hát árkus módjára Által hajlott a' Tüz a' tulsó uttzára: Istenem! Noénál én többet probáltam! Ö tsak viz- de én tüz-Szivárványt-is láttam [ÁrÉ 16].

tűzszurkáló piszkavas; vătrai; Schüreisen. *1693:* Mihoknak ... Egy Ajtora valo kettös Zaru Vas Zar. Egy tüz szirkalo (!) vas kalan ... Egy közep szerü vas nyars [Nc; DobLev. I/38. 10].

tűztámadás incendiu; Feuer(anfall). *1571:* eo kegek varoswl azon keryk eo keget Byro vramat es az Tanachbely vraimat, hogy az Twz Tamadasnak megh oltasara Rendelest eo K. vegezzek vgy mynt Joban Twgiak [Kv; TanJk V/3. 38a]. *1670:* Az tüz tamadásban penigh lattyák eo kglmek azt hogy ... mégh jobbulására valo alkalmatos Iffiui goromba állapottyában czelekedte az mit czelekedet [Kv; TanJk II/1. 759]. *1813:* két szerentsétlen Tüz támadás ... ezen Nemes Várost a' leg nagyobb rebegésbe hozta [DLt 210 nyomt. kl].

tűztenger nagy tűzvész; ocean de foc, incendiu devastator; Feuermeer. *1861:* éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O. Fenesen mondhatni tüz tengerbe léptek, 's egy pár ora alatt a' nagy szélbe 17 ház mellék épületeivel ... több évi véres verejtéke gyümölcsének 37 család csak a' hamvába jár [Gyalu K; RAk 64].

tűztétel tűzgyújtás; aprinderea focului; Feueranzündung, Feuererzeugung. *1596:* Kiralj Demeternek twztetelert attam f ... d 10 [Kv; Szám. 6/XXIX. 142 Bachi Tamás sp kezével]. *1742:* az nyaradtői Jobbágyok is a tüz tétellel sok kárt tettek [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1840:* Ungvári György Ur

kérdeződkedet – nintsen é Gyanum Feleségemre – a' mire – nékem semmi gyanum nintsen – ezután aszt mondá hogy … gyanakodni lehet és a' tűz tételnek házamtol kelletett credni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

tűztevő 1. '?' *1711:* En tűz tevő Szomszedgya vagyok Batonaj (!) Janosnak de en semmit jamborsagaval nem tudok … Selyem Andras Gyergyai … nem tűz tevő Szomszedgya [Szentdomokos Cs; Born. XXXIX. 50]. *1762:* éppen tűz tévő Szomszédgja vagyok Kotsis Toma(na)k [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tűzgyújtással megbízott személy; persoană însărcinată cu aprinderea focului; Feueranzünder. *1596:* Iutanak vrunk tar zekeriwel, koniha zekerekel, Alia farkas es Beleo Georgi kochissi, ezek mellet Inasok, 18 drabantok, lowazok 18. zakachok, safarok, twz tewcok 11. vrunk zaboy harman [Kv; Szám. 6/XXIX. 97 Bachi Tamás sp kezével].

tűzütő '?' *1800:* Czupor Mihály, és Ekárt György Ő kglmek el indulván Szebenbe … adtunk a' Kezekbe egy pár tűz ütő atzélat az árra 28 Pénz [Torockó; TLev. 5].

tűzvas piszkavas; vătrai; Schüreisen. *1677:* két tűz kő no. 2 … tűz vas no. 4 [Madaras Cs; CsVh 50].

tűzvész incendiu; Feuergefahr. *1842:* Hámburg rémitő tűz vészben temérdek kárt szenvedett nagy kereskedő várost … igyekezzenek számokra gabonát gyűjteni, az Ekklai tagoktol [Nagykapus K; RAk 18].

tűzvető '?' *1627:* Egj horgas varga kes, Tuz vetcö Achellal Eggiut f – d. 6 [Kv; RDL I. 134].

tűzvilág tűzláng adta világosság; lumina focului; Licht des Feuers. *1610:* Az ége észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttattanak estvétől fogva éjféléig úgy, hogy még az földön is mind tűzvilág színe volt [Kv; KvE 141 SB].

tűzvonó olyan szerszám, amellyel tűzben levő tárgyat/dolgot meg lehet fogni; vătrai, vătrar; Schüreisen. *1848:* Vas Edények. Egy vaskolán 1. Egy Tüzvono 1 … Egy fogo 1. Egy füstölő jukatos lábos 1. Egy kissebb tüzvono 1 [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub. írnok kezével].

TY

tyaszku sajtnyomó, prés; tease; Kasepresse. *1736:* Sajt nyomo Tyaszku vagy Sajto 1 [Bongárd BN; EM XIII/1. 18 Conscr.].

tyúk 1. Gallus domesticus; găină; Henne. *1568:* Elizabet R(elic)ta Tome dobo iur(ata) fassa c(st), hogy Vayda Jacabne azt monta neky hogy az ǫ tukyanak el vagdalta az Zarnyat, es ollyan vagdalt zarnyat talalt az mezarosne vduaran [Kv; TJk III/1. 185]. *1584:* Kuthy Marton vallia, Mene Viczey Andrasnak egy thiuka Danez Leorinczheóz Altal, egy Inast kwlde Andras oda [Kv; TJk IV/1. 361]. *1593:* Zengeo Benedek vallia, tudom hogi hazamat hon ne(m) letembe hazamat (!) megh hagta Keueli Mihali, es tykomat ellopta, gazdam azzoni mikor oda ment erette, chak ne(m) agion verte, az tyknak niakat el zakoztotta es vgi vetette vizza neki [Kv; TJk V/1. 393]. *1647:* Mindenbeol Dezmat adnak, mivel Arendas hely, hanem Karaczonban minden Ember egy egy Tykot ad [Megykerek AF; BK 48. 16]. *1661:* Tyúkot, ludat Beszterczén nem vehetni külömben, egy tyúkot hat póturán, az ludat nem tudom; elhiszem az annál drágább, de még nem is igen kaphatni [TML II, 63 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1680 k./1715 k.:* a' Roka egy sereg Tyukot lát 's a' bőrt el veti. Borz baráttyát consulállya 's mond: Talám jobb volna im ez kővér Gajinakat rágogatnunk, mint sem ez hitván bőrt ráktsikálnunk [Rosnyai, HorTurc. 154]. *1694:* Ugyanezen nap kezdé el az anatomicum collegiumot tiszteletes Bidlo uram ... némely állat bőrhártyáit – példának okáért a tyúkét és a kígyóét – is megmutatta [Kv; KvE 230–1 VBGy]. *1722 k.:* Szász Fülpes Miolta Tanestol el Szakadvan maganossan tart Papot Ez a Fizetes ... Estveli harangozastol ha meg esekszi edgy edgy kenyer Esketestől den. 25. Keresztelestől edgy Tyuk s edgy kenyer [GörgJk 85]. *1733:* Kapete Jlianak egj nagj Lánez vala a nyakán s mondám Szombati vramnak Vram botsássa el kgd ezt az Vrffi eo Nga jobbágját ... akkor azt monda Szombati Istvánné Aszszonyom eo kglme de baratom meg holt Kaplyomban az a Tyuk az ki az aranytojást tojta [Csicsóhagymás SzD; JHb]. *1771:* Nagy Josefne, és Anucza Annya ... más renden azután hol az Udvaramat tele töltettek Ludakkal azok nagy Lármát mivelteneк hol pedig az ház hejjárol tyukjaimat mind le kergették [Dés; DLt 321. 32 G. Hanczi (56) vall.]. *1823–1830:* Bartók Ábelt magával a hintóba hordozta, engemet pedig a bagazsiás szekeren, melyen holmi portékákat, mikor a királyi táblára beköltöztek, vittek be, úgy hogy többnyire a káposztáskádra tett lapítódeszka volt az ülésem, hátam megett pedig a majorságketrec volt felkötve, úgy hogy a tyúkok még a mentém prémjét is leszarták, de nem bántam, csak az ártatlanságomat tarthassam meg [FogE 111]. *1832:* hogy megint oda járjon a tyuk tojni [HSzj *polozsnyak* al.].

Szn. *1700:* Tyuk Pál [Kv; Szám. 40/II. 39].

Hn. *1595:* Az palo Tyúk útzara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1631:* az Tyúk utcának a végiben [Kv; KvE 161–2 SB]. *1765:* Tyuk szer utzára [Mv; Told. 16. 54]. *1766:* a' Tyuk szer Uttzában [Mv; MvHn]. *1836:* A Káptalani Tyukok rétjén (ku) [Nagylak AF; EHA].

Szk: *fekete ~. 1568:* Anna Mathię Henteler c(on)sors iur(ata) fassa c(st), Husuet napyan en atta(m) vala Martonenak eg fekete zarnya vagot tukot [Kv; TJk III/1. 186] * *fiús ~. XVIII. sz. köz.:* A Jobbágyok annualis Taxája ... egy Fius Tyuk [Szárhegy Cs; LLt Fasc 152] * *házi ~. 1668:* récze, gyöngy- és házi tyuk felcs számmal, az utóbbiakat nagy menynyiséggel hordják ... a m.-vásárhelyi piaczra tojásaikkal együtt [Benkő, MszIms. 12] * *hízlalt ~. 1668:* Kegyelmednek Annis szolgálatját ajánlja, Istentűl jó egészséget kiván s egy hizlalt tyúkot küldött Kegyelmednek; nem nyughattam miatta, míg el nem küldhette [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *indiai ~. 1632:* Tiuk lud es egieb minden fele maiorsagh rend szerént igi keöuetkezik ... Jndiai tiuk vagion ... N. 36 Jndiai kakas uagion ... N. 2 [Fog.; UF I, 179] | Also Porumbaki Udvar ház ... Maior ház ... Lud N 55. Reczc N 26. Indiai Tiuk N 4 Indiai Kakas N 4 Kappan N. 5. Tiuk N 5 [UC 14/38]. * *konyhára való ~. 1661:* Konyhára való tyúkot, egyebet vitessetek, édesen [TML II, 46 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *kotló ~. 1680:* Majorhaz ... az hazban körös környül kolto Tyukok Pujkak, Ludak alá valo fabol csinalt szakaszocskak vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28–9] * *kövér ~. 1684:* Kővér Tyuk nr. 6 [A.komána F; Utl] | Rüdőg Tyuk vagyon no 326. lővér Tyuk nõ. 20 [Utl]. *1685:* Kővér Tyuk nõ 20. Rüdeg Tyuk nõ 400 [Fog.; Utl]. *1687:* Kővér Tyuk nõ 6 [A.komá-na F; Utl] * *mogyoróalja ~. 1609:* Fenesi Biro Tiukot hozott N. 7 Tiukmoniat N. 17. Mogioro Alia tiukott N. 4 [Gyalu K; SLt 47/11] * *öreg ~. 1589:* 2 Eoreg tykot d. 10 [Kv; Szám. 4/VI. 34 Stenzely András kezével]. *1669:* Eöregh Tyuk vagjon Nro. 80 [Köhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. *1729:* Öreg tyukot és tyukfiat adtunk nr. 100 [Ádámos KK; TSb 36] * *rideg ~. 1682:* Balásfalván ... Rüdeg tyuk s Tyukfi nyoltzvan [Utl]. *1683:* Rüdeg tyuk Joszágbeli no 700 [Fog.; Utl]. *1689:* Rüdeg Tyuk nrõ 1746 [Radnót KK; Utl] * *szárnya szegett ~ → fekete ~* * *török ~. 1665:* Török tyukokra Tall. 4 [Utl].

Sz. *emelgeti a fejét, mint egy részeges ~. 1638:* Boncza Giörgis hozza üte az karoval s mindgiart az kertt teöueben dülc Kovacz Giörgj, czak eggjet sem kezde mozdulni, hanem aztan kesorẽ mint egi reszeges tiuk kezde emelgetni az fejet [Mv; MvLt 291. 157a] * *a holt ~ mindent kivakar. 1841:* Méltoztassék Nagyságod Csendes humorral maradni, mert a mint modják a holt Tyuk mindent ki vakar [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

2. számyas húsa mint kész étel; mîncare din carne de găină/pasăre; Hennefleisch als Nahrungsmittel. *1570 k.:* viszontag tartozik az új mester az nagy ebéden nyolcvan hat <fon>t hússal mind az pecsenyével együtt, nyolc <tyú>kkal, két malaccal, két lúddal együtt; füszerszámmal együtt megkészítse tisztessége<sen> úgy hogy semmi hátramaradás dolgában ne légyen [Dés; DFaz. 8]. *1582:* Egy Tyuk soba feowe d. 5 [Kv; Szám. 3/V. 13 Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* 14 January Ebedre Thehen hust polickawal f 0 d 6 Ket Thiwkot Lemoniawal f 0 d 16 Apro madarat siulwe f 0 d 5 [Kv; Szám. 5/XIV. 121 Eppel Péter sp kezével]. *1609:* Füztek egi Tiukot Töreot lere veottem ... d 14 Peterseliemet

es Cipo belt hozza … d. 3 [Kv; Szám. 126/IV. 155]. *1625:* Ket Tiukot Röstöluc d. 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 212]. *1646:* miücl feö renden valo emberekis voltanak ezek közt, meg tekintüen kellet io borokkal fejer kenjerrel huszal hallal tyukkalis közesleg böüön gazdalkodnunk mind ezekre valo kölczeg … tezen az kölczeg fl. 18/25 [Mv; MvLt AAII. 6]. *1664:* Vacziorára főzettűnk égy tyukot mely teszen szerszámával együtt f – d 24 [Kv; SzCLev.]. *1668:* Praebendasoknak: es mosta(n) itt levő vendégeknek az tizenkét napok alat megjen ki tyuk nro: 84 [Radnót KK; UtI]. *1736:* egj Nap a' Falun egj ebedre tíz tyukott réczet, Malaczot exigalnak [Kővár vid.; TL]. *1823–1830:* eklézsiai gyűlést tartott, s azután rendre kezdettek ételt hozni. Egy-egy fazék ételt és egy nagy közkenyeret, többnyire laskát hoztak, abban egy egész tyúkot megfőzve, úgy hogy sokszor alig tudtam a tyúkot a fazékból kivenni, mert belédegedett volt [FogE 276].

Szk: *indiai ~. 1586:* Az Wonas Jgazito Vraimra költt … w kegmek kewanak hogy egy Jndiay Tiűkot főzetnek fozete(m) megh Giomber lewel … d. 35 [Kv; Szám. 3/XXVII. 8b–9a] * *kövér ~. 1597:* Wrűnk w felsige lowaywal Jwta Onnat felwl Az lowasz Mester … Egj io köwer Tiwkot megh Swtedtem es Borssban zaggatadtam … –/07 [Kv; Szám. 7/XIV. 10 Masass Thamás sp kezével].

Sz. *1703:* én bizony, ugy tudgya meg kgd, az magam részét nem hadgyom, job kd(nek) tyúkal, kalácsal forgolódni, ne bestelenkednek tovább, s magát ne hiresétene [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz].

3. adó fejében beszolgáltatott tyúk; găină predată (moşierului) ca bir; als Abgabe gediente Henne. **Szk:** *karácsony ~ja. 1590:* Karachio<n> thiukia egi egy thiuk [Tiborc K; GyU 19] | Karachion thiukia 53 [Bács K; GyU 21]. *1648:* Pro culina. Urunk eö Naga injungalasabol mondgyak hogy annuatim minden jobbagy tiz tiz tyukot ad. De ighen sajnallyak mert annak elötte nem adtak hanem Karaczon tyukiat nro. 1 s egy szeker fat [Porumbák F; UF I, 862]. *1694:* Munera, mind(en) hazas emb(e)r, ád egj egj Karatson Tjukját, a' nötelen iffjak mind az által, azzal ne(m) terheltet(ne)k [Láz AF; BfR neh. ifj. Bálpatai János urb.]. *1745:* Minden Jobbágy egy egy Karácson Tyukjával, és nyárban ött öt Csürkével tartoznak [Ohába AF; Told. 18]. *1761:* ezeken kiűl, az Rupturankon kivül minden Haztol egy egy Karatson Tyukjátis adtunk, de ez nem ruptura hanem régi szokás [Sztanisa H; JHb LXVIII/2 r tanúk vall.]. *1783:* Az egész Joszágban Karácson Tyukját, és Pünköst Tsirkéjét, édgjet édgjet, Item tiz tiz Tojásokat, minden örökségrol szoktak adni [JHb XXXI/28]. *1810:* Szent Márton Ludját, Karácson Tyukját, Tojássát és Zabját, Nyári Csirkéket vagy egyébb Adományokat (: Daciakat :) szoktanak é a' Szolgálo Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13 vk] * *Szent Márton ~ja. 1590:* Zent Marton tiukia egy egy tiuk, az pipekbeóll is ha tiz lizennis egyet, ha 5 lizen is, ha teob vagio<n> is [Tiborc K; GyU 19] * *ünnep ~ja. 1681:* Vagyon most itt Also Nadasdon … Paraszt Sessio ă kin laknak nro 26. Nemes Sessio nro 3 … Aku pinz f. 38 Innep Tyukja nro 40 [A.nádasd H; VhU 97].

tyúkász a tyúkok gondozója; îngrijitor de găini; Hühnerzüchter. *1584:* Deak Mathe … vallia, Elegge zitkozodot Danch Leorincz ig hogy viczey Andras thiukasz volna, egy (!) amikor thiukia zarik azt(is) lessy [Kv; TJk IV/1. 361]. *1662:* Fogarasi tyukasznak Mikor liszen, kész pinz per annum … f. 4. Buza … sax. cub. 6. Ruhazattyara gyapju … nr. 8. Saru … par. nr. 2. Kendere … gellimae nr. 5. Sajtt … nr. 1 [UF II, 223]. *1723:* 1 Gondviselö … 1 Porkolab … 1 Kolcsar … 1 Kertesz … 1 Paller biro … 6 Beres … 1 tyukász … 2 Darabont … 2 Erdö pásztor … 1 Csűrbiro [Almakerék NK; UtI].

tyúkászház a tyúkász háza; casa îngrijitorului de găini; Haus des Hühnerzüchters. *1633:* mentwnk az tiukaz haz uel maior haz helinek szinire [Körispatak U; Pf]. *1637:* Tyukasz haz Az tyukasz hazra uagyon altal az uizen egy hidaczyka. Azon tyukasz hazatt keöreös keörwl sasokban szely deszkakbol rott sendelyes palankal kerittetek be … az tyukaszhaz, eöregh hozzu, keötesekben seöuennyel fontt, megh meszelt, sendelyes heyazatu [UF I, 421]. *1656:* Jnett az pitvarbol nilik job kezre az tyukasz hazakra vas sarkon panton forgo bellett ajto … Ezen tyukasz haz eleött vagjon 2 rendbeli ajtajan, deszka rekeszek [Fog.; UF II, 151]. *1676:* Ezen be fordulván az esűres kertnek az tiukász ház felől valo részire nyilik arra uy kötises kapu melyek között … uy sendelyes palánk [Fog.; UF II, 740]. *1690:* Vagyon ez Tyúkász Ház az Udvarhaz mellet [BK 14]. *1699:* Az Udvarnak a Tjukáz ház felöll rosszas gyalog kerti … vagjon … Ezen Tyukasz haz van környül kerétve néhol rosszas Satoros kertel [Vécke U; LLt]. *1737:* Tyukász Ház … két hellyenis meg van gyámolitva támoszszal, hogy el ne döljen [CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

tyúkászmajor (mică) gospodărie țărănească/mărișteț/fermă unde se crește găinile; Hühnerzucht. *1681:* Tyukász Major Ennek Udvara Sövénnyel volna Keritve es szalmaval fedve; de nagyub reszent romladozott mind sövenye s mind fedele [Vh; VhU 566].

tyúkász-majorház casa îngrijitorului de găini într-o mică gospodărie/mărișteț; Haus im Hühnerzucht. *1679:* Tyúkász Major Ház … Udvaranak ajtaja, Eggyik az meddö marha akol felöl; Masik az Tó felöl [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 111]. *1681:* Veteményes kert … Az Tyukász majorház mellet vagyo(n) [Vh; VhU 572]. *1760:* öt esztendeje el veszett vola egy kövér Récze a' Tyukász Major házbol egy borito alatt Vatsora üdö alatt, melyért sokat buskodott a Tyukászné [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

tyúkászmajorné majorságot gondozó asszony; femeia care crește păsări de curte; Hühnerzüchterin. *1770:* A Tyukász Majorné reportállya es Rovássával Comprobállya mi elöttünk hogy fél esztendö alatt hordott ki innen a kastelybol a szárnyas Majorság Tartására Hat véka Török buzát [Balázsfva; UtI].

tyúkászné a tyúkász felesége; soția îngrijitorului de găini; Frau des Hühnerzüchters | majorságot gondozó asszony; femeia care crește păsări de curte; Hühnerzüchterin. *1629:* Az szombatfalvi majorban Vagyon két szoba egj fedél alatt, egyikben ludakat tojtat az tyukászné, másikban maga lakik, harmadik füst ház, közbe borjukat tartanak benne, mind háromnak paraszt zárotlan ajtaja [Szu; SzO VI, 102–3 Székelytámadt vár lelt.]. *1664:* Szabo Andras … az Tiukaszne Leaniat veue felesegül [Márkos Hsz; BLt]. *1666:* Fogarassi tyukasznenak Kesz penz fizetese per annum … f. 4. Buzaja … cub. 6. Ruhazattyara giapju … no. 8. Saruja … par. no. 2. Kendere … gell. no. 5. Sajtya … no. 1 [UF II, 332]. *1670–1680:* Fogarasi tyukásznénak Kész pénze per annum hat forint … Buzája per anum négj köböl … Gyapja

per annum nyolcz ... Saruja két par ... Kendere öt kalangja ... Ködmene egj ... Egj esztendös süldöje egj [Fog.; UF II, 482]. *1671:* Fagarasi tyukasznenak Kesz penz fizetesse per annum ... f. 4. Buzája ... sax. cub. 6. Gyapja ... nr. 8 [Fog.; UF II, 514]. *1760:* öt esztendeje el veszett vola egy kövér Récze a' Tyukász Major házbol egy borito alatt Vatsora üdö alatt, melyért sokat buskodott a Tyukászné [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

tyúkborító tyúk/kotló betakarására alkalmas/használt; cu care se acoperă cloşca/găina cînd clocește; Feststellanlage für Hühner. *1823–1830:* A kemence alol széles, a tetején hegyes, éppen olyan formájú, mint a nálunk lévö falusi kenyérsütö kemencék, de nem téglából, sem köböl áll, hanem csupa földböl, melyet így csinálnak: kereken nádat állítanak fel jó sűrűn, akkora szélesen, amekkorának akarják a kemencét lenni, fejül összekötik, úgy hogy olyan forma, mint egy tyúkborító vesszöketrec [FogE 166].

tyúkcsirke csirke; pui de găină; Hühnchen. *1824:* Lud – két gunár – négy tojo – 6 – ... Mag Tyuk 10 – Tyuk csirkék 40 – [Erdöszengyel MT; TSb 43].

tyúkfi, tyúkfiú 1. csirke, fiatal szárnyas; pui de găină; Hühnchen. *1582:* 10 (May) Júta Chyaky Dienes Biro v. hagy(as)abol weottem ayandokot 7 tyukfyat [Kv; Szám. 3/ V. 16 Lederer Mihály sp kezével]. *1595:* 21. Júny: Czchi Albertot az Barnasibot küllte Biro W. az Gorbai Joszagban, hogy az Ispanoknak meg mondgya, hogy Azzonyúnk ö fge be löuetelere Tyúkot, Tyikfit, Tyúkmonnyot Kappant hozzanak 1 lora d 50 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1622:* Predicator Jóvedelme. Minden haszas ember egi egi Tikfiat ad, kereztelesert egi kenier es egi eytel bor auagi az arra valamint iar [Retteg SzD; SzJk 13]. *1657:* Juxta Inuentarium percipialtam, Kis Enyedi haznal, Majorsagh. Tiukat, N. 40 ... percipialtam Majorsagh szaporodast. Tiuk fiat N. 70 [Borberek AF; WassLt]. *1662:* egyiknek is, másiknak is a nagy emberek közül méhsert hordókkal, vajat, mézet, sajtot, tyúkot, tyúkfiat, tyúkmonyat minden nap váltig hordtak [SKr 571]. *1673:* Almakereky Kastéllyhoz tartozando ... Tyuk es Tyukfiu Száz-Eötven ... Páva vagyon In Summa nrö 30 [Almakerék NK; Utl] | Az Innep után eö Nagok egy héttel l(ste)n engedelméböl Radnotra mennek, gondod legyen tyukfira, s pipere [Gyf; Utl]. *1717:* Az Kotló majorságokra, s Lúd és Tyúk fiakra ... Búza metr. 3 [Küküllővár KK; Utl]. *1749:* Tyukfiak, és Nagy Tyukok döglöttek, az ülü és Görény által praedaltattak ell [Kiskend KK; Ks 70. 51]. *1761:* (A) Jobb(á)gyak és Sellérek a Dézmát mindenböl ki adgyák ... nem külömben egy egy Tyukat ugy Pünköstre két Tyukfit [Tirnavica H; JHb LXX/3. 128]. *1776:* Diversis vicibus Pujka Fijak és Tyuk fijak számára Kásának öröltettem Metr. 9 [Mezömédes TA; WassLt].

Szk: *apró ~.* *1687:* Pislen apro tyukfi nrö 130 [Fog.; Utl] * *idei ~.* *1677:* Tyukak vad(na)k nö 134. Az idei Tyuk fiak nö 62 [A.komána F; Utl] * *öreg ~.* *1597:* 3 Oreg Twkfiat ... /18 [Kv; Szám. 7/XIV. 48 Masass Thamás sp kezével]. *1647:* öregh Tyuk nro 10. öregh tjukfi nro 25 [Marosilye H; VF 55] * *őszi ~.* *1687:* Eöszi Tyukfi nö 10 [Porumbák F; Utl].

2. ételként megkészített csirkehús; mîncare din carne de pui (de găină); Hühnerfleisch als Nahrungsmittel prepariert. *1621:* Egy keouer Tiuk egy Tiukfiuval sutue ... /9 [Kv; Szám. 15b/IX. 207]. *1710 k.:* Nem ettem, tudom néha más-fél nap is, nem is kívánta olykor a gyomrom is, az appetitus együtt járt avval a fájdalom múlásával, olyankor osztán ha kaphattam csukát, semling apró halat, csikot, vagy ha hal nem volt, tyúkfiat főzettem káposzta levében, tormával; egész patika csak az volt [BÖn. 515].

Szk: *öreg ~.* *1595:* 5. örög Tyukfiat Egressel ... d 17 1/2 [Kv; Szám, 6/XXVIIa. 292 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *tejfeles ~.* *1573:* Borbely Kelemen hity vtan vallia hogy ... Ieo hozza Kapa Myhalne, Es Mond hogi Io peter vra(m) Im tejfeles tykfiat feozte(m) Egyel [Kv; TJk III/3. 53].

tyúkganés cu găinaţ/excremente de pasăre; mit Hühnermist. *XVIII. sz. eleje:* mikor hó nincs, tyúk ganés Sos párlúgal kel mosni [JHb 17/10 lótartási ut.].

tyúkhaszon tyúktojás; ou (de găină); Ei. *1656:* Ebben a majorhazban vadnak ludak, pujkak, tyukok reczek tojasi; lud haszon nro. 100, tyuk haszon nro 200. Recze haszon nro. 23. Pujka haszon nro. 10 [UF II, 167].

tyúkház tyúkól; coteţ de găini; Hühnerstall. *1593:* ketczer Nitotak meg az tiwk haz aitaiat eiel nem tudom mint wittel el benne, de chyak 2 napis holt meg benne 45 [Kv; Szám. 5/ XXI. 35]. *1647:* Tyúkhaz ... Ez haz eleott vagion egy hoszu korczolya [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1676:* Ezen pitvarbul balra nyilik az elsö tiuk házra sarkon pánton fa kilincses ayto [Fog.; UF II, 743].

tyúkhús carne de găini; Hühnerfleisch. *1765:* a németek ... mind tsak tyuk hussal kivántanak élni, a tyukokat pedig, s azoknak főzésihez kivántato lisztet galuskának, tojást, vajat, szalonnát, petresellymet, hagymát, s több efele aprolék czugumist soha meg nem fizették [Fárd AF; Eszt-Mk 39].

tyúkkakas cocoş; Hahn. *1736:* Kakas Pujka nro 1 ... Pipe nro 6. Tyuk kakas nro 1 Tyuk nr 6 [CU XIII/1. 249]. *1830:* Számyas Majorságok ... Tyuk Kokas 2. Tojo Tyuk 10 in Nro 12 [Nagyikland TA; TLt Közig ir.].

tyúkketrec coteţ de găini; Hühnerstall. *1810:* van egy öt szakaszu Léczböl cserefa rámákra épitet sendejes fél fedelü ujj tyuk ketretz, hozzā valo csere fa majorságoknak valo ivo válukkal és a' Szakaszokon valo nyoltz kicsin vas sorku reteszszel járo létzböl csinált ajtotskákkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 34]. *1848:* A fa szinbe lévö tyuk ketrecz 6 rft [Görgénysztimre MT; Born G. XXIVd]. *1852:* három Tyuk ketretzet készitettem, az három nagy vak ablakban minden hozzá adandoival Válustol ... három emeletes, égy egy Tyuk ketretz [Kv; SLt Mayer József ácsmest. kezével].

tyúkkosár kas; coş pentru păsări de curte; Hühnerkorb. *1662:* Végre sok nyomorgatása után egy rusnya tyúkkosárba dugatván, a város piacán levö akasztófa alá vitetö, s ott vétetvén feje, azon kosárban gyalázatosan az akasztófa alatt temettetett vala [SKr 91–2].

tyúkmajor tyúkász; îngrijitor de găini; Hühnerzüchter. *1654:* az Continus praemendasok(na)k oztottam ez szerent az praemendat ... Az Tyuk Majornak Felesegestöl libr. nro 8 ... Az Tyuk Majornenak libr. nro 4 [Egeres K; Ks 70. 51]. *1659:* Belesinalo Aszsz(ony) ... Tyukmajor ... Tehen pasztor ... Pakular [Utl].

Vö. a *tyúkászmajor* elmszóval.

tyúkmajorné tyúkászné; soția îngrijitorului de găini; Frau des Hühnerzüchters. *1654:* az Continus praemendasok(na)k oztottam az szerent az praemendat ... Az Tyuk Majornak Felesegestöl libr. nro 8 ... Az Tyuk Majornenak libr. nro 4 [Egeres K; Ks 70. 51].

Vö. a *tyúkászmajorné* címszóval.

tyúkmajorosné majorságot gondozó asszony; femeie care crește păsări de curte; Hühnerzüchterin. *1849:* Zsibói lovász Krizsán Jákobnak ... neje egy ideig udvari tyukmajorosné volt [Kv; Végr. Vall. I Kelemen Benijámin vall.].

Vö. a *tyúkmajorné, tyúkászmajorné* címszóval.

tyúkmajorosság tyúkászmesterség; ocupația de îngrijitor de găini; Hühnerzucht. *1849:* az udvarbani lakásom alkalmával Kelemen Béni által lett felhasználtatásom következésébe, látva Kelemen Béni általa lett terübe lett ejtésemet, azonnal számomra égy az udvarházhoz (!) közzelébe ugyan ahoz tartozo alkalmatossagokba behelyheztetett ahol is tyuk majorosságot folytatva 's a' fiut meg szülve Kelemen Béni rendeléséből Kelemen Miklosnak kereszteltem volt s ... mint égy fél évig dajkáltam [Kv; Végr. Vall. 95].

tyúkmony 1. tyúktojás; ou de găină; Hühnerei. *1582:* weottem Tehenhust ... d. 22 ... túró d. 4. tyúkmony d. 5 [Kv; Szám. 3/V. 22 Lederer Mihály sp kezével]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Aky Thiukmoniat hoz hetj Thiukmon (!) wegien Egy Izak [Kv; KvLt III/9]. *1598:* 10 Aüg Zegedj Caspar vram kerteben foktak uolt egy legent B. V. az perengerre allattatta es tiúkmonjnjal meg hagigaltata az Cziganokal atta(m) tiúkmonjra nekik f – //8 [Kv; Szám. 8/V. 44]. *1593:* Dic 11 xbris ... tiukmonj pankohoz f – d 4 ... Dic 13 xbris ... tiukmoniat pankohoz f d 4 ... Dic 14 xbris ...Pankohoz es sufahoz tiukmoniat f – d 4 [Kv; Szám. 5/XXI. 131–2]. *1609:* Adam Jstuantol ... percipialtam ... Tyukmanjat No 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 138]. *1614:* vettem ... Az borju lab ratnj Tiukmanjat f – /4 [Kv; Szám. 15b/X. 22]. *1625:* lakodalmaba igertek tiukmonyat az menninek zeryt teheti [HSzj *tyúknony* al.]. *1634:* Az hol tyukkal, lúddal, tyukmonnyal tartozik joszagunk, az ollyanért pénzt uegien az Udvarbiro, miuel már konyhankra nem kéuantatik annyra mint az elött, az árrát penigh ugy szedgie fel az mint az idő mutattya, az ollyannak küssebb vagy iob áros voltát [UF I, 337 l. Rákóczi György gazd. ut.]. *1656:* Tyuk mony egy kosarban nro. 200 [UF II, 178]. *1685:* Census. Juhbol méhből és minden fele leguminabol dezmát, karacson adaját Cub. 2 Minden ember egy egy tyukot, Minden háztul edgy edgy szeker fát. Husvétban minde(n) ember tiz tiz tyukmonyat, ha azt nem adhat, egy egy tyukot [Demeterpataka AF; MvRKLev. 31]. *1701:* azután minden condimentumot az szegény gazdák adatnak, vajat, olajat, káposztát, túrót, sajtot, ordát, tyukmonyat [Szentdomokos Cs; SzO VII, 72]. *1710 k.:* Tyúkmony, tej s afféle felírásáért az a Kintzing haragudt, de én azzal fogtam meg: Bécsben mind pénzen vettem én affélét, az olyanból él és szerez pénzt a többi közt a szegénység [BÖn. 755]. *1732:* tyukmonyat, Juh, Meh, es minden fele Gabona dezmajat tartozzanak igazán kiadni [Budurló K; Told. 11. 70].

Sz. *az egyik ~ a más ~hoz lehet hasonlóbb. 1662:* Csak a személyek változván, ugyanazon játékot gyakorlotta többnyire ez ideig, és mostan is gyakorolja a sátán e jó hírrelnévvel régen virágzott Magyarországban, hogy egyik titmony más tikmonyhoz alig lehessen hasonlóbb, mint Magyarország és Acháb király országa [SKr 100] * *kidagad, mint egy ~. 1710 k.:* bizony nem betegedém akkor meg, hanem osztán Váradon kezde a negyednapi hideg lelni, s márciusig mind lele; egyszer a lépem is, mint egy tyúkmony, kidagadott vala [BÖn. 529].

2. tyúktojásból készített étel; mîncare făcută din ouă de găină; Nahrungsmittel aus Hühnerei. *XVI. sz. m. f.:* Holt tetem oruossagha. Egy tikmoniat kemenyen kell sewttny es ketteo meczczeni io hewen ra kell keottny azt Haromzor kell chelekedny eggyk keotest vagi két napig tartsa rajta [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével]. *1583:* Andras Balas kowach Legenye vallia, Nem tudom ki fogtatta meg Mihalkot, de Mihalkonal zablia vala holna Alat es rutul zitkozodot eo ellene, mywel hogy Ne(m) kenalta ez thywkmonnial, kit Swteót volt [Kv; TJk IV/1. 135]. *1603:* Nicolas Kosa ... fassus est hoc modo. Minthogy ennekem hozot volt egy lewelet ... horwat Adam ... ott maraztam nallam egy felesteokeomre egy tykmoniat swtetek neky es egy eitel bort hozatek melleie [Kv; TJk VI/1. 669]. *1650:* Főzettem Tehen belt, Attam hozzaja Tiukmanyatt ... d 18 [Kv; Szám. 26/IV. 427].

Szk: *töltött ~. 1591:* Teoltcott Tikmonyat feozettem Suffawal melyheoz veotte(m) myndenesteol 42. Tikmonyat ... d 21 ... Kynyerett ... d 16 [Kv; Szám. 5/X. 3].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *sülte* az az idő, ami alatt megsül egy tojás; timp în care se poate prăji un ou; soviel Zeit, bis ein Ei gebraten wird. *1629:* Ennit tudok benne, hogy ejfeli uthan egy orakor ki jeovek az utan mint egy harom tyukmonj sültö uthan Nagy Mihalys ki mene [Kv; TJk VII/3. 105] * ~ *sültig* addig, míg egy tojás megsül; pînă cînd se poate prăji un ou; soviel Zeit, bis ein Ei gebraten wird. *1582:* Monda az azony[a] ... Eztis mondhatto(m) hogj ha akor el ne(m) ment wolna akor eziak egj tiwkmonj zwltig meg fogtak wolna ittigien [Kv; TJk IV/1. 59g. – [a]Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzonj]. *1584:* Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta valaminemeo lelektul indultatwa(n) ky miat fęl ora Mulwan az laba meg veszet és megh horgadot [Kv; TJk IV/1. 259]. *1736 u.:* A dolmanyon nem voltak, mint most, egymás rendiben varrott sok gombok, hogy alig tudja egy tyukmonysültig újjain, mellyén bégombolni [MetTrCs 462].

tyúkmonyfejér tyúktojás fejérje; albușul oului de găină; Eiweiß. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lovat ă follyö keh háborgat ... ha ă torkan gyült egybe, ó hájat tyukmony fejérel, eczettel, foghagymával egybe kell keverni ... s bellö kel az orrába tölteni [JHb 17/10 lótartási ut.].

tyúkmonyforma tojásdad; oval, de forma oului de găină; eiförmig. *1651:* egy kis veres tiukmony forma iscatuliaba(n) feligh io fele Geöny (!) egy kis papirosba(n) takaruah [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1710 k.:* vissza is vitték néki, hanem ugyanott az utcán tettek volt fel egy tyúkmony forma öreg és egy kisebb termés parasztkövet, amelyeket szintén akkor vetettek vala bé a fundamentom fenekébe az Apor felöl való szegelet táján [BÖn. 905].

tyúkmonyos 1. tojással készített; gătit cu ouă; mit Hühnerei. *1590:* Tordan Ebedre ... Tykmonyus Pereczet ... d. 3 Soldort veottem ... d. 24 [Kv; Szám. 4/XXI. 15 Kis Ist-

ván sp kezével]. *1711/XVIII. sz.:* meg adni Tartozik[a] ... 1 tisztesseges sült kövér Ludot, és a melé T: T: hus sült salatat, vagy ugorkat és retket, tyukmonyos pereczet, diot, Magyarot [Kv; FésCJk 16. – [a]A remekezett legény a legényavatói céhlakomára].

2. tojással kevert; amestecat(ă) cu ouă; mit Hühnerei gerührt. *1621:* Az Lakatos Adam fia Czinalt ez haro(m) boltokhoz harom vj kulczot, az Eggik Beczy Zaarhoz vyolag Czinalt rugo aczelt, wtkeozeoictis vyolag be czinalta Tiukmonias mezzel Fizettwnk mind ezekteol d 85 [Kv; Szám. 15b/IV. 21].

◊ **Szn.** *1628:* Tiukmonjas Boldisar [WassLt Nic. Ratoni de Zent eged (65) ns vall.]. *1646:* Tyukmonyos Peter jb [Szentegyed SzD; Ks G. 42].

tyúkmony-rátotta tojásrátotta; omletă din ouă (de găină), papară; Rührei. *1670:* Foris Anna ... oly eszközt adot volt megh holt Pal Kovacznak, tyuk many ratotba(n), hogy más nap megh holt [Kv; TanJk II/1. 703]. *XVIII. sz.:* Vagyon egy szalonna ... Vágj egy darabot, ha nem avas, Tyúkmony rátottába: Barátainkat hívjuk öszve Este vacsorára [EM XX, 497 tréfás ének].

tyúkmonytartó tojástartó; suport/păhăruț de ou, ouar; Eierbecher. *1752:* vagyon edgy czüst, arannyas Crédentia hasonló kis só tartójával, Tyukmony tartojával [Marosszt-király AF; Told. 19].

tyukodi a Tyukod (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tyukod; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tyukod: Tyukodról származó; originar din Tyukod; aus Tyukod stammend. **Szn.** *1750/1797:* Tyukodiék [Vérvölgy Sz; Borb II N(eme)s Balog Demeter (74) vall.]. *1755:* Tyukodi Pál Vram [Rákos TA; Borb. II]. *1862:* Tyukodi János [ZFaz.]. *1865:* Tyukodi János [ZFaz.].

tyúkól cotеț de găini; Hühnerstall, Hühnerhaus. *1618:* egy jó tyúkólat is csináltattam vala az udvarnak az felső felébe, azt is elégette volt Toldalagi uram [BTN[2] 104]. *1652:* Az Tyuk olak felől valo felseo házakba be menven ... Romladozot földellés padimentoma [Görgény MT; Törzs]. *1676:* Ezen tiukasz ház udvaranak nap kelett felől valo szegeletben vagion uy fenyü bornákbol sásak közben rokot tiuk ol kett szakaszban uy sindelyes fedel alatt [Fog.; UF II, 743]. *1679:* Galambducz Ezen Fas Udvaro(n) nro 1. Ennek also Contigna(ti)oja Tyúk ól Ajtaja, felszer, vas sark [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95]. *1688:* a' kert mellett van fenyő fábol fel rótt ket rekeszü perellyekre epitett szalma fedel alatt valo Tyuk ól [Kozmás Cs; Eszt 5]. *1751:* kertek, Pajták, Csür, Diszno Olak, Tyuk ól, s több másfelékis ruinálnak Sorvadoznak [Marosszt-király AF; Told. 29]. *1767:* Tyúkoj aestimaltatott ad hung flor 3: 50 [Kilyén Hsz; LLt]. *1772:* a Közkert mellett egy mar szinte romlandofélben lévő Tyúk óll, vagyis Majorsag Rekesz Deszka Fedel alatt vagyon [Kv; BethLt]. *1777/1780:* vagyon egy sövényből font oldalu Tyuk ol szalma fedél alat. Melly Tyuk ol a fellyebb meg írt Dési betsületes Aestimator Atsok Által Consciose aestimáltatván betsü szerént való ára tészen Hf 8 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 90].

Sz. *1600:* Keomywes Benedekne Catha azzony ... vallia ... Az haz penig valoba igen roz vala ... ollyanok voltak minth egy egy thiuk ól [Kv; TJk VI/1. 468].

tyúkos 1. tyúkszállító; pentru transportat găini; Hühnerlieferer. *1823–1830:* megint a káposztás és tyúkos szekeren küldenek be [FogE 112].

2. '?' **Hn.** *1639:* Tikos árokja mellett (sz) | Tikos retiben (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1685:* Az Tikos Fő alatt [M. köblös SzD; EHA]. *1735:* az Tyukos határ [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1784:* az Tyikos teri nevezetű helyben (k) [M.köblös SzD; EHA]. *1803:* az Tikos teriben (k) [M. köblös SzD; EHA].

tyúkosi a (Szász-)Tyúkos (NK) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tyúkos/Ticușul Vechi; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tyúkos/Deutsch Tekesch: Tyúkos lakosa; locuitor din Tyúkos; Bewohner von Tyúkos: *1633:* Az czinalasan az Halmagyak Tiukosiak Parrayak (!) voltak, es mind my s mind az szegenysegh, Igen segitettük [A.venice F; Szád. Sztanchiul Zagania (60) Eskut Boer vall.] | az Malmotis tudom hogy Boersagh helien uagion es az Tiukosiak, Halmagiak, parayak az hazzal egiwt segitettek epiteny [F.venice F; Szád. Radu Radulic (35) vall.] | Tudom aztis hogy az Tiukosiak czinalak tisztitak megh az Toth ... Az Halmagiak, Tiukosiak penigh Köhalmi kirali biro Vram paranczolattiabol egy hetigh segitettek, co kegmet egesz faluual [UF I, 323].

tyúkrepesés tyúkok által okozott zaj/lárma; gălăgie făcută de găini; Geschrei der Hühner. *1568:* Georgius szpch iur(atus) fass(us) est ... egy vosarnapra virradolan, dobogos lęth az haz hyan, es tyuk Repeyes (!) [Kv; TJk III/1. 233].

tyúksült friptură de găină; Brathuhn. *1591:* Tük Syltt f – d 10 [Kv; Szám. 5/I. 51].

tyúkszar găinaț, excremente de pasăre; Hühnerscheiße. **Hn.** *1742:* S V vulgo Tyuk Szar Uczaban [Mv; MvHn]. *1747:* vulgo (: sálva venia :) Tyuk Szar nevezetü uttzab(an) [Mv; EHA]. *1760:* vulgö az Tyuk szar utzában [Mv; MvHn]. *1776:* a' Tyuk Szar Uttzában [Mezőbánd MT; WassLt Mart. Szodos (56) ns vall.].

tyúkszemű farkasvakságban szenvedő; are orbul găinilor, suferă de hemeralopie; mit Hühnerauge. *1775:* Aztis tudom hogy tyuk szemü erössen, mindazált estve s éjtzaka gusalyosba jár [Kővár Hsz; HSzjP Joannes Kajtár (48) lib vall.] | Szotyori Gábor uram szemeinek látásában felette igen hibás mert Nappal nem lát tyukszemü [Kvh; HSzjP Franciscus Kolosvári (alias) Borbély habitationem habet in Kanta (34) vall.]. *1816:* Krotskevits Károly Ur az orvosu tudománynak Doctora és fel-eskütt Bátsi practucus, Szem orvos ... teljes bizodalommal foljamodhatnak hozzája ... A' nappali vakak és tyuk szemück, a' rövid és meszsze látok, kantsalak [DLt 103 nyomt. kl]. *1822:* Hivatalosan meg visgálván Czikudi Ado fizető Moldovián Gavrilát, a' Kiis mintégy 66 Esztendös, tyuk szemü, el gyengyüllt öreg [Torda; TLt Közig. ir. Fekete Lajos vm-i chirurgus kezével].

tyükszó kotkodácsolás; cotcodăceală; Gegacker, Hennewort. **Hn.** *1798:* a tyukszo uttzáb(an) [Mezőbánd MT; EHA].

tyúktartás creșterea/hrănirea găinilor; Hühnerzucht. *1597:* 21 Dic (Mai) Veottem Tiuk tartasra Seres Peternel egy

kwfeoldi Emberteol 5 Veka arpat ... d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 14 Filstich Lőrinc sp kezével].

tyúktartó tyúk tartására való; unde se ţin găinile; für Hühnerzucht entsprechend. *1594:* A Maior hazaknal ualo Jnuentarium ... tiktartho kettrecz No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7]. *1648:* Az teomlcocz haz mellet ismet egy kis tiuk tarto deszkas hazatskara nylik egy rosz fa sarku zaru aito [Porumbák F; UF I, 889].

tyúktojás 1. ou de găină; Hühnereі. *1717:* küldöttem ... Tyuk tojást 232ít az kőrül valo Falukot mind fel jartatam de többět něm szérézhéte(m) [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1735:* Mikor Bíro Uram Brasoban a Gyenerallis ő Ex-hoz Csűrkekel be ment ő keg(yelme) s Csuk tojassal attunk az utra jövetere menetelre' kenyert pecsenyet bort, Den. 30 [Kvh; HSzjP]. *1813:* most küldek három melyesztett Malatzot, és hatvan tyuk tojást [Perecsen Sz; Szentk Botos Peter gr. Korda Annához]. *1814:* A' 40 pujka fiju helyett kotolnak a' pujkák 50 pujka tojáson és 30 tyuk tojáson [Cikmántor KK; KCsl 5]. *1852:* Aszszonynépén lako Pasidán Juon, és Pintzi Danila ... el ősmérék azt; hogy vásárlottak légyen hitelben innen az asszonynépi határban (!) ... Dobolyi Bálint Urtol egy Nyil Erdőt 10. az az Tiz pengö forintokon ... és 100 az az Száz tiszta Tyuk tojásokon [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342].

Sz. *1789:* a' marján hátul két fejérség vagyon, mintegy tyuk tolyás helye [HSzj *nyergeshátú* al.].

2. ételnek elkészített tojás; ou gătit ca aliment; zubereitetes Ei. *1736:* hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyúktojást főztek ... harmadszor: mikor ette, úgy keverte fel hogy mikor az kenyérrel mártogatta, semmi róla le ne hullott, és az tyúktojáshoz is annyi kenyeret metéllett, hogy megérte vele, s meg is ette az tyúktojást vele, másként harmadik szégyen volt [MetTr 377–8].

tyúktojáshéj coajă de ou de găină; Hühnereischale. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lovat ă follyő keh háborgat, az fen meg irt kīgyő fü gyűkérel valö praxissal kell elejt venni, de ha ă torkan gyűlt egybe, ó hájat tyukmony fejérel, eczettel, foghagymával egybe kell keverni, gyengén megh kel melegiteni két tyuk tojás hajba kel önteni, ă lovat vagy hanyotta kel dőjteni, vagy fel kell kötni az orrát s bellě kel az orrába tölteni, az orvossághot mind ă kett Orra lyukába, egy egy tyuk tojás hajjal, ă tyuk tojas hajatis belě kel az orrába rontani, ugy kel mind addig tartani még le nyeli [JHb 17/10 lótartási ut.].

tyúktojásnyi egy tyúktojás nagyságának megfelelő méretű; de mărimea unui ou de găină; so groß, wie ein Ei. *1725:* Sz Pali István Vr(am) ... ajandekoza az Fel(esé)g(ene)k Horvath Kristina(na)k mint egj tyuk tojasni aranyot kénesőben foglalva [Szentk Gabr. Toldalagi de N: Iklod (53) vall.].

tyúktoll pană de găină; Hühnerfeder. *1568:* Helena Pogachyas iur(ata) fassa e(st), Lattam hogy Wayda Jacabnenak egy marok tuk tol vala markaba de en elottem semit ne(m) zolt [Kv; TJk III/1. 186].

tyúkvétel cumpărarea unei găini; Hühnerkauf. *1661:* Írj Krakkóban is, nénédnek is valami szalonna, tyúk, lúd vétel felől, vaj, méz felől [TML II, 68 Telcki Mihály Veér Judithoz].

U

uborka, ugorka 1. Cucumis sativus; castravete; Gurke. *1578:* Az kertekre feö gongia legyen, feökeppen Kys falwdon, hogy yol hozzaiok lathasso(n), kertezth ha talal, yoot tarchon, mindenfele wetement bewe(n) wettessen ... wgym(int) petreselmet, hagymat minden feleet, kapoztat, repat, salatat, dynnet, wgorkat, es egyebet mindenfelet, hanem ha lehet, egieb haznotis zerezhessen belole [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1640:* Bizoniczia meg aztt Vaida Mihali hogi co azt az szott hogi cziak gianosagbol mondotta Jakocz Lörinczneк az Ugorka elveszese felöl [Kovászna Hsz; Hszj *ugorka* al.]. *1679:* hagima, Petreselyem, kaposzta, murok, retek, ugorka ... terem [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 138]. *1702:* Vagyon ... veteményes kertis ... Ebben mind Kerti borso s oláh borso item ugorka vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1715:* Vagyon mostan ezen Tablákban ... Ugorka, Borso, Bab és Fuszulyka [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1724/1779:* Ugarkát ... Dinyétis vetetem [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói gondviselőhöz].

Hn. *1761:* Ugorka Vapájában (k) [Páncélcsch SzD; DHn 57]. *1764:* Az Ugorka Vápájában (k) [Páncélcsch; DHn 57].

2. az uborka termése; castravete; Frucht der Gurke. *1588:* veottem ... Vgorkat d. 16 ... Egrest d. 2 [Kv; Szám. 4/I. 59]. *1589:* 26 (Juny) ... Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam bort d. 80 ...vgorkat, tarkont, petreselmet d. 6 ... Capornat d. 5 [Kv; Szám. 4/X. 27–9]. *1592:* 3tio octobr(is) ... Bodo Ianos tert vizza ki vrunknak vgorkat, dinnet, Barazkokat uit volt uitte ugia(n) azon varadi kuchis 4. lowal huniadigh f 2 d 0 [Kv; Szám. 5/XIV. 93 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* 20 die Jüli ... Chyerezniet f – d 8 ... 21 die Jüli ... Vgarka es Tarkoni f – d 6 [Kv; Szám. 6/VIII. 59 Casp. Semel sp kezével]. *1595:* 3 kolbazt ... f – //12 Vdorkat (!) p(ro) f – //3 [Kv; Szám. 6/XIV. 21]. *1625:* attam konjh(ara) ... Halat. potikat ... Vgorkat aztalara d. 8 [Kv; Szám. 16/XXXV. 26]. *1674:* Egj tök forma üvegh, abban ugorka sozva teli [A.porumbák F; UF II, 596]. *1682:* Luczai Sándor küldött lábos pohárt, 7 ... Csészét, 80. Ugorkának valót, 8 [Porumbák F; AUt 314]. *1711/XVIII. sz.:* meg adni Tartozik[a] ... 1 tisztes ges sült köver Ludot, és a melé T: T: hust sült salatat, vagy ugorkat és retket tyukmonyos pereczet, diot, Magyarot [Kv; FésCJk 16. – [a]A remekezett legény a legényavató céhlakomára]. *1796:* a Kertesznek Zöld Fuszujkája már vénülni kezdett, ugorkája is vagyon olyan nagy mint a nagy Ujjam [Szilágycsch; IB. Fogarasi István kezével]. *1824:* kápostára ugurkára 39 xr [Kv; Pk 5]. *1853:* hát az általagba valo ugorkák nem romlottaké meg meg kel dörgölgetni [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *enni. 1846:* Virág Lászlo mondottais hogy ö nem engedi a Czigányokat – mert nem szoktak azok ugorka enni menni [Dés; DLt 530/1847] * *~hoz való fedeles bokályczésze. 1753:* Ugorkahoz valo Fedeles Bokaly Csesze N 2 [Buza SzD; LLt] * *~nak való porcelán tálacska. 1755:* Ugorkának való Kávé szin Portzellán Tálotska 1 [Batiz H; BK. sub nro 1020] * *~nak való tál. 1806:* Nyoltz Sultznak valo Tall. Két Ugorkának valo Talaval edjüt [Bodola Hsz; BLt] * *~nak való üveg. 1732:* Találtunk ... három ugorkának valo üveget porgoló formát [Kv; Ks 40. XXVIIIc] * *apró ~. 1743:* Apro ugorká(na)k valo on Talacska 3 [O.fenes K; JHbK XXIX/28] * *besózott ~. 1625:* Eczetben be sozot Vgorkat. Veottem ket fazekal f 1 d 75 [Kv; Szám. 16/XXXV. 63] * *sós ~. 1595:* Racz Andrasnetol veotte(m) Soos vgorkat per f – d 32 Zekely Balintnitol veotte(m) Soos es Sozatlan Vgorkat per f – d 12 [Kv; Szám. 6/XVI. 77] * *sózatlan ~ → sós ~* * *szedik az ~t* közösülnek. *1635:* Aztis látám hogy ugyan ott az kertben, az edgik Kathona czzel az Azzonnyal nylván pároználkódek. és en be menek es mondek az kik válának (!), Uraim ide hátrá ige(n) szedik az ugorkat [Mv; MvLt 291. 51a] * *téli ~. 1799:* két Fazék jo Sozott Téli Ugorka [SLt Vegyes perir.].

uborkafa, ugorkafa *átv* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *felhág az ~ra* érdemtelenül magas polcra jutva rátartian viselkedik; s-a suit scroafa în copac; wenn man unverdient eine hohe Stufe erlangt, wird hochgestochen. *1772:* Ez az ember[a] gubernialis consiliariusságot is ért volt és ugyan felhágott volt az ugorkafára [RettE 283–4. – [a]Bogáti Pál]. *1774:* amillyen nagyon felhágtál a' parasztsággal az ugorka fára oly nagy gyalázattal le esel [Sajókeresztúr SzD; Becski Becski Sigmond Becski Miklósnak] * *leszállít az ~ról* kedvező helyzetéből kicsöppent; a ajunge de la moară la făcău, a decădea; herunterfallen, keine günstigen Verhältnissen mehr haben. *1661:* Igen elhittétek magatokat, édes jóakaró asszonyom, kedves Feleségem, István urammal, de leszállítlak az ugorkafárúl [TML II, 139 Teleki Mihály Veér Judithoz].

uborkaflastrom tapasz, gyógyír; plasture; Pflaster. *1687:* Küldtünk Szebenb(en) ... Vgorka flastrumra f. 3// – ... Malva Porert d. 60 ... vad kőmény magra d. 36 | Az Patikariusnak négj Csúpor Vgorka Flastrumért, és négj csúpor nervinum Compositumért f 10// – [UtI].

uborkás 1. uborka formára szabott, hosszúkás; croit în formă de castravete; gurkenförmig geschneidert. *1788:* Egy fekete fátyol ugorkás formáju virágos fökötö [Mv; TSb 47].

2. uborkát tartalmazó; cu castraveţi; mit Gurken | uborka tárolására használatos; pentru castraveţi; für Gurkenspeichern. **Szk:** ~ *átalag. 1816:* Két Ugorkás átalag [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * ~ *bödölö. 1816:* Ugorkás bödölö ... 25 xr [Kv; Born. IV. 41] * ~ *cserépkanta. 1797:* Két ugorkás cserép kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17] * ~ *dézsa. 1788:* Egy öszve romlott Mézes Désa ... Ehez hasonlo ugorkás Désa [Mv; TSb 47] * ~ *hordó. 1849:* Egy ugorkás hordora fel vertem 8 ab(rontsot) 18 xr [Kv; Pk 6] * ~ *kancsó. 1768:* Ugorkás kantso 3 [Mezösztgyörgy K; Ks] * ~ *kanna. 1780:* Zöld mázu ugorkás kánna 2 [Bethlen SzD; BK]. *1813:* Züld Ugorkás kanna [Veresegyháza AF; Told. 18] * ~ *kanta. 1819:* egy Zöld ugorkás kanta [Kv; Pk 3]. *1849:* Két Ugorkás Kanta tserép [Somke-

rék SzD; Ks 73/55] * ~ *üveg. 1795:* Ugorkas Üveg, es egy mas Üvegert – 41 [CsH 77a] * ~ *üvegkanta. 1797:* Egy virágos Karafina … Egy Sima Karafina Egy ugorkás üveg Kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12].

uborkasaláta vékonyra szeletelt, nyers uborkából készített saláta; salată de castraveți; Gurkensalat. *1710 k.:* Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514].

uborkasózatás conservarea castraveților prin sărare; Konservierung der Gurken durch Einsalzung. *1695:* Ugorka Tarkony czékla sozatásra idejé(n) gondgja légje(n) [Marosztkirály AF; Told. 2 a borsai gondviselő ut.].

uborkaszezon eseménytelen időszak a közéletben; sezon mort; Saurcgurken-Zeit. *1887:* Az igaz, hogy benne vagyunk az uborkaszezonban, ámde én mint lelkiismeretes góbé, nem szerettém, ha ezt a publikum az Ország-Világból tudná meg [PLev. 134 Benedek Elek Petelei Istvánhoz].

uborkatábla uborkával bevetett kerti rész; strat de castraveți; Gartenteil, mit Gurken besamt. *1688:* Ugorka Tabla nrő 1 [Görgény MT; UtI].

uborkatartó uborka tárolására szolgáló; pentru (păstrat) castraveți; für Gurkeneinlegen. *1790:* Holitser kaposzta Formáju Ugorka tarto Aszetli 2 [Sv; Ks].

uccu gyerünk!, rajta!; haide!; heisa! hopsa! *XVII. sz. vége:* azt mondotta Gabir Andras hogy uczu, de bizony egy Ember egy sakot abban be nem birhatot [WH. Andreas Simon (70) prov. vall.].

uccse csküdözés kifejezésére: bizony (Isten); zău, (pe legea mea) jur că …; bei Gott, so wahr mir Gott helfe. *1811:* Nékem nem adtad szent háromság utse [Szúv; DLt].

udvar 1. lakóépülethez tartozó, bekerített terület; curte; Hof. *1570:* Alcz Balaz hythy zerent ezt vallya, hogy mykor cothet vgy mint ennekeleote 14 Eztendewel hytta volt Nagy Jmreh hazat chinalny az ew vduaraban, Es hogy az hazchinalashoz kezdet volna, Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Banthasara Ne legien [Kv; TJk III/2. 61]. *1589:* Az tanacz haz vduaranal az meli coregh lakat vagion hogi megh bomlot vala, czinaltattam megh acelliat es kulczat d. 12 [Kv; Szám. 4/X. 31]. *1592:* Az el múlt Zem (!) ferench napia(n) allunk vala az Paysos Vid (!) vduaran, latam hogy Hannagy Peternel egy palcha úala es kj mene az erczbeól az vdúarra, hallam monda, beste arúlo megh yud[a] (!) veremet mind fiastol de megh kel bannod [U; UszT. – [a]Valamivel későbbi kéz más tintával az *u* és a *d* közé felül egy *a*-t toldott be]. *1605:* (Behajttatta) egi paripamot, s kaczolamot … oduarara fwre, nem tudo(m) mi okbol, ez all peres be uite<tte> tized napig tartotta hazanal, az utan ada megh [UszT 19/63]. *1627:* latam Szaz Balast es Sandor Matiast hogi az Istok Andras odvaran valanak [Kővár Hsz; HszjP Szabo Balint jb vall.]. *1644/1759:* Az hátulso két Bolt házacskák … az Udvaron ellenekben lévő kis házatskával és kamarácskával … a' Tasnádi István Árváinak jutot [Ne; DobLev. III/651. 7a]. *1689:* Láttam hogy az Mihály Deák Ur(am) Felesége jádczott futkározott az udvaron a Béresekkel [Kopácsel F; BK. Mány Boër (60) vall.]. *1734:* (Az) udvaron vagjon Sertesekneк valo fűzfa váju nro 1 Majorságnak valo fűzfa váju nro 1. Vagyon Furatos nro 1 Kaloda nro 1 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 9]. *1746:* kinek kinek az udvarán légyen viz kádban vagy hordóban készen á lődözés pedig eltíltassék [Torda; TJkT III. 49]. *1761:* Ha az Udvaramba be jő meg lötetem á lovat [Branyicska H; JHb XXXV/45. 12]. *1835:* Az egész Udvar rajta levő épületekkel … Inventarium mellet számba adatván az Ötsém … az Árenda ki teléskor, mindazokrol aszerént tartozik szamolni [Sófva BN; Somb. II]. *1879:* Rózát láttam Vásárhelyt, Csak láttam, Egy udvar választott el. Marosiéknál volt, s rettentő gondterhes homlokkal válogatott valami – ruhanémüeket [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *alsó ~. 1762:* minden bonumait … és egyéb Házi eszközeit az also Udvarbol … belé hordatotta [Branyicska H; JHb XXXV/51. 7]. *1812:* sok emberektől hallottam, hogy Grantzki Moses Uram a' Groff ur cő nsgát meg taszigálta és az Also udvarra lejáro kerek gráditsrol leis vágta volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Jmreh (21) vall.]. *1849:* Az also Udvarbol is valami rontsalék dohánt vittem el [Héjjasfva NK; CsZ. Horváth Bori (15) vall.] * *belső ~. 1679:* Belső kis Udvar. Ez az Leány Aszzonyok külső haza szegeletitől fogva (: hogi az Leányok ajtajahoz s ablakához alkalmatlan üdőben akár kys ne járhasson :) fenjő deszkázattal (: mellyeknek felső végek olasz fokoso(n) vannak metelve :) buritott karfas gerendaval vagyo(n) által rekesztve [Uzdisztpéter K; TL 57 Bajomi János inv.]. *1687:* ezen belsó udvaro(n) mostan kezdettek epiteni edgy fedél alá három házat pitvarostol talpra sasokkal, mely mégh Szarvazatlan fonatlan és gerendázatlan vagyo(n) [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1761:* az belsö Udvarra bé jövő kapu felett valo háznak szegletéig vagyon … romladozott alatsony létz kert [HSzj *léckert* al.]. *1798:* Az belsö Udvarra bé járó Kapu … 2 ágosokra, és két felé nyiló deszka kapu levelekre vagyon fell tsinálva maga azt bé zárló reteszszével edgyüt [Brád H; Ks 76. IX. 27] * *egész ~. 1597:* effele dologban az az zokas volt, hogy ahol marhat ne(m) talalnak az Jozaghoz Nyúlnak, Azirt mind meg kerdeze az kaptalan, versendi Sara azzonnak hany Jobbagy vadnak vezzeodeon, es ki hún lakik, ki Egez udvaro(n), es ki fel vdúaron laknak, de mindenestwl az mint intezek harmadfel vduaro(n) vagyon [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1681/1754:* Szent Márton adajáb(an) minden egesz udvartol a kin Lak(na)k egy egy forint árra mustal tartoznak annak idejeb(en) a szerént, a mint a Medgyesi szasz Urak Limitalljak [Mártontelke NK; KvAkKt 6] * *egy ~on lakik vkivel. 1632:* Én semmi gonoszságokat nem láttam hozzájok egyebet, hanem láttam, hogy együtt ettek-ittak – maga (!) egy udvaron esztendeig laktam velek [Mv; MvLt 290. 94b–8b]. *1665:* Az mit eselekedhettem én is, úgy tudom, el nem mulattam, tovább is bizony Kegyelmednek és atyjafiainak szolgálni akarok, meg akarom bizonyítani, egy udvarban laktunk [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] * *jél ~. 1597:* effele dologban az az zokas volt, hogy ahol marhat ne(m) talalnak az Jozaghoz Nyúlnak, Azirt mind meg kerdeze az kaptalan, versendi Sara azzonnak hany Jobbagy vadnak vezzeodeon, es ki hún lakik, ki Egez udvaro(n), es ki fel vdúaron laknak, de mindenestwl az mint intezenek harmadfel vduaro(n) vagyon [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1632:* az ki egez telkett bir, az ollian Eotuen penzt ad, az ki pedigh fel uduart bir, az ollian 25 penzt ád, az meli penigh harmad reszt bir egy Telekben, az ollian semmit nem ad [Fog.; UC 14/38. 109]. *1640:* Minden jobbagy itt az Va-

rosban a' ki egesz haz teleket bir, esztendönkent d. 50. Az ki penigh fell uduart bir. d. 25 tartozik adni, mellyet Karacsonban administralnak [UF I, 687] * *felső ~. 1683 k.:* Az Banffi Patronus es egyszers-mind Földes Ur(u)nk lakvan Nagy Falub(an) kastellyokb(an) (!) így Fizettek az Pastornak: I Tekintetes nehai Banffi Sidmond Uram Udvarabol attanak ... Az Losonczj Banffi Urak reszeről hasonlo keppen attanak az Felsců Udvar vagy Kastellybol 60 kalongyabuzat (!) [Nagyfalu Sz; SzVJk 50] * *kis ~. 1679:* Elsö Sütő Ház. Ez az Kis Udvaro(n) mindgiárt az Nagi kert ajtajahoz közel vagyo(n) | Moso Ház. Ez az Kis Udvaro(n), mindgyárt az elsô Sütó ház mellet vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL 64, 65 Bajomi János inv.] * *középső ~. 1699:* Ezen közepsö Udvarrol mennek bé az Kastélyba ket erös esere fákra külömb külömb fele fábul csinalt fel vono kapun [Szentdemeter U; LLt 8] * *közös ~. 1766:* (A két gazda) Gabonáját, Fáját, Borát, mind a' közös Udvaron takaritotta bé [Torda; TJkT V. 327] * *külső ~. 1597:* A(ctor) C(om)p(ro)bat hogy cö az Molnos Peter kylscö Vduara kapuiat es az Tiboldi Mihaly haza fele walo Vetes kert foliasat soha ne(m) wegezett az falúúal hogy cö chynallya [UszT 12/131]. *1699:* Ezen külsö Udvarrol ... az fas kertben nyilik bé egy kis eserefa ajto mellyjékü (!) ajtocska [Szentdemeter U; LLt]. *1730:* Mi ketten porontsoltúk megh hogy az Szekereket és az hintokat tisztittsak megh az külsö udvaro(n), hogy az belsö Udvaro(n) ne gaszollya(na)k [Abosfva KK; Ks 83]. *1843:* a' jövö héten – ha az idö kedvez – a' külsö Udvar planirozgatásához kivánnék fogni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez] * *leányok ~a. 1732:* a léanyok udvara mellett, vagjon edgj el terjedett eserefa álláson lévö cziprus fa, egj virágos virágokra kiformált tábla, és négj veteménjes tábla [Kóród KK; Ks 12. I] * *majorkodó ~. 1777/1780:* az ezen részre tartozó Csürös kert mellett, vagyon egy Majorkodo Udvar, lévén mindenüt Sövény Lészás kertel bé kerítve ... vagyon egy Sövényböl készült, kivül belül tapaszos oldalu Major Ház szalma fedél alatt, Complectálván magában egy lakható Szobát, és 1. kamarát [Alparét SzD; JHbK LII/3. 89]. *1783:* Vagyon Majorkodo Udvar Nro I Meljben va(gy)on Major Ház fábol épitve égy fedél alatt Szoba kettö, kamara kettö, és égj pitvar ... Vagyon égj három rekeszböl állo jo nagy Majorság ol .... A Major Ház megett va(gy)on Véteményczö kertetske tsellédek számára valo [Branyicska H; JHb XXXI/28] * *nagy ~. 1824:* a' Német Theatralisták el foglalván benn a' Nagy Udvarban bizonyos Napokig Quartir házat ... a Censust egyezés mellett ki is fizettek [Déva; Ks 106. 44] * *ős ~. 1846:* Kereszt Léányomnak Baro Bornemisza Susikának hagyom ... Buzdon meg vasárolt Rész Joszágot, ugy ... két telket mely vagyon a Öss Udvarommal szembe a patakig [Kv; Végr.] * *papi ~. 1820:* A' Papi Udvaran lévö pajta megfedésire vettem szalmát [Mezöcsávás MT; MRLt].

Sz. *1823–1830:* Akartam volna, hogy az udvarom gyepes legyen, azért azt felkapáltattam, a faluból hordott szénamurvával bevetettem, s hogy a szárnyasok el ne rágják, tövissel berakattam. De így is célt nem értem. Azután vettem észre, hogy igaz a mondás: pázsintos udvaron lakik a szegénység [FogE 284].

2. bekerített terület a rajta lévő lakóházzal és gazdasági épületekkel együtt; curte (cu casă, şură şi grajd); Hof (mit Haus und Wirtschaftsgebäude). *1591:* vgj foghtam megh Azt az horúat Janos neuy legent minth zegeodet zolgamot, tala(n) vertemis, szabad voltham az en zolgam(m)al, mikor megh zegeóttem Aszal az legennjel En nekem Arra keöteöte magath ha ki ne(m) teöltene esztendejet Engem el hadna, en eötet megh foghassam mind(en) theoruc(n) nelkil fejehesz niulhassak, hon ne(m) volthomba pedigh el zeokett vdvaro(m)ból [UszT]. *1606:* Mikor az A(ctor) Damokos Mihalj oda fogatta vala a Bedeó Istúa(n) vdúaraba az Alperest Fabian Istuant, egikor, egy reggel tahagh be hajtottak az vra(m) cókrejt, s eó latot akkor az cókrekhez [UszT 20/155 Balthasar Zygiarto de Zombatfalúa lib vall.]. *1650:* annak harmincz harom eztendeje hogi engemet ki hazasitot odvarabol Damokos Thamas [A.csernáton Hsz; HSzjP Relicta vidua Joannis Chie jun. vall.]. *1677:* némellyek viszont mezőn állo marha legeltetésnek idején kivül-is, az embereknek udvarokon lévö marhájok felöl-is felelnek: mind ezek meg-tudatván, szabadossan meg-fogattassanak, és nem külömben mint orgazdák halállal büntettessenek [AC 127]. *1725:* Jó szivel magamis Kigyelmedet Szamosfalván ... megh látogattam volna, de én a' télen é may napigh, ollyan beteges állapattal, és gyenge erövel voltam, hogy az udvarrolis ritkán léptem ki [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1762:* Mely iszonyú dolog s nagy istentelenség a földes urok hírével ment többire végben, mert jól tudta jobbágyinak gonoszságokat de nem refrenálta úgy, amint rendi lett volna öket, söt sok lopott marhát találtak gyakora udvarában [RettE 139]. *1777:* Néhai Pap Farkas eö klme ... a Juhainak csinaltatatt volt egj Juh kosárt, és a régi Curiáját fel hagyván, ide epitette Udvarát, ahol most vagyon [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornya Kira (80) zs vall.]. *1784:* Panaszolván providus Kurta József méltóságos Horvat óbester úr árkosi udvarának gondviselöje, hogy Iriminya Ráduj, titulált Rofaj Ferenc uram jobbágya minden igaz ok nélkült az országútján megtámadta, rútul difamálta, hamisgatta [Árkos Hsz; RSzF 97–8]. *1821:* a falu Utzájába meg Csoportozott falusi Emberek ... Ditsirék vala Sokan hogy Bezzeg Boár Gligor az Hámyik Ember mert nem engedi a Domokos Udvarba bé hajtani a sok Marhát a Csavásbol el vévén a hajtok elöl azokot [Noszoly SzD; Matskási lt Noszolyi cs. Pap Mitruj zs vall.]. *1849:* Egyéb vagyonnyaikat az Udvarokbol hogy kik hordották el nem láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Todorán Atyim (54) vall.].

Szk: *lakodalmas ~. 1739.* látám, hogy egy csuhally forma katona lo háton ki jöve a Lakodalmas udvarbol a pistollyát elévevén ezt mondá: nem bánom mind jöjjetek ki [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Mich. Medvés (50) pp vall.] * *lakodalmi ~. 1739:* Kijöve a' Lakodalmi udvarbol a' pistollyát elévévén ezt mondá: nem bánom már jöjjetek ki [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Mich. Medves de K. Sz. Lélek (50) pp vall.] * *ős-örökös ~* ősöktől örökölt nemesi udvarhely. *1820:* A' Vartzagás Úttzai szegelet ház Ös örökös Apai Udvar lévén ... a tisztelt Ur magának, és gyermekeinek ell felejthetelen praejudiciumára, látván A' Tekéntetes Urnak, és a' Tekéntetes Iffju Asz(sz)onynak, nagy reá valo esekedését ... által engedé a' Tekéntetes Urnak és Tekéntetes Asz(sz)onyának [Ne; DobLev. V/1034].

3. császári /királyi székhely/udvartartás; curte, palatul de reşedinţă al unui suveran; Königshof, königlicher Hof. *1657:* Lévén sokféle vélekedés Abazának fejét elütés felöl is, vala hatalmas gyülekezet császár udvarában, holott nékem egy Székely János nevü régi öreg legény szolgámat jól meg is ütögeték és döfölék az nádpálcával az kapucsiak [KemÖn. 88–9]. *1669:* Oda fel való dolgokról írhatom Kegyelmednek, ö felsége nem régen convocálván Bécsben az consiliarius urakat, Nádasdi uram az érsekkel egyben háborodott volt; rútul voltak. Megértvén ö felsége, Nádasdi ura-

mat hivatta. Nem ment, mivel árultatással vádoltatott, hanem securitást kivánt, és hogy az érsek adja meg becsületit (ki meglött); úgy ment fel ö felségéhez, udvarhoz [TML IV, 523–4 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1704:* edgy Monostori Captalanbul költ Deak Priuilegium mostan Becsben vann a' Felseges Udvarban confirmalasnak okáért [Kv; ACJk 57]. *1710:* Apor István ellen penig külön Száva Mihály, aki sóinspector vala, és Balog Ferenc fiscális perceptor, szüntelen irogattak az udvarban, hogy tesaurárius lévén, csak a maga hasznát keresi, és a császárt illető jövedelmet alattomban magának elteszi | Régen mesterkedik azon is Haller István, hogy az öccsit, Kornis Sigmondot Bécsben küldhesse vicecancellárius ságra Kálnoki Sámuel halála után … a minapi fökapitányok s föispányok candidátiójában is minden református mellé egy-egy pápistát szúrt be, s alattomban a parte úgy recommendálja azokot az udvarban [CsH 296, 426–7]. *1710 k.:* Amely projectumot de commerciis Bécsben béadtam volt, azt az udvar leküldé, és parancsolta a gubernium nak, hogy küldjék censurájukat ad informationem suae majestatis [BÖn. 930]. *1760:* Amaz szegény azt gondolta, hogy már úrrá lett … De nem sokáig volt ebben az állapotban, mert második esztendőben elcsapta a hitvány deákot, ki is jóllehet addig futott-fáradott mind a gubernium, mind a felséges udvarnál, míg utoljára arra ment Macskási Krisztina, hogy minden napra két-két márjást kellett a Váradi számára adni intertentiójára [RettE 104–5]. *1762:* Ebben jártak itt a Zalatnai, Nagybányai föinspektorok és a Bétsi Thesaurarius fia az ezüstbányák investigatiójára az enyedi bányászok informátiojából és az udvar parancsolatából [Torockó; Jankó, TAszT 184]. *1765:* Mihelyt megholt a császár, Josephus rex Romanorum, ki is nagyobbik fia volt, valamennyi francia cselédje volt az atyjának, mindegyig absitozta, az udvarban franciául nem szabad beszélni senkinek [RettE 189]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak … az Felseges Udvar elöttis tsak az terhes Szolgalattyak iránt kivántak panaszalni s panaszaltanak is [Torockó; TLev. 4/13. 19–20]. *1823–1830:* Keservesen panaszolta[a], hogy ő 29 esztendeig lévén királyi tábla praesese és az 1794. diétán elbúcsúzván, az ország ajánlotta a királynak, hogy adjon nekie hosszas szolgálatjáért pensiót, de az udvartól az a válasz jött, hogy aki a királyi táblán szolgál, annak nem kell pensió, mert a csak olyan, mint a machina [FogE 146. – [a]Id. Bethlen Pál]. *1847:* Tudom, hogy egy versbe a vármegyei tekintetes föbíró úr kiszállott Bucsumba, s azt parancsolta a falusiaknak, hogy Varga Katalint adják által. S akkor a falusiak úgy nyilatkoztak, hogy ha az udvartól költ parancsolat rendeli a Varga Katalin elfogattatását, úgy ellent nem állonak, de külömben nem adják ki [VKp 276].

Szk: *bécsi ~. 1710:* Azért követeket küld a török Bécsben, kik majd négy esztendeig ott lakának, minthogy a németnek is jól foly vala akkor a dolog, s haragszik vala is a törökre Austria elpusztitásaért és Bécs obsídiójáért, semmi condítióit a békesség iránt nem acceptálák a bécsi udvarban a törököknek, melyet azután meg is bánának, mert akkor nagyobb haszonnal megbékélhetnek vala a törökkel, mint annakutána [CsH 199]. *1753/1781:* Josika … mint afféle ravasz ember, és igen serény elméjü, az afféle szavaival az mostohát reá vehette, de azt beszélleték az emberek, hogy Josika Imre ur, a Mostohaknak Bétsben annyit sem szolgált, mint egy légy, mert a tájban azon kemény adot esztendőre változtatta a Bétsi udvar, és más adozás(na)k módját kegyelmesen rendelte [Máda H; JHb LXXI/3. 272–3]. *1765:* Ugyanez az asszony egyéb színek felett szerette a meggyszín köntöst, melynek becsületi nemcsak Franciaországban, hanem a bécsi udvarban s következőképpen Magyar- és Erdélyországokban annyira elterjedt, hogy minden renden lévő icki-vicki ifjúság nem tartja magát olyan színü köntös nélkül embernek. Nem is hívják már meggyszínnek, hanem Pampadur-színnek s a többi [RettE 190] * *császári ~. 1710:* Ezt a házasságot gróf Kinsky nem jovallotta … Mindazáltal az ő akaratja ellen is csak véghezmene, és Kinsky, szintén mikor a királynét Bécsben vinnék, megbetegedik, meg is hala, nemcsak a császári udvarnak, kinek hasznos és hü szolgája lön mindhalálig, hanem Erdélynek is felette nagy kárával | De mihelyt Josefus succedála a császárságban, nagy változás esik a császári udvarban, mert a cardinálnak, Kollonichnak megizené: eleget szolgált az apja idejiben, már öregember is lévén, meg akarja nyugtatni, ne szóljon ezután semmi udvari dolgokhoz [CsH 310, 359] * *fáraó ~a. 1703:* Avagy szintén aminthogy Moyzes a faraho udvarában felneveltetvén, midőn emberi kort ért volna, megemlékezik a maga nemzetiről, aki igen sanyargattatik vala, az Izrael népe; ő inkább akara maga nemzetével szenvedésben lenni, hogysem a király leánya fiának hívattatni vagy tartatni [Kv; KvE 277 SzF] * *felső ~. 1835:* Estántziát csináltattak a' Felsö udvarhoz a' Királyhoz [WLt] * *királyi ~. 1809:* Az is adatik fel … az Felséges Királlyi Udvarhoz nyujtott Könyörgö Levélnek 4dik pontyában hogy Szalonnáimnak a' Tordaiaktol valo el tartásában nem károm hanem hasznom lett volna, az Városiak(na)k drágábban adván el azután a' miat az Tordaiak meg-alkudták volt … Könyörgö Levelemnek 2dik Pontya erre böltsen m(e)g felel és ezen ellen vetést egészszen el emészti [UszLt ComGub 1753u]. *1823–1830:* 7-ik febr. mely vasárnap volt, délelött elmentünk az husziták templomába, holott egy vasárnap cseh ül, másikon németül prédikálnak … most … cseh ül énekelvén a gyülekezet is, minthogy nem értettük, kimentünk a templomból, és mentünk a királyi udvarba, mely pompásobbnak látszik kívülről, mint a bécsi [FogE 176] * *muszka ~. 1774:* Azt is magának hagyta a muszka, hogy az egész török birodalomban a görög valláson lévők között senkit papi tiszt vagy méltóságra a muszka udvar híre nélkül ne emeljen senki [RettE 337] * *német ~. 1670:* az portárúl nem lévén securitasunk, az német udvart sem kellene aperte ellenünk provocálni [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki Mihály … ráveszi a fejedelmet, hogy küldjön alattomban követet a német udvarban, és ott legyen mindaddig, míg elválik, a török micsoda operátióhoz kezd | a portát azzal áltassák el, hogy csak azért küldötte oda a fejedelem, jobban kitanulhassa a német udvar állapotát [CsH 165 1682-re von. felj.] | A vármegyék és szászok között is nagy controversia vala … Addig járák a német udvart, kétszáz kaput le is róttatának, s akkor a vármegyékkel erös kötést szerzének, hogy több defalcatiót nem kívánnak | Sárpataki Bécsben felmene … Ott, noha sokat reménlett, sollicitált is magának, forgolódtak is a lélekvesztő jesuiták mellette, de keveset foga nyerni, hanem grófi titulust, mely a német udvarnak egy pénziben sem állván, bövön szokott osztogatni, adának neki [CsH 319, 425] * *pápista ~. 1710:* Bár szegény öcsémet is olyan gyermekkorában ne adja vala az atyám pápista udvarban, generál Chusani mellé, nem tántorodott volna úgy meg igaz hitiben, akit Isten addig ne szólítson ki világból, míg szent lelkivel megvilágosítja, s az igaz religióra visszahozza [CsH 141].

4. fejedelemi székhely/udvartartás; curte princiară/domnească; Fürstenhof. *1566:* Az Lo feyck pedygh hwswet vthan valo chycotcortcokcon feyenkent thartozzanak vdwar-

hoz gycolny hadakozo zerzamokkal mustrara, kyk ot meg ertyk ez ew felsege parancholatyat fow embere altal es ahoz tarchyak magokat [SzO II, 182 ogy-i végzés]. *1578:* niolcz ora vtan korchioma(n) bort ne aggianak Senkinek Ezt penig … az vrunk eo Naga hadnagywal es vdwaranak elótte Jaroywal keozeollyek, es egienleo ertelemmel igjekezzenek ebben is eló Menny. Valaky penig az Takaro (!) harangzo vtan bort adna korchioma(n) tyz forint legie(n) az bwntetesse [Kv; TanJk V/3. 157b]. *1613:* Eo felsege[a] Magatt, vduaratt, es mindennemeo allapattiat, az zegeni el puztult orzagunknak icouedelmehez, es prouentussahoz zabia s rendellie, zokatlan es el uiselhetetlen adozassal, ez orzagott ne banczia es ne ereoltesse [KJ. – [a]Báthory Gábor]. *1629:* Én is ebben az esztendőben húsvétra állottam volt udvarhoz Catarina fejedelem aszszony inasságára [HGN 2]. *1642:* Vitezlő Kis Pal Balint hiuünknek, Haromszeke(n) bizonyos szamu Louasz Szekelyek hadnagyanak, ott valo Soffalui Aknankrol annuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcaluan, az többit, ugymint az mas fel szaz forintyat durante bene placito nostro, angariatim (: ugy hogy neha Uduarunkbannis tekenczen :) ki akariuk szolgaltatni neki, ugyan ott valo Aknank prouentusabol [Kp 56 fej.]. *1661:* Bővebben való írásom is lehetne mindezekröl Ngodhoz, de nem tudom honnan vagyon kegyelmes uram, valamit értésére adok Ngodnak, Ngod udvarából mindjárt értésére adják ide be az embereknek, az vicéknek is nem az Ngod porencsolatjára, hanem azoknak udvarlására vagyon gondjok [EMLt Cserej Miklós a fej-hez]. *1662:* Melly levelek minden vármegyékre elöl idejekorán megküldöztetvén, nem kell vala nagy tanácslás, örülvén, hogy amit már régen óhajtottak, azt az alkalmatosságot Isten eléhozta volna. Jötten-jönek vala az urak, förendek az fejedelem udvarához látogatására s köszöntésére, az elöl járó hadak még minekelötte vármegyéjekbe beérkeznének [SKr 207]. *1670:* Én, édes Komám, bizony jobb szívvel bemennék udvarhoz, inkább lennék én is most ott, mintsem itt bajoskodnám [TML V, 47 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1673:* Udvarhoz ha küldök, Kegyelmednek küldöm. Tegnap küldtem egyet, csak az estve expediáltam [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Isten rendkivül való akadálytól megoltalmazván, hétfőt adván érnem, én is megindulok, és kedden méltóságos udvarában jelen leszek [TML VIII, 395 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Én szinten akkor Kálban voltam, és Gálfalvára mentem vala lakadalomban, Sándor Gergely vévén feleségül a húgomot, Szentiványi Sámuel leányát. Onnan Fejérvárra mének udvarhoz, ahová érkezék Bécsből Thavonath helyiben pro camerali commissione gróf Seeau, csúfos kisded, görbe hátú, szeles ember [CsH 321]. *1777:* Tudom olvastam valahol, példákat is hoztam elé: kászoni Bornemissza Jánost, aki szörnyü kedvességben lévő cancellarius lévén az udvarnál, sok hasznot is tett; Bethlen Gábort s másokat, kik utoljára nemcsak disgustusban estek, hanem hivataloktól amoveáltattak [RettE 380].

Szk: *~ban/~nál lakik. 1621:* Andras deak Cancellarian hol es Vdvarnal lakot, es ithon Teökes Istuan gondot uiselt es maiorkodot [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. *1823–1830:* Céhbe nem állhatott, mert feleségtelen embert nem vettenek be, meg nem házasodhatott, mert udvarba lakott, hogy onnan kijöhessen, pénzt kellett szerezni, aminthogy szerzett is volt valami 500 forintott, amint mondotta, mind tallérokat, még fülles tallérok is voltak közte [FogE 62] * *~ népe. 1568:* Jsten tarchya meg K. minden wdwara nepewel Egyetembe minden Jo Egessegben [Abrudbánya; Törzs.]. *1614:* Sok fő bojérok egész udvar népével jöttek vala ki előnkbe, és nagy böcsülettel késéréneк bé az szállásra [BTN[2] 66]. *1677:* Mint hogy a' Fejedelmek-is minden rendeknek, viszont a' Fejedelmeknek-is Országbéli minden Statusok hittel szokták magokat kötelezni, nem utolso requisituma ennekokáért a' Fejedelmekhez valo hüségnek, és tartozo kötelességnek az-is, hogy akarmely időben-is … valamely Városban lakni, resideálni, vagy csak bizonyos ideig mulatni akarnak, mind magok, udvarok népe, fizetet és egyéb rendbéli hadai ot lakhassanak, melyröl ennek elötte-is az Országnak voltak bizonyos Constitutioi; ez egész világon lévö minden Országbéli példák-is azont mutattyák, mostan is annakokáért ujjobban örökösön meg-állandoképpen végeztetett [AC 160] * *fejedelmi ~. 1662:* a városnak dél felöl való két szegletin, mellynek napnyugot felöl való szegletiben az fejedelmi udvar és házak foglaltatnak vala, két igen nagy, hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is építtetett vala | És így elvégezvén elszabadittatása s általok Havasalföldibe bevitetése dolgát, egykor a szemenyck, a bánnak magának is otthonlétében, de hogy a fejedelmi udvarban csak magok volnának, az bán maga az udvar kapuja elött, a belső várasban lévén udvara népével szálláson, az fejedelem azon udvarábul, amelly egy ajtó a major hostát felé nyílnék, minnyájan kijövén, az udvart pusztán hagyák, és az Heriza mellett való örzö magyar gyalogokat megnyakazván s magát a vasbul kivágván, vele a havasokon Havasalföldibe általállottak vala, Fejévárrul fényes nappal, délután elindulván, az mikor ebéden a bán mind ivutt [SKr 96, 369] * *móddal~ral. 1619:* Mikó Ferenc uram itt bennlétében ilyen fortély esék egy rajtunk. Hogy egykor szép móddal-udvarral megyünk vala az vezérhez, az Eszki Szultán Mehmetnek az végénél; ott egy részeg török, azhol az törökök löni tanulnak, hát ott íj az kezében és íjba fogta az nyilat. Ugyan jól távul vagyunk vala, hogy reánk fordula mind nyilastul-íjastul és rendül kezde szidni: Aha, bre gyaur gidi! azki annyit teszen magyarul, mint kurva feleségü pogán [BTN[2] 283].

5. förangú egyházi/világi méltóság kastélya/udvarháza/udvartartása; curtea unui demnitar; Schloss/Herrenhaus/Hofhaltung eines geistlichen/weltlichen Dignitars. *1579:* Az 17 January Ö Naga vrünk hywata wala Syetsegel doctort blandratat feyrvarrol az wdwarban mert azoniunk Jgen beteges wolt Doctor wram zalat vala Nalam 6 magaňall Zolga altall Izente (!) Enny Innya zereztetnek Neky mert feyr wartol fogva eg falatot nem ött volna [Kv; Szám. I/XVIII. 6 Dispensatio Laurenty Fylstych primary judicys]. *1580:* Hoza my nekúnk az Nagd paranchyolatiath az witezló teoreok Mathy galaczy Ez el mút zent wiragy wasarnapon, Hogy my El mennenk galaczy Thamashoz … Es Nagysagod wdwaraba es Eleybe hiuok es Jntenök [Galac BN; WLt Galaczy Josa es Nagy Boldisar galaczy vall.]. *1638:* az fianak Nagj Andrasnak Illjen fel teott szandoka uolna, ha Istenteol megh engeduc lenni, hogj miuel Eö semmi Müct ne(m) tanolt uolna, tehat utra akarna menni, es ualamelj Vr es feo Ember vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. *1647:* (Maksint) az Annyanak Thodoranak esdekesere ki ereszte Cseffei Laszlo Ura(m) eö kglme Uduarabul az fellajtarsagbul [Ónok SzD; Ks 42. D. 23 Petrus Kadar (35) jb vall.]. *1680:* En is tudom hogy oszlások az szánto földek, es szena füvek, az egyik reszt udvar számára birják Sipos Janosek [Alfalu Cs; LLt Fasc. 151]. *1696:* az harom inas Simon, Pista, es Bonta Istok Cserei Janos Ur(am) Uduarab(an) Jobbgyibol (!) allo beres inasok valán(a)k, árvaul maradvan kicsinsegektol foghván ott nevekettenek

fel, most három hete hogy el szökte(ne)k ... mikor el szökte(ne)k az ökgme élés hazát fel verték [Rákos Cs; EsztMk]. *1720 k.:* Vgyan az Béréssési közüll kikkel és mellyik Attyafiaival az Udvarba bejárokkal dugdalatta idetova egyettmását? [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1732:* a midőn volnánk ... Delő Apátiban jövének mű előnkben ... az Delő Apáti lakasak, Kik is meg szorult álapottyakban vetteneк kölcsen ... Groff Kornis István Uram eo Nacsága Gyekei Udvarából 100 véka ... búzát ... mely adosságat ... meg vehesse akármi nemű bonumjakból [Dellőapáti SzD; Ks 25. B. 12]. *1740:* Bógja Vaszilj ... Csür Biró lévén, az Egjebet nem szolgál minthogy az Felesége is az Udvarban szolgálóskodik, p(rac)bendájais az Udvarból jár, neutratim két véka búza [Gyéressztkirály TA; Ks 89. 20]. *1759:* most a nagy Bőjtben egy alkalmatossággal Mlgs Földes Vram eo Nsga Vdvarának Pitvarában említett Hájkul[a] engemet errövel meg nyomván, meg baszat ... engemet [Marosludas; TKl Foemina Ljele (!) Pastinna Providi Phillip Juon relicta vidua (30) vall. – [a]A tiszttartó, Hájkul Farkas]. *1791:* Dévai Sokadalomba Udvar Számára ... Tészta vago Sarkantyút s Spéklöt 21 xr [Ks 108 Vegyes ir.]. *1818:* A Méltosagos Udvarnak Három Láb Máléji Mind igen Joknak Mutatyák Magakat. egy mast éri a Csöö és mind ûstôkôsok már [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1872:* Az Udvar Részére, Fűrészellődött Fák [TSb 38].

Szk: *~hoz szolgáló. 1672:* Udvarhoz szolgálo bóérink Also Utsai Gánya János, Opris Grama, Gligore Gráma, Ráduly Gráma, Juon Popa, Raduly Batsila és Felsö Utsai Opra Szule [UF II, 523] * *~t szolgáltat. 1782/1799:* Simon Andorné, a' ... Groff Urnak Jobbágy Aszszonya, szegény Aszszony lévén, két gyermeket koldulni jártat, mégis Udvart szolgáltatnak vélle, de mit, és mennyi részben nem tudom [Torockó; TLev. 3/16 Transm. 344] * *~ vékája. 1750:* vagjon ket derék jo ujj Hámbár egj végtiben tsinálva, mellybenis az földröll egj rakás igen poros buzát és rosost, fel méretvé(n) töltöttünk belé Metr. 351 Az udvar Vekájával mérve, es igen jol el ütve, ugj hogj az vékán semmi sem maradott [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4] * *járja az ~t. 1820:* a' Rákosi Pap Tiszt Ferentzi Uram is Feleségestől edgyütt ugy tapasztalom nem leg jobb akaroi a' Baronénak; mert ha jo akaroi lennének mostis ugy járnák az Udvarát, valamint annak előtte régen [Aranyosrákos TA; JHb 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.] * *özvegyi ~. 1825:* Foszto Rákhel Aszony Néhai Kökösi Dobolyi István Ur Özvegye ... Dobolyi Sigmond Urat ... inteti ily okon: ... Marus Koppándon ... az Exponens Aszony Néhai kedves émlékezetü Férje, az Urnak pedig Testvér Öttse el halálozván, tsak hamar Viduális Prorogátyának meg tapodásával Horvát János Ur ... Özvegyi Udvarából erószakkal ... ki rekesztette [Nc; DobLev. V/1088. 1a]. *1826:* Hibázott Szoszollom abban, hogy ... miért nem fedezte fel ... meg verettetésünk után késö éjtzaka, hogy vettettem ki özvegyi Udvarambol és 3ad Napig vasvillás embereivel strásáltatván, Horvát János Ur özvegyi Házomat 3mad Napok mulva sok felkelhető Jovaim el károsodásával, hogy kellett tsaknem az utztzára ki költöznem; a mely siralmas állapotomban ... kéntelen voltam az édes Anyámtol ... lak hellyet kérni [Nc; DobLev. V/1114. 3b] * *tiszti ~. 1842:* Tartozni fog az árendátor ur a két Tiszti udvart Péntéki, és más bőjti napokon minden héten aproság halaival meg kináltattni [Kv; KmULev. 2] * *vajda ~a. 1550 k.:* Az feo Zekre Wdwarhelyre kellet menny Onnet Ismeglen az wayda wdwaraba kellet apellalnj [Aldoboly Hsz; HSzjP]. *1662:* (A szemények) a vajda udvarára is ütvén, magának is ugyanakkor, ha tanálhatják, végére járnak vala. De a vajda, hogy a támadást eszébe vívé, míg a városban való öldöklés tarta, addig úgy elrejteznék, hogy akkora nem találhatván, azután is kezeket nehezen távoztathatta és kerülhette vala [SKr 334–5].

6. udvarház; conac; Edelhof, Kurie. *1773:* midön ezen Oláh Fenesi Udvar epittetett szoktak volt három három Czipotskát adatni Napjáb(an) [O.fenes K; JHb II/3].

Szk: *vki ~a háza. 1763:* ott Záhon az Titt. Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga Udvara házánál lévő Csüriben, volt egy jo középszerü Szuszék, ez teli volt szép jó buzával [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 40 Muntyán Iuon (50) zs és Vonya Todor (18) vall.].

7. *jog* (udvar)bíróság; curte; Gerichtshof. *1804:* Irjon a Guberniális Urak közül Kosztának előre, hogy ha valami fel adás oda találna menni, mellyet ugyan én nem reményelek ... közöltössék Ngoddal, mivel külömben kéntelen lenne az Udvarhoz récurrálni [Szásznyíres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1813:* Kegyelmed ... erö hatalommal az Exponens Urnak hire nélkül ezenn darabb helyet mely vagyon az ajtaja elött az Csiki fundusnak az Ur eö Nga helyéhez sántzolta az Exponens Urnak p(rac)judiciumára, holott ezenn helyet in A(nn)o 1793om az Mlgs Udvar jelen létiben ki jártotta volt az Exponens Urnak Néhai ... édes attya ... egeszszen az Ház ajtoig; tessék azért kegyelmednek azonn jártato Levél értelmét, melyet most fel olvasunk meg hallani, és az Exponens Ur helyéhez számot nem tartani, ... és ha valami kevés építménye leend rajta el takarittani 8ad Napok alatt [Nagylak AF; DobLev. V/955]. *1831:* a Flgs Királyi Gubernium kegyelmes Decretuma ... publicáltatván, az érdeklet Szárhegyi, és ditroi teljes Com(m)unitasok recurráltak vala a Felséges Udvarhoz [Mv; Born. XVd]. *1832:* Ez[a] ellen Teke az Udvarhoz recurrált, az Acták felkéretteк, de recursusnak hely nem adatott ... söt rendeltetett hogy a' K. Gubernium a' Tekei abususokot törölje el [Borb II. – [a]A guberniumi határozat]. *1847:* Varga Katalin nálunk Kerpenyesen az én házomnál több emberek jelenlétekbe beszélette, hogy helységeink szolgabírója, tekintetes Tövissi Gergely úr csak ingyen veszi a faluktól a napibért, mivel nem jön azért a falukra, hogy a dolgot eligazítsa, s ha töle nem hallgat, feladja az udvarnak, s letéteti hivatalából, bűnék, salva venia, az anyja picsájába [VKp 252].

8. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *második* ~ másodrangú intézmény; instituţie de mai mică importanţă, a doua curte; der zweite Gerichtshof, eine zweitrangige Institution. *1736:* Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyülöség (!), az mig ez az két szó Nostras, Vestras bé nem jött; mert nagy úri, nemes és fö emberek is, az kik más valláson voltanak is, felesen az kolos-monostori pápista iskolában tanitatták gyermekeket, söt azt tartották, hogy az catholica iskola merö második udvar ... Ertem magam is becsületes kálvinista nemes embereket, az kik az catholica iskolában tanoltanak [MetTr 422].

◊ **Szn.** *1758:* Udvar Istvánnak | Udvar Istvánné | Udvar Kati [Bethlensztmiklós KK; BK]. *1767:* Udvar Máténál [Bethlensztmiklós KK; BK. Csiki János (20) Gombocz Josef conventios szolgája vall.] | Udvar András [Bethlensztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) zingarus vall] | Udvar László [Bethlensztmiklós KK; BK. Gombucz Josef (35) jb vall.] | Udvar Laczko [Bethlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Mihály Felesége (42) vall.]. *1823:* Kovácsok: Udvar (!) Ferentz [DLt].

◊ **Hn.** *1720:* Az Udvarok mellett levö Tó is [Bonchida K].

1751: Udvarfalván [Berz. 11. 85/1]. *1753:* Udvarfalva [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1763:* Udvarfalvára [Koronka MT; Told. 33/27]. *1764:* Az Udvar alatt lévö Csitkos kert (k) [Marossztkirály AF] | Az Udvaron kivül lévö kender föld (sz) [Szilágycsch]. *1774:* A' Livádaban az Udvar alatt [Aranyosgerend TA]. *1776:* az ... Urak udvarak alatt [Kiskend KK; Hr]. *1777:* az Udvaran fejül lévö Bornyukert (k) [JHbB 23]. *1781:* Az Udvar alatt (k) [Zentelke K; KHn 140] | Körtövélyfáji Udvar [Körtvélyfája MT] | Puszta udvarba egy Tanorok (k) [Tarcsafva U] | Puszta udvar felett (sz) [Tarcsafva U]. *1786:* A' Tatar udvar pusztájáért [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1a Jos. Dobolyi kezével]. *1797:* az Udvar, v(agy) Curia mellett be=járo Eke ut [Cege SzD; WassLt Conscr. 538] | Puszta udvarnál (k) [Tarcsafva U]. *1798:* Az Udvar Padgyán (sz) [Bálványosváralja SzD]. *1799:* a Kis Udvar nevezetü helly [Mv; MvHn]. *XIX. sz. eleje:* az Intzédi Udvarnál (sz) [Pánczélcsch SzD]. *1800/1827:* Grof Rhédei László Urfi eö Ngok Udvarok között lévö Lugas nevü Puszta hely [Erdösztgyörgy MT]. *1809:* Métellyes az Udvar mellett | az Udvar mellett a Cserélt kert (k, gyü) [Zentelke K; KHn 142]. *1844:* a' puszta udvarnál [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1845:* Az Udvar feletti sancolt Tanorokon felyül (sz) [Doboka SzD; DHn 19].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

udvarbeli 1. udvarban levö, udvarhoz tartozó; din/care se află în curte; höfisch, zum Hof gehörend. *1746:* a' felső Udvarbeli közös Török búzából részemre jutott Metr 115 [Koronka MT; Told. 37/26]. *1756:* Udvarbéli Lovaira ... délután fényes Nappal kik mentek réá, és kik edgyiket ki választván, s Vas békobol ki vévén magokkal el vitték, el vivén pedig mennyi ideig rajta jártak (!), és honnét Csapták viszsza ...? [Bácsi H; BK. vk]. *1762:* hol légjen az pénz kereső udvarbéli hoszu furu [Gyeke K; Ks]. *1843:* a közelebb mult vasárnap a falu közöt leindulván s hallok valami kutya marakodást s ugy látom meg hogy az uttzán a két udvarbeli kutyák marokodnak [Moson MT; TSb 49].

2. udvarban szolgálatot/hivatalt viselő; de la curte, care este angajat la o curte; Hofleute. *1593:* Orsólia Azzoni, Choma Balasne, Zilahi vallia: ... Krestel Marton ... Az vduarbeli legintis tudom hogi toluaiul megh fozta ... vegre niarsra itilek erette: az vtan ne(m) tudom mint zerzettek meg dolgat [Kv; TJk V/1. 402].

Szk: ~ *árendás. 1843:* (A) Groff ur panaszolta nékem hogy a nagy udvarbeli Arendás legazolta [Moson MT; TSb 49] * ~ *béres. 1746:* lett kezes Rácz Péter Vr(am) ... ö Nga udvarbéli Béresért (!), hogy mikor Hadnagy Vr(am) fogja kivánni mindenkor sistállya [Torda; TJkT III. 58] * ~ *szatler. 1798:* Ezen verekedést leg elsöbben kezdette a Nagy Vdvarbéli Szathler [Déva; Ks 115. Vegyes ir.] * ~ *szolga. 1575/1576:* hozak my nekewnk az Nagysagod paranchyolatthyat az vitezlew Bornemyzza Ghaspar es Lyppay Ghergel, az Nagysagod wdwar bely zolgay, ketten [M.fráta K; SLt S. 17]. *1677:* Terhes szekerek mellet menökön vagy viszsza jövökön, kereskedö rendeken, Pásztorokon, Molnárokon, Szabadosokon, Birákon, Korcsomárosokon, és egyéb Udvarbéli Szolgákon, vagy Urokat fegyverecekel szolgálo embereken, latrok kergetésére, vagy meg-fogattaknak örzésére, keresésére menö embereken kivül, egyéb rendbéli Oláhság puskával, tegezzel, kardal, pallossal, csákánnyal, dárdával, és egyéb fegyverecekel járni ne merészellyen | Szabadosokat, Drabantokat, s' Udvarbéli Szolgákat a' Dézmások ne sarczoltassanak, dézma adásra ne kénszeritsenek [AC I, 234, 269] * ~ *tiszt. 1769:* Mikor fel vörték a nevezett pintzet magamis másokkal együtt oda mentem vala más nap, s láttam hogy sok bor ment volt el a pintze földire ... hallottam a kortsomarostol beszelleni hogy az elötte valo kortsomarosra gyanittya a kit tömletzre tétetet volt annakelötte az Ur eo Ex(ec)l(lentia)ja Bögözi udvarbeli Tisztye, mert fenyegette ötet anakelotte azon kortsomáros [Szu; IB. Taján (!) János (25) ns vall.] * *felső* ~ *tiszt. 1765:* a' mint alig emlékezem én magam is meg fogtam volt azt mondani a' Felsö Udvarbéli Tiszt Uraimék(na)k [BfN Zentelki csomó].

3. udvari; la (o) curte; beim Hof/Herrenhaus. **Szk:** ~ *szolgálat. 1626:* s mikor lova nem lenne eö kegelme is vdvarbeli zolgalattal ... zolgaltassa [HSzj *paraszti-szolgálat* al.] * ~ *szolgaság. 1671:* Ha kik Kövár védéki Fiscalis jószágot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágyokat, magok ös jószágokba(n) szálitottanak vag' telepitettek ... az ollyanok ... viszszá szállitsanak ... excipialtatván ha kik udvarbéli szolgaságra, vagy molnárságra ... hozattanak [CC 81–2].

4. udvarból való; din curte; vom Hofe/Herrenhaus. *1725:* mely cseretételek és cserek is, hogy edgymással adaequaltassanak, mint hogy az Szegedi Szöcs Beniamin Ur(am) s Felesége Szathmári Kata Asz(sz)ony ... fele házbeli, fele pincebeli, s fele udvarbeli részek valore excellallya az Dobolyi István és Pál Ura(m)ek fen declaralt hazakot, superaddalanak ... flo hung. 47 idest negyvenhét Magyar forintakot [Ne; DobLev. I/117]. *1726:* (A) Szánto földeket resignáltom e' mái napon Léányomnak Dobolly Susánnának részire ... a' felsö fordulon is a' Gabana már rolla el Kelvén[a], de látván Léányomnak udvarbéli hijánosságát ... Tsüröm gabanásom istálom, és Diszno olamat cedaltom hogy lehessen holmiit hová takaritani [Nagylak AF; DobLev. III/618. – [a]A bizonyságlevél aug. 9-én kelt].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: udvarban lakó személy; persoană care locuieşte la o curte; in einem Hof/Herrenhaus wohnende Person. *1665:* Elsö intradában az vezér udvarabelieknek ajándéka, Panajot uram vendégségére költ száz tallér; míg ide eveztem, többet hetven tallérnál magam készületin kivül [TML III, 468 Paskó Christoph Teleki Mihályhoz].

udvarbíró 1. gazdatiszt; administrator de moşie; Wirtschaftsverwalter. *1570:* Garadich Matthias, Es zeoch Gërgh, hitek zerent vallyak, hogy eok ketten eggywt voltak Bort keztenek, es Erzen Jarto Balinthes velek volt, Azonba Megien Beh oda egy Archwl vagot zolgalo Ember, Gywlay Myhal vduarbirayanak Monta Magath, Es Illen Modon zolt erzen Jarto Balintnak, hogy lassad ha ky akars Jeony vramhoz fyadert thërekedny, ha ely Jeos Jm lowat adok alad, Mert ha ky nem Jeos vram fely akaztatya, Megh elewenzegbe talalnad ha ely Jeonel [Kv; TJk III/2. 165]. *1588:* Az ket Udvarbirakis le tewen tiszteoket, es Asztalonkent zolwan eo kgmek varosul a valaztashoz vgjan azon ket vraimath hattak helien Kis Imrehet Leorincz Dimbrigert [Kv; TanJk I/1. 59]. *1606:* Az my myuinket tehenczönket tudo(m) hogy Veres patakbúl el vitték vala az Korondiak egizer ... Az Keczetickis oda jeöücnek az eöückkel megh izene az Vdúar bironak, azt izene. hogy wssük megh ott az diznojok<ban> s eö magoknak is az farokat, my megh útenk az diznojokban, ozton el menenek ona(n), de en ne(m) tudom kj hatara volt [UszT 20/70 Joannes Benedek de Orozhegy (44) lib vall.]. *1634:* Az melly joszagainkban bor, buza, bárany, es egyeb dezmak vadnak; arrais igen szorgalmatos vigiázása legyen az Uduc-

birónak (!), hogy az ollyan helyekre dezmásoknak ió lelky ismeretü emberséges, zalagos emberek rendeltessenek mindenkor ... Es ha ollyan kötelességünkön küvül való embert kelletnék akarmy mélto okból ky bocztatanys, erös reuersalist vegyen elsöben az Uduarbiro tölle, hogy ha kárt tenne, arról joszágan vagy marhayaból, szabadoson satisfactiot vehessen ... Ehez hassonló mód tartassék a czépeltetés dolgabanis ... elsöben mindenyk felyben két kalongiát el czipeltetvén, az hites bironak jelenlétében, szórassék, tisztitassék, es méretteszék megh, kiröl az Biro igaz rauast czinallyon es tarcza megh, az Uduarbiro fide mediante notallya, az birónak cedulát adgion de facto rólla, hogy igy constalhasson meny kalongiaból meny szemet kellyen várny [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut]. *1677:* A' mely Nemes ember Fiscalis Joszágban lakván, parlagbol szölöt akar épiteni, elsöben találllya-meg a' Praefectust, vagy a' Fiscusnak azon helyben valo Udvarbiráját, ki a' helyet meg-látván és megbecsültetvén, ha a' Fiscus Jobbágyi nem akarják mivelni, annak utánna azon Nemes ember szabadossan birhassa, a' dézmát a' Fiscusnak ki-adván belöle [AC 221]. *1681:* az egesz Joszaghban, minden egész ház nép (: az ighen szegenjen, özvegyen ki csak orsojaval tartja magát, es Selleren kivül :) tartozik egy-egy fót Fonalat megfonatni az Vár szükségére; es készen az Udvarbiro kezéhez ad; melynek szöszit, Lenit, Kenderit az varbol szoktak ki adni [VhU 71]. *XVII. sz. vége:* Szam tarto volt most odvar Biraja nagys(ágodna)k [Bikfva Hsz; Utl]. *1726:* az Falus biro az udvar biro keziből kettőt az kaszasok közzül ki vön [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Szirb Petru (40) jb vall.]. *1735:* Méltóságos Groff Széki Teleki Samuel Vram eö Natsaga akkori Vduárbirajitul, vagy inkáb Ispannyatul hallottam [Drágavilma SzD; TKl Csuka Kosztán (48) jb vall.]. *1775:* mivel Almáson se Udvar Biro, se pedigh Számtartonk nintsen mind azon Hivatalak(na)k bé tételére és Creatiojara szükseges-képpen mennem kelletik [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához]. *1804:* az Udvar Biro igen puha ember lévén azon parontsolatnak el-mulatta eleget tenni [Csapó KK; Berz. 17b]. *1810:* Blós Mihailának ... egy fia éppen abban idöben halálán lévén, egy késö estvefelé hazul izenetet vévén, el kéredzett Udvar biro Csch János urtol, hogy egy kevéssé fordullyon haza, mivel a' fia halo félben vagyon, a' fiátol kérjen jertetsunát [M.bölkény MT; Born. G. XIV. 1 ifj. Menyhárt János (46) vall.].

Szk: ~ *módjára. 1667:* Bánfi Dénes uram az mely levelet urunknak irt, abban ü kegyelme holmi difficultasokat irt, hogy ü kegyelme az szamosujvári joszágbúl csak udvarbiró módjára sem élhetne el, nem hogy az ü kegyelme állapotja szerint [TML IV, 235 Székely László Teleki Mihályhoz] * *enyedi ~. 1576/1577:* mikor eo Enyedy Tiztarto volt ... Thorozkay Janosnenak volt egy vduarbiraya vgia(n) otth Zentgeorgy hazanal [Torda/Kv; Thor. VI/4 Christ. Zeochy Enyedien(sis) kezével] * *fejérvári ~. 1591:* 3 die Septemb(ris) Zanto Balintt wyzi 2 Lowal Tordaig, Janos deyakot, ky feyer wari vdtwarbiro walla f – d 50 [Kv; Szám. 5/I. 81] * *fiskális ~. 1670:* Az mi kgls Urunk(na)k Eö Ngh(na)k kövári Tisz házáb(an) levö mostani edgyik Vice Porkolábja Szalontai Tonnás (!) Gáspár, es Fiscalis Udvarbirája Devai Dobolyi István [TL]. *1705:* Ezzel elmenvén Josika Dániel uram onnan, minthogy nem egészséges volt ott sokat mulatni, Rác István, aki ott fiskális udvarbíró volt, három öreg sóhordó hajókat és hat szekereket megrakatván minden jobb-jobb és drágább egyetmásokkal, ő azzal csak elindult és elment [WIN I, 623]. *1846:* Fiscalis udvarbíró Újvári Ádám úrnak Topánfalván [VKp 141] * *görgényi ~. 1571:* Mostis az tew ktek Tartomanyaba wagyon egy wgyan azon wayda fiw ky maganak waydasagoth akarna nyerni, hadotis zerzet, mert en az Georgeny wdwarbirowal, Aknay Gyeorgyel egyetembe annak mar vegere mentem, mely dology az orzagnak wezzedelmere lezen, es az Chazzar portanis suspiciot fogwnk magunknak zerzenj ... Ez lewel Mogyoron keolth Zent ferencz nap vtan walo wassarnap 1571 Paulus Banffy Lossonczy de Mogyoro [Magyaró MT; BesztLt 3571 Gasparo Pellionj, Judicj primario a beszt-i bíróhoz] * *gyalui ~. 1585:* Ertik eö kgmek varosul Az Aros vraim panazolkodasath hogy bizoniara meg engette volna Gubernator vram Az Gialoy vamnak zabadosagat ez varosnak, De megis mostan megh veotte volna az vdwarbiraia az vamoth ... Annak okayert Biro vram ... visellie valoba gongiat hogy Amit megh Ighirtenek Arrol Testimoniu(m) lewel legie(n) Mely Altal informaltassek az Gialaj vdvarbiro Az vamnak zabadsaga feleól [Kv; TanJk I/1. 20]. *1590:* 9 Septem(bris) ... Byro vram Akaratyabol kyuldottom Ayandekot Az Gyalay vduar Byronak farkas ferenczenek 4 eytel Bort ... d 24. 2 Tykot ... d. 8. 1 Tal Gymolchyot ... d. 6 [Kv; Szám. 4/XX. 17 Hooz Lörinc sp kezével] * *a nagyenyedi kollégium udvarbirája. 1733:* Türi Mihally, Nemes Nagj Enyedi Reformátum Collegium Udvarbirája [Nc; DLev. 2] * *radnóti ~. 1667:* Az radnóti udvarbiro levele felöl azt mondá ü nagysága, igen jól cselekedte, hogy nem adott, sőt azt mondá ü nagysága, hogy Kegyelmednek megírjam, hogy a tisztek úgy viseljék magokat, hogy ennek utánna nem adat ü nagysága másunnét, hanem arravaló az jószág, hogy szántassanak, vettessenek, onnet teljék ki fizetések [TML IV, 108 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *számadó ~. 1740:* mikor Endes Péter Vram bé eskette elönkbe atta jelen voltam, Számado Udvarbirának eskütt bé eö kglme [Szásznyíres SzD; Ks 54. 72] * *szamosujvári ~. 1669:* Lött az materia abból is, hogy az szamosujvári udvarbiro ... irt egy levelet az fejedelemnek, kérvén oda bort s egyebet az tisztek fizetésére [TML IV, 408 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *szigeti ~. 1670:* Kegyelmed azért, édes Komám uram, hivassa fel magához az ott való és szigeti udvarbirákat, számtartókat és az kamara ispánt, beszéljen velek [TML V, 352 Teleki Mihály Katona Mihályhoz] * *vajda udvarbirája. 1552:* az Kun Lazar embere Moduaba volth volna, az vayda vduarbirraywal zembe volth, es az vduarbiro izente volna ezt Kun Lazarnak [Torda; LevT. I. 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához].

2. vmely birtokon bíráskodási szerepet betöltő személy; vătaf de curte; Hofrichter. *1572:* a hul könyörögtök, hogy az fö személyeket és utánnok az lófejeket nemességeknek szabadságok ellen udvarbíró meg ne fogtatná, arrul illyen választ adtunk, hogy a féle renden való fö személyeket és nemeseket ennek utánna az udvarbíró meg ne fogjon, hanem ha saját mi parancsolatunkat látangya [Barabás, SzO 292 fej.]. *1591:* Ha penigh ferenczj az haz eppitesben nem segitene Andrasnak thehat az eo resze hazais Andrasnak veszszen, Ez alat penigh bekesegessen lakianak az mostani keozconseges hazba(n). Az mellik penigh haborogna, s megh bizonitatik egy bizonsagal az wdwarbiro bwntetesben legien [UszT]. *1591 k.:* Mi kereok kj vdwar birotul kezessege(n)[a] Zeolcosi Ferenczel [U; UszT. – [a]Nagy Györgyöt]. *1592:* Balasfi Balint vallia Bekessi Gergeli dolgaba egiebet nem tudok, hanem ... az battia ... Gialuból ... ily okkal zabadita penegh megh hogi valamit az battia teolle keuan kj neki tiztessegere lenne es eleo menetire, azoknak engedel-

mes lenne, kit eo nagi ereos eskwwssel (!) fogada … de annak vtanna ne(m) alla vgi megh fogadasat, ammint mi eleottwnk, es az vduarbiro eleot keoteotte vala magat [Kv; TJk V/1. 242] | En azt hizem azt hallotta volt megh Vduarbiro Vra(m), hogy feniegetted, es az volt fogsagodnak oka ha volt [UszT]. *1652:* az Or Birsag' ha kitsiny dolog Egy forintig' a' Faluje. Ezen kivwl ha halalas az Ud<var>biro bwntetese [Km; GyU 134]. *1654:* hogy az törvény tetelek jób móddal, és szaporabban folyhassanak, jobbagyunkbol álló minden egyeb rendek egy mással perelvén az udvarbirák elött agitáltassanak és decidaltassanakis az eö szekin, és ennek utánna az felseö székre ne transmittaltassanak … az mint felylyeb irva vagyon gonosz tévoknek, és orszagh tilalma ellen eselekedöknek bünteteseket capitanyokot illeteö dolgokot elö venni, annál inkáb decidálni az udvarbirák ne merészeljenek; egyéb iránt minden parazt örökség, paraztok között valo potentiák, veszekedesek és egyeb hasonlo dolgok az udvarbirák elöt finaliter el igazittassanak [UF II, 91 Loránttfy Zsuzsanna ut.]. *1677:* Marhajokot azon az uton, es csak anyi szelyés uton hajthassák fel s alá pascuatiora … a' Csanadi földönn … addig, a meddig … esztendönkent ki mutattják s determinállyák … Tartozzanak porgolát kertel el rekezteni az marhák meatussatol a tilalmast, ot es anyira, a hova, holott es menyire az Csa(na)di udvarbiro es eskütteek ki mutattyák esztendönnkent [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1715:* a Ponoriak és Remeteiek az Udvarbirora mente(ne)k tanács kérdeni [Lupsa TA; WH. Kriszta Mojszin (54) vall.].

Szk: *~ pecsétje. 1589 k.:* Tudom aztis hogy Magiary Thamas megh tiltotta vala az hatart 12 forint tilalommal, Vduar biro peczieteuel varas akarattiabul [Szu; UszT]. *1591 k.:* En velle valek Chiaka Ambrussal mikor hiwa Nagj Georgiott azt mo(n)da nekj Georgy batia vdwarbiro hiwat peczietiwel valamiertt [U; UszT]. *1652:* Az Ud<var>biro petseti ellen vet f. I bwntettetik meg' [Asszonyfva TA; GyU 142] * *~ széke. 1640:* Panaszalkodnak hogy a szegeni Boer Simmonnal es Kopaczielekel leven az hatar felet az felliül valo esztendöben controversiaiok judicialiter Udvarbiro szekin Szegedj Gergeli Udvarbirosagaban deliberaltatot hogy Udvar Biro töb eskütt Boerrakkal ki iariak az hatart meli hatart maga az Udvarbiro töb eskütt Boerrokkal kys iart az veczinus emberreknek fassioiok szerint azzal az kj iart hatarrol nem gondolvan Boer Simon az metalis terminuson belül occupalt ezeknek hatarokban circiter 45 köbolre valo szanto feoldet fellieb mas helien 10 szeker szenara valo feoldet retetth [UF I, 737] * *dévai ~. 1591:* attük penigh az my bizonisagh lewelünkket Deway prędikatorünk Makay Gieorgy wram Eleott … Sarkeozy Gaspar Deway Wduar byro Eleott, Pestęssi Wyd Deway Porkolab Eleott [Déva; JHb 53/f] * *fejérvári ~. 1594:* Hogy ez el mult nyaron az keöztwk való oztozaskort az mely Zaz f(ori)ntot iteltek volt az vrúnk Eö Ngatol keöztwnk valo oztoztatasra bochattatott Commissariusok Zykzay Jmreh deak feyerwari vduarbiro, es vásar hely Balinth deak Eö Nga Exactora … azt az Zaz f(ori)ntot az en Sogorom More Sigmond ennekem … meg atta es teritcötte az oztoztato Commissarius vrainknak iteletek zerint [Abrudbánya AF; Törzs.].

3. jelzői haszn-ban, cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: udvarbirói/gazdatiszti szerepet betöltö; care îndeplinește funcția de vătaf de curte/administrator de moșie; wer die Amt des Hofrichters/Wirtschaftsverwalters bekleidet. *1590:* Az predikatornal valank Vdwar biro vrammal az porkolabbal, s teobbenis Ebeden Latam akkor hogy jeonek az kereztesek az zent egyhazhoz de en Jgen Jttas valek en lefekwe(m) en sem leowest sem szitkozodasat nem hállotta(m) [Szu; USzT]. *1596:* ezt az wduarbyro Vra(m) Jzenetthytth megh montuk az alperesnek azon Hetfwn [UszT 11/91]. *1654:* Ngos Uram az Nagod poronczialattya szerent az el mult napokba(n) az Restantiaról valo Extractust, meg küdöttem Nagodnak, melyröl Nagod megh ekkedigh semmitt sem poroncziollá felölle mitt kellessek czelekednem, hogy ha Ene avagy Udvarbiro Uram percipiallya [Gerend TA; KCsl 1427 Maxaj Istvan lev.]. *1676/1681:* Az malmok vamját ighazān szedgye be, ravasokat tartvan rolla, s ha mi fogiatkozasokat lát à malmokb(an), jelenczе megh Udvarbiro Vramnak … à Derczetis be vegye, mert azis szám adásban jár [Vh; VhU 658]. *1681:* Haczogi Popa Pavol (!) valaszsza. Mennyen végére Udvarbiro Ur(am) s informallyon felöle [VhU 453]. *1687:* Tudom hogy eö Ngok Jobágyi disznokat hajtottak volt ki Erdélybül magoké gyanánt, kik mostis eö Ngok nyájja között vagy(na)k, én meg kiáltatta(m), mind Zilaho(n) mind Cschbe(n) Udvarbiro ur(am) képeb(en), és az Hadnagj be hozatta azo(n) Udvarhellyi Jobágjot, azért hogy azo(n) bitang Disznók forgottak kezéb(en) [GramTr VIII Illyés István (45) szabados vall.]. *1695:* N(agysá)godat alázatosson kérem parancsollyon udvarbiro ur(amna)k felölle, ha Igenbe(n), Sardon vagy Karkoban vehetek[a], adasson szekereket a' be szallittássok alá és a Várba(n) is hellyett a' Borok(na)k, mert a' maga(m) házánál a' sok szállok miá, a' magamét se(m) merem Tartani [Gyf; KaLt Récsey István lev. – [a]Bort]. *1735:* Mivel az l(ectus) … Sütö Tódor és Marián nevü berecskkel az Uram … Malom Mesterit … invadáltotta buszujébol Szákálát ki Tépetett (!), meg kévánom azért … Convincaltassék és aggráváltassek, az serelmesnek serelméért Concordállyon in Super kölcségét udvar biro Uram(na)k eö kegyelmének meg fordicsa [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. *1757:* Udvar Biró Vram publicáltatta volt, hogy a' kinek adós jöjjen el, és mi Birákul Betsü szerint javaiból az Creditorokat fizessük ki [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1770:* Udvarbiro Uram ö kgylme az Aszszony Excellentiája parancsolátyán kivül is egész nyáron szolgáltatott, ezt mondván nem hajt az Aszszony Excellentiája parancsolatyára hanem meg kell lenni az szolgálat(na)k az mikor parancsolja [Szélszeg Sz; BK]. *1793:* Nagyságodnak alázatoson jelenten (!), az Feleségem meg halálozván most a Tavaszon házat magamra nem tarthattam, kötelenittettem masodszoris megházasodni, mint hogy a Szegenység igen meg nyomott, az házasságomra, Udvarbiro Uramtol vettem két véka buzát, és két kupa pálinkát [Csicsómihályfva SzD; GyL. Major Todor jb vall.]. *1817:* Bottyával Tkts Rosnyai Josef Ur az Udvar Biro Urat Föbe kezdette ütni, verni annyira, hogy ha az Udvar Biro Ur Ügyesen Nád páltzájával az ellent nem hánta volna, s magát nem oltalmazta volna nagy szerentsétlenség érhette volna [Udvarfva MT; Told. 78]. *1845:* Pagocsai Birtokos Nemes Barla Pétra ö kegyelme … jobb kezének Nékünk lett be adásával birála meg minket, hogy még az el enyészett 1844ik év Deczember 18-án … azonn Zsellér telket Haszonbérben … a fenn tisztelt Udvarbiró Ur … által is ígére [Mezöpagocsa MT; TSb 37].

Szk: *radnóti ~. 1669:* Édes Komám Uram, Kegyelmedet kérem, asszonyunknak ö nagyságának én szómmal nagy alázatossággal köszönje meg abbeli kegyelmességét is, hogy ö nagysága radnóthi udvarbiró urannak méltoztatott holmiknek adása felöl parancsolni; elég becsületesen is gazdálkodott; Isten ö nagyságát áldja meg érette [TML IV, 572 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

udvarbíróféle udvarbírói tisztséget részben betöltő; care este un fel de vătaf de curte; jemand, der teilweise die Post des Hofmeisters einnimt. *1705:* Belényesi Zsigmondnak, az úr csanádi udvarbírájafélinek hozván be ide a minap egy fiát a németek, ki is most szolgabíró lévén odaki, és ide sebesen hozván bé, mind a seb mia s mind egyéb nyavalya is érvén, halálosan megbetegedvén, instált az úrnak az apja, hogy efficiálná a generál előtt, hogy hadd láttathatna hozzá [WIN I, 593].

udvarbírói 1. az udvarbíró tulajdonában levő; care este în proprietatea vătafului de curte; im Besitz des Hofmeisters seiend. *1801:* N. Enyeden lévö Nemes Reformatum Collegium Udvarbiroi Házánál, mellynek szomszédja edgyik felöl ... a Nemes Reformatum Collegium Professoralis Háza és Telke mellyben mostan Professor Tiszteletes Benke Mihály lakik, más felöl pedig az Nemes Város Kis Papi Háza és Telke, mellyben most Tiszteletes Pápai István Ur lakik [Nc; DobLev. IV/847].

2. ~ *hivatal* udvarbíróság; functie de vătaf de curte; Stellung des Hofmeisters. *1750:* Pap Mihály ö kglme mint tölle ki telhetett údvarbirói Hivatalát elég serényen folytatta, bennünket[a] az hová s mikor kivántatott hajszolt [Sz; Told. 3. – [a]A jobbágyokat].

udvarbíróné 1. az udvarbíró felesége; soția vătafului de curte; Frau des Hofmeisters. *1658:* Csorba Borka ... Udvarbíróné [Zilah; EM XLIII, 304]. *1728:* Mihaila ... Szebenb(en) vagjon ugjan az Udvarbirónéval ment el, hogj magát azon p(rac)tensio alóll absólváltathassa, a második magát most nem régen Maramarosban Pópáztatta, s most a Radnóti sokadalomban völtt [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. *1806:* Udvarbironé Szenderi Anna Aszszony [Mihálcfva AF; JHb XXVII/43]. *1821:* Az öreg Udvarbironénak egy átalagja megtöltésére 20 veder 4 kupa szin Bor [Déva; Ks 105. 115].

2. jelzői haszn-ban, cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: az udvarbíró felesége; soția vătafului de curte; Frau des Hofmeisters. *1662:* Udvarbíróné asszonyomat köszöntsed; az ura igen szerelemben esett itt egy kegyessel [TML I, 383 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* Czövekdre 12 zsák búza volt öreg zsák, azonkül fél zsákkal is, Tizedes László látta, nagyobb bizonyság róla udvarbíróné asszonyom maga is látta [TML II, 450 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1675:* September. 5. Jelentettem Udvarbironé Asz(ony)om altal Kglmes Asz(onyunkna)k hazassagbeli szandekomat, mely dolgot ö Naga k(e)g(ye)lmessege altal kellet vegb(en) vinnem [PatN 12b]. *1694:* A(nno) 1694. 16. Mart. F(o)g(a)r(a)si Rácz Szabó Janosné meg esködt hogi egi Tallért Oroszlányost vetett Zálagban Nehai Vdvarbironé Asz(onyamna)k pro dn. 84// [Fog.; Szád.].

udvarbíróság 1. udvarbírói/gazdatiszti szerepkör; funcția de vătaf de curte; Stellung des Hofmeisters. *1623:* Nem kyczyn Bwsulassal Lattwk sok karaynkat es fogiattkozasunkotth gonduiselettlensege myatth, mellyeket hogy ell tauoztasson es az Vduarbirosagnak tiztinek ... megh felellyen ... keuantatik hogy az Ide ala megh irtt modok zerent viselyen gondott Ideyn, byzoniosso(n) ell hihetthy hogy igenn megh fogh gialazodny es karosadny [Szu/Fog.; BGU]. *1653:* 1640 esztendőben búcsuztam ő nagyságától, hogy bocsásson házamhoz az udvarbíróságból, de ő nagysága nem bocsátta el. Esmét azért ott kelleték maradnom [ETA I, 148 Nsz]. *1710 k.:* Rácz Istvánnal így járánk ... magának fogadá meg a gubernátor a fejérvári jószágbéli részében udvarbírónak. Én megtréfálódám: Csuda volna az, ha egy faluban a biró azt az asszonyt venné feleségének, aki azelőtt néki is, a polgároknak is kurvája volt; majd ehhez vét ez a Rácz István kegyelmedhez való különös udvarbíróságа; mindnyájunkhoz tolvaj volt, már kegyelmedhez hü lészen [BÖn. 885]. *1731:* in Anno jam duduim praeterito 1717. Mense Martio midön ... Kővár vidéke Fiscalis Dominiumab(an) Udvarbiroság(na)k Tisztiben az Ur Han (: Titt :) Uramtol állitattam volna, csak hamar Commissioját vettem ... Kővár Varának demolitioja iránt, az minthogy csak hamar demolialtatot is azon vár [TKl Jos. Vasas de Szeleeske ass., kövári prov. kezével].

Szk: *~ra beállittatik. 1737:* Gyarmati Szabó János Uram maga hivataljátol betsülettel el-butsúzván ... ö Kglme helyébe az Eccla és Collegium Jószágaiban Udvarbiroságra avagy, a' mint Kolosváratt szokták hívni, Ispánságra be-állíttatott Nzts Magyorosi Tamás Uram [Kv; SRE 165] * *~ra megy. 1700:* Asztis tudom hogy mikor Prelukai Mihály ur(am) udvarbiroságra ment 6. ökrött vün el [Komatelke K; SzentkGy Luka Todor (38) jb vall.] * *bonyhai ~. 1654:* Akartalak edes fiam illye(n) dologh feleöl tudositano(m) hogy minde(n) Urak es Feörendek keözeött eleiteöl fogva valo be vett szokás az, hogy igy szűret eleött ki ki jószágára Saytott, Turót, es penzt must fejeb(en) ki osztasso(n) ... én pedigh az mint informaltato(m) az Ti Bonyhai Udvarbirosagh nevet viseleö emberetek affélét számotokra ne(m) sokat osztott volna, ki az jószágh közé, avagi talám ugian semmit, kire nezve el hiszem az szegénységh más ideghe(n) nemes emberekteöl fogh must fejében magának venni költseghet, az ki nektek ne(m) hasznotokra, hane(m) karatokra fogh keóvetkezni [M.bükkös AF; KemLev. 1425 Kemény Jánosné Kallay Susanna aláírásával] * *ebesfalvi ~. 1708:* Méltgos Herczeg Apaffi Mihály, Kglmes Uram ö Her(cegsé)ge Fö Tisztei, T: Nztes Ö: Keszey János Fö Komornyik, és Praefectus Tarpai Moyses Ur(am)ék ö kglmek kéréseekre, vállolván fel az Ebesfalvi udvarbiroságot, En Bürkösi Szeszcsori István ... az hites Csür és Pallérbiró p(raesentiájába(n) (: melly Pallérbiró edgiszer s mind Gondviselö is valo :) mindeneket iratván Generalis Extractusban [Ebesfva; Utl] * *fogarasi ~. 1694:* En Fejervármegyeben Fogarasban Lako Boér Peter ... az jele(n) valo 1694. esztendőben szent György havának tizen ötödik napján ... Apafi Mihály Kgls Urunk eö Nsga Kgls parancsolatyabol ... alitattam az Fog(a)rasi Udvarbiroság tisztiben [Fog.; Szád.] * *görgényi ~. 1653:* 1639 esztendőben Pál deák első bíróságában urunk ő nagysága Toldalagi Mihály által injugálta nékem a görgényi udvarbiroságot, melyet midön megértettem volna, eléggé mentém magamat, de semmit nem foga nálla, mert tölle el volt végezve hogy úgy légyen | urunk ő nagysága ... injugálta nékem a görgényi udvarbiroságot, melyet midön meg értettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla [ETA I, 147 Nsz] * *kománai ~. 1689:* Kobzos Tamas ... Komanai Udvarbirosagaban ott sokat acquiralt volt ... vdvezült Fejedelem Aszszony eö Nga annuentiajabol perbe(n) fogtam vala szegeny Boer Sigmond Uramot, de az törvenyre ne(m) mervén magát bizni az dolgot velem bekeségre hoza, es mégh az Nobilitaris Curiajutis Kobzos Tamás(na)k keziböl ki botsatta [Szökefva KK; Szád. Sárosi János kezével] * *zalatnai ~. 1710 k.:* Önéki[a] Bécsben ezerekig inscribálák Kisfaludot a gubernium kárára és becstelenségre. Adtak zalatnai udvarbiroságot, melyben is

csakhamar annyit lopott, hogy Scauék nyolczezer forintig adósíták meg [BÖn. 886. – [a]Rácz István].

2. a fórum, amely keretében az udvarbíró betölti bíráskodási szerepkörét; sediul vătafului (de curte); Standplatz des Hofmeisters. *1594:* Az Wdvarbirosaghoz ualo Belseö hazban ... Zeökreni vagjon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7 22–3]. *1644:* az eö Nga szekiteölis Marthon Deak uram Uduarbirosagaban Jó leuelem vagio(n) [Fog.; Berz. 17. XII/36].

3. olyan birtok/birtokrész, amelynek igazgatásához szükséges az udvarbírói szerepkör; proprietate (de pămînt)/moşie care trebuie să fie administrat de un vătaf; Besitztum, das von einem Hofmeister gerichtet ist. *1662:* Fogaras fejedelemasszonyé. Örményes-, pocsai építtetések, udvarbíróságra való nevekedések | Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szölők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbiróság állattatott vala [SKr 199, 200].

Szk: *~ra növekedik* (adott birtok) érdemessé válik arra, hogy kijelöljenek egy udvarbírót az igazgatására. *1662:* Az öreg fejedelemasszonynak a Mezöség szívén, Görgény útjában levö Örményes nevü jó oláh falu (mellyet azelött Kamuthi Miklós bírt, de a fiscus törvénnyel elnyerte vala), hogy az jó tágas mezejü és jó határú, barom- és mindenféle majorságtartani való falu volna, minden királyi jussal conferáltatott és ahhoz egynéhány jó faluk is szereztettek vala, úgy, hogy egy udvarbíróságra nevekednék azon jószág is [SKr 199].

4. az az időszak, míg vki udvarbírói szerepet ellátott; timpul cît este în funcţie un vătaf de curte; Zeitraum einer Hofmeisterschaft. *1632:* Siluac. Vagion hauassok igen hasznos melliet a' memoria hominu(m) cök birtanak, de az el mult 1631 eztendeöben az Brassai szász Urak bele kapvan, potentia median(te) occupaltatott teöllek, ezen haüas vegett Rethi Istuan Uduarbirosaganak idejen perlettenek, mely Teöruenу az wdeöteöl fogua in penden(te) leüen minden igaz ok nelkwl foglaltak el [Persány F; UC 14/38]. *1648:* Jtem Debreczeni István udvarbiroságátul maratt, és inventalt juh és bárány, czávált beöris találtattot az házak heán nro. 81 idest niolczvan egj [Komána F; UF I, 933] | Kompse Burzul ... Ez Boer avagy szabados adot sem ad. 1637 esztendöben Laczai Janos Udvarbirosagabannis szabadosnak engette Urunk annuentionalis leveletis producalta [Porumbák F; UF I, 860]. *1664:* Oenopolium. Szaniszlo Jstvan udvarbirosaghatul foghva ez falun continuus korcsoma vagyon, annak elötte az harom satoros jnnepeken tartoztanak ki korcsomarlani egy egy öregh bort, az hogy minden jnnepen edgyet mint mostis az töb falukon [Porumbák F; UF II, 291]. *1675:* Jttem en ertemre az böéri rend, az min hogy ket karban allott, ugy szabadságokis különözött, az mint az atyám udvarbiroságábanis az öregh Rákoczi György Fejedelem idejeben experialtam [Fog.; UF II, 662]. *1681:* Hosdati Ferencz Udvarbiroságában, Vár Uczából ment el egi Paszkota Thodor nevü jobbagi [VhU 38] | Sz: Györgh es Sz: Mihály adajaban minden egesz öröksége ember adot egi egi köböl zabot; buzát is à szerint, es egi egi forintot is –, Az mint iratik Balint Deak Udvarbirosagaban fordittatott el, es à helyen vétetett fel à ket forintos Ako, melyre mint hogi semmi Uri resolutio nincze(n), per D. Terrestrem hogi decidaltassek szükséges; melljet eö Nga ezen urbarium margojara notalhat is. hogi megh maradgyo(n) [Mogyorósd H; VhU 84]. *1694:* az Torony(na)k sindelyczese ... meg avulvan es meg romladozván Alvinczi Nagy Istva(n) Ura(m) Udvarbirosagab(an) meg foltoztatta [Kövár; JHb Inv.]. *1722:* Voillay Sorban Gabor ur(am) Also Porumbaki Udvarbiroságab(an), magam lévén az Üvegesek mellett hütös és vigjázo, poroncsolt eö kglme, hogj csinaltatam (!) az Üvegesekel ... örög Üveg Tanyerokatt no 1000 mellyek(ne)k az ara Hung fl 30// Apro Üveg Tangjerokatt nö 1000 mellyek(ne)k az árok Hung fl 10// [A.porumbák F; BK]. *1792:* amintt emlékezem Fülöp nevezetü udvarbiroságátol fogva szokta legeltetni az Uradalam a Jármos Marhait a Tilalmas hellyeken [Déva; Ks 73. 74 VII. 98].

udvarbíróságbeli egy bizonyos udvarbírói igazgatás alá tartozó; care este administrat de un anumit vătaf de curte; zu einer Hofmeisterschaft gehörig. **Szk:** *fogarasi ~. 1696:* En Bethlen Gergelly, recognoscalom praesentium per vigorem, hogy en altalam alkutt meg Nemzetes Recsei Boer Peter Uram ö kglme Fogarasi Udvarbirosagbeli Ratioi irant ab Anno 694 die 15 Apr. ad A(nnum) 1696 diem vero 29 Marty az Meltosagos valasztot Apaffi Mihally Fejedelemmel negy szaz magyari forintokban ~ fl. 400// melly summa penzt mostan zlotul kezenb(en) küldöt (: mar ekkor az Zlot nyolczvan penzre degradalodott :) Fogaras varasab(an) lako Hajdu Mihally altal, melly defectust ö kglme supplealva(n) minden keresettöl immunis leszen [Gyf; Szád. Bethlen Gergely lev. csak az aláírás sk].

udvarfalvi az Udvarfalva (MT) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Udvarfalva/Curteni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Udvarfalva: **I.** *mn* **1.** Udvarfalvához tartozó; din/care aparţine de Udvarfalva; zu Udvarfalva gehörig. *1632:* a hun kereket szoktak kötni, ott jü ki az udvarfalvi határ [Udvarfva MT; Barabás, SzO 369]. *1735:* az udvarfalvi megye Nagy Szálas erdeinek also véginél [Udvarfva MT; EHA]. *1748:* Udvarfalvi Várhegy felé fordulo határb(an) ... a Marosbol ki szakadott árokra, malmot akar erigálni és Csináltatni [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. *1763:* Az Udvarfalvi Határ a' Nyár szer nevezetü Erdökön alól kerekdeden mégyen [Udvarfva MT; EHA]. *1766:* Nagy Nyil nevezetü hely, sohult nem találtatik az telyes Udvarfalvi határonn, melynek helyibe kell irni a' mi vallásunk és fassionk szerínt Négy Nyil nevezetü helyet [Udvarfva MT; EHA]. *1783:* a mostan fel fogott Udvarfalvi határon levö szölö helyb(en) [Udvarfva MT; EHA].

2. Udvarfalván levő/található; din/care se află la Udvarfalva; in Udvarfalva befindlich. *1629:* Harmadszor: az városon kívül való minden jószágommal így disponálok ... Borsos Judit leányomnak penig hagyom udvarfalvi, galambodi (marosszéki) portiómat, és ehhez hasonlóképpen azon gerebenesi portiómnak egy részét, azmelyet magam köztök elosztván kezekbe is bocsátottam [BTN[2] 421–2]. *1643/1687 k.:* Vagyon az Udvarfalvi Ecclab(an) ... edgy keresztelö ón kanna [Udvarfva MT; MMatr. 425].

3. Udvarfalváról származó; (care este) originar din Udvarfalva; aus Udvarfalva stammend | Udvarfalván lakó; din/care locuieşte în Udvarfalva; in Udvarfalva wohnend/wohnhaft. *1753:* azon Nemes Házokat azon ott lako Udvarfalvi Emberek mind egy tseppig el égették [Koronka MT; Told. 37/50]. *1763:* midönn az Udvarfalvi Reformatus Pap(na)k ugaroltanak vólna [Udvarfva MT; Told. 44/16]. *1774:* Udvarfalvi Emberei oly meg bizokodött hogy ... el

fogatott édgy nihány embereit ... erőszakoson el vettek [Udvarfva MT; Told. 44/47].

4. Udvarfalván készített; care a fost făcut la Udvarfalva; in Udvarfalva erzeugt/hergestellt. *1803:* az Udvarfalvi Bor ... a' mi meg maradott ... 25. Butéliákra le vétetödvén [Koronka MT; Told. 41/14].

II. *fn* Udvarfalva lakosa; locuitor din Udvarfalva; Bewohner von Udvarfalva. *1753:* meg fogak Csiki Jánost az Udvarfalviak velünk elegjesen [Marossztgyörgy MT; Ks 4. 67. 31]. *1763:* vagyon ... egy darab Helység, mellyet az Udvarfalviak Nagy mezönek hivnak, most kaszálni szokták az Udvarfalviak [Udvarfva MT; EHA] | Ezen Nagy Mezö nevezetü Helység az Udvarfalviaknak többire örökössök; az az ben való Sessiojokhoz tartozó Nyilak [Told. 44/8].

udvarház nemesi lakóház, kúria; conac; Edelhof, Kurie. *1562:* a székelyek ... a Mihályfi Tamás házára menének ... és az udvarházat igen megdúlák ... Azután ... azelőtt való dúlástól a mi meg maradott vala a Mihályfi Tamás házánál, azt esmét mind eldúlák és a házat is elégeték [ETA I, 19 BS]. *1576/1577:* ez vallo Az Mwsthoha Anniaual Makray Anna Azzonnial Thorozko Zentgeorgeo(n) kerte Az vduarhazat es a Jozagotth ... az Thorozkayaktol kyben Ez vallo ys teorekedet az Mwsthoha Annia mellet de Nem Attak [Torda/Kv; Thor. VI/4 Joh. Forro de Haporthon comes vall.]. *1586:* az Lesneken walo attyoktol maratt Wdwar hazatt, osztottuk sors szerint Ekkeppen [Lesnek H; IB VI. 225/16]. *1609:* Az hozzuban walo feoldetis ... bekesegesen bira Bech palne az oduar (!) hazhoz [Kozmás Cs; BLt]. *1614/1615:* az Cristoph deakne Azzonio(m) zolgai megh hagtak laytorja(n), az Vduar hazat, es coteot kezen foghua uezettek ki à kapun, megh à hajatis megh fogtak uolt, ugy akartak ki vetni de az ki coregieb volt keózteók az ne(m) hatta [Györgyfva K; Ks M. 21a]. *1632:* Vagion egj jo darab Retis az Uduarhazhoz ualo, mellyet negjuen auagy Eötuen ember egjnap vaghat le [A.venice F; UC 14/38]. *1664:* lakodalmi Solemnitassa(na)k napjat rendeltük ... Folton lenni a' maga Udvarhazanal [Szászváros; JHb ifj. Fodor István kezével]. *1666:* Farkas Janos ... lu terhiben vitte el innet az Udvarhaztul az buzat [Szentgyörgy MT; BálLt 55]. *1679/1775:* (A) Portiokhoz Udvarhazhoz es pertinentiaihoz az Ur Bethlen Gergelly Urunknak ... Negy Ezer Forintig valo Jussais leven ... meltan meg tarthatna [DobLev II/460. 7]. *1728:* Az Udvarház Kamarajaban ... fel ejtetes kömény egj röstölöben ... Öreg labas Porgolo Tarka apro fedö nrö 6 ... egy öreg labatlan porgolo más kisseb szerü porgolo [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petki Dávid inv.]. *1798:* Ezen ... Epületek mind alkalmas fedél alatt vagynak az edgy Udvar házon kivül, melyen a' Sendely meg kezdett romladozni [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 8–9]. *1801:* Mátyás Samuel Uram aztat kévánta; hogy mi tellyességgel az Udvar Házbol ... semmit is el ne vennénk [Szökefva KK; Kp 58]. *1849:* Sz. kézdi Stéfán Székel az udvarház hijjárol égy vas Malom csapot el vitt Szász kézdre [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.]. *1864:* ottan valami Udvar házok voltak [Vista K; KHn 272].

Hn. *1616:* Az Udvarhaz ellenebe az Maros Szigethibe [Náznánfva MT]. *1673:* Az Város felsö vegetol fogva az Udvarház mellett fel menö Nagy retnek az also vege az Varos felöl (szö) [Bh; KHn 7]. *1694:* az Udvarhaz Felett az Kereszt hegjen (sz) [O.csesztve AF]. *1732:* Az Udvarház alat (sz) [Szászsztjakab SzD]. *1736:* Az ... Udvar Ház elött [Mikefva KK]. *1744:* Az Udvar Ház alatt a' Maros között [Marossztkirály AF]. *1744/1819:* Az Udvarház alatt valo nagy Tanorok (k) [Szökefva KK]. *1745:* Az Udvar-ház alatt a' Maros között [Enyedsztkirály AF]. *1747:* Az Vdvarház megett levö Levö (!) (sz) [Boroskrakkó AF]. *1773:* Felsö forduló: A Pásintos ut, Az Udvarház Tanorokja olda(la)ban (sz) [Tekerőpataka Cs]. *1792:* a' Tanurokba, Udvarház nevezetü tsegelybe [Nyárádsztanna MT; MMatr. 246]. *1815/1817:* Az Udvar ház elött való uttzában (sessio) | Az Ugy nevezett Udvarház, mely vagyon a vár keritésin kivül [Szu].

Szk: *~hoz szolgál. 1717:* Onucz Vaszilia nevü ember itt Fogadon ... ugj szólgált az Udvar házhoz mint Jobbágj Seller egy héten két Napot [Fugad AF; WassLt Demián Juon (28) jb vall.] * *alsóporumbáki ~. 1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Uduarbiro hazaban menuen Vagion ... Eöt penzes garas apro penzel elegy f. 388 [A.porumbák F; UC 14/38] * *alsó ~. 1710 k.:* Volt puskásunk circiter negyven vagy ötven, ebböl hatot a falu tornyába tettem, meg annyit az alsó udvarházhoz, olyan instructióval, hogy éjfélkor én egyet lötetek a doboló álláson, ök is lőjenenk egyet mindenik helyen ... mely csak arra való volt, hogy ha éjszaka valahol tatár jár, gondolja azt, hogy három vár vagyon ott tele puskással, nappal pedig mindenik helyt ki volt téve a lobogó [BÖn. 734]. *1761:* a' patak jötire fel az alsó Udvarház felé Egetetlen téglából épitett, és mészszel be vakolt ... Istáló [Szászvessöd NK; JHbK LXVIII/1. 198] * *földvári ~. 1562:* Az földwari udwar haz bochioienek Az Az zaz hetwen forintnak harmadarol ... minketh meg Elegytettek [Kozárvár SzD; SLt AB. 5] * *fülei ~. 1647:* Ez hivatalomban megégvén az fülei udvarház, épitettem helyébe más becsületesebb udvarházat [Kv; KvE 175 LJ] * *kománai ~. 1662:* Fogaras várába mene, melly fö és gyönyörüséges lakóhely hozzá tartozó nagy sok jószágival, kománai, porumbáki, sárkányi udvarházakkal ... még a fejedelem életében a fejedelemasszonynak dos-képpen adatott vala [SKr 131] * *lónai ~. 1657:* hogy portára kelletvén küldeni bizonyos summa pénzt, az ifiú fejedelem által kéretvén kölcsön, kötvén is lónai udvarházát és jószágot érette, denegálta [KemÖn. 254] * *majorház forma ~. 1706:* Öltszemin[a] ... vagyon edgy Major ház forma udvarház, fából csinalt, hozzája valo istállók sütö házak, és egyéb épületek pusztáson vadnak, nem régen kezdettek epiteni [Törzs. Rákóczi inv. – [a]Hsz] * *marosszentgyörgyi ~. 1666:* az el mult veszedelmes üdoben nem tudatik mire valo gondolattiokbol ezen Maros szentgeorgy Uduar hazamtol jouaimot hordtak, tekozlottak es maygis magoknal manutenealljak [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31] * *morgondai ~. 1647:* Arva Annokot kwldeottem ki az ... Morgondai Vdvar hazamhoz gondviselcowl Aszszony embernek [A.csernáton Hsz; HSzjP] * *nádfedelü ~. 1830:* Egy Nád Fedelü Udvar Ház – mellyben vagyon édgy elsö Ház Oldal Kamarájával – édgy Pitvor Konyhájával – és égy hatulso Haz ugyan oldal kamarájával [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748] * *nagysomkúti ~. 1735:* Teleki Samuel Vram eö Natsaga Mester emberej ... Teleki Pál Vram eö Natsaga Nagy Somkuti Vdvarházan dolgozgatta(na)K [Drágavilma SzD; TKl Csuka Kosztán (48) jb vall.] * *nagy ~. 1775:* vagyon az nagy Udvarház, az melynek Stukaturas onba foglalt nyoltz Sarkatskákon forgo négy négy vas horgotskakal zárodo üveg karikaju két ablakokkal vilagoskodo Pitvarában, Kancellusos kö gráditson fel menvén vagyon bé menetel hat vas sorkokon onnal meg futtatot forgo boritott hasonlo onas Frantzia zárral zárolhato két felé nyilo festékes ajton [Nagyiklód SzD; EMLt Conscr.] * *nemes ~. 1606:* ment nemes uduarhaza(m)ra [Bardóc U].

1655: Melly Nagod kgls Mandatumanak tenora az mint continealia alazatos engedelmessegel ... el mentünk ... Szűkerek nevű Falub(a) ... Fűzesen lakat Katona Pal Relictajanak Szilvasi Magdolna Aszon(n)ak Nemes Udvarhazahoz eö kglmet szemelie szerent hon nem talalok, hanem ... Konia alias Szilagy Kecze Peter nevű gonduiselcö szolgaia auagy Biraja altal ... Evocalok ... ez közelcb jeöuendeö Beszterczej terminusra nyolczad napra szemelie szerént [RLT O. 5 Joannes Samariai de Des ns vall.]. *1681:* Mikor vonank ... Nemes Udvar hazanal [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. *1731:* Bizodalmason kelle az Mgos Vrat requiralnom, mint foglalta legyen él érőszakason elsőbben az Hottua Regimentye Feö Borbellya az Fogaras Földi ohabai N(e)m(e)s Udvarhazamot [Ks 83 Apor Péter lev., csak az aláírás sk.]. *1796:* Ezen Nemes Udvar Háznak jo zsendelyes fedelű gyakos Kapuján bé menve [Csicsóhagymás SzD; HG] * *peres ~*. *1576/1577:* Makray Anna Azzony Thorozkay Christoph halala vtan Eozwegy koraba(n) Birtha Az Zentgeorgy peres vduarhazot [Torda/Kv; Thor. VI/4 Lad. Kemen de Gereomonostra ns vall.] * *porumbáki ~ → kománai ~* * *puszta ~*. *1629:* Ezeken kívül azmi jószágom vagyon, tudniillik az egész falut Urajt, mezőmadarasi, bergenyei, kisfaludi, náznánfalvi az ott való puszta udvarházzal, malommal és minden azokhoz való jószággal; item Bost ... azok mind Marosszékben vagynak [BTN[2] 422]. *1640:* volt edgi puszta Uduarhaz ... hitvan forma(n) keritessel kűrül be vetetve Gyümulcsös kerte [Nagyvajdafva F; UC 14/48. 102]. *1662:* Inventaltatott Udvarhély Puszta Vára ... Miklosfalvan egy keobcol czinalt Puszta Udvarház ... Egy Puszta Sütőhaz [Utl] * *sárkányi ~ → kománai ~*.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

udvarházacska kis nemesi lakóház/kúria; conac mic; kleines Edelhof, Kurie. *1656:* Adamoso(n) es Dombon Kűköllővár megieb(en) levő Udvarhazaczkank [Ádámos KK; BálLt 93]. *1665/1753:* Vagyon harom helyen valo hellyünk avagy Udvarházacskank [Dálnok Hsz; EHA]. *1775:* Ezen ... kisdég Udvarházatskának a végénél [Mihálcfva AF; LLt Csáky-per 106. L. 13].

udvarházhely nemesi lakóház/kúria építésére alkalmas terület; loc potrivit pentru construirea unui conac; zum Bauen eines Edelhauses/einer Kurie geeigneter Platz. *1601:* valamikor vagy en vagy maradekim a feliul megh Jrt hwz frtot eo kegnek vagy maradekinak megh adgiak eo kegmeys tartozek minde(n) teoruen nelkul az megh newezet kis kerekj Jozagomatt vduarhaz helewel kj ereztenl [Szászvesszöd NK; JHbXXVI/34]. *1642:* kiretek en uelem Suki Pal es suki Ferencz Vrammektul, az Magiar es ohla Frataj[a] portioknak ... az eö kgmekre eedalando rezeket mind ben es keön ualokat ... Uduarhazhelicket ... az Utan jaro nemes feoldeket, reteket Erdeokket Thokat Thohelicket es minden hazon uiueö heljeket [K; SLt T. 25. – [a]M.fráta (K) ikerfaluja]. *1659:* egy Vduarhazhely vicinussa nap niugot felöl Bernad Marthon Eőröksege [Makfva MT; DLev. 5]. *1675:* Olah köblösi Portiobol ... Jutanak Ezek ... Az Orszag Uttja mellet Csepego Macskas fele, mely az elött Horváth Ferencz Ur(am) Lókerti volt udvarhazhelje jutot eö kglmenek [RLt O. 5]. *1697:* Vagyon ... egy Nagy Tágos udvarházhelly, melly udvarházhelly(ne)k Szintén az közepin vagyon egy udvarház környűl veve közönseges lészás kertel, sövénből álloval, Nap enyészet felól, egy kitsin része bornából áll [O.brettye H; Born. XXIX. 2 néh. Bodoni Balázs conscr.]. *1711:* Mihálcz Mihály Ur(am) mivel hogy az Néhay Szűle Attya idvőzült Mihálcz Mihály Ur(am) Testamentoma szerént in Persona succedált az Néhay Szüle Attya Udvar ház hellyéb(en), Atyafiságos jó akarattyából az fellyel meg irt édes Attyáról maradott Curia Nobilitaris béli részszét cédálá az többb négy egy Testvér öcsecsének [A.torja Hsz; Borb. I]. *1717/XVIII. sz.:* Ezen Udvarház hellyen alóll egj kis Sylvasocska [Benedekfva Sz; Berz. 7. 68/1]. *1735:* Vagjon edgj Udvarház hely ... ezen vadnak holmi romladozott, dirib-darab kőfalak [Gyeres TA; JHb X/9. 40–1]. *1761:* Vagyon egy Udvarház helly ... Simma, igyenes, és teres hellyen [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 302]. *1796:* Le tet Igaz Hitünk szerint felmérvén három singes ölel az Udvarház helyet [HSzj *három-singes-öl* al.]. *1816:* (A) cserélgetésekkel, és Udvarház hely fel fogásával Groff Haller Antal kedves Bátyám Vramnak egy darabotska Rettye ollyan hellyre szorittatott bé, hogy az ahoz való Járás alkalmatlan lett volna [Szászfenes K; Ks 92].

Hn. *1609:* Az szekelyfalvi udvar haz hely [Mv; MvHn]. *1730:* Az régi Udvarház hellyen kivűl [Szentmargita SzD; EHA]. *1736:* Magjar Lethai Possessionaria Portione Udvarház helyel [M.léta TA; EHA]. *1769:* az .... Udvarház hellynek szomszedtsága napkeletre Csomafájára és Dobokára járo Ország uttya [Bádok K; BHn 26].

Szk: *nemes ~*. *1618–1619/XVII. sz. köz.:* Vagjon niolcz haz heli parazt, haz helick Kouaczban. Egi Nemes Uduarhaz helys uagion Az Uduarhaz heljet birta Sziluasi Janos, felesege utan ő rolla maradot Eördögh Ferenczre Eördögh Ferenczröl maradot az fiara Eordeogh Mihalira [Kovácsi K; BLt 11]. *1694:* az Pokafalvi Nemes Udvarház helly után valo majorkodtato földek [Berz. 2. 40/84]. *1714:* Egy Nemes Udvarház hely mely volt quondam Idvezült Stephan Ferencz Urame [Torda; EHA]. *1756:* Ezen Nemes Udvarház hely ... foglallya magában a Veteményes, Szőlős, Gyümölcsős, Csűrős, Major és Akoly kertcket [Branyicska H; JHb LXX/2. 9–10] * *puszta ~*. *1687:* Vagyon itt édgy Régi puszta Uduarház hely ... ezen Udvar haz hely környős körűl sövennyel font kertel vagyon be keritve [O.gyerőmonostor K; WH]. *1697:* Az puszta kő Templom mellett lévő régi puszta Udvarház hely puszta kő pinczéjével [Sálfva H; JHbK LI. 6]. *1716:* Vagyon ... az Magyar Templomnak Eszak felöl valo reszin egy puszta Udvar ház hely [Kecsedszilvás SzD; JHb III/68] O **Hn.** *XVIII. sz.:* Puszta Udvarház hely vagyon a' Falun kivül Napkelet felöl [M.gyerőmonostor K; KHn 82] * *rákosi ~*. *1714:* Az Rakosi Udvarház helyet az edes Anya(m) Apor Ilona vette ötödfel száz forinton [Nc; DobLev. I/86].

udvarházú udvarházas, udvarházzal ellátott; cu conac; mit einem kleinen Edelhof versehen. *1662:* Melly meghozatván és minden módon felállittatván, noha ott benn is Fogaras vára ahhoz tartozó sok szép latifundiumokkal, egynéhány különös udvarházú jószágokkal, majorságokkal, Monostor is az örményesi szép jószággal a fejedelemasszonyé volna, s Rákóczi Zsigmond is mind Görgény és Gyalu várait bírván, a fejedelmi jószágokon kívül is elég sok szép alkalmatosságok volna, ahol minden udvarokkal méltóságosan élhetnének [SKr 306].

udvarhely nemesi lakóház/kúria körülötti udvar/kert; curte; Hof/Garten des Edelhauses. *1604:* Jakab Balintnak juta az haz es vduar hely [UszT 18/79]. *1812:* Az egész Udvarhely köröl lévő Lászás Kertek öl Szám szerént véve

tanáltattak 313. ölök [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.]. *1833:* Az Udvarhely mellett [Csekelaka AF; EHA].

Hn. *1590:* Vduarhelj [UszT]. *1591:* oduarhelt [UszT]. *1593:* Magiar sakodi Vduar hel szekben [U; BálLt 72] | Wdwarhelt [U; UszT]. *1600 k.:* Vduar helj zekben [UszT 15/96–7]. *1604:* Vduarhely varosaba(n) [UszT 18/43]. *1606:* Kenosban vduarhelyzekben [UszT 20/175]. *1634:* Vduarhely zekben laknak [TSb 21]. *1663/1728:* Udvarhelj Szekb(en) Szent Mihaljon [Törzs. Jakab János más.]. *1710:* kijövén Udvarhelyszékre [CsH 340 1704-re von. felj.]. *1763:* Udvarhellyre [Udvarfva MT; Told. 44/22]. *1777:* innen Udvarhellyről [Sajóudvarhely SzD; KS]. *1789:* Udvarhellyre [Szereda Cs; UszLt XIII/97]. *1805:* Nemes Udvarhely szek(ne)k [Szu; Borb. II]. *1806:* itten Udvarhellyt [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1879:* Udvarhely megyében [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

udvarhelyi az Udvarhely (melyik?) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Udvarhely/Odorhei; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Udvarhely. **1.** Udvarhelyhez tartozó; din/care aparține de Udvarhely; zu Udvarhely gehörig. *1676:* Szabo Márton. az Mű kglmes Aszszonyunk Udvarhelyi Várához valo szabados Annor(um) 55 [Szu; Borb. I].

2. Udvarhelyen levő/található; din/care se află la Udvarhely; in Udvarhely befindlich. *1659:* Édes Öcsém uram, urunk ő nagyságának írtam vala egy supplicatiót, mivel evictorom ő nagysága az udvarhelyi jószágban, írna ő nagysága idebe, ne háborgatnának, ha mivel lehetne, oltalmazna ő nagysága [TML I, 371 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1671:* Vadnak körűlettem és Beszterczén is tizen négy közönséges egy egy asztalra valo szines szünyegim, kiknek harmát hagyo(m) ā mikehazi Templomba, hármát ā Csiki Clastro(m) Templomaba, ketteit ā monostori Templomhoz, ketteit ā Fejervárihoz, ketteit az Udvarhellyi Templomhoz [Ks 14/XLIIIb Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]. *1676:* Udvarhelyen Letenyei Pál, ezen udvarhelyi Réformáta Ecclesiának Scola mestere [Szu; Borb. I]. *1710:* Az Udvarhelyi R. Ecclesiaban fungalo ministernek Tiszt. Szokolyai Uramnak négy esztendőre valo fizetése oda vagyon [Kv; REkLt 32]. *1804:* arra kötelezte volt magát Gazdag Mária, hogy mihelyt az Udvarhellyi vásárrol haza jön … a' szalonnákat leg ottan el viteti Gazdámtol [Dés; DLt 198/1807]. *1809:* Hogy pedig a' Pataki István meg tartoztatott Szalonnain kivül másoknak, az Udvarhellyi Piatzon fel szedett szalonnák … kivitele meg engedtetett volna, tellyességgel nem bizonyittathatik [UszLt ComGub. 1753 u.] | Az Udvarhellyi unita Ecclesia tagjainak … Gubernator Urunk ő Excelentiajához bé adott Instantiai az aránt, hogy … Sorbán János ő kegyelme harangozonak tétethessék … ugy lattyuk, hogy … minthogy az Eperest urnak mindenkor Déákot tartani kell, és tartis … a mindenkor harangozhat, anyivalis inkább minthogy tsak Innep napokon tészen Isteni Szolgalatot [Szu; UszLt ComGub. 1643]. *1816:* Az Udvarhellyi Kollégyom számár (!) keregetők(ne)k 30 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

3. Udvarhelyről származó; (care este) originar din Udvarhely; aus Udvarhely stammend. *1589:* Capitany Vram szolíttotta Istvan Kovacziott Vduarhelitt mielhogy meltatlan Panazt teott feiedelemnek [UszT]. *1657:* Az udvarhelyi donatiot a mint leirta volt Gábor deák uram, kezemnél vagyon [TML I, 68 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

Szn. *1595 k.:* Vduarhelj Fogyias Georgjnek [UszT]. *1640:* Uduarheli Miklos Sz. Margitaj pastor [SzJk 47]. *1677:* Udvarhelyi uram [TML VII, 512 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1705:* Udvarhelyi Samuel Atyánkfia [Dés; Jk 348a]. *1728:* Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort [Kv; SRE 157]. *1807:* Udvarhelyi Pataki István [Szu; ComGub. 1753u.].

4. Udvarhelyen lakó; din/care locuiește în Udvarhely; in Udvarhely wohnend/wohnhaft. *1590:* Nagy Zeochy Mathe az Udvarhelj feo Bjro [Szu; UszT]. *1593:* Varga Menihart zilahi vallia mikor az Cheh Tamasne fianak halala teortenek, megh futamek Krestel Marton, es sokaig budosek, vegre Gratiat hoza maganak … Egi vduarjheli legintis foztottak vala megh, noha en ne(m) latta(m) az foztast toluailast, de Kresteli Marton elegite megh az karos legint ammi kart vallot volt [Kv; TJk V/1. 401]. *1663:* az más két kanczátis … Euictorra Uduarhellyi Horvath Andrasra fogua(n) … maga teorvent állána [UszLt IX. 75. 51 a felj.]. *1673:* Talám oda kellen hivatni Péter deákot és meg kellene esketni, úgy az udvarhelyi tiszteket; azonban az inventariumokat, ha az szegény asszonynál meg nem voltak, az tisztektűl kivenni és mindenik helyen minden külső belső jókat inventáltatni [TML VI, 442 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Nagyszegi és az a Roth nevű vicecolonellus, aki udvarhelyi commendans volt, ugyan ők küldték volt bé a trombitást is [WIN I, 540]. *1758:* az Udvarhellyi kortsomárostol be hozván a' ott el költ bornak a' hordoját találtatott Ur. 39. Sepreje volt Ur. 3. Kortsomároltatott Cum Dr. 6 [TKl 15b Petki Nagy cs. szám.]. *1790:* Mi aláb Subscribáltak az egész Nemes Udvarhelly széki Nemes Rendnek Képében … a Nemes Magyar Országi Diactara választott Követünk Költségére Léváltunk Mlgs Fő Tisz(telen)dő Török Ferentz Udvarhellyi Plebanus és Vicarius Urtol Költsön 139 ~ Száz harmincz kilentz Rforintokot minthogy az eddig be gyült pénz az meg határozott 100 arany Summára nem telik ki; Melly Summa pénzt hová hamarebb … fell szedetni … magunkot obligáljuk [Szu; UszLt ComGub.]. *1809:* az Udvarhellyi Lakosok(na)k-is Udvarhellyt Szalonnákat és egyébb victuálékat-is felesen fel szedni és Idegenek(ne)k el adni … nem szabad hanem Udvarhellyt kelletik az oda valo Szükségre mérsékelett nyereséggel distráhálni: De az Felséges Királlyi Fő Igazgato Tanáts ezen Tiszti Határozást tsak a' piatzon fel szedett Szalonnákra restringállya [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1815:* Az Udvarhelyi Bányászok dolgában … hivataloson jelentem: Hogy … Perceptorságom előlt már jo darabbal kezdetteк volt őket mint magok költségeken Csik Sz Damokosban bányaszkodokat a Fő Pénz alol menté tenni [Bikafva U; UszLt 8168]. *1823–1830:* Benkő Zsigmond udvarhelyi teológiaprofesszor, meghalt [FogE 96].

5. Udvarhelyen termesztett; care a fost cultivat/recoltat la Udvarhely; in Udvarhely angebaut. *XIX. sz. eleje:* Juniusb(an) érő Udvarhelyi Moskotály kortövély Nro 8 | Udvarhelyi Teli Pergament körtöely Nro. 6 | Udvar helyi Juliusb(an) érő körtvély Nro. 4 [Kemenytelke TA; IB].

6. Udvarhelyen készitett; care a fost făcut la Udvarhely; in Udvarhely erzeugt/hergestellt. **Szk:** ~ *mázasbokály. 1730:* Udvarhellyi mázas fejér bokály nro 2 [Somlyó Cs; Ethn. LXXII, 609].

7. Udvarhelyen gyakorolt/űzött; de la Udvarhely; in Udvarhely getrieben. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámuel … udvarhelyi professzorságból hozattatott Marosvásárhelyre az híres Fogarasi József helyébe [FogE 140].

udvarhelyszéki az Udvarhelyszék székely törvényhatóság *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Udvarhelyszék; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Udvarhelyszék: **I.** *mn* **1.** Udvarhelyszékről származó; (care este) originar din Udvarhelyszék; aus Udvarhelyszék stammend | Udvarhelyszéken lakó; din/care locuieşte în Udvarhelyszék; in Udvarhelyszék wohnend/wohnhaft. *1590:* Kwltem ... Ez Nemes zemelicket Teorcok Gergelt, Niutody Demetert, Leorinczy Andrast Giorgffy Janost Vduarhely zekicket [UszT]. *1654:* En, Udvarhely szeki Fülei Daniel Maczkos Janos fia (!) [Fog.; KemLev. 1430 Dauid Janos kezével]. *1657:* Ez Székely Mojsesnél volt egy levél, kiben az erdélyi fejedelemséget apjának, az öreg Székely Mojsesnek és fiának is török császár megadta, mely öreg Székely Mojses köz nemzetből álló ember volt, udvarhelyszéki, ki egy embernek füle elvágásajért Lengyelországban bujdosott volt, István királyt is szolgálta [KemÖn. 153]. *1678:* Az csikiak udvarhelyszéki atyafiakkal, több hadakkal hová mi végre expediáltattak Betlen Gergely, Mikes uramékkal, által nem értheteim [TML VIII, 43 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1699:* még mikor Nsgtok között az osztozkodás lön, jött vala hozzám egj Udvarhellyszéki becsülletes Szekely Nemes ember jelentvén, hogy voltanak az Nsgtok földén nekie öt el bujdosott Jobbágyi ... az több fel osztando Jobbágyok köze ö kglme fel ne cedulázná ... az után feledékenségből, ä mint értem, fel cedulászták ököt [Kiskend KK; Ks 96 Biró Sámuel Gyerőfy Borbálához]. *1700:* Az Udvarhely széki Solmárok alázatos Instantiájokbol értettük, hogy réghi boldog emlékezetü Erdélyi Fejedelmektöl adatott Privilegiumok ellen ... kgk által meg bántodtanak volna, miis ... parancsoltunk volt ... hogy Privilegiumokban öket mind maga kglk meg tartsa, mind mások ellen meg oltalmazza, és mind azzal ä szabadsággal engedgye élni, mellyel boldog emlekezetü Erdélyi Fejedelmek idejében éltenek [UszLt IX/77. 3 a gub. Uszhez]. *1701:* Udvarhely széki Telekfalvi Bodroki Samuel [DobLev. I/55]. *1704:* Ugyan ma volt egyszer törvénye az udvarhelyszéki királybírónak, Sebesi Jób uramnak, kinek is dolga usque ad tertium exmissióba ment [WIN I, 109]. *1729:* a gyümölcsös kosárt Viszsza küldötte(m), Udvarhelj szeki Borsos nevü körtveljel teli, különben inkább mondhatni öszszi Muskotálynak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev]. *1742:* Tetszett pedig az ns. székneк unanimi voto azon verbuálásra tekéntetes ns Ugron Ferencz uramot ő kgmét, mint ns udvarhelyszéki kapitányt exmittálni [Usz; SzO VII, 416]. *1825:* alázatos Szolgai az Udvarhely Széki terch hordozo köz Nép Biztossai Máréfalvi Lukáts István mp és Kadits falvi Tibád János mp [UszLt 304/825 Marchális széki jk]. *1838:* A' Gabonás melletti Kamrában 4 háromszéki s 2 udvarhelyszéki ekék minden hozzá tartozoikkal egjütt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

2. Udvarhelyszéken üzött/gyakorolt; care îndeplineşte o anumită funcţie la Udvarhelyszék; in Udvarhelyszék getrieben. *1657:* Az szegény öcsém Boldizsár, Kolos vármegyének főispánja, udvarhelyszéki fökapitán, ifiabb Rákóczi György fölovászmestere is vala [KemÖn. 16–7]. *1673:* Egyébiránt ö kegyelme is, mint Béldi uram, tele volt felölünk való hamis informatiokkal s kivált az udvarhelyszéki kapitánságot Gyurkónak kértem meg, éppen elhitték volt, de talám már vissza hiszi [TML VI, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbéli Fö Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta<tni> kévánnyuk kglsségünkből: rendelvén Becsülletes Tanács Uri, és Fö renden lévö Hiveinket ... Kgltek éleiben való Instellátiójára [UszLt IX/76. 4 a fej.]. *1710 k.:* Az én udvarhelyszéki fökapitányságomat ekkor kapta el Bethlen Gergely [BÖn. 691].

3. Udvarhelyszékre vonatkozó; referitor la Udvarhelyszék; auf Udvarhelyszék bezüglich. *1667:* Pro meo privato, mint igaz barátomtól, kérdek Kegyelmedtöl tanácsot, az udvarhelyszéki állapotot halaszszuk-e vagy ne? mert apám uram elméjét meg nem tudja nyugtatni rajta [TML IV, 76 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

4. Udvarhelyszékhez tartozó; din/care aparţine de Udvarhelyszék; zu Udvarhelyszék gehörig. *1591:* ez el mult napokba ... nem tudatik honnat Jndultatuan Az bardoschfalui vduarhelszekj hatarba holot enis portionatus uagiok Johomra ment Absoluta pot(en)tia median(te) [UszT].

5. Udvarhelyszéken müködö; din Udvarhelyszék; in Udvarhelyszék tätig. *1769:* A közeleb kovetközendö Perioduson mellyen kezdi ezen udvarhelly Széki Tábla maga Törvényes follyását kezdödik Viz Kereszt nap utan valo hetfün es tart Hus hagyo vasárnapig vásárnap és tart süket vásárnapig [UszLt XIII/97].

II. *fn* Udvarhelyszék lakosa; locuitor din Udvarhelyszék; Bewohner von Udvarhelyszék. *1623:* En soha nem tudom sem nem hallottam hogy az vdvarhely zekick(ne)k az fen megh neuezet helicken aklios helick leott uolna, hanem mindeltigh Maros szeki hauas(na)k tudtam s hallottam; hane(m) eziak nem regen kezdenek bele kapdosni az vduarhelyzekick [JHb rtlen Valentinus Orb<an> de Kibed (7<1?>) vall.]. *1653:* Ráduly vajda pedig a Székely Móses harcza után nem igen sokat mulata az országban, hanem csak addig, míg az udvarhelyszékicken dúlata valami kicsinyt boszszujában, hogy Székely Móses melle állottak volt [ETA I, 83 NSz]. *1671:* Az marosszékiekben is talám nem kellene addig se gyalogjában, se lovasában hazabocsátani, míg az udvarhelyszékiek éppen oda nem érnek; mindazáltal Kegyelmed lássa [TML V, 566 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Pekri uram is tizennégyszáz lóval érkezett volt segitségére, és mind csikiak, gyirgyaiak, háromszékiek, udvarhely- és marosszékiek ott voltanak [WIN I, 192].

udvari I. *mn* **1.** királyi/fejedelmi/főúri udvarra jellemző; de la curtea regală/domnească, care este caracteristic curţii regale/domneşti; für dem königlichen/fürstlichen/edelichen Hof bezeichnend. *1657:* Édes Öcsém uram, irhatom Kegyelmednek, hogy az Kegyelmed jó akarója, Pap András uram, csak el sem búcsúzott Kegyelmedtül, az Kegyelmed sok fáradságáért, hogy annyit ivutt egészségéért, immár elnyugodt, elfelejtette az udvari permondást [TML I, 75 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én Kegyelmedrül el nem feledkeztem ... söt ma is, tegnapelött is irtam Kegyelmednek; úgy hiszem, kezéhez jutottanak eddig. Az udvari dolgokrúl én semmit sem értek, nekem nem irván senki felöle [TML V, 421 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1777:* a' nyáron udvari Birónak tétettetvén Flora Kosztán, mondottam: No már szomszéd meg látod mi az udvari élet, mert másokat mind hamisnak árulonak tartottál; mellyre ö monda; hogy ö jol lakott az Udvarral [Sajóudvarhely SzD; KS. Anna Székelly quondam Martini Lombárt rel. vid. (40) jb vall.]. *1823–1830:* A kutyfalvi pap volt Daroczi György, idösecske, de jó beszédes ember, ennél vertem sokszor udvari unalmaimat, sokszor egymásnak kipanaszoltuk magunkat [FogE 117].

Szk: ~ *grácia. 1672:* Az udvari gratiában Kegyelmedet én jól tapasztaltam s ellenkezöt bizony egy punctnit sem vöttem eszemben egyiktül is [TML VI, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. királyi/fejedelmi udvarban működő; care aparține curții regale/domnești; zu dem königlichen/fürstlichen Hof gehörig. *1662:* Végre a mieinknek mindkét számya anyira meglankadni kezdett vala, hogy minden segítő seregeknek s magának a fejedelemnek is magamellé választott ónadi és udvari dandárbéli derékseregével segítségekre menni kellett vala [SKr 519–20]. *1710:* Nem marada majd semmi lovashad Rákóczival, hanem a maga palotás lovaszczere, Bóni András czere, és a Forgács Simon két német lovasregimentje, azonkívül a gyalogság, a maga kék és veres udvari két czere, Rót német czere, Kajdi czere, Kenyheczi czere .... francia gyalog is vala mintegy ötszáz [CsH 362–3].

Szk: ~ *had. 1653:* 1596 esztendöben, mikor – a mint feljebb emlittém – fársángban a fejedelem elment volna: a míg oda járna, addig itthon a székely urak, kiknek jobbágyokat Báthori Sigmond felszabaditotta vala, azok egymásban tanácsot tartának; minden székes helyekre hadat gyűjtének, és mind az udvari hadat: lovast, gyalagot felhozák, és taraczkot, ágyukat vonatának ki [ETA I, 46 NSz]. *1662:* Azhová maga is személye szerént udvari fizetett hadaival, magyar és német s szemény gyalogjaival, elegendö lövöszerszámokkal s azokhoz való minden készséggel, jó pattantyúsokkal a rendelt napra felmenvén, sátor alá kiszállott vala [SKr 337]. *1710:* Akkor ébred fel a fövezér, a mellette való udvari haddal, mintegy tízezer válogatott emberrel eleiben indul a németnek és lengyelnek [CsH 172] * ~ *kancellária. 1668:* En statualtam vala Erkedet es Solymost, Jstenben el nyugot Lázár Jstvan Vram fassioja, es arra Idősbik Rakoci Fejedelemteol adatot Consensus mellet ... mivel akkor Udvari Canceellarián lévö hites scriba voltam [Szászrégen; LLt P. Biro táblai scriba kezével]. *1817:* az utrizátus ... Déván ... az Udvari Cancellarianak ablakát, és annak vas rostéllyát ki feszitvén és bé rontván bé ment, azon reménység fejében, hogy ottan pénzt fog találni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* Útilevelem egyszer sem volt ... Visszajövö utamra egy ízben tudom, hogy a felséges udvari kancelláriától kaptam útilevelet [VKp 168] * ~ *prezídium. 1677:* Ha valamely czégéres vétkekben comperialtatot, és legitimé convincaltatot ember, Udvari, Mezei, Várakbéli, Hadak és egyéb Praesidiumok közzé, Akna helyekre, Bányákra, vagy egyéb állapotbéli szolgálattyokra a' Fejedelmeknek adnák magokat; a' szerint akarmely privilegtatus helyekre refugialnánakis, azon helybéli Tiszteknek hit szerint valo rescriptumokra, avagy legitimé emanaltatot Sententiakra, etiam ad simplicem requisitionem Exponentium, annál inkáb Fejedelmek parancsolattyára, affeléknek Tisztviselöi tartozzanak arestalni, és érdemek szerint meg-büntetni [AC 129] * ~ *szék* úriszék. *1825:* ök a földgyeiket ki nem mutattyák ... ezek még Sárdnakis resistáltak, már Udvari Széket ültetek reájok s Itélet mellett büntettetem meg [Mv; Told. 7] * ~ *tábla. 1823–1830.* Minthogy pedig régen a kollégiumbeli komédiákban kisatyrázták, csúfolták az udvarokat, tanácsot, még az udvari táblát is, tehát mintegy 1780 tájt megtiltatott a komédia [FogE 105].

3. királyi/fejedelmi udvar által kibocsátott/megadott; care a fost emis/dat de curtea regală/domnească; von dem königlichen/fürstlichen Hof ausgegeben. **Szk:** ~ *dekrétum. 1809:* Ö Felsége ... 1977 szám alatt költ Udvari Decretuma mellé ragasztatott tulajdon Levele által ... kegyelmesen méltosztatott ki jelenteni, s egyszersmind ... azt parantsolni, hogy ennek utánna a szabadság ideje irás által kéretessék ki, az Elöljároktol, irásbanis adattassék ki ... mellyet ha valaki, annak elöre valo nyert (!) hoszszabittatása nélkül által hágni merészelne, az ilyennek, a réá háramolni érdemlett büntetésen kivül a Szabadságán felyül mulatott idöre fizetése el huzatassék | az ezen Honap[a] 15-én költ Udvari Decretum által ide küldetett General Pardon oly parantsolattal adatik ide zárva által Kegyelmeteknek, hogy aztot a közönséges helyre fel függesztetvén ... ki hirdettetni, és a meg tett ki hirdetésröl magokat a Királyi Gubernium elött legitimalni elne mulassák [UszLt ComGub. 1694, 1737. – [a]Október] * ~ *normatívum. 1787:* az Erdök Conscriptiojárol való Udvari Normativum az Esztendönek minden Angariája elein, az Ujj Esztendötöl kezdve minden harmad Honap mulva szoross meg tartás végett, a Notarius által az egész Falusi kösségnek olvastassék fel, és értelmesen magyaráztassék meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a] * ~ *parancsolat. 1814:* Az Hajtás Fula Iliátis tsak azért verte, Le Agyolta, és Vérit ki Ontotta, hogy Udvari parantsolatt mellett Szorgatta hogy az Udvarban jöjjön fel, az el fogot Tyroval edgyütt [Sóakna MT; Born. G. IX. 6 Zuga Zaharika (30) vall.] * ~ *rendelés. 1847:* Végezetre a szabad korcsomárlásra nézve Varga Katalin semmit sem határozott, hanem a Varga Katalin Bécsbe menetele után érkezett egy udvari rendelés, melyet a tekintetes alispány úr nálunk is hirdetett [VKp 283] * ~ *szám. 1847:* El is indultam, de elöbb csak Pestre mentem Hampel József ügyvédhez, ki is Pozsonyba utasita egy odavaló jóbarátja, Szöllösi Józsefhez, ki is személyesen a legfelsöbb helyre felmenvén, onnan a panasz tárgyában 16571. udvari számok alatt a bucsumi, kerpenyesi és abrudfalvi három közönségek részére kinyomozó bizottmány aránti rendélést eszközölt | Idei február 25-éröl 956. udvari szám alatt költ kegyelmes királyi rendelet által méltóztatott öfelsége kegyesen parancsalni, hogy az esmeretes bujtogató asszony, Varga Katalin ellen csábításiért a királyi közügyek igazgatója által büntetö közkereset indittassék [VKp 166, 205] * ~ *szentencia. 1777:* Udvari Sententia mellet valo meg határázásak után [KK; JHb T. 23] * ~ *törvény. 1797:* Mivel ... minden udvari Törvenyekben, vagy maga a' Földes Ur, vagy requisitussa, Assessor, vagy személlyesse, vagy pedig Tiszt, a Praeses: igy ... a' hol a' Tiszt a' Praeses, akkor a' Derék Székre; mikor pedig maga a' Földes Ur requisitussa, vagy személyesse, akkor a' Vice Székre a' Causatis appellalni szükséges [Mv; MbK XII. 113].

4. az udvarban használatos; care este folosit la curte(a regală/domnească); am Hofe benutzt | az udvari divatnak megfelelö; care este potrivit/conform cu moda curții; der höfischen Mode geeignet. *1595:* En Orban Fere(n)cz azt mondo(m) hogy valamiúel az orzagban Jambor zokta tiztességét otalmaznj vagy teórúeny keressel vagy pedigh vduari mod zerent ... kez vagiok otalmaznj [UszT 10/20]. *1604:* Egy aranias kehely labas Zomantczos mely niom m. 2 p. 38. Mas egy czwst Vdúary modra valo pohar egyben rontot fedeleuel eggywt niom m. 3 p. 22 [Kv; RDL I. 77]. *1665:* Melly pohar(na)k eggyike mereon trebellet Udvari forma leven nyom m. 1. p. 44 [Kv; ÖCJk].

Szk: ~ *gallér. 1768:* Niderlandi tsipke, taszlik, andalások, manterlik, udvari gallerok, nyakravaló [Nsz; TGsz 51]. *1789:* vettem kezemhez ... 1 Rendbéli vékony varrott patyalat öltözetet hármas tászlival, ing ujjal, elö ruhával Udvari gallérral, belső fodros keszkenövel edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.] * ~ *katalógus. 1679:*

Lisztes Ház ... Konyhara valo, két fűlű, föld fazék nro 1. Udvari Cathalogus nro 1. Szakadozott, rosz halocska nro 1 [Uzdisztpéter K; TKl Bajomi János inv. 61] * ~ *kupa. 1644:* Karsai Ferencz, Karsaj Miklos, es Karsaj Anna jovait marhait gondviselesónk alat, ugy mint: ket czer Araniat, harom czer Tallert, Negy óregh udvari fedeles kupat, egy óregh óze iaro aranias serleghet, Egy mosdot korsostol, Egy czüst kannat araniast, melj marhakat hagyott Karsai Uram mint megh bizot szegheni atiafiajval gondujselesónk alat [LLt] * ~ *mundér. 1797:* mint Inas udvari mundurba járt [Náznánfva MT; Berz. 3. 3/21] * ~ *pálca. 1805:* Egy hoszszú fekete Heben-fa udvari pálcza, elefánt csont gombal aloll felyül [Mv; TGsz 52] * ~ *pohár. 1589:* Egy vdwary pohar Spiceek rayta Aranias zelew [Kv; KvLt Vegyes I/2. 64]. *1623:* Jutot leőrikenek Egi kis vduarj pohar, melj nio(m) p. 26 Myhoknakis Jutot Egi chyzerlet magiel pohar nio(m) p 24 [Kv; RDL I. 121]. *1643:* vagio(n) egy vekony udvarj pohar, az Lába es felliul az szélye Arannyas [Mv; MvRLt]. *1735:* Egy udvari romlodozott aranjas Pohar 22 1/2 Betsi lot [Kv körny.; RLt] * ~ *váll. 1788:* Hamu szín Német váll spárgával töltve. Hasonlo hamu szín rakott váll ... Egy síma kréditor udvari váll [Mv; TSb 47].

5. az udvarban lévő, az udvar hasznára/az udvarban történő; care se găsește/află la curte, care se face în folosul curții; im Hofe befindlich, im Hofe stattfindend. **Szk:** ~ *adósság. 1856:* Kő Boldogfalvi Udvari adoságba le vonodott 177 fl. 48 xr [Kőboldogfva H; Bom. E. IXa Török Viktor szám.] * ~ *biróság. 1763:* Mányika Juon a' mint én ötett esmérem igen ravasz ember, s az ő dolgait mig itt Gálfalván Udvari Biroságat viselt ritka ember tanulhatta ki, s mesterségének végére nem igen lehetett menni, mely szerént minthogj ö titkoson járt a' maga dolgai kőrül, en azokra igen kevesett tudok mondani [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 27 Muntyán Máté (40) zs vall.]. *1774:* Sos Ferkő nevű Jobbágy egy Roka Bört ajándékozott Praefectus Botskor Uramnak, azért hogy valami Csinnyáért Csufoson ne vesse ki az Udvari Biroságbol [Mocs K; KS Conscr. 36] * ~ *detenció. 1791:* Széplakon ... Lako Paraszt Személlyek ... vállalának kezességet mostan Udvari detentioban lévő Szimion Nevezetű Bátsért [Széplak KK; SLt évr.] * ~ *hivatal. 1788:* Az Ötse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt jovasolnám hogy még egy vagy két esztendeig tanulgatna, annak idejéb(en) valahová be-szerezném valami olyas uraság mellé scribának v. egyéb(ne)k olyannak pedig ki valami Dicasterium mellet volna ott ö-is Isten után idővel várhatná promotioját [DE 1. 23] * ~ *korlátnokság. 1864:* a' had köteles ifiaknak a' 2ik korosztály béli kilépések előtt nősülhetések megengedhetésére ... az Erd. udvari Korlátnokságnak ... határozata tudás, és alkalmazás végett ki küldetik [Gyalu K; RAk 53] * ~ *kulcsárság. 1778:* Udvari koltsárságomban ... magam is gyüjtöttem a' rajta lévő Széna rendet [Mezőméhes TA; WassLt Perperitze Pável (36) jb vall.] * ~ *premonda. 1661:* nem kellett volna az asszonyt ö kegyelmét szoritanotok, mindazonáltal csak most adjon módot benne, hogy megszabadíthassalak az udvari praemendátúl, hidd el, édes Feleségem, többször nem szemtelenkedtetlek [TML II, 108-9 Teleki Mihály Veér Judithoz] * ~ *proventus. 1746:* Az Falu in Communi Panaszolkodik ... mind Portiob(an), mind pediglen az udvari p(ro)ventusb(an) defectus tapasztaltatik. Mi azért végire akarván menni azon dolognak közülünk rendeltük Bala Jánost, Greek Pétert, és Paduran Oprat hogy investigallyak honnét orialodik ezen defectus [F.lapugy H; Ks 62/11] * ~ *rabság. 1782:* látván az Tiszt nyilván valo mérész meg-átolkodását és Udvari Rabságra tette [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * ~ *szolgálat. 1657:* Édes Öcsém uram, látom az Kegyelmed írásából, hogy valóban megúnta az udvari szolgálatot [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1769:* mind a kétt Utrizált személy kiváltképpen a miolta Udvari szolgálatban férkeztek volt, ugy anyira kezdettek excedálni, hogy nem vala képpest (!) meg maradni véllek senkinek [Bukuresd H; Ks]. *1843:* A' Dereszte körül lévő porondos Helyet, hogy elsöbben mikor fogták fel, nem tudom, mert én ifju ember vagyok, 's udvari belsö szolgálatot tettem, ott nem bolyogtam [Bodola Hsz; BLt Ambarus Ferencz (26) szolga ember vall.] * ~ *szolgaság. 1615:* Ez wdeo alat bizonioson Erttiwk, hogj ez my szegeny hazanknak romlasara termet haladatlan fia Kendi Istuan, kinek ennek eleotte el veztett Tyztesseget kegmetek Orzagul megh aduan Vri allapattiahoz illendeö jozagoknak restitutioia vtan, es a' mellet Vduari szolgasaghra magat keotelezuen, Nekwnk es ez Orzagnak keozonseges jauara, nem egiczeri, hanem haromzori adott hwti ellen [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend. az usz-iekhez]. *1677:* A' Mely szabados emberek, kik vagy fegyvereckel, vagy lovok hátán, vagy egyéb Udvari szolgaságnak hivatallyában, Pásztorságokban, Biroság viselésben vadnak, hogy a' Dézmások az ollyanokon egy egy forintot, és egyéb exactiokat vegyenek, tollaltassék in perpetuum [AC 217] * ~ *vajdaság. 1793:* Serbán Mojsza ... fiával Serbán Péterrel eggyütt ... hol vintzellérségével, hol Udvari Vajdaságával szolgálta eö Ngát [Szilágycseh; TF 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.].

6. az udvarban szolgáló/vmilyen szolgálatot teljesítő/vmilyen hivatalt ellátó; care este în serviciul curții; der bei Hofe dient. *1662:* Görgey Jóbnak, fejedelem régi meghitt szolgájának, ki jeles becsületes egy udvari ember is, Ujhelyben a barátok klastromához nem messze lévén háza ... kik hogy jó szomszédjok volna ... barátköntösbe, csuklyába, facipellősbe öltöztették vala, és úgy maradt meg, hogy le ne vágnák [SKr 227]. *1774:* Ezen specificalt Tiszt Uraim eö kigyelmek marhainak gongyakat mindenkor az Udvari Emberek viselték [Mocs; K; KS Conscr. 38]. *1780:* a fenn tisztelt Nagy Aszszony Groff Bethlen Kata Aszszony eö Nsga Udvari őrög Aszszonya Nztes Kovásznai Rachel Aszszony Nemzetes Kőrösi Elek Uram házas Társa [Mv; BetLt 5]. *1797:* az Udvari Bivalas Korpogyán Juvon [Ajton K; EMLt Conscr. IX/2. 8a]. *1802:* Az Konyha Ajtajában tanáltam a' Nagy Udvari Szattlerné Fökötöjét, Másliját es Keszkenyöjét egybe szakasztva a' Földön [Déva; Ks 115. Vegyes ir.]. *1813:* Tktes Gagyi Mihály Ur néhai Gróf Hallér János Ur eö Nga el maradott özvegyé(ne)k Gróf Nemes Susánna Aszszony eö Ngä Udvari Fö embere szeme fénye [Damos K; RAk 41].

Szk: ~ *aranykulcsos komornyik. 1764:* Liber Bäro Boros Jenöi Korda György ur eö Exlja Felséges Császár és Királyné Aszonyunk belsö titkos Tanacsossa, Udvari arany kolcsos Komornyikja [Kv; JHb IV/10] * ~ *bács. 1757:* constitualtatot udvari Bátsnak Lázár Mátének lészen fizetése ... egy véka kukuruza egy hold kukuruza föld ... az juh gyütemént pedig az mint hütét le tötte, azon hüte után igassággal be adni kőteles lészen [Déva; Ks 107. Vegyes ir.]. *1772:* Csosza János (37) ... Jo erös izmos egészséges ember, Udvari Báts [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] * ~ *belső cseléd. 1769:* Medve János ... néhai Mlgös Groff jo emlekezetü Petki István Vr eö Nsaga idejéb(en) belsö udvari Cseléd volt ... mint Udvarb(a) szokott, és paraszti munkát nem tanult Jobbágy ... instált ... Kornis István Vr eö Nsägá(na)k ...

hogy ergã taxam annualem Szolgálatara az Joszagbol ki botsássa [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31] * ~ *béres. 1749:* Negy Udvari Bereseknek ... adtam ... az elegy szegénybb vagyis másod Buzábol deputatumok defalcatiojáb(an) 27 köböl [Kiskend KK; Ks 70/51]. *1772:* Földes Aszszonyom ... Fogadojában circiter tizen négj esztendőktöl fogva Fogadoskodom, az elött pedig itten Ádámoson Udvari Béresse feles esztendők alatt voltam [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 223–4]. *1800:* a mult Nyãron ... eget bor után mentem Danyila Fogadoshoz és nem akart adni azt mondván hogy el nem hadja dolgát hogy én nékem eget bort méregessen ... Tisztarto Uram egy Udvari Bérest küldött el velem hozzája s ugy adott asztán nagy haraggal [Somkerék SzD; JHb Kertesz György (26) vall.] * ~ *bíró. 1678:* Csáki uram szive titka Kételyi az egész nyáron, őszön, s ez télen is mind Somlyón Horvát János házánál (ki Rákócziné udvari bírája volt) lakott, néha-néha kiveszett s oda járt, most mikor elment, csak azelőtt is ott látták emberséges emberek, immár ott mit és kivel dolgozott, ők tudják, de hijjában ott bizony nem lakott [TML VIII, 16 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1760:* Sem Udvari Bírája, sem más Szolgáló Jobbágya ö Ngának discretio nelkült ö kglméhez Nem ment, mert ha discretio nélkült ment, ugy meg riasztotta, hogy meg szollani sem tudott [Bethlen SzD; BK. Emeric Ersek (35) jb vall.]. *1815:* a' fen forgo eresznek le vágatása ... Udvari Birák, Plájások, és Más szolgáló Emberek által ment végben [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Rákotza Szánduly (75) vall.] * ~ *bolond. 1823–1830:* Vacsora felett nagy nevetség lett belőle, hogy az az ember hogy hajtatott be az udvarba, s hát ez a báróénak recreationis secretariusa, azaz udvari bolondja volt | Ittª vagynak Josef és Schmidl udvari bolondok fejei is, és minthogy Schmidl az egeret nem szenvedhette, neki a szájában egeret, s a másik a bagolyt utálván, kalapjára baglyot csináltatott II. Augustus [FogE 163–4, 183. – ªA drezdai japán palotában] * ~ *borbély. 1641:* Toroczkai Borbely Istvan edgyk udvari Borbelyunk ada értesűnkre alazatoson, hogy noha hüsegtek(ne)k Eö hozza, sem pedigh Attyahoz, semmi keözi sem volt volna, mind azon altal, az mostani elmult feiervary Generalis giülesen (: nekie kegiel(me)sen conferalt Armalis Leueltünket :) publicaltatni akarua(n), azonb(an) hüseghtek contradicalt volna az Publicationak, ki miatt czyak in suspenso kelletett volna maradni, azon nekie conferalt kegielmesseghünknek [Thor. XV/6 fej-i rend. a Toroczkaiakhoz] * ~ *cseléd. 1679/1681:* Vannak à Jószágb(an) oly Timarok kik mestersegek szerint tartoznak szólgálni; azok(na)k adasso(n) bőröket ki, s készettesse(n) tartozasok szerint mennel tőb kordovánt, es Bagariat véllek, meg jegyeztetvén à bőröket hogi el ne változtassák; mellyeket ha Udvari cseledim szükségere forditani szükseges nem lészen pénzen adhassak el [Vh; VhU 678]. *1706:* Malom vagyon kettő, edgyik edgy kövü, másik két kövü, kik(ne)k is vamja mint hogy kevés az Udvari cselédre kél [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1774:* meg szöttek a Jobbágy Aszszonyok kender vásznat minden esztendöben száz singet, melyből nem attanak ell, hanem az udvari Cselédek számára, és Lovak Csujtárjára ell költ [Szentdemeter U; LLt 21 Vall.]. *1822:* Bodi István fia András jöt egy karoval nagy kárinkodva ezt mondván ki nyul az udvari cselédhez [Peselnek Hsz; HSzjP Gál Ferentz (35) col. vall.] * ~ *csizmadia. 1751:* Opra Birist, vagy mesterségéről Csizmadiát jól ismértük, minthogy ötet Néhai Mlgs Gróff Boros Jenöi Székely Adám Urunk Ö Nsga Csizmadia mesterségre tanittatván Udvari Csizmadiája vólt Ö Nsgának, mind el menetéig, s a' felett jó puskás és lévén ide Vadászatra gyakrann jött ... Mlgs Gróff Urunk Ö Nsgával [Krakó AF; BfN VII/3] | Az Ö Nsga Udvari Csizmadiája Csizmadia István keze és disciplinája alatt a' Csizmadia mesterséget egy esztendönek el folyása alatt tanultam együtt ... Oprával [O.bogát AF; BfN VII/3. Mihaila Szabó (55) „csizmás" vall.] * ~ *dajkaság. 1761:* panaszolván Albert Kata, férjére Tsizmadea Fazakas Janosra, a' Venerabile Consistorium, öket külön vetette, minthogy a' Felesége is, Udvari Dajkaságra kötelezte magát [Kv; SRE 739. 196] * ~ *deák. 1655:* Pataj Thamás és Rácz Boldisar mp. Az mü kglmes Urunk hütös Udvari Deaki [Gyf; CartTr II, 868] * ~ *disznópásztor. 1770:* Az Udvari Diszno Pásztor reportallya mi előttünk hogy az ösz kezdetitöl fogva estvenkent mindenkor Ucsut adogatvan a sertesek(ne)k, mind öszve Huszonnyolcz köböl Ucsut hordot ki nekiek [Balázsfva AF; Util] * ~ *dzsugya. 1749:* Tátei udvari Sugja Pavel Juon [Táté AF; BK. oláhherepei jobbágyügyek] * ~ *erdőpásztor. 1794:* az Udvari Erdö pásztor Ketse Márton ... a kitis azért Kéntelenittettenek conventionálni, hogy ennek elötte a más részre tartott Pásztor mián sok karokat vallott a' fenn tisztelt Udvar az Erdejiben [Backamadaras MT; CsS] * ~ *fő-gyalogkapitány. 1641/1775:* Nemzetes Vitezlö Nagy Pal Uram, urunk ö Nagysaga Udvari Fö Gyalog Kapitannya [DobLev. II/460. 11b] * ~ *főkapitány. 1657:* Fia szegénnek nem marada, hanem egy leánkája Bornemisza Zsuzsánnától, Bornemisza Pál leányától, ki nékem együtt nevekedett, igen kedves barátom, jenei és udvari főkapitán is, mezei generális vala öregb Rákóczi György fejedelem idejében [KemÖn. 17]. *1662:* Zólyomi Dávidnak pedig, kit is maga nevelt, s utoljára Haller György után udvari főkapitányává tött vala, feleségül ugyan Bethlen István nagyobb leányát, Bethlen Katát adván, az háromszéki sepsi, kézdi, orbai főkapitányságra, és az egész székelységnek főgenerálisságára promovcálta, és székelyhídi várat, Erdélyben pedig Gyalu várát, Marosújvárat bírja vala [SKr 128] * ~ *fullajtár. 1757:* Lászlo Györgj (17) Iflíu Legény Udvari Fellejtár [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1820:* Udvari Fellajtar Sz. Lonai Siga István konf. [Gyalu K; RAk 196] * ~ *gondviselő. 1767:* Josika Imre Vr Divisionalis rátajában jutott Atyai Vdvar házhoz ... menvén, és azt Udvari Gondviselöje altál ... ki állitott feles Jobbágyokkal muniálva találván .... a Temeraria Resistentiat declaralta az emlitett Gondviselö [JHb XXXV/55]. *1789:* az Udvari gondviselö ... Ertve felé ki gyött itas fövél, és engemet Csuklán Alexát agyban fóben keményen vért ... és keményen kezdet verni hozzám egy abranes fával, és egy darabig az villaval vetettem az ellent [A.lunkoj H; Ks 76. VIIIc. 183] * ~ *gornyik. 1768/1771:* Udvari Gornyikok, Tisztartók, Dsugyak, Kenizek kik(ne)k mi kárt tésznek, kiket mivel aggravalnak, opprimalnak és praeter debitum taxálnak? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk.]. *1783:* udvari Gornyikainkatis meg halgatjuk és porontsalatjaikat engedelemmel véghez vinni el nem mulatjuk [Vályebrád H; Ks 75. VIII]. *1808:* Lutz Lázár, a' ki a' Zsugyaságot intselkedéssel akarta el nyerni ... éppen ollyan hibásnak találtatott, mint Kretsun Josziv Udvari Gornyik [Sztanizsa H; GyK. Kristsori Mihálly szb. Hallaki István fö-ispánhoz] * ~ *gyalog. 1657:* midön azért Leleszre kellett volna reggel indulnunk, az rendelés az vala: hogy az fejedelemasszonynak udvari magyar s német gyalogi és az várbéli fizetett gyalog is elmenjenek vele, maradván az várban csak az jószágbéli gyalogság [KemÖn. 145] * ~ *gyalog darabont. 1620/1681:* Vajda Hunyadon lako Lugusi (!) Mihaly Udvari gyalogh Drabantunk(na)k megh tekintven jambor szolga-

lattyat, kegyelmességünkből immunitast adva(n) könyörgésére Hunyadon lako Eöttsének Sztoikanak. Hadgyuk azert es paranczollyuk ... ennek utanna ne kénszeritessék az Jobbagysagnak szolgalattyara, hanem mindenektul immunis legyen addigh, az migh az Battya Lugosi Mihaly Udvari Seregünkben lakik [VhU 279 Bethlen Gábor rend.]. *1640:* Forgacs Ianos ... Uduari gyalogh drabant [Fog.; UC 14/48. 9] * ~ *hadnagy. 1657:* Commissariusul azért bocsátá Nemes Tamást és Cseffei Lászlót, igen addictus barátimat és Borsai Péter udvari hadnagyot száz lovassal, száz gyaloggal, lévén nékem is szolgáimmal és fogarasi sereggel másfélszáz lovasomnál több, jó katonák [KemÖn. 142] * ~ *hajdú. 1769:* Tyu[a] György ... az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjitotta, s akképpen szollotta a káromlásokat [Bukuresd H; Ks. – [a]Olv.: Tyiu]. *1777:* Dan Urszat az Udvari Hajdu Szöts Sandru, Jánk Petruval ... keményen vértek, Ló melle kötözven Ribiczeik (!) hoszta ă Hajdu [H; Ks 111 Vegyes ir.] * ~ *hajtás* csősz, mezőpásztor. *1798:* Luka ... a Grof Teleki Josefné Aszsz(ony) eö Exja Also Arpási Udvari Hajtássa lévén az tilalmas kaszállobol, egy néhány ökrót hajtot be a' Falu felé ... Vaszília eleibe ki ment az ökröknek, és az Hájtást Lukát, egy néhanyad magaval meg vervén, az ökröket tölle el vette és házához hajtotta [A.árpás F; TL. Anká conjunx providi senioris Vaszilia Mandán (55) vall.]. *1806:* (Simon Áront) Fogadtam is meg ... minden Erdeire Vigyázo, és azokrol Szorosson is számodolni tartozo Erdő Pasztornak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1810:* én Pap Danyilat az akkori ide valo Udvari Hajtást magom mellé Vettem, őtet egy felé a' Szolőbe éjtzakanak idején el küldettem magom pedig másfelé mentem [M.bölkény MT; Born. G. XIV. 1 ifj. Menyhárt János (46) vall.] * ~ *hofmájszter. 1739:* Groff Koenigszeg Uram Extiarol bizonyoson mongyák, hogy az Belli Praesességit reszignálta és Udvari Hoff Maisterre lett, nyugodalmot kivánván magának [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.] * ~ *hopmester. 1657:* mond az tréfás udvari hopmester: Megmondhatnám ugyan tetszésemet, de felséged meg fog haragudni [KemÖn. 21] * ~ *inas. 1762:* Pap Miska nevezetü Jobbágy Udvari Inassát ... Sze(n)t Benedekröl kik Szóktettek él, és kik késértek kalauszolták ... Kövár videkére, Karbunáczra, declarálja a Tanu? [Kövár vid.; Ks 25/III]. *1823–1830:* A udvari inasoknak olyan színü posztóból volt öltözetjek, amilyen színt az úr választott; emlékezem, hogy előbb báró, azután gróf Korda Györgynek világoszöld libériába jártak a cselédjei | A praefectus maga szállására hivattat engemet, s általadja a konvenciót, s egészen konsternálódom, mert az egész uniformis nevezet, melyet az udvari inasokra nézve libériának neveztek, utálatos volt eléttem [FogE 64, 143] * ~ *íródeák. 1655:* Kolosvárat ... lako böcsülletes Csepreghi Mihály Ur(am) kérésèböl, s egyszersmind eö kglme reszere valo, Kglmes Urunk Vallato parancsolattyával kénszeritésbölis, az ö Nagha hütös Udvari Iro Deákját Baló Lászlot, ki ugyan Nemzetes Nagy Barcsaj Barcsaj Akkos Ur(am) udvari Deákjais, Erdely Fejér vármegyeb(en) Fejervarrat az belsö várb(an) az Cancellaria háználl találván ... Balo Lászlot, Azon hüttel, az mellyel köteles az mü kglmes Urunkhoz, es az mely hüt szerènt An(n)o 1653 die verö 3 mense January jnquirálván más társaval eggyüt ... Kolosvarat nemely dolgokrol, fassiojokat ki atták, recognoscála [CartTr II] * ~ *kancellárius. 1710:* Ezeket többire hittel erősítette nekem báró Hocher uram, a Felséged udvari cancelláriusa, a conferentián beszédit elkezdvén, az én igaz érdememnek megújulásáról azt mondván, hogy az én esetem nekem semmit sem fogna ártani és nemcsak jutalma adatnék az én mostani megtérésemnek s engedelmességemnek [CsH 84]. *1823–1830:* Azonban az is akadályozhatott, hogy a professzorok felírtak volt minket udvari cancellarius gróf Teleki Sámuel úr öcexcellenciájának Bécsbe, hogy két deák vagyon, aki Selmecre szándékozik [FogE 107] * ~ *kancellista (deák). 1672:* Gidofalui Samuel Etfalui, az Erdelyi meltóságos Feiedelem Uduari Cancellista Deákja [BLt 5]. *1812:* Udvari Cancellista T. Egyed Mihály Ur [Gyalu K; RAk 113] * ~ *kapitány. 1657:* az hadi vezérséget assignálám Bornemisza Pálnak, ki is nékem igen kedves, köteles, együtt nevekedett atyámfia vala, és egyébiránt is én fökomornik löttem volna, ő pedig udvari kapitány és mezei generális, idősb is vala nálamnál [KemÖn. 250]. *1780:* Cserei Uram a közelebröl valo Cselédgye eö Ngának, eo kegyelme mindenesse, keze lába, s mintegy udvari kapitannya eö Nagyságanak [Bethlen SzD; BK. Joh. Ersek (43) jb vall.] * ~ *katona. 1657:* melyet[a] az mint azután, de haszontalanul megtudtam, egy Nagy Péter nevü udvari katona kerített volt el, ki azután Monostoron lakék s hala meg is [KemÖn. 40. – [a]A fehérnemüs általvetöt]. *1710 k.:* A mi uraink Marchisiót Marchiónak érték. Nosza menjen eleibe a fejedelem hintaja Daniel Istvánnal, egy sereg szines udvari katona és étekfogó béjáróból álló szép compániával, éppen majd a vajasdi patakig [BÖn. 743] * ~ *káplán. 1800:* Adám Bocskor mpa Udvari káplány [O.fenes K; JHb LXVI/46]. *1828:* Udvari káplánynak 36 veder [Marosillye H; Born. Fo. IIa] * ~ *kék gyalog. 1643:* Nemzetes Nagy Pal Ura(m) az my Keg(ye)lmes Urunk(na)k fejedelmünk(ne)k az Tekintetes es Nag(ysa)gos Rakocy Geörginek eö Na(gysa)ganak 20. Uduarj Kék gyaloginak feö Kapytannia, Karansebesi es Lugosi Ban [Déva; JHb 53] * ~ *koncipista. 1823–1830:* 11-ik estve megérkezvén Göttingába, 12-ik elmentem gróf Bethlen Imre úrfihoz, aki Antal Jánossal, mostani marosvásárhelyi professzorral együtt volt, és Zejk János is, aki azután udvari koncipista lett volt, s Bécsben meg is holt [FogE 209] * ~ *konvencionátus. 1825:* megjelenvén eléttem ... Udvari Conventionatus Kováts, Adám I: Pista, kitis minekutánna ... Intze György Ur által 1821ben Tavaszszal Czelnára küldött Béres szekér meg vasaztatása tárgyában ki kérdeztem volna, vgy nyilatkoztatta ki magát, hogy ... nyilván és jol emlékezik azon szekérre mellyet ö maga vasazott meg keményen ... Mellyről a fennebbiek szerént bona fide attestálok ... Rátz Josef mp. Fogaras vidéke Hütösse [Fog.; IB] * ~ *konvenciós hajdú. 1816:* Az udvari némely conventios Hajdukok ellen nyilvánságos praevaricatio pontyában sokszori panaszok adodvan elö ... udvarbiro Ttes Ilylyés Adám ur által meg szolitatattak [Déva; Ks 86/4] * ~ *konziliárius. 1815 k.:* Volt még régen Kolosvárt fondatio a) Cardinalis Battháni Józseftöl 20 convertitára, b) Gróf Lászlótól 12 ugy nevezett fejér Árvákra, c) Udvari Consiliarius Benök Urtól 6 fekete vagyis Mind a' két szülöktül meg fosztatott árvákra [JHbCs] * ~ *korlátnok. 1845:* Felsö Szilvási Nopcsa Elek Erdéllyi Udvari korlátnok Ur eö Nagy Méltosága Saját kérelmére korlátnoki hivatalától fel mentetvén, hiv szolgalati meg esmeréséül Léopoldi (!) Császár jeles Rendje Nagy Keresztyével meg ajándékoztatott [Usz; UszLt XI. 85/3. 5] * ~ *kovácslegény. 1840:* Kováts müszerek együtt licitáltatván ... mint többet igérö vette meg Költze Károlly Udvari kováts legény [HSzj *kovácsműszer* al.] * ~ *kulcsár. 1842:* Száva Udvari kutsár [Kv; Born. G. XXIVa] * ~ *legény. 1770:* Csatán felöl lévö Szamos parton talála egy

udvari Legenyt hajdan fűvel egy ingbe Nadrágba és Csizmaba [Dés; JHbB 361]. *1779:* mianna esett hogy kinek fogab(an) kinek kezib(en) hiba esett az udvari Legenyek közűl kik a' Marhakat a' Karbol bé akarták hajtani [Nyárádsztbenedek MT; Told. 46] * ~ *libériás csizmadia. 1770:* azon Utrizált Udvari Liberias Csizmadiája … Groff Haller János Vr cő Ngának … égy szekér mellet gázolta légyen által az Szamost Csatán felé [Dés; JHbB 361] * ~ *lovashajdú. 1799:* magamis mind udvari Lovas Hajdu, a Lovamat Sokszor tzövekeltem azon Földben [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *major. 1759:* Péter János … Udvari Major vagy is oskotár [Lázárfva Cs; BLt. 9] * ~ *majorbíró. 1750:* Tudgyaé ă Tanú … Hogy Mároni Pap Mihály … Bánffi Sigmond Uram cő Nga Nagy Falusi Jószágának Udvari Major birája … eleitől fogva, miolta Vajdaságot s Biroságot visel, ă Jobbágyokat és sellereket, fizetésért és ajándékért, a Tit. Mlgos Ura, rendes szolgálattyából el nem hadta; kedvezés és barattság nélkűl a szólgálatra egy aránt el hajtotta? [Told. 3 vk] * ~ *majoros. 1805:* Fogadtam meg Sűtő Karátsont … udvari Majorosnak … Kőteles lészen … A Csűrös Kertre 's abban találtato, Minden nemű Gyűjtményekre, Marha Kostra, igen jó gondot viselni, azok(na)k őszve gyűjtésekben, Rakásokban Segedelmeskedni, mindenféle Kerti Veteményeket bővőn termesztení [Erdőszengyel MT; TSb 43] * ~ *nép. 1610:* Jöve Besztercéről Kolozsvárra Báthori Gábor fejedelem; az kolozsvári privilegiom felett és szokás felett vendégeltté magát mind az míg Kolozsváratt lőn, usque 12 Aprilis, mind az udvari néppel [Kv; KvE 141 SB]. *1625:* Az Vrunk cő Felge vdvari nepenek valo gazdalkodas vacziorara … Attam Estwere 65 koponak … Hust lib: 50 Czipot nro 160 Az Agarak mellett Tizenkett Embernek Hust lib: 8 Czipot nro: 20. Bort Eytt: 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 162]. *1731:* Nehai Üdvezült Idősbb Bánffi Sigmond és Pál Urak cő kmek engedelméből az Keresztesi ház tartott Csonakott … csak azért hogy az Keresztes házbeli Udvari nép vagy Cseléd és az oda Szolgálo Jobbágyok járhassanak rajta [Marossztkirály AF; Told. 2] * ~ *nyerges. 1798:* az vdvari Nyerges a Legényt Pofon tsapta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * ~ *pakulár. 1727:* Krisán Togyer … udvari pakulár [Gyalu K; GyU 263]. *1769:* Udvari Pakularnak Gyik Mátenak vagyon kész pénz fizetise 5 Rf [Déva; Ks Vegyes ir.]. *1816:* Udvari Pokulárnak Esztendei fizetéséből benn lévén 4 flor … ki fizetődet [Déva; Ks 102] * ~ *pap. 1662:* Fejérváratt hogy die 4. Octobris a fejedelem igen megnehezedett volna … testamentumát is elvégezte vala, die 11 Octobris inkább csak keresztyén tanítóival, Csulai György, akkori püspökkel, ki azelőtt udvari prédikátora is vala sokáig, és Medgyesi Pállal, akkori udvari papjával maradni kívánkozván, azoknak üdvösséges szép vigasztalásokat nagy figyelmességgel és áhitatosan hallgatván s üdvösséges buzgó imádságokkal … azon napon reggeli 11 órakor … az élők társaságábul kiköltözött vala, életének 55., fejedelemségének pedig 18. esztendejében [SKr 291–2]. *1710:* Ez a pap vejc vala ama nagy híres tudós Tofeus Mihálynak, ki is sok esztendőkig volt a fejedelem udvari papja, azután püspök is lőn, de ez kevély, negédes ember vala [CsH 191–2]. *1755:* azonn házban, az hól eleitől fogva, az Údvari Papat szokták volt tartani [Gernyeszeg MT; TGsz 33] * ~ *parasztbíró* földesúri függőségű udvari bíró. *1772:* (a) Regiusok … az Udvari paraszt Birot, nem külőmben a' Tsűr Birot-is magok elől el pirongatták [Drág K; TSb 21] * ~ *pecér. 1681:* Conventioja Udvari Peczérnek … Nadragra, nyolcz sing aba … jo kora Sajtja, kettő … Mentcje alá fejer bárány bőr belles … Megh lassa azert ős, hiven jamborral szólgallyo(n); es ă rea bizot ebekre szorgalmatosso(n) viselljen gondot [Vh; VhU 645] * ~ *plájás. 1815:* én mint akkori Udvari Plájás másokkal együtt az udvartol felküldettem N: Hersány Juvon <házához> [Orsova MT; Born. G. XVI/13 Mány Tyénya (59) vall.] * ~ *postamester. 1686:* Alvicen lako Varadi Inczedi Mihaly az mi Kglms Urunk cő Nga Udvari Posta Mestere es hites Cancellista Deakja [Incz. VI. 1. 17a] * ~ *prebendás cseléd. 1744 k.:* Udvari praebendas tseledek, kiket az Urok Poszto köntősben jártatnak: Kocsis, Szakáts Inas etc. [Miklósvárszék; INyR] * ~ *prédikátor. 1662:* Gellei István – ki Bethlen fejedelemnek is udvari prédikátora, igen tudós, hathatós eloquentiájú, ékes beszédű becsületes prédikátori ember volt [SKr 133]. *1675:* September … 9. Ki indulva(n) Katonabol egy posta 8 lovu szekeren Ormandi Istvan Urammal ö Nagok egyik Udvari Praedikatorával mentem Kolosvarra [PatN 12b]. *1710 k.:* Az én mesterem, Keresztúri Pál, mint fejedelem udvari prédikátora Radnóton … a veteményes-gyümölcsös kertben a filagóriában szállott mindenkor, hogy a fejedelem fia is, Rákóczi Ferenc oda, és a prédikátor is könyörgésekre udvarhoz közelről jobban járhasson [BÖn. 524] * ~ *puskás. 1749:* ő Excellja Udvari puskássának nyilván valo lopása előttem igy tetetődőt nyilvánságossá, hogy Kerseczi Duda Todernek el lopván Csűriből a' Buzáját, azon gonosz cselekedetiért meg békellet Toderrel, melly Contrahalt békességet még mai napig is nem Suplealta ugy értettem [Kismuncsel H; Ks 112. Vegyes ir.] * ~ *régiusz. 1817:* Szmiklosi István mp. Szász Sombori Ref. Pap és a fent tisztelt Groffné Aszszony ő Nagysága Udvari Regiuss(a) [Szászzsombor SzD; IB]. *1837:* Az udvari Regius Tisztelendő Kerekes László Urnak Regiusságáért … adtam 24 Rf [Budatelke K; Born. F. Ih] * ~ *sütő. 1799:* fogatam meg udvari sütőnek Juon Martzit (?) … lészen fizetese … egy Kalap egy sapka [Drassó AF; TSb 24] * ~ *szabó. 1673/1681:* Hunyadon lako Manya Peter valaszsza. Udvari Szabom lévén mar ez utan nem lészen szorgos szolgalattya [VhU 449 Thököly Imre vál.]. *1823–1830:* Ezen id. báró Bánffi Farkas úrhoz állván tehát udvari szabónak az apám, mikor a Mlgos Királyi Tábla Vásárhelyre ment, akkor az apám is a praeses úrral odament, és szállottanak a székházhoz a kollégiom tékájával szembe [FogE 62] * ~ *szatler. 1802:* már legénnjei a' Nagy Udvari Szatlerrel huzalkodtanak | őket egy mástol, mint hogy egybe bonyolodtak volt szerte hántam, a' Nagy udvari Szatthlert meg éleltem, 's a' Tántzolo ház ablakához vittem [Déva; Ks 115. Vegyes ir.] * ~ *székely kapitány. 1710:* A lovas kurucokban hatvanig valót levágának a rácok, Cserei János is alig szaladhata el, a vezetékjit elnyerik több százig való lovakkal együtt, és az udvari székely kapitányokot majd mind elfogák [Csh 429] * ~ *szolga. 1599:* Bocsátottuk városokban, udvari szolgánkat Posztelnik Dámiát és Todor Szpatárt [Szád. 308 Mihály vajda Beszt.-hez]. *1677:* Ingyen gazdálkottatás a' szegénységen, sub poena floren. 200 prohibeáltatik, Fő s' Nemes rend ellen: Residentiátlan Nemesek: Fő Rendek szolgai: Zászlo alat valo fizetet rend; Udvari szolgák: Fiscalis szabadosok ellen ha kik cselekednék, külőmb külőmb processusok, poenák [AC 260]. *1790:* Jelentem alazotason Nsgtok(na)k hogy a mi vármegyénkb(en) a mult Hétfűn markális szék volt s a többi közőtt az a parantsolat adodot ki, hogy a Nemesség egybe gyüljön a jövő Hétfűn fegyveresen, hogy Loger formát tartsanak, mert sok tolvaj támodott a Havasokon már itt az Udvari szolgákatis szorongotják ezen Logerezísre akik arra alkalmatosok lésznek

[Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~ *szőcs. 1691:* Bihari Gergelly Udvari Szőcsünk Conventioja ... Fél mál Roka bellése Esztendőre [Utl] * ~ *tanító. 1823–1830:* Ezen négy úrfiak, vagy mint ma szeretik nevezni, gavallérok, nagy barátságba élvén, megegyeznek, hogy a négy kisasszonyt elveszik, nyilat húznak, s a legidősebb, Sára, jut sors szerint a legifjabb úrfinak, Bethlen Pálnak, Ezt nekem azután a gróf maga beszélte, mikor az unokái mellett udvari tanító voltam [FogE 109] * ~ *tehénpásztor. 1774:* En ... Morár Vasziliá az meg irt 1771dik Esztendő elöt Udvari Tehény Pásztor vóltam [Mocs K; KS Conscr. 15] * ~ *tiszt. 1736:* Az Udvary Tiszteket meg becsülli Vélek nem koczodik, nem veszekedik, hanem mindenekben engedelmeskedik [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1770:* Kivorán Gligor a' Mostani Darabantak(na)k az elejek vagyis Attyok, el tsinalta az akkori Görgenyi Udvari tiszt Uraimekkal, hogy Morár Gligor nem lévén elégséges az udvari szolgalattyara ... tsak felit atták azan Joszágnak birni a Faluban Morar Gligornak [Orsova MT; Born. G. XV. 4 Dumbráva György (88) vall.]. *1796:* a Nságod Adámosi Udvari Tisztye ... azon Malamnak Gátja eleiben ... egy állo hidat szándékozik epittetni, a mellyet éppen egyenesen praejudicálni akar az Exponens Ur Aszszony ö Nagysága nagy Munkával és nagy költséggel készittetet ... Adámasi Hidjának ... azért ö Nsága Nsagodat ... azon Hidnak készittésétöl 's fel alittásától inhibeáltatya 's tiltatya [Ádámos KK; JHb XIX/56]. *1834:* a' ... Bárone Aszszony ö nsaga fungens Udvari Tisztye Titt. Andrási János Ur ... erröl[a] irassan Contractust [A.preszáka AF; Incz. XII. 10a. – [a]A zálogba adásról] * ~ *tisztecske. 1786:* En magamis udvari Tiszteeske vagyak de nem tudam s nemis hallattam hogy csak edgy is Violenter magát az Mlgös Uraság Szolgalattyanak opponalta volna [Torockó; TLev. 4/13. 62] * ~ *vajda. 1811:* Czoldi Falusi Köz Lakos és égytzer 's mind Udvari Vajda Ungur Toma 32. Esztendös Czegei Mlgs Groff Vass Sámuel Vr cö Nga Colonussa [Cold K; JHb V. 3/3] * ~ *vicekapitány. 1617:* Andras Ghereb az vdvarj vice Capitan [Gyf; Berz. 17].

7. az udvar tulajdonában lévő, az udvarhoz tartozó; care este în proprietatea curţii, care aparţine curţii; zum Hof gehörig, im Besitz des Hofes. *1762:* Juon hozzám jövén a Feleségemtöl kérni kezdette az udvari pénz keresö furot [Gycke K; Ks 4. VII. 12]. *1843:* a' Dirmoszka porondján lévö Udvari Helynek régi borázdáját ujra ki akarja borozdoltatni [Bodola Hsz; BLt 9]. *1849:* az Udvari portékábol meg esmertem Német Pistánál két kaput [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall].

Szk: ~ *asztag. 1800:* vettünk ... Cséplö Társaimmal az udvari asztagak mellett lévö Velnitzebeli Sido Gerstül egy fertaj eget bort [Somkerék SzD; JF. Csimpojes Nyikuj (48) zs vall.] * ~ *ágy. 1849:* A Malombol Sánta Vaszi égy pulitérozott széket, égy udvari Ágyat, hogy el vitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall] * ~ *béresökör. 1801:* az Udvari béres ökrek [Koronka MT; Told. 10] * ~ *csűr. 1756:* Nagy Sigmond a' Dézmáját az Udvari Csürhöz vitte ... de másnap reggel ott nem kapták [Galac BN; WLt Nemtzisor Thodor (50) jb vall.] * ~ *csűröskert. 1763:* ezen szénát az Udvari Csürös kertb(e) fel hordottván ... Mányika Juonnak az Exp(onen)s Aszsz(on)y ö Nga Tehén Pásztorának [Záh TA; Mk V. R. VII/1. 14–5 Balka Nyikulaj (40) zs vall.] * ~ *épület. 1829:* a' Horváth Jánostol exarendált udvari épületeket kelletett répáráltatni [Nc; DobLev V/1155] * ~ *erdö. 1821:* az Udvari erdökröl Lejendö szároz ágak hordása iránt oly egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel, hogy valameddig ezen tüzre lejendö aszszuságok hordása fen marad mindaddig tartozzanak a Falusi Birák a tüzelö hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendönként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev. 2] * ~ *fogadó. 1806:* Kicsoda nézett bé leg elöszer azon Udvari fogadonak ablakán [Dés; DLt 1808 é. a.] * ~ *föld. 1844:* az Abafái határon levö udvari földek soványok [Abafája MT; TSb 22]. *1857:* Báro Apor Iosef ö Nga magais számtalan Földeket szedett ki a kezeinkböl 's azokot mind az udvari Földek közé olvasztotta, 's még is azokot is mind mi adozzuk Cselédekül [Márkosfva Hsz; BetLt 4] * ~ *gabona. 1834:* a' tisztelt Ur Aszszony ö nga Emberei ... kértek is vettekis *á* Mlgs Udvartol Udvari Gabonat ... melyeknek mennyiségek és árrok summázva neveik után Usorájokkal leiratott [F. zsuk K; SLt LIII. 12] * ~ *gyapjú. 1760:* Festekest tudom hogj eleget szöt az udvari gyapjubol s mind el vitte [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1762:* Czondrának valot tudom hogj az udvari gyapjubol szöve hatvan Singet [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] * ~ *ház. 1825:* az Udvari Házok Fényesek-Tzifrák és pompások voltanak [Szentdemeter U; Told] * ~ *hizóól. 1814:* Két esztendös ártány 13 ... A' Malomnál hízloban (!) Az Udvari hizo olban [Alpestes H; Told. 19] * ~ *ital. 1774:* Az Udvari kortsmákban egyedül csak az udvari Ital költé ell, vagy pediglen más idegen Jtalis [KS vk] * ~ *juh. 1732:* Asztalos Stefán ... Báts maga az udvari Juhok mellett az ötse Borju Pásztor, és az esztenába tartanak lako hellyet [Szentbenedek SzD; Ks 40. XXVIIIc] * ~ *juhmajor. 1748:* lönek kezesek ... Udvari Ju Majorjáért, Bács Peterert ... hogy ... minden keze és gondviselése alatt lévö Juhokrol, Báránykorol, Gyapjokrol, bőrökröl, és minden fele Juh Gyütemenyekröl számot ád [Mezőzáh TA; Told. 28] * ~ *kerítés. 1850:* az Udvari kerittésen kivül [Gyéressztkirály TA; DLev. 5] * ~ *kocsma* → ~ *ital* * ~ *koszt. 1744:* Csutak Uram pedig két Esztendök alat hogy Tisztartoskodot Télen által három lovát ... Tisztarto Balint Ferentz Uram tartot az Udvari koston mind együt egy lovat, ket Tehenet, és egy Tinot [Mocs K; KS. Conscr. 37–8] * ~ *kúria. 1850:* Bokor Nyikuláj ... azon telek meljbe most lakik a felsö fele tiszta udvari kuriábol szakasztodott [Sárd KK; WassLt] * ~ *lak. 1849:* A' Nagy Udvari Lak ... a fedélnek Eszaki része javitando, ugyszintén az két Torony fedelezettyeis [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *ló. 1780:* a mennyi széna termet, egy karo szenán kivül ... mind az Udvari Lovak és egyéb Marhák számokra költ [TSb 24]. *1794:* Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szekér nro 1 Melyben ezek a hibák két kerék szeg Lántzostol a hátulso felhértznek (!) egy darabja pánt és felhértz vasastol és két kapotsal együtt [Gyalakuta MT; TSb 17] * ~ *marha. 1738:* Erogatio Canabis ... Istorangoknak az udvari Marhakra Geli 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51] * ~ *méh. 1825:* midön lettem volna Ns Fogaras vidékében Sz Kertzesorán akkoron jelenék meg elöttem ... Grof Szeki Mlgös Teleki Lászlo Ur Mlgös Successorai Méhészsze Moysza Sztupár, a' Ki is önkéntesen azt vallá elöttem, hogy a' mult 1821ik esztendöben az Udvari méhek 16. az az tizenhat rajt eresztettek, mellyeket egy a' kezében lévö rovásrol számlála meg elöttem [Strézsakereisora F; IB. Rátz Joseff Fogaras vidék hütösse kezével] * ~ *ménes. 1713 k.:* Szántani valo lovak ... Az nagy Fako az udvari ménesbol valo Szepe kancza csitkostol ... Az udvari menesbol valo ket gyermek lo ... Az nagy ménlo [Zalán Hsz; ApLt 2] * ~ *mérővéka. 1741/XVIIIsz:* Udvari merö Véka tölgyfabol való 1 [Somkerék SzD; Berz. 7. 68/1] * ~ *nagykapu. 1804:* Az Udvari Nagykapura tsináltatam 12 vas Szegeket [HSzj *nagy-*

kapu al.] * ~ *oltókés 1850:* két darab udvari ótó kés 's 2 darab ótó fürész 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii] * ~ *ökör. 1799:* Azon vicinált Földet ... a több ezen Földel barázdában lévő Földekkel edgyüt; termékeltenségek miat az udvar miveltetéseket félben hagyta, és az Udvari Ökröknek tette legelöjévé [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *rodáló fejsze. 1881:* Az Udvari rodalo Fészét Ráduj Samu meg atzérolta [Etéd U; NkF] * ~ *szán. 1679:* Udvari öregh szannak valo bikk ffák, czak ki nagyolva Par 6 [Uzdisztpéter K; TL. 96 Bajomi János inv.] * ~ *teátrum. 1823–1830:* A német burgerek kék köntösben, kurta nadrágban, stibliben, háromszegű kalappal, puskával mentenek. A bécsi szabad sereg kedvéért játszottak az udvari teátrumon egy játékot ilyen név alatt: Die Freiwilligen [FogE 259] * ~ *tehéncsorda. 1831:* A' Vizek között lévő Egerfás, Füzfás Berek, az hol a' nagy Ménes és Udvari Tehen Csorda szokott legeltetni [Meggyesfva MT; EHA] * ~ *templom. 1777/1781:* (A) Templomnak belsö készületi, Botozattyának le omlasásával le Szedettek ... azon Udvari Templom most belsö készületi nélkül Szükölködik [Alparét SzD; JHbK LII/4. 10]. *1823–1830:* Augusztus végén az udvari templomban, mely egy bástyában volt, amelyből gabonást csináltak volt, de a praefectus Veres Mózes javaslatára esmét templomnak kikészittetvén, orgona is tétetett belé, Veres Mózes maga is tudván orgonálni; ezen kis templomban az lévén az öreg grófnak kedve, hogy utoljára meg az unokájával communicáljon [FogE 153]. *1848:* Udvari Templom ... Minister köntös veres posztóbul 3 rft Minister fehér ing 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G: XXIVd] * ~ *tollu. 1760:* Vánkost láttam hogj az udvari tollubol keszitett ... a' Gál Csergéjit el vitte [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] * ~ *tulok. 1808:* Adtam el egy meg hibázott Udvari Tulkot [Gálfva KK; Ks 99] * ~ *vászon. 1783:* két lábra valo Udvari vászanbol [Drassó AF; TSb 24] * ~ *véka. 1738:* Ezen Gabonás házban ... Udvari véka 1 [Szászvesszöd NK; Born. XX/12]. *1765:* Udvari véka 1 [Mezőcsán TA; Ks 26. X]. * ~ *veteményeskert. 1796:* látták Katana Andrást az Udvari veteményes kertben Burjánnéval tsokolodni játzodazni [Kv; AggmLt B. 15] * ~ *zsák. 1834:* Kereszturt a' mit Sákokba lehet hordazni aszt mind az Udvari sákokban szokták hordazni, és ez által örökké húrtzaltatván sok sák szakad el [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

◊ **Szn.** *1748:* Vdvari János [WassLt]. *1793:* Nagy Ajtán lako Udvari Joseff mint utolsó zuvatyos [HSzj *zsuvatyos* al]. *1848:* Udvari Biri [Kv; RAk 129]. *1866:* Udvari Gyula [Szamosfva K; RAk 7].

◊ **Hn.** *1761/1808:* a rezorok, alias udvari széna füvek nevezetö hellyben (k) [Kolozspata K; EHA]. *1779:* Az udvari Szöllö mellet (sz) [Nyárádsztanna MT; EHA]. *1794:* a' Felsö Fordulon lévö Udvari Lábnak a végiben [Csombord AF; EHA]. *1841:* lakik az Udvari kért fenekében [Borosbenedek AF; EHA] | Az Udvari Kert hátullya mellett, a' Hágson aloll (sz) [Kisillye MT; EHA].

II. *fn* fóuri udvarban szolgáló személy; persoană care îndeplinea o anumită slujbă la curtea unui nobil; Person, die an einem Edelhof dient. *1667:* Nem is voltam egyszernél többször az szállásokon; akkor is Gyulai Tamás több udvariakkal velem voltak, hallották, mit beszélék velek [TML IV, 173 Naláczi István Telcki Mihályhoz]. *1736:* az udvariak gyakorta egymást vendégségben hitták, vígan voltak, s ittak mert vrok még gyönyörködött benne mikor az cselédje vígan volt, csak ne verekedett s ne veszekedett, mert azt el nem szenvedték | Székely István házánál volt a tractatio, főztek ad minus 12 asztalra, az udvariak valahányan voltanak, elsö alsó renden valók, még a kocsisok, lovászok, felejtárok is mind eljöttenek [MetTr. 360, 484]. *1823–1830:* Egyszer tapasztalván, hogy az udvariak Mlgos, Ngos asszonynak hívják, én is úgy kezdettem szólítani, és azután igen kedves embere lettem, az öreg grófnak szüntelen dicsért [FogE 148].

◊ **Hn.** *1666:* Bajomi táján, Udvari nevű falu [TML III, 606 Bethlen János Telcki Mihályhoz].

udvarias előzékeny, illemtudó; politicos, cuviincios; höflich, artig. *1879:* igen sokat mosolyogtunk egymásnak, és igen szívesek voltunk és udvariasak [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

udvariaskodás tisztelgő látogatás; vizită de curtoazie; Aufwartung. *1705:* Tavaly meg is esett vala az udvariaskodás, mert mikor nála valánk, megígéré az akasztófát a vendégeknek, mint a tavalyi diariumokból kitetszik [WIN I, 563].

udvariaskodik tisztelgő látogatást tesz, tiszteleg; a face vizită de curtoazie la cineva; eine Aufwartung machen. *1710 k.:* ott énnékem, mikor álmomban sem láttam, adának száz aranyat, quietantiát vévén tőlem az odavitt cédula hátára; megijedék tőle, mint a koldus a garastól, noha én bizony nem kértem, nem is gondoltam, de a levélvitelért maga magnanimitasából adatta a király, noha evvel szemben nem voltam, itt nem is udvariaskodtam, sem nagy emberekkel nem társalkodtam [BÖn. 594].

udvariul udvarikënt; ca persoane din slujba curții; als zum Hof gehörende Person. *1823–1830:* Ezen három rendbeli származások valának Szentlászlón egybegyülve, egymással atyafiasak, mégis egyik is a másikat atyafiának nem nevezte. Ambátor pedig mindezen dolgok az egész ország elött tudva voltanak, mégis nekünk udvariakul tudni nem volt szabad, hanem én, Szendrei és a praefectus a szentlászlói dolgokat titkok titkának neveztük [FogE 151].

udvarka kis udvar; curticică, curte mică; kleiner Hof. *1679:* Ezen Bástyanak Keskenj Udvarkaja, az Udvar kerétese fala, es Fas kert oldala között vagyon | Galambúcz (!), Ez az Kadarlo szin Udvarkájaban vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91].

udvarkapu poarta unei curți; Tor des Hofes. *1648:* Az also folyosorol, az felseö folyosora 22 fok fa gradiczion ... fel menvén keöreös keörwll az Udvarkapuja felöll 14, lábokon állo könyökleö tornácz vagion, uj jo téglázott padimentumozással [Komána F; UF I, 829]. *1734:* Az Udvar kapun belöll az Sarkánál egj palankfábol csinalt Sendelyes méhes kert melybennis találtatott kosár mélyh (!) nö 43 Üres méh kosár nö 30 [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.]. *1764:* Ezen ... nobilitaris curianak béjáro nagy udvarkapuja ... galambbúgos ... melléje ragasztott gyalogosok s lovasok béjáro kis kapujával együtt felállítva [Bonchida K; ETF 108. 11 *gyalogos* al.]. *1765:* az Udvar örzésére itten hagyatott Nemetek közzül edgy az Udvar kapub(an) állatt [Aranyosgerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.] *1766:* Iosika Imreh Uram ... Januarius holnapnak, 27 Napját követö éjtzakán fél éj tájban ... leg elsöbben az Udvar kapun lévöl lakatot le verette, és bé menvén ott lévö embereimet szélyel kergette [H; JHb XXXV/54]. *1798:* oda erkezék

Lohátan az Udvarkapuba [Ádámos KK; JF XIX/58]. *1826:* A Gabonás rako fenyő fábol – kö fundamentumra épitve ... Az Udvar kapunál egy Sajto Szin, a benne lévö kemény Sajtoval, mely rako fábol vagyon Deszka fedél alatt [Mezőbölkény MT; Born. G. XIII. 40].

udvarkapufélfa bulumac, stîlpul porţii; Zaunstange. *1776:* az udvar kapu fél fák, ā Csür elsö szemöldök magos ágossai bizonyoson tudom hogy ... cö Nsäga erdejiböl valok [Mihálcfva AF; MvRK].

udvarkert udvart körülhatároló kerítés; gardul care împrejmuieşte curtea; Zaun des Hofes. *1591 k.:* az ianos balase felcöl egy oduar kert uala [UszT]. *1594 k.:* megh ualliak a' bizonsagok hogj kylsó kerti megh uagio(n) az Jnek az peres kert <ad>igh kj techik hogj mind vdúarkert s mind vetes kert fal [UszT]. *1780:* Láttuk, hogy az akkori Öreg Aszszony (: a mint emlekezem Veszpréminé :) jö, az udvar kert felöll, és hoz a keziben valamit egy tsomoban [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek vall.].

Hn. *1845:* Az Uduar Kerten felyül (sz) [Doboka SzD; DHn 19].

udvarkodás tisztelgö látogatás; vizită de curtoazie; Aufwartung. *1671:* Dániel István uram udvaroskodása és ott való beszéde, úgy hiszem, tanácsbúl lött, és az bátyja subordinálta, az végre is lött az postamester elött való olyan beszéde [TML V, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

udvarlás tisztelgö látogatás; vizită de curtoazie; Aufwartung. *1663:* Az mi az Kegyelmed bemenetelit illeti, Kegyelmed Erdélybe elmehet, dolgait végezheti, ha ö nagysága akarja, akárki is az ö felsége hívei közül kész ö nagysága szolgálatjára és udvarlására menni [TML II, 651–2 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az lovat is ha urunk ö nagysága nem igérte volna, én eb legyek, ha szóltam volna hozzá, de elsöben is ö nagysága kérdé tülem, én meg azt mondám elsöben: bizony dolog, úgy látom, valóban szeretnék az lovat, de jobb leszen, mikor Nagyságod udvarlására bemegyen, oda adni [TML IV, 118 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1675:* October 6. Ment fel az Felessegem kglmes Asz(onyun)k udvarlására [PatN 12b]. *1677:* Az mi azért Kegyelmed izenetének continentiáját illeti, tudniillik, hogy én talám az mi kegyelmes urunkat uramnak agnoscálni nem akarván, azért abstrahálom magamot ö nagysága udvarlásától és Kegyelmetek közül való conversatiótól, kinek csak gondolatjától is ótalmazzon Isten, nem levén más hazám s több uram ö nagyságánál [TML VII, 332 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ma reggel jöve az úr udvarlására Apor Péter uram, és ugyan énvelem is ma beszéle, és sok ígiréteket is tön, hogy csak officiáljam az úr elött, hogy hadd légyen neki az úr patrónusa [WIN I, 311]. *1717:* félek ha Mátyás jeget ront, nem Szánam (!) hanem más alkalmatosságon kell az Ur udvarlására indulnunk [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1729:* én sem löttem volna Feleségem(m)el együtt oly haládatlan, és magam el felejtett, hogy el nem mentem volna ... Excellentiad udvarlására, de ... sok betegeskedesim nem engedték [Ks 26. IX. 3 Apor Lázár lev.]. *1736:* Mikor az fejedelem udvarlására mentek is, szerszámos paripákon mentenek, senki nem ment hintón; az tanács urak az várnak belső piaczára mentenek, az kik penig tanács urak nem voltanak, az vár kapuja elött szállott le lovárol [MetTr 362–3]. *1737:* A Cánicula elein melj nagy igyekezettel voltam azon hogy Ngodnak Udvaroljak bizonjságot tehetnek a Mélt. Urak Josika Moses Uramék, az holott két három nap mulatozék, de Ngodhoz valo indulatomban, hirtelen valo betegséggel impediáltatván alig érkezém haza, és 17 hetekig felettébb valo betegséggel maczeráltattam ... és még mostanig is ki nem épültem belöle, és ez mulattatta el velem hogy én most Ngod Udvarlására nem mehettem [Nc; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1751:* Kálnoki Generalis Ur ö Excelentiája udvallására menvén Bíro Uram az Kantai Klastromhoz [Kvh; HSzjP]. *1776:* B. Henter Antal ... Groff Kornis Ferentznével jött volt Szent Demeterre M. B. Révai Lajos udvarlására [Szentdemeter U; GyL. 37 St. Henter kezével.]. *1812:* a' Mlgos Urnak Udvarlására menni ... nem engedték 's nem engedik az én gyengeségeim, mellyek miatt elégtelen vagyok házomtol meszszetske menni [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Joseff P. Horvath Miklóshoz].

Szk: *~át megteszi. 1788:* Drága Kedves Uram Bátyám, Sogorom! ... azonnal indulok: a' mikoris el nem mulatom magam udvarlásomat meg tenni. Holmit pappirosra tenni hoszszas volna. Személlyesen meg beszéllek mindeneket [Mv; IB. Toldalagi László lev.].

udvarló 1. *mn* **1.** udvari szolgálatot teljesítö; care îndeplinea o anumită slujbă la curte(a unui monarh/împărat); wer ein Hofdienst füllt. *1619:* ezt az kazul követet is szinte minden pompával, apparátussal úgy hozák be, csak attól megválva, hogy az divánülö vezérek véle nem voltak, de azon kívül az császárnak minden rendbéli udvarló fönépe ott volt [BTN[2] 268]. *1710 k.:* Feje felett, sem lába alatt semmit sem láttam, úgy bal keze felöl sem, hanem jobb keze felöl látszott mint egy setét homályban fenn udvarló sereg, szép ábrázatú ifjúság serege, de abban is csak egynek vagy kettönek vehettem fel az ábrázatát, mert fel sem mertem nézni [Blm 1027].

Szk: *~ ifjú. 1600:* Az vduarlo Jfiaknak attam 10 czipot d 10 | Az vduarlo ifiaknak 16 czipot mint hogy Biro vramis ot uolt az Legenickbenis le wltettek uolt [Kv; Szám. 3/III. 3–4, 11 Szabó Andr. sp kezével].

2. az udvarra néző/közvetlenül az udvarra nyíló, dinspre curte; auf die Strasse gehende. **Szk:** *~ ház. 1629:* Az derek grádics elött való udvarló-ház ... Egy paraszt kályhás kemencze, fa az eleinek lábának az alja [Szu; SzO VI, 97 Székelytámadt vár lelt.]. *1636:* ezen Tornaczbol nylik harmadik ayto az felhazakba menö gradicz elött, egy uduarlo hazra, ennekis fa mellieke aytaya bellett, fejes uas szegekkel uert, uas sarkos, pantos, retezes [Siménfva U; JHb Inv.]. *1648:* Be menvén az megh irt felseö folyosorul az eöregbik Udvarlo házban, egy zeöld festékes, vas sarkos, pántos, vas fogontyus, be vonos ayton; vagyon rayta három üveges ablak, hat hat rámákban [Komána F; UF I, 829] | Az uduarlo hazbol az kwlseö eöregbik hazra menuen, nylik be vissza az teobbihez hasonlo bellet festekes v. s. p. fogantoju wtkeözeöju p. tolyo zaru aito kelinczmelkwl fa mellyeke, deszkaual be buritua [Porumbák F; UF I, 886] * *~ palota. 1638:* Az tornaczbol be menven az pitvarban, vagj Uduarlo palotaban, nilik rea eggj bellett festett aito, vas sarkos, pantos, szegezeös kilinczjes, vonitos es vas ütkeözös [A.porumbák F; UF I, 660]. *1648:* Ezen ebédlö avagy Udvarlo Palota házbol nyilik be, mas házra, bal kézre a' folyoso mellett elé egy zeöld festékes az elebihez hasonlo minden készséggel valo ayto, mely házon ket wveges ablak, hat hat rámában, hoszzu aztal egy labostol [Komána F; UF I, 829] * *~ tornác. 1636:*

az kis Tornaczbol uagyon mas ayto hely egy cörcgh Tornaczra, az Tornacznakis (mely udvarlo Tornacz) ket oldala karfas, dezkazott partazot es bellett mind eppen (!), Az kett oldala pedigh az hazak keö falay [Siménfva U; JHb Inv.]. *1648:* Vagyon az hazak eleött egy kis uduarlo karfas tornacz kiuwl deszkaual kconiokleö karfaiis deszkaual bellelue, vagyon benne egy eoregh bikfa deszkabol czinalt szuszek [Porumbák F; UF I, 884].

3. tisztelgő; de complezentă; gefallsüchtig. *1663:* nem vagyok én elégséges arra, nem elégséges az én lelkem, hogy ezekért én teneked elégséges hálákat tudjak adni, hanem az teelötted udvarló sok ezernyi boldog angyalok és az földnek kerekségében lévő minden teremtett állatid áldják ... az te dücsőséges nevedet az énvelem való jótéteményidért [Kv; KvE 187 LJ]. *1710 k.:* Sokszor kívántam, ha Erdélyben egy tudós szép elme ezt a locust felvette s megvilágosította volna, mikor láttam a nagy udvarló, úri, fő s minden rendnek szörnyű sorpogását a Teleki Mihály palotáján [BÖn. 417].

Szk: ~ *levél. 1677:* Az lakadalmi alkalmatossággal szolgámat küldtem vala, Uram, én is, hogy Kegyelmednek udvarló levelemet praesentálná, hiven bizonyoson jelen lenni Kegyelmedet mindaddig, míg szolgám vissza nem hozá Kegyelmednek küldött levelemet, szomorúan értvén általa Kegyelmed jelen nem lehetésének okait [TML VII, 358 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1699:* Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént nagj nyereségem közе szamlálám az alkalmatosságot nyilni Ngdhoz valo köteles tisztemnek követésére, azert udvarlo levelemnek adgja l(ste)n találnia (!) Nagdot boldog orább(an) [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sámuelhez Franekérából].

4. különleges alkalmakra használt; care este folosit cu ocazii speciale; für Sondergelegenheiten benutzt. **Szk:** ~ *serleg. 1591:* nyolcz vduarloserlegh [Gyf; BálLt 93].

II. *fn* **1.** udvari szolgálatot teljesítő ember; persoană care îndeplinea o anumită slujbă la curte(a unui monarh/împărat); Person, die ein Hofdienst erfüllt. *1648 e.:* Vdvarlok. Also Janos Borsolo (9-ed magával) Vrunk Inassi (ötön) Poharnok, es Poharnok Inasok (haton) [BesztLt II. 293. XVII. sz-i keltezetlen ir. I. Rákóczi György és fel. udvarnépének összeírása]. *1662:* Idvözült üdösbik Rákóczi György fejedelem elsőben udvarlói és étekfogói között nevelte vala Sebessi Miklóst, Zaránd vármegyében bolgárfalvi Sebessiek közül tisztességes nemes familiábul valót [SKr 322].

2. az udvarhoz tartozó rész; cu părțile care tin de curte; zum Hof gehörig. *1613:* Az Geröfi Balint haza heljet Uduarloiaual (!) atta Bereczk Peternek es az eö fele<segen>ek Geörfi Aghotanak ho<gy> Udvarloiat (!) megh adgiak [Lozsád H; Törzs].

Hn. *XIX. sz. eleje:* Udvarlo (k) [Szentimre Cs; EHA].

3. udvarló férfi; curtezan; Bewerber. **Szk:** ~*t tart. 1879:* Meghalt mátkájának képe gyötri, s urának mellőzése miatt udvarlókat tart [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

udvarnép főúri/királyi udvarhoz tartozó tisztek és szolgák; curteni; Hofstaat. *1609:* 19 Augusti. Mene el az fejedelem minden udvarnépével és az székelyek is kesérék Magyarországba [Kv; KvE 140 SB]. *1610:* hallottam az Vduarnipeteol [Dés; DLt 321]. *1614:* Báthori Zsigmond Prágába méne német császárhoz, és ezalatt itthon nekikelének az urak és nemesség mind az udvarnépével együtt, és egyszersmind körülfogák az egész székelységet és szörnyön megholdoltaták [BTN[2] 44]. *1625:* az Miko Ferenczj vram vduarnepere valo gazdalkodas | Az Vrunk eö Felge Vduarnepenek valo gazdalkodas [Kv; Szám. 16/XXXIV. 91, 146]. *1648:* Aszonyunk[a] eö Naga Vduarnepe [BesztLt II. 293. XVII. sz-i keltezetlen ir. I. Rákóczi György és fel. udvarnépének összeírása. – [a]A fejedelemasszony]. *1657:* Elsőben is azért az hátrébb említett Fekete Lőrinc, ki igen Csákista, másik Fábián Márton, ki igen Zólyomista, akarák szolgálatra magokat bészínleni, kik ellen az egész udvarnépét, még az magyar gynaeceumot is alattomban fellázasztám | reggel azért megadván az várból kihozott udvarnépet, és Balling Györgyöt, fiát, Lövei Gergelt, vejit Balling Jánosnak, visszamenék Munkácsra, derekas búcsút vévén Catherina szolgálatjától [KemÖn. 134, 150]. *1670:* Im Chernel Pál, Ujhelyi, Ványai uramék s az udvarnépe is írtak urunknak [TML V, 68 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1673:* Itt az városban szeginy Bethlen István feles lakos katonákat tartott, azután Redei Ferencz, noha gyakrabban itt lakott udvarnépénél, még is az városban sokakat conventióval kötelezett magához [TML VI, 529 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1707:* Károlyból megyünk Olcsvára, hova az felséges fejedelem is mintegy lopva első csak maga udvarnépével [Kv; KvE 252 GM]. *1823–1830:* Egyszóval meghalván, a gróf vitetett a nagysajói Kemény família kriptájába. Egész udvarnépe elkísérte, papok, mesterek is a falukon énekelvén [FogE 157].

Szk: *magyar* ~. *1657:* mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék, s ebédjeket is nem végezhetvén jól, elfuttatta az fejedelemasszonyt Csáki, azonban én is érkezvén, hát már elmentenek, de hasonlás lévén az udvarnépe között, az magyar udvarnép és fraucimerek közül kevesen mentenek el vélek, hanem ott maradtanak [KemÖn. 149] * *német* ~. *1657:* Kivévén akképpen az dolognak visszáját, hogy az várban bé nem bocsáttatnak, az fejedelemasszonnak pedig német udvarnépe, fraucimeri, minden javai bérekedve lévén, és az rajtalévőn kívül még csak fejérruhanemüe is nem lévén, reámszorulának, és sok szókkal kérének, hogy Munkácsra menjenek el, és tractálnám udvaranépének s köntösének kiadatását [KemÖn. 149].

udvarnok '?' **Hn.** *1837:* Kis udvarnak Függöje Farán | Kis udvarnakban a Függöben (sz) | Kis Udvarnokba Kovatsok tisztássa (k) [Szék SzD; EHA].

udvarocska kis udvar; curticică, curte mică; kleiner Hof. *1642:* Az maiorsagbeli marhaknak igen rosz helyek volt: tudgyak hogy mind menest diznot tehen barmot, egy kis szoros saros vduaroczkaba szoritottak be: s-ott veszekettek: kik miatt az marhakban kar leot, megholtak [Gyalu K; GyU 81]. *1650:* az dil felol leuo Ebedlő haz ablaka alat leuő kuttal, s annak egesz vduarozckaiaual es a' nap kelet felől leuő keskenj vduaroczkaual is Annak temerdeksege szerent legien szabad altal rekeszteni, az keö keritesnek a del felol valo szegeletitől fogua [Folt H; IB sub nro 117]. *1676:* Madarasz ház ... Nyilik ennek udvaracskajarol az uczára fa zaros sarkos sendely fedel alatt egy kapuczka [Fog.; UF II, 741]. *1717:* Ezek(ne)k az Istállok(na)k hátok meget ... vagjon ... egj kis udvarocska, mellyen vagjon két lábas olocska, edgjikb(en) mostan van két kövér Sertés [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 7]. *1729:* A' ... csűrős kerten alól a' verő fényb(en) vagyon az marha akoly egy felől támoszos lészás kertel, más felől pedigh csak közönséges gyalog kertel keritve, mellette az okolynak jó erős támoszos fedeles kertel kürül véve majorház pitvarával kamarájával edgyütt szalmával fedve, annak udvarocskáján majorság(na)k való

olak [Buza SzD; JHb V/2]. *1759:* azon Házatskát is oda ada … az elötte lévö Udvarotskával edgjütt [Málnás Hsz; Hr 1/6]. *1811:* Körül keritik a' kitsin udvarotskát, Rajtok a' sétáló kap nyugodalmotskát [ÁrÉ 106].

Szk: *külsö ~.* *1699:* Itt vagjon edgj Udvarház, melly(ne)k külsö Udvarára mennek bé … nagj kapun … Ezen külsö Udvarocskárol mennek bé a' nagj Udvarra [Andrásfva U; LLt Inv. 115].

udvarol 1. tisztelcg, tisztelgő látogatást tesz; a face vizită de curtoazie la cineva; eine Aufwartung machen. *1664:* reménlem, hamar idön Nagyságodnak méltatlan személyemben is udvarolhatok; elhiszem azt is, mihelyen az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának értésére leszen Nagyságod ide alább való léte, Nagyságodnak ha nem egyébképpen, levele által udvarolni fog [TML III, 154 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. *1666:* Az palatinus és palatinusnénak Kegyelmed nevével udvarlottam, de az Kegyelmed levelét az palatinusné soha el nem tudná olvasni, én sem tudám, s ha ezentúl úgy írnál is, nem tudám, ha ugyan tizenkét oculárt tennék is az orromra [TML III, 594 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmed levelét becsülettel vöttem. Jövetelit örömmel értem, örömest szemben leszek Kegyelmeddel és jó szívvel is látom Kegyelmedet, ha Isten Kegyelmedet ide hozza; ha pedig Kegyelmed úgy kivánja, kész leszek útjában is Kegyelmednek udvarolnom [TML V, 111 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1672:* Noha, Uram, Isten kegyelméből hiszem, hogy rövid idön udvarlom Kigyelmedet, mindazáltal postamester uram ő kegyelme menetelinek alkalmatosságával is akarám levelemmel s két-három szóval udvarlanom Kigyelmedet [TML VI, 415 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1705:* Azután pedig hozá elő a harcot és a csanádi égést, hogy elégett volna az a hely, azholott az országban az uraknak legelsöbben udvarolt [WIN I, 599]. *1710:* És mivel Rákóczi Ferencnek Felső-Magyarországban valának derekasabb jószágai, Sáros vármegyei föispán is lévén, a Vay família, Szirmay István gyakran udvarolják vala, gróf Bercséni Miklóssal penig nagy barátságban volt [CsH 329]. *1710 k.:* Ez[a] nagy szegénységre jutván vénségében, egyszer a többi között Husztra jöve hozzám udvarlani, már én föispán lévén Máramarosban, és én tíz köböl búzával alamizsnálkodám néki, s maga majd sírva követett a régiről, s köszönte a búzát [BÖn. 559. – [a]Csató Albert]. *1717:* I(ste)nnek engedelméből müis az él mult Szombaton Szérencsésén haza érkeztünk, a hunnanis az Urnak semmi ujj hirrel nem udvarolhatok, az Regimentek takarodnak müis tegnap menekedénk meg két Companiatol holnap ismet varunk eötöt, gondolám hogy most az etczer meg menekedik Darlacz a marsustol, masként ugyan csudáltam volna [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1721:* ha tudhatom a Mélt Urnak Szamosfalván vagy Kolosvárt való letit, az Urnak csekelly Szemellyenben udvarlani ügyekezem [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.]. *1739:* Jo lehet ugy volt szándékom hogy Szemilem Szerint üdvarolok méltoságos Groff uramnak abosfalván de onnind elötönk el szaladván méltoságos Groff uram, azon szerencsimtöl meg föztatván kivántam Levelemel is udvarolnom [Ocsesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával]. *1749:* A Mlgs Kis Aszszony ma Parantsolta vola hogy Ngod(na)k udvarollyak de a Lovaimot elö nem kaphattak, és amiat el kelletet mulatnom [Futásfva HSz; ApLt 1 Dombi János lev.]. *1758:* Gyekebe leg elsö szerentsémnek fogom tartani Ngod(na)k Udvarlani [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.]. *1769:* nem volt szerencsem udvarolnam othan nem léte miat [Keresztúrfva U; Ks 19/IV. 5 Macskásy Farkas sk. lev.]. *1816:* Mig személlyesen Udvaralnék Nagyságodnak, ajánljuk addig is magunkat Nagyságod gratiajaba, maradván örökes mély tisztelettel alázatos Szolgája Molnár Samuel [Héderfája KK; IB].

2. kedveskedik; a căuta să facă plăcere cuiva; jm etw zuliebe tun, jm gefällig sein. *1666:* Öcsém Keresztesi Sámuel uramat expediálván az mi kegyelmes urunk ő nagysága gróf Csáki Ferencz uramhoz és méltöságos palatinus uramhoz ö nagyságához is, annak alkalmatosságával írásával az én kegyelmes asszonyom is ő nagysága Nagyságod méltóságos tekinteti elött akarván udvarlani, az micsoda edényeket Nagyságod számára az portán csináltatott, noha nem az ő nagysága parancsolatja szerint csináltatta ugyan mindenekben követ uram, mindazonáltal míg az többivel elérkeznek, azokat Nagyságodnak elküldte egy korsó serbettel együtt, ki is nem oly, az mint kivántatnék [TML III, 584–5 Teleki Mihály Széchy Máriához]. *1705:* De szerencsétlenül járank vele[a], mert amidön egy Lamore nevü fekete dániai kutyánk ott udvarlott volna, és az ismeretlen ember bátran oda közelgetett volna, nekiugrék és a kezét, a balt megkapá [WIN I, 564. – [a]Kölcséri Sámuel orvossal és természettudóssal]. *1725:* Kivántam az Aszszonynak … levelem által alázatosan udvarolnom, mely is hogy eörvendetes friss jo egéssegben tanálhassa az Asz(szon)t Mtgs Házával edgyütt Szüvesen kivánom [Kv; ApLt 2 gr. Haller János apósához]. *1728:* Kötelességem végbe vitelére fel inditván az holnapi dücsösséges Sz. Borbára napja, nem mulathatám el, hogy ez levelem által az Aszsz(ony)n(a)k ne udvarolnék [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához]. *1732:* Tartozo kötelességem szerént kevántam udvarolni: ezen pár Agárral az N: Ur(na)k melyek-is az szegény Atyám két Agara volt [Kórod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1760:* László János Uram Udvarol Ngdnak Köményes Kis Désa Turóval [Szentdemeter U; LLt]. *1769:* Bod Peter … Báseli munkával fog Ngdnak rövid idön udvarolni [M.igen AF; TL]. *1781:* Igirtem volt hogy egy kevés halall fogak Nagyságodnak Udvarólni, ezel az sok szeles idövel, ennél az három halatskánál többet nem foghatának az halászim [Radnót KK; Ks 94 Vegyes ir.]. *1784:* Most Innepre kivántom volna holmi konyhára valoval udvarolni, de a Maroson által, éppen nem lehet járni hogy lovas ember jöhessen, mihelyt pedig bé száll (!) s járhato lészen azonnal fel inditok Nsgtokhoz [Bencene H; BK Bara Ferenc lev.]. *1786:* Az Ifju Aszszonyodat alázatosan tisztelem, 's kedves esemeteidet pedig rendröl rendre, alig várnám hogy láthatnám öket, mond meg az Ifju Aszszony(na)k hogy egy pár melyre valohaz valo Nest készen vagyon, ha le megyek udvarlak vélle [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b Szántó Sándor lev.]. *1895:* Hát megírom (ezt az írást persze, kutya! el tudod olvasni, mert udvarlok vele neked; ha gyötörlek, rossz az írásom neked) [PLev. 171–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vkinek a kedvében jár; a face cuiva pe plac; jm zu gefallen suchen. *1704:* Ugyan ma este küldé fel az úr a fejedelemasszony látogatni, és azt izené, hogy holnap ebéden udvarolnak öfelségének. Kit köszöne is, és mondá, hogy magyar szakácsot küldjön az úr, aki szája ízint fözhessen önagyságoknak, de megizenék, hogy nem szükség, mert megeszik az öfelsége étkét [WIN I, 223]. *1705:* A belsö öntött házban pedig egyedül eszik vala a fejedelemasszony egy kis asztalnál, kinek a lovászmester udvarol és szolgál vala a magyarul tudó leánnyal [WIN I, 598]. *1736:* Mikor az feje-

delem ebédlő palotájához értek, ott az grádicsnál leszállott az lóról[a], gyalog úgy ment fel az étekfogókkal, lerakatta az étket, ott udvarlott míg vagy meleg étket, amint akkor nevezték, vagy az derék fogást el kellett hozni; akkor térdet hajtván az fejedelemnek, az étekfogókkal lement az konyhára ... úgy hozatta el az többi étkeket [MetTr 334. – [a]Az asztalnok].

Sz. *1729:* es a jo életet Tako Uramnál meg unván, mondotta a' feleségc Sztantsalnak, ha Solymot szolgálhattot, Bagolynak nem udvarlott, – és így atta magát Kálnoki Farkas Uram keze alá [Apáca Br; BrÁLt II. IV. 15 Péter János (77) prov. vall. – Dani János kijegyzése].

udvarolhat 1. tiszteleghet, tisztelgő látogatást tehet; a putea face (cuiva) o vizită de curtoazie; eine Aufwartung machen können/dürfen. *1663:* Azután kényszerittetvén az bajos kapitányságra jűnöm, honnét is avagy csak írásommal is hogy nem udvarolhattam, bizony nem idegenkedésem, nem is Nagyságtoknak személyéhez való gyűlölségemtűl viseltetvén, kellett elmulatnom, Isten úgy áldjon meg, egyik is ezek közűl elmémben nem volt [TML II, 452–3 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1664:* Reméllem, Isten Nagyságodat közelebb hozza, minden útakon igyekezem azon, én is méltatlan személyemben Nagyságodnak udvarolhatván, régi kötelességemet Nagyságodnak bemutathassam [TML III, 153 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1672:* Kegyelmes Uram, Fejedelmem. Szívem szerint bánom, hogy kötelességem szerint Nagyságodnak már jó ideje nem udvarolhaték [TML VI, 138 Teleki Mihály a fej-hez]. *1678:* 7. Januarii költ Kegyelmed levelét 12. praesentis vettem. Akarom, hogy Kegyelmed az pusztaházhoz betért; bánom, hogy Kegyelmednek személy szerént nem udvarolhattam [TML VIII, 12 Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1717:* Semmi ujsággal pedig nem udvarolhatok az Asz(ony)n(a)k, hanem Simon pál Ur(am) begyébe Szedvén az ujságokot ... elé fogja Számlalni [Nsz; Aplt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1721:* Ha Isten szerencsét ád hogy udvaralhassak az Melt Ur(na)k, bővebben insinualak az Ur(na)k mindeneket [Ks 95]. *1729:* Alázatosson köszönöm az Aszszony gratiaját, hogy méltoztatik az Innepekre magához hini, mellyet bizony tiszta Lelkemböl hivatlan is meg cselekedném, de ... mingyárt az Innepek utánn a csonka hétbe ki kell indulnom, melyröl alázatosson követem az Asz(szo)nt, hogy mostani uttal nem udvarolhatok, mellyet bizony banok is [Somlyó Cs; ApLt 1 Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1769:* hogy eddigis nem udvarolhattam az én Sok felé valo járasim miatt mint olj szegeny edgyes Legény áki is sok bajoskodással éli világát arrol alázatoson bocsánatot kérek [A.ilosva SzD; Ks 94]. *1818:* Procuratoria Constitutioval nem udvarolhatok ... azért hogy én is interessatus vagyok [Kv; RLt O. 1 Gyárfás József lev.].

2. kedveskedhet; a putea să facă plăcere cu ceva (unei persoane); jm gefällig sein können/dürfen. *1784:* én, minthogy sokat jártom széllyel most ez uttal semmivel se udvarolhattam de rövid időn igyekezem énis holmit szerezni s küldeni [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.].

udvaros a fejedelmi udvart látogató; care face vizite la curtea domnească; Besucher des fürstlichen Hofes. *1677:* Cum bona declaratione egyik oka az, hogy én ennek előtte való üdökben sem levén igen udvaros, de kiváltképpen már az ösztől fogvást Isten ő felsége magamra és egészen mind házam népére sokrendbeli sulyos látogatásit bocsátotta érdemlett bűneimért [TML VII, 332 Lázár István Teleki Mihályhoz].

◊ **Hn.** *1701:* Az Kis Vdvorasban [Aranyospolyán TA; JHb XVI/7]. *1715:* Az udvarosban (berek) [Aranyospolyán; EHA].

udvaroskodás fejedelmi/főúri udvarban tett tisztelgő látogatás; vizite de curtoazie la curte; am fürstlichen/edelichen Hof gemachte Aufwartung. *1667 u.:* Jgaz dolog uram, miltatlan liuin en edigis az kgd(ne)k ualo batorsagos irogatasra, fel töttem magamban, hogy az mint az uduaroskodast el hattam, ha parancziolnak megyek maskipen kunyomban hon lakom [CartTr XVIII, 644]. *1670:* Ezért is nem jovallanám én az Gáborék s mások mostani udvaroskodásokat; mindazáltal Kegyelmednek jó tetszésében álljanak az dolgok [TML V, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az mostani nem udvaroskodásomért, felette kérem Kegyelmedet, legyen azon, ne hivasson addig ő nagysága, míg be nem megyek innen Szent Péterre, Isten engedvén [TML VI, 142 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Jó jelinek tarthatja Kegyelmed, hogy elsöbb udvaroskodásának alkalmatosságával esett oly rendes alkalmatos vigassága ő nagyságának, holott ha Csernel bátyám uram is jelen lehetett volna, elhiszem sok szép tréfáival megtöbbitette volna az ő nagysága és Kegyelmed méltóságit [TML VII, 360–1 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] | Ha Kegyelmed sokat késik, én udvaroskodásomot végezvén, Tordára és onnét Kegyelmedhez fogok tekinteni [TML VII, 364 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

udvaroskodhatik kedveskedhetik; a putea să facă plăcere cuiva; jm zu gefallen suchen können/dürfen. *1669:* Hiszem ugyan nem megyek én ki Erdélybűl s gyakrabban is udvaroskodhatom ő nagyságoknak, és mind Istennek s ő nagyságoknak jobban szolgálhatok [TML IV, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

udvaroskodik fejedelmi udvarban tisztelgő látogatást tesz; a face vizită în curtea domnească; eine Aufwartung machen am fürstlichen/edelichen Hof. *1677:* Én még ez ideig udvaroskodtam, már azért egy kevésség én is házomhoz akarok tekéntenem [TML VII, 340 Haller János Teleki Mihályhoz] | Kegyelmed, Fejérvárrá jö-é s mikor? azonban ne sajnáljon arról is tudósitani, ha jovallja-e már udvarhoz való menésemet, mert a két öreg gárgyán már szinte eleget udvaroskodik [TML VII, 363 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

udvarszéki Udvarszék közigazgatási egység *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Udvarszék; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Udvarszék: Udvarszéken szolgálatot teljesitő; care îndeplinește o anumită funcție la Udvarszék; im Udvarszék dienend. *1662:* A fejedelmet csak ottan hamar bemenetteli után szomorúság találá, mert Zámbor nevű város alatt fölovászmestere, Kolos vármegyének főispána, udvarszéki főkapitánya, gyerömonostori Kemény Boldizsár lövés miatt elesett vala, ki hogy jó egy szolgálatra való hazafia s igaz híve lött volna, maga is nagyon bűsula, s az urak is nem kevéssé szánakozának rajta [SKr 353].

udvartalanság udvariatlanság; impolitețe, lipsă de politețe; Unhöflichkeit. *1661:* Adja értésére Kegyelmed ő

nagyságának, hogy az lábom feketedvén, megnyugatnom kell vagy két nap és udvartalanságomnak az leszen oka [TML II, 49 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1677:* Igaz dolog, hogy udvartalanságomnak vétkes voltát nem tagadhatom, Uram. Cum bona declaratione egyik oka az, hogy én ennek előtte való üdökben sem levén igen udvaros, de kiváltképen már az ösztől fogvást Isten ő felsége magamra és egészen minden házam népére sokrendbeli sulyos látogatásit bocsátotta érdemlett bűneimért. Ki miá én, Uram, bizony még mindeddig is csak egyik házamtól az másikhoz sem mehettem [TML VII, 332 Lázár István Teleki Mihályhoz].

udvartartás főúri udvar háztartása; întreţinerea unei curţi nobiliare; Hofhaltung, Hofhalt. *1687:* Diszno Aprolék küldesetis parancsol (!) Ngd, de ... csak annyit ölletek, a menyi nélkül ne(m) lehet az udvar tartas, mivel sok látogatok járnak, nagyubbára kelletlenek is [Balázsfva AF; UtI].

udvartartó az udvar körüli; din jurul curţii; im Gegend des Hofes. *1834:* az udvortarto Kert tsak félig vagon (!) fel kertelve [Vécke U; Told. 39].

udvarú nagyúri háztartást vivő, nagy udvartartású; care ţine o curte mare/luxoasă; der eine große Hofhaltung führt. *1662:* Mit tenne őfelsége ott ollyan nagy udvarú nagyúr kapitánnyal, mint Csáky István? [SKr 130].

udvornik fejedelem/király mellett lévő, bizonyos előjogokkal felruházott udvari szolga, udvarnok; curtean; Truchseß. *1529:* Nos, Nago Wdwornyk et Dragan Poztelnyk, speciales belli ductores Spectabilis et Magnifici domini Moysis, Dei gracia Way<vo>de transsalpinensis, necnon ceteri boyerones eiusdem regni transalpinensis [Hurm. XV/I, 331].

ugar megművelетlen termőföld; ogor, teren arabil lăsat nelucrat/folosit ca pășune timp de un an; Brachfeld. *1598:* az feóldnek tulajdonsaga felóll bizonytok ... en vgaramra mentel volt azt velled volt be a hadba lete(m) alatt [UszT]. *1604:* Tordatfalwi bongos georgi zabaditata, Kirali biro wram altal, boros lörinczet, az wgarnak be wettetesere, boros ferencz tilalma ellen [UszT 18/150]. *1691:* tön illy(en) valaszt Lár Janos Ura(m) cő kglme, akkor mikor megh ugaroltattam azon földet miert ne(m) tiltottak cő kglmk rolla ... miert nem mutattak megh en immar ez ur cő kglme karárá az jó ugarat vgy ne(m) hagyhatom, han(em) be vettete(m) [F.zsuk K; SLt D10]. *1752:* a' mikor ... Tisztarto Boer Sámuel Vram Puskát fogott vala Antal Mihály Bátyámra itt az tulsó Mezőben azért hogy az Ugarra kieresztett vala s meg nem engedte hogy bé hajtya (!) az ökreit [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1755:* Látván Panit István az Ugarokon hevérni minden ételnélkül Tréfából monda hogy be kéll hajtani onan az ökrokőt [Nagydevecser SzD; WLt Marosánj Juvon (60) zs vall.]. *1771:* Hogy a' Török buza földek, és ugarba fordulok osztassanak előre, s azután a' több Falu közönségessei két egyenlö részekre mostis a' Lugosiánusok ugy kivánnyák [Fejér m.; DobLev. II/428] | Ezen nagy szárazságot Medardus hete <változtatta meg>, mivel elkezdvén akkor az esőzést, máig, id est 7-mo Julii, majd minden nap esett az eső, úgyhogy se ugarat nem szánthatunk, se törökbúzát nem kapálhatunk [RettE 251–2]. *1830:* mivel Jövendőbe Ugar alá jönnek[a] mig a gyakron tisztelt Ur Asszony két Esztendei termést azokrol el nem vészen, addig ki ne válthassák, meg lévén pedig az, köteles légyén a le téendőknek le tétele mellett mint Zállagot viszszá creszteni, birtokából a tulajdonosoknak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 1b–2a. – [a]A zálogba vett földek].

Hn. *1648:* Az Ugoron felyül [Porumbák F; UF I, 862].

Szk: *~ban esett. 1770/1771:* A Tőrők buza határ osztása után mindjárt következzék a' felső, most ugarban esett határnak osztása [Fejér m.; DobLev. II/428. 1a] * *~ban van. 1798:* attam által azan Fel hold Szántó Földemet ... Zálogul ... ha meg tragyázná ... a Trágyának illendő arrát tartazzék a kí valto meg fizetni, addig ki batsátani ne tartazzék Szabo István Uram Se Posteritássa Sött egjébkor Se tartazzék ki botsátani hanem tsak mikor Ugarb(an) lészen [Asz; Borb. I].

ugarföld ugarnak hagyott föld; ogor, teren arabil lăsat nelucrat timp de un an; Brachfeld. *1815:* tessék ... Kegyelmednek az el foglalt ugarföldet, és kaszálo rétet viszsza botsátani az Exponensnek birtokába [Mezőbánd MT; DobLev. V/986]. *1854:* Mint hogy az Ekla erdeje völgyében lévö ugar föld gyengétske arra vígyen Trágyát ezen az nyáron a' jeleni Tragyájából | A Törögbúza alá valo földekben ő[a] köteles mag Törögbuzát adgyon fuszujkát vessen az ugar földekben [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével. – [a]A haszonbérlő].

ugarlás ugarnak hagyott földterület felszántása/előkészítése művelésre; pregătirea ogorului pentru cultivare; Aufbrechen/Pflügen des Brachfelds. *1623:* Aratasra, vgorlasra zantasra keueresre kazalasra pedigh megh mongia Vduarbirank nekik hogy az megh neuezet 4 az vagy cött dologra ne az rendhez tarcziak magokott, hanem akor amint keuania az zwksegh es paranczioliliak nekik vgy jeöjenek az zolgalattra [BGU 119]. *1716:* A Tavaszbuza vetését ugj igjekezze vettetni és egjéb Tavaszi gabona vetést is, hogj ha a szükség kiványa annak a Torlojában ösz buzát vettethesse(n), mihelyt a marha egj kevessé meg tapodgja mivel az ugarlásra ne(m) érkezik a joszágb(an) való marhak(na)k ige(n) meg fogjása miat [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1771:* Tavaj Ugarláskor ugy esik hogy Kis Istvánnál lévő akkori Tímár Inaskát ... meg is sértette volt[a] [Dés; DLt 321. 39b–40c Szad Mate (26) vall. – [a]Imbrefi Ferentz]. *1774:* Bálint Uram két ökrőt tartott az Uraság Kostyán égy Télen egy Tehénnel és egy Tinoval ... hat ökrét egy tavaszon Ugorlás tájban nappal mind az Uraság Szénáján tartotta [Mocs K; KS conscr.]. *1793:* eddig ... az Ugarlásra volt forditva az egész Joszág [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1803:* 8-vo. Ugarláskor és öszi vetéskor a jármos ökrök és hámos és hátoslovak a dértzeg csikóktól és tulkoktól, az hol a falu helyet ád, külön járjanak [M.hermány U; RSzF 193]. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésröl kert trágyázásrol kert és kender fölt ugarlásrol veteményekröl [Kv; Pk 6].

ugarló megművelетlenül hagyott; care a fost lăsat nelucrat (pentru refacerea fertilităţii); brachliegen/ruhen gelassen werden. *1637:* Az Ugarlo mezeóben (sz) [A.porumbák F; UC 14/42. 165].

ugarol ugarnak hagyott földterületet felszánt/művelésre előkészít; a ogori, a pregăti un ogor pentru cultivare; brachen, brachackern. *1763:* midőnn az Udvarfalvi Reformatus Pap(na)k ugaroltanak volna [Udvarfva; Told. 44/16].

ugarolt megművelletlenül hagyott; care a fost lăsat nelucrat; brachliegen/ruhen gelassen worden. *1602:* Marcfalwy Nagj Pal ... szabaditattja egy vgarlot földben magat, Cata Georgyne tilalma ellen teórwenre [UszT 16/39].

ugaroltatás ugarnak hagyott föld felszántatása; ogorît; Pflügen des Brachfeldes. *1752:* Mostan Ugaroltatason, kaszáltatason, Gyüjtetesen, Szöllök leveleztetésén, Török Búzák kapáltatásán szorgalmatoskodom [Mocs K; Ks 83 Martinus Tihanyi lev.].

ugaroltathat megművelletlenül hagyhat; a putea ogorî; brachliegen/ruhen lassen können/dürfen. *1711:* Tavasznak valo földeket sém ugaroltathatok vra(m) elegendöt (!) mert Csikből (!) nem jöén (!) elégendö okár [Kászon; BCs].

ugarszer valamely szántóföld ugaron hagyásának sorra kerülése; rîndul cînd un teren arabil este lăsat nelucrat/folosit ca pășune; wenn das Brachlegen eines Landes an die Reihe kommt. *1728:* Szánto föld ... a vegeb(en) levö szena fuvecskevel edgjütt Taxája egj ugar szerig den 12 [Bikfva Hsz; SVJk]. *1742:* Ezen ... harom darab földeket ha az Eccla maga számára nem colalhattya valakinek adatik minden ugar szerre tartozik mindenikert den. 60. letenni [Bodok Hsz; SVJk]. *1781:* Árkosi Barabás Mihály ökegyelmitől kiváltván Köntés Ferenc egy darab szántóföldet, melyet minthogy megtrágyázott és a trágyázás után csak két ugarszeren volt birodalmában, pretendálja a trágyázás árát, minthogy 3 ugarszer a trágyázásnak legitimus terminussa; azért tetszett a sessiónak, hogy a trágyáért Köntés Ferenc fizessen Barabás Mihálynak 30 garasokot, megítéltetett [Árkos Hsz; RSzF 163]. *1817:* Csoma Gábor ... hogy kedves Testvérbáttyán[a] segithessen ... Komlós nevü helyen lévén minthegy hatvékás Szánto földe és ezen Szánto földet ... által adá Tisztelletes Jantso Simon Uramnak 100 idest Száz Német forintokban három ugor szerig [Körös Hsz; Csetri,Körösi 149. – [a]Körösi Csoma Sándoron].

ugat a lătra; bellen, kläfen. *1586:* Anna Zasz Georgne vallia ... Monda vram, Eregy las ki lam mint vghat a' kuthia [Kv; TJk IV/1. 562]. *1591:* vachora vthan egykor Az ebek erösen kezdenek vgatni [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalúa jb vall.] | Tot Peter vallia ... Egikor hog el alvttunk volna ... az giermek ... kezde mondani, kel fel hamar, mert bizoni el vittek az louat, az oruot vgathia az mi ebwnk [Kv; TJk V/1. 143]. *1705:* A kutyák is erösen ugatának vala a faluban Apahidán [WIN I, 653]. *1743:* egyszer éjel el jöve s én fel ebredék hogy ugattak az kutyák s vőm észre hogy gonosz ember vagyon az udvaromon [Szászfenes SzD; Ks].

Sz. *1710:* Megindula azért Becstől, nem vala több hatezer németnél vele, az a sok baromi kurucság még sem mere eleiben állani, maga könnyen százezer fegyverforgható kuruc vala Rákóczi mellett, mint az apró visláb a medvét, távul keringik s ugatják, közel nem mernek menni, ök is úgy kisírtek Rabutint [CsH 392 1707-re von. felj.].

ugrai a Marosugra (NK) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Marosugra/Ogra; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Marosugra: **1.** Ugráról származó; (care este) originar din Marosugra; aus Marosugra stammend. **Szn.** *1584:* Theorcok Illies vgray ... vallia [Kv; TJk IV/1. 321]. *1598:* Vgrai Jstwannal [Kv; TJk V/7. 201]. *1600:* Vgrai Istwannal [Kv; Szám. 9/IX. 26]. *1664:* Ugrai uram [TML III, 332 Boldai Márton Teleki Mihályhoz].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Marosugra lakosa; locuitor din Marosugra; Bewohner von Marosugra. *1692:* mely sertesecket harmad ideje a Királyhalmi Tisztarto be hajtott ... az har bám (!) allyából, a hol az elött valo esztendökb(en) a Kiraly halmi sertések szállások volt hajtatatta be ... másnap menten ki adá azon be hajtott sertésekett az Ugraiak(na)k [Ugra NK; Ks 67. 46. 21].

ugrál a sări/sălta/țopăi; herumspringen. *1657:* El vettem az leveledet, az melybül értem hogy írod, hogy én azt izentem légyen Fejér Péter uramtúl, hogy neked az táncolásra vagyon gondod. Én ugyan nem izentem azt, de én bizony nem bánom, ha mind ugrálsz is, hanem azt izentem, hogy Bozsók Istókot be szerezzed ifjú urunkhoz [TML I, 95 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

Sz. *1667:* Csáki István uram azt mondja nekem: a pej ló mellett had ugrálna az szürke is [TML IV, 186 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

ugráló ugrándozó, virgone; zburdalnic; lebhaft, munter. *1610:* 19 die Aprilis juta be Incze János Török Zsigmonddal; hozott levelet urunktól s cancellarius uramtól. Ez üdö alatt vöttem egy fejér török ösztövér lovat 2800 oszporán; még más gesztenészörü küs pej ugráló lovat vöttem, költséggel együtt 100 magyar forinton [BTN² 262].

ugrándozás ugrálás; săritură; Gehopse, Hopserei. *1694:* 20, 21, 22. Sokadalom celebráltatott. Itt láttam csudálatos comediajátszásokat, mesterséges ugrándozásokat [Kv; KvE 233 VBGy].

ugrándozik ugrál; a sări; hoppeln. *1814:* Eszt látván Molnárom, más ott jelen volt két Emberekkel , a vizen le felé igyekező Tutajos gazda után indultanak ... a vízbe ugrándoztak, sokszorozott Tutajost el fogták [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birtokos lev.].

ugrat 1. ugrásra készteti; a face să sară; springen lassen. *1657:* valahány seregeket az Ipoly vizén általindítek, mintha hátul akarnám venni, s az vár útjától kirekesztenném öket; így tágítám meg az üzést, mert különben éppen az hídig, melyen általmentek vala, vágják, az Ipolynak is ugratják vala öket[a] [KemÖn. 249. – [a]A lovakat]. *1662:* Az ellenségnek elöljárója közelítvén, Szuhay Mátyás balszárnyról, hogy a mezőrül azokat a Maros felé beszoríthatná, nagyon nekiökleltetett vala, kiknek hogy mind a mezőrül, s mind amelly felöl jöttek vala, útjok elfogattatott volna, úgy a Marosnak szorittatának, hogy nagy része a Marosba ugratván, odaboríttatnának, akik pedig a parton utolérettetnének, lekonceoltatnának [SKr 411]. *1704:* Ma hallók, hogy az rácok Küküllővárnál hat kurucra akadván, hármat levágták, egyet a pervátába ugrattanak [WIN I, 309]. *1711:* az szeki katona m(eg)h haruguvan ... utana rugoszkodek az sz Egyedi szekerek(ne)k, az embereket szelyel kergetek, az szekerek elöl, ketöt az toban ugratot [Szentegyed SzD; WassLt 19 Moldovan Pavel (40) vall.]. *1760:* ha az hidon az Törököknek eleib(e) nem állot volna, és a Törököt a vizb(e) vetni vagj ugratni nem akarta volna semmi zenebona nem lett volna [Mezőrüs K; Ks].

2. *átv.* embereket egymás ellen fordít; a monta/aţîţa pe unul împotriva celuilalt; gegeneinander richten. *1710:* látná Teleki Mihály, hogy a magyar dolgokot nem promoveálhatja … szokott practicájához foga, és gyűlölséget kezde hinteni közikbe, tudván azt, ha azokot egybenveszthetí és egyiket a másikkal lenyomhatja, könnyebb leszen a másikot is utána ugratni [CsH 109–10].

ugrattatik ugrásra késztettetik; a fi îndemnat să sară; springen lassen werden. *1662:* die 13-a Julii Boldvai Márton ollykor bocsáttatott vala ki az várból, hogy immár az kapu is be lévén rakatva, maga s minden lovaihoz való fegyverei hajón hozatván ki, lovai az árok vizének egy alkapun ugrattatnának és az Aranyas-bástya arányában … útjára … indult vala [SKr 589].

ugrik 1. a sări; springen. *1623:* Az jstalloknak kwzcöbeökeött igen alacziononn czyenalliak ne kellessek az louaknak vgrany [BGU 125]. *1823–1830:* Most vén korában is időt töltető ember, ugrik, siklódi táncot jár [FogE 154].

Szk: *nyakába ~ vkinek. 1823–1830:* Erre felel valamit, de magam sem tudom mit, mert szégyenletemben talám az eszem is el kezdett volt menni. Csakugyan nekem úgy tetszvén, mintha hajlandósága volna hozzám. Hirtelen a nyakába ugrom s megcsókolom [FogE 290].

2. nekiugrik vminek; a sări la ceva; anspringen (gegen etw). *1662:* Az vár megszállásának harmad napján egy olasz rab ifjú legény a Királyfia- és Bethlen-bástyái között az árok vizének ugordván és általúszván, hatolván, amint szólani tudna, hogy ő keresztyén volna, nagyon kiáltja vala [SKr 593].

3. beleugrik vmibe; a sări în ceva; reinfallen (auf etw). *1714:* engemet kergetének a Tövisbe kélét ûgranom [Szásznyíres SzD; Ks 26. XIII]. *1747:* azon lo egj karoban ugardván meg döglöt [Sztolna K; JHb 74].

Sz. *olyan sárba ~, melyből lábát ki nem vonhatja. 1710:* „olyan sárban ugrottatok, melyből lábatokot ki nem vonhatjátok" [CsH 190] * *se tűzbe, se vizbe nem ~. 1676:* bizonynyal tudna se(m) tűzbe se(m) uizben nem ugrom enis, ha lehet balra sem hagiom a jo rendet s hazam töruinjet [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

úgy 1. *usz* **1.** kül. mellékmondatok utalószavaként; ca adverb indicînd felul frazei subordonate; als Demonstrativpronomen zur Einleitung von Nebensätzen. **A.** előreutaló szerepben. *1558 k.:* wgy verick az aranyath, hogy Meg legien az karat zam, tudny Illik az 23 1/2 karath [Nsz; MKsz 1896. 295]. *1560:* En Bethlen Gergely Adom emlekezetre Myndenecknek … hogy en Attam egy yobagyot ez wytezlew hozzwtelky ferencz fyamnak … Azyrt en ezt Attam es Adom … wgy tarcha mynt yobbagyat [Ketesd K; SLt J. 1]. *1573:* Nyreo Ambrws es Nyreo Bertalan Azt valliak hogy Az my Ideotwl fogwa Eok Nyreo Mywet Mywelnek, Mind Bwdan pesten, Egren, varadon Es egieb helieken, Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogi Jelt attak neky, Megh vgy attak ky az poztot mykor az Ielt ky Be hozta [Kv; TJk III/3. 77]. *1590:* Az feold oztasba(n) ezt tudom mert en volta(m) eggik Eskwt keseobzer hogy mi kwleombe(n) nem oztottwk az mint annak eleotte el osztottak volt, ugj valaztak az keseobszeorj Eskwtteket hogy Chywtor Benedek es Gal Thamas mo(n)dgiak vala, hogy eok kj Nem Mennek teobzeor feold oztany hanc(m) ha para(n)chiolatot hoznak reaiok [UszT Petrus Barla de Beogeoz vall.]. *1619:* Többé engem kapuról kapura ne hordozz, mert én úgy megveretlek, hogy másnak is példa lész [BTN² 367]. *1634:* Teglas Ferenczyne … panazolkodat, hogy eddeghis megh gyvgult volna de az eo szolgaloja vgy tazitotta, hogy az mia fekut ennyet [Mv; MvLt 291. 6b]. *1636:* mi vgy visgálodunk és elmélkedünk; Hogy ha az Uj Testamentomi Ecclesia hét száz esztendők alatt … az Orgonáknak bögések és az hegedűknek vintzogások nélkül el lehetett, mostan im(m)ar annál inkabb el lehet [ÖGr 8]. *1697:* Ennek előtte valo Esztendőkb(en), Szentt György Megyejeb(en), en akkori Schola Mester Gyergjai Szabo Andras Deak uram Harangozoja, es Tanittoja leuen, Tudom s Lattam hogy Peter Deakne Aszonyom vendege leuen azon Mesternek, ugy meg részegedett, hogy magatol el nem mehetett onnan [Kotormány Cs; CsJk 10 Imreh Ferencz (33) pp, mostan Szentt Simoni Tanittó Mester vall.]. *1710 k.:* Ez a Túri János jó főember volt, az én tordai házam, jószágom erről áll, járai, oklosi kevés jószág Gyulai Pálról jött, Abafája is, Lupsa is szintén úgy eljött volna, ha Gyulai Pált istentelenül házában meg nem ölték volna [BÖn. 490]. *1757:* Kornyetelke Soha nem volt Potsfalvi határ mivel Kornyetelke költezett által a Hegjen ugjan tsak a maga határára, és még a Templomjakatis által költeztették, annak utánna ugy neveztetett Erdő allyának, mint hogj a' mint mais ki láczik közel epittetett az Erdőn aloll [Csüdötelke KK; Ks 66. 44. 17f]. *1782/1799:* Praefectus Dési Uram … az ollyas bé járo Udvari embereket, ugy meg alázott, hogy az Uraság Tisztye ellen nem rugodozott, 's ittis azt fogja tselekedni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 333]. *1831:* láttam szemeimmel, hogy Fodor Péterné hordozta a' leányát az oláh Templomba – kerdeztük tölle miért viszi oda, azt felelte; Székely Farkasné ugy meg verte, hogy a' miatt meg haborodott, s azért viszi oda, hogy jöjjen az esze heljre [TLt Közig. ir. sztlan Szegedi Lászlóné Fodor Juliánna (33) vall.]. *1843:* édes bácsi sajnálkozva panaszomot bácsinak ki tárom – mi szerént az égyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki epülendősége [Bözödújfalu U; Pf Kováts Sándor lev.]. *1879:* Úgy szabják neki" a törvényei, hogy megkérdezze Rózát: nem kényszerítik-e, hogy hozzád menjen feleségül [PLev. 47 Petelei István Jakab Ödönhöz. – "A papnak].

Szk: *~ áldjon meg Isten. 1662:* Az sógornak, bizonnyal írom, semmi gondja is nincsen, jó egészségben volt; holnap többet írok; ő kegyelme ne búsuljon, mert úgy áldjon meg az Isten, ha rosszat értek a sógor ő kegyelme felől, mentest tudósítom ő kegyelmét [TML II, 225 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1657:* Úgy áldjon meg Istenem, s úgy bocsásson meg is, hogy tudatlan, ártatlan, részetlen voltam halálában [KemÖn. 136] * *~ beszél. 1827:* a'mikoris oda érkeztem, már a' Fejérgyán Fija Tyifor, a Földön hevert – mellynekis okát ottan tudakolván – ugy beszélék; hogy a Pétrutz Tyifor Fija, Mihaila verte volna le [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 110 Marinka Ilia (32) vall.]. *1843:* Úgy beszélik a falusiak, hogy tud írást Varga Katalin [VKp 91] * *~ dirigál. 1736 u.:* az Isten csudálatoson úgy dirigálta a dolgot, engemet arra esküttettek: vagyon-e nálad Apor Istvánnak pénze, arany, ezüst marhája vagy egyéb egyetmása? én bátran elmondottam: nálam nincsen sem pénze sem egyéb marhája [MetTrCs 448 Cserei Mihály jegyz.] * *~ diszponál. 1665:* Kérem, disponálja úgy az urunk ő nagysága és az urak elméjeket, ha mi oly dolgok occurálnak, ne szánják kevés költségeket, tudósítsanak, én is úgy tudok szolgálni, ha tudom, mi karban legyenek hazám dolgai [TML III, 469 Bánfi Dienes Teleki

Mihályhoz] * ~ *éljen. 1662:* Az Isten ládája, az Izrael és Júda nemzetsége a táborban vagyon, annak felette az én uram, Joáb és az én uramnak szolgái mezőben vagynak, s én mennék be az én házamba hogy egyem és igyam és feleségemmel háljak, úgy éljen a te lelked és az én lelkem, hogy nem mívelem azt [SKr 700] * ~ *esik. 1771:* Tavaj Ugorláskor ugy esik hogy … Timár Inaskát Enyedi Marczit el kérvén Timár Istvántol … a Gyermek Inas fel ment a Bél Hegy tetőre … ott étette az Ökrökket Imbrefi Ferentz is hogy ki jöve azt mondá az Inaskának hat te mért butál el előlem [Dés; DLt 39b–40a] * ~ *fateal. 1763:* ezek mind hallamásokbol többire, és bizontalanakbol comprobaltatnak, sőt az pipazasrol ugj fatealnak, hogj az egés után látták pipázását, és nem az előtt [Torda; TJkT V. 158] * ~ *hagy. 1634:* Hallottam Erszenyes Janostol hogy mondgia vala, inkab kez megh halni, hogy sem mint el adova tegie az hazat … Ha szinte el adova tenneis, ugy hadgia, hogy senki megh nem nezi, es nem vehetj [Mv; MvLt 291. 11a]. *1639:* az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytám vol<t mo>stan immár másuva keolteoztetok affeléket, hogj az olljan ganejos hely ugj hagiam az bírámnak hogi fel szántasso(n) egj darabot benne [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i vár-gondviselőhöz] * ~ *igazgat. 1678:* igazgassa úgy az dolgokat, hogy Kegyelmed keresztyéni indulattal való jóakaratja által kegyelmes urunk s az hazafiak előtt vehessen újabb-újabb jó folyamatot az igaz ügy [TML VIII, 105 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* Pogány Menyhártnak írtam meg, hogy ha a püspök nem akarna is, de erővel fogva is béküldje; ha csak lehet pedig, igazgassa úgy a dolgot, hogy erre az extremitasra ne menjen, és a püspök se vegye eszébe [BÖn. 879]. *1782:* Praefectus Dési Sigmond … a szegény községnek meg esküdt ellensége, és minden dolgait s inventiojit ugy igazgattya, hogy az el nyomorodott népre több több romlás, és tereh viselés szaparodjék [Torockó; Thor. XX/4] * ~ *igyekszik. 1716:* A Tavaszbuza vetését ugj igjekezze vettetni és egjéb Tavaszi gabona vetést is, hogj ha a szűkség kíványa annak a Torlojában ősz buzát vettethesse(n) [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1738:* mű ezen három Compagniakott ugj igjekeztük intertenealni, hogj reank semmi panaszszok ne lehessen [Hsz; Ks 99] * ~ *informáltatik. 1667:* Úgy informáltattunk bizonyoson, hogy Hűségtek az itt való fejérvári monasteriának gondviselésire rendeltetett és választatott volna [Gyf; EOE XIV, 267 Apafi Mihály rend. egy oláh könyvnyomda felállítása ügyében] * ~ *ir. 1598:* Ithon Nem litemben Jgyarto Symon wramat kertem wala hogy ha mi kęolcszig (!) liszen w kegelme kęolcsszon (!) w kegelme Apronkint fel nem irta mit Mikor S howa hanem egy Summaban adta be Ennekem az kęolcsziget (!) En Magamis Csak wgy irta ha ithon lodtem wolna … Mostis szinten wgy leot wolna [Kv; Szám. 7/ XVIII. 41 Th. Massas sp kezével]. *1704:* Az anglusnak is pedig követje már Bécsbe elérkezett volna, aki is lemegyen a tractára. Addig pedig, úgy írják, hogy mindkét fél között armistitium lészen [WIN I, 81] * ~ *jár(, mint). 1662:* Bizony bánnám, úgy járnék, egyszer elfogyván az monéta, magamon is kiadnának, mint az patai szűren és így aztán sem pénz, sem posztó [TML II, 329 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1669:* Már édes Komám, az én szájam fájása tágult. Könnyű Kegyelmednek játszani, de én bizony elijedtem vala, hogy úgy ne járjak, mint szegény Ebeni uram [TML IV, 580 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* megjövendölém néki, mint szintén Haller Jánosnak imide feljebb, hogy vagy úgy jár, mint nemrégen Barcsai üdejében Barótnál Székely Sámuel, vagy mint minap Bánffi Dienes a maga alattvalóival, vagy elfut [BÖn. 709] * ~ *kell lenni. 1669:* Elég szomorúságra való materiánk vagyon, de mind úgy kell lenni, mint ő felségének tetszik; naponként pedig búsulásink szaporodnak [TML IV, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* Úgy kell lenni mindennek, az mint az Ur Istennek tetszik [TML VIII, 432 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * ~ *mond. 1554:* Aggiwk emlekezettre mindenecknek kiknek tudnj Illik Azmj levelünknek rendjben … meljben poronczjolnak vala minckünk ugj mint Vajdak emberjnek hogj … az marton ferenz haza heliet Kwsmeödcön … az chiok falvj Vajda lazlone marta Azzon newere … kit eo mi nekünk vgj mond vala hogj az eöreökseg eöt illetne kemeök meg [MNy XXVIII, 319]. *1631:* Asztis tudo(m) hogy Valaszutj Laszlo wteotte megh itt az piaczon Abrugy Banya(n) Varga Mathet, Mely mia vgy montak egyebek hogy esett uolna halala [Abrudbánya TA; Törzs Clara Vayda rel. vid. quondam Nicolai Vayda de Abrugy Banya (80) vall.]. *1692/1737:* Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metezet draga nusztokkal bélet Török forma Bársony mentét, ugy az Fején ugyan ollyan Fejedelmi Kalpogotis, azt is ugy mondották, hogy Szegény Rhedei Ferentz Vram eö Nga mikor Fejedelemségre vittek volna akkor csináltatta volna [Szilágycsch/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.] * ~ *provideál. 1705:* magokról úgy provideáljanak, hogy füig élést takaritsanak bé, mert addig háborgatások nem lészen, de akkor okvetetlen megszállják és megszorítják Szebent [WIN I, 378] * ~ *referál. 1742/ 1760:* minckutána az közleb el mult télen az Ur Szilvási Boldisár Uram inquiráltatott, ugy referállyák, hogy tizen hat Sessiok légyenek, populosák é vagy deserták és kik vicinitássiban (: mint hogy arrol nem indagaltam :) specificalni nem tudom [Szentegyed SzD; WassLt Fr. Eltető de Zilaj (36) ns vall.] * ~ *reguláztatik. 1784:* Tudva lévén, hogy az Executorok közönségessen excedalni szoktanak, azoknak competentiajok ugy reguláztatik, hogy egy Executornak egy napra több ne adattassék; hanem elegendő étel Fél kupa Bor, és egy peták patko Pénz [Torockó; TLev. 2/6. 2b] * ~ *szól. 1604:* latta mikor görfi Janos az peczietet ki wötte az swuegeböl s meg Tiltota ot az pal marhaiat. akor wgi zolt hogj Jm tiltom kiralj biro uram pechietiuel hogi senki Jnet semit el ne wigien [Csekefva U; UszT 77b] * ~ *tapasztal. 1765:* a Domesticus Executoroknak … hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot hetet nyolczat, tizet s egy márjást, Bárányt, malaczot adtanak Biráink hogy ne mulassanak rajtunk … s vgy tapasztaltuk hogy voltis hasznunk az a fele adomanynyotskáinkért [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246] * ~ *tettet. 1710:* Mikor azért már Jacab királyné úgy tettetné, mintha szülni akarna, megizeni az uraknak, jöjjenek fel, de amely házban a királyné vala, be nem ereszteté, hanem a külső házban valának az urak [CsH 218 1689-re von. felj.] * ~ *történhetik. 1725:* ugy törtenhetik, hogy ha az alatt felesebbecskén jüne penz kezem közi, egészlen is meg maradhatna [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez] * ~ *vagyon/volt … (a)hogy. 1583:* az en peremnek lattam haladozasát … wgy wagion hogj eo felsegeth talaltam wala meg felcolle, miert hogy illien twrhetetlen karba wagiok [Hsz; BálLt 80]. *1591:* Nem hagihattam ott megh rothadni, vgi vagio(n) hogj az vice kiralbiro adta Emberth Veress Janost En hyttam fel vgj zabaditak fel [UszT]. *1619:* En uim kj Varadra az penzt Kiralj Georginek de en azt ne(m) tudom mennyi uolt mert en ne(m) oluastam ugj uagjon az hogj Kiralj Georgj megh oluasa [Csatószeg Cs; BLt]. *1657:* Mikor megszállott volna

a tatár … mihelyt kicsalhatták onnat[a] a generalist, Kemény Jánost, úgy vagyon, hogy először a kámmal szembe lött ugyan, de ezalatt el volt töllök rendelve, hogy a sánczot megostromolják derekasan [ETA I, 164–5 NSz. – [a]A sánczból]. *1701:* Mivel minden Céhekben szokás az hogy ő Mester embereknek Fiainak vagy Leányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hogy tsak fél fizetést adgyanak nem egészszet mint az idegenek [Kv; PosztCArt. 15] * ~ *vagyon/van/volt … (a)mint. 1574:* Boneiday gergel Azt vallia hogy Eoneky adot volt Bwday Tamas egi kwpat hazanal meg Beochwlleny … De eo ez vallo azert Azt Nem Twgia ha az volt az kwpa es ha vgj volt Mint Bezelleetek vagi Ne(m) [Kv; TJk III/3. 396]. *1599:* A(ctor) Sass Janos, Gagy Lőfeö. I(nctus) Miklos Gergely Zenth Mihaly, Zabad Zekely … J(nctus) vicissim replical Azt en ne(m) tudo(m) wgy wagyone a mint mo(n)dod wagy kwleömbe(n) de en azth mo(n)dom hogy azt kereshed a kinek a marhadat attad [UszT 15/187]. *1633:* azt sem tudom ha ügi vagione az mitt az Aszoni az vrara kialtot uagi ne(m) [Mv; MvLt 290. 131a]. *1704:* Mik úgy vagyunk, mint mikor a ménesben egy rendbeli ló fajzani akarván, némely monyas csikók impediálják [WIN I, 166] * ~ *vall. 1664:* Rakoson lako Letai Jstvá(n) lovas puskas (40) … fassus est Ugy val mindenekb(en) mint biro Gergely [Borb.] * ~ *végez. 1589:* Azert akoron egez varosul vgh vegezenk az ado feleol hogj az kik az piacz zelben laknak es korcziomaual eltek tehat azok teobbet adgianak az teob hatra lako keossegnel [UszT]. *1660:* igirt rea tiz napi niari dolgost, de ha giermeket küld nem kel el veni, mert ugy vegeztünk, hogy io dolgost aliczon [HSzj *dolgos* al.] * ~ *vigyázzon. 1621:* Biro Vram eő kglme Tanaczjaval eggiwt vghian Jrasban kj adua(n) mindenenek Jnterdictűmot vgj vigjazzon minden Ember haza taja(n) hogj … megh comprobaltatik hogy twz tamad, ne(m) egiebbel hane(m) fejewel erje megh [Kv; TJk II/1. 318]. *1664:* Valóban bevádolták volt urunkat a fővezérnek, hogy mint confederált ő nagysága az vajdával, kire való nézve kemény levelet írt ő nagyságára az fővezér, hogy úgy vigyázzon ő nagysága, hogyha erre talál el menni az vajda, ő nagyságától veszen számot [TML III, 281 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1781:* A' Strásákra a' Birák és Gornyik ugy vigyázzanak minden étzaka, hogy a' Strásák vigyázása mind ben a' városban mind körűl bizonyos legyen [Torockó; TLev. 2/5] * ~ *visel gondot vkire. 1662:* neki[a] hinni nem kellene, hanem úgy reá gondot viselni, valamint a várban minden dolgokat, minden állapotokat kitanulván, választ vinni ne kezdene annak, akitől avégett elbocsáttatott volna [SKr 594. – [a]Egy olasz rab ifjú legénynek] * ~ *viseli gondját. 1582:* a mint Jobba(n) tuggya vgy visellie eo kegme gongyat hogy Az my Attiankfiay ne karossoggianak megh [Kv; TanJk V/3. 250b] * ~ *viseli magát. 1774:* Denique úgy viselte magát, mintha nem is ő lett volna [RettE 324] * *Isten ~ engedje. 1699/XVIII. sz. e. f.:* az édes Annyok holta után … ki ki mint megh irtam apprehendalya rata portiojat és birja békességesen, Istenis ugj engedgje tiszta szűből kévánom [Mezőbánd MT; MbK 89a] * *Isten ~ segéljen. 1598:* Danchy Leorincz … vallya … azt monda Baka Ferencz hogj eotet Jsten vgy segellye hogy semmith nem thwd benne mert chelekedj [Kv; TJk V/1. 253]. *1614:* Hallottam ezt az feyedelem zayabol, Jsten eötett vgy segellye senki egyeb felesege neki nem lezen Dengheleghine Azzoniomnál [Nsz; VLt 53/5267 „Franciscus Rathoni vicemagister curiae" (45) vall.]. *1671:* Esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, Sz. Lélek tellyes Szent Háromság Edgy bizony őrők Isten engem ugy segéllyen ugy adgya lelkem üdvességét, hogy az én Kegyelmes Uramnak ő Nagyságának az Méltoságos Fejedelemnek, Tekéntetes és Nagyságos Rákoczi György Urunknak ő Nagyságának, Erdély Országának Fejedelmének, Magyar Ország hozzá tartozando részeinek Urának, és Székelyek Ispánnyának igaz és hű lészek [CC 12] * *legyen ~ … amint. 1663:* édes Apám uram … megis kérem, legyen azon, Cob uram is hagyja az törvényre; azt felelheti az fejedelemasszonynak, magyar dolga és törvényből ment ki, légyen úgy, az mint az törvény hozta [TML II, 615 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *a sors ~ hozza. 1602:* Az Sors vgy hozta hogy az Szaz rendreol valo legyen ez Jelen valo eztendeoben az Colosy Aknan [Kv; TJk I/1. 409].

Sz. ~ *bánik, mint ellenség földével. 1704:* mikor hallják, hogy valamerre militia mégyen ki, mint most is volt kinn, azelőtt el ne fussanak, a falut pusztán ne hagyják, mert ha elfutnak, úgy bánik mint ellenség földével [WIN I, 307] * ~ *féli az Istent, hogy az ördögöt meg ne bántsa. 1772:* ne tudja senki, <hogy> valósággal mit hiszen, hanem accomodálja mindenekhez magát, hogy mindeneknek eleget tenni láttassék. Egyszóval úgy félje az Istent, hogy az ördögöt meg ne bántsa [RettE 285] * ~ *jő el a halál, mint a lopó avagy a tolvaj. 1591:* el közelget 'a halal, ky chak vg yew el egkor, mint az lopo auag á toluai [Gyf; BLt 93] * ~ *tartod magad, mintha ősgyökeres királyné volnál. 1716:* felőlledis oljan hazugsagot irtak, az Guberniumnak penig, hogy ugy tartod magadot, mint ha ős gyűkeres királjnéja volnál Haromszeknék [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

B. visszautaló szerepben. *1573:* Mihal Kowach Madarasy az Nyarad Mellet Azt vallia hogi penteken vecernye korba volt hogi harman Indwltak volt Zamosfalwa fele Aratni … Mykor Mennenek az plebanos Towanal ket legeny Eleykbe Tamad karokal Meg futamnak eleotek Az egyket leh vtyk az Azzonyembert meg fogiak, Eois az Thora zalad vgi Menekedyk meg [Kv; TJk III/3. 415]. *1589:* az Azzonj fel foga zoknyaya es Inge allyat … az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [DLt 226]. *1591 k.:* Aztis tudom hogj ez Lukachnak nem vala hol lakni mikor Simo Janosnit megh hazasult úala vgj menth volt az Gereb feoldekre [Keresztúr U; UszT Relicta quondam Valentini Varga Catharina de Kereztúrffalúa vall.]. *1609:* Aztis tudom hogj az erdeö Sulucster hellit, hat forintert atta(n) uolt beeh palnenak az mig elle eö bira, hogj megh hala beeh palne ugj kezdek oztan kazalny [BLt 1. – Bochkor Janos Kozmassii (75) lib vall.]. *1650:* Teorök Mihalne az Arvath niomorgatta, az Keökeolleo vizb(e) is bele nyomia vala, ugia(n) titkadoz vala az Arva az vizb(en), ugy deoböczkeoli vala bele [UszT 8/64. 70b]. *1687:* Koszta Hircsocsa … molnar liven, mint molnar azon molnari mestersegevel elt, es járt egyik malombul masikb(an), ugy molnarkodot az malmokban [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.]. *1723:* Eztis hallomás szer(int) tudam mondani, hogy ő Deési gátban meg ütközvén ő Nagy Szamos, vgy tollya fel ő mást[a] [Désakna SzD; Ks. 25. IV. 5. – [a]A Kisszamost]. *1738:* Nzetes Zilahi István Atyánkfia … ha jurál azon(n) hogj p(rac)eisé azon Inas nyargalása miatt döglött meg Lova, úgj ő kigjelmének egészsz Lova árra meg-fizettetik, ha Hiteket a Ménes Pásztorak deponállyák azon, hogj akarattyok ellen nyargalta az Inas, azon Lovat, úgj az Inas fizesse; ha pedig nem juráln(a)k, úgy magok a Ménes Pásztorok fizessék. Ha pedig Zilahi István Atyánkfia nem jurál, úgj medietassát az Ló árrán(a)k fizesse meg [Dés; Jk 289a]. *1756:* Én nem tudom

Molduán Vonya és Attyafiai vésznekö most pénzen buzát vagy nem, de azt tudom hogy a' mig Tiszt nem volt, mind maga mind Nikuláj nevü Ettse olyan szegények voltak, hogy még azt sem várták, hogy meg érjék a' málé, ugy hordották [Galac BN; WLt Kertész Gergely (27) jb vall.]. *1804:* Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem csak az ujjával mutatott ugy meg nimult [Köröspatak Hsz; HSzjP Szent Györgyi Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) prov. vall.]. *1810:* jo lett volna egytzer atyafiakul akár hova Confluálnunk ... hogy mégis egytzer probáltuk volna az osztálynak mind modgyárol mind ídejéröl ... értekeznöd s ha semmiképpen nem egyesülhettünk volna ugy fogni Törvényesen a' dolgot [Nagylak AF; DobLev IV/927 Dobolyi Sigmond Bartók Ádámhoz]. *1879:* Most veszett esös idök vannak. Ha kitisztul és megszárad az út – úgy, lehet, kimegyünk Czakóval Madarasra [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *amint ... ~ vagyon. 1600:* Monda Peter vra(m), az mint lato(m) az mint az estue el hagywk az kazalast, mostis vgy wagyo(n) [UszT 15/40 Kys Bodo Gergelly, Zenth kiraly pp vall.].

Sz. *elsöben az árkon által kell ugrani, ~ kell hoppot mondani. 1667:* Tövissi uram fizetése kevesebb. Hiszem ha beállhatnak, ennyi barátja tud tisztességes fizetést szerzeni; de elsöben az árkon által kell ugrani, úgy kell hoppot mondani [TML IV, 104 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *mint a jó muzsikus, ~ igazíthassa. 1636:* mint az jó Musicus az külömb külömb hurokot egy zengesre, ugy egy voxra, egy értelemre, igazithassa [ÖGrAj] * *mint kesztyűbe, ~ dughatja az ember a kezét. 1823–1830:* Volt az épületben egy bolt, mely szalonnás volt, ebben teméntelen szalonna és disznólábak, sok esztendösek. A nyüvek belöl úgy megettek volt, hogy csak a bőre s csontja maradott, elannyira, hogy a disznólábba, a bör és csont közé, mint kesztyűbe úgy dughatta az ember a kezét [FogE 100].

C. hátravetettként. *1570 k.:* az új mesternek kell adni az nagy ebéden készpénzt ... viszontag tartozik az új mester az nagy ebéden nyolcvan hat <fon>t hússal mind az pecsenyével együtt, nyolc <tyú>kkal, két malaccal, két lúddal együtt; fűszerszámmal együtt megkészítse tisztessége<sen> úgy hogy semmi hátramaradás dolgában ne légyen [Dés; DFaz. 8]. *1593:* En Perecheni Bernath Jstüan ... Zwkseges dolgaimert Vetettem kett sza(n)to feoldejmet zalagba Bathori Elekne Jakczi Anna Azzonnak ... Attam penig ugi hogi az mit en bele Vettem ... ugian azon feoldnek termesebwll megh adgia w kgme nekem [Peresen Sz; WLt]. *1646:* megh alkuvának ugy hogy az Aszony hütit Laczko Jstuannak megh engede, ugy hogy Laczko Jstvanis az teobbit le hadgya elegedgyek megh tizenket forintal [Kv; TJk VIII/4. 65]. *1668:* Már, Uram, alkalmasint végezvén az dolgot itt, holnap Csehben s onnan Gyaluban sietek, s ez jövö szombathoz egy hétre Gerendre igyekezem, úgy hogy onnan kedden bejérjek Fejérvárra [TML IV, 290 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1697:* Mint hogy Isten aldasabol Só Varadi Uraimek annyira meg szaporodtak hogy elönkbe nagy veszekedes jött az Templom beli szekek mia ... Mentenek azert eö keglmek közonseges meg edgyezö akaratbol arra hogy az Templombeli szekeket mind fel bontsák ... és, az mely szekek szelessebbek egyenlökke tsinallyak ugy hogy meg egy rend szekkel az szekek meg bövüllyenek [Sóvárad MT; MMatr. 210]. *1705:* Az orvosság ez: Egy nagy fekete retket két vastag gyökér petrezselyemgyökérrel öszve, fél ejtel borban megaprítva és tésztával a fedöjét az egyejteles új mázas fazéknak erösen becsinálván, hogy semmi vapora ki ne menhessen, meg kell fözni, úgy, hogy két ujjnyira leföjön [WIN I, 528]. *1820 u.:* Soos István el ment az Nagy ördöngösbe az én Szénafümbe ... meg rakta az kétt Szekeret Szenával ... az ilyen sürü Dologér meg kivánom hagy büntetödjek ugy amint az Vármegye meg Szogta (!) büntetni az iljen szinü Dologért [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

2. hiányos főmondatként; tinînd locul propoziției principale; als unvollständiger Hauptsatz. *1570:* Az felekyek Theorwenyenek Rend tartassat eo k. Megh Engettek az Regy allapatba lenny, De wgy hogy Byro vram Eleybe hywassa az kenezt es megh hagia eo K. Neky hogi Az koloswary Embernek Nappal tegen Theorwent Neh estwe seh eyel [Kv; TJk V/3. 100]. *1596:* Vegeztek ... hogy amely kamorakban ekedigh az Hentelerek arúltak, azokat Biro vram ... el wegie teolleok es az mezarzekben rendellie(n) helt nekiek az mezarosok mellet, de wgy hogy holot ketteo az czeh eggyk czehis az masik igasságaba rendtartassaban ne kapion [Kv; TJk I/1. 283]. *1618:* Azmi az adó dolgát nézi, azt csak alig attingálja, mindazáltal magok hozák így elő, hogy mikor Toldalagi uramot kibocsátották volt; tőle – úgymond – megígirtük vala az adót öt esztendeig, de úgy, ha Lippát s Jenőt megadják [BTN² 134–5]. *1629:* tudom hogy fele nyeresegben tarsalkodtak volt az mez gyütesre coszue, de ugy hogy egy arant adgyanak penzt beleje [Kv; TJk VII/3. 108]. *1653:* Az ország közi bémenvén Básta esmét, igen sziligyen szoll nékik: „Im mostani úttal is elvészem az egész országról a fegyvert, és a császár haragját én magamra veszem; meg vagyon a felséges római császár gratiája, ugyan híre nélkül, de úgy, hogy többször árulók és háládatlanok ne légyetek ..." [ETA 1, 86 NSz]. *1705:* Az Bethlen Elek bonumi iránt concludált az generál ilyen formán, hogy az ezer aranyat elveszi, de úgy, hogy quietantiát adnak róla, hogy mikor a több magyaroknak refundáltatik (aki sohasem lesz), neki is refundáltassék [WIN I, 562]. *1760:* Item ezen esztendőben történt az is, hogy egy debreceni híres tudós ember, Szilágyi Sámuel, valami adulteriumba esvén reconciliált ugyan ... de nem amplectálta, hanem katonának állott a Kálnoki regimentjébe, ki is megmaradott ugyan a regimentivel, igazábban jövén a relatió, de úgy, hogy ad 15-um Aprilis ötszáz recrutát kiállítson, mert különben reducáltatik a regiment [RettE 101]. *1848:* A tilalmas Bükkünkből minden embernek szabad légyen 4 szán fát a következendő szerdától elkezdve szombaton estig elhozni; de úgy, hogy fennállót senkinek nem lészen szabad levágni [Jenőfva Cs; RSzF 116].

3. érzékelést, tudást, vélekedést, felfogást jelentő igével kapcs.; cu verbe care exprimă percepere, cunoaștere, opinie, părere; in Verbindung mit Verbe, die Empfindung, Wissen, Vermutung, Auffassung ausdrücken. **Szk:** *~ emlékszik. 1847:* Tisztán meghatározni nem tudom, azonban úgy emlékszem, hogy a köz időt Bécsbe és többnyire Pesten töltöttem el [VKp 167] * *~ ért. 1663:* Ideki az dolgok csak azomban vannak többire; úgy értem, közönségesen minden rendek várnák az ő nagysága kiindulását [TML II, 655 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1752:* Néhai Désházán lakott János Istvánt vagyis Nemes Gábort ugy értettem, hogy Falumb(a) Désházán Petkes Kis Annat elvévén a' Kurucz világkor, ugy származott oda [Désháza Sz; Ks 101]. *1791:* Mü nem tudgyük, hogy ... több gabonáját el vette volna ... annál, amit mük ki mertünk; mert ugy értettük, ugyan mü ... hogy Adósnak tartván ... meg tartóztatta volna [Mezősámson MT; Berz. 15. XX/9] * *~ gondol. 1793:* Serbán Péter ...

attya, a Somllyo Cschi Fogodoban lakott, ugy gondolom az oda valo emberek többet tudnak nállamnál 'a kérdések szerént valani [Réese Sz; TKhf 13/314 Fr. Utö de Komolo (46) ns vall.] * ~ *hall. 1590:* co nekiek ket menes louokat lopta ell Farkas Balint vgy hallotta(m) hogy Farkas Balint atta volt Miklos Peternek co teolle viuck ell az louat [UszT]. *1633:* Ugy hallottam az Attyamtul hogy Kouacz Pal Fiay voltak Kouacz Marton s Kouacz Istua(n) [Szentegyed SzD; WassLt Ratony Gycorgy (35) ns vall.]. *1660:* Úgy hallom, Várad alól elment az török [TML I, 545 Teleki Mihály Veér Krisztinához Munkácsról]. *1753/1781:* Josika Imre ur, mikor Bétsben fenn volt, több dolgai között a Mostoháinak dolgát folytatta ... ugy hallottam hogy azon költségeiért és fáradságáért tartotta volna el azon ... Portiokot [Renget H; JHb LXXI/9. 284]. *1755/1797:* A' Kérdésben lévö hellyek közzül ... Vérvölgyön egy Sessiojokat tudom lenni az Utrumban expresszált Exponensek(nc)k ... és ugy hallom hogy Dónatiojok is volna azon Sessiokról [Sz; Borb. II]. *1786:* Labonez Mihök(na)k most is él az Attja ... ugy hallottam hogy Kolosvaratt tekergene [Csekelaka AF; KP Joh. Laczko (60) lib vall.]. *1843:* Úgy hallottam a falusiaktól, hogy a három falu közönségének irásba foglalt egyezése van Varga Katalinnal fáradsága jutalma iránt [VKp 85] * ~ *hisz. 1661:* Úgy hiszem, aligha még ma, vagy jó reggel ismét el nem kelletik mennem az böcsületes németekhez, kik már megindultak minden bizonnyal Erdély felé mindenestül fogva [TML II, 161 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* Acton uram feljött vala az úrhoz, és a tegnapi izenetit a generálnak reiterálá, kin az úr igen szabadkozott és esküdt, hogy nem tudta azt az depositumokat Alvinczieknél. Úgy hiszem pedig, hogy a több magyarok depositumа lészen vége és conclusiója a dolognak [WIN I, 575] * ~ *informáltatik. 1671:* Ugj informáltatunk hogj Fogarasfölderul Galaczrul el bujdosot jobbágjink közzül kettö Marosszekben Bazéd nevü faluban commorálnának [UF II, 485] * ~ *ismer. 1774:* ugy esmértük miis hogy a szapullo Szék labnak valo Fa is azon Tórsókröl vágatatt le [Vaja MT; Told. 46/14] * ~ *itél. 1655:* ugy itilwnk felölle, hogy mivel Czanadi Sárának ... wdvezült edes attyarol marat jovaiis voltanak, kihez képest azt itiltwk hogy ez költséget nem tudhatni mind eppen ez jokbol megh fizetni [Kv ; RDL I. 29]. *1772:* czen Malomnak fel emelhetéséröl ... bizonyost mondani nem tudak ... ugy itélem; hogy eztet annyira fel emel (!) nem lehet [Ádámos KK; JHb XIX. 36]. *1796:* a Hordo ugj itellem harmintz vedres [IB. Szent Gerlitzei Nagy Sigmond mezöújlaki (K) ref. pap nyil.] * ~ *lát. 1570:* Enedy Kelemen Varas Zolgaya, hity zerent ezt vallya ... vgy latthyak hogi az leanyal Zeoch Demeter az zalmara Mennek [Kv; TJk III/2. 79–80]. *1660:* Én úgy látom, még egy darabig haza nem mehetek [TML I, 484 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1718:* A Fogarasi Törmöcztartot meg napoztattam, de ugy látom se pénz, se Rab nincs elö [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1738:* Az A. úgj látom, engemet Contra Leges Patriae in Jus attrahált [Dés; Jk 280b]. *1802:* a Rokontzajátis a szányának ... el ejtvén ... ugy láttuk, hogy a ... szányába tsak három Rokantza van [Udvarfva MT; Told. 42] * ~ *látszik. 1765:* Némelyek embereket láttak az egen, kiknek fegyver volt kezekben, némelyek tiszta lévén az ég, a holdból kinyúló világosságot láttak, némelyek mint egy hosszú kötél olyan világosságot láttak az égen, melynek két vége lassan-lassan egybekerült, azután kevés ideig mint egy abronc úgy látszott, mely elenyészése után vált egy kis felhövé [RettE 191]. *1815:* Tegnap elött estve olyan környül allasok között volt a Feleségem hogy tsak egy oráig valo eleteis bizonytalan volt ... mostan ugy látszik hogy könyebben van [Asszonynépe AF; DobLev V/975] * ~ *lel. 1585:* Chicöb Georgy vallia Az czeh mester Keotelwercó leorincz ... monda. Im en az czeh Mesterseget le teze(m), Es vgia(n) le tewe ott, ky kwldek, es vgy lelęk hogy ket hetigh viselliе meegh a' Czeh Mesterseget [Kv; TJk IV/1. 439] * ~ *mondják. 1770:* Úgy mondják, hogy a szegény director <Tolnai> úr papot kívánt halála elött [RettE 225] * ~ *találtatik. 1750:* Bulzesti Gywrs Danilla incaptivaltatván, hogy accordája szerént az két Bulzesti Beszerikat nem curálta, nem épitette, és midön Confrontaltatott volna dolga, ugy tanáltatott, hogy az melly Gainész rész örökséget az Falu czen fogadott épitésére, curálásért által adott volt, az tölle el vétetett, azért hogy az Accordája, és Conventioja hellyben maradgyon [Déva; Ks 62/10]. *1821:* Itélet. Elö hivatván a' törvén Szék czen betsüseket meg kérdezte hogy azan kert mitsa allapotban volt, továbbá a' kárnak mennyisége felöl, ugy tanáltatott hogy a' Kert meröbe gyenge és hellyen hellyen rés is lett volna [H; JF 36 Prot. 28] * ~ *tapasztal. 1738:* Ugy tapasztallyuk, és látván lattyuk, hogj Kgld ugyan ki költ azok ellen a' Szegény Taxas Városok ellen [ApLt 1. a gub. Apor Péterhez] * ~ *tetszik. 1569:* Vgy tecik hogy En akaratombwl soha Meeg En hozzam tartozo ty. k. kaarth Nem twtt [BesztLt 5 Cristophorus Hagimas de Beregzo Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1604:* Azon közbe az al peres El Erkezwen, az törwinnek fel kelese Elöt, Erötlennek monda az tiztasag adast, holot az zeknek fel keleseyg ra Erkezöt wolna, miert hogy tiztasagates ki nem waltotta ... adig oda Erközet, az törwinnekis wgi tetzek hogi Erötlen, Euel apellal az actor transmititur [UszT 18/130]. *1638:* Lattam ezt az Telbe(n), hogi Borbely Peter ezzel az Nemet Miklossal cöszue zajdulanek (!), s haniak egjmast szoval, de nem erthetem az beszedeket, de ugj teczik hogi megh hazottalak egjmast [MvLt 291. 141a]. *1702:* Regeni Janos Ur Substitutus Ceh Apa lévén ... Istennek ugy tettzet hogy eö kegyelme közzüllünk elkiholt [Kv; AsztCJk 87]. *1801:* ugy tetszik rajtam ki öntvén eszelös mérgét, többeket sért [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. *1897:* Én is vagyok olyan r. i., mint a többiek, s annyi hasznomat is vehetik. Mondja meg ezt Magyarinak vagy Kuszkónak (úgy tetszik nekem, Kuszkó ott van most is) [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz] * ~ *tetszvén. 1657:* úgy tetszvén magamnak, hogy nem részegségre valót ittam ugyan, az mint hogy még azon nap vendégség után még az városban betegen fekvö Balassi Andrást meglátogattam, s akkori híres tudós astrologussal, Fröhlich Dáviddal sokat beszéllettem, és az táborra lovam hátán ki mentem [KemÖn. 229] * ~ *tudja. 1576:* az alkolmot wgy twgya a Mykeppen az hatodyk vallo Adam ferench [Jobbágyfva MT; BLt 78]. *1618:* en az mi oltatül fogüan, rea tudok emlekezni, mind eltig ügi tudtam, hogi az Baluani Balas Giępwic [Vajdasztiván MT; RDL I. 12 „Vasi Janos Alia farkas úram Jobagia" (56) vall.]. *1674:* Az veszedelem elót mindeltigh ugy tudom hogy tsordák, es hizo barmok járták az kerdesb(en) forgo helyet [Mezömédes TA; WassLt Ovota (!) Theodor (45) jb vall.]. *1717:* ugy tudgyuk hogy az Runkulétz fáczáján találkozik öszve az Fenesi es Czelnai határ [Celna AF; EHA]. *1765:* Ugy tudgyuk és hallattuk hogy régentén a mi falunk és Oláhszentlászló egy falu volt [Szászsztlászló KK; MúzBeth. 5501 Joannes Henig (56) vall.]. *1781:* A' kérdésben meg nevezett hellyet, mellyre Guti Kristina Aszszony ... Pakulár Házat kezdett vala tsinálni, ugy tudom, hogy tsak azon Ház tsinálásnál fogva kezdette inkább fel fogni [Peresen Sz; IB. Valentinus Mathé

(60) jb vall.] * ~ *vesz eszébe. 1679:* Úgy veszem azért én András uram eszemben, cask ne késnék Kgd már ennyi várakozások s biztatások után ugyan valóságos dolgot küldeni közikben [TML VIII, 553 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1710:* Úgy vettem eszembe, szolgájánál volt a series, aki mikor érkezett, mint a malomban szokás, aszerént szólították [BÖn. 594] * ~ *vélhetni. 1593:* Az vniobelj Articulus Magyarazattia feleol arrol ha kik Compositio zerent zallittiak le vetkeket, Azokat az vnio Articulussa az Zaz Emberek keozt el zenwedhetye fen tiztessegesen vgy velhetnj Megh marazthatnj mint az Artatlanokath [Kv; TJk I/1. 211].

4. akaratot, ígéretet, kívánalmat kifejező mondatban; în propozitii exprimînd voință, promisiune, dezideratș in Sätzen, die eine Wille, ein Versprechen, eine Forderung ausdrücken. **Szk:** ~ *akarja. 1618:* Én, Kegyelmes uram, az én tehetségem szerént azon leszek, hogy többször Nagyságod nékem panaszt ne írjon, úgy akarom magamot viselni [BTN² 119]. *1765:* ugy akartam hogy már az több udvar számára valo ott lévö gabonánkatis ha azt jol le járja az Után fel horgyam s meg örellyem [Záh TA; Mk V. VII/19 Blága Györgyike (43) jb vall.]. *1807:* azt monda jol tudom Ferentz otsem mert ide adta Sara a Menyem, bar ne hozta volna mert ugy akartam hogy maradgyan a temetésemre [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad személy vall.] * ~ *kíván. 1662:* mihelyen Keresztesi uram megjü, ha az dolgok úgy kivánják, mentest bizonyos embert expediál fel ö nagysága [TML II, 319 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1681:* Az földes Vrnak penigh Hunyad varasaban ket korczomaja szokot lenni, es ha az szükszegh ugi kévannya többetis erigalhat [Vh; VhU 49]. *1765:* ugy kivánta osztán V: Ispány Uram többeket is hittel melléjek adni [A.gerend TA; KS. Sztants Illye (41) jur. poss. vall.] * ~ *kívántatik. 1665:* édes Sógor uram, nekem oly szükségem van Kegyelmedre most, hogy soha olyan nem volt egy nehány rendbeli dologbúl s bizony egyszer nekem az Kegyelmed szolgálatja úgy nem kivántatott, mint most [TML III, 419 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *remél. 1665:* Hasszon pasa Hunyadig eljött, úgy reméljük, ide jö hozzánk elsöben, annak utánna fog visszatérni az határnak járására, avagy inkább elfoglalására [TML III, 389 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz] * ~ *szeretné. 1670:* Magyar gyalogot is bárcsak tízet küldene ö nagysága. Én úgy szeretném, az kiket mind magyart és németet ide küldene, azoknak ö nagysága ugyan a maga tárházából fizetne bizonyos ideig [TML V, 29 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

II. *ksz* **1.** valamint; precum și; sowie. *1667:* Édes feleségem. Leveledet vettem, betegeskedésedet bizony bánom, úgy az gyermekekét is [TML IV, 8 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1668:* Tudodě ... ha az kolczeriak, vgi más vellek szomszedosok ki micsoda hatalmasságot, vagy foglalást tött volna határokon, vagi mostannis tenne Hagimás Láposiaknak? [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII. 18 vk]. *1672:* Urunk ö nagysága elolvasván az Kegyelmed levelét ... semmi választ nem teszen. Im Kegyelmednek mind a kettöt viszszaküldtem, hiszen ha valamikor kivántatik, Kegyelmednél megtalálják. Úgy az nagybányaiak levelét is [TML VI, 251 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1701:* aszt sem Tudgyuk Tudakoztake öket ugj kerestetteke vagj ne(m) [Almás H; Szer. Jac. Czorbelán (40), Demetrius Rugya(n) (26) jb vall.]. *1705:* Az brassai követeket elbocsátván a generális, ma az úr is öket elbocsátá, és íra is Brassóba tülök, úgy Havasalföldébe is Golescu uramnak és Tompának is [WIN I, 612]. *1710:* Thököly Imréhez is elküldvén[4] Sacri Romani Imperii Principis titulust, a Dunán innen való tizenhárom vármegyékkel együtt életéig neki offerálá, úgy mind neki s mind a több magyaroknak grátiát s perpetua amnestiát ígíre [CsH 164. – "Caprara Aeneas császári tábornok]. *1717:* ez osztazotlon jószágot is Conservalni és protegalni ugy a többibenis Contribualni magam segedelmével kész lészek [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1725:* semmi féle marhájival ugy számyas majorságival ... semminémü gabonáit és füveit ... nem tékozoltatja [Koronka MT; Told. 27]. *1730:* Simon Mikola nevü Paciensit meg verte ábrázattyában körmöltc; Ugj magát az A(ctor)t taszigálta S: h: Hunczfutozta [Dés; Jk]. *1744:* most ä közelebb elmult összel, hogy Nemes Háromszéki Connumerator Vraimék ide jöttenek Közép Ajtára Connumeralni, énnékem mint Falusi Bironak, Tiszt, és Connumerator Vraimék 11. Cursust adtanak ... ugy Culinárekot is hozanak [Középajta Hsz; INyR 44 Incze György (54) vall.]. *1745:* Tudgyać a Tanu ... hogy ... Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihálynć, Mester Vaszilyka ... kivel babonáztattanak volna, és magokis babonáztanak volna, más jámborok tehenneknek tejét, vaját el babonáztatván, ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván ...? [BSz; Ks vk]. *1753:* Rajtoczotis egészszen birta Csáki István ugy Vármezöt és pusztaságában allott Szent Mihállytis egeszszen melly már most Falu [JHb XXX. 9 Mich. Maxai de Récze Keresztur jurassor Dobocensis (55) vall.]. *1757/1758:* Az N(e)m(e)s Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t a szakasztott fel töttc, az árkat tisztitatta, ugy az Jerugatis Jonás Pál Ur(am) alább szállitatta [Abrudbánya; Szer. Morar Unucz (25) vall.]. *1761:* egjkor mondá Imreh Ur: hogj meg ne haragittson az Ecsém, mert ha meg haragitt ... mint Ecsémet bizonj meg rakom. En nem tudom mire értette a meg rakást, ugj micsoda motivumbol mondotta ezt arra sem emlékezem [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. *1780/1804:* A' Városi lakosok(na)k vgy a' Mlgos Familiának Torotzkö körül levö Joszági Lakosinak ... Város petsettyével való Élhetést a' Mlgs familia maga szabad Dispositioja szerént megengedi [Torockó; TLev. 40]. *1790:* hogy Ngdot, a kedves drága Gróflné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)k(a)t, ugy a' Ngtok Mlgs Uri Szerelmesseiket ... kivánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szivel kivánom [TL. Málnási László ref. fökonz. pap Nsz-böl]. *1804:* Itélet. Minthogy Pál Istvánnak a' maga Vallomása, ugy a' Pásztorok vallomása szeréntis három fele jegye volt, annál is inkább mikor a' Sertéseket ki hajtották azt fenn hadták magoknak a' Pásztorok hogy senki is jegyzetlen Marhát ne hajtson [F.rákos U; Falujk II–III]. *1808:* most több épületek, vagy ha nem többek is; de jobbak, több, és hasznosabb vetések; ugy nagyobb gyapju erdök vagynak, mint a' millyenek, és mennyik ... N: G: Csáki Gábortól lett el-foglaláskor [Mezörücs MT; IB. Városfalvi Szolga Mihály kezével]. *1843:* Hogy kérelemlevelek írattak s panaszok adattak fel a fiscus-földesúr ellen, hallottam. De mit foglaltak azok magokba, nem tudom, úgy azt sem, hogy ki írta [VKp 88].

2. páros haszn.-ban: mind ... mind; atît ..., cît și ...; sowohl ... als/wie auch. **Szk:** ~ ... ~. *1847:* Amidőn errefelé jött, csernyicai Szikuje Györgyhez szállott, s vele, úgy Szikuje Mituval tartotta tanácskozásait, úgy némely bucsumiakkal és kerpenyesiekkel, de ezeket név szerént megmondani nem tudom [VKp 221] * ~ ... *hasonlóképpen. 1760:* Ugyan a szölöbeli selymes pergamenkörtvélyfáról, úgy a veteményeskertben lévöröl, hasonlóképpen a nagy vackorfa tetején oltottról ettem Isten engedelmiböl ezen esz-

tendőben [RettE 115] * ~ ... *valamint. 1801:* fel vészszük Öri F. István Ő kegyelmét, mint ahoz ertő Geometrat; az kinek-is kötelessége lészen mindenekb(en) ... 'Sombori Elek Urtol ... függeni, és különösen arra vigyázni, hogy ... ugy az mérésben valamint a proportiok ki-tsinálásában által ne hagja [M.zsombor K; Somb. II]. *1875:* Vevő Tamás Ferencz köteles ugy az czen vásártol esett kinestári illetéket, és békebelezési kőleséget sajátjából fizetni valamint, a mái naptol járó kőz adót kőzségi, s egyébb terheket hordozni [Madéfva Cs; Mt] * *amint* ... ~. *1619:* Elhittem, hogy azmint egyéb országoknak igazgatására nézendő derék dolgok, úgy az mi mostani szerencsénk és indulatunk ... eltitkolva az Fényes Portán Nagyságodtól nincsen [BTN² 338]. *1677:* Ha kik árultatásnak vétkében találtatnak, legitime evocáltatván, és juridice convincáltatván, a' mint eleitől fogva a' Magyar Nemzet közöt, ugy ez után-is in notam perpetue infidelitatis incurállyanak | Hasonloképpen hogy azon, és tőb Mező Városokon-is fundusokat a' Fejedelmek ne eximalhassanak, sőt, se ot valo embereket, avagy azoknak maradékjokat, a' végre hogy ot lakhassanak Nemessi prerogativa alat, a' mint ab Anno 1613. cavealtatot, ugy ez után-is szabados ne légyen [AC 40, 141] * *valamint* ... ~. *1752:* Solymosi Vr(am) indignalodott, és hozzám jött mutatván egj irást melyben a volt irva; a M. Tótfalusi Kis Miklós és felesége Székely Mária nevek alatt: hogy valamint a Csillagok nem irigylik a Napnak fényességét, ugy Néhai Gubernator Gróff Bánffi Györgj Ur cő Magais ne sajnalja töllök a még kezeknél meg maradott portiotskát [Bálványosváralja SzD; Ks. 43]. *1830:* valamint hogy az executoroknak az executio folyamattyában ejtett hibáik csak reportatio uttyán orvosoltathatnak meg ugy a' hibás betsüt ejtett betsűsök ellen is a' meg sértett Fél panaszos fel adására ... reajók háromlandó terhes bűntetés alatt procedalni kötelesztetnek [Kv; Borb. II. gub.]. *1854:* valamind az ősz ugy a Tavasz határ béli Földek is jelenleg be vagynak a Nénem aszszony számára vetve [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz].

3. ~ *mindaz(on)által* cu toate acestea; dennoch. *1643:* Az mezőben levő hal tarto juta egesze(n) Toldalaghi Janos vram(na)k ... vgy mind azonalt(al) hogy az tőb Atyafiakis azon folyamatra hal tartot epithesse(ne)k [Abafája MT; Told. 17a]. *1677:* Fogaras Vára, és joszága, Catharina Branderbugica Fejedelem Aszszonynak Dossában inscibáltatot száz ezer forintban; ugy mindazonáltal, hogy Fogaras földi jószágot biro Donatariusoktol, nonnisi deposita summa redimáltatsék | a' Szent Mihály napi Gyűlés, extra casum inevitabilis necesitatis abrogaltatot, ugy mindazonáltal, hogy minden szükségének complementumára valo contributiok, azon egy Szent György napban celebralando Gyűlésben, az elébbi szokot terminusokra fel-vettethessenek [AC 60, 90–1]. *1740:* Darassón Residealó N. Szebeni S. János Vrammal mindenekrül számot vetvén ... Ismét a Dato p(rae)sentim egész esztendeig alkúdtam meg azon Házat szállásul nyolczvan Magyar Forintokban ... úgy mind azon által hogy a Háznál lévő rúptúrákat tartozzék eő Kglmeis meg igazittatni [Nsz; TL. Teleki Ádám kötelezvényes bizonyságlev.]. *1763:* bator az ő gonosz intentioja végben ment, de ugyan tsak per Divinam providentiam halál miatta nem következett, elete meg hagjatik, ugj mindazáltal, hogj az holnapi vásár napján hohér által pellengerben kemenyén tővissel megverettessék [Torda; TJkT V. 180]. *1766:* az Inek ... minthogy tőbb lopagatásai nem constálnak, most egyczer haláltol menekedik, ugy mindazonáltal, hogy mindenektől meg esmértessék ... homlokban bélyegeztessék meg [Torda; TJkT V. 339]. *1818:* a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járo uton alol lévő szegletetske erdő adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az helybéli Ispány által mutattassék ki a Bácsiaknak, és ... horgyákis el onnan [Kv; KmULev. 3].

4. ezért; de aceea, pentru acest motiv; darum, hierfür. *1704:* amint Szamosújvár felé mentenek, meghozták, hogy valami magyarországi hadak jőnek ellene, és úgy nem ment osztán Bethlen és Beszterce felé [WIN I, 261]. *1729:* Vaklas Lupulyt az veszedelemkor, a Tatár el rablotta volt, minek utanna meg szabadult 's haza szállott ugy nevezték Turkully(na)k [Kiskájon SzD; BK. Michaël Lupan (100) jb vall.]. *1776:* minekutána br. Henter Ádám úr fia elmátkásította volna gr. Kornis Ferencné, Geréb Zsuzsánna, leányát, beléállott s tőle elvette. Kinek is fizetett 15 ezer forintot azért, hogy lemondott róla, pápistává is lett s minthogy hites mátkája volt, úgy engedte meg az apostoli szentszék, hogy elváljanak [RettE 373].

III. *hsz* **1.** vmilyen módon; într-un mod ...; in irgendeiner Weise, irgendwie. *1570:* Kosa Myhal hithy zerent vallya ... Eomaga kereste Maganak ferdeos kelemen az myth lelt, Mert haro(m)zoris alloth eleonkbe az vthon vgy thartoztatota az Lowakat [Kv; TJk III/2. 186a]. *1571:* (A tisztartó) monstrara hywatta a lofeieket es lowokban mellyet zeretek ugy vettek el teollek [SzO II, 326 a székely főnemesek és lófők a fej-hez]. *1586:* Anna Zasz Georgne vallia ... Immar esmegh Mikor le Akartunk fekenny esmegh vgy leowenek" Az haz kertire az Aytot le theortek [Kv; TJk IV/1. 562. – ᵃA tolvajok]. *1588:* Ez ell mult napon vasarnap geurcug (?)ᵃ Tiwadar es Peter ... nekem tamadanak fegyweres kezzel en ell fwtamodwan eleotteok kezde Talas Gergely kialtani Nekik eollyetek meg az bestye kwrwa fiat vgy zalattam ell eleotteok vgy kellet meg talalnom vramat feleole [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall. – ᵃAz egykorú másolatban Goroeg]. *1591:* vgj mentetek kj per potentia(m) ga enie(m)re, kit semmi keppe(n) ne(m) chelekedhettetek volna [UszT]. *1597:* en Mihelt el mentem Onnet Tüllek, Mingyarth, az Banfy farkas zállasara Menth, Koloswaratth, Es wgy veotth zaz magyar forintot fel Banfy Farkastol [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6 Zadorlaky Giörgyneh (60) ns vall.]. *1599:* Hozzw Martonne Katalin ... vallja ... az Tanchban en valek kezen Darabosnak hyrtelenegel az Tanch keozben fordula megh es vgy eote archul konch palt [Kv; TJk VI/1. 327]. *1601:* Keohalmy Pal ... vallia ... az Zamosfalwarol ky leot legenj hywa el ez iffiw legenth ... es menenek eokis mingyarast az azzony vthan az eosuenjre es vgy foztottak megh az azzonth [Kv; TJk VI/1. 560]. *1606:* Mikor megh zaloglottúk az Keczeti embert, Akkor Korondj ember lett kezes az tizt zamara s ugy ereztette(m) el [UszT 20/72 Stephanus Zaz de Sofalúa Juguili(nus) nob(ilis) Andreae Kuczio (48) vall.]. *1629:* Látám azt is, hogy egy erszény pénzt kivőn az asszony a kebeléből, s az katonának adá, s úgy ada énnekem az katona két forintot [Mv; MvLt 290. 150–3b Debreceni Istvánné Ilona asszony vall.]. *1635/XVIII. sz.:* Doboka vármegyében Iklodon lakó Balogh Györgyné, ki ennek elötte Porkaláb Ferenczné volt, Sylvássi Borbára Annor(um) 60. igy vall: ... a' szegény Ur(am) Jószágát ugy eresztettem Küs faludi Uram kezéhez [Borb. I]. *1685:* Enyedi Peter ... meg részegedvén, raytam erőszakos keppe(n) ugi tölte ezen gialazatott, es ugi paráznitott es ferteztetet meg [Kv; TJk XIII/1. 261]. *1702:* A die 15 Augusti Török Sigmond Attyánkfia Commissiarüskodgjék, usq(ue) ad 15. Septembr(is), akkor Janosfalvi Janos Attyánkfia 15. 7bris bé álván, usq(ue) ad 15 8bris conti-

nuuskodgjék, és ismét váltsa ki Török Sigmond Attyánkfia, s continuálkodgjék egj holnapig, et sic per consequens folytassák hivatallyokat egj egj holnapig, és vgj váltsák ki egymást [UszLt IX. 77. 47 gub.]. *1710:* még eddig Erdélyben valaki a fejedelemséget úgy vadászta magának, nem sokáig örült neki, hanem maga életivel együtt elvesztette uraságát [CsH 55]. *1731:* Mint hogy azon ház helyek után sok külső öröksége vagyon ha csak az határra ki nem mégjünk és ugy ki nem járjuk ollyan kőnyen avagy különben mind elé nem tudgyuk számlálni [M.csesztve AF; JHb XX. VIII/33]. *1754:* (A) hat Tinokat ... koresoma bor árrácrt (: mint hogy adossak voltak :) el becsültetvén s ugy vette el ő Nga [Gernyeszeg MT; TGSz 2]. *1766:* Pünkösti György ... mikor üzték s a Lova meg kapván elől kerekedett Kispál Uraimékon s ekkor ugj ütötték nyakon edgj Puskával többet nem kapott [Kökös Hsz; Kp I. 234 St. Falka (35) lovas kat. vall.]. *1768:* minthogy a' házam el égett volt a' télen, kértem Isten Nevéb(en) hogy segélyenek-fel, 's ugy adtak vagy három véka buzát [Girbó AF; BK. Román Makaria (40) jb vall.]. *1782:* Groff Székely Adam Vr eö Nga Praefectussa ... elé Véve egy Nád páltzát, és engem főben üte Vélle, én pedig a' Lova Nyaka alá buvám hogy inkáb menekedhessem a' több verestől mely miat à lo meg ijedvén fölre szökék s én is ugy menekvém [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57 Nyemnyis Mark (80) zs vall.]. *1811:* Czáp Alexa ... Zilajra járván ez Vette észre leg hamarább a' Tüzet, ez költötte fel a' Vajdát ugy költötte fel az után a' Vajda az Haytokat ... hogy az Tüz oltására mennyenek [Cold K; JHb 5. 3/3 ifj. Stéfán Togyér (60) col. vall.].

Szk: ~ *beszél. 1597:* Kwthy Janosne Orsolya ... wallya ... Nagy Mathe túdomant teon monda, Azzony ne bezely wgy mert thúdod hogy keotele wagion [Kv; TJk V/1. 113]. *1676:* Kálmánné asszonyomnak ugyan vagyon miért úgy beszélni, mert ha ugyan akartuk volna, jobban folytak volna az ő kegyelme dolgai [TML VII, 172 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz Fog.-ból] * ~ *esett. 1574:* Azt valliak[a] mykeppen Az teoby hogi Az zeoles kertbeol leot az haygalas Reaiok. Es ketteo karowal ky leot ... Eok penig kertek azon hogi Neh Inditananak haborwt, Azomba vgi esset az haitas az meg holt Inason [Kv; TJk III/3. 351. – [a]Két inas és két szolga]. *1676:* Édes Bátyám uram, Ballassa az minemő bolond volt, úgy esett rajta [TML VII, 266 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * ~ *esküszik. 1586:* Chizar Andras vallia, Mikoron Igjarto Georgy Rengeó Annawal perlene egjkor Igjarto Georgj igj zola ennekem, Koma Vram kerlek hogy eskewgg'el vgy es valliad azt Amyt en Mondok [Kv; TJk IV/1. 587] * ~ *gondolkozik. 1658:* Édes Öcsém uram, ne úgy gondolkozzék Kegyelmed én felőlem, mert az Isten bár elvegye én tülem, ha én akarmiben tudok, tiszta szívvel nem cselekedem meg [TML I, 108 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * ~ *jár. 1614:* Az Isten az tü magatok fegyverét forditotta reátok, és azzal veretett meg; most is úgy jártok [BTN[2] 77]. *1671:* Panajot uram ezt is mondá ... nem tudják-é, Rákóczi is magyarországi lévén, Erdély mint vesze miatta? fél rajta, hogy ezek miatt is úgy ne járjon Erdély [TML V, 540 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * ~ *szól. 1582:* Jlona Leany ki az eleot Sos Janos zolgaloia volt hwty vtan vallia ... hallottam chak azt hogy egezer ziggia vala Kowach Ianos Sas Ianost azzal hog zolgaiat el hitette volna, es vg zol Sos Ianos. Valaki azt mongia es fogia rea(m) hogy en valaki zolgaiat el hitettem volna hazud [Kv; TJk IV/1. 24] * ~ *tesz. 1653:* akkor a hajdu csoportonként csak jött s ment, úgy kóborlott, amit kaphatott aval elment egyik csata, és két három óra múlva más jött helyébe, és az is csak úgy tett [ETA I, 72 NSz]. *1705:* Ugyan ma délután csak hirtelen a generál Collenstainhoz küldvén meg azt izente, hogy menjen a profuszhoz, mert rab lesz, ki is mindjárt el is ment. Kin mindenek csudálkoztanak, hogy egy főcommissariussal úgy tészen [WIN I, 550] * ~ *veszi hasznát. 1665:* Él az Isten, csak eddig való búsulásomat sem vöttem volna fel az Isten tudja miért, mert nem küldének akkor, az mikor ideje vala s úgy veszik hasznát, az mint látom [TML III, 461 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz] * *a dolog ~ hozza magával. 1735:* Ex Gratia Sedis, mostis bizonyos Consideratiokra nézve ... Dilatio adatik, az Inctusnak eö kglmenek, mindaz által olly Conditioval, hogj vagj maga vagj Procuratora által meg jelennyek és meg felellyen alioquin többször Dilatio nem adattathatik hanem a dolognak mivoltához képest dolgok elő vétetodik, és ha a dolog ugj hozza magával decidaltatikis [Dés; Jk 177a].

2. vmilyen állapotban; intr-o stare ...; in irgendeinem Zustand. *1547:* My Illyen Chiereth thewenk hogy Az malom tho helyeth Az keth pwztha tho helynely Jobnak Intezek hwzonnyolczy forynthal, es hogy my Az hwzonnyolchy forynthoth ... le thewnnenk ... es Mynketh wgy Bochiathna Az malom tho helyben [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1573:* Balogdy farkas, Azt vallia hogi ... hane(m) ha Nektek hely az Adossag be zedesre Mint zegen vra(m) hatta, Tarcatok ely az Eoueběl, Ennel egeb Bwchw adast Nem hallot teole, Azvtan eo adot volt valamy keoleeget Etelekre, es vgi ozlottak ely onnat az azzontwl [Kv; TJk III/3. 110]. *1585:* mikoron Chionkara fel Jutank, latam hogy vagj harom More egj Berczen fen Alnak vala, es vgj kemlegettnek vala [M.valkó K; KP. Toluiall (!) Gaspar jb vall.]. *1590:* myert hogj Illyen zot zolt my hozzank, gialazatoss zokkal Illetett ... asz teöruént mys vgj keriwk, keszek vagiunk megh otalmazni Az my tiztessegwnket [UtI] | az Mathias felesege ... illien rusnja is volt, hogi az hust melliet megh kellet volna feznj, akoron eo el hatta budesulni es ugj hantak ki [Kv; TJk V/1. 45]. *1600:* Tudo(m) hogy ezt az Gyeörgyffi Balinth keseöbzeri felesigit Jlonat keöbelesen wittek Gyeörgyffi Balint hazahoz, Lukach Janos zolgayatol esett terehbe, kiben Gyeörgyffi Balintnak akkor semmi hyre nem wolt, hane(m) az utan esmerte megh hogy ollianos, s wgy kwlte el hazatol [UtI]. *1613:* ez az hat föld nalla(m) s Bodo peternel valanak zalago(n) flo 100 s ugj valta tőllünk el Rethi Istva(n) Ura(m) [Altorja Hsz; Borb. I. Joannes Istok (60) pp vall.]. *1629/1676:* kgld(ne)k sem fia, se(m) leánya, se(m) felesége, nem lévé(n) még is nem felejti el maga hasznat, mennyivel inkáb az több Atyafiak(na)k mind vagyon éffelében részek, kikhez képest méltább(an) azokis megh kezdik kérni, és én ugy együld elis unom az fizetést [Somkerék SzD/Sv; WassLt]. *1637:* az az boitos ersok mihelt ki leptem hazambol, mindgjart ot termet, bort hozattak s ittak s el reszegedtek s ugi mentek el onnet teöbbekenis [Mv; MvLt 291. 96a]. *1667:* Nemes János uram azt irja, hogy ... rosszabb két embert kapitihaságra nem kereshettek volna, mint Dávid János, Székely Mojzes ... mert azt mondják, hogy azok csak meg vonszák magokat, egyik egyik ház szegeletiben, az másik az másban, csak úgy ülnek napestig [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1676:* Articulussa lévén (: tudgya hűségtek :) az nemes orszagnak arrol, hogy az ollyan idegen kereskedők(ne)k az országb(an) szabadossan szellyel járni, ne legyen szabad, hanem bizonyos helyen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok lészen az ott köröl valok(na)k, vigyek oda az hol megh állapottanak, s ugy vehessek megh

es hajthassak ki az országból [Fog.; BeszLt 45 a fej. a beszti főbíróhoz]. *1691:* Ca(us)a Szekiensis György Miklós Judith kiván separatiot Posoni György Mátkájátul, ez okon hogy az legénytől mindenkép(p)en meg hülemedett, halván az Attyánakis importunitassit rosz(sz)ul tartván Felesigét nétalán ötetis ugy tartaná jó most meg válniok egy mástul [SzJk 249]. *1697:* Aszt magamis tudom hogj oda ment Judithoz, lattam hogy Balint Deakkal öszve ölelkezett s ugj csokolodott uele [Kotornány Cs; CsJk 12 Imrch Istvánne (19) pp vall.]. *1717:* a to gáttya el szakadot, és meg Csináltuk, most ismég irhatom Ngk hogy azon Uj dugás mellet ismég el rontá a' nagy ár viz az olta ugy áll [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1723:* az leg nagyob kalangyaert 34 forintnal többet nem igirtek, s ugy dragallyak [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1736:* Tudom hogy csak egy lakadalomban, az melyben az regnans fejedelem jelen vala, csak az kárpit az kit az asztal feli csináltak vala, öt száz oroszlányos talléros vala, ugy hozták vala Konstanczinápolyból [MetTr 392]. *1768:* ismertük azt a' Pej Csikkot ... addig verte a lobb fület is hogy ele hajtottuk a Fülei ugy allanak vala Konyáson [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1831:* A Gujabeli Marhak által tett széna, Sarju, és tőrökbuza kárra nézvén Dregan Vonutz azt reflectálja: hogy a Marhákat meg kell vala kötni, és en réám ugy betsültetni [Dés; DLt 332. 5].

Szk: ~ *hagy. 1691:* tön illy(en) valaszt Lár Janos Ura(m) eö kglme, akkor mégh ugaroltattam azon földet ... en immar az ur eö kglme karára az jo ugarat ugy ne(m) hagyhatom, han(em) be vettete(m) [F.zsuk K; SLt D. 20]. *1710:* mar Emberek gjalazatjara ugj nem hagjom ha nem megh készitétém mind adig sunjogok tiszt uramek utan [Szentkirály Cs; BCs] * ~ *kell csináltatni. 1587:* Hogi az varos ladaiban egiket sem leluk meg ket vj ladat vgj kelletet Czinaltatnom Giorgi kowachinak [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével] * ~ *marad. 1760:* ha ... kezekhez akarják venni a Joszágot jó, ha pedig nem tudhassa(m), mert vagy ök fogadnak vagy én Tisztartot, ugy a Joszág(na)k nem lehet maradni [Igenpataka AF; TL] * ~ *legyen/lett/lett volna/lévén/vagyon/volna/volt. 1573:* Anna nehay Theouissy ferenchne Azt vallia hogi latta puskarne ... oda vety neky az giolchot Es Mond hogi Merye meg ezt K. Az meg Mery es Mond hogi 12 zing es kichin hea fely fertalial teob Mond puskarne Igaz hogi vgi vagion [Kv; TJk III/3. 268]. *1590:* Miúel hogy az az durútthia Azzonj magtalan wolt vgy leúen az Jozagbol Jegy rúhaúal kj teöttem [UszT]. *1630:* Itt is penig önagyságán semmi dolog el nem múlik, hanem igen szorgalmatos gondviselése, vigyázása lészen mindenfelé, és azonképpen őfelségének is úgy légyen [BTN² 434]. *1662:* Kegyelmed levelét elvöttem, kiböl jó hír irását értem. Ha úgy volna, ez szegény haza még egyszer helyre állana [TML I, 338 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1688:* az Szénási Majorjában levö nemetek egj szegeny Embernek a gjermeket oda edesgettek szoktattak egj üdö el telvén aszt fogtak ra hogj az puskajokat el lopta ugj volte vagj nem, nem tudom [Kv; Utl]. *1704:* Ugyan ma olyan hírt hoztanak, hogy Pekri uram azmely sebet itt vett volt, nem volt halálos, hanem Toroczkai István urammal öszvevészvén és párpuskára menvén, úgy lötte volna Toroczkai uram Pekri uramat, hogy megholt volna miatta. Már úgy vagyon-é, nincs-é, nem tudjuk bizonyosan [WIN I, 194]. *1710:* Nagy öröm vala mindenütt, nagy reménségek lévén mindnyájoknak, hogy vége szakad már az eddig való nyomorúságnak, aminthogy talám úgy is lett volna [CsH 409]. *1753/1781:* koránt sem ugy volt a dolog, mert tsak lépes és szines beszéd volt, mivel a mint hallottam Bétsben nem az árvák, hanem a maga dolgáb(an) járt ... semmit az árváknak a Tutor ur nem szolgált [Máda H; JHb LXXI/3. 263]. *1823–1830:* Azonban asztal felett azt mondja Zejk János úrfi gróf Bethlen Imrének: Imre, neked inasod is <van>, akinek étel kell hogy maradjon, nekem pedig nincsen, hanem váljunk meg egymástól, s Fogarasi chetik velem, azért én többet nem fizetek. Ez úgy is lett [FogE 209–10] * *ha a szükség ~ hozza. 1615:* ha mas szwksege myat kinszeritetnekis tob pinzt ez lozagra fel uenny egiebnek idegennek ne(m) abalienallia, hanem Zigethy Jstua(n)t talallia meg felolle, es twlle veszen tob pinzt rea, ha az zwksegh ugy hozza [Dés; SLt 29. J. 12] * *(ha) ~ kell lenni. 1670:* Ha én itt az dolgokat jó rendben hagyhatnám, hadd mehetnék el innét bár csak Kővárba, kérem, legyen azon, hiszen ha úgy kell lenni, ismét ide jövök [TML V, 31 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Husztról]. *1678:* csak az napokban is valami bizonytalan hírekre mely sietséggel ment ő nga Fogarasban, tudom, hallotta Kgd, az kinek korántsem úgy kellett volna lenni [TML VIII, 30 Haller János Teleki Mihályhoz].

3. vmilyen mértékben; într-un mod/fel; in irgendeinem Maße. *1598:* Aztalos Janos ... vallja ... azt az legent Daimen (!) Peter bochyatotta kj az hatulso Ajton ... monda Damien Peter hogy ha tutta volna hogy zjnte vgy eoteotte az legenth, nem hogy ki bochjatotta volna de inkab eo maga Agion verte volna [Kv; TJk V/1. 24]. *1653:* Hát itthon oly nagy bódult állapot vagyon, és a várban lakik a gazdaasszony, szegény Rósás Ersébet' – de a nagy sírásban úgy bérekedt [ETA I, 139 NSz. – 'Nagy Szabó Ferenc felesége]. *1675:* Az Veselényi uram nekem írt levelét én odaküldtem Kegyelmednek, de az nekem sem írt többet, mint Kegyelmednek. Alig hiszem, hogy ezután úgy ki terjeszkedjék, gondolám hogy megmutatom Kegyelmednek [TML VII, 63 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1697:* affele dolgairol feddette az Annya, s elöttünk meg nem uerhette, mert meg vettük' tölle ha verni akarta, hanem az Sütöben csak ott ugj meg verte, Kinzotta affele dolgaiert [Szentsimon Cs; CsJk 10 Sövc (?) Mihaly (38) pp vall. – 'Értsd: megvédtük]. *1774:* látván én ... azon teménytelen Gabonának el adását, kérdesztem Csutak Uramat, mi az oka hogy ugy el pusztityuk az Gabonat, s az Udvart a nélkül hadgyuk, hiszem az Uraság tám nem Szükül ugy meg [Mocs K; KS Conscr. 45 Soos Ferentz (30) jb vall]. *1780:* bizony soha több fát nem hoz ugj bánom vélle [Kőrispatak U; Pf].

4. akkor; atunci; damals. *1663/1728:* Senki harom forint erö dologert Szekre ne mennyen perleni ... hanem it az Falu elöt indittassek meg mind(en) dolgok elsöbben, es vgj bocsattassek apellatiob(an) [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.].

IV. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *mondván* cum s-ar zice; sozusagen. *1704:* Mert csak az elmúlt czerhétszázkét esztendöben is valamely projectumot küldvén fel öfelségének, kegyelmesen vötte és meghagyta, hogy ezután is elkövesse. Azért mindezeket úgy mondván, nem mint meritumot, hanem documentumra szükséges ratiókat, akiket onnen feljül kelletik doceálni [WIN I, 163].

V. tagolatlan mondatban: helyeslés, jóváhagyás kifejezésére; aprobare a ceva: aşa; um Zustimmung, Genehmigung auszudrücken. *1763:* Máté Izsák is mondotta, mikor afelett diskuráltak együtt: „Bizony úgy kegyelmes uram! de nem tudom Jankó urfiból leszen-e statuum praesidens ect." [RettE 157].

úgyabba ugyanabba, szintén abba; (tot) în acelaşi/aceeaşi; în denselben/dieselbe/dasselbe. *1730:* Géczi Uram ... egy felbe valo barban be ütette az chopat ugyabban (!) egy palaczk bort töltetet az utra [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24].

ugyan 1. *hsz* **1.** nagyon, erősen; zdravăn, foarte tare; sehr, stark. *1570 k.:* Mi Sericny Miklós fübíró és az tizenkét esküdtek és mind az egész dési tanács adjuk emlékezetre mindeneknek az kiknek illik, hogy mi elönkben jöttenek vala az fazakas mesterek[a] ... akarván minckünk könyörgeni s könyörgének penig ezen, hogy mi ünckik ... céhet engednénk tartaniok, sőt ugyan adnánk [Dés; DFaz. 6. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1573:* Jacab Regeny peter Inassa Azt vallia hogy ... Az lakatos peterneis azt Mongia volt Neky[a] Te lator vagy parazna vagy vgian lator vagi parazna parazna vgian soksor Montha azt [Kv; TJk III/3. 249. – [a]Lakatos Lerinchnek]. *1584:* Dengler Lukach es Vadalma Mihaly valliak ... az Tehenym az eo hazara Mentek es vgia(n) futottak es kapuyan Ablakan rittak be [Kv; TJk IV/1. 248]. *1593:* Eleozer kertem azt teolle ha megh kwlte porkolab vramnak az latobortth Monda hogy megh nem kwlte à leant zolita s mondá hogy hozzon egy kwpa bortt fel had kwlgie(m) megh az lato bortt porkolabnak Georgy vramtul s megh mo(n)da hogy Nem tartoznek lato borral, de megis megh adgia engem vgia(n) kere hogy megh mondgia(m) porkolab vramnak [UszT]. *1603:* Myerthogy eo kgmek egesz varosul igen failaliak seot vgyan gyalazatnak tartyak[a] [Kv; TanJk I/1. 442. – [a]Köv. a részl.]. *1619:* Most is azmely kapucsiát Tóth Mihály uram elvitt vala vélc, megjött, s ugyan búdosom elötte [BTN[2] 219]. *1628 u.:* Hites felesegem ... ellenem ualo fel haborodasanak oka, hogi az eő nagi ektelen gondviseletlensegercol es kemenisegereöl dorgaltam; Melj rosz dolgait nem hogj el hatta volna, es tökelletes eziendezsegben viselte volna magatt, egtelen fertelmessül ugian meg harmaztatuan paikos modra [SzJk 32]. *1637:* talalt volt[a] az tűzheliben mikor el bontotta volt hogj az Asoual feszitette volt ki, s ugian megh iedet teöle [Mv; MvLt 291. 91a. – [a]Pénzt]. *1661:* Kegyelmedet ugyan kérem, édes Uram, írjon gyakran [TML II, 42 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1674:* égy negyven vedrést[a] kezdettünk mégh ... Azoltátol fogva töltelékre el ment benne ugyan jol [Kv; SzCLev. – [a]Hordót]. *1747:* Ugyan jol tudgyan futni, mert nem jár jol [Kük.; LLt Fasc. 47]. *1762:* Makavé Paskully ugy meg ütté hátba Tövissi Jánost egj bottal, hogy ugjan nagjon meg jajdula belé [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1788:* jöjjen ki Mert ugyan törik az kertet [DLt]. *1797:* A Mehek pedig ugyan kevesct eresztének [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* Felöltöztünk ezen bányászköntösbe, s Artz-cal megnézvén egymást, ugyan kacagtuk egymást [FogE 206].

2. valóban, igazán; într-adevăr, de fapt; tatsächlich, wirklich. *1565:* Nagy-Bányát a németek akkor megvevék, mert a király népe ugyan megadá nékik, és Serédi István hamar a németek mellé álla és Csch várát nékik ajánlá [ETA I, 23 BS]. *1572:* En ne(m) hize(m) hogj czjak az moßtanj mwuith megh Eriwk mert azt vgan (!) valoba megh kellene kapaltatnj nem czyak garaßolnj kellene mi(n)t taualj [Dés; BesztLt 3721]. *1573:* Az drabantok azt Montak hogi vgian meg akaryak keresny [Kv; TJk III/3. 304]. *1589 k.:* Hallottam Az Azzonnak Syrassath, Az esperest monda hogi ne syryon mert nem vezyk Az penzt el hanem ugyan neki hadgyak [Szu; UszT]. *1618:* Nem lön mit tennem, hanem ugyan meg kell mondanom, addig, hogy az én igaz hütömre, lelkemre, fejemre megmondom, ha mit tudok s arra való leszen [BTN[2] 129]. *1638:* Kajántai Szőcs János ... fassus est: Az tavali esztendőben az magunk házunk előtt állok vala é több inasok valának ott. Ettől az Szőcs Mihály inasától, az Székely Mihály fia szájából hallám, hogy herélt lovakat hordoztak, és bementek éjjel több inasokkal és azt cselekedték vele, mit akartak. Ő ugyan meggyakta ezt az vargánét, részeg lévén az asszony [Mv; MvLt 291. 142a–143b]. *1670:* Szegény Bocskay uramat, noha nagy keserűségben, de alkalmas egészségben hadtam. Az felesége Szakmárra való bevitetése szolgáival együtt ugyan bizonyos [TML V, 289 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1703:* az ország Gyulése(ne)k bizonjos kiváltképpen való okokra nezve haladni kellet, és az udö telten telik, s már ugjan elis tolt [UszLt IX. 77. 57 gub.]. *1749:* en ugyan erőssen rajta vagyok; hogy ha valamit kaphatnek az Archivumba hogy enis ingeralnek, de mind hogy Nacsád a dolgokot ex Fundamento tugya meltoztassek ingemet Sietve illuminalni [Nsz; ApLt I br. Apor László lev.]. *1759:* Abán kívül más posztóból való köpenyeget talán Apafli Mihály fejedelem sem viselt, de most ugyan alávaló ember, akinek fejér aba-köpenyege vagyon [RettE 90]. *1816:* bezzeg ugyan itélénk egy rakás fizetni valott [Nsz; Told. 7]. *1839:* én ugyan igyekeztem hogy az több aprolékosságokatis meg szerezve, hogy állitsam fel mostani használhatatlan Házomat [DLt 700].

3. tiltakozás, tagadás nyomatékosítására; pentru accentuarea unui protest/unei tăgăduieli; bei der Betonung einer Ablehnung. *1584:* Borbely Egiedne vallia ... vram rea talalt es meg fenyegette fogtatassal, de vgia(n) Ne(m) leowe teobzeor hozza(m) [Kv; TJk IV/1. 245–6] | Az helicketh penigh mikor oztiak Egy heltewl teobet tyß, tiz pinznel, wgian ne vehessenek [Kv; PolgK 10]. *1620:* Kihez képest ha ezt megérti az török, inkább s jobban is kezd confederálni az Magyarországgal is, hogy meglátja, mennyie nagy országok és fejedelmek segítői Magyarországnak, és ugyan ne adjanak se várat, se adót az töröknek [BTN[2] 399]. *1630:* Tudom azt hogy mikor halua fekzik Kalo (!) Fazakas Giörgynek az felesege oda menek latnj ... es mondam nekj: Ah Jstentelen sogor te szalonnad ez: az pedigh monda nem tehetek rolla ha Jsten el uette teollem de nem az en veresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I. 19]. *1658:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, ugyan az Istenért ne feledkezzék el rúlunk, az ott kin való kicsiny jószágunkat ne hagyja, bizony az Isten fizeti meg Kegyelmednek [TML I, 288 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1678:* nem árt ugyan Kegyelmednek néha leveleivel ide bé is tekinteni [TML VIII, 216 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1771:* az Aposom Keresztesi Gabor Uram házában lakik égy öreg Aszszony, a' másik Házban a hatulsoban lakik a Malom Mester, a ki a' Hidat csinálja égy fedél alatt nem tudom ugyan a kettő közzül melyik hordgya ki a szemetet az Uczczára [Dés; DLt 321. 36a Nob. Maria Székely cons. Nob. Josephi Keresztes (20) vall.]. *1803:* a' Remeteiek ... Trutza Mnyikoilánakis (!) megvágták a' lábát; hogj meg sebesedett volna azt nem tudom, de azt tudom hogy a' Harisnyája elvágodott. Nátye Nyikulájnakis a' Fejihez vágtak, azt ugyan nem találták; hanem a' melyin a' czondráját ki vágták [Toplica MT; Born XVc. 1. 115 Nátye Vaszilie a' Ilii (40) col. vall.].

4. kérdés/kérés nyomatékosítására; pentru accentuarea unei întrebări/rugăminţi; bei der Betonung einer Frage. *1658:* kérem, írja meg maga tetszését, ugyan az Istenért, mi tetszik Kegyelmednek? [TML I, 302 Bornemisza Kata Tele-

ki Mihályhoz]. *1663:* Urunk ő nagysága kegyelmesen tudatja kegyelmétűl (így), hogyha ugyan ez az hatalmas nemzet békességre nem menne, római császár ő felsége micsoda módokkal akarja obviálni és continuálni ellene való hadakozását? [TML II, 483 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. *1669:* Kegyelmedet azért kérem, tudja meg urunktól, hogy ha egy közhelyen szemben lehetek-e vele, ha ugyan kivánja? [TML IV, 568 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1670:* Kérlek, édes Komám uram, circáld meg, ki szerzett urunktól levelet neki, ha ugyan levele van, hogy ű szabadossan holdoltasson? [TML V, 22 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1820:* én látám, hogy egy átalagbol ottan ottan Szijják a' pálinkát, Üvegbe töltik s viszik ki, meg én mondám Tötörinek Ugyan mikor lettél ollyan jo, hogy ugy osztagatad a pálinkát; Ugyan hova küldöd? [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Moses székbíró lev.].

II. *ksz* **1.** noha, ámbár, habár, annak ellenére; deşi, cu toate că; obwohl, trotzdem. *1582:* Daly Marton hwty vthan vallia, Noha Iarós volta(m) a' Kalman vram hazahoz, de semmit hozza Nem lattam, Tudom azt hog mikor porozlo valek Zekel Margit hat meg terheswlt, es Kalman vram fizetet ennekem d 75 hog megh Ne fogiam Margitot, Mind az Altal vgian meg fogtam volna de el zeókeòt vala eleollem [Kv; TJk IV/1. 39]. *1585:* Kiralj Barlabas ombozy Kemeny Ianos Iobagia (vallia) ... vgia(n) Ne(m) Ieowe[a], hanc(m) kesen estwe Ieowe el [Kv; TJk IV/1. 516. – [a]Andras Vram]. *1591:* Ezt ez Eorcokseget vgian megis attwk az eorcok feoldel Dersi Leorinczjnek hanc(m) chiak az Eorcok feoldeket attvk [UszT]. *1619:* Ugyan jól távul vagyunk vala, hogy reánk fordula[a] mind nyilastul-íjastul és rendül kezde szidni [BTN[2] 283. – [a]A török]. *1632:* Jött oda is ugyan, az hol Berkeszi lakik ez az Szöcs Mihály, s mondotta azt is, hogy engem keres, de én nem tudom, mit keresett [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1655:* Mikor en Brassoban Szolgalok uala ... akkor ott az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Bálintott hogy mint egy Czigany ugy wl uala, s ugyan arultis holmit; en megh ismerem hogy Gyergyobol ualo volna [LLt Kérchyo (!) Andrasne Szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.]. *1658:* itt az sátoroeskám hol volt, oly számtalan volt az fülbenmászó féreg, hogy csudálkozásra méltó Isten providentiájából maradtam meg, fejem alatt ugyan nyüzsögve járván, mégis ártalmamra nem löttek [KemÖn. 238–9]. *1662:* Rácz János is, noha mint iraték betegeskedett ugyan, de hihető, hogy ugyan az ostromkor esett seb miatt, a kijövetel után die 30–a Augusti Debrecenben nagy tisztességgel temettetett vala [SKr 611]. *1665:* Elveszhetünk ugyan mi, de bizony nem Magyarország nélkül, sem Ausztria nélkül [TML III, 355 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1681:* Jonasko Muntya(n) ... vagyo(n) ugian Taxa levele de nem erre az öröksegre [Hátszeg H; VhU 133–4]. *1695:* (A bor) bé hozatásban ... a' régi jó rend observaltassek ... salarista Uraimek(na)k ... hazokhoz az Ecclesia hordaiaban vigyék ugyan az mustot, de mindgyárt azokbul ki üritvén, salarista Uraim magok edenyibe tölcsék [Kv; SRE 36]. *1704:* Minthogy ellentkezöt látunk ugyan az decretumban, mindazonáltal azt helybenhagyván, a Gubernium nak öfelségétöl adatott authoritasa és facultasa ellen nem szólhatván, annyival inkább fel nem fordíthatom [WIN I, 159]. *1721:* ö kglmek a Deliberatum(na)k inhaerealnak; mellyet ugyan nem bontogatok; de nem tudom hogy esett [Ne; Ks 95]. *1736:* volt ugyan az fejedelem házában talám tizenkét kristály ... Lengyelországból hozták, de csak raritásnak tartották [MetTr 326–7]. *1748:* Gyurkánál több béres nem volt az ökrök mellett, rendeltek volt ugyan melleje, egy Martzi nevű Jobbágyot, de az is hol volt, hol nem mellettek [Mezösztkirály MT; Told. 56]. *1761:* Mi ugyan Molnár Jánosnénak Semmi Kurvaságát nem tudgyúk, igaz dolog az, hogy járagatott Ferentz Lörintz hozzája [Szászsztiván KK; BK. Petrus Brassai (40) inqu. vall.]. *1767:* Minthogy ... ezen Cserében mind a két félnek commoditássa consideráltatik ugyan, de a Curialis helly ... többet ér ... még ezen Cserére superaddálni ... tartoznak Belavári Tatár Josef Uramnak Hung flor 150 ~ száz ötven magyar forintokat [Káptalan AF; DobLev II/382. 1b–2a]. *1787:* egy idei bornyunk ugyan meg döglött a métejb(en), de tsak a többit marasztana meg Isten [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1814:* hallottam ugyan, hogy vagynak Marhátskái, Juhai, de ezek is, hogy mostan mennyi szammal vagynak nem tudom [Banyica K; BfR 117/1 Andr. Csatt (58) ns vall.]. *1830:* az első Szobába ... padimentoma kopott ugyan, de nem el töredezett [Kv; Somb. II].

2. szintén, is; de asemenea; gleichfalls, ebenfalls, auch. *1570:* Az Nywlak kergetesse feleol penigh Azt Mongyak eo k. az Zaz vraim hogy eo k. Byro vram Bwzak, zeolek, keozeot Neh Engye (!) senky Nywlazny zabadon Jargalny Es ezt vgian megh hirdetesse eo k. ha kinek Nywlazny valo kedwe vagion, otth Nywlasson hwl nem Tylalmas [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1581:* Jambor keoz bjrak eleot tudnj Jllik Barla Andras eleot. Banfj Thamas Jobagja es Kys Dienes eleot vgjan Banfj Thamas Jobagja, My keoz birak Iratük ez levelet, es pechetunkel nagiüb bizonsagert megh pecheteltuk [Magyaró MT; BLt]. *1597:* Chienke Jacabot rottak volt meg, hogy Janos annak a' leianiat veotte vala el hat cokeor vala hogi oda zalla, es hogi annet el Jeowe kettejt Bikafalwara viue, az teobbit vgia(n) zentlazlon keoltcotte el [UszT 12/121]. *1598:* az minemw falu dolga raitwnk vala, vgy mint porgolat chynalas, az kor egy az Azzonio(m) Iobbagia marhaiaban ment voltt az Alpareti hatarra, boriuznj ... ahwl az tehenj megh boriuzot, es nem sok vartatua louc egy legeny vgian az tehenes ember Zolgaia, mo(n)da, gazda vgymond az tehen megh boriuzot [Alparét SzD; Ks]. *1606:* Ennek pedig az bekesegnek es dolognak zerzesekoron ielen uoltak illien tizteletes Zemelick, tudnj illik Zabo miklos Vzonj primipilus es pünkosti pal ugjan lófú [Uzon Hsz; BLt]. *1618:* Közhírrel halljuk, hogy ugyan császár engedelméböl az franciák küldtek volna Barbariára azoknak valami latorságoknak megbüntetéséért [BTN[2] 126]. *1637:* Az Olt mellet ualo szigetben cubul nro. 100 Ugyan az Olt mellett ualo mas szigetthben ket feöldekben cubul nro. 104 [UF I, 426]. *1664:* Székelyhidbúl ugyan az elmult vasárnap estve érkezett Ugrai uram [TML III, 308 Teleki Mihály a fej-hez]. *1670 e./1687 k.:* A' Bors fü alatt égy hold föld ã Templomé ösre, égy felöl mellette ã mester házára járo föld, más felöl ugyan ã Sz. egyház földe [Panit MT; MMatr. 342]. *1681:* Nagi Palota ... Az közepin Grof Vr(am) eö Nga czimere aranyaso(n) vagjo(n) ki meczve; es ã Czimer körül Ugyan az eö Nga Titulussa [Vh; VhU 548–9]. *1699/1700:* Kegyelmes Vrunk(na)k eö Felseghének feles Hadai minden Esztendöben ã Török ellenségh ellen Hunyad Vármegyén mentenek egészlen keresztül, mellyben ... jószágaim vadnak, és ugyan Téli Qvártélyra, ismét ugyan azon hellyen jöttenek viszszá Erdélyre [BK. Folti Balint testvéréhez Bécsböl]. *1704:* Ma reggel betegedett meg Aczél a torokfájásban. Ugyan ma voltam kuglizni azokkal a kuglikkal, akiket tegnap csináltattam volt [WIN I, 83].

3. mivel, ugyanis; deoarece, fiindcă; nämlich, deshalb. *1704:* Ugyan ismét kevés költségem megfogyatkozván,

úgymint már elköltvén kilencszáz forintot, most a tizedikhez fogtam, úgyhogy még lévén száz talléroeskám, abból vöttem ki tízet, amelyet elváltottam két-két forintban nyolcvan pénzben egyet, és így napról napra csak fogyunk és emésztődünk, mint a gyertya [WIN I, 225].

III. *partikula* **1.** még; chiar; sogar. *1564:* Nekwnk töruiniwnk es modunk az volt hogy az w felsige kiwansagat szek helien montak meg, mostan pedig wgian hirünknelkwl el Iwnek es ha estwe el iw reggel mingiarast roia az zeginy nipet [Cssz; SzO II, 178]. *1580:* Az Urunk lewelet Ertyk co kegmek Azert itylik azt hogy vgya(n) paranchiolatnelkwl is minden Istenfeles keresztien Embernek tyzty kewannya hogy' feyedelmeert könyeörögie(n) [Kv; TanJk V/3. 228a]. *1584:* Bekken Thamas ... vallia ... hallotta(m) Az Kerekes ferencz fia zayabolis hogy eowis haytotta Czeklast ... Ez Az vtannis ozta(n) zabliat vewe(n) oldalokra az vezan Iartanak seót megh vgia(n) az eorizeók eleottis ot haydu tanchot Iartak [Kv; TJk IV/1. 373]. *1597:* Kalmar Ambrús ... wallya ... én soha semmi effele ragadozasat az legennek nem lattam, sem egieb feslet erkeolchet czembe nem vehette(m), volna giakorta volt nallam, mert vgian zallastis tartott nallam [Kv; TJk VI/1. 5]. *1646:* Miuel az I(n)cta in facie sedis nem tagadgia nilua(n) valo Ros celekedetit teczek azert az teoruenincek hogi az ciganiok altal megh kosoroztatua(n) az piaczot Velle megh kerwllick es ki kisertessek teöbbe it ne talaltassek ha penigh it talaltatik az vta(n) vgian meghis verettessek [Kv; TJk VIII/4. 435]. *1657:* Bizony dolog, édes Öcsém uram, hogy szívem szerént látnám Kegyelmedet immár, mivel ugyan beszédem is volna Kegyelmeddel [TML I, 74 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1663:* Én ugyan harmad negyed nap alatt úgy is subsistálhatok, lévén annyira való élésem [TML II, 490 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1774:* az Uraság le vágot Nádgya pedig tőbnyire az Csürnél rothadot, nemellykor ugyan a Sütö Kementzétis fütötték velle [Mocs K; Ks Conscr. 67].

2. mégis; totuşi; doch, dennoch. *1595:* Biro Wram Adot egy Oh Boroczkat: 50: vedrest ... Eyttelet 1 p(er) d 6 ... f 22 Az f 2 tútta ö keme az Söprere: Az oh bornak penig meg kellet lennj, mert izonnyúion kerttek, és Wyat úgya(n) nem ige(n) Akartak azzonnyomek Innya: És az Cubiculariusok [Kv; Szám 6/XVIIa. 219 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* tudo(m) mikor Zombatfalúi Janos az molmot chiala, Akkor Semje(n) Janos biria vala az Bereczkj coreksegét, oda me(n)t, tiltogatta, de ugya(n) fel epiték [UszT 20/293 Andreas Gal de Betlenfalúa (60) lib. vall.]. *1631:* czak az nap ült az hata(n) Nagi Marton s mindjart megh santula az lo, maga nem niargalta ... aztis tudom hogi oruosoltatta ... de ugia(n) nem giogithata megh [Mv; MvLt 290. 58a]. *1639:* mondá: de bizony egynéhányszor adtam[a] az ebnek, az uramnak, de ugyan nem használ, s török maszlagot is adtam az ebnek, de ugyan nem használ [Mv; MvLt 291. 195b–8b Varjai Erzsébet vall. – [a]Merkuriumot]. *1662:* Az mely dajkával Kegyelmed beszélt Szakmárt, én azért beküldöttem volt, mivel az orvos asszonyt is kihozattam volt, noha péntekig vártam könnyebbülésemet, de ugyan be kellett küldenem [TML II, 231 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1657:* Nem cselekesszük Uram semmiképpen; mert vagy jók, vagy gonoszok, de ugyan a' Te kezeid munkáinak sárai vagyunk [Kemlr 332].

3. inkább; mai degrabă; eher. *1671:* Bár ugyan iratna ö nagysága az vezérnek felöle, jobb volna az ő nagysága panasza érné elébb az vezért, mintsem az ő hamis informatioja [TML V, 606 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

ugyanabban szintén abban; tot în acelaşi/aceeaşi; in demselben/derselben. *1616:* azokbolis ki tetzek, hogy az ... Kö soo conferalasa útan ugya(n) abban meg vagyon paraczolua, hogy az dolog felöl ne kellessek többe az Feiedelmet megh talalni [Kv; RDL I. 100].

ugyanafféle ugyanolyan; tot la fel ...; ebenso, genauso. *1787:* Egy Persi nevü Szolgáloja ... bizonyos kárt tévén, és amiatt el szökvén ... maradott in Rebonificationem valami Gunyája ugymint égy habos Materia nem igen viseltes szoknya, égy ugyan affele Matéria Lájbli [Mv; MvLt 14 Nagy György hagy.].

ugyanakkor szintén akkor; tot atunci, în acelaşi timp; zumal. *1582:* Bathori Istwantt vitte volt Albertt Mathias Almasra holtt oda eg' Lowa ... vgian akkor hoztak woltt olaos Gyeorgtwll Zenatt ... Ugian akkor mikor el wittek az lowatt kwlthem Bathori Istwannak aiandekot hatt Tykott 1 p(er) d 4 tt d. 24 Chipott d. 8 [Kv; Szám. 3/VIII. 49]. *1585:* 23 Janua: Jöwe Bathory Jstua(n) Byro vramys kwlde ayandekot neky 2 czhyukat nyomot 15 fontot ky tőt d. 60 ... Itt(em) vgjan azkort Bathory Gabornak kwlön vyttw(n)k ayandekot [Kv; Szám. 3/XXII. 59]. *1598:* Az Malomra valo keolchieg ... 1. fel laitorat chinaltattam d 12. 1. tengelt is chinaltattam vgian akor d. 20 [Kv; Szám. 7/XVI. 108]. *1603:* Dedrady Gergely ... vallia ... Zabady Jstwan az iobik lowat atta Rosas Janos vramnak ... azt az lowat Stenczel Andras vram hazahoz vittek egy eyel hogy inkab megh otalmazhassak az Nemetekteol, vgyan akkor teonek nagy tekozlast a' borba [Kv; TJk VI/1. 644]. *1633:* azonba(n) tekentem s hat az Hadnagi Giarmati Marto(n) Szabo Jakabne Azzonio(m) mellet fekzik az agiba(n), es ugia(n) akkor latta(m) Szabo Jakabne Azzonio(m)nak Gjarmati Marto(n)nal ualo paraznalkodasat [Mv; MvLt 290. 121a Szabo Jakab szolgalója, Kata (16) vall.]. *1662:* A próféta, hogy a vén próféta csalogatására ahhoz Isten tilalma ellen betére enni, az asztal felett az Istentül keményen megdorgáltaték, fenyegettették és ugyanakkor útában az oroszlántól megölették, valamint Isten megmondotta neki [SKr 706]. *1705:* Aznap is pedig ebédig dolgaimat el nem végezhetvén, ebéd után megindulék. Jöttenek vala ugyanakkor Andrásiné asszonyomnak valami jobbágyi az erdőről Vista felől holmi fával, kik is referálák, hogy őket ott a tetőn most fosztogatták meg a kurucok [WIN I, 645]. *1710:* Ugyanakkor a generál minden helyekre magyar kapitányokot is rendele [CsH 337]. *1746:* Constal világoson hogy az A in facie Sedriac litigalodván asseralta, hogy az I. tizennegy forintokkal adós légyen, és ugyan akkor magát compromittalta az A. hogy ha külőmben lészen a dolog és Interest vett azon pénzert az perben forgó egész pénze elveszszen [Torda; TJkT III. 5]. *1808:* Mü a' Templom előtt elsöben meg hirdettük hogy Város Gyülése lészen és ugyan akkor az Tizedessel elis jártattuk hogy minden ember be Gyülyen [Torockó; TLev. 7/13]. *1847:* Továbbá az úrbéri szolgálatra nézve azt mondotta Varga Katalin ugyanakkor az embereknek, hogy ő a felséges királyi kormánytól azon határozatot nyerte, hogy a három megnevezett helységekben lakozó emberek azt a szolgálatot tegyék a kincstári uradalomnak, amit elejek ezelőtt 60 esztendőkkel tettek [VKp 226]. *1853:* Tornyot és templomot épitő Horváth Ábel ácsnak 7 frt. 30 kr. – 7. Ugyanakkor áldomásba az ácsnak az egyház megegyezésével 1 frt. 21 kr. [Csomafája K; ETF 107. 10].

ugyanakkori szintén akkori; tot din atunci; gleichzeitig. *1592:* Az rwdegh leginiek kereskedesercolis vgian akkorj vegezeshez tarchak eo kegmek magakat [Kv; TanJk I/1. 187]. *1677:* Bathori Gabornak az Erdélyi Fejedelemségre valo választásakor iratot Conditiok, és ugyan akkori juramentumának formája, mely in anno 1608. irattatot [AC 19].

ugyanannyi tot atît(a); cbensoviel. *1813:* A mesternek[a] ősz gabona 62 kalongya s ugyanannyi tavasz. Oszpora 12 magyar forint 32 dénár [Kőrös Hsz; Csetri,Kőrösi Csoma 37. – [a]Jár]. *1823–1830:* Kikísért szinte az egész Kollégium, csak tanítványaim valami harmincan, ezeken kívül, ha több nem, ugyanannyi deák [FogE 133]. *1846:* két szekér tézsalja silkottyuval és ugyan annyi Eke tezsollya [Szászerked K; LLt].

ugyanaz, ugyanazon I. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: acelaşi, aceeaşi; derselbe/dieselbe/dasselbe. **A.** *1631:* (Az asszony) reggel az palast alat kisire ki az legent, s ugia(n) az nap szöktek ozta(n) elis [Mv; MvLt 290. 55b]. *1662:* Több viselt dolgai pedig néminémü részből megíratnak ugyanaz említett Istvánffy historicustól is [SKr 86]. *1710:* Rákóczi uram Munkácsról nézdegélte a német victóriáját, s akkor kezdi esziben venni, hogy nagy potentátus a német császár, s bolondul kötett fegyvert ellene. Ugyanaz idő tájban generál Hajszter Miskolcnál egybengyülekezett kurucokat keményen megveri [CsH 450].

B. *1558:* Toabba az Mynth Jde fel meg Jrattam Mosthan es wgyan azon Ercyeben hagyom az Elebeny testamontomomath [JHbK XLIII/23 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1575:* Mikor az primma Inposiciot[a] betöttem volna es az elsö twzböl kywottem volna, lön karat 23, esmeg be töm felet es Vwm az tekelletes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane(m) vgian azon graduson Marada [Nsz; MKsz 1896. 367. – [a]Az első aranyadagot a kemencébe]. *1578:* Vgyan azon hazaknal, kewaltkeppen penigh az Kysfalwdy haznal, minden hazy ezkezeket marhakat Jnwentarium zerent kezehez attanak [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1585:* Vgion azon napokban az zegensegnek a kik segitetek, vettem ket baran Czemert (!) d. 10 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. *1607:* De legh nagiob gondolkodasa ez Nag(na)k, kyt talam az elöt kellene p(ro)ponalny az vraknak, hogy keszen legyen eö keg(ye)lmek egez orszagul es Jelen az testnek fogadasara, lenne megh eleb az feyedelem valasztas es annak vtanna, vgian azon feyedelem autoritasábol iob modgiaual lenne az temetes [Törzs.]. *1628:* Az Legh belseö tárházban. Vagion egy czércögh Almariumban Sargha Viaz czércögh kozep es kisseb darabok Nro. 46. Vgian azon Almariumban egy kis labas sepet uagion [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1671:* végeztük hogy afféle Donatiok-is producaltassanak a' fellyebb specificalt alkalmatossággal, söt ha kik egy fundust impetralván a' Fiscustol annak szine alatt többet-is apprehendaltanak volna, viszont másoktul-is ollyanoktul vették volna quoquomodo joszágokat és Fiscalis örökségeket, kiknek nem adhatói voltanak, azokat-is tartozzanak producalni, ugyan azon mód szerént, mellyek-is vétessenek igazitásban modo supra declarato [CC 88]. *1730:* Tudodé, láttadé, vagy hallottadé nyilván és bizonyoson ... Mihálcz István Uram hire, s akarattya ellen, hatalmason pénz ásni, vagy keresni ki ment volna? azon joszágon ki merte volna marékkal az pénzt, az Gyermekeket pedig, ki űzte volna el ugyan azon jószágról [Altorja Hsz; Borb. I vk]. *1768:* Ugyan azon erdőnek egy farkat külön a Sosardiaknak adtuk el Hét v(onás) forinton [Esztény SzD; Told. 5a]. *1791:* a Télen az Moczoknak adtam 210 Rfr ... Ugyan azon Mocz Juhos Gazdáktol 287 darabbol állo Juhaiknak az Határon valo Legelésiért Rfr. 11 xr. 57 1/2 [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1805:* Ugyanazon meddö csordából elkárosodék Asztalos Ferencnek egy tinója [F.rákos U; RSzF 219].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: ugyanaz a dolog/személy; tot acelaşi lucru, tot aceeaşi persoană; dieselbe/derselbe Sache/Person. **A.** *1568:* Catherina Sth(epha)ni Reody consors iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogy az Kodory Gaparne mellettem lakoth sok kart es haborusagot vallottam myatta es vgyan azert chyereltwk el a hazatys [Kv; TJk III/1. 223]. *1632:* Jona Nagy Palnak felesege elle(n) Sombori Ersebet elle(n) illyen propositiom (!) vagyo(n) ... Mi okon fogott el teged az te atyad én tüllem negy holnap alatt, adgyad ratioját ... Az mi az el fogast illeti ugyan azt kivano(m) bizonyczsd ratiodal mi okon vötted el gyermekedet tőle(m) negy holnap álat [SzJk 39]. *1662:* az országot tatár chámnak nagy készületiről ... tudósítja vala, és hogy mindenket levélre bízni bátorságosnak lenni nem állítaná, ugyancsak által nagy titkos dolgokrul ... szóval izent vala [SKr 408]. *1704:* Ugyanaz mondá, hogy ő olyan hírt hallott volna, hogy Vass György uramat és Lucait a kurucok megölették volna [WIN I, 288]. *1784:* minden kalangya eresztésire limitaltunk más fél véka buzát, s ki vévén abbol az tizedik tséplő rész vékat, s ugyan azok számára minden harmintzbol egyet ebéd vékára [Buza AF; Eszt-Mk]. *1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkora engedelmességgel, öszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam, s ebből ki indulva aztot is remélvén, hogy ez után is ugyan aztott teendö lészen, ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Léefva Hsz; Kp V. 387].

B. *1570:* Agotha Bako Myhalne, Azt vallya, hogy ... Ment volt Hwnyadra Talalkozyk otth hozza Angalyt varga Mathene ... es Theob szok io Bezedj keozbe az is vgian azont Montha Neky ez vallonak [Kv; TJk III/2. 148–9]. *1586:* Eotweos Orban vallia, Ezt tudom Igyarto Georgheöz, fogatta(m) Vala megh Bor(nemi)za Ianos ellen Procatornak ... Igy hogy Amit Nyer az en peresemen Bor(nemi)za Ianoson, vgyan Azonbol vegye ky az 25 frtot [Kv; TJk IV/1. 588]. *1590:* Thelegdy Georgy Beogeozy darabant ... az louak feleol vgia(n) azont felely mint az elseo ... Georgius Teoreok de Deezyfalwa primipilus [UszT].

ugyanazalatt ugyanakkor; tot atunci; gleichzeitig. *1765:* Ugyan azalatt publikálák a gubernium commissióját a só iránt, hogy tudniillik ezután minden mázsa sót ötven krajcárral fizessen minden renden lévö ember [RettE 185].

ugyanazért tot de aceea; für derselben/dieselbe/dasselbe ... *1742:* Ugyanazért mondta Bogáti egyszer a contumatián felöle, hogy csak gágog mint a lúd. [RettE 146].

ugyanazonképpen ugyanúgy; tot aşa, la fel; ebenso, gleichfalls. *1555:* Az Masodyk testamontomomban Az mynth hattam wala Az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1585:* az feiedelemnek egy Embere Baka Imre neweö eleigybe(n) (!) alla kery vala hogy

ne bantanak mert cok Iamborok volnanak feiedelem marhaiat Borat hoznok az orzag vtaban volnanak ... semmit Nem gondolanak velle hanem vgian azon keppen haigaltak hozzank [Kv; TJk IV/1. 486].

ugyanazonnal ugyanazzal; tot cu acelaşi/aceeaşi; mit demselben/derselben. *1714:* Ezen supplicans falu[a] Tusnáddal határos levén, vgy látom az onusban is ugyanazonnal egyiránt participál, azért kgd v. tiszt uram ennek dolgát Tusnáddal egyiránt promoveálja [SzO VII, 200. – [a]Kozmás (Cs)].

ugyanbizony valóban; într-adevăr, de fapt; tatsächlich, wirklich. *1678:* Az caputsi basa itt létében az váradiak szokások szerint basa ellen is feltámadtak az quartélyért; bizony nehezen csendesítették őket s nem is különben, hanem leveleket bocsátottak ki falukra, hogy pénz nélkül semmit ne adjanak. De az csak háló volt az váradiak szemén, még le csendesedtek, de ugyan bizony csak még leszen veszünk [TML VIII, 59 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] | Én ugyan bizony igen gyenge támasz vagyok [TML VIII, 133 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

ugyancsak 1. szintén, is; de asemenea, la fel; ebenfalls, auch. *1542:* azt erthem hog ol bezedek nem wolna egmas kewzewth az legenwel, kyth meg mem (!) masolhattna, de wgan chak arra walo thekenthethyth ewsmerem [Fog.; LevT I, 16 Petrus Georg lev.]. *1594:* Zenth Georgi napban az kinek barannia vagion, ha tiz vagionis eggiett foghnak ki keözzeöllcók az varhoz, ha zaz vagionis vgian chiak eggieth foghnak ezt cök sztrenga Barannak hyak [Györtelek Sz; UC 113/5. 45–6]. *1630:* Ő pedig hütire mondja, hogy ez mostani hadra és békességre lelkig mindenét úgy elköltötte, hogy csak az teste maradott, azkinek fő oka ugyancsak őfelsége, az ő szerelmes atyjafia volt, ő indította volt az hadat [BTN[2] 428]. *1638:* az pap szolgaia czapa hozza elseóben az kalitkaba(n) s megis ere, Szabo Istuanis ugja(n) czak az kezeuel czapa hozza [Mv; MvLt 291. 134a]. *1677:* Az Adó, az Országbéli adó fizető kösségnek fel-számlálása szerint valo Kapu Számok után jár, mely már közönségesen rovásnak neveztetik, mely rovás és fel-számlálás szerint tiz embernek irattattanak, és rendeltettenek egy Kapu Számra, mely tiz ember számot hogy ha Isten kegyelmességéből ez Hazának békességében valahánnyal meg-haladná-is a' mostani emberek száma, mindazáltal ugyan csak azon egy Kapunak tartatik, és a' többi tartozik a' fel-rót embereket az ő állapottyoknak mivoltokhoz képest segiteni [AC 68]. *1751:* Ezen Esztendőben ... Vándor Iuon részegen jövén az korcsomárol az uton tanálkozott az maga némettyével kinek Gazdája volt, az kit is meg ragadván meljben rutul meg rázta ... az Lajdinant is meg unván gazolkodását halgatásra kénszeritette, de ugjan csak meg nem szünvén az Lajdinant háromszor vagj négyszer Puskával meg dőfte [Balázstelke KK; IB. Mich. Antal (30) zs vall.]. *1759:* az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermeknek nyelvecskéin szájánis hasonlo mozgást, ugyan tsak ezek mellett az Gyenge étkecskéit meg ette [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1784:* én mezitláb livén ugyantsak közikben Mentem és kivántam őket egymástol meg szabadittani [Bögöz U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.]. *1810:* A Tisztartoi Ház ... a padlása Fenyő gyalult deszkákbol tölgy fa gerendákra és alatta lévő égy Mester gerendára vagyon tévc. – pávimentuma ugyancsak Fenyő gyalult deszkákbol [Doboka; Ks 76 Conscr. 245]. *1840:* égy 'Susánna nevű Léányom az el enyészett 839k Évben ... Busetzko Antalnál szolgált, ottani szolgálattyát még tökélletesen ki sem tölthette, a' mikor ugyan tsak Deési kereskedő Kapitány Kristoff Ur tsalogatni kezdette, hogy Esztendejét be töltve ne ályon máshoz, hanem egyenesen hozzája [Dés; DLt 1268].

2. istenigazában, ugyan, valóban; tare de tot, foarte tare; wirklich, schr. *1653:* De bizonyára a közrendnek is a hajduk és németek ugyancsak oda mondották azt: „Ahá, tarka hitü hajas török, ez s ez lélek kurvafiai!" [ETA I, 83–4 NSz]. *1666:* Én, édes Feleségem, teljes igyekezetemmel vagyok azon, miként mehessek ki, mert az Istennel bizonyítom, oly rajtad való éjjeli-nappali törődéssel vagyok, ki nem írhatom ... Azomban szegény Boldovai uramnak is van nagy baja, őtet sem hagyhatnám. De ugyancsak érte leszek, hogy kimehessek [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* Mondják, az úr ugyancsak derekason készül, hogy a generállal eleibe menjen az armadának [WIN I, 581]. *1711:* Tudom hogy az juhok rühben, s, himlőben erőssen holtak, igaz dolog, egy télen egy idéig Szalmát is ettek Széna nem lévén, de azon telből ugyan csak kiteleltek, hanem tavasszal kezdettek erőssen halni [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs János (40) jb vall.]. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitásíra Gazda kell, ugyan csak gazdálkodnak és kertészkednek [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1801:* Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelessegem nem tehetném, de ételem álmam, kedvem felette gyarlo, s bágyadtsagom nagyon érzem, ugyan tsak remélem még most a rosz fejsze nem vész el a favágorol [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. *1803:* Látván én Simonffi Urnak, e' mián, magában fojlodo indulattyát, leg ottan meg szollitottam, hogy a'zért, miért lenne Kalafizamus, itt ugyancsak mondhatom az Urnak, hogy előtte nem leszen Semmi Kalafizamus [Tancs K; KLev.].

ugyanebben szintén ebben; tot în acest; ebenfalls hierin. *1614:* Ugyanebben az esztendőben[a] küldé bé az Portára Géczi Andrást Báthori Gábor, hogy megköszönje császárnak vele való jótétét [BTN[2] 60. – [a]1612-ben]. *1662:* Ugyanebben jó két becsületes hívei is holtak vala el a fejedelemnek [SKr 194].

ugyanefféle szintén ilyen; tot la fel; ebenfalls so. *1595:* Kepellyes Janos, rakadot meg Boronkaj szalassan Cipoúal és zalonnaúal 2 kassal rakúa volt 6 loual Thordaig ... Vgyan effele terhel rakadot meg ... Kalmar Istúan [Kv; Szám. 6/XVII. 87 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

ugyanegy ugyanabban; tot în acelaşi/aceeaşi; in demselben/derselben. *1642:* Ennálam is lakott ez az fogoly asszony, s ugyan egy házban lakott s hált velem [Mv; MvLt 291. 318a].

ugyanehhez szintén ehhez; tot la acest; ebenfalls zu diesem/dieser. *1588:* az patak mellet ket Ala Jaro feold ... Vgyan ehéz teob feoldek vadnak megh Valtandok [Kv; Szám. 4/IV. 5].

ugyanekkor szintén ekkor; tot atunci, (tot) în acelaşi timp; gleichfalls. *1589 u.:* wgyan Ezkor peniglen mikor Enekeom az Eokreöt fjzette, mondek Jo Petor battjam Jmmar wesswnk szamot, had twggyam mywel maracz adossa [UszT]. *1618:* Ugyanekkor ígiré Murát csausz, hogy ád 100 oka bort és 50 vider malosát [BTN[2] 86]. *1657:*

Ugyanekkor lövének meg egy híres törökre járó katonát, Becskereki nevűt [KemÖn. 269]. *1662:* Ugyanekkor palatinus Komis Zsigmond fögenerálisnak, kit palatinus sógorának szokott vala tartani, és Lónyay Zsigmondnak az egész ármádának, magyar s horvát hadaknak seregenkint való elrendelését szép kézírással való lerajzolásban küldte vala [SKr 220]. *1777:* Ugyanekkor determináltaték az is, hogy sem épületben való fát, sem tüzre való fát vidékbe hordani s eladni szabad ne legyen semmi szín, sem pretextus alatt, sub vinculo flor. Hung. 1 [Árkos Hsz; RhF 113]. *1847:* Ugyanekkor kinyilatkoztattam azt is, hogy a királyi főkormányszék rendelete elleni mértéktelen szolgálatra többé egy embert se erőltessen [VKp 174].

ugyanekkorban ugyanebben az időben; tot atunci; gleichzeitig. *1657:* Ugyanekkorban hallatlan formán sententiázván meg Székely Mojsest is, kit hátrébb említettem, feleségét, gyermekét, és generalis articulust csinálván, nemesi szabadságnak képtelen derogamenjével isteni és világi törvények ellen [KemÖn. 166–7].

ugyanekkori szintén ekkori; (cam) tot atunci; gleichzeitig. *1657:* Ugyanekkori Fogarasban lételében Kassai Istvánt is oda hívatták vala, és nékem egy emberem hallgatta egy kert mellett, ketten sétálván Csákival, tractálták az fejedelemség állapotját [KemÖn. 121].

ugyanerre szintén erre; tot pe acest; an/auf denselben/dieselbe/dasselbe. *1776:* Az sertéspásztort ugyanerre az esztendőre csíktaplocai Török Antalt fogadván, hogy minden sertéstől den. 7 pénzt, két sertéstől egy kenyeret, egy tavaszi malactól den. 3 vagy egy ejtel gabonát, ha pénzt nem ád [Taploca Cs; RSzF 188]. *1807:* Állítja ugyanerre Gáspár Gábor és egy simplex testimoniummal is bizonyít [Szárhegy Cs; RSzF 242].

ugyanerről szintén erről; tot despre acest; über denselben/dieselbe/dasselbe; von demselben/derselben. *1649/1681:* Bethlen Gabor Fejedelem ... eö Flsgét ... az Jövevényekhez valo jo czelekedetekben, es irgalmassag gyakorlasokban, akarván minden tellyes igyekezetemvel követni, de mindennek felet inditatvan az I(ste)nnek ugyan erről valo parancsolattyatul, méltonak ítéltem ... az Jövevényeket penigh Joszagomban valo megh telepedésekre [Vh; VhU 311–2].

ugyanez, ugyanezen ugyanez, szintén ez; tot acest; derselbe/dieselbe/dasselbe. *1586:* Orsolyat nag' balasnet megfogtak myert hog nehezes wolt fyzetem d. 8. Vgyan czen nag balasně meg eskwnek hog az hyteos vra talalt reya az sos veolgben es az Chinalta az gyermeket [Kv; Szám. 3/XXV. 3 Igyarto György sp kezével]. *1592:* Zakach ferenczne czzel teobbiti hogi egikor Gialuba akaria volt magat vitettni Mihalial, es mikor be ment volna hazaba, vgian czen Inast, akki megh holt, Zemeuel latta hogi fel akaztotta volt [Kv; TJk V/1. 210]. *1593:* Vgjan Ezeon Peres Heljet ez Elottis Meg tiltotta vgjan czeon peres [UszT]. *1619:* Ezek, Kegyelmes uram, eddig ilyen statusban forogván czen 12 die Octobris érkezék Leopoldusnak egy postája Bécsből, azki meghozá, hogy Ferdinandust elválasztották császársága ... Ugyanezen posta hozá meg az magyarországi motus felől az német követeknek Kassának, Füleknek, Lévának etc. s az több városoknak ide való létét [BTN² 344–5]. *1680:* Szkorén alolt Ugyan czen határon vagyon egy darab sziget avagy szakadek [Szkorei F; Ált Urb. 70]. *1692:* Ugyan czen Boros Pinczeben vagyon ... Hus tarto fogas nö 1 [Mezőbodon TA; BK 6]. *1710:* Ugyanczen esztendőben meghala Magyarországban I. Rákóczi Ferenc fejedelem [CsH 132 1677-re von. felj.]. *1763:* a Mozgat alatt (k.) ... in vicinitatib(us) ab una ... Dobollyi Moyses Uram kaszáloja a Kövesdi uton alol kit is kihatároz egy régi mostan le égettetett Tölgyfa, ugyanczen uton fellyül is az eddig békességesen biratott Vad alma Fák ki határozása szerent Dobollyi Moyses Uram ... egy jó szekér szénat termö ... széna füve [Désakna SzD; EHA]. *1765:* Ugyanez az asszony egyéb színek felett szerette a meggyszín köntöst [RettE 190]. *1803:* Ugyan czenn Massához tsipkés szélü két kerek tál [Ne; DobLev. IV/858. 2b].

ugyanezért tocmai de aceea; ebendeshalb. *1762:* Ugyanezért becsülte nagyobbára mind az úr, mind az asszony, hogy magáéval együtt az urukét is meg tudta tartani [RettE 145].

ugyanilyen hasonló; tot la fel, tot așa; ebenso. *1679:* Közönséges, deszkas, Karika Kerekü, gyermek(ne)k valo kis szekerke no. 1. Ugian illyen, romladozot, regi szekerke hatulso tengelje, egi kerekével no. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6]. *1896:* Azért írj néhány sort nekem arról, hogy beleegyezel, hogy a Társaságba sorozzunk téged. És installák, találd meg Benedek Eleket, s írass vele ugyanilyen tartalmú levelet [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

ugyanis 1. mivel; deoarece, fiindcă, pentru că; nämlich. *1570:* Golnar peter hithy zerent vallya, hogy ... Ezt halwan az azzon, Mond Simo(nn)ak Bestie kwrwa fy legy, vganis Mindenkor az Eotthues Adorian Marhaiara eyhezel [Kv; TJk III/2. 166]. *1619:* Erre én mondám neki: Ám lássa az fényes Porta, mit cselekedik, de ez világon magyar fejedelmet az hatalmas császár hűségre olyant most nem talál, mint az én uram Bethlen Gábor. Ugyanis azért tör az német mindenkor rea, hogy látja az Portához való hűséget [BTN² 179]. *1663:* Nem kétlem, én is mint ember, nem vétettem volna Nagyságtoknak, noha bizony nagyobb része kételenségül esett, de hiszem az Istennek irgalma is az legnagyobb bünösöknek solváltatásában tetszik meg. Ugyanis ha mindenkor az én gonosz akaróimnak kedveket akarja Nagyságtok tölteni, nem leszen jó vége dolgomnak [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1694:* bizony ura(m) ha mostis el mulattyuk, nem tudom mikor, és kinek szolgál az idö? ugyanis ha az materia toab is nyomúl s miis az alat el hallunk, nem tudom ki mozgathattya [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.]. *1710:* Carolus penig, a spanyol király, nagy victóriát nyere a francia király unokája, Philippus Dux de Anjou ellen ... Ugyanis ... Sartagossa ... város mellett szembentalálkozván Philippussal s a francia ármádával ... keményen megverik a franciát [CsH 451–2]. *1756:* Molduan Vonya ... a' szolgálat tételben igázságot nem tart haragja miatt, melj miián el nyomorodott a' Joszág, mert ugyanis mig ő itten nem volt addig jo (!) birták magokot [Galac BN; WLt Marikutza alias Todilika Péter (38) jb vall.]. *1796:* Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint czen Processushoz nem tartozok még figyelmetességet sem érdemelnek ugyanis ok nélkül vitattatik az, hogy czenn most fenn forgo Copialiter exhibealt Privilegiu(m)nak még Törve-

nyessége meg nem Itéltetett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 74 tábl.]. *1817:* A Majároshoz (!) uj Detzka kaput tsináltattunk, s arra én magam egy ollyan fa zárt componáltam, melly megeshetik hogy sok roszsz Embert meg fog akadájoztatni fel tett szándékjatol, ugyanís az alkalmatosság tsináljá a Tolvajt [Hederfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall. Veress István tt kezével].

2. hátravetett kötöszóként: tulajdonképpen; de fapt; tatsächlich. *1614:* Az kereszt én kezemben is volt; nem nagy vala, mert egyik markába beléfért az embernek, de tizenhárom kő vala benne, az öte gyémánt vala, az nyolca rubintok; igen csudálatos szép marhák valának ugyanis; mint azki olyan kicsin marha – negyvenötezer aranyat megért [BTN² 47]. *1881:* A tévedés annyiban megbocsátható, amennyiben az enyém mégis erősebb ok a későn irt levélre, mint volt a tied, ki egy egész holnapig nem zengtél egyetlen hozzám intézett sort sem. Okod ugyanis az vala, hogy ... semmi okod nem vala [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

ugyanitt, ugyanitten ugyanezen a helyen; tot aici; hier, ebenhier. *1632:* Az szuzek mellett két feöldes hordo N 2 ... Ugia(n) itt egy Teölgj fa kád N 1. Ugia(n) itt egj kis kas melib(en) keölcös Cub N 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 175] | Egj rosz hituan liukas parazt felszer uas sarkos pantos retezes ayto lakatt raita ... Ugian itt két wres feniw tonna ... N. 2 [Fog.; UF I, 145]. *1648:* Ugyan itt 18. számu tavalj avas oldal peczyények [Komána F; UF I, 929]. *1662:* Ugyanitt' való nyaralása s táborozása alatt a fejedelem nem is kicsin kárt is vallott vala [SKr 244. – ᵃHunyadon]. *1705:* Ugyan ma az úr egy Szentkirályi nevü szolgájának, ugyanitt az udvarban lévő Gombás nevü leányt megkéretvén ... odaadák [WIN I, 392]. *1751:* Nehai edes Atya Tiztelletes Batzoni K. Gergely Vr(am) belső hivatalb(an) lévén ezen Ilosvai N(emes) Kraszna V(á)r(me)gyei Ref(ormata) Eccl(esi)ab(an) néhány esztendőkig Papi Tisztib(en) ditsiretesen fungalt, ugyan itten is halálozott el [Ilosva Sz; Borb. II]. *1783:* A Savanyu vizre menő ut mellett ... vannak két jo Tzigány Házok ... Ugyan itt az uton tul, a Patak felöl vagyon égy bordély [Kéménd H; JHb XXXI/28].

ugyanmaga szintén ő; tot el/ea; dieselbe Person. *1662:* Onnat feljül minémü híreink legyenek, várjuk csak szintén Bánfi uraméket s mindjárt Macskásit ugyan magát, levelek pariájival oda küldjük s mindenekröl bőven tudósítjuk Kegyelmedet, had tudhassa, mi karban legyenek az állapotok [TML I, 366–7 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

úgyannyira oly mértékben; atît de mult; so. *1559:* Thowaba eszetys mongywk hogy ne(m) keresheth merth Feyr Janos ydeybe az hasz igen pwszta wolth wgy annyra hogy az meszaros mesterek teobeth költeottenek reya neg szasz forintnal [Kv; KvLt II/16]. *1568:* De ez secretum ezben az tudomanban, hogy erre visely gondot, hogy az teglak közöt az garasokat vgy rakiad, hogy suspiriomot vehessen kövzwllök, Mert mind az also boltban es Mind az felsö boltban Nem öperalhat (!) az twz, vgy annera hogy Meegchak I gradosra sem vyheted fel [Nsz; MKsz 1896. 354–5]. *1571:* my feo nipek es lofeyek ... telliessegel el fogiatkoztunk es meg niomorottunk vgy annyra hogy my ty ktek mellet sem hadakozasra sem gywles tartasra elegek nem vagiunk [SzO II, 323]. *1588:* Vallia ezth hogy az oztozas vtan czyak hamar meg hala az wr, miwel hogy ennekem negy córeg fiam vala hazas annak az kettey akaranak kwleon kwleon egy egy hazat czinalny Megis czinaltak wala Jol wgy annyra hogy czak be kel wala fedni [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1620:* mert hogj ... az Zena fwre ige(n) artalmas, az Nadas patak arkanak keskensege ... vgj annyra hogj mikor valamenyre megh Newekedigh (!) es megh arad az Nadas, el nem folihat az Arkaban, hanem az partiat altal hagwa(n), karos heljre wtt kj [Kv; TJk II/1. 293]. *1656:* Tudom aztis hogy hwttel keötelezte hozza(m) magát, melyre (!) kepest azt igirte hwttel, hogy Czepreghy ur(am) elle(n) még oltalmaz, ugy annyera hogy eziak egy penzt sem fizetek Czepregy ur(amna)k [Kv; CartTr II. 905 Steph. Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. *1683:* Az madarok(na)k rend kül valo kár tetelketis tapasztaltuk ugy onnjéra (!) hogy nemely szölö tökön azokat megh olvasvan hat Gerezd kártis lattunk [Radnót KK; UtI]. *1736:* Az Incta ... Más betsülletes Gazda-embereket, I(ste)n és a Nms Haza Törvénnye ellen magához alliciált, ugy annyira, hogy egynémellyek Feleségeket majd halálra verték a Divortiata Incta miá [Dés; Jk 202b]. *1744:* a Korda Györgyné Aszsz. ö Nga tojab(an) ugy annyira meg szaporodott volt az hal, hogy ... egy Vonással hat s hét Száz halat is ki vontak [Mezőszengyel TA; JHb XI/18. 27]. *1759:* edgj darab hasáb fával ujjanyira meg verte taglotta, és Testét kékítette [Msz; VK]. *1766:* Ezen esztendöben conscribáltatta öfelsége minden renden levő embereknek mindenféle gabonáját. Mely igen rosszkor esett, mivel 25 esztendőtől fogva kevesebb gabona az országban nem volt, mint az idén; ugyanannyira, hogy ha a törökbúza meg nem ért volna, éhvel-halásra jutna a szegénység [RettE 206]. *1774:* Keszeg Györnek az Edes Atyát jol ismertem, s aztis tudam hogy minden vagyonyatskáját el vesztegette ugy anyira hogy már végtére feles adoságbais verte magát [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1808:* sajnoson érezzük, hogy ámbár Czéhunk cröss Privilegiumon fundáltatik, mégis annak nagy romlására Kontár Mester Emberek támadnak, kik Legényeinket sokkal nagyobb Bérre töllünk el tsalogattyák, ugy annyéra, hogy ... nékunk az egész Czéhon 8. Legényeink vagynak [Kv; ACLev.]. *1812:* itt teméntelen hernyo vagyon, ugy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem zöd(ü)lhetnek [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.]. *1847:* Kászoni András ... részeges Isten káromlo – nyakas elöljáróitol nem függö ... Mindenkiben mint a tövis bokor szeret belé akadni – ugyanannyira hogy tőle mindenki irtodzik [Kv; AsztCLev.].

ugyanoda ugyanarra a helyre; tot acolo; ebendahin. *1640:* Desertae et fugitivj. F. Opra Sztanika p. h. Az el mult niaron Havaselfeoldeben ment. Pusztan all haza. F. Lupul Todoran p. h. Azis akkor ment ell oda p. h. all. F. Frankul Korna p. h. Azis akkor, es ugian oda p. al h. [Mardzsina F; UF I, 725]. *1662:* holmi kóborló szabad legényeket is, többet kétszáznál, a várba bevitt vala, az hajdúvárosokról is pedig ugyanoda háznépestül is felesen szorultak vala [SKr 545]. *1764:* úgy jártak egy Szántóné nevü asszony után, aki is Henter István urammmal ment volt ki ugyanoda a feredőre, ö pedig mindennek kibeszéllette [RettE 166]

ugyanolyan szintén, pontosan olyan; chiar la fel; ebensolcher/-solche/-solches. *1627:* Egy Erdely vy Sáhos Abrosz tt f. 1 d. – Jtem, vgian Ollian Sáhos Abrosz tt f. 1 d. [Kv; RDL I. 132]. *1692/1737:* Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metezet draga nusztokkal bélet Török forma Bársony mentét (!) az Fején ugyan ollyan

Fejedelmi Kalpogotis [Szilágycsch/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati lev.]. *1704:* Most hallottuk, hogy tegnap sok emberek láttokra a commendans háza felett a hajazatot egy nagy sürü füstforma felleg elfogta volna, úgyannyira, mintha meg akart volna a ház gyúlni, hanem egy kevés idö vártatva felkerekedvén, ugyanolyan sürüformán elment a tanácsház felé [WIN I, 126].

ugyanonnan, ugyanonnat ugyanarról a helyröl; tot de acolo, tot din acelaşi loc; von dorther, ebendaher. *1620:* Ugyanonnat csak magam Bali csausszal menék az muftihoz, hogy ez dologról azmit az hocsával tractáltunk, és az magam elszabadulásáról bövebben beszéljek, és kérjem mind az követ uraim szavával, hogy önagysága is izenne az vezérnek ezképpen, hogy lenne szembe az követekkel [BTN² 402]. *1662:* Negyedik, hogy Lugas, Karánsebes ugyanonnan oda avégett bocsáttatott török seregeknek mindjárt megadattatnának, a bán által megparancsoltatnék [SKr 454].

ugyanott, ugyanottan ugyanazon a helyen; în acelaşi loc, tot acolo; ebendort. **A.** *1568:* Istennek Acarattiabol Most megy hazasodttam vottc(m) Valkaj boldisarnetth Kozma telkén vgian otth lezen az Menyegzo Hus hagio Vasarnapo(n) [Kv; BesztLt 15]. *1573:* Zas Balint azt vallia hogi Az Molnar gaspar hazahoz hittak volt nemy baraty Es mykor egi kewescet otth Mwlatot volna lakoznak volt Nemy Emberek ky keozet veres Thamasis otth volt Hallotta theole ezt Mongia volt Desy Antal es Imre feleol ... egy Ingem gatiamis vezet ely aztis vgian otth keresem hwl az Borywt Meg talaltam [Kv; TJk III/3. 243]. *1605:* Andrasfalwj molnos ferencz Zabaditata magat Simon miklos wram altal, az patak mellet walo epitesben, kit az maga Jozagan Jndittot wolt az wizben ugian ot A(n)drasfalwi hatarban gagj Janos diak Tilalma ellen [UszT 20/315]. *1632:* Az Uduar ház foliosoia alatt ualo also Tornaczban vagion uy fwrcz dezka egy rakasban No 190. Ugian ott egy cöreg Kas [Komána F; UC 14/38. 120]. *1635:* Hallotta(m) Kamutj Janostol ... hogj aŭal kerkedett hogj w czialta hitta Begani Georgyót Tótörbe hogy loŭat ad neky ... ket loŭat ada kezebe(n) rea tamadank osztan, elsöben megh lóŭck, az ŭta(n) en ragada(m) derekon, az en kezemben vagdalak el, ugjan ott megh hala [Esztény SzD; RLt O. 5 Kovacz Benedek (58) ns vall.]. *1665/1754:* Semmiképpen annakokáért Társaságbéli panasz Czéh eleiben ne terjesztödjék, hanem igazitodjék ugyan ott az Atya Mester és a' Bé-járó Mesterek által [Kv; ACArt. 15]. *XVIII. sz. eleje:* Kolosvárát két lovam patkoltatásáért flor. 1 d. 20. Ugjan ott lovaim bé hajtatásáért flor. 1. d. 2 [Kutyfva AF; Törzs]. *1710:* Sok tanácskozás után azt concludálák, mivel atájban Nagysinkre hirdettetett vala országgyülése, hogy Beldi Pál a székely hadakot felvevén, fegyveresen menjenek a gyülésre, és a fejedelmi személynek s státusnak minden sérelme nélkül, Teleki Mihályt társaival együtt, ha szépen nem lehet, különben is, kézhez vegyék, de ne bántsák, hanem ugyanott az országgyülésin törvény szerint prosequálják öket [CsH 135]. *1789:* ha annak rendi szerént viselték volna gondgyát annak utánna is azon Malomnak, az árvíz annyira el nem hordatta volna gáttyát ... igaz ugyan, hogy mikor elsöbben egy Télen Jég menés alkolmatosságával el szakasztotta a gátot az ár víz, annak elötte valo öszen valamenynyire meg igazitották volt a gátot, de az hol leg szükségesebb lett volna el hadták, s ugyan ottis szakadott el Jég menéskor [Abosfva KK; GyL].

B. *1570:* Enedy Kelemen Varos Zolgaya, hity zerent ezt vallya ... Ew penigh ez vallo haggia vgian otthan Benedeket, Eomaga fwth az kapwra Theob emberert [Kv; TJk III/2. 79–80]. *1580:* arra az helyre feol meruç(n) mertúnk egy Darab Nyl auagy Lab feoldet es vgia(n) ottan Egy halmot feol hanywa(n) Eppitettwnk honna(n) Egyenesen ala Therwe(n) Job kezre mind az patakig ala halmokat [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1837:* 4-dik. Csak ugyan otton, a gyalog katona Gyenge István kertjén találtatott 20, húsz bükkfák ... melyek a tilalmas bükkböl vagdaltattak le és a kertre rakattak [Jenőfva Cs; RSzF 119].

ugyanö szintén ö; tot el/ea; dieselbe Person. *1638:* En aztis tudom hogi el beöczültek volna azt az hazat adossagba(n) ... de azert azt bizonioson tudom hogj Teorcök Istua(n) az Teörök Janos cöcze ki szeökek ejel abbol az hazbol s ejel mene el ... az adossagh eleöl szeökeöt el, mert ugia(n) eö valalta volt fel az battia adossagat [Mv; MvLt 291. 156a]. *1804:* Ezen irtás földet ... Drentye Mitru fogásának tudom, és hallottamis lenni ... tsak fogása volt Drentye Mitrujnak, de Bozintán Kosztán irtotta ki az erdöböl és gazból, 's ugyan ö töttc haszon vehetövé [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Tamnyán Vón (36) col vall.].

ugyanúgy szintén úgy; tot la fel; ebenso, gleichfalls. *1575:* Biro es Kiral biro vra(m) Eleot Hereeg gaspar, vogner Mihal, Silassy Myhal es Zabo Istwan, hitek zerent valliak hogi mynd az fragmentawal egembe Mertek zerent Nem Talaltak teobet 13 zingnel az zoknyaba, Es eok vgian vgi Inteztek hogi ha eehbely Mester cinalta volnais az Mynemw fogatkozas benne vagion Melto volna Rea vetny [Kv; TJk III/3. 408]. *1584:* Ekkert Mihaly vallia, Zememmel lattam hogy ez varganę Annianak Aminemeo hitwa(n) kertechkeie vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala, le haylot vala, es az eggik kezepe (!) eg cherep lewen a' cherepbe Niul vala es vgy keny vala 'a Tamazt, el illenek Mellette es vgia(n) vgy keny vala megis egy Eolniere Alig volta(m) teolle [Kv; TJk IV/1. 285]. *1665:* Az török Ujvárhoz gyülekezik és hogy Esztergomnál két helyen köttette által az hidat, beszélik, mit akarjanak, nem tudják; sokaknak látom elméjeket ott járni, söt ugyan úgy is hiszik, látom, hogy az békességben semmi nem telnék, de én ebben igen Sz. Tamás vagyok [TML III, 465 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

ugye nu-i aşa?; nicht wahr? *1820:* Mikor a Cancellista Urak eskettek amint Anyám beszélette nékem ökeme harmadmagával ... a' Cseléd házba Dregán Juonnéval találkozván azt mondá Dregánné: Ugye Banyo, hogy a Báro Ur mikor meg akarták keresztelni a kitsi Fiat azt mondotta: Keresztellyék Ferentznek [Aranyosrákos TA; JHb 48].

úgyhogy ezért, tehát; deci, prin urmare, în consecinţă; also, deshalb, folglich. *1604:* Az En el wezöt ökremnek az arrarol meg Elegittöch Engemet, wgi hogi En töbzer Erte meg ne(m) zolito(m) [UszT 18/168]. *1696/1781:* Badensis Hertzeg eö Felsége ez hazában érkezvén Hadakkal, holmi külsö belsö Jovok édes elejektöl Maradt vólt, Marhájok es egyéb keresmények, azoktól tellyességgel exhaurialtattak vólt, ugy hogy semmiek többire nem maradt vólt [Branyiczka H; JHb LXXI/3. 456–7]. *1705:* Ott is pedig az emberek semmit egyebet a szörnyü romlásnál és prédálásnál nem mondottanak, melyeket ott töttenek a Schlick generállal lévö hadak. A borokat kivagdalták, úgyhogy a pincékben ugyan nagy sárok voltanak még most is a bor mia [WIN I, 630].

1723: Tudam hogj a Revolu(ti)o alatt el szakadott volt ã Deési gát, ugy hogj tsak alig láttzott, s akkor ugj forgottak a' Szamoson lévő malmok, hogj jobb(an) ne(m) kellett [Désakna; Ks 25. IV. 5]. *1750/1797:* (A telek) azótától fogva egy nehány kézen fordult meg ugy hogy most Jankó András birja zálogképpen [Vérvölgy Sz; Borb. II]. *1766:* reggel meg halván hogy Székelly Jánost keményen meg verték ... el mének és meg nézem a hejjét, holott annyi alutt vert láttam, hogy el hültem rajta, ugy hogy egy Marhabol sem kellet volna több vernek el folyni [Szilágycsch; BfR 104/2]. *1767:* az kaszálo hellyeket ... meg kaszáltotta, de Buglyában rakotván a' Tisztek(ne)k vigyázatlanságok mián, hogy roszul voltak bé hegyezve, az Eső erőssen meg vesztegette, ugj hogj mikor bé takaritották, jobb részit a' Rothadás mián ott kellett hagyni [Kóród KK; Ks 19/18]. *1774:* Erdélyben is, kivált a két Szamos és Sajó igen megáradott, úgyhogy kétfelől a térségeken mindent elseprett [RettE 333]. *1778:* Vagyon ... más szénafu is Farkas ljuk oldalában ... Mellyben az előtt, tudgyuk hogy jo vastagságu Fák voltanak, mellyeket mindenkor vagták és hordották a Bán Györgyné Asszony emberei valamikor kellett; de nevezetesen a ' közelebb mult Télen nagyobbára elhordották ugyhogy most gyalog kert karonál vastagabbat nem igen lehet találni benne [Galambod MT; EHA]. *1791:* Ez előtt valo esztendőkben, én Szolga lévén Popa Jakob Romannál kiis akkor Lepadatus Popa volt, történt hogy egykor az Marosan tul lévő Némely Padurán Barátyai valami Lovakkal Fejér várat el fogattatván, azon idő allat még azak a Tömlötzböl ki szabadultak ezen Popa Jakob Román mindég bukált, ugy hogy ha tsak vagy egy Gornyik, a vagy más valaki Levéllel az Faluban bé jött már eö rebeget bukált, helyit nem lelte [Sebeshely AF; JHb Andrej Hincza (38) jb vall.]. *1818:* az uj otoványokba sok kár van ki tőből ki tört ki pedig derekba ugy hogy soha se lesz semmi oltovány [Kv; Pk 3]. *1823–1830:* A többi szekerek is ezt eselekszik, úgy hogy tágos lévén a hely, amennyi szekér volt, mind egy rendibe ment, amíg megunták, addig nyargaltak [FogE 265]. *1878:* a temetéseken kivált férfi nagyon kevés jelenik meg, ugy hogy sokszor a sincs, ki a sirt behuzza [M.bikal K; RAk 339].

úgyis akkor is, azért is; (chiar) şi atunci, şi aşa, oricum; ohnehin, ohnedies, sowieso. *1619:* Ihon ezzel is megbizonyitjuk, hogy az uradnak baráti vagyunk, csak tartsa meg az hatalmas császárhoz való hűségét. De ha mégis nem tartja meg, és nem akarja megadni Jenőt, úgyis másképpen kell hozzája fognunk [BTN² 212]. *1662:* És hogy megbizonyosodék ... hogy a jenecieken esett veszedelem is Gyulához ollyan közel, többire magok határában, magok oltalmában és úgyis elég sok károkkal, számos jó vitézeknek elhullásokkal esett volna ... csak alig múlt vala, hogy magát is mind a vele levőkkel le nem vagdalnák [SKr 318]. *1679:* Azon vagyok teljes tehetségemmel, hogy szombaton kimehessek, de ha feleségem állapotja miatt el nem mehetnék is, úgy is úgy kormányozom az dolgokat, fogyatkozás ne essék az dolgokban [TML VIII, 462 Teleki Mihály a fej-hez]. *1694:* van egy Toronyhoz ragasztva csinaltatott keötes fakbol allo Utő oranak az Labja es Tartoja, kinek is Also resze el rothadván, most vy erős Tölgy Fa darab Sztömpökkel fel allittatva restauraltatot de ugyis az Lab fai igen el sorvadtak [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1704:* Vide Resolut. Alv. Art. 4. melyben ha debito tempore, nagyságtok, kegyelmetek valami opiniót concipiált volna, s concipiálna is, de ugyancsak annak decisiójának úgyis öfelsége által kelletik Bécsben végbemenni [WIN I, 175]. *1737:* a Vad Gyűmöltsöt, se Tilalmasból, se nyomásból, se Erdőkről, ujabb Dispositionkig ne hordják ... mivel kit ha ott kapunk, bátrann meg zalogoltathassanak; akit pedig ott nem kaphatnának 's meg-bizonyosodnék, úgj is meg büntetteknek Cum flor. hung. 3 :/: 3 [Dés; Jk 483b]. *1812:* Ugy is tudom hogy a Joszág jövedelme alig volt elégséges az udvar élelmére [Héderfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall.]. *1823–1830:* Ha a doktortól adott orvossággal <nem> élek és meghalok, úgy is én leszek az oka, hogy az orvostól adott eszközzel nem éltem [FogE 131].

úgylehet meglehet, megtörténhet; a se putea întîmpla; geschehen/passieren können/dürfen. *1737:* mivelhogy illyen háborgólag van az idő, tellyességgel el nem mozdúlhatok a' házamtol ... ugy lehet hogy annyira el vet bennunket edgymástól ezen következendő háborgó idő, hogy Isten tudgya, ha láthattyuk e'? edgymast többször a' vagy nem? [ApLt 4 Apor Lázár Apor Péterhez].

úgymint 1. azaz, vagyis; adică, şi anume; nämlich. A. mondatrészek összekapcsolására. *1550:* w az köröztes koron walkon lakot es walkaj ember szolgaya wolt, otth az Cyllan Örizöth barmot es twga hoğ walkaj tamas be haytotta volt szolgaywal vğ mynt tylalmasbol [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 358 „Martinus peczök de Zent kyral" jb vall.]. *1555:* My wytezlw zemelyek es nemessek Twdny Jllyk wgy mynth Az wytezlw Appaffy lazlo adom emlekezetre myndeneknek [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4 Appaffy lazlo kezével]. *1578:* Byzwan Niary Mathiasnak yo magha wiseleschez es gondwiseleschez, attam neky az en ytt walo yozagomnak, wgy minth Kysfalwdnak, Dorombarnak, Ompayczanak, felseö Diodnak, es Magyar Galdnak[a] tyztith es gondwiseleseeth illien Instructiowal [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136. Inreg. Fasc. 34. Fol. 104–6 V. Kovachoczy Math. Niary gond.-höz. – [a]A fels. települések mind AF-ben]. *1585:* Amikoron a warosnak Apro keözconseges zewksegere vg mint Gatra, leghzesre, es Eyelj wagy Nappaly Eorizesre hirdethy á tizedes az eo tizede alath valo keossegeth [Kv; KvLt III/15]. *1593:* En Zanizlofi Bathori Ferencz perecheny ... Nemwnemw Zwkseghes dolgaymert vgy mynt Jozaghomnak megh Zabaditasaert, kenzerittettem Bathori Elekne Azzoniomtol Jakch (!) Anna azzontol, Byzonios Sum(m)at kerne(m) [Perecsen Sz; WLt]. *1614:* Jobagiones. Confiscatusok voltak ezek de megh ualtoztak magok penzen ugjmint Török Imreh Orban Mathe [Hodos MT; BethU 52]. *1617:* Vagion adossagh melliet More Lazlo az eörökseg ere valo tekentetb(en) rakot volt fel, vgi mint harom Stomp vas flo 6 Lazar Mihaltol veöt fel flo 5 d. 52 Macziuka Iliatol flo 5 d. 25 [Abrudbánya; Törzs]. *1637:* 27 Junii, úgymint Szent László király napján vittek Kolozsvár mellett Gyulafehérvárról egy nagy harangot [Kv; KvE 170 SB]. *1653:* Mostan immár a törököknek is vagyon mecsetjek, de a keresztyének is békével viszik templomokban végbe isteni szolgálatjokat minden innepnap és vasárnap, s a törökök is az ő mecsetjekben. Annak felette egyéb nemzet is, ugymint: görög, örmény, sidó és a georgiánusok - kiki az ő rendjét tartja [ETA I, 118–9 NSz]. *1683:* egy bogláros parta övet mely ezüst csatton vagyom (!) ... testálta Vagyos Miklos Uramnak illyen formán, hogy az eo kegyelme leanyae legyen, az Leany fizesse ki az Apjat belölle, ugy mint Vagyos Miklos Uramot [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1704:* Ma reggel inditók el az úr lovait, úgymint két szekeres lovat és két metszetlen paripát [WIN I, 246]. *1727/XVIII. sz.:* A becsületes

Atyák tiszti ez, hogy ha midön kalandosunkban felsö, közép, also rendben levö beczülletes Atyánk fiainak halottyok lenne, Dekanyival edgyüt szorgalmatoson anak el takaritásaban munkalkodgyek, ugymint: koporso csináltatásban, Sir asasban és töbekbenis [Zilah; Borb. II]. *1779:* az Exponens Aszszony eö Nga (Bethlen Ágnes) ... boszszankodva panaszolt ... hogy ök akarják az én Gyermekimnek bestelenségit, nem nézik meg hogy tele az ország rollak valo hirrel, hogy edgyikert Székely Ferentz, a másikat pedig ugymind Sigmondatt edgy Déak tsinálta volna [Szászzsombor SzD; ÉS. Geor. Cs. Ajtai de Vajasd (55) bon. insp. vall.]. *1798:* Tudom ... Nehai Miko Miklos Ur, Divortiátájának, Bernárd Kristina Aszszonynak edgy Curiájat ... melyen ... vagynak következendö Epületek ugy mint edgy Sendelyes Ház avült Sendellyes, Vagyon edgy Galambug fedetlen, a' mellett edgy Deszkás Sertés Pajta [Szentkatolna Hsz; Mk IX/109. 3]. *1801:* ujra meg marasztatta Nébb András uratt Ceh Mesternek kett Esztendeig az többi hivatalbeliikett is ugy mind Ts: István Coltsas Mestert e (!) Szentesi Sandart Natariusnak [Kv; FésCJk 81]. *1811:* Ezzel kezdödött a' Törvény megszegése, És ki mondattatott annak büntetése, Ugy mint az halál és a véres verejték Melyek Ádámot az Édenböl ki-ejték [ÁrÉ 33]. *1824:* Szt Imren a Falus Bíro Nagy Andras Házánal ... voltunk a Falus Biro Nagy Andras Hütösseivel edgyüt ugy mint Benedekfi András Armálista, Losonczi János Székely (így!) es Tób Falu beli Emberek is Voltak jelen 20 Számbol áló Emberek [Szentimre MT; BalLev.].

B. tagmondatok összekapcsolására. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez illien Legeny, ugi mint, nem házas, nötelen [KömCArt. 7–8]. *1658:* A katonái[a] ide szállának reánk Vásárhelyre, és rajtunk tönek nagy romlást mindenképpen, ugymint: szölönket, kertünket, szénánkat s mindenünket pusztitták [ETA I, 166 NSz. – [a]Rákóczinak]. *1677:* Ötödször: Takarodo harangozás után a' kerülökön kivül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a' föemberek közzül valaki oly baráttyánál vagy joakarojánál valo mulatásában, vagy egyéb dologban, el-találván késni, az oly ember lámpásnál mennyen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel étszaka találtatik, abban az elöbbeni jo rend tartás observaltatik ez után-is, ugymint meg-fogattatik, és virrattig kalodában tartatik [AC 225]. *1710 k.:* Ad posteritatis documentum egy nagy politicus errort notálok, amelyet tettünk gubernium, és kiváltképpen én, úgymint: annak a négyünktöl csinált és mindenektöl approbált gravamináknak extractusát küldöttük a kancelláriának [BÖn. 872]. *1739:* Szabó Gergélyné Kibédi Ersébeth ... minthogj irtoztató és felettébb útálatos Nehéz Circumstantiák jönek be ellene, ugj mint, hogj nyilvánságos kurvának kiáltatott, mégis mind ez ideig azon parazna hirnek 's Névnek alatta hevert, magát nem expurgálta [Dés; Jk 301b]. *1823–1830:* Amint az akadémiákon szokták mondani, aki nem fizetésért, nem is egész kurzust hallgat ki, hanem csak egynéhányszor megyen valamely professzor leckéjére, hospitáltam ezeknél: úgymint Platnernél (Medicus) hallgattam moralis philosophiát [FogE 190].

2. mintegy, körülbelül; cam (pe ...), aproximativ; ungefähr, etwa. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay ... engemeth meg thartoztattak wala ... Thoaba Bathory Andras es meg keslele engemeth, wgy mynth ewt wagy hath napyg [LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1558 k.:* az twz is Megemizt benne, vgy Mint 3 vagy 4 gyrat [Nsz; MKsz 1896. 292]. *1570:* Makay Benedek, hythy zerent ezt vallya hogj Tegnap vgy mintth Tyzorakor Menth Enedy Kelemen Az Monostor kapwra [Kv; TJk III/2. 80]. *1588:* was Georgy vramis ... informalt hogy Azokra a' Commissariusokra parancholatot hoznanak ... eo kgme Biro vram, Mennel hamareb lehet hozasson ez Commissariusokra Parancholatot, hogy Mennyenek Nemetibe, ennek vthanna vgimint harom hettel egy Bizonios Napra, melj Nap es terminus az Miszilisbe vgy denotaltassek hogy Matol fogwa(n) vgmint harom het tayaban legie(n) [Kv; TanJk I/1. 84]. *1607:* Az szilas alattis tudok egj feoldet ugj mint eot auuagj hat deligh jarast [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1610/1616:* Adak ertesünkre, hogy az mely Salariumja ottvalo Praedicatornak ennek elötte Jart volna, kegd meg adni nem akarna, ugy mint, nyoltz szaz kösöt, nyilvan valo karara 's fogyatkozasara [Kv; RDL I. 100]. *1647:* Az Actor excipial egj testis ellen Szabo Catha ellen hogi Impura persona volna es nem stalhatna vallasa ... De mivel azt az A(ctor) megh nem biszonithata in insta(n)te, tehat Szabo Cathanak Dijan marat ugi mint f. 40 [SzJk 66].

3. vmiként, vmilyen funkcióban, minöségben, állapotban; in calitate de; als. *1508:* Ezt my Emlekezettre adywk vg mynth, fogoth Byrak [Kv körny.; EM XXIX, 261–3 Cheh István kezével]. *1550:* En Kemenj Ferencz yelentem Az en lewele(m)nek zeryben Az kyknek illik Myndeneknek hogy. Ez jambor Nemes vraynk es Baratynk elewthe twdnya yllic. Bvday Peter es Bvday Marton elewt, Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy Mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezesst [Berend K; BfN. 28/2. – L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlev.]. *1580:* Enek Az dolognak wrwke walo meg maradasaert my(n)d az ket fel wonek zaz forynt kwtelet fel my elwttwnk wg mynt kwz byrak elwt [Légen K; JHbK XVI/2-3]. *1583:* Amely Nap a' haborusag leön Azon Nap holwal meg parancholа az Kasketheo Agoston vgmint Capitan hog a' tizedet el laria(m) [Kv; TJk IV/1. 192]. *1592:* Hogy eok az ell m<u>lt napokban Monai Mihalyne keozt egy rezreol vgy minth fel peres, es Chych Janos deak vgy minth alperes keozt Neminemeo adossag dolga feleol vgy mint egy <hi>an zaz forint feleol [Szilágycseh; Borb. II]. *1635:* Gyulai Ambrús Vr(am) es Leania kepeben Theölczeres Nagy Thamas Vram ugy mint plenipotentiariussok eö Keglmek [Kv; RDL I. 23]. *1650:* azt allatyak penig az Tisztek hogy chak portiot bir ott Nagod, mi penig azt statualtúk à mit ott Nagod birt, vgymint portiot [Kv; Ks 4. VI. 2. Steph. Palffy kezével]. *1776:* Mlgos Groff Bethlen Lászlo Vr égy Malmot, itt a Toon bir és a halos Tobanis van része ugy mint Possessornak [Mezöbánd MT; WassLt J. Bartsai (40) lib vall.]. *1804:* azonn Pujka fijakat sem eö kegyelménél nem költették, sem senki eö kegyelmének nem adta, és ezek szerint tartozott volna azokat ... ugy mint bitangban fel fogattakat Tiszt kézhez adni [Torda; TLt Közig. ir.].

4. valamint, továbbá; precum şi; sowie. *1669:* A keresztelés 29. napján leszen ez hónak, mivel elébb nem lehet Bánfi Dienes uram miatt. Az én föispánságra való bevitelem az jövö holnapnak negyedik napján, úgymint az keresztelés az jövö péntekhez két hétre, az másik mához három hétre [TML IV, 553 Teleki Mihály Veér Judithoz].

5. mint például; ca de exemplu; wie zum Beispiel. *1681:* Az Bányák szoktak fél susztrais járni; ugimint meg indittatássokkor, es megh állattatásokkor [VhU 60].

úgymond cum s-ar zice; sozusagen. *1572:* Mogyaro Mate ... Banfy Pal wram Jobagja ... Ezt walla hogj, Lattam wgmond hogj Eozwe zeordultenek Az kettfel, paraztsagh Es Reank hagigalanak, de En nem Latta(m), hogj Senky, az

Itelo Mesteorth hagitotta volna [Bh; KP]. *1590:* Az falus Birot oda hyttuk, teob polgarokkal egyete(m)be, Azt mondottuk nekik, Ez pincziben vagion egj fogsagh myatt megh holth olahne, Az gylkosis itt vagion az ki keze myatt megh holt, Azert hyuattunk vgjmond Ide Jo Attyamffiaj, Eoriszetek Addigh migh tizt tartonak hirre tehetiúk [UszT]. *1614:* Azt penigh nyluan iol tudom hogy az feiedelem elegett zerelmeskedet eyel nappal Dengeleghinczel ... Hallottam aztis Hegedws Peterteöl hogy az feyedelem zayabol hallotta az en lelkem Vgymond megh nyugut Dengeleghinczbe(n) [Nsz; VLt 53/5267 J. Harfas (28) fej. muzsikássa]. *1619:* Mondá Gáspár vajda uram: Certe nescio quid erit conclusum, quia certe Poloni justam causam non habent, – így szóla hirtelen, explicálá oztán. Az dolog csak ebben áll – úgymond –, hogy az lengyelek kévánják confirmáltatni csak az régi békességet, az török arra teljességgel kész [BTN² 258]. *1657:* Az említett helyen lételünk alatt történének ilyen dolgok is: I. Hogy midön tractálnának az német fötisztek arról, hogy reánk jűnének és megharcolnának, ne bajoskodnának az mi fárasztásunkkal és nyughatatlankodásunkkal, az morosus general Gécz azt felelte: örömest cselekedném, úgymond, de nem tudok mit mívelni nékik, mert éjjel-nappal lovaik nyeregben vannak, s az mint már néhányszor experiáltam, ha harcolni akarok, csak elrepülnek, elszéledve vagynak; én kutya nem vagyok, úgymond, hogy nyomokon széljel erdökön, mezőkön kergessem [KemÖn. 242]. *1710:* Utoljára így végzi el levelét: „Mindezeket – úgymond – Felséged meggondolván, alázatoson könyörgök Felségednek, hogy magát a maga természete szerint való kegyelmes állapotjára vigye vissza ..." [CsH 87]. *1763:* én meg szollitván őket kérdem töllek, mit dolgoztak; Melyre felelvén mondának: A Földes Urunk jö ugymond, Szebenböl ide s annak számára vágjuk a' Fát [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 49 Székely János (46) jb vall.]. *1783:* Mostoha Fiam ... engemet meg tamodván ... az Vrat, Lelkét, Apját, Anyát egybe szidta Baszom vgymond 's szarom szajába Levelibe 's atyafiságaba [Mezőbánd MT; MbK XI. 67]. *1879:* Ö – úgymond –, ö húszon alól meg sem áll [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz].

úgynevezett vminek nevezett; aşa-numit; sogenannt. *1791:* a patak marton, az ugy Nevezett föld hidnál ... a Toth János Ur Successori Részeket, a Toth István Ur Successori Részektöl meg Külömböztettük [Jobbágyfva MT; EHA]. *1795:* A' Földi Magyarónak, vagy ugy nevezett Krumpinak termesztéséröl, és hasznos voltáról [DLt hiv. nyomt.]. *1801:* Itt Eckstein ugy nevezett Bába Doctor egy másra oltya a' Tehén himlöt – nagy a' Cultura Kolosvárt [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öcséhez]. *1805:* mégyen a Ductus ... a Dimbu Médri nevezetü hegy végre ... a Dimbu Médriröl egyenessen a ki tetzhetö torkon bé eresztkedvén az ugy nevezett Vállye Sztinga Pottingárol le follyo Patakba [Bárd H; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Elkezdődik pedig egyszer, hogy amely külsö emberek pántlikába tekert hajat, úgynevezett copfot viseltek, nagyobb kommoditásért elöl a fejük tetején tőbe lenyíratták az hajukat, ezt dupénak nevezték [FogE 108]. *1836:* az ugy nevezett Bornyu-kert vén Tökékböl, Tövisses, bokros, gyökeres hellyekböl ki irtatván, Szántonak felfogatott [Vámosgálfva KK; Ks 78/21 Conscr. 18]. *1840:* az ugj nevezett Lunka nevezett Lunka nevü helyen (telek) [Bikfva Hsz; EHA]. *1847:* Jelen volt, a télen múlt el éve, midön Varga Katalin embereket keresett, maga mellé felvejendőket, kikkel az úgynevezett Gyalu Máre-i öllfáknál dolgozó munkásokat visszakergesse, de mintegy öthat embernél többet nem kaphatva részére, elmaradott az azúttali kimenetele [VKp 187].

úgyse semmiképpen sem; nici aşa, nicidecum; doch nicht, auf keinen Fall. *1831:* Jollehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állásak, és Cryteriumok Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy a Ferentzi Karoly Ur két Lovának ki adások iránt mélto gyanu alá johetett; mind azon által ... szemmel látott Tanu ugy se találtatik [Dés; DLt 332]. *1896:* Kedves atyámfia! Sok szónak sok az alja. Nem is írok erröl többet. Ha van hozzá való hajlandóságod (s tudom, hogy okod lesz, ha nem tehetsz), megérted azt is, amit nem írok le itt. Ha nincs, úgyse nyomnak sokat az én soraim [PLev. 177–8 Petelei István Jakab Ödönhöz].

úgyszintén szintén, is; de asemenea, tot aşa; gleichfalls, ebenso. *1758:* Ugyanezen esztendőben akarván magam lakásomat figálni, kívántam volna az édesanyámtól azt az vén házat magamnak örökösen megszerezni ... Ide is adta volna, de a testvérbátyám, Rettegi István uram mint azelött, akkor is, úgyszintén most is mind abban, mind egyéb dolgaimban keresztüllállott [RettE 69]. *1768:* ezen Gabonás(na)k mind also, mind pedig felsö padlássa gyalult fenyöfa deszkákbol valo, ugy szintén oldalai is töltyfa sasfák közzöt be rott fenyöfa deszkákbol valok [Kocsárd KK; Ks 76. 55]. *1770:* A synodus igen szép renddel ment véghez. Az exercitiumokban a thesisek voltak a Szentírásról és annak perfectiójáról, hasonlóképpen <hogy> az ecclesiában Szentírásnak lenni szükséges-e vagy nem; úgy szintén elégséges-e a hitnek megtanulására [RettE 239]. *1801:* Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandoan és czélszerűleg három lappantsokkal, s legalább is három czólfokós fenyü deszkákkal be deszkázni, vas szegekkel megverve, ugy szintén a leeresztö lappancsokat vasláncokkal és pántokkal fel szerelve ... állitani ki és fel [Mv; DLev. 5]. *1865:* Kovács Ferencz ugy szintén Szabó Mártonné bezárt szobában találtatva a legterhesebb gyanuban lélegzelnek, az elsö 3 ost. ft az utolsó, mit ki alkalmat nyujtott a botránkozásra hasonló kép 3 ost. ft fizetni tartozik [M.bikal K; RAk 257].

úgyszólva am putea zice că ..., aşa zicînd; sozusagen. *1823–1830:* Iró emberek úgyszólva nem voltak, sem úgynevezett kancellisták, hanem voltak a törvényszékeknél auscultánsok, a politikai adminisztráció vagy tisztség mellett, úgy a fobirák, perceptorok mellett <is>, scribák 50 Rhf. fizetéssel [FogE 90].

új I. *mn* **1.** nou, nouă; neu. **A.** épületre/épitményre von.; referitor la clădiri/construcţii; bezüglich auf Gebäude/Bauwerke. *1560:* engette mind czórokke birni, hasznat venni, Az felsco molnot bamfi Palnak ... es minden Jgassagát ki veötte Az vi malombol, valami bamfi Menyhartott Jllethe volna [Mv; JHbK XII/7]. *1580:* Mosta(n) az wy gatot ... magason ne keossek hogy Az wyznek essety lehesse(n) az Gaton altal [Kv; TanJk V/3. 225a]. *1589:* Az meg neüeszet ket wy rendelt auditoriumoknak padimontom es wleo zekeket chinalassara (!) vittetünk a templunbol oda dyreb (!) darab fakat [Kv; Szám. 4/IX. 14]. *1647:* egy keobeol rakott Uy sendelyes Uduarhazra megyen fel egy fa gradicz [Drassó AF; BK]. *1680:* vagyon ... rész szerint bikfa, rész szerint fürcsz szel deszkákkal fedet uj ser fözöház [A.porumbák F;

ÁLt Inv. 35]. *1743:* Az épületnek, a szöllő felöl való részében egy Ujj szegelet Bástya rakatik fel a fundamento [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1761:* A Csürös kert Vagyon azon plágán, Vagy részén az Curiálisnak, mellyen a' describált Uj Udvar ház Situáltatik [Szászvessződ NK; JHbK LXVII/1. 213]. *1776:* az harmadik Curia ... Ujj, és mostani foglalás [Mezőbánd MT; WassLt G. Szodos (74) ub vall.]. *1784:* régi haranglábaknak a helye a mostani új haranglábnak felépitésére nem elegendő [Kőrispatak U; ETF 107. 34]. *1826:* Ujj Só örlö malom, minden késségivel hiba nélkült [Szentdemeter U; Told. 41]. *1860:* A' szekér szin mellett van egy – deszka fedél alatt – tutaj gerenda talpakon állo – sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezöbánd MT; TSb 39].

Hn. *1748:* Ujj hidig [Koronka MT].

B. vminek új alkotórészére/tartozékára von.; referitor la accesoriile unui lucru; bezüglich auf die neue Zubehöre. *1586:* die 4 Ja: Az waros kúczyahoz Czinaltattam 2 wy kereket Kerekes Mihallial ... d. 80. egy ö (!) kerekre wont 2 Talpot ... d. 8. [Kv; Szám. 3/XXVII. 8a]. *1597:* chynaltattúnk a' nagi harangra egi wy vonozyat [Kv; Szám. 7/III. 24] | 20. Die (Mai) B V hagiasabol chinaltattam Paisos Jstúannal az Varos eggyk Gialog Zazlo(ia)nak egj vy Kopia rudat ... d 20 [Kv; Szám. 7/XII. 13–4 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1694:* az emelcsö Pallo mellet ket jo Uy karfak mellyeket nem reghiben csinalta(na)k [Kövár; JHb Inv.]. *1761:* Az Ház vagyon az Udvarnak felsö résziben, szinte az közepe tájot ... fenyőfábol szépen ki faragott gerendakkal gerendazott, szarufazott és léczezett ... ujj fedéllel épittetve [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1791:* A feredöi malomrais ujj viz kereket tsináltattam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* Az Udvar felöll valo ablak(na)k belsö ujj Tablája Mellyet az Ujj Szállo csináltatott Nro. 1 ... Közönséges Ajto Ujj Frantzia Zarral [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

C. szerszámra/eszközre von.; referitor la unelte/instrumente; bezüglich auf Werkzeuge. *1681:* Nagi Konyhára, köpüs Uy Szito vas [Vh; VhU 524]. *1688:* Egy uj szoro lapat [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1748:* Két Uj Rodalo fejsze Nyel nélkül [Koronka MT; Told. 37/29]. *1756:* uj egj oltani valo fürész [Ks 92. I. 32 a dévai kúria lelt.]. *1768:* két ujj kerülö Eke ujj vassaival edgyütt [O.kocsárd K; Ks 74/55]. *1774:* Tartozik Remekben kéziteni a Becsületes Czéhban álo Iffiu egy Uj Kötö Fejszét minden hiba nélkült [Kv; KovCLev.]. *1787:* midön a Verökben a Vasbeli nagyobb eszközeknek ... romlasi esnek ... az ujj eszközeket el keszitvén, a meg romlottakat közönseges vasnak fel miveli a Czimboraság [Torockó; TLev. 9/25].

D. munkára/tevékenységre és eredményükre von.; referitor la lucrări/activităţi şi la rezultatele lor; bezüglich auf Arbeit/Wirksamkeit und dessen Ergebnise. *1656:* Enekis[a] felsö resze gerendazasa padlasa hasonlo uj mint az masiknak födelejs similiter [Fog.; UF II, 159. – [a]A háznak]. *1662:* Benn a várban is pedig itt is eleget épitett[a] ... Az kapu bástyái oldalában egy szép tornyot pléhes szép mesterséges héjjazattal ... az alatt levö erös bolt pedig és az elött más egy bolt is rakattatván, hogy az káptalansághoz való levelek ahol régenten szoktak vala tartani, azoknak az uj épitések miatt el kellett volna bontatniok [SKr 297–8. – [a]I. Rákóczi György a váradi várban]. *1726:* Ezen a' böton belöl ... való kis bötocskának ... kö falai, omló s dülö félb(en) lévén, ezen bótnak két fala, egészlen ujj rakást kiván [Nc; DobLev. I/124]. *1752:* ujj Gát-Vetéssel ... az erre Járo Viz fojását ... ugy el fogták, dugták, hogy a közönséges Szentegyház ágára járo Viz tellyességgel elfogyott, száradot [HSzj *gát-vetés* al.]. *1759:* a nevezet Patakat is uj ásással, Sántzal régi álvéussát Gáttal két helyen is meg köttetvén impediálta, turbálta [Mv; EHA]. *1768:* Az Malomhaz minden oldalai Épek, kül belöl ujj Sikárlás rajta [Kv; AggmLt C. 36]. *1770:* az irt paraszt emberek ... meg dugván az Exponens Ur Malmára menö viz árkát, ujj árkoláson a vizet be vették a magok szölöjekben az Malmokra [H; JHb XXXI/17. 2]. *1800:* Láttam valami ujj Keresztezéseket a' Kelentzei Verö fény oldalon ... 's mondják hogy azt a' Ködiek keresztezték a' Nyáron [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Romotsa Antal (36) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. *1850:* a Csür és többi szalmás épületek mind meröbe uj fedést kívánnak [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz]. *1856:* Egy az Uj ado beszedést visgálo Urnak egy ejeli háloba it léte alat öszveseni költésem 12xr [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyzö kezével].

E. edénynemüre, használati tárgyra von.; referitor la vase şi obiecte de uz casnic; bezüglich auf Gefässe, Gebrauchsgegenstände. *1585:* Czhynaltatta(m) Kannagyarto Antallal az 7 oh palazkhoz 2 Vy palazkot hogy egy tokba valo legyen [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1621:* Vöttwnk az Templo(m) Zamara ... Harom vy tekeneot ... d 12 [Kv; Szám. 15b/IV. 17]. *1632:* gabonas ház ... Vagion benne ... Egy uy mereö veka ... N. 1 [Fog.; UF I, 140]. *1647:* Ket Uy, s ket ö feön hordani valo czeber [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1666:* Czernatoni Miklos pap Vram ö Kegyelme ... Gyárfás Mihaly(na)k ... adot egy két forintos üstót, ujjot [Angyalos Hsz; BLev.]. *1681:* Paraszt Tál tokb(an), Közönseges önbol valo uj ón Tál Nro 50 [Vh; VhU 539]. *1695:* 1695. Sz. György napján csináltatot es adot Egy szép Viragos Orros Uj On Keresztelo kannát Nemz. Szücs Bálintne Varga Ersebet aszszony [Szilágynagyfalu; SzVJk 52].

Szk: ~ *szabású (óntál).* *1588:* Negy egy Araniü Eoregh vy zabasu on talak [Kv; KvLt Vegyes I/2. 24]. *1637:* egy keozep sima tál vy szabasu [Kv; RDL I. 24].

F. ágynemüre, ágy kellékeire/tartozékaira von.; referitor la lenjerie de pat şi la alte obiecte folosite la dormit; bezüglich auf Bettwäsche und andere Zubehöre. *1576:* wagion esmegh ezwe warwa ket fewalhe. Egy wy parna thok [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 11]. *1627:* Egi uy fekete cherge masfel forintt [Kv; RDL I. 131]. *1632:* Vy Pokroczak N 25 [Komána F; UC 14/38. 25]. *1682/1687:* Attam ... kett giapottas len uaszon Uy lepedött, mindenik kek es Ueres feitöuel agakra uarottak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1693:* egyeb supellitelekböl Mihok reszt nem vett, egy uj Paplanocskat adtunk neki [Nc; DobLev. I/38. 3]. *1696:* Uj derekaly 1. Kittely rajta jo [Buza SzD; LLt 193 Litt. B]. *1697:* Zöld Selyemmel s arany fonallal koczkáson varrott vékony gyolcs uj Parna haj [Szentmargita SzD; KGy]. *1743:* Ket uj Tiszteséges uj Paplanok el rökönjödtek ... ha az ember tépni, huzni kezdi, bérlésivel edgyütt többire el szakadozna mind [Backamadaras MT; LLt Fasc. 99]. *1768:* Egy kék sejem Tofata (!) ujj agy takaro keskeny czüst Czándlival körödös körül meg hányva [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1782:* Egy vászany uj szalmasák [Nalác H; CsS].

G. kelmére/ruházatra/öltözetre von.; referitor la ţesături/îmbrăcăminte; bezüglich auf Stoff/Kleidung. *1570:* Arrol walo memorial, Ferenc deak kezehöz mit attonk Zabo Janos Hagiomasat ... 1 feier wy nadrag karasia[a] [Kv; TJk III/2. 8b. – [a]Fels-ból kiemelve]. *1576:* Wagion wy Barson ket darabal mynth egy harom fertal [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. *1627:* Egy vy muhar szokniat szász modo(n) valot f. 10 [Kv;

RDL I. 135]. *1645:* Uy rokamal dolmany [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1681:* Uj Parducz bŭr no 10/= [Utl]. *1682/1687:* Attam Egi fekete Rasa Poszto Uy Palastott, harom rend Zöld barsoni Prem az elein [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1717:* Most nem régen szerzett[a] egy Uj Veres barsonyban kötöt Leopoldus Csaszar eo Felsege adta Deak Privilegium ... függö nagy pecséttel [Kv; ACJk 49b. – [a]A céh]. *1759:* Tizenhat sing gesztenye szinü gazdag aranyos virágos uj materiát [Nsz; TSb 7]. *1778:* adtam altal ... uly Zabolai Gyotsot egyet [Agárd MT; Told. 8]. *1785:* uj ször harisnya 2 pár [Drassó AF; TSb 24]. *1787:* Egy uj szokmán Hf. 1 Dr. 70 [Mv; MvLt 8 Csiszár György hagy.]. *1850:* Egy ujj – s egy viseltebb fekete Magyarka 50 vft [Algyógy H; Born. II Török Antal uradalmi biztos összeír.].

H. fejre/förevalóra, lábbelire von.; referitor la obiecte folosite pentru acoperirea capului/la încălțăminte; bezüglich auf Kopfbedeckung, Fußbekleidung. *1587:* 20 Dic Janŭary Zegeottem esmegh egj Jro Deakott, kinek Mihalj newe p(ro) f 7. 2 Jngbe, 2 gathiaba, 1 aba nadragba, 1 vy sarwban [Kv; Szám. 3/XXVI. 12 Suweges György isp.m. kezével]. *1591:* Vaida Mihali ... vallia ... kialtast hallek, fogiad, fogiad, vgimond, Oda terek, es talalek egi vy sweget [Kv; TJk V/1. 142]. *1636:* Eggietmás Aprolék kalmár marha ... Husz vy szalma swegh, 1 p(er) d. 3. teszen – – – f. – d. 60 [Kv; RDL I. 109]. *1716:* Egy par uy szép czepelüs [Altorja Hsz; HSzjP]. *1732:* Egy fekete jo fele bársony majd uy Salaváris papucs pegymettel béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9]. *1743:* Egy ujj Tollas paszamántos kalap [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1759:* az edes Annya ... amikor a Nyujto padon vala, Bartok Kelemen Uram hoza szem fedelet és ujj fore valot de Bod Andrásné Aszszonyom nem engedé meg hogy oda tegjek [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3b Boér Gaborne Nagj Sofi (38) vall.] *1788:* Hat pár ujj Denyin fodros hálo fokötö [Mv; TSb 47]. *1797:* Két kerek fekete bárány bör süveg, és egy paraszt uj fejér kutsma [M.igen AF; DobLev. IV/777. 14]. *1849:* 2 pár uj stibli ... 2. pár viseltes stibli [Dés; DLt]. *1850:* Egy pár ujj kordován tsidma 5 fl. [Kiskászon Hsz; HSzjP]. *1860:* Albu Antal számára dolgoztam: Egy pár ujj Czepök 4 f. [Zágon Hsz; HSzjP].

I. teriletre/birtokra/térszinformára von.; referitor la teren/proprietăți/relieful; bezüglich auf ein Gebiet/Besitztum/Relief. *1560:* vagion ... wy haz kit az en idembe wy helyre chinaltak I [Néc SzD; Makkai, SzDPuszt. 52]. *1595:* 28. Marty ... Az Ispanokat statuältak ö km(e)k Warossúl az Wy loszagban [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1669:* egyéb aránt ha ki uj Irottvánt; vagy szöllö hegyett akar fel foghni, az maga szabadeságab(an) áll [Dés; Jk]. *1674:* intezesünk szerent, hogy az ket félis inkabb meg esendesedgiék, az ket fél köszt valo darab foldet ket felé osztottuk, es uyabb határ dombokat hányattunk [F.szovát K; SLt Q. 13]. *1760:* az Falub(an) pedig mindennémü Possessiok régi és ujjabb Curialis Fundusak, nyilas és nyilatlan Házhellyek maradván [Szava K; RLt O. 4 hiv.]. *1788:* Felszegi János Ur ujj fogás allodialis Szánto Földe [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1791:* a parasztok által Commune Terenumbol fel fogot Uj Szöllök [Cintos AF; KGy]. *1817:* a' Derek erdöbenis ... valameddig minden fekvö Fák fel nem takaritatnák, ujjab pászmát fogni nem szabad [F.árpási (F) üveghuta; TSb 46].

Hn. *1592:* az vy vteza [Kv; Szám. XIV/5. 244 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* Vj Ozlasba (r) [Sárd AF]. *1656:* az röv uy osztasban (sz) [Kézdisztkereszt Hsz]. *1661:* az uj ozlasban (sz) [Bádok K; BHn 23]. *1664:* az Czere hegjen kiül valo Uy Szeöllcök [Keresed TA]. *1712:* az Ujj hegjben (szö. és parlag szö.) [Ketesd K; KHn 61]. *1731:* az Ujj Utzában [Bh; KHn 12]. *1743:* Az Uj kep szerben (ke) [Rava U]. *1762:* az Ujj Szöllö alat [Kide K; BHn 92]. *1781:* Az Ujj hegyben (szö.) [Ketesd K; KHn 62]. *1785:* Az Ujj hegyen két Pallog [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20. 455–7 Kornis Krisztina conscr.]. *1799:* Az Erdö alat lévö Uj Tanorok (k) [Mezöbodon TA]. *1801:* az Ujj-vágásrol [Koronka MT]. *1841:* Az ujvész nevezetü helyen a Borzóka nevü erdöbe menösorkon elé járó (sz) [Szárhegy Cs].

J. termésre von.; referitor la produse agricole; bezüglich auf die Ernte. *1590:* 30 Juny ... Adatot Byro vram Bathory Boldisar feo Louanak Wy Zenat [Kv; Szám. 4/XXI. 31 Kis István sp kezével]. *1598:* Attam Egi 40 wedres Altalak bort wy zemre wéttet f 14 [Kv; Szám. 8/III. 19]. *1674:* Egj rekesz ... Vagjon benne ... szozot (!) uj kaposza[a] husz kadakkal [A.porumbák F; UF II, 604. – [a]Elírás *kaposzta* h.]. *1683:* Uj Dio Száradva Köb(öl) 3//2. Uj Dio Fövenyben nyersen K(öböl) – //3 [Szúv.; Utl] | Eleven gyömber uj es jo fele nem tanaltatott. Az Patikariusnal sem volt [Utl]. *1811:* Virgilius ... azon jó hirre mint meg vigasztalódott, Kedves ujj szölöje hogy viszsza adódott [ArÉ 43]. *1819:* 1818ba termett uj Szalma egy csomoba [Baca SzD; TSb 6].

K. új tisztségben/hivatásban/szolgálatban levö/működö; care este nou într-o funcție; der neu im Amt/Beruf/Dienst ist. *1585:* Orelt Janos vallasa ... Monda Bako benedek. Az wy kolchy tarto Zeochy Mathe chioda keppen kezdy az dolgot ... egy Masas ... kere ... hogy ky erezze az Capún penzt ad vala Zeochy Matenak [Kv; TJk IV/1. 429a]. *1592:* Almasi Balas ... vallia: Ammikor az eorizes volt az Kuti Marton tizedeben ... monda Bakai ferencz Tot Istuannak, Jstuan en te read ne(m) vetek, mert te vy eorizeo vagi, es nem vagi oka az en mostani niaualiamnak [Kv; TJk V/1. 249]. *1632:* Vitték ugyan mesterségre is be az scholába az új papot, úgyhogy mind papságot, s mind penig mesterséget egyszersmind viselné [Kv; KvE 163 SB]. *1662:* Melly dologban az új itílőmester, Nadányi Mihály nem utolsó szerző oknak állíttatik vala, kinek elméje, hogy a fejedelemnek hozzája való kedvetlenségekkel ... nagyon exacerbáltatott, háborittatott volna ... igen tanácstalanul, vindictára, ingerkedésre nagy hajlandósággal viseltetik vala [SKr 486]. *1675/1676:* Az idősb Rakoczi Györgj idejében, én vj Cancellista Deákotzka lévén, a' Secretarius, Szalardi János vram, adsciscala Arkosi Mihály ő kglme mellé ... én akkor, mint uj scriba ... a' falut akartuk certificálni, akkor, Kamuthiné Asszonyomtol, s az Asszony képében [Vajasd AF; JHbK XX/21 Belenyesi István (50) ns vall.]. *1695:* ujjab Comendans jöven ide, az Basttjákát járván aszt kéványa hogj mind vár es Czet haz kolcsait kezihez adgjom [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. *1742:* Az uj gyalog katonak(na)k Munderozására esvén Nemes 3székre ... H fl. 3085,, 20 [ApLt 3]. *1778:* Már ez az Uj posta Mester is korhelkedni kezdet Vasarhelyt [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1803:* az ujj Czeh Mestereket a' szamadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23].

L. vérrokonsági/vérségi ágra von.; referitor la legături de sînge; bezüglich auf Blutverwandtschaft. *1555:* Az fw hadnyagsag wolt myegges nemben dwdor agan, fw hadnagok woltak apaphy Lenart, fo Byrosag wolt: abram nemben wy agon fo Byrak woltak az kereley pal fyay [Msz; SzO II, 140].

M. utasításra/rendelkezésre/parancsra/végzésre/ítéletre von.; referitor la dispoziții/porunci/decizii/sentințe; bezüg-

lich auf eine Anordnung/ein Befehl/ein Gerichtsbescheid/ eine Urteil. *1569:* Vid deak dolga zok ferencel, Az wy Itylet, az ados leúelnek massat keuania, massat ne(m) attak [Kv; TJk III/1. 255]. *1606:* az nyl fold dolga mi nalunk Vy rendelesre uagoni (!), kit chak emlekezetre hozok be, nem az uegre hogj most perlenem [UszT 20/275]. *1662:* táborozván ... a generál is, míg császártól is újabb ordinancia érkezném, Borhídnál a Szamos mellett Aranyosmedgyesen felyül [SKr 663]. *1672:* Hedri uramnak s Pater uramnak az országnak új végezésének ily vakmerőül való magok oppositiojokért és az mi nagy böcsteleségünkért vissza segíteni bizony semmit el nem mulatok [TML VI, 62 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1737:* Concludáltatott ... hogj a Dési Nagj Rétről se Felsőbbek; se Alsóbbak, ujabb Dispositionkig szenáját senki ne hordhassa [Dés; Jk 483b]. *XVIII. sz. v.:* Ezen elszaggatva ide zárt Levélből láthattya Ngod, hogy az ujj Instructio periculumba forog [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

N. eseményre/történésre von.; referitor la evenimente/ întîmplări; bezüglich auf Ereignise/Geschehen. *1729:* most mihent uy Ceh gjülesünk lesz az őt forintot nyolczra ki potollya [ACJk 142]. *1796:* hogy egy 1786ban költ ujj esketéssel meg lehessen azt bizonyittani, hogy azon 1200ban élt Lakosoknak ... a' mostani Lakosok valosagos maradéki legyenek, azt még tsak meg gondolniis képtelenség [Mv; TLev. 5/16 Transm. 25 tábl.]. *1815:* az Also forduló fel osztattatván a Possessorok között, az ezen ujj osztály szerént conscribáltatott [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 857]. *1831:* a' katona fogás még foj itt, de a mind a' kapitány mongya most könyeb ... de fél hogy ujjab tirozás lesz [Kv; Pk 6]. *1872:* a jobb oldal azon működnek mi szerént ujabb válosztást nyerhetne [Csehtfva U; Pf].

O. állapotra/helyzetre von.; referitor la stări/situații; bezüglich auf ein Zustand/ eine Lage. *1617:* vyob haborusagra az orzagok keózeott ok ne adattatnek [KJ]. *1662:* a vajda ... a portának magát örökös, megbékélhetetlen ellenségévé tevé ... s az nyomorult országot is újabb veszedelembe ejté [SKr 511]. *1663:* ha Isten más újabb nyavalyát nem bocsát ő kegyelmére, ebből Isten megszabadította ő kegyelmét [TML II, 621 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710:* de a Rabutin competentiája miatt nem akarván Starenberg commendója alatt lenni, minden jó dolognak nyaka szakada ... Erdélyországnak is újabb siralmas romlásával, pusztulásával[a] [CsH 371. – [a]1706-beli eseményre von.]. *1763:* Regeni Kis Gjörgj ... lévén ... egj csötört puszta Szőlője ... ujjobb njomorgato szükségtől kényszerittetnék adá ... Nzts Dobolji István Uram(na)k ... fl. h. 4 Dr. 8 [Nc; DobLev. II/342. 1a]. *1778:* a' beteget ... a' külső hideg aerre ki vinni ... nem bátorságos, mert ettől vagy ujjabb forro nyavallyába, vagy vizkorságos dagadozásban esnek [MvALt ConsSan. gub.]. *1854:* majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremtő kéz korcsitás nélkül találja meg a régi szellemet [ÚjfE 4].

2. idei, nem régi, friss; nou, nouă; heurig, nicht alt, frisch. **A.** élelemre/eleségre von.; referitor/privitor la alimente; bezüglich auf Essen/Lebensmittel. *1586:* Soban feöthcoz echiet es vi zallonna speceinj – // 2 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. *1595:* vöttem ... Diot az fekete Lewnek és az Aztalra p(ro) d 4 ... Wy haiat az fekete Leúhez p(ro) d 3 [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 21–2 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1648:* Szin uj es ö Mez nr 48 // [Fog.; Utl]. *1669:* Uj Iros Vaj Libr. 96. Téj fel Ur. 1// [Forg.; Utl]. *1673:* Kumannay udvarhaznal levő bonnumok es leguminak szama ... Uy szalonna het ... no. 7 ... Uy hay hett ... no. 7 [Komána F; UF II, 552]. *1675:* Uy szalonna tizen harom no. 13 cont. ... libr. 766. Uy hay tizenkettő no. 12 cont. ... libr. 104 ... Oj sodor husz ... no. 20 [Komána F; UF II, 656 Recsey István kezével]. *1680:* Ugyan ezen hazban vagyon ez idei Uj Turo fenyo puttanokb(an) [A.porumbák F; ALt Inv. 13]. *1685:* Juh Gyűjtemény: Tavalyi Sajtok nro. 57 ... Ez idei uj sajtok. nro 91 [Fog.; Utl]. *1740:* Uj Turo Desab(an) Komp(ona) nro 20 [Pálos NK; Ks 12. XLI. 32]. *1742:* alazatoson Ngdn(a)k küldöttem ket tegnapi napon vizből ki vet Szep uj sotalan Galoczát s ket per halat [Imecsfva Hsz; ApLt 2 Imecs Antal Apor Péternéhez]. *1748:* Az Uj Diszno husnak fontya limitaltatik ötöd fel penzre a' következendő Sz: Mihály napig, akkor pedig leszen ujjab limitatio [Torda; TJkT III. 218].

B. italra, ételízesítőre von.; referitor la băuturi/condimente; bezüglich auf Getränke/Gewürze. *1747:* Uj etzet egy általagban Ur 8 [Borsa K; Told. 24]. *1797:* Uj aszszu Szőlő Bor Ur. 18 ... O Aszszu Szőllő Bor Ur. 14 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 23]. *1823:* 10. hordo Uj Pálinkák töltelékjére ... ment 3 2/8 v(eder) Szilva Pálinka [Déva; Ks 106. 128].

3. korai, az első; timpuriu; früh. *1724:* Már tegnap uj retket ettük ā sz: Leleki meleg ágyból [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

Szk: ~ *zsenge* az első, korai termés. *1844:* Confirmáltatott Devetserbe lako Tktes Nagy Ferentz Ur' leánya, Ro'sália az ujj 'senge be mutatásakor [Bádok K; RAk 257].

4. ~ *víz* **a.** friss víz; apă proaspătă; frisches Wasser. *1655/ 1754 k.:* Minden reggel ujj innyavaló vizet hozzon[a], söt egyébreis a' mire szükség [Kv; ACJk 32. – [a]Az inas]. *1714:* monda Bándi Kadár Mihály menyünk fel a Betlen Lászlo ur(am) ö nga Tavara vagjuk el a gáttyat ha uj viz jő meg marad a halunk [Mezőmadaras MT; BK. Kecskes Juon (28) jb vall.]. – **b.** újabban megduzzadt folyóvíz; apa care a crescut recent; neu übergequollenes Flusswasser. *1770:* Tuddyać a Tanu ... midön az Oculatio volt ... Közep szerűnél nagyobb ujj viz volt[a], tsak nem fél árjában? [Kük.; JHb LXVII/91 vk. – [a]A Kis-Küküllőben].

5. újabban vert/forgalomban levő; care a fost emis/pus în circulație de curînd/recent; neu geprägt/ neu in Umlauf gekommen. *1628:* Vy garas mostani eöt penzes iutot tizen Egy forint [Kv; RDL I. 137]. *1655:* Jöve egykor hozzám Fodor Sigmond, monda vagy két aranyat váltannék el tölle, az edgyiket el váltám, az másekat nem, mert Uy arany vala, szintén akkor volt mikor az hamis Aranynak hire vala [Kv; CartTr II Mich. Dobolyi vall.]. *1664:* 1664 die 10 Febr. Szkorei Popa Juvon kapitan Uram eö Nga szamara papsagra emelesert Boer Jstvan uramnak adot uj penzt fl. 6/50. Ezüst dutkat fl. 5/70 [UF II, 304]. *1672:* az .5. arany Kastal Andrasnal uagio(n) kezhez adgia eo kglme mikor kiuantatik az arannyat mind uy Kórmocz Banyay arrannyak [CsALt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1677:* Minemű bajoskodási légjenek ez hazá(na)k a sok hamis kamorakon költ, rosz ujj penzek miatt, njilvan lehet kglteknél [UszLt IX. 76. 5 fej.]. *1679:* Fejedelem képere vert uj pinz f 9/24 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 61]. *1756:* Némethi István Uram, leg ottan az Asztalhoz tsapván in Specie tizen egy új, és egy ó aranyat ... 's azonnal mingyárt kártyázni kezdettek ketten három Márjásokba [Kv; Mk IX Vall. 33]. *1790:* Harmintz kilentz uj ezüst garas | Hat kisded féle uj réz krajtzár [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5]. *1801:* Régi ezüst Monéták Nro 25. Két ujj ezüst moneta [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 4].

1864: azon ... nád termésért fizetek tizen három uj forintokat [Mezőbánd MT; TSb 27].

6. újabban frott/érvényes; care a fost scris/făcut recent; neu geschrieben/gültig. *1582:* Thimar Mihaly az Safar Polgar zam adasza ... Vtolzor az Regestum be Adas vtan vy Regestum zerent adot exitust arrol Aki Nalla maradot volt, es semmiwel ados nem maradot [Kv; Szám. 3/VI. 10 Diósy Gergely not. kezével]. *1653:* egy nehanyszor vegezet az orszag arrol hogy az kinek levele az haboruban el veszet volna ö Nagat talallya meg felöle és ö Naga adgyon vjab levelet rola igassagarul [Sófva BN; EMLt]. *1671:* Az kik az adorol valo Quictantiakat el-vesztettenek, az Generale Regestumok meg-vagyon, azokbol uj Quitantia adassék, melyböl meg-látszik ki mit adott, s' mikor [CC 99]. *1677:* ha kiknek Donatioiban, Privilegiumiban az a' clausula, Salvo jure Fisci, inseraltatott volna-is, praesentalván leveleket, ha csak az lészen fogyatkozása az impetransnak, tollaltassék, és a' szokot Stilushoz ujab levél adattassék a' Fejedelmektöl számokra[a] [AC 201. – [a]Lapszéli hivatkozással az 1591. évi ogy-i végzésre]. *1702:* Decsi Méhszárosok (!) uj Czéh Levele [Dés; Jk 366a]. *1710:* a császártól új decrétum jöve az erdélyi milítia iránt, hogy az eddig usuált discrétiók, melyekkel az ország felette aggraváltatott, tolláltassanak [CsH 438]. *1740:* Ne(me)s Ar(a)n(ya)s Székben Rakoson lako Borbély Samuel és István vr(am)ek requiralván kérének engemet hogy abban N(em)es szék Uj Könyvéb(en) mellyet a' Captalanbol most a' fellyeb valo negjedik Esztendöben iratott ki a' N(em)es szék holott vad(na)k bé irván ... azon Collustratiorol valo irás is, mellyet írtanak a' néhai Rákoczi György Fejedelem hüségére valo bé eskövésröl in Anno 1642 keresnem fel mitsoda Conditioju és korbéli emberek(ne)k iratatta(na)k volt az eo Kgek elejek [Asz; Borb. I]. *1764:* (Az alperes az ítéletet) ma uj documentumaival melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordithattya, ez okon salva conscientia itilhet mais ã Biro [Torda; TJkT V. 197]. *1775/1775 u.:* Tordai Lászlo Uram exhibeállya az fenn emlitett Contractust, a' mellé az Uj Inquisitoriat ... azt állittya hogy ... az egész Baromlaknak vicinussi az Orbai, Lekentzei, és Ujfalvi Határ szélek [DobLev. II/461. 1b]. *1801:* irtam az Arendatornémnak, hogy azon ujj contractust Subscribálya [Kóród KK; Kf gr. Kornis Gáspár lev.].

7. újfélc; de tip nou; neuen Typs. *1662:* öt hétöl fogva egy levelét láttam Kegyelmednek, azt is az fejedelemasszony kezéhez küldvén, nem régen akadt kezemben és hogy valami particulát az új clavissal írt Kegyelmed, Isten tudja, micsoda suspiciot vött Kemény Simon uram [TML I, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. ~ *kalendárium szerint* a Gergely-féle (Gregorianum) naptár(számítás) szerint; după calendarul gregorian; nach dem Gregorianischen Kalender (Kalender neuen Stils). *1592:* az icóuendcó Mind Zent Napiara az Vy Cal(endarium) Zerent, tartozzam minden fogiatkozas nekull có kemenek Jakczj Anna Azzonnak ... 73. magiar fo(rin)tot es d. 55. kez Penzull megh fizetnem [Perecsen Sz; WLt]. *1600:* En Kardos Miklosne Erdeö teleky Borbalazzony ... Keölt ez lewel Perechenben[a], szent Jakab hauanak masodik napia(n) az wy Calendarium szerint. Anno 1600 [WLt. – [a]Sz]. *1603:* az jeouco 1603. zent Georg Napra az vy calendariu(m) zerent ... fwzessek megh [Kv; JHbK XLVI/5]. *1677:* Az arenda fizetésnek elsö részének ideje, Szent György nap elött két hétel kezdetödvén, tart Szent György nap után-is két hétig, az Uj Kalendarium szerint [AC 73]. – L. még *kalendárium 2.* szk.

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *esztendő/év* an nou; Neujahr. *1588:* 13. January ... Az fejedele(m) orozinakis attwnk wy Ezte(n)deoben hatt pogan pinzt [Kv; Szám. 4/I. 19]. *1672:* Alázatos kötelességgell ualo Szolg(a)l(ato)mat Ayánlom k(nek), édes Azonyom Anyam, Az Ur I(ste)n ez jelen ualo Uy esztendónek minden rezeyt tegie szerenczesse, kedues Attya(m) fiaiual egiut [CsALt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai kanonok és pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1695–1720:* Örök dicsöség és hála a nagyirgalmú és könyörületes hármas Egyistennek, aki ... az új év jóreménységébe átvezetett bennünket [KvE 227 GM]. *1750:* Isten ö Sz: Felsége Kedves Hugom Aszszonjnak az már bé állot uj Esztendöt tegje áldott Szerentsesse és boldogga ... Szivemböl kívánom [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. *1787:* az Erdök Conscriptiojárol való Udvari Normativum az Esztendönek minden Angariája elein, az Ujj Esztendötöl kezdve minden harmad Honap mulva szoross meg tartás végett, a Notarius által az egész Falusi kösségnek olvastassék fel, és értelmesen magyaráztassék meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a] * ~ *fél esztendő* noul semestru; neues Semester. *1823–1830:* én Öexcellájának ... megírtam hogy már az új fél esztendöre is a professzoroknak befizettem s kurzusomat folytatni elkezdettem [FogE 217] * ~ *vallás* szombatos vallás; sectă creştină care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; Sabbatianismus. *1653:* minthogy Szabó Gáspár vala serényebb az új vallásban: tehát reája menének és minden nebelö (!) irogatásait, kit Eössi Andrástól hozott könyvböl írt vala, elhozák házától és a perengér alatt czigánynyal meg égetteték .[ETA I, 29–30 NSz] * ~ *vendég* újszülött; nou născut; neugeborenes Kind. *1667:* Kegyelmed szerelmes felesége megszabadulásán én is ... örülök. Isten ... az kis új vendéget[a] maga dücsöségére s Kegyelmetek örömére éltesse, nevelje [TML IV, 84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. – [a]Zsuzsa nevü leányukat]. *1671:* Feleségem ... az új vendégnek hosszu életet s az anyjának meggyógyulását kivánja [TML V, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1807:* Kis Mamának ma délután egy fia lett szerentsesen ... az új vendéget meg kereszteltek Istvánnak [Dés; KMN 374] * ~ *vérre kaphat* '?' *1722:* A micsodás fazonabilis idö jár ã Menes is vj vérre kaphat [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *kollégiumi ~ esztendő* új tanév; noul an şcolar; neues Schuljahr. *1823–1830:* Beállván pedig a kollégiumi újesztendö, a régi szokás szerint szeptember 21-ik napján törvényt olvasnak, és akkor, akik dupét vágattak volt mindeniket megbüntetik négy-négy forintig [FogE 108].

10. a korábbitól eltérö/különböző; nou; neu. *1595:* Az Nyúghatatlansag penig ö kmeknek felette nagy volt, az sok szantalan Wy szokasok miat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 24 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1710:* Már csak az vala héja, hogy a fejedelem confirmálja Bánffy Dénes ellen való sententiáját a státusoknak, de tartván attól, hogy a fejedelemasszony az urát elveri róla, újobb practicához nyúla Teleki a mellette valókkal[a] [CsH 121. – [a]1674-ben]. *1787:* Most pedig a szegödség szerént nem akar az új gazdához menni [Árkos Hsz; RSzF 165]. *1792:* a' Mlgos Fö Consistorium is a' G(ene)ralis szynodushoz oly jelentést tett, hogy az eddig valok után, mostan kivánságának ujj okait adván, hallgattassék meg és igazittassék el kérése [Mv; MMatr. 452]. *1801:* az ujjabb meg határozás szerént az egész határnak kelletik fell osztattni [M.nagyzsombor K; Somb. I]. *1817:* En ugyan az elsö Levelembe ... írtam volna mindenekröl, hanem mint Uj Gazdának akkor nem volt materiam réá [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1821:*

Iszpász Gruntza Taxa mellett tartván égy idegen havast, társakat vett bé marháikkal fizetés mellett, ezen társak között volt Dumitru Androny is, de a' kivel való alkalmát Iszpász Gruntza meg kevesselvén kivánt ujj alkalomra lépni vele [H; JF 36 Prot. 9]. *1851:* Anyosom épül, hova tovább jobban édesedik az uj élethez [Kv; Pk 7].

11. megújult/változott; înnoit, schimbat; erneut/verändert. *1817:* Irhatom Nagyságodnak, hogy a' mikor az Isten szerentsésen haza hozza, más uj, és jobb rendbe talál mindenekket – mindenek reformálodtanak [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1847:* magának ... uj évi ajándékul kotákat küldök, mind magyar szellemüeket, mert most uj magyar világ van [Kv; Pk 7]. *1896:* A kaszinó igen becses alkotás ... Ott a társadalom új életre fog kelni, barátság, jókedv terem a nyomába [PLev. 187 Petelei István Gyalui Farkashoz].

12. *Új Király (vall., nép.)* Jézus Krisztus; Isus Cristos; Jesus Christus. *1751:* Mert születet uj Királytok ... Ez lészen néktek a jele Vagyon alázatos hellye A barmok Istálójában [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. ját.]. – L. még *király* 3.

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** új házhely; nou loc de casă; neuer Hausplatz. *1767:* Mi ab origine 12 ház hellyeket hallottunk örög emberektől az egész faluban ... de most 6 ujal is meg szaparattanak [Gyurkapatak SzD; JHbK LIV/28. 8].

2. új épület/építmény és tartozéka/része; clădire/construcție nouă și elementele componente ale acestora; neues Gebeude mit allem Zubehör. *1722:* Nem hiheti el senki aval az hiddal valo bajoskodást ... csak rothadnak az hidlás fák, aszt csak hánni kel, és ujjokat hellyiben tenni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1752:* az emlitett Vidua Aszszony ... minden tovább valo per, patvar nélkült tartozik az emlitett Curiát cedálni, abból ki menni, és az ujba Szállani [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. *1754:* Romlásban vagyon egészben e kis eklézsiácskában a templom, ex fundamento újat akarnak épitteni [Unoka MT; ETF 107. 24]. *1761:* Ezen gabonás ... alkalmas jo Epületis volna, ha alatta lévö megrothadozott Tzűvekljei heljett ujjakott tennének [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 17]. *1784:* a nemes unitaria religion lévö becsületes atyánkfiai megavult és elrongyollott régi, kicsin haranglábocskájok helyibe újat és nagyobbat is kivánnak épitteni [Körispatak U; ETF 107. 34]. *1793:* a' Csür mellybe ha szinte sok avadag fák maradtak is, de ujjok is kellettek hozza [A.csermáton Hsz; HSzjP Ns. Kozma Gábor (75) vall.]. *1807:* a Malmok Zsilibjeit el rontották ujjakot épitettek [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

3. új tartozék/hozzávaló; piesă componentă nouă; neues Zubehör. *1586:* 16 octo: Az kezep kapuy oranak eggik kotele Zakadot wolt el Chinalt kotelwero Jakab hehelt kenderböl wiat fizettem f 1 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. *1692:* Ezen háznak három ablakai vannak. Hozzájök való ablak rámák, rongyollott üvegekkel dirib darab deszkakkal, sendelyekkel bellelve megh vannak; de ujak kivantatnak helyekben [Mezőbodon TA; BK]. *1779:* Specificatio Arol a Munkarol a mit Ngs Groff Betlen Gergelj Urnak Dolgosztom ... Fel vertem a' kerekekre 15, otska korikat. Es egy Uiat, a magam Vassambol Rfr. 1 xr. 3[Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. szám.].

4. új személy; persoană nouă; neue Person. *1662:* Az város" lakosi is az németek részérül hogy semminémü károkkal nem illettetnének, az városba tizenkettőnél több egyszersmind be nem menne bennek ... s azok kijövén, még úgy mehetnének újabbak | Örök emlékezetre ... minden lakóhelyekbe, a paloták falaira felíratásra méltó volna mindezek felöl a Sámuel tudománytétele, mikor már tisztit letette, és más újat választottak volna [SKr 682. – "Nagybánya].

5. új naptár; calendar gregorian; Kalender neuen Stils. *1681:* Az Várasi Korczomallas Uy szerint Karaczo(n) napjatol fogva Sz: Mihaly napig az D(omi)nus Terrestris szamara Continualtatik, es senkinekis akkor ... nem szabados bort arulni, hordaja fenekenek kivagatasa poenaja alatt [Vh; VhU 49].

6. új termés; recoltă nouă; neue Ernte. *1662:* a várban, városban ... hagyandó praesídium, oltalmazó vitézlö nép számára hagyatván újig való élést, az nagy sok szép élést ... mind felosztották [SKr 225]. *1671:* Én bizony újig schonnét nem költhetek, csak magunk érnönk meg újig az búzával [TML V, 524 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1675:* Perceptio Tritici ... Tsiplö reszen kivül percipialta(m) buzat metr. 504 ... kölcsön ujjig adtam volt ki benne metr. 42 [PatN 44a].

Szk: *~at ér. 1811:* Az idein érö gyümölts nem tart sokat ... Más fák' gyümöltsei késö Öszre érnek, De tartosok is ám, szintén ujjat érnek [ÁrÉ 31] * *vmivel kiéri ~ig. 1843:* vagyon dolgában olyan szigoruan állott, hogy a gazdaságával ritkán érte ki ujjig [Sszgy; HSzjP S. Szent Györgyi nem edgyesült lelkész Popovits György (56) vall.].

7. friss/új eleség/élelem; alimente proaspete; frische/neue Lebensmittel. *1634:* Várunkat ... udvarházunkat ... vayal, turoual ... lisztel, abrakkal ... kertbely veteménnyel es mindenfele éléssel ... megh takarva, az réghiebbeket költuén mindennapy szükséghre uyobbakat tegyen helyekben [UF I, 338 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1738:* Concluláltatott a T. N. Tanácstól ... hogy Mészáros Atyánkfiai ö kglmek szüntelen árullyák a szalonnát fontal ... adván ... fonttyát az ö szalonnán(a)k Cum Den. 12 :/: 12. az ujnak pedig Cum Den. 9 :/: 9 ... hogy a Nms Város abban fogyatkozást ne szenvedjen [Dés; Jk 491]. *1847:* Ezen pontban foglalt kérdésekre csak annyit tudok vallani hallomásból, hogy Varga Kati a bucsum-pojényi kisbírónak azt rendelte volna, hogy az emberektöl ... több élést ne szedjen fel ... csak azután, ha a nem lenne elég, kezdjen újat felszedni [VKp 265].

8. idei bor; vin nou; heuriger Wein. *1729:* Colonellus Baro Merbek Urunk(na)k eö Nganak pro bona Harmonia olly remenseg alatt hogj jo Commendot tart, és haszontala(n) dolgokkal a Ne(m)es Varost nem vexállya ... bort most nem ot, hanem ujjat igirtünk [Dés; Jk 383a].

9. új veretü pénz; monedă emisă în curînd/recent; neugeprägtes Geld. *1619:* 25 die Novembris változék meg az pénz dolga itt Konstantinápolyban, és az elött való oszporát mind elvesztek, hanem újat adának ki az sahin helyébe [BTN² 376].

10. új ruhanemü; îmbrăcăminte nouă; neue Kleider. *1879:* Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettös szállal szövött, szíjas lennel bevert, elnyühetetlen – mert majd a szegény professzor úrnak nem lesz vékával a pénze, hogy újat vegyünk minden pereben [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

11. újabban írt levél; scrisoare recentă; neu geschriebener Brief. *1619:* Azmely Homonnai-levelet az pasa elött Gratianus uram elöada és az pasa nekem kezembe adá; ha az régi volt-é vagy új, ez szókhoz képest kellett újnak lenni [BTN² 258]. *1823:* A' közelebbi Tsötörtökön sietve irt levelem ... itt hagyodván, – már most ezen ujjal edgyütt abban lévö instántiámat meg ujitva küldöm fiui alázatos tisztelettem mellet [Ne; DobLev. V/1066].

12. *~at ír* eredeti müvet ír; a scrie operă originală; ein

Originalwerk schreiben. *1880:* Aztán meg én nem is értem, hogyan lehet prózaírót utánozni? Vagy azt írom, amit ő írt, s ekkor loptam; vagy újat írok, s ekkor az enyém [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

újabb I. *mn* **1.** (mai) nou; neuer. *1581:* mostan wyob terhet is adnak eó kegmekre [Kv; TanJk V/3. 239b]. *1605:* Im mostan is újabb és több hadunk érkezett Désre, azoknak is eleikbe küldöttünk, hogy tartózzanak, nem egyébért, hanem hogy ez szegény ország ne romoljon [SzO VI, 11 az erdélyi nemesség elöljárói Nsz-hez]. *1662:* Károlyi Zsuzsánna asszony az halál által az élők közül elvitték, azért újabb házasságra akarván magát adni, abban is a magnaminitást és méltóságot nagyon megviseli vala | az is lévén hírével, hogy a Fogarasban levő praesídium, oltalmazó nép, nagyon fluctuálna, ingadozna, hogy ha módját ejthetné[a], azt is a várat újabb segítséggel értethetné [SKr 128, 667. – [a]A fejedelem]. *1670:* Már, Uram, úgy hiszem, vagy sollicitáltak eddig szállást, vagy nem, de ezután bizony sollicitálják és abban is újabb parancsolatot várok Kegyelmedtül [TML V, 266 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710:* a császár is megértvén, mely spiccen maradott meg dolga Szebennek, csakhamar újabb ármádát küldé be Erdélyben Rabutin generállal[a] | midön látná a praesídium, hogy a német császár ármádája a töröktöl megveretett és sohunnan újabb segítség jövetele felöl semmi reménség nincsen ... elsöben a német gyalogság ... elvégezik, hogy a fejedelem hüségire álljanak[b] [CsH 384, 578. – [a]1707-ben. [b]1664-ben].

2. mind újabb/további; tot mai nou; immer neue, weitere. *1630:* Nem kell szánni az postáknak járásokat és költségeket, inkább ha minden héten újabb-újabb posta jár is, az illendőbb, hogyha csak kevés akadályos dolgot, mely felöl értenek, egymásnak értésére adják [BTN² 434]. *1662:* a lakosok közül ... kiknek nem töltettek meg pincéi gyönyörűséges, kedves jóízű borokkal, kinek nem teljesedhettek ládái minden esztendőnként való újabb-újabb gyűjteményekkel? | az első napi éjszakai időn egy óra alatt kétszeri-háromszori újabb-újabb seregek[a] ostromolnak vala [SKr 302–3, 378. – [a]Török seregek]. *1664:* Bizonnyal írom Kegyelmednek, hogy az méltóságos fejedelem ő nagysága udvarlására bementem volna, de mind az betegség, mind pedig ő felségének naponként való újabb-újabb poroncsolati töttek remorát [TML III, 39 Kászony Márton Teleki Mihályhoz] | Tetszik az uraknak az is, hogy intimálja Kegyelmed azt is Cob uramnak, hogy újobb-újobb patenseket bocsásson ki erős fenyegetözés alatt [TML III, 146 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* minden nap ujjabb ujjabb változások érdekelnek ő kegyelmét [TML VIII, 165 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Annyira voltam, hogy tíz újabb-újabb matériát is kezdettem beszélleni, s minden értelem s conclusio nélkül elhagytam s felejtettem [BÖn. 527]. *1736:* Valahány étek-fogás volt penig, mindannyiszor ujabb-ujabb olyan pastétumokból csinált portékák voltak [MetTr 397]. *1755:* ollyonkor mindenkor ujjabb ujjabb Lovat lattam lenni [K; Told. 3a]. *1828:* azt se tudhatom mi modon informáltatott a Mlgs Ur, az Uj Plenipotentiarius Urnak miket Committalt légyen, hogy minden nap ujabb ujabb praetensiokkal mortificaltatom [Martonfva Hsz; BetLt 1]. *1847:* a vádlott ... a népet ... több éveken keresztül új meg új pénzrovatalt tétetni s azt fel is szedetni merészelte [VKp 297]. *1854:* A komoly tanitvány egész professiot csinált most tanitoja rebeneczességeit újabb meg újabb jelenetekben nevetségessé tenni s az altal lelki betegségéből kigyógyitani [ÚjfE 67].

3. rendre-rendre új; nou şi nou (mereu); immer neue. *1630:* Nem kell szánni az postáknak járásokat és költségeket, inkább ha minden héten újabb-újabb posta jár is, az illendőbb, hogyha csak kevés akadályos dolgot, mely felöl értenek, egymásnak értésére adják [BTN² 434]. *1659:* minden nap ujjob, ujjob hirünk s leveleink jönek Portarul ... siettetvén bennünket a Summanak fel szedésére, és bé küldesére [UszLt 17 fej.]. *1662:* csatára éppen a város alá is újabb-újabb nyargalója[a] jöttön-jő vala, úgy, hogy ha Gaudi András derekasan nem emberkednék, soha a várost, a lovasnak kevés volta miatt ... meg nem oltalmazhatják vala [SKr 448. – [a]A pogányságnak]. *1679:* feleségem bizony ha csak ki menyen is az ajtón, menten rosszul van, ha az szél éri, azon kivül is ujabb-ujjabb változásokkal [TML VIII, 418 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Azért harmadiknak, mely az Isten, kellett mind a titkos inspiráció, mind újabb-újabb csudatételei és revelációk által az ember elméjét és akaratját arra hajtani, hogy higgyen Istent [BÖn. 428]. *1765:* Banatusi embereket magok házaknál allottomban gazdaltattak, 's ottan ottan ujjabb ujjabb Lovakat láttam állok [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1804:* nem lehet hogy az Erdöktöl egészszen el fogattassunk ... hiszem igy avagy Bányáinkat nem mivelhettyük; nem lehetvén Tüzelés nélkül, avagy ha mivellyük; holnap is, következendöleg is nem magunknak; hanem hasonlolag meg büntettetésünkre; és ujjabb-ujjabb Nyomorgattatásunkra dolgozzuk [Torockó; TLev. 7/11].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *látogató* dögvészre von.; referitor la ciumă/pestă; bezüglich auf die Pest. *1733:* In A(nn)o praesenti 1733 uyab latogato kezeit bocsátván Isten eo Felsége helységünkre, t. i. az nagy marha Dögét [Kilyén Hsz; MvRKLev.].

II. *fn* újabb közölnivaló/hír; ştiri recente, noutate; Nachricht, Neuigkeit. *1662:* Úgy hiszem, két rendbeli leveleim Kegyelmedhez érkeztek eddig, kiben Vedáni állapotját megírtam, most is újobbat nem írhatok [TML I, 376 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1664:* Nekem az fejedelem írt ... parancsolja, siessek bemenni, melyre nézve én bizony nem igen késhetem ... Ha mit újobbat érthetek, Nagyságodat útambúl, vagy onnét belül is tudósítom [TML III, 63 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz]. *1672:* Balassa levelét én, Uram, nem láttam, sem Absolonét, de az mint értem Kegyelmed írásából, ők sem írnak újobbakat és derék fundamentumost [TML VI, 241 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

újabban ismét, újra, újólag; din nou; neuerdings, neuerlich, in neuerer Zeit. *1571:* Igyryuk Az regi zabadsag felet magunkat, latwan es ertwen az orzagnak az hatalmas teoreok Chazar birodalma ala valo jutassat, eztendeot altal kezek lezunk egy forint adot fyzetny, chak ez mostany Isten ellen valo rowas helyen rottassunk Jambor Istenes ember altal uyobban meg [SzO II, 391 a székelység panasza az ogyhez]. *1596:* Mideon esmet vyoban megh Cirkaltak az Var fokot, es Torniokat ... feozettem akkor ebedre ez zerent[a] [Kv; Szám. 6/XXIX. 74 Bachi Tamás sp kezével. – [a]Köv. a fels.]. *1598:* az Tiztwiseleoket intik ew kegek hogi ... zorgalmatos vigiazasok legie(n) hiwatalliokban mind addigh migle(n) ew kegmek az wyaban walo valaztashoz hozza erkezhetnek [Kv; TanJk I/1. 307]. *1613:* Eo felsege[a] Mindezekre[b] esmett vioban mindenre az orzaghnak megh eskedgiek, ugi hogi minden rendekett zabadsagaban megh tartt, teoruentelen es

oknelkeoll senkitt nem bantt, megh nem fogatt, es az orzaghnak regi rend tartassytt es teoruenitt keoucty az Zentt Andras kiraly, es az Decretumnak irott teoruenie zerintt [KJ. – [a]Báthory Gábor. [b]Az előbb felsorolt 11 pontokra]. *1652:* miuel ugymond eö kglme az parochialis házamnál levö Csűr ... földigh le romla ... ujjobban valo fel eppitesére magam elegtelen lévén ... kenszerittetem ... Tisza Istva(n) Uramra fel eppitésére (!) [Déva; Szer. Sothi János ref. esp. kezével]. *1697:* Az mi Portiokat nézi ... nem itéltük szükségesnek most ujjobbann azok(na)k le irásáb(an) munkálodni [Borbereek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 13] | A mi Győzedel(me)s Romai Császar Koronas Kiraly Kgls Urunk eö Fel(sé)ge ez következendö Nyari Hadi operatioinak el mulhatatlan szükségere nezve kelletven ujjabban ez Orszagban levö eö Fel(sé)ge Profunt Hazait Elessel meg töltenünk, vetettünk fel az egeszsz orszagra Buzat 60/m [UszLt IX. 76. 26 gub.]. *1730:* A mint ez előttis Protocholaltatott ugy mostannis Concludaltuk hogy az kiknek az Ne(m)es Város földébül ház hely adattatott azon Atyankfiai akik acstimaltak volt s ki hataroztak ujjabban exmittaltattnak azon Atyánk fiai azon helyek(ne)k oculálására [Dés; Jk 397b]. *1739:* most a' Regiment Commendánsa eleibe menvén az dólóg, ha onnétis hasonló válasz lészen, Tehát kéntelenittetem ujjabban arról Excell(enti)ad(na)k incommodalni [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1763:* meg visgalván mind az elsöben fel olvastatott, s most ujjabban reproducaltatott, mint ket I(nctu)sok Relatoriaját ... az A fel tett Positioi megh nem bizonyittathatnak [Torda; TJkT V. 158]. *1824:* Jövének mü elönkben Abrahám Flass és Nyikolajj Tomponár nevezetü Berszányok, a' kikkel-is a' Fekete Hagymás nevezetü havasért ujjabban illyen edgyezésre lépénk és lépének Esztendeig; hogy tartozzanak adni 200 Rf ... – négy Mázsa jó Túrot, Hatt Bárányt [Szárhegy Cs; LLt]. *1833:* Most ujjabban közönségessé tészi a' Mlgs Fö Consistorium, hogy Papjaink ... a' Lelki esmeretekbe meg győzödöket fen állo Törvényinkhez képest Hathéti tanittás nélkülis által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk].

újabbani újabb; mai nou; neuer. *1831:* Ifatts (!)[a] István ... ujabbani Confrontáltatás mellett azt erösiti ... hogy azon ejtzaka ... egész Viratta feleig nem látta Vonutzat [Dés; DLt 332. 8. – [a]Másolási vétség *Iffiu Áts* h.].

újabban-újabban egyre-mésra; mereu, întruna; eins ums andere, in einem fort. *1619:* És azmég csak egymással conferálnak is az dolog felöl, szörnyebben jö újabban-újabban az nagy reménytelen és véletlen dolog eleikbe [BTN[2] 360].

újabbi 1. újabb; mai nou; neuer. *1810:* Ezen Szomszédolás nem a' Conscriptio, hanem az ujjabbi meg visgálásnál fogva a' dolog valosága Szerént vagyon ki irva; és mivel effele változások ... elö fordulnak, mindenütt a' Nyillbéli Szomszédoláshoz kell ragaszkodni [Kv; Ks 89]. *1839:* ez-10. darabb Marha után a Buzában füventiben tanált kárt az Tekintetes Udvarbiro Bena János Ur meg betsültette. Minthogy ... azon kár tsak Aratáskor volt meg esmérhetö ... a Tekintetes Udvar Biró Urat Törvényesen az ujobbi Betsüre meg Intetvén ... Betsültetö Biztosokat rendelvén ... azon Betsü 13a meg esett a lehetö legnagyobb pontossággal [Szentbenedek AF; DobLev. V/1230]. *1847:* Feljövö utamon most többeeske figyelemmel lévén, mint régebben, a' Királyhágon innen örömmel szemléltem: hogy a' mezö a' tagositás és az ujabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Újf. 6 Újfalvi Sándor Lészai Lajoshoz Peströl] | De a királyi kamarának ez ellen tett újabbi folyamodványára 1844-ben az a kegyelmes rendelés jött, hogy a községek szolgálattételeikre nézve a régibb szokásnál hagyassanak az urbarialis processus kifolytáig [VKp 169]. *1854:* A füserok elleni ujabbi kérelem iratásért 7 Rf 30 xr [Kv; ACSzám. 42].

2. jövendö; viitor/care urmează; künftig, kommend. *1795:* Bizom ehez, hogy a' közelebb eltölt egy ujjabbi Esztendöre obveniált Interes(ne)k is ide kelletö megküldése végett fogott ö Nga rendelést tenni [TL. Málnási László ref. fökonz. pap Debreceni István tt-hoz].

újabbik újabb; mai nou; neuer. *1835:* Süljei adozok Sütö Juvonnak, és Szelcsai Vasziliának ujjabbik Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alol sijetöleg meg menteni esedezik [DobLev. V/1208 a gub. Kv-ról].

újabbodik kiújul; a reapărea, a apărea din nou; sich erneuern. *1783:* hallattam hogy az elöttis az oldal Csontya el valt törve, és most ujjabbodatt azan Nyavajája az Térdivel valo meg nyomás által [Kisfalud MT; Berz. 13. VII/22].

újabbra továbbra; mai departe, în continuare; weiterhin. *1756:* az becsületes Chenak sámot adot maga Notariusi hivataljarol a meljet az Becsületes Che-is meg visgalvan heljben hagja szam adását es ujabbra is meg marasztya az becsületes Che azon becsületes tisztsegnek el viselesere segilje a (!) Isten tovebra (!) is Kovács Györgj [Kv; FésCJk 23].

újabb-újabbeli rendre-rendre új; nou şi nou (continuu); immer neu. *1662:* A tatár chámnak is egy követe érkezett vala ki ... Fejérvárról egész Feketetöig feles mezei hadak késérvén, és oda Váradrul szép kopjás seregek küldetvén eleibe, azután is, csak míg Váradra érkezett is, két helyen is excipiáltatott újabb-újabbéli seregektül [SKr 332].

újacska kissé új; nouţ, aproape nou; fast neu. *1802:* Egy 19. kupás ujotska átalag [Türe K; MkG].

újadon új; nou(-nouţ); nagelneu. *1788:* Négy ujjadon Denyén Lájbli [Mv; TSb 47].

új(a)don-új 1. vadonatúj, egészen új, most készült; nou-nouţ; nagelneu, brandneu. **A.** építményre von.; referitor la construcţii; bezüglich auf Gebäude. *1702:* Vagyon még más veteményes kertis ... hitván lészás kertel és félig Sövényböl font ujjadon, uj kertel elegyesleg van környül vétetve [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1795:* eö Nsága regibb ujjadon uj Malmának, karait rebonificalni s rebonificaltatni kivánnya [Ádámos KK; JHb XIX/49] | egy alatson Kapu ... ujjadon ujj [Kémer Sz; BfN]. *1796:* Az Ujjadon Uj Pajtanak bé fedesére ment fel szalma 438 kalangya [Dob.; MkG]. *1815:* Ezen Curiában[a] ... ujjadon ujj fenyöfa Deszkábol készült vas sarkokon forgó galamb bukos kapu [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 848. – [a]Néhai gr. Gyulai Sámuel és felesége br. Bornemisza Anna kúriájában]. *1820:* egy Ujadon Uj kisseb pajta ... nints meg vájkolva Szalmával bé fedve jol [M.lapád AF; BLt]. *1829:* Egy nagy ujjadon uj Hámbár három szakaszra és három aj-

tóra tsinálva [Km; KmULev. 2]. *1847:* az egész kapu mindenestől ujjadon uj, s jo moddal készült [Kv; AggmLt C. 174].

B. háztartási/berendezési tárgyra/kellékre von.; referitor la obiecte/lucruri necesare pentru amenajarea diferitelor încăperi; bezüglich auf Haushaltungs-/Einrichtungsgegenstände. *1643 k./1770 k.:* A belső Várbeli Templomhoz adott Tek. Bethlen Elek Ur egy ujdon uj Skarlát szönyeget [Bethlen SzD; SzConscr.]. *1656:* egy … czüst pohar uydon uy, belöl merö aranyas [Kv; ACJk 85b]. *1734 k./1770 k.:* (A templomot) tsaknem ex fundamento fel-épitette … ujdon uj szekekkel, karral és a' Templom kőrül való Czinteremmel el-készittette [Vajdakamarás K; SzConscr. 145]. *1816–1817:* Egy kotzkás ró'sa's igen szép újadon új égy Szélbeli Tóth Abrosz [Szabéd MT; Palotay 22]. *1825:* Vagyon egy Nagy Seres Kád ujjadon Ujj [Dés; DLt 595]. *1849:* Ujjodon ujj Szürke Viz fojásos Rozás Abrosz [Körtvélyfája MT; LLt].

C. öltözetre von.; referitor la îmbrăcăminte; bezüglich auf Kleidung. *1770:* az ujjadon ujj anglia köpenyegétis akkor el vitte [Déva; BK sub nro 1017 Ad. Pogány (51) ns vall.]. *1792:* a' Kotsis Vaszilikáné ujjadon ujj Szokmannyat … elloptá [Salamon SzD; JHb I/49. 10]. *1811:* Egy rendbeli Insorgens uniformis ujjadon ujj [DLt 239 nyomt. kl]. *1846:* veres czirkásszalt bélelt sinórozott ujadon uj krispin [DLt 734 nyomt. kl]. *1850 k.:* 1 kék ujjadon uj 3 singes nagy kávés keszkenö damaszk [Kv; Pk 2]. *1851:* 1 ujjadon uj kesztyü [Dés; DLt].

D. kelmére von.; referitor la pînzeturi; bezüglich auf Stoffe. *1733:* Két derékaljt edgjik ujdon uj diktával be boritva, a' másik is dictás légjen [Marossztkirály AF; Told. 18].

E. szekére, lószerszámra von.; referitor la căruțe, harnasamente; bezüglich auf Fuhrwerke, Pferdegeschirre. *1782:* Egy ujadan uj tötöt bőrös nyereg hevederrel együt [Nalác H; CsS]. *1818:* Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három jo szoritto karikáju heverö kerékkel [Kv; Born. IV. 41].

F. lövöszerszámra von.; referitor la armă de foc; bezüglich auf Schusswaffen. *1662:* A várbul[a] … tizenkét-tizenkét fontos újdon új … szép lövöszerszámokat, sok szép szakállasokat … seregbontókat, muskétákat … szekerekre rakatván és belőle kitakarittatván, hogy ugyan valóban hírét hagyhassa Pocsaj várán, az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546. – [a]Az elfoglalt bihari Pocsaj várából].

G. pénzérmére von.; referitor la monede; bezüglich auf Münzen. *1756:* váltottam tölle tizen hat Species aranyakat; mellyek közül tizen öt újoton újak voltak | hoza 18. ujaton uy aranyakat húsz ujadon uj körmőczi Aranyak voltak [Kv; Mk IX Vall. 34, 40].

H. egyébre von.; referitor la diferite lucruri; bezüglich auf Sonstige. *1791:* A Malom előtt Ujodan Uj Malom kö [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1829:* az ujjaton ujj gödör lévén … gyepesen hányattatván bé azon ujjanon a gyep egészen zöld volt | a' kö melle hányt föld közi elegyedett gyep azon modon ujjaton ujj volt [Csokfva MT; TSb 24].

2. határozószói szerepben; cu valoare de adverb; in adverbialer Gebrauch: újonnan; recent, mai nou; neu-. *1636:* Azon tul ismet kiuol szinte(n) az molnar haza ellenebe(n) egy olay ütcö szin agasokra epituen, uydön uy karfazott kcörös kcörül, minden olay ütcö ezkcöziuel keszen, sindelyes [Siménfva U; JHb Inv.].

újan újra, újból; din nou; aufs neue, neuerlich. *1542:* ezeknek meg kewzewnesere wyan ezen walazth thowe [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. *1772:* Hogj ha szintén egész ujjan fel épittetemis malmamot ugyis csak meg marad az holt viz, s kerekeim nem foroghatnak [Kük.; JHb LXVII/229]. *1782:* mindenik Gyepből fel ásott és egészszen Ujjan épült Szöllök [Dombó KK; JHb XIX/22. 15]. *1809:* Az ujjon epittendö Archivumnak bé fedeleztetésére meg kivántatott Létz Szegeknek meg sirozására olaj vétetett 30 xr [Szu; UszLt XII/88].

újanból újra, ismét; din nou; aufs neue, neuerlich. *1833:* oda egy ujjanbol fel allitando kementze Szükséges [Dés; DLt 925].

újantában újra, megint; din nou; aufs neue, neuerlich. *1801:* A most ujjantába ásotatt Malam árka [Gernyeszeg MT; TL]. *1805:* a' 7dik és 8dik Articulusokkal egybe köttetett sok bajt, és lélek vesztést Ngtokis látván azok alóll Társaságunkat még ujjantába dispensálni méltoztattak, arra soha semis szorittattunk [Torockó; TLev. 9/38].

újba újra, ismét; din nou, iarăși, iar; aufs neue, neuerlich. *1810:* F Peres rész, kivánná, hogy ujjba Törvény széket illyűnk [F.rákos U; Falujk 50 Sebe János pap-not. kezével]. *1825:* a malomra vizet botsáto Zápor tarton el kezdne … ujba épiteni tartozzanak … mind vizi, mind Bél kerekek(ne)k tsinos heljire hozásával [F.zsuk K; SLt XLI]. *1830:* Ez ujba irodott, 's ezt hánnya el [T; Bosla. – Jegyzet egy szolgabirói jel. alatt]. *1839:* kéntelenittetnek az Exponens Urak az exarendált Malmokat az Ur kezéből el venni, és ujba Licitaltatni és másnak kiadni [Kv; KmULev. 2 Szabó József szb kezével] | kérem ujjba, ha nagy haszonra vágyik ne kerűllyen el engemet, mert míg a' maradéka is meg köszöni általam nyert hasznát [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. *1844:* most ujba fekszem, iszom az orvosságat, kennek talán tsak adja az Isten jobra fordul a betegségem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1861:* Egy nagy hordot kifenekeltem és ujba bé fenekeltem 50 xr. [Kv; Újf. 1].

újbáresdi az Újbáresd (H) tn-i képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újbáresd/Uibăreşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újbáresd: Újbáresd lakosa; locuitor din Újbáresd; Bewohner von Újbáresd. *1750:* az Ujbarestick … már ide s tova el szaladoztak [Ribice H; Ks 101].

újból újra, ismét; din nou, iarăşi; aufs neue, neuerlich. *1779:* A Lapas eke Vassat, meg élessitettem kédszer xr 3. És a' hoszszu Vasnak az éllit, Uibol ki njutottam xr. 6 [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. kezével]. *1804:* Ujbol kertelt jo Tamaszos és fedeles kert [Borosbenedek AF; SLev.]. *1806:* (A lábföldet) az Urnak Néhai édes Attya, az Exponenseł[a] mérettek fel ujjbol az egész lábot, s ugy osztották fel atyafiságoson [Fejér m.; DobLev. IV/899. 1b. – [a]Málnási Bartók Adámmal]. *1812:* Egy kötö féjszének tsalasáért (!) ujbol 42 xr [F.rákos U; Falujk 72–3 Sebe János pap-not. kezével]. *1847:* ara keri ujból a Czéhot, hogy legényeit el nem bocsajthattya mig a Contractizalt munkáit tökelletesen be nem végezi [Kv; ACProt. 22]. *1850:* taxára ujbol ki adott telkek használat üdeje, minden évben Szent György napjan fog kezdödni [Bács K; KmULev. 3]. *1861:* A' Magyar Bikali

... Evangelico Reformata Nemes és Szent Eklésia ... a' Tornyot bé 'sendelyeztette ... és a' nagy Istennek ditsőségére ujbol felszentelte [M.bikal K; RAk 134].

újbóli újra; din nou; nochmals. *1835:* Énekes könyvünk ujboli ki nyomtatását, példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé s jobbitott ki adását pedig az elöhalad<ó> nyelv és idö már sürgetve kívánta [Nagykapus K; RAk püsp. kl kiv.]. *1854:* betsülték ... A' Nagy Házban lévö Cserepes ujboli fel rakását 1 Frt. [Etéd U; NkF]. *1858:* az egész öszveg ... forditódjék a Guraszádi udvarház ujbóli épitésére [Doboka; BetLt 3 Hodor Károly kezével]. *1882:* A fatorony fedele avult, újbóli fedezésre vár [Nagypetri K; ETF 107. 17].

újbor legutóbbi termésü bor; vin nou; junger Wein. *1579:* Az 17 december az dyrector vram külde hoza(m) kerete kett eytell vy bort tezen d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. 39]. *1586:* vrmcós bort hoztak, harom eitelt –/12 ... ó bor keolt el hęt eitel –/28 vi bor ket veder –/60 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. *1629:* hadtunk Pál vramnak o bort vr: 42; harom penzre tudua(n) Eytelet teszen tt f 10 d. – Vy Bor vagio(n) vr. 67. haro(m) uedreuel Egy forintra tudua(n) tt. f. 21 [Kv; RDL I. 146]. *1657:* Teoltettem megh 3, hordo Uy Borokra, elsö forrasokbol megh alapoduan, usque ad Ultimum N(ouem)br(is) negy hetek alat, Ment teoltelek Ur. 7 [Borberek AF; WassLt Perc. 20–1]. *1686:* Oh és uj Borok Töltelekire ... erogaltam in summa vasa nro 39 [Nsz; UtI]. *1693:* Uy Borok ezek ... 2 vas teli ... piros 3 vas teli ... Ez töltelekre ment [Ne; DobLev. I/38. 14]. *1736:* Ha olyankor volt az lakodalom, mikor az bor édes csípös volt, új bort ittanak többire [MetTr 384]. *1791:* Thordán a' Lelke az ujj Bornak Kupája két garason van [Újtorda; IB. Boër Andras ref. kántor nyil.]. *1795:* veress meg fött szölöböl; leg jobb pedig ezzel ó bort festeni ... de lehet ujj bort is festeni vélle, kinek hogy tettzik[a] [Bősháza Sz; IB. Bátori Gábor lev. – [a]Bor színezésére való receptböl]. *1834:* A' Rátz Ürmös félbe van, nem tudom ó vagy új borral kellé megtölteni? [Kv; Pk 7]. *1841:* az uj bor sints még meg emelve, igen drágán lévén ki tsapolva nem kél, mivel más Fogadokba mind oltsobban árullyák [Mv; IB. Magyari Anikó lev.].

Szk: *tavalyi ~. 1676:* Tavali uj borok 17 hordokban Ur. 615//– Harmad idei oh bor 1 hordoban Ur. 31//– [Porumbák F; UtI].

újborul újborként; ca vin nou; als/wie junger Wein. *1708:* administralt Pocz Gjörgj Ur(am) ezen ... adossagab(an) uy borul ket vedret, mely acceptaltatik in fl 1. // 20 [Kv; ACJk 71].

újdonat-új teljesen új; nou-nouţ, foarte nou; brandneu. *1774:* Balint Uram ... maganak egy ujdanat uj szekeret ... Csináltatatt volt [Moes K; KS Conscr.]. *1805/1808:* Szentmarjai Iuliánára tett költségeim ... A Juliska lakodalmán ... adtam egy ujdanad (!) ujj nagy ládát rft. 20 [RLt].

újegyházi az Újegyház (Szb) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újegyház/Suciu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újegyház/Neukirch: Újegyházon lakó/működö; din Újegyház; in Újegyház wohnhaft/tätig. *1774:* Hát ö nyavalyás, akinek a nagyapja újegyházi pap volt? [RettE 335].

újesztendei újévi; de Anul Nou; Neujahrs-. **Szk:** *~ ajándék/diszkréció. 1730:* fizettem ... Uj Esztendei discretiob(an) Commend(ans) Ur(am)nak adott 41 veder bor árrát [Kv; Szám. 56/XIX. 8]. *1740:* Méltóságos Gróff Fö Ispán Úr ö Nga számára, hogj Hadnagj atyánkfia egj szép szopós bornyúval, új Esztendei ajándékban kedveskedhessék facultáltatik [Dés; Jk 526b] * *~ ajándékozás. 1592:* Tothazy Zeoch Mihaly Saffarpolgar zamadasa ... Az vy eztendeoy es egieb Menieghzeoy Ajandekozasok teottenek ez esztendeobe f 474/25 [Kv; Szám. 5/XI. 9].

újesztendő 1. újév; Anul Nou; Neujahrstag. *1669:* Urunk ö nagysága újesztendö után be megyen Brassóban [TML IV, 571 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1786:* az Varos is arultatot és az Nép az maga számára Sz Mihálly naptol fogva Ujj Esztendöig, ez alatt az üdö alatt pedig az Uraság se szokat vala arulni ha tsak az kortsomán bora nem akadatt fen, ha pedig fen akadatt a Bora aszt el árultatta [Torockó; TLev. 4/13. 45].

Szk: *~ ajándék(a). 1582:* Indultanak Byro Vramek feierwarra vrunknak az vy ezthendeo aiandekiatt meg winnj ketth kuchiwall [Kv; Szám. 3/VIII. 29]. *1594:* Kerik varosul Byro vramat hogy kiraly Byro Vrammal egie(te)mbe promoucalliak Naponkent az vy eztendeo Ajandekanak megh zerzeset [Kv; TanJk I/1. 247]. *1620:* az eö felge Nagiob meltosaghra valo menetelihez kepest sokkal beeziwlletesseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasra, hogj nem mint ennek eleötte valo Jdeökben vy eztendeö ajandekkal Zoktak eö kglmek latogatnj eö Felget, es mellette leweö feö rendeket [Kv; TanJk II/1. 289–90]. *1621:* Eppely Mihaly vramtol veottenek volt eo kgmek Cancellarius vra(m) szamara, vy Eztendeo Ayandekaba(n), Egy viragos Aranias kupat ... f 43 d 95 [Kv; Szám. 15b/XI. 302]. *1640:* Mikor esztendeonként az Czeh apa tisztit fel adgya es szamot is adott, tartoznak az mesterek munkaiaert száz penz ereo ui esztendeo ajandekjaual az Czehebeol fel tiztelni, az felesegenek penig egy inguinak valo galler gyolcziot adni [Kv; KovCLev.]. *1657:* Attünk az Ceh haz adajaba(n) Vjj Esztendö Ayandekaba Bjro V.-nak egy szönyögött az szokas szerent [Kv; SzCLev.]. – L. még *esztendö* 6. szk * *~ fia* újévi ajándék. *1830:* küldünk néked Uj esztendö fiába egy pár szép zseb keszkenyöt; Anyámnak egy szép gála ruhát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *~ napi vásár. 1785:* Motsi Majorsag Bor ... Az Uj esztendö Napi Vásarb(an) el költ [TSb 6] * *~ nap(ja). 1640:* Az Brassaiak ... Uy Esztendö napian tartoztanak Fogaras varahoz ... f. 60[a] [Holbak F; UC 14/48. 45. – [a]Folyt. a fels.]. *1670:* Az zabrúl, búzárul való jegyzést ím el küldtem Kegyelmednek; azt gondolom, meg érjük ujesztendö napig vele [TML V, 413 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1776:* az szokás szerént ... Ujj Esztendö Napján álván fel az Mélgos Groff Urak eö Nagyságok korcsomáji, akkar egy Popa Vaszilia nevü Jobbágyának félbe volt még egy kevés már az elött ki kezdett bora, mellyet Ujj Esztendö nap utánnis korcsomárolván harmadnapra ki fagyott az edényéböl [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb sitár vall.].

2. újévi ajándék; cadou de An Nou; Neujahrsgeschenk. *1585:* Elsöbe Az Vy Eztendöt byro vram mykort Vrunknak meg wyte hoztunk Buday Tamas vramtol Egy mester remek kupat kyt byro vram az feyedelemnek adot y (!) Eztendöbe Nyomot 4 p 32 Gyrayat [Kv; Szám. 3/XXII. 57]. *1588:* 13. January Byro wram Elseoben hogy Wywarra mene az wy Eztendeowel witte Kys Jstwan 4 lowan attam Vywarigh f. 1

d. 50 [Kv; Szám. 4/I. 3]. *1589:* Keouetkozyk Az Kolcheg hogy Feyer wara Mentúnk hogy Vrunk co Nagsaganak Az Wy Eztendeot meg vittuk volt [Kv; Szám. 4/VI. 14 Stenzely András sp kezével]. *1591:* Adattatt B. vram az Orozoknak, Mindt hogy az vy Eztendöt kerny Jettek valah f 2 d 20 kett Tallert [Kv; Szám. I/5. 8].

újesztendővitel a fejedelmi udvar és udvarnépéhez való új esztendei ajándékvitel; ducerea unui cadou de An Nou la curtea principelui; Neujahrsgeschenk, an den Fürstenhof gebrachtes Neujahrsgeschenk. *1585:* Az Vyeztendö vytelkort vyt vala byro vram 9 naranczhyot fyzette(m) byro vramnak erette Merth eö hozatta volt d. 72 [Kv; Szám. 3/XXII. 58].

újév Anul nou; Neujahrstag. *1835:* Az invalid(us) papok segedelmezését mindenkor a' Sátoros innep 2od napján kell ki hirdetni. Az ágentiá<t> az égy napos innepeken u: m: Uj evben – N. Pénteken és Áldozoba [Nagykapus K; RAk 9].

újévi újesztendei; de Anul Nou; Neujahrs-. **Szk:** ~ *ajándék. 1847:* magának ... uj évi ajándékul kotákat küldök, mind magyar szellemücket, mert most uj magyar világ van [Kv; Pk 7] * ~ *ezüstgaras* újesztendei ezüstgaras-adomány. *1840:* az uj évi czüst garasok minden Ekklésiákban pontoson szedettessenek fel [Nagykapus K; RAk 16 esp-i kl]. *1848:* Az uj évi czüst garasok felszedése 's ki küldése [Szucság K; RAk 72].

újfalui l. újfalvi

újfalusi l. újfalvi

újfalvi az Újfalu (vmelyik) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újfalu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újfalu: **1.** *mn* **1.** Újfaluban lakó; din/care locuieşte la Újfalu; in Újfalu wohnend/wohnhaft. *1550:* czöknek[a] ellene monda kemyn Janos hog mywel wyfalwy[b] fyak [Damos K; MNy XXIV, 357. – [a]A tanúknak. [b]Kalotaújfalu (K)] | Michael patakj de Cyganfalwa[a] ... wyfalwy fyw, mostys otth vagon örökseghe [MNy XXIV, 359. – [a]Eltünt település Székelyó (K) táján]. *1604:* Czicherdfalwi Jssak wyfalwi Zabad Zekel | Balog mihaly wyfalwi [UszT 18/145, 165]. *1614:* Daniel Mihaly Uyfalvi [Mezőbodon MT; BethU 43] | Boer Ambrus Uyfalvi zs [Csokfva MT; BethU 73]. *1621:* Marton Mihaly vy faluy (60) pix. [Ksz; BLt 3]. *1635:* Tompos Balas Minasagy alias Uy faluy Marton Mihaly Uy faluy alias Minasagy pedes pixidarius [Menaság Cs; EHA] | Kazo(n) szeki Uy falvi primipilus [LLt Fasc. 71]. *1647:* Both András Ujfalui [Gysz; LLt]. *XVII. sz. köz.:* Uyfalvi[a] birodalmas Emberek kertettek farkas vezibe a kertet [LLt Fasc. 158. – [a]Gyergyóújfalu (Cs)]. *1777:* Ujfalvi Jobbágyak [BfR I]. *1846:* az én Uram nem gondolva semmivel el ment Dosa Urhoz, és Feleségét jól ki fizette, azt mondotta nékie – te Ujfalvi Kurva [Kakasd MT; DE 2].

2. Újfaluból származó; (care este) originar din Újfalu; aus Újfalu stammend. *1585:* Wy falui Kelemen Istua(n) ... uallia[a] [Ne körny.; GyK. – [a]Köv. a vall.]. *1634:* Tudo(m) azt hogj en paztora Valek az Vy falui Zabo Matenak [Kászonújfalu Hsz; BLt 3 Sido Mihalj (37) vall.]. *1687:* Ujfalvi Tompos Imrehek földök [Menaság Cs; EHA]. *1691:* Mu Uyfalvi Solyom Thamás, Gyergio Széknek hütös Notariussa, Szent Miklosi Kemenes Jmre, azon szeknek hütös Asessora, mind ketten Gyergio szekben lako Nemes szemelyek [BLt 4]. *1711:* Tudom hogj egj Kűs András nevű kurucz Salvagvardia, adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes süvegért, egj Sárga Szőrű ökröt [Újfalu Cs; WLt Joan. Andras (35) ns vall.]. *1731:* Szegöttette be ... Simon Istvánt ... Halasz István uramhoz Inasagra ... kezes lön erette Ujfalusj Szabo János Ur(am) kez be adassal [Kv; FésCJk 57].

Szn. *1603:* Ioan. Ujfalvi szab. [Csejd MT; SzO V, 264]. *1614:* Vyfalvi Janos ppix. Vyfalvi Balas zs [Csejd MT; BethU 47] | Uyffalvi György zs Uyffalvi Mathe [Csokfva MT; BethU 73]. *1617:* Vyffalui Gaspar Deak [Kv; RDL I. 102]. *1656:* Menasagh Uyfaluj Tompos Geörgi [Menaság Cs; EHA]. *1675:* Uy falusi Samuelnél [Kv; TJk XII/1. 59]. *1689:* Petrus Uj Falusi alias Vatai et Samuel [Dés; Jk]. *1699:* Ujfalusi Samuel Uram ö klme [Kv; SRE 55]. *1711:* Ujfalvi Kozma Thamásnak [Újfalu Cs; WLt Georg. Kastely (45) ns vall.]. *1722:* Marasszeki Kövösdi T: Nemzett(es) Ujfalvi Janos uram [Szőkefva KK; Kp III. 112]. *1775:* Ujfalvi Sándor [Szőkefva KK; Újf. 3]. *1780 u.:* Feleségem Ujfalvi Kristina [Kp III/205 Máthé János kezével]. *1828:* M. Kövesdi Ujjfalvi Elek Ur [Mv; DobLev. V/1146]. *1838:* Újfalúji János [Kv; FésCJk 34]. *1840:* Tkts Ujfalvi György Urnak [Dés; DLt 848]. *1842:* Ujfalusi János [Kv; FésCJk 34]. *1847:* Ujfalvi Sándornő (!) Nagytsága [Kv; Újf. 1]. *1855:* Ujj Falúsi János Czéh jegyzője [Kv; FésCJk 101]. *1859:* Ujfalvi ö nagysága | Nagyságos Ujfalvi urnak [Kv; Újf. 1].

3. Ujfaluban levő/található; din/care se află la Újfalu; in Újfalu befindlich. *1625:* Biro Georgj egj vy falui ennek elcötte el poztult es mostan megh epitet Molnanak Gattiat ... akarta kötetni es ragasztani [UszT 176]. *1772:* minél hamarébb Isten velem lévén ismét haza fordulok ezen Fogado és Vjjfalvi Joszág dolga iránt [DobLev. II/438. 1a Szántó Sándor anyjához Tordáról Ne-re].

4. Ujfaluhoz tartozó; din/care aparţine de Újfalu; zu Újfalu gehörig. *1586:* az uyhfalwy hataron attam vala kegdnek Egy Zena Rethett [Bethlen SzD; Ks 42. B. 20]. *1643:* Vgy informaltatunk hogy az mely Banyaszok hüsegtek Jozagaban Vyffalui hatarban Porond banyat colaltanak, melynek perlustralasara Zalaknai Banya Praefectusunkatis küldöttük volt, mivel Isten utan szepen talaltak Aranyat [Thor. XVI/2 a fej. Thoroczkay Lászlóhoz]. *1775/1775 u.:* Tordai László Uram exhibeállya az fenn emlitett Contractust, a' mellé az Uj Inquisitoriat ... azt állittya hogy ... az egész Baromlaknak vicinussi az Orbai, Lekentzei, és Ujfalvi Határ szélek [DobLev. II/461. 1b].

Hn. *1691:* az Ujfaluj Ut [Kide K; BHn 87]. *1693:* Az Ujfalvi[a] uto(n) belől (sz) [Ne; DobLev. I/37. – [a]Szászújfalu, újabban Tompaházával (AF) együtt ez utóbbi néven]. *1700 k.:* újfalusi határ [Marossztkirály AF; EHA]. *1709:* Az Ujfalvi utan belöl [Ne; Incz.]. *1711:* az Ujfalvi határon [Killyénfva Cs; WLt Steph. Gjorgj (60) pp vall.]. *1724:* Az ujfalvi utban [Kide K; BHn 88]. *1739:* Az Ujfalvi utan belöl Fejervar felöl [Ne; EHA] | az Ujfalvi utan belöl [Ne; Incz. IX. 8b]. *1763/1813:* az Ujfalusi utban (sz) [Kide K; BHn 92]. *1773:* az ujfalvi uton jövöben (sz) [Tekerőpataka Cs; EHA]. *1774/1813:* az Uj falusi Szenafü [Kide K; BHn 94]. *1786:* az Ujfalusi Forduloban [Kide K; BHn 95]. *1793/XIX. sz. eleje:* az Újfalvi Útban [Kide K; BHn 90]. *1837:* Az ujfalusi ut mellett (sz) [Kide K; BHn 101]. *1858:* Ujfalvi Szöllöhegy [Szászújfalu AF; EHA].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ba-*

rom Újfaluból való barom; vită din Újfalu; Rindvich von Újfalu. *1550:* eszt tvdgiak wk egielö (!) keppen, hog kelecelj Barmot, Jnecelj barmot wyfalwy[a] barmot, eöryztek á Cylla mezön es egietembe eltek [Meregyó K; MNy XXIV, 290. – [a]Kalotaújfalu (K)] * ~ *bor* Újfaluban termett bor; vin obtinut în podgoriile din jurul satului Újfalu; in Újfalu angebaute Wein. *1715:* Ujfalvi foglalt bor … Kis hordo iz van rajta [Ebesfva; UtI] * ~ *gömbölyeg borsó* Újfalura jellemző borsófajta; soi de mazăre din Újfalu; Sorte der Erbse, typisch in Újfalu angebaut. *1753:* Tsitsiri Borsó Metr. N 20 … Ujfalvi apro Gömbölyég borsó Metr N 6 [Marossztkirály AF; Told. 18].

II. *fn* Újfalu lakosa; locuitor din Újfalu; Bewohner von Újfalu. *1550:* wkys fel mentek az Cylla mezöre es az kelecelyekkel[a] es wyfalwyakkal[b] eggywt öriztek barmokat es hallotak hog walkora[c] föld vámot attak rola [MNy XXIV, 359 St. Symon de eadem[d] jb vall. – [a–c]K. [d]Warcza, azaz Várca v. Vársza eltünt település M.valkó táján]. *1557:* asz szegeny wyfalwyakon tyz foryntoth wónek es dwlanak [Nagyfalu SzD; BesztLt 70].

A számos megkülönböztető összetételi előtag nélküli *újfalvi, újfalusi* – néhány biztosan helyhez kötött adaton kívül – a következőkhöz kapcsolódhatott: AF, Cs, Hsz, K, SzD, TA, U.

újforma újszerű/féle; nou, recent elaborat; neuartig. *1657:* midön Haller Istvánt valami újforma törvénnyel vexálta volna az fejedelem ad tertium evocáltatván, és az ellen contendált volna, ejtett volna Zólyomi olyan szót, hogy ha ö suspicióra való dolgot cselekündnék, bátor megfogattassék [KemÖn. 166]. *1675:* Én részem szerint, hidd el koma … igaz szolgátok vagyok, leszek, de csak meg kell vallanom, az kezdett új forma regiment nem javallhatom [TML VII, 12–3 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

újhelyi az Újhely (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újhely; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újhely: **1.** Újhelyen lakó; din/care locuiește la Újhely; in Újhely wohnend/wohnhaft | Újhelyről származó; (care este) originar din Újhely; aus Újhely stammend. *1669:* Soti uram is, az újhelyi praedicator, mit írjon, in specie Kegyelmednek odaküldöttem [TML IV, 592 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Szn. *1614:* Vyhely Marton [Nsz; VF 53/5267 G. Keörtvelyesi (21) vall.]. *1657:* Vyheli marto(n)hoz [Kv; ÖCJk]. *1670:* Ujhelyi uramnak [TML V, 242 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1763:* hivatta magát Ujhelyinek [RettE 156]. *1774:* Újhelyi Zsigmondtól [RettE 341].

2. Újhely melletti; de lîngă Újhely; in der Gegend um Újhely. *1657:* az újhelyi táborokból az kik Pösténynél fel nem verettettek, takarodtak az főtáborra Galgóchoz [KemÖn. 76].

újhold lună nouă, crai-nou; Neumond. **Szk:** ~ *péntekre. 1704:* Ugyan ma lévén újhold péntekre, ma patkoltattam meg mind a két lovam lábának az elejeket a német kovácsal [WIN I, 125]. *XVIII. sz. eleje:* Az Lovat minden uj hold pénteken jö meg patkólni, és ha csak nem nyavalyás ã Lo, nem kell ereket vágatni rajta [JHb 17/10 lótartási ut.] * *első tavaszi* ~ *1811:* Az elsö tavaszi ujj hóld' derülése Az az idö, melyen a' Csitkók' nyirése Végbe megyen, ha tsak az idö engedi [ÁrE 146].

újít 1. javít; a repara/reface; reparieren. *1625:* Az Keomiesek munkája, kik, padimentomoztanak, Aitokat, ablakokat, uitottanak … vakoltak mindenut es egyeb munkakat chyelekedtenek [Kv; Szám. XXVII. 23]. *1650:* uytottam s foldoztam egy kepet ramastol az Azonyom hazaban [Kv; ACJk 57b]. *1676:* Ez az puskapor törö malmot is meg tudja csináltatni, az tüzes szerszámokat is újítani, melyekröl commissiót is irattam mind az udvarbirónak, mind az kamara-ispánnak [TML VII, 191 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1692:* Az két közbelsö Ló-Istallok(na)k padlási Lészások. Ezeknek csatornái Tölgy fabol állok roszszak. Ezen csatornakat, es suppolasokat ujjettani kell [Mezöbodon TA; BK 4]. *1694:* Sindelyczese igen reghi meg romladozott, Uyittani kelletik [Kövár; JHb Inv.]. *1723:* mikor uyittyák ã Decsi gátot s áradása van a N: <Szamosna>k bizony árt az Vr Malmának [Szásznyires SzD; Ks 25. IV. 5]. *1736:* Lévén egy Nagy Gyalmos Tó … azon Tonak Gáttyát … a' Mlgs Pársok közönségesen tartoznak Conservalni, és procuralni s ujitani a' Zugot [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1757:* a töltéseket sokat kell ujjitani mert mingyárt le Süllyed Sephedékes lévén a helly [Bh; BfN AA. 31]. *1823–1830:* Eddigelé meg csak az úrfitól ajándékba kapott kaputban jártam, hanem már most én is a köntösöm újítani akarván, elmentem egy szabóhoz [FogE 169]. *1843/1845:* A hátulso ülést a' T. Ur posztojaval ujjbol bé huztam, a' szekeret kossával eg(g)yüt ujjitottam, a börnémücket ki javitva meg kentem, és festettem Rft 15 [Nc; DobLev. V/1254]. *1852:* A Csürös kert kapu ujjittani valo, ennek egy vas kávája hibázik [Felfalu MT; DE 4].

2. újra rendbe tesz; a reface; erneuern. *1741:* Minden esztendöben a piricskei sánczot ujitanunk kell, házokot, istállókot épitenünk [Gysz; SzO VII, 412].

3. változtat, módosít; a schimba/modifica; (ab-, um-, ver-)ändern. *1592:* az Arossagnak kereskedeo rendnek allapatiarol ammikeppen ennek eleotte vegeztenek volt, mostannis semmiben ne(m) vyttnak [Kv; TanJk I/1. 186]. *1593:* ennek eleotteis teortent az, hogi tanachbeli vraim keozzwl az valaztas vtan holtanak el, de mast ne(m) valaztottak helicbe, Azert eo kegmek varosul semmi bizonios okokbol ne(m) lattiak, miert kellene vytaniok mostannis [Kv; TanJk I/1. 208]. *1599:* Amint ennek eleotteys vegeztek volt eo kgmek az Jwhok dolgarol mostannis az ellen nem eogyekeznek semmith vytany [Kv; TanJk I/1. 335]. *1602:* elseoben zolottanak eo kgmek az kiralybirosagnak allapattyarol, Nem akarwan semmyt vytany, hanem az regy io rendtartast kel keowetny, mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal ky hywt mingyarast az vthanna valo succedalt [Kv; TanJk I/1. 411]. *1603:* Myerthogy eo kgmek az restantia Sattez adonak exigalasara valaztottak volt vasarhely Balinth Deak es Hannes Adam Vramekat, noha eo kgmek mostan mútogattiak beteges Allapottyokat, es kewannak azt hogy mas rendbelyeket valaztananak helyettek Eo kgmek varosul ara semmy keppen Nem mehettnek es az valaztassal vytani nem akarnak [Kv; TanJk I/1. 440]. *1640:* Az Pulioni embernek Philep Janosnak es Andrasnak meg engette az Eccl(es)ia az ot valo Parochialison eppitetett kertet birni migh az mostani Söveni tart hogi vetemeniczszenek benne, de ne ujiczak [SzJk 47]. *1653:* ö magát[a] megintték, hogy aféle újításnak, melyet az ország megtiltott, békét hagyjon, ne újítson, hanem maradjon meg a négy recepta religiónak az egyikén, melyiket a lelkiismerete szerént választja és tartani akarja [ETA I, 29–30 NSz. – [a]Szabó Gáspárt]. *1778:* Ujitván a' Felséges Királlyi Gubernium mostanis a' Királlyi Felség Rendeléséböl az egésség dólgára tartozó Kegyelmes Rende-

léseit, mind az emberekre, mind a' Barmokra nézve, mellyek szerint szorossan parantsollya, hogy a' nyavallyákra mindenik részre nézve mindenütt szoros vigyázás légyen [MvALt Mátyus, ConsSan.]. *1780:* Én a' Collegiumi administratiob(an) semmit magam nem ujitottam, változtattam, ha mi esett, felsőbb rendelés mellett esett, vagy a' Collegium Törvenyei által [Nc; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.] | Eleitől fogva a' Vasnak, mind Kohókban, mind Verőkben való mértékéről a' Verős kovácsi társaságban, olly nagy dissensio vólt, hogy e' miatt Néha magok között 'sibongván ... Constitutiokra Constitutiokat ujjitottak [Torockó; TLev. 5a].

4. újrakezd; a începe din nou, a reîncepe/relua; wieder beginnen. *1604:* Azert Jmmar hogy az elseo factumot vytottak faluiul eggwtt akariuk keresnj minde(n) Attiankfiaj karaert, mind Farczad es Hoggia[a] kepebe(n) [UszT 18/73. – [a]Farcád és Hodgya (U)]. *1612:* mikor ... Ombozi Martha azzoni el hatta volna ... Gaspar vram ... hivata haza ... most is vytotta az dolgot [Szentandrás SzD; KJ]. *1647:* Az Incta ... ha ennek utanna az pap feleöl ezen dolgot[a] ujitana, az dolog megh biszoniosodua(n) az nielve meczetessek ki erette [SzJk 67. – [a]A nagy gyalázattételt]. *1652:* mar ez elöt is paraznasagert halalra sententiasztatot volt[a], az gratia utan pedig nem czak ujjitotta gonosz czelekedetit, hanem elis szökött [SzJk 69. – [a]A hitetlen feleség]. *1668:* edgy Drucza alias Porfyros nevü ember, ennek elötte holmi marha lopásban es nyuzásban elegyétvén magát ... Mostanis ... azon dolgot ujjitotta, két ökrök(ne)k lopasaval [Dob.; RLt rtlen]. *1690:* Sokszori lopása constálván az Incta(na)k ... most ismet aszt uytvan fél file az pelenghernél vágattassék el, többször afféle vétekben comperialtatvan fel akasztassek [Kv; TJk XIII/1. 416]. *1747:* az I. ... I(ste)n és haza Törvénye ellen, a' Respublica(na)k botránkozására régtöl fogván kezdett paráznaságátol nem desistalt, sót naprol napra ujjitotta [Torda; TJkT III. 133]. *1769:* Tyu György ... az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjitotta [Bukuresd H; Ks].

5. vki vallomását kiegészíti/megtoldja; a completa mărturia cuiva; die Aussage von jemand anders ergänzen. *1592/1593:* Arra emlekezik cöis mindenekbe mint az felseó keet vallok ezzel vytúan hogj az Kys zamos Regi foliasa azon ment el Annak eleotte ahol Christoff vram az eó maga Molna Alat fwz faakkal zerin zerte be wltette es megh gatoltha [Néma SzD; Ks] | ezt valla ... az mint az Eotheodik wallo, chyak hogy eülel vyttia hogy soha nem tudgia hogy tilalmas leot volna [Szilágytő SzD; Ks].

6. megújít; a înnoi/reînnoi; (er)neuern. *1657:* edictum lévén az földnek lakosinak élésen kívül egyéb javaitól megfosztatások ellen, szegény emberek köntösi tanáltatának nála, s az régi bünt az az alkalmatosság újítván, Kéménd nevü helynél Esztergom tájékán felakasztatá [KemÖn. 25–6]. *1763:* mint hogj ellenem a Novizáns semmit nem ujjitott, meg kévánom hogj az elébbeni Deliberatum in omnibus vigoraltassek [Torda; TJkT V. 156]. *1776:* Groff Lázár János Urffi ö Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ö Ngáról való Szándékát, de söt Levelével ottan ottan ujjitotta, a' mi több fülcim hallattára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya [Egrestő KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.].

7. vidít; a înveseli; vergnügen. *1660:* Szerencséltesse Isten Kegyelmedet s Kegyelmed édes anyját gyógyitsa és új bánat után új vigassággal újítsa [TML I, 495–6 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

8. kiújít; a reînnoi; erneuern. *1662:* Ugyanezen 1648-ban die 3-ia Novembris a becsületes öreg úrnak is tekintetes, nagyságos ruszkai Kornis Zsigmondnak radnóti házánál lött szomorú halála nem kevéssé újította vala a szegény haza szomorúságát [SKr 304]. *1769:* Tyu[a] György ... az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjitotta, s akképpen szollotta a károsulásokat [Bukuresd H; Ks. – [a]Olv.: Tyiu].

9. felfrissít/üdít; a înviora; erquicken, erfrischen. *1680 k./1715 k.:* A magos fák néha árnyékkal ujitnak Néha ránk döléssel mind halálig nyomnak [Rosnyai, HorTurc. 173].

10. ismétel; a repeta; repetieren. *1710 k.:* Őrzött-é meg valaha csak egy testet is a kenés a rothadástól? soha sem. Ha újítják a kenését, cláll ugyan sokáig elszáradva, de olyan éktelen rút fekete, elirtózik az ember tőle [BÖn. 423]. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj ... Kivül pedig szorgalmatoson kötözzék száraz meleg ruhával, vagy téjbe meg főzött s' Leviböl jol kinyomott borza virággal, mellyet gyakran ujjitani, s' ujabban meg melegiteni kelletik [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.].

11. újra elküld; a trimite din nou; wiederschicken, neuschicken. *1779:* Nem kellene irásomat Ngdhoz ujjitanom, adóssom lévén Ngd két Leveleimre való válasszával [Keresesóra F; TKl Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki J.-hez].

12. *~ja magát* kikapcsolódik, kipiheni magát; a se deconecta/odihni; sich ausspannen, sich ausruhen. *1662:* Maga is gyakorta a fejedelemasszony maga mulatásában is Fejérvárrul is odatekingetvén, magát az új égvétellel újítani szokta vala [SKr 200].

újítandó 1. megjavitandó; care trebuie reparat, care urmează să fie reparat; verbessernde. *1852:* Fenyő deszka pávimentuma[a] részint a' régiségtől töredezett, részint pótz egerektöl juggatott 4 1/2 öllre ujjitandó [Km; KmULev. 2. – [a]A malomé].

2. felújítandó; de renovat; renovierende. *1866:* A templom is újítandó, haranglábbal és folyosóval együtt [Miklósfva U; ETF 107. 34].

újítás 1. (meg)javítás, felújítás; reparație, renovare; Renovierung. *1663:* Ott[a], kegyelmes Uram, sok az fogyatkozás és az melyeknek mostanában való orvoslásában (úgy mint romlott épületeknek építésében, kiknek újításában én az mint lehet, fáradozok) módot nem látok [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez. – [a]Kőváron]. *1684:* Az Fejervári N. Palota Karpitinak ujitására vettem Sido Moysestül[a] [Utl. – [a]Köv. a fels.]. *1694:* az ... külső és belső Filegoriak(na)k avagj njári házak(na)k sendeljes fedeli, meg szakadozott és elsorvadozott, ujjitást kevánó [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír]. *1756:* Fekszik a Nemes Udvarház hellye igen szép Teres hellyen ... némely helyt Ujjitást varo kertel környül vétetvén [Branyicska H; JHb LXX/2. 10]. *1796:* Minthogy a Hinto szintöl fogva a Bor Ház az Ujjitásig igen dölöleg ál az ennek utánnais szüntelen maga után fogja huzni az ujjitást [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1814:* A Csür ... fedelének kel Ujittás [Buza SzD; LLt]. *1825:* A Gerendak és Vizi Lábak vagj Stömpöllyok elsorvadozott rothadtak az also kerek alatt és ujjittás nélkül használhatatlanok [Papolc Hsz; SzentZs Conscr. 189 malomleír.].

Szk: *~t kíván. 1692:* Vagyon ezen Vetemenyes kert ... korös környül sövényböl font, satoros tamoszos kertel bekeritve, de nemely reszib(en) uyetást kíván [Mezőbodon

TA; BK Inv. 15]. *1785:* Malom háza … edgjik bütűjin való fedele ujjitást kéván [Szu; Ks 73. 55]. *1837:* a' Kertet a' Csürös Kerttől el rekesztö gyalog kert is ujjitást kiván [A.szöcs SzD; BetLt] * *~t vár. 1727:* Az Kemenczenek az allya … alacson és rósz ujjetást kiván [Dés; DLt Lib. Inv.]. *1732:* Mind a Malomház mind külsö viz szerszáma Várná az ujjtást, mert kezdett avulni [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1781:* kerítése a' … Curiának … régisége miatt meg romladozván semmire kellö, ujjitást vár [Petek U; Hr]. *1810:* A Korong Vasak, Serpenyök, és Kereszt Vasak, 3. Keréknél jok a 4ik keréknél Ujjittást vár (!) [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. *1852:* A Sövény kertek a telek körül közönségesen véve mind ujjittást várnak [Felfalu MT; DE 4] * *~t váró. 1761:* Téli Lo Akolynak tartatik, léven el kertelve aloll fellöl mind az Akoly, mind penig a Jobbagj Sessiojától meg rökönyödött szalma fedelü, es ujttást váro Sövény kertekkel [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 496].

2. változtatás; schimbare, inovaţie; Änderung. *1579:* Az Nagy harangot vegeztek eo kegmek hogy meg chinaltassak … az Mertek penig zinte e mostany formara legie(n) … hogy semmy wetas[a] Az harangh labba ne kellessek esny [Kv; TanJk V/3. 193a. – [a]Olv. újítás]. *1670:* Dioszegi Istua(n) … regi elöttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicum Scandalumjával nevelte … Semmi ujjitást az Régi be vöt tudomanyo(n) kivül ne(m) hinteget sem publice, sem privatim [SzJk 110–1]. *1671:* En Rakoczi György … Esküszöm … hogy én a' Nemes Erdély Országot az partiummal edgyütt, söt annak minden lakosit elébbeni Inauguratiomkori Conditioi és az Országnak törvénye szerént birom és igazgatom, semmi ujjitással ö kegyelmeket tehetségem szerént nem terhelem [CC 12]. *1677:* En Bathori Gabor … Esküszöm … semmi ujitást ez Országnak régi jo szokása és szabadsága ellen bé nem hozok … Isten engem ugy segéllyen | Semmi ujitás a' Dézmálás dolgában ne légyen, hanem a' régi Usus observáltassék [AC 19–20, 50]. *1782:* Mi még eddig ollyos felettébb valo ujjittást nem tudunk [Torockó; Thor. XX/4]. *1782/1799:* Groff Thorotzkai Sigmond Ur ö Nagysága Praefectussa Desi Sigmond Urra vagyon panaszunk, hogy az ö Kegyelme ujittásaival terheltetünk | A' Malom Vámot elébb kissebb mértékkel adtuk, de mostan Praefectus Ur ujittásából meg nagyobbitották [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 351, 384].

Szk: *~t tesz. 1573:* varosswl eo k. Egenleo akarattal ely vegeztek volt, hogi plebanos vramnak ez Ideig valo leowedelme feleol sem vytast sem Teobitest sem valtozast Nem akarnak tenny [Kv; TanJk V/3. 73b]. *1578:* ez elot valo Jdeokbe az alsó tanachybely vraim walaztottak az egyhaz fiakat mostanis azert semmy wyetast es waltozast nem akarnak tenny eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 161a]. *1579:* Az eoker tilalmas felöl azt wegeztek. eo kegmek, hogy Miert ennek elötte ne(m) volt soha mosta(n) sem Akarnak semmi wetast thenny [Kv; TanJk V/3. 190a]. *1782:* Adámoson, Dombon és Kincsiben mind benn, mind kün a' Határon minémü ujjittásokat, épitteseket, melioratiokat tettenek mind eddig az ideig …? [Kük.; JHb XIX/22. 5 vk].

3. *vall.* megújítás, reformálás; reformare, înnoire; Reformierung. *1653:* János király … látá azt: hogy az egész keresztyénségben immár oly változás lett volna, hogy kiki mit akarna azt vallaná a Luther Márton újitásának utánna | De immár mostan ismét a mint látom, a calvinista rend abban is újitást fog szerezni, mely újitás napról napra itt közöttök terjedni és hallatni kezdetett | Mely újitást Belgiumban és Angliában inditottak meg ez elött majd hatvan esztendö tájatt, – mihelyt az angliai Jakab király … a régi római igaz vallásból kitéritette az országot. És így az elébbeni calvinistákon a puritanus név marada, az újakon pedig a protestans név vagyon [ETA I, 26–27 NSz].

4. perújítás; revizuire; Prozesserneuerung. *1834:* az e' Tárgyban az ujjittás elött 1828-ban Junius 28kán hozott Itéletnek meröbe valo megváltoztatásával a' Felperesség és Perfollyam meg állittatván a' Felperes közönségtöl emberi emlékezetet fejül mulo Idötöl olta békességesen biratott, de az Allperesek által erövel elfoglalt Helly … a' Felperesi résznek vészsza itéltetik [Asz; Borb. I].

5. meghosszabbítás/újítás; prelungire, înnoire; Verlängerung. *1677:* Jesuitai Szerzet ki-rekesztésének modgya, s' okai; S' arrol valo régi Articulusoknak confirmálása … Jesuiták ki-rekesztésének ujitása, s' azok Fautori ellen valo poena [AC 259].

6. újraszervezés, felfrissítés; reorganizare; Reorganisierung. *1657:* Ez nagyemlékezetü Bethlen Gábor igen martialis ember vala, kitöl hallottam mondatni: hogy csak volna más, ki procurálná az hadak fizetését s derék hadaknak egybenszerzését s újítását, profontolását, egyébiránt az hadviselést abban való minden molestiákkal örömest felvenné [KemÖn. 100].

7. újragyártás/készítés; reluarea producerii a ceva; Wiederherstellung. *1676:* Az mi pedig az por újitását illeti, csak az malmot meg csinálják, azt kevés munkával véghez vihetni [TML VII, 191 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

8. frissítés, felújítás; renovare; Renovierung, Umgestaltung. *1571:* kewannyak azt hogi az porteorew Molnot eo k. Byro vram Epitesse megh, Az varos poratis eo k. latassa megh, hogy ha mellyknek wytas kely [Kv; TanJk V/3. 37b].

9. helyre/rendbehozás; refacere; Erneuerung. *1570:* Ennek eleoteis kertek volt Byro vramat es az Thanacyot hogi eo k. az hataroknak megh wytasara gondot viselnenek … Mert erthyk varoswl eo k. hogy Jgen ely Nyomultak az hatar dombok, zwkeolkednek wytasnelkwl [Kv; TanJk V/3. 18a].

10. újraírás/szerkesztés; rescriere; Umschreibung. *1578:* adot eo kegmek nem zoktak wetny, Nem is lehet az wonassoknak el Igázetassa es az laistromok wyetassa nelkwl [Kv; TanJk V/3. 157a].

11. újra való cserélés; procurare de veşminte noi; in neu tauschen. *1800:* (Özv. Borbereki Josefné) Gazdasága folytatására, de föképpen gyermekei ruházattya ujjittására nézve kért vala az Exponens Urtol a Magyar Bagai[a] két szekér szénát termö Réttyére … 30. Vforintokat [DobLev. IV/840. 1a. – [a]AF].

újítgat javítgat; a tot repara; immer reparieren. *1770:* a malom ház el égett, s ujjalog fel épitették … annak utannais egyszer is mádszoris ujidgatták, kövcit szaparitották [Dombó KK; JHb LXVII/146]. *1789:* Ha eö nsga, ugy, mint illik a Malmot curálni, procuráltatta volna, a Gáttyát elöre ujitgatták, erösitgették volna, az árvíz annyira meg nem rontotta volna [Désfva KK; GyL. Lörintz János (49) ns személy vall.]. *1807 k.:* Ekét Boronat tudam hogy az Eskettetö maga különöss költsegib(en) tsinaltatott a Szekeret pedig tsak ujitgatta [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad szem. vall.].

újítgatás javítgatás; renovare, reparaţie; immer Renovieren. *1752:* (Br. Vesselényi Ferenc és felesége Rhedei 'Su'sánna) a' Kolo'svári Reformata Eklésia(na)k Ezer M.

Forintokat adtanak ... a' ... B. Farkas Utzai Templomá(na)k epitgetésére 's ujitgatására [Kv; KvRLt VII. 22c].

újíthat 1. peres ügyet felújíthat; a putea cere revizuirea; Prozessemeuerung beginnen können/dürfen. *1600:* ezekkel a mi peöresinkel ezen dologbol minckeönk wegezescönk wagio(n) illien okon hogy semmi teörwenynek remediumiawal ezt az dolgoth ne vithassak, Ha walamelik fel meg ne allana, eötwe(n) forinto(n) maradgyon, az megh allo fel, az megh ne(m) allo felen minde(n) teörweny nelkeöl igazat wehesse(n) [UszT 15/54]. *1677:* Mikor Terminusok celebraltatnak, a' mely Causak in rationem Fisci agitaltattak, azokban-is ha ki causaját ujitani akarja, az ollyanoknak adassék egy Novum cum gratia, és suis modis prosequalhassa causaját; ha pedig semmit sem ujithat, affféle Causansnak cum poena Calumniae perpetuum silentium imponáltassék [AC 186].

2. peres feleletet megújíthat; a putea înnoi răspunsul dat la un proces; Prozessantwort erneuern können/dürfen. *1653:* Ezek uta(n) protestalok hogi feleletit ezekre megh halua(n)[a] enis[b] feleletemett uythassam, es szaua melle szolhassak [SzJk 71. – [a]Az alperesnek. [b]A felperes].

3. *tüzet* ~ vmi dolgot élesztheť; a putea aţîta focul; etw (an)schüren. *1656:* (kérem Kegyelmedet) tudósitana ... micsoda szelek járnak, fúnak amonnat dél felől, ha olyak járnak, kik az előbbeni tüzet újíthatnák, gyujthatnák [TML I, 21 Bonis Ferenc Telcki Mihályhoz Kassáról].

újító frissítő, üdítő; înviorător; erfrischend. *1748:* engemet vidamitto s ujjitto szokal eltetét eö Nagjs(a)ga [Tövis AF; ApLt 1 Bartos Josef lev.].

újított 1. megújított; refăcut, înnoit; erneuert. *1591:* Kewetkezik Az Mely Portt Molnar Jstuan Meg vyttott Es kezemhöz Adott 29 die My adot Elseben vyttott Portt kezemhöz 4 Massatt, 102 fontt [Kv; Szám. I/5. 53–5]. *1769/1802:* Egy Nyárfában egy kereszt ... Más Nyárfában ujjitott kereszt [BSz; JHb LXVII/3. 49–50].

2. szr-os alakban; cu sufix personal; bei Verben mit Personalendung: vki által megújított/újjáalakított; care a fost înnoit de cineva; von jemand erneuert. *1653:* A király ... mind birodalmában s mind pedig ideje szerént reája vigyáza mind a Dávid Ferencz újitotta, mind pedig a Calvinus tudományára, mert mindenik fél az ő vallását a királynak igen commendálja vala [ETA I, 27 NSz].

újíttat 1. meg/felújíttat; a dispune să fie reparat; erneuern lassen. *1570:* Sofia Zita peterne, Ezt vallya hogy mykor Zeoch Myklos hatta volna az harangozot az kamarakhoz Latny hogi az heazatia (!) vytatia volt, az harangozo zol fodor Janosnenak hogi Beh Neh hordana az kamara zendelyet, mert az varose volna Nem Ewch [Kv; TJk III/2. 77]. *1694:* vagjon a' Konjha ház ... ennek p(rac)stila sindelj fedele resz szerent meg ujjittatott, de nagjob részént szakadozott és igen rosz, ujjittatni kévan [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.] | ez ă Bastya ... meg va(gyo)n padolva ... de az Esső igen meg sorvasztotta, nemellyike fel bomladozott, ki meg el-tört hasadot bennek; uyittatni felettebis szükseges | van egy Lo Istallo szalmaval fedezet ... mely Istallonakis az Fedelezese el sorvadván, most az Asz(szo)ny Telekine Asz(szonyo)m Gondviselője uyittattya szalma Fedezettel [Kővár; JHb Inv.].

2. változtattat; a dispune să se schimbe ceva; verändern lassen. *1821:* A' Szöllö hegyekben e' következendöket ujjittatta [Celna AF; Ks 79. 24].

újíttathat újítást végeztethet; a putea dispune să fie reparat; verändern lassen können/dürfen. *1676:* édes Bátyám uram, ha a várat szükségesebb épiteni, először hadd épitenék az ledölö félben levő romladozott kőfalt ... az egy mázsa büdöskövel is alkalmasint újíttathat Kegyelmed, az míg az többivel elérkeznek [TML VII, 194 Bornemisza Anna Telcki Mihályhoz].

újíttathatik felfrissíttethetik, újraszerveztethetik; a se putea reorganiza/reface; erneuern lassen können. *1662:* Rákóczi fejedelemnek is derekasabb ereje Váradbul és értéke után nagy részbül hajdúságból állana, holott annyiszor meggyengíttetett hadai azon hajdúság földérül ... azonnal újíttathatnának, szaporíttathatnának [SKr 530].

újíttatik 1. (meg)javíttatik, felújíttatik; a fi reparat/renovat; repariert werden. *1676:* Fogaras vára ... Kőfala az aroknak ... mostanaban ujjtatot megh, ezen kívülis kőrös környul az allya nehult ujjonan renovaltatott, nehul pedigh vakolassal ujjitatott [Fog.; UF II, 697]. *1757:* Uj Kapu ... Paraszt Kapu Levelei meg romladozván mostan Ujitatik [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1774:* Mindenik Udvarban mitsoda Reparatiok estenek épületekben, ujitattanaké valahol valamit? [KS gub. vk]. *1824:* a Kis piatzon a Communitasnak hirin és akarattyán kivül a Fazakas Czéh által árulo szin épittetik és ujittatik [Dés; EHA].

2. megújíttatik; a fi reînnoit; erneuert werden. *1732:* 'A Majorság szőlő ... elegjes gömbölyeg karokkal karózott, hanem az idén feles hasáb essere karokkal újíttatott [Erdőszengyel MT; Told. 11/67].

3. (készlet) feltöltetik; a fi reînnoit/reumplut; nachgefüllt sein. *1648:* Ez mellett so, szalonna, sodorok, eczett, sajtok, es thurok, aszszu turok, mindenfele aszszu gyümölcz beöucön eleghedendeö, ez elest pedigh ugy kel keöltení, hogy esztendeönkett ujittassek es az eleötti esztendöre valo hellyen [Fog.; UF I, 913].

újítton-újítás rendre-rendre megújítás; reparaţie continuă; fortlaufende Erneuerung. *1662:* Ez cajtház romlásábul a várbélieknek igen sok károk esett vala ... jó néhány ácsemberekneк is ... kiknek csak a sáncok csinálásán, óránként való újítton-újításán és egyéb szükséges munkákon mennyi dolgoknak, fáradtságoknak kell vala lenni, akárki megitilheti [SKr 603].

ujj[1] *áty. is* **1.** kézujj; deget de la mînă; Finger. *1572:* Marta feyerwary Matene azt vallia ... hallotta aztis Monta hegedws Janosnetwl (!) rea(m) vezem az hant farkw zoknyat es vyomba az gywreoket kyket az latrok attak [Kv; TJk III/3. 33]. *1585:* Mikor Keoreosi Mihal deak iktata Palffalwat, az kor az Palffalwi loffeiek kerdek Mihal deakot ha iktattiaie az eo birodalmokat wagy ne(m), az kor Mihal deak az uyat fel emele es ezt monda, Chak ennit sem iktatok en az Kegielmetekebe mi(n)t egy weszszeo zal [F.váralja U; UszT]. *1635:* az mágá uyaba(n), az mutatoban, pecziet nyomo Gyürü válá [Mv; MvLt 291. 60a]. *1639:* Czikor Giörgj ... mutata egj lo bört de immar kys Czerzettek vala, ket liukat rajta (!), eggik ... kerekdid Liük vala mint az ujom az kin be mene [Mv; MvLt 291. 182b]. *1665/1754:* Az B. Társaságnak benn létekor tartozik az Szerhordó Legény a ládát, mi-

nek elötte az asztalra tétetnék, meg tisztitani a' portol, ugy hogy ujjokkal ne irhassanak rá, mert ha irhatnak, büntetése egy héti bér [Kv; ACLev. 13]. *1711:* cö Kgle ... erkölcstelen életét mindenütt kimutatván, rosz hirit, nevit mindenütt hagyván, maga nyelvevel illyen vallást tevén és ujjalis mutatván ez az én Ur(am) az én Jánosom, kit bizony nem adnék Száz Csatári Istvánon; az Olt Vizéb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborbol ki verettetett [Dés; Jk 359b–360a]. *1724:* Két agú korbátsot tsináltatott mint az újjom Pekri Uram [M.királyfva KK; BK. Fekés (?) Házi Péterné (25) ns vall.]. *1746:* En az Actornak Mostoha Fiat, még egy ujommal Sem illettem [Vályebrad H; Ks 62/22 Ujbar Petru vall.]. *1771:* meg neheztelvén Nagy Josefné én réám, hozzám jöve reggel 8 vagy 9 ora tájban Nagy Josefné az Palinka főző Ustömet Csebremet a két ujjával keresztül cirkálta s azután az én pálinkám olyan lett mint a Savo [Dés; DLt 321. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.]. *1776:* a hüvelykít is annyira meg ütötte hogy veszedelembe el szakadolag volt az Ujja [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1804:* Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujjával mutatott ugy meg nimult [Köröspatak Hsz; HSzjP Szent Györgyi Providus Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) vall.]. *1843:* (Kegyelmed) azon okbol hogy Kelmeden a portio pénzt katona excquutioval vette légyen fel, kegyetlenül meg verve, Lipitornak, Csellengönek nevezve, 's büdös Toth teremtésit káromolva annyira öszve kinozta ujjába lévö petsét nyomójával ... agyba föbe vervén [Dés; DLt 586. 17].

Szk: *~a begye. 1763:* Én penig kételkedvén benne hogy mi légyen a' Cseberb(e), az ujjamat belé ütvén a' Cseberben meg kostolám a' szerént az ujjam bégyéről, s hát valoságas Bor [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 39] * *~a bogja. 1823–1830:* Az ujjaimnak minden bogjai kiállottak, mintha helyükböl kimozdultak volna, nem is járhattam, kezemmel nem foghattam [FogE 131] * *~a ize. 1662:* Lugasi, karánsebesi bán voltam, vagyok most bán itt is, ott is ... Inkább ujjomnak egy ize, mint épen testem elvesszen az ország lakosival együtt [SKr 469]. *1736:* Keztyüjök az nagyobb rendü asszonyoknak selyemböl szött czifraság volt, az alább valóknak tiszta czérnából szött keztyüjök volt, az keztyüből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak [MetTr 342] * *első ~ai vége. 1736:* Vacsora elött[a] ... az legény ... az leányhoz ment, és mintha kézfogással az következendö házasságra kötelezték volna magokat, az legény szép gyengén az kezinek első ujjai végével megütötte az leányasszony keze ujjainak végét [MetTr 376. – [a]A kézfogás napján] * *kisebbik ~. 1774:* Serbán Davidot Thoma Györgj társaival egjüt üttöték s taglaták mig ... az egyik kezének kisebik ujját egjben rontván, mely miá egj darab része el is szakadat [Nándorvállya H; EMLt Serbán Lászk (40) jb vall.] * *középső ~. 1758:* En gyermek lévén ... a balkezemnek középső ujját odakapván az ajtó, az böri körmöstöl ott maradott [RettE 60]. *1814:* közepsö jobb keze ujja le-horgatt [DLt 640 nyomt. kl] * *rá-teszi két ~át a keresztre* megesküszik vmire. *1896:* Ezt a kötetet nem akarom a sárba dobni, mert ha kell neked, rá-teszem a két ujjamat a keresztre, hogy nem mocskolom többet a könyvpiacot könyvvel [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *~al mutogat. 1662:* Melly szomorú jelek a hamar következendö közönséges nagy gonoszt ugyan mintegy ujjal mutogatni láttattak vala [SKr 243] *~at húz/von vkivel viszálykodik, összetüz vkivel. *1642:* En az en szegeny legeny allapotomban ugy igyekeztem magam viselni, hogy az mely orszaghban laktam uyot nem akartam senkivel vonni [Fog.; Told. 1]. *1662:* Máté vajdával is ... jó szomszédságot ... tartani nem akar vala ... noha már egynéhányszor markában szakadt és szégyent vallott volna miatta, de mégis avégett ujjat vonni, veszödni s újabb garázdát szerezni nem szünik vala [SKr 323–4]. *1781:* en Soha egyéb nével hivni nem hallottam, s nem tudom, ha nem egeszen Gaz reznek, ā mellyért örökke az én éltemre az irt Méltó(sá)gos Familia virgott, s ujjat huzott ā Molduvaiakkal [Gyszm; DE 3] * *~at vonás vkivel. 1662:* a török császárral való ujjat vonás ... szegény hazára is nagy romlást, pusztulást ... hozhatna [SKr 396] * *mutatja, mint Szent János ~ait. 1811:* Ki meg mutatja, nem tsak szájával mondja, Hogy Atyafiui szeretet föbb gondja; Kinek a' Maradék kezit, és munkáit Mutatni fogja, mint Szent János ujjait [ÁrÉ 182] * *nem az ~ából szopja* nem kitalálja/koholja. *1679:* úgy látom, Kegyelmed nem intricálódik, de tisztul vele, az mit írék, nem ujjomból szoptam hidgye bizonyoson! [TML VIII, 400 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *örömest két ajtó közé ~át nem tenné* szívesen két ember dolgába nem elegyedne. *1671:* de kérem Kegyelmedet, meg ne tudja Gilláni uram, hogy elküldtem Kegyelmednek párban levelét, mert megharagszik reám ... mivel azt mondja ő kegyelme, örömest két ajtó közé ujját nem tenné [TML V, 467 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. lábujj; deget de la picior; Zehe. **Szk:** *(nagy) lába ~a. 1584:* Chiszar Antalne vallia ... vala Mas giermekemis kynek a' laba(n) vyanak eg kis wtes miat el esek az keórme Es valamy lele zegennek a' labat de megh tekeredet es fel all az Nagy laba vya, A feoldet Ne(m) ery, vgy el mozdithatom mint eg ruhat [Kv; TJk IV/1. 279]. *1644:* en felfedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az szaranis nagi seb vala az Nagi laba vja elis szakadot vala [Mv; MvLt 291. 421a]. *1693:* az havasson az hidegh az lábaimot el vette, mely miat lábaim ujjai elszakadtanak [Kovászna Hsz; HSzjP].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány ujjnyi; de un anumit număr de degete; einige Fingerbreite lang. *1592:* Bathory Istwan donatioia, hogi ā Trebelt zabad legien Saytolatlanis haza hozny, minden dezma fizetesnelkwl, de vgy hogy ighen mustos ne legien, hane(m) a' kad feneketeol fogwan felliwl ne halaggio(n) a' Trebely le zowarkodot mustia Negy vj zelessegenel, Alioquin el vehessek teölle [Kv; Diósylnd. 60]. *1736:* Az csizmájok szárát alól az horgasinokon szép térdkötövel megkötötték; az jó két ujj széles volt [MetTr 348–9]. *1823–1830:* ez a vál ért csak a mellcsontokig felül, az alján pedig, a hason valami két ujj hija volt, hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujj szélességü farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották [FogE 66].

ujj[2] ruhaujj; mînecă; Ärmel. *1576:* Wagion maas Inghwal Ranczos feyr keotes a galera czendelen gyongyes a fodra mynd az wyan mynd a galleran [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. *1633:* Mathiasnak jutot Egj failandis me(n)te, Az vya keönicokigh er f. 12 [Kv; RDL I. 103]. *1657:* Ezen Dolomanra, Mentere vettem, Eleire, Uyara valo Zamanczos Gombokat, per, 6//80 [Borberek AF; WassLt Perc. 28]. *1723:* Egy szegfü szin Angliai Poszto Dolmány ... az ujján ... 24-pár czüst kaptsok [Koronka MT; Told. 29/2]. *1732:* Egy gazdag Trádul nyári drága dolmány, ujain arany fonalbol valo gombokkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7]. *1758:* Aszszony ember Ing ujjastol együt 3-rom [Páké Hsz; HSzj *asszony-ember* al.]. *1823–1830:* Itt[a] a fejérnépek tiszta feke-

te s hitvány posztóköntösben járnak … derekakon fekete kurta rékli vagy ujjas, ennek ujja mint a fodorháj, ráncos és felkonkorodott [FogE 247. – [a]A németországi Kasselben].

Szk: *~a hegye* ? ingujj-vég (az ingujjnak a kéz fölötti része). *1576:* Wagion egy czenadof Ingh wy kezeoletlen Az wya hegy warroth Aranyal feyr Selyemel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8] * *~a nélkül való. 1823–1830:* Felső köntöse volt egy ujja nélkül való hosszú kozsok [FogE 116] * *bő ~. 1714:* Persiai öltezett, czüst fonal szövéssel és aranj figurákkal, rövid, és bö uyaival, nagjob reszrül Barsonj szin Atlas Materiaval bélelt fl. Hung. 60 [AH 22] * *fél ~. 1638:* a ködment penigh senki sem vonta le rola, hanem … az fel ujat le vonta vala a karjaval [Mv; MvÁLt 291. 134a] * *hosszú ~. 1714:* Persiai öltezett … hoszszu Uyaival Sötetes Viola szin fel Selyem Török materiaval bélelt [AH 22] * *rövid ~ → bő ~.*

Sz. *1669:* 8. praesentis Kővárból panaszszal irt Kegyelmed levelét ma vettem böcsülettel … méltatlan panaszát pedig bizony bánom, s az mi reám néz benne, semmiképpen magamra nem szabhatom, sem ujját, sem gallérát [TML IV, 515 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

ujjabélés szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *~ pertli/szegőszalag* vmely felsőruha ujjbélésének beszegésére való szalag; căptușeală la mîneci; Einfassband am Ärmel. *1859:* Ujfalvi önagysága részire Egy feketerok kijavittása 1 f. hozá valo uja bélles szegö szalag és gombok 1 f. [Kv; Újf. 1]. *1861:* uja bélés … pertli [Kv; LLt].

újjácsinál újjáépít; a reconstrui/reface; wiederaufbauen. *1847:* mind a kétszáz őles hoszszu ostor gátot, mind a pintze gátot jo modgyával ujjá tsináltam [Dés; DLt 316].

ujjas I. *mn* ujjal ellátott; cu mîneci; mit Ärmeln versehen. **Szk:** *~ abaköpenyeg. 1733:* Japonika 1 Uj ujjos aba köpönyeg 1 [Marossztkirály AF; Told. 2] * *~ bőrködmön. 1802:* ez[a] volt törpe testü … ennek és a többinek könyökig érö ujas bör ködmennyek[b] fekete prémmel [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029. – [a]A tolvaj. [b]A másik hiv. ir-ban *kozsok*-nak mondják]. *1804:* az Al Peres rab … Szimulészk luont … tolvaj modra meg támodván … ujj ujjas bör Ködmennyitöl, szüritöl … meg fosztotta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * *~ férfiköpenyeg. 1787:* Egy ujjas férfi köppenyeg [Mv; MvLt] * *~ francia köpenyeg. 1732:* Egy Király szin Scallát posztobol valo ujos Franczia köpönyeg [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 4] * *~ karakó. 1811:* egy Ujjas kurta Karako Publikan szin [Mv; LLt] * *~ karszékli. 1809:* Két pergált aufstat Lájbi, kiurgolt patyolattal gárnerozva, hozzá való két Fersingjivel, és két ujjas karszéklijivel [Koronka MT; Told. 19] * *~ komodli. 1798:* igértem[a] … egy Ujjas komodlit Flanerből azaz Moldombol pantlikaba szegve [Banyica K; IB. Gombos István lev. – [a]A frájnak fizetésében] * *~ kozsók. 1843:* Ezen asszony … volt öltözve sárgás vigánába, ujjos réklivel vagy kosokkal [VKp 86] * *~ köpenyeg. 1815:* Köntöseket vitt magával e' szerént … egy Frantzia kék ujas köpenyeget [DLt 55 nyomt. kl] * *~ lájbi. 1760:* edgy Zöld borsos Posztobol valo ujjas Lájbli [Mv; TGsz 2]. *1828:* Egy fekete ujjos lajbi [Kanta Hsz; HSzjP]. *1829:* Vagyon két mányika, 3 ujjas lájbi 30. flo. [Kvh; HSzjP] * *~ mellrevaló. 1733:* Edgj rongjos Komuka Tetszin ujjas mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1799:* Egy Szür egy ujas Merevalo (!) [Drassó AF; TSb 24] * *~ mente. 1628/1635:* Egj veres skarlat öregh ga(le)ros vjas mente zold tafotauall mereon bellet [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] * *~ posztórékli. 1798:* Öltözete setét Kapornyaszin ujjas bé-gombolo poszto reklije [DLt nyomt. kl]. *~ rékli. 1811:* Buza virág szinü ujas rekli [DLt 508 nyomt. kl]. *1843:* Ezen asszony … volt öltözve sárgás vigánába, ujjos réklivel vagy kosokkal [VKp 86] * *~ török köpenyeg. 1666:* Egy zöld Török uyos köppönyegh tököstól (!) [Ks 21. XVIII. 79] * *~ vászonfriskó. 1836:* Marusan Juonnak … Elszökésekor volt öltözője … öt, vagy hat csattos nyári vászon ujjas friskó [Kv; DLt 505 nyomt. kl].

II. *fn* kiskabát; sacou, veston; Joppe. *1790:* Egy materia Zöld Lajbli ujas ujatlan [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1804:* Egy jo fele Materia egész roka malal belet Nusztos Bunda edgy ujjos [M.köblös SzD; RLt Molnár Farkas hozomány-elism.]. *1827:* meg rantzigálván az Ujjassát el hasagatták [Szind TA; Mészkői lev.]. *1872:* meg fogadtam Szolgálonak T. Szt Györgyi Lakatos Mihálj Léányát Zsuzsit … egy egész évre … igérvén neki … ket inget, egy ujjast bélelve, egyéb gunya nemüt nem [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kezével].

Szk: *búzavirág színű ~. 1844:* Kecskés György … öltözete buza virág szinü ujjas [DLt 1050 nyomt. kl] * *kék ~. 1846:* Orbesz János … viselt egy kék ujast (röklit) [DLt 567 nyomt. kl] * *kurta ~. 1823–1830:* Itt[a] a fejérnépek tiszta fekete s hitvány posztóköntösben járnak … derekakon fekete kurta rékli vagy ujjas, ennek ujja mint a fodorháj, ráncos és felkonkorodott [FogE 247. – [a]A németországi Kasselben] * *prémes ~. 1838:* Egy ujj Hoszszu bunda, égy köpönyeg, egy prémes ujjas, négy karton ujjas [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

ujjasos ujjas; cu mîneci; mit Ärmeln. *1841:* Frigy Anna, ns Gyulai Antalné … viselt ujjasos vásári fersinget, csizmát, és gubát [DLt 299 nyomt. kl]. *1843:* Anka Vonutz egy ujjasos lajbiba volt [Dés; DLt 1300].

újjászületés megújulás; renaștere; Wiedergeburt. *1672:* ez az 1672 esztendö volt az én világi dolgokban való bizodalmamnak megpróbáló esztendeje és ez esztendö leszen, hinném Istent, az én újjá születésemnek esztendeje [TML VI, 223 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1677:* Balásfalvát Kegyelmedtöl könnyen által látható okokra nézve alkalmatlannak tartom ez ujjászületésem után való elsö udvarlásra [TML VII, 349 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ottan engemet mindjárt az ujjászületésnek feredöjében, a keresztségben szerelmetes Fiad vérével kimosál minden bünemböl [BIm. 985].

újjászületetlen megújulatlan, változatlan; care a rămas neschimbat, care nu s-a schimbat; unverändert. *1710 k.:* Vethetné az ellen valaki Rom 7: 13. sequ., Gala. 5: 17., és több hasonló helyeket, de azok nem illenek csak a testre s lélekre, mintha azok veszekednének úgy egymással a bün felett, hanem az új ember, vagy az újjászületett rész az ó emberrel, vagy az újjászületetlen résszel küszködik, harcol örökké. Az újjászületetlen embernek semmi köze azokhoz [BÖn. 472–3].

újjászületett megújult; înnoit, schimbat; verändert, erneuert. *1710 k.:* az új ember, vagy az újjászületett rész az ó emberrel, vagy az újjászületetlen résszel küszködik, harcol örökké. Az újjászületetlen embernek semmi köze azokhoz [BÖn. 472–3].

ujjatlan ujj nélküli; fără mîneci; ohne Ärmel. **Szk:** ~ *ing. 1629:* Egy szep Aranias szedet Jngh alliastol tt f. 3 … Egy vyotlan szedet Jngh tt f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 132] * ~ *ingváll. 1589:* Egy Ingh val Galler az vya. Mas Ingh wal vyatlan [Kv; KvLt Vegyes I/2. 66] * ~ *kamukadolmány. 1708/1755:* Egy megy szin ujatlan kamuka dolomány [Altorja Hsz; HSzjP] * ~ *lájbi. 1790:* Egy materia Zöld Lajbli ujas ujatlan 2 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1798:* egy szederjes ujjas Köpenyeg … egy ujatlan Lájbli [Drassó AF; TSb 24].

ujjbegyezés a hangok/betűk begyakorlására játszott játék; joc prin care se învață alfabetul; Spiel mit dessen Hilfe Laute/Buchstaben eingeübt werden können. *1870 k./1914:* Játékok: minden iskolának meg voltak speciális játékai … ujbegyezés, az a. b. c.-nek két ujhegy összecsattanásával kiverése [MvÉrt 17].

ujjbegynyi ujjhegynyi; cît vîrful degetului, cît buricul degetului; wie eine Fingerspitze. *1819:* az ütés is tsak … egy ujbegynyi meg vérezett hellyen lattzott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

ujjmutatás útmutatás, útbaigazítás; îndrumare; Anweisung. *1889:* Nem kérek én mást, mint egy hírlapi cikket … útmutatást … arra nézve, hogy mit akart, mit célzott az erdélyi magyar, százados harcai alatt … A jelen számára egy ujjmutatást kérek a múltból [PLev. 151–2 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

ujjnyi I. *mn* rendsz számn-i jelzővel; cu atribut exprimat prin numerar; durch Zahlwort ausgedrücktes Attribut. **1.** de un deget; von eine Fingerbreite. **A.** szélességre von.; referitor la lățime; bezüglich auf die Breite. *1576:* Weres zel Selyem zel (!) Mynth egy wynyra walo zeles, tyzon egy Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13]. *1762/1763:* Egy fejér atlacz szoknya két Satéros virágokkal … chez két váll edgyik ket ujni Szelessegű arany Plásporral [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1763:* 6. Sing fekete czüst Lapta rosás fátyol körös kürül edgy újnyi széles czüst Csipkével [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1767:* Volt … égj Mák szin Anglia két vnyi szélességű Arany Poszomántos köppenyege [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1768:* egy újni szélességű Arany kötés egy újnyi keskeny paszamánt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1796:* Egy háram ujjnyi szélességű Párt-öv (!) [Sólyomkő K; RLt özv. Ladányi Jánosné Patonai Eszter lelt.]. *1802:* Forro Lajos … amint ki jött … ugy meg ütötte … cö Nagysága kotsissa egy vasvillával föbe, hogy ha nagy dubicza kalapja nem lett volna, nem tsak három ujnyi szélességre hasodott volna bé, hanem egészszen ketté [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns togátus vall.]. *1849:* Egy kanapéj éretlen alma szinre festett, széllei pedig égy unyi szélességre sárgán pántlika formára festve [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

B. hosszúságra/távolságra von.; referitor la lungime/la distanță; bezüglich auf die Länge/Weite. *1633:* en bizonioso(n) ne(m) tudhato(m) mondani miczoda fele hall uolt, de azt latta(m) hog uolt eg vyni hozzu az czontia [Mv; MvÁLt 290. 119a]. *1682/1687:* Attam Meli fűző uegiben ualo Ezüst Tött, kinek az uegib(en) uolt mint egi Uyomni höszszu (!) apro szemü Lancsocska (!) [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1715:* Az merö rud(na)k az hoszsza volt kett öregh ölni s kett arasz ket ujni hoszu [Kide K; KvLt Kidei lev.]. *XVIII. sz. v.:* Az Articsokának nagy ellenségi az egerek, azért, hogy tölök meg őrizd, négy ujni távolságra a tövitől ültes borza apro ágakat [Ks Kerti Oeconomia].

C. magasságra von.; referitor la înălțime; bezüglich auf die Höhe. *1803:* czüst Pohár, mely fenekéből ki nyúló küsded srofjánál fogva egy három ujni magosságu és a' talpja' sipjából egy hat szegeletü tsötskén fel-nyuló szárához foglaltatik [Széplak KK; UnVJk 212]. *1823–1830:* czen fésü nem szélesebb egy elö arasznál, hosszú fogai vannak, mint egy gereblyének a fogai, a teteje is két-három ujjnyi magas, az úriasszonyoké cifra, aranyos [FogE 68].

D. vastagságra von.; referitor la grosime; bezüglich auf die Dicke. *1680:* talaltunk … Felsö Porumbakon … harom ujni temerdegsegü bel füresz deszkákot nö 30 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25]. *1731:* Az uj szalonnának fontya szikkadva amely harom ujni az vallan 9 :/: 9 penzen [Dés; Jk 422b]. *1750 k.:* A legvastagabb ugymint négy ujjnyi vastagságu szokott rud szappan kiben három font vagyon [HSzj *szappanfőző* al.]. *1751:* láttuk az hátán és karján az ütések(ne)k hellyeit meg számlálván lattzatott husz ütések(ne)k a hellye, edgy ujjni vastagságra fel ormozva [Sályi KK; Berz. 12. 92/203]. *1765:* Varga György … fel nem támadott eö Kgylme[a] ellen, hanem … Egy kis ujjomnyi ostorményfa páczikó lévén à kezében maga elött hadarázván azzal hogy Szabaszlai István Uram belége ne mehessen | Varga György … kezében lévö kis ujjomni pálczikával maga elött Czivészlett, hogy valamiképpen belé ne szaladgyon Szabaszlai Ur(am), es meg ne foghassa [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt–Mk Vall. 12. – [a]A szb]. *1785:* a' Csertőrő Ház oldalárol is néhány Deszka le hullott meg vagyon padimentomozva három ujni vastagsága (!) Fenyö deszkával [Szu; Ks 73. 55].

2. ujjnyi darabnak megfelelö; cam de un deget; ungefähr eine Fingerbreite. *1746:* Róth István Tégla vetö instalván à Tanáts(na)k, hogy … itt dolgozhassék … megis engedtetett olly conditioval: hogy … à berekből egy újni veszszötis, nem hogy egyéb fele fát le vágni mérészellyen [Torda; TJkT III. 23]. *1778:* a' Falusiak(na)k a nagy szoros tilalom miá egy ujnyi ágot sem szabad az egész Bányabüki határon vágni [Bányabükk TA; BLt 11]. *1782:* Praefectus Uram … mondotta volna nékick meg mutattya … soha Torotzko városa ezen tul az Uraság Engedelme nélkül a' maga Határán lévö Erdökböl egy ujjomnyi fát Sem vág le [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.].

3. nyúlfarknyi; foarte scurt; sehr kurz. *1657:* Én is írhatom te neked, hogy … énnékem mind az van a legnagyobb lelkem fájdalmára, hogy a négyötök közül egy ujjnyi czédulátokat nem láttam [TML I, 53 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1658:* Olyat is mondottak az bölcsek, az vezér izente, csak egy ujjnyi leveleczkét küldjenek, meg van hatalmas császártúl parancsolva [TML I, 115 Teleki Mihály a fejhez]. *1662:* az püspeket arestumban mondják lenni … mert miolta bement, egy ujjnyi czéduláját vagy egy szóval való izenetét nem vehetök; hihető, nem engedtetik neki [TML II, 314 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1668:* mivel ö kegyelme az instructiokat vissza küldte, már tovább ö kegyelmének én instructiót semmirül nem adok … Vissza mene ugyan Cschbül Somlyóban, mivel addig jütt volt, de én egy ujjnyi instructiót sem adtam neki [TML IV, 292–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Lelkem Uram, kérem Kegyelmedet, tudósítson. Már tíz napja Kegyelmednek egy ujjnyi írását nem láttam [TML VII, 303 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** ujjnyi méret; mărime de un deget;

Lange etwa Fingerbreite. *1687:* Sárga viragos Atlaczot egy végben tiz singet ket ujni hyan [Déva; Szer.]. *1733:* Honesta Foemina Helena Üveges, Conjunx Honorabilis Samuelis Semenfalvi, Ludi Mag(ist)ri Scholae Unitariae Heviziensis Annor(um) 15 (!) ... fat(e)t(u)r ... A Harangra egy reggel kötött új kötelet az én Uram ... más nap ... látta ő Kglme hogy tsak egy újnyi tartya a' kötelet [Hévíz NK; JHbT]. *1773 k.:* 22 Februarii remeket mutatván ifjú Márton György ökglme, mely remek munkában talált a nemes Céh ... az korsóban hibát 1 fertály magasságú és 2 újnyit ... az fazékban avagy annak magasságában 1 fertály és fél szélességében 2 újnyit [Dés; DFaz. 29].

2. *vhány ~ra lefő* vhány ujjnyira sűrűn összefő; a se îngroşa de tot prin fierbere; bis dicklich (einige Fingerbreiten dick) zusammenkochen. *1705:* Egy nagy fekete retket két vastag gyökér petrezselyemgyökérrel öszve, fél ejtel borban megapritva és tésztával a fedőjét az egyejtelés új mázas fazéknak erősen becsinálván, hogy semmi vapora ki ne menhessen, meg kell főzni, úgy, hogy két ujjnyira lefőjön [WIN I, 528]. *1795:* A' fekete járdován szőlőt* meg kell szemeltetni mint az etzetágynak is szokták, annak utánna üstbe kell tenni azon meg szemelt szőlőt és addig kell főzni mig jól ki hasadot és mind egy két ujnyira lefő [Bősháza Sz; IB. Bátori Gábor lev. – *A veres bor készítéséhez].

ujjnyomatnyi ujj-jelzetnyi/méretnyi; de un anumit număr degete; gewisse Zahl von Fingerbreiten. *1632:* Eczetes ház ... uagion eczett vasculis. N. 17 1. Vas: con. circiter ur. 18. Ket uj niomni hean. 2. Vas.: con. circiter ur. 16 egj tenerni hean. 3. Vas.: cont. cir. ur. 18. Két uy niomatni heaual ... 11. Vas. con. cir. ur. 15 egj araz harom uy niomni heaual [Fog.; UF I, 147–8].

ujjnyomnyi ujj-jelnyi/méretnyi; de un anumit număr de degete; gewisse Zahl von Fingerbreiten. *1632:* Eczetes ház ... uagion eczett vasculis. N. 17 ... 11. Vas. con. cir. ur. 15 egj araz harom uy niomni heaual [Fog.; UF I, 147–8].

ujjogat kurjongat; a chiui/chioti/hăuli; johlen, grölen. *1746:* IX. Hogy az Isten nevének káromlása és afféle botránkoztató elfajult iffjaknak újjogatások és rikóltozások reprimáltassanak, determináltatott, hogy valaki uttzán, kortsomán és akárhol is az Isten nevével gonoszul él, káromollya, effelett újjogat, ha paraszt ember, kézi kalodát szenvedgyen, vagy ha elsöben meg engedtetik, 25 pénzt fizessen, ha nemes ember, edgy edgy forintot fizessen [A krasznai (Szilágy vm) presbitérium törvénykönyve Krasznai ref. chk lvt I/1 sz. pret. p. 15]. *1771:* Most a Nyáron is hallottam Kováts Josef János Uram Vendég fogadojab(an) Vasárnapokon mikor mentem a Templomban, Musikálást és ujjogattak ottan [Dés; DLt 321. 13b Fr. Imbrefi alias Szöts (52) vall.] | Vasárnap Dél után hallottam hogy Etedinel Musikaltanak es ujjogattanak [Dés; DLt 321. 30b Anna Birtalan rel. vid. nob. Danielis Borosnyai (48) vall.].

ujjogatás kurjongatás; chiuit, chiuitură; Gejohle, Grölerei. *1746:* IX. Hogy az Isten nevének káromlása és afféle botránkoztató elfajult iffjaknak újjogatások és rikóltozások reprimáltassanak, determináltatott [A krasznai (Szilágy vm) presbitérium törvénykönyve Krasznai ref. chk lvt I/1. sz. pret. p. 15]. *1771:* Elég szer (!) hallottam Vasárnapokon is a Mlgos Grof Haller Peter Ur Kortsomáján Musika szot Tánczot ujjogatást [Dés; DLt 321. 18a Mich. Lászlo (52) ns vall.].

ujjú[1] *szitk* vhány ujjal rendelkező; cu un anumit număr de degete; mit eine gewisse Zahl von Fingern. *1612/1613:* hallottam az aszzonnak (!) zaiabol hogi szitta az giermeket azt mondvan Tiztessegh adassek kegk(ne)k besttie czonka ötödfel vyu kurvafi ageb apaiu kurva fia [Sajókeresztúr SzD; KJ].

ujjú[2] **1.** vmilyen ujjas; cu un anumit fel de mînecă; mit irgendein Ärmel. **Szk:** *csonka ~* rövid ujjrészes. *1629:* Egy szederies granat Czyonka vyu mállal bellet mente mellet aestimáltunk tt f. 20 | Egy Czionka vyiu granat viselt mente tt. f. 15 [Kv; RDL I. 131, 132] * *hosszú ~. 1582:* Michael Nag ... fassus est ... Ketten leówenek ket kardal ream, Monda Az eggik kinek kék hozzu vyw menteye vala ... vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled [Kv; TJk IV/1. 100]. *1645:* egj kek skarlat hozu uyu mentet is hivz mallal bellettetis lattam [Gysz; LLt] * *lobogós ~. 1801:* Kászon széki Fel-Tizi Simon Koszti fia János ... lobogos ujju hoszszu oláhos inget ... visel [DLt nyomt. kl] * *spárgás ~* zsinórdíszítéses ujjú. *1850 k.:* 2 spárgás ujju fersingek [Pk 2].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmilyen ujjú ruhadarab; îmbrăcăminte cu un anumit fel de mînecă; Bekleidungsstück mit irgendein Ärmel. *1657:* minthogy az németek gatyát nem, inget hosszat, szűk ujjút viselnek, oly szoros gatyát csinálának, alig ülhettem lóra benne [KemÖn. 43]. *1823–1830:* Debreczenben Eszényi Mihály magához szállított. Tisztességes háza volt mint földmívesnek. Mívesnap az ottvaló szokás szerént bő gatyában járt s egy ingben, lobogós ujjúban [FogE 266].

ujjvonás ujjhúzás, viszálykodás, összetűzés; războire; Streit, Zweitracht. *1662:* Az vezér, császár s porta nevével ... elviselhetetlen vasigát és jármot vetvén a szegény ország nyakába ... illyen gyümölcsei lőnek ... a török császárral való ujjvonásnak, kardoskodásnak, magyaros magyarkodásnak | ez nevezetes fő-végház is ... midőn 1598-béli megszálláskor, akkor is török császárral ... való kardoskodásban el nem foglaltathatott volna, imez mostani ujjvonásban, azon megszállás után hatvankettödik esztendőben, szegény nemzetünktől így vesze el [SKr 455, 619].

Szk: *siralmas ~. 1662:* Azmint ím csak ez mostani siralmas ujjvonyások alatt Váradhoz, Jenöhöz, Lugoshoz, Karánsebeshez, Desznihez ... Károlyhoz, Palotához Zörín, Zaránd és Bihar vármegyékkel, annyi sok szép hajdúvárosokkal, annyi darab földdel, ím melly könnyen jutának, szánja meg az Úristen! [SKr 662].

újkeresztény, újkeresztyén I. *mn* **1.** anabaptista vallású; anabaptist; Anabaptist. *1805:* Uj keresztény Jakab Ferentz [Dés; DLt].

Szk: *~ kerekes. 1658:* Falaztattam megh ket kerekeket Beres szekerben fizettem, az Uy Kereszteny kerekesnek fl. – // 40 [Borberek AF; WassLt Perc. 50] * *~ késcsináló. 1684:* Az uj kereszteny kescsinalo ez ideig Csinalvan száz kilencz pár kest nr 109 ... mellyert fizetetet eo nga altalam fele árrat f 10 Fejervarat [UtI] * *~ kovács. 1657:* Csinaltattam megh egy Abroncsot, az Uy kereszteny kovacsal ... fl. 1 .//. 25

[Borberek AF; WassLt Perc. 25] * ~ *lakatos. 1625:* Az Vy kereztien lakatosoknak Ebedre Vaczorara Hust d 12. bort 3 Ejt. d 36 giortiat d 5 [Kv; Szám. 16/XXXV. 195]. *1659:* Szebenbül hozatuan ki Egy Börös Ladat, csinaltatott co Kglme arra Egy mesterseges Zart, melyteol fizettem az Uy kereszteny Lakatosnak fl. –// 70 [Borberek AF; WassLt Perc. 52] * ~ *mesterember. 1657:* (Alvincre) telepítette vala Bethlen Gábor az onnan feljül hozott újkeresztény német mestermbereket is, kik eddig fennvadnak [KemÖn. 39].

2. anabaptista csinálta/készítette; care a fost făcut de un anabaptist; von einem Anabaptisten gemacht. **Szk:** ~ *forma kemence. 1684:* egy Zöld mázos Uj keresztinj forma kemencze Kö Laboko(n) állo [Drassó AF; LLt 13/5] * ~ *kosár. 1683:* egy uj Keresztjen Kosárbann Bokály tálak s egjeb Bokaly edények [Utl] * ~ *nyomtatott vánkos. 1657:* Vettem Ur(am) co kglme szamara egy Uj keresztyen nyomtatott Vankost, per f 1 .//. 60 [Borberek AF; WassLt Perc. 27] * ~ *porozó. 1647:* egy kis haz ... vagion benne ... Egy rez porozo, Egy Uy keresztyen porozo [M.királyfva KK; BK 48/16] * ~ *posztó. 1634:* Conventioia az Feieruari Uy kereszten Marton Maiornak ... Conventioia Kisfaludon[a] leucö Marton Uy keresztyen Maiornak ... Har(om) sing Uy keresztyin posztoia Ul. 6 [Gyf; Utl. – [a]AF].

3. anabaptista birtokban levő; care se află în proprietatea anabaptiştilor; was in Besitz der Anabaptisten ist. *1634:* Conventioia Kisfaludon[a] leucö Marton Uy keresztyen Maiornak ... Har(om) sing Uy keresztyin posztoia Ul. 6 [Gyf; Utl. – [a]AF].

II. *fn* anabaptista ember; anabaptist; Anabaptist. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az vy keresztyenek mellieket Vrunk eö Flge kwldeott be Erdeliben. B. V. es Tanach akarattiabol, es paranchiolatt(iabol) gazdalkottam nekiek ez szerent[a] | Az Vy keresztyenek Eöteön Jeöuen Gubernator Vramhoz, Myerthogi eö Nga megh paranchiolta volt hogy az mikor az kiraly vra(mna)k czinalt ket bokor kest el kezitik eö Naganak vigiek latoúul [Kv; Szám. 15b/XI. 7, 189. – [a]Köv. a részl.]. *1625:* Vrunk hintaja Czinalnj Jeoue ket Vykeztien (!) ... attam nekik Ebedre Vaczorara Hust lib. 4 ... Az Vy kereztienek kik az hintot czinaltak atta(m) hust lib 4 [Kv; Szám. 16/XXXV. 192]. *1647:* Egj uy keresztyen czinalta regi kaposzta metelö [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1656:* Egy uy kereszteni csinalta zeöld mazas belöl fütteö kemencze az eleiben egi vas pant, az allia faragott keöböl rakott 6 faragott keö labon all [UF II, 133]. *1662:* Itt is nagy friss épületü, téglából való úriházak s majorságtartásra való minden alkalmatosságú nagy épületek az új keresztyénekkel égetetlen téglából nagy hamar építtetének [SKr 199–200]. *1677:* Az Uj Keresztyéneknek, kik az Országban be-jöttenek, és Alvinczen laknak, 's ez után-is mellöjek jövendök lennének, mesterségek szerint valo minden miveknek exercealása megengedtetik, Ország közé valo minden Contributiotol eximaltattak; Vallások dolgából valo opiniojoknak szabados excercitiuma, ö magok közt Alvinczen, meg-engedtetik [AC 138–9]. *1678:* Dje 15 July Eperjesi által vásaroltatván az Uj Keresztenyecktűl vinczi edenyeket ez szerent: vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket f 1 // [Utl]. *1689:* Uj keresztinyek [AF; Incz.].

Hn. *1658:* az Uy keresztienek felöl valo Kapu elött [Alvinc AF; EHA]. *1689:* az Ujkeresztinyek Pihenpatakján pusztulásra jutot ... malma | antea Uy Keresztyenek Malma populariter vocitati [Alvinc AF; EHA]. *1769:* Az Uj keresztyények Lábja végénél az utt hoszszára (sz) [Alvinc AF; EHA].

Szk: *alvinci* ~. *1785:* midön ... Benkö György Uram eö kegyelmevel ketten confrontáltunk volna, az Alvinczi Uj-Keresztények között találtunk celatiót, mellyet akkori Fö Biro Fábjan László Uramnak referáltunk [Konca AF; EsztMk Vall. 270–1]. L. még *keresztény* I. 2. csatlakozó jegyzettel.

újlaki az Újlak (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Újlak; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form ON Újlak: **1.** Újlakról származó; (care este) originar din Újlak; aus Újlak stammend. **Szn.** *1645:* Colosuarot lakos ... Uylaki Ferencz [Kv; RDL I. 164 fej.]. *1658:* Újlaki László [TML I, 143 Thuri Mihály Teleki Mihályhoz]. *1662:* Újlaki László [SKr 318].

2. Újlakon levő/található; din/care se află la Újlak; in Újlak befindlich. *1845:* az Ujlaki és Ippi Jok egybe Cserélésekröl irtam egy Contractust, ha tettzeni fog ott(an) Ujlakon meg egy exemplarba le lehet iratni [Ipp Sz; Végr.].

3. Újlakhoz tartozó; din/care aparţine de Újlak; zu Újlak gehörig. *1710:* Az ujlaki portióból is ki akarván keverni Bölöni Mihály szegény atyámfiát, opponálnom kellett magamat [BÖn. 720]. *1713:* az Uyloki Hatar felöl vagjon egy Thoo hely a méllyét kaszalnak [Septér K; EHA]. *1865:* Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom ... b) Bányabükki és Puszta Szent Mártoni öszves birtokamat, az ezen birtokak után járó mindennemü kárpótlással együtt c) somlyo ujlaki öszves birtokomat [Kv; Végr.].

újmagyar 1. cigányember; ţigan; Zigeuner. *1820:* Dioszegi Márton Uj Magyar [Gyalu K; RAk 52]. *1822:* Czala Pista ... Sándri Samu ... Ezek Czigányok vagy is Uj Magyarok [Gyalu K; RAk 177]. *1832:* Esmeri e a tanu B: Hunyadi Ujj Paraszt Varga Josit Varga Josit ujj magyart Jol ösmerem [K; KLev.].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: cigányfajta; care face parte din neamul ţiganilor; zum Zigeunervolk gehörend. *1844:* Uj magyar Minya János [Burjánosóbuda K; RAk 65]. *1850:* Gy. vásárhelyi ujj Magyar Ciffra Latzi [Gyalu K; RAk 43].

újmagyarasszony cigányasszony; ţigancă; Zigeunerin. *1850:* Berda Ersok özv ujj magyar asszony [Gyalu K; RAk 43].

újmódi *rég* najmódi, új divatú, újszerű; de modă nouă; neuartig. *1735:* Hogy pedig Joseph Sogor Vr(am) is rollam meg emlékezvén, ujj modi pipat küldött, igen szépen köszönöm [Nsz; ApLt 1 gr. Haller János Kálnoki Borbárához]. *1748:* Regi Modi öreg Nagj Hinto Jo nro 1 Ujmodi kis Hinto jo és ép nro 1 [Koronka MT; Told. 37/29]. *1800:* adot által ... Uj modi fejér gyongyel egybe füzött Arany lántzot [O.fenes K; JHb LXVI/46]. *1810:* a' nappali ház ... Vagyon benne égy fejér mázu kerek czilinder formáju párkányos ujj modi Czifraságu magos, kivül fütö kementze, fejér kerek gomb a tetején [Doboka; Ks 76 Conser. 40]. *1811:* Egyik sem tsináltunk több Oláh Templomot, Söt égy Templomról-is nem vettünk plánumot, Égy szóval ujj módi: 's akár ki nézheti [ÁrÉ 53]. *1812 k.:* az Exp(one)ns Groff ureö Nsga valami ujj modi köntös be érkezett mind azt azonnal a Groffnénak meg csináltatta [IB. Takáts Joseffné Jánosi Erzsébeth (28) tt vall.]. *1819:* Az Elsö házban 4 fa labon allo uj modi vas ajtoju gombos cserep Tüzelö [Nagypacal Sz;

Berz. 8 Fasc. 72]. *1836:* edgy pár Ujj modi Drot fogu gerebenetske [MNy XXXVIII, 132].

újólag ismét, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, von neuem. *1583/1584:* mely toth Lengiel kyraly ... Adoth cheffei Janos Vramnak ... Cheffey Janos vram Rea Menth, es bele Jktatta magath Jsmet wjologh Senky Ellene Nem monduan [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1586:* d(ic) 7 febrva: Az waros Regiestromnak vyolak megh Irasatol fizette(m) Notarius Vramnak f 6 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a]. *1587:* 16 Iuly ... gattiat az Malomnak vyollag keottettwk [Kv; Szám. 3/XXXII. 12]. *1593:* Az plebanos hazanal ... Az kemenczet hogi meg chinaltattúk wyalogh, ment arra 2 penszes kalia 64 tezen az arra f 1 d 28 [Kv; Szám. 5/XX. 127]. *1610:* az magyar vezaj kws Ayton kiúúl ... egj zabad Arok megie(n) ... vjalak megh asúa(n), Annak vthana megh oztúa(n) azt az Mayor heljtt [Kv; RDL I. 6]. *1678:* Hatal(ma)s Császárünk és fö vezér uramék szorgoztató Levelek, most érkezvén újjalag egy Kapucsi Passa által a' Fényes Portáról [WassLt fej.]. *1688:* Becsi fontokat Hadnagy Vram csinaltasson ujjulagh, az regi fontokat el szedven töllek[a] [Dés; Jk 26b. – [a]A mészárosoktól]. *1721:* Az inficiált Gainár[a] iránt akarám Nagodat alaz(a)toson informálni ... már egy héttől fogva, ujjalog recrudescalnak az embereken az fokadékok, de I(sten)n(ne)k hálá nem halálasak [Keresd NK; Ks 95 Csongrádi Farkas lev. – [a]?Gajnár, később r. Poenița (F)]. *1725:* Pater Kermendi Tornáczárol gyúttegetett Szegeket ujjallag kelletvén csináltatni, adtam ... Flor. h. 5 Denar. 16 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1737:* Concluláltatott azis, hogj az Alsó-Porond fel osztattassék ... Assessor és Notárius atyánkfiai(na)k magok részek meg-hagjattassék, az elébbi hejenn; de újolag, secundum seriem fel-osztattassék [Dés; Jk 481a]. *1770:* a malom ház el égett, s ujjalog fel épitették [Dombó KK; JHb LXVII/146]. *1811:* Az Itilet Reszre hajlo ... ennél fogva hogy Ujjalag az panaszlonak ügye fel vetessek ... az igasság kivannya [Torockósztgyörgy; Bosla]. *1851:* legyen szabad ... mindnyájunkat fogytalan forro szeretetökbe ujólag ajánlanom [Kv; Pk 7].

Vö. az *újólagosan, újólan, újlan, újonnan, újonnat, újontan, újontilag* cimszavakkal.

újólagosan ismét, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1578:* az eo felsege Mostan lengiel kiraly Bathory Jstwan lewelebol wylagosson constal mychioda Rendet szabot legien eo felsege Tanachywal az Mezaros Vraim dolgaba [Kv; TanJk V/3. 163b]. *1634:* Tudom Nyluan hogi Boer Peter az szek elejben Jöuen hogi megh uötte ujlagosan ... az Reczej portio Boersagoth de nem tudo(m) mit adott erette [Kisbervoj F; Szád., Algje Rades Kys Beryuoj Boer (65) vall.].

Vö. az *újólag, újólan, újlan, újonnan, újonnat, újontan, újontilag* cimszavakkal.

újólan, újlan ismét, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. **A.** *1568:* Az melly feoldeket holt Maros feleol wyollan foglalt Pal wram megh ozlassek [Gyf; JHbK XII. 8]. *1574:* Arnyk Benedek Komlodon Lakozo horwat kozma wra(m) Jobbagya ... ezt walla ... en wdömbe oda Erkedhez byrtak az kyt[a] mostan wyolan en (!)[b] Jartak [Erked K; LLt Fasc. 29. – [a]Az erdőt. [b]Elírás *el* h.]. *1587:* 12 die Janûary vyollan Chinaltattam haro(m) feizett, es egj hûswago bardott p(ro) d. 48 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges G. isp.m. kezével]. *1591:* Jstwan kowachy Chynaltt ... Az kett küchyi fel kettezesettol: Myertt hogy egyikett Tyzttan vyûlan kellett fel kettezny Attam gyeplürch f – d 46 [Kv; Szám. 5/I. 10–1]. *1592:* Kyss Mihalyra Akaranok eskeny ... volottotûnk esmeg vyolan Reyaya Jdezesert attûnk f – d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 9 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* Az Azzonnepek feredeo hazokban, az kementze mellieket, ezen Dabo Leorintz viollan chinalta, es egieb tatarozas is volt raita atta(m) f – d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1605:* Kerik Biro Wramat Tanaczaúal, hogy ö kk az vyûlan valasztot Wrainkat, mind az Vasarbirakat, 's mind penig az oszto Birak Wrajmat, az elöby mod serent meg esküttessek [Kv; TanJk I/1. 499]. *1607:* mostan vyolan Jeöttem, es telepettem az varosra Deesre [DLt 299]. *1625:* Szegeottwnk meg Seres Janossal, hogj az ouar felol valo manust vyola(n) chinallia [Kv; Szám. 16/XXX. 20] | Az Alpret Malomrol valo Regestum ... Az egyk korong karika ... el törött ... Vyollan kellet meg Csinaltatni [Kv; Szám. 16/XXXII. 2]. *1638:* oda hoza ismet egj oly kor szeócz Daniel az szekeret, bizony igen megh romladozot vala, megh ujolanis falaztata mind az negj kereket [Mv; MvLt 291. 137a]. *1749:* Az Uduarhaz kapuianak az Ostor faia el romlot vala, es az Deszkays el romladozua(n) le hullottak vala ... az Deszkayt az kik jok voltak vyola(n) ra szegesztette(m) [Kv; Szám. 26/VI. 483].

B. *1579:* wylon (!) kellet hyvatny az wicinüssakat oka ez mert az Töb hatarokat el nem vegezhettök [Kv; Szám. 1/XVIII. 31]. *1598:* uottem egy kozep uasat d 30 cynaltak uylan korogiot (!)[a] belole | uottem egy torozkay uasat d 62 az cap ely torot uala cynaltattam megy wilan ... f 2 [Kv; Szám. 7/XVI. 118, 120. – [a]Értds: korongot].

Vö. az *újólag, újólagosan, újonnat, újontan, újontilag* cimszavakkal.

újon újonnan, nemrég; nou, recent, de curînd, nu demult; neuerlich. *1782:* vadnak két darabb ujjan épült Szöllök [Dombó KK; JHb XIX/22. 8]. *1847/1851:* Egy a' régi fájából ujból rakott és fedett pajta ujonn bekertelve vakolatlan [A.szovát K; Pk 3]. *1870 k./1914:* Gólya: ez volt a neve a subscribált első éves deáknak, s általában az újan érkezett osztálytársnak [MvÉrt. 14].

újonában nemrég, újabban; recent, nu demult; neuerlich. *1801:* most ujanában készült Malam árka [TL]. *1805:* ahoz értö Mester Emberekkel meg Nézettetvén a Nsgod által Ujjanában epittetni kezdett azon Malmat ... Ugy jö ki hogy azon Malom ... feléttébb valo Kárára és praejudiciumára lesz [Görgénysztimre MT; Born. G. XI. 12]. *1806:* azon árulo Bolt iránt, mely ... ujjonában épittetett ... alkalomra léptünk [Km; KmULev. 3].

újonci szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *bál* újoncok tiszteletére rendezett bál; balul recruților; Rekrutenball. *1848:* 12 darab ujjonczi bál bilétért ... 15 Rf [Kv; ACSzám. 19].

újoncozás besorozás, regrutálás; recrutare; Rekrutierung. *1850:* 1850ik évi ujjonczozás felvétele Impuruma [DLt 2137]. *1863:* A félséges királyi Fő kormány széktől jö köröztetés végett: Az egyik az ujonczozást tárgyazza [M.bikal K; RAk 139].

újoncozási besorozási, regrutálási; de recrutare/conscripție; von Rekrutierung. *1852:* 1852ik Évi Ujjantzazási Lista [Dés; DLt].

újoncozó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *bizottmány* besorozó bizottság; comisie de recrutare; Rekrutierungskommission. *1863:* Minden pap, ha az ujonczozó bizotmány helységébe ki szál, azok kivánatára az anya könyvet, mutassa elő [M.bikal K; RAk 136 esp. kl].

újonlan megint, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1588:* Pascha vayda vtanna(m) Jeowen Jsmeg ereowel ell veowe egy Sak bwzamat Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas vall.].

Vö. az *újólag, újólagosan, újólan, újlan, újonnan, újonnat, újontan, újontilag* címszavakkal.

újonnag újonnan; recent; neuerlich. *1601:* Vagion sok panazolkodas az felekiekre hogy az vyonnagh le vagatatott Erdeonek chemetejt barmokkal es Juhokkal megh etetnek | Kerik eo kgmeket varoswl hogy ... mindeneket Jnuentarium zerent bochassanak kezeben az vyonnagh valaztott Jspotaly mesternek [Kv; TanJk I/1. 385, 386].

újonnan 1. ismét, újra; din nou; wieder. *1573:* Miérthhogy az Colosy Kamorahaz tellyessegel el Romloth, wyonna(n) hattwk megh epytheny [Torda; BesztLt 3756 Stephanus Bathory de Somlyo a beszt-i bíróhoz]. *1592:* az Kewer lacabne kamarayaban az padlast hogy wyonon chinaltattuk, Attunk Aztalos Palnak f –/50 [Kv; Szám. 5/XIV. 32 Eppel Péter sp kezével]. *1665:* Doma al(ia)s Popa Iv(an)cza ... Babai[a] Eörökös eös jobbagya ... ujiobban tanult be menuen Moldovaba(n) es ott lőt olah Pappa ... ujionna(n) be ment Moldovaba es onnet hozot Papsagarol bizonysagh levelet [Sófva BN; Ks 41 Gávai ir. C. – [a]Bába SzD]. *1740:* Mivel penig akkor a' Vásárlás olly formában vólt hogy a' mennyit akart Varga Ferentz annyit kért 's annyin adta, mostan kévánván azonn alkalmat megh jóbbittatni és potlodni levela mü elöttunk ujjanan folljo penzt Várga Ferentz Bartok Andrastol fh. 10 ~ tiz Magyar forintokat [Torockó; Bosla]. *1753:* (A tiszttartót) meg fogata ... es viszsza vivek ujanan meg csapata [Szentgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1761:* ujjannon font jo támaszos szalma fedelü kert [Spring AF; JHbK LVIII/1. 497]. *1807:* Ezen pont alatt emlegetett Földek hogy Léány ágat nem illetnének azt kivánnya ottan citalt Esketésivel a Novizans meg bizonyittani, melljnek ellenére a Novizata Felperes részis ujjonon exhibealja az ante Novum Citalt 1758ban Aprilis 15kén költ Divisionalist [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1809:* Mezö Csáváson[a] fordulván meg a' Tiszteletes Visgálo Szék ... Be írá a Visitatio ez ujjanon angealt kitsin Joszágát a' Nemes Eklesiának e' Tractuale Protocolumba [MMatr. 414. – [a]MT]. *1818:* az Unokám ... gyakorlott gonoszságait ... kétszerte inkább kezdette öregbitteni ... ujjonan iszonyu káromoltatásom, lövéssel valo Fenyegettetésem között erőszakoson pénz adásra szorongatott [M.régen MT; TLt Praes. ir. Nro. 321 Palatkai Anna fiához].

2. egészen újként/újan; recent, nou; ganz neu. *1585:* Az Zamveweö Vraim az Vyonnan valasztot egyhaz fiaknak ... Kezekbe illien inuentariumot attanak az Zent Mihalj Templumanak es az Masik templumnak ieowedelmekreol [Kv; Szám. 3/XIX. 1]. *1620:* Ha penigh az Ceh Mestersegh valtoznek, tartozzek az eleöbbj Ceh Mester, az Tanaczj elejben vinnj, az vyonna(n) valaztot Ceh Mestert, es ot hwtit praestaltatnj [Kv; TanJk II/1. 288]. *1677:* ez mostani ujjonnan választott Illiu Kegyelmes Urunk ö Nagysága az Országnak semminémü gubernalásában ... magát az ö Nága kegyelmes consensussa, akarattya s' parancsolattya nélkül, nem immisceallya, s' nem ingerallya, és valamig az Ur Isten ö Nagát a' mostani kegyelmes Urunkat, Fejedelmünket élteti, chez tartya magát | Kapu szám után valo ado ... Leszállitot helyekre ujonnan telepedettek 6. esztendeig mint immunisok [AC 27, 261]. *1738:* Mit érdemlett légyen Rákotzi Joseph, Isten, ember Törvényeivel ellenkező gonosz tételeivel, ez annectált Felséges Vrunk ujjonnan érkezett Patensének Apographuma, rendesen elö adgya [Nsz; Borb. II gub.]. *1741:* ujjanon forgott helly nro 15 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1753:* Vagyon ... egy Tó ... ennek ... a' Silipje rosz, ujjonnan kellene épiteni [Apanagyfalu SzD; EHA]. *1754:* Midön ... Iuon és Serbán Buzilláék Házat építettenek volna ... ki ment rá fejszékkel dorongokkal és ki vágta vágotta le s vágotta el azon ujjannon épittetet Házot, hány forint érö kárt tett azon desolatioval ... ? [Tóhát AF; JHb vk]. *1772:* Ha egészszen ujjannan s fellyebb épittetné eö Excellentiaja a' Malmot, nem lenne holt viz alatta [Kük.; JHb LXVII/252]. *1775:* ez elött bizanyos Esztendökkel midön meg ujjanon épittetett volt azon szöllö, meg Dézmáltotta Titt Udvar Biro Uram [Topasztkirály K; JHbK LVI/21. 7]. *1833:* Sukon[a] edgy a' Szamos Vizére Ujjonnan épitendö Jármos Hidhoz ... meg kivántatnak 35 Darab Hidlabok[b] [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor In'sener kezével. – [a]F.zsuk K. [b]Folyt. a fels.].

3. ~ *való* új; nou; neu. *1560:* kezwnkbe bochyatak, Az minemw per patüar thamadotth volt ... az kiraly eö felsege tablaiann, valaminemw Magiar Regeni[a] határba keöz feöldeön, az maros vizenn, vyonnan valo Malom chynálas felöll [Mv; JHbK XII. 7. – [a]MT]. *1561:* senkí semminemw miet tizenneg lottosnal alab ualo ezwstbol ne merezellyen mielni. Mert ualaky ... vakmeropen el menne benne ... mestersegenek el wezteseewel bwntettessek kwlomben penigy be ne wetessek hanem vionnan valo megy fizeteseuel az mestersegnek [Kv; ÖCArt.]. *1589:* Es az koz igazhoz ne(m) illik hogy az Mezarossoknak Regy Zokassok ez Zochyeoknek wyonna(n) walo Zerzessekkel, megh kyssebbwllye(n) erötlenwllie(n) [Kv; MészCLev. fej.]. *1681:* Az Malombeli romlast mindenik molnar tartozik megh épéteni (: az Uyonnan valo epétés kivul :) fizetés nelkül [VhU 48] | Ha azert ez illyen fogiatkozasokat ujonnan valo bé rakassal, vakolassal megh nem erössitik, fölö nem sokara nagi romlas ne essék az illyen miatt [Vh; VhU 508]. *1723:* szorgalmatosson continuuskodott volna az Parochiának réparálásában és ujjonnan valo felállittásában [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 164]. *1743:* A nagy stukáturázott háznak újolag kel meg vakolva, s simitva lenni, az ... böltos Házak(na)k pedig nem szügség egészen újonnan való vaklás [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.]. *1745:* látván ... kö házainknak ... meg romlását, és el Sorvadását, kéntelenittettünk mind azoknak renoválásokra és az egészsz Fedelének ujjonnan valo epittéseire nézve léválnunk 105. magyar forintokat [Nc; DobLev. I/215]. *1836:* Az irt uton alol és fejül, ugy a' szoroson alol a' nagy árok felbontatásával együtt egy darab ujjonan valo felfogás [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21 Conscr. 14].

4. ismét, újra, felújítva/egészen újként/újan; renovat, în întregime nou; renoviert /ganz neu/wie neu. *1676:* Az hid mellett alol vagion uy sendelyes heazatt alatt tölgy fa bornákbol fel root uyannan epitett kasa törö malam ház [Fog.; UF II, 746]. *1680:* ezen Tornácz(na)k nap kellet felöl valo végéb(en) vagyon ujjonan mostanáb(an) fenyo deszkakbol parkanyosson epitet hus tartani valo egy Tornácz [A.porumbák F; ALt Inv. 13]. *1729:* Vagyon ... egy

ujanna(n) fel fogott tővissel keritett jó darab helysegh lovak füvelésére [Buza SzD; JHb V/2]. *1796:* a Nagyságod ujannan epittetett Adámasi malma eddig elé is igen sok praejudiciumakat okozott [Ádámos KK; JHb XIX/56]. *1799:* (A) Gabonásnak Tornátzában vagyon Mostan ujjonnan épittetett égy pár Len Mag törö külü, hozzá valo Csákánnyaival [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1865:* az ujanan meg választott bejáro Mesterek [Kv; ACArt. 30].

Vö. az *újólag, újólagosan, újólan, újlan, újonlan, újonnat, újontan, újontilag* címszavakkal.

újonnanban újólag; din nou; ernеut. *1791:* ezen ujonnanban meg tiltatott Erdőtt haszon vétellel usualni fogják [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30].

újonnan-új vadonatúj; nou-nout; brandneu. *1576:* Wagion egy Jgen zep orcza thakaro gyengyes keotes Raitha, czeost fonalal chazaroztak gazdagon Aranyal teoltetek wyonan wy [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7].

újonnat megint, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1599:* Zabo Janos al(ia)s Luch ... vallja ... vyonnatt kezde vonnyi alola az zeket, kit hogy nem enged vala Zabo Georgy, az kanna bort Boldisar egychersmind az fejere burita [Kv; TJk VI/1. 287].

Vö. az *újólag, újólagosan, újólan, újlan, újonnan, újontan, újontilag* címszavakkal.

újontában újabban; mai nou; neuerdings. *1770:* ujjontába ... minden Falu szeribe valo dologba praestatiokba belé akarnak huznia [Kide K; Bíró János lev.]. *1776:* az Osvát oldala alatt most Ujontában szánto földekből fel fogott öröksege [Mezőbánd MT; EHA]. *1784:* Bogdányi Anna Aszszonyt általam ... certificáltattyák ... Also Fejér Vármegyei Tks Continua Tablának Die 6ta May 1780. költ és ujjontában Die 8a Mensis Junii a. c. 1784 resuscitalt Deliberatuma mellett illy okon[a] [Fejér m.; DobLev. III/584. – [a]Köv. az ok előadása]. *1796:* most ujjontában az ... Paraszt Communitas maga Számosságát Irásban vévén ... által láttván 271 gazdáknak Számokat ... méltán meg egy Személly papi Szolgálattra közikben fel szenteltettnek [H; Ks 75. VII. 245a]. *1798:* Az Uttzara ki járó Kapuja ezen Fundusnak tsak most ujjontában erigált három sas fákból és egy fejül egyben kapsoltt tölgy fa gerendából vagyon fell tsinálva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1799:* égy ujjontában epittetett Cseléd Ház [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1816:* egy ujantában vásarlott[a] [Szentháromság MT; UnVJk 119. – [a]Belső ingatlan] | egy darab Föld Puszta Erdő Helyből ... Szántó földnek ujantában felfogva [Ikland MT; UnVJk 253].

újontan 1. újabban, nemrég; nu demult, de curînd; neuerdings. *1789:* A Bozi[a] két kerekű Malom most ujantan epittetett [Branyicska H; JHb XXXV/65. – [a]Bózon (H) lévő].

2. ismét, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1775:* Tkts Simén Elek ur, akkor ujjantan fogadat Nagy Pál nevezetű Udvari Birájával ... itten ezen Láb Földön voltanak méregették és osztották 's akkor két felére osztatott [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1797:* akkor ujjontan meg fordulté az ő Hazánál vagy vélle találkozott é, vagy máshol ott létét hallotta é? [Déva; Ks 115 Vegyes ir. vk].

Vö. az *újólag, újólagosan, újólan, újlan, újonnan, újonnat, újontilag* címszavakkal.

újontilag ismét, újra; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1847:* ez elött tizen nyoltz ... Évekel ... bé adot ... Esketes Levelet ujontilag adnám bé [DLt 794].

Vö. az *újólag, újólagosan, újólan, újlan, újonnan, újonnat, újontan* címszavakkal.

újon-új vadonatúj, újdonat-új; nou-nouţ; brandneu. *1574:* Vagion ... egy fekete zeles himmel hant Elcó kcótcó vjon vy [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1589:* Egy Granat dolmany vyon vy bellet bagaziawal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 48]. *1595:* I. Vyon Vy szęp onos zabolaiú kanttar feket vesztettek oda ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 311 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1615:* Feyer Ruhazatbol vagyon Duruttya Aszszonnall ... Egy Uyon Uy Potyolat ... f. – d 80 [Kv; RDL I. 96b].

újottan folyvást, állandóan; mereu, întruna; immer, stets. *1667:* Azért édes kedves Komám uram, az asszony ő nagysága én általam is kereti Kegyelmedet ... hogy az ő nagysága kimondhatatlan bokros keserüségi(t) ... ne újottan-újítná [TML IV, 150–1 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

újparaszt I. *fn* cigány(ember); ţigan; Zigeuner. *1769:* A' Paraszt Népet és kivált az olyatén Ujj Parasztokat, nem árt ottan ottan fenyegetni, hogy Tilalmast ne rontsanak, ne lopjanak, kárt senkinek ne tégyenek [Mv; Told. 19/45]. *1789:* Kolosvárvárossának Hostátyában commoralo Uj Parasztok, avagy is Czigányok [K; KLev.]. *1795:* N: Enyedi fodozo Varga Krajtzár Mihály nevezetű Ujj paraszt ... kezeseknek allitta mi elöttünk ... N Enyedi betsületes Tzigányokat ugy mint Mátéj Vaszijt most a Városi Tzigányságnak fungens Vájdáját, és Dumbrava Putzit, mind ketten Tekéntetes Vass György Ur Jobbágyait [Nc; DobLev. IV/756. 1a]. *1799:* az Uj parasztok gyermekeinek a Városban és Hostátokban valo mezittelen járások valamint szintén az asszonyoknakis a botránkoztatást vagy unalmat ingerlö bé takarozatlanul valo koborlást kemény fenyiték alatt meg tiltani ... el ne mulassa [Kv; EM XLVIII, 488 a gub. a kv-i bíróhoz]. *1807:* Varga György ... Unitus ... Csizma földozó ujj Paraszt. Beszél Oláhúl, Czigányúl [DLt 601 nyomt. kl]. *1811:* Tondor Ádám Uj Paraszt ... beszél Czigányul, és Magyarul sunnyogolag szököttel Dálnokból[a] [DLt nyomt. kl. – [a]Hsz]. *1834:* vannak a mü falunkba ... sok újparasztok is, kik többnyire lófiakot tartnak [Jenőfva Cs; RSzF 155].

II. *mn* **1.** cigányfajta; care face parte din neamul ţiganilor; zum Zigeunervolk gehörend. **A.** *vn* elöt. *1801:* Esmérem ... Uj Paraszt Sándor Jantsit, aki ... eö Nga Erdejét meg gyujtván abban okozot kár meg fizetésiért el fogattottván ... a kiis midön a nenyével Árgya Evával égyüt lévén általok gerjesztett tüz miat következet [Erdősztgyörgy MT; WH. Nagy Sigmond (44) szabad székely vall.]. *1809:* egy kitsin régi Joszágotskája ... mellyet az Eklesia avagy egész falu kiváltható Jussával adott vala Uj paraszt Monki Samünak [MMatr. 414]. *1822:* eddig elé Mesterségét MVásárhely Szabad Királyi Várossába folytatott, Flaszterezö, és Létzszeg tsináló Ujj Paraszt Ráduj Joseff [Körtvélyfája MT; LLt I/12]. *1832:* Ujj-paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra Io Egy rongyos fuvo 1 Rf 30 xr 20 Egy kis ülö 2 Rf 30 xr[a] [Bh; KLev. – [a]Folyt. a fels.].

B. *közn.* elöt. **Szk:** ~ *jobbágy/kolonus. 1801:* Sándor Jantsi nevezetű azon ujparaszt Colonussát ... nem is esmértem olly modon mind addig, mig ... Sándor Jancsi nevezetű Colonus ... eö Nagysága Erdeiben tüz gerjesztesével okozott kartetelért el nem fogattatott [Erdősztgyörgy MT; WH.

Nagy Dániel (37) szabad székely vall.]. *1843:* ki fogadták ... ujj paraszt Jobbágy Grékuj Josit ... minden héten vasárnapokon musikálni egy melléje meg kivántato Kontorassal [Náznánfva MT; Berz. 21] * ~ *kovács mesterember. 1791:* laktam eddig mint egy ujparaszt kováts mester ember, már most ... ketelenitettem a Falutól egy házatskának valo helyet meg kérni [Széplak KK; SLt évr.].

2. cigányok által lakott; care este locuit de ţigani; von Zigeuner bewohnt. *1761:* A' Kapun belöll jobb kézre csere ágasokra szalma fedél alá elejével Napkeletre vagyon egy oláhos, mind az által tisztességes uj paraszt ház építve, pitvarával, és kamarájával [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 303].

újpolgár 1. *fn* cigány(ember); ţigan; Zigeuner. *1867:* Lászlo Jo'sef ... Dioszegi Adám ... Boros Josef ifj ... ujpolgárok [Gyalu K; RAk 193].

Szk: *mezei ~. 1849:* a Pagotsai rész szerént vólt ki váltságos oláh Nemesek, – rész szerént a Falusi – rész szerént a Pagotsai határonn lakó mezei újj polgároknak 's lakosoknak nagyobb része [TSb rtlen Horváth Imre pagocsai[a] jegyző kezével. – [a]MT].

II. *mn* cigányfajta; care face parte din neamul ţiganilor; zum Zigeunervolk gehörend. *1867:* Új polgár Dani Ferencznek fia Károly [Kalotasztkirály/Zentelke K; RAk 59].

újra ismét, megint; iar, iarăşi, din nou; aufs neue, neuerlich. *1759:* Szikra Juczi sánta személy ... ismét recenter Fajtalanságban deprehendaltatván hogy ujra az Hoher által in loco supplicii még ma minden irgalom nelkül keményen meg csapattatván, az Városrol késértessék ki [Kv; TJk XVI/8. 362]. *1769:* az Benedekfalvi Esperest ujjra Unitus Papot akart oda szállitani, és Grof Gyulai Joseff Ur lévén assistentiával ... a Falu akkori esztendöre ... igért egy Klákát mellyet ö Naga minden esztendöben practendált [O.horváti Sz; BfR 88/5 Csorsz Pintye (38) jb vall.]. *1776:* láttam azon bálban, Kerte volna Groff Kornis Anna ... Gróff Eszterházi Theresiát, hogy ... Kérne egy Kis irást Groff Lázár Urffitol Ujrais, ha ugyan el veszie vagy nem? [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1794:* alázatos Instántiánkot nyujtottuk vala Nagyságtok(na)k eleibe az köztünk lévö Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt; a' melyre kegyes válaszát vettük Nagyságtok(na)k hogy meg hivatván ujjra az Armalistákot, ugy vészünk itéletet [Szu; Borb. II H Almási[a] Lakosok ugy mint Primipilusi és Colonus Rendek foly-a. – [a]U]. *1795:* a' Ngd által meg hatarozandó büntetés ... el-mulhatatlanul véghez vitessék, és az illendö fenyitték által a' dolgoknak lelke a' jó rend ujrais Társaságunkb(an) vészszá hozattassék [Torockó; TLev. 9/29]. *1803:* annak utána újra pásztorokat fogada megegyczö akarattal az nemes communitás az alább megírt módok szerint [M.hermány U; RSzF 192]. *1819:* Ha valamely Inas Mesteréť ... elhagyná ... s azután ujra kivánná Inasi Esztendejét follytatni, az illyen Inas ujra Szegödjön s a Szegödtségért meg határozott taxát ujra tegye le, és az Inasi Esztendeje az utolszori szegödéskor kezdödjék [Kv; MészCLev.]. *1827:* Ujra is atyafiságoson kérem Sogor Uramat jöjjen és szakaszsza ki[a], mert bizony ezert perbe szállunk, és megis meg kell lenni tiszta Contractusunk lévén [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 2a Borbereky József Dobolyi Zsigmondhoz. – [a]A peres örökséget]. *1855:* <nem>csak régi idök olta élvezett malom tar<t>ási jogom használhatása de különösön a község és vidék érdeke igényli hogy ezen malom ujjra meg induljon [Koppánd AF; DobLev. V/1393].

Szk: ~ *meg ~. 1795:* Illyetén rendetlenségeket követvén a' jó ötsém ... valahányszor haza érkeztünk; mind annyiszor fekéllyekkel, bogarakkal, ujra meg ujra rakva találtuk [Mv; Told. 47]. *1823–1830:* A fésüvel gyakran kellett simítani, újra meg újra egybefoglalni, mert az elülröl hátra fésült rövid haj gyakran kibújt és széjjelment, és ezt a nyírást nevezték calamistrálni | A nyavalya nemét sem lehetett megírni, mert az az erkölcstelenség nyavalyája volt ... Az úrfi pedig újra meg újra excedált a Venusban, s a nyavalyája újult [FogE 108, 199] * ~ *való. 1766:* Ugyancsak a gyermek pro legitimo nem pronunciáltatott, mivel kijött, hogy az apja íródcákot fogadván a káptalanbeli levelelnek újra való írására, egy Veszprémi nevü borbélynak <Sámuel nevü> fiával csináltatta [RettE 205]. *1770:* Az Biro a Vintzellérnek ujra valo Conventionaltatasat, és restantiáinak kifizettetésit alázatos meg hunyázkodással kiri [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28 Váro Gábor lev.]. *1824:* a Kuthoz minden munkára meg kivantato Mester Embereket fel véven azokkal értekezvén a Kut ujra valo és jomoddal leendö ki epitésére következendö költségek kivántatnak [Dés; DLt 424].

újraalakít újjá/újraépít; a reconstrui/reclădi; wieder aufbauen. *1883:* (A torony) fedél-szarvazata és kiugró tornáca észak felöl oly annyira megvan rothadozva, hogy legkésöbb pár év múlva az egész torony tetözetet újra kell alakítani, különben leomlástól lehet tartani [ETF 107. 32].

újraállítandó újraemelendö; care urmează/trebuie să fie făcut mai înalt; wieder aufzurichten. *1858:* Ott hol a' gát ujjra állittandó a' patak árka 1 öl ... mély [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

újrabecsültet újraértékeltet; a cere/dispune să fie reevaluat; umwerten lassen. *1817:* az Néném Bartokné, az szöllöket, ujjra betsültette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1001 Dobolyi István Szabó Pálhoz].

újrabélel újra kibélel; a căptuşi din nou; wieder (aus)füttern. *1842:* Egy magyarka ujra bérelve Rf 3 xr 15 [Kv; Újf. 1].

újraboltoz megújítja a boltozatot; a bolti din nou; wieder (aus)wölben. *1824:* a nagy házat ujra Bótoztam [Kv; Pk 1].

újracserepez cseréppel újrafed; a acoperi cu ţigle din nou; mit Ziegel wiederdecken. *1883:* Demeter János a ház két bütüit ujra tserepeszte [Etéd U; NkF].

újracserepeztetik cseréppel újrafedetik; a fi acoperit cu ţigle din nou; mit Ziegel wiedergedeckt werden sein. *1761:* az udvarban is az házak ujra tserepeztettek, tsatornák igazittattak [Déva; Ks 94. 24. 4].

újracsinál újraépít; a reconstrui/reface; wieder aufbauen. *1770:* (A malom) ettzer el égett vala, az után egészszen ujra tsinálták [Sövényfva KK; TJkT II. 114] | En az utrizált Malmat ott értem, tudom hogy a derekat ujra tsinalok ... de az fundamentumához nem is nyultunk [Sövényfva KK; JHb LXVII/120] | (A malom) mikor el egett vala az dereka (!) ujra tsinálták [Dombó KK; JHb LXVII/138]. *1774:* egy konyhatis ujra Csináltanak, de az Jobbágyok által mivelteték [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka cantor r. cat. (31) vall.].

újracsináltat újraépíttet; a dispune să fie reconstruit; wieder aufbauen lassen. *1770:* az utrizált Malmat ... a régi üdőben Mikola Lászlo ur ex fundamento ujra tsináltatá két kőre [Ádámos KK; JHb LXVII/126]. *1792:* ama nevezetes Nagy Meszesen lévő Utakat minden nagy essözés alkalmatosságával Százanként oda rendelt emberekkel égy nehány napokig kelletik ujra tsináltatnunk [Zilah; Borb. II hiv.]. *1805:* egy el dölt darab falat is sövényből ujra tsinaltatott | az Udvarház ... edgyik fala kidőlvén azt is sövényből ujra tsinaltatta [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1846:* a' Szebeni hegybe lévö Sajto szint meg hoszabitottam és meg is szélesitve Sendejel fedve, a' Sajtot is ujra tsináltattam | az avadék Tseléd házat ujra tsináltattam meg nyutatam, Siszával ujra fedve [Kv; Végr.].

újradeszkáz deszkával újít; a placa din nou cu scînduri; wieder brettern. *1855:* A' malom épü<let> fedelestöl együtt fenn áll csak oldalait szük<ség>es ujjra deszkázni [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393].

újraduggat újratömöget; a astupa din nou; wieder stopfen lassen. *1771:* miolta a' Gáttját meg csinálták, ujra duggattáké szalmával sátéval, és földet hordottaké reá? [Kük.; JHb LXVII/164 vk].

újraépít a reconstrui; wieder aufbauen. *1770:* ennek előtte sok idövel el égvén azon Malom, akkor a derekát ujra épitték, de az fundamentumát meg nem bontották [Ádámos KK; JHb LXVII/126]. *1782:* Az Udvarháznak és Filegoriának Szarvazattjai es fedelei romlo félben lévén mind szarvazattyait ujra épitteni és egészszen uj Sendelj fedél alá venni kelletett [Dombó KK; JHb XIX/22. 7]. *1807:* ő tagadásba tartotta magánál azon fürész-részt, s a múlt esztendőben újraépitették, akkor is mint részest meg nem hívott [Szárhegy Cs; RSzF 242].

újraépítés reconstruire; Wiederaufbau. *1855:* tisztelettel kérem a' Méltóságos Cs. K. Járás hivatalt méltoztasson ... kérésemet ... a' gát ujjra épittese iránti engedélynek ... addig leendö meg adása iránt felterjeszteni, mig a sor az én malmomra is elkerülne [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

újraépül a fi construit din nou; wieder aufgebaut sein. *1811:* Akkor ujra épült", tehát a' mostani Harmadikszor épült, azt lehet mondani [ÁrÉ 171. – "1803-ban Árokalján (SzD) a faluval együtt leégett szász templom].

újraépülés reconstruire; Wiederaufbau. *1811:* Jöjjön-el bár Páris, 's itten mulatozzék, Tudom, nem álja-meg hogy ne tsudálkozzék, Fényes Ilionnak ujjra épülésén [ÁrÉ 6].

újrafed újra befed; a pune acoperiş din nou; neudecken. *1846:* az avadék Tseléd házat ujra tsináltattam meg nyutatam, Siszával ujra fedve [Kv; Végr.].

újrafedet újra befedet; a dispune să fie prevăzut cu acoperiş nou; neudecken lassen. *1794:* Itt az Udvarnál az Kasokat mind ujra fedettem bé töviseltettem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1817:* Az Vicinált házakat ... mindenkor közönséges kaszármának tartották ... ez a' Néhány Falu curálta, conserválta, ujjra fedette, égyik Falu sisát, a' másik Szegeket adott, s ugy reparálták [Szászcsór Szb; EMLt].

újrafedetik újra befedetik; a fi prevăzut cu acoperiş nou; neugedeckt lassen werden. *1782:* az Udvarháznak és Filegorianakis szarvazattyai romlo félben lévén ujra szarvaztattak és fedettek [Dombó KK; JHb XIX/22. 16]. *1825:* Minthogy pedig ez előtt 6 esztendőkkel fedettek a Szinek ujjra: tehat a fedél a fellyebb calculált betsének 1/4 részét el vesztette [Dés; DLt 3].

újrafedődik újra befedődik/fedetik; a fi prevăzut cu acoperiş nou; mit einem neuen Dach versehe werden sein. *1783:* Vagyon égy Nagy kő épület ... Ha ujjra szarvazodik és fedödik jó lészen gabona tartásra Gabonás(na)k és Sajtoszinnek készitteni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1817:* az Udvarrol ki járo kapun aloll lévő kértet, melly dölö félben volt meg igazíttattuk 's ujra fedödet, mivel a régi fedés ugy meg volt födelve (!) hogy több rajta a' föld, mind a szolma [Héderfája KK; IB. Veress István tt jel.].

újrafelállítás újonnan való helyreállítás; refacerea din nou; abermalige Wiederherstellung. *1855:* A' gát ujjra föl állittása a' fö dolog [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

újrafoldoz újrajavít; a repara din nou; wieder ausbessern. *1850:* a' régi lájsznyikat ujra szegeztem és fodoztam [Kv; KLev. asztalosmunkára von.].

újraforr újra kiforr; a fermenta din nou; wieder ausgären. *1795:* azon veress meg fött szőlőből leg jobb pedig ezzel ó bort festeni; mert ez által a' belé töltött festék által mint egy ujj seprőre vevödik a bor és ujra is for vélle, de lehet ujj bort is festeni vélle [Bősháza Sz; IB].

újrair a scrie din nou; umschreiben. *1773:* a ... Contractusokat ... idösb Deák István Uram ujra irta a mi nevünket subscribalta s hitünk akaratunk ellen meg is petsételte [Ilencfva MT; DLev. 1. I. B. 2].

újrakertel kerítéssel újra körülvesz; a îngrădi din nou; wieder umzäunen. *1793:* Az Zilahi Rétetis az idén ujra kelletvén mindenütt kerteltettni, aztis már körül kerteltettem Nagy Munkával, ha minden Esztendőben ujra kertellyük sokban kerül [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.].

újraokuláltatik újra szemügyre vétetik, megvizsgáltatik; a fi verificat din nou (la faţa locului); wieder untersucht worden sein (an Ort und Stelle). *1772:* (A malom) bizonyos disinteressatus Malom Mesterek által ujra oculáltatnek, s azon oculatio meg Lévén a Pársok in merito Judiciumat vehessenek [Kük.; JHb LXVII/2. 387–8].

újrarakódik újrarakatik; a fi aşezat din nou; wiedergestellt worden sein. *1870/1875 k.:* a' templom hátulsó felén lévő vizvető kövek is nagy részént ujra rakodtak [Szucsag K; RkAk 105].

újraszarvaz szarvazattal újra ellát; a reface căpriorcala; mit Hörner wieder versehen. *1804:* a rettenetes földindulás által megromladozot tornyát ujra szarvazván [HSzj *szarvaz* al.].

újraszarvazódik újraszarvaztatik; a fi refăcut căpriorcala; mit Hörner wieder versehen worden. *1783:* Vagyon égy

Nagy kő épület ... Ha ujjra szarvazodik és fedödik jó lészen gabona tartásra Gabonás(na)k és Sajtoszinnek készíteni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

újraszarvaztatik újraszarvazódik; a fi refăcut căpriorcala; mit Hörner wieder versehen worden lassen. *1782:* az Udvarház és Filegoria ujra szarvaztattak és Sendeljeztettek ... co Excellentiája kölségin és industriaja által [Dombó KK; JHb XIX/22. 19].

újraszegez újra megszegez; a fixa/prinde cu cuie din nou; umnageln. *1850:* a' régi lájsznyikat ujra szegeztem és fodoztam [Kv; KLev. asztalosmunkára von.].

újraszegezés újonnan való megszegezés; tintuire din nou; Umnageln. *1850:* A régi lajnikot (!) ujra szegezése és bésegitése [Kv; KLev. asztalosmunkára von.].

újratép (gyapjút) újra szálakra szakít; a scărmăna din nou; Reißwolle wieder reißen. *1789:* Rendeltem a' Magazinumhoz Zsögödböl[a] 5 Aszszony embert ... kik a' Gyapjat a' Mátrászokba ujra tepjék és meg igazgassák [Csíkszereda; UszLt XIII. 97. – [a]Cs].

újraválasztható ismét megválasztható; reeligibil, care poate fi ales din nou; wiederwählbar. *1878:* a consistorium minden évben megujitandó levén, 1/3 része kilépendö, a kilépök ujra választhatók lévén [M.bikal K; RAk 341].

újraver vmit vmire újra ráver/rögzít; a fixa (pe ceva) din nou; etw wieder befestigen/fixieren. *1776:* 16a May a' Czigánnak hogy a' Groffné Hinto kerekire egy Kaptsot csinált, és a tökarikákot ujjra verte, és hogy egy Czimer vasat meg forrasztott fizettem Dr. 12 [Mezőméhes TA; WassLt].

újrazsindelyez zsindellyel újrafed; a şindrili din nou; mit Schindeln wiederdecken. *1774:* A miolta itten vagyok ujra Sendellyeszték az Udvarban lévö egyik házat, mellynek fedelit az Jég el rontotta volt, égy konyhatis ujra Csináltanak, de az Jobbágyok által miveltetek [Mocs K; KS. Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) cantor r. cat. vall.]. *1782:* mind az Udvar házat mind Filegoriat ujra szarvazták és sendeljezték [Dombó KK; JHb XIX/22. 19].

újrazsindelyeztet zsindellyel újrafedet; a dispune să fie şindrilit din nou; mit Schindeln wiederdecken lassen. *1774:* Balint Uram Tisztartoságában az Palatát ujra Sendejesztette [Mocs K; KS Conscr. 73]. *1802:* Néhai Tekintetes Gál István Ur ... az egész épületet újra 'Sendejeztette ... A' Gabonást meg 'Sendejeztette [Dellőapáti SzD; RLt].

újrazsindelyeztetett zsindellyel újrafedetett; din nou şindrilit; mit Schindeln wiederdeckt. *1761:* Néhai Mltgos Baro Josika Imre Vr cö Nga által épittetett, mostis ép és kevéssé csak ritka hellyen repedezett kö és égetett tégla jo vastag falu, régi magjari modra szarvazott s ... ujra zsendelyeztetett Udvarház [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 200].

újrazsindelyeztetik zsindellyel újrafedetik; a fi şindrilit din nou; mit Schindeln wiederdeckt werden. *1782:* az Udvarház és Filegoria is ujra szarvaztattak és Sendeljeztettek ... co Excellentiája kölségin és industriaja által [Dombó KK; JHb XIX/22. 19].

újság 1. újdonság; noutate; Neuigkeit. **A.** gyümölcsre von.; referitor la fructe; bezüglich auf Obst. *1579:* Az 9 Noücmbernek betek (!) voltam az Orban deak Cancelariüs deakya ... Naranchot pomagranat (!) egyeb wysagott hozot vala [Kv; Szám. 1/XVIII. 37]. *1653:* Mikor Lippát megigírök a portán a vezérnek, egy tál cseresnyét küldc az uraknak örömibe újságba – az ó szerént való húsvétnap – tájban vala – abban én is ettem [ETA I, 122 NSz]. *1669:* Eddig ez idén semmi újságot és olasz gyümölcseket nem hozván ezen a Verestoronyi passuson, hanem csak most érkezének valami citromokkal [TML IV, 557 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1787:* Küldök ez uttal Gligor által ujságba egy kevés tseresznyét, epret, Zöld borsot, kardifiolit, és tiz Csürkét [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

B. ételnek valóra von.; referitor la alimente; bezüglich auf Lebensmittel. *1579:* walamy zepp kalachott es egyebet chenaltatam es swtetem neky egyeb wysagot [Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. *1595:* Tehen Beelt vöttem, miert hogy Wysagot kęr vala az paller p(er) d 7 1/2 | 13. May: ... wöttem Barabolyat Wysagnak p(er) d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 162, 177 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1729:* Remélem vala, hogy en is valami ujsággal Darlaczi meleg ágyambol kedveskedhetem vala az Asz(szonyo)m(na)k [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1734:* akár mi ujságat hoztanak az Néhai Mlgos Urnak, ha vagj egj özet nyuztanak, vagj egj bőres pecsenyét öltek (!), az Idvezült Ur mindgjárt az Aszszony(na)k el kezdette, az Eöcsémék(ne)k Feleség küldgj ebböl [Szentpál K; TKl Maria Keresi Ladislai Hegedűs jobbagionis rel. vidua (50) vall.]. *1736:* Ha valamely ujságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe mikor ujság volt csak egy lúdtojás is vagy egy császár madara, tizenöt mélyföldnire elküldötte egyik az másiknak [MetTr 357–8]. *1800:* ide jövén Titt. Szolga biro Ur ... Ebédre ... Sültnek egy tzimer bárány hus ujságnak 14. p. [Torockó; TLev. 5]. *1834:* Nagyságod szobeli porontsolattya következésül küldök ket Fekete Bárányt el adatas véget most még nagyon ujság lévén a Bárány talám (!) [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

C. tárgyra/dologra von.; referitor la obiecte/lucruri; bezüglich auf Gegenstände/Sachen. *1596:* Bel Andras vizen 6. lowon zekeren Azzoniunknak eggietmas vysagokat Tordaigh fizettem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 27 Bachi Tamás sp kezével]. *1636:* Mariánus Scotus az ő Chronicajában ... irja, hogy az Orgona be ment légyen Francia országban; az Constantin Tsászártol küldetvén ujságban Görög Országól [ÖGr. 8]. *1710:* a szentirás nem olyan, mint más könyvek, melyet ha mikor az ember elolvas elöször, mint ujság kedves, mulatságos, de azután minél többször az ember olvassa öket, annál inkább megunja [BÖn. 505].

2. vminek friss volta; prospețime; Frische. *1757:* mind a fák leveleinek zöldsége mint (!) pedig a mezgéjének ujsága tegnapi napon lett le vágását bizonyittya [Koronka MT; Told. 8. 85].

3. új hír; veste/ştire recentă, noutate; neue Nachricht. *1570:* Meegh semj wyssagoth Nem Jrhatonk Merth Meegh semynek Nynchen weghe [Medgyes; BesztLt 4 Casparus Zeoch judex és Petrus Mezaros juratus gr. Daum beszt-i surrogatus judexhez]. *1572:* Nem illik co kegnek vytast

Tenny Mert hogi az vysagokbol giakraban gonosbak zoktak Jeony hogi Nem Iobak [Kv; TanJk V/3. 54a]. *1592:* Maria kiralne azzony lewele, kiben ez warosnak minden Priuilegiumit minden vysag nelkwl igirte megh tartany [Kv; DiósyInd. 20]. *1595:* Az fráuentzimmernek egy kontz írni valo pappirosat: Vysagot mitt irttak rea [Kv; Szám. 6/XVIIa. 217 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1632:* jöue eczer haza ... az szolgalo leanio(m) ... s monda hogi Uram ujsagot mondok ... Berkeszine Szeöcz Mihaly cözue cölelkeztek [Mv; MvLt 290. 80b]. *1668:* Császár ű felsége valami szokatlan újsággal decretomot küldött vala alá az követünktűl, Miskolczi Jánostúl [TML IV, 263 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1751:* Légyen minden tsendességbe Ez beszédekre halgasson Hogy ujságokot halhasson [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. ját.]. *1772:* a' mint réá emlékezem, azon Commetancusok relatiojokat pedig elég böven oltalmazta akkor az A. Novizáns có Excellentiaja Procuratora, ugj Novuma természete ellen most egjéb ujsaggal nem támagattja, hanem a' mit akkor Deakul irt, most Magyarul adgja elé [Kük.; JHb LXVII/242]. *1791:* ha ennek után (!) vatámi[a] olyos ujságot szerezhetek, azonnal lovas ember által fel küldem [Benenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]Elírás *valami* h.]. *1799:* A mi a Kököllő mellyéki ujságokot illeti, én ... keveset tudhatok meg kik, hogy 's mi tzéllal, kelnek 's járnak a Kököllö mentib(en) [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.]. *1831:* Balagné sok sem(m)i ujságakat beszél [Kv; Pk 6]. *1841:* ha csak ugyan most is ezen kedves ujjsággal vigasztaltál meg jo Hugom felöl – minden igyekezettel azon lészek hogy leg alább Pénteken vagy szombaton ott légyek [Veresegyháza AF; DobLev. V/1236].

Szk: *~ban ir. 1755:* Kedves Sogor Uratskám mitt tudgyak ujjságb(an) irni [Albis Hsz; BLev. Albisi Barabás István Bartos Kelemenhez] * *~ban írhat. 1788:* Ujságban irhatom, hogy szegény Way Danielnéis Korda Kata, meg holt [Mv; Kp II. 23 gr. Toldalagi István lev.]. *1817 k.:* Ujságba irhatom Nagyságodnak hogy Nagyságodat minden Ember ohajtva várja [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.] * *~ban mond. 1762:* Kedvem ellen való ujságban mondák, hogy a gr. Wass György úr nagyobbik leánya gyermeket szült [RettE 137].

4. új eset/történés; întîmplare interesantă, noutate; Neugeschehen. *1637:* Polgar Istuan ... monda hogi uysagot latot cö ithon ... az meszaros Jmreh fiaval Istuannal latta hogy megh cselekettek Padocz Istuannenak, haromszor egjmas uta(n) ... Szekely Istok volt [Mv; MvLt 291. 107a]. *1705:* Egyéb ujságot nem láttunk, hanem a sok lovas strázsákat a város körül, circiter tíz helyen körös-körül [WIN I, 409]. *1806:* Arkosi Istvánné ... ezt mondá, gyere téis Aniska láss ujjságot ... azon személlj az mellj Kerekes Máriskoval édj ágyban fekszik nem más volna, hanem egyenesen Farkas Márisko [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) korcsmárosné vall.].

5. újítás; inovație; Neuerung. *1570:* Erthyk azt is hogy co K. Byro vra(m) az prokator vallokthwl penzt vezen, Eo keget keryk, Az fele wysagnelkwl legien wres, Mert megis az Tablan Sem mywelyk azt az Iteleo Mesterek [Kv; TanJk V/3. 6a].

Szk: *~ot hoz be. 1782/1799:* Egy alkalmatossággal ... beszélgettyűk vala minemű ujságokot hoz bé ... Praefectus Dési Sigmond Ur(am) [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 347].

6. új dolog; lucru nou, noutate; Neuigkeit. *1582:* Megh ertettek ... có kegmek az Vrunk co Naga paranchiolattyat es ... Magyarazattyat az fö Embernek, Barbely Ianos kewansaga felöl ... ez tellyessegel wysagh es varassunknak törwenyenek wagio(n) ellene hogy illic(n) simpl(icite)r egyiket ky vessek. es az massiknak aggiak Az hazat [Kv; TanJk V/3. 251b]. *1586:* Baisz Marton vallia ... Ne(m) hagiot zechi Istua(n) zabadsagot Neky az Czeh Mester az el Menesre, hane(m) azt monta hogy Nem Meheez, Mert holnap czeh lesze(n), es megh latod Mynemeo vysagotis hallasz [Kv; TJk IV/1. 557]. *1605:* Megh lassak Adozedeo vraim extraordinaria semmy vysagot ne chelekedgyenek varos kapwyban az zegenireget ne reggessek hanem az regy modot obserualiak eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 526]. *1811:* Többnyire az Udvar hasznán gondolkozom ... Néha ujjságokkal foglalatoskodom [ÁrE 13]. *1838:* Bethlen János Factioji Régi-rongyos maszkoroji Már tsak ollyanoknál ujság Kiket nyom az ostobaság [Bodola Hsz; BLt 12 gúnyvers].

7. újszerűség; noutate; Neuigkeit. *1710 k.:* Ami szegény deákok academiákba mentek vagy promoveáltattak, mind csak theológiára, prédikátorságra készítették magokat, jus, medicina, philosophia s kivált mathesis és a valóságos literatura, ethica, politica, historia újság s csuda volt a magyar academicusoknál [BÖn. 542]. *1818:* a nevezett Mechanicus az általa feltalált Machinának Modeeljét, vagy tökéletes leirását és rajzolását ... adgya bé, a melly azután ezen kérdések[a] el döjtésére szolgáljon, a mellyek ezen Találmánynak Ujságáról ... valaki által a kegyelmesen engedett tiz Esztendei privilegialis idö alatt ne talám probálandó követéséröl fenn foroghatnának [Kv; DLt 456. – [a]A szabadalmak].

8. új tan; învățătură nouă; Neulehre. *1572:* Byro uram Neged Magawal az feyedelemhez Mennyen, keoneregien Az vyonnan leot p(rac)dicatorert ... Nem oly ember kyhez valamy ketthseg lehetne hogi orzagnak Bantasara lenne ... keneregienek hogi eo N. Neh haboritana Megh az varast az Thanitok dolgaban Mert Naloknelkwl Nem lehetnek es Nem vysagot p(rac)dicalnak [Kv; TanJk V/3. 62b].

9. kiújulás; reapariție; Erneuerung. *1771:* a fiamnak a Lába ugy meg dagadot hogy ... szört két szálat vet ki a Testiböl ... ugyan tsak Ujsagokként még most is meg dagadoz ... fiam(na)k a mostani nyomorusága nem más dolga hanem a Peter Anutza bövölése, mestersége [Dés; DLt 321. 29 Joannes Bölkényi alias Horvat (55) ns vall.].

10. hírlap; ziar, gazetă, jurnal; Zeitung, Blatt. *1789:* Ujságra Prenumeratio 3/9[a] [WLt Cserei Heléna jk 27b. – [a]Bécsi felj.]. *1809:* Meg lévén már a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövettségesseivel ... kötve ... szükség, hogy az ezen Tartomanyban Sajto alá bocsátando Ujságok, vagy egyéb más közönséges napi vagy honapi follyo Irások olly kitételekkel 's írás modjával (: Stylussal :) keszíttessenek mellyek ... sértegetö kepzeleteket ne foglaljanak [UszLt ComGub. 1670 gub.]. *1880:* A Vas. Ujs.[a] jön egy beszélykém, azt olvasd el, s jön az Orsz.-V.[b] legközelebbi számában is egy [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz. – [a]Vasárnapi Ujságban. [b]Ország-Világ].

11. *táj* holdtöltе; lună plină; Vollmond. *1710 k.:* Hogy egy holnap, egy esztendö ennyi vagy amannyi napokból álljon ... az Isten órájánk két nagy manusa vagy malleusa igazitotta rá az embereket: a nap és a hold, mégpedig elöször a hold, mely az ö ujságival és apadásival, minthogy az ... 28 nap alatt ... végbe megyen [BÖn. 452].

12. újhold; lună nouă, crai-nou; Neumond. *1731:* Minden vjság után a lovak(na)k az elejeket ujjalag patkóltassa, a hátúljokat pedig két hólnapb(an) egyszer a Paripák(na)k, A ménlovak(na)k pedig, és az vadab gyermek lovak(na)k, csak az elejeket patkóltassa [JF lovászmesteri ut.]. *1760:* Dic 14

mensis Maii ... adott Isten egy fiacskát holdfogyta és újság között a bika-jegy alatt reggeli 8 és 9 óra között [RettE 107]. *1791:* Egyszeri trágyázás megtart 6 esztendeig oly megjegyzéssel, hogy a trágyázás hold fogytán vagy tölte felé essék, nem pedig újságra [Backamadaras MT; NNyv 352]. *1792:* Mult héten ... A. Arpási határon vettettem 100. véka zabot éppen hold fogytán, némellyek ugy tartyák hogy az ollyant a' Bolha nem rontya, Ujjságra nem vettettem hanem már ezután többetis vettetek [Sztrézakeresesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. Teleki Józsefhez].

13. *~on* újhold idején; la lună nouă; bei Neumond. *1672:* Az császárt beszélik ... hogy egy holnap mulva megindul. Annak már eltölt két hete, úgy hiszem, most az újságon eljő [TML VI, 201 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1724:* vad tökeket is felesen ültettem, oltottamis bennek most az ujsagon [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1735:* itt vadfát hordottunk az Ujjságon s oltottunkis [Gyekc K; Ks 99 Bíró János lev.].

◊ **Szn.** *1614:* Vysagh Mik(los) zs [Gyszm; BethU 483].

újságlapilag újságban, újság révén; în/prin/de către/de ziare; aus/durch/mittels der Zeitung. *1846:* maga elhivatásárol újságlapilag megdicsért tanito [K; KLev.].

újságlevél hírlap, újság; ziar, gazetă, jurnal; Zeitung, Blatt, Journal. *1838:* tudván aszt, hogy mennél több concurrense vagyon a kereskedönek, vásárja is annál jobb, és bizonyosabb; sött az Ujság levelekben is ki irattam, és hirdettettem ezen joszágam el adását [Nagyrápolt H; Bosla br. Miske Ferenc lev.].

újságmondás hírmondás; vestire; Benachrichtigung. *1806:* Az akki leg elöbb bé nézett, mit látott benn, és mitsoda ujjság mondással kit hivutt leg elöbbis azon ablakra? [Dés; DLt 250 1808. év al. vk].

újságul újdonságként, új hírként; ca/drept noutate; als Neuigkeit. *1734:* Ujsagul írhatom Ngod(na)k hogy Brassóbol a Nemetek kemenjen szöknek altal a Török Pártra Molduvába [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához, özv. gr. Bethlen Lászlóné Folthi Máriához]. *1823:* Halottam ... hogy Nemes Szabo Josef Uram élte volna a ... sogor aszszonyát Vas Agnest ... ezt is Csernátoni Samuel Uram inditotta hogy ujságul beszélyék elé mi történt a Faluba [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827hez].

újszékelyi az Újszékely (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újszékely/Secueni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újszékely: **1.** *mn* **1.** Újszékelyen lakó; din/care locuiește la Újszékely; in Újszékely wohnend/wohnhaft. *1764:* az Ujszekeli Falusi Biro Agilis Varga alias Muszka Janos tertio se cum luratis elönkbe jöven paltzajanak fel emelésével maga és az Ujj Szekeli Incolak kepekben és nevek alatt repellala s tovább procedalnunk azon köz hellyen nem engedék [Újszékely U; WassLt].

2. Újszékelyen működő; din Újszékely; in Újszékely tätig. *1764:* az Ujszekeli Falusi Biro Agilis Varga alias Muszka Janos ... elönkbe jöven paltzajanak fel emelésével ... repellala s tovább procedalnunk azon köz hellyen nem engedék [Újszékely U; WassLt]. *1809:* Nemes F Fejer Varmegyében Hejasfalván halatot marha döginek már most valo menyibe letit az Uj Szekeli Bironak ... ezen ide zárt attestumábol meltoztassek a Tekintetes Tisztség meg látni es a Strásaltatásnak továbrá valo fenn tartása aránt poroncsolni [UszLt ComGub. 1638 Sebesi István Dullo kezével].

II. *fn* Újszékely lakosa; locuitor din Újszékely; Bewohner von Ujszékely. *1606:* egi keuese mennek az niomon, egikor megh alnak touab semmikeppen nem hihattiak eőket az Vy Szekelick [UszT 20/227].

újszerű újféle; nou; neuartig. *1648:* Házak héiaj keövetkeznek o sendelyezés alatt harom ujszerw czatornázattal [Komána F; UF I, 932]. *1704:* Egy viseltes nyeregh uj szerű puska tokkal együt [Kv; Pk 6].

újszín '?' *1532:* Item pannum vyszyn unam peciam emi fl XIIII [DomH 102].

újszülött nou-născut; neugeborenes Kind. *1807:* Ferentz Császárnénak egy Léánya lett idő előt ... A Császárné meg holt az uj szülöttel együtt [Dés; KMN 362].

újteremtett újonnan teremtett; care a fost creat recent; neugeschöpft. *1662:* Térjünk meg teljes szívbül gonosz útainkról, hagyjuk el sok gonoszságinkat, és az Istennek kegyelme által legyünk azon minden eltökéllett jó szándékunkkal, miképpen változzunk újteremtett állatokká! [SKr 716–7].

újtestamentum újszövetség; Noul Testament; Neues Testament. *1636:* az Isteni tiszteletben levő musicalasok ... meg szüntenek ... ebből-is minden déli nap fenynél világosban meg látszik, hogy felölök az uj Testamentomban sem parantsolat ... sem penig példa ... nem találtatik [ÖGrAj. 8]. *1657:* Tanitson leg elsöbben mind nagyot, kitsint, az ola abécére s azok a betük szerint, a' jó igazán való olá irásnak kivaltkepen penig az Fejér Váratt nyomtatott Vjj Testamentumnak, Psalteriumnak és Catechesisnak olvasára [UF II, 186 Loránffy Zsuzsánna fejedelemasszony rend. a fogarasi román iskola szabályzata ügyében]. *1811:* Keressük-fel bártsak a' szent Irásokat ... Az ujj Testamentum, ha nézem kezdetit, Irja Keresztelö János nevezetit [ÁrÉ 177].

Szk: *magyar ~ 1596:* Magyar Biblia ket keonybe (!) Aranyassok es egy wy Magiar Testamentum [Kv; RDL I. 65].

újtestamentumi újszövetségi; din Noul Testament; neutestamentlich. *1762:* a papok elhagyták az Istennek törvényét s hajlottanak a Bálhoz, söt a mi édes Idvezítőnket is a papok ítélék halálra, hát az újtestamentomi ecclesiában mennyi visszavonás volt a papok között [RettE 140].

újtordai az Újtorda (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Újtorda/Turda Nouă; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újtorda: Újtordán lakó személy; locuitor din Újtorda; Bewohner von Újtorda. *1629:* hatart külcon nem birtak" hanem tauaszal mind az Oh mind az vj Thordaiak egyben gyülue(n) ugj mentek ki feold oztanj [Kv; TanJk 57. – "Az ó- és újtordaiak].

újul 1. kiújul; a apărea din nou, a reapărea; sich erneuern. *1721:* az jobb lábomon az Inamon alol ki kezdet Sebesedni ... mely sebeket Cura alá adtam, de ha egy giogjult a Sebek közzül eddig, kettö ujjult helljette [Nc; Ks 95 Jenei Mihály lev.]. *1823–1830:* Az úrfi pedig újra meg újra excedált a Venusban, s a nyavalyája újult [FogE 199].

2. fakadni kezd; a începe să se desfacă; mit Sprossen anfangen. *1747:* az Szekfű virágzik, az Rosmarint Ujul ... itt az szép virágos kertben [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

3. emelkedik, növekedik; a se umfla, a creşte; steigen, wachsen. *1753:* ennek a malom(na)k a Gáttyais egészszen holt vízben áll, s ha egy kisség ujjul a viz a felsö kerékenek a Gerendely fáját fel éri [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7]. *1765:* mihellyt pedig a viz ujjulása vagyon ki tóllya[a], és a Szegény portiot fizető emberek(ne)k drága és nagy hejen fekvö Török búza földeit ... a viz el borittya, mihelyt valamennyire ujjulni kezd [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 13. V/13. – [a]A vizet].

4. megújul; a se reînnoi/schimba; sich erneuern. **A.** hírre von.; referitor la ştiri; bezüglich auf die Nachricht. *1664:* Fogarasi által penig tudósitson mindenekrül, kérem. Egyébiránt is ha mi jó hírei újultak, voltak az urnak [TML III, 343 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* mindazáltal az hírek ha nem újulnak, hétfön Czégben megyek ... kedden reggel Örménycsre [TML IV, 308 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az rossz hírek újulnak. Az 8 katona levágása és az halmágyi rablás után ... az jenei kajnekám holdoltató levele érkezék egész Zaránd vármegyére [TML V, 46 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* az sánczot felverte Sobjeczki, az benne való törököket levágta s az Duna felé nyomul ... Tovább is, ha ujólnak az hírek, Kegyelmedet tudósítom [TML VI, 533 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1679:* Itt a hírek nem újultak, magam beteges állapottal vagyok [TML VIII, 419 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1717:* Moldva felöl ismét rosz hírek ujulnak, hogy szász (!) Ezér Tatár gyülékézet ismét be akar útni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

B. vmilyen dologra/eseményre/történésre von.; referitor la diferite lucruri/evenimente/întîmplări; bezüglich auf verschiedene Sachen/Begebnisse/Geschehen. *1672:* Azonban újulván az dolgok, arról való Kegyelmed censuráját sem várhattuk, hanem ... választ tettünk az szathmári commendansnak [TML VI, 16 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Én most elöbbi levelemre relegálom magamat mindenekben, nem újulván semmit az dolgok [TML VIII, 28 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz] | Itt kin forgó dolgokrúl Kgdnek, mivel tegnapi levelemben büven írtam, mivel az dolgok is nem ujjultak, arrúl való írásomnak olvasásával nem fárasztom [TML VIII, 243 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] | Az dolgok még semmivel nem újultak, ha mivel újulni fognak, Ngodat mint kgls uramat alázatosan tudósítani el nem mulatom [TML VIII, 267 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* Itt Gyulafi uram kimeneteli után az dolgok nem újultak [TML VIII, 543 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1708:* Alazatossa(n) kelletik ur(am) kgldet informalno(m) az itt valo nemelly dolgokrol, melljek most ujjulnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

5. vidámodik, jókedvre derül; a se înveseli; sich aufheitern. *1661:* édes lelkem ... panaszom van reád, mert a levelemre is egészen nem tössz választ, ritkán is írtál ... kérlek, irj gyakran, tudósíts mindenekrül, hadd újuljak mégis | Mindenkor újulok, mikor leveledet látom, hát még ha magadat láthatnálak! [TML II, 174, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz].

6. gyarapodik; a se îmbogăţi/înstări; sich (ver)mehren. *1675:* Mi haszna, hogy van bánya, csak a német él belöle ... Bizony nagy erszénye szakad a németnek is ki, ezek is a nyereséggel újulnának [TML VII, 101–2 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

7. változik/cserélödik; a se schimba; sich (ver)ändern. *1587:* Lattak immar sok esztendeotcól fogwant minemeo hazontalanúl bírattatot Az harom falw, mely Nem egéb okon eset, hanc(m) azert hogy minden esztendeoben vyultanak inkab a' gondwiseleok [Kv; TanJk I/1. 43–4].

8. *újultan* ~ folyvást/mindegyre újul; a se reînnoi/schimba mereu; sich immer und immer erneuern. *1668:* minden dolgaim elhagyásával jó szívvel bemegyek vala az Bethlen Miklós uram szolgálatjára, s noha az hírek újulton újultak, de azzal is nem gondolván megindulék [TML IV, 313 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Itt az dolgok újultan újulnak s nehezednek [TML VII, 456 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

újulás 1. kiújulás; reapariţie; Wiedererscheinen. *1662:* Édes Sógor uram ... mind betegségének újulását s mind egyéb kedvetlen hírének érkezését szomorúan értem [TML I, 349 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. megújulás; reînnoire; Erneuerung. *1710 k.:* a testünknek sok változását, nevekedését, apadását, avulását, újulását, épülését, romlását és végre a halál által teljességgel való elbomlását, föld, víz, aerbe való eloszlását látjuk [BÖn. 463].

3. vidámodás, jókedvre derülés; înveselire; Aufheiterung. *1656:* Érkezék kezemhez ... az Kegyelmed ... Fejérvárrúl költ levele ... sok bús gondolkodásim között való vigasztalásomra ... keserves rabság forma életem között kicsiny újulásomat láttam ... kit tettetés nélkül írok Kegyelmednek [TML I, 20–1 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyesen írott tréfáidon, szeretetes írásodon, bizonynyal írom, nem kevéssé örvendeztem, nem kevés újulásomra is volt [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz].

4. újjáalakulás/változás; schimbare; Umgestaltung/Änderung. *1670:* Bezzeg, Uram, ő nagysága az ilyen dolgoknak újulásával mindenkor szaporíthatná az portán az informatiokat és hogy az német mint szaporodik, várakat fegyverrel vítat [TML V, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. újraépülés; renovare; Renovierung. *1736:* ezen kö épület Gerendáiban, és padlásiban, ollyan nagy romlás, és rökönyedetség van hogy merö ujjulást kivánnak [CU].

6. emelkedés, növekedés; umflare, creştere; Aufstieg, Wuchs. *1754:* azon Ulj Malom ... viz és bél kerekei még semmi ujuláskor (!) is azon viznek mindenkor holt vizben állanaké ...? [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10 vk]. *1765:* mihellyt pedig a viz ujjulása vagyon ki tóllya[a], és a Szegény portiot fizető emberek(ne)k drága és nagy hejen fekvö Török búza földeit el borittya [Náznánfva MT; Berz. 13. V/13. – [a]A vizet].

újulhat kiújulhat; a putea apărea din nou; sich erneuern können/dürfen. *1669:* Egy nehány napja, Kegyelmed levelét nem vöttem, kin törödöm, mert tudom, újolhattak az rossz dolgok ... semmi hírt nem értheténk asszonyunk gyógyulása felöl [TML IV, 419 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

újult megújult; reînnoit, reapărut; erneuert. *1657:* Pécsi Simon ... ki akkor Bethlen Gábornak fö cancellariusa, egyébiránt csaknem factotumja ... megint újult suspicióért megfogatván Bethlen Gábor, sok esztendökig Kövárban fogva tartaték [KemÖn. 14–5].

újvári a (Szamos)újvár tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al topinimului (Szamos)újvár/Gherla;

mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Szamos)újvár/Neuschloss oder Armenierstadt: Újvárról származó; (care este) originar din Újvár; aus Újvár stammend. **Szn.** *1814:* Ujvári Samuelné Foglár Klára Aszszonyt | Timár Ujvári Samuelné [Dés; DLt 12, 56/13–4].

újvárosi az Újváros (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al topinimului Újváros/Noiştat; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Újváros/Neustat: Újvárosról származó; (care este) originar din Újváros; aus Újváros stammend. **Szn.** *1689:* Samuel Ujvarosi alias Szabó de Des [Dés; Jk].

Újvilág Amerika; America; Amerika. *1797:* Licitáltattak ... Uj világ mappája Dr. 2 Cseh ország mappája Dr 4 Anglia ország mappája Dr 3 [DobLev. IV/775. 1].

ulánus lándzsás könnyülovas, dzsidás; ulan; Lanzenreiter, Ulan. *1831:* a' fö Ispányt pirongatták meg hogy mért tsinált lármát, 's mért kért Ulanusakat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

ulció bosszú, bosszúállás; răzbunare; Rache. *1619:* Most is látja az Úristen az én rettenetes melancholiámat, hogy csaknem az gutta ütött meg, látván czeknek intentiójokat micsoda ultióra néz, ha kedvek nem leszen az ő dolgokban | De ha ezek mind pro nihilo reputáltathatnak is, hanem ugyan extrema ultióra igyekeznének is ... az ugyan Nagyságodon s országán esnék is, mellik ultió nagyubb, az keresztyénké-e, vagy az Portáé-e? ... Elveszik-é köntsünket, lovunkat, tehenünket, barmunkat; megisszák-e borunkat, megeszik-e búzánkot, abrakunkot? Ez az ultió! Tovább ennél nem mehetnek [BTN² 196, 215].

ulciszkál bosszút áll; a răzbuna; Rache nehmen. *1619:* Az Jenő megadásában soha jobb mód egyszer nem lehetett, mert az németnek most az ő dolgára volna nagyubb gondja, hogynem ide alá igazgatna. És bátor ugyan őfelsége Ferdinandus lenne is az Romanorum Imperator, de azmég ő abba beléfészkelődik csak az német királyságba is, addig ez ugyan oblivióba nem menne, csak ingyen sem gondolkodnék is felőle, hogy még ulciscálni is kellene [BTN² 275].

ulciszkálás bosszúállás; răzbunare; Rache. *1673:* A Kegyelmed minapi szerencsétlenségétől és proxime a minapi gyűléstől fogva számtalan az hír Kegyelmed felől, hogy Kegyelmed mint haragszik, fenyegetőzik, szitkozódik sokak ellen mind az urak, mind a statusok közül és micsoda maga ulciscálására való feltett czéljai vadnak [TML VI, 420–1 Bethlen Miklós Telcki Mihályhoz].

ulmi az Ulm (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ulm/Ulm; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ulm: Ulmról származó; (care este) originar din Ulm; aus Ulm stammend. **Szk:** *~ gyöngykása. 1841:* 8 lt ülmi gyöngykása ... 3 Rf 12 xr [Kv; Born. F. Vla].

ulna határjelző rúd; par/ţăruş de hotar; Markiernagel. *1713:* ez fellyjebb meg irt rendben. az holott is Ulnát töttünk fel. az az öl. olljan falu ölös földihez valo rud melly is. harom ölös [Baca SzD; JHb XLI/2].

ultramarin jó fényállóságú, élénk kék színű festék; ultramarin; Ultramarin. *1881:* a mészbe vettem ultra marint [Etéd U; NkF].

ulufej zsold, járandóság; soldă; Sold. *1618:* Azt a Kamuti uram ulufejét immár sokszor keresztettem én magam a császár Tefterébe és nem találhatták meg, hanem én ezután is keresztetem, s ha ott leszen, kiveszem magam, s megküldöm Erdélybe is neki [BTN² 98]. *1619:* Bizony szégyent vallotok, ha elkezditek, mert vagy díván előtt leszen, vagy valamellik pasa előtt, megmondom, hogy az hatalmas császár ulufejét sem bék, sem szpáiak, azok az végbélick meg sem érdemlik | adjon az hatalmas császár tisztességes ulufét az Portán | Immár minthogy ha nem sokat is, mégis adogatnak még ulufejében, most veszteg vagyon [BTN² 189, 205, 247].

ulufés zsoldos; mercenar, de/care se compune din mercenari; Söldner. *1619:* bizony-bizony írom én azt Kegyelmednek, hogy az császár ulufés hadát ezek ugyan megsokallották, bátorsággal mondják azt, hogy szultán Szulimán idejéig az jancsárság nem volt több 27 ezernél, most 50 ezert is sokkal meghaladott [BTN² 222 az emlékíró Péchi Simon kancellárhoz].

ululabál üvöltözik; a ţipa/zbiera; (öfters) heueln/schreien. *1704:* Azonban, minthogy Bethlen Miklósné asszonyom ma Echler uramhoz menvén ott sírt és ululábált, és azt mondotta, hogy a statusok közül azt mondották, hogy sokan azt az rab ura projectumát approbálnák, de nem merik mondani, mert Aport és Actor uramék a generált úgy disponálták, hogy csak erővel megparancsolta, hogy Bethlen Miklósnak mondjanak sentenciát, és condemnálják [WIN I, 140].

umbra árnykép; umbră; Schatten. *1801:* A Mlgos kis Aszszány(n)ak az umbrájja (!) [F.zsuk K; SLt 17].

umbrákulum ernyő, árnyékot vető/tartó tárgy; obiect care ţine umbră, (un fel de) abajur; Schirm. *1730:* égy nagy Umbraculum Gyertyatartostol s, koppantostoll [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1732:* Egy czüst Gyertya tarto umbraculummal [Ks 73/55 gr. Kornis Zsigmond hagy. lelt.]. *1746:* A srájptis tetejin: Egy gyertyatartó, umbraculummal [Vargyas U; DanielAd 255]. *1799:* Egy Gyertya tarto Umbráculummal [Kv; CsS].

Szk: *halcsontos ~. 1736:* Kék tafota hal csontos Umbraculum 1 ... Veres szarvas bőrből tsinált Umbraculum 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101–2].

umbrákulumos ernyős; cu abajur; schirmförmig. *1744:* Vass gyertya tarto Umbrakulumos ... 1 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.].

Szk: *~ gyertyatartó. 1787:* Egy umbraculumos gyértya tarto Dr. 50 [MvLev. Nagy György hagy. lelt. 3].

umbrás ernyős; cu abajur; schirmförmig. **Szk:** *~ gyertyatartó. 1816:* Umbrás gyértya tartó ... 1 Rf 7 xr [Kv; Born. IV/41]. *1836:* Egy umbrás gyertyatartó [Kv; Pk 3].

umbrella ernyő; (un fel de) abajur; Schirm. *1793:* Umbreli (!) ketto [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.]. *1816:* Umbrella ... 2 Rf 50 Kr [Kv; Born. IV/41].

Szk: *ezüst cánkli ~. 1784:* czüst czánkli ... Umbrella [Kv; LLt Csáky-per 305. L. 3] * *gyertya elejébe való ~. 1816:* Gyertya eleibe valo umbrella ... 41 xr [Kv; Born. IV/41] * *üvegcsengettyűs ~. 1827:* a' Kertb(en) a' Csiga Domb tetején vagyon egy külömbözö Színekkel festett fedelü Üveg tsengetyüs Umbrella cserefa Stömpölyokön álva [Koronka MT; Told. 34].

unslágol borogat; a pune comprese; sich Kompressen auflegen. *1846:* Virág Lászlo a' Vértöl meg mosdott s pofaját mely erössen meg volt hasitva umslagolta | Virág Lászlo ... ott örtzaját a' vértöl meg mosván – mig a patikából flastromot hozatott vizzel umslagolta [DLt 530/1847. 17, 21].

un unalmasnak tart; a fi cuprins de plictiseală, a se plictisi de ceva; überdrüssig sein/werden. *1823–1830:* Csakugyan gróf Bethlen Elek úr hírem nélkül a doktor úrnak levelet küldött, melyre tett válaszából a doktor úrnak úgy képzelödöm, mintha engemet itt a háznál nem unnának | nem tudtam, mi a fejémépekhez való szeretet, az igaz, hogy a leányt nem untam, de szerelmes hozzá sohasem voltam [FogE 299, 303]. *1860:* Martonos fele az ut rosz létit, Rugonfalva fele, hoszszas voltát unva mind eddig halogatam [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.]. *1872:* azt, hogy a czédalába ki nyomatt Pálfi Mihály helyett mást, az az Benczédi Firtos Istvánt nevezték ki, azt igen hejesen tették, mert ... nállam 42. darab czédalát hagyott is, a melyeket többeknek mutattam, a Pálfi Mihály nevén kivül mind szerették, de azt az egyet unták [Cschétfva U; Pf]. *1894:* Nincs kihez forduljak ilyen kényes dologban. Unod bár, de téged gyötörlek [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Hn. *1696/1802:* az Unomáj Szöllö hegyben (szö) [Mv; EHA]. *1754:* Unomájban (szö) [Farmas K; KHn 286]. *1756:* az Unom Mál n. hegyben (szö) [Farmas K; KHn 287]. *1765:* Kopaczos Unom n. szöllö [Csávás KK; EHA]. *1781:* az Unomáj n. h.-ben [Inaktelke K; KHn 201]. *1790:* Unomály [Mv; EHA]. *1813:* az Ecclésiának égy darabotska szöllöje a' Farmosi Hegyen, melly Unom málnak neveztetik [Zsobok K; KHn 323]. *1859:* Az Unumájba (szö) [Mezökölpény MT; EHA]. *1861:* a' nagy Szöllöbe az Unumájba (szö) [Kisgörgény MT; EHA]. *1865:* Unumál [Zilah; EHA]. *1891:* Unomájszöllö [Farmas K; KHn 298].

unació unió, a görög katolikus egyház egyesülése a római katolikus egyházzal; unire; Union. *1777:* Popa Juon igen jo Papunk volt ... hanem az Unatio mellet eröse(n) militalván a Falusiakkal abban nem egyezhetett [Szentandrás K; KLev. Mulduván Vaszilly (40) vall.].

unadalmas, unalmas unalmat keltö; plictisitor; langweilig. **A.** *1671:* Az mint elsöbenis fel tészik az masunnan ide telepedett bocsületes rendek alazatos Instantiajokb(an), hogy némely Déésre telepedendö böcsuletes emberek midön tudakoznának Uratla(n) Fundusokat es haz helyekett, unadalmas völna tudakozassokis nemellyek pénzen vévén funsudokatt, Contradictióival (!), Prohibitioval, s egyeb sinistra praetensiokal obvialnának, es kedvetlenette(ne)k cokett az orzaghnak 1665 esztendöben Fejérvari Orszagh Gyülésben erröl emanaltatott Articulussa ellen [Dés; Jk 13b]. *1675:* Azért arról való Kegyelmed írását, intését is megszolgálom Kegyelmednek és kérem, ezután is ha mit kivetöt lát, hall, ne mulassa el az intést, mert nem unadalmas nállam [TML VII, 23 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* unadalmassa lőt zemellje Latasais elöttc [Ks Kornis Gáspár lev.].

B. *1663:* Szegény Rákoczi György fejedelemtül hallottam, valakinek két-három levelére egymásután választ nem teszen, ne is próbálja többször mert unalmas elöttc annak írása [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1670:* Ha lehet, ne is késsék, tudván, az gyülésnek vége unalmas, dolog penig sok volna [TML V, 88 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Mi Uram, Isten kegyelmébül reggel indulunk ez nekem igen unalmas útra [TML VI, 131 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* A muzsika is inkább unalmas volt, mintsem kedves lött volna [WIN I, 478]. *1770:* legalább a széki lakástól, mely felette unalmas volt elöttem, a sok nyughatatlanságtól s a fölspánnak minden lépten való mulcta kérésétöl megmenekedtem [RettE 247]. *1772:* készek lettünk volna pedig Aranyotis adni néki, csak épitette volna az eö Excellentiaja Malmát, mert ugj ezen unalmas perlekedést el tavoztattuk volna [Kük.; JHb LXVII/250]. *1776:* Hogy pedig unalmas Vendég Volt M. B. Henter Urffi ö Ngok[a] elött, abbólis tapasztaltam, hogy nékünk ö Ngok alattomban mondották, hogy zugolódnánk [Kóród KK; LLt Mart. Dénes (30) famul vall. – [a]A grófné és a lánya]. *1808:* Én is Dobolyi Sigmond ezen ... egyenes atyafiságnak költsönös meg szolgálása végett, hogy az én igaz jussomért már nem kéntelenittettem unalmas, és költséges perrel fáradni ... a Foszto résznek felét ... az árváknak által botsátom [Ne; DobLev. IV/921]. *1811:* A' Dió-fát ha meg verik jobban terem: Az Aszszony is úgy jó ha sokszor meg-verem; De én úgy itélni felöllök sajnálom, Mivel nem egészszen unalmasok nállam [ÁrÉ 30]. *1818:* az el mult napokban edgyütt lévén itt nallam ... Sogor Ur(am) is, ugy hoztam elé szoval az Unalmas perlekedések végbe szakadása felöll valo szándékomat [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013]. *1853:* már itt vagyok el szigetelve Lelkem – csak isten tudja mi unalmas és szomorito nékem é méla bus magány, hol meg ember szo is alig hallhato a' gyermekek bodito lármájától [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1864:* egy hajdoni papd (!) ülöpadot készittetett, 's itt töltötte unalmos óráit [Magyarókereke K; KHn 94].

unadalom, unalom plictiseală; Langweile. **A.** *1677:* Elhittem, távullétem Kegyelmed szerencsés virágzó állapotjában vagy feledékenséget, avagy személyem eszébe jutásával is egész unadalmot hozhat (kirül nem tehetek), ez levelemmel akartam Kegyelmedet, Uram, udvarlanom [TML VII, 335 gr. Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1681:* a' Connumera(ti)o és Inventálás alkalmatosságaval a' sok fele egiben jöhetö dolgok ebben a' formaba(n) nem Comportaltattak ... most ... a' Connumerator eselekette azért; hogi a' D(omi)nus Terrestrisnek unadalmat el tavoztathassa; és ezzel-is könnyebb s serenyebb munkaja lehessen, mind ezeknek procurralásab(an) [ÁLtUrb. 2].

Szk: *unadalmat szerezhet* untathat. *1661:* nem tagadhattyuk gyakorlatossággal valo irásainkkal eddégh is Ngdk unadalmot szerezhettunk [KJ].

B. *1643:* az perben valo veszekedesnek unalmat el akarom tauosztatni [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1658:* Én, Istennek hála, egészségben ugyan, de Ledniczen való lakásunknak miatta nagy unalommal töltöm az üdöt [TML I, 261 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmednek megirtam vala ... melyet inkább csak unalommal ne olvasna Kegyelmed meg, mert mindeneket historice irtam meg Kegyelmednek [TML III, 365 Boldvai Márton Teleki Mihály-

hoz]. *1776:* hogy a' Mlgs Groffné előtt illy hoszszas mulatásával unalmatis okozott, a' Mlgs Groffné panaszából hallottam, s, vettem észre [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) kántor vall.]. *1801:* Proponáltatott a Curator ur által mostani fungens Pap T. Vas Daniel Uram az Ecclesia előtt sok versen unalmat okozott cselekedeti melyek miat annyira jött dolga hogy ... az E(cc)l(esi)a bizonyoson annak idejeben és hellyén bövöben elé adando okora nézve többé nem kivánnya meg tartani [M.köblös SzD; RLt]. *1811:* Mikor fejed' lepi az ösz haj zuzmora ... El-jönek ezek a' vénség unalmai [ÁrE 110]. *1823–1830:* De ez a mulatás nekem nem nagy gyönyörüségemre szolgált, mert kivált éjszaka a sok icki-vicki haszontalan úrfiak s kancellisták bolondságait kellett az unalomig szemlélnem | azt sem tudtam, mit beszél a pap, csak a sok szeretet mondást az unalomig hallottam [FogE 158, 302]. *1849:* az unalomig kértem [Várfva TA; Borb.]. *1854:* A nap nagyobb részit a borouban únalom s ásitás közt elirkálja, vagy ellesbeli [ÚjfE 117].

Szk: *unalmat szerez* untat. *1662:* Mindezek is nem látván illendö provisiót, nem tagadhatom, kegyelmes Asszonyom, unalmat nem szereznének itt való lakásomban [TML II, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1667:* csak érthessem, hogy unalmat nem szerzek, minden adatandó alalmatosságokkal kész vagyok az iránt is kötelességemnek eleget tennem [TML IV, 188 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz] * *~ba hozza magát. 1662:* Az ország fö rendeivel való mértéktelenségével is csak hamar idö alatt nagy kedvetlenségben és unalomban hozá magát [SKr 88] * *~ba jön. 1811:* Ezért unalomba jöve a' hires Ló, Meg-hallá a' Grófom, hogy el adni való, Gondolá, jó lenne Kantzát szaporitni ... Megvevé [ÁrE 134–5] * *~ba megy. 1761:* Ennek szegénynek éppen nem vala része e világban, mert csak nevedékeny korában adták vala a szegény Barcsai Jánosnak. Ki is egyébaránt mind familiájára, mind jószágaira nézve meglehetett volna, de természete igen csudálatos, sok gyermeki cselekedeti, melyért unalomba ment volt a szegény asszony elött s csak imigy-amúgy éltek [RettE 118]. *1770:* Tolnai János ... Haza javát szerető s azt munkálódó ember vala szegény, melyért unalomba is ment volt [RettE 225] * *~ban van/lehetne. 1662:* Mert Bethlen István elhitetvén mind a portát, s mind a budai vezért, hogy a fejedelem olly nagy unalomban volna az ország népe elött ... ottan elállanának mellölle [SKr 167]. *1667:* Gyakor leveleim méltán unalomban lehetnének Kigyelmed elött [TML IV, 14 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *~mal telik. 1817:* Én Isten hálá Mimiekkel ... egésségbe vagyak, hanem kedvetlenkedem, hogy Mimiék magakra vannak, s igen unalommal telik még eddig az üdö, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz] * *~ra van* untató. *1826:* az ö sohajtásai – panaszolkodásai – Leppegö vagy tactusos beszédgye ollyan unalomra vagynak, hogy Kolosvárig miatta forro nyavallyába esem [Mv; Told. 7] * *vkit ~ba vesz. 1679:* Már is az szegény Ispán Ferencz uramat nevetségben, csúfságban, unalomban igyekezik venni, olyak penig, az kikhez sem nem gondolná ember, sem nem illenék [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

unakodik szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *unakodva van vkitől* un/megelégel vkit; a fi sătul/plictisit de cineva; jn satt bekommen/haben. *1657:* Érkezék az táborra oly hír, hogy az budai vezér Bethlen Istvánnak újobban derekasb hadakkal megerösödvén jünének reánk; ezen az ország hada kezde lenni nagy zsibongásban, mert mind az fejedelemtől nagy rész unakodva vala, mind pedig törökkel örömest öszveveszni nem akarnak vala [KemÖn. 177].

unalmaz untat; a plictisi; langweilen. *1669:* Mi ok viszi Kegyelmedet arra, hogy igaz atyafiságából tisztemtül búczúsnom jovalja? mert az Isten sok jámbor lélek bizonyságim, tiszteimnek haszon nélkül való súlyos terhek azoktúl irtóztatott, unalmazott, sokszor nagy zúgoldásokra kénszerített ...? [TML IV, 406–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

unalmas l. unadalmas

unalom l. unadalom

unanimiter egyetértőleg; în unanimitate; einverstanden. *1681:* Sajo Kereszt Urt[a] adjungallyuk Sz: Andrashoz, Fallakot Sárvárhoz, Berétét penigh Nagy faluhoz, melyben a' sz. Társaságh unanimiter consentiált [SzJk 16. – [a]SzD].

unatkozás egyhangúság; monotonie, plictiseală; Monotonie. *1654/1696:* Ennyi hoszszas suljos betegségemben, minden unokozás, kedvetlenség nélkül tsak eo volt mellettem [Medgyes; BálLt 46]. *1662:* azt lövőszerszámokkal akarván erősíteni, az újobban leendö felvettetése és halomról jöhetö ostrom ellen, de az is a nagy tikkadtság, unatkozás miatt végbe nem vitethetett vala [SKr 613].

unatkozik 1. unja magát; a se plictisi; sich langweilen. *1894:* Mikor elvettem feleségül, tulajdonképpen egy szörnyen terjedelmes famíliát vettem el, akikért Zsuzsika állandóan aggodalmaskodik, akiket sirat s akikért unatkozik [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ vmitől* **a.** un vmit; a fi plictisit de ceva; etw satt haben. *1671:* Az mi illeti magát Husztot, arrúl Kegyelmednek egyebet nem irhatok, az mint alkalmaztatná discursusit arra, unatkoznának tüle és pénzeket ily idöben ne adnák ki [TML V, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. – **b.** megelégel/elun vmit; a fi sătul de ceva; etw satt bekommen. *1662:* Az idö pedig már karácsony havára járván, naponként neki kezde nehezedni, sűrű nehéz esök leszakadni, az föld nagyon felázni, a török lovak gémbergeni, a vitéz nép is a mezőn való lakástól unatkozni nem kevéssé kezdettek vala [SKr 522].

uncia az orvosi font 1/12 része, 29,82 g; uncie; Unze. *1558 k.:* Az azony embernek orchayath Meg ffeieriteny auagy Nekie zinth adny aqua valde Mirabilis Rp. az rosanak pogachaiath egy poharban az mennye ferne, giermek vrinath 4 poharral, Sal giemmeth 1 vnceiath, chinemoniath 2 vnceiath, kalio fily 1/2 vnceiath Mindezeket az alombik altal distillald gienge twzon es az vizeeth tarch meg; Mert felette Jo es felette Ingen[a] draga ad albandum mulieres facit[b] [Nsz; MKsz 1896. 283. – [a]Sajtóhiba lehet *Igen* h. [b]Az utóbbi 3 szó titkos írással]. *1575 k.:* egy uncia tezen keth lototh [Nsz; MKsz 1896].

unde szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vagy inde vagy ~* vagy így, vagy úgy; ori aşa ... ori aşa, vrîndnevrînd; so oder so, wohl oder übel. *1699:* minden Pentekre a' Nemetth Tisztek(ne)k vagy inde vagy unde halat kell szerezni [Dés; Jk]. *1755:* oda kellet adni vagy inde vagy unde, mert ha valamivel meg kinált valakit s el nem vette, az ján-

dékon veszet oda [Illyefva Hsz; HSzjP Franciscus Zajzon (50) vall.].

Vö. az *inde* címszóval.

undok 1. visszataszító, utálatos; respingător, scîrbos, dezgustător; ekelhaft, widrig. *1605:* kóuetem az tw kgltek bóczwletes szemeliet ondok bestyenek zida [UszT 19/63]. *1618:* Die 12 Aprilis indultam el Fejérvárról, és aznap jutottam ondok-fertelmes városba, Szászsebesbe [BTN[2] 81]. *1631:* monda Nagi ferencz Lengiel Miklosne Aszoniomnak, hogi meniel utalatos oczma(n) ondok aszonjalat ördeögbe a nagi fogaddal kapalni az szeölcömben [Mv; MvLt 290. 260a] | ez vilagnak itileti szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1656:* Jesus Christusnak ... ö Szent felsegenek, szent vére, mosogattia, az en ondok sebeimet [Ádámos KK; BálLt 93]. *1661:* Mennyi szüzek fertőztettek meg az pogányoktól! mennyi ifiak számláltattak az pogányok közé! mennyin választattak az természet ellen való undok, fertelmes bujaságra! [KemIr. 340]. *1688:* Causa Szásznyiresbenis ... Zompér Judith Asszony ... Diuortiumot kiván, per hoc hogy nem a zent házasság(na)k rendi szerint hanem rendkivül valo undok bujasággal élt vélle [SzJk 223]. *1720:* az Szegeny Benkö Mihaly fiai ollyan fertelmes undok tekozlo eletre adtak magokat, hogj az mit az Attyok keresett, azt esztendőre fel sipolták, fel tanzolak ... Szomot nem fogadjak, boszumra isznak tanzolnak [ApLt I Gidófalvi Gábor lev.]. *1822:* el-türtem Hadnagy Titt Ferenczi Károly Urnak azon remittö egésségtelen undok tetteit, hogy a' szomszéd Istalloja Hidlássát ugy epitette; hogy a Ló vizellet az uttza ösvényibe folyt [Dés; DLt 633].

2. ocsmány, mocskolódó; urît, murdar, necuviincios; abscheulich, anstößig. *1558:* Thwry Gewrgh az warost wndok Bezedekkel yllethe [Kv; TJk V/1. 47]. *1570:* Zwgoryan Esthwan, hity zerent vallya hogy tawaly Ezténdébe kwlte volt Eoteth Thywadar Balint hazahoz hogy Lowat ely hoznaia az adoert hogi megh nem akarya volt adny, Es eo hogy ely akarya hozny, Rwtth wndok zyttkokal Jllet (!) volt cotet [Kv; TJk III/2. 9–10]. *1603:* Ancilla Consortis ... quondam Valentiai Kozma Catherina fassa est ... az Azzon ereosse(n) kezde sikotonj, es rut ondok zitkokkal kezde zidalmaz(n)i [Kv; TJk VI/1. 674]. *1782:* Groff Székely Úr eö Nga Praefectussa ... Nád páltzával, a Tisztarto pedig korbátsal Sok undok szitkok közöt rutul vérték az Embereket [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 30 Vakár Andréj (28) zs vall.].

undokság szenny; murdărie; Schmutz, Schlamm. *1573:* Az vchakon valo zemet ky hordasra, es egieb ez fele tyztalanságra visselienek gondot eo k. Mert Mind varosswl gialazat ez fele vndoksag az vchakba [Kv; TJk V/3. 78a]. *1580:* A Zemet Biroknak vegeztek eo kegmek hogy vzanke(n)t el laryak az varast es kiálchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet se az barbelyok Az lwgot se az zeochyek Az chyawat ... ha penigh ebbe zorgalmatosso(n) el nem iarnak Az zemet birak, Biro vram az tanachy haz elót vonyassa leh, es harom palczawal fizessenek neky. Az Timarokat is es vargagat kenzerychyek effele bwdós vndoksagoknak ky hordassara hogy az vchakat Azzal ne rutichyak [Kv; TanJk V/3. 226b]. *1602:* Amely ket vraimat az leoweweny kuldusoknak ki irtogatasara rendeltenek volt ... Adgyanak penzt kezekhez, es az ket natiobol fogadgyanak negy legent kik zorgalmatoson mind zeontelen az piaczokat es vchakat Jarjak es minden ondoksagot ki tiztittassanak Jeoweweny kúldusokat ky igazittchyanak [Kv; TanJk I/1. 424]. *1653:* Az elmult 1641-k esztendőben hatalmas nagy munkával a görgényi kutat szépen megtisztittattam, két ölnyi sár és undokság volt benne [ETA I, 149 NSz].

undorodás utálat; scîrbă, dezgust, greață, silă; Abscheu. *1819:* Az Uttza közepibe lako Czigányok iránt, kiket Arkosi a' Templomba járo közönséges Uttzába telepitett volt, Adomoneáltattam Arkosit, hogy onnan Czigányait vigye a' maga Joszágára ... mely ... a' Templomba járo népnek ... egész Undorodására vagyon [M.régen MT; Pf].

Szk: *~ra késztet vkit. 1799:* tulajdon magam[a] kéntelenittettem tapasztalni, hogy nem csak az értetlen ifjuság, hanem még meg élemedett személyek is, félre tévén minden szemérmetességet, midön nyári üdöben a Város mellett lefollyo Szamos árkában feredeznek a víz mellett alá s fel járkáló személyek között anya szült mezitelen a vizben felemelkedni de még szerte széjjelis sétálni is nem szégyellik, s ez által az okosabb részét vgyan a Publicumnak undorodásra késztetik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. – [a]Gr. Bánffy György gubernátor].

undorodik undort érez; a-i fi scîrbă/greață, a simți scîrbă/greață; Ekel/Abscheu haben vor jn/etw. *1819:* nézém egy darabig miként probálgattya vala pipájába tüzet tenni 's dohányozni ... tovabb osztán el lágyulván szunyokálni kezdett, mely alatt a' nyála ... ugy folyt, hogy magam undorodván tőlle, mondám a' feleségemnek, hogy fektetné le [Déva; Ks 126 Vegyes ir.].

unguentum kenőcs; unguent, alifie; Salbe. **Szk:** *~ tartani. 1789:* Hat pléh Unguentum tartani valo nagy Pixisch Rft 3 [Mv; ConscrAp 6].

ungvári az Ungvár tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ungvár; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ungvár/Ungwar: **1.** Ungvárról származó; care este originar din Ungvár; aus Ungvár stammend. *1712:* Egy ungvári leány férfiköntösbe öltözvén, Magyarországról bejü Erdélybe, holott sokáig udvarokban lakván, végre megházasodik [Kv; KvE 255 VBGy].

Szn. *1614:* Vnguari Janos jb [Köröspatak Hsz; BethU 286]. *1691:* Ungvári Jánost [SzJk 258]. *1693:* Ungvári Ferencné Anna Szabo cons. Francisci Ungvari de Dees [Dés; Jk]. *1711:* Ungvari Andras [Kv; TJk XV/1. 68–9]. *1771:* Ung vari Josef [Dés; DLt 321. 27a]. *1840:* Ungvari György [Dés; DLt 277]. *1843:* Ungvári György [Dés; DLt 1480].

2. Ungvárról származó, Ungváron készített; care a fost făcut la Ungvár; in Ungvár erzeugt/hergestellt. *1640:* 2 vnguari Szürke Eö ... f. – d 70 [Kv; RDL I. 117b].

3. Ungvárhoz tartozó; din/care aparține de Ungvár; zu Ungvár gehörig. **Hn.** *1825:* Ungvári Kertyek [Dés; EHA].

uniál 1. (hitvallásokat) egyesít; a uni (confesiunile); vereinigen (Konfessionen). *1710:* a jesuiták alattomban addig járák az oláh püspököt, Athanásiust, eláltaták, hogy mind magát, mind a kezе alatt levő erdélyi oláh papokot uniálja a pápistákkal [CsH 302].

2. *~ja magát* **a.** görög katolikus vallásra tér; a adera la biserica unită; zur unierten, griechisch-katholischen Kirche übertreten. *1698:* mig ez a porczlozo üdö tart, lehetetlen

hogj cök[a] is telljességgel immunisok lehessenek, akar mellyik recepta Relligioval uniallyak is magokat hanem Bekesseg(ne)k idejeben elhetnek avval a szabadsággal, amellyet az unio hoz magával [UszLt IX. 76. 63 gub. – [a]Az „oláh papok"]. *1710:* hogy inkább az országban valami háború amiatt ne támadjon, a császártól és Kollonich érsektől olyan pátenseket hozatának, hogy szabadságokban álljon az oláh papoknak, amelyik relígióval ki-ki közülök akarja magát uniálni, azon relígión levő papok szabadságával éljen | A bolgárszegi oláh papok penig semmiképpen nem akarának az oláh püspök hatalma alatt lenni, és a pápista relígióval uniálni magakat, nagy patrónusok lévén a havasalyföldi vajda, kinek kedvit nem szeghetí vala meg a császár is [CsH 302, 306]. – **b.** egyesül egy másik sereggel; a se uni cu o altă oaste; beiden Herre vereinigen sich. *1704:* Pekri húszezer kurucot és huszonöt ágyúkat szerezvén öszve, azzal ment Kolozsvárhoz, hogy ott uniálván magát a többivel, ott várják meg a generálist [WIN I, 244]. *1705:* nem tartották tanácsosnak lenni, hogy csak a Glöckelsperg generállal lévő corpust indítsák befelé, hanem az egész armada is vele uniálván magát, harmincezeren jönek bé Erdélybe, és már Szegednél által is költöztek a Tiszán [WIN I, 580].

uniálhatja magát egyesülhet egy másik sereggel; a se putea uni cu o altă oaste; sich mit einer andere Heere vereinigen können/dürfen. *1705:* Kaszás Pál jött bé hírmondani, hogy Várad alatt őket Bőné Andrással együtt a rácok felverték volna és Váradra elég élést vitennek volna bé, és hogy a rácok Hunyad vármegye felé nyomultanak volna, hogy béjövén ott, a generállal magokat uniálhassák [WIN I, 428].

uniálódik görög katolikus vallásra tér; a adera la biserica unită; zur unierten, griechisch-katholischen Kirche übertreten. *1777:* Tit Also Peter Uram az utrumban fel jedzet Sessiot házastol birja, s azt tudom hogy az olta amiolta Unialodtunk békességes birodalmában vagyon | Tudom bizonyosan hogy ... a Czinteremünk alatt Lévő Colonicalis Sessioján valo Házat ... azolta, amiolta unialodat ezen hellység békességesen birta az Also familia [Mezőpagocsa MT; BK. Borka Gábor (67) ns vall.] | Groff Bethlen Lajos Úr eö Nadtsága Colonicalis Házát az olta, amiolta az Unio fél állot, Tit Also Familia békességesen birta ... egy nem Unitus Pap Házat oda epitett ... Amidőn ezen hellység Unialodott akkoron is ezen ... Ház Also Uraméknál maradatt [Mezőpagocsa MT; BK. Bujág Vaszilly (60) jb vall.]. *1778:* A mi illeti a Borár Togyer és Több Tarsai ellen valo Resolutiot annak már vége van ... fel kiredzett a' Fő Biro Urhoz, és unialodot, a' több Társaival együtt az fogadván, hogy soha az unio ellen nem szoll, sem ő, sem Tarsai, tsak hogy é mostani unitus Papot nem szenvedik [Kv; SLt XXXIX Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

uniform, uniformis egyenruha; uniformă; Uniform. *1761:* Utoljára oly nagy szegénységre jutott, hogy fejér cérnával volt megfoldozva az uniformja [RettE 118]. *1769–1770:* Azalatt az édesanyja, Toroczkai <Mária> meghalván, egészen letette vala magát a katonaságról, az uniformját, melyet viselt, lehányta, s fekete gyászos köntöst csináltatott vala magának [RettE 216]. *1793:* az a' Kriminalis teremtette Aszszony Csernátoninak Uniformist is csináltatott széles paszamántal [Udvarfva MT; Told.]. *1811:* Egy rendbeli Insurgens uniformis ujjadon ujj [DLt 239 nyomt. kl]. *1817:* Az Uniformissal siettetek ... mivel három jó Frakkot vitt fel[a] [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz. – [a]Az egyik fiú].

Szk: *szederjes ~. 1806:* Okrugich Illyes ... Fő Furir ... visel ... szederjes Uniformist [DLt 295 nyomt. kl].

uniformisgomb egyenruhára való gomb; nasture de/pentru uniformă; Uniformknopf. *1785:* 12 Uniformis gomb [Mv; DE 3].

uniformisgúnya egyenruha; uniformă; Uniform. *1849:* A Posta kotsis Uniformis gunyaja [Somkerék SzD; Ks 73/55].

uniformismente egyenruha felső része; manta, palton de uniformă militară; Uniformmantel. *1823–1830:* Fenn való mulatások alatt pedig egy uniformis kék mentét fejér gombbal, fekete zsinórral, olyan lájbli hozzája czüsttel megpaszomántozva alatta öv helyett, egy hasonló nadrág [FogE 143].

unikorneses '?' *1576:* Wagion egy wontaran galler unikornesses mynd kezelesteol Bewssegesse(n) gyongyes [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4].

unikornis egyszarvú; unicorn; Einhorn. *1732:* Egy hojagos czüst egészlen arannyos régi nagy lábos pohár fedeles, a fedelének felső részin czüst unicornis [Kv; Ks 35 Kornis Zsigmond lelt.].

unikornisos egyszarvús; cu unicorn; mit Einhorn. **Szk:** ~ *függő. 1668:* Egy unikornisos függő, melyb(en) van Gyemant 7 Rubint 33 Gyöngy sze(m) 9 [Mk 12 Kapi György lelt.].

unió 1. az erdélyi rendek (magyar nemesség, székelyek és szászok) 1437 után kötött egyezménye; uniunea celor trei natiuni; Unio trium nationum, ein Pakt zwischen Ungarn, Szekler, Sachsen, gebundet nach dem Jahre 1437. *1573:* Ezeket Eo kegek meg hiteztek az vnionak Tartasa zerent [Kv; TanJk V/3. 71a]. *1576:* Az varosnak Minden leowedelmenek haznanak Byrodalmat es Bezedeset Talalyak az vnioban, hogi Az ket Nemzetsegnek egenleo keppen engettek az feiedelmek, Es Nem kywalkeppen chiak Byro vramnak Az wagi Thanachbely vraimnak Igazgatasa Es Byrodalma ala Rekeztyk, hanem Egenleokeppen Ez dologbanis Mikeppen Egieb keozconseges dologban valo Byrodalomba az ket Nemzetseget egiben keotelezik [Kv; TanJk V/3. 131b]. *1578:* Miert hogy penig az vnionak el olwasasa es megh magiarazassa zwkseges az iffiu vraimert. eo Kegmek egy Reowyd es alkolmas napra gywchie be eo kegmeket Byro vram, hogy az is elo mehessen egieb zwkseges dolgokkal egywt [Kv; TanJk V/3. 166a]. *1580:* Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) Miert hogy az zaz Nemzet vel (!)[a] hogy valamy p(rac)rogatiuat kewanna maganak Az magiar Nemzet kin megh haborodot Az Zaz Nemzet Nem akarwa(n) valamy dissensiora leowendeore is okot adny Az vnio elle(n) vegeztek eö kegmek hogy zazulis vgya(n) Azon igekkel faragyak megh az varos keolchege(n) [Kv; TanJk V/3. 175. – [a]Olv.: fél]. *1583:* Biro vra(m) eo kgme ez theorweny dolgaban vgy procedallion ez Ala valo perben, hogy az vnio es az varos vegezesse ez dologh felcól meg zeghetetlenewl meg maraggion [Kv; TanJk V/3. 275a]. *1592:* Zylagy Mihaly lewele, Magiarnak es Szasznak ez varosban, egienleosege, vnioia felcöl, az szaz emberek es Biro tanacz valaztasarol

[Kv; DiósyInd. 27]. *1604:* Az Segrestienek minthogy ket rendbely kolchay vadnak, annak eggikę az Vnio zerenth Magiarnal, Masik az szasznal legyen [Kv; RDL I. 77]. *1605:* Mi legyen az oka, hogy ti kegyelmetek az minapi írásunkra ez ideig meg nem felele, meg sem találtata bennünket, nem tudjuk mire vélni, holott mi az közönséges jót, az közönséges megmaradást es uniot előttünk viselvén, kegyelmetekkel és az egész országbélieckkel egyesülni akarván, hogy ... prospiciálnánk és tempestive occurálnánk, minden tehetségünkkel azon volnánk [SzO VI, 11 az erd-i nemesség elöljárói Nsz-hez]. *1614:* Az Szegeny No. 10. Auagy 9. sött gyakorta tzak 8. Leúen[a], hogy az Unio tartassa ellen, magokra felesegeúel (!), Leanyokra Taligasra, Beres Legenyekre, Inassokra, fellaitarokra, miues Legenyekre ... ne költezek az szegenyek löücdelmet, rendeltük [Kv; AggmLt A. 83. – [a]A Szent Erzsébet ispotályban]. *1670:* bizony fáj, édes kedves Uram, hogy én is valami vagyok, de incorporatus et possesionatus tagja lévén nemes Erdély országának (kinek szabadsága oltalmára, mely az unióban vagyon letévén, megeskütt) s az Isten úgy legyen nekem igaz s engem szerető édes Istenem, minemű igaz, hiv szívet viselek hazámhoz [TML I, 247 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1675:* meltoztassék Feiedelem nagyra született termeszeti szerint az illien unionkal ellenkező, és gyülülseghet nevelö kissirtetet contemnáluan kegls resolutiojat effektualtatni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez]. *1677:* Nyilvan lehet azert kigl(te)knél mar két esztendöktöl fogva micsodas nagy meg mocskoltatása lön jambor keresztény Fejedelmünk eo Naga elött Nationk(na)k, nemely nyughatatlan hamis hir költö és az Unioval nem gondolo Emberek altal [Maksa Hsz; PatN 67b–8a Hsz rendeinek nyil.] | az igaz Unio és Concordia aztis kivánván, hogy a' mint a' Városok, külső jószágokat-is egyaránt birnak, és minden szabadságival, hasznaival az országnak ususát és fructusát nem csak egyaránt, söt inkább fontosabban élik és vészik az Országbéli egész Statusoknál ... ujjobban communi omnium voto concludaltatott | Uniora valo juramentuma a' Regnicoláknak Unionak Conditioi Religiok szabados Exercitiuma. Ha ki meg-bántatik, Személyében, jószágiban, szabadságiban; Delatores falsi, Executores illegitim, Notam incurrunt [AC 161, 273].

Szk: *~t celebrál* egyezséget köt. *1677:* Az Ország Statusi minémű módok és Conditiok alat valo Uniot celebráltanak légyen egymás közöt az 1613, 1630, és 1649, Esztendökben, erröl löt Constitutiokbol ki-tetszik [AC 65] * *erdélyi ~. 1690:* Az Szász Natiobol állo hiveink irant tett ö kglme Resolutiojat becsüllettel es Kedvesen veszszük ... Miis az Erdelyi Unio es Törvenyek szerint öket protegalni és terheket könnyebiteni igyekezzük [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej. ut.] * *gubernium ~ja. 1704:* igyekezzék kegyelmetek ezt az én, nemcsak az én személyem ártatlanságának, hanem az egész Gubernium uniójának, salusának megháborodott forrását per prudentiam et charitatem megtisztítani, méltóságos generalis urammal együtt [WIN I, 177–8] * *megesküszik az ~ba. 1678:* az ö nga méltóságának oltalmazására s haza békességének oltalmazására az unióba én megesküdtem, kit tudomásom szerént soha meg nem szegtem [TML VIII, 11 Nemes János Teleki Mihályhoz].

2. a görög katolikus egyháznak a római katolikus egyházzal való egyesülése; unirea bisericii greco-catolice cu biserica romano-catolică; Vereinigung (Union) der griechisch-katholischen Kirche mit der römisch-katholischen. *1710:* A haza libera electiója ellen német fejedelmet és annak haereditást akart szerezni, maga hazája s törvénye ellen, azt reformátusnak akarta hogy legyen, azmely is az unió ellen vagyon [WIN I, 162 a Bethlen Miklós elleni vádpontok]. *1710 k.:* Mikor in anno 1697. mü hárman Bécsben valánk, egyszer a conferentián elévételé Kinsky memoriale status catholici hát ott legelsö punctum ennek az uniónak kívánása, megvagyon annak a memorialénak és arra tett resolutiónak járja [BÖn. 873]. *1759/1845:* Legelsöben is azért egy Sopron nevü Tudos az eloquens kalugyer kiadá magát 's kezdé az oláhokat elvonni az uniotól ... Pünkösd csönka hetében pedig Balásfalván gyülést tartván az Oláh Esperestek, a' Türi Proto Popa Fegyvereseket küldc Karácsonfalvára [Hermányi,EDem. 760]. *1760:* egy Balaméri nevü kalugyer, vagyis a mint ök mondják basilita, nem akarván az unio némelly punctumit amplectálni, elszökött a muszkához, aki is az ö tévelygésekben vagyon, s most, minthogy a muszka feletle sokkal sgítette öfelségét, kívánságára a muszka cárnénak megengedte öfelsége, az catholica anyaszentegyházzal együtt, hogy a feljebb említett románok elébbeni schismájokra visszatérjenek [RettE 106]. *1761:* Mind az uniónak gyümölcse fog lenni ez is, mert azzal hogy catholicussá légyenek, megengedtetett nekiek, hogy scholát erigáljanak [RettE 117]. *1777:* az Utrumban advicinalt házat az Also Familia az Uniotol fogva birja [Mezöpagocsa MT; BK. Borka Gábor (67) ns vall.].

Szk: *beveszi az ~t. 1774:* Most jobban folyt dolga[a], mint ezelött nyolc vagy kilenc esztendövel, mikor az uniót derekasan fel akarták állítani az országban szerteszéjjel ö is circulált, azzal biztatta a románokat, vegyék bé az uniót, mert a jobbágyságtól megszabadulnak, övék lesz az egész ország, mint a régi rómaiak idejében [RettE 333. – [a]Major Gergelynek, az unitus román püspöknek].

3. egyezség, egyezmény; în̦telegere, convenţie; Pakt. *1619:* Ennyi üdeig nagyságod alkalmason eszébe vehette, lehet-e meg az lengyellel valo unió s concordia vagy nem? [BTN[2] 258]. *1629:* az Csizmazia Mestereket arra a scissiora, nem valami derekas és helyes ok, hanem czak valami egymás között valo priuata iniuria vitte, melytül viseltetüen, akartak az Varga Mestereknek unioiától el szakadni; végeztük kegyel(me)ssen az mint eddigh, vagy ez utanis azon Varga mestereckel egy unio alatt tartassanak [KvLt Bethlen Gábor rend.] | hagyom is, hogy én gyermekeim holtom után is ... az várossal minden egyességet megtartsanak, obedientiát praestáljanak, nam alioquin hagyom, hogy az városnak, Vásárhelynek azokon az én házaimon minden directiójok, dispositiójok, az városnak szabadsága s uniói szerént rajta lehessen [BTN[2] 421]. *1635:* De az Warga Czeh igassagat eo felgnek declaraluan es ertesere aduan; es eo Felgeis nyiluan walo igassagokat megh latuan, azt az Annuentiat nem eziak Cassalta eo Felge, hanem az mellett igen serio megh paranczioltа, hogy ez egy incorporalt uniojokban megh tartassanak [Kv; KvLt 15]. *1677:* valasztották eo Kegek Unio es contractus szerént feo Ceh mesterek(ne)k Beczwll. Elek János, es Tokai Christoph Ur(am)ekat [Kv; ÖCJk]. *1704:* egyéb dolgok is lévén azon articulusban, akik nem a mostani Bethlen Miklós uram dolgához vergálnak, ez szerint voxra menvén a dolog, arra mene, hogy nem az unio szerint, hanem ex fraterna charitate küldjék fel <a generálhoz>, ha semmi haszna nem lesz is [WIN I, 128–9]. *1726:* Luteranusok is vannak az Tanacsb(an) es jo Unio tartatik közöttünk, mikor seriessek adatik az Catholicusok causája is ventilalodik [Nc; Ks 90].

Szk: *céhbeli ~. 1629:* az fellyül specificalt rend es mod szerint, ha mi oly derekas fen álló controversia volna az var-

ga es Csizmazia mesterek között, azt mox et de facto az igazságnac uttya szerint complanalván, priuilegiumoknak, és réghi szokásoknak tartasa szerint tarcza az egy Cehbeli unió alatt cökcöt [Kv; KvLt Bethlen Gábor rend.].

4. egyesülés; unire; Vereinigung. *1710:* Aminthogy comissáriusokot is rendelének, minden relígióbol egyet-egyet, kik az oláh papokot minden székekben convocáltassák, és megkérdezzék, ki melyik relígióval akarja magát uniálni s aszerint felírják a neveket. De ez csak csalárdság vala, mert akik közűlök resolválták magokat, hogy a reformáta relígióval akarják az uniót, a jesuiták ingerléseiből oláh püspök persequálni kezdé, amint Hunyad vármegyében egynehány becsületes oláhi papokot a magok házoknál, németeket küldvén rájok, megfogata, minden jovokat elpraedáltatá, magokot tömlöcre hányatá s úgy kínoztatá [CsH 302–3].

unita görög katolikus; unit, greco-catolic; griechisch-katholisch. **Szk:** ~ *eklézsia. 1801:* also Répának vagynak Szálas tilalmas derék nagy élő tsere fa erdei, majd minden Esztendöben tsere makkot termö erdei a melljekből is a mak bért a nemes (!) Graeci Ritus nemes (!) Unita Ekklesia vészi [A.répa MT; DLev. 5]. *1809:* Nemes Simon ... az unita Ecclesiaban az Isteni tisztelet meg tétele alatt gyakron Szolgalatot tett [UszLt ComGub. 1643].

unitária I. unitárius; unitarian; unitarisch. *1734 k./1770 k.:* Minthogy a' Rfta Ekla harang nélkül nem lehetett ... Grof Uram ö Nga addig igyekezett, mig mind a' reformálodott, mind pedig még az Unitaria Részen valókat arra inducalta, hogy a' nagyobbik harangot az Unitaria Statusnak kezéből ki-nyerte [Vajdakamarás K; SzConscr. 145].

Szk: ~ *eklézsia. 1655:* Az Boldog emlekezeteö Frankus Adam ur(am) Kolosuary Unitaria Ecclaesianak feö Papja es Plebanusa Temetesseteöl fizettek f 2. d. 50 [Kv; SzCLev.]. *1683:* Magyarosi István ... Thoroczko Várossában az Unitaria Ecclesiának Lelki tanittoja, és Sz. Páli István ... Thoroczko Sz: Györgyön, ugyan az Unit(aria) Ecclesia(na)k Lelki Pásztora [Pk 2]. *1730:* Midön volnánk Nemes Aranyas széken Rakoson, az Tiszteletes Unitaria Ecclesia Papságh házánál [Rákos TA; Borb. II Joan. Csipkés nob. de Rákos vall.]. *1745:* amely vallókat ... az unitaria ecclésiáknak senioratól tiszteletes Solymosi Péter vramtol adatott tiszti szerint való pecsétinek vigorával mi elönkbe állattatott, mi azokat erös hittel megeskettük [Körispatak U; Ethn. XXIV, 160]. *1817:* A Cserén az Unitaria Ekklésia' elpusztittatott Cseréjéből irtott orotvány föld [Csokfva MT; EHA] * ~ *relígió. 1631:* mind feleseghem valameddig az en ioszagomot eppen biria, s mind penigh annak utanna az Atiafiak ... annuatim ... tartozzanak ... szaz szaz magiar forintot az Colosuari Vnitaria religion valo deakoknak promovealasara az Colosuari tanacz kezeben ... administralni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 6–7 Sükösd György végr.]. *1635:* In anno 1635 tanácskoztak az kálvenisták egymás között, hogy az fejedelemtöl megnyerhessék az piacon való templomot és az bíróságot is, hogy egy esztendöben kálvenista legyen, másban ismét az unitária religión való [Kv; KvE 167 SB]. *1723/1770 k.:* a' Vajda-Kamarási Unitaria Religión való kösség el-fogyatkozván ... a Templomjokat, Parochiat, Czintermet, nem lehet conserualniok [Vajdakamarás K; SzConscr.]. *1803:* ha itt Széplakon a' mü Unita Religionk, vagy egy vagy más uton vgy meg aprosodnék, változnék, hogy Papot nem tartanának vagy tarthatnának [UnVJk] * ~ *szász eklézsia. 1679:* Mi N. Solymosi Koncz Boldisar Unitarius Püspök etc. es Razmany Adam Peter, Colosvari Unitaria Szasz Ecclesianak eggyik Tanittoja [SLt P. 23] * ~ *vallás. 1710 k.:* Bethlen János ... Az erdélyi állapothoz képest tisztességes tudományú ember ... az unitaria vallásból való kitérést is vett volt árvaságában [BÖn. 487]. *1846:* az első Czeh-Mesterség a' Tiszt. Unitaria-vallás hit sorsosait illetvén, három egyén candidáltatott [Kv; ÖCLev.].

2. unitárius vallású; unitarian; Unitarierin. *1758 k.:* nem jöve hozzám, mivel unitária lévén, nem akarta vallását változtatni, én pedig jó lelkiismerettel Krisztus-tagadó mellé soha sem fekhettem volna [RettE 73]. *1773:* Mikor Biró Katát elvette a szegény Rhédei József, unitaria volt, de azután reformálódott és jó reformata volt [RettE 352].

unitárium unitárius; unitarian; unitarisch. **Szk:** ~ *gimnázium. 1867:* arra kérem még édes apámat hogy mikor levelet ir nekem titulája ily formára A Kolosvári unitárium Gymnáziumban tanulo Pálffy György fiamnak szeretettel [Kv/Tarcsafva U; Pf Pálfy György apjához, Pálfy Lajoshoz] * ~ *kollégium. 1792:* Hagjok és Testalok ... a' ... KolosVári Unitarium Collegium Szükségire örökösön ... Hung fr. 10 000, az az Tiz Ezer Magyar forintokot [Héjjasfva NK; SLt XLIII/17 Felső Dobofalvi Marothi István sk végr.] * ~ *templom. 1635:* 7 Junii. Kezdték az tordai unitárium templomot építeni [Kv; KvE 167 SB]. *1710:* annak elötte való idökben az unitárium templom kerítése mellett épitetett áruló boltokot a város el akarná venni az ecclésiától [CsH 119]. *1759:* Vagyon egy fából csinált harangláb a reformatum és unitarium templom között, közös az unitária eklézsiával, amint-hogy együtt is uralják [Köröspatak Hsz; ETF 107. 8].

unitárius I. *mn* **1.** unitarian; unitarisch. **Szk:** ~ *vallás. 1774:* Daniel István úr ... Jeles, okos, értelmes úriember vala szegény. Unitárius vallásban született volt, de abbol kitérvén, egy tökéletes református ember volt mind holtig [RettE 330].

2. az unitárius valláson alapuló; unitarian; unitarisch. **Szk:** ~ *eklézsia. 1781:* Minthogy a lopasért csengettetni szoktak a káros emberek, és a harang az unitárius ecclesiájé, és az ecclesia könyviben constitutio vagyon róla, hogy a csengetésnek onussa flor. Hung. 1, egy magyar forint. Ennek fele ... a harangért az unitárius ecclésiáé legyen den. 50, fele penig a faluć, a fáradtságért [Árkos Hsz; RSzF 104].

3. az unitárius egyházhoz tartozó; unitarian; unitarisch. **Szk:** ~ *iskola. 1693:* Az sok ember nyughatatlan elméjébül sülvén ki az óvári templomot Kolozsváratt az pápistáknak adták az unitarius scholával együtt [IIAMN 332].

4. unitárius vallású; unitarian; unitarisch. *1638:* Szörös Mátyás pap, az öcsse, Szörös András, Kerekes Péter ... Szentgyörgyi István deák új sectát indítának, az mely miatt Kolozsváratt és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felöl examinálták, az ki soha nem volt; az kik annak elötte unitáriusok voltanak és osztán meghasonlottak [Kv; KvE 171 SB]. *1657:* Mikó Ferenc ... religiójában névvel unitárius, de valósággal semmi religiójú ember vala [KemÖn. 57]. *1689:* az melj Ház heljet bir mostan Klmetek Unitarius Ur(a)im, meljet az én Job Atjám N: N: Illjes Ferencz vetet volt Zalagb(an) Hat Magjari forintb(an) im az zalogját mint igaz vér azon Házheljhez és Házhoz ihon le tészem [Kide K; UnVJk]. *1693:* Lelkünk fajdalmával érezzük, s egyszermind szégyenlyükis, hogy Kolosvári Unitarius Uraimek ... bennünket ... Gubernator Urunk elött vádolni és terhelni nem altallották mind köve-

tek, mind penig levelek altal [Kv; SRE 14–5]. *1723:* Minthogy Alamisna penzből epittetett az Unitarius Superintendens ál(ta)l ezen Templom ex fundamento, azert refundaljon ő Nga száz Magyar Forintokat azon Superintendens Almási Mihály Uram(na)k [Vajdakamarás K; SzConscr. 144]. *1733:* Unitarius Mester Ur(am) oldotta le a' kis harang kötelet, mivel meg szakadoztak volt az ágai [Hévíz NK; JHbT]. *1758:* Ez[a] prókátor, unitárius ember vala nyavalyás [RettE 58. – [a]Váradi Zsigmond]. *1761:* Unitárius emberben jó ember volt[a] [RettE 116. – [a]Bíró Zsigmond]. *1765:* Nékem is igen jó uram volt, nagyon is szerettem vele együtt lenni, mivel mindenkor gyönyörűséges dolgokat lehetett hallani tőle. Kár, hogy religione unitárius volt [RettE 186]. *1773:* Az Istennek különös gondja volt nyavalyás árva gyermekre, nem szorította, sőt megmentette a mostohaapja unitárius kenyerétől [RettE 309]. *1774:* Praefectus ur(am) egy Veczkei Unitarius Uraság Jobbágyának hogy Pápistává lett egész Háza Népestől adott egy elő tőgyű tehent [Szentdemeter U; LLt 97]. *1782/1799:* Hallottuk hogy Tsutsi Mihálly egybenn szollalkozván Praefectus Urammal meg szidta volna, az Unitarius Lelkit [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 386].

Szk: ~ *esperes. 1663:* Georgifi Georgi ... az vnitarius Esperest Papolci Georgi előtt magat fel szabaditvan hazassagra megh hazasult [Iszló MT; BLt]. *1705:* Minthogy pedig mindenütt a szállások teli voltanak katonákkal ... az unitárius esperesnél szállottunk [WIN I, 630] * ~ *ispotálypap. 1700:* Következik Sallaristaknak ... Erogalt Buza ... Reformatus Spotaly Papnak attam Buzat Cub. 3. Unitarius Spotaly Papnak attam Buzat Cub. 3 [Kv; Szám. 40/I. 21] * ~ *lelkész. 1859:* az unitarius lelkész ... régebben az udvarnak régiussa, meg bizott tényczője volt [F.szovát K; SLt Finta Samu P. Horváth Gáborhoz] * ~ *pap. 1687:* A Kállyáni és Kidei unitarius Papok a' Földvári és Szamos ujvári Ecclesiákat invadálták, és copulalta(na)k a' Püspökeket kell requiralni felöllek [SzJk 217]. *1723/1770 k.:* Sem az Unitarius Papot, sem őrökös Jobbágyiból való Hallgatóit nem háborgatja ő Nga, tsak hogy Prédikátor Uram és a Hallgatói-is ne injurialjak az Urat [Vajdakamarás K; SzConscr. 144]. *1837:* van az Unitarius Papnak egy kis Irtása [Páncélcsch SzD; EHA]. *1847:* Kelemen István mtk. Mszt Királyi unitarius pap, mint Káli Tkts Nagy Josefné asszony malombiztossa [Berz. 21] * ~ *prédikátor. 1732:* Karácson után, Kádár Péter adván el a' Léányát, az Lakodalmasok bé mentek Unitarius Praedicator uramhoz, s ott vendégeskedtenek az égett boron [Hévíz NK; JHbT]. *1743:* Vitályus István ... Nagy Apja édes egy Testvér lett volna Néhai Vitályos György Unitarius Praedicatorral [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 206]. *1766:* Uzoni Kispál László Uram Kglmedet Fejer Vármegyeben Felső Rákoson fungalo Unitarius Praedikátort Kökösi György Pap Uramot, miáltalunk modo legitimo admonéáltattya super eo [Kp I. 228] * ~ *püspök. 1679:* Mi N. Solymosi Koncz Boldisar Unitarius Püspök etc. es Razmany Adam Peter, Colosvari Unitaria Szasz Ecclesianak eggyik Tanittoja [SLt P. 23]. *1710:* Kolosváratt létiben az akkori unitárius püspököt, Koncz Boldisárt hívatá, kérdvén tanácsot tőle [CsH 119] * ~ *rend. 1693:* Micsoda jussal prohiballyák eo kglmek a' mi Ecclesiasticusinkat, hogy ha valamellyik(ne)k halála történik, azoknak árváji, vagy más successori között atyafiságos igazitást ne tehessenek, lévénn arra elég példa mind az Unitarius rendenn lévő Ecclesiasticusok, mind a' mieink között [Kv; SRE 9].

Hn. *1850:* az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Rákos TA; Borb.].

II. *fn* unitárius vallású személy; unitarian, persoană care a aderat la biserica unitariană; Unitarier(in). *1670:* alazatosan jelentiuk Ngd(na)k, hogy az Pogány miatt leott romlas Utan Isten utan már annyra terjedet Religionk, hogy azon faluban az Unitariusok(na)k leuen Exercitiumok szinten el erkezenk szammal eo Velek, de mivel az szegenysegh igen megh nyomot bennunköt arra nem erkezhettunk hogy magunk ereyetől Papot tarthassunk [Kilyén Hsz; BLt]. *1702 k.:* a' Borral kereskedő Reformátusok, nem az Unitáriusoknak, hane(m) az Reformáta Eccl(esi)á(na)k Contribuállyák a' Dolgosiát, az Vnitariusok penig a' magok részekről borral kereskedő emberek dólgosiájával légjenek contentusok [Born. XXXIX/6]. *1709:* Sárpatakiak ... felesebb Számban léven az Unitáriusoknal, kivánnyák a Templomot, s Parochialis Hazat [REkLt I/35]. *1710:* Kolosváratt az óvári templomot a reformátusoktól, és a mellette való szép collégiumot a szegény unitáriusoktól kitekerék[a] [CsH 300–1 1699-re von. felj. – [a]A jezsuiták]. *1722:* Műk minyajon Unitariusbol lett Reformatusok vagyunk de ... minket senki nem kenszeritett hogj Reformatusokka legyünk [Hévíz NK; JHbT]. *1736:* Nem vala inter privatus religionis respectus, akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtanok [MetTr 358]. *1744:* Egynéhány szép könyvet irt, melyek közül csak azt láttam, melyet az unitáriusok ellen irt [RettE 331]. *1788:* Abrudbányán az Unitariusok ő Kgylmek Temploma az el mult esztendőkb(en) el-vétetvén, obtinealtak [RGyLt 61/788].

Szk: ~*ok püspöke. 1823–1830:* Körmetzi János unitáriusok püspöke [FogE 244].

unitus I. *mn* **1.** görög katolikus hitvallású; de confesiune greco-catolică; griechisch-katholischer Konfession. *1763:* A limitrophok, vagyis unitus nationalis román militia közül hetvenen a commandójokat, ki is egy német hadnagy volt, felvévén a passusról, éppen a havastetőre felvitték, s onnat megmutatták néki Moldovát | Mostan immár minden útonmódon azon vannak, hogy mind az unitus románokkal, mind a székelyekkel a fegyvert felvétessék [RettE 152, 154]. *1765:* hallottam ... mondani ... az midón is Rusz Andréka Unitus Katonának allot volt, es az Lekmánya az Unitus Katonaknak itten Aranykuton Rusz Andrékánal volt [Ks 7. XIX. 14 Bobis Peter (50) zs vall.] | egy alkalmatossággal egy kancza lovamott el vette az Mezőrül, azért hogy azt fogta volt réám, hogy Nyigujnak Szerekusztát tsinyáltam, holott én bizony Soha sem hanem az Misében emlékezetet tettem rolla, mivel Nékem nemis lehetett volna tsinyálnom, mint hogy Unitus volt [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall.]. *1794:* Beszegődtette Inassának Himmel Valentin Thomát negy 4 eszténdőre kiis Religióra nezve Unitus Olá [Kv; KovCLev.]. *1843:* Tizenhetedik tanú Dávid Din bucsumsászai közlakos, 62 éves, unitus, házas, hét gyermek atyja, meghitltetvén, vall az elsőre [VKp 100]. *1850:* vettem észre, hogy ... körülvéve, éngem kövekkel agyba, főbe igyekeztek le agyalni. – Magam védelmezni nem tudván, Tolvaj kiáltásra fakadtam – erre, az ország utrol két Unitus Katana be térvén, azt kérdik töllem: Mi veszedelemben vagyak? hogy Tolvajt kiáltak [Dés; DLt 1320].

Szk: ~ *esperes. 1769:* az nem unitus olá Popák, és Esperestek titkos és suspiciora mélto gyülésecket akár holottis tartsanak meg ne engedtessék [UszT XIII/97]. *1831:* a nevezett Dis: Unitus V Esperest Ur ... a Dregán Vonutz Gyermekinek meg keresztelésiről semmit se tud [DLt 332. 10] * ~

oláh pap. 1765: a Monosteriaban lako Unitus Oláh Pap Popa Von egyben veszet Szöts Nutzullal és Nászta Lupullal, hogy a Monosteria Kertében Medgyczték [Szászbányica K; BfR XXI]. *1768:* „akkor a Popa mellett Deak vagyis Mester voltam" – vallja Popa György unitus oláh pap [Koronka MT; Told. 26] * ~ *oláh pópa. 1777:* egy nem Unitus ola Popa ... epitette volna ezen Házot [Mezőpagocsa MT; BK. Petrus Fejér (60) ns vall.]. *1819:* Helyben Unitus Popa nem volt [M.gyerőmonostor K; RAk 59] * ~ *pap. 1710 k.:* Az említett installatiójakor görögök ugyan egynéhányan ellene protestáltak, de a szegény oláhok és papok nem mertek, hanem egynéhány holnap mulva kezdették kívánni, hogy a régi kisebb templomban prédikáljon egy nem unitus pap, és vigyen minden cultust a régi mód szerént végbe nekik [BÖn. 875]. *1736:* Az Vladika azzal fenyegette ... az oláhokat, hogy 500 aranyokat fog desummálni rajtok ha tölle el pártolnak ... Ezen Ignatus nevü diaconus faluk szerte meg parancsolta, hogy a hol még unitus papoktól el nem szedtek a koltsokott, tösténT mindenütt el szedgyek a Vladika parantsolattyából, mert a mostani oláh papok pápisták, nem igaz keresztyének [Hurm XV/II. 1660–2 Popovics Pap Mihály esp. és társai Bihar megyéhez]. *1761:* az Apahidi Unitus Papot meg kötötték s talám ráis ütegettek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1793/1794:* Popa Samuel MBagoi Unitus pap [M.bagó AF; DobLev. IV/379. 9b] * ~ *pápista. 1794:* Beszegödtette Inassának Balog Peter kováts Szőtz Lászlott 4 esztendőre kiis Religiora nézve Unitus Papista 16 eszten(dős) Kolos Monostori fiu [Kv; KovCLev.] * ~ *parókus. 1752:* Vajdaszegi Unitus Parochus Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik az Mgs Ur ... megismerni [Nsz; TKI br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Adámhoz] * ~ *pópa. 1756:* Nyájunk együgyüségét nem tagadgyuk, sőt agnoscaljuk, hogy a királyi parancsolat ellen az unitus Popák köztünk létek ellen is ne conspiráltunk volna [Dragomir, IstDesr. II, 156 „Déva városán nyomorgó graeci ritus vallason levő minden rendbeli lakók" kérése a kormányzóhoz és a kormányszékhez]. *1770:* az aszony el futot az Vnitus Popához és ma is ottan vagyon [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1776:* mi formalog ment azon sessio az Greci ritus Unitus Popák keze alá ...? [Szélkút KK; Ks 48 vk]. *1801:* a' mely fel járo földek vagynak ... az Unitus Pópa földjétől fogva a' Refor Ekkla Földjének betüéig ... adattak a' Rom. Catholica és Refor Ekklák(na)k [Mezőbánd MT; MMatr 369] * ~ *püspök. 1765:* Jövén egy perceptortól informatió, hogy vagy négy oláh pap ... kik noha schismatikusok, de sem az aradi, sem az erdélyi nem unitus püspöktől dependeálni nem akarnak, hanem Oláhországra popizáltatták volt magokat [HalmNIr 167] * ~ *román püspök. 1774:* <Ófelsége> szörnyü nagy uraságra emelé ezt az unitus román püspököt, Major Gergelyt, mert nem csak excellentiás titulust ada neki, hanem gubernialis consiliarusnak tevé. Pedig az a hír felőle, hogy karulyfalvi szamuca s a mi püspökünk jobbágya lenne [RettE 333].

2. görög katolikus; greco-catolic; griechisch-katholisch. *1831:* Dregan Vonutznak hivattatom ... lehetek 42. Esztendős, Feleséges, Gyermekes ... Unitus ola vallást tartok [Dés; DLt 332. 1].

II. *fn* görög katolikus hivtallású személy; persoană care a aderat la biserica unită; griechisch-katholischer Konfession. *1761:* az uniót rejiciálván az románok, a templomokat a nem unitusoktól el akarták foglalni [RettE 124]. *1763:* Beszterce vidéki hat oláh faluból jöttenek circa 45 oláhok ... declarálják, hogy ők soha unitusok nem voltak, nem is lesznek ... a plájokat pedig mint azelőtt, megőrzik [HalmNIr 78]. *1767:* Kik[a] sok monsateriákat Erdélyben elrontatának, az unitusokat és nem unitusokat conscribáltaták, dismembrálák, a templomokat közöttök felosztá | Adott ő felsége ... a nem unitusoknak püspököt, Dionisius Novákovicsot [HalmNIr 297, 298. – [a]Egy Buccow vezetése alatt álló bizottság].

univerzális 1. általános; universal, general; universal, universell. *1657:* én teljes minden igyekezetemmel azon valék, hogy ... jövendőben is mind német, török s egyéb nemzetek elött tékentetesb lenne állapotunk, gallus, svecus és több confoederatusok barátságában lételünket értvén; mind hogy jövendőben az universalis békességből is ki ne rekesztetnénk [KemÖn. 283]. *1705:* Ugyan most a francián való győzedelem után hirdetik, hogy az universalis békesség a keresztyének között meglenne, kit is Isten teljesítsen szent fiáért [WIN I, 509].

2. teljes; total; total, komplett. *1584:* Ezeket eozwe Summmalwa(n) teszen egy Vniversalis Summaban az eó perceptioia f 200/69 [Kv; Szám. 3/XII. 15]. *1586:* Mely Vniversalis Summa illienkepen Allopodot megh az Zamweweo vraim Jo itiletcok Altal, Mierthogy lattanak Niomorultakat, zeghenieket kik ez Summaba Adossok voltak Egieb bizonios okokert is Engettenek relaxaltanak Caspar deaknak, Kanna gjarto Istwannak, Istuan deaknak, Az Nireoknek, ky In Summa tezen f. 9/30 [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. *1589:* Vniversalis Suma Az Miwely Zabo gyorg Az warosnak tartozik Jgazan Meg wettwen f. 110 d. 64 [Kv; Szám. 4/X. 90].

Szk: ~ *dika-szám. 1588:* Mind az eott fertalyban az vonasokat egyben Zamlalwan egy eghesz Summaban tezen vonast 1030 3/4 ... Ez megh maradot vniversalis dica zam, mind az eott fertalyban amit ez esztendeoben fel vettetet tezen penzwl f. 4847/50 [Kv; Szám. 4/II. 6]. *1590:* Az öwarbely Fertaljban Zamlaltatot ez Eztendeoben Az Mint az Wonnasseokot Fel vettetek Dica zam 292 1/4 ... Az meg maradot vniversalis Dica zam Mind az eott fertalyban az Mint az Eztendeoben fel wetettetet Minden Dicat hat forintra wettwen Tezzen Penzwl f. 5815 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 2].

3. egy adott területen általánosan érvényes; care este general valabil; allgemeingültig. **Szk:** ~ *monarchia. 1710:* A francia király ... pogány módon, jus in armis, nemcsak a spanyol koronát, hanem az egész Impériumot is magának akarja vala foglalni s univerzális monarchiát erigálni [CsH 161] * ~ *törvénykönyv. 1780:* a Mlgos Nms Famillia ... méltóztatott egy Universalis Törviny Könyvet Constitutionak Tytulussa alatt Várasunknak ki adni es ahoz mind Communitásunkot mind a' Nms Famillia érdemes Tagjait Autential szorittani [Torockó; TLev. 9/19].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *história* egyetemes/világtörténelem; istorie universală; Weltgeschichte. *1823–1830:* A német nyelv tanulására is sok idöt kelletvén fordítani; nem jár többet három kollégiumnál[a], 8–9 órán Curtius Statisztikáját, 9–10-ig Arnold dogmatica theologiáját, délután 3–4-ig a Curtius Universalis Historiáját [FogE 222. – [a]Diáktársa, Krizbai] * ~ *pardon* közkegyelem; amnistie; Amnestie. *1800:* Az el szököt Katonak(na)k Universalis Pardonokrol Vettem Tiszt Esperest ur(na)k Circularissát [M.bikal K; RAk 32].

univerzitás 1. szászok közössége; universitate (obştea) săsească; sächsische Gemeinschaft | vmely vármegye ne-

messége; nobilimea unui judeţ; Komitatsadel. *1662:* Ezekhez[a] járulván az egész ország kapuszám után és 9 universitás adója, szász papok cathedrális censusok, mindenféle dézmák, esztendőnként mennyi jövedelem mehetett bé egy summában az erdélyi tárházba, akárki is megítélheti [SKr 202. – [a]Kül. adókhoz]. *1672:* Parancsolt ő nagysága az univerzitásnak és székelységnek, ha csak kétszáz szekér élésnek, de tegyék szerit, úgy hogy a jövő hétfőn indíthassék meg, a míg a többi elkészül [TML VI, 293 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* nemrégen összegyűjtvén Pekri uram az egész universitas követjeit Segesvárra, proponálta nekik, hogy ők sub nomine universitatis írjanak Rákóczi Uramnak, hogy Toroczkai István urat vitesse ki Erdélyből, mert semmire nem egyébre való, hanem csak prédálni [WIN I, 294]. *1710:* és hogy láttassék, mintha az egész ország akaratjából volna a követség, az universitás részről is adjungálának egy szászt, Enyedi Gált, Medgyesről [CsH 144]. *1733:* Nztes Zilahi Istvá(n) kedves Atyankfia cö kglme ... kiván Assessori hivatallyának renuncialni, Aminthogy spontanea voluntate renuncialais melyet szépen meg köszönt a Nemes Universitas [Dés; Jk 434a]. *1737:* most negyed izb(en) is Concludálta a T.N. Tanáts és Universitás, hogj minden lovas és őkrős atyánkfiai, azonn gát épittetésere vigjen(e)k ágat Cur. nrô 1 :/: 1 Tövisset Cur. nro 1:1 [Dés; Jk 485]. *1738:* A Nms Vniversitas, nagj jövendőbéli kárát Subolfacialván a Nms Város oltalma Gáttyán(a)k el-rombolásáb(an) solemniter Protestál [Dés; Jk 503b]. *1739:* Fogarasi Jóseff atyánkfián(a)k sütőségi faradságáért kivánt reflexioval lenni a Nms Universitas, Cum. Metr. Triciti 2. ~ kettővel [Dés; Jk 509a]. *1740:* Aztis non sine apprehensive et dolore szemléli a' Tktes Nms Tanács és Universitás, hogj semmi benemerita personak(na)k respectussa Mészáros és Hentes atyánkfiai előtt nincsen [Dés; Jk 541a]. *1823–1830:* Aki prokurátor akart lenni, annak Kolozsvárt az universitásnál kellett cenzurázni [FogE 92]. *1825:* Ezen Archivumra innen vagyon azon Ház melybe a' Tkts Magistratus, és Universitas egyben szokott gyülni [DLt 595].

Szk: *városi ~. 1733:* Nemes Dées Várossá(na)k Constitutioja azt tartván, Hogy az hadnagy mellé, maga a Városi Univerzitas hazájok közönseges jóvára tartozo dolgok(na)k hasznos és Istenes igazgatására magok közzül tizenket szemelyt ... valaszszon [Dés; Jk 434b]. *1824:* még 1808-ban varosi Universitas Gyülésébe határoztatott volt az város utzái ki flaszterezése [DLt].

2. egyetem; universitate; Universität. *1784:* Már most azt is hirdetik, hogy minden collégiomok tolláltatnak, hanem az universitásban tanuljanak, akik tanulni akarnak, Kolozsvárt [RettE 427]. *1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanitványunk ... Végezvén már itthon tanolását, szándékozék eddig gyüjtött tudományának öregbitése véget még azon a' nyáron valamelyik Felső országi Universitasra menni [Nc; NyIrK XII, 137]. *1823–1830:* Mikor vagy egy deákot relegálnak, az arról való pátenst más univerzitásoknak is elküldik s felragasztják | 13-ik. Szabad az univerzitásnak egy bor- és serpincét tartani, úgy egy patikát is. 14-ik. A professzorok és más univerzitásnál szolgáltak özvegyei s gyermekei míg majorenuisek lesznek, a férjek vagy apjuk fóruma alatt vagynak [FogE 233, 235].

Szk: *~ auditóriuma. 1823–1830:* egy arra rendelt napon disputáció van az univerzitás auditóriumában [FogE 240] * *~ temploma. 1823–1830:* a professzorok a fakultások szerént való süvegben, vagyis inkább sapkában és palástban megjelennek az univerzitás templomában, a teológusok fekete palástban, a juristák gránátszínben, a medikusok világosabb színűben, a filozófusok veresben [FogE 239] * *~ törvénye* egyetemi alapszabályzat. *1823–1830:* én sem mertem volna erre a kurázsira[a] vetemedni, ha észrevettem volna, hogy az univerzitás törvényei közöt milyen nagy tilalom vagyon akármihez is nyúlni [FogE 223. – [a]A göttingai füvészkertben növényt kitépni] * *göttingai ~. 1823–1830:* Ezen göttingai univerzitásnak felállítására VI. Károly császár 1733. 13-ik január adott diplomát Bécsből, mely deák nyelven van expediálva és hasonló az heidelbergi, tübingiai, coloniai, ingolstadti, friburgi, rostocki, helmstadti, argentoratumi és hálai univerzitásokéhoz [FogE 231] * *pápista ~. 1823–1830:* 18 000 lakosok vagynak itt, különböző vallásúak, mégis az univerzitás a róm. katolikusoké, s tartja a maguntiai elektor, gyenge lábon áll, mint a több pápista univerzitások is Németországban [FogE 246] * *pesti ~. 1823–1830:* Bikfalvi pedig ma a metszésben professzor a Pesti Universitásban, 1500 Rhf. fizetésen [FogE 172].

univerzitásbeli 1. egyetemi; universitar; Universitäts-. *1823–1830:* Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet ... aki pesti univerzitásbeli professzornak resolváltatott vala, holott még addig soha református professzor nem volt [FogE 76].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: egyetemi alkalmazott; angajat (universitar); Angestellte der Universität | egyetemi hallgató; student; Student. *1823–1830:* Ha az univerzitasbelieknek a városi tanácsnál vagy katonai jurisdictiónál pere vagyon, az ingyen folyjon, úgy reciproce az Akadémiai tanács is ezektől fizetést nem vehet, hanem ha Göttingán kívül perelnek, akkor fizetnek úgy a külső perlekedők is az Academicus Senatusnak [FogE 232].

unoka 1. vki fiának/leányának gyermeke; nepot, nepoată; Enkelsohn, Enkelin. *1565/1804:* jövének mi előnkben egdy felől Beretzk Anna onokáival, más(felől) Cseh ... Cseh Andrással egyetemben [Albis Hsz; HSzjP]. *1570:* Margith Thakacz Isthwanne Margith Thakacz Balasne hitek zerent valljak hogy az Kwpa Janos halala vtan Jeot volt Megyesreol ez Kwpas Janosnenak egy wnokaya, ky Rezt kewant az Kwpas Janos Marhayabol [Kv; TJk III/2. 139]. *1589 k.:* hozad ele te magad az penzt és ... azok oluasak kj az en Onokamnak Sophyanak hagyot f. 108 [UszT]. *1591:* Albert Istúán engemet demeter giecörgjöt hagyot wolt oltalmúl az cö Onokaianak Peternek azhoz penig az denotalt cöreöksegheöz wer ez az meg neuezet Peter Kinek en otalma wagyok [UszT]. *1594:* Pwla lukach vaida negi vnokaiaual [Pecsely Sz; UC 113. 5. 63]. *1619:* Keöuetkezik mj iutot Zabo Mihaly vram két vnokajnak Borkanak es Orsiknak Job Attjaj két reszbe(n) [Kv; RDL I. 107 Andreas Junck kezével]. *1644:* ielente Tholdaloghi Sofi aszony ő kme mostani nagy szukseges allapattyat hogy az mostani haza szukségere Taborb(a) maga es Unokaj loszagarol louast kelletnek allatni [Néma SzD; Ks 90]. *1652:* Mikor az fekete Matthias unokaja halalos Agyba(n) feküt, tudom, hogy engemet oda hittakis cumminecaturaual az Birot karhoztattak, hogy az cö Verése miat kel megh halni [Balotafva Szt; Ks 90]. *1727:* ã hat ezer forintot hagyom és legalom az én Fiam helyett tartott Kedves Kis onokámnak Prinyi Károlynak [Várhegy MT; BálLt 93]. *1736:* holta után ... maradjon az meg irt gyermek, az házáb(an) mint ötet Concernallo fundussan unokája lévén [Algyógy H; BK]. *1784:* 1784dik esztendőben Juliusnak

16dik Napján adta Isten e világra Máté Klára kitsid unokámat [Kp 16 özv. Ujfalvi Samuelne Sombori Borbára lev.]. *1803:* Kökösi Andrásné 1801dik Esztendőb(en) Augustusban ... Onokájával Máthé Susannával [Harangláb KK; UnVJk 167–8]. *1807 k.:* Nehai Székelly Mihály Uram ... mondá ennek a Kis unakámnak Testalom ... két Hold Foldemet [Sinfva TA; Borb II Fülep Mihály (49) ns vall.].

Szk: *atyai ágról való ~. 1620:* Ez Haasznak p(ro)prictassagat es Eöreökeös voltat vgj mint Attyaj agrol ualo vnokaknak, az Vrbeöger Balint gyermekjnek itiltwk [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * *első ~ 1823–1830:* Körmendi Gábor volt a fejedelem papjának, Körmendi Györgynek, kinek feleségе az híres Tofeus püspök leánya volt, fia és igy Tofeusnak első unokája [FogE 89] * *(fér)fiú ágon levő ~. 1677/1768:* ha Ferentz fiak nélkül halna meg, vagy azoknak Fiai, s ferfiu ágon lévö Unokáiis, vagy à Joszág Peterre Szálljon, és annak fiaira, ferfiu unokaira, és hasonlo unokájoknak unokáira [Ne; DobLev. II/386. 2b]. *1705:* Also Torján, Fejér Vár Megyében Also Voláli határokba(n) Markos Falván Kézdi Székb(en) és egyebütt is akár hol; és másoktol is a' mit vettem ... hagyom, és legálom holtom után az Fiu Ágon lévö meg irt Onokáimnak [Altorja Hsz; Borb. II] * *vki öregbik ~ja. 1616:* iutott ... Pokafalwa(n) Az Kompsa Danda haza helye Zithian Eoregbik vnokaiaual ... wersendi Margitnak [JHb XXV/25].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *harmadik rend ~* ükunoka; strănepot, strănepoată; Urenkel. *1811:* Nagy leányai vagynak az Unokáinak, Kik meg-felelhettek vólna égy Férjfinak, Kár, hogy mind a' hárman vagynak Leányfövel Vagy hogy ö tovább nem élt bár esztendövel, Élt vólna harmadik rend Unokájáig, 'S kisérhettük vólna ezzel a' sirjáig: Itt' nyugszisz (!) Koltserás Gérig; a' ki Saját Unokájának meg érte Unokáját [ÁrE 104].

3. unokatestvér; văr, verişor, vară, verişoară; Vetter, Kusine. *1721:* Száva Juon felöl tudgjuk mondani, hogj münköt mint unokákot, vagy tart s hiu, Attyafiainak [Rogna BSz; Ks 25/V]. *1774:* Most 3. esztendeje Kelemen telkéröl Thot Mihály nevezetü Uraság Jobágyát (: ki is velem Unoka :) Praefectus Bocskor Elek Ur(am), és Számtartó Jánosi Marton Vr(am) az Atyámtol Maradott Házamban s Jószágomban rám szálitották, s mondottak hogy velem lakjék, énnékem pedig halálomig legyen lakásom [Vécke U; LLt Vall. 153]. *1798:* Aszt tudom hogy a Konya fiakkal Unoka Bajko Ferentzné [Egerpatak Hsz; HSzjP Konya Moyses (38) ns vall.]. *1831:* Közel való atyafiak még pedig unokák, mivel a Ferencz nagy attya Imreh Ferencz és a Bakcsi Borbára nagy annya Imreh Klára testvérek voltak [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Gyalog katonáné Petö Péterné Csulak Borbára (46) vall.]

Szk: *első ~. 1813:* Zakariás Moses Ur az néhai Mihály György Ur Maradvánnyaival első Unokák voltak [Sszgy; HSzjP Lászlo Mária Sz. Györgyi Ref Cántor Szendrei Josef Divortiája (58) vall.] * *hátrább való ~. 1632:* az Pattantius Lazlone edes Annia es Farkas Gasparnenak az szüle Annia egjek voltak, de Korlat Janosne egy izzell, hatrab valo vnokaja az Pattantius Lazlone Annianak [Vajdasztiván MT; MvLt 290. 108b].

◊ **Hn.** *1583:* oda Menny vnokara[a] [Kv; TJk IV/1. 141. – [a]MT]. *1767:* ide származtam Unakára [Unoka MT; JHb IX/47].

unoka-atyafi unokatestvér; văr, verişor, vară, verişoară; Vetter, Kusine. *XVII. sz. eleje:* Onoka Attya fiak Demeter Marto(n) es Matthias Janos wra(m) [Csiksztlélek Cs; LLt]. *1823–1830:* Alvintzi Borbára el adja a' Joszágát Nyirö Borbárának mint Onoka Attyafiának [FogEk 33]. *1841:* evictiot is vállalok magamra és Törvényes maradékomra hogy fenn meg nevezett Unoka Atyámfiait azon joknak békességes birtokába minden legitimus impetitorok ellen meg oltalmazom és oltalmaztatom [M.igen AF; BLev.].

unokácska nepotel, nepotică; Enkelsöhnchen, Enkelinchen. *1634:* az co kis Unokaczykaja, Nagy Jstva(n) Samuk new fia megh holt vala [Mv; MvLt 291. 10b]. *1758:* Kis Ádám Unokácskám(na)k egyre másra Rf. 2 [TL. Teleki Ádám költésgnapl. 181a]. *1808:* unokácskaim [Dés; Pat.].

unokagyermek unokatestvér; văr, verişor, vară, verişoară; Vetter, Kusine. *1659:* Mago(m) nem ismerem azt az Opra Merkant, de az Atyamtol ... hallottam hogy vele unoka Gyermek volt [Tötör SzD; Ks 42. C. 50 Bukor Budilla (28) falusi pap vall.]. *1670:* Trifán Demeternek az Fiat ... fel kereste, és az Atyafisagat vélle meg üsmertette, mint hogy unoka Gyermekek voltanak [F.köhér MT; Born. XL/184]. *1729:* egy onoka gyermek Bátyam beszellette nekem [Berend K; Born. V/41]. *1736:* arra felelvén a Menyecske én unaka Gjermek vagjak eö kgylmével [Szentegyed SzD; TKl Acs György (60) jb vall.]. *1753/1781:* Styóp Kretsun Unaka Gyermek völtt az én édes Anyámmal [Abrudfva AF; JHbK LII/14. 47]. *1777:* vitte el Flora Kosztán a' Feleseget ... Körtvellyesre egy atyafiához, kivel unoka Gyermek volt [Szu; KS. Gaurian Vonul (70) zs vall.]. *1799:* az édes Atyám ... akkori Legenye Talos Ferentz ... unaka gyermek volt vélem [DLt Iffjabb Tálas István (23) vall.]. *1806:* az kerdesben feltett Getse Klárát és Jánost jol esmerem mert Atyámfiai Unoka Gyermekek [Dés; DLt 17/1809]. *1810:* Gyermán Stéfán ... unaka gyermek véllem [Aranykút K; EM 7 Gyermán Pityu (56) vall.].

Szk: *második ~. 1799:* az elsö Exponensnek nagy annya volt Dalnoki Mária ... a' második Exponensnek ... Nagy annya volt Dalnoki Éva, mind ketten Dálnoki Danielnek Leányai, és igy tudom bizonyoson, hogy ezen két Exponensek egymás közt második Unoka Gyermekek, és valósagos Dalnoki ... Succesorok [Dés; Ks 79. 162 Dési ház perc].

unokai az Unoka (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Unoka/Onuca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Unoka: **1.** Unokán lakó; care locuieşte la Unoka; in Unoka wohnend/wohnhaft. *1738:* ugyan tsak Unakai emberei [Unoka MT; JHb IX/47].

2. Unokához tartozó; care aparţine de Unoka; zu Unoka gehörig. *1722 k.:* Vetnek nyoltz vékát öszszel: ha az Ertsei határra vetik a' parochus maga arattatja fel 's hordja bé: ha p(e)d(ig) az Unokai Határra az Ekkl(esi)a aratja fel, 's hordja bé [Unoka MT; GörgJk 161].

Hn. *1727:* az Unakai ut ... az Unakai utan alol [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. *1738:* Az Unokai Patakba (sz) [Toldalag MT; EHA]. *1767:* Unokai patak mellett (k) | az Unokai patak [Toldalag MT; EHA] | Unakai határon [Unoka MT; JHb IX/47].

unokaleány nepoată; Enkelin. *1723:* meg más egy onoka leány leven [Köröspatak Hsz; Pf]. *1787/XIX. sz. köz.:* A' Hajduné Unoka-Leánya [Bh; RHAk 5].

unokanővér vară/verişoară (mai mare); Kusinc. *1863:* minden névvel nevezhetö fekvö és felkelhetö javak légyenek az Unoka növerem Balás Anna Mária Ajtai Lajosné Rozsa Erzsébet nevü leányaié [Kv; Végr.].

unokaöcs verişor (mai mic); jüngerer Vetter. *1662:* Maga testvéröccsétöl jó emlékezetü gróf Bethlen Istvántól való unokaöccsét, gróf Bethlen Istvánt és Pétert szorgalmatosan taníttatván ... igyekezte az haza jövendö szolglatjára öket készíteni, nevelni, gyarapítani [SKr 125]. *1811:* nem csak én, hanem Unoka öcsém Dobollyi Josefis részesül eléggé azon Jószág hasznából [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a]. *1833:* Az ezen Erdelyi Nagy fejedelemségbeli régen ohajtot Dictát Felséges Fejedelmünk Isö Ferentz Magyar Ország Királya Kolosvárra 26dik Majusra határozván személyessének ... unoka Ötsit Ertsei Ferdinánd ö Fö Hertzegsége nevezztetvén ki [Kv; ACLev. 5].

unokaraj méhraj; roi (de albine); Bienenschwarm. *1652:* Decimae ... Pasit disznotul semit sem ad<na>k ... Az unoka Rajbol semit sem ad<na>k [Visa K; GyU 137].

unokatestvér vär, verişor, vară, verişoară; Vetter, Kusinc. *1854:* Mü Kispál Albert és Kispál Lajos által adánk ... ezen Szigetbeli egy harmad részünket kedves Nagy Bátyánk Kispál Györgynek és unoka testvérünk Kispál Károlynak [Uzon Hsz; Kp V/396].

unokavö unokatestvér férje; soţul verişoarei; Ehemann der Kusinc. *1804:* lakott a néhai tisztelt Aszszony mellett néhány Esztendökig Tks Jablontzai Samuel Ur mint Unoka veje [Marossztimre AF; DobLev. III/875. 5a Gazda Ferentz (54) ref. préd. vall.].

unszol 1. biztat, nógat; a îndemna/îmboldi; nötigen, drängen. *1560:* Tudtara adom keg: hog enys az en iozagomat közél bochatom, es vgan vnzollomys keg: uele enys vajan azont varom keg:tel, hog keg: ys az kéz erdén hyzot dyznokat közél bochassa mynd az keg:tek iozaga belyt aky oth hyzot [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41]. *1585:* Bachy Thamas vallia, Olaios Georgy Zabo Marton Alta onzol vala az co hazaúal cherebe, De mikor enis Akaratomat Niútottam (!) volna a' chercheóz hát oda kwldek, és megh hozak hogy kesen Jartam volna [Kv; TJk IV/1. 41]. *1592:* Kardas Peter ... vallia: Ezt tudom Zep Balintne dolgaban, hogi engemet eginehanizor onzolt arra, hogi el vegiem cotet [Kv; TJk V/1. 281]. *1648:* az Eoregh Aszony betegh leue(n), magais onszollot kert, hogy abba(n) az hazba(n) legyek [Kv; TJk VIII/4. 321]. *1658:* Czepregi Uram ... onszolla kegdt Veresmarti Ur(am) által elsöbennis az aranyak ki adására [Nagykereki B; CartTr II, 1021 Colomanus Igaz lev.]. *1701:* Bálint Deák Ispánságában egy alkalmatossággal Szép lakra mentünk vala ... Nyág Bukurhoz, azkoronis Horváth Miklos Uram ö kglme Majorja vala, harmadnapigh ott mulatozánk nálla ... akkoron Bálint Deák onszola hogj jöne haza a város földire, mert ha ö meg hall ugj mond, bizony nehezen menekedik ki az Horváth Miklos uram kezéböl [Bárdos MT; MvLt 8 moldovai ursuj (45) jb vall.]. *1719/1724:* en meg Vallom bizony most ide sem jöttem volna, de az Ur Josika Imre Ur(am) ö Nga unszolt hogj ide jöjjek, mivel ha most el nem jövök meszsze esem tölle, még gondolatomban sem volt hogj ilj rut időben ide fáradgjak [Torda; JHb XIV/6. 59]. *1764:* ezt a testvérci, kivált Kemény Miklós úr nem szenvedhetvén azon unszolta, hogy váljék el a feleségétöl br. Kemény Gergely [RettE 167]. *1776:* Mlgs Sepsi Sz(ent) Ivnyi Henter István Ur és a Tisztarto Biro Albert ... vitték be, és unszolták elöbbeni Szándékából, melly volt, hogy nem máshoz, hanem Gróff Lázár János Urfli ö Ngához mennyen [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famul. vall.]. *1800:* maga nogatott, unszolt münket ... hogy jobban ki ássuk[a] [Marosztkirály MT; Berz. 5. 45. 85. – [a]A patak árkát]. *1820:* a tisztelt Perceptor Ur eléggé szoritotta és unszolta ... hogy a' Regestrumok szerént számadollyon [H; Ks 111 Vegyes ir. Geczy Aloysius udv. biró lev.].

Szk: *erösszakosan –. 1784:* mondották a Deákok, és mint egy erösszakoson onszoltak, hogy menénk be, mert meg fizetik azért nékünk Napszámunkot [Gorbó SzD; JHbK LIX/4].

2. sarkall, hajt vmire; a stimula/îmboldi/îndemna, a împinge pe cineva la o acţiune; jn zu etw antreiben/anspornen. *1649:* Tasnadi Istuanne, Tot Janosneis inferalliak hogi eöketis paraznasaghra onszollotta [Kv; TJk VIII/4. 372]. *1692: 1692:* az eddig valo sok károk onszolnak arra, hogy ... Dispositiokat tegjünk [UszLt IX. 76. 21 gub.]. *1699:* gjakorta az el hagjasra utat adot onszoltis hogj el hadgja(m) [Árkos Hsz; BLt]. *1710:* a porta szörnyen megindult vala, és ugyanakkor unszolják vala egyszer Béldi Pált a fejedelemségre [CsH 147 1679-re von. felj.]. *1764:* Szétsi Ferentz ... azt mondotta hogy Páll Josefné arra onszolta volna; vigjen tüzre valo üstöt is mert meg veszi [Bögöz U; IB. Csont János (30) szabad személy vall.]. *1775:* a szolgállo examinaltatván az ellenne tet panaszt Nem tagadta, hanem hogy ördög Unszolta arra feleletül adta [H; Ks 114 Vegyes ir.].

3. kérlel; a stărui/insista, a ruga insistent; anflehen, erbitten. *1710:* noha kezinél vala a magyar korona ... és mind szép szóval s mind erövel a magyarországi státusok unszolták, hogy engedné magát megkoronáztatni és az austriai háztól végképpen szakasztaná el a magyar birodalmat: de Bethlen Gábor tanult okos ember lévén [CsH 69]. *1888:* Az ügy érdekel engem, s azért unszollak [PLev. 141 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. csábít; a ispiti/seduce; (ver)locken. *1840:* én, és feleségem tökélletesen ellenzettük Leányunknak Ifjú Legény Kapitány Kristófhoz lejendö bé szegödését, de hejába, mert a' nevezett kereskedö mégis addig unszolta tsalogato Szavaival Leányomat, mig eszéböl ki tsábitotta ... akaratom ellen [Dés; DLt 1268].

unszolás 1. noszogatás, nógatás; îndemn, îndemnare, îmboldire; Nötigung. *1710 k.:* egy kuracél páncél, sisak, karvasát tudom ... azt, aszonyom, küldje ide kegyelmed, azt is ajándékon, úgy segéljen Isten, el nem veszem, nem is vette sok unszolásra, kínálásra is, hanem az árát a feleségemnek megküldötte [BÖn. 692]. *1721:* a Tiszt. Paterek és Keresztény Ecclesia között intervenialt dolgok irant ... a Paterekkel ugy contrahaltanak Sok unszolasok után, hogy ... Torda uttzában levö Házát az Ecclesiának ... aruban botsatvan nyoltz száz forintokban [Kv; SRE 145]. *1766:* Glir Thodor, meg vallotta mindenek füle hallatára, hogy eötöt ... Petrucz Jánosnak Sok unszolásai, Nogatasai kénszeritették arra, hogy az ártatlan Emberre hamis kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9 Balog Juon (40) jb vall.]. *1776:* Groff Kornis Anna Kis Aszszony ... mitsoda indulatbol irta azon Levelet Mlgs Praepost Urnak, Szánt jó Kedvéböllé, vagy akar kinek másnak inszoltatasábol, és ha unszolásbol ki kenszeritette arra, és mitsoda motivumokat adott eleibe a' Kis Aszszonynak?

[Nsz; LLt]. *1823–1830:* Rendkívül piszkos sobrák asszony volt ez, mert csakugyan sok unszolására leköltözik az apám a grófné jószágába, az udvar felől egy kicsiny szobába [FogE 100]. *1848:* mi haladhatván az áruló Legény a' Mátísné unszolásától utánna küldötte az Exponens asszonynak ... Kotsissát [DLt]. *1849:* Krizsán Mária ... azt valja ... Kelemen Béni unszolásabol kellett reformaltatni magát [Kv; Végr. Vall. 75].

2. biztatás, sarkallás; stimulare, îndemn; Ermunterung. *1766:* (Petrucz Györgyre) Ribicsórai Glis Thodor Iffiabb Petrucz János unszolásából most Circit(er) két Esztendeje hamis kalácsot vévén, minden akkor, és annak előtte falunkban történt Tolvajságokot, lopásokot reája fogott volt [Grohot H; Ks 40/9]. *1774:* senki onszolásais, vagj ingerlése hozzá nem jarulván [KS Márkos lev.]. *1813:* a nagy Palotán, Grantzki, ő Nságát meg taszigálta, annak utánna ugyan Mlgos Aszszony unszolásábol, Grantzki a Kerek Gráditsrol le is taszitotta, verette ugy annyira hogy szinte a Nyaka ki törött, két fok grádics tetejéről ... egészen a Kemény fagyos Jeges földre [Kük.; IB instr.]. *1843:* az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi adózó közönségek ingerültsége egy Varga Katalin nevű nőszemély elbízott unszolására az abrudfalvi ispány állítása szerént, annyira ment ... a király erdősz és uradalmi tiszteket s szolgákat hivatalos foglalatosságuk véghezvitelében ... erőszakkal megakadályoztatták | Mire tanította, unszolta és ingerelte Varga Katalin a három közönségek lakosait? Azon tanításoknak, unszolásoknak és ingerléseknek mi eredménye lett ...? [VKp 66–7, 69 vk]. *1846:* mások unszolására, hogy megint verekednek Virág Laszlo Darvassal neztem ki az ablakon [Dés; DLt 530/15–6].

Szk: *atyai* ~. *1816:* (a) Püspök ... Fő Pásztori Aldást és Atyai onszolást monda [Ikland MT; UnVJk 245].

3. kérlelés; stăruință, rugăminte; Anflehung. *1657:* Cseleküdte vala azt is az fejedelem, hogy Bethlen Gábortól az fejérvári collegium épületeire legáltatott néhány ezer forintokat kölcsönözések színe alatt azon öreg úrtól, Bethlen Istvántól extorqueálván, semmiképpen meg nem adá sok unszolásárais [KemÖn. 161]. *1710:* Ekkor Bongardus keze alatt vala Bethlen Farkas, Gergely és Elek, de az atyjok ekkor halván meg: Bethlen Ferenc, anyjok, Kemény Kata, noha reformata, a bátyja Kemény János és a fejedelem unszolására nehezen adá a két nagyobbat Keresztúri Pál keze alá, Eleket kicsinségére otthon tartván maga mellett [BÖn. 544]. *1841:* idősb Jánosi Miklos Uram onszolására megindulánk [Pálfva U; Pt].

4. csábítás; ademenire, atragere; Verlockung. *1776:* A' mi ă B. Henter Antal Urffival való mátkasagát illeti ă M. Kis Aszonynak, azt láttam, s, tapasztaltam hogy erőltetésből esett, egyiknek, s masiknak unszolásábol; csábittásábol [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva vall.].

unszolhat noszogathat; a putea îndemna; nötigen/drängen können. *1776:* mi okok vannak abban feltéve a' mik a' Dispensatio adásra unszolhatták Mlgs Praepost vrat ...? [Nsz; LLt vk]. *1820:* engemet meg Eskettetésem előtt senki semmire se onszolhatott [Keresed/Rákos TA; JHb 48 Gál Julianna (24) „fözö" vall.].

unszoltatik 1. nógattatik, noszogattatik; a fi îndemnat; genötigt/gedrängt werden sein. *1808:* Továbba praetensioban jövén a' praetendens Leányok részekről ... egy darabotska földen fekvö Summa két részinek Deliberatum szerént valo meg forditása, onszoltatott a praesentus fiu, hogy producállya a Contractust annak acquistiojárol, kiis azt felelvén, hogy ... acquisitioját nem documentálhatná [Asz; Borb. II]. *1811:* leg kissebb Harang fére verés, vagy Tolvaj kiáltás Lármája, vagy pedig Falus Biroi parancsolat közben jö vetele által nem unszoltattunk a' Tüznek meg oltására menni [Cold K; JHb 5. 3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.].

2. biztattatik; a fi încurajat; ermuntert werden sein. *1778:* bé szálván ă Plebaniaba meg gondolkoztam magamban, hogy nem jo lesz ottis mulatoznom, ne hogy vallásom meg valtoztatására unszoltassam [Jedd MT; Told. 6]. *1819:* az Exponens Aszszony maga osztállyos Attyai Részinek ki adattatását kérte s mások által is annak ki adására onszoltatott [Kv; Pk 2].

unta megunás, megelégelés; săturare; Überdruss. *1657:* az vajda ... nem késvén megjüve, és mivélünk igen megivék untunkig [KemÖn. 266].

untalan 1. minduntalan, folyton-folyvást; mereu, neîncetat, continuu; immerfort, ständig. *1584:* wyak az Bassak, wntalan waltoznak, nem ertik az mi allapatunkath, chak az adomanyra neznek, ki miat<h> my fogyton fogyunk es nem gyözeök eöket [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. *1585:* 18 Aprill(is), Miert hogy a Scolaba az kúton vntalan a vedret a giermekek el teorek ... az egik veder helien chinaltatunk Keomiwes Antalal azra egy keowet, melitol attúnk neki f 0 d. 15 [Kv; Szám. 3/XIX. 32]. *1593:* Zóch Lenart vallia, Nem tudok joual egiebet Nagi Benedekhez, noha velle eggiwt vntalan eggiwt conuersalkottam [Kv; TJk V/1. 403]. *1658:* látja az én Istenem, hogy annyira el fogytam már, hogy egy pénzzel nem birok s ti pedig úntalan kértek [TML I, 156 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* Ngodnak alázatoson jelentettem vala, hogy az gyalogok és az lovatlan nemesek had maradhassanak hon, mivel az kolozsvári praesidium üntalan kiût hol egyfelé, hol másfelé, s ha erre találnak jüni, megértvén, hogy mind elmentünk, teljességgel el pusztítnak [Bágyon TA; SzO VI, 256 Czegezi Tamás, Asz kapitánya a fej-hez]. *1676:* Én Uram utóbbi levelemben is csak itt való félelmes hírekrül írtam vala, mivel untalan infestálnak az désiek [TML VII, 200 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1839:* Anyám fon, var, matrazsál (!) untalan [Kv; Pk 7]. *1850:* (Rózát) nints ki untalan kergesse, boszantsa [Kv; Pk 7]. *1853:* A' maga gyengélkedése kedvetlenül hatott a' szegény Öregünkreis, ki különbenis magáért untalan töprenkedik, sir [Kv; Pk 7].

2. gyakran; adesea, descori; oft. *1644:* ürünk (!) ö naga úntalan kwld kemeni ianos úramhoz oliankor el kwldheted[a] [Szamosfva K; JHbK XLV/29. – [a]A levelet].

3. '?' *1647:* Jowaczko Czigan Thordan lakik de megh icö untalan [M.királyfva KK; BK 48/1d].

untalanul minduntalan; mereu, neîncetat, continuu; immerfort, ständig. *1883:* Azt hiszem, én voltam az elsö, aki untalanul duruzsoltam neked, hogy irj történeteket [PLev. 108 Petelei István Jakab Ödönhöz].

untat 1. unalomig fáraszt; a plictisi/agasa; langweilen. *1619:* arra vigyázzak, hogy az Ferdinandus dolgát, azmint lehet, untassam az pasákkal [BTN[2] 324]. *1662:* Azonban a gróf Váradrul s Zólyomi is székelyhídi házátul, atyjok tanácsát változhatatlannak állitván, nem szünnek vala avégett Rákóczi Györgyöt levelek által is ... untatni [SKr 131].

1667: Én már tovább nem hazudhatok, mivel eddig mind aval untattam [TML IV, 246 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1793:* bennünket még arra kére hogy untatnok ezen rosz szándéku keringő embert, távoznék el az Házától [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1796:* Dosa Farkas ... meg haragudván Testvér öttsit untatta, Bernád Ersébethet szidta káromolta [Ilencfva MT; DLev. 4/XLA]. *1823–1830:* Mindezen fennebiekért kétségkívül untatnak engem, de a reám való költséget is inkább hiszem megsokallhatták volt [FogE 199]. *1880:* az nem részletezés, mely untat, hanem az életnek valódi elétüntetése, mely szebb minden csillogó felületességnél [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. unalomig győzköd/biztat; a insista/stărui (într-o actiune) pînă la plictiseală; drängen/nötigen bis zur Langweile. *1597:* Véczey Ersebet Vrbeögeör Balintne ... wallia. Vgi wagion hogi mind Marton deak s mind az felessege mind vntalan firtattanak erette hogi Globicz Mihalihoz mennyek inkab egi nap sem múlhatot el zewret elcot feokeppe(n) hogi nem vntattak wolna [Kv; TJk VI/1. 54]. *1600:* Vgy kezd kett fele kapni, es penzt keresni, de hogy sohult ne(m) talalt, Chiki Miklost kezde vntatni sok zowal ... adgio(n) niolcz forintot [UszT 15/4 Imreh Gyeorgy Feniedi zabad zekely]. *1657:* sok szóval untata, ne cseleküdném, de csak nem vőm vissza [KemÖn. 137]. *1662:* Szendrő várát is pedig Gyulai Ferenc és Gaudi András éjjel-nappal lőtetni nem szünnek vala ... a fejedelmet ottan-ottan untatván, a nép maga szorgalmaztatná őket panaszolkodással: miért nem bocsátanák ostromnak őket [SKr 249]. *1672:* Mindennap untatnak az idegenek, hogy panaszoljak akár emberem s akár levelem által a portára [TML VIII, 560 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* A Csíki páterek, barátok is nagy átkozódással untaták mind a nemességet, mind a községet, hogy mellőlem elvonhassák [CsH 417]. *1776:* Tudom aztot, s, hallottam, hogy gyakorta Csizi Hadnagy Groff Uram ő Ngat külömbféle amíttásokkal untatta, hogy Groff Kornis Anna Kis Aszszont el ne vénné [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) „kamerdiner" vall.].

3. *vmitől/vkiről* ~ lebeszél vkit vmiről; a desfătui, a opri pe cineva de la ceva; jn von etw abraten. *1716:* enis mint jo barátomat nem untattom az házasságtol, hanem inkáb adanimáltam, csak rajta bizony, ha talál ollyat, az ki hozzá mennyen [Nagyida K; Told. 22]. *1769:* aki valakit a fonásért ueretne vagy attol untatna az ollyán nem penzel hanem kemeny veretetessel buntetetik [UszLt XIII/97a]. *1776:* Csizi Hadnagy ... eleitől fogva sok mesterségeivel, s Kéttzén (!) beszédeivel ő vőlt, a' Ki Groff Lázárt untatta Anniko Kis Aszonyról, és hogy B. Henterrel meg mátkasodgyék, megis eskedgyék, azon mesterkedett [Kóród KK; GyL. Anna Makó (18) ancilla vall.]. *1793:* mind szememben, mind hátammegi untassák rollam [Angyalos Hsz; HSzjP Nobilis ac Generosa filia Haelena Forró (60) vall.].

untatás győzködés; insistență; Drängerei. *1666:* midön azon nap ujjobban azon eo kegyme hazahoz edgyüt mentünk volna, a' mely emlitet ládát Varadi Szöcz Janos Uram maga okta (!) minden kenszerites es untatas kivül ki hozatván fel nyittatá, es a' praespecificalt Ecclesianak hagyot penzt fel kerestetven Jstvandi Balint Uram kezeben ada [Kv; KvRLt VII. 6–7 Tolnai István ref. préd. kezével].

untathat nógathat, biztathat; a putea îndemna/stimula; drängen/nötigen können/dürfen. *1671:* Az fejedelemaszszonyt azzal untathatná, ha pénzét kiadja is, de ha meghal az fejedelem, nagy változás leszen, soha egy óráig sem hagyják bírni [TML V, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

untató 1. győzködő; care stimulează; wer drängt/nötigt. *1776:* Láttam nevezetesen, hogy ā Tisztartó gyakorta untatta, ugy Feleségeis Groff Lázár János Urffi ő Nga felől, a' Kis Aszszony ő Ngát, untató Szavakatis hallottam, de mi néműek voltak nevezetesen, már nem emlékezem [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famul. vall.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vkit vmire sarkalló/nógató személy; persoană care sfătuieşte pe cineva să facă ceva; Antreiber/Dränger. *1776:* Ugy itilem, hogy Groff Lázár János Urffi ő Ngānak is nem más vólt untatója, hogy ā M. Anniko Aszszont el ne vegye, hanem ez a' Kalvinista fortejos Hadnagy [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.].

unterfelcser katonai/tábori alorvos/sebész; felcer, agent sanitar; Militärarzt. *1787:* Májdel Gyalog kapitanyné Aszszony ... minket és az unter felcsert ki küldé az házbol [Köröspatak Hsz; HSzjP Fejér Anna (15) vall.].

unterlág alátét; suport; Unterlage. *1840:* A rakás papirossak alatt unterlagun (!) külömböző nemü és minőségü detzkák vannak a hiu emeletiben ... és pedig ... két fenyö detzka darabokbol készittetett unterlag 2 ... gastrunak nevezett tölgyfa székek 4 [KmULev. 2]. *1843:* A K Monostori Papiros gyár ... Papiros alá valo unterlagok fenyöfa 11, tölgyfa 1 és 4 gásztu 16 [KmULev. 2].

unterlieutenant alhadnagy; sublocotenent; Unterleutnant. *1763:* Hazajövén, találtam a militiát quartélyban szállva, a Bethlen Ádám regimentjéből egy companiát ... kapitány Bánffi György úrfi Dersén van quartélyban, itt Palatti nevű hadnagy, Poklostelken Szalai nevü unterlieutenant [RettE 152].

untig 1. hosszadalmasan, megállás nélkül; fără (de) răgaz, necontenit; ohne Aufenthalt. *1582:* ezenközben az cónnczón maga giermekehez ugj rüga az labaual, hogj az kw fal tarta meg; es az bölczö labtul mindgiarast el teórek, azomban az dayka kezde szoptatni, es arra futamodek az giermek daykara, es aztis untig uere [Kv; TJk IV/1. 60a]. *1668:* tudván állhatatlanságokat az lengyelek, nekik estek[a], untig vágták őket; az ki megmaradt, azoknak gratiát adtanak [TML IV, 261 Béldi Pál Teleki Mihályhoz. – [a]A kozákoknak]. *1758:* Roba Demeter ... az hajánal fogva Srécz vaszilyt az földhöz verte és ott a földön Untig verte egy pálczával [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 4].

2. megunásig; pînă la plictiseală/saturație; vollauf. *1664:* holott mint jártunk, azzal papirost nem töltök, mert el hiszem, eddig mások irásából is untig olvashatta [TML III, 151 Csáky István Teleki Mihályhoz]. *1797:* Untig ell-várván én a' Falusi Biro jövetelét [K; Told. 42/24].

unty, untyul nagybácsi; unchi; Onkel. *1723:* Kilvárán Illye ... Borna Illyét Untyának hivta [Kisnyires SzD; Ks]. *1740:* Gyirko péterre emlékezem (: mivel nékem untyam volt :) ... innen el szőkőt ... Arannyas Székre egy füged nevü Faluban [Asszonynépe AF; DobLev. I/177 German Gabrival (70) zs vall.]. *1765:* kezdi Marie Dirde nékem mondani, Hila, Lád é ez az ember az én Uramn(a)k Untyullya

... az Urais Izpáz Dirde be lepik a házban ... Izpáz is kezdi nékem mondani, ha most Hila jo penz kell ... az Untyujom jo pénzt adna most [A.preszáka AF; Mk III. LXIV. 67 Hila Purgyez (24) jb vall.].

úr 1. domn; Herr. *1562:* 1526 esztendőben Lajos király megveretik Szulimántól a Mohácsnak mezején, holott elesék a Lajos király, mind az urakkal és püspökökkel öszve ... holott elesék Tomori Pál barát, a bácsi érsek ... és többsokaságú (!) urak és népek [ETA I, 12 BS]. *1573:* ozwe zordolenek, az mi wraink kezdenek viza mi(n)ket wernj hog senkit ne banczonk És haborusagot ne Jndiczionk [KCsl IV. 39–40 Tiwadar Aron oláhbihali jb vall.]. *1582:* Attam az vr aztalara es az keornywlle valo feo emeberekere (!) eg hordo Bortt f. 14 d – [Kv; Szám. 3/VIII. 58]. *1596:* 31 mar(ty) Herman Georgi vizen Tordaigh ... vrunknak 2. zilindeket, azon kwwl ket legint 6 lowal, fizettem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 27 Bachi Tamás sp kezével]. *1614:* Hallottam azt az Bathori Gabor zolgaitol hogj azt mondottotta (!) uolna Bathori Feiedele(m) reszegsegeb(en) hogj az vrakat lab alol el wtteti [Radnót KK/Kisfalud MT; Ks O. 20]. *1634:* Hogi valami rosz erkölczu fel rugo, vagi ki magat megh ördöglene es el nem menne ember alat, olliat ne talallion venni, vagi farka czavarot, mert Ur ala illetlen es gialazatos az farka czavaro lo [KJ]. *1672:* Úr és subditus között ha nincs tertius az dologban, nem lehet állandó békesség [TML VI, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Kegyelmed régi ős hazafia, nagy nemzetből álló úr, s miért engedi meg, hogy egy olyan ember, mint Bánffy Dénes, aki csak a fejedelemmel való sógorságért promoveáltatott, kegyelmed előtt járjon? [CsH 110]. *1736:* Erdélyben úrnak azt tartottak, az kinek háromszáz, jó fő embernek, az kinek Száz ház jobbágya vagy ad minimum hetven vagy hatvan | megtilták hogy rhetoricánál tovább az catholicusok ne tanítsanak, catholicus, se úr, se fő, se nemes ember gyermekei külső iskolában tanolni ne menjenek, annál inkább academiákra [MetTr 356, 425]. *1759:* Igaz, hogy sok nemesemberek jámak s oly pompával élnek, hogy úr sem nagyobbal. Elég nemesember is vagyon mostan, hogy sok báróval s úrral nem cserélne [RettE 89]. *1804:* ha az Urak a mostani őszi vetést ingjen el kivánnyák ... valóban károsodom [Ádámos KK; Pk 5]. *1823–1830:* Kovásznai Sándor ... aki Statuum Praesidens gyalakuti gróf Lázár János fia mellett praeceptor volt, e pedig nagy úr lévén, kivitte, hogy Kovásznai lett professzor [FogE 306]. *1842:* ő is csak olyan Ur mint a' Hadnagy, 's ha tettzik latni őtet, menynyen hozzá, egy forma meszszeségre laknak egy máshoz [Dés; DLt 1452].

Hn. *1647:* az Urak rétej [Szentmargita SzD]. *1652:* Reth mellyet Ur fwenek hynak [Kajántó K; GyU 126]. *1675:* Vagyon edgy darab Erdő, mellyet Ur Erdejének neveznek [Visa K]. *1679:* Vagyon az malmon fellyül Colosvar felől egy Rét ... mely Ur völgynek hivatik [Apahida K] | Ur réti (r) [Vajdasztivány MT]. *1681:* az Úr rétéből [Hátszeg; VhU 124]. *1690/XVIII. sz. köz.:* az Urak Körtély fájátul fogva [M.fodorháza K; RLt 1]. *XVIII. sz. eleje:* az Urak földei között (sz) [Bh; KHn 22]. *1719:* Az Ur szoleje vegib(en) (sz) [Mezőbánd MT; Hr 2/5]. *1725:* Az Ur Tojárol [Koronka MT]. *1729:* Az Ur erdejéből [Karácsonyfva AF; Told. 31]. *1732:* az Urak szena fuvire (sz) [Kolozsnagyida K]. *1734:* Az Ur szerib(en) (sz) [Datk NK]. *1736:* Az Urak Szőleje mellett [Noszoly SzD]. *1744:* Az urak Csereje [Szentdemeter U]. *1747:* A Diosra rugo vrak Lábján fellyül [Nagyida K; Told. 27]. *XVIII. sz. köz.:* Az Ur Vápájában [Backamadaras MT] | Az Urakera jaro (k) | Az urak szöllőjére járó (k) [Gyulakuta MT]. *1750:* Az Urak Gátja véginél (sz) [Mezőbánd MT; Hr 2/4]. *1761/1818:* Az Urak szöllője veginél [Maroskisfalud MT]. *1773:* az Urak Tojanál (sz) [Szárhegy Cs] | Az Urak Bükkire menőben (sz) [Vasláb Cs]. *1806/1835:* az Ur Szilvássa véginél (sz) [Kide K; BHn 97]. *1821:* A' Vár Havassán az Urak orotássa nevezetű Helyben (k) [Sepsibodok Hsz]. *1859:* Urak szurduka (sz) [M.zsákod U].

Szk: *~nak mond. 1736:* Régen az tanács urakon és nagyságos vrakon kivül azért haragusznak vala meg ha vrnak mondják vala: ma nézd meg, egy elévaló városi ember is ha úrnak nem mondod, feldúzza az orrát [MetTr 357] * *~rá lesz. 1619:* Hallom, mit mondasz Magyarország felől, kit én nem csodálok kegyelmed felől, mert Magyarországhoz semmi közöd nincsen; egy fekete papköntösben jöttél ki Erdélyből s itt úrrá löttél s nem szánod Magyarországot [BTN[2] 308]. *1760:* Amaz szegény azt gondolta, hogy már úrrá lett s az anyját is Szatmárról, az holott is mint igen szegény asszony elegetett, behozta [RettE 104] * *~rá tesz. 1653:* Bástát pedig maraszták, hogy nagy úrrá teszik és jószágot adnak Erdélyben néki, maradjon benn az országban [ETA I, 59 NSz]. *1710:* még inkább, mint amikor valamely asszonynak férjét ha nagy úrrá, tisztté teszik, örül a felesége azon, nemcsak az urára, hanem magára nézve is [BÖn. 473]. *1763:* igen fenyen Valának azok a kiket Natsád Urá tet látván énis hogj ollyany fen hijaznak [Kóród KK; Ks CII/18 Szarka József tt lev.] * *birodalmas ~. 1679:* Aprehendálván az Hevizi Jószágot Nihai Nagy Pál, annakutánna is az Fiai Nihai Küssebbik Nagy Pál és Nagy Tamas, Hevizi biradalmas Vrak, ha békességesen birták [Héviz NK; JHbT] * *erdélyi ~. 1562:* 1534 esztendőben Megyesben megöletik Giritzi Lajos az erdélyi uraktól [ETA I, 13 BS]. *1666:* kötöm Fejedelem az Fejedelem Aszszoni az egesz Kalvinista Erdeli Uroknak lölkökre [Radnótfája MT; BLt]. *1759:* Látszik, hogy nem volt erdélyi úr a gazda, mert nem lett volna legkisebb confusió is, csak br. Bánffi Farkas tabulae praeses úrra bízta volna, másképpen ment volna végbe [RettE 88] * *ifjú ~. 1662:* a fejedelem ad diem I-mam Februarii anni 1652-di Fejérvárra országgyűlését hirdettetett vala, hogy minden közönséges országos dolgok s azok között a Bihar megyei fejetlen lábság is orvosoltathatnék, az ifjú úrnak becsületére nézve is az ország státusi authoritásával, törekedésével is ha kivántatni fogna, annál nagyobb celebritással és méltósággal lehetne meg az ország előtt a tisztekre való állatása [SKr 311–2].

Sz. *1813:* hogy ne emlegetném Ipodat ... hiszem nem nagyobb Ur Bányai ... én nállamnál [DLt 71 1814 év al.].

2. uralkodó; domn, domnitor; Herrscher, Monarch. *1589:* 15 April: Veottem az tanacz hazhoz czipot d. 2 ertuen hogi vrunk Thordara iw, p(ro)baltunk malosat velle [Kv; Szám. 4/X. 16]. *1595:* 27. Aprilis. Donatús Hectort, nobilis Venetúst és Wr(unk) ö fge eggyik Lontossat, Item Olasz Janost Temeswarit Welentzeben Wrúnknak vasarol (!) Deesig vitte Böl Andras 4 low (!) ... f 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 56 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1608:* vrwnkhoz eo nagysagahoz mostan jeöttek az Moldoway Vaydatoll bizonios feö boyerok [Hurm, Doc. XV/II, 834 Kendi István Beszt. városához]. *1635:* Urunk eo Nga ennekemis kegyelmesen demandalt az paranczolatba(n), el kellet menne(m) [Mv; MvLt 291. 59a]. *1657:* Én nem remélem, hogy az mostani hírekre nézve urunk be jöjön, ezt azonba ne publicálja Kegyelmed [TML I, 57 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1660:* Im urunknak is írtam; kérem levelemet adja meg; abban ö nagysága ne ké-

telkedjék, mert bizony oda megyek, csak már lássam, az ebek merre nyomúlnak [TML I, 528 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az lengyel követ mit írjon nekem, oda küldtem ... Én bizony az lengyelt is nem mentem, mert mind furiáját s mind impatientiáját jól tudom; de nem ötet kell nézni, hanem az urát s az respublicát [TML VII, 244 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

3. nevek, címek, tisztségek után a tisztelet kifejezőjeként; ea termen de politete precedat de nume, titluri, functii; Höflichkeitsanrede, verwendet nach Namen, Titel, Würde. *1544:* Ez harom zemelek azth wallotak az ew hytyk zerent hogy hallomaskeppen hallotak wona, wkys hogy meg elegetethe woth symon vra(m) myndembeol az che gergelneth az borbala azzonth [Zsombor (K) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1569:* az kezesek be Jtatak Daczo georgy vramnak minden marhaiat [HSzj *marha* al.]. *1570:* chaky vra(m) Terekedeset Beochwllyk Mykeppen hogj Ennekelcotcis Beochwllcotek [Kv; TanJk V/3. 24a]. *1598:* Seress Istüan wram w kegelme hadgiot Byrosagaban kwldeot Ebessfalwara Lector wramert [Kv; Szám. 7/XVIII. 101 Masass Thamás sp kezével]. *1620:* attam el egy hazat az Alperet szegeletin az en io akaro Bizodalmas Vramnak Horuat Gieorgínek coreok arron [Kv; RDL I. 110]. *1645:* Lönek kezeszek Torma Pal uramnak egi Marton Pal nevö Jobagayert az kezeszek nevek igi következnek [Girót SzD; Törzs.]. *1668 k.:* egy nehany izben forogvan ez mi Szölösi Gabor Uramval fen forgo dolgunk [Kv; ACLev. 55a]. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ura(m) eszt monda hogy mersz ma dolgosztatni holott éz áz (!) ház öröktül fogva igaz chatolika ház [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondviselö vall.]. *1736:* Esmerteé? az Tanu ... Enyeden lako Eltetö Fer(encz) és Mihály Uramékot ... Hát az édes Attya Eltetö Ferencz Uram(na)k, ki volt [Zilah; WassLt vk]. *1787:* Kurta József, a méltóságos Horváth obester úr udvarbírája pretendállya a tisztelt udvar képében, hogy a Veres László leányát, Jutkát a karácson elött circiter három héttel megfogadták volt erre az esztendőre conventiós cselédnek [Árkos Hsz; RSzF 165]. *1803:* a' Puskás Urak most emlitett birtokjokon felljül [Várhegy Cs; Born. XVc/1 Popa Kirilla (66) col. vall.]. *1865:* hivataloson értesittetnek a T. Urak, mi szerint Urunk ö Felsége follyo ho 7éröl egy uj had ki egészitést rendelt [Gyalu K; RAk 106]. *1881:* Te Uram! Add el a Jetta című elbeszélésemet, mely a Budapesti Szemlében jelent meg [PLev. 94 Petelei István Kiss Józsefhez].

Szk: A. tisztségek után. *adjutánt uram. 1739:* facultáltatik Hadnagy atyánkfia ... Adjutánt Uramnak egj Pincze-tokot meg-töltetni borral [Dés; Jk 414b] * *adószedő uraim. 1584:* Marad az Ado Zedeó Vraimnal ez ezntendeobe(n) Restantia, ez eztendey dicakra Nezeo Adoban, in summa f. 58 [Kv; Szám. 3/XIV. 11]. *1625:* Ado szedeo. Vrajm. eo. kemek fizettenek. 19. Jrha beorert ... f 11 [Kv; Szám. 16/XXXV. 147] * *alispán ~. 1839:* az Exp(onens) úr a' Kerületi Tktes Al Ispán Urat Executiora a' ki tüzött napra ki fogja hozni, ha csak hivatalos foglalatosságai elnem tartóztatják [Hsz; BetLt 3] * *arbiter (bírák) uraim/~. 1589/1590:* az mynemw Compostiok 1587 eztendeoben keozteok vegheztettek volna Arbiter vraim eleot ... azt az eleobbi vegezest recognoscaltassak [WassLt]. *1772:* Ha én fiu az Atyai Joszágok között akár melyiket praetendalom tsak fiu ágot illetönek ... az Arbiter Birák Urak itéletire botsátodni itéltessék [Ádámos KK; Ks 92]. *1792:* Melly Amicabilis Compositio ha meg nem eshetik ... készek vagyunk a ki rendelt Arbiter Urak által el láttatni a fenn forgo p(rae)tensiokat, akár melly rövid Terminuson is [Ne; DobLev. IV/704] * *arendátor ~. 1818:* kötölös lészen az Arendátor Ur az hatra lévö 200 ~ két Száz Mforintokat maga vagy személyesse által hozzám el küldöni [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével] * *asszesszor ~/uraimék. 1715:* Assessor uraimék(na)k járando Karácson fáját esztendőt által p(rae)stálni [DLt 501]. *1791:* nékem az Assessor Urak ... mind igirkeztek hogy el jönek [Nagyteremi KK; SLt évr.] * *autentikátor ~. 1803:* Erogatum ... Az autenticátor uraknak intertentiójokra [Bodos Hsz; RSzF 298]. *1830:* Az Esketésnek apertaztatása, és Authenticator Urak kikérésére Enyedre bé kelletvén jönni, jöuet menet, itt ülés két nap Rf 4 [DobLev. V/1165. 1b] * *biró uram. 1572:* En magam zembe akarok lenny Byro wrammal Komammal, es myndent el wegezek Ew kegyelmewel [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pystaky és Colomanus Fekete a beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1633:* az uta(n) hogy az Aszonit haza szerzeök Biro vramekal s az vrahoz, akkor mi ne(m) talalank semmi oly vetkett Bölöni Mikloshoz az melj miat el kellene valni az felessegetöll [Mv; MvLt 290. 130a]. *1736:* Fejer Samuel uram Biro uramnit leven költöttünk kenyere, Csemere Bora Szalonara ... flo. 1. de. 64 [HSzj *bárány-címer* al.] * *borbirák uraim. XVII. sz. v.:* Méh es szalad sertis az mostani Bor fogassal edgyüt Bor Birák Uraimek eo kglmek arultassanak [Dés; Jk] * *céhmester uram. 1673:* megh igirtek Ceh mester vrajmek [Kv; ÖCJk]. *1708:* Az Jövedelem Volt fl 83//15 Es igy Superalván az Jövedelem az költséget cum d. 64 Eszt az B: Ceh Condonalta Ceh Mester Uraimek(na)k [Kv; ACJk 71]. *1814:* Horváth Joseff szégyelletiben el butsuzván el ment a' Czéhböl azt mondván: No Czéh Mester Uram ha kend engem igy gazol én el megyek a' Czéhbol [Dés; DLt 56. 4] * *deák uraim. 1701:* Tudom asztis hogj mikor Gergocs (!) Ur(am)hoz Deak Uraim be mentek repetalni akkor sem magok az Jobbágjok, sem Felesegek és gjermekek az Gargocs (!) Ur(am) földe(n) nem volta(na)k [Keresztesalmás H; Szer St. Körösi (40) gondviselö vall.] * *direktor uram. 1668:* Kegyelmed azért úgy disponálja az dolgokat, úgy parancsoltasson ide director uramnak, hogy innét kedden ebéd után elmegyünk [TML IV, 388 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *divizor uram. 1676:* Liszt dolga. Ez, mivel Divisor Vraméktól közönséges költségre hagyatott, az mint az eö klmek irása contineallya, azért mys acceptaltuk [Kv; RDL I. 155a] * *doktor ~/uram. 1579:* Az 30 Júny. küldet vala doctor vram hozam kett palazkott hogy Jo bort küldenek Nekye [Kv; Szám. 1/XVIII. 21]. *1678:* Kgd betegségét szomorúan értettem ... Kgd jámbor szolgája mellé étekfogót rendelvén, mindjárt küldöttem Szebenbe doctor uram után [TML VIII, 247 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1785:* az sokszor irt Doctor Urhoz, mint hogy Külön házban fekütt [Mv; DLev XXXVI/4] * *erdőgondnok ~. 1843:* Hallottam én is, miként a bucsum-pojényi lakosok Varga Katalinnal kimenvén, az erdőgondnak urat az erdőmagvetésben megakadályozták [VKp 94–5] * *erdősz ~. 1843:* az abrudfalvi határon az erdősz úr a gornyikokkal az ök helyeiket erdövel mind béplántálja [VKp 109] * *esperes uram. 1638:* Affelöl esperest uramnak is megmondottam, de ökegyelme is csak azt mondotta, az mit biró uram [Mv; MvLt 291. 143b]. *1702–1764:* Esperest uramis ebben[a] holt megh buza hordaskor [Torockó; MNy IV, 233. – [a]Ebben az esztendöben]. *1812:* meg találván pénzét tösténi Tiszteletes Esperest Uramot béhivatta bizonyságul azért, hogy lássa-meg, hogy egyebet Ládájából ki nem vészen a Groffnénak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.] * *főbíró ~. 1806:* az Ur méltoztatnék ezek iránt utosittást kérni a' Fö

Biro Urtol [Felfalu MT; Born. G. XII. 11 Gyárfás József tt lev.] * *fő céhmester ~. 1829:* a' Kostökböl, mint a' melybe gyült be a Fő Czéh Mester ... pénzeis ... fizessek Majer Uramnak 12 fkat ... a 36 frt azután a Fő Czéh Mester Ur a kezem alatt lévö kostökbe bé fizette [Kv; MészCLev.] * *főhadnagy uram. 1673:* Farkas Thamas Fő hadnagy Ura(m) kezességhén boczattatott volt el [Kv; TJk VIII/11. 307] * *főispán ~/urunk. 1737:* Néhai Mltgs Fö-Ispán Ur Torma Miklós Urunk Testének Mik Házára való kisérésére rendeltettek [Dés; Jk 476b]. *1826:* a Fő Ispány Ur [DLt 651] * *főkapitány uraim. 1708:* kirtem azonn hogi insinualja mind Fő es Vicze kapitany uraimeknak, azonn penczenek kezünkbenn valo bucsatotasat [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] * *főkirálybíró uram. 1625/1752:* Fö Király Biro Uram Lázár István Kapitán Uramtol cö Kglmétöl cö Felsége porontsolattyával meg kert volt Kászoni Számos embereket [Cssz; LLt] * *főkurátor ~. 1859:* Copulaltatott Méltoságos Bydeskuti Boldisár Fő Curator Ur Meltosagos Daczo Károlina kisasszonyal [Sszgy; Végr.] * *főnótárius ~. 1828:* a Fő Notarius Ur által ki nyilatkoztatott dolgot értésekre adtam [DLt 87 1829 év al.] * *főpostamester uram. 1742:* az Vr Fö Posta mester vr(am) meghis parancsolta Sombori Posta mester Német András Vr(am)nak hogy dolgait componalja [Zsombor K; Somb. I] * *gazdatiszt ~. 1849:* Ezenn levágott erdök árra meg téríttése felett tehát meg békéllettek a Pagotsaiak a tisztelt gazda Tiszt Urral [TSb Horváth Imre pagotsai jegyző sk „bizonyító írás"-ában] * *generális kommendáns uram. 1719:* (A jóvátételt) megigyirte vala a m. generalis commendans uram ő excellenciája [Cssz; SzO VII, 262] * *generális ~/uram. 1703:* Mlts Generalis Uram a Szebeni Citadella epiteseré dolgosokat kivanván ... ehez képest rendeltünk minden helyekröl mar harmadik izbenn annyi számu dolgost [UszLt IX. 77. 66]. *1761:* a Néhai Generalis Vr co Nga ... magát a Cserében meg karositatnak esmérven, quoquo modõ kivánta a Cserét meg forditani [Kisenyed AF; JHbK LXVIII/1. 779] * *gubernátor uram/urunk. 1585:* 26 Noue(m) ... Feyer Benedek vytte Gubernator vram portekayat 6 louo(n) fyzettem f. 2 d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 25]. *1621:* Gubernator Vra(m) paranchiolua(n), hogi co klgmek niolcz Embert puskast kwlduen l az szeker mellet Varadigh ... fizette(m) f. 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 234]. *1749:* Isten kegyelméböl még vasárnap reggeli hét orakor ide Szebenbe érkeztünk, de akkoron még tsak Méltoságos Gubernator Urunk cö Excellentiaja volt ide bé [ApLt 2 László András lev.] * *guberniális konszíliárius ~. 1776:* Úgy hallám, hogy gr. Haller Gábor generális és gubernialis consiliarius úr is megholt Magyarországon [RettE 363] * *guberniális szekretárius ~. 1745:* insinuálta valais magát ... Gubernialis Secretarius Urnak Boer István Uram(na)k, az mint mondgya, hogy ha Eltetö Ferentz Ur(am) Instantiaja elö vetetödnék, kivánná defendálni [WassLt Czegei Wass Ádám lev.] * *hadnagy uram. 1687:* Ez múlt öszel Hadnagy Ur(am) hir jüvén, az kapút fel vonatta, az Urunk cö Nga borai elött [Szilágycseh; GramTr VIII Varga Gáspár (50) Bethlen László tt-ja vall.]. *1784:* Ebböl pro solvendo ítiltetett 4, id est négf szán széna, hogy megfizessék a potentiáriusok; akinek felvétele recomendáltatik a tisztelt Szöcs hadnagy úrnak [Ozsdola Hsz; RSzF 173] * *hopmester uram. 1598:* B: wram w kegielme hagiasabwl kwltem hoop Mester wramnak Christoph deak wramnak w kegielminek Aiandekot [Kv; Szám. 7/XVIII. 30 Masass Tamás sp kezével]. *1670:* attam Nalaczi Istva(n) Hopmester Ur(amna)k fizetesib(en) f 100 // [Utl] * *ispán ~/uram. 1742:* Méh dézmálásra ki jü Ispány Uram [Méra K; AggmLt C. 12]. *1847:* Látván a tekintetes ispány úr, hogy a falusiak nagy lármával Varga Katalin mellé gyültek, azt mondotta a falusbírónak, hogy hadjon fel a Varga Katalin elfogattatásával, nehogy valami rossz következése légyen, s maga a tekintetes ispány úr is hazament [VKp 247] * *ítélőmester uram. 1666:* Kegyelmes Asszonyom, én nálam sem itélőmester uram, sem Szentiványi uram nem voltanak [TML III, 569 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1685:* Naláczi Uram ... Itilö Uram ... Praefectus Uram [Utl] * *kamaraispán uram. 1687:* Eczer Tavaly ... el készült és ... a Tisza parton el maradat és mostani Kamara Ispán Ur(amna)k Inventalt Hajokra kötelen költeni [Mmsz; Törzs.] * *kamarás ~. 1697:* Voltam ebéden Komornik ur(amm)al, ot(t) voltak a kamarás urakban 6 [AIN 148] * *kamerárius ~. 1804:* Addigis pedig mig mentöl hamarább lehetne szerentsém Nsgtokot tisztelni ... maradom Mlgs Grof, és Camerarius Ur Nagyságodnak tisztelö hiv alázatos Szolgája [Cserefva MT; BfR I Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz] * *kancellárius ~/uram/urunk. 1566:* Im most ertywk Cancellarius Wrwnk altal az felseged walazat [SzO II, 191]. *1618:* 18 die Junii juta ide postán Demjén Ferenc, és hozott nékem három levelet, egyiket urunktól, másikat cancellarius uramtól, az harmadikat Mikó Ferenc uramtól [BTN[2] 89]. *1749:* Peterffi Uram Praefectussaga nelkül el nem lehet az Meltosagos Aulicus Cancellarius ur cö excelenciaja [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.] * *kancellista ~. 1796:* Papyros ... A Cancalista Uraknak Investigatiokra 5 1/2 kötés [Déva; Ks 95]. *1821:* Asztali Bornak a' Cancillista Urak(na)k ó bor 12 veder 2 kupa [Déva; Ks 105. 113] * *kanonok ~. 1751:* Gróff Kornis Ferencz Canonok Ur [Mv; Ks 20/X] * *kántor uraim. 1697:* Ennek utánna Cantor Uraimek ... a' scholai ifjusagot, exerceállyák az eneklésben [Kv; SRE 55] * *kapitány ~/uram/urunk. 1590:* Capitan vrünk poro(n)cholattiabol Fogarasba kellett menne(m) vrünk vtan [UszT]. *1694:* Kapitan Uram co N(agysá)ga poronczolattya [Kilyén Hsz; BLt]. *1766:* azzal fenyegetett hogy azért meg hegedültet Kapitány Urammal [Sszgy; HSzjP Helena Barabás Civis quondam Pauli Szabó (58) vall.]. *1842:* Szilágyi kapitány Urnak a' két Lovait Luteriájába bé rakattam volt Hétszáz négy Numerusokot s ezekre az illö pénzt per 3 x pp fel szedtem [Bereck Hsz; HSzjP] * *káplán uram. 1759:* a Káplány uram Cseledjei gyujtatták meg az erdöt [Gergelyfája AF; Told. 42] * *káptalan/káptalanos ~/uram. 1661:* Dalnaki Ura(m)hoz el menven, es onnan kiveven egy leueles ladat, kaptala(n) Vramhoz vittük, ott kaptalan Vra(m) fel nyitván pecset alol az ladat, segregalva(n) az leveleket, az mely joszagokrol es portionkrol praetensionkot az mi reszünkrol aranyoszhatta(m), kaptalan Vramat informalva(n) [Sófva BN; Ks 41. K]. *1777:* melly hellyet most ... az Váradi Káptalanos Urak birnak [BfN] * *királybíró ~/uram. 1560:* Tyztel: byro vram es kyralybyro uram [Kv; SLt ST. 6]. *1633:* Az Halmagiak, Tiukosiak penigh Köhalmi kirali biro Vram paranczolattiabol egy hetigh segitettek, co kegmet egesz falauual [UF I, 323]. *1768:* parancsolt volt e Groff Mikes Antal Ur, ő Nga az Instantiára hogy Devai Király Biró Uram dujja meg Zabolafalvát [Páva Hsz; HSzjP]. *1823:* Rátzkövi István Uram ... nem gondolván a Tks Király Biro Vr Itéletivel marháimot raboskodtattya [Mezöbánd MT; DobLev. V/1063 Blos Pintye fogadós panasza] * *kirurgus ~. 1817:* A chirolgus (!) úrnak 3 rendbeli költségekre 4 18 [Bodos Hsz; RSzF 302] * *kolonell/kolonellus ~/uram. 1716:* Coloneius Ur(amna)k ne legyen csak pure az en szemelyem ellen disgustussa [ApLt Apor Péter Kornis Istvánhoz]. *1733:*

Colonell ur(na)k cö Nga(na)k vött Discretio bor árra Rfl 6 – 24 [Dés; Jk 442] * *komisszárius ~. 1636:* Akkor Balo Georgy fiam megh zabadula az Commissarius Vrak teorekedesere az Farkas Ferencz Vram tekintetyert [U; ApLt]. *1759:* a' közelebb mult Hölnapba egy Szombat Napon ebéd utánn … jöttenek volt ki a' Falu közönséges Földeit osztott Commissarius Urak [Árpástó SzD; BK. Füldrán Márkuj (44) és J. Szász (35) vall.]. *1830:* Commissárius Urakot rendelni méltoztatott [DLt 985] * *kommendírozó generális ~. 1722:* elsöbben is Diactalis Ország Gyülése … indicaltassek ad 19mum … February, most, Mlgos Comméndérozo Generalis Ur cö Extja betegeskedésére nézve Szeben városában [Kv; Ks 18/XCIII] * *kompánia kommendáns ~. 1794:* Megértvén az compagnia széke mind a két feleknek egymás ellen való akaratját, de minthogy a Compagnia Comendáns uraknak semmi resolutiójokat nem látjuk, azért halasztatott a dolog továbbra [Jenöfva Cs; RSzF 240] * *konnumerátor ~. 1700:* Minthogy Déési N. Makkai Mih. ura(m) ab antiquo usq(uc) ad A 1698 inclusive az Egyhazi Nemesekkel contribualt … a' Connumerator Urat cö Nagat es Coadjutorit ne(m) informalta hogy rovatalba(n) fizetö Jobbagyi vad(na)k eze(n) az uton intralt a' Connumeratioba(n) [Dés; Jk 302b] * *konszkriptor ~. 1826:* Az égettek el éget Jovaik(na)k Conscribáltatásakor a Conscriptor Urak Intertentiojokra 48 xfr [Székelykeresztúr; Borb. I] * *koronatartó ~. 1653:* Bethlen Gábornak … a koronát hogy a koronatartó urak a posoni várból Kassára alóhozták, kevés napok után küldé Bethlen Gábor Ecsed várába, és ott állott [ETA I, 139 NSz] * *krájnik ~/uram. 1774:* Az krajnikalis Ház el lévén pusztulván … hellybe állitása krajnik Vramnak … Serensegere bizattatnak [Raskány H; Ks 76. IX. 18]. *1820:* A Krájnik Urhoz … nemis merészel menni a' panaszolo [Kőrösbánya H; Ks 119c] * *kurátor uraim. 1701:* A Molompor osztáskor is Curator Uraimékkal deputalt ember … legjen jelen [Kv; SRE 73] * *megyebíró uram. 1777:* hallottam a Megye Biro Uramtol, hogy … ö fizette meg azon pénznek interessét [Martonfva Hsz; HSzjP Josephus Bod (60) pp vall.] * *nótárius ~/uram. 1582:* Notarius vramnak Trawsner Lwkachnak elseo Cantorra attanak eo keg. f. 25 [Kv; Szám. 3/V. 56 Lederer Mihály sp kezével]. *1845:* a midön a Teheneket az ki válto D(ominá)lis Biro az Popánktol el akarta volna hajtoni akkor az irt Notarius Ur, hivatalánál fogva, az falusi Birakoknok kezibe adta kötve [Pánczélcsch SzD; RLt Kozma András (50) vall.] * *okulátor ~. 1730:* Malmunk oculáltatásakor lött Protestationk(na)k Parjának ki vételere, Oculator Urakhoz cö kglmekhez … expediáltuk N: Kibédj Márton Atyánkfiát cö kglmet [Dés; Jk 398a]. *1772:* nem hibztanak azért semmitis azon Oculator Vrak, ha minden Molnár s Malom Mester nélkül oculaltakis [Kük.; JHb LXVII/222] * *palatinus uram. 1697:* Látogatot(t) az here(e)gh palatinus uram Lihtinstajn ur(am) [AIN 146–7] * *pap uram. 1631:* Szentgeorgy Daniel Pap Vramnak az Bordosi Predicatornak … aggion az feleseghem cö kegielmenek huzonöt baranios iuhot [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1711/1792:* az huszon öt forintyárol … Albisi Máté István Pap Uram mostan Bitai Praedicator ö kegyelme fogada magára adsummálá, hogy három Esztendök alatt meg fizeti Etzken Miklos Déák Uramnak paratis [Albis Hsz; BLcv. 33] * *placmajor uram. 1721:* a Bilak alatt el tsóvált Platz Major Urammal együtt a Leitnant egy darab füvet [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.] * *plébános uram. 1595:* Plebanos Wramat és Janos és Peter Wraimat vittek Thordara az Synadban 2 kuczin [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 131 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *pohárnik uram. 1661:* Az fejedelem ő Nagysága látogatására expediáltuk ez levelünk megadó meghitt hivünket, Nemzetes Dragicz Poharnik uramat [Veress,Doc. XI, 8 Grigorașcu Ghica vajda az erdélyi tanácsurakhoz] * *polgármester uram. 1689:* Dosa Gergely Ura(m) … Segesvar varossanak érdemes akarmi idöbeli Tisztei altal, ugy mint Kiraly Biro, vagy Polgar Mester Uramék altal dipplomot vehessen, vetethesse(n) [DLcv. 2. XII. 24] * *postamester uram. 1670:* Huszti dolgokról Nagyságodot postamester uram által akartam jelentést tenni [TML V, 115 Teleki Mihály a fej-hez]. *1744:* érkezik Posta Mester Ur(am) sipoltatván, és káromkodván, szitta … Petrunak az Annyát, hogy mért nem állott ki az útból [Szentandrás H; Ks 101] * *posztelnik uram. 1656:* Kostandin postelnik uram addig alkudt [RákDiplÖ 480 Mikes Kelemen II. Rákóczi Györgyhöz Tirgovisteböl] * *prefektus ~/uram. 1752:* ha Praefectus vram azt nem mondotta volna, hogj â mltgs úr fog küldeni formulátt, mi akkor hevenyeb(en) meg irtuk volna [Mocs K; Ks 83 Trenk István lev.]. *1843:* Ilie Bugyné, hetenként 2 napus lévén, el engedtetett a Ttes Praefectus Ur által [Hosszúaszó KK; Born. F. Ilh Szemerjai Károly számadó lev.] * *prépost ~. 1776:* â M. Praepost Urnak, az idö rövidsége nem engedvén, hirtelen egy tzedulát irtam [Szentdemeter U; GyL. br Lud. Révai (40) vall.] * *professzor ~/uram. 1693:* Teeczik a' Tiszt. Ecclesianak Tiszt. Sarpataki N. Mihaly Esperest es Cseprégi T. Mihaly Professor Uramekat, Gubernator Urunkhoz … az Tiszt. Eccla credentionalisával expedialni [Kv; SRE 15]. *1734:* Tiszt. Professor Vraimék rendelnek két betsüll. Deákokat, kik a' kántorságot supportálják ad interim [Kv; SRE 162]. *1817:* a' Tisztelt Professor Ur Fölgye, mellyet Özvegy Szép Istvánnétól örökösitett meg … also vége határozodik a' Gyepünél [Kakasd MT; DLcv.] * *prokurátor ~/uraink. 1737:* Procurator Urainkal ö kglmekkel, 's ö kglmekis egjmással Conferállyanak [Dés; Jk 471]. *1812:* A' mult hetig soha nem beszellettem Vojna Procurator Urral [Torda; Bosla Weress Ferentz lev.] * *püspökhelytartó ~. 1847:* A helységek felkerestetik két ember által a méltóságos püspökhelytartó urat [VKp 156 Varga Katalin sk írása] * *püspök ~/uram/urunk. 1595:* 3 Janúary: Küldé az Waradi Püspek Wrúnk zámara 6. borth [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 30 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1645:* Petrus Sz. Miklosi az Partialisrul … Pispeök Uramra Apellalt [SzJk 62]. *1785:* A Püspök ur nincsen itt még az Innepek elött ki ment Károlyvárra [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1867:* A' Mlgs Fö Tiszt. Püspök ur … körlevele hivatalosan köröztetik [Gyalu K; RAk 133] * *regisztrátor ~. 1827:* a Régjestrátor Urak nem végezték el a levelek sokasága miatt a Régjestrálást nem is fogják el végezni Karátson elött [Bögöz U; BfR Káli Nagy Boldisár gondv. Bágya Sigmond inspektorhoz] * *régiusz perceptor uram. 1765:* a Confrontatiokor neméllly falus Feleink holmi aproság facultássokot celálván, azt észre vette … Regius Perceptor Uram, s … minden Contributio alá való Facultassainkat egybe gyüjtette [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 14–15] * *régiusz ~/uraim. 1784:* ezen irásunk mindenik felöl e' szerint határozodik meg … a' mint ki járhatám, és meg mutagathatám Régius Uraiméknak [Vormága H; JHb XXXIII/36]. *1820:* Amikor azon Esketés annak utánna Authenticaltatott, ki volt az a' Személly a' ki … a Regius Urakhoz be ment Azokat hogy informálta, mit beszéllett [Kv; JF 48] * *rektifikátor ~. 1829:* a Falus Biro egy egy Szál Gyűmölts Fát le vágotatt s vitetett Rectificator Urhoz … egy egy Szekeretskével [Mezökölpény MT; TSb 46] * *számtar-*

tó ~/uram. 1672: Dic 23. Febr(uarii) Sinkaj István Fogarasi Szám tarto Uram elö uttal administrált fekete süveget nö 90 [Utl]. *1774:* Számtarto Uram ki költsolta 'a külső kaput [O.zsákod KK; LLt Vall. 196]. *1816:* a Számtarto Urral Computust incálván Pro Mensibus Januario Februario Martio [Déva; Ks 102] * *számvevő uraim. 1570:* Az Minth az zam wewco vraim Rendeltek az Malom Mesterekel valo zam vetest co kegis azonba hagyak [Kv; TanJk V/3. 2a]. *1621:* Eo kegmeket megh talalua(n) Tanachiul, Zabo Pal es Teórcók Janos, hogi hoszu Thamas vram maradot uolna nekiek adossa zekerezesböl az mint zamuecuco vraim fel talaltak be adot Regestumaba(n) ... Fizettem megh neky ... f l d 12 [Kv; Szám. 15b/XI. 244] * *székülő uraim. 1584:* Ez lewel Adassek Doboka varmegienek feo Jspannyanak, es zek wleo vramnak Enneke(m) Bizadalmas vraimnak kezebe [Újfalu K; Ks 42. B. 9] * *szolgabiró ~. 1667:* Alljon elö az Alperes hetedmagával tizta szemellyekkel, mongjon rolla, hogj nem az rosz széna miatt holtanak megh az Juhok hanc(m) czak dögj volt ... Az hit napja penigh eszten szombaton legjen az Ur székin Szolgabiro Vr elött [Cege SzD; WassLt] * *tanács ~. 1665:* Hogy uram, fejedelmem, tanács úr híveinek eggyezö akaratjokból lett parancsolatjában eljártam, azért akasztófát nem érdemlek [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] * *tiszttartó uram. 1752:* én soha sem Láttám Tisztarto uram(na)k a meg irt Aszszonjnjal még tsak enyelgésit is [Gardáfva Sz; BK]. *1765:* elis menének az Pinczében, otis az magájébol Tisztarto Uram inya adatt [Marosbogát TA; Mk VI/V. 97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.] * *tiszt uraim. 1673/1681:* Tiszt Uraimeknak megh van parancolva mindenekben gondotokat viselljek [VhU 453 Thököly Imre vál.] * *tituláris ~. 1750:* a Templom fele kj ment Dorongal s mitsodással a Titularis Ur után? [Altorja Hsz; HSzjP vk] * *udvarbíró uram. 1783:* az dolog Dévai vdvarbiránk Vram eleiben kerekedett [H; Ks 74. VII. 143] * *választott uraim. 1575:* eo k. varoswl hattak az eleby 12 valaztot vraimra hogi meg laszak Es hwl mi fogiatkozast Esmernek az vyz foliasban ... Meg Igazichak [Kv; TanJk V/3. 120b]. *1603:* Aky penig az valaztot Vraim közül valamely Nap absentalna magat; az huzon öt forinton maradgyon [Kv; TanJk I/1. 456] * *vikárius ~. 1790:* a Nemes Magyar Országi Diactara választott Követünk Költségére Léváltunk Mlgs Fö Tisz(telen)dö Török Ferentz Udvarhellyi Plebanus és Vicarius Urtol Költsön 139 ... Rforintokot [UszLt ComGub.]

B. nemesi rang közvetlen szomszédságában. *báró ~. 1767:* az irt ... Baro Ur megnevezét földihez valo lött volna [Szentsimon Cs; Hr 10/36]. *1820:* a Néhai Báro Ur ... háram Esztendök alatt mindenkor fekvö beteg volt [Rákos TA; JF 48 Opra Juon (25) majoros vall.] * *erdélyi vajda urunk. 1583/1584:* Az a' Thö (!) hitlen Jozagh alath volt ... Mely Thonak Bekessegeben volt lengiel kyraly es Erdely Vaida vrunknak [Újfalu K; Ks 42. B. 9] * *gróf ~. 1662:* sem ipa, sem mások kezesek nem mernek vala érette lenni, noha különben a méltóságos gróf úr, öreg Bethlen István s az ország is törekednék mellette [SKr 153]. *1794:* az Erdökis mostani állapattyakra az Exponens Gróf Ur által Neveltettek, s conserváltattak ... ? [Mezömadaras MT; BK vk]. *1846:* Mély meg alázodással esedezem a' Méltóságos Grof Ur igazság szeretete elött [Havadtö MT; TSb 49] * *király urunk. 1621:* Juta Varosunkban Iliu Betthlen Jstuan Kiraly Vrunktol mellette boczatot feö Emberekkel [Kv; Szám. 15b/IX. 25] * *vajda urunk. 1572:* Karachion Pether Pestessy wayda vrunk Ew Nga Jobbagia [DLt 184].

C. az udvariasság kifejezésére: *felséges urunk. 1569:* felsiges kegyelmes Vrunk hozak My Nekunk az felsiged paranczolattyat [BálLt 78]. *1786:* (A torockoiak) alázatos fö hajtással meg köszönték kegyelmességét Felséges Urunknak [Torockó; TLev. 4/13. 55] * *legkegyelmesebb urunk. 1848:* Ö császári s apostoli királyi felsége legkegyelmesebb urunk nevében Közügyek Igazgatójának [VKp 298] * *méltóságos ~. 1781 e.:* Miltosagos Ur, Jsten Kgdt io egisiges hossu iletel algya megh mind uramat kiuanom [Kozárvár SzD; GramTr XVIII, 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1716:* Nem Szolgállyák az Meltosagos Urat Josika Imreh uramot [Lóna T; Borb. II Nam Petru (70) jb vall.]. *1823–1830:* Második fia, Pál, egy Harsányiné nevü, igen gazdag Mlgs özvegyasszonyt vett feleségül. Ez is, mint a nagyobbik, felesége után sokaktól méltóságos úrnak neveztetik [FogE 150] * *nagyságos ~/uram. 1589:* Borbely Janostol veottem ... 6 eytel Malosat p(ro) f. 2 d. 88 Az Byro vram el Ayandekozta Az feo Nagsagos Vraknak [Kv; Szám. 4/VI. 27 Stenzely András sp kezével]. *1619:* Nagyságos uram, az én uram is azt kévánja, hogy ilyen nagy dolog ne legyen titok az hatalmas császár Portáján [BTN[2] 197] * *tekintetes ~/uram. 1810:* Alázatos Instantziámmal kéntelenittettem, illy erötelen öregségemb(en), a' mint maga láttya a' T(e)k(inte)tes Ur patrociniumához follyamodni [F.rákos U; Falujk 46 Sebe János pap-not. kezével]. *1880:* Tekintetes Uram! Betegségem gátolt – s csak most felelhetek szíves felszólítására [PLev. 75 Petele István Szinnyei Józsefhez] * *tiszteletes ~/uram. 1777:* ugy Tiszteletes Uramra támadtak a Farkasok, hogy de posteritate ad Posteritatem meg akarják emészteni [Szentiván Hsz; BLev.]. *1846:* a Tiszteletes ur a mellette volt embereket meg pálinkázta [AggmLt] * *tisztelendő ~/uraink. 1592:* Zolgalatünkott Aianliuk kegmek Mint tiztelendeö Vrainknak [UszT]. *1790:* méltoztassék meg engedni, hogy egy téli köntöst tsináltassan az Tisztelendö Ur, mivel már Bekesem három hejt is el szakadat [Mv; JHb Jósika János anyjához]. *1835:* Melj ilyetén i nyilatkoztatásomat hogy a M Déllei Visitatorúm Protocollumba a Tisztelendö Esperest Úr és Sz Visitatio be irja tisztelettel kérem, hogy ide hátrébb lássa az maradék készségemet [M.déllö TA; DobLev. 1209 K. Dobolyi Sigmond Kis Sámuel ref. esp-hez] * *tisztelt ~. 1782/1799:* ö Nagyságokkal ... illyetén modon telt meg edgyezésünk ki nem rekesztette azt, hogy ide hátrábbis valamint eddig a' külsök szabadoson be hozhattak hogy be ne hozhassanak, a' mint hogy a' Contractusunkis ugy tartya, a' mellyet a' tisztelt Urakkal incaltunk [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 370].

4. férfi; domn, bărbat; Mann. *1550:* wk az kereztes kozt haytottak volt meg' szaz ekrötth, fel a Cylla mezöre, Banffi Janostwl valo feltekben, es mykoron walkay wraj eszt meg ertöttek volna, hog' az barmot otth tartanayak reayok kwltek es az baromba ala haytottak walkora [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 291 Lucas Mathe de Szent kyral jb vall.]. *1569:* Keozzonetemet es baratsagomat Irom K: mint bizot szomszid Vramnak [BesztLt 105 Joannes deak vicecomes a beszti biróhoz]. *1599:* sokan az varasban leweo vraim keozzeol, deogh beereokct hordattanak be a varosban [Kv; TanJk I/1. 337]. *1605:* Az mely Vraimnak penigh az eot ezer forint kyweol ados chedulaya vagion, tehat azoknak chedulayokra defalcaliak adayokat de minden chedulakra fel iryak az defalcatiot [Kv; TanJk I/1. 494]. *1653:* Úgy vagyon, hogy az apám az egyik sorompót a városi néppel egy kevéssé oltalmazta ugyan, és a széki (!) uraimis a más utczában örzék [ETA I, 64 NSz]. *1672:* az kvkcölleönek arradasi, s ki uetesi

penig akkor uoltak mikor az Ur Mikola Sigmond Ur(am) malmanak semmi hire nem volt [Ádámos KK; JHbK XXI/ 26]. *1704:* Kit mikor hallott volna a szegény rab úr, igen megindula [WIN I, 156]. *1726:* mondám ő kg(ne)k mit cselekszik kgd, miért akarja a két urat öszve veszteni holot majd csak nem edgyek [Mezőbánd MT; Berz. 4. XV. 14]. *1748:* Az Urak házából és a Leányok házából egy egy Ajto nyilik a Kamara Székre [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79]. *1796:* a' mi már a' dolog derekát illeti, ittis az All Peres, a' Mlgs Fell Peres Urnak ductussát követvén így felel[a] [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82. – [a]Köv. a nyil.]. *1803 k.:* Koránt sem csupán azon okbol invalidáltatott az 7. alatt valo abalienatorius Contractus, hogy a' Felperes Urak a' keresetben forgo ház el cseréléskor meg nem kináltattak volna [Dés; Ks 79. 29. 311]. *1838:* a Barompiaczon fogattak el a' Czedula háznál levő Urak [Kvh; HSzjP Piri János (25) kováts mester ember vall.]. *1841:* ha azt akkorrá bé nem fizetné ... tehát a' költsőn adó Urnak ... szabadságok légyen a' ... költsőn vevő Úram ... tökéletes eleget venni [Holtmaros MT; DE 2].

Szk: *cseh ~. 1597:* Utzas Jakab es Jörg Jrgar 6 Loakon vittek Zilaig az Chic vrat Simon Grofot Egervari Janossal eggiwt f 3 d 75 [Kv; Szám. 7/XII. 70 Filstich Lőrinc sp kezével] * *magyar ~. 1710:* Mikor ... elvesze Lajos király Mohácsnál, a török császár eleiben hordatván a holttesteket, egy Szalánczi nevű gonosz practicus magyar úr holttestit megismervén, keziben levő pálcájával holttestinek fejit megüti [CsH 190–1] * *muszka ~. 1582:* 30 sept Boldis Jacab wizen keet Mūzkūa wrat, Zekely Balintal negy lowan Deesig fizette(m) f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 48 Lederer Mihály sp kezével] * *székely ~. 1554:* Az Ado fizetesnek modgya az zekel urak közöth [Mv; SzO II, 108]. *1635:* 15 Julii. Holt meg az nagyságos Mikó Ferenc, fejedelemnek fő tanácsa, székely ur, Gyulafehérváratt az maga házánál [Kv; KvE 167 SB]. *1770:* Egyszóval világ csúfjára tétettetett a nagy méltóságos paraszt székely úr [RettE 232].

5. a hatalom birtokosa, akinek a kezében van az irányítás; domn, stăpîn; Machthaber, Herr. *1589:* 26 (Juny) ... Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam bort d. 80 [Kv; Szám. 4/X. 27]. *1594:* Biro vram Egez Tanachy kilde Engemet es Totthazy Mihali vramot: feierwara vrünkhoz [Kv; Szám. 6/VIII. 15 Caspar Semel sp kezével]. *1638:* az Tekintetes es Ngos Rakoczy Georgy Erdeli orzagnak bizonios Feiedelme es Magiar orzagh Egi Rezenek Vra szekelieknek Jspania Admoncaltatta es Certificaltatta volt az Nagos Zent Lazlay Kamuthy Miklos Vramott [JHbK XII/24]. *1657:* azelőtt valami sohonnai katonák ketten, Dunán túl valók, akadtanak vala hozzám, kiknek igen jó urok voltam, s csak ekkortájban telvén esztendejek, búcsúztanak vala el tőlem [KemÖn. 148]. *1664:* meg akarván mutatni, hogy őfelsége az mindeknek felett való úr és az mi bűneinkért őfelsége hozta volt reánk a kegyetlen népet [Kv; KvE 188 LJ]. *1671:* En Rakoczi György Erdély Országának választott Fejedelme, Magyar Ország részeinek Ura, és Székelyek Ispánnya [CC 12]. *1705:* Ma reggel prédikálott Borosnyai uram, vizaknai pap, Dániel 4 : 24, melyből az applicatiót egészben a mi urunkká szabá [WIN I, 575]. *1710:* látván az Istennek mint Szabados cselekedetű Urnak bűneinkért igen méltán meg haragutt igaz itiletibűl reánk fel huzott ostorát [Visa K; BLt]. *1797:* enye huntzfut Disznaja és haszontalan tejes száju embere, hát te vagy itt Ur és te porontsolsz [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21]. *1817:* Mind ez oraig semmi ollyas betégségét, és Nyavallyáját a' kérdezett Személynek nem tudom, a' mellynek meg esése alatt maga cselekedetinek tudoja és Ura ne lehetne, holott az illyetén különös Nyavalyák(na)k hire szokott futamodni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* a jó öcsém ... igen durván bánt a szegény Apámmal; pedig é ifjú lévén s mesterségét is jól tudván, nem volt ura egy pénznek, sőt még adósságát is én fizettem [FogE 277].

Szk: *ura lesz vminek. 1667:* Én nem bánom, akárkit requiráljon, akár mi tevő legyen, a kit én cselekedtem, annak ura is leszek [TML IV, 16 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1672:* Hidgye el Kegyelmed, ha velem való beszédinek ura nem lészen, felkeresem útját mindenképen, hogy a miben lehetnék, megmutassam [TML VI, 575 Teleki Mihály Barkóczi Sándorhoz] * *életnek, halálnak ura. 1736:* Az regnans fejedelem szabad úr volt, életnek, jószágnak, halálnak ura, s az törvénynek is mint legfőbb igazságtévő előtt, előtte lett vége [MetTr 411].

Sz. *1752:* te is ollyan kutya vagy mint Urad, Urad ollyan mint te, ebnek parancsol Urad, eb Ura [MNy XXVI, 269].

6. vkinek a dolgoztatója, gazda; stăpîn, proprietar; Brotherr. *1560:* Az aprodok es legenyek ha orsagot myelnek Az mesterek auagy legenyek czwczesebe (!) ualo meg Bekelteteserol Az legenyeknek vroktul ualo meg ualasanak moggarol Az Bwchu hetrol [Kv; ÖCArt.]. *1571:* Az feo emberek vag lo feyek zolgay keozzeol az kyk zegeodwe es fyzetesertt zolgallyak Vrokat, chyak azok kerewllyek el a rawast [SzO III, 335 fej.]. *1592:* Nyreo Kelemen ... vallia Mikor az Barbeli Vincze Inassa hozzam leoue, Jelente hogi az vra megh iezteette eotet, es felteben ieot hozzam [Kv; TJk V/1. 199]. *1628:* Kire illyen ualaszt tőn ... hogy ő megh ne(m) aggia mert az ő uranak ős Jobbagja, es az uranak hirre teszi [K; Told. 21]. *1640:* Itt az korczomat kraczontol fogua Z<ent> Mihaly Napig Az Ur szamara tartiak [Gyalu K; GyU 56]. *1677:* Szolgák idejek el-töltése előt Urokat el-hagyván, sub poena flor. 200. restituáltassanak: Ha Nemes emberek [AC 269]. *1697:* az urokal fenyegett(ne)k hogy megh tanitatnak ha ezen dolog(na)k bikit nem hagyok [Szilágyesch; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1710 k.:* okosabb és hasznosabb, mint régen volt az, amikor arról perlettek, disputáltak, hogy a szamár árnyéka, hogy az úton alája üljön, a szamár urát illeti-é, vagy azt, aki az útra megbérlette [BÖn. 438]. *1751:* meg botsás Uram Gazda Ha meg jelenünk házadba [Hétfalu Br; EM LI, 122 bethl. játék]. *1782:* a mig az öreg Ur élt addig vram volt [Told. 3a Demeter Blás (52) néhai gr Toldalagi László örököseinek koronkai gondv.]. *1838:* nem vagyok én kend ... ha én kend kend is kend – nem vagyok én az Urak kortsomárossa, hogy engemet kendezzen [Dés; Pf M/IV].

Szk: *urat szolgál. 1753:* Tyirilla Gábrilais ... a mi Szüleinkel egy urat szolgált Jobbágji hivatallal [Demeterpataka AF; Told. 3] * *urat vall. 1595:* Vajda Istuan vrunk kerteze fogatta volt megh sűkon Antal Georgieot Keotelendben lakozot illien okkal hogy Vaida Istuan vramnak azt mo(n)ta volna feleolle hogy feolderwl mindenestwl fogűa el akarna mennie es mas vrat akarna vallania [K; RLt O. 5] * *urat vált. 1644:* Hogy ha ... Szekely Gycórgy az Nemszetes Suki Pál Uram vagi successora feölderwl el szeóknek, mas Urat valtana eö kglmen kivwl, tehat Suki Pal Uram, avagi successora ... kezesseken ... 40, 40 forintot kwleón kwleón megh vehesse, vetethesse [Botháza K; SL J. 40] * *két urat szolgál. 1586:* Jo pal vram egsers mint (!) nem solgalhatok kett Vrat [Kv; TJk IV/1. 597a] * *más urat fog magának. 1602:* Varga istuan ... meg eskuue(n) my elettw(n)k, hogy Bamfi (!) istua(n) vra(m)nak ... eöreokos Jobbagia lezen

fiurull fiura holot pedig valami go(n)dolattiabol meg futamodnek auag más vratt fogna maganak tehat kotj arra magat … akar my nemu neuel neuezteteett helicke(n) kaphattiak fogjak meg az eo maga hutt leucle tartasa zerent [BfN]. *1671:* ha penig valamy gondolatyaban el szöknejek, es mas vrat kezdene maganak fogny [Nagyfalu Sz; Told. Ia/II] * *temporaneus ~. 1677:* A' mely Jobbágy elébbi residentiájára magától viszsza mégyen, nem tartozik a' temporaneus Urának restituálni, hogy ha örökössége és hozzája valo competentiaja-is eleb valo [AC 193].

Sz. *1710:* kedves embered valamit ajándékoz, nem becsülöd-é, egyikért azért, aki adta, hiszen azt szoktátok mondani: Uram, az ebet is meg kell becsülni az uráért [BÖn. 444].

7. tulajdonos; posesor, proprietar; Eigentümer. *1573:* En Bekes Gaspar Kornyathy Fogaras feoldenek Zabad ura es Eorcokes Ispannya etc. [Fog.; Törzs.]. *1640:* miolta en emberkort tudok, az oltatol fogua senkit nem tudok Szamosffaluanak egyeb örökös urat az mikolaknal az Gieröfficknel [O.kiskapus K; Ks 90]. *1699:* Az méltóságos úrnak, Tekintetes Széki Teleki Mihály uramnak ő kegyelmének … Sz. Péter, Sorostély örökös urának [TML IV, 627 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1749:* Az Inctús itten Tordán … edgy sákot lopott legjen … Ezek felett találtattak nálla más sok portékákis kiknek Urok meg nem találtatott [Torda; TJkT III. 267].

8. férj; soţ, domn; Mann. *1548:* Értem az levél mássábol, hogy uram egy gyermek louat igírt volt nekie, kit ím most megköldettem ő kméneк [NádTLev. 137 Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz]. *1584:* Anna Lakatos Antalne, Tudggya azt hogy mihelt Andras vrnak feyet veowek ottan ky rekeztek Marta Azzont az vra hazabol es mind Az Nenniewel Eozwegle sok Ideigh [Kv; TJk IV/1. 341]. *1597:* Az Azzony migh az Vra neúet viseli Addigh az Vra testame(n)túma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeket [UszT 12/129]. *1639:* Hallottam az Szántai csizmadiáné szájából, hogy Katnári Dávid adott neki étetőt, az mivel az urát megétette [Mv; MvLt 291. 195b–8b]. *1671:* rabságban lévőknek urok, feleségek, gyermekek, Apjok, Anyok tartozzanak rabjokat ki-váltani azokat illető jovokbol [CC 64]. *1697:* kérlek Sogor aszony ne gyalazd magadot, hiszem vagyo(n) neked olyan wrad, mint Szebeni, arra monda Peter Deakné, ugy de jób az eő farka az uramenál [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szentt Györgyi al(ia)s Bánkfalui Szebeni György (53) pp vall.]. *1705:* Ma reggel az asszony Glöckelsperg generálnéhoz menvén, cláhozta az urát, a generálist a segítséggel együtt, mert igen félti az urát, és azt mondotta, hogy azt hallja, hogy az ura ellenében Dévánál a kurucok erős sáncot vetettenek, ahol impediálhassák bejövetelelket [WIN I, 502]. *1750:* a Menyetske a fejibe nezett Daninak mint ha Ura lett volna [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1775:* <Mi>alatt Rhedei Mihály úrnál nagy bál lévén, Bánffi György odament, a feleségе azalatt az ura kalamárisládáját felbontatja s benne találja Wesselényi Farkasnénak 15 rendbeli leveleit [RettE 357]. *1807:* Tudom hogy a Papnak a Liánya az Urát Bukur Artyimont oda hagyta és az Apja az esperest rendeléséből viszsza nem akarta addig botsátani míg Szoborjak nem lészen [KLev.]. *1812:* a Groff a Kis palota felőll valo ajton kiszaladt a nagy palatára itt sokáig hajházta a Grofot Grantzki, tsak ugyan végre megis taszigálta a mint értettem 's, többre nem mehetett mert az uram magát közbe vetette [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. *1843:* a' testvérem őszve haborodván az Urával, hozzám huzodott [DLt 1371].

Szk: *urának hív. 1631:* Fazakas Márton „„ fassus est … vasárnapra virradólag együtt hálának az az fogoly legény az asszonnyal az én pajtámban – még énmagam vonám be az pajta ajtaját – de én nem tudtam, ha felesége volt-e avagy sem, csakhogy hallottam, hogy urának hítta az asszony a legényt s az legény is feleségének hítta [Mv; MvLt 290. 245b–7a] * *édes ura. 1653:* török ianos nekem regi iambor Szolgam úolt és az tóbi mind el alottak melolem csak egiedúl maradot az edes üramtol maradot Szolgak kózúl meletem [JHbK XLII/3 Kovacsoczy Zsuzsanna végr.]. *1702:* Én Csicso Kereszturi Torma Clára … Mioltátol fogva edgyütt vagyok én az én édes Vrammal, eő kglme én tőllem, és az én kevés Joszágomtol, és egyebemtől se költségit, se fáratságát nem szánta [Hosszúaszó KK; MbK 97] * *elébbi/elébbeni/előbbik ura. 1560:* Margit asszonnak mynt leanyanak … negy Jegy Ruhayatis az my Anyank melly Jllette uolna Ewtet az elebbi Vranak Joszagabol Jngen megy Engette volt nekyk [Kv; SLt ST. 6]. *1670:* Bizonicza megh Kerekes Janosne Asz(onyo)m azt, hogy az Nemes Tanacz engedelmeből celebraltatott lakodalmok Kerekes Janos Urammal, minek előtte előbbik Urá(na)k gyermekinek részit kimutatta volna város törvénye szerént [Kv; TanJk II/1. 719–20]. *1738:* monda … Ilona hogj ha el hadtam volna is az elebbeni Uramat, azert hadtam el hogj engemet igen sokat vert [Ádámos KK; Ks 17. LXXXII. 2] * *első/elsőszöri ura. 1570:* Kathalin Varga Janosne hythy zerent vallya, hogy Megh Mod Andras Jdeyebe zent Myhal napba, Az Elseo vra eltebe … Az Magyar wehaba veottek volt egy hazat fl 12 [Kv; III/2. 99]. *1606:* az en Elsozeri vramtól maradott ennekem … kett fiam [UszT 20/178]. *1632:* Én ennek az aszonnak az első urát, Répás Tamást nem ismertem [Mv; MvLt 290. 94b] * *harmadik ura. 1570:* Pontencia (!) Azzon Pal Buzerne Azt vallya … Immar harmadyk vrammal vagiok [Kv; TJk III/2. 98] * *hites ura. 1574:* Ersebet dobos gérgine Azt vallia hogy … hallot eleg zot ez Margittwl hogi eo vgi tartotta Istwant Mint hites vrat [Kv; TJk III/3. 381]. *1652:* nehai Barla Miklos Veres Darabant ki en nekem hwtós Ura(m) volt [Asz; Borb. I]. *1745:* az I … el felejtkezvén hűtős Vra(na)k tett kötelességiről, idegen férfiakat botsátott magához [Torda; TJkT II. 32] * *második ura. 1657:* Leányi az atyámnak maradtak … Erzsébet, kit adánk Barcsai Ákosnak … Második ura Basa Tamás, nagy főember Háromszéken [KemÖn. 17]. *1715:* a Darab erdő alat levő orotvanyokat az masodik Urával … ortogattak [Koronka MT; Told. 26] * *mostani ura. 1568:* Antonius Ember iur(atus) fass(us) est, hogy az hazat ket fele mertek, Baiony Georgel chyerelenek, ez ptues Tamasnenak ez mostani vra, simon mester, es mas hazat ada az eo rezeyert [Kv; TJk III/1. 215]. *1685:* Czimbalmos Janosne mostani Uraval masok peldajara az pelengerb(en) megh veretessek es az Varosbul ki üzetessék [Dés; Jk] * *szerelmes ura. 1602:* bogati Janos az en szerelmes Vram volt Eöreög Vramnak Bogati Andrasnak giermeke [Márkod MT; BálLt 93 Váradi Zsuzsánna végr.]. *1628:* Mogioro(n) leueo kasteliomat … hagiom az en szerelmes ura(mna)k Kekedj Sigmondnak [Bonyha KK; Eszt-Mk Bánfi Mária végr.]. *1710:* Uram, szerelmes uram, szívem uram, ne adj hitelt a Teleki Mihály szavának, mert bizony megcsal s elveszt tégedet is [CsH 116].

9. Isten; Domn, Dumnezeu; Gott. *1567:* Keolt ez lewel az my varoswnkba Meggiesbe kys Karachion nap vtan walo zombaton vr zwletese vtan ezer eot zaz hatwan het Eztendeoben [Törzs. János Zsigmond aláírásával]. *1586:* Mint menekeóltwnk meg az pör Teöreötwl miert hogi az Vr Nilaj

Beowwlnek vala Jobban Jobban [Kv; Szám. 3/XXIV. 27]. *1603/1643:* Esküszöm az Elő Istennek, az Mennynek, Földnek Teremptőjének az mi Urunk Jesus Christusnak Dwczcoseges Szent Attjanak [Kv; ACJk 16a]. *1672:* Ez okon, Uram, Péterként: hiszek, Uram, de segíts etc. [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Férhez mehet az Aszony ember, mivel csak matkaság volt köztök, tsak az Urba(n) legyen férhez menetele [SzJk 137]. *1698:* az Ur Tanácsában vagyon el rejtve meddég hadgya életemet mert illyen betegségemet Többször nem érzettem [SLt AI. 50 Ebeni Judit hagy.].

Szk: ~ *háza. 1736:* Az Ur Házáb(an) ... Rosz üres Szekrény, vagy székelly Láda [Várhegy MT; Conscr. XIII/1. 101]. *1799:* a' Levita 's kivált a' Felesége az Urnak Házát motskolja, tufoson nevezgeti, tselédgyeit idegeniti [DVJk 217b] * *az ~ színe változása. 1570:* Fekete Matthe felperes Byzonsagy, Zeoch Adam Ellen, penteken Vrzine Valtozasa estin, Vychey Janos elewth [Kv; TJk III/2. 70]. *1592:* ezt penigh chilekettek en Rayta(m) 1588 eztendeobe(n) Vr szine valtozasa nap tayba(n) [UszT]. *1606:* Tilalmat tettem uala az el mülT 1604 eztendeóben Vr zine valtozasa nap taúat [UszT 20/257] * ~ *vacsorája. 1657:* tanitsa öket Capita Catechetica oláúl, ugy mint Mi Atyánkra, Apostoli credóra, Tiz parantsolatra, keresztség és Vr vatsorája szerzésére [UF II, 186]. *1705:* Ma reggel csak igen hirtelen megbetegedvén Zilahi uram, helyette prédikálott Borosnyai uram ... Ezen alkalmatosságával a jövő vasárnapi communiót is kihirdeté, ha valahun új búzakenyeret kaphatnánk, minthogy a zsengéből volna rendi, hogy úr vacsoráját osztanának [WIN I, 514].

10. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *öreg ura* apósa vkinek; socrul cuiva; jemandes Schwiegervater. *1580:* Ezeket hatta Oereg Vram Miklos Vramnak az mellick az ladaban vadnak mind aranj miet es mind ezust miet [MNy XXXVIII, 35]. *1602:* bogati Janos az en szerelmes Vram volt Eöreög Vramnak Bogati Andrasnak giermeke [Márkod MT; BálLt 93 Váradi Zsuzsánna végr.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

uracska 1. kisebb rangú, kevésbé vagyonos személy; domnişor, domn nu prea distins; Herr nicht so reich, von niedrigerem Rang(e). *1761:* Bánffi Boldizsár, László és Sándor, Imre, József, Elekkel együtt, Kemény Zsigmond és György, nem igen eminens s csak uracskák [RettE 120].

2. fiatalabb személy megszólításában; ca termen de adresare/politeţe pentru un bărbat tînăr; Höflichkeitsanrede, verwendet bei die Anrede an jüngere, meist männliche Person. *1755:* Kedves Sogor Uratskám mitt tudgyak ujjságb(an) irni [Albis Hsz; BLev. Albisi Barabás Istvan Bartos Kelemenhez].

uradalmi 1. vmely uradalomban alkalmazott; de moşie; Angestellte einer Herrschaft. *1817:* Ujbaresdi Borda csinálo Uradalmi Colonus Nyág Josziv ... 6. darab Bordákot bé adatván, azokért ... 11 Rftokat instál [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. *1826:* Eskettettek ... A Groff Bánffi Uradalmi Hajduja (!) Szabó János, a Rátz Mária hajadonnal háromszori promulgatio után [Gyalu K; RAk 15]. *1835:* az Uradalmi Tiszt, Irnok Urak, Vajdák, Gornyikok és Birák jelenlétekbe annyi napok rovatnak fel, a' menyit azon héten kiki a szolgálo emberek közzül dolgozott [Zsibó; Wess]. *1843:* Következnek a kihallgatott uradalmi servitorok nevei és azoknak előadása. Első Bágya Sándru uradalmi gornyik Bucsumból [VKp 70]. *1846:* Uradalmi Erdösz Tekintetes Máté Péter Ur [Kv; RLt II/1]. *1850:* Dombi Josef Uradalmi Regius [Bács K; KmULev. 3].

2. vmely uradalomban levő; din/dintr-o moşie; aus/von einer Herrschaft. *1801:* az Uradalmi Határ mindenütt a Topánfalvi, és Vidrai Nemes Alsó Fejér Vármegyében a' Nemes Zalathnai Fiscale Dominium Faluinak Határaival egyben útközik [Lunka H; Ks 80. XL. 26]. *1816:* Meg járván minden Uradalmi erdőköt ... temérdek irtásokat, és pusztitásokat találtunk [Ribicsora H; Ks 118 Vegyes ir.]. *1836:* Se én, se az Apám soha mostanig Fa lopni az Uradalmi erdőbe nem voltunk [Km; KmULev. 3 Farkas Pál vall.]. *1847:* Továbbá azt is tudom, hogy egy adrudfalvi colonus, Bisza Todor az az uradalmi erdőből egy darabot kiirtván ... azt mondotta, hogy Varga Katalin engedelméből tette azon irtást [VKp 191].

3. vmely uradalomhoz tartozó; care apartine de o moşie; zu einer Herrschaft gehörig. *1797:* Hogy ha pedig történnék, hogy valamelly Criminalis Actust cselekedő személly az Uradalmi (: Dominalis :) széken perettetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (: in vinculis :) fogva tartani a' Causának felsőbb kérdőre valo vitele után is [Mv; MbK XII/113]. *1830:* Pitzal Antalnál lévő restans 500. Rforint Arenda Censusnak ... az Uradalmi Cassába leéndő incassáltatására az irt Arendator magát nyilván kötelezvén [Km; KmULev. 3]. *1846:* égy ezer pengő Rft bátorságositásul elöre, és ezennel be teszek az Uradalmi pénztárba ... a hatodik év utósó ángáriájába annyi részben bé tudojék [Km; KmULev. 2]. *1847:* A Királyi Bánya, Kohászati s Uradalmi Igazgatóságnak Zalatnán, Aprilis 15-én 1847-be tartott üléséből | Ezekre én azt felelem, hogy nálam semmi quietantia sincsen, mivel azokat számadásommal együtt a királyi uradalmi ispánsághoz béadtam [VKp 182, 279]. *1848:* Az Uradalom 12 ~ tizenkét béres ökreinek éjjeli Nappali legelést engedni, ugy szintén a' két éven fejülí Uradalmi Tulkokotis nyaraltatni, és pásztoroltatni ingyen tartoznak az ökrökkel szolgálo emberek [Kajántó K; KmULev. 2].

4. uradalomra vonatkozó; care se referă la o moşie, care priveşte moşia; bezüglich auf die Herrschaft. *1843:* Varga Katalin ... az uradalmi jogok és közsendesség megsértésére ingerelte a közönségeket [VKp 108]. *1847:* Varga Katalina ... elbizván magát, sokkal többekbe elegyedett, mivel mind a megyei, mind az uradalmi szolgálatokba magát beléavatta [VKp 198].

5. uradalomban betöltött/végzett; îndeplinit/făcut în moşie; in der Herrschaft ausgefüllt/besetzt. *1818:* az Uradalmi Mészárlás folytatás fell Segillésére Tutsik Gergely Devai Kereskedőnek és Arendator Mészárosnak két Esztendőkre költsön adatott ... hat ezer Rf [Déva; Ks 103. 272]. *1820:* Tsudálkozomis én azonn Tkts Ur, hogy az Uradalmi Tiszttség meg a' legelsö panaszra ketté nem vágta azt a' Gordiusi göstöt! [Körösbánya H; Ks 119 Ovári György Kakutsi Sándor inspektorhoz].

uradalom 1. több összetartozó, külön kezelt birtoktestből alkotott nagybirtok; moşie; Herrschaft. *1792:* az Uradalom ... Két okreit ... magánáll tartoztatta [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1816:* azon Telken lévő minden neven nevezendő Épitmények, valamint Szintén a kertben lévő Industriák köz Betsüsök által ... igasságoson meg betsültetvén, azon betsünek menyisége ... a Ns Uradalom Cassájába bé szolgáltassek [H; Ks 91. C. 8]. *1820:* (A marhák) együtt legelödnek ... amellett hogy az Uradalom erdöibenis lege-

lödhetnek összel és Tavasszal Szent György napjáig [Bács K; KmULev. 2]. *1846:* (az embereket) az Uradalom jussai felforgatására lábboltatja, s hamis bizonyitványokat koholgat [KLev 13]. *1850:* Uradalomhoz tartozó Kajántoi Tiburczi praedialis legelőnek Szipocz nevű része [Kajántó K; EHA].

Szk: ~ *kovácsa. 1816:* a' Mlgs vradalom Latzi nevű kovatsa Mühellyéb(e) füttözni bé tértem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ *krájnyikja. 1815:* a' Dévai Nemes Uradalom Roskányi krájnyikja Pálffi Imre Ur [H; Ks 111 Vegyes ir.] * ~ *tisztje. 1792:* ha történetből szaladás képpen kára esett akárkinekis, aszt a béresekkel az Uradalam tisztyei meg fizetették [Déva; Ks 73. 74. VII. 98] * *dévai* ~ *1791:* elő vetétödik ezen haz per a Mlgos Dévai Uradalom Székin [Déva; Ks 114 Vegyes ir.]. *1826:* Engem hivnak Pap Péternek, ide valo Dévai, 30 Esztendös oláh vallásu a Dévai Ns Uradalom Gyalag Hajduja vagyok [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * *görgényi* ~. *1844:* a Görgényi uradalom a Kir: Fiscus által pereltetik [Kv; DE 3]. *1850:* Görgényi Uradalom Számnoka Szabadi Gábor [Görgény MT; Born. F. VIa] * *kincstári* ~. *1847:* Varga Katalin mi módon került ezen középsö kincstári uradalom Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevü helységeibe, én azt megmondani nem tudom [VKp 273] * *királyi (alapitványi)* ~. *1843:* a királyi uradalomnak hasznát a lakosok könnyebbitésével igazságos mérlegbe téve ... célszerü lenne, ha a királyi erdösz tisztség tekintettel lenne az erdő mivelésében az aránt, hogy ... az erdövetést és plántálást azon helyeken gyakorolja, melyek különben is vagy vágattak, vagy ifjú erdők lévén, a legelés előtt tilalmasak [VKp 124]. *1848:* a' Kolos Monostori Királyi alapitványi Uradalomnak ... két szobából álló alkalmatosságat folyo 1848ki martius 18-án a' csödülök hiánya miatt egyezés uttyán ... haszonbérbe vettem [Kv; KmULev. 2] * *kolozsmonostori* ~. *1818:* a Kolos Monostori Uradalmat az ugynevezett Mátéffi Háznak contractus mellett örökösön meg cserélt részében haladék nélkül introducállyák [Km; KmULev. 2 Szentes Dávid urad. prov. lev.] * *küküllővári* ~. *1794:* ő Nagysága a Küküllővári Uradalomban tanáltató Gabonát s szénát meg betsültetvén, az arról költ hiteles Betsü Levelet nékünk ... által adá [Kv; JHb XX/40. 4] * *zalatnai* ~. *1847:* felvállolta, hogy a fennebb megnevezett három helységeknek az úrbéri szolgálat aránt a zalatnai kincstári uradalom ellen inditott pereket lefolytatja [VKp 276].

2. az uradalom rendezője/ügyintéző testülete; conducerea moşiei; Gutsverwaltung. *1792:* e Semmire kellő Széna, Sátejos ... az Uradalom füvellőjéböll [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141]. *1817:* azon Helyek és Irtoványok, a' melyekre ők telepedtek volt, nem az ők örökössek, hanem a' Mlgs Uradalomé volt [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Szegedi László hites assz. vall.]. *1820:* leg fundamentonosabb tselekedet lenne az, ha ... a' Mlgös Uradalom ... a' felmérést tsak egy hellyen kezdetné el az idegen Conscriptorokkal is [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Gentsi Aloysius krájnik vall.]. *1841:* 'A Kerittések ... a' patak felölis mind jok, azoknak egy Lábja Nyoltz s fél szál ujj deszkákból – a' többi kert Lábak pedig az Uradalom által tavaly igazittatván meg [Km; KmULev. 2]. *1850:* mindeniket külön külön két felé hasitották, azokbol fél részt az uradalom szabadon választhat, melylyet saját költségén fog learattatni [Kajántó K; KmULev. 2].

3. uralom; stăpînire; Herrschaft. *1811:* azon Hellyeket az Nagy Almási Udvar Nyári Napszámosokért szokta ki adni, Még a' Maga Uradalma alatt lévő Embereknek is [Cold K; JHb F. 5. 3/3 Hj. Stéfán Vaszij (33) és Stéfán Lázár (23) col. vall.].

uradalombeli uradalomban levő; din domeniile (regale); aus/von den königlichen Domäne. *1843:* Jegyzőkönyv ... elegybiztossági kinyomozásról, mely ... a Zalatna királyi közéspő uradalombeli Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevü helységek lakosainak egy Varga Katalin nevü esmeretlen nőszemély által a földesúri jogok gyakorlatának megakadályozására és a közcsendesség felháboritására tett felingerlési és csábításai világosságra hozatala végett az alolírt biztosok által vitetett végbe [VKp 66].

ural 1. urának/parancsolójának tekint, maga felett állónak ismer el; a recunoaşte pe cineva de stăpîn; jn als Herr anerkannen. *1561:* Jrtak az zegen nepnek hogy ne zolgalyanak neky Es ne vralyak [Ráton Sz; BálLt 78]. *1600:* En Geresj nagj Miclos Bathorj Peter vram jobbagja ... Ha peniglen valamj gondolathombol ... az eö keglme neüett el hadnam es vralnj ne(m) akarna(m) az en hytem alatt ez leüelben keöteöm arra magamatt, hogj ezen en leücle(m)nek erejeüel, eö keglme myndenütt engemet kergettethessen [Szság; WLt]. *1605:* az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es hywseges engedelmeüel bechiwlly [Kv; TanJk I/1. 504]. *1620:* Bethlen Gábort azért választotta fejedelemnek, hogy ezután örökké magyar fejedelme légyen Magyarországnak és az magyar nemzet az muzulmán nemzettel egy örökös frigyet csináljon és tartson, mert németet uralni soha többé nem akar [BTN[2] 388]. *1662:* nem nagy hiba és vétek legyen-e ez, hogy az erdélyiek hatalmas császáron kívül más és nagyobb urat akarjanak ismerni és uralni? [SKr 426]. *1678–1683:* ez vilagh boldoghtalan es alhatatlan voltat igen szemetek elöt viselljetek, azkiket, Is(te)n Uratokul es ez haza Feiedelmeiül rendel, s ez haza kozonsegesen urullja (!) uralljatok, ha szinten mostohan mutattja is hozatok magat [Ks Komis Gáspár kezével]. *1710:* példa lehet minden keresztény nemzeteknek, hogy a magok nemzetekből uralljanak inkább királyt, mintsem idegen ketskére bízzák a gyümölcsöskertet [CsH 66–7].

2. urának szólít; a se adresa cuiva cu termenul: domnul meu; jn mit dem Anrede „mein Herr" ansprechen. *1752:* Nem eö az Udvarbiro a diszno Teremtette, hanem én vagyok, engemet urallyatok nem ötett a diszno Teremtettet [MNy XXXVI, 269].

uralás 1. vki felettesnek/uralkodónak való elismerése; recunoaşterea stăpînirii/domniei cuiva; Anerkennung der Herrschaft von jm. *1662:* önagysága gondolná meg, az nyomorúságos időkben ha valaminémü fogyatkozások Váradból is, mint a szegény nyomorult országbul is, hatalmas császár ellen eshettek, mindazok nem a szegény lakosoktul lettek, kik közül némellyek hatalmas császár portájához való hűség- és consensusábul, engedelmébül való uralása mellet rabságot, vasazást, némellyek pedig halált is szenvedtek volna [SKr 574].

2. uralkodás; domnie; Regierung. *1662:* azkik az várban zúrzavaroknak fő szerzö okai voltak, a várbul kimentek, a várbélieek is az országgal együtt hatalmas császár uralása alatt, hatalmas császár hűségében voltak ... confirmáltatott fejedelem uralásában, hatalmas császárnak semmi hadaitól és fegyverétöl nem kellene félnick [SKr 592].

uralkodás 1. uralkodói hatalom gyakorlása; domnie, domnire; Regierung. *1751:* Jo napot kis virágszálom Adjon Isten uj Királlyom ... Boldog légyen országlásod Szerencsés Uralkodásod [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék].

2. uralom időtartama; domnie; dauer der Regierung. *1662:* Az országnak minden rendeinek pedig valaminémű nehézségi, panaszolkodási idővel esztendőkint őfelsége uralkodása alatt találkoznának, azokat ... azon gyűlés alatt eligazíttat és megorvosoltat [éjszaka egy óra tájban ez nyomorúságos életbül az más boldogságos életre életének 40., uralkodásának pedig négy hónapok híján 12. esztendejében általköltözött vala [SKr 120, 557]. *1774:* Ez az Basta uralkodása vagy tyrannussága alatt lehetett [RettE 328]. *1781:* uralkodásának kezdetiben az Istennek dicsőségét kiváná előmozdítani [RettE 417].

3. hatalom, befolyás; putere, influență; Macht, Einfluss. *1710 k.:* Mózes és más hasonlók magoknak becsületet, másokon való uralkodást, és az együgyű embereknek hozzájok való engedelmességeket akarták szerzeni [BÖn. 428]. *1722:* De ha csak az eddig valo Stylus szerént fog foljni az Fogarasi Udvarbironak Uralkodása, sok felől decarpalni[a] fogják az Proventust [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból. – [a]Javítás miatt bizonytalan olv.]. *1764:* megértvén a papok, már is nagyon megrezzentek, de alig hiszem, hogy megmaradjanak, ha úgy kívánja őfelsége, mivel majd elszenvedhetetlen az ő uralkodások [RettE 166–7].

4. vminek az elhatalmasodása/állandósulása; faptul de a fi stăpînit/cuprins de un anumit sentiment; Erstarkung/Festigung von etw. *1710:* Látván azért én a hirtelen vak indulatnak rajtam való uralkodását ... mindenképpen igyekeztem orvosolni és ellene állani [BÖn. 496]. *1836:* a görcskor itteni uralkodásáról [Msz; Lt 100].

uralkodhatik 1. hatalmat gyakorolhat; a putea domni; regiern können/dürfen. *1662:* a lelkiismereteken senki egyéb nem, hanem egyedül az Isten uralkodhatik [SKr 102].

2. akaratát érvényesítheti; a-şi putea impune voința; seine Wille geltend machen können/dürfen. *1679:* a mennyivel Isten engem megáldott, annyibúl tudok sáfárkodni, Istenem akaratján felül nem uralkodhatom [TML VIII, 505 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

uralkodik 1. uralmat gyakorol; a domni; regieren. *1614:* Az essez lélek országa, Erdély nem ország, hanem csak megenni s meginnya való, más országot kell keresnünk, azmelyben uralkodni kell [BTN[2] 57]. *1710:* Így cselekedtenek eleitől fogva az Ottomán familiájából álló nagy császárok, azért uralkodik mai napig is a posteritása Ázsiában, Afrikában s Európának nagy részében [CsH 161]. *1780:* Meghala ... kegyelmes asszonyunk és királyunk Mária Terézia 19-na Novembris catharusban, mineukutána 40 esztendeig rajtunk nagy békességgel uralkodott volna [RettE 411].

2. döntő szerepet játszik; a avea un rol hotărîtor; entscheidende Rolle spielen. *1620 k.:* ha Egiptusban is mindenkor sok eső lenne, és az másunnat reajöne, az víz is úgy uralkodnék rajta, nem volna semminek jó az az föld, de így minden földet meghalad jósággal [BTN[2] 413–4].

3. szokatlan nagy arányokban jelentkezik, érvényesül; a bîntui, a face ravagii; große Dimensionen annehmen. *1661:* Én fegyvertűl most itt szintén nem félek, de az jó dög itt is kezdett uralkodni [TML II, 197 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az pestis itt benn szörnyen uralkodik, kivált Mezőségen és Szamos mellett [TML VIII, 237 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1705:* Gyurkón, az úr fián mind csak jobban-jobban uralkodik a melancholia [WIN I, 540]. *1711:* ott I(ste)n akarattyábol az Pestis Uralkodik [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1773:* itten az Iffjak az Öregektől nem halgatnak, edgy mast meg nem értik, edgj szoval Nagy egyenetlenség Uralkodik a M Letaiak közt [M.léta TA; JHb II/13]. *1812:* meg holt ... Török Anna 3 hold napos Petetsb(en) vagy inkább Skárlátb(an), mely közelebb uralkodni kezdett [M.gyerőmonostor K; RAk 119]. *1835:* Barmokon valamely járovány nyavalja Uralkodott [Zsibó; WLt].

4. honol; a se așterne; herrschen. *1823–1830:* most juta eszembe megírni, hogy az utcákon szörnyű nagy csendesség uralkodott [FogE 179].

5. gyakran előfordul; a fi frecvent; häufig sein. *1642:* En Janczo Pal Kerczesoran lakozo, Mivel hogy latom gyakorta az I(ste)nnek sulyos Atyai latogatasat raytam uralkodni [Fog.; Told. 1]. *1729:* itt a rettenetes szárazság uralkodik vala [Darlac KK; ApLt I Haller János gr Kálnoki Borbárához]. *1757:* A Fa szűki Uralkodik [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1771:* Szörnyű szárazság uralkodik sok helyeken, nevezetesen itt körülettünk, az hol se fű, se gabona nem nevekedhetik [RettE 251]. *1805:* Mely Környűl irasok mellet a három Ágas Vas futatas és abbol keszitendő vas Csinálas meg allitatik mind addig mig az időnek mostohasaga Uralkadik [Torockó; TLev. 9/38]. *1814:* itten a Sok eső mián nem arathatunk a kenyér szűke nagyon uralkodik nállunk [Nyárádszterdemek MT; Told. 6 Barrabás István lev.].

6. nagy tekintélynek örvend; a fi formulate/acceptate, a predomina; Ansehen genießen, in hohem Ansehen stehen. *1879:* Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy nálunk ez ideig mely téves fogalmak uralkodnak az eposz minéműségé felől [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. érvényesül; a reuși în viață; zur Geltung kommen. **Sz.** *1665:* Kegyelmed czeduláját most hat óra tájban vöttem. Igazán szelek módjára jár; mindazáltal az ki gyors az király szolgálatjában, az uralkodik [TML III, 509 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. parancsol vkinek; a porunci cuiva; jm befehlen. *1736:* Ne kaczagjad erdélyi magyar, midőn hallod ... a francia asszonyok uralkodnak az férfiakon [MetTr 341]. *1761:* Ezek a mi papjaink nemcsak lelkünkön, hanem testünkön is uralkodni akarnak [RettE 119]. *1770:* kérem az Vrat bár csak egy vagy két szakasz szénát csinálhatnánk az idén a Büdőstoban, ne hogy az Örmény Vralkodgyék [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. *1794:* Jánk Petrut mint tsalárd huzo vono embert tellyességgel nem kivánjuk, hogy többé rajtunk Uralkodjék [H; Ks 75/VIII].

uralkodó 1. *mn* 1. aki uralkodik; care domnește; wer herrscht. *1675:* Lelkem Uram, hazátokon kívűl vagytok ... mégis oly fennyen vagytok Isten s török császár kegyelmességébül uralkodó fejedelemmel és jámbor híveivel [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz]. *1783:* A pápista atyafiak haragusznak, mivel <De Laurier> nevű francia tudós ember a mostan uralkodó Pius sextus pápának irt egy hosszas levelet, melyben a pápista religióban s a clerus közt uralkodó hibákat bővön elöszámlálja [RettE 421]. *1790:* bátorkodot azt kérni, hogy a' ... Statusok magok hathatos Kozben vetésekkel Felséges Uralkodo Fejedelmünk elött ki eszközölni méltoztatnának, hogy ... Két Havassai az Familiának régi birodalmában adatatnék viszsza [DE 3]. *1793:* a' mindenekben Szabadon Uralkodo Nagy Istennek ugy tetzett, hogy eö excellentiáját, e tündér világbol, ama mind örökké meg maradando városba a Mennyeknek országába fel vigye [Mv; TkHf]. *1798:* (Az) elönkben adott kér-

deseket vévén ... elmentűnk ... Luts György Col. Házához ... ezen következő idézö Királyi pecsét mellett ... ditsöségesen uralkodo Fejedelműnk N. Erdély országi Czimeres petséttyével veres ostya felet meg vala petsételve [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2b]. *1803:* Felségesen Uralkado Masadik Ferentz [Torda; KW]. *1819:* kegyelmesen Uralkodó Felséges Fejedelműnk ... akkori királlyi Biztossa által kegyelmesen meg eskünni méltoztatott [Császári SzD; WassLt 13]. *1823–1830:* már most, valamint más németországi akadémiákra, úgy a Marburgra való menetel is meg vagyon tiltva mostan is uralkodó Flges I. Ferenc Ausztriai Császárunktól [FogE 252].

2. vmire/vkire rátelepedő; care apasă asupra ...; sich lagern auf etw/jm. *1662:* nagyobb s keservesb az iszonyú várakozásnak hosszú volta után való gondolkodásunk és bizonytalan állapotunkban uralkodó iszonyú költségünk [TML I, 342 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1678:* Én Uram, még eddig Isten kegyelméből enyi szerint szerte uralkodó s naponként öregbedő pestis között is élet Kegyelmed szolgálatjára türhetőképpen [TML VIII, 234 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1825:* Toth Mihály 60 Eszt. holt meg sok Esztendőktöl fogva rajta uralkodo dagadó köszvénybe [Nagykapus K; RAk 5]. *1829:* Az Uralkodo Szarvas Marha pestis vagy dög [DLt 631].

3. általános, elterjedt; general; allgemein, allgemein verbreitet. *1704:* közöttök régtöl foga uralkodo Egyenetlenség és széllyel imide amoda valo Csapongás miatt sok kára s hátramaradása lett közötök vala kitsiny Reformata Eccla(na)k [Selye MT; MMatr 217]. *1823–1830:* Az uralkodó vallás a lutheránus, kiknek hat nagy templomaik vannak, egyik az univerzitásé [FogE 231].

II. *fn* domnitor; Herrscher, Monarch. *1662:* távuly legyen a királyoktul a bornak itala, és az uralkodóktól a megrészegítő pohárnak italának kívánsága [SKr 693]. *1710 k.:* Teleki az uralkodó, valóságos fejedelem [BÖn. 694]. *1811:* (A) Lázár Familia birt régi időktöl fogva Két Havasokat Gazréz, és Kápra nevezetücket; melyeknek birodalmokban az Molduvai Uralkodokis az Lázár Familiát háborgatás nélkült meg szenvedtek és mégis az Határ Jegyeknek belyebb lett vitettetésekkel, ezen Két Havassa is az Groff Lázár Familiának az Revindicalt Havasoknak Számok Közzé vétetetvén [DE 3]. *1818:* még ifiu korába elkezdette, az Felséges Uralkadonkhaz valo hüségtelenséget [M.fráta K; KLev.]

uralkodóház casă domnitoare, dinastie; Herrscherhaus, Dynastie. *1847:* az emberek azt következtették, s azt is hitték, hogy Varga Katalin valami bécsi nagyúri családdal vagy éppen az uralkodóházzal atyafias, s azért rendelkezik oly bátran mindenekröl az emberek elött | sokan azt hitték s beszélették róla, hogy az uralkodóházzal atyafiságba kell hogy legyen [VKp 248, 264].

uralkodott care a domnit; herrschte. *1785:* ezen Hellységnek az régi idöben Ditsöségesen uralkodatt Elsö Lajos királlytól adatatt Privilegialissa vagy Contractussa kérettessék elö [Torocko; TLev. 6/1 Transm. 16a]. *1823–1830:* ahol a vallás reformációja kezdödett, ahol az akkori fejedelem fogságot, levettetést szenvedett, ott a későbben uralkodott fejedelem egy változó királyságért ... esmét pápistává lett [FogE 196].

uraltatik úrnak/uralkodónak elismertetik; a fi recunoscut ca domnitor; als Herrscher anerkannt werden. *1662:* mindazáltal a kapucsi passa a fövezér által lött porta parancsolatját mind a fejedelemség dolgában, hogy Barcsai uraltatnék, s mind az adónak a nagy summára való neveltetése ... dolgában az országnak értésére adta vala ... hogy ottan utolsó veszedelmekre mindjárt készek volnának Szejdi passával arra fenn- és hátrahagyott erős hadak [SKr 459–60].

uralyi az Uraly (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Uraly/Oroiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Uraly: Uralyhoz tartozó; din/care aparţine de Uraly; zu Uraly gehörig. **Hn.** *XVII. sz. v.:* Az Urai hatar szil mellet [Mezöbánd MT; LLt]. *1772:* az Uraji határszéllyben (sz) [Mezöbánd MT; EHA].

uramatyám apám; tatăl meu; mein Vater. *1793:* az édes Anyámmal el mégyünk Oroszfaluba, 's ha Grof Uram Atyám oda jön; Aszszonyám az oláhokkal ki vereti onnét [Koronka MT; Told.].

urambátyám 1. testvérbátyám; fratele mai mare; ältere Bruder | nagybátyám; unchiul meu; mein Onkel. *1599:* En frataj andras fratan lakozo hattam voltt Frattaj Janos Vram battya(m)nal egy louatt fekesteol niergesteol [M.fráta K; SLt S. 42]. *1673/1681:* Ezen Teken(tete)s es Ngos Zolyomi Miklos Ur(am) Batyam vlad Timámak, es maradekinak adott Taxarol valo levél [VhU 229]. *1701:* Méltoságos Groff Ur Kedves Mlgos U(ram) Báty(am)! ... tisztelettel maradtam Méltoságos Uram Bátyámnak alázatos Szolgája Josika Miklos [BLt 9]. *1763:* mint Mlgs Uram Bátyám bölcsen tudgya, minden joszágaim iránt valo Radicalis Levelek Kolosvári Házomnál le pecsételve lévén, azokhoz Mlgs Attyafiak meg edgyezett akaratyak vagy is jelen létek nélkült nem nyulhatok [Kapjon SzD; Ks 96 Haller János lev.]. *1777:* Meghala az én kedves kis unokám, Eperjesi Juliska, éppen áldozócsütörtök napján Fodorházán Soma Sándor kedves urambátyámnál [RettE 375]. *1823:* meg esmervén hogy NLaki gazdaságom jobban folyhatása tekintetéből vásároltam légyen hitelbe Tks Doboly Sigmond Uram Bátyámtol ... egy pár járomra valo bihaj tulkokat 60 – Hatvan Rh forint váltó czedulá forintokban (!) ily feltételek alat [Nagylak AF; DobLev. V/1072 Horváth Elek kezével]. *1829:* Által láttuk mü azt hogy Uram Bátyám nem kéntelenségböl, hanem emberi kötelességböl, attyafiságos szeretetböl, s egy ollyan tzélbol tselekedte azon nyomorult meg holtnak el temettetését, a' ki nem örült vagyonynya el osztásán és el ragadozásán .... instállyuk Uram Bátyámott hogy egyért ne éreztesse az egészszett s mivel Uram Bátyám 336 Rforintokott költött; Uram Bátyámnál pedig 323 Rforintokra betsültetett tsépletlen gabona vagyon le téve végye el azt töllünk ... s légyen azzal meg elégedve, hogy az Uram Bátyám példáson meg mutatott szives attyafisága, szegyenittse meg a' háládatlant [Nagylak AF; DobLev. V/1153 Komáromi László kezével]. *1831:* Az mi az Juhaim ki telelésit illeti Uram Bátyám atyafiságat tisztelettel köszönöm [Hagymásbodon MT; Pf].

2. idösebb férfi megszólítása; (ca) termen politicos de adresare către un om/bărbat mai în vîrstă; Anrede an einem älteren Mann. *1667:* Méltoságos palatinus Kedves urambátyám [EOE XIV, 211 a fej. a palatinushoz, Vesselényi Ferenchez]. *1673/1681:* Grof Iktari Bethlen Peter Ur(am) Batya(m) ... Timar Mihalynak adot levele producaltatvan elömben, azon levelben specificalt conditio szerint az Timari Mesterséggel valo szolgalatban ... Timar Mihalynak Veje

Cserkesz Andras tölemis confirmaltatik [VhU 461 Thökölyi Imre vál.]. *1828:* A' mit ezentull méltoztatik parancsolni Uram Bátyám, instálom tudositsan [BetLt 4 Hodor K. lev. Bécsből]. *1830:* maradtam Ur Uram Bátyámnak Leg alázatab szolgája Henter Farkas [Mócs K; BetLt 1 Henter Farkas sk lev. Vajna Istvánhoz].

Uramisten Dumnezeu; Herrgott. *1761:* Adjad, Uramisten, kinek-kinek a te szentlelkednek világosító erejét [RettE 119].

uramné úrasszony; doamnă; Dame. *1564:* Sukj Benedek, es lepseny Anna Azzon kozot Banffy Myklos uramne kozot [SLt A. 35]. *1582:* Marta Consors ... Martini Daly ... fassa est Egkor en Menek Kalman vramhoz Zekel margit keresere, mert kert vala hogy ... Kalmas vramnętcol az mostany Niomorusagaban vag eg Nap Zamot kerick, De ... vgian Nem Ada [Kv; TJk IV/1. 39]. *1599:* Ada ... Jobbagjol ... szel Janos Vramnenak Piroska azzonnak [Kisszederjes MT; Told. 21]. *1615:* paranchollia Nsgod mi nekeonk hogy el mennenk, es Banffj Margit azzontol Allia farkas vramnetol, meg kerneok az Bamffy Jstua(n) tellies réz Jozagat Nagod paranchiolattiaual [T; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1617:* Lazar Janos uramné asszony [M.bikal K; LLt 379/B].

uramöcsém fiatalabb (férfi) rokon megszólítása; termen politicos de adresare către o rudă mai tînără (de sex masculin); Anrede an einem jüngeren Verwandten. *1801:* már most Isten ő Sz: Felsége egességemet meg adván Kedves Uram Ötsémhez valaszom tsak ez [Veresegyháza AF; DLev. 5]. *1846:* Kedves Uram Etsém [Bardóc U; Mt Kovásznai Gotz cs. lev.].

uras a földesúr birtokában levő; care este/se află în posesiunea moşierului; im Besitztum des Gutsherrs. *1732:* Vagyon a meg irt Falu(na)k szabad, és tilalmas Erdeje ... Vras Erdö pedig ebben a helyb(en) nintsen [Erdőszengyel/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1748:* Uras erdö nincsen Szövérden, hanem Falu közönséges erdeje van, mellyből a Possessor is hasznot vezet [Szövérd MT; Told. 79].

Hn. *1570:* az Zalas Erdeó-felseó veghere mely Erdeot vras Erdeónek hynak [Gyulakuta MT; EHA]. *1750:* uras Irtovány tisztások [Koronka MT; EHA]. *1780:* az Uras erdök Teteje [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 14]. *1789:* az Uras erdök Teteje [Harasztkerék MT; EHA].

uraság 1. uralkodás, uralom, hatalom; domnie, dominatie, putere; Regierung, Herrschaft, Macht. *1677:* ez nagy szeretetiért, s' indulattyáért, ö Nagysága a' mostani ujjonnan választot Kegyelmes Urunk, ö Nägát elöbbeni uraságában, javaiban, joszágiban, minden illegitimus impetitorok ellen meg-óltalmazza, és manutenéállya [AC 24].

2. úr, földesúr; moşier; Gutsherr. *1755:* Az uraság kádára Verhasban sinlödvén az boros hordokrol pedig az abroncsok szüntelen szakadozván kelletett az hordokot ujolag abroncsoztatnom [Kiskend KK; Ks 71/52 szám.]. *1766:* Pap Péter Ur(am) valami fél házasaban levö Uraság s. v. Sertéseit ... el adta [Abosfva KK; Ks 8. XXV. 18]. *1774:* senkiis ez Uraság közzül az Limitatio mellé nem állott [A.jára TA; BLt 12]. *1782:* soha Torotzko várossa ezentul az Uraság Engedelme nélkül a' maga Határán lévö Erdökböl egy ujjomnyi fát Sem vág le [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.]. *1797:* Mellyeket[a] kegyelmed e szerint mindenecknek tudtára-adni tartsa kötelessegének, olly végett hogy minden Uraság, és Assessor Procuratorok chez tartsák magokat [Mv; MbK XII/113. – [a]Az elöirásokat]. *1823–1830:* abban az idöben a doktoroknak rossz keletek volt, csak két-három uraság használta [FogE 306].

3. tulajdonos; proprietar; Eigentümer. *1603:* Gagi Antalfi mihalj lo fw Ember hwti wtan minden czikeliben ezt wallia az mit palfi Andras, eziak aual külömbet hogy az haznak wrasaga wagi tulajdonsaga felöl cö nem tugia ha marton kowaczie wolte wagi kie [UszT 17/25].

úrasztala úrvacsoraosztáskor használt asztal; masă folosită la cuminecătură; das heilige Abendmahl. *1591:* Bortt ... az vr oztolarah 8 Eytelt [Kv; Szám. 5/I. 32]. *1649/1687 k.:* Adott Maros Vásárhelyt lako Csapai István Ur(am) ä Szeredai Templomhoz az Ur asztalára egy szép czüst aranyas ajaku czapa pohárt [Nyárádszereda MT; MMatr 250]. *1683:* Vagyo(n) ket vekony szönyegh Erdelyi. Edgyik az Ur asztalara valo, masik az Praedikallo szeken áll [Mocsolya Sz; SzVJk 168]. *1701 k.:* N. Szilágyi Samuelne Aszszonyom Dosa Maria az Ur asztalára adott egy sahos abroszt [Ákosfva Sz; MMatr. 97]. *1717:* conferált ... Szabo Klára az Ur asztalára 1. székely szönyeget [Nagyadorján MT; MMatr. 161]. *1733:* Ur Asztalára valo Seljem materiából csinált edgj szönjegecske [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1752:* Egy Ur Asztalához valo Sellyem Matériából csinált Szönyegetske [Nsz; Told. 2]. *1761 k./1770 k.:* Méltóságos Gróf Bethlen Pálné Teleki Sára Aszszony ö Nga Istenes indulatjából a' BVárallyai Refor Eklá(na)k az Ur Asztalára conferalt in A(nn)o 1761 zöld posztó varratot szönyeget, és egy Keresztelö ón Kannát [Bálványosváralja SzD; SzConscr.]. *1790:* Endrédi Josef ... Szabo Mester Legény ... egy ide valo Reformatus Városi Ember Leányával meg mátkásodott ... és a' Tiszt. Reformatus Papok is sem esketni sem pedig az Ur Asztalához botsátani mig Testimoniumot nem producalna nem akarják vala [Kv; SRE 265–6]. *1832:* Karpos Istvánné Pentek Kata ... ajándekozott az Ekklesiának az Ur Asztalánál valo használásra egy szép kilentz fertályos Ujj kulatsot selyem rojtal [Körösfö K; RAk 140]. *1842:* Egy Török Szönyeg, mely mindég az Ur asztalán Al [Szucság K; RAk 66].

úrasztali az úrasztalára való, úrvacsoránál használatos; care se pune pe masa folosită la cuminecătură, care se dă la cuminecătură; am heiligen Abendmahl gebräuchlich. *1871:* átadattak ... urasztali készületek, okmányok leltár szerint [M.bikal K; RAk 290]. *1883:* Kiadások ... Harangláb igazitása, anyagju és úrasztali bor frt. 17 kr. 75 [Katona K; ETF 107, 12].

úrasszony doamnă; Dame. *1662:* De hogy az úrasszonyok az fejedelemasszony mellöl imide-amoda eloszlatni ne engedtetnének, nagy okosan megparancsolta vala [SKr 652–3]. *1670:* Azért meggondolván, hogy ez is, volt az ideje, úrasszony volt, igaz igyiben valóban meg nem hallgattatott az erösek ellen [TML V, 418 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1704:* Az asszony is pedig a generálné lovain és hintaján kiment, több hintókkal is jövén az úrasszonyok, melynek alkalmatosságával a Brotterbe, és onnan a szitáló és rézolvasztó malmokat is megjárók [WIN I, 237]. *1745:* Groff Keresztszegi Csáki Katalin keresztes Dáma Ur Aszszony ö Excellentiája [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. *1767:* Néhai Mlgs Berzentzei Agnes Úr Aszszony [Oláhsályi KK; Berz. 7. C. 6]. *1772:* Groff Rhedei Susánna Ur Aszszony ... meg

hidegedett tetemeit mellyik Napon tötték tisztességes halotti Czeremoniaval koporsoban ...? [Drág K; TSb 21]. *1793:* Groff Teleki Kata Úr aszszony cö Nga [O.szilvás AF; DobLev. IV/721]. *1813:* ezen most általam körül járt, és el eskütt fogás Erdős Fiatalos köz osztatlan hellyből fel fogattatott az Exp(onen)s Groffné Ur Aszszony cö Nga[a] számára annak több lehet 12 esztendejénélis [F.berekszó Sz; BfR 12/9 Horváth Tamostyé (50) col. vall. – [a]Özv. gr. Tholdalagi Lászlóné gr. Korda Anna]. *1833:* közlöni fogom a' dolgot Mlgs Eperjesi Györgyné Ur Aszszonnyal [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.]. *1842:* Egy mesterséges szép czüst Canna meg aranyozva. Készittette M. Gy. Monostori Mlgs Kabos Ferentz Ur Feleségével Mlgs Katona Eva Ur asszonyál 1782 c. [M.nádas K; RAk 93]. *1868:* a fennebbi végrendeletet egyikünk ... özvegy mlgs Szentes Dávidné szül. Tatrosi Rozália urasszony előtt felolvasván, azt mindenekben a maga akaratjának nyilatkoztatta [Kv; Végr.]. *1888:* Kovács Mari uraszszony [Györgyfva K; RAk 343].

uratlan 1. gazdátlan; fără stăpîn; herrenlos. *1653/1687 k.:* Carsai Mihály hagyott Szent égy ház számára égy hold földet ... ã felsö Szilosba, vicinussa egy felöl ... valami uratlan gyep [Mezökölpény MT; MMatr. 388]. *1671:* A' Partiumbéli exulalt és fellyeb declaralt Atyánkfiai jelentvén, hogy midön egymás között Tordán a' nékiek conferaltatott pusztákát és Uratlan Sessiokat fel-osztották, akor némellyek közülek bizonyos darab földeket el-foglalván az orátúl fogva nem épétették, söt feléje sem mentek [CC 48]. *1728:* Farkas Vize tön felyel Nagj Mathe vize Sentegj-hazé, a mint el adhattják taxa(ja), mivel uratlan [Illyefva Hsz; SzVJk]. *1732:* Azon alol a Nagjak vize pro nunc uratlan [Aldoboly Hsz; EHA]. *1753:* A mély kutnál ... valami uratlan sovány földek [M.décse SzD; EHA].

2. szabad, valakihez be nem szegödött; liber, care nu este dependent de nimeni; nicht vermietet sein. *1578:* wegeztek eo kegmek eztis hogy a mely rideg es lezegeo legennyek vannak az varaso(n) kik senkit nem zolgalnak vgjmint zekeres legenyek mives legenick es egieb effele vratlan zolgak ... mindenike(n) az eo lteletek zere(n)t ky mit erdemel adot végienek [Kv; TanJk V/3. 167b]. *1614:* Szaz Balint vratlan [Fancsal U; UszLt VI. 56. 118]. *1620:* Kis Pal Balintnak ... conferaltam ... haro(m) buidosso vratlan Jobbagyokat [Kp I I. Bethlen István ad.]. *1633:* az el mult napokban Marosan Pettert mideön vratlan Czavargo ember volt imar sok ideötül egi nehany eztendeötöl foghua, azfele emberhez melto suspicio liuin miuel enekeleötteis ispanok kezeben eset uolt fogatta volt megh az Nemzetes ... Gauay Pett Vram [BSz; Ks 41F]. *1677:* Idegen, jövevény, és uratlan paraszt emberekböl állo vagus embereket, senki maga joszágában here modon élni ne szenvedgyen [AC 114]. *1679/1681:* Joszágokban lappango, Lezengö, Uratlan, Henyelö emberek találtatván, azokatis az Orszagnak arrul irott articulussa szerint megh fogassa és tégye Jobbagyommá [Vh; VhU 677]. *1692:* Bujka aliás Molnár Tamás nevü Szabad ember, kiis uratlan Szabad szemely lévén ... köte és obligálá magát ... Kövesdj Boér Simon Uram(na)k örökös jobbagytságra [Náznánfva MT; Berz. 13. VIII. 2]. *1731:* egy Ötves Kallo n<e>vü vas Mives idegen Uratlon Czigány [Oroszfája K; BLt].

uraz úrnak szólít; a se adresa cuiva cu apelativul domn, a spune cuiva domn; jm als Herr anreden. *1759:* Most <ha> az grófokat, bárókat nem nagyságolja valaki, sacrilegiumnak tartatik, akivel pedig az ember nem igen esméretes, annál inkább nem confidens, urazza, amaz is vissza [RettE 88]. *1843:* engemet ne urazzon – mert ma engemet le Huczfutozot – czukigatot – kustigatot [Moson MT; TSb 49].

urbariális 1. úrbér fejében beszolgáltatott/beszolgáltatandó; care trebuie dat stăpînului (feudal) potrivit servitutiei iobăgiei; als Fronarbeit abgeben. *1746:* Akár vrbarialis Taxát, akár ordinárium Militare Quantumot repartialnak, mindenkor tartoznak az Falut a' Popa házahoz convocálni, és in p(rae)sentia Incolar(um) a' Popával specificáltatni mit vetnek fel, s mijért [Déva/Bulzest H; Ks 62/10]. *1750 k.:* Vagyon Roskányban fürészmalom is, oda melyik falu hány urbariális tökével tartozik, krajnik uramnak által adattatván, tartozik ö kegyelme, amilyen deszkák kévántatnak olyan tökéket vitetni [Déva; ErdO II, 117]. *1756:* Roskány ... Az Urbarialis borból nyereséget prosperálhatni Rf 15 xf 20 [Déva; Ks 14. 24. 3]. *1771:* az Batrinai Lakosak ... szoktanak vinni Urbarialis Tökéket az Roskányi Fürész Malamhaz [Roskány H; JHb 93. XIX. 6]. *1791:* Titt. Perceptor Pataki Mihály urnak committáltatik, hogy készitsen az Eklesia és Collegium külsö Joszágaiknak egész állapottyokrol egy Conspectust, olly moddal hogy abbol könnyü szerrel meg lehessen látni a' szolgálo Embereknek számokat, tehetségeket, szolgálattjok mennyiségét, és egyéb Urbarialis jövedelmeket [Kv; SRE 278]. *1847:* annyira fellázodtak volna az emberek, hogy valló tekintélyéért az urbarialis taxa beszedésére még collectort sem lehet kapni [VKp 175].

2. úrbér fejében végzett; care trebuie prestat potrivit servitutiei iobăgiei; als Fronarbeit geleistet. *1777/1780:* (A) Jobbágyok, Sessios Sellérek, és Hurubások, Hetenként tészik az Urbarialis szolgálatott [Alparét SzD; JHbK LII/3. 159] | A mi ... az Urbarialis szolgálatott ... illeti ... a szerint vagyon a dolog, valamint fellyebb a Méltoságos Groff Haller János Ur cö Nagysága Nyiljába fel vagyon tétetve [Somkút SzD; JHbK LII/3. 252].

3. úrberre vonatkozó; care se referă la servitutile iobăgiei; bezüglich auf dem Fronarbeit. *1820:* Mik Luka ... az Urbarialis regulatioig, vagy ... a Nms Vár(me)gye Tks Tisztsége elött incalando Contractusig esztendönként a Nyári Napokon a mikor fogom kivánni. kézi munkával tégyen négy hetet [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével]. *1847:* a királyi kamarának ez ellen tett újabbi folyamodványára 1844-ben az kegyelmes rendelés jött, hogy a községek szolgálattételeikre nézve a régibb szokásnál hagyassanak az urbarialis processus kifolytáig [VKp 169].

urbariáltatik urbáriumba bevétetik; a fi trecut în urbariu; im Urbar eingeschrieben sein. *1701:* méltán kévánnyák ö glmek és hogj azon Joszágok ... Inventaltássonak, Urbarialtassanak, es ujjabban ö kglmek között két igaz részekre igasságoson subdividaltassanak [Kv; SLt FG. 55].

urbárium irat, melyben az úrbéri szolgáltatások szerepelnek; urbariu; Urbar. *1637:* Ebul irt urbarium s hiheto, vetek s fogiatkozasis vagion benne, ha ember lott volt, kulembben irta volna [UF I, 445]. *1647:* Az Urbariumbanis vagyon illyen iras az apjarol, hogy az Evangeliumot nem exponalta volt [Fog.; UF I, 838]. *1652:* Ezek mostan foglalt Joszagok az elebbeni Urbariumb<an> nem voltak [Egerbegy K; GyU 102]. *1664:* Külön szolgálaton lovak hátán szolgálnak mostis, az urbariumakban depositusoknak iratták [UF II, 278]. *1677:* a' Méltoságos Fejedelem in Anno 1635.

közikben menvén, mellette lévö Tanács Ur hiveivel az egész Székelységnek állapottyát szorgalmatoson perlustralta, minden Székekre Nemes, Lofö és Darabanti renden lévö Vitézlö népeket fel-iratván, külön külön bizonyos Urbariumokban consignaltatot [AC 152]. *1688:* Az mint az elebbi Urbariumokbol constal, eze(n) Malmok(na)k nem lévén sem(m)i Exemtiojok. Vám Tizeddel tartoznak [F.ucsa F; ALt 33 urb.]. *1709:* Az Rationak ventillalására Szükséges Lévén töb requisitumok között az Instructionak s Urbariumnak productioja azokban lévén fel téve ... az Dominus Provisor hivatallya viselésének determinatioja, meg kivánnya az Exactoratus hogy azokat Reversuma szerent producallya ö Kglme [Fog.; Utl]. *1717:* az Inventariumok(na)k s Urbariumok(na)k Seriesseböl kinek kinek léendö rata portiojat ellaboralni s Concinalni, és az oda fell valo joszágnak osztozását ... akartuk volna [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1728:* Vagjon ezen kivül bé jövö Taxa ... mellynek laistromat T. Curator Ur(am) minel hamareb tartozik igazitasb(a) venni, az Urbarium(a) be adni [Sszgy; SVJk]. *1743:* az Grohotiak ... A Gabonának Dézmáját redimallyak minden Esztendöben Urbarium Szerént Rf 2 xr. 30 [H; Ks 62/6]. *1778:* B. Alvintzi Gábor Ur ... a' Falusiak meg nevezett öt darab erdejeket ... az Urbarium szerínt a Falusiak kezeknél hagyta [Bányabükk TA; BLt 11]. *1785:* Vagyoné mostonság Urbariuma ezen Hellységnek ... mennyi idötöl fogva hozatatt be? [T; Thor. vk]. *1805:* az Urbariumban 18-ik szám alatt fel iratott ablakos-Szotyor megszakadozván, annak helyiben Gy(alog) katona Ferencz János eö kegyelme más jó szotyort adott [HSzj *ablakos szotyor* al.].

Szk: *jobbágyokról való ~. 1650:* Azert azt keuano(m) hogi az Jobbagisagh ala redeallianak, mivel az ... batiam az en karomra ky ne(m) bocziathattak volna costöl maratt Jobbagiumokot, ha tagadnak hogi az Atiam connumeratus Jobbagia, az Jobbagiakrol valo vrbariummal megh bizonyttom [UszT 8. 64. 74d].

urbáriumpénz úrbér fejében beszolgáltatott pénz; bani dați (stăpînului feudal) potrivit servituței iobăgiei; als Frondienst abgeliefertes Geld. *1673:* Tudod e Fodor Gjorgj Uram(na)k Veres Torok patakban levö stompja(na)k Arkatol, gattjatol jarte valaha Urbarium penz az Abrugjfalviaknak? [Törzs. Martinus Bodor fejedelmi kancelláriai íródcák és notárius kezével].

urbárius úrbéres; iobag; Fröner. *1757:* mü ... Felséges aszszonyu(n)k koronás kirallynénk Erdellyi Mltgs Kirallji Táblájának hites joo Déákai, és Urbáriusi [Ks 36. V. 24]. *1804:* Ki küldet Irasotokbol ugy latam hogy tik tsak az Verös Kovatsi Tarsosagot Gyutettétek be holot a kik Urburarius Nevezet alat vannak azokat mind be kellet volna gyüjteni [Torockó; TLev. 9/36].

urbarizál urbáriumba felvesz; a trece în urbariu; im Urbar einschreiben. *1732:* Inventalván az Eccla bonumit mindeneket jelen lenni talaltunk a szerint a mint Urbarizaltatták volt a mult visitation [Besenyö Hsz; SVJk].

urbarizáltatik urbáriumba felvétetik; a fi trecut în urbariu; im Urbar eingeschrieben sein. *1732:* Investigalvan az Eccla(na)k mindennemü bonumát ugi talaltuk fogjatkozasnelkül, a mint ... urbarizaltattak [Angyalos Hsz; SVJk] | Minden bonumok talaltattak a szerint jelen a mint urbarizaltattak volt a mult visitation [Szemerja Hsz; SVJk]. *1746:* Az Egerpataki (!) bonumi inventaltatvan, igy találtattak a' Sz. Visita(ti)o elött, a' mint urbarizaltattak volt in A(nn)o 1728 [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1752:* A Bodoki Ecc(lesiana)k minden bonumai ... az elebbeni Visitation urbarizaltattak uolt [Bodok Hsz; SVJk] | Inventaltatvan az Kálnoki Ecclesianak minden Bonumai, mind az Sacramentumi ezüst on és egyéb ruhaném ü ruhai, Keszkenöi, Kendej és Abroszaj az mint Urbarizáltattan(a)k [Kálnok Hsz; SVJk].

úrbér a jobbágyi szolgáltatások összessége; servituțile iobăgiei, obligație de iobag, rentă feudală; Urbar. *1845:* A négy évek eltelése alatt Haszonbérlö Barla Petro minden egyéb Urbér, dézma, avagy más Dátia adás, és igy minden teher viselés nélkül használandja a kivett telket, és utánna valóit, mint valóságos udvari puszta Örökséget [Pagocsa MT; TSb 37]. *1847:* a' mező a' tagosítás és az ujabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Újf. 6 Újfalvi Sándor Lészaihoz Pestről].

úrbéres I. *mn* **1.** jobbágyi; urbarial, de iobag; urbarial. *1847:* Ide Abrudfalvához tartozó Csernyica nevü helyen lakó fiscalis colonusok, Szimina Györgye, Szikuje Györgye, Szimina Ilia és Szikuje Mit még régebben az úrbéres szolgálat iránt a méltóságos királyi fiscus ellen pert indítván, elfogattattak, s Nagyenyedre a tömlöcbe vitettek [VKp 216–7].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ kaszáló/telek* az úrbérrendezés nyomán meghatározott nagyságú jobbágytelek; sesie iobăgească/urbarială; Fronhof. *1848:* az én Szamos ujlaki Joszágom allodialis birtok, az ötsém uram Ipi Joszága pedig Urbéres telek [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.]. *1850:* Az urbéres kaszállok mellett [Sáromberke MT; EHA].

II. *fn* úrbéres jobbágy; iobag; Fröner. *1847:* Huszonhetedik tanú Zám Kosztándin, görög nem egyesült cantor, 54 éves, kerpenyesi úrbéres [VKp 200]. *1850:* a már felszabaditott urbéresek [DLt 724]. *1855:* Sors Tamással fel szolitottam vala az uzoni urbérest hogy tegyen szolgalatot [Uzon Hsz; Kp V Kispál György Kispál Lajoshoz]. *1857:* egy urbéresnek is semmi némü fekvöt eladni nem szabad [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1869:* a urbéreseknek szombati fájók járt melly fa hullás és elérett veszendö fákbol szolgáltatott ki [Csöb U; Told. 21].

Szk: *(királyi) uradalmi ~. 1847:* Ötödik tanú Bárb Kándin, disunitus, mintegy 40 éves, királyi uradalmi úrbéres és erdőgornyik | Huszonnyoleadik tanú Rád Jákob, görög nem egyesült hitü, 48 éves, kerpenyesi uradalmi úrbéres és királyi ispánsági krájnyik [VKp 186, 200].

úrbéri 1. úrbérre vonatkozó, úrbérrel kapcsolatos; urbarial, de iobag; urbarial. *1841:* az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ösi kiváltságaikban nyomatnak és úgy az illető földösuraság, mint a kerületi tisztség által különböző úrbéri és más huzavonákkal terheltetnek [VKp 63]. *1857:* az urbér commissio a' Márkosfalvi elöljáróságot maga elejébe porontsolta [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1868:* Minden fizetések történjenek erdélyi Urbéri kárpotlási papirokban az illetéket fizesse mindenik kapott resze után [Kv; Végr.].

Szk: *~ szolgálat. 1845:* Urbéri szolgálatra embert semmiként nem kaphatott [Pagocsa MT; TSb 37]. *1852:* az 1848-iki esztendö ... jogi- birtok- és földesuri viszonyokat meg változtatott; a' szerencsétlen foradalom békövetkezésével a'

birtok egyes erőszakos foglalok által meg háborittatott 's a' meg károsított fél rendes törvényszékek hiányában magát nem védelmezhette, jogait viszsza nem szerezhette – az urbéri szolgálatok eltöröltettik [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

2. úrbéri birtokrendezésre irányuló; privitor la posesiunile urbariale; bezüglich auf der urbarialen Besitzregelung. *1843:* Úgy hallottam, hogy a bucsumiak, kerpenyesiek és abrudfalviaknak úrbéri ügyök folytatásával foglalkozik, mely tárgyban Petrinka Gyorgy szomszédommal Bécsben is járt | Hallottam, hogy Varga Katalinnak volna valami egyezése a három faluk közönségeivel oly formán, hogy csak azután, ha kifolytatja és megnyeri úrbéri pereket, fizessenek néki bizonyos summát [VKp 95, 111]. *1847:* a pénz felszedése után tudom, hogy Varga Kata két versen járt Bécsbe az írt három helységeknek a királyi fiscus ellen indított úrbéri perek elémozdítása tekintetéből [VKp 215].

úrbériség úrbéri birtok; posesiune urbarială; urbariale Besitztum. *1852:* felsőbb rendelvények nyomán is az urbériségeken alapult adosságok fel vétele a' telyes kárpotlás meg történtéig felvan függesztve, annál fogva a' tőkét jelenben nem is követelheti | A' Tőkét ... a' magas kormány engedellye nyomán csak akkor fizeténdem, midőn a' vesztett Urbériségek kárpotolva léendenek – annyival is inkább midőn Urberiségi veszteségek mellett még a' liquidum Debitumok fel vétele is fel van függesztve [Nagylak AF; DobLev. V/1330, 1351]. *1857:* Nyáguly András ... elment a' birtokbol – s birtoka allodizalodott – a Telek puszta Pásztor András – ennek külsöje allodizálodott a' belsőbe benne lakik – de senkinek se fizet rolla s 1848 olta nem is fizetett – azt álittya, hogy az ő Telke, és egész birtokais urbériség volt – s azért a' Telket kivánná is meg váltani [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

úrbériségi úrbéri birtokkal kapcsolatos; în legătură cu posesiuni urbariale; bezüglich auf die urbarialen Besitztüme. *1852:* A' Tőkét ... a' magas kormány engedellye nyomán csak akkor fizeténdem, midőn a' vesztett Urbériségek kárpotolva léendenek – annyival is inkább midőn Urberiségi veszteségek mellett még a' liquidum Debitumok fel vétele is fel van függesztve [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

urbura bányabér, bányaadó; impozit percepput pe mine; Bergwerkssteuer. *1780 k.:* az Urburat ... Antecessorink ... sub titulo Decimae ... a' Fiscus tárházához praestaltak, most a Mlgs Dominus Terrestriseknek ki adgyuk [Torockó; TLev. 14/2]. *1785:* az engedelmesség, Szofogadás parantsaltatatt, a Banyászkadásban, az Urburának, Dézmának és Taxának ... praestalásában [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 21b] | Elsö Lajos Magyar király idejében 1359 Esztendö tájban a' Metalurgiának fel állítására Styriából Metallurgusok hozattattak ide Torotzkora, és itt privilegialiter illocaltatván a Jus Regium, mint Bánya Városban bé hozattatott, 's introducaltatott, és az Urbura, ugymint Dezma Taxa, mint de jure tartozo Regalis Proventus ad praestandam figáltatott [Torockó; Thor. XX/9].

urburaadás bányabér adása/fizetése; plata impozitului pe mine; Zahlung der Berwerkssteuer. *1785:* Citállyuk ... Rákotzi György Fejedelem Annuentiáját de dato 33a 9bris A 1634 ... ahol ... ezen Hellység Patronus és Földös Uraiis, in recognitionem Juris Regius ... az Urbura adásra compellaltattak, s magukat obligálták [Torockó TLev. 6/1. Transm. 17b].

urburárius bányabért fizető személy; persoană care plăteşte impozit pe mine; Bergwerkssteuerzahler. *1785:* Ezen dolog ... Felseges Urunk parantsolattya mellett fügvén, az ő Felsége Keglmes Decisiojaig nem alteraltathatik, annyivalis inkabb ... Hogy ... az hasonlo Urburariusokra mint mű, circa usum Sylvarum, különös keglmes Reflexio, és praecautio tétettetett [Torockó; TLev. 9/22].

úrdolga a földesúrnak tett gyalogos v. igásmunka; robotă, clacă; Herrenarbeit, Frondienst. *1553:* ha penygh wala melyk fel vra dolghara lezeon wagy Beteg lezön tah<at> ... Alkolmos napot hagyanak neky [Kv; BfR VI. 295/1]. *1648:* Koacz Miklos ... ió volt haza az vr dolgarol [M.lapád AF; BLt]. *1687:* Mikor Vár szükségére, az Nemes V(árme)g(y)e fel vetése szerént valamit kévánnais Hadnagy Vr(am), ha azt mondgya az szegény ember, nem mehetek, mert az Ur dolgára vetettek, nem bántya, se nem bünteti érette [KSz; GrTram. VIII Somogyi I. (50) a csehi lovas sereg zászlótartója vall.]. *1696:* Naskuly ... sokszor nem ment az Ur dolgara eleget veszedeket az Biro erte [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4]. *1703:* monda hogy mit morgasz látod hogy nem Jártam en a Juhokkal, most Jövök az Ur dolgarol csak olyba tartom morgásodat mint a szart [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jb vall.]. *1723:* az urdolgáb(an) legyen küs kedvezésis Nikora Péter(ne)k [M.hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1767:* Groff Toldalagi Pal Vr ö Nsga emberei ... vr dolgan vadnak [Koronka MT; Told. 19/29]. *1792:* a' mely napon Dobolyi Józef Vr és az Aszony magok dolgossaival leveleztettenek, én akkor úr dolgában kaszálni voltam [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692]. *1811:* még a' Fiának mint olá Deáknak is meg parantsolta ... hogy mennyenek a' Tüznek lehetséges meg vételére ... De az egész Falu meg nem jelenhetett; Mert az Vr Dolgárol még akkor meg nem érkezhettek [Cold K; JHb F. 5. 3/3 Ungur Toma (32) vol. vall.]. *1826:* Ezen Pálinka főző épitésén is jelen voltak a Báro Ur eö Nagysága Emberei ur dolgan [Bezdéd SzD; LLt Fasc. 9]. *1843:* jöttem vé Déésre Urdogaba [DLt 190]

Szk: *~ra hajt. 1759:* Tisztarto Vram A' Joszágbeli embereket rutul tractálta, mert ugyan is, ha nem is, szidta, verte, fejeket bé törte, és Gabugyán Gligortol egy Disznot, a' Fiátol ... egy Méhet, a Léányátol ... egy kövér malatzot huzott, és egy Barányt is azért, hogy ne hajtsa Ur dolgára [Marosludas; TKl Mokány Ojne (70) jb]. *1770:* bennünkötis keressel vagy kalákabon nem hivtanak hanem mindenkor Vr dolgara hajtottanak, s mennünk kellet [Sülelmed Sz; BK. Blidar Vonul junior (28) és társai vall.]. *1810:* Az Udvar dolgán kivül az Adorjányiakat, Soaknaiakat midön ur dolgára hajtották, lattom hogy Kántor Josef el foglalta a' maga számára [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Blós Nyckuláj (26) vall.] * *~ra jár. 1804:* Bosorral eleget jártam Ur Dolgára egy Vras lévén vélle [Farnas K; KLev.] * *~ra kiküld. 1742/1760:* tsak hamar engemet az Ur dolgára ki küldvén ... Vass Lászlo Uram ki jöve oda s mondam No Uram, Szilágyi Uram bizony minden orán el foglalya az házamat [Pujon SzD; WassLt G. SzászVárosi (!) (70) zs vall.] * *~ra küldhet. 1696:* Hallatam az Birotol hogy panaszolta Naskulyit nem küdheti az Ur dolgara [Mánya SzD; Ks 8. XXXI. 4] * *~ra megy. 1770:* mindenkor jo dologtehető Nagy emberek s Legennyek mentenek Vr dolgara [Babucz Sz; IB]

* *~ra mehet. 1797:* egyszer meg ittasadván ... hivatalára leg ottan Ur dolgára nem mehettem [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

úrdolgás úrdolgára használt; (care este) folosit(ă) la robotă; bei der Fronarbeit benutzt. *1842:* 15ik Novemb: Török János (: Kadét :) 45 éves – Gyaluba egy urdogás szekérrel menvén a Szamoson keresztül, a viz hirtelen meg áradván, a szekeret fel forditotta és ö ötöd magával kik a szekeren ültek, vizbe esett [Nagykapus K; RAk 10].

úrember úr; domn; Herr. *1657:* Petnházi István jenei kapitány, kisded, módos, immár öreg idejű, de híres vitéz úrember | az helynek ura maga nagy úrember Bécsben volt ugyan [KemÖn. 70, 284]. *1662:* Egyháza is a vár és falu között nem messze újonnan megépíttetvén, és amellé szép alkalmatos harang is öntettetvén, hogy akármelly úrember is gyönyörködve ellakhatnék benne | A gyulaiak ezen felette nekibúsulván, hogy soha az ártatlan ispáhia és úrember halála büntetetlen ne maradna, nagy fenyegetődzéssel és szemekre való hányással a jenecieknek értésére adták vala [SKr 201, 315].

úrerdő vkinek a tulajdonában levő erdő; pădure în proprietatea cuiva; Waldeigen. *1652:* Vagyon egy Ur Erdőis a' falun felwl, mellyet mindenkor tilalmasb<an> tartnak [Bács K; GyU 130].

úrféle urak közé tartozó személy; domn (dintre sute de domni); wer zur Herren gehört. *1674:* Úgy látom, én igen elé forgottam ott, de nem írja meg, mikbűl; de úgy hiszem, az magyarországi uraim-félék vádoltak volt [TML VI, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

úrfi 1. nemesi családhoz tartozó fiatalember; domnişor care face parte din nobilime; Jungherr. *1670:* Ez órában jütt az úrfi; úgy látom, Uram, oda ki szoros az kapcza [TML V, 276 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az urfi Gyulaffi László uram bemenneteli alkalmatosságával akarék alázatos levelem által Nagyságod méltóságos személye előtt udvarolnom [TML VIII, 271 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1734:* akár mi ujságot hoztanak az Néhai Mlgos Urak, ha vagj egj özet nyuztanak, vagj egj bőres pecsenyét öltek (!), az Idvezült Ur mingjárt az Aszszony(na)k el kezdette, az Eöcsémék(ne)k Feleség küldgj ebből, holott az Aszszony-n(a)k is szinten ollyan gondgja volt az Urfiak(na)k valo gazdalkodásra [Szentpál K; TKl Maria Keresi Ladislas Hegedűs (50) jobbagionis rel. vidua vall.]. *1752:* Az kalata Szegi Jószágból 21. curr. későn őstve érkezvén meg ide Motsra, be szalva találám az Udvarb(an) a M. B. Huszár Urat az M. Baroniszával, egyabik Ur fial (!) és 2 kis aszonyakal [Mócs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1772:* Kérém azért az Urffit méltóztassék engemet tudosittani, mivel kételen vagyok ezen dolgot a Melgos Thesauriatusnak representalni [Kv; SLt XL Henter János lev.]. *1823–1830:* az apám ... a gróf Bethlen Sámuel atyja udvarában szabóskodott volt, úgyhogy ez a gróf az apámat mindvégig Józsinak szólította, az apám pedig ezt a grófot már idős korában is úrfinak [FogE 99].

Szk: *kicsi ~. 1820:* a' Báro ha tsak fekvő beteg nem volt Aszszonyos volt ... mig a' Kitsi Urfival a' Bároné terhes volt, egy ügyös főzője lévén sokszor Szemem láttára meg lapogatta a' fárát [Rákos TA; JHb F. 48 Pantzi Jutzi Vitán Józsefné (32) zs vall.].

2. fiatalabb személyek neve mellett; după numele persoanelor tinere; nach dem Namen jüngerer Personen. *1738:* meg esketok és hüte utan meg kerdeztük Tudadi Lattadi kik vertek Fel Az Olasz Ferencz Urfi molnat [H; BK sub nro 1011]. *1750:* bucsura mentem Sz. Lélekre s ottan bé menvén az Udvarba, láttam hogy volt valami zeréte Joseff Urffi s Apor Anna Aszony ő N(agysá)ga között [Gelence Hsz; HSzjP Agneta Szopos, n(obi)lis Nicolai Csoma de Gelencze Consors (30) vall.]. *1761:* Baro Josika Imre Ur ezen Summábol ... Arany Pénzül Száz Aranyakat, valentes Hung. f. 500. Exolvála, és ... Baro Josika Antal Urfi Leválás is [Gyéressztkirály TA; JHb XLV]. *1772:* külön külön a kezeseken 25ött forintakan (!) ... Groff Petki Josef Ur finak legitimus Tutara ... meg vehesse [Marossztgyörgy MT; Ks 72/55]. *1784:* a' midőn ... honn nem létem alatt, Udvaramat invadálták, Villicusom ellenzése ellen (!), őkör Pajtámbol egy Tulkomat el oldták és ... Mikes Sigmond urfihoz hajtották [Nagylak AF; DobLev. III/587]. *1801:* Árgya Evát Mlgos Groff Rhedai Lászlo urffi cő Nga parantsolattyábol nem pedig Tiszt Czedulája mellett fogatta el az maga udvari Birája Cziffra Vaszi [Erdősztgyörgy; WH. Nagy Péter (36) szabad székely vall.]. *1823–1830:* asztal felett azt mondja Zejk János úrfi gróf Bethlen Imrének[a] [FogE 209. – [a]Folyt. a szöv.].

úrfiacska, úrficska domnişor; Jungherr. *1672:* Kegyelmed Czegéről irt levelét igen bőcsülettel vöttem, melyből úgy értettem vala, hogy az úrfiacskának betegsége miá viszsza kellettett volna térnie Kegyelmednek Szent Péterre [TML VI, 3 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról]. *1718:* ã több Urfiacskak és Kiss Aszszonzok Brassóban lévén [Gyergyóújfalu Cs; LLt Fasc. 69]. *1732:* Lazar Antál urfiacska [WassLt MBandi Szodos Marton assessor sk írása]. *1739:* ã mult Vasarnap eczaka Mlgs Gubernátorne Aszszonyom ô Excellentiaja meg betegedvén egi Vrfiacskaval (!) ... meg keresztelek [Darlac KK; ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez]. *1741:* az Leányok hallották is az gyermek Sirását, de akkor Csiszér Uram a kis Urficskának két Dobjait elé vette, s verte hogy inkább ne hallanék a Siráss [Meggyesfva MT; Ks 184/LXXXVIII]. *1755:* az a Tatár szemű leg kisséb Urfiacska Dajkája, valahogy kapdosott az Legényekhez [Nsz; Ks 96 Baló László lev.] *1779:* Az Kapun belől lévő Ház, és Gabanás maradtanak Sombori Samuel Urfiacskának mind kissebbik Fiunak [M.köblös SzD; RLt]. *1791:* a' két kis Vrfitskákat volt szerentsém látni, gyönyörü szép gyermekek [Sztrézakeresesora F; TL. Wessenyei Dániel gr. Teleki Józsefhez]. *1799:* az Aszszony Ur Fiatskái pedig sirtak rivtak majd kétségben estek [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1820:* közelebbrőlis arra valo volt, hogy az Urfitskájat magáénak tarthassa bátron mondhatom, mert hogy meg Születik a Kitsi Urfi, engem bőtsö után kérgetett a' Cántorékhoz [Rákos TA; JHb F. 48 Pantzi Jutzi Vitán Józsefné (32) zs vall.].

úrfiszolga úrfi mellett szolgáló inas/személy; slujitorul unui domnişor; Diener des Jungherrs. *1823–1830:* Alig vártam, hogy Marosvásárhelyről kimenjünk, mert azt tudtam, hogy aki engemet lát, mind arról beszél, hogy én úrfiszolga lettem, pedig volt akkor az úrfival rendszerént való inas [FogE 155].

úrfiú úrfi; domnişor; Jungherr. *1562:* 1553 esztendőben a török megvevé Lippát, Solymost ... és több várakat nagy sokakat; Tömösvárat is, kiben elvesze a fő vitéz és nemes úrfiu a vitéz Losonczi István és kis Cámpo [ETA I, 16 BS].

úrfikor fiatalkor; tinerete; Jugend. *1755:* iff(jú) Teleki Sándor Uram eő Nsga a' mint emlékezem még Urffikorába hat Gyermek Lovat meg tanittata hámba maga számára, s mostis azon hámos Lovai vannak [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

urgeál, urgiál sürget; a urgenta; jn bedrängen. *1588:* Eotweos Andras ... urgeallia Biro vramat, hogy az varos keozeot es eo koczte Biro vra(m) theorwent tenne [Kv; TanJk I/1. 73]. *1599:* Reisz Andras, Lucas Rodner es Radnothy Jstwan ... valljak ... eo magajs zegeny niawalias igen megh busult vala rajta hogy annyerais vrgealuk [Kv; TJk VI/15. 347]. *1600:* Kis Janosne Jlona azzany ... vallja ... az Aranjat mutattja vala Zenth Miklossy es mongya vala el rezeltetek es el chigankottatok ezt az Aranjat ... vgyan vrgeala az Aranianak el nyereset [Kv; TJk VI/1. 504]. *1646:* mostan ezt Vrgealljak az giermeki ... hogy condescendallion ez causa [Kv; TJk VIII/4. 125]. *1656:* Vrgialtam is az mi kegielmes Urunktol eő Nagysagatol determinalt arbitereket, hogi re infecta az dologh nő maradgion [BálLt 85]. *1670:* el telve(n) az Quindena urgealni kellet volna juramentu(ma)nak depo(siti)ojat [Kv; TanJk II/1. 713]. *1697:* az vadoltatot szemelj impatienter urgealta ab initio és urgeallja mostanis utolsö napjaib(an) hogj admittáltassek az Szent Gyülekezetben Is(te)nével valö szövettsége meg ujjetására [SzJk 306]. *1718:* eddig sem aludtunk, mert inea parteis indesinenter urgealta(m) hogj ki adassék ā Transmissio [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1720:* Josephre biztom hogj urgiallya és mentést indicsa meg az embert [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1735:* jelen leven az A Procuratora Horvath Peter ur seriest nem urgealt az Ik ellen per hoc az Ik az Anak impetitioja alol absolvaltatnak simpliciter [Torda; TJkT I. 61]. *1747:* Szegény Székünk ... továbrá Causat urgialni nem kévánnya ... söt ezen Causanak továbrá valo folytatásától Supersedeál [Ssz; ApLt 5]. *1781/1785:* Néhai Váro Moses Vram eleget urgealta a Báttyát Détsei Istvánt az osztozásra [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 170 Andreas Vincze (74) jb vall.]. *1798:* úgy látom, hogy azon dolog eltsendesedett és senki sem urgeálja; én ugyan rajta leszek itten Thordán, és azon birtokosokkal akik eddig is urgeálták beszélleni el-nem mulatom [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.].

Szk: *felettébb ~. 1710 k.:* ha vélem kötődtek, feleseltek és valami bolondságot állítottak s vitattak vélem, vagy láttam, hogy valami gonoszra igyekeznek, jót, törvényt, igazságot elfordítani akarnak, megindultam, s a dolgot, vagy ami nékem jó, igaz és helyesnek látszott, buzogván, és néha felettébb is urgeáltam, mordicus oltalmaztam [BÖn 494] * *fenyegetőzéssel ~. 1704:* midön azon Pano nevű görögnek megindulását a general halasztotta volna, Bethlen Miklós uram vissza akarta venni leveleit, és solide is urgeálta Teleki Sándor uram által, és fenyegetőzéssel is urgeálván visszadását [WIN I, 167] * *igen ~. 1674:* urunk valahányszor azolta is nekem írt, azokat az dolgokat igen urgeálja ... de nekem semmi ellenem benne [TML VI, 554–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *keményen ~. 1698:* az Mlgos G(ene)ralis ur(am) az Passuson levő Hajduk(na)k szorossan való fen állásokat kiványa ... fizetéseket kemenyen urgeállya [UszLt IX. 76. 62 gub.] * *kemény szóval ~. 1744:* Mind ā Conscriptorok, mind a V. Tisztek a közseg közc ki mentenek, adhortálták, szep s kemény Szokkalis urgealtak, hogy ne opponállyák magokat, hanem compareállyanak[a] [Hsz; INyR. – [a]Az összeíráson] * *szüntelen ~. 1783:* szüntelen urgeallyák, és már tovább semmiképpen nem viheti halasztássát [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

urgeálás sürgetés; urgentare; Drängen. *1666:* Nem nagy titok volt az tolvajok, azok között Kökényesdi megbüntetésének urgeálása, azt már ugyan sok időtől fogva urgeálván ő fölségénél [TML III, 600 Teleki Mihály Csáky Istvánhoz]. *1700:* tettzett ... a B. Divisorok közzé bizonyos embereit botsátani ... praetensiojanak ... hellyes urgealasara [Kv; SRE 69]. *1780:* Hogy azért halgassunk az Eklésia gyüléséb(en) jobbnak tartottuk mind a' Collegiumra, mind a' professoratusra, mind a' dologra nézve. Másképpen is urgeálásunkkal tsak nagyobb commotiora való okot szolgáltattunk volna [Nc; Borb. II Kováts József prof. rektor lev.].

urgeálhat siettethet, sürgethet, szorgalmazhat; a putea urgenta; drängen können/dürfen. *1649:* Nem urgealhattia D. Actor az It hogi part vegien benne, szabad vele, ha el veszi[a], ha nemis [Kv; TJk VIII/4. 374. – [a]A levelet]. *1671:* ha valami oly dologh eset volnais tőllem, az vele(m) concordalt, magha sopialta azon dolgot, per hoc mint ollya(n) sopialtatot dolgot az A(ctor)t ne(m) urgalhattyák, annalis inkab, hogy nemis destinaltattak az Directorok, hogy privatus emberek között valo dolgokat igazgassanak [Kv; TJk XI/1. 125]. *1735:* azon Causam(na)k továb valo Continuacioját, assumptiojat és decisiojat nem urgealhattam magam es legitimus Procuratorom bizonyos akadállyi miatt [Torda; TJkT I. 76]. *1748:* mivel azon Jószágot, Soha Contractusom szerint nem birtam ... ā Semmiben nem urgealhattam manutentiomat [Torda; TJkT III. 231].

urgeáltat sürgettet, siettettet; a urgenta; drängen lassen. *1783:* az Aszszony Alvintzíné Aszszonyom a' Sertes Causaját nem hadta félben, hanem keményen urgealtatta [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

urgeáltatik sürgettetik, siettettetik; a fi urgentat; gedrängt lassen worden. *1605:* Mindaz altal megis ha Vgian towab urgealtatnak ... az ennek eleőtte raitunk essett sok Nyomorusagokatt megh mütogathattiak keönyeörges keppen amelliek eddigh raitunk estenek [Kv; TanJk I/1. 513]. *1662:* És hogy hát megöl is a tisztviselöktül mégis nagyon urgeáltatnának, kénszerittetnének, a köfalakról is kénszerittettek vala a városbélick puskákkal jól megingatni öket [SKr 683]. *1670:* az minemü karban látom nyavalyásoknak dolgokat az inclusákból ... nem ártott volna arról is nálam pecsétes instructionak lenni, ha szintén nem urgeáltatott volna is, mivel tudom elöfordul s így mit s mit tudjak hozzá szólani [TML I, 278 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1690:* az general abban az Duca vajda penze allapattyaban egeszlen informatus leven adgya Censurajat mitsoda valaszt tegjünk réá, és ha azon materia továb urgealtatik mutassa jo akarattyatis [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel instr.]. *1740:* Szabo Gabor Vram ... midön a Postalkodásnak prostalására urgéáltatott volna, a bélinck ki vágásával ... fenyegette az Uttza kapitányt [Torda; TJkT I. 182]. *1748:* a' Nehai Fekete Mihály vr(am) Czéh Mesterségéb(en) is urgealtatott azon

Taxa az öregektől, hogj vétessék el a' Czéhtol [Torda; TJkT III. 222]. *1759:* Azon Lovaknak, mellyeket az Erdellyi Magnások, és Nemesek elöbbi Esztendökben ... igirtek volt 66. számban még hátra lévő Supplementuma a' Felséges Udvar (!) ujjolag urgéáltatik [Nsz; LLt gub.]. *1775:* Ettől maradott egy jóforma szép fia, János; de ez is hajlandó lévén a hiábavalóságra, úgy beszélték, hogy midőn urgéáltatnék ab incendio primi amoris, egy kalános cigánynak erővel el akarta venni a leányát [RettE 349]. *1789:* A' ... Vágok[a] kárasodása Specificatioja küldessék el oly requisitioval, hogy azt coramisálja és ide küldje viszszá, 's urgéáltassék, hogy rendeljen a' kár legitimatioja végett mindenkor egy Tisztet [Cssz; UszLt XIII/97. – [a]A mészárosok].

úrgomba királyvargánya, *nép* úrigomba; mînătarcă; Herrenpilz. *1819:* meltoztatott Ő Felsége ... kegyelmesen aztat parantsolni hogy 1[ör] az Ur Gombák vagy az egyenlő Galotzok (: Fungus Umbilicus agoticus integer Linnei Taublingen :) minden nemeinek az ételek és árultatások egy ataljában tiltassanak meg [Kv; BesztLt 706 a gub. közrend. Beszt. városához].

úri 1. az urak közé tartozó; din rîndul/categoria domnilor; zum Herrenstand gehörig. *1621:* a lengyelek tributot adtak az török császárnak azután esztendőről esztendőre, és bizonyos úri személyek is zálogul az töröknél voltak [KvE 152 SB]. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy ez friss vedégségekben ... az ö Isteniknek, és nagy hirü nevü, hazájok s nemzetek felöl jól erdemlett Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikot éneklették légyen [ÖGrAj 8]. *1663:* Köszöntöm Macskási uramot ő kegyelmét; egy lóig, tudom, ő kegyelme úri katona ember és nekem, szolgájának, egy jó paripát küld, tőlem más hasonló német ajándékot várván ő kegyelme [TML II, 611 Kályoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1675:* Az egy élő Istenért kérem úri Méltóságodat, hogy legyen azon az mi kegyelmes urunk ő nagysága előtt s találjon oly módot benne, hogy mind ez rettenetes veszedelem távoztatódjék el [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ez decrétumot hozott vala a császártól, hogy minden fiscális jószágokról, dézmákról, árendákról, kiket a donatáriusok birtanak, productió legyen, biznyos úri személyeket deputálván, kik eleiben producáljanak [CsH 321]. *1736:* a specificalt faluban biró Mlgos Uri Possessoroknak vannak itten Buzában Mentsegessi [LLt 168]. *1749:* Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen kedvesen vevém, köszöntet ... várja látni úri személyedet [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Radványi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1759:* De reliquo magamat és Ngd(na)k Mlgs Groffi Házát minden jókkal alázatosan tisztelő méltatlan Házamat Ngod gratiojába, Ngodat pg és mind közel mind távol lévő úri szerelmesseit az Ur Isten kglmességébe ajánlván maradtam ... alázatos szegény szolgája Zágoni A. György [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. *1802:* azt ohajtam szivemből, hogy nagyságtokkal edgyütt Uri Maradekjak élhessenek az általam oltott gyümöltsfák termésével [Kv; IB. Létzfalvi Szavay Sándor lev.]. *1811:* A' pej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szin, nem akad uri vásárlóra [ArE 155]. *1848:* Igen szép volt az úri gyermekek maszkarádája, különb féle nemzeti öltözetekben [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *főasszony. 1736:* az uri fö asszonyok mind otthon, mikor templomba mentek, vagy máshuvá, mind lakadalmakban, mind temetési alkalmatossággal, palástban mentenek [MetTr 343] * ~ *főember. 1662:* a szegény haza alsó-, közép- és szolgáló rendekkel nagyon megépült vala, az úri főemberek bokrosan nevekedő nagyreménységü gyermekeivel is nagyon szépen kezdett vala virágozni [SKr 321] * ~ *kisasszony. 1764:* Méltoságos Gróff uri küs Aszszonynak Petki Klára Asz(sz)ony cö Ngának [Ks 94 Bartalis János Petki Klárához].

2. urak szolgálatában levő; care este în slujba unui domn; wer im Dienste von Herren ist. *1783:* Anno 1783 die 29-na Novembris méltóságos Horvát úri (!) birája, Kurta József pretendálja az árkosi gazdák törvénye előtt a mostani bükkös-makkos pásztoroktól, hogy a titulárt (!) úrnak egy kanja megdöglött, azért, hogy a pásztorok a magok kötelességeknek eleget nem tettek volna [Árkos Hsz; RSzF 215].

3. uraknak végzett; (care este) făcut în folosul domnilor; für Herren gemacht. *1710 k.:* a fejedelemasszony igen tisztességes úri prebendát rendelt eleitől végig rabságomnak [BÖn. 682]. *1820:* mais szolgáltatnak, a Kolosvári épülendő Lycaeum Számára meszet vinni, de mindenkor a menetel és jövetel tsak feltudatik a Rendes Uri szolgálatba [Bogártelke K; KmULev. 2]. *1825:* elégtelen vagjok az Uri szolgálatra [TLtT Közig. ir 1470/825 Vutka Ilia Styopu kérv. a tisztséghez]. *1833:* Az Robota vagy Uri Szolgálat ellen egjébb panaszunk nem lehet [KLev. 12]. *1847:* Esztendőnként Tejendő Uri Szolgálat [DLt 6].

4. urakra jellemző; care este caracteristic domnilor, domnesc; charakteristisch für Herren. *1585:* Catalin Philep ferenczne vallia ... Mikor a' fiaert az osonnat a' keomiweseknek megh Ada, Akkoris mind az zegeny azzony vgia(n) vry modon Ada megh [Kv; TJk IV/1. 437]. *1662:* Kinek úri tisztességes sustentátiójára, tartására Görgény vára, hozzá való minden fiscális jószágival ... maga életeig kiválthatatlanképpen, maga holta után pedig úgy, hogy Szentpéter és Suk ottan fiscusra visszaállanának, Görgény vára pedig tizenötezer forint summáig felesége kezénél maradna [SKr 642]. *1677:* soha senkit senkinek vádlására Uri, Nemes, és egyéb szabadsággal élö rendek közzül, törvény elöt nem arestaltat [AC 28]. *1707:* Nagysagod Uri Parolajara ... meg irtam vala Vás Sándor Uramnak hogy ... az plenipotentiat ennekem külgye be hogy ... concludalhassak Nagysagoddal [Kv; Ks 83 Szepesi János lev.]. *1726:* Az én Istenem algja meg az Urat meg igert Uri joakaratjaert [Bethlensztmiklós KK; Ks S. 19]. *1749:* Aj(á)l(o)m továbrá istennek kegy(e)lm(e)s ol(talmá)ba a' Mlgs Vrnak Vri életett és vagyok ... méltatlan szolgája Szabo Istv(an) [O.csesztve AF; Ks 83]. *1764:* Én bizony Bátyám Uramat mindenkor maga Uri Charactere szerént respectaltom [Középlak K; BfR]. *1771:* Agyagfalván úri házakat épített s úri módon él [RettE 256]. *1780:* Cserei Uram ... a Feleségit Uri modra ki öltöztette drága köntősökkel [Bethlen SzD; BK. St. Ersek (46) jb vall.]. *1800:* Én ugyam ugy esmérem az ö Excellentiája egyenes Vri Szivét, hogyha tulajdon magával ö Excellentiájával volna-is azon perem, bátorkodnám itélete alá botsátani [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1826:* egj ollyan Jószágot oltsárolni, mellynek Jövedelméböl actu nem ugy mint Attya Házánál, hanem Uri modon él az Alp(ere)s ... nem illö dolog [Nc; DobLev. V/1114. 7b].

5. úrtól származó; domnesc, care emană de la domn; von einem Herr stammend. *1740:* Nag(o)d Mélgos Uri levelét mai napon alázatos devotioval vettem [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1763:* Ngtok Uri Levelét tisztelvén, az parantsolt Commissiokot im accludálom hat darabban [Nsz; LLt Baló Antal sk írása]. *1788:* Feleségemnek irt Levelinek

Poscriptájából Nagyságodnak látom Vrí Parantsolattyát [Hosszúfalu Szt; Ks 94 Vegyes lev.].

6. uraknak való/készített; pregătit pentru domni; für Herren gemacht | cifra, díszes; împodobit, frumos; geschmückt. *1662:* Ezalatt a konyhán úri ebéd készíttetvén ... mindenképpen gazdagon vendégeltetnek, jól tartatnak és úgy bocsáttatnak vala [SKr 399]. *1679:* Vagyon ... egi Uri Udvarház [Uzdisztpéter K; TL]. *1697:* két köntös tisztito Uri kefe [KGy]. *1711:* 1 Uri Ingh 15/ – 1 Uri keszkenö ighen friss 26// [ApLt 5]. *1756 k.:* a' Nsagtok szép Uri házának számos esztendőkig virágzó allapotban valo meg maradását szivesen ohajtanok [Torockó; TLev. 9/9. 2a]. *1768:* Más Fiokos Uri Almarium [Mezősztgyörgy K; Ks 23]. *1777:* vagyon ött Ház és egy Bólt, mind Szép Cserefa ajtokkal, ablakakkal, és egyébb meg kivántato Uri készületekkel Stukaturasan fel ékesittetve [Meggyesfva MT; LLt Fasc. 28]. *1806:* volt két párnás Uri hám, kantárokkal és Gyeplőkkel edgyütt [HSzj *kantár* al.]. *1812:* én Wármegyei Fő Biro vagyok ne mondgyák hogy születte Házánal koldus rongyos, tehát most Batyam Uramnak keszűlni kel edények Asztal néműek, gondolom az angyom által, fajinak Uriak lésznek ha mastol kérendis, két napra [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.]. *1849:* kostot az Uri Kaszinoi vendéglőből hordattak [Kv; Végr. Vall. 15].

7. urak tulajdonában levő; care este în posesiunea unui domn; in der Eigentum eines Herren. *1678–1683:* megh kezdek sokallanj, boldogh emlekezetű edes Atia(m) Ura(m) szep uri iosagit hazait varait [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710:* a gyalui szép úri jószágát Bánffy Dénes obtincálván, semmiképpen keziből kiadni nem akará [CsH 113].

8. urakból álló; de domni; aus Herren gebildet. *1710 k.:* egy nagy gazdag úri familiából álló, kétszáz ház jobbágynál és húszezer forintnál többel bíró fecmber adott egy zlotot [BÖn. 888]. *1729:* Kötelenes, es bátorságois busittásomrol, alázatoson követvén az urat, ajállom Mltgs Uri házával edgjüt, a jo Isten oltolmában [Kiskapus K; Ks 99 Gyeröffi Kata lev.]. *1772:* adott ... a Méltoságos Ifiu Aszszony ő Ngának ... Uri Familiájokhoz illendő Uri Jegyet [Drág K; TSb 21]. *1792:* Mlgos B. Orbán Ur, az Asszo(n)nyal és Kis Asszon(n)yal együtt frissen vannak, Nsgodat atyafiságoson köszöntik egész uri Házával egygyütt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* Ezek tiszta erkölcsű, vallásos, úri párok valának [FogE 151].

Szk: ~ *főrend. 1679:* az magyarságnak úri főrendei mind Erdélyben, Partiumban és Huszton levők kijövén és az kik személyekben jelen nem lehettek, elegendő számmal való követek jelen létében azon gyülés véghez ment [TML VIII, 480 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz] * ~ *rend. 1657:* Az fejedelmet sokan szólongatták úri rendek, de csak contemnálá [KemÖn. 47]. *1749:* Ezen Udvarb(a) bé szálván vagy kétt Mltgs Vri rendek, feles szerzetesek és Paterek, azok(na)k Lovai számára ... adtam Cub 7 metr 1 [Kiskend KK; Ks 70/ 51]. *1809:* az Uri Rendből Báro Rauber, Meltoságos Daniel Elek Ur, ugy Vice Király Biro Cserei Samuel Ur Szűrctre vagynak [UszLt ComGub. 1752] * *nagy ~ rend. 1677/ 1768:* az én szerelmes Léányomat emlitsem Mariat ... nagy uri rend Embernek Tntes N. Szent Marton Matskási Boldisár Urnak eö Kegyelmének rendelte házas társul [Ne; DobLev. II/386. 2b] * *német ~ rend. 1734:* Tatártol való félelemre nezven .... igj gondolkodnak hogj az most itt levő Nemeth Uri rend Károlyvárra takarodnak (!) ha Sullyosodik [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához, özv. Bethlen Lászlóné Folthi Máriához].

9. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *(szent) vacsora* úrvacsora; cuminecătură; Abendmal. *1792:* Uri Vatsorahoz valo kehely pohar [Kv; SLt 17]. *1846:* három héti tanitás után az én jelen létemben ki kérdeztettek a Templomban, és az ö értelmek meg, vagy fel foghatásához képest a' meg elégedésig feleltek, ugyanakkor az Uri Szent Vatsorában is részesültek e' következök[a] [Bádok K; RAk 257. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1863:* Az uri Sz. vacsorát mindenütt 1a mártii kell ki osztani, egy felöl az egyformaságért, más felol, hogy a bün bánat hetiből, a hushagyo ked ki kerülödjék [Gyalu K; RAk 78].

úrias cifra, díszes, uraknak való; împodobit, pentru domni; geschmückt, für Herren. *1660:* Egy Molduny urjas koczi, mas paraszt szeker [Lázárfva Cs ; LLt Fasc. 117].

úriasszony doamnă, femeie distinsă; vornehme Dame. *1657:* ök nagy szeretettel s böcsülettel láttak vala, s az alkalmatosság is kedves vala, mert már jó időtől fogva fött meleg étket nem kóstoltam vala, palotában nem ettem, szép úri asszonyokkal, leányokkal nem szóltam, sőt csak nem is láttam [KemÖn. 229]. *1662:* a nagy jeles fejedelem ember veszedelmén s méltatlan esetén, siralmas sorsán nagyon megesvén szíve a kegyes úriasszonynak, maga hintószekerén s lovain kísértette s küldte volt Ecsed várába [SKr 90]. *1710:* a fejedelemasszony, mivel egészségtelen száraz asszony vala, nem is gyömyörködék soha a pompás öltözetekben, ha magánál szebb úriasszonyt látott, mindjárt a fejedelmet kezdette tőle félteni [CsH 127]. *1736:* Lakodalomban penig nagy uri asszony volt az fögazdasszony, más föasszonyok az vicegazdasszonyok voltanak [MetTr 391]. *1748:* hozott volt ki ... egy igen ritka munkájú melly fűdczőt, mellyet egy nemelly Menyecskének ajándekozván, meg ösmertek mingyár az Uri Aszszonyok, hogy bizonyosan Huszár Mátyásné melly fűdczője [Abafája MT; Berz. 11. 89. 1]. *1759:* Az úriasszonyok különbözőképpen jártak a nemesasszonyoktól. Fekete hosszú fátyolt, vagy borzos fökötöt többire csak a föasszonyok viseltek [RettE 91]. *1766:* midőn egy özvegy úriasszony valamely nyomorúságában recurrált volna Teleki Mihály patrocininumához, vitt volna valami ezüst selleget s egyéb portékát neki ajándékba [RettE 201]. *1823–1830:* ezen fésü nem szélesebb egy elő arasznál, hosszú fogai vannak, mint egy gereblyének a fogai, a teteje is két-három ujjnyi magas, az úriasszonyoké cifra, aranyos, az felakasztott haj körül papiros virágok a kisasszonyoknak [FogE 68].

Szk: *földes* ~. *1762:* Földes jo Uri Aszszanyaknakis fejet fejül halado sok károkat tett légyen. idegen orszagakb(an) leven jo Földes Uri Aszszanya [Msz; MbK IX. 29] * *grófi* ~. *1736:* Meltosagos Groffi Vri Aszszony Bethlen Kata Aszszony Nehai Teleki Joseph Groff Vr házas társa [Lisznyó Hsz; SVJk] * *katonás* ~. *1710:* A felesége[a] penig, katonás úriasszony, gyakrabban férfi köntösben, paripán jár, férfi módon ülvén a nyeregben [CsH 402. – [a]Chusani generálisnak] * *nagy* ~. *1736:* Igen ritka volt akkor az jó féle veres klaris öv Erdélyben, épen csak az nagy uri asszonyok viselték [MetTr 344].

úriasszonyság doamnă; vornehme Dame. *1759:* Br. Wesselényi István úr ... Felesége Daniel Polixena, nagy literaturájú úri asszonyság [RettE 84]. *1775:* Ez igen ritka nagy tudományú és bölcsességű úri asszonyság volt, jól tudott deákul s még görögül is [RettE 347].

úriember domn; vornehmer Herr. *1663:* Látja Nagyságod, Ebeni urammal, olyan régi látott, hallott uri emberrel mit cselekedtenek egy rossz tiszte alatt levő mónárnak megveréséért [TML II, 429 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710 k.:* Tanulótársakat, mint magyarok között új tudományokra nehezen találá, kedvetlenek voltak hozzá, csaknem erővel vona reá Macskási Boldizsárt, ki azután Erdélyben tisztességes úri ember [BÖn. 552]. *1736:* Abban az időben kétféle skárlát posztó volt, velenczei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst [MetTr 351]. *1759:* Gr. Rhédei Zsigmond ... Nem volt igen subtilis ember, de jó, emberséges úriembet volt szegény, igen szép feleségе maradt [RettE 84]. *1765:* Gr. Nemes Ádám úr is tabulae regiae praesességében akaratja ellen meghala. Erről az úriemberről úgy tudom írtam még ezen írásaim között [RettE 181]. *1782:* Generális gr. Teleki Sámuel ... Jóforma úriember volt, hanem a Teleki természet megvolt benne, azaz levitas [RettE 419]. *1823–1830:* Itt[a] ismerkedtünk meg egy Domokos nevű úriemberrel, aki ifjúkorában akadémiákat is járt [FogE 164. – [a]Debrecenben 1795-ben].

Szk: *derék ~.* *1765:* gr. Haller Pált is a Fehér vármegyei főispánságból <jubilálták>. Ez bizony derék úriember volna [RettE 193]. *1779:* Inczédi vagy Joszinczi József ... Igen derék úriember, nekem is jó uram [RettE 405]. *1843:* Huntzfutul mondta ... a Hadnagy is – ekkor Pap András Kántor Jánost, jol pofon ütötte – ezt mondom Hogy mered te semmi gaz ember azt a derék Uri ember (!) ily czégéres helyut (!) e féle alacsonyito szokkal illetni [DLt 410] * *keresztény ~.* *1667:* Kegyelmed okos keresztény úri ember, csak nyugtassa meg Isten rendelésén elméjét és magnanimiter alkalmaztassa férfi szívvel magát [TML IV, 220–1 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez] * *jószágos ~.* *1749:* Samarjai Péter ... Jószágos uri ember volt [Torda; DobLev. I/236] * *magyarszerető ~.* *1710:* gróf Orseti colonellus ... nem is láttam annál a colonellusnál emberségesebb, alázatosabb, jobb, magyarszerető úriembert [CsH 442] * *magyar ~.* *1761:* Úgy hallám tegnap, hogy a szegény br. Naláczi István úr is meghalt, ki is derék, jóféle magyar úri ember volt [RettE 118] * *nagy ~.* *1662:* az ellenségnek sem esett vér nélkül a győzedelem, mert amint magok közül való nagy rendektül hallatott, alatta háromezernél több veszett el, nagy úri emberek is [SKr 611].

úriház kúria; conac; Kurie. *1662:* azon felül tisztességes úriházakat és azon felül ismét annál frissebb házakat mind boltozatokra, felül mindenestül veres cseréppel héjjaztatván, parancsolt vala építtetni [SKr 200–1]. *1717:* bé menvén ezen Abafai Uri ház(na)k jo kötött s két felé nyilo deszkás kapuján; Bal kézre mellette vagyon egy Tömlecz ház [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 1]. *1726:* en bizony csak nem igen tartom rendesnek egy olyan Uri hazat hogy Covartely lakja [Darlac KK; ApLt 2 Apor Susanna Apor Péterhez]. *1756:* Némethi István Uram ... igen járós kelős volt azon Úri Házhoz [Kv; Mk IX Vall. 30]. *1775:* Igen siralmas és keresztény embertől sajnálandó dolog jött világosságra két úri házban, minémű kedvetlen dolog, nagy bűn és abból következett holtig tartó kedvetlenség és gyalázat [RettE 357]. *1793:* Mod nélkül gyakorlotta a fenn meg Nevezett Uri Házat [Zalány Hsz; Mk].

úrilag úri módon; domnește, ca un domn; vornehm, herrschaftlich. *1852:* a' Dajkának meghala a' gyermeke, tegnap temette el, még pedig urilag, fiákerekkel sat. [Kv; Pk 7].

urina húgy, vizelet; urină; Urin. *1558 k.:* Salarmoniacomot Igy chinaly: Rp. 2 p(arte)s regy vizeleteth es ey paros kęz soth es egy paros kormoth es ted egy fazekban auagy serpenyęben az vrinaual es fęzed az vizelettel, Meegnem az vrina el emeztetik [Nsz; MKsz 1896. 283]. *1578:* Ha akarz ... Chinalnya ... Feier arany festeket 5 lot soot 5 lot saletromot, 1 1/2 peseta egetet timsot, Törick meg es elegychek eehetben auagy vyzen, felegetuen olchak vrinaban [Nsz; MKsz 1896. 371].

urinalé '?' *1687:* Luczai Sándor administrált szemenszedett búzalisztet ... Üveg urinalékot nro. 16 [Porumbák AF; UtI].

úriság gazdagság; bogăție; Reichtum. *1812:* a külsőket szolgálo Embereket Feleségem nem fogja tudakozni, csak a Lako Hazon Udvaron Telken, lásson Uriságot ... a Házba a mobiliáknak Uriságot kellene mutatni ... ha én eddig Kaalba laktam volna, eddig minden Urisagba fajinsagba volna – ha falt vakartam volnais [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.].

Úristen Dumnezeu; Gott. *1600:* hagyom Tútornak ... az en io Akaro Sogor vramath Janos Kouachoth ... az germekek keth rizyth kezéhez vegje, es gongiath visselye, mynd Adig, mig Az vristen Jltety [Kv; RDL I. 70]. *1602:* mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal ky hywt mingyarast az vthanna valo succedalt [Kv; TanJk I/1. 411]. *1619:* az Úristennek szent engedelméből ennek az tractatusához annyi üdőm volt, hogy Görcsi Mehmet pasa urammal három egész óráig tractáltunk egyvégben [BTN[2] 195]. *1629:* gyermekeimnek ... házasságoknak és hazaadásoknak, menyegzőjöknek idejit életünkben az Úristen magamnak feleségemmel együtt megadta érnem [BTN[2] 420]. *1653:* Ebben az 1609-k esztendőben szent György napján ada az úr Isten ez világra az én feleségemtől egy fiu magzatot ... kit Batizi János uram keresztelt Ferencznek [ETA I, 103 NSz]. *1661:* adja az Úristen, édes Uram, ez levelem találja Kegyelmedet szerencsés és örvendetes órában [TML II, 121 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1672:* Tisz Balint Ur(am)nak ket kepet kuldottem es az Oluasobol kettot a' melijek szebbek ha az Ur I(ste)n eltet, más ayandekkal lesek eő kglmenek [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. haza Csíksztgyörgyre]. *1790:* a' penz mostanis nállam készen lévén a' Nemes Captalannak Cum omni proptitudine meg adni kész vagjok, es mihellyen az Ur Isten beteg ágjambol annjira Való erővel fel gjogjit, leg ottan meg viszem es ... be is szolgáltatam [Radnót KK; DobLev. III/678]. *1792:* az Menybéli Szent Ur Isten [Kv; TSb 10].

urizál úrként viselkedik/költekezik; a se pune pe cheltuială ca un domn bogat; sich wie ein Herr verausgaben. *1710 k.:* mü, a Jászberényi erszénye is taszitván, szállás, köntös, asztal dolgából, mindenből urizálni kezdénk, csak azért, hogy a királyt, dux Eboracensist, Rupertus palatinus Rhenit köszönthessük és udvarhoz járhassunk [BÖn. 586].

urkol 1. hurkol, hurokkal vmire köt; a lega de ceva făcînd un laț/ochi, a strînge lațul de ceva; schlingen. *1719:* egy pakulár ... pestisbe holt volna meg ... egy hétig juhostul mindenestül ki tudtuk a falubul, a pakulárt pedig másképpen

el nem temethettük hanc(m) ... egy hoszszu kötelet urkoltak a lábára, s ugy hurzták a verembe [Abosfva KK; Ks 94]. *1793:* Horváth Joseff pedig Keményebben urkolván a' kötelet Derekara [DLt 1799 év al.]. *1832:* egy hoszszu kötö Lántzot a' nyakára urkolt [KLev.].

2. hurkolással varr/hímez; a forma ochiuri/bucle la brodat; sticken. *1818:* Hat Batiz Párna haj urkolva 60 Rf [Kv; Pk 5].

urkolás hímzésfajta; un fel de broderie; eine Art Stickerei. *1818:* Egy pergál cinzettzekkel csipkével, és urkolással készitett Vigáno ... 172 Rf. 45 xr [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1828:* Urkolásért fizettem 24 Rftot [BethLt 3]. *1843:* gyapot fersing hurkolással [DLt 1300]. *1845:* Hat fejér valisz Fersching ek Urkolással 36 Rf [Sszgy; HSzjP].

urkolt hurkolással hímzett; (care a fost) făcut/brodat în formă de ghirlandă; gestickt mit Schlingenstich. *1818:* Két vékony Gyólts Lepedök urkolt Gárnyellal ... 40 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1823:* Vékony gyólts, háló fökötök, urkolt patyolat garnirral [LLt Csáky-per 601]. *1848:* megvan négy urkolt[a] [Ajton TA; Pataki lt. – [a]Kézimunka].

urkoltos hurkolással hímzett; brodat în formă de ghirlandă; gestickt mit Schlingenstich. *1849:* Két vális urkoltas fersing [DLt]. *1851:* urkoltos párna héj kettö ... ágy takaró kettö urkoltos fejér [DLt].

urkos hurkolással hímzett; brodat în formă de ghirlandă; gestickt mit Schlingenstich. *1824:* Harom darab Czerna Csipke Három sing varrott urkos gárnír [Fugad AF; HG. Mara lev.].

úrkövet az urak sorából származó, követi feladatot ellátó személy; sol ales dintre domni; aus der Reihe der Herren gewählter Bote. *1662:* hogy a respublicához a portának is jóakaratja járulna, és parancsolatja is származnék, a chámra egy úr-követjeket csak postaképpen, kevés magával, ládabéli, nem kevés-érö, hihetö, drágakövel, császári ajándékokkal Magyarországon által portára beküldeték vala [SKr 357].

urna díszváza; vază ornamentală, vas ornamental; Urne. *1823:* Egy Gypszböl készült urna [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy.]. *1849:* Ezen Kapufeleken fellyül vagynak két Urnák köböl faragattak [Somkerék SzD; Ks 73/55].

úrnapi Úrnapján történö; care are loc la Sărbătoarea Trupul şi Sîngele Domnului Nostru Isus Cristos; am Fronleichnamsfest stattfindlich. *1653:* Ismét akarok szollani és írni az apámról és magamról, az úrnapi felverés után mit miveltünk? [ETA I, 72 NSz]. *1691:* Konya Istvan Fejer Varmegyeben Brasso Varossaban Urnapi Sokadalom alkalmatossagaban azon lovon bemenven meg törvenyeztek [HSzjP]. *1711:* Borbirák uraimék ... Tiszt. Predikátor Uraink(na)k az nyolczvan forintokat adgyák meg az Urnapi sokadalomra [Dés; Jk 355a]. *1840:* a közelebb mult udvarhelyi Ur napi vásár alkalmatosságával adott elöbbszer ... Molnár Tamás égy hamis on huszast [U; EM].

úrnapja pünkösd után következö második hét csütörtökjén tartott ünnep, az oltáriszentség ünnepe; Sărbătoarea Trupul şi Sîngele Domnului Nostru Isus Cristos; Fronleichnamsfest. *1559:* Ez Leuel Keolth Mezeo Zengielbe urnap wthan walo zeredan [Mezőszengyel TA; BfR]. *1589:* Ezertt Euocaltam kegtek elejben az J. valahonnett valo gondolatiaba(n) ment rea egy Irtas feoldemre tulajdon hatalmaual vgian ezen Jele(n) valo 1589 eztendeoben Vrnáp tayban Ekeiewel, feyzeiewel es igh foglalta ki kezembwl [Szentkirály U; UszT]. *1595:* In Anno p(raese)nti 1595 Vrnap Vtan valo hetfeon ... engemet az eggik al peres ... beste arúlo kúruafinak zida [UszT 10/19]. *1610:* eg' louamot setet pey szeórít keottettem uala ki az fyre mochar newy heljbe ... Vr nap taúatt [UszT 23]. *1687:* Tiz másа tubákot ugj kel meg indittani, hogj urnapiara itt lehessen [Mmsz; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1693:* Az Oláhok sok hellyeken prophanallyak az Ur napját ... sok fajtalansagok(na)k el követesevel [SzJk 274]. *1723:* (Georgius Bara de Szemeria) ... Vr napján reggel maga Piaczi Házánál való kis Bóltyába ... magát fel akasztva találtatik veres Kontőssébe [Kv; TJk XV/4. 52]. *1736:* Úr napján sem vala szabad ben Kolosváratt az városban processiót járnunk, hanem akkor is az kolos-monostori templomhoz mentünk, s ott vittük véghez az ájitatosságot [MetTr 434]. *1772:* egy Balás nevezetü Verbunkos katonának szájából hallottam ... Urnap elöt nem sok idövel, hogy égyben veszvén a Mlgos Grof Haller Peter Ur ö Nga Inassával Mozessel ... szidta [Dés; DLt 321. 72a St. Gazdag de Szathmár (36) ns vall.]. *1796:* Zsuzsi Urnaptol fogva a Gyapot mivelésel bajlodik [IB]. *1805:* Tsötörtökön Ur Napja [Ördögkeresztúr K; Somb. 7]. *1823–1830:* Verestói Pál adós lévén az eklézsiának 10 magyar forinttal, annak interesset 1761-ben pro termino sancti corporis maga fizeti, pro termino Sancti Martini pedig özvegye, és így urnapja és Szent Márton-nap között kellett meghalni Bonyhai vagy Verestói Pálnak [FogE 70].

urnás vhány urnányi; de un anumit număr de urne; von einigen Urnen. *1637:* Onnat az torony alatt ualo pinczeben be menuen talaltunk egy eziponak valo azkott job kez feleöl, az mellett egy meseres altalagot, continet urnas nr. 30, egy tenyerni heya [Fog.; UF I, 401].

úrné úriasszony; doamnă; Dame. *1573:* Koloswary Balint Eskwt polgar Azt vallia hogy ... Twgia hogy Bornemyza Boldisarne zolgaia Nagy Gaspar, Az asszonya kepeben Pesty Katws azzont nehay Albert wrnet Nilwan valo Ados lewelel kereste ket zaz Aranyert [Kv; TJk III/3. 109]. *1671:* ha pedig valaha el szöknék avagj el bujdosnék meg irt Sztán Muntján ... András Déák vram, avagj posteritássi, ez mi levelünknek erejével, ubivis locorum, mind városon, faluban, erdön, mezön, utonn, utfélen, vámokon, aknákon, fejedelem udvarában, vrak, vrné asszonjok udvariban ... meg foghassa és fogathassa [Szkorej F; UF II, 504]. *1704:* Ugyan ma aggratuláltam az úrnéval a generálisnak és fejedelemasszonynak a campi marsall dignitasának, akinek collatiója most érkezett le [WIN I, 66].

úrnő doamnă; Herrin. *1855:* az úrnö ... Zsiros, jó konyhát tart, vendéget s cselédet böven ellát mindennel [ÚjfE 181].

urok hurok; laţ; Schlinge. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ă Menesbül, és az kötelet bal felöl kell ejteni, ött vagy hat ember fogja, kivül fordulva ă kötél végét; ittem (!) egy ember sugár veszszövel allyon utanna inditsa meg ă kötölet ne huzzák hanem fussa-

nak utána, egyet fordulván, modgyával az oldala felöl mennyenek melléje, és Urkán tegyenek tágítást, az melly jó tetemènyert ă ló az emberhez adgya maghat ... az után peczkes Szász fékel, kantarozzák meg, és az urkot peczkellyék meg, hogy tőbszer rá ne folylodgyék [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1803:* a' ki fogando Ló a' Vajnai György Lovai közé bé szaladott; mellyet midön onnan is Urokkal akarták vólna ki fogni, a' ... Tzigány tellyes erővel azon vólt, hogy Válaszszák ki elöbbszer a' meg fogando Lovat ... azon ember, a' ki az Urkot hányta, egyszeribe ell szaladot [Déva; Ks 114 Vegyes ir.].

úrszászné szász úriasszony; doamnă de naţionalitate săsească; sächsische Dame. *1736:* A szásznék az mellyeken mind olyan medályformát hordoztanak, akit kesentyünek hittak, az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges, kivált falusi szásznéknak kinek ezüstből, kinek ónból, kinek plehből, de mindeniknek volt [MetTr 344].

úrszék ? királyi szék; scaun regal; Königsthron. *1878:* Hanzi Peter az Úr széket meg takarítota [Etéd U; NkF].

urszorium '?' *1801:* kentelenítettunk az Ursoriumert felyeb fojamodni [BesztLt 684].

úrtárs úri személy; un alt domn; ein anderer Herr. *1710:* ha ura s asszonya grátiájában igen benn vagyon is, a több úrtársait megbecsülje, mert vajki könnyen kiejthetik a grátiából sokan egy embert, az ura asszonya azután csak távul nézi, mint nyomorog [CsH 177–8]. *1710 k.:* nagy külső tisztein kívül az erdélyi reformata ecclesia s kollégiumok fökurátorságát maga[a] önként vállalta fel vén úrtársával Bánffi Zsigmonddal [BÖn. 487. – [a]Bethlen János].

uruzsál varázsol; a vrăji; zaubern, hexen. *1771:* En Barbocz Simonnal edgyűtt Bereskedtem egy darabig ... a most leg közölebb el mult télen egy alkalmatossaggal fát vivén MVásárhelyre ... az szán meg akada egy Csutakba, akkor tsak alig meg szurá az hajszbeli ökrőt ... Medve Istvan Ő Kigyelme Urusalta az ökrőt mim (!) magájét [Mezőmadaras MT; BK. Mako András béres vall.].

úrvacsora cuminecătură (la protestanti); Abendmahl. *1570:* keresztessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle ... Az Templumbely ceremoniaknakis Az Vr vachorayanak es az keresztelesnek visellye gongiat [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1648/1687 k.:* Vagyon az Ur Vatsorájához egy ezüst arannyas pohár, egy ejteles ón Kanna, egy ón tányér, egy keresztelő on pohár [Kövesd MT; MMatr 394]. *1685 k./1770 k.:* Szentgyörgyi Mihály Ur(am) conferalt az Ur Vatsorájához egy patyolat aranyas török munka Keszkenőt [Szépkenyerűsztmárton SzD; SzConscr.]. *1694:* Az Templomba(n) va(gyo)n egy zölden festet Catedra, arra teritve egy feketen meg habozott Szőnyeg Egy zöld kerek Asztal Ur vacsorajahoz valo [Kővár Szt; JHb inv.]. *1704:* Ugyan ma hirdeté ki Zilahi uram a jövő vasárnap osztandó úrvacsoráját mindnyájunknak [WIN I, 161]. *XVIII. sz. köz.:* Templom Eszközei ... Vagyon egy Ur Vatsorájához arannyas ezüst kehely forma pohár [Jedd MT; MMatr. 304]. *1764:* A' szent-Lászloi Reformata kitsin Ecclesia instantiájára, a' Kolosvári Reformatum Consistorium, egy kitsin 7 lotos ezüst pohárért, adott más nagyobb 13 lotos ezüst pohárt, és egy on kannát, az vr vatsorájának ki-szolgáltatására [Kv; SRE 210]. *1771:* Egy Lakos kivül belöl aranyos Urvotsorájához valo nagy pohár fedél nélkül [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Csch Benjámin de Miske vall.]. *1804:* az Exponensnek Égre kiáltolag Istenét, Templomát, Praporát, Urvatsoráját, és azon könyvét melyből Istenének könyörög mind öszve káromolta igen rut kitételekkel [KLev.].

Szk: *~ja osztás. 1823–1830:* Csakugyan oda határoztam magamat, hogy a hatszori úrvacsorája osztásról való rendelés nem olyan rendkívül régi az Anyaszentegyházban, és ez is nem azt teszi, hogy ha a környülállások úgy kívánják, rendkívül is ne élhessen az ember [FogE 153] * *~t oszt. 1783:* egyszer Ur Vatsoráját osztván, a' Baro Ur azt kérdette az Aszszony ő Nsgától, fel vészié ő Nsga az Ur Vatsoráját [Perecsen Sz; IB. Elisabeta Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. *1823–1830:* Itt harang nincsen, hanem vasárnap kilenc órakor gyülnek templomba a reformátusok, mert mívesnap nem mennek templomba egyszer is, csak azelőtt való szombaton estve, mikor másnap úrvacsoráját osztanak [FogE 195] * *~t vesz. 1710 k.:* Egy gallus prédikátor Duvel nevűvel ismerkedtetett volt meg Jászberényi, minthogy úrvacsorát is a gallica ecclesiában vettem karácsonyban [BÖn. 586]. *1823–1830:* Én még azelőtt néhány hetekkel a rendes időben, az egész gyületekezettel vettem volt úrvacsoráját, s nem tudtam, hogy lehet-é most is vennem vagy nem [FogE 153] * *~val él. 1823–1830:* tartottak egy perselyt előmbe, s abba négy jó garast, azaz a mi pénzünk szerént öt garast kellett tenni, kétségkívül a templom számára. Ezt pedig nemcsak idegenek, hanem az odavalók is, akik úrvacsorájával akartak élni, cselekedték [FogE 195] * *~val élhet. 1679:* facultaltuk és Facultalljuk emletett Sebestyén Pálnét Nagy Ersebeth Asszont hogj az l(ste)n házáb(a) szabadossa(n) bé járhasso(n). Ur vacsorájaval elhessen [SzJk 306]. *1703:* (Tüséri István pap) Enyedi István feleségét elő fogván Bosban jol le falángatta, melly miatt Karátsonban az Ur Vatsarájával nem élhettek [MVJk II/1. 267].

úrvacsorabor vinul care se dă la cuminecătură; zum Abendmal getrinkenes Wein. *1869:* Harangláb költségei és úrvacsorabor frt. 10 kr. 79 [Girolt SzD; ETF 107. 29].

úszás înot; Schwimmen. *1710 k.:* másként a lábam járni, futni, ugrani és minden láb tisztire bizony jó volt, kivévén a táncot és úszást, mert azt a két testi mesterséget soha meg nem tudtam tanulni sok igyekezetemmel is [BÖn. 492]. *1772:* ezen Malomnak Gáttya alá jövén halászni, oly hellyeken is, az hol annak előtte a' vizet könnyen meg lehetett lábbalni, semmi képpen úszás nélkül meg nem járhattam, a' Gátnak fel dugása miatt annyira meg nevekedett volt [Ádámos KK; JHb LXVII/314]. *1829:* Ez előtt két Esztendővel az Uszo Oskola 2130 Rf. V. C.-val el keszittetet ugyan annyira hogy a' közönséges tanulásra elég alkalmatas volt, de hogy nagyabb Szökésekre, fenn állo, és más mesterségesebb uszásra és (!) lehessen használni, Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálodása által szerzet egybe e' tzélra némely Joltévőktől 1460 Rf-kat [Kv; BLt 12]. *1855:* Bámulva gondolunk vissza, hogy akkor kettőnkből[a] mi minden telek ki. A gazdaság s gazdasszonyi pontosság mellett lovaglás, úszás, pistalyászat, vadászat különböző nemei, bajvívás és halászat [Újf 206. – [a]Újfalviról és feleségéről van szó].

úszik 1. *áto. is* a înota; schwimmen. *1661:* Magam felöl írhatom Kegyelmednek, mint ilyen mód nélkül ily nagy do-

logban elegyedett ember, kinek sem iram, sem szelenczém, úszok az nagy vízben, vagyok reménteleneségben [TML II, 71 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* jó kemény paripa lévén, úszva is nékikeménykedék, s a két eleivel kiugrék a partra [BÖn. 568]. *1779:* mondám hiszem én láttam mikor keresztül hajtották[a] ... a' vizen uszva [Nyárádsztbenedek MT; Told. 46. – [a]A marhákat]. *1879:* A violám is virágzik, meg a császárszakáll is, meg a festék is virágzik – szóval illatárban úszom [PLev. 50 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. nyakig van vmiben; a fi cuprins din toate părţile; bis an/über den Hals in etw stecken. *1710:* különben soha Teleki Mihály nem boldogult volna, ha Bánffy Dénest elsőben, azután Béldi Pált hamis úton-módon el ne veszesse és az egész Erdélyországát ebben a veszedelemben ne ejtse, melyben ma torkig úszunk s talám soha ítéletnapig a posteritásunk is ki nem feselhetik belőle [CsH 61].

uszít a aţîţa; hetzen. *1747:* Azután csak hamar oda érkezék Buttyán Simon a kutyáival és Uszítany kezdé a Sertésekre [Nagysomkút Szt; TKl Hele Pável (42) vall.]. *1767:* csak azért kezdette ... Horvát Gergely Uram tiltani azon tilalmast, és velünk keményen bánni, hogy hatalmasbb s nagyobb possessornak magát lenni meg mutassa, mivel Gyermekeinket a mezőben loháton kutyákkal uszittya (!) kergeti [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 23]. *1803:* meg látván a' Ménes Pásztor azon Sertéseket valami kutyákat uszitott réájok, és hajhászni kezdette, de Portsalmi Lászlo Uris ... legottan maga két nagy kutyáit rájok uszitotta, és karovalis kezdette verni [Dés; DLt 82/1810]. *1827:* Pétrutz Tyifor, íttas lévén bennünket szidni kezdett, és Tolvajozni, azt mondván, mitsoda Tolvajok jöttek az Házomra, egyszersmind kutyáit is uszitotta réánk [Egerbegy TA; TLt Közig ir. 111 Sos István katona vall.].

uszító aţîţător; hetzerisch. *1796:* midőn Italközbe némelly Czigányak ... ő Nga Béresseivel öszve vesztenek volna azon veszekedésnek ki volt, vagy Kik voltak indittó, eszközlő okai, azokat ki ingerlette, minémű uszittó és ingerlő szokkal élt azon Személy...? [K; Eszt-Mk vk].

úszkálás înotare; Schwimmen. *1806:* Maga kivitte a' bivalt az olt partyára, és nagy bajjal a' mig belé verhette a' vizbe, az idő elestvélédett, ezekis innén várvan, a' bival által nem jött; hanem lefogván a vizen, sok uszkálásai után, az idős elsetétedvén szemeik elől elvesztették [F.rákos U; Falujk 6].

úszó 1. înotător; Schwimmer. **Sz.** *1710 k.:* mivel olyan jó úszó vagyok, mint a kő, odalettem volna [BÖn. 589].

2. úszásra alkalmas hely; loc pentru înot; Schwimmplatz. *1662:* az rettenetes árviz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön széltében menne mindenütt, az utak schul meg nem tetszvén, az erdőt csak széltében venni és nyilásokon elébb-elébb sok ereken, vízmosásokon, hónalyig való vízben ülvén lovaik hátán, sok helyeken csak a fák alatt is úsztatván, ahol úszó nem volna is ... napestig gázoltatni, veszékelni kényszerittetének [SKr 189].

úszógatya fürdönadrág; chiloţi de baie; Schwimmhose. *1866:* Két csikos kötött uszo gatya [RLt].

úszóiskola şcoală de înot; Schwimmschule. *1829:* Az Uszo Oskolábol jött bé 548 Rf | Az Uszo Oskolának ujba lett megásására, és kipadoltatására a' napszámosok, és mester Emberek fizetésével együtt ment 1453 Rf. 40 xr [Kv; BLt 12].

úsztat a pune să înoate; schwimmen lassen. *1662:* már az idő hideg összel nagyon megerősödve volna, az rettenetes sáron, vízen elsőben Borosjenőbe, s onnan alá Sarkadra úsztattak vala [SKr 397]. *1664:* ez elmult szombaton is megindultam vala, de az Láposon által nem jöhetek; mindazonáltal, ha az úr ő nagysága levele elébb érkezett volna, bizony ő nagysága és Gróf uram ő nagysága szolgálatjára, ha úsztatnom kellett volna is, de eljüttem volna [TML III, 53–4 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710 k.:* Rettenetes árviz volt, Garlacig ért, még a faluba is béhatott, nem is evém csak mit is; lovakat úsztatva s magam csolnakon menék által [BÖn. 740].

úsztatás faptul de a pune să înoate; Schwimmenlassen. *1657:* Tótújhelynél táborozott német fötisztek feles magokkal táborhelyet nézni, intézni az falukra jöttek volna, és hogy volna ott oly rév, melyen úsztatás nélkül elmehetnének által [KemÖn. 75]. *1662:* az nagy égszakadás, meleg őszi idő, Szalárdi János úsztatása [SKr 186].

út 1. drum; Weg. *1559:* mikor az En zolgaim, az fw orrot kergetik volt az vton, az Erdő keozeot. masz vton Jeo wolt Eg szegen ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze [Retteg SzD; BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz]. *1579:* orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymas mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Engeggienek az vtnak [Kv; TanJk V/3. 187a]. *1584:* az mely wt Jeo Az Ehezeo dombrol az to partho(n) ... egy kor Bachy Janos felesege vta(n) el Borozdoltha vala de Azert Byrodalmat sem co nekj sem masnak Benne soha Ne(m) tudo(m) [Csapó KK; JHb XX/45]. *1593:* En arra Emlekezem hogy ahol a' belseo fwzek vadnak azon kwlliel vala az ut, az mostani vtis akkoris vt vala [UszT 10/92]. *1621:* az Hegjes dombi zeolcok keozeot az Utakat, agal meghantuk [Kv; Szám. 15b/VIII. 13]. *1662:* Kun István vagy harmadfélszáz lovassal egy éjszaka ráütött vala az udvarházra, de hogy az hálót boldogtalanságában jól meg nem vetette volna, az asszony háza ablakán az lugosos kertre, onnan a vár útjára nyiló kis ajtón ki, leányával s szolgáival, míg az udvarház kapuját bevágnák, fel az várba szaladott vala [SKr 154]. *1671:* Vegeztük azt-is a' melly útakrol, hidakról a' Rikában, Barczaságon, és egyebüt-is mindenütt ez hazában, valaholott vámot szoktanak exigalni a' Possessorok, azokra illendő gondviselés légyen, egyéb aránt ha továb-is panasz lészen az útaknak, hidaknak rosz voltáról, a' mint eddig, vám adással senki ne tartozzék, söt amittállyák abból proveniálhato proventusokat [CC 34]. *1711:* Kglm(e)d(e)t alazatosan kerjük, látvan illyen veszedelemben forogni s lenni dolgokot ... ne nehezteltyé munkalodni Uram Kglm(e)d az utnak addig valo fell nyitását mig ki jöhetnek ... Nemellyek ... az Oytozi utnak includalása miat bén rékéttek nemellyiknek pedig Cseledgyi bé sem mehettek. kiknék az miat eset ben rekedesek mint hogy immár az oytoz felé ell fogtak volna mostan az hat Compania Nemethis erkezöleg lévén a' Szekbe', nagy Securitással lehetünk az utnak fell nyitására [Cssz; Born. XXXIX. 50]. *1769:* (A faluk) az utakot meg egjenesittessék; ă nagj kövecket az ut szellyeire ki rakassák, és annak utánna apro Kovetsel vagj porondal meg szineltessék; Az engedetlen

Faluk(na)k marhějokat ell hajtassák és Czédolázzák Tiszt Uraimekhoz [UszT XIII/97]. *1795:* azon útnak nyittása által a' Nemes Dévai Uradalomn(a)k tetemes Kára következett a' szolgálatot tévő embereinek az út számára ell foglalt Kaszállóiban történt tsonkulás által [Déva; Ks 73. 74. VII. 109]. *1822:* a T. Szolga Biro Ur ide jövén öt napokig az utak tsinaltatasab(an) itt kelletven bajoskadosokert (!) mulatni ... költöttem Rfr. 5 xr. 42 [Torockó; Bosla]. *1845:* Parajdról a Sóaknákhoz vivő uton elromladozott hidak épitesire szükséges költségek valamelyik kőz pénztárbóli kiadattatása ki eszközöltessen [UszLt XI. 85/6. 215].

Hn. *1435:* Via Wagasuth [Diós K; BHn 67]. *1559:* Sylua que vocatur Szylwas vt ket fele [Igrice SzD]. *1572:* Kapws vtra [Dés]. *1576:* viam wlgo Zenaswelge wtha dictam [Középlak K; KHn 294] | Az Mayay wtt mellett ... az Mayay vton [Jobbágyfva MT]. *1577:* Zaldopos vtath [Jobbágyfva MT]. *1581/XVIII. sz. köz.:* az Remete ut mellyékében (c) [Burjánosóbuda K; BHn 39]. *1585:* az Gal vtaigh [Kecsetkisfalud U]. *1587/1855:* az Nagy-Pad uttia | Az Kecöves hágo Utárol [Ompolykisfalud AF]. *1590:* az wuöltö Birez vtaig [Jobbágyfva MT]. *1591:* Az kaianto vtan [Kv; AggmLt A. 53]. *1597:* az Kapus vt mellet (c) | Az El vttia | az zurdok vttianak felsco fele [Gyeke K]. *1598 k.:* az müsdalos uta mellett (irtás) [Nyikómalomfva U]. *XVII. sz. eleje:* Az Eosuenj uto(n) fellel (sz) [Barót Hsz]. *1600:* az Per hawasa vtara [Homoródalmás U]. *1603:* az Lengelfalui Vt mellet [UszT 16/46]. *1606:* az Kesken sarok uttiaigh [Kecsetkisfalud U]. *1608:* Zentgeorgj vt menteben (sz) [Uzon Hsz]. *1613:* tatar ut [A.torja Hsz; Borb. I. Marton Mihali (64) pr vall.]. *1616:* Az Vagas Uta [Maroskisfalud MT]. *1617/1687 k.:* A' Kereszt ut alatt (sz) [Kövesd MT; MMatr 397]. *1618:* Az Oroz utt altal keleoben (sz) [A.csernáton Hsz]. *1619:* czyky vt (sz) [Jakabfva Cs]. *1622:* Asottut | Vár uta [Szentmihály Cs; SzO VI, 66] | az Szemeriai ut [Kilyén Hsz; BLt 3]. *1624:* az Eke utra [Lisznyó Hsz] | Az Nagy Belmezeo uttia [Zágon Hsz]. *1626:* az Beseniej utra (sz) [Komolló Hsz]. *1627:* az Remetej Ut mellett [Gyszm; LLt Fasc. 152]. *1628:* Geörgy falui vt [Kv; RDL I. 137]. *1632:* a Garat ut fön (c) [Udvarfva MT]. *1633:* az sz: Myklos utara [Borsova Cs]. *1641/1687 k.:* Jobbágy falvi út [Tompa MT; MMatr 257] | az Örlö út [Székes MT; MMatr 286]. *1642:* az lok úttya [M.gyerömonostor K; KHn 76]. *1643 u./1770 k.:* Pratum ... sub loco Kövechies út [Sajóudvarhely SzD]. *1645:* az zagoldo utra (sz) [Nc]. *1647/1687 u.:* A' Görgényi utra [Nyárádsztbenedek MT; MMatr 95]. *1648:* az Saytos ut mellett (sz) [Csomafája K; BHn 61]. *XVII. sz. köz.:* Lazarfaluy ut mentjben (sz) [Kozmás Cs]. *1652:* az Ujfalvi utvan (sz) [Kide K; BHn 86]. *1654:* Az Kys rett Vttia mellet (sz) [Szárhegy Cs] | Bik utya allyaba(n) [Holtmaros MT; Ks]. *1656:* Ueres csere uttjara menöben [Csobotfva Cs; CsALt]. *1657:* az tatrosi Ojtoz útját [KemÖn. 186]. *1661:* az Kötö utban (sz) | az Sasas utban (k) [Bádok K; BHn 23]. *1662:* kövári útra [TML II, 269 Ebeny István Teleki Mihályhoz] | a Meszes útjára [SKr 364]. *1665/1753:* Az felső orosz út (sz) | Az alsó orosz ut (sz) [Dálnok Hsz]. *1667:* az Kaitar uttnal (sz) [Zabola Hsz]. *1669:* ã Szasz uto(n) küüül (!) [Szentkirály Hsz; BLt] | Az Halal uttyanal (sz) [Mezőbánd MT]. *1671:* az porkoláb uttya mellet [Kilyénfva Cs] | az Egher szegh uttyan fellyel (sz) [Bikfva Hsz]. *1672:* az Uzoni uton küvül (sz) [Szemerja Hsz] | az Katana utban (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1674:* az szopori uttal [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1677:* Somlyai ut [Bagos Sz]. *1680/1792:* az hordo uton (sz) [Albis Hsz]. *1682:* à teolgyes arkánál ... â macskási ut [Kv; RDL I. 160]. *1683:* Thordatfalvi utra hágoban (sz) [Tarcsafva U]. *1684:* az rét utan alol [AF; Incz IV]. *1685/1792:* Az rákász uton belöll (sz) [Dálnok Hsz]. *1686:* A köröspataki utra jövöben (k) [Étfalvazoltán Hsz]. *1687:* A Hagymas uttya [Désfva KK] | Kis bőnik uttyára [Torboszló MT; MMatr 236]. *1688/1782:* a Sz: Lászloi uton [MT; CsS]. *1689:* Nyaras ut meget [Csókfva MT]. *1693:* az Ut valasz bütüinel (sz) [Szszgy]. *1694:* a' Szeradahelyi útt mellett (sz) [Kisenyed AF; BfR] | Tusomi utigh [Mezőméhes K; WassLt] | az ölvesi ut hoszara [Mezősztgyörgy K; Told. 21] | Az gáath utyan (sz) [Dányász KK]. *1695:* Marthon ut szegin nevü labban (sz) [F.csernáton Hsz]. *1697:* Szekelj uton (sz) [Hidvég Hsz]. *1697 u.:* ã malomlo ut mellett [Makfva MT; MMatr 189a]. *1699:* Hazug utra [Kilyén Hsz]. *XVII. sz. v.:* Az omlas uttya mellet (sz) [Mezőbánd MT]. *XVIII. sz. eleje:* Az Szárhegyi uton [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158] | Az nagy Sz: egyhazas uton alol [Tekerőpataka Cs]. *XVIII. sz. első fele:* a Dersei Utban [Kide K; BHn 96]. *1703:* Hazug ut által kelöb(en) [Kilyén Hsz] | a Pinteki ut mellet (sz) [Nagyiklód SzD]. *1704:* Barát utáb(an) [Nyárádselye MT] | Vágás útra ... Vágás útról [Kv; KvE 291 SzF]. *1709:* Az Kajtár uton alol (sz) [Torja Hsz]. *1710:* a bozzai útra | a Karika útján [CsH 222, 363]. *1711:* az tikes uttja [Menaság Cs] | ã Meredek útnál [Bergenye MT; MMatr 338]. *1712:* az Bárány Uttjára járo föld (sz) [Bfh; KHn 8]. *1714:* az Karasznai utt [Somlyó Sz]. *1714/XVIII. sz.:* a Szász ut mentiben (sz) [Albis Hsz]. *1715:* az Kolosi Bérez utra [Torda; JHb XV/13] | az Illyeni uton [Sárkány F; UtI]. *1718:* Az Tohati utt mellet [Sülelmed Sz]. *1718/XVIII. sz.:* az Ardai ut mellett (k) [Sülelmed Sz]. *1719:* az Bodoni utra [Mezőbánd MT; Hr 2/5]. *1720:* a pastos út mellett (sz) [Alfalu Cs; GyHn 16]. *1721:* az Angyalosi uton [Uzon Hsz; Kp 126]. *1722:* A' Magjaros Eger Uttja mellet, a' Bene uttjára ki jövöben (sz) [Zágon Hsz]. *1723:* ösveny uton alol (sz) [Barót Hsz]. *1724:* az Sárga utra [Mezőbánd MT]. *1726:* az Kötö ut [Bádok K; BHn 24]. *1727:* A Killyen falvi ut mellett. A Killyén falvi Malom ut [Tekerőpatak Cs; GyHn 54]. *1728:* az tolvajok utya [M.gyerömonostor AF] | A Komollai ut [Angyalos Hsz; SVJk] | Lisznyai ut altal kelöb(en) (sz) [Bikfva Hsz] | Havad út tetején [Hidvég Hsz; Mk Andr. Bárcs (49) jb vall.]. *1731:* A hűves út mellett [Kászonimpérfva Hsz]. *1732:* A Vert utnál (sz) [Erdöszengyel MT]. *1734:* Az örlö út vermében | cörleö kút úttya [Vajdasztivány MT]. *1735:* a Csáni Ut(na)k [Mezöcsán MT; DobLev. I/160. 10–1]. *1736:* A Szekeres utnál (sz) [Buzásbesenyő KK]. *1737:* A Monostori út Monostor utra járob(an) (sz) [Bfh; KHn 13] | a kép utyánál (sz) [Nyárszó K; KHn 121] | a Miriszlai utra jüvö (sz) [Nc] | a Giroti utt mellett (sz) [Nagyiklód SzD]. *1739:* a Tizés utyá [Menaság Cs]. *1740:* a Mákói utban [Gyerővásárhely K]. *1741:* Küs Sárrajáro ut [Kissolymos U]. *1742:* a Szent Annai Ut hosszában [Mv; MvHn]. *1745:* Kratsunfalvi ut [Karácsonyfva AF]. *1747:* a Pad uton (sz) [Szék SzD]. *1748:* Az Szotyori Utra [Hsz; Kp I. 166]. *1749:* az Tatrang utra [Bodola Hsz] | a Kirally Uttyánál [Kisesküllö K; BHn 73]. *XVIII. sz. köz.:* Az Tibori utan alol [Boroskrakkó AF]. *1750:* a' Tserefalvi Útnál [Koronka MT] | A Tsütmögy utja mellett | Kortvélly fa utján fellyül [Mezöbánd MT; Hr 2/4] | Az Irotvány uttya mellett (sz) [Papolc Hsz] | A Badaki ut szegen (sz) [Szentiváninaborfva Hsz]. *1751:* a Mogyorosi utra ki jövöbe (sz) [Egerpatak Hsz]. *1753:* Maros-Ujvári utnak a' szebeni mostani utba való szabadásáig [DobLev. I/299. 1b gub.]. *1754:* A' Meredek útnál (sz, lc) [Bádok K; BHn 25] | a' Bá-

nyász uta [Burjánosóbuda K; BHn 49] | A' Tőke uton fellyül (sz) [Borsa K; BHn 116] | A' horgas uton alól (sz) [Marossárpatak MT] | a' Gyepűs út [Sáromberke MT]. *1756:* (a) Falu Közép tiz nevű uttya [Aldoboly Hsz]. *1758:* A Suhatag utyán (sz) [Egrespatak Sz]. *1760:* az Kolosvári nagy utban és az Kolosvári ut nevezetű szena fűvőn [Novoly K; BLt]. *1761:* a Piatz sör Vtyáb(an) [Szászrégen]. *1762:* A Puszta szölö uttyánál (sz) | A Szilvási ut mellett (sz) [Marosnagylak AF]. *1764:* a Csucsi Utnál (sz) [Csekelaka AF]. *1765:* a mána vesz utyat atal kelöben (sz) [Szárhegy Cs]. *1766:* a Kokosi uton [Kp 231]. *1767:* a Nyir Vápa Uttya [Toldalag MT]. *1768:* Ment Szenti utok mellett (sz) [Boroskrakkó AF]. *1769:* az marha utyán félyül [Csatószeg Cs]. *1772:* A Nyestes ut mellett (sz) vicin(usa) ... Délröl az Hovas uttya (sz) [Szentmárton Cs]. *1772/1812:* Az Nagy Lejtö uttyán (sz) [Vadad MT]. *1773:* a' pásintos ut mellett (sz) [Csomafva Cs] | a Málnázo ut n. h.-ben (sz) | A Borszék uttyán (sz) [Ditró Cs] | Az Akasztofa uttyán | A Vatsora ut Hoszszáb(an) (sz) [Szárhegy Cs]. *1776:* A Fordult utra menőben (sz) [Maksa Hsz] | A Borso szer uttyán fellyül (sz) [Mezősámsond MT]. *1781:* a nádhát uttya mellett [Magyarókereke K; KHn 92] | a Detrehemi utig [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a]. *1782/1798:* a' jég verem uttyára [M.szentbenedek AF]. *1785:* A Szamár utnál [Gyerővásárhely K; KHn 151]. *1786:* a Tövis Uttyánál [Burjánosóbuda K; BHn 44]. *1792:* A Sámsandi utan [Mezőbánd MT]. *1793:* az Inaktelki útan fellyül [Gyerővásárhely K; KHn 154]. *1797:* Szakadt ut alat (sz) [Benéd U]. *1798:* a' Kakasdi ut [Hagymásbodon MT]. *1798/1812:* Kővás hágo uttyán alol (k) [Buzaháza MT]. *1799:* Körös út szádában (sz) [Fiátfva U]. *XVIII. sz. v.:* A Levéli ut mellet (sz) [Nagyerese MT]. *1801:* a nagy patak uttya mellet (sz) [A.üvegesűr Hsz]. *1802:* Út Küttyánál (sz) [Meggyesfva MT]. *1806:* az egres utyán [F.rákos U; Falujk 7–8]. *1807:* a' mikeházi uton belöl [DLt 163]. *1810:* az Eke utan fellyül [Nyárádszlászló MT]. *1815:* a Határ uttya [M.bece AF]. *1816:* a' Vásárhelyi úthoz közel [Nyárádszlászló MT; UnVJk 60]. *1817:* a Kolosvári Posta utban menö ut [Kiseskülló K]. *1818:* a' Lukafalvi ut közt [Maroskeresztúr MT]. *1819/1883:* Ispotálly uttya [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1820:* a Hágoi ut [Dés]. *1822:* A' Poklostelki uton alol [Bádok K; BHn 30]. *1823:* Kalamár utnál (sz) [Székelytompa MT]. *1825:* A Keringö Utnál (sz) [Nagymoha NK]. *1826:* A horgos Útnál (c) [Póka MT]. *1829:* a Gesei ut mellett (sz) [Csekelaka AF]. *1830:* az Bölöni sántzos utba [Hidvég Hsz]. *1833:* a' Jukaskö uttyán [Uzon Hsz]. *1835:* a' Retkes uttya [Árapataka Hsz] | a Motsar Uttya [Bodola Hsz] | a' Gombász ut [Keresztvár Hsz] | a' Kálvária uttya [M.bodza Hsz]. *1840:* a' Torja uttya [Bikszád Hsz; MkG]. *1843:* Postalis Ut [Nagyernye MT]. *1844:* A gráditsos utnál (c) [M.szovát K]. *1848:* a' Bosi utnál [Újf 6 Kebele Kimpián János gondv. kezével]. *1864:* oláhok utja száda [Alfalu Cs; GyHn 22]. *1870 k.:* Bekamáli ut [Nc]. *1875:* hajosok utja [Miriszló AF]. *1891:* Hágut [M.bikal K; KHn 72]. *XVIII. sz. vége:* a' Kurvák uttyánál (sz) [Bita Hsz].

Szk: ~ *állani. 1618:* Azt tudom hogj mikor nahanj pokol hirek uoltak s az teöb Jobbagiotis fel uertek ut Allanj uagj houa cöis[a] ott uolt [BLt 3 Benedictus Kayczia de Kozmas (70) ns vall. – [a]Tamko Mihalj] * *utat áll. 1540:* az Balassy Sygmond zolgay, kyk akar Hwnyadon thwl Remethen az wthat alyak es eryzyk wala, engemeth meg thartoztattak wala [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez] * *utat csinál magának. 1746:* az alsó malomnál a' viz tsinált magának utat [Dicsösztmárton; JHb XIX/8] * *utat ver. 1785:* az régi ország utya nem at van az hol most nem regiben kezdettenek utatt verni [LLt 577 Csáky-per]. *1804:* valami Szamosi Szekeresek jövén Magyar ország felöl kik is Tamás Luka Puszta telkire tságatván Szekereket holott már az elött más Szekeresek utatt vertek volt [KLev.] * ~*ból eltér. 1745:* akkor mingyárt Gyanoban estem felöllek hogy nem jo emberek, mint hogy énis gyalog ember lévén az utbol el tértek és hogy velem szemben az utban nem merte(ne)k jönni hanem távol el kerültenek [Bálványosváralja SzD; Ks] * ~ *csinálni. 1594:* 6. Juny Ersek Balinthnak az Zin vecay kapitannak vth czinalni veottem karoth f – /28 [Kv; Szám. 6/VI. 17]. *1670/1740:* Vtok tsinálásárol valo hivatalrol ... Vegezek azt is hogy mikor ut tsinálni hivná a Bíro a falut, aki el nem akarna menni tiz pénzre büntetödgyék ha p(e)d(ig) valaki jo okot ád, hogy nem mehetett el Semmivel sem tartozik [Homoródsztpál U; WLt] * ~ *forma. 1747:* (a) borozda alatt egj vak ut forma helly láczik ... (a borozda) alatt egy régi ut forma helly vagyon [VH] * ~ *igazgatni. 1607:* Az falú valami vt igazgatni giwlt uala, megh zolitak az falút hogj ne mennjenek el mert igazgatos nagio(n) ott [UszT 20/302 Nicolaus Botos de Medeser pp kezével] * ~ *vágni. 1618:* Thomas Barthalis Judex Jurat(us) de Kozmas Annor(um) 70 J(uratus): En ne(m) tudom azt hogj Tamko Mihalj Feyedelmet szolgalt uolna, de ... Azt tudom hogj mikor ualamj pokol hirek uoltak, mint az teob sellerek cöis el ment ut Vagnj [Cs; BLt] * *alkalmas ~. 1735:* Soholis alkalmas utat nem monda(na)k, mivel az Illyefalvi hidná a hinto meg merül elk rontván a viz a gátot [Sszgy; ApLt 2 Henter János Apor Péternéhez] * *alkalmatlan ~. 1678:* ide érkezvén hivattam volt Fay uramat, kit az végbelick közzé küldöttem volt, de az végbelick által menvén az Tiszán, az alkalmatlan útak s vizek miatt nehezen vergödhetvén hozzájok ... csak szintén az estve érkezék meg két végbeli hadnaggyal [TML VIII, 63 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1730:* az alkolmatlan ut mián ... azt tudtam egy falaís meg nem maradt az Szerekemnek, ā Lovaimotis el húgyaztottam [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. *1763:* Voltam magam is 15-ta, 16-ta, 18-va Januarii 1764 igen nagy sárban s alkalmatlan útban s hogy a főispán meglátogatott bennünket, azt kérdezte, mit keresünk? [RettE 155] * *alsó ~. 1765:* (Az) irotvány ... kimégyen az alsó utig feeske farkulag a holott öt jó lépés szélességű lehetet az Erdö [Hosszútelke AF; JHb XXVII/5] O **Hn.** *1652:* Also vt [Elekes AF] * *bajos ~. 1749:* Buzat irod hogy külgjek, de nem tudom hogy leszsz mivel igen bajos ut vagyon [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1765:* Ökegyelmit el vivö szekeresnek mint hogy bajos uton és idöben mentenek fizettünk 8 R. 20 xr [Kvh; HSzjP] * *bomlott ~. 1578:* az zólcok közet valo vtakra is visseltetne gondot eo kgmek Mert ha Saros vdeo leze(n) zwretbe, talam az Nagy sarokba es bomlot vtakba, az kewes zeolco haznat sem hordhatny el [Kv; TanJk V/31. 175a] * *derék ~. 1593:* Vgj Emlekezem rea hogy à derek ut ott vala ahol az Mathe Leorinczy kertj vagion [UszT 10/91]. *1662:* Györi Jakab is ... vagy kétszáz lovassal csatára bocsáttatott vala, ki Pataknál napvilággal általmenvén, s a derék úton Keresztur felé tartván, megérté útjában, hogy Mád városában még nagy üdön feles német ment volna [SKr 223]. *1696:* azt az Pálczát rajta törtem ell ... maga[a] egj bük Pálczával az ösvenyre foga az Csorda felé az Feleségeis egj palczaval az derék uton, és mindgjárt közre vévék az Pásztort feleségestöl [Mikháza MT; Berz. 17. XII. – [a]Kovács János] O **Hn.** *1687:* Az Derek utön fellyül (sz) [Désfva KK] *

derekas ~. 1621: az erdeore iaro derekas ut [Meggyesfva MT; DLev. 1] * *ék formába jövő ~. XIX. sz. köz.:* az ugy nevezett Lőrintz mezőnél Két Utok közt ék formába jövö ut [Bádok K; BHn 32] * *erdölő ~. 1655:* Farkas gyepü farkátol le járo Erdeoleo utt [Tarcsafva U]. *1725:* erdö vagjon ... A Lajtorjás nevü tsúp alatt mingjárt, mely erdöis a' tsúp iranya alól le tart egjenesenn észak felé, és ki üt tsapanolog edgj keresztül állo erdölö útra [Ménes MT; BK]. *1796:* mikor az Erdölö Utba bé ereszkedett, az egyik ökre a Szekér alá hatra maradott s fel dölt s ha Mi egész Utzástol ki nem jövünk vala, megis döglött volna akkor az az ökre [Albis Hsz; BLev. 2 Vall.] O **Hn.** *1622:* az erdelleö utt [BfR 84]. *1646:* Az Erdeolo ut altal keleoben (sz) [Szentiváninborfva Hsz]. *1699:* az erdölő ut [Szentdemeter U; LLt]. *1731:* Az erdölő út mellett (sz) [Szászfalu Hsz]. *1775:* az Erdölö ut [Homoródsztpéter U] * *fahozó ~. 1644:* adot ... egj Nilas Foldet az Fahozo uton alol [Balavásár KK; SLt 15. B. 4] * *falu derék ~ja. 1608:* Mely coreoksegnek mellette foly az Thanorok kapuia eleot ala folio kws patak mas feleol az falu darék vttia mellette [Papolc Hsz; HSzjP] * *falu közönséges ~ja. 1773:* Malamba járo falu közönséges Utya [Mezöerked K; LLt]. *1781:* Anno praesenti 1781 die 28-dik Novembris a megnevezett inctus mera et absoluta potentia mediante a falu alá s fel járó közönséges útjáról minden tiszt híre nélkült a megnevezett asszony udvarában egy tulkomat berekesztette [Arkos Hsz; RSzF 270] * *falu szabados ~ja. 1781:* Csíktaplocai János István primipilusnak egy borjus teheninek az lába eltörött 1781 mense Octombris – de die protestatur – de eadem falu ki- s bejáró szabados útján, nevezetesen Nagy Ér hídján [Taploca Cs; RSzF 101–2] O **Hn.** *1751:* Falu közönséges Uttya (sz) [Szárhegy Cs] * *falu ~ja. 1756:* vagjon a Marus Vize felé és a falu uttyára bé járo sikátor [Branyicska H; JHb LXX/2. 29]. *1800:* erö szakoson a Falu uttyát oda akarta határoztatni [Backamadaras MT; Hr 1/40] O **Hn.** *1742:* Falu Uttya mellett [Backamadaras MT]. *1745:* az falu uttya mellet (sz) [Mezőbánd MT]. *1838:* a Falu uttya szorossa [Etéd U] * *fenyölö ~. 1769:* Nem szabad senkinek ... Fenyölö és más közönséges Utakot bé vágni Jegelni egy forint buntetes alat [Zetelaka U; UszLt XII/89] * *forrásos ~. 1759:* az Csemeki határ felöl egy darab forrásos utat procuralnak circiter tizen öt öl hoszszuságu ág töltesel [Csernek SzD; JHbK XL/8] * *füves ~. 1721:* A berek Szeljn is egy kis füves ut megyen elé véggel [Kercsed TA] O **Hn.** *1559:* via füwes wth [Igrice SzD; JHb 104/43]. *1695:* Az füves ut veginel (sz) [Szotyor Hsz]. *1752:* a' füves utra (sz) [Komjátszeg TA]. *1855:* Füves utan [Torda] * *gaz ~. 1751:* Peströl Kolosvárig az Nehéz idöre és rosz gaz utra nézve probaltam Land kocsist hogy menyiert hozna el es Szaz forintnál alább nem akarta fogadni [Kv; Ks 15. LVII. 28] * *gonosz ~. 1597:* Balint deak wram az komornik irt wolt B: wramnak w kegelminek walamy waass drawt es .75. Czetneky waass felol Mellét w kegelme megh kwldot widte zabo Georg 4 louan szekerin Tordara, mert igen gonosz wt wala ... f 1 [Kv; Szám. 7/XIX. 70 Masass Thamás sp kezével]. *1625:* mivel hogj Jge(n) gonosz vtt volt, Thordaigh fizettem f 1 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 202]. *1690:* Jött meg György fél terével, mert felét az karonak az járai határon lehánta az gonosz út miatt [SzZsN TT. 1889. 715] * *gyepes ~. 1783:* el menénk ... az Utrizalt La Koligy nevezetü heljben, és ott egy gjepes ut mellett csapdostunk egy kevés tüzi fát [Kissáros NK; JHb XX/8. 7] * *havasi ~. 1662:* Ali passa azért a Vaskaputól megindulván, a fejedelemtöl a passus Máramarosra, az Emberfö nevü havasi utak kinyittatni parancsoltattak vala [SKr 654] * *hazavivő ~. 1806:* megkivántatván, hogy az haza vivő utban találtassék az elesett Marha, nem félen valahol [F.rákos U; Falujk 12 Sebe János pap-not. kezével] * *holt ~. XVIII. sz. eleje:* ã felsö határba(n) holt út mellett ... égy darab szölö ... benne lévö gyümöltsfákkal edgyütt [Szentimre MT; DobLev. V/236] * *jeges ~. 1606:* igen roz es Jeges vt uala az Erdore nem mehetenek [Kv; Szám. 12a/l. 29] * *keringős ~. 1811:* Találsz azon által égy keringös utat, Melyen akar merröl ha indulsz sétálni Erdei Remete Házat fogsz találni [ÁrÉ 105] * *kicsid/kicsin(d)/kis ~. 1753:* Hogy pedig a' Maros Trajectussára le menö Ország Ut mind a' két Fogado emolumentumara közlebb (!) vitessék annuál Gróff Mikes Antal Atyánkfia, hogy a' mostan cserélt ... Fundus mellett le nyuló Szántóföld hoszszára deriváltassék, és onnan ... ki mennyen a' Maros felé menö Ország Utba, tsak hogy Biro Samuel ö kegyelme ezen kis Ut hellyett appropriállya, és hogy ezen describált Ország ut figáltassék [DobLev. I/299. 2a gub.] O **Hn.** *1556:* az kws vth melleth [Maksa Hsz]. *1773:* A Kicsind uton teröben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 60]. *1781:* Kitsid ut alatt (sz) [Bencéd U]. *1793:* Kitsin Út nevezetü hellyben (k) [Erdöszengyel MT]. *1833:* A Kís Utt alatt (sz) [Szöresc Hsz] * *kirakott ~. 1770:* a' több Hidakat ... mi falusiakul, s Jobbágyakul több más hidlásakkal kirakot uttal edgyütt ... tsináltunk eleitöl fogva, s tsinálunk mostis [Alparét SzD; JHbK XL/8] * *kövecses/köves ~. 1614:* Ettöl az várostól fogva Konstantinápolyig semmi tisztességes, emlékezetre méltó úton, városon nem jártunk, hanem csak igen rút, ocsmány erdön, köves utakon mentünk [BTN[2] 69]. *1672:* Esztenat csinaltatot vala Huszár Peter Ur ã Szász Régeni határon Vajda Szent Iván felé valo fordulob(an) az Kövecses uton feljül [Szászrégen; Eszt-Mk Cserei lev.] O **Hn.** *1623:* az Keues utt hozzaba [Meggyesfva MT]. *1699:* Köves utra járób(an) (sz) [Búzásbesenyö KK]. *1737:* Az köves utnál (r) [Györgyfva K]. *1799:* a köves uttal vagy másként a Nagy Ország uttal szomszédos [Mv; MvHn]. *1867:* A köves útnál (sz) [Aranyosgerend TA] * *közönséges ~* közút. *1586:* Agyon eo kgme valamellik fertalybol egy nehanj Zekeret Igirtenek egy Nehany Vraim teowiseket talalnak hidelwe zorosonnis, horgiak oda az Eoswenyre, chinalogiek megh az a' keozconseges vth [Kv; TanJk I/1. 36]. *1776:* az régi ös, örögöktöl s eleinktölis ugy hallattuk ... hogy ezen végit terminállya ... a' ... Közönséges Ut [Ádámos KK; JHb XIX/18]. *1790:* Mind két Szöllö Hegyekben lévö közenséges Utakbol Senkiis Semmi Szin alatt tsak leg kissebbetis elne foglaljon Se foglaltassan, ugy hogy mindenüt az egész vágás Székér kár nélkült el járhassan [Karácsonfva MT; Told. 76] O **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* közönséges út [Dés]. *1724:* az Ország közönséges Uttyában [Kolozspata K]. *1751:* Falu közönséges Uttya [Szárhegy Cs] * *lejtős ~. 1823–1830:* Ha vagy kis oldalos vagy lejtös utat láttak, akkor kiszállott az hintóból, a vezeték lovára ült, onnan elé kiáltozta a cselédjeit ... s ezeket a gróf lóhátról nagy kiabálással commendirozta [FogE 152] * *metális ~. 1748:* a Domb oldala alat szakod bé azon Metalis ut, az Ország uttyab(an) [H; JHb XXXII/29] * *nagy ~. 1782:* Székely Károly föhadnagy úr a hütösökkel edgyütt kimenvén Kerek tóban a nagy útnak revisiójára [Árkos Hsz; RSzF 102] O **Hn.** *1670:* az nagj Uton felljel (sz) [Uzon Hsz]. *1695:* Nagj ut alat [F.csernáton Hsz]. *1721:* Nagy ut szeriben (sz) [Kozárvár SzD]. *1772:* Nagy Ut Szeribe (sz) [Csekefva Cs] * *nehéz ~. 1659:* Ittem ugyanezen esztendöben Barcsai fejedelemhez expediáltattam az Vaskapu felé egy Kemyes nevü falujában, az sár miá eláradott hallatlan

nehéz utakon járván három hétig [Kv; KvE 178 LJ]. *1787:* Emporiumunk B Hunyad egy arányi földre nehez uttya. NAlmás fel mért fölnyire, nehéz utya [M.bikal K; Somb. I] * *országos ~. 1657:* az követ urak messzére haladtak, kiknek nyomokat követém, az mennyiben lehetett, mint olyan országos úton sok jövő-menő embereknek nyomok miatt [KemÖn. 55]. *1677:* Az Országos utakban lévő Hidak, töltések, és utak, hogy jo moddal meg-csinálva tartassanak, a' Vármegye Tisztei a' Falukat és Városokat sub poena floren. 12. reája kénszeritsék [AC 111]. *1723:* Mihálczfalvi Határon a Maros vizin ... országos uttyán lévő Vámos Hidassa [LLt]. *1838:* az elött két évekkel vágott uj országos ut [Nagyernye MT] O **Hn.** *1761:* az Cséllye lokán Follyo országos uttya [Etéd U]. *1796:* a Brasso felé menö országos Ut mellet [Aldoboly Hsz; LLt Fasc. 31] * *ország ~ja. 1554:* Nadas felol az orzag wtara mygen az peres chereie allat harom hold egy ziltyben [Sárd K; Törzs]. *1592:* Az orzagh vta sok helyeken saros Az lofeiek ne(m) akarnak segetteni ... de az lófejekis tartoznak chénalni [UszT]. *1632:* volt ... nagi giörg es balasnak egi haz ülés helyek ... vicinussa egi felöl ... Janos deakne Aszonyom birodalma ... harmad felól az Urszag uttia [Msz; Berz. 15. XXXVIII. 19]. *1770/1771:* a két rész között méta lészen a Tordára menö ország uttyáig le a' völgyig [Fejér m.; DobLev. II/428. 17b]. *1826:* az Ország utján pedig mindég kell hidat tartani; magossabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt nem kérdés, csak hogy az Ország utját a' víz el ne iszapolja [Msz; GyL] O **Hn.** *1631:* az orzagh uttya mellett (sz) [Szentiváníaborfva Hsz]. *1697:* az ország uttya szélen [Dés]. *1754:* az ország Uta [Méra K; KHn 241]. *1763:* az Ország uttyara jő vegel [Felör SzD]. *1784:* a' régi veszett ország úttya hosszszába (sz) [Szásznyires SzD] * *öreg ~. 1764:* az mely erdö ... Keresztes nevü erdönek pronuntialtatot ... mind ez mái napig ... bekessegesen birtak ... M Csesztvere es Mikloslakara járo öreg utig tugyuk es hallottuk lenni hatarat [Csombord AF; JHb XXVIII/64] * *rakott ~. 1820:* Thorda harmadfél postányi Kolosváron tul rakott uttal járhato [Bács K; KmULev. 2] | Pénz-keresés kedviért a kolozsi és tordai So kamararol Miriszlora, és Károlyfejérvárra szoktuk a sót leszállitani jó rakott úton [Báld K; BLt 6] * *régi ~. 1815:* a halomtol Délre jövöleg ez a régi ut [Albis Hsz; BLev.] O **Hn.** *1727:* a Pokai regi utan fellyül [Vajdasztiván MT]. *1809–1815:* a régi ut hellyén [Dés] * *rendes ~ 1763:* az I ... Kerteken hágdos, rendes utokon nem mér járni [Kv; TJk XVII/2. 132]. *1853:* a' Györgyfalvára vezető rendes út csaknem mindig járhatatlan a' szeméthalmok mián [Kv; Pk 3] * *rossz ~. 1661:* Jövésemben tölt éppen egy hét, mert igen rossz út volt [TML II, 11 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1815:* Moldavának Havasas részében ... az Havasakon elvétették rosz Utat [DLt 893 nyomt. kl] * *rút ~. 1665:* latám az Gergely Janos kapuianal valo utat hogy annyra el vesztegette az malom arkabol ki folyo viz hogy jdembe ollyan rut ut soha nem volt [Csikfva MT; BálLt 50] * *sáncos ~. 1830:* a Bolönből S. Sz: györgyre jövő sántzos ut déli része felöl [Hídvég Hsz] * *sáros(-vizes) ~. 1662:* immár a svéciai királynak kénytelenségbül országa oltalmára menni és megtérni kellene, Gaudit Litvániában azon erösség oltalmazására elhagyván, magok minden hadakkal megfordulván, a nagy kerengös, sáros-vizes utakon [SKr 370]. *1823–1830:* Zilahról elindulván, micsoda stációkon háltunk, nem jut eszembe, hanem arra jól emlékszem, hogy igen sáros utakon jártunk [FogE 163] * *szabad(os) (járó) ~. 1555/XIX. sz. eleje:* Továbbá most pedigle(n) ismét azt mivelte Apor János és Péter, hogy ahol a Székelyeknek szabad járo utok volna ... azt is eltiltották eö töllök [HSzj *csóva* al.]. *1602:* az falun ember emlekeszettül foghwan valo vtamot ... az J. ... most el kertele ... Ezt az szabad vtamot pedig az I ket helyen kertelte el [UszT 16/9]. *1626:* az hol Lorinczj Balint az Gatott fel dugta mind eöreökke szabod wtt vala [Szentsimon Cs; BLt]. *1677:* az igaz derekas szabados utakon, s' nem penig a' meg-tiltot utakon, és ösvényeken járjanak [AC 87] * *széles ~. 1677:* Marhajokot azon az uton, es csak anyi szelyés uton hajthassák fel s alá pascuatiora ... a' Csanadi földönn [Csanád AF; JHb XXVI/42] * *szoros ~* keskeny út. *1662:* a tábor szekerei és minden akadéki az hegyeken való szoros utakra meginditatnának [SKr 654]. *1710:* mely kevés számú volt a Felséged hada ... tizen azon szoros úton eleibe állhatnak száz embernek [CsH 85] O **Hn.** *1699:* Szoross Utnál (sz) [Rava U]. *1723:* az Giula fele ki jaro kis szoros ut [K; SLt IK. 12]. *1772:* A szoros utnál nevü hellyben (sz) [M.gyerömonostor K]. *1775:* A Szoros ut nevü hellyben (k) [Homorödsztpéter U]. *1821:* Szoros utba (sz) [M.gyerömonostor K; KHn 85] * *tágas ~. 1801:* Gyertyán Spallérok között lévő tágas utak nyulnak fel a' Vetemenyes Táblákbol [Kendilóna SzD; TL] * *takarodó ~. 1816:* a Falunak ... takarodo, és erdölö uttyait, a viz jarhatatlanna tette [Sóvárad MT] * *tilalmas ~. 1769:* Meg in anno 1766 ö Felsege által hosszason ki parancsolt kemény büntetését a Molduvábol és oláh országról tilalmas utakon ki szökö embereket duggatok(na)k Kgk között ki hirdettük vala ... a kik abba találtat(na)k halállal büntettet(ne)k [UszLt XIII/97] * *töltött ~. 1789:* az utak ... meg bomlott alkalmatlan állapotba(n) vadnak, a' Sántzok be töltek s a' miatt, az utakot a viz fel vette, az töltött utakbol, az porond, és fövény ki vásott tsak az nagy kövek maradtak melyek miatt az járás igen bajos [UszLt XIII/97] * *vágott ~. 1598:* (A határ megy) az tetöig az vágott utig az mi részönk szerint [Derzs U; Barabás, SzO 344] O **Hn.** *1587:* az Vagot vt alat (sz) [Nagykend KK]. *1781:* A' vágott utan (sz) [Inaktelke K]. *1788:* Vágot ut nevü hellj [Körispatak U] * *vak ~. 1767:* az nevezett Törökbuza földnek also véginek határát nemine Contradigente et in hibente (!) nyomozák, és nyomák ki ... tavalyi Esztendön gyepböl fel rontott Törökbuza földén keresztül Dél felé valami régi Tserefának törsökénél, a' ... Törökbuza földek között ki tettző vak utig [Nagylak AF; DobLev II/5. 374] * *valóságos ~. 1825:* az Bako tetején az hegybe járo Utjokat el szoditotta valaki 's az valoságos Utat Máléval be vetette [DLt 650] * *vásáros ~* vásárra vivő út. *1792:* Nem különben jöven Tordárol szekerrel és egy tekergö Kotsis Legennyel a' Bágyoni Vásáros utnál a' Török buzák köze bé mentenek, és ott a' Papné a' tekergö Legénnyel magát meg tekertette és meg fertéztette [Asz; TJKT 59/416] O **Hn.** *1464:* versus viam magnam et communem Wasaruswth vocatam [Nagyernye MT; Barabás, SzO 112]. *1597:* Vasaros vttia mellet (e) [Gyeke K]. *1679:* A vásaras utb(an) (sz) [Vajdasztiván MT]. *1796:* A Kurta vásáros út (sz) [Póka MT]. *1818:* A' Vásáros ut mentibenn (sz) [Lisznyó Hsz] * *versengő ~* peres út. *1572:* Seredi ferencz vram procatora altal ... Illyen feleletet teon ... ha keg. Jakczy vram Akaria kez vagiok ez drullia erdo feleol es az ith valo versengeo wth feleol teorwent allanom [WLt] * *vert ~. 1838:* szürküledet tájt ... a jég hátán, hol legjobb vert út volt által jöttünk [DLt 1135] * *veszett ~. 1584:* Legh elseoben emlekeznek eo kgmek varosul ez Mostany giwlesekben az zeölcök keozeot valo veszet vtaknak meg Epitesereól, melj hogy megh ne cheokeonnek hane(m) az epites valoban veghez Mennien [Kv; TanJk V/3.

282a]. *1665:* az viz miat igen oczmany veszet ut vagyon most [Maja MT; BálLt 50]. *1760:* a veszet uton belől a leg alsó (!) betű keresztes Cserefa [Jedd MT; Told. 45/2]. *1746:* ahol a' regi veszet utak vadnak az olah Templom felöl [Bágyon TA; Told. 21] * *vhol feljáró ~. 1745:* a régi Városháza mellett fel járo ut [Nagyida K; Told. 9] O **Hn.** *1835:* A' Völgyön fel járo Ut mellett (k) [Nagyiklód SzD] * *vhol lemenő ~. 1642/1722 k.:* a Szálas kozöpin le menö ut [Beresztelke MT; GörgJk 81] O **Hn.** A Verebes közöt le menö uton [Verebes Cs]. *1825:* a Czégéres kutnál lemenö ut [Szárazpatak Hsz] * *vhova feljáró ~. 1733:* czen haz heljre fel járo utnak hagjot le (!) a Pakular Gabrilla haza fele edgj Sikátor [Mezőzáh TA; Told. 63] O **Hn.** *1739:* hivták régen Ketske kutra fel járo utnak [Nc; DobLev. I/174]. *1766:* az Onaki erdöre fel járo ut [Szamosjenő SzD] * *vhova felmenő ~. 1681:* Az cő nagysága fel-csiki vas hámorára fel menö utak végén és azon vas hámor ház udvarának elein vagyon fennyő fábul négyszegre faragott … kapu [CsVh 89] * *vhova járó ~. 1573:* Borbel Ianos hity vtan azt vallia hogi … mykor Vincey (!) Antal kertet chinalt volna az Hennig Iacab kerte vegebe, es az kertbe Iaro vtat ely fogta volt Hennig Iacabnak [Kv; TJk III/3. 184]. *1610:* vizre jaro vtok volt ott, es aztis be akarta kertelnj [UszT 48b]. *1756 k.:* Valakik a' Stompakhaz és Bányákhaz járo utakat el rontanák 12 forintig convincáltassanak, a' mellet az el rontat utakat is meg igazitani tartozzanak [Bom. XXXVIII/8] O **Hn.** *1592:* hauasba Jaro vtth [Székelysztkirály U]. *1697:* az Ispanlakara jaro utan alol (r) [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/13]. *1730:* Az malomra járo utan belöl (sz) [Szentmargita SzD; KGy]. *1804:* a Méhes Berekre járo uton fellyül (r) [Szövérd MT; MMatr 128] * *(vhova) kijáró ~. 1839:* Teljes közönséges falugyülése alkalmatosságával tekéntetbe vévén nemes communitásunk az falunk között lévő sok elromlott utcákot, úgy a kijáró utakot a réten, hogy azokot aprádonként jó státusba hozhatnók [Taploca Cs; RSzF 102]. *1853:* Mlgs Grof Toldalagi Ferencz Ur magas személyét, falvánkra valo befolyását, egész szivességgel halandónak nyilatkozott, hogy a' Sós fürdőre kijáro utat … el fogja készitteni [Korond U; DE 2] O **Hn.** *1747:* a Berezre ki járó utnak … tetején [Nagyida K]. *1748:* Jed felöl az erdöre ki járo utt [Sásvári préd. (MT)] *1816:* a Gorbai Határra ki járo Ut [Gyalu K]. *1847:* a' Medjesbe kijáro üt (!) mellett (sz) [A.jára TA] * *vhova kimenő ~. 1713:* Kebele Sz: Ivanyrol Agard fele ki menö Ut mellett jobb kéz felöl valo Csupon és oldalon [CsS]. *1768:* (Az út) dél felé a bertzre ki menö uttal ugyan kinn a bértzen egybe ütközik [Szászlóna K; JHb XXXVI/17] O **Hn.** *1651:* az Uasand kapujara ki menco utt [Menaság Cs]. *1773:* Ketske köre kimenő ut [Szárhegy Cs]. *1774:* az Alszegből Kotsárd felé ki menö ut hoszszában (sz) [Aranyosgerend TA] * *vhova lejáró ~. 1815:* falu végin adó<n>k egy kicsin particula jószágot, vagyis belső lakhelyet az út hosszában … vitzinusa napkeletről az Szárman farka és tízes osztálya, délről Fazakas Ferenc providus, napnyugatról az Ditró fele lejáró út [Szárhegy Cs; RSzF 110]. *1827:* a Dudva a' maga folyását a' Malomra le járo utra vette [Dés; Ref.egyh.köz C107/15] O **Hn.** *1763:* az Borjuk Tojara le járo ut [M.fráta K; JHb XVIII/28] * *vhova menő ~. 1605:* Akkor vetes ideje(n) ne(m) jártük az Palfalui Istua(n) feoldere menco Vtat, hanc(m) niomasba zabad volth [UszT 19/42 Paulus Balassi de Hoggia (25) lib vall.]. *1639:* az gheóczre[a] menco Es cziazari fele menco ket Ut keózeót valo domb az hul régen pincek voltak … fwveleó heli [Cege SzD; WassLt 18. – [a]Kisgőc (SzD)]. *1767:* A' Hersa Rét … melyis az Orbora menö uttal és Hersa erdövel in reliquo a körulette folyo patakkal Concludaltatik [Nc; DobLev. II/380. 4a]. *1811:* Ezen időben valami marha dög hir lévén a' Szamosujjvár felé menö utban lévő egy néhány Faluban, a' Borgaiak nem vihették fáikat Szamosujjvárra [ÁrÉ 27] O **Hn.** *1556:* az bitara mejnö vth [Bita Hsz]. *1571:* Thofalwara meneo wthon felyewl [Mv; BálLt 78]. *1637:* az Hunyadra menő utigh (sz) [M.gyerömonostor K; KCsl 138]. *1711:* az Savanyu vizre ménö ut [Kéménd H; JHb XXXIII/2]. *1833:* a Szöllöbe menö ut mellett (sz) [Szászújfalu AF] * *vhova vezető/vivő ~. 1767:* A Fekete to innetsö reszib(en) a száguldo és sz királyi érre vezető utnak jobja felöl … vagyon 14 holdbol állo Rét [Nc; DobLev. II/380. 4a]. *1841:* Az Also Szovátrol Moesra vivő út seppedékes réten menvén keresztül [KLev].

Sz. *erre is ~, emerre is ~. 1639:* ahun beste ilek (!) kurua fiak immar erre is ut s emerre is ut; ugj mond, meg az kezeuel mutata, immar szabad minden fele [Mv; MvLt 291. 178a] * *ihol az ~. 1744:* Petru … által menvén az hidon, félre veri az ökrököt, mondván; ihol az ut el mehet kegyelmed [Szentandrás H; Ks 101] * *szaggattatik, mint az ~ mellé vetett borsó. 1678–1683:* mint az ut melle vetet borso mindentül saggattatik, igi az boldoghtalansagra iutat ember maganal alabodoktolis meg vettetik [Ks Komis Gáspár kezével] * *tágas az ~. 1811:* El-mehet : induljon : Tágas az ut : a' ki nyüves mind el-huljon [ÁrÉ 34].

2. útvonal; rută, traseu; Strecke, Reiseroute. *1597:* Az Nymet kapitan … Talalta megh B: wramat w kegelmit hogy el kesertedne egy lowassal Zilahy, mert az wtat nem tudnaia [Kv; Szám. 7/XIV. 90]. *1619:* In mappa mutatá is az kozákoknak minden útokat, lakóhelyeket és az Fekete-tengerre való szállásokat; azt is, mely utakon járnak az tatárok reájok. Azazhogy az kozákoknak csak egy útok vagyon az Feketetengerre az Boristhenes fluviuson [BTN[2] 259]. *1640:* Mészáros Fekete Jánosné c. j. c. fassa est: Immár leszen hat esztendeje, mikor én Kolozsvárra mennék. Ez fogoly Báthori Anna egy úton jött velünk, de ő más szekéren volt [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1662:* a fejedelem derék táborával és Duglás is az övéivel naponként continuálják, követik vala útjokat, az Morva vize mellé érkezvén [SKr 256]. *1716:* igen jol mu(n)kalodván az árviz csinált magának utatt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1746:* Ha az Dongosiak(na)k mostan adott viz uttya meg bomlik, az Istalljosokat az Dongosiak az felsö bányából ki ne tilthassák [Torockó; NyIrK XII, 128]. *1747:* Nemes Magyar országrol … hat ökröket hajtott volt el Pap Vonka, kiknekis az Gazdaja utyaban igazodvan … azután miképpen alkudtanak egymassal nem tudom [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. *1757:* az I(netuso)k … banyajok(na)k Colálásától egjebütt el nem fogottata(na)k hanem azan hely az hol az viz van maradgjan vesztegségben se az vizet ki ne vonnyák se an(na)k uttyát ne igazgassák hogj az Oculatorok meg láthassák ugj az mint az dolog van es hogj magokn(a)k vehessenek világos lument az Contra versia felöll [Torockó; Bosla]. *1782:* azon viz regi árka hol ide, hol tova járván, fatsarogván, s egyenes uttya nem lévén az gát fel kötése mián legkissebb iszopot le nem moshat [Déva; Ks 111. Vegyes ir.]. *1809:* Szombatfalvának … Suhult az Soo uttyában felmért uttya nem találtatik; azért hogy az bövebb panasz el kerültessék … ide ezen lajstromba bé tettem [Szu; UszLt 1628 ComGub]. *1826:* Gyalakuta sem hagyta meg a' Szele pataka hoszszu régi árkát, hanem azt egyenesebb és rövidebb úton derivalta a' Küküllöbe [Msz; GyL]. *1847:* megkérdettem egy aradi lakost, hogy melyik út fordul Kolozsvár felé; ki azt felelte, hogy elhibáz-

tam volna az utat, mert Nagyváradnak kellett volna menni [VKp 153 Varga Katalin sk írása].

Szk: ~ *mutatni. 1586:* Desy Imreh vallia ... az viznelis Balast ... Intem arra hogy a Torday embert akit az vt es Rew Mutatny kertewnk es fogattunk vala cot penzbe, Azt megh varna, de azt felele hogy Nem gyeozeom en az Bestie Curwafy Agebat varny hane(m) fogiunk egybe es Menniwnk el [Kv; TJk IV/1. 604] * *borszéki ~. 1895:* A borszéki út így áll. Vásárhelyig vasút. Kocsi Szovátára s Parajdig. A Bucsinon át (hallom) kitűnő az út [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *csordajáró ~. 1784:* in anno presenti 1784 die 8-va Augusti, midön 4 lovamot a ménes után hajtottam volna fel, a falun felyül, a csordajáró úton, az edgyik a négy közül, barna szőrű, hátramaradván a többitől, sebesen ment a többi után [Árkos Hsz; RSzF 278] * *elveszti az utat. 1823–1830:* 17-ik december, ezen fatális szállásról elindultunk 8 óra tájban, és Somboron s Pusztamihályfalván keresztül érkeztünk Egregyre, románul Ungurásnak hívják. Somborról kijövet az utat egy darabig elvesztettük volt, de csakhamar megkaptuk [FogE 162] * *erdőlőknek ~ja. 1608:* az oda ualo erdőlöknek utát semi okon volna el nem fogiak, hanem szabadon iarhassanak [Csicsó Cs; BálLt 60] * *fahordó ~. 1556:* vna terra arabilis est ... az közep mezőbe az kws vth melleth az fa hordo vton teri meg az vegire, vgyan azon fele föld egy chegel az Dalnak patakara menöbe [Maksa Hsz; SzO III, 312] * *kereskedelmi/kereskedő ~. 1844:* az Udvarhelyre menő Kereskedö utban, a Lövétei határon el nyulo posta Utvonal el pusztult és szinte járhatatlan állapotban van ... a fel olvasott Rendelet értelmiben ujj Utvonal ki keresése, és meg állittása kivántatik [UszLt XI. 85/1. 22]. *1845:* Csikszéke a' Határán átnyulo ... kereskedelmi utnak ötet[a] illető része meg tsinálásához már hozzá fogott [UszLt XI. 85/6. 23. – [a]Usz-et] * *posták ~ja. 1657:* szép új tatár nyergemet, mely feles pénzt érne, károsnak tartanám olyan bizonytalan útra vinnem, mivel az posták útjából ki kelletik térnem, történhetik, lovat nem kaphatván, gyalogjárással kell toldanom, s nyergemet is el kell hadnom [KemÖn. 59].

3. menés, járás, utazás; călătorie, drum, deplasare, mers; Fahrt, Reise. *1569:* En meg hattam uala Nekik hogy swkrwl[a] sayora[b] menyenek, ha vtokba zallottak Az .k. falwikban Az Nem bwn, ha vtokbul Elny tertek ky Nylwan hyggye ty .k. hogy Nem En akaratom [H; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Beregzo Gr. Dawm beszt-i bíróhoz. – [a]Valamelyik Zsuk (K). [b]Nagysajó (K)]. *1585:* Az varos Touat hogy halaztatuk az ky az halat fel horta tött 11 vtat fyzette(m) ... f. 1 d. 76 [Kv; Szám. 3/XXII. 28]. *1599:* Myerthogy ertik ... az Vrunk co fel(se)ge ide valo Jeowetelit, kircol zeokseglh idejen prouidealnunk ... keryk co kegmek biro vramat ... hogy co kgme Vrwnkat co felseget vttjaban talaltassa megh keonieorgesse altal [Kv; TanJk I/1. 344]. *1606:* Ha peniglen Isten az mostanj vtambol megh hoz [Tövis AF; BálLt 90]. *1659:* Várad felé pedig nem mehet, kételensége tartja Somlyó felé való útját; ott is örömest keveset várakoznék, csak Kegyelmeddel való szembenlétiért [TML I, 415 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1665:* Uram, csak az költséget is úgy limitálják, tudom én, hogy meg ne érjem vele, csak azért, hogy vagy megmásódjék útam, avagy legalább az én erszényemre vessék az útat [TML III, 421 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1693:* Uram Jézus Krisztus légy énnekem ezen utamban kalauzom, légy vezérlő s igazgató útitársam, hogy elvégezvén ezt az utat, hálaadó dicséretet adhassak felségednek [Kv; KvE 225–6 GM]. *1711:* Az utban igen mocskoson és rútul viselte magát Almási; rút részeg lévén, lóról hullott, szitkozódott rút, pajkos módon [SzZsN TT. 1891. 289]. *1723:* hogy ha a K. Vásárhellyi embereknek nyomoruságok esett az erdőről valo lejövő uttyokban segiltettek fel állitásában [Kvh; HSzjP Joannes Keresztes (32) pp de Orozfalu vall.]. *1783:* Az uton Semmi verekedés, se tepelödes, Sztojka Josi, Szekelly Josi és Kálo Miska közöt nem volt [Koronka MT; Told. 19. 81]. *1801:* szerentsés Utat kivának édes Atyám Uramnak [Mv; SLt 17 P. Horváth Zsófia atyjához]. *1864:* huszonnégy órás út [GyHn 29].

Szk: *utat jár. 1657:* Sok utakat és országokat jártam, nagyubb részént mind az fejedelem költségén [KemÖn. 53] * *utat tesz. 1582:* Az zekeresnek wincze Gasparnak hogy kilencz wtat teot az kiraly retyre f 2/25 [Kv; Szám. 3/V. 44 Lederer Mihály sp kezével]. *1657:* Onnan is megjüvén, ezen 1672-ben és 1628 kezdetiben két utat tettem postán oda fel azon cardinálhoz [KemÖn. 84]. *1820:* két három esztendöben étzer bor után hosszas utott tészünk [Jegenye K; KmULev. 2]. *1828:* eléggé meg van egj nehány Esztendöktöl fogva bizonyítva hogy az Idegen bőrnek szabad bé hozása mellettis, nem tsak jo árron el költ a' Hazai böris, söt még a' Communitás sokszor látott Szükséget is s kéntelenittetik is Más Czehos hellyekre költséges utakat tenni fuvo bör keresés végett [Torockó; TLev. 13/3] * *utat változtat. 1657:* én utat változtatván nem mének Tokajra, szolgáimban arra küldvén tettetésért, hanem Kinislőnél által az Tiszán [KemÖn. 151] * *utat vesz. 1806:* három Süldö és édgy Nagy Kotza meg szabadulván a' Kutyáktol, azok egyenesen utat vettek a' Város felé [Dés; DLt 82/1810] * *utat visz végbe. 1704:* Emlékezzél meg, édesanyám, mennyi költségeket és útokat vittem életem nagy veszedelmével végbe érted [WIN I, 178] * *~ba/~nak/~ra indít. 1653:* Székely Mózes is sokat fárada a töröknek felhozásában, kiket útba is indittának, el is hozván [ETA I, 61–2 NSz]. *1702:* Tkts Nzts Kis Toroczkai Peter Ur(am) városunk Biroját egynéhányad magával ki hivatta magához és ott egy darabig faggatván, sziddogalván; és minden rut bestelenséget rajtok el követvén végre másod magával Városunk Biráját holmi Arannjas széki Legényekkel erössen meg kötöztette, 's mindjárt utnak inditotta ... az Havasokan által Rejték helljeken [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1798:* Ezt a levelet hát, hogy egy néhány minutával hamarébb érkezzék, mint az elebbenick, más utra inditám [MNy XLVI, 153–4 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1844:* A' porontsolt borokot utnak indittok [Széplak KK; Menyhárt Péter P. Horváth Ferenchez évr.] * *~ba/~nak/~ra indul. 1657:* a székelyekben mintegy két czernyin ... útra indulának Moldwa felé [ETA I, 163 NSz]. *1765:* mikor a' lövések értenek eö Nga contravertálta azonn játékos lövöldözést hogy miért tselekszik akkor mikor Utra indul az Aszszony [F.gerend TA; KS]. *1823–1830:* Aztán útnak indulván addig erőltetett, hogy pipára kellett töltenem, amely nekem sokba került, mert a gróf mellett ülvén, nagyon húztam magamat, hogy hozzája ne érjek [FogE 146]. *1852:* En most a' nagy grippé miatt utnak nem merek indulni, de nemis hadnának ilyen állapotba [Kv; Pk 6]. *1855:* én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu görtsel kinlodom gyomromba tsak az Isten ki mondhatoja utba vagyok kéntelen indulni kis Fiam Nagy Enyedi oskolába honap bé viendö [Csapó KK; DobLev. V/1397] * *~ba mozdul* elindul. *1591:* Tudo(m) hogy felele Zente Jstua(n) az lo feleól hogy sem(m)i nyaualyaia sem erkeólche egieb ninch hane(m) eggik labaual santa, de hogy vtba mozdul azzalys el múlattya [Malomfva U; UszT] * *~ban levő. 1662:* Maga azért a fejedelem az urakkal, fő-főemberekkel, vármegyék-

kel és maga fizetett hadaival az ellenség előtt megindulván, Szamosújvár felé fogni kezdett vala, hogy míg az útban levő német segítség elérkezhetnék, az harcot elkerülhetné [SKr 654] * *~ban talál vmit. 1708:* az ide be valo hordasais[a] ig(en) bajos ott a' Tajon kovalyogva(n) gyakra(n) a' Kuruczok ujjab kartolis felhetünk ha utb(an) Találllyák [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. – [a]A gabonáé] * *~ban való. 1619:* Az erdéllyi fökövetnek útban való létét erősítettem, hogy hamar itt leszen [BTN[2] 354]. *1712:* En egyéb okat az ... Vr Eö Nga[a] Joszága el pusztulásá(na)k nem Tudom, hanem az igen utban valo lakások es az Porciozásis Terhes lévén rajtok es az Urak szolgálatyais utolso nem levén ... Kenjszerittettek el pusztulni és bujdosni [Balázsháza Sz; Born. VIII. 2 Kornya Demián (40) jb vall. – [a]Gr. Csáki István] * *~ban van* utazik, megy. *1653:* a magyarokkal mikor immár Vitéz Miklos útban volna, a Básta hada hitetlenül levágá a Vitéz Miklós hadát és magát [ETA I, 66 NSz]. *1679:* egyik ablakban híván félre Reverend engemet, azt mondá: ihol úgymond, már útban lévén Bethlen uram, nem lett semmi gondja, mégis nekünk contra jura gentium csak egy postánkat sem volt szabad principalisinkhoz expediálni [TML VIII, 423 Vajda László Teleki Mihályhoz]. *1757:* Engemet decollalnak, mert jö, és útban van a' Sententia ellenem, 's a fejemre [Kv; Mk-Rh IX. 214 Vall.]. *1783:* mondotta ö Nga, hiszem láttya kend hogy utba vagyok, messze utra kell mennem, Cseléd nélkül nem mehetek ... Magam is láttam hogy ö Nga útba van [Peresen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.]. *1824:* Én magam ezer örömmel sietnék menni elébb az Édes Atyám Uramék tiszteletekre de mind szüntelen utba vagyok a' miolta hazunnat eljöttem, most érkezném egy keveset már dolgaim körül is forgolodni [Hosszútelke AF; DobLev. V/ 1084. 1b] * *~jára indul. 1662:* ekképpen búcsút vevén mind Kassa várasátul, s mind a fejedelemtöl, más nap jó reggel útjára indula, és a végeken felment vala | Melly követséggel Tordai Ferenc Erdélybe sietvén és ott Szamosújváratt ... amik útjára kívántatnak, ottan megszereztetének, s útjára indulván a portára besietett vala [SKr 212, 356] * *~ját ejti. 1782:* mihelyt Szebenböl viszszá jövök ejtem utamot Bétsbe [Kv; TLev. 4/5] * *~ját követi. 1662:* a fejedelem lovas hadaival s gyalogjának valami részével ... arra vigyáz vala, a Berettyón is a Nyírre hadait általhozván, s az utolsó szükségre Tokajnál a Tiszát általköttetvén, az ellenség mint követne továbbra való útját, tanácsát, Debrecen tájáról és az Nyírröl nézni kényszeríttetik vala [SKr 441]. *1776:* Ezzel ö viszsza térvén, én utamot követem haza felé [Kóród KK; GyL. Georgius Vizi (30) kat. kántor vall.]. *1793:* közikbe be-menni nem merészeltem, hanem utomat követtem [DLt 1799 év al.] * *~ját végbeviheti. 1678:* Mikes, Barcsai uram miképpen vihették útjokat végben, tudósítson Kegyelmetek [TML VIII, 38 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *~ját vhová/ vmerre/vmi felé veszi. 1671:* Erre felé vévén útját Istennek jó voltából Kegyelmed, magam is azon vagyok, udvarolhassak Kegyelmednek, édes Bátyám uram [TML V, 531 Thököly Imre Teleki Mihályhoz]. *1738:* mind katonak, mind mások erre veszik utokat ... akar ki menyenek, s akar be gyűjenek [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1770:* Minek utánna azon Ládákot nyitogato ember akképpen ott dolgát végezte volna, melly felé mondotta hogy vészi uttyát, és huvá mégyen ... ? [H; BK sub nr 1017 vk]. *1718:* hová és merre vették utyakat [Berend K; CU]. *1843:* Folyó év május hatodikán történetesen a bucsum-pojényi kerületben járván, La Preluká Bugyestyilor nevü hely felé vevém utomat [VKp 79] * *~ja van. 1667:* az lovas németeket fogjuk vele elküldeni, abban módunk nincsen, hogy azokat küldhessük, mert nekünk is útunk levén, magunkkal kelletik azoknak lennick [TML IV, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1668:* Én, Uram, nem tartóztatom ö kegyelmeket, mivel magamnak is útam lön [TML IV, 347 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~nak ered. 1705:* Megigazítván azért a málhát a lovon, elindulánk az útnak eredvén, de csakhamar bésététedvén, mikor Apahidánál volnánk, már akkor egészlen setét vala [WIN I, 653] * *~nak ereszt. 1841:* utnak eresztém tutaj fáimat ... azon űrügy alatt, hogy gáttyán keresztül szállittattam fáimat jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elő, hogy gát vámot fizessek [DLt 707] * *~ra készül. 1657:* Az útra elkészülvén, midőn indulni akarnék, megváltoztatá tanácsát az gubernátor [KemÖn. 108] * *~ra megy. 1638:* az fianak Nagy Andrasnak Illjen fel teott szandoka uolna, ha Istenteol megh engedné lenni, hogj miuel Eö semmi Műet ne(m) tanolt uolna, tehat utra akarna menni, es ualamelj Vr es feo Ember vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. *1710 k.:* másnap útra menék, harmadnapra jól meggyógyulék [BÖn. 526]. *1736:* Mikor valaki az embernek az naggja útra ment ha felesége gyermeke nélkül ment, csak paripán ment, ott konyha-szekér nem volt | Kivált az közepesse az fö embereknek mikor utra mentenek télben, az lovak pokrózát kenderből vagy szijból álló lekötö szijjával a ló hátára kötötték, s úgy fogták be az lovakot s úgy mentenek [MetTr 361, 367] * *~ra tesz. 1724:* hogy ha az Esperest szepen el nem akar menni Sz: Lelekről, inkab ötötis Utra teszik, megis igen sokaig az en boszumra ott nem ül [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] * *~ra való. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inventarium ... Az Palotaban uadnak ... vtra ualo Pohar zeek lada uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 32]. *1748:* Asztal nagj és hoszszu keregded 1 Asztal öszve hajto kerekded utra valo 1 [Nagyida K; Told. 11. 95] * *bajos ~. 1658:* Én, kegyelmes uram, ez nehéz és felette bajos úton tegnap ... érkeztem ide Bécsben [RákDiplÖ 607 Bánfi Dienes levele] * *bécsi ~. 1746:* Néhai idvezült méltóságos asszon bécsi útjáról való maga diariuma [Vargyas U; DanielAd. 256]. *1843:* mely pénzt Varga Katalin maga gyűjtött fel, kerületről kerületre járván, s az ily módon gyűjtögetett pénzből hordozta a bécsi útra tett költségeit [VKp 105] * *bejövő ~. 1710:* Acton ... Somlyón túl jó darabig az ott lézzegő kurucokot felverte, levágatván bennek és tizennyolcat elfogván közülök, nagy praedával jött vissza, mert ki- s bejövő útjában, hol elment, a földnépinek is marháját elhajtatta [CsH 446] * *bemenő ~. 1657:* egykorban mondja Ferenc doctor bémenö útjokban, hogy tudna oly orvosságot, semmiféle fegyver és lövöszerszám is meg nem sértené [KemÖn. 22] * *elindul az ~ra. 1751:* tsak akkor tudtam meg szándékjokat, mikor tarisznyáztanak 's az útra el indultanak [Koronka MT; Told. 14. 46] * *elmenői ~. 1765:* féltvén a' borit Károllyi igen nagyon tartatt attol hogy el menö Uttyában az Aszszony vagy el fogattya vagy kemenyen meg veretteti [Egerend TA; KS. Joan. Somlyai de Fogaros (40) ns vall.] * *eperjesi ~. 1669:* Kegyelmed engem elijeszte Maros-Vásárhelyt az eperjesi úttal; melyre nézve oda is Kegyelmed után kelletek küldenem [TML IV, 459 Petrityevith Horváth Kozma Teleki Mihályhoz] * *felveszi az utat. 1678:* Mü már Isten kegyelméből ez nyomoruságos útat föl vevök és ide Sárkányban jövénk, kedden, hiszem, Brassóból lehet indulásunk [TML VIII, 90 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *göttingai ~. 1823–1830:* felment Göttingába a gróf Bethlen Pál költségén, a Főconsistorium is 500 forinttal segítvén a közkasszából, mert Bethlen Pál akkor nagy úr volt,

és marosvásárhelyi volt professzor Dósa Gergelyt is, gróf Bethlen Sándor fiai tanítóját ekkor segítette volt a Főconsistorium göttingai útjában, mind a kettőt úgy, mint akik hazajövet professzorok lennének [FogE 288] * *havasalföldi ~. 1678:* A(nno) 1678. 1 January attunk volt Sandor Deaknak vásarlásra Havasalföldi uttyára száz forintot [UtI] * *hazafelé jövő ~. 1795:* Székely Mártonnak egy Ünö Tinoja hasonlóképpen az étlenség és roszsz gondviselés miatt el szakatkozván, haza felé jövö uttyokban à Sárban esett, és az Allperesek fel emelni nem akarván ott hagyták a' Sárban, 's oda veszett [Msz; MbK 104] * *hazafelé menő ~. 1750:* Zaránd Vármegyében Körös-Bányáról Nedea alkolmatoszágával (!) ... haza felé menö Uttyokban kik támadták meg, és Verték ... Haller János Vr eö Exllja ... Jobbágyit? [Ks 101 vk]. *1791:* Mi vagynók azon meg veretetett emberek a' kiket tavaly husvét után Popa Jakob Román egy etzaka A kortsomárol haza felé menö Utunkat egy árokban melyen keresztül mennünk kelletet meg állotta, és rendre, rendre minden igaz ok nelkül Fejszével le agyalt [Sebeshely AF; JHb] * *hazafelé szándékozó ~. 1748:* az sógort ... kedves drága feleségeeskéivel ... el kisérem hazafelé szándékozó utjokban [Bodok Hsz; DanielAd. 264 Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz] * *hazajövő ~. 1657:* Hazajüvö utamban pedig felette kegyetlen hideg időben lábaimat már az hideg elveszi vala [KemÖn. 92]. *1768:* haza jövö utunkban ... Nagyon fájtotta az hátát Burján Vonuly panaszolkodván nékem, hogy Dán Juon egy bottal meg ütegette volna [Katona K; Born. XL. 81 Krisán Togyer (40) zs vall.] * *hazamenő ~. 1610:* haza menеö vtamban vtannam vigiaztanak vgj hogj ha megh kaphatnak megh eölljenek [UszT 30] * *hosszas/hosszú ~. 1629:* I(ste)nnek hala bekeuel minden kar nelkúl huszta Jamborul Szekely Janos egyetmast partekamat, az lovakatis czak hogy bizony igen meg cószteóueredtenek az hoszu ut miatt [KCsl IV/116 Kemény János lev.]. *1675/1668 u.:* Az hoszass utakot egi arant rend <szerent u>itesd velek vegb(en), hogi ez irantis, ne csak eggjk, hanem egi arant visellyek a terhet [Borb. I]. *1752:* nékem parancsolatom vagyon valami bort a Mlgs Ur Pincczéjiböl Mocsra szálitanom, meg találta ideit a bor vecturázás(na)k Vr(am) éppen Canicula kezdetin kell olly hoszszu utra bort vitetni [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. *1802:* Oly hosz(sz)u utra, ma lehetetlen volt Expressusomot, bizonyos okokra nézve meg inditani [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.] * *hunyadi ~. 1667:* Irja hunyadi útját és betegeskedését [TML IV, 99 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *igaz ~. 1571:* Az Wram kowachianak wala walamy pery Modoway wayda elóth egy Attyaffia halala felól, Jw wolt Az wton Az nazodiak az kegtek Jobbagy Jgaz wtaban Megh fogtak; es haborgattak [Szeszárma SzD; BesztLt 3522 Franciscus Lippainus Casparws Zweh beszt-i judex regiushoz]. *1612:* Colosuarat lako Czizar Andras ada erteswnkre ... hogy ... Egy Bwzas Janos new ... Ember, teob Complex tarsayal edgiwtt ... hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jovaytol meg foztotta [Kv; PLPr 47 fej.]. *1641:* ne hadgiatok fogiatok ozt az toluayt, mert megh eölj az szeginj embert igaz uttiaban [Kentelke SzD; BfR Onarj Gaspar lelkipásztor kezével] * *jövö-menő ~. 1827:* Ezen telken lako két gazdák ... jovo menö Uttyok szolgalatba fel tudodik [Balázsháza Sz; WassLt 23] * *jövő ~. 1662:* Kornis Zsigmond ... 8-a die Octobris a fejedelem fiaival, Huszár Mátyással s több főemberekkel a fejedelem eleibe becsülettel kiment vala, kit táborostul jövő útjában az ebédlöhelyen megelözvén ... táborostul a Pece vize mellé szállottak vala [SKr 181]. *1767:* meg rakván a szekereket egy idö mulva Hoza indulánk s midön már egy Darabig jöttünk volna, Béres András el uesztette vala az jövö utunkban az Tarisnyáját [Barasztmiklós KK; BK. Gombucz Gyurka (36) jb vall.]. *1840:* ötet jövö úttyában találta a' Hagok közötT [DLt 370] * *kijövő ~. 1675:* Az mi kegyelmes urunk levelével együtt Kegyelmed írását is vettem már kijövö útamban Segesváron túl [TML VII, 57 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *kimenő ~. 1657:* annyira eltékozlódott vala az én komornikságom után pénze, hogy csak kimenő útjára is nem vala költsége[a] [KemÖn. 141. – [a]A fejedelemnek] * *lengyelországi ~. 1679:* Bethlen Gergely Uram lengyelországi útjára szekszemás lovakat adván, az szekszemás legénynek való fizetéssel együtt teszen fl. 131 60 [AMN 229] * *magyarországi ~. 1666:* Értjük, hogy Kegyelmed egyszeri kegyelmes annuentiánkból engedtetett magyarországi útjára való indulását már continuálni akarja [TML III, 570 a fej. Teleki Mihályhoz] * *máramarosi ~. 1657:* Onnan megindulván, mivel meghozák, hogy Csáki hada leselkedik utánunk, választám az máramarosi utat, kin jó vigyázással azokra nézve békével elmenénk [KemÖn. 150]. *1676:* Talán az máramarosi útjával sem kellene Kegyelmednek sietni [TML VII, 134 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *megjárja ~ját. 1657:* felette szomorúan van és gyakor megsiratással békével járám meg ez utamat is Isten kegyelméböl [KemÖn. 105] * *megtér az ~ból. 1600:* mondek Marto(n) vram howa leött az te cökreid, Monda hogy Hoggiai Gyeörgy haitatta el, hogy az fia(m) ne(m) menth Theomeswar alá, hane(m) az vtbol megh terth [UszT 15/2] * *menő ~. 1614:* Nagy kiáltására-panaszolkodására Balassi uramnak hagyá az pasa, hogy útiköltségére kétszáz tallért adjanak, de azt sem adák meg, hanem csak cédulát adának neki, hogy menö útában Szophiában és Philippében az eningektöl vegye fel [BTN[2] 78]. *1753:* akkor az Ur embereit egyetis nem fogtak meg hanem kesen az utan hogj meg az földvegiröl el jöttek menö Utyakb(an) itt ... az Porgolát kapun fejul az béreseket, penig az fala közöt az Ország uttjan még annális későbben [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 57. 31] * *messze ~. 1823–1830:* Kend micsoda ebadta ember, hogy most háborít meg engemet, mikor messze útra kell mennem, mármost hirtelen hogy szerezzek más tanítót? [FogE 114] * *moldovai ~. 1692:* Az Molduvai utat Kgld szorgalmatoson jártatni meg ne szünnyék, hogy ha valamit az Tatárokrol érthetne Kgld; és azokrol engemet tudosittani [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez] * *nagy ~. 1621:* Zeold Gaspart es Farkas Lazart ... mjnt hogy az nagi vt mjat el teoröttek ... Kus Ferencz vitte coket harom loan zekeren ... Enyedig [Kv; Szám. 15b/IX. 150]. *1897:* miért ment arra a nagy, szép útra magára? [PLev. 192 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *nehéz ~. 1584:* megh emlekeznek arrais az el mult zwretben mely nehez vth volt az zeoleok kezeot, ky miath a' keossegnek sok kwlcomb kwlcomb fele vezedelmezesse, fogiatkozasa es kara leot ... ket ember valasztassek ... aky ... aky ... (!) ezt a munkat succesivis temporib(us) cothwe(n) forint Alat fel kenszeritessenek venny [Kv; TanJk V/3. 280a] * *pesti ~. 1847:* Vádoltatik továbbá valló, miként 1845-ben pesti útjából hazajövet, miután ott a három communitásra rótt pénzt fel nem kaphatta, itthon kényszeritette öket annak útiköltségeivel együtti lefizetésére [VKp 172] * *portai ~. 1671:* azért tartatnak Quartélyban a' Portai Posták lovai, hogy azokon vigyék végben Portai úttyokat [CC 30] * *siető ~. 1669:* Sokat, Uram, Kegyelmednek nem irhatok, mivel igen sietö útam vagyon [TML IV, 539 Székely László Teleki Mihályhoz] * *somlyói*

~. *1678:* Vöttem fel somlyai utamat[a] felesegestöl, gyermekestöl. Kolozsvarig a' szekeresnek fizettem flo. – 4./.90 [PatN 14a. – [a]Radnótról Somlyóra (Sz)] * *szebeni ~. 1744:* Köpeczi Nagy Márton és Balás Istvánék Szebeni uttyokra 4. forintot congeraltanak, s administráltákis [Nagyajta Hsz; IrNyR 39 Péterffi István (32) vall.]. *1749:* utra indulni semmikeppen nem batorkodom, mert egy nehany Szebeni utban az miatt nagy nyavalyakot kellet szenvednem [Futásfva Hsz; ApLt 2 Dombi János szb lev.] * *szép ~ → nagy ~* * *szerencsétlen ~. 1666:* Szerencsétlen útadon, bizony ki nem írhatom, az mint búsulok [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *szökő ~. 1734:* két jó jármas ökreit ... azon éjjel vagy más nap az emlitett Jobbagj szökö uttjában hagyta te nálod [Mezőzáh MT; Told. 28] * *tétova járó ~. 1724:* Most peniglen a marha dög is hallatván, tétova-járó utaink is occuldáltatnak [Cssz; SzO VII, 315] * *vadászó ~. 1737:* Én ide Peselnekre olly szándékkal jöttem vala fell hogy innen ... Kászoni erdőkre continuállyam Vadászo utamott, sött még onnan Csikba is altall rugaszkodgyam vagy edgy hétig valo mulatásommal [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez] * *váradi ~. 1587:* az varos ket kochiat keotcóztettem Jstrangra geplwre keolteottem – /35 ... az varadj utra az oldalatis el teortek volt – /32 [Kv; Szám. 3/XIX. 13 Seres István sp kezével] * *vármezei ~. 1594:* 21. July ... Zabo Georginek az varmezey vtba holth Egi loua megh ... attam f 6/ [Kv; Szám. 6/VI. 27] * *vhonnan jövő ~. 1748:* Karátson előtt valo hetfün ki támadta vagy verte meg papoltzrol jövö utyában Bitai Mihállyt ...? [Zágon Hsz; HSzjP] * *vhova jövő ~. 1664:* Hogy ha peniglen ez leveünk hozzánk jövö útjában találná is Kegyelmedet, parancsoljuk kegyelmesen, rescriptumával promoveálni semiképpen el ne mulassa Kegyelmed [TML III, 324 a fej. Teleki Mihályhoz] * *vhova menő(-jövő) ~. 1662:* ottan csak házához fordult Erdélybe menö útjából, és a szegény fejedelemnek minden rakott társzekereit maga házához térítette volt [SKR 87]. *1823–1830:* Azután Bécsbe menö-jövö utamban igen kedvesen társalkodtam vele[a] [FogE 127. – [a]1794 táján az erdélyi Sándorfi József orvostanhallgatóval] * *vhova teendő ~. 1834:* a' Colonicalis Vetésekben és Kaszállokban téjendö utakért, ösvényekért, tapodásokért ... esztendőnként kivánt 20 az az Husz Rft czüstben aversionalis Bonificatiot meg adja [Bilak BN; LLt] * *visszajövő ~. 1657:* Ez vala az, ki Bethlen Gábor idejében egykor mutatá oly hűségét az császárhoz, hogy Dreiling nevü német szolgáját az fejedelemnek az imperiumi confoederatusitól visszajüvö útjában ... intercipiálta [KemÖn. 233] *1765:* ezen Lövések a' Legenyek(ne)k viszszá jövö Uttyokban esett [F.gerend TA; KS. Mich. Motsi (72) jb vall.]. *1781:* már akkor az Aszszony Nehai Szalánczi Jozsefné Boért Borbára Aszszony meg holt volt amint én osztán viszsza jövö utamban ... meg tudtam [Felör SzD; BetLt 7 St. Bathori (33) inq vall.] * *visszamenő ~. 1662:* addig kellene az ellenségen rajta lenni, míg az országbul ki nem menne, aki immár is visszamenö útban lévén, talám eddig is az egész igen sok rabbal és termédeki (!) prédával az országbul ki nem ment volna [SKr 660]. *1768:* Zabnak Erogatioja ... mikor ã Szilágyi Ur(am) Lovaival M. Vásárhelyről haza jöttem, akkor itt mulatásakor és Viszszá menö uttyára, 4. Lovaira erogált(am) Metr. 05 [K; DobLev. II/390. 7a] * *visszatérő ~. 1664:* Visszatérö útjában értvén Kegyelmedet lenni, eeczersmind jó egészségben, szívem szerént örülek, útját szerencsésen continuálhassa Kegyelmed, szívem szerént kévánom [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz] * *vmerre/vmi felé veszi ~ját. 1807:* Szt Király felé indulván az Hajom a' sok Tojongás mián által nem mehetném, erre vettem utomot [Karácsonfva MT; Incz. XII. 5a]. *1812:* Kozárvár felé vették uttyakat [DLt 121]. *1829:* Földvári Ignátz itt azt is mondotta: hogy Szamos Ujvár felé vévén uttyát, ha szolgálatot kap ott marad [Kv; DLt 9]. *1884:* De milyen jó volna, ha egyszer erre vennétek az utatokat [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *zsibói ~. 1609:* Kozma Jstuan vramnak az Sibai utra ualo keoltsegeben marattunk adossa f 5 [Kv; Szám. 126/IV. 421].

4. vmely történés folyamata/lefolyása; calc, modalitate, mijloc (de rezolvare); Weg, Art, Weise. *1667:* noha ő nagysága eddig is sok ezereket költött el azért, hogy az haza szabadsága, törvénye ne romoljon ezzel is és hogy ő kegyelmét is azzal ne kénszerítessék ő nagysága terhelni és szomoritani, s ezután is ő nagysága kész leszen mind költeni s mind minden egyéb útakat elkövetni, de ha az dolog különben nem lehetne [TML IV, 209 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Immár, Uram, én értem az dolgot; ha ország előtt fenn forgana is ezen materia, mire Isten segít, Kegyelmed szolgálatjára az rendes útakat elkövetem [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1677:* annak utánna in Anno 1608. a' több dolgai közöt, ebben diesiretes eselekedetü Idösbik Rákoczi Sigmond, ackori Méltoságos Erdélyi Fejedelem idejében, az eddig rabságban avagy kötélben tartatot igasságnak, szabados uttyát nyitottak volt [AC 210]. *1679:* Edes gjermekim, ha az jo Isten engemet hirtelen elöttetek az mindenek uttjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando jozagtok igy tudgjatok az en tudtomra [Slt AM. 26 P. Horváth Miklós jegyz.]. *1695:* 23 Septembris ... Ez medicinának darabos útjának pályáját elfutván, és végén letött koronát elnyerni akarván, vetettem a medicina facultás examene alá magamat [Kv; KvE 238 VBGy]. *1737:* Nyilvánságos dolog hogy ezen Causában az A két levatat iratott, mely is nyilvánvaló két ut [Torda; TJkT 1/131]. *1739:* a panasznakném kellet volna immediate ő Felségehez menni leg elsöb(en)is hanem rendés uttyát kellet volna követni az Vice Tisztekhez [H; Ks 99]. *1801:* ámbár az hoszszas hurtzolodás perlekedés uttyán lehetne edgyik résznek a' másikot költetni fárasztani [Makfva MT; DE 1]. *1810:* volt Polgár és Csizmadia néhai Ambrus András ő Kegyelméről Successio uttyán a fen nevezett Eözuegyre[a] Szállot Ház [Kv; Borb. I. – [a]Özv. Palatsek Józsefné Ambrus Borbárára]. *1835:* tisztelettel Jelentem ebbeli ki nyilatkoztatásomat hogy én békesség utján a Temető Helj állapottyát igazittani és Jovátenni mindenkor kész vagyok soha foglalo nem voltam nem is kévánok lenni [M.dellő TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Sámuel ref. esp.-hez]. *1844:* sokkal többet érő portékáim 70 válto frtért árverés utján el vesztegelödtek [DLt 1109]. *1847:* a kérelmes ... Czéhunk alap szabályai tilalmára alattomos utakon több legényeket öszve szedett és azokkal mais mint Kantár dolgoztat [Kv; ACJk 23]. *1879:* Akadtak tanitóim, akik bebizonyitották, micsoda veszedelmes útra tévelyedtem, kik szivükre vették, hogy megmentsenek az örvénytöl, melybe berohanandó vagyok [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *törvény ~ja. 1606:* czekefalwi Kws simo Janos zabaditata magat wgia(n) czickefalwaban, daliay Jstuannę öröksegeben mind hon es kwn walokban Zanto földeben zena retiben akar mi neuuel neuezteszenek az mit az hazhoz birtak wadaz lazlo, nagi georgy, Tilalma ellen es az attiafiak elle(n) Törwinrę Törwíny wta zerint [UszT 20/241]. *1677:* A' Szászság közöt Pásztorkodo, vagy egyébiránt igaz kézi

munkájokkal elö külsö emberekneк Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkor ártatlanul, és törvény uttya kivül, se a' Tisztek, se utánnok lévök ne sánczoltassák és taxállyák [AC 242]. *1795:* ha Szüretig kezemhez nem kaphatam a pénzemet kételen leszek a Törvény utyán meg keresni, Interessivel együtt [Szentbenedek SzD; Ks 34. I. 8 gr. Kornis Zsigmond lev.]. *1819:* ezt ... a' Meg szállástól birja a Gr. Wass Fa(mili)a ... birtokából ki sem ereszti Törvény úttyán kivül, mivel ezen Investigatorokot Eö Felsége sem hatalmazta annyira, hogy Donállyanak és Notázzanak [Császári SzD; WassLt 13] * *törvény ~jában van. 1800:* Az Szomszéd Földes Vraságok által el foglalt Erdök iránt Communitásunk(na)k sok Tagjai már Törvény uttyában vadnak [Torockó; TLev. 9/31] * *törvény ~jára utasít. 1816:* Hogj a T(e)k(inte)t(e)s Tisztség Resolutioja az Exponenseket utasittja a Törvény rendes uttyára, azért nem kellene alattamas kárasittatásakkal akadájoztatni a hasznat venni akarokat hanem Törvínyes utan prosequalni [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmond ns nyil.]. *1823:* MBándi Nemes Rátzkövi István Uram hatalmasul valami Törökbuzámot meg szedvén el is vitte Principálisom T. Dobollyi Sigmond Ur földiböl – ezen káromért a Tkts V. Király Biro Ur ... méltoztatott törvény uttyára utositani [Mezöbánd MT; DobLev. V/1063 Blos Pintye fogadós panasza] * *törvény ~jára utasíttatik. 1826:* a Mlgs Osztoztato Itélö Mester Ur által a Néhai Férje az Özvegynek Törvény utjára utasittatott [Ne; DobLev. V/9a].

5. *vhány ~tal* (valahány)szor, valahány alkalommal; de (eltteva) ori; etlichemal. *1558 k.:* ved az tey zinp vizeth ... es distillald megh hath utal, meglen az veres rez plehe ... Meg feieredik Mind kivol es Mind belol [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1589:* 9 Febr. Byro vram kwlte az eggyk lowas legint Boldisart Pataban keet vttal zolga biroert hogy Zamosfalwara hia [Kv; Szám. 4/I. 22]. *1591:* az prasmariak egj nehanj uttal rea mentek es vagtak kit esmet Beldy Janos el nem hagiot vinni [Bikfva Hsz; HSzjP Teolgies Lukaczj (35) pp vall.]. *1629:* enis eöt uttal uittem Kolosuarra Deuai Istua(n)t s igen sokat farada s teöruenkeözekis irette [Mv; MvLt 290. 175a]. *1649:* Hogy azért ngdotis ennyi uttal ne kellessék busittanunk sok országhos gondgjai keözeöt [DLt 429]. *1652:* Vermer Matyasra Imponaltak eo kglek Cehül bántetest, miuel Epericssy Balint ellen illetlenwl viselc magat, holot az Ceh Mesterek, egy nehany vttal megis intek rolla hogy halgasso(n) [Kv; OCJk]. *1667:* az teo vágo kapát megh atzéloztatván két uttal és az asonakis egyik file le hasadván megh pántoztattuk két uttal, fizettünk teolle f – d 38 [Kv; SzCLev.]. *1694:* harmad uttal az Sogoromat külte(m) el ... ugyan mas uttal ... közinkb(en) jöve(n) [Oroszfája K; BLt]. *1702:* Isten eö szent Flge, a' mi kgls vrunk(na)k eö Flgének Ellensége a Frantzia ellen már két uttal ... szép gjözedelmeket adot [UszLt IX. 77. 52].

6. vmely cselekvésnek/az élet vezetésének vmely céltól/normától megszabott irányvonala/módja/rendje; calc, linie directoare; Ordnung/Lauf der Dinge. *1618:* Kamuthi uram ... mindenben látá, hogy elvétette útát az nagy akarat és felfualkodás miatt [BTN 89]. *1662:* ez a Pákai ez elmúlt gyülésben az ö promótorinak tetszésök és akaratukhoz úgy szabta magát, úgy simitotta és irogatta öket, hogy néha eskövését is és igazságot is hátrahagyván, tisztének egyenes útából kitántorodott [SKr 115]. *1670:* Ez az egy út vagyon a keresztenység részéröl, ezt elkövetni hiti, kötelessége szerént tartozik mind urunk, mind Kegyelmetek [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dienneshez és Teleki Mihályhoz]. *1671:* ha Kegyelmed akarja, fel tudja találni mindennek tisztességes útját [TML V, 750 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* Én csak hallgattam, az Isten megnyitá az én szivemet is, lassan-lassan meg kezdém ismerni a pápista religiónak hamisságát, s úgy térék vissza az elhagyott igaz útra [CsH 140]. *1758:* Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát, söt nevelje s adjon erőt, tehetséget mindvégig az ő útjaiban való megmaradásra [RettE 80–1]. *1761:* De Te, Uram, irgalmas és kegyelmes vagy, térits meg azért minket a mi gonosz utainkról és légy irgalmas, légy kegyelmes minekünk [NyIr 200–1 Bánfi Farkas álma]. *1847:* Mely csudálatosak az Isten dolgai, megvizsgálhatatlan az ő szent utai [VKp 158 Varga Katalin sk írása]. *1858:* Tartando Czéh gyülés alkalmával felhozatván mi szerént a' már nagyban el harapózott és meg sokasult Czéh ellemeseket (!) (: fusereket :) illö utra térittetésért az illetö hatoságnak annyivalis inkáb által adni, mint hogy hovátovább a' nagy elszaporodás miatt, a' Czéhális Mesterek jogai meroben letiportatnak [Kv; ACLev.].

Szk: *elindul vki ~ján. 1777:* Vévén észre az asszony, hogy nem lehet elszoktatni az urát az efféléről, maga is az ura útján indult el, s affélével recreálta magát [RettE 378] * *elvéti az utat. 1710:* Itt véték el elsöben a magyar urak az útat, mert a királyságnak egyenesen s igazán szállani kell vala Adjugára, a Mária nénjire [CsH 62] * *igazság ~ja. 1682:* mentünk volna ... hogy az ket fel közöt fen forgo es el igazitando dolgokat, l(ste)n s az igassaghnak uttia szerint Istenessen el igazitanok [Kv; RDL I. 161]. *1837:* Azt is hátra nem hagyván, hogy ha a történnék, hogy Antal János ökegyelme gyalog katona lenne, azon esetben az özvegyet meg fogják a vejek a zabföldekböl és szénafühelyekböl is meg fogják az igazság útján részeltetni [Jenöfva Cs; RSzF 246] * *Istennek ~ja. 1778:* Szép idö 78 esztendö, de mégis az Istennek utait s maga idvességének útját nem igen curálta [RettE 388] * *jó ~ra vezet. 1813:* ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, égy illyen szofogadatlan Embert ... meg érdemli, hogy ä Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DLt 56/25] * *(rendes) utat követ. 1619:* Ezt látom okának, hogy olyan mélyen eddig nem nyúlt az dologhoz, de tudom, hogy magától is azt az utat követi, én is penigha nagyságod mit parancsol – úgy megírom az uramnak [BTN[2] 302]. *1663:* Ezt is addálom írásomnak, noha bizony az pater követségében semmit sem tudok, ha Nagyságtok rendes utakat követ az dolgokban, ezen ö kegyelme által lejendö tracta által remélem Nagyságtoknak mindketten költségéröl való satisfactioját [TML II, 491 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1670:* hanem ha magoknak akarják elvenni, kövessenek rendes útat mind rehabitiojában s mind reá való gondviselésben [TML V, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *tökéletességnek ~ja. 1662:* Az én szemeim figyelmetesek lesznek a földnek igazmondóira, hogy énvelem lakozzanak, a tökéletességnek útában járó szolgál énnekem stb. ez is az igaz magistrátusnak igaz vége [SKr 693] * *üdvösségnek ~ja → Istennek ~ja* * *vki fajtalan élete ~ja. 1864:* Kovács Kata ... terhes asszonyok gyermek elesinálása, valamint saját fajtalan élete utján elesábitások, és több elé nem számlálható gaz keresetek után is él [M.bikal K; RAk 250–1].

7. (vmely feladat megoldásában alkalmazott) tervszerü eljárás/mód(szer); procedeu, metodă; Handlungsweise, Methode. *1575:* senky Barom Jwoknak semmy vton Etelt Neh Mereskedick adnj [Kv; TanJk V/3. 115b]. *1580:* Ertwen az keozonseges zwkseget kit eo kegmek semmy vton el kerwlhetnek (!), vetettek adot fel eo kegmek egy vonasra fl.

I [Kv; TanJk V/3. 205b]. *1597:* Lúkach Deakne … wallya … Az leannak panazolkodasatis hallotta(m) hogy Marthon deak ereowel Globicz Mihalnak akaria adny kit eo semmi keppe(n) nem zeret, hozza sem akarna semmi vton menny [Kv; TJk VI/6. 62]. *1621:* Ado szedeö vraim senkiteöl Cedulat be ne vegienek Tehen Cziordat se hajczianak, hanc(m) egieb vtho(n) authoritassok zerint megh vegiek az Adot [Kv; TanJk II/1. 331]. *1672:* Ezen az úton épült meg az belgiumi respublica; mi is ezen az úton tétetődnénk mind az jövendő defensiora, mind az mostani adózásra alkalmatosabbakká [TML VI, 65 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1682:* ha mi az meg hólt szám ado szolgá(na)k jovaiból ki nem telnék magokeból legien contentatio, es az difficultasokatis, cők igazitsák; az ehhez nem ragadhat, keressek arról az Atyafiakat annak rendi s-módgia szerént más uton [Kv; RDL I. 161]. *1710:* Minekutána azért a magyar királyságot Ferdinándus elkapta volna, neheztellik mind ő, mind successorai Erdélynek elszakadását és minden úton munkálódának, hogy azt is elnyerhessék [CsH 67]. *1739:* kie volna azan föld(ne)k örökössege, és mostis Togyer Roska mitsida utan birja nem tudam [Hidegvíz AF; JHb XXIII/4-9]. *1749:* ezen az uton az vétkes Soha meg nem büntetődik, és ez után agjonis verik az embert [Illyefva Hsz; ApLt I Bialis Ferenc kezével]. *1804:* Hasanlo uton költette egy Valaki … hogy Excellentziád kötözve vitette volna Leányomat [Msz; Berz. 21]. *1834:* a' Tiszt … a … gabonát meg szédittésem, vagy nem tudom mitsoda uton, magának meg sporolhassa [Bögöz U; BfR I. Bentzedi Sándor ref. pap lev.]. *1865:* Rendeltem hogy ha gyermekeim közül bár melyik ezen végrendeletemen meg nem nyugodna, annak felbontására vagy meghiusitására bár mely uton lépéseket tenne, ezen nem várt esetben, ezen végrendeletemnek ellen szegülő gyermekem, csak is a' törvények által számára rendelt köteles részt (: Pflichttheil :) kapja ki mind fekvö mind felkelhetö összes vagyonombol [Kv; Végr. 6].

Szk: *alacsony ~on. 1834:* Mind ezekből én azt huzom ki – hogy mivel a Tiszt a' Nagyságod eléttis talám tudva lévö sötet probáltatásomra tett alatsonságai utánnis, velem mesterkedéseit sem el rettentés sem egyéb alatson uton nem viheti… alatson huntztut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; BfR I]. *1852:* addig míg alatson uton és modon ringy rongy Joszágát réjám nem Tojta Férje … még 3000. ezer (!) frja se lett volna hogy valakinek kölcsönözzen nem hogj ezereket cápáx lett volna adni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.] * *alattomos ~on. 1821:* Bonya Dumának Felesége Mitu Cserna Leányát vádollya azzal hogy hites társával allatamas utokon titkos életet élnek [H; JF 36 Prot. 11]. *1840:* Csatoné és fia Lappangtatta – alattamos uton – házánál s tartotta [DLt 277] * *árcsökkentés ~ján. 1859:* A harangláb felállítása, megzsindelyeztetése, árcsökkentés útján az egyház tagjai I megegyezésivel 41 r. frt. 50 kr [Szelecske SzD; ETF 107. 32] * *békesség ~ján. 1819:* Fekete Isak a' sokadalmi alkalmatossággal egy Sidoval valo pofodozásért … behozattatván … edgyik a' másiknak meg engedvén békesség uttyán ezen költsönös kéreset el enyésztetett [H; Ks 91. C. 12]. *1840:* Ezt megüsmervén, békesség útján fizettünk 20, id est húsz váltó Rénens (!) forintokat közönségünk cassájából a nevezett károsnak [Jenöfva Cs; RSzF 105] * *csendes ~on. 1666/1701:* hogy azért azon difficultások csendesebb úton igazittásba(n) vétethessenek, az mi Kgls Urunk cö nga Kgls annuentiájából egész országúl rendeltük volt Tanátsos Atyánkfiait cö kgeket, cö kgek mellé betsülletes Atyánkfiait mind az harom na(ti)obol [Kv; KLev. I. 188 ogy-i végzés]. *1678:* Az mi illeti az mostan fen forgó dolgokat, azok nem oly dolgok, hogy könnyen meg nem orvosolhatnának, kész lévén az mi kegyelmes urunk ö nagysága mindenekenek nehézségeket csendes útakon igazitásban vétetni [TML VIII, I Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] * *csere ~ján. 1856:* Közép Biro Sámuel[4] mint hogy azon Szereda oldalbéli Széna füt mellyet Tolvaj Ferentzné töllem fel kéretett Csere uttyán kaptam kezemre [Egerbegy TA; Tolvaly. – [4]Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve] * *elmés ~on. 1763:* Igyekezte azonban elmés utakon M. Groff Toldalagi Lászlo Vr a' Koronkaiakot exstirpálni [Mv; Told. 33. 26] * *hamis ~on. 1678–1683:* az hűsegh igassagh, az igassagh hamissagot nem kivan, de azkj magat, az masebol akarja hamis utan gazdagitanj, mas iambor embernek megh romlasa nelkült nem lehet [Ks Kornis Gáspár lev.]. *1710:* a francia király … hamis uton akarja az austriai háztól elszakasztani a spanyol koronát [CsH 315 1701-re von. felj.]. *1856:* hamis uton valakit meg vesztegetni alatsonságnak s bűnnek Tartom [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.] * *helyes ~on. 1753/1781:* az bölts ember által látja, ha hellyes uton vette é el Mostoha fiaitól, vagy nem [Máda H; JHb LXXI/3. 264]. *1762:* nem helyes utan esett a bonumaknak el vitele [Torda; TJkT V. 76] * *igaz ~on. 1660:* bizonyeza megh … hogy igaz vton jutot azokhoz az Gyeöngjekhez [Kv; TJk VII/3. 278]. *1769:* Czédulamat meg ado Toroczkai Bartok András ö kegyelme panaszol, hogy Remetei Sztánk Vaszilia a Szolgáját meg zálagalta minden igaz utan kivül [Gyf; Bosla Dánffi Mihaly Udvarbiro kezével]. *1811:* ha valami just tart hozzá az ötsém Dobollyi Josef nem igaz uton modon tartja jussát azon Joszághoz [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a] * *illő ~on. 1848:* Lakatos Béníámín jelenti hogy mivel remek éves legénye Kultsekk András a remek évet illö uton nem dolgozza ennek tekintetéből a remek éves legénye … további tartásárol le mond [Kv; ACLev. 28] * *istenes ~on. 1662:* Keglmes tekintetünk lévén azért ez … Aszonynak … gyamoltalan állapottyára … meghis akarjuk Istenes uton es modon oltalmazni [BálLt 1] * *istentelen ~on. 1710 k.:* Csudára és szánakozásra méltó dolog … a gubernátornak vagy rettenetes tudatlansága, vagy rettenetes istentelensége annak az irásnak subscriptiójában, melyben gyermekségem, ifjúságom, magyarországi, Posonban megsententiázott ártatlan prédikátorok causájában irt apologiám … az én atyám tisztére … olyan istentelen úton való igyekezetem és azért lett megátkoztatásom [BÖn. 934] * *jó ~on. 1661:* Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megkötözöi kik voltak, vannak is, az míg magok véghez nem vihették, mások által is igyekeztek, igyekeznek is teljes tehetségekkel végben vinni dolgokat, erővel s hatalommal engem, szegény árvát, nyomoritani, méltó igazságomat talpak alá nyomni, nem jó úton és módon káromra való dolgokat elkövetni [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz] * *kótyavetye ~ján. 1814:* Timár Mihály cö kglm(ne)k a közönséges kotyavetye uttyán két égymas után következett esztendökre ki adott szamos és Nádas vizének halászattya ideje ki tölt volna [Km; KmULev. 3] * *közadakozás ~ján. 1826:* Horváth Sigmond, Ajtai Nagy István és Balogh László folyamodik a főkormányszékhez, hogy a dési Ovárban állittandó emlékre közadakozás útján gyujtsenek [Dés] * *közigazgatási ~on. 1843:* ha azok Abrudbányáról, s némileg Zalatnáról is … ki nem zárattathatnának, azokat a királyi uradalomnak jobbágyai dolgába való akármi szín alatti befolyástól közigazgatási úton elrekeszteni s minden lépteiket ezen urada-

lomnak kerületeiben szemüggyel tartani [VKp 123] * *kuzus ~ján. 1844:* erröl engem a tekintetes Király Biro és Inspector Curátor egyetertőleg Cursus uttyán sietve tudositani (!) [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.] * *licitáció ~ján. 1827:* a sellerek ... marháját Confiscalja a Biro, licitatio utyán adgya el és az Árát adgya kezébe a tulajdonosnak [F.rákos U; Falujk 162 Barrabás Áron not. kezével] * *önkéntes adakozás ~ján. 1843:* tudom azt, hogy önkéntes adakozás útján Varga Katalin számára bizonyos summa pénzt gyüjtöttek a faluban a 3. pont alatt megnevezett közlakosok [VKp 85] * *rendes ~on. 1678:* Már ide ki az hadak jó dispositióval vannak, de én az rendes utakon való orvoslását javallanám, szeretném az dolgoknak [TML VIII, 5 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz]. *1776:* hallottam azt régi emberektől, hogy Pétsi Simon, rendes uton modon is acquirált [Mezőbánd MT; WassLt Petrus Szabo (33) ns vall.]. *1817:* A városban benn lakolmmunisNemesek,a'magoknemessiPraerogativajokban semmiképpen meg nem sértetődnek, söt avval azutánis mind eddig, élnek, s' ha a' fő Biroságra a' rendes uton meg választatnak, viselhessék [Szu; UszLt VIII/68] * *rossz ~on. 1782:* Én békételenkedvén ... hogy a' Productionk mitsoda rosz uton modon ment véghez, mivel más uton végbe mehetett volna, egy szép Instantiát irtam Papai István uramnak [Torda; KW 21 Vall.] * *rovatal ~ján. 1847:* A bucsum-sászai kerületbe pedig a rovatal útján kivettetett pénzt Dávid Pável és a bucsum-pojéni kerületbe Kriznyik Todor szedték fel [VKp 290] * *rövid ~on. 1735 k.:* Istennek hálá Notában nem incurrálunk. Caducitásbannis az Apaffi Familia Léány Ágon nincsen ha in Virili Sexu Istennek tettzésiből deficiált, per illam Caducitatem az Fiscus maga Czélyát rövid uton assequálhattya [Ks 65. 45. 17c] * *tisztességes ~on. 1677:* Reverend uram betegsége miatt udvarnál maradván, mindgyárt minden tisztességes utakon, módokon, nevezet szerint hogy udvarnál is ígiretet tettek róla: de quod caput et summa rei esz [TML VII, 430 Teleki Mihály Absolonhoz]. *1819:* Utollyára a Lactarae napkor tartatni Szokott közönséges Czéh gyülésen választassék még égy értelmes irás tudo Notarius is, akinek kötelessége lészen a Czéh dolgait igazságoson irásban tenni és follytatni; a Czéh Cassáját a Czéh Mesterekkel együtt minden tisztességes utakon modokon nevelni és Szaporittani [Kv; MészCLev.] * *titkos ~on. 1849:* (A) podgyászokat ... Krizsán Mária ... titkos uton elhordogatta, és azok az ön és Wendler Károly közbe jöttével egy rendbe meg találtattak volna [Kv; Végr. 8 Vall.] * *törvényes ~on. 1657:* törvényes úton megejtéka, mert maga comparcálni nem merészle, felesége eljütt vala ugyan, de heában, mert personalis comparitióra volt citatus [KemÖn. 153. – aPrépostvári Zsigmondot]. *1735:* Mivelhogj Vasas Gáborne Aszszonyomat ugj Házositotta ki az Annya amint illett és meg kivantatott szabad volt vélle azert Tiszt. Baczoni ur(am) ha nem bene Contentus Felesege emaritatiojával keresse Törvenyes uton modon [TJkT I. 153a]. *1847:* Azonnal a kerpenyesiek meg is intették törvényesen a bucsumiakat, hogy Varga Katalint adják tiszti kézbe, mert ök nem felelnek róla, látva, hogy csak ámításokkal s nem törvényes úton jár [VKp 1965] * *vmilyen ~on és módon. 1659:* az hatalmas Jstenert Nagk, s kegyelmetek viselljen gondot, valami uton, modon teolcze ki bar ezak az nyolvzvan ezer Tallera, mely az Adó [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1677:* az Ország és a' Fejedelem semmiképpemn meg ne engedgyek, ha bizonyoson Erdélyi határnak találtatik lenni, hanem minden utakon és módokon, hogy ha rajta lakók találtatnak, amoveáltassanak a' foglalo emberek, és az Ország határához reapplicaltassanak egyéb képpen is [AC 169]. *1722:* a' Perb(en) forgó Gónós jusson lévő Bonumokb(an) eö kglmet participálódni nem engedem, az Ház penig mivel de praesenti kezemnél vagjon ... azt Semmi uton, módon az Actrixnak nem cedálom [Ne; DobLev. I/102]. *1793:* most az öszen ... egészen elszánta magában hogy minden uton módon elváljék [Koronka MT; Told.]. *1812:* Hogy ... (a) Hellyekhez mitsoda utan modan jutattanak meg-vallani nem-tudam [Szövérd MT; Hr] * *vmilyen ~on és okon. 1634:* az Uduarbiro, hogy ha keuantatik, más mayorsághbanis adhasson belölle, es pénzeis tehese, melynek minden takarétásaról, költéséröl szamotis igazán tarczon es adgion, megh lássa hogy szánankban semmy uton és okon veszny kiualtképpen maga privatomaért neszenuedgyen [UF I, 335 I. Rákóczi György gazd. ut.].

8. lehetőség vmi elérésére/megoldására; posibilitate, putință, modalitate; Möglichkeit, Vermögen etw zu erreichen/lösen. *1572:* Ha Nemes Emberre wolna az Wech mas wtunk es modwnk wolna benne [Bongarth BN; BesztLt 684 Lucas Pistakj a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz]. *1665:* de most az plenipotentia mellett csinálhat ő kegyelme útat arra, hogy mások instantiájára ne könnyen vettessék meg az ő kegyelme törekedése [TML III, 404 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1669:* Im látod, Uram, mely difficilis, Kegyelmed megmondhatja, ím, úgymond, hidgye Kegyelmed, oly útat fog magának Bánfi uram is már választani, nem könnyenen szakad markában [TML IV, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1703:* Ductor Primarius ... Samuel Cserépi ... sole(m)niter p(ro)testatur. Hogy eö kglme az elmult 1701 és 1702. Esztendökbéli N. Városunk Restantiáiba(n) magát Cu(m) dispendio sui nem elegyiti; hanem eö kglmek találllya(na)k Városunk hasznára olly közönséges jo utat; mellyel azon Restantiak fel szedethesse(ne)k [Dés; Jk 337]. *1710:* Telekinek sem volt egyszer nagyobb spiccen állapotja, azért sokat tanácskozván, jobb útat nem találának annál, hogy a budai vezérnek jól megkenék a tenyerit [CsH 163]. *1754:* Hogy utat és modat szerzett volna Szasz János a Tolvajok(na)k el iktatásában nem tudgyuk nem Láttuk hanem azt hallok hogy az édgyik Tolvaj mondá Szász Jánosnak hogy tsinályon utat hogy mehessenek el, de ő azt mondá ő nem tsinál Lássa a Biro mit tselekszik [Káptalan AF; TL. Chaterina Keresztúri (17) vall.]. *1776:* méltoztassék Nsgód azon Executiot ha a törvénjel meg egjezö utak, s modok szerént lehetséges leszen addig Suspendaltatni, míg magam defensiojára Inquiraltatván ... Procuratorom altal meg felelhetek [Sf Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára lev.]. *1787:* egyeb nints hátra tsak hogy az jöjjen, minden utat el jártam [Kackó SzD; Kp II. 27 Ujfalvi Sámuel Máthéné Ujfalvi Krisztinához]. *1805:* az Kovátsok ... az Birákhoz minyájon be gyüjtessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest mely meg erösites veget elömbe küldettessek hogy következöleg a panaszra edgyknek is uttya lehessen [Torockósztgyörgy; TLev. 9/40 br. Thorotzky Josef kezével]. *1852:* A' kolosvárt fel álitando Tanitoi képezde felsegéllésére az egész Eklába minden utat modot felölelni szoros kötelességünk [M.bikal K; RAk 50 esp. kl.].

Szk: *utat mutat/mutathat. 1667:* Elintézék, az praesidium fizetése meglegyen s partiumbúl mi teljék etc. de mely minden instructio s rend nélkül hagyják az dolgokat, az punctumokbúl megláthatni, és hanemha ő nagysága mindezekben útat mutat, alioquin a partiumbúl semmit, avagy igen keveset reméljen ő nagysága [TML IV, 36 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1696:* Noha az A reszérol látunk ollya(n)

dolgokat a' mellyek neki utat mutathatnának a' divortiumra ... megís keszüllyenek jobban hozza, akkor hozzá nyulunk a' dolohoz (!) s' sz: G(ene)ralisnakis akarván tanacsával élni [SzJk 295]. *1739:* Leányi közzül egjgjikekis a paráznaságra utat nem mutatott [Dés; Jk]. *1823–1830:* Ekkor pedig mindenkor imádkoztam az Istennek, hogy mutasson nekem utat [FogE 200] * *utat nyit/nyithat. 1666:* Az méltóságban levők, mikor magok felöl szolgájoktúl affélét érthetnek, kegyelmesen veszik, sőt kegyelmességeknek részeltetésével annak gyakorlására útat is szoktak nekiek nyitni, nem hogy attúl gátolni [TML III, 638 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1678:* Isten dicsősségét, uram méltóságát, nemzetem javát s Kegyelmetek böcsülletit előttem viselvén azon leszek, legkissebb alkalmatlanságra utat ne nyissak [TML VIII, 167 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1712:* minden harmadnap, drága szekeren kellett ki mennem Béczből, kivánván ammaturálni Josika Imreh ügyét ... ezen Causát promoveáltam ... drága költséggel kellett utat nyitnom promotiojára [JHb XLVIII Jósika István kezével]. *1795:* utat nyithassan arra [A.rákos TA; Borb.]. *1805:* a' Mivelö kovácsok ... azt magyarázván a' Ngd 26dik Aprilisi nekiek adott válaszszábol ... hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adgiuk ... kivált ebbe a' nagy drágaságba soha öket gustusok szerént nem tarthatnók [Torockó; TLev. 9/41] * *utat (s) módot (fel)talál. 1756:* essék meg rajtam a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjének könyörülö Szive és tanáljon fel ollyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végső romlásra és pusztulásra, és a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjeböl ne kellessék ki pusztulnom, s gyermekeimmel együtt keserves kóldulasra jutnom [M.köblös SzD; RLt]. *1788:* Instályiuk ... a' Ttts officiolatust, bölts itélletek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy sem mik[a] Se a' Szegény köznép ne aggraváltassu(n)k ki fizetésével, hanem azon Summa Falu pénziböl ... had pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. – [a]A folyamodó falusi bírák]. *1789:* mi mind ketten Portio pénzel Restansok léven mikor el égénk az elmult esztendöben, mind rovásaink mind könyvünk s quiactántiáink el égtenek ... Méltoztassék oly utat 's módot bölts itéleti szerint fel talalni, hogy vagy tellyességgel valo el engedéssel, vagy más Rovásra valo fel Rovattatással a' Communitáson fel szedhessük, mivel mi magunk erejéböl sohais ki nem potolhattyuk [Sztána K; Somb. I] * ~ *engedtetik. 1671:* Ha kik penig azon jószághoz praetensiojokat tartanák servatis de jure servandis uttyok engedtetett Törvény szerént valo keresésekre [CC 71] * *~ja van vmire. 1746:* hogy à per nonvenit Sententian fundallyon ö Kglme, arra úttya nintsen [Torda; TJkT III. 80].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *adatik vmire* vmi megengedtetik; a fi permis ceva; erlaubt sein werden. *1776:* ha effele Casusok simplicit(e)r el halgattatnának, sok szánszándekkal való cselekedendö dolgokis véletlen történeteknek allegáltathatnának és így sok rosz casusokra ut adattatnék [Déva; Ks 111 vegyes ir.] * *utat ad (vmire)* **a.** megenged vmit, lehetöséget nyújt vmire; a permite/face posibil ceva; etw erlauben. *1638/1687 k.:* az melly rét ... vagyo(n) az also határban ... az által járásra utat adgyanak [Bos/Kebelesztiván MT; MMatr. 300]. *1766:* Valóé az bizonyoson, hogy az emlitett Gondviselö maga keze alatt lévö szólgálójának mikoron utat adott vólna, rakott Szekérrel ment ki az ... udvarbúl? [Kv; Ks 8. XXV vk]. *1773:* Nem tudom hová lészen s kit imád ezután, mivel a jezsuitáknak (kiket Istene gyanánt tartott, a fiát is, ki már hazajött, közikbe adta volt) utat adtak, a főispán is megholt [RettE 315]. *1800:* Mészáros Uraimék mostis a koresomárolástol meg nem szüntenek, hanem szakadhatatlanul folytattyák, egész fogadot tsináltanak amely az egész Országba nincs, hogy a Mészarszék fogado is légyen, amely nékünk s a piatz során lakoknak és az egész Magyar uttzának nagy praejudiciumunkra van és ha meg gondolnák a Mészáros Ifiaknak is nagy romlásokra van utat adván a dobzodásra [Kv; SRE 835]. *1809:* Pataki István ... a' piatzra el adás végett hozott Szalonnákat meg vette s' nemellyek(ne)k pénzt adott elöre hogy néki vigyék, ezzelis az el adoknak utat adott arra hogy a' piatzot drágitsak [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. – **b.** elenged; a da drumul, a permite trecerea; (hin)gehen lassen. *1796:* Vagy Vagyoné ... Hogy az Exponens Ur Kedves élete Párjának azon Ures Szekerekkel jövö Személyek az Ország Uttybol ki nem állottak és Utat nem adtanak [Dob.; RLt vk] * *utat adhat (vmire)* megengedhet, lehetöséget nyújthat vmire; a putea permite ceva, a face posibil ceva; erlauben lassen. *1791:* valahol azon Borozda láttatik, mindenütt ot tartassék a méta ... által vágni szabad nem lészen; Melybül a Mlgös Atyafiak között Tiszt Uraimék Atyafiságtalanságra, izetlenségre utat adhatnának [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. *1793:* Férjének szabadulására utot adhasson [DLt 1799. év al.]. *1810 k.:* ha a Fellegböl Csepegtek volna is le még sem adhatnak az Alperes (!) utat arra hogy azokat[a] Agyon verje [Dés; DLt 82. – [a]A tilalmasban járó disznókat] * *utat ás* medret ás/készít; a face albie/matcă; sich ein Bett graben. *1728:* hozzá fogatott volt Néhai Naláczi István Vr(am) a' Marosnak más felé való csapatásához, utat ásván a' Marosnak más felé [Folt H; BK sub nr. 137] * *utat kap vmire* megengedtetik vkinek vmi; a fi permis cuiva ceva; jm etw erlaubt sein werden. *1786:* ha a' Kégyelmetek Negligentiaja 's tsak kötölességeknek ... el mulatása miatt ismét a' Communitas egészszen vagy annak valamely membruma a' törvénytelenségre utat kapna 's vetemednék (!), a' Sérelmesek kik a' törvényt magokis meg tartani másokkalis meg tartatni kivánnyák juxta Leges et Constitutionem Kígyelmetekkel azt tselekedni quod Juris et Iustititiae dictaverit ordo [Torockó; TLev. 9/23] * *utat nyitó* care face posibil, care dă posibilitatea la ...; Raum gebend, Platz machend. *1781:* Tapasztalván azt a' Communitás, hogy mind a' Strásákkal mind másokkal a' kortsomákon virattig alkalmatlankodó 's utzákon keringö iffiuság szokott tsufolkodni s excedálni, azért ezen már gyakorlásban vett hibás mind Isten mind haza törvényivel ellenkezö gyilkosságra, tolvajságra, s minden gonoszra ... utat nyitó szokásnak el törlésire rendeljük a' Strásálás ki álitásában[a] [Torockó; TLev. 2/5. – [a]Köv. az intézkedés] * *~jába igazit (vkit)* megmutatja az utat vkinek; a-i arăta cuiva drumul; jm den Weg weisen/zeigen. *1669:* ha jo kalacziot adgiunk Vttyaba igazittja [HSzj *kalács* al.] * *~jába igazit (vminek)* vmi nyomára vezet; a pune pe urmele a ceva; auf die Spur bringen. *1629:* mondgja megh hogj ha hallottae hogj cö azt mondotta volna hogi ha neki iol fizetne utaba igazjtana az louanak [Mv; MvLt 290. 163b]. *1756:* Furizár János fiai Péter és Adám (panaszolja) ... Kriznyik Dávid kérdöb(en) vette töllem vgy mind Adamtol nem veszettö valami marhank el régenten, én mondam hallottam az Atyámtol hogy meg károsodott volna már regen egy ökör el veszésib(en); Erre Kriznyik David azt felelte hogy ha néki kalács pénzt adunk uttyában igazit [Roskány H; Ks LXVII/8] * *~on járó* utazó; călător, drumeţ; Reisende. *1589 k.:* az kertet ezak azert ezinalta hogj oltalmazhassa gabonaiat s fwett az uton Ja-

roktul [UszT]. *1634:* Wduarbirank, minden uton jaroknak indestalásoktól, az szegény népet igen megh oltalmazza [UF I, 329]. *1677:* Uton járóknak a' lakosok szállás adással, pénzekért valo gazdálkodással, a' minek helyekben szerit tehetik, mindenüt tartoznak sub poena [AC 274]. *1702:* Totfalusi Miklos nyugoszik ez helybe ... Mongyad uton jaro nyugodgyek meg teste! [Kv; EM XLVII, 386]. *1789:* betsületes uton járo embert mint hogy hegyi Tolvajok ne támadgyanak meg, ne verjenek, és ne foszszanak meg [H; Ks 76. VIIIc. 191]. *1804:* az Uton járok kivált az Ompollynak gyakor áradása alkalmatosságával nagy Veszedelmekkel járhattak, s járhatnak, ma is azon hellynek el Sántzoltatása miatt [Sárd AF; TSb 51]. *1836:* tsak ugyan egy kitsiny részetskéjét mostis lehetne kaszálni, ha az uton járok meg nem étetnék [Makfva MT] * *~on-~félen* mindenhol; pretutindeni, peste tot, în tot locul; auf Schritt und Tritt. *1741:* Sipos István ... a Bátyát kezdi pirongatni illyen forman Bátyám Uram miért hogy Kgd egy tüznél hál, ezzel a Gyilkossal, a ki úton út félen mind az én véremet Szomjuhozza 's nékem halálos ellenségem [Szilágycsch; IB III. 106/16 G. Bálint (28) jb vall.]. *1769:* có ngát uton ut félen mindenüt szüntelen külömbb külömbb féle motskokkal motskolta, szitta szolta tsepülte [T; Told. 3a]. *1804:* Varga Péter nevezetü Czigánya ... a kit uton ut felen tanal agyban Főben Veri [Nagysolymos U; UszLt ComGub.]. *1823:* Csernátoni Sámuel Uram ... uton ut félen meg támadgya a Fejérnépeket, és a roszra kinszeritti [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Szarák Parasztiva (30) házas assz. vall.] * *~tal van vki* utazik, úton van; a călători, a fi pe drum; fahren, reisen, verreist sein. *1605:* My noha istennek kegyelmességéből annyi haddal és úttal is vagyunk, hogy ha eddig is az nagy romlást nem gondoltuk volna, minden szándékunkban régen véget értünk volna [SzO VI, 11 az erdélyi rendek elöljárói Nsz-hez] * *felső polcra menő ~* a ranglétrán felfele vezető út; cale liberă spre avansare; Weg nach oben (auf die Stufenleiter). *1710 k.:* Telekinél pedig az ő ellenségi, kivált a Bethlenek és Mikes Kelemen mindent tehetnek, öellene kiváltképpen, kinek mint felső polcra menö útjában való könek elgördítését per quascunque tandem vias et artes kívánja [BÖn. 695] * *maga elébe veszi az utat* elindul; a porni la drum; losgehen. *1653:* kimegyen a Kolozsvár kapuján, és megyen aznap csak Szamos-Ujvárba, és ott kapitánnyá rendelte vala Básta azelött Ribis Györgyöt, melyet akkor is benne hagya kapitányul, és ő maga eleibe vevé az útat és Bécsbe felméne, és császárra szembe lön [ETA I, 59 NSz] * *szabados ~ja van* elmehet; a putea pleca, a avea cale liberă; weggehen lassen. *1701:* Ha pedig lakta földiben hazájában akarna menni szabados utya lehessen menni hazájában azaz Havasalföldiben mivel oda valo fi [Papolc Hsz; HSzjP] * *(szabad) utat ad/enged vmire* megenged vmit; a permite ceva; etw erlauben. *1592:* Janos kiraly lewele Raletoriayawal eggiwth ki pure emanaltatot, hogy Monostor es Bachy kezeot, a' Monostoriak vtat tartozzanak adny à Coloswariaknak az Erdeön valo Jarasra. Nemes Emberek mutattak zabad vtath [Kv; Diósylnd 31]. *1662:* hogy az ország hadait kockára vetvén a miénkkel mostan szemben megvihassanak, tanácsosnak nem itilheték, hanem hogy most, az üdőnek engedni kelletvén, olly számos ellenségnek fárasztására, nyughatatlankodtatására, fogyasztására utat, alkalmatosságot kellene engedni, hasznosnak itilék [SKr 353–4]. *1840:* 7a Febr házamhoz jövén Tkts Vajda Pál és Vajda György Vrak – a' Tkts Magistratus Rendeléséből hogy Házamat – és Telkemet motozzák fel – én meg engedtem 's minden Jovaim meg Nézésére Szabad utat engedtem – mintha én Gyujtogato – és Házam Népe lenne (!) [Dés; DLt 277 Balogh László foly.] * *vki ~jába áll* vki elébe áll, megakadályozza, hogy vki vhova menjen; a se pune în calea cuiva; jm im Weg(e) stehen. *1847:* Egy alkalommal tudom, hogy a bucsumiakat kirendelték volt dészkafűrészmalomhoz megkívántató tőkék vágására s a fűrészmalomhoz való lehordására, mit Varga Katalin észrevévén, az embereknek útjokba állott, s vélük együtt a dominalis bíró házához ment [VKp 263] * *vki ~ját (meg)állja* elállja vki útját, menésben megakadályoz; a-i sta cuiva în calc; jm im Weg(e) stehen. *1588:* Az myntt eo kegme felely hogy Az my jobagionk chyan Janos fegyweres kezzel zantt zandekkal megh allotta wolna vthat [Somlyó Sz; WLt]. *1593:* Scot ne(m) chak ezen eytettek illyen dolgoth, hane(m) enne(n) maga(m) cokremetis vertek ... Az Vtokot megh Allattak, Az keo ziklakra zeoktettek mind menesloúakot es tehen barmokoth [UszT 13/72]. *1667:* Maroti Peter ... reá támadván, az ő Complices társával edgjüt utját meg álván, le taglotta, és verte, sebhette, halálra, igaz uttjába(n) mindc(n) igaz ok nélkül [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1675:* az J. ... utamat hatalmasul, gonoszul ott leseskedvén meg állotta, toluaiul reám támadott mind(en) igaz ok nélkül én reám igaz Nemes Emberre [Kv; TJk XI/1. 355]. *1746:* Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő ... mera et abosultâ potentiâ mediante útamat meg álván réám támadott egy baltával [Torda; TJkT III. 81]. *1791:* Popa Jakob Roman ... fejszével utyakot állatta, és azon Nevezeteket, rendre, rendre fejszével főbe ütvén, mind egyiket le verte [Sebeshely AF; JHb]. *1837:* Salamon Mózes' ... midőn ... Bontzidára igyekezne a' Vármegye Gyülésére menni, útját állván, a' Fodor István Úr szekeréből négy missussaival le hurtzoltatván, Kis Esköllöre Udvarába vitette [Dob.; Somb. II]. *1850:* a Dragonerek utunkat állották [DLt 1222].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

utacska 1. kis út; drumuleţ, drumuşor; kleiner Weg. *1694:* az derék utra ki járo utacskaigh az malomtul jutott Haller résznek [Mezőméhes K; WassLt 24]. *1750:* falu földiből állo utatska [Backamadaras SzD; CsS]. *1751:* a' Ros föld végiben lévő utatskán többire Néhai Király Dávid járt [Koronka MT; Told. 14/46]. *1762:* ott egy kis utatska lévén le Szészarma felé eleget jártunk le Bethlenbe rajta [Kőfarka SzD; Ks XXIV/6]. *1765/1770:* az Exponens Vr Malmán Fellyül az Füz Fákon belöll, a mint most a víz mosat vagyon, és konyorodik az Füzfák véginél, még egy utotska ment a Malomra, de azt a víz vgy ell mosta, hogy még nyoma Sem láczik [Széplak KK; SLt évr. Transm. 349]. *1795:* keresztül égy utatska vagyon [Backamadaras SzD; CsS].

Hn. *1780:* egy Kis pástor utacska | egy Kiss pástos utacska [Ditró Cs; EHA]. *1794:* a Csontás, vagy gyalag utatska [Búzásbocsárd AF; EHA].

Szk: *vhonnan lemenő ~.* *1735:* azon egész Gödör az Akasztófa bérczirol le menö utatskánál keresztül szakasztva ... a' Bolduczi Határig juta a' Samariai Tordai Trauzner Reszre és a' Fejér Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7] * *vmi felé menő ~.* *1751:* Ezen Föld ... más részin mégyen el hoszszan a' Jed felé menő utatska [Koronka MT; Tod. 31/4].

2. kis utazás; călătorie scurtă; kleine Reise. *1810:* Világos azis, hogy Lőrintz János azon kantzáknak hasznát vette ... ezen az uton kivül járt Lőrintz János Száldobosra, Barothra, Köpetzre és ezen utatskák vétetnek két forintba, és 88. pénz-

be ... a' mit, hogy Csiki István Lőrintz Jánosnak megforditson itéltetett [F.rákos U; Falujk 66 Sebe János pap-not. kezével].

utál 1. rosszulléttel határos undort érez vmi iránt; a-i fi scîrbă/greață de ceva; verabscheuen. *1704:* Ma reggel Kornis uram Torma urammal és az ítélőmester Simonfi Mihály uram, Haller György és Lázár György uramék, énvelem együtt ebéden lévén az úrnál, non obstante eo, hogy tegnap is ittunk, ki miatt most is rosszul vagyok, mégis innya kívána az úr, holott is én igen nehezen ihattam, mert rosszul voltam és igen utálva ittam a bort ... Az úr nehezteltet is reám, hogy utálva ittam [WIN I, 196–7]. *1710 k.:* Az égettbort örökké utáltam, és igen ritkán, orvosságul ha ittam igen keveset [BÖn. 520]. *1757:* Keszeg Pál ... a' Kortsomákat látogatta ã jó Bort nem utállotta, másoktol sem kimillette [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17]. *1823–1830:* Elirtództam, mert én addig irós vajat sohasem ettem volt magára, sőt utáltam nézni, ha mást enni láttam is [FogE 203].

2. ellenszenvet érez vki/vmi iránt; a simti aversiune față de cineva/ceva; Abneigung/Antipathie gegen jm empfinden. *1603:* Jo fjaim ... az gonossagot ne(m) chjak Magatokban de egjebekbennjs vtaljatok, az hazwgsag tekelletlenseg, megh az poganyok keosztjs igen vtalatos: attol oyatok magatokatt [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1662:* Ha az én rendelésimben járandotok, aszt ígéri Isten Mózesnél, én is az én hajlékomat közöttetek helyheztetem, és az én lelkem nem utál tiketket [SKr 694]. *1710:* nem egyedül van Lais, a korinthusi ritka szépségű kurva, aki megvénülvén, az ő tükörét Venusnak, az ő ítiletek szerént istenasszonynak ajándékozta, lássa, ha ő belénéz, mert amit ő azelőtt látott abban, már nem látja, amit pedig most lát, azt utálja | Apor szolgája lévén, már izent egyszer tőle a generálisnak, de a generális annyira utálta, megizente Apornak, olyan assassint, sicariust többször őhozzá ne küldjön, mert az ördög őtet elvigye, ha háromszor pálcát nem adat néki [BÖn. 462, 950]. *1771:* Enyedi Marisko és Vincze Ersok a katonákat nem utálják a mint hallottam sokaktol a katonákkal mindenik is hált volna [Dés; DLt 321. 36b]. *1782:* De micsoda inventio ez, hiszen tudta az a pápista religiót s ugyan azért hagyta, hogy tudta, de nem szerette, mégis újra azzal gyötörtessék a szegény ember lelke, amit ő utál a pápista vallásban s amit ő elhagyott [RettE 417]. *1823–1830:* De ezt ennyiben hagyom, utálván még az arról való emlékezetet is, folytatom hát a magamról való írást továbbra [FogE 136].

Sz. *1759:* az döglöt kutyát meg pökdösvén azt mondották volna: hogy valamiképpen a döglöt kutyát utálják az emberek, ugy utáljon minden Aszony állatott [Kvh; HSzjP Joannes Rapolti de Peselnek (59) vall.].

3. nem szeret; a nu-i plăcea (ceva); etw nicht mögen. *1763:* én utaltam azon Udvarb(an) egyedül Lakni, es pusztajáb(an) hattam [Branyicska H; JHb XXXV/51. 17].

utalásképpen ca un fel de marcaj al drumului; eine Art Wegweiser. *1662:* Az tó mellett alófordulván, mind hasonló csinált úton mehetni vala az erdőre, melly erdő is ... kétfelől az út mellékén mind olly szép renddel neveltetett, hogy mintegy lugasos kert, hol egy, hol másfelé lévén, hol hosszára, s hol szélire és keresztül az erdőnek utalásképpen való neveltetése, a nagy fákon belől kétfelől az utak ... s azokon belől mindenütt csinált és töltött utak [SKr 264–5].

utálat megvetés, irtózat; aversiune, scîrbă; Abscheu. *1710 k.:* énnekem semmim nincsen, hanem ha a bűn, de hiszen az nem dolog, nem valóság, hanem fogyatkozás, utálat [BIm 1007].

utálatlanul utálat/irtózás nélkül; fără scîrbă/oroare; ohne Abscheu. *1582:* En fylep Janosne magdalna aszon hytteöm zerent uallom hogy ... Zantha Jgyartho georg az felesegenek Jawara myndent be hoszot ... felesege rakua uala svllvel (!) meg az Zemerem testeys ... hallottam ... zayabol hog azt montha az ura feleöl az hatalmas Isten fyzesse meg az en uramnak uelem ualo banasat mert en soha meg nem zolgalhatom aztys hallottam az aszontul hog azt montha ura feleöl oly ferfyu lehetet uolna Jllen nag Nyaualyamban el hagyot uolna de az en uram utalatlanol bant en uelem [Kv; TJk IV/1. 58c]. *1684:* mindennemű nyomoruságomban útalatlanúl minden rúsnyaságomat alóllam ki hordották [EMLt Pataki It].

utálatos 1. ellenszenves; antipatic, respingător; unsympatisch, antipatisch. *1618:* 21 Aprilis mentünk által az nagy utálatos havasokon, az Királykövén, és jutottunk Rukajra Havaselbe [BTN[2] 82]. *1631:* neked mondom utalatos te sok lopo, ingh aly lopo, Fazek, korso, kapozta lopo | monda Nagi ferencz Lengiel Miklosne Aszoniomnak, hogi meniel utalatos oczma(n) ondok aszonjalat ördögbe a nagi fogaddal kapalni [Mv; MvLt 290. 254a, 260a]. *1657:* egyéb nemzeteknek peniglen példájával ez utálatos pogány nemzeteknek kezekben szörnyű rabságra juttatál és adál [KemIr 332]. *1748:* noha kivántam volna ezekért ã szegény gyermekekért élni, de már arra sem hajtok, mert már meguntam ezt a' részeges útálatos vén embert [Torda; Borb. I]. *1752:* manutencálni Jovallom pedig Imethsnének, hogy ã gaz, mocskos nyelvét meg fogja, ã Feleségemet ne nyelvellye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szötték véle, nemis viselt még Istennek hálá, reménlem nemis fog viselni oly ékes nevet ã világ előtt mint ő az utálatos [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1812:* a Groffné nagyon indulatban jött, és a' Grofot nagyon kissebitette, sőt motskolta, gazolta mondván: Te Samuka, Mamuka, Mamujka, Tőkös utálatos sat. [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

2. visszataszító, gyalázatos; respingător, rușinos, reprobabil; widerlich, widrig, schmählich. *1618:* az éktelen iszonyúságról, azmi az háznál esett és az küvül való pusztításról-rontásról most Nagyságodnak nem írok, data occasione kételen meg kell írnom azmicsoda utálatos rontásokat csak azolta az ház körül cselekedtek némely uraim [BTN[2] 120]. *1629:* bizony eleget szida minden keppen, utalatos kuruanak, külfeöldi kuruanak, hiszem nagy but latok miatta, ugian czak egy kvlfeöldj kurua volt eő ugj mond [Mv; MvLt 290. 160b]. *1637:* monda Balogh Giörgjnejs hogi utalatos kurua ne oczmanikodgjal s mind el ragadozo (!) az aztalrol az Tanicrokat [Mv; MvLt 291. 117b]. *1648:* Az elseó exhibealt leveled sulios ez okokra nezue ... 6. Nem peczietes, 7. Correcta ninczen raita. 8. Sok fele maculak vad(na)k raita. 9. Megh szakat, Moczikolodot 10. Az mi wdeonkben hallatla(n) hogy moczikos utalatos leuellel ellienek [Kv; TJk VIII/4. 284]. *XVII. sz. köz.:* egy olykor aratunk vala Teouissi Istuannak az mezeőn az Teouissi Istua(n) ket zolgaloia eoszue vesze s az kissebbik monda az Nagiobbik(na)k te utálatos es balgas mert lattam hogj billeget az labod az mas ember valla(n) [Kük.; Kp III/79 Demeter Ilona Nagj Balintne

jb vall.]. *1657:* Belépvén házában, hát nékidühödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban? [KemÖn. 144]. *1705:* Deliberatum. Minthogy Ketskeméti Istvánnak ez előtti káromkodásáért ollyan deliberatuma lőtt, hogy par exemplu alior(um) ha többször effélcb(en) comperialtatik meg páczáztatik a piaczon, ezen dolgát penig most ujjolag utálatos Istent és embereket irtoztato káronkodasokkal és egyéb utálatos szitkokkal ujjitotta [Dés; Jk 349a]. *1710:* Kegyelmes asszonyom, szép kis embert nevel s tart nagyságtok a maga fejedelmi udvarában, egy olyan utálatos sodomität, mint Vajda László [CsH 180]. *1711:* Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalasara szeretté hivattatni magat, noha Leanyi neve Ersok volt :) ... az termeszetnek rendi elle(n) ferfi köntőst vőtt magara circiter 14 esztendeje mint maga in facie sedis meg vallotta ferfi irtozatos utalatos eszközt csinalt maganak, s aval az Aszszonyi allatokkal ektelenül elt [Kv; TJk XV/1. 68]. *1745:* Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő maga Házassági kötelességéről el felejtkezvén, melly szerint magát emlitett férjéhez hittel kötelezte volt, à Sz: Házasságnak tiszta ágyát, rút fertelmes és utálatos paráznaságával meg ferteztette, idegeneket admittáltatván magához [Torda; TJkT II. 99].

3. olyan, amit vki nem szeret megcsinálni; neplăcut, dezagreabil; unangenehm, unlieb. *1886:* Szörnyü hivatalos, utálatos levelet irtam ma [PLev. 130 Petelei István Jakab Ödönhöz].

utálatosan gyalázatosan; în mod neplăcut/supărător; schmachvoll. *1610:* en ellene(m) nagjot vétett; igen zidott ... Mjert hogj ollia(n) vtalatosson zidott enge(m) Nyeluchez zolok erte ha az teörvenj itelj [UszT 32b].

utálatosság visszataszító dolog; lucru scîrbos, scîrboşenie; Gehässigkeit. *1662:* gonoszul cselekedék Manasse az Urnak szemei előtt a pogányoknak utálatosságok szerént, kiket a Jehova kiűzött vala az Izrael fiai előtt [SKr 703]. *1710 k.:* én édes Istenem, az én orcámnak és lelkemnek örökké való megpirulására és gyalázatára megvallom, hogy engemet a tisztátalan rút élettől nem a Felségedhez való fiúi engedelmesség, sem szeretet és félelem ... sem tartóztatott, hanem amaz éktelen testi nyavalyától való félelem, mely ha előttem nem állott volna, én bizony minden utálatosságra hanyatthomlok rohantam volna, mint az oktalan állat [BIm 1009–1010].

útállás útonállás; tîlhărie la drumul mare; Wegelagerung. *1590:* Myuel pedigh hogi fegiueres keszel vtunkot megh Allotta azt mondhiuk hogi az vt Allasnak terhen kylen kylen 24. negj ghiran vogjon Ellenénk [UszT]. *1597:* (Amiert azt) az orzag wta(n) chelekette Azert azt mondom az wt allasnak terhennes meg wagyo(n) az hagitasser halal akarasnak terhen wagyo(n) p(ro) fl: 25 [UszT 12/40]. *1602:* Myert hogi en igaz Jarasbely ember voltam, Kapytan vramhoz megyek vala, keonyeorgeni zwkseges dolgaimba, wttamatt megallotta hatalmasül az feöldre le Eytett, az vtt allasnak terhen vagion [UszT 17/19]. *1610:* Az vt allas felolis bizonyczjon az J [UszT 40a].

útálló útonálló; tîlhar de drumul mare; Wegelagerer. *1662:* a Fehérhegy alatt Szomolyán vára alatt jártatván tábort, ott egynéhány nap alatt táborát megnyugtatta vala, míg a Fehérhegy útjáról a sok útálló puskás tolvajok elkergettetvén, az urak együtt is, másutt is felcs muskatérosokkal s kék gyalogokkal általállattatnának [SKr 255].

utáló nem szerető; căruia nu-i place (ceva); der etw hasst. *1710 k.:* kegyes, jámbor, akárkit is segíteni inkább, mint rontani kész, és igazbeszédű, nem tökéletlen, sőt azt másban is utáló ember volt | azok a magyar nemzetségben hírrel sem hallattak Apáczai János üdejéig az arithmeticának négy első specicsén kívül, kiváltképpen ezt a tudományt utáló, fő nemesi rend előtt, akik Bethlen Gábor halála után peregrinatióra sem mentek és nem is mehettek [BÖn. 487, 542].

utálság vminek visszataszító volta; scîrboşenie; Abscheulichkeit. *1795:* Illyetén, rendetlenségeket követvén a' jó ötsém ... valahányszor haza érkeztünk; mind annyiszor fekélyekkel, bogarakkal, ujra meg ujra meg rakva találtuk; s A vélle való utálsággal tellyes bibelődésnek vége hoszsza nem vala [Mv; Told. 47].

utalványozott kiutalt; ordonantat; zugeteilt. *1858:* (Az) ezen címek alatt utalványozott pénzmennyiségből az Özv: Gróf Kornis Sigmondné B. Györffi Bertha illetősége a' Gróf Kornis Gábor által már felvett pénzöszvegekből tellyes hason fele mértékben meg eddig nem fizetődött ki [Szentbenedek SzD; Ks 92].

után 1. vmi/vki mögött; după ceva/cineva; nach etw/jm. *1562:* (Az élést) wgy hozzak Jde desre hogy Jnnet myndyarast Jndulyanak az tabor vtan velle [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1586:* 6 die Aug: Zondj Imreh az hauasokon Jeót volt be postan vrunk vtan Touaj Boldiszar viszi be lovon hwniadig f – 1 [Kv; Szám. 3/ XXIV. 57]. *1591:* megyunk vala Ala harma(n) ... az Foris Albert haszanal, ki Júta Miklos, monda Kochis Andras ki vagy monda Miklos Jcönetek el beste lelek kurvak megh lattjatok ki vagiok, Aszon Vthan Indula(n)k [UszT 13/72 Michael Petre de Beogeoz pp vall.]. *1638:* En az en fiam utan megjek vala ki az mezeőre oda ala az sziget fele hogy haza haitassam az eökreökett [Mv; MvLt 291. 149b]. *1652:* Barla Miklos Borbeli Samuelt tartotta mind(en) eőrekseget Samuel(ne)k Barla miklos birta ... magát penigh az houa kellétet küldeőtte eokrč uta(n) jartatta Ekéjé mellettis jártatta [Aranyosrákos TA; Borb I. Rakoson lako Biro Gergeli veres Drabant Felesege (40) vall.]. *1678:* Az hadaknak egyrésze az elszaladott személyek után lévén, az többi Bodolyát vették környül [TML VIII, 50 a fej. Teleki Mihálynhoz]. *1692:* ket rosz ökör utan valo szan [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1718:* Jöttek Meregjoi Oláhok az Juhok után [Türe K; Told. 2]. *1733:* Kriszte Onya Háza féle utánis Szőlő volt, de el pusztulván az Szőlőböl ki hatták [Kinceses KK; SLt 8. K. 5]. *XVIII. sz. köz.:* A koporso után a két keserves, ezekután a' 12 Communitásbéli személy [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1794:* Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szekér Nro 1 [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1810:* Egy két Lo után valo fa Szán ... f 3 [Mv; MvLev. 21 Trinceseni Mihály hagy.]. *1812:* azzal mindjárt mennek eö nsga után mind ketten ... a kertész és kotsis is [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.].

2. vkit/vmit követve, hogy utolérje/megszerezze/visszaszerezze; după cineva/ceva; nach etw/jm. *1570:* feyerwary Mathe hyty zerent ezt vallya hogy ew volt zekeresse Zabo Balintnenak, mykor az or vtan Menth volt keresny [Kv; TJk III/2. 68]. *1586:* Augusti 1 ... Biro vram kwlte Georgeott

Vrunk eo Naga vtan leuellekkel, mellicket Szibrjk (!) Giorgi kwldeót felette Jgen sietseggel haladeknel kwl [Kv; Szám. 3/XXIV. 56]. *1596:* Biro vram paranchola hogi az leginieknek tudni illik az varos drabantinak megh fizessek, az kiket az monostori Bwkre kwldeot volt, valami latrok vtan [Kv; Szám. 6/XXIX. 69 Bachi Thamas sp kezével]. *1619:* Azmely levél következik, küldtem el Havaselföldébe Kosztától és hogy onnat vigyék Erdélybe Mikola János uramnak az locumtenensnek, hogy hamar küldje el urunk őfelsége után, 10 die Octobris [BTN[2] 331]. *1653:* Székely Mózes ... elméne Besztercze felé azok a kurtánok után, akik oda fogtak vala az elmult éjjel; de hiában, mert azok Déésbez Bástához érkeztek volt immár [ETA I, 65 NSz]. *1696:* Kovács János felségestől fell méne az úton s bé az Pásztorhoz, s az Marháját ki ereszté az Kapun, s onnan maga Kovács János mingjárt ki az Kerteken az Pásztor után, s az Pásztor haza felé futni kezde előtte [Mikháza MT; Berz. 17. XII.]. *1708:* Ki küldött à Czondra Poszto uta(n), Szamtarto Uram reaja biztam hogj szedgyék bé [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1765:* azon Legények ... ö Nga utánn lövöldöztenek [A.gerend TA; KS]. *1782:* az meg-neveztem kalátsossak után bizonyos embereket küldvén el-jöttek házunkhoz az holott is osztán Dévai Péter Vrammal nagy nehezen 26. forintokban, az kért buzaban és ahhoz ragasztott két veder Bornak ki-adásával meg-alkuván ... Dévai Vram ki-fizette [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1802:* a' Sütő aki Sarczasson nem meszsze vala töllők fel kapta a' fát Forro Lajos után rugaszkodott, 's Teremtettézési között kergette [Mv; Born. XXXIX/53 Mich. Simon (25) szolga vall.]. *1816:* Ezeket megfontolva tehát el kelle küldenem az 65 forint után [Kv; DobLev. V/993. 1b N. Sz. Szigeti György lev.]. *1823–1830:* A professzornak régimódi nagy lobogós tászlija volt, s amint az edényekbe a praeparatumok után benyúlt, a tászlija mind meglucskosodott [FogE 237]. *1832:* egéresél a marha a mikor az ágak után kapdos [HSzj *egéresél* al.].

Szk: *vki ~ van. 1820:* Apám volt az Oklasiak után, de ki küldette nem tudam [Rákos TA; JHbF 48 Gán Juon (40) zs vall.].

3. vkit/vmit időbeli sorrendben követve; în urma cuiva/a ceva, după cineva/ceva (în timp); auf jm/etw folgend (zeitlich). *1558:* Consors Hendryken (!) azth walla megh eskewen hog mykor harom darabanth wolth az ew hazanal, es waczora wthan eyel Lattha az Mas hazbol hogy eggyk darabonth Az Masyk wthan Bementh az Annoshoz [Kv; TJk]. *1577:* senky ket fele bort egy czeger alat egymas vta(n) ne merezzellic(n) ky korchiomalny awagy a Jo vta(n) hitwa(n)t merny az bornak vezttesse Alat [Kv; TanJk V/3. 144a]. *1615:* Az my ... Vrbeöger Balljnak es Kws Sopikanak Jutot keöuetkeznek rendel egy mas vthan Balinak (!) elseöben [Kv; RDL I. 97]. *1683:* Dobai Mihaly Atyankfia ... Sátoros Innepeken háromszoris egymas utan comunioval nem élven Ecclesiajat ne(m) kevesse offendalta [SzJk 193]. *1745:* az J ... à patratumnak meritumahoz képpest ã Kzgs piaczon egymás után három szombaton keménnyen meg verettessék [Torda; TJkT II. 97]. *1771:* Az holott is délután esni kezdvén az eső, egész szerdáig, id est négy nap egymás után éjjel-nappal, mely miá az árvizek annyira exundáltak, hogy sohult a térségben sem búza, sem fű iszapolatlan nem maradott [RettE 249].

4. nagyságban/rangban vki mögött/vkit követve; după cineva în rang/într-o ierarhie; nach jm (im Rang). *1572:* a hul könyörögtök, hogy az fő személyeket és utánnok az lófejeket nemességeknek szabadságok ellen udvarbiró meg ne fogtatná, arrul illyen választ adtunk, hogy a fele renden való fő személyeket és nemeseket ennek utánna az udvarbíró meg ne fogjon [Barabás,SzO 292 fej.]. *1660:* Mind ezekrűl hogy a vezér ő nagysága maga méltóságos igéreti szerint bennünket méltóztassék bátorságosokká tenni hitlevele által, sőt ő nagysága után való minden rendek és tisztviselők, vezérek, passák, békek, agák, tatár mirzák, kurtánok és zerdár erős hitlevelek által [TMÁO III, 487 Várad feladásának feltételei]. *1662:* Isten után mindenekben önagysága gondviseléséhez ragaszkodván, valamint őnagysága a beszterci gyülésben kelt confoederátió, szövetség mellett a haza megmaradására elkövethetne, követné el [SKr 649]. *1668:* melyhez képest én, édes Teleki uram, nem lehet Isten után senkiben Kegyelmeden kivül semmi reménységem [TML IV, 320 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* ighen megh kévantatik; hogi Istenhez valo szereteti uta(n) az Urához, az kinek szolgalattyára magat kötelezte, igaz tökelletes hűsege légye(n) [Vh; VhU 656 a vh-i rationistának szóló ut.]. *1732:* már I(ste)n után egy bizodalmunk csag (!) az N: Vrban vagyon, és refugiumunk, melyben is hogy manutenejon alázat(o)son kérem a Ns: Gróf Urat [Koród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.].

5. vmely időpontot/eseményt/cselekvést/folyamatot/állapotot követően; după ..., în urma; nach einer Zeitangabe/Ereignis/Handlung/Verfahren/Zustand. *1507:* Elezor hagyom az En felesemen<nek> az Bozy tot mynd az molomal egyetembe ... holta utan az harom germeket zaz foryntal Elegyeek meg es ozolyon kozykbe [NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1559:* Zent Mathe nap wtan hetffen ordoghnek attam ... d 50 [Kv; Szám. 1/V. 178]. *1573:* Margit Aranias Janosne Azt vallia hogi mykor pecy Istwan egywt lakot Eotthwes Leorinchel Latta hogi padlast Kemenchet Zeowent chinaltatot Arnek zeketis, Azt Twgia hogy Eecher meg rwhazta volt az Ipat, Aztis twgia, hogi felesege holta vtan, Az myt Ayandekba attak volt pechy Istwan felesegenek, Aztis vyzza atta az Ipanak [Kv; TJk III/3. 221]. *1595:* Az ki kewes Buza thawaly az zamadas vtan maradot ket vtal chipeltettem [Kv; Szám. 6/XIII. 9]. *1634:* en semmi gonossagot Szabo Jakabnehoz ne(m) latta(m) sem hallotta(m) az Ecclesia követis uta(n) [Mv; MvLt 291. 14b]. *1642:* Tudom aszt hogj az Ola Pal fia iobbagia vala Tarnochj Sebestiennek s az Mihalj Vajda kj iövetele utan budosek el [Peselnek Hsz; HSzjP Marton Miklos (40) jb vall.]. *1678:* Item karácson után telelt sertésekért való gosztina pénzt, fl. 12 [AH 137 porumbáki jöv.]. *1726:* akik boszorkánysággal vádolták, Deliberatuma szerint réá nem kereste sem pedig exmissioja után ártatlanságárol nem doccált [Dés; Jk]. *1764:* az sertésnek ez szerent lett meg találása és bizonyos ember kezénél lett el hagyása után ... Tordára jöttenek volna az barom vásárra [Torda; TJkT V. 305]. *1797 k.:* Ollyan remennységgel voltam hogy csak marad gyümölts a Jeg veres után, de mind el hull látom Majd mi sem marad [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1803:* egy sertéspajta árnyékjával el pusztulván a joszág el adása után, de ... egy Istallo építtetett [Makfva MT; DLev. 1]. *1863:* kedves nöm Özvegyi kenyerébe birja, amig él, a Nagy hid végénél lévő 100 szám alatti házat és telket is – csakis Nöm halála után fogván minden ... örökösseimre át szállani [Kv; Végr.]. *1896:* E bevezetés után írom meg, hogy neked az októberi gyüléssel lesz bajod [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. vmi alapján, vminek megfelelően; pe baza/în urma a ceva; aufgrund/entsprechend einer Sache. *1567:* mywel hogy Engemethys Nez walamy Rezebol wramek wthan az

wram Jozagara walo gondwyseles .k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Irnia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(us) Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1587:* Vetettwnk volt ket keobeol tauaz buzatis remelyek hogy talam lozen az ket keobeol vtan Cub. 10 [Kv; Szám. 3/XXXII. 3]. *1597:* En fogtattam (!) Zeóleós Balas batiamat, ha ados volna Bernath Andrasis, Zeóleós Balas pedigh betegh wola, Azt mo(n)dotta hogy, En ne(m) vagyok egy penzewel(is) ados, seót eóis az enjm vthan élt, tudgia [UszT 12/58 Lucas Zeóleós de Zombatfalúa pp vall.]. *1608:* Ha penigh ualakj teorwennyel akarna ki uetnj Berei Martont az hazbol ugis Getzy Jstuan Vramnak iusson az haz penze útan, másnak senkinek se [Mezőbánd MT; MbK]. *1621:* 6 January Eő Felseghe Pranczolattiara kapu Zam Vtan az Colosuarmegiebeli Jozagbol Louast kellet allatnunk az fel rendeles szerenth Az Apahidi 9 Jobbagitol Attam f 1 [Kv; Szám. 15b/VII. 14]. *1677:* Kapu szám után valo adoval, puszta helyektöl, senki nem tartozik; Rovason lévök maradéki után, mint jár az ado [AC 261]. *1690:* Vagyon Hat Lo utan valo örögh Szán nro 1 melynek oldalai es az Felsö reszei is, Hinto Superlattya formajara, Fenyu Deszkabol be vadnak esinalva [BK Kentelki inv. 7]. *1717:* a Szamos parton vagyon egy darab Hadnagyság uta(n) járo föld [Dés; DLt 504]. *1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány! fel magasztallya az az embereket, 's sokkal boldogabb, a' ki esze után éri el maga tzélját, mint sem az, a' ki penzel vásárol szerentsét magának [LLt Fasc. 135 Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez]. *1774:* Némely Szegény ember Vészen is fáradsága után annyi beneficiumot, hogj esztendőt által maga házát nagjobbára aból el tartya [Kászonjakabfva Hsz; JHb 29]. *1796:* Ezen ket utolso rétetske a Falu közönséges réttyéből jár a házok utan [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1803:* A' Sarmasági Oskola Mester Hivatallya után Esztendőnként járando Ekklésiabéli fizetése [Sarmaság Sz; SzVJk 181]. *1844:* Berei István eö Kegyelme, édes attya Berei Miklos neve után a sessiok figálása Sora 92ik pontya alati meg állitott 1. Sessiobol a magát tisztán illetö jussábol által ád 1/4 rész vagyis egy fertály Sessio után jutando erdöt U; Borb II]. *1852:* Harii Álgya Nyíhaila egy puszta telekért ... tészen 20. napot ... a fogado ház utánn a ki szakasztott örökséggel Bort pálinkát Tartozik Tartani [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

7. vkihez tartozás alapján/jogán; pe baza apartenenţei de cineva; aufgrund der Zugehörigkeit zu jm. *1577:* Joszaga vagion Lupssai Janos vramnak aszonyom vtan felessege vtann Harczaki orsolyaszony vtann [F.jára TA; SLt S. 19]. *1608:* mely zalagos Retemnek az eszak felcöl ualo hatarat hasittia az Desy polgarsagh utan iaro szenafw [Szentbenedek SzD; Ks 26. VII. 4]. *1609:* az gazdam Azzoni vtan veeris vagiok benne [DLt 312]. *1640:* Radul Dunie p. h. Solitarius ember leven Kopaczielre ment tavali eoszel p. all h. felesege utan birta házát [UF I, 728]. *1650:* aszt az ioszagotis sokaigh birok Kozma Istuan utan az mikor tartok nevelök ötöt [Esztelnek Hsz; BálLt 1]. *1654:* alvinczi Istuan uram uiris liuin felesige utan az Fodor András maradikinak [Dés; Hr 2. 15]. *1657 u./1797:* Thordai János Uram Felesége után bir egy paraszt Fundust [O.vinc AF; EHA]. *1669:* Germany ... Anyais Tanaszia vala En nekem mostaha Anyam volt, az German Ura utan [Lunka KK; UtI]. *1697:* Az földeket ha az örökös levelbül kerdeznek meg tudnám mutatni, de igi nem emlekezem reá ki meljik után valo [M.derzse SzD; JHb III/ 63 Miskuly Janos (60) jb]. *1782:* Pedig nagy barom dominiumi vannak, csak az egy Békés vármegye is mit nem tészen, a pedig még mind övé a felesége után, ki is Harukker leány [RettE 419]. *1787:* Hatarunk nem regulaztatvan a' gazdák után ki többet ki vevesebbet (!) bir [M.bikal K; Somb. I]. *1804:* György András ... ha életben volna méltábban mint az Instánsok részt praetendalhatna Felesége után, a Moses Joszágbol [Szenterzsébet U; Borb. II. Sakács (!) Lászlo (47) armalista vall.]

8. vmihez igazodva, vmi nyomán/alapján/szerint; după ..., conform ...; nach ..., laut ..., gemäß ... *1570:* az Megh holth Banffy Menyhar (!) Jozagy keozwl Mynden falwbol Nevezetes Zemelyeket ... Ereos hytre Meg eskettwk es azoknak vallasok wthan hasonlokath hasonlokal gazdagot gazdagal Zegenth Zegennyel[a] Eghbe hasonlythwan Nylath wetettwnk Rea czedwlankent [Bh; Eszt-Mk Magyaró es. – [a]A jb-ok vagyoni helyzetét illető megjelölés]. *1586:* Az Lowaknak my haznat Weotte[a], Es megh lassa hogy Amely zenat zabot az lowak megh Emesztenek, azokat az lowak munkaia vtan gywchie be [Kv; PolgK 20. – [a]Az ispm.]. *1592:* Kun miklos karatnaj nemes ember ... hutj vtan ezt vallja hogj az warosban Toth mihalj kezdi mondanj Tamasnak ... te loptad el az Keszkenott engem orrogatnak erte [Karatna Hsz; HSzjP]. *1600:* egesseges emberek ... kudulastol megh zeonnyenek mert valakit abban megh tapaztalnak beontetetlen nem zenwedik, hanem minden ember munkaja vthan elyen [Kv; TanJk I/1. 362]. *1669:* A fejedelemasszonynyal is az meglött irásom után beszéllettem mindenik dologról [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dienesnhez]. *1681:* Az mint ă hites Birak referallyak; Noha Boldogfalva felöl vala hatara, hit utan törvenyessen rectificaltatott, es mutattatott ki arra rendeltetett, Deputatusok es Convocaltatott szemelyek által; mind azo(n) altal Kendeffi Miklos Vr(am) egi darab, egi darab (!) földöket az rectifica(ti)o utann is hatalmasul usuallya [Hátszeg; VhU 151]. *1727/1790:* Köpetzi Mihályné Aszszony eö Kegyelme be hivata ... igen szépen kére hogy ... én meg engedtem, hanem tük is ne ellenzétek; mely Templom helyet Czintermivel és az Templomhoz tartazando Csegelyel együtt mind abban az üdöben mind most amint aranyzattuk igaz hitünk után ki-is mutatunk [Ádámos KK; MvLt 8 Kováts Mihály (68) jb vall.]. *1766:* csak maguktol az méhes káros Emberektöl hallattam, hogy az kalácsos szova után az popa Todor Fiairá fogtanak, de a kalákost (!) nem nevezték ki ki légjen [Liget MT; SzentkGy Todorus Hárpa (42) jb vall.]. *1784:* Ezek a Fejül meg írt tizennégy Számbol állo bizonjságok miny<á>jan laknak Nemes Udvarhely székben Bétában kikis Minjájan Legitimae Citatusak Juratusak és Examinatusak lévén igaz hituk utan tett Feleleteket Etassakat és Conditiojakat Fide nostro (!) mediante tulajdon Neveikkel együt fel irtuk [Béta U; IB]. *1817:* Tudom bizonyosan, hogy ezen Pellekedisek Préda János szavai után indultak [Szárazajta Hsz; HSzjP Mihállj János (55) prov. vall.]. *1847:* De azt ki irta, nem tudom, s hogy azon kérelemlevél voltaképpen a sokszor emlitett három helységek ügyében volt írva, csak a Varga Katalin szava után hittük [VKp 254–5]. *1884:* Egyébaránt én már rég ismerém Önt: sokszor gyönyörrel olvasott dolgozatai után [PLev. 116 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

9. vmit utánozva, vmi nyomán; după (un model); nach (einem Modell). *1654:* Egy Iras utan varrot Giolczy lepedo ... Iras utan valo him kendeobe valo No 7 [Csapó KK; LLt Fasc. 100]. *1655:* ket patiolat elö ruha, iras vtan varot [Altorja Hsz; HSzjP]. *1657:* Iras utan varrot vankos hay No.

3 [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Egy irás utan gyolcz kendö kék sellyemmel varrot. Egy irás utan kek sellyemmel varrot bojtos vegü gyolcz kendö ... Egy Zöld sellyemmel iras utan varrot gyolcz kendo ... Egy Iras utan veres sellyemmel varrot gyolcz kendö [Mk 6–7 Kapi György inv.]. *1697:* Elegyes Selyemmel irás után varrott szakadozott vékony gyolcs Parna haj nro 2 [Szentmargita SzD; KGy]. *1708:* Egy Irás után sok féle selyemmel varrott gyolts kendö [BLt Béldi Klárának ismeretlen helyröl Szebenbe küldött „egyetmásai" között]. *1709:* Három darab irás utan varat him [EMLt Árva Matskási Ersebet inv.]. *1728:* Egj seljmes iras utan valo keszkeno [Martonos Hsz; SVJk]. *1752:* somollyai Benedek János a Falu-közi monda a' Falunak, nosza Falu után menyetek mert meg adjatok az arrat ha a' Király Biro porantsolatya ellen tselekesztek és ugj lárma esvén ki méne a Falu, és ... el vevék azon Jobágyot marháival edgyütt [Berz. 12. 92. 228]. *1768:* Veres és zöld Selyemmel írás után atlatz varott Lepedö hasonlo két Párnahajával ... Karmasin és kék Selyemmel irás után varrot kendö [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ágyneműje]. *1770:* Irás utan Fejeren varat fél Lepedö hajtás és égy hasonlo Parna haj [Kiseskülö K; RLt O. 4 Désfalvi Simon Mihály keze írása]. *1793:* Csernátoni egy Urnak ... azt beszélette S. V. hogy ö B. Bánffi Esthertöl a' farka után tzifrálkodik 's ruházkodik [Koronka MT; Told.].

10. *Isten* ~ Isten segítségével/kegyelméből; cu ajutorul lui Dumnezeu; mit Gottes Hilfe. *1657:* Ez állapotban Isten után az én hüségem és szorgalmatoskodásom s Istentöl adatott szerencsém által ekképpen mentém meg az fejedelmet hadastól, hogy nem ruinálódék [KemÖn. 214]. *1662:* Hinné Istent, hogy amelly gyalázat Jenőnek ollyan gyalázatosan való megadásában mind a magyar s német nemzeteken esett volna, itt ö azt Isten után helybe fogná állítani, Váradnak az vezér minden ereje ellen, ha azon esztendöben mind vitatván, alatta heverne is, megtartásában [SKr 441]. *1666:* Mivel öcsémasszony is abban az nyavalyában van, kiben magunk vagyunk, itt lévén egy orvosasszony, a mely Isten után talám ö kegyelmének is használna [TML III, 598 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1723:* Ezt az Hugomatt tartottam is sokáig mert hogj az Pestiskor mind Apja mind Annya meg holt ... kételen nekem kellet tartanom, kicsin lévén mind az két szemeivel meg vakulván az ölemben hordoztam, az Német Borbéllyhoz, az gyogyitá meg Isten után [Kv; KvRLt VII/18 Miszti Eötves Pál test.]. *1796:* mind azan által bizam Isten után hogy erösödöm és a Nagyságod parantsolattyaitis telyesithetem [Koppánd TA; GyL. Csia Moses írása].

11. vmire törekedve; căutînd ceva; etw anstrebend. *1751:* ketten ástak a pénz után s akkor belé hadták s annakutánna Miron Péter ... az pénzt ki vette volna [Gycke K; Ks Vall. 25].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *áskálódik vki* ~ a unelti împotriva cuiva; mit jm Ränke schmieden. *1753:* Azon ... Molnár után pedig erössen askalodott ö Kegyelme [Szováta; Told. 3a] * *búsul vmi* ~ a fi mîhnit din cauza ...; sich wegen etw grämen. *1806:* Nemes Pap Demeter(ne)k ... ezen idöben egy Kantzaja el lopattatott ... Rab Kosztan Pap Demeterrel mint Nanássával el mentenek a' Babczai szena fürc egy Boszorkányos nezö Aszszonyhoz a' ki jó fizetest kérven birotatta Pap Demetert hogy kantzája haza kerül csak hogy más Nap vigye meg a' fogadott pénzt ... haza jöven ... bö mente(ne)k a' Kortsomára 's ottan Pap Demeter nagyon busulván a' kantzája után az Exponens monda Nánás ne busully haza jön a Lovad [A.várca Sz; BfR 130/1 Izvári Lup (46) col. vall.] * *jár vki* ~ **a.** férfi nőt, ill. nő férfit igyekszik meghódítani; a umbla după cineva; jm nachsteigen. *1589:* Andras Ispanne vtan Jart Matyas deak [Dés; DLt 226]. *1758:* a' Húgom Kotsis Ferenczné ... azt mondá: Hallodé te szép Aszszony, az uram után ne járj, útánna ne jártas, ne vesd magadot [Betlensztmiklós KK; BK]. *1771:* Hallottam ... Vintze Ersokat a katonák után hogy igen járt és el akart menni a katonákkal [Dés; DLt 321. 43b Elizabeta Tot cons. St. Jakots (45) vall.]. – **b.** vmilyen céllal vkit többször megkeres; a căuta cu insistență pe cineva cu un anumit scop; jn mit einem gewisssen Zweck mehrmals aufsuchen. *1669:* Ezeket s effélékét meggondolván, jobbnak itiltem én, hogy most, míg Kegyelmed egész tekintetben, jó erőben van, váljék meg tűle, mert most becstelenség és kár nélkül válhatik meg s akaratja szerint is, és bizony soha senki egyebet nem is gondolna, hanem hogy Kegyelmed megunta, és bizony nemsokára magok járnak azért Kegyelmed után [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1741:* En magam is jártam mások után hogy vegyék megh azonn bánya részt, Czimbora lévén magamis, senki nem ellenzette [Torockó; Bosla Móritz Andor (43) jb vall.]. *1777:* Szenvedtem két napig, miglen a Zavatyos Selyembe tétetet ... miglen Zavatyosom után jártam költöttem 1 Vf D. 18 [H; Ks 114 Vegyes ir.] * *leselkedik vki élete* ~ vki életére tör; a atenta la viața cuiva; jm nach dem Leben trachten. *1774:* Régen is leselkednek szegénynek élete után, úgyhogy mind a francia, mind a spanyol király egynéhány czerből álló militiát küldött praesidiumul melléje, de csak megejték [RettE 340] * *leseskedik/leskődik vki* ~ a spiona pe cineva; nachspähen. *1570:* Ersebet Rez Janosne hithy zerent vallya, hogy ew semih chelekedetyt Trombitas demeternek zabo Janosnewal nem Latta ... Latta leanyat Zabo Janosnenak hogy az chinterembe leseskedet az Trombitas vtan [Kv; TJk III/2. 24]. *1635:* en semit ne(m) kerestem egiebet az gunyanál mert en senki uta(n) nem leseskedem [Mv; MvLt 291. 56b]. *1789:* nem leskődöm senki utánis [DLt] * *puhatolózik vki* ~ érdeklődik vki után; a se interesa de cineva; sich nach jm erkundigen. *1813:* az utoljára meg kérdezett ide valo F. Berekszoi[a] Lakosok magok viseletéröl, sorosságairol, jo vagy rosz hirek 's nevekröl semmit se tudok vallani, mert én idegen ember lévén ezen Faluba senki után se puhatoloztam, hogy ki mit tsinál [BfR 12/9 Szüts Vonutz (40) col. vall. – [a]Sz] * *sóvárog vki* ~ a se topi de dorul cuiva; sich nach jm sehnen. *1851:* a' lelkem Anyám ... mind maga után sóvárog 's mindnyárt mindgyart érzékenykedik, mint szokott tenni máskoris, mikor rá érik, hogy magát lássa [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] * *tudakozódik vki* ~ a se interesa de cineva; jm nachforschen. *1880:* most ujra is atyafiságos barátságát kérem, égy klávir Mester után tudakozodni ne terheltessék [Borberek AF; Mk-Rh IX/109] * *vár/várakozik vki* ~ **a.** vár/várakozik vkire; a aştepta pe cineva; auf jn warten. *1699:* virattig varakoztanak Pap Laszlo Ur(am) utann [Dés; Jk]. *1847:* Bécsböl, Prága felé Május végén reggeli 6 órakor indulék el gözszekeren ... a' jelszóra mindenkinek sietni kellett helyére. Jel: csengetytyüszóra indulnak a' gözszekerek, s senki után nem várnak [EMLt Méhes I]. – **b.** vár/várakozik arra, hogy vki megtegyen vmit; a aştepta pe cineva să rezolve un anumit lucru; auf jn warten (für ein Problem zu lösen). *1650:* Hatthazj Ferencz Czim(eres) Pos(ta) Jtt Varakozua(n) az Eötuesek uta(n) valamj Ezüst Czattokert ... Gaz(dalkodtam) ... f 25 [Kv; Szám. 26/VI. 404] * *vki élete ~ leseskedő* vki életére törö; care atentează la viața cuiva; wer jm nach dem Leben trachtet. *1682:* Eleven dijját keresi

Orosz István(n) Dobai Uramon illyen okon, hogy egykor a' templomban maga élete után leseskedőnek mondotta, melly miatt a' tisztek kezében esett, kilencz hétig vele fogságot szenvedett [SzJk 166] * *vki ~ leseskedő* vkire gonosz szándékkal leskelődő/várakozó; a pîndi pe cineva (cu intenţii rele); nach jm lungern. *1677:* Ha valahol Csavargo, szeginységen erőszackal élődő, sokadalmas és egyéb uton járo után leseskedő emberek hallattatnak lenni, és vagy valamely falunak határán lappanganak, vagy falukra be-mennek, azon falusi Birák ha birnak vélek meg-fogni tartozzanak sub poena quingentorum flor. és a' Tiszteknek kezekhez vinni [AC 133] * *vki ~ való* vkitől származó; care este descendentul ...; von jm stammend. *1826:* A felperes, hogy az alpereshez hozzáhajtott, nem tagadja, s öt ha tolta (!) volna is azon hajtásával, nem lett volna semi hiba, mert az alperest mint fogadott s örökbe vett gyermeke után való gyermekét úgy bocsátotta vala bé házába és vagyonjába, az atyának pedig szabad feleslő, engedetlen gyermekét megverni [F.rákos U; RSzF 275] * *vmi ~ áll* vmit jól elvégez; a face treabă bună; gute Arbeit machen. *1825:* ha En Kendnek jo kenyeret adtam, huzza meg a' bagariát 's mind ketten dolog után áljanak, mikor minek az ideje [Kv; IB. Korda Anna Kozma Sándor provisorhoz]. *1863:* A' Tanitok lelkesen a' tanitás után áljanak [Gyalu K; RAk 77].

13. *~ig* a szóban forgó időpont/időszak után következő ideig; (privitor la timp) pînă după ...; bis nach ... *1775:* nap haladatt utánnig ittanak [Kebele MT; Told. 48]. *1805:* Dél előtt 9 utánig Processiot jártunk[a] [KMN 80. – [a]Május 22-én].

14. *~ra* arra az időre, amely a szóban forgó időpont után kezdődik; (privitor la timp) pe după ...; bis auf die folgende Zeit. *1575:* Az meg Newezet zam veoweo vraim Zent Myklos Maβod Napyan Ely kezdyek az zamwetel dolgat, Es Mindennemw dolgokat ely Igazichanak vegezzenek, hogi Ne Maradion karachon vtanra valamj Reβe mykeppen Ennekeleote valo Eztendeokben eβet [Kv; TanJk V/3. 129a]. *1662:* a fejedelem az országnak jövendőbéli javárul is gondolkodván, az urakkal tanácskozván is, 1642. esztendőben lett országgyűlésében die 4. Martii, Fejérváratt, atyja halála utánra fejedelemnek választatott [SKr 197]. *1670:* az temetés dolgában az tetszenék, hogy az gyűlés utánra haladna [TML V, 58–9 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1704:* Délután is pedig összegyűlvén, estig itt várakoztanak, és este ismét holnap templom utánra halasztották, hogy gyűljenek fel [WIN I, 199]. *1736:* A Tizedesekkel jártassa el Hadnagy atyánkfia ő kglme ma estve, hogy hólnap reggeli Templom utánra, minden Gazda Ember a Nagy Porondra ki-mennyen Sub poena fl. 1. és a kinek kerti nintsen 's hólnap bé nem tsinállya annak adatik aki mindgjárt bé tsinállya [Dés; Jk 463a]. *1860:* Miután Cs. Királyi Fő Hadnagy T: Cz: Stark Károly ur Nője Wesely Mária Aszszony irántam mindég joindulatot mutatott ... s engemet egéssége feláldozásávalis apolni kívánt ... halálom utánra hagyom és hagyományozom ... Akontz István urnál lévő azon 7000 ft ... conventios ezüst pénzbéli tiszta actio követelésemet [Kv; Végr.].

utána 1. *hsz* **1.** vki/vmi után következő/jövő; care urmează/vine după cineva/ceva; Folgende. *1590:* Azalos Thamas ... az co ... Jobagiat Artatlanol Eolte volna meg ... Az co meg holth Jobagyanak felesegenek es gyermekinek tartozzek fizetni negywen forinthoth melynek hwz forinthiat ez Jeowendeo Aldozo napiara veteris Calendar(ii), Az hwzath vtana Keowetkezendeo Zent Mihaly napiara p(raesen)tis Anni minden ok vetetlen kez penzeol fogyatkozas nelkeol Meg fizetni (!) [Bönye Sz; WLt]. *1593:* Hennes Omentnek hyttwan kettseges Regestúma Agyon Jsten Jobot vtannok [Kv; Szám. 5/XX. 149]. *1630:* az Kukura Thamas meg ueretelj hideg eozzel ... eset, utanna keouetkezendeo beotben holt megh [Mezőeeked TA; WassLt]. *1657:* az expeditióból tizenegy holnap múlva érkezém házamhoz Kövesdre, az holott is nem késvén bémentem Moldvában, és az Radeivil Janusius itlániai hercegnek lakodalmában az fejedelem képében én voltam az fökövet, utánam Barcsai Ákos, utána az ifiú Rákóczi György fejedelem képében Máriási István [KemÖn. 264]. *1672:* Az ... haro(m) haz hellyeket en ne(m) tudo(m), hogy Nehai Vas Georgj Ur(am) vagj Relictaja ... birtak volna, hane(m) az feökeyert (!) az eö kgmek Jobbágy czinalták az porgolatot utannok [WassLt G. Nagy de Geöcz ns vall.]. *1685:* ada ... egy küs darabozka puszta fundust czjak maganoson simpliciter (: nem leven semmi szanto földek szena füvek szölők utanna :) [Balázstelke KK; JHb XX/2]. *1736:* Mikor az olyan urfiak darutollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek ... utána az sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga ... bizony akármely király udvara Európában cum recreatione megnézhette volna [MetTr 347]. *1768:* a' Verős kovátsok ... A' Futatást rendel az originalis Constitutiok tenora szerént observállyák, úgy hogy a' két Karátson között való Hétre Nagy Karátson Hetiben fujjon: A' Bánya mü után eshető s esendő napokon az utánnak mindjárt következendő Müvelö Hétre fujjon [Torockó; TLev. 9/12]. *1796:* a Kotsis reájok Vágot az ostorral s Gligor le szőkőt a Szekérből, és utánnok hajtott egy Darab Gajjal a Kotsisnak de a Kotsis meg szaladot a Kotsival, s ők osztán el maradtak [Gyula K; RLt Iltsán Alékszа (50) ménespásztor vall.]. *1800:* Egy atzél zöld Creditor rózsa-szin pántlikával ki tzifrázott Szultán előtte és utána viganót szabnak fel [LLt]. *1831:* ezen közbe oda toppanván a' Tektes Ferentzi Károly ur Kocsissa ... igy kiáltott utannom – Hajja kend mondja meg a' Gujásnak, hogy vigyázzon egy kitsit mig viszszá térek a Lovaimra [Dés; DLt 332. 8–9].

2. maga után, élete eltelte után; după moartea sa; nach seinem Tod. *1570:* Calara Theolcheres Mathiasne Ezt vallya hogy Mykor az Zabo Myklosne Igen Betegh volt megen hozzaya Iso Ambruzne Es ezt Mongia Neky Jo Azzoniom Im latom hogy halalnak vagi fia, Azert az en zolgalatomrol Emlekezzel megh ... Neh hagy pert vtannad [Kv; TJk III/2. 197]. *1662:* (A fejedelem) házaságában amire céloz vala, hogy fejedelmi magot támaszthatna és hagyhatna utána, el nem éré [SKr 128]. *1664:* Makay uramról is el ne feletkezzél; amaz navalyás Szőlősinek is dolgát mindenképpen állíts(d) jó karban, hogy jövendőben magadnak s maradékodnak mondhasson jót utánnatok [TML III, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1666/1681:* Nicolaus Zolyomi de Albes ... megh ajandékozom ... Bugyul Jánost, es Bugyul Istvant, Felesegekkel, es utannok következendő két agon levő maradékjokval, és hazokval ... minden az hazhoz es Telekhez tartozo haszon vévő helyeivel ... edgyűt [Vh; VhU 256–7]. *1672:* meghalván Zólyomi, én leszek fejedelem, utánnam a fiam [TML VI, 8 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1722:* engedgye Jsten hogy légyen eö H(e)r(cegsé)gé(ne)k utánnam job eoconomus szolgaja [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1757:* Ezen annecetalt punctumoknak megállására mindnyájan magunkat s utánnunk való maradékunkat k<éz>beadással kötelezzük, mint szintén az régibb articulusinknak observálására [Dés; DFaz 19].

3. vki nyomában/után; după cineva; nach jm. *1553:* Az eles felwljs Azth paroncola hogy te K. myndyarasth zaboth bort keneret bwseggel kwgenek wtanwk pynzerth Es myndenek meg Agak Az arath [BesztLt 38 „Pestesy mathe" lev.]. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... Az kertbe Menek es feniegetet vtanna(m) ... a Lakatosne [Kv; TJk IV/1. 265]. *1593:* mikor ki megek az aiton mingiarast utanam erizkedik [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.]. *1636:* Tasiczy ki az szekbol mint az ebet, tasiczy ki czio ki, czio-ki, Jky, Jky meny ki Lator, Te is Borbely Janosne utanna kurva az Latornak [Mv; MvLt 291. 67a Erszenyes Lengyel Martho(n) vall.]. *1653:* Voltanak Nyárádtőnél ugyan valami nyomorult székelyek ... úgy hiszem hogy volt két száz szokmányos székely – de a semmit sem ért. Utánok menének ugyan, de kevesen – el is érték őket [ETA I, 70 NSz]. *1689:* Szikszai Gjörgj ... még sánta lévén müis hogj utanna mentünk giermekek lévén ugj santáltunk utánna, s ugj csufoltuk [Bh; Ks]. *1707:* Az német ... megyen hálni Kocsárdhoz[a]; az mi hadaink is utánna, és ott éjjel őket megütik [SzZsN TT. 1890. 322. – [a]Székelykocsárd (TA)]. *1749:* Adamosi Mihály uram ... azal nekem rugaszkodék, egjet jót vága réám egj korbátsal, en meg futamodám előte s utánam rugaszkodék, Puskát ranta réám [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1768:* vékonyán oly kemény vak ütések voltanak hogy rész szerint a' vér is ki serkedezett utánna [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. *1799:* az Gyermeket az után meg ragadta, földhez verte, vgy hogy e' mái Napig is Nyomorék a' lába a' forgojába, azon Földhez tsoposa s verése miatt a' ki oly meg verten ís utánnam Czibikkelvén olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szo is alig ért ki belölle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1812:* Azzal a Groff kiindul a' palotára, után Granitzki, utánna a' Groffné [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1849:* Ekkor jöve sebessen ki ... a Molnár fia és ki érkezve fel tartá a pistolyát s utánok lőve – a Ket tsőü puskais a Hátán vala [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Sz. *1582:* Michael Nag ... fassus est ... Ketten leówenek ket kardal ream, Monda Az egyik kinek kék hozzu vyw menteye vala, od (!) magat (!) Neste lelek kwrwa mert vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled [Kv; TJk IV/1. 100].

4. a szóban forgó esemény után; după evenimentele amintite; nach dem betreffenden Ereignis. *1559:* Ezt akarok the ke tudasara adnonk, hog kultonk kegelmed hazahoz Mostan Balas Gęrebtol Eg kush ladath kyben Mynden priuilegiomonk Benne vagon es oklevelonk Azert keriuyk (!) the ke, myg Boszasy ferench vthana Beszterchere mehet tetese the ke Eg Zekrenbe [BesztLt 58 Nicolaus et Franciscus Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. *1572:* Sophia fekete Matene azt vallia, hogy Nemely Eyel Mint harom orakor Megen ky hazabol, azonban latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gęrgne es ky lepet egy gereznaba hayadon feowel, hogy Eotet megh latia az fal Melle vonza magath, Azonba vtanna ky Jeo egy feketebely Ember az hazbol, De eo Nem twgia ky volt [Kv; TJk III/3. 4]. *1591:* Az siposok feleol vegeztek eo kegmek, hogi zent Antal nap eleot ket nappal, vtannais egi nappal, megh engetessek az sipolas, annak vtanna, ne legien zabad az sipolas, kit biro vram megh kialtasson [Kv; TanJk I/1. 165]. *1600:* St(eph)anus Lakathos ... fassus est. Az koniha hazra zegezem vala fel az zawart akkor lata(m) hogy cozze zendewltek vala es hogy Chako Balint randita Zekel Janost ewthe es oth rangatta ... vthannais hallottam hogy haborgottak [Kv; TJk VI/1. 443]. *1631:* Mondta azt is, hogy őneki Varga Menyhártnénál volna annyi – hogy ha kivehetné tőle – ember lehetne utánna [Mv; MvLt 290. 61a–2a]. *1652:* Educillatio. Karatsontul fogua Sz<ent> Mihaly napig az Ure, Ennek elcőtte, s mind utanna az szegenysege [Kajántó K; GyU 126]. *1698:* Tudodé ... az oláhok Husvettja előtt vagy utanna, valaki rosnyiczán vermes Buzát, vagy Alakort eörlött volna, kik örlötték? [Gyulatelke K; Ks vk]. *1734:* amelly Angliai Szoknyát kőtött (!) mond hogj asztis oda adta, aszt a Fatensek bizonyoson fatcállyak ... utannais nalla lattak [Dés; Jk]. *1755:* Külőmb(en) az Doctorok eo Excellya hideg lelését jonak tartyák, jobb egességet remélvén utánna [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1772:* ha eskettet utánna, nyilván ki jö hogy ... az[a] [Dés; DLt 321. 80 nob. Maria Fogarasi cons. Mikas (!) Farkas (19) vall. – [a]Ti. sodomicus a kérdésben forgó személy]. *1782:* Dakó György előttünk a' Nagy fejszével darabolván a' Gerendának való fát, már azon részét, a' mellyet mi utánna bárdoltunk, ki vitte vala, és más oldalához nem kezdhetett [KLev.]. *1797:* meg értvén valahunnan, hogy ma az Urak fognak utánna esketni [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21]. *1812:* a sok mérges hernyo ... ha az embernek a' testire esik mint ha a tüz égetné a helyit ugy fáj s utánna fel hojagzik [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.].

Sz. *1670:* Az szakmári commendans fenekedése kevesebb kivált Huszt ellen, mindazáltal az jó vigyázás és elégségesképpen való muniálás szükség, mert ha ellocsogatjuk, bizony rosszul dúdolunk utánna [TML V, 277 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. hozzá; de el/ea; zu ihm/ihr. *1787:* Ha a' Faluban valami idegen ember meg fordulna, a' kinek a' Felsöb Rendelések szerint Passusa nem lenne, 's leg kisseb gyanito suspitio férhetne utánna az ollyanokat immediate el fogatni, 's a' Proc. Tiszthez kisértetni kemény parantsolat alatt parantsoltatik [Torockó; TLev. 3/2. 3a]. *1839:* Deesi Samuelne Malatoi Telkit és Hazat adtak ki ... az utanna jarando nyilaival édgyütt [Törzs. dési taxalisták szám. 14]. *1842:* Ő Kegyelmeknek adtam ki taxára a' Déézsi Sámuelné majorja félét ... a' Szamoson tul levő utánna tartozó szántó nyilakkal együtt [Törzs. dési taxalisták szám. 77].

6. valakiért/valamiért; pentru cineva/ceva; für jm/etw. *1661:* Neked is megmondottam vala, ha szintén jó hírt hallatok is, de míg én utánnatok nem küldök, vissza ne térjetek [TML II, 99 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Ha most beteg nem volnál, bizony semmit sem búsulnék én, mert elhidd tökélletesen, nem sokára behozatnálak; úgy is mihelyen írod annyira való erődet, mentest utánnad küldök, vagy magam megyek [TML II, 227 Teleki Mihály Veér Judithoz Dobraviczáról]. *1670:* Azt mondja, maga is örömest egyik gyermeket örömest tartaná, de látá, mely igen esdeklik komámasszony utának [TML V, 84 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1764:* Elég, de ámbár nem éppen illendő esendességben éltek légyen is együtt, mindazonáltal felette nagy keserüséggel vagyon a szegény asszony utána [RettE 160]. *1823–1830:* én tartottam attol, hogy ő már azon Helyhez édesedvén, 's el is parasztasulván, majd nem jönne haza; de az édes Apám erössen esdeklett utánna [FogEK 462]. *1852:* ha valami bajad van küldj utánam [Kv; Pk 6].

7. valakire; de cineva; auf jn. *1820:* tartozzanak ... egy Holnap alatt elis készitteni[a] ... ha pedig valamellyik ... maga Remekét el nem készittené, a' többi ne tartozzanak (!) utánna várakozni [Kv; FésCJk 26–7. – [a]A remeket]. *1823–1830:* mikor mondanám neki, hogy sokáig utánna nem várakozhatnám, azt felelte, hogy ő ados, és azt ki kell fizetni,

osztán akár mely orában indulhatunk [FogEK 463]. *1852:* már Lelkem Miklosam ted a' mit jonak gondolsz én utanad halgatak [Kv; Pk 6].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *áll (vminek)* becsületesen végez vmit; a face ceva cum se cere/cum trebuie; eine tüchtige Arbeit machen. *1789:* czen rogyos malmatis, ha jol utánna állanának jová lehetne tsinálni [Désfva KK; GyL]. *1831:* ha Dedrád a munkának tökéletesen utánna áll, és a fákat a Lútz vize mellé szállittya, akkor álvan elö az áts pallér, az egész Hidat 7. Hetek alatt felállitthattya [Torda; TLt Praes. ir. 340 Keötsi János geometra kezével] * ~ *él/elélhet/élödik* vmiböl/vmi után megél; a trăi/a putea trăi din ceva; sich von etw durh-/fortbringen. *1574:* Katalin Thakach Andrasne, Azt vallya, hogy Ez elymwlt Ideoben volt Az eo hazanal Seres Myhal Betegeskedet, mykor fely gogywlt volna ... kerj volt eo teole hogi megh adna az fl 2 kyt keolchen kert volt teole Mond eo hogi had Nalam Mygh megh Ieos had elyek vtanna, Megh Adom ezwtan [Kv; TJk III/3. 41]. *1603:* Varga Janos egikor haza icoue s' monda az felesegenek, Kata, azt mondgia a' Borbely Peterne zolgaia hogy ha eotet hites eochemme fogadom, anny penzt ad hogy el leheteonk vtanna [Kv; TJk VI/1. 689]. *1710 k.:* kinek koronát, pálcát, kinek kardot, kinek könyvet, kinek kaszát, kapát adott, hogy ebben a világban éljen utána [BÖn. 446]. *1717:* adott volt ... ket ökröt kezehez hogi viselljé gongiát elödgjek utánna [Tarcsafva U; Pf] * ~ *hagy* ráhagy; a nu se pune intenţiilor cuiva; zulassen. *1752:* ha én utána hadtam volna magamat, Sok bestelenség ért volna [Kv; Szám. 69/XXVII. 6] * ~ *lesz* gondoskodik vmiröl; a se îngriji/a avea grijă de ceva; für etw sorgen. *1619:* szeretettel utána leszek, hogy az Felséged dolga haladjon s ne halogassák [BTN[2] 332] * ~ *levö* **a.** követö; care urmează după ...; folgend. *1677:* A' Szászság közöt Pásztorkodo, vagy egyébiránt igaz kézi munkájokkal élö külsö embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkor ártatlanul, és a' törvény uttya kivül, se a' Tisztek, se utánnok lévök ne sanczoltassák és taxállyák, az eddig némely helyeken követet abusus szerint [AC 242]. *1682:* nem akarua(n) utá(n)nam levö posteritasi(m)at gonduiseletenül hadni [Bh; Told. 22]. – **b.** hozzá tartozó; care ţine de ceva; zu etw gehörig. *1671:* Bál Pataki János könyörög ... Kgls Aszszonyom ... Házammal által ellenben Borberekben vettem vólt egj szegenj nemes Aszszontol egy kis paraszt Fundust; melljnek már az elött utánna lévö minden földeit Zalogb(an) széllel hánta [Törzs] * ~ *való* **a.** mögötte levö személy; persoană din spatele cuiva; folgende Person. *1672:* a utanna valo mingyarast vaghasson [Dés; Jk]. – **b.** rákövetkezö; următorul; folgende. *1572:* az vtanna valo hetfeün az nagysagod paranchyolattyanak Engedelmesek liuin oda Menuin, az vallasokath be vottwk [Gyerömonostor K; KP]. *1633:* Nem emlekezem zinten reaja hogi ha hushagio Vasarnap eöste ualac, auagj uta(n)na ualo hetfeón uala hog eoztue (!) Vaczorat eszvnk vala az Bandi Ferencz hazanal [Mv; MvLt 290. 119b]. – **c.** vkit idöben követö személy; persoana care urmează după cineva în timp; jm (in der Zeit) folgen. *1714:* Annak utána idövel erkölcstelensége miatt gyanóba esik a nagyobb tanittó kalugyer, elszökik, az utána való meghal, a sok deák closzlik, a monasztéria kezd romlani pusztulni [Déda; MúzBethlen Gabriel Szile (68) vall.]. *1839:* már ezek közül némelyik a remek esztendeit régen ki=is töltötte, még=is a remeke el készitésével s bé mutatásával kesedelmezik s az utánna valonak hátra maradást okoz [Kv; ACSzám. 127]. – **d.** rang/vagyon szempontjából vki után következö; care urmează după cineva în rang; jm im Rang folgen. *1662:* az generál maga is utána való officérek közül némellyek ugyan lóra is ülvén, fegyverrel is nagyon cógálnak, kénszerítenék öket a bejövetelre [SKr 683]. *1847:* Nálunk Kerpenyesen Varga Katalin számára három versen volt itt-tartózkodása alatt rovatal, s a tehetösebb gazdákra egy ezüstforint, az utának valóra két ezüsthúszas, a gyengébb gazdákra egy ezüsthúszas, a szegényekre pedig 10 ezüstkrajcár rovatott fel [VKp 254]. – **e.** vmihez tartozó; care ţine de ceva; zu etw gehörig. *1732:* Kesely Sandor ... minthogy nem regen szallot haza haz hellyit pusztabol fogta fel s utanna valo földeket nem birja mind [Nagyida K; Told. 11/70]. *1760:* ö Ngának egy háza pusztán maradott, és az utánna való kaszálokat Sárpataki Uram maga számára kaszáltotta meg [Bethlen SzD; BK. Emericus Eoser (35) jb vall.]. *1766:* az Gálfalvi kérdésb(en) irt Curialis hellyet cum Appertinentiis ugj az Nyomáti Sessiot is Appertinentiajival egyb(en) ma, nem az Mlgos Exp(onen)s Aszszony birja, hanem az Gálfalvit útánna valójival egyb(en) Ozdi György uram birja [Nyárádgálfva MT; SLt XLVI. 1] * ~ *való járás* utánajárás; osteneală; Nachforschung. *1778/1786:* azon 500. Magyar forintoknak Legalis Interessét is, mind addig mig meg hagyatik nállom azon Summa Sex pro Cento mindenkor Szent Mihály nap után mindgyárt tartozzam minden halogatás, és utána valo Járás nélkül magam betsülettel meg küldeni [Torockósztgyörgy TA; DobLev. III/517. 16] * ~ *van* **a.** vkit/vmit követ; a urmări pe cineva/ceva; jm/etw folgen. *1597:* Fewsews Andras ... wallia ... Sardine ... be rúgwa(n) az aytot monda az vranak, Aha Sardy bestie lelek kúrwa hize(m) megh kapalak egizer wagion egi egez holnapia hogi othon nem haltal azolta mind vtannad volta(m) hize(m) megh tapaztalalak, Sardine nem sokat múlata hane(m) harmad hazhoz mene be az vrais vtanna vala de esmet megh tere azon hazhoz [Kv; TJk VI/1. 100]. *1600:* Nagy Istwan ... vallya ... en mingyarast vtanna voltam gyortyawal zynten az Aytoban megh alwek az gyortia Antalnak kezebe(n) [Kv; TJk VI/1. 430]. *1672:* Az vistai molnáromat két török, vagy pribék az éjjel elvitte az malombúl. Utánna vadnak, nem tudom mi leszen belölc; ha elérik, félö, nem megyen vissza Váradban [TML VI, 241 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. – **b.** utánajár; a urmări pe cineva; nachforschen. *1667:* De emlékezetében lehet Kegyelmednek, mennyiszer írám, hogy szép szóval tartsa ö nagysága maga mellett, mert egyáltalában vannak practicái s én pedig valóban voltam utánna s alkalmasint exploráltam volt az dolgokat [TML IV, 74 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * ~ *vigyáz* **a.** figyel vkit, kémkedik vki után; a pîndi/spiona pe cineva; jm spionieren. *1610:* haza menco vtamba vtannam vigiaztanak vgj hogj ha megh kaphatnak megh cólljenek [UszT 30]. *1628:* az A azt kivannia töllem hogi en <oka>tt adgiam miert futotta(m) en el az en vramtol ... Azert oka ez: mert engemett semmiben megh nem hit <hanem> houa kóldót mindenót utanna(m) vigiazot [SzJk 18]. *1658:* Kérem Kegyelmedet, hogy ez levelet senki ne lássa, mert ezt is nehezen irtam, mert igen vigyáznak utánnunk [TML I, 280 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1752:* láttam Riza Nyikulát ott kereskedni Kotyécz Marinkánál az Sütö kemenczénél és roszsz jelt tapasztaltam felöllek, de én utánnak nem vigyáztam, nemis tudom bizonyoson vétkezteké edgjütt vagj nem [Abrudfva/Abrudbánya; Ks]. – **b.** ellenöriz vkit, ellenörzi vkinek a munkáját; a controla pe cineva/munca cuiva; jn/jmds Arbeit kontrollieren. *1667:* itthon az csépléssen kellene lenni. Ha nem leszen, ki szorgalmatosan utánnok vigyázon, csak eszik az enni va-

lót hiában [TML IV, 7 Vcér Judit Teleki Mihályhoz] * *vki ~ adja magát* vki után jár; a tot umbla după cineva; jm nachsteigen. *1772:* maga beszellette nékem Vajda Györgyné Aszszonyom hogy az Ura ... nagyon utánna atta magát a Dadago Bornyu pasztor Félesege Vaszilyné utan oda járogatott hozzája [Dés; DLt 321. 77b Andr. Ispány (46) ns vall.].

II. *nu* **1.** a megnevezett személyt/dolgot követően; în urma persoanei menționate/lucrului menționat; nach dem/der benannten Person/Sache. *1559:* Nagysagos Bathori Ersebeth azzonyomnak, Kerecheny Lazlo wram hazas tarsanak, nekem zerelmes hwgomnak adassyk ... Ked-mek (!) attjafja Bathori Andras Somlyajeti Nagysagos azzonyom nekem zerelmes hwgom, kezenetemnek es zolgalatomnak ayanlasanak wtanna [Gyf; LevT I, 304]. *1662:* die 23. Junii Szamosújvár táján csak nagy véletlen egy rész tatárság, kurtánság a fejedelem táborának utána indult vala [SKr 645]. *1782:* ezen öt szemellyek minthogj Haza fiai Desö Janos penig nem haza fia, ... az Fel: Kir: Commissio aszt tartvan hogj a' remekesek remek munkajok szerent collokaltassanak az Cehokban, ezen ratiokra nezve az öt remekesek(ne)k utanna tetetett, mellyen magais Desö Jenö ö kigyelme az egesz Ceh elött keze be adasaval acquiescalt [Kv; ÖCJk].

2. *Istennek* ~ Isten kegyelméből; din mila lui Dumnezeu; durch Gnade Gottes. *1542:* Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmesseges engedelmebol elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához].

3. a megnevezett időpontot/cselekvést követően; după data/acțiunea menționată; nach der benannten Zeitpunkt/Handlung. *1550:* ez hwtnek vtana esmet harmad este(n) napot hatwnk hog ez Komwues ianos vag az adost sembe hoza vag az birowal sembe lege(n) hog az w marhaiat meg igazithaza (!) [Nagymon Sz; BesztLt 2 Nicolaus Kwny (!) officialis de nag mo(n) a beszt-i bíróhoz]. *1560:* Keszenetemnek vtanna szolghalatomat ajanlom tú kegyelmeteknek mint bizott szomszed vraimnak [Nagyfalu SzD; BesztLt 32]. *1563:* 1563 esztendőben feleltettük meg a várost[a], és mentették magokat a gonosztévő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyüléstől fogva ezután azért a büniért, senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS. – [a]Mv-t]. *1566:* .k. halaztotta wolna az theorvynnek meg latasat ez arathasnak vttanna [Szentmihálytelke K; BesztLt 12 Sebastianus Erdely Aulicus Regiae Ma(ies)t(a)t(is) a beszt-i bíróhoz]. *1572:* Ertyk es k. az kowacz Matthias zegitsege felcol valo keonergeset, Eo k. aztis ertyk hogy az Thanachbol Igertek volt neky egy hordo Bor (!) es negj keobel Bwzat zegitseget, ha eo k. megh Nem attak az kalman vramal valo perinek leh zalitasanak vtanna, Byro vra(m) eo k. adassa meg neky [Kv; TanJk V/3. 58a]. *1576:* az elseö etendonek wtanna [Andrásfva MT; BálLt 86]. *1589:* Valaky penigh tiz oranak vtanna vezan hegedwltety magat zellel Iar, es kialt, fegyvert hordoz. Eleobby mod zerent bwntessek [Kv; TanJk I/1. 112]. *1621:* Ada Cziutak Mathe Cziutak Giczörgynek egy darab belseo czöcökseget mi eleöttünk harmincz forintert, tiz esztendeigh megh ne valthassa semminemeö okon, hanc(m) tiz esztendönek vtanna azon penzel megh valthattja [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1677:* mikor a' törvények a' per non venit Sententiának utánna folyásában indulnak, és a' Biro valamellyik félnek az Actornak, vagy az In causam attractusnak törvény szerint hitet itil, avagy Communisra, avagy Oculata revisiora bocsáttya, és eszében vévén a' peres félnek valamellyike, a' törvénynek sulyosságát el-akarja tiltani inhibitioval [AC 184].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *annak* ~ azután; după aceea, apoi; dann. *1507:* anak vtanna attam vala ... Bwzat [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István kezével]. *1591:* Mezaros Miklos ... tuggia azt hogi zent Antal napi sokadalmot, egi hettel tartiak zent Antal nap eleot, annak vtánaes zent Antal napia el muluan, egi hettel [Kv; TJk V/1. 63]. *1625:* mikor az tilalmas Erdeo megh szabadult annak utanna kj ne(m) haytottak az D Anak Diznait az Erdeobeol [UszT 143b]. *1726:* annak Utanna verni kezdének Biro Andráshoz és megijedék s be futék [F.torja Hsz; LLt]. *1845:* Beszögödett (!) Czech (!) György Abdrudbanyai Land Máister tulajdon fiát Wilhelm Czehet (!) a kiis az ő ápro (!) Esztendöket (!) szerentsisen el töltete annak utáno Az Kováts Czéh fel is szabaditota [Kv; KovCLev.] * *azoknak* ~ azok után; după aceea; nach dessen. *1591:* Azoknak utanna hogj ez Zabo Imreh haza en kezembe(n) zallot az feoldis megh ereztwe volt Azoknak vtanna Donatioval Jktatta(m) megh magamnak kinek senkj nem Contradicalt [UszT] * *ennek* ~ ezután; după aceasta/asta; disenach. *1566:* eznek utanna nem lyszen költsig adasunk az kössigtül [SzO II, 187]. *1579:* Mely protestatiorol eo kegmek vegienek Arrol valo lewelet ky kit ennek vtanna ozto(n) eltesse(n) eo kegmek leowendeore is [Kv; TanJk V/3. 200b]. *1648:* ennek utanna életemet megh jobbitom [DLt 423]. *1696:* Ennek vtannays búzawal zabbal be vethesse [HSzj *vet* al.]. *1733:* ennek utánna a mire most inducálna kgd elmémet, nem mindenkoron léphetnék [Borberek AF; Berz. 17. XII]. *1828:* Anno 1828ban 6dik October napján tartatott Egész Czéh Gyülésben határoztatott hogy ennek uttánna az festett korsot az fodot és az fedeles korson kivül, tsepegetni nem szabad 1 forint büntetés mellet [ZFaz.] * *ezeknek* ~ ezek után; după acestea; demnach. *1603:* Ezeknek wtanna megis Zolnj kezdenk köziek hogj hadnak el az Egienetlenseget [UszT 17/64]. *1701:* Ezek(ne)k utanna maradok kegjelmednek kedve kereső fia Toht (!) Jstvan [Ne; BLt 9 Tóth István édesanyjához, Tóth Balásnéhoz Angyalosról]. *1718:* Ezek(ne)k utanna a' szent Isten oltalmab(a) ajanlam uram keglm(e)det és maradak Keg(e)lm(ed) álazat(os) szolgaja Fogarassi János [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.] * *minek* ~ miután; după ce; nachdem. *1737:* Az Communis Inquisitiokbul minden féle malitiosusokra kik mi forman s hányan fatcaltanak, azok(na)k excerpálására eximittaltatnak ... Atyánkfiai eö kglmek, kit minek utánna excerpálhatnak extractusb(a) revisiora az Tektes Ne(m)es Tanács eleib(e) Comportallya(na)k eö kglmek [Dés; Jk 385a]. *1762:* (Az édesanya) boldagtalansagában el hagyottattván az Atol ... minden dolgait ezen I. Aszsz(ony)ra bizta ... sulyos betegségébenis ötet curalta ... és minek utanna halala törtentis ... tisztesegesen el temettette [Torda; TJkT V. 78]. *1802:* rövid idö alatt ... minek utánna egyik Itélö Mester Ur elött Corporale Juramentumokot le teszik az után hozzá fogunk a Levelek regestrumához [Ne; DobLev. IV/853. 1b]. *1823:* minek utánna meg tuttam volna hogy terhes ... igy szollottam hozzája, ugyan bizon Ötsém aszszony Miért hoza but az annyának fejére [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Vadadi Filep Borbára özvegyasszony (40) ns vall.].

utánabocsát vki után küld; a trimite pe cineva în căutarea cuiva; nach jm senden. *1618:* Onnat is elfutott az kazul pas<a> és az vezér occupálta az sedesét, s az tatár hámot utánabocsátotta, ha hol találja [BTN[2] 152].

utánadől követ; a urma; folgen. *1780:* Városunk Tőrvinye az maga erejében meg nem maradhat, mivel tudó dolog Hogy ha az Tőrviny egy Részíben meg romlik az más Részeibenis utánnadől [Torockó; TLev. 9/19].

utánaered utánafut; a se lua după cineva (cu repeziciune); nachrennen. *1573:* Thomas feyr, et Agneta R(elic)ta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... feyr tamas ewel meg teobbyte wallasat, hogy egezer coryz volt co az hyt kapuba(n), Azon Megie(n) ky adam Jstwa(n) vtanna ered ez vallo ery az Jspatal hydnal, Mond Neky mint vatok Benne zereteo Sogor vra(m) [Kv; TJk III/3. 198]. *1794:* A Szolga Biro Vram utánna eredett, és verte mind az Attyát mind a' fiait [Ne; DobLev. IV/728. 6a Miklos Henter (18) vall.]. *1800:* Agrisán Joszip mintegy 46. Esztendős a ... Grof Exponens Aszszony ő Nga Erdő Pásztora (vallja) ... Danyila ... mennyi egetbort alkudt el maga számára nem hallhattam egy alkalmatossaggal kesö estve kerüllö Társammal Brengye Györgyivel ... láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal mennì. kinek utánna eredvén utol is ertük el ervén réa esmertünk [Somkerék SzD; JF].

utánafordul a se întoarce (în pat) la fel ca ...; jm beim Umdrehen folgen (im Bett). *1758:* Egyszer midön gondolkoznám arról, hogy a gyermek szokása felett akkor igen sokat aludt, odamegyek, hát az anyja befordult a fal felé, a gyermek be lévén pókálva utánafordult s a párnában megfulladva halva találom [RettE 68].

utánafut a alerga/fugi după el/ca; nachrennen. *1629:* az sivalkodasra enis utana futua(n) ... en fogom megh [Mv; MvLt 290. 155b]. *1654:* az az moldovaj stavel az poitaban leven egj kor eziak ki ugrek az poitabol az erdeo fele kezde futnia en Toluait kialtek utanna futan (!) de az erdeon el uesztok fel ne(m) talalhattuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. *1750:* oda a' városiak utána futának s a' fenekét bévágták [HSzj *söröshordó* al.]. *1763:* egy nagy kötö fejszével utánna futa s ugy meg üté hátban vagy kétszer a' fejsze fokával hogy alig álla meg az lábán az a' nagy eröss ember [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1794:* a kiáltására Nagy Apám is haza szaladván onnat az Eöttsitcől Sárközi utánna futott [Elekes AF; DobLev. IV/783. 1a].

utánafutamik, utánafutamodik utánafut; a alerga/fugi după el/ca; nachrennen. *1591:* Zekeres Mihali vallia ... vtanna futama(m), az wzesbe valtigh haitot hozzam [Kv; TJk V/1. 164]. *1636:* Latam azt hogj fel ugrek Kovacz Palne Jneze Miklos mellöl utanna futamodek Jneze Miklos az Aszonnak s arczul czapa az Aszont [Mv; MvLt 291. 74a].

utánahagy maga után hagy; a lăsa în urma sa; hinter sich lassen. *1662:* Ezek után nem sok üdök múlva, maga is maga házain kivül, bánatjához egyéb nyavalyák is járulván, s egy fiát, Homonnai Györgyöt utánahagyván, az élök közül elköltözött vala [SKr 243].

utánahajít, utánahajt vki után dob vmit; a arunca ceva după cineva; nachwerfen. *1597:* Kelemc(n) el fútamodek, Balinth egy zekercheúel vtan(n)a hagita Az vthan ki zeökçk vtan(n)a az kerte(n) [UszT 12/79 Mart. Nagy de Farkaslaka vall.]. *1600:* Vrsula consors Benedicti Bechkereki ... fassa est ... Sardine egy zewrke mentebe kinek az haiat le vontha vala az haiat huwzza vala es hatba very vala s az papuchat vthanna hagyta [Kv; TJk VI/1. 440]. *1684:* ott valek akkor hogj az tuztöl el üzek, nem hadtak hogj ezak megh fütcozzekis, megh az tuz helje(n) valo ruhatis utanna haitak hogj ra ült volt egj kiczinnegh [Torockó; Pk 7]. *1710:* Lubkovicz fejedelem a keziben levő pálcáját utána hanyítja az érseknek, az érsek megfordul és nagy sebességgel a pálcát felvévén, visszahanyítja éppen a császár lába eleiben [CsH 89 1671-re von. felj.]. *1730:* meg riaszta illyen szoval: nem szalacz, mezitelen kargyát utánna is hajtá [F.volál Hsz; HSzjP Michael György de Felső Volal (42) jb vall.]. *1800:* azt tudom az halála az mián esett, hogy az Ura utánna hajtotta a' Nagy biczkát [Kvh; HSzjP Kováts Mátyás (39) Kézdi Vásárhellyi gyalog katona vall.].

utánaindul 1. követ vkit; a porni după cineva, a urmări pe cineva; jm folgen. *1570:* Zigarto Balinthe Anna, azt valya hogy ennek eleotte Mint Negy eztendewel meg mykor lean volt, Egy Nap Beoytbe megen ky az kapwn, Es Zeoch Demeter az kapwn wreoz volt, Es vtanna Jndul, Megh Zolytia [Kv; TJk III/2. 83]. *1591:* Mikor ezen keozbe az Eottues legint ki zalaztottak uolna, az Aiton, az megh holt legini nem elegeduen elebbeli verekedeseuel, fegiueres kezzel vtanna jndult es p(ro)sequalta [Kv; TJk V/1. 175]. *1632:* az Jspotali mesteris ismet utan(n)a indula az legeninek hog meg wsse, de az legeni el futamodek es az Jspotali mester nem ere el [Mv; MvLt 290. 107a]. *1739:* utánna indulának, a' Legény el rugaszkodék elöllök [Szentlélek Hsz; HSzjP Valentinus Szász de Kézdi Sz. Lélek (50) pp vall.]. *1785:* ragada egy rudat s utánna indult, hogy meg rudozza [Illyefva Hsz; HSzjP].

2. vki/vmi után ered, hogy megkeresse/utolérje; a se lua după cineva/ceva (ca să-l găsească); jm nachsetzen. *1589:* Nem geozem haza varni, hanem esmet vtanna indulek [DLt 226]. *1714:* eszrevevén hogj el loptak az ökreket, utanna indul(ána)k, és elérék Mihaila Zakariat, az ökrekkel egjütt [AF; Told. 2]. *1775:* Csitkotskámat ... Rátz Antal ... tolvaj képpen el vitte vala Sz. Lélekre, melyek ... éféli tájban meg tudván ... indulék utánna [Szentlélek Hsz; HSzjP Georgius Janko (28) ns vall.]. *1775:* Elég az, hogy a szegény asszony csak várta az urát, s midön látta, hogy idejénél többet mulat, utána indult, hát mind a kettö alatt a jég leszakadott [RettE 344].

utánajár 1. vki nyomában jár, vkit követ; a umbla după ...; jm nachfolgen. *1634:* az maros mellet jar az menes, oda menek, es kerdem az paztorokat, az en kanczia lova(m) sarhotac? kire mondanak, mosta(n)nis utanna jar az men lo [Mv; MvLt 291. 29b]. *1639:* egjkor addigh jarek addigh iarek utana hogy jöjön oda s oruosollia megh, hogj el iöue s meg orvosla pemeteuel miuel s megh gjogjula az [Mv; MvLt 291. 189a]. *1751:* En ugy Tudam hogj ha valaki el ment, el szökött ... en bizony soha sem hallattam hogj egjnekis jó formálag utána járt volna [Marossztkirály AF; Told. 29].

2. vkit igyekszik meghóditani/elcsábitani; a încerca să cucerească/seducă pe cineva; jm nachsteigen. *1573:* Adam Katws Zok Peterne hity vtan vallia, hogy Kerdezyk volt Kapa Myhalnet ... Mynt leot volna dolga Keresturinak az eo hazanal, Azt Monta hogi ... ha neky a Santa esse kwrwa megh Monta volna hogi vtanna Jar[a], megh tanitotta volna Rea myt celekedick [Kv; TJk III/3. 58. – [a]Kereztuni]. *1762:* Maga valya az I(net)a hogj a Nyártol fogva egj sánta katonával baratkozik, s utánna jár [Torda; TJkT V. 140]. *1827:* Gorgya Ursz Annor(um) 50 Confrontáltatván qualificálja

ezek szerint ... ezt pedig hogy Ranta Vonuj a' Menyén erőszakot akart volna tenni, vagy pedig járt volna utánna, hogy vélle parázna életet éljen s ezért kellett volna meg különöznick sok ellenségitől kóz hirből hallotta, de hogy ebbe igaz lenne tellyességgel semmit sem tud [Nyérce K; KLev.].

3. vmit igyekszik kipuhatolni/megtudni; a se strădui să afle ceva; etw zu ermitteln versuchen. *1570:* Anna Aztalos Jmrehne hithy zerent vallya, hogy latot dolgot egebet Nem Thwd Zabo Janosnehoz Mondany ezt Latta hogy Az eo Atthafia Eotthues Demeter Ajandekozta es Bezellet vele Mert vtana Jart [Kv; TJk III/2. 35–6]. *1759:* Három sessiót vissza is váltottam, pedig hamis contractus mellett bírta, melynek ha Isten segít utánajárok [RettE 97]. *1816:* mint akkori bíró tartozik utánajárni az elkárosodott bikának [Szárhegy Cs; RSzF 180]. *1817 k.:* Getzi Mínyának a' kováts fia, a' mint én utánna jártom, ugy mondgyák az emberek hogy örökre el butzuzott az apjátol, 's világot vett a' nyakábá [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1847:* Darvas János azon kivül, hogy leg kissebb szoval érdekeltem volna az érintett Fogado Házba: engemet Tolvajnak, huntzfutnak, gaz embernek, s minden szájára jöttekkel érdekelve – nevezett ... azon kivül, hogy utánna jártam volna, nékem hirül hozták ellenemi méltatlan piszkolodásait [Dés; DLt 530c] | Utánajárok, hogy a tekintetes szolgabíró és notarius urak miképpen folytatják hivatalaikat [VKp 244]. *1881:* Keveset termelsz – de utánajársz, s mindig van magja, amit mondasz [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. igyekszik vmit elintézni; a se strădui să rezolve ceva; etw zu erledigen versuchen. *1770:* Éjjel-nappal jártak utána, de semmiképpen meg nem szerezhették a dolgot [RettE 242]. *1783:* több beszélgetéseik között igy Szolla Todornak az édes Annya, Láddé fiam Thodor, mig életben lészek ha utánna járnál könnyen Szert tehetnél az Jobbágyság alol lehető ki-menekedésre, mert mikor én az Magyar Országi Pusztára ki-szöktem volt, ottan estem veled terében [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1795:* a' Marton arva fiatskája árvaságb(an) fel Verekedet, de ... az időnek viszontaghsága miat, utánna Nem járt, hogy a' N Loznai Atyafiaktol, Attya Pokol Márton örökségét viszsza vegye [Kápolna SzD; EMLt]. *1848:* A fenn meghatározott büntetésből pedig két része a commonitás cassájában tétessék, a harmad része pedig, akik annak utánajárnak, azoké légyen [Jenőfva Cs; RSzF 158]. *1850:* ara kérem Edes apámekot ... a mibe lehet járjonak utána mert nem tudam szabadulásomat [DLt 860 Erdődi Károly dési ujonc lev. Gyf-ről].

5. megtesz vmit; a face ceva; etw tun/vollbringen. *1807:* nem osonáltunk mert restelkettünk utánna járni [Dés; KMN 277].

utánajárás strădanie, osteneală; Nachforschung. *1847:* Megjegyzendő lévén az is, hogy ily kényes s nagyfontosságú tárgy több figyelmet, terjedelmesebb időt és értékéhez illő utánajárást igényelni láttatik [VKp 202–3].

utánajártat 1. vki után küld vkit; a trimite pe cineva după cineva; jm nachsenden lassen. *1732:* én nem tartván magamat Kezesnek utána nem jártottam [Kv; MvRKLev.]. *1749:* De Urszuly magát eszére vévén, hogy utánna is jártat Teleki Pál Úr, jobbnak alitotta elébb állani [Vajdaszeg TA; TKl Vlád Ilie (60) és Groff Tógyer (70) jb-ok vall.].

2. elintéztet; a pune pe cineva să rezolve ceva; erledigen lassen. *1570:* ha kezembe akadnak azok kyk a dolgott chyelekeottek, Im wtanna Jartatok, de Nylwa (!) wgy chyelekeottetem welcok hog' ha be mehet az warasba, masnakis megh mongia, Ne hog' Jobbagiomatt de Ebemett se bancha senki ok nelkeol [Nagysajó BN; BesztLt 72 Christophorus Hagmas de Beregzo Casp. Szeoch beszt-i bíróhoz].

utánajön 1. vki mögött halad; a veni în urma cuiva/după cineva; jm folgen/nachfolgen. *1573:* Beke gergel ... azt vallia hogi mykor Segeswarrol Ieouenek Meggies fele, hatwl erte Baly gërgy kochiat, es hogi vtanna Ieone Azomba mykor az Togatnal Ieouenek haylany kezd az Baly gërgy kochia [Kv; TJk III/3. 270]. *1844:* (Egri Ferentz) lassobban jöve utánna Mezei Josival [Kövend TA; KLev. Kiss Imre (31) vall.].

2. vki után jön, hogy utolérje/megtalálja; a veni după cineva (ca să-l găsească); jm folgen/nachfolgen (um jm zu erreichen). *1573:* Lwccha azzon azt vallia hogi mykor eo hozza Ieot volna zolgalnj az peres Iean az Thakachnetwl, vtanna Ieot oda hazahoz az Thakachne | Rettegy Ianos deak, hity vtan Azt vallia hogy ... Eo estwe volt Az zabo gasparne hazanal Baratywal, hatta volt meg egy deaknak hogi mykor az kilenchet Meg wthy Az ora vtanna Ieone Es hirre tenne Neky [Kv; TJk III/3. 136, 277]. *1704:* Ugyan engem ebédre hívatván Keresztesi uram, Lázár György, Zejk László és egy Máté nevű rác kapitány is volt ott, ki midőn eleget beszéllett és hazudott volna az elmúlt kolozsvári hadi expeditiókról, egyszer utánajövének, hogy a generál hívatja [WIN I, 271].

3. vmi után jön, hogy meg-/visszaszerezze; a veni după ceva (pentru a-l recupera); nachkommen. *1665:* Ha Nagyságodnak úgy fog tetszeni, az úr reversalissát oda küldjem, talám jobb lesz egy étekfogónak utánna jüni [TML III, 529 Teleki Mihály a fej-hez]. *1754:* mikor osztán utanna jöttem kérdettem hol az ökrem ... én osztán meg fenyegettem hogy meg fogatam az után osztán ötödnapra elé hozta az ökremet [Veresegyház AF; Told. 28]. *1797:* Az Inai öreg Fogadosnénak ígírt é Natságad égy jo nyári malatzat mivel utánna jött vala de Comisiot nem hozvan én nem adt(am) nemis adok mig Natságod nem parantsol [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.].

utánajövő következő, érkező; cel care urmează să vină/soseacă; nächste ankommende. *1678:* Úgy látom, ott járt az elméjek, ha valamint az török miatt Boham nem segíthetne is ő ngak, ezek s az utána jövők[a] fordíttassanak az ő naga szükségére [TML VIII, 65 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]A hadak].

utánaküld 1. vki után küld, hogy utolérje/megkeresse; a trimite (pe cineva) după cineva (cu un anumit scop); jm nachsenden (um jn anderen einzuholen). *1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger, Simul deposito Juramento vnanimiter fassi sunt ... onnat ky Megie(n) Adam Istwan. Az annya pedig Mingiarast vtanna kwldy az vallokat, mond hogy ereggyetek hamar Vtanna Mert Nylwan eozwe vezenek, hogi hatra Jutnak [Kv; TJk III/3. 198a]. *1663:* Haller Gábort elbocsátták volt urunkkal, de ismét utána küldött a vezér és csak eszekben sem vették, hogy elkapták közülök [TML II, 645 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1709:* ujobb(an) utanna küldött(em) hogy bé menny(en) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* Ebben az utazásban lön veszedelme nyavalyás Haller Gábor úrnak, akit a fejedelem elöre a fövezér táborra küldött vala, kit is, mikor a fejedelem visszajöne, éjszaka, amely faluban a fejedelem megszállott vala, a fövezér

utána küldvén és a házat, melyben a fejedelem Haller Gáborral együtt nyugosznak vala, környülvévén, Haller Gábort onnan visszaviszik a fővezér táborára, kinek is ott fejit véteti [CsH 56]. *1820:* a' Néhai Báronét betegségébe legyezvén, mint Léányka el szunyodott, 's a' Legyezöt a' Báronéra ejtette, ezért a Bároné indulatba jövén, hirtelenséggel Házától el küldötte, mellyet meg is bánt az öreg Bároné, mert utánna küldött 's hivatta viszszá [Várfva TA; JHb 48 Biró Zsigmond (49) hites assz. vall.]. *1829:* Köz Lakos Sursa Kretsun ... Felesége Mária ... tön ... illye feleletet Férjem Kretsun Kolosan van, de utánna küldek mindgyárt [A.csküllö K; Somb. II].

2. vmi után küld vkit, hogy meg-/visszaszerezze; a trimite pe cineva după ceva (pentru a-l recupera); jm nachsenden (um etw zurückzuverschaffen). *1600:* Jnchedy Mathyas Deak ... vallya emlekezc(m) arra Jol mikor Sapy Benedek es Nestay Balas Attianak Albertnak Adott vala penzt bizonios conditioual ... de azt az conditiot Nestay Albert veghez nem vyhete mert fel sem mehete Bechben bizonios okokbol hanem Sapy Benedek vthanna keolde egy gyalogh postat egy coz gyalog kis haidw legent [Kv; TJk VI/1. 523]. *1653:* Ezt hallván a fejedelem, mond: hogy hozzák az aranyos ládát, megmérem, ha megnyomja é? Es mikor keresni kezdék, hát csak a helye vagyon; utána küldének, de hát csak a ládáját találák [ETA I, 108 NSz]. *1757:* a' bükbe Sertéseket hajtatott volt ... ugy mint két száz hatvant Gáborfi Uram reájok küldött el idéztette ismet, s edgyet meg is löttek vólt bennek, münköt az után utánna küldének a' Sertéseknek s haza hajtók [Gyszm; DE 3]. *1768:* T. Szász Uramnak a négy vonás forintot meg küldöttem volt s utánna küldvén az ötödiknek is, abból ki akartam venni 5. Krajtzárt és nem vette el a követtye itt vagjon kezünkbe [Esztény SzD; Told. 5a].

utánaküldet vki után küldet vkit, hogy megtalálja; a trimite pe cineva după cineva (cu un anumit scop); jm nachsenden lassen (mit einem gewißen Zweck). *1710:* Philippus mintegy kétszázadmagával csak alig szaladhata el a harcról, a felesége Madridum városban lévén, utána küldet, s onnan kihozatta Navarrában, tartván attól, ha Carolus Madridumra küld s elfogatja [CsH 452].

utánaküldöz többször/ismételten vki után küld vkit; a trimite pe cineva în repetate rînduri după cineva; jm mehrmals nachsenden. *1570:* Orsola Bor Janosne hithy zerent vallya, hogy Eleoszer mykor az Erzen Jarto Balint fya ely Jeot volt Gywlay Myhaltwl Es vthana kezd kwldeozny hogy vyzza Mennch, azkor az legennek Annya betegh volt [Kv; TJk III/2. 164–5].

utánalát 1. gondoskodik vmiről, törödik vmivel; a avea grijă de ceva; für etw sorgen. *1630:* monda(m) az eöregh paztornak hogj utanna lassanak az tehennek mert el maradat s el uesz [Mv; MvLt 290. 227a].

2. megkeres, felkutat; a pleca în căutare a ceva, a căuta ceva, a încerca să găsească ceva; (auf)suchen. *1805:* Mivel a' Pásztor vette észre, hogy az ő kiháló tsórdájának egy része haza szakadott 's megis illendöleg utánna nem látott ... az eltévellyedett marhának keresésére nem ment, hogy azon el károsodot tehénnek egész betsü árrát, az az 36. M forintokot egészszen megfizesse a' pásztor a' falu székén itéltetett [F.rákos U; Falu k 2–3]. *1847:* ha valakinek ökre elmarad, annak szorgalmatoson utánalátni és hazahajtani minden estre a szokott gyűjtöhelyre, külömben dologmúlattságot fizetnek [Zalán Hsz; RSzF 202].

3. utánajár vminek, elintéz vmit; a umbla ca să rezolve ceva; einer Sache nachgehen. *1889:* Ha utánalátsz, tudom, legalább 50 elöfizetöt összevadászol [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

utánaló a trage un glonte după cineva; nachschießen. *1653:* Ezt a basa megértvén, nem várá meg Báthori Sigmond hadát, hanem Tergovistyában egy bassával népet és ágyukat hagyván, ő maga Bukurest felé méne. De ott is utánna lönek [ETA I, 44–5 NSz]. *1664:* Bizonnyal irom Kegyelmednek, háromszáz lovas fel verhette volna öket, ha utána löttek volna, de békével csak el menének [TML III, 164 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1752:* gondolkodám, hogy utánna Lövök, hogy inkább meg-edgyen (!), aminthogy Lönékis [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1784:* az Udvar Biro közzüllök lo háton ki szaladván az Fö Biro ... edgyik Inassa lött utánna [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12].

utánamegy 1. vkit követ, vki nyomában megy; a urma pe cineva, a se lua după cineva; nachkommen, nachgehen, folgen. *1570:* Orsoly azzon Leorinch deakne hithy zerent vallya ... Lattha azt hogi az Mely hazba az Trombitas Ment az azzonis vthanna Menth [Kv; TJk III/2. 36]. *1589:* szidni kezde hogi vtanna mentem [DLt 226]. *1598:* Kadas Janos ... vallja ... en mondam nekj ne menj vthanna mert igen fogatkozik read, egyeold megh vagdalnak ha vthannok megy [Kv; TJk V/1. 232]. *1639:* Utána menék, üztem mindenütt: egyelsöben egy nyulat találék; ugyan reám néze [MvLt 291. 188a–191a]. *1640:* Geöreögh Thamas egy Mezitelen kardal utanna mene az utan látá(m) hogy az Pasztor az var felol valo kertre fel hag aztis hallam hogy Jaygat uala [GyK. Valentinus Dul de Magiar Baxa (25) ns vall.]. *1666:* mikor penig el halada Szt király Jstván, Cziak hamar utána mene Lázár Péteris [Buda K; Ks 65. 43. 10]. *1683:* hogi eoht Bajra hitta nem tagadia, hogi egi Czakaniall utanna nem ment az mezöre, s ot megh Czatazua(n), ha eo nallanal job uolt eoht meg Birtak eo mar arrol ne(m) tehet [Harasztos TA; Berz. 17b]. *1710:* úgy lövik, hogy ott elesik[a], és amely had utána ment, azokban is sokat levágtanak a jancsárok [CsH 212 1688-ra von. felj. – [a]Scheffenberg generál]. *1722:* Egj alkalmatossággal menvén az leanykám, Pap Peter ur(am)hoz Tüzért, egj kis Tüzet hozván ... Pap Peter fia, Vónka; utánna menvén egj loval, le tapodtatta az földre [Kecsed SzD; TL. Marosán Lup (50) prov. vall.]. *1765:* Mihok Péter ... el is indula ... és Rusz Gligoras minden igaz ok nélkül utánna menvén nálla lévö kardgyával föbe vagdalta [Asszonykút K; Ks].

2. vki után megy, hogy együtt legyenek; a merge după cineva (ca să fie împreună cu persoana respectivă); nachgehen (um zusammen zu sein). *1705:* Ma egy muskotélyost azért akasztának fel, hogy Fogarasban lévén a felesége, pénze is egy-kétszáz forintja, azt mondotta, hogy ő bizony nehezen van a felesége és pénze nélkül, megunta a koplalást és utánamegyen a feleségének [WIN I, 518]. *1757:* Mihálynál egy Anyiszia nevü Özvegy Aszszony lakván rakászni hová jártak ketten s impregnálta ... s el is szökött innen ... idövel pedig az impregnalt özvegy Aszszonyis utánna ment [Galgó Sz; JHbK LIV/4. 8. 1].

3. elindul, hogy megkeressen/utolérjen vkit/vmit; a pleca în căutarea cuiva/unui lucru; sich auf die Suche machen nach jm./etw. *1599:* azt mo(n)da hogy el megje(n) merth

megh hal có az eö Vra mellett minth egy fél ora múlúa az felesege iaigatni kezde, engemis kere hogy utanna mennyek s fel hozzuk az Vrat [UszT 13/109–10 Balthasar Zeórcós de Kadiczfalúa jb vall.]. *1607:* hallam hogj azt mongiak vala az azzonj nepek, hogj vtanna mentek volna Albert Janosnak hogj uizza hihatnak hogj ne uinne el az legent [UszT 20/148 Dorothea Relicta quondam Agilis lucae (!) Bereczk de Zethaloka vall.]. *1621:* Ez két lo ... egyke Torda(n) el allot, az masikjan Jenej Jstvan Enjedig ment kellet meg teobbiteni fizeteset f – /37 1/2. Jaraj Janosjs Enyedig vtanna ment annakjs teobbitettem fizeteset f – /37 1/2 [Kv; Szám. 15b/X. 12]. *1631:* monda az vamos hogj miert nem ueszitek megh beste kuruak az vamot rajta, menietek utanna vamolliatok megh [Mv; MvLt 290. 236]. *1657:* Az en felesegem Gernyeszegi Marta ennekelötteis hagyot volt el hütötlenül; akkor viszsza hosztam. Az utan keserves fogsagomban, nem hogy mellettem forgolodot volna, ram gondot viselt volna, hanem inkab ismet hütötlenül el hagyot. Meg ertven hol vagyon, utanna mentem s hiytam (!) hüti melle, de meg aszt felelte, hogy keszeb a fejet elüttetni maganak, hogy nem melle (!) viszsza mennyen [SzJk 84]. *1703:* De immár csak közel nyomulván Fehérvárhoz, még egy máshova expediáltatott trupp német volt, aki már útban lévén expeditiójában, utánamentek, visszatérítvén, superveniálván, meggyözték a kurucokat [Kv; KvE 280 SzF]. *1730:* tudom bizonyoson hogy töllem eg rendben 14 tyukot lopott vala el Szakács Máttyás, Uram ő kglme utánna mene az erdőre, s – tizét haza hozá [A.torja Hsz; Borb. I Danka Péterné Aszszon Jlona (60) ns vall.]. *1742:* A Megje Biraja ... az Udvarhellyi Gymnasiumb(an) tanulo fianak betegsegit hallotta s utanna ment, es az kegjetlen idö uttját remoralta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1768:* kére éngemet ... Nyikita hogy ... mondgyam meg az Apjanak hogy mennyen utánna szekérrel hogy hozza [Kaján SzD; BK]. *1794:* mingyarást utanna Menvén haza hozta [Letka SzD; TSb 5]. *1805:* én az édes Anyával Fejér Mosesni utánna mentem [Ikafva Hsz; HSzj *bog* al.]. *1835:* akkor osztán maga a' Báro ö Nga ment utánna – de mivel Kováts ekkor sem engedelmeskedett, azért verette osztán meg a' Báro ötet [WH].

utánamehet 1. vkit követhet, vkinek a nyomába mehet; a putea urmări pe cineva; jm folgen können/dürfen. *1786:* az szegény Fogados Pap Todor, is mellém álla, valahogj meg láttya Tott István s neki ugrík és ugj vágja pofon hogj míngjart el lepi az vér az szájját, azzal osztán Protestálni kezd az Fogados nevezett Pap Todor s ki méne az Házbol és akkoris utánna ütött Tott Jstván, de mások meg ragodván Tot Jstvánt meg nem üthette s utána sem mehetett [Hidvég MT; GyL. Jaroliu János (52) fogadós vall.].

2. vki után mehet, hogy megkeresse; a putea merge după cineva (ca să-l găsească); auf die Suche gehen können (nach jm). *1663:* ha az dolgok úgy kivánják, Kegyelmed postán utána mehet ö nagyságának, mert még vasárnaphoz egy hétig Déván leszen [TML II, 608 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. vmi után mehet, hogy visszakapja; a putea merge după ceva (pentru a-l aduce acasă); auf die Suche gehen können (nach einer Sache), um zurückzubekommen. *1783:* Valoságosson élete mi woltát ezen Pap Florának ugyan nem tudom, de mégis nem tartom emberséges embernek, mivel égykor a Földes Uram számára valami épületre valo Fát hozván Magyarorol el romolván a kerekem nálla hattam Floránál a Fát még utánna mehetek, de ö adig el égette, s Nekem meg kellet fizetnem a fát [Faragó K; GyL. Padurán Záharia (45) zs vall.].

4. utánajárhat vminek; a se putea informa privitor la ceva; einer Sache nachgehen können. *1820:* Minthogy ország közönséges törvénye az: hogy a folyóvizek, ha darabjába szakasztatnak, a birtokos annak utánamehet; ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészen, akiéhez öblögette [F.rákos U; RSzF 245].

utánanyargal utánafut; a alerga/fugi după cineva; nachrennen. *1777:* Hallottam ... fenyegetözni ... Tyiu Györgyöt ... azon Birákra, kik utánna nyargaltanak, hogy elfogják mondván, tudgyátok meg, mert ha még élek, 4. vagy 5. Házat azok(na)k fel Szentelem ugy hogy tavaszszal kápaszta palántot vetnek [Bukuresd H; Ks 114. 61. 116]. *1795:* (A bíró) ot sem kerülhette el a kegyelmetek Hatalmaskodo indulattyát, mert odais utánna nyargalván, ot be érték, és ot keményen meg pofoszták, vertek, téptek [Ne/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754].

utánanyomul ellenség után ered; a înainta (cu oastea) urmărind inamicul; die Feinde nachsprengen. *1710:* generál Vellensteint pedig egynchány száz muskotélyosokkal, kik között elöl granatérosok valának, a hajdúk ellen expediálja, maga a lovashadakkal utánanyomula, hátul is szemben Károlyi lovasai ellen egynchány lovascompániát rendele [CsH 428 1709-re von. felj.].

utánapótol kipótol; a completa (dacă va fi necesar); ergänzen. *1790:* a fenn irt esztendöben és napon Testvér Ötsémet ki is fizettem ... meg adtom pedig Jussát ... Testvér Ötsémnek, olly feltétel mellett, hogy ha ki világosodik több Testvéreimnek hitelesek után, ha meg tanalna esni, hogy ötet több illetné ezen summánal, tehát azt nékie ... utánna potalom [M.dellö TA; DobLev. III/674]. *1806:* hogyha mikor valakit a bács kifizetend, egyenesen vihesse a biróhoz (: az hová tartozik is elvinni :) megméretés végett; az holott ha héjja lészen, tartozik a bács utánapótolni [F.rákos U; RSzF 199]. *1847.* S már a falusiak többet mondnak, hogy elköltö volna, hanem ha számba veszik, s mégis híja lesz, utánapótolják [VKp 241].

utánarugaszkodik utánaered/-szalad; a porni în grabă/a se repezi/a fugi după ...; nachrennen. *1711:* az sz. Egyedi emberek zugolad(na)k vala miert nem rakaták m(eg)h azt az pulyoni szekerek az eö határokrol, az szeki katona m(eg)h haruguvan ... utana rugoszkodek az sz Egyedi szerekek(ne)k, az embereket szelyel kergetek [Szentegyed SzD; WassLt Molovan Pavel (40) vall.]. *1715:* egy bükfa bottal utanna rugaszkodot, ugy(an) az ország uttyan azon botal vert hozzája [Vaja MT; VH]. *1776:* midön Kertész Mihailla vinné az Hátán Vojvod Gligorást, utánna rugaszkodek Triff Silimon Kertész Mihaillát Nyakon üté [Katona K; Born. VI/14 Dán Todor (40) zs vall.]. *1802:* a' Báró Bánfi Sütöje ... utánna rugaszkodott a' Camerdinernek de utol nem érvén meg tért [Mv; Born. XXXIX/53 St. Jákob (21) vall.].

utánasiet a se duce în grabă după ...; nacheilen. *1662* hogy a Bihar és Szabolcs vármegyékbéli hajdúság is mindjárt indulna és utána sietne, a végeken mindenüvé megparancsoltatott vala [SKr 217]. *1730:* szaladást vött utánna sietvén [Dés; Jk].

utánaszáguld utánaszalad; a alerga după cineva; nachrennen. *1653:* Mikor immár így futna a nyavalyás veszett[a], a tatárság ezt megértvén, utánna szágulda és mindenütt inában volt [ETA I, 114 NSz. – [a]1613-ban Báthory Gábor].

utánaszalad a alerga/fugi după cineva; nachrennen. *1766:* Dogi Latzi nevezetű Czigány a fuvó mellől tsak hirtelen fel szökik, útánna szaladván Jeddi Gyurinak ... szépen a földre le agyalta volna [Koronka MT; Told. 3a]. *1779:* egyszer a Menetske az Vra keménysége miatt a Marosba is be szaladott volt s ha az Vra utánna nem szaladott volna, s ki nem huzta volna a vizből, beléis ölte volna magat a Vizbe [M.lapád AF; Mk 5/3].

utánaszökik 1. vki után ugrik/szökik vhova; a sări peste ceva urmînd exemplul cuiva; nachspringen. *1686:* Philip ... által szökék az Patakon a falu haza felé, Csibi utanna szökék a Patakon [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII. 15].

2. szökésben vkit követ; a urma pe cineva în fuga lui (pe ascuns) de la domiciliu; jm in der Flucht verfolgen. *1749:* Ennek előtte Circiter ött esztendőkkel el szökvén véczkéröl ... égy Bertalan György nevű Jóbagya négy fiával kiis rakónós (!) ember lévén égyszeris Matzóris Atyafiai felesön Szöktenek útánna úgj anyira hogj már tizen mönenék el [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

utánaüt vkit próbál mentében megütni; a încerca să lovească pe cineva care se depărtează, a se da după cineva; jm schlagen versuchen, während er zu entfliehen versucht. *1568:* St(ep)hanus filius Ambrosi zabo iur(atus) fass(us) e(st) ... húl Jarz Engem Jgen verenek, es ezen Kadar markosne arcül wthe az Nemetnet, es az nemet ezt latuan Rayta Jndul Kadar Markosnera es az azony az konhaba fwt elotte Es az Nemet vtana wth, de ez vallo ne(m) latta ha talaltae vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 214]. *1786:* néki ugrik és ugj vágja pofon hogj mingjart el lepi az vér az szájját, azzal osztán Protestálni kezd az Fogados nevezett Pap Todor s ki méne az Házbol és akkoris utánna ütött Tott Jstván [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadós vall.].

utánaüzen üzenetet küld vki után; a trimite un mesaj cuiva/după cineva; jm etw ausrichten lassen. *1618:* Oda is hogy utána izenék, az tiháját küldé ki és azt izené az kajmekám, hogy: Mondd meg az követnek, hogy holnap reggel legyen készen [BTN[2] 97].

utánaver (egyiket a másik után) kiver; a scoate (şi pe celălalt); (her-/hin)ausschlagen (einer nach dem anderen). *1638:* ez az legeny ... reank iöt odais az malomba(n) ismet, s ot Padocz Jstuantis szitta hogi az masik szemetis utanna veri s ot ben elegge horczolodanak egimassal [Mv; MvLt 291. 170a].

utánavész vmi után elvész, megsemmisül vmi; a se pierde/a se ruina ceva (urmînd după pierderea a alteeva); vernichtet werden (nach der Vernichtung von etw anderem). *1619:* szinte azt vötte s veszi az magyar nemzet eszébe, hogy az német nemzet addig biztatja, hogy visszaveszi Magyarországot a magyaroknak, hogy arra képest addig harcolnak a magyarok, hogy lassan-lassan az többi is utánavész Magyarországnak [BTN[2] 329–30].

utánavet 1. hozzátesz; a mai adăuga ceva (la cele spuse); draufgeben. *1585:* eo magais Az leany vallia, magat gilkosnak lenny de Mas felcol vthanna Vety hog minemeó Casus zerent valo gilkos az Bizonsagok semmy bizoniost ne(m) hoznak [Kv; TJk IV/1. 454].

2. *~i magát* vki után jár; a umbla după cineva (manifestînd dragoste); jm nachsteigen. *1629:* az Aszony ... monda aztis, hogy bizony megh mostis trefal megh, it valo embertis, megh igen utanna vetette magat [Mv; MvLt 290. 186a]. *1732:* Radics Borbára Aszszony ... egy üdöben számban Sem akar vala bennünket venni, csak koczodat, és veszekedet vélünk ... de az ki nagjab vélünk égj hazban detentioban volt iffiut meg szeretvén utánna kezdette magát vetni, sött még éczaka is ki járt keresvén az alkalmatosságot [Kv; MvRKLev.]. *1758:* Esztis hallottam Kotsis Ferenczneknek a' maga szájjából, hogy az ura Kotsis Ferencz arra kénszergette, 's erőltette ötett, hogy mennyen ki az úttzára Udvar Istvánné eleiben mikor a' Templomból ki jő, és úgyan jó formálag nyelvellye le, mert meg nem maradhat tölle, úgy utánna vetette magát [Bethlensztmiklós KK; BK. Christina Csatlós (33) cons. jolb. Emerici Ersek vall.].

utánavisz vkinek elvisz; a-i duce ceva cuiva (care a plecat); nachbringen. *1640:* Molnár Mihály c.j.e. fassus est ... S én kérdém, hogy hát az gyermekét elhagyta-e, s mondá, hogy elhagyta volt, de az Selye Andrásnit való katona utána vitte az gyermeket [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1672:* Igy lévén, Uram már az dolog, Gyulai uramot elvivé magával, magamot itt hagya, hogy várjam az adót és által útakon éjjelnappal siessem utánna vinni [TML VI, 392 Baló László Teleki Mihályhoz].

utánavon, utánavonsz 1. maga után von; a atrage după sine; nach sich ziehen. *1690:* Rosz játékat kezdett ... az ki a törököt elsöbben ebben az hazában bé hivta s azzal az ő felsége ármádáját utánna vonta [HAMN 327 a bódoni örgróf szájából szárm. mondás].

2. vmihez hozzászámol vmit; a adăuga ceva la ...; etw zurechnen. *1602:* Zigyarto Balinth ... vallia, Amikor az iffiu Vargha legeny Veinerer Martonnenak engede az eo rez zeolejet ... Traúsner Lukach vram zola keozikben es eo monda hogy oda engedhety mert az nagiob rez az Azzonnal vagion es az kissebbik rezt vthanna vonza hizem ha el Ado lezen Icouendeoben tehat vgjan te lez keozelb hozza [Kv; TJk VI/1. 590]. *1662:* Igen számlálja Kegyelmed, hogy már fél esztendőt ott eltöltött; vonja utánna csak Kegyelmed a többit is, mert gyönyörűséges lakóhely Kővár [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

utáni 1. (sorban) vmi után következő; care se află/găsește după/în spatele ...; danach/darauf folgend. *1843:* (A) házak utánni nyilak kaszállok ... nyulnak egy Erge forma kis árokig [DLt 390].

2. vmely időpontot követő; (privitor la timp) de după ...; nach einer Zeitpunkt. *1758:* Ezen Pünkösd utánni Periodusón tsak apellátás Causák tractáltattak 's mind végig a' fele Causák fognak tractáltatni [Mv; Ks 8/XXII Medve Mihály lev.]. *1822:* a' Pünköst utánni Periodus [Mv; Pk 2]. *1823–1830:* A kollégiumnak akkori rendtartása szerint a pünköst utáni examenkor már a poeticából promoveálódtam volt [FogE 87]. *1825:* egy belsö puszta Telken ... egésszen keritetlen ... az Husvét utánni csonka Héten az kerteléshez hozzais fogok [Mv; Told. 7]. *1831:* a' Husvét utánni

Diligentian ... a Főzö Gazda a(sszonyna)k 28 Rf [RLt O. 4 Rettegi Imre költségjegyz.]. *1842:* A Lopás előtti, és utánni napokon, mivel engemet nem érdekel, ki mivel, és hol foglalatoskodott ... nem tudom [Km; KmULev. 3 Hintnár Juon (48) vall.].

3. vmi alapján megillető/szerinti; care i se cuvine cuiva pe baza ...; zugehörig. *1849:* Kelemen Béni ... a szekérbert és az általam nyittatott szoba utani illetményt ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 23].

utánjáró '?' *1850:* Vagyon egy Avatek járom alfával, bélfával, Egy ténsala vas sikotyujával, ténsala fövel, egy utánjáró mellyen vagyon 3 vas karika [Gyéressztkirály AF; DE 5].

utánoz a imita; nachahmen. *1880:* Aztán meg én nem is értem, hogyan lehet prózaírót utánozni? [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

utánzó imitator; Nachahmer. *1880:* az meg szamárság, hogy Bret Harte-nak utánzója, mert én amit olvastam ez írótól, az mind felületesebben odavetett valami, mint a tied [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

utas 1. utazó személy; călător; Reisende. *1751:* aztis értem hogj Ország utat vertek az Pásztor házan fellyül, s alolis az hol tettzet az utasok(na)k [Kóródsztmárton KK; Ks 17. LXXXI. 18]. *1755:* Husvéthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatván Falukbéli Iffjaink ... Falunkban el járo utasokkal is jádzo modon szoktak bánni, hogy valami kevés ajándékocskát nyerjenek [Balsa H; GyK].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: úttal ellátott; cu drumuri, unde sînt drumuri; wo Wege sind. *1662:* aki megjárhatta volna mindazokat az vadkertes erdőket s mind a folyóvíz másik felén megemlitett utas erdőket, sok gyönyörüségre való dolgokat találhatott volna bennek[a] [SKr 265. – [a]A morvaországi Ainsgrunban lévö Lichtenstein herceg kastélya díszkertjére von. leírásból].

Hn. *1717:* A' nagy utas földben (sz) [Dés; EHA]. *1733:* Az utas föld a' kut mellet (e) [Szentmihály Cs; EHA]. *1778:* regi el hagjot öszve szakadozot Falu utas heljsege [Bözöd U; EHA].

utasít 1. vkihez/vhová küld/juttat/irányit; a trimite la cineva/undeva; zu jemandem/irgendwohin senden. *1783:* Nagyságodnak hozzám útasittani méltoztatott ... Levelit alázotot tisztelettel vettem [Bonchida K; BálLt 1]. *1787 k.:* Nemes Thorda Vármegye Tisztségének rendeléséböl investigator Commissariusok várattatnak a So akna mellett valo német tiszteknek a Nemességet sérdeklö beszédgyek ki nyomozására, melly végre énis requiráltattam, hogy az adjuralando Fatenseket az akna részéröl oda utasitanám [BfN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz]. *1793:* Hozzám ezen Holnapnak Isö Napján utasittani méltoztatott Levelét egész tisztelettel olvastam [Kv; Ks 94 Vegyes lev.]. *1808:* ezen ide rekesztett Levéllel edgyütt ezt utasittá hozzám [Kv; ACLev.]. *1824:* 7a Martii hozzám atyai kegyességgel utasittani méltoztatott Levelét Edes Atyám Uraméknak 13a volt szerentsém tisztelni Hosszutelkén[a] [DobLev. V/1084. 1a. – [a]AF]. *1836:* October 17én a Tordai Héti Barom vásárba, egy barna szőrü Tavasszal 5 Esztendös, 15 Markos, Lomha természetü, Farkas lépésü, paripa Lo találtatván, mint el ado kezén ... lopott Lonak kell lennie ... ha valaki, mint Tulajdonos magát jelentené, utasittsák a Tordai Magistrátushoz [Torda; TLt Közig ir. 234]. *1849:* Kelemen Béni utositotta is a nőt Kolosvártt a' Biazini vendéglőbe mint nagy eseléd szerzö piaczra [Kv; Végr. Vall. 28].

Szk: *felsőbb instanciára ~. 1784:* ha pedig a' Tkts Tábla ... semmi képpen nem Segithet, méltoztassék bennünket felsőbb Instantiára utasitani, hól ügyünk orvoslását fel tanálhassuk [Torockó; TLev. 10/4] * *polgári birósághoz ~. 1877:* mert panaszlot a szék szinén is sértegette, az asztalpénz kétszeresére az az : 2 fr. 80 krra bünteti, becsületsértési keresetével panaszlót az illető polgári birósághoz utasitván [M.bikal K; RAk 338].

2. irányit; a direcționa; führen, leiten. *1794:* ă Vizet egyenes Linéára utositottam [Kv; Pk 3].

3. útbaigazit; a îndruma, a arăta cuiva drumul; jm den Weg weisen/zeigen. *1776:* egyik, eseledgyit ă Groffné ă Kántort utánam küldé, hogy le Sétálnék, és utasitanăm ö Ngat mi tevös légyen ... Kire nézve le mentem magam a' M Groffnéhoz, de már ö Ngăt nem tanáltam Szállásán [Szentdemeter U; GyL 40 br Lud. Révai kezével]. *1780:* tsak felejdékenységből lett, hogy ezen dologról nyilván szólló törvény nem irattat, másként az emlitett Articulus utasit benne [Torockó; TLev. 9/17]. *1792:* ujjolagis kivántam Ngdot utositani (: ha talántán azon levelem el téveledenek :) [Br; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.]. *1828:* Midön ... már ezek[a]-is feltséperedtek és tsaknem emberkort értek, és megeszmélték volna magokat az aránt, hogy Nagylakon nékiekis vagyon Nagy Annyok után keresetek, hozzám jövén, kértek engemet atyafiságoson, hogy útositnám öket ezen dologban [Nyárádszereda MT; DobLev. V/1144 „Ertsei Pál M. Szeredai Refor. Pap" Dobolyi 'Sigmondhoz". – [a]A két árva].

4. felszólít/kötelez vmi elvégzésére; a obliga/îndemna pe cineva să execute ceva; zur etw auffordern. *1662:* Valamiképpen az elöljárók példájokkal, parancsolatjokkal s fenyítékjekkel nem a gonoszra, hanem a jóra tartoznak minket utasitani [SKr 718]. *1753:* Moga Orban utasitván bennünköt a subscriptiora ily modon subscribáltunk [A.csernáton Hsz; WF 18 Mich. Kos (30) pp vall.]. *1765:* az utrumokat nem accludálta a nemes Tábla, maga Commissionalis leveliben, hanem utasitott arra, hogy ... Sárdi Daniel urammnal meg tanállyuk és onnan vegyük kezünkhez, és azon Utrumok szérént peragállyuk az demandáltatott Investigatiot [Borosbocsárd AF; Eszt-Mk 241 vall.]. *1809:* a ... Vice Király Birot arra utasittsák, hogy a' nevezett Gonosztévöt leg ottan rendszerint valo Criminalis per alá vettetvén azon Criminalis pert a' rendes Appellatiokonis által botsátva mentöl hamarebb ki follytatni el ne mulassa [UszLt ComGub. 1558 gub.]. *1816:* ha Kedves Sogor Urnak különös alkalmatossága a' Levelküldésre nem lenne; tehát a' nékünk küldendö Levelét méltoztassék tsak az Hidasnak által adatni, és arra utasittani, hogy B. Szent miklosrol gyakran jövén gyalog Szerben is szekérrelis ide Kolosvárra ... általlak meg fogom kapni [Kv; DobLev. V/1000]. *1823:* méltoztassék ... az asztalos Czéhnak ujjabbanis meg parantsolni hogy ide tóva nem utositván többszöri Czéh gyüjtetésekert több czüst forintok fizetésétöl meg kimilvén Remekre botsásson [Kv; ACLev.]. *1838:* Zágonyival 's Seressel is értekeződjék az én dolgaim felöl 's a' mit jónak lát utasittsa öket, mert látom hogy nem igen tudnak hozzá [Hadad Sz; Borb II Árva Kendeffi Rákhel lev.]. *1842:* Beretzki Ferentzet bövebb bizonyittásra utosittom [Szentháromság

MT; EMLt Bereczki József lev.]. *1852:* mi utánn Törvényes Computus nélkült a' követlés Tisztába nem hozhato, könyörgöm a' követlő Aszszonyt ujjbol is a' Törvény rendes uttyára utasitani [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.]. *1864:* Akik a Daniel fele alapitványt elnyerni akarnák ... utasitsák oda hogy kivánt bizonyitványaikkal ellátando folyamodványaikat a' jövö Martius végéig a T. H. Esperest úrhoz külgyék bé [Gyalu K; RAk 86 esp-i kl]. *1898:* A múlt esztendöben arra méltóztatott utasitani, hogy elöre értesitsem, ha megirott dolgozatom lesz [PLev. 195 Petelei István Gyulai Pálhoz].

utasítás 1. vmi elvégzésére vonatkozó rendelkezés/útmutatás; dispoziţie; Anordnung. *1792:* a Felsö Lapugyi Papnak panaszszát, és annak hová lett utasittását meg értettem [Dobra H; Ks XLVIII/7c AllTorjai Kiss Lukács Dobra vidéki krájnik lev.]. *1809:* Mái napon Dersben lévén ottan a Strásak egy Lengyel embert fogtak el, akinél is tanáltatott Arad Vármegyei Fö szolga Biro Kovats Janos Ur uttasittása Lengyel ország fele [Derzs U; UszLt ComGub. 1658 Lukátsffi István sk lev. Dullóból]. *1814:* oda jött Pávai Samuelné Aszszonyom, mint régi volt szomszéd lakos ... az ö Kegyelme Szavának mi engedvén, utosittása, és ki mutatása után után (!) vettük fel a' métát [Dés; Ks 79. 29. 797]. *1820:* Szánto Sándor intertentiojára és ruházattyáta az asszanynepi[a] és Ispánlaki[b] rész Joszágok ki szakasztatván az ur[c] számadás terhe alatt azzal az utasitással nevezteti ki, hogy a Szánto Sándor személlyéröl, és jovairol eze tul gondoskodgyék [Nc; DobLev. V/1039. – [a–b]AF. [c]Dobolyi Sigmond]. *1826:* a Felperes Tehenét ... égy Pakulár utasitása után meg dögölve találták [F.rákos U; Falujk 141 Barrabás Áron not. kezével]. *1831:* az idétlen Gyermekröl akit bé pokálva el helyheztettem azt az utasitást adtam Dregan Vonutznak akkor estve, hogy ássan Földet, s takarittsa el [Dés; DLt 332. 12]. *1843:* erre Nagyságod utasitását is örömest bé várnám; de félek hogy ki késünk az idöböl [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

Szk: *elintézési ~. 1834:* Az elintézési utasitás a felzeten [Marosújvár AF; TLt Praes. ir. 1118 a marosújvári só-tisztség Torda m. tisztségének] * *intö ~. 1848:* Folyo 1848ik Év October 17ik napján Kolosvári polgármö Killyén Mozesnö Balog Julianna Ifjaszszony törvényes lépés tétele véget – következö és ide alább szorol szora bé irt intö utasitást adá kezembe [Kv; Végr.] * *irásbeli ~. 1819:* Az Város Birodalma Határja a' Széltsovába a Dioszegianum Justol jo Határ metakkal el jegyeztessék öreg emberek vagy Irásbeli Bizonyitások és Utasitások mellett [DLt 1825 év al.].

2. hivatalos rendelkezés; dispoziţie oficială; oficielle Anordnung. *1795:* Mivel ... ezen osztály az Aprob. Cons. 3dik része 29dik Tit. 1a Articulussán épült s kezdödött ... tehát annak értelme utasittása szerint ... ki világositottuk a bizonyságok által aztis, hogy a Birtokos Urak, s Aszszonyok közzül is ki? holl? mit bir? [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 4a]. *1818:* meltoztatván ... olly utasittassal ki botsattani [Mv; LakCLev.]. *1821:* az Ö Felsége által kegyelmesen ki botsátott Királlyi Biztosoknak adott utasittás [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Bethlen Imre föispán aláirásával]. *1823:* A' Bitong Földek kimutatására valo utasittás [DLt]. *1843:* Egerbegyi[a] Jubilatus Káplár Nemes Tolvaj Ferentz ada kezünkbe ... égy utasitást hogy azzal hivataloson procedálnánk, s adnok a' következésröl Relationkat [T; Tolvaly lev. – [a]Aranyosegerbegy (TA)]. *1863:* Minden T. Pap igyekezzék az utasitás értelmet tisztán ki venni mert ha a' be vallásba[a] zavar lejénd, magok lesznek felelösök [Gyalu K; RAk 78. – [a]Az ingóság-bejelentésben].

Szk: *~szabálya. 1863:* Jo lesz az egymás szomszedtságába lévöknek többen öszve gyülni, hogy az utasitás szabályait tisztábban értelmezhessék [Gyalu K; RAk 79] * *(approbatalis) articulus ~a. 1780:* bennünket el tiltattak darab vassaink fel mivelésitül, holott az Articulus utasitása szeréntis ... a' mit törvényesen futattunk, ha mód lett volna szabad volt felis mivelnünk [Torockó; TLev. 9/17]. *1828:* Maros Csesztvei Tkts Miske Joseff Ur, Tisztelletes Orbán Mátyás Uramat most ... Sz Mihalyfalvi ... Papot, ã maga házába meg vervén, ezen eselekedetiért ... Orbán Mátyás Ur(am) az Approbatalis articulus utasittása szerint ã Ns Küküllö Vármegyei Tkts executor Tiszt Urakot ã tisztelt Miske Joseff urra executiora ki viszi [Fejér m.; DobLev. V/1133. 1a] * *irott citatoria ~. 1845:* Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elö fezetésünk meg adása mellet, ada kezünkbe egy irott Citatoria Utasitást [M.fodorháza K; RLt O. 2].

3. tájékoztatás, útmutatás; îndrumare, indicaţie; Zurechtweisung, Anweisung. *1786:* Mind eddig ezekre költettem mellyeket bona fide consignáltam Successorimnak utasitásokra és Informatiojakra [Nagylak AF; DobLev. III/516. 1b]. *1817:* remélem hogy le tsendesedik a Dolog – Mely a Kellö értetlenségéböl támadott s nevekedett vakmerösségéböl, 's szofogadatlanságábol, miért nem kérdett Töllem Tanátsot, utosittást [Somkerék SzD; Berz. 11. F. 75]. *1822:* utosittástis ... kérni el nem mulatom [Mv; Pk 2]. *1825:* A Cancellistákat oly utositással inditottam el, hogy ök ... a Certificatiot, csalhatatlanul meg tegyék [Mv; Pk 1]. *1831:* Vonutz nem jol beszélsz magad alatt vádog (!) le a fát, midön a te utasitásad szerént a Kotsis Elek fel járta mindenüt szemivel a Kadbükkit, de nem hogy a maga Lovait fel találta volna, de scholt se latott tsak egyetlen egy Lo Marhátis [Dés; DLt 332. 14]. *1848:* Utasitás a' Pityóka termesztés tárgyában [DLt nyomt. kl]. *1886:* Köszönöm az utasitásait. Bebizonyitom, hogy gondolkoztam felette és tanultam belöle [PLev. 127 Petelei István Gyulai Pálhoz].

utasíthat útbaigazíthat; a putea îndruma; informieren können/dürfen. *1798/1812:* az ujj Conscriptio ... minket nem utasithatott [MT; HG].

utasítmány utasítás, rendelkezés; îndrumare, dispoziţie; Anweisung, Anordnung. **Szk:** *pénztárnoki ~. 1835:* meg hagyatik Kegyelmednek hogy az 1759ben ki adott ... pénz tárnoki utasitmány IIdik szakaszszának elsö része tartalmát szorosson meg tartva a künn heverö adot tulajdon felelet terhe alatt fel szedetni elmulhatatlan Kötelességének üsmérje [Kv; RLt gub.].

utasító tájékoztató, útmutató; îndrumător; informativ. *1816:* méltoztassék Kedves Sogor Vr érettünk magának egy (egy) pár orát vesz (!), és ezen kérdezett környülállásoknak közelvalo 's immediatus tudoja lévén ... nékem egy nyomosotska Utasitó Informatiot küldeni [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

utasított intézett; care a fost trimis ...; eingerichtet. *1781:* Mái Napon hozzám utasitott Atyafiságos Levelit az Aszszonynak Angyom (!) ezen estueli 6 orakor alazatos Tisztelettel vettem [Mezökövesd MT; Kp III Újfalvi János lev.]. *1786:* Közelebb el enyészett Aprilisnek 23dik Napján

Tordárol hozzán utasitott Leveledet tiszta barácsságos indulattal öleltem [M.régen MT; DobLev, III/615. 1a]. *1799:* Datum nélkült de ugyan csak a mint gyanithatom mái Napon hozzám utasitott Levelit Kedves Fiam Uramnak kedvesen vettem [Nc; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. *1804:* Hozzám utasittatt Levelett kedves Bátyam Uram(na)k tisztelettel vettem [Folt H; SLt 17 id. P. Horváth Dániel lev.]. *1810:* A' Kedves Bátyám Uram minopában hozzám utositott Levelére küldött Válaszomban terminust tettem ugyan Udvar Biro Csch János Urnak a' petelei Erdölés tentálása iránt [M.péterlaka MT; Born. G. XII. 11 Boer István lev.]. *1855:* Hozzám utasitott sorait tisztelettel vettem [Nagylak AF; DobLev. V/1386 Kóréh Dobolyi Bálinthoz].

utasíttat 1. irányíttat, küldet; a dispune trimiterea cuiva (după cineva); (nach)senden lassen. *1823–1830:* kevés időre Háromszékről egy káplár harmadmagával kijött Marosvásárhelyre, s ottan Máthé Lászlót nem találván, utasíttattak utána Szebenbe [FogE 84].

2. vmi megtevésére felszóltíttat/kötelezteet; a obliga la ceva; jn zu einer Sache verpflichten. *1836:* én ... arra utasitattam Fodor Mozest – hogy ... ügyekezzék fel venni [A.rákos TA; Borb.].

utasíttatás utasítás; dispoziție; Anordnung. *1809:* Bárdocz Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántszándékos Gyilkosságért és Tolvajságért el fogattatott Kurta István ... Státárius processus uttyán Sententziáztattassék meg, utasittatások végett ide fel küldötték [UszLt CumGub. 1558].

utasíttatik 1. vhova küldetik/irányíttatik; a fi trimis la ...; irgendwo (nach)senden lassen werden. *XVIII. sz. v.:* a' Balavásári zsidó Izrael Josef Csitkos Kantzáját, melyet Szávuly János az után mint maga kantzáját elis adott vala Kereszturi 'Susi Pistá(na)k, ez el adta H. Sz. Mártoni Tsala Istvánnak azomban Szávuly Kalákot (!) vévén azon Kantzára 'a Sidotól, ez utasitatott Tsala Istvánhoz [EMLt Márkos-lev.]. *1819:* (Az ügy) utasittassék a' rendes Törvény follyamottyára [Császári SzD; WassLt]. *1847:* Varga Katalin utasíttassék a vármegyei tekintetes tisztséghez [VKp 270].

2. vmi megtevésére felszóltíttatik/kötelezteetik; a fi somat/obligat să facă ceva; auf etw angefordert lassen werden. *1840:* uttassittasson állatásainak (!) hütelesen való bébizonyittására [DLt 370]. *1843:* Mészáros János ... mesterséget illő uton nem gyakarolta ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbéli gyakorlása ki mutatására [Kv; ACLev. 11]. *1869:* minden népiskolai hatóság és tanító utasittatik a ... feltételek és rendeletek pontos teljesitésére [M.bikal K; RAk 175]. *1872:* Gondnok afia ... utasittatik, hogy a bészántás szélét és hoszát öl számra mérje meg s ezt adja be az ügyvédnek [M.bikal K; RAk 298].

Szk: *törvény útjára ~. 1826:* a Mlgs Osztoztato Itélő Mester Ur által a Néhai Férje az Özvegynek Törvény utjára utasittatott [Nc; DobLev. V/9a].

utasodik 1. utasítást ad; a da dispoziție; für etw Anweisung geben. *1826:* Szatmari Peterrol nem tudunk utasodni, tehat ennek utana kel jámi hogy ne veszszen el [Mezőbánd MT; TSb 26].

2. *vki nyomába ~* vki nyomára vezettetik; a fi pus pe urmele cuiva; jm auf die Spur kommen. *1766:* Ezen Ifiujért nem tudván Edes Attya hová tevelyedett légyen sok keserüséggel és Szorgalmatos visgálással volt, miglen nyomában utasodatt [Told. 5].

3. ? beletanul vmibe; a se familiariza cu ceva; sich einarbeiten (in etw). *1832:* Fiam ... butsut vévén a' Colégyomtol ... hogy minyára valo gondviselésre szolitassam, és a' gazdaságba is utasodgyék, ki adtam használásra, néhai édes Annya Jussán, általam ki szerzett M. Béldi, M. Solymosi, és Lodományi Portiokot ... hogy azokba tettzése szerint disponállyon, és gazdáskodgyék [Szentbenedek AF; DobLev. V/2. 1186 Bartok Ádám végr.].

utasság ? által való ellátottság; faptul de a fi plin de drumuri (provizorii); mit Wege versehen sein. *1745:* Az ország úttya felöl valo részinek a Kúrta Patak felöl való vége (: ez utasság és kevéssé vizessebb volta considerationb(an) jövén :) szelesebb(en) hagyatott feljül circier nyoltz öllel [Nagyida K; Told. 9].

utász pionier; Pionier. *1849:* Mi után az ugy nevezett Német Gát a Napokban az utaszok által le szálittatott – a' Szamosnak belső ágán lévő Ekklésia Malom tökélletesen meg állott [Dés; EHA]. *1865:* Szenko Pétra utász [Szamosfva K; RAk 5].

utazás călătorie; Reise, Fahrt. *1669:* Egyébiránt az indulásban, útazásban egyet kell értenünk és járnunk [TML IV, 455 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Magam is, Uram, bizony örömest odamentem volna, ha feleségem igen rosszul betegen nem fekünnék s szolgáim lovai is igen elvesztek az útazásban [TML VII, 217 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1699:* bizony édes Komám Aszszony mostis lé mentem volna dé az Sok utazásban igen meg terödtem s meg betegesedtem [Ks 96 Apor István lev. csak az aláírás sk]. *1710:* Ebben az utazásban lön veszedelme nyavalyás Haller Gábor úrnak [CsH 56]. *1714:* Anno 1714 Die 24 Feb(ruar)y Zobánbul (!) meg indulván, utazásim Dirigalottanak ĉ Szerin (!) [Ks 38/V]. *1722:* e mellet az utakot is mindenütt repáráltassa, ne hogj az alkolmatlan utak mijá eò Excellentiajának valami akadállya következzék utozásában [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. *1759:* (Az utak) hogy ha nem procuraltatnának káros és veszedelmes volna akárkinek is az ottan valo utozás [Dés; JHbK XL/8]. *1777:* Flóra Kosztán ... elszökése után tett utazását s bukálását igy beszszéllé nékem ez elött circiter négy héttel az Exponens Mlgs Groff Uram ő Nsga ... Tisztartoja [KS. Franc. Winter de Retteg (34) vall.]. *1804:* egy hetet importált az oda valo utazás, és mulatás [Kv; Ks 101 Thuroczy Károly]. *1822:* ezen utozásunk közbe megis mondám ezen tzélt [Mv; Pk 2]. *1849:* Szebenbé utazásom a következendőleg történt [Kv; Végr. Vall. 37]. *1857:* ezen útazás mián veszéjt nem látand [Kv; DE 2]. *1881:* Egyszer láttam: mikor izgatott volt a lakadalmon. Egyszer: mikor fáradt volt az utazáskor [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ban van. 1722:* Tudgyać az Tanu Felesége oda haza nemis volt ... Nimeth Sigmond Ur(am) kerésszere becsületes Pater után menven Medgyesre utozásban volt? [KK; Szentk. vk] * *~sal szolgál. 1797:* Ezenn Két ujj parasztnakis semmi ollyas különös tanult Mestersége nem lévén, tehát hol tenyérrél, hol utozással ... szolgálnak [Szentegyed SzD; WassLt conscr. 344] * *~t tesz. 1823–1830:* Sokszor az úrfi egy vagy más városra egy-egy kis utazást tett, én mindenkor

nem mehettem vele [FogE 229] * *alá s fel való ~. 1799:* nevezetesebb terheltetési az Adozo közönségnek im e' következendők 1o A F. Királyi Katonák(na)k gyakor alá 's fel valo Utozasok s itten mind mindenkor egy Statiojok levén quartirozások [A.árpás F; TKl IV. 5] * *bajos ~. 1723:* Mlgos Házához való szerencsés érkezésin Ng(dna)k szivesen eörvendek, de bajos utozásán Ng(dna)k szánakodom [Darlac KK; ApLt Apor Zsuzsánna apjához, Apor Péterhez] * *bécsi ~. 1762:* mihent meg tudam ... mindgyárt vettem észre, hogy az én Bétsi utazásomb(an) semmi sem fog telni [Mezőzáh MT; Told. 4]. *1847:* Bécsi utozásából hazaérkezte után Varga Katalin valami numerusokat mutatott meg, s azt mondotta az embereknek, hogy peres ügyekben nemsokára lejön a válasz is [VKp 281] * *erdélyi ~. 1823–1830:* egy stufákkal megrakott Verschlagot, mely stufákat erdélyi utazásokban gyűjtett volt a doktor [FogE 173] * *hajón való ~. 1823–1830:* Olcsó ez a hajón való utazás, és ha szép idő vagyon, nyugodalmas is. Regensburg Bécshez 54 mértföld, a posta után, a Dunán messzébb vagyon, mégis ennyi utazásra a bavariai hajómesternek, kellnemek fizettem csak 2 RHf-ot [FogE 263] * *hosszas ~. 1710:* így Istennek csodálatos gondviselésiből a nagy eleven mártyrok megszabadulának s Belgiumba hozatának, holott őket nagy tisztességgel fogadák, és új papi köntösökbe öltöztetvén s gazdagon megajándékoztatván, Magyarországba visszajövének s elébbeni parochiájokba beülének, noha sokan közülök mind a hosszas utazás, nagy kínzás és szokatlan nyomorúság miatt megholtanak vala [CsH 99 1674-re von. felj.] * *idegen országokon való ~. 1823–1830:* Az igaz, hogy mind idegen országokon való utazások, tapasztalások által, mind tanulásokkal sokkal tekintetesebb, pallérozottabb s hasznosabb tagok voltak a társaságban [FogE 213] * *impraktikábilis ~. 1740:* hát a ki beszélhetetlen sok forspont ebben az impracticabilis utazásb(an) [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.] * *postán való ~. 1823–1830:* Az ilyen ordinaire postán való utazásnak mind szabott ára vagyon, melynél sem többet, sem kevesebbet nem vesznek, hanem minden stációra a Wagenmeisternek kell fizetni 5–8 xrt [FogE 254] * *szabados ~. 1753:* mind két részre semmiféle ki 's be járások, és szabados utozások ne impediáltassanak a két Fogadóhoz [DobLev. I/299. 1b gub.] * *téli ~. 1758:* Az Diaetan el ért forroságnak reliqviai a S. v. edgyik száramon meg alkalmatlankodo sebet hagyvan az teli utazástol ez is akadallyozna ha az praemittalt elégtelenségem nem volnais [Kv; Ks 101 Pap Samuel conv. reqv(isitor) lev.].

utazási utazással kapcsolatos; de călătorie; bezüglich auf die Reise. *1843:* Sérelem továbbá az, hogy az utazási időre sem nem fizetnek, sem az szolgálatjokban fel nem tudják, mivel ezért az 1789-i egyezménybe fizetés van szabva [VKp 138].

Szk: ~ *költség. 1847:* Az utazási költségeket és a kezelők fáradsági bérét is a községek nagyon csekélyül fizetvén, alig hiszem, hogy mindezekre 6 évek alatt 800 váltó rénes forintoknál több költ volna el | Annyit még hallottam, hogy az utozási költségekre is gyűjtöttek volna pénzt, de kik, mi módon és mennyit, azt nem hallottam [VKp 170, 227] * ~ *terv. 1891:* Ezen utazasi tervet különben Polinak nincs is miért el árulni [Sv; Pf].

utazhat a putea călători; fahren/reisen können. *1763:* mihellyen ollyas szán vagy szekér utocska lészen, hogy kevesebb roncsolodásal utozhat Ngtok látogatására menő szándékát le nem tette [M.sztpál K; TL. Czeh Benjámin lev.]. *1806:* nékem el ado életem nintsen mihellyt annyira erősedem, hogy vtazhatok Ngod elött meg jelenek [Mv; EMLt]. *1823–1830:* Bejövén a házba, az esperes igen jó szívvel fogadott. Megkérdezett, hogy utazhattam [FogE 272]. *1844:* Josi is még mind kornyadoz semi reméný hogy májusig utozhasanak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

utazik călători, a face o călătorie; fahren, reisen. *1710:* Bánffy Dénes ... mikor utazott, nagy készülettel és sok hintókkal, társzekerekkel járna, akarmely nemesemberek lovait, ökreit vectura alá elvitette, söt afféliért panaszlókot erősen meg is verette [CsH 112]. *1759:* Bulzesti László Péter ... mi formában utazott vélle? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk]. *1780:* Kováts Péter uram jo ember eö klmével jo utazni, de az iffju Asszon mikor meg haragszik olljan, hogj ugj teszen mint aki meg vész [Bözöd U; Pf]. *1794:* eleget jártam, s utoztam vélle [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1804:* az oltátul fogva miolta ezen Sántz, és árkalással, az Ország uttyát öszve szoritván meg vesztegették ollykor mikor Áradások vadnak az uton járok mindenkor élet és halál között mint marhájára, mind magára nézve utoznak [Sárd AF; TSb 51]. *1823–1830:* (Korda Zsuzsi) asztalán örökké büdös hús volt, ha utazott, mindenütt kérte kocsikenni az hájat, s azt meggyűjtötte s hazavitte; cipót s egyéb útravalót is rakással gyűjtetett mindenütt [FogE 100]. *1843:* valami Marzsinyánaknak a' kik Kolosvárra utoztak vala Lovaikat egy ejtzakára maga gondviselése alá vette fizetésért [Bágyon TA; KLev.]. *1851:* együt utoztak a Vállosz uti fogadoig, s ottan ... paharazni kezdettek [DLt 343]. *1896:* A másikat személyesen veszem át e hónap végén, mikor Bpestre kell utaznom [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *extrapostán ~. 1823–1830:* minden stációra a Wagenmeisternek kell fizetni 5–8 xrt, a postillionnak vagy kocsisnak 10–12 xrt, aki extra postán utazik, még kenőpénzt is (Schmiergeld) [FogE 254] * *hajón ~. 1823–1830:* Egy báró Busch nevű ausztriai hadnagy is velünk az hajón utazván, midőn őtet kérdezni akarták, így szólottak hozzá: Ki ked? | Minthogy Regensburgtól fogva Vácig két hajón utaztam, keveset akarok írni a hajóról [FogE 255, 261] * *lóháton ~. 1807:* utozik loháton [DLt 607 nyomt. kl] * *postán ~. 1823–1830:* Megesmérkedvén pedig Lipsiában egy curlandiai Von Öltzen nevű ifjúval, evvel és a fennebb említett Artz nevű szebeni szász deákkal hárman extra postán utaztunk [FogE 205] * *szolgálatban* ~ szolgálati ügy miatt utazik. *1794:* azon Szeknek Tisztyei a' midőn kerületekben, vagy Processusokban közönséges szolgálatban utaznak, az általak a' Falus Biráktól vett ingyen gazdálkodásról mindenkor Quietantiát adjanak [Asz; ALt 207/1799 nyomt. gub-i kl] * *ügyben* ~ valmely ügy elintézése érdekében utazik. *1851:* Mátyás Sándor ... Mikor Ügyeimben utazik akár az én akár maga lovával annak Intertentioját fel vészem, s ha vámos helyeken jár a' Vámot is [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.] * *üveges szekérben ~. 1792:* Üveges Szekérb(en) útaz a' mi Gróffunk, hogy magát a Rhematismus ellen inkább oltalmazhassa [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonzisztoriumi pap Wessenyei Dániel kerecsesórai tt-hoz].

utazó 1. *mn* 1. călător, care călătorește; reisend. *1690:* a Nemet vitezeket Salvagvardiakat réá bellik (!) subornállyak, hogy az uton jaro magunk és hiveink Szolgait, söt magokat az utozo Nemes és egyeb Rendeket hurittyak beestelenitik,

rut szokkal illetik, és az falukbol ki verik [Ebesfva KK; Törzs fej. instr.]. *1691:* Az azon Statiobelick söt azokon kivülis excurrálo, s, utazo vitézek miattis, vagy azon Statiobéli, vagy ot környül lévö Falubéli szegényseghnek, vagy akarknek akarmi panaszszok lehessen, azoknak mingjárt per Inquisitione(m) menynyen vegére [Kv; Törzs. instr.]. *1761:* Solide Constal ... az Inctusnak terhes karomkodása teremtettézése még pedig oly okból hogy el akarván Valamj patkokot bizonyos utazó emberektöl az illyen dolgokb(an) Szokásos volta szerént lopni, hogy eszre vévén inpedialtak ez okon prorumpalt azon karomkodasra [Torda; TJkT V. 39–40]. *1763:* ezen Levelem mellett lévö utazó betsületes Káplár, mellette lévö eö Flge katonaival [Msz; Told. 44. 22]. *1776:* Árviznek idején a' Szent Gerlitze, Madaras, és Szent Háromság felé menö Embereknek Lovok szügyig járt a' Kotymányos hellyeken, söt ollykor az Utazo Emberek Rostokot is tartanak [Nyárádsztlászló MT; PS. Nicolaus Kováts (48) vall.]. *1807:* Egy meg nyomorodott utazo Legénynek adattatott 30 xr [Kv; Szám. ACSzám. 9]. *1812:* némelly gonosz tévök utazo kereskedök neve alat az irt Gazdák adállyához tsak nem meszire meg szállottak [Bereck Hsz; HSzjP]. *1825:* Utozo Mester legényeknek és más szegény Embereknek 10 font Vásznak 11 xr. Taxa fizetés mellet fontyárol be-hozni meg-engedtetett [INyR 8754].

2. utazáskor használt; (care este) folosit la călătorie/în timpul călătoriei; Reise-. *1732:* egy nagy utozó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal Roka mállal béllet [Kv; Ks 5 Komis Zsigmond lelt.]. *1832:* Két utazo nagy réz kondérok fedelekkel eggyütt [Sáromberke MT; TSb 26]. *1835:* Egy utazo hoszszu fa Kalumaris [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1837:* orák. Egy utazo, és egy réz tokas czüst zsebbeli [Szentbenedek SzD; Ks 88. 44]. *1838:* Egy utazo 9 éveges pinczetok, mellybe a' 9 évegeken kívül három pohár is vagyon [Gidófva Hsz; HSzjP].

3. utazás alatt készült; de călătorie/drum, care a fost făcut în timpul călătoriei; während der Fahrt gebauter Weg. *1823–1830:* Egy itten tanuló quedlinburgi, mintegy 20 esztendös Voight nevü ifjú produkált elöttünk tíz positiókból álló igen szép fizikai mechanizmusokat, melyeket az akkori utazó írásomban feljegyezvén, ezen könyvdarabok mellé tettem [FogE 193].

II. *fn* utazó személy; călător; Reisende. *1734:* Az el mult 1734 Esztendorol in summa Septembris utazasra ad ... A Tiszteknek a Faluba Az utazoknak Postát, Strását [Bácsfalu Br; BrALt V. 27]. *1742:* Kolos Vármegjében Somboron van egj vámos hidunk ... az Somboron lako Posta mesterék ... megh nem elegedvén az Ns Haza törvenye szerint két pénzel az visa czédulajért vésznek denar(um) 12 melyis ... az vámott is megh haladgja, mely nagj extortioja miatt az Contrasnak minden utazók és kereskedök el kerülik azon vámos hidat nagj bajunkra és pracjudiciumunkra [Somb I]. *1769:* meg esett mikor az ország uttyán nagj Sár lévén, az rétre bé tsaptak az utozok [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1787:* minden utazoval testificaltassa a' Falusi Biro a' Falu Libellusába, hogy hány véka Buzát ... adott, 's mi árron? [Torockó; TLcv. 3/2. 3a]. *1796:* Vész pataka mellyéke ... ennek egy részét az utazok gazolyák, lévén nyugatti részen hoszszan az ut rajta [Csatószeg Cs; EHA]. *1810:* el lopta valami utozoknak a' bundáját [KLcv.]. *1823:* a közelébb mult Esztendöbe Mulatság, tántz levén itt a Faluba, én is elméntem nézni, ott láttam egy kereskedö örmént mint utazot, meg szálva lenni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Baróti János (44) ns vall.]. *1823–1830:* Ezen kocsisok, kivált akik az extraordinárius postakocsikkal vagynak, esmeretesek lévén a fogadókkal, anélkül hogy az utazókat megkérdezném, ahova nekiek tetszik, oda térnek be etetni, adnak szénát, s többire durva kenyeret kalapjokba vagdalva a lovaknak, ök maguk esznek, isznak, s ha az utazók valamit kérnek, a kocsisok comsumtióját is tölek veszik meg, anélkül, hogy az utazóknak megmondanák, hogy a kocsisért ennyit fizetsz, mert a fogadósok mind a helységekben, mind a mezön valók kedveznek a kocsisoknak, hogy hozzájok több utazót vigyenek s többször szálljanak [FogE 255]. *1847:* gonosz tévö fiam a' tégla vetö hellyröl ... engem ki szoritott; de ha meg férhetnék is ottan édgy olly határ ronto, 's tzigánnyaival edgyütt törökbuzát es mindent lopogatos sött az utazoknak uttyokat is állo emberekkel ... nem lehetek [Dés; DLt 617].

Szk: *idegen –. 1843:* Mikor a' Szekerénél kend az idegen Utazot meg találta, ott hellybe meg támadták, és vertéké kedet vagy nem? [Bágyon TA; KLcv. vk].

utazóbunda utazáskor használt bunda; blană de voiaj; Reisepelz. *1839:* kért egy szép nagy magyarországi utazó bundát [DLt 290 nyomt. kl].

utazókalap utazáskor használt kalap; pălărie folosită în timpul călătoriei; Reischut. *1788:* 3. Zöld Tofota íro kalap 1 Zöld Tofota le vono utazo kalap [Mv; TSb 47].

utazókocsi postakocsi; diligentă, poştalion; Postwagen. *1837:* Egy utazo Kotsi, mely betsültetett 300 Rfra [Szentbenedek SzD; Ks 88/44].

utazókondér utazáskor használt kondér; găleată folosită în timpul călătoriei; Reisekessel. *1837:* Utazo kandér, bor hűtö 1 [Szentbenedek SzD; Ks 88/11].

utazóóra utazáskor használt óra; ceas folosit în timpul călătoriei; Reiseuhr. *1841:* Mihály Lajosnak az Ifiu Grofné aszszony eö nsga Utazo orája ki váltására, melyet magával el is vitt 12 f: 30 xr [Mv; BfR Magyari Anikó lev.].

utazószem '?' *1817:* Egy furko 5 kr ... Utazo szem 10 kr [Mv; DLcv. 3].

utazószer utazóláda; ladă de călătorie, cufăr; Reisekoffer. *1807:* Egy Utazoszer, a' mellyben külömbféle utiszerek vagynak egy mahoniafából való tokban [DLt 378 nyomt. kl].

utazott 1. utazó; călător, care călătoreşte; reisend. *1784:* A kocsárdi popa beszédjét tudom a vele utazott Popa Tyifor beszédiből, esperes Popa Treilla cselekedetit pediglen tulajdon maga szájából mondani tudom [Kv; Prodan,RascHoria 153 Popa Kosztán (maros)décsei unitus oláh pap vall.]. *1823–1830:* emberséges ember volt, mert ő hamar kihányhatta volna a ládákat, de a berakó körmek fáztak volna meg, mert amint a gazdag ember veri elre a pénzt, oly szoros csinos elrakást kivánnak azon velünk utazott akon rázkódó störös fazsákok (Kopferek) | A hajón velünk utazott zsivány csak néznte, hanem midön a csendes hangnál való tépelödés után káromkodni kezdettek a debrecenick, megszólalt [FogE 181, 264].

2. kitaposott, útnak használt; bătătorit, care a fost folosit ca drum; ausgetreten, als Weg benutzt. *1716:* az szántáson is örömest most ügyékézem vala rajta lénny, mivély olyan él

járt utazot földek vánnok mindenik határon, hogy ha egy küs szárasz üdő forduly azokat az után meg nem szánthatni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

utaztatik útként használtatik; a fi folosit (ocazional) ca drum; als Weg benutzt (gelegentlich). *1772:* nem is utaztatot régtől fogva azon hely, mivel semmi verés nem láczik rajta [Szentsimon Cs; Hr 10/45].

útbeli 1. utazással kapcsolatos; care este legat de călătoria ...; bezüglich auf die Reise. *1662:* Marosvásárhelyre való egy útjabéli vadászásában csak reménység kívül nagy nyargalódással ott toppanván környüle egy igen nagy kóborló bandériummal, úgy, hogy ... gyalogjai is fejedelemnek elől való háló-szállásra bocsáttatván, szabadon tarthatni állíthatnék fejedelem tőle [SKr 150].

2. az úton/útban található; care se află pe lîngă drumul ... ; im/auf dem Weg befindlich. **Hn.** *1606:* kayanto Vtbeli [Kv; Szám. 12a/I. 41]. *1759:* Szász utbéli erdö [Jedd MT; EHA]. *1817:* a' Kötö utbeli nagy szánto Föld [Bádok K; BHn 28].

3. utazáskor történt; care s-a petrecut în timpul unei călătorii; was während der Reise passiert. *1675:* Hogy Kegyelmednek eddig nem írtam, az útbeli alkalmatlanságok, betegeskedésem volt oka [TML VII, 4 Telcki Mihály Béldi Pálhoz].

utca 1. stradă; Straße. *1570:* Sos Mathe ... Aztis Twgia hogy Sos Balaznak es felesegenek hon nem letebe Kolb Myklos ky hanyatta Minden hazkeozbely Marhayat az vchara, es ket vagy haro(m) nap hewert oth [Kv; TJk III/2. 112b]. *1582:* ha ky walamy pinczet vag valamy fundame(n)tomot Assat ... minden ember feoldęt ki hordassa, Az vczat ne vczessek velle az Méz vermeket(is) mindenczot theolchek be [Kv; TanJk V/3. 252b]. *1591:* 22. Augusti. Az mely 8. Embert az Varas az Vtak, es Vczak meg latogatassara walaztottak wolr, B(iro) Vram hagy(as)abol gazdalkottam nekiek Ebeden [Kv; Szám. 5/X. 29]. *1637:* aztis tudom, mikor Fazakas Gasparnet ki hazasitak (!), de az uczara nem teritettek ki ruhat hanem az Udvaron rakak ki az ladara [Mv; MvLt 291. 93b]. *1662:* hogy annyifelé ágazott s a vizektől is szakgatot nagy kiterjedt város lévén, hogy sohol semmi erősítése, csak egy lépésnyi sánca, egy sorompója nem volna, hanem minden utcáin széltében seregestől ki- s bemehetnének, rajta nagyon töprenkedvén ... micsoda rend nélkül és gondviseletlen emberek lettek volna ... szemekre is hányja vala [SKr 449]. *1688:* Az mostani Utsankban quartelyozo Nimetek miatt egy jo Tinajat el viven, vallott kárt hat forintat [Kv; UtI]. *1694:* ifjju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza, avagj nobilitar(is) Curiája ... Udvarára, njilik az uttzárol, két felé njiló, párkánjos fenyö deszkás kapu [Borberek AF; BfR]. *1710:* ott egy teherhordozó, ki a turbámat vitte, elvezete abban az utcában egy vendégfogadóba [BÖn. 192]. *1751:* Azan fundusis fel méretettvén találtatott az uttza felöl valo vége tizenhatatt fél Öll [Dányán K; SLt 8. K. 16]. *1794:* az Exp(onen)s vdvarán találtuk Veres Györgyött egy Fejszével, Muntyán Zakariát p(e)d(ig) az Vttzán egy ki vont kardal hadazván [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1801:* a meg irt Nemesek ... minden bizonnyal a régi Valoságos Uttzára tették magok épületeiket s az által az allodialis Láb földre nyomult az Ut [F.szőcs SzD; TKl Bogye Sziminyik (46) col. vall.]. *1847:* Az uttza felölli szobák alatt van egy köböl ki rakott oldalu, tölgy fa gerendákon állo padlásu pintze egy hosszu tölgyfa mester gerendával [M.nagyzsombor K; HG. Sombori lev.]. *1876:* Csonka István panászt emel Tőrös János ellen, hogy ez az ő nejét minden ok nélkül az utczán lekurvázta [M.bikal K; RAk 328].

Hn. *1453:* keral wcza | Magyar wcza [Kv; TT. 1882. 744]. *1490:* In platea Malomucza [Dés]. *1556:* Monostor wcha [Kv; Szám. 1/IV. 210]. *1571:* hyd wcza [Kv; Szám. 1/XIII. 439]. *1573:* Thorda vcha [Kv; TJk III/3. 49]. *1577:* In platea Halaz vcza [Dés]. *1578:* vico Zekeres wcza vocato [Dés]. *1583:* Kuldus vcza [Kv; Szám. 3/XI. 28]. *1584:* zapany wczaban [Kv; Szám. 3/XV. 19]. *1585:* Zenthegy haz vcza [Kv; TJk IV/1. 524]. *1591:* Az Vy vcza wegin [Kv; AggmLt A. 53]. *1593:* darabant wczaba [Szu]. *1598:* poklos uczaban [Mv; MvHn]. *1599:* Farkas vchaban [Kv; TJk VI/1. 367]. *1600:* Zenth Jmreh vczaban [UszT 15/258]. *1607:* Olah zer vcza [Váradja AF]. *1612:* in platea Kisuarga vtza [Dés]. *1614:* az also Zaponj vczaba(n) [Kv; RDL I. 96a]. *1617:* Zentth Gyeörgy kapú útzayaban [Gyf; Berz. 17]. *1618/1669:* Hunyadon Piacz Uczaban [Vh; VhU 301 fej-i rend. Bálind deák vh-i provisorhoz]. *1619:* Kwlseö Farkas vczaban [Kv; RDL I. 107 Andreas Junck kezével]. *1623:* az Kodor ucza zegeletinel [Dés] | az Zent Kozma vczaiaban [Mv; MvHn]. *1626:* az Zent egyhaz vcziaia fele [Szentgyörgy Cs]. *1630:* in Platea vulgo Kys Kiralj vcza [Dés]. *1631:* Kolozsvárra ... Tyúk utcának a végiben [Kv; KvE 161–2 SB]. *1632:* Kolozsvárra ... Víz utcára [Kv; KvE 162 SB]. *1638:* Az Szent Miklos ucza vegin [Mv; MvHn]. *1638 k.:* malom utzaban [Kolozsmonostor K; GyU 29]. *1641:* Zent Kiraly uttzaban [Mv]. *1646:* az piacz szer uczáb(an) [Dés]. *1647:* Az Szekely Utza felöl [Marosillye H; VF 55]. *1649:* Szekely Utzaban [Nagyfalu Sz] | felszeg uczaban [Toldalag MT]. *1653:* Nagy Tegla uczában [Gyf] | az Horgos Uczában [Sárd AF]. *1658/1797:* a' Szász uttzában [Borberek AF]. *1662:* Újbécs utcán [SKr 597]. *1666:* Czipke szegh útzában | Forrószegh Utczában [Szék SzD]. *1666/1681:* az Görögh Uczaban | az Alszegh Uczaban [Vh; VhU 258, 259]. *1670:* Csákszer uttza [M.szentbenedek AF] | Tóth uttza, Ratz uttza [Sárd AF]. *1673:* Kolosvarat, belső Magiar uczáb(an) [Kv; KLev. Bátsi Péter szb kezével]. *1681:* Vár Uczaban [VhU 35] | ökör uczában [Hátszeg H; VhU 149]. *1682:* olth uccaban [Fog.; Borb. II] | Colosvárnak hidelve nevü ucziáiáb(an) [Kv; TJk XIII/1. 78]. *1684:* Czigány utczára | az Kis Lippai utczában [Gyf]. *1686:* Köböl szer utzában [Nc]. *1690:* in Platea vulgö Csaklya szer utsza vocata [Borosbenedek AF]. *1691:* az Varczogás utcza [Nc]. *1693:* a' Kastély elött Miriszlo Uczában [Nc]. *1697:* a Korlát utzája végén [Szenttamás Cs]. *1702:* Rév-uczáb(an) [Dés]. *1705:* Szász Utszában [Altorja Hsz; Borb. II]. *1712:* Maro Ucza [Borsa K; BHn 112]. *1715:* a Lu Uczaban [Bh; KHn 9] | Somlyai Felszeg utzában [Somlyó Sz]. *1717:* Brassai Szent János uczába(n) [BLt]. *1721:* a Csebernye ucza végiben [Bh; KHn 11]. *1726:* Buda Uttzára | Feredös Uttzában [Nagyfalu Sz]. *1728:* Nagj Szekeres utczáb(an) [Dés; Jk]. *1729:* Töviss Uttza [Nc]. *1731:* az Kastely utczáb(an) [Dés]. *1735:* az Bácz mege n. uczában [Kalotaszkirály K; KHn 52]. *1737:* Biro uczája [Kalotadámos K; KHn 44] | Felszeg nevü Utzában [Somlyó Sz]. *1738:* külső Szén Uczában [Kv]. *1740:* A Pásztor utza fejin (sz) [M.valkó K]. *1742:* A fel szeg Utzán [Aranyospolyán TA]. *1746:* a' Nyáros Uttzában (puszta sessio) [Vadasd MT]. *1747:* Tyuk Szar nevezetü uttzab(an) [Mv]. *1748:* az Fazakas Uttza nevü Utzának nap keleti Során [Mv]. *1755:* a' Lajos uttzába [Somlyó Sz]. *1756:* az Hid utza Tiziben (sessio) [Illyefva

Hsz]. *1757:* a Kapólna Utzában | Ló fü Lajos Sigmond Utzája [Taploca Cs]. *1758:* Város Baromvására nevezetett viselö utzában [Mv; MvHn]. *1759:* a' Hoszszu Sebesi uttzában [Alvinc AF]. *1760:* Gatyaszár-utcza [Dés; SzDMon III, 215]. *1761:* Farkas Uttzában [Nc; DobLev. II/328. 6b]. *1761–1762:* in Platea vulgo Major Uttza [Gyf]. *1763:* A Szekér Révre járo utza [Udvarfva MT]. *1764/1786:* az Bunczova Uttza végiben [Sárd AF]. *1766:* Köves Utzán [Szentkirály Cs]. *1768:* in platea vulgó Hajdu utza vocata [Mákófva K; KHn 233] | az Varga uttzaban [Torda]. *1772:* Szent Mártonnak Közep szeg nevezetü uttzájában [Szentmárton Cs]. *1773:* a két Falu között az Orbány uttzáján küllycl (sz) [Gyszm]. *1775:* a Mester utzája [Homoródremete U]. *1779:* Kideben a napkeleti uttzán [Kide K; BHn 94]. *1780:* Hajos Uttza [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1781:* az Kitsid utza [Tarcsafva U; Pf]. *1782:* Árkoson, Sepsiszékben a Göntzök utcájában [Árkos Hsz; RSzF 250]. *1783:* Köves uczában [Szentkirály Cs]. *1792:* a Kányadszegi utzának atalyaban (sessio) [Székelyderzs U]. *1796:* a Mezö Bándi határon a Körtvélly fája uttzánál [Mezöbánd MT; MbK 105]. *1800:* az Ajszeg nevezetü Uttzában [Székelyvaja MT]. *1801:*a Rozsa uttzában [Mv] | a' Kis Követs Uttzában [Torda]. *1802:* a' Halas Tora kijáro Sikátor al utza [Bf; KHn 24] | Szurdék n. Uttzának Északi Során [Meggyesfva MT]. *1803:* Templom utza végiben [Köpec Hsz]. *1804:* a Kaloda szeg uttzába (telek) [Küsmöd U]. *1806:* a' Nap nyugoti uttzában [Nyomát MT]. *1811:* az Petö Utzájában [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1816/1855:* a Medgyes uttzában [Harasztos TA]. *1817:* a' Követses Uttza [Mv; MvHn]. *1818:* a' Libutz Uttzában (sessio) [Sszgy]. *1819/1831:* Az oh Tordai Piatzszeri uttzában [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1821:* A Serföző uttzában [Dés]. *1823–1830:* Ebhát utcán [FogE 292]. *1825:* Kis Halász uttzában [Dés]. *1827:* a Magyar Uttzában (sessio) [Keresztvár Hsz]. *1828:* a Malatoi uttzára [Dés; Törzs]. *1832:* az égett Uttzában (telek) [Székelyszáldobos U]. *1835:* A' Borsos uttzában [Dés; Törzs]. *1838:* A Posta uttzába [Dés]. *1847:* a' Szunyogszeg uttza (telek) [Ákos Sz] | a Vasvár Utzájába [Kissolymos U]. *1849:* uj Tordában a Kolosvári utsza napkeleti során [Torda]. *1855:* a' mocsár uttzában [Bágyon TA]. *1856:* Simény utzába [Kissolymos U]. *1857:* Hammas utzában [F.rákos U].

Szk: ~ *ajtaja. 1572:* Zekel Margit azt vallia ... Az eleot megh hogy Az veha aytaya Zerdwleset hallota volna Keomyes gégrgne ely Bwth volt az hazban [Kv; TJk III/3. 7–8]. *1586:* mikoron az aytoba(n) beszelgetnek az ucza aitaiaban talalközik elé Jönj az legeny [Kv; TJk IV/1. 574b]. *1674:* az utsza ajtajan belcöl lattam az megh holt legenynek el fosztott eggietmassat [Kv; TJk VIII/4. 210]. *1748:* az Tatár Sigmond Vr(am) sertéssi ... edgj eme sertésse a' többi között ollyan vagjon, hogj az uttza ajtajának kilintsit a' szájával meg kapja, s ki nyitta [Torda; TJkT III. 239] * ~ *hosszában. 1794:* az Udvarnak Dél felöl valo oldala, és ... az uttza hoszszába vagyon égy romlakodozott és 47 Sasfákban rakott Borona palánk kert [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. *1823:* az uttza hoszszába régenten sántz vala ásva [DLt]. *1851:* a kut be omlása miatt több hejjütt források verték ki magokat utsza hosszában [DLt 1592] * ~ *közepe. 1568:* Vaczy Peter Jo uuolt chak maganak ala az veza kozepin talalwan az germekre az ky syr vala [Kv; TJk III/1. 143]. *1692:* Dobai Mihaly ... Felcséget a' házbol ki üzte s az utcza közöpibe hálatta [SzJk 263]. *1771:* ä Szemetet az Ucza közepire ki hannyák nevezetesen Stikler Antal Uram Dombotis rakot a Marha Ganéjbol [Dés; DLt 321. 14a Fr. Imbrefi alias Szöts (52) ns vall.]. *1812:* észre vettem aztis, hogy maga a Groffis az uttza közepén van edj nehány egyben sereglett ember közt [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperest vall.] * *~nak szakaszt. 1801:* ezen darab földeket, még az én gyereki koromban Uttzának szakasztottak volt ki a Mlgos Possessoratustol [F.szőcs SzD; TKl] * *~ról ~ra. 1640:* ha el nem kellene menni, lóra ülne s az egész városon minden uccáról-uccára nyargalna, s kikiáltaná vétkét [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1703:* a Veszekedeskor ... botokkal fustelyokkal utzarol utzara jartak s leköttek [Szemerja Hsz; BLt] * ~ *szegelete. 1816:* az uttza szegeletin levö Fogado [Hidvég Hsz]. *1823–1830:* Az utoljára megmaradott két krajcárnak egyikével vettem egy képet, igen hitvány nyomtatást fa metszésre, melyet többekkel együtt egy utca szegeletére a kőfalra aggattak volt fel [FogE 258] * ~ *tizedese. 1675:* Tiboldi Sigmond Jobbagya Aszszonyát terhes állapattal vádolván az ucza Tizedesse, hogy fel kérettünk Szolga Biro Uram(na)k adtunk és az város szolgájának f – d 15 [Kv; Szám. 34/LVI. 8] * *~t mutat vkinek. 1590:* mond Bodo Marton, No fekedg le te kozos ezes (!) lelek mert meg ma kulemben iarz, es hogy intette volna az alperes hogy el menne onnet mert vezat mutatna nekj [Kv; TJk V/1. 44 Zantho Jstvan Julay Jstuanne zolgaia vall.] * *alsó ~. 1735:* az Rosahegj alatt lévö Házokra járo alsobb utczára ki bocsátvan a vizet melly miatt el áradott [Dés; Jk 435b]. *1769:* az also uttzán az Ökröket meg-fektettek [Koronka MT; Told. 48] O **Hn.** *1737:* az also Uczára járo Sikátor [Kide K; BHn 89]. *1782:* az also Utzanak Vége felj [Kide K; BHn 95]. *1833:* (A) Falu Also Utzájában [Nagyernye MT] * *egyenes ~. 1823–1830:* Menvén az országútján, elöbb gyengén, közelebb menve mind nagyobb-nagyobban világolva az egyenes utcán a lámpások [FogE 167] * *falu (közönséges) ~ja. 1732:* mikoron mentem a falu utszaja végen; tanáltam a Pakulárt [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1761:* Blidár Vasziliat és Blidár Gligort ... Illyesfalván a' Falu közönséges utzáján ... kik támadták verték és taglották meg, és minémü eszközzel ...? [KSz; BfN 45/9 vk]. *1784:* egy náddal rakott szekeret a Falu uttzájarol erösszakoson el vették [Arany H; JHb XXXI/51. 52]. *1821:* midön Zsellér Juon á Petri Háza iránt voltam a be hajtando Marhákkal a Falu Közönséges Utzáján – Ki Csödüle az egész falu [Noszoly SzD; Macskási lt Noszolyi cs.] O **Hn.** *1754:* Falu közönséges Uttzája [Bádok K; BHn 25]. *1769:* A Falu közönséges Uttzáját [Koronka MT]. *1794:* a Falu közönséges uttzaja [M.lapád AF]. *1806:* a Falu közönséges uttzája [Búzásbocsárd AF]. *1834:* a Falu közönséges utzája [Borsújfalu K; BHn 56] * *falu tágas ~ja. 1827:* vakmerö bátorsággal ki tététi azon Czigány Kerteket éppen a' Falu tágas uttzája derekába fel menö Sántznak a' Széllére [Körtvélyfája MT; LLt] * *felső ~. 1632:* Scruitia Census et proven(tus). Zolgalattioknak Adozasoknak, es minden jeöuedelmek be szolgaltatasanak, azon foliasa, rende es teöruenje, mint felseö Uczianak, az uagi akar mellik eöregh falunak, kiket ide eleb specifice lathatni, miezoda proventusok legienek [Dridif F; UC 14/38. 46] O **Hn.** *1778:* a' felsö uttzán [Magyarozd AF] * *külső ~. 1662:* Hasonlóképpen az Olaszi utcán alól való külső utcákat is, hogy a Körös vize kicsiny és most mindenütt gázlóban általjárható volt volna [SKr 452] * *nagy ~. 1714:* Hidelvén az nagy uczáb(an) ... fundus ... in vicinitatibus a meridie az Sikátor [Kv; Pk 6]. *1742:* Vagyon edgy Sessio a nagy uttzában az falu derékben [Mezöbánd MT; MbK VII/7] O **Hn.** *1715:* az Nagj Uczában [Aranyospolyán TA]. *1795/1807:* a' Nagy Uttzában [Kalotasztkirály

K] * *sáros ~. XIX. sz. m. f.:* Meguntam már hozzád járni Sáras uccában gázolni[a] [Asz; EMLt Egyes versek gyüjt. – [a]Tánczó] O **Hn.** *1797:* a Sáros Uttzában (sessio) [Siménfva U]. *1798:* A' Sáros uttza [Mv; MvHn] * *sikátoros ~. 1723:* a' falu ivó kuttyára járo sikátoros utcza [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16] * *szabad/szabados ~. 1585:* Magdolna Magyar Andrasne vallia ... Monda Thekes Imreh takach Kelemennek, Io zomzed vram te volnal tizedes, Ne engednęl illie(n) hatalmaskodast a' zabad vczaban [Kv; TJk IV/1. 475]. *1780:* Én òrökké Szabados Utzának értem, de hogy Kováts István Úr kezibe ment ő kegyelme el kertelte a betüin [Páva Hsz; HSzjP Moses Gaspar (34) Mil. E. vall.] * *szomszéd ~. 1710 k.:* Mint szakasztának el engem, én Istenem! nemcsak atyámfiai, jóakaróim és barátaimtól, hanem ... szerelmes feleségemtől s gyermekimtől, kik a szomszéd utcában keseregnek [Blm 1000] * *tágas ~. 1827:* mind az Én, mind az adozo közönség pracjudiciumunkra nem tsak a' Derék, és Szép – tágas Uttzát ... kivánnya meg szorittani, és merőben el csufolni [Körtvélyfája MT; LLt] * *tizes ~ja. 1655:* tudo(m) azt hogj nagj zato(n) (!) essö lőt, mjnd az Kosa Pal földjn, – s – mjnd penigh az hol most az derek arok vagio(n) ment le a uiz, mjnd az tizes utczajara [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Szaz Janos (70) jb vall.] * *város (közönséges) ~ja. 1570:* Eo kegmek varoswl Byro vramat es az Thanachyot Azon keryk hogy wisellien gondot eo K Rea, legien Tylalma az varos piachatth es vchayt es hazrol hazra Neh Jarja zabadon az Barom Mindenfele [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1688:* sem az Varos Uczaib(an), sem pedigh egybüt nem lövöldözők [Dés; Jk]. *1703:* Valakik az Város közönséges utzáira nevezetesen az Dálnaki Ur(am) háza elött valo patakban ganajat és egyéb gaszt hány(na)k, sine misericordia tötics quotics f 1// büntettessenek [Dés; Jk 340. 11]. *1823:* az erdeklett Kő Kert égy átallyában a' Város uttzáján volt Santzban tetetett légyen ki [DLt] O **Hn.** *1721:* Város közönséges uttzája [Nc] * *vhol bejáró ~. 1677:* az Egetfi Janos haza fele be jaro szoros, vagy uttza [Kissolymos U; Márkos-lev.]. *1834:* a' Temetőn be járo utza [Tarcsafva U] **vhonnan kijáró ~. 1723:* azon ház helyecskéből régentén el Szakadott vagy quo quo modo el foglaltatott volna azon darabocska Czikelly, melly az Falubol ki járo utzán alol az hid felé az hidig ki nyul [Dob.; RLt] * *vhova bejáró ~. 1748:* az Erdös Fiak Joszágában be járo uttza és ... Oldal felt ... a Nagy uttza [Koronka MT]. *1760:* (A házhely) Vicinussa Maxai Familia Nemes joszágára Nap kelet felöl kerülőleg Nap Nyugut felé bé járo utzája [Kóród KK; Ks 13. XXI. 8]. *1801:* meg edgeztenek azon, hogy értelmes és desinteressatus Lakosok által a mi praesentiankban azon Telkekre be járo uttza a sistalando Lakosok(na)k hitek le tetelek mellett igasságoson reambulaltassék [Páncélcsch SzD; RLt O. 1] * *vhova bevezető ~. 1845:* Nagy Szamason levő lésztelö (!) nagy Malom gáttyahaz bé vezetö uttza [Kv; AggmLt] * *vhova feljáró ~. 1740:* az magyarok Temploma felé feljáró utza [M.kiskapus K]. *1793:* az Kálváriara fel járo Utza szerében [Mv] * *vhova járó ~. 1715:* az Falu közönseges vízre járo utzája [Aranyospolyán TA]. *1738:* az Kismöd vizére járo Szoros falu uttzája [Kőrispatak U]. *1763/1786:* a Borsa felé járo uttzá also vége [Doboka SzD; BLt 5 Meszesán Irimia (34) vall.]. *1840:* a Széna Kertre járo uttzába (telek) [Krasznahorvát Sz] * *vhova kijáró ~. 1754:* az Borju-mezore ki jaro uczaban [Nagyernye MT]. *1784:* a Közepsö mezöre ki járo ucza [Szentimre Cs]. *1834:* Az Elsö Huruba Telke vagyon a Derse felé ki menö utza felsö Során egy oldalba [M.újfalu K; BetLt 7]. *1847:* a Kraszna Mihály falvára kijáro uttzanak nyugoti során [Ákos Sz] * *vhova menő ~. 1618:* Mely uagion az piaczon az Szentegihazra menéó üczia menteben Szegelethaz [Alvinc AF]. *1755:* a' Magyar Templomra menő uczában [Burjánosóbuda K] * *vhova rugó ~. 1786:* Ház helly ... Az Marosra rugo Uttzában ... az Ut hoszszatában [Nagylak AF; DobLev. III/607. 18–9] * *vhova vezető ~. 1822:* Benn a Városban a Kodor felöl le folyo Szajka patakán, a Szamos Ujjvár felöl jövőket a piatzra vezető uttzán égy Hängverkes fa hid [Dés].

2. vmely utcában lakó/tartózkodó személyek; stradă, locuitorii unei străzi; Bewohner einer Straße. *1583:* Amincmeo Sarok mind ket feleol ... az Espotalnak Vadnak Azokra az Sarokra zwkseges helicken hidakat chinallianak, es ha theoltesnek zwkseg lenni, Az harom vczat rea vessek, es minden keppen az saros helicket meg Epíchek [Kv; TanJk V/3. 273b–274a]. *1796:* mikor az Erdőlő Utba bé ereszkedett, az egyik ökre a Szekér alá hatra maradott s fel dölt s ha Mi egész Utzástol ki nem jövünk vala, megis döglöt volna akkor az az ökre, de hogy akkor valaki botrankosztatta volna az erdőlésért nem tudom nem hallottam volna Fényes Nappal volt [Albis Hsz; BLev. Vall. 2].

Szk: ~ *hallattára. 1684:* (G. Kapronczai junior) országh nyilvan valo kurvajanak Ucza hallatara meltatlan voltomra szidot s szidalmazot [Dés; Jk]. *1722:* Hallottam Takáts Mihály Uramat hogy kan ördögnek Ferfiakkal Sodomicusnak Torka szakattába ucza hallottára kiáltotta Tit Vajda György Uram [Dés; DLt 321. 80a Nob. Maria Fogarasi cons. Mikas (!) Farkas (19) vall.]. *1799:* uttza hallattára tele torokkal kialtotta ... Simon Mártont tolvajnak, bitangnak, hamis lelkünek, eb attanak, huntzfutnak, ördögattának s. v. szar Embernek mondotta és kiáltotta [DLt]. *1812:* Török István Leánya Ersok minthogy amit beszélt Török Ferencznére nem bizonyithatta meg bütetödik 3 Rf. Török Ferenczné ugyan Rf. azért hogy nagy Leánynak kiábalta uttza hallatára [Nagykapus K; RAk 14]. *1816:* Szász Márisko Timár Györgyné mucskolta, kurvázta, és rongyos Valaguaknak mondotta uttza hallottára [DLt 99].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

utcaajtó utcára nyíló ajtó; ușă dinspre stradă, ușă care dă spre/în stradă; Gassentüre. *1629:* virrat fele oztan az vcza ajtonak mene[a] nagyot Zeordűle s ot le deole megh hala [Kv; TJk VII/3. 120. – [a]A futkosó tinó]. *1634:* Nyerges Thamas ki tazita az utsia ayton Zochy Istvannet ... a gereznajat ki vete utanna [Mv; MvLt 291. 20a]. *1662:* az ucza aytohoz ualo Fogontot czinaltattuk meg hogi el teörtek, Attunk az czigannak f – //5 [Kv; SzCLev.]. *1675:* nálla lévö dorongal eze(n) Szász Márton meg irt Urára reá támadott, az utcza György hogy el ne mehesse(n) és az ajtotolis ezen dorongos kézzel eltaszigalta [Kv; TJk VIII/12. 124]. *1738:* Az kapunak közepsö zárló hevederének az ... utcza Ajto felöl valo végin, ugyan Vas retesz föben lakattal zárlodhato vas káva [Szászvesszöd NK; Bom. XX/12]. *1748:* Csudálkoztunk hogy jö bé az uttza ajton, különben láttuk hogj az uttza ajto kilintse mindenkor sáros [Torda; TJkT III. 241]. *1793:* Feleségе szaladott az uttza ajtohoz [DLt 1799 év al.]. *1814:* volt egy bé járo kapu és uttza ajto a' Ház falától távulotska, de menyi távulságra, azt meg mondani nem tudom [Dés; Ks 79. 29. 796]. *1838/1839:* egy már avultas, gyenge ... uttza ajto [M.péterlaka MT; TGsz 18]. *1849:* éjfél felé ... Fenixdorf haza jöve panaszlá néki Kelemen Béni hogy a' míg Krizsán Mariskoval beszélgetett az alatt ténysaszszony[a] az uttza ajtot be zárta [Kv; Végr. Vall. 31–2. – [a]Fenixdorf

fel.]. *1875:* a tanitói telken utczaajtó szükséges [Mbikal K; RAk 318].

Szk: *bejáró ~. 1861:* A Bejáro utza ajtót tölgyfaszinre festettem f 5 [Kv; Újf. 1] * *deszka ~. 1825:* (A kapunak) a gondviseletlenség miánn mind Deszka uttza ajtoja mind pedig fedele romladozott állapotban (!) vagjon [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 327 conscr.] * *grádicsra feljáró ~. 1825:* A' Gráditsra fel járo Uttza ajto [DLt 595].

utcabeli 1. vmely utcában lakó; din strada ..., care locuieşte în strada ...; in einer gewissen Straße wohnend. *1589:* Volt egi Monostor vczabeli Drabont velle, attam annak munkaiaba d. 25 [Kv; Szám. 4/X. 71]. *1597:* Feyer Daniel ... vallia ... Chizar Peterne ... kerde Mihalt Tiede vgimond az ferfi giermek ... kertek Mihaly vram zolich megh giermekedet, mert az vczabeli giermekek mind azt mongiak hogi az kertemet hagia s vgi hagygallia ki az almat [Kv; TJk V/1. 106]. *1662:* Veres-bástya bízatott vala szentfalvi Nagy Ferencre ... melléje ... az Péntekhely utcabéli első járásbeli hadnagy [SKr 584]. *1688:* Vadkerti János Nemes Colosvár várossá(na)k egyik hűtős Szolga Biraja, Kis Mihaly, Pasztor Márton, Sarosi György, es Szász Márton, Külső Magyar utzabeli hűtős Tizedesek [Kv; Ks II. XLVI]. *1699:* Hatvan forintos Portionak felszedesere, mellyetis hogy fel szedesünk közönséges voxal determinaltunk csak negy vox talaltatvan contradicens, Perceptoranak rendeltetett Ispa(n) Istvan Ura(m) Szabo Marton Urammal segitsseggel lévén ő kk(ne)k az Uttzabeli Tizedessek [Dés; Jk 286b]. *1750:* Hogy a Sz. Király Utzabeli és a Sz. György utzabeli Kapitány. 4 Fertájoszival együt az utzákat köveztettek adtam egész napra fejér Czipot ... 8 [Mv; MvLt AAII.]. *1778:* pap Utzabáli (!) Gotharth János [Etéd U; NyM 161]. *XIX. sz. eleje:* a' négy uttzabeli kalandosok voxorum pluralitate a' Juhoknak Határunkon való tartások egy átollyába meg nem engedtetni ... meghatározták [Kv; Pk 1]. *1816:* az egész uttzabéli Asszonyokat Kurvázza, Lustázza [DLt 99]. *1838:* elő állítani esmerje szoros kötelességének ... Simo Balast – Borviz Uttzabali Ifj Lőrintz Istvánt [Korond U; Pf Pap Sámuel Esketö biztos kezével]. *1846:* a Sellyefelé el járo (!) Uttzánkbéli lakosak(na)k ... a Soo várad felé eljáro (!) Uttzabéli lakosaknak kedvekre [Nyárádmagyaros MT; MvRKLev.].

2. vmely utcában található; care se află în strada ..., din strada ...; aus der Straße ..., in einer gewissen Straße befindlich. *1593:* Kornis Tamas vallia, mikoron az had be jwne, az Caspar deak hituan kertin valo aitot le teorek az Zallok, es lattam hogi mind az ket vczabeli barom zabadon jarta, mert semmie sem vala jo, hanem roz, es kertys puzta [Kv; TJk V/1. 435]. *1630:* Meggies Mihali Szent Georgj utcabali puszta hazanal [Mv; MvLt 290. 198a]. *1768:* Morgo uttzabéli Jószág [Etéd U; EHA]. *1823–1830:* gróf iktári Bethlen Sámuelné gróf Korda Anna hívni kezdte az apámat lakni a Szent György utcabeli házához [FogE 99]. *1825:* Poklos uttzabeli Háza, fala mellé az Eszterha alatt egy hazat épittetvén [Mv; Told. 23]. *1851:* A Serfőző vagy Kis Kastély utsza béli azon ház ablaka alatt melyben lakom egy utsza kut volt, ezen kút az utsza süppedékessége miatt be süjjedett [Dés; EHA].

3. *~ jövedelem* vmely utcában lakóktól beszedett adó; contribuţia adunată de la locuitorii unei străzi; von den Bewohnern einer Straße eingenommene Steuer. *1570:* Az Myklos pap zolgalatyat Byro vra(m) adassa megh Az Templum penzebeol, Es az vchabely Jeowedelmek fely zedesereis Aggion zolgat eo k. neky [Kv; TanJk V/3. 7b].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmely utca lakosa; locuitorii unei străzi; Bewohner einer gewissen Straße. *1578:* Az zent peterbely predicator feleol eo k. biro vramat keryk hogy beryt adassa megh, Mind plebanossal mynd Az vchabelyeken zedesse fely [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1586:* hywasson Biro vram Minde(n) fertalybely Capitanokat megh hogy ... Minden Vczakat azon vczabelick vagy Seowennel vagy theowissel Mennel hamareb lehet be chinallia(na)k [Kv; TanJk I/1. 33]. *1592:* ahoua zwkseges zolgallion teolle, az vczabelickkel eggwt [Kv; TanJk I/1. 198]. *1771:* A szemetet ... itt ezen elé az Uczabélick mind ki hordgyák kivált Antal Uram [Dés; DLt 321. 17b Maria Laszlo cons. Andreae Pál (23) vall.].

utcácska kis, keskeny utca; străduţă, stradelă, ulicioară; Gässlein. *1625:* harom patakara Jarö kis vczaczka | alzeghbe menö uczaczka az uagh ucza [F.boldogasszonyfva U; UszT 80a, 94a]. *1656:* feljaro uteziaczka [Polyán Hsz; BálLt 93]. *1677:* Hasanlo kepen Sarasi Janos Uramis Az Also reczen valo Salamon Dureczkul es az patakra menö Uczaczka közét valo Puszta Fundust, Hogy Bojer Sigmond Ura(m) es maradeki Pacifice Birhassak egy más közét igy alkuvanak megj egy masal [F; Szád.]. *1740:* Falu kijáro utzácskája [Mezőcsávás MT; LLt Fasc. 108]. *1744:* a Falúból mezöre ki járó közönséges utczátska [Szászsztjakab SzD; Told. 11]. *1750:* a Refor(matum) Templom felöl a Falun keresztül felfele menö Sikátor avagy uttzácska [Burjánosóbuda K; JHbK XLVIII/1]. *1766:* azon Temetöröl le járo uttzátska [Szásznyires SzD; Ks 33. II. 16]. *1795:* ezen meg irt uttzábol az Falu felett lévö ország uttyára ki térö keskeny uttzátska [Algyógy H; Ks 74/56. 9]. *1799:* Az ulitze Czigányilor nevü Utzátskában [Marosújvár AF; EHA]. *1802:* azon szoros utzátska, mellyen a Falu ivo kuttyára járnak | a Falu közönséges ivo kúttyára járo uttzátska [Topasztkirály H; JHb LXXI/2. 13]. *1803/1804:* Hát azon kis uttzatska, melly a' Refor(matum) Templom alatt lévö Kolosi Farkas Úr veteményes kertye és a' kérdésb(en) ki tett Szegelet helyetske között megyen fel; falu uttzája volt é eleitöl fogva ... ? [Kv; RLt vk].

utcai 1. vmely utcában levő/található; din strada ..., care se află în strada ...; in einer gewissen Straße befindlich. *1558:* Racio longe Kewzep Wczay ferthal Ratio Lupporum Farkas Wczay ferthal [Kv; Szám. 1/III.]. *1584:* Meray Tamas vallia, Tudom hogy a' farkas vczay haz Rezbe bele iktata Kendy Janos magath [Kv; TJk IV/1. 356]. *1592:* Az Bwza vczai kwtt gardaia Chynalasara az Tanach akaratyabol Segitsegûl attûnk f 3 d 0 [Kv; Szám. 5/XIV. 253 Eppel Péter sp kezével]. *1601:* A Kjraly vchay swtheo haznal vadnak 4 Mwstrok tekenco io. 1 Kisseb mustrok tekenco [Kv; AggmLt A. 41]. *1621:* Az Monostor uczai sarampohoz ... vitetet Palastos Jstuan Vram ... 2. Vasat [Kv; Szám. 15b/IX. 242]. *1669:* Az Hid utcai házamnak csatornája, az mely vagyon Szeöreös András és Hajdú György uraimék szomszédságokban vagyon (!), Szeöreös Andrással törvénykezvén az csatorna felöl ... az elsö részére ... az én házam gazdája tartozzék csatornát felvonatni és tartani [Kv; KvE 211 LJ]. *1680:* Ez Falu határát ... nap nyugotrol ... az Also és Felsö ucsai határok Conterminallyak [Korb F; ÁLt 74 urb.]. *1719:* Kövendi Dániel Magyar Vczai Fertalynak Kapitannya [Kv;

Pk 7]. *1738:* Szamos Ujvár felé valo Varga Uttzai kapura [Dés; EHA]. *1748:* Mlgs Gróf Boros-Jenöi Székely Lászlo Úr ö Nga requirálván a' Tiszt. Ecclesiát, hogy Idvezült Felesége ... meg hidegedett Tetemeit kivánná a' Belsö Farkas Útszai Templomba temettetni [Kv; SRE 179]. *1780:* Vagyon ezen Vartzagas vtzai Szegelet Ház ... az maga régi metajib(an) situalva [Nc; DobLev. III/546. 2b]. *1812:* Poklos Uttzai kö hid [Mv; MvHn]. *1853:* ifb Wida György ... 5 ött pengö renens forint fizetis mellett a Külső Kőzép uttcai kertemben lévö Szöllömnek most á' kinyitástol kezdve egésszen az el temetésével járo mindenémü művét köteles légyen becsületesen és kivánta modon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettegi Imre sk írása].

2. vmely utcában lakó; care locuieşte în strada ...; der in einer gewissen Straße wohnt. *1564:* Biro vram es az polgar vraim marattak adossa Zentegy haz vczay andras kovachnak [Kv; Szám. 1/X. 64]. *1572:* co k. viselien gondot Az Jwhokrais hogy Ne Iartassak Az chorda Barom eleot Iclesben vagion panazolkodas az Monostor ucay fertalbelicktwl, hogy semmyt Nem kaphat Barmok az Jwhok myat [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1584:* Amy penigh azt allegalliak (!) co kegmek ot alat tanachul hogy Az Torda vczay zen vczay Monostor vczay es keozep vczay Chorda Az fęlek Ala Jar, Erre azt mongiak varosul hogy ha oda haytiakis Ahova az teobby Iar, senkinek semmy Iniuriaia Ninche(n) benne [Kv; TanJk V/3. 283a]. *1599:* Szigyarto Daniel Szent egyhaz utzaj ... vallya [Kv; TJk VI/1. 388]. *1621:* Az nagy Harangnak reghi toldozot foldozo (!) Zyat Jsmet foldozta meg Kis mester vczay Zigiarto Mihaly d 20 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. *1625:* Az kulseo Farkas vczay Capitanok accusalua(n) Bjro Vrammal Balog Molnar Mihalt es Bekesi Cata azzont, nemunemu vetkekert Bjro Vra(m) hagisabol Captiualtatua(n) es harmad napon teoruenire ki hozatua(n) ... attu(n)k az porozlok(na)k f – d 20 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21]. *1746:* A' Varga uttzai lovak iránt Kalákost kell szerezni [Torda; TJkT III. 50]. *1773:* Nehai Varfolvi Gadouttzai Pallfi Ferentzne [Várfva TA; EHA]. *1805:* a többek között malom tuzai Székely Jánosnak is hazajött vala egy meddö tehene [F.rákos U; RSzF 219]. *1819:* Révész uttzai Taxás lako szállása [Dés; EHA]. *1823:* Zoltán Jóseff azt panaszolván, hogy a' Doboi uttzai kortsomáros kész pénzért se akarna nékie italt adni, azon ráncorbol, hogy ötett hamis mértékkel élö Szemellynek be jelentette légyen [Déva; Ks 91. C. 12].

3. vmely utcában nézö/nyíló; dinspre stradă, care dă spre stradă; der/die/das zu Fenster gehende. *1585:* A kö kerth czinalasara ualo költsegh kit Caspar Weyszt adott be A Temetö kert tzinalasara wolo kölczegh: Mely a Thorda wczaj kis ayton kwuwl wagjon [Kv; Szám. 3/XVII. 1]. *1610:* Az my nczj az Major kertet melj az magiar vczaj zegelette(n) az magyar vczaj kws Ayton kiüül [Kv; RDL I. 6]. *1633 u.:* Az kikre számot tartottam bizonyoson: az városból az Torda utcai ajtón kihordattak nro. 1098, az 1634. esztendön kívül; azonkívül az kiket az Hóstátból odahordtak, és Szent Péterben és az Hidelvi ispotályban temettenek [Kv; KvE 166 SB]. *1662:* Ki ismét valahány száz gyalogot vívén maga mellé, Olaszira azokkal általsiete, ezoknak egy részével a Szent Egyed utcai hitvány kaput és hitvány régi sáncot állatván ... jó tanúsággal hagyá az elöttök járókat [SKr 451].

4. vmely utcában történö; care se face în strada ...; was in einer gewissen Straße geschieht. *1584:* Ertettek Bíro vram panazolkodasat minemeö Modnelkwl es lagia(n) fognanak az Monostor vczaj Epitesheóz [Kv; TanJk V/3. 283b].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmely utca lakosa; locuitorii unei străzi; Bewohner einer gewissen Straße. *1572:* Vyonan Megh Ertettek co k. varosul ... Az Magiarwchayak Es Zappanwchaiak panazolkodasat, Az foliasok felcöl, Mely dolgoknak megh latasara valaztotak co k. keozwle<ok> Nyolchat [Kv; TanJk V/3. 64a].

utcakapitány városi fertálykapitány, vmely városrész/városnegyed polgári elöljárója és várvédelmi parancsnoka; căpitan al unui cartier, conducător civil al unui cartier şi comandant al apărării cetăţii; Stadtviertel-Kapitän, bürgerlicher Vorsteher und Burgwehrkommandant der einzelnen Stadtteile | tizedkapitány, a tizedekre osztott városnegyedek egyikének kapitánya; căpitan al unei subdiviziuni din cartier; Zehntel-Kapitän, Kommandant eines Stadtviertelzehntels. *1662:* Vagion Egy haz ... estimaltuk teöb beczületes Ucza Capitanival Tiszedesivel, es szomszedsaggokkal edgüt in ... f. 100 [Kv; RDL I. 146]. *1684:* Gyült be az tanács. Választottak három utcza-kapitányokat: Szabó Jánost, Varga Gergelyt és Borbély Mihályt, kiket perpetuáltak is [Torda; SzZsN TT. 1889. 250]. *1700:* Krizbay Máthé Vczcza kap(itány) [Kv; Szám. 40/III. 107]. *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az Iket, hogy ... az Uj Tordai utza Kapitánt Nms Jarto János Vramat az Ik meg támadták [Torda; TJkT I. 135]. *1740:* Szabo Gabor Uram ... midön a Postálkodásnak prostalására urgáltatott volna, a bélinek ki vágásával ... fenyegette az Uttza kapitányt [Torda; TJkT I. 182]. *1746:* Négj Utza kapitány 8 tizedessel kik fizetetlenek es portiot szednek s rolla ratiotinalnak [Kv; Ks 12. XLVI. 25] | Az Városon visgállyák, es à Tsordákon à Marhákat ... Rendeltet(ne)k A' Piatzi fertályban az Uttza Kapitány mellé Borbély Sánd<ort> [Torda; TJkT III. 47]. *1757:* hites Uttza Kapitany s Strásák, bizonyoson tudgiak meg hogi, én bizony mingiart Tömletzre küldöm [Szkr; Borb II Pávaj Sándor vicekirálybíró kezével]. *1799:* ha mi fogyatkozást fogok ezen részben[a] tapasztalni kéntelen lészek az illyetén illetlenségekért leg elöbbször az Urat az után pedig azokat kiket kötelességekben járt ez iránt vigyázattal lenni, nevezetesen a Tizedeseket, és Utztza Kapitányokat terhes számadás alá huzni [Kv; EM XLVIII, 488. – [a]A mezitelenül való fürdés tekintetében].

utcakapu utcára néző/nyíló kapu; poartă dinspre stradă; zur Straße gehendes Tor. *1597:* B V hagiasabol chinaltattam az keozep vtza kapu emelchico tengelienel az keo falt meli meg romlot volt fizettem f – d 10 [Kv; Szám. 7/XII. 22 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1692:* Ezen Ucza kapun belöl balkezre fordulolag az kapu felen [Görgénysztimre MT; JHb]. *1764:* bé rohanván az Insok, meg fogták Murvai Jánost, s az udvaran az uttzakapujig hurczolván vertek botozták [Torda; TJkT V. 237]. *1793:* az Szabo András Háza és Telkin valo Épületek betsüje ment a' szerént végbe ... Ugyan az uttza kapun tul, szinte a' Száraz Malomig menö, imit amot jo borona kert betsültetett Tizenkét Vonás Forintokra [Szér Sz; JF 36/171]. *1794:* Hogy ki kerekedtenek a házbol ki ragadta az uttza kapunál az Exponenst hajánál fogva [DLt 1799 év. al.]. *1819:* az Magyar Utszában ... Az Uttza kapu Avadék [Nc; Ks]. *1821:* cö Exja épitette ... Az utza kaput Sendej fedelezettel melyet Pénzes atsok tsináltak [Celna AF; Ks 79. 23]. *1847/1851:* Az utza kapu mellett egy hitványocska ház [A.szovát K; Kp 3].

utcakút közkút; cişmea publică; öffentlicher Brunnen. *1851:* A Serfőző vagy Kis Kastély utsza azon ház ablaka alatt melyben lakom egy utsza kut volt [Dés; EHA].

utcánként az egyes utcákat bejárva; umblînd din stradă în stradă; die einzelnen Straße begehend. *1587:* Byro vram kialtassa megh mind vcza(n)kent mind a piaczo(n) á hon helie vagio(n) hogy senky az mas Embeor zolcyebeol se karot se weniket el ne hozgyon [Kv; TanJk I/1. 56]. *1662:* kiknek azelőtti rendetlenség miatt még most semmi közönséges jövedelmek, majorságok nem volna, csak kenyeret egymás között utcánként felszedni többet száz szekérnél kénszeríttettek vala [SKr 570]. *1671:* Mys kīk az my Kgls Urunk Tanachj; es orszagh delegatussitol ide destinatusok voltunk, Az elconkben adott instructio szerent akarua(n) az dolgokba(n) el jarni, Az varosnak rendel, minden fundussit Utzankent el jártuk; es kwleőn kwleőn az hellyeket megh tudakoztuk, s – visgaltuk [Dés; Borb. I Béldi Pál, Haller János, Kornis Gáspár lev.]. *1749:* Sessiok felesen vadnak, mellyeket itt specificalni nem tudok, ki menvén Uttzánként többekkel edgyütt, reménlen ki mutathatnok [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 22 Mány Silip (56) jb vall.]. *1758:* a falut mind utzánkint, mind küljel is ... egész éjjel szorgalmason strasalják [HSzj *tized* al.].

utcás 1. '?' **Szn.** *1592:* Vczas Jakab | vtzas Georgy [Kv; Szám. 5/XIV. 169, 290 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* Wtzas georgy [Kv; Szám. 5/XXI. 125] | Vczas Matiassal [Kv; TJk V/1. 367]. *1594:* Vccas Jakab Jakab [Kv; Szám. 6/IV. 65]. *1596:* Vczas Jacab [Kv; Szám. 6/XXIX. 21 Bachi Tamas sp kezével]. *1600:* Vchas Jakab [Kv; TJk VI/1. 525].

2. utcán történő; care se face pe străzi; was auf die Straße geschieht/passiert. *1819:* Átalán ez az utcás politizálás nagyon szép! [PLev. 146 Gyarmati Zsigáné Petelei Istvánhoz].

utcasikátor keskeny, kis utca; ulucioară, străduță îngustă; enge Gasse. *1642:* (A telek) vicinussa az Uczia szikator [Nagymereghio K; JHbK XVIII/20].

utcasor házsor; şir/rînd de case; Häuserreiche. *1662:* a régi obsidiókori pusztulásbul derekasan meg nem épült kőházat, mellyben ép állapotjában ugyan nagy gróf úr is minden udvarával is elférhetett volna, mellynek utcasorjában levő, kívül az utca felől levő házai a két fél szomszédok házai kőfalaihoz, a városi módok szerént ragasztattak vala [SKr 628]. *1825 k.:* minthogy uttza sorba a város díszére épitteck ... az épittőnek jussa van Materiáléját a Köz helljen tartani [Torda; TLt Közig. ir. 252]. *1879:* Odafenn a királyi tábla előtt szép napfényes utcasoron szorítottunk volna kezet, ha nem esett volna az eső [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

utcaszer utcasor; şir de case; Häuserreiche. *1578:* affele leanzokonis kik senkit ne(m) zolgalnak hane(m) valamj keresmenyekkel zolgalatnelkwl elnek az varaso(n), hasonlo keppe(n) adot wegienek, Mind affele cozwegj azoniókal egyetembe kik vcza zerin kyweol valamy keressettel eletekct keressik es az varosba vannak [Kv; TanJk V/3. 167b]. *1737:* Az Hurubákb(an) 's nem uttza szerb(en) lakók iránt azis Concluláltatott, hogj ha decedálnak, vagj elabál(na)k; az ollyanok(na)k nyilok immediate a Varosra redeállyon [Dés; Jk 478a].

utcavég capăt de stradă; Gassenende. **Hn.** *1658:* az szent Kiralj Uczavegen [Mv; EHA] | az utza vég nevű lábban (sz) [Szentkirály Cs; EHA].

útcsinálás útépítés; constructie de drumuri; Wegebau. *1594:* Kerekos pal es Nagh Baniay Eottwes Balas Szamadasoek (!) az wt Chinalastol [Kv; Szám. 6/V. 17]. *1597:* B: wram w kegelme kwldotte Makray Janost felekre hogy az Olahokat el hirdesse az wt Chinalassra loüastul oda üolt az wtat chinaltadta [Kv; Szám. 7/XIV. 94 Masass Thamás sp kezével]. *1784:* Az is nem kevés meg terheltetésére vagyon az Helységnek, hogy az midön valamely ollyas dolgok adgyák elé magokat, az hol ... Marhával, avagy gyalog szerben valo szolgálat kívántatik; amellyenek: a Postálkodás; ut csinálás; Hid Építtés vagy Restauralás ... mind azokat pénzen fogadott Emberek által vitetik véghez, holott a Helység béliek minden pénz béli költség nélkül effectualhattnák [Torockó; TLev. 2/6. 3a]. *1803:* Instálunk alázatoson a Méltoságos Kirallyi Administrationak[a] meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei terhektől és mit praestalnak, Ut csinalásra, Fa és natura hordásra és egyébb Varmegyei szolgalatokra applicáltatnakē vagy nem [Torockó; TLev. 15/9. – [a]A vh-i bányaigazgatásnak]. *1809:* Az Szt Királyiak(na)k az aránt bé adott Kérelem levelekre hogy akik Katonát állitottak ... mind a Királlyi ut csinálástol, s Falu Határon lévő utak tsinálásától menté tétessenek, mellyet arra lett válaszokkal meg is Nyertek [Szu; UszLt ComGub. 1660 Dersi Ferentz Dullo kezével]. *1847:* A bucsumi és kerpenyesi emberektől annyit hallottam az útcsinálás alkalmával, hogy Varga Kata avval biztatta volna őket, hogy el fog járni dolgokba, hogy többször útcsinálásra ne menjenek [VKp 242–3]. *1853:* Nagyon sajnálom azon pontatlanságot miszerint tsakis az Tartsafalvi út Csinálás ment leg roszszabbul ... azért ősmérje kötelességének holnap ok vetetlen újra ki allittani mind azokot a' kik jol meg nem kövezték az utat [Betfva U; Pf].

útcsináló 1. útépítésnél dolgozó; care lucrează la constructie de drumuri; die am Wegebau arbeiten. *1595:* Az vtt Czynalo Vraymys Bolczjwzúan az varostul co keglmek: varosul haladekba hagyak Icoúendeo gywlesyg, ez Jdeo alat gondot vysseluen co keglmek Mynden fele, az vtakra [Kv; TanJk I/1. 270]. *1597:* Az vtchinalo vraim melle ew kegme rendellien ketteöt awagy negiet az Tanachbeli Wraim keozzwl, kik ki menwen az vtchinalockal ahol az hidak megh bomlottak, megh ocúlalliak, es az vtchinalocknak mutogassak megh mint s hogi kellessek eppiteni [Kv; TanJk I/1. 294].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: utat javító személy; cantonier, persoană care întreține o anumită portiune de drum; wer bei der Straßenausbesserung arbeitet. *1594:* Kerekes palnak es Nagh Baniay Balasnak vtt Chinaloknak Atta(na)k f 70 [Kv; Szám. 6/V. 8]. *1595:* Mierthogi leot panazolkodas varosul co kegmek elejbe, hogi az zeoleok alat valo vtak giakorta megh zoktanak vezni, feokeppen azok miat, az kiknek zeoleiek vegiben vtak vadnak, Azert ... minden ember zeoleje mellet valo vtakat tiztan tarcha: be ne teolche, mert az vt csinalok rea vigiaznak, es bwntetes nelkwl ne(m) haggiak [Kv; TanJk I/1. 254]. *1596:* deliberallanak Az Malom Byrak es vth Czynalok dolgok es allapattyokrol, mynt kellene haznosbnak lennye Ez vtan [Kv; TanJk I/1. 271].

1597: Wtchinalokatis ew kegmek walaztottak myerthogy az tavazy ideois lassan lassan el keozelget [Kv; TanJk I/1. 192]. *1604:* Az utt czynalokat ó kk valoba(n) meg intettek. Igirikis magokat hogy szorgalmatossbak leznek [Kv; TanJk I/1. 477]. *1609:* Percipialtak az út czynalok … f 25/18 [Kv; Szám. 12b/IV. 37].

útcsináltatás útépíttetés; construcție de drumuri; Wegebau. *1710 k.:* Kérdezzék meg Dózsa Mihályt, tölem útcsináltatásra rendelt pallért, meg tudja mondani [BÖn. 859].

útcsináltató constructor de drumuri; Straßenbauer. *1649:* Az Vt Czynaltatok(na)k, Adossa maradua(n) az Varos, Fizettenek Ado szedö Vramek f 15 d 29 [Kv; Szám. 26/VI. 438].

utencia önellátás; autoaprovizionare; Selbstversorgung. *1758:* Vagy két esztendőt azért ily haszontalanságban töltvén, láttam, hogy szándékomban semmiképpen nem boldogulhatok. Pedig ha akarták volna, csak utentiára is beszerezhettek volna a collegiomba [RettE 63].

utens olyan diák, aki nem élvez ellátási javadalmat; elev/student care nu este bursier, solvent; Schüler/Student, der keinrlei Stipendium bekommt. *1870 k./1914:* Utensek: azon tanulók, kik nem lévén alumnusok, vagy a maguk, vagy vett buzájukat a seniornak beadták; ki azt a kollegiuméval együtt megöröltetvén s megsüttetvén: ezeknek is a többiével együtt járt ki a napi cipójuk [MvÉrt. 53].

utenszilia, utenszilé eszköz; ustensilă, uncaltă; Gerät. *1757:* Holmi utenziliák(na)k vásárlására R. fl. 2 xr. 51 [TL 141b Teleki Ádám költség-napl.]. *1761:* mitsoda ingo bingo portekáit házi eszközeit, on czüst vagj aranj utensiliait Clenodiumait [Usz; Ks 20. XIV. 4]. *1777:* Halalakor Etzken András Uramnak a mii (!) utensilei marattak azok tudom, hogy Bartos Martonné Etzken Ilona Aszszon kezire mentek [Albis Hsz; BLev. St. Csizmas (66) pp vall.].

Szk: *házi ~. 1777:* Halalakor Etzken Andras Uramnak a mii (!) felkelhetöi voltak hazi utenszilék, marattak Bartos Martonne Aszszonyomra [Albis Hsz; BLev.]. *1777/1816:* Halalakor Etzken Andrásnak menemü fel kelhetöi ugy mint Marhai Sertessei es egyebb hazi utenseliai [Hsz; BLev. vk].

útfél út külső oldala, út széle; margine de drum, marginea drumului; Wegrand. *1590:* the fozto Imre Az tób Tarsaidal mégh keörnickezel Latam hogy Lowam hata(n) magamoth köztetek megh nem otalmazhaton, vgy kelle le szallanom es az vth felre ky Allek [UszT]. *1626:* ha … Kis Simon Mate alias Reüi Mate az w Nagha feölderöl el szwknek es el büdosnek tehat w Nagha … az felöl megh Neüezet sümmat megh vehesse rajtok (!) mind hazoknal hazok kiücöl; uton malomban út felen varasban falükon, es minden egjeb heljeken valahol talaltatnak [Dés; Ks 9/XXX]. *1657:* Menöben láték jüni valahány lovasokat az útfélen [KemÖn. 213]. *1662:* az üdösbik fejedelemhez Munkácsra jött vala, kit a fejedelem Munkácson die 22. Augusti igen méltóságosan fogadott vala, mert fél mérföldnyire maga személye szerint eleibe menvén és ott az útfélen sátort vonatván, ott várta vala meg az hereceget[a] [SKr 278. – [a]Janusius Radvizil litvániai hereceget]. *1737:* mindeneket vásárlott kortsomákonn dösölt, annak utanna az útfélenn hevert [Dés; Jk]. *1739:* a Rósa hegjről Szent Benedek felé le-menö út félen Eszakrol … egj darab bokros erdös Hej [Dés; EHA]. *1759:* László Péter a' Togyer Dsurds Csorikájához nyult, és a' Sarkantyuját el vévén az Út félre hagyitotta [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1780:* midön a káros a vasat keresni viszsza tért volna, ezek a vassal nem mertek az uton jámi, hanem az út félen keringve jöttenek haza [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1781:* ha a' Strásák mezei vagy kohó veröbéli munkáról jövö vagy arra menö Gazda embert tanálnak s ismérik hogy nem rosz ember, ugy ha ló hajtót terhes vagy dolgos Lovakkal a' városból ki menni vagy haza jöni tanálnak, vgy hogy a' lóvak mellett lesz és ismérszik jó dologban járni, nem pedig imit amot utfélen házak s ablakak alatt tzelleng, az illyeneket lámpás nélkül elbotsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5]. *1804:* az Al Peres rab … Simulészk Juont Lugosrol haza jövö Uttyában az utfélen a berekbe … tolvaj modra meg támodván, tölle passussát el vette [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Hn. *1682:* Út félen [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 23].

Szk: *se(m) úton, se(m) ~en. 1737:* Tetszett, hogy ennek utána egyik is az másiknak szemér<e> ne hányja sem utcán, sem háznál, sem utan, sem útfelen ne szitkozodott … ha valamelyik cselekednné <azt>, könyörületesség nélkül megbün<tettessék> fl. hung. 12 azaz tizenkét magyar fo<rintokig> [Dés; DFaz. 15]. *1850:* adjuk … ezen el esmerö és meg nyugtato irasunkat arrol hogy: Bara Josef, és Tekintetes Dobollyi Balint úr meg edgyeztek egy más között oly forman: hogy edgyik a Másikon mantul semi követelesek semmi (!) bantasok se utan se utfelen ne legyen – Lavai el lopása kárpotlásaul … fizetett T. Dobai Balint Ur Bara Josefnek hatvan az az 60 pengö forintokat [Nagylak AF; DobLev. V/1295 Korén György kezével].

Sz. *1584:* Theob gondaym es banatym keozeot erkezek azys hogy azzonyom anyamis oztozny akkar velem mykeppen jgenethessconk (!) megh azt en nem tudom. En most Byzott wram Attiamffja wagjok zynte ollyan mintt az mely Borsot wt felen wethnek walakj reya erkezjk megh akad bele [Kv; MNy XXVI, 77].

útforma úthoz hasonló; asemănător/asemănătoare unui drum; einem Weg ähnlich. *1721:* az utrol egy út forma Verés menyen be a végénél[a] [Kerecsed TA; Orb. – [a]Az erdönek].

úthely út számára kijelölt hely/földdarab; loc pentru drum; Land für Wegebau. *1590 k.:* Vagion egi feolde … Demeter deaknak Az zeken kit kertibe foglalt be az varosebol … Az varos vegenis egi vt helyet kertibe be foglalth [UszT]. *1719:* az Olton által uj hidat csinálni, régi úthelyek elsilyedvén, új úthelyeket vagy költségivel venni: hogy szeredai uramék is mind hídtartásban, csinálásban úthely vételiben contribualjanak, méltoztassék a m. gubernium poroncsolni [Cssz; SzO VII, 263]. *1760:* (A) legynek is Napnyugotrol valonyakán, holmás esketés alkalmatosságával is mútatták, egy égett Bikfa a' regi út helly, vagy is Határ dombotska tsomóföld vagyon a Sunkai Ribitsori, Ribitzei, és Vákai Határokot conterminálodni tartyúk [Zsunk K; TL]. *1807:* egy út helyj hagyattatván meg, Sürü hompokkal reocupaltatik a Falujéhoz [Nyárádsztbenedek MT; EHA].

Hn. *1607:* Az út heli [Nyárádsztlászló MT; EHA].

úti 1. úttal/utazással kapcsolatos; de drum/călătorie; bezüglich auf Weg/Reise. *1664:* úgy informáltatunk, hogy az munitioknak jobb részit úti alkalmatosságra készitették [TML II, 324 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1790:* Tsak az Isten az úti költségre, és úti alkalmatosságra Segillyen fel [Szásznyires SzD; Ks Lengyel János lev.].

2. ~ *diurnum* napidíj; diurnă; Tagegeld. *1818:* Gesztrágyrol Szamasfalvára jövén égy nap melyre úti Diurnum kettönknek Rf. 8 [Mv; Born. III. 33]. *1820:* a' vissza jövetelre három Napot véve ... edjikünk(ne)k 3. Rh Forintal véve (: Noha a mostani drága világba azzal se jöhettünk ki :) tészen a' kettönknek uti Diurnuma 36 Rh. Forintokat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/930].

3. utazáskor/utazásra használt; care este folosit la călătorie/în timpul călătoriei; während der Reise gebraucht ... *1628:* Egy Abrozba kötue. Egy hituan Lakat. Ket uthj kcötcö fek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. *1732:* Úti hinto Veres posztoval Sárga paszomántal hinto párnákkal | Egy nagy úti Veres kotsi [Ks 34 Kornis Zsigmond lelt.]. *1816:* Egy uti Szekér 165 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1850:* Úti löcsös használt szekér – bőrös vasas töltött ülés – bőr párna kettő töltve – kotsis láda, viseltes zöldre festett ernyö (: cober :) [Algyógy H; Born. F. I].

Szk: ~ *abrosz. 1848:* Úti abrasz, hasanlo Keszkenyo [MkG] * ~ *asztal. 1798:* Egy öszve fogo Lábu vagj úti asztal ... 48 Dr [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] * ~ *átalag. 1744:* Eczetes parányi úti átalag [M.szentkirály AF; Told. 18]. *1745:* Etzetes kis úti átalag és feredő tseber is van [M.szentkirály AF; Told. 18] * ~ *bőrzsák. 1810:* Egy úti hítvány bőr 'sák ... Rf 1 xr 11 [Mv; MvLev. 19 Trinceséni Mihály hagy.] * ~ *buda. 1747:* Úti Buda Cum appertinentiis 1 [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb]. *1793:* egy réz fazék úti budaba járo [TL conscr.] * ~ *csigacsésze. 1767:* Úti Csiga csésze Loth 32 1/2 [Mv; Ks 20/X] * ~ *ezüstkanál. 1661:* ha Kegyelmednek annyi pénze maradna, megszolgálnám Kegyelmednek, egy valami szép formájú sótartót s egy úti ezüst kanált, kiben öszve csinálva villa is volna s egy hegyestör vasat, ha lehetne, bár kettőt, venne Kegyelmed én számomra [TML II, 8 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * ~ *feredő cseber* → ~ *átalag* * ~ *gömbölyű borsoló pléhskatulya. 1773:* Egy uti gömbölyű borsoló Pléh Iskatulya, benne lévő hat kerek Iskatulyácskákkal [Lele KSz; EMLt Marrinai Pap lev.] * ~ *gyertyatartó. 1816:* Úti gyértya tarto ... 1 Rft [Kv; Born. IV/41] * ~ *kalamáris. 1816:* Egy hosszu úti kalamáris, Papiros tartojával [Varsolc Sz; Born. IV/41] * ~ *kalap. 1789:* vettem kézhez ... Egy fekete tafata uti kalapot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1] * ~ *kapella. 1731/1768:* Melly temető helyemért, és hogy imádkozza(na)k lelkemért hagyom emlitett Tiszt Péter Kolosvári Franciscanus Uraméknak ... a' magam úti Capellámot, mellyet magammal szoktam hordozni [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.] * ~ *karafin. 1802:* Egy kötött Úti fertájos karafin [Nc; DobLev. IV/858. 3a] * ~ *kávéfőző üst. 1790:* Úti kávé főző üst egész apparatus 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 45. 24c] * ~ *kondér. 1802:* Egy Uti Kandér fedelével, és fogantyujával [Nc; DobLev. IV/858. 8a]. *1819:* egy fedeles úti Kandér [Kv; Pk 3] * ~ *kásztro. 1816:* Réz edények ... Fedeles kisded kásztro 2 Rft ... Kisded fedeles uti Kásztro 4 Rft 20 xr [Kv; Born. IV/41] * ~ *nadrág. 1806:* visel egy fekete zekét ... fejér zeke posztóból készitett uti nadrágot [DLt 350 nyomt. kl] * ~ *nagy ágy. 1748:* Öszve járo vasas uti nagy ágy [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ *oltár. 1594:* Egj Sykos vthi oltar No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 31]. *1732:* talaltunk ... egj Romaj Missalet, egj kis magjar Evangeliumos könjvet, egj Strigoniai Ritualet, két uti oltárt, egj selljem mindennapi antipendiumot [Kóród KK; Ks 12. I] * ~ *óra. 1820:* Egy Arany repetir ora ... Egy uti nagy ora [Mv; Told. 19]. *1839:* Egy ... alabástrom oszlopos asztali ora ... Egy uti ora [Kv; LLt]. *1860:* Egy uti ora [Kv; Végr.] * ~ *pálinkás légej. 1797:* Egy uti pálinkás légej [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16] * ~ *pléhpohár. 1816:* Egy pléh lagérozott uti pohár [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.] * ~ *pohárszék. 1755:* Egj czüst uti Konnyü szerü pohár Széket (adott), mellyet tarisnyában lehet hordozni [Petek U; TGsz 51] * ~ *rézfazakacska. 1823:* Úti réz fazokatska [LLt Fasc 1 Csákyper 601] * ~ *rézkondérocska. 1729:* Egy káposztás Uti réz Kandérotska [CsS] * ~ *sótartó. 1797:* Egy uti czüst so tarto [M.igen AF; DobLev. IV/777. 10] * ~ *szervisz. 1793:* egy uti service u. m. 4 kerek tál, 2 leveses tál és ezekbe járo 16 ón tangyer [TL conscr.] * ~ *tükör. 1802:* Egy Uti fiokás jo Tükör bonto füsüvel [Nc; DobLev. IV/858. 3a] * ~ *vaskard. 1805:* Egy Török vas úti kard, aczélos Német hüvelyben [Mv; TGsz 52] * ~ *vetkezőláda. 1789:* vettem kezemhez ... 1. Kalamaris rezes Ládát. Egy kis uti Vetkező ládát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

4. ~ *szolga* utazás alkalmával urakat segítő személy; servitorul cuiva în timpul călătoriei; Reisekneht. *1823–1830:* tudtam, hogy mindenik tudja, hogy az úrfi úti szolgájának konvencionáltattam [FogE 156].

5. vmely úton levő/található; care se află pe lîngă drumul care se duce la ...; was sich auf einem gewissen Weg befindet. *1621:* az Kajanto vti zeolcok alat valo padot ezinaltattuk meg vottunk hozza Negy fenju kozoro fat ... /55 [Kv; Szám. 15b/VIII. 13].

6. utazó; călător, care călătorește; reisende. *1668:* Thorda Vármegjében levő Zah nevű Falujának határán, Országh uttyán valo alá s fel járo, szekeres, és egjéb uti embereket akadaljoztato Mocsaros, Seppedékes, Sáros helyeket ... minemű sok bajjal, farátsággal, es költséggel eppittettendő hidakkal, töltésekkel tartaná [Radnót; Told. 1a/II fej.].

útifű útilapu; Plantago lanceolata; pătlagină; Wegerich. *1679:* Lómenta 2dik vize nro 6. Utifö 2dik vize nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

útifűvíz útilapu leveléből készített tea; ceamă/ceai de pătlagină; Kräutertee aus Wegerichblättern. *1632:* Szamtarto ház ... Turbulia viz ... N. 1 Uti fw víz uagion ... N. 2 [Fog,; UF I, 143].

útikocsi postakocsi; poștalion, diligență; Postwagen. *1823–1830:* Ez az útikocsi nem minden postastáción változik, mert amelyre én felültem Frankfurtban, a meröben ment Norimbergáig, csak a postastációban állott meg éjjel vagy nappal, míg a lovakat változtatták [FogE 254].

útiköltség cheltuieli de drum/călătorie; Reisespesen. *1590:* Talalkoznak neha egieb keözönseges zyksegekis, kiknek vti keölczegekbe hül ket ket penzt szoktak rendelni Zekwl az lofeiekre [UszT]. *1618:* Deuara ket kömivest kwltem attam uti kötszeghre d. 25 [Kv; RDL I. 103]. *1637:* Az be uarando adossagokbol Deputaltunk Kis Katanak Eleoben negyuen forintot, miuel az batjanak Peternek vti keolcsegere es egyeb ruhazattjara teobbet keolteottek hogi nem co reaia [Kv; RDL I. 24]. *1646:* Itte(m) hogi Eötuecös Marton Uramekat aiandek vasarlasra küldeöttük vala Szebenben attunk uti keöltsegben f 1/50 [Mv; MvLt AAII 6]. *1670:* eöttet nem is kertem az oda valo menetelre de maga oferalta magat hogi nekem hüsegessen akar szolgalnj uti kölcsegre valo penzt is veven fel töllem [Born XL/184 procurator Petrus Bessenyej alias Eöttvess de Des kezével]. *1709:* az muszka követtel menö embernek úti költségre ad-

tunk d. 40 [Mv; EM XXI, 538]. *1727:* Minden napon Várando Cancelláristák mellé bizonyos Eypressust aplicálnak, Rácz András Ur(a)mot vagi mást, illendó uttrumokkal, uti költségel, Requisitoriának, és Compulsoriumnak Taxájával [Déva; JHb XLII]. *1753:* Ide hozzánk Albisbanis küldöt vólt egj Levelet, melyben hogj uti költseggel Meg Segeltenők, bennünköt requirált [WF 19 Joh. Panczél (53) pp vall.]. *1790:* Uti költseg ... fiakeres 3 – [CsH 32b]. *1800:* Csupor Mihály, és Ekárt György Ö kglmek el induván Szebenbe ... adtunk a' Kezekre egy pár tüz útö atzélat az arra 28 Pénz ... hét Vonás forintal az Expressusaink ezen Uti költséget meg nem értek hanem kételenittettenek ottan N. Szebenben ... kérni 10. M. for. [Torockó; TLev. 5]. *1837:* Szamosfalvára midön a kantzákot hágatás véget el küldöttem uti költségre adtam 50 xr [Budatelke K; Born. F. Ih]. *1845:* a' proba Marhákra tett uti költségbe vettem ki 14 ft 5 x [Dés; KvNJ 11].

Szk: *zsinati ~. 1861:* el kell küldeni, Agentia, Zsinati uti költség, Diurnum Püspöki fizetés, képezde, Zsinati Jegyzö könyv özvegyek cassájába valo betételi öszveget [Gyalu K; RAk 58 esp. kl].

útilevél szabad járást biztosító úti okmány; salvconduct, paşaport; Reisebrief. *1593:* Egi uti leueletis Irt az oruoknak, kiert cok f 20, fizettek nekj [Kv; TJk V/1. 415]. *1621:* Jcöuc Kassarol Azzoniunktol Zalay Farkasne 9. Magaual Vti lezele leuen ... attam fel Barant f – d 12 [Kv; Szám. 15b/IX. 23]. *1634:* uti leuelet, es keseröt adasson ö Ngha Szolnokigh onnatis egi falkaigh [KJ]. *1643:* talala megh Buzaban lako ... Janos Jnstalua(n) azon, hogy tölle el fütot felesegenek keresesere adna(n)k egy Uti Levelet [SzJk 60]. *1653:* Én ezt hallván, gondolkodásra vőm a dolgot, s el haza bocsátám azt a jámbort, és úti levelet adék néki [ETA I, 128 NSz]. *1662:* Nyáry Bernárdot, Klobusiczky András császár útilevele, assecuratóriája mellett fel is küldte vala [SKr 244]. *1669:* Ez levelem mutato Poporicz István nevü beczülletes ifiu legeny ez elöt valo idöökb(en) bizonyos dolgainak végb(en) vitelére Erdelyb(en) be jüvén s immar hazajáb(a) viszsza fordult, ki hogy nagyob securitassal uttyat continualhassa, kivána teöllem, adnám ez utilevelemet néki [Kv; RLt Dionisius Bánfi de Losoncz tanács úr, Kolozs megye föispánja kezével]. *1676:* Pénteken bejöve maga, izené, neki ki kell menni, urunktúl is úti levele van [TML VII, 145 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Im Gróf uram Rima Szombathon egy házra micsoda protectiót és az oda járt embereknek micsoda útilevelet adott volt és az Tornában levő kapitányoknak is mit írt legyen, Kgk oda küldöttem [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1847:* Útilevelem egyszer sem volt, s bárha az ausztriai határszélben ez iránt kérdést tettek is hozzám, mégis útilevél nélkül is bebocsájtottak. Visszajövö utamra egy ízben tudom, hogy a felséges udvari kancelláriától kaptam útilevelet [VKp 168].

Szk: *felsöbb rendeletek által parancsolt ~. 1847:* Megösméri ... hogy hat versen járt Bécsben, anélkül, hogy a felsöbb rendeletek által parancsolt útilevele lett volna [VKp 294].

útinspektor útmérnök; inginer de drumuri; Strassenbauingenieur. *1809:* Dersi Ferentz mp ut Inspect(or) [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657].

útiszer utazáskor használt tárgyak; obiecte folosite în timpul călătoriei; Reiseobjekte. *1807:* Egy utazoszer, a' mellyben külömbféle utiszerek vagynak, egy mahoniafából való tokban [DLt 378 nyomt. kl].

útitárs tovarăş de drum; Reisegefährte. *1585:* Taniztra keotco Gergely vallia wagyon huz esztendeie hogy Tokay Alat valank es wthy tarsom vala Zent kiraly Andras [Kv; TJk IV/1. 429]. *1596:* az farkasloki zechy Peter irtasanal el teórék egy uti társúnknak egy kereke [UszT 11/49]. *1620:* ha Startzer ezzel az Ahmet tihájával felmehet Bécsbe, noha az vezér sem úgy ereszti Ahmet tiháját Startzerrel el mint követet, hanem csak mint egy útitársok, csauszt, de ha ök felmehetnek Bécsbe, az német practicákkal ök ezt az Ahmet tiháját az hírrel s az névvel nagy méltóságos emberré tészik [BTN[2] 397–8]. *1653:* bizony tartottunk igen töllök, nem volt kedvünk azokhoz az útitársokhoz [ETA I, 137 NSz]. *1662:* ó, nagy Isten! minthogy ez világi akárminémű boldogságoknak is mindenkor káros szomorúság szokott útitársa lenni, az gonosz, irigy szerencse a sok romlásban forgott szegény hazának ebbéli kicsin boldogságát sem nézhette kegyes szemmel [SKr 97]. *1675:* az Anak Báttya mindennel csak garázdálkodott, az mint hogy én belémis uti társa lévén, mind(en) igaz ok nélkül fegyvert vont és rettenetes rut szitkokkal szidott ... fegyverit ki vonua(n) hatalmasul hozzá(m) vágott [Kv; TJk XI/1. 365]. *1693:* Uram, Jézus Krisztus légy énnekem ezen utamban kalauzom, légy vezérlö s igazgató útitársam, hogy elvégezvén ezt az utat, hálaadó dicséretet adhassak felségednek [Kv; KvE 225 GM]. *1710 k.:* Nyolcan vagy kilencen (hajósokon kívül), kik között egy svéd ifjú gavallér is, ekkori úti és kenyeres társam, beléélünk, és egy darabig szépen megyünk [BÖn. 590]. *1753:* azon uti Társom monda nékem [Demeterpataka AF; Told. 3]. *1818:* Dioson lakó Gentzi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bél el alkudott [Burjánosóbuda K; RAk 90]. *1832:* akkoron beszéllette elö hogy uti társaival ... hogy járt [Kv; KLev.]. *1847:* Továbbá Varga Katalinnal Bécsbe menetele alkalmával útitársa volt Fonfits alias Petrinka György Bucsum-Szátuba lakó ember [VKp 255].

útitársaság grupul drumetilor/de călători; Reisegesellschaft. *1634:* Zabo Jstvannal nem egy uti tarsasagba(n) volt Zóczy Istva(n), nemis haltunk egy szallason teob helt hane(m) cziak Uskolo(n)[a] [Mv; MvLt 291. 10a. – [a]Kis- v. Nagyesküllö (K)]. *1653/1655:* egy János nevü németh ... másnap meg indult az Eperjesi Sokadalomra, és onnét Bécsb(e) ment az jo uti társasággal [Kv; CartTr II, 873 Gáspár Veres Marti post eccl. orth. kezével]. *1659:* semmikeppe(n) ne(m) lehetne addigh az varakodas eo kegielmetol mert az utj tarsasaghtol el maradna [Kv; SzCLev.]. *1823–1830:* Osztán Györben az útitársasággal megint összetalálkoztam, mentünk Pozsonyba [FogE 168].

útitársul útitársként; ca tovarăş de drum; als Reisegefährte. *1623:* ez az Saaz Mattias ment Tóke Janoshoz es kerte el tölle uti tarsul az szolgajat [Mv; MvLt 290. 101b]. *1823–1830:* 10-ik febr. hasonló fogadott alkalmatossággal akadván hozzánk útitársul egy Gerstdorf nevü saxoniai hadnagy, igen friss ember, és ez a szekérbérnek negyedét fizette [FogE 177].

útjáni általi; prin ...; durch ... *1843:* Bukovinának Isten segits, és András falva nevü helységeiben megürült két elemi Tanitói székek csöd útjáni be töltése [KLev.].

útjárás ösvény; potecă, cărare; Pfad. *1573:* Minck Eleotte meg Kakas Andras az teob vraimal az feyedelem haragiaba Nem esset volna Meg azkor kezdet volt Hennig Iacab vt Iarast kerny Kis Antaltwl ... Az vtan oztan hogi Kakas Budosoba esset volt valamint fert hozza es valamint chinalt Iarast Hennig az Kis Antal kerten be [Kv; TJk III/3. 186 Zekeres Iacab vall.]. *1598:* Valentinus Zaz ... annor(um) 60 ... fassús est ... amint mosta(n) az feoldnek allapatia wagion ahoz kepest amint akkoron wala ket eolnyre el zakaztották az wtt iarassal benne [Kv; TJk V/1. 195].

útkeresztezés útkereszteződés; intersecție; Straßen-/Wegkreuzung. *1833:* meg probáltuk a' régi Kapjoni ut mellet levö Buzás Ferentuné örökös földet, a' melyet az ut keresztezéssel kette vágtak ... vgy találtuk, hogy Teglának leg alkalmasabbak és a Cserep készitésre [Dés; DLt 904/1831].

útközben utazás közben; în drum; unterwegs. *1843:* Útközben, Poénytöl mintegy félórányira, az izbitai görög nem egyesült hitü lelkész Szuts Gyorgy házánál megállapodván a biztosság, lelkész Szuts Gyorgyot, továbbá a bucsumszáti oskolamester ... a Varga Katalin működése és jelenlegi holléte iránt elöllegesen kihallgatván, ezek úgy nyilatkoztak, hogy Varga Katalin a ... népet ... készteté arra, hogy a fiscus erdelt kerítési szükségekre szabadon vágnák [VKp 68]. *1847:* Több száz marha, sertés, a' nélkül hogy útközben meghitvánkoznának, sok tápszer megkiméléséval, egy nap alatt eljutnak[a] oly helyre, hova különben egy hónap alatt kellett volna hajtatniok [Méhes 3. – [a]Vasúton].

útközi care locuiește între două drumuri; wer zwischen zwei Wege wohnt. **Szn.** *1614:* Vtkeózi Lazlo lib Vtkeozi Janos lib [Polyán Hsz; BethU 324] | Vtkozi Janos jb [Ozsdola Hsz; BethU 351]. *1671:* Vtközi Jakabnak, es Vtközi Györgi maraduajnak [Jakabfva Cs; BCs].

útlátás vmely út állapotának megvizsgálása; verificarea drumurilor; Untersuchung des Wegezustandes. *1592:* Szentlelekicknek az kapú latasra es vt latasra Zek attak[a] Hadnagy Peter molomffalui, es Koúachj Peter Bogartffaluj [UszT. – [a]Értsd: a szék által a jelzett célra kijelölt személyek]. *1596:* Biro wram kwldi Gialuba vduarbiro vramhoz Caspar deakot, hogi ala Jwicon az vt latasert fenesre, fizette(m) f – d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 40 Bachi Tamás sp kezével].

útlevél document (oficial) necesar la o călătorie; Reisepaß, Paß. *1844:* Ut levél. Melynek ereje mellett ... Déési származásu, néhány év olta azonban ... Udvarhelyszékben Alsó Sofolván tartózkodott Szakmári Ferencz nevü egyén, mint koborgó, 's erkölcstelen életével másokat botránkoztató személy, illö bünhödés végett saját törvényhatoságához, nemes belsö Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kisértetendö lévén ezennel, egy ötet tárgyazó hivatalos Levéllel együtt [Szu; DLt 1441]. *1852:* a' kövekröl válo írást ... most ide zárom, a' Miklos Paksusával együtt; a' magáét benn tartották azon okbol, hogy egy Családnak nem szabad két utlevelénekis lenní [Kv; Pk 7].

útlevelez útlevelet kibocsát; a elibera documentele necesare la o călătorie; Reisepaß ausgeben. *1844:* Szakmári Ferencz ... nemes belsö Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kisérendö lévén ... ennél fogva a' mindjárt le irando helységek, ötet illö örizet alatt szokott modon falurol falura tovább kisérni hivataloson felszollittatnak ... M.Vásárhelyig – holott is a' Ns Szék Tkts Tisztsége Déés felé tovább utlevelezni hivatalosan kéretik [A.sófva U; DLt 1441].

útmutatás îndrumare, indicație; Anleitung. *1710:* (A Cancellisták) az Sogor Vram ut mutatásátol varnak, azért is kivántak viszszá menni oda [Nagylak AF; DobLev. IV/931 Dobolyi Sigmond sógorához, Bartok Adámhoz]. *1792:* Mindezek a midön elö fordulnak, Követeink Városunk részéröl ... szorgalmatoson ... azon igyekezzenek, hogy az fellyebb emlitett Punctumok Hazánk Törvénnye út mutatása szerént, és a közönséges jora tzélozva hataroztassanak me, és munkalkodtassanak ki [Zilah; Borb. II követi ut.]. *1794/1795:* a' Gen Synodus arra ki rendelendö erdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k és a' szükségesebb Materiakra Predikatiokat es ollyan könyörgéseket iratni mellyek erthetök és buzgoságosok lennének [M.bika K; RAk 14 egyházker. közgyülési hat.]. *1817:* a Felperes és Ingerens aszszonyéknek Plenipotentiariussak által meg tétetett irásbeli protestatiojak ut mutatása szerént a szurduki és m. Oklosi portiok Conscriptioja az osztállynak láttatvánn, e végre fel vétetnek a fennebb meg nevezett szurduki Commetancusok melle [Torda; DobLev. IV/913]. *1826:* a Compilata Constitutio 3-dik része 7-dik titulussa 2-dik artikulussa, úgy Decretum és Aprobatae Constitutiones-ben írt processus s útmutatása szerint, akár in facto delicti, akár in continua persecutione deprehendáltassanak, procedálni [Árkos Hsz; RSzF 118]. *1889:* Nem kérek én mást, mint egy hírlapi cikket. Nem nagy, Bátyámat fárasztó tanulmányt, hanem útmutatást, a legméltóbb helyröl, arra nézve, hogy mit akart, mit célzott az erdélyi magyar, százados harcai alatt [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

útnyi vmely út szelességének megfelelö; de lățimea unui drum; von einer Straßenweite. *1744:* egj szekér utni helje [Nagykend KK; LLt Fasc. 67]. *1800:* meg betsültetnék egy utné hejen levö Gabona azon utné hellyen termet Gabonának Estimatioja véget ... ell mentünk, és tanáltuk azon utné Hellyen a Gabonát le Nyomva [DLt].

utó l. utolj, utolja

utóágas hátsó ágas; furca din spate (la car); hintere Bracke. *1666/1793:* azon tilalmas Erdöböl nyir, nyár és Gyertyán fábol Falubéli embernek szükségire ökör szekérre elö utó ágasnak, ló rudnak való fát lószekérreis szánto tesolját lötsfát, apro loszekérre valo lajtorjás kötö rudat ... pénz nélkül szabad hozni [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. *1747:* Uj Utó ágas 1 Hitván Utó ágas 1 [Kolozsborsa K; Told. 24]

utóárpa hitvány minöségü árpa; orz de calitate inferioară; Gerste von schlechter Qualität. *1840:* uto árpa 10 véka 15 kupa elötve a' vékát [HSzj *utó-árpa* al.].

utóbb, utolb 1. később; mai târziu, ulterior; später. *1834:* az olyan Buza is, melyben 2 harmad rész Buza, két háromszori vetés után nagyon el rososadik, ugy hogy ha Buzát nem elegyit közibe utob tsak imit amat marad benne Buza [Sajókeresztúr SzD; Born. F. II Benö József számadó kezével]. *1854:* Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kike

rülve, idegen volt azon s csak bakdácsolt igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjfE 8].

2. két vagy több dolog közül az utolsó helyen; din urmă; auf dem letzten Platz. *1657:* mindazáltal kevésbe múlék, rajta nem vesztém az dolgot, mert az utóbb említett posta által megirák, hogy az fejedelem élete annyéra reménetlen, hogy már akkor szava is elállott légyen [KemÖn. 300]. *1847:* excellenciádnak utóbb érintett szám alatti rendelete szerént Varga Katalinnak Nagyenyeden fogva kelletik tartania [VKp 151].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: utóbbi; (cel) din urmă, ultim; letzter. *1797:* az utolbb rendbeli termékenységü föld [Szentegyed SzD; WassLt conscr. 188].

utóbban, utolban 1. később; mai tîrziu; später. *1662:* mind azelőtt esztendővel gróf Bethlen István s utolban méltóságos Rákóczi Zsigmond utolsó tisztességek megadásakori prédikálásiban derekasan is meg is prófétálta vala [SKr 307].

2. utoljára; la/pe urmă, (pentru) ultima oară; zuletz. *1573:* Vtolban az Mezarseken kywl valo Arulas feleol egenleokeppen Teechyk eo kegmek hogi Nem Illendeo, hanc(m) Maradianak helicken Mind Mezaros es Henteler [Kv; TanJk V/3. 87a]. *1585:* Bachy Ambrus vallia ... Semmy vadgalkodasat ez fogoly legennek Ne(m) lattam hanc(m) bekesegesen ot ben Az wdvaron wl vala vtolba a' fogoly legheny, es oth wlteben be Jeowe Eger leorincz, s meg tapazta ez Iffiat s azt monda hogy the vagal vgmond engemet [Kv; TJk IV/1. 520]. *1600:* Petrus Horwat seruitor ciuitat(is) ... fassus est. Ennekem adak kezembe vtolban hogy Az fokhazba be vigyem [Kv; TJk VI/1. 411]. *1641/1642:* en utolban vittem haza az en felesegemet Desffalui Susannat az Eoczemuel Desffalui Annaual [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1662:* Kassai Istvánt (ki még atyjának is, Rákóczi Zsigmondnak fejedelemségében secretáriusa, aztán fiscális directora, utolban penig Bethlen fejedelem idejében protonótrius, ítélőmesterré és tanácsúrrá tétetett ...) parancsolván hívatni ezen szókkal [SKr 158]. *1679:* Viszontagh Lonai Borbara Aszszonyis, holta utan hagya Uranak, illyen declaratioval, hogy akar mellyik decedallyon eléb, az mellyikre marad utolban az ház, életeigh szabadossan birhassa, mint sajáttyát [Kv; RDL I. 157]. *1831:* egy elsőbe adtam nékie 15 Rft árra portékát ... De most utojba ... vásárlott 214 Rft és 25 xrokra [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő kezével].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: utóbbi, utolsó; ultim; letzter. *1663:* Az fejedelemasszonynak is írtam vala most utólban bemenetelemről, assecuratoriám lévén, elmegyek [TML II, 615 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

utóbbi, utólbi 1. din urmă, ultim; letzter. *1663:* Kende uram levelét is én szakasztottam fel, de az Kegyelmed ő kegyelmének szóló utólbi levelét én Szodarai uram kezében küldtem [TML II, 572 Teleki Mihály Bánfi Dienéshez]. *1672:* Az Strasoldo írása, kegyelmes Uram, sokakban hazugság lehetett, noha talám én utólbi levelét nem láttam, kinek mi választ tétet, áll méltóságos hatalmában [TML VI, 44 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* az Gróf uram utóbbi levelében megírt quartélyokrúl való leveleket és parancsolatokat szorgalmazza s mennél hamarább meg is küldeni igyekezzék [TML VIII, 553 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1755:* Praeceptor Bodoki Ur(amna)k az utolbi vásárlás(na)k arát visza forditott(am) [TL 44b Teleki Ádám költségnapl.]. *1757:* A' Losárdi Mészáros(na)k két utolbi husért meg fizette(m) Rh fr 3 xr 51 [TL 130b Teleki Ádám költségnapl.]. *1817:* Ezenn utobbi Itéletnek a Mlgs királlyi Táblára lehetö fel vitelit tsak extra Dominium nyerhetvén meg Succumbens ... a Felséges kir. Fö Igazgato Tanátshoz Recursusrol protestalt [Torda; DobLev. IV/913. 2]. *1849:* ezen utobbi felhozást Krizsán Mária merőben tagadja – és ez iránt Gál Jánost ki kérdeztetni kéri [Kv; Végr. Val. 77]. *1867:* Ezen utobbi levélnek midőn ... a külsö titulállását láttam megrettentem volt hogy tán bizon beteg édes Apám s azért nem irt maga levelet [Kv/Tarcsafva U; Pf Pálfy György apjához, Pálfy Lajoshoz].

2. *az ~ esztendő* az elmúlt év; în ultimul an; vergangenes Jahr. *1814:* az utobbi Esztendökbe nem járhatvan schuvá mindig jozon és ép elmével birt [Sszgy; HSzjP S. Sz. Györgyi Gy. kat. László Máris (59) vall.].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a felsorolásban az utolsóként említett dolog/személy; lucru pomenit/persoană pomenită din urmă; letzterwehnte Sache/Person. *1668:* récze, gyöngy- és házi tyuk feles számmal, az utóbbiakat nagy menynyiséggel hordják ... a m.vásárhelyi piaczra tojásaikkal együtt [Benkő, MszIsm. 12]. *1843:* Azon egyezésről, mely a közönség és Varga Katalin közt az utóbbinak fáradsága jutalma iránt köttethetett, csak annyit hallottam, hogy ha a fennforgó pert megnyeri, bizonyos ajándékot fognak néki adni [VKp 75 Zsurka Juon (73) erdőgornyik vall.]. *1869:* Ha te folyamodni akarsz, még be veszik a folyamodásod – küldvén a folyamodásoddal a kereszt leveledet, apai engedelyedet (: ez utobbinak alatta kell, hogy legyen az elöljáróság a dullo: v. a király biró neve :) és az érettség(i) bizonyitványod [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

utóbbrend rossz minőségű; de slabă calitate; schlechter Qualität. *1797:* roszsz utolb-rend szánto [Cege SzD; WasLt conscr. 605].

utóbbszor utoljára; ultima oară/dată; zuletzt, das letzte Mal. *1678:* már harmadik esztendeje pedig, hogy nem adtak nekiek, mikor most utóbbszor ki jöttem, Torma Mihály hadának és azonkivül két zászlóalja mezei hadnak ö nga parancsolatjábul meg kelletvén fizetnem, különben nem lehetett [TML VIII, 128 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* még is nagyobb s bokrosabb szomorúság, az Isten oltalmazza Kgmeteket s az mely Isten Kglmetekre bocsátotta, az ö szent lelke által vigasztalja s oltalmazza, s több nagyobb szomorúságtól Kglmeteket s mint utóbszor írja Kgd, nemcsak Kgden kezdett, hanem rajtunk s más keresztény felebarátunkon is [TML VIII, 509 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1758:* mint hogj utobszor emlitett levelébül Ngdn(a)k, a Dies ki felejtödött, nem vagyok bizonyjos melljik levele költ Ngdn(a)k utobszor [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1775:* Most utobbszor, a mikor kukuritza ért (!) lett volna Togyer ujra reá állott és hivta azon gyilkosságra [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1777:* aztis tudjuk hogy utobszor Etzken András Uram halálozott meg [Albis Hsz; BLev.]. *1792:* Az controversiában levő sertés penig Ágostonnak, minthogy ő utóbbszor vitte el a rekeszből is a pásztorok elöl, s meg se is ölte oly hirtelen, mint Tegzö Zsigmond, deliberative megítéltetett [Árkos Hsz; RSzF 217]. *1816:* utobszor el mentem Letai István Uram Házához az

holott tsak a Felségét Kis Judit Aszszont találván ö kigjelme elött is az Instructio tartása szerént procedálék [Asz; Borb. II Rákosi Borbélly János a szék asszesszora kezével].

utóbbszori, utolbszori 1. utóbbi; din urmă, ultim; letzter. *1740:* az elsőbb Deliberatum hejb(en) hagjattatván, az utóbbszori Deliberatumais, azon T. Sedrián(a)k, in parte, hogj az Onus Repulsionis annihiláltassék [Dés; Jk 339]. *1744:* a két utolbszori szakadása után a Gátnak vize halával edgyütt el károsodott [Tóhát TA; JHb XI/17. 6]. *1756:* Az utolbszori Mlgos Királyi Tábla Sententiájáért f. 12 [Császári SzD; WassLt]. *1766/1802:* A Méltóságos Actorok Inquisitoriajakban más metalis ductust elöbbeni ki menetelekkel Commissarius Uramcknak ugyan most, utolbszori ki menetelekkel pedig ismét különbező ductust adtanak fel és contemplaltattanakis [BSz; JHb LXVII/3. 8]. *1779:* 29dik Martiusba költ utóbszori Leveledetis édes Fiam Anyai szeretettel vettem [Ks 28/VII Árva Daniel Zsófia nem sk lev.]. *1782/1785:* (A Török) rész osztán a Néhai utolbszori Détsei István Uram halála után néhai Csiki István Uramra szállott [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 329 Rusz György (66) jb vall.]. *1792:* Csudálkozom rajta, hogy Ngd két rendbéli utolbszori Leveleimre sem(m)it nem méltoztatik válaszolni [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.]. *1814:* Timár Ujvári Samuelné ellen gyakori sok Talp Lopogatásaiért a' Czéhnak egy utolbszori Határozása a' lett, hogy örökre a Czéhbol ki tétessék [Dés; DLt 56. 13–4 Balog István tímármester (55) vall.].

2. utolsó; ultim; letzter. *1760:* en ... Incta qva Relicta azt kivánom hogy ... ã mely nobile Bonumokot, Argenteriat, elöbbeni Férjem Szotyori Mihály vr(am) házától hoztam utolbszori férjem Fekete Joseff vr(am) házához 's ã miket azzal aqviráltúnk azok intacte excindáltassanak en nékem [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1807:* ugy születtettek ezen utoblszori négy gyermekek [Makfva MT; DLev. 4].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: az utolsó személy/dolog; persoană/lucru din urmă; letzte Person/Sache. *1629:* az vtolszori mirigy halal utan atta magat ... jobbagjul [Pf]. *1746:* a Kűs Pál Laszlo Vram Jobbagya marhajat az utobszoriert hajtatta el a Biro [Uzon Hsz; Kp 158a Danko János (60) pp vall.]. *1772:* ezen dolgot világoson valják, az Oculata Revisiois az utolbszori bizonjittja [Kük.; JHb LXVII/257]. *1779:* Nem kellene irásomot Ngdhoz ujjitanom, adóssom lévén Ngd két Leveleimre való válasszával ... Jelentettem volt az utólbszorib(an), hogy én Kertsesorára kifordulván, ott fogok mulatni bizonyos napokig [Kertsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jánoshoz].

utód 1. gyermek; copil, urmaş; Kind, Nachkomme. *1850:* utodak [Mv; EMLt Lokodi lev.]. *1855:* Öntsünk bátorságot és életrevalóságot az utódokba, hogy élhetetlenségük érzetében ne legyenek kénytelenek csökönösen ragaszkodni kiváltságaikhoz | (Kisfaludiné) nem viheti soká ... és nem hágy utódot [UjfE 143, 220]. *1865:* Egyedül gyermekeim és utodaim boldogitása feküvén szivemen, rendelem, hogy ha kedves gyermekeim közül bár melyik maradék nélkül halna el, vagyonát egyenlő mértékben örököljék a' fenn maradók vagy illetöleg maradékaik [Kv; Végr. 6].

2. vki után vmely hivatalban következő személy; succesor, urmaş; Nachfolger. *1865:* (A hagyományozott vagyont) kezelje ... az, kit végrendeletem végrehajtoi e végre kineveznek, ennek történhető halála esetében pedig az, kit ezen kezelö maga helyett végrendeletileg ki nevez 's igy tovább, melynél fogva felkérem az ily modon ki nevezendö kezelöt, hogy mindjárt ki nevezése után végrendeletileg utodjárol gondoskodjék [Kv; Végr. 4].

utóirat post-scriptum; Nachschrift. *1880:* A feleségednek szólván e pár sor, utóiratban irom – bárha szivem szerint elöl irtam volna [PLev. 71–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

utókor posteritate; Nachwelt. *1693:* Higgyen a böles természeti törvényben az utókor, Mert aki azt fürkészi, megérti a dolgos időket [Kv; KvE 224 VBGy]. *1854:* most vagyon égetö szüksége múltunk emlékezetét az utókor számára fenntartani [UjfE 4].

utól 1. hátul; în spatele cuiva; hinten. *1584:* Barbara zigiarto Ambrus zolgaloia vallia, hogy eg nehania(n) Amy (!) hazonk eleót eleo Mennch Vala Istwan deak vtol megie(n) vala es igy zol vala, Menietek bekewel el edes baratim Ne haborogiatok en vele(m) [Kv; TJk IV/1. 312]. *1638:* Czehine leg elcöl ment s en utol [Mv; MvLt 291. 170a]. *1657:* Azt eselekedvén azért, midön az szokás szerént utol az vezérek, kik ordinaric heten szoktanak lenni, jűnének [KemÖn. 89]. *1710:* Legutól mennek vala a török hadak és mintegy százig való barátforma szerzetes törökök [SKr 200]. *1746:* Az után is hogy Kispál György Vram Tekintetes Pünkösti és Keserü Vraimekkal egy rendben kezdett communicalni, grandaevusabb lévén, leg utól állott [Uzon Hsz; Kp I. 160b].

2. utoljára; la/pe urmă; zuletzt. *1705:* Utól pedig írja, hogy Méltóságos Fejedelem Felsövadászi Rákóczi Ferenc lovas és gyalog hadainak generálmarschallja, Erdélyben levő armadáinak főgenerálisa, plenipotentiáriusa gróf Forgách Simon [WIN I, 387].

utóláb hátsó láb; picioare posterioare; Hinterbein. *1840:* nyolcz esztendös barna-ló ... az utó-lábain a' köröm balogos béjegje vagy más esmertető jegyei észre nem vétettek [DLt 860 nyomt. kl]. *1849:* Szeplős szürke kantza az elsö bal és a két uto lába kesej [HSzj *szeplősszürke* al.].

utólagosan ulterior, mai tîrziu; nachträglich, hinterher. *1867:* ezen épitkezésecknél fúvarbér számitva nincs, sem utólagosan fel nem vevödik [Buzásbocsárd AF; DE 1].

utolban utolsó alkalommal, utoljára; ultima dată/oară; letzte Mal. *1662:* az egész országbéli vármegyéket, székelységet, fizetett hadakat felülni parancsolván, utolban Kolos vármegyében Kolosvárhoz nem messze, Szamosfalvára szállította [SKr 134].

utolér 1. a ajunge din urmă; einholen, überholen. *1621:* Matius Andras felmegien vala az uton; en utol erem [Kézdisztlélek Hsz; HSzj]. *1640:* Az mikor az ácsokat Görgényben felvittem vala, akkor hazajöttömben utolérnek engemet két emberek [Mv; MvLt 291. 233a]. *1662:* Melly levelekkel úgy ment vala embere[a], Kolosváratt a váradi levélvivöket utolérte vala [SKr 560. – [a]Stépán Ferencnek]. *1675:* Tudom azt, hogy 2 bekérkedzett vala, de háló helyemig utól érének; mulatságok az beszédre ott nem lehetett [TML VII, 55 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ezeket pedig most utolérvén húsz szekereken, bennek felesen elhoztanak mind szekerestül [WIN I, 586]. *1710:* Csáki András azalatt a hadait mind egybengyüjtvén, elejekben mene, a rácok másfél száznál

többen nem voltak, megijedvén a számtalan kuructól, megfutamodnak, Uzonnál utolérik, ott csakhamar huszonnégyet közülök levágnak, a többi is egy lábig ott veszett volna [CsH 378 1706-ra von. felj.]. *1746:* az J. ... egy Szelistyei Tóth Jakab nevű oláh ember(ne)k egy lovát el lopta és Egerbegy felé vivén utól érték, kezin kapván l(e)g(iti)mo modó eliss eskütték [Torda; TJkT III. 38]. *1755:* a' midőn kötelgettünk volna az Ribitzei határ széllyé felé, utól ére bennünket Sztánts Juón ... maga fiaval Jánkullal [Ks 112 Vegyes ir.]. *1791:* egy etzaka abban ebrettem fel házunkban, hogy valaki ház hijárol le ugrot, azért szaporán fel kelék, és kimenék láttam, hogy az nevezet három Tolvajok ... viszik szaladva a Szalanánkat, én is azért tolvajt kiáltozva utan(n)ak nyargalék, a kik meg ijedvén mind hogy Utul érem vala az Szalanat el hajták [Sebeshely AF; JHb Román Sztenus 59 jb vall.]. *1800:* Agrisán Joszip mintegy 46. Esztendös a ... Grof Exponens Aszszony ö Nga Erdö Pásztora (vallja) ... láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal menni. kinek utanna eredvén utolis ertük [Somkerék SzD; JF]. *1810:* utomban utol érvén a Kis Hágonál [DLt 82]. *1850:* fel jött a Kortsomáros is égy rakás Katanával, mellyekböl négyet vehettünk észre ránk rohantak, de ... meg szaladtunk, a Kiket pedig utol értek, azakat rutul a Katanák meg verték [Dés; DLt 1320 Patzkár Tyirille (18) és Olámán Todor (16) béresek vall.].

2. eljön vminek az ideje; a-i veni cuiva timpul să ...; kommt die Zeit dafür. *1823–1830:* Azt irják, hogy a Luther anyja falusi asszony lévén, egy vasárnap bement a városba, s ott utolérvén a szülés, szülte a fiát [FogE 205].

3. felér vmivel; a egala ceva; einer Sache gleichkommen. *1710:* Hejában álmadozunk János király, Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György fejedelem triumphussival, nem fogjuk utolérni az akkori dolgokat, akkor úgy tetszett Istennek, most másképpen akar a mi bününkért minket nemzetestöl ostorozni, vagy nehéz, vagy nem, csak türnünk kell, mert megérdemlettük [CsH 70].

4. vmely állapot eluralkodik vkin; a fi cuprins/copleşit de ceva; eine Zustand nimmt Besitz/beherrscht ihn. *1767:* mint hogy kevesset ittom is volt, utol ért az álom s ott nállok le feküttem s ott alattom [Bethlensztmiklós KK; BK. Molduván Juvon (20) jb vall.]. *1823–1830:* István ... kevés ideig nállom is lakott; hanem az Haza vágyódás, mint az Helvetust szokta utol érvén egy nehány napi fekvö betegsége után haza kellett botsátanom, 's hogy Haza indult, mindjárt meg gyogyult [FogEK 577].

utolérdekel lassan utolér; a ajunge din urmă; langsam einholen. *1662:* valahányszáz jó lovassal die 12-a Januarii 1636. igen titkom és véletlen Ecsedbül megindulván, a Nyírségen és Polgárinál a Tiszán által úgy ment vala, hogy noha Ónodba bevinnék a hírét, és azok utolérdekelvén, el is kapnának élésszekeriben, mindazáltal Egerbe békével szaladott vala [SKr 162].

utolérettetik vkit útjában eléret; a fi ajuns din urmă; erreicht werden lassen. *1662:* Az ellenségnek elöljárója közelítvén, Szuhay Mátyás balszárnyról, hogy a mezörül azokat a Maros felé beszoríthatná, nagyon nekiökleltetett vala, kiknek hogy mind a mezörül, s mind amelly felöl jötek vala, útjok elfogattatott volna, úgy a Marosnak szoríttatának, hogy nagy része a Marosba ugratván, odaboríttatnának, akik pedig a parton utolérettetnének, lekoncoltatnának [SKr 411].

utolérhet 1. a putea ajunge din urmă; erreichen können/dürfen. *1845:* kiket közüllök utol érhetett a meg rohanó csoport azokat jól megnáspárolták [Kiskapus K; HG. Br. Dioszegi lev.].

2. felérhet vmivel; a putea fi egalat/deveni egal (cu ceva); einer Sache gleichkommen können/dürfen. *1811:* Mikor Erdély ama hires Ménesekkel, A' Mikes, Bethlen Pál, 's Vesselényiekkel Kevélykedett, mikor Dániel-is ére Örömet, és Bethlen Sándor a' Testvére Grófomnak, gyüjtötte a' szép 's jó Lovakat Öszve, hogy érhesse utól amazokat [ArE 132].

3. *perrel* ~ beperelhet; a putea da în judecată; anklagen können/dürfen. *1820:* ezen két Személyek szemtelenül azt merészelték mondani haza jövetelünk után a' M. Báronénak: Hogy Excellentiád tsak azért botsátot által annyi vagyont a' M. Báronénak; mert gondolta, hogy perrel utol nem érheti [A.rákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz].

utolért care a fost ajuns din urmă; erreicht worden sein. *1723:* Nemasági (!) ur(am) ... ugy el vere hogy a Tatar sem veri inkáb utol ért rabjátt, mint engem megh vere [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalui Juvána (50) jb].

utolj, utolja 1. vminek a maradéka, rosszabik/silányabb része; partea mai slabă a ceva (din punct de vedere calitativ); der schlechter Rest von etw. *1582:* weottünk ... Eppel Andras zolgayatol egy wtolt mely teot d. 88 [Kv; Szám. 3/V. 8 Lederer Mihály sp kezével]. *1596:* Hus uetel. Hozzu Peterteöl hozattam egy fel elejt, fel vtoliat egj zegiet merettem fel f 2 d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 163 Bachi Thamas sp kezével]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Hetedik ház ... Ezen hazban buza utollia Cub N 16 [UC 14/38]. *1642:* tizta buzat Czepeltetett el vetesnek kett szeris szortak megh, s-annakis az Eleit vittek Gialuba, s-ugy vettette el az utolliat Cziponak swttette [Jegenye K; GyU 75]. *1657:* Percipialtam az el Csepeltetett 5 Buza Asztagot Utollyaban cub Sax N(o) 5//2 [Borberek AF; WassLt]. *1688:* vagyon egy köböl rakott pincze ... Vagyon itt két rend ászok mellyeken van négy általag ketteiben egy kevés ser vagjon utoly és elö. Kettei üres [Kozmás Cs; Eszt 4 inv.]. *1690:* Ezen Gabonas Haz Tölgy fa Deszkakkal vagyon Hat Szakaszokra el rekesztve, vagyon ezekbe(n) de p(re)senti Buza az Eleje Sax Cub 203.//3. az utollya Sax Cub 24 [BK. Kentelki inv. 7]. *1723:* a tavalyi buzätt én Csepiette(m) el s lött eleje, utóllya 30 véka [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.]. *1745:* az Mezön fel osztván az mag(na)k Valo Buzát ... ezt el Csépelvén lett belöle mett. eleje 134. utollya mett. 9 [Mihálefva AF; BálLt 71]. *1769:* El tsépeltünk 65 kalangya ösz buzát, mellynek szeme lött eleje 95. véka másodja 7. véka, utolja vagyis gazza 6. véka [Esztény MT; Told. 5a]. *1789:* az meg örlött Gabonának elejét kitisztálván abbol kenyeret szoktak sütni, az utólyát pedig vagyis a Derczéit pálinkának ki fözik [Telekfva és körny. (U); UszLt XIII/97]. *1827:* Tavasz Buza lett mind öszve az elsö jukrol 37 véka Ennek másadgya tseléd laskának valo, és utolya kenyérnek valo 12 véka [M.köblös SzD; BetLt 3].

2. hátsó fele; partea de dindărăt; Hinterteil. *1632:* Vagion ezen szeker szin alatt, egj két lo utan valo dezkazott festet gombos szán, megh holt Vrunk cimere raita, az elein es utollian negj vas pant [UF I, 176]. *1638:* vagio(n) ... kétt kalacz viasz, harom vassass kerek, egy Szekernek az vtollya locziöstüly, Egy lancz egy Czikölczü Teslastuly [Cege SzD;

WassLt]. *1736:* Válto eke Tajigájával, pántyával, hoszszu vasával, utoljával, és egy járommal edgyutt Nro 1 [Bongárd BN; CU conscr.]. *1794:* Barátosi Josef uram meg ragadá az Exponenst, a' nadrágának elein és utolján levö rántzánál; fotsorgatta rázta a házba idestova [DLt 1799 év al.].

3. (vminek a) vég(e); sfîrşit, final; Ende. *1599:* Kereczteny Janos ... vallja ... Ez bezelgetesnek az vtoljara Bodonj vramis oda erkezet vala [Kv; TJk VI/1. 313]. *1600:* Szaz Crestely ... semmith ... nem thwd vallany, merth ithon sem volt hanem chyak az egesnek az vtoliara Jutot zeolejebeol haza [Kv; TJk VI/1. 451]. *1650:* Az Statutionak vtollyaba azt irtak [Kv; Ks 4. VI. 2 Steph. Palffy nyil.]. *1653:* A mely dörgés hallatott vala a tavalyi esztendöben – az utóján emlékeztem a tavalyi 1650-k esztendöben – mivel az a dolog igen meszsze volt: annak a csuda dolognak a híre már erre az 1651-dik esztendőre jött és érkezett ide [ETA I, 153 NSz]. *1662:* Annakfelette, föképpen 1659-nek utolja felé is, 1660-nak kezdetitől fogva egész romlásig az ebeknek a várason szerénszerte való szörnyü orditások, kik ... olly rendkívül való rettenetes orditásokat tesznek vala minden éjszakákon ... hogy a haja szálai is embernek ugyan bele felborzadni látattnának [SKr 630]. *1666:* Eperjesről való megérkezésem után öcsém Chernel Pál uramat kértem azon, hogy vállalná fel és ily időmnek utőlján nyugodna meg immár ő kegyelme [TML III, 608 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma prédikálott Zilahi uram mind reggel s mind délest, Zakariás 5 : 5 versétöl fogva, a résznek utolyáig, melyből is mindkétszer igen szépen prédikála [WIN I, 594]. *1774:* Lasci felöl nem jut jól eszembe németül; denique az utolja a carmennek ez[a] [RettE 323. – [a]Köv. a német szöveg]. *1812:* Az Contraktus 2dik részében a vagyán, hogy 9ber utojan egészen ki fizetnek de abol Semmi Sem lött mert az alkalam Szerint is 4000 Rfamis atan hever minden haszan Nélkül [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. *1819:* mostan utollya felé fél kupa sylvorium se volt részére elegedendö [Kv; Pk 2]. *1847:* Eleve szeptember utóján s ezen holnap elsö két napján tiszta és annyira hideg éjek voltak, hogy a viz kün meg körmödzött [KCsl Kemény Dénes lev.].

Sz. *a dolognak nemcsak az elejét, hanem az ~t is meg kell nézni. 1677:* Azért quicquid agis, prudenter etc. Az dolognak nemcsak eleit, hanem az utolját is meg kell nézni [TML VII, 383 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *ne csak a dolognak az elejét, hanem az ~t is konszideralja. 1606:* Kegmetek azért ne cziak az dolognak az eleyt hanc(m) az vtolljatis considerallia, mert ha kgmetek Bedeó Mihaly Vramott akkori dologért haboritani es karosittani akaria mingiarast az eö felsege gratiaia igy semmi rendeknek ne(m) haznal, kyt kegmetek megh Jtelhet [Kálnok Hsz; UszT 20/14 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával] * *sem elejit, sem ~t. 1604:* Fabian Janos vakmerősegre wetwe(n) magatt az Dolognak sem eleytt, sem wtolliatt megh ne(m) tekintue(n) ... Mindzenthy Benedek wramnak egy fewriz Molnatt az korondy hataron ell puztitwan, vassait el hordotta [Korond U; Ks 14. XXIX. 9]. *1662:* De a fenyéték nélkül való boszszús és sem eleit, sem utolját a dolognak meggondolni nem tudó bátor emberek az ispáhiát mind fiastul levágták vala [SKr 315].

4. *~ig* az utolsó darabig; pînă la ultima bucată; bis zum letzten Stück. *1840:* S arról is szoroson meg lévénk egyezve, hogy senki falusi feleink közül fél bért utoljáig meg ne fizesse, hogy a 4-dik pont alatti kitétel teljesítésbe hozattathassék [Taploca Cs; RSzF 201].

5. (ember/állat) hátsó fele/lába; partea posterioară/de dinapoi/din spate; Hinterbein. *1563:* hwtire Tyztessegeresis keotcotte Ennekc(m) Magat hogi az lonak semi santasaga nincze(n) ... de Meegh az vtban Jeowet Megh osmerem hogi az utoliawal santal [Vécs MT; BesztLt 16 Horwat Kozma ub a beszt-i bíróhoz]. *1595:* vöttem ... 2 Nyulat ... d 27 Az 2 útollya sütúe vala, Az többj volt fekete Lewre [Kv; Szám. 6/XVIIa. 21–2 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1627:* Az Menesekneк szamok ... Negjed fw fekete kancza az ket vtollia szäär [Rücs MT; BLt 1 inv.]. *1632:* Menesek Mondrai Galliale es Bika Bukurencz paztorsagok alat uagion ... Harom cöregh tizta pey kancza ... N. 9 Ketteinek az két utollia szár ... Pey kancza kiknek az utollia szár ... N. 3 Hatodfw holdos pey kancza, utollia szár ... N. 1 [UF I, 180]. *1710:* Mondjátok meg az ebadtának, ha török rab kell, bújjék ki a felesége utoljából, s fogjon rabot, de akit én fogattam, azt neki bizony nem adom [CsH 102]. *1736 u.:* Jakó András éjszaka salvo honore a gatyáját tele töltötte; eszekbe vévén a többi, felköltek, s látták, rútúl van a hátulja, ex loco egy káposztaföt ketté vágván, az utoljára tették [MetTrCs 457–8]. *1774:* Tisztarto Uram ... két versben égy más után 25ott 25ött vagatott ream, s annyira el veretett volt, hogy regeltöl fogva estve felé Vetsernyéig alig tudtam itten az Faluban levö hazomhoz menni, melly verést két egész Hetekig meg feködtem s.v. az utollyomrol az Bőrömis mind le hámlot [Mocs K; KS. Argyeus Danyilá (40) jb vall.].

6. péra; vulvă; Vulva. *1826:* (A tchén) szeme nem könyvezett, ajjaka, utoja (: s s :) segge nem volt ki dagadva [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Aron not. kezével].

7. (csapat) hátul levő rész(e)/szárny(a); partea din spate (a trupei); Nachhut. *1614:* az Básta hadának utoljával és széledezőjével egynéhány hétig erös csatázást üztünk-tartottunk [BTN 49]. *1657:* A kozákok is hazafelé készülnek vala, és a magyarral elkisérteté magát a Semlyg hidjáig. És ott mikor által mentek volna, az utója a kozákoknak a hidat elhányta, hogy tovább ne mehessen vélle az urunk kisérö hada [ETA I, 162 NSz]. *1662:* ottan csatát rendelének, olly tanúsággal, hogy a tábornak megindulására vigyázván, az utolját igyekznék megütni ... hol oldalól, hol utolján, hol csak kapdostatták, s az hadakat derekasan neki nem bocsátották a generalisok [SKr 235]. *1679:* az német Erdélyben is bé akarna csapni, Kglt kérem s igaz magyarságára kénszeritem, szorgalmatos vigyázásban legyen s ha úgy talál lenni, az egész hadakkal induljon utána s mindenütt csapdokja (!) az utólját s distrahálja [TML VIII, 441 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

utoljában utolszor; ultima dată; zum letzten Mal. *1639:* Én egyebet nem hallottam felölök és Kállainé felöl, mert én soha házánál nem voltam kétszernél többször házánál is (!), hanem most utoljában az mely legént ott, házánál tarta, annak feleségétöl hallottam, hogy az kemence mellé nyomta volt [Mv; MvLt 291. 188a–191a].

utóljabb utóbb; ulterior; später. *1661:* Úgy hiszem, Kegyelmetek sem tudta, mi hideggel fázik, mikor az postát most utóljabb Kóródrúl urunk elbocsáttá; eddig tudja s érezheti is Kegyelmed [TML II, 202 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

utólján utóbb; ulterior; später, nachher. *1662:* Ecsed vára is utolján neki adatott vala | néhai Teleki Jánosról (ki utolján váradi egyik lovashadnagy volt) és ösrül álló jenei házát, örökségit s alföldi jószágát Jenővel elvesztvén, feleségével s

édes anyjával most már váradi házacskájába szorult volna [SKr 127, 480].

utoljára 1. utolsóként; la urmă (de tot); als Letzte. *1662:* a többi képen utoljára hagyattatott és csak imígy-amúgy, ímmel-ámmal tractáltatott, mintha ugyancsak semmirekellő dolog volna [SKr 107]. *1710 k.:* A gubernium ponori közös zsendelyéből kollegájok injuriájával fedék meg házokat. Gálfi házát sokan, de egy részét utoljára a páterek hordák a templom építésére [BÖn. 895]. *1787:* az Más Rendbeli Beres ökrök közül botsátották ki, az a két Tulok Ökört az hojszás szürke az Csábeli Daru ... Utollyára eresztek ki a két Rudast, az hojszas az Rigo, az Csábeli Szőke [Náznánfva MT; Berz. 4. 30. 15]. *1812:* Én pedig a' ki utoljára maradtam vala, a' Palotabeli kementze mellé vontam magam [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.]. *1819:* Utollyára a Lactarae napkor tartatni Szokott közönséges Czéh gyülésen választassék még égy értelmes irástudo Notarius is [Kv; MészCLev. 7].

2. késöre; pentru mai tîrziu/aşa de tîrziu; für später. *1719:* en nem akarván olj utoljára hadni hogi magam bonumaból mind akiket iljessen utannam, es Ecclesiák szamarias (!) rendessen ne allegálhatnek es perpetualit(er) et testamentaliter ne disponalhatnek Zallagosimbol es aquisitoruimbol [Imecsfva Hsz; Borb. I.].

3. utolsó alkalommal/ízben; (la) ultima oară/dată; zuletz. *1682:* most utollyára folyamodván Teken(tetes) N(em)zetes Varadi Polyk Janos vramhoz es eo kglmenek remenkedvén hogi azon buydoso Jobbagyok(na)k fel keresésés(en) s meg fogtatásáb(an) lenne seghitséggbel [Kv; RDL I. 159]. *1715:* a Gjogják ... azon njil kaszálojak(na)k füvét esztendönként el adták ... mind felljebb felljebb menvén utolljára ötven forintra verték volt fel az árát esztendőt által [Lupsa TA; WH]. *1733 k.:* Az Cserépi lovam erővel töllem alkudtatott meg in et f.h. 150 ... nékem semmi sem exsolvaltatott, hanem utollyára volt illyen alkalom : ád : 1. Öt gyermek lovat, mindeniket in et p(ro) f. h. 25 [TKl gr. Teleki Ádám kezével]. *1772:* Ötödszer és utoljára [Szancsal KK; Berz. 5. 46. S. 1]. *1792:* midön utollyára a' maga meg nyert praetensioját finalis Executioban ugyekezte vétettetni az irt Nemes Communitas Repulsioval meg akadályaztatta [Várfva TA; Bosla lev.]. *1804:* Drentye Mitru ... midön utoljára el betegesedett, akkor a' Mlgs B. Huszár Ur ö Nsga földjéről ki is hólt [F.berekszó Sz; BfR III/12. 7 Avasán Flóra (45) col. vall.]. *1813:* utollyára ă szeme közé ütett s megis kartzolta ă szeme körül [DLt 56 1814 év al.]. *1827:* Néhai édes Atyámtol nékem utoljára adott Láda czüst menyen a' Leányom részibe [Szentbenedek SzD; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Anna végr.].

Sz. *1835:* még azt mondotta Sós Peti Pista fülem hallottára: Adjon tsak a' Báro – megfizetjük mikor szoll a' Kakuk utoljára [WLt].

4. élete végén/vége felé; la/spre sfîrşitul vieţii cuiva; ans Lebensende. *1765:* Cserei Mihály Ur(am) ... utoljára ... erötelensége miá ágjából fel nem kelhetet [Bölön Hsz; EsztMk]. *1770:* gyermeke nem lett soha, jószága sem volt semmi, utoljára rosszul éltek volna, de a szegény Szilvási Ádám mind eltakarta [RettE 237]. *1770–1799:* Zsuzsánna megesett személy, egy leánya lett volt, utoljára megtébolyodott [FogE 59]. *1774:* Földvári István ... vévén el gr. Nemes Ferenené, Bethlen <Druzsianna> leányát, ki is a múlt nyáron hala meg szegény ... Most már utoljára külön laktak [RettE 339]. *1778:* jo gazda Embernek ismertem utrizált Etzen Andrást, de utollyára vakságra jutott vala felesegeis Miklos Anna megbetegesedett allapotra [Albis Hsz; BLev.]. *1801:* szeme világát is el vesztette utollyára, s külömben nem járhatott, hanem ha vezették [Torda; RAk 363]. *1823–1830:* Ezek is utoljára elszegényedtek, s maga elhalálozván, a felesége mások segedelmére szorult [FogE 85].

5. végül, végezetül; la urmă, în sfîrşit; endlich, schließlich. *1653:* Eltem vele 43 esztendeig 9 holnapig. Volt együtt 9 gyermekünk ... Utoljára úgy itélem, hogy a tizedik is volt, de abortivus volt [ETA I, 151 NSz]. *1662:* Zólyomi Dávidnak pedig, kit is maga nevelt, s utoljára Haller György után udvari főkapitánnyá tött vala, feleségül ugyan Bethlen István nagyobb leányát, Bethlen Katát adván ... székelyhídi várat, Erdélyben pedig Gyalu várát, Marosújvárat bírja vala [SKr 128]. *1673:* Utoljára azzal bocsátotta el ő kegyelmeket, hogy imátkozzanak az Istennek s megsegíti üket [TML VI, 458 Székely László Teleki Mihályhoz Drinápolyhoz]. *1710 k.:* Utoljára pedig, amit Salamon mond Péld. 26 : 18. 19 [BÖn. 419]. *1746:* à négy forintokat maga fáradtsagáért akarta, és akarja az A. el venni, mellyétis contra Leges fraudulenter akart az A. el vonni az Jn ... Interestis vett és útollyára is à tiz forintokért tizennégyet akart húzni az A. az egész Summát hogy amittallya itiltetett [Torda; TJkT III. 22]. *1755:* utollyára ismét maga az A(ctor) az Gornyik lattára a Fiam Hajában akadot ötet földre le verte tagolta [Újbárest H; Ks 62/3 Matycy Jvon senior vall.]. *1763:* utóllyára az Sötét czíherben el-veszvén, viszsza jövének az tüzhöz [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1784:* Utoljára arra fakadott a hitvány szász, hogy ő nem gondolta oda a mágnásokat, hanem csak a nemességet [RettE 424]. *1792:* Utollyára ... czen Instructiob(an) mindenek meg nem határoztathattak, és be nem iktathatták [Zilah; Borb. II]. *1823–1830:* már alkalmas részeg volt, markoltam a tálból a derelyért, s raktam a keszkenőmbe, utoljára ő az asztalnál elaludt, én is a keszkenő derelyét kivittem s a kutyáinak kiöntöttem [FogE 267]. *1850:* Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz, de ennek igy is kell menni, mert a meg van tiltva, hogy igazat beszéllyünk, tehát a dolgot travesztalni kell, s abbul utollyára absurdum kerül ki [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Samuel lev.].

6. végtére; pînă la urmă; schließlich, am Ende. *1676:* Eleget, valamit feltaláltam, istenkedtem nekik, utóljára nem tudhattam olyat, a kit nekik nem mondtam [TML VII, 171 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* Nem is árt afféle dolognak eleit venni, és akármely kicsiny legyen is a gyermek, erősen megostorozni, mert ha kicsiny korában, bár játékból tanolja meg is a lopást: nagy korában sem hagyja el, hanem felakad érette utóljára [CsH 129–30].

utoljborsó silány minőségű borsó; mazăre de calitate inferioară; Erbse von schlechter Qualität. *1685:* Borso S. Cub 9//1. Utoly Borso S. Cub 3// [Porumbák F; Utl].

utoljbúza, utóbúza silány minőségű búza; grîu de calitate inferioară, codină; Weizen von schlechter Qualität. *1650 k.:* Czondor Andras adot el egy veka utoly buzat den. 50 [Bh környe.; WassLt]. *1655:* utoly Buzat es rostaalljat is erogalta(m) ez szerent [Egeres K; Ks 70. 51]. *1673:* Kumanay udvarhaznal levő bonumok es leguminak szama ... Utoly buza 8 rosta allia cöt köböl ~ cub. 5 [UF II, 576]. *1676:* öszi elö Buza Sax. Cub. 25.//. utoly Buza Sax. Cub 10 [Gyf; Utl]. *1682:* Szemen szedet buza Cub. Sax. nö 8. Szedni való buza Cub. Sax. nö 17. Köz buza Cub. Sax nö 350 Utoly buza Cub.

Sax. nõ 30 [Ebesfva; Utl]. *1692:* vagyon harom deszka Szuszek … igen gazos utóly buza benne [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1717:* Tiszta elő Buza Cub. 29 Más aláb valo buza, egy Asztag szeme Cub 56 Utó buza Cub 2//2 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1724:* Majorságn(a)k valo utóly buza [Koronka MT; Told. 27]. *1730:* Majorságnak utoj buzát mett. 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70. 51]. *1748:* Uto Buza gazos és régi [Koronka MT; Told. 11/95]. *1753:* Én Szabo Kosztin tudom bizonyoson hogy Husvét előtt levő Vásárhellyi Sakadalamra velem vagy tizenhat véka utolly buzát vitetett bé [Mezősályi TA; Ks 8. XXII. 9]. *1757:* Érsek Ujvári Uram parantsólta ã Cséplőknek, hogy tsináljanak jó Szakasztást, mert eõ kglnek nem kell tsak az utólly búza [Kv; AggmLt C. 21].

utoljecet silány minőségü ecet; otet de slabă calitate; Essig von schlechter Qualität. *1805:* két etzetes hordo egyikben csügõr a másikban régi utoly etzet vagyon [HSzj *csügõr* al.].

utoljgabona silány minőségü gabona; cereală de calitate inferioară; Getreide von schlechter Qualität. *1766:* egy köbőlni gazos utoly gabonát bele hintettek [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. *1771:* Utoly Gabonakbol Rostalybol palinka(na)k [Backamadaras MT; LLt 336].

utoljos 1. utóbúza; grîu de calitate inferioară, codină; Weizen von schlechter Qualität. *1663:* Harjnnaj Ferenc Ur(am)nak juta … ket kis szekerre valo buza tiszta hat veka, utolljos vagj keozepesse mas fel veka [Erdőcsinád MT; Told. 1a]. *1683:* Bor fizetések ö klmek(ne)k[a] … Egyszersmind adatik ki Szűretkor a' Dezmán … Azonképpen buzájokis … méréskor a dézma csűrben nem valami utolyas hanem tiszta buzábul erogáltassek kinek-kinek [Kv; SRE 11–2. – [a]A papoknak].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: silány minőségü; de calitate inferioară; schlechter Qualität. *1695:* Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k … a' dezma csűrben buza fizetesek méréskor ki adassék nem valami utolyas buzábul hanem a' buzanak havabul, jol végére menvén Salarista Uramek(na)k leg kissebbikig esztendejek mikor kezdődik, és mikor terminálodik [Kv; SRE 36].

utoljvas '?' *1694 k.:* Judit(na)k juta egy szekreny utoly vas nelkul [Kilyén Hsz; BLt].

utolsó I. *mn* **1.** (leg)hátul levő, (leg)hátsó; ultim, care se află la sfîrşit; letzte. *1573:* mycrt hogi ez Barlabas byzonsagi vtolso rezebe valliak hogi vincenek loway penze es adossaganak fel zedesse zallot galra tartozik felet fyzetny az harmincadnak az vincetwl Marat Marhabol [Kv; TJk III/3. 122]. *1625:* a Talyigának tsináltattam megh az vtolso ágassát, mert az sem volt jo … d 60 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 10]. *1649:* Az Posta louak szekeribe ezinaltattam Kerekes Andrassal egu utolso Tengelt f – D 35. Egi utolso agast rea es egi Simelt f – D 20 [Kv; Szám. 26/VII. 540]. *1657:* Kisica nevű igen sebes folyóvizen sok helyeken kellett általkelnem … Végre szinte az utolsó réven el is csapa, forgatván lovastól [KemÖn. 60]. *1662:* amint fel vagyon jegyezve ezen prófétánál a próféciai könyvnek utolsó részében, az ötödik részben [SKr 687]. *1680:* talaltunk ezen haz heján … Lo szekerhez valo rudokat első es utolső agassokkal tengellyekkel öszve foglalva nõ 3 [A.porumbák F; ÁLt 19]. *1698:* egj eltört rakonczat kapa, rá ment az utólsó szekérre [Hidvég Hsz; HSzjP Bajdo András, Nemes Gabor Ur(am) Jobbagja (30) vall.]. *XVIII. sz.:* Az utolsó eresztő helyen penig hazajővén az útban az minémű közönséges <kérdé>se vagy valami egyéb bajoskodása esik, <erős> regula tartassék, hogy ott mindenek <el> igazittassanak magok között, hogy a céh ne búsíttassék [Dés; DFaz. 31]. *1725:* Onnat már esmét a' meg irt útra térvén a' Metalis széle ezen erdőnek fel mégjen egész(en) a' Tetőig a' szekér útra, melly útról czéloz ezen ö ngok erdejé(ne)k az utólsó Metalissa egeszszen arra az Lajtorjas nevü tsúpra [Ménes MT; BK]. *1736:* Gondolod talám, ez az utolsó két-három historiácska nevetésre való; de bizony nem nevetésre, hanem nagy oktatásodra vagyon, kedves olvasóm, ha jól megondolod [MetTr 420–1]. *1794:* parantsoltatik … Hogy a' meg kereszteltettek(ne)k, Őszve Eskettek(ne)k és el temettettek(ne)k száma az előnkbe adattatott Norma szerint készen legyen. A' melly norma v. Tabella ide hátrább az utolso Paginán le vagyon irva [M.bikal K; RAk 8]. *1805:* az utolsó articulus ellen tudtunkra Társasagunk nem hibazott, de nemis hibázhat [Torockó; TLev. 9/38].

2. időrendben az utolsó; ultim, cel din urmă (din punct de vedere temporal); chronologisch der Letzte. *1557:* az vitezlö Zúky Janos ew riszyrül az szowaty dezmarul ennekem adot fl. V. az vtolso fizetisben azért tellessigel megh fizetet [Zsuk K; SLt XXXVI Nag Jmre kezével]. *1573:* Leorinch deak darochy Janos zolgaia, hity vtan azt vallia, Twgia hogi darochy Matiasnak vtolso felesege halala vtan ely leot az Anyok es ely kerte Darochy Matiastwl az leanianak leaniat [Kv; TJk III/3. 157]. *1594:* Orbannak az vrunk kolcziaranak attam keth Tallert, mierthhogi az vtolso vaczoran az vrunk aztal Borra ell fogioth volna, es megh seppreoseodeoth volna, Czak hogi mas hordo Borth ne vetetetessen, hanem co Naghokath vgian azo(n) borral contentalya [Kv; Szám. 6/X. 20]. *1644:* ugy tetzet hogy az elebbi Jnuentarium le szallot es annak ereje el mult, hanem ez utolso Jnuentarium al megh [Kv; RDL I. 107]. *1657:* De az utolsó kévánságra, az munkácsi dologra nemcsak nem ígírém magamat, söt declarálám, hogy én szolga lévén, kötelességem szerént soha jószága eladását nem tanácslom [KemÖn. 129]. *1683:* Ehez a Faluhoz volt az elöt, edgy Leanj nevü havas, olahul Fata Muntyi … hane(m) az utolso Tatar rablása uta(n) el szellyedve(n) szegenyedve(n) hogy marhat nem kezdettenek ott Tartani el idegenedet ettől a Falutol [Preszáka AF; Incz. V. 25b]. *1710:* Ez volt az első feleségem utolsó gyermeke [BÖn. 716]. *1744:* a Gát haromszor el Szakadott, elsőben semmi kár nem let a Halakban, de az utolsobb kétszeri el szakadasakor hala vizével edgyütt el karosodott [Tóhát TA; JHb XI/17. 16]. *1785:* gyakorta, söt tsak nem minden nap keserves sirásokkal töltette életét utolso Férje miatt … mikkel kesergette Utrizált Férje? [Mv; DLev. 4 vk]. *1817 k.:* mint hogy betsülletem forog fenn ennek meg oltalmazásában, még az utolso pontra is ki merek álloni [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1825:* Sajnállani fogom ugyan ezen utulso lépés tételre szorittatásomat, de aszt ne nékem tulajdonitsa, hanem magának, és a kéntelenségnek [Hadrév TA; KCsl 5]. *1879:* Végezni akartam ezt a mocskos levelet … mikor tegnap délben a levélhordó hozta a te utolsó leveledet [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *feltámadás. 1561:* Es az prok eletre ualo vtosso fel tamadaswnk keresteni modra tiszteltessek [Kv; ÖCArt] * ~ *gyermekség. 1759:* Könyörgök azert Tektes Király Biro U(ra)m(na)k … hogi illyen utolso gyermekségre jutott s

tehetettlen s gyámoltalanságomb(an) (!) könyörülő szemeit forditsa rám [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5a Bartók Mihályné panasza]. *1766/1800:* beteg ágyban lévén … a' Feleségemis régtól fogva tsak nem éppen világtalan, vagy. hogy Mind ketten utolso gyermekségre jutván, magunk életünk táplálására éppen elégtelenek vagyunk [Harasztkerék MT; Told. 30] * ~ *itélet napja. 1710:* Rómában … szörnyű földindulások voltanak … Az egész római nép megijedett volt annyira mind a pápával együtt, hogy azt gondolták, utolsó ítélet napja következik, és sok asszonyok a nagy félelem miatt elájultanak s megholtanak [CsH 328 1703-ra von. felj.] * ~ *vég. 1704:* Ugyan ma reggel öszvegyülvén az ország, a tegnap végzett memorialist elolvasák … instálván öcxcellentiájának mégis, hogy azt tőlünk ne kívánja, hogy ante tempus et ante allegata pronunciáljunk, nem lehetvén azután ebben a causában törvénytevők, ha azt, aki utolsó vége és merituma a dolognak kimondjuk [WIN I, 143].

3. közvetlenül a halál/sírbatétel előtt történő; ultim; letzte (vor dem Tode). *1561:* mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen legw(n)k [Kv; ÖCArt.]. *1591:* wtolso dolgaimrol akarok emlekeznem ez valamy rendelestis tennem [Gyf; BálLt 93]. *1605:* az eleobbi megh irth Testamentumot tellyessegghel ereotlenne hagyom, es igi reformalom ez vtolso es megh maradando tellyes akaratommal [JHbK XXIV/16]. *1699:* ép és meg nyugut elmével és értelemmel akarok utolso dolgaimrol emlékezni [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1724:* Világos dolog Tar János Ur(am) circit(er) négy vagy eot holnapokig ollyan igye fogyot, el esett gyámoltalan utolso állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak [Asz; Borb. I]. *1737:* Kilim Marton … gaz és Házossága ellen valo Felesége tractálásával causalta aztis, hogy az Felesége utolso Szomoruságra és Kécségben esésre vévén magát, étetött vott bé [Kv; TJk XV/13. 35]. *1762:* Hasonló a szegény Hannibal utolsó mondása ehhez, melyet hol olvastam, nem jut most eszembe [RettE 137]. *1823–1830:* Az asszonyokkal örökké csúfolódott, mégis utolsó betegágyában azt mondta, hogy az ördög találmánya volt, hogy az ember meg ne házasodjék | Igen ép elmével volt utolsó pillanatáig, intett minket gyermekeit a jó magavisseletre [FogE 75, 86].

Szk: ~ *hagyomás. 1796:* Naponkint erőmet fogyatkozni érezvén, kedves Házam Népe' oktatásáúl 's vezérlésére, tészek ilyen utólsó hagyomást és Testamentumat [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 1a K. Dobolyi József végr.] * ~ *kenet. 1751:* Vándoréknak sok excessusok között ennek előtte négj esztendőkkel Vándor Juon és Thodor bizonjoson emlékezem rea hogj egj Vonya Moles nevű embert itt az Faluban irtoztatoképpen megh vertenek le taglották Sárban nyomottak el annyéra megh kénozták, halálát lesvén a' Pap az utolso kenetetis fel adta [Balázstelke KK; BfR Petrus Deák (43) jb vall.] * ~ *lehellet. 1767:* Reggel Templomból ki jövén Nehai édes Atyánk egésségesen dél előtt véletlenül a rothaszto forro hideg ki lelé, és öt napokig tarto Sulyos Nyavalyája után majd utolso lehelleteig ép elmével lévén Juniusnak 9dik napjan estvéli 11 és 12 ora között Lelkét Teremtőjének nagy buzgosággal meg adá [ArJk 57] * ~ *rendelés. 1733/1813:* Ioszágom 's vagyonotskám felöl illyen utolso rendelést tészek [Kv; SLt XLII. 6. 23]. *1824/1826:* utolso, és változhatatlan rendelésemet ezekben teszem meg [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092 Kökösi Dobolyi István végr.] * ~ *testamentum* → ~ *hagyomás* * ~ *tisztelet/tisztesség(tétel). 1646:* halalakoris penigh … mi adgiuk megh czufsag nelkul az ketek utolso tiztesseget [Bádok K; JHb III/72]. *1770:* Kis Eskűllőn … Sombori János temetési utolso tiszteség tételire, az Atyafiak szép gyülekezetel konfualtanak volna [Kisesküllő K; RLt O. 4 Désfalvi Simon Mihály kezével]. *1806:* délelőtt a Templomba voltam G. Kornis Gábor utolso tiszteletére Requiemre [Dés; KMN 87] * ~ *vég. 1662:* Huszain basa előtt való budai vezér Csiaffer basának boldogtalan utolsó végéhez való készsége [SKr 161 tartalomjelző fej.címben]. *1763:* Talán utolsó végem is közel vagyon [RettE 158] * ~ *végzés. 1757:* kivántom mostani utolso végezésemet … tenni [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3. 1. 4] * *(élete)* ~ *napja. 1658:* Veszem … eszemben, hogy az en eletemnek Utolso Napia nem messe Vagyo(n) [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1800:* Utolsó napjaiban látván az édesebb Üdönek változásra hajló voltát [Bereck Hsz; HSzjP Markirius András (50) Brassó Városi, most itt a' Városon Tornyot Plehező Mester ember vall.] * *(élete)* ~ *óra(ja). 1631:* mindenhato hatalmas terempteo es gonduiseleo eőreok Atja Isten es az megh fezittetet Nazaretbeli Jesus legien enekem az en Christusom wdueözitteöm es keozbeiarom es ebben az hűtben szent lelkenek altala megh erősettetnem alhatatoson eletemnek utolso oraiaigh akarok megh maradni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1666:* megh ismirven (!) … Maghaban hogy iletin(e)k utolso oraja közel volna [Radnótfája MT; BLt]. *1777:* Vévén ezen levelemet: ugy gondolkodgyék, hogy most vagyon e' világi első és utolso orája [Szentiván Hsz; BLev.]. *1853:* a' kedves kitsi Rozánk az utolso oráiba van … ha tsak az Isten tsudát nem tsinál – a' Doctorok látom nem tudnak [Kv; Pk 6].

4. vmely időszak végéhez közel eső; ultim, care este aproape (în timp) de ceva; bevorstehend, baldig. *1561:* Az elso ket esztendeben sarwtol el walua myndennel onmaga Ruhazza magat. Az utoso ket esztendőben az ura rwhazza [Kv; ÖCArt]. *1621:* Ne variak penigh az Eztendeőnek vtolso reszet hanem minden reszeiben, minden ado fel vetesen exigalliak raitok az Egi Egi fertalj adott [Kv; TanJk II/1. 312–3]. *1623:* Az jozagban ezutan az korcsiomatt vj esztendeő napiatoll fogua minden falun continualia zwreteöll fogua Xbernek vtolso napiajgh az korcsioma az zegeny nepe legyen [BGU 120]. *1666:* En itt Gyaluban múlatom el az innepek[a] utolsó napját [EOE XIV, 206 Vesselényi Pál Telcki Mihályhoz. – [a]A levél dec. 26-án kelt]. *1733:* az Malombeli proventust az holnapnak utolso napján, vagj az holnapnak első napján merjek ki Malombirák Atyankfiai eő kglmek [Dés; Jk 433b]. *1746:* minden becsulletes Szemely hat hat penzt maga Szemeljeben be hozni elne mulassa … hogy ha pedig az utolso Che napig be nem hozza duplason tartozik [Kv; KCJk 17]. *1779:* A Periodusnak tegnap volt utolso napja már Szent István Kiraly napig a' Tekintetes Tábla Törvényes dolgok fojtatására nem Conflual [Kv; SLt XL Mart. Ágoston Suki Jánoshoz]. *1780:* Egyenlő futatások és mivelések a' Verős kovácsoknak illyen határban tetetik, egy egész Esztendőből … tizenkét heteket az Bánya műre ki szakasztván, midőn ennek utólsó napja el-telik, mindjárt a' Futatásnak és mivelésnek ideje lészen Uy Esztendő napjáig [Torockó; TLev. 3b–4a]. *1809:* most az közelebb elenyészett 1808-dik esztendőben karácson sokadalmának utolsó napján vásárlott volt egy ökörtinót az fölperesnek az etse, Szabó Ferenc, az alperestől, Barabás Balázstól 20 magyar forintokkal az anyjának, Szabó Antalnénak [Szárhegy Cs; RSzF 285]. *1835:* az erdőre menetelnek napjai pedig lészen sze-

reda és szombat a holdnap utolso napjáig [Étfva Hsz; HSzjP].

5. a legutóbbi, az éppen elmúlt; ultim, care abia a trecut; letztes/jüngstes. *1785:* egy szán Gyumöltsfa ágot hozott haza most az utolso hoval [Backamadaras MT; CsS]. *1815:* az utolsobb néhány Esztendök alatt [Kv; Pk 3]. *1823–1830:* Az utolsó fél esztendöben volt praeceptorom Imre Sámuel, most csitszentiványi pap [FogE 80].

6. maradékként/maradványként még meglevő; care a mai rămas; als Überrest noch vorhandene. *1568:* Petrus Aztalos iur(atus) fassus est, hogy az haz chyerelesbe aky hazat Kadar markostul es buda azontul (!) chyerelt volt, vtolso fyzetesre marat volt 70 f(ori)nt, es azt Kadar Markosnak attam, az tanach hazba [Kv; TJk III/1. 194]. *1629:* az palast arrat ... annak az Aszonnak resziben tudak ... maid ugy jut eszemben hogy az, mint egy utolso ki elegítés leon, mégh en velem iratanak leuelet rolla ... elme(m) arra megyen hogy utolso ki fizetes wolt [Kv; TJk 35]. *1640:* ez utolso harom Retet Kamuthi Farkas perjeteol fogua biriak Ur szamara [Gyalu K; GyU 57]. *1647:* Ez utolso Juhok száma az 1646. Esztendei Inuentalas szerint vagion [Megykerék AF; BK 48. F. 16]. *1705:* Meg is mondá Cusani uram, hogy az az utolsó palack [WIN I, 628]. *1743:* az utólsó petakos 23 kupa borért mellyet a' kömives meg ivut Conventiojabol fizettem értette Fl. h. 3 Den. 22 ... Az utólso Susták borért elegyesen eget borral eggyüt Fl. h. 2 Den. 22 [Szászerked K; LLt]. *1755:* az utolso métát hánták a' Légeni Csere között, az melly méták mostis ki teczenek [Nagygycke K; Ks K. 80]. *1794:* A' mi ... fizetését[a] illeti ... 120 M.forint bizonyos Jol tévöknek azon végre el szánt magok ajánlásokbol fog adattatni, a' melly utolso 120. M. forintoknak maga rendes idejében csalhatatlanul lejendö le fizetések iránt Mlgos Fö Insp. Curator B. Kemény Samuel és Grof Teleki Domokos Urak hogy jot állanak magokra méltoztattak vállalni [Kv; SRE 300]. *1826:* az alperes molnár is nem tagadván azt, hogy a felperes törökbúzáját ő maga, a molnár öntötte fel, s amidön a malomból elvitte a molnárné segéllette a vállára felvenni a felperesnek, sőt az utolsó három kupányi lisztet együtt merték fel, és a molnár szeme előtt kötötte bé a zsákot a felperes [F.rákos U; RSzF 258]. *1844:* vetetem ... a Köpadra a Miskáné métájába lévő egy tsupos kő tájáig vetett tisztádon tiszta utolso vasrosta jukon jöt nagy szemü buzát Cir(citer) 7 vékát [M.köblös SzD; RLt]. *1851:* az utolso tehén bé eset a' jászolyba is többet lábra nem állat aztis most szombaton ki nyuzták teméntelen kárt vallatt [Kv; Pk 6].

7. egészen, teljesen; pînă la ultim(a) ...; ganz. *1710:* A Felséged szolgálatja mellett bizony meghalni soha nem irtóztam, mert kész voltam mindenkor a Felséged parancsolatjára utolsó csepp véremet kibocsátani, de irtózom és reszketek annak megondolásában, hogy hóhér keze által gyalázatosan fogyassék el életem [CsH 88–9]. *1840:* méltoztasanak ... Léányomnak elsöbe Conventiobeli fizetését az egész Esztendöre ... mind az utolso fillérig ki fizettetni [Dés; DLt 1286]. *1846:* Minden szükséges repárátiot az utosö szegig en tartozam ... meg tétetni [Kv; KmULev. 2].

Szk: ~ *cseppig. 1678:* Akarám ... ezzel is gyözhetetlen császárunkhoz való nagy készségemet s alázatos hüségemet vérem utolsó cseppéig nagy alázatosan megmutathassam [TML III, 100 Teleki Mihály a fövezérhez]. *1839:* Miklos nap előtti estve nagy vendégséget csíptünk ... mily vígság közt töltöttük azon kedves estét, képzelheti abbol, hogy ötön a' Miklos egészségéért egy Üveg Sárfánert (!) és égy más üveg Simény bort, utolso cseppig megittunk [Kv; Pk 7].

8. (rangban/tekintélyben) mindenki más után következö; ultimul, ultima; allerletzte. *1661:* az országnak törvénye szerint választott fejedelme lévén Kegyelmeteknek, mind tösgyökeres, nem utolsó tagja az hazának, örömest fáradozunk és vérünkkel is felnevelt édes hazánkhoz való szeretetünket megpecsételni készek vagyunk [KemIr. 349]. *1672:* De meg bocsásson Kegyelmed, ez ilyen dologban Kegyelmed sem elsö, sem utolsó is, mert az hadakozás aval jár, hol ver és hol verik [TML VI, 330 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' Székelység-is nem utolso tagja lévén a' szegény hazának, ö Nagysága[a] Kapitányokat, Király Birákat, Generalisokat, magok nemzetéböl állókat, és köztök lakokat adgyon közikben [AC 33. – [a]Rákóczi Ferenc]. *1730:* Mikor az B. Ceh beli Mester Emberek Törvényszéget (!) ülnek tehát az utolsó mesternek nem szabad az asztal melle ülni ha nem az ajtón belöl egy székre [Kv; FésCJk 70]. *1737:* az B Füsüs Czének utolso Mestére tartozik minden héten, Szereda napon, az Szint meg sepernj és sokadalmi napok előtt, mert ha el mulattja mind ezeket ... lészen büntetése tocies (!) quoties D. 24 [Kv; FésCJk 72].

9. aljas, hitvány; josnic, abject; schändlich, niedrig. *1632:* az utolso Fazakas Balas oda szalla abba az hazba(n) kiben most Zabo Andras lakik [Mv; MvLt 290. 75b]. *1662:* cselekedhetnének ... minden extrémumot, utolsó spitzes dolgokat, életek kockáztatásával bemenvén a várba, elpróbálni készen volnának [SKr 573]. *1793:* Nagy Ajtán lako Udvari Joseff mint utolsó zuvatyos ellen elég tételt kiván [HSzj *zsuvatyos* al.]. *1834:* e' mellett könyörgök! méltoztasson Nagyságod ezen Tisztnek mindenekben maga mérséklest parantsolni, vagy engemet a' Regiusság alolt fel menteni mert igy velle regiuskodni a' leg utolso hivatalnál alabb valo [Bögöz U; BfR Bentzedi Sándor ref. pap lev.].

10. szörnyü; îngrozitor; schrecklich. *1580:* az tyz myat vtolso niomorusagh keówetkezhetyk raytunk [Kv; TanJk V/3. 231b]. *1659:* bizony nem tréfa, mi sem egyhez, sem máshoz nem bizunk, mert bizony felco mind Orszagostol utolso veszedelem keoueti (!) bennünket [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1661:* Ali pasa is pedig, hogy már oltalmunkra bocsáttatván és indulván, csaknem utolsó romlásra juttata bennünket, mert nemcsak Magyarországnak, de az egész kereszténységnek nemes bástyáját, Váradot elvevé tőlünk erővel [KemIr. 342]. *1667:* ha Kegyelmed keménykednék és mi rossz történnék, mind Kegyelmednek is tulajdonítanák, minthogy úgy hitették el az emberek, hogy egyébaránt utolsó veszedelem követne bennünket [TML IV, 221 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1672:* édes nemzetünknek utólsó veszedelme következhetnék [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* ugi őrizze l(ste)n utan hivatallya szerént à várat, hogi az eö vigiazatlansága, es gondviseletlensege miatt se nekem kárt, busulast, gialazatot ne szerezze(n) se maga(na)k gialazatot utolso vészedelmet [Vh; VhU 664]. *1706:* ketelenittetet confugialni utolso nyomorusagra jutot ügjeben [Tarcsafva U; Pf]. *1710:* Erdély, maga csaknem utolsó veszedelmin tanulván, miután az egész jesuitai szerzetet ... mind a négy recepta religióknak közönséges akaratjából s végezésiböl, átok alatt Erdélyböl proscribálá, mint az Approbata Constitutiókbeli articulusok megmutatják, Magyarországon fészket verének magoknak [CsH 68 1665-re von. felj.]. *1716:* meltoztassek ... olj modot talalni, hogy azon utolso pusztulasra jutando falu, had consolalodgyék [Ks 95 Apor Péter Kornis Istvánhoz]. *1719:* az mostani Szük és utolsó Extremitasra jutot üdöb(en) ... ada Cserében ... Magyar Dállyán[a] lévő ös örökös fél ülés

Joszágát [Hr F. 4. – ªKésőbb: Székelydálya (U)]. *1737:* ha Hid iránt defectus leszen, mind Nms V(á)r(me)gjenk(ne)k nagy kára, mind Nms Városunk(na)k utolsó pusztulása is imminealhat [Dés; Jk 472b]. *1817:* A városi szegénység, mint más helységek nyomorult lakossai az utolsó inség, és éhel halás torkába senyvedeznek [DLt 213].

11. lebecsülendő; care poate fi neglijat/desconsiderat; zu unterschätzende. *1619:* Ezt is meg kell nagyságodnak gondolni, mikor az egész keresztyén fejedelmek az muzulmán nemzet ellen felköltek vala, az egy lengyel király és ország soha melléjek nem állott, hanem igazán tökéletesen megmaradott az hatalmas császár hűvségébe-frigyébe. Nem utolsó ok ez is [BTN[2] 265]. *1662:* A felséges Istennek e világi dolgokban nem utolsó bölcsesége tetszik meg abban is, hogy e külső világi birodalmakat nem mind egyformában levő módokkal akarta, hogy igazgattassanak | Melly véghelynek megromlását elől nem is kevés portentumok, jövendőt jedző dolgok vötték vala, mellyek között ... nem utolsó vala a lakosoknak magok között való szakadozások [SKr 69, 628]. *1712:* En egyéb okat az ... Vr Eö Nga[a] Joszága el pusztulásá(na)k nem Tudom, hanem az igen utban valo lakások es az Porciozásis Terhes lévén rajtok es az Urak szolgálatyais utolso nem levén ... Kenjszerittettek el pusztulni és bujdosni [Balázsháza Sz; Born. VIII. 2 Kornya Demián (40) jb vall. – ªGr. Csáki István]. *1732:* Magyar Somboron a puszta N(e)m(e)s Curia vagyon, az also falu végin, az Almás Vize felett valo Dombon, szép kies, s vilagos prospectussu hellyen, mely edgyebüttis, de ki vált Somboron nem utolso betsülletre mélto, mely az Almas vizire le nyulo él fokárol rug fel a dombon hoszszan az Falu Erdeire [M.zsombor K/Szentjakab SzD; TSb 51].

II. *fn* **1.** (felsorolásban) (leg)hátul levő dolog/személy; (în enumerare) ultimul lucru, ultima persoană; allerletzte Sache/Person. *1620:* az vayda Janos palloianal tanaczkoznak vala, mondak hogy az vayda Janos palloiat el hanniak, mert az falü földen vagyo(n), de en mondek nekiek, el ne hannia kegltek, mert az utolso nagyob lezen az elsónel, es ne(m) haniak hozza se(m) niultak [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej (48) Doboka m. vice birája vall.]. *1638:* Hogj az menesek ket heljen irattattak megh, feledekenysegbol esett, de az elseö marad heliben s-ez utolso penigh nem [A.porumbák F; UF I, 667]. *1653:* de az utolsót az élével vágták oda fenekére a lapátnak, melyet láttam hogy oly súlyossan esett, hogy a fara csontja mind apróra törött miatta [ETA I, 47 NSz]. *1676:* Az utolsórúl még ott micsoda szókra fakadott, maga tudja jobban, attúl fogva irott levelei is megmutatják [TML VII, 323 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1687 k.:* Orotványban égy föld ... Csere végbenis égy föld ... NB Ez utolsó égy az elől fel irt Orotvány beli földel [Moson MT; DobLev. V/262]. *1790:* Az elébbeni 5 esztendökröl valo Difficultassait ... különösön irtam, és ezek(ne)k Datuma akkor volt 17a Maji 1787. Most azt ki nem tettem, nem tudván Nsagod tettzeset akkorra dátáljamé, vagy Mostanra, a' mikorra a' két utolsokat datáztam [Sztézakeresesora F; TL. Wessényi Dániel jószágigazgató gr. Teleki Jánoshoz]. *1810:* Az ökör és Tehen Csordákot, együtt a' lovakkal örizik egy kárra és haszonra Pántzél Ferentz, Pap Todor, Varga János és Lázár Berszány György és Iffj. Somka János. a' négy első az ökret, a' két utolso, a' kihajtástol fogva, a' bérekedésig a Tehent örizik [F.rákos U; Falujk 64 Sebe János pap-not. kezével]. *1843:* azok Abrudbányáról, s némileg Zalatnáról is – mint bányászhelységekröl, az utolsóban lévén a bányásztörvényszék helye – ki nem zárattathatnának [VKp 123].

Sz. *1769:* ha igy menyen a mint hallatik, elsötöl fogva utolsoig, és fötöl fogva farkig meg romlunk [Nc; Told. 5a].

2. időrendi sorrendben az utolsó dolog/személy; (în succesiune) ultimul lucru, ultima persoană; allerletzte (chronologisch). *1775:* Egyik feleségével sem élt jól a szegény Mósa. A középső ugyan számba sem vette, de az elsöt és ezt az utolsót csak imígy-amúgy becsülte [RettE 360].

3. a legutóbbi dolog; ultimul ...; letzte Sache. *1568:* Pro Petro zabo, contra R(elic)tam Elia Toth. Grwmon (!) mester, Gaspar varga iur(ati) fassi sunt ... ez el mult fizetö napra adot f. 50, Masod fizetö Napot hatúnk, szent Marton Napot, ad f. 50, harmadikat szent gorg Napiat, Vtolsonak Mert az azzony azt forgattya vala hogy oneky hazot kel venny [Kv; TJk III/1. 232]. *1677:* Az elein levö terminusokat is jól értem, de én felelek az utolsókra [TML VII, 337 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz].

utolsóképpen lebecsülendő módon; într-un mod neglijabil; zu unterschätzender Weise. *1662:* hogy már a tatár chám is egyszer a fejedelmi méltóságra rabságból is promoveálni, elömozdítani nagy igyekezettel lett volna, annak is törekvése által, s maga szép virtusira nézve is, hogy a portán mind magának grátiát, kedvet, s mind a hazának pihenést, könnyebséget találhatna, állíttatik vala, a dologhoz nem utolsóképpen járulván palatinus, Wesselényi Ferenc biztatása is [SKr 638].

utolsószori utolsó; (pentru) ultima oară; zum letzten Mal. *1769/1784:* háromszor tudam azan ... Kertnek erószakas el hányattatását, egykor midön az Groff is jelen volt esett Dél tájban Nyárban, az utolsodszori ... ez paraszt ebéd tájatt [Galambod MT; Told. 29].

utolszor 1. utoljára; ultima dată/oară; zum letzten Mal. *1572:* Tapazto Thamas Azt vallya, hogy Twgia volt Bwzaya Seres Myhalnak Bakos Andras hazanal, hogy vtolsor be leot volt onnat kywl eo hozza Ment volt [Kv; TJk III/3. 41]. *1585:* Az Feyedelem vendegelesskoro(n) vöttem 2 Eöröt nyuzny f 5 d 65 ... Az Hussal el ne(m) Ertem Harmad napo(n), Az Hentelerektöl hozatta(m) vtolzor f. 1 d. 22 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1592:* vtolzor eztis Hozza tiue [K; BálLt 89]. *1607:* Akkor az Antalfi Janosne Cata aszony reszet Solimosi reszt ... vtolzor ne(m) atta vala ozlasra, Cata aszony elteben [UszT 20/56]. *1628:* ez okonnis diuortiomot kiuanok ... utlzor hogi engem Latroknak kurvájának mondot [SzJk 19]. *1667 k.:* ab Anno 1667. hetser uoltam uduaraban, utolsor mikor Radnoto(n) kgd miltosagos sallasan lakam, ligyen [Kozárvár SzD; GramTr XVIII, 645 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1710:* ezt az napolyi resz jószágot ... eö Nga, most, utolszór Kabos Sandor Uramis, csak, Türelem szerint birtak, az napolyi Uramék, engedelmekböl [Csepegömacskás K; JHb III/74]. *1769/1784:* tudam azan ... Kertnek erószakas el hányattatását ... esett ... utollszor ... jo reggel hajnalban [Galambod MT; Told. 29]. *1792:* mint hogy pedig az Executorok a nélkül hozzá nem nyulhatnak, most még utolszor intimáltatik Titt. Szathmári György Urnak, hogy a' maga Számadásait ... adja be [Kv; SRE 287]. *1823–1830:* Eisleben és Hettstädt rézbányáival együtt a saxoniai Churfürsté voltak akkor, az utolszor emlitett Dampf-Maschine pedig a prussusé [FogE 208].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: utolsó; din urmă; letzter. *1732:* kezességen ki botsáttatta[a] oly conditioval, hogy ezen utólszor

gondviseletlensége miatt violenter meg-hólt Szarvasért ... más szarvast állitson [Folt H; BK ad nr. 1124. – [a]Oprus Juont, Jósika Mária Asszony Fólti Jobbágyát].

utolszorban utoljára; la urmă; zum letzten Mal. *1577:* az Regy Attyanknak es eleinknek lo rendelesse es zertartassa Tartassek most is Meg az Also Tanachynak le wltetessebe, hogi az kik a' Tanachyba eleobelyek, Noha vtolzorba valaztatnak vgian elób wltettessenek le [Kv; TanJk V/3. 140a].

utolszori 1. (sorban) a legutóbbi; ultim(a); letzte. *1659:* Az Kegyelmed levelét szintén elvégeztem vala, hogy az Kegyelmed utolszori levelét hozák [TML I, 354 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] | Utolszori levelemben írtam vala, hogy Attyában megyünk, mivel Sztepán uram bizony valóban megijesztett vala bennünket [TML I, 466 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1668:* Kegyelmed írását szíbeli búsulással vettem, melyből Kegyelmednek utólszori írásomból származott nehézségét látom [TML IV, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1789:* néhai Magyarosi Beniamin Ur ... épitett utolszori Feleségivel ... egy pintzét és négy paraszt Házakot [Asszonynépe AF; DobLev. III/687. 1b Mich. Csegezi (65) ns vall.]. *1819:* Ha valamelly Inas Mesterét ... elhagyná ... s azután ujra kivánná Inasi Esztendejét follytatni, az illyen Inas ujra Szegödjön s a Szegödtségért meg határozott taxát ujra tegye le, és az Inasi Esztendeje az utolszori szegődéskor kezdődjék [Kv; MészCLev.].

2. időben a legutóbbi; ultim, cel din urmă; chronologisch die Letzte. *1574:* Orsolya Lyppel peterne azt vallia hogy ... horgas Balint az vtolsory felesege Ideieben semmy zeoleot Nem veot [Kv; TJk III/3. 398]. *1586:* fizette(m) ez ket Zolganak ... az Vtolzorj Kantorra f. 43 d. 75 [Kv; Szám. 3/ XXVII. 17a]. *1598:* 27 Dic february, Az keozegeoknek nagy sirankozasokra attünk az vtozory fizetesekre f 2 d – [Kv; Szám. 7/XVI. 28]. *1618:* Vzdj Geörgy vram vtolzorj fellessege [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. *1636:* <Be>ldj uramott utolszóri Kapitansagaban kezde szolgalnj megh [Mogyoros Hsz; BLt 53]. *1654:* Adtam az utolszori harangozásért az harangozónak, mikor elvitték ö kegyelmét[a] [Kv; EM XLVII, 136. – [a]A halott Szikó János uramat]. *1671:* utolszori mostani Meltosagos Fejedelem Apafi Mihaly ... az utolszori donatio szerint [Told. 1a]. *1718:* az rétekben több kárt tőtt ez az utolszori ár vit, mint az két első [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1729:* Remélem vala, hogy enis valami ujsággal ... Darlaczi meleg ágyambol kedveskedhetem vala az Asz(szonyo)m(na)k de azt bizony a mint irják kit az utolszori hamvasi hideg, kit a patkány mind el rontott [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1732:* A meg irt utolszori három rendbeli adosságot, az Vr Tholdalagi Mihály Vr(am) adta ki [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1772:* az utolszori Revisiobanis ad juralt fatensek ezt unanumiter vallják [Kük.; JHb LXVII/224]. *1794:* az utolszori követnek ... a' szavara indultunk ki onnet [DLt 1799 év al.]. *1800:* Titt. Szolgabiro Ur, utolszori el menésekor adtunk egy kupa bort /28 [Torockó; TLev. 5].

3. halála előtti; ultim, înaintea morții cuiva; letzte, vor dem Tode. *1608:* megh emlekezzen az eö kgme edes Attianak es Annyanak ... vtolzori es véghseö akarattiarol Testamentum tetelereöl, kib(en) megh iratta az eö marhaiokh<oz> es Jouokhoz mikeppen Jutottanak volna [Kv; RDL I. 85]. *1729:* midön utolszori beteg ágyáb(an) fekût Türi Ilona Aszony mondottak eö keglmek, miért nem szol s miert nem mondgja meg hogj holmija hol Van [Nc; DobLev. I/142 Andreas Szöts (60) ns vall.].

4. végső; extrem, foarte mare; äußerst. *1664:* Várom azírt az Kegyelmed jó törekedísit most utolszori szüksigemben, melyet ha Kegyelmed cselekedik, Isten Kegyelmedet áldja meg irette [TML III, 162 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

5. maradék; care a mai rămas; restlich. *1705:* Elköltvén az elmúlt hónapban másfélszáz forintokat az Alvinczieztől felvött pénzben, és igy mindöszve már négyszáz forintok elmenven benne, most fogtam az utolszori száz forinthoz, úgymint az ötödik száz forinthoz [WIN I, 580].

6. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: az utóbbi dolog; ultimul/ultima, cel/cea din urmă; letzte Sache. *1568:* Ez akarattal tőm be[a], hogy en egy twzbül kyuegyem, Nemhogy egybe ... ide meg 4ben auagy ötbenis alyg hoztam vala ky oka penyg az hogy Mind az elöby es az vtozorinak az betetelben ... az zayat vly Igen be raktuk volt, hogy az kemencze Mind anne Ideyg foytua volt, kyt My ezwkben (!) sem vottwnk volt [Nsz; MKsz 1896. 354. – [a]A tisztitandó anyagot a kemencébe]. *1668:* Kegyelmednek két rendbeli levelét vettem, azokban mit írjon, értem. Az utólszorit asszonyunk előtt olvasám [TML IV, 385 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672/1723:* Azért a' mely birságot Koronka meg irott Tövissi Istvánra, az utólszorit tartozzék meg adni [Koronka MT; HbEk].

Vö. az *utolbszori* címszóval.

utolvesz ? bekerít; a înconjura; umzäunen. *1662:* ha ellene indul a fövezérnek s avval levő temérdeki erőnek, s a tatár chám is Erdély fölött temérdeki erővel kiérkezvén, tanálja hát megöl utolvenni, és a kétfelől való rettenetes nagy erök által újobban minden népével benyelettetni [SKr 429–3a].

útonálló 1. *mn* de hoți/tîlhari; straßenräuberisch. *1763:* Rosnyai Josef Uramnak ... az Jobbágyaiis ollyan el fájult huzó vono, uton álló tolvaj forma emberek [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1765:* (Konsztántin és a fiai) Sokakat meg tsufaltak, és vertek, ollyan Emberek, hogy az uton állo Tolvajok olyan dolgat nem tselekesznek, a kárunkatis el hadgyuk, tsak Szónk vélek ne legyen [Marosbogát TA; Mk V. V/97 László János (58) jb vall.]. *1784:* Csáki György pedig tolvajt kezde kiáltani hogy fogják meg az uton álló gyilkost, de minthogy Széjes Josef onnan el futot volt Ilyés István és mások Csáki Györgyöt és Kisseb Széjes Istvánt minden igaz ok nélkül el fogák és a Biro házához kalodába vivék [Béta U; IB. Jakab Pálné Széjes Ilona (36) jb vall.]. *1815:* Tott István okott a maga meg verettetésire nem szolgáltatott mert nem a féle ember nem uton álló vérengező, nem tolvaj, nem garáznás ember örökké betsületes maga viseletű ember volt [Told. 17/37]. *1843:* Utonállo rabló Szalatsi, de Sz.Udvarhelyen tartózkodott, 's jelenleg innen elillantott Kováts György [DLt 262 nyomt. kl].

II. *fn* tîlhar de drumul mare, brigand; Wegelagerer. *1784:* Kik voltak azok az emberek akik az uton állot a Csáki György kezibül tolvajkiáltásával Sem gondolván el vették és el szabadittatták, az Után Csáki Györgyöt a Biro házához vivén Kalodába tették? [Bögöz U; IB vk]. *1809:* mi nem lévén meg rögzött meg jobbithatatlan Tolvajok, ezen egy és első lopásunkért nem kelletik vala mindet egyenes Szamos Uj Vári fogságra itélni: mivel azon Büntetésnek Fogságnak

hellye az meg rögzött meg jobbithatatlan Tolvajoknak, Uton álloknak, Gyilkosoknak s több aféléknek számokra rendeltetett [UszLt ComGub. 1668–9]. *1822:* uton állokkal a' Déési béresek és Kotsisok ... embereimre reá rohantak, meg verték ... Instálom ... embereimnek is károkat azon meg térítetni [DLt 732].

útoni vmilyen módon történő; (soluţionare, rezolvare) pe cale ...; auf irgendeiner Weise. *1849:* A' fenn meg nevezett és elö sorolt károknak rontásoknak az illetöknek hitök letétele útán, elégtételbe vételére, elprobálván elöbb a' békés útoni ki egyenlitést – kirendeltetnek Szolga Biró Somogyi Jósef Úr és esküdt Nagy Károly Úr Szederjes Máj(us) 13án 849 [Héjjasfva NK; CsZ].

útonjáró I. *mn* utazó; călător; Reisende. *1755:* hallottam a' régicktöl: hogy régentén egy szegény uton járo szász meg szálván azon forrásnál, valami gonosz emberek reá találván erössen egyben rontatták [Nagygycke K; Ks K. 80]. *1765:* a múlt tavasszal megöli két jobbágyát, s viteti a széki határra, hogy classák. És midön arra rendelt emberei abban munkálkodtanak volna, oda vetödik két útonjáró ember, kiket észrevévén elszaladoznak [RettE 187]. *1798:* valami utonjáro Drassai kereskedök beszellették elé nekem hogy Számoila Mandanét Vaszília két rét fogot ostorával ... verte [A.árpás F; TL. Maria conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.].

II. *fn* utas; drumeţ, persoană care călătoreşte (pe jos); Reisende. *1587:* Negiedzer kiuaniuk ... oly hazat jpetessen N<agod> hog az my marhajnk mellet lewö attiankfiaj es zolgajnk batorsagosson nughassanak eledelt italt penzeken talaluan. Bort iot arultasson eg penzel feljeb hog nem Sibon[a]; egieb elestis hog az uton jarokis jnkab az portusra tarczianak [GyK a dési cellérek végzése Gyulafi Lászlóval az örmezői portus dolgában. – [a]Zsibó (Sz)]. *1595:* 29. Júly. Könyücs[a] Balintot és Janos Deakot, kültem ala az rętre hogy az kalongyat igazgassak, és azokat örüzek, mert az szeel igen el hanta vala: és sok úton Jaro igen hordgya volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 273 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. – [a]Elírás lehet Kömyücs h.]. *1597:* B. wram w kegelme hagiasabwl Adtam. Itilo Mester wramnak Martony deak wramnak hogy ket priuilegiumot Transumalt w kegelme Mellet W kegelmek Tanaczwl kwltek oda fel az Romay Csaszarhoz w felsigihez az wton iaroknak Bikesiges iarasok felol az wamokon ... f 4 [Kv; Szám. 7/XIV. 50 Masass Thamas sp kezével]. *1598:* Noha az baromnak deogeos volta nilwan vagyon eo kgmek eleott, mind azaltal mint hogy sok vton Jarok talalkoznak az varosra leony az baromnak vgatasat megh nem foghattjak [Kv; TanJk I/1. 316]. *1618:* Csak ne esett volna valami rossz dolog az szolgámon, hogy semmit felöle nem hallhatok sem útonjáróktól, sem másunnét az odavaló állapothoz képest [BTN[2] 136]. *1634:* Azon küvül commissio nelkül senkinek semmit ne adgion (megh maraduan az uton jarokrol valo adott jnstructionk, mind az altal az mint megh irattuk) mert verbalis commissiokat az szám vevö nem acceptal [UF I, 336 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1677:* Az O Tordai Város ... végeztetet, hogy valakiknél arrol valo Specialis Salvus Conductus, vagy Fejedelem czimere nem lészen, se postalo és szekér adással, se ingyen Valo gazdálkodással ne tartozzanak, Város Birájának házára ne szállyanak; mindazonáltal illendö szállás rendeléssel, pénzekért valo gazdálkodással az uton-járóknak tartozzanak [AC 245]. *1697:* eo az eveg czurnel senkire nem feniegetozodik, sem penig maga senknek kart nem teszen sem uton iaro ellen sem az ever czurnel valoknak [HSzj *üveg-csűr* al.]. *1736:* Hanem ha megindúltál volna abban az időben ... posta lovat eleget adtanak, sőt ha az szegény folnagyok, birák úgy nem viselték magokat, az mint az úton járó kivánta, jól megverték az hátát s rajta sült [MetTr 355].

úton-útfélen mindenhol, bárhol; pretutindeni, peste tot; auf Schritt und Tritt, an allen Ecken und Enden. *1652:* Gavay Peter Vr(am) es maradékj Nagy Andrast uton, utfélen, és uton kiucöl ... szabadon megh foghassak [Sófva BN; Ks 41. E. 15]. *1702:* valaholott el érnék, uton utfélen ... meg fogassam fogathassam [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1737:* Végeztetett ez is, hogy ennek utánra sem jó urunk Farkos Zsigmond uram, sem <Sem>sei László uram egymás ellen szemre való sem szitkozódást, sem verekedist egy<más> ellen sem utan, sem útfelen nem <...> ökglmek, hanem akármelyik egymás ellen úgy föasszonyaink is egymást ... megbecsüljék [Dés; ZFaz 15]. *1741:* Sipos István ... a Bátyát kezdi pirongatni illyen forman Bátyám Uram miért hog Kgd egy tüznél hál, ezzel a Gyilkossal, a ki úton út félen mind az én véremet Szomjuhozza [Szilágycseh; IB III. 106/16 G. Balint (28) jb vall.]. *1750:* egész facultássa lehessen az Ur(na)k, és Authoritassa, a kezeseket mind együt, vagy akár melyiket, uton, ut felen, Erdön, Mézön vagy akár holot meg kapatathatja meg fogathassa és detincaltathassa [Benecne H; BK ad nr. 1105]. *1788/1790:* minket Lup lopo Tolvajok(na)k mondani útan ut felen Piaczan még penig közönséges heti vásárkor s utánnakis Házak mellett el jötünkel Ludas Baloghok(na)k kiáltazni ... nem iszanyodtanak sok izben és versben [Dés; DLt]. *1796:* uton ut félen s Kortsomán és egyebütt is, nem néznek senkit, mindenben belé kötelöznek [Bács K; RKA]. *1804:* Varga Pétro nevezetü Czigánya ... a kit uton ut felen tanál agyban Föben Veri [Nagysolymos U; UszLt ComGub.]. *1814:* Czéhmester Dobai Mihály Uram ... a Exponenseket pedig mások felett uton ut félen mortificálja [Dés; DLt 56. 7]. *1823:* Itten Radnotfáján más erköltstelen ember, ki a mások Feleségeikhez szokot járni rosz végre nintsen, hanem tsak Nms Csernátoni Samuel Uram aki uton, ut félen hatsak szerit teheti, erószakot tészen [TLt Praes. ir. 65/827 Baróti János (44) ns vall.]. *1823–1830:* az erdélyi csalárd örmények ... a templomot cifrázzák, papjaikat ajándékozzák, s a ások erszényire egész farizeiusi lélekkel nemcsak a templomban, hanem áruló boltjaikban, úton-útfélen imádkozzák, mondják a sok Miatyánkot s Ave Máriát [FogE 198]. *1832:* Endes Antal Uram ... mintégy meg-veszett vad-állat ugy víseli magát uton utfélen verekedik veszekedik, 's töbnyire örökké reszegeskedik perdituskodik [Szucság K; KLev.].

utószüret poghîrcit, pobîrcit; Nachlese. *1847:* Én Cikmántorra is jöttem utószüretre [KCsl Kemény Dénes lev.].

útpénz útiköltség; cheltuieli de drum/călătorie; Reisespesen. *1823–1830:* 1797-ben április 7. napján Göttingából Isten hírével elindultam. Barátságnak jussán eljövén velem egy debreceni senioroból való Lengyel József nevü jó barátom is, Mündenig mentünk kariolon, kétkerekü lecticán egy lóval, melyért fizettem 3 Rhf. 24 xr. Schossegeld vagy útpénzt 8 xrt [FogE 250].

utrajektum '?' *1672:* Elég sok kár követet es Utrajectumbol eddig valo Bujdosásomb(an), mert sok esö járván

a' ki könyveimet egy által vetőben, égy köpenyegb(en) hat vagy 7. könyvekkel el hozhatta(m), mind meg áztak ötön kivül [PatN 2a].

utrált említett; care a fost amintit/pomenit/menţionat; genannt/benannt. *1775:* ő Nga Dominalis Birája általom két pénzzel tiltotta Groff Lázár Antal Ur Embereit az Ház epitestől ... azt feleltek, s. v. szamak tiltásomra, arra nem hajtanak egy szikrátis, két vagy három Esztendeje, hogy az utrált pusztára Házat csinálta(na)k [Kettősmező Sz; JHbK LIV. 2. 9]. *1778:* Hatzegán Angyelnek a' fia ... itten Tordosan született ... a Vas Urak egy Tirza Abrán nevü Jobagyok Feleségétől, akinek is Angyel szolgája lévén tőle vagy mástol terbe (!) esett, az után ugy vette el Feleségül, a kitől oszvekelesek után tsak hamar született Utralt Hatzegán Abram [O.tordos AF; BK ad nr. 465 Nyikulutz Vaszilie (46) jb vall.]. *1781:* Ezen utrált helynek Felit vagy egészszen, békével, vagy háborkán az Expon(en)s ur birt volna nem tudom [M.nagyzsombor K; Somb I]. *1782:* az Kérdésben lévő kaszállonak le kaszallásab(an) az Utrált Napon és esztendőben jelen Voltam [Mocs K; JHbK LIII]. *1785:* Utralt Nyegru Blága volt még fogva s Tömlötzbenis afféle Fejsze Kupa Kasza Eke Vas Lopogatásáért [M.nagyzsombor K; KLev. Steph. Kupás (28) jb vall.].

útravaló úton elfogyasztandó étel; merinde; Reiseproviant. *1573:* Erre feléle Borbely Janossne. Az en vramnak Te sem(m)y Etelt ne zerez mert Twdom hogy az Te feőztedt (!) ettek be (!) nem Ezik En az en vramnak zerzettem vtravalot. ha Te magadnak mit viz aval zabad vagy [Kv; TJk III/3. 159]. *1582:* 4 Juny Biro V. es az thanachy walaztak Ember Janos Es Boncyday Gergely V(ram)ot feyerwarra az Teorwenyre wittenek ayandekba ket Eytel malosat d. 96. narancyot tizen egyet f. 1. weotem az vtra walot kenyr d. 10 Hat tyukfiat d. 21 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével]. *1625:* Jo reggel, minek eleőtte vrunk eő felge megh Indult volna, keszitettem vtra valot, es kezhezis Attam az eő felge parancziolattia szerint ... Fejer kenieret nro: 10 ... molnar pogacziat nro: 40 varosi vajas pogacziat nro: 45 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 101]. *1637:* 26 Septembris Berkeszi Szabó Mihályt küldöttük el nyolczad magával Fejérvárra urunk parancsolatjára. Adtunk költséget az útravalót d. 50 [Mv; EM XXI, 536]. *1723:* hozzám jöve Nemasági ur(am) és erőltete a Taploczai utra hogy kulgyek enis az uram Gerebenesre lévén fogám a fiamott a nyereg Csinálás mesterségről el hivám menynyen el cőis az apja hon nincze(n), utravalovalis jol el készitem [Marosoroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jb vall.]. *1819:* utra valot én töllem alattomba küldezgetet [Kv; Pk 2]. *1823–1830:* (Korda Zsuzsi) asztalán örökké büdös hús volt, ha utazott, mindenütt kérte kocsikenni az hájat, s azt meggyűjtötte s hazavitte; cipót s egyéb útravalót is rakással gyűjtetett mindenütt [FogE 100].

utrizál vallat, kérdez; a interoga; ausfragen, verhören. *1765:* (A kancellisták) eskettenekis és a többek közzött Utrizáták hogy vallyon kitsoda but egy embernek a' Kertiben 's onnan lövöldözött volna az Aszszony Bánffi Maria utánn [F.gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.].

utrizáló kérdésben forgó; în chestiune; zur Diskussion/Frage stehend, vorliegend. *1825:* Veszutz Vaszalika ... az el fogo személyek által iszonyu dorongokal, és Fejszékel leagyaltatván, egyszoval kemeletlenül bantak az utrizalo Colonusal ... a Kozmutza Makovej Hulubajához hurtzolták [Kötelesmező SzD; TSb 47 Soffre Nyikulaj (35) col. vall.].

utrizált I. *mn* kérdésben forgó; în chestiune; zur Diskussion/Frage stehend, vorliegend. *1742:* az utrizalt joszagon vala egj rosz el Sujedet rako fábol valo ház [Backamadaras MT; Born. XIV/10 Gomos (!) Mihállyné Bary Ersebet (60) szabad székely vall.]. *1754:* az utrizalt Colonicalis Sessio ... ös örökös ház hellye volt ... Nehai Mikola Laszlo Vrnak [Ádámos KK; JHb XIX/11]. *1759:* Az Utrizalt gyűrűt magam is Láttam es tsak éppen égy tabla Gyemánt vagyon benne [M.köblös SzD; RLt Rételni (!) Laszlone Viski Anna és Vidua quondam Steph. Zilahi Susanna Somai (33) vall.]. *1761:* Lukátzi Mihály ... járt az Utrizált menyeskhez [Tordátfva U; Pf]. *1764:* Midőn pedig ki jöttűnk mi Czerkesz Martzit ot hagytuk még gyergyoban és mikor haza jöttek vagy ki jöttek gyergyobol porojdra akkor az utrizalt Korondi sokadalom után jöt ki porojdra [Parajd U; DLev. 3. XXXIII. 9]. *1765:* Én az utrizált Esztendőben és napon, az Harang láb alatt voltam [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk 18 vall.]. *1772:* czén Utrizált Pálzát, avagy Páltza iránt a' mellyet az meg veretett fél p(rac)tendál Azt Se mondhatom, hogy az Hirtze Vrsz Páltzája, aszt Se, hogy nem az [Tordavilma SzD; TL. Geczö Márk (38) ns vall.]. *1786:* látam a midön az Utrizált Remeteszegi Fogados Pap Todor ki szalada az Házbol és az kutsmáját rázta [Hidvég Msz; GyL. Frunza Demeter (49) vall.]. *1797:* a' mikoron ... az utrizalt ökret Sinfalvárol hajtotta [Sinfva TA; Borb.]. *1807:* azon meg alkutt és utrizált két szalonnák árrát nem hozta meg Gazdag Mária az Exponens Gazdámnak, holott pediglen eleget várta Gazdám hogy meg hozza [Dés; DLt 198]. *1813:* midön tehát, a Pajtában kereskednénk valami gazban takarva meg találtuk az Utrizált Szösz Pendelyt és Gagyát [KLev.]. *1825:* szidalmazasok között igy törekedtek, s tusakodtak az utrizált személy meg öletése felett [Kötelesmező SzD; TSb 47]. *1831:* Gellérd Abel ... szemébe mondotta legyen Dragán Vonutznak, hogy az utrizált éjtzaka ... mibe fogalatoskodva látta légyen jarni Lo háton Dregan Vonutzat [Dés; DLt 332. 9]. *1837:* egy Nasztászia nevü oláh léány szolgáló, és égy mint-égy tizenégy esztendős Latzi nevü fiutska ... beszélték, hogy Ketzeli Imre Urat az Exp(onen)s Ur utrisált nőjével itt az háznál több versen mind estve sötétbe, hallották, mind pedig fényes nappal látták csokolodni [Doboka; BetLt 1].

II. *fn* **1.** a kérdésben forgó dolog; lucrul în chestiune; die gemeinte Angelegenheit. *1754:* Resztoka nevezetü helyben lévő rétetskét az Vtrizáltakat értem tisztinai mint Husziai határban levő helyet [Hosszúújfalu Sz; WLt Nagy Gyermán (44) inqu. vall.].

2. a kérdésben forgó személy; persoana în chestiune; die gemeinte Person. *1754:* Soha Sem hallottam hogy valaki az vtrizáltakat törvényesen tiltotta volna ennek colalásától vagy impediálta volna az tisztitasatól annál inkább hogy törvény uttyán el foglalta volna töllek [Hosszúújfalu Sz; WLt Nagy Gyermán (44) inqu. vall.].

utrizáltatik kérdésben forog; a fi pus în chestiune; zur Diskussion/Frage stellen, vorlegen. *1778:* azon Miklos Pap Joszagatis ... az melly utrizaltatik itt Albisban ... altal adtok orokösön Bartos Marton Uramnak | meg is mondá mellyik s hol vagyon az a Joszág, amelly utrizaltatik [Albis Msz; BLev.].

utrizáns 1. perbe fogott; care a fost dat în judecată; jm einen Prozess machen | a kérdésben forgó; în chestiune; zur Diskussion/Frage gestellt, vorgelegt. *1771:* el mentem Szentpáli Ferentz Urhoz Girbora ... és ö kegjlmétöl kaláts pénzt vettem egy aranjat, az Utrizáns Bágjulékra, hogj ök az ö kglme Jobbágji [A.gáld AF; JHb Száva Juon (65) jb vall.] | hallottam Száva Marján szájából ezeket beszélleni ... hogy az Utrizáns Bágjuléknak attját Bágj (!) Juont az ö édes attja hozta, vagj szöktette ell Vintzröl, ide Csákljára [Girbó AF; JHb Nikoje Patru (70) jb vall.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: perbe fogott személy; persoană dată în judecată; die belangene Person | a kérdésben forgó személy; persoana în chestiune; die gemeinte Person. *1771:* az atjámtol ugj hallottam, és magoktol az Utrizánsoktol is, hogy nékiek Mosiájok Girbon vagjon [A.gáld AF; JHb Száva Juon (65) vall.] | azután ne<m> sok időkkel valami földek felet égjbe szollalkoztak ... Todorán Kratsunnal igen rutul, akiis aszt mondá <az> utrizánsok(na)k, eregj te a kurvanjádba Girbora Szentpálihoz ott vagjon a te Mosiad nem itt Csákljánban [Girbó AF; JHb Száva Juon (65) jb vall.].

utrizáta perbe fogott; care a fost dată în judecată; belangen | kérdésben forgó; în chestiune; zur Diskussion/Frage gestellt, vorgelegt. *1831:* az utrizata aszszony nagyon szájos, és másokat mostkolodo volt, engemet is le motskolt [TLt Közig. ir. Csergö Elekné Musnai Susánna (53) ns vall.].

utrizátus perbe fogott személy; persoană dată în judecată; die belangene Person | kérdésben forgó személy; persoană în chestiune; die gemeinte Person. *1781:* Hát azt tudgyać a Tanu hogy a mely Bundának az Utrizátus Koronkai Janos praetendállya hogj az árrába 10 vagy 13 márját adott a volt Néhai Almási Mihálynak inneplö Bundája, a' mely Czondrát 's Bundát pedig az Exponens praetendal az utrizatustol az Néhai Almási Mihálynak Czondrája 's Bundája volt, melynek árrát máigis az Utrizátus meg nem adta holott mostis viseli? [Bosla]. *1784:* miolta belé juhasztattunk a kis bugbol (!) az olta hallattam az utrizatusoktol beszélleni, hogy azt a Bányát Bug Bányábol eröszakkasan el rekesztették az Gálok Bányászszai [Torockó; Bosla Johánnes Király (32) zs vall.]. *1817:* Az utrizátus ... valami Szilva Fa Csemetéket lopott | az utrizatusnak soha nem volt, s most sintsen ollyan Terhes Nyavallyája, mely Nyavallyában magán kivül légyen [Déva; Ks 116 Vegyes ir. id. Petrutz Ádám (50) col. vall.].

utrum 1. (vallató) kérdés; întrebare pusă la interogatoriu/la audierea martorilor; Verhörfrage. *1592:* Eottues Gergelne ... vallia, hogi semmit ne(m) tud azokba ammire az vtrumba kerdik [Kv; TJk V/1. 201]. *1614:* Az mi az első Articulúst avagy Kerdest illet az Utrumnak, azt en hallottam [Kv; RDL I. 100]. *1641:* Az melj Utrum szerent vallo tanno vallasokat Jrtuk megh keötteök szerent [Csokány SzD; JHbK VIII/8]. *1680:* melly tanukot mi erös hitel megh Eskütetünk es az elönkb(e) adat vtrum Szerint megh eximinaltunk [H; JHbK XVI/21]. *1698:* az mely Tanokat az Meltosagos ur Peesetivel mi ellönkben Convokáltanak mü azokat elsóbis erös hütel megh eskethök es annak uttána az utrumnak Continenciaja szerint Szorgalmatoson meg examinalok [Vasassztivány SzD; WassLt Farkas Gabor ns nyil.]. *1727:* Az Inquisitor Cancellista Déákok mellé ... rendeltetik Commissarius(na)k Benezenczi Rácz András Uram, kiis Viaticumat vévén kezéhez ... mindenütt azon Deakokkal fog járni a Specificalt szemelyekhez, illendö subsustentiajokrol provideallyan es prospiciál, hogy az exhibealt utrumak Szerint, minél hamaréb es minél hasznasabban producallya(na)k, Végezvén egész Cursusakat [Déva; JHb XLII]. *1747:* az mely szőlötskéröl vagyon mentio az utrumokban ... Zesztrében adta Bokánya Aron Attya az Leanyanak [Homoród H; BK. Bukur Juon (50) és Pászk Mihály jb-ok vall.]. *1752:* meg poroncsoltam a Tisztartonak hogy jöjön be es itten ruminálvan mindenekket had formallyuk utrumokat es az utan Inquiraltasson [Nsz; ApLt 3 Jos. Apor Apor Péterhez] | az Incta Pars Relatoriajáb(an) az utrumok csak igy voltak Stylizalva hogy azon Szárhegy oldala nevü Erdö, a hol most allunk Szent Mártoni Hataré vagy Vitzei? [Vice SzD; Ks]. *1804:* Alázatos szolgalatunkot ajalván Jelentyük, a Tekintetes Törvényes széknek hogy ... el mentünk Szent Ersébetre ... egy néhány számbol állo Vallok Vallomásának le irására és ottan az Exponensek ... a melly Vallokot elönkbe állattak azokot mi elsöbennis erös Hittel meg Eskettük, annak utánna az Utrumokra szorgalmatoson meg kérdeztük végezetre Hitek után tett feleleteket a következendö mod szerént meg irtuk [U; Borb. II].

Szk: *~ban deklarált. 1761:* Hogy az Utrumban declaralt Colonicalis sessiokot munká(n)kban inserálnok semmi poroncsolatunk sem volt ... ö Ngatol [Branyicska H; JHb XXXV/46. 16] * *~ban emlitett. 1721:* Tudom bizonyossan hogy az utrumban emlitet Hadmezö nevü szena füvet az M. Bánffi úrak Nagyfaluhoz birták [Szilágynagyfalu Sz; EHA]. *1733:* Tudom azt is bizonyossan hogy az Arapatakiak mentenek ki magokot öszsze csengetvén, és közönséges akaratbol gyujtották meg az Utrumban emlitett Rétet [Erösd Hsz; BLt 7 Val. Bongh (50) jb vall.] * *~ban expresszált. 1763:* a Titt. Mlgs Groff Exp(onen)s Földes Aszszonyom ö Ngä az utrumban expressált Záhi Portiojában ... Mányika Iuon hellyéb(en) Udvari Birájának tévén ... azon hivatalamat follytatni kezdettem [A.preszáka AF; Mk VII/1. 54 Sztán Dregus (29) jb vall.]. *1766:* az utromban expressált Exponens Aszszony [Páncélcsch SzD; RLt O. 1] * *~ban feltett. 1669:* Drasson kivül minden jószágokat megh osztottak, az Utrumban fel tett Atyafiak [Medgyes; JHb V/3]. *1698:* Tudom nyilván és bizonyoson az utrumban fel tött ... jobbágyinak lopásokat, orzásokot, és orrgazdaságokot [Gyulatelke K; Ks Joannes Pap (35) jb vall.]. *1711:* Az Utrumban fel tett marháb(an) tartottam en is két kék fenn állo szarvu ökrököt [Ditró Cs; WLt Todor Czigány (40) jb vall.]. *1740:* Mi mikor az Utrumb(an) fel tett Malomb(an) örlöttünk nékünk jöl örlött azon kerdöb(en) lévö molnár [Papolc Hsz; SentkGy. Nagy Tamás (32) jb vall.] * *~ban forgó. 1672:* az el mult 1671 Esztendöben ... Vas Janos Uram ö kgjlme szamara ugaroltak volt meg ezt az Utrumban Forgo Földöt [Mezöméhes TA; WassLt 24 Szeik (!) Istvan (55) jb vall.]. *1720:* az Utrumb(an) forgo tó helybül ki Csapták az Lovászok az bele szaladot Marhákat [Koronka MT; Told. 26]. *1731:* Látt(am) az Utrumban forgo Gligor nevü Legént innya [Császári SzD; WassLt Moldván Nasúly (20) vall.] * *~ban inszerált. 1759:* Az Utrumb(a) inseralt Sziget ... a Sárfalvi hatarral Conterminalodik [Kémend H; JHb XXXIII/14. 9]. *1760:* azon Deutralt kaszálo Krészt Kosztinhoz Melt. Jósika Imreh Ur Jobbágyához tartozando volna, nem az Utrumban inseralt Páska Kirila Mosiájához [Nagyoklos TA; SzentkGy] * *~ban kinevezett. 1798/1800:* az Utrumb(an) kinevezett Esztendöb(en) [Harasztkerék MT; Told. 30] * *~ban kitett. 1804:* gyakorta történt ezen Utrumban ki tett Controversias hellyen, hogy midön sátaroztunk, és nya-

roltunk volna, az Városi Pásztarok Disznojakat oda hozzánk ki hajtván, a Sertések gyakor izben Sátrainkban be oroszkodván kárt tettek nékünk [Sárd AF; TSb 51] * *~ban meghatározott. 1759:* egy Szombat Napon … az Utrumban meg hatarozott Hellyhez az hol lábainkal állunk, hozta volt a' Mérő Rudat Providus Hatházi Czilika [Árpástó SzD; BK] * *~ban megnevezett. 1600:* Mathe Balas wargiassi zabad Zekely … Az vtrumba megh newezeth heleket, wargiassinak feleli [UszT 15/11]. *1739:* Miolta ebben a' falube lakunk … szabadosan a sértések öszve jártanak az Utrumbe még nevezett hellyén [Csömény SzD; Ks 36. V. 11]. *1745:* nemis tüdom az Utrumban meg nevezett Aszszonynak Semmi boszorkányságát, büvős bávos mesterségét [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII Pop Petka (21) Pokolár Juvon jb felesége vall.] * *~ban mencionált. 1747:* hallottam az utrumban mentionaltaknak Soros hireket [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. *1752:* En fatens az utrumban mentionalt Bikáczán Lako Várczán Páskujnak … Lopásbéli malitiáját és Tolvajokkal valo társalkodását … nem tudom [F.várca Sz; BfR. Pop Kosztin (52) zs vall.] * *~ban specifikált. 1698:* Tudom az Utrumban specificalt személlyek(ne)k Lopásokot, orzásokot, orrgazdaságokotis [Gyulatelke K; Ks Petrus Gliga (32) jb vall.]. *1730:* au Utramban specificalt hordoknak ürességét midön az nyárban harmadik izben kötettük volna az boros hordokat muis vettük eszre de honnan let üressége nem tudgyuk [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24]. *1752:* magamis az Utrumb(an) Specificáltakkal öszve gyülvén, innya kezdetünk [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.] * *~(nak) punktumai. 1769:* midön elmentü(n)k volna … Bögözben Agilis Varsányi Sigmond Uram maga lako Házához … cröss Hittel meg esketvén az elönkben adatott utrum(na)k punctumaira meg kérdeztük s Hitek utánn tett Feleleteket ez ide alább valo mod szerint meg irtuk [Bögöz U; IB]. *1784:* a mely vallokat … az elötünk lévö Utrumnak Punctumira szorgalmatason meg kérdeztük [Bögöz U; IB] * *kérdendő ~. 1697:* Mü ugj vettük eszunkb(e), hogy az első kerdendö Utrum mü ellenunk volna, Azert arra az első Utrumra meg nem esküszünk, meg sem vallunk [Mezőbánd MT; MbK 87] * *kérdeztetett ~. 1792:* En ezen kérdeztetett utrumokra az elébbeni Rellatoriaban meg feleltem [U; Borb. II Agillis Georgius Jakabfi ex. Sz. Ersebeth (71) vall.] * *kommunis inkvizíció ~a. 1752:* A Communis Inquisitio Utrumit együtt elaboraltáke az Incta Pársal, vagy az Incta Parsnak Se hire, se tanatsa nem volt benne? [Dob.; MvRKLev. vk] * *premitált ~. 1765:* Ezen praemittált Utrumokra specifice valamelly bizonyos jó Fatenst denominálni nem tudok [Sárd AF; EsztMk 37 vall.].

2. tanúkihallgatási jegyzőkönyv; interogatoriu; Zeugenverhörprotokoll. *1606:* My feliel megj irt birak … el mentvnk az fvlej Boda Janos hazahoz … es az kiket elcokbe (!) hiuatot my azokot az my hitvnk zerent megj feleltettvk es feleleteket megi irattuk es pechietvnkel megj ereositteottvk es az Vtromot az mi relatoriankba Nag(yságtok)nak kvldeottvk [UszT 20/160]. *1612:* Ertyük az ö Fge Attestatoria paranczolattyat, kiúcl az exponens simpl(icite)r attestaltatni kcua(n) elöttünk, de miúcl hogy semi törtcnyből kj mo(ndo)t és adatot Utrumot nem producal, azert … azban my ne(m) procedalhatúnk [Kv; PrLPr I/3]. *1628:* az Suplicatioban mint panaszolkodot Kegielmeteknek, hogy vtrumot adtunk mi ki, megh Emlekezwnk arrol hogy adtunk de akkor Biro vram, es Kiraly Biro vram Egi nehanszor kwldeöt ream, hogy az kert dolga mint forgot ott, Adgiunk vtrumot rolla, Azert kelletett vtrumot adnunk [Kv; RDL I. 18]. *1638:* Az mely Uttromot mostan Kun János mutat, az en Irasom [Berz. 2. 46/18]. *1763:* az több Utrumokis nem éppen impertinensek, mivel mind az dolognak meritumat, s' annak közzettek esett folyasat declarallyak [Torda; TJkT V. 167]. *1772:* az Utrum égen sok volt [TSb 21]. *1800:* Ezen Utrumok szerint 'a Törvényesen végbe viendö esketésre Regiusoknak ki nevezteteek Adorján Gábor és Sipos Josef Jurassor Vraimek [Ne; DobLev. IV/837. 2a]. *1820:* Mikor meg indult az elsö Esketés akkor … mentenek Töttöri Urhaz ök még dictálták az utrumakat [Rákos TA; JHb 48 Gál Juon (40) zs vall.]. *1843:* Tordoson per ágálando inquisitiora készült utrumok exmissioval edgyütt 1816 [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

Szk: *~ban annotált. 1735:* a fen meg irt elsö utrumban anotalt Estendök(ne)k el folyásak alatt mennyi fa consummalodhatott én azt nem tudom [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Csch de Akna (29) ns vall.] * *~ban circumszkribált. 1775:* Mi mind heten az utrumban Circumscribált kaszalot, hogy Mikola részre birták légyen, az mi értünkre tudgyuk [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 4] * *~ban kijegyzett. 1797:* épitették az Utrumba ki jegyzett Magyarországi három Gazdák … ezen Malmot [T; JHb Hesdáti csomó]. *1802:* En az Utrumba ki jedzet Nap … az édes Atyám háza elött állottam volna [Mv; Born. XXXIX. 53 Georg. Virág (21) vall.] * *~ban (meg)irt. 1673/1683:* Husz esztendeje vagyo(n) hogy Botházárol el származtam, akkor mégh nem kapdostak vala az Alsó Szovatiak az Utrumban meg irt helyekenn, hanc(m) az ólta [Feketelak SzD; SLt Q. 12 néhai Ágoston István relictaja Török Annok (40) jb vall.]. *1720:* Boldor Todor az szölgabirot az falu vincivel és esküttivel az utrumban meg irt örökségnek két fele valo ki mérésére el vitte [Vormága H; JHb XXXIII/32]. *1793:* az Utrumban irt Földek ki határoztatásában Társ voltam [Mezőbánd MT; MbK XII. 94] * *~ot vesz. 1675:* Az mi peniglen Actiojanak más reszit concernallya, hogy eo neki exmissioja adattassek, tudta ã p(ro)cessust mikor novumot exhibitaltatott maga actioja szerént, ackor utrumot vévén inquiraltathatott volna, et sic hogy uttyat nem keovette imparatus talaltatott [Kv; TJk XII/1. 104] * *feles ~. 1772:* láttam … egy nagy volumenbe feles Utrumokat [Zilah; TSb 21].

utrumírás tanúvallatási jegyzőkönyv írása; consemnarea interogatoriului; Vorbereitung des Zeugenverhörprotokolls. *1625:* A teorienj bizonsagra boczatuan attunk Vtrum jrasert f – d 2 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21].

útsegítség utazáshoz kért pénzbeli/élelembeli segítség; ajutor în bani/alimente solicitat de un călător; finanzielle Reisecunterstützung. *1653:* Másodnap csak magam bémenek a várba és szembe lök a gubernátorral, és valami útsegitséget kérek vala, mivel hazul se hoztam magammal sem pénzt sem élést [ETA I, 126 NSz].

útszám a megtett út száma; numărul drumurilor efectuate; Fahrtenzahl. *1805:* a Banyász Bereseknek bérek hataroztatik ezen dragaságban és nem továb ily formán, hogy a Parosok az hoszszab Banyaba ha nap szamba 17 utat tesznek legyen héti Berek hat márjas és a Banyaszot idein ket par Boeskor a rovidebb Banyákbo az ut szam hataroztassek ahoz kepest az ortasoknak is azon Bérek Jarjon [Torockó; TLev. V/12].

útvágás új út építése; deschiderea unui drum nou; neue Straßenbau. *1752:* azt kérdvén eö Kegyelmek: hogy egyik

Halomról a' másikra ezen ut vágás egyenessen megyene? [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 29].

útválasz válaszút; răscruce; Scheideweg. **Hn.** *1642:* Az keözep mezeöbennis egj fel all az ut ualaznal (sz) [Szentkatolna Hsz; EHA]. *1722:* A' szegény szerb(en) az ut Választnál (sz) [Zágon Hsz; EHA]. *1818:* Az Utválasznál (sz) [Szgy; EHA].

útvonal bizonyos célra használt/kijelölt út/útszakasz; traseu; Straßenzug, Straßenlinie. *1844:* az Udvarhelyre menő Kereskedő utban, a Lövétei határon el nyulo posta Utvonal el pusztult és szinte járhatatlan állapotban van ... a fel olvasott Rendelet értelmiben ujj Utvonal ki keresése, és meg állittása kivántatik | a Nagy erdői Utvonalon kelletö jovitás | Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [UszLt XI. 85/1. 22, 46, 87].

uzoni az Uzon (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Uzon/Ozun; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Uzon: **I.** *mn* **1.** Uzonban lakó; din/care locuieşte la Uzon; in Uzon wohnend/wohnhaft | Uzonból származó; care este originar din Uzon; aus Uzon stammend. *1579:* Lazlo pap vzoni predikator Sepsy zeky Esperest [Kp I]. *1609:* Nagi labu Ambrusne orsolia vzoni (60) [BLt]. *1625:* Mw Thoriaj Szekel Peter, mostan Vzoni prędicator es Sepsi zeknek Esperestie, Veres Janos deak Arkosi, mostan Sepsi zeknek notariussa, es Silester Mihaly Zemeriaj [BLt 5]. *1651:* Mi Sepsi Szentgyörgi Király Mihály Deák, mostan Uzoni Schola mester, es Al=Dobolyi Hajdu Márton Deák Ecclesiasticae personae [BLt 5]. *1746:* Tudom hogy az Uzoni Biro Kovács Miklos a Falu törvényén meg nyere Küspal Lászlo Vr(a)mot de ... csak szoval monta meg a Falu hogy Küspal Laszlo Vram Convincalodott, s azert hajtattak el a Jobbagya marhajat [Uzon Hsz; Kp I/158a Tot Samuel (45) col. vall.] | egy néhány bizonyok az öregek közzül azt importálják hogy néhai Kispál Györgyné Aszszonyom az itt lévö Vzoni Papnéval 's Mesterével communicalt, még pedig a' Papné után, maga is Néhai Kispál György uram az Egyházi Nemességgel [Uzon Hsz; Kp I/160b]. *1782:* exhibeálván Kováts káplár egy emptionalis contractust, mely emanáltatott in anno 1723 16 January árkosi Benkö József nobilis és uzoni Fosztó János pro <tunc> árkosi scholamester és Küs György Mihály primipilus regiusok által [Árkos Hsz; RSzF 250]. *1855:* Sors Tamással fel szolitottam vala az uzoni urbérest hogy tegyen szolgalatot [Uzon Hsz; Kp V. Kispál György Kispál Lajoshoz].

Szn. *1612:* Uzoni Beldj Kelemen [BLt 3]. *1639:* Nemzetes Sepsi szekj Vzoni Beldi Janos [BLt 3]. *1670:* Uzoni vramis [Fog.; UF II, 476]. *1681:* Uzoni Beldi Kelemen [BLt 1]. *1717:* Uzonj Béldi Kelemen [BLt 1]. *1723:* Uzoni Kús Pal Györgjnek [Kp I/128 Sam. Szekely sepsiszeki not. kezével]. *1736:* Uzoni Kovács György nagyobbik Nemes szemely [Kp I/136]. *1756:* Uzoni Pünkösti György Ur(am) [Hsz; LLt]. *1763:* Uzoni Dánér Mihálly [Szentiván Hsz; HSzjP]. *1766:* Uzoni Kispál Uraimék [Kökös Hsz; Kp I/234]. *1767:* Uzoni Kispál László [Hsz; Kp IV/246]. *1852:* Uzoni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. Uzonban levő/található; din/care se află la Uzon; in Uzon befindlich. *1577:* Ez Vzony hazhoz az megh holt Beldy Kelemen testametoma tartasa szerynt az Vzony malom Lăzar Anna aszszonnak maraggyon [Uzon Hsz; BLt 7]. *1627:* Bodolai es Uzoni Juhok(na)k, Tehenek(ne)k es egjeb coregh labas marhak(na)k szamban adasa Coram iuratus Ciuib(us) Nyen es Markos Aldgja new Ezkotar(na)k [Bodola Hsz; BLt 1 inv.]. *1692:* mikoron volnánk Sepsi székben ... Uzoni Nemes Udvarházánál [BLt]. *1701:* Mü, Makai Joseph, Fejérvár megyei nagy Enyedi N(o)b(i)l(i)s, mostan a' Sepsi Széki Uzoni Orthodoxa Eccl(esiana)k Schola Mestere ... Midön volnánk a Sepsi Széki Uzoni parochialis Skola háznál, Jövének mi elönkb(e) illyen két felöl való becsületes személyek [BLt 1]. *1710:* Az uzoni templom kőkerítése azelőtt régen hosszan egy darabig leomlott vala [CsH 378 1706-ra von. felj.]. *1756:* Thordai ház ... és ehez applicaltatott Harsanyi Samuelné Aszontól reluált sessio Uzoni nevezeten lévő, ezek(ne)k is taxájok még nem currál [Déva; Ks 101]. *1768:* az utrizált szegeletett az viz az Uzoni határbol által szakasztotta vala az Bikfalvi határhoz, ehez pedig Praetensiot formala Simon Ferentz es Gabor eö kegyelmek ez okon hogy ennekelötte az eö kegyelmek Praedecessoranak a szena füvet öblogette volna az Uzoni határhoz az viz [Uzon Hsz; EMLt Nic. Dánér (70) pp vall.].

Hn. *1729:* Uzoni határ szelyb(en) (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1821:* Uzoni Barom piatz [Uzon Hsz; BLt II/11].

3. Uzonra vivő; care duce spre Uzon; nach Uzon führend. **Hn.** *1680/1718:* az Uzoni uthoz közöl kül (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. *1693:* Uzoni uton kül [Szemerja Hsz; BLt]. *1696:* Uzoni uton küül (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. *1697:* Az uzoni utra jövőben (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1699 k.:* az Uzoni ut szegin [Kilyén Hsz; EHA]. *1710/1793:* Az Uzoni ut Szökőbe (sz) [Szemerja Hsz; EHA]. *1738:* az Uzoni Uton küll [Kilyén Hsz; LLt].

II. *fn* **1.** Uzon lakosa; locuitor din Uzon; Bewohner von Uzon. *1635:* Az mikor az megh holt Kegls Vrunk eo Fge Fogarasnal az hidon mustraltata Tudom hogj akkor az Uzoniak es Zacsiuaiak Fogarasban, haton vagi heten valanak [Eresztevény Hsz; BLt]. *1643:* Mw Kispal Balint, nemes ember, es Pwnkeösti Marthon lo fw ember, Vzoniak [Hsz; BLt 7].

2. Uzonban levő/található dolog; lucru care se află la Uzon; in Uzon befindliche Sache. *1577:* Jn Summa az Erreys keotęk magokat ezen aloll meg Jrtt terch ala: hogj ez kęt hazhoz valamy Joszagh vagyon, az Bodolayhoz es itt az Vzonyhoz, Azokath myndenketh eggyk az masykkal egyetembe tartozzęk mynden teorwęnnyel es keoltseggel megh tartany [Uzon Hsz; BLt 7].

uzuáció használat; întrebuinţare, folosire; Gebrauch. *1739:* Telcki János és Mihály Bátyám Vraimékat miképpen Inhibealtatták ... az én Joszágimnak usuatiojától arról valo Levél [Kendilóna SzD; TKl]. *1746:* aszt penig nem tudgyuk tiltatottě el vagy nem, az mész egetéstöl és usuatiorol [Hévíz NK; Ks 67. 46. 21].

uzuál 1. használ; a întrebuinţa/folosi; gebrauchen. *1679/1681:* Barczai Uraimek, eleitol fogvan, miczoda szabadságh szerint, es Myert Usuallyak a' Gyalari Keö Lyukat eö kglme tanullya ki, kinek végere menven observaltassa vélek ã Conditiot, ha azzal vagyon engedelmek eo kglmek(ne)k azo(n) keö Lyukb(an) [Vh; VhU 672]. *1681:* Az Priszlopot[a] ha ki usuallya, fizessen ís tölle [VhU 59. – [a]A havast]. *1694:* Vannak itt hol mi Gyumölts fatskák is, melljeket tsak az ott lakos sellérek usual(na)k [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.-ból]. *1718:* az olta is ussuvaja [Sö-

vényfva KK; MbK IV]. *1725:* Bulc Avram ... az Babolnaj erdőre reá jött, aszt az Urak hirek es akarottyak ellen vágta hordotta es usualta [Bábolna H; BK ad nro. 1105]. *1732:* a' Vég Hersán ... való szölöt ... colállják, és usuállják ketten, magok számokra [Nc; DobLev. I/149]. *1744:* Mikor leg elöbször Vládházát[a] bizonyos Lakosok meg ültek, s oda telepedtenek, és akkor azon controversiában forgó erdött vagy határt maguk(na)k el foglalták, colálni, s usualni kezdettek, akkor az IK eö k(ne)k Praedecessori az ellen nem contradicaltak [Incz. X/11b. – [a]AF]. *1755:* azon Malomot Nsgad erőszakal és potentiose minden substantiajaval együt occupalta, violenter el foglalta, maga szamära procuraltatya, usualya [H; JHb XXXV/74]. *1757:* A Falu Also vegin vagjon egj darab hely mely az egész Faluban lévő ház hellyek után fel nyilaztatván, ki ki háza után valo Káposztás helynek usuállya [LLt Fasc. 129]. *1760:* vagynak ... az Motsi határon bizonyos Szálas Erdök mellyeket mi Falusiakul szoktunk usualni [Novoly K; BLt]. *1775:* azon Erdös hellyet régi eleinkis mindétig közül élték, miis Fajat a szerént usuallyuk [Bodok Hsz; Mk-Rh II. 2/71]. *1786:* a Falu Karátsonfalva hogy birta s usuválta azon közt [Told. 76]. *1796:* (a földet) ki birja és usuallya s kinek van pacificum Possessoriumába [Panit MT; TSb 2].

Szk: *hatalmasul ~. 1681:* Kendeffi Miklos Vr(am), egi darab földöket az rectifica(ti)o utann is hatalmasul usuallya [Hátszeg H; VhU 151] * *közönségesen ~. 1771:* A Falusi Lakosok hogy az also Toban eddig közönségesen usuáltak, az ex annuentia Somlyaianorum volt [Fejér m.; DobLev. II/428. 12b] * *magáé gyanánt ~. 1711:* a muszka cár ... mintha keziben volna Constantinápoly, a török császárságot magáé gyanánt usuálni akarta [CsH 467] * *szabadosan ~. 1710:* a maga jószágát szabadoson bírja, usuálja, semmi dézmával, adóval ne terheltessék [CsH 205]. *1720:* az Utrumban Specificált Szabad erdött az Felsö orboiak Szabadoson usualtak [Nc; EHA].

2. üz, gyakorol; a practica; üben, treiben. *1739:* Mivel a Dominus Terrestris Vjj esztendötöl fogva Sz. Mihály napig usuállya az Korcsomálást midön expirál Sz. Mihály Napja, akkor az Korcsomákon az mi bor meg marad ... kénszerittetik az szegény város eo praetio meg fizetni a mennyin korcsomároltatat volt [Hátszeg H; Ks 83]. *1780/1804:* ezen Helységnek Néhai b. e. Méltoságos Földes Vrai a' magok Toroczkai Jobbagyinak a' Bányaszkodást usualni hagyták, most is azon usus ... Törvényül meg hagyatik, hogy Toroczkón és Torotzkó körüll ... magok Toroczkói Bányászkodó Jobbágyi kiváltképpen vaskövet vagy egyéb Metallumokat is valaholott találnak, minden meg külömböztetés nélkül akármi titulus alatt interveniálható Contradictiot ki rekesztvén, azon helyt szabadossan fel foghassák [Torockó; TLev. 2/4. 4].

Szk: *szabadosan ~. 1681:* Vizi Malom ... Ebben lévö mostani molnárt, méltán ă Lopo Juhaszok es diszno Pasztorok köziben számlálhatni; Kys aszt meri mondani az Tiszt szémeb(en), hogi ha eó tölle az minden napi pogacza Sütés (: mellyet szabadoson usual :) el vétetik, soha eö az malom beli proventusért, és ă heti kenjerert rendeltetett buzaert ott nem lakik [Hátszeg H; VhU 603].

3. üzemeltet; a ţine în funcţiune; in Betrieb halten. *1693:* az Eccl(csi)a ... korcsomat tartott a' kapu közott, usualta, és senkys az más részröl valo possessorok közzül nem arecalta, s, impedialta az korcsomat, s, egyéb usussát is [Kv; Ref. egyh.lt. IV/2].

uzuálandó használandó; care va fi folosit; betriebbar. *1780:* Erdeje a' Városnak, a' Bányákon tüzzel való hálás miatt nagyon pusztittatván, tellyességel tolláltatik, és ha valaki éttzakai hálásért, nem étel készittésert égetné az Erdöt, akár különös, akár közönséges Tzimborak vagy beres Banyászok comperiáltatnának külön külön flor 12 büntettessenek, az étel készittés végett usualandó Erdök pedig bizonyos hellységbeli Banyákhoz szakaszokra igy határoztatnak[a] [Torockó; TLev. 2b. – [a]Köv. az erdők pontos körülírása].

uzuálás használat; întrebuinţare, folosire; Gebrauch. *1642/1722 k.:* az Ekklesia földenek usualasaban illyen Modalitas tartatik [Beresztelke MT; GörgJk 80–1]. *1676:* ha mi olly dologh vagy alkalmatlanságh azon határ(na)k usuálasa, marhajok(na)k hatalmasul valo reá hajtása es élése miatt talal esni, s intervenialni, tehát eö eglmek semmibennis ne okoztassanak [Asszonyfva TA; JHbK XLVIII/11]. *1681:* (A földet) el ado felek réghen Zalogositottak el az Nalácziak(na)k, már az hoszszas üdö alatt valo usualas utan, egheszen az magok hatarahoz applicaltak [Hátszeg H; VhU 152]. *1694/1784:* a fellyebb meg irt mértek kötéllel valo ki mérést eö kegyelmek nem continualtak, látván azt benne, hogy azzal a munka sok idött kivánna, hanem tetzett azt elhalasztani, a meg irtt földek usuálásának, ugjmint szántásnak, kaszálásnak etc, idejére lenni [Forró AF; DobLev. IV/586. 45]. *1766:* bátor az A eökegjelme eleinek egy más közzett lett osztozása s azon joszág udvaranak közre birása, usualása, s' egymásnak adása, tserélésének ideje Seculumat felyül mullyanis, ebben usust, p(rae)scriptiot nem forgathat [Torda; TJkT V/340–1]. *1780/1804:* akár ki szabadossan el foglalhassa és annak gazdaji azután, a' haszon ki keresésétöl 's Bányájok usuálásától, az Ocupánst el ne tilthassák, abbol ki ne tudhassák [Torockó; TLev. 6–7]. *1798:* Biro Vram ... a mikor ezen hellynek menniségit ruddal ki akarta volna mérettetni, Dávid Nyikulaj nem engedte, hanem Igritzán Ignátot ezen helly usuálásától, s cultivatiojától inhibealta [Nagykristole SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

Szk: *szabados ~. 1724:* (A kút) az meg irt Faluk(na)k Szabados usuálásában nem lévén ... és az Töb oda bé biro Possessor uri és Nemes rendek(ne)k nyilván valo Nemesi Praerogativájok(na)k meg bántodásátt Causallja [Dob.; WassLt].

uzuálhat használhat; a putea folosi; brauchen können/lassen. *1677:* Erdejét, füvét, eserjét, tövissét ... az pascuatiora ki mutatando földnek ... a kis kerekick ... ne usúalhassák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1681:* Az Vas Kapun belöl is vagyo(n) haro(m) puszta Falu hely ... azokat semmi keppen az Török Insége miatt nem Usualhatni [VhU 204]. *1688:* A Csith sz: Ivániak(na)k meg engedtetett, hogy a' Csithfalvi határban lévö harangot ki vehessék a' Földböl és usuálhassák [Csitsztiván MT; MMatr. 332]. *1723:* adá Zalányi Sophia ... a két hold szánto földeket ... ugj hogj hat vetésig birhassák eö kglmek s uzualhassak azon két hold quartas szánto földöket békességesen [Nc; DobLev. I/105]. *1728:* A Szajka pataka mellett lévö Majorjok mivel a kettönek nem alkalmatos ugy hogy ketten usualhassák ... igirte es obligálta magat ... Kuppán Eva Aszszony, hogy ... azon Majornak felit fel erö azon szükségre alkalmatos Fundust vészen Arva Öcsesének Kuppán Josephnek [Dés; Jk 380a]. *1739:* a' fenn emlitett immobile bonumokhoz senki ne nyulhassan, és ... semmit ne occupalhassan, hanem mind azokat birhassa és usualhassa az practitulált M. Ur[a] [Nc;

Incz. IX. 5a. – [a]Váradi Inczédi Joseff, itélömester]. *1772:* (A) hellyet az Titt. Exponens Ur cö Kegyelme ... sok és erös Munkával, hogy jobb moddal usualhassa Santzba vetette [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3b]. *1789:* a Földi Magyorótis azért nem usuálhattyák, mivel ez a sovány oldalas hellyeken meg nem teremne azon Földeket pedig a melyek jobbatskák Török Buzának szokták hagyni [Székelykeresztúr; UszLt XIII/97].

Szk: *békességesen ~. 1727:* (A) Creditorok cö kglmek a specificált rétet és szánto földöket békességesen birhassák, usuálhassák [DobLev. I/127] * *ingyen ~. 1746:* midön e féle személyek az onus subportálására különben is obnoxiusok, uraság határát is ingyen nem usuálhatják [Déva; ErdO II, 35] * *pacifice ~. 1689:* ezen megh irt Apahidi portiot megh emlitet Colosvári Unitaria Ecclesia pacifice birhassa, usualhassa [Kv; RLt O. 5] * *szabadosan ~. 1735:* ö Nsga a két specificalt hatarban lévö rész Erdejeket, Tövis oldalokot s bokrokot szabadosan providealhassa, es usualhassa [Aranyoslóna TA; JHb XXVIII/41].

uzuális használatban levö; folosit în mod obişnuit, uzual; gebraucht. *1640:* pacifice birhassa cö kegme mind addiglan meglen cö kk az harmincz egy forintott usualis monetauual (!) megh nem adgia [M.köblös SzD; PBeeski]. *1657:* az usualis moneta bö volt csak kártyára is udvarában[a] [KemÖn. 141. – [a]Csákinak]. *1662:* Szöcz Janos ... harmincz öt magyari forintokat ... Sz: Marton Napjara az Maros vasarhellyi Sokadalomra hasonlo usuális pénzül mind(en) Toab valo halogatás és bosszuságh nélkúl megh adgja [Mezöbánd MT; MbK]. *1674:* (Az inscriptio összegének) depositioja felöl noha gjakorta sollicitaltam ... iffiabik Rakoczi Gjörgj ... apronként egyszeris mászoris más fél ezer forintot deponált, de aztis ne(m) usualis monetáual az Approbáta szerint [Gyf; JHbK XI/22]. *1701:* tartozunk ... jo es usuális Monetával e Ngagokot s cö Ngok Successorait ... contentálni [Gyf; JHb XLVIII]. *1733:* Bocskai Samuel ur(am) Veghersán levö egész gjümölcsessének ... zálagjára adatt ... hatvan Magyar forintakra ... marad ... azan meg irt gjümölcses és kaszalo földi ... Dobolyi István Uramnál ... mig ... az specificalt Summat ... jo Usualis czüst pénzekül ... le nem tészik [Nc; DobLev. I/154]. *1734:* Ez az vallo ... Kertsedben lakó Nemes szemely, kinekis hute utan töt fassioját irtuk meg miis ... usualis petsetünkel is meg erösitven [Asz; Borb. II Kertedj Apáczai Marton ... hűtös Assessora vall.]. *1740:* maga fenn memoralt Öltyán Serbánis ... nyoltzvan Magjar Forintokat jo usualis czüst marias pénzekül ... levala is elöttünk [Nc; DobLev. I/179]. *1766:* Müis Ratione officii nostri futuro pro Testimonio meg irtuk, és Városunk Usualis Petséttyével fide nostra mediante communiálván ki adtuk ... Jurati Judices oppidi Toroczkó [Torockó; TLev. 9/11]. *1801:* Melly Processus, és Certificatio, Mü elöttünk, és általunk Mindenekben az fellyebb meg irt mod szerént Menvén végben, irtuk meg Mi is futuro pro Testimonio ... tulajdon subscriptionkkal, és Usualis Petsétünkelis roborálván [K; JHb LXVII/4. 6]. *1874:* Melly dolog és örökös Csere vásár hogy ... ment légyen véghez azt igaz hitünk szerint bizonyittyuk nevunk al irása és usuális petsétünk erössége alatt a felek hellybe hagyásával ki adtuk a fen irt időben és hellyen Lászlo István mp. Székelly Nemes és Sebestyén Dániel mp. Székelly nemes [Bözöd U; Borb. II].

uzuáló használó; care foloseşte (în mod obişnuit); Benutzer. *1794:* irtotté azon Földb(en), vagy szaporitott é vala mit ezen Földet mostan biro, vagy is usualo Ember ... minden környül állásával edgyütt vallya meg a Tanu [Kük.; JHb XX/9. 2 vk].

uzuált 1. használtatos; care este folosit (în mod curent/obişnuit); gebraucht. *1681:* A' vas Kohra Kcö Hanyo, Tekenö minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hoszsza két arasz, szélessége mas fel arasz ... méljségénekis specificaltatni kell vala; Ugi hogi: vagi kupaval mertek meg vizzel ... vagi ahoz valo peczetes es ab antiquo usualt vekaval [VhU 63]. *1701:* minden kereskedö, adó, vevö rendek, lakosok, és idegenek mindenféle árukban nem az eddig usuált, hanem Bécsi fonttal éllyenek [HSzj *bécsi font* al.]. *1737:* Posta Mester Vajda Kosztán Uram, eddig ö Kigjelmétöl usuált Rósa hegj alatt lévö kaszálló füvének eddig való terminussát nem observálvánn, által lépett a Nms Város szénafüvéb(en), és sok betsülletes atyánkfiain(a)k nyilokatis el-kaszáltatta [Dés; Jk 482b]. *1738:* a Nms Város Nagy Rétin lévö és eddig ö kglmétöl usuált Málé föld iránt lött Instantiáját méltó respectusb(a) vévén ... azon(n) málé földit nyilaib(an) mostan-is Cedallya [Dés; Jk 294b]. *1753:* négy hold moston széna fünek usuált örökös föld [Mezözáh TA; Told. 3]. *1796:* Vagyon még más Káposztás Kertnek usualt egy Kis Szegeletetske [O.solymos KK; Told. 39/30].

2. szokásban levö; obişnuit; gewöhnlich. *1731:* az Tktetes Nemes Tanács Unanimiter Vegezte hogj az eddig Usuált rosz szokás szerint nem dolgoznának ... aki Cseléd vagy nap számos azok ellen Malombirák s Paller Atyankfiainak a palcza kezekb(e) adattatik [Dés; Jk 411b]. *1741:* a' Méltgs Groff Vr a' N(em)es Hazának ez iránt be vött és usuált rend tartása szerént bánnyék és bánhassék velem [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIV. 2]. *1777/1780:* Ami pedig ezen Faluban eddig Usualt Vámlást illeti, ez öt vagy hat Esztendöktöl fogva vagy meg romlott, hogy tsak aki akarja, az adja meg a Vámot, erövel pedig Senkit nem kénszerétnek a' Vám adásra [Alparét SzD; JHbK 41/3. 28].

3. érvényben levö; valabil; geltend, gültig. *1717:* requirálván engemettis az Urral Ittilö Mester Tektts Nemzetes Olasz Mihály Uramal, hogy keresztenyi köttelességünkett és Törvenyes devotionkat Contestalván az Nemes Haza usuált törvénye szerént leendö megh osztoztotásokatt perrágalnánk [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1768:* a' Czéh eddig usuált Magyar nyelven lévö Constitutioji [Kv; ACJk 36]. *1830:* az ki ez ellen hibázik, az eddig usuált törvény szerént megbüntettetik [Árkos Hsz; RSzF 115].

4. törvényes; legal; gesetzlich. *1757:* fellyebb megirt deliberatumunkat úgy eze<n> egymás között tett constitutióját a nemes fazakas c<éhnek>, mint olyaténokat, melyek más nemes céhok <rend>tartásival is megegyeznek confirmáljuk, <corro>boráljuk tulajdon subscriptionkkal s usualt pecsétünkkel [Dés; DFaz. 19].

uzuáltatás faptul de a fi folosit (de către cineva); in Gebrauch sein. *1697:* Also Venitzei Kornya Sándor ur(am) édes Annyával Luttrai Ispán Bukura Aszszonnyal meg edgyezett akaratból, adá el örökösön és meg hivhatatlanul ... Néhai édes Attyától cö kglmére maradt és Nobilitalt fundussát ... minden azokhoz tartozo Leveleivel edgyütt, Assecuralvan és Evincalván annak felette ... Konya Sándor ur(am) emlitette Capitany ur(ama)t ö kglme Felesegit és két Agon lévö leendö posteritasit azon fundusnak és épületek(ne)k szabados békességes birásában, epittettésében, Usualásában és Usualtatásában [Fog.; Borb. II].

uzuáltatik 1. használatba adatik; a fi dat în folosință; in Betrieb geben. *1694:* (A) Gabonas haz ... mostan az Asz(szo)ny Telekinc Asz(szonyo)m cő Kglme szamara usualtatik [Kövár; JHb inv.]. *1760:* Barna Nyisztornak .... Szánto földe a Ribitzei Hatarhoz usuáltatott e' régebb(en), vagy Soha nem is birták a Ribitzeick, hanem mindétig a' humana memoria a' Vákaiak birták ...? [Zaránd m.; TL]. *1801:* az Apahidi Oláh Ekklésiához usuáltatott [Kisapahida AF; EHA].

2. szokásban van; a fi un obicei; es ist Sitte/Brauch. *1713:* mostan semmi occonomia azon Bethlen rész portioban nincsen, sőt ennek előtteis nem usuáltatott [Nsz; JHb X/47]. *1787:* Itten a Szederfák plantalása nem usualtatik [HSzj *selyem-bogár* al.].

3. használtatik; a fi folosit; gebraucht sein werden. *1694:* Vagjon itt az Major ház ... Njilik ennek Pitvarára, vas sarkas, pántos, fa hevederes, kilintses bellett Ajto: mellj(ne)k fábol valok levé(n) melljekei, also és felső küszöbei; az emlitett alsó küszöbe fa vago(na)k usualtatva(n) majd által szakadott [Borberek AF; BfR neh. ifj. Bálpataki János kúrialeír.ból]. *1711:* Az falu őrzö Zab regtől asualtatot[a], ugy hogy Senki nem emlekezik rea mikor kezdetődöt [Somlyó Cs; Born. XXXIX/50 Cs. és Kászon tisztei és rendei. – [a]Nyilvánvaló elírás *usualtatott* h.]. *1772:* a Fogadónal levő helly a patakig ... Lovak Tzöveklö hellyének usualtatott [Káptalan AF; DobLev. II/439. 4a].

Szk: *pacifice ~. 1769/1802:* ezen Contraversiaban lévő reambulalt contemplált Erdök ... ezen Bezdédi[a] Lakosaktol ... (: amint a Processualis Levelekből meg tetzik :) pacifice birattattak usualtattak, s eolaltattak [TJkT III. 25. – [a]SzD].

uzura 1. uzsora, használatba adott pénzösszeg (kamata); camătă, dobîndă (exorbitantă); Wucher. *1710 k.:* Anno 1698. Bécsben létünkben resolválá ő felsége a szász natio memorialéja alkalmatosságával az usurák reformatioját az egész országban [BÖn. 896]. *1824:* Az adossak Usurajárol valo jegyzés pro A. 823 et 1924 [M.köblös SzD; BetLt 3].

2. *~ba ad* kölcsön ad; a împrumuta, a da cu împrumut; aus-/verborgen. *1780:* a 100 forint után minden Esztendöben 100 dolgost kell az Falunak Ex(ce)ll(en)tiad számára usuraban adni [K; IB. Kászoni Nagy János szb kezével].

uzurpáció kihasználás; uzurpare; Ausnützung. *1752/1785:* ha Kegyelmed a Joszágok, és minden féle fel osztandó Bonumok illegalis usurpatiojával pacifice possessiot, vagy annuale pacificum Dominiumot akar magának vendicálni, annak solemniter Contradicálnak, et Protestantu [DobLev. III/596. 267].

uzurpál 1. kihasznál; a uzurpa; ausnützen | használ; a folosi; brauchen. *1727:* Magának penig akár mellyik Possessornak eleitől fogva Szabad volt, s szabad leszen ... az osztatlan Szanto földeket magának N(e)m(e)s földül uzurpálni [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1752/1785:* az Kegyelmed meg átolkodott és Vér Attyafiainakis részeket továbrais usurpálni kivánó szándéka valami kedvetlen consequentiat ne szüllyön [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 266]. *1754:* az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak az egy házon kivül minden némü Appertinentiákat, mind tulajdon magokét ugy usurpállák [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabo (60) ns vall.]. *1757:* az Balhátsi Lakosok valamennyien a' Rethbe ... mindenütt be irtottak, es magok(na)k kászáló helyeket készitettek usurpallyak [Barasztmiklós KK; BK]. *1758/1785:* Az M. Herepi (!) Portio ... engedtetett továbbrais a Város Mozes Uram részire, a mint hogy eddig is ő Kegyelme usurpalta [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 276]. *1777:* mellyik Nagyobb dolog, vallyan osztotlan kőz földet edgyik atyafi hire nélkül el Cserélni, vagy penig egy Kis Terrenumotskát, ugyan a Kőz földből sine praejudicio usurpalni? [Msz; Told. 19/65]. *1796:* (A torockaiaknak) Petsétteykis vagyon ugyan, de ezt tsak praevaricative usurpálják, és semmi Collatiojok rolla nintsen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 26].

Szk: *békességgel ~. 1752/1785:* az Exponensek nem engedték Kegyelmednek a fel osztando Joszágokat olly békességgel usurpálni [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 266] * *ingyen ~. 1782:* ezen erdőkhez semmi Jussok nintsen ingyen usurpalják ... a Torotzkai Lakosok [Torockó; Thor. XX/2].

2. "?" *1657:* az igazat jó véggel ha illetem, talán nem vádoltathatom, csak az olvasók is olyan reverentiával olvassák, mint én irom, és az jó részét, nem az vétkest usurpálják emlegetni; mert az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erőtelenségtől [KemÖn. 20].

uzurpálás kihasználás; uzurpare; Ausnützung. **Szk:** *erőszakos ~. 1782:* el tiltatta volna, Nagyságad ... hoszszu Laszlo uti dicit(ur) Manumissus jobbágyát azon földnek tuváb valo erőszakas Birásától, usurpálásától [Dob.; JHb IV/16].

uzurpálhat használhat; a putea folosi; brauchen können/dürfen. *1693:* A mig az Relicta az Haznal lakik, addig az Pincze kulcsa kezinel alhat, de ugy hogy az Gyermekek Tutori is, mivel de praesenti is a Borok benne vagyon, bele jarhassanak es usurpalhassak [Ne; DobLev. I/38. 6b]. *1752/1785:* Kegyelmed hol égy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat, nem egyéb uéggel, hanem hogy a Joszágot usurpálhassa [Szentbenedek AF; DobLev. III/3. 596. 265].

uzurpátor vkit kihasználó személy; uzurpator; Ausnützer. *1752/1785:* ezeket[a] az Exponensek Kegyelmedtöl Suo tempore mint rész szerint magak Sajáttyoknak Törvénytelenül, és igazságtalanul valo usurpatoratul ... meg kivánnyák [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 267. – [a]Az ingó és ingatlan javakat].

úzus 1. megszokott eljárás, szokás; uzanță, obicei; gewohnte/usuelle Verfahren | jogszokás; uzanță de drept; Rechtsgewohnheit. *1579:* Myerthogy kyralyne Azzony es kyraly Kyraly Jdejeben wgya(n) megh wolt paranchyolwa, hogy az mely Jozagok az megh holt kendy ferenche wolthanak arrol az tabla teorwe(n)t nem zolgaltathat, mely vsus ez Jdeigh (!) megh obs(er)ualtatot, hadgiuk azert hogy kegytek affele Causat mostis eleo Ne wegye(n) [SLt Z. 2 fej.]. *1609:* az mint penig halal vyttasson ky, itt az a törveny nem iar, sött megh az Szekelseg kóztis eziak vsusok voltak azok, vgj mint halal vyttas, tetem emelęs, föl bucziuzas ott sem örök törveny volt ez [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1652:* Ezek<ne>kis ollyan usussok vgyon az Dezma felcöl ment a Hev Szamossiak<na>k [Hidegszamos K; GyU 114]. *1677:* A' Sónak ez Országbol valo ki-hordása, ez eddig valo usus szerint, szabados egyéb helyeken-is, de signanter a' Körös uttyán-is [AC 215]. *1730:* Város közönseges Usussára valo Relatoria [Dés; Jk]. *1766:* (Az Praescriptiot) az usus is nem

enerválhattya nem lévén nagyobb ereje az ususnak, mint a' Praescriptionak [Torda; TJkT V. 309]. *1782/1799:* a' szombati piatzi Vásár az mienk volt ... Az Uraság ugyan fenyegetodzött hogy töllünk el vészi, de ugyantsak még eddig meg maradtunk a' szombati piatzi Vásár ususában, hanem most Praefectus Uram kezdette Vásárainkot bántogatni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 383]. *1824:* egy illy nagy bőv, és különbenis jo ki terjedésü Határon; ennek meg szoritásán kivül, valamint eddig is usus volt, szabad vagyok én magom joszágát s allodiumaimot tetszésem szerént használni [M.zsombor K; Somb. II]. *1840:* Kozma István ... jelenté magát, hogy gonosz ember által egy tehene elkárosodott, közönségünk határában; hogy azt falunk eddig tartott usussa szerént fizetnők meg [Jenőfva Cs; RSzF 105].

Szk: *~ba jön. 1723:* Igen ususb(an) jött az Parasztságh között, kivált az oláhoknál, hogj Vasárnapokon ... illetlen tánczolásokatt, annak alkalmatosságával nagj kiáltásokatt, rikotasokatt visznek végb(en) [K; Told. 2] * *~ba kel. 1597:* Mindazaltal ew kegmek nem akaryak hogy ez vsusba kellien az keowetkezendeo Birak vrammal, hanc(m) ew kegmek magok arbitriúmaban akariak megh tartany [Kv; TanJk I/1. 291] * *~ba megy. 1586:* az plebanos vram ... oly Remensegel Ne legyen, hogy ez beneficiumot zokassa vegye plebanos vram, es vsusba Mennien ennek vthannais [Kv; TanJk I/1. 25]. *1601:* Mostan penigh az hws Arranak Newelesere egyeb semmy Annyera nem vitte az varost, minth az hadaknak az zantalan sok Nepeknek az varoson léte, de vsusban menny Jeowendeobennis semmykeppen eo kegmek nem hadgyak [Kv; TanJk I/1. 383]. *1756:* soha a' miszerek csinálásának eppen ollyan fixum Sallariuma nem volt ... ha valami norma forgott is közöttünk az csak a' Kovatsok engedetlenségéből esett, melly szerént a' szorult emberek kéntelenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizettni, és az után mintegy uzusba ment [Torockó; TLev. 9/9. 1] * *~ban van. 1705:* az úr izenje meg a generálisnak, hogy ne kivánja, hogy magunk is subscribáljunk, holott ennyi seculumokig soha az atyáinknál sem volt uzusban, ne kezdődjék miáltalunk ez az inovatio elsőbben [WIN I, 471–2]. *1829:* Annyit tudok, hogy közöttünk ususba volt eleitől fogva, hogy midőn valami Tiszt Ur jött ide hivatalbol, anak Szállására vinni, vágni szoktunk ... egy Tsonka Alma, vagy Vatzkor fát [Mezőkölpény MT; TSb 48] * *~ból tart vmit. 1782/1799:* Privilegiummal nem ditsekedhetünk, hanem Ususból tartottuk a Piatzunkot, mint más Bányász helyekben [Torockó; TLev 5/16. Transm. 334] * *bevett ~. 1671:* A' Székelységen a' Latrok prosequalatásában bé-vött ususok ugymint, károsoktol, vagy egyéb aránt meg-bántodott felektöl valo kezes kérés, és több törvényes utakat s' modokat meg-gátlo akadályok-is à modo deinceps tollaltassanak [CC 40] * *eddig praktizált ~. 1735:* Erdely országi Tisztelletes Püspök Urunk Nemes Városunkb(an) Generalis Visitatiora az eddig practizalt usus szerint gazdalkodas irant töttunk dispositiot [Dés; Jk 457b] * *magunk ~a. 1671:* Hogy ha az extrancusok közzül, a' Három-széki atyánfiai között perlekednének, az extrancusoknak Nemes és Városi Rendek közt legitimé emanaltatott Relatoriajok sub poena Articulari in judicio acceptaltassanak, magok usussokban meg-maradván [CC 42] * *privilegiális ~. 1796:* az 1659béli Ország decisiojából ... nyilvánsagosan ki jö, hogy ... illyen Levéllel privilegialis usust bizonyittani tellyességgel nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 58 tábl.]. *1798/1799:* (A torockóiak) a' magok Privilegialis Szabadságokhoz Just tartottak, söt ... Annő 1782, ezen Privilegalis Ususokról, még pedig a' Mlgos Thorotzkai Familia Gravamennyekre Investigatiois tétetett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 423] * *ragaszkodik az ~hoz. 1766:* az A ö kegyelme ... ragaszkodik az usushoz [Torda; TJkT V. 313] * *régi ~. 1590:* Nem ereoltethety Kis Mihaly az Seowenybe valo fizetesre Gienghe B(ene)deket Az Reghy vsus ellen [Kv; TJk V/1. 33]. *1613:* Hunyadra rendeltetet Harmintzadosúnknak Varadj Janosnak, plena authoritast engettünk: hogy ... az mely kereskedö Emberekhez suspicio leszen, az régj usus szerent zazlonk alat s egebüttis az hün keuantatik, Marhaiokat reuidealhassa [Kv; PrLPr 35–6 fej.]. *1741:* It az Excellenciád Jobbágj Legenyi Keményen Házasodni kezdettenek az régi ususs szerént bort kérének [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1849:* Bentze Lajosnak egy fenevad elpusztitásáért Koltza András fungens bíró a régi usus szerént fizessen öt rénens forintokot [Zalán Hsz; RSzF 224] * *régi approbáta ~. 1671:* Mara-Morosi atyánkfiai Pacificatiojokat, a' melly lött a' szomszéd Lengyel Urakkal, bizonyos dolgok végett a' Nagod annuentiajából ezen Articulusunkal confirmallyuk, ugyan ö kegyelmeknek, mint hogy az evocatiokban a' régi usussok meg-engedtettetett volt ugyan az executiokban-is procedalhassanak a' régi approbalt usussok szerént [CC 44] * *székeken való szokott ~. 1677:* ha perennale jussát akarja comprobálni, observáltatván a' Novum cum gratiaval Táblán és Székeken valo szokott Processus és Usus [AC 45] * *szék(ek) ~a. 1650:* Az my szekünknek vsussa szerint harmad nappal elöb megh izentettem hogi Executiora megiek [UszT 8/64. 71b]. *1671:* Az Kézdi Vásárhellyiek in suis veris legitimé emanatis Privilegiis meg-maradván a' szerént éllyenek, a' miröl penig Privilegiumok nincsen, tarcsák az Ország törvényéhez és Székek usussához magokat [CC 41]. *1681:* Az birsagiumokban az széknek usussát tartyák mindenekben, azomban, ha mi birság jó, aszt tiszt kezében administrállyák [CsVh 105] * *táblán való szokott ~ → székeken való szokott ~* * *templombeli ~. 1636:* Mindeniknek eredetek és templumbéli ususok felöl terjedek immár valamennyire killyeb tzélom szerént az beszédben [ÖGrAj 7].

2. használat; folosire; Gebrauch. *1592:* Ennekeo(m) Annak az Erdeonek proprietassagahoz Es vsusahoz keozeo(m) volt [UszT]. *1662:* mivel elég hely leszen még mind az önagysága és haza dolgainak jobb karba állatásába, mint több atyánkfiainak kiszabaditásokban a mi kicsiny értékünknek is afféle úsusra való convertálásában [SKr 386]. *1700:* Teken(tetes) Nemz. Déési Dioszegi Jstva(n) ... conferált egy kisded harangot a' Déési Toronyban; mellyet mi communi voto applicaltunk illyen ususra 1. Hogy a Szegenyek(ne)k halottyok esven azzal harangozzanak [Dés; Jk 311a]. *1712/1781:* ha ... Josika Imre uramot ... Joszágink usussa, vagy akármi praetensiok végett infestalnok, háborgatnok, vagy másokkal is háborgattatni akarnok 's engednök, Tehát toties quoties két száz arany poenában incurallyunk [Algyógy H; JHb LXXI/3. 460–1]. *1722/1770 k.:* a' Keresztelö Kannátskát pro tempore engedte a' Bartzai Ecl(esi)a usussara, de úgy hogy el-ne veszszen, s osztán restitualják mikor kivántatik a' Mihályfalviak(na)k [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227]. *1781:* A' Kis Almási Erdök(ne)k a Stompokhoz és az ezekhez Szolgálló emberek(ne)k elkerülhetetlen haszon vételekre esztendönként valo vsussa ... praetendáltatik in FRh 40 [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. *1804:* el rekesztette hát a' Törvény a mü Bányáinkat azon Erdöknek Usussátol [Torockó; TLev. 7/11. 374]. *1810:* a tizen három vékára valo Földnek az usussa még ér 21 ~ huszon égy Magyar Forintokat és 10 ~ tiz pénzeket [Jenö SzD; Ks 76/53 conscr. 578].

Szk: *~ra való. 1677:* vad(na)k ad minus 25. Vizhez, s egyéb ususra valo üvegek, bor hordani csös kancsók s egyéb hazbéli aprolékos joszágok, mellyek az házba(n) hagyattak [Kv; RDL I. 155b] * *közös ~. 1766:* Lehet a' közös usust[a] tollálni [Torda; TJkT V. 321. – [a]Egy jószág közös bírását, használatát] * *moderátus ~. 1832:* (A) két Nyíl Erdőben, hogy ... kedves Ötsémnek moderatus usussa légyen megengedem [Széplak KK; SLt 22] * *profánus ~. 1677:* mely jövedelmecsket azon helybéli templum vagy Schola épitésére forditsanak, és semmi külső prophanus ususra, sub poena florenorum 200, ne mérészellyenek költeni, se Egyházfiak, se Birák, és egyéb rendek [AC 237]. *1683 e.:* Simon István ... hagyott ... égy ládát kultsostol, hogy az Ecclesia javait, pohárt, tányért, abroszt, kendőt benne tartsák az egyházfiak, azt penig semmi prophanus ususra ne forditsák [Somosd MT; MMatr 85] * *szabados ~. 1782:* a Torocko kőrül lévő Falusi Lakosokott az Erdőnek szabadoss usussátol el zárta, hogy a Torotzkai Lakosok se szenelés, se Tüzelés végett ne élhessenek [Thor. XX/4] * *törvénytelen privilégiumnak ~a. 1796:* a' Fell Peres Allegatiojinak rendiben, mindenütt azt igyekezi meg mutatni, hogy a' Torotzkaiak a' kereset alatt lévő törvénytelen Privilegiumnak usussában voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 97 tábl.].

3. (használatból credő) haszon; beneficiu (din uzufruct); Ertrag. *1590:* az eo maga zanto feolde absolute poten(tia) median(te) el occupalta es ususatt p(er)cipialta [UszT]. *1605:* vagjon ennekem vargiasfalwan Bardoch Zekben egj Zalagos molnom ... mely molnomot az J. az el mult 1603 eztendeoben Zent Jakab nap tayat potentia mediante pro se occupalt es annak mynden vsussat maid kilench holnapig pro se occupalta, es percipialta [UszT 19/83]. *1629:* azon Zeolcot ... birhassa usussanak es fructussanak el vetelejert [Kv; TJk VII/3. 188]. *1647:* az A doccallia, hogy cziak azert engedte volt oda az Inct(us) Attja(na)k az Attjok az szeőleőt, hogi usussaert es fructussaert miveltesse [Kv; TJk VIII/4. 171]. *1679:* kérem felettébb igen tovább való kicsiny szolgálatomért Kegyelmedet, disponálja urunkat, Kegyelmed kijövetelére legyen az én kezemnél, hiszem itt is jó vigyázás alatt vagyon és nem is az én ususomra, hanem a magyar nemzet számára tartatik [TML VIII, 383 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből]. *1728:* léven a Ns Városnak egy darab Nádas Réti Concludaltuk hogj ez esztendőb(en) a Nms Universitasnak ... közönseges Usussára fordittassek [Dés; Jk 374b].

Szk: *~a fruktusa (vminek). 1640:* Agjag falan egi hazat öröksegestol Jobbagjostol ... adot uolt bizonios Ideigh summaban az Nehai Markosfalvi Marton Vra(mna)k hogi usussat fructussat feőképpen erdejet nyolcz eztendeigh elhesse es birhassa [JHb XLVII/5 Fr. Orban usz-i jur. not. kezével]. *1671:* Azzal az jussal ne(m) elhet az Incta, mellyel az teőb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hogy külső magistratusnak bottia alatt, ez varosi territoriumon az városnak usussaval fructussával élődik per hoc az mely magistratusnak alatta s inspectioja alatt eleődik, azon magistratusnakis forumát kel forumának agnoscalni [Kv; TJk XI/1. 166] * *maga ~ára fordit(hat) vmit. 1671:* Postálkodtatni, az illyent Posta lóval kell sublevalni, de ugy hogy meg-becsülvén a' lovat, a' mellyet el-viszen a' Postálkodó személy, ha el-veszti, a-vagy maga usussára fordittya, panaszolván a' káros plenarié fizettessen-meg a' károsnak Hopmester Atyánkfia sub poena Ariculari [CC 30]. *1734:* Az exhibealt L(ite)rale Instrumentumokbol ki jo világoson hogy az Inctus az én Szénámat malitiosé hirem s akaratom ellen distrahalta s maga usussara forditotta [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1745:* edgjeztenek meg azonis, hogy à Gyűmöltsős felső végitől fogván ã fundus(na)k hatulsó vegéig lévő haszontalan romladozott Kertett Jakab János Vr(am) maga ususara fordithattya [Torda; TJkT II. 5]. *1729:* (A) Város Vendeg fogado Házánál esztendő el fojása alatt Hadnagj Atyankfia eő kglme jo borokat arultatván az seprőnek felit el venni s maga Usussára forditani Concludaltuk [Dés; Jk 385a].

úzusfruktus uzufruct; Nießbrauch. *1693:* jo lelki ismerettel nem ketelkedven edgyiknekis ő kglemk közzül Atyafisagos keresztyeni indulattyaban, ã mi rajtok illendőképpen fog kelni, ã jövendőbelick is Szamba(n) vehetik, mind mostani, es jövendőben provenialhato Usus fructusokkal edgyütt [Ne; DobLev. I/38. 7a]. *1795:* a már meg itilt, és az Itiletnél fogva legitimalandi usus fructus, és költségek légyenek a Mlgs özvegyé [Kv; JHb I/36]. *1807/1808:* Továbbá a' mi a' praetendált ususfructust, költséget, fárattságot illeti, mint hogy a' Practensus Fiu, a' mint Feleletéből megtettzik, morosus nem volt, és a Divisionak ennyiben valo Rectificatioját önként admittalta, usus fructus, ugy költség és fárattság is nem itéltetik, hanem a' mostani költséget hogy egyaránt szenvedgyek a Felek itéltetett [Asz; Borb. II]. *1814:* a M Koppándi Jószág ... nem remenlett ki nem botsáttsa történetébe protestal az Exponens Ur a Hitessét illető ezen Trauzner Joszagnak usus fructussárol ... költségröl, fáradsagrol [Ne; DobLev. V/967. 2a].

úzusfruktusos cu uzufruct; mit Nießbrauch. *1784:* Hogy ha ... az usus fructusas Joszágb(an) valami Melioratio engedtetik [K; JHb].

uzsonna gustare de după-masă/luată după masa principală; Vesperbrot. *1710 k.:* Etel és csemege, confectumok és az üdőhöz képest gyümölcs is úgy volt, fejedelem is megelégedhetett volna olyan ozsonna vagy vacsorával, tokaji, ciprusi, candiai, spanyol, olasz, canariai és nem tudom hová való is volt, hordostól pedig, aminthogy borból is állott egyik derék kereskedése; alig tudánk a pincéből kijőni, hintón küldé haza [BÖn. 571]. *1725:* osonya Utan estve felé ... velkeren ... Pallagia Trifant ... halalra ki verte, sebhette ...? [K; Ks 7. XV. 12b vk]. *1747:* osonya tájban együtt el menének [Alparét SzD; Ks 27/XVIIb]. *1770:* Innen a Falubol ki indultunk reggel, s mint egy osonnya tájban érkeztünk ... F. Csobánkai Határb(a) az holott ... meg cresztettünk a Nyomáson, s ... ott is háltunk [Nagykristole SzD; JHbK LIV/10. 13]. *1843:* Szombaton mult égy hete délután osonya tájott [DLt].

Vö. az *ozsonna* elmszóval.

uzsonnál a lua gustarea de după-masă; Vesperbrot essen. *1806:* 6 után osonálván elmentünk Dési úrhoz Klára köszönteni [Dés; KMN 325]. *1807:* nem osonáltunk mert restelkettünk utánna jámi | délelőtt soványotska voltam delután p(e)d(i)g igen rosz voltam, azért jol megis abrakoltak, ere egygyet osonáltam [Dés; KMN 227, 366].

Vö. az *ozsonnál* elmszóval.

uzsora kölcsön adott pénz/hitel; bani împrumutați; Wucher | kamat; camătă, dobîndă; Zins. *1677:* Nagy Sebestyén Andras ... sokkal levén ados Kováts István Uramnak ugy adta ő kegyelmének[a], mellyet sok kéréssel es utanna

valo járassal vihetet végbe, nem usoraért [Mezőbánd MT; MbK. – ªA telket]. *1679:* Az ló árra, az ökör árra … gyermek részére jutandó 80 pénz facit omnibus cum putatis flor 40 den. 80, karáczonon tul esztendőnként usorája tiz tiz pénz [Zágon Hsz; Barabás, SzO 382]. *1698:* ennek utánna az Usorakn(a)k meg könnyebbitésére, vagj inkáb kissebitésére légjen gondjok [UszLt IX. 76. 64 gub.]. *1710 k.:* Bécsben meg szorulván pénzt is, Rh. fl. 600. adtam néki kölcsön minden uzsora nélkül, holta után is protegáltam a maradékát [BÖn. 881]. *1732:* Adosságok specificatioja … usorája minden forint(na)k edgy napi dolog [Erdőszengyel/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1771:* nem lévén … honnan meg fizessc A Méltoságos Úrhoz follyamod<ik> hogj ha annyi Gratziáját mutatna a Mlgos Ur <hogj> érette le tenné … kezesség alatt dolgoznék az Usorájára [Esztény SzD; Told. 5a]. *1783:* Az uzsorát minden esztendőben ki kellett töltenem s tavalyis ki töltettem [Szökefva KK; Ks 92]. *1802:* az eö Excellentiaja Csitso György falvi erdöjeböl harmintz öt jo hasább karokat minden két veka gabana utan usurában tartozzanak kesziteni [Mezőszengyel TA; TSb 35]. *1821:* K. Szilvásiak hátralévö restans usorájokat bé fizették [BetLt 3]. *1850:* Muntyán Szimion feles restans usorával maradott ados nevezetesen gané hordásbéli tartozását tudtomra soha sem tette meg nem lévén semmi marhája [Hodor lev.].

Szk: *~ba ad. 1597:* Hozzw Janos … wallia … lattam hogi Kis Azzony nap estin Thordan egi sokadalomban ada Kalmanchchy Miklos deak en keresemre es teorekedesemre egy vegh fekete kek karasiat Bornemizza Benedeknek melliet az Giulay Pal zallasara vewnek (!) es vsoraba ada [Kv; TJk VI/1. 49] * *~ba szánt. 1766:* ezen utrizált földben usurába szántottam Suki Lászlo Ur számára [Ikland MT; SLt XLVI/6 Joannes György (58) ns vall.] * *~ra kioszt. 1846:* Kedves Léányom … Usoras Contractusaimnak azon részét, melyek nékem Osztály szerént jutot (!), tegye hasanlolag az Össi közmassában, a' miket pedig én osztottam ki Usorára aztatt tartsa magának [Kv; Végr.] * *~ra kiosztott. 1846:* Buzdi és ahoz tozoro Joszágaimban lévö Embereknek vagy idegenybélieknek is Usorára ki osztott én általam Gabona és pénz mennyiségek a Contractusakbol ki tetzik [Kv; Végr.] * *restáns ~. 1837:* Völtsi adossaim bé kivánván egész tartozásakot fizetni, mint hogy restans Usorájakat nem tudhatom … ha … az restáns Usora iránt bizanyitványt kezembe hozzák a' tartozást azonnal fel vészem [M.köblös SzD; BetLt 3].

uzsoralista uzsorát felvevö személyek listája; lista persoanelor care au luat bani cu împrumut; List der Personen, die Wucher aufgenommen haben. *1829:* Usora Lista 1829. majus 20dikarol [Borb. II]. *1839:* 1826 Apr 28an készült usura Lista, melyben a régi adosságak jegyeztettek fel [Kv; Ks 73/55].

uzsoranapszám kamat fejében ledolgozott napszám; muncă (de o zi) prestată în schimbul camatei; als Zinst geleisteter Tagelohn. *1867:* haszon bérbe vettük legifjabb gróf Teleki Domokos ur … birtokait, minden azokhoz tartozo regalé jogokkal, meglévö curialistákkal, és egybeirás szerénti uzsora napszámokkal együtt, hat egymásutáni évekre [RLt].

uzsorapénz camătă, dobîndă; Wuchergeld. *1756:* Hallottam … hogy Molduán Vonya a' Lekentzeiektöl, és Dipeiektöl valami usura pénzt szedett volna fel [Galac BN; WLt Kertész Gergely (27) vall.].

uzsorás I. *mn* pénzt kölcsön/hitelbe adó; care dă bani cu împrumut în schimbul unei camete; Wucherer. *1722:* találtatnak meg is olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eö Felsége parancsolattyával nem gondolván, felettéb és szerfelett taxállyák a' szegény meg szükült kölcsönözö embereket [Ks 18. XCIII gub.]

II. *fn* **1.** adós; datornic; schuldig. *1749:* Ebben a Holnapban lévén az szölö munka körül 135 uzsorás és ajándék vagyis kalákas dolgosok [Kiskend KK; Ks 70. 51]. *1768:* vagyon Dezmérre ki adva 120 véka Buza … ennek interessét aratással p(rac)stálják az uraság kenyere és délben azalekja melet tévén az usorások a' magok nap számokat [Szamosfva K; Ks 74/56 conscr. 34]. *1796:* Aratasra, Törökbuza kapálásra, Kaszállásra, Széna Gyüjtésre, és Szöllö mivelésre Mlgos Groff Wass Dániel Ur kész pénzt nem költött, mint hogy usorássaiis voltanak [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1803:* Laistroma az B Madarasi Joszághoz valo Usorásoknak [CsS]. *1826:* Nevei azon Usurasoknak kik ezen 1826ba tenerrel három tzipo Adása mellett dolgoznak [Mezőbánd MT; TSb 26]. *1840:* Buza Termés 1839röl 1840re tsak annyi ment mennyivel aratásig a' cselédek usorások Praebendások meg érték [Szentbenedek körny. (AF); MMatr 1232]. *1852:* 852. Usorasak jegyzéke [U; BetLt 3].

Szk: *idegen ~. 1740:* Az jobbágjok(na)k és Sellérek(ne)k csak aratáskor és kaszálláskor jár dietim két két czipójok, az idegen usorások(na)k penig három, az asztag rakók(na)k csak kettö kettö [Gyalu K; BfN].

2. *~ kontraktus* uzsoráról írott szerződés; contract asupra unei sume împrumutate; Wuchervertrag. *1846:* Kedves Leányom … Usoras Contractussaimnak azon részét, melyek nékem Osztály szerént jutot (!), tegye hasonlolag az Össi közmassában [Kv; Végr.].

uzsoráskodik hitelbe ad; a da bani cu împrumut/camătă; Wucher treiben, wuchern. *1823–1830:* azért is örökké szegény voltam, mint most is; mert uzsoráskodni, 's exaquutoroskodni soha sem tudtam [FogEK 186].

uzsoráz hitelt ledolgoz; a presta muncă în schimbul unei camete; Wucher ableisten. *1753:* Sellérekért fizetett két két Mforintokat mellyet máigis usorázunk, mivel ö Nsága azt mondotta hogj érettünk Sellérekért nem tartozik fizetni [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1769:* nékem nem kell ollyan Föld hogy Usorázzak rolla, mert az Ur eö Nagysága azon kívül is szakaszt nékem valahol [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 69]. *1783:* minden esztendöb(en) usoráztuk az utrizált adosságot, én is minden esztendöb(en) három napat szoktam dolgozni [Szökefva KK; Ks 92]. *1853:* 1853ba Usoráztanak[a] [BetLt 3. – ªKöv. a fels.]. *1846:* 1845be hitelbe vett gabonáért Usorázta(na)k [Hr].

uzsorázhat hitelt ledolgozhat; a putea presta muncă în schimbul unei camete; Wucher ableisten können. **Szk:** *gyalog ~. 1819:* Botsa Mihály … Gyermekei vagy(na)k; gyalog usorázhatnak [M.köblös SzD; BetLt 3].

uzsukál alkudozik; a tocmi/tîrgui; kuhhandeln, pinseln. *1629:* egykor Lukaczinetol saitot veszek vala huszonkilencz penznel alab eo sem adgya vala, en sem akaram huszonnyolcznal fellyeb venne(m), egy penz felet sokat usokalank miuel mindenik bizont mondot vala rolla [Kv; TJk 14].

Ü

übercug bevonat, kárpit; tapiserie, tapiterie; Beschichtung, Tapisserie. *1835:* Egy diofa Divan uj Uiberzuggal s egy felette lévö n. P. H. Ferenc Ur ö nga viaszszas vaszonon lévö Mejjképivel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

übercugú bevonatú, kárpitú; cu un anumit fel de tapiserie; beschichtet, tapeziert. **Szk:** *tarka ~. 1835:* Egy börös s 3 tarka iberzugu oeska hasas Szék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

überrájter lovaglómester; maestru de călărie; Reitmeister. *1781:* czen Gaz rezből egy darab füvet adott vólt penzért az Iberaiter Birò Mihálynak [Gyszm; DE 3 Czepes János (47) jb vall.].

überrok felsökabát, felöltö; haină, pardesiu; Überzieher, Paletot. *1839:* Galliciából elszökött 'Sidó Mendel Schor ... az urberrokját (!) vagy is kaftánját egy fekete gyapju szövetböl keszült övvel kötötte meg [DLt 162 nyomt. kl]. *1848 k.:* Egy Puplin köntösnek meg készittése 4 f ... Egy iberoknak meg varasa 4 f. [Kv; Pk 6].

Szk: *babos ~. 1797:* Egy babos Pikét iberrok [Mv; Told. 19] * *balos ~. 1818:* Egy veres balos viseltes Manchezter Iberok [Kv; HG Ádámosi Végh lev.] * *fejér ~. 1824:* Egy fejér überok ki varva a Széle és gárnirozva [Fugad AF; HG. Mara lev.] * *félposztóból való ~. 1803:* Egy Félposztóból való Iberok, vagy Aszszony Kaput [DLt nyomt. kl] * *félselyem ~. 1797:* Egy fél Selyem Iberrok. [Mv; Told. 19]. *1811:* égy fel Szellyem iberok [Mv; LLt] * *füstszín ~. 1823:* Füst szin Iberok [LLt Csáky per 601. L. 1] * *házi szött ~. 1818:* Egy kék kotzkás házi szött ujj Iberok [Kv; HG Ádámosi Végh lev.] * *károszín ~. 1850 k.:* égy káró szin uj tibet iberok égy fekete tibet köntös [Kv; Pk 2] * *kávészín ~. 1814:* Höfer Emanuel ... Pesti ... kávé szin iberrokban ... szökött el [DLt 136 nyomt. kl]. *1825:* 1 vataval bérlet kávészin iberok tafota [Kv; Pk 5] * *kék kockás ~ → házi szött ~* * *lazúrszín ~. 1816:* Lazur szin überrock ... 7 Rf [Kv; Born. IV/41] * *Manchezter ~ → balos ~* * *pikét ~ → babos ~* * *selyem-pikét ~. 1816:* Sellyem pikét überrock ... 5 Rf 30 xr [Kv; Born. IV/41] * *sötét hamuszín ~. 1843:* Egy Sötett Hamuszin Überok Warasa 5 fl. [Kv; Pk 6] * *sujtásos ~ 1823:* Fein sujtásos Anglus Valisz Iberrok vapörrel fel czifrázva [LLt Csáky per 601. L. 1] * *tibet ~ → károszín ~* * *új ~ → házi szött ~* * *vasszín ~. 1803:* Felesége ... utazott egy vas szin Iberokba, veres hajtókával, két rend fényes gombokkal [DLt nyomt. kl] * *veres ~ → balos ~* * *viseltes ~. 1849:* Egy viseltes Iberrok [DLt].

überrok-köntös felsökabát, felöltö; pardesiu; Überrock, Paletot. *1816:* Egy überrock köntes ... 10 Rf 40 xr [Kv; Born. IV/41].

überslag költségvetés; buget; Überschlag. *1839:* az iberslogba ki tett szükséges napszámok [Dés; DLt 836]. *1842:* az Überschagat[a] készitö mérnök Ungvári György Ur – elöbb azt mondotta, hogy nincs szükség fára mert van elegendö – késöbb pedig mikor a gyértya a körmökre éget az Ungvári Zsidojától és Roth Károly Urtol vették meg a fát két áran [DLt 1480/1843 Pap Ferentz (48) kereskedö vall. – [a]A hidét]. *1843:* czen vallomást kereskedö Pap Ferencz a ki nyomozás 3[k] lapján oda modositja, hogy ... csak Überschlagot készittö mérnök Ungvári György azt mondotta, hogy nincs szükség fára mert van elegendö [DLt 1843]. *1850:* a Kis Czegi Császári munkára égy Német iberslag magyarra forditásáért fizettünk 3 Rf 65 [Kv; ACLev.].

üdülö dülö; parte/portiune de hotar; Feldmark. *1656:* az Száraz Eerben vagion egi szanto földem az Üdölö(n) ... Lemhenj felöl. Ugian ennek az lábian altal az üdöllön vagion egi szanto föld [Polyán Hsz; BálLt 93] | az Száraz Eerben vagion egi szanto földem az Üdölö(n) [Szentkereszt Hsz; EHA]. *1691:* Nestes vegiben az údöllö alol ra iövö foldek [Szentmárton Cs; EHA]. *1698:* Hoszak üdülein belöl ... vicin(usa) à mézö kerti [Szentimre Cs; EHA]. *1715:* Szánto földek Imper falvi Középsö mezöben ... Küss Berez háttyán üdüllö cont. cub. 2 Imper falvi Also mezöben lévö szanto földek Akaszto Pad mellett egj üdüllo cont. cub. 3 [LLt Fasc. 81]. *1718:* Az fel hágoban Czibre Balas földit (: mellj udüllö :) tudom hogy eö Kglme maga aquiralta, menjben all nem tudom [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihalyj Buzás András major (64) pps vall.]. *1720:* Kis mezön Hollyák üdülcib(en) (sz) [Szentsimon Cs; EHA]. *1731:* Bak mály oldalában ... más föld üdöllös, vic(inusa) ... az üdöllö [Impérfva Cs; BCs]. *1772/XIX. sz. e.:* erdö alatt feketésben földet melly üdüllö [Szentsimon Cs; EHA]. *1773:* a' Szénafü czen Mezöben kutt láb nevü helynek az üdölein [Verebes Cs; EHA]. *1778:* az Pástos ut szeriben üdülöibe [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1783:* A Dants üdüllöje nevü föld [Csicsó Cs; Ks 23/XXIIb]. *1796:* Csorgo kut nevezetü lábban (sz) ... keletröl az üdüllö ... Szomszédságában | a Tusnádi Templomra menö üdüllöben (sz) [Verebes Cs; EHA]. *1842:* Vagyon közönségünknek az egyik határba Árok elvé nevü mezöben a' pad és kökényes két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepje, vagyis üdölöje [HSzjP].

üdülöföld dülöföld; pămînt de-a curmezişul extremităţii arăturilor; Feldrain. *XVII. sz. köz.:* Bakmály oldalan az tulso feliben az üdüllö föld [Impérfva Cs; EHA]. *1691:* Nestes uegib(en) üdüllö föld (sz) [Szentmárton Cs; EHA]. *1715:* Szánto földek Imper falvi Középsö mezöben Küss Berez megett üdüllö föld cont. cub. 1 [LLt Fasc. 81 Lit. K]. *1752:* lévén ... Czerjék Borbára Aszszonnak à Csik Sz. Simoni Felsö erdö alatt Szilos nevü hellyen egy borozdán két darab földe ... Mellyeknek Vicinussa ab una ... Csik sz. Simoni Szép János Colonus üdüllö földe [Hr 10/29]. *1757:* a' ... belsö Lábban ... à ki menöben üdüllö vagyis Döllö Föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA]. *1773:* kis mezön Rétre menö lább(an) egj üdüllö föld (sz) [Szentsimon Cs; EHA].

üdülös dülös; în pantă, înclinat; schief, gekrümmt. *1731:*

Bak mally oldalában ... más föld üdöllös, vic(inusa) ... az üdöllö [Impérfva Cs; BCs].

üdtál ünnepi tál; tavă folosită la masă festivă; Festplatte. *1597:* Swtedtem ket belest es fankokot Az eleby fel irt feyr liszthwl czák az derczeie Maradot az langiat ki wodtek az el keplt. 45 Twkmony Ment az belessre es az fankokra ... f – /22 1/2 3 Eytel wayat ... wodtem ... keolt Eszekre Nadmysznek teob keolt el felinel az belessre es az ket wdtaly fankora [Kv; Szám. 7/XIV. 65 Masass Thamás sp kezével].

üdvezel, üdvözöl köszönt; a saluta; (be)grüßen. *1573:* Anna nehay feiervwary Imrehne Azt vallia hogy Eo[a] wdwezly volt az pechine leanyat [Kv; TJk III/3. 233. – [a]Innen kihúzva]. *1619:* Jött az követ azért, azmiképpen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvezelje, és az régi eleiknek egymással való régen egybekötött frigyeket megerősítse [BTN[2] 262]. *1710–1711:* Szent György napját üdvezlem házamnál, egész vigassággal lévén sok keserves bujdosásom után, mint aki a szelek után a partra érkezik, minden bánatinak véget vet [Kv; KvE 255 GM]. *1715:* Ismét az új király és fejedelem születését nagy solennitással megülők és üdvezlők generális Branner önagysága házánál, holott sok és külön-különféle illuminatiók estnek [Kv; KvE 257 GM]. *1860:* Az ismerősöket üdvözlöm – különösen kedves komám aszonyt [EM. Szabó Károly lev. Szilágyi Sándor Nagykörösről Szabó Károlynak Kv-ra]. *1880:* Feleségem üdvözöl, én ölellek [PLev. 82 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz]. *1883:* Üdvözöld kérlek a feleségedet nevemben a legmelegebben [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Vö. az *idvezel* címszóval.

üdvezülhet a se putea mîntui; selig werden können. *1710 k.:* szinte úgy üdvezülhet a pásztor, vagy kárhoztatik a csuklyával, mint a király a koronával, amint mindenik hüttel él az Isten hivatalával [BÖn. 447].

üdvezült, üdvözült 1. megboldogult; răposat; selig. *1696:* az Nehai Üdvezült Ur Tekentetes Nemzetes Bethleni Bethlen Elek Urnak it Bethlen Varaban és Hozza Tartozando Joszagban minden Fele külsö es Belsö Java [Bethlen SzD; BK]. *1731:* én ... azt tudom hogy Nehai Üdvezült Idösbb Bánffi Sigmond és Pál Urak eö kmek engedelméböl az Keresztesi ház tartott Csonakott ... csak azért hogy az Keresztes házbeli Udvari nép vagy Cseléd és az oda szolgáló Jobbágyok járhassanak rajta migh a Bánffi Urak(na)k tetzik ... a szekerek is azon közön vagy Csorda Uttyán jartanak az hajora [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1739:* Ennek elöte bizonyos Deákok iránt parántsolt, volt Excellentiád az Néhai Üdvezült Aszszony Joszaginak Inuentatiojára hogy Exmittaltam volna, örömest abba mingyárt akkor complaceáltam volna Excellentiadnak de minthogy Deakim ide s tova voltak distrahalva nem lehetett exmittalnom [Kiskend KK; Ks 99 Kun Zsigmond lev.]. *1794:* Nehai üdvezült Férjem Imreffi Ferencz Ur(am) ... a' Kosesdi Posta Stationak Posta Mestere ... nem kitsin Somma pénzzel a' Méltoságos Uraság részére adósnak lenni itéltetett [Déva; Ks 78. XVII. 4].

2. néhai, regretat; verewigt. *1624/1671:* meg unva a felesegit Kelemen Peter üdvözült Bethlen Gabor fejedelem Mikor Molduvaba ment vala az Netszer melle, akkor mene Kelemen Peter Molduvaba, onnat Legely (!) orszagba [A.csernáton Hsz; HSzjP Georgius Kelemen (60) pp vall]. *1643:* Lattam az szegeny vduczült Atyam idejebennis Serediné Azzonyomnal pantlikara hajtogatva arannyakat mint egy haromszazik valot [Kv; JHbK XVI/27]. *1655:* ugy itilwnk felölle, hogy mivel Czanadi Sárának ... wdvezült edes attyarol marat jovaiis voltanak [Kv; RDL I. 29]. *1661:* Az mint az Váncza uram dolga felöl ír pedig Kegyelmed, én, Uram, mind az szegény üdvezült urunkra nézve s mind pedig az Kegyelmed tekintetiért ő kegyelmének, az miben tudok, szeretettel szolgálok [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1662:* Még az üdvözölt fejedelem életében is értvén és tudván az néhai felséges V. Fridericusnak, hajdani eschek királyának, Rhénus palatunisának (!) és impériumbéli egyik electornak egy hajadon szép leányát, Henrietta palatinát ... a fejedelemasszony ... megkérette[a] [SKr 310. – [a]Lorántffi Zsuzsanna fia, Rákóczi Zsigmond részére]. *1668:* üdvözült Sulyok Vram Adamosi Curiájához tartozo Sulyok rész Joszágokhoz ... legitima et immediata successioja nem másnak, hanem egjenessen eo keglnek vagjon [Szénaverős KK; JHbK XXXIV/23]. *1680:* az nemes Tanácz commisioiabol mentünk volna nehai Bernhard Deak Vr(am) eö kee házához, a vegre, hogy holott az Vr Isten eö Felsége üdvezült megh emlitett Bernhard Deak Vr(ama)t ... az arnyek világbol ki szolitotta, eléttünk megh jelent Successor Atyafiak eö kemek, és az d(omi)na Relicta közeött Váras teörvénye szerent valo divisiot celebrálnánk [Kv; RDL I. 158]. *1681:* Teleknek is penig a Leány Aggal azon karban forgot dolga, az mint üduczült szüle Atyám le irta [BálLt 1]. *1688:* Az mikeppén kussébbik Miklos Deák Ur(am) uia iuris keresi Csutak Jstuanne Aszoniomat, mert hogi eo keglm(e)t azzal difamalta uolna, hogi ur<a>t üduczwlt Csutak Istuan Uramot, eo keglme hoherlotta uolna fel. szembén leuen az Dna Incta ... beszídre kiment procuratoriuil (!) czak el ment sém(m)inél magat nem defendalta [Ksz; BCs]. *1736 u.:* Nem igen csinos, kivált a mostani czifra gyomrú, czifra köntösü világ elött, mindazáltal a régi magyarok egymáshoz való szeretetteknek s nyájasságoknak bizonyitására leírom, amint az üdvezült atyámtól hallottam [MetTrCs 457]. *1757:* Üdvezölt második Feleségem idejeb(en) magara vett egy rendbeli adossagot fizettem Rf. 14 xr. 45 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 109a]. *1785:* Sinko Gáspár Sok adosságot rakván magára az üdvezült Thesaurariusné Aszszony eö Excellentiája el vitette Szamosfalvára [M.monostor K; Born. XXIXb/123. 20 Kornis Krisztina conscr.].

3. megváltott; mîntuit, izbăvit de păcate; erlöst. *1710 k.:* Vedd már fel, keresztyén lélek, az üdvezült lélekneк ezt az örökkévaló boldogságát, annak azon mértékben és módokkal való ellenkezöje a kárhozott lélekneк az ö szomorúsága, a véghetetlen, töle megbántatott Istennek véghetetlen haragjától, gyülölségétöl való kimondhatatlan irtózás, félelem, rettegés, amely mondatja vele [BÖn. 466].

Vö. az *idvezült* címszóval.

üdvös 1. tiszta; curat; sauber. *1600:* En chak Daniel, ky noha mostan Lelkömben epp es vducös, Testemben penig kor es Betegh, Leg Ellözör Ayanlom az en Lelkömeth az hatalmas Istenek keziben, az ky Ata volt az en Testemben, Testemeth hagyom az Eö Anyanak az foldnek, Az en keues Jauaymrul az kiketh az vristen en ream bizoth volt Tezek, az en ellö nyeluemel Illyen Testamentomoth [Kv; RDL I. 70].

2. hasznos; util; nützlich. *1855:* Én a jonak örökké akaroja vagyok, s látom maga is – e szerint igazitotta Édes Bálind (!) ugy-hogy mind kettönkre nézve legüdvösöbb légyen [Bú-

zásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Ujfalvj Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Vö. az *idves* címszóval.

üdvösség üdvözülés; mîntuire; Seligkeit. *1618:* Ezeket az én hütemre, tisztességemre s üdvösségemre így hallottam Görcsi Mehmet pasától [BTN[2] 142]. *1628:* Nemely heljeken es puszta(n) allo Templomok(na)k epwletekre, kiknek eppitesekre, az szegensegh nem erkezik, hagiok haro(m) szaz Magiarj forintot, melljet wduessegekre keotcok mind vra(mna)k es fiamnak, hogy az enymbeol adgia(na)k megh tempore suo [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánffy Mária végr.]. *1634:* Isten Tiztessegere eo kegmekert akarok faradni, s munkalodnj ez vilagon, lelkem wduessegejert [WassLt Wass János végr.]. *1661:* Együtt való nem lakhatásunkban, édes szerelmes Feleségem, nem csak te, de én is bizony szívesen búsulok, mert üdvességemen kívül én is egyebet a veled való lakásnál nem kivánnék, mert élni nálad nélkül ne üdvezeljek, ha kivánok; de édes lelkem, úgy kell lenni, mint Isten akarja [TML II, 127 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Kérlek azért, édes lelkem matzám, az Istenért, kénszerítelek lelkednek üdvességére és énhozzám való tökéletes szeretetedre, az mód nélkül való búsulásnak hagyj békét, mert avval Istenedet is megbántod, magadnak nyavalyát szerzesz és nekem búsulást [TML II, 306 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1665:* Kegyelmed azért találja meg Rottal uramat, ő kegyelmét kérjük Istenére s lelke üdvességére, mint sincerus keresztény embert és kedves apánkat, hogyha gyenge avagy semmi bizodalom lehet ez dologban, jelentse meg in secreto, hogy igy ne szoruljunk ki az reménség mellett az üdőből, vettethessük fel az adót, ne siettessük ezzel is ennek az nyomorult hazának veszedelmét [TML III, 390 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1671:* De az lelked üdvességére kérlek, Koma, csak árnyékát se illesd ennek Bánfi uram előtt, soha semmit nem írok Kegyelmednek, meg sem szolgálom [TML V, 614 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Eszküszöm ezért az élő Istenre, ki attya fiú és szent lélek engem úgy segéllyen, sőt az áldott szent szüz Mária iduezítőnknek szent annya, minden szentek és uallásom szerént üdueösségemet segéteő s dolgaimot eleb mozdítható boldogult lelkek érdeme nekem úgy használlyanak, hogy én az én megh emlitett kegyelmes urunk s kegyelmes asszonyunk ... ellen ... soha senkiuel nem tractalok [CsVh 86–7]. *1699:* Kérem Isteni Szent Felségedet légyen ez az én Rendelésem, szent Felsegednek nevének ditsiretire, és az én szegény Lelkemnek üdvességére és csendességére Amen [Megyesfva MT; BálLt 93]. *1710 k.:* A pogányok között, akik az üdvességet, kárhozatot és a lélek halhatatlanságát vagy nem tudták, vagy igen kevesen és gyengén hitték, ez egy volt minden virtusnak és tisztességnek anyja és officinája, műhelye [BÖn. 426] | De jaj! legelöl a nagy királyok vették meg, azok után való méltóságok, akik először bévették vala is sokan, csakhamar a világi becsületet, szerencsét nagyobbra becsülék a te dücsőségednél és a magok üdvességénél, és visszamenének magok a lelki Babylonba [BIm. 1041].

Vö. az *idvesség* címszóval.

üdvösséges 1. *vall.* áldásos, boldogító; bineuvîntat; heilsam, segensvoll. *1635/XVIII. sz.:* Isten minden üdvösséges javaival álgya meg Ngkat és Kgyket [Iklód SzD; Borb. I]. *1645:* Szolgalatomat ayanlo(m) Keg(ye)l(me)dnek mint bőczűlletes io akaro Uramnak, Az szent I(ste)n mind(en) wduessiges jokkal aldgja megh keg(ye)l(me)det, kedues hozza tartozoiual [Kisbudak BN; BesztLt 1645/20 Rettegh István kezével]. *1653:* Kerem igen alazatoson eő Szent felseget ne tekincze az en sok bűneimet melickel eő Szent felseget giermeksegemtől fogúa meg bantotam, hanem Szent malasztiat adúan úegie az eő Szent kezeiben Szent orszagaban az en bűnös lelkemet es eból az niomorúlt úilagbol, agion eő felsege nekem údvüeseges kimulast [JHbK XLII/3 Kovacsoczy Zsuzsanna végr.] | Szolgalatomat ajanlo(m) kegyelmednek mint nekem kedves Apam Vramnak, az Vr Isten eő Felsege kegyelmedet minden kivanatos uduesseges sok iokkal boldog szerencses hoszszu elettel algya megh, es hozza megis hamar udeon, minden hozzá tartozandojual egyetemben [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1656:* Isten ő felsége minden üdvösséges jókkal meg áldja Kegyelmedet, Öcsém uram [TML I, 7 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1659:* Isten ő felsége Kegyelmedet az új esztendőben minden üdvösséges áldásival áldja meg és adjon Kegyelmednek egy szép leány mátkát [TML I, 326 Árva Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1662:* a fejedelem ... die 11 Octobris inkább csak keresztyén tanítóival, Csulai György, akkori püspökkel ... és Medgyesi Pállal, akkori udvari papjával maradni kívánkozván, azoknak üdvösséges szép vigasztalásokat nagy figyelmességgel és áhitatosan hallgatván s üdvösséges buzgó imádságokkal, könyörgésekkel magát erősgetvén, készítgetvén, keresztyéni igaz vallásáról, Istenben, igaz hitben való ragaszkodásárul a Jézus Krisztusban szép vallásokat tévén, azon napon reggeli 11 órakor, szép csendes kimúlása által az élők társaságából kiköltözött vala [SKr 291]. *1669:* Feleségem Kegyelmednek, az asszonyoknak velem együtt ajánlja szeretettel való szolgálatját, Istennek minden üdvösséges áldásit kivánván Kegyelmetekre mind fejenként terjedni [TML IV, 434 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1676:* Isten Kegyelmedet minden üdvösséges javaival, jó egészséges hosszú élettel boldogítsa, szívünk szerint kivánjuk [TML VII, 219 Sárosi János és Inczédi Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1725:* Üdvösséges aldások es köszönetek uta(n) az B. Che előtt szám adások léve(n) az Apank Ur(unk) es Chee Mester Uramek(na)k két esztendei el viselt Tisztsegekről, mellyben ez szerént Procedált az B. Chae [Kv; ACJk 130].

2. *vall.* üdvözítő; mîntuitor; Erlöser, Heiland. *1662:* Elvégződvén nagy pompával a menyegzői lakodalom is, a keresztyén szülék az ifjú fejedelemasszony reformálásában valának foglalatosak, mind magokban, férje és az Isten házában való üdvösséges sok szép tanítások és prédikállások által [SKr 198]. *1710 k.:* Ezt az Isten egyik nagy könyvét, a természet könyvét tartozunk olvasni igenis, de ez csak addig jó, amíg az Istennek dücsőséges, néked üdvösséges [BÖn. 456] | Hogyha azért, édes Istenünk, tenéked dücsőséges, a te házadnak épületes és nékünk üdvösséges, hogy még ezen a világon vigasztaltassunk, ne késsél, édes Atyánk, ne fogyjon el a mü lelkünk és testünk teljességgel [BIm. 1023].

3. tisztességes; cinstit, onest; ehrlich. *1660:* Toldiné asszonyomat köszöntöm, bátyja levelét tartom, el sem vesztem; abban ígért jóakaratját meg ne másolja, bátyját embernek sem illendő, sem üdvösséges megjátszodtatni [TML I, 550 Teleki Mihály Veér Krisztinához Sárospatakról]. *1670:* Hogy én akkor azt írtam, hogy talám jobb volna eltemetni idejében, akkor én így itt az dolgokat nem experiáltam volt, több részrül féltem; de az dolgoknak jól végére menvén, minden állapotokat experiálván, jobbnak, tisztességesebbnek, üdvességesebbnek gondoltam, hogy az gyülés utánra

haladjon [TML V, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* De az én dolgom semmi; csak Kegyelmed kegyelmes urunkhoz ő nagyságához való hűségében, melyben én nem is kételkedem, legyen állhatatos és accomodálja magát, minden emberek szavának ne hidgyen, úgy leszen Kegyelmednek üdvösségesebb, bocsületesebb [TML VII, 337 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz]. *1678:* Egyéb nem volt már hátra, hanem némely conspiratiójok szerint agyon verettessem; mint sem azért valamelyik puszta házamnál agyon verjenek, bocsületesebb s üdvességesebb nemzetem szolgálatjában életemet elfogyatnom [TML VIII, 109 Teleki Mihály Kornis Gáspárhoz].

Vö. az *idvességes* címszóval.

üdvösségesen tisztességesen; în mod cinstit; ehrenhaft, anständig. *1710 k.:* Mert az olyanok tisztek, kötelességek szerént jó lelkiismerettel, üdvességesen tészik le életeket, és vétenének, ha azt nem cselekednék, az Isten ellen is, amint-hogy ezen kötelességek ellen magokat elvonó, elbúvó, elszaladó emberek vétenek is, és méltán büntetést, gyalázatot, amazok pedig dícsíretet érdemelnek s jó hírnevet; de ez is, noha kívánatos és tisztességes, de ugyancsak mulandó és árnyékhoz hasonló becsület [BÖn. 420–1].

Vö. az *idvességesen* címszóval.

üdvözítő 1. *mn* mântuitor; heilbringend. *1631:* eö szent felseghe veghetetlen irgalmassagbol engemet ... megh aiandekozott volt, megh esmertetuen eö szent felseghe magat en velem hogy eö legyen az egiedül valo mindenhato hatalmas terempteo es gonduiseleo eörcok Atja Isten es az megh fezittetet Nazaretbeli Jesus legien ennekem az en Christusom wducözittcöm es keozbeiarom es ebben az hűtben szent lelkenek altala megh erösettetuen alhatatoson eletemnek utolso oraiaigh akarok megh maradni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1658:* Legh Elszöben Azert aja(n)lom az en Bvneosz Lelkemet az en Terempteö Istenemnek szent Markaba, az en Eodvezitco Jesus Christuso(m) altal, Testemet penegle(n) az Eo Annyanak a Füldnek, az melybül vetetet volt [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1662:* Már az czerhatszázhatvanadik esztendő következett vala, melly a felsőnél annyival inkább siralmasabb vala, hogy amelly sok gonosz és veszedelmes dolgok tüzének rakásfái a hazában nagyobb-nagyobb rakásokra neveltettek volna, ebben immár azok annyival sebesebb és veszedelmesebb lángoló tűzzel égnének meg, az egész keresztyénségnek, de főképpen a szegény fogyatkozott magyar nemzetnek s abba letelepitett Isten anyaszentegyházának, evangéliumi üdvözítő vallásunknak nyilvánvaló nagy kárával s a nemesi hajdani szép szabadságnak főképpen a mi megromlottt szegény hazánkban jobban-jobban lába alól való tapodtatásával [SKr 528].

II. *fn vall.* az Üdvözítő, Jézus Krisztus; Mîntuitor (al lumii), Mesia, Isus Cristos; der Erlöser/der Heiland, Jesus Christus. *1662:* A szentírásban a jó törvényekben jövevén és tudatlan magistrátus vak magistrátus, üdvözítőnk igaz szava szerént a vak vezetvén vakot, mindketten verembe esnek | Valamiképpen az elöljárók példájokkal, parancsolatjokkal s fenyítékjekkel nem a gonoszra, hanem a jóra tartoznak minket utasítani, aszerént mi is akárkinek is ne a gonosz, hanem jó cselekedeteknek példáját vegyük követésbe, senki kedvéért, parancsolatjáért, fenyegetéséért gonoszt ne cselekedjünk, igen elöttünk viselvén üdvözítőnknek ama nagy mondását: Ne féljetek azoktul, kik a testet öllhetik meg, hanem féljetek attól, aki mind a testet, s mind a lelket elveszthetí a Gyehennában [SKr 690, 718].

Vö. az *idvezítő* címszóval.

üdvözlet köszöntés; salutări; Gruß. *1879:* Kérlek, add át legszívesebb üdvözletemet a feleségednek, s köszöntsd Berta kisasszonyt is nevemben [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

üdvözül *vall.* a se mântui; selig werden. *1710 k.:* Luther Márton maga szép könyvet írt Erasmus ellen: De servo arbitrio, megegyeznek azon, hogy ki üdvezül, s ki elkárhozik az ember | Az atyja is evvel vigasztalta magát: jobb volt igy elveszni az ő fiának, mert igy hiszi, hogy üdvezül; ha sokat élt volna, elkárhozott volna [BÖn. 480, 957].

Vö. az *idvezül* címszóval.

üdvözülendő 1. *vall.* aki/ami üdvözíteni fog; care te mîntuieşte; wer/was dich beseligen wird. *1662:* És noha Balling János, a munkácsi kapitány a köszvény miatt igen nyavalyásul volna, úgy, hogy székben kénszerítetnék magát hordoztatni, mindazáltal hogy az evangéliumi üdvözülendő, igaz értelmű valláshoz eleitől fogva nagy buzgó indulattal volna, s vallásán levő nemességnek nyomorgattatásokat a szomszédságban nagyon keserülé ... valóban jó egy becsületes szives magyar lévén, hogy maga kivánta volna fejedelemtül: bízná csak öreá ott a szomszédságban Ungvár állapatját, ő arra mindjárt gondot viselne [SKr 233]. *1769:* a' Tutelatus nyavallyás Bálintis ez elött s mostis micsoda Statusban tartatott, vallya meg a' Tann üdvezülendő hűtire [Ne; DobLev. II/408. 3b vk].

2. *vall.* aki/ami üdvözülni fog; care se va mîntui; wer/was selig werden wird. *1677:* Jóllehet okoz, úgy hiszem, de Isten elött vagyok s üdvezülendő lélekkel írom, semminek részemrül oka nem vagyok, uram akaratjából, interessentiájából mindent kész voltam s vagyok cselekednem [TML VII, 433 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1762:* declaralja az Tanu hogy hól járt ... el mondott hűti után üdvezülendő lelkére valya meg [Kövár vid.; Ks 25/III]. *1833:* mellynek valoságos így létéről Bizonyságot tészünk a mi egész üdvezülendő Lelkünk ismérete szerint neveink ala írásával és Kereszt vonásunkal meg erősítve[a] [Szecsora F/Fog.; TL. – [a]Köv. a nevek fels.].

Vö. az *idvezülendő* címszóval.

ügetés lónak a vágtánál lassabb járásmódja; trap; Trab. *1718:* emez régib Ménj Lo ... de semmi járása, Lépése nincse(n) mint az Szászok Lova ugj lépik lassu ügetéssel [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1811:* A' hét petsétekkel el-zárt Istállónak Belső fenekében álló sárga Lónak Hátán ülő Halál, nem gyors ügetéssel Jöjjön, sem vágtatva; csak lassu lépéssel [ArE 175].

ügetést ügetéssel, gyorsan; în/la trap, în grabă mare; in scharfem Trab. *1710:* Ki is felette postán mindenütt éjjel-nappal ügetést, nyargalást sietvén és nemesemberek, papok lovait is postára elvévén, Betlenben érkezik későn éjszaka | Ott keveset múlatván, sebes ügetést-nyargalást épen Töresvárához vinek bennünket [CsH 121, 223].

ügethet siethet; a se putea deplasa mai repede; traben können/dürfen. *1629:* Pal Deak es Soos Janos Uramek el igetinek az szekerek mellet eleöl ... azok az szekerek igen

Nehez szekerek voltak az kik nem igethettenek [Mv; MvLt 291. 149a].

ügy[1] **1.** vkinek személyét érintő helyzet; problemă, chestiune; Privatangelegenheit, Privatsache. *1656:* Aztis tudom hogy Ozdy Tha(m)as ur(am) Batyam(na)k irasba(n) adot contractussat még szegte, azt fogadua(n) hogy minden wgyeben Czepregy Mihaly ur(am) elle(n) mellette leszen de nem czielekette [Kv; CartTr II, 907 Mich. Futasfalui[a] (16) vall. – [a]Hsz]. *1659:* Isten s az eventusok igazgatják az én igyemet [TML I, 469 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1668:* Jobb lött volna, édes Komám uram, engem Radnóton lekonczoltatni, hogysem mint erre jutottam volna, a kiben vagyok, Kegyelmed bölcsen itílheti, s a ki ezeket megérti, idvezülendő lelke van, megszánja ily siralmas esetimet. Ily ügyben még az pogánynak is succurálni kellene és szánni [TML IV, 380 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1674:* Az magyarországi birodalmunkban bejött atyafiaknak dolgokat mind személy szerént, mind penig közönséges ügyöket minden tehetségünkkel (költségünknek is nem kedvezvén) mint igyekeztük légyen promovcálni, Kegyelmed előtt nyilván vagyon [TML VI, 550 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1704:* Nemhogy nemesembert, de csak más jobbágyát is kit verettem én meg, kit nyomorítottam meg, ajándékon vagy erővel kitől mit vöttem el, kinek fordítottam el az ügyét, avagy csak tudva és szántszándékkal kit csaltam, kit rontottam meg [WIN I, 179]. *1723:* Instálak és igen alázatasan könyergek Excellentiadnak és az Meltoságos Guberniumnak, mint az hatalmas és jo Isten után ez hazában az Szegény el nyomatatat Arvaknak nagyab Patronussinak, vegyen Nagyságtok Gratiajába és ezen ügyemben Méltoztassék Nagyságtok az erősek ellen pártomat fogni; had légyen egy kis kenyere Szegény Gyámaltalan Árva házamnak [Sövényfva KK; MbK 163]. *1740:* csak nem chel halasra jutot ügyökben szanna meg, és adna eletek taplalasara valo gabonat [Kilyén Hsz; LLt]. *1783 k.:* Végre annyira jutott ugyünk, a' mienkből meg hizott Parasztok előtt, hogy már nem Földes Uraknak, hanem Hoheroknak hivattattunk, Tiszteink 's mellette lévők az uttzákon teli torokkal káromaltatnak, sőt a Nms Vármegye Tisztye által[a] asistentia kövel hajgaltatik [Torockó; TLev. 4/9. – [a]Utána tollban maradhatott: küldött, rendelt]. *XIX. sz. e.:* Nem remélt nyomoruságos ügyem miá kéntelenittettem ... ily okon meg keresni és terhelni [M.zsombor K; Somb.]. *1833 k.:* Mellyekre nézve esedezem a n(eme)s Presbiteriumnak, hogy a fen érdeklet T. Esperesi rendelés nyomán méltoztat a mü ügyünkőt jo Lelki ismeretesen és Törvényesen fel venni [U; Borb. II]. *1849:* egész tisztelettel kivánom felkérni az ideiglenes T. Kapitányi hivatalt ne terheltessék ... jelen ügyemet végképpen ellátni [Kv; Végr. Vall. 100]. *1880:* A Kerekes ügyére kért felhatalmazó levelet is csak küldd Gyulához – én hagyok itt neki egy a mondott (neked írt) formában szerkesztett levelet, a mi közös 3 frt-ot elsikkasztó barátunk nevére adresszáltat – majd Gyula a tiedet hozzácsatolja, s úgy küldi el az én huszáromtól [PLev. 70 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *üggyel s bajjal. 1664:* Nekem valóban megesék, Uram, az só hozatás, mert tizennyolcz szekér előtt való barmokat mind elhajtottak vala és az magam szekereimet is, csak az Isten tudja, micsoda igygyel s bajjal tudám meg szerezni őket, de az magam ökrei közül négy oda maradott, ki nem tudám keresni az számtalan sok marhák közül [TML III, 163 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *bajos ~. 1665/1666:* sok bayős ügyemben viselte gondomat [Polyán Hsz; BálLt 1] * *házi ~* családi probléma. *1845:* ő[a] Balog Istvánnak Gazdaszszonya nem volt, hanem tsak Szükségnek idején könyörületességből s felesége iránti tiszteletből házi ügyének ideig oráig fel fogoja; de Gazdaszszonjanak öt soha meg nem fogadta 's ő is hozzája be nem szegődött; minél fogva az Appr: Const V. R. 83ik Edictumát reá nemis alkalmazhatja [Dés; DLt 591. – [a]Székelly Anikó] * *igaz ~. 1654:* Miltoztassek Nagod igaz igyünket Miltosagos tekinteti elejben venni [Dés; DLt 435]. *1672:* de tudván, minden látogatásokat Istentül származni az emberekre, úgy most is Istenre bizzuk igaz igyinket, az mikor megelégli bünéinkért méltán reánk bocsátott látogatásit, meg is orvosolja nyavalyáinkat [TML VI, 86 Teleki Mihály Kapi Gáborhoz]. *1833:* Instálunk mély alázatassággal Nagysagadnak, méltoztassan igaz ügyünket ... szivére venni, és azon rendelését, hogy fontal árulyuk kenyerünket ... kegyesen viszszá huzva, a' régi eddig az ideig gyakarlatt kenyér árulásunk modgyát meghagyni 's meg tartani rendelni [Torda; TLt Praes. ir. 1534] * *sanyarú ~. 1796:* méltoztassék Sanyaru Ügyünket méltó tekintetbe venni [Déva; Ks 75. VIIIb. 146] * *szoros ~. 1665:* A segesvári és radnóti restantia adók felől így concludáltunk a szoros ügyhez s állapothoz képest, hogy ha a perceptorok eddig szunnyadoztak, serkenjenek hozzá, és a data praesentis mindenütt felszedvén jó pénzül a perceptorok, két hétre Brassóban magok administrálják Bódogfalvi Mihály atyánkfia kezében ... Ezt peniglen értjük csak az portára viendő adóról mivel siető az dolog [EOE XIV, 156 egy-i végzés] * *vki vmilyen ~ben utazik. 1851:* Mátyás Sándor ... Mikor Ügyeimben utazik akár az én akár maga lovával annak Íntertentioját fel vészem, s ha vámos helyeken jár a' Vámot is [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

2. jogi kérdés; problemă juridică; Rechtsache | per; cauză, proces; Prozess. *1604:* Kwsmeódj nehay Bako Janos fia ki annor(um) 13. Peter, es Bako Mihaly fia, ki annor(um) 12. Pal valliak otalomúl azon Kwsmeódi Kelenfi Caspart, magoknak, zemelieknek, marhajoknak es iozagoknak vgi hogi minden igyeket periket forgathassa minth zinte eo maganak [UszT 16/53]. *1662:* A személyválogatás itt az, mikor az ítélettételben a fennálló ügy kívül, mellyet causae meritumnak hívnak a törvényben, más egyéb akármi névvel nevezendő tekintetektül viseltetik az igazgató, az ügynek ártalmára vagy előmozdítására [SKr 691–2]. *1670:* Édes Sógor uram, ezenkivül is Kegyelmed atyafiságában bizony egészlen meg vagyok nyugodva, de ha Isten Kegyelmed fáradságát boldogitja ez én mostani veszedelmes ügyem felállításában, higyje bizony azon leszek, Kegyelmedet s szerelmesit az Barcsai jószágban megörökítsem [TML V, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Azért reménykedék az Istenért az úrnak, hogy vegye maga patrociniuma alá, mert fél az veszedelemtől, hiszen a dolgot és törvényeket illustrálja, demonstrálja, azzal hivatalját eselekszi, nem azért ültetvén oda az ítélőmestert, hogy ott csak olyan legyen, mint egy váz, hanem hogy szóljon hozzá az ügyekhez [WIN I, 138]. *1710:* Méltóztassék Felséged kegyelmesen megtekinteni, hogy mi magyarok az impériumbeli és más provinciák törvényihez kötelesek nem vagyunk, Felséged penig a magyar törvények megtartására magát kegyelmesen hittel kötelezte, amelyek szerint igazságos és illendő dolog, hogy az én ügyem decidáltassék azok által, kik azokat a törvényeket tudják, és nem idegenek által [CsH 87]. *1722:* Igen alázatoson Instálunk, ujolag méltóztassék Istenes Consideratioban venni igjünköt, és ilj hoszszas idők alatt való szenvedéseinket,

Nsgok maga Sérelmének ismervén, igaz Successorium jussunk p(rae)judiciumára, és abból emergált Kárunkot Kegielmesen meg orvoslani, s Jószáginkot is a' Seqvestrum alól fel szabaditani méltoztassék [Nsz; JHb XIII/31]. *1735:* alázatoson Instalok Excellentiatok(na)k ... méltoztassék ügyemet fel venni [Kv; Pk 6]. *1779:* Dobolyi Jósef Ur(am) a Hoszszuaszai Jószág dolgában valo ügjünket ... maga inditotta meg, régi Levelcink mellett, igasságunk el nyomulva lévén [Mv; DobLev. III/559. 1a]. *1804:* el látván ügyünket, méltoztassanak a Birák ezen igen terhes, és el viselhetetlen Büntetését annihilálni, és továbbá Modot találni Tüzelésünkre [Torockó; TLev 7/11]. *1849:* A Kolozsvári tekintetes Rendörigazgatóság által, Krizsán Máriának Kelemen Bénivel fennforgó egymás elleni követelésök tárgyában ... a jelen ügyet tisztába hozni nem lehet [Kv; Végr. Vall. 1]. *1849 u.:* Deésen ... 7 egyén volt rögtön itélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartattak, be vitettem a börtönbe és a rögtön itélő széktől elvonva ügyöket rendes itélő szék elebe állitottam őket [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével]. *1860:* Alul irt Özvegy Horváth Miklosné Született Pelei Polixéna, égy felől hajlott koromnál fogva, más felöl pedig gyengélkedő egésségem tekintetéből el jöttnek látván az időt, melyben ügyeimet halálom esetére rendezni ... szükséges; ennélfogva végakaratomat előleges meg fontolás után ... a következőkben nyilvántitom [Kv; Végr.].

Szk: *differenciás ~.* *1843:* 1836k év November 22én Balás Anna ... és Tolvaj Ferentz ... Sala Mihaly, Szigethi János és Fábián Josef Urakat meg birálván osztályos differentiás ügyökben, Sükesd Mihály akkori város[a] Hadnagya és Veress Lászlo hites v(á)rm(e)gyei assesszor Ur regiusságok alatti czennél közlött egyezmén(n)yek szerént [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites ass. kezével. – [a]Egerbegy (TA)] * *igazságos ~.* *1666:* Kegyelmedet szeretettel kérem, emlékezvén urunknak, irattasson az Kolos, Dobokai és Belső-Szolnoki vármegyei fő és vicze tiszteknek egy patens mandatumat, hogy szegény Ebeni István közelebb való jószágiban succedált atyjafiait igazságos igyekben törvénytelen háborgatók ellen oltalmazzák, opprimálni ne hagyják communi justitia dictante et constitutiones regni suadente [TML III, 619 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1856:* Ujjbol Tisztelettel kivántam folyamodni a' Méltóságos Cs: Kir: Fő Biztos Urhoz hogy igazságos ügyem vétessék orvosoltatásba vagyis Protoculumba s ... nyerjek meg az hely számára Maros Koppándon egy ki nyomozo Biztosságot ki a hely szinen ügyemet vizsgállya meg mivel én az illő fáradság Diját meg fizetem [Koppánd AF; DobLev. V/1403] * *osztályos ~.* *1827:* az edgyik Mlgs Osztozo Fél által jelentett Apellatio uttyán felsöbbi ellátás végett ezen osztályos Ügy, a Szokszor tisztelt Törvényes Derék Szék eleiben fel hatván és ottan benne a' mult 1799dik Esztendöben Martius 7-én Meg jobbito Itélet (: Reformatorium Deliberatum :) mondattatván [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51] * *peres ~.* *1797:* Mü Torotzkai Communitas ... közönséges meg egyezett akaratunkbol ... Czupar Mihállynak, Brotárt Andrásnak, Kriza Ferentznek, kiket ... az altalak ... hiven folytattatott Peres ügyünk oltalmazására, és sok számu terhes Esztendeink el folyása alatt rejtékben lévő s már most a' Felséges Segedelem által mint egy az hamuban tsillámlo regi Szabadtságunk (: Privilegiumunk :) ki keresésére fel választattunk vala, ezen nevezett ügyünk eléb mozditására, és a' tökélletességig lehető további folytatására adtunk teljes hatalmat (: Plenipotentiat :) hogy azzal élhessenek ... minden Szabadtságal a' mü képünkben [Torockó; TLev 5/13]. *1843:* Varga Katalint láttam s esmérem ... Mondják, hogy a három faluk peres ügyök folytatásával foglalkoznék [VKp 98]. *1872:* Az ekkla peres ügyébe a cath. ekkla ellenébe az ügyvéd Bodor Pálnak felhatalmozványt adtak ... aláirta a lelkész az ekkla megbizásából, felhatalmazásából [Burjánosóbuda; RAk 121] * *siralmas ~.* *1779:* Ezen meg köttetett terhes káros és Siralmas Ügyib(en) kénszeritetett az E(x)p(o)n(en)s ö kglme ... benignum Aulicum decretumat ohajtani [Msz; Sár.] * *törvénybeli ~.* *1610:* eo senkiuel ne(m) peöreöl, mert teoruenybeli igyi senkiuel nints [UszT 20/223] * *válóperes ~.* *1842:* Visgáltatik Tarcsafalvi Sylveszter Judithnak mint F. nőnek Martonosi Demeter János mint A. Férj ellen – a Kereszturfi széki alpapi széken inditott – lefolytatott és törvényes fel hivás utján ezen K. Tanácshoz hatott válóperes ügye [Kv; Borb. I] * *vkinek ~ét fogja* vki ügyének párját fogja, vkit pártfogol. *1632:* az en atyam Sombori Laszlo kezehez vött volna hogy causamnak ratiojat adna(m) mi oko(n) fogta volna igyemet [SzJk 39].

3. probléma/nehézség/akadály; treabă, problemă; Problem, Schwierigkeit, Hindernis. *1701:* becsületes Atyankfiait exmittaltunk oda, az kikis müdön az ott valo dolog ügyiben akarvan folytatni, keues respectust advan exmissus Atyankfiainak sok illetlenseggel voltak ellenek [Kv; ACJk 41]. *1740:* mostném lévén a Szegénység(ne)k mit énni annyival inkább az Quartelyossait tartani, mind el menyén. Ngod méltoztassék az hol illik ennék az V(á)r(me)gyének ügyit forgotni, mert itt egj ember mégném marad, végképpen most el pusztul a v(á)r(m)egye [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1783:* azon kevés számból álló Dézma nev alatt valo vasakot némellyek, ha a' roszából és salakjából, nagj ügyel, és morgolodással meg adjákis, de masok ... Vas hellyett embereinkre Fejszét fognak [Torockó; Thor. XX/5. 44]. *1806:* ezen Ügynek legföbb kezdöje, szerzöje, s akadáljoztatoja ki volt – azt meg valani nem tudom, külömben, hanem hogy a két Com(muni)ttast üsmertem okának [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1812/1816:* méltoztatott ezen ügynek hová hamarebb valo elláttatása iránt parantsolni [Hsz; BLev.]. *1851:* Trézsi ireg forog, most éppen az Aratás ügyében [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. *1867:* Szabó István gondnok, okul adván, hogy mint magános ember házi elfoglaltatásai miatt az egyház ügyeinek elég időt nem szentelhet, hivatalárol lemond [M.bikal K; RAk 261]

Szk: *~e-baja esik.* *1653:* Azonban valami igye baja eset, mely miat kellet fizetni az Jspanoknak flo. 8 Az embernek, a kivel meg bekellet flo. 20 [Cege SzD; WassLt]. *1679/1681:* Az Jószágbeli szegénjsegnek sok igye baja esvén, sem idegenek(ne)k sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eö kglme megh ne engedgye ... hogi hoszszas várakoztatas nelkül igazittathassék el az szegénj ember dólga [Vh; VhU 676] * *bajjal és üggyel.* *1651:* Nyluan lehet kegyelmeteknel minemw sok bajal es wgyel faratsággal keoltsegggel Kegyelmes Vrunk anuentiajabol idegentöl mint redimalta(m) az Hidutszai hazat felesege(m) versége uta(n) [Kv; TJk X/2. 142] * *igaz ~.* *1681:* Szépvízi harminczadnak és czőrnek álloji ... Békességes ideöben, ennek az czőrnek áll utait, csak két ember állya, mind az czőrrel edgyütt; háboruságos, sokadalmas és egyéb ideöben penig tíz ember is állya, az végre, hogy mind Moldova felöl ide be jöni akaró, s mind innen ki szándékozó embereket mindenképpen meg próbálván, szorossan meg visgállyanak és az igaz ügyben és kereskedésben járó embereket annak szabott rendi

szerint való taxával, vectigállal, harminczados czédulája mellett békével bocsássanak, effélekkell ellenkezőket penig, idejin korán meg zabolázván, méltó és tartozó büntetésre vonnyanak [CsVh 104].

Sz. *a világ ~ébe/ében sem tud* nincs eszméletének. *1823–1830:* grófnak, aki már világ ügyiben sem tudott, száján folyni kezdett a víz, és ez hovatovább mind bővebben folyt … Egyszer megszűnt a folyása, s azzal meg is holt | feltettem volt magamban, hogy ha találkozhatom vele, úgy eltartom, hogy a világ ügyibe sem tud [FogE 156, 267].

4. vmely (nemes) cél/eszme megvalósítását célzó törekvés; cauză, problemă (socială); Bestrebung, die die Verwirklichung eines edlen Zweckes zielt. *1619:* Ha Ferdinandus király tétetne pápásokkal törvényt, ő nyerné meg, de ha az eskek más valláson valókkal tétetnének törvényt, az eskek nyernék meg, mert igazabb ügyök vagyon az eskeknek ez dologban [BTN[2] 298]. *1653/1655:* Ezeket én igy tudom lenni, igyis akarom Ngdat nyavalyásnak kérésere tudositanni, kérvén Ngdat azon, hogy ez igyb(en) az mennyire az Ngd méltoságha megh engedi, legyen segitséggel Nagd Urunk elöt [Kv; CartTr II Gasp. Veres Marti past. eccl. orth. kezével]. *1657:* Az Valstein római császár generálisa vala, hatalmas igyiben és szükségiben szolgált vala császárnak, azután jutalma az lőn, hogy disgustálá császár, és priválá az generálisságtól [KemÖn. 263]. *1672:* higyje Kegyelmed, nem érdemli az úr az balitiletet, mert az Kegyelmetek és magyar nemzet igyének igaz jóakarója [TML VI, 222 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1676:* Az Isten szegényekre, mint egyedül ő felségére maradtakra, fordulna már kegyelmes szemmel, kelne ki maga igye mellett, ezután is ellenségi ellen védelmezvén, tenné szegényeket győzedelmessé [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Ez szomorú alkalmatossággal én is idejővén Colosvárra, értem Rédei uramtúl ő kgmetül Kgd indulása idejének közel való létét, mely arra az igyre nézve nagy jó szegény bujdosó magyaroknak, de énnekem édes kedves Komám uram Kgd távol való lételе bizony nagy szívemnek szomorúságával vagyon [TML VIII, 124 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz]. *1679:* Mi Uram kicsinytől fogva nagyig meg merünk azon eskünni, hogy nemzetünk ügye ellen soha semmi dolgát ő nagyságának eszünkbe nem vettük, ellenséggel való legkissebb cimboráját is nem láttuk, sem hallottuk [TML VIII, 469–70 A mezei hadak Teleki Mihályhoz]. *1681:* Nagyságod azért a Panajot uramnak innét irt görög levél felöl így értsen, a Budai s Andrási factioja, ugy vélem hogy nagyságod és az ügy mellöl Panajotot, általa logophétet elvonja [TMÁO VI, 122 Paskó Kristóf Csáki Lászlónak Drinápolyból]. *1710:* Thököly, noha a maga részirol könnyen enged vala, de a mellette levő hadi kapitányok, kik szegénylegénységből fegyverekkel mentek vala elé, gondolván, ha Thököly leteszi magát, elesik tőlök is a sok praeda, cláltaták, hogy ne higyjen a német császár ígiretinek, hanem amely ügyet felfogott, Isten segiltségiből tovább is continuálja [CsH 165]. *1800:* az Isten adgyon az érdemes közönségnek ezenn nagy ügyekben részrehajlat nélkül valo jó Pátronusokot [Nsz; TLev. 17/5 Köpetzi Nagy Josef lev.]. *1848:* Bátorkodunk … mi Ujfalusi magyar gazdák is, mint szabad polgárok, ezen magyar nemzeti gyűlésen[a] megjelen(n)i, hogy mi is tudjuk és haljuk azon ügyeket mellyek minket, mint valódi magyarokat érdekelnek [Újfalu Br; UszLt XIV/98. – [a]Az agyagfalvi székely nemzetgyűlés]. *1896:* De az ügy érdemes ilyen dologért, érdemes lesz egy kicsit megszenvedni. Hát halld! A Kemény Zsigmond Társ., ha már megvan, s ha melléje állottunk, illenék, hogy valami derekabb dolgot csináljunk [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *hamis ~. 1612:* (Geczy Andrast) szep Ajandekokkal expedialtúk vala az hatalmas Török Csaszar portaiara … kj, ne(m) tekintue(n) sem Jstent, sem az nekünk valo kötelesseget, sem penig az keresztyensegnek romlasat, mint affele Pribek, hütötlen Ember sok hamis practicaj altal mind magúnk, s mind Orzagúnk dolgait, hatra hagyuan magat promoúcalta az portan, szep vegh hazainkat Törökneк igirte és haddal indúlt reank, kiket hivük hogy Isten az ö hamis igyökben ne(m) segit, hanem meg szegyenitj ököt [PLPr 73 fej.] * *igaz ~. 1619:* Azmi penig mind Felségednek, Magyar-, Cschorszagnak és mind az többinek Ferdinandus ellen támadásának az okát nézi és abban való igaz ügyét, noha – mondok – azelőtt is egyníhány izben mind az én kegyelmes uram maga leveliben eleibe adta nagyságodnak s én is; az én uram leveleiből azt – mondok – nagyságod eléggé érti hogy igaz ügyek vagyon [BTN[2] 349]. *1671:* Mivel némellyek szokásban vették, hogy Nagyságodat busitván, igaz ügy ellen sinistra expositiokkal illegitimum mandatumokat extrahaltak s' extrahalnak ki miatt meg-gátoltatnak dolgokban; végeztetett Nagyságod Kegyelmes resolutioja szerént, hogy valakik ollyanoknak comperialtatnak lenni, eo facto 200. forint poenaban incurrallyanak mint eddig [CC 60] * *magyar ~. 1672:* Az fejedelem és fejedelemasszony ő nagyságok nagy és állhatatos kegyelmességgel vadnak Kegyelmedhez és az magyar igyhez is [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az mi az haza mostani siralmas állapotját nézi, az én elmém abba belé holt, én arról nem irok, Kegyelmedhez való relatióm iratja csak azt, ha mi Kegyelmeden áll benne, meglássa, Kegyelmed, az portára kik mennek, és azt meglássa, meg nézze s ugyan jól megnézze Kegyelmed, mind vallásunkra, mind az magyar ígyre, mind maga Kegyelmed állapotjára nézve [TML VIII, 86–7 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *szoros ~. 1678:* Istenemhez, uramhoz, hazámhoz való hűségemet megbizonyítottam oly szoros ügyben és oly formán, hogy az ki hasonlót vitt végben, jelentse s megnézem [TML VIII, 218 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *vmilyen ~ben jár. 1896:* Te székely, vedd egy kicsit a lelkedre e dolgot. Hidd el, hogy becsületes és érdemes ügyben jársz [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *vmilyen ~ben/nek szolgál. 1672:* jussanak Kegyelmednek eszében … az Kegyelmed gyakor és erős hittel fogadási s az miben lehet, szolgáljon ezen ügyben; nem nekünk, hanem Istenének s nemzetének és Erdély országának is szolgál az, az ki ezen ügynek szolgál [TML VI, 283 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz].

5. saját elhatározás/kezdeményezés/hatalom; cu de la sine putere; eigener Entschluss/eigene Iniziative/Macht. *1584:* Ilona Zekel Marton felesege vallia, Elseoben mikor chehi Caspar az Darochy Istwanne hazara Ieowe Eyel … Nem vala hon Daroczy Istwanne eo maga hane(m) zonzedsagban vala … megh Ieowe Daroczine Az zonzedsagbol es raita mingiarast ez Caspar, con wgiewel hatalmaual az zablia lapossaual vgy megh verę hogy a kariat a' feicheóz Ne(m) vihette [Kv; TJk IV/1. 345].

6. mese, történet; istorioară; Geschichte. *1811:* Kezdjük a' forráson ügyünknek folyását: Reginek találjuk a' Juhok tartását: Ádám a' Világra két fiakat hoza, 'S Az égyik közüllök bárannyal áldoza [ÁrÉ 76].

7. ok; motiv, pricină; Grund. *1613:* ha az I: megh esküzik hogy feleletiben eló adot okokbol es nem egieb wgyből ment el az vra hazatul, az sz: zek absolvallia az Actor

hazassagatul, es az Actor per nota(m) infidelit(a)tis marad [Dés; KJ].

8. (szerelmi) viszony; relație (de dragoste); Liebesverhältnis. *1633:* Falabu Kata ... azt mondgia uala ugia(n) enneke(m), bizoni ugi mond sokakkal volt igie(m) de soha senkiuel ne(m) uolt inkab, es jobba(n) mint aual az leginiel Bene Janossal az kit rolla(m) az battia(m) az haz hejan el ugrata, az kiuel sinten akkor paraznalkodo(m) uala, az mikor az battia(m) rajta kapa [Mv; MvLt 291. 137b].

9. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ben van* magánál van, tisztán gondolkodik; a gîndi logic; klar denken. *1710 k.:* Annyira voltam, hogy tíz újabb-újabb matériát is kezdettem beszélleni, s minden értelem s conclusio nélkül elhagytam s felejtettem úgy, hogy a vélem evő prédikátor és szolgáim s magam is vettük eszünkbe, hogy nem ügyiben vagyok, a jobbkezem is hülni kezde [BÖn. 527–8] * *~be se(m) vesz* semmibe vesz; a nu lua în seamă ceva; missachten. *1814:* nem gondolt ezzel még ügyben sem vette [Nyárádmagyaros MT; CsS]. *1845:* ezen meg találást ügybe se vévén meg nem jelent [KLev. 13] * *~ét sem veti vkire* nem figyel rá, nem veszi figyelembe, semmibe veszi; a nu acorda nici o atenție cuiva; er würdigt es keiner Beachtung. *1716:* lehetetlenis volt hogj eo kglme szaparithatot volna emberi magot mert ügjit sem vetette az Aszszonyra [Nagyida K; Told. 22] * *~ibe való* ügyes; de treabă, cumsecade; tüchtig. *1856:* Lajos ... áldott jo féle ügyibe való legény [Kv; Pk 7] * *keze ~ébe esik* közelben van, könnyen elérhető; care este aproape de cineva; in die Hand kommen. *1799:* Ház hellyem Keze Ügyibe esvén kedves Ötsém Bihari Jánosné Ujfalvi Iustina Aszszonynak által adám örökös Cserében [M.palatka K; RLt O. 2]. *1812:* a kotsárdiak lopogattak egy egy kis fát belölle titkon, de nem azon a Jusson, mint[a] Jussok volna hozzá, hanem a közelebb s jobb kezek ügyibe esett Jusson [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 29 Puskás Vaszilie (50) jb vall. – [a]Tollban maradhatott: *ha*] * *keze ~ében van/való/lévő* a közelben levő, könnyen elérhető; care este aproape, la care se poate ajunge ușor; was ihm in die Hand kommt. *1669:* Kende Gábor sógorral Kegyelmed beszélgessen az Kapi Gábornál levő jószág felöl s mind az Lónyai jószágrúl, ha megmarad. Kérem Kegyelmedet, az hol és mint kivántatik, segítse dolgunkat. Én, Uram, az költséget nem szánom, csak az sógor fáradjon, mivel ő kegyelmének van keze ügyében [TML IV, 976–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1683:* A mi a productionak dolgat illeti My ... most hamarsaggal nem producalhettunk (!) mivel Donationk kezunk udgyeben ninczen ebben az bolygo üdöb(en) [Diód AF; Incz. V/19]. *1727/1785:* (Ada) Trauzner Sigmond Uram ... az két Fordulon öt köblös földet Détsei István Uramnak keze ügyében levő földeket [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 340]. *1771:* Az Kérgesiek is a magak számokra sok fát pusztitattak ... mint hogy ez az Erdö vagyon kezek ügyiben, csak innen potalják ki [Kersec H; JHb 93. XIX. 6]. *1793:* Rettegi Kata és indivisus Testvérei Rettegi Mihály Miklos és Hedviga ... tönek mi elöttünk jobb kezek bé adásokkal iljen allando és meg másolhatatlan vásárt és transactiot hogy tudni illik lévén ... Arpaston és Középfalván ... három Appertinentias Ház helyek ... mivelhogy a meg Nevezett Négy indivisus Testvér Atyafiak(na)k kezek ügyekbe Ninesenek és Semmi hasznát Nem vehetik ... tehát el adová tevén elsöben modo legi(ti)mo meg kináltatták a több vér szerént valo Atyafiakat és post Octavalem Terminum adták s transferálták Zallogb(a) Ezer Magyar forintokb(an) ... Idösb Also Ferentz Vr(na)k [Árpástó SzD; RLt O. 2]. *1814:* mi ... pénzünket el nem veszthettyük, ha Nságodis a' kezünknél lévö leveleinkböl Contractusainkbol ki tettző summát akár kész pénzb(en) akár valami kezünk ugyéb(e) eshető Joszágotskával recompensalni méltoztatik [Dés; Borb. I]. *1832:* még 1807be ... Ispánlaki és Sugadi tellyes rész portiomat, ugy a' mint nekem nyil vonás szerint Nehai Testvérem Borbereki Mária Zabolai Pálnéval valo osztozásommal jutott: Job kezem ügyiben lévö Joszágom ki váltása tekintetiböl Zálogban adtam volt [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1187]. *1898:* Magának egy csomó hírlap, statisztika van a keze ügyében, s azonfelül egy csomó összeköttetése, és főképpen riporter spiritusza [PLev. 196 Petelei István Gyalui Farkashoz].

ügy[2] folyóvíz, patak; apă curgătoare (mică), pîrîu; Bach. **Hn.** *1548:* fenetum prope fluvium fekethe Wgh vocatum [Márkosfva Hsz; SzO III, 291]. *1563:* In fluuio Fekete wgy [Uzon Hsz]. *1606:* Berek ige vagy a berek [Dés; DHn. 16]. *1623:* az fekete ügico(n) twll (k) [Uzon Hsz]. *1641:* az Veres wgybe (sz) [Székelykakasd MT]. *1651/1653:* s ugy szakadot be az Fekete wgybe [Bikfva Hsz] | Fekete wgy [Kökös Hsz; BLt]. *1657:* az Fekete ügy Marto(n) (k) [Bikfva Hsz]. *1722:* a' fekete ügj Vizin [Nagyborosnyó Hsz; SzentkZs]. *1728:* vic(inusa) a Feket ügj egj felöl [Komolló Hsz]. *1742:* Fekete ügj dombjan (k) [Bikfva Hsz]. *1816:* a fekete ügy vizin [Uzon Hsz]. *1818:* a' Fekete Ügy Martyán (k) [Bikfva Hsz]. *1821:* napkeletröl a Fekete ügy [Uzon Hsz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

ügy-baj probléma, gond, nehézség, akadály; problemă, greutate; Problem, Schwierigkeit, Hindernis. *1780 k.:* Az igaz Isten, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság égy bizony Örök Isten, engemet úgy segéljen, hogy én ezen Nemes Céhtól választatott nagy céhmesteri tisztemben igazán eljárok, a Nemes Céhnak minden punctumait megtartani, másokkal is megtartatni kívánom; a Nemes Céh tagjai közzül mindenknek öregnek, ifjúnak, elsőnek úgy, mint utolsónak ügyit-baját a Nemes Céh eleiben kívánom igazán feladni, igazán folytatni, folytattatni, igaz ítiletet tenni, tétetni. Isten úgy segélye(n) [Dés; DFaz. 30]. *1796:* Eleitölfogva az ők[a] szabadságában állott, magok közzül Birot, Esküttetket, és egész Magistratust vállasztani, és tartani, a' kiknek szabadságában állott, az alattok lévőknek minden törvényes és azon kivül elö fordulo ügyeket bajokat eligazittani [Mv; TLev. 5/16 Transm. 23 tábl. – [a]A torockóiak]. *1803:* a most Tavaszi Partialis Sinodus Martiusnak 9dik napján leszen, mellyre minden Tiszteletes Adsessorok esmerjék mulhatatlan kötelességeknek meg jelenni – a Több Tiszteletes Atyafi(ak) akiknek semmi ollyas ügyek bajok nints, e mostani drágaságot nézve, a' be jöveteltöl meg mentetnek [M.bikal K; RAk 35].

ügyefogyott I. *mn* **1.** tökéletlen, ügyetlen; nepriceput, neajutorat; ungeschickt, unbeholfen. *1653:* Básta alá méne Dévához, és ő maga[a] kijöve hozzája, és kezibe adá magát Bástának az ügyefogyott álhatatlan szegény ember [ETA I, 73 NSz. – [a]Báthori Zsigmond]. *1677:* Sok szeginy igyefogyot Nemesség, és egyéb rendek fogyatkoznak-meg a' miat igasságokban, hogy valamely Tekéntetes és értekes ember mind maga mellé attrahalván a' Procuratorokat, a' másik fél, vagy tellyességgel destitualtatik Procurator nélkül, avagy ha szintén a' törvény tévö Birák Prokátort az ollyan megfogyatkozot Causans mellé adnak-is, a' mint hogy adni tar-

toznak-is; de impositive lévén, és készületlen-is a' dologhoz, ugy-is periclitál a' szeginy causans [AC 208].

2. boldogtalan; nefericit, nenorocit; ungltücklich. *1663:* Úgy hinném mindazonáltal, szegény sógorom is életében nem adott arra alkalmatosságot Kegyelmednek, hogy holta után igyefogyott feleségén s árva gyermekin oly alkalmatlanságot kövessen el [TML II, 427 Teleki Mihály Vass Jánoshoz] | Kegyelmedet kérem, tudósítson Istenért, hitemre mondom, nem tudom búmban, mint vagyok; ha megtalálok most halni, igyefogyottabb asszony árváival együtt az én feleségemnél nem leszen [TML II, 589 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1672:* Azzal ugyan dicsekedhetem, hogy nem hogy örökes jószágomhoz nyúlhatnék, de legkissebb dolgomban sem mehettem elő, mióta az úr Isten ez hazában behozott, semmi tekintetit nem látván idvözült édes atyám uramnak ő nagyságának ez hazához való hűséges szolgálatjának, sem pedig az én igyefogyott számkivetett voltomnak, de leginkább világos igazságomnak [TML VI, 226 Thököly Imre Teleki Mihályoz]. *1710:* Akárki megítélheti, mely nagy anxietásban s próbában valának azok az igyefogyott és minden emberi segítségtől megfosztatott nyavalyás praedikátorok [CsH 96].

3. szegény, nincstelen, gyámoltalan; nevoiaş, neputincios; arm, unbehilflich. *1631:* az szegeny igyefogyot Aruaknak Eözuegyeknek Isten utan gondviselőie es oltalmazoia uolt [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1635:* Kegelmes Uram igyefogyot arua allapatomba(n) kenszeritetem Nagodhoz ighen alazatossa(n) folyamodnom ... ez el mult napokba(n) szegeny Miko Ferencz Ura(m) ... Drassai joszagoczkamat teólem ki valtuan magahoz veue, mely keues joszagoczkaual ... en nekem sohul teöb nem volt, kibeöl mar reóuid eletemigh elhettem volna [WassLt]. *1677:* Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fogyot, alapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nékik hogy el ne bujdossanak buzat Cub Sax nö 7. Jobbágy Szeren kivül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást igirtek [Usz; UtI]. *1689:* Választottak plebanust, Jövedicsi András uramat. Az Úristen sokáig éltesse jó egességben, szegény ügyefogyott ecclesiánk épületire [SzZsN TT. 1889. 710]. *1700:* Maros Vásárhely városa ígye fogyott lakosinak alazatos suplicatioja [Mv; MvLt 1/11]. *1716:* Köpecz falvá(na)k igjefogjott lakosj [ApLt 2 Apor Péterhez intézett kérés aláírásában]. *1723:* minden Igjefogjott Arvák Eözvegjek az ö nyomoruságok(na)k idején I(ste)n után az Tisz: Tanácshoz follyamodnak [KvRLt VII. 18 Miszti Eötves Pál végr.]. *1727:* Még tekéntvén azért Istenesen ... Groff Kornis István vr(am) cö Ngä azon Deszméri kezesek(ne)k, magok, s Falu képiben tött remenkedésekét, és ügye fogjott s meg szegenyült állapottyokot, igire nekiek ... két Száz véka Búzát [Szamosfva K; Ks]. *1758:* alazatos könyörgö Instantiám altal remenkedem kegjelmes Aszszonyom, Tekintse meg Excellentiád erötlen és ügyefogjot meg rongosodot, voltomat, és szannyon meg Excellentiad adgjon nékem Jstenért, egj Czondrara valo pénzt, és ket bört [Szökefva KK; Ks 72. 54]. *1762:* Minémü ügyefogyott állapotomban légyek én Néhai Arva Özvegy Fekete Josefné két hajadon maradott Leányimmal ... a Mlgos Gróff Fő Király Bíro Vr ö Nga Substitussához dirigált Instantiámbol ki tetszik azért azt nem illö repetálnom [Hsz; BLev.]. *1763:* Ez az istenfélö kegyes úriember[a] minden gazdagságát (amely sok vala) collegiumoknak, szegény ecclesiáknak s megnyomorodott s ügyefogyott papoknak testálta [RettE 150. – [a]Gr. Bethlen Farkas generális]. *1794:* Melly ügyefogyott állapotra jutottanak Üdvozült Méltoságos Baro Nalátzi Elek Urnak Árvai történt peldátlan meg ölettetése után talám közönségesenis es Nagy Fejedelemségben tudva vagyon, de kivált az Inclytus Exactoratus előtt nyilvánságosabb, hogy ... cök mind azokot valoságosan elő adni nem tudnák, igen gyermeki allapottal lévén akkor [Kv; CsS].

4. fogyatékos; cu deficienţă, handicapat; Behinderte. *1717:* En azért az Néhai Veszpremi István Ur(am) igje fogjott Gyermekitöl az Curator Urak engedelméböl meg nyert s meg vött szölön(e)k ... az árrát fl. H. 30 ... fel vészem ... ha penig azon szölö pos(ses)siojáb(an) eo kglmének valakitöl impedimentuma lészen, ne engemet Compellállyon érette, hanem az venditort, és ott keresse pénzit az kinél lehet [Ne; DobLev. I/91]. *1767:* Kováts Margit ... Öreg allapottyaban egeszen meg tiboljodot vala ... meddig élt azon ügj fogyot Nehai Beneser Palne Kovats Margit en azt nem tudom [Medesér U; Ks 20. XIV. 1].

5. súlyos beteg; grav bolnav; schwerkrank. *1724:* Világos dolog Tar János Ur(am) circit(er) négy vagy eot holnapokig ollyan igye fogyot, el esett, gyámoltalan utolso állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak s még penig keresztenül-s-na<gy> kegyességel, hogy annak alkalmatosságával egész házával s há<za>népével sokat szenvedett ... mikor meg holtis minden dolgait félben hagyván tisztességesen el temettette [Asz; Borb. I].

II. *fn* **1.** tökéletlen személy; persoană lipsită de istetime, nătîng; Trottel. *1801:* Nintsen ma olly ügje fogjott a ki már koros és fél husu sertéseket felében hizlalni adgjon [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós iratai].

2. szegény/nincstelen/jövedelem nélküli, magát fenntartani nem tudó személy; om sărac, nevoiaş; arme, besitzlose Person, ohne Einkommen. *1631:* az szegeny igyefogyot Aruaknak Eözuegyeknek Isten utan gondviselőie es oltalmazoia uolt ... kiert az Aruaknak, Eözuegyeknek, es nyomorult igyefogyottaknak Istene, es gond uiselö Attya, cö Nagat mind ez vilagon, s-mind az eörök eletben algya megh szent aldasiual [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1719:* Feltakarván ... az efele buza és egyéb gabonát és egy rakásra rakván ... specificatioját küldjék be a gubernium nak a tisztek, hogy mind az ügyefogyottakot, mind a helységeket tudhassa azáltal segitteni és in publicos usus fordittani [SzO VII, 272 a gub. Cssz-hez].

3. szerencsétlen/nyomorult személy; om sărac, sărman, nevoiaş; unglückliche/elende Person. *1841:* Buni János Sármásinét edjik öklével agyba föbe ütötte és gyurta ugy annyíra hogy az ügye fogyottatt a' vér is el lepte volna [Dés; DLt 109].

ügyefogyottság 1. gyámoltalanság; neputinţă; Unbeholfenheit. *1805:* Gyugyitani kivantolok és nem Gyugyultal en is ugye fogyotságodban el hadlak [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41].

2. szegénység, nincstelenség; (stare de) sărăcie, nevoie; Armut, Besitzlosigkeit. *1673:* Legh elsöbenis consideratioban véven ezen nevezet árváknak mind ferfi s leány agon levöknek igje fogjatcsagokat, nem annyira nezhettük s viselhettük elöttünk vigoré az Decretum continentiajat, mint az hogj mint miserabilis personak, arvák, az menyiben lehetet legjenek reszesek attjoktol maradat jokban illendökeppen egjarant [Marossztkirály AF; BfN].

ügyel 1. figyel; a avea grijă (de ceva), a fi atent; aufpassen. *1689/1718:* hun s mitsoda hellycken voltanak en arra nem

ügjeltem [Ádámos KK; Pk 7]. *1740:* en akkor iffiacska voltam nem ügyeltem akkor reaja hogy ki vette meg [Kobátfva U; Pf]. *1753:* nem ügyelvén akkor a dolgokra, – mit Contincált egészen azon Levél [Koronka MT; Told. 37/50]. *1764:* láttam hogy aranyatis fejér pénztis adott, de menyiböl állott nem ügyeltem [A.torja Hsz; HSzjP Laurentius Szabo de Kézdi All Torja pro nunc Ecclesiae Romano Catholicae Cantor (62) ns vall.]. *1781:* régiis a' dolog, és nem is ügyeltem, és számot nem tartattam reá, mivel engemet nem illetett [Mv; DLev. 4. XXXVI/1]. *1788:* Egyebüvé ügyelvén nem tudom minémű szitkokkal és motskokkal illette [DLt]. *1794:* ekkor mi kitsidek lévén arra nem Annyira ügyeltünk [Déva; Ks]. *1801:* miként jártanak a Marhák én azt nem ügyeltem nem járván a Marhákkal [Koronka MT; Told. 10 Barát Sigmond (27) zs vall.]. *1814:* minemű kert volt akkor körüllette ... nem ügyeltem [A.rákos TA; Borb.]. *1817 k.:* az uj Birorol Nagyságos Groff Ur annyít irhatok, hogy lágyotska, de talám meg szokík, mert külömben eléggé ügyel a parantsolatra – elsöbben énis meg busultam volt hogy nem Nagyságodhoz valo hanem már naprol napra serénykedik – de nintsenis modja a' lassuságba, mert minden orán mellette vagyunk [Héderfája KK; IB]. *1823–1830:* Egykor a kéménye kigyúlt, ő a kertben, egy deszka fil egóriában egy kötáblán írva valamit dolgozott, és annyira el volt merülve, hogy hiába mondottam egynéhányszor, tiszteletes uram, kigyúlt a kémény, mert reám sem ügyelt [FogE 76]. *1827:* a belsö házi portékákbol is nénye ... hamarébb lett férjhez menetelével hogy specifice miket hagyott meg a néhai Dobolyi István Urnak ... arra kevésbé ügyeltem [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5 Boros Mihály zs vall.]. *1835:* nemis ügyeltem akkor oly nagygyára, nem gondolván, hogy még valaha az aránt engemet meg kérdeznek [Zsibó; WLt]. *1841:* lassan, mindenfelé szemeskedve, és ügyelve tovább ballagtam [KLev. 11]. *1879:* Rózát láttam Vásárhelyt. Csak láttam. Egy udvar választott el. Marosiéknál volt, s rettentö gondterhes homlokkal válogatott valami – ruhanémücket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettös szállal szövött, szijas lennel bevert, elnyűhetetlen – mert majd a szegény professzor úrnak nem lesz vékával a pénze, hogy újat vegyünk minden pereben [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vigyáz, felügyel; a avea grijă de cineva; überwachen. *1758:* S akkor mindjárt második árvaságra maradék, mert annak utána a szegény nagyanyám csak a nagy búnak adván magát, se minket, se egyebeket nem igen curált, az édesanyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk, mintha a világon se lettünk volna, de amellett a nagyanyámat szüntelen mocskolta, gazolta, külömb-külömbféle injuriákkal illette s mortificálta azért, hogy miért nem adja kezére a jószágot [RettE 61]. *1763:* Sz Iványi Mária Aszszony ... későbbi el menetele elött ... az Exponens Urral háborán élvén, nem ügyelt a gazdaszszonyságra [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1768:* nintsen ki ügyellye és gondját viselljye, az acconomiat tsak nyomorgotják nem idejében fojtattyák [Sámsond MT; Berz. 13. V. 32]. *1797:* Magam is 'a ki telhetökben ügyelni fogok a dolgokra [Brád H; Ks 75. VII 258]. *1798:* En mint Férj fi az afféle házi gunyabéli portékákra nem igen ügyelvén [DLt]. *1807 k.:* Tudam hogy Szekér Eke vasaival voltak de ezeknek vasai el kophattanak, az Örög földeinek Oeconomizálásáb(an) ... a mellyekre soha az Exp(one)ns Attya nem ügyelt nem ujitatta nem tsinaltatta [Sinfva TA; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.]. *1819:* az Epittetö Czéh Mester ... kötelessége a Mészárszékre, és vágo hidakra ügyelni, és az azok kőrül meg kivántato Szükséges reparatiokat a maga idejeben meg tétetni [Kv; MészCLev.]. *1822:* minden Marhára a' melly felróvatott, iratott és elejekbe adatott szemesen ügyelni[a] [HSzj *felró* al. – [a]Kötelesek]. *1825:* Fogadtam meg Csür Bironak Budatelky Arankutyán Dumitrujt a Feleségét pedig Majorosnénak ... A Felesége ... tartozik a Major béli Majorsagokot Szaporitani a tojást Meg Gyűjteni azokot az udvarba be adni, az apro Majorsagokra ügyelni hogy azok el ne pusztulyanak [Born. F. li]. *1830:* Véri is erösen dojkálja, s ügyeli [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz]. *1844:* a' szakáts 's Biri ügyeljenek a' lud 's rétze tojásokra, ha kotolnak ültesek meg Todera tud hozzá [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1864:* Székes hely, vagy régi nevezés szerint Széki hely itt a' községnek Sooskutja van, 's mivel erre régebben a' Szék megbizottyai ügyeltek, e' helyiség kapta a' Székhely nevét [Nagyernye MT; Pesty, MgHn 197a].

Szk: *szemesen ~ vmit. 1826:* ha szemesebben ügyelte volna a Felperes Tehenét a midön tejje elapadásáért az igézet ellen orvosolta; reáakadhatott volna a nyavalljára; mert a Torok gyék, lassan és nem egyszeribe elé rohano nyavallya [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron not. kezével].

3. gondoz, ápol; a îngriji; pflegen. *1778:* magani le hozok mind a ket öreget, es ot tisztessegesen lattak, gondjokot viseltek ... holott egyik Leanya sem ügyelte ököt ebben a meg nyomorodot <al>lapotyába(n) [Albis Hsz; BLev.].

ügyelem figyelem; atenţie; Aufmerksamkeit. **Szk:** *~re vesz. 1820:* Meg tekintvén ezen mostani büntetesel azt hogj a meg esett Személly Brotár Simon lévén Szerentsétlen voltát Panaszszábol Ügyelemre véuén azért az ennek elötti (!) tett Törvény szerint a Társaságbol ki nem rekesztetik, de ugj mind azon altal hogy se ö se más ne hibázék Itéltetett [Torockó; TLev. 9/27].

ügyelés 1. (udvarias) figyelem; atenţie, atitudine de amabilitate; Gefälligkeit. *1800:* Érdemem sót Ertelmem felett való az én Kedves nagy Patron(us) Ur(a)mn(a)k ... ezen Gra(ti)aja 's enn(e)k ki szolgáltatásában megmutatott azon különös Ügyelése, hogy a' Borbol még kostolot-is elöre küldeni méltoztatot! [Mv; IB. Borosnyai Lukács Simeon ref. pap lev.].

2. ápolás, gondozás, felvigyázás; îngrijire; Pflege. *1823–1830:* Olvastam is erröl a dologról, s nem is árt, ha az apa ért valamit hozzá, mert a szegény anya akkor s azután is sokszor fájdalmak között vagyon, nem ügyelhet ... ha az anya gyenge volt, magam feresztettem, be is pályáztam, az ajtót bezárva, hogy más ne lássa, mert ha az ember eszköz volt a gyermek nemzésében, miért ne lenne eszköz annak ügyelésében? [FogE 227].

ügyelet 1. figyelem, gondoskodás; grijă, interes deosebit (pentru cineva sau ceva); Sorge. *1807:* Minthogy én asszony ember voltam 's a' félére ügyeletem se volt ... nem tudom [Makfva MT; DLev. XL/4. A]. *1838:* Seress Ur írta a' gyermekeim ellen recurált Bétsbe, én azért írtam Agens Conrádnak hogy legyen ügyelettel [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.]. *1840:* Hajdu Kováts János minden tétovázás vagyis fatsargatásan kivül meg vallya, hogy a' rabak közt valo csendesség hellyre állitása véget – égy nyihányat kezébe lévö korbátsal rá ütott a' panaszló Báthorinéra – ennélfogva méltonak találom – hogy olly ügyelettel tekintes-

sék Báthoriné – hogy – kénye szerént ne ittasadhassék meg, 's fogadokba ne járhassan [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

Szk: *~et tesz. 1815:* Szolgalattya ... mint Dominalis Biro a Töplitzai Emberekre tészen ügyeletet [Fülcháza MT; Ks 77. 19 Conscr. 1272] * *~ fordittatik vmire. 1837:* A' Város a' helybéli szegény Özvegyeknek, és oly asszonyoknak is kiknek Férjek nyomorék vagy el betegesedett és dolog tehetetlen állapotjak miatt ... a mindennapi élelem meg szerzésére elégtelenek – fel segillésökre egy intézetet állitott fel, t. i. a sertés petsenye sütést oly formán hogy ... ügyelet fordittassék, nehogy a nétalám tehetösebb vagy azzá lehető személyeknek bé vételökkel, és köztök meg hagyásokkal a' Szegények meg szorittatva légjenek [Torda; TLt Praes. ir. 466] * *~tel van vki iránt. 1814:* Dobai Mihályné minekelőtte, minekelőtte (!) Dobai Mihály Uram Feleségül vette kortsomárosné volt ... minek nevezték mások, a' kik ügyelettel voltak iránta inkább tudhattyák; én pedig nem ügyellettem réá [Dés; DLt 56/6].

2. vigyázás; păzire, ocrotire; Achtsamkeit, Vorsicht. *1823–1830:* Istennek hálá, mind is ép gyermekeim voltanak és csecsemö korokban meg nem romoltanak, azután is testi épségekre nagy gondom volt, czért a feleségemmel is küszködésem volt, ámbár nálánál jobb anyát képzelni sem lehet, de ha láttam, hogy egyéb sok dolgai miatt tágítja a gyermekekre való ügyeletet, azért mindgyárt megszólitottam [FogE 227]. *1836:* Ügyelettel puhatoloskodni kell hogy vallyon Keserü nem rott napszámot pénzért [M.csapó KK; Berz. 21]. *1842:* gazdasági portékák el posztullák (!) minden lábos marhái el fogytak mivel maga Hannagy Míhálly nagyon az itkamossagba lévén el vegyedve semmire ügyelete se levén [Malomfva MT; Ben.].

Szk: *~tel léend/lévén/lesz. 1825:* ügyelettel lészek, amiket parantsoltam tellyesitse [Kv; BfN gr. Korda Anna kezével]. *1847:* Minthogy a Biro és Birákért a Közönség az eddig volt szokás szerénti beneficiumokat megteszi, és a büntetések egy harmadát által botsátja, öklmekis a Határra szoros ügyelettel lévén a hibásakat a Biztosokkal korlátolni, és meg büntetni kötelesztetnek, mely szerént nagyobb ügyelettel öriztetvén mind az erdöség, mind a határ sérthetetlen maradjon [Torockó; TLev. 10/9]. *1851:* a rüdeg sertésekbül ha szolgáloja is körülettek ügyelettel léénd ... ajándékba ... adok [Nagylak AF; DobLev V/1322 Dobolyi Bálint ut.]. * *~tel viseltetik. 1821:* Purvu Gotsa a' Gruja Gotsa Sertésseit több rendbe is kárt tenni tanálván, mint testvéréuel nem akart izetlenkedni, hanem atyafiságoson kérte hogy ügyellyen Sertéseire jobban, és tégyen jármat, Gruja Gotsa Sertésseire elöbbeni ügyelettel viseltetett 's jármat sem tett [H; JF 36/26] * *szemes ~. 1820:* ã jószágot ... magam akarom administráltatni Biro által ã te mint kedves Gyermekem tartozo szemes ügyelete alatt [Kv; Pk 7].

ügyeletlenség elővigyázatlanság; lipsă de atenţie/precauţie; Unvorsichtigkeit. *1832:* A Pintzémre a leg nagyobb figyelmét forditsa a számtarto a hordok mindenkor petsételve álljanak, azoknak tsapjait abrantsait nézegesse mert ha ügyeletlensége által akár el folj va egy hordoborom, akár tötölettlesség (!) mián meg izesedik imputaltatni fog [M. csapó KK; Berz. 20].

ügyelhet 1. figyelhet; a putea fi atent (la ceva); beobachten können/dürfen. *1794:* látván hogy a kardal hozzámis vagdal s tzondrámot juggattya s Vágja el botsátottam, tele fövel lévén egyebekre nem ügyelhettem [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1851:* a' nagy bánatamnak miánna nemis ügyelhetem [DLt 606].

2. felügyelhet/vigyázhat vmire; a putea supraveghea ceva; überwachen können/dürfen. *1793:* Adámoson, és másut is törvényes uton ki nyert Mikola jusson álló portioink között, az Adámosi Küküllö vizen épült lisztelö Malomban sorte divisioni részünkben jütott Negyed részünköt ... sokad magunkal jo moddal nem ügyelhetvén ... szükségesebbnek tanáltuk edgyező akarattal azon Malombéli részünköt el adóvá tenni [Küküllővár KK; JHb XIX/37].

ügyelő I *mn* **1.** felvigyázó; supraveghetor; Aufseher | ápoló; îngrijitor; Pfleger. *1823–1830:* Osztán a professzor (az ekkorit Francknak hívták) deákjaival elmegyen mindenik beteg ágyához, ott az ügyelő deákot megkérdezi a beteg állapotáról s környüállásáról deákul vagy németül, a deák elébeszéli, azután a professzor magyarázatot teszen, mindez pedig a beteg hallottára esik [FogE 206–1].

2. őrző; care păzește ceva; wer etw hütet. *1662:* És annak határin[a] belöl tanálkozhatandó könyörgö és igyelö országbéli akármelly lakosokat az országon kívül való igazgatásra, törvénytételre halasztani, vonni és igazitani nem engedi öfelsége, az koronázat elött lött 10. és 16., és Ferdinandus primus 1536-béli 14. articulusoknak utolsó szavok szerint [SKr 120. – [a]Magyarország]. *1823–1830:* bement a gyülekezet a földszinén levö szobába, melyben a templomra ügyelö egyházfiú lakik [FogE 195].

II. *fn* **1.** őr; paznic; Wächter. *1840:* Én személlyem szerént akarom, hogy az Erdö szoros örizett alá tétessék; tsak anyi ki fejezéssel, hogy egész Esztendöbe a mig a Biroság fen ál. – semi szükségre senkiis Biro hire nélkül egy szál fátis nyers fát le ne vágjon. – se detzkának, se semi szin alatt mellyre müis ügyelött fogunk választani [Tarcsafva U; Pf].

2. ápoló; îngrijitor; Pfleger. *1823–1830:* az orvosságok árán kívül az apámat és húgomat is kellett tartani, a virrasztóknak is egy-egy pohár bort adni, némely reám ügyelőknek is valamit nyújtani. Egyszóval ez a betegség minden pénzemböl kifogyasztott [FogE 132].

ügyes 1. rátermett; priceput, abil; fähig sein (zu etw). *1817 k.:* mindenütt a' Hozának nagyobb, és jobb szöllös hellyein vassal karoznak, enélkült, mind káros mivel sokat el törnek a karokbol, mind pedig véghetetlen késö, mivel a' még egy ember egy karot immel ammál bé nyom a' földbe, addig egy más, ha ügyes pallér vagyon mellettek, hármat, 's négyet is bé nyom, még pedig ugy hogy állondobbul meg marad [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1854:* Lapta, czigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt, de az ügyesebb játékost nagyon helyeslé[a] [ÚjfE 100. – [a]A Ne-i kollégiumban diákoskodó Körösi Csoma Sándor].

2. okos, életrevaló; deştept, istet; gescheit, (lebens)tüchtig. *1823–1830:* Ezen betegségemben éjjel-nappal rendre mellettem voltak barátaim, tanitványaim ... kivált egy Gegö János nevü háromszéki tanitványom és szegény neutralista, de minden szegénysége mellett is nagyon ügyes ifjú, legnagyobb hüséggel volt hozzám | Itt[a] a nótárius egyéb kötelességet nem folytathat, mert nekie mindennap az helység házánál kell lenni a biróval, ott is esznek, a fogadósné föz közköltségen. Ott lehet ügyes falusbirákat látni, nem mint Erdélyben, holmi ügyetleneket | Evvel többször nem találkoztam, hanem megesmerkedtem erdélyi két szász deákkal. Egyik volt Hager nevü köhalmi születésü ügyes ember. A

másik Artz, szebeni születésű, kicsiny termetű [FogE 132, 166–7, 190. – [a]Szolnokon]. *1843:* tudja, én mily ügyes, jó, szorgalmos, csinos, szép barna – termetes – fiatal, fizetéses, előmeneteles sat fitzko vagyok [Kv; Pk 7] | Kerpenyesicktől hallottam beszélni, hogy a bucsumiak ügyes emberek, mert nem engedték meg az erdőmag elvetésit [VKp 84]. *1847:* Jelen hó 3ról jegyzett levelét vettem, melyre válaszolom a' következendőkben központosul: Hogy Komáromi Lászlóval van, 's lessz baja ezután is azt mind ketten igen igen bölcsen tudhatták, mivel ő egy értetlen de azomban akadékoskodó ember – hanem maga mint ügyes ember ne hadja jogát senkitől tapodtatni [Csapó KK; DobLev V/1264].

3. szép, csinos; arătos; hübsch, nett. *1820:* Én 15. Esztendős koromba kezdettem az Udvarba valo járásomat ... annál fogva tudom, hogy a' Báro ha tsak fekvő beteg nem volt, Aszszonyos volt, engemetis mástis meg lapogatott ... egy ügyös főzője lévén sokszor Szemem láttára meg lapogatta a' fárát [Rákos TA; JHb Fasc 48 Vitán Józsefné Pantzi Juci (32) zs vall.]. *1850:* fut egy ügyes magos ember hajdon fönt [Dés; DLt 1221].

Szk: ~ *ábrázatú. 1815:* pirosló sima ügyes ábrázatu, orra rövidetske [DLt 934 nyomt. kl] * ~ *termetű. 1823–1830:* Ez az esperes ... feleségestül együtt ügyes termetű, nemigen magos, közép, de hasos emberek voltak [FogE 273].

4. megfelelő módon (épített); frumos, care arată bine; schön, in geeigneter Weise gebaut. *1825:* egy ügyes jo nagyobb Marhatarto Istállo ... felső Deszka padlózattja dirib darabotskából lévén le szedetett [Dés; DLt 595]. *1847:* És lehet, hogy több házhoz is bementem, de felmenvén, Izbitán láttam egy ügyes házat, és bementem, hogy valamit ebédeljek [VKp 154 Varga Katalin kezével].

5. tehetséges; talentat; begabt. *1847:* Kovachich Sándor ... ügyes pennáju, zongorán jeles művész [DLt 1246 nyomt. kl].

6. tartalmas; reușit, scris abil, bogat în conținut; inhaltreich. *1798:* A Schaeseusrol irt Recensiot nagy gyönyörüséggel olvastam ... Fontos, velős, ügyes Recensio [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

7. rafinált; subtil, șiret, care denotă abilitate; raffiniert, schlau. *1854:* Itt egy hizott ártányt oly ügyes fortéllyal kiránt az olból, hogy bár egyet se vinnyit [UjfE 128].

8. problémás dolog; treabă problematică, greu de rezolvat; problematische Sache. **Szk:** ~ *baj. 1776:* ügyes bajaink igazgatását bölts attentiojában magunkat pedig kégyes jó indulattyában ajánlván vagyunk a' Tekentetes Urnak alázatos szegény szolgái a' Thorotzkai Communitas [Torockó; TLev. 7/5]. *1779:* Miolta a Mlgos Exponens Aszszonynak a Férjével anyi ügyes (!) bajai voltanak attol fogvast soha együtt sem voltunk s azért nem is beszélhetett nékem afféléket, hanem ennekelőtte ket esztendokkel kezdvén azután inkább beszéllettünk [Marosvécs MT; KS. br. özv. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiána (61) nyil.].

9. *kf* nagyobb, erősebb; mai mare; größer, fester. *1815:* A' krumpi annyi féle (!) hajt gyökeret a' hány szeme (: köldöke, tsirája :) van, 's minél nagyobb a' krumpi annál több bél veszi körül a' szemet-is, a' béltől vészi a' tzika a' maga elsőbb eledelet, 's minél kövérebb volt az annál ügyessebb lészen a' gyökér-is ... mindenik ép szeme ki tzikázik a' krumpinak [Kováts Sámuel, Utasitás a' Krumpi termesztésre. H.n.].

ügyes-bajos problémás, nehézségekkel teli; problematic, care poate fi rezolvat cu dificultate; problematisch, mit Schwierigkeiten erlösbar. *1644/1785:* az én szegény gyámoltalan Attyámfia(na)k igyés bajos dolgaiban, ha mik érkezhetnének légyen gondvisclője [BfN Kémeri Huszti Menyhért erd. föharmincados végr.]. *1676:* adna ... ügyes baios allapatyaban es szüksegeben hatvan eot forintokot [Hr 1/25]. *1678–1683:* sok igies bajos dolgaim között ... Js(te)n irgalma kivaltasara segite[a] [Ks Kornis Gáspár kezével. – [a]A jószágnak]. *1703:* Sok igyes bajos dolgai azt kivánvá(n) nyomorult Városunk(na)k; Városunk ezen igyes bajos dolgai(na)k promotiojára rendeltük[a] ... Atyánkfiait; hogy az Nemes Vár(me)gye ... Betlenb(en) Celebrálando G(ene)ralis szekin ... nyomorult városunk dolgait procurályák [Dés; Jk 340. – [a]Utána köv. nyolc név]. *1733:* Szorongató éhségunktűl s mint Szegény emberek, egyéb el kerülhetetlen igyes bajos Szükségünktűl is viseltetvén ... kértűnk ... Görgény Sz. Imrei Csiszár Samuel Uram ő Kglmétűl négy Magy(ar) forintokat ... magunk s nyavalyás gyermekeink minden napi táplálására: ő Kglmeis nyomorodott vóltúnkat méltó Consideratioban vévén ada minékűnk [Görgény MT; Born. G. II. 24]. *1736:* Lévén Ns Várasunk(na)k sok igjes bajos dölgai, expedialtuk azert Szebenbe Nztes Dobolyi Márton és Notarius Bőszürményi András kedves Atyánkfiait ő kglmeket ... Ő kglmek pedig szorgalmatoson az alkalmatosságokra vigjázván ezeket munkálódják p(rae)cise[a] [Dés; Jk 464b–465a. – [a]Köv. a teendők fels.]. *1738:* Bőlöni László ... midön Excellentiád kglmes Patrociniumát implorallya, e szegény Vár(me)gyének igyes bajos dolgainak pro Bono Publico Lejendő promotiójára, Szavainak hitelt adni, és Gratiosé admittalni, dolgaiba(n) Secundalni, méltoztassék [Kr; Ks 99]. *1756:* az Jobbágyok az midön ügyes bajos dolgokb(an) Balog Uramat requirálták, hatat forditot nékiek s egy felé el ment elöllők vala [Nagysomkút Szt; TKl]. *1761:* Midön volnánk ... az Biróság Háznál, több Városunkb(an) folytato ügyes bajos dolgaink közt accedála sok betsüllettes Atyánkfiainak, úgy nevezetesen ezen Tisz: Ecclacsiának Betslts Dékánnyainak az Halottak ki Harangoztatása iránt tett panaszolkadása [Torockó; TLev. 2/2]. *1806:* Az Esküttség tartozik minden Héten Szombaton dél utan egy orakor őszve gyülni, az ügyes bajos dolgokat jó lelki esmérettel el látni, 's igazittani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1814:* én tsak égyszer lehetvén a' Czéh Gyülésben, a' mikor is a' Czéhnak ügyes bajos Dolgai follytanak, a' Czéh béli Mester Emberek közzül ki édgyet ki mást mondván a' Dolog el igazitására, nem annyira érkezett maga Czéh Mester Uram a' Dologhoz szollani, mint a' feleségе, a' kire nem volt bizva a' Dolog hogy még hozzá is szolhasson [Dés; DLt 56/15]. *1826:* Elöljárok 12 számból állok választassanak az öregebbek, és értelmesebbek közül, a notariosok 13-dik lészen, kikkel együtt az apa a kalandosbéli elöadható ügyes bajos dolgokat igazitja el, egész Kalandost mindenkor fárasztani nem lehetvén [Kv; EM XI, 374 a külközép-utcai Kalandos társaság art.].

ügyes-bajoskodás kínlódás, nehézkes ügyintézés; strădanie/ostenelă în rezolvarea problemelor; Mühsal, schwerfällige Problemlösung. *1826:* nékem ... kötelességem, az ők ügyes bajoskodásaikot el igazittani [H; Ks 111 Vegyes ir.].

ügyesebben jobban; mai bine, cu promptitudine; besser. *1797:* A kutat még el nem vegezhetők mivel a szorgos dolog mián az Emberek el vagynak fogva a a (!) Mezei Munkára ... de már ezutan ahaz is ügyesebb(en) hozzá látunk [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.].

ügyesecske szépecske, csinoska, szemrevalócska; frumușică; hübsche. *1802:* Forro Lajos ... be ment ... L. Báro Bánffi Pál Ur eö Nagysága ... szallására, mert egy ügyesetske szoba Leánya vagyon, azzal egymást szeretgették, és az nap, s az elöttis tsak tsalogatta, hivogatta magához [Mv; Born. XXXIX/53 Jos. Bako de Siklos (30) táblai scriba vall.].

ügyesen 1. alaposan; temeinic, cu temeinicie; gründlich, tüchtig. *1828:* Hatfaludy Lajosrol igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazitan<i>; ámbár dolagba elégbe kerül; nem lehet azt hazúl képzelni [Bécs; BetLt 4 Hodor K. lev.]. *1842:* által vettem Gelentzei Kerëso Imre, Ferentz Antalt árrestánsokot kiket ügyesen meg visgáltam [Kvh; HSzjP].

2. jól; frumos; gut. *1825:* egj valoságos Derék, jo nagy és ügyesenn Szep Sima fenyö Boronákbol epittetett Csür mindket felöll földig erö tagas odru es hasonlo jo Szarvazatu és hasonlo jo Szarvazatu (!) mind ket felöll ujj Deszka reteszes ajtojaval [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Csonscr. 365].

ügyesség rátermettség; iscusință, dibăcie, pricepere; Fähigkeit, Eignung, Veranlagung. *1854:* a' földes ur ügyessége 'Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' föbb lázadokat bé fogták [Mv; Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz]. *1895:* Ez a Miklós bá valósággal ritka ember. Találékony, izléssel, páratlan ügyességgel bír [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödöbhöz].

ügyész államhatalmi szerv jogi ügyeit intéző tisztviselő; procuror; Staatsanwalt. *1820:* Karánsebesi Lugosi János mpr ... Ns Hunyad vármegye Tör: Ügyéssze és Jur ass(ess)or [Déva; Ks 90. XCVII. 6].

Szk: *hites ~. 1834:* Nemes Budafalvi Bors Sámuel Hites Ügyész ... szeles magaviseletű, különös ruházatú, leginkább Atilla dolmány, szük, vagy az alján sinóros pantalon nadrág, bakkants [Dés; DLt 481].

ügyetlen 1. nepriceput, incompetent; ungeschickt. *1802:* Két Hordonak két ujnyira ki ülö nyers fábol tsinalt tsapja volt ... Ezen két Hordonak leg alábbis 4 veder hellya van, a' mint a' Nagyságod Oláh Birájánakis meg mutottam és a' jelen való Emberek is láttak A' Biro ugyan azt mondja hogy neki azon Csapokkal adták által ... Én nem hihetem hogy a' világon ollyon ügyetlen Tiszt lehessen, ki illyen tsappal Bort indittsan utra [Kv; IB: Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. *1823–1830:* Gogánba Pál Lászlóval ... el nyirattam a hajamat. Hajnyírás közben mondom neki, hogy én megházasodom. Lekacagott, hogy ne komázzam vele, talán olyan ügyetlen ember meg tud házasodni. Mondottam, hogy házasodom, s legyen a lakodalmon gazdám [FogE 301].

2. gyámoltalan; neputincios, neajutorat; unbeholfen. *1809:* mind beszédgyében, mind elméjében annyira meg-hibázott, hogy a gyermeknél ügyetlenebb, és magával jól tehetetlen [Dés; DLt 17]. *1817:* Kibédi Mihály ifju Ügyetlen legény [Gyalu K; RAk 155].

ügyetlenség tökéletlenség; nepricepere, lipsă de pricepere/iscusință; Unvollkommenheit. *1841:* a magok vallamásokbol, részint habazások, részint tekervényes tagadások, ravaszságok, és engem, az ügyetlenségekből szenvedett nem kitsiny kárasadásomba, magoknak, az okozott károm meg terítéssenek rekonventiojakkal, – és valotalansággal ki buvo tzélzások jövén tiszta világosságra [Dés; DLt 1541].

üggyel-bajjal nehezen; cu (mare) greutate; mit großen Schwierigkeiten. *1665:* Ket uttalis Kantarokat kergettetvén valami ügyel bajal percipialtunk f 1 d 60 [Kv; SzCLev.]. *1708:* Az Tavasztol fogva mind eddig az olton valo gatnak köttetesen volta(na)k[a], mellyet ä hidon fellyül valami nagy üggyel bajjal el vegeztünk [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. – [a]A jb-ok]. *1715:* az oeconomianak nagy ügygyel, bajjal akadallyoskodassal reggel későn, estve idejekora(n) zárván bé a kapukat, nem akkor a mikor kellett, hanem a mikor lehetett, és a kapukat meg nyitották férhettünk, a munkanak tételihez [Fog.; UtI] | az országban levö haborúságos állapatok miatt ... a' Joszág mindenkor rezzenésb(en) levén felette nehezze(n) hajthatták ki akár mi féle dologra, a mikor nagy ügyel bajjal hajtottákis a kiket ki hajtatták, mihelt valami lárma esset, mindgjárt szalattak s oda hatták a dolgott [Sárkány F; UtI]. *1725:* már a köpadot, és a' gátot is annyira nagy ügyel bajjal meg csináltuk voltt, hogy az árkon majd félig fel ment volt már a viz, de az utan a' gát meg nem tarthatván a' sok meg-gyultt vizet, meg szakadott, és az utan ... a' köpad is csak oda veszett [Türe K; Told. 28]. *1749:* mi itt szűretezünk nagy ügygyel bajjal, de itten igen nagy ho esék [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1756:* szerentsemre magamat félre vonván azonnal hirtelenséggel Balog Uram Pisztolyal az ablakon ki löve a szánkájáb(an) levö gazban mely is meg Gyuladot allovak (!) az Szánkát el ragatták s: nagy ügygyel bajjal allovakot meg fogtam s: azon fogadob(an) bé víttem [Remete, Kövár vid.; TKl 6 r jb vall.]. *1765:* en az pinszt valami nagy ügyel bajal meg kaptam de bizany nekem ha az elebeni Hoff Mester Ur Ernyéböl oda nem jüt volna Beszterczére meg sem kaptam volna az pinszt [Gycke K; Ks Biró János jb vall.].

üggyel-dologgal nehezen; foarte greu; sehr schwer. *1655:* Annakutánna kénszerittettem menni Veres Marzi Uramhoz, hogy el menne Ozdi Thamashoz, és az penzemet szerezné ki tölle, nagy üggyel dologgal tutta ki szerezni kezéböl illyen formán, hogy adgyak neki 500 forintára (!) zálogot, mert addig ki nem adgya [CartTr II Mich. Csepreghi vall.].

ügyibe 1. jól; bine; gut. *1771 k.:* Szivemnek nagy keserüségével irom és jelentem ... hogy ... oly nagy bánatom, oly nagy és szüntelen valo elmém(ne)k hánkodása és nyughatatlansaga, hogy a' miatt immár sem éte(m), sem itom, sem nappali dolgaimnak folytatása, sem éjjeli álmom ügyibe és ugy a' mint kellene nem esik [Kv; Pk 2].

2. megfelelö módon; în mod corespunzător; in geeigneter Weise. *1737:* Igen szép kanczák vadnak az Menesben az kik meg Sarhotok kár ha ügyiben gongyat nem viselik Sarhatasnak idejen ... bizony Ngnak referalom ha az Kanczakot az pej loval meg engedik Sarhotni [Nsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez]. *1767:* Kovats Margit ... arra sem volt capax hogj a kiket birt ügyiben Colaltathassa [Medesér U; Ks 20. XIV. 1]. *1771:* a' Mezötskében még olyan fü nem volt, hogy a marha ügyiben ehetett volna [Vadad MT; VK]. *1820:* tsak arra vigyázz hogy a Curád félben ne szakadjon, ély fiam ügyiben a Curával [Kv; Pk 7].

3. igazán, jóformán; de fapt, efectiv; tatsächlich, sozusagen. *1823–1830:* én ... ügyibe még a' Papnéra sem mertem nézni, ne hogy a' Pap valami roszszat gondoljon rollam [FogEK 460].

4. csinosan, takarosan; îngrijit, curat; hübsch, niedlich. *1797:* Ügyibe járatta bizony ö azt, tisztességesen [Sszgy; HSzjP Botos Ferentzné Annis (46) vall.].

5. hirtelen; deodată, brusc; plötzlich, rasch. *1816:* az kárért lett kezes Magdás János, a gróf úr tiszttartója, és az mai napon 2 die May <1>816 az provintsiális (!) Illyés Ferenc utána menvén, hogy elöálljon a bíró székire, és tett ilyen feleletet: én a királybíró parancsolatja nélkül egyszer sem megyek a bíró székire: mivel a főhadnagy úr nem akar megfizettetni a katonával, én sem tartozom megfizettetni az katonának. Mivel az főhadnagy úr e szerént el akarja rontani a törvént, köszönnye kijed bíró, hogy jó emberem, mert mostan megraknám, hogy idebé jött ügyibe [Szárhegy Cs; RSzF 96]. *1823–1830:* Margitán új változót kellett venni, magunkat kibalhászni, s gazat letakarítván, ahelyett 8 xron két porció szénát vettem, s tettük a szekérre, még ekkor láttam meg ügyiben, hogy a szekér fenéke mint meg vagyon vassal rakva [FogE 268].

6. szorgosan, kitartóan; cu perseverență/stăruință; fleißig, standhaft. *1710 k.:* ha a soha húst nem evő szerzetesek úgy böjtölnének, az emberek előtt talán dicsekedhetnének jobban, kivált ha olyan klastromban, várban, miben volnának, úgy amint én, és imádkoznának, szentírást olvasnának ügyiben [BÖn. 690].

7. ~ *való* megfelelő, potrivit, corespunzător (scopului); geeignet. *1785:* jo futo fárado volt Néhai Jantso János ... feleségivel edgyütt, mert mind Lovakott Szekerekett ... ügyibe valokott ... szerzettek [Kvh; HSzjP Petrus Szöts, Nicolai fia (50) vall.].

ügylet jogügylet; act juridic; Rechtsgeschäft. *1867:* jövendőre községünk a kül birtokosságal égy igen fontos ügyletről akar édgyezkedni, hogy mi képpen légyen mint községileg, mint személyesenek jogügyleti érdem szerénti használhatosága [Pálfva U; Pf hiv.].

ügyület ügyelet/vigyázat; supraveghere permanentă; Dienst. *1843:* Egyszersmind meghagyá az alolírt alispány, hogy senki a csábító Varga Katalinnak, ki a szegény közönséget saját pénzéért vezeti veszedelembe, kemény büntetés terhe alatt szállást adni ne merjen, s meghagyatott a falusbírónak is, hogy ügyülettel légyen Varga Katalin holléte iránt, s ha rátalálhat, rögtön tartóztassa és vigye Zalatnára [VKp 108–9].

Vö. az *ügyelet* cimszóval.

ügyvéd 1. avocat; Rechtsanwalt, Advokat. *1847:* Legelőször midőn Varga Katalin megjelent Kerpenyesen, azt mondotta a népnek, hogy ő az ők pereket a fiscus ellen mint ügyvéd folytatja, s ekkor egyebet nem beszélt | Oláh nyelven Varga Katalin beszélni jól tudott, s azon nyelven mondotta az embereknek, hogy ő a megnevezett három helységekben lakozó embereknek az úrbéri szolgálat aránt indult pereket a méltóságos királyi fiscus ellen mint ügyvéd fogja folytatni [VKp 195, 244]. *1854:* A hazai jogtudományokban akkor Mezey marosvásárhelyi ügyvéd volt a leghirletebb [ÚjfE 67]. *1872:* A cserére vonatkozólag a cath. egyház ügyvéde felszolitást tett ekklánkhoz, hogy a csere állása ellen ne kardoskodjanak, hanem megtörténtnek tekintsük [Burjánosóbuda K; RAk 118] | Gondnok afiának ... szoros kötelességévé tétetik a tettes kitudása s annak t. Hankovics György ügyvéd általi bépereltetése birtok háboritás czimén [M.bikal K; RAk 298].

Szk: *szegének ~je. 1805:* Hogy a' bé panaszolt derekas feleletet tehessen tisztelettel és egyszersmind törvényesen meg kivánja Szegények Ügyvéde Osváth János által, hogy a B alatti Esketés vélle eredetileg közöltetni rendeltessék [Dés; DLt 591].

2. szn-ek előtt mesterség megnevezésére; înaintea numelor arată profesiunea persoanei respective; vor Personennamen stehende Berufsbenennung. *1845:* Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elő fezetésünk meg adása mellet, ada kezünkbe egy irott Citatoria Utasität [M.fodorháza K; RLt O. 2]. *1847:* Férjéről maradott minden névvel nevezendö fekvö felkelhetö javait Ügyvéd Filep Ferenz urnak által adta ... megelégedve ... Náznáni udvaromba maradott felkelhetöivel [Berz. 21]. *1850:* Ügyvéd T. Pataki Josef Urnak a fuserek ellen tett irásáért fizettünk 15 Rf [Kv; ACLev. 65]. *1868:* Egyebekben általános örökösömnek kinevezem Ügyvéd Simon Elek öcsémet, s felkérem végrendeletem végre hajtására felkérvén, hogy mint örökösöm ... végrendeletemet oltolmazza, s végrehajtani eszközölje, és csakis miután az biroilag meg nem állíttatnék hanem azzal szembe a Károly fiam Codicillusanak adatnék érvény, akkor végrendeletem szerint járjon el [Kv; Végr.].

ügyvédi szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *iroda* birou de avocat; Advokatsbüro. *1899:* Egy igen szegény, jó fiút szeretnék kenyérbe tenni Kolozsvárra. A fiút M.-nak hívják. <Román> fiú. <...> 6 osztályt tanult, s kenyere nem lévén, ügyvédi irodába került. Ott egy helyben 6 esztendeig az itt legnagyobb irodában dolgozott [PLev. 202 Petelei István Gyalui Farkashoz].

ügyvezetőül ügyintézőként; ca administrator; als Sachverhalter. *1847:* amidőn ezek ellenére pártolóul, ügyvezetőül minden arra szükséges készület nélkül föllépni s működni merészelt, s kicsapongásra és bünténykére hajló rosszindulatjának nagy és csalhatatlan jeleit adta, annál is inkább ... miként a tiszti hatalomnak nem engedelmeskedett [VKp 293–4].

üke ? lüke; prost; Tölpel. **Szn.** *1671:* Üke Marton Jobbágy [Nyújtód Hsz; HSzjP].

ükő '?' *1732:* az Serfözö ház ajtaja fenjö deszkából valo, vas Sorkokon fordulo, fa zárral zárodik, ezen Serfözö házban van edgj mészszel téglából rakott szalad aszaló, és egj Serfözö katlan, meljben van heljheztetve egj negjven vedres Serfözö réz üst, vagy ükö [Kóród KK; Ks 12. I].

ül 1. stă; stehen. *1561:* Minden ember az o helien wllyon az kyt neki Rendelnek. Es ha ualami zoua lezen wlo heliebol tartozzek tiztesseggel lewen myndenekhez elo mondani [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Zeoch Antal hity zerent vallya, hogy Az Besterecy Gërgh haza Eleot wl volt eecher Mint (!) Tyz Eztendeowel, Zekel peter otth wl volt Jgen gonoz kedwe volt ... Azt Monta neky hogy ... Adossagba is zokba vagiok [Kv; TJk III/2. 16]. *1585:* Az Kys Templúmba a giermekek az Scholabelyek a hol ilnek az zekek el teortenek vala ... Az Scholaban az Lector hazanal az Arnick zeket hogy meg dezkaztatuk es wlesset es alliat meg chinaltak ... Attunk ezektol Ach gergelnek mindenestul egy summaban f 0 d 84 [Kv; Szám. 3/XIX. 28]. *1593:* az czywr Balasnak ... egy Batia volt chywr Balint ketten penigh eok eggiek voltanak, marad az czywr Balintnak egy kis fiaczykaia. Arnaie, ky megh polkas (!) volt, es nemis wl vala [Uszt]. *1610:* Én szinte Gergelj Janos mellet wllettem (!) az asztalnal ... azonkeözben itton ittak, reszegek ualanak [Martonos U; UszT

33b]. *1635:* Jaraine … az kathonak kózót ult es ivút [Mv; MvLt 291. 50b]. *1695:* Albinus doctor denunciálván két tanítványát közönséges solennitással doctorságra, ültem én is az professorok között [Kv; KvE 239 VBGy]. *1702:* ő kglme egj kitsíneg tavolkábban ült [Tarcsafva U; Pf]. *1750:* ő Nga mostani Frajja a szekérbe a Ládán üle [Szentlélek Hsz; HSzjP Joannes Ferencz (40) jb vall.]. *1811:* Az Oláh kényesebb[a], ritkán szakad-meg ő, Árt néki mind meleg, mind hideg levegő, Ö Télbe szereti ülni a' putzikba És nyárba fekünni künn a' jó árnyékba [ÁrÉ 69. – [a]A szósznál]. *1820:* a' Báronét … én bizony nem láttom Senkivel őrőkké a' Báro mellett volt, ott üle kőtözgette sebeit mikor sebes volt a' lába [Rákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) zs cigány vall.]. *1869:* Okos Andrásné Barta Kata panaszt emel férje ellen, hogy Kupa Istvánné Tőrös Erzsébettel ismét öszszekerült … követvén őket, megtalálta a Lakatos Pál törökbuzájában egymás mellett ülve s csókolozva, ölelgetőzve [M.bikal K; RAk 276].

Szk: *a hátára ~ vkinek. 1755:* a hátára ülek én a Papnak várjan meg tsak még engemet [K; Told. 3a] * *hiába ~* lustálkodik, tétlenkedik. *1676/1681:* arra légyen gondja[a] hogi az mikor à várban, vagi à vár körül dolgozo emberek vannak czak héjjáb(an) ne üllyenek, hanem dogozza(na)k serenye(n); mivel az szegény ember aluvassalis mind el mulattya az üdöt ha gondviselés reá nem lészen [Vh; VhU 665. – [a]A porkolábnak] * *rendiben ~ vkikkel. 1749:* az Nyárban két esztendeje mulék Kalongja Járásnak idein az mezőben egy földnek borozdáján rendiben ülvén az Falusiakkal [Tarcsafva U; Pf].

Sz. *könnyű annak sípot csinálni, aki a nád között ~. 1700:* konnyú anak sipot czinalni aki az nad kozót ül [ApLt 2 Apor István Kálnoki Sámuelhez] * *nyugtalankodik, mintha tövisen ~ne. 1657:* míglen nem indulhatott[a], tapotott, nyughatatlankodott, mintha mind tövisken ült vagy járt volna [KemÖn. 286. – [a]A fejedelem].

2. felszáll valmilyen közlekedési eszközre; a se sui pe un mijloc de transport/vehicul/animal; irgendein Verkehrsmittel besteigen. *1640:* azt mondotta Aztalos Mihaljne … Hallottam az katonaktul, hogi azt mondotta Gulaczi hogi en az Tanacz (!)[a] hogj vlliön az jobbik lora, mert en bizoni megh nem oltalmazom az pinajat hogi megh ne czápjak [Mv; MvLt 291. 246a. – [a]Íráshiba *Tanaczolom* helyett]. *1657:* mivel az szokás szerént szemben tanálkozván az két posták, csak egymás lovára kellene ülnönk, azért ő az én alattam való lóra ülvén, vigye el nyergemet és azon lévő minden szerszámokat, én is az övét, ki csak paraszt, de jó ülésű katonanyereg vala [KemÖn. 59].

Szk: *hajóra ~. 1805:* Hajora Ülvén méréttetnék meg [Dés; DLt 682/1825]. *1823–1830:* Második hajóra ültem az öcsémmel együtt Pozsonynál, jöttünk rajta Vácig, a Duna folyását véve fel, valami 30 mértföldet, és fizettem kettőnkért 1 Rhf. 40 xr [FogE 263] * *hintóba ~. 1710 k.:* Én ülék paripára s mondám magamban: Ilyen amolyan lélek fia, legalább lovas legényed nem lészen Bethlen Miklós; elnyargalék magam elől, elment hintómba ülék és osztán a fejedelmet a szállásán gyalog excipiáltam [BÖn. 736] * *kocsiba/kocsira ~. 1597:* Bagiony Pether Biro vram zolgaya … wallia … az petlendi hataron az kochirol le zalla veres Pal … az masodik kochira ewle akin Chizarne ewl wala es az colebe alwek mind egi falkaigh [Kv; TJk VI/1. 82]. *1814:* Bartok Anna Aszszonyomnak a' szájából hallotta … én kotsiba ülök 's ötött ugy késértem fegyver között arestomba [Martonfva Hsz; HSzjP Tompa Jánosné Pásztor Anis vall.]. *1819:* mindjárt Kotsira is ültek a Statutorok Gr. Teleki Lajos Ur Eö Nagytságával s el kotsiztak, oda hadtak mindent [Sárosmagyarberkesz Szt; Ks 67. 47. 28] * *lóra ~. 1572:* Nagy Marthon Banfy Pal vra(m) tyztartoya … ezt wallla hogy … Lattam hogj Az Neomeos wraym, Az olahok Eleoth forogtanak hogy hattra weryek Ewketh Es az Monostory Kabos ferenchoth Lattam hogj Megh Megys Jtte Eggeth az olahokban, Ezonben Mys el fwtamank Es demeter deakys lora Ewle [Bh; KP]. *1673:* mihelt az falu helyt el értük, én mintgyarast az Szekerből ki szállottam, s lora ültem, mas felé mentem [WassLt Joannes Sárosi de eadem Kis Sáros (37) ns vall.]. *1765:* bé szálván hozzám egy Cancalista Déák szolgájával Egy Bárány Cimert ide adának, hogy süssek meg … tudokozni kèszdék az Déákot, hogy micsoda Vallásu Ember, az Déák Féltiben azt mondá hogy Pápista, de abbais belé kapának alig ebédele öis el lodula onnét, mikor Lovára ültis mint (!) Szitták [Marosbogát TA; Mk V. V/97]. *1806:* Már most hogy Bornemiszának a' 10.000 Rh Forintot ki kell tsinálni nints mit tennem hanem … lora ülök, és ki tsinálom azt a' summát [Mv; Ks I. Thuróczy Károly lev.] * *paripára ~. 1710:* a németek csudálván nagy próbáit és azért írígykedvén rája, holott már a német császár grófi titulust is küldött vala neki, ebéd felett mérget adatnak be neki. Melyet eszíben vévén, asztaltól kimegyen és paripára ülvén a mezőn kinjában addig nyargalózik, míg a méreg a melegtől s izzadástól nagyobb erőt vévén, megöli [CsH 195] * *postára ~* postakocsira felszáll. *1710:* De a prussiai király nem ada helyet a francia király intimátiójának, mivel Josefus holta után Eugénius herceg mindjárt postára ülvén, legelsőbben is a prussiai királyhoz menvén, Carolus nevivel praeoccupálta vala [CsH 460] * *szánra ~. 1602:* Fanchali Matenit ket cókernek az arrat oluassuk vala, be Jcóúc Fanchalj Maté monda Fanchaly Janosnak batia im(m)ar cót forint uagion keoztink fekete Istua(n) igen aianlia magat, monda fanchali Janos hogy nem hogy cót forintot de chak egy batkat sem engedek mert mostis olcho az bùza had allyon, Azonba zanra yle fekete Istua(n) es el mene [UszT 16/22 Petrus Benedek vall.] * *szekérre ~. 1770:* Amint hogy ő el is indul, az én fiam is indulni akarván, mikor már majd szekérre is ült volt, akkor érti meg, hogy Sterken megérkezett és hogy nekie is meg ne mutassa <magát> elébb nem akart leindulni [RettE 234].

Sz. *1631:* ugia(n) seggi legjen ha lora akar ülni [Mv; MvLt 291. 52b].

3. valmilyen közlekedési eszközön utazik; a călători/a se duce undeva (şezînd) pe un mijloc de transport/vehicul/animal; mit irgendeinem Verkehrsmittel fahren. *1592:* Toluai Boldisar … vallia: latam hogi Meggiesi Boldisarne, es Moldouas Mathene az leginniel … egi zelbe wlnek vala az zekerbe [Kv; TJk V/1. 268]. *1602:* mikor öys fut wolt az futas közbe ra talal miklos peterre hat az lon wl akor az mast el hatta wala, Enis talaltam wolna zinte akor lowat kit el hattak de kesco wala az Ideo hogy ra wlhessek [UszT 17/45 georfi tamas gagi[a] lofw vall. – [a]Gagy (U)]. *1606:* teöb senkj ne(m) zolt keözzibek hane(m) mikor haza men(n)ek volt az mi(n)t az J. falú p(ro)cúratora zamlalta, azt mo(n)dotta Elekes Ambrusnak zekerçn ülúc(n), hogy poklot zollal Elekes Ambr(us) ma az szek színe(n), hogy azt mondad, hogy ket penzert p(ro)curator lennek en Akar kjnek [UszT 20/75–6]. *1631:* Latam azt hogi, az hadbul haza iöttünk uala Magiarorszagbúl, hogi Somliai Vram ala megien uala az Vchan loua hatan úúluen eziakani kezeben [RLt 1 Cch Andras (35) nob. pers. de magiar Reod (K) vall.]. *1633:* Somliai Gaspar

Vram loua hatan ülucn, Jüü uala eginchani louas elöt … be rugoszkodek az uduarra, Tordai Peter all uala az Tornaczban, hozza haita Somliai Gaspar az Cziakannial megis talala melle(n) [Kv; RLt I Nagi Ianos alias Varga (26) vall.]. *1697:* Enis aszt tudom hogy mikor Janos Deak uram vala ugyan jde valo Szentt Györgyi Schola Mester, énis odajárva(n) Iskolaba, egykor monda estue kesén hogy Lovat fogat szanba s mennyek el azon Kotormanyba borert, hogy ki menek, hát egy Aszszony ül az szanban, én csak el menek, meg üsmerhetém egész Kotormány uégéig, hanem ott üsmerém meg s hát Kotormanyi Peter Deakne Aszonyo(m) [CsJk 8–9 Tompos Peter (16) pp vall.]. *1704:* Az úr, gubernátor és Apor uramék lévén az instellatorok, a királybíró kéretvén el a generáltól a maga két hintóját hat-hat lóval, az urak abban ültek ketten és azon vitték fel a királybírót is az instellátióra a tanácsházhoz [WIN I, 204]. *1736:* mikor Székely László házasodott, az mely hintót vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó elött egj-egj darutoll volt medályban csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darutoll, az mely festett portai paripán ült maga, annak két szál darutoll az homlokára akasztva [MetTr. 347]. *1754:* B. Vaji Maria Aszszony kikkel ül egy hintoban mas falukban spaczirozvan? [Altorja Hsz; HSzjP]. *1801:* Olynyan (!) Juon … asztag rakni bé indulván a maga lak házától Enyedre, midőn másokal együtt a Hajoban ült volna … alig távozott volt el a parttol 3om négy lépésnyire a hajo, igyekezett Feleségit a hajóba bé venni, mely szerint egy más hajo rudat vévén a keziben, taszitani kezdette viszsza felé a hajot, de a hajos ellemben a kezében lévő rud(d)al boszszuságára az Exp(one)ns Emberének, azon igyekezett hogy a hajo ne közelitthessen a parthoz [Ne; DobLev. IV/ 841. 1b]. *1823–1830:* Én, hogy engemet ne lássanak a bagázsiás szekeren ülni, a város végén leszállottam, gyalog bementem a kollégiumba, a szekér pedig elment az urak szállására [FogE 113]. *1843:* A székely szekeren ült egy vén Czigány, egy szép Czigány Léány és egy Purdé [Bágyon TA; KLev. Csép Sámuel (28) vall.].

Sz. *egy taligára ~ vkivel. 1710 k.:* Azt pedig mondani sem mertem, hogy … milliók kiadására kötelezik magokat, nemesi szabadságokat elrontják, és a szászokkal, sőt jobbágyokkal egy talyigára ülnek, kamarát és minden idegen igazgatást legitimálnak etc. [BÖn. 929].

4. vmely (rangos) hivatalt betölt/vhol dolgozik; a ocupa o funcţie înaltă; eine hohe Stellung einnehmen. *1619:* Mondá azt is: Kévánja az én jóakaratomat? Oly helt ülök én most, hogy senkinek ne parancsoljon bár az hatalmas császár, csak nekem, nyolcvan vagy százezer emberrel mindjárt melléje megyek [BTN[2] 194]. *1653:* Mig ezek a dolgok Erdélyben meg lésznek, lön Havasalföldében ilyen dolog: Mikor elméne Mihály vajda a császárhoz, egy Ráduly vajda üle helyette a székbe; melyet megértvén tatár, hogy némethez tartaná magát, legottan kiveré onnat a vajdát | Egy ideig lön Báthori Gábor ott benn, de onnat esmét kijöve és Szebenbe szálla. Számtalan lábos marhát hajtának Magyarországra a hajduk, s itt is sokat adának el benne. De egykor császár a portáról követeket bocsáta Báthori Gáborhoz: hogy mi okon lett az nagy pusztaság a császár országán? De mi választ adhatott? a nincsen tudomra (!); csak kiszállingózának a hadak onnat, és Ráduly helybe üle a székbe [ETA I, 62, 104 NSz]. *1812:* A fennebb irt ltélő birák közül ki telvén Mihály Pavel és Ülvén heljéb(e) Szikszai Daniel, Panaszsza felvétetik a' Majorosné ellen ok nelkül valo és illetlen motskolásáért [Petrilla H; JF 36/21].

Szk: *az első lóra ~. 1710:* Addig járák[a] a német udvart, kétszáz kaput le is róttatának, s akkor a vármegyékkel erős kötést szerzének, hogy több defalcatiót nem kívánnak. Frank Bálint holta után Szász János ülvén az első lóra, szokott mesterségivel felbontá a kötést, és addig projectizála, addig irogata az udvarban, a háromszáz kaput is defalcáltatá, és csak czer kapu maradt rajtok, mint a vármegyéken [CsH 319. – [a]A szászok] * *egy céhbéli széket ~. 1814:* Más Czéh béli Mester Embereket hogy és miként betsült meg vagy ellenben gyalázott motskolt Dobai Mihály Uram, én azt sem tudom, mivel nem égj Czéh béli széket ülünk, a' Czéhon kivül pedig tudom csufondáros Ember szokott lenni hol egjhez hol máshoz, nevezetesen az Exponensekkel eleitől fogva sokat czivodott perlekedett [Dés; DLt 56. 11–2] * *(felső) polcon ~. 1618:* Azt én nem tagadhatom, hogy azmicsoda tractatusnak én azokat látom, az fejem azon megszédült még most, holott ugyan valóban vallom, hogy azok nem az én fejemnek s állapotomnak valók volnának, hanem ugyan valóba – ha sincera fidelitas volt volna az jó Kamuti uramban – neki valók volnának, avagy ökegyelmén kívül oly emberinknek, azkik az felső polcon ülnek [BTN[2] 156]. *1710:* Minekutána Béldi Pál<t> Jediculában vettetek, már egyedül ülvén Teleki Mihály a polcon, senki ellene szólni nem mervén, a fejedelmet arra ingerli, hogy akik Béldi Pállal egyetértettek, megfogassa és megnótáztassa [CsH 148] * *nyakára ~ vminek. 1760:* Bogáti Pál is mindenböl jubiláltatott. Bezzeg meghányta őtet is az erdélyi gyermekló. Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogyy éppen a nyakára ül Erdélynek. Most én is elmondhatnám neki, hogy kiadtak rajta, mint a patai szűrön [RettE 103] * *szék(é)be ~. 1653:* Azután hideg őszre kelvén, Báthori Sigmond diadalmasan megtérvén[a], országába haza szálla, székibe üle, de azután őket csak nem is kerdette: hol vannak? sem semmi emlékezetet nem tett felöllek senki; hanem Borsos Tamás és Szabó Gáspár egy karácson-tájba házokhoz haza osontának[b], pironkodának, és senki semmit nem szoll vala nékik és nem lön semmi bántások [ETA I, 33 NSz. – [a]1595-ben a Havaselvén Mihály vajdával való szövetségben Szinán basa felett aratott győzelemre von. utalás. [b]Más példányban: orsózának]. *1658:* Rákóczi[a] benn maradván, az országot melléje hajtá. Mindenfelé követeket küldöze, és onnat Fejérvárra méne és békével a székbe üle. Onnat a császárhoz és bassákhoz követeket küldöze és hadat kezde gyüjteni [ETA I, 167 NSz. – [a]II. Rákóczi György].

5. vmilyen birtokot elfoglal; a lua în stăpînire o proprietate de pămînt; ein Landgut in Besitz nehmen. *1663:* Szentpálit bele verekedtetém Csanádban, benne ül. Magamnak, hitemre írom, egy talpalattnyim nem restituáltatott, csak reménség alatt, kárban, semmi nélkül vagyok [TML II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1665:* Itt, Uram, most Istennek hála nincs semmi gonosz hírünk, hanem a minap kiütvén vagy harmincz török, egy falut vissza hódoltatott, a ki az elött ugyan övék volt, de tavaly ide hódoltatták volt, most meg vissza hódoltatták, Acsova nevű falut. Tököly uram faluja volt. Az én tetszésem az, hogy meg vissza hódoltassuk, akár csak ide is hódoljan. Ő nagysága nekem parancsol, ha valami ellenkező hírek lesznek, én ültessem fel az vármegyét s el menjek velek, de hiszen nem nekem incumbálna, főispán uram ülne itt [TML III, 492 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Sz. *ha nem ülhetnek a lapáton, ~jenek az azsagon. 1660:* se emberek, se egyebek, ki s be ne jarjanak, ne nehezedgyenek az en dolgomis, s az orszageis miattok, ha nem ülhettenek az Lapaton, üllyenek az Asagon (!) [KJ].

6. tanácskozik; a se consfătui; (über etw) beraten | ülést tart; a ţine şedinţă; tagen | bíráskodik; a judeca; Recht sprechen. *1618:* én soha szememmel sem láttam athnamét … én bizony nem csinálok, mert még önagyságának … egész tanácsival együvé ülve is gond volna azt feltalálni más exemplár nélkül, nemhogy nekünk Gáspár János urammal [BTN 89]. *1635:* Mikor More Lazlo Keörpeniesi Bob Koztinnal perle Abrugybania(n), Henrich Lisbona Ur(am) es az Szamtartois ben wltek az Teörweny szekb(en), es Bob Koztint kenszeritte az szek, hogy megh bizonitsa azt, hogy More Lazlo azzal feniegette, hogy megh côlj: De ne(m) bizonytthatta senkiwel. More Lazlo penigh megh bizonytta, hogy szemteöl szembe monda Koztin, Henrich Ur(am) es az szamtarto elött, hogy halallal feniegette: Azert felelę More Lazlo holt Diat hozza: De az szek elewen Dian marazta, mywel semmit ne(m) byzonythata More Lazlora hogy fenyegette volna [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. *1671:* Terminusokon és Diactakon-is semminémű törvényeknek discussiojában benn nem ül, holott ad suae Celsitudinis praesentiam appellallyák a' Törvényt, mint summus Justitiarius eleiben; Mely ő Nāga[a] eleiben appellalando Törvényekben, a' Tanácsi Rendnek nagyob részének voxa állyon-meg, kik-is a' Decretum és Articulus szerént tartozzanak törvént tenni, ő Nāgával edgyütt [CC 20–1.– [a]Apafi Mihály]. *1677:* A' Fiscalis Directorok mind Széken és Táblán-is ben ülhetnek, Fiscalis causakon kivül; de mint a' töb Táblai Assessorok hitesek legyenek az igaz törvény tételre; csak hogy a' mely causakban Birák lésznek, azokban soha Actorok ne lehessenek, sem è contra; a' törvényben olvasásra be-adatot levelek-is pedig, Directorok kezeiben ne adattassanak [AC 206].

Szk: *biröi széket ~. 1824:* Sombori Falus Birák! … Kotsis Gligorasnak a Horinkár Stefannak fiaval Alekszával eredett Leanya meg paraznitása dolgab(an) fel vévén magatok mellé Helységbeli popotokat … üljetek Biroi szeket [Kispetri K; Somb. II] * *dézmaszéket ~. XVIII. sz. köz.:* az Falukban az elötti és ma jo be vett Szokás Szerint Dezma Széket ülvén a Dnlis Tisztek Szokták vala a Gazdákot esketni [BfN] * *dívánt ~. 1660:* Ajánlván magunkat, az mint lehetett; végre izenvén az vezér, hogy vitetnénk hozzája. Odavivén eleibe, hát kegyesebb szemmel néz reánk, mondván: titeket fel akartalak nyársoltatni, de köszönjétek meg ezeknek az pasáknak – ott ülvén mind renddel dívánt az pasák –, mert jó emlékezettel vadnak felöletek, hogy az város hü volt mindenkor az császárhoz [Kv; KvE 182 LJ]. *1662:* Járula ezekhez … Mórocz István nevű egy főember, kétség nélkül nem csak maga fejétül, nagy rút beestelenül rájok kiáltott és igen rútul őket megfenyegette vala: ülnék hiszen dívánt, úgymond, az evangélicusok, de várnák csak, meglátnák, bizony másképpen lenne a dolog! [SKr 680] * *konziliumot ~. 1850:* Bizonytalan meg maradása a' gyermeknek, a Doctorok Consiliumot ültek [Nagylak AF; DobLev. V/130 Dobolyi Bálint Salamon Miklós kerületi albiztoshoz] * *széket ~* bíráskodik. *1589:* Az War Megyere valo kolchyege … 27 May Ketzer vltek az Zeket kolt f. – d. 46 [Kv; Szám. 4/XII. 13–4]. *1679/1681:* Nem utolso Proventus lévén a' havasokrol Esztendönként járo adóis, aszt hogi annak idejéb(en) eó kglme a' fő Gornyik által az Urbarium szerint be szólgáltassa … Magais à mikor érkezik à havasokra ki tekenczen, es à Gornyik utan (: kival keppen mikor szeket ül :) legyen szemes, szolgáltassa be igaza(n) à Mulctat avagi birságot, à mennyi az en szamomra jút [Vh; VhU 673] * *szinódust ~. 1761:* Holmi román deákok szerteszéjjel jármak az országban, ottan-ottan öszvegyűlnek hat-hétszázan hogy már synodust ülnek s úgy végeznek magok dolgaik felett [RettE 117] * *tanácsba ~. 1587:* az tanachba Nem Wlhet addeg Amegh teorweny Zerent el nem Igazittia dolgat [Kv; TanJk I/1. 57] * *tanácsot ~. 1823–1830:* A városban vagyon egy derék tanácsház, ahol a tanácsot most ülik, mert a régi tanácsházhoz most csak a rabokat hordják [FogE 177] * *tanácsul ~. 1561:* az Wrnak ide ala meg irot eztendeieben eg' megzokot es bizonios napon az my Tanach hazunkban egez Tanachul wlnenk Es bolez es tiztelletes ferfiak … Es mynd az egesz tob ętwesmesterek kepebe illyen ielentest tenek mynekwnk [Kv; ÖCArt.] * *törvényszéket ~. 1730:* Hogy ha pedig az Iffiu (! mester) Makverősködnek (!) s nem akarna szolgálni tehát toties quoties az szolgalat el mulik mindenkor lészen büntetese flor 1 … Mikor az B. Ceh beli Mester Emberek Törvényszéget (!) ülnek tehát az utolsó mesternek nem szabad az asztal melle ülni ha nem az ajtón belöl egy székre hogj ha pedig nem engedelmeskedik tehát toties quoties makverősködig (!) buntetodig flor 1 [Kv; FésCJk 70]. *1810:* FPeres rész, kiváná, hogy ujjba Törvény széket illyünk, a' minél fogva ez mái napon … Törvény szék ültetvén … meghalgattatának mind a' két részről valo feladások [F.rákos U; Falujk 50. Sebe János pap not. kezével] * *törvényt ~. 1784:* Az Árkosfalva hütösszei törvényt ülvén a törvényháznál, providus Daragits Jánost a falu kezesse megszólíttatta vala az usus szerént a maga hibájáért [Árkos Hsz; RSzF 97] * *vármegyeszéket ~. 1710 k.:* Én azért októberben Máramarosba menek, vármegyeszéket ülék, Huszt és aknák resignatiója előttem meglőn [BÖn. 878].

7. vhol hosszabb ideig tartózkodik/időzik/marad; a sta/şedea mult timp undeva; sich irgendwo für eine längere Weile aufenthalten. *1581:* Az Kemenczet eskolaba meg Chynaltatúk Fazakas Boldisaral, a hol az gyermekeok vlnek. az deakokal. es az Nagy deakok vlnek fyzetem neky f 1. d. 75 [Kv; Szám. 3/IV. 13]. *1595:* Varakozam ott egy oraigh, vegre az maior fia kj mene az Júhokkal, esmett yltem ott az Vtan An(n)et hogy Zombatfaluaigh el Jutta(m) volna, Egikor el Jöück, tahágh nyres mezejen fekzik a' Juhokkal [UszT 10/57]. *1617:* Tudom azt hogj Becze Palt Donatioual foglalta el Beczj Jmreh a birak harmad napig wlnek ott mikor el Jetatak [BLt 3 Blasius Pal de Kazon felseo falu (70) ns vall.]. *1661:* Az legények szélyel ne járjanak, otthon üljenek, kár ne legyen, és valami rossz emberek hogy inkább valamit ne cselekedjenek, az legények az én szállásomon Lénárt Péternél, bíránál háljanak, ne oszoljanak szélyel a faluban [TML II, 66–7 Teleki Mihály Veer Judithoz]. *1675:* Az szőlőkről szollani oly világossan nem tudok mert szolo s bor dézmán en nem voltam, s nem ültem [Ne; Incz. IV. 21b]. *1710:* Teleki Mihály, mintha semmit nem tudna a dologban, mindenfelé parancsolatot ada ki, és az egész országot feles számban felültetik, maga Teleki Szebenben ülvén a fejedelemmel és több urakkal együtt, a tábor commendóját penig Bethlen Gergelyre és Gyulaffi Lászlóra bízzák [CsH 186]. *1724:* hogy ha az Esperest szepen el nem akar menni Sz: Lelekről, inkab ötötis Utra teszik, megis igen sokaig az en boszumra ott nem ül [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1740:* Néhai Sztán Juon(na)k portekáit en nem tudom mivel mint Pásztori ember az Mezőn ültem, Juhaimat felesen oriztem [Bencenc H; BK. Romoz Sztoján (40) jb vall.]. *1775:* Ilyen casus esett a záhi tón, melyen egy odavaló tisztartó feleségével együtt keresztül akarván két lóval szánkázni, alattok leszakadván a jég, szánastól, lovastól, emberestől odalettek a jég alá. Tavaszig ott is ültek, míg a jég elolvadott

[RettE 344]. *1781:* jol meg verte az Aszont, melynek végiben farkában edgy hétig Kálnoki Urnál ült [A.csernáton Hsz; HSzjP Fazakas Andrásné Birtalan Máris (30) jb vall.]. *1820:* Titi penig üjjen othon 's fonnjon [Kv; Pk 7]. *1879:* Írd meg nekem, Ödön ... hogy mikor jössz haza ... Aztán ülszc Vásárhelyt, mielőtt Madarasra mégysz, rózsát szakítani [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *árestomban ~* zálogban fekszik/van. *1806:* a' brilliantos gyürüm árestumban ül 100. Rh: forintig [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] * *hon ~. 1664:* Nylván vagion Keglmeteknel bizonyos szamu lovasok állitására engedtük volt Keglmeteket, de ... azoknak igen sok heja vagio(n), mellyet semmikeppen megh nem engedünk hogy magokis hon üllyenek, es reajok vetet soldosokis magokat absentallyak [UszLt IX/75. 69 fej.].

Sz. *úgy ~ vhol, mint a tövisen. 1780:* (A pénzt) külgye bé édes Aszszony Anyám hogy szabadulhassak meg mert itt már vgy üles (!) mint a tovissen [Kp III/203 Újfalvi Sámuel anyájához].

8. marad; a rămîne; bleiben. *1759:* Bár ült volna otthon az istenadta muszkája, talán eddig békesség lett volna [RettE 82]. *1760:* én nem ülök mert sietö dolgom vagjon [Mezörücs SzD; Ks].

9. megnyugszik, nem cselekszik/háborog; a sta la un loc, a sta liniştit (la locul său); sich beruhen. *1660:* Barcsai uram még meg nem egyezett az törökkel. Úgy értem, az ország népét ültetné Barcsai uram, de nem igen ülnek [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz.

Szk: *veszteg ~. 1574:* nem akarjak Az vraim hogy Eö velek Igyal Azirt vly veztek it [Kv; TJk II/3. 390]. *1588:* Az myntt eö kegme felely hogy Az my jobagionk chyan Janos, fegyweres kezzel zantt zandekkal megh allotta wolna vthat, ky myat kenzeryttetet Az my Jobagionkath eö kegme megh sebessyteny, Ezt my megh bizonitthywk, hogy ebben Az my Jobbagyonk penitus Inocens, Semmy gonoztt neki sem zolt Akkor, ha nem veztegh wllt, S, eölt, Seött (!) meegh ingyen sem latta, hanem chyak Akkor veotte czebe hogy rayta eset[a] [Somlyó Sz; WLt. – [a]A vagdalás]. *1600:* eszekbe weúck az zabad zekelek, mo(n)danak, ha el ne(m) jeötek bizoni megh bannyatok, nem leön mit tennink el kellet mennjuk de mj sem(m)it ne(m) chelekettunk chak wesztegh ylt s fekütt Hegy Balinth [UszT 15/27 Joannes Istwan de Bikafalwa pp vall.]. *1744:* az háram Legény egy rendib(en) vesztég ül vala [Mv; Told. 27].

10. ülve elhelyezkedik vhol; se aşează undeva; sich setzen. *1568:* egy Cziganp pechyenyet Swth vala, az tuznel, az Ciganpth vg Ranta be az tuzhelrpl az Kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala, esmet helyere wl az Ciganp [Kv; TJk III/1. 195]. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az tewznel Es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... mi nizzewk vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alör SzD/Dés; DLt 226]. *1629:* egykor az eokreok mellet leweo Inas nem jeoue be, hane(m) kün marada halnj az mondá reggel hogy eotet megh nyomtak az boszorkanyok ... az Eokeor szarvarol az ui Istrangot le szakasztottak engem valtigh gyeotre, rollam el alua(n) az Tehen ala ülc megh feje ugyan chyorgot, egy nagy hoszu rokolyaban vala az feje be vala ruhawal tekerwe [Kv; TJk VII/3. 122]. *1633:* Lattam aztis hogy Enieden partat arultünk az Sokadalomba(n), Abrugi Geörgy be ült az Zabo Jacabne satoraba(n) Zabo Jacabneuall egi mas melle ültek s ott ettek ittak egiött [Mv; MvLt 290. 126b]. *1653:* Die 21 dec. Kendi Jánossal itthon mulattam volt, és részegen ültem volt a tüzhelyre [ETA I, 152 NSz]. *1661:* Hogy asszonyom Kegyelmednek azt írta, hogy semmit nem mondok meg, az mit Kegyelmed ír nekem, bizonyságom az Isten, minden leveleit Kegyelmednek elötte olvastam el, hanem az mely levelét Kegyelmednek Szamos-Ujvárra hozák, az ágyban voltam hogy megadták s az mig felöltöztem, addig elötte ö kegyelmének el nem olvashatám, mivel alkalmatosságot kerestem reá, hogy csak magának olvassam el. s mindjárt jó reggel kimene az szállásra, mihent bejött, mindjárt melléje ültem, elolvastam [TML II, 111 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1731:* Apor Péterné Asszonyom melleje ült ugy kérte, hogy adja néki a joszágát és ugy tartya mint édes Apját, de már egy abrak tzipojátis sallynállya tőlle [Szentlélek Hsz; HSzjP Catharina Márton Agilis Primipili Martini Volones consors (52) vall.]. *1752:* Apor Joseph Ur eo Nga ki jött a házbol ... le vetkezödöt és a kádba ült feredezni [Altorja Hsz; HSzjP Michael Vargyasi (26) jb vall.]. *1765:* el mentünk az Fogadoban, hogy egy kupa bort igyünk, ot találtuk a Görögöket, kénála minket hogy üjünk le közikbe, de nem ültünk, hanem a Szegeletben meg vonok magunkat Urammal [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Márton Anna (23) malommesterné vall.]. *1777:* a Vén Czigánné egyik fianak ... fejéhez ült, Katalina Cigányné kerdeztetik, hol kaptad azon aranyat [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1805:* Dél elött nem tudtam a Letzkemet, azert asztallábára ültem s ott exponáltam résolváltam jol elsöben de a vége felé el lankadtam, el fogyott a kedvem [KMN 57]. *1823–1830:* Mikor a kollégiumba leckére ment fel, elörement jóval egy kis kutyája, azután maga, a katedrába nem sokat ült, hanem vagy sétált, vagy egy-egy pad végére leült, s úgy tanított [FogE 76].

Szk: *asztalhoz ~. 1606:* Akkor ot uolta(m) mikor aztalhoz wltek, az varos uegeról hozatot uala Zolta(n) Pal gyórtiat, Dienes Gyeorgy mind el wti uala hogy ne eghyen [UszT 20/111 Caterina coniunx Joannis Boldi Dalliaina vall.]. *1716:* mégh asztalhaz sem ültek volt [Nagyida K; Told. 22]. *1736:* Mikor az császár-képe enni kezdett, akkor ültenek az ötven asztalhoz a vendégek [MetTr 395] * *asztalnak ~. 1573:* Mikor az Grwz Peter hazanal volna Borbely Balint Bort kezdet volt es Asztalnak wlnek volt [Kv; TJk III/3. 306] * *ebédhez ~. 1710:* Kemény János szintén ez idő tájban[a] ebédhez ült vala, a hadaiban is felesen tábori szokás szerint zsákmányra kioszlottanak vala, nem gondolkozván senki arról, még aznap harcolni kellene [CsH 53. – [a]Az 1662. jan. 22-i, az ő elestével végződő vesztes nagyszőllősi csata napján]. *1771:* Ez az szegény Apor István úr ... Szörnyű hypocondriacus volt ... én látván, hogy csak a melancholiával vagyon baja, addig beszéltem, hogy felkölt az ágyból, felöltözött, sőt a mezőre is sokszor kivittem, ebédhez ültünk, úgy megevett s ivott, mint akárki, jó kedve volt [RettE 260] * *egy asztalnál nem ~ vkivel. 1573:* Dĕrechkeleos lacab, azt vallia hogy Eo egy aztalnal ne(m) wlt veres Tamassal hane(m) kywn az pithwarba Iwt, Megis Borossodot volt [Kv; TJk III/3. 243b] * *vacsorához ~. 1803:* vatzarához ülénk [KLev. 8].

Sz. *aki közelebb ~ a tűzhöz, az fűttözik jobban. XVIII. sz. vége:* Kőz mondás Szerént, a' Ki Közelebb ül a' Tűzhöz, a' Fűttözik jobban [Küküllővár KK; Ks 110 Donáth János lev.] * *inkább szeretnék én az paszmosi völgyből az hegyekre nézni, hogy sem az köszikla tetején ~ni. 1661:* Értem, édes Uram, hogy Kegyelmed jutik az Erdélyben való bemenetelem felől való irásomért; könnyü Kegyelmednek jutni, de inkább szeretnék én az paszmosi völgyből az hegyekre nézni, hogy sem az köszikla tetején ülni [TML II, 163–4 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

11. büntetését tölti vhol; a sta închis undeva; irgendwo die Strafzeit verbringen. *1577:* Miert hogy az vasar biraknak tellyes authoritast attak, hogy az chyaplar senkinek ne korchyomallyon hyrek nelkwl … vegeztek penig hogy, ha hyrek nelkwl valamely chiaplar valakinek korchyomallany el Menne vagy penig annak nem korchyomallana kinek cok Rendelnek … tehat vytessek be az kalitkaba, ot harmad napig wlyen, az vtan az chyaplarok keozzwl ky wettessek [Kv; TanJk V/3. 143b]. *1594:* Eo kegmek megh emlekezuen az mi Elejnknek io magok visclesercol, vegeztek ezt egienleo akarattal, hogi ha ennek vtanna, az Zaz vraim keozzwl valaki, maga gondolatlan … az más felt vagi akar mellyket tiztelettlen zoual, vagi oli bozzu bezedel, ki el twrhetetlen volna, illetne, ez dolog megh bizoniosuluan ki Adot legien okot effele dologra … az varos zaz Arany forintot vegien raita: Ha penigh oli zemeli lenne, ki azt megh ne(m) adhatna, zaz napigh wllieon erette az toroniba az bwdeosben [Kv; TanJk V/1. 41]. *1629:* keoszeonnye az esse fia Zuponicz Gabor hogy az notarius … ugy foga mellette, mert bizonj most az Toromba ülne [Kv; TJk VII/3. 84]. *1682:* Siro Mihaly az Földvari Templom beli Perselt mivel fel rontotta, Tiszt Uramekat talallyuk meg felölle, via juris procedalllyanak ellene, addig penig had üllyön az fogságban [SzJk 172]. *1775:* Az br. Inczédi Sámuel úr rabjainak is kimondatott a sententia, hogy tudniillik meg nem hal egy is közülök, mivel maga is meggratiázott nekiek, hanem a kárt fizessék meg, mely kilenczerhetvennyole forintra megyen, különben addig ott ülnek [RettE 343]. *1782:* a tied a Gyilkosságért ült a Tömletzbe [Martonfva Hsz; HSzjP Susanna Debretzi Incapillis de Zabola (20) vall.].

Szk: *kalodában ~.* *1784:* a Biro Iljés András hozák fogva Csáki Györgyöt s elis vivék a Biro házához mint egy éfélekor és más nap dél utánig at ült kalodába [Béta U; IB. Agilis Közepsö Széjes István (43) vall.].

12. várakozik; a aştepta; warten | ácsorog; a sta gurăcască; Maulaffen feilhalten. *1657:* igen nagy kevélyen jüve; az grádicsokon feljüvén, megpihenésért az audentia ajtó elött akarván leülteni, megharaguvék, hogy ö nem ül erdélyi fejedelem ajtaja elött [KemÖn. 51]. *1767:* én mondottam az gjomlalok(na)k, hogy Vagjon hogy Tisztarto Uram ma utannunk nem allatt mellj szavaimra a' régi Vendég fogados felesége azt felele, hogj azért nem ül utánunk mert pénzt szárаszt [Abosfva KK; Ks 4 Popa Aniszie providi Kaplonan Juon cons. (30) vall.].

13. henyél, lustálkodik; a lenevi; faulenzen. *1823–1830:* A felesége ifjúasszonynak hívatta magát, azt mondván, hogy ö nem olyan születésű, mint más papné. Az életmódján semmit sem iparkodott, nem dolgozott, örökké csak ült, másokhoz nem járt, templomba sem ment, hanem hozzá jártak be cigánynék, azokkal kuruzsoltatott, azoknak kamarájokból mindent kiosztott [FogE 154].

14. kotlik; a cloci; (an)brüten. *1669:* Nöstény Páva No 4. Ezek most ülnek [UtI]. *1744:* edgy Tyuk ül 16 reeze Tojason [Ádámos KK; JHbK XXVIII/11]. *1763:* láttam … három Kotlos Pujkáit a' mellyek a' Tojáson ültenek [Gálfva KK; Mk V. R. VII/1. 32 Nemes Iuána providi Román al(ia)s Boár Sztán cons. (36) zs vall.]. *1778:* ül két Lüd mely alat van Tojás Nro 24 [Agárd MT; Told. 8]. *1804:* Hét tolyo tyuk, a Nyoltzadik 16 tojáson ül [Hszj *tojás* al.].

15. sorakozik; a se alinia; sich (ein)reihen. *1736:* Az válogatott étkek sokaságát le nem írhatni … mindenik asztalon különb-különbféle tészta-müböl, sokféle színü festékkel, nagy öreg tálakban lévö pástétumok voltanak … az szarvasokot, özeket … úgy kicsinálták, görliczéket, galambakot az fákon, mely rendesen ültenek egymás mellett [MetTr. 396].

16. igénybe vesz, elfoglal, használ; a ocupa, a lua în posesiune; in Anspruch nehmen, besetzen, (ge)brauchen. *1585:* Zekeres Jacab es Kis Imreh valliak ezt: … Tuggyuk ezt(is) hogy az Daroczy Ianos Ioway Daroczy Peterre zallottak es eo wlt az córeóksegbe … ezreolis egy Nehanzer Izent [Kv; TJk IV/1. 395]. *1724:* Az Gónos jusson az meg irt házban benne ült Nehai Idvezült Dobolyi Lakatos István Uramot Senki nem perlette azon házért, és Senki mi ellenünk érette pert nem inditott [Nc; DobLev. I/106. 9a Sára Veress rel. nob. quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.]. *1747:* Kenszerittettven Ketelenitettem az Feleségemtöl kölcsön Leválnom 26 Aranyakott, mellyet tartozom nekie még adnom, sött ha … halalom törtennek tehát addig a Joszagomban üllyön, valamig az Atyafiak nekie Contentumot nem tesz(ne)k [Bodok Hsz; Ks 22/XXIa Miko Ferencz kezével]. *1795:* (A) bé adott vallato Leveléböl a jönne ki, hogy a Falu azon felsö végén … az Augustiana Ecclának öröktöl fogva valo külsö appertinentiaja volt, mellynek egy részét … az emberek ülni kezdvén, a Földös Urak az 1750k esztendö tájékán, és azutánni idökbe az Ecclátol el foglalták [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 1b]. *1816:* Egész Régi Népes paraszt ülésü Telek … Ezen Colonicalis Sessiot üli az oláh Pap Timár János [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

17. él; a trăi; leben. *1619:* Itt való új dolgok, Kegyelmes uram, semmi nincsen. Széles ez világ erre mind békességben ül [BTN[2] 316]. *1704:* Hegy Vögy Erdö Mezö hat jaj szoval zendül Sionnak Leanya Fekete gyazban üly [EM XXXV, 276].

18. felvigyáz; a supraveghea; bewachen. *1751:* a' dolgosok mellett sem maga nem ül Se bizonyos embert melléjek nem rendel hogj öket a dologra nógassa [Marosztkirály MT; Told. 29].

19. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *alatta ~ vminek* vmilyen vád alatt áll/marad; a fi acuzat/învinuit de ceva; angeklagt sein. *1590:* az az Ember azt mondotta neki szemebe, En neke(m) te Peter hitedre tiztessegedre fogattad vala hogy megh elegittez az Roka Beórbol, Azert megh nem elegittel enge(m), de ezentúl bar megh ne ad, de En nallom hited ninche(n), Ezt hosza mondottak, es alatta ylt enny Ideóteól fogwa. Megh Bizonytom [UszT]. *1593:* Az teorueny heljen hagja tiztessegemet myert pedig ez Jgj leüen, ezeknek vtanna Azt esmet ele hoztad, hogj en annak[a] alatta wltem volna, ezt semmj keppen ele ne(m) hozhattad volna, mjert hogj azt mondottad nyelueden vagj erette, ebben teorueut varok p(ro)testalok hogy zaúa halúa ne legien kessco mjnden dolgaimhoz beouebe(n) zolno(m) mjnd Jtt mjnd Az Appellationak helyin [UszT. – [a]A kurvaság vádjának]. *1650:* ennek elöttc azon dolgot masok(is) fel vöttek megh mondtak az Actoroknak aszt megh nem perlette, hane(m) alatta ült [UszT 41] * *csicsen ~* szopik; a suge; schnullen. *1848:* a' gyermek folyvást csicsen ült, ott aludt, 's mégis békételen volt [Kv; Pk 7] * *fülig ~ vmiben* egészen beleártotta magát vmibe; a fi cu foarte multe păcate asemănătoare; sich in etw ganz d(a)reinmischen. *1675:* Némelyek a mikkel deferáltak, magok affele dologban fülig ültek [TML VII, 51 Telcki Mihály Mikola Zsigmondhoz] * *nyakára ~ vkinek* vkit erőszakosan akar meggyözni/befolyásolni; a forţa cuiva mîna; jn mit Gewalt überzeugen wollen. *1899:* Nem vagyok még olyan öreg legény, hogy be ne szuladjak Kolozsvárra s a nyakára üljek valami nagy úrra<!>,

ha kilátásom van a sikerre [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *nyakára ~ vminek* ural; a pune stăpînire pe ceva; beherrschen. *1760:* Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogy éppen a nyakára ül Erdélynek [RettE 103] * *rajta ~ vkin* vkit őriz; a supraveghea pe cineva; jn bewachen. *1765:* miglen az parancsolt summát az után ki tölthettük, addig rajtunk ültek az Executorok, s ottan gazlottak, szidtak, kötöztek, öntöztek [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19] * *seggre ~* leomlik/összeroskad; a se prăbuşi/dărîma; zusammenbrechen. *1698:* a' Malom Hazat meg nem epitik es ha a' Malomhaz Segre ül; en se most se ennek utanna ne okoztassam azon Solemniter protestalok [Dés; Jk] * *torkig ~ vmiben* erősen érintve van vmiben; a fi afectat de ceva; von etw tief berührt sein. *1662:* Megvoltak a jegyei is eléggé romlásunknak. A testi bátorság, az gonoszban inkább-inkább megátalkodás, az Isten kegyelmének, s meglágyításának sürü eszközeire is elhatalmazott vala hiszem rajtunk, s ó, vajha mind e napig is torkig nem ülnénk ezekben! [SKr 716]. *1678:* jó hírit nevit áruló s pártos névvel soha mocskolni nem akartam; de most én abban torkig ülök [TML VIII, 251 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1698:* örökös jobbágy ... vagyon tizenhat szemely de azis mindenik torkig ül az sok adossagban [M.becc AF; Told. 24].

üldögél huzamosabb ideig ül vhol; a şedea îndelung; versizten. *1768:* az ökreimet ki botsátván, 's egy él tetejín üldögelvén legeltettem [Mezőmadaras MT; BK. Joannes Junior Murányi (44) jb vall]. *1770:* valami fákon üldegelvén közinkb(e) jöve Szimion és köztünk üldegelvén eő is több szavai között ezeket beszéllé [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1778:* Fársángi napok imé teldegelnek addig mig el telnek már addig a kitől ki telik Tánczall a' kitől pedig nem lehet üldegell a Tűz mellett, vagy a meleg Házba [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1841:* a' Lelkem Anyámal ketten estvenként üldögelünk 's jol el telik a' hoszu estve, dolgozgatunk, mások báloznak víg a' fársáng a' mint mongyák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

üldöz 1. kerget; a alunga/goni; verfolgen. *1668:* Tudode ugian akor s az Utan, kik üldöztek, kergették az Szentpalj Janos Uram ... akkorj Novaj Tisztartaiat Hunjadj Georgiot [K; BfR vk]. *1745:* az A ... vas villával ... meszszére üldözte [Torda; TJkT II. 63]. *1784:* a Bihalbikáját fogja el a Csordábol, mert a falu Bikáját üldözi [Hszj *bika* al.]. *1790:* fenyegették üldezték, utánnakis nyargaltak [MT; BfR 10/2]. *1796:* Tudom hogy Tilalmaztatott Kis Pál Uramektol azon Hely de hogy a Kosakot onat ki üldözték volna valaha azt nem tudom s nem hallottam Noha örözgették s üldözték onnan a Marhaval járo gyermekeket [Uzon Hsz; Kp IV/288 Mich. Kadar (53) lovas katona vall.]. *1841:* bottal, vasvillával, Lántsával, kardal, a' mit elé kaptak, verték, üldözték; melyek miján az Exponensnek örökké bodorogni kelletett, honnyába mijánnok nem nyughatott [Bodos U; Pf]. *1853:* a potz egereket irod hogy el pusztitanak holmiket, egyet meg kel fogni egér fogoval, és azt meg pergelni s ott el rakni büdösen a' pintzébe és szüntelen kergetni így el vész zaklatni üldozni kel – oltatlan meszet málé lisztel oszve keverni s tserepekbe rakni pusztitani [Kv; Pk 6]. *1854:* (Bem) Urbánt sarkon követve s üldözve kikergeté[a] Bukovinába [ÚjfE 351. – [a]1849-ben].

Sz. *1752:* De amelj Ebnek veszet nevét költik mindenût és minden üldözi gergeti (!) azt, ugj van szegénj Várczán Páskujnak mostan dolga [Bikács Sz; BfR Márkos Sándor (72) jb vall.].

2. zaklat; a hărţui, a nu lăsa în pace pe cineva; belästigen. *1659:* ő kegyelmének azt beszéllette, hogy úgy végezett az ország, hogy a pogányokkal reá jüjjenek Magyarországra, hogy hódoljanak, ha akarnak hódolni s a ki pedig nem akar hódolni, még a gyermekét is szablyára hányják, Rákóczynak pedig valahul jószága lessz, mind elpusztítsák, s magát ő nagyságát mindenütt üldözzék, kergessék, valamiglen kezekben akad [TML I, 316 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az erdélyi birodalombelieket törökösöknek gyalázatosan kiáltják, szidalmazzák, fosztogatják, üldözik, vesztegetik vala, úgy, hogy már annál inkább a jámborok házakból ki is alig mehetnek vala [SKr 491]. *1710:* Az magyarországi rebellió is azért támada, mert a császár híre nélkül a ministerek portióztatták, nyomorgatták, saccoltaták, kinozták a magyarokat, üldözték, persequálták a jesuiták a reformátusokot, eleget sirtanak, könyörgöttenek a császárnak, semmi haszna nem volt [CsH 358]. *1759:* kik üldezik, kergetik, szidgyák, verik ... Jobbágyit, Sellérit? [O.kocsárd AF; Berz. 1. 10/38]. *1760:* 12 Octobris, hivatván a' Venerabile Consistorium Kis Mártont és Feleségét ... nem jött el parantsolattyára ... Kis Márton. Külön veti azért a' Venerab. Consistorium őket, a' jövő Partialisig ... Kis Márton ... Feleségének békét hadjon, ne üldözze, Tulajdon égyet mását penig a' Feleségének adja ki [Kv; SRE 194]. *1763:* magát nem tanálván Felesegit üldözte [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1765:* (Az executorok) a kegyetlenségben semmit el nem mulattak, a mit fel gondolhattak, s annyira üldöztek bennünket hogy már azt gondollyuk vala, hogy tsak el kell pusztulnunk erről a Hellységröl [O.girbo AF; Eszt-Mk Vall. 303]. *1786:* a pásztor ... a Nsgtok kenyerét szereti, s meg se veti, s kész akár hová el menni a Juhokkal együtt, mert a meg maradott Juhok igen jok, s szép fajták, de a Bentzentzi határba ezentul a mételyt eppen el nem kerülheti, mert igen meg posványosodott s az emberekis üldözik nagyon, azért hogy a juhokat kivánja jo helyeken jártatni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1801:* Ki az aki ... Sándor Jantsit üldözi, és prosequállya hogy el fogattassa, és mi okon? [Erdősztgyörgy KK; WH]. *1810:* rend kivül üldezi és kergeti a' Háztol [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Csorba Györgye (40) vall.]. *1854:* Kedves Fiam Bálint! Ha a Sors ennyire üldezöt kértek Kedvesem, bár a jövendö csapást ... ha lehet kerüljük el [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

3. vesztére tör; a prigoni/persecuta; jm nach dem Leben trachten/stellen. *1589:* 1589 die 14 Nocmb. Egy zegheny Budoso Jambomak Kith Religioert, Gezty ferencz halallal fenieget wldcóz hog' Magiar orzagba mehessen hazaiaba Adattak f. 2 [Kv; Szám. 4/X. 37a]. *1668:* Kalaczo (!) Istvan az Szentpáli Janos Uram akkori Novai tiszttartoiat Hunyadi Geőrgyöt üldözte kergette, töllemis kérdette ha tudom hun vagyon, megh mondá hogy reiá tudnam en igazitani ha akarnék (!), de nem akarom, en nem is igazitottam, mondotta asztis hogy az Tisztarto kellene neki, mert az igazitaná ötet az szentpáli Janos Uram iovaira, mégh en kérdem mit csinálnál Hunyadi Gyeőrgyel ha ugyan eleö kerülne, monda en bizony egyebet nem hanem csak az tőkit tekernem megh [Tótháza K; BfR 57/51 Szekerezés (!) Nagy Janos (48) vall.]. *1710 k.:* annyira ellenébe veti magát az Úr Jézus Krisztus országának, hogy még fegyverrel, tüzzel, vassal is üldözné ö Felségét az ö szenteiben, valahul lehete s tehete,

törvényt és végezést is íra ellenek [BIm. 1039]. *1801:* másoktol halottam hogy Groff Rhedei Lászlo urffi cö Nga üldözte vadászta s ügyekeszte ezen Sándor Jantsit és a menyit Árgya Evátis el fogatattni azért hogy házából ... cö Nga házáb(a) által mentenek, és el annyéra üldöztettek hogy nállom magokot meg vonván három vagy négy napotis üdöztek dolgozvan nállom mig őkőt az Exp(onen)s Aszszony cö Nga kezesitette, s megis a kezesittés után mihent töllem Argya Eva el ment ... el fogattatott [Erdősztgyörgy KK; WH. Nagy Sigmond (44) szabad székely vall.]. *1814:* az oltais üldözi mortificálja az Exponenseket [Dés; DLt 56].

üldözés 1. kergetés; alungare/gonire; Verfolgung. *1751:* kivánta hátulso lábát[a] megsebhetni, hogy azon sebhetés által ne lenne gyors az emberek üldözésekre [MNy XXXVIII, 209. – [a]A bikának].

2. zaklatás; hărtuire; Belästigung. *1662:* Ökegyelme, és kik mostan calumniálkodnak ellenünk, kormányozván akkori gyűlést, elhitettek az országgal, ha mi elvonnók magunkat, bántások ökegyelmeknek nem lenne. Ahhoz képest mind csak a mi üldözésünkre volt porta fegyvere kivonva, a magokét nem akarták hüvelyekből kivonni | Erdélynek ... romlását elől nem is kevés portentumok, jövendőt jedző dolgok vötték vala, mellyek között ... nem utolsó vala a lakosoknak magok között való szakadozások ... az Isten szolgái és jámbor, istenes emberek ellen való áskálódások, árulkodások s azoknak üldözési | Attól fogva is pedig az erdélyi romlások alatt azon evangéliumnak üldözése naponként jobban-jobban nevekedvén, hogy az üldözést az országban leginkább azok gyakorolnák, kiknek tisztek szerént is az ország törvényinek legfőbb oltalmazóinak és az religió dolgában concludáltatott erős articulusinak fő executoroknak lenni kellene [SKr 467, 628, 677]. *1678–1683:* ha ki tanulhatois az gonos akaro, annak eleit ne bossusagtetellel, es mas üldezesel igiekezendő eleit venni, hanem inkab jllendő, s alopotiahoz kepest valo becsületj megh adassal, bekesseges szenvedessel ... kel lenni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710 k.:* Mit ártott valaha a szenteknek a világnak felölök való gonosz ítileti, üldözése, gyalázása, vont-é le csak egyet is az égből közülök avval? | Hogy Tótfalusi Miklós ritka nagy mesteremberből a lelket kihajtá a bálványos-várallyai tőle elvont malom és a Csepregi Mihály professzor üldözése, szükségesnek itélők azt az ő mesterségének typographiához való drága eszközeit maga testamentoma szerént is megvenni az özvegyétől az ecclesia számára [BÖn. 404, 890] | édes Istenem ... a sok szomorú temetés, kárvallás, félelem, rettegés, bujdosás és becstelenség s üldözésnek poharát megmézeléd, szenteléd sokszor, mikor mü hol estvéli, hol reggeli imádságunkban a mü fejünket lehajtottuk a te öledbe, úgy megnyugodt testünk, lelkünk, mintha semmi gondunk, búsulásunk sem lett volna, melyért légyen örökkévaló hála Felségednek [BIm. 1023]. *1835:* a Könyörgőket az Zudor Elek minden némű üldözési boszszujja és velek valo rosz bánásától oltalmazni 's őket tökelletes bátorságban helyheztetni igyekezzék [Kv; DobLev. V/1208 gub.]. *1841:* abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi hív jobbágyai Felségednek földre borulva a legnagyobb hódoló alázatossággal esedeznek Felséged legkegyesebb, igazságosabb és bölcsebb szent trónusa előtt: ... hogy tisztjeiknek rajtuk való üldözéseik hathatósan szüntettessenek meg [VKp 62].

Szk: *~be van. 1672:* Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai, Kegyelmed nálamnál jobban tudhatja [TML VI, 80 Bethlen Miklós Telcki Mihályhoz] * *~be vétetik. 1814:* Ezt vévén észre a' sogorom Barátosi Joseff hogy üldözésbe vétetett a' Czéh Házánál állapottya, hol égy, hol más akadályt talált fel, hogy a' Czéhba ne mehessen kész volt az égy forint büntetést le tenni, réá állott akármi végzésre, ha ellene voltis, a' minthogy osztán meg nem jelenésénél fogva zálogolták is [Dés; DLt 56/15 Nemes Dénes (42) timár vall.] * *~t szenved. 1710 k.:* Az Isten szép értékekkel is áldotta volt meg, de bizony sok irigységet, üldözést, keresztviselést is szenvedett[a] [BÖn. 489. – [a]Váradi Miklós]. *1772:* Mint hogy az Perek inditásában lábra valo allitásában s follytatásában nem tsak sok költséggel kell élni, maga Házi dölgaink el mulatásával, idegen heljen dispendiose ülni s szemeskedni sőt nagy próbákat, gyűlölségeket, haragot és üldözést szenvedni, mind ezeket maga személyéb(en) viselő félnek jutalom nélkűl hordozni kepteleség volna, holott az ekképpen szerzett hasznok vételire az othon ültek is készen szoktak lenni, azért osztálly képpen örökösön egy más között tönnek (!) illyen rendelést[a] [Nagylak AF; DobLev. II/436. 1b. – [a]Köv. a részletezés].

3. vkinek a vesztére törés; prigonire, persecuţie; jm nach dem Leben trachten/stellen. *1662:* Ezek seregéből való Pázmány Péter is, ki, midőn látá, hogy más úton nem lehet a Krisztus evangéliomát valló népnek veszedelmet szerezzen, a jezsuiták mellől, melyre egész életét esküvéssel kötelezte vala, elszakada, és hogy annyival nagyobb ereje lenne a Krisztus anyaszentegyházának üldözésére, a jezsuiták Magyarországának főeleje lőn és őfelsége, a király után ezen országban legfelső tisztségbe helyheztetek [SKr 114]. *1710 k.:* Basa és Kúnékkal pedig ugyan halálos ellenkezést és üldözést követett[a], et ante, et in, et post bellum civile Rákóczio-Barcsaianum, ő igen kedves embere lévén egész házával együtt Rákóczinak, emezek ellenben Barcsainak [BÖn. 673. – [a]Mikes Kelemen].

Szk: *~be jut. 1662:* Az parasztság ... minden falunként zászlókat emelvén, hadnagyokat állatván, az nemesség miattok nagyobbára üldözésbe jutni láttatnék, s némellyek magok jobbágyoktól meg is kergettetnének, sőt némelly nemesek meg is ölettetnének, mint Serényi Mihályon ... is történt vala [SKr 514–5] * *~ben forog. 1658:* az gyalog darabantság, Széminsig és Kalarásság miatt ez ország fő rendei felette igen nagy háborgattatásban és üldözisben forganának ... némelyek török közzé, mások Erdélyre, harmad rendbelieck Moldovára életek megtartásáért kergettetnének és szaladoznának [Veress, Doc X, 322 Constantin Şerban vajda II. Rákóczy Györgyhöz Tîrgoviştéből].

üldözésbeli zaklatásbeli; de persecuţie, ca urmare a persecuţiilor; zufolge der Belästigung. *1662:* Az prédicátori rendek előtt pedig szóbeszédben nagy obtestátiókkal állattatik vala az is, hogy a vilnai keresztyénségen tött üldözésbéli nagy boszujának megtromfolására menne [SKr 349].

üldözhet háborgathat; a putea necăji/hărţui pe cineva; jm belästigen können/dürfen. *1814:* még a' sem volt illő hogy a' Szék Házában benn lehessen gyűlés alatt, nevezetesen ollyankor szollott belé a' nevezett Czéh mesterné midőn a' sogoromék Barátosiékrol volt a' szo, hogy annál inkább boszszonthassa, 's üldözhesse őket [Dés; DLt 56/15].

üldöző 1. *mn* zaklató/háborgató; care persecută, persecutor; Belästiger. *1662:* hatszáz magyar forintja az végbeli praesidiumok, vitézlő népek fizetésére, a száz forintja pedig azon vármegye vicecispánoké lenne, kik abban execú-

torokul, igazságszolgáltatóul rendeltettek volna, semminémű remédium, törvénybeli orvosság ebben akadályul nem lehetvén, hanem csak a közelebb következendő országgyülésre az elfoglalt, exequált jóknak birodalmán kívül egy apellátiója, azon gyülésen megláttatásra való fogásra hagyatván fenn az ollyan persecutor occupánsnak, üldöző foglalónak [SKr 279].

II. *fn* **1.** vkit zaklató/háborító személy; persecutor; Belästiger. *1657:* Az Esterházy Miklós is igen eszes, módos, authoritativus jó magyar vala. Ez kettőben csak az vala káros, hogy az evangelica religiónak mindenik nagy üldözője, egyébiránt nemzeteket és annak szabadságit szerető, hasznos emberek valának [KemÖn. 100]. *1662:* ha valami tiszteletet kíván valaki, hogy tudniillik nagyobb hírnevet szerezzen, elsőben legyen lator és Krisztusnak s az ő evangéliomának üldözője, s készen lésznek mindjárt jóakarói és promótori, tudniillik a nyírt papok és annak pápás követői [SKr 116–7]. *1673/1681:* Hedri Benedek Ur(am) ... mind titkon, mind nyilván az Anti Christus tagiai, üldözői levén az Christus Szolgáinak, forditotta az Ministerek fizetésének némely részét mas karban [Vh; VhU 465]. *1710 k.:* a te házadnak üldözői ne fuvalkodjanak inkább fel, mikor én az ő ajakokon csúfság, mulatság és nevetségnek éneke és matériája leszek [BIm. 1017].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~be vesz* elkezd üldözni/zaklatni; a începe să persecute (pe cineva); zu verfolgen/belästigen beginnen. *1805:* Fégyeri Dis=unitus Diaconus Arrám Deák panaszoll a' Fegyeri Dísunitus Papra hogy holmi hamis fel adasokat tévén ellene nagyon üldözőbe vette, 's a' Templombol is ki tiltatta, 's ettől néki sok méltatlanságokat kell szenvednie [H; JF 36].

üldöztetés 1. zaklattatás, háborgattatás; persecuţie, prigoană; Belästigung. *1662:* Indító okai pedig arra nem kevesek valának, többek között ezek is: hogy az helvética és augustana evangelica confessiók szabados gyakoroltatások végett Bocskai s Bethlen Gábor jó emlékezetű fejedelmek által lett pacificatiókban valaminémű complanátiók, igazítások voltak, azok mindenestül felforgattatván, semmiben is azokra nem hajtanának, hanem mintha azokról soha semminémű végzések, hittel tött ígéretek nem lettek volna, csak nagy szabadosan megyen vala elébb-elébb a nagy persecútió, vallásbéli üldöztetés ... De minekutána nevekedni látá az evangéliumi tudománynak üldöztetését s magának is injúriáltatásit, s azonban amazok is nem szünnének szorgalmaztatni ... tractát indíta vélek, feltevén azt, ha török császárnak s a portának is arra (hogy a szegény hazának oltalma, megmaradása Isten után onnan szokott vala függeni) engedelmét nyerhetné [SKr 204]. *1679:* Istenért kérem Kegyelmedet, elég legyen már ennyi üldöztetésem, mert nem érdemlem, mert akadály sem egy, sem más dolgokban nem voltam, Istennel bizonyítom [TML VIII, 511 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. követtetés, üzettetés; urmărire; Verfolgung. *1847:* Mondja meg a valló, hogy üldöztetése ideje alatt a királyi kamarai tiszt urak közöl valamelyikkel valahol találkozott-e, s ha igen, helyt a faluban-e, vagy Abrudbányán? [VKp 176 vk].

üldöztetik zaklattatik; a fi persecutat; belästigt werden. *1662:* Rákóczi fejedelemnek megharaguvása, sérelmének fájlalása, hadai szaporítása. Erdélyiek azoktul árulóknak tartatnak, üldöztetnek [SKr 478 tartalomjelző fejezetcímből].

üledék lerakódás; sediment, depunere; Ablagerung. *1845:* Virág-borak üledéke [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

ülepedett telepedett; stabilit, care s-a statornicit într-un anumit loc; sesshaft. *1845:* jelen voltanak ottan egy felöl, S. Szentiványi Uzonban ülepedett Tekintetes Kis-pál Károly Ur [Sszgy; Kp V/384].

ülepszik összegyül; a se aduna/acumula; sich versammeln. *1864:* Kis és nagy völgy nevezetü helyek ... a szántok végiben vannak tavaszszal ho menéskor, essözés alkalmával a földekről lefolyó víz magának helyet vervén otton ülepszik és folyik [Alfalu Cs; GyHn 20].

ülés[1] **1.** ülő állapot; şedere, şezut, faptul de a şedea; Sitzen. *1742:* egj Sendelyel fedett Szinetske ülés kedviért csinálva [Pókafva AF; JF XXV/58]. *1850:* Egességünk türhető, én kissé marodí vagyok, fáj a derekam, meghűlt é, vagy a' sok ülés okozza, nem tudom [Kv; Pk 7].

2. vmilyen járműre/állatra való felszállás/felülés; urcare/suire pe un vehicul/animal; Einstieg in Verkehrsmittel/Besteigung eines Tieres. *1671:* Isten kegyelmességéből immár, Uram, én is ide érkezém és az mennyire lehetne, sietnék, de derekam nagy fájdalma s egyéb nyavalyám is alig engedik lóra való ülésemet [TMLV, 455 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz].

3. vmilyen járművön/állaton való utazás; călătorie pe un vehicul/animal; mit irgendeinem Verkehrsmittel/Tier fahren. *1689:* Az Asszony ellen penigh vadnak holmi paráznaságra mutato circumstantiakis egy Istva(n) nevü szolgájaval egy szekérben ülése, lába között valo heverese döfölödése, egy ágyba(n) valo fekvése [SzJk 236].

4. házhely, telek; loc de casă; Hausplatz, Hausgrund. *1721:* kelletett maga Joszágocskáját egy ház vlését áruba bocsátani [Koronka MT; Told. 26]. *1742/1760:* hallottam, hogy Udvarházhelyis volna Szent Egyeden, de azon Üléshez légyenek allodiaturák, hol és mik, mit hogy nem investigaltam arrol fatealni nem tudok [Pujon SzD; WassLt Petrus Fabián de Egerbegy (55) ns vall.]. *1757:* midőn meg értették volna hogy üléseket irtás által Falu helyén készitettek, tartottak attól, hogy az el bujdosott Lakosok maradéki őket ki hannyák; de Folthi Balint Ur arra biztotta őket hogy nem fábol, hanem köházatis batrán készithetnek, ne féllyenek, benne meg tartya, Senki Kureturajokat hogy el foglajja nem engedi [Kimpor H; BK. 144]. *1828:* Vagyon itten Szt Egyeden a' kérdett jusson 15 ~ tizen öt Régi, és 3 ~ három ujj (: Huruba :) ülés [Szentegyed SzD; WassLt].

Hn. *1728:* oláh ülés nevü helyben (sz) [Egerpatak Hsz; EHA]. *1729:* az oláh-hilis nevü hellyben (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1737/1792:* Oláh Illes (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA].

Szk: *magyar ~. 1795:* Miklóslaka eleinte egész Magyar ülés volt [Miklóslaka AF; EHA] * *nemes ~. 1575/1784:* mi az Nagyságod parantsalattya tartása szerént Oculi Vasárnap után Kedden réá intök ok adni Geréb Apolin Aszszonyt az Nagyságod parantsalattya tartása szerént illetne ... szánto földéből, Rétből, Nemes ülésből ... meg kivánom tölled az ö Nagysága Levele tartása szerént [Gyf/Gáltő AF; DobLev. III/586].

5. vmely testület tanácskozása, gyűlés; şedinţă; Tagung. *1844:* A tégnapi ülésen folyt tárgyakrol Szerkezett (!) jegyző Könyv fel olvastatik. – és meg állattatik [UszLt XI. 85/1. 55]

| All Kir. Biro Ugron Gáspár és Pálffy Elek atyánkfiai az Ülés szinén hivatalaikbol lebutsuznak [UszLt XI. 85/2. 61] | a Szózatok bé Szedésire már ki nevezve volt bizottmány ezen két hivatalokra is a választási Szózatokat még ma bé vévén, jelentésit a holnapi ülésre tegye meg [UszLt XI. 85/1. 105]. *1847:* Másadik Ülés [Szentgerice MT; UnVJk 2]. *1848:* A királyi kormányszéknek Kolozsvárt 1848. év augusztus 22-én tartott ülésébol [VKp 298]. *1877:* Önnek cikkét a Tört. Társ. ülésében szerettem volna felolvasni, hanem egy kellemetlen intermezzo megzavart [PLev. 35 Szilágyi Sándor Petelei Istvánhoz]. *1889:* Kérlek, azt a 3 verset, amit felolvastunk az első ülésen, küldd el [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* idejekorán tegyük meg az előkészítést az októberi ülésre [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *felolvasó ~. 1888:* a jövő hó közepén az első felolvasó ülést megtartjuk [PLev. 141 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. vhol hosszabb ideig való tartózkodás; şedere, timp petrecut într-un loc; irgendwo länger Zeit verbringen. *1595:* Az en ott ylesemkor pedigh az major match (?) fia Jeóúc teobbekkel valami Azzony nepekkel, ne(m) Jeóúcnek bé a' major hazhoz a' vegezes zerent [UszT 10/57]. *1710:* Megértvén a fejedelem a tanácsal együtt Bánffy Dénes elszaladását és a végbeli hadaknak mellette való ülésit, igen megütközének rajta [CsH 119]. *1812:* Arrais emlékezem, hogy ... a Groffné eö nsga Doctor Horváth Urral az itt maradt Contessé (!) egészségtelensége szine alatt ki jövén, mihellyt megérkezett töstént a számtarto hol létéről tudakolt, és Zugalodott benn az udvarban nem ülésére, ámbator nemis volt félre [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1830:* bé jövén Enyedre Urumakot készittetni, jövet, menet itt ülések, 2 napot foglalt ell [Ne; DobLev. 1165.1b]. *1833 k.:* Nem mind Gazdának a maga Házánál valo Ülés; rendes Gazdasága mellet valo Ügyekezet ... Hanem Sok napokott 's ejtzakakat Kezdett tölteni; olly Házaknal, 's olly társáságokb(an), a mellyek a mü békességünkött öszve rontották [U; Borb. II]. *1836:* A Gyermekek Istennek hálá egességesek, bajoson szokhatnak a Házba üléshez, a mostani hideg szeles, nedves üdöbe kü<nn> nem járhatván [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev.].

7. ülőhelyül szolgáló vmilyen tárgy/ülőalkalmatosság; obiect/mobilă pe care se poate şedea; Sitzgelegenheit. *1584:* Anna chanady lanosne ... vallia, Bizonnial tudom hogy Amely Sassat mondot Eles Mate hogy cowe volna ... Az a' Sas Ne(m) eles Mateje volt, hane(m) zememmel lata(m) hogy Danch Leoriczne az eo maga hazanal raka fel a' zekerbe az sassat wlesnek es az eles Mathe az hatalmot amelliet chelekedek raita latta(m) es Meltatla(n) chelekedek [Kv; TJk IV/1. 314]. *1585:* 30. februar(ii), Attunk Ach Lukachnak az giermekeknek Arniekzeky wles chinalassatol es az coreg deakoknak Arniekzeky dezkazassatol hogy meg foldozta mindenestül f 1. d 75 | 10 Nouembr(is) Az Trombitas hazanal kezdetuk el az arniek zeket fel rakatny, attunk negy embernek a kyk keowet es meszet hordottanak f. 0 d. 40 ... Item az felet hogy be dezkaztatuk es ülessecket chinaltatúnk, es kernyl (!) dezkawal be zegeztetuk, es ket aitot chinaltatu(n)k rayta, attunk attol Somogy Janosnak tarssawal f. 0 d. 75 [Kv; Szám. 3/XIX. 29, 41]. *1667:* Az hintót kár nélkül meg hozá Zámbó, de bizony rossz munka, gyenge igen s az fedelét sem corrigálta, az mint én írtam vala; rövid igen s az ülésben csik be az essö miatta [TML IV, 216 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz]. *1676:* Nyilik innen az kamora székre ... uy fel szer ayto. Azon belöl az secessus alkalmatóssága megh vagyon, az üléseis posztoval be vonva [UF II, 734]. *1813:* a' Gyümöltsös Kertben egy viseltes Kukli (!), melynek a' fenekiben s két felöl az oldalán 15. szál fenyö Deszka a' végiben egy Teke rakó fa ráma, és ott két szál fenyö Deszkábol czövekekre készült ülés [Koronka MT; Told. 18]. *1817:* a gabanás faláhaz vagyon ragasztva az Arnyek Szék, mellynek kö falait, Zsendelly fedél fedezi, a két ülése fenyö Deszkákbol készült, és ugyan tsak fenyö Deszkákkal el vadnak egy mástol választva ugy, hogy két különös Székek formáltattván, külön külön lévö fenyö ajtokan járnak bé [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Conscr. 3]. *1823–1830:* Szerette[a] az elöttem volt enyedi deákból lett praeceptort, Bartók Ábelt, mineküta próbálgatásai után vette észre, hogy velem semmire sem mehet, azután nem sok becsületem volt elötte. Bartók Ábelt magával a hintóba hordozta, engemet pedig a bagazsiás szekeren, melyen holmi portékákat, mikor a királyi táblára beköltöztek, vittek be, úgy hogy többnyire a káposztáskádra tett lapítódeszka volt az ülésem [FogE 111. – [a]Csolnakosi Mária] | Szokták pedig ottan a kényesebbek gyalogkocsiba (portchais) hordoztatni magukat, melynek oldalai s fedele is vagynak, kétfelöl az ablakok ajtók helyett is szolgálnak. Benne egy ülés vagyon, az oldalain kétfelöl két rúd, s mint a kétkéz rúdú csebret, úgy viszi két ember, kiket Trägereknek neveznek [FogE 214].

Szk: *bőrös ~. 1850:* Úti löcsös használt szekér – bőrös vasas töltött ülés – bör párna kettö töltve – kotsis láda, viseltes zöldre festett ernyö (: cober :) [Algyógy H; Born. F. Ii] * *ruganyos ~. 1879:* Mert hát, Jakab Ödön, házasságod elött: poézis: (fiáker ruganyos üléssel); házasságod után: próza: (döcögö székely szekér) – így a rend! [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *töltött ~ → bőrös ~* * *vasféderes ~. 1830:* Egy sárgán festett lengyel szekér, két vas féderes ülésseivel ... jó saragjájával, és vászony kovorterével, veszszöböl kötött kassal [DLt 499 nyomt. kl].

8. ülőhely; loc (de şezut); Sitzplatz. *1813:* meg szegyenlettem magomat, és el változtatván ülésemet, ültem a' Czéh Ládájára a' Tüzhelyre [Dés; DLt 56/41–2]. *1823–1830:* Az igaz, hogy mind a kettö igen hátra való hely volt, melynek a volt az oka, hogy én késöre fizettem volt be, s már mások elfoglalták volt az elsöbb helyeket, de csakugyan megkérvén ezeket a professzorokat, Planck az harmadik, Staudlin a második székbe ültetett, mert a professzorok az üléseket szoríthatják, amint akarják [FogE 211].

9. ülőhelyek elfoglalásának rendje, ülésrend; ordinea aşezării (mesenilor); Sitzordnung. *1561:* A (!) egez mesterecknek rendekrol magok tartasarol wlesekrol panaz tewesek mogg'arol Art 27 [Kv; ÖCArt.]. *1657:* Az asztalnál föhelyen az lengyel király követje, és azon az soron az vajda elöl, utána mind lengyelek ... Ez püspöknek hogy cedálnám nálamnál elébb való ülését, nagy szorgalmatossággal requirála az vajda | Az ülésben az föhelyet az fejedelemnek adta az generál, mellette az Falsz gróf, ki mostan svéciai király, az megholt nagy királynak, Gustavusnak atyjafia; engemet az generál maga mellett s még feljül ültetett [KemÖn. 265, 284]. *1748:* Senki pedig ö kegyelmek közül tolyongást vagy zenebonát ne Causaljon, se ki menetelben se a bé menetelb(en) se az ülesb(en); se a' Szent Sacramentumoknak vételére valo accessusb(an) [Angyalos Hsz; Kp 160b]. *1760:* a völegény sokadmagával megindul is, semmi ceremóniát nem tartanak, hanem beszállván mind ülések, mind egyéb dolgok elegyesleg vannak [RettE 100].

Szk: *első ~. 1710:* Erdélyben ritka vala a gróf, de aki

vala, ugyan grófi módon él vala, nem úgy mint most; alig vagyon ötven ház jobbágya s két-három condorlott szolgája, azonkívül annyival adós, a feje sem érné fel, s mégis megvárja a méltóságos titulust, a nagyságos nevet s az első ülést [CsH 101].

~**10.** ülve való elhelyezkedés; şedere, faptul de a şedea; Sitzen. *1657:* Rákóczi György, az öregbik, ki fejedelem képét repraesentálta az solennitásban, és mind az juramentumot déponálta, s mind az matriomoniumnak külső árnyékát véghezvitte az fejedelemasszonnyal ágyra kevés ideig ülésekkel [KemÖn. 58]. *1726:* A' Strása Mester magais recognoscálta, hogy Rettegen lako Szilágyi Anna Béres Mihaly Relictája és ugya(n) Rettegi Dereze Ilona nevű Léány nyilván valo Kurvák, a mint szállásokon lévö Némettel valo rosz Conversátiojokkal csokolodasokkal egymás ölében valo ülesekkel italokkalis Contestálták [Dés; Jk 19a].

11. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ben való* ülöhelyül (is) szolgáló; care poate fi folosit ca loc de şezut; als Sitzplatz verwendbar. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Egi hozzu ladaban giontaros Nozolia uagio(n) No. 1. vlesben ualo lada kiben mindenikben ualami hituan leuelek vadnak vagion No. 2. [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 33–4].

ülés[2] megünneplés; serbare, sărbătorire; Feier. *1586:* Az Vosarnapnak illesereol zentelesereol ig' vegeztenek eo kgmek hogy vgmint kilencz oraigh az kapuk be theowe legienek Ne zekerezhessenek, Ez Napon penigh Senky semmit ez haromval, Kenyernel, Bornal es hűsnal Ne Arullyon ereös bwntetes Alat, Az korchomakis Wresek legienek minde(n) Rezegeskedeokteol [Kv; TanJk I/1. 34].

ülés[3] üllő; nicovală; Amboss. *1668:* holmi Kovachnak valo miszert, egy ulest, Fogot, likasztot [HSzj *fúvó* al.].

ülés-házhely lakóház építésére alkalmas telek/lakótelek/házhely; loc de casă; Hausplatz. *1794:* (Az) osztályhoz valo p(rae)tensiok, az régi ülés, ház hely, vagy rovatal szerent p(rae)tendáltatnak e' következendö modon .... A Keresztes Részben ... Groff Kemény Farkas Ur ö Exja ... kiván maga számára öt ülés házhellyet ... az irt Keresztes részbűl ... Groff Tholdalagi Sára Aszszony Ö Nsága ... kiván magának három régi ülés házhellyet [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 6a]. *1810:* Mindenik Ülésházhely után ... hány kőből vagy véka Capacitasu szánto és ... kaszálo Helyek vagynak? [Dob.; Ks 76 Conscr. 12].

Szk: *belső ~. 1632:* Molnár János veres darabant ... Moki Jakab daragyany ... Szász Mihály daragany. Ennek a kettönek az sagarak adott belsö ülés házhelyet [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366]. *1798:* A' Trauzner Jusnak Conscriptioját ... a' Fel peres Aszszony nem ellenzi ezen moddal: Hogy az örökségek ne Confundáltassanak, és külön választásokat ne szenvedjenek, hanem mindenik belsö Ülés Házhely az ahoz tartozo appertinentiák, a' Fellperes Aszszonynak részére reaplicáltassanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b] * *bennvaló ~. 1632:* mivel kösztünk is lévén hét becsületes emberek, hadviselö (!) ... hogy az ötinek ben való ülés ház hellye nincsen, azért adának mü elöttünk flor. 3 idest háram háram magyar forintokért ben való ülés ház helyet nyil váltságával együtt, nyilváltság pedig egy egy forint, <egy pecsi>nye, egy fazék étek ... illyen formában, hogy ha magvaszakadatlan[a] maradnak, ezen faluba szabad székellyekre visszamaradgyan [Udvarfva MT; SzO 365. –[a]Így, de helyesen inkább *magszakadatban*].

üléshely 1. lakótelek; loc de casă; Hausplatz. *1568:* Tyzteletes Solymossy Barrabas Beozeodeon lakozo Gal Albertal es annak fyawal Tamassal teot illyen cereokke meg maradando Drinchet. Az mely wles helyen solymossy Barrabas hazat chynaltatot annak eggyk Rezet Gal Albert ... egy darab zanto feoldet, es harom kys darab zena Retetis Solymossy Barrabasnak atta ... azok helyeben Solymossy Barrabas ... Gal Albertnak adot zanto feoldeot ... az w chyury melllet. Mindenik egy masnak meg hyhatatlankeppen cereokke valo Drynchbe atta [Kissolymos U; SzO II, 227]. *1571:* Az wles hely a' kyn lakik az en hazamhoz walo kender feold wolt [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1575:* ada ... azt az wles helt, mely egy feleol Kwsgyörgy Balas lako helie, Masfeleol kedig Bow Mate helie keozeott vagyon Bölönffalwaba ... bymya [Bölön Hsz; HSzjP]. *1583:* En Dersi Peter ugian Dersi Vduar heli szekben lako ... neminemw szwksegemert, kenszeritetuen szalogositotam uala az en Kaniadi wles heliemet, egi szanto feoldet ... Vicinussa ... Beogeozi Nemes Mihaly Istuannak Tanorokia, Attam ez wles heliet eo ke(gyel)m(ene)k Ciefey Benedekne Aszszoniomnak, Petki Kata Aszonnak [UszT]. *1592:* Ennekem ... szenth kyralyon az Damokos Myhalynak mind wles helye es mezeon valo feoldey en kezemben vadnak [UszT]. *1600:* Tarchafalui Marton deakne penzen weött wles helet, kin hazais wagio(n), zanto feöldiwel, Zena fwwewel, es egyeb pertinentiaiawal foglaltak ki hatalommal teörweny nelkol Boros Peter, Boros Ferencz, Kapitan wra(m) megh zabaditotta Marton deakneth [UszT 15/212]. *1604:* Zent lelcky Albert Demeter zabaditattya Jlkeben ualo Jwles heliet za(n)to feoldet ... Balas ferencz tilalma ellen teoruenyre [UszT 18/162]. *1607:* Az Nagi Dosa Mihali ules helie azomban marad, mint az eleot ualo Attiafiak eltek [Makfva MT; DE 2. XVI. B. 1]. *1617:* Szent Imrehez egj wles helljet attak uala [Szentsimon Cs; BLt]. *1695:* adanak ... egj darab üles helyet ... mely ... fundus vagy üles hely redealyon viszontag ... Sera Geörgjre [Illyefva Hsz; BLt]. *1711:* Matisfalvan[a] Ferencz Istvanne Asz(szonyomna)k Juta a faluba ben egy darab üles hellye in Vicinitate Beczö Istvan Ur(am) [BLev. – [a]Hsz]. *1769:* Az Hatodik Sessio ez mellyen én magam Fatens lakom, melly Szanto föld volt, 's ugj fogtam fel Ülés hellynek, a' másikat elhagjván mellyet ugjancsak en birok [Pojána H; Szer. Filimon Petru (40) judex dom. vall.]. *1803:* Pápai Sándor Urnak Csegezi Klára Napája Asz(sz)ony Jussán, tsak két régi Ülés hellyek ... találtatnak [Torda; JHb XIII/68].

Szk: *bennvaló ~. 1753:* Ez igen nagy darab helység, benn való ülés helynek tartyuk, de egy vagy két egész ház hely volt é arra bizonyost mondani nem tudünk [Szováta; EHA] * *nemes ~. 1578:* Ezen eleottem az fellywl megh newezet Nemes zemelyeok minden Attyokfiaynak terheoket eo magokra fel węwęn es a mostani ideonek(is) allapatt'at megh tekintue(n), magokba iol megh hanywan wetwęn ... adanak ... Lazlo papnak fiurol fiura, es maraduaiarol maraduaiara Eöreökbe Irreuocabil(ite)r es Chęrebe egy Nemes wles hellyet [Várhegy Hsz; Kp I]. *1614:* Gagy Palfy Ferenczneк Nemes wles helieb(en) lako Sellcri [Özdfva U; UszLt VI/56. 110]. *1618:* Nemes Vles helyen Egj puzta keoházzal [HSzj *kőház* al.] * *örök ~. 1573:* ada ... Pays Janos veres istuannak egy eörök wles helyet [Hsz; BálLt I] * *puszta ~. 1578:* az mely pwzta wles helyelt ... öis minden ok vetes nelkwl

megh erezty neky [Uzon Hsz; Kp 1]. *1579:* Kenzerittetwen hogy egj feó Molnos öreöksegwnket kelleteek megh váltanwnk Zoltanban[a] ... az Nemes czeryek vitaliustol, es ennek az öröksegnek valtsagabalj zwksegwnkert Adank ... Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Kp 1. – [a]Hsz].

2. ülőhely; loc de şezut; Sitzplatz. *1715:* az Bere Kereszturi[a] Eccla adott az B. Kereszturi Templomban az Selyei szuperlatos szekben egy ulés hellyet leg elöl magá(na)k es maradekinak ... Majai Thamas Uram(na)k [DobLev. V/230. – [a]MT].

üléshelybeli (lakó)telekbeli; din loc de casă; vom Hausplatz. *1587 u.:* Ez Alperesnek az Attia es az Alperes adak es keótóttek en nekem az Kobatfaluan Valo Eóssúnktól es Attianktol cô penzen vett wles helybeli reszekis valami eó nekik reszek zerint Jútna minden Eppylethiuel egietemben [UszT].

ülésjószág (lakó)telek; loc de casă; Hausplatz. *1785:* Minthogy törvény szerént az néhai Nagy Bodó Mihály két ülés jószágának az fele általment Botár András és Santus Antalektól, primipilusoktól az Anda familiának, Anda Tamás és Anda Györgyéknek, az többiekkel együtt, azért mind a vetéskertek, mind pedig az töltések oszoljanak két egyenlő részekre, itíltetett [Taploca Cs; RSzF 148]. *1793:* ezen Producens Hadnagy Familiának légyenek ... Zabolán ... huszan öt ülés-Joszágai azok után tartozando külsökkel együtt [Mv; a zabolai Hadnagy fam. prod. pere tábl. (Mt)].

ülésláda ülőhelyül is használható láda; ladă pe care se poate şedea; Lade, die auch als Sitzplatz verwendbar ist. *1652:* Egy Lapos vasas fejer ülés Ládáb(an) ... Három ezüst kalánok, kiken ket ket C. C. es egy S. vagya(n) [Nsz; BfN X/2. Bethlen István conscr.]. *1679:* Romladozot ülés Láda nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95].

Szk: *szekérbe való ~. 1681:* Hinto bakjara valo, hoszszu, bőrös, vasas Lada Nro 1 Szekérb(en) valo Ülés Lada, egyik fekete, masik fejér, mindenik pléhes, vas fogatos Nro 2 [Vh; VhU 541].

ülésszék ülőhely; scaune; Sitzplatz. *1732:* Vagjon ezen templomban két rend ülés Szék ... be van Franczia posztoval vonva [Kóród KK; Ks 12/I].

ülésű 1. amin ülni lehet; pe care se poate şedea (confortabil); worauf sich man setzen kann. *1657:* csak paraszt, de jó ülésű katonanyereg vala [KemÖn. 59].

2. vmilyen tulajdonú; de proprietate; von Eigentum. **Szk:** *öreg ~. 1842:* minden öreg ülésü Telek után 3 az (!) három ezüst xr. fel vétetvén [Dés; DLt 622] * *paraszt ~. 1797:* Másadik ... paraszt ülésü Telek [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 89]. *1816:* Egész Régi Népes paraszt ülésü Telek [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

ület 1. ülőke; şezut, parte(a ...) pe care se şade; worauf man sich setzen kann. *1650:* csinaltam ket padot szöldön festve magam dezkayabol az ületit [Kv; ACJk 57b]. *1657:* Házában szokott tartani egy-egy öreg szép hív vizslát; többek közt egykor egy Tigris nevű lévén, szokott vala az bársonyos maga székiben ottan feküdni, kit nehéztellett szegény; én azért igen nagy gombostükkel megrakám a széknek ületit, hogy az eb beléfeküvén és szurdaltatván, szoknék el róla [KemÖn. 102]. *1659:* csinaltam megh egy o Karszeket az uletit ujonnan özve ónyveztem facit d. 35 [Kv; ACJk 50b]. *1793:* egy török nyereg ülete viola szin bárson, szárnyai varrottas veres barson [TL. Conscr.]. *1839:* ekkor meis (!) fogta a' kotsist az ületéböl de a kotsis nem szallott le, hanem az lovakat hajtotta [Dés; DLt 587/1838]. *1849:* Egy nagy fejér karas kanapé, ülete szalma | Egy kanapéj éretlen alma szinre festett, széléi pedig égy unyi szélességre sárgán pántlika formára festve, a kanapéj ülete pedig veress virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1850:* Egy darab Steyer börös szekér börön vasazva két ládával – 2 oldal bör tarisnyával – 2 bőr ület párnával – vasas töltött első és hátulso ülettel – spritzlederrel – srof kultsal, – sziju kerék kötövel – sarogjával [Algyógy H; Born. F. II].

2. ülep; şezut, dos, fund; Gesäß. *1833:* hátán, oldalán, ületjén, szélesen elterjedt verhenyes halál petséték [DLt 200].

3. hátsó rész, farrész; fund; Hinterteil. *1823–1830:* Az inasok nadrágjára nézve még azt jegyzem meg, hogy a szárai olyan szinűek voltak, amilyen egyéb köntösök, hanem az ülete és eleje kereken soknak veres posztóból [FogE 64].

4. telek; loc de casă; Hausplatz. *1841:* Első Colonic: ület Második Colonícális ület ... Ezen ület utánjáró szánto földek a' szárhegyi felső forduló határban [Szárhegy Cs; LLt].

Vö. az *ülés* címszóval.

ülethely (lakó)telek; loc de casă; Hausplatz. *1680/1817:* ab una Etzken János Pap p: m: Dalnoki Lelki tanito ... ab altera Etzken András es Eczken István ... tönek miélöttünk minden Ület hellyekböl örökségekböl ... illyen örökös és reális Divisiot [Albis Hsz; BLev.] | tönek mielöttünk minden Ület hellyekböl örökségekböl joszágokbol Szánto Földekböl ... illyen örökös és reális Divisiot [Dálnok Hsz; BLev.].

Vö. az *üléshely* címszóval.

ületláda ülőhelyül is használható láda; ladă pe care se poate şedea; Lade, worauf man sich auch setzen kann. *1850:* Egy darab, az uj szekérbe járo uj kotsi derék fedéllel – (: orba :) börrel bevonva – ület ládával – lo szörrel töltve, posztoval be vont párnával – első és hátulsó takaró börrel (: spritzleder :) kotsis ület elötti takaró bőr s kotsis lábánál fénn állo czifra vas támasz [Algyógy H; Born. I. F. II].

Vö. az *ülésláda* címszóval.

ülhet 1. a putea şedea; sich setzen können/dürfen. *1775:* a gubernium is Csernovitsot arestumba tétette 18 nap olyan szoros helyre, hogy se nem ülhetett, se nem fekhetett s csak kenyeren s vizen <élt> [RettE 345]. *1779:* Mondják, hogy irtóztató sok productum volt mind a két részröl. Ötven koncra mentek az inquisitóriák. Az asszony részére valóban fel volt téve, melyet a mamsel (madamoiselle) fateált, hogy Teleki Imre úr úgy meggyakta Bethlen Miklós leányát, hogy harmadnapig sem nem ülhetett, sem nem járhatott úgy amint kellett volna [RettE 402].

Sz. *1660:* se emberek, se egyebek, ki s be ne jarjanak, ne nehezedgyenek az en dolgomis, s az orszageis miattok, ha nem ülhettenek az Lapaton, üllyenek az Asagon (!) [KJ]. *1703:* azt kgd ne gondollya, hogy most béli ültem, enyém[a]; mert bizony nem ugy lészen; ha kgd a' lápáton nem ülhet, bizony az asagon[b] is el ül, még job volna, ã kit el vesztegetet, azokat szerezne kezéhez könnyöbb(en) beszélhetne [Kv;

Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz. – [a]Az elfoglalt jószág. [b]Olv.: azsagon].

2. vmilyen közlekedési eszközre (járműre, állatra) felszállhat ; a (se) putea sui/urca pe un vehicul/animal; sich in/auf einem Verkehrsmittel/Tier einsteigen/aufsteigen können/dürfen. *1736:* Egyik asszony fel nem fér az szekerbe … az kerék kiesik az szekérből, feldől az szekér … kiáltottak, sikoltottak az szekérben ült asszonyok, amaz asszony penig kaczagta s csúfolta őket: Lám megmondám bustya nősök, ha én nem ülhetek az szekérben, tü sem mentek ma békével az sokadalomba [MetTr 419].

Szk: *lóra ~.* *1657:* minthogy az németek gatyát nem, inget hosszat, szűk ujjút viselnek, oly szoros gatyát csinálának, alig ülhettem lóra benne, de csak meg kellett lenni | meg is betegedém vérhasbeli nyavalyával, kiben nyolcadnapig feküvém, lóra nem ülhetvén, de Isten után egy Ascanius nevü doctor curatiója hamar segíte [KemÖn. 43, 258]. *1661:* magam … kglmes uram haza is alig jühettem Szebenből, az lábomannirakorbánczosodott. Ha valamenirekönyebbednék az lábom, az Ngod szolgálatja mellé menten magam is elmennék, mivel az lóra nem ülhetek [Bágyon TA; SzO VI, 256 Csegezi Tamás, Asz kapitánya a fej-hez].

3. hivatalt/tisztséget betölthet; a putea ocupa o anumită funcție; ein Amt bekleiden können/dürfen. *1578:* Akarwa(n) is az varasnak zabadsaga mellet elny es halny feokeppen penigh igyekezwe(n) az istennek tyztesseget … eló winny Es az tanachyot affele zarwas bwnnel meg fertezteted zemelyekteol meg tyztetany …. Igy wegeztek Kappa gaspar es Hennigh Iacab felol, Miert hogy comagok … paraznasagnak bwnyt meg wallottak … Azok Semmy keppe(n) It ne(m) wlhetnek hane(m) mast kel ertek walaztany [Kv; TanJk V/3. 178a]. *1662:* Tömösvári passával való ökegyelme conclúsiója nem volt titokban, nemcsak nálunk[a], de más tovább ülhetett volna ideig odaengedett székünkben, talán hamarébb elvötte volna ökegyelme jutalmát elfogott levelekből kinyilatkoztatott practicájának, mellytől való félelem hozá ökegyelmét hozzánk Monostorra Fejérvárról a medgyesi gyülés előtt, és farba rugatá máshoz való hűségét [SKr 466–7. – [a]II. Rákóczi György vádja a vele szemben fejmé választott Barcsai Ákos ellen]. *1677:* Directorok, székeken s' Táblákon mint ülhetnek ben [AC 254]. *1710:* A molduvai vajdát penig, Mauro Cordatust elvádolák a portán, hogy nagy keménységgel viseli magát, és a Molduvában kereskedő törökököt is kicsiny dologért mindjárt kalafában vereti, azért a török császár visszaviteti Constantinápolyban, kevés ideig ülhete nyavalyás a fejedelemségben, és Demetrius Kantumirt promoveálák vajdaságra helyette [CsH 453–4].

4. vhol tartózkodhatik/maradhat; a putea sta/şedea undeva; sich irgendwo aufenthalten/bleiben können/dürfen. *1823–1830:* Minthogy pedig az úrfival nagyon megváltozott volt az állapatom, gondolkozni kezdettem, hogy ki tudja meddig ülhetek külső országon [FogE 213]. *1840:* nem mehetett, mivel foglalatasságai lévén – két nap nem igen ülhetett oda haza [Dés; DLt 370]. *1844* busulak, 's tünödöm, anyira hogy ha igy tart, sokáig tám le is betegszem anyira busulak – 's vágyam téged látni nem ülhetek tovább [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *veszteg ~* maradhat, mozdulatlanul/cselekvés nélkül ülhet; a putea sta liniștit (la locul său); bewegungslos bleiben können/dürfen. *1618:* Ezeket elvégezvén még tréfára vevén mondá, hogy: Hová tegyük hát mi oztán az mi hadunkat, ha megbékéllünk az kazullal, mert az mi hadunk nem nyughatik, és veszteg nem ülhet [BTN[2] 171]. *1634:* Monda Agoston Janos, Jay megh halok, kire monda az Attya, am haly megh, mert veztegh ulheczy vala oda ala szöló uegin ne koslatnal mindc(n)nut [Mv; MvLt 291. 30b]. *1669:* De mü bizony egy úrnak is nem irkálunk arról a dologról, hogy küldjük ki Dávid deákot, vagy nem? Ha nem engedtetik, veszteg ülhetünk s nem mi leszünk okai, ha penig meg, meg kell bizony annak lenni nolle, velle; ha penig nem akarják, bizony úgy járnak, mint ma a szebeni királybíró, ha rosszabbúl nem [TML IV, 536–7 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ha úgy akarja Nagyságod, hogy gazda legyek, a leszek, a mint hogy egyébaránt is a mint én most vagyok, nem igen ülhetek sokat veszteg [TML VI, 151 Teleki Mihály Lónyai Annához].

6. ülve elhelyezkedhetik vhol; a se putea așeza într-un anumit loc; sich setzen können/dürfen. *1760:* ki akara indulni[a] ismét Bonchidára, de elsőbben enni akart, amint hogy az asztala meg volt terítve. De nem ülhete melléje, mert ebéd előtt egy fertályórácskával csak azt mondá: „Jaj! be meghevülék". S azonnal lankadozni kezdvén, míg mellrevalóját róla lekapcsolták, meg is hala [RettE 112. – [a]Barcsai Gergelyné Naláczi Sára].

Szk: *asztalhoz ~.* *1705:* Annak utána pedig asztalhoz mind a két házban leülénk, de az asszony minthogy rosszul volt és terhes lévén, a gyomra émelygett, ki mia az asztalhoz nem ülhetett, hanem a fejedelemasszony házában ött Kölcsériné asszonyommal [WIN I, 599].

7. élhet/vmilyen állapotban maradhat; a putea trăi într-o anumită stare; in irgendeiner Zustand leben können. *1619:* Minékünk penig háborúság nem kellett volna, mert mi szeretettel megtartottuk volna az frigyet és békességet, és most is mindenképpen csak az kellene minékünk, csak ti ülhettek volna az békességben [BTN[2] 348]. *1758:* Az édesatyja bírt negyvenezer forinttal, elég maradott volt az édesanyjára is, de nem ülhete végig az özvegységben, hanem mint az én szegény édesanyám, úgy ő is férjhez ment volt medicinae doctor Pápai Ferenchez, kinek az apja, mint az én mostohaapám apja, egyidőben enyedi pap vagy professorok voltak [RettE 71].

8. lakhat; a putea locui; wohnen können/dürfen. *1758:* Ő Désen lakván arra jutott, hogy házanként kéregett s úgy élt, míg osztán egy pincében, az hol lakott (mivel emberséges ember egy házban vele nem ülhetett) ezelőtt négy esztendővel megholt [RettE 60]. *1844:* én Gado Judith meg gyermekesedtem a más hajlékába nem ülhetek [Várfva TA; Borb].

ülkei az Ülke (U) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ülke/Ulcani; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ülke. **1.** Ülkén lakó; din/care locuiește în Ülke; in Ülke wohnend/wohnhaft. *1599:* Mégh egizer Janczio Agoston megh cöklete uala Balasfi Janost Jlkeit [UszT 14/13 Martinus Ambr(us) de Jlke (55) lb vall.]. *1600:* Mathias Mathe Ilkei (40) zabad zekely [UszT 15/112]. *1603:* Jlkej Pal Ferench es Jstúan Peter szabaditattiak Juhokat az mochiar berchig valo vtigh … hogy el iarhassanak vellek, Az Jlkey Biro es teob júhos nepek tilalmok ellen teorwe(n)re [UszT 16/45]. *1606:* Pal balint Jlkej (32) lb [UszT 20/169].

2. Ülkéről származó; care este) originar din Ülke; aus Ülke stammend. **Szn.** *1591:* Jlkej Pal is … Jlkej Peterrel … Ilkej Balintnak [UszT]. *1603:* Jlkej Pal Ferech [UszT 16/45]. *1614:* Ilykey Tamasne pp Tomac Ilykej [BethU 133].

3. Ülkéhez tartozó; din/care aparține de Ülke; zu Ülke

gehörig. *1714:* az Ülkei hegyre megyen egy fold egy resze parlagos egy resze tövisses [Lengyelfva U; Orb.].

üllő nicovală; Amboss. *1592:* Lakatos Janosne, Angalit Azzoni ... vallia ... latam hogi az Inas, Tamas, valami czwstcot koczogat vala az wlcon [Kv; TJk V/1. 243]. *1595:* Vittetem 2 Cigant ala, mellyekkel czjnaltattúk az kaszasok szerszamat: Czjnaltak és foldosztak 80 kalapaczot, igazitottak: 28. ülöt: 21 kazat foldosztak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1635:* adtam mw szert nekj ... egy wllött, Egy Eoregh pöröllt ... egy Ljukasztott, két szegh fejezött [Uzon Hsz; BLt]. *1673:* Az hámor ház ... ezen házban vagyon vas verö százötvenkét font, vasbúl való, az alat ülcö és ülö fészek vasból valók [Cssz; CsVh 42]. *1710:* hazamra ra mentek, Tolvajul ülömet, verömet el hozták Bánd felé [Mezöbánd MT; Told. 2 Gáspár Czigány (40) vall.]. *1732:* ujjabban el akarta vinni az ülöit es veröit aszt mondván nem eleg az elobbeni zálogh ... azzal az ülöit es kalapatsát potentiose el akará vinni [MT; Told. 2 két román valló vall.]. *1769:* Patkolo verö egy kasza verö ülöstol egy ... Kasza verö Kalapacs ülöstöl [Nagyercse MT; Told. 19]. *1776:* egy nagy vas Kováts Üllője hozza valo nagy Vas verökkel, a melyek is 32 forintokat megértek volna [HSzj *vaskovácsüllő* al.]. *1817:* Kasza verö kalapáts ülöstöl s egy kis Furu 27 xr [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1818:* Fera Sztentsik panaszsza fel vetetik Paszku Sztentsik ellen, egy Bárosz és egy ülö keresetében; meljeket valami czigányoktol vett el, ámbár tudta, hogy az panaszloé volt ... Ezen Itélet ki mondatván a' feleknek tetzett Paszku Sztentsik az Baroszra és ülöre nem eskühetet réá, meljet hogj vószsza adgyon magát ajánlotta, De a Bároszszal el szökvén egy czigany azt viszsza nem adhattya [H; JF 36 Prot.]. *1843:* Bottyán Minya panaszolta, hogy Nékie el lopta ülüjét Kalapátsát [Bágyon TA; KLev. Tollas Jákob (28) unitus vall.]. *1865:* Egy kasza verö kalapács és üllö két fen kövel [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: *csőegyengető ~. 1648:* Vagjon az wuegh kemenczehez ... Egj kis czö egenghetö wlö ahozvalo kalapaczaval [Porumbák F; UF I, 903] * *félágú szarvas ~. 1622:* Uagyon egj teöke wleö beczwltek f 2. d. – Mas teöke wleö f. 1 d. – Egj Zaruas wleö f. 4 d. – Egj fél agu szaruas wleo f. – d. 25 ... Harom zaruas wleö es ket konor wleö f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 119 néhai Tóházi Eötues Mihály hagy-ban lévö ötvös müszerek lelt.] * *félszer szarvas ~. 1677:* Vas verö ház ... félszer kis szarvas ülö no 1 [Madaras Cs; CsVh 50] * *kétszarvú ~. 1656:* Jbidem vagyon az lakatosnak egy mivelö asztala, melljen vagyon várhoz valo miszerszám, modo sequenti: kett eöregh vas sutu kolczaival edgyüth, 4 eoregh reszelö közepsö raspoli nro. 8 ... Egy ket szaruu kis ülö. Fark sutu tekerö nro 1 [Fog.; UF II,96] * *kisded~. 1820:* Edgy nagy és két kisded ülü [Mv; MvLt] * *kis ~. 1648:* Wveögh czyürheöz valo instrumentumok ... Egy kis wliw kalapáczyával eggiütt [Komána F; UF I, 938] * *nagy ~. 1609:* egj nagj wleöyeys uagio(n) farkas michlosnit [Szentmárton Cs; BLt 3 Hoza Ferench Z(ent)martoni hanagj (40) vall.]. *1743:* (A vasmíves cigányoknak) mü szerek nem lévén ... vevének kezekhez ... egy pár furot in flor. öt egy nagy öreg ülöt in florenis három, két bároszt in flr. kettö, fogo egy hárminez hat pénz [Árpástó SzD; Ks 17/LXXXV. 128]. *1837:* A Kováts Mihelybe Eszközök Egy nagy fuvo lántzaval Két ráf huzo kapats ... Egy Szarvas, és egy nagy ülük [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *öreg ~. 1629:* Az mwheliben lakatos Gergelinek volt harom sutuia ... Az fuuois lakatos Gherghelye uolt ... egi eöregh wleö, egi szaruas wleö, ezen kiuwl az meli szaruas wleöi voltanak egiket maga rontotta ell ... kętt kwsw vagio(n) egy pók reszelö, az öreghbik onózo egy forgó kóles [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b]. *1632:* Kouaczy mwhelihez ualo szerszam Egj eöregh wleö N. 1 Egj szaruas wleö N. 1 [Fog.; UF I, 174]. *1676:* Lakatos ház ... Jbidem vagyon eöregh ülü vasával egy töke [Fog.; UF II, 701] * *serpenyőcsináló ~. 1681:* Ezen boltban vagyon egy serpenyö csináló ölü, continens libr. 19 [CsVh 93] * *szarvas ~. 1609:* tudo(m) az kapulabat marton peter uite el az saruas wleot (!) farkas michlosnit vagjo(n) [Cs; BLt 3 Demeter Giörgj z(ent) martonj soljmar (45) vall]. *1637:* Czionka szaruas wleo n 1 [Utl]. *1660:* Egy kis szarvas ülcö. Egy kis uereö [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1681:* Szarvas ülcö, edgy nro 1. Más közönséges ülö is, egy nro 1 [CsVh 92–3]. *1694:* Az Kovacs mihelyben valo öreg vas ullö kettö; Szarvas Üllö egy, Fogo egy. Pöröllyis egy [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1741:* Egy Szarvas ülö [Kv; TL 90] * *talpas ~. 1812:* Egy nagyobb talpos Ülö rf 12 Egy kissebb vas ülö Rf 7 Egy szarvas ülö Rf 4 [Mv; MvLev. 10 Szabadi József hagy.] * *vastag szarvú ~. 1832:* Az Czéh jovai Egy vastag szarvu ülü, egy piskoltz öntö réz [Kv; ÖCLev].

üllőfészek üllőágy; suport (de fier) pentru nicovală; Ambosseinsatz. *1673:* Az hámor ház ... ezen házban vagyon vas verö százötvenkét font, vasbúl való, az alat ülcö és ülö fészek vasból valók [Cssz; CsVh 42].

üllőtőke az üllő elhelyezésére szolgáló nagy farönk; butuc/postament pentru nicovală; Ambosslager. *1677:* vagyon ... fenyö boronákból fel róva deszka fedél alat egy kovács mühely ... Vagyon ezen mühelyben két ülö tőke, bennek való két középszerü vas ülökkel egygyütt [Madaras Cs; CsVh 49]. *1691:* Azon hámorban uagyon egy nagy uereö, mellynek az nyelin uagyon három uas karika s egy eöregh sorok karika serpenyeöjéuel edgyütt, egy eöregh ülcö teöke, uagyon két eöreg uas karika, az teökén egy ülcö fészkéuel edgyütt [CsVh 114]. *1812:* Egj ülö Tökc Rf 1 Egy jukaszto Tökc xr 30 [Mv; MvLev. 10 Szabadi József hagy.].

üllővas nicovală; Amboss. *1652:* Egy rosz fülc tört ülö vas Cserfa tökébe, és egy vágo vas ugya(n) a' Tökébe(n) [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Kovács mühely ... vagyo(n) itt: Ülö vashoz valo Tőke nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 141].

Szk: *nagy ~. 1745:* Nagy ülü vas nrö 1. Fogo nrö 1. Kalapáts nrö 1 [Marosztkirály AF; Told. 18]. *1753:* Egj nagj Ülö vas a Czigannál áll nrö 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * *ó ~. 1681:* Kovács Tökejeb(en) valo, munkaban forgott ö ülö vas Nro 1 [Vh; VhU 523].

ülnök a bíróság munkájában részt vevő nem jogász szakértő; asesor; Gerichtsbeisitzer. **Szk:** *egyházmegyei ~. 1869:* az egyházmegyei és házassági törvényszéki ülnökök meghivatnak gyülésre ... Erröl a világi ülnökök és válo peresek idején értesítendök [M.bikal K; RAk 176] * *házassági ~ → egyházmegyei ~* * *hites ~. 1844:* Kis Kedei Váralyai András, Csia Lajos ... kérik a hütös Ülnökök közi lejendö fel vétetésöket | Várallyai András, Mihály Domokos, és Pap Sándor meg probáltatások után, elegedendö készülettel biróknak találtatván, hütös ülnököknek fel vétetni határoztatnak 's ezennel felis eskedtettek [Usz; UszLt XI. 85/1. 86]. *1850:* Szentiváni József m k. Hütös Ülnök 's e tárgyban[a] ki nevezett Elégtevö Biztos [DobLev. V/1286. – [a]Az exe-

kúcióban] * *törvényszéki ~ → egyházmegyei ~* * *világi ~ → egyházmegyei ~*.

ülő I. *mn* **1.** ülve elhelyezkedő; care şade/stă ..., care se aşează ...; sitzend. *1710 k.:* Sclavinioninak miért nem? aki a császárnak rendkívül való párnán ülő félszeme et mortalium interessatissimus volt [BÖn. 916]. *1736:* Valahányszor ivutt az fejedelem mind annyiszor az czüst tángyérra töltött bort meg kellett elsőbben a főinnya-adónak kóstolni. Az több asztalnál ülő vendégeknek az pohárnokok adtanak bé innyok [MetTr 336]. *1760:* Diebus mensis Aprilis et Maii az román papok fundusainak s külső appertinentiáinak excisiójára járván, 2-da Maii Sólyomkőn lévén, az ott lévő pusztatemplomba bementem ... Az holott is láttam ilyen képet: egy feredőkádban ülő betegnek képét, ki előtt egy barát állván, a szájába ad valamit [RettE 106–7].

Szk: *ebédhez ~. 1657:* Ez hírt nékem szinte ebédhez ülő szándékomban hozák meg ... nem jelentém addig, hanem csak alattomban meghirdettetém azhadaknak készenlételeket, és az ebédet hamarjában, de csendesen elvégezvén [KemÖn. 280–1] * *seggén ~. 1738:* hallottam az maga szajából Máté(na)k hogj ha valami világ lesz olljant tsinál hogj s. v: seggén ülő(ne)k s maszkálo(na)k kell lenni [Adámos KK; Ks 17/LXXXII. 2].

2. vmilyen közlekedési eszközön (járművön, állaton) utazó; care şade/stă într-un vehicul/pe un animal; der mit irgendeinem Verkehrsmittel fährt/auf einem Tier sitzt. *1710 k.:* Szelepcsényi különben is jó patrónusom volt, ebédre egynéhányszor hívott ... az udvarhoz is maga hintóján felvitt. Sokszor ott is az úton a hintóban ülő káplánja precálván a breviáriumot, azt mondotta, egy s más jövő úrnak köszönt, felelt: servus etc., meg vissza az imádságra [BÖn. 570]. *1768:* a két Ló háton ülő emberek közül (egyikre) ... égyet réá üte, akiis annakutánna Ló háton el nyargala egyedül, a másik penig meg mulatozván, annak a Lovára ütött és az is hasonlo képpen el nyargalt [Kissolymos AF; Told. 3a]. *1843:* más a' botjával hadazott a' szekérbe ülő személyek felé azért hogy ne ismerhessenek meg [Bágyon TA; KLev. 7].

3. vmilyen hivatalt betöltő; care îndeplineşte o anumită funcţie; irgendein Amt bekleidend. *1667:* Az mostan innen ment új budai vezér, kinek neve Mahmud basa, mivel az mi kegyelmes urunknak régi barátja s ismerője is, legelső alkalmatossággal látogatására küldeni szükséges, mivel ő nagysága felől mindenkor jó emlékezettel volt diván ülő vezérségében is [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

4. vhol található/tartózkodó; care se află undeva; irgendwo befindlich. *1716:* Egy Sárkányon ülő Kupido 8 gyémánt benne s egy rubint [WassLt].

Sz. *1661:* Mivel mint egy ágon ülő madár, minden nap úgy vagyok, Kegyelmedet kérem igen bizodalmason, ne vonja meg ebbeli jóakaratját, tudósítson minden állapotokról [TML II, 91 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz].

5. ülés célját szolgáló; pe care se poate şedea; sitzfähig. **Szk:** *~ deszkapad. 1794:* Leg elsőbben is bé menve job kezre találek kiuul a kapun egy szalmaval fedett Kis ereszt alatta levő ülő deszka paddal [Várhegy Cs; LLt] * *~ kamaraszék. 1747:* Egyes ülő Kamora szék 1 [Borsa K; Told. 24] * *~ padszék. 1656:* Ezen haznak harom kereztfaj ablakaj ramasok lantornasok, az fal mellett kett felől csövek labra csinalt üleö padszek | Az kemenczc keörül czövek labra csinalt üleö padszekek harom darabbol allok, felseö resze gerendas padlasos jo, also resze feöldeles padimentuma [UF II, 167, 178]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Az fel vono es bé tevő kapu között két felöl, ülő pad szék Nro 2 [Vh; VhU 502–508].

II. *fn* **1.** vhol ülve elhelyezkedő személy; persoană care şade/stă undeva; irgendwo sitzende Person. *1878:* Kozma János gondnok panaszolja, hogy Kozma Andrásné Léti Kata a templomban illetlenül viseli magát, amenynyiben, bár mily tele van a pad, be akarja magát furni s lökdösi a szélül ülőket [M.bikal K; RAk 340].

2. vmilyen közlekedési eszközön (járművön, állaton) utazó személy; persoană care şade într-un vehicul/pe un animal; Person, die sich auf einem Verkehrsmittel/Tier befindet. *1736:* Mikor osztán az faluhoz közel érkeztenek az hol az lakodalom volt, az fő gazda az gyűrűt kiküldötte ... avval egy bizonyos czélon megállottanak, akkor az vőlegény részről egynehány paripát külön állitottanak ... mikor osztán jelt adtanak, az mely czélban az gyűrűvel megállottanak, addig futottak ... és az kinek az lova az gyűrűhöz legelsőben érkezett, azon az lón ülő nyerte el az gyűrűt, s volt dicsőségire s dicséretire is [MetTr 380].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *törvényt ~* törvénykező személy; persoană care participă la scaunul de judecată; zu Gericht sitzende. *1597:* Azerth az teorúc(n)t yleok, ide az vice zekre bochatottak, az honnan kj me(n)t az dologh [UszT 12/1].

ülőeresz félfedél, amely alatt ülőhely található; lavită la poartă cu acoperiş; Halbdach, mit Sitzplatz darunter. *1777:* Az Ország uttya felöl valo kapun bé-menvén kün a' kapu előtt egy Ülő eresz deszkábul fedett [Körtvélyfája MT; LLt Fasc. 12/8].

ülőfilagória nyári ülőhelyül szolgáló lugas/kerti ház; pavilion/clădire mică (pitorească) situată într-o grădină, cu banchete/bănci; Gartenlaube mit Sitzplätze. *1849:* A Gabonás .... Udvar felől lévő vegibe egy ülő Phylegoria [Somkerék SzD; Ks 73/55].

ülő-házhely lakóház építésére alkalmas telek/lakótelek/házhely; loc de casă; Hausplatz. *1764:* Mü mind hárman ugy tudgyuk és régi hiteles öreg emberektölis mindenkor ugy értettük s hallottuk bizonyoson hogy az utrizált Faluban ... antiqua Colonialis Sessio, vagyis régi ülő házhely ... tsak tizenkettő tartatik régi ülő ház hellynek [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 6].

ülőhely 1. egy/több személy leülésére alkalmas hely; loc de şezut; Sitzplatz für ein oder mehrere Person(en). *1584:* Veottünk wyazt az Zentegyhazhoz tezen f 1 d 27. Az nagy Templomban, Az kar zekokban (!) az wleo helyekre az kyre vlnek Aztalos Janosnak fyzettem teolle f – d. 63 [Kv; Szám. 3/XV.14]. *1641/1687 k.:* ã Templom ujjitása után ã Szék hellyeketis meg ujjitsák .... Az aszszonyi állatok székek felöl penig ez a végezés: Mivel hogy falu közönségese(n) tsinált ülő helyeket gerendákbol, ki ki ülő helyét váltsa fel, mellyet ha valaki violálna vagy ã Templomb(an) vagy a czinteremb(en) valami zugolodást indittana az az ország decretum szerint flor. 20. maradgyon [Sóvárad MT; MMatr. 209]. *1756:* Ezen Árnyék Szinhez, a mint az Ösveny fordulvan nem meszsze Vagjon egy Szép Czipruſa bőséges ki terjedett ágaival, melynek alatta hasonlo kivánatos arnyék hely observáltatik, készülendő ülőhellyek földből magossan

csinálva [Branyicska H; JHb LXX/2]. *1819:* tsináltassan ullő hellyeket [Kv; MészCLcv.]. *1823–1830:* A nézőhely alatt volt a földön, ez is elöl az urak feje felett örmény sátorral bevonva, székekkel, padokkal megrakva. Ezen hátul a több nézők helye zöldággal fejek felett beárnyékozva, ülőhelyek hosszú fenyőgerendák | A szürcti vakációra kimegyünk ismét Kutyafalvára, de ott szőlő nem lévén, az ozdi hegybe mentünk szüretezni. Volt két tábori sátor, egyiket ideadják, hogy a szász tanítóval lakjunk benne, azt mi felkészítjük, gyepből ágyakat, ülőhelyeket csinálunk belé, azonban megérkezik Sárpataki György, s őt szállítják bele [FogE 106, 112]. *1849:* Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra mélto nagy terepéj, Tölgyfa, melly alatt vagynak faragatt kövekből alkatatt ülö hellyek, asztalak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *egy embernek való ~. 1656:* Az kamara szekben vagyon egy deszkabol csinált egy embernek valo ülcö heli | Jttem az kamaraszekhezis hasonlo vas sarkos pantos fel szer ajto fa melljeke, az kamaraszekben egi embernek valo ülö heli [UF II, 123, 165] * *két embernek való ~. 1656:* Az kamara szek bolthajtasos padimentomos deszkabol csinalt 2 embernek valo ülcö heli bene | Ezen kamara szekben vagyon ket embernek valo ülcö helly, felscö menyezeti festekes, also feöldeles padimentomat, az esscö csepeges megh jarvan hihetcö hogy megh roshadott [UF II, 125, 175] * *templombéli ~. 1764:* akik pedig utánna mennek előtte Tolyoskodnak bé, ki ki, mint az mezőn lévő szántó földében, ugj disponal a' Templombéli ülő helyben [Lécfva Hsz; HSzjP].

2. pihenőhely; popas, loc destinat pentru oprire; Rastplatz. **Hn.** *1690:* az ülö helynel [Rákos TA; Borb. I Kozma Istvan ns vall.].

3. árnyékszékbeli ülőhely; ramă/scaun de closet; Sitz am Plumpsklosett. *1593:* 6. die marty Az scholaban az nagi Cloacaban chynaltattúnk a lectornak kilen co maganak egi wlco helt, Vettünk lecz Zeget ... d 3 Az chinalastol attunk Ach Janosnak f – d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 122–3]. *1596:* Hogi az scholaban valo Cloacanak ahuâ az gyermekek iarnak az padlassa es wlco helie meg bontokozot volt vettünk ahoz ket corcogh hayo dezkat az malom biraktol semmit ne(m) attunk erte [Kv; Szám. 7/II. 25 egyházfiak szám.]. *1679:* Arnyek szek itt deszkás, Két ülő helye deszka táblás. Vagyo(n) azon deszka rekeszben, gyermek(ne)k valo deszkas ülő szekis nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 21].

Szk: *kettős ~. 1756:* a Secessus ... Also részin kettős ülő hellye áll Gyalult fenyő Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2. 22–3].

4. ülő helyzet/poziciö; poziţie şezîndă; sitzende Lage/Position. *1774:* meghallván Teleki Károly úr, felkele ülőhelyéből s megcsókolván a napájaasszony kezét, így szóla [RettE 320]. *1796:* Láttom szemeimmel. Hogy Katona András Kováts Andrásnéval ... jött Kolosvár felöll, hogy pedig a Csipkésnek tetejére érkeztek ott le ültek és mű hozzájok kiáltozván: Tzuletye arra felköltek ülő hellyekből, és el haladtak Méra felé [AggmLt B. 15]. *1806:* midön magamat kinyugottam volna, fel kötem azon ülő helljemről [DLt 250/1808].

Szk: *veszteg ~. 1598:* Kadar Gergely ... vallya ... mikor aggyon akarta volna cotnj Pazthor Jstwan Baka Ferenczet vezteg colco helyeben, en ragadam megh Paztor Jstwant, es nem hagyam cottnj, hanem megh gonozt mondek nekj hogy azt chelekedy, annak eleotte penigh latam hogy Nehez Mathyas swga Baka Ferenczneк [Kv; TJk V/1. 254].

5. telek; loc de casă; Hausplatz. *1665:* Reghi osztas szerent valo ülco helly vagyo(n) kettő [M.régen MT; BLt].

ülőkocsi hintó; trăsură; Kutsche. *1812:* atzél kék szinü lakirozott két ülö-kotsijában, két fakó Lovakkal szökött-el [DLt 684 nyomt. kl].

ülőpad ülésre szolgáló pad; bancă (de şezut), banchetă; Bank. *1588:* 9 Nouem(bris) ... Veottem Weg Janostol az Feredó haazhoz 5 hayo Dezkat wlco padnak faraktak es meg gialoltak fyzettem f. '3 [Kv; Szám. 4/III. 34]. *1794:* A Hidvégi Fogadoban ... Fejér ivo asztal egy ... Egy ülö Pad [Gyalakuta KK; TSb 17]. *1812:* Az oskolának[a] meg vizsgálásakor tapasztaltatott, hogy a tanuló gyermekek tanulóháza igen setét, asztalok és ülő padjok alkalmatlan, a pálinkát mester atyánkfia abban főzeti [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 37. – [a]A kőrösi (Hsz) ref. iskolának]. *1825:* Az Áruló- és ülő padok, Fogasok, Rudak, mint nem az epülethez tartozó mozdithato eszközök fel nem vetettettek [Dés; DLt 3]. *1864:* egy hajdoni papd (!) ülöpadot készittetett, 's itt töltötte unalmos óráit [Magyarókereke K; KHn 94].

Szk: *hosszú ~. 1797:* Licitáltattak ... Egy ülö hoszszú pad Dr. 88 Egy ülö karjas pad Dr 70 [DobLcv. IV/775. 1b] * *karjas ~ → hosszú ~.*

ülőpárna ülőalkalmatosságra tehető párna; pernă de pus pe scaun; Sitzpolster. *1790:* Két darab ülö Párnának valo sokféle szinü posztobol varrott Dr 20 [Mv; MvLcv. 4 Kis Ferenc ács hagy.].

ülőszék 1. ülésre alkalmas bútordarab; scaun; Stuhl. *1589:* Az meg neüeszet ket wy rendelt auditoriumoknak padimontom es wlco zekeket chinalassara (!) vitettünk a templumbol oda dyreb (!) darab fakat, oda vitteletol f. – d. 5 [Kv; Szám. 4/IX. 14]. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... vagjon wlcö szek No. 1. Az zobaban vagjon Pad zek hozzw No. 2 ... Polcz vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8]. *1674:* Az kapun kivül két felől, két bik dészkabol valo ülö szekek vadnak | Egj szél deszkából csinalt ülö szek [A.porumbák F; UF II, 593, 594]. *1710 k.:* Az 1680. jaunáriusban menék én Kamarásra lakni, igen rút hideg, szél, hó és fergetegben, noha üveges hintóban; de amint a régi üveges hintókban négy vaslábon állani szokott ülőszék volt, s ezt ekkor oda nem tették volt, az olyan lyukon feljött hideg a feleségem méhét, ágyékát általverte, a doktor azt állította [BÖn. 716]. *1745:* Az Pap ülö székin Szőnyeg, az háta megett Székely Szönyeg, Enceklö Pulpitus ibidem veressen és Sárgán meg festett cum Inscriptione 1744 [Újszékely U; UnVJk 116]. *1789:* Festékesek ... Más rongyollott a pap ülő-széke az Oratoriumba beborítatott vélle [Sepsiköröspatak Hsz; NNyv III, 60]. *1823–1830:* Ezen bálházból a teátrum s akkorra való ülőszékek ki voltak hordva, a karok vagy lózsék megmaradtak, hanem a palotának alsó végében volt egy igen nagy asztal, pénzváltó és kártyázó asztal [FogE 248–9]. *1839:* Felállitottam három kapu lábot ... aztat Zsendelylyel megfedettem a kapu eleibe egy Ülö széket fedezövel együt csináltattam [Hszj *ülő-szék* al.]. *1846/1850:* A' kuklinál[a] vagyon egy hosszu asztal két ülö szék ... A kuklinak oldalán van 6 és fél szál deszka [Algyógy/Szászváros H; Born. F. Ii. – [a]A leltár kivonatában *kuglinál* alakban szerepel]. *1851:* Kemén fábol fáin ülöszék [Dés; DLt 2216].

Szk: *alacsony ~. 1589:* Egy Alachon kisded wlco zek

[Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 68] * *cöveklábra csinált ~. 1656:* Az kovaczok hazarol fordulvan, az udvarbirak hazara, az kapu eleot vagjon, egy fel sendeli hejazatt alat, czeövek labra csinalt ülcö szék [Fog.; UF II, 160] * *egy embernek való ~. 1648:* egy embernek valo wleöszek [Porumbák F; UF I, 880]. *1656:* Ezen kamaraszekben vagjon egi embernek valo ülcö szek | Az kamara szeken felül deszkabol csinált egy embernek valo ülcö szék [UF II, 124, 127] * *egyes ~. 1794:* Avatég egyes ülö szék háram [Gyalakuta KK; TSb 17]. *1797:* Dio festékü egyes ülö Szék kettö [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6]. *1851:* A Hijuba el törödözött egygyes ülö Székek [DLt 1852 év al.] * *egy személyre való ~. 1641/1687 k.:* Mivel hogy illyen végezést töttenek volt hogy ã Templom ujjitása után ã Szék hellyeketis meg ujjitsák ... mind(en) ember fizetésiért fizesse bé à Széket (!) ugy mint d 25. melly fizetés templom épitésére conferáltassék, lön azért illyen végezés elöttünk hogy az a közöttök valo deliberatu(m) ratificaltassék ille(n) okkal ã békességnek égymás között valo meg maradásira, hogy minden ös férfinak, égy személlyre valo ülö Szék adatassék ingye(n), ha peniglen, két vagy három személynek valot csináltat az égy ös személlyen kivül ... pénzen váltsa fel [Sóvárad MT; MMatr. 209] * *kisded ~ → alacsony ~ * könyöklös ~. 1656:* Jbidem az fal mellett 3 labas bellett padszék, mellette 2 rendbeli papok ala valo deszka keönjeöklös terdeplös ülcö szek kik között mennek az cathedraban 5 rendbeli faragot keö lepczöken [Fog.; UF II, 123] * *pápistás ~. 1811:* én itten mind az ollá Templomban járok egez Grétzeritus vallásra állatam itten épen hogy nem böjtölok vélek ugy mind ök de már Széketis csináltotam az Templomban magamnak egy kis papistás üllö Széket [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz] * *posztószéllel boritott ~. 1678:* Uzonbol vitte(ne)k el ... varrott sellyem széket nr. 7 poszto széllyel buritot – ülö szeket nr 4 [BLt 1] * *rámás ~. 1679:* Poszto szelbül kotött, esztergárban meczet ramas kis ülö szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20]. * *templombeli ~. 1767:* láttam hogy a szolgálóját ... az Ángya Tompa Jánosné és Leányi boszszuságokra ... Templombéli nms ülö székekbe ültette [Kisborosnyó Hsz; HSzjP Ladislaus Tompa (42) ns vall] * *térdeplös ~ → könyöklös ~ * töltött ~. 1802:* Nyolcz egészszen be boritatt ülö töltött Székek [Mv; TGsz 52].

2. árnyékszék ülökéje; ramă/scaun de closet; Sitz am Plumpsklosett. *1592:* 10 January. Az scholaban a' Cloakara chynaltattunk wleo zekeket Attunk Achy Matenak Münkayatol f – d 16 [Kv; Szám 5/XIV. 25, 27 Eppel Péter sp kezével]. *1599:* hogi a scolaban az gyermekek cloakat ahol az wleo zekek vadnak meg tiztitatük a kiralyal, Az eo tizta mywetol fizetünk neky d 25 [Kv; Szám. 8/XVI. 36 egyházfiak szám.]. *1648:* Ezen házbol egy árnyék székre nylo zeöld festékes ayto, mint az teöbby, excepto, hogy nincz zár rayta, hanem vas kilincz, sarga poztoval buritot az secessusnak wleö székj [Komána F; UF I, 930]. *1666:* egy árnyék szék köböl rakott ülö szék nélkül való [HSzj *árnyékszék* al.]. *1679:* az házbol nyilo oldal kamora ... Ezen kamorabul nyilo Arnyek Szék Kamorája sövenyes oldala kivül belöl tapaszos. gerendas, deszka padlásos. NB: Külsö oldala dülö félb(en) vagyo(n) ... Az mely ülö szek itt vagyo(n), ighen el romladozot, megh kellene csinaltatni | Arnyek szék deszka rekesze, Ülö szék haro(m) lyukan, deszka fedel nro 3. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 10, 30]. *1694:* Jnnet elebb, njilik az Arnjék székre is, vas sarkas, pantos, fa hevederes, retezes, retezfejes, félszer Ajtó ... Vannak benne ülö székek nro 2: gjalult deszkákból valok; de az egjgjikbol egj darab deszkája ki törött, el romlott [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kuria-leír.].

Szk: *egy embernek való ~. 1674:* Ebböl az arnyek székre nyilik egj fel szeres fa sarkon, panton forgo ajto, fa kilincze forditoja fa be vonoja, padlasa paraszt ablakais hasonlo egj. Vagyon benne egj embernek valo ülö szék [A.porumbák F; UF II, 604] * *fenyödeszka ~. 1783:* Ezen Házak oldalában ... egy kis Arnyék Szék, melyben gyalult fenyö Deszka ülö szék van [Mocs K; JHbK XXXI/1] * *gyermeknek való ~ 1679:* Arnyek szek itt deszkás, Két ülö helye deszka táblás. Vagyo(n) azon deszka rekeszben, gyermek(ne)k valo deszkas ülö szekis nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 21].

ülöszékecske ülésre alkalmas kis bútordarab; scăunel, scăunaş; Stühlchen. **Szk:** *deszka ~. 1679:* 1. Bástya ... vagyon itt: sövenyes közönséges ágj nro. 6. négi szegü paraszt, deszka ülö székecske Nro1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.] * *kisded ~. 1656:* Jbidem 2 kisded ülcö szekeczke [UF II, 124] * *metszett fájú ~. 1679:* Poszto szélbül kötött Esztergarba(n) meczezet fáju ülö szekeczke nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 31]. * *paraszt ~ → deszka ~.*

ülöszék-hely ülöke; obiect/mobilă pe care se poate şedea; Sitzfläche. **Szk:** *egy embernek való ~. 1656:* Item jnnet nilik be job kezre egi kamara szekre, vas sarkon panton forgo retezes retezfejes vas kilinczes lapoczka forditos fejer bellett ajto, az kamara szekben egi embernek valo ülcö szek heli [Fog.; UF II, 150–1].

ülöszínecske fedeles bódé; chioşc; Bude. *1823:* Fel olvastatik az ide valo Dévai Fazakos Czehnak Instantiaja, mellyben panaszolják, hogy özvegy Tekintetes Szeredai Domokosné aszszony, a' Dévai piatzi kapu elött lévö kis Szinetskéért, hogy alatta árulgatnak Szambatonként öket nagyon Taxálni kivánnya. Határozás. Tiltassék meg Szeredai Domokosné, hogy ... a kapuja elött lévö kis ülö Szinetskéért Semmi taxát a Fazakasoktol ne exigáljon; külömben kéntelen leszsz az Uradalom aztot onnan el rontani, nem lévén, Semmi jussa egygyik Birtokosnakis ... taxás Szinecket tartani [Déva; Ks 91. C. 12].

ülötárs padtárs; coleg de bancă; Banknachbar. **Szk:** *székbeli ~. 1776:* A' Templomban taszigálodo Ifljuságnak rendeletlenségéröl rendeltetett: Hogy mátol fogva soha ezentul egy is vállát bé ne vesse, Székbeli ulo társát meg ne taszigállya; hanem karjait a' Szék homlokára ki tégye, a' Szent Consistoriumnak ujjabban tett rendelése szerent tsendesen, vegig a' székben, egymás után rendel-bé menyenek, Isteni tisztelettel és felelemmel, mint a' mindeneket nézö Isten szemei elött betsülettel üllyenek, és halgassanak egyet se szollyanak [Torockó; TLev. 16/1].

ülöünnep nagy, minden munka végzését tiltó ünnepnap; zi de sărbătoare; Feiertag. *1828:* az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendöt által a' Tarisnyából él s nagyabbára Diszno hussal, és tsak egéssége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst és eszik föve Vatsorára, vagj Ülö Innepeken [Torockó; TLev. 13/3].

ült 1. vhol elhelyezkedett; care şedea în ...; platz

genommen hat. *1736:* feldől a szekér ... kiáltottak, sikoltottak az szekérben ült asszonyok [MetTr 419].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vhol levő/maradó személy; persoană care se află undeva; sich irgendwo befindliche Person. *1772:* mind ezeket maga személyéb(en) víselő félnek jutalom nélkül hordozni keptelenség volna, holott az ekképpen szerzett hasznok vételire az othon ültek is készen szoktak lenni, azért osztály képpen örökösön egy más között tönnek (!) illyen rendelést [Nagylak AF; DobLev II/436. 1b].

ülte 1. ülő helyzete; şezînd (undeva); sitzend. *1585:* Bachy Ambrus vallia .... Semmy vagdalkodasat ez fogoly leghennek Ne(m) lattam hane(m) bekesegesen ot ben Az vdwaron wl vala vtolba a' fogoly leghenv, es oth wlteben be leowe Eger leorincz, s meg tapazta ez Iffiat s azt monda hogy the vagal vgmond engemet [Kv; TJk IV/1. 520]. *1629:* az hazam elcött vltcömben jöue oda hozza(m) Szantajne Aszonjom [Mv; MvLt 291. 161a]. *1631:* lata(m) hogy Szantayne Aszonio(m) ugja(n) felen szabasuan hajla s megh szida Szilagit ... Szilaginakis czak egj haragh szouat sem hallotta(m): De tudom azt hogj ha zantaj Janos Ura(m) az Aztalnal ültebe(n) Zilagi Janos Ura(m)hoz nem üt vala kezeuel ... ez dologh fegjuerre nem ment volna [Mv; MvLt 290. 257a]. *1777:* a tűz elött egy széken ültömben egyszer ugy tetzék hogy villámást láttam volna [Bözödújfalu U; Pf].

Szk: *veszteg való ~. 1653:* Ezen esztendőben egy veszteg való ültömben számot vetettem, kicsiny javaim voltanak ilyen renddel[a] [ETA I, 116 NSz. – [a]Köv. a fels.].

2. *egy ~ben* azalatt az idő alatt, míg egy helyben ül; fără să se ridice (de la masă); auf einen Sitz. *1645:* egik ültiben harom kupa sertt megiszik [HSzj *sör* al.].

ültet 1. vkit hellyel kínál/vhová leültet; a pofti pe cineva să ocupe loc; jn irgendwohin setzen. *1573:* Semy Jakab, hity vtan ezt vallya, hogy ez el mult farsangba kezdet volt packsy (!) thamas Bort, Talalt volt egy deakis oda ki vyttembergabol Jwt volt meg, mely az eo giermeket tanytotta volt az eleot, It az Scolaba(n), hya oda ez vallot, paksy thamas ebedre, es vltety eoket Mas hazba, mert Rakwa volt az Zoba Boron Iwockal [Kv; TJk III/3. 144b]. *1736 u.:* sohasem volt Erdélyben, talán nem is lesz olyan oszlopa s patronusa a catholica religiónak, mint gróf Apor István; a feleségе reformata volt, Keczén az egyik házban az pater mondott misét, másik házban a református pap praedicállott; mindenkor megmarasztották a papot, s asztalnál feljebb ültették a papot a páternél, azt mondván nekie: Pater kegyelmed gazda az én házamnál, a feleségem papja vendég [MetTrCs 459]. *1804:* a Rector ... le jövén nem tudtam a Letzkét mellyért a Monétát a hátomra akasztotta és az asztallábára ültetett s el mondotta a Letzkét nékem jol [KMN 33]. *1805:* midön tanultam volna el ütöttem magamat mellyért az asztal alá ültetett[a] [KMN 71. – [a]A rektor].

Szk: *asztalhoz ~. XIX. sz. eleje:* Ha meghalunk, meghaltunk, Megteritik asztalunk ... Iddogálják örömest A keserü ráczürmest ... A lesz ám a keserves; Eszi a sok keserves A sok jó fánkot sültet, S még asztalhoz sem ültet [EM XX, 507 Márkos-kódexbeli énekszöveg]. *1823–1830:* Vacsorára csengetvén pedig, a kertbe mentem, egyszer onnan hívatnak be. Bementem sokféle gondolatok között, hát az asztalhoz ültetnek, a végére leültem, s egészen megvidultam, hogy még az urakkal ehetem, s legalább az inasok elött lesz még egy kevés becsületem, s nem fognak tartani magokhoz hasonló sorsúaknak [FogE 156] * *ölébe ~. 1894:* Édes kedves nagymájú asszony Róza, aki a hóbortosságaidat mind úgy türte el, hogy te csak olyan ártatlan gyerekkedélyü ember vagy most is, mint mikor öledbe ültetted Rózát a madarasi házban, hogy Te, Ödön, mellette csak olyan jó naiv fiú maradtál, amilyennek ismertelek meg kamasz koromban [PLev. 170–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *mások nyelvére ~ magát. 1786:* én pap lévén, nem akarom magamot mások nyelvekre ültetni [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jánoshoz] * *a szerencse az embert a vitorlájára ~. 1722:* Az igaz, az szerencse eszt az embert eppe(n) az vitorlaira ültette, experialhattya jobbanis ur(am) kglmetek ennekutánna [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.].

2. felszállít vmilyen közlekedési eszközre (járműre, állatra); a urca pe cineva într-un vehicul/pe un animal; jn in einem Verkehrsmittel/auf einem Tier einsteigen/aufsetzen. *1657:* jó kedvvel lőn hozzám az pap, s ígíre kalauzt valamely faluig, ebédet is készittete, és így lovaimat is odahozatám az patkolás után; Isten fizesse az jámbornak, jól tarta, egy inasát ló farára ültetvén egy faluig utat mutattata [KemÖn. 56]. *1721:* kérdi az egjházfi, te rosz aszony hogj jühettél gjalog oly mesze annyi léhende ruhátis hozván fejeden, akar mongja az menyecske nem jüttem gjalog, hane(m) .... az oda valo Pap kanczájat el lopták s arra ültetvén ugj hoztak ell edig[a] [Kv; TJk XV/3. 11. – [a]Felekre]. *1740:* Majszim Nikorát es az Jager inast Posta lovakra ültetem s le küldöttem [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

Szk: *lóra ~. 1678:* Tudom azt hogj mikor Jozan Janost meg ölek en mének fel martonosban en vim lé Lazar Gaspart es Lazar Janost az fiat ... ot osztan Lora ültetem ököt es ugj vim le Ajtara [Nyújtód Hsz; HSzjP Mathe Tamas (26) Kezdi szeki Martonosi jb vall.].

3. vkit megbüntet; a pedepsi pe cineva (într-un anumit fel); jn bestrafen. *1765:* az Executor ugy nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát, vagy háját oda szegezte fa szeggel, gombolyokban kötötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 298].

Szk: *falóra ~. 1730:* Baro Valési Placz Majorságáb(an) két Furer eqvilis portiojokat elöre fel kértek töllem erga qvietantiam mellyért Valesi Ur(am) mind két Furért arestaltatta és két két oraig a fa lovon ültette; az fel adott Eqvilis portiokat utolso Computuskor töllem nem acceptalta; az adott qvietantiat el szaggatta [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. *1742:* meg ne probálya valaki, hogy oda panaszollyon mert meg veretí, és fa lora ülteti, még az Ispotálybulis ki tsapattya [Kv; AggmLt C. 12] * *pellengérbe ~. 1718:* Majla Kurke Feleségінek Kurké Annának Fattya vetése it az Nemes Szék Szinin Constál, az Fiu fattyais az öliben lévén és jollehet fogh arra hogj egy alkalmatossागall Radosrol[a] az Malomba mentiben az Komanai Erdön valami oláhok eleibe álván erőszakoson csinálták volna néki; Mi az által az Nemes Szék elöt ezt semmi képen nem Stabiliálhatván, sem Conjuratorival, sem Szemmell látot bizonyságival, Tehát adjudicaltatot ... Hogj mint illyen Nötelen (!) parázna perengérben ültessék, és annak utánna Keményen megh veszszóztessék, végezetre Ecclesiatis Conciliallyon az ö modgyok szerint [Fejér m.; Ks 90. – [a]Rádos (NK)].

4. vmely hivatalt/tisztséget betöltet; a instala/a pune pe cineva într-un anumit post/într-o anumită funcţie; jn auf einen Posten ernennen. *1704:* kíváná, hogy vagy a directort adják neki, a másik fiscalis procurator odamaradván, vagy

minthogy nincs oly, kire ily nehéz causáját bízhatná, nem lévén több feje egynél, az itélőmester helyébe ültessenek egy táblafiát, s az itélőmester hadd agáljon mellette [WIN I, 122–3]. *1710:* Az egész ország főrendeit s nemeseit, sőt a vitézlő népet is convocáltatván Fejérvárra, az inaugurátió nagy pompával véghezmegyen, a fejérvári templomban fejedelmi székben ültetik ifjú Apafi Mihályt, ott esküszik meg a condítiókra, azután az ország is deponálja a homágiumot nekie [CsH 158].

Szk: *birót ~. 1598:* Amy nezy biro vram co kgme panazolkodasat Hozzw Marton ellen, es teob tarsay ellen az zolgaktol az fogolynak el vetele es zydalmazasa s weresege feleol, azt igen neheze(n) es keserwesen hallwnk (!) ... tehat theorwenteol senkit megh nem akarunk fognj hanem igassagot es theorwent akarwnk mindeneknek zólgaltattnj, azonkeppen co kgmeknekis, co kgme biro vram coltessen birot, es procuratort Adwan co kgme melle amith az theorwenj hoz es az igassagh id fiat [Kv; TanJk I/1. 316–7] * *fejedelemségbe ~. 1619:* csak az mi kegyelmes urunk tartsa igazán az frigyet, s adja meg Jenőt, más, nagyubb fejedelemségbe ültetik, s Nagyságodat az erdélyi fejedelemségbe hadják [BTN[2] 229] * *fejedelmet ~. 1619:* Hogy penig azt vetted, hogy más fejedelmet akarunk helyébe ültetni, ha akarnánk, mindjárt meglehetne [BTN[2] 206]. *1630:* megtalálják császárt felőle, hogy találjon módot benne, hogy az fejedelemasszonyt valami formán hozassa ki onnét Erdélyből, és ültessünk mi fejedelmet Erdélybe, és ugyan tartsuk meg valóban tökéletesen hatalmas császárral az frigyet [BTN[2] 430–1] * *fórumot ~. 1774:* Tudom hogy az antecessoromat Balint Ferentz Uramat Titt. Praefectus Vram Tavally, hogy ide érkeztem hellyiben Ratiotináltatta, melly Ratiojának Revisiojára Hűtős assessorokat hivut ... kikkelis Revisorium Forumat ultettvén azokkal Censurásztatta két Esztendő béli Ratiojit, liquidáltatatt voltis, mellyből deputált 100 flor: az többiért pediglen ... Szováti Nagy Antal Ur(am) Szolga Biro kezességet válolt magára, s ugy botsátatott ki [Mocs K; KS Csonscr. 192–3 Mich. Antal (55) tt vall.] * *kapitányságra ~. 1664:* Im azért, Uram, az ő nagyságok parancsolatjából Vér György uram ide béhoza, commissariussa lévén urunknak ő nagyságának és mint egy labirintusban ide vete, ültete Székelyhíd várában kapitányságra [TML III, 76 Boldai Márton Telcki Mihályhoz] * *székbe ~. 1658/1799:* az sokaságú török tatár Havasalföldét elrabolván, más vajdát ültettek a székben [Mv; EM XVIII, 451] * *vkit székébe ~. 1562:* 1529 esztendőben Szulimán török császár mikor meghallotta volna, hogy János király országából kifutott volna, rajta könyörüle és követei által minden kegyelmességét ajánlotta néki, és igíré arra magát, hogy őtet csmét székibe ültetné; annakokáért harmadfélszáz emberrel Buda alá feljöve – ki előtt Ferdinandus Németországba lépék, pusztán hagyván Buda várát sok várakkal és városokkal öszve - holott János királyt székibe ülteté, és ő maga Bécs alá méne fel [ETA I, 13 BS]. *1653:* Igy lőn dolga Ráduly vajdának. Akkor székébe ülteté Básta, és mind Báthori Gábor idejéig helyben lőn; hanem ő veré ki onnat, és német császárhoz méne [ETA I, 74 NSz]. *1662:* Az vajdát azért Tergovistán székibe ültetvén s Boros Jánost egynéhány ezer fizetett néppel hagyván mellette s Stefan vajdát is országába visszabocsátván, maga is hamarüdön derék hadaival Törcsvára felől kijött vala [SKr 341].

5. ülés/gyűlés céljából összehívat; a dispune convocarea şedinţei; eine Tagung berufen. **Szk:** *fórumot ~. 1752:* ada fel kél menne(m) s attan is keletik Dominale forumat ültetnem [Mócs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * *konzisztóriumot ~. 1765:* Dic 24 Martii Mlgs L. Baro és Fö-Curator Wesselényi Ferentz Vr ö Excellentiája a' kolosvári Venerabile Consistoriumnak Tagjait, maga házához hivatván Consistoriumot ültetett, ö Excellentiája maga Praesidiuma alat [DobLev. IV/214] * *széket ~. 1731:* ha minden héten szeket ültetnékis az cők Perecknek Suha vége nem lenne [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.] * *udvari széket ~. 1825:* ők a földgyeiket ki nem mutattyák ... ezek még Sárdnakis resistáltak, már Udvari Széket ültetek reájok s Itélet mellett büntettetem meg [Mv; Told. 7].

6. felfogad/alkalmaz; a angaja pe cineva; jn anstellen. **Szk:** *inast ~. 1773:* Levem (!) az betsületes Füsüs Chenek Egybe Gyűlések akori alkalmatosságal végezék Est Mivel ennek előte törtint hogy az Ifiu mesterek inast ültetet Látván hogy az Ifiunak Ereje vagyon az mesterség fojtatassa vege (!) Igy el végezvén Egyenlö akaratal hogy 6 Esztendeig nem Lészen szabad inast ültetni sem Legént mert ha adig talalna valameig (!) Büntetésse Lészén Rft. 6 es Elis veszik [Kv; FésCJk 21] * *legényt ~ → inast ~.*

7. plántáltat; a planta; pflanzen lassen. *1585:* Az Gatnak epwletire vegienek valamy coregh zabasü fwzeket a' berekbe(n), es Az gat Ala wltessek Az Gathoz lato vraim [Kv; TanJk I/1. 13]. *1590/1593:* Myolta Christoff deak az Zent Benedeki Molnot chinaltata, azulta kezde fiu gatakkal az Deesi Rétt fele toliatnj az vizet egyczeris mazzoris, de ez eleott az Regi zamos foliasa ot volt, ahol az gatolas vagion az zamos mentiben, es az coregh fwzeket az houa mostan wltettik, az helien folt el az derik zamos vize [Mikeháza SzD; Ks]. *1604:* az con maga palantiat ki zedegette masnak atta s az lopot palantot wltette heliebe hogi az Job wolt [UszT 20/320 Kosa Boldy menessj maros zekben lako (16) vall.]. *1652:* Kaposztás kert, vagyon egy négy szegre font kaposztás, avatag sövenyco, leszas kert, egyik oldalán vagyon egy széles ajto hely sövénnyel be fonva, most palant van bele ültetve [Görgény MT; Törzs]. *1673:* Szurdokon az maga kertibe igen szep gümölcsöst ültete es oltogata mel mostis ugia(n) azon haznak pusta telekjen aldogal [A.jára TA; Berz. 7. LXV/32]. *1685 eleje.:* Az vegsö haz vegiben vad(na)k az palankig ket sorjában ültetve vad oltani valo fák [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1731:* Nagyad parantsalt ... Magyaro hagymát ülttni (!) [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. *1756:* vagjon 3 öll széllyességü hely melyben most Fuszulykát ültettek [Branyicska H; JHb LXX/2. 33]. *1798:* Dohánt igen sokat nem Csináltunk a mi keves igen jo meg éppen nem Papusaltattam mind fel most küldek négy Papusa Dohánt; még vagyon a Jovábol Papusalva Nsgod Számára 20 Papusa de Török Dohányis volt ültetve [Mezőbodon TA; IB]. *1805:* A többi épületeket Pajtát, Szint, olot és kertet a paraszt tsinálta, a gyümölts fákotís ö ültette, s ezek nem mentek calculusba [Marosszimre AF; DobLev. IV/874. 20a]. *1821:* Vagynak ... hat rend spalérban ültetve, vén gyertyán fák, melyeknek árnyékai a veteményező tábláknak el soványodását és termékeltenségét okozzák [Koronka MT; Told.]. *1851:* Dohányt ültettem ... az rendelet szerènt az itteni elöl Jároságnak fel is jelentettem [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János udv. gondv. lev.].

Szk: *~ni való. 1651:* Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokat Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP]. *1657:* 5. Aprilis. Kis Enyedi es Legénj Biraknak adtam ültetni valo fokhagimara, es egieb vetémeny magra fl. 2 //.

20 [Borberek AF; WassLt]. *1793:* még a télen mikor a Groffné nállam vann (!), nékem valami ültetni valo Puszpángott igért a mennyi kivántatik ... a Puszpángott küldgye el mennél többett lehett [Kraszna Sz; IB. Vay Ábrahám lev.] * *rendibe ~. 1811:* A'Veteményes kert' alsó oldalába A' virág ház előtt égy hoszszu Táblába, Valami nagy termő gyümöltsfák valának, Melyek tágas helyet el-árnyékozának, 'S minthogy nem-is voltak ültetve rendibe, A fejsze vágatott e' fáknak tővibe [ÁrÉ 29–30].

8. számyast tojásokra tesz; a pune (cloşca) pe ouă; (Bruthenne) setzen. *1717:* Ludat ültettek 3mat 30 tojásra. még tyukotném ültéttünk mért ném kotolnak [Buzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.].

Szk: *lúd ~ni való szakasztás. 1632:* Az fal mellett keörwl lud wltetni valo szakasztasok [Fog.; UF I, 179].

9. alapít/létesít; înfiinta/întemeia; begründen. *1609:* Quintus testis pro J: prouidus Sthanus Vargha ... Tuggia hogj Kendj Sandor, Ennek az Thormapataknak alias Uy falunak Tizenket eztendeygh ualo zabadságot adott uolt hogj eppewllyenek es falut wltessenek ott, De az tizenket eztendeo kj nem telhetik, addigh megh eolek Kendj Sandort [Kv; KvLt Fasc. D. 44 Kiss András kijegyzése]. *1662:* És így a vezérnek a Tócó mellett két hétig való heverése alatt, az Tiszáig való szép darab föld, Istennek annyi sok szép gyülekezeti a szép rakott hajdúvárosokkal, amellyeket boldog emlékezetű Bocskai fejedelem a két hatalmas császárok akaratjából az haza javára olly nagy szorgalmatossággal telepített és ültetett vala ... im mostan, ó, nagy Isten! mindenestül porrá és hamuvá tétették [SKr 549]. *1677:* Hajdu Városok a' mostaniakon kivül ne ültessenek; Mitsoda conditiokkal szabados valakinek maga földére ollyan szabados embereket telepiteni [AC 258].

Szk: *emirséget ~. 1671:* soha bizony Kőrösbányán nem egyebért kapott az török, hanem hogy megülje, mert már is beszélék, könnyű azt megépíteni, oda emirséget ültet, azt mondta, kiből övé Illye, Déva, ez darab föld, Zalakna és Abrudbánya is [TML V, 607 Kapi György Teleki Mihályhoz].

10. felállít; a planta, a fixa în pământ; pflanzen, in die Erde setzen. *1836:* bé indult a' commétancusokkal és a' második vagy belső kapun is bé menvén egy Csovát ültetett [Csekelaka AF; KCsl 16].

11. vki ellen ingerel, loval; a monta, a întărîta pe cineva împotriva cuiva; gegen jn anspornen. *1660:* az ország népét ültetné Barcsai uram, de nem igen ülnek [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1762:* Voltak szegényben sok emberi gyarlóságok valamint minden emberekben, de igazsággal mondom, hogy mind a feleségе okozta s kivált a velem való competentiára mind ő ültette, eleget is injuriált szegény [RettE 135]. *1794:* Juána ... felettébb Nyelves lévén, mindenekkel kész egyben veszni, és az Urát is mindenekre ülteti, s hogy beléjek kapjon, arra nagyon ingerli [Déva; Ks]. *1823–1830:* Este mi is kimentünk vacsorára a szász deákkal, hol már az urak megtelepedve voltak, és midőn a ház ablaka előtt mennék a konyhára, hogy a pipámba tüzet vegyek, hallom, hogy rólam beszélnek, hallgatóztam, s hát az anyósa, az öreg Csolnakosiné Sassi Ágnes ülteti az urat reám, hogy miért szenvedi, hogy egy haszontalan deák a feleségével úgy bánjék [FogE 113].

12. várakoztat/vhol tartat/marasztat; a reține/a ține pe loc pe cineva; jn aufhalten. *1578:* Az lo zekerekhez walo legenieknek, a mywel a zegeödsegh zerent tartozik, azth megh adgya nekik, de heaba ne költesse eöket, hanem a mynek my ideie lezen, abban zonetlen el yarianak, hogy az keölchegh ky reaiok es az lowakra megyen, megh ne haladgya dolgokat es munkaiokat a kitteznek [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1614:* A te urad az én szolgámat négy holnapig ültette Szebenben, s én mégis nem siettettem. Ti most jöttetek, s immár nem győzitek várni, de várjatok csak, s választok lészen [BTN² 71].

13. a beszélgetés fonalát másfelé fordítja; a schimba vorba; von einer Sache abbiegen. *1618:* Ezen mind a ketten megállánk az beszédbe, én is más beszédbe s valami tréfába ültetém az szót [BTN² 149].

ültetés 1. vki megbüntetése; pedepsirea cuiva (într-un anumit fel); Bestrafung. **Szk:** *falóra való ~. 1742:* káromkodtak, és verést Falora valo ültetést igértek [Kv; AggmLt C. 12].

2. vmely (rangos) hivatal/tisztség betöltetése; punerea cuiva într-o anumită funcție; eine hohe Stellung einnehmen lassen. **Szk:** *vkinek a székébe való ~. 1662:* Azalatt ökegyelme minden tekintetét félretevén, a tömösvári passa által sollicitálta ura székibe való ültetését, sokaknak az ország közül szívekbe konkolyt hintvén, elidegenítette tőlünk [SKr 462].

3. felültetés, harcra készítés; chemare sub armă; unter die Waffen rufen. *1662:* És ha az váradi kapitány a fejedelemasszony odavárása, menetele, s különben is a locumtenens uraktól való ordinatióra való várakozás miatt az hadaknak felvételében, ültetésében hátra nem vetődnék, az hajdúság nagyobb részül mind Bihar, Szabolcs vármegyék mind otthon lévén, emberi ítélet szerint, az dúló, prédáló ellenség szégyenvallás nélkül vissza nem megyen vala [SKr 367].

4. plántálás; plantare; Pflanzung. *1574:* chirbes Balk es Kerekes pal Azt Mongiak hogy ... Az wltetest es homlitast Mellyet Borbel Ianos mywelt az eo zeoleye vegeben, zabadon meg Mywelhette [Kv; TJk III/3. 36a]. *1681:* az Nagi pusztassagot penigh Sillyesztessel bujtasolassal; ultetéssel is jová, hasznossá tenni valob(an) szükséges volna [Vh; VhU 586]. *1765:* Erogatio Fascolor(um) Vetésre vagyis ültetésre karos borso erogal(tatott) Metr. 2 Gyalog borso Metr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71/52]. *1770:* Asztis ... szemlélhette a Tanu, mitsoda oldalon erős Jászol gátokkal hozták a vizet ... a Malomra, sok fűzfák ültetésivel erősitették, és mais melly nagy munkával conserváltattnak, azon Jászoly gátok ... hoszsza nem de nem fel méretettvén 70. Német ölnek tanáltatott [H; JHb XXXI/17. 3]. *1844:* az ilyen ültetésekre le nyesendő fáknak el nem ültethető nyesedékjeit a gyepűre rakatni ... kötelezteti [Mv; TSb 37]. *1847:* Továbbá felszólította és biztatta az embereket, hogy az ispánságot kérdezzék meg, hogy miféle hatalomnál fogva tiltatja el az embereket a szabad erdőléstől, kertkészítéstől, s úgy az erdő ültetésre is honnan van engedelmek | Az ottmaradott emberek a tisztelt úrnak azt mondották, hogy ha az említett helyet erdészeti magokkal beültetteti, s a helyet be nem kerítteti, a marhák meg fogják enni, mihelyt kikelnek az elültetett magok, mert azon a helyen szoktak legelődni a falusiak marhájok. Ennélfogva az ültetés elmaradott | megvallja, hogy mintegy századmagával ment a hely színére avégett, hogy a bucsumi határon akkor kincstárhoz tartozó erdőgornyikokat az erdészeti magvak ültetésétől eltiltsa, akadályoztassa [Vkp 193, 262, 294].

Szk: *cifrás ~. 1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztua ... az elseö resz vagyon hat tablara ekesitue, Az

elscö tablatt ighe(n) szep uiragok mesterseges Cziffras ultetessel ekesitik; mind keörcös környul liliu(m)mal ultetett be keözepi sok fele fuuekkel uiragokkal [Siménfva U; JHb Inv.].

5. palánta; răsad; Pflänzling. *1647:* Vagion esmet az Uduarhaz fara mellett egy meggyes kert. Esmet az mellett, egy io scouenyw kert, Apro oltouaniok es wltetesek vadnak benne. Aitaia fa sarkú, fa zarú [Drassó AF; BK 48/16]. *1662:* A kastélytul fogva a földnek lehanyatló situsa, fekvése szerint a kert három részben vagyon elosztva. Azok mindenütt szép táblákra, és mind hosszára, szélire különbnél különbféle gyönyörűséges ültetések, mesterségesen nevelt zöldségek, árnyékos helyek, kedvesillatú füvek, szép virágok között kellemetes sétáló és mulatozó helyekre elosztattatván, néhol csak az ég alatt, néhol pedig az embernek feje felett is mind beborult zöldség alatt lévén az utak [SKr 261]. *1847:* Továbbá hallottam azt is, hogy Varga Kati szabadságot engedett az embereknek, hogy marhájokat legeltetés végett hajtsák az tiltott erdőkbe, de hogy az ültetések kitépésére felszabadította volna, azt nem hallottam | Varga Katalin ... azt mondotta, hogy az emberek a királyi kincstárnak tiltott erdeiből tüzelésre s más szükségeikre szabadon vágjanak fát, s az ültetéseket marhájokkal étessék meg, mely beszédjei következtéül az emberek vágták is az fát, s vágják jelenleg is | Varga Katalin ... azon rendelést adta ki, hogy ezentúl szabadon vághatják az erdőt, az új jövéseket s ültetéseket kitéphetik, s ha még új erdőt akarnak ültetni, meg ne engedjék | Ezen beszédei következéséül az emberek a tiltott erdőkbe hajtották marhájokat, s az ültetéseket marhájokkal eltapodtatták. De nem ették meg a marhák az ültetéseket, mert azok fenyőfák voltak [VKp 214, 220, 239, 252].

ültetésszőlő szőlőültetvény; plantaţie viticolă/de viţă, vie; Rebenpflanzung. *1652:* Most az fel fogott wltetes szeőlő igen szep termet, mindenwt bewltettek [Szászfenes K; GyU 121].

ültetetlen bevetetlen, beplántálatlan; neplantat; unbebaut, unbepflanzt. *1851:* Ezen kert fele bé van ültetve pityókával, a' más fele is fel van szántva, de ültetetlen [Erdősztgyörgy; TSb 34].

ültetett 1. plántált; plantat, sădit; bepflanzt. *1648:* Ezen lugas kertnek vagjon negj tablaia, egjik tablaiaban vagjon 16 nem reghen wltetet apro fiatal megj fak. Az masik tablaiban husz apro wltetet szilva faczkak. Az harmadik tablaiabannis 15 apro wltetet szilva fa [Porumbák F; UF I, 893]. *1656:* Vagyon az kertben el vetett vetemeni ültetett fokhagima ket agy, retek egi agy [Szombatfva F; UF II, 169]. *1669:* Én, iffiú Linczigh János az én becsületes atyámnak, az örög Linczigh János uramnak mind az két kertbeli s mind összel és tavasszal ültetett szilvafáinak és szőlőinek gyümölcsében eleget öttem [Kv; KvE 210 LJ]. *1685 e.:* Az felső rend házak mellett levő vetemenyes kertre nyilnak ... fél szer ajtok ... Ezen kertben vadnak külömb kulömb fele vetemenyek, és nem régen ültetet fák, s Szőlő Lugasis az ház körül [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 12]. *1756:* a Táblák szél<ei>n vadnak ... Fazakakban ültetett és Plántált 9. Czitrom, és egy Narancs jövések kevés Ros Marinnal [Branyicska H; JHb LXX/2. 39]. *1782:* fogatott fel eö Excellentiaja egj darab Tanorokot Czigányokkal ásatott Sánczal, tövissel, és gjakran vert s ültetett fűzfákkal körül vétetve [Dombó KK; JHb XIX/22. 30]. *1786:* a Küsmöd vize melleis ültetet fiatal fűzfak [Kőrispatak U; EHA]. *1804:* Oltavány és ültetett almafa csemeték találtattak 25, mellyek közzül edjik a masikát javát a roszszával véve ... tészen öszveséggel 7 Hf 50 dr. [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 19a]. *1807:* (Apahidán) vagyon egy nagy Sziget ... ottan vagyon Gyümöltsös ... a Malom mellett, azon kívül sok szép rendel ültetett Jegenye fák [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) kezével]. *1816:* a' kertnek csak nem közepibe vagynak kereken ültetett gyertyán fa Fiatalok; melyek kerületében Földből rakott pasintal ékesittetett kanapéjokon lehet nyugodni [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1823–1830:* Ebbe a Göttingai Allébа szekerek nem járnak, hanem csak az házak felől, különben is itten más szekerek nem járnak, hanem csak amelyek az ottan lévő házakhoz vagy fát visznek, vagy ha onnan valaki utazik; az ültetett fák vadgesztenyefák [FogE 224]. *1847:* Továbbá azt mondotta, hogy marhájokat hajtsák az ültetett erdőkre, és azokat étessék meg s gyökerestől tépjék ki [VKp 236].

Szk: *apró renddel ~. 1648:* Ugjan ezen kertben apro rendel wltetet szilva fa az mehes kert felöl N. 26 [A.porumbák F; UF I, 895–6].

2. telepített; care este populat de colonişt; (an)siedelt. *1662:* Mert az rendetlenség miatt annyira elszéledett vala az vitézlő nép, hogy Szalárdi János ... Elesdtül az Lakság nevü sűrü oláh falukkal ültetett hosszú völgyen tartván által Szentjób és Adorján felé, még délelőtt ugyanazon Lakságon tanálná elé csoportonkint a marosszéki lovas hadakat, s kérdezvén: honnan jönnének, azok ott is nagy rémítéssel beszéllenék, mint s hogy seprették volna meg őket tegnap estve Szalontánál [SKr 180].

ültethet vmely (rangos) hivatalt/tisztséget betölthet; a putea instala pe cineva într-o anumită funcţie; eine hohe Stellung einnehmen können/dürfen. **Szk:** *székbe ~. 1662:* a vezérnek megparancsoltaték: az budai birodalomból mindjárt annyi erőt vegyen fel, sem órát, sem napot nem várván, Rákóczi fejedelemre rámenvén, az országból kiüzhesse, Barcsait pedig a székbe ültethesse [SKr 500].

ültetik 1. tartatik; a fi ţinut; vorhalten werden. **Szk:** *törvényszék ~. 1810:* FPeres rész, kivánná, hogy ujjba Törvény széket illyünk, a' minél fogva ez mái napon ... Törvény szék ültetvén ... meghalgattatának mind a' két részről valo feladások [F.rákos U; Falujk 50. Sebe János pap not. kezével] * *vminek a föruma ~. 1806:* A nemes Compania-Comando, Darvas hadnagy úr poroncsolatjából ... föruma ültetvén, ahova is előálla gyergyótekeröpataki Bobb Ádám gyalog katona ut actor, gyergyószentmiklósi Kari Ferenc huszár ut inctus ellen [Szárhegy Cs; RSzF 262].

2. beiktattatik; a fi instalat/învestit; eingesetzt werden. **Szk:** *székbe ~. 1630:* 23 Decembris. Erdélyi fejedelemségre választatik az mü kegyelmes urunk, Rákóczi György önagysága, és nagy solennitással székbe ültetők [Kv; KvE 161 SB].

ültető 1. kotlásra alkalmas; care este folosit la clocitul ouălor; brütig. **Szk:** *~ kosár. 1636:* Ludak uagy tyukok ültetető kosar es egy so teörö fa mosar teöreöjeuel keszen [Siménfva U; JHb Inv.].

2. plántáló; care pune în cuiburi/în pământ (semințele); Pflanzer. *1847:* arra szólítván fel, hogy az ők jelenlétökben a magot ültető gornyikokat, kik ezen ültetés által az ők saját, adóval és úri szolgálattal terhelt helyeiket szándékoznak elfoglalni, a további ültetéstől tiltanám el [VKp 170].

ültettet plántáltat; a pune să se plantcze; pflanzen lassen. *1590/1593:* Christoff Vram wltettette chinaltatta az eó Molnan alol az Nagy fwzesth, mert az eleot ott folt el az derik zamos [Bálványosváralja SzD; KS]. *1640:* Vagion edgi io giumolcsös kert melliet szegeni megh holt Feiedelem comissioiabul Debreczeni Uram praefectussagaban ugian mostani Udvarbiro Marton Deak Uram tiszti alat keritet es ultetettet esemetekel es oltovanniakal melliet Miko Ferencz annak utanna Brazat obtincalvan az jobbagiaknak adot volt [UF I, 764]. *1765:* a Néhai Szt Peteri Papne czen Halmokon alól a Botfalviaktol[a] Zallagjara birta azon Hellyet akkor tudom hogy a Hatarok különböztetése véget füzfákot ültettetett innen a vidamback vizétol fogva keresztul az alte grabenig [BrÁLt.–. [a]Barcasztpéter és Botfalu (Br) egymással tőszomszédos település]. *1766:* a mely füzfákot ... ültettetett ... kik vágták le, kik nyesegették s hánytogatták [Koronka MT; Told. 3a]. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporittat – fele Szilva-, más fele körtvély-, Alma-, Cseresnye- Megy- és Baratzk Csemetékből telvé ki – a' Szilvafákat egy egy Német öl, a' Többféléket más fél ölnyi távulságra ültettetve [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1845:* czen a' tavaszon ültettetett Ifju füzfáktol egész mereiben külömböznek [Bodola Hsz; HSzjP Gyorgye Juga (40) vall.]. *1847:* Továbbá tudom, hogy az uradalom több helyeken ültettetett erdőszeti magokat, de hogy azt valahol megakadályoztatták volna, nem hallottam | Továbbá hallottam, hogy az erdőszeti hivatal a bucsumi határon a Detunáta felé erdőszeti magokat akart ültettetni, de azt Varga Katalin megakadályoztatta volna [VKp 214, 268]

ültettetik 1. vmilyen közlekedési eszközre felszállíttatik; a fi urcat într-un vehicul; in irgedeinem Verkehrsmittel eingesteigen werden. *1657:* Az szembenlételkori kézfogás és köszöntés után lévén nagy lövések, dobok, trombiták harsogási az fennülő seregek közül, az sátorban nem sokáig beszélvén és mulatván megindulának; az fejedelem esmét lovára, az herceg-menyasszony hintóba ültettetek, melyet készittetett vala néki az fejedelem [KemÖn. 63].

2. plántáltatik; a fi plantat; bepflanzt werden. *1732:* 'A Majorság szőlő ... edj két esztendőtől fogva szépen hómlittatott, ültettetett [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1811:* Ujj Gyümölts fák ültettetnek, a' régiek ki-vágattatnak [ÁrÉ 29].

3. megbüntettetik; a fi pedepsit (într-un anumit fel); bestraft werden. **Szk:** *falóra ~.* *1745:* Minthogy Pojáni Veres Laczkó à Szék szinín à Török búza lopást à Tordai Tóth István Vr(am) kertiből maga sem tagadgya, és in facto delicti is comprehendaltatott; tettzett à Törvény(ne)k, hogy 10 órától fogva 12. óráig in exemplum alior(um) à fa lóra ültettessék [Torda; TJkT II/35].

4. telepittetik; a fi populat cu coloniști; ansiedelt werden. *1677:* Ezeken kivül, több Hajdu Városok, Fejedelmek és Ország hire s' Consensusa nélkül ne ültettessenek, és telepittessenek hasonlo szabadsággal [AC 171].

ültetvény növény, palánta; plante (lemnoase) tinere; Pflänzling. *1847:* Hát a tiltott erdőkbeni legeltetés és az erdőszeti ültetvények kitépése, elpusztítása forgott-é fenn a Varga Kata ott-tartózkodása alatt? [VKp 207].

ülü ölyv; uliu; Bussard. *1705:* Az Tyukokban van no 12 Az többit az ölyü ölte meg no 5 [Holtmaros MT; Told. 27]. *1749:* Tyukfiak és Nagy Tyukok döglöttek, az ülü és Görény által praedaltattak ell [Kiskend KK; Ks 70/51]. *1768:* Szárnyas Majorság Erogat(ioja) ... Döglöttek meg nagyobbak és aprobbak, vgy Ülü és Varju ... hordott el [K; DobLev. II/390. 16b]. *1811:* És milyen sebessen Galambok' közibe Tsap az ülü, égyet hogy fogjon reptibe: Ugy jő az ártatlan emberre, gonosztól, Véletlen a' veszély, midön nem fél-rosztól [ÁrE 94]. *1816:* 20 Tyuk ... hat az Ülük által vesztek el [Majos MT; Told. 47].

Hn. *1805–1806/1820:* az ülü fark nevü lábban (sz) [Szentimre Cs; EHA].

Sz. *1763:* mingyárt felesen nagy Sietséggel neki futamodának 's meg fogák és mint üllü az tsürkét ugy be vivék az Udvarban [Udvarfva MT; Told. 44/15].

Vö. az *ölyv* címszóval.

ülüjáték társasjáték, ülüzés; joacă de copii, de-a puiagaia; Gesellschaftsspiel für Kinder. *1870 k./1914:* ülüjáték: elől a kakas, mint védő, háta megett 5–10 tyuk, szemben az ülü, kinek minden igyekezete az, hogy a tyukokból egyet elragadjon stb. [MvÉrt. 18].

ünnep sărbătoare; Feiertag. *1662:* Ónodban az ünnepeket eltöltvén, die 16. Januarii 1645-ben udvara népével Patakra s onnan Zboróra sietett vala | Ez üdő tájat, mint ott fenn is emlitteték, az fejedelem Patakon töltvén el az ünnepeket, 10. Januarii onnan indulván, Ónodba ment vala, ahol nem késheték, mert ad 21. diem Januarii Kassára kellett vala sietni, hogy immár a meglett pacificátió, békesség diploma és végezések szerint már az ország confirmátiójábul, abban való megegyezésbül is Kassa városának az hét vármegyékkel való együtt kezénél és birodalmában maradás ujabban commissió és követség által megerősítettnék, hogy immár a posonyi gyülésen is minden dolgok végbementek, helybehagyattak és megerősittettek vala [SKr 245, 286]. *1671:* Az sok gonosz hírre nézve reménleném Kegyelmednek az ünnep előtt is udvarhoz való menetelét, kirül ha Kegyelmed két s három szóval tudósít, igen kedvesen veszem [TML V, 529–30 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. köz.:* Ha valamely legyény meg tapasztaltatik, hogy ünnepen vasárnapon maga restességébül a Templomot elmulatná, vagy imitt amatt rosz hellyeken járna az illyen legyin büntettetik Danar(ii) 25 [Kv; FésCJk 44]. *1823–1830:* Azt kérdi továbbá az az előttem esmeretlen, hogy hát tudom-é, ki lakik Hosszúfalván? Hogyne tudnám, hiszen mikor a deákokat ünnepekre kirendelik, mindenkor a nevét kiolvassák [FogE 171]. *1853:* a' Kebeleiek Szobeli kérelemmel follyamodtak, hogy a' Mlgs Ur igérete szerént jelelném ki az eladando Erdö gyapját 's árrát mondanám meg, ugy a' feltételeket, hogy az Ünnepre vághatnának magoknak fát – erröl is tudosittást instálok [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz]. *1880:* Csak írj, Pista, mert ünnep, nagy ünnep minden napom, amelyen újabb sikereidről hallok valamit [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *húsvéti ~.* *1823–1830:* Húsvéti ünnepre mentem Bonyhára özvegy gróf Bethlen Ádámnéhoz gróf Gyulai Katához, fizettek 3 mf. [FogE 101]. *1847:* Továbbá az oláhok húsvéti ünnep harmadnapján múlt esztendeje Varga Katalin valami harmine maga mellé felvett emberekkel bucsumcserbui kisbíró Plésa Juon házára ment [VKp 268] * *karácsonyi ~(ek).* *1776:* B. Henter Karátson Ünnepire ide Kóródra ki jött [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall.]. *1823–1830:* Csakugyan, Nagyfaluban,

jól kinyugodván magunkat, Ippon, Dédán, Margitán, Székelyhidon, Létán, Szentmiklóson keresztül mentünk Debrecenbe, s beszállottunk a legnagyobb fogadóba, és a karácsonyi ünnepeket is itt töltöttük [FogE 164]. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedtek hogy ígeretem szerént a Karácsoní ünnepeket egyűtt tölcsük, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rôvid idón helyre potolni [M.décse[a]; Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev. anyjához. – [a]Magyardécse (SzD) v. Marosdécse (AF) közül inkább ez utóbbi] * *pápisták ~. 1726:* Concludaltatott az is, hogy az ... eretnekek , a kik pápisták között laknak, tartozzanak a pápisták ünnepit megülleni sub poena fl. 3 [Somlyó Cs; SzO VII, 324] * *sátoros ~. 1652:* Educillatio. Valameny el kel az kortsomarlas penig szerrel jar rajtok. Az reghi idcöb<en> czak a' harom satoros wdnepekb<en> attal 3 bort rajtok [Asszonyfva TA; GyU 142]. *1762:* Az három Sátaros Ünnepeken 3 hordo bort tartazván Urbarialiter el adni jöhöt bé circ. Rft. 25 [Déva; Ks 76. IX. 12] * *Szent Péter ~e. 1843:* Úgy tudom, hogy Varga Katalin mind másokkal íratja az instantiákat, maga nem tudja megírni. Midőn idősebb Farkas Sándor úrral a Lukáts Simon úr házánál az egyezés történt, hogy Farkas úr pereljen a három faluk érdekében a fiscus ellen, én is jelen voltam egy Szent Péter ünnepe táján, de a pénzsummára nézve tisztán nem emlékezem, 500 vagy 600 pengő rénes forintba vagy mennyibe egyeztünk a három faluk nevében [VKp 107].

Vö. az *innep* címszóval.

ünnepel ünnepet ül; a sărbători; feiern. *1895:* Évekig nem tudtam dolgozni. Beteg voltam. Nehány hónap óta ismét írok. Íme, azzal ünneplek, hogy búsítom Méltóságodat. Kérem, vegye szívesen [PLev. 171 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Vö. az *innepel* címszóval.

ünnepély ünnepi est/gála; serbare, serată; Festlichkeit. *1887:* Az estélyek eredményéről szóló, f. é márc. 12-ről kelt beszámolójában ezenkívül a legnagyobb örömmel vettük tudomásul azt a rendkívül fényes anyagi sikert, amilyet egyletünk javára rendezett ünnepélyek eddig még nem eredményeztek [PLev. 133 az EMKI Petelei Istvánhoz].

ünnepélyesen ünnepélyes módon; în mod solemn; in feierlicher Weise. *1879:* Azt hiszem, a jövő héten (szerdán vagy csütörtökön, nem tudom), ki fogunk ünnepélyesen vonulni két székely cúgon [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1880:* Amit eddig megjelent rajzaimról mondasz, abban nincs igazod. Nekem eddig csak két rajzom van ... A többit ezennel ünnepélyesen megtagadom [PLev. 74 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Vö. az *innepélyesen* címszóval.

ünnepélyességgel ünnepélyesen; în mod solemn; in feierlicher Weise. *1849:* ez alkalommal egész ünnepélyességgel kijelenté nékem Kelemen, mikép meg egyezett nőjével, hogy ezen menyetskét élheti 's egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy azon gyermek, kit ezelőtti években a' menyetske szült, tulajdon édes gyermeke [Kv; Végr. Vall. 61].

ünnepéllyel ünnepélyes módon; în mod solemn; in feierlicher Weise. *1847:* hogy ... maga tisztába legyen a' töllünk vásárolt jószággal ... kivánata szerint le megyek Nagylakra – csak hogy maga az előtt bizonyosittassa 8ad napra jártatásra – és akkor meg tesszük egészsz ünnepéllyel a jártatást a' Járásbeli Tkts Szolgabiró Ur által [Csapó KK; DobLev. V/1264 Vizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

ünnepi sărbătoresc, de sărbătoare, solemn, festiv; festlich. *1896:* A kistemplomban lesz a gyűlés, s az ünnepi szónok Kuun gr. lesz [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Vö. az *innepi* címszóval.

ünnepnap zi de sărbătoare; Feiertag. *1801:* ünnep napokon visel zöld, aranyos sinorral ékesitett mentét muszka prémel [DLt nyomt. kl]. *1847:* Hallottam, hogy Varga Katalin Kerpenyesen és Bucsumba a templomok előtt ünnepnapokon megjelent volna, s a templomból kijövő emberekhez beszédet is tartott volna, de mit beszélett, azt nem tudom [VKp 243].

Vö. az *innepnap* címszóval.

ünő 1. fiatal tehén; vacă tînără; Hinde. *1584:* Mezaros Oswaldnę vallia hogy eg wneye holt megh es azt Monta Az olahneo hogy ez Zabo Cato chelekette | Anna Pal Breknerne vallia, Semmy teye ket wneomnek Ne(m) leön el vesze, es mikor panazolkodüa(n) Sirankozna(m), Arra tanitanak hogy az Thehenemnek vizeletit es Ganeyet (!) az Tey zewreo ruhaba tegie(m), Es eozwe veryem a' ruhaba es ell leone az Aky dolga volna, Mikoron penig ezenkeppen chelekette(m) volna es vernem a' Tey zwreót El leowe ez Zeles Miklosne ... ennyebeol gianakodhatom Rea [Kv; TJk IV/1. 218, 250]. *1590:* En teöllem iszent vala Vram Nagy Balasnak az Nagy Gergelj yneje felól | Nagy Gergelj egyedül eskedgiek megis hogy en vagtam le az eö uneyit, beczyltessek megh, kez vagiok hosza Allani [UszT]. *1598:* Azok az tehenek eö yneje boriai voltanak [UszT 13/4 Valentinus Jakab de farchad pp vall.]. *1600:* Az kett eökret es az wneöt hogy Lenar Pal megh atta, azt chak hallotta, de az buzat hogy megh atta, es az fel peres azzony gondwiseletle(n)sige miat weze azt nylwa(n) tuggia [UszT 15/268 Nagy Andras Zentleleki vall.]. *1604:* az A. el yzette volt masúá az 2 eökren (!) ... Az yneot is az Arúa szamara vettük kezünkhez ... Az marhat nagy dúggatassal tartottük mj megh [UszT 20/273]. *1627:* Eoregh szamu wneo vagion Nro 74 [Bodola Hsz; BLt]. *1635:* mihelt onnat haza jeöttе(m) mind giarast Both Andras ket eökreömet es haro(m) Üneömet el dulatta hajtatta [Ditró Cs; LLt]. *1687:* Temérdek Istvánné Anna mint A(ctrix) proclamaltata Gaspar Lukacznet Annat, mint Inctat diffamalta Boszorkanyosnak, az üneje tejit Salvum sit en guruszoltam el [Kovászna; HSzjP]. *1700:* az elhajtot tehenet ünőjevel hajtassa viszsza [Dés; Jk]. *1705:* Ezén Juhokbol ... holt meg 1 ... Az Tehen barom meg van hanem holt meg kétt ünő [Koronka MT; Told. 27]. *1754:* Háromszékre Arapatakára hajtatott Márhákot e' szerént ... Meddú Tehén 16, 3dfü Tehénet 8, 3dfü ökör tulok nro 3 ... Tavallyi ökör Tinot egyike bika 11, Ünöis nro 9 [Mezőgerebenes TA; BLt 7].

Szk: ~ *fejni. 1589:* Monda hogi kisen (!) jewz kj az Ewneo (!) feyni [Dés; DLt 226] * *bogárszarvú ~. 1755:* Három eszt(endös) Ünö Nro 7 Mellyek közzül az elsö fejér kitsiny szarvu, a' 2dik kik hegyes szarvu, az 3dik Barna kisded testü közép szarvu, a' 4dik Sárga bogár szarvu, az 5dik fejér hodos homlokú keselly farku Sárga, és hegyes szarvu, az 6dik, kék kurta farku bogár szarvu Szép Ünö, az 7dik fejér hátra állo szarvu hasonlo szép [Batiz H; BK. Naláczi conscr. sub nr 1020] * *borjas ~. 1507:* Cata leanomnak Agyanak eg Boryus vnot [Kv körny.; NylrK VI, 187 Cheh

István végr.]. *1570:* harom borius Ineott keet wneott [SzO II, 30]. *1598:* egy borjus yneiet Vitte vagy vitette el s mastís. J(nctus) p(ro)baat hogy Azok eó yney boriai voltak [UszT 13/3]. *1634:* Az teobbit egy borjüs wneouel ket tinoual … megh beczűluc(n), az leany reszet penzre tuttuk [Kv; RDL I. 105]. *1636:* 6 öreg ökör es 6 tulok es 7 Bornjos ünö es 31 Joh, Meddö Tehen 1 es 2 Bornju edgik ökör. masik ünö [Fráta K; SLt J. 37] * *borjuzandó ~. 1689:* 3dfü borjuzando ünö nrö 1. Item bizontalan borjuzando örög Tehén nrö 1 [Bucsum F; MvRKLev.] * *esztendős ~. 1687:* Béres ökör van n. 37. Tulok vagyon n. 2. Harmad fü ünö van n. 3. Harmadfü ökör Borjú n. 3. Esztendös ünö van n. 3. Esztendös ökör Borjù n. 3 [Radnót KK; Utl] * *harmadfü ~. 1598:* Az megj neuczót hazamra Jót ra Tulaydon hatalmaual Azzokal kikel eó akkart wite wagj witete kóuctóm wram az Ked zekit, egy borius Tehenet es egy harmad fw wnnöt tehenet (!) egjk Fekete Tarcza az masik zóke keselj zörwjek [UszT 13/1]. *1687:* Béres ökör van n. 37. Tulok vagyon n. 2. Harmad fü ünö van n. 3. Harmadfü ökör Borjú n. 3. Esztendös ünö van n. 3. Esztendös ökör Borjù n. 3 [Radnót KK; Utl]. *1692:* Harmadfü ünök: 1. Hegyes szarvu szöke … 2. Sárga elé alló szarvu … 4 Sarga csonka szarvu … 7 Kék buta Szarvu [Mezőbodon TA; BK. Inv. 23–4] * *háromesztendős ~. 1684:* Birsagb(an) vet járomb(a) foghato Tulok nö 2. Bitang(a) vet 3. esztendös ünö nö 1 [Porumbák F; Utl]. *1797:* Három Nagy tehén, egy három Esztendös Ünö, kétt Esztendösök kettö, és egy ökör Borju egy Esztendös [M.igen AF; DobLev. IV/777. 19] * *karikaszarvú ~. 1620:* neki hagjom az karika szarvu szóke únót is [HSzj *ünő* al.] * *kék ~ → bogárszarvú ~* * *kurtafarkú ~ → bogárszarvú ~* * *meddő ~. 1595:* Medw wneo 8 [LLt 84/1]. *1635:* Medu unö 1 [Szentpéter U; Ks 67. 46. 24a] * *öreg ~. 1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Jwtot, Eg rez Medeneze, ket on kanna neg on tal hath on talnyer Tizenket Jaro ewkor, nyolcz Twlok, nyolcz ewzo Tyno, hath Ewkor boriw Tyzen hat Ewreg Ewno, harmyncz dizno, Baranios Jwh zaaz es Tyzen neg, Myllyora Ewthwen hat, Thyz kos, hwz meddo Jwh, Itt(em) az menes lo mynd Tawaliwal egyetembe ewthwen neg [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. – L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozó lev.]. *1589:* Sequuntur Rationes peccoru(m) Eoreg wnó uolt 16. Negied fwre keló tülok 3. Harmadfwre kelö tulok 6. Harmadfüre keló wzóbaro(m) 4. Taualj wzö borniü 3. Tauali eokór boriü 4. Bika 1 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. *1590:* Az Barmok dolga keóuetkezik. Harom eöregh wneö holt megh deöggel [Kv; Szám. 4/XIX. 23] * *szőke ~. 1620:* neki hagjom az karika szarvu szóke únót is [HSzj *ünő* al.]. *1687:* Szöke Unö [Utl] * *tavalyi ~. 1677:* Tavalyi ünök nro 3 [A.komána F; Utl] * *tinós ~. 1604:* egj tinos yneónek az teie [UszT 18/43] | görfi Balasnak egi santa felzeg leania kez tarto, az rezere hagiata azoniom chiakan Janosnę Egy Tinos Jnöt … eziak az Jnö maradot az Benna leanjra [UszT 18/138 Pitar Simon Kereszturfalwj lib vall.]. *1635:* Eoregh borjus (!) 1 Tinos vno 1 [Szentpéter U; Ks 67. 46. 24a].

2. *Szent György ~je* Szent György napra adóként adott ünö; vacă tînără dată ca impozit pe ziua Sfîntului Gheorghe; am St. Georg Tag als Naturalsteuer gegebene Hinde. *1585:* Summa universalis totius Prouentus … f. 75 d. 51 … Ado kitt karachion Adaianak hinak facit f. 24 Cherge penz, Zent Georgy wneye es abroz penz, mind eggiwt facit f. 9 [Kv; Szám. 3/XVI. 32] | Elseoben Zent Georgy napban Zent Georgy wneie vagion ki tezen az harom falun[a] f. 3 [Kv; Szám. 3/XVI. 48. – [a]A.füle, F.füle, Asszonyfva (TA)].

ünőbarom fiatal szarvasmarha; vacă; junge Vieh. *1562:* Agyanak … Az Monosthory haztwl … zaz Johoth, harmincketh Baranth, Negy Eökröth, harom wnö barmoth … Tyzenegy Menes Lowath, kettcynek chitkoya legen [K; KP]. *1578:* Frwsinazzonnak, Hozzwazay Peternęnek Az annya Az wen Thorozkay ferencznc Az Belseo Thorozkohoz walo Jozagbol Labas Barrommal eokeor zekerrel eokreokkel eozwe Diznowal es Jwhokkal es Ewneo Barmokkal … ky Elegitette Az teob Jozagbol mindenekbeol pakochyabely es kys Nywlasbelj Rezzel elegitette meg Frwsinazzont [Torda/Mezőcsán TA; Thor. V/14 Mich. Gywla (50) jb vall.]. *1582:* Az wnö baromba(n) Anjamnak it maradgion negűęn [Ks 14. XLIIIb Petkj Mihály végr.]. *1584:* Jlona Azzony ferenczy Istuannę vallia … mikor az Attia meg holt … minden hazy Ezkeozel beoucolkeodeot es fel volt colteozue … Az haz volt zeoleo, keth, too, kertek, Egieb maiorsagy Eg Eokeor barom tizen ketto wneo baromis volt de nem tudom meny, Ezek mind Eoczie kezebe Daroczy Peter kezebe keoltenek vala howa teotte eo keolteötte el [Kv; TJk IV/1. 229]. *1586:* Az Juh hany zaz legyen, Az Wneo Barom, az tulkok Es Dizno Meny legie(n), legh vtolszor igaza(n) meg Iria [Kv; PolgK 20]. *1587:* Ewneö Barmot Johott … ket zazatth … wittek [KGy]. *1592:* Jartam wneo barommal az Nywaldba(n) talaltam fanchialiakat hogy kalibaiok volt sendelt czinaltak, engem nem haborgattak [UszT].

Szk: *öreg ~. 1587:* Eoreg Vnno Barom mind Túlokkal wagio(n) 38 [Kv; Szám. 3/XXVI. 14 Suweges Gergelj isp. m. kezével]. *1591:* Eöregh wnéo barom VI [Kv; AggmLt A. 53].

ünőbivaly fiatal nősténybivaly; bivoliță tînără; junge Büffelkuh. **Szk:** *esztendőre menő ~. 1813:* Eszt(endo)re menö Ünö Bival is 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] * *két esztendős ~. 1755:* Két eszt(endös) Ünö bihally 3 [Batiz H; BK. sub nr 1020 Naláczi conscr.] * *tavalyi ~. 1674:* Marhak Perceptioia: Inventarium Szerint percipialtam ez szerint: … Tavalyi ünö bialt nrö 2.Tavalyi Bial Tinot nrö. 1 [Utl].

ünő-bivalyborjú nőstény bivalyborjú; malacă; junge Büffelkuh. *1656:* Unö bial bornju … 3 [Fog.; UF II, 149]. *1805:* Egy Ünö Bival Bornyu [A.jára TA; BLt 9].

Szk: *egyesztendős ~. 1794:* Egy Esztendös Ünö Bival borju Nor 3 [Gyalakuta KK; TSb 17] * *esztendős ~. 1747:* Esztendös ünö bihály borju 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1812:* Esztendös Unö Bival Bornyu [Marossztkirály MT; Berz. 72/8] * *kétesztendős ~. 1794:* Két esztendös Unö Bival borju Nro 6 [Gyalakuta KK; TSb 17]. *1803:* egy két esztendös Ünö Bihaj Bornyu [Felör SzD; BetLt 7] * *nyári ~. 1756:* Nyári ünö bivalbornyu 1 [Déva; Ks 92 I. 32] * *tavalyi ~. 1682:* Bialok extractusa … Tavalyi ünö bial borju nr 5 [Utl]. *1684:* Tavalyi ünö bialy borju nrö 6 [Ebesfva; Utl]. *1699:* Tavalyi ünö bial bornyu nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1754:* Actu vagyon jelen … Tavallyi Unö bihal bornyu nrö 2 [Mezőgerebenes TA; BLt 7].

ünőborjú üszőborjú, nőstény borjú; viţea; Kalbkuh. *1649:* Ez idey Eokör Borniu 6. Vnö Borniu Egj [Kv; Szám. 26/V. 489]. *1653:* Az feleitarnakis hagiok Stefanak … ket ökör bóriút es egi ünóboriút [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsanna végr.]. *1686:* Tavalyi: Bika Borju nrö 1. Herilt Borju nrö 3. Ünö Borju nrö 6. Az elmult nyari: Bika Borju nrö 2. Ünö Borjú nro 1. Ez idej: Bika Borju nro 1. Ünö Borju

nrö 2 [Szúv; UtI]. *1687:* Ezen két Bivaljok(na)k Tavalyi, Tavalyi Eökör borja nrö 1. Ünö borja nrö 1 [Fog.; UtI]. *1693:* A Relictanak Dossaban adtunk egy borjas kek szöke Tehenet meg becsülven ad fl. Ung. 16//50. A Sarga Tehenet borja<st>ol Boriczanak in fl. 10 // Ünö borja vagyon [Ne; DobLev. 13]. *1700:* Az Borjus Tehennek ünö borja vagjon [Csicsó Cs; BálLt 71]. *1719:* Fejös Tehenek Nro 12 Ezek(ne)k Ünö bornjok Nrö 7. Ökör Bornjok Nro 2 [Gyeke K; Ks 83]. *1747:* Fejös Tehén Nrö 5 Ezeknek ökör borjai 3, ünó borja 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1764:* (a cigány) az magam ünö bornyumal eképpen fertelmeskedet [SzúvLt]. *1768:* Ünö borju Nro 1 [BSz; Kp III/174 vk]. *1791:* Most összel bornyuzott Ünö Bornyu ... Most öszszel Bornyúzott ökör Bival Borny Nrö 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1810:* adjanak ... A Marhákbol ha szaparadnak egy ünö bornyut Szász Andris fiának [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. *1841:* öt hat Tehény bornyuzott, és tsak egy ökör; – a' többi mind ünö bornyut [Bács K; KmULev. 3].

Szk: *anyja szopó ~. 1737:* Annya szopo idei Ünö Bornyu kettö [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár lelt.] * *elmúlt nyári ~. 1647:* Kiralyffaluarol haitottak ide ... Elmult nyari wneo borju No. 10 [Nagyteremi KK; BK 48/1-6] * *esztendős ~. 1768:* Ennek[a] idei ökör Bornya 1 esztendös Ünö bornya 1 [ApLt. – [a]A tehénnek]. *1845:* Tehén Pásztornak Kereszturi Peter ... édgy középszerü Esztendös Ünö bornyu, édgy Szürke Szokman két pár Harisnya, édgy paraszt bör mejrevalo ... bocskor es Harisnya Szijjak [M.köblös SzD; RLt 21 Rettegi Sándor jk] * *harmadfűre menő ~. 1647:* harmad fwre meneo wneo boriu No. 2 [Nagyteremi KK; BK 48/16] * *hét esztendős ~. 1757:* Egy kiss Bálána 7 est(en)dös unö borjával [Pusztasztmiklós TA/Torda; Berz. 3. 1/9] * *idei ~. 1627:* Ez idei vneo boriu vagion Nro 19 [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. *1677:* Az idei Ünö bornyuk nro 4 [A.komána F; UtI]. *1680:* Ez Idei Unö bornyű nrö 22 [Balázsfva AF; UtI]. *1744:* Idej Önö börju 2 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.]. *1785:* Faku Szörü Tehény 1 alatta idei ünö barnyu 1 Tavallyi ökör barnyu 2 Ugyan Tavallyi kék szörü Ünö bornyu 1 [Katona K; Born. VI/14 Jos. Katonaj ns lelt.] * *kék szőrű ~. 1761:* Kik szörü ... két Esztendöss Ünöbornyu [Branyicska H; JHb XXXV/39. 18]. *1785:* Faku Szörü Tehény 1 alatta idei ünö barnyu 1 Tavallyi ökör barnyu 2 Ugyan Tavallyi kék szörü Ünö bornyu 1 [Katona K; Born. VI/14 Jos. Katonaj ns lelt.] * *kesely ~. 1754:* Egy kesely Tehen tavalyi ugyan kesely Ünö Bornyával [Kajla körny. BN; WassLt] * *késő őszi ~. 1728:* Kesö öszi ökör bornyu 1 Késo öszi Ünö bornyu [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petky Dávid inv.] * *két esztendős ~. 1761:* Kik szörü ... két Esztendöss Ünöbornyu [Branyicska H; JHb XXXV/39. 18]. *1804:* Minden meddü csordába tartozó meddü tehenecket, kétesztendös ökör- és ünöborjukat, minden deltzeg esitkókat, akik nem anyaszopók, és a jármatlan tulkokat, ha öt- vagy hatesztendösök lésznek is, kötelezletik minden falusi gazda és lakos a meddü csorda közé adni [Kisbacon U; RSzF 194] * *kétéves ~. 1839:* Egy Tino- vagy kétéves ünöborjú [Kv; Pk 3] * *kormos szőrű ~. XVIII. sz. eleje:* edgj idei kormos szörü ünö bornyu [Pf] * *nyári ~. 1696:* nyari ökör Bornyu nó 5. nyari ünö Bornyu nó 2 [Bethlen SzD; BK] *őszi ~. 1793:* Egy tsonka tehén öszi Ünö borjával [Bodola Hsz; BLt 2] * *rőt szőrű ~. 1761:* egy röt szörü ... Ünö Bornyu [Branyicska H; JHb XXXV/39. 18] * *sárga hátú ~. XVIII. sz. eleje:* Idei sárga hátu ünö bornyu [Pf] * *szopó ~. 1811:* Pákéinek égy elö hasu Tehene 1 ez alatt szopo ünö bornyu [Ádámos KK; Pk 5] * *szürke ~. 1808:* Popa Kirilla adott egy szűrke Unö bornyut Gerendi Szász Juon(na)k 19 vf [TVLt rtlen vásári jk] * *tavalyi ~. 1627:* Tauali wneo boriu vagion Nro 14 mind szeokek, eziak egi szeoke babos [Rücs MT; BLt]. *1688:* 3 Tavalyi ünö bornyuk nrö 20 [Fog.; UtI]. *1700:* Percipialtam Nzts Szekely Györgj vramtol Méraban labas Marhát nyolczat ... Tavalyi ünö bornyut Nro 1 [Kv; Szám. 40/I. 9]. *1744:* Tavallyi ünö borju nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

ünőborjúcska nőstény borjúcska; viţică, viţea; Kalbkuh. *1714:* mind a hárman ünö borjucskák [Pálos NK; LLt].

Szk: *tavalyi ~. 1759:* eö klme adgjon égy tavaj ünö bornyutskát [Szökefva KK; Ks 72/54].

ünőbőr fiatal tehén bőre; piele de juncă; Haut der junge Kuh. *1604:* talalt uolt egj wneo beort Jenlaky Kerestel Janosnal [UszT 20/344].

Szk: *kikészített ~. 1680:* Kikeszitet Tulok, es ünö bor nö 15 [Fog.; UtI].

ünőcske fiatal tehenecske; viţea, viţică; Muh. *1631:* Az Niarj borju, 5 Harma Inöczke, ketteie eökör [LLt]. *1720:* ki ad egy ünöcsket azert 'a földert [BfN Dobokai csomó].

Szk: *tiszta szőke ~. 1632:* Eoteödfw tulkok ... Tizta zeöke wneöczke ... N. 1 [Fog.; UF I, 183].

ünőfejő fiatal tehén fejésére szolgáló; care este folosit pentru muls laptele; beim Melken der jungen Kuh benutzt. **Szk:** *~ sajtár. 1647:* egy Ünö feiö Saitár [Sólyomkö K; SLt GH. 5]. *1741:* ünö fejö sajtár [Mezöbánd MT; LLt Fasc. 146].

ünőmarha fiatal tehén; vacă tînără; junge Kuh. *1645:* az eo Uno marhajanak semmi niavaliaja nem voltt es ugi üszte az eziordaban [HSzj *csorda* al.].

ünőmező (fiatal) szarvasmarhák legeltetésére használt mező; păşune pentru vaci; Wiese, wo die junge Vieh weidet. **Hn.** *1609:* lakik wneö mezon [Cege SzD; WassLt Zylwassy Peter Legeni vall.].

ünős ahol az ünöket legeltetik; unde pasc vacii; wo das Vieh geweidet ist. **Hn.** *1620:* wneos patakaban [Bikfva Hsz; EHA]. *1686:* Az ut altal kelöben ünös patakon innen (sz) [Bikfva Hsz; EHA].

ünőstinó nőstényborjas tehén; juncă; Hinde. **Szk:** *fejérszőrű ~. 1763:* két esztendos Fejér szörü Ünös Tino [HSzjP] * *két esztendős ~* → *fejérszőrű ~.*

ünőtehén vacă tînără; junge Kuh. *1595:* Azert azoknak mint hogy bechye volt, Az menesnek f. 22 haro(m) eöreg eökrek bechyet es az yneö tehenek bechyet tétte le, Az menes bechye en nallam volt [Szu; UszT 10/9]. *1598:* Olah Miklos maradott volt egy yneö tehennek el vezese feleöll Sente(n)tiaba [UszT 13/65]. *1599:* mo(n)da azert azt(is) hogy az nagiubbik yneö tehenet az wadak ettek megh [UszT 14/29]. *1604:* az mely Jnö Tehenet az aruanak hattak wolt wgi tugia hogi harmad fel forinton attak el [UszT 18/138]. *1625:* egyzer gyeorfy Lazlohoz Jeowe Somodi Benedekne orsolya kery vala gyeorfy lazlot hogy ne hagya merth megh hal chel vgy ada egy wnö tehenth nekj az coreoksegre de en azt nem twdom ha coreokereye vagy zalagyara [UszT 178b].

1632: Jncö tehenek harmad Fwuck 7 [Hsz; LLt]. *1668:* mindenik faluban … computalvan az cokrcokct, vnco Tehenekct, Juhokot … lovakot azt is connumeralliak co kegyelmek [HSzj *méhkas* al.]. *1763:* Ünö Tehen 3rom esztend(ös) 4 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1795:* Két Jármos Bial, az Ifiab Bial Tehén … edgy esztendös Bial bornyu, és két Ünö Tehén [Felőr SzD; BetLt 5].

Szk: *borjús ~. 1603:* Az En felesegem Kata hagiot wolt Egy borius wnö Tehent, simo Janos apamnal [UszT 17/64] * *esztendős ~. 1747:* Esztendös ünö Tehén 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] * *harmadfűre kelő ~. 1627:* Harmad fwre keló vneo tehen vagion Nro 13. eggik boriuzo lezen, egj holdos szeorew vagio(n) keozte, az teobbi szeokek [Mezőrücs MT; BLt 1 Inv.] * *harmadfű ~. 1598:* az eleött keresett az Actor … egy boryas tehenet es egy harmadfy yneó tehenet [UszT 13/5]. *1627:* Harmadfw wneo Tehenek Nro 7 [Kozmás Cs; BLt 1 Inv.]. *1647:* Kiralyffaluarol haitottak ide … Harmad fw wneo Tehenet [Nagyteremi KK; BK 48/16] * *kétesztendős ~. 1747:* Két esztendös ünö Tehén 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * *öreg ~. 1604:* Affelett adott vala ket cökret, melljek keönyen ernenek húzon cöt fori(n)toth, egj menes loúat melj meg ert f. 12. … Egy eöregh yneó tehent, ki megh erne most f. 8 [UszT 18/7].

ünőtehénke juncă; Hinde. *1797:* Lupsa Silip … Tehene 2. Juha 18. ünö Tehenkéje 3 [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 302].

Szk: *fejér ~. 1816:* Egy fejér két esztendös ünö tehenke becsültetett [HSzj *ünőtehén* al.] * *kétesztendős ~ → fejér ~.*

ünőtinó nőstény szarvasmarha; juncă; Hinde. *1635:* Vnö tino 1 [Szentpéter U; Ks 67. 46. 24a]. *1643:* Az beres inasnak … az meli ket tulikot es egy ünö tinot megh attam azt is el ne vegiek teölle [HSzj *béres-inas* al.]. *1666:* az Apro leankaknak is hattam … egy egy ünö tinöt [Abafája MT; Told. 21]. *1670:* Az pajtaban vagyon 14. Eökeör. Az Akolban 14 fejeös tehen, 3dfü Tulok 8. Ünö Tino 5 [EMLt Mich. Macskásj inv.]. *1692:* marat 4 Eökre 2 Tehen egy ünö tino [Kercsed TA; Borb.]. *1695:* Tudok egy ünö tinot kek szörűt idegen marhat hogy itt vagyon Fenesi Mihalynal az mely az Tököly jarasakor adatt oda, de honnan s mely Falubol adadot ném tudom [Kökös Hsz; MvRKLcv.]. *1716:* egy négyédfű bika, égy ünö tino harmadfü az is [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1753:* Ünö Tinok vadnak Nro 8 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1759:* Az ünö Tinaja … meg döglött [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1769:* hallottam el is maradott volna égy Unö Tino a Csordabol [Mezőmadaras MT; BK. Joannes Bartsai (44) pp vall.]. *1808:* Kolosi 'Sejki János adott egy Ünö tinot Fügedi Gavrilla Juon(na)k 30 vf [TVLt Közig. ir rtlen vásári jk]. *1841:* egy ünö Tino … s. v. az öszön fososnak jelentetett [Bács K; KmULcv. 3].

Szk: *bitang ~. 1756:* Esztendös bitang ünö tinó 1 [Déva; Ks 92. I. 32] * *egyesztendős ~. 1757:* Aproság egy esztendös ünö Tinök találtatta(na)k [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. *esztendős ~. 1756:* Esztendös bitang ünö tinó 1 [Déva; Ks 92. I. 32]. *1769:* Tarkaszörü esztendös Ünö Tino [HSzj *tarka* al.] * *fakószőrű ~. 1769:* midön innet öszre kelven Bethlenbe viszsza hajtották a Csordát … égy fako szőrű Ünö Tinoja … el veszett a Csordábol [Mezőmadaras MT; BK. Oltyan Vonyc (41) zs vall.] * *fejér ~. XVIII. sz. eleje:* harmadfü fejér fel állo szarvu ünö tino [Pf] * *felálló szarvú ~ → fejér ~* * *félcsipőjű ~. XVIII. sz. eleje:* Fél csipeju kék unö Tino [Pf] * *harmadévi ~. 1648:* Majorsagh marhak … Harmad evi ünö tino … no. 18 [UF I, 915] * *harmadfűre menő ~. XVIII. sz. eleje:* Vagyon Kochban Aczintos Janosnál égy harmad füre menö ünö tino [Kv; LLt Fasc. 71] * *harmadfű ~. XVIII. sz. eleje:* harmadfü fejér fel állo szarvu ünö tino [Pf]. *1720:* egj Harmad fü unö tino [Csóka MT; SLt 17]. *1729:* Mohában maradot az mint irják Jármas Tulók nrö 2. Fejös Tehén nrö 3 harmad fü ünö Tino nrö 1 egj Tehén ott meg holt [TKl Petki Nagy cs. szám. 86a] * *háromesztendős ~. 1781:* Három Esztendös ünö Tino, és vgyan három Esztendös ökör Tino 2 [Mákó K; Hr] * *kék szőrű ~. 1805:* Egy kék szörü ünö Tinó … hegyes fenn állo Szarvú [DLt nyomt. kl] * *kék ~. XVIII. sz. eleje:* Fél csipeju kék unö Tino [Pf]. *1711:* Fazakas Istvánnak adott vala … egj kis kék ünö tinot egj Farkas bör eret [Szárhegy Cs; WLt Greg. Csiki (34) pp vall.] * *kesely ~. 1781:* hogy Borbély Ferenc nem vallja magáénak azon elkárosodott bört, világoson kihozza a fülljegye, valamint az kesely ünötinónak valóságos jegye vagyon, úgy a börön is hasonló jegye vagyon [Jenőfva Cs; RSzF 214] * *két esztendőre menendő ~. 1768:* Két Esztendöre menendö ünö Tino [O.kocsárd KK; Ks 74/55] * *kétesztendős ~. 1669:* Tehén barom … Ket esztendös ünö tino … no. 3 [UF II, 453]. *1748:* Két esztendös ünö Tino Kormos szörűek fel állo szarvuak 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1762:* Egy két Esztendös ünötinotis el adván az is a keze alá ment [Torda; TJkT V. 76]. *1768:* Két esztend(ös) Ünö Tino 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1819:* Két esztendös ünö tino nro 1 [Baca SzD; TSb 6] * *kis ~. 1589:* Vagyon egy kis Wneo thinois f. 2 [Kv; KLcv. Vegyes ir. 1/2. 41]. *1711:* Tudom hogy ä Lázár Ferencz ur(am) Diszno Pásztora János, vett vala pénzel … egj kis kék ünö tinot, mellyet mind az Romlásig tarta [Ditró Cs; WLt Joannes Sipos (40) jb vall.] * *ötödfű ~. 1747:* Otöd fü ünö Tinó 4 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 34] * *sárga szőrű ~. 1769:* Sárga szörü ket esztendös Ünö tino [HSzj *sárga* al.] * *sárga ~. XVIII. sz. eleje:* Tavallyi Suta sárga ünö tino [Pf] * *suta ~ → sárga ~* * *szőke ~. 1836:* Szöke ünö Tino (2) [Borsa K; CU] * *tarka szőrű ~. 1763:* Tarkaszörü esztendös ünö Tino [HSzj *ünő(s)tinó* al.] * *tavalyi ~. 1656:* Labas marhak … Tavali unö tino … 3 [Fog.; UF II, 146]. *1689:* Tavai ünö Tinok Nr 2 [Szamosfva K; JHbK X/18]. *1700:* Egy tavalyi ünö Tino [Csicsó Cs; BálLt 71]. *1701:* Az marhakot osztottak ez szerent, elsöben ki adván Balasi Miklos(na)k edgj kormos ökreöt, az után Balasi Boldisar(na)k két sárog cokröt edgy borjus tehennel, es egj tavalyi ünö tinoval, harom coregh juh es edgj miora bárány [Kissolymos U; BLcv.]. *1736:* Bikák ifijak nro 2. Tavally Ünö Tino Nro 3. Az idei Annya szopo borju nro 1 [Mikefva KK; EMLt Conscr. XIII/1. 174]. *1750–1760 k.:* egy tavallyi unö tino [Balavásár KK; Kp III/106].

ünőtinócska fiatal nőstény szarvasmarha; juncă; junge Hinde. *1675:* egy ünö tinocskaját [LLt Fasc. 12]. *1768:* egj ünö Tinotskaja vala [Martonos Hsz; Pf].

ünőtúró fiatal tehén tejéből készített túró; caş/brînză de vacă; Kuhkäse. *1594:* Ratio Formagiorum. Az varban Restal jneö thwro No 14. Restal az Somloi Maiorban jneo turo No. 11. Az Baghossi Maiorban Restal jneó turo No. 70 Az Kraznai Maiorban Restal jneö turo No. 15. Az Gorozloi Maiorban Restal jneö turo No. 22. I(n) Su(mm)a jneö turonak Restantiaia teszen No. 132 [Somlyó Sz; UC 78/7. 11]. *1648:* Wneö turo veslingh formára Nro. 26 [Komána F; UF I, 928].

ünővágás ünő levágása; tăiatul juncii; Kuhschlachten. *1590:* monda Nagj Balas, Azt hallom Gergely Batia ... hogj ram tartod az yneo vagast, En bizonj nem vaghtam, de eskedgyel megh, beczyltessek megh, en hosza Allok [UszT].

ünővaj fiatal tehén tejéből készített vaj; unt; Butter. *1589:* 57 Eytely vno way. 37 Eytely Juy (!) vay [Kv; Szám. 4/VIII. 3]. *1591:* Juhy way wagionn 67 Libell. Wneö Vay wagionn 47 Libell Vagion 5 tele Deberke Sostey, es egj Deberke, Juhy Sostey [Kv; Szám. 5/VII. 2]. *1592:* Tawali Juh es wnéo vaiat attunk el f 13/15 [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Egy zakaczi suteot ket retest Egi ejtel Vneo Vaj hozza f –/18 | Apro reteseket suteot az szakaczi attam hozza Tiukmanjat f –/– 6 Egi ejtel Vneo Vajat f –/– 28 felliul rea Nadmezet Varoset [Kv; Szám. 15b/X. 35, 36].

üreg 1. barlang; scobitură adîncă, văgăună; Grotte. *1864:* Likas ... legmagosabb Csucsán egy meg mérhetetlen üreg találttato (!) melyből minden idö közt ki nem alhato hideg szél érezhetöleg fuj [Gyszm; GyHn 43].

2. üres hely; loc gol; leere Stelle. *1815:* Az el rakott krumpikra két jo kapa parás földet reá vetvén, a' kapa hátával kevéssé meg lapitjuk, hogy a' krumpi körül üreg ne maradjon [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére (nyomt.)].

3. téglából kialakított beugrás/mélyedés; adîncitură făcută din cărămizi; aus Ziegel ausgestaltene Vertiefung. *1844:* egy sütö kementze ... gyenge és meg görbedett vas pléh ajtoval el látva ... a sütö kementze mellett jobbrol egy szapulo katlan, balrol egy kis süteményes kementze a' nagyobbnak felibe emelve, és alol üreggel el látva találtatik, mind kettö téglából [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

üreges üreg(ek)et tartalmazó; cu goluri; mit Vertiefungen. *1803:* egy kivül belöl aranyos, kerek fertályosni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kivülröl egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesittetett, arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsötörtös holyag, melynek felsö végiben jár belé a' pohárnak fenekéböl ki-nyuló ezüst strofja [Széplak KK; UnVJk 218].

üreghely üreges hely; loc cu cavităţi; kavernöser Platz. *1694:* vagyon egy, pincze-forma forrasos vizes Allo hely, mely viz csorgasa(na)k eredeti vagyon Var Koszikla oldalabol, es azon Vermes Ureg Hely(ne)k fenekiröl, Vize jo böven van, szokot mindenkor is lenni [Kövár; JHb Inv.].

üres 1. aminek a belsejében nincs semmi; gol, care nu conţine nimic; Leere, das nichts enthält. *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi zwretkor Nem volt kada Trebelynek, kerdez (!) volt azoktwl ky (!) oth voltak kinek wres kadia volna, Mond Borbely Ianosne Ihol Nekem vagion ha az en Saytomra hozod Trebeliedet, Mond eo hogi Nem vyzy [Kv; TJk III/3. 302]. *1592:* Mikor gialurol az Negj quarta borokat hoztam az Eggik hordonak haro(m) veswie eg'czersmind el tórót az Zege(n) Embórók hitua(n) Zekere miath az Berbatt faluara mas üres hordot kellet eleibe vjnnu(n)k es abban kellet az bort töltenu(n)k [Kv; Szám. 5/XII. 9]. *1628:* Egy coreógh tarka Ladaban ... Az Fiaban egy wrez Iskatolia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44]. *1636:* Vagyon eggik szuszekban husz keöböl koles ... Az teöbbi ki üres kiben holmi eggyetmas konyhara valo eles, es szalad [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Ez Uduarhaz alatt vagion egy keobeol rakot padlasos Pincze ... Vagion az Torkaban egy coregh Szuszek; wres [Megykerék AF; BK 48/16]. *1656:* Ket vasatla(n) beres fako szeker ... es öt üres feneketlen hordo [Doboka; Mk Inv. 7]. *1669:* Ezen haz alat vagjon egy pincze, melyben vagjon harom üres fedeles szuszek [Köhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1677:* ürös, hordo, egy, és kétt Seres hordo, és egy Eörög seres hordo [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1699:* Hitván üress hordócska Nrö. 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1725:* (Találtunk) egy öreg hordot mellyb(en) is Csügör vagyon, harom üres átalagot, vgjan ket átalagocska Hoszszu szölö Bort [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 5]. *1762:* Buda Gligor egy Tarisnya Szölöt hoza ... s ott lévén Acz Jánosné Aszszonyamis egy üres kosárral belé raká az kosárjaban és el vivé haza [Kóródsztmárton KK; Ks 17/XXXI. 21]. *1794:* Egy Üres Singes Láda [Gyalakuta KK; TSb 17]. *1821:* Van egy ürös tsupor [Veresegyház AF; Told. 19]. *1846:* Virág Lászlo tsufalkozva mondta néki, haja Darvas nékem is van egy olyan üres gyüszüm mint a magaé [Dés; DLt 530/1847. 9].

Szk: ~ *tereh. 1655:* Az Eöres terhet az maradek Mustol [Kv; SzCLev.]. *1665:* Az bornak be hozásától, üres terehnek ki vitelétéól, esmet be hozásától fizettünk f 4 d – [Kv; SzCLev.]. *1667:* Az üres terch mellet az kik kün háltak adtunk petsienyére nekik f – d 6 [Kv; SzCLev.].

Sz. *1791:* En ugyan ezeket igiretem Szerint igazán hiven véghez vinni és meg többeket is igyekeztem, de beszél a' Barát de Alamisnát is vár és szeretném fáratságomnak jutalmat (!) miben állana: mert szemérmes Kuldusnak üress a' Tarisnyája [Újtorda; IB. Boer András ref. kántor kezével].

2. nimic benne az, ami benne szokott lenni; gol, deşert, fără obiectul care se păstrează în el/ea; es enthält nicht, was normalerweise d(a)rin stehen sollte. *1573:* mykor celegeo Margit fodor Ianos attyafiaywal oztoznek talaltak egy Nagi feier Erzent az Marha keozet wres volt, ez celegeonenek vetettek Mas Tarka erzenis volt wres [Kv; TJk III/3. 147]. *1585:* Illona Zekel marton felesege Jurata fassa est ... Vala az meg holtt darabant az bekenne hazaba ... egy mezittelen Zabliawal Wres hyweliel ky fútlamadek (!), az kattonakat crossen meg Zidalmazna az kattonnak azzon keppen ... eo maga reaiok menne es ott giaktak volt meg [Kv; TJk IV/1. 524a]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Kopot hituan zeöniegh vagjon No. 2. Vres puska thok uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 30]. *1611:* Ket hwúelj kes egikbe(n) egj kes es egj uilla az masikba(n) semj hane(m) chiak vres de az ezwsteös [Kv; RDL I. 88]. *1620:* Az Felseö Varba minden szerszamostol Leöveö szerszamok ... Twzes szerszamnak valo Egy fel Pogachya On. wres Chyupor No. 56. Kész Twzes Chywpor 83 [Kövár; Borb. II]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Turonak ualo wres deberke N 2 [A.porumbák F; UC 14/38. 177]. *1660:* Ordas Desa nro – 2 edgyik feligh ordaual, az masik üres [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1685:* Egy üres mössöros Altalagh n. 1 [Gyf; Utl]. *1696:* Buzas üres Kas nó 1 Hitvan Ajtaja Lakat rajta nó1 [Bethlen SzD; BK]. *1720:* Edgj üres káposztás kád [HSzj *gyalult káposzta* al.]. *1745:* az házoknál találtatta(na)k üres méh kosárok, mellyeket is egy Décsei ember mondatta hogy tulajdon az ö tölle el lopot méhek(ne)k kosárjai azok nem mások [Szásznyires SzD; Ks Kovács Péter (65) jb vall.]. *1824:* Az also csürös kertbe menö kis ajtoval egyenesen szembe(n) vagyon egy hat cserefa Lábakon állo sövényböl font üröss Törökbuza kas – jo – tele kalongya karokkal

[Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1858:* 39 darab népes méh kas … 68 darab üres méh kas [Nagynyulas K; TGsz 1].

3. teher/rakomány nélküli; fără încărcătură, care nu este încărcat; ohne Ladung. *1590:* Ewres zekerteól d. 1 [Km; GyU 14]. *1595:* 4. February … Egerwari Janost Wrúnk ö felsege Taar szekereúcl vittek Thordara: 4 loat az ürös Taar szeker elöt 2 lo: az ö maga Zanka (!) elöt [Kv; Szám. 6/ XXVIIa. 39 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* Szwreth 3 8bris Szedtem megh az Szent Giörgj hegj es kayanto utbeli zöleöt … Vitettem Szent Giörgj hegire elözör az wres terhet, fizettem tölle f – d 65 [Kv; Szám. 12a/I. 45]. *1652:* Vagyon egy fel Vamis. Gyalog' Embertwl ketteötwl 1 penz. Egy terhes szekertwl 4 penz. Vrestwl 2. ket cöreg' marhatul 1 penz. Egy Lovas Embertwl 1 penz [Türe K; GyU 97]. *1668:* ket vres szekér ott az uton az Mikola Ura(m) feölde, és az kert keozeot él fér, de szénás szekér el nem fér [K; Ks 65. 43. 10]. *XVII. sz. v.:* it oszta(n) az mely Gyartot bőrök ithon az haznal volt (!) azt is egy Tallyigara rakattak velem s Bethlenb(en) vittem azokat az bőrőket oszta(n) az üres szekerre raktuk Bethlenb(en) s Beszterczere vittük [WH. Joannes Fűzesi alias Laposi jr (25) prov. vall.]. *1704:* Ma nagy készülettel, lovas és gyaloghadakkal, ágyúkkal és sok üres és liszttel terhelt szekerekkel a generál elindula [WIN I, 239]. *1763:* ott hagyván a' Vásárb(an) őtet, magam az üres szekérel haza jöttem [Záh TA; Mk V. VII/1. 17 Oltyán Kosztin (40) zs vall.]. *1768:* Mi bizonyoson ismertük azon Nagy Szürke Kántzát … ismertük a' Füle kajlaságárol, Szöriröl, testi allásáról, és Fortelljárol, Volt elsobben mikor Cserelte vala a bal Füle kajlás de mint hogy olljan Fortelljos vólt hogy midön meg kutyálta magát az Ures Szekeret is nem elé hanem hátra tojta addig Vertek a más Fület is, hogy az is meg kajlásodott, most is hogy elé hoztuk volt azon Fortéllj benne volt [Páké Hsz; SzentkGy 3 tanú vall. Jos. Szörtsei kezével]. *1796:* Ugy Vagyon é … Hogy az Exponens Ur Kedves élete Párjának azon Üres Szekerekkel jövö Személyek az Ország Uttyából ki nem állottak és Utat nem adtanak [Dob.; RLt vk].

4. vki/vmi mentes vmitől; a nu fi dependent de ceva; von etw frei sein. *1570:* Erthyk aztis hogy eo K. Byro vra(m) az prokator vallokthwl penzt vezen, Eo keget keryk, Az fele wysagnelkwl legien wres, Mert megis az Tablan Sem Mywelyk azt az Jteleo Mesterek [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1571:* Mind feyenkent az contradictorok azt kewannyak hogy az Ewekteol az donatarius wres legyen [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1577:* Meg ertettek eo kegmek Byro vram zawabol az panazt kit az vasar Byro dolga felol theot … kywalkeppe(n) Kis Imreh felol, hog azt kewannak eo kegmek Byro vram tanachyawal hog Kis Imreh az halaztassig lenne wrósse(n) az tyztwl, es az vasar byrosagtol … vegeztek hogy az vnio tartassa zere(n)t, mint hogy eggywt valaztottak az ket vasar birot … vagy mind ketten wrósszek legienek az tyzteol, vagy penig eggywt wiselleyk, addeg mig eo kegmek varasul esmeg eggywt leznek [Kv; TanJk V/3. 152a]. *1580:* Erty eó kegmek egez varassul az Negy hordo bor dolgat kit Grwz peter megh veot … Azert idegen bornak Itilyk es semmy vton ne(m) engedyk Grwß peternek hogy megh vegie azert legie(n) vrós teölle [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1590:* Az Mezarosok egy arant keonyeorgeottenek az Zigyartok es Thimarok ellen, hogy Beereoket ha masnak Adnak, el vennek azoktul Az mas fel penigh priuilegiomat az beor el vetelbely zabatsagat Vety … Teezet Azert hogy Az Meszarosok teorwenniel keressek az Timarokat zigyartokat, Mind azon Altal Az Timar es zigyarto, a' teorweny veghe zakattaigh affele zedes es vewesteol wressek legienek [Kv; TanJk I/1. 143]. *1592/1594:* Hog' megh erchi azt az hazat en illien igassagalis birom hog' megh haluan az gazdam azzoni attia Andras Kowachi, Niolcz rezre ozlot ez peres haz kit kerez raitam, es en ozton, az hetet vgi elegitetem ki az hazbol, es ozlas zerent iutotam hozza sok faradsaggal es zegeniseggel, igis azert wres lehecz ez keresetteol es engem indebitę haborgacz si Juris erit [Kv; RDL I. 63]. *1597:* ha el mehetnek eereomest Mennek az dologert kyt twd keg: zantala(n) ocupaciokkal terheltette(m) kyk myat feyerwarat kelletet mwlatno(m) most sem vagyok wres azoktul [Ipp Sz; Ks]. *1631:* Ha kwlemben czelekednenek, tehat Istennek rettenetes sulios atka szallion reaiok. Külseo keppenis ezekteol az ioszagoktól wressek legyenek [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 8 Sükösd György végr.]. *1657:* az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erötelenségtől [KemÖn. 20]. *1670:* Kis Miklost is büntettek … de igj hogj … ha eszt Czelekedj Minden Engedelem Nelkül az Czehtül üres legien [Kv; MészCLev.]. *1677:* ha ujobban a' le-szálitot helyeket megülik, emberek telepedvén reá, a' meg-telepedésnek idejétől fogva hat Esztendeig az adózástól üressek ne légyenek külömben, hanem a' fellyeb meg-irt mód szerént a' rováson maradtakot segéllyék [AC 69]. *1792 k.:* a' Székelyek még a' régi M. Királyok(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terü viseléstektől üress, és mentseges szabadsaggal birtanak, és Hazának oltalmára tett Törvényes Hadi szolgálaton, és némely barombéli adományokon kivül, mely Ökör fizetesnek nevezteteett … semmit egyebet nem adoztak [UszLt X/80 Plánum a székely nemzet államáról].

Szk: *~sé tesz. 1670:* az captiva … concordalvan az karossalis, meltán eze(n) nyilvan valo gonosz czelekedetiért Art(icul)aris poenán convincaltathatnék, mivel az Art(icul)aris locus az illye(n) malefactorokat ha szinte(n) az káros féllel concordaltanakis, az azon Art(icul)aris locusban denominalt poenától üressé ne(m) tötte [Kv; TanJk II/1. 758]. *1671:* (a) Hazheljeket … minden Ado es szedö vévőtől rendes es rend kivül valo Adozástol … kglségünkből üressekké tettük és meg-nemessitettük, az mint hogj üressé-is tészszük és meg-nemessittyük, örökössen és meg-másolhatatlanul, ez levelünk által [Berz. 17b Bornemisza Anna adománylev.] * *~sé teszi magát* mentesíti magát vmitől. *1651:* Al Vinczi szegheny Jobbagyuk (!) talalvan megh bennünket alazatos keönyeörghesek által, hogy ekkedigh, ă mikor abba(n) a helybe(n) hozzank iövö keövetek megh szallottak, noha hüsegtek edgyaránt eli vellek (!) a Vinczi feöldet, es gyakorta hüsegtekteöl valo holmi vasalas kedviert inkab leött ott megh szallasok es mulatasok, de hüsegtek az nekik valo gazdalkodastol tellyesseggel wresse teötte magat [Gyf; Törzs. II. Rákóczi György rendelete a „frates moravienses"-hez].

5. puszta/beépítetlen/bevetetlen; viran, care este fără clădiri; leer, unbebaut. *1711:* En Albisi Etzken Moses pro nunc Albisi Praedikator attam Barabas Ferentznek Fel áll földet zalagba kilentz forintokig illyen Conditioval hogy mikor a föld üres leszen tehettségem leven meg valthassam [Albis Hsz; BLev.]. *1807:* Vagyon ez a' Dési Kő fogadó a' Gatya szár uttza n. Sikátorban … szomszédolja … a Szamos felöll való végit pedig a Szamos Hidja és a' Fogadó között lévö kis üress helly [Dés; EHA]. *1823–1830:* Ennek a nagy köhidnak az Albis vizén, mely Ó- és Újdrezdát összefoglalja, eredete bizonytalan … Mostani állapotában pedig a Nagy Fridrik Augustus lengyel király és saxoniai választófejede-

lem helyeztette, aki a várost is nevelte, és az üres helyeket beépíttette [FogE 186].

6. lakatlan; care nu este locuit; unbewohnt | kiüresített, csupasz; gol, pustiu; ausgeleert, nackt. *1640:* Mostan 75 haz jobbagyat mondanak lennj[a]. Annak 9 haz pusztan, kiben valami moldovaiak jövevenick laknak harma csak ürös puszta jn summa 84. Urunk eo Naga jnscribalta nem regen bizonios summaban [UF I, 739. – [a]A vallók]. *1662:* lám elég üres ház vagyon, akármelyikben valaholott alkalmatosabbnak aránza az udvarbíró, költezzék belé, alkalmatosabb is neki ottbenn lakni, mint künn [TML II, 387 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1697:* Ma estvéli eöt órakor löt(t) audentiánk az császárnál eö felségénél. Ma lát(t)am az czászárt, czászárnét, nagyob(b) leányát s szép dámákat, az palota egészen üres volt, az antikamárab(an) sem volt tiz ember felett [AIN 147]. *1826:* a ... Felperes az ötsének rabsága alatt ... Milik Ferkö Jozi által mindenét Szent Benedekre elhordott és az ötsének az üres Házokot hagyta [Nc; DobLev. V/1114. 4a] | Hibázott Szoszollom abban is hogy miért nem világositotta meg azt, hogy én Férjhez menetelemkor Férjem Házában üress falakot kaptam, el alélt gazdaságot, és így édes Anyámtol ... szánnal hordották által portékáimat Férjem Házához ... 14 esztendők alatt én folytattam a Gazdaságot, egy fark marhát se kapván Férjemnél az Anyámtol vittem két Tulkokot ... és Férjhez menetelemmel üres Házat és Udvart tanáltam [Nc; DobLev. V/1114. 4b–5a]. *1836:* bár több illyen Férjeket dajkálo Özvegyek is tanáltatnának a kik üress Házban menvén Férjhez, Tömlötzből ki szabadult Férjhez az el pusztult Házát bövölködövé, boldoggá tégyék az Alperes Özvegy példája szerént [Nc; DobLev. V/1213. 1b]. *1849:* Csch Joseff ... házai fel rombolásak alkalmával igaz hogy énis oda mentem, és akkor majd üressek voltak a Házok, mindent el hordottak volt belöllek, tsak valami öszve tört uvegeket s más edenyeket lattam a' házakba [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

Sz. ~ *kamarának bolond gazdasszonya. 1659:* de teli kamarának eszes asszonya, üres kamarának pedig bolond aszszonya [TML I, 391 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * ~ *malomban nem is hegedülnek. 1673:* (A háromszékiek) minden változást veszedelmesnek hisznek lenni, üres malomban nem is hegedülnek [Siménfva U; SzO VI, 339–40 Daniel István Béldi Pálhoz].

7. kitöltetlen; (cu spatiu) lăsat liber; unausgefüllt. *1789:* Vagyon még ezen Házban az Ablaknál egy Láda forma Cserefából készült rakott irö Asztal, melly(ne)k felsö fele 2 egyben foglalt Cserefa rostéllyokkal bé vagyon keritve, az belsö fele, az hol t. i az Iro ember(ne)k lába áll üress, ezen üresség körül vagy(na)k fenyö fábol készült 9. ki huzo rakott Supládák, mindenik(ne)k öntött réz a' Fogantyuja [Mv; ConserAp. 87].

8. betöltetlen; vacant, liber; unbesetzt. *1863:* A Viczei iskola mesterség üres a Széki egyház kerületben, a pályázás 2000. é. frt fizetés mellett ezennel meg nyilik [M.bikal K; RAk 136].

9. kihasználatlan; neutilizat, nefolosit; unausgenutzt. *1823–1830:* E volt hát azon beneficiumon, de ez is felmenetelem után hazajött fél esztendövel, s üresen maradott a helye. Másik kolozsvári deák akkor Göttingában volt mostani vizaknai pap, Szathmári Zsigmond, a hires theologiae professor Szathmári Pap Mihálynak fia, de ez gróf Rhédei László mellett lévén, nem volt szüksége az asztalos beneficiumra. Már még Kolozsvárt létemben az egyik asztal üres volt, a másik fél esztendö múlva megüresült [FogE 159].

10. megalapozatlan/nincs mögötte valóságos tartalom; neîntemeiat; unbegründet. *1671:* Erreis szemben hiuattua(n) eo kglket mindkett reszreól pro et contra ruminalua(n) az dolgott, az expositio wresnek nem talaltatott, nem leüen mind egy aranyu az emberk(ne)k elmejek; Ehez kepest ki teczik hogy nem Communitas akarattyabol chyelekettek [Dés; Borb. I ogy-i bizottság jel. Béldi Pál, Haller János, Kornis Gáspár aláír.].

Szk: ~ *szó. 1619:* Mert azt én immár elvégeztem, hogy <ha> mégis csak olyan üres szókkal járnak, mint eddig, több tanácsom, gondviselésem nékem arra nem leszen, hanem egyúttal úgy akarom elbocsátani Mehmet pasát, hogy azminek meg kell lenni, legyen meg s legyen vége egyszer, mert én tovább Jenöért búsulni ne akarok [BTN[2] 269] * ~ *válasz. 1762:* Úgy kell gondolkozni, hogy most, mint Báthori Zsigmond fejedelem idejében, triumviratus vagyon: a generális Bukkow, püspök Bajtay, cancellarius Brukenthal urak öcxellentiájok s önagyságok. Ugyannyira, hogy akinek valami instanitája vagyon, a fenn megírt urakat kell elsöbben megkeresni, igaz, hogy nem igen jár üres válasszal az instán s nem is késik sokáig az ember, mint azelött való idökben [RettE 142]. *1851:* instálam hogy pénzem fogadat követemet üres válaszal ne botsássa visza mert én nagy szükségekel küszködö el nyomaradatt beteges özvegy aszszony vagyak ki vagyak rabalva éppen a leg veszedelmesseb helységbe M igenbe laktam egyetlen fijam gyámalam a' gyilkasak le ölték még volt egy jó Léányom aszt a bánat és éjetség el ragata [Ötorda; DobLev. V/1321].

11. pénztelen/nincstelen/raktárkészlet nélküli; care sînt complet goale; geldlos, besitzlos. *1672:* Az feljebb megírt dolgok így lévén, mind az fiscalis várak mivel teljességesen üresek, honnét muniáltassanak élléssel és mi formán? [TML VI, 289 a fej. Teleki Mihályhoz].

12. puszta; numai cu ..., fără sprijin (real); verlassen, entvölkert. *1678:* azon veszszük eszünkben, ha csak magunk maradunk itt az üres zászlókkal, ha ő nagysága s Apagyi Sámuel uram ki nem jünek hozzánk, mivel Uram az török iránt is alig tudjuk <mint> vagyunk s az mint értjük még az végbelick <...> valóban zibongonak, félö, hogy azok is meg ne oszoljanak, ha Kegyelmed Uram valami új dologgal meg nem örvendeztet bennünket [TML VIII, 177 a mezei gyaloghadnagyok Teleki Mihályhoz].

13. szabad; disponibil(ă), liber(ă); frei, ledig. 1585: Hannagy Mihaly Nemes zemely Dalnakon Kizdy zekbe(n) lako vallia ... Mondek Balogh Imrehnek, Eregy perelj a' feleseged mellet mert Curwaia Akariak tenny, Monda, en Ne(m) perlek Mert en Magamis Az Banfiakba(n) eggyet a' hasa(n) kapek, Es chak Nem Megis Werenek hogy zolek erette, De am Iarion, chak Akor legie(n) wres mikor kel enneke(m) ezt zaiabol hallotta(m) Balog Imrehnek [Kv; TJk IV/1. 425].

14. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kézzel/marokkal* **a.** anélkül, hogy vinne/hozna vmit; cu mîna goală; mit leeren Händen. *1592:* Catalin, wstgiarto Georgi zolgaloia vallia ... arra intik vala mihalt hogi wres kezzel ki ne mennien, mert megh haraguttak az leginek rea: Az vtan vgi kere az zabliat az gazdatol es vgi mene kj [Kv; TJk V/1. 287]. *1670:* ha ő nagysága az mi kegyelmes urunk megtalálja is az bécsi udvart, csak haszontalan munkát teszen s nevetséget szerez amazoknak, az kik ennyiszer bocsátták üres marokkal az ő nagysága embereit [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1714:* Bajor Ferencz Uram ... bé méne az Malomban, ben találván az Nyisztor Miklos nagj

kötö fejszéjét ki jöve az Malombol, az mint Nyisztor Miklos kün áll volt üres kézzel, ütni, vérni kezdé, maga az fejszével az fia Bajori Sámuel Uram egj lapitoval, igj szolván, ki eresztette meg az malmot, az eb teremtette [Berekszó H; Szer. Marián Danila (26) jb vall.]. *1780:* Ollyan kovácsoknak kik a' Verőkben egy fejsze nélkül üress kézzel mennek dolgozni, fizetése légyen; a' Stompok tsinalásáért tizenkét pénz egygyért, egy fél fülü, egy lapos, és két sing Vasért külön külön értvén öt, öt pénz, egy kasza vasért négy pénz, ugy egy hoszszu szánto Vasértis [Torockó; TLev. 8a]. *1836:* mit érsz te itt eléttem egyedül üres kézzel hisze (!) veled egyedül meg küzdem – lenni kénék leg alább tiz tizen kettönek melletted, akkor az olá elé vette az Eszterha alol a' vas villát, 's mutatta né uram vasvillámis van [Csekelaka AF; KCsl 16]. – **b.** hiába, vmi elintézése nélkül; fără să rezolve ceva, fără rezultat; umsonst, vergeblich, ergebnislos. *1657:* Ez napi harc feles pénzemben telék, mert kinek lovát lövém el, ki maga sebesedvén meg, valaki előmbe jü vala, üres kézzel nem bocsátom vala [KemÖn. 237] * ~ *óra* szabadidő; timp liber; Freizeit. *1837:* Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itten székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok – tsak anyi Üres orám mig egy kevesct alszom és eszem hanem ki potolom nem sokára a mit most el mulattam [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével] * ~ *vkitől* elválik vkitől; a se despărți de cineva, a rupe legăturile cu cineva; sich scheiden/trennen. *1582:* Beregzazy Lukach ... vallia, Az eothweos legeny enneke(m) eochem, Meg ertem hogy hazasulando Zandeka volna kerdem kit akar venni, Monda hog Zeoke Mihaly es Baba Jsthwannę zerzi Eppel Catalint, Thwri Palnet En ezt nem zeretem, hanem hywam oda Zeoke mihalt ... Oztan kerem arra hog, modot talalwan benne, Mondana meg Az Azzonak hog wres lenne a' legenteol, mert Nem Akarna el venny, mert még ez Ideig az meg keretesnek rendelt Napiat mindenkor mas Napra halogattad [Kv; TJk IV/1. 66].

üresedés 1. ürülés/kiürülés; golire a stomacului (prin vomitări şi prin eliminarea frecventă de materii fecale moi); Abgang, Defäkation. *1710 k.:* én reám rettenetes hányás és egyszersmind hasmenés esett, elannyira, hogy két nap s két éjszaka az az alól s felül való üresedés meghaladta az ötven számot [BÖn. 525].

2. megüresedés; eliberarea unui post; Vakanz. *1869:* Főbb üresedésben levő papi és tanitói állomás köröztetése után tudatja a n. t. esperes ur, hogy az egyházi épületeket a victoriánál biztositotta [M.bikal K; RAk 182].

üresedhetik szabadulhat/szabad időhöz juthat; a-şi putea face timp liber; abkommen können/dürfen, sich Zeit machen können/dürfen. *1672:* Az számtartó dolgáról, ha üresedhetem, meghagyom [TML VI, 307 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

üresedik 1. megszabadul vmitől/szabad időhöz jut; a scăpa de ceva, a-şi face timp liber; abkommen, sich Zeit machen. *1740:* Mlgos Groff Ur(am) poroncsolatya szerint meg eddig it valo sok bajoskodásom mia Kis Sellykre es medgyesre el nem mehetem de dolgaimtol üresedven el nem mulatom Mlgös G(róff) Ur poroncsolatyat [Keresesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1781:* igen szorgas dolgom Lévén az ked levelit hirtelen nem kereshettem elé, hanem tartam mind egyiket, s ha üressedem a bajamtol mindeniket egybe szedem [Jobbágyfva MT; BálLt 1].

2. felszabadul; a se elibera; frei werden. *1662:* Vezér Szejdi Ahmed passa szerdársága alatt pusztító török, tatár hadaktól mihelyt a föld júniusban üresednék, a méltóságos fejedelemasszony, Báthori Zsófia, még akkor a fejedelem testét Ecsedben felvétetvén, méltóságos édes anyja, Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony teste mellé Patakra vitette vala [SKr 635–6].

üresen 1. a belsejében semmivel; gol, care nu conține nimic înăuntru; leer, was nichts enthält. *1678:* Kérem Kgldt, azokat az rossz sátorokat, azt a vasládát üresen s az gyalogok posztóját mennél hamarébb küldje ki [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679/1681:* A halaszokat szorgalmaztassa, hogy Pisztrang(na)k Lépénnek és más féle halak(na)k (: mentöl többet :) szerét tegyék, soha csak égj üdöbenis az hal tartok Üressen ne állyanak; Sót azokb(an) minden kor konyha szükségére légye(n) bövön [Vh; VhU 671]. *1699:* Fedeles fenjö deberkek üressen Nro 15 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1730:* aszt Geczi Uramtol magatol hallattam az bepecsetlese után hogy monda en az palaczkamat üresen felejtettem volt egy hordonak minthogy raszszacska vala az Csopja be ütem s abbol meg töltem az palaczkamat [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24]. *1747:* Lopo Tök Nrö 1 Désa üresen Nrö 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 5]. *1756:* egy sem vólt üressen bennek[a] [Gernyeszeg MT; TGsz 51. – [a]A ládákból]. *1802:* Egy 1783ba készült Négy szegeletü zöld fenyö, záros Láda, melyben vagynak ... holmi elegy belegy reqestrálatlan mindenféle Levelek az fenekére be hányva ... Egy bőrös kerek Láda üressen [Ne; DobLev. IV/858. 4b].

Sz. *1701:* Vehetet volna nenem aszszony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza eleget mondottam az öszszel batyam Uramnak hogy ki ne jojjön nenem aszszony, hogy ki jött nem igen jol eselekedte [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhoz].

2. anélkül, ami benne szokott lenni; gol, fără acel obiect care se păstrează în el/ea; leer, ohne, was normalerweise d(a)rin stehen sollte. *1638:* ez az süveges lanos egjkor monda hogj haza megie(n) el hozza az eö kobzat s el mene egjkor oda jöue az kobozzal s hat az szablia hüuel üressen vagjo(n) nala s monda ... ualami katona Inasok ream tamadanak s az szabliamatis el uettek teölem [Mv; MvLt 291. 126b]. *1849:* Talantrik Simonnö adott égy 8 kupás bor eczetes üveget üressen haza [Héjjasfva NK; CsZ].

3. vmi nélkül/hiányosan; (rămas) gol, cu lipsă de ...; unvollständig, mangelhaft. *1797:* A béjáró kapu vagyon napnyugotra, két oszlopok között, melyek tölgyfából valók, szépen kifaragottak, állapottyokra nézve még haszonvehetök, hozzátartozó kétfelé nyiló levél, vagyis lécajtó kapuival, a mellette lévő ajtóhely pedig üressen ajtó nélkült való [Borsa K; ETF 108. 13]. *1823–1830:* Abrázottyakat is korommal, 's egyébbel be nem mázolták ... hanem volt egy Okulár forma kötés fekete, mint egy 8. szám, ezt nevezték Brille, nem volt üveg benne mint az Okulárba szokott, hanem üresen volt a' közepe, 's azt az orra felibe kötvén, azon keresztül nézett ki, és már ha valaki a' maga tulajdon köntösébe volt is fel öltözve, tsak a' Brillét fel tette, elég Maszkarának láttzatott, 's esmertetett [FogEK 424–5].

4. üres kézzel; cu mîinile goale; mit leeren Händen. *1585:* Kozma Balint vallia ... tudom hogy parducz Beór Medwe Beor Sisak Panczel, es fegywer Derek effelek valanak Az Azzoniomnal, egy Nehanzor kwldenek errette Azzoniom-

hoz, de wressen bochatottak, Mind Tarchiaj Palnak s mind Tarchay Georgnek Emberj lówenek, es tudom hogy ozta(n) mindent ky Ada Mert Menedeket kwldenek mind ketten Azoniomnak [Kv; TJk IV/1. 526]. *1586:* Theleky Leòrinez vallia Tudom hogy Istua(n) p(rac)dicatorne panazolkodik vala hogy heaba Ieot ide huniadrol az Borokert ide (!), De cotweos Orban Nem Akara ky Adnj, hoza egy parta Eowet zalagba de Ne(m) Akara a' zalagot Eotweos Orbannal hadny, hanem en Nalla(m) ... Ezen megh haragwek Orba(n) hogy cotet ne(m) emberlette megh, Az bort vgia(n) Nem Ada ky hanc(m) Wresen Mene mind zekeresteol vizza az Azzony [Kv; TJk IV/1. 501]. *1665/1754:* Ha pedig valamelyiket a piatzra küldik, és ollyat nem talált a' miért küldötték, üressen viszszá tér, büntetése egy heti bér [Kv; ACLev. 16]. *1671:* Apôr Lázár sem a' Nagd kegyelmes parancsolattyával sem a' Tisztek admonitiojával nem gondolván, a' Kézdi-Vásárhellyieket Lemhényi erdőröl, és tôbb szomszéd Falubélieckéröl ab antiquo szabadon és békességben birván, minden impedimentum nélkül, nem supersedeál hanem mint az elôtt ugy mostis háborgatná, igaz úttyokban persequalná,és be-hajtaná, fájokat és egyéb vélek való javokat el-vévén, tsak üressen bocsátaná-el az emberit [CC 41]. *1736:* No, néne, mire van szükséged, megkérdette, és soha magától üresen el nem bocsátotta, pénzt mindenkor adott, azonban valami köntösre volt szüksége, mindenkor csináltatott [MetTr 417]. *1751:* En is üressen nem jöttem Oly háládatlan nem löttem Hanem egy kis tömjént hoztam Kit sziböl neked mutattam [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. *1781:* Füzesen laktomban hozzámenő útjában nálam szállván, éppen olyan készülettel ment az asszony biztatásából, hogy elhozza, de cserben hagyván, üresen jött haza [RettE 413]. *1799:* soha sem tért viszsza üressen [Dés; DLt]. *1802/1841:* az embereket minden bántódás nélkült üressen elbocsáták [Zsidve KK; Conscr. 426].

5. rakomány nélkül; fără încărcătură; ohne Ladung. *1704:* Ugyan ma reggel kimentenek vala zsákmányolni a németek és az mi szekereink is, de minthogy a kurucok a Brotterig eljöttenek volt és talán csak a zsákmányost lesték, arra nézve a szekereket sietve visszahajtották üresen, és többször ma ki sem mentenek [WIN I, 200]. *1765:* üressen ne jöjjen az Szekér [Nagyiklód SzD; Ks X. 26]. *1779:* az Utrumban declaralt Sziget ... körül volt véve a Marossal a Sos hajok Gyogy felöl valo részin a Marosnak jártak, a Gyalmár felöl valo része a Marosnak kisseb volt tsak mikor üresen jöttek fel a' hajok, akkor huztak Gyalmár felöl [Gyalmár H; BK ad nro 450 Jákob Adám (70) zs vall.]. *1780:* láttam hogy a kotsi üressen jött [Bethlen SzD; BK. Juliana Erskújvári (24) conj. St. Batzi vall.]. *1800:* Nyekíta és Tisztarto ... el mentenek az Erdöre, azért 'a Falu tiltatta még az Utban hogy ne menjenek mert bé hajtyák, melynek midön nem engedelmeskedtenek, hanem le vágtanak 17. szál fát, azért 'a Falu ... el fogta Nyekitát, 'a szekér pedig üressen jött viszszá [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 5b]. *1812:* a' küldött szekereket üressen viszszá botsátotta [Km; KmULev. 3]. *1845:* azt monda néki a taligáján lévő fát tegye le ... de még is le tette ... onnan békességesen el ment üresen [Moson MT; TSb 35].

6. hatalom/anyagi javak nélkül; fără nici o putere, fără bunuri materiale; machtlos, ohne materielle Güter. **Sz.** *1710:* Oda érkezék Thökölly Imre is szép fényes magyarországi hadakkal, és külön szálla táborban az erdélyi fejedelemtöl. Ott mindjárt eszben vevé mind Apafi Mihály, mind Teleki Mihály, hogy csak aranyheggyel álomdtanak s üresen maradtanak, semmi sem fog telni sem a magyar királyságban Apafi részirol, sem a palatinusságban Teleki részirol [CsH 162].

7. kiüresítve/kirabolva; golit de tot, jefuit; ausgeplündert, beraubt. *1710 k.:* azért a házfelverésért nem tudom, hogy az anyámat fartatták volna azután is, mikor a boltot jó részént üresen prédálták el, úgy hiszem a fejedelem maga conniveált benne, mert a jószágunkat is visszaadatá szüret után üresen, noha azután odalön minden [BÖn. 560]. *1827:* T. Dobollyi István Ur házánál majd semmi házi portéka sem maradott, ugy az pintzéje, Eles Kamarája is üressen maradtok [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 19 Milik Joseff (40) zs vall.].

8. lakatlanul; nelocuit; unbewohnt. *1570:* Veres Benedek hithy zerenth vallia, hogy my kor Ew az Trombitasne hazaba lakot, Thwggya Azt hogy azt az hazat Zyw Andras Epitette, Eois neky attha Beryth, Es az adayatis Zyw Andras fyzettę, My kor wressen voltis, vgian Ew zamara alloth [Kv; TJk III/2. 5]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Az honnan penig el vitetik az beteg az olly Szobát, vagj kamarát is mindgjárást be zárják egj (!) negjven napig ótt vagj leg aláb husz napig be zárva üressen tarcsák, és az után à fellyeb meg irt modon, meg tisztittsák, és nem külömben hanem ugj meg Tisztitva bocsássanak Embereket bele [Kv; KvLt I/225. gub.]. *1760/1776:* afféle jövevény emberek magok(na)k Hurubakat épitettenek, és hol benne laktanak, hol pedig üressen hagyták, kivált midön valami bajokat érzették lenni [Málom SzD; Ks 92].

9. védelem nélkül; fără apărare; wehrlos. *1662:* Az palatinus császárnak olly derekas, tüzes fegyveres ármádájával semmi egyéb emlékezetes dolgot nem tehete, hanem csak hogy Szendröt (hogy azt üresen találná, a fejedelem a praesídiumot kihozatván belöle) erös praesídiummal megerösítette vala | De az kevés erőnek annyi helyen való töréskere és ostromok ellen fordíttatni kelletvén, azalatt ím három nagy bástyáknak az oltalmazó néptül meg kellett fosztatniok s az kasamátáknak is üresen állaniok [SKr 237, 608] | az várat is nem tanácsos üresen hagyni, hanem sollicitáltunk, az ő mondások szerént, unum validum corpus, mely álljon hét-nyolczezer emberből, hogyha kivántatik, harczat is állhassunk vélek [TML II, 275 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1676:* Valóban bánom Kegyelmeddel nem beszélhetek induláskor, de nekem azt mondák, Kegyelmed urunk házában van; azalatt beálla a caput magyarázás s ki nem mehetek, mert üresen is marad vala szintén az palota [TML VII, 280 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

10. kihasználatlanul; fără să fie exploatat/folosit; unausgenutzt. *1715:* az malom eleget állott üressen [Türe K; Told. 28].

11. betöltetlenül; fără să fie ocupat (de cineva); unbesetzt. *1665:* Nekü(n)k esztendeigh köteles Papunk uala Feluinczi Ferencz Pap ... töllünk telbe csak el szökek ... tsak üressen talalok az megye hazat [Menaság Cs; LLt].

12. tisztség nélkül; fără funcție; ohne Amt/Würde. *1710:* Nálam megvan mind a két decrétum, de rövidségnek okáért ide mind le nem írhatom, úgyis sopiálódék a förendek között való controversia, mert sajnálják vala, hogy némely alávaló s érdemetlen személyek, csak azért, hogy pápisták, promoveáltatván fötisztségekre, a régi, igaz ös förendek s érdemes hazafiai üresen maradtanak [CsH 318].

13. vmitöl mentesen; independent de ceva; von etw frei. *1577:* Meg ertettek co kegmek Byro vram zawabol az panazt kit az vasar Byro dolga felol theot ... kywalkeppe(n) Kis

Imreh felol, hog azt kewannak co kegmek Byro vram tanachyawal hog Kis Imreh az halaztassig lenne wrósse(n) az tyztwl, es az vasar byrosagtol ... vegeztek hogy az vnio tartassa zere(n)t, mint hogy eggywt valaztottak az ket vasar birot ... vagy mind ketten wrössek legienek az tyzteol, vagy penig eggywt wiselljyek, addeg mig co kegmek varasul esmeg eggywt lesznek [Kv; TanJk V/3. 152a].

14. cél/ok/feladat nélkül; fără scop; ohne Zweck/Grund/Aufgabe. *1669:* Elég szomorú, hogy sok nyomorúságos szolgálatja után némely gonosz akarói örömökre ennyi ideig üressen tekereg udvarnál; fél, amaz közönséges mondás ne teljék be rajta: a ki Erdélynek szolgál, senkinek sem [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz].

15. látogató/vendég nélkül; pustiu, fără clienţi; ohne Besucher. *1634:* Az korczomakra való borról, es a' hun helye vagion, serről ideyn provideallyon, az korczomák üressen ne állyanak, ha abból valo kárunkat fizetny ne akarya [UF I, 333].

üresít 1. kiürít; a goli; leeren. *1671:* Bizony édes Bátyám némely nap nem úgy bánának velünk ö kegyelmek; eddig mikor valami efféle jött, sokszor az erszényemet üresítettem, kit adtak s kit nem meg s nem is. Úgy tudom, egyik fejedelem sem üresítette úgy meg magát, mint mi az ország javára, de annak semmi köszenyét nem látom, hanem mégis azt halljuk, rosszul folynak a dolgok [TML V, 635 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. szabaddá tesz vmit/kiköltözik; a elibera ceva; befreien, (hin)ausziehen. *1593:* Kouach Balint ... vallia, Mikor Indali Janos zegedi Caspar vramat kenzergetne hogi az co Maiorat megh wresitetne, monda Caspar vram, ne(m) wresitem, mert attak neked ahun maiort az Barat Janosne maiorat [Kv; TJk V/1. 426]. *1618:* Azmiképpen még itt benn létébe eszébe vötte vala Kamuti uram az kéneső-béli kárt, mikor Kamuti uram innet elment, és az szolgáim az házat üresítették – azmelybe Kamuti uram lakott, és kerestette benne az maga házába az kerevet alatt –, Mátyás deák, az beteges szolgám találta meg az lopott kénesőnek az szerszámát, 4 csanakot, kiket megmutattam Osztrói uramnak [BTN[2] 105]. *1662:* Bethlen Gábor fejedelem ... az országot a sok kóborlóktól, nyúzó-fosztóktól ... megtisztítván, üresítvén, azonnal, hogy tárháza valamit gyarapodni kezde ... nagy friss fejedelmi, pompás épületű házakat építtetett vala [SKr 93–4].

3. (folyadékot) másik edénybe áttölt; a turna într-un vas; etw umgießen, in ein anderes Gefäß gießen. *1716:* (A bor) ha mas hordoba nem üresityük, felő hogy el tanal folyni [Szamosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.].

üresítés kiürítés; dejecţie, defecare, evacuare a materiilor fecale; Entleerung. *1657:* Ti ... úgy jártok, kik azt feltöttétek, mint midön Pellérdi uram hasa üresítésére leülvén, valamely szúnyog csípni kezdené [KemÖn. 22].

üresíttetés felmentetés; destituire, scoatere din funcţie; Amstenthebung. *1662:* De hogy a fejedelemnek[a] most teljességgel kedvetlenségére cselekedni ne láttassanak, Gyulai Ferenc helyébe most a kapitánysághba Ebeni Istvánt rendelték vala. Ki noha hazafia, de hogy a fejedelemnek schólából való kikelésétől fogva meghitt belső szolgája lévén, már tőle állapotjában jól is elmozdíttatott volna, abbéli promótióját maga is nem bánván, az enyett Gyulai Ferenc azon tisztitől való üresíttetését könnyebben szenvedi vala [SKr 481. – [a]II. Rákóczi Györgynek].

üresíttetik 1. fel/megszabadíttatik; a fi eliberat (de sub ocupaţie străină); befreit werden. *1663:* Áldassék Istennek neve, hogy már egyik féle nemzet az országbúl kiment, melylyel is, elhiszem, kegyelmes Uram, nem kevés búsulási kevesedtenek: adná Isten, mindenik féle idegeny nemzettűl üresíttetnék meg szegény hazánk, úgy lehetne mind Nagyságodnak, mind pedig nekünk, Nagyságod híveinek, csendesebb lakásunk [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez].

2. kiüríttetik; a fi golit; geleert werden. *1664:* lenne ezen dolog felöl bizonyos ordinantiájok az oda menendő commissáriusoknak is, hogy inkább ne üresitetnék azon hely is [TML II, 324 a fej. Teleki Mihályhoz].

üresség 1. (faptul de a fi) gol; Leere. *1730:* az Utramban spécificalt hordoknak ürességét midön az nyárban harmadik izben kötettük volna az boros hordokat muis vettük észre de hunnan let üressége nem tudgyuk [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24].

2. üres/szabad (hely); loc/scaun liber; leerer Sitzplatz. *1692:* A nyolczadik s kilenczedik rend maradgyon közönségesse(n), hogy a' kik(ne)k székek nem lésze(n) az első rendekben, mennyenek azokban, mind az által illyen rendel, hogy a' melly Aszszony elsőben bé megyen a' Templomba(n), mennye(n) a' fal felé mind addig mig üresség lésze(n) [Galambod MT; MMatr. 421]. *1736:* ahol a fejedelem ült, kétfelől az asztalnál ürességet hagytanak [MetTr 334].

3. üreg; cavitate; Grube. *1772:* a' silipnek also vége alá hal után bé jártunk, az holottis oly nagj üresség volt, hogj a' Silip alatt egy kevéssé fejűnket meg hajtván el férttünk fenn álva s a' viz ottan övnél fellyebb nem ért [Ádámos KK; JHb LXVII/268]. *1789:* Vagyon még ezen Házban az Ablaknál egy Láda forma Cserefábol készült rakott irö Asztal, melly(ne)k felsö fele 2 egyben foglalt Cserefa rostéllyokkal bé vagyon keritve, az belsö fele, az hol t.i az Iro ember(ne)k lába áll üress, ezen üresség körül vagy(na)k fenyö fábol készült 9. ki huzo rakott Supládák, mindenik(ne)k öntött réz a' Fogantyuja [Mv; ConsrAp. 87]. *1825:* a' föld ottan porha és Ganéjas, tehát ki sorvadván a' föld nagy üresség van és omlás [DLt 595].

4. bevetetlenség; faptul de a nu fi semănat/însămînţat; unbebaut sein. *1828:* Albisi Nemess Baktsi Boldisár Ur özvegye ... Baktsi István urat általunk modo Legitimo requiráltattya az okon Nem láthattya által az emlitett Asz(sz)ony az Ur gondolattyait hogy szüntelen Instructioival háborgattya a' földeinek ki váltása iránt de pénzt egyszer sem küld ... Tessék azért az Urnak ... mind széna fühellyeknek mind a' Szánto földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni – tösként mindeneket a' kezire bocsát az ... Aszszony az ürességiben tanálkozokot, a' kik bé vagynak vetve termés kivetele után, akik meg vagynak trágyázva a' trágya árátis meg fizetve [Hsz; BLev.].

5. megüresedés/felszabadulás; faptul de a deveni vacant (un post), eliberarea unui post; vakant werden sein. **Szk:** *~be esik. 1838:* Al-Jegyző Somai Lajos aa(na)k hivatalárol valo lemondását elfogadván helyibe ... második Al-Jegyzőnek substitualta eddig volt Archivarius Tussai Lászlo aa-t az eszerént Ürességbe esett Archivariusságba tette Protocollissta Szabo Györgyőtt, Protocollistának pedig eddig volt Irnok Palfi Josefet [Dob.; RLt] * *~be jön. 1842:* Ürességbe jövén Vásártelki Megyénk, Egeresi születésű papi tudományokat végzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népésznek rendeltem, – de egynehányon azokból nem akarják

elfogadni [Kv; KLev. Lemény János fog-i püspök ir.] * *~be jött. 1844:* Partialis Junius 3-án fog tartatni … Az Ürességbe jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be töltheté se érdekes tárgya fog ekkor szönyegre kerülni [Nagykapus K; RAk 20 esp. kl]. *1861:* A' Széki Egyház megyében a' T. Fő Pásztori levél következtébe hirül adatik, hogy 3rom Papi állomás ürességbe jött … Pályázás ezekre már meg nyilt és tart Mártzius végéig | A' Sáros Magyar Berkészi Ev. Réf. Egyház papi állomás ürességbe jött … Évi fizetés 350 osztrák for. 16 hold canonica portio. Dézma kárpotlás 210 o. ér. (!) A' Pályázás már meg nyillott [Gyalu K; RAk 57, 63 esp. kl.] * *hitesi ~. 1837:* ezutánn a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól és Presbyteriumtol Candidáltassanak, kik közzül a' Megyegyülésibe hozatok többségénél fogva meg választatott személlyt a' Tiszt. Pap eskesseis fel Illyen modon töltessék bé az akár mi okon közbe jött Hitesi (: Presbyteri :) üresség is [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

6. szabadság/szabadidő; timp liber; Urlaub/Freizeit. *1586:* Teczet ezis co kgmeknek hogy az Scholabely tanitasis, Cessalna Az Iffiusagh es feokeppen a' gyermekek kiken hamar fogh az pestis legienek Attiok hazoknal, Azonkeppen az teorwennek zolgaltatasais teczenek eő kgmeknek hogy haladekba lenne egy Ideigh, hogy Biro vramnak effele keozeonseges Io vegezesenek gondwisselesebe teób Wressege legie(n) [Kv; TanJk I/1. 34]. *1595:* Őkmek Egez Tanaczul hagyak, miert hogy Kerekes Palnakis, ürössege volna hozza, meg czjnaltassam az Taraszkokon, Mosarokon, és Sereg bonton valo kerekeket és Tengellyeket [Kv; Szám. 6/XVIIa. 119 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1657:* Hogy kétszeri levelére is Kegyelmednek választ nem adhattam, sem restségem, sem kevélységem, inkább ürességemnek nem lételének tulajdonítsa Kegyelmed, melyről notarius uram tehet tanubizonyságot [TML I, 82–3 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1662:* Magyari Benedek, a prédikátor … prédikátori szolgálatjától ürességében eget venni kivánván, a várbéli prédikátorral, Kállai Andrással kocsiba fogatván, Barcsai Ákos látogatására és köszöntésére mennek [SKr 567]. *1668:* Az debreczeniek micsoda supplicatiót adtak be az portán és mit resolvált réjá az kajmekám, in paribus Bánfi uramnak küldem, nem lévén ürességem, hogy Kegyelmednek is páriáltassam; tudom ő kegyelme megmutatja Kegyelmednek [TML IV, 318 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Most Dávid diák uramnak nagyobb üressége lévén, úgy tudom, minden itt forgó dolgokat Kegyelmednek megirt, arról való írásomnak olvasásával Kegyelmedet nem terhelem [TML VI, 297 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1675:* Megvallom Kegyelmednek, hogy csaknem próféta gyanánt hallgattam, melyről szemben, ha elégséges üressége leszen Kegyelmednek, többet beszélek, mert elég gondolkodásra s munkára is adtak okot beszédi [TML VII, 36 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1678:* ma jó reggel küldvén levelével hozzám, azt írja, már az leveleket jól megolvasta, hanem ha ürességem vagyon, menjek által hozzá conferentiára és valamiben tud segíteni és szógálni, kész leszen [TML VIII, 138 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

üresül 1. kiürül/felszabadul; a se elibera; sich entleeren. *1587:* Kerik Biro vramoth hogy eo kgme az Q(ua)rtasokat Inche megh hogy az tarlot zabadichak megh, Arattassak a' keosseggel, es otta(n) dezmalliak, feokeppen Az lomb Alath Wreswllicon a' tarlo, hogy az Iuh az mostany zantast Boronalast Ne Iaria, mert a' feiedelemnekis teob kara leze(n) ez Niomottatasbol, hogy Nem mint egiebwnneth, azonkeppe(n) az keössegnekis nagy kara leze(n) [Kv; TanJk I/1. 55].

2. szabadul; a se elibera (de sub ocupatie); sich befreien. *1662:* Az ellenségtől a föld ekképpen üresülvén, s hogy a vezér is minden bizonnyal be a portára nagy sietséggel hívatott volna, és Istennek hála, most már az állapot félelmes nem volna, Gyulai Ferenc a fejedelmet tudósítván, a fejedelem is azonnal Váradba beszállván, hadait is Váradon s Debrecenben leszállani parancsolta vala [SKr 456].

3. megszabadul/szabad időhöz jut; a scăpa de treburi; abkommen, sich Zeit machen können/dürfen. *1662:* midőn derekas dolgaitul üresülne, maga is oda gyakran feltekintelvén, ott szellőzvén, mulatozván, néha az levelek között is kereskedik vala [SKr 300].

üresülés kiürülés; golire; Entleerung. *1662:* Leveleiben … intvén s emlékeztetvén őket magok javára, szabadságok oltalmára, mellyhez való jó indulatjából kellett vala magának is fáradságával, tárházának üresülésével nem gondolhatván, országbéli híveivel, csendes nyugodalmokból kimozdulni [SKr 207].

üresülhet könnyebbedhet; a se putea uşura; sich bessern/lindern können/dürfen. *1674:* Linczigh János … kedden délután tölünk s világtól elvevén magát, annak utána senkinek is nem felelt szólására, mindazonáltal mikor nyavalyájától valami keveset üresülhetett, Istenhez felfohászkodott és könyörgött [Kv; KvE 193 LJ].

ürít 1. kitölt; a goli/turna în …; gießen. *1585:* Anna Medwessy Mathene vallia, Nem latta(m) hogy wteottek az felperes Azzont, hane(m) cozwe choportoztak vala es tazigalliak vala ez Alperest, Az sakbol penig writik vala az Buzat [Kv; TJk IV/1. 484].

2. kiköltöztet/felszabadít; a elibera; befreien, (hin)ausziehen. *1725:* Amint értem ürittik az árvák jószágát [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1751:* Im jönek hozzátok Urak Nagy és hatalmas Királyok Hamar hát helyt üritsetek Nékik szállást készitsetek [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. ját.].

3. kiürít; a goli; entleeren. *1811:* A' föld négy szegibe négy vén Bábák álnak Azok kik düljesztik a postskriptájokat; És a'ként üritik széltől fuvójokat [ArÉ 161–2 Gergely napi (márc. 12) időjárásra von. hiedelem].

üríthet szabaddá teheti magát; a-şi putea face timp liber; sich Zeit machen können/dürfen. *1637:* megh hatta neki batiam … oda ne jöjön teöbször mert ha ot kapja bizoni adigh el ueri hogj megh hal bele, de azert eő aval egi czepet sem gondolt mihelt ürithette mindgyart oda jöt [Mv; MvLt 291. 97a]. *1756:* Molduán Vonya … sok izben, mind reggel, mind estve, mind nappal … Aszszony emberekkel az Urak co Ngok házában be rekeszkedett. Itt edj Nákul Gávril nevü embernek a' Feleségit szereti … ha hivattya s fel nem megyen veszni kell az Urának, külömben mikor üritheti (!) a' Menetske csak el látogat hozza [Galac BN; WLt Koltsár Ilia (30) jb vall.]. *1781:* Pusztai uram izent volt hogj mennék Bethlenbe; de én eddig a sok dolog közt nem érkeztem menni, ha ürithetem el mennék, meg mutattya az idő [Esztény SzD; Told. 6].

üríttetik üresittetik; a fi golit; entleert werden. *1662:* Máté vajda halála után pedig, hihető, ott is a jó politiátul, a

társaságbéli rendetlenségtül, a tárház sokfelé üríttetvén és feloszolván, söt üresen hagyatván, mindazáltal a Máté helyébe következett Constandin új vajda is hasonló méltósággal kívánván bírni a vajdaságot, mint Máté vajda, méltóságához illendőnek álló dolognak állítá azt is, hogy azon gyülevész szemenséget, gyalogságot fizetésen megtartsa [SKr 334].

ürme üröm; pelin; Ebelraute. **Hn.** *1614:* Az wrme lakon (r) [Nagymoha NK; EHA].

ürmös I. *mn* ürömmel készitett/füszerezett; (făcut) cu pelin; mit Ebelraute gewürzelt. *1733:* két átalagh félben mindenik edgyik Ürmes, másik Oh bor [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1745:* Hatulso szöllöböl Szin bor ürmös Ur. 10 Hatulso szöllöböl Szin bor forralt Ur. 3. Sajtolás Urnac 7 mustárnak Ur. 1 [Erked K; LLt].

II. *fn* **1.** ürmösbor; (vin cu) pelin, vermut; Wermut. *1676:* Fejérvári Borok ... Ürmes [Porumbák F; Utl]. *1677:* Balasfalvi Majorság Borok ... Ezek mind erőssek, asztali bornak jok ... 25 veder Ürmes [Balázsfva AF; Utl]. *1705:* Ugyan ma töltögettem meg a havasalföldi borokat, mind az ürmösöket, mind a másfélket [WIN I, 370]. *1719:* Almakerékről, vagy négy Altalagocskámat Ürmös(ne)k és veres(ne)k el küldém [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1768:* Küldöttem egy pár Palatzkot, hogy a' Csiknak levet küldjön Edes Anyám Aszon, egyikben egy kis Ürmöst, a másikban a' nagy hordóbol, hadd kostoljam mitsodás az Enyedi bhor [Záh TA; DobLev. II/387]. *1802:* nem lévén felejdékeny az Urnak eddig is érettem tett fáradságaival: töltetem most ezen az héten egy átalag jo korodi bort füszerszámokkal ürmesnek el készitve [Kóród KK; Ks 101 Komis Gáspár lev.]. *1820:* Ürmös ... actu a' Pintzébe vagyon, itt erogálodik [Déva; Ks 105]. *1844 k.:* Ürmös. Tiszta – jó-üzü; de keserenyés, anélkül hogy üröm-üzü lenne. Nem elég édes [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1847:* iszunkis mind a' hányon vagyunk, mint a' csap, még Trézsi is, mert nekiis jol csusz a' fáin ürmös [Kv; Pk 7].

Szk: *~nek való. 1806:* Portzelánok ... 5 örmösnek valo füles pohárok [DobLev. IV/897. 1a Árva Szánto Sándor lelt.] * *édes ~. 1718:* én tegnap meg kostolám az edes ürmöst [Ks 96 Apor Péter lev.] * *fejér ~. 1729:* A sz. B(e)n(e)d(e)ki fejér Ürmesbül ö Excellja italára Urn: 9 Just 4 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1] * *föött ~. 1807:* Aranyi Hegybeli Főzött Ürmes Bor 4 Veder Nagy Oklosi Főtt Ürmess 5 Veder ... a több Ürmesekre fel töltetett 4 veder 4 kupa [Dédács H; Ks 98] * *oláh ~. 1758:* Oláh Veres Ürmös ... Ordinar Ürmös [Déva Ks 76. IX. 8] * *ordinár ~ → oláh ~ * szentbenedeki ~ → fejér ~ * veres ~ → oláh ~ * zavarék ~. 1819:* Zavarék Ürmös [Déva; Ks 104].

2. ürmöt termő hely; loc cu pelin; wo Beifuß wächst. **Hn.** *1624:* Az wrmesben (sz) [Nagymoha NK; EHA]. *1718:* Az ürmösben (k) [Udvarfva MT; EHA]. *1736 u.:* Ürmösről [MetTrCs 458]. *1748:* az Ürmesben (sz) [Udvarfva MT; EHA]. *1753:* az harangas tonal ... az Ürmes felöl (k) [Nagyernye MT; EHA]. *1762/1779:* az Ürmös kosárban, az Arkon alol (sz) [Vérvölgy Sz; EHA]. *1767:* az ürmesbe [Nagyernye MT; EHA]. *1797:* Fekete ürmösben (sz) [Szentgerice MT; EHA]. *1798:* az Ürmesb(en) (sz) [Sinfva TA; EHA]. *1825:* Kaszálo vagyon az Ürmös lok nevü hellyenn [Nagymoha NK; SzentkZs]. *1827:* az ürmes nevü lábban [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Sámuel ns kezével]. *1828:* a Felső Sinyfalvi Határan az Ürmes Nevezetü Lábban [Asz; Borb. I]. *1833:* Ürmös nevet Viselő földök végein [Sinfva TA; Borb. I Fogarasi Huszti István ns, falu hites jegyz. kezével]. *1844:* Az Ürmös (sz) [Nagyernye MT; EHA]. *1850:* az Ürmösbe (sz) [Sinfva TA; EHA].

ürmösalma sajátos/füszeres ízü alma; un soi de mere cu gust specific; Apfelsorte, mit eigenartigem Geschmack. **Hn.** *1682:* Ürmös almában (k) [Székelypálfva U; EHA]. *1813:* Ürmös Almába (sz) [Székelypálfva U; EHA].

ürmösátalag ürmösbor szállítására szolgáló átalag; butoiaş cu pelin/vermut; Fässchen, benutzt für Beförderung des Wermuts. *1790:* A mult napokb(an) fel inditott Jantso wr Guraszádárol három ürmös átalag és holmi konyhára valokat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

ürmösbokály ürmösbor tartására használt bokály; cană (de lut ars) smălţuită pentru pelin/vermut; Kanne für Wermut. *1801:* Egy közönséges Ürmös Bokáj és égy Hollitsi herba tejes Ibrig (!) [Medgyes; CsS].

ürmösbor ürömmel ízesített csemegebor; (vin cu) pelin, vermut; mit Wermut aromatisierter Dessertwein. *1573:* Ilona Nehay teorek Miklosne Azt vallia hogi hallota Kalmar Albertne Monta hogi ganakodyk Borbel balint Inassara hogi az mely Irmes Bort az co leanyanak vit volt azzal betegwlt meg leania [Kv; TJk III/3 111]. *1586:* vrmeós bort hoztak, harom citelt –/12 ... ó bor keolt el hęt citel –/28 vi bor ket veder –/60 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. *1593:* Egi Alttalag Bor. Melybe voltt 45 wider bor ... f 32 d 40 Mely Altalag borba, Maratt Meog az Sepreo felet, Talam Egi Cheber Bor, Keolt Esmeg Jrmes Bor 43 Eittelt ... f 4 d 30 [Kv; Szám. 5/XXII. 9]. *1621:* atta(m) ... Vrmeos bort 6. Ejtelt ... /60 [Kv; Szám. 15b/IX. 106]. *1633:* Gergelj fiam samara uitek ala feiervara wrmos bort: altaloghot. mihalj mester nr. 20 [Ebesfva; Utl]. *1710 k.:* Igy a sellegből ürmös vagy más jó borból izibe megittak, mert szakadatlan járt a hosszú asztalnál kétfelől [BÖn. 519]. *1745:* 1744beli Betzei Majorság Szölök lámport és kovér Szölö Ürmös bora urn 1/ [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* 1745be termet, Vrmös, és muskatály el változott Borok [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 18]. *1778:* már most a volna jo ha a meleg Házba bövenn volna jo Gömböcz kolbász és a jo ürmes bor [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1793:* ezen Ürmös Borokkal ... mondja meg hogy ara vigyázzanak, hogy mivel most tsinálták ugy küldöttük bé, hogy még az ürőm benne ment el mivel itt még jol meg nem járta volt, hanem kostollyák meg és mikor láttyák hogy eléggé érzik rajta az Ürőm szag akkor vessek ki belölle [Hadad Sz; JF. 36/358 Benkő Elek Vintze Józsefhez]. *1832:* Több esztendőkről öszve gyült le huzott ürmös borok száz öt veder [Sáromberke MT; TSb 26]. *1835:* Az Enyedi Sakadalamba vettem egy általagat ürmes Bornak [Hosszúaszó KK; Born. F. oszt Ib Bod Peter tt kezével]. *1849:* tizenkét Poharak ürmes Bornak valok fedeleikkel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~ inni való. 1789:* Ürmös Bor innya valo 5. Holitsi Edények Rf – xr 30 [Mv; ConserAp 4] * *~nak való (füles) pohár. 1730:* Egy nagy arannyas Ürmös bornak valo Pohár kolomajzer(ne)k hijjak [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1803:* Aranyas száju, és Virágu fejer Üveg Ürmös bornak valo füles poharak No 5 [Nc; DobLev. IV/858. 2b] * *borbereki ~. 1697:* Az második közepsö pinczéb(en) vad(na)k czek. Csügeres hordo nro 5 ... Borbereki Ürmes bor cont. Ur. 7//

Más kis általagban ujj bor Ur 3// [Borbereck AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5] | Borbereki muskotályos bor cont. Ur 11//4 … Borbereki Ürmes bor Cont Ur 10//4 … Borbereki veres bor cont Ur 34// [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9–10] * *csipős ~. 1736:* A férfiak reggeli ital gyanánt jó finom csipős ürmös-bort is ittanak, s egészségesnek tartották, mert nem vala olyan paszomántos gyomrok, mint az mostaniaknak [MetTr 321–2] * *főtt ~. 1832:* 1831béli Főtt ürmes Bor 5 v(eder) 6 k(upa) Az Aszszu szölön és az ürmessen kívül Ardinér (!) bor … 590 v(eder) 7 1/2 k(upa) [Hosszúaszó KK; Born. F oszt. IIa] * *főzött ~. 1807:* Aranyi Hegybeli Főzött Ürmes Bor 4 Veder Nagy Oklosi Főtt Ürmess 5 Veder … a több Ürmesekre fel töltetett 4 veder 4 kupa [Dédács H; Ks 98] * *kaplyoni ~. 1721:* Sz: Benedeken[a] 24 pinzevel ki kortsomaroltatott kaplyonj[b] piross ürmös bor [Dés; Ks 26. XIV. 1. – [a–b]Mindkettő a város szomszédságában] * *keserű ~. 1731:* Kolosvárrol hozott keserü ürmös bor ur. 36„25 Havasalföldi nagy Hordobol le Vont Ürmös ur 6„37 [Szentbenedek SzD; Ks 15/LVIII]. *1732:* Percipiáltam … Keserü ürmös bornak árrát Flor 48 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51]. *1795:* (Tettünk) Elso nyilbann … Más általag Ürmös bort … Egy altalag keserü ürmös bort mint egy Ur. 5 … Második nyilbann … Két általag keserü Urmös Urnar. 10 [Ádámos KK; JHb XIX/50] * *kolozsvári ~. 1732:* Kolosvári keserü ürmös bor [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai Kornis Zsigmond lelt.] * *kövér szőlőből való ~. 1753:* 29 Vas Betzei Majorság Kövér szölöböl Vrmes Bor Seprön [Marossztkirály AF; Told. 18] * *megveszett ~. 1758:* Régi meg veszet Ürmös bor [Marosesapó KK; Berz. 1. 21/14] * *piros ~ → kaplyoni ~* * *régi ~ → megveszett ~* * *romlott ~. 1823:* Találtattak a' Pintzebe Seprö Pálinka öt czilinderrel. Romlott Ürmös Bor egy czilinderrel [Nsz; DobLev. V/1080. 6a Demény György hagy.] * *sárdi ~. 1732:* az husz vidres sardi Ürmös bor [Ohába F; ApLt 1 Apor Péter feleségéhez] * *somlyai ~. 1753:* Somlyai kőrös hegyi Vrmes bor seprün [Marossztkirály AF; Told. 18] * *új ~. 1756:* Lopó Tök 1. Ujj vrmös Bornak való Atalog 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35].

ürmösborbeli ürmösborról szóló; cu privire la pelin/vermut; bezüglich auf den Wermut. *1769:* Az Ur Fiam Uram Ürmös borbéli igéretet alázatoson köszönöm! Jrhatnám a' szokott stylus szerént hogj ne alkalmatalankodjék magának vélle, de én bizonj nem kéttszinkedem [Nsz; Told 5a].

ürmösboros ürmösbor elfogyasztására/felszolgálására alkalmas; cu/pentru (vin cu) pelin/vermut; für Verzehrung/Servierung des Wermuts geeignet. **Szk:** *~ átalag. 1816:* Ürmös boros átolog … 1 Rf 30 xr [Kv; Born. IV/41] * *~ bokály/pohár. 1765:* Ürmös Boros Porczellán Pohár 11 [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1792:* Ürömös boros bokálly pohár Fejér Üveg Ürmös (!) boros pohár [EMLt Conscr.]. *1808/1818:* 12 Ürmes Boros pohár [Mv; Told.]. *1849:* sok Ürmös boros portzelan pohar [Széplak KK; SLt 7] * *~ findzsa. 1835:* Ürmes Boros Fintsia [Mezőnagycsán TA; LLt] * *~ kancsó. 1790:* Ürmös boros kantsók 11 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1816:* Ürmös boros kantso … 2 Rft 41 xr [Kv; Born. IV/41].

ürmöses ürmöst tartalmazó/ürmös tárolására való; cu/pentru (vin cu) pelin/vermut; Flasche für Speicherung des Wermuts. *1801:* Két füles Ürmeses üveg [Mv; MvLt].

ürmösfindzsa ürmös tárolására használt findzsa; ceașcă pentru păstrarea/servirea pelinului/vermutului; Schale für Speicherung/Servierung des Wermuts. *1837:* Hat so tarto, és hat ürmös Findzsia, égy ovalis Fedél 13 darabb hozzá valo aufsatz [Szentbenedek SzD; Ks 88/9].

ürmösfőző ürmös főzésére alkalmas/használt; folosit la făcutul pelinului/vermutului; benutzt beim anbau des Wermut(wein)s. **Szk:** *~ katlan. 1814:* Ürmös főző Katlan 2 Rfr. [Benedekfva Sz; BetLt 3].

ürmösi az Ürmös (NK) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ürmös/Ormeniș; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ürmös/Ermesch. **1.** Ürmösről származó; (care este) originar din Ürmös; aus Ürmös stammend. **Szn.** *1820:* Ürmősi Maurer András Ötsémnek [SLt XLI]. *1848:* Ürmősi | Ürmősi Joseff Ur [Tarcsafva U; Pf. Pálfi Lajos lev.].

2. Ürmöshöz tartozó; din/care apartine de Ürmös; zu Ürmös gehörig. *1580 k.:* mikor Ilkessy gaspar bwdosek vala az bekes hada vtan engemet eggiwe hozza hiwata az vrmeossy erdeore [Bölön/Miklósvár Hsz; HSzjP forro kalara nehai vjtezleo Ilkessy Kozmane Nagy beolconi vall.]. *1848:* A Falunk Tartsafalva a Telkek meg álittásához kezdet; – de az utasittás igen Szoros Határ közi van szoritva, mellynek egy pontya azt tartya; hogy a melly birtokok a régi vetés kapuk hellyein kivül talaltatnak fel nem vétetődhettnek … a régib emberek alittások szerént a vetés kapu ollyan hellyt volt hogy tsak az Ürmősi résznek fele ment bé, – a többi ki maradott [Tarcsafva U; Pf. Pálfi Lajos lev.].

ürmöskancsó ürömmel ízesített csemegebor felszolgálására való kancsó; cană pentru servirea pelinului/vermutului; Kanne für Servierung des Wermuts. *1791:* Ürmös kantso Fejer [Sv; Ks].

Szk: *aranyozott ~. 1837:* Kék aranyozott Ürmös kantsok 10 [Szentbenedek SzD; Ks 88/10] * *kék ~ → aranyozott ~.*

üröm 1. csöves virágú, fészkes virágzatú növénynemzetség; Artemisia; pelin; Beifuß. *1719:* Pestises időben az Bort vagy ürömmel vagy Papa Füvel, vagy Czitrom hajrol vagy aszszu rosmarintrol kell innya [Ks 54/84 Medica Instructio]. *1793:* ezen Ürmös Borokkal … mondja meg hogy ara vigyázzanak, hogy mivel most tsinálták ugy küldöttük bé, hogy még az üröm benne ment el mivel itt még jol meg nem járta volt, hanem kostollyák meg és mikor látták hogy eléggé érzik rajta az Üröm szag akkor vessek ki belőlle [Hadad Sz; JF. 36 LevK 358 Benkő Elek Vintze Józsefhez]. *1831:* csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több effele növevényeket ki nem pusztithattyuk [Dés; DLt 143]. *1838 k.:* Földi Bodza, Üröm, és más dudvás növények [DLt 187 1842 év al.].

2. keserűség/szenvedés; amărăciune; Betrübnis/Leid. *1710 k:* A birák a törvényt és igazságot, úgy a bünt és hamisságot pénz, jutalom, ajándékért egyaránt széltében adják vala, mint a kalmár az árut a piacon … a törvényt a sok mesterséges exceptiók, halogatások, ceremóniákkal, stílus és formulákkal merő epévé, méreggé és az igazságnak gyümölcsét ürömmé, bürökké változtaták ebben a nemzetségben [Blm. 1042].

ürömízű (cu) gust de pelin; wermutschmeckend. *1844 k.:* Ürmös. Tiszta – jó-üzü; de keserenyés, anélkül hogy ürömüzü lenne. Nem elég édes [Csekelaka AF; KCsl 6].

ürömolaj ürömből készült olaj; ulei de pelin; aus Wermut gemachtes Öl. *1685 k.:* hozott … Viola Gyükeret p. f. //60 … Üröm olajat p. f. //50. Jö fölét p. f. 1 [UtI].

ürömseprő ürmösbor seprője; drojdie de pelin; Hefe des Wermut(wein)s. *1679:* Üröm seprü nro 418 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11].

ürömszag ürömillat; miros de pelin; Gerauch des Wermuts. *1793:* ezen Ürmös Borokkal … mondja meg hogy ara vigyázzanak, hogy mivel most tsinálták ugy küldöttük bé, hogy még az üröm benne ment el mivel itt még jol meg nem járta volt, hanem kostollyák meg és mikor láttyák hogy eléggé érzik rajta az Üröm szag akkor vessek ki belölle [Hadad Sz; JF. 36 LevK 358 Benkő Elek Vintze Józsefhez].

ürömvirág floare de pelin; Blume des Wermuts. *1820:* Béka virág … Fuszujka virág üröm virág … passio virág … Kigyo virág [Szászvessződ NK; Told. 19].

ürü herélt kos; batal, berbec castrat; Heilbock. *1550:* az Cyllan w neky Joha volt es otth maiorkodot es walkora örwth es saytot adot föld vamban [Damos K; MNy XXIV, 358 Relicta Symonis Bacz de eadem jb vall] | walkaj tamas Byrta az Cylla mezöth, es w nekj attak hawas bört rola mynden szalasrol, ak kj (!) oth lakot eg' eg' örwt, es eg' sajtot, eszt mynd eghenlö Akarattal vallyak. de wk nem twgg'ak hog' az monostoryak otth semmyt byrtak volna [Incsel/ Damos K; MNy XXIV, 358–9]. *1585:* Az Feyedelem vendegelessekoro(n) vöttem 2 Eöröt nyuzny f 5 d 65 … Az Hussal el ne(m) Ertem Harmad napo(n), Az Hentelerektöl hozatta(m) vtolzor f. 1 d. 22 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1600:* Az Commissarius vraknak ebedre feozettem… Fel wrwt d 45 [Kv; Szám. 9/III. 60 Szabó András sp kezével]. *1609:* Feozette(m) egi wrwt kasaual [Kv; Szám. 126/IV. 415]. *1789:* Az örült lopó katonára reá ismér a' pakulár [Andrád, An. I, 140–2].

Szk: *öreg ~. 1598:* Az hawasely kozakok es Gialogok Agaianak kwltem … 2. Oreg wrwt f 2 d 10 [Kv; Szám. 7/ XVIII. 67 Masass Thamás sp kezével].

ürübárány fiatal kos; batal tînăr; junger Bock. **Szk:** *éves ~. 1838–1845:* kirlány … éves ürübárány; ezen román szótól: kerlány [MNyTK]

ürübőr herélt kos bőre; piele de batal; Haut des Heilbocks. *1571:* Az tímárokról Egy kicsinált örög ökör bört d. 80, egy kicsinált tehén bört d. 60, egy kicsinált juh bört d. 18, egy irü vagy kos bört kicsináltot d. 25. egy kicsinált czáp bört d. 32 [EOE II, 380 a mv-i ogy határozatai].

ürügy színlelt/hamis ok; pretext; Scheingrund. *1653:* Ez meglévén, Skender bassa és Bethlen Gábor Fejérvárhoz szállának ugyan, de a tatárság a Báthori Gábor üzése ürügyivel az egész Mezőséget mind elrablá és felnyaláblá, égeté s haza mene a rabbal [ETA I, 115 NSz]. *1710 k.:* Kolosvári Dávid halála, ki a leveles táskáját az ő[a], akkor polgármester házában felejtvén valami per alkalmatosságával, abban talált holmi Dávid és kurva berethalmi püspökné között ultro citroque járt szerelemleveleket etc. Ennek ürügyivel a nötelen paráznát contra appellationem et expressum gubernii usque ad revisionem in Tabula interdictum megölette, söt a gubernium levelére csak a palloshersenés volt a válasz [BÖn. 947–8. – [a]Szász János]. *1841:* utnak eresztvén tutaj fáimat … azon ürügy alatt, hogy gáttyán keresztül szállittattam fáimat – jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elő, hogy gát vámot fizessek [Dés; DLt 707]. *1859:* a' fákat … mi ürügy alatt vágták le? [Ne; DobLev. V/1362 Gyarmathi Imre Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *semmi szín és ~ alatt. 1854:* ingo és ingatlan vagyonom … légyen holtom után … kedves jo feleségemé … ugy hogy azoknak sem birásában, sem birhatásában, sem követelésében, sem követelhetésében senki is bár ki légyen az ötet semmi szin és ürügy alatt meg ne háborittsa és háborithassa [Kv; Végr.].

ürühús herélt kos húsa; carne de batal; Hammelfleisch. *1580:* Miert penig hogy Az font es Mertek istennek paranchiolattya vegeztek hogy mind wró hust mind dizno hust fontal Meryenek [Kv; TanJk V/3. 232a]. *1584:* Az Jüh hwst mas fel fontiawal aggiak d 1 Azonkeppen aggiak az wrew hwstis [Kv; KLev. Vegyes ir. III/8]. *1585:* Egy fertaly Ewrw hust vetette(m) az pyaczrol d. 4 … Egy fertaly wrw hus d. 4. [Kv; Szám. 3/XXII. 69]. *1598:* Istwan fy wram konyhaiara wacorara. 3/4 wrw hüst … d 85 | Baak hwss awagy wrw hwss warose [Kv; Szám. 7/XVIII. 61, 77 Masass Thamás sp kezével]. *1668:* Juh hust, keeske just, ürü hust … fontal adgyanak [KvTOkl. II, 407]. *1838–1845:* Tokán … nemcsak piritott ürühus', hanem általán akárminemű, apró falatkákban rántott … hagymával (: hagymás tokán :), vagy paprikával s tejfeles ecettel … vegyített hús [MNyTK 107].

ürühús-pecsenye ürühúsból készített pecsenye; friptură de batal; Hammelbraten. *1597:* 1 wrw hüss pecszenet … – /08 [Kv; Szám. 7/XIV. 48 Masass Thamás sp kezével].

üst 1. cazan, căldare; Kessel. *1521:* Olla ferrea magna, wlgo Jsth [Vh; MNy XXXI, 277]. *1582:* At waras wstit ketteit Onoztattam meg attam Onozasatol d. 35 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* Sofia Seres Ianosne vallia … hallottam Zeoch Janosnetol, hogi eo neki egi wsti volt es el lopta Gasparne az eocheuel mieltette fel [Kv; TJk V/1. 290]. *1600:* Zabo Jstwan … vallia … Jol lehet azert ott figh vala egy eowst de semminemeo teoz ott bizony nem volt [Kv; TJk VI/1. 451]. *1656:* Vagyon ezen hazban … Egy parazt nioszollia, kett jo üszt vas fogontiuival együt [Fog.; UF II, 149]. *1677:* Elsöben az regi Divisor Vraméktól in A(nno) 1643 die 15 May … iratott es emanaltatott divisionalis levelet, mellyis post obitu(m) prae memoriae (!) Eg(reg)y Stephani Beke, ugyan az eö kglmétöl Feleségére … es Gyermekire … maradott jokrol iratott … Vagyon egy öreg üst Annoké, fizesse ki a többit belölle, az mint az divisionalisba(n) extal [Kv; RDL I. 155b]. *1705:* a Torockó körül való románok már mint verték azt a rézpénzt, úgyanynyira, hogy mikor vásárok estenek Tordán, szintén úgy keresték az üstöket, azt mindenütt vötték és ugyan kapdosták, kiből osztán mind rézpénzt vertenek az románok [WIN I, 630]. *1728:* az vén Sorbán Jánosnak az lopott üstöt az feibén vonták vala … s az kalitkában tették vala [Altorja Hsz; HSzjP Benkő Mihály (42) pp de Al Torja vall.]. *1794:* a kiknek üstyek van azok tsak fözik a palinkát [Nagykristole BSz; JHb]. *1808:* üst Sisakkal s csőjivel [HSzj *sisak* al.]. *1823–1830:* Lovak által bizonyos masinán tekertetik fel a vizet magasan, s mint egy törökbúzakas, olyan móddal tövisfal lévén rakva, arra omlik a felhajtott sós víz, amely tö-

vis megtisztítván minden gaztól a vizet, foly egy vályúba s onnan csatornán az üstbe [FogE 191]. *1849:* Láttam ... több üstököt és Cserpenyökötis [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Szk: *égettbor-főző ~. 1692:* Egy hitván eget bor főző üst [Szárhegy Cs; LLt]. *1747:* a romladozott Sütő Házban ... találtunk: Három vedres Égetbor főző üstet [Szpring AF; JHb XXV/88. 5]. *1757:* Égett bor főző üst [HSzj *hambár* al.]. *1803:* mérgében egy Nagy éget bor főző üstyét késivel Sok hellyt meg Jukoztotta [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] * *enyvező ~. 1840:* A Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Enyvező üst 1 [Km; KmULev. 2] * *felfüggesztő ~. 1627:* Egy Jo Onos fel fwggeszteo wst tt. f. 5 [Kv; RDL I. 132]. *1662:* Fodor Gergelinek kilencz forint adossaghra deputaltunk ket fel fvggeszteo vsteőt edgjik Oregh, masik kisseb [Kv; RDL I. 147] * *felfüggő/fennfüggő ~. 1588:* Egy kisded fel fwggeo wst [Kv; KvLev I/2. 19 Vegyes ir.]. *1635:* Egy fen fwggeö wst [Kv; RDL I. 107] * *fogantyús ~. 1714:* Sára Kato per manus vették magok reszit ... Latzi(na)k attunk egy ket vedres fogantyüs üstöt [Kv; Pk 6]. *1802:* Egy hét kupás forma közönséges fogantyus üst [Nc; DobLev. IV/858. 8a] * *forrázó ~. 1780:* Vagyon égy forrázo üst [Kv; Pk 4] * *függő ~. 1601:* 1 Feoggheo wst horgastol [Kv; AggmLt A. 41]. *1648:* Ugyan itt vann vas fogontos, nagy cöregh ser feözeö pinzen szerzett fwggeö wst, hat öregh czebres [Komána F; UF I, 931] * *füles ~. 1711:* 1 Főző réz fazék 3// – 1 Füles üst 2//50 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1821:* Füles Üstek [Backamadaras MT; CsS] * *gálickőfőző ~. 1667:* Sárkány György instantiájára vétetett Asszonyunk önga egy ónból csinált gáliczkő főző ustöt [AUt 3] * *hamuzsirfőző ~. 1786:* Hammu Sir főző üst 5 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] * *hamvas ~. 1793:* egy nagy hamvas üst, mint egy 5 vedres [TL conscr.] * *kávéfőző ~. 1790:* Uti kāve főző üst egész apparatus 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 45. 24] * *kevertes ~. 1847:* A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát ki bocsátó sárga rézcsap hosszu vas nyelivel [M.fenes K; KLev.] * *kicsid/kisded ~. 1676:* Egj jokora Üst ... f. 3. Egy kisded üst, egj palacsinta sütő [Torda; BfN VI. 225/20]. *1719:* Egy rosz on kanna küsded nincs fedele ... Egy küsded üst [TSb 26]. *1812:* egy hitvány kitsid üst [Körtvélyfája MT; LLt] * *kondérforma ~. 1681:* egj konter forma üst [HSzj *üst* al.] * *lábas ~. 1817:* Egy Nagyotska lábas üst 12 Rf 40 xr [Varsolc Sz; Born. IV/41] * *majorházhoz való ~. 1675:* egi Major hazhoz valo üst harmat fel vědrés [Mezömadaras MT; Borb. II] * *melegítő ~. 1682:* Egy kis melegitő Réz üst nro 1 ... Egy magas lábu melegitő üst nrö. 1 [UtI] * *ordafőző ~. 1659:* Az ordafözö östöt hagyom Kaycza Péternek [Kozmás Cs; SzO VI, 223]. *1799/1816:* hat esztendeje hogy a Dálnoki esztenán Batsoskodom de ez az orda főző üst a Dálnoki esztenához egyen sem volt ola kéznél [Dálnok Hsz; Kp IV/317 Deregány Demeter (29) paraszt vall.]. *1849:* egy nagy orda főző üst [Héjjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall.] * *pálinkafőző ~. 1758:* egy 5 kártyás Pálinkafözö üst [HSzj *csős-cseber* al.]. *1797:* Egy véka Borso pálinka főző üstben [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. *1802:* avaték Pálinkafözö üst [Benedek AF; Somlyai]. *1849:* A pálinka főző ház ... Kementzeje nints, pálinka főző üst jukos, tsöje nints tsös tseber, és katlonja [WassLt] * *puliszkának való ~. 1729:* Egy puiszkának valo üstöt az leanyok(na)k igen szepet [Kvh; ApLt 5 Apor Péterné inv.] * *salétromfőző ~. 1632:* Egy saletrom feözeö wst ... N. 1 [Fog.; UF I, 32]. *1667:* Vagyon 3 cöregh foldozott saletrom főző lyukatos üst [UF II, 337] * *segesvári ~. 1632:* Egy saletrom feözeö wst ... N1 [Fog.; UF I, 32]. *1778:* adtam altal ... egy Kisdet Segesvári üstöt [Agárd MT; Told. 8] * *serfőző ~. 1646:* Egi Eoregh serfozö üst [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1696:* Egy öreg Serfözö Üst más kisseb üstel, dirib darab hitván rezzel [Mv; MbK 80/5]. *1756:* Serfözö házban ... tanáltatik egy nagy serfözö üst [Déva; Ks 92. I. 32] * *szapuló ~. 1755:* Ezen Sütö Kemenczéhez vagjon ragasztva, egy földböl rakott Szapullo Üstnek való Kis kemencze, mellyben Cir. 3 vedres jo üst vagyon [Ludesd H; BK sub nro 1020 Naláczi conscr.]. *1778:* Az Béresek házában egj Szapullo hitván üst [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1854:* Konyha ... ebbe találtatik ... Egy Tüzi Szapullo üst [Sárd KK; WassLt] * *szurokeresztő ~. 1673:* Also czejtház ... Jsmét négj öreg, foldozott, saletrom fözö, ljukacsos üst ~ nro. 4. Kisseb szurok eresztö üstis a' szerent négj, melljeknek egjgjke rosz [Fog.; UF II, 537] * *tábori ~. 1665:* Thabori üst no. 1 [Fog.; UF II, 314]. *1673:* Tábori üst ... nro. 1 [UF II, 541] * *tál mosni való ~. 1757:* Két Tál mosni valo üstök [Jobbágyfva MT; BálLt 71] * *török ~. 1734:* egj Török üst [Kv; Pk 6] * *trébelyfőző ~. 1793:* Trebelly fözö üst tsöstöl [Faragó K; Told. 19] * *tűzre való ~. 1764:* Páll Joseffné meg arrais kérte ötett hogy tüzre valo üstöt vigyen néki az Udvarbol [Bögöz U; IB. Pálosi János (40) jb vall.] * *ványoló ~. 1758:* három vedres Ványolo Üst [HSzj *ványoló-üst* al.] * *váslott ~. 1782:* Fél kéz vaslott üst [Szentimre Cs; Hr] * *vedres ~. 1693:* Egy jo vedres üst egy kis vas nyars [Nc; DobLev. I/38. 10]. * *vhány vedres ~. 1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Uduarbiro háza ... Egj fel vedres wst N 1 [UC 14/38]. *1685:* az tornaczbul nyilik az Konyhára ... jo uj ajto Melyben vadnak. Más fél vedres vst Nrö 1 [Gyf; MvKLev. 25]. *1736:* Az Ur Házáb(an) ... Fogantyutlan lyukas Cir harmad fél vedres üst 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101 conscr.] * *vhány vedresnyi ~. 1836:* Egy 13 vedresnyi üst [Kv; Pk 3] * *vízhevítő ~. 1797:* Egy fél vedres viz hevittö üst [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16] * *vízmelegítő ~. 1685 e.:* Viz melegitö öreg üst Nrö 1 [Borberek AF; MvKLev.]. *1786:* Egy Viz melegittö üst [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] * *zsendicefőző ~. 1782:* Egy Senditze fözö üst [Mezösámsond MT; Berz. 5. 42. 84]. *1803:* Egy Sentitze Fözö üst Hfr 1 Dr 36 [Elekes AF; DobLev. IV/862. 6a]. *1807:* Senditze fözö Üst jo [Körtvélyfája MT; LLt].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány üstre elegendő; de un anumit număr de ceaune; etliche Kessel. *1582:* Balas kovach ... vallia ... Egkor esmegh eg zomzedom Azzony Gergel kowachne, Monda ennekem, hallad vgmond Balas vram, Azt hallottam en Zarwadi Gergelneteól, hog Te veres Lukachal eozwe eg wst penzt talaltatok | es azon tolnak eg wst penzt fel a zekerre [Kv; TJk IV/1. 47, 50].

üstakasztó pentru atîrnat căldări; zum Haken des Kessels. *1787:* a Pitvarba ... Égy üst akaszto 24. szemböl állo vas Lántz Hf 1 [Mv; MvLev. 12 Nagy György hagy.].

üstbér ? üst használatáért fizetett bér; taxă pentru folosirea căldării; für Kessel berechnete Gebrauchsgebühr. *1799/1816:* Tudom, hogy ezen Orda főző üst ... a mult nyáron kilentz esztendeje mult az én esztenámon volt, Igértem volt üst bért, két veder Turot [Dálnok Hsz; Kp IV/317 Oláh János (60) paraszt vall.].

üstfelfüggesztő üst felakasztására használt; de/pentru atîrnat ceaunul; zum Haken des Kessels. *1637/1639:* 1.

Konjhara valo vst fel fuggezteo vas horog f – d. 75 [Kv; RDL I. 111].

üstfogantó az üst fogantyúja; toartă de ceaun, mînerul ceaunului; Kesselgriff. *1589:* Egy wst fogantho vas [Kv; KvLt I/2. 39 Vegyes ir.].

üstfoldozó căldărar (care repară căldări); Kesselflicker, Kessler. *1600:* egi kis wstnek megh foldozasatul hidelwj cóst foldozonak d 15 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Igyártó Simon isp. m. kezével].

üstgyártó 1. *mn* **1.** care face căldări; Hersteller der Kessel. *1838:* En Vasárnap délután ... egy üstgyarto legényel alágert jádzottunk [Kvh; HSzjP Jubillatus Strázsamester Szőcs Dániel (42) vall.].

Szn. *1559:* valentinus wsthgyarto [Kv; Szám. 1/V. 181]. *1573:* Vst Iarto Ianos [Kv; TJk III/3. 303]. *1591:* Jstyartto Gyergyel [Kv; Szám. 5/I. 45]. *1592:* Wst Giarto Georgi Coloswari [Kv; TJk V/1. 240]. *1632:* Vst gjarto Istva(n) [Mv; MvLt 290. 63a]. *1639:* Fazakas Simonne al(ia)s Vstgjarto szüle [Mv; MvLt 291. 171a]. *1642:* Üstgiarto Deme [Mv; MvLt 291. 325a]. *1644:* wstgiarto Istuan [Mv; MvLt 291. 409a]. *1667:* Üstgyarto Georgine [Kv; Dica XXIV, 119] | Ustgiarto Janos [ACJk I/12b]. *1669:* Ustgyárto Jánossal [BesztLt 14 Duka moldvai vajda a beszt-i főbíróhoz Iasiból]. *1685:* Ustgiarto Georgy [Kv; Dica XXX, 15]. *1694:* Üstgyárto Tobiás [Kv; Dica XXI, 12]. *1823–1830:* Üstgyártó Szabó Sámuel [FogE 60].

2. üstgyártói; de căldărar; von Kesselerzeuger. *1736:* Üst Gyárto Mesterseggel Csinált ónos réz palatzk 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: üstgyártással foglalkozó személy; căldărar; Kessler. *1593:* az wst giarto Mustoha fiat es hegedws Istuanne fjait fogtatuk megh kert koborlasert attunk zolgaknak d 8 [Kv; Szám. 5/XX. 172]. *1597:* Az Varas kilentz fazakit meg onoztattam czekhez Veot B V egy kwsded vy onos wstet, vgian eo kegme alkút meg az wstgiartoúal fizetet ... f 5 d 20 [Kv; Szám. 7/XII. 17 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Az varos Negi vas Fazokait foldoztatta(m) es onoztatta(m) megh az wst giartonak adta(m) teolle f 1 | Kornis Boldisar zolgaia megien Gialuba Zobert az az wst giarto 2 louan adta(m) ... d 50 [Kv; Szám. 126/IV. 295, 910]. *1621:* Ket keolczeon kert vas fazeknak az Onozasatol attam az Vstgiartonak f. 1 [Kv; Szám. 15b/IX. 191]. *1632:* Üst gjarto Istua(n) az maga aitajaba(n) al uala ... azon megh fogak ki rantak az ajton, it kin valoban bizony meg uerek [Mv; MvLt 290. 87a]. *1644:* az szaz giermek meg ütcőtte az Üst giarto fiat ... lattam hogi az fcőldcőn el niult s siualkodik az giermek [Mv; MvLt 291. 416b]. *1670–1680:* Üst gyártonak Kész pénze per annum hat forint ... Buzája per annum négj köböl ... Kodmene per annum egj ... Saruja per annum két par ... Mikor mi szamunkra dolgozik köz czipoja napjában negj [Fog.; UF II, 482]. *1671:* Üst gyártonak Kesz penz fizetésse per annum ... f. 8 Buzája ... cub. 8 ... Tömlő turoja ... nr. 1 ... Ködmene ... nr. 1 Saruja ... par. nr. 2 Mikor mi szamunkra per diem czipoja ... nr. 4 Sere ... just. nr. 3/20 [Fog.; UF II, 514].

Szk: *hidelvi ~. 1600:* Az Johokhoz valo wstcót megh foldoztattam az hidelwi wst giartowal d 40 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Igyártó Simon isp. m. kezével] * *szamosújvári ~. 1732:* az Szamosujvári üst Gyartonak édgy éget bor főző fazék csinálásáért Flor 10 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51].

üstgyártóné az üstgyártó felesége; soție de căldărar; Frau der Kessler. *1796:* meg látogatta az Üstgyártonét az édes Annya [Déva; Ks 75. VIII. 167].

üstkanál üsthöz használt kanál; polonic folosit pentru a scoate mîncarea din ceaun; beim Kessel gebrauchtes Löffel. *1589:* 30 Nouembris ... Kallora Zegy Benedek hytta Byro vramat es egez Tanaczyal egyetembe Menyekezore Byro vra(m) Akar: adatunk egy wst kalanert f. 2 [Kv; Szám. 4/VI. 81 Stenzely András kezével].

üstláb háromlábú tartó, amelyre nyitott tűzhelyen az üstöt felakasztják; pirostrie, crăcană; dreifüßiger Halter des Kessels. *1589:* Egy Wst lab [Kv; KvLt]. *1627:* Egy wst láb d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1635:* el czierelenek ... rez mosart, ust labat, egieb on szer szamat [Mv; MvLt 291. 52a]. *1637:* egy teoreot nyaku aso, es egj rosz feisze, kett hituan kapa, egj kis harom labo üst lab [Kv; RDL I. 24]. *1693:* Andrisnak, egy üst lab. egy jo sarlo, egy tűz ala valo vas matska, Egy kötő fejsze es egy korozo szekerce [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1696:* Uiz melegitő üst Lab nó 1 [Bethlen F; BK]. *1753:* ugy történik ã dolog hogy az Isztina hellyet változtatniok kellett, és ã Pakulár legény mondotta néki hogy az üst lábot ... vinné a' más uj Isztinához [Hordó BN; SLt 24. J. 5 Grigore Ilyi (64) jb vall.]. *1788:* Egy nagy üst láb. Más avatég üst láb [Mv; TSb 47].

üstmelegítő amire az üstöt felakasztják használat előtt; care este folosit la atîrnarea ceaunului; worauf man das Kessel vor Gebrauch (auf)hängt. *1675:* az pitvarban egy üst melegitő hoszu vas horogh [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1677:* Az Pitvarb(an) egy üst melegitő vas [Mezőmadaras MT; Borb. II].

üstmív, üstmű üst; căldare; Kessel. *1589:* 11 octobris ... vyttek el Gyulay Janost Tordara vytt (!) az wst myűet Zygety Janosnak 3 Loual att(am) f. – d. 75 [Kv; Szám. 4/VI. 112 Stenzely András sp kezével]. *1590:* 26 January Byro vram Akaratiabol vittek el Kún Janost Tordara, vitte vrünk. At wsth myuet 4 lowal fizettem Kysz Mihalnak f. 1 [Kv; Szám. 4/XV. 1].

üstöcske kis üst; căldăruşă; kleiner Kessel. *1664:* egi lius liukas Ustöczke [HSzj *liú* al.]. *1696:* volt ... két uj üstöcskeje [Kv; LLt Fasc. 146]. *1714:* attunk ... egy rosz üstöcskét [Kv; Pk 6]. *1732:* 2 ros kis üstöcske [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 24]. *1754:* egj viseltes kis üstetske [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1769:* Egy ött hatt kupas üstecske [Marosszentgyörgy MT; Ks 67. 43. 31]. *1798/1821:* más üst Kissebb üstötske [Kv; Pk 5]. *1819:* Vaszilye Gyuanyenek egy üstöcskéje azon 5 Rfrokért az Danila keze alatt maradott [H; JF 36 Prot 10].

Szk: *(fel)fűgesztő ~. 1608:* Kett figgesteo wsteoczke [Kv; RDL I. 83]. *1625:* egy fel fűggeszteo üsteoczke, masfel wedres [Kv; RDL I. 126]. *1629:* Egy fel fwggesztcő wsteoczike aestim: tt f. 2 [Kv; RDL I. 146] * *füles ~. 1780:* 1 ejteles fülés üstötske [Kv; Pk 4] * *konyhára való ~. 1699:* Konyhára valo uy üstoczke nro 2 [LLt Fasc. 28] | Konjhára valo Ui Üstöcske 2 [Buza SzD; LLt Fasc. 193] * *rozsolist főző ~. 1746:* az edgyik ládában magam kezeimmel raktam

bé … rosolist főző edgj üstecskét [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *spirituszt főző ~. 1801:* Egy Spiritust főzö üstötske készületeivel edgyütt [LLt Fasc. 106] * *szilvaizfőző ~. 1798:* Egj Nem erössen viseltes, szilva iz főző Nagjotska üst … megint más kissebb üstötske [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] * *vhány ejteles ~. 1740:* Egy két ejteles rosz üstöcske [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.] * *vhány kupásnyi ~. 1813:* Egy hat kupásnyi üstöcske [Kosesd H; Ks III Vegyes ir.] * *vhány vedres ~. 1629:* Egy ket vedres wsteoczike aestim: tt f 2 [Kv; RDL I. 132] * *vízvevő ~. 1692:* Az leányok házaba(n) egy viz veveö küs ustöcske (!) sisakostol, es csebrestöl [Szárhegy Cs; LLt].

üstök 1. chică, plete, păr; Schopf, Stirnhaar. *1570:* Sofia Zita peterne Ezt vallya … eztis Montha neky hogi Byzon fely Borzad az wsteoked bele Te Zeoej Myklos miglen engemet ky veeh Jnneth [Kv; TJk III/2. 77]. *1573:* Ilona az felesege Azt vallia hogi latta gërg vstekenel fogva vonza volt Matet az padra [Kv; TJk III/3. 224]. *1592:* Jstuan, Takach Mihalj jnassa vallia … mikor az Inas be akart menni cotetis hitta es vgian wsteokenel fogua akarta cotet be vini az vizbe [Kv; TJk V/1. 273]. *1630:* Szanto Marton az torkat fogta vala Szöke Peternek, az felesege penigh az vsteükett az kezere tekerte vala [Mv; MvLt 290. 200b]. *1662:* nemkülönben, mint édes atya vízbe haló fiát üstökénél fogvást a megfullasztó vízből kivonja[a] [SKr 474. – [a]Az Isten]. *1687:* Egykor lattam hogy Komsa Mark(na)k az Üstcket meg fogta Raduly Hertsog Annya [Hurcz F; Szád. Raduly Burlya (25) jb vall.]. *1692:* Büntették Kőrösi Szabo Mártont hogy az Urához Feyer<uary> Mihályhoz (!) fát fogot az üstökehezis kapot volt [Kv; MészCLev.]. *1707/1768:* két fia … meg nem betsüllik az édes Attyát … és az ő kegyelme Feleségét … hanem üldözik mindketten ö kegyelmeket … vertek üstökinél fogva vontzolták, lántsával, fegyverrel kergették, torka fogva fojtani akarták [Albis Hsz; BLev.]. *1736:* Az nagy haj igen igen ritka volt, söt soha nem emlékezem, hogy ifju legényt nagy hajjal láttam volna, de hogy azt hátul vagy sinórral vagy pántlikával megkötötték volna, mint a lófarkát, mint most eselekesznek, hire helye sem volt … Kiki inkább leberetváltatta, s úgy üstököt hagytanak magoknak, azt szépen felkötötték s abban gyönyörködtek, mennél nagyobb csomót köthettenek az üstökökön [MetTr 354]. *1822:* Girotán János … az üstöke nyirott hátul hoszszabbatska haju [DLt 67 nyomt. kl]. *1879:* Egy-két rapszodikus mondatot eresztett el a fülem mellett … aztán felráncikálta a szemöldökét, felborzolta üstökét – s eltünt, mint a füst [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~be esik. 1573:* Barat ferench Azt vallia hogi Olaios Mihal hazanal kartyat lachanak volt, egi penz myat haborodot Eozwe zeoch gergy fekete Matewal, addeg versenget rajta hogi Mate Neste kwrwafianak zitta gergiët giërg Archwl chapta Erte, oztan wsteokbe estek valaztig vontak egimast [Kv; TJk III/3. 289] * *~be ragad vkit. 1585:* Theorcok Kelemen vallia leowe be a' Toronyba Zekel Marton hog' meg fogia Dabo Mihalt, ott velle vala huzty Casparis, Megh foga a' Dabo Mihaly oldalan a' kardot Marton, Es monda: Mihaly Tars fogoly Vagy, Azon keozbe Rayta Mind Mihaly, es, es (!) Dabo Tamas ez Martonon wsteokbe ragadak es, wthęk ereössen Martont [Kv; TJk IV/1. 396]. *1764:* az meg holt leg utol menvén ki az hazbol, Imbre György a' több tarsai közzül ki valván hátul üstekben ragadta, és viszsza rántván, ottan verte, rongalta [Torda; TJkT V. 236] * *~be szökik. 1811:* ök gyengébbek, 's a' tü erötöknek Viszsza verésére üstökbe nem szöknek [ÁrÉ 129] * *~ön fog. 1687:* Opra Hertsogja Szidgya vala Raduly Hertsogat, illyen szokkal, rosz ember miat veszekedtel, tsak mi viselljuk a' bajt miatad, a' kellene hogy üsteken fognalak ne tselekednel mindenkor veszekedest, ha arra valo nem vagy [Hurcz F; Szád.] * *~ön kap. 1585:* Ferenczy Istuan Zentgereczy … vallia … hogy leowe neg olahot (!) es keozeone az Andras nekick Amazok penig egik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal [Kv; TJk IV/1. 486a] * *~ön ragad. 1762:* Páskuly Györgj engemet is üsteken ragadván egyszer jol meg üte [Hagymásbodon MT; Told. 48] * *~ön vonás. 1600:* Catherina consors Thomae lakatos … fassa est … Chako Balint … oth azon archül chiapta de en azt nem latta(m) chiak lattam az ewsteókeón vonast [Kv; TJk VI/1. 443] * *~öt von (egymással). 1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger, Simul depositi Juramento vnanimiter fassi sunt … hatra Jutnak hat el hattak egymast de zembe allanak volt egymassal, es mindeniknek Jgen Borzas volt a hajok, de eok ne(m) lattak hogy wsteokeot vo(n)tak egymassal [Kv; TJk III/3. 198a]. *1590:* dizno bestie kurwa fianakis szigia Albertott, vgy kezdy arczul cziapny wsteokett vonnj [UszT]. *1637:* Balyka Istua(n) mind az altal rea mene Zata Giórgire es üstöket kezdenek vonni [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Denes Ferenczne Annos jb vall.] * *vkik ~be húzzák-vonnák egymást. 1635:* azonkozbe(n) özue mennenek, es szabliajokkal ozue cziapanak, is Molnar Mihaly el eyte az szabliajat, azon közbe(n) üstökb(e) valtigh huzak vonak egy mast [Koronka MT/Mv; MvLt 291. 36b] * *vki ~ébe akad. 1776:* Hogy Vojvod Juon … Dán Juonnak az üstekében akadatt volna nem láttom [Katona K; Born. VI/14] * *vki ~ébe kap. 1638:* Istuan Deak Ura(m) … azonban verni kezde, czapdosta valtigh, kapot az vsteökebe(n), de hogj kopasz vala nem foghatta megh az vstöket … az feöldreis ejte ketszeris [Mv; MvLt 291. 130a].

2. dús, bozontos haj; păr zburlit şi abundent; dichtes Haar. *1799:* Pap István … tiszta fekete haju, nyiretlen üstökkel [DLt].

3. fej; cap; Kopf. *1677:* akárhol lakjam is én ez országban, mindenütt kezében az üstököm az én kegyelmes uramnak [TML VII, 334 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1679:* Látom, hogy sok dolgokban engem okoz Kgd, attúl sem mentem magamat, tudja az Isten, hogy okot rá nem adtam, mert mikor vélle beszélhettem vagy neki izentem s írtam, soha roszra azzal is[a] intettem, de az ő üstöke az én kezemből már régen kiköltt … legalább magamnak ilyen hallatlan példáju nyomoruságot bizony nem szerzettem volna, mert okot rá nem adtam [TML VIII, 516 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. – [a]Kimaradt: *nem*].

4. ló feje tetején a fülek közt növö hosszú szörzet; coamă a calului; Pferdemähne. *1650:* egj ember az fel kezeuel megh foga az vstöket az Lónak az mas keze az fekemlon vala fekozi vala az Lovat [Nagykede U; UszT 8/46. 68g]. *1736:* Az ló-bokrétának híre helye sem vala, hanem az lovaknak az üstököket szijával vagy szironynyal felkötötték [MetTr 367].

5. üstökös magja/feje; nucleul cometei; Kometenkern. *1664:* Ez éteczaka éjfél után csakhamar egy üstökös csillag látczatott szintén ez vár aránt; az üstöke nagyobb volt hosszúságára egy kopjánál. Az csillagnak az dereka Erdély felé állott, az üstöke penig erre az Tisza felé egyenesen [TML III, 326 Sztepán Ferencz Teleki Mihályhoz].

◊ **Hn.** *1888:* Üstökmál (szö) [Torda; Pesty, MgHn 41/583a].

üstökfonó a lósörény befonásához használt; care este folosit la împletirea coamei; fürs Flechten der Pferdemähne in Zöpfchen. *1788:* Négy Lora valo veres szőrből szött rongyos gyeplők ... üstök fono Sárga rojt 6. pár, egy gomojába valo sárga Sinorral együtt [Mv; TSb 47].

üstöknyomó kantár azon díszes része, amely a ló fejére kerül; parte a căpăstrului; geschmücktes Teil des Zaumes. *1737 k.:* Edgy Török Kantár Kármány zabalaval két üstök nyomo, Edgy czaper (!) [Br; ApLt 5 Apor Péter inv.].

üstöknyomtató kantár azon díszes része, amely a ló fejére kerül; parte a căpăstrului; geschmücktes Teil des Zaumes. *1674:* Az mely egy vég bagaziat ö Nga Szébenben vetetet adtam ... Az ki meg maradot, az Üstök nyomtatók alá [UtI]. *1683:* Három Üstök nyomtato [UtI]. *1692:* Üstök nyomtato kettő [Szárhegy Cs; LLt]. *1719 k.:* Egy testszin marha hajta Salya Cafrag fejer es Sarga Schofiumbol töltöt harom négy virág rajta hozza hasonlo üstök nyomtatoja [LLt Fasc. 115]. *1736:* felültenek ... portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra, annak (!) is homlokán (: üstök nyomtatónak hitták :) bársonyra varrott, drága medalyban rakott három s néha két szál darutoll lévén [MetTr 347].
Szk: *angliai ~. 1690:* Két testszin angliai üstók nyómtato [WassLt St. Miko de Bodok kezével] * *ezüstgalandos ~. 1704:* Ugyan ahoz valo hasonlo zöld üstök nyomtato ... egy viseltes czüst galandos üstök nyomtato [LLt Fasc. 75] * *kék galandos ~. 1706:* Ket kék és veres galandos üstök nyomtato [LLt Fasc. 146] * *testszín ~ → angliai ~ * veres galandos ~ → kék galandos ~ * viseltes ~ → ezüstgalandos ~ * zöld ~ → ezüstgalandos ~.*

üstököl üstökön ragadva ver; a bate (pe cineva) trăgînd(use) de chică/păr; jm schlagen, beim Schopf(e) fassend/packend. *1767:* André ... üstöken meg fogá, tépte, nyőtte, verte, üstökelte, a mint tölle lehetett [Majos MT; Told. 26/5]. *1770:* a nevezett két Gazdák öszve vesztek mikor veszedekéseket kezdették ott nem voltam hanem mikor egy mást jo formában üstüklötték már akkor láttam [Velkér K; Born. VI/10 Somlján Stefán (34) zs vall.].

üstökös 1. hajbakapó, hajtépő; persoanele care se păruiesc; sich in die Haare fahrende Personen. *1823–1830:* mondja az öcsém: Most mijárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolga kezéből, messze elhajítja, maga pedig megyen a tépelődökhöz, mind debreceneicket, mind tótokat mint a pislenecket széjjelhányja, s vége lett az üstökös harcnak [FogE 264].
2. (kukoricára von.) hajas; (despre ştiuleti) cu mătase; haarig (bezüglich auf Fadenschopf/Kukuruzseide). *1818:* A Méltoságos Udvarnok Három Láb Máléji Mind igen Johnak Mutatyák Magakat egy mast éri a Csöö, és Mind üstökösok már [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.].
3. ~ *csillag* üstökös; cometă; Komet. *1607:* In mense Octobre láttatott nagy üstökösecsillag majd egész hónapig napnyugot felé [Kv; KvE 137 SB]. *1618:* Debrecenben láttatek napkelet felé az égen egy nagy üstökösecsillag nagy sokáig [Kv; KvE 150 SB]. *1664:* December 14. Láttatott üstökös-csillag, mely sokáig is tartott [AMN 89]. *1665/1799:* Ezen esztendőben két rendbéli üstökös csillag támadott az égen [Mv; EM XVIII/457]. *1807:* egy üstökös csillag láttatott az egen [Dés; KMN 271].

üstökösforma asemenea unei comete; wie ein Komet. *1668:* Látszott az égen napnyugot felé üstökös-forma csillag [AMN 145].

üstökű 1. hajú; cu un anumit fel de chică/păr; mit einer bestimmten Art Haar. *1662:* Mindazáltal hogy részszerint való csatájok lett volna, megtetszett vala, mert a vezér estve, napenyészet után jövén vissza táborára, utána kopják végeiben kilenc nagy hosszú üstökű fejek hozattak vala, mellyek sátora előtt lehányatván, vitézinek jutalmok ottan megfizettetett [SKr 625]. *1669:* Az én szerelmes, fris, kedves, pántlikával felkötött üstökü szép komám uramnak, tekintetes nemzetes Naláczi István uramnak adassék [TML IV, 616 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1736:* Nem volt abban a lakadalomban sem paszamántos köntösű, sem porozott haju vagy hátul zsacskóban kötött üstökü magyar csak egy is, hanem az német officirek [MetTr 399].
2. sörényű; cu un anumit fel de coamă; mit einer bestimmten Art Schopf. *1807:* Egy sárga szeg Ló, egész orra hodos, sárga serényü, üstökü és farku | egy negyed-fürc menö, daru szörü, Fakó üstökü, Csákó fekete szarvu ... üszö [DLt 391, 856 nyomt. kl]

üstökvonás hajbakapás, verekedés; păruială; Prügelei. *1573:* Breda fodor peterne[a], hogi az Igarto Istwanne leania eo eleotte volt Seres de Nem Icot be Rea, hane(m) az Molnar neky engette, Az vtan erkezet az lean, Eo Mond neky ely Marattal Io leany az Sertwl Mond az lean ha ely Marattamis de az eyel meg érlem ha wsteok vonassal kelis [Kv; TJk III/3. 293. – [a]Tollban maradt: *vallia*]. *1584:* Theremy Miklos ... vallia hogy eo az wsteok vonasban semmit sem tud sem latoth [Kv; TJk IV/1. 196]. *1591:* Tot Balas vallia ... Eottues Mihaline hazahoz mennenk Innia az korczomara, az Ital keozbe mint hogi az eleot teobbenis giwltek volt oda, essek valami cozue vezes, wsteok vonas, es Mihalt kezdek vonni [Kv; TJk V/1. 149]. *1600:* Anna Thomae Pap (!) Coloswarien(sis) fassa est az ewsteok vonast latta(m) de ky volt oka es inditoia nem tudom [Kv; TJk VI/1. 444]. *1662:* csakugyan ollyan parancsolattal küldetett vala, Váradot megszállaná és a mostani üstökvonás közben erővel is megvenné és elfoglalná [SKr 545].
Szk: *~ra megy. 1779:* az tájban részegen Gramma Todor nevü halásza reajak menven a tora ottan egyikhezis masikhoz is kapfan (!) hogy fejseit keziböl ki ragagya, az hálo elvaddalászra (!) s addig virogvan ottan, hogy a' mint hallottam üsztekvonásra mentek az kett reszen lévö halászok [Záh TA; Mk VII/12 Kotzobán Nyikulája (28) jb vall.].

üstössisak a pálinkafőző üst csúcsos fedője; capacul cazanului în formă ogivală; Deckel des Schnapsbrenners. *1839:* a Pálinka főző házat ... által vettem ... Az üstös Sisaknak az allya egy hellyt el volt romolva [Kisesküllö K; Somb.].

üstrudacska üst tartására használt kis rúd; drug de care se atîrnă ceaunul deasupra focului; als Kesselhalter gebrauchte Stange. *1736:* Tüzhellyen allo padocska, egy kis üst rudacska [HSzj *tüzelő-ház* al.].

üsttartó üst tartására való; de care este atîrnat ceaunul; Kesselhalter. *1693:* Kéményben valo üst Tarto vass [Ne; DobLev. I/37. 4].

üsző 1. fiatal, meg nem borjazott tehén; juncă; Kalbe. *1647:* ezen paytaba(n) tartnak az el mult Nyari bornyukat eöteött, kettei eökeör, az hárma üszö [Solyomkö K; SLt]. *1681:* Az Milvanyi megh holt jobbágy<omnak> ... Jánosnak maradott ökre négy ... Két kék tehen s égy veres két borjucska égyik ökör másik üszö [RLt 1]. *1701:* edj Tehene vagjon es edgj üszöje [Páncélcseh SzD; Hr 1/4]. *1757:* Egy Tehén és égy Üszö [M.fülpös MT; Told. 36]. *1816:* Tehén fejós 13 Meddö 2 2 eszt: üszö 2 Tavaszi Borja 13 ezek közül 4 ökör 9 üszö [Szamosfva K; Born. III/23].

Szk: *esztendős ~. 1737:* Esztendös kormos üszö [Borsa K; Told. 53] * *harmadfü/harmadfüre memendö ~. 1674:* Fejös Tehen vagyon nro 17 ... Harmad fü üszö nro 8 [Déva; Törzs.]. *1792:* A Tehén Gullya. Számos Nagy Tehén 35 NB Ebböl ... Harmadfüre menendö Üszö [Kályán K; JF 36/37] * *negyedfüre menö ~. 1678:* Negyedfüre menö üszö nr. 2 [Szilágycseh; Utl Gregorius Kümives de Akna írása].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: fiatal; tînăr; jung. **Szk:** *~ bivalyborjú. 1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Bialok szama ... Ez szerw wszeö bial boriu N 2 [UC 14/38. 187]. *1642:* Harmalfüü wszeö bialy tehen vagion ... nro. 4 ... Ez idej wszeö bialy boriu ... nro. 4 [UF I, 819] * *~ bivalytehén → ~ bivalyborjú.*

üszőbarom fiatal tehén; juncană; Kalbe. *1589:* Az Zamwewo vraím Ala Menvén Az Alseö (!) Ispitalban Meg latogatwan az Zegenickett Taltanak (!) Eokme (!) Jllien Jossagott ... Harom vzzeö Baro(m) kikeletre Borius No 3 [Kv; Szám. 4/VIII. 3].

üszőbivaly fiatal bivaly; malacă; junger Büffel. *1753:* fejös Bial N 2 ... Esztendös Vszö Bial [Karácsonfva AF; Told. 18].

üszőborjú nőstény borjú; viţea, viţică; Färse. *1589:* Az Zamwewo vraim Ala Menuén Az Alseö (!) Ispitalban Meg latogatwan az Zegenickett Taltanak (!) Eokme (!) Jllien Jossagott ... Ez idey Vzzeö Boriw No 8 [Kv; Szám. 4/VIII. 3]. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... Ugian az iden ellett wszeö boriu N 2 [UC 14/38. 187]. *1637:* Mayorsagh marha szama ... Wzeö bornyu ... nro. 16 [UF I, 414]. *1672:* Ez idei üszö borju nro. 1 [Alvinc AF; Utl]. *1681:* Borjus Tehen, kicsiny üszö borjával Nro 1 [Brettye H; VhU 593]. *1792:* Idei üszö Bornyok 2 [Drág K; JF 36/75]. *1793:* Számos Kis burjus tehén az Majorban harmintz ... Idei szaporodás Üszö borju ... 29 [Szér Sz; JF 36/230 Vintze I. lev.].

Szk: *esztendős ~. 1632:* Ittualo Maiorsagh Tehenek szama ... Eztendeös wszeö boriu N 6 [A.porumbák F; UC 14/38. 188]. *1741:* Két Esztendös üszö Bornyu 3. Két Esztendös ökör bornyu 2 Esztendös üszö bornyú 2 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsollya lelt.] * *kétesztendős ~ → esztendős ~* * *nyári ~. 1648:* Lábos marhák ... Ez nyari wszeö bornyu nro. 6 szeökek [Komána F; UF I, 939] * *szöke ~. 1632:* Tehenek szama ... Ket eztendeös wszeö Zeöke boriuk N 5 [A.porumbák F; UC 14/38. 188] * *tavalyi ~. 1681:* Marhák száma ... Tavalyi Uszö borju Nro 7 [Vh; VhU 571] * *tavaszi ~. 1674:* Esztendös üszö Borju (!) nr 4. Tavaszi üszö Bornyu (!) nro 14 [Déva; Törzs.]. *1772:* Tavaszi üszö bornyu 13 [M.kályán K; TSb 21].

üszőcske kis borjú; viţea, viţică; kleines Kalb. *1629:* Ez idei borjus tehén négy ... Burjojoknak hárma üszöcske, egyike bika-borjú [Szu; SzO VI, 104].

üszög gomba okozta növénybetegség; mălură, tăciune; Brandpilzkrankheit. *1731:* van ... Czentebe ket kalangya ösz buza de az üszög csak [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1793:* Giroton és más feléis mindenütt a' Buza igen üszögös lévén, ugy hogy sok hellyeken harmadais Üszög a' Buzának ... de Istennek hálá Girolton a' Táblában szenvedhetö [Érgirolt Sz; JF 36/288 Pap Sándor lev.].

Szn. *1640:* Üszögh Székely György [Mv; MvLt 291. 233a].

üszögös 1. olyan, amelyet megtámadott az üszög; mălurós, tăciunos, mălurat, tăciunat; brandig. *1625:* 429 gel. buzat el Csepeltetuen ... igen wszögös volt [Kv; Szám. 16/XXXI. 4]. *1642:* Az falukrol az mi Dezma buzat be hoztak ... wszeoges volt [Gyalu K; GyU 80]. *1774:* Ezen Hét Száz Hatvan Nyoltzadikb(an) a mint emlékezünk üszögösök valanak Gabonáink az üdönek regésege (!) mián [Szépkenyerüsztmárton SzD; KS conscr. 102]. *1793:* Giroton és más feléis mindenütt a' Buza igen üszögös lévén, ugy hogy sok hellyeken harmadais Üszög a' Buzának ... de Istennek hálá Girolton a' Táblában szenvedhetö [Érgirolt Sz; JF 36/288 Pap Sándor lev.]. *1805:* Anno 1805 Die 8a Aprilis az allakor feletebb üszögös és gazos paras levén semmi haszan nélkül méretetett elöttem hat vékák descrescentia [Benedek AF; SLt 1]. *1813:* a midön vitték a Buzát ki a mezöre kádakban, tanálkozám 's meg Nézém, hát, ollyan üszöges, konkojos, és Rosnyokos Szegény Buza [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1827:* a késö vetés miatt kevés, és igen üszögös Gabonája termet [Maroskoppánd AF; DobLev. V/109. 21 Milik Jóseff (40) zs vall.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ (Szent) Péter* február 22; 22 februarie, ziua Sfîntului Petru; 22 Februar, Petri Stuhlfeier. *1589:* wzögös Zent Peter Napyan, ky februariusnak 22 napyan volt 1589 eztendóbe [Szamosfva K; JHbK LVII/40]. *1593:* anno domini 1593 Wizeges szent Peter nap elet valo szombaton [U; BálLt 72]. *1591:* az leouendö wzögeös Zenth Peter napiara ki esik 15 kilenchuen kett ezte(n)deoben tartozam w kgnek auag az w kgme Giermekinek eppen ollian penzwll meg adno(m) [Perecsen Sz; WLt]. *1600:* Az Jspotalibeli barommal bano Leghinnek egy Boczkort veötte(m) wzeogéus peter hetibe(n) d. 6 [Kv; Szám. 9/XIII. 16 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1611:* Anno 1611 vgy mint wszegös szent Peter napian [Mv; BálLt 90]. *1625:* wzeóges Zent Peter nap tayat ... attam volt kezebe(n) birodalma ala harom feöldet [UszT 7].

üszök, üszög 1. parázs; tăciune, cărbune în faza de ardere fără flacără; Feuerglut. *1585:* Tordaj Was Georgy hwti vta(n) vallia ... Ezenkeozbe be luta Biro Mihalis es egy wzeogeot ragadwa(n) vgy wteogete Istuant seót azt(is) monda hogy ha zekereze volna Nalla meg eolne [Kv; TJk IV/1. 537]. *1632:* Nierges tamasne az vszöggel hozza hajta a katonahoz [Mv; MvLt 290. 79a]. *1644:* az az monar Giörgj ... rettenetesen megh verte volt punkeöstben egy üszöggel megh sütöegette volt az czombiat[a] [Mv; MvLt 291. 420b. – [a]A feleségének]. *1676:* Uszögben ki vert áso vasak Nro. 3 [Fog.; UF II, 720]. *1714:* Bajori Uram Nyisztor Miklost ... meg verette üszögökkel Buzdugányokkal puska aczelokkal döföltette, az Tüzben Taszigáltatta, magam is lattam az Ipánál nyers

bőrben takargatva [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jb vall.]. *1751:* Kik fenyegetik Buda Gligort azzal, hogj az kertit ezen Kornis rész Fundusrol le vágják, s nevezetessen egyebbelis mivel kik fenyegetik s mortificallyák, kik mondották hogj üszeget tesznek vagj Sütnek a' Buda Gligor épületiben és gabonájában, s elégetik? [Kük.; Ks 17. LXXXI. 18 vk]. *1762:* vit el ... az üszög farka alá valo vas matskát [Oltszem Hsz; Mk-Rh RN. IX. 109]. *1810:* Blós Mihaila egy alkalmatossággal ... háza tselédgyére meg haragudván, hallottam ezen szokat mondani: ha nem sajnállanám a' Szomszédaimat, a' magam Házaimat fel gyujtani éppen Nem sajnállanám, de hogy Azon alkalmatossággal az Üszket a' Házból ki vitt volna ... nem láttom [Adorján MT; Born. XIV/1 Mojszin Konstántin (70) vall.].

Szk: *füstölgő ~. 1573:* Orsolya Markos Benedekne hity vtan ezt vallya, hogy egczer fekethe katho hoz ez vallonak zomzedia hazatol egy fwstölgeo wzeoget, es ez vallo eleot Altal vizy az vczan [Kv; TJk III/3. 86d] * *lángoló ~. 1585:* Anno Vas Georgne zolgaloia Azon Tenoron Val ... Az Aszony hogy Iol megh vonta Istuant, Az vrais be Jüta es ereossen verę egy Langolo wzeoggel [Kv; TJk IV/537] * *tüzes ~. 1585:* Ilona Czibak Georgne vallia, latam hogy ky Ieowe Istua(n) kerdem my dologh, Monda: Im vgy megh verenek az twzes wzeogel hogy latod mint vagiok [Kv; TJk IV/1. 537]. *1714:* Tisza István Ur(amna)k egy Dalia nevü Jobbagjat ... ugj ütöttěk volt egj Buzdugányal ... az mennél nagjob tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jb vall.]. *1823:* égy tüzes üszketis ragadot a tüzről [KLev.].

2. *~ében* félig készen; pe jumătate terminat; halb fertig. *1629:* Ez ház előtt az belső vár fala mellett két pár öreg szántalp üszögében [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.]. *1638:* Az mas reszeben eggj mostan kezdett, boronabol fel rott uy major haznak valo, szaru fazatt fedetlen, üszögeben allo haz [A.porumbák F; UF I, 665]. *1652:* az Várban ... az arok szélen job kez felől egy ujonna(n) kezdet üszögében állo bástya [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen hazak boronabol fel rova, tapaszoszok meszetlenesek, üszögeben vadnak [Fog.; UF II, 159]. *1662:* Az vár elei felől, napnyugotról a két Veres-toronybástyák között levő házak és a dél felől való Veres-toronybástya házoktól fogva a Királyfia-bástyája ellenében üszögében levő toronybástya puszta kőfaláig való sorépületek Bethlen fejedelemtül olaszfokokra és sürü csatornákon lévén építtetve [SKr 299]. *1677/1768:* Ha az mostani mirigyes üdöben valamint ez utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetneis Feleségem távol léte, és magam foglalatossagi miatt, csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumunk ez magam subscriptiom alatt mintha authentice kelhetett volna ki, mivel hogy az én elmémet, értelmemet, akaratomat senki jobban le nem irhattya, mint magam irtam [Ne; DobLev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter sk írása]. *1679:* Uy Kerek küllő, czak üszögeb(en) faragva No. 304 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1681:* Pinz (!) banya Stompjahoz valo kö ronto vas csak üszögében ki kovácsolva Nro 15 [Vh; VhU 525].

üszökfark üszökvég; capăt de lemn ars pe jumătate; Glutspitze. *1822:* egy üszög farkal meg üté vagy háromszor Zajzon Sigmondot nyakszirt [Uzon Hsz; HSzjP Kászoni Gy(alog) Katona leány Péter Klári (16) vall.].

üszökfogó parázs megfogására használt eszköz; cleşte pentru jăratic; für Glut gebrauchter Gegenstand. *1585:* Egy Eoregh wzeogh fogho d. 16 [Kv; KLev. I/2. 4]. *1587:* Egy Eoregh wzeogh fogho d. 16 [Kv; Inv. I/2. 4]. *1782:* Egy rósz üszög fogo [Nalác H; CsS].

üszököcske kis parázs; jăratic; kleine Glut. *1718:* Én vagta(m) ki égy felöl az haz oldalát, s azon mente(m) be az hazb(a) s meg nesztem jol az kemenczc alat de én ne(m) latta(m) többet 3 vagy negy üszögöcskenel ... nem gondolhatom hogy onnet gyult volna meg az haz [Branyicska H; JHb].

üszökös parázsló; (care a) ars incomplet; verglimmend. *1585:* Anna Aztalos Imrehne vallia ... Ezen Keozbe Biro Mihalis oda Juta Az twzreol egy darab wzeogeós fat fel ragada, es valtigh palollia vala tapazto Istwant [Kv; TJk IV/1. 536].

üszöktartó parázstartó; pentru jăratic; Feuerbecken *1810:* Egy Nyárs, égy üszeg tarto vas s égy vas kalány [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

üszős nőstény; de sex femeiesc; weiblich. *1606:* latam hogy el üznek egj üszos barmat az fel peresek en nem tudo(m) kjkě uolt a' chür mege es az vtan halam hogy el ueszett az kando peter tehene [UszT 20/102 Hegy Janosné Bikafaluy Zabad Zekely Ersebett vall.].

üszőszaporodás spor în urma naşterii a unei vitea/vitică; Vermehrung, infolge von Geburt einer Färse. *1793:* Istennek hálá a' Gujának semmi bajok nintsen, és edig egy ökör és egy öszö szaporodasnál több nintsen de látzhato már 20 Tehén az elésre melly (!) ez után kevés időre meg fognak elleni [Girolt Sz; JF 36/163 Pap Sándor lev.].

üszőtehén fiatal tehén; juncană, vacă tînără; junge Kuh. **Szk:** *harmadfű ~. 1507:* agyanak eg harmat fu uzo tehent [Kv körny.; NylrK VI, 187 Cheh István végr.] * *kétesztendős ~. 1632:* Ittualo Maiorsagh Tehenek szama ... Két esztendeös wszeö Tehen N 2 [A.porumbák F; UC 14/38. 118].

üszőtinó fiatal tehén; juncă; junge Kuh. *1551:* neg Ewzo tyno ... nyolcz ewzo Tyno [Mezőszengyel TA; BfR 304/108]. *1672:* Ket esztendős üszö Tino 2// [Alvinc AF; Utl]. *1688:* egy üszö tinomat nyusztak öltek meg [Kv; Utl]. *1805:* két Bitang Üszö Tinoknak ... kék szörü, csáko Szarvu [DLt nyomt. kl]. *1811:* egy bitang üszö Tino ... fenn álló szarvu [DLt 525 nyomt. kl].

Szk: *harmadfüre menő ~. 1678:* Harmadfüre menö üszö tino nr 2 [Szilágycsch; Utl Gregorius Kümives de Akna írása] * *negyedfüre menendő ~. 1792:* A Tehén Gullya ... Negyed füre menendö Üszö Tino 9 [Kályán K; JF 36/37] * *ötödfű ~. 1782:* Ötödfü üszö Tino 13. Negyedfü üszö Tino 14. Harmadfü üszö Tino 9 [Drág K; TSb 21] * *tavalyi ~. 1649:* Harom Taualy wszö Tino [Kv; Szám. 36/VI. 489]. *1772:* Tavallyi üszö Tino 10 [Drág K; TSb 21] * *veres ~. 1638:* adtunk eo kegelmineк, Egi sárga Tehenet, fyáual Egy veres wszeo tinoiaual Eggiwtt ... f. 5 [Kv; RDL I. 114].

üsztürü 1. mellékágakra, szárítás céljából felrakott lekaszált/aratott termés; prepeleac; Baugerüst zur Trocknung des Futters. *1842:* A válto Gazdasági 2ik és 9ik Táblákon termett Másod Klechelt[a] a' héten igen kedvező üdöbe rakattak üsztürükbe [Zsibó; WH. Nagy Lázár lev. – [a]Lóhere].

2. kampós állvány; dispozitiv cu cîrlige de care se agată carnea; Gerüst mit Haken. *1679:* Hus tarto Sztrü (!) nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 75].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány mellékágra felférő; cît încape pe un anumit număr de prepeleci; auf etlichen Baugerüste daraufgehend. *1641:* Az Egher bokornal valo kis ret egi üztürü Szena terem raita [Gyerömonostor K; WassLt].

üsztürűfa ágasfa; prepeleac, dispozitiv prevăzut cu cîrlige; Baugerüst mit Haken. **Szk:** *fazékszárasztó ~. 1679:* Fazék szaraszto Sztrű fa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57] * *hústartó ~. 1679:* Jég vermes Pincze ... vagyon az Pinczejeb(en): hus tarto Sztrü fa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 141].

Vö. az *ösztörűfa* címszóval.

üsztürűs ahova lekaszált/learatott termést/szénát tesznek mellékágakra; cu prepeleci; mit Baugerüst, worauf man Futter für Trocknen setzt. **Hn.** *1795/1807:* Az Üsztürüsfobe (sz) [Kispetri K; EHA]. *1891:* Istürüs [Kispetri K; KHn 292].

üt 1. a lovi; schlagen. *1568:* Kappa Mihalne iur(ata) fassa e(st) hogy ... oda ment az anya az leanyal es azt mongia volt, hogy Myre verte meg az gyermeket, ez vallo penig azt vallia hogy eo ne(m) latta hogy egyzeris wtte volna [Kv; TJk III/1. 239]. *1570:* Zemere Opprian, hithy zerent vallia, hogy Ew Nem Thwdya Michoda haborgassa legen Janos kenczneck Balinth Thywadarral hanc(m) Azt Thwgya hogi harmadewy (!) ez varosban az korchoma haznal cotet Bwntelen vgy vteotte volt Balint Thywadar (!) hogy vereis folt volt [Kv; TJk III/2. 9]. *1583:* Molnos Ambrus vallia ... Azonkeozbe Kalmar Ianos Vram kwlde engemet az kemenczcheóz hog az twzheóz lassak, amikoron ot wolnek az thwznel chak halla(m) az chattanast hog Iuhos Miklos wthe Semy Iacabot, de Nem lattam hatul kerewlteyę megh Vag eleybe me(n)t s vę wteotte [Kv; TJk IV/1. 171]. *1591:* Balo Janosne leania Bwrwia (!) latta hogy kergette Mihaly Marton az borywt de eo nem latta hogy egyczeris wteotte volna [UszT]. *1600:* az Andras wra(m) zolgaia Haasfalui Janos megh wtet wala, de nem ados (!) wele, mert mast wtek helebe, de meeg az vta(n) gondom lezc(n) rea [UszT 15/121 Fekete Ferenczne Ilona Hoggiay vall.]. *1629:* Uarbeli Mathene ... azon eskeszik vala, hogj eó nem üteótte az gjermekett [Mv; MvLt 290. 142b]. *1662:* az havasokon, hegyeken, völgyeken igen nagy hó lévén, azonban csak hirtelen azon havat igen nagy eső ütvén, olly árvize lött vala, melly azon vármegyében levő sok folyóvizeket megárasztván ... nemcsak sok szekerek borittatnának, hanem emberek is számosan vesztek vala [SKr 352]. *1680:* aszt látam hogy az foldon üte Imreh Andras Killjeni Mihalyt, az feoldröllis ugya(n) en vonám fel Killjeni Mihalyt [Kilyén Hsz; BLt 3 Nagy Istvan (30) col. vall.]. *1767:* én nem azért jöttem hogy valakit üssök hanem mint Polgár a tolvaj ki áltásra jöttem, láttam mind a három Testvér attyafiakot hogy ütették verték tépték Vaszillyt, André pedig a vaskalánnyal is ütette némellyik ök leste s Feleségéikis ütették s tépték ... Botskor Todor is érkezvén egy vas villával ütetté valakit meg vagy nem, nem tudom [Majos MT; Told. 26/5]. *1783:* Ládd vén ördög, mert árulkodol, tsak nézek a' mit nézek mert meg verélek, de sajnállatta ütni [Szökefva KK; Ks 92]. *1823–1830:* Dadogó beszédű volt, s ha megriasztottam valamiért, magát menteni akarván, a dadogás miatt keze reszketni kezdett, s ha valami kezében volt, a reszketés miatt a konyhán lévő cserépedényeket ütötte, s el is törte [FogE 283]. *1850:* a Katanák, kit a hogy elő kaptak ütni kezdették, az egy(ik) ki huzott kardal a Másik bajnéttal én, több Társaimmal megszaladtam [Dés; DLt 1320-hoz Tollas Tódor (18) vall.].

Szk: *~ és ver. 1582:* Catherina consors Thomę lakatos fassa est, Azon zeker mellet valek enys ahol az Azzony zekere vala ... latam hog le vonak az zekerreól a' lakatosnęt ... wthik es verik vala, Ercossen zidalmaztak [Kv; TJk IV/1. 6] * *egyik a másikhoz/egymáshoz ~. 1568:* Margareta Consors Martini barbi tomsoris (!) iu(rat)a fassa est, Ezt lattam hogy mikor az haburusag vala az kalmar lazlo hazanal, akor, kalmar peternel egy pad zek vala es az kakas Andras Jnassa aly vala elętte, Kalmar lazlone az az kezebe meg ragada az vtan az Jnas petert meg zyda es latta(m) hogy egmashoz wtenek [Kv; TJk III/1. 187]. *1774:* melyik ütett edgyik a másikhoz a két Legény közül, én ... nem láttam [Bálahalma KK; Ks 19/VII] * *futtában ~ vkit. 1606:* azonkeozbe el szalada Pal myhaly es egy fanal igen otalmasza uala magatt hogy ne vssek futaba [UszT 20/189 Demeter Peteter (!) Vagasy lib. vall.] * *halálra ~. 1783:* Mostoha Fiam Szilágyi Sándor ... Bándon embereket Orozba halálra ütött, a' mi nagyob ... Tűzzel fenyegetödzett [Mezöbánd MT; MbK XI/67]. *1768:* Üsd halálra baszam a' Lelke Oláhát [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a] * *kutya ~ni. 1783:* egy sebet ejtven Kálo Miskán, egy Pátzikoval, mellyet kutya ütni vett volt kezéb(en) [Koronka MT; Told. 19/81] * *vág, ~. 1573:* Homlar Ianos azt vallia hogi latta azt Nagi peter egi fillerara Bort Teoltetet es azt egi aztal Nepe keouybe Eontette az Mertekbeol Azon fely zaydwltak ... rea Rohantak peterre es az aytonak zoritottak, Latta hogi feyzet zekereet hwztak volt fely hozza de Nem twgia melyik Mint vagta wteotte [Kv; TJk III/3. 203]. *1598:* noha eó mi(n)deneket pro voto chelekedett, de en sem(m)it ne(m) chelekette(m), sem vaghta(m) sem ytette(m), noha ben Vduaromo(n) volth, s ha mj esett(is) az en coreksegeme(n) esett [UszT 13/103] * *ver (és) ~. 1585:* Iacab a Barnasib vallia, Talalek eg legent Tamas Newe ... mondot (!) el Megiek mert egy haydut eólnek meg, es egy hidelwy embertis vgy verek wtek hogy azt hallom hogy megh hall [Kv; TJk IV/1. 520]. *1768:* Vonu Tomonyi ... meg szidá ... Popa Vaszilynak Anyát, ez hozzája rugozkodván verni ütni kezdé egy bottal [Katona K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.]. *1781:* szavaiért meg haraguván Serb Ignáthat az egész nép elött verni, ütni kezdette el annyira hogy a Földre le agyalta [Ádámos KK; Pk 7]. *1802:* Delucio ... az aszszonyt meg támadta, verte és ütötte, a' Földön is hurtzolodtak edgyütt [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * *vkihez ~. 1570:* Margith Nyerges peternek, hytnelkwl wallya ezt myert hogi Terhes, hogy egy estwe mykor Az vehan Zygarto gërgy Syettwe Menneh fely, Latta hogy egy Eb az Jnaba harap volt, es egy Zekerchewel hozza wtheot az ebhez [Kv; TJk III/2. 74]. *1597:* Borbely Peter ... wallia ... monda az sebes ember ... az iob kezeben penigh egi chiakany wala azzal az cochemhez ewte egizer s mind vgian ackor hogi engemet altal vere az kessel [Kv; TJk VI/1. 30]. *1649:* Nemegei Panit Istua(n) felesegehez ütven szekerczevel az giermeket talallia felesege öleben es kette hasatt az feie [SzJk 68]. *1752:* Avrám egj bottal ütett ä Feleségéhez [Abrudfva/Abrudbánya; Ks]. *1819:* a' pappiros legény ... menteni akarván gornyikját az aszszonyhoz ütött egyszer [Déva; Ks 126 Vegyes ir.].

Sz. *bottal ~i a nyomát. 1662:* botal ne ütnök az niomat

[KJ] | Mikes Kelement is, azt mondják készül, csak bottal ne ütnök az nyomát [Sszgy; SzO VI, 269 Daczó János a fejhez]. *1679:* Ha az quartely dolga is egyébiránt is az végbeli törökök alkalmatlankodási meg nem orvosoltatnak, bottal üti az nyomát az Porta az magyar dolgoknak [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *nem oda néz, ahova ~. 1677:* Igazán nem oda néz Kegyelmed, az hová ót, édes Gróf uram [TML VII, 528 Teleki Mihály Thökölyi Imréhez].

2. vkirc/vmirc/vhova csap; a bate; hauen. *XVI. sz. v.:* Az kinél megmarad a ferula avagy az deákságnak a jele reggelig, azon hármat üssen reggel minden ember [Hsz; Barabás, SzO 350 a kézdisztléleki (Hsz) iskola rendszab.]. *1813:* a' kartzolás ugyan Láttzott, Dobalyi Mihály Uramon, de ... a' mint a talpol ütett Barátosinéhoz, akkor a' Dobai (!) Uram Feleségé rángotván, ugy eshetett Dobolyi Uramon az Abrazottyán a' kartzolás [Dés; DLt 56/5]. *1823–1830:* Ekkor a szolgáját kiküldöm, hogy az ablak alól hozzon egy borostyánvesszőt, felfektetem az ágyamra, egyet ütök a fenekére, erre az anyja ... elsikoltja magát | Azután hallottam, hogy a gyermek iránt való kegyetlenséggel vádoltak. Az igaz, hogy kegyetlenül nem vertem, csak a farára ütöttem egy-egy vesszővel, de mégis jól tettem volna, ha kevesebbszer vertem volna meg [FogE 112, 116]. *1827:* én a' Flora kertyéből, egy száraz Füzfa karot ki törtem, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem, a' karo vég azonnal el törött [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Sos István katona vall.]. *1843:* miután én a pap által kihirdettettem, hogy a nemrégen vetett erdő friss növéseit a marhákkal le ne etessék, Varga Katalin azt hirdeté a közönség előtt, hogy marháikat aláhajthatják, és ha én bé akarnám hajtani, ütnének a hátomra, amennyi rám fér [VKp 72–3]. *XIX. sz. m. f.:* Üssed üssed karikára Tégy petákot a hasára [Asz; EMLt Egyes versek gyűjt. Táncszó].

Szk: *vhányat ~ vkire. 1759:* (A tiszttartót) egyszer Mlgs B. Kemény Pal Vr holmi Excessussáért, két Beressel meg köteleztettvén, ütett reaja 50. vagy 60. <p>áltzát [A.detrehem TA; TKl Kivurán Kretsun (28) zs vall.]. *1812:* Azomban a Groffné kapván edj páltzát hirtelen a Groffra ütni kezdett kettőt, hármat ... de látván hogy nem akar szünni megfogtam a Grofnét elhuzván az ágytol, a' páltzát a' kezéből erővel kivettem, tusakodván és perlekedvén a' Groffnéval [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. csp. vall.]. *1846:* Virág László mingyárt kezibe lévő Csákánnyaval utni kezdette Darvas Jánost – s kettőt ütvén réa az a' földre bukkat [Dés; DLt 530/1847] * *vki fejébe ~ vmit. 1744:* Edgy alkalmatossággal ... Bölönben Zállagolni mentünk valaha Damokos Andráshoz az Adoér, és ott Damokos Andrásné keménykedvén, még ă Sétárt ă feibeis ütötte ă hütös Embernek [Bölön Hsz; IrNyR 34 Mikó András (40) vall.]. *1787:* Angyalosi Mária Molnár Illyésnének égy Kötö Kosárt Cserép Edényestől a' Fejébe ütött 's az ajjakát meg véreztc [Kv; KvLev.] * *vki szeme közé ~. 1813:* utollyára ă szeme közé ütett s megis kartzolta ă szeme körül [DLt 56 1814. év al.]. *1847:* Varga Katalin ... a népnek azt hirdette, hogy ... Offenbányára szolgálatra ne menjenek, s ha valaki erőltetné, annak bottal üssenek a szeme közé [VKp 247].

3. vkit vmin/vmibe ver/csap; a lovi pe cineva în/pe ...; jm einen Schlag/Hieb versetzen. *1590:* kapa egy szekerczett à tizedes ereosse(n) wte oldalba Albertott velle arczulis vere ... latam hogy cozue kapchiolkodanak [UszT]. *1629:* latam az Varga fia hogy ugy wte az azonth farba ... Az Aszonj azal be fordula [Kv; TJk VII/3. 94]. *1643:* egi lapattal farban ute Cziutak Demeternett [HSzj *lapát* al.]. *1664:* Maior Janos Szabo Mihalt Homlokb(a) ütötte [A.szovát K; SLt R. 28]. *1693:* En gyermek valík mikor ... eczer az töbi között az Eőreg Vas Janos Ur(am) számára kaszalni jövenk az ujtob(an) s el aluttam vala ott egy kőrtvely fa alatt, s Magyari Mihaly farb(a) üte s azt monda hogy azert ütelek megh hogy emlekezel rea mert itt az Uram szena fuvinek vagy retinek hatara ennèl az kőrtvély fanál [Cege SzD; WassLt Kocsi István (35) vall.]. *1743/1747:* egy ököllel nyakszilt ütötte Urszán Luka [Császári SzD; WassLt Balaj Sztrati (40) jb vall.]. *1767:* Az utrizált időben Lévén szegődett Hegedűsse az Magyar Legényeknek az idősb Csenteri Miháj házában musikálván nékik oda jöve Telegueza Juvon, s ott meg emberelvén a Legények borral, midőn ki akart menni a házbol a Macsukájával egyszer keményen válba üte s el szalada [Barasztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) zingarus vall.]. *1772:* enís meg borosodván ... az Falus Biro ... Dancs Ignatot ütette nyakon [TL. Tyékár Jákob (28) ns vall.]. *1807:* Szilágyi János Fültön vagy vak szeminél találta volna ütni az olahot, a ki meg is holt bele [M.fenes K; KLev.]. *1817:* engemet minden ok nélkül nyak szírt üte Mester Károly Ur [DLt].

Szk: *agyba-főbe ~. 1846:* Virág Lászlo meg haragudván a Darvas kezibe lévő páltzaját ki vevén kezéből azzal addig ütötte agyba főbe mig a paltza szerte ment [Dés; DLt 530/1847. 6]. *1850:* midőn már szinte a gyepün ki léptek volna öketis agyba, főbe kezdették ütni [Dés; DLt 1320] * *agyba ~. 1634:* Lata(m) azt hogy Czionka Janost adgyban ute az oklivel Bodroki Marthon [Mv; MvLt 291. 31b] * *arcba ~. 1846:* Darvas János ... kezébe lévő paltzájával ugy ütötte Virág Lászlot artzba hogy mingyárt el lepte a vér [Dés; DLt 530/1847. 24] * *arcul ~. 1570:* chyuka Lazlo ... vgy wtheotte Bak Myhalt Archwl hogi azonnal ket foga eszet ky [Kv; TJk III/2. 45]. *1636:* monda az Ember ne joy utanna(m), megh ne us mert megh lolek, es sokaig hanyotla (!) elottek es az Czigany arcziul ute az bottal [Mv; MvLt 291. 69b]. *1653:* az szekb(en) az olahot az iszakkal arczul ütötte [Kv; MészCLev.]. *1776:* Tudgyaé a Tanu ... Hogy ... Dán Juon valami gyengén ötet a Tenyerivel artzul ütette? [K; Born. VI/14 vk] * *főbe ~. 1629:* Az Azzonj siualkodek s erre az Vra ... ki icöuen ... ugj wte feöben az varga fia Horuat Jstuanth hogy megh szedwle [Kv; TJk VII/3. 94]. *1690:* ugy üte az nemet Thot Mihaly uramat föb(en) hogy mindgyarast el czordula az vere [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1704:* Ezek után már minthogy még in furia volt, az étket hogy hamar el nem hozák, Acton uramat, azt tudám, az öklével főbe üti, hogy az étket el nem hozták [WIN I, 189]. *1760:* midön a' Feleségem Hasárul fell kele Luka, ugj ütém föben, de eő hajjamban akadván meg akara verni [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1802:* egy Magyaró fa bottal ... ugy ütötte egyszerre a' Vak szeme tájám főbe, hogy a' miatt Oprián Sztojánnak más nap meg kellettett halnia [Déva; Ks 114 Vegyes ir.] * *fültön ~. 1750:* fül tűn ütötte volt Kotsis Dani Fodor Mihályt [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 61] * *hátba ~. 1594:* Dewaj Janos ... vallia ... Jobbagy Jstwant hatba wte chyomortany Tamas eó magha egy bottal [Kv; TJk V/1. 469]. *1761:* Takács Pásk ... a Kasza fokával hatban ütötte [Búzamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41] * *nyakon ~. 1776:* midön Kertész Mihailla vinné az Hátán Vojvod Gligorást, utánna rugaszkodek Triff Silimon Kertész Mihaillát Nyakon üté [Katona K; Born. VI/14 Dán Todor (40) zs vall.] * *pofon ~. 1741:* Kindai Ferencz ... azon alkalmatossággal Jerimastis pofon ütette hogy nem segilt Lántzat tenni [M.fráta K; BLt

1 Pap Makávé (60) lib. vall.]. *1762:* Kaffai Janos … Baboczi Mártont … is pofon üté, hogy engem oltalmazott [Geges MT; BfR I Georgius Nemes (19) jb vall.]. *1819:* meg csipi a' Tiszt Dömsödit … egyszer pofon üti [DLt 91]. *1847:* eközt az emlitett kisbiró fejémép testvérének karján lévő kisgyermeknek fejét Varga Katalin bétörte volna, mit azon kisgyermeknek apja meglátván, Varga Katalint pofon ütötte volna [VKp 258] * *tetőn ~. 1621:* Az veszekedesben, mykor matett verik vala, latam hogj Szasz Antal egj karoual vtte Teten [Szentmárton Cs; BLt 3 Miklos Peter Baczkhjas (!) Felesege Arranko vall.]. *1637:* kapa egj darab fat Czizmadia szeöcz Peter, s ugi üte teten ezt az C. Lakatos Istua(n)t [Mv; MvLt 291. 114b]. *1647:* mi oda menenk Marto(n) Matenj az Mate Pal fiaual Jánossal hogj az ayto(n) ki ico uala Cziszer Peter ugj utem en teten hogj mindgiart le esek [Cssz; CsALt F. 27. I/13 Bak Janos szent Imrehi vall.].

4. felüt, felerősít; a pune/fixa ceva pe …; (eine Sohle) aufschlagen, an-/aufbringen. *1631:* Fileki Gergely … egizer egi Czizmat hozot vala hozzam hogj meg patkollia(m) s megh patkola(m) s uy sarkantiutis üteöttem vala rea [Mv; MvLt 290. 255b]. *1681:* Uj Patkot … Oh Patkót ütettek nro: 5 [DLev. 2/XIII]. *1850:* A kocsirud szárnyára ütöttem egy uj karikát [HSzj *kocsiruid* al.].

5. leöl; a sacrifica/tăia (în scopuri utilitare); (ab)schlachten. *1717:* En teleltettem az … ur … Marhaja felitt őtőt a hárma Tulyok marha Vala, a ketteje tehen, azokot eö Nga hajtatá ell töllem … egy Tehenet Vduar Szămăra üttek [Szárhegy Cs; LLt]. *1778:* meg mondám az Anyám(na)k, ha nem ád egyebet, majd egy Pujkát ütök, mert én étel nélkűl a' mezőre nem mégyek … egyet meg ütőttem, és vittem a' Mezőre [Pósa SzD; Ks 34. VI. 1]. *1794:* De az inctus pásztor ezzel menti magát, hogy ő fenn állva, jó vigyázással őrizte a falu nyáját, és ő, sem maga, sem eselédje nem ütötte azon marhát [M.hermány U; RSzF 217].

6. üttet, megszólaltat; a pune să bată (tobele); ertönen/erklingen/erschallen lassen. *1662:* megviszik vala, hogy … török seregeket láttak, mellyet Kemény János fejedelem hallván, dobot ütött a felülésre [SKr 670]. *1705:* Aminthogy most is, mihelyt trombitát fúttanak, mindjárt dobokat ütöttenek a táborokon is [WIN I, 579].

7. (óra) hangosan jelez; a bate/suna; (Uhr) schlagt. *1573:* Iacab Zabo Ianos zolgaia Azt vallia … mykor az borbel Marton hazahoz Iwtotak Azkor wteot Tyzet az hora [Kv; TJk III/3. 277]. *1574:* Zeoch gërgy Azt vallia hogi … ky Indul egi dorongal, tahat azomba Ely Ment dolgara, otthon hamar kilenchet wteot az hora, Egi Ingbe gatiaba volt eowetzetlen | Mezaros Ianosne Azt vallia hogi azt Bezellete az Lean eonckj hogi Eecher efely vtan Mykor az also hora ketteot wtet volna, Eotet az Azzonya fely keolty Illen zowal kely fely esse lelek leany fony [Kv; TJk III/3. 357, 392c]. *1582:* S(tep)hanus Tapazto fassus est … Latam Nappal mint eg ket orakor tajba hog Danchak Ianos es Dabo Leorincz a' Bornemiza fiawal Thamassal egbe vezwen keowel haigallia vala, de az kochis legenick mikor rea tamattak Danchakra, az vthan ket orawalis wolt mert akkor chak hamar tizet wthe az ora, hog le zalla a' harcz [Kv; TJk IV/1. 12]. *1710 k.:* Egyszer hallám, hogy az óra üte kilenecet | Egykor mondja a szolga: Ennyit s ennyit ütött az óra [BÖn. 584, 594]. *1823–1830:* Szembenézve tehát a toronnyal, van a Mundi Systhema elaterek által forogva, mint az óra. Ez a nap óráját mutatván, 24 órákat üt, nem tizenkettőt [FogI: 177].

8. odaüt, odavág vmihez vkit/vmit; a trînti pe cineva/ceva de …; etw hinschlagen/hinhauen/hinschmeißen. *1568:* Barbara vxoris Casparis Jaxit iur(ata) fassa est, hogy eo ezt hallotta, mikor Jmar a per meg volt, haza megien volt gergel deak hegedwlőe, es hogy Andras Kato meg hallia, mond hogy Jhol az en hegedosom az Rosz bestie kuruafia gergel deak Egy szap (!) Tyukmonyom vagion vgy kellene az hegedohoz wthnom hogy vgian meg kondulna [Kv; TJk III/1. 236]. *1573:* Bodog Gabriel Azt vallia, hogi … Az azzon meg Bwzwl Rayta Mond neky Meny ky Innet eleolem, Mert Mayd az feiedhez Iteom az kwlchot [Kv; TJk III/3. 110]. *1584:* Oswald Gergely vallia, ot valek az korchoman … esmeg hamar egbe zolalkozanak es ozta(n) Danch Leórincz vg wtthe a' kannat Zabo Gal feicheóz esmegh wthy vala teobzoris, de en vcóm kj a kannat kezeből [Kv; TJk IV/1. 200]. *1596:* Az hozzú <be>ste lelek kúruafiat ha itt kaphattam voln<a> a' hatahoz yttem volna az karoth [UszT 11/9]. *1632:* hogy el hozzak az bort, ki teőlte az Annia kanczojabol, a kannaba, az kanczot az feöldheöz üte [Mv; MvLt 290. 67]. *1766:* a' halász meg ragada Tot Mihállynak az inget a' mellyik (!) a fejét a szaru fahoz hanyotá üté [Koronka MT; Told. 3a]. *1767:* azon potentiarius emberteleukedett, gazalkadatt, az Egetboros Üvegeket, kantsokat az Asztalhoz ütvén mind öszve rontotta? [Majos MT; Told. 26 vk]. *1776:* Tudjae a' Tanu … hogy … kitsoda … és kikkel minemü Fegyverekkel és eszközekkel ment reá hatalmasul a' Meg nevezett Szánto Földre … kik nyultak az Exp(one)ns Emberei Marhaihoz … és Ekeihez ütették é vertek é Őket …? [BSz; BetLt 6 vk].

Szk: *földhöz (ver) ~. 1600:* Kanudert Mihaline Cathalin Azzony … vallja … Orban … rea mene, es torkon ragada, s vgy cote az feoldheoz mondwan neky mert bestie roz kur(ua) fy azzony hogy fattywnak zydad az fiamatt, Nem chinaltam en fattyut [Kv; TJk VI/1. 431]. *1722:* az ő kglme Felesége hozzája menvén kérte tölle a korsojat hogy igjek, az szolgalois oda adá s Nagj Ferenczne Assz(ony) foga s az földhöz üte, az után a kartosát is az földhőz üte [Eöc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. *1781:* Serb Ignátot bottal husángolni és verni kezdette … haját nagy szitkozodások között meg fogván az földhez ütette, verte rugdasta [Ádámos KK; Pk 7]. *1797:* Felesegemet … öszve verte s rontotta es a' Földhez ütette | Szilágyi Mihály … meg ragadta a' szegény gyermeket és ugy a' földhez verte ütette hogy máigis nyomorék farába [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

9. belever, beleszúr; a înfige; hineinschlagen, (hin)einstechen. *1584:* Katalin Keomiwes Mihalne vallia … kwlte(m) vala a' zolgalomat fewz zedny, Az vta(n) valo harmad Nap … zappanoztatok vala velle es Mondany kezde ezt, Im Azoniom Ne(m) tudom my lele a' labomat mintha egy kest Ewttenek volna most a' labomba [Kv; TJk IV/1. 257]. *1592:* Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia … Eztis hallottam hog vetelkettek az Cassaj Kalmar Thamasne es az Leania … monda az Annia az leanianak Niarinenak balgas bestie lelek Curwa mert belled wttem az kest [Kv; TJk V/1. 300–1]. *1600:* Lazlo el ruga az lowat chakant ranta Gergelyhez … mondam neki hogy hagy beket effele dologhnak mert el keöltel az Mindzenti cipoiatol, ha meg ne(m) zeönel wgy wtem ezt az keöwet feiedbe [UszT 15/142 Chiki Gyeörgy Wdwarhely vall.]. *1603:* Zegedy Istwan Leania Annok vallia … lattak volt egy sachikochikat az oldalan, azt akartuk el venni teolle … vgy wte belem az kest [Kv; TJk VI/1. 706]. *1617:* Tudom azt hogy a To el uagasert az szent simonj Lofeyek s Veres drabantok Any feöldet fizettek uala hogj negj lon s egj szekeren eligj hoztuk

uala kj a fa szegeket cö magok mutogattak ki, hogj wsd ide az szeget [BLt 3 Blasius Debreczj de Zent Marton pp vall.]. *1686:* Gaspar a fejib(en) ütö az Csákánt [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. *1717:* Bukur Györgynek egj fel esztendös Süldöjét Kondrad Makave az kutyakot rea uszitvan ... egy karoba(n) utötte magat es meg holt [Szurdok SzD; JHbT]. *1761:* Ferentz Lörintz ... Az el mult esztendöb(en) ... az Öcsivel Andrással tántz közben egyben veszvén, két ragada reá, 's a hasába üte [Szászsztiván KK; BK. Michael Demeter (37) jb vall.]. *1771:* Bölkényiné és a Botskorne Ura a szakáts publice kiáltották Nagy Josefnét és Anuczát Boszorkánnak ... bé mentek volna a házában ... Nagy Josefné gyapjat fonván ottan ottan az ágya lábához Sétálván, melyet nem álhatván (: mint hogy szokatlan Eczakának idején ... :) fel kele haragjában, és kapván a Konyha késit az orczájába ütötte [Dés; DLt 321. 47b]. *1791:* Vagy ketekbe ütöm a' két vagy magamban meg sem adom meg [Kide K; DVJk 132b]. *1803:* a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtöl ... egy lántzot, két csafflingját (: a' melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tökékbe szoktunk ütni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztyuk a' lántzot :) [Toplica MT; Born. XVc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.]. *1836:* bé mentünk tsovát ütöttünk a' kapura ... azután az olá a Csovát le hánta [Csekelaka AF; KCsl 16].

Sz. *szeget ~ vki elméjébe. 1664:* Hírcivel, hidgye, itt nagy szeget ütött az emberek elméjében, tudja is Kegyelmed, itt hamar fog afféle [TML III, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Kegyelmednek úgy küldtem meg, ehez képest alkalmazhatja írását. Elsöben is, hogy szeget üssön elméjekben valami medius terminusok által [TML IV, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *szeget ~ vki fejébe. 1668:* Nem árt novellában Kegyelmednek megírni, hogy Zólyomi uram gratiát kérne s örömest kijüne; ezzel is szeget üt fejekben [TML IV, 394–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Vajmi édes Komám, csak az is nagy szeget ütött az én fejemben, hogy az gyalogok felöl ö nagyságok nekem semmit sem írtak volt [TML V, 616 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1823–1830:* E nagy szeget ütött az apámnak fejében, és az udvarban hírt sem adván, hazafelé indul [FogE 82].

10. vmit ráüt/ráver vmire; a aplica un semn/o pecetă pe ceva; auf etw d(a)raufschlagen. *1573:* Nilas Mate Azt vallia hogy ... eo Mate kowachnak Adot volt kasat kyt Meg Vytot Beleget leh veotte es az Eomagaett vteotte Rea vgy arwlta, kyert az ech megis Butette (!) volt valamiwel | Istwan kowach azt vallia hogi ... Mate kowach az Maswnnat hozot kazat Meg veotte, Meg horgaztotta vekonitotta ettzette es az Eomaga beleget vteotte Rea [Kv; TJk III/3. 180, 181a]. *1704:* Midőn pedig mind urak és förendek, követek, a székek és vármegyék zálogjai és privatus nemesemberek is, akik itt találttatanak, mind subscribálták és pecsételték volna, legutol az három natio három pecsétit is alája ütötték, és úgy küldték ki egy s más emberektöl [WIN I, 180]. *1710 k.:* Hozta a város pecsétit is kettös papirosocska között zöld viaszra ütve [BÖn. 970]. *1810:* mi a' nyom mértékét réá tettük s rittig ütötte [KLev.].

11. beleüt/belecsap vmibe; a trăsni, a cădea în trăsnete în ceva; in etw (hin)einschlagen. *1622:* az mennykö elsöbben csék az Tordai utcai kis ajtón alol az város kőfalára az kis erkélybe ... másodszor üté az Torda utcában az küs ajtón való tornyot; harmadszor esmég az rabok tornyát üté, mely ugyan meg is gyúla hamar tőle [Kv; KvE 154 SB].

12. rajtaüt vkin, megtámad vkit/vmit; a ataca prin surprindere; jm überfallen. *1604:* mikor ... nieresbe(n) valo kosarunkot, marhanknak megh akartuk uolna nagitanj, keozwllwnk bizonios Attiank fiaj iele(n) leue(n) az Farkas lakj Attiankfiaj marhaioknak kosara feleoll rank wtenek, nemw gonozul teueo emberek zinte scotet ueghbe [UszT 18/73]. *1653:* a havasról alájöttenek sokan ... harmad nappal is reánk ütöttek vala, de ott nem ejthetének halált [ETA I, 138]. *1662:* Ugyanakkor a vajda udvarára is ütvén, magának is ugyanakkor, ha tanálhatják, végére járnak vala [SKr 334]. *1670:* Értjük, hogy az németek ügyekeznének az Husztra transfugiált magyarországi atyafiakra ütni [TML V, 296 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyan ma Sellemberkre menvén ki a lovas németeknek felek, olyan hír jött, hogy a kurucok rájok ütöttenek, melyre nézve az itthon levő lovas militia is hirtelen kimene [WIN I, 395]. *1710:* Onnan a bányavárosokra ütvén, mind aranyból, ezüstből felette nagy praedát tesznek [CsH 155]. *1764:* a szegény csikiak ... azoknak bizony gondolatjokban sem volt, hogy rebelliót indítsanak nyavalyások, mert amint mondják, egy szikra fegyver nem volt nálok, annak felette minden félelem és tartalék nélkül lefeküdtek s álom közben ütöttek reájok [RettE 161]. *1771:* Béhozá oly titulus alatt, hogy insurgeálni ne tartozzunk, holott, Istené a dicsőség, semmi ellenség országunkra még nem ütött, hogy insurgeálnunk kellenék [RettE 254]. *1803:* minek elöte engemet fel praedaltanak, és Sütegetenek volna a Tolvajok az elött ... harmad Napig itanak ... az utan egy het mulva a Tolvajok réám ütetenek fel praedáltanak [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1823:* a' volt talán a' kinézése a mind masokkalis szokot tenni, hogy én azon Matskolodásáért reajok találok ütni meg sertéttetésemért, hogy mind nyárt Tisztekre nyargaljon hogy rajta huzonak valamit számára [KLev.].

Szk: *~tön ~. 1678–1683:* Rakoci ... az elöt ellenseget nem talal vala, mostan hon elöl, hol odalfelt, hol hatul ütten ütik hadat, s, nemzetünk hulton hul [Ks Kornis Gáspár kezével].

13. támadó szándékkal közeledik vmihez; a începe un atac în direcţia ...; zum Angriff ansetzen. *1693:* Az tatár ... Debreczen felé ütvén, egy nehány falút megrablottak, az szegényeket elvitték [HAMN 332].

14. kiüt; a apărea; ablaufen, ausfallen. *1664:* Anniska éjszaka vátig hurut, nappal az az kedvesebb mulatsága, az librike fiát az nyakára viszi, mint Ersók ötet, úgy hordozza. Jankónak az orczája egynehányszor megtisztult, de ismét kiütött, most is üt egyszer [TML III, 27 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1658:* Boricza asszony felöl irhatom Kegyelmednek, hogy valóban üt rajta az himlö [TML I, 170 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1843:* nagyon résen aludjunk az esetre, ha a' veszedelmes kehe nyavalya ismét a' kis csikók közé ütend [F.zsuk K; SLt Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez évr.].

15. *pártot ~* összeesküszik vki ellen; a complota, a urzi un complot împotriva cuiva; sich gegen jn empören/auflehnen. *1610:* Az országgyülésbe akarván menni az fejedelem Báthori Gábor, Besztercére, az urak pártot ütvén, az pápás urak Szék városán meg akarták ölni az fejedelmet [Kv; KvE 140 SB]. *1614:* Mikor mind egybegyült volna az egész székelység, – mondják, hogy közel töltek volt 40 czerre, – ök magokat elhívén és az hadban pártot ütvén az ország és nemesség ellen, az szabadságot erövel is meg kezdték venni [BTN[2] 43]. *1668/1799:* a böjtben Zolyomi Miklós a fejedelem ellen pártot ütvén, bé szökék Törökországba [Mv; EMLt XVIII/457]. *1671:* Onnan azt írták: török császár birodalmában is gyakorta eselaliák támadván, az császár meg szokta

büntetni; így ő ellene is némely magyarok pártot ütvén, élete s méltósága ellen fegyvert fogván, az olyanokat ha ő is bünteti, nem illik az hatalmas török császárnak ahoz szólani [TML V, 643–4 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710:* alattomban magok között elvégezik, hogy a császár ellen pártot üssenek [CsH 71 1665-re von. felj.].

16. tart, rendez; a face/organiza; halten/organisieren. *1742:* A féle Instellatiokor itten jo vendégséget szoktak ütni az Ispányok [Méra K; AggmLt C. 12]. *1814:* Bécsbe nagy Congressus volt ... Budárais le jöttek, és ott nagy vendégséget ütöttek [Dés; KMN 275].

17. kelt, okoz; a face; erwecken, verursachen. *1761:* Blidár Gligor nékie bort akarván vinni a' kortsoma házhoz ment borért, s mikoron a' kerten bé hágat én ... az utzán voltam, s hogy bé hága a' kerten tsak hirtelen nagy lármát ütöttek belöl s hallott az ütésnek Supogása mi hozzánk [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Joannes Pap (30) ns vall.]. *1769:* midőn Titt Somkereki László Vram a Szenát el akarta hordani, kik ütettek lármát félre vérvén a harangot ...? [Dob.; RLt O. 1 vk]. *1782:* Pápai István Ur ... azt mondá; hogy nem kellett volna ollyan nagy lármát utni belölle, hanem azon Contractust ki kellett volna adni Székellyéknek minden lárma nélkül [Torda; KW Vall. 11]. *1808:* az Ökrek haza térvén a Ratz Vonuly fia Máftyét kegyelmed jol meg verte, hogy Ratz Vonuly ... lármát ütött Ötetis kegyetlenül meg kinozta [Felör SzD; BetlLt 7].

18. vkihez hasonlít; a semăna cu cineva; jm ähneln. *1662:* Én nem is tudom, kihez ütött, mert ez az gyermek oly nagy szoptató, hogy ugyan mód nélkül vagyon [TML II, 242 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1758:* Keresztelteltem Mihálynak. Ennek egyik szeme kisebb volt ugyan a másiknál, de igen szép állása volt ábrázatjának, egyébaránt igen ütött Aczél uramhoz [RettE 68]. *1779:* Természetekben sem ütöttek az atyjokhoz, mert az apjok alázatos ember volt, de a fiai igen fennlátók [RettE 398].

19. cred; a proveni; stammen. *1710 k.:* Ehhez az anyjokhoz ütött minden bün, melyet én minden bünön meg tudok mutatni, hogy néki olyan természeti, minéműségе vagyon [BÖn. 471].

20. vmennyit felér/kitesz; a se ridica la ..., a atinge un anumit număr, a face; sich auf etw belaufen, etw aufwiegen. *1735:* Decima ... tartoznak ... Mehből, Jubol, Baranybol a tizedeket ki adni; ha penig a Méh a tizet nem üti, redimáltatik, denar. 2 egj kosár [Mezősztjakab TA; JHb X/9. 22–3]. *1770:* Ebben az Esztendőben Fonot nem attanak, a mikor pedig történt, hogy attanakis, egy egy fontnál többet nem attak, és ha Pozdorjás volt, s a fontot nem ütötte mikor be vétték, nem kivánták hogy ki Potoljuk [F.várca Sz; BK]. *1791:* Belső örökség ... mérték szerént valo szélessége 6 ~ hat, hoszszusága pedig 102 ~ Száz két jo öleket üt [Ádámos KK; JHb XIX/31]. *1843:* ha nétálánná mü részűnkkött (!) a menynyit ad nem ütnö, abba az esetbe sem szorulnák meg, mert a fiak minyájan többel 400 m forintokk(al) tartoznak [Bözödújfalu U; Pf]. *1845:* a' Killyeni család ... adott ... Kispál Károly Urnak 5. az az öt német öl szélességü helyet ... 's ezt ... már kiis mérték; miként annak hoszsza mérő lánczal meg mérne ütött 121 ~ az az száz huszon egy német ölet, és három lábat [Sszgy; Kp V/384]. *1846:* fa hidhoz ... Schrofok ... talaltatnak az elbontando hidnál 26 darab ... mellyek hogy a kivánt ... nagyságot üssék potoltatnak darabonként 2 lábbal [Dés; DLt 858/1847]. *1853:* ki mértük a ... szánto földet és ütött a földnek felső Szélessége 13 öl és 4 lábat [Dálnok Hsz; BLev.].

21. *~i a mértéket* vmilyen elvárásnak megfelel; a corespunde cerintelor; das rechte Maß haben. *1779:* A bé küldöt Tyro azon kivül, hogy a Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatot, az mértéket koránt Sem ütötte, azért Simpliciter rejicialtatott ... à Protocolumba bé irták hogy millyen rosz és Semmire kellö volt | A most assentalt Lovatis nehezen vették bé, mivel a' mertéket nem éppen ütötte [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

22. vmibe vált; a bate în ...; wechseln in ... *1810:* Nika Csulei ... bajuszsza veresbe üt [DLt 136 nyomt. kl].

23. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bátortalanságot ~ vkinek a szívébe* elbátortalanít; a descuraja/demoraliza; entmutigen. *1739:* az elsö szerencsétlenség, egy kis bátortalanságot ütött az embereknek az szivekben [Ks 99 Kornis Antal lev.] * *czövekre ~* kiköt; a priponi; anbinden. *1669:* Kaszálo retek igen kevés vagyon; Az Ludatis czövekre ütik [Tormás H; BfN Székely László lev.]. *1749:* szekeres társa ... reccusalt hogj a' lovát etszakára pascuatiora ki ne vigje, de az I ... majd mind edgj erőszakoson vitte ki, assecuralvan, hogj mint a' magáréra gondot visel, és ha a' magáé el nem vész, az sem vész el ... ki vivén czövekre ütötte, s, maga a' czövek mellé fekütt, mégis ezen ló azon étszaka el veszett [Torda; TJkT III. 263] * *guta ~ vkit* a lovi pe cineva damblaua; jm ist von dem Schlag gerührt/getroffen. *1640:* Bukur Makaucze ... Az Apiat az Gutta ütette [Ohába F; UC 14/48. 35] * *orrához ~ vmit* vkinek az orrához ver vmit/orra alá dörgöl/dörzsöl vmit, vkinek felhánytorgat vmit; a da/pune cuiva ceva în nas; jm etw unter die Nase reiben. *1629:* Rab Gergely egj czomo penzt hoza oda ciel, es az orromhoz üti mondua(n) penz volna ez eszczk [Mv; MvLt 290. 35b] * *szeme közé ~* felró vkinek vmit; a spune cuiva ceva direct fără menajamente; jm etw ankreiden. *1882:* Tudod te! dicsekedtem-e én neked valaha? Üsd a szemem közé, ha igen – hanem most eselekszem [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *tréfát ~ vmiből* tréfát üz vmiből; a lua ceva în glumă; Scherz treiben. *1819:* abbol mi cselédekül sokszor trefát ütettünk [Kv; Pk 2 Jakab Krisztina Szekely János fel. (36) vall.] * *vasat ~ vkinek a lábára* megvasaz, megbéklyóz; a pune cuiva cătuşe; jn fesseln. *1587:* Az zegeny eze fogyatkozot lakatos Miert hogy feleo hogy twz Myat kart thegie(n) egez varasnak wegeztek eo kegmek valamy zwr kontessel Rwhazzak megh es wssenek wassat a labara legien az foghaznal [Kv; TanJk I/1. 56] * *véggel ~ vmibe* vminek a vége érintkezik/határos vmivel; a fi cap în cap, a fi cu părţile extreme alăturate; miteinander in Berührung sein. *1784:* a Bánpataki földek hoszszan a To mellett nyulnak az Aranyi Nyilok pedig véggel ütnek beléjek [Arany H; JHb XXXI/51. 44] * *vkinek a fejéhez ~* vkit felelősségre von; a trage (pe cineva) la răspundere, a cere cuiva socotcală; jn zur Verantwortung ziehen. *1619:* Ez ellen azmit az szegény ratiióm hozott – mint olyan nagy ember között egyedül lévén; egyik elővött, másik nem várván az ellen való resolutiómat, még más ütött az fejemhez –, eléggé hánytam én is [BTN² 203] * *zárba ~ vmit* bezár; a încuia ceva; etw einsperren. *1823:* kéntelen voltam a kezembe lévő Sütö lapáttal ki kergetni, és jol meg rakni, minek utánna ki kergettem volna, s az ajtomot zárba ütöttem az ablakon akart bé buni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827].

üteget, ütöget 1. vereget; a lovi de mai multe ori; klopfen, (wiederholt) schlagen. *1585:* Foris Caspar vallia, Az Gialaj Ember Syweget veotte vala ell ez holt Iffiw ... elseobe Az Alperesek Zolitottak megh es wteógettek, Az Gialaj ember

sywege fel vetele miat az Iffiath [Kv; TJk IV/1. 473]. *1600:* Kamudert Istwan … vallia … Amikor Jde monostor vala vegere Jutottunk volna Barbely Marton vgy zagulda az co kerty fele keozcolleonk valamy zekerek keozze, mikor az megh holt ember elejben allott volna vgy kezde cotcogetnj Marton Vram | Molnar Jstwan az Ispotalybely molnar … vallya … latam hogy az bachy ember az palchate awagy botot az tanizra zyiarol kezde ky feyteny amikorra ky feytette volna cotcogetny kezde az zegeny embert velle [Kv; TJk VI/1. 509, 521]. *1636:* hallam hogy monda, hogy el megyc(n) uala az Ember, de en kezdem utógetni egy kis faval [Mv; MvLt 291. 70a]. *1639:* lattam azt hogi Szeöcz Danielnet cölelgette czokolta Szekelj Janos, minketis mint szolgalokat üteőgetet az korbaczal [Mv; MvLt 291. 174b]. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet á törvénynek, hogy mivel az I(ste)nnek paranczlattia elle(n) vétkezet, per hoc, pro exemplo alioru(m) mint hogy korsagos az captiva, ám bátor az pelengeren megh ne verettessek, ha ne(m) szalma koszoru tętetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék, elseőben megh kerülve(n) velle az piaczot, és az ki késéresben seprüvel haromszor, negyszer üteőgetve(n), és teőbbé, ez vásárba(n) hir nelkűl ne találtassék [Kv; TJk XI/1. 197]. *1749:* Tot András ur(am) … ütögetni kezdé az Asztalos Grigor fiát hogy tegye le a' karot … Drágán Simontis meg ütögeté eő kglme s, leveték a' karót [Szentbenedek SzD; Ks]. *1761:* Látám hogy Blidár Gligor Krisán Vonult nálla lévő páltzájával válközben ütőgeté [Illyésfva Sz; BfR Fasc. 45 Marosán alias Rékore Aleksza (40) zs vall.]. *1776:* minek utánna az harangot fere vertik, akkor mentem ki … ott láttom, hogy ütegette kimeletlenül [Katona K; Born. VI/14 Nagy Istok (42) zs vall.]. *1791:* egy páltzával ütegette [Bács K; EMLt].

Szk: ~ *vkihez. 1584:* Sophia Kun Miklosne vallia … ozta(n) ugy verte megh Caspar az Azont … Daroczine a' Caspar Anniat melybeis very vala, kit lata Caspar, es vizontagh le vona Daroczinet, es megh zabaditwa(n) az Anniat teolle, vgy woteogete valtigh hozza [Kv; TJk IV/1. 346].

2. paskolgat; a bate uşor cu palma de mai multe ori; tätscheln. *1599:* Paysgyarto Jstwanne Jlona azzony … vallya: Ennek eleotte egy nehagy eztendeowel menek oda Korchyolias Jstwan hazahoz valamy peterseliemert hatra menek az kertben tehat az azzony vezteghh fekzik, es ez legeny Georgy az faratt cotcogety kibeol en akkoris semmith iott nem remellek [Kv; TJk VI/1. 364].

3. csettintget; a plescăi/pleoscăi; wiederholt schnalzen. *1813:* Brechner Márton … midőn beszél a Nyelvével gyakron ütegeti a fogait [DLt 790 nyomt. kl].

ütés 1. lovire; Schlag. *1574:* Catalin azzony Molnos Mihalne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Aratasnak vtanna hamar volt hogi Mazas peterne Eohozzaya Ment volt ky az hostatba hwl lakik … az karjan Inget fely Twrte latta hogi kekes volt, de co Nem latta kytwl Es Mint leot, wtes vagi zorongatas volt [Kv; TJk III/3. 392]. *1586:* Chizar Mihalne vallia Latam hogy harma(n) ket chizar legeny es Grusz leorincz egbe cheompeoloettek vala, de Ne(m) latta(m) ky wteotte, wtest se(m) latta(m) egikteolis [Kv; TJk IV/1. 547]. *1598:* az J(neta) … migh akara addig vert … Az elseó ytesserth ha teórüeny halalakarasnak terhe(n) zollok hosza, Annak Vtan(n)a valo sok veresegereol ualo faidalmot húzoncot forintert fel ne(m) vette(m) volna [UszT 13/27]. *1630:* En hazoknal sokaigh laktam Kalos Giörgjek(ne)k, de nem lattam semmj üteset az gazdamnak kiuel az felesegenek megh kellet uolna halnj [Kv; RDL I. 19 Tot Gergeljne Sophia vall.]. *1660:* Puskát ránta hozza rea ránta az keővet hogy megh leöje, mellyre mas ember egy kép nyellel hozza wte hogy láta hogy megh akarja leöni, az ercetis rea ranta az serpenjeőre melly hozza valo wtésen megh rugoszkodek el esven mind Lovastol mideön fel kelt rugaszkodek az Io Mihaly haza fele [Kv; TJk X/3. 317–8]. *1699:* az J … azt vetette a' szememre: tudode te hogy hamis hitűnek mondottal te engemet ugy dőfött meg a' puskajaval: es eze(n) kivűl valami ütest verest hurczolast practendal ellenem az J. mind azokat ha esett valami en tűlem magam oltalmaba(n) esett [Dés; Jk 295b]. *1707:* a mia az ütes mia … Csonka Gjorgj Ur(am) megis holt [Dés; Jk]. *1756:* végeztetik, hogy mái Napon ötven korbáts ütessek rajta, nem külömben a' jövő Tsőtőrtökon is annyi ütésből álló korbátsot szenvedgyen [Kv; TJk XVI/8. 10]. *1784:* Horának nem a lábaszárán kezdették a törést, hanem a gubernátor parancsolatjából a mellén. Két ütés után mindjárt megholt [RettE 428]. *1802:* Forro Lajos … alig lépett kettőt nyomba találta a' Vasvillás kotsissa … B. Bánffi Pál Ur eő Nagyságának, s olyant ütött edgyet reá … hogy ha kalapja nem akadályoztatta volna az ütés sebességét ketté esett volna a' feje, tsak ugyan ugyis bé hasadott a' feje [Mv; Born. XXXIX/53 Susanna Venus (19) cons. Jacobi Schreiber camponis vall.]. *1846:* Virág László … Meszaros mesterséget folytato Legént meg visgálván az Dési fogházban … az Jobb kezen az ugy nevezett könyök orson egy kemeny vak ütés találtatik két kissebb Daganattal, mely ütés mián keményen karja meg gyuladatt [Dés; DLt 530b]. *1879:* Úgy szabják neki a törvényei, hogy megkérdezze Rózát: nem kényszerítik-e, hogy hozzád menjen feleségül? jószántából cselekszik-e, avagy erőszakkal, ütéssel, veréssel kényszerítik? [PLev. 47 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *esik vkin/vmin. 1600:* Kwn Martonne Ersebet Azzony … Hoc Addit … azon hertelensegben essek az cotes Antalon [Kv; TJk VI/1. 429]. *1751:* vasvillát … a maga feje mellé nem tartattam eszemben hany ütes eset rajta [M.csapó KK; Berz. 12. 92. 203]. *1784:* azonnal halám hogy valakin Ütés esék mert egy az ott valok közül aszt mondgya jaj el törek a kezem [Béta U; IB. Agilis Közepső Széjes István (43) vall.]. *1806:* ezen az édgy Sertésen ollyas ütés nem esett melly miat meg dögölhetett volna [Dés; DLt 82/810] * *~nek helye. 1751:* szám szerént hány ütesnek hellye lattzatott rajta nem tudom [M.csapó KK; Berz. 12. 92. 203]. *1756:* Az én meg holt uramnak testén pedig a verésnek vagy ütésnek hellyei meg szamlalhatatlanok voltanak [Benecne H; BK 1143 Provida Foemina Szintziana (40) jb vall.]. *1807:* el fogattatásod után meg mutattad éppen az ütésnek vak, és szederjes hellyét [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * *~t ejt vkin. 1740:* az I az kapun által tsapván in fratris sui defensum ejtette az ütest Kováts Samun [Torda; TJkT I. 181] * *~t kap. 1745:* mikor visza ment az katona az fogadob(an) az emberek hajigaltak utanna hajtolag ütest kapot [Mocs K; Ks 5. X. 6 Nyikita György (38) zs vall.]. *1806:* egy ütést kaptam a kefeseprüvel a fenekemre mert ki téptem belölle egy tsomot [Dés; KMN 178] * *~t kaphat. 1805:* életiben nagy huzo vono és izgága szérző ember volt, és tsak azértis belé kötött az emberekbe ok nélkülis hogy égy ütést kaphasson s az után jol meg ránthassa [Formos K; KLev.] * *~t kifedez. 1844:* T. Jobbágy Moses urnál lakva … Pakulárja előmbe került és meg akart ütni, ezen ütését ki fedezvén réá ütettem

botommal vagy kéttzer azzal el szaladtam [Bágyon TA; KLev. Bentze István lev.] * ~ *történik. 1802:* ujjonnan cö Ngã elö beszellö hogy az Mlgs B. Bánffi Pál Ur cö Ngã tselédjei hogy mentek Szállására s kotsissát hogy vertek s miként hatalmaskodtak, egy más között mitsoda ütések történtek [Mv; Born. XXXIX/53 Jos. Bako de Siklod (30) táblaseriba vall.] * *~t tesz. 1794:* olly kemény ütéseket is tettenek a' Czigányokon, hogy soha sem gondoltam hogy meg lábbolyák [Mezösztkirály MT; Berz. 9/74] * *egyik ~ éri a másikat. 1633:* teglas Ferenczne az Berkezi Mihalj hugat az kezeuel igen tazigallia vala, ugi hogi az leani orrara essik vala, az uta(n) ... teglas Ferenczne azo(n) leant, el niutoztatua(n) az tegla cziümel ugi verte hogi eggik ütes az masikatt ott erte ... tudom hogi sokaig fekuek az leani az veresben [Mv; MvLt 290. 141a] * *elhalad az ~től. 1794:* ragadván ... egy Cseber rudot ... ugy vágott hozzája, hogy ha érte volna mingyárt meg holt volna valamellyik, de Horvatek viszsza rukolván el haladtak az ütéstöl [DLt 1799. év al.] * *felveszi az ~t. 1591:* Kopaz Andrasne Magdalna azzoni ... vallia, Latam hogi Haczoki Thamashoz hatonnis vernek vala, es ez legini hatrab hatrab megien vala eleotteok, es fel vezi vala az wtest [Kv; TJk V/1. 90]. *1630:* megh uert, de az szoknia alljaual fel ucottem az wtest, es nem igen fait [Kv; RDL I. 19 Relicta quondam circumspecti Georgy Borbelj, nomine Helena vall.] * *kalapács ~e. 1802:* (A kocsis) le verve a' földen sokáig fetrengett a kalapáts ütése hellyitis láttam [Mv; Born. XXXIX/53 Joh. Virág (74) vall.] * *kemény ~. 1764:* az Borbely ... referállya, hogy az kemény ütes miatt koponyája meg hasittatván, az agyvelön levö hártyais meg hasadot, mely halált szokott causalni [Torda; TJkT V. 237] * *korbáccsal való ~. 1777:* Székely Ersébet ... az deresben 66 kemény korbátstsal valo ütéseknek két izben való Szenvedésére olly conditioval itéltetik, hogy innen az Város határárol örökösön el-takarodgyek [Kv; TJk XVIII/6. 95] * *leesik az ~be. 1607:* Azonba neki fútamek ... Benedek Peter megh terule ige(n) hertelen, el esek, de en ne(m) tudo(m) ha az wtesbe eseke le vagy chiak terültebe [UszT 20/302 Gabriel Tolnasz (!) de Medeser pp vall.] * *száraz ~. 1653:* Pater Argentát hasonlokba ütötték vala, Joannes Nigert megölék a kolosvári vitézek, a többin is valami száraz ütések estenek, de nem igen kérkedtek meg vélle [ETA I, 79 NSz] * *vérengző ~. 1796:* Táré Lup ... azon Személy vérengező ütéseinek ellent hánt, és egy tsapással Homlokb(an) talalta [K; Eszt-Mk vk] * *vett ~. 1795:* Kontrátyinak Nagy Josi által lett meg ütése esett estve bé-Alkonyodatkor, a' vett ütésböl pedig halala más Nap reggel viradta tajékán [K; KLev.] * *vkin tett ~. 1762:* osztán ezak haza felé mendegeltem s lantoltam a rajtam tett ütessel [Hagymásbodon MT; Told. 48].

2. az ütés eredménye/nyoma; urmă de lovitură; Schlagspur. *1574:* Nagy lacab varos Zolgaya vallia hogy Borbel Ianos kertere kwlte volt Eotet az vey haza Aytaya meg latny, Latta hogi wtessek voltak az Ayton es az ablak alat az chyzmawal valo Rwgdosasok [Kv; TJk III/3. 357]. *1584:* Erdely Caspar vallia ... Monda(m) Myerth viteted be Sogor Na(m) Ninch semmy seb raitad, Akor ez Maten semmy wtes Nem vala [Kv; TJk IV/1. 283]. *1597:* En ne(m) latta(m) hogy úerte uagy uaghta úolna Leorinch Pal az cókret, de en nyúzam megh s latam hogy nagy ytesek úoltak raita, az Vęr megh teólte uala az beór allyat az hol az ytęs volt [UszT 12/132 Joannes Varga de S. Mihaly jb vall.]. *1637:* Latam Balyka Istoko(n) ütes vala, ne(m) tudom ki ütte volt de Zala Györgyre haragzik vala [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Joannes Szaz (50) col. vall.]. *1644:* Munkaczi Borbeli Istua(n) ... fassus est ... Baczio Ianosnak az fejen az meli sebet fel metelenk, az vtes vala de oldalfelt vala egi egi kis niuzas mint egi kes meczes ollian vala [Mv; MyLt 291. 418a]. *1654:* igen rut utes vagion az fejen ugy anira hogj szovatis elig vehettiuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. *1756:* A meg holtnak Testén, fején, mitsoda ütések láttattak vagy Sebek mellyek mián kellett volna meg halnia nemde nem a Nyaka szegette meg ...? [H; BK 1143 vk]. *1781:* láttam szemeimmel Opra Bárának Fején három ütéseket ... Tordara Feltserhezis vitettet hogy gyogyitsák [M.szopor K; MkG 36. 3/2 Petrásk Iuon (30) jb vall.]. *1791:* fájtatta az ütést [Bács K; RKAk]. *1819:* az ütés is tsak ... egy ujbegynyi meg vérezett hellyen latttzott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1829:* az Lábom szárát meg ütöttem egy kevéssé akor Számba sem vetem három vagy négy nap az ütés magába mindig Dolgozot mind adig a mig ki fokasztota a Lábam szárát [F.gezés NK; Told. 7a].

Szk: *igen fájdalmas ~. 1831:* találtam ... a bal könyökének belső felén három Czolos hoszusagu igen fájdalmas ütést meg Szederjesedve és meg dagadva [Mv; Berz. 21] * *kék ~. 1749:* Juvon Grék, és Szimion Girloman, öszve veszvén egj más között megtépelödtenek, de sem kék ütés, sem peniglen vér eresztés nem volt rajtok, minthogy nemis verekedtenek [Asz; Told. 3] * *véres ~. 1813:* bal lábán az térd Kalátson hasanlo véres ütes [DLt 162].

3. támadás; atac; Anfall. *1662:* Török tábor Várad felé fordul, Barcsai Ákos csak kinn száll ... Az vezérnek vár kapuja eleibe ütése [SKr 566].

ütésecske kis ütés; lovitură uşoară; Schlaglein. **Szk:** *~t kap. 1817:* a' karjánis egy ütésetskét kapott [Udvarfva MT; Told. 78].

ütéshely ütés helye/nyoma; urmă de lovitură; Schlagspur. *1808:* Egy kanczámot épen kiadtam a' pásztorok eleibe, és nékem betegen hozták haza, eleget orvosoltam; de tsak ugyan megdöglött, és ugy gyanakszom, hogy a' pásztorok bottal hajtották meg, és a' mián kelletett el dögleni; mert az oldala tsontya között Ütés helly látzodott, egyébb nyavallya pedig semmi nem [F.rákos U; Falujk. 35 Sebe János pap-not. kezével].

ütésszabású sebszerű; ca nişte urme de lovituri; wie eine Wunde. *1574:* Karaznay Janos Azt vallia hogi egi Zombaton vele volt ferench az Zeolcoben, vasarnap hallotta hogi meg vertek volna, Az vtan valo penteken meg holt azkor latta hogy Mind zellel ely kekwlt volt az teste, Az vallanis Ewtes zabassw volt [Kv; TJk III/3. 391].

ütés-verés 1. lovitură; Schlag. *1806:* (A sertéseket) a Kutyák meg martzongatták, de nem láttzott ollyan martzongás, melly miatt el veszhettek volna, ütésnek verésnek hellyeit rajtok nem láttam [Dés; DLt 82/1810].

2. ütés helye/eredménye; urmă de lovitură; Schlagspur. *1625:* Az fogsagbol hogj meg<j zaba>dula, haromzor is kentem megj az Jt, sok vtes veres vala raita mint Egj koplot (!) alma ollian vala az teste [UszT 153b].

ütetlen megveretés nélkül, megveretetlenül; fără să fie bătut; ungeschlagen. *1662:* Ó, bezzeg nagy kár volna, pusztító, rontó ellenségnek az országbul csak minden ütetlen elmenni [SKr 661].

üthet 1. a putea lovi; schlagen können/dürfen. *1586:* Mikoron altal mentem volna az Lakatos Gergelj hazaban az teb azzon nipekkel latam akar az Czizar legent az Petert hogy az Tölczeres legent az Lörinczet a hona ala fogha az legent à fel kezebe egy Pohar vala az Poharos kezel à Czizar legent az Lörinczet tazigalta hogy ne uthesse [Kv; TJk IV/1. 546a]. *1599:* egy chakany vala nallam, Rah Indulek, megh fütamek eltöttem, Azt ne(m) tagado(m) az chakanj nyelcücl ythetem egyzer uagy ketzer, Azon (!) be mene Nagy Janosni [UszT 14/45]. *1606:* elcyebe alla Kadar andras. hogy ne vthesze teöbszer pal myhaly [Vágás U; UszT 20/190 Gyorgyi Deak Jakabne vall.]. *1630:* Latta(m) hogj hozza czapa Banhazi Ura(m), Nagi Gergelihez, de nem üthete mert Szantaj Janos Deak Ura(m) veve fel az karjaual [Mv; MvLt 290. 196b]. *1639:* Gergely Deakis neki ugrat mint az szarka nem üthette teöbször, hanem cöis iol megh Czapdosta s be taszitotta az aiton [Mv; MvLt 291. 182b].

Sz. *1843:* adtam volt be egy kérelmet a' Tkts Magistratushoz ... azolta nem tudok semmit e tárgyról, azomba látom a' Szomszédomba is az ablaktörö Janitsecket minden bántodás nélkül lenni, 's még csufoson izenget felesége, majorságainkba káram is történnék, következhetik még egyéb is, 's azután bottal üthettyük nyomát [Dés; DLt 632].

2. vmire ráhelyezhet vmit; a trage pe calapod; etw d(a)raufsetzen können/dürfen. **Sz.** *1769:* (A testamentumhoz) Competentiajokot in Linea Veresiana mig meg nem mutatyák adig sarujokot illyen kaptára nem üthetik [Hsz; Kp IV/252].

ütkezik, ütközik 1. belcütközik vmibe; a se lovi de ceva; aufeinanderprallen. *1710:* Isten irgalma volt, hogy erösebben nem ütköztünk, mert úgy a portus kapujában süllyedtünk volna el, és nem sok jött volna ki, mert ott csolnak nem volt [BÖn. 589]. *1765:* Szoboszlai uram ... az midön Varga Györgybe szaladott volna, akkor ütközött ā pálczáb(a) [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 62 Vall.].

Sz. *1657:* Kire az fejedelem felel ily példabeszéddel: Az kos minél hátrább mász, midön mással harcol, annál sebesben és keményebben ütközik; én is azért nem elfutni, hanem hátrébb szállani az emlitett okokért akarok [KemÖn. 72].

2. vmivel határos, vmeddig terjed; a se întinde pînă la ..., a se învecina cu ...; an etw grenzen, sich bis ... verbreiten/ausbreiten. *1678/1741:* A Magyaros oldalában fellyebb az Akaszto felé vagyon két hold földetske ... alott a Patak felöll Saradi uram Retib(en) ütkezik [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1681/1748:* szánto Földe ... egy darabig egy arokba, vagy folyamba ütközik [RAk 236]. *1716:* az Elekesi hatarban adom és Impignoralom az Also Feketben levö nemes retemet, mely nekem nyil szerint, reszembe jutat volt, melynek also vege ütkezik ... Szalánczi Istvanne, es Barcsai Györgyne Asszonyomek Retiben [Hari AF; DobLev. I/90]. *1724:* egy Szánto föl ... Ütkezik az Redai Resz szánto földb(en) [M.zsombor K; Told. 2]. *1745:* egy darab helly, mellynek Del felöl valo betüje az erdö allyában, Észak felöl valo vége pedig az holt Szamosban utközik [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. *1752:* (A földnek) az allya Eszakrol ütközik a Sztánts Vonul irtot kaszálojába ... az tulso also szegelete pedig ütközik egy mieletlen szánto Földre (!) [Káptalan AF; DobLev. I/248. 1b]. *1769:* Második föld ... also vége ütkezik ... Bardosán János földibe, más vége mégyen ki az ország uttyára [Mv; MvLev.]. *1780:* Nehai Gothard Marton Szenafüve volt az Kovacs Samuel Utrizalt Szenafüvinek délröl valo Szomszegja, és bütüvel abban ütközött [Csekétfva U; Pf]. *1816:* Hegyes nevü erdö nap keleti betüje mindenüt az Andrásfalvi erdöbe ütközik [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1821:* a Kö Kút pataka töviig, – a mely patak ... a Nagy Mattyus patakában ütközik [Szováta; EHA]. *1842:* ezen erdö Déli végével ütközik a' Szép Márton posteritassinak Szánto Földekbe [Kakasd MT; DE 2]. *1864:* ezen düllö éjszaki részén a Dittroi község határával ütközik [Gyszm; GyHn 42].

3. találkozik; a se întîlni; sich treffen. *1756:* A Boltnak ... vagjon fenyo Deszka két felké nyilo kotzkáson Párkányozott Ajtaja két két Vas sorkokon fordulok, mellycket közepette lévö Párkány Öszue foglalván ütköznek retesz föben, és Zaratatnak be Lakattai [Branyicska H; JHb LXX/2. 21].

4. belcütközik vmibe; a se da de cineva; sich stoßen (an etw). *1657:* megfordíták az miéinket és az utánok küldött kopjás seregekben arccal ütközvén, azok is semmi próbát nem tehetének [KemÖn. 249]. *1661:* elébb érvén az német az rendeltetett helyet, Majtint, nem tudván, meg nem indúlhatánk, tartván attól, vagy igen messze esünk az mezei hadaktól és urunktól, vagy az német hadakban ütközünk az rendelésen kívül [TML II, 170 Haller Gábor Teleki Mihályhoz].

5. serked; a miji; hervorquellen. *1829:* Mátyás György ... bajuszsza most ütközik [DLt 990 nyomt. kl].

6. *átv. is* eljut, vhova érkezik, megjelenik vhol; a sosi/ajunge undeva; gelangen, ankommen, irgendwo erscheinen. *1714:* alkalmatlan idö lévén gondoltam hogy ell nem mehetnek ha szintén Ngod mostani parancsolattya nem ütkezet volna is, ma meg indultak volna a szánakkal [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

Szk: *vkinek elméjébe ~. 1710 k.:* Ismét néha könyörgés vagy prédikáció-hallgatás, vagy egyéb tisztességes foglalatosságod alatt, melyre rá is figyelmez az elméd, nem ütköznek-é elmédbe, mint a sebes nyilak, sokszor magadat is irtóztató, rút, gonosz, néha Istent is káromló gondolatok? [BÖn. 471–2] * *vkinek gondolatjába ~. 1736:* Az akkori idöben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyér béllel is pecsételtenek, senkinek gondolatjában sem ütközött hogy apprehendálja [MetTr 360] * *vki szívébe ~. 1745:* Mindjárt a szivembe ütközék, hogy a' bizony az én méhem volt [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall.].

ütkező, ütköző I. *mn* **1.** olyan, ami az ütközés erejét felfogja; care (fiind limitat în deplasare) se opreşte lovindu-se de ceva; solche, die die Kraft des Stoßes auffasst. *1756:* vagjon avatag fenyü Deszkából álló három fele rekesztett, vas sarkokon nyilo, retez föben utközö Almarium [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22].

2. találkozó, határos; care se întîlnesc; angrenzend. *1782:* Borzuának és Galgonak együvé ütközö határai bizonyos tettzhetö meta által külömböztetnek meg [Almásgalgó Sz; EHA]. *1803:* a Nagj Erdö végiben ütközö Kása Üver nevü Erdö [Backamadaras MT; EHA].

II. *fn* **1.** ajtófélfába/fába elmozdíthatatlanul belerösített vaseszköz, amelynek nyílásába a zár nyelve illeszkedik; opritor; Hemme, Rückhalter. *1599:* hogi az piaczon az Trombitas hazanal ket zaart kit el teortenek volt Jsmegh meg chynaltatattük kilinchel wtkezevel es kolchial egietembe fizetem Lakatos Balintnak ... d 80 [Kv; Szám. 8/XVI. 36]. *1621:* (Czinalt) Lakatos Peter ... Az belseo aytora is Egy

kilinczet wtkeozeoyewel egjetembe(n) d 16 [Kv; Szám. 15b/IV. 27]. *1656:* Ugyan czen rekeszre nilik egy vas sarkon panthon forgo felszer ayto, melinck vas be vonoja paraszt felszer csapo zaria ütközoje [Fog.; UF II, 111]. *1666:* Az Kamora aytayára czynáltattunk 2 sarkot, 2 pántot, egy czyapo zárt kolczyával, ütközeojével, vértivel, és fogantojával, mind czektcol fizettünk az Lakatosnak f 1 d 35 [Kv; SzCLev.]. *1754:* kelletett az Láda Zárnak nyelvit vagyis ütközöit (: meljis az Ládának fedelire volt forditva vagy szegezve :) fel feszittenem [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1789:* Egy vas Retesz és egy ütközö Rf – xr 6 [Mv; ConsrAp. 20]. *1802:* Záros láda kolts s Ütkezö nélkült [DLt 4]. *1841:* A Kolos Monostori Cantoralis Háznak ... Inventáriuma ... tanáltatik ... Tölgyfa ajto ... régi viseltes Magyar Zár, ahoz valo koltsal, és ütközövel [Km; KmULev. 2]. *1852:* A másik Ajtonak fél pántot 2 nitnaglit a' Zárnak uj sittet uj ütközöt uj rugot tsináltam es fel szegesztem 4 Rf 50 xr [Kv; SLt Gáng Ádám lakatosmest. szám. lajstr.].

2. ablakon/ajtón függöleges léc, amely a két szárny érintkezési vonalát fedi; şipcă batantă; Gegenhalt, Hemme. *1589:* Az lector aytaianak chinaltatúnk ket kolchyat es ket retezt es az Segestie aytaianak wtkezeoyet be chinaltatúk az aito mellickbe attünk czektol Lakatos Balintnak f. – d. 46 [Kv; Szám. 4/IX. 15]. *1632:* Vagion raita egj zeöld giantaros két szeres aito, onos szegekkel vert, vas pantia sarka wtkezeöjeuel edgiwth [Fog.; UF I, 142]. *1656:* Az felljeb praenotalt gabonas hazra, nilik be ... egi felszer deszka ajto ... pantia feliül eziak egy az eleöt harom pantia volt, de kettej el olvadott, az zarjaval edgyüt, vas be vonojaval megh vagjon, ütközöjeis similiter el olvadott [Fog.; UF II, 143]. *1676:* Az eléb megh irt házbol ismét az folyosora fordulván nyilik az folyosonak az templom felöl valo véginél, vas sarkon, pánton, kilinczes czapo zárjával, ütközöevel, kolczával és vas be vonojával az lisztes házra, kö mellyék között körül párkányozott egi gyantáros ajto [Fog.; UF II, 719]. *1694:* Ismét az elébb meg irt házb(a) vissza térvén, njilik ugjan abbol ... felszer Aytó: mellj(ne)k vas pleheс zárja, ütközöje, kultsa és forditoja nélkül [Borberek AF; BfR néhai ifj. Balpataki János kúria-leír.]. *1736:* Az Ur Házáb(an) találtattak ezek Fal mellett állo tarkáson feketével festett (: ljas fijas :) sok rekeszü pohár szék nro 1. mellynek ajtaja vas Sorkotskákon forog zárlodik ütközö ven (!) Zárral [Várhegy MT; EMLt XIII/1. 100 conscr.]. *1813:* a' Háznak az ajtaja két vas sarkokon magyar zárjával, fordittójával, ütközöivel, koltsával, és gombos bé húzójával [Folyfva MT; Told. 18]. *1824:* Egy gyenge vas sorkokon állo rosz ajto jo vas reteszével és ütközöivel, melynek belöl van egy fa fordittoja [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1842:* egy két vas sarkon forgo simpla zárral kulcsal forditttoval – huzoval ütközövel fel készitett fenyö deczka ajtó [Oprakercisóra F; TSb 51].

Hn. *1864:* Alszegben a Vetés Kapu ütközöinél (telek) [Szárhegy Cs; GyHn 54].

Szk: *ajtó ~je. 1676:* Jnnet ismét nyilik más kis házra vas sarkon, pánton, jo Bécszi czapo záros, kilinczes, forditos, ütközös vásbevonos egy kisded fel szer feherén festet béllet ayto, az ajto ütközöje onnan vagjon be öntve az kö mellyékben [Fog.; UF II, 726] * *éjjeli ~. 1849:* Ezen hálo szabábol nyillik egy más ajto ... boritott Zárral, kultsal, éjjeli ütközöjével [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *faajtó mellékbe való ~. 1676:* Nyilik innen ismet az Tömlöcz bastya felett valo felso rend ház pitvarára hasanlo vas sarkon, panton, holyogos szegekkel megh vert regi bellet festett ayto, melynek zarja oda vagjon, lévén czak fa melylyekben (!) valo ütközöje, es be vono vasa [Fog.; UF II, 729] * *köldökös ~. 1656:* nilik be job kezre ... faragott ajto ... azon keö melljekben csinalt köldcökös ütközöjevel együt [Fog.; UF II, 121] * *kőmellékbe csinált ~. 1656:* Ezen hazbol nilik ... fekete bellett ayto ... faragot keö melljekben csinalt ütközöjevel edgyüt [UF II, 121] * *vaszáras ~. 1656:* Ezen rekeszen vagjon egy partas vas sarkon panton forgo ayto, melljen vagyon egi parazt felszer ayto vas zaros ütközöjevel forditojaval vas be vonojaval [UF II, 125].

3. ütközökarika, tányérkarika, tengelyvégkarika; străgălie; Stoßscheibe. *1590:* Attam Az Peter kowachynak. hogy kereket vasazot, es vttkozeot Chinalt f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XX. 19 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1694:* 1. esztek (!), 1. kőz lantz, 3. rosz ütközö [Torda; Told. 11/34].

4. gond; grijă; Sorge. *1662:* a jenicieknél hittel való assecuratóriája lévén, azokat ollyan rettenetes erö ellen mint kellene megsegiteni, nagy ütközö lehetvén ez is elméjében, ha ellene indul a fövezérnek s avval levö temérdeki erőnek [SKr 429].

ütközés 1. összeütközés; lovire, ciocnire; Zusammenstoß. *1710 k.:* a hajónak az oldala balfelöl, csak gyengén mégis ... valami fában vagy köben megütözék s meglyukada benn alatt a vízben, melyben mü semmit sem tudtunk a hajóban; bévetődénk az ütközés alatt a portusba, és a hajó azonban kezdett vízzel telni [BÖn. 588].

2. szembekerülés, ellentét; divergență; Widerspruch. *1662:* Rákóczi fejedelemnek azon 29 vádoló punctumiból többek között micsoda dolgok is szedegettethetnek. Az haza holdoló állapotjában ütközése [SKr 459 tartalomjelzö fejezetcimből].

ütközet 1. csata, fegyveres összecsapás; luptă, bătălie; Gefächt. *1653:* Ugyan a város igen szép két száz gyalogot is küldött vala az ország mellé, kiknek hadnagyok Nagy Tamás volt. De az alatt meg lett az ütközet, oda nem érkeztek volt ugyan, de mint jártanak, ide alább megirom [ETA I, 55 NSz]. *1657:* megfogadván az fejedelem elsöben az tanácsot, azután az hadi tisztviselöket convocáltatá, és proponálá nékiek, hogy az hadakat harchoz készitenék, mert tovább elöttök nem menne, mihelyt ütközethez alkalmatos helyet, mezöt találna [KemÖn. 206]. *1662:* Istennek gondviselésébol az ütközet után az török nemzetnek Győri Jakab stratagémája által éjszaka esett elszéledése, az rétségen lett nagy veszedelme [SKr 176 tartalomjelzö fejezetcimben]. *1710:* a császár is maga ármádáját expediálván ellene, szerencsésen triumphál a francia ellen kétszeri ütközeten[a] | A generál megindul az ármádával, sok száz szekereket hozván magával és kétfelöl a hada körül rendelvén, oly szép renddel s mesterséggel hozza vala a hadakot, mintha mindenkor erös sáncban volnának, és valamely órában kivántatnék, mindjárt készen vala az ütközetre[b] [CsH 124, 360. – [a]1675-re von. felj. [b]1705-re von. felj.]. *1823–1830:* E nevezetes az hétesztendös prussus háborúról, amidön Fridrich Prágát is körülvévén, seregének egy részét ide Kollin alá szállította volt, de szerencsétlen ütközete lévén, kénteleníttetett Prágát is odahagyni | Innen elindulván találtunk Welkhota nevü falura, ahol a hétesztendös prussus háború alkalmatosságával igen nagy ütközet volt [FogE 175, 179].

Szk: *~be rendel. 1662:* Azonban már az hadakat ütközetben kelletvén rendelni, valának nagy confúsióban, viszálkodásban a förendek [SKr 173] * *~et tesz. 1653:* Básta azért elérkezék személyesen, és mind a két fél sereget rendelének,

erős ütközetet tőnek [ETA I, 68 NSz]. *1657:* Az más két rendbélick is igen emberül való ütközetet tevének az ő ellenekben lévő német seregekkel [KemÖn. 203] * *~nek rendel. 1662:* azalatt, hogy tudná, a fejedelem hadai is rendelt seregekben készen volnának, az hadakat ütközetnek rendelni parancsolta vala [SKr 552] * *~re (el)rendel. 1662:* a havasokra nagy alattomban általköltöznének, azonnal az hadakat ütközetre rendelvén, a miinkre rendelt seregekben ... mennének ... hogy a fejedelem vigyázó, hadviselő ember volna, noha nem szinte igen idején, de eszébe ugyanollykor vette vala, hogy a seregeket, amint lehetne, ütközetre Várhelynél elrendelte vala [SKr 519] * *~re kirendel. 1710:* megcsalatkozék reménségiben, mert Kucsuk basa serény vitéz ember levén, éppen ebédidő tájban Nagyszöllőshöz érkezik és mihelt meglátá Kemény János táborát, lováról leszállván, a földet megcsókolá, újobban lovára felülvén, a vele való hadait ütközetre kirendeli [CsH 52] * *derekas ~. 1657:* Lévánál költözvén által az német ármáda, nem merénk derekas ütközetet próbálni [KemÖn. 202] * *derék ~. 1662:* Holott akik onnan a derék ütközet helyérül visszaszaladnának is, a hátrahagyatott néhány lesekre a sok erdő között hol együtt, s hol másutt bökkenvén, szaladtokban mindenütt csak nagy veszedelmök lett vala [SKr 317] * *mohácsi ~. 1562:* Lajos király elég nagy ifjuságában tizenöt esztendeiglen regnála; ez a sár vizébe merüle bé, mikoron a török elől futna a mohácsi ütközetből [ETA I, 11 BS] * *sánclövő ~. 1782:* az apám ... a sibai Sántzlövő ütközetben jelen volt mint kurutz [Paptelke SzD; JHbT VIII/18 Petrán Togyér Senior (72) jb vall.] * *zsiboi ~ → sánclövő ~.*

2. küzdelem, veszekedés; luptă, ceartă; Streit. *1662:* Az váradi nemesség közül azért, akik mind értelemmel, s különben is clébbvalók volnának, az vezér ellen való indulatjáról, vele szembeszállásárul s ütközetiről naponként tanácskozik vala [SKr 533].

3. verekedés, összekapás; bătaie, încăierare; Prügelei. *1753:* én magamis jelen lévén azon ütközőtbenn, láttom szemeimmel hogy mïdön az marhákat bé akartuk volna hajtoni a Tilalmasból Vlád Juon magát, se marháit meg nem atta ... a Sitár Vlád Juon mingyárást a Lántsával verni kezde Koszte Juonhoz, és ugy meg vagdalá, hogy a még éll meg ismerszik rajta [Erdőalja KK; Ks 38. X. 3].

4. ütköző; opritor, bară opritoare; Hemme, Rückhalter. *1590:* Az ayto dolga ... Az zaar wtkezetinek be chinalassara vettunk 3 font onath p(ro) d. 15 [Kv; Szám. 4/XIV. 15 fogház szám.]. *1597:* Egi pűzta kamarara ket sarkat es egi kamarara egi wtkezetet chinaltatunk vettunk egi apro vasot p(er) f – d 9 [Kv; Szám. 7/III. 30]. *1598:* Az haz aytayahoz vettünk egi Zaart p(er) f – d 40. Annak kolchiot es wtkezetit hogy chinalt attúnk Vlrich mesternek az be fürassawal egyetembe f – /50 [Kv; Szám. 7/XVI. 29].

ütközetű ütközővel ellátott; prevăzut cu opritor; mit Hemme/Rückhalter versehen. *1699:* fenyő fűrez dezkából csinált es félbe szerbe bellet fa kilincsű ütközetű ajto [Szentdemeter U; LLt] | Ezen kis pitvarbol ki jövén ... fűrész fényő deszkából csinált párkanyozot vas fogantyuju ütközetű festet ajton más kis boltba [Szentdemeter U; LLt 16 inv.].

ütközik l. ütkezik

ütköző l. ütkező

ütközőhely hely, ahol vmi vmivel ütközik/találkozik; loc/spațiu lăsat liber pentru opritor; Platz, wo Sachen aneinander stoßen. *1656:* Ezen pitvarol fordulvan az tömlecz felett valo közep Kerek Bastia hazra nilik be bal kezre reá vas sarkon panthon forgo holliagos szegekkel vért bellett ayto, egy darab zeöld festett deszka darab hejaval, be vonojaval ütköző helljevel fa melljekevel pleheс zarja nelkül [UF II, 119].

ütközőjű ütközővel ellátott; prevăzut cu opritor; mit Hemme/Rückhalter versehen. *1648:* Az masik hazbol viszont az harmadik hazra melyben mostan az szamtarto lakik nylik visza egy paraszt berlet v. s. p. paraszt tolyo zaru vas fogantoju kilinczw fordetoju wtkezeöjw ajto | nyilik be visza egy paraszt festekes v. s. p. fogantoju, wtkezeöjw p. tolyo zaru ayto kelincz nelkwl [A.porumbák F; UF I, 883, 886].

ütközőkarika tengelyvégkarika; străgălie; Stoßscheibe. *1591:* Jstwan kowahcy Chyinaltt haro(m) Ittkezw karykat f – d 9 [Kv; Szám. 5/I. 10–1]. *1594:* Tengelhez ualo vtkőzeö karikak No. 3 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. *1621:* Az oh kerekre valo vasat mind hogy ige(n) el koptak volt adta(m) kerek szegnek es wtkeözeö karikaknak [Kv; Szám. 15b/IV. 7]. *1647:* egy Derek vas szegh, egy ütkező karika, két vas kerek szeg, egy tengely vegiben valo karikás marok vas [Solyomkő K; SLt 5]. *1749:* Czinaltattam Egj Lócz keopwt az Talygaba(n) ... Az el törőt köpwböl czinaltatta(m) 1 wtkező karikat [Kv; Szám. 26/VI. 464].

ütközőkő kerekvető kő; piatră/bornă apără-roate; Abweisstein, Schrammstein. *1730:* Német Posta M(este)r kapujához égj nagy ütköző köért Hfl 2 Den. 04 [Kv; Szám. 56/XIX. 21].

ütközős ütközővel ellátott; prevăzut cu opritor; mit Hemme/Rückhalter versehen. *1632:* Masodik uy palota Aitaia kiuwl belöl festett bellet fejes onos szegekkel uert, beczi zamonczos zara, uas pantos sarkos forditos wtkezeös, be uonoia ninczjen ... N. 1 [UF I, 170]. *1656:* Jnnet nyilik az öregh palotara, egy partas, festet, vas sarkos, pantos paraszt, pleheс, tolyo vas zaros, kilinceses, forditos, ütkeözeös, be vonos ajto, mellynek kulcsa meg vagyon [Fog.; UF II, 174]. *1674:* Ebből balra nyilik más berlet ajto, vas sarkokon pantokon forgo záros, kilinczses, ütközős forditojaval kulcsaval, vas vonitojaval egjütt [A.porumbák F; UF II, 605]. *1676:* nyilik az also házra vas sarkon pánton Segesvari forma toliő záros kelinczes kelinczes (!) ütközős és be vonos bellett ayto [A.szombatfva F; UF II, 759]. *1679:* Tejes Pincze Deszkas ajtaja, az Pitvarbul nyilo felszer, vas sarkas hevederes pleheс kulcsos, ütközős nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. *1680:* Innen vissza jöven azon házban melyben most az Tisztek szoktak lakasokat continualni, nyilik arra vas Sarkos, pántos, vas bévonos, forditos es tollyo záros ütkezős bellet ajto [A.porumbák F; KvLt Inv. 5].

ütközőtányér tengelyvégkarika; străgălie; Stoßscheibe. *1588:* 22. Feb. Az Vraim hogy meg Jeottek feyerwarrol azon vtban ... Az kissebik kuchinakis Kerekes Mihalj chinalt egy Rwdat, felhereet ... Ezen Kuchy Ruggiat hogy meg vazastak felhereet es negy wttkeozeo Tanyert (!) hattlo zegert attam Peter kowachnak d. 71 [Kv; Szám. 4/I. 23]. *1590:* 26 february ... Chynaltata(m) Be vtkozeo Talnert es 2 Tengel

zeget belole az Peter kouachynak Chinalasara ... d. 20 [Kv; Szám. 4/XX. 3 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1595:* czinalt az waros kochyahoz 2 chjatloth 2 útkeozeó talnjert 2 tengely ueg zegeth egj hatlo zegeth ... f – //32 [Kv; Szám. 6/XIV. 7].

ütközővas opritor; Hemme/Rückhalter. *1679:* Ajtohoz valo ütkeőző vas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108].

ütköztet megbotránkoztat; a scandaliza/indigna; entrüsten. *1664:* Baló is desperatioval ír az ő felsége kegyelmessége felől, hogy onnan kevesset remélhetünk, ellenkezőt ir éppen az eddig való írásival, mely is igen ütköztette urunkat s még másokat is az ő felsége kegyelmességében való reménségben [TML III, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

ütleg csapás, ütés; lovitură; Schläge. *1838:* Gál Mária ... Martan Páltol ütlegeket kapatt [Dés; DLt 8].

ütlődés rugás; faptul de a da din picioare; Fußtritt, Fußstoß. *1762:* az Ita ... hanyotta formalog dölt az ablak felé, vgy látta hasának reszketését, látta légyen az embrionak ütlődését Annya hasában az mint az vál csapja fel emelkedett | midőn azt vallya, hogy látta légyen az embrionak ütlődését Annya hasában, kiis valb(an) volt fel öltezve, ilyen declaratiot tészen [Torda; TJkT V. 94, 97].

ütlődik ötlik; a-i veni brusc în minte; es fällt ihm ein. *1761:* Ezt látván, hogy mi a jég és vizek között gyalog vesződünk, amaz szászokhoz hasonló emberek pedig szerencsésen lóháton általmenének, és álmom közepette szivembe ütlődvén a nemzetek közt fennforgó villongás, annál nagyobban megijedék [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

ütő I. *mn* **1.** aki üt; care lovește; Schläger. **Szn.** *1687:* Utő Borka [UtI]. *1732:* Ütő Mihok (inas) [CsJk III, 180a]. *1737:* Ütő Samuel (!) [Kv; Dica XII. 128]. *1739:* Utő Samuel [Kv; Dica XX. 59b]. *1781:* Ütő András [Árkos Hsz; RSzF 136]. *1782:* Árkosi Ütő Ferenc és Ütő András [Árkos Hsz; RSzF 215]. *1817 k.:* Ütő Bálint tiszttartó [Héderfája KK; IB]. *1823:* K(atona) Bíro Ütő Ferentz [Egerpatak Hsz; HSzjP]. *1851:* Ütő Moses [Siménfva U; Pf].

2. rögzíthető; care se fixează pe ...; das sich befestigen lässt. *1681:* Felső Pincze ... Falban ütő, közonséges vas gyertja tarto Nro 2 [Vh; VhU 530].

II. *fn* **1.** labdát ütő/adogató személy; persoană care lovește mingea cu un baston de lemn; Anschläger. *1870 k./1914:* A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak (széllabdával), vagy az ütés után adott métáig kifutót 3-szor megdobták (töltött labdával); ők mentek be s lettek ütökké [MvÉrt 6].

2. ütésre használt eszköz; pisălog, pilug; zum Schlagen gebrauchtes Zeug. *1753:* Egj külü két Ütöivel egjutt Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1764:* égy Székely láda vagy Szekrény Melyb(en) égy Réz Mosár ütőstől, égy vas Kalány, égy vas fogo [Székelykál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. *1848:* Réz Edények ... Egy Kisdeg réz mozsár Ütőjivel 1 [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub. írnok kezével].

3. (harang/kolomp) nyelv(e); limbă (de clopot); Glockenhammer. *1593:* Az pitián harangozo legeny mikor az kis harangnak az wteoyet ala vetette volt, Azt ismegh meg chinaltattúk attúnk f d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 122]. *1595:* chinaltattúnk az Nagi harang wtejere egi ket zeres ziat, es hogi valami egi nehany vono ziat meg foldaztanak fizetúnk Zigiarto Balintnak f – /75 [Kv; Szám. 6/XIII. 42]. *1600:* 28 Die Marty, hogy az nagy harangh wteoiet fel vontak, es az harangba fel fwggeztettek, fizettwnk az segiteoknek d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 30]. *1761:* Nyoltz harangon sziju nintsen, ötnek penig vteje, a' többinek széljes Csattyai, és széles bérlett viseltes szíjai vadnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 38]. *1812:* Egy ütőhöz valo vas Gárfi [Mv; MvLev. 11 Szabadi József hagy.].

4. csapda nyelve; o anumită parte a cursei de șoareci; Teil der Mausefalle. *1842:* a ragadományon kapkodo egér a pallora kötött etel el nyelésével az ütőt mindég maga ejti magara [DLt 1844 év al.].

ütőbot játéknál ütésre használt bot; baston de lemn folosit pentru lovirea mingii; Schlagholz. *1870 k./1914:* 3. széllabda: belül feszesre felfujt disznó- vagy marhahójaggal, kivül szijfüzős bőrbevonással ellátott és csak ütőbottal büdözésre, kukkütésre használt s csak nagyobb térségen érvényesülő labda [MvÉrt. 22].

ütődik 1. hozzáütődik vmihez; a se lovi de ceva; anstoßen. *1669:* az mint feljebb is irám, arrúl Kegyelmed ne gondolkodjék, hogy más karban ütődjék, csak az Isten adja jó végét [TML IV, 586 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1783:* midön ök a kis kapunál huzalkodtak volna a kantso ... az ajtohoz ütődött [Agárd MT; Told. 10].

2. összeér, találkozik; a întîlni; sich treffen, sich begegnen. *1784:* az Aranyi határban levő ő Nsága czen kaszalloja mellett Paraszt embereknek Nyil folgyek a Bánpataki határb(an) ütődnek véggel [Arány H; JHb XXXI/51. 45].

ütődisznó verődisznó, leölni való hízott sertés; porc bun pentru sacrificat; zum Schlachten ausgefüttertes Schwein. *XVII. sz. köz.:* husz forintot adank ferencz palnak, es ket wtó disnot [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

ütőér verőér; arteră; Schlagader. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati boncolatunk, amelynek során láttuk a hashártyát, a méhet és ennek hüvelyét, a petefészkeket, a méhkürtöket, valamint a leszálló ütő- és gyűjtőereket [Kv; KvE 231 VBGy].

ütőeszköz obiect cu care se poate lovi adversarul într-o încăierare; Schlagzeug. *1846:* Darvas meg fogván az ütő eszközt a' Virág Laszlo kezébe annál fogva huzolkodtak [Dés; DLt 530/1847. 22].

ütöget l. üteget

ütögetés 1. verés; bătaie; Prügel. *1747:* Onnat osztán haza felé ballaga Buttyán, de szerencsétlen volt az utb(an), mert Mikola Gyermánnal találkozék, kijs leg elsöbben egy bottal meg köszönté hátban, azután Balla Urszis Mikola Floraval oda menének, és jol meg ütögették, az ütögetés után pedig mikor, Buttyán haza felé ment volna Vészsza kiálta és monda Várjatok meg tolvajok mert meg tanitlak [Nagysomkút Szt; TKl Talpas István faber zingaricus (70) jb vall.].

2. rajtaütés; atac prin surprindere; Überfall. *1657:* az szolga lován elöljáróban ellopám magamat, ott nyorgoldozván többekkel az templum körül, alig maradék, el nem lövének

muskétával, mellettem lévő katona lován esék. Elérkezvén az fejedelem és ezt is megtudván, akkor kicsinben mulatám el az ütögetést magam is, de az szolgának is megígérteték, ha többször lovat ad alám; nem is adhata, mert ottan hamar ellopák azt az jobbik paripáját, azon szegénységemben is megmaradott kevés pénzemen ugyan mást szerzettem vala néki [KemÖn 41–2].

ütőleg ütő szándékkal; cu intenţia de a lovi (pe cineva); mit Schlagabsicht. *1650:* latam hogi edgik kezewel az Jobagia megh fogta vala, es az masik kezeuel Haza hozta vala útólegh az feket hogi úse [Keresztúrfva U; UszT 8/64. 64]. *1759:* Dél tájban … Providus Hatházi Czilika akart a mérő ruddal bé jöni hogy ezen földet fel mérje … Allott pedig ellene … Providus Marusán Gávrilla … ide ezen földnek Borozdájára fel állván … a' Kapáját nem ütőleg, hanem a' Vását a' maga s. v. Czombjára tette és a' Nyelét fel tartotta, és halható szoval azt mondota: Nu punye ruda ke me jo opreszk ku repulsie Domnuluj [Árpástó SzD; BK].

ütőóra olyan óra, amely ütőszerkezet segítségével jelzi az időt; ceasornic cu bătaie; Uhr mit Schlagwerk. *1596:* egy ewteo Orat … az mint jobban el adhatny el aggya [Kv; RDL I. 65]. *1652:* Balkéz felől az kapu felen eserfábol jo kőtőzessel csinalt oraláb, fen benne coreg ütő ora minden keszségéuel, mutatojaval, kötelen függő pondusival [Görgény MT; Törzs.]. *1676:* Ezen hazban vagyon minden hozza valo kessegevel jo alkalmatossaggal egy ütő ora harangjával edgyűt [Fog.; UF II, 735]. *1694:* Ebben az Tornaczb(an) va(gyo)n az Ecclesia szamara Var Templomahoz valo Harangocska … va(gyo)n egy Ütő ora, mind(en) szerszamaval, de most(an) meg bomlot nem jartathattiák [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1697:* Az Kis Tornáczbol, az nagj fesett gerendaju, és padlásu házra nyilik edj festett jo Zaros koltsos ajto. Ebben vad(na)k, edgj Asztal szarvas bőr rajta … Egy ütő ora [Borberek AF; Mk 3]. *1714:* Ütő Orahoz valo őszkez (!) meg aranjozott ezüst körőkes fundamentomaval fl. Hung. 20 | Ütő Óra függő fedelét repraesentáló fa futráljb(an) Ajtotskanak külsö oldalan 5. Honap belso oldalan hasonloképpen 6. figurakb(an) repraesentáltatik fl. Hung. 40 [AH 44, 45].

Szk: *aranyas ~. 1699:* Aztalra valo rezes ezüstős, Aranjas Utő ora tokostul kolcsostul Nrő 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *asztalon álló ~. 1767:* voltak három, Asztalon állo vtő óráji az Gubernátor Vmak, az égyik ollyan volt, hogy minden órára három Minuvetet el vert [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78] * *ezüstös ~ → aranyas ~* * *fali/falra való ~. 1712:* Egy arany ora … egy falra valo kerek ütő orát praetendal az Apor Familia [ApLt 5]. *1803:* Az Ajto megett Egy falra valo Attzél ütő ora [Nc; DobLev. IV/858. 1a]. *1837:* Az Tktes Exp(onen)s Urnak Néhai édes anya meg halálozása után az Exp(onen)s és osztályossaira maradott felkelhető és fekvő jok felosztásaikban én lévén az egyik osztoztato Biro valhatom … hogy … az Exp(onen)s Urnak … Nyilvonas szerént jutottak … egy sebbeli arany ora, egy nagy fali ütőora Chinai és egyéb féle portzellán edények [Völcs SzD; BetLt I Durus József (51) ns vall.] * *kerek ~ → fal/falra való ~* * *rezes ~ → aranyas ~.*

ütős szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ óra* ütőóra; ceasornic cu bătaie; Schlaguhr. *1816:* Egy ütős asztali Ora [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

ütötte (mérték) felérés(e); care corespunde, care este potrivit/conform; aufwiegen(d). *1750:* ezen Nagy Hollós verőfényes oldalában lévő Erdő … vegiben … az mérték ütötte jó határ dombokat erigaltanak [Koronka MT; EHA].

üttet 1. a dispune să i se aplice cuiva lovituri cu bîtă (drept pedeapsă); schlagen lassen. *1592:* be ne(m) haythattuk[a], teortenet zerent vgy talala(m) meg ytnj, teöruc(n)t kerek hogy teöbbet sem yttem sem yttettem [UszT]. *XVII. sz. köz.:* Aszonyomot eo keg(yel)meket az meny kővél ütetté (!) [Lemhány Hsz; HSzjP Szakács András vall.]. *1736:* Tisztarto ur(am) … Szimion Mizgátt … ketzer vagy háromszor azért ütette eger fa Paczával, hogy valami Törvenyes igazitas(na)k kelletvén lenni, ő is hivatalos ember volt és a parancsolatra nem akart Comparialni [Récse F; JHbT]. *1775:* Azután egynéhányat bikacsökkel üttetett rajta [RettE 345]. *1781:* a szamár praefectusának tanácsából a szegény öcsémet, Erdélyi Istvánt, ki is valami inquisitio iránt ment volt Udvarhelyre, az udvarában békapatta s lehúzatván, fejét, lábát megnyomatta s 76 pálcát üttetett rajta [RettE 414]. *1793:* Vajna István urat, házát, vagyonát, Gyermekeit tűzzel meg emésztetni, menykővel üttetni, Ördöggel vitetni nem szünt [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) katona személy vall.]. *1796:* a Fa vágora le vonatatt … meg vágotatt hatat üttettvén réám [Kv; AggmLt B. 15]. *1797:* a' mint emlékezem vagy 24gyig üttetett is rajta valami vékony szerű Mogyorofa pálczával [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

2. felerősíttet; a pune pe cineva să fixeze ceva pe …; fixieren lassen. *1600:* Egy keözep vasat veottem … d 18 kerek talpara wttettem [Kv; Szám. 9/XII. 66 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1717:* a lovaknak a kiknek kivántatott az elejekre patkokat üttettem [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1744:* Aztis hallottam … mikor ã Connumeratio el bomlot, hogy azt mondotta Király biro Vram a Köpeczi Bironak Balás Andrásnak; Meg ládd hogy ã vasat ã lábadra üttetem, hogy igy Cselekedtetek [Bölön Hsz; INyR Domokos Andrásné Farkas Kata (50) vall.]. *1755:* kelletett az hordokot ujolag abronczostatnom s az el rökönjödött abroncsok helyen másokot üttettni [Kiskend KK; Ks 71/52].

3. megszólaltat; a pune pe cineva să bată…; ertönen/erklingen/erschallen lassen. *1657:* Ebédjét azért elhagyván az fejedelem, mindjárt dobot üttete, és indula maga csak körülette lévő udvarméppel, míglen az több hadak érkeznének | Ezzel kimenvén dobot ütteték, és magam seregemet s udvara népét felültetvén, megindulék [KemÖn. 43, 144]. *1662:* Az lippaiak nem sok idő múlva ismét derekason kijővén Jenő és Világosvár között való némelly faluk rablására, Jenőben idején megsajdíttatván, az kapitány dobot üttetvén, felült, és kiment ellenök az jeneickkel | ekképpen mindnyájan a várban benn lévén, die 8-a Julii a kapitány mustrára dobot üttetvén, az egész várbéli nép bástyánként és minden rendbélick ki-ki az ő rendiben megmustráltaték [SKr 155, 585].

4. kihajttat; a dispune să mîne (animalele) în acel loc/undeva; (heraus-/hinaus)treiben lassen. *1670:* az hol most eő Nagha Lovay vadnak, ab antiquo az Vas familiának számokra valo volt, onnétis ő Nagha vitetné el lovait es üttetné az magha füvellő hellyire, mivel eő kglmeknekis nyaratczaka naponkint kivántatik [Mezőméhes TA; WassLt]. *1699:* azon … széna Rétet … Bánfi Péter Uram circiter 16 esztendők alatt mind békességesen birta, és kaszáltatta, hanc(m) harmad ideje üttetett vala rea Lovakot ugjan Macskási László Uram [Beresztelke MT; Told. 25].

5. vmely mértéknek megfeleltet; a dispune să fie ras/tăiat; einer Maße angemessen lassen. *1832:* Mikor szorattni akar … felméret[a], de nem ütteti a Vékát félig vagy meg félijnél is jobban hogy az által magának minden száz vékából tiz és tizenkét vékat sparoljan; hanem a vékát egészszen el ütteti [M.csapó KK; Berz. 21. – [a]Gabonát].

6. felállíttat; a dispune să fie împlintat; aufstellen lassen. *1821:* (A) Joszágot … el foglaltattuk abba Csovát ütettünk, és ki kiáltattuk, hogy ezen Joszág ez orán tul a Creditor ur részire el lévén foglalva [Kövend TA; Borb.]. *1835:* a' bé botsátott Executionak jelcül az emlittetett részire az Udvarnak tsovat üttettünk [Marosgombás AF; TSb 49].

7. szitkozódásban; în imprecații; ins Geflucht. *1736:* az Incta … hallatlan 's irtóztató káromkodásokat tött, 's Papjainkat 's Eklésiánkat Tüzes menykövel üttette, el mondván azt is hogy a Tatár hajttsa el [Dés; Jk 202b].

8. ? ütést okoz; a cauza o lovitură; Schlag verursachen. *1808:* Második lovával inat üttetett a meljet orvoshoz keletet vinni [A.csernáton Hsz; HSzjP].

9. *vki mellett ~i magát* vki mellé áll; a fi alături de cineva; sich jm anschließen. *1663:* Én már, kegyelmes Asszonyom, magamat egészen Nagyságtok szolgálatjára adtam és bizony meg is mutatom, hogy Nagyságtok mellett, mint az több uraim mellett, ha kivántatik, mind megvágatom, üttetem magamat [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához Nagybányáról].

üttetett ütés nyomán vmilyen díszítéssel ellátott; care a fost polcit/acoperit cu un strat subțire de metal prețios; mit irgendeinem Semuck verschen. *1728:* Egy bomlott kehely plehből valo aranyfüstel üttetett [Árkos Hsz; SVJk] | Vagjon egj arany füstel üttetett viragos czüst pohar gjantotni valo [Illyefva Hsz; SVJk]. *1736:* Meltosagos Groffi Vri Aszszony Bethlen Kata Aszszony … buzgo indulatbol I(ste)n dicsösegere conferalt egy czüstben foglaltatott arany füstel üttetett flajtz viragokkal ekesittetett es gyöngyökkel is czifrazott Kristály pohárt [Lisznyó Hsz; SVJk].

üttetik 1. megüttetik; a fi lovit, a fi aplicate cuiva lovituri de bîtă; angeschlagt werden sein. *1756:* végeztetik, hogy mái Napon ötven korbáts ütessek rajta [Kv; TJk XVI/8. 10]. *1775:* Különbözö fassiojaért itelet szerént öttettetett reája 12 páltza [H; Ks 114 Vegyes ir.].

Szk: *főbe ~. 1748:* Sátora mellet Strására ki alitatot Szolgája föben ütötötött volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

2. felüttetik, ráüttetik; a fi pus (pe cineva); aufgeschlagt werden sein. *1662:* És igy a kapitány is a gyalogság között nagy comitivával szállására kiséré, ahol mindjárt vas ütették lábára és másnap Fogarasba kisértették | gyarmati Balassa Ferenc, hogy magát nagy ellenségesen viselné, elfogatott és Szécsénbe hozatott vala, mellyet a fejedelem csak kicsin dolognak tarta, mindazáltal hogy vas ütettvén reá, Kassára felvitetnék, parancsolta vala [SKr 151, 219].

üt-ver a bate foarte rău pe cineva; schlagen, prügeln. *1574:* a hwl kyt Bennek Erhetek wteottek vertek karokal coket [Kv; TJk III/3. 370]. *1585:* Dauid Marton … vallia … Az feyedelem Boraywal Amely Drabant vala Az Borokhoz futa eleybe Mennek Annakis Es Wthny verny kezdek [Kv; TJk IV/1. 486]. *1644:* Csizmadia Marton … morgolodik, es egi diznot ugi hagita egi eziakannjal hogi az megh Santula azo(n)ban, az Varas Jobagiat hurczolni rangatni kezde, hogi az megh Santula ute vereis az eziakannial [Mv; MvLt 291. 407a]. *1727:* David Ferencz vra(m) meg parancsolta a' Jobbágyoknak hogy se üssek se ne verjek ö kglmeket csak Szepen vigyek ki a' Joszágbol [Gergelyfája AF; JHb XXVII/5]. *1745:* egy katona ki vont kardal ütni verni kezde Csürke Pintyéhez az botot ki vagdalá kezéböl [Mocs K; Ks 5. X. 6 Molduván Vaszily (30) zs vall.]. *1768 k.:* nyuguvo heljekben, s Malomfalvara haza ménö utjokban Botokkal s vas villákkal aggredialták, üötték, vértek, véréttek, Sebhették [DLev. 2. X. 21]. *1774:* üsd, verd öld az kö teremtettét mert Urunk meg adgya dijját [Udvarfva MT; Told. 44/47]. *1783:* Micsoda eszközzel ütette, verte légyen Petrucz Dumitru Popa Vaszijt nem tudom [F.répa MT; KLev. Csota Nyikuláj (50) jb vall.]. *1796:* Tkts Csernátoni Ur(am) Czigánnyai … belénk akadtanak Czepusával, Vas Villával, és rúgyitsával ütettenek, vertenek [Mocs K; Eszt-Mk Nyikita Nyikuláj (25) béres vall.]. *1817:* Bottyával Tkts Rosnyai Josef Ur az Udvar Biro Urat Főbe kezdette ütni, verni annyira, hogy ha az Udvar Biro Ur Ügyesen Nád páltzájával az ellent nem hánta volna … nagy szerentsétlenség erhette volna [Udvarfva MT; Told. 78]. *1847:* a pojéni templomnál … öszveseregelve volt néptömeget arra kisztette, hogy … erdögornyiknak egynek sem szabad az erdöböl megzálogolni senkit, s ha valamelyik gornyik valakit meg kivánna zálogolni, azt üssékverjék [VKp 185].

Szk: *agyba-főbe ~. 1797:* legottan utánnom eredett s egy bottal egjba fövebe (!) ütni verni kezdett [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21] * *agyon ~. 1847:* ha vagy egy gornyik ezen rendelete ellen merészelne tenni s valakit megzálogolni akarna az fenn elösoroltokért, fejszékkel, botokkal, mit kezekben kapnak, üssék-verjék agyon [VKp 192] * *halálra ~. 1755:* meg bizván Iankul magát, halálra ütni, verni kezdé azon doronggal Lázár Jánost [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.].

üvecs egyéves juh; noatenă, mioară; Lamm, Schafchen. *1634:* meg elegjte Negy Borjukkal ugy mint egy Barna, mas egy fejer szeoke, Harmad egi fejer Belcz Monjas es egy fekete Vuecz taualy Nyarrj borjukkal [Jobbágyfva MT; BálLt 1].

üvecsbárány egyéves bárány; noatenă, mioară; Lamm, Schäfchen. *1787:* Erre való nezet két júból egy elkárosodván, ezért Nyaskuj János békesség mellett ígyíre egy közönséges üvecsbáránt [Jenöfva Cs; RSzF 281].

üvecsgyapjas egyéves bárány gyapjából készített; care a fost făcut din lînă de mioară; aus der Wolle des Schäfleins zubereitet. *1783:* Korda István posztója is elveszett az nagy malomból, melynek is a jegye volt a veres posztóval jegyezve, egyik vége bárán gyapjosval az bé volt szegve, az más fele üvecsgyapjos volt, szembe be volt hányva; ez Imre Péternél megtaláltatott [Jenöfva Cs; RSzF 286].

üveg 1. sticlă; Glas. *1570:* Wueget lagitany Vegy zaruas vert Echetet, fözd meg benne az Iueget es Jo lagy lezen [Nsz; MKsz 1896. 366]. *1755:* egy Beszterczei Szász Ur-is volt jelen kinek a' fél szeme üvegböl volt ki tsinálva [Nagygyeke K; Ks K. 80]. *1781:* So tarto három, ketteje Hollitsi, egyik üveg [Koronka MT; Told. 10].

2. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: üvegböl készült; de/din sticlă; aus Glas. *1588:* Egy veres skarlat Mente Iwegh Cytrin gombok Rayta kek Baghaziawal bellet [Kv; Inv. I/2. 13]. *1674:* Ez filegoriának oldala gjalul fürcsz deszkakbol valo … Ebben

vagjon … két uvegh gjertya tarto [A.porumbák F; UF II, 593]. *1679:* Kék üvegh Kanczo pohar nro 23. Fejér Kristály üvegh kanczo pohár nro 22 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. *1758:* A Palota közepín fel kötve üveg kristállyos Gyertya tarto, külömb külömb fele czirádákkal veres musnyal be vont, Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1780:* Ötös pléh gyertyaöntö 1 Üveg gyertya öntö 2 [Bethlen SzD; BK]. *1788:* Egy on talpu üveg Métselö [Mv; TSb 47]. *1792:* vagyan egy kis üveg Kalamáristok [EMLt conscr.]. *1795:* 2. Üveg gyertya öntökért 14 xr [Déva; Ks 95]. *1797:* Egy üveg Kalamaris xr. 10 … Egy üveg gyertya öntö Dr. 8 [DobLev. IV/775]. *1803:* Két mettzett Üveg Virágos szép So tartok [Nc; DobLev. IV/858. 2b]. *1824:* 4 Gyertya öveg öntöket vet Sükösdi Dávid Ur [CsV]. *1848:* Egy meleg ágy-láda, üveg ablakrámával együtt 2 Rf [Kv; Pk 6].

3. ablaküveg, (rámába/keretbe rakott) üveglap; sticlă, placă de sticlă; Fensterglas, Glasplatte. *1632:* Ezen haznak egj eöregh ablaka negj tablabol allo, egj iuegh hea [Fog.; UF I, 157]. *1652:* ez haznak van két ablaka, egyik iveg, masikaval (!), egikiben kü kereszt [Görgény MT; Törzs.]. *1669:* Im az császár képét is Kegyelmednek felküldtem, kérvén azon, szóljon az úrnak Rottel uramnak, hogy frisseltesse meg ő nagysága és azon képíróval rectificáltassa ezt az karczolásokot, s az üveg helyében is csinálnának frissebbet, mivel az is megvesztegetödött [TML IV, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1688:* Ezen háznak van két ablaka … mely(ne)k üvegekhez valo tölgy faból csinált ramai … vadnak [Kozmás Cs; Eszt 2]. *1693:* A Templom Ablakainak foldozására valo üvegekröl requiraltassék Tiszt. Nemes Samuel Uram, hogy Urunk ö Nsga elöt az üvegek és vectura dolgát procuralya ö klme [Kv; SRE I. 11]. *1732:* Ezen kápolnában találunk, egj kicsinj arannjos oltárocskát, és erre függesztett aprolék párgament (!), üvegbe foglalt, aranjos rámás képeket tizennégyet, három üvegbe foglalt más képeket irottakot [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házának conscr.]. *1736:* Ablakok … közül az edgyik merö évegböl valo, azon Nagy Tábla evegböl rakatott ki [Várhegy MT; EMLt Conscr.]. *1778:* Egy ovális formálag Bádog, vagy réz közé csinált két felöl való üvegek, egy felöl láttzik a' Boldogságos Szüz Mária képe … A' más felin Czifra Czirádák [M.csapó K; Berz. 8. C. 18]. *1795:* Két fele nyilo ablak az utza felöl 5. karika hibáz a' felsö részíben alol pedig Semmi üveg nintsen [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1806:* Angyomis … bé nezett az üvegen által az ablakon [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffne Árkosi Susánna (22) vall.]. *1824:* Egy asztali repetir ora, melynek az üvege el van törve [Fugad AF; HG. Mara lev.]. *1841:* Egy rakott Kép Üvek alatt [Kv; SL].

Szk: *ablakra való ~. 1594:* Egi rostaba ablakra ualo jwegh No. 145 [Somlyó Sz; UC 78. 7/24]. *1652:* kerekdéd ablakra valo ivegek [Görgény MT; Törzs.] * *kerekded ~→ ablakra való ~* * *kerek ~. 1797:* ezen háznak vannak kétt ablakai, fa keresztekkel a világai vannak fenyö fába rakot kerek üvegekböl [Kőrispatak U; Pf]. *1840:* Egy Lámpás pléhböl az ajtoján kerek dufla üveg [DLt 1039] * *ónba foglalt ~. 1725:* (Az) Ablakok pappirossal vad(na)k be boritva, ketteje fiokjai penig onb(an) foglalt evegb(en) [Beresztelke MT; Eszt-Mk 4] * *szegletes ~. 1756:* Három ablakai … 4.4. Táblákbol álvan szegletes Uvegböl ön kozé foglalva, minden Tabláit két két vás Rudatskák üveg karikáihoz Onnal ragasztva erösitik [Branyicska H; JHb LXX/2. 20].

4. palack; sticlă (care serveşte la păstrarea lichidelor); Flasche, Buttel. *1570:* Ilona Kalmar pal zolgaloya, Azt vallya hogy … az Iweget … eo hordotta ely hazathwl, deh eo Nem thwgia Menye volt [Kv; TJk III/2. 208]. *1582:* Rosa Medwes Palnę vallia hogy … az eo maga giermeke Adot volna Innia eg Eowegbeol [Kv; TJk IV/1. 72]. *1644:* pestis elen edes Atiamfia illien oruossagot chinali, egi tista üveghben tegi egi eitel igen io fele erös echetet, aban szaz sem feniö magot, harom fö foghagimanak az gerezdit az menni leszen megh tistechak es aztis bele haniak [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. *1670:* Rósavizet nem ártana neki innya adnom az forróság ellen, de nincsen, mert eltörött vala az üvege [TML V, 412 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1698:* paraszt kályha tetejére valo szép ött lapos kö, selye formán csinált két küsdeg ládácska tele üvegel [HSzj *paraszt-kályha* al.]. *1719:* Kerti Fülemile Sarga Virágot … látom lotot meg Szedven Szepen az virágát … Eger fark fü Levelet virágaval edgyüt … tegyek ezeket edgy üvegbenn, mellyre Toltsenek jo erösz eget-bort edgy ejtelt … ebböl kell edgy, edgy kalannal adni az Cseledneк innya Reggel [Ks 54/84]. *1732:* az második pincze tok kilencz üvegnek való, találtunk benne öt diofa dugoju éveget [Kóród KK; Ks 12/I]. *XVIII. sz. m. f.:* két öveg etzettel teli viola az edgyike az másika rosa etzet fél ejteles kotzkás öveg 1 Fertályos 1 [Szentdemeter U; LLt]. *1773:* (A dajka) szerette az italt, mikor tsak hozzá fért, a pintzetokbali üvegekböl is sokszor láttam hogj bort ivutt [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Judith Sinka (14) vall.]. *1802:* ha verekedni akarnak, mennyenek ki onnét, mert Üvegeit egybe rontyák [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1819:* Ezen Sok Szilvoriumot … naponként mekkora üveggel fogyatott el [Kv; Pk 2]. *1847:* 1500. üveg kötni valo zsup szalma [F.árpás F; TSb 46].

Szk: *ajakos ~. 1753:* Gerezdes ajakos Vveg [Marossztkirály AF; Told. 18] * *borvizes ~. 1801:* A Cseberbe rakat Bor Vizes Üvegek [F.zsuk K; SLt 17]. *1804:* Két Bor Vizes Üvegben 802-beli Szalmabor … Más két Bor Vizes Üvegb(en) Asszu szölö Bor [Benedek AF; Somlyai lev. 1 Somlyai János cons. inv.]. *1849:* Kelemen Béni Szutságbol tisztjét be küldvén ide Kolósvárra, hogy Szobájából … venne zabot ki és 60 borvizes üveget [Kv; Végr. Vall. 45] * *ecetes ~. 1802:* Egy etzetes füles kitsin Mettzett Üveg [Nc; DobLev. IV/858. 3a] * *égettbornak való/égetettboros ~. 1642:* az az Ferencz Andrasne Marta azoni az ö szotyrabol egi teli egetetboros Üveget lopott ki [HSzj *égetett-boros-üveg* al.]. *1679:* Eget bornak valo gerezdes üvegh nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29]. *1680:* 1680, 19 Januarii. Szecsesori Mathe küldöt … Eget bornak valo üveget ötvent [Fog.; UF II, 393] * *faolajnak való/faolajos ~. 1732:* Találtunk … három nagj rósa ezetnek valo éveget … tizenkét fa olajnak valo üveget … ismét két fa olajos éveget [Kv; Ks 40. XXVIIIc] * *füles ~ → ecetes ~* * *gerezdes ~. 1733:* Edgj pár gerezdes Üveg, Nyakos Üveg 13. edgjik kicsiny [Marossztkirály AF; Told. 2] * *gömbölyeg ~. 1733:* Hoszszu nyakas gömböllyég üveg … 2 [Marossztkirály AF; Told. 2] * *hosszú ajakú ~. 1699:* Hosszu ajaku koljogos üveg felejteles Nro 1 [O.csesztve AF; LLt] * *hosszú nyakas → gömbölyeg ~* * *hosszú nyakú ~. 1594:* Vagion az aztalon … Hozzw Niakw jwegh uagion No. 4 [Somlyó Sz; UC 78/3-4] * *kétfülü ~. 1692:* ket fülö üvegh. no. 8 [Mezöbodon TA; BK inv. 10] * *kotyogós ~. 1680:* Rövid szarü kottyogos Üvegek egy kosárba nö. 35 [A.porumbák F; ÁLt 23 inv.]. *1685 e.:* az Sido Uczában… az más boltban … Kotyogos üveg Nro 1 [Gyf; MvKLev. Urb 22]. *1729:* ött kotyogos öveget … d 48 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1736:* Mi-

kor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnye éréskor, olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kotyogós üvegeknek hittak, és Porumbákon, Fogarasföldin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges eseberben, mindeniknek asztalhoz egyet-egyet beadtanak, azután még többet, azt olyan jó izűen kortyogdogólag itták [MetTr 326] * *körtvélyforma ~. 1684:* Olcin Hypericí: az az: Veres olajnak szoktuk hijni – egy körtvely forma Üvegbenn [Utl] * *lapos ~. 1680:* ezen hazok(no)k ablakaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitris nö. 40 [A.porumbák F; UC 12] * *liktáriumos ~. 1816:* Öt Lictáriumos üvegek [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *málnaecetes ~. 1792:* Malna etzetes üveg 6 Rosa etzetes üveg 4 Viola etzetes üveg 1 Tárkony Etzetes üveg 1 [TL conscr.] * *nyakas ~. 1733:* Nyakas Üveg Vagjon Nrö 23 [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1756:* Rosz nyakas üveg 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22] * *(ón)sröfos/ónsröffal készült ~. 1732:* ezen pinczében találtunk hat pince tokot, edgyikb(en) volt njolcz on srofos éveg [Kóród KK; Ks 12/I]. *1749:* Mas hoszszutska pintze tokb(an) Srofos Üveg Nro 7 [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1789:* Egy kisded Pintze Tok 3 Kristály, mettzett vastag on Sroffal készült Üvegekkel Rf 4 [Mv; ConscrAp. 23] * *paraszt ~. 1747:* Lapos paraszt Üveg közép rendü Nrö 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 5] * *rózsaecetnek való ~. 1674:* Vagjon ez hazban ... Egj rosa eczetnek valo üvegh [A.porumbák F; UF II, 596]. *1679:* Rosa eczetnek valo üvegh nro 1 ... Rosa eczet, ket üveggel nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28] * *rózsaviznek való ~. 1657:* Rosa viznek valo Üvegeket vettem per fl – //42 [Borberek AF; WassLt] * *rozsolisnak való ~. 1733:* Pincze Tok rosolisnak valo 8 üvegeivel, mellyek(ne)k hete Sutus, edgjike paraszt [Marossztkirály AF; Told. 2] * *rövid szárú ~ → kotyogós ~* * *sámpányeres ~. 1816:* Sámpáneres Üvegek ... 24 xr [Kv; Born. IV/41] * *savanyúvizes ~. 1744:* Ha savanyó vizes üvegek készülhettek Pista Kocsis indúllyon fel [Déva; Ks 78. XIX. 24] * *sikitó ~. 1753:* Egy fertájos üveg, Egy sikitó üveg [HSzj *nyüst* al.] * *spiritusztartó ~. 1768:* Spiritus tarto Üveg [Mezösztgyörgy K; Ks 23] * *szegletes ~. 1813:* Szegeletes nagj hasat öveg | Egy szegeletes hasatt Üveg 1 [Veresegyháza AF; Told. 18] * *széles szájú ~. 1789:* 13. széllyes szájú üvegek Rf 12 | 15 festett és széllyes szájú Üvegek, mellyekben orvosságok vagy(na)k Rf 2 xr 30 [Mv; ConscrAp. 41, 42]. *1825:* Erdei cpretis szedjenek vagy két kupát arra töltsenek vagy harom kupa igen tiszta jo gabona palinkát, olyan széles szájú üvegbe a hutábol hozassan [Kv; BfR gr. Korda Kata lev.] * *tárkonyecetes ~ → málnaecetes ~* * *teknősbéka-formára csinált ~. 1714:* Olajn(a)k vagj eczetn(e)k alkalmaztatott, s tekenyös beka formara tsinált üveg [AH 11] * *tokaji bornak való ~. 1732:* Találtunk ... Egj fedeletlen ládáb(an) njolcz náddal tekert Tokaj bornak valo hoszszu szájú üveget [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.] * *tökforma ~. 1674:* Tavalyi rosa eczet ur. nr. – /1 egj tökforma üvegben. Ez idei két tök forma uvegekben oct. 4 [A.porumbák F; UF II, 604] * *vásári ~. 1674:* Vasari apro nyakas uvegek ötven ~ nr. 50 [A.porumbák F; UF II, 606] * *vhány ejteles ~. 1699:* Gerezdes fél ejteles üveg Nrö 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1705:* Minekutána pedig öttenek volna, asztalnál elöhozának egy ejteles üvegben riszta seprü égett bort, melyet is kezdének azon poharakkal köszöntgetni, amelyből az bort is itták [WIN I, 633] * *vhány fertályos ~. 1775:* 3 fel fertalyos Óveg x 2 [Déva; Ks 76. IX. 18]. *1841:* Balás Mihaly egy fél fertályos üveget hozván elönkben, aztot a Falu mértékivel meg méretteti ... kéri ... mű a falu fa mértékit elönkbe hozattuk, a szerént meg mértük az arendator mértékit, és egy krajtzár érdelöivel kissebbnek találtuk a fel adott fertályost [Km/Bács K; KmULev. 3] * *vhány kupás ~. 1819:* égy fél kupás Üveg lévén, azt napjáb(an) gyakron a kaputya zsebibe bé tette, a pintzébe le vitte, s ottan meg töltette, és idö kozbe meg iddogalta, melly tselekedetéért az Aszszony sokszor 'simbelt réája [Kv; Pk 2]. *1831:* 1 más három kupás Üveg tele punsch essentiaval 11 két Kupás Üveg tele punsch Essentiaual [Mv; MvLev.]. *1849:* A Fogadoba ... Fel kupás üveg 4 [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *vhány vedernyi ~. 1849 k.:* 3. vedernyi nagy uvegekbe lévén Rozsa szöllö Megy agyon [DobLev. V/1280] * *violaecetes ~ → málnaecetes ~* * *virágviznek való ~. 1770:* Virág Viznek valo nagy üvegek nro 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIc] * *víznek való ~. 1699:* Laposs, Viznek valo Üvegek Nrö 60. Most ezekb(en) de p(rac)sen(ti) Virág és holmi fü Vizek vadnak [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

5. beföttesüveg; borcan, sticlă; Einmachglas. *1732:* Találtunk ... három ugorkának valo üveget porgoló formát [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1795:* Ugorkas Üveg, es egy mas Üvegert – 41 [WLt Cserei Heléna jk 77a].

6. akkora mennyiség, amennyi egy üvegedénybe belefér; cantitatea de lichid dintr-o sticlă; Flüssigkeitsmenge, die in einem Glasgefäß hineingeht. *1679:* Rosa elsö vize üvegel nro 17, 2dik vize, üvegel nro 21 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 31]. *1684:* Sos Ugorka 5 üveggel nr. 1//7 Sos Tárkonj 6. uveggel nr 3//3 [Porumbák F; Utl]. *1688:* ebesfalvi számtartónk, Száva Péter administrált ... Spikinard vizet két üveggel [Ebesfva; Utl]. *1848:* Málna két üveggel ... 2 rft. Megy bé fött két üveg ... 2 rft Baraczk bé fött két üveg ... 2 rft. Veres Szöllö bé fött két üveg ... 2 rft ... Bé fött Birs alma négy kupás üveg ... 4 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

7. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: amennyi egy üvegedénybe belefér; o sticlă de ..., cît încape într-o sticlă; soviel, die in einem Glasgefäß hineingeht. *1597:* En alkotam megh Lukachi Balassal Daúid Antalt es az feleseget az cóuegh bor feleól tiz forinton úcúek mégh [UszT 12/35 Georgius Mihalj de Bikafalúa lib. vall.]. *1736 u.:* Nemes János olyan akkor-hozott üveg bort köszöne el az atyámra [MetTrCs 451]. *1762:* Az I ... Simo Peter Vr(na)k ablakat ki rontvan egy ejteles üveg eget bort el lopott [Torda; TJkT V. 122]. *1764:* Keczeli György ... pálcát, szarvasbőr irhát, pipát, csutorát s több afféléket ajándékoztatott magának velem, de eb vette egy pénz emberséget is soha; hanem most a múlt tavasszal a váradi feredőben nekem-e, vagy a bátyjának küldött vagy négy kenyeret s egynéhány üveg bort [RettE 173–4]. *1788:* Kek Üveg nádméz porozo [Mv; Told. 9a]. *1807:* Ma hoztunk lé egy üveg tentát és egy kontz papirossat [Dés; KMN 216]. *1816:* Egy üveg Szilvorium ... 7 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1833 k.:* Férjem ... Mátéffi alias Jobb Danielle egy nagy üveg Pálinkából ... Annyira acceptálta meg reszegittette magát ... hogy ... egy ideig velem beszélgetet, s majd belém akadott, Kötelet vett elé 's hozzám kezdet verni vélle [Borb II]. *1847:* a' két üveg olajat pedig küldöm egy kisztenbe rakva [Kv; Pk 7]. *1862:* 5 üveg Ivándai viz ... 2 ft. 20 xr. 5 üveg Borszéki viz üvegestöl ... 1 ft. 40 xr [Kv; SLt Vegyes perir.]. *1896:* E tényt bebizonyitandó bátorkodom 3 üveg bort küldeni, s igen kérem, méltóztassék elfogadni [PLev. 181 Petelei István Wodianer Artúrhoz].

8. üvegnemű, üvegedény; sticlărie, vas de sticlă; Glasgefäß. *1558 k.:* az elsö 3 soth tord meg giengé porra es feliwl ǫs rea az un ǫ teieth es keuerd Jol ǫzue es az vtan ted egy sima kǫre egy hideg pincheben, es tegy az lueg ala egy luegeth, hogy solualtassek az lueghen … az Megdistillalatath ted egy lueghen [Nsz; MKsz 1896. 283–4]. *1585:* 26. Octob: Az Tömöswary Bassa Czhyauzza Jóue Feyedelemhez Vrunk paranczhyola, hogy gazdalkoggyunk neky … Egy wegre atta(m) merth cö maga abbol itt d. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 67]. *1693:* Az Üvegek, Bokalyok, es ha mi Hazi Portekak lehetnek … mivel a Relicta ã Haznal marad, legyen gondviselese rea, hogy az Inventarium szerent maradgyanak megh [Nc; DobLev. I/38. 12]. *1731:* adot vala … Doctor Fogarasi S(á)m(ue)l valami orvosságot hogy le vigyem Kováts Maria Aszszony(na)k egy üvegb(en) nem tudom mitt [Born. XXXIX/16 Szakács Mária (34) vall.]. *1746:* Egy üvegben egy kevés lenmag [Vargyas U; DanielAd. 257]. *1763:* Konya Antal exponállya hogy … Hadnagj Baro Dumelli Ur feles Dragon katonákot hozván a faluban azokkal üvegekkel ugy tálakkal az Aszszony népeket hajgáltatta [Egerpatak Hsz; HSzjP]. *1789:* 23 apro ujj és régi Üvegek Rf – xr 20 [Mv; ConserAp. 44]. *1806:* Üvegek … 6 aranyos száju aszszu szöllö bornak valo metztett talpos poharok. 1 rosolisos mettzett talpos pohár, 1 rosz talpu kettős fa olajos etzetes karafin (!) [Nc; DobLev. IV/897. 1b Árva Szánto Sándor lelt.]. *1823–1830:* Más házban vagyon az Anatomisches Kabinét, ahol üvegekben, spirituszban sok mohrgyermekek, emberfö, kéz és külömb-külömb állatok vagynak [FogE 185]. *1832:* Két nagyobb és két kissebb üvegekbe Essentia [Sáromberke MT; TSb 26].

Szk: *esszenciának való ~. 1789:* Zöld üveg Nro 17. az edgyik Ferslogba és egy Retorta Item 10 darab Essentianak valo Üveg [Mv; ConserAp. 8] * *jácintot virágoztató ~. 1837:* Hyacintust viragoztato üvegek 2 [Szentbenedek SzD; Ks 88/24] * *jácint virágnak való ~. 1837:* Hyacinth viragoknak valo négy üveg [Szentbenedek SzD; Ks 88/39] * *lábatlan ~. 1733:* Edgj hat szegü Vasas Pincze Tokban tiz darab üveg palaczk, hárma(na)k alabástrom a Sutuja, a többi Kristally, és üveg sutujokkal, van ezek között edgj labatlan Üveg [Marossztkirály AF; Told. 2] * *nádmézpor-tartó ~. 1849:* Nádméz portarto Üveg fedelivel edjütt kerek 1 [WassLt] * *otkolonos ~. 1822:* egy fertaj ora is alig telik belé küld egy otkolonas üveget teli otkolonnal s egy kitsi szaglo üveget meg töltve szekfü és tzitrom olajjal [Dés; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1848:* Két otkolonos üvegek 2 [Szászerked K; LLt] * *pomádés ~. 1820:* Egy Pomádes üveg [Mv; Told. 19] * *virág tartani való ~. 1789:* Egy nagy hasadt és egy kissebb virág tartani v(aló) Üveg Rf – xr 10 [Mv; ConserAp. 13].

9. üvegharang, üvegbura; clopot de sticlă; Glasglocke. *1679:* Legi fogo üvegh nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29].

10. lámpaüveg; sticlă de lampă; Lampenglas. *1788:* Hat pléh mécselö Két felé nyilo üveges bádog Lámpás az üvege el tört [Mv; TSb 47]. *1848:* Repesen olaj 40 x – lámpa bél 9 x 1 üveg 25 x [DLt].

Szk: *kerek ~. 1795:* Illuminatióhoz való kerek kis üvegek felesen [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * *mécsnek való ~. 1679:* Az mécsnek való üvegeket négyet készületivel, kikért kapikiha uram fizetett meg [TML VIII, 531 Sárosi János Teleki Mihályhoz].

11. szemüveglenese; sticlă de ochelari, lentilă; Brillenglas. *1784:* Három Oculár egyiknek tsak egy üvege [Mv; Told. 9a]. *1823–1830:* volt egy Okulár forma kötés fekete, mint egy 8. szám, ezt nevezték Brille, de nem volt üveg benne mint az Okulárba szokott, hanem üresen volt a' közepe … ha valaki … tsak a' Brillét fel tette, elég Maszkarának láttzatott, 's esmertetett [FogEK 424–5].

Szk: *optikus ~. 1714:* Harom szegletes vasas futralyb(an) egy opticus Üveg [AH 36].

12. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: üveg tartására használt; în care se păstrează sticle/butelii; zur Glasaufbewahrung gebraucht. *1599:* Filstich Peter. Hozot … Jweg Pinze tokott – //42 [Kv; Szám. 8/XIV. 34]. *1621:* Kett Vueg pincze tokban teoltettem ket Veder o. bort 12. penzest tt f. 1. /92 [Kv; Szám. 15b/IX. 191].

üvegablak geam sticlă; Glasfenster. *1585:* Barbely Janos ezt valia hogy latot sokat ã ky oda mezaros marton hoz (!) be ment, mint zolgalo nepek, mint Jt ualok, al orchiasok, hegedöuel lanttal el afele korig öt zöktek tanczoltak egez efely korig, à mikor be ne(m) akartak erezteny eoket, az Veg ablakokat is be törttek rontottak [Kv; TJk IV/1. 491]. *1595:* Hogi az Scholamester hazaiban az Jwegh ablabokat meg foldaztattúk, attunk zeoch Janosnak f – /28 [Kv; Szám. 6/XIII. 39]. *1629:* az porkoláb-ház bolt … Ablaka kettö, ép üveg-ablakokkal készségestöl [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.]. *1636:* Ez haz mind alol feölul uyolagh mostansagh dezkaztatott … Vagyon rayta harom uy epp. lueghablak szepek [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Az megh irt coregh hazbol megien egy boltra … Ez Boltnak vagion ket wueg ablaka [Királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1676:* Felsö padlasa es kett uvegh ablakai az tobbi az mindennekben hasonlok [A.szombatfva F; UF II, 760]. *1705:* Eljárván pedig az egész várat, nem találék az úrnak sok mindene közül egyebet, aki valamit ért volna, az asszony gyalog üveges leptikáját, egy rézkádat, feredöt, holmi üvegablakokat, csebreket és fazakakat [WIN I, 645]. *1736:* Mikor az császár, császárné … egésségiért ittanak, mind az gyalui várban az bástyákról, mind az szín elött lévén három álgyu elkészitve, erösen löttenek, ugy hogy az várban levö üveg ablakok is összeromlottanak [MetTr 397]. *1788:* Üveg ablakok hozzá valo firhangokkal [Somogyom KK; Told. 44a]. *1799:* fába rakot két kisdég Üveg ablak [Nyujtód Hsz; HG]. *1823–1830:* ámbátor szép meleg nyári nap volt, de az hintónak üvegablakai mind fel voltak húzva a gróf gyengesége miatt [FogE 146]. *1852:* Az oldal vagy kisház jo állapotba, ennek is üveg ablaka jo, tsak hogy két üveg tábla hibázik belölle [M.felfalu MT; DE 4].

Szk: *fába rakott ~. 1674:* Ennek harom faban rakott üvegh ablaki roszszak [A.porumbák F; UF II, 600] * *ónba foglalt ~. 1694:* Ablak hosszara hasitva egy abba(n) vas rostelyocska, onba(n) foglalt Üveg Ablak rajta [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1732:* az Arnyék székre nyilik … ajtó … ezen latrinanakis ónba foglalt egj üveg ablakja vagjon [Kóród KK; Ks 12/1] * *ónba rakott ~. 1736:* Az … onba rakott üveg ablakok … fiokjai vas Sorkotskákon forognak [Várhegy MT; EMLt Conser.] * *ónnal foglaltatott ~. 1694:* Ket Kisded Ablak va(gyo)n rajta, edgyiknek az Fiokja onnal foglaltatott Uveg Ablak [Kövár Szt; JHb Inv.] * *ónos ~. 1741:* A két Ház(na)k ónas üveg Ablakjai [Nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprémi Orsollya lelt.]. *1789:* A' Laboratoriumbol ezen Házban be járo Ajtonak felsö része közepén egy Rámátskába tsinalt onos Üveg Ablak Rft – xr 15 [Mv; ConserAp. 42] * *ónozott karikás ~. 1807:* edgy

Sütö Ház ... égy két felé nyilo onozott karikás Üveg Ablakkal [Szentmargita SzD; Ks 76/53 conscr.] * *öreg ~. 1647:* az coregh haz ... vagion benne egy hat tablaiu coregh wuegh ablak [Királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1676:* Az palotában vagyon négy négy nyilasokra 5 cöregh üveg ablak, kette az belsö Várra szolgalnak [Fog.; UF II, 732] * *rámás ~. 1656:* Vagjon az belseö var piaczara faragot keö ablak melljek az melljen 6 tablakbol allo vas veszös vas sarkon panton forgo vas karikas forditos tokos ramas uveg ablaka jo [Fog.; UF II, 120] * *táblás ~. 1792:* találtuk ... Az Udvarházat ... a Nagyobbik Ház, melly Palata Háznak valo Pávimentuma tsak földböl lévén, el kopott ... ezekben a Házokban Táblás üveg Ablakok vagynak, és in rotundo calculo Tiz Tábla üveg hibás benne [Apahida K; RLt O. 2] * *tokos ~. 1656:* Ezen deszka rekesz elött vagjon negj tablakbol allo ramas tokos bontakozotth üvegh ablak, melinek restauratio kevantatik [UF II, 128] * *tolófiókos ~. 1676:* Vagyan az hazban egy paraszt kalyhas kemencze czövek labokon egy hitvan asztál padszék heliett kétt fürcsz deszka kett paraszt ágy, vagion fabon rokott 3 üvegh tolio fiokos ablaka [Fog.; UF II, 743] * *tolókás ~. 1750:* az Vdvarházban ... jo onba foglalt tojokás Üveg két ablakja [Szamosfva K; JHbK LVIII/4] * *vhány fiókos ~. 1699:* hat fiokos üveg ablakai mindeniknek ötödfel öreg tangyér héján [Szentdemeter U; LLt] * *vhány nyilású ~. 1676:* Vagyon itt az falban szegezve két darab paraszt fogas, ez ájto szöműldekeny félyül Bathoriak czimerek menyezete parkanyos czifrás, az elementumok, planetak, arsok es scientiak vadnak raytok ki rayzolva, negy nyilasu üvegh ablaka [Fog.; UF II, 731] * *vhány táblából álló ~. 1656:* Ezen ajto felett vagyon 2 fele nilo 2 tablakbol allo juegh ablak, melinek vas sarka, pantia megh vagyon [UF II, 126].

üvegablak-csináló üveges; geamgiu; Glasermeister. *1688:* Mány Buxa ... Üveg Ablak csináló [F.porumbák F; UC 12].

üvegablakocska ferestruică; Glasfensterchen. *1656:* Az masodikra, nilik egy felszer vas sarkos panthos ayto, vas retezfeje fa kilincze, egy paraszt nioszollia bene, egy üvegh ablakoczka raita [UF II, 95]. *1724:* egy üvegh ablakocska [Koronka MT; Told. 27].

Szk: *kétfelé nyiló ~. 1694:* szamtarto hazacska ... abban Vas Rostelyocska, Ket fele nyilo Üveg Ablakocska rajta [Kővár Szt; JHb Inv.] * *ónba foglaltatott ~. 1803:* égy küsded onban foglaltatott karikás üveg Ablakotska [Dicsösztmárton; UnVJk 139].

üvegablakos üvegablakokkal ellátott; cu geam; mit Glasfenster versehen. *1662:* jobbkézre az ároktól fogva alá a virágos ház kőfala mellett végig s onnan napnyugotra fordulván, mint az belsö vár azon észak felöl való oldala, anyira vitetvén elé, s onnan ismét befordulván vele az vár árka msik szegletihez ... ragasztatván, gyönyörüséges üvegablakos köistállók [SKr 266]. *1685 e.:* nyilik Ebböl az edgy üvegh ablakos boltra Beesi Záros bellet ajto kolcsostol | Ebböl az két üveg ablakos eseled hazba bellet ajto | két üveg ablakos éles ház vagyon [Borberek AF; MvRK 3, 6, 15]. *1732:* ezen hinto szin gerendáin fen találtunk ... két nagj gombos deszkázatlan ló szánat, alatt penig négj hiba nélkül valo Szép hintokot, üveg ablakosot [Kóród KK; Ks 12/1]. *1766:* jó fedéllel valo készült üveg ablakos Házára és kamarára, mely langot vetvén aztott meg emesztetté ért volna Rf 18xr [HSzj *kamara* al.].

üvegablakú üvegablakkal ellátott; cu geam; mit Glasfenster versehen. *1656:* Ezen hidlasrol nilik Pattantius Simon hazara job kezre egy bellett vas sarkos panthos vas kilinczes forditos ütközös uvegh ablaku ayto, melljen vagyon egy retez retezfejevel együth [UF II, 101]. *1685 e.:* Ebböl a két üveg ablaku belsö házra retezfös fel szer ajto nyilik [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 3] *1761:* (Az udvarházban) à Felsö contignatiob(an) Napkelet felöl egy formáju két stukaturás onb(an) foglalt négy szegeletü nagy Üveg ablaku Bétsi futtöjü drága ajtaju házak [Szászvessöd NK; JHbK LXVIII/1. 211] | vagjon ... két üvegh ablaku égj tángjér héjjával [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 502].

üvegajtós üveges ajtóval ellátott; cu uşă cu geam; Fenstertür. *1846:* Adja egyik töly fa szegelet üveg ajtos Almariumot [Kv; Végr.].

üvegalkotmány constructie de sticlă; Glaswerk. *1676:* Vagion ezen házban mangurlásház készitett üvégh alkotmany mellynek fenyü fabul fel rokott eött ölni hosszosaga kövel megh töltett terhes niomo ládajat, és annak bik s töldgy fakkal valo alliat ... foglallyak öszve [Fog.; UF II, 743].

üvegbánya bánya, ahonnan az üvegkészítéshez alkalmas üvegásványt bányásszák; mină de unde se extrag materialele necesare fabricării sticlei; Bergwerk, wo man Mineralien für Gläser aufbaut. **Hn.** *1692:* az Üvegh Banya felett valo Erdö [Torockó TA; EHA].

üvegbarometrum üvegböl készült barométer; barometru de sticlă; Glasbarometer. *1817:* Egy Görgényi üveg Barometrum [Mv; DLev. 3/XXVIII].

üvegbokály üvegböl készült bokály; cană de sticlă; Glaskanne. *1753:* Bokalyok es Bokaly Tálak ... Üveg Bokalyok ... Tarka onos Talpas fedelü üveg bokaly N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1801:* Ket Fedeles Bokaj fel fel kupas Aradi Hf 1 Dr 2 .... Egy Üveg Fel kupas fekete Feressel (!) tarkazott bokáj Dr. 18 [Mv; MvLev. özv. Ugrai Dávidné lelt.].

üvegbokályocska üvegböl készült kis bokály; cănită de sticlă; kleine Glaskanne. *1748:* Vinczi Bokálljok Nro 6 ... Üveg bokájocska Nro 1 [Ks 8. XXVIII. 5 gr Kornis Antal udvarháza lelt.].

üvegboríték üvegbura; glob de sticlă; Glasglocke. *1837:* Deserhez valo üveg boritek 13 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88/39].

üvegborító üvegbura; glob/clopot de sticlă; Glasglocke. *1849:* Egy üveg borito [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegböli üvegböl készült; de sticlă; aus Glas. *1850:* Az ebédlö nagy palotan ... A nagy, kristály metzett üvegböli csillár (: luszter :) 50 vft [Algyógy H; Born. F/I].

üvegbutélia üvegedény; vas de sticlă; Glasgefäß. *1789:* 60 Kötes üveg Butelliák nagyok és kissebbek, Patikához valok Rf 6 | 52. Nagyobb és 32 Kissebb Üveg Butelliák Rf 4 [Mv; ConserAp. 15, 42]. *1797:* Licitáltattak ... Egy szalmás butellia Dr 8 Egy kis üveg butellia Dr 6 [DobLev. IV/775. 3].

Szk: *ecetes ~. 1797:* Egy Etzetes üveg butellia Dr. 14 [DobLev. IV/775] * *kerek ~. 1790:* Egy nyakas kerek fejér üveg Butélia [Mv; MvLev. 3 Boka Katalin hagy.] * *nyakas ~ → kerek ~.*

üvegbuzogány az üveges egyik szerszáma; un fel de uncaltă de sticlar; Gerät des Glasmeisters. *1679:* Üvegh Czakány nro 2 Üveg Buzgvány (!) nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25].

üvegcikkely üvegszem; ochi de geam; Glasauge. *1761:* Szolgálnak ki belölle keresztes két ablak heljek Eszakra ... és Nap keletre, levén ezen három egész üveg tzikkelj [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43].

üvegcilinder cilinder alakú/hosszú nyakú üvegpalack; butelie (de sticlă); Glaszylinder. *1831:* éppen az Optsina tetőn a' pláj, vagy is havasi ösvénybe föld halombol határ jel készittetett – Mely halomba égyszersmind temérdek hót szén rakattatván; ugyan abba egy üveg Cylinder, és tiz darab nagy kövek is temettettek, a' körülette eső fákan D T betűk fel vágottattak [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1838:* Egy üveg Czilinder [DLt 526]. *1844:* Egy üveg Czillinder Egy Czillinder pálinka [DLt 1426]. *1849:* a' Tiszta kül szobában ... A' padlásán függö egy stelázsi. 13 darab nagyobb és kissebb rajta lévö üveg Czilinderekkel, mellyekben jó Etzetek vannak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegcsákány az üveges egyik szerszáma; un fel de uncaltă de sticlar; Gerät des Glasmeisters. *1679:* Üvegh Czakány nro 2 Üveg Buzgvány (!) nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25].

üvegcsengettyűs üvegből készült csengettyűvel ellátott/díszített; cu clopotel de sticlă; mit Glasglocke versehen. *1827:* a' Kertb(en) a' Csiga Domb tetején vagyon egy külömböző Szinekkel festett fedelü Üveg tsengetyüs Umbrella cserefa Stömpölyökön álva [Koronka MT; Told. 34].

üvegcserép üvegdarab; ciob de sticlă; Glasscherbe. *1847:* Öt s fél mázsa üveg cserép [F.árpás F; TSb 46].

üvegcsésze ceașcă de sticlă; Glastasse. *1681:* Velenczei kristály draga Üveg Edenj, kisseb s nagyub Nro 16 (: Ex kis két fülü üvegh csesze 6 ... :) [Vh; VhU 540].

üvegcsinálás fabricare de sticlă; Glasproduktion. *1674:* Az üvegh csürhoz vagyon üvegh csinalashoz valo vas ollo nr. 7 [A.porumbák F; UF II, 614].

üvegcsináló 1. de sticlar; von Glasmeister. *1769:* Csch országbol az üveg tsináló Mesterségböl egy Ioannes Venceslaus Hopherbrádl nevü Czeh Mester tarsaságából Gratermaier Leopoldus és Frakmiller (!) Kondrát neü emberek minden testimonium nélkül el szökv<en> parancsoltatik, hogy a hol találtatnak el fogattassanak [UszLt XIII/97a].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: üveggyártó mester; sticlar; Glasmeister. *1688:* Sztán Musa al(ia)s Glezár ... Üvegh csinálo | Sztáncsul Szin Muntjan se(ller) ... Üvegh csinálo [A.porumbák F; UC 2, 4] | Mány Pável ... üvegh csinálo | Sztán Szpetár al(ia)s Glezár ... Üvegh csinálo Mány Szpetár al(ia)s Glezár ... Üvegh csinálo [F.porumbák F; UC 11, 13].

üvegcsőcske kis üvegcső; tub mic de sticlă; kleine Glasröhre. *1820:* 4. darab üveg tsötske [Mv; MvLev.].

üvegcsupor ceașcă de sticlă; Glastöpfchen. *1679:* Fejer kristály üvegh Czupor nro 9 | Üvegh Csupor nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24, 29].

üvegcsűr üvegkészitő műhely; sticlărie, fabrică de sticlă/sticlărie; Glaswerkstatt. *1632:* Iuegh Czwrhez ualo mas szerszamok N. 6 [Komána F; UC 25. 14/38]. *1637:* egy Ladaba talaltunk wüeg Cziwrheoz valo vas ezkezeoket vgy mint egy Nagy Eoreg szen vono vas rud, egy cöreg serpenico, egy wuegh vono [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1664:* Ez patakon levcö üveghcsür es fürcsz malom az jnventariumban irva vadnak [UF II, 293]. *1674:* Az üveg csür allapottja az mostan el mult Sz. Marton napigh igy volt. Ennek elötte vagyon egy kis patakon egj két nyilu kö törö malmais eö Ngoknak, az specificalt üvegh csür szüksegere csinaltatot, kiis az jnventariumban vilagosson meg iratot [A.porumbák F; UF II, 628]. *1680:* Öveg csür. Vagyon az erdö avagy az havas allat Felsö Porumbakon fellyül bik fa boronákbol sasok közze fel rakot kereszt gerendákkal felenel továbbá megh hanyva egy sindelyes hejazat allat valo üvegh csür [UF II, 973]. *1706:* Köröspatakon ... Ezen Joszágnak jövedelme volt az Uveg csürböl de az tellyességgel el pusztúlt [Hsz; Törzs.]. *1749:* Apor Péter ... az üveg csürünköt conscribáltatni akarja és most is actu azzal bibelödöm [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1752:* Az Üveg Csürtöl ingredialni szokot Arendát ki tiltotta meg azt sem tudom [Bodok Hsz; Ks 22/XXIb]. *1792:* Vagyon egy Üveg Csür maga Kö oszlopokra emelt Sendelyes fedéllel [Butyásza Szt; TKhf 50/I]. *1817:* az Üveg Csürben találtatott üveg Edényeket megszámláltatván találtunk ... schok üvegedényeket [HSzj *üveg-edény* al.].

Hn. *1696:* Az Üveg Csürnel valo Föld [Bethlen SzD; EHA]. *1697:* az eveg czurnel [HSzj *üveg-csür* al.]. *1715:* az üveg Csür patakán [Bethlen SzD; BK]. *1805:* az üveg csürnél [Szárazajta Hsz; HSzjP Groza Györgyné Bardotzi Judit (40) vall.]. *1835:* Az Egresbe az Üveg Csürnél [Keresztvár Hsz; EHA].

Szk: *galonyai ~. 1810:* Az Üveg Csürnél egy Asztalas, a' ki a' Galonyai üveg Csürhez ment lakni, egy festett fogast tsinált Kántor Josefnek [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Blós Nyekuláj (26) vall.] * *málnási ~. 1775:* én Kűs Simon circit. 20. Esztendökkel ez elött Származtam a Málnási üveg Csürhöz [Bodok Hsz; Mk-Rh II. 2/71] * *porumbáki ~. 1722:* mük az Porumbaki üveg csürnél üvegessek ... Viollay Sorbány Gabor uramis Udvarbiránk lévén, Poroncsolta egj alkalmatossággal reánk ... hogy csináltassan velünk ... örög üveg karikakatt czeret [A.porumbák F; BK].

üvegcsűri a (Görgény)Üvegcsür (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Üvegcsür/Glăjărie; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Üvegcsür/Görgenyer Glashütte: **1.** Üvegcsürröl származó; (care este) originar din Üvegcsür; aus Üvegcsür stammend. *1750:* Üveg tsüri Diszke ketske ollo Nro 4 [Üvegcsür (MT) körny.; Ks 91].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Üvegcsür lakosa; locuitor din Üvegcsür; Bewohner von Üvegcsür. *1796:* Az Oltszemi ökör Csorda Szilos nevezetü helyen jár ... mind örökké a' Mlgs Miko

Familia birta ... a' kinek tettzett annak adták, hol az Üveg Tsüricknek, hol a Berszányoknak [Oltszem Hsz; Mk II. 3/88. 3].

üvegdarab bucată de sticlă; Glasscherbe. *1832:* ennek előtte mint egy hat esztendővel Zetelaka által holmoknak practendált kő hányások fel hányattak melyekben is találtattak ujj cserepek nem régi üveg darabok [Bögöz U; BfR I Nagy Márton udvarbíró kezével].

üvegdarabocska kis üvegdarab; bucățică de sticlă; kleine Glasscherbe. *1851:* több üveg darabocskákbol ... vagyon öszve alkotva [DLt 1003].

üvegdugó dop de sticlă; Glasstöpsel. *1789:* Nagyobb és kissébb Üveg Dugok egy kettős fijokban – 3 font és 4 Loth Rf 2. xr 20 [Mv; ConserAp. 44]. *1837:* Tejes fazék 3. be főtnek valo mettzett üvegek kettő, két czin és 3 üveg dugokkal [Szentbenedek SzD; Ks 88/10].

üvegdugójú üvegdugóval ellátott; cu dop de sticlă; mit Glasstöpsel verschen. *1802:* Egy fa olajos Üveg dugoju talpas metzet Üveg [Nc; DobLev. IV/858. 3a].

üvegdugós üvegdugóval ellátott; cu dop de sticlă; mit Glasstöpsel verschen. *1837:* Mettzett bé főzettes üveg dűgös (!) üveg 4 [Szentbenedek SzD; Ks 88/24].

üvegecske 1. üvegdarab; bucată de sticlă; Glasscherbe. *1851:* dirib darab üvegecskékből van öszve rakva [DLt 1003].

2. palackocska; sticluță; Fläschchen. *1746:* Egy üveg teli narancs liktariummal ... Két üres üvegecske [Vargyas U; DanielAd. 256]. *1801:* Edgy üvegetskébe fenyő olaj [Mv; MvLev. 6 Tóbiás Antal hagy.].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: akkora mennyiség, amennyi egy üvegecskébe belefér; o sticluță de ...; ein Fläschchen von ... *1794:* én ujra meg töltöttem azon évegetskét meg ivá Krajtzáros üvegetske pálinkát [BfN].

4. kis üvegnemű; sticluță, flaconaș; Fläschchen. *1722:* egy üvegecskeben vettem az Patikábol Spiritus vitriolet [Nsz; Ks 96 Bomemisza Imre lev.]. *1733:* Edgj kis ládátskában ... vadnak apro üvegetskék [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1776:* Szem(ne)k való Orvosságot küldött a' Borbélj Kolosvárrol egy üvegetskéb(en) [Szava K; RLt]. *1789:* 2. Üvegetskéb(en) 2. Loth [Mv; ConserAp. 77].

Szk: *orvosságos* –. *1798:* (a) Pohár Székben 3. orvosságos üvegetske [Vingárd AF; KCsl 5].

üvegedény 1. befőttesüveg; borcan, sticlă; Einmachglas. *1803:* Hat pár kék Üveg gombos fedelü Ugorkás, és Tzéklás edények [Nc; DobLev. IV/858. 2b].

2. üvegnemű; vas de sticlă; Glasgefäß. *1681:* Velenczei kristály draga Üveg Edenj, kiseb s nagyub Nro 16 [Vh; VhU 540]. *1817:* az Üveg Csürben találtatott üveg Edényeket megszámláltatván találtunk ... schok üvegedényeket [HSzj *üvegedény* al.]. *1839:* Üveg edények ... Egy szájmoso [Kv; Ks 73. 55]. *1841:* Üveg edények ... Seres kantso 1 Egy Száj moso [Egeres K; Ks 89].

üvegel üveggel berak, üvegez; a pune geamuri; (ver)glasen. *1849:* vagynak három ablakak, külömbözö szinre készült drága üvegekkel az ablakak üvegelve [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üveges 1. üveggel ellátott; cu geamuri puse/montate; mit Glas versehen. *1632:* Jstallok ... Két ablaka, az edgik jueges, az masikon semmi ninczen [Fog.; UF I, 141]. *1657:* Csáki elméne udvartól, az pénzes láda vitték az materiás kis boltba, mely Fejérváratt alatta az fejedelem házainak az iveges folyosó felől vala [KemÖn. 112]. *1679:* Onban foglalt, kivül vas keresztes paraszt üveges ablakocskaja nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1680:* Vagyon eze(n) haz(na)k fában fogalt három uj öveges ablaka, egyiken futoso kis ablak lévén [A.porumbák F; UC 5]. *1696:* az Felsö rend palotak(na)k Hat Ablakai Faragot Kövekbul Allok Kettei Kesz Üvegesek az Többinek Tsak az Ramai vadnak [Bethlen SzD; BK]. *1704:* Egyébiránt a pohárnok sátora, maga üveges sátora, akiben hálni szokott, pádimentumával együtt, azmely fával van kirakva, azonban kamara szék-sátor és egyéb még felvonatlan sátorok is voltanak [WIN I, 206]. *1717:* az Ur házá(na)k ... jo két nagy üveges, onos, vas Sarkas és fordittos ablakai vadnak [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. *1782:* üveges Képetske [Nalác H; CsS]. *1790:* Egy uveges Fegver tarto Almarium [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1803:* a kasztenen egy Üveges Asztali repetir ora [Nc; DobLev. IV/858. 1b]. *1835:* Egy ocska fenyőfa két emeletü armarium négy két felé nyilo Ajtokkal kolcsok nélkül de zárral felso ajtai üvegesek [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1862:* Egy feketére festett avult gunya tarto üveges ajtoval [Mezőbánd MT; TSb 39].

2. ahol üveget tartanak; în care se păstrează sticle/butelii, pentru păstrarea sticlelor; wo man Gläser speichert. *1688:* Üveg paharos Ladacska ... Hintora valo Üveges Ladacska [Beszt.; Ks 27]. *1768:* Régi rosz üveges pintze tok 5 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1838:* Egy utazo 9 éveges pinczetok, mellybe a' 9 évegeken kívül három pohár is vagyon [Gidófva Hsz; HSzjP].

3. üvegek csinálásával/árusításával foglalkozó; care se ocupă cu fabricarea/vînzarea obiectelor de sticlă; jm, der sich mit Glasherstellung/Glasverkauf beschäftigt. *1710 k.:* Ez az én beszédem az én leányom férjhezmenése után volt ugyan derekasabban, de még azelőtt is volt, mikor az argyesi és brassai perek, görög és üveges lengyel zsidó, Samu és több hasonló perek folytak ellenek [BÖn. 979].

Szn. *1453:* Iweges pal [Kv; TT 182. 541]. *1476–1488:* Georgy Jweges [SzO I, 254]. *1531:* Anthonius Iweges [SzO I, 375]. *1553:* Anthony Jueges Circumspectus Georgius Jueges [Kv; TJk 27]. *1554:* Jweges Anthal Jweges gewrgh Jweges Andras [Kv; Szám. 1/IV. 48, 49]. *1557:* Jweges Gewrgy [Kv; TanJk V/1. 81]. *1561:* georgius Eweges [Kv; TJk 46]. *1567:* Gregorius Eweges [Kv; TJk 52]. *1568:* Jweges Anna [Kv; TJk 204]. *1569:* Iweges gérg [Kv; TanJk V/3. 259b]. *1570:* Iweges Andras [Kv; TJk III/2. 195]. *1573:* wweges Albertnewal | Iweges Janos [Kv; TJk III/3. 257, 259]. *1588:* Catherina Iweghes [KvLev. III/71]. *1592:* Iueges Georgine [Kv; TJk V/1. 285]. *1593:* Anna, wueges Andrasne zolgaloia [Kv; TJk V/1. 435]. *1598:* Iweges Andras Eger ala vezet [Kv; Szám. 8/II. 45]. *1684:* Üveges János [Nc; DobLev. I/29]. *1720:* Üveges Jakab [Kv; Dica V. 16]. *1724:* Üveges László ns [Nc; DobLev. I/122]. *1728:* Üveges János mester [Kv; BorbJk]. *1733:* Honesta Foemina Helena Üveges, Conjunx Honorabilis Samuelis Semenfalvi, Ludi Mag(is)tri Scholae Unitariae Heviziensis Annror(um) 15 (!) [Hévíz NK; JHbT]. *1735:* Maria öveges [Kv; RKAk

113]. *1818:* Üveges Peter [Kv; CsJk I/70b]. *1832:* Üveges György [Étfva Hsz; HSzjP].

4. ahol üveget készítenek; unde se fabrică sticlă; wo man sich mit Glasherstellung beschäftigt. **Hn.** *1830:* Az Eveges kerten felyül | Eveges kert felső szélyén [Hidvég Hsz; EHA].

5. üveges fényű; sticlos, lucios ca sticla; wie das Glas glänzend. *1714:* Rezes Pantzér, melljnek nyakra valo külömb féle fénlö üveges következekkel ki rakott [AH].

6. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: üvegkészítő mester; sticlar; Glasmeister. *1633:* vueges voltam es en ott Continualtam az dolgot [F.komána F; Szád. Brotie Cikorie (40) vall.]. *1662:* Varhoz valo üvegesnek Kész pinz fizetese ... f. 12. Buzaja ... sax. cub. 6. Mikor dolghozik per diem ... liba 4. Sere ... oct. nr. 1. Vereö disznaja per annum ... nr. 1 [Fog.; UF II, 218]. *1669:* Kővárban az ablakok mind össze romladoztak, az hova is kívántatnék négyezer üvegtányér, s az üveges, aki megcsinálná őket, igen sokat kíván [TML IV, 574 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1714:* Üvegesn(e)k valo eszkez meg pallirozott Atzélbúl, kerekekkel és requisitumokkal fl. Hung 10 [AH 50]. *1722:* Voillay Sorban Gabor ur(am) Also Porumbaki Udvarbiroságab(an), magam lévén az Üvegesek mellett hűtös és vigyázo, poroncsolt eö kglme, hogj csinaltatam (!) az Üvegesekel ... örög Üveg Tanyerokatt nö 1000 mellyek(ne)k az ara Hung fl 30// [A.porumbák K; BK]. *1737:* Erogatio Triciti ... Az Beszterczei üvegesnek adtam mett. 46 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51]. *1789:* A Dévai Üvegesnek az Ablakok Csinyálásáért 16 Rfr. 40 xr [Déva; Ks 95]. *1791:* A Szászvárósi Üvegesnek kilencz ablakok bé rakásáért ... 12 Rfr. 24 xr [Ks 108 Vegyes ir.]. *1798:* Az Övegesnek az Ablakaker attam 2/74 [Rákos TA; Borb.]. *1812:* Tartzali Üvegesnek hogy kijött a Városrol diurnumat [Mezőmadaras MT; Ref.egyh.lt.]. *1823–1830:* Másnap sokadalom napja lévén, lementem a piacra, s az üvegeseknél megállottam [FogE 291].

üvegesmunka üvegnemű; obiecte fabricate din sticlă, sticlărie; Glasgegenstand. *1805:* el romladazott Asztalas Üveges Lakatas és Fazakas munkák [A.jára TA; BLt 9]. *1823:* asztalos Holtzer Ignácz ... az üveges, és Lakatos munkákat is egy aránt értvén azoknak betsüi is ő kegyelmére bizatott [Ne; DobLev. V/1081. 1a].

üvegeszköz üvegnemű; sticlărie, obiecte fabricate din sticlă; Glasgegenstand. *1674:* Urunk s Asszonyunk ő Ngok s praefectus uram eö Kglme commisiojokrais tartoznak minden nemű elegendö üvegh eszközöket ajandekon csinalni [A.porumbák F; UF II, 628].

üvegetlen üveg nélküli; fără sticlă; glaslos. *1648:* Eggyk tabláya az ablaknak wvegetlen [Komána F; UF I, 928]. *1761:* Nagy rámás üvegetlen kép [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1849:* A' Gabanás feletti elsö szaba ... a' falba alkatott könyves Téka – de üvegetlen | öt nagy képek üvegetlenek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegezés beüvegezés, üvegberakás; montarea geamurilor; Verglasung. *1768:* Kolosvári házak Ablakjait repárláttatván, Üvegezésekért fizettem Hf 5. Dr. 84 [DobLev. II/21b].

üvegezet üvegszem; geamuri; Glasauge. *1849:* két ablak hoszszu formára alkatva, üvegezettyei jok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegező üveges; geamgiu; glasig. *1846:* Üvegző Csedregi Josef Inassa Székely Imre [Dés; DLt 530/1847. 8].

üvegfedél acoperiş de sticlă; Glasdeckel. *1849:* hét reserva kék üveg fedél – poharai nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegfindzsa ceşcuţă de sticlă; Glasschale. *1793:* 9 fagylaltnak valo üveg fintsiák [Kv; TL].

üvegflakon flacon (de sticlă); Glasflasche. *1846:* Egy nád néznek valo aranyozott Chinai porczellán 1. melybe mennek egy tojás tárto aranyos, 3m darab kicsiny üveg flackon [SLt 17].

üvegflaskó sticlă, clondir; Glasflasche. *1744:* Üveg flasko 3 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.]. *1804:* Kupás Üveg Flaskó nro. 1 [Tresztia H; Ks 108]. *1836:* Egy csorbaszáju Üveg Flasko [DLt 905].

Szk: *gömbölyeg –. 1796:* Gömbelyeg üveg Zöld Flasko Nro 4 [Kóród KK; Ks 72/54 gr. Komis István hagy.].

üvegforma-csináló üvegöntéshez használt formát készítő mester; lucrător care confectionează forme într-o sticlărie; Meister, der Modelle für Glasschüttung macht. *1688:* Lázer lui Opra Lazér ... Üveg forma csinálo [F.porumbák F; UC 12].

üveggalamb porumbel de sticlă; Glastaube. *1685 e.:* az Sido Uczában ... az más boltban ... Kotyogos üveg Nro. 1 Üveg galomb Nro. 2 [Gyf; AH 22].

üveggolyóbis bilă de sticlă; Glaskugel. *1651:* Christina Aszony szamara valami Üuegh Goliobistis küldöttem, kivell ingh Uyat sikarolhatni, valoban szepenni, Sikarlodik az Ingh Uy velle, bele kell tenni az ingh Uyba(n) [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susánna Bethlen Ferencné Kemény Katához]. *1823:* Egy a' Ház padlásán felfüggesztetett nagy üveg golyobis tizenöt apro golyobisokkal [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy 2a].

üveggomb nasture de sticlă; Glasknopf. *1756:* Bástyába ... Virágos kertbe virág mellé Pálcza tetejébe kivántató feles külömbféle üveg gomb [Déva; Ks 92. 1. 32].

üveggránát ? robbanó lövedék; grenadă; Grenade. *1667:* Uress evegh gránatok ... nro. 136 [UF II, 339]. *1673:* Szakállos vass goljobisok 4 tonnaban ... nro. 6031. Üveg granátok üressek ... nro. 130 [Fog.; UF II, 539]. *1681:* Üveg por Libr. 70. Üveg granát nrö 200. Üveg Lampás nrö 200 [Utl].

üveggyöngy üvegböl készült színes gyöngy; mărgele de sticlă; Glasperle. *1759:* szállittasson el ... Egy fedeletlen Iskatulyában igen sok közönséges üveg gyöngyöket [Sárd AF; TSb 51]. *1811:* egy Kis rongba (!) valami öveg gyongy [Mv; LLt]. *1834:* Egy fejér üveg Gyöngyböl készült párta forma (: Diádum :) [TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ékszereinek lajstr.].

Szk: *hamuszín –. 1800:* adot által ... Kék és Hamu szin

Üveg gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI/46] * *kék ~ → hamuszín ~.*

üvegharang clopot de sticlă; Glasglocke. *1837:* Gyertatartora valo üveg harang fa aljával 2 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88/24].

üvegház seră; Glashaus. *1756:* vagyon jó Sendelly fedél alatt nagy szép formában franczióson foglalt üveg táblákkal ki rakva az Üveg ház | az Üveg ház ... tanáltatik itten ... Portugálliai édes gyümölcs [Ks 92. 1. 32]. *1790:* Az Üveg vagy Virág házok készülnek, az Kissebb érlelő háznak már csak kementze és az ablakokba Üveg hijja [Keresesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Jánoshoz]. *1801:* Az üveg Ház hosszába [Kendilóna SzD; TKl]. *1812:* az uradalombeli Üveg házbol a' mult csütörtökön östve Czitromokat vettem titkon [Déva; Ks 119f]. *1822:* az üveg Házhoz tartozo üvegablakokot ... a jég essö mind égybe rontota [Szászvessződ NK; Told. 6].

üveghordócska butoiaş de sticlă; Glasfässchen. *1679:* Meggy Sása, egi üvegh hordocskaval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. *1846:* égy Üveg hordotska dugo nélkül [SLt 17].

üveghuta üveggyártó műhely/gyár; sticlărie, fabrică de sticlă/sticlărie; Glaswerkstatt. *1822:* ide jöt rot karolj ur a Deési Patikarius ... s elhozta hogy az üveg hutába akar menni ... Édes Apám osztán kérte ... hogy hozzon egy jo hoszu üveg lopot és nékem egy kitsi szagló uveget [Dés; Ks Kelemen Benjámin lev. Bot Kata kezével].

Szk: *zalánpataki ~. 1828:* a Zalánypataki Üveg Hutta mostani arendatora [HSzj *üveg-huta* al.].

üvegkalamáris călimară de sticlă; Glastintenfass. *1797:* Egy üveg Kalamaris Dr. 10 [DobLev. IV/775]. *1812:* Két tentás Üveg Kalamáris és egy parazo [Körtvélyfája MT; LLt]. *1835:* Egy üveg Kalamaris rézporozojával [F.zsuk K; SLt vegyes perir.]. *1836:* Egy üveg Kalamáris plé porozojával [Kv; Pk 3].

üvegkancsó cană de sticlă; Glaskrug. *1742:* Györi bokáj kettö, egy üveg kancso [Zsombor K; Somb.]. *1823:* Üres Borvizes üveg 4 Egy üveg kantso 1 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.].

Szk: *bibircsós ~. 1773:* Egy Bibircsos üveg kantso [Szászerked K; LLt Csáky-per P. 202] * *fedeles ~. 1681:* Velenczei kristaly draga Üveg Edenj ... Fedeles üvegh kanczó 2 [Vh; VhU 540] * *füles ~. 1771:* Füles éveg Kantso Kristály 3 [Nagyida ; Told. 19] | Kőzönseges, füles, apro üveg kanczo nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] * *szopókás ~. 1679:* Szopokas üvegh kancso nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29].

üvegkancsócska căniţă de sticlă; kleiner Glaskrug. *1768:* Üveg kantsotska 4 [Mezösztgyörgy K; Ks 23].

üvegkanna cană de sticlă; Glaskrug. *1714:* Üveg Kanna vörös festékkel öntett ... fl. Hung. 10 [AH 32].

üvegkanta borcan, sticlă; Einmachglas. *1797:* Egy ugorkás üveg Kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12]. *1849:* négy nagy és négy kissebb üveg kanták bé föttnek valok – hozzá valo öt fedökkel | Egy üveg kantába veres szöllöböl bé föött [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üvegkarafina carafă, garafă; Karaffe. *1839:* Egy fertállyos üveg Karafina [DLt 1846. év al.].

Szk: *rózsaecetnek való ~. 1752:* Rosa etzetnek valo üveg Karafin czüstös kettö [Marossztkirály AF; Told. 19].

üvegkarika ablaküveg; ochi de geam rotund; rundes Fensterglas. *1679:* Porkoláb Háza ... Faban foglalt paraszt üveges ablaka, hat üvegh karika hejaval nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 77]. *1692:* (A háznak) ket ablaka, negy negy ramaiban keves iveg karikaval [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1756:* Az nap Nyugut felöl valo Ablak also Táblai vadnak 8. Üveg Karikák hijával, mellyek, Papirossal ragasztattak bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1761/1818:* Vagyon egy hitván ... sendély fedél alatt lévő Curialis ház egy hitván üveg karika ablak onba foglalva [Kisfalud MT; EMLt conscr.]. *1774:* ablakak ... Onban foglaltatatt jo és ép üveg karikákbol ki rakattattak [EMLt conscr.]. *1777/1780:* Üveg Karikakbol Készült Ablak lévén Nro 15 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 14]. *1778:* Amint ment volna a Szakmári ablaka alatt, megsikamodott, minthogy sáros idö volt, eltántorodván, kezében lévö pálcájával két üvegkarikát az ablakból kitört, melyért kicsapták [RettE 385]. *1789:* Vagyon egy Négy felé nagy üveg ablak. egy üveg Karika hijja [Ks 65].

Szk: *ablaknak való ~. 1722:* Tudgyac ... hogy Vollay Sorbá(n) Gabor uram eö kglme küldött volna Porumbákrul Szent Miklosra ablagnak valo Üveg karikákatt [F; KJ vk] * *kerek ~. 1840 k.:* 3 kerek üveg karikákbol Tsinált kett felé nyilo ablakok, mellyekbe égy üveg karika hibazik 15 pedig meg van repedve [Szakatura SzD; Ujf 1] * *szegletes ~. 1772:* Szegeletes ónba foglalt üveg karikákbol allattanak Ablakai [Szászfenes K; BfR Mikes conscr.].

üvegkarikájú kerek ablaküveges; cu ochi de geam rotund; mit rundem Fensterglas. *1775:* vagyon az nagy Udvarház, az melynek Stukaturas onba foglalt nyotz Sarkatskákon forgo, négy négy vas horgotskakal zárodo üveg karikáju két ablakokal vilagoskodo Pitvarában ... vagyon bé menetel [Nagyiklód SzD; EMLt conscr.].

üvegkarikás kerek ablaküveges; cu ochi de geam rotund; mit rundem Fensterglas. *1797:* vagyon onban foglalt kerek üveg karikás éveg ablak [Ajton K; EM Conscr. 2/10b]. *1803:* hoszszuko onba foglaltatott üveg karikás ablak [Szentbenedek AF; UnVJk 10].

üvegkártocska vas de sticlă în formă de cofită; eigenförmiges Glasgefäß. *1679:* Igen kicziny, füles üvegh kártocska nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24].

üvegkorsó vas de sticlă în formă de urcior; Glaskrug. *1669:* Csészék evegh kupak es korsok No 200 [Fog.; Utl].

Szk: *füles ~. 1679:* Fejér kristály füles üvegh korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. *1788:* Egy pár füles korso [Mv; TSb 47] * *tökszárú ~. 1685 e.:* Tök szaru üveg korso Nrö 1 [Borberek AF; MvKLev. 4].

üvegkorsócska vas de sticlă în formă de urcioraş; kleiner Glaskrug. *1679:* Hoszszu száru kotyogos üvegh nro 23 ... Apro üvegh kosocska nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi Já-

nos inv. 105]. *1681:* Ket fa Tokban, ket üveg korsóczka Nro 2 [Vh; VhU 539].

üvegkő citrin; citrin; Zitrin. *1622:* Egj kek cowek[a] kcö tt f. – d. 10 [Kv; RDL I. 119. – [a]Egykorú kéz *vweg*-re jav.].

üvegköppel üvegköpöly; ventuză, pahar special de sticlă care se aplică pe pielea unui bolnav; Schröpfglas. *1589:* Borbely zerzam … Rez keoppel Nro 12 Jwegh keoppel Nro 13 [Kv; KLev. I/2. 71].

üvegkredencia üveg edény/pohártartó; suport de sticlă pentru vase/pahare; Kredenz aus Glas. *1749:* Husz darab Üveg Cre<de>ntia Nro 20 Hozza valo Nagyobb s kissebb pohárkáji és kantsotskaji Nro 32 [Told. 19].

üvegkristály kristályüveg; cristal; Glaskristall. *1685 e.:* (A nagyházbol) az boltra vagyon jo uj bellet ajto Melyben vad(na)k … Labas üveg Kristaly pohár Nrõ 1 [Borberek AF; MvRK 13]. *1766:* Az Stukaturan Veres Sellyemböl va rojtos sinoron függö veres Muszullyal be vont nagy üveg kristally Lampas 1 [Déva; Ks 76. IX. 16].

üvegkupa cupă de sticlă; Glaspokal. *1669:* Csészék evegh kupak es korsok No 200 [Fog.; UtI]. *1685 e.:* Szász sebesen Piheni (!) Peter Uram Házánál vadnak … Egy ládában üveg kupak, kartok, es apro palaczkok [Borberek AF; MvRK 18–9].

üvegládácska lădiță de sticlă; kleine Glaslade. *1644/1759:* Vagyon … egy kis tarka üveg Ládácska pro D: 70 [Nc; DobLev. III/5a].

üveglámpa lampă; Glaslampe. *1849:* az Istálloba a' padlázotbol lefelé függ égy nagy kerek üveg lámpa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1853:* Egy függö kristály luszter négy gyertyára fehér üveg lámpa a' közepén [Mv; TSb 4].

üveglámpás lampă; Glaslampe. *1587:* az Taualj Biro vram hagia hogi az Toronj belj lampast ki valtsam melj Jucgh lampas az Toronj egeskor meg teoredczczét volt /50 [Kv; Szám. 3/XXX. 6]. *1665:* Eöreg jveg lampas no. 3 [Fog.; UF II, 313]. *1666:* Eöregh Eövegh lampás [MNy XXXVIII, 304]. *1679:* Az mécsnek való üvegeket négyet készületivel, kikért kapikiha uram fizetett meg. Üveg lámpást én Uram nem vettem, mivel az elhozásában módom nem volt [TML VIII, 531 Sárosi János Teleki Mihályhoz]. *1697:* Fáb(a) foglalt Üveg lampások nro 4. Romlodozott Üveg lámpás nro 1 [Alvinc AF; Mk 8 Alvinczi Péter inv.]. *1748:* Üveg lámpás Nro 1. Paraszt lámpás Nro 1 [Mezösályi TA; Ks 7. XVII. 12]. *1756:* Üveg Lámpások Nrõ 2 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. *1787:* Egy üveg Lámpás Dr. 42 [Mv; MvLev Nagy György hagy. 3]. *1805:* Egy függö Kristaly Lüster, aranyos, 6. gyertyara … Egy függö Kristaly Lüster, négy Gyertyára, fejér üveg Lámpás a' közepibenn [Mv; TGsz 52].

üveglopó uncaltă de sticlă de forma unei pîlni, cu o țeavă lungă și subțire, care se folosește la scoaterea, prin aspirare, a vinului dintr-un butoi; Weinheber aus Glas. *1832:* Üveg lopo kettö, és pléh lopo – is kettö – egyike avatég [Sáromberke MT; TSb 36]. *1849:* égy üveg lopo [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

üveglüszter fémes fényü bevonat üvegárun; lustră de sticlă; Glaslüster. *1806:* a kőfalon tanóltan (!) hat 6. Üveg Luszterekket a Stakatura közöpén egy be függö bagaziaval bé huzat nagy üveg Lusztert [Bodola Hsz; BLt]. *1824:* Egy hibás üveg Luszter [Fugad AF; HG]. *1842:* a' palatán üveg Luszter Nro 1 [Algyógy H; Born. F. IVb br. Bornemisza János lelt.]. *1849:* Vagyon égy mettzett üveg Lüszterhez három réz lántzatskákon igen ékes rézböl készitett három férjfi fök a lántz vegeken [Somkerék SzD; Ks 79/55].

üvegmedence medelniță/lighean de sticlă; Glasbecken. *1679:* Üvegh Csesze, kisseb, s nagyubb nro 32. Üveg medenceze nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105].

üvegmetélö üvegvágó, a forró üveg vágására használt; de tăiat sticlă; Glasschneider. *1648:* Wvegh metelö ollo N. 5 [Porumbák F; UF I, 903]. *1674:* Üvegh metellö kis ollo nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 614].

üvegnemü sticlărie; Glasartiges. *1848:* Üveg Némük. Egy göz fözö szegeletes üveg 1. Harang forma gombos borito 16 | Üveg Némük … Beföttes kanna Nagyobbatska 9 | Üveg Némük … Nyakatlan Nagy Czilinder 2 | Üveg Némük … Talpas füles Virágtarto 2, Füles fazék 4 [Szászerked K; LLt Kováts Mihály gub. irnok kezével].

üvegolvasztó üveg olvasztására használt rekesz/rész a kemencében; dispozitiv folosit la topirea sticlei; Glasschmelzer. *1648:* Azon felljwl wagyon egy bolthaytásos wvegh szarazto, syp kemencze, romladozott, hasadozott, benne lévcö wvegh olvazto, eöt fazakakkal semmire kellökkel [Komána F; UF I, 937].

üvegpalack butelie (de sticlă); Glasflasche. *1647:* hat wúegh palaczk; harma sutús [M.királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1698:* öt üveg palaczk meljekb(en) vadnak Gyöngy viragh, rosa, fodorminta es borza vizek [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1699:* Ejteles srofos üveg palaczk Gjöngj Virág vizzel tele Nro 1 [O.csesztve AF; LLt]. *1710 k.:* Hideget is ittam jég nélkül is, mert földbe ásta, vizzel megöntözte a pohárnok az üvegpalackot, melyet mások is osztán követtek [BÖn. 725]. *1714:* Mas harom kitsiny uvegh Palaczk czust szajokkal, vörös Bársonnjal boritott, futralyb(an) s arany prémmel fl. Hung. 15 [AH 11]. *1718:* egy üveg Palaczkokkal vagjon nagy bajom Ngos Ur(am) mivel allo helyib(en) az edgyik el hasadazot [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1738:* egy üveg Palaczk Kerek Borban vött (!) Kökeny virág viz benne [M.bikal K; Mohai]. *1742:* vagyon két üveg palaczk 3rom bugyogos üveg [Zsombor K; Somb.]. *1748:* Rosolis medve hájos egj üveg Palatzkal [Nagyida K; Told. 11/95]. *1754:* Egy Üveg Ón sutus Palatzk [Nsz; Told. 19]. *1788:* Dugos fertály üveg palaczk [Mv; TSb 47].

Szk: *csehországi ~. 1714:* Csch Orszagi üveg Palaczk, fedeles, különbféle figurakkal, futraljb(an) fl. Hung. 5 [AH 11] * *fekete ~. 1732:* találtunk … öt egj egj ejteles on srofos fekete éveg palazkot [Kóród KK; Ks 12/1] * *gömbölyü ~. 1797:* Etzetes gömböllyü üveg palatzk nagyobb egy Kissebb kettö Etzettel teli [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] * *lapos formára csinált ~. 1632:* Szamtarto ház … Az fogasokon

uagion lapos forman czinalt iuegh palaczkok ... N. 41 [Fog.; UF I, 143] * *lapos ~. 1669:* egj üvegh lapos palaszk [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

üvegpalackocska butelie mică de sticlă; kleine Glasflasche. *1679:* Sotutlan üvegh palaczkocska nro 5. Sotus, gömbölyegh üvegh palaczkocska nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105].

üvegpalló üvegpalack; butelie (de sticlă); Glasflasche. *1841:* Nyolz Üveg pallo [Kv; Somb.]. *1849:* tíz darab üveg pallok krispán színűek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] | Üveg pallo 6 Uveg so tarto 4 [WassLt].

üvegpohár pahar de sticlă; Trinkglas. *1586:* Nirco Josa ket louan zekeren visznek Jveg poharokat Borsot saphrant (es) fwzerszamot attam ... f. 1/ [Kv; Szám. 3/XXIV. 47]. *1620:* Egy lada wvegh Pohartul f 1/ [Kv; KvLt VectTr 14]. *1679:* Egiben járo sima üvegh pohar nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. *1683:* Egy ladácskáb(an) hat kristály üveg Pohár nõ 6// [Utl]. *1688:* Egy Láda Eöveg pohártol f 1//50 [BfN]. *1710 k.:* Én mindenkor szép, tiszta jó bort ittam vendégeimmel és asztali szolgáimmal, rotyasz szép egybejáró üvegpohárból [BÖn. 725]. *1714:* Egj Theca, mellyb(en) következendö mobiliak vann(a)k ... Kék üveg Pohár futralb(an) [AH 11]. *1757:* egj néhány iveg pohárokot tõllem kért ki [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 49]. *1788:* Egy üveg pohár Szarvas benne Egy üveg Medve [Mv; TSb 47]. *1789:* Közönséges üveg pohár Rft – xr 3 [Mv; ConscrAp. 4].

Szk: *boros ~. 1823–1830:* Mi rendszerént való boros üvegpohárral ittunk, éjfél után késöre feküdtünk le, mindnyájan jól elkészültünk volt az ital miatt [FogE 162] * *egyfertályos ~. 1823:* Egy fertájos üveg pohár 1 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a] * *metszett ~. 1699:* Mettzett Christaly Üveg pohár Nrõ 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1713:* Lengyel Országi onos iratos Bokájok, egy hojagos meczet üveg pohár Srofos [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1846:* Egy vörös mettzett üveg pohár [Dés; Berz.] * *sámpányeres ~. 1849:* 24. Schámpáneres üveg pohár ... 20 Rf [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *talpas ~. 1748:* Rosolisos talpas üveg pohárok [Ks XXVIII/5]. *1791:* Talpas Üvek Pohárok [Zágon Hsz; CsS] * *velencei ~. 1679:* Velenczei Kristaly, czifrás jo üvegh pohar nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17].

üvegpoharas üvegpoharak tartására való; în care se ţin paharele, pentru pahare (de sticlă); für speichern der Trinkgläser. *1688:* Vásznos Lada ... Üveg paharos Ladacska [Beszt.; Ks 27].

üvegráma ablakkeret; cercevea; Fensterrahmen. *1676:* Uy por haz ... Vadnak benne valami bantokozás üvegh rámák ablakhoz valok [Fog.; UF II, 703–4].

üvegrecipiens üvegedény; vas de sticlă; Glasgefäß. *1789:* Egy nagy üveg Recipiens Rf 1. xr – [Mv; ConscrAp. 42].

üvegserleg cupă de sticlă; Glasbecher. *1679:* Üvegh sellegh, két két fulü nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105].

üvegsikárló üvegmosó szerszám; uncaltă de frecat/spălat sticle; Flaschenbürste. *1695:* üveg sikállo nro 1 [O.csesztve AF; LLt].

üvegskatulya cutie de sticlă; Glasschachtel. *1804:* egy pár kék üveg czüst fedelü pomadenak valo kerek skatulya [Koronka MT; Told. 19].

üvegszárasztó üvegek szárasztására használt rekesz; dispozitiv folosit la uscarea sticlelor; zur Trocknung der Gläser gebrauchter Spind. *1648:* Azon felljwl vagyon egy bolthaytásos wvegh szarazto [Komána F; UF I, 937].

üvegszekrény üvegfalú/üveges szekrény; dulap cu pereţi de sticlă; Glasschrank. *1594:* Az piacz felcöl ualo kerek Basttiaban ... Vres Eövegh zekreni uagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/32].

üvegszivárvány üveglopó; un fel de pîlnie de sticlă întrebuinţată la scoaterea vinului dintr-un butoi; Weinheber aus Glas. *1697:* Az Vak ablakb(an) Fejer bokály nrõ 1 ... Vveg szivárvány nro 1 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9].

üvegtábla ablak/ajtó beüvegezésére használt, keretbe foglalt üvegdarab; tablă de sticlă; Glasplatte. *1632:* Komornikok hazara ... Két ablak rayta, az edgiken vagion ket juegh tabla, az also ket tablaian semmi ninczen [Fog.; UF I, 147]. *1652:* Négy ablak rajta, kereszt kõ hármában s által járo vasak mindeniken négy négy iveg tabla [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen hazbol vagyon az var piaczara 6, 6 üvegh tablakbol allo, 2 ramas tokos üvegh ablak [Fog.; UF II, 123]. *1758:* Ezen szobának vadnak üveg Onba rakott táblákból fejér onas Sorkos pántos fordittós jó álopotb(an) Levö ablakai 4 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1780:* Meleg ágyra valo jó üveg tábla 12 [Bethlen SzD; BK]. *1789:* Ezen nagy Patika Háznak ... a' felsö részében ismét két felé nyilo, és réz Sarkokon forgo, egész üveg Táblak vagy(na)k belé foglalva [Mv; ConscrAp. 90]. *1803:* Egy kék festékü kék jo pohár szék a felsö része üveg táblák nélkül [Ne; DobLev. IV/858. 1a]. *1810:* (A cselédházat) két nagy üveg táblákbol csinált ablak vilagositya [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 352]. *1821:* (az) ablakbol négy üveg táblák hibáznak [Koronka MT; Told. 18]. *1837:* Vagynak ezen Szobának négy ablakai, minden ablakon nagy üveg táblák négy felé nyillolag fenyö fa, gyöngy szinre festett rámákba foglalva [A.szöcs SzD; BetLt 5]. *1849:* Tiz darab téli ablakok a' felsö szobákhoz három üveg Tábla ki törve [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1851:* A' Lócz fogadó ... az elsö ház ... van két ablaka gyenge fenyö rámával, hibázik két üveg tábla, hasadva van három [Erdösztgyörgy; TSb 34].

Szk: *ablakhoz való ~. 1790:* Az ablakhoz valo Üveg Táblákrol mértéket vettem, és ma általis adtam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézsakeresesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Telcki Jánoshoz] * *alsó ~. 1656:* Ezen haz falan vagjon negi tablakbol allo vas sarkon panton forgo uvegh ablak egi also uvegh tabla 's 10 üvegh tanjer hejaval [UF II, 137] * *onozott ~. 1849:* Ezen Szobának egy ablaka vas sarkaival onazott Üveg Tábláival igazitást kiván [Somkerék SzD; Ks 73/55].

üvegtáblácska ochi mic de geam; kleine Glasplatte. *1768:* Üveg táblátska 1 [Mezösztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1798:* az Hét Házokban két két ablakok vagynak ... 4 ré-

szekre osztott üveg Táblátskákból állonak ... ki törödezve találtattak 6 Táblátskák mellyek papirossal vagynak ki földozva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1823:* edgy kisded öreg Táblátska ki van törve [Mezőméhes TA; HG].

Szk: *ónba foglalt ~. 1758:* Ezen ház gerendas deszka padlásos ... Ablakja onba foglalt üveg táblácskákbol vas pantokon Sorkokon forditókkal épsegb(en) [Déva; Ks 76. IX. 8].

üvegtáblájú üvegtáblával ellátott; cu tablă de sticlă; mit Glasplatte versehen. *1842:* A' pitvarbol nyilik egy simpla fenyö deszka ajto a füsházba ... a' füst háznak van édgy négy üveg tábláju kitsiny ablaka ép állapotba [Oprakercisóra F; TSb 51].

üvegtáblás üvegtáblával ellátott; cu tablă de sticlă; mit Glasplatte versehen. *1793:* öveg Táblás ajtokkal jo záros Almarium | Egy Diofa szin Festékü kétfelé nyilo öveg Táblás ajtokkal jo zaros Almarium [Mv; Told. 44a].

Szk: *ónba foglalt ~. 1745:* melly Ház(na)k vadnak ónba foglalt üveg táblás három ablakai, egy tábla hijján [Marosszkirály MT; Told 18].

üvegtál castron de sticlă; Glasschüssel. *1788:* Pellikán forma Hollitsi kávés ibrik, és kis üveg tál [Mv; TSb 47 gr. Rédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.].

üvegtálacska castronaş de sticlă; kleine Glasschüssel. *1669:* Az hazban vagyon ... Egy Tarka Vasas fiokos lada, Az közepsö ket kisseb fiokakban vagjon ket apro üveg Veres Talaczka [Köhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. *1679:* Kisded üveg Tálacska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29]. *1744:* 4. üveg tálatska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

Szk: *konfektnek való ~. 1790:* Üveg Confectnek valo Talatskák 3 [Királyhalma NK; Ks 67. 42. 24c] * *metszett ~. 1846:* Egy ovális mettzett fejér üveg tálacska [SLt 17] * *ovális ~ → metszett ~.*

üvegtányér 1. ablakszem; ochi de geam; Fensterfach. *1589:* Hogy Az feredo haznal minden (!) ket zobaban kyben ferednek az Ablakokat meg Chinaltatta(m) wyueg (!) Talnerokal volt az wyüek Talner 191 mind az wy Talneroktol es Chinalttasatol (!) es foldozasatol atta(m) Zeochy Janosnak f. 2 d. 4 [Kv; Szám. 4/VI. 49 Stenzely András kezével]. *1595:* Az Feredo hazra az mit költettem ... Ez 4 Tablat penig czjnaltatta az feredös az Nagy hidegek miat, mellyek az vüeg Tanyerokat, és egyebek elle(n) is, el ronttyak vala [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 249 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1615:* Egj Ramaba(n) úalo ablakba(n) be foglalt eöuek tanyer No. 40. 1 p. d. 2. f – d 80 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1625:* Teolczeres Andras foldozgatta meg az Ablakokat adot hozza. 3x. Vueg Talnyert [Kv; Szám. 16/XXXV. 208]. *1632:* Harmadik ház ... Ablaka kilencz kilencz tablab(an) N 2. melinek vagion egy iuegh tanier hea [Komána F; UC 14/38. 122]. *1647:* Ablakjanakis njolcz üveg tanjer heja [Marosilye H; VF 55/5415]. *1656:* Ezen hazon leuö 2 ablakok alljajs be vagyon rakva, az felsö ablakok penigh 6 üvegh tanyer hejaval vadnak [Fog.; UF II, 107]. *1670:* Ivegh tényárokbúl való ón [MNy XXXVIII, 384]. *1694:* va(gyo)n ott ket Kosarba(n), es egj hitva(n) szekrenyb(en) edgyczer masszor az Ablakokrol le hullot dirib darab Uveg Tangyerok, egesz Tangyerokkal elegyesleg [Kővár; JHb]. *1730:* Az ablakokba, a Szél meg rontván, tetettem nyolcz Üveg tányért d 18 [Szentbenedek SzD; Ks 26/XIV]. *1840:* a másikon 9 üvegtángyérok vagynak [HSzj *majorház* al.].

Szk: *ónba foglalt ~. 1752:* A Palotában ... Három onba foglalt Üveg Tángyér Karikás Ablakjai lévén azokban három Karika meg repedezett [Szászvessző NK; JHb XXIII/27]. *1761:* A ... Pitvarbol ... Ajto nyilik ... Nap keletre, Nyugutra, ésÉszakra szolgálo, eserc Ablak keresztek között, mostani modi negj szegeletü onban foglalt üveg tángjéru ... vas Sarkokon két felé nyilo negj negj tzikellü Ablaku Házban [Szpring H; JHbK LXVIII/1. 499–50].

2. farfurie de sticlă; Glasteller. *1599:* Zep Jianos Hozot Crakaj Marhatt ... 1 Lada Jueg taniertt tt – //20 [Kv; Szám. 8/XIV. 27]. *1638:* Mas felcöl azon hazban vagjon eggj hagjmanak, minek valo deszka allas ... Vagjon alatta tizen negj czer, es hat szaz jvegh talner no. 14600 [A.porumbák F; UF I, 659]. *1685:* Egy kosárb(an) romladozott üveg Tanyérok [Gyf; UtI]. *1687 k.:* Eövegeröl ... Egy Láda Eöveg Tangyeroktol f – //60 [MvRKLev. 20]. *1699:* Edgj hitván ladácskaban vagjon üveg tángjér nro 4 [O.csesztve AF; LLt].

Szk: *konfektes ~. 1847:* Confectes üveg Tányér [MkG] * *lábas ~. 1746:* Az aszszon házában való fejér almáriumban ezek vadnak ... két lábas üveg tányér | Egy porczellána tál, arra való két lábas üvegtángyér [Vargyas U; DanielAd. 256–7, 258].

üvegtányéros ablakszemes; cu ochi de geam; mit Fensterfach versehen. *XVII. sz. v.:* üveg tángyéros ablak [HSzj *üveg-tányér* al.].

üvegtartó 1. üvegek tartására alkalmas; pentru sticle, în care se tin sticle; zur Speicherung der Gläser geeignet. *1674:* It vagyon egy hoszszu asztal labostol, füz vesszöböl kötöt üveg tarto kosar nr. 3, kissebis nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 594]. *1680:* Öveg csür ... Vagyon ezen övegh csürben egy öveg tarto baranákbol fel rott kamaracská ... Vagyon benne ket öveg tarto polcz [UF II, 973]. *1748:* Paraszt fejér láda, melj(ne)k belöl 12. üveg tartai vannak, és azokb(an) 10. üvegek [Ks 8. XXVIII. 5].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: üveg tartására alkalmas szekrény; dulap pentru depozitarea sticlelor; zur Speicherung der Gläser geeigneter Schrank. *1790:* Egy fejér fogas Üveg tarto a' falon [Mv; MvLev. 2 Cimbalmos Ferencné hagy.].

üvegtéka dulăpior de sticlă; Wandschrank aus Glas. *1744:* üveg tekaba valo fris kisded kép, apácza munka Cum acclusis reliquiis Sanctorum [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

üvegtészta megolvasztott üvegszerü kö; sticlă în stare lichidă; glasartiger, geschmolzener Stein. **Sz.** *1710 k.:* Égtem inkább felebarátom aránt a mindenféle kivánságok tüzében, nem különben, mint ama köböl üvegtésztát olvasztó sebes tüz [Blm. 1011].

üvegtilinkó egyszerü, furulyához hasonló, üvegböl készült fúvóshangszer; tilincă de sticlă; aus Glas erzeugtes flötenartiges Instrument. *1804:* Egy Üveg Tilinka [Hosszútelke AF; Kath.].

üvegtök tök formájú palack; borcan bombat/burtos; kürbisförmige Buttel. *1680:* vagjon ... egj kisded borona

ház ... vagjon ezen hazban ... harom Üveg Tökökben (!) Tavaly sos Tárkony ur. cir. 1. Ez idei sos Tarkony öt Üveg tökekb(en) ur 1//2 [A.porumbák F; ÁLt inv. 10].

üvegtölcsér pîlnie de sticlă; Glastrichter. *1789:* 3. Üveg Töltsér Rf – xr 9 [Mv; ConscrAp. 41].

üvegurna urnă de sticlă; Glasurne. *1833:* aranyozott üveg Urna 2 [Katona K; Ks 73/55]. *1846:* égy Üveg Urna veress arannyozott fedelestől [SLt 17].

üvegű vmilyen üveggel rendelkező; cu un anumit fel de sticlă; mit irgendein Glas versehen. **Szk:** *duplás ~. 1820 k.:* egy más nagyobb ebédlö szoba, az uttzára nyillo két duplás évegü ablakaival [Dés; RLt] * *metszett ~. 1832:* Egy mettzett üvegü hat tábláju szép oloszfal [LLt] * *szebeni ~. 1849:* Egy szebeni üvegü kerek fain lámpás báldoggal [WassLt].

üvegvonó forró üveg kivonására való; cu care se scoate sticla fierbinte/incandescentă din ...; für Ausziehen des heißes Glases geeignet. *1648:* Egj hoszszu wuegh vono horogh [Porumbák F; UF I, 903]. *1674:* Üvegh csür ... Evegh vono hoszszu vas rud nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 615].

üver kiszáradt patakmeder; vale seacă; vertrocknetes Bachbett. **Hn.** *XVII. sz./1687 k.:* üver alatt [Backamadaras MT; MMatr. 102]. *1626:* az wuer uegeben (sz) [Backamadaras MT]. *1638:* Az Véér Veölgyben [K; BHn 168]. *1639:* a berczen az Vuer szelin [Nyárádbálintfva MT]. *1668:* Vver kuttianal (sz) | Vver meget (sz) | Vver faro(n) (sz) [Székelybö MT]. *1670 u./1687 k.:* almás üvérben [Kál MT; MMatr. 270]. *1676:* Az Kis Vér allyan (sz) [Szentgerice MT]. *1681:* az Üver alat ... az üver végb(en) [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 20]. *1687 k.:* az Almás Vérben [Kál MT; MMatr 270] | A' Vér Padb(an) (sz) [Mezökölpény MT; MMatr. 389]. *1688:* Fekete Üuer Farkában (sz) [Szentgerice MT]. *1728:* Almas uver (!) faron (sz) [Székelykál MT]. *1733:* Üver nevü h.ben (sz) [Backamadaras MT]. *1745:* Kásüver patakja [Backamadaras MT]. *1746:* a' két ér avagy üver között [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1750:* az Over vegiben (sz) [Backamadaras MT]. *1751:* Kása üvör erdö [Backamadaras MT]. *1758:* az Üveren innen ... vész vala [Ditró Cs; GyHn 30]. *1759:* A Ziver végben (sz) [Backamadaras MT]. *1761:* Föld Über nevü helyben [Vadad MT]. *1764:* A' Wer völgyben [Bonchida K]. *1766:* bé az belsö üverig (k) [Szentimre Cs]. *1770:* a' felsö Överi [Melegföldvár SzD]. *1770 k.:* sub Also Över (k) [Melegföldvár SzD]. *1782:* az üveren [Nyárádsztlászló MT]. *1783/1834:* a vir völgybe (sz) [Kövend TA]. *1795/1807:* A Vérkutföbe (sz) [Kispetri K]. *1797:* Üverben (sz) [Csehétfva U]. *1798:* Vérvölgy alja (sz) [Méra K]. *1809:* Az üherröl [Szentháromság MT]. *1816:* az Üver alatt vagyis Felsö Üverben [Nyomád MT]. *1875/1906:* Über (fö dülö) Über alja [Nyomát MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

üverbeli üverben található; care se află într-o vale seacă; in einem vertrockneten Bachbett befindlich. **Hn.** *1847:* az Üverbéli föld [Vadad MT; EHA].

üverfö az über felsö vége; partea superioară a unei văi seci; obere Teil des vertrocknetes Bachbettes. **Hn.** *1758:* patak über fön nagy erdö volt [Ditró Cs; LLt] | az Über fön Levö követ [Ditró Cs; EHA].

üveri üverben található; care se află într-o vale seacă; in einem vertrockneten Bachbett befindlich. **Hn.** *1752:* Az Üveri puszta szölöben [Iszló MT; EHA]. *1764/1816:* az Almásveri Szöllö [Kál MT; EHA].

üvölt ordít; a urla; brüllen. *1572:* Barra Kelemen ... Ezt walla ... Eztjs hallam hogi Ewoltyk wala Az olahok onneth hogj Jsd Az Nagi arrath [Jákótelke K; KP]. *1589:* Latam hogy azonj nepek mennek ott el az en zabomban vgian sokan valanak ... vgj wueoltek ne mennnienek az Zabra, lam ott vagion az Eoswen mennietek arra [F.boldogasszonyfva U; UszT]. *1894:* üvöltení ritkán szoktam [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

üvöltés ordítás; urlet; Gebrüll. *1570:* Cristina Berner peterne, Ezt vallya hogy az Jweoltest hallotta volna kywn az wchan, Az ayton ky Tekinthet, ezt hallotta hogy Zigartho Gërgnek Mongya volt hogy chigan, de Nem Twgia kynek Mongia volt [Kv; TJk III/2. 74].

üvöltö care urlă/vuiește; heulend. **Hn.** *1590:* fel az vvuöltö Birez vtaig [Jobbágyfva MT; EHA].

űz 1. kerget; a goni; jagen. *1568:* Panazolkodyk enneke(m) az en zolgam fyezor Mattyas hogy ... marhayaba Nagy Kart val, Azyrt kyrlek mynt barathymat hogy ne wzetek Ne Kergessytek [Fog.; BesztLt 57 Casp. Beokeos Supremus Consiliarus Regie M(aies)t(a)tis a beszt-i tanácshoz]. *1572:* Bannfy Pal Jobbagya Bartha Antal Zabo Anthal ... Ezt wallyak ... Az keossegh Az Monostorhoz tarthozok feol zaydulanak Es felenk Jewen, My El futamank, hagjgaltanakys wttanunk, de My senkyth Nem Lattunk hogj az Jtteleo Mesteorth senky Sem hagitotta sem zjtta wolna sem Ewzte wolna [H; KP]. *1586:* Apalin filep Menyhartne vallia ... Az utan lata(m) esmegh hogj wzy Vala Ianosis Albertet, es vgia(n) hazara Wszte [Kv; TJk IV/1. 540]. *1590:* mykor az en teheni(m) boriayt wszy wolt wery wolt az fia Gergel beteges wala [UszT]. *1606:* azon ky futek latam hogy igen vzik Pal myhalyt egy Darab fa kezekben [UszT 20/190 Kadar Peterne Vagasi vall.]. *1638:* az Toroczkaj Urak az szegenységet valoban üzik kergetik az banianak mivelesére, valoban vadnak raita hogi mivelteszék [Torockó; Thor. XVI/1 Val. Szöcz jb jud. prim vall.]. *1653:* Básta nem üzé öket sokáig, hanem táborába viszsza tére győzedelemmel [ETA I, 68 NSz]. *1662:* egykor csak nagy véletlen támadás kezd lenni a gyalogságtól és vitézlö népttöl a városban, üzni, kergetni kezdik öket, napkelet és éjszak között való részében a városnak [SKr 90]. *1678:* Kérem Kegyelmedet parancsoltasson mindenfelé az országban ö nagyságával, mindenünnen ez táborhoz tartozókat üzzék, kergessék, fogják, foszszák s Somlyóra is parancsolna ö nagysága felölök a tisztecknek [TML VIII, 229 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1702:* en én Ur(am) ne(m) viselt gondot rea(m) mint hazas tarsara haza ne(m) levé(n) imitt amott tartott, sokat koplaltatot azo(n)b(an) üzött kergete, fenyegetett [SzJk 340]. *1743:* Láttam ... Mólduván Urszult is hogj a' Falu között üzvén gajjal mivel hajgálta Damokos Jmreh Vram [Mezödomb MT; Ks 5. XII. 10 Molduván Szimion (50) zs vall.]. *1759:* egy meg futamodott le a' löjtön s a' másik üszte [Hosz-

szútelke AF; Kath.]. *1796:* nem hajtottak Protestálására hanem üzték [Mocs K; Eszt-Mk].

Sz. *1718:* az Pestis az mint írják csak serpál, Brasso hirtelen el rekedet, vgy jött ki az ember belölle, mint ha ellenség üzte volna [Ks 96 Apor Péter lev.].

2. *ördögöt* ~ a goni diavolul (din cineva), a exorciza; den Teufel/den Bösen austreiben. *1710:* Ennek a Tofeusnak idejiben akarának üzni ördögöt egy emberből a fejérvári pápista papok, de rajtavesztek [CsH 192–3].

3. vhova kényszerít, elűz, kiűz; a alunga/izgoni; davon-/fort-/ver-/wegjagen. *1572:* aztys vallya. hogy dragazlora, bedechy olahok, az lapystak zalotak volth az Ew fogasok Eleybe, Kerekes gyorgy reayok Menth, wzy verte ky onnath Ewketh Egy darab Erdotys vagatoth ky [Gyerömonostor K; KP. Damokos Mate jb vall.]. *1585:* 9 Juny ... Galfi vramnak hozanak egy Bör Zekeret kerek B. vramat hogy 6 Lowo(n) felekik fel wontatna de zinten Tordaig vztek Zegeny Embereket [Kv; Szám. 3/XVIII. 7b]. *1591:* Latom hogy az Mihaly Marton fia egj czieppel kerget vala egy veres alaczy borywt megh wteis velle az chywr kertbwl wzy vala az chywr Zabad volt sok feleol be mehet az baro(m) beleie [UszT]. *1606:* ne(m) engettek vala oda wznik marhaiat [UszT 20/237 Paulús Czionl de Miklosfalwa (29) lib. vall.]. *1705:* Montecelli beszéllette, hogy ezek a rabok, kiket most nemrégen hoztanak, beszéllették, hogy a kurucokat kétszer megverték, de azután háromszor Bécsig üzték a németeket [WIN I, 552]. *1710 k.:* Sokan jól tudják magokban, hogy amely talentumokat öbennek mások becsülnek, közel sincsenek abban a mértékben, amint az emberek gondolják, mégis lelkek ismereti ellen csak felvészik a becsületet, sőt halálban üzik, a tiszteket pénzen vészik [BÖn. 417–8]. *1771:* Imbrefi Szöts Ferentz ... egy kor az Ung vari Josef fiát ... a Réten majd Benedekik[a] üzte a Puskával, a Gyermek Annya ugy reménkedet és sirva kérte hogy meg ne lőné a fiát [Dés; DLt 321. 27a Daniel Tot (45) ns vall. – [a]A várossal tőszomszédos Szentbenedekig]. *1811:* Üzik a' Szászokat[a], kik hasonlóképpen Égett Templomjokat most ujjityák éppen [ArÉ 52. – [a]Az ugyanakkor saját templomokat építő románok]. *1817:* Székelly Joseff Praefectus az Havasi Juhakbol be akarván mindeneket a' Faluba üzni, és a' Tolvaj Barlangakat el pusztittani [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

4. hajt; a mîna; hetzen, jagen. *1589:* az al peresek eleibe alúan túlaidon hatalmokal meg teritteottek gazdam azzonit mind barmostol Jllyen zokal Jndúl (!) Jndúlj vakarj el mert nem zabad tenected Jde barmodotth wzneöd [UszT]. *1645:* az eo Uno marhajanak semmi niavaliaja nem voltt es ugi üszte az eziordaban [HSzj *csorda* al.]. *1781:* az a sertesse Hegedüs Danielnek igen sokat járt bé az udvarb(an) még engemetis sokat injurialt mivel az Marhák szamára készittett kostatt gyakran elvesztegette a pujkafiakatis ... Zaklatta kergette ... a Majárságat üzte gazalta [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Csegzi (20) béres vall.].

5. sürget, nem hagy nyugodni; a grăbi/zori; dringen. *1880:* Faluról jöttem be átfázva. Leveled izgatott hangja s éppen azon pereben kapott telegramm üzött [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. kerget; a goni/fugări; jagen/treiben/verfolgen. *1693:* Üzi az álmot a szivből, mit sem tudva a hajnal [Kv; KvE 224 VBGy]. *1710 k.:* És ebből jő már ki a világnak az a szép Helénája vagy bálványa, amelyet becsület neve alatt imád a világ ... hogy üzöd, kívánod, teljes életedet érette nyughatatlanná, veszedelmessé csinálod [BÖn. 411].

7. végez, folytat, művel; a practica/exercita; führen, ausüben, (be)treiben. *1559:* wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel ... akar elny az varoson ah wagy, Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/1. 57]. *1597:* Veres Thamas vram wallia ... Elek Janos panazolkodot hogi mikor Baniay Ianos megh holt tartozot f 2200. de istennek kegielmebeol lassan lassan ki fesel beleolle ... ez mostany azzonial elegge forgodot es ewzte az kalmarsagot [Kv; TJk VI/1. 14–5]. *1701:* Ha valamellyik Betsületes Mester ember meg halna, és az eo Felesége Eozvegységre maradna, Ura holta után Férhez nem menne, hanem Eozvegyen maradni akarna, és az meg hólt Urának ă nevét fel tartani akarná, szabad néki Mesterséget üzni meddig kedve tartya [Kv; PosztCArt. 16]. *1710 k.:* Tiltom is gyermekemtől, soha publicanus, soha számadó szolga ne legyen, amennyire lehet; ne is igyekezzék kereskedni, derekasan ne is üzze [BÖn. 505]. *1748:* Minekelőtte Szilágyi, alias Lakatos János ur(am) Assessorságra fell vétetett a' mint felyeb is mondám N(eme)ssi szabatsággal elő ember volt. Soval kereskedet; A lakatos Mesterséget is üzte [Somlyó Sz; TKl Franciscus Tidrik (67) vall.]. *1823–1830:* Fogarasi Szabó Sámuelnek ... a felesége, aki egy kisded asszony volt, űzte a szabómesterséget, mégpedig úgy, hogy egy szabótarisnyát a nyakába vetvén, abba hordozta mívszereit | Az a közönséges hír, hogy a falusi asszonyok a fekete öltözettel az ő férfiaikat gyászolnák, mivel a fejedelem azokkal kereskedést üz, és már egynéhány ízben sok katonákat adott el az anglusnak, kiket a világnak más részébe vittek, kiket soha többé nem is láttak [FogE 58, 247–8]. *1860–1861:* a selyembogár; bár ha eperfának valo kopasz oldal bővön van, bámulatos, hogy a hasznos ipar-ágot oly kis mértékben üzték régebb egész Marosszéken [Benkő,MszIsm. 13]. *1881:* Nem való az én gyenge koponyám arra a mesterségre, melyet üzök [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~*i a mesterséget* paráználkodik; a întreține/a avea relații de dragoste; Unkeuschheit/Unzucht treiben. *1775:* amikor tetszik s alkalmatosság vagyon, a fiai praeceptorával üzi a mesterséget [RettE 354] * ~*ik egymást* versengenek; a se întrece, a se lua la întrecere (cu cineva); wetteifern. *1662:* Ugyan üzték egymást a nagyobb bűnöknek kigondolásában, s mellyik forgolódhatik legserényebben azokban? [SKr 701] * *bosszúságot* ~ a răzbuna, a-și face singur dreptate; rächen. *1584:* Boldis Jakab ... vallia ... hogy lata hogy bozzusagot wz Monda Danch leorinczne, Adnak vgmond Aniat seggit [Kv; TJk IV/1. 360] * *bosszút* ~ megbosszul; a răzbuna; rächen. *1673:* Az hazán, Uram, én úgy tudom és mindazok, valakik az hazának igazán javát kivánják (nem a magok privatumát, bosszujokat üzik és felebarátjoknak ok nélkül nem kivánnak vernet ásni) egyesek [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1671:* A' Fejedelem ő Nagysága mostani bé-jövetelinek alkalmatosságával vagy az előttis ha szintén némellyek láttattak volna véteni ő Nagyságának, mivel olly kötelességek akkor ő Nagyságához nem volt, boszszut nem üz, senkit nem injurial és károsit [CC 17] * *bosszút* ~ *egyik a másik ellen* a se răzbuna; sich rächen. *1658/1800:* boszut egyik a màsik ellen ne üzzen [Gyf; BLt] * *bosszút* ~ *vkin* kitölti vkin bosszúját; a se răzbuna pe cineva; sich rächen. *1765:* benn ha meg tamodta Imre György s Pál Ferkővel verni kezdették, akkor nem magokat mentették, hanem az meg holtom boszszujokat üzték, mert ha belé nem vesztek volna, s hajánál fogva viszsza nem rántották volna Marvai tsendesen onnan el ment volna [Torda;

TJkT V. 261]. *1789:* rajtam boszszut üzni nem kiván [DLt] * *bosszút ~ vkire* a (se) răzbuna; sich rächen. *1613:* Eo felsege Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzetett le cziendesiczien, es meg bekeltessen, hogi ez mostany disturbiumnak es zwrzauarnak ideien az minemeo sok zwrzauar, igienetlensegh, giwleolsegh es haborusagh essett, azok miatt ennelis nagiob romlassa zegeni hazanknak ne keouetkezek, Modot keresuen benne, hogi eggik nemzett az masdikra teorueni, buzutt wzny ne creolkedgiek [KJ] * *ceremóniát ~* ceremóniát tart; a ţine funeralii; Zeremonie halten. *1683:* Ha halálom történik Ceremoniat ne üzzenek zászlot nĕ iranak (!) edgy epitafiomot Csenyalyanak, mellyet felis Szegezzenek az hul temetese' leszen [Kv; Ks 14/XLIIIa Kornis Gáspár végr.] * *csatázást ~* csatázik; a se lupta; kämpfen. *1614:* az Básta hadának utoljával és széledezőjével egynéhány hétig erős csatázást üztünk-tartottunk [BTN[2] 51] * *csereberét ~* csereberél; a face schimburi freevente; tauschen. *1597:* Ha ky penigh az Mezaros Vraim mind kewlsecok belsecok keozzewl megh talaltatnek aki ez vegezes ellen barmat laban el adna, wagi egieb vton teoserkednek, chereberet ewzue, tehat az el adot marhanak az arraval bewntettessek [Kv; TanJk I/1. 301] * *hasznot ~ vkin* hasznot húz vkiből; a trage foloase din ...; von jm Nutzen/Gewinn bringen/abwerfen/tragen, nutzen, nützen, lohnen. *1673:* Én senkinek véteni nem kivánok, sem senkin hasznot nem üzök, de hogy jóakaróimmal nem jóakaróimat egyaránt becsülhessem, azt senki tőlem nem kivánhatja [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz] * *ledérséget ~* könnyelműködik; a fi uşuratic/fluşturatic; leichtsinnig handeln. *1593:* Vasarnap penig miert hogi mind p(rac)dicatio alat s mind egieb wdeoben sok hiuolko (!) iffiusagh, es egieb rendbeli hituansagh zellel zokot, mind itt ben, mind zeoleokben, kertekben, kertek keozeot lezzegni, és egieb lederseget wzni ... biro vram ... visellien gondot, hogi effele lezzegeok vtan vigiazzanak, es ha kiket kaphatnak, megh fogiak, es ereossen megh bwntessek [Kv; TanJk I/1. 220] * *maga hasznát ~i* a maga érdekeit/hasznát nézi/keresi; a-şi face interesele; auf seinen Vorteil bedacht sein, auf seinen Nutzen ausgehen. *1753:* ked az en karamat latom nem sajnallya, hanem mindenekben tsak maga hasznat üzi [Lörincfva MT; SLt XLIV. 13]. *1761:* minthogj paraszt Vdvari Birák által procuraltattok ezen eő Ngok udvarai. azok után járó Szánto és kaszalo földeket ugy annyéra öszve zavarták cserelték magok Földes Vrak hirek, és akarattyok nélkült, inkáb üzve benne magok hasznokat, mint Vrak Öconomiajának promotioját hogy ma nem lehet az két Vduar után járó földeket meg külenbeztetni az ő magok fassiojakbol [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3] * *prédálást ~* felprédál vmit; a distruge ceva; etw verschwenden. *1807:* szoktanaké másoknak is gyűmöltsös, veteményes Kerteikben gabonaikban kártekonykodni pusztittásokat prédálásokat üzni, ha igen mi modon és mikben állnak azok? [Kakasd MT; DLev. 3. XXXV. 13 vk] * *rendetlen életet ~* rendetlen életet él; a duce o viaţă dezordonată; einen liederlichen/lockeren Lebenswandel führen. *1776:* Addig üzte azt a rendetlen életet, hogy nagy nyavalyába esett [RettE 362] * *szégyent ~ vkin* a face pe cineva de ruşine; jm Schmach/Schande antun. *1797:* instalom Ngodat alázatoson, mint oly Gratiosus Patronus Vramat, akitől soha meg nem illetödtem ... ne hogy sok irigyeimnek kedvek bé telhessék, ultra spem Ngod Executioval ... rajtam, és Házamon valami szégyent üzzen; mert azt Ngodnak se Természete, se születése nem dictállya [Gogánváralja KK; Ks 94 Vegyes lev.] * *táncot ~* táncol, mulat; a dansa/chefui; tanzen, bummeln. *1740:* Kornis Sigmond eő Ngának ... Udvarbirája ... Vendégséget, Vigasságot, tánczot üzőtte gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54. 72 vk] * *vendégséget ~* mulatozik; a se petrece; lumpen, kneipen, zechen. *1740:* Kornis Sigmond eő Ngának ... Udvarbirája ... Vendégséget, Vigasságot, tánczot üzőtte gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54. 72 vk] * *vendektáját ~i* bosszút áll; a se răzbuna pe cineva; an jm für etw Rache nehmen/üben. *1765:* (Murvai János) ki vont fegyverrel az Inctusokat vendectajat kevánván üzni, aggrediálta megis sebhette, csonkitotta, vért ivutt s ugy esett rajta à verés [Torda; TJkT V. 256] * *vigasságot ~* mulatozik; a se petrece; lumpen, kneipen, zechen. *1740:* Kornis Sigmond eő Ngának ... Udvarbirája ... Vendégséget, Vigasságot, tánczot üzőtte gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54. 72 vk] * *vminek nyomát ~i* vminek a nyomán elindul; a porni pe urmele lăsate de ...; eine Fährte/Spur einschlagen. *1764:* azon sertések(ne)k Nyomat üzvén, az magatok szénátok körül a Tordai hatarban a serteseknek jeleit meg kapták hajat veseivel el dugva a szenab(an) [Torda; TJkT V. 199].

üzen 1. a trimite vorbă/mesaj (cuiva); eine Nachricht/Botschaft senden. *1542:* az rabok el bochathassa feloles wzenth woth azonywmnak, hog el bochathatna; arra azt wzene azonywm: azoknak elbochathasa, jol erthy ew k. hog en thwlem nem leheth, merth ennekem nag draga zalogom wagon czekerth [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozi lev.]. *1668:* Azt is bizonyoson értettem Gyulafi László uramtól, hogy Nádasdi uram ő nagysága üzente ő kegyelmeknek, az kiknek illet, hogy lejő csak az kedvecért is, hogy oly ligát akar csinálni Magyar és Erdélyország közt, ha úgy fog tetszeni, jó és gonosz szerencséjek együtt legyen [TML IV, 303 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. ígér; a promite; versprechen. *1662:* Igaz, hogy halálunkhoz közelítő súlyos betegségünkben őkegyelmek importunuskodván, mennyit akarunk adni? üzentünk ugyan elsőben, harminc- s negyvenezer tallért, mivel akkor nyavalyánkban nem is nyúlhattunk volna annyinál többhöz [SKr 366].

Vö. az *ízen* címszóval.

üzenet l. izenet

üzenget l. izenget

üzés 1. kergetés, követés; gonire, alungare; Jagd. *1591:* Zekeres Mihali vallia ... vtanna futama(m), az wzesbe valtigh haitot hozzam [Kv; TJk V/1. 164]. *1657:* akarván experiálnom, hogy, ha azokkal való harcra, avagy megnyomván, üzésekre, rész hadat szakasztanának az árkon, túl az dandárral, azokat megverhetném [KemÖn. 203]. *1662:* Az üzésben, midőn a törökök közül sokan hullanának, s azonban a jancsárok a miénkhez a lesből nagyon lövöldözének, ottan Gaudi András a népet az üzésből megfordította s tartóztatta vala [SKr 412]. *1676:* Már az egri sanczákságon négy-öt zászlóalja török kergeti a katonát; két-három százat is már meg is lőttek a törökökbe üzésben [TML VII, 276 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* vanitas vanitatum, hijábavalóságnak hijábavalósága; hogy arra a világi, hívságos haszontalan hírnévre, becsületre célozna abban a hasonlításban, és hogy annak keresésére, üzésére inditaná az embereket [BÖn. 424].

2. vetekedés; rivalizare; Rivalisieren. *1662:* Minden rend,

kicsinytöl fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánsággal, s mind alattomban való titkos bálványozásokban és egyéb rettenetes gonoszságokban, nagy kedvvel s gyönyörűséggel és egymás üzésével? [SKr 713].

3. művelés; practicare; Treiben. *1710 k.:* adá magát egészen csak a világnak, a testnek, a bünnek üzésére és ama bünnek emberének [BIm. 1039]. *1787:* a' melly Czigányok a' melly helységhez conscribaltattak, azoknak nem lévén szabad akar Aranyászatra, akár egyéb mesterségeknek üzésére hír nélkül a' Házak Nrusa alól ki mozdulni [Torockó; TLev. 3/2. 4a].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *precedencia ~e* precendencia követése; modul de respectare a prioritătii; Nachfolge der Präzedenz. *1748:* az Haromszéki Ekklesiakban minden haboruság eleitöl fogván többire az Praecedentiak üzésébül szokott orialodni [Hsz; Kp I/160b] * *vétek ~e* vétkezés; păcătuire; Versündigung. *1662:* nagyrészint a vétknek üzésében ök voltak az elöljárók [SKr 714].

űzet 1. kergettet; a pune să gonească; jagen lassen. *1662:* Barcsai Ákosnak pedig a török hadakkal Szeben városa felé való szakadása hírével esvén, a népének színét azonnal utánok szakasztván, üzetni akarja vala [SKr 523]. *1657:* láték messzére két lovasokat, kiket üzeték, de elszaladának [KemÖn. 221]. *1670:* Kontárokat üzetvén adtak f – d 30 [Kv; SzCLev.]. *1674:* Kontárokatis égy néhány versen üzetvén maid három annyit keöltcottünk el miattok mint az mennyi bé jütt beleolle [Kv; SzCLev.]. *1703:* mivel azokat is vitt magával innen alol a táborról ... azok közül elvivén – amint mondám – magával a német, azokkal üzette, akik némelyek el is érték, de széjjelszaladtak, egy esett csak el a mi embereink közül, a többi visszajött [Kv; KvE 277–8 SzF]. *1710 k.:* Soha az én jó Istenemhez nem fér, hogyha ez csak hijábavalóság volna, hogy engemet ebben a tévelygésben tartson, és az ördög szivárványát üzesse az én Istenemben bízó lelkemmel [BIm. 1035].

2. elüzet; a dispune să fie alungat/izgonit; wegjagen lassen. *1592:* Az hol azt p(ro)ponalta az Actor hogy tehenét wzette(m) volna be es eggiket megh vagatta(m) volna, mo(n)dgia aztis hogy az zabad niomasbol, merth mind neke(m) s mind nekj oda volna nyomasúnk, Erre azt mondo(m) hogy en az zabad nyomasbol ne(m) wzette(m) hanc(m) az vetes kertbeól [UszT]. *1817:* a Harsányokat a' mult Esztendőkbe az erdőken lévő Házaikbol a Vármegye Tisztsége a' Tolvaj Barlangok ki irtása végett a' Falukba üzette [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

3. elhajtat; a dispune să fie mînat undeva; wegtreiben lassen. *1593:* Romani sigmond igen wzete az lowakat egy lowa holt meg az zekeresnek ... attam neky f 7 d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 96]. *1604:* Mikor Galfy Mihalj el hoza Heasfalwy Palnet, En velem .15. cökret wzete Dwczeo Martonba Galfy Mihalk, El adok [UszT 20/127 Georgius Kalauz de farkaslaka lib. vall.].

üzetik 1. kergettetik; a fi persecutat; verfolgen lassen. *1662:* Most Erdélybül is semmi új hírek nincsenek, az egynél, Apafi uram vagy környül vétetett, vagy üzetik [TML II, 225 Teleki Mihály Veér Judithoz Dobraviczáról]. *1765:* Murvai Janos ... A Novizánsoktol üzettetvén, midön az uttzárol be szaladott az Udvarra, s onnét be akarna menni az házban, igaz, hogy a' Tornatzban le üttetett, de nem az Novizánsoktol, signant(er) Imre György által, hanem Kis Joseftöl [Torda; TJkT V. 259].

2. vhova kényszeríttetik; a fi alungat/izgonit; wegjagen lassen. *1662:* Csáky István ... Kisvárdában, öcsse, Csáky László praefectusa klavicsnói Horváth Ferenc által kiiktatván, kiindult vala s a gróftul Váradrul az erdélyi határig üzeték is [SKr 129–30]. *1847:* a' mikoron is ... a' Város végéig üzettek [DLt 792].

3. játszatik; a fi practicat; spielen lassen. *1851:* Meggyőződtem arrol, hogy itten vendéglőkben és közönséges házaknál Hazardjátékok erősen üzetnek [DLt 80].

üzettetik 1. kergettetik; a fi pus pe fugă, a fi fugărit; jagen lassen. *1662:* a fejedelemnek ... Barcsai Ákoshoz bocsáttatott Komáromi István nevű étekfogója, ki hírét bizonyosan meghozá, hogy a tatárság Erdélyben bizonyosan benn volna, égetne, rabolna, söt maga is Vásárhely táján mind megkergettetett, üzettetett [SKr 440].

2. *számkivetésbe ~* szüneteltetik; a nu lua în considerare (ceva); unterbrechen/stillstehen lassen. *1662:* Azkik pedig megfogattattak vala, noha az fejedelemnek való supplicálásokkal törvényre eléggé kivánkoznának, de mostan a törvény számkivetésbe üzettettvén volna, vagy három hónapok alatt fogva tartatván, azután a vármegye törekedésére elbocsáttattak vala [SKr 530].

üzettetett hajtatott; care a fost mînat; gejagt worden lassen. *1592:* Nem az Eö hatarikba talaltatott az dezmara wzettetett diznok hanem az my hatarunkba az orozhegy hatarban [UszT].

űz-fűz firtat; a încerca să afle mai mult despre ceva; ausfragen. *1674:* Úgy értem, titkos leveleket is hoztak ki urunknak az portárúl, kikrül nekem sem urunk, sem asszonyunk nem írván, én is csak hallgatok, nem üzöm-fűzöm, ha magok meg nem jelentik [TML VI, 580 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Amazok örülvén a sok pénznek, mindenütt beszélleni kezdik, kapa Teleki Mihály rajta, nem üzé-fűzé, igaz-e, nem-e, nagy haraggal bemegyen a fejedelemasszonyhoz [CsH 180]. *1719:* az urárol mi maradott réá én azt nem tudom miel hogy én azt nem üztem fűztem [Bh; BfN]. *1767:* a' Tavaszszal hallattam Zoljaminét beszelleni hogy itt az Abasfalvi Eszterházi Ur udvaraban egy Ládát kaptanak volna, de kik kapták légjen nem tudom mivel én nem üztem fűztem, Söt Zoljaminénak a' torkáb(a) vertem. hogy eléttem olljont ne beszéljen mivel az nagyj dolog s abban maradott a' beszéd [Abosfva KK; Ks 4 Catherina Nagy providi Mich. Szabo cons. (50) vall.].

üzhet 1. kergethet; a putea alunga/izgoni; jagen können. *1662:* megnyomván öket a micink, ispáhiák s közönséges törökök is számosan hullattatván el közülök, amíg jó darabban üzhetnék öket [SKr 155]. *1672:* Adja Isten, együtt üzhessük, foghassuk az magyar nemzet ellenségit [TML V, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez].

2. folytathat, művelhet; a putea practica/exercita (o meserie); treiben können. *1588:* valamely Mezaros egy eztendeoben theoserkedik hat Az masodik eztendeoben az a' zemely Mezaros ... theosserseget ne Wzheossen, hanem az eo mestersege keoreol valo Elettcol Wres legien [Kv; TanJk I/1. 72]. *1676/1681:* Hunyadon Csizmadia Peter valaszsza. Ertvén értéketlen egyes voltat, hogy Mesterségétis jobban

üzhesse az Taxa helyet szolgallyon, Mesterségével, mely talan könnyeb az paraszti szolgalatnal kivel hazatul minden nap tartoznék [VhU 444]. *1785:* Ezeken a Határakan mind kész pénzeinken kell az Vas készülethez szénnek valo Fákat meg szereznünk, a' mellytől, következendö képpen az Ország hásznára üzhetjük Metallurgiánkat a többi között olly kárral, hogy portzio pénzeinketis alig kaphattyuk ki [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 13b].

3. folytathat, végezhet; a putea practica (ceva); treiben können. *1692:* Felesége More Kata Szonka Todor nevü latrárúl (!) sok idök alatt tisztatalanul conversalkodott, imide amoda járt mint a' félék edgyütt öttek ittak lakoztak, hogy gonosságokat szabadosabban üzhessék edgyütt el szöktenek, ma is edgyütt vadnak [SzJk 261].

4. *bosszút* ~ megbosszulhat; a se putea răzbuna; rächen können. *1666:* az mennyiben lehet, Uram, Kegyelmed maga böcsületiért legyen patiens az rossz ember dolgában, mintsem az ő eselekedeti szerint méltán bosszút üzhetne, azzal maga böcsületi nevekedik kegyelmednek [TML III, 616 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz]. *1761:* Mely dologért az ura töle nem nyughatván, annyira ingerelte ellenem, hogy minden úton-módon azon igyekezett, hogy rajtam bosszúját üzhesse [RettE 128]. *1802:* Budoki Ttes Nmztes Rettegi István Ur ... régi eltökellett ok nelkül valo ránkoros haragját az exponens Ur ellen az ejtzaka nem atollatta végbe vinni ... el ment Lo háton fel fegyverkezve hogy boszszuját üzhesse a' M. Köblösi határ Felső fordulojában [Dob.; RLt].

üzletjelentés raport de afaceri, raport despre mersul afacerilor; Geschäftsbericht. *1868:* Tapasztalván, hogy ... az üzletjelentésekben eltérőleg az 1866ki 212. sz. a. kiadott mintatól láttatik el, és abban némely hivatalok nem csak az oda nem tartozó sójövedéki raktárok készleteit, hanem a tisztátalan hulladék és gorcz-sót is felveszik: meghagyatik ... hogy ... csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen sónemek összege, és a marha, gyár, és trágya só vétessék fel [Désakna; DLt.].

üzletvezetőség direcţie/direcţiune regională; Geschäftsleitung. *1899:* A fiú[a] így spekulál: Ha Kolozsvárt az üzletvezetőségnél bárcsak ha díjnoki állást kap, vagy ha tán a számosztálynál egy kis helyet csíphetne, délelőtt dolgozna ... délután tanulna, s rögtön vizsgára jelentkezne, s egy esztendő alatt érettségit tenne ... Visányi, akivel betétettem Sebesi Jóbot, penzióban van – a többiek is mind elkerültek az üzletvezetőségtől [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz. – [a]Petelei István román pártfogoltja].

űző I. *mn* **1.** kergető; care alungă; Verfolger. *1653:* Báthori András pedig az urakkal a mint az üző lengyelek előtt elszaladhata, Csíkba ménc, de nem sokad magával, hanem mintegy másfél század magával [ETA I, 53 NSz].

2. művelő, folytató; care practică (o profesie); Treiber. *1789:* a Földes Uraság a Vas mivelő emberek(ne)k a tüzifát ingyen szokta légyen adni ... Némely vas mivelést nem Üző Lakosok a tüzi fát el adják s az által a Bányászságra szükséges fát meg drágittyák [Torockó; TLev. 7/8].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ambicióit* ~ ambiţios, plin de ambiţie; ehrgeizig. *1679:* ha szintén egy s két ember be nem jő is, azzal sem gondolunk, az mit egy hatalmas török császár kezünkre ad, azt egy s két félre húzó magok ambitióját üző személyek el nem rontják s Isten sem engedi, sőt azokat szemlátomást megbünteti [TML VIII, 394 a fej. Teleki Mihályhoz] * *bosszút* ~ bosszúálló; răzbunător, care se răzbună; rachgierig, rachsüchtig. *1657:* kegyelmes természetü, emberöléstől irtózó, mind hamar indulatú, de azt megbírni tudó, haragot pedig nem tartó, boszszút nem üző fejedelem vala [KemÖn. 69]. *1736:* Tisztarto Vram ... boszszut üző ember volt [Rcese F; JHbT].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vkit kergető személy; persoană care fugăreşte pe cineva; verfolger. *1619:* elövevék elsőben Mikó uramat, az dandárral egy utcára üzőbe halada, de bezzeg úgy megkövelék az legényeket, hogy rút dolog vala [BTN[2] 284]. *1657:* igen vitézül emberkedvén, az futó csata is megfordult, és ekképpen az üzőket is megfordíttották [KemÖn. 68]. *1704:* Azt is mondá, hogy Csáki, amidőn szaladott volna lovon, midőn látta volna utána az üzőket, gyalog ugrott s úgy szaladott a sűrűjére az erdőknek [WIN I, 263].

2. üzés; fugărire (a unei persoane); Verfolgung. *1802:* üzőben egy Nagy dorongal kergette a' Sütő [Mv; Born. XXXIX/53].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~be vesz* üldözni kezd vkit; a urmări pe cineva fugind după el; jn zu verfolgen beginnen. *1662:* Hogy pedig a fejedelem is utánok nyomultan-nyomulna, sőt Fejérvár táján majd ugyan üzőbe is őket venni kezdette volna, Barcsai vévén eszébe, hogy az ország népének ... mellőle fele is elment volna ... a vezérhez a fejedelem indulatjának hírével mindjárt elküldött volna [SKr 499]. *1794:* a' Fánfalvi fia Antaltol akarták el venni az hegedüjét, a' mellyet midőn nem akart volna adni, üzőbe vette a' Polgár [Nc; DobLev. IV/728. 5b Miklos Henter (18) vall.]. *1804:* Tamás Lukának Felesége ot lévén a Házanál (!) belé bojtorkodot és üzőbe vette Feleségét [KLev.]. *1827:* a molnart özőbe vettek [Szind TA; Mészköi lev.]. *1846:* Széchenyi ... Zalainéval egy gazdag debreceni birtokos feleségével találkozott ... annak négy éves leánykáját üzőbe vette 's kergeté homokon és bokrokon keresztül mindenfelé [KZsN 164–5] * *~be vétetik* kergettetik; a fi fugărit; verfolgt sein. *1847:* midön egy orzó három lopott lóval üzőbe vétetett ... a' harmadikon elillantott [DLt 123 nyomt. kl].

űzőleg cu intenţia de a izgoni (pe cineva); mit dem Absicht jn zu verfolgen. *1710:* mintha kuruc volnék, üzőleg viszem vala a hegyestört a német után [CsH 228]. *1802:* futásában Ngod Sütője üzőleg kergette egy darab kezében lévő fával [Mv; Born. XXXIX/53].

űz-vág üzve ver; a fugări şi a lovi/bate; verfolgen und schlagen. *1710:* Majd kegyelmeteknek szép mulatsága leszen, meglátja kegyelmetek, a török mind elszalad, nem állhatván meg a mi tüzünköt, kegyelmetek osztán Isten hírivel üzze-vágja, s ha meg találják kegyelmeteket nyomni, ne jöjön egyenesen a regimentek eleiben, hanem oldalaslag, én esmét visszaverem a törököt [CsH 225 1690-re von. felj.].

V

váci a Vác tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vác; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vác: **1.** Vácról származó; (care este) originar din Vác; aus Vác stammend. **Szn.** *1568:* Vaczy Peternenek [Kv; TJk III/1. 242]. *1569:* Jfiw Vachy Petert [Nsz; MKsz 1896. 371–2]. *1572:* vachy peter [Kv; TJk III/3. 32]. *1642:* Vaczi Benedek [Abrudbánya TA; Törzs].

2. Vácon lakó; din/care locuiește la Vác; in Vác wohnend/wohnhaft. *1662:* császár ő felsége Kemény Simon uramhoz és Kegyelmetekhez főkövetit küldte, váczi püspök uramat ő nagyságát, hogy Kegyelmetek maga közzül magának fejedelmet válaszszon [TML II, 254 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz Bécsből].

vacillál 1. tétovázik, habozik; a șovăi/ezita; zögern. *1769/1802:* azon meg mutatott jegyes fáknak ki mutatásában ki járásában a Fatensek vacilláltanak [BSz; JHb LXVII/3. 54].

2. merészkedik; a se încumeta, a îndrăzni să ...; sich wagen. *1725:* az lakodalmas hazhoz vacillaltak, hogy egyik igj mondvan eget bor innya jartak [Kvh; HSzjP].

vacillálódik ? változik; a se schimba; sich verändern. *1677:* másképpen is csak kevés ideig is immár hová teszszük őket, megindulván már az végbelick is az conclusum szerént, ha csak kicsinnyé vacillálódik az dolog, desperálnak, nem cselekedvén semmit s az conclusum mellől elállván, az franczia is disgustálódván, az pénzt elviszi és úgy az keresztyénektől is elszakadunk [TML VII, 398–9 a fej. Teleki Mihályhoz].

vackor vadkörte; pere pădurete; Wildbirne | vadalma; mere pădurețe; Wildapfel. *1731:* Az Major adot be ... Vackort m nro 5 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1748:* a Szakadásban ... Bokrok Tövissek vadnak, de midön a vad Gyümöl (!) fák is felesen vadnak, de midön a vad Gyümölts termésének ideje vagyon Vad alma, és Vaczkor felesen terem [Szentbenedek MT; EHA]. *1772:* Eben[a] közönséges terméskor Alma meg terem 15. kőből nyersül ... Vatzkar 2. kőből [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr. – [a]A gyümölcsösben].

Hn. *1669:* Nagi Vackornal (sz) [Bencéd U; EHA]. *1746:* az édés Vatzkor nevezetű helyben [Székelybos MT; EHA].

Szk: ~ *szedni. 1792:* azt tudom mondani hogj ez előtt mikor Néhai Sz. Ersébeti Szabo Mihály élt, egjkor itt M.Sákodon jártában ... ezen jószágra bémene ... egj tarisnja vatzkor szedni [U; Borb. II Olésza Tamás (80) lib. in M.Sákod residens vall.].

vackorfa 1. vadkörtefa; păr pădureț; Wildbirne (als Obstbaum) | vadalmafa; măr pădureț; Wildapfel (als Obstbaum). *1677:* vagyon ... ket vaczkor kórtövely es egj vad alma fa, azokot ugy hagyak, hogy annak idejeben közül szedgyek megh [Tarcsafva U; Pf]. *1694/1764:* A ... Berek(ne)k alsó része a középben valo Vatzkor fáig [Abafája MT]. *1727:* Másadik Erdő ... Metája alol a széllyin egy fiatal uaczkorfa, a Tövc felé horgas [Vajdasztiván MT; JHb IX/12]. *1732:* Kaszalo Rét ... határa edgy meg keresztezett vatzkor fa [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1760:* Wagyon ... Fálka nevezetű Erdő ... ebben teremnek, Cserc, Juhar, Gyertyan, Mogyoró, Vad alma, és Vatzkor fak [Novoly K; BLt] | Ugyan a szőlőbeli selymes pergamenkörtvélyfáról, úgy a veteményeskertben lévőről, hasonlóképpen a nagy vackorfa tetején oltottról ettem ... Mindenik igen specialis gyümöles [RettE 115]. *1764:* Vagyon a' Cziberés nevű hellyen ... egy darab Kaszálojok ... nap nyugotra a' nevezett vatzkor fára hoszszan rug véggel [Hídalmás K; RLt O. 2]. *1792:* Valják minyájon ... hogy ezen kérdésben forgo Szőllőnek az Árok felől valo része a mint a Vatzkar Fa vagyon a közepe tájot három lépéssel azon belől falu közzönséges hellye volt [Ne/Elekes AF; DobLev. IV/703]. *1797:* 2 Körtövény 2 vatzkor fák [Kőrispatak U; Pf]. *1798:* gyermek koromba amott a Vatzkor fa tájekán ahol az öszszel egy szőllő tőt körülis kerteltek egy néhany szőllő Tööt értem [Nagykristole SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1807:* vatzkarfa [Kiscég K; Pf]. *1838:* Egy a' puszta Templomnál volt Vatzkar fáért [Mezőmenes MT; MRLt]. *1842:* ezen Erdőben vagyon négy vad alma fa, és egy vatzkorfa [DE 2].

Hn. *1686:* nagy vaczkor fanal (sz) [Kibéd MT]. *1720:* A vaczkorfák mellett (sz) [Szásznádas KK]. *1730:* A Csamán a Vaczkor fák alat [Székelyvaja MT]. *1734:* ã Vaczkor fánál (sz) [Vajdasztivány MT]. *1736:* Az Vatzkor fák között (sz) [Sárpatak MT] | az Vatzkor fák között (k) [Noszoly SzD]. *1744:* Vaczkor faknál (sz) [Pipe KK] | A Vaczkorfánál (sz) [Székelyszállás U]. *1745:* a Vatzkor fáknál való kaszálon innen | A Vatzkor fák Patakja és Oláh Pap szántó földe között (sz) [Nagyida K] | Vatzkor fák kútja [Told. 9]. *1754:* A' Vatzkor fák között (sz) [Sárpatak MT]. *1771:* A Kis Völgyben a' Vátzkor fánál (sz) [Jára MT]. *1779:* A' Vatzkor Fáknál (sz) [Nagysajó BN]. *1780:* A Bekésd patakjáb(an) a vatzkor fánál (sz) [Jedd MT]. *1783:* A Vatzkor fák között [Bádok K; BHn 26]. *1809:* a Vaczkor fánál [Szövérd MT]. *1821:* A Vatzkorfák között (sz) [Mezőbergenye MT]. *1823:* A Vatzkor fánál (sz) [Csekelaka AF] | Vatzkor fáknál (sz) [Harangláb KK]. *1826:* A Vatzkor fáknál (sz) [Somkerek SzD]. *1838:* A Vatzkorfánál (sz) [Felfalu MT]. *1841:* az oldalba a vatzkor Fánál (sz) [Görgénysztimre MT]. *1844:* A Vatzkorfákon alolli szántó [Bádok K; BHn 31]. *1853:* A' Vatzkor Fákon [Bádok K; BHn 31]. *1854:* Vatzkorfánál (sz) [Csekelaka AF].

Szk: *oltott* ~. *1786:* Varga Mihaljnak oltott Vatzkor faja [Berekeresztúr MT; BetLt 6] * *termő* ~. *1774:* la Gropa Peri egy puszta tövisses semmire kellő Tövis Bokross helly, mellyben egy néhány nagy termő vatzkarfák vadnak [Nagylak AF]. *1829:* karátson elott egy hetfőn, anélkült hogy közakaratrol, vagy leg kissebbet tudtam volna egyezésről Licitaltak Termő Vatzkor, és Almafákot [Mezőkölpény MT; TSb Korso István (49) vall.].

2. kivágott vadkörtefa/vadalmafa mint faanyag; lemn de păr/măr pădureț/sălbatic; Holz der Wildbirne/des Wildapfels. *1829:* egy egy leg nagyobb termő vatzkor és alma fát ... vi-

tettek magok házokhaz [Mezökölpény MT; TSb Barabás István (54) ns vall.] | az emlitett el Licitalt Fákon kivül ... a mostani Falus Biro ... vitetett egy nagy vatzkor fát Vajda Urhoz [Mezökölpény MT; TSb 48 szszék. Abrahám József lev.] | én magam is vittem egy nagy vatzkor fát ... s maga Házánál el hásznalodott [Mezökölpény MT; TSb 48].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vackorfáróli vadkörtefáról való; de pe părul pădureţ; aus der Wildbirne. *1857:* holt meg Sárközi Sándor 22 éves korába, egy Vaczkorfáróli le esés következtében [Burjánosóbuda K; RAk 111].

vackoros 1. vadkörtefával benőtt; cu peri pădureţi; durch Wildbirnen zugewachsen. *1819:* A Domokos <nevü vatzkoros és Vesszös helly> [Nagylak AF]. *1823:* Pap Erdelye <n. vatzkoros és Almafás h.> [Bece AF].

Hn. *1819:* A Vatzkoros veröfenybe a parlagok végibe (sz) [Mezömajos MT].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vadkörtefákkal benőtt terület; teren cu peri pădureţi; ein Bodenteil mit Wildbirnen. **Hn.** *1776:* A Vatzkorosb(an) (sz) [Nagyida K]. *1786:* 'A Vatzkarosban [Nagylak AF]. *XIX. sz. eleje:* a' Vatzkoroson (sz) [Székelyvaja MT]. *1819:* a Vatzkaras [Csekelaka AF]. *1823:* A Vatzkorosba [Csekelaka AF]. *1827:* A' Vatzkoroson túl a' Ballai ösvény [Mezömajos MT]. *1833:* a Vaczkorosban [Csekelaka AF]. *1843:* A vackoros' derekánn [Csekelaka AF]. *XIX. sz. köz.:* Vaczkarasb(an) (sz) [Vingárd AF] | Vaczkarasb(an) [Vingárd AF; MkG]. *1860:* A Vatzkoros (l) [Csekelaka AF]. *1898:* Vackoros [Szék SzD; SzDMon. VI, 424].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

vackortönk vackorfa/vadalmafa tönk; butuc de păr/măr pădureţ; Block der Wildbirne/des Wildapfels. *1840:* a K Monostori Papiros Malomnál ... Egy srof készitö pad 2 tölgyfa padokon ... Ezeken hengereg ki simitolt vatzkor tönk cilinder formára 1 [KmULev. 2].

vácmány '?' **Hn.** *1681:* Vaczman nevü Praedium [Koronka MT; EHA]. *1751:* Felsö Vátzmányban | az Alsó Vátzmányban levö hoszszú Nagy Láb föld [Koronka MT; Told. 31/4]. *1752:* a' Vátzmánban [Mv; Told. 8]. *1767:* also vatzmány | a felso és also vatzmány között [Koronka MT; EHA].

vacok hely; loc; Platz. *1832:* Megmondottàk nékem sokan – Üllyck a vaszkamba – ha betsületes Embernek akarok maradni [Torda; BfR I Demény János udv. tiszt. lev.].

vacokszekér fedett szekér; un anumit fel de căruţă; bedeckte Wagen. **Szk:** *ernyös* – *1618:* Ezen nap hozák be ide Gombos Andrást is, egy eleven özet tart vala az ölében egy ernyös vacok szekeren [BTN[2] 174].

vacsárcsi a Vacsárcsi (Cs) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vacsárcsi/Văcăreşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vacsárcsi: Vacsárcsihoz tartozó; din/care aparţine de Vacsárcsi; zu Vacsárcsi gehörig. *1757:* A Vátsártsi határban [Szentmihály Cs; EHA].

vacsora 1. esti étkezés; cină, masă de seară; Abendessen. *1568:* Gasparus p(rac)tor petri veres iur(atus) fass(us) est, tudom hogy Andras Katho mynd ebeden vachyoran, oth volt Bornemizanenal, es oth szottogoth, veltem hogy mynden haborusagnak eo oka [Kv; TJk III/1. 226]. *1573:* Zabo Sandor hity vtan azt vallia hogy harmadewy mykor Zeoch peternewel Brassoba Ment volna Zeoch pal perleny ... volt Eo nalla Ebeden vachoran ... mert eo hytta oda hazahoz [Kv; TJk III/3. 182]. *1585:* 5. Nouem: Jöwe Lypparol egy Czhyauz ... Harmad napon ... Vaczhyorara ... Halat attam esmet czhyukat [Kv; Szám. 3/XXII. 71]. *1591:* Vachyarara az olaznak ... Cipott kwltem f – d 6 [Kv; Szám. 5/X. 54]. *1599:* Voczoran Swtettem fwsteolt peczieniet d 10 1/2 [Kv; Szám. 8/XIII. 7 Szabó András sp kezével]. *1600:* Az Commissarius vraknak voczorara feözettem ... Hwuelies borsot d 2 [Kv; Szám. 9/III. 56 Szabó András kezével]. *1621:* Czani Janosnak ki hadat giwteöt Tarsaival Edgiwt Etelere Jtalara Attam Voczorara f – d 15 [Kv; Szám. 15b/IX. 24–5]. *1665:* Keovetkezik az Korczyomállás mellet valo keoltségh. Fizettünk az Csaplárnak f – d 90 Vatsiorára az Csaplárnak egy kolbázt f – d. 06 [Kv; SzCLev.]. *1752:* Az öt való N. Vá(rme)gye szekenis igen meg betsültek tsak etzer sem vólt betsületem ö Excel(lentiaja) tekintetiért egyebekre, vagy vatsarára marasztottak volna [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó Gy. lev.]. *1753:* vacsara utan [Cseháfva U; Pf]. *1800:* Költöttünk Vatsorájakra Fötnek két font marha hust [Torockó; TLev. 5]. *1842:* Vatsara után tsak hamar lefeküdtünk [DLt 916]. *1867:* vacsorám nincs ugyan mindes (!) estve de sokszor ugy megéhezem ebédtöl vacsoráig hogy muszály hogy hozassak mert ha nem hozatnék le betegedném [Kv/ Tarcsafva U; Pf Pálfy György Pálfy Lajoshoz].

2. este felszolgált és elköltött étel; mîncare servită/ consumată la cină; Essen, das am Abend serviert und gegessen ist. *1573:* Margit Molnar Iosane Katalin Zent paly Matene, Azt valliak hogi ... lattak hogi vachora felet egy Araniat adot aiandekon az Erzen Iarto legennek Jo zerenche feiebe [Kv; TJk III/3. 283]. *1585:* Olayos Georgy ... Ekeppen úallot ... Thot Eory Balas ... aztis mondgya uala uachyora felet nag Ereos eskyúessel, hogy ... gyermekseqeteol fogúan semmy chyalardsaggal es alnoksaggal Eo nem ele [Kv; TJk IV/1. 490b]. *1637:* uaczorat euenk ketten egj ejtel bortis hozatank, az Aszontis kenalok, de czak kelletle(n) iuck az aszony [Mv; MvLt 291. 109a]. *1653:* Sokszor ebédet és vacsorát ettem vélle[a], de nem volt szabad szélyel járni néki [ETA I, 102 NSz. – [a]Macskási Ferenczcel]. *1654:* midön az szokas szerint it az Fogarasi Scholaba(n) tanulo Deak tarsaim(m)al edgiüt ... nap estigh cantalni jártunk volna; Estuere vaczorat enni, negyedik Deak tarsom ... hiva(n) az Annia hazához [Fog.; KemLev. 1430]. *1668:* En izeném: hogy nem mehetek mert öttem vaczorát [Egrestö KK; BálLt 44]. *1710 k.:* Menék egy híres medicinae professor Lindanus nevühez tanácsot kérdeni, ki is végére menvén a nyavalyámnak és diactámnak, mondá ... Háromszor egyél, vagy legalább ebédet, vacsorát jól böven [BÖn. 578]. *1800:* Mikor ezen ... Erdö osztást el végeztük, akkor az Biráinkal egy Vatsorát tsináltattunk [Torockó; TLev. 5]. *1805:* vatsora felett roszszul viseltem magamat, az etelt a tálba meg büzöltem, és kis Papa meg pirongatott [Dés; KMN 298]. *1823–1830:* Ami továbbá a göttingai életünket illeti: az ebédet, vacsorát egy hónapra 15 tallérért adták, s szállásunkra hordotta a legény [FogE 229]. *1867:* vacsorám nincs ugyan mindes (!) estve de sokszor ugy megéhezem ebédtöl vacsoráig hogy muszály hogy hozassak mert ha nem hozat-

nék le betegedném [Kv/Tarcsafva U; Pf Pálfy György Pálfy Lajoshoz].

Szk: ~ *készíteni. 1710 k.:* A szakácsomat küldém vacsorakészíteni Völcre másodmagával, s megyek magam negyedmagammal egy vezetékkel Bogácson felül, a kerteken kívül Sáros felé [BÖn. 699] * *~ra való. 1823–1830:* A grófné commissiót adván Kolozsvárt az idevaló udvari tisztjéhez, azon commissióval kétszer ment be a legény, Szekeres Ferenc az udvarba vacsorára valóért [FogE 163] * *~t készittet. 1657:* Innen azért megindulván Gömör felé, hol az ármádát reménlem vala lenni, juték Tornaaljához, az holott hálnom kelle, igen rút, alkalmatlan idő is tanálván. Ott is Haller Gábor, Barcsai Ákos, Bethlen Mihály főemberek vélem járván tanúságnak okáért, szállásokon vacsorát készíttetvén magoknak, Haller Gábor az tűz mellett elaluván, elalutta a vacsorát is [KemÖn. 261].

3. vacsorával egybekötött összejövetel; cină cu invitați; Abendessen mit Gäste. *1573:* Gregor(ius) Bonchiday Juratus fassus est, hogy Egy vasarnap … kereztwry peter vachorara hytta volt cotet az Kappa Myhal hazahoz [Kv; TJk III/3. 49]. *1583:* Barbara Vas Georgne vallia … Ez Minap Valek feyerwarra, Es ot ket Deaktol hallam hogy hia volt egzer eoket az Gergel kowachne hozzaia vachorara [Kv; TJk IV/1. 152]. *1595:* Waczoran … ezkeppen gazdalkottam az Apat Wrnak Akkoris penig annyi vendege volt hogy rakúa volt az hozzú aztal vele [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 162 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Balassy Palne orsölja azzonj … vallja … Annak vthanna az megh keretes vthan, esmet egy hettel leowenek Jde, es ott voltunk vachyaran Barbely Ferencznenyt, enjs vrammal es Zabo Miklos felesegestcol ott voltunk [Kv; TJk V/1. 238]. *1633:* taualj niaro(n) Eniedre menenk sokadalo(m)ba, es Zabo Jacabneis eggiöt szalla velönk az Eöczemnel … akkor egy vaczioran vendegett hiua Abrugi Istua(n) az mi szallasünkra, es sokaigh ivanak [Mv; MvLt 290. 127a]. *1685:* Mentünk az német követ Paulus Fredericus Mar de Marchiso eleiben. Voltam vélle együtt vacsorán. Sokat bolondoskodék [Torda; SzZsN 268]. *1704:* Onnét hazajüvén, vacsorán fél részegek lévén, asztalnál az úrnak nagy mulatsága volt velünk, Haller György és Lázár György uramékkal együtt [WIN I, 196]. *1784:* bizonyoson emlékezem arra hogy a mult hushagyo kedden estve az én Férjem vacsorára hívta volt Csáki Györgyöt amikoris midőn a mi házunknál tisztességesen mulattunk volna mint hogy musikástis hozot volt magával a Bétai ifjuság közül sokan bé jövének hozánk s azok között Széjes Iosépfis amikoris ugy tudom hogy Széjes Josef sokat ellenkezet szoval Csáki Györgyel [Béta U; IB. Jakab Pálné Széjes Ilona (36) jb vall.]. *1793:* bezzeg mikor Csernátoni Ur jelen volt ebéden vagy vatsorán, akkor nem veszekedett, hanem ollyan kedve volt, hogy madarat lehetett volna ő Ngával fogatni [Koronka MT; Told.]. *1806:* a Generalisnéhoz mentünk vatsorára [Kv; KMN 183]. *1823–1830:* Ebédet szerteszéjjel a városon ettem, vacsorán lettem volna Vajda Sámuelnél, de ott nem annyiba evés, mint ivás volt [FogE 274]. *1843:* Vatsorára, mikor hir tétetik szivesen el várjuk [Tarcsafva U; Pf Rátz Joseff lev.].

4. vacsoraidő; ora/timpul cinei; Abendessenzeit. *1572:* Dely Martonne Marta, azt vallya, hogy egy Nap estwefelch vgy Mint vachorakor Ment volt Eö kapozta kerny Keomyes Georgnehez [Kv; TJk III/3. 4]. *1573:* Trozkay Imre Azt vallia hogy hazaba hallot Zaygast vachorakor Az Ambrus kowach hazanal [Kv; TJk III/3. 209]. *1591:* Thudo(m) aztis hogy az Vachorakor Ferench Alberthne monda Miklosnak hogy edes Miklos vra(m) vid el Inne(n) az en elete(m)reol az Aszonj embert [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalúa jb vall.]. *1639:* az elmult Vasarnap estve kesön vacziorakor Konya Istvan fustely bestie lelek kurva fianak szida meg Gheczie Istvant [Kovászna; HSzjP]. *1689:* az Mihály Deák Ur(am) Felesége … hivatta el Hersényből Opra Vlád Fiát Sztojkát, ki el jövén este Vacsorakor az sütő kemencze mellett paráznalkodott Mihály Deák Feleségével [Kopácsel F; BK. Lupul Szurlásul (?) relicta Sztánka (30) jb vall.]. *1705:* Acton éppen vacsorakor az úrhoz jüvén, sokáig beszélénk együtt az úrral[a] [WIN I, 488. – [a]Bethlen Miklóssal]. *1715:* Az Bunda Szalavesztra Szolgajának buzáját … én arattám volt megh, mellyetis vatsora korra végezvén el fel sem gyüjtöttem volt hanem szellyel hevert kévéjében, reggelre kelven az szolga kiment hogy fel kalangyálya de már el hordottak volt azon eteczán [Középfva SzD; SLt 29. J. 24 Mester Urszuly (40) jb vall.]. *1770:* Oly szörnyű nagy volt <a jég>, hogy marhát, nyúlat, madarat ölt meg, de ha nappal lett volna számtalan embert ölt volna meg. Az Isten mégis úgy adta, hogy késő estve, vacsorakor volt [RettE 239]. *1812:* estve vatsorakor az udvarbol Grantzki Moses Uram ki jövén kérdeztem mi modon szabadult ki – mellyre azt felelé: A nagy Aszszony vettki [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.]. *1823–1830:* Vacsorakor azt kérdi tőlem Dési Gábor, hogy convenciósa vagyok-e Körmendinek s meddig kötelesztem magamat [FogE 90].

Szk: ~ *előtt. 1669:* Az Kegyelmed jámbor szolgája tegnap vacsora előtt érkezék [TML IV, 453 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1763:* ő Nga Vatsora előtt vagy utánna a Conceptust meg tette, reggel osztán kivel parizáltatta eő Nga nem tudom [Koronka MT; Told. 33] * ~ *ideje. 1618:* eljöve az vacsora ideje: csak együnket sem hívata vacsorára, hanem csak Osztrói István uramot [BTN[2] 83–4]. *1805:* mig eljött a Vatsora ideje apro mesétskéket mondott a Rector [Dés; KMN 126] * ~ *korban. 1585:* 14. Ja. … Jutank Eniedre woczora korba(n) az ott walo deakok Recordalanak megh [Kv; Szám. 3/XVIII. 18a–b Gellien Imre sp kezével] * *~nak idején. 1665:* Tovabba mesterremeknekis collatiojat akarva(n) eo Kege be szolgaltatnj az B. Cehnek, mivel noha arrol valo articulusnak continentiaja szerent, vaczoranak idejen szokot volna az celebraltatnj, mind azonaltal, az mostanj sok féle idegben nepek(ne)k itt varosunkb(an) valo letelek miatt, az Etszakanak idejeből keovetkezhetendeo alkolmatlansagnak el tavoztatásáért rendelték eo Kegek Ebédnek idejére [Kv; ACJk] * ~ *táj(at)t. 1826:* estve késön mint egy vatsora táját oda talált jöni Szász Sigmond Henter Gáspárral s ott nékiek tántzot adtanak [Somosd MT; CsS]. *1843:* Ez előtt harmad idén kaszálás tájat … egy vacsora tájt kifelé fogván – hallunk nagy lármát és villák öszsze csattonását a' keresedi innensö Fogado felé [Bágyon TA; KLev. 7] * ~ *tájban. 1757:* Vacsora tájban hallottam ökör hajtásokat az Erdőben [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. *1768:* vatsora tájban … hallattam hogy Nemes Idösb Toth Vonuly szidalmazta … eő Nga Boka Mitru nevü Jobbagyát [Kiskaján SzD; BK]. *1787:* a Rétyi Nyirbe vatsora tájba Csia Samuel Uramot Csia László Uram két rendben támadta meg, mezitelen kardal [Cófva Hsz; HSzjP Franciscus Séra (26) prov. vall.] * ~ *után. 1600:* Az meniegzeokor en valek Zakachj, Vasarnap estue Vachora vtan jeowe az tyz helyre Jakochj Andras, mondá … megh adom mégh ma eginek az ki engem chúfol [UszT 15/66 Radichy Janosne Annos Aszonj Bethlenfalwj Zabad Zekely fel. vall.]. *1722:* Tudom

aztis, s lattam szemeimmel, hogy egy alkalmatossággal, estve késén, vacsora után, ki rekeszték az házból, Héderfáján üdvezült Bethlen István Uramot, s eleget keredzék be, hogy be mennyen, de be nem eresztték [Mikefva KK; BfN 2. 113 Maria Vajda providi Michaelis Molnar cons. (32) vall.]. *1791:* éttzaka vatsora után fekvö ágyomban hallék erös tolvaj kiáltást a' Fogadoban [Galgó Sz; JHb I/23]. *1812:* a Groff ... késén vatsora után edj ingbe lábravaloba hajadon fövel mezit Láb minden köppeneg nélkült hideg Télben orakig kéntelenittetett kün ülni [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * ~ *után tájban. 1757:* a melly Szánok Vacsora után tájban (!) felesen jöttek hallottam ökör hajtogatásokat [Gergelyfája AF; BK sub nro 834] * *késö ~kor. 1600:* Jm(m)ár keseö vachorakor en az pinchebe menek, hallam hogy az erezbe valami zay vagio(n) [UszT 15/64–5 Georgi Andras Zentegihazas olahfalwy Zabad zekely vall.]. *1671:* Eö tudgia miért keseo vaczorakor riogatvan ki üzöt [Kvh; HSzjP]. *1697:* Az kerdesbe(n) azt tudom, En szolgalojok leuen Peter Deak urameknak mikor hon nem volt Peter Deak uram, Aszszonyom, Lisztet, vajat, Hájat, szalonnát, Sert, vett magahoz, ugy ment el hazull, kesö vacsora kornal továbis oda járt, masok mondották hogy akkoris ferfiúval volt Juditnál, az Király Biróné Aszonjo(m) aszony emberinél [Kotormány Cs; CsJk 12 Jmreh Jstvanné Katalin (19) vall.] * *késö ~kor után. 1733:* Láttam szémeimmél ... mikor az Bajkul Jerémia Felése (!) Gálffia lészállott az pajta hijárol hátul az észtérha alatt késö vacsorakar után | Hallottam ... most az nyáron késö vacsorakor után hogy kiáltotta Kérékés Jánosné az maga Istáloja elött, szállj lé kurva szály lé, ha le ném szállász fel hágok hozzád s fövél vétlék lé [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI].

5. fogás; fel (de mîncare); Gericht. *1823–1830:* Harmadik vacsora neme volt az ángolna [FogE 229].

6. állatok esti eledele; hrana de seară a animalelor; Tierfutter am Abend. *1768:* estve ki mentem hogy az marhak(na)k vatsorát adgyak [Kiskaján SzD; BK. Kimpián Gyorgyie (38) lib. vall.].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *Krisztus ~ja* úrvacsora; cuminecătură (la protestanţi); Abendmahl (bei Protestanten). *1564:* a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felöll ... Ezen semmiképpen meg nem egyenesedhetének, mert a szász papok ennek nem engedének [ETA I, 21 BS] * *(szent) úri ~* úrvacsora; cuminecătură (la protestanţi); Abendmahl (bei Protestanten). *1792:* Uri Vatsorahoz valo kehely pohar [Kv; SLt 17]. *1846:* ugyan akkor az Uri Szent Vatsorában is részesültek e' következök[a] [Bádok K; RAk 257. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1863:* Az uri Sz. vacsorát mindenütt Ia mártii kell ki osztani [Gyalu K; RAk 78] * *Úrnak szent ~ja* úrvacsora; cuminecătură (la protestanţi); Abendmahl (bei Protestanten). *1782:* én ez orátol fogva, valoságos Reformatus lészek és Tiszt vram Kegyld által kivánok Ur(na)k Sz. Vatsorájával élni az én gyengélkedö Hitem(ne)k erösittésére [Gyalu K; RAk 75].

◊ **Hn.** *1773:* a Vatsora utnak dél felöl valo oldalában (sz) | a Vatsora utnál (sz) <egy> felöl ... a Vatsora ut pataka vicinitássib(an) [Szárhegy Cs; EHA].

vacsoraadás vacsorafelszolgálás; servirea cinei; Bedienung des Abendessens. *1753:* Két Ebéd és egy Vacsora adásert Flor. Hung. I Dr. 54 [Kraszna Sz; Borb. II].

vacsorácska szerény esti étkezés; cină modestă; kleine Abendessen. *1561:* mykor be mwtattia mynd az egez mesterecknek. tartozik mynden effele egi wachorachkawal [Kv; ÖCArt.].

vacsoraidő vacsorának ideje; timpul mesei de seară; Abendessenzeit. *1760:* öt esztendeje el veszett vola egy kövér Récze a' Tyukász Major házbol egy borito alott Vatsora üdö alatt, melyért sokat buskodott a Tyukászné [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

vacsorakészítés gătirea/pregătirea cinei; Zubereitung des Abendessens. *1803:* Bodosi Sándornak egy vacsora készítésért I 30 [Bodos Hsz; RSzF 299].

vacsorál vacsorázik; a cina, a lua masa de seară; zu Abend essen. *1569:* Mikor vachoraltunk volna ... vachy Peter, Monda ennekem, zeretö Janos vr(am) es Jo sogorom, kyne Meny az hazbol, ne Jary kyn, hogy ne lassanak, Mert Meg eskwttetnek [Nsz; MKsz 1896. 371]. *1573:* Nyreo Andras azt vallia hogy Eo az Menyet Jart Gergel deak hazahoz ... Idegen Embert ott Nem talalt teobet patko Myhalnal ott vachoralyk (!) volt [Kv; TJk III/3. 15]. *1574:* Valazto gergel Azt vallia hogi ... az mely estwe feyerwarra Iwtot volt azon Masnap Regel azon Zekeren vyzza leot velek se(m) vacoralt se(m) halt [Kv; TJk III/3. 396]. *1582:* Lorench Zeyfner, Juliana azonn Ember(n)ek Zolgalloia ... ezt valiak, hazanal vachioralik volt az ablak alat Zolitiak, es mongiak hon vagye gazda Vram, felesege felel neky, nincz most hon eregy dolgodra [Kv; TJk IV/1. 97]. *1589:* vaczoraltunk vaczora vtan elment az hazbul [Dés; DLt 226]. *1597:* Martinus Zekel (vallya) ... Zaz Janos és Kömics Mihaly az Daikaúal fözettek, hol ot öttek meg, holl Hetes Marto(n) hazaba(n) hozta, es ott ottük meg es ot vaczoraltúnk [Kv; TJk V/1. 137]. *1736:* (A) Farkas-utcza felé ... volt egy ház, az refectorium, abban éltenek, vacsoráltanak[a] [MetTr 431. – [a]A páterek és a diákok]. *1770:* ez útán ... vatsarált velünk [Bencene H; BK sub nro 2017 Ursza Iván (35) jb vall.]. *1774:* midön vatsóráltam, óda tsak bé tantorodik nagy részégen [Egerszeg MT; Berz. 15. XXVII. 21]. *1783:* Az éjjeli és nappali strásálásra haszontalan Compellalom[a], mert tsak azértis, hogy a szolga Biro parantsollya nappal a publicalt circularisok szerént egy sints, éjjeli strásák rendeltet(ne)k ugyan, de azok nem Férfiak, s arra valo capax személlyek; hanem vagy apro gyermekek, Leánkák, Aszszonyok és Cziganyok, a kik a midön a Torotzkai Biro vacsorál szokták jelenteni magakat, de azonnal mennek haza s egész étzaka olly nagy Helység strása nélkül vagyon [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével. – [a]A torockóiakat]. *1806:* Majd egész éjtzaka a fülemmel volt bajom ... vatsorálván meg füstölték a fülemet 's lefeküdtem [Dés; KMN 170]. *1839:* midön vatsaráltunk volna ki fordultam a' vatsarárol, 's látam, – hogy Tokainak a' szénája ég [DLt 20].

vacsorálás vacsorázás; luarea cinei; Abendessen. *1823–1830:* be szállotam a' Refor. Paphoz, és ott háltam, nem régi Házosnak kelletett lenni, mert még Gyermekek nem volt, 's a' Felesege ifiu volt, nem láthattam tsak ugy is mint vatsorálás alkalmatosságával, mert mi a' Pappal az Asztalnál ülvén, a' Papné hordotta be az ételt [FogEK 460].

vacsorálhat vacsorázhat; a putea cina; kann/darf zu Abend essen. *1623:* az kapu felet Egy igen zep dezkas Nyary hazat Czynaltasso(n) olliat Labakra kib(en) 20 Ember ell

ferhesse(n) az az vachioralhassek benne aky akar [Fog.; BGU]. *1831:* vatsorálhassan [DLt 332].

vacsoráló ahol vki megvacsorázik; unde cineva serveşte cina; wo man zu Abend ißt. *1677:* Ne féljen, Uram, Kegyelmed ebédlő vagy vacsoráló helyét nekem megírni, assecurálom Kegyelmedet, én cseppnyi vacsorát nem csinálok [TML VII, 380 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

vacsorálóhely vacsorázóhely, ebédlő; sufrageric; Esszimmer. *1662:* Az Aranyas-bástya két kasamátái között amelly boltozat alatt a derékbástyára felmennének és annak aljában mindkétfele alkalmatos jó házakra garádicsokon felmennének, mellyekben kapitányok lakni szoktak volna, a felső boltja szép faragott kő, mellynek is két kapui között való erős boltozatján felyül aminémő szép nyaraló- s vacsorálóhely mind igen szép faragott kőlábokra, a kövek sűrű vas kapcsokkal lévén öszvefoglalva, mintegy fellegvár gyanánt, azon bástyán valamivel felyülmúló vagy haladó eminentiával, magassággal épittetett vala [SKr 597].

vad I. *mn* **1.** nem nemesített; sălbatic, pădurcț; wild. *1621:* oda ... a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökseget a' mennj a' gjümölcz kert(ne)k fele Uolna ... kiis intezenk es hatarozank es bövebbennis mertünk mint a' gjümölcz kert(ne)k a' fele tenne mivel hogj puszta es tsak egj neha(n)j vad fakis vannak rajta [Asz; Borb. I]. *1696:* Az Keller faron vagyon egy kaszalo, Decs felül Fiscus szánto földgye, szent Benedek felül valami örégh vad fak ... nap nyugotrul az Erdo [Désakna SzD; EHA]. *1743:* Karkonak felső végin lévő vad gyümölcsösnek felső végiben hapa hupás nagy darab hely [BfN VI]. *1767:* Szép Vad Gyümölcses volt [Mócs K; EHA]. *1775:* Szilva ezen a földön igen kevés, alma annál kevesebb, hanem körtvély nagy bővséggel volt mind szelid, mind vad [RettE 361]. *1811:* Te pedig szép Som fa! melyet ma meg-nyestem, Hidd-el, hogy még szeb' légy azzal azt kerestem; Köszönd, nem hagytalak vad-fák' árnyékába, Hanem tettelek ujj gyümöltsös' dombjába | Amott a' kert, és a' kettős Spallér között, Hol a' gyértyán 's megyfa fal öszve ütközött ... Minden fele szelid 's vad fák sürün állnak [ÁrÉ 55, 105]. *1844:* A' sétáló ösvenyek a kert és gyepük mellett sok ákátz, Jegenye, fűz és egyébb vad, 's gyümölts termő fákis lévén, azokat 's azoknak jövésciket az arendatornak ki vagdaltatni szabad nem lészen [Mv; TSb 37].

Szk: ~ *aszúgyümölcs. 1639:* Vad aszu gyümölcz sziluaual körtuelliel, almaual eggiütt cubuli no. 50 [Kővár Szt; RákGIr. 438] * ~ *gyümölcsösfa. 1820:* vad gyümöltsös fái vagyon elegendö kün a Határon az Erddökben, és a borozdákon [Bács K; KmULev. 2] | vad gyümöltsös fák kün a Határon a' Borozdákan vagynak a Falu Szükségére elegendök etzetnek valok [Bogártelke K; KmULev. 2] * *erdőben termett ~ fa. 1811:* a gyümölts fa Sokkal drágább fa mint az erdőben termett vad fa ... és le vágatások utánnis betsesebb munkára fordittatnak mint az erdei vad fák [DobLev. IV/933].

2. betöretlen, hámba/igába nem szoktatott; care nu este învăţat la ham/jug; es wurde mit dem Joch nicht gewohnt. *1656:* Labas marhak Borsan ... Hetedfü Pey uad men lo Nro. 1ª [Dob.; Mk 8–10. – ªFolyt. a fels.]. *1731:* A mezőn lévő Vad gyermek lovakatis meg néze, beis hajtatván meg sózni egyszer minden héten, vgy a Kancza ménestis gyakran meg nézesse, a Kanczamesterrel [JF. Lovászmester ut.]. *1811:* még a' Tulok-is milyen vad otromba, Mikor leg-elsőbben fogatik járomba [ÁrÉ 48].

3. primitív, civilizálatlan; sălbatic, primitiv, necivilizat; primitiv, unzivilisiert, wild. *1823–1830:* Legutoljára láttam volt 1795-ben, mikor Rettegen gróf Bethlen Elek úrfival kimenö állapotban volnék, de olyan vad ember volt, hogy ámbátor hozzám jött látogatásomra, mégis az udvarba be nem vihettem [FogE 72].

4. indulatos, durva, erőszakos; agresiv, brutal, violent; agressiv, grob, aufdringlich. *1634:* Bodroki Marton ... monda ennekem, hol Miklos az vod, miért louoldoz [Mv; MvLt 291. 29a]. *1846:* Darvas Lászlo ... barátságos felelet helyet, vad modon kezébe volt paltzajával ugy vágott artzba, mingyárt ketté hasadt artzám s a' vér el lepett [Dés; DLt 530/1847. 27]. *1879:* Havaz; sár van. Köd, fekete levegö. Azt hiszem, ettöl vagyok, ettöl lettem ilyen vad ember [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. *1681:* Vad Mihály [CsVh 101]. *XVIII. sz. eleje:* Vad Demeter [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1781:* Néhai Vad Demetertől [DE 3].

5. szilaj, féktelen; neastîmpărat, nestăpînit, nedomolit, sălbatic; ungezähmt, zügellos, wild. *1657:* az atyámról, Kemény Boldizsárról, az Kemény familiának eredeti lött az Scythiából kijött régi magyarok közül, truncus lévén az akkori vad humor és nevezetek szerént egy Nikola nevű nevezetes ember, vezetékneve egyéb nem tanáltatik [KemÖn. 11]. *1827:* Gergeljfi Borbéj Ihmre ... Falunkbol el szökött, el bodorgott maga tudgya hová, és az ujj Esztendö elsö éjtzakáján jött ujjra Falunkban, és most itt vagyon közöttünk, lappang, tartván mi attol, hogy ezen Vad indulattol vezettetett Ember forteljos Cselekedetei naponként roszszabbat fognak szülni [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. *1879:* igyekszem egy tisztességes, vad poéta alakot rajzolni[a] [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz. – ªTi. paródiát irni Sándor Kálmán költöről].

6. féktelen, heves, nagy erövel megnyilvánuló; puternic, vijelios; zügellos, heftig, kräftig. *1735:* Az mult heten imitt amott jég esső járt ... az miatt fogott ez az hives vad idö támadni [Nsz; Ks Borossai N. Márton lev.].

7. elvadult; sălbăticit, sălbatic; verwildert. *1767:* az irtásba igen vad hellyen [Pókakeresztúr MT; EHA]. *1778:* kaszálo ... vad hely vizes s inkább vad Petreselmet terem s pipa szár tisztitot mint egyebet [Marosesapó KK; Berz. 4. F. 8. C. 18]. *1780:* Vadab, és Sovánnyab hely az, mint Sem ez [Bukurest H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1783:* A felsö határon lokötö nevü heljen feljül jo darab bokros és vad gyümöltsös iránt controversia támodván hogy a Kováts Familia ez elött circiter 15 esztendökkel tette volna kezit reá, és osztotta volna fel ... Ki menvén azért ad faciem loci ... vilagossagra jön hogy ... a Kovatsok a controversiaban lévö bungorost pedig nem birták [Mikháza MT; Sár.]. *1797:* Az ezenn Falu Határ Földe a' kövekre (!), és egyéb természete szeríntis igen sovány, vad, és terméketlen lévén, égy köblön vetett Buza után közép termésibe a' jo földbe 6. kalangya, középszerübe 4. a' leg roszszab és leg soványobb földbe 2. szokott többnyire teremni [F.gyékényes SzD; WassLt Conscr. 66].

8. puszta, kietlen, terméketlen; sterp, neroditor; verödet, dürr, unfruchtbar. *1762:* Határunk(na)k Soványsága miatt nagy kietlen oldalakon kelletvén Török Buzátis vetnünk, ã mi kevés Török Buzánk teremis ezen vad helyen, ritka esztendöben mehet tökélletességre, hogy jól meg érjék [Bukuresd H; Ks 75. VIII.]. *1768:* Az Orotványba ... haszontalan eszkos helyen lévö föld, mellyet a' nagy Hegy és oldal mia

trágyázni sem lehet ... vizes és vad hely zabnakis rosz [Kál MT; EHA].

9. érintetlen; neumblat, care este puţin umblat; unberührt. *1763:* A baglyok Szebenben úgy szólnak, mint valami vad erdőben [RettE 148].

10. erős, pezsgő; tare; kräftig. *1715:* Vad izű bor ... lágy izű, de jo bor [Ebesfva; UtI].

11. *fn* **1.** vadállat; animal sălbatic; Wildtier. *1599:* Actor Comp(ro)bat hogi az eó marhait tehenit megh ighjrte az J(neta) Aszoni. Incta p(ro)bat hogi az Vadak megh ettek azokban az marhakba(n) nemelljeket [UszT 14/29]. *1603:* 1 Bizonjsag Kadiczj Janos nagi galambfalwj meg Eskwek hitj wtan ezt wallia, minket mihalj ferencz peczjettel hiwa kj az mezőre mikor Eszebe wötte wolna hogj egik czitko nem wolna az töbiwel, Ez okon hiwa hogi meg lassuk, hogj ha dög miat holt wolt meg az czitko auagj, wad miat [UszT 17/39–40]. *1606:* Aztis tudom mikor Agoston Balint oda hozta vala az A. aszont akkor 7. cokre vala de vgjan akkor harmat az vad megh zaggata hogy megh kelle vagnik (!) eggiket megh vagak [UszT 20/156 Petrus Leórinchj de Sofalúa pp vall.]. *1650:* Bödő Istua(n) Czim(eres) Pos(ta) Vrunk paranczolattjabol, Megyen Falukra Emberekert Vadatt haitanj [Kv; Szám. 26/VI. 398]. *1672:* Orran nött görbe szarvu vad: Rhinoceros [PPGl]. *1683:* Mivel az Egerhati Eccl(esi)a Tellyesseggel el pusztult, ugy hogy már csak vadak lakiak s lakoi is el fogytanak annyira hogy haro(m) vagy negy bokor embereket aligh talalhatnanak az Orszagbannis ha ugyan szorgalmatossan keresnekis, mellyhez kepest à Sacramentumi eszközökis es harangjokis abalienaltatott volt [Szilágycsch Sz; SzVJk 117]. *1720:* még eddig nem teheték szert semmi szép vadra [Alvinc AF; Ks 95 Gillyen Daniel lev.]. *1735:* Háczeg videki V. Ispány Ur(na)k irtam volt valami vadok madarak szerzésében Solicituskodgyek [Lozsád H; Ks 99 Györffi Jóssef lev.]. *1755:* ollyan Sürü Berek volt mindenüt Gyalakutához tartozo, hogy a Vadak is el lakhattak benne, ugy hogy az ember alig tudott kigázolni belölle [Gyulakuta MT; EHA]. *1790:* A Madaraknak és vadaknak ki irtások iránt ... azonnal kiis adtam a porontsolatot [HSzj *madár-irtás* al.]. *1817:* Rán Maftej a vadokat őrzi [Bethlensztmiklós KK; ErdO]. *1857:* A Hertzeget nagyon járta a' vad, mind-őszve 17 darabott lött [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.].

Szk: *~at ejt.* *1751:* Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionáta Nobilitásbol lesznek ... Hálo Tör, és egyebb akárminémű Instrumentumokkalis Vadat ejteni, fogni, szabad nem leszen [TLev. 11/1 ogy-i végzés] * *~at fog.* *1582:* Rezeny Albert ... vallia, Eggywt valek az Eorizeókkel, es monda Biro Vram, No mychoda vadat fogtatok, Mondanak az eorizeók Im ket Azzony embert hozank kd eleybe [Kv; TJk IV/1. 54]. *1751:* Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionáta Nobilitásbol lesznek ... Hálo Tör, és egyebb akárminémű Instrumentumokkalis Vadat ejteni, fogni, szabad nem leszen [TLev. 11/1 ogy-i végzés] * *~at veret* vadakra lövet. *1710:* gróf Csáky László ... hogy bosszúságot tegyen Bánffy Dénesnek, feles puskásokkal és ebekkel éppen a boncidai erdőre mene vadászni, akit Bánffy Dénes nagy tilalomban tart vala. Meghallván Bánffy Dénes a gróf ottlétit ... kimegyen az erdőre, ahol már Csáky László, feles vadakot veretvén, egy helyen megszállott vala, enni akarván [CsH 111–2] * *~hoz lő* vadra lő. *1736:* Az vadhoz ... egyes golyóbissal lőnek vala, ha találta, ott maradott, ha nem találta, ritkán ment el sebben, söt mintegy törvénye vala abban az időben az vadászoknak, hogy ... ha vadhoz lött s nem lötte, vagy vért vagy szőrt elé nem hozott, plága-lapoczkát hordozván magokkal, azt jól meg csaptak, vagy fiatal fát vágtanak le alatta [MetTr 372] * *feles ~ → ~at veret.*

2. *átv. is* elejtett vad, zsákmány; pradă (de vînat); Raub. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsagzedes es Zantalan sok zolgaltatas vadazzasok madarazasok halasasok es azoknak mezze feolden az vadaknak Moldowa hatararol hatokon valo hwzassok vonassok ky hozasok [SzO II, 329–30]. *1657:* szokás lévén, hogy soha egy farkas-, egy rókabört béadni nem tartoztunk, csak egyébféle vadakból konyhájára [KemÖn. 102]. *1705:* a szebeni piac most a vendégséghez oly alkalmatlan, hogy eddig vad, madár s egyéb affféle minden igaz elég volt, csak pénze lött légyen az embernek, de most affélét semmit nem kaphattunk [WIN I, 409]. *1722:* Megjen Balásfalva felé edgy szeker Vaddal és egjéb accidentiakkal | Balku Ur(am) ő kglmenek küldek most 1. Vad kecskét egjéb vadat bizonj semmit Ne(m) hoztak, most Télben. nemis lehet külömben, hane(m) ha regulariter hajtattatnék, de én arra nem érkezem, kopot pedig ne(m) tartok [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ról]. *1804:* az egy országos sokadalmakon kivül több napokon senki idegennek summáson semmi victualekot fel szedni, fel gyüjteni meg nem engedtetik, vgymint szalonnát, Turot, Tojást, Vajat, Vadat, Halat, Szárnyas Majorságokot [UszLt ComGub. 1753u.].

Szk: *apróbb ~.* *1674:* Vadászatim szépek voltak; tíz medvét, két öreg kant s egyéb sok apróbb vadat verettem [TML VI, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. vadállat-ábrázolás, vadállat figurája; animal sălbatic reprezentat în pictură; Wildtierbild. *1588:* Egy vazonra boritot karpit Irot madarakal vadakkal [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 19]. *1656:* Ezen coregh Batori Palotanak allia deszkaval padimentomozott felső resze az vagi menjezettje külömb külömb forma viragokkal es vadakal madarakkal es egjeb historiakkal festett ekesittett, 10 rosas tablakbol es teöb negi szegü fiok tablakbol rakot [Fog.; UF II, 137]. *1683:* Hoszszu asztalokra valo kéttzer szot (?) Lengyel orszaghi abrosz madarak vadnak raita s vadak [UtI]. *1714:* 50. Kisded Stucz szilva fa agja külömb külömbféle vadak figuraival fl. Hung. 20 [Kv; AH 26].

4. civilizálatlan ember; om necivilizat; wilder/unzivilisierter Mensch. *1662:* Mely ő igyekezetüket nyilvánvaló szóval is kiokádák, mondván: jobb, hogy az elpusztult Magyarországot vadak és akárminémű fene bestiák lakják, hogysem az igaz isteni szolgálat szabados legyen benne [SKr 112].

vád[1] **1.** azon állítás, hogy vki tiltott, jogtalan, gonosz dolgot művelt, ill. az emiatt elhangzó panasz; acuzare, acuzaţie; Beschuldigung. *1649:* Colosuár privilegiumos város es ninczen mod benne hogi priuilegium(u)nk elle(n) valakit valakinek szinte(n) ollia(n) simplex vadgiara exequaltathassa(na)k [Kv; TJk VIII/4. 428]. *1655:* mely vád alol ki akarván magát mentenni Cseprcghi Mihály minden igasságával Urunkat eö Nagat fogya requiralni [Kv; CartTr II, 869]. *1664:* Az vajda vádja itt az fogott lenni egyik, hogy Nagyságod ötet ... ha a szükség kivánja, az országon általbocsáttatja [TML III, 299 Teleki Mihály a fej-hez]. *1668:* Az kolosvári tisztének elhagyását sem egy, sem másképpen én ő nagysága szavaiból nem értettem, hanem még az én idejövetelem előtt hallottam ... De ezen tisztet illető dolgokban bizony az fejedelemasszony sem vádakban, sem egyébiránt az én idejövetelemig egy szót is nem értett; hanem én beszéllettem ő nagyságával effelől is [TML IV, 409 Teleki Mihály Bánfi

Dieneshez]. *1669:* gonosz akaróimnak alkalmatlan vádjokra forogván váratlanul, véletlenül és reménytelenül történt szomorú és igen keserves sorsban, miképpen csendesíthessem olyan simpliciter azok részéről mindjárást egészlen magamot? [TML IV, 555 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Sok másféle panaszokat, vádokat nem győzném leírni, mindezeknek occasiója, centruma a Hadnagy János halála [BÖn. 949]. *1744:* azonn vádok és Sinistra informatiók alól én magamat könnyen, még pedig hiteles Documentumokkal cnodalhatnám [WassLt Czegei Wass Ádám lev.]. *1752:* Várczán Páskuj ... Most is miért van fogságban s ki vádgyára fogattatot meg én nem tudom [Bikáczfva Sz; BfR Astimucz Illje (34) jb vall.]. *1761:* a' Falusiak ... a' Házbol addig ki nem botsátottak, míg Rotyis Alékszának vádgyára minden egyben valo felelés nélkül hat Márjásig büntetöttem erőszakosan [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Katona György (38) zs vall.]. *1817:* vádokkal is ellene ki kelnek [KLev. 10]. *1880:* Tőrös Víg Jánosné Víg Ilona panaszolja, Tőrös Víg Istvánné Kudor Ersok öt ... illetlen szókkal illette ... miért megbüntetését kéri, mint rágalmazóét, vagy a rákent vádat bizonyitsa be [M.bikal K; RAk 347]. *1884:* Tisztelt Uram! A Domokos fiam ellenében hírlap útján felhozott vádak, rágalmak, nemtelen hazudozások képzelhetni, mennyi keserűséget s gyötrelmet okoztak nékem [PLev. özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

Szk: *alaptalan ~. 1847:* Különösen engemet nem szívlelhetvén, még egy versen a felsőbbség előtt alaptalan vádokkal elpanaszolt [VKp 210] * *gondatlan ~. 1846:* Ö[a] gondatlan vádokat szort az ellenzékre. Erős és Andrássy a' conservativokra [Sszgy; KZsN. – [a]Desewffy Emil] * *helytelen ~. 1800:* A' Nemes Ember ... egymássba keresi a' hibát vitsalodik (!) perlekedik és Arulkodo parasztya hellytelen vadgyának Szentül helyt ád meg lévén győzettetve abban hogy az Arulo az emberséges ember [Csapó KK; Berz. 11/75] * *mesterséges ~. 1667:* Nem fondorkodom, de az jó bátyám az mesterséges vádoknak hagyna békét; igen az begyében szokta szedni az domina az emberek beszédit [TML IV, 237 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. bűncselekmény ténye v. gyanúja mint birósági eljárás alapja; acuzare, învinuire; Beschuldigung. *1710:* A vádok többire affélékből állottak, amelyeket feljebb megírtam: hogy nagy fastussal viselte magát, privátus emberhez nem illendő splendorral járt, a fejedelmet, országot nem becsülte, söt szidta, mocskolta, a nemesembereken sok potentiákot cselekedett [CsH 121]. *1737:* a Nms ember ... Semmi úto(n) modonn ... meg nem fogattathatik; Sem arestáltathatik, akárki vádgjára és panaszszára sem [Dés; Jk 246b]. *1749:* az I ... ezen mai terminusra készen légjen documentumival, ha akarja magát az vád alol salvalni [Torda; TJkT III. 258]. *1763:* kévánván az Nmes Mag(istra)tus az dolognak valoságát ki tanulni, az It elé hivatta ... de midőn hallaná minemű vád légjen ellene, hogj soha azon dolgat nem tselekedte légjen simpliciter tagadást tön, és igj ... kévánta az Nmes Mag(istra)tus bizonyságok által a dolognak valoságát világosságra hozni [Torda; TJkT V. 171]. *1784:* Panaszolván providus Kurta József méltóságos Horvat óbester úr árkosi udvarának gondviselője, hogy Iriminya Ráduj, titulált Rofaj Ferenc uram jobbágya minden igaz ok nélkült az országútján megtámadta ... mely dologról bizonyságot is producála, úgy mint Kaszkuj Dávidot, aki is in facie judicii agnoscálá, hogy a vád szerént úgy vagyon, hogy hamisgatta Kurta Józsefet Ráduj; de ellenben Kurta is visszamondotta [Árkos Hsz; RSzF 97–8]. *1792:* azt Kivánom hogy az egész Instantiában ki tett minden Vádokot, aztott illető Bizonyságokkal meg bizonyitesa [Roskány H; Ks XLVIII/7 All Torjai Kiss Lukács Dobra Vidéki krajnik kezével]. *XIX. sz. eleje:* a motskos vádnak meg bizonyittásában megsüle Márk Josefné Aszszony [Maksa Hsz; Antal János (44) Lovas katona vall.]. *1809:* meg kivánom azért addigis mig arrol a rendelés meg érkeznék Procuratorságba suspendaltassék felette terhes lévén a vád [Szu; UszLt ComGub. 1655]. *1838:* ezen vád aloli Márton Pálnak menté tétetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8]. *1847:* Ezen vádot is merőben tagadom, mert effélét tennem még eszemben sem fordult meg | Ezen vádot merőben tagadom, én soha effélét nem cselekedtem | Ezen vádnak csak annyi része igaz, amennyiben a közönségeket az érdekelt ölfák vágásától eltiltottam [VKp 173, 174, 175].

Szk: *~at tesz vki ellen. 1704:* Tudja kegyelmetek a Lónyai per alkalmatosságával micsoda vádakat tött kegyelmetek én ellenem az felséges udvarban, mely ma is in suspenso vagyon odafel [WIN I, 177] * *alaptalan ~. 1847:* Bécsbe utasitottak, hogy ott ... az ellenök s ellenem támasztott alaptalan vádokat felfejtvén, eszközöljek e tárgyban egy részrehajlatlan kinyomozást [VKp 166] * *hamis ~. 1850:* nékem Több kárt okoztak ... 25 ezer ftnál s még ök akarnak hamis vádakkal Terhelni, de Isten nem hágy el 's ki Tisztíttom én azoktol magamat ha igaz hogy méltatlanul fel adtak [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.] * *helytelen ~. 1754:* magok gondatlanságokbol az Erdéllyi Méltoságos Királlyi Gubernium előtt helytelen s minden igasságon kivül valo vádakkal bé vádalván [Koronka MT; Told. 22]. * *igazságon kivül való ~* → *helytelen ~.*

3. bírósági eljárás; procedură judiciară; Gerichtsverfahren. *1773:* Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál perceptuma. Kit hány krajcárig és miért büntette meg? ... item Szabó Péter pap uramot, hogy marhái határon jártak, mégis vádat kivánt [Zalán Hsz; RSzF 294–5].

4. vádhatóság; autoritate judecătorească/judiciară; Gerichtsbehörde. *1773:* Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál perceptuma. Kit hány krajcárig és miért büntette meg? ... item Szabó Péter pap uramot, hogy marhái határon jártak, mégis vádat kivánt. A bíró maga lévén a vád, büntettetett [Zalán Hsz; RSzF 294–5].

vád[2] átkelőhely, rév; vad; Hafen. **Hn.** *1825:* A Siberki Vádnál vagy által járonál (k) [Nagymoha NK; EHA].

vadadi a Vadad (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vadad/Vădaş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vadad: **1.** Vadadhoz tartozó; din/care aparţine de Vadad; zu Vadad gehörig. **Hn.** *1750:* a Vadadi Keresztes Gyepűnél [Vadad MT; EHA]. *1798/1812:* a Vadadi Gödőrben (k) [Vadad MT; EHA].

2. Vadadról származó; care este originar din Vadad; aus Vadad stammend. **Szn.** *1749:* Vadadi Samuelne aszszanjamnal [Mv; MvLev. 5]. *1787:* Néhai Elek Erzsebethről Vadadi Andrásnérol [Mv; MvLev. 4 Vadadi hagy. lelt.].

vadállat 1. animal sălbatic, sălbăticiune; Wildtier. *1756:* az Uraságnak pedig Soványab földben Kővárnál vettetet Balog Uram Malét melyet az Borzok s egyeb vad állatok el vesztegették (!) [Szelnice Szt; TKl Kingya Tanaszia (33) jb vall.]. *1781:* nagy barlangos hely vala[a], vadak, Farkas más vad allatok benne magokat elrejthettek [Zágor KK; Ks 19/IV. 8. – [a]A kaszálórét]. *1832:* Endes Antal Uram ... mintégy

meg-veszett vad-állat úgy víseli magát, uton utfélen verekedik veszekedik, 's töbnyire örökké reszegeskedik perditus-kodik [Szucság K; KLev.]. *1841:* ártatlan gyermekeiknek jövendöbeli sorsukat tekintvén, hogy talán zúgolódtanak[a], az nem csuda, mert eledelét még a vadállat is védelmezi [VKp 61. – [a]A jobbágyok].

Szk: *ragadozó ~. 1826:* az egész communitás minden esztendöben kimenvén[a], azon ragadozó vadállatok[b] közül egyet is elpusztítani nem tudott [Árkos Hsz; RSzF 222. – [a]Az erdöbe. [b]Farkasok és medvék].

2. vadállat-ábrázolás; animal sălbatic reprezentat în pictură; Wildtierbild. **Szk:** *~ formája. 1746:* Tizenegy nagy külömb-külömb féle szép nagy képek, melyeken is vad és házi állatok formái figuráltattak; bécsick [Vargyas U; DanielAd. 254].

vadalma vadon tenyésző, nemesítetlen alma; Malus silvestris; mere pădureţe; Wildapfel. *1674:* Elötte egj jeles felegoria ... Vagyon benne ... vad alma cub. –/3 ~ harom véka [A.porumbák F; UF II, 606]. *1710:* Szörmyű hideg téli idök valának, úgyhogy magunkot, lovainkot csak meg nem ölt a hideg, a fák alatt megfagyott vadalmát szedtük ki a hó alól, s jóízűen megettük [CsH 233]. *1718:* Minémű utolso allapottjáb(a) Legjen szégény székünk még jrtuk ... az Vad almából, Cseremakbol ki fogyván Mogjoro rügjre, Lo husra, s macskákra is jutott [Somlyó Cs; Ks]. *1719:* A mig kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával[a] ... toldják foldják életeket[b] [Cssz; SzO VII, 261. – [a]Folyt. a fels. [b]A követi ut. jan. 24-én kelt]. *1748:* a Szakadásban ... Bokrok Tövissek vadnak, de midön a vad Gyümöl (!) fák is felesen vadnak, de midön a vad Gyümölts termésének ideje vagyon Vad alma, és Vaczkor felesen terem [Szentbenedek MT; EHA]. *1757:* Vagyon Sorofos Bor, Vadalma, és olaj üttető Cserefábol állo Sajto [Budatelke BN; LLt Fasc. 129]. *1768:* vad alma fájárol a vad almát verte kosztolta, a' Leánykája pedig a' földön szedte [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. *1785:* E' mellett kell szednünk minden esztendöben s. v. Seg vakarot két kupát, vad almát négy vékát [O.zsákod KK; MvÁLt Úrbéri összeírás 9. 154.] | Adunk ezek felett[a] két két véka vadalmát Esztendönként | adunk Esztendönként két két véka Vad almát Etzetnek valot [Torockó; TLev. 6/1. 3b Transm. – [a]A taksán és más szolgáltatásokon kívül].

Szn. *1573:* vadalma myhal [Kv; TJk III/3. 75]. *1584:* Vadalma Pal [Kv; TJk IV/1. 249]. *1589:* Vadalma Mihali [Kv; Szám. 4/X. 61]. *1590:* Vadalma (!) Mihaly [Kv; Szám. 4/XXI. 99]. *1592:* Vadalma Gergelne Anna azzoni [Kv; TJk V/1. 216]. *1593:* Vadalma Gergelneuel [Kv; TJk V/1. 353]. *1594:* vadalma mihali (szekeres) [Kv; Szám. 6/IV. 92]. *1599:* Vadalma Jakab | Vadalma Jakabne Orsolia azzony [Kv; TJk VI/1. 296]. *1601:* Vadalma Palne Cathalin azzony Vadalma Marthonne Cathalin azzony [Kv; TJk VI/1. 561, 562]. *1621:* Wadalma Jacab [Kv; Szám. 15b/XI. 318].

Szk: *~ fája. 1768:* vad alma fájárol a vad almát verte kosztolta, a' Leánykája pedig a' földön szedte [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a] * *aszú ~. 1642:* Aszu vad alma vagion cub. minor ... nro. 4/2 [UF I, 820]. *1648:* Az Uduarbiro haz heazattyan vagyon aszu gywmeolts pront sequitur ... Reghi aszu vad alma cub. nro. 12 [Porumbák F; UF I, 889].

vadalmaecet vadalmából készített ecetfajta; otet de mere pădureţe; Wildapfelessig. *1676:* Vad alma eczet Ur – //2 – [Porumbák F; UtI]. *1689:* Jelen vagjon vad Alma eczet Ur. 4// – [Bucsum F; MvRKLev.]. *1695:* Vad Alma Eczet [Porumbák F; UtI]. *1761:* Vad alma etzet cir. Vr(n)ar(um) 7 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 28].

vadalmafa vadalmát termö fa; Malus silvestris; măr pădureţ; Wildapfel (als Obstbaum). *1606:* Az nagj patak mellcöl ualo feöld ket labba uagio(n), Az Keöris patak felcöl úalo felen ualo igen hoszú, Az Kwsmeöd vize felcöl ualo pedig czak reöuid, ez vegett perelnek az reöuideb veget kiben egj vad alma fa vagio(n) [UszT 20/285 Lucas Ghedeö de Ethed pp vall.]. *1677:* vagyon ket vaczkor körtövely es egj vad alma fa, azokot ugy hagyak, hogy annak idejeben közül szedgyek megh [Tarcsafva U; Pf]. *1741:* Betsüsittik ezen Szöllö hegjet ... a Baratzk, Birsalma s vadalma fák [Mezöbánd MT; LLt]. *1748:* A Szölös Farkba a Tövisek között egy Nagy Vad alma fa benne (sz) [Koronka MT; EHA]. *1760:* Wagyon ... Fálka nevezetü Erdö ... ebben teremnek, Csere, Juhar, Gyertyan, Mogyoró, Vad alma, és Vatzkor fak [Novoly K; BLt]. *1769:* a Marton lévö Körtvélly fátol el kezdve ... a nagy Vad alma fánál, az édes alma fánál, a Nagy Csere fáig a Kopátsig birja Dobollyi Pál Uram [Ne; DobLev. II/407. 2b]. *1774:* az Falu felöl valo részének Ajjában böven tanáltatnak Vad alma és Vad Vatzkor Fák [M.kályán K; EHA]. *1800:* egy néhány vad Alma és Körtvélyfák vagynak ... a' Kelentzei Határban [Benedekfva Sz; BfR II R. 58/21 Romotsa István (70) ns vall.]. *1807:* ezenn erdonek ... talaltatott az Eszaki oldala, minthogy hajloson jár, a' szegeletin lévö Métás Vad alma fátol, a' ... Gyulai rész erdö Szegeletin allo keresztes Vad alma faig 81. ölnek [Harasztkerék MT; MMatr. 475]. *1820:* Azonn a Joszágon edgy Fejér Alma fát, edgy Sárga körtövély fát edgy Vadalma fát tudok leni [Martonos U; Pf]. *1827:* Vagyon ... 180 Szilva fa, 4: Vad alma fa, 2 vatzkor fa [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. *1860–1861:* Cserjék ... Megjegyzendök még azon terjedt száru s átlátszo gyöngy formáju bogyók, melyek leginkább a vad alma, kevesebbé a cserefákon láthatók, lépnek készitik [Benkö, MszIsm. 14–5].

Hn. *1740:* A Bánffi Hunyadi út mellett a Vad alma fáknál (sz) [Sztána K; EHA]. *1759:* a vad almafa nevezetü helyben [Nyomát MT; EHA].

Szk: *fiatal ~. 1821:* 4 Szál fiatal vad Almafa Rhf 16 [Dés; Ks 79. 29. 708].

vadalmafácska kis vadalmafa; măr pădureţ; Wildapfelbäumchen. *1713:* egy Kis Vad alma fácska [CsS].

vadalmás vadalmafákkal benött; cu meri pădureţi; durch Wildapfelbäume zugewachsen. *1753:* Rekenyös nevü hellyben ... az also borozdáján egy Nagy inculta Vad almás helly [M.nádas K; RLt].

Hn. *1642/1687 k.:* Vad almásbannis [Bos MT; MMatr. 299]. *1748:* Mál, vagj vad almás nevü helyb(en) (sz) [Berekeresztúr MT]. *1754:* A Kenderszégen alol a' két Deberke között mely Vadalmás aljának is mondatik (sz) [Dés]. *1777:* egy Dalnoki vadalmássa nevezetü jo nagy darab Terrenum [Dés; Ks 79. 29. 234]. *1796:* az vigláb a' vagy a' Vadalmás heljebe [Dés]. *1797:* Vad Almasban (k) [Siménfva U]. *1815/1817:* A Csókásba a Vadalmásnál (k) [Vágás U]. *1822 k.:* a Vadalmas alatt lévö Ménes okol helly [Dés]. *1823:* Vadalmás [Dés]. *1832:* Vad almásba [Dés]. *1833:* A vadalmasban [Székelytompa MT]. *1843:* Vadalmás nevü erdö [Dés]. *1844:* Vad almason levö köz erdönk

[Szentgerice MT]. *1850 k.:* A' Vadalmásnál (r) [Dés]. *1865:* Vadalmás alatt (sz) [Dés].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

vadalmaszedés vadalmagyűjtés; culesul merelor păduręte; Wildapfelpflücken. *1681:* Az mikor per bonam Industriám az officialis által illendő keppe(n) kénszerittetnek czen Hatzogi Districtusb(an) levők, Makk, vad alma, vad körtvely, kökénj, gomba, komlo szedessel, gyűmölcs aszalassal is tartoznak [VhU 201].

vadalmatőke vadalmacsemete; puiet de măr păduret; Wildapfelpflanzling. *1760:* Az Sűtő Hazon aloll valő kertet, jő fele Szilva fa Csemetékkel, vad alma és kőrtvélj tőkékkel, meg kell tavaszszal tölteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

vadalmatőrő szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktionen: ~ *vályú* vadalma péppé törésére használt vályú; albie/jgheab pentru zdrobirea merelor păduręte; Trog für die Stampfe der Wildäpfel. *1748:* Vad alma tőrő válu [Nagyida BN; Told. 11/95]. *1780:* Cseled házba ... Az Ajto előtt egy hitván Pad. Egy hitván karszék. Egy Nagy Vadalma tőrő Válu [Ne; DobLev. III/546. 2a].

vadas 1. vadállatokban bővelkedő; bogat în animale sălbatice; Wildtierreich. **Hn.** *1771:* vadas To nevezetű helyben | Vadas To béli részeket [Fejér m.; DobLev. II/428. 29, 29b].

2. bolondos; zănatic; närrisch | vadász; vînător; Jäger. **Szn.** *1569:* Wadas myhalne [Kraszna m.; BálLt 78]. *1657:* Vadas Gábor [KemÖn. 124]. *1681/1741:* Vadas Janosne Asz(onyo)m [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1681/1748:* Vadas Mihály Ur(am) [KvAkKt 236]. *1712:* Vadas István Ur(am) [Nagylak AF; DobLev. I/76]. *1796:* Vadas Györgyöt | Id. Vadas György [Mezőpanit MT; TSb 2]. *1852:* Vadas Lina [Kv; KvRLt 319]. *1859:* Özv. Barabás Samuné Vadas Lina [Kv; KvRLt 589]. *1866:* Vadas Ottilia [Kv; KvRLt 201].

3. vadállatok figuráival díszített; cu ornamente care reprezintă animale sălbatice; mit Wildtierfiguren verziert. **Szk:** *aranyos ~ pohár. 1696:* egy aranyas vadas pohár [Mv; MbK] * *udvari ~ pohár. 1696:* Egy Udvari vadas (!) pohar [Mv; MbK] | Egy Udvari vados pohar [Mv; MbK 80. 5].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vadakban bővelkedő terület; ţinut/loc bogat în animale sălbatice; Wildtierreich. **Hn.** *1717:* a vadas fele valo forduloban levő mezőn [Elekes AF; EHA]. *1791:* falunk Bükkös erdejében Vadas nevezetű hely [Árkos Hsz; RSzF 129].

vádas 1. vádlott; inculpat(ă); Beschuldigt(e). *1811:* Kudor Pálné elöis állot, Kozma János mint vádos el illantot a' Falubol a' Törvénynek idején, észrevévén álnokul [M.bikal K; RAk 86].

2. vádló; acuzator; Ankläger. *1812:* A' sokszor tisztelt Aszszonyságoknak sok vádos szemrevalo hányásokra a' Groff is az Agybol éppen nem kedvek szerint valo Felelteket tévén a Groffné nagyon indulatban jött [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

vadasdi a Vadasd (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vadasd/Vădaş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vadasd: **1.** Vadasdról származó; (care este) originar din Vadasd; aus Vadasd stammend. *1604:* Actores Segesdi zazok Alperes Zent Torontassi predicator ... fogot wolt menedekre az alperes Czegey görgi p(rae)dicator, Zembe hoza menedeket wadasdy Tanzios (!) menyhartot [UszT 16/86].

2. Vadasdon levő/található; din/care se află la Vadasd; in Vadasd befindlich. *1726:* Kövesdi Josefne Aszszonyom a' Vadasdi Mater Eklesiahoz Istenhez való buzgosagbol adot edgj Kamuka himes abroszt a' Bedei Filialis Eklesiahoz chez hasonlot [MMatr. 153].

3. Vadasdon laká; din/care locuieşte la Vadasd; in Vadasd wohnend/wohnhaft. *1790:* Valyák hitek szer(int) a' meg-hitelt választmányok ... hogy ... az egész Vadasdi Communitas a' Köz Terrenumbol adott és Conferalt önként az Ek(lána)k ... egy Török Búza Földet [Vadasd MT; MMatr. 154].

4. Vadasdhoz tartozó; din/care aparţine de Vadasd; zu Vadasd gehörig. *1789:* a Vadasdi és Havadtői Határon lévő Erdők osztatlanok lévén a Falu Erdeitől ... a Condividens Urakis hogy magok Ratájokot a Proportione Possessori igazságoson meg oszszák [Kük.; Kp II/25].

vadaskert vadászható állatok számára elkerített (erdős) terület; parc de vînătoare; Wildgarten. *1662:* Ennek alsó boltja[a] alatt a kertből a folyóvizen által, a gyönyörűséges vadas kertre menő hídra emelcsős kapu nyílik vala [SKr 260. – [a]Egy magyarországi kastély tornyának]. *1720:* vagyon az Vadas kertb(e) be járó kis Ajto [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1730:* Nehai ... Haller Györgj Urunk eő Exja kivánságára Vadas kertnek a Csatáni határon az mely földet adtunk volt eő Exjának életéig azon föld iránt valo requisitiora az eo Exja Mgos Posteritásihoz eő Ngokhoz Expedialtatatnak[a] [Dés; Jk 400b. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1740:* az vadas kert mellett lévő akólba vagyon edgy 24 – Tölgj fa ágasokra és elegyes perelljékre csinált igen rossz szalma fedelü nagy szin [BfN gyalui csomó]. *1743:* bizonyos jobbágyok „egy kenyeren vadnak egj szolgálatot praestalnak a' Vadas kertre viselnek gondot vulgo Sutások" [Mezőörményes MT; MNy XXXIX, 382]. *1756:* Vadas Kert, melly az vár felöll régi kőfallal kerittetik körül, naphaladat felöll pedig delre rugva sövény kertel, mellyben tanáltatik Dán vad promiscue Nro 5 [Ks 92. I. 32 dévai kúrialeír.]. *1769:* a Faluval által ellenben az Észkos óldalan (: mely régentén Vadas Kertis volt :) ... gyűmölcsös vagyon [Koronka MT]. *1804:* Van ... B. Bánffi Elek Ur Ő Nagyságának itten a' Bagosi határon egy vadas kertyeis [Bagos Sz]. *1817:* a vados kertben lévő házban lakik [Bethlensztmiklós KK; ErdO]. *1851:* a vadas kert ... fekszik a' Csitkos kert alatti malman alól, és lenyulik a' hidan feljüli árakig [Bányabükk TA].

Hn. *1624:* Vadas kertben (sz) [Lisznyó Hsz]. *1737:* a Vadas Kert Végiben (sz) [Zentelke K; KHn 139]. *1744:* in insula Samusy Vadas-kert dicta [Dés] | Az Vadas Kertnék végénél (k) [Koronka MT]. *1762:* A Vadas kertben (k) [Küküllővár KK]. *1771:* In Loco Vadas kert vegibe (sz) [Zentelke K; KHn 140]. *1794:* A Vadas Kertnél (fogadó) | A Régi vadas Kert (kert) [Küküllővár KK] | a Vadas Kért végénél (sz) [Zentelke K]. *1810:* A' Vadas Kertben (k) [Mikószilvás AF]. *1840:* A Vadas kertbe (sz) [Lisznyó Hsz]. *XIX. sz. köz.:* Vadas Kert (k) [Mikószilvás AF]. *1891:* Vadaskert [Farnas K; KHn 288] | Vadaskert [Váralmás K; KHn 318].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vádaskodás rosszindulatú vádak terjesztése; acuzație; Anklage. *1668:* Bizony Komám uram, efféle dolgokban soha az hamis vádaskodás nem szűnik [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1710:* Azolta mind practicálódék ellenem Vay, én is nem állhatám a sok vádaskodását, elbúcsúzám Teleki Mihály udvarából, s hazamenék az atyám házához [CsH 198]. *1818:* Válc Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dictálo több Szolgálo Embereknek Szemek láttokra, vétkének ki-hirelletése mellet, 12 páltza ütéssel meg büntettessék [Körösbánya H; Ks 119c]. *1822:* vadoskodás vádaskodás [Mv; MvLev. 2]. *1832:* Erezvén a nagy Terhet – és az alatson vádoskodàsokat – volt eszembe – hogy instályam elbotsáttatásomat de Szégyellettem csak oly rövid ideig állani ki a sárt – 's oly hamar elébb állani [Torda; IB. Demény János udv. tiszt kezével].

Vö. a *vádolkodás* címszóval.

vádaskodik rosszindulatú vádakat terjeszt vkiről; a aduce acuzări (cuiva); anklagen. *1662:* a városnak közönséges egyezésből bevett igazgatás alá bocsátkozni nem mindenestül fogva akarván, nemesi praerogativájok színe alatt ... szabados elvetemedettségnek megengedésére s a papokkal is vesződvén, ujjat vonván, vadoskodván, annak a szép végházaknak ... mind csak az utolsó nagy romlására járának [SKr 480]. *1667:* Egyébbel is számtalan hamisságokkal vádaskodik ez[a] az pribék előtt, melyet most én mind meg nem irhatok, Inczédi uram megbeszélheti Kegyelmednek [TML IV, 164 Nemes János Teleki Mihályhoz. – [a]Rédei Ferencz]. *1668:* Talán inkább, Komám uram, valami hamis lator lelkű ember ... vádaskodik Kegyelmed előtt [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1669:* mostan érkezvén meg Nagy István nevü étekfogóm Janiserből, szükségesnek itéltem Kegyelmedet tudósítani holmi hírekről ... Egy csausz jö hozzám, ki expediáltatott azért, hogy ha a sebesvári palánk elrontatott-e? és a mint ez váradi ebek mostan vádoskodtak, hogy az Imperiummal akarnék confoederálni, igaz-e az is? [TML IV, 473–4 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1671:* egy rossz zsidó, ki hozzánk tart, azt mondá, hogy valami törököktől értette volna, hogy egymás között beszélgették, végbelick sokan vannak most is itt, kik is sok vádlásokkal vádoskodnak [TML V, 535 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1672:* Én, Uram, elhiszem, az német porta vádoskodni bizony el nem mulatja [TML IV, 391 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Én mindazáltal Uram olyan hiszemben vagyok, hogy Paskó ott vádaskodván ország nevével, annak megtudására küldték a kapucsit [TML VIII, 29 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1783:* ők magok panaszokra égj Betü Levelet sem mutatnak mégis illy szabadon vádaskodnak [Torockó; Thor. XX/5. 39]. *1804:* A Parasztok hogj Csúrkával edgjet értőleg vádoskodtak nem tsúdálom, mert ők minden esztendőn azt örvendenék hogjha földes Urak változnék [Ádámos KK; Pk 5].

Szk: ~ *vki ellen. 1710:* a basa mind a budai vezér előtt, mind a portán vádaskodván Bánffy Dénes ellen, a fejedelemnek s az országnak gyakran sok búsulása s költsége esett amiatt, hogy a török udvar elméjit megesendesítse [CsH 112]. *1746:* Faur Péter vádoskodott volna ellene [Kersee H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1804:* a' ki ellenünk vádoskodik az orrát meg pirittyuk [Szásznyires SzD; Ks I Thuroczy Károly lev.] * ~ *vkire. 1679:* Írja ugyan Kegyelmed, hogy én reám urunk előtt senki nem vádaskodott volna, sem balitélettel nem lettek volna, de az mint tudom Uram, nem tíz, sem húszféleképpen itéltek, mocskoltak engem az emberek, minden dolgaimat rámára vonván [TML VIII, 382 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből]. *1710 k.:* énelőttem nem igen mertek alattomban vádaskodni egymásra [BÖn. 496].

Vö. a *vádolkodik* címszóval.

vádaskodó rosszindulatú vádakat terjesztő; care aduce acuzări (cuiva); Ankläger. *1827:* Némely irigy és Házom ellen már Esztendőtől fogva alatomba áskapáló, és Sinistre Vádaskodo Ellenségim által bé vádoltatván ... házamhoz Biztossok küldettettek [H; Ks 111. Vegyes ír.].

vadász I. *fn* vînător; Jäger. *1664:* Zrinyi uram ő nagysága vadászi holmi erdeiket egy erdőben be keritvén hálóval, az úr maga is ki ment reájok; azomban az többi között egy, az ki a legnagyobb volt, el szakasztotta az hálót s ki szaladott [TML III, 330 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* A bán vadászai kimenvén ebéd előtt, több elfogatott vadak között hozának egy vadkant is | Estve felé egybengyülvén mind a vadászok, hogy haza menjenek a bánnal együtt, azonban egy jáger eléfut s mondja a bánnak: „Kegyelmes uram! Ihol nem messze egy nagy öreg vadkant láttam." [CsH 73]. *1711:* a musikásokot, számtalan vadászokot, sok comediajátszókot, kikben Josefus császár igen gyönyörködött, és sok százezer forintokot költött minden esztendőben rájok, azoknak mind búcsút ada [CsH 462]. *1733:* Az ajto felett egj czimereczke felette vadaszoknak képe ehez hasonlo vadaszokat es némi némü madarokott rep(re)sentálo képecskékkel edgyütt in nro 11 [Hacasel H; JHb Jósika Zsigmond udv. háza lelt.]. *1735:* Az Vadászim egy Szarvast löven az két lapáczkaját ugy főzni valo reszebölis küldöttem Ngn(a)k [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1738:* az Vadászok ... itt körül vellem együtt vadásztak az Nádakan, és negy rokát foktunk | el küldöm továbrais az Vadászokot, mert még edig türhető képpen fattak[a] volt az nádok, söt majd az kopokis belé vesztek egy néhany helt | az Vadászok itten körülbe el vadàszváis az helyeket ma Szamosfalvàra indultak [Gycke K; Ks 99 Kornis Antal lev. – [a]Értsd: fagytak]. *1740:* az vadászak ha valamit kaphat(na)k mentest fel küldem [Kéménd H; Ks Zejk István lev.]. *1765:* Korda György sem tanula a tavalyi kárán, amidön Kolozsvár körül irtóztató consumptiót tett vadászival s kopóival, melyért nagy inquisitio lett, s mind vissza kellett fizetni a szegénységnek [RettE 193]. *1776:* ezen varmegye(ne)k azon Gyilkosokra[a] Satisfactiot kérek nem egjebet pedig hanem hogj magok boreikkel tegjenek Contentumot nekem ennek pedig executioban valo vételére hatalmasabb, marcialisabb embert nem tudok mint Mosa Laszlo Uramot, igen Fő vadasznak is tartvan ő kglmet eddigis de ugjan ezután annál nagjobb Fő vadasznak fogom tartani ha az egész nekem kàrt tett societásnak az bőrit Szaraszto Deszkára Vonattja s aval Contentálni fog engem kivanságom szerint [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. *1824:* Mlgos G. Bethlen Joseff Ur egy a N. Iklandi határon, vadászat közben találtatott nevezetes ritkaságnak ... a leg ritkább vadàszok elejében is ritkàn akadott fekete farkassànak Flgs Urunk menageriájába ... leendő alázatos ajánltatàsat kérvén ... alázatoson bàtorkodunk a Flgs. K. Fő Ig. Tanatsot instálni, méltoztasson az érdeklett fekete Farkast ... az ő Flge ritka állatai közé leendő fel vétettetésre ajánlani [Torda; TLt Közig. ir. 114]. *1826:* A vadászok pedig, akik ilyen szerencsére találnának, ezen protocolatiónál fogva a szorgalmatosabb vigyázatra serkentetvén, mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat, ide nem értvén az idegeneket [Árkos Hsz; RSzF 222].

Hn. *1713:* a Vadászra menö utba [Elekes AF; EHA].

II. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** vadász mesterségű, vadászattal foglalkozó; care practică vînătoarea; als Jäger tätig. **Szn.** *1573:* Vadaz Sebestien [Kv; TJk III/3. 48]. *1602:* Vadáz Markos [Kv; RDL I. 73]. *1606:* Biro wadaz Balas [Csekefva U; EHA] | Czickefalwj wadaz lazlot [UszT 20/315]. *1614:* Vadasz Lazlo pp Vadasz Peter pp Vadasz Balas ppix. [Csekefva U; BethU 173]. *1650:* Vadasz Mihalj | Vadasz Peternek [Csekefva U; UszT 8/64. 61a, 78b].

2. vadászatkor használt; care este folosit la vînătoare; zum Jagen gebraucht. **Szk:** *~pincetok. 1765:* Vadász Pincze Tok melyben étket hordaznak 1 Lora valo Pincze Tok 2 [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

vadász, vadászik 1. vadat elfog, (fegyverrel) megöl, ill. erre törekszik; a vîna; jagen. *1604:* Az Bathori Sighmo(n)d menyeghzejekor megh hagia az akkori Capitan hogy vadaszunk akar kj hataraban [UszT 18/102]. *1640:* Edgiebet nem tudnak ki niulaszna vadaszna hanem Iantso Pal eo kgme tart agarakat s vadasz szolgaival [A.árpás F; UC 14/48. 137]. *1650:* Megyen Vrunk eö Naga Vadasznj az Monostorj Erdöre, Viszik az konyha szekerett ... Az Talmoso szeket [Kv; Szám. 26/VI. 386]. *1667:* Summája ez az asszonyunk levelének: Jó reménségben vannak, hogy amaz titkos dolgot végben vihetik, kivált most jó alkalmatosság leszen, mert a császár és minden nagy emberek, Filippi felé megyen vadászni [TML IV, 205 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* az jövö tavaszon az lengyelekre megyen az fövezér; az császár is elkiséri ide közel az Feketetengerig s ott házakat csináltat magának s ott vadász egy darabig [TML V, 636–7 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* egy pár kopóra volna nagyobb szükségem, mivel az fiam is szereti vadászni [Veress, Doc. XI, 172 Todorasko Jordakj Lázár István fökirálybiróhoz Jászvásárról]. *1697:* tegnap vadaszni ki menek es egy erdeit (!) verettem mellyet Uram kg(ne)k küldöttem [Mikeszásza KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez]. *1702:* szegény emberek ... vadászni halászni kényszerítteteek mennick, hogy életeket táplálhassák [Gyszm; SzO VII, 109 a gyergyaiak panasza]. *1738:* itt körülbe már az Nàdakotis kéczer háromszor meg vadászván, nincs hun vadászni, se Rokaknak, se farkasoknak hirit nem halya az ember [Gycke K; Ks 99 Komis Antal lev.]. *1771:* Nagy Andrást Nagy Danit együt ki menni Vadászni Vasárnaponkent Isteni szolgálat elöt sokszor láttuk [Dés; DLt 321/29b. Petrus Marton (30) ns és Judith Király cons. Petri Király (22) ns vall.]. *1777:* mint Puskás Ember, Puskávalis itten sokszor jártam s vadasztam [Kisnyires SzD; JHbK LVIII/28]. *1793:* a Baronak vadászni 12 – fiszetem 10 Puskásnak egynek 34 + 5/40 ... hat idegeny Puskásnak 4/10 [WLt Cserei Heléna jk 55a]. *1823–1830:* A bonyhai papság is szép jövedelmü, de ö maga madarászott, vadászott s bolondoskodott, és eszerént rossz gazda volt [FogE 154]. *1844:* nincs ideje mulatni, mert vadászni kell mennie [DLt 1109].

Szk: *~ni járó* vadászatra használt. *1779:* Egy vadászni járo uj Ostor 30 xr [HSzj *vadász-ostor* al.].

2. embert elfogni/megölni igyekszik; a căuta/strădui să capturcze/prindă ...; sich bestreben, um jn zu fangen/töten. *1710:* A német császár hadai Felső-Magyarországban a kurucokot vadászván és megértvén, hogy Debrecenböl a kurucok számára sok élést és egyéb egyetmásokot adtanak volna, ráütvén szegény debrecenickre, felpraedálják a várost, és megbecsülhetetlen sok praedával megrakodván, onnan elmennek [CsH 124]. *1765:* ezen Falunak ă végin egy Aszszony mondotta néki, hogy ă Falub(an) bé ne jöjjön, mert szintén akkor vadászták ă katonának való Legényeket [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk 20 Vall.].

3. nagy igyekezettel törekszik vmit elérni/megszerezni; a urmări cu stăruință ceva; sich bestreben. *1662:* Es noha budai vezér Husszain basa, Ali csauz nevü budai tolmácsot is beküldvén fejedelemhez, azonképpen biztatja vala az is, de hihető, az ö szokások és természetek szerint csak mindkét részül a maga hasznát akarta vadászni, keresni és el is venni, mint a dolognak kimenetéli megmutatta | Azután Marosvásárhelytt Rákóczi fejedelem már Barcsait ellenségének tartván, hogy az hozzája való hűség, erős hittel való kötelesség s lelkiismereti ellen vette volna fel a fejedelemséget, s maga régen amit minden alattomban való árulkodása, practikálódása által vadászott, ím most ... megnyerte volna, mind magának irásiban való szemrehányásával, s mind másoknak való irogatásiban s mindenek elött is állatja vala [SKr 167, 460]. *1666:* ha lelkiismeretinek ember kedvezni akarna, avagy az itt folyó dolgoknak ellenkező irásával kicsiny ideig való kedvességet vadászni, efféle darabos irogatás nélkül mind el lehetne [TML III, 637 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1672:* Urunknak ű nagyságának most semmi nehézségére sincs az Kegyelmed kimenetéli, hanem inkább akarja, mivel mi ketten Naláczi urammal kezesek lettünk Kegyelmedért, hogy nem másnak, hanem ű nagyságának vadászsza az királyságot, a kin is igen kap az fejedelem, az mint hogy Kegyelmed maga jól tudja [TML VI, 314 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* A mi tanácsunk azért az, hogy ... szabad választás szerint tegyünk olyan fejedelmet az országnak, aki tudjon igazgatni bennünket, ne mások igazgassák ötet. Erre penig jó alkalmatosságunk vagyon a török porta elött is véghezvinni, mert ha apériáljuk elöttc, hogy mit akar a fejedelem Teleki Mihállyal együtt, és mit vadásszon a magyarokkal együtt, kiről már egynehányszor megintetett a portától, minden bizonnyal a porta felád rajta és a mi dolgunkot manutenczálja [CsH 134]. *1758:* Nemző édesatyám volt Rettegi György ... Ennek az édesatyja volt Rettegi István, ugyan vicecispánságában ment volt be Havasalföldébe Tököly Imrével, ki is fejedelemséget vadászott, s Bukureston megholt [RettE 54]. *1776:* Meghala szegény Török András is ... sokáig nem láttam Erdélyben, odaki lakott Magyarországon s Bécsben. Azután ismét bekerülvén Erdélybe, a szegény Barcsai János mellé akadott volt, ki is szörnyű nyughatatlan, levis elméjü ember lévén, katona et quidem vicecolonellusságot vadászott, s arra nézve ezt a Törökött felküldötte Bécsbe nagy költséggel, hogy már szerezzen neki vicecolonellusságot [RettE 370–1].

vadászás vad felkutatása és elejtése (mint foglalkozás, ill. szórakozás); vînătoare, vînat; Jagd. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes es Zantalan sok zolgaltatas vadazzasok madarazasok halasasok [SzO II, 329–30]. *1578:* az Vadazastis mindenepth megh tilcha, senkinek erre Zabadsaga es batorsaga magatol ne lehessen [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1604:* az medúc bykct tudo(m) hogy vadaszassal az Leöüeteyek birtak [UszT 18/106 Joannes Matis de Kapolnas olahfalüa (60) vall.]. *1641:* die 6 Februarii az egész városbeli czéhoknak parancsolván biró uram urunk ö nagysága parancsolatjából, vadászásra hogy kimenjenek, akkoron mi is czéhul oda fáradozván estig, onnét haza jövén, vacsorára

költöttünk f. 1 d. 76 [Mv; EM XXI, 536]. *1650:* Erkezek Bődrő Istua(n) Czim(eres) Pos(ta) Vrunktol az Vadaszasbol [Kv; Szám. 26/VI. 396]. *1662:* szeptembernek elein Várad felé fordult vala, hogy az ott való építéseket is megtekintené, azhol nem is múlatván, Erdélybe beindulván, mindenütt szokása szerint vadászással megyen vala | Az harmadnapot nagy nehezen elvárván, mihelyt világosodék, Örményes felé ottan indult vala[a], útjában levő tanult erdőknek vadászásokat, meghajtatásokat el nem múlatván, Örményesen egy hálást tevén, ott die 24. Septembris igen nehéz hidegletés tanálta vala [SKr 288, 289. – [a]A fej.]. *1668:* Az Rákócziné asszonyom puskásit Bánfi uram fogatta volt meg őket, mivel Somlyóra küldte volt őket vadászásnak practextusa alatt [TML IV, 367 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1735:* itt most igen alkalmatlan idő vagyon a' vadászásra a madaràszásra [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1775/1802:* A szurdoki Lakosaknak öte által referaltatik ... mind Vadászasban mind egyéb szolgálatban jártanak ezen eszakos oldalban ... itt jártakban ugy hallották s ugy értették, hogy ezen északos oldalbeli nagy bükkös Erdő egészszen a Bérez tetőig Nagy Kristolczhaz valo [BSz; JHb LXVII/3. 79].

vadászat 1. vad felkutatása és elejtése (mint foglalkozás, ill. szórakozás); vînătoare; Jagd. *1655:* Az Nestézés Uadazat Szabádos az Magyaro Patakaygh [Tapolca Cs; EHA]. *1662:* A vadász, jó madarász, ebeken kapó nyulász embereket nagyon kedvelli vala ... kik noha nyaratszaka házoknál lehetnének, de ad 1. Septembris, hogy azután a vadászatnak jobban-jobban megjőne ideje, minden esztendőben udvarában jelen kell vala lennie s ősznek-télnek idejét ott eltölteneik szokott rendelt praebendájok, ruházatjuk lévén [SKr 282–3]. *1667/1751:* Articulus Anni 1667 Az Paraszt ember mitsoda forma vadászattal tiltottnak (!) meg, Vagyon arrol Articulus [TLev. 11/1 ogy-i végzés Adalbertus Somljai kezével]. *1729:* az Fel Csiki héjába valo fáratcságunkot ez ide valo vadászat ki potlotta, mivel most harmadnapi vadászatunkba ejtettünk három szarvast hét vad disznot, s edgy özet éjtettünk (!) [Lázárfva Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1737:* Az Meltosagos urfi cő nganak ketzeri vadaszatyara Erogalodot Fejeres kőz eziponak praefontnak es Lisztűl kit el vitetet in toto mett. 112 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. *1743:* az Vadászat miatt anyi dologgal hátra marattunk csak l(ste)n tudgja [A.árpás F; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1751:* Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionáta Nobilitásbol lesznek ... Hálo Tőr, és egyebb akárminémű Instrumentumokkalis Vadat ejteni, fogni, szabad nem leszen, ki vévén itten annyiban a' Fiscale, és más Dnus Terrestris Dominiumához tartozo Privilegiatus Puskásokot annyiban, hogy azok Puskát szabadosan tarthassanak, de az Dominiumok szüségére (!) a' Vadazottol mindazonáltal tiltva légyenek [TLev. 11/1 ogy-i végzés]. *1782:* péntekre az Gántsi Erdőre egy kevés vadászotra bennünket kalauzolni méltoztatik [Szentmargita SzD; SLt Nemes József P. Horváth Jánoshoz]. *1824:* Mlgos G. Bethlen Joseff Ur egy a N. Iklandi határon, vadászat közben találtatott nevezetes ritkaságnak ... a leg ritkább vadászok elejében is ritkàn akadott fekete farkassànak Flgs Urunk menageriájába ... léendő alázatos ajánltatásat kérvén ... alázatoson bátorkodunk a Flgs. K. Fő Ig. Tanatsot instálni, méltoztasson az érdeklett fekete Farkast ... az ő Flge ritka állatai közé léendő fel vétettetésre ajánlani [Torda; TLt Közig. ir. 114]. *1847:* Tapasztalván Hazánkban a' Vadaszatnak minden hellységben Uri, Nemesi, Papi, Civilis rend, és parasztoknakis olly közönséges szabadtságot, hogy már nevezetes Erdőken, Havasokon is öreg, és kissebb vadak nyomát sem láthatni; arra nezve a' mostoni fenn állo Diacta alkalmatosságával, több Hazánk közönseges jovát nezö Publicumok között ezen vadaszat allapottyais Consideratioba Vetetődvén, Végeztetett, hogy leg elsőbbenis a' Vadak speciessinek specificatioja idején senkinek vadászni szabad ne légyen [TLev. 11/1 ogy-i végzés]. *1857:* a' Hertzeggel valo vadászatnak, igen nagy tisztelet és becsület – de azon kívűl bizony tsak majmolodunk a' vadászatnak árnyéklati formalitassával [Kisdebrecen SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.].

Szk: *~ot tesz. 1817:* Lorintz K Biro Ur az el mult holnapban ... kegyetlen zűzmaras űdőben, az Farkasak ellen ... Kegyetlen vadaszatat tett, valami 600 Emberrel [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz].

2. vminek elérésére való törekvés/igyekezet; strădanic/străduință pentru a obține ceva; Bestreben, Bemühung. *1662:* a lengyel korona vadászatját ami illeti, ez iránt is vádolja magát idétlen mentségével [SKr 463].

vadászati 1. vadászathoz kötődő; de vînătoare; Jagd-, im Zusammenhang mit dem Jagen. *1753:* a Groff Szekelly Laszlo ur őkreit az Udvar Biró onnét be hajtotta Nagy Loznára egj vadászati alkalmatossággal [JHb XXX/9 Michael Maxai de Recze Keresztur com. Doboka jurassor (55) vall.]. *1769/1802:* az II. Urak Fatensei ... tavul, és meszsze Lako Emberek, kik közűl némelyek ... fordulltanak vadaszati alkalmatossággal a Contraversias hellyen, de ezekis tsak hallamásbol valo Relatiot mondanak [Torda; TJkT III. 26].

2. vadászatra hívott; care a fost invitat la vînătoare; zum Jagen eingeladen. *1844:* Görgényi Wadászati Vendégek ... B: Bornemisza Póldi ... G: Bethlen Joska | Görgénybe gyült vadászati vendégek ... Bethlen Jozsi [Újf.].

vadászbalta vadászásra használt balta; baltagul vînătorului; Jägeraxt. *1790:* Vadász Balta pár 1 [Sv; Ks].

vadászbicsak vadászkés; cuțitul vînătorului; Jägermesser. *XIX. sz. eleje:* Egy Nagy Vadász Bitsak [BK Inv.]. *1840 k.:* egy vadász, 's egy más Bitsak [BetLt 3].

vadászember 1. vadászattal hivatásszerűen foglalkozó személy; vînător (profesionist); Jägermeister. *1657:* Az szegény öcsém Boldizsár[a], Kolos vármegyének főispánja, udvarhelyszéki főkapitán, ifiabb Rákóczi György fejedelemnek fölovászmestere is vala, tökéletes erkölcsű, egyébiránt jeles, nyájas, bátor ember, hatalmas vadász ember vala [KemÖn. 16–7. – [a]Kemény Boldizsár]. *1662:* Az fejedelem ... vadász-, barkács-embereket szereti | A vadász, jó madarász, ebeken kapó nyulász embereket nagyon kedvelli vala [SKr 281, 282]. *1666:* Hallottam Kegyelmednek szép kopóit. Nem kérek az nagyjába, mivel tudom, hogy Kegyelmed is vadász ember, de azoknak kölkei lévén, tudom, engem sem teszen részetlenné Kegyelmed [TML III, 556–7 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1778:* Igen jó vadász ember volt [RettE 388]. *1857:* a Láposra őszve sereglett ... K. K. Tisztek közzűl égy sints vadász ember, s többnyire ugy gondolkoznak a vadászatrol, mint a' beszterczei Szilva le rázásárol [Kisdebrecen SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.].

2. vadászattal kedvtelésből foglalkozó személy; vînător (de ocazie); Jäger. *1757:* még iffiattan származván Sz. Miklósra Kién Falvábol, puskával kezdettem járni más vadász Emberekkel [Gyszm; DE 3].

vadászerdő vadászatra alkalmas erdő; pădure în care se poate vîna; Jagdwald. *1771:* meg a regi Erdellyi Fejedelmeknek is jo Vadász Erdejek volt, azutánis puskásak által sokáig őriztetett [Pánkszelistye H; JHb XIX. 6].

vadászflinta vadászpuska; puşcă/armă de vînătoare; Jagdgewehr. *1761:* Két Rezes Kapaju, kova s vessző nélkül való vadász Flinták, paraszt Puskasnak valok [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. *1767:* Néhai Groff Kornis Ferentz Vrnak égj szép Vadász Flintája ... Ezüst habos Tsőjű volt ... Groff Petki Susánna Aszszony maga vette volt ... mikor Mátkás volt Néhai Groff Kornis Ferentz Vrral [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1851:* nàllam volt egy vadászflintaja [Dés; DLt].

vadászforma vadászatot ábrázoló; care reprezintă o vînătoare; etw, was die Jagd darstellt. *1656:* Ezen palotanak az falan fém, 6 darab festett szünégh fügeszteö partazatt, meli szünjégh fügeszteö partazatokon, vadnak körös körnjül az hazban 6 Persiai karpitok, melljeknek harma vadasz formakra vadnak czinalva, az harma pedigh historiakra vadnak csinalva [UF II, 134].

vadászgornyik vadász és erdőkerülő egy személyben; vînător şi gornic; Jäger und Forstaufseher ein und dieselbe Person. *1805:* Szurdukán Josa j(un)ior Vadasz Gornik [Fazacsel H; Ks 98].

vadászháló kisebb vad megfogására való háló; plasă pentru vînat; Netz zum Jagen eines Kleintieres. *1652:* Ezen ház hejján vagyon Vadász hálo rajta valo kötelekkel. N. 73 [Görgény MT; Törzs]. *1662:* szokásánál idejében csak lefeküdt vala, elsőben elrendelvén, a vadászhálókat hol kellene felvonni, s az ebekkel hol várnák meg, s a konyhamester is ebédet hol készítene a mocsár erdején [SKr 290]. *1685:* Vadasz haloval fogott Roka bor nrő 16 [A.porumbák F; UtI].

vadászhat vadat elejthet; a putea vîna; kann/darf jagen. *1668:* már nem tudom, mint vadászhatnak az legények; egy hétnél tovább voltak kinn, 9 rókát, 13 nyúlat, egy özet fogtak [TML IV, 258 Veér Judit Telcki Mihályhoz].

vadászi 1. vadászati; de vînătoare; für Jagen, Jagd-. *1775/1802:* Gorboi és Galgoi Lakosak ... a Nehai Meltoságos Groff Csaky Urak üdejeben vadászi alkalmatossággal tsak mint Puskásak járván czen eszakos oldalban situalt Bükkös Erdőben ... nem tudnak Relatiot tenni [BSz; JHb LXVII/3. 79].

2. vadászó; care vînează/practică vînătoarea; jd der/die jagt. *1662:* Az szalontai és sarkadi kapitányoktól a kémek mennek-jőnek, és minden ott való dolgok naponkint valósággal meghozatnak vala. És az törökök a nagy rémülés miatt a lápokon szerén-szerte és hordton-hordattatván és árultatván és táboron; Kornis Zsigmond fejedelem eleibe mentében vitt volt egyet ajándékon, ki szinte a vadászi török úr, egri Bikir aga talált volt lenni [SKr 181].

Szn. *1698 k.:* Vadaszi Sigmond [Dés; Jk].

3. vadászatra használt; care este folosit la vînătoare; zum Jagen gebraucht. *1826:* volt nálla egy avadag vadászi Tarisnya [DLt 1126 nyomt. kl].

vadászkarmantyú vadászaton viselt, vadbőröl készült karmantyú; manşon de vînător; Jägerstauche. *1860:* egy Sapka és egy vadás karmantyu 50 x [Kv; Újf. 1].

vadászkárpit vadászatot ábrázoló fali szőnyeg; carpetă cu vînătoare; Wandteppich, der eine Jagd darstellt. *1681:* Szakadozot Öregh vadasz karpit Nro 1 [Vh; VhU 555].

vadászkert vadaskert; parc de vînătoare; Wildgarten. **Hn.** *XVIII. sz. köz.:* A Vadász Kertben (k) [Tordaszentlászló TA; EHA].

vadászkés a vadász széles pengéjű, rendszerint kétélű kése; pumnal/cuţit de vînătoare; Jägermesser. *1823–1830:* Azonban a francia reáír az Hassusra, és ez parancsolatot küld ki tartományába, hogy minden idegenek kitakarodjanak. Azért én sem bátorkodván tovább ott mulatni, hogy minden fegyver nélkül ne legyek, egy vadászkést (Hirschfänger) veszek 1 Rhf. 45 xron, mely most is megvagyon, de a tokja elpusztult [FogE 253].

vadászkutya vadászatra kitenyésztett kutya(fajta); cîine de vînătoare; Jagdhund. *1751:* akár holis azon Dominiumban ... Paraszt ember vadászatba deprehendáltatik, azonnal fegyvere el szedetessék, magais kemény animadversiót végyen és vadász kútyái el lövöldösztéssenek [Nsz; Ks 79. XXVI. 1 1/4 gub.].

vadászkürt vadászaton jeladásra használt kürt; corn de vînătoare; Jagdhorn. *1768:* Fajin vadász kürt 1 [Marosszentgyörgy MT; Ks 23/XXIIb].

vadászló 1. vadászathoz használt ló; cal de vînătoare; Jagdpferd. *1765:* Fako szinu vadasz Lo [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

Szk: *metszett ~. 1792:* Purtsi nevezetü tiszta Fekete szőrü Metzet Vadaszlo [Szászbányica K; CU].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: *~ testállású* vadászlóhoz hasonló testalkatú; cu conformaţia corporală asemănătoare a celui de vînătoare; mit einer Körperform eines Jagdpferdes ähnlich. *1815:* Világos pej szőrü, kan faru, két esztendős, kisded vadász-ló test állásu, hátos paripa tsiko [DLt 274 nyomt. kl].

vadászó 1. vadászásra/vadászatkor használt; de vînătoare, care este folosit la vînătoare; zum Jagen gebraucht. **Szk:** *~ háló. 1589:* 3 July Attam Kotel wereo Jacabnak, hogy az vadazo halohoz valo kotellet Chinalta volt 70 keotest ... f. 4 d. 90 [Kv; Szám. 4/VI. 29 Stenzely András sp kezével]. *1647:* Eot darab vadaszo halo [Nagyteremi MT; BK 48. 16] * *~ puska. 1665:* Urunk ő nagysága parancsolt volt nekem, hogy innét a czejtházbúl az mely vadászó tesenyi puskák vannak, azokat mind adnám Sztepán Ferencz uram kezében és ü kegyelme vitetné be urunkhoz [TML III, 343 Boldvai Márton Telcki Mihályhoz] * *~ puskapalack. 1668:* Egy vadaszo puska palaczkomat el vötte erővel [Szúv; Born. XXXIX. 5 Majus Márton (40) vall.].

2. *~ kutya* vadászkutya; cîine de vînătoare; Jagdhund. *1710:* Ebéd után megindulván feles puskásokkal és vadászó kutyákkal, egész estig mind hajtatják az erdőket, és noha egyéb vadakot verettenek, de vadkant nem találának [CsH 73]. *1746:* ha kiknek vadászó kutyái vadnak, az krajnyikátus tartozik az dévai udvarba beküldeni [Déva; ErdO II, 36].

3. vadászati, vadászattal eltöltött; de vînătoare; für Jagen, Jagd-. *1710 k.:* Kívánva kívántam tanulni, valamikor lehetett, olvastam, még vadászó napjaimnak estvein is, kivált a bibliát [BÖn. 555]. *1737:* Én ide Peselnekre olly szándékkal jöttem vala fell hogy innen ... Kászoni erdőkre continuállyam Vadászo utamott [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez].

4. vmit elérni igyekvő; care se străduiește să obțină ceva; jd der/die sich bestrebt. *1680:* Fogarasban al(aza)tos supplicatiom által, némelly nyughatattlan Szabadságot vadászó s kereső elméjü Székely Jobbagyim felől talaltam volt megh Nagod(a)t [LLt].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vadászat; vînătoare; Jagd. *1843:* a' Dimoszka porondján ... Azon Dereszte körül lévő porondos Helyet ez előtt mint egy 8. v. 9. esztendövel, Vadászoba menve, láttam körül borozdolva [Bodola Hsz; BLt 12 Kránga Ilia (55) szolg. ember vall.].

vadászóhely vadászatra alkalmas terület; teren/loc de vînătoare; Jagdgebiet. *1631:* mő (!) nekünk ... Vadazo helljeinket ... zabado(n) birta [Gyergyóújfalu Cs; LLt]. *1662:* másnap onnan is Marosvásárhely felé indult vala, hogy szokott szép vadászóhelyeit mentében megvadászhatná, csak keveset-keveset menvén napjában [SKr 291].

vadászómente vadászmente; mintean de vînătoare; Jagdmantel. *1705:* Az elmúlt télen pedig oly hideget szenvedtenek, azt beszéli, <hogy> maga nappal felöltözvén a dolmányon felyül a japanikáját, azon felyül hosszú vadászómentéjét felvette, s mégsem hagyott tüzet rakni, mikor fájok voltis [WIN I, 542].

vadászpuska vadászfegyver; pușcă/armă de vînătoare; Jagdflinte. *1797:* Néhai Groff Wass Farkas Urfinak ... maradtanak ... Fegyverei: 2 Stuttza, 2. verebésző Kis-puskája, 's egy rövid vadász-puskája [Cege SzD; WassLt 560 Conscr.] | Fegyvere maradott: 1 pár Damascírt czüstel készült Pistollya, mellyet ... hozott volt Bétsből ... Két Globis Stutsz, és két Slosszpisken Vadász puska [Cege SzD; WassLt 565 Conscr. Török István ref. pap kezével].

Szk: *paraszt ~.* *1790:* Rongyos vadász paraszt puska 2 [Sv; Ks].

vadászpuskás vadász; vînător; Jäger. *1701:* Buga Dávid es Buga Gergely ... magokot adák ... Lázár Istvá(n) Ur(am) keze alá Jobbágyul ... s vadász puskási lönek az Urnak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

vadászsereg vadászokból álló sereg; oaste de vînători; Jagdgesellschaft. *1809:* A vadász Sereg verbungjárol nem Sokat referálhatok: a Bunyi Járásban praefenter ment a verbung, 8tzat kaptunk, de mind Nemeseket [Kisbuny Szt; EMLt Katona lev.].

vadásztarisznya vadászatkor hordott tarisznya; tolbă de vînătoare; Jägerranzen. *1765:* Azt is beszélette egy vármegyegyülésen a többi között, hogy vadászatban lévén egyszer elfogyott volt a golyóbisa, slétje s azomba egy nagy farkas reámegyen s megáll egy fa mellett. Már gondolkozott mit csináljon, jut eszibe, hogy a vadásztarisznyájában volt egy lécszeg, melyet kivévén ereszti a puskájába s hozzálövén a farkashoz, éppen a farkát találja még pedig úgy, hogy odaszegződött a fához [RettE 188]. *1817:* Vadász Tarisnya, – edgyik puska poros Csont – 2. Srét tarto Zatsko 6 Rf 10 xr ... Két Srétes zatsko 30 xr [Varsolc Sz; Born. IV/41].

vadásztat vadat elejtet; a trimite pe cineva la vînătoare; jagen lassen. *1708:* Comendans ur(am) ma reggel kemény(en) ream izent a' Puskasok(na)k ne parancsolyak mert meg nem engedi, hadgyak beket nekick mivel maga akar vadasztatni vellek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

vadásztatás vad elejtetése; vînătoare; Jagd, jagen lassen. *1750:* a Mgos Nagy Aszszony ... a Nemes Varmegye Tiszteinekis sok honorariumokat küldött és discretizált hogy sokszor magamis parancsolatyára meg untam a sok vadásztatást, és halásztatást, hogy mindenfelé lehessen discretiot küldeni [Déva; BK sub nro 144 Michael Somlyai (50) ns vall.].

vadborsó 1. vadon nőtt borsó, nyúlborsó; Vicia pisiformis; mazăre sălbatică; Wilderbse. *1756:* A Ima Januáry éppen tavaszíg valami Vad borsoval elegjes hitván roszsz fövö borso is Aproság Malaczok és hitvánab Sertések tartására költ 1 köböl 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52].

2. mogyorós lednek; Lathyrus tuberosus; creșniță; Erdeichel. *1832:* Az igaz, hogy a T(ekinte)tes Ur több versen irta – hogy a Gabonát takaritsuk meg – s noha érezhető kárunkal, megis takaríttattuk ... s még sem lett ollyanná, hogy hîbát benne ne kaphassanak – és vallyon már ki az oka? Természet szerént a benne lévő csengekoro vadborso, kigyohagyma és fü magok [Torda; IB. Demény János udvari tiszt lev.].

vadborsós vadborsóval elegyes; amestecat cu mazăre sălbatică; mit Wilderbse gemischt. *1654:* Igen vadborsos list volt az praemendasok sem chettek megh, s ... az Corpa keözze elegitette(m) disnok szamara [Váralmás K; Ks 70. 51]. *1765:* Erogati Lentium ... Meg Rostáltatván az idej termést elegyes Vad Borsos Livén Let Másadik Lencse Vad Borsos rosta aly Cub 2 M: 3 ... Rosta Olya Vad Borsos Lencse Cub. 2 M. 3 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52].

vadbőr vadállat lenyúzott, kikészitett bőre; blană de animal sălbatic; Wildtierleder. *1571:* az vad beorcoketis farkas beorcoket roka beorcket ... es mindenfele vad beorcket megtiltottak, nekünk Zabad nem volt vennunk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. *1595:* 1 Septembris: Azzonnyúnk ö fge zámara külte Biro Wram Zöcz Gaspar Wramat ala Uyúara mindenfele Wadbörekkel [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 94 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1650:* Vrunk eő Naga szamara Visznek Szamos Uyuarra, Vad husokkat es Vadbőrökett [Kv; Szám. 26/VI. 393]. *1710:* A németnek hírivel esvén[a], mindenfelől az útakot bevágatja, s strásákot állít, senki se be ne menjen Gyergyóban, se onnan kijőjön, de már azelőtt egy segesvári szőcs vadbőrök vételire ment vala Gyergyóban, s mihelt hazamene Segesvárra, maga elsőben, azután minden házanépe s a szomszédsági is meghalának [CsH 432. – [a]A pestis terjedése]. *1774:* Ha voltak Puskások a' Joszágban Roka-Bőrből Farkas-Bőrbül s egyeb efféle vad Bőrökböl mit prosperálhattak, hány kalapot Csináltattak nyul Bőrökből? [KS. gub-i vk].

Szk: *érelt ~.* *1763:* A vad erelt bőrök ... három részekre osztatván, kiki maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb].

vadcseresznyefa madárcseresznyefa; Prunus avium; cireş sălbatic; Wildkirschbaum. *1767:* (ezen földnek) ... egy vad tseresznyefa volt a belsö barázdájában [Göcs MT; VH].

vaddisznó Sus scrofa; (porc) mistret, porc sălbatic; Wildschwein. *1594:* p(rima) die febriari ... Boldi Georgi 6 Loua zekere, vyzen vrünk zamara, Ezeoket (!), zarwasokatt wodt dyznokatt Tordara f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/VIII. 177 Casparus Semel sp kezével]. *1728:* küldött(em) égy Vad Diznot ... egy szarvas Czimert [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. *1729:* most harmadnapi vadászatunkba ejtettünk három szarvast hét vad disznot, s edgy özet éjtettünk (!) [Lázárfva Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

vaddisznóhús vaddisznó húsa mint étel; carne de mistreţ; Wildschweinfleisch. *1754:* küldött ... Szarvas, Vad Diszno, Vad ketske husokat ... sok izben küldöttettenek ezen Naturálék [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1849:* Kelemen Beni éngemet ... hol vad diszno hussal, hol külömbféle gyümöltsökkel és égy Kanapé párnával küldött à Grof urhoz [Kv; Végr. Vall. 54].

vadegres vörös ribiszke; Ribes rubrum; coacăză; Johannisbeere. *1811:* Vagynak ki fás diot 's vad egrest termesznek, Vagynak, kik a' tüzre büdös fákat tesznek [ÁrE 33].

vadfa pom sălbatic; Wildbaum. *1735:* itt vadfát hordattunk s Ujjságon s oltottunkis [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

vadfacsemete puiet de pom sălbatic; Wildbaumpflänzling. *1784:* egy ujj szöllöbe a hová lehet szilva és vad fa tsemetéket ültetnek [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.].

vadfogás vadnak elejtése; capturarea vînatului; Erlegung lassen des Wildtieres. *1657:* Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifiú urak, de nem kell öket megbüntetni; mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni [KemÖn. 125–6].

vadfű fűfajta; un soi de iarbă; Wildgras. *1758:* A' Nyiresen Irotvány nevü hellyb(en) Vad füvet termö kasz(áló) [M.kiskapus K; EHA]. *1815:* Az Ispán rétbe ... jo Szénát termö helly ... menedekes oldalasabb vizes vad füvet termö [Somkerék SzD; Ks 77. 19 Conscr. 191].

vadgalamb gerle; Columba oenas; porumbel sălbatic; Wildtaube. *1761:* Most érkezém, id est 6-ta Martii haza. Ezen utamban láttam vadgalambot, hallottam, hogy a rigó is szépen szól vala a Kendifarkban [RettE 118].

vadgalambszín vadgalambszínü; de culoare cenuşie-albăstruie; wildtaubefarbig. *1752 k.:* Egy Vad Galamb szin Bársonn szoknya [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1763:* Harmadik rend köntös vad galamb szin ujj köntös arany ezust Krepinnel keszitet mente Dolmány két egyenlö nadraggal [Hsz; Ks 23. XXIIb] | Edgy vad Galamb szin Selyem szoknya igen szép materia [Nsz; Szer.]. *1781:* Egy vad galamb szin Mente, feiér Sellyem Bélléssével együt el bontva, prém nélkül [Mv; Told. 9a]. *1787:* el itta köpenyegit vad galamb szin Bundáját és az vad Galamb szin mentéjit [Dés; DLt]. *1788:* Egy vad galamb szín Ször matíría Dolmány képínes készülettel [Mv; TSb 47]. *1810:* Egy vad galamb szin poszto bunda [Mv; MvLev. 2 Trinceseni Mihály hagy.]. *1811:* vad Galamb szin Posztó-Lájblit ... viselt [DLt 776 nyomt. kl]. *1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett melyékü, s szemöldekü hasonlo szinü, vas sorkakon Nyilo, Franczia Záru kolcsos ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1838:* egy más vadgalambszin szijjas nadrág[a] [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike Sándor ellopott tárgyai. – [a]Folyt. a fels.]. *1845:* vadgalambszin pantallon [DLt 55 nyomt. kl].

Szk: ~ *szürke.* *1840:* vadgalambszin szürke kantza ló [DLt 1627 nyomt. kl] * *világos* ~. *1823:* Mártonfi Simon mintegy 38 esztendös ... Jár világos vadgalamb szin mellértes Magyarkában, hasonlo Nadrágban [DLt nyomt. kl].

vadgalambszínü kékesszürke; de culoare cenuşie-albăstruie; blaugrau. *1798:* egy vad galamb szinü Sejem szoknjája is maradatt volt [Dés; DLt]. *1804:* Kontz Sigmond ... kék vagy vad Galamb szinü hányatos Magyar Köntösben [DLt nyomt. kl]. *1848:* 1 Vad galamb Szinü poszto pantalont[a] [Mv; MvLt 2. – [a]Vásárolt].

vadgesztenye-csemete fiatal vadgesztenyefa; puiet de castan sălbatic; Wildkirschbaum-Pflänzling. *1849:* három szép vad gesztenye tsemeték [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vadgesztenyefa Aesculus hippocastanum; castan sălbatic; Wildkirschbaum. *1823–1830:* Ebbe a Göttingai Allébа szekerek nem járnak ... az ültetett fák vadgesztenyefák [FogE 224].

vadgyümölcs nem nemesített fa gyümölcse; fructe sălbatice/pădureţe, fructele unui pom (fructifer) sălbatic; Wildobst. *1638:* Az haz hijan vagjon valami aszzu szilua, taualyi s ezidei teöbb egjeb fele vad gjümölczjel eggjütt [A.porumbák F; UF I, 658]. *1668:* Aszszu alma és Vad Gyümolcs promiscue Sax Cub 6 [Fog.; Utl]. *1748:* a Szakadásban ... Bokrok Tövissek vadnak, de midön a vad Gyümöl (!) fák is felesen vadnak, de midön a vad Gyümölts termésének ideje vagyon Vad alma, és Vaczkor felesen terem [Szentbenedek MT; EHA]. *1761:* hogy a vadgyümöltset esztendönkint ki szokta rollok leszedni, számot nem tartottam réá [Koronka MT; Told. 26]. *1795:* lévén ... égy darabotska Nyil erdeje, és annak Kegyelmed felöl valo részéb(en), a métán belöl, egy régi nagy vad gyümöltsöt termö Körtve fa, mellyet eleitöl fogva ... birtanak, és Gyümöltsével éltenek [Ne; DobLev. IV/754. 1a] | nemü, nemü Borsai Lakosok(na)k Vad gyümöltsöt adván ... aztat meg szedetvén az mezön ... szekerekre fel rakata [M.köblös SzD; RLt]. *1806:* Én ... ökreimmel szekeremmel a' Szöllöben akarván menni Vad Gyümöltsért ... 'a patakon innen a' Marton ki eresztettem [Dés; DLt 82/1810].

vadgyümölcsfa 1. vadon termö gyümölcsfa; pom fructifer sălbatic; Wildobstbaum. *1748:* a Szakadásban ... Bokrok Tövissek vadnak, de midön a vad Gyümöl (!) fák is felesen vadnak, de midön a vad Gyümölts termésének ideje vagyon Vad alma, és Vaczkor felesen terem [Szentbenedek MT; EHA]. *1763:* a Korhány alat valo vád gyümöcs fát vagta volna le [Szabéd MT; Berz. 5. 44. S. 29]. *1794:* Papperdeje

<(puszta c.) melyben vadnak ritkán Gyertyán s tölgy Makfák és vad gyümöltsfák is> [M.becc AF; EHA]. *1817:* lévén ... joval alább a vad Gyümöltsfák között meszszetske ... észre nem vehettem [Székelybos MT; Berz. 9. 73].

2. vadgyümölcsfa mint anyag; lemn de pom sălbatic; Holz des Wildobstbaumes. *1739:* Murvai Györgyöt is láttam sok izben hogy vitt ... 14 szán fát pajinkáért ... vad Gyümöltcsfatis hordot [Vízszilvás SzD; WassLt Tolmács Onya (50) zs vall.].

vadgyümölcsös I. *mn* vadgyümölcsben bővelkedő; cu pomi fructiferi sălbatici; an Wildobstbaume reich. *1789:* Más vad gyümöltses osztatlan hely [Told. 26. 29].

II. *fn* vadgyümölcsfákkal benőtt terület; loc/teren cu pomi fructiferi sălbatici; Gebiet durch Wildobstbäume zugewachsen. *1731:* az Erös alatt van edgy Vad Gyümöltsös [Bfh; KHn 12].

vadháló vadászháló; plasă pentru vînat; Jagdnetz. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Konihan ... Az viraztoknal uagjon fejsze No. 1 Az folioso felet uagjon vad halo No. 8 [Szilágysomlyó; UC 78. 7/22, 30]. *1629:* köd arrol certificallyo(n) ... hogy ha kenderünk marad Vad halora valo kötelett auagy masfele halonak valo inakat czinaltassunk [KCs IV/116 Kemény János lev.].

vadhús 1. carne de vînat; Wildfleisch. *1582:* Vadd husra attam f. – d. /8 [Kv; Szám. 3/VIII. 34]. *1588:* 22. 7br(is) ... Nyreo Josa keet lowan vittek Berzenicey Marton vtan Tordaig egy Berbence vadhwst attolis fizettem keet lotol d. 50 [Kv; Szám. 4/I. 10–1]. *1650:* Vrunk eő Naga szamara Visznek Szamos Uyuarra, Vad husokatt es Vadbőrökett [Kv; Szám. 26/VI. 393]. *1662:* Feles puskás lévén ott az jószágban, ha igyekeznek rajta, vadhússal is szaporíthatják asszonyunk ő nagysága konyháját [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

2. vadhúsból készített étel; mîncare din carne de vînat; Gericht aus Wildfleisch. *1595:* 15. Xbris ... feozettem ... wad hust fekete lere f – //24 [Kv; Szám. 6/XIV. 19]. *1596:* Masodik tal etek vad hus d 10 fekete lewel [Kv; Szám. 6/XXIX. 62 Bachi Tamás sp kezével]. *1597:* Vadhús fekete lere ... d 13 [Kv; Szám. 7/XII. 6 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1723:* Ezeken kivül vad hus Bövségesen, verö Malacz Sóó, Aszszu Medgy, és Cseresznye [K; TKl]. *1725:* Vad hus, Sütö malacz, Sóó Börös pecsenye, Aszszu Medgj és Cseresznye minden féle Kerti vetemény [K; TKl].

vadhúspecsenye vadhúsból készített pecsenye; friptură din carne de vînat; Wildfleischbraten. *1595:* 1. Wadhús peczyenye p(ro) d 10 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Egy tehenhús pechienie ... d 6 ... Vadhús pechienie ... d 11 [Kv; Szám. 7/XII. 5 Filstich Lőrinc sp kezével].

vadiál merészel; a îndrăzni; sich unterstehen, wagen. *1705:* mondanak az generálisok és az generál adjutánt is, hogy ök csudálkoznak rajta, hogy honnan vadiálja magának a Gubernium azt az authoritast, hogy a kurucoknak aképpen adnak gratiát a császár híre nélkül [WIN I, 649].

vadkáka vadon nőtt sásféle; Pachira aquatica; pipirig; Wildsimse. *1843:* Ezen Tonak ... Szélein egy kevés Nád terem, de az is gazos vad kákás ... soha tiszta Nád nem termett, hanem vad kákával Sátéval elegyes Apro Kurta Nád terem benne [Kötelend K; SLt Vegyes perir.].

vadkákás vadkákával elegyes; amestecat cu pipirigi; mit Wildsimse gemischt. *1843:* Ezen Tonak ... Szélein egy kevés Nád terem, de az is gazos vad kákás ... soha tiszta Nád nem termett, hanem vad kákával Sátéval elegyes Apro Kurta Nád terem benne [Kötelend K; SLt Vegyes perir.].

vadkan hím vaddisznó; vier sălbatic/de mistreț; Eberschwein. *1662:* Melly mocsár ... egy jó mérföldet tart, mellynek hogy a csiki havasokig megszakadása nem volna és igen termékeny makkos erdö is volna, mindenféle vadaknak, medvéknek, vadkanoknak[a] ... sokasága igen tartván, csudálatos [SKr 290. – [a]Folyt. a fels.]. *1710:* A bán vadászai kimenvén ebéd elött, több elfogatott vadak között hozának egy vadkant is, kit a bán eleiben vivén, kérdi Bethlen Miklóstól: „Öcsémuram! Erdélyben szoktanak-e termeni ilyen vadkanok?" | Ebéd után megindulván feles puskásokkal és vadászó kutyákkal, egész estig mind hajtatják az erdőket, és noha egyéb vadakot verettenek, de vadkant nem találának. Estve felé ... azonban egy jáger eléfut s mondja a bánnak: „Kegyelmes uram! Ihol nem messze egy nagy öreg vadkant láttam." | egy oktalan, utálatos vadkan végezé életit olyan dicsőséges fejedelemnek, kinek mása akkor a magyar birodalomban nem vala[a] [CsH 72, 73, 74. – [a]1666-ra von. feljegyzés].

vadkanfog vadkan agyara; colț de vier sălbatic; Stoßzahn des Wildschweines. *1789:* Egy darab Vad Kan Fog Rft – xr 15 [Mv; ConsrAp. 90].

vadkápra vadkecske; capră sălbatică; Wildziege. *1740:* Fekete Kápra után fel küldötem az havasb(a) de ez nagj ho mia az kősziklás hellyre fel nem mehettek s alab semi kepen nem kaphattak tiszta jo szivel kivántam volna kedveskedni G(ról) Uramn(a)k Vad káprával ha mod let volna szerzeseben [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] | Mlgos Groff Uram Szerencsejere ki küldven vadászni kaptanak egj vad Káprát [Kercsesor F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

vadkecske 1. Capra aegagrus; capră sălbatică; Wildziege. *1721:* Bukur ... edgy vad kecske erös helljekröl valo ki hozásában meg romlott, és mind vért pök njavaljás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1743:* Vad Kecskére külön küdtem Hajtokat külön (!) de semmit nem kaphattak [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1765:* Két négy esztendőre menendö Téhén ... mind kettejeknek szarvak egyben horgodott, mint a vad ketskének [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1860–1861:* Vad állatok ... vadkecske kevés [Benkö, Mszlsm. 11–2].

Szk: *~re elmegy. 1732:* köszönöm az co klme joakarattyát, hogy sz: Andras napjára invitál, de szinten most menenek el az fiaim az Vad kecskekrö es szombaton estig oda lesznek [ApLt I Apor Péter fel.-hez, Kálnoki Borbárához].

2. vadkecske húsa; carne de capră sălbatică; Wildziegenfleisch. *1705:* Egy vadkecskénél egyebet nem kaphattunk[a], azt is két forinton s egynéhány pénzen [WIN I, 409. – [a]A szebeni piacon]. *1722:* Balku Ur(am) ö kglmenek küldek most 1. Vad kecskét egjéb vadat bizonj semmit Ne(m) hoztak [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1735:* Háczeg videki V. Ispány Ur(na)k irtam volt valami vadok madarak

szerzésében Solicituskodgyck, azért küldött Ngod számára egy vad ketskét, négy Császár madarát 300 Csigát [Lozsád H; Ks 99 Györffi Jóssef lev.]. *1740:* Küldötem Mlgos G(róff) Ur(amna)k egj vad keczket es ket fa uj edenyekb(en) gyengen be sozot pisztrangokot [Kercsesor F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1757:* ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni ... vad ketske bört kordovannak ki keszetessenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' börök le tisztitott Szöröket meg gyüjtsék Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23].

vadkecskebőr vadkecske lenyúzott és kikészített bőre; piele de capră sălbatică; Wildziegenleder. *1637:* Azon beleöl nylik egy boltocsykara egy vas sarkas pantos ayto, benne ... vad kecsyke beör gyartot nr. 7 [Fog.; UF I, 402]. *1669:* Bőrök ... Vad keczke bőrök no. 4 [Fog.; UF II, 454] | Vad keczke bórók No 5 [Fog.; UtI]. *1679:* Brassoban valo vásárlását oda valo proventus penzen ez szerent administralt ... Egy vad kecske bort [Fog.; UF II, 392]. *1743:* Két Vad Kecske Bőr czeket a moly meg ötte [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1757:* ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni ... vad ketske bört kordovannak ki keszetessenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' börök le tisztitott Szöröket meg gyüjtsék Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23].

Szk: *gyártott ~.* *1676:* Az kemencze mellet valo fejér ládában vagion ... gyártott vad keczke bőrök Nro 6 ~ hat [Fog.; UF II, 711].

vadkecskecímer vadkecske hátrésze sülve; friptură din pulpă de capră sălbatică; Wildziegefleisch-Braten. *1758:* Kőmivesek(ne)k a' K. Lonai Fogadóban valo vad ketske Czimerért Rf. 1 xr. 48 [TL 177a Teleki Ádám költségnapl.].

vadkecskehús vadkecske húsa; carne de capră sălbatică; Wildziegenfleisch. *1754:* küldött ... Szarvas, Vad Diszno, Vad ketske husokot ... sok izben küldöttettenek ezen Naturálék [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

vadkecskeszarv 1. vadkecske szarva mint dísztárgy; corn de capră sălbatică; Wildziegenhorn als Ornament. *1756:* A két Vad kecske szárvak(na)k ki pallérozására xr. 7 [TL 79b Teleki Ádám költségnapl.]. *1761:* Hoszszu páltza vad ketske szarv a' végib(en) [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vadkecskeszarvból készült; făcut din corn de capră sălbatică; aus Wildziegenhorn. *1710:* Egj par ezüstb(en) foglalt vadkettske szarv puska por palatzk ezüst lántzan rajta fügve egj puska kolts [Told. 19].

vadkert vadaskert; parc de vînătoare; Wildgarten. *1531:* Item pro quodam pocione disposicionis sepis vadkerth, Lwpsa dedi d XXXII [DomH 76]. *1620:* az vadkertbe volt egynéhány száz német, kik az vadkertet őrizték, azoktól is megvöttc[a] az vadkertet, <és? > azokat megeskütvén, elbocsátotta őket. Ő maga harmadnapig lakott az vadkertben [BTN[2] 390. – [a]Ferdinandus]. *1632:* az Vad kerthez nagy darab feöldeket foglaltatta el, mellet ugia(n) beis kerittetet [Mondra F; UC 14/38. 43]. *1652:* Vagyon egy lövő lyuk ki a régi vad kert felé, kit most be raktak [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Ezen vad kért az kovacz haznal valo pataktol fogva körös környül el kezdven az reghi jstalok eleött valo filegoriaigh, sasfak köziben sendeli hejazatt alat rako boronakbol allo palankfa kerites ... Vagjon ezen vad kertben coregh bak szarvas nro. 10[a] [Fog.; UF II, 143. – [a]Folyt. a fels.]. *1662:* Az vadkert a folyóvíz mentében, a kastély és kert ellenében a túlsó felen vala [SKr 265]. *1667:* also Berek, Vadkert, nagy Erdő, az hoszszú tisztáson [Bonyha KK]. *1676:* Az eléb megh irt malom patakjaigh menö palanktol fogva az proxime jnventalt kapuigh ... bikfa baronákbol valo palánkok szakasztatott el az vadkert az kető jstallok fele menö uttol [Fog.; UF II, 736]. *1687:* Ä Vad Kertben Kazal nö 2 [Fog.; UtI]. *1708:* mihelyt ide hozta az vad kertb(e) akkor mindgjart le esett[a], az olta minde(n) nap ... vele bajoltatok de kecseg(es) ha fel epulhet | a' vad kert felé kezdette magat csapni a viz, s ha az olt meg árad felö arra ne szakadgyon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. – [a]A ló]. *1715:* az Sanczon belöl a vadkertben, a hová két sorompon kellett bejámi [Fog.; UtI]. *1716:* az Mold (!) nélkül valo nagy árviz ... mind az felső rétét Zabos kértét, Vad kértét, mindenüt el borítota [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1722:* kelletet Fogaras Földinekis másfél czer száll Cserefát Szállitani Szebenbe, a Vad Kertnek meg csinálására [Kv; Ks 83].

Hn. *1632:* Az Vadkerten alol [Fog.; MNyTK 132. 47]. *1650:* az vadkert felcol (sz) [Szentlászló TA]. *1658:* Vad kert (r) [Szilágysomlyó; MNyTK 132. 118]. *1662:* Vadkert utcát [SKr 484]. *1663:* Szamos Elven Vad kert alat [Gyalu K]. *1671:* Vadkert [Bonyha KK]. *1676:* Az Vad kert alat | az Vad Kert mellet (kert) [Gyalu K]. *1680:* Az Wad kert (k) [Szilágysomlyó]. *1682:* Az Vad kert mellet levö oldalban [Szilágycsch; MNyTK 132. 117]. *1700:* Az Vad kertnek also része [Szentdemeter U]. *1721:* Vad kert [Szilágysomlyó]. *1756:* a Vad kert ... (k) [M.bikal K; KHn 70]. *1762/1779:* A Vad Kerten kivül az Eszakos oldalon (sz) [Szilágycsch]. *1764:* A Vad kerten kivül (sz) [Szilágycsch]. *1767:* A Vad Kertbe (sz) [Póka MT]. *1796:* a' Vad kert vége [Póka MT]. *1841:* a' vad kertbe (sz) [Szentdemeter U]. *1859:* Vadkert (k) [Szentdemeter U]. *1891:* Vadkert [M.bikal K; KHn 72].

Szk: *somlyói ~.* *1594:* Az Somlioy vadkertben uagio(n) Ania meh kosarral No 22 [Szilágysomlyó; UC 78. 7. 12].

A cimszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vadkertes cu parc de vînătoare; mit Wildgarten. *1662:* De el kell hinni, aki megjárhatta volna mind azokat az vadkertes erdőket s mind a folyóvíz másik felén megemlített utas erdőket, sok gyönyörűségre való dolgokat találhatott volna benneke[a] [SKr 265. – [a]Lichtenstein hercog kastélyának díszkertje leírásából].

vadkerti a Vadkert (Nógrád megye) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vadkert; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vadkert: Vadkertről származó; (care este) originar din Vadkert; aus Vadkert stammend. **Szn.** *1621:* Vadkerti Andras [Kv; Szám. 15b/IX. 273]. *1688:* Vadkerti János Nemes Colosvár várossá(na)k egyik hütös Szolga Biraja [Kv; Ks 11. XLVI].

vadkertoldal a vadkert melletti terület; terenul de lângă ...; Ort/Platz neben einem Wildgarten. **Hn.** *1683 k.:* mezőről ... az mellyet ... Wadkert oldalnak hivnak [Szilágycsch; SzVJk 123].

vadkömény vadon nőtt kömény; Carum carvi; chimion sălbatic, chimen de cîmp; Wiesenkümmel. *1735:* Egy Sak vad kömény [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb].

vadköménymag vadkömény magja; sămînţă de chimen de cîmp; Same des Wiesenkümmels. *1687:* Küldtünk Szebenb(en) ... vad kömény magra d. 36 [UtI].

vadköményolaj vadköményből nyert olaj; ulei din sămînţă de chimen de cîmp; Öl aus Wiesenkümmel. *1683:* küldöttem pénzt ... Vad kömény olajra f. 1 [UtI].

vadkörtvély vackor; pară pădureaţă/sălbatică, pere porceşti; Wildbirne. *1674:* Elöte egy jeles filegoria ... vad körtvely cub. 1/3 ~ egy köböl harom veka [A.porumbák F; UF II, 606].

Sz. *1690:* Száz Medvének ne(m) sok egy vad körtövely [Göresön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz].

vadkörtvélyfa vackorfa; Pyrus pyraster; păr sălbatic/ pădureţ; Wildbirnbaum. *1692:* Az falún küvül ... vad(na)k valami vad körtvely fák [Rákos TA; UnEkLt]. *1746:* régi nagy vad körtövélyfa [Lisznyó Hsz; BLt]. *1796:* Találtatott ... ezen Kerti Szöllöben ... egy vad körtve fa [M.borosbocsárd AF; DobLev. IV/765. 1a]. *1800:* egy néhány vad Alma és Körtvélyfák vagynak ... a' Kelentzei Határban [Benedekfva Sz; BfR II. R. 58/21 Romotsa István (70) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. *1842:* egy vad körtvélyfa alá csak le veti magát [Bábony K; KLev. 7].

vadkörtvélyszedés vadkörteszedés; culesul perelor pădureţe; Wildbirnepflücken. *1681:* ezen Hatzogi Districtusb(an) levök, Makk, vad alma, vad körtvely, kökénj, gomba, komlo szedessel, gyümölcs aszalassal is tartoz(na)k [VhU 201].

vadkörtvélyes vadkörtefákkal benőtt terület; teren cu peri pădureţi; Gebiet durch Wildbirnen zugewachsen. **Hn.** *1754:* Vadkörtvélyes alat (sz) [M.valkó K; KHn 103].

vádlás, vádolás 1. vád; acuzare, acuzaţie; Beschuldigung. *1582:* Pulacher Istwan vram vallia, Az nylwan vagion hogy az Azzonnak vadlasara Az veres Lukachot meg fogatta Az feiedele(m) [Kv; TJk IV/1. 47]. *1605:* Vadlasok ha es(ne)nek, tehat minden Vadlasok ellen zep ratiokkal menthetik magokatt [Kv; TanJk I/1. 513]. *1631:* Affidalliük es assecüralliük megh neüezett Kemeni Janost Eö Hwségét, kgelmessen arrol; Hogi ... Senkinek; newezett szerentt pedig Czyaky Istüannak instantiaiara, Vadlására es ingerlésére méltattlanüll haragra ellene nem indulunk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlev. Kemény Jánosnak]. *1649/ 1650:* Cehwl edgiút leuen, Leon Ferentzi Peterre illyen vadlas[a] [Kv; ACJk. – [a]Köv. a vád szöv.]. *1657:* Ezen házasságszerzésben az fejedelem meg is indula; de félvén attól, hogy az portán Lupul az dolgot detegálván, miben fáradozna az fejedelem, vádlására fordítaná, és ezt akarván megelőzni, midőn az hereeg követjeit Moldvában expediálta volna, másfelől maga oratorának az portára értésére adá, és az nem helyesen az dolgot megcégérezvén, az pedig Lupulnak értésére esvén igen offendáltatek [KemÖn. 189-90]. *1669:* Kapikia Böer Sigmond Instructioia ... Ha mit pedigh ellenünk, vagj ez haza elle(n) panaszlo felek(ne)k vadlasokra kelletik felelni arra hával (!) lépijék (!) [Törzs fej-i instr.]. *1676:* ezeket, Uram, nem vádlás szerint irom, mert én bizony csak tudva tartom s Kegyelmed is tudva tartsa [TML VII, 131 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha vakmeröképpen bé-jönének[a], vagy nyilván, vagy titkon, latitalnának, compertarei veritate; és nem csak valami suspiciora, vagy simplex vádlásra, mint proscriptusok és notoriusok, mind Fejedelmektöl, s' mind akar-mely rendbéli Tisztviselöktöl, kiknek inspectiojok alat találtatnak, szabadoson meg-fogattatván, a' végzésekben specificalt poenaval büntettessenek [AC 8. – [a]A jezsuita szerzetesek]. *1710:* veszedelemben forgott[a] a török miatt Tököli vádlására, úgy mondták; ellenben Teleki egy Mulykó nevü, magyarul igen jól tudó török által meg akarta étetni Tökölit [BÖn. 729-30. – [a]Teleki Mihály]. *1726:* ha bünösnek comperialtatik a vádoltatott fél, hadd büntethessék meg, ha pedig méltatlan leszen a vádlás, a vádló fél érdeme szerint büntetödjék meg [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. *1782/1799:* Kik azok a' Méltoságos Groff Torotzkai Sigmond Ur ö Nagysága emberei, és Tisztyei, a' kiket ... Praefectus Uram ... dehonestál Szidalmaz, fenyeget vádol hogy kedvetlenségben ejtse, ez' a' szidalmazás fenyegetés, vádolás, s motskolás miböl áll? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 328 vk]. *1847:* a felséges királyi guberniumtól parancsalat jött a három helyből való kiirtatásom cránt, a nehéz vádlásokra s hamis árukodásokra [VKp 155].

Szk: *hamis ~. 1615:* Kendi Istuan ... nem niughatuan sok fele bizontalan hamis Vadlasokkal arra jnditotta volna eö felseget, hogy ez mostani draga szep bekessegwnkett fel bontuan, szantalan Ver ontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rendelete Udvarhelyszékhez].

2. bűncselekmény ténye v. gyanúja mint bírósági eljárás jogi alapja; acuzare, învinuire; Beschuldigung. *1643:* enekem ma penteken estue fele hozak az k(egyelme)d Varosahoz tartozo hohera ellen ... ualo leuelett Alya Samuelne Aszonyomnak oda Saiora küldese feleöl, melyre Valast tiuin megh irtam hogi K(egyelme)dtek (!) melto Vadlasara fogattam megh seöt teörueninapis Vagion imar praefigalua feleöle [Sófva BN; BesztLt Petrus Gavay Andreas Veegh beszt-i bíróhoz]. *1677:* Hogy soha senkit senkinek vádlására, Uri, Nemes, és egyéb szabadsággal élö rendek közzül törvény elöt nem arestaltat[a], semmi szin és mód alat, hanem legitima citatione mediante juris ordine in Foro, et coram Judicibus competentibus convictum et aggravatum [AC 32. – [a]Rákóczi Ferenc]. *1735:* engemet a Deesi Tktes Nemes Tanács ... Deliberatuma mellett olly dolgokkal vádolt ... megis Zallogoltatott ... melly dologis ha az Inek vádlása szerint Comprobálodott volna a Tktes Nemes Tanacsot azon dologrol irt Constitutio szerint aggravaltattam es poenaztattam volna [Dés; Jk 151b]. *1836:* A mi azt a szemrehányást illeti: mintha az Alperes a Testvéreit és attyafiait is a szöllöje jövedelmiböl minden napon tractálta volna, ez is gunyolo vádlás, mert az Alperesnek Testvérei, attyafiai arra nem szorultanak soha [Nc; DobLev. V/1213. 3b].

3. vádirat; rechizitoriu, act de acuzare/înculpare; Anklageschrift. *1710 k.:* Ezen gyülés alatt a gubernium Szász János ellen külön személyes querelát és vádlást irata ö felségének [BÖn. 871].

vádlevél panaszlevél; plîngere scrisă; Anklageschrift. *1845:* a' méltatlanul bepanaszolt Székely Anna részéröl a' panasz vagy vád levélre Ügyvéd Osváth János által ovások és fenn hagyások mellett, a' tisztább felfogás okáért némely környüllállások elöre botsátásával ezekben tétetik meg a Felelet [Dés; DLt 591].

vádló, vádoló 1. *mn* **1.** vádat emelö; acuzator; Ankläger.

1726: ha bünösnek comperialtatik a vádoltatott fél, hadd büntethessék meg, ha pedig méltatlan leszen a vádlás, a vádló fél érdeme szerint büntetődjék meg [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. *1761:* Die 13. Septemb(ris) Noha a' Kolosvári Tekintetes Magistratus, Tordai Annát, Deák János Feleséget justificalta, nem találván benne semmi tisztátalan Eletet ... Deák János mindazonál(ta)l igen nagy idegenseggel és mordsággal viselvén magát Feleségéhez, és ezért a' Felesége is tőle igen meg idegenedven; tetszett a' Venerabile Consistoriumnak, hogy öket külön vesse a' következendő Gergely Papa Napi[a] Partiálisig. Deák János nevezetesebben ebben hibásnak láttatik, hogy mivel a' Vádolo Fél el vesztvén Caussaját a' Tekintetes Magistratus elött, appellálta a' Caussát a Mlgos Királyi Tabla eleiben azzal vexalta Feleségét hogy még Feleségének tisztasága hellyre nem állitatott [Kv; SRE 201. – [a]Márc. 12-i].

2. vádaskodó; în care sînt prezentate toate acuzatiile aduse cuiva; anklagend. *1657:* portáról Szalánczi Istvántól is, ki akkor kapikihája vala, érkezett valami vádló levél, mintha budai vezér által fejedelemség sollicitáltatnék s ígiret is volna Zólyominak (de ez csak hamisság és hízelkedés vala ...) [KemÖn. 160]. *1662:* Az országban minden vármegyékre, székekre nagy hosszú panaszkodó és vádaló leveleket bocsátván ki, mellyek által azt igyekezi vala mindenekkel elhitetni, hogy az fejedelem véle való végzésit meg nem tartotta és az ország által eleibe adott fejedelmi tisztirül való condítiókat sok részeiben általhágta volna, és így méltán az ország is elállhatna mellöle [SKr 162].

II. *fn* **1.** vádat emelő személy; acuzator; Ankläger. *1649:* Swteo Istua(n) Farago Andrasne Aszonyom Jobbagya ki hozatua(n) magát, panaszkeppen jelentue(n) hogy cöteöt minde(n) igaz oknelkwl megh foghtatva(n) K vrunknak Szilagy Ja(n)os new szolgaia, es mind eddighis egy holnap alat ki nem hozatta ... Azert kevannia azt hogy ha jelen va(gyo)n judical(ite)r accusallia De mivel senki vadloja ninczien ... tovab ne(m) detineallak hane(m) ki bocziattiak [Kv; TJk VIII/4. 371]. *1677:* Arultatással másokat vádolók, s' meg nem bizonyitók, Talion convincaltatnak [AC 252]. *1710:* Azalatt a Haller urak és mások, kik részesek nem valának a Béldi megfogatásában, a fejedelmet kérni kezdik, ne sanyargassa ártatlanul, hanem bocsáttassa el öket. Aminthogy a fejedelem rá is hajla, de tartván attól Teleki s a több vádolók, ha simpliciter elbocsátják öket, ha különben boszszút nem állanak is rajtok, de törvény szerint prosequálják [CsH 131]. *1710 k.:* Itíld meg, Isten! ... az-é keresztyén embereknek keresztyén felebarátjokkal való processusa, akit énrajtam követének és elkövettenek volt? Amikor engem a király híre nélkül nemcsak megfogának, hanem erövel bírák, peresek, vádlók, bizonyság, executor és informátoroknak csinálák magokat és másokat is [Blm. 1000]. *1727:* ha penig meg akar perleni az zálaglott ember az vádloval tartozik az Biro ki mondani az vádlot de az mellyik fél el veszti büntetik fl. 1 [Szotyor Hsz; SzékFt 35]. *1759:* Sojka Joszif felesége Anutza feleli a tájban a midőn a vádlo Panna kart vállott ... egj Kosesti legény hozzám szállott [Tycj H; Ks LXII/19]. *1764:* A vadolo pedig a gaz ember kétszeris szemtelenül publice belém garazdalkodott [Középlak K; BfR]. *1809:* a vádlo a Tolvaj és porázna [UszLt ComGub. 1665].

2. vkit vmilyen váddal illető személy; persoană care acuză pe cineva cu ceva; Ankläger. *1653:* mikor gyülésből megh jöttünk volna Fejervárol Sopiálodván vádloink dolgha az mi kglmes Ur(u)nk elöt, akkor monda Rázmány István hogy ... az pénzzel por aranyatt vöttek volna ketten [Kv; CartTr II Ozdi Thamás kezével]. *1657:* Ekkor is az fejedelem kezdé eszében venni az én hűségemet ... kezde engem sok azelötti hamis vádlóimnál feljebb böcsülleni, Tordánál is már az megindulásban sokat segítvén [KemÖn. 178]. *1670:* Az én kegyelmes uram hatalmas császár birodalminak igazgatásiban oly igazság-szerető s kiszolgáltató méltóságos fövezérnek tudja s hiszi, hogyha egyik fülét az vádlóknak, az másikat az magok mentőnek tartja [TML V, 344–5 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1676:* Úgy kell a dolgokat disponálni, hogy az mikkel némelyeket ő nagysága elött deferáltak, azokban hazugságban maradjanak az vádlók [TML VII, 307 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz]. *1678:* Én, édes Komám uram, mostan mint egy mediator volnék az szék küldvén urunkhoz ő ngához ilyen punctumokkal: 1. Most is veszik eszekben, hogy nem szünnek a vádlók ő kglmeket méltatlanul vádolni, kiben nem vétkesek [TML VIII, 32 Nemes János Teleki Mihályhoz] | Hogy pedig távullétemben sok gonosz akaróim s vádlóim szájok bedugódjék, Nagyságodnak is reversalisomat küldöttem, melynek bizony szentül megállója leszek [TML VIII, 104 Teleki Mihály Bornemisza Annához] | ha abban securus volna Kgd, hogy az magyarországiak potenter Kgd mellett fogják, jó volna oda menni, s ha azok megírnák, micsoda patronusok volt Kgd, még az vádló járna rosszul [TML VIII, 289 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az én ellenem való vádlóknak némelyikét magam is tudom, az ellen magamat nem is mentem, mind Isten s mind ember tudja ötet kicsoda [TML VIII, 556 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1680 k.:* Az ki az Bot mezejire ökreinek fejeket öszve nem köti és úgy üzi be, azokat is megbüntessék flor. 1, ha vádolják. A vádolót nem kell megmondani [Zágon Hsz; Barabás, SzO 384]. *1710 k.:* a fejedelem elött úgy elvádolták, hogy hallatott akkor olyan szó, tudom, de a fejedelem szájából-é, vagy a vádlókéból, nem tudom: megérdemelné ez az Apáczai, hogy a fejérvári torony tetejéböl vetnék le | Az atyámnak Gyulafi László által izentek arestumot Keresdre, mely ez volt ... köszönje betegségének, hogy várba nem viszik fogva ... Istenfélő emberek voltak a vádlók; olyan beteg volt az atyám, hogy egyet sem léphetett [BÖn. 551, 683].

vádlott, vádolt I. *mn* bíróilag bűncselekménnyel vádolt; care este acuzat(ă) de culpă; Angeklagte. *1677:* illendő Terminust adván mindazáltal a' panaszlo vagy tartato embereknek, azok-is a' Törvényre reá menni el nem mulassák: ne kellessék sokáig vagy fogsággal nyomorgatni a' vádlott embert, vagy penig történet szerint el-szalasztani [AC 123]. *1763:* (A vádlott nő) régi parázna életet nem cessalt fojtatni [Torda; TJkT 177]. *1846:* mig ezen fel adott panasz mind két részről bövebb fel vilagosodas altal eligazitodik a' vádlott legény mint bizonytalan szállásolo nehogy odébb álhasson, további rendelésig a város fog házába detenseattassék [Kv; ACLev. 51]. *1848:* Megvizsgálván e királyi fökormány ... Bucsum, Abrudfalva és Kerpenyes közönségek lakóinak bujtogatásával, megyei és uradalmi tisztek ellen ingerlésével, pénzzsarolással vádolt ... Varga Kata ellen ... folyó év július 1-éről kelt tudósítás mellett ide fölterjesztett kétrendbéli törvényes esketéseket, az említett kóbor nőszemélyt, Varga Katát a törvényes királyi tábla elött indítandó bünvádi kereset alá vetendönek határozta [VKp 298].

II. *fn* bíróilag bűncselekménnyel vádolt személy; acuzat(ă), inculpat(ă); Angeklagte. *1730:* A város föhadnagya[a] perbe fogja Timofi Mariát, azért, hogy tóba fojtotta

gyermekét. A vizsgálat során bizonyítékot erre nem lehet kapni, de mivel a vádlott bevallotta hogy a gyermeket holtan ő vetette a sárba, egyebek mellett arra itéltetik, hogy „... Pallosi vass Czimerrel az homloka jo mellyen meg bellyegeztessek ...” [Dés; Jk. – [a]Lőcsei József]. *1847:* Az 1, 2. és 3. kérdőpontok oda voltak intézve, hogy a vádlottnak előbbi életmódja, jelesen pedig az hozassék tisztába, hogy mi úton és módon jutott a kérdéselt helységekbe | Az 5. és 6. kérdőpontok voltak intézve a vádlott által a királyi kincstár földesúri joga és uradalmi tisztjei ellen elpróbált bujtogatások s bűntények fölfedezésére | A 8. pont tárgyozza a vádlott által elpróbált pénzzsarolást, kirovást és fölszedetést [VKp 295, 296].

vadlúd vadliba; Anser anser; gîscă sălbatică; Wildgans. *1633:* az tizta buszanak feiet teobíre mind el szette uala az sok vad lud | en az buszat lattam, de az hol ket nagj harmad fel szaz kalongia leot volna az vad lud igen meg tepte uala | lattam az buszat, de az feiet el szettek uala az vad ludak mert az Niaron benne laktanak | az buszabanis enis arattam de igen io busza uala az kit az vad lud megh nem vesztegetet uala, de nagiob reszet az vad lud igen megh tepelte uala [Mv; MvLt 290. 133a, 133b].

vadlúdfiú kis vadlúd; pui de gîscă sălbatică; Wildgänschen. *1699:* vad Lud fiu nro 1 [O.csesztve AF; LLt].

vadmacska Felis silvestris; pisică sălbatică; Wildkatze. *1809:* az Falu tován ... Szodos György Uris lőtt egy vad matskát [Mezőbánd MT; EHA].

vadmacskabőr vadmacska lenyúzott és kikészített bőre; blană de pisică sălbatică; Wildkatzenfell. *1763:* A vad erelt bőrök ugymint Medve, Szarvas, Hivuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiki maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1774:* az Tálasfalvi Biro Csukás Todor egy Roka, és egy vad Matska Bőrököt adot, hogy az Udvari Biroságbol ki ne vesse [Mocs K; KS Conscr. 88].

vadmacskahaj vadmacskaszőr; păr de pisică sălbatică; Wildkatzenhaar. *1679:* vad macska haj, egi csuporba(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29].

vadmák vadon termő mák, pipacs; Papaver Rhoeas; mac sălbatic/roșu/de cîmp; Wildmohn, Klatschmohn. *1825:* Vadmák, Székfű és borza virágot szaraszszanak árnyékba a' Kertbe a' Filegoriába jo helye van. tsak ugy kell szárasztani hogy egymástol meg ne feketüljen [Kv; IB gr. Korda Anna ut.].

vadnyúl vadon élő /mezei nyúl; Lepus europaeus; iepure sălbatic; Wildhase. *1825:* Vad és házi nyulok szöre 1 font Bé-hozatal Taxája 3 fl. 2 xr [INyR 8754].

vadóc 1. (kalászos) gyomnövény; Lolium; zizanie; Unkraut. *1597:* B: wram w kegilme Adatot ... az Jegy werte bwszabwl 7 koboly bwszat ... haszamhoz witedtem az Tiwkoknak de ebbenis kewess haszon wolt czak az fegldon Maradot az wadocza nem odtek meg az Tiwkok [Kv; Szám. 7/XIV. 41 Th. Masass sp kezével]. *1648:* Borso vagyon vadoczczal elegy cubuli 36. Lencze vagyon vadoczal elegy cubuli 10 [Fog.; UF I, 914].

2. emberektől idegenkedő, bizalmatlan viselkedésű személy; persoană nesociabilă/necomunicativă; jd, der/die von Menschen abgeneigt ist, ungesellig. *1669:* Siculi vadócz [EOE XIV, 385 Czejbert Elias naponkénti egy-i jel-ből].

vadócos vadóccal elegyes; amestecat cu zizanie; mit Unkraut gemischt. *1597:* Zabo Damokos ... wallia ... Thúdom penigh azt hogi ige(n) zegeny búza wolt mert en segitette(m) aratnys de ige(n) vadoczos zegeny búza wala [Kv; TJk V/1. 140]. *1690:* Vadoczos Arpa vagyan Sax Cub 12//2 [Küküllővár AF; UtI].

vádol 1. vkit vmilyen váddal illet; a acuza (pe cineva cu ceva); beschuldigen. *1633:* Engemetis firtatott Pall Deak, hogy mondgiak Nagy Thamas Vramra, hogy vadolliam, de ennekem nem volt mit mondanom [A.komána F; Szád. Opra Morariul (65) vall.] | Pall Deak ennekem az en marhaymat megh Rekesztette vala mert hogy nem esküttem vadlottam Nagy Thamas Vramra, de miel en semy gonost nem tudtam, eo kegme felöl es nem tudtam miuel vadlony [A.komána F; Szád. Opra Salyn (70) vall.]. *1642:* zab kevee el lopasertt es valami kerttben valo retek el lopasa felól vadlottak volt [HSzj *zab-kéve* al.]. *1662:* nem vadlunk ... senkit [KJ]. *1675:* Tiboldi Sigmond Jobbagya Aszszonyát terhes állapottal vádolván az ucza Tizedesse, hogy fel kérettűk Szolga Biro Uram(na)k adtunk és az város szolgájának f – d 15. Annak utánna megh világosodott hogi más fele nyavalyája volt [Kv; Szám. 34/LVI. 8]. *1683:* Tuszai Ur(am) helytelen vadlot ... az Urak szolgai kik ő kglmével voltak lehetnek bizonysagim [UtI]. *1690:* Ha az károkat kicsiditene, és azzal excusalna az General, és még minket vadolna hogy Commissariusokat nem rendeltünk az hadak melle, mondgya azt réá, hogy akarmint lett legyen, az Vodorics (!) dolga [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej. instr.-ja]. *1728:* Mikor néhai Serester Mihály ezen sok verés és vágás mián el nehezedet volna és halálra vált volna dolga kit vádolt Serester Mihály? [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1763:* Rosnyai Josef ellenem mit machinalodik, valamit fel tud gondolni, mindenekkel vádol [Mv; Told. 33. 29]. *1764:* Nem gondolom külömben ... hogy valaki azzal vadolna, hogy az egész osztaly alatt valakiben belé vesztem volna [Középlak K; BfR]. *1792:* Fazakas Eperjesi János ő Kígyelmét a' Dési Reformatum Templomban le-tolvajozta pántlikájának el-lopásával vádolta, isteni szolgálat alatt [DLt]. *1808:* Mind ezekre nézve hibáztonak tehát a' midőn azzal vadoltak hogy külön külön 12 forintokig akartuk bűntetni vagy bűntetetni mivel mi egy egy Társosságot hat forintra hattunk rája [Torockó; TLev. 7/13]. *1814:* nem átallotta a Tiszteletes Papot azzal vádolni, hogy az felső Házba edgyütt kapta bujálkodni szolgálójával [Kisborosnyó Hsz; HSzjP].

Szk: *hamisan ~. 1710:* a német orátornál Béldi Pált hamisan azzal vádolák[a], hogy az Erdélyben Magyarországról beszorult rebelliseknek, így nevezék őket, kik mind többire reformátusok valának, Béldi Pál volna nagyobb fautorok [CsH 143. – [a]Csáky és más katolikus főemberek]. *1722:* Farkas György Uramis hogj meg hamissitotta eo kglmet, mondva(n) hamissan vadolta Tisz Biro előtt eo kglmet ... az meg hamissitassert egj forintal büntettessek [Kv; ACJk 116]. *1738:* Hogy ha valamely Inas az kiis Gazdajat akarná Hamissan vadolni akár mely Szénű Dologban és meg nem tudná Bizonyitani akkor mikor az dolog kérdőre menne tehát az ollyan Inasnak Büntetése Lészen 16 Lapát [Kv; FésCJk 43] * *méltatlanul ~. 1888:* Lásd be, hogy engem

méltatlanul vádolsz és méltatlanul haragszol rám, mikor magadra kellene haragudnod [PLev. 137 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *vkit ~ a konszcienciája/lélek/lelkiismerete. 1662:* nem vádol lelkiismereti (!) mert nem voltam senki kéntelenségében, hogy mind magamat koczkáztassam, mind mindenemet elköltsem [TML II, 362 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1672:* Igen akarnám, ha asszonyom Szent-Péterre menne, de alig hiszem, hogy menjen Kegyelmed nélkül ... Most kivántatnék az mennyiben lehetne vigasztalni, kedvét is keresni, mivel ... nem lehet igen sok hátra életében ő kegyelmének. Kegyelmednek is könnyebb volna egész életében s lelkiismereti is nem vádolná Kegyelmedet [TML VI, 187 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1676:* Urának, hazájának sohasem vétett, esküdt menyre földre, abban lelkiismereti nem vádolja [TML VII, 216 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1678:* Micsoda panasza lehet Kegyelmednek reám az levelek iránt, örömest érteném; bizony nem vádol conscientiám [TML VIII, 20 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1792:* Tudyăc, a Tanu nyilván és bizonyosan hallottaje láttajé ... Hogy ... ki mondotta aszt hogy meg vallya hogy hamis Testamentomot írattak velle mert továb nem vihetí a lelkín vadolya a lélek azon tselekedetijert [Szenterzsébet U; Borb. II vk Szakáts Ádám ns ass. kezével]. *1881:* Az öregember alakja egy csomó plágium. Nem vádol ugyan érte a lelkiismeret, mert nem mástól loptam, csak magammagamtól [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. bűncselekmény miatt vádat emel vki ellen; a acuza/inculpa; beschuldigen. *1570:* Ertem az ty kegyelmetek lewelet wgy wagyon hogy Nem az Jspanok attak kegyelmetek kezeben hanem En fogattam Meg En wadoltam kegyelmetek Elwt azzal hogy az orban ky oth wagyon fogwa, Nylwan walo ky adot orw leweles ... ky En reytam es az En Jobagyomo(n) Ezt Myelte hogy Mykor Ez En Marhamat es Jobagyom Marhayat meg kerestek Mynden Ember hazanal az hon az Nyom meg alot Mynden bekessegel zenwette de az az Nylwan walo orw kyt En Meg fogattam, Nem akarta zenwedny Jobbagyomat Zytta zidalmazta fenyegete Twzel wlessel [Nagyfalu SzD; BesztLt 19]. *1573:* Kedden Zent Mihal Napian, Kadar Ianosnet Byro es Kiral biro vram eleot vadollia vala fekete Mate zomzedzagywal egetembe hogi haborgo Ember volna es Bekeielen [Kv; TJk III/3. 414]. *1582:* Sara Erdeos Ianos Relictaia vallia, vadoltak Awal ez Boregeteo Peternet, hog az en Nenemet Boregeteo Catus Azzont kerte volna eo arra, hog az fogoly Catus Azzonihoz be Menne Az Toromba es azon kerne hog Amit egzer vallot volna hwti zerent Azt esmeg vizza vallana es meg zabaditana ha Azt chelekedne ... Nene(m) Azt monda hogy eotet senki Ne(m) kerte, hane(m) lo Akarattia zere(n)t ment be az fogoly Azzonyhoz Az Toronyba [Kv; TJk IV/1. 93]. *1647:* Director Uramek kj hozatua(n) ... Nagy Miklost, es Kouaczi Juditot paraznasagh(na)k uetkeuel vadlak az teőrueni eleőt, mellict az két szemeli nem tagada [Kv; TJk VIII/4. 234]. *1650:* Director Vramek ... Boldi Kathat vadolliak azzal hogy ... arany keresztet lopot volna el [Kv; TJk X/2. 408]. *1674:* Czismadia Mihaly Colosvari, az Inctust fogoly Kabai Danielt vadollya az Szek eleőt azzal, hogy ... részeghen szallását invadalva(n), eőtet Nemes embert, kenyér eveő szolgája leve(n) kezében leveő bottyával annyira invadalta, hogj ha más emberekteöl ne(m) oltalmaztatott volna, talán halalra sebhetett volna általla [Kv; TJk XI/1. 308]. *1682:* Szovati Peter felesegetöl Laposi Katatol kivannyia hogy absolvaltassek mert paraznasaggal vadalta [SzJk 178]. *1726:* akik boszorkánysággal vadolták, Deliberatuma szerint réá nem kereste, sem pedig exmissioja utan ártatlanságával nem docéált [Dés; Jk]. *1735:* engemet a Decsi Tktes Nemes Tanács ... Deliberatuma mellett olly dolgokkal vádolt ... megis Zallogoltatott ... melly dologis ha az Inek vádlása szerint Comprobálodott volna a Tktes Nemes Tanacsot azon dologrol irt Constitutio szerint aggravaltattam es poenaztattam volna [Dés; Jk 151b]. *1773:* ök minket Gyogyiakul ... azzal vádolta(na)k hogy azon erdőt tellyességgel el pusztittyuk, hanem a ... Gubernium minket tiltsan el azon pusztitástol [Felgyógy AF; WH. 3 r. tanú vall.]. *1809:* Ezen kopatz és gondolatlan mentségével az én Jo Procuratorom magát vádolja, mert a maga állíttása Szerént az én Peresimmel edgyet értvén azon egy perben alattomban machinalodott ellenem [UszLt ComGub. 1655]. *1880:* Kovács Istvánné kihallgattatván, haszontalan szóhajtásnak mondja az egész dolgot, melylyel Ambrus Kata őt vádolja [M.bikal K; RAk 348].

Szk: *~ vki felől. 1604:* az J. panazzabul hauaselefeöldeben az Actort megh fogtattok, penzet 25 forintiat vivetek el, Azt vadolua(n) feleölle hogi eö neki penzet lopta volna el [UszT 18/147] * *törvényre ~. 1660:* Director Vraimek citaltatvan nehany itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozvegiet Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaiossagal boszorkanysaggal varaslassal melljeket az napokban exequaltatott Boszorkany aszszony Bartha Anna mint egy testamentaliter feleolle mondotta volna [Kv; TJk X/3. 263].

vádolhat 1. vkit vmilyen váddal illethet; a putea acuza pe cineva cu ceva; kann/darf beschuldigen. *1662:* Midőn azért fogyatkozásit elméjében szedegette volna[a], s mind gyermeki ellen, s mind maga ellen a fejedelem keménységét experiálta volna, ítélvén, hogy a portán a török nemzet előtt azokkal már vádolhatná, azok mellett a Zólyomi fogsága is nem kevesset fogna nyomni, de mindezek felett biztattatik a portának csak bátyja emlékezetire is hozzá való hajlandóságátul és jó akaratjátul [SKr 162. – [a]Gr. Bethlen István]. *1669:* Valamint, kedves Uram, Bátyám, annakelőtte igaz hívek s szolgájok voltam ő nagyságoknak, elhiggye Kegyelmed, ma is azon vagyok s maradok is koporsóm zártáig ... senki dextre aval nem vádolhatván sok gonosz akaróim közül, hogy én tudva szántszándékkal és ex deliberato consilio vagy ő nagyságok, vagy hazám ellen való dolgokban avattam volna magamat [TML IV, 555 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1672:* Kegyelmed a tévő légyen, az ellenek[a] való veszekedést, a mennyiben lehet, elkerülje, okot reá ne adjon, hogy ne vádolhassanak bennünket semmivel is [TML VI, 6 a fej. Teleki Mihályhoz. – [a]A németek ellen] | Látom, gonoszakaróim minden útakon igyekeznek végben vinni, Nagyságod előtt hihetetlenségben hozzák méltatlan személyemet; de nem félek, hogy igazán vádolhassanak, mert legkisebb dologban is bizony Nagyságodhoz való kötelességemet szentül megtartottam, megtartom ezután is [TML VI, 210–11 Teleki Mihály a fej-hez]. *1673:* akár jó s akár rossz választ vegyenek ezek is, ne vetnének csak mireánk s az ország se vádolhatna jövendőben, egyébiránt lélekben járó dolgok is forogván benne [TML VI, 424–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* A pápista atyafiakat is én nem vádolhatom, látván készségeket, csak mi calvinisták ne kereskednénk vallásunkkal és magunkat (némelyekrül írom) ne kelletnénk holmi keresztfogásokkal [TML VII, 393 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz]. *1699:* A holott Kegyelmed levelében azt írja panaszképpen, hogy ő nagysága előtt nem sok hitele volna, édes Komám uram, kérlek, ne vedd nehéz néven tő-

lem írásomat, mert bizony szívemnek Kegyelmedhez való igaz tökéletességéből írom, ő nagyságát avval nem vádolhatom [TML IV, 610 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* szombatra készüljön reá, mert olyan irgalmassággal folytatták eleitől fogva ezt a dolgot ... amely lélekkel akarnak az urak is megállni az előtt az ítélőszék előtt, ki eleibe apellál az rab úr, és olyan igazsággal kívánják folytatni, hogy senkit is a maga lelke ne vádolhasson legkissebb igazságtalansággal is [WIN I, 157]. *1845:* Minthogy azon ujlaki Joszágotska nem tulajdonom, hanem gyermekeimé örökös cserét benne nem tehet, majd ha el hunyok bánnyanak ők ugy azzal a mint tettzeni fog, leg alább engem nem vádolhatnak [Ipp Sz; Végr.]. *1879:* Nem tudom, Jakab Ödön, mely okon vádolhatsz te engem azért, hogy ilyen későre irok [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vádat emelhet vki ellen; a putea aduce acuzări cuiva; kann/darf jn beschuldigen. *1772:* Az I. Groffné engemet, maga méltatlan s ok nélkül valo hurczoltatásával ne vádolhassan, hogj a' Birák Urakis annalis bizonyosobban el hitethessék magokkal Malmomnak az emlitett okbol valo hibázásat [Kük.; JHb LXVII/230]. *1829:* Hogy a' Fel peresek engemet vádolhassanak ... azt kiránnyák bizonyíttani hogy azt[a] Néhai Férjem váltotta volna ki [Ne; DobLev. V/1155. 8a. – [a]A szóban forgó szőlőt]. *1843:* Izraelita Pável Márton mint Liferáns az fák administratiojához hozzá kezdett. – ennélfogva a' Ferentzi Józseff által fel hozott azan állitás; – hogy azan administrálando fák Ungvári György ur[a] által administráltattak volna merőbe alaptalan ... nem vádolhattam tehát emlitett Ungvári György urat, hogy aztat egyetértőleg Pável Mártonnal administrálták együtt mint tulajdonát [Dés; DLt 1480. – [a]A hidépitő mérnök].

vádolkodás vádaskodás; acuzatie; Anklage. *1797:* vagy hat hetekig a' Mlgs Bartsai Anna Kis Asszony engedelméből oda keringvén a' Mlgs Exps Uraság ellen valo vádolkodás végett [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Vő. a *vádaskodás* címszóval.

vádolkodik vádat emel; a aduce acuzări (cuiva); anschuldigen. *1726:* Valaki a pap vagy deák ellen vádolkodni akar, azt irásban adja fel a mlgs püspök ő ngnak vagy vicarius uramnak [Cs; SzO VII, 325].

Vő. a *vádaskodik* címszóval.

vádoltat váddal illettet vkit; a face (ca cineva) să fie acuzat; anschuldigen lassen. *1672:* Édes Bátyám uram, bizony ezek, ha valami kedvetlenség lött volna az portáról, készek lettek volna magunkat is kézben adni, mikor magok akarván követet küldeni, aval akartak vádoltatni | Ott[a] semmi híre nincsen, hogy Kegyelmed elment volna, mégis majd vádoltatni akarták [TML VI, 362, 388 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. – [a]A török táborban].

vádoltatás vádemelés vki ellen; acuzare; Anschuldigung. *1730:* Esküszöm az elő Istenre ... hogy ... káromkodásomert s Paráznasággal valo Vádoltatasomért ... elő allok az Törvenyre magamat el nem vonván el nem szököm, el nem bujdosom [Dés; Jk 400a]. *1802:* ő[a] ... protestál és excipiál azon Fatensek ellen mig eddig ő Nékie nemís adattatott idő a maga vádoltatása alol valo ki tisztitásra, azért a maga bűnéből valo ki tisztitásra 15 napokbol állo idő adattassék [M.bikal K; RAk 85. – [a]A paráznasággal vádolt vak cigányné].

vádoltathatik 1. váddal illettethetik; a putea fi acuzat; kann/darf anschuldigen lassen. *1662:* az haza közönséges megmaradásának szeretői és oltalmazói ... hogy az új fejedelemmel együtt a végzésnek megrontásával is méltán ne vádoltathatnának, csak a szokás szerint, had és fegyver nélkül mentek[a] és gyülekeztek vala | Mellyeknek[b] hogy nem is egyéb, hanem a jobbágyi kötelességnél szorosabb kötelességből lett lengyelországi hadakozásbéli nagy romlás volna az oka ... Mellyben a török nemzet is annyiban nem vádoltathatnék, mert minekutána a fejedelem porta híre s engedelme nélkül ollyan nagy dolgot próbálván ... ollyan hűsége ellen vétett és az portával frigyes nemzet ellen hadat indító fejedelmet nem szenved, választana mást az ország [SKr 404–5, 487–488. – [a]A medgyesi gyülésre. [b]Az ország nyomorúságainak]. *1663:* De hogy, kegyelmes Asszonyom, ne vádoltathassam Nagyságod parancsolatjának való nem engedésemmel és hátra levő nagy rész fizetésem is ily okokkal nem tarttassék el, csak Nagyságod parancsolja meg mind a számtartónak s mind az udvarbirónak, adják jegyzésben, micsoda falukon micsoda adó s mennyi s ki idejebeli restál ... felszedetni bizonyos emberim által kész leszek [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1669:* uram, hazám, nemzetem, annál inkább Istenem ellen való árultatással nem vádoltathatom, mivel én mire czéloztam, czélozok ma is, Isten tudja, hogy én bizony vallásomat kivánom virágzóbb állapotra juthatni és az iga alól kiszabaditani [TML IV, 604 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1673:* Az az argumentumok, hogy ha két-három lator ember cselekszi, ők azért nem vádoltathatnak etc., de arra könnyü volna az felelet: miért jártak s járnak ma is azoknak nyomokon? [TML VI, 424 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Kegyelmetek részérül igyekezzenek azon, ne vádoltathassanak háládatlanságnak vétkével; egyébaránt is napot lemenetkor szoktak dicsirni [TML VII, 493 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1709:* Ugj informáltatunk hogj ki ment dispositionk és parancsolatunk s Mel(tósa)gos G(ene)ralis Vrammal tött accordánk ellen az hus(na)k Bétsi fontyá(t) kltek három pénzen és nem kettőn vágottya az Mészák (!) székb(en), melj ha ugj vagjon vakmerőséggel és engedetlenséggel méltán vádoltathatik kltek [Nsz; KvLt I. 199a gub.].

Szk: *vki lelkiismeretétől* ~. *1660:* Hogy azért sem magunk lelkünk esméretitől, sem egyebektől is ez iránt is ne vádoltathassunk, hazánk mostoháinak is neveztessünk, eltökéllett igyekezetem az, hogy közelebb és kegyelmetek közé az haza szolgálatjára magamat több bocsületes hazafiaival együtt bépraesentálni ne halasztanám Istennek ő szent felségének szent segedelméből [KemIr. 337]. *1663:* hidgye el Nagyságod, sok elmém törődési után vettem is magamat ez írásra, de azt gondoltam, ha jövendőben ilyen dolgok miatt Nagyságtok kárt találna vallani, ha mástól nem is, magam lelkem ismeretitől méltán vádoltathatnám [TML II, 491 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. vád emeltethetik vki ellen; a putea fi acuzat pentru ceva; kann/darf anschuldigen lassen. *1704:* intik az urak az statusokat hogy ... a voxot ne denegálják, mégpedig irásban, amint az generál kivánta, hogy valami módon, crimine laesae majestatissal ne vádoltathassanak [WIN I, 159].

vádoltatik 1. vki váddal illettetik; a fi acuzat; jd wird anschuldigen lassen. *1589/XVII. sz. eleje:* Senki az Mesterek közwl ne mereszellyen edgi bizonios wdeőre kwlőmb emberektől, kwlőmb kwlőmb heljeken, kwlőmb kwlőmb miuet fel fogadni, es arra az Gazdakat bisztatni, hogi az

Mester Jambortalansagnak neucuel ne vadoltassek [Kv; KőmCArt. 17–8]. *1631:* ha miwell gonoszakaroitull Vadoltattnek: hogy magat Expurgalhassa; Eggik felnek eziak Szawara megh nem nyügszünk; hanem értésére adwán; Mágatülis Wégere mégiwnk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlev. Kemény Jánosnak]. *1657:* az cseh király Fridericus segítségére küldötte volt Kornis Zsigmondot, Bornemisza Jánost az fejedelem; s megnehezedvén az király dolga, újabb segítséggel Pécsi Simont is elküldötte, ki azzal vádoltatott, hogy studio procrastinálta volna, és nem érkezett volna az harcra [KemÖn. 15]. *1658:* Popa German aval vadoltatik hogy a' Szegedi vram jobbágyat halalakor nem communicalta [UF II, 191]. *1665:* Ezenb(en) Contarsagnak vetkevelis vadoltatvan eo Kege, imponaltatott fel ghira ezwst bwntetes rea, ugy mindazonaltal, hogy manifestalodvan abbeli artatlansagha, Szamveveo Ur(ain)k annak idejeb(en) relaxallyak ez bwntetest eo Kegenek [Kv; ACJk]. *1676:* Hogy Sidó Jánosnak eddig kézben nem kerithetésére és instructiónk szerént eddiglen tovább való nem procedálásunkért s vigyázatlansággal is vádoltatván mi kegyelmes urunk Nagyságodnak, mint látyuk: mindezeket igen szomorúan értyük [SzO VI, 356]. *1706:* ha azokkal vadoltatnám ... azokban olyan artatlan vagyok mint az mai szült Gyermek [ApLt I Apor Péter lev.]. *1759:* holmi lopagatásakkal vádaltatik [Szászerked K; LLt]. *1763:* Bulzesden lako Dsurs Avram, és Felesége Maria ... felesegestől (!) bigámiaval vádoltotván ... el fogattattak [H; Ks 72. I. 34]. *1783:* Kinde Andonia ... Vádoltotott eö Nsga előtt hogy sok interessatiokot Cselekedett volna mind D(omina)lis biro az eö Nsga, Joszágában [Radnót; BfR Városi Simon ns vall.]. *1806:* atyafiságtalansággal ne vadoltossam [Kisesküllő K; Somb.]. *1845:* Sebész Lengyel Joseff ... Böződ Ujfalvi bizonyos kisdedeknek oltas következtébenni el fekélyesedésekkel vádoltatott [Usz; UszLt XI. 85/4. 103]. *1848:* Ezen végső fel szollitást tettem főleg általam tisztelt Apossáért ... hogy ne vádoltassam atyafiságtalansággal [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *vki lelkiismeretétől ~.* *1737:* Én bizony Ngos Uram olj igaz hüséggel s indulattal viseltetem Ngodhoz, hogy soha ez iránt lelkem ismeretitől nem vádoltatom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz].

2. vki ellen büncselekmény miatt vád emeltetik; a fi acuzat pentru ceva; jd wird anschuldigen lassen. *1573:* Biro vra(m) törwenie az hogi Miert Inmar keszeo alasfel Bwdosny es Mas hazat keresny Kadar Ianosnenak, Azert Maradion Bekeszegel De vgi hogi zomzedywal bekewel lakick, hwl penig ez vtan vadoltatik zomzeditwl es Rea Byzonitatik, ky haniataszek onnatth [Kv; TJk III/3. 414]. *1593:* Eotweos Andras ... vadoltatik hogy Criminalis caussakat zarwas bwncokert Inditottak volna ellene, de eo az vetkeket compositio Altal sopialta volna fedte volna be, de az bwn vgia(n) fen Allana az eo zemelien [Kv; TanJk I/1. 211]. *1670:* Infidelitassal vadoltatik az Aszonj meljet ha el akar bontani, ferjehez redealjon, különben az sok bizonsagok(na)k vallasokat pertinatiajaval abban valo perseveralasaval stabiljalja [SzJk 111]. *1674:* Óláh Nagy Jánosnét citaltattuk rend kűvűl valo átkozodással és szitkozodással vádoltatván [Kv; Szám. 34/L. 3]. *1675:* Sütő Toót Andras T. N. Banffi Dienes Ur(am) sűtője hűtetlenséggel es hogy ebekkel fertelmeskedet volna vadoltatik feleségétűl Barta Ersebettűl [SzJk 127]. *1698:* (Joh. Szabo alias Hathazi felesége) ... paraznasaggal vádoltatott volna ... azert megkivanom a' Jure hogy hogy (!) Ország Törvénye szerint büntetődgyek [Dés; Jk 269b]. *1728:* Hadnagy Lőcsei Joseph Atyánkfia ... Incaptivaltatta ... Nagy-Győri Kőmies Györgyött és az Peter János Feleséget Mihaly János Annát illy okon, hogy egjmással lőtt Paraznasággal vadoltattanak ... Minthogy Nagy-Győri Kőmíves György ellen lőtt Inquisitoria Relatoriab(an) ... Paraznalkodások iránt nem lévén elegséges documentum hogj Halalra Sententiaztassek ... büntetetlen semmikeppen nem hagyathatott, hanem ... a N: Város Piaczán erőssen meg palczaztassek és az Városrul s hatararul in perpetuum exterminaltassek [Dés; Jk 35a]. *1754:* Körösi Mihályné Csete Boritza sok káromkodasokal, és iszszonyu vezekedesekkel vádaltatván Emellett Urát nem betsülvén, most ugyan az Toronyban 50. kemény paltza ütésekkel büntettetik [Kv; TJk XVI/8. 47]. *1762:* a mostoni A. Criminalis dologgal vadoltatott, minthogy az orgazdaság juxta Apr. Cons. ... Criminalis [Torda; TJkT V. 86]. *1765:* váldoltatik az I(net)a ... hogy ö bűjes, bajos boszorkanysági mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártatt [Torda; TJkT V. 290]. *1767:* Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hűtösseitől azzal vádoltatnak, hogy ... megye gyűlésin ... nyelveskedtek [Fotos/Martonos Hsz; HSzjP]. *1772:* akár Juh akár Csorda Pásztor legyen, ha be adatik az Határ Biró büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel vádoltatik [HSzj *juhpásztor* al.]. *1849:* a két egyenetlenkedő felek közzül az egyik nősparáznaság bünével, a másik tetemes lopás vétkével vádoltatik [Kv; Végr. Vall. I].

3. vádként felhozatik; a fi menţionat ca acuzaţie; wird als Anschuldigung benennt. *1782:* Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind juhpásztorok tűrhetetlen károkat tesznek, azért amelyik a pásztorok közül ... ha beadatik, az határbíró büntesse egy-egy forintig, valahányszor a gabonabéli kártétel vádoltatik [Oroszfalu Hsz; RSzF 172].

vádoltatott aki ellen vád emeltetett; care a fost acuzat cu ...; wurde angeschuldigt. *1677:* Arultatással, s' egyéb Notat illető vétekkel vádoltatott residentias Nemest, törvény előtt meg-fogo, s' javait el-foglaló, in Notam incurral [AC 252]. *1704:* igen sok példák vannak ... hogy az árultatásnak vétkével vádoltatott emberek mindenkor elsöbben megfogattattanak, és azután iuris ordine persequáltattanak [WIN I, 159]. *1726:* Az Actorok ő k(g)l(m)ek az Inctus Nagj Marton es velle édgjút vádoltatott Olah Annucza ellen semmi világos paráznaságot ... nem importalnak [Kv; TJk XV/6. 77] | Valaki a pap és deák ellen vádolkodni akar, azt írásban adja fel a mlgs püspök ő ngnak vagy vicarius uramnak ... ha bűnösnek comperialtatik a vádoltatott fél, hadd büntethessék meg, ha pedig méltatlan leszen a vádlás, a vádló fél érdeme szerint büntetődjék meg [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. *1807:* Ezek szerént eléggé megvilágosodván, hogy vádoltatott Fitori Péter feleségével együtt tolvajlották az actor csűrét, hogy az elorozott búzát megfizesse, a büntetés kiszolgáltatására a concernens tekintetes szolgabíró úrnak általaladattassék, itéltetett [F.rákos U; RSzF 169].

vádoltattatik váddal illettettetik; a fi acuzat/învinuit pentru ceva; wird anschuldigt. *1662:* édes szívem, közületek alkalmatlanul elköltözzem, nem akarom, hogy tűletek és mind tűled, édes szívem, mind jövendőben az édes kis leányomtúl gondviseletlenséggel ne vádoltattassam [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz].

vadoltovány nem nemesített oltvány; un fel de altoi; wilde Pfropfreis. *1844:* Martius 31n Betski Gabor által F Fejér V(árme)gyéből Mihalyfalvárol hozot, hires ugy nevezet téli Bartok almát 1844(ben) az Uj szölö hegybe oltattam két tökébe ... apr. 4n ... a fen irt Bartok almából ... két águ oltovány(na)k egyikéb(e) megint bartok almát, és a mész vermen felyül levö vad oltovány egyik ágabais [M.köblös SzD; RLt].

vadon szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *erdö* rengeteg; codru (secular); alte Wald. *1712:* a' Monosteria mellett lévö nagy vadon erdöb(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdöböl fogott egy darab Szöllö hegyet, és maga ki is irtotta s Szöllövelis beültette [O.németi BN; EHA]. *1714:* Csak nem meszsze a faluhoz kezdödvén eredeti a nagj vadon erdök kozöt két setét kietlen völgjekbül le folyo két patakocskáknak melyben Pisztrángok teremnek [Sztanisa H; JHb XXXVII/7] * ~ *hely* erdö; codru; Wald. *1584:* Catalin papfalwy Jllies Ianosnak a' fogolnak edes leania vallia ... mikor esmegh Az Erdeore hiwt volna[a] velle ... El Ne(m) tere az eö gonoz chelekedetireól hane(m) ollia(n) vadon helyennis eg fanak tamaztwa(n) nagy erözak zere(n)t fertelmeskedet velem [Kv; TJk IV/1. 305. – [a]A valló apja].

vadpáva siketfajd; Tetrao urogallus; cocoş-de-munte, cocoş-sălbatic; Auerhuhn. *1708:* Az Puskások ... nem ejthette(ne)k egj v (!) kecskénél és egy vad pavanal egyebet [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1729:* két Vad pávát s hat Császár Madarát küldötte(m) kivánom költhesse Nagyságod fris egességel [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. *1740:* Biro Uramnak fizettünk 23 madárért, két faj tyukért, egy vad páváért fh. 6,, 53 [Kvh; HSzjP]. *1860:* 1860dik évi September 1én a ki töltött állatok száma, és neveik[a] ... Vad páva 1 [Kv; Újf. – [a]Köv. a fels.].

vadpávatyúk nöstény siketfajd; femeiuşca cocoşului-de-munte; Auerhenne. *1738:* nem lévén mivel most egyébbel kedveskedgyem Excellentiádnak küldöttem kilencz Császár madarát, és egy vad Páva tyúkott [Csomafva Cs; Ks 99 Baló József lev.].

vadpetrezselyem petrezselyemlevélhez hasonló gyomnövény; Thalictrum minus; rutişor; petersilieartiges Unkraut. *1778:* kaszálo ... vad hely vizes s inkább vad Petreselmet terem s pipa szár tisztitot mint egyebet [Marosesapó KK; Berz. 8. C. 18]. *1842:* azan Burjányok állanak Kerek nádra levélböl, vad Petresellyemböl, Pipe hurbol [DLt 85].

vadrágás vadállatoktól megjelölt terület; roadere; von Wildtiere markierte Feld. **Hn.** *1806:* A' Vad rágásba (sz) | A' Vad rágáson innen a' Szöllö mellett (sz) [Kusaly Sz; EHA].

vadrakottyafö vad(rekettye)füzes felsö része; partea de sus al răchitişului; oberer Teil des Wildginsters. **Hn.** *1637/1687 k.:* Vadrakottya föb(en) egy föld [Kebelesztiván MT; MMatr. 298].

vadréce 1. vadkacsa; Anas platyrhyncha; raţă sălbatică; Wildente. **Sz.** *1782:* a' vad rétzét a' To szélin, ugy az oláhot is Oláh ország szélin hogy bé ne mennyen nehéz meg tartani [Brassó; BetLt 4 Ujvárossy István lev.].

2. vadkacsa húsa; carne de raţă sălbatică; Wildentenfleisch. *1710 k.:* Szállásom egy vén özvegyasszonynál volt, kinek két nagy leánya vala: Hadviga a nagyobbik, a kisebb Sára ... Sára ... nékünk olyan jó magyar módra fözte az étket, mert a sok magyar deák már megtanította volt. Derék specialékra nem vágytunk, az erszény sem bocsátott ... vadréce, tengeri nyúl, disznóhús, kolbász [BÖn. 575]. *1788:* most két lovon küldek ... két vad rétzét melyet én löttem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1790:* küldök két melyesztett malatzot, három vad Rétzét és öt kászu Sajtat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1798:* Küldök négy Nyulat, két vad Rétzét, két huros madarat. Egy hartsat [Gernyeszeg MT; TL. Makkai Sámuel tt gr. Teleki Lászlóhoz]. *1817:* Köszszönöm az el küldöt bárány és ösz hus (!) nékem is hoztak egy szép tsukát és egy vad rétzét Kapusrol [Gerendkeresztúr TA; IB. Székelly János birt. Bethlen Sámuelhez].

3. kitömött vadkacsa; raţă sălbatică împăiată; gepolsterte Wildente. *1860:* 1860 dik évi September 1én a ki töltött állatok száma, és neveik ... 10 vad rétze 3 [Kv; Újf.].

vadrépa vadmurok; Daucus carota; morcov sălbatic; Wildkarotte. *XVI. sz. e. f.:* De napello – vad repa [MNy XXI, 142].

vadrét termékctlen, müveletlen rét; fîneaţă (de luncă); unfruchtbare Wiese. **Hn.** *1781:* A belsö vad réten [Mv; MvHn]. *1799:* az Hideg Völgy fele az ugy nevezett Vad rét [Mv; MvHn].

vadrózsa fehér v. halvány rózsaszín virágú, csipkebogyót termö, tüskés cserje; Rosa canina; trandafir sălbatic/de cîmp, măceş; Dornrose, Hagebutte. *1719:* A mig kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával[a] ... toldják foldják életeket [Cssz; SzO VII, 261. – [a]Folyt. a fels.].

vadság 1. szilajság; faptul de a fi greu de stăpînit; Ungezamtheit. *1811:* Hibádzik, ki tüzit a' bolondságában Keresi a' Lónak, 's felénk vadságában [ÁrÉ 150].

2. termékctlenség; fertilitate slabă; Unfruchtbarkeit. *1677:* Ezen udvarházhoz jobbágyok nem lévén, ha az hozza való földeket feliben kezdik colaltatni, az helynek felettébb való vad és soványságához való képest, az mint referaljak, nem sok haszon jö ki belöle [Rákos Cs; CsVh 54–5]. *1752:* hol a' sok essözés hol a szárazság, egyszoval vadsága és soványsága miatt határunk(na)k igen vékony Gabonaink termenek [Lúdvég K; Told. 30].

3. durvaság; sălbăticie, cruzime; Grobheit. *1823–1830:* Istenem! mennyivel több itten Erdélyben a' Vadság, és durvaság, mint a' kül földi pallérozottabb helyeken; emlékezem, hogy irtozatos Maszkarások öltöznek Erdélyben, hogy még a' nagy Emberek is irtoznak tőllek; söt sok Gyermekeket rontott ki a' nyavalya miattak [FogEK 425].

4. pallérozatlanság; lipsă de finete; Grobheit. *1808:* fájdalommal tapasztaljuk, hogy ezen szép nyelvünk[a] mind eddig eredeti vadságában miveletlen maradott [KJ XXX/XII. – [a]Az oláh].

vadsertés 1. vaddisznó; Sus scrofa; porc sălbatic, mistreţ; Wildschwein. *1791:* A' vad Sertésekkel is a' Biró tsinált à mit akart [Fog.; Ks I Horvátovits István lev.] | A' vad Sertésekkelis à Biró tsinált a' mit akart [Fog.; Ks 94 Vegyes lev.].

2. vaddisznó húsa; carne de porc sălbatic/mistreţ; Wildschweinfleisch. *1808:* 1 Vad Sertés f. 28. 21 [Déva; Ks 99].

1809: 2 Vad Sertes 45 – … Egy vad Sertésért 40 – [WLt Cserei Heléna jk 1a].

vadsertésbőr vaddisznóbőr; piele de porc sălbatic; Wildschweinleder. *1832:* Egy vad sertés bőr [LLt].

vadsertéspásztor vaddisznópásztor; porcar; Wildschweinhirt. *1842:* Fizettem a Vadsertés pásztornak botskorra 10 Rf [Görgény MT; Born. F. Vc].

vadszőlő a szőlővel rokon, felfutó díszcserje; Parthenocissus; vită sălbatică; Wildrebe. *1725:* (Az Oltnak) mikor az innetsö ágán által usztunk Szederjért vagy vad Szöllöért nékünk Gyermekek(ne)k azt mondták: Bizony meg vér a' Tisztartó [Hévíz NK; JHbT]. *1756:* A Sajto szinnyel által ellenben … vagjon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalai Létzekkel öszve foglaltatott … Vad szöllövel fogatatak egészszen bé [Branyicska H; JHb LXX/2].

vadul zorddá/kellemetlenné válik; a deveni neprietnic; etw wird rauh, wild. *1735:* Az Excellentiád dinnyére való appetitussa késöre jött meg, minthogy már Lörincz napja elmult és az idöis látom vadulni s hidegülni kezdett, talán továbbis nem fogja appetalni Excellentiád [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.].

vadvackorfa vadkörtefa; păr sălbatic/pădurеț; Wildbirnbaum. *1774:* az Falu felöl valo részének Ajjában bőven tanáltatnak Vad alma és Vad Vatzkor Fák [M.kályán K; EHA].

vadvenyige vadszeder; Rubus fruticosus; mur de pădure; Wildbrombeere. *1823:* Vagyon … egy alkalmas Nagyságú sziget … Nehai Consiliarius B. Banffi Sigmond Ur eo Nagysága idejében több Gyümölts Fák … voltanak benne 's vagynak ma is … eleitöl gyümölcsösnek tartatott … ennek elöttc igen szövevényes és haszontalan Cseplesz vadvenyikékkel és egyébb bokrokkal tellyes volt [Marossztkirály AF; EHA].

vadverem vadak befogására ásott verem; groapă/cursă pentru prinderea animalelor sălbatice; Grube als Falle für Wildtiere. **Hn.** *1802:* A' Vad Veremnél (c) [Röd K; EHA]. *1836:* A' Vad verembe (c) [Röd K; EHA].

vadveremi a Vadverem (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vadverem/Odverem; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vadverem: **1.** Vadveremben lakó; care locuiește la Vadverem; in Vadverem wohnhaft/wohnend. *1734:* A malom Cserét … a Vadveremi Falusiak adták vólt a Bánfi Urak(na)k az Karácsonfalvi malomhoz [M.bece AF; EHA].

2. Vadveremhez tartozó; din/care aparține de Vadverem; zu Vadverem gehörig. **Hn.** *1734:* Beczei és Vadveremi határák(na)k [M.kece AF; EHA]. *1796/XIX. sz. eleje:* A Vadveremi Határ szélben [M.lapád AF; EHA].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vadverem lakosa; locuitor din Vadverem; Bewohner von Vadverem. *1745:* A Kosár Cserc, ez is Tölgy fás és Cserfás Erdö volna de eztis a Vadveremick igen el pusztitották [M.bece AF; EHA].

vadveres 1. rikító vörös; roșu țipător/prea intens; knallrot. *1705:* (A) Ladaknak hozza volt 5 sing szelessege 1 sing, magassaga a mint az öregh deszkábul ki tölt Most Num: hatot csinaltunk, Ezeket mü festettük megh vad veressel gyontároson [Kv; ACJk 61].

2. rikító vörösen író; ca roșul țipător/intens; wie die Farbe knallrot. *1831:* erdö táblázni a Tkts Comissinak (!) egy vadveres plajbász 10 xr [Torda; TLt].

vadzabos vadzabbal elegyes; amestecat cu ovăz sălbatic; mit Wildhafer gemischt. *1744:* Valami Vad zabos arpa [Buza SzD; LLt 181]. *1776:* percipialtam … Czikudi Tavasz Buzának Elejit metr 52 Just. 8 Rosta allyát Harmadgyával edgyüt metr. 17 NB. Ennek Másodgya nem lett, mert igen gazos és vad zabos volt [Mezőméhes TA; WassLt].

vaflot átkozott; blestemat, afurisit, ticălos; verflucht. *1573:* Barbara vendler gerginc Azt vallia halotta hogy Albert leorinche (!) azt hannya volt telman Benedekne eleybe … Meny ely te lictariu(m) lopo vaflot (!) [Kv; TJk III/3. 214].

vág 1. szilárd anyagot éles eszközzel két v. több részre választ; a tăia; schneiden. *1574:* Filep Eotthwes Lazlo szolgaia Azt vallia hogi Latta hogi az fagios ganet vagya volt Racz ferencz, Es az Tapazto Istwan fiacs … Nem hallota hogi semmyt zolt volna ferench hogi ely kellien onnath [Kv; TJk III/3. 338]. *1585:* Az Zekeret eg lo el ragada, Az zeker el teorek, a kerekek ki egy fele ky mas fele menne, Az kepirone fia … az egyik kereket vagia vala … Ezzel az Iffiu Nem elegedek, hanem sywegęt(is) fel veowe az embernek [Kv; TJk IV/1. 474]. *1592:* Veöttem 4 fwrez dezkat, kit oda uitettem kin abarlottak kin vagtak melliet kit el hasogattak kit el uittek, fizettem erte f 0 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével]. *1600:* Az Monostori Agiagh birotol hogj az Agiagot megh keouettwk es az kik vagtak Auual eggywt Attam d. 18 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1634:* Tudom hogy Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Szilvás keozeott vagdal vala valami czontorek Szylua fa teorzeókeokett Szennek valott … az czigany monda, nem czinalok en semmi kartt cziak teorseok darab fakat vagok [DLt 383]. *1642:* oly Tamadas leott vala, hogy az kaputis reank vagtak [Gyalu K; GyU 81]. *1729:* egj Kapu aly fát vagok sarkostol [A.karácsonyfva MT; Told. 31]. *1745:* Egj darab sot két felé vágták, égj fa so külü közre maradott [Balavásár KK; Ks 18. XV. 13]. *1748:* volt à Kolosvári Divisioban egy jó fele gyöngyös párta, mely felett nem alkhatván meg külömben, három részre vágták [Torda; Borb.]. *1783:* Kömives alias Bandi Miskat … meg fogok mint hogj tüzi fát vág vala … de sok könyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsáttok magát, Zálagot vévén tölle fejszéjét és övedzö Szijját [Kissáros KK; JHb XX/8. 13]. *1818:* Tessék kegyelmednek azon el hordatt fákat viszá adni a több ottan lévő le vágat s vagatlan fák<at> ellenztetik és tiltattyák hogy … azokat el horda<tni> és vágni ne mérészeljen [Szentimre MT; BalLev.]. *1840:* Bölkény[a] … Gyalagassai öll fát vágtak a Motsáron leeset tökékböl [Born. G. XXIVb. – [a]MT].

Szk: *ösztöke ~ni. 1761:* én az hazban voltam esztike vagni [Illyésfva Sz; BfR 45. 12 Marusan Vanka (30) zs vall.].

2. fát kivág; a tăia un arbore/copac; Baum fällen. *1588:* Aprilis Byro vram Kywlte Tarpay (!) Gergelt fellekre Reaz (!) Kenezheoz, hogy fat wagianak az Espotaly gatyahoz egy

lora atta(m) f. – d. 6 [Kv; Szám. 4/III. 76]. *1604:* Az Zaldok sorkanys vaghtunk fat [Abásfva U; EHA]. *1606:* Mikor Bernatfj Janos Jobbagj Valank, fenycófat cheótertet vagtunk ott az Veres Patak fejen az datkan [UszT 20/74 Joannes Magiarj de Farkaslaka (32) lib. vall.]. *1654:* az erdönj fat vagot zapor tartonak [Mv; MvLt AAll. sztlan]. *1664:* A' fa bért a' Praedikátornak Mesternek ugy vittük ab antiquo, hogy az ökrötlen ember vágni segitett fát az ökrös embernek, s jo el vehető szekér fát vittek [Somosd MT; MMatr. 88]. *1698:* ă Czinteremre is vágta(na)k cönnön magok ă Falubelick[a] [Andrásfva MT; BálLt 50. – [a]Fát]. *1750:* az midönnis az fát vágtom volna oda jűve Also Fülei Sise György harmad magával s meg akara kötni de egyik közűllek aszt mondá ne kössük meg, mert ki menetelet ezen erdönek hogy lészen nem tudgyuk s kárt fogunk vallani [O.léta TA; JHbK LIV/33. 5]. *1752:* az Fát a mellyet vágtom volt még leuen eregeltem vala [Szeredasztanna MT; LLt Fasc. 22]. *1763:* senki ököt, hogy potentiose Tit. Wáro Moses Uram erdejére mennye(ne)k nem küldötte, nemis vágtonak kűlömb(en) belölle hanem ha valamellyik tudatlanságbol [Gambuc AF; BK. Irimie Pavel judex (30) jb vall.]. *1798:* vágtanak huszan öt ölöt [CsS]. *1841:* Bőlkény ... Gyalagassa öll fát vágat a völgyőn [MT; Born. G. XXIVb]. *1858:* sohol és semmi szin alatt fát vágni jogositva nem lészen [Kendilóna SzD; TKhf 15].

Szk: *~ni való. 1756:* A meg nevezett Őrményes Patak nevezetű Erdőben ... olljan ell vágat Erdő volt, hogj alig kaptunk vágni valo fát [Kóród KK; Ks 17/LXXXI. 15] * *bokor ~ni. 1826:* Annak előtte kalákába lévén Szotyori Mihály Uramnak Bokor vágni, szabad járást engedett [Lisznyó Hsz; HSzjP Rádully Josef (30) vall.] * *borna ~ni* cölöp vágni. *1689:* az erdőre küldöttem borna vágni [Páva Hsz; HSzjP] * *fa ~ni. 1588:* 12 Aprilis Terpey (!) Gergely Byro Akaratiabol az felleky Kenezheoz feyzes Emberek Menenek alla fa wagny f. – d. 6. 14 [Kv; Szám. 4/III. 76]. *1748:* a' Darabantokot, 's Cséplőköt oda jártatta fa vágni, ganéj hánni, lohoz látni [Marossztkirály AF; Told. 56]. *1756:* ő Nga Emberei ... mentenek volt fa vágni [Kük.; Ks 17/LXXXI. 15 vk.]. *1782/1799:* a' Pásztorok nem engedik hogy oda mennyünk fa vágni, azt mondják hogy az uraság porontsolta [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 384].

3. kisebb darabot éles eszközzel leválaszt vmiről; a tăia o bucată din ceva; einen kleineren Teil aus etw schneiden. *1667:* Tudom aztis hogy egy kevés buzát rakot volt oda egy kis asztagb(an), az más ember gyepűjében vágot volt egy kis darabot alája [Kv; RDL I. 148e Martinus Kováts Colosvariensis nunc Custos vinearum in promontorio Békás patak (35) vall.]. *XVIII. sz.:* A pad alatt kakasüllőn Vagyon egy szalonna, Kinek régen Puszta Pál[a] volt Hires mészárossa. Vágj egy darabot, ha nem avas, Tyúkmony rátottába: Barátinkat hívjuk öszve Este vacsorára [EM XX, 497 Tréfás ének. – [a]Közlő megjegyzése: Ma: Senki Pál]. *1823–1830:* Ő eklézsiai gyűlést tartott, s azután rendre kezdettek ételt hozni ... Volt hozza egy fakalány is. De kés, villa nem. A pennacsináló késeeskémmel vágtam kenyeret, az húst meg szaggattam is [FogE 276].

4. *követ ~* malomkövet vág; a face/tăia crestături/şanturi în piatră de moară; in den Mühlstein Einstriche/Vertiefungen schneiden. *1747:* en eleget forgottam a közepső Malomba josival edgyütt, egynihanyszor segitettem a követ is vágni [Déva; Ks 101].

5. nyír; a tunde/tăia; schneiden. *1829:* Vaszi Patkovénak ... a' haja kurtán büttösön vágva [DLt nyomt. kl].

6. éles eszközzel testrészt eltávolít; a tăia (o parte a corpului); einen Körperteil schneiden. *1567:* in platea vxorem Elie Paisos audisset dicentem ad Emericem Hari in domo Ezt fogd ezt fogd, e gylkos bestye hires kuruafiat ez az en fiamnak hengere ha ma az en fiam meg hal holnap enmagam feyet vezem az bestye kurwaffianak ha eccer el ne(m) waghatom mind addigy vagom mig nem el zakad [Kv; TJk III/1. 49]. *1570:* Kalliany Agoston hithy zerent vallya, hogy Az Jnas Mely ez elymwlt napokban Janos kowachnal tanwl volt ... Bankodyk volt, Kerdy my oka legen, Azt Mongia neky hogy az Gazdaya Janos kowach kerthebe Ment volt az Gereb gérgh Tehenę, Egy zekerchewel Akarta az farkat vagny, Es valamynt ne(m) akartyawal (!) Az Jnath vagta le [Kv; TJk III/2. 18]. *1630:* latta(m), hogi harom dizno halua fekszik vala ... mind az harom eöregh dizno vala, Negjediknek az Czubakiat vagtak vala azys megh holt annak utanna [Mv; MvLt 290. 221b]. *1660:* Én is írhatom Kegyelmednek, ezen órában hozák Mikes Kelemen uramnak, hogy az szegény Bakó Istvánt Erdélyben felakasztották, Lázár István uramat tizezer forintig megsanczoltatták, kinek orrát, kinek fülit vágják [TML I, 532 Petki István Teleki Mihályhoz Munkácsról].

7. lemetsz; a tăia (ceva); schneiden. *1576:* Meg Alkwnak Igy hogy Nyolch fory(n)tot Ada cyk falwa a toth fyaynak, es a toth fyayis a falwal egywt zabadda hagyak a cyk falwyakat hogy lezzet (!) karot Zabad legyen vagnyok [Jobbágyfva MT; BálLt 78]. *1577:* a Tóth fiays zabadda hagiak a' chykfaluiakat, hogj vezzeot karoth zabad legic(n) vagniok [Mv; BálLt 78]. *1590:* 15 Marty ... Adatot Az olahoknak az kyk az Tywysset vagtak Zenafyúbe f. – d. 22 [Kv; Szám. 4/XXI. 17 Kiss István sp kezével]. *1729:* vagtam vagj ket par horgatis az pajtamra [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1742:* egy Küs Kunnyonak való veszszőt, Karot és Perelyet vágot [Bernád KK; Sár.]. *1755:* az Pestis előtt Iffiu legény voltom, és a johokkal az maroson tul ott jártam, de a Ditraiak nem engettek hogy ott vágjuk (!) az johoknak hanem által jöttünk ... itt legeltettűk johainkhot [Ditró Cs; LLt Gáfftona Mihály (60) jb vall.]. *1771:* Dadai János Uram ... Czicz hegyi nevezetű Tilalmas Erdőből, a Fejérvári Irotványnyát meg vásárolván onan vágot veszszőt és karot és azzal vette környűl azon Irotványát [Dés; DLt 381. 26 Daniel Tot (45) ns vall.]. *1783:* (A) veszszöt a' mint végire mentem Söts alias Gálna Antal eö kegjelmének vagták [Kissáros KK; JHb XX/8. 4]. *1784:* ezen eö Nsga Satélyos hellyére jött volna Nádat vagy Sátét vagni[a] [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 15]. *1807:* Sándor ... Kasnak valo veszszöt vágot [Kakasd MT; DLev. 3. XXXV. 13]. *1834:* Most tseplik a gyalogosok a tavasz buzat az ökrösök Nádat vágtak és hordoztok de nem vághattyak most mert nem bírja meg a jég [F.zsuk K; SLt Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez évr.]. *1852:* A' Berek Pásztor ... Télbe mennyi karo vágás esik az Berekbe szolgálaton fejűl Tartozik vágni 10. kéve szőllő kötő veszszöt szedni [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *abroncs ~ni. 1682:* ó ment volna az Bói erdőre, az tilalmasb(an) abroncz vaghni [Jobbágyfva MT; BálLt 50] * *karó ~ni. 1724:* azon Nagy erdőre jártunk az vrak számára karo vágni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2] * *kosár ~ni. 1606:* en laktam hogjaban maknak Jdeien Kosar vagnj mentem oda [UszT 20/173 Ambrus Tamas Aruatfalj (40) lib. vall.] * *vessző ~ni. 1582:* Mich(ae)l Dedrich fassus est Biro vram Akarattiabol Menthewnk vala vezzeo vagny hog' a' paztornak hazachkat epithenenek [Kv; TJk IV/1. 19].

8. erdőt irt/ritkít, az erdőben fákat kivág; a tăia/doborî copaci în pădure; im Wald Bäume fällen, Wald roden. *1572:* Kerdy Kychodak wagyak[a] | Eeczer az Maryan molnaba ment wolt Eorleny es lattia hogy vagiak az oldalon az Erdeoth [DLt 184. – [a]Az erdőt]. *1744:* az falu közönseges erdejit orotya vagja [Vadad MT; VK]. *1751:* Csere erdeit ... kik vágtak, hordották hántották volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1763:* Tudom hogy a' Polyás nevezetű Also erdejét az Exp(onen)s Aszsz(on)y ö Nganak ... Manyika Iuon a' mikor kellett mindenkor élte vagta s hordotta [Gálfva KK; Mk V. R. VII/1. 34 Csizmadia Szávuly (36) jb vall.]. *1764:* azon darab helly ... a Szent Királlyi erdőhez tartoznék ... Josika Imre Ur reszire tudom hogy birták békességesen mind eddig valameddig a Tordasiakot (: kik azon erdöt ... meg vásárlották és vágták :) belölle elkötötték és Szent királlyra bé vezették [M.bagó AF; JHb XXVIII/48]. *1766:* A' Falunak igen szorgos gondja légyen arra, hogy a' kezűnkbe engedtetett Erdöt, Senki ne vagja, ne pusztitsa, ne hordgya ... ne irtogassa [Torockó/Gyertyános H; Bosla]. *1770:* az erdöt szabadosson Vagtuk a' melyik tetczet ... de hammat nem egetet Senki nálunk [Babuca Sz; IB]. *1771:* kiváltképpen in Vályc Dsurdsászke nevezetű Erdöt igen erössen meg ritkitották. azt mind szűnetlen vágjak, vagy Bánya foglalni, vagy egyéb szűkségre [Runk H; JHb 93. XIX. 6]. *1815:* Kegyelmetek és az egész Falusi közönség azon közönséges Erdöket minden meg kimillés nélkül praedálva vágják, és élik, használyák [Sóvárad MT; LLt Fasc. 11]. *1823:* Határozás ... a' Bretyelini Erdők Sequestrumba lévén, azt valamint szintén a provincialisták ugy a katonák se vágathatnák, és az Uradalom részéröl az a prejudicium, hogy magok a' katonák mégis vágni kivánnyák ... melly ... ki nem nyomoztatván, kérettessék ujjabb és nyomosabb Investigatio ez iránt végbe vitettetni [Déva; Ks 91. C. 12]. *1843:* Magam hallottam a Varga Katalin szájából, miként a templom elött a népet biztatá s tanitá, hogy az erdőket, melyekben nincs épületre való fa, szabadon vágják [VKp 97].

Szk: *erdő ~ni. 1782 k.:* Urszuj ... Erdö vágni ... 3 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

9. nyilást/rést hoz létre vmin; a face/tăia o deschizătură/crăpătură pe ceva; spalten. *1585:* Az Jeg vagoknak fyzette(m) az kyk az varos toat vagtak, merth az tel hozzu leön tanachy akarattyabol fyzette(m) f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1591:* Az Korchyalyasnok eztendeig valo fyzetese hogy az Tott vagya f 4 d 0 [Kv; Szám. 5/I. 110]. *1595:* Az aitot sem Akarta(m) volna illyen tél wdeön be vaghtak volna haro(m) forinterth, merth olly liúkath uaghtak vala az aiton hogy az Jobbagyom Goina Antal azon bútt ky [UszT 10/99]. *1603:* Chizar Jstwan ... vallia: (A nemet) az zabliat ... fel ragada s vgy vaga az ablak tablaiat, vagdala be az ablak keresztitis [Kv; TJk VI/1. 708]. *1630:* en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. *1631:* En nem latta(m) hogy senki rontota volna vagi vagtta volna azt az kertett [Mv; MvLt 290. 59b]. *1637:* Mutattak az lonak az bóritis az uta(n) hogi megh niuztak volt hogi liukas, de en nem tudom ha Czakanial vagtake avagj nem [Mv; MvLt 291. 184b]. *1768:* ki számára vágták volt a véket, s ki vonatta meg elöbb nem tudgyuk [Tóhát TA; JHb XI/22. 6]. *1779:* (A) közös Tonak Falu Felöl valo also végin Ujj Jégen vékeket vaktunk az halászatra [Záh TA; Mk V. R. VII/12 Punra Gyorgyitza (62) jb vall.]. *1802:* a Pitvarbol van vágva a konyhára égy Ajto helly de ezen ajto nintsen nem is láttzik nyomdoka hogy valaha ott Ajto lett volna [Kv; Pk 4]. *1812:* mindég áradások víz növések lévén, már most annyira két felé vágta a két Berket, hogy a ki nem tudná, azt itélné; hogy tám igen régtöl fogva igy lett légyen [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28b–29a Puskás Vaszilie (50) jb vall.]. *1840:* Kásova[a] ... Gyalagassai jeget vágtak a pappiros malomnál[b] [Born. G. XXIVb. – [a]MT. [b]Görgényben (MT)].

10. kivág; a decupa/tăia (urmînd conturul unui model); ausschneiden. *1631:* tudom aztis hogj az migh az ora hazat fel allatak mind ot volt Jeremias: Latta(m) Aztis hogj ora kereket vag vala ot Fejervarra [Mv; MvLt 290. 256]. *1840:* szántalpakot vagot [Hodák MT; Born. G. XXIVb].

11. szab; a croi; schneiden. *1823–1830:* Mennyit változott a világ! Ma ... a mente, dolmány vagy lájbli megkurtult s kereken vágva, úgyhogy ha lehajol, az inge hátul kibiggyen, s <a> csóré bőr is gyakran látszik [FogE 64].

12. sebet ejt vkin/vmin; a răni cu un obiect tăios; verletzen. *1573:* Kinches Georgy Azt vallia hogi ... peter ... Megh zitta kwrwazta Eoket es az Merteket Mind borostwl keozikbe haytotta, Azok fely zeokelletek es egybe elegetek, De Eo Nem lathatta Mellyk vagtak volna (!), Az wtan Mykor az Ayton ky toltak volna vgi Montak hogi meg vagtak volna [Kv; TJk III/3. 202]. *1584:* Zechy Eothwes Istwa(n) vallia, Semmit az vagasba(n) Ne(m) latot hanem mikor ... Kerde Biro vra(m) Mikondath, Te vagtadę, Monda: En chapek hozza vgmond de Ne(m) tudom hol eset raita [Kv; TJk IV/1. 313]. *1585:* Eothwcós Simon vallia hogy egy Iffiw leghent fejer zwrcóst az haz elcól be vona Eger leorincz es az fal melle le wltete, S monda Neky, wl le ide mert towab Ne(m) ereztlek mert te vagal engemet, Az vęr penig Egher leorincz feyereol Az Iffiu legeny zwrere chepegh vala [Kv; TJk IV/1. 521]. *1600:* oda icöwe ... az Alperesnek diznaia az en makkomra ... mikor ki wztem wolna az Mathias Birtalan erdeinek az zelebe(n) ... ne(m) tudom honnan walo gondolattiaban ream icöt feizeiwel erossen wert hozzam, awal nem elegedwen az elewelis wagni kezdet, hizem hogy megh akart eölni [UszT 15/75]. *1629:* egiszer jol megh üte hatba(n) az Inast Simon, de nem latta(m) hogj uagta volna [Mv; MvLt 290. 162b]. *1631:* Az Kőczis Andrast lata(m) hogy ki vönt szabliaval vala, de en ne(m) lattam, hogy vaghta, avagy gyakta volna varga Mihalyt, de latam, hogy az fodre le verek [Mv; MvLt 290. 241a]. *1633:* nem tudo(m) ha szabliaual vagtake vagi baltauall uteöttek, de az vallan le cziorogh vala az vere [Mv; MvLt 290. 114b]. *1634:* amaz kis szekercziet ... ha ide hozzak, megh ne mond, hogy enyem, mert en aval egy tehenet vgy vagtam, hogy talam megh hal [Mv; MvLt 291. 13a]. *1651:* Tot Istuan(n)e Fodoroczki Katha aszzonj Nemes szemelj ... Erös hwthi uta(n) igj valla ... lata(m) hogj Diosi Miklos vires vala de ki vagtha ne(m) tudo(m) [M.köblös SzD; RLt I]. *1653:* Nagy András egynéhány úttal felült sokad-magával és úgy verte, úgy vágta a kóborló népet – még fel is akasztata bennek [ETA I, 107 NSz]. *1746:* az A. az Jt rútul szidta, attával, Teremtettével, pokolban igazitván Szekérben verte, az J. nem álhatván ... hozzá vágot, s úgy találta kezit lovát vágni [Torda; TJkT III. 90]. *1819:* az Exp(onen)s ... Joszivot is meg üté ismet egyszer; erre Kretsun Josziv fel háborodván, a fejszével a gornyik(na)k vága [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Szk: *eret ~. 1584:* Attam Georgy kowachynak hogy Az Rudas lo meg Betegeolt wolt. hogy neky 4 ereth vagot es hogy az Zemen valot el weötte es az zayat meg Tyztitotta fyzet(tem) f. – d. 28 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. *1780 k.:* Janos Lovanak eret vagtam xr. 6 [Szászváros H; BK]. *1782/*

1799: Varga Gergellyt a' Tisztartot hallottuk, hogy Praefectus Desi Uramnak kemény dorgálásáért olly állapotra és változásra jutott, hogy ... eret kellett rajta vágni [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 371]. *1852:* eret kel néki vágni, ha nem lesz ma reggel jobban – de hálá Istennek megfordult és vágás nélkül [Kv; Pk 6] * *főbe ~. 1764:* egy Csákánnál ugy vágta fôbe hogy talám meg fog belé halni [Nagyida K; Told. 78].

13. feldarabol; a tăia în bucăţi (cu un obiect tăios); zerteilen. *1585:* 8. Janua: Fõzette(m) vgyan eö knek: pentekre Egy talra 4 font karazt ratua kapoztara az arra d. 12. Kapoztat wött hozza vagua d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1728:* Magatol Román Mihailától ... hallottam hogj mondotta: Ha fontba vágták volna is a' Iuon Tulkait még is meg találnám ollyan Aszszony emberre Viszem [Bethlensztmiklós KK; BK. Csonka Mihály (27) jb vall.]. *1791:* Lévén az árkosi communitásnak egybengyűlése, közönséges megegyezésből tőnek ilyen megegyezést, hogy valaki ... az falu mészárszékiben viszi az eladnivaló pecsenyéit eladásnak okáért, és ottan árulja, ámbár ha nem egész marhát vágna is el rajta, tartozik a falu számára toties quoties mindenkor egy garast fizetni az falu cassájába, mégpedig akkor immediate, mikor vágja a pecsenyét. Ide nem értvén azt az üdőt, midőn fogadott mészáros vágja a pecsenyét [Árkos Hsz; RSzF 291–2]. *1809:* az Hust vagni kezdé [DLt]. *1823–1830:* Május 7-én szabadságot adott a marosvásárhelyi tanács, hogy akinek tetszik, szabad a mészárszékbe húst vágni, mivel a mészárosok nem akarván az határozott áron, hat pénzen vágni az húst, az húsvágásról lemondottak [FogE 98].

14. háziállatot levág; a tăia/sacrifica un animal (pentru consum); metzgen. *1573:* Berekzasy Mate Azt vallia hogi eo ne(m) latta mykor vagta volna tehenes Myklos az Kis Myhal dyznaiat, De Twgia hogi eo dolga, mert Eo maga se(m) tagadia [Kv; TJk III/3. 148]. *1583:* Senki egy vasarra egy Eokeörnel teóbbet ne uagion, hanemha uelne hogy el kelne, es Sukseges uolna akkor Kettcót uaghasso(n), De az eggik Ceh Mesternek megh Jelenczie, es annak Jteletibcól uagion Kettcot, 50 penz birsag alat [Kv; MészCLev.]. *1596:* Az kwlsco hentelerek vagtanak vrunk zamara. 2. cokreot [Kv; Szám. 6/XXIX. 134 Bachi Tamas sp kezével] | Kerik eö kgmet Byro Vramat ... hywassa be ew kgme mind kewlsco Belsco Mezaros mestereket, es Inchye megh coket hogy ... az hús dolgabol fogyatkozas ne essek hane(m) az eó igiretek zerint Iót es elegedendeot vagyanak [Kv; TanJk I/1. 275–6]. *1672:* valamikor Szeres volna s nem akar vagni, annalis inkab ha modgya volna a' marha vagashoz. büntessek elsőben cum f. 1 de ha megis vagmerősegre veti magát a' keze fogattassek meg a' vagastol | Minden Mester Ember a' maga Szeriben vagjon egy ökrőt ... az ökör helyeben 2 tehenecket hogy a' Varos Nepe meg ne fogyatkozzek hus dolgabol [Dés; Jk]. *1679:* az mely Hentes öszszel Henteskedni akar most is vagjon öreg marhat [Dés; Jk]. *1692:* Anno 1692 Die 2 May az B: Czéh édgyüt lévén végeztetet az vágás felöl, hogy az ki nem vágh nagy marhát vagy nem igyekezik az ã mester ember mikor három szerit el mulatná ebben az esztendőben egyéb mészárlástolis el fogodik az keze migh az mostani szükségh tart [Kv; MészCLev.]. *1699:* a' Mészárosok ... öreg marhakatis elegyesleg vagjanak, minden heten kettőtt harmat sub poena fl. 3 [Dés; Jk 286a]. *1734:* akki azon nap marhát vágott [Dés; Jk]. *1786:* az Bedelei Mészárosok szabadan vágtanak Marhákat ... az szombati Vásárra, aszt ide bé hozván az Thoroczkai piatzan árulták [Torockó; TLev. 4/13. 41]. *1829:* ö, a maga szerin az elött nem vágott volt [Kv; MészCLev.].

Szk: *~ni való barom. 1559:* Thowaba az Coloswary Mesthereknek ew kegyelmek Jllyen Zabadsagot engetthek, hogy Se Thewsernek, Sem egyeb Re(n)dbely embernek, mynd Jthwalonak, Jth az Coloswary hatharon, soha ne legyen zabad wagny walo Barmoth wenni [Kv; TanJk V/1. 58]. *1602:* Tetczet ... eo kgmeknek hogy ... semminemeo rendbely ember semmy practextus alat ... barmot ne merezellyen venny, hanem chyak thwlaidon az Mezarosok es hentelerek vehessek megh az vagnj valo barmot [Kv; TanJk I/1. 406]. *1663:* Istenért kérem Nagyságodat, adja értésére Cob uramnak s az paternek is, kiváltképpen az vágni való marháknak kivánságit, csak alig ha felvetjük s annál inkább ha meg találnak bennek büntetni, armistitium és tracta bontogatásának ne itilják [TML II, 494 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1665:* Veres Péter Karkóban vagyon. Vancsa uram nem mondta, mikor jő fel. Valami vágni való marhára kértem volt, hogy vegyen s meg írom neki, hogy jőjjön fel, de nénémasszony is ott vagyon most [TML III, 400 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *húst ~* háziállatot levág. *1573:* Valaztottak eo k. keozzwlek Negiet az vraimba kyk Meg lassak az Mezaros vraim paytayt Maioryt Miert hogi azt Mongiak hogi nem volna Barmok es azert Nem vaghatnak hwzt az Zekekre [Kv; TanJk V/3. 79a]. *1579:* mindenik fel lo hust es elegedendeokeppen waggyon [Kv; TanJk V/3. 187b]. *1672:* Ha az Varos husbol megfogyatkoznék derekas szüksegnek idein es a' Szeres mester hust nem vagna, akkor az Hadnagy, annak akar ökrét akar tehenet a' Szüksegre levagathassa [Dés; Jk]. *1710:* A húsnak (: de Bécsi fontall :) három pénzen valo adása nem denegáltattik, mind azon által továbra informályon Kglt(e)k ... ha elegedendő húst vágnak a Czéhos Mészárosok [Nsz; KvLt I. 199d].

15. erös lendülettel vmit behatolni készteti vmibe; a băga în ..., a împlînta; spießen. *1601:* Brassaj Peter ... vallja ... az darabant ... annak vgy vaga az feyeben az chakanyat hogy hertelensegel ki nem vohata (!) az feyebeol [Kv; TJk VI/1. 546]. *1621:* Keoreosi Mihalinak egy loat posta ala adua(n) ... meljnek az posta az fejeben vagta volt az Czakant [Kv; Szám. 15b/IX. 223]. *1629:* Chyernatoni Mihalj Eczken Janosban vaghta az Chyakantis ... mikor magabol Eczken Janos az chyakant ki vonta minden fele chyapdosot ... felejek ment es ugy vaghta coket [Kv; TJk 13]. *1633:* azo(n) keözbe az Nagy Dauid zolgaia kardoskodni kezde, es Csiszar Istokhoz hozza vaga, az szekerczet talala az kezeben vagni [Mv; MvLt 290. 116a]. *1639:* monda ez az Erdeő Biro fia megh hid lilek beste lilek kurua fia, kopasz hogi bizonj az fejedbe(n) vago(m) ezt az fejszet ma [Mv; MvLt 291. 207b]. *1768:* beléd vágom[a] diszno valagábol eset [Tarcsafva U; Pf. – [a]A fejszét]. *1811:* Ezen két vén fa sem méltó az élésre, Le vágatom, jó leszsz tégla égetésre: Dictum factum vágák a' fejszét tövibe, A' nagy Erdő jajjal hangzott keservibe [ArÉ 163].

Sz. *fába ~ja a fejszéjét. XVII. sz. m. f.:* De hogy keresztyen hit kissebbenis ne sertődgyék nagy consideratioval kellet az fában vagni feyszénket [EMLt] * *gonosz fába ~ja a fejszét. 1586:* Kotloczy Imreh (vallia) ... Az leannak azert igy zolek, Leany vgy chelekeggiel hogy gonoz faba vagtad a' feyzet [Kv; TJk IV/1. 599].

16. ró, bevés; a încresta; gravieren, hauen. *1600:* Sigmond Hedrich ... vallja: Ez kopanchoz thwdom azt hogy ... egyczer Regenj Balinth és Miskolczy (!) nem regennys mentenek volt hazara az ajtajat rontottak hogy be nem mehettek

az hazan kywcol kereztet vagtak megh Jegezwen azzal hogy Az teob hazaktol megh esmerwen kurwa hazának lenny [Kv; TJk VI/1. 403]. *1725:* Az Ur felső Tójánál a So székb(en) Alma fákra vágtak kereszteket [Koronka MT; EHA]. *1733:* Ki járván azon emlitet Nemes Fejer vármegye Tisztei az emlitet Rétet követ egyet sem ástak fel, hanem az olt marton … egj Fűz fára kereszteet vágtak [Hévíz NK; JHbT]. *1747:* sokáig kéresven … ezen erdő(ne)k az Dél felöll valo határát, holott egy bongorba ezen borozdán egj régi Csere Csutkacskára vágá(na)k kereszteet [Vaja MT; VH]. *1753:* az hol és az melly fa alatt állok az kitis az detentioban levö Vaszilly vagott az Határfa levén tovább, Sem bellyebb sem killyebb nem rug Sem egyik Sem másik Hatar vgy tudom [Szék SzD; WassLt St. Tasnadi (74) civis vall.]. *1757:* a kert tövibe egy ketske rágo fara keresztet vágának [Kakasd MT; DLev. 2. XVB. 9]. *1759:* a' második Kereszt egy törsök tövü tserefiatal tövére nap nyugot felöll vagyon vágva [Jedd MT; Told. 45/1]. *1773:* ez az Kis Cserefa Cserefa fiatal mellynek tövire most keresztet vágunk [Told. 3a] | ez az Kis Cserefa fiatal, mellynek tövire most keresztet vágunk és hontotis rakunk [Vaja MT; Told. 3a]. *1800:* A' Ködick tselekedeteket hibásnak tartom, midön ök a' Fatzá Augusztuluj nevezetü Bértzen levö fákra ujj kereszteket vágtanak a' Nyáron, és azzal a' Kelentzeick békessèges birodalmát háborgatni kezdették [Benedekfva Sz; BfR II. R. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall., Vérvölgyi Bányai János kezével].

17. dob, lök; a arunca/împinge; drücken. *1823–1830:* Iglau Morvának fővárosa … Vacsora után bálba mentünk … Az alsó házban nemzeti tánc folyt. Ez a tánc igen könnyü és serény embernek való. A férfiak minden irgalom nélkül keresztül-kosul nyargalózva vonszolják a fejérnépeket, s fél kezeket megfogván a sebes megfordulásba, felrántják, más kezekkel pedig farakban felfelé vágják s fejeken feljül szinte a padlásig hajigálják a fejérnépeket [FogE 174–5].

Szk: *földhöz ~.* *1794:* két kézt meg ragadván a haját, a földhöz vágta [DLt 1799]. *1803:* a' Nagy Mihály Szolgáját … hamis lelküzni kezdvén tsak a' Földhez vágta [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1]. *1813:* Dosa … ismét a' Földhöz vágta, s a' földön gyömötölni (!) kezdette Kis Mihályt [DLt 71/1814]. *1829:* az irtt Pallér[a] azt is kérdezvén tölle hogy jött el Szarvadi Urtol? talám meg öltc? erre azt felelte öltc a' Hohér, én nem öltem, hanem a' Földhöz vágtam hogy többé fel nem kell (!) [Kv; DLt 9. – [a]Kolosvári Kömives Paller Borger Ferentz].

18. hanyag, hetyke v. heves mozdulattal vhova tesz, lök; a arunca brusc; brüsk drücken. *1657:* Mert az törököt sem általszállásra, sem annál inkább ostromra nem vehcté, sőt mivel ordinarie ök Szent Demeter-nap után táborozni nem szoktak, az szerdárnak is sátorát nyakában vágák [KemÖn. 45].

19. erős lendülettel üt, csap; a lovi puternic/cu violenţă; heftig schlagen. *1572:* Veres Marton betleny fy korchomas tars, azt vallia hogy … Teobenis zassok hwzny vonny kezdy (!) gaspart, hogy ky vontak volna az ayton Casparis vag volt ketfele keoztek kardiawal [Kv; TJk III/3. 25–6]. *1573:* Anthonius aztalos Iuratus fassus est, hogy … az Kappa Myhal haza eleot ket legeny al, Az egyknel Mezitelen zablia volt hogi azokat latia Mond nekyk Mit allatok ty otth my dolgossok vattok, Az egyk oda co hozza Megen, Mond hogi Im az vram hazanal egi Nemes Ember vagion Zegient akar vala tenni az vram hazan az azzony Emberre Ment vala … Esmet kerdy myt Mywelctek Neky vereteke vagatoke, Mond az legen Noh meg vagion az Eowe (!) [Kv; TJk III/3. 49]. *1583:* Lazlo Andras kowach Zolgaia vallia, En teolle(m) ragada el az zekerchet Gal kowach, es Mihal kowachoz vaga velle, hallam az roppanast de Nem tudom ha eotet talaltae vagy Nem [Kv; TJk IV/1. 132]. *1585:* Zegedy Gergelj … vallia … indulek Varga Lazlo hazahoz hat otben meg fogot[a] egy Magas Iffiw leghent, es azt mongya vala Neky, hogy Te vagal vgmond engemet te vagal, de en Nem lattam azert ky wagta [Kv; TJk IV/1. 521. – [a]Egher Leorincz]. *1606:* osuat Janosis vaga Imrch Lukaczhoz [UszT 20/203 Brittannús Janos de Kis Kede vall.]. *1632:* kialtia vala az az keödmenes legeny … hogj tarcz (!) jol az lovakat kenieres ugj mond, aztis latam hogi erösen vagdal uala be az ablakon: Hogj lüd eöld vagd az esse lilek kuruakat ugjmond [Mv; MvLt 290. 78b]. *1633:* lata(m) … hogi falabo Janos hazatol sokan omlanak kj mind ferfiu, leani es aszoni ember, es Cziaszar Istua(n) egiszer hozajok vaga de eggikeris nem talala vagni mert az ajtoba(n) akada megh az zabliaja [Mv; MvLt 290. 35a]. *1651:* ez mostani közelbik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagj negjed nap … halla(m) hogj Beczki Sigmo(n)d szidgja vala az Jobb(a)gjt Mondgja vala vagd esse lelek kurua fyaj [Gyalu K; RLt]. *1658:* 29-k aug. szent János fejevétele napján esmét futamodás lön, jöve hirül: hogy Balavásárnál az ellenség – és éget – öl – s vág [Mv; ETA I, 168 NSzF]. *1681:* Csere Mihaly vágta ötet [Ajton K; WassLt Sztancs alias Markuly Marton (55) vall.]. *1685:* eötet nem Puha Georgi hanc(m) Istvan koáts vágta [Kv; TJk 13. 221]. *1782:* részegen … Tobiás György ki álla, a Dsugyának a haját meg ragadván az öklivel nyakszirt (!) vágván az Lovárol le huzá [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1849:* Lövésire meg fordulánok vissza és vágni kezdette fejszével egyik része a kaput, a más része hajgált bé kövel [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Szk: *agyba ~.* *1779:* aztis láttam mikor Mihály Csigány mikor (!) fobe vakta egy kapával Stephan Berest mikor agyba Vákta ugy hogy le rogyant mingyárt [Záh TA; Mk V. VII/12 Ros Gabrilla (40) jb vall.]. *1850:* a Dési Béresek, Kik Marhájakat a szöllöbe bé csapták, kövel akarják agyba vágni s talám megis ölni [Dés; DLt 1320] * *arcul ~.* *1568:* Margareta Consors Ambrosy varga iur(ator) fassa est hogy halotta buryanosnetol (!)[a], hogy azt monta, hogy azt halatta, az hachyertol hogy adig zol, az leanra, hogy meg egzer, arcyul vagya, erette [Kv; TJk III/1. 185. – [a]Előbb: Bor Janosne és borianosne alakban is]. *1751:* mikor Vandor Juont az Németek az én Házomhoz kesérték s hozták mint Falus Biro Házához … a' mint az Ajtomon jönek vala <be> Vándor az Németet minden ok nélkült jo formában arczul vágta [Balázstelke KK; IB. Joh. Kis (34) jb vall.] * *fejbe/fobe ~.* *1651:* Bak Thamas ugi vaga egi Baltaval fejbe hogi mindgiarast az feoldre esek [Zoltán Hsz; HSzjP Johannes Desi Col. vall.]. *1675:* az A vert, rontott enge(m) edgyik (!) mégis eö perel velem, hogy támadhatta(m) volna én reá, mikor engem föb(e) vágott [Kv; TJk XII/1. 100]. *1779:* aztis láttam mikor Mihály Csigány mikor (!) fobe vakta egy kapával Stephan Berest mikor agyba Vákta ugy hogy le rogyant mingyárt [Záh TA; Mk V. VII/12 Ros Gabrilla (40) jb vall.]. *1796:* akkor a' Rétseick közzül egy, aki kapával lett vólna minden igaz ok nélkült halálra akará vágni a' Dulis Birót, és ha félre nem rántotta volna magát, vagy mások meg nem akadájoztatták vólna fobe is vágta vólna [Mezöpanit MT; TSb 2] * *halálra ~ → fejbe/fobe ~* * *hátba ~.* *1599:* vigezetre latuan hogy vgian megh akaria eölny, megh futamodyk az en Jobbagiom, es akkoris vgy vagta hatban, hogy ket szokmanyan Jnghen altal hatat az fegyuer es testites megh

serlette, Isten oltalmaztha megh, az en Jobbagiomat, hogy szörnyw halallal megh nem olte ez Kan Pal [Szinye SzD; Ks] * *pofon ~* **a.** pofon üt. *1638:* andoris monda Pal kovacznak hogi ne bancz (!) Pal kovacz az Batiamat, mert bizoni pofon vaglak [Mv; MvLt 291. 135b]. *1768:* el is hittem, tudván Dán Juont veszekedő embernek lenni, aki engemet is egykor pofon vágatt vala [Katona K; Bom. XL. 81 Krisán Togyer (40) zs vall.]. *1816:* Lörinczi Mihálly öklme … bé jöve a Házba indulatoson, s ugy vágá pofon a kezével, hogy tőstént az ábrázattya véressé lött [M.köblös SzD; RLt Rigo Imbre (28) dom. bíró vall.]. *1827:* Albert Márton is meg vallya; hogy Pétrutz Tyifort háromszor jol pofon vágta [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110]. – **b.** arcába öklöz. *1838:* Molnár Jánost … Fazakas Jóseff 3 versen pofon vágta az öklivel [Erdősztgyörgy MT; TSb 15] * *vki fejébe ~ vmit. 1783:* a fogados meg haraguván a Katonát hajánál fogva meg ragadta, és a bokályt borral együt a Fejéb(en) vagta, hogy a bokály mind öszve romlött [Agárd MT; Told. 10].

20. folyó kilép medréből; a se revărsa spre …; auströmen. *1778:* Ezek felett az belső Joszáganakis az folyó viz nagy kárára vagyon, mivel az Falu Vargyas falva az ország uttyát a' folyó Viztól nem igen oltalmazván, arrol az ö Joszagara terjed, és vág [Borb. II]. *1780:* Az Aranyos vize … most már a' Malmon alol, az Eszak felöl valo partyátol távozik s ott porondot rak, Dél felöl pedig a' Berek alá vág [Torda; EHA]. *1790:* az Aranyos vize a' szőllö felé vágván, ugj meg szorult máris a' mostani szekér ut, hogj nem kell több neki egj jó árviznél és azonnal nem tsak mínket, és a' többi Martallyi s Kömáli Gazdákot rekeszti el, de maga az Felsö Kis Martalyi Szöllös sem mehet szekérrel a' maga Szöllöje ajjába [Torda; KW].

21. vmerre indul, ill. eltér; a porni, a o lua spre …; irgendwohin losfahren. *1843:* semmit se vet egyebet észre tsak hogy a kutyák T Miklosi Sándor telke felé vágnak [DLt 1300].

22. támad; a lovi; ausfallen. *1620:* Hiszem ha ők egymással[a] egybevesznek, nem adtatok egyiknek is okot arra, hogy egymásra támadjanak; ám vágnák egymást, ti[b] csak hallgatnátok s várnátok az szerencsétől, egyik mellett se fognátok ilyen erősen, csak tartanátok szép szóval [BTN[2] 404. – [a]A magyarok és a németek. [b]Ti. a törökök].

23. megöl; a ucide/căsăpi/tăia; töten, metzgen. *1567:* Audisset dicentem vxor(em) Helye Paisos de Emerico Hari Am meg fogak azt a kuruafiat Hari Imrehet a Gylkost ky az en fiamat vagta [Kv; TJk III/1. 49]. *1619:* Beszéllette Liptói uram, hogy hétezer magyar mely nagy vitézséget cselekedett, hogy azok verték meg az csehek hadát, és mind Prágáig vágták s bészoritották Prágába őket [BTN[2] 314]. *1657:* az ellenség, ha erdőre ment élést keresni, az tótság ölte, hordotta őket … ha pedig mezőre jüttek, az katona fogdosta, hordotta, vágta őket [KemÖn. 238]. *1662:* Az útakat, úgy látom, majd minden felöl elfogá az oláhság előttünk, kiváltképpen Lápos vidékére már nem járhatni, parancsolatjok lévén Apafi uramtól, hogy felkeljenek és mind magyart, németet öljenek, vágjanak | Bánfi uram kimegyen, ha mehet az sok öszvegyült latortól, de elhiszem, bajoson, mert meg vagyon parancsolva Apafitól, hogy akár német, akár magyar, az ki arra megyen, megfogják és öljék, vágják őket [TML II, 268, 269 Ebeni István Telcki Mihályhoz]. *1671:* Mi idön az káptalan azt kérdezte tőle, ki volt oka az mótusnak, arra azt felelte: az németek, mert azok tolvajkodtak. Kik voltak s vágták az Gombáson az németet? arra: elegen voltak, de menynyien voltak, kik vágták az németeket, nem tudja [TML V, 492 Gyulafly László Telcki Mihályhoz Husztról]. *1678:* Az lovas had pedig, mind magyar s mind idegen hadak, egy óráig sem voltak az ő nga birodalmában, úgy eltávoztattam, hanem az kik hír nélkül elszéledtek, azok ellen pedig az szegénységnek szabadságot adtam, öljék, fogják, vágják őket [TML VIII, 259 Telcki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1704:* Azután meg azt hozták, hogy negyednapig való frigyet vetettenek volt, hogy addig Graven uram ideküldjön felőlök a generálishoz, és addig cselédjeket mint szállították onnan, és mikor a terminus eljött volna, csak hűlt helyeket találta volna Graven … Kinek is utánok menvén, aki keveset utolértenek benneck, azokat vágták és prédálták [WIN I, 290]. *1710:* a császár … megparancsolja azért a német generálisoknak, hogy a magyarokot, kik hódolni nem akarnak, mindenütt vágják, öljék feleségestől, gyermekestől [CsH 391].

24. gátat leválaszt; a tăia (ceva); schneiden. *1819:* innen vágjuk a Gát agat nem erőltettyük egyebünnen valo hozásra hordásra hanem a Szigetből vágunk [Kökös Hsz; Kp V. 323].

Szk: *gát ~ni. 1749:* gát vágni nem mentünk [Kissajó BN; BLt 6 Dumbravan Silip (28) jb vall.].

25. víz(el)mos vmit; a spăla/săpa/mînca; wegschwemmen. *1736:* Vagyon a' Küküllő parton egy darabotska puszta Telek … mind az küküllő éppen vgy foj réjá, és annyira vágja mint valami vár oldalának Szegeztetett ágyu [Mikefva KK; EHA]. *1826:* az pedig hogy a' víz mély árkot vág magának éppen czél, mert ugy nem lehet félni hogy kiüssön [Msz; GyL].

26. feloszt; a împărti; aufteilen. *1810:* N(agy)lakra Jelenének meg mi elöttünk … Dosa Farkas Ur egy reszröl; más részröl … Dobolyi Sigmond Ur, kérének és egyszer'smind arbitrálanak is: hogy még az eddig elé osztatlan az az Excindálatlan Csibi és Nagy Martnál Lévö Kaszállo Reteket vágnok kettöbe [Nagylak AF; DobLev. IV/928].

27. mélyít; a săpa/face; graben. *1824:* a sok Szekerek mély sárt és tót vágtak [DLt 1008]. *1843:* elhagyván egyszerre a maros régi árkát, oda vágatt magának árkat a grofné önga juhokberkének dél keleti ezen oldalát el szelvén, a hol most is, és az olta állandoul foly [Körtvélyfája MT; EHA].

28. kibányász; a extrage/scoate; ausnehmen. *1638:* most ollian szep kovet vagunk hogi mint az Ezüst ollian fenies de miért ninczen haszna Isten tudgia [Torockó; Thor. XVI/1 Erasmus Bartha (39) jb vall.]. *1681:* Vagyon itt vas Kcö Bánya, Egi; most itt vághják az vas(na)k valo követ [Vh; VhU 587]. *1745:* à Sót keményen vágván, haza jövetelem után harmadfél esztendőkig, annakutánna Házasságra vettem magamat [Torda; TJkT II. 11]. *1823–1830:* Ahol vágják az ércet, nem tágasobb hely, mint két koporsó tagasságát képzelje az ember [FogE 207].

Szk: *kő ~ni. 1785:* Némába kö vágniis hajtanak [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 6b].

29. fennakadás nélkül, folyamatosan mond; a spune ca pe apă; bedenkenlos, barrierefrei. **Sz.** *1868:* Grois … visgán igen jol viselte magát, ugy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

vágandó 1. kivágandó; care urmează să fie defrişat/tăiat; etw ist zu ausschneiden. *1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dölt fákot 's veszendőben hagyva erdőltek az Üveg Csürhez dolgozo emberek; ittenis határ tétetődöt, meddig mehessenek a' vágással, és a' vágan-

do pázmais öl számra meg határoztatik az arra rendelt Valdschaffer által [F.árpás F; TSb 46 f.árpási üveghuta].

2. lemetszendő; care urmează să fie recoltat/cosit; etw ist zu wegschneiden. *1836:* Sem a regi sem az idén vágando Nádát eladni vagy el traficálni nem szabad – mivel a Tegla egetni van szánva [Marosesapó KK; Berz. 21].

vágáns vándorló; pribeag; Wanderer. *1614:* Kobak Ferencz vagans jb [Mogyorós U; BethU 123]. *1681:* Az Mészaros Czéh penig hadakozas(na)k ideje(n) tartozik à Dnus Terrestris vára szükségere, vagi maga melle valo szolgalatra adni egi jo meszarost, ki allando es nem vagas légye(n) [Vh; VhU 52]. *1762:* száz vagusokbolis alig találkozott egy vagy kettő, a ki assentatiora vitetett [Nsz; Ks 18/XCIII. 5]. *1767:* Amely vagusokat a napokban elfogattak vala, azok közül huszonötöt vittek be, de csak egyet acceptáltak, pedig mind jók voltak [RettE].

vágás 1. szilárd anyag több részre választása; tăiere; Schnitt. *1585:* Az Korczhyolassoknak fyzette(m) hogy Jeget vagot (!) az verembe(n) es belerakta fyzette(m) az vagassatol f. 1 d. 60 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1591:* 6 die february Az Jeeg wermett Az Tanachy haznal Rakata(m): megh fyzettem az korchyolyasnak wagasattol es Rokasattol f 2 d 50 [Kv; Szám. 5/I. 13].

2. favágás; tăiere de copaci/arbori; Baum fällen. *1657:* Mivel én fizetett szolgája vagyok az fejedelemnek, hanem ha megkötözve tartat, ha az illik, de különben el kell nékem mennem az uram parancsolatjára; nem is hasznos pedig megtartóztatni, mert ez ilyen nagy dolgok könnyen egyszeri beszédre, mint nagy fák egy vágással le nem eshetnek [KemÖn. 183]. *1758:* örökké tilalomban volt[a], kivált a Nyers fának vágása [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30. – [a]Az erdő]. *1798:* társunk ... eppen a fáknak vágásan nyesegetesin kapvan ... Kis Palit ... a Bivalast Bival Szekerével edgjütt rabul hozta be | én osztán a vágáshoz hozzá fogtam, 's mint egy öt, vagy hat szál olyan vastagsagu Cserefiatal fát majd mind a Derekam Le vágtam [Ádámos KK; JHb XIX/58, 59]. *1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dölt fákot 's veszendöben hagyva erdöltek az Üveg Csűrhez dolgozo emberek; ittenis határ tétetődöt, meddig mehessenek a' vágással, és a' vágando pázmais öl számra meg határoztatik az arra rendelt Valdschaffer által [F.árpás F; TSb 46]. *1847:* Vallja továbbá azt is, hogy egy Prádá Nyikuláj nevezetű embert az erdön tanálva valami fenyőboronák vágásán, midön megzálogolni kívánta, Prádá Nyikuláj ellenszegült ... azt állítván, hogy Varga Katalina szabadította fel őket, épületre annyi fát levághatni, mennyi nékiek tetszik | Melyre azt feleltem nékie, hogy mü tiszti parancs után csak a bányászat számára megkívántató fák ok nélküli vágásától tiltjuk az embereket | vallja, hogy a fűrészmalomhoz megkívántató tőkék vágására rendelt embereket ö maga tiltotta el [VKp 185, 192, 294].

Sz. *1657:* Elérkezvén pedig az fötisztek is, kévánák az leveleket ... engemet kezdének firtatni, kit nem örömest cselekszem vala, állítván azzal, hogy mint tractában szokott lenni, az principalisok ottan-ottan szokták instruálni az commissariusokat, mikor, mire condescendáljanak, vagy mit kévánjanak és micsoda modalitasokkal, holott egy fa egy vágással, ily nagy dolgok egyszer hazól vitt tanúsággal nem decidáltathatnak; azért nem tartoznám elöadni [KemÖn. 209].

3. testrész levágása; lovitură dată (cu un obiect tăios) pentru a tăia o parte a corpului; das Schneiden eines Körperteils. *1710:* A cigány, kinek azelőtt aféle actiója nem volt, elijedvén olyan nagy úri embertől, reszketvén a keze, nem tudá elütni a fejit, hanem mikor két-háromszori vágás után a földre ledőlt volna is a szegény úr, ott is marcongolta [CsH 122].

4. erdőirtás, -ritkítás; defrişare, tăierea copacilor din pădure; Abforstung. *1717:* Az szomszéd országra[a] valo utaknak, ösvények(ne)k, és havasoknak ... bé vagatásával ... Ezen vágások miatt ... még böcsülhetetlen egj néhány havasaink el rékedtek, meljek(ne)k hasznokat ne(m) vehettük [INyR Cssz, Gysz és Hsz panasza. – [a]Moldvára]. *1770:* hogy peniglen ö kegyelmek Erdönkbe vitték vágásokkal Métájokat, mely tselekedetekért az Magyistratusok ellen 12 Forintig Convincáltassanak [Torockó; Bosla]. *1770/1774:* a' Possessorokis annak[a] el foglalásától vágásától, magokat abstinéállyák [Fejér m.; DobLev. II/428. 15a. – [a]Az erdőnek]. *1792:* az egész Brusznyiki Communitas ... a Nemes Dévai Vradalomnak a Brusznyiki (!) Határon lévö ... Vállye Lunge erdeit ... ámbator annak vágasától ... igen gyakorta ... az Falusi és Hajós Birók által az Templom elöttis meg intetvén el tiltatott ... annyéra el pusztitani mérészelte, hogy ... aztot éppen pusztává változtatta [Lapusnyak H; Ks 79. XXXVI. 3]. *1810 k.:* fel kell méretni ... az erdőket is ... és 20 nyilat tsinálni hogy huszadik esztendöre kerüljön a' vágása az erdönek [Bányika K; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével]. *1841:* együtt véve 8 évre szolgálnak[a] és igy 30 esztendök le folyta alatt ezen erdöket a' vágás meg kerülte [Nyárádsztanna MT; EHA. – [a]Az erdők]. *1847:* Egyébaránt azt a parancsolatot adta nékem az emberek elött ... hogy többé egy embert is meg ne akadályozzak a favágásba, amelyekre tüzelésre és kerítések csinálására szükségek van. S ha többé azt tenném, szabadságot adott az embereknek, hogy bottal vagy fejszével, ami kezekben lesz, üssenek agyon, s ne engedjék magokat megzálogoltatni. És ezután ha az erdö vágásán találtatnának is, semmi büntetést ne fizessenek [VKp 236–7]. *1861:* fekvők elidegenitése, erdők nagyobb mértékben vágása, valamint nagyobb a' tökét meg csonkitó költség ... ezután meg tiltatnak [Gyalu K; RAk 63–4].

5. vmikor kivágott fa; copaci/arbori tăiati (în perioade diferite); gefällte Bäume. *1842:* mikor a fák hozattak, történetesen a' Hid felé menve a vamós Hidnál Fö orator Roth Pállal találkoztam, s, ott a fákat melyek közt ujjabb es régebb vágasok voltak nézegettük [Dés; DLt 1480/1843].

6. erdő(rész), ahonnan a fákat kivágják/kivágták; tăietură, teren despădurit pe care se mai văd încă butucii; abgeforsteter Waldteil. *1798:* In Fundéturá Szurdukuluj (e) ... most tsak vágásbol áll [Buza SzD]. *1813:* a' Damobeli ... két Esztendös vágás [Udvarfva MT]. *1817:* az ujj vágásokat legelték, és az általis tetemes károkot okoztak, akadályoztatván az uj erdöknek fel kelésit [F.árpás F; TSb 46]. *1823–1830:* Hogy Vácból kiérkeztünk – érkeztünk egy levágott erdöbe, amely nem régi vágás lévén, még a törzsökök megvoltanak [FogE 263]. *1825:* ezen Berek olyan Sűrű és tömött volt, hogy a' Medvék is el lakhattak volna benne. De a' melly vágásoknak hellyét a' Fü és Burján bé növén, és nagyobbára ki se sarjuzván – az ezekben okozott károkat meg betsülni ma már nem is lehet [Szentdemeter U; Told.]. *1844:* Azon erdö ... jo fijatalos, nintsen benne vágás sok [Nyárádselye MT; DE 4].

Hn. *1573:* vagas utban [Kv; TJk III/3. 193]. *1600:* az Feniedi hatarba(n) walo feöldit, mellict mi Wagasnak hiwk [UszT 15/4 Imrch Gycorgy, Feniedi, Zabad zekely vall.].

1613/1687 k.: Demeter vágásában [Selye MT; MMatr. 216]. *1639:* Posa vágásánál (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1640:* A Nágy Vagason belöl [M.köblös SzD; RLt 1]. *1665:* Marton vagasaban [Bözödújfalu U]. *1687 k.:* Sylestör vágásaban [Szentimre MT; MMatr. 236]. *1693:* Lentsi vágásáb(an) (k) [Szkr]. *1699:* Az vágásb(an) (sz) [M.zsákod U] | Vagas alatt (sz) [Székelyvécke U]. *1717:* a kert vágására [M.köblös SzD; RLt]. *1718:* Az Vágás utnál [Backamadaras MT]. *1720:* Falu vágásában [Parajd U]. *1728:* A Vágásb(an) (sz) [Bikfva Hsz]. *1729:* az Vagas ut alat (sz) [Szentmargita SzD]. *1731:* Szász Vágásában [Impérfva Cs]. *1736:* Antal vágásában (sz) [Nyárádmogyorós MT]. *1738:* A' Közép Vagásba (k) | A Felsö Vágásba (k) [Toldalag MT]. *1744:* A Vágásba (sz) [Bordos U] | Vágásba (sz) [M.zsákod U] | Miháj vágása megett (sz) [Siklód U] | János vágásába (sz) [Székelyszállás U]. *1746:* Nagj János Vágása alatt (sz) [Vadasd MT]. *1747:* Bándi vágás nevezetü erdejéb(en) [Hagymásbodon MT]. *XVIII. sz. köz.:* Mihaly vágásában (k) [Firtosmartonos U]. *1753:* A' Vágáson (sz) [M.decse SzD]. *1754:* A Botz vágás oldalan (sz) [Ördögkeresztúr K; BHn 159] | A' Vágás út [Sólyomkö K; BHn 163]. *1756:* Vagás (sz) [Kiskalota K]. *1757:* A Pal Vagássa alatt (sz) [Csomortán Cs] | A Bodo Vagassában (k) [Taploca Cs]. *1759:* Farkas vágásában (sz) [Etéd U]. *1760:* A Vagáson (k) [Nyárádremete MT]. *1766:* Intze vágása nevü hellyben (sz) [Kibéd MT]. *1768:* Baka vágásaban (sz) [Nyárádkarácsony MT]. *1769:* 'A Felsö Kováts vágása | Also, Felsö és Kováts vágása [Székelybos MT]. *1771:* a' Vágás meget nevezetü helyben (sz) [Diós K; BHn 67]. *1771/1817:* Vágás Lokán (sz) [Bözöd U]. *1772:* Vágásnál (sz) [Tusnád Cs]. *1773:* A Vágásban (sz) [Ditró Cs] | A Vágás alatt (sz) [Szárhegy Cs] | A' Két Kis Vágás között (sz) [M.köblös SzD] | Vágás erdeje alat a Falu mellet (ke) [Etéd U]. *1774:* A kurta Vágásb(an) (sz) [Erdösztgyörgy MT]. *1775:* László vágása nevü heljben [Farkaslaka U]. *1779:* Marton vágasaban [Bözödújfalu U]. *1781:* Pál vágása nevü helyben (k) [Nyikómalomfva U]. *1783:* A Kis Vágáson belöl (k) [M.köblös SzD]. *1784:* A Felsö vagy vágás meget [Diós K; BHn 69]. *1793:* A' Felsö Vágásban ... ez jótska Erdö [Erdöcsinád MT; TSb 51]. *1797:* Felsö vágásban (sz) [Bordos U] | Also vágásban (sz) [Bordos U]. *XIX. sz. eleje:* A Felsö Vágásba (sz) [Sóvárad MT]. *1800:* A Vágás utnál (sz) [Kisillye MT]. *1805:* a Vágás oldala (sz) | A Péter vagása (sz) [Geges MT]. *1807:* Vagás nevü hejben (sz) [Geges MT]. *1808:* A Vágás utt között [Méra K]. *1810:* A Vágásba (sz) [M.hermány U]. *1812:* Vágás nevü erdö [Bordos U]. *1816:* A' Régi Vágás' Eszkassának a tetején (e) [Nyomát MT] | A Csejdi vágáson (sz) [Tótfva MT]. *1818:* Lá vágás út (sz) [Szamosfva K]. *1821:* Nagy Vágás oldalán [Bordos U]. *1823:* Vágásban (sz) [Lázárfva Cs]. *1826:* Vágás Bértze nevezetü Helyben (sz) [Székelytompa MT]. *1827/XIX. sz. köz.:* Vágás bértzin (sz) [Székelytompa MT]. *1828:* A megye vágása alatt (e) [Székelyvaja MT]. *1836:* A' Gergely Vágásán (e) [Geges MT]. *1841:* Vágás [Gyulakuta MT]. *1843:* Barta vágáson (sz) [Lázárfva Cs]. *1847:* régi vágás észkassának tetején ... erdöhely [Nyomát MT]. *1848:* vágás utnak [Méra K]. *1851:* A vágás oldalon (e) [M.köblös SzD]. *1852:* Az Also Határba vágás alat (sz) [Etéd U]. *1859:* Vágás (e) [Rava U]. *1860:* János vágása [Csöb U]. *1863:* Bertalan vágása (sz) [Kissolymos U]. *1864:* Lazárvagása [Gyszm; GyHn 44]. *1867:* Vágás (e) [Szentdemeter U]. *1871:* vágás nevü helyen (e) [Székelybere MT]. *1875/1906:* Régi vágás [Nyomát MT].

7. bemélyedés; făgaş, adîncitură; Vertiefung. *1838:* a Görgény föbe vesszös erdö a föld oldalába pedig vágás [Székelyvaja MT]. *1851:* Maftyej ... az ökröket csapdossa kinazza, kergeti s' minden vágásba, árokba belé zökenti a' szekeret [BetLt 3].

Hn. *1604:* az Vaghas Patakan [Székelydobó U]. *1618–1619/XVII. sz. köz.:* Baboczi vágásnál [Kovácsi K]. *1675:* Vágásan Tö éren küllyel ... az út mellett [Erdösztgyörgy MT; Mk]. *1717:* a kert vágására [M.köblös SzD; RLt Szász Jánosné Miklós Déák Eva (75) ns vall.]. *1746:* Kek vágas patak hegjin (sz) [M.hermány U; EHA]. *1748:* A Vágás alat [Koronka MT]. *1755:* A vágás megett valò fordulóban [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *XIX. sz. köz.:* a vágás karéján [Oltszem Hsz; EHA].

8. lékelés; tăiere de copci (în gheaţa a unei bălţi); ein Leck schneiden. *1586:* az Váras Taúa vagasara Taligas Janost kertem attam meg elseoben nekie – /50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38].

9. kivágás; făcutul/tăiatul crestăturilor/şanturilor în piatra de moară; ausschneiden, gravieren. *1765:* az kövek(ne)k vágásakar az vámbol szokták szokták (!) meg tisztitani a Malmakat [Kóród KK; Ks 18/CI. 5].

10. megsebesítés; tăietură, rană provocată de un instrument tăios; verletzen. *1570:* Zeoch Antal hity zerent vallya ... azon keozbe valamynt esmet megh atta volt Imreh az zablyat Istwannak Azwthan esmet vgy cheompeoledett Nagy Jacabba, es azert leot az vagas Rayta [Kv; TJk III/2. 195]. *1573:* Racz ferench Siluassy Imre hitek vtan azt valliak hogy Tawali Zwretkor Eztendeie Mwlt mykor az Kis Mihal dyznaiat meg vagtak volt; Tchenes Miklos, hitta volt cokct kis mihal meg latni hwl esset az eo dyznayan az vagas [Kv; TJk III/3. 148]. *1584:* Eothweos Pal Bonczíday Gergel zolgaia vallia ... Mikor igy eleob eleób Mennenek Az Balassy Lazlo Zegelet haza fele vgy leót ozta(n) az vagas Istwan deakon es eoche(n) estwe kesen Vala ez dologh | Zechy Eothwes Istwa(n) vallia, Semmit az vagasba(n) Ne(m) latot [Kv; TJk IV/1. 311, 313]. *1610:* Nem lattam zinte Az vagast, de latam hogi Menihart Balassal vagdalnak uala cosze az A. tudom hogj teolle esett az Vagas | Azon ki omlanak mind az hazbul, oda hogj ne hadgjuk, vgj esett az Vaghas [Derzs U; UszT 49a, 49c]. *1634:* nem tudom melliktol eset az uagas az Azzonyo(n) | en ne(m) tudom melliktol eset az vagas, de az jajdulostis hallam, hogy monda jay el vezteleek [Mv; MvLt 291. 18b, 19b]. *1648:* mas legeny kerkedet azzal hogi az eö keze es vagasa miat, es nem en miatta(m) holt megh [Kv; TJk VIII/4. 298]. *1745:* az vágás után fel Zúdula az parasztság visza toják az katonákot az verbualo Szin fele [Cseheleke K; Ks 5. X. 6 Darabont András (45) jb vall.]. *1765:* Tordán lakó Hegyi vagy Székely Ferentz nevü Jobbágy legényem ... kezének tsonkulása s fogyatkozása mely miatt ép ember nemis lészen, azon véres szándeku meg holt Murvainak kardgyával rajtam tett vágásábol esett [Torda; TJkT V. 257]. *1852:* eret kel néki vágni, ha nem lesz ma reggel jobban – de hálá Istennek megfordult és vágás nélkül [Kv; Pk 6].

11. vágás eredménye, nyoma; tăietură; Schnitt. *1580:* halottam vas balastol hogj ombozi Janos verte meg ... lattam az zwrin az vagastis [Botháza K; SLt J. 26 Zekeres Simon jb vall.]. *1785:* a vágás is esmerszett [Backamadaras MT; CsS]. *1799:* Nikulaj Isaknak ... egyik felöll egy plezurtól be-forrot vágása vagyon a' bajuszáig [DLt nyomt. kl]. *1800:* ott látom a Molnárt véresen s nagy bajal meg beretváltom a Fejét, igen rut vágás volt rajta [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27]. *1838:*

Komáromi Lászlo Urnak mikor a' pénze el veszett azon reggel a' szekér rudja alatt kapták meg Tkts Dobolyi Bálint Urnak egy kis bitskát egy czüst huszossal – 's a' Nadrágát is Komáromi Lászlo urnak Szikszákos aprolékos vagások látzván, tökélletesen azt allitotta, hogy kitsiny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni, 's nem más hanem Dobolyi Bálint Ur vágta ki [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.].

12. darab, szelet; bucată, felie; Scheibe, Schnitt. *1680 k.:* Komanarol hajtot Ekrőt nro 1. Eből vittek ... Szegjet ketőt, Nyakat Felet, Lapaczka szelből ket ket vagast. Far tóbol negj vagast [UtI].

13. háziállat levágása; tăiere (a unui animal) pentru consum; Haustierschlachtung. *1672:* ha penig vago marhaja volna es csak valami rancorbol nem akarna vagni a' Czeh Mester avagy a' Decany fenyittse meg hogy a vagast el ne mulassa | valamikor Szeres volna s nem akar vagni, annalis inkab ha modgya volna a' marha vagashoz. büntessek elsőben cum f. 1 de ha megis vagmerőségre veti magát a' keze fogattassek meg a' vagastol, valamig a Czeh rendit el ne(m) követi [Dés; Jk]. *1697:* Szakári Ferenczék Nyaratszaka egész őszigh Mind Vágás mind egyéb Cehbeli Segitezégét el kerűlvén büntetöttenek 4, 4 forintal [Kv; MészCLev.]. *1777:* a' Bornyukat Tulkokat és nem vágás hanem jármazás végett tartott 's tartandó Marhakat ... kiválogassák [Kv; TJk XVIII/6. 76].

14. rovás, bemetszés; crestătură, tăietură; Aussparung. *1765:* (Az faknak) az vagasi es Csutkáji látszodnak [Jedd MT; LLt]. *1769/1802:* In Turku Perouluj ... egy udvas bükfában tanáltatott kereszt forma vágás [BSz; JHb LXVII/3. 49]. *1778:* Azon helyet a két felek között kétfelé hasítók, és bizonyos métákot, az határon az fáknak mindkét felire magok jegyeket felvágák, úgymint: írt Geczö István ökegyelme K betűt, az Bartos Jánosé pedig három vágás [Taploca Cs; RSzF 143].

15. csapás; lovitură (dată cu un obiect tăios); Rückschlag. *1765:* Az ősszel a Telcki Ádám úr leánya lakadalmában ... ott volt, s egy nagy széles kard volt az oldalán, melyet nem oldott le mikor táncolt is. Azt beszélette publice, hogy azzal a karddal az ő apja egy vágással öt törököt vágott le [RettE 188].

16. barázda; făgaş, brazdă; Rille. *1588:* En az buzawal mindenczoth bekesegesen Jeottem hanem mikor Jwtottam volna az Galponyai feoldre Sombori Lazlo Jozagaba ... eggyk az zekerem kerekenek hat beleol hagoth az vagason de azzal senkinek semi kart nem teottem mert vetese meg benne nem volth [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.].

17. emberölés; omor; Tötung. *1710 k.:* Rabutin rákülde egy nagy lovas companiát; az ott mit követett rajtok, úgy hiszem, a gyermekek is meg tudják akárkinek mondani. Szomorú, keserves példa volt mindennek, executio sine prosecutione; ölés, vágás ugyan nem volt, de egynéhány napig tartó vendégség, saccoltatás [BÖn. 931].

18. kibányászás; extragere (a unui minerau); Erzgewinnung. *1823–1830:* Ahol vágják az ércet, nem tágasobb hely, mint két koporsó tágasságát képzelje az ember ... szörnyű apródanként vághatják, mert oldalfélt feküve nem adhatnak elég erőt a vágásnak [FogE 207].

19. ficánkolás; zburdătură, săritură; Zappeln. *XVIII. sz. eleje:* ha ă lö meg tudhattya azt hogy mit vihet végbe, semmit benne el nem mulat, vágast, rugást, hányást, harapást, magha meg kötését [JHb 17/10 lótartási ut.].

20. menet; mers, direcţie, făgaş; Aufzug, Runde, Gänge. *1662:* De a dolgoknak egész valóságából megtetszik, hogy abba legközelebb az ifjú nagyra vágyódó elmétől ... s mind a körülötte való gondviselésbeli, s mind a tárház állapotjára nézve, a politikába való nagy rendetlenségtől ... hordoztatván, fordíttatott vala ki olly könnyen a római okos tanács által igazgatásának egyenes vágásából | Melly időbéli igazgatásnak az ö igaz vágásából való kivetemedés miatt aminémű nagy gonoszok követtek volt a szegény hazát ... azoknak megorvoslásában mennyi izzasztó bajos munkálkodások volt azután támadott igaz hazafiainak [SKr 82, 85].

21. *első ~ban* első rendben; în primul rînd; erstens. *1667:* Igaz dolog, első vágásban jól esett ez is, hogy haraggal nem acceptálta ő nagysága, mindazáltal még ugyan valóság nélkül van az dolog [TML IV, 196 Bánfi Dénes Telcki Mihályhoz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vágásbérc az erdőtől megtisztított bérc; culme defrişată/despădurită; entwaldeter Gipfel. **Hn.** *1781:* A Vágás Bértzen [Rigmány MT; EHA].

vágásfő a vágás kezdete; începutul tăieturii; Geraumdeanfang. **Hn.** *1858:* a' Wágásfőben (sz) [Bordos U; EHA].

vágáshely lék; copcă; Leck. *1587:* Aprillis 3 Az varos taua gattiat az vagas helien az visz el fwrta volt magat Magiarj Peterrel volt Negi legin mellette eo maganak atta(m) – /16 az Negi leginnek attam – /48 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres I. sp kezével].

vágási a Vágás (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vágás/Tăctura; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vágás: **1.** Vágáson lakó; din/care locuieşte la Vágás; in Vágás wohnend/wohnhaft. *1591:* az uagasi bironak az Szabo péternek kouetem haza nipeyt felesigit giermekit [UszT]. *1815/1817:* gyeres fiatalos, Bükk, Gyertyán Cziheres erdő, erről aszt vallyák hogy a Vágási fiak bitangolnák [F.dobó U; TSb 47].

Szn. *1602:* Vagasi Gieorgi Berekereztur megienek Predicatora [BálLt 93]. *1603:* Ethedi Vagasj Casparne [UszT 16/45]. *1653:* Vágási István deákot [ETA I, 153 NSz].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vágás lakosa; locuitor din Vágás; Bewohner von Vágás. *1600:* Dobofalui Kowach Janos elle(n) Wagasiak borozdath teöttek Berez kapunal walo feöldibe(n), az Zek megh Zabaditotta Kowach Janost [UszT 15/213].

vágáskert erdőtől megtisztított terület; teren defrişat/despădurit; Geraumde, Blänke. **Hn.** *1748:* Vágás Kert nevű helyben (gyü) [Etéd U; EHA]. *1759:* vágás kertben (k) [Etéd U; EHA].

vágásoldal erdőtől megtisztított domboldal; versant defrişat/despădurit; entwaldete Ranken. **Hn.** *1871:* Vágás oldol [Bordos U; EHA].

vágásos víz által kimosott; cu tăietură, care a fost săpat de o apă în curgerea ei; ausgeschwemmt. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Vágásos utnál (sz) [Tordátfva U; EHA]. *1717:* az vágásos uton innet [Gyulatelke K; EHA]. *1803:* a' Vágásos Utnál (sz) [Backamadaras MT; EHA].

vágásporció vágásrész; parte dintr-o tăietură/dintr-un teren despădurit; Teil des Geräumdes. *1594:* Krainik. Simon Andras egi fiaual h(ab)et Bo(nes) 2. Vy uaghass Portio [O.valkó Sz; UC 113. 5. 51].

vágat[1] *ige* **1.** fát kivágat; a pune pe cineva să taie copaci/arbori; Bäume fällen lassen. *1546:* Bánffy Magdolna azony ... keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth foriynthoth, hogy Bogathy Chaspar ymmar ... az Ew haza Eppylesere ... semi faath ne wagasson [Panot[a]; DanielO 5. – [a]Panád (KK)]. *1618:* Inthiwk kegdet, hogy az Zent Benedekj erdeobeol engedgien két szaz igen szep igienes temerdek hoszu szál palank fát vagatni arra rendeltetet Emberwnknek; mys kegdteol keduesen veszszwk [Ks 38. I. 31 Bethlen G. özv. Kornis Boldizsárné Keresztúry Katához]. *1698:* az mely fát ... Sárosi János ur(am) cö kglme Számára vágatott ... ki vagdolta ell [Andrásfva MT; BálLt 50]. *1762:* amikor kivántatatt szabadasan vágatta, és hardattatta a fűz fát és parandat [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1774:* a néhai úr öxcelentiája[a] az olyan embereknek, akik falunkban megtelepedni akartak szabadoson megengedte ezen erdőből házépíttetésre akárminémű fát vágni és vágatni [M.kályán K; EHA. – [a]Br. Wesselényi Ferenc]. *1792:* a Sebes vize mellett ... felés öl fakat vágotott [Szováta; EHA]. *1795/1799:* Verö nyelnek valo fátis had vágassanak a' Tusko Erdöben holnap Reggel vágják meg, hogy a' havonn[a] vontassuk bé [Torockósztgyörgy; TLev. 5/16 Transm. 291. – [a]Az irat febr. 12-én kelt]. *1807:* a' mit pedig az M. Bogoi Erdeiből mint osztatlanbol vágatott az Urffi azt megbetsülteti és azon törvényesen meg is perli [Ne; DobLev. IV/909. 1b]. *1822:* az erdőnek fáját ... Dosa Gergely Ur(na)k elszenvedhetetlen kárára vagta és vágotta [Kakasd MT; DLev. I. III. A]. *1829:* a Falus Biro vágotatt és vitetett ... Gyümölcs Fát [Mezőkölpény MT; TSb 32 szszék Ábrahám József kezével]. *1851:* holnapon elkezdve ... faanyagokat ... vagasan [DLt 13]. *1878:* a curátor ... vágasson az ekklesia erdejéből két szekér fát, hogy az iskolát be lehessen állitani [M.bikal K; RAk 343].

Szk: *zsilipfa ~ni. 1736:* Az Monár az erdőre menven zilibfa vágatni [HSzj *zsilip-fa* al.].

2. lemetszet; a pune pe cineva să taie ...; schneiden lassen. *1589:* Esmet fyzettem 6 Nap Zamot, hogy Az Varga Lazlo Kerthy fellet Czeöückkeket verettem fel vellek, es fywzet vagattam vellek mellyet az Czeouck kozybe fontanak [Kv; Szám. 4/VI. 24 Stenzely András kezével]. *1722:* nincsen hunnat vágatnom karokat, ha azt nem küldi Ngod kételenitetem az szálas erdöből vágatnom vagy 50 szálat abbol ki telnék | én az Tavaszon az marhák oklátis bé kertéltettném de nincs hunnat vágatnom karokat [Ks Bíró János jb vall.]. *1778:* (A tiszt) hir adás nélkült jött ezen hellyre és vágatta a Sátét ... Czigányaival [H; JHb XXXI/51. 5]. *1780:* ö Kegyelme ... Borbol szénábol gabonábol, tartozzék az fele részit ki adni, enis köteles lévén az irt szölök(ne)k kikaroztatására elégséges karokat vágatni [M.andrásfva U; Pf]. *1784:* a Kéméndi Reformáta Ecclesia ... innét ... vágatott Nádat a Parochiális háznak bé fedésire [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 11]. *1796:* Nemess Barthos Kelemen Pap Uram ezen ... Pintze helly nevezetü hellyen Fényes Nappal egy Szekér Nyir ágat vágatott [Albis Hsz; BLev. Vall. 2]. *1812:* vágatott volt a Groffné Aszszony cö nsga vagy négy Ketske rágo fábol készitett páltzákot, a' mint Aniko fraj mondá éppen a' Groffnak megverésére [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Erszebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. *1840:* minden nap el nézem tele van a' Határ marhával ... azok el nézettetnek vagy a' Csovások el áldamásoltatnak s így foly a' Szándékos prevalicatio, én ki tudatlanságbol egy kis kakát vágattam fizessek büntetést, igen keservesen esik ártatlan gyaláztatnam én egyedül [Dés; DLt 921]. *1842:* a' Sogor ... panaszollya ... hogy a' karo vágatás ideje itt vagyon 's néki nints honnan vágatni, mert azt Te mind le vágatod [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241].

Szk: *ág ~ni. 1588:* 23. 8br(is) ... Byro vram kwlte felekre Boldisart az lowas legint Ag vagattny attam d. 6 [Kv; Szám. 4/I. 42] * *karó ~ni. 1820:* Apám ... kérdém hová menne? azt felelte: Az havasra karo vágatni, de ... nem karo vágatni ment, hanem a Mokányok le hivatalára [Rákos TA; JHb 48 Gán Juon (40) zs vall.].

3. erdőt irtat/ritkittat; a pune pe cineva să taie copacii din pădure; entwalden lassen. *1735/1826:* A Hoszszuaszoi betsületes Possessor Urak közül mellyik attentálta ezen Ecclesia Erdejét többszöris invádáltatni, vágatni, hordatni, és pusztittatni [SzentkZs 58 Iodormányi dézma]. *1762:* az Marokházi Gondviselője ... azon erdőkőt ... vágattya, vesztegeti ... méltoztassék az rendetlen erdőltetést s pénzért valo adást meg tilalmazni [Dés; Ks 5. IX. 8 Haller Pál lev.]. *1797:* A' más fele meg maradott részit ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ö Nagysága ... mais mind untalan vágattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kelletik kiméllettlen [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 364]. *1820:* bátarkadott a Tktes Ur az emlitett Erdőre réá küldéni s vágatni [BSz; SLt évr.]. *1825:* eztet vágatta mindenre a' Világon a' mire csak kellett, és nagyon meg gyéritette meg ritkitotta ezen Berket [Szentdemeter U; Told.].

4. nyílást/rést létrehozat vmin; a pune pe cineva să taie o deschizătură/gaură pe ceva; spalten lassen. *1595:* 21. Decemb(ris) Biro W. adata Korczollyas Istúannak hogy az Varos Toaúal bánnyék és veeket vagasso(n) ... f 1 d 80 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 317 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Kakasne Azzoniom hazanal, vrunk parancholattiabol, vilagossagnak okaert, vagatot Biro vra(m) ablakot az gradichnal [Kv; Szám. 6/XXIX. 71 Bachi Tamas sp kezével]. *1649:* az bőcziulctes Tanacz Apa Hidara ala kulduen az iktatas elött, hogy az Toon Vekeket uagazsak [Kv; Szám. 26/VI. 452]. *1657:* az palánkot azért midőn vágatnám, és már annak oltalmazására való lövés is szünvén az palánkokról, mert lövések is elvétetett vala az belsőknek, az palánkról alá nem is szolgál vala már az lövés reánk [KemÖn. 271]. *1721:* az to az őszön igen tele liven ugy fagyot el az vize az malomra ki fojvan az jegnek az szilei fen maradot nagy Üregi alat meg halotam hog jártanak az halak együt jukat vagatok be nyültam egy Csuka akada az kezemben és igy eleb eleb jukakat vagatvan ugy fogatam [Szentpál K; TKl Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1768:* a melly Possessor számára a Tonak valami részin véket vágottanak, azon vékeket ugyan annak számára valamig meg nem vonták, addig másnak nem volt szabad azon hellyen hálóját bé botsátani [Tóhát TA; JHb XI/21. 5]. *1812:* a mint pedig a Konyhárol bémenneck a Leányok Háza Tornáttzába a' Groffné oda tsináltatott edgy ajtot és arra vágatott edgy Jukat, tsak akkorát a' hol tsak az ételt béadhatták a Groffnak [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

5. kivágat; a pune pe cineva să extragă (ceva); ausschneiden lassen. *1589:* 27 May ... Vagatott esmet Biro vram negi zeker rako keouet, vgian Tharcza hazara, kiteol attam d. 20 [Kv; Szám. 4/X. 20–1].

6. *eret ~* eret megnyittat tisztulás céljából; a dispune

deschiderea peretelui unei vene (în scop terapeutic), a face venesecție la indicația cuiva; Aderlass machen lassen. *1637:* szanto Martonnak az eggik szeme fai vala; de az masiknak nem vala akkor semmi gondgja, az uta(n) ozta(n) hogj eret vagatot a homlokan hallam ... hogi nem lat szanto Marton eggik szemevelis [Mv; MvLt 291. 97a]. *1696:* tegnap reggel Borbéllyodat hozatván eret vágattam rajta [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1799:* egy Káli Aniska nevezetű Léánynak, változása lett volna; de nem ollyan Nyavallya törés forma volt ... hanem talám egyéb okozta volt a' beli változását ... eret kelletett rajta vagatni [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74]. *1851:* Sala Farkas is tegnap eret vágatott magán [Kv; Pk 7].

7. háziállatot levágat; a dispune să fie tăiat un animal (pentru consum); Haustier schlachten lassen. *1592:* az Mezarosok ... niolcz cokreot vagassanak, minden napon, iott, tiztessegest, embernek eletere valot [Kv; TanJk I/1. 188]. *1789:* Szeredába proba Marhát vágattam és a' hus 5 Drával ütötte ki az árrát [Cssz; UszLt XIII/97].

Szk: *húst ~.* *1662:* Igaz ugyan, ő kegyelme contendala azon dolog ellen, praetendálván az udvarbírót nem Nagyságod számára, hanem magáéra vágatni az húst [TML II, 402 Telcki Mihály Lónyai Annához]. *1774:* Ugy a' Tkts M(a)g(ist)r(at)us es Electa Centum Viralis Communitas égyben gyüléskor-is azon szűk Esztendőkben egyebek nem improtocollaltattak hanem tsak hogy azon Szűk Időkben-is vágatna a' Czéh elegedendő Hust [Kv; MészCLev.].

8. rovat, bemetszet; megjelöltet; a dispune să fie crestat/însemnat cu tăieturi; gravieren lassen. *1690/1745:* Onnat igjenesen alá erkezvén ... a' fára Keresztett Vágattunk [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1746/1831:* égy égéssel meg udvasitott Cserefára vágatván a' Keresztet [Szentdemeter U; Told. 38]. *1757:* egj le vágott nyers gyertyán Csutakra Keresztet vágattunk | keresztet vágattunk ... egj burkos gyertyán fára [Kál MT; Berz. 2. 41/120].

9. csapat, veret; a dispune să i se aplice cuiva lovituri cu varga; schlagen lassen. *1797:* rövid időn reám ... is 25. ötöt (!) vágat [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1799:* Huszon ötet vágatott rajta [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74]. *1804:* a Mezőn kapta volna ... Katonai Gergelly Urat 25tig vágatta volna [Hosszútelke AF; Kath.]. *1805:* (A) rendelest ha a' szofogadatlan Kovátsok követni nem akarnak s csak edgy szot ellene tesznek eo facto a Biraknak kötelessege leszen akar melyik legyen az 12 reaja vagotni [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41 br. Thoroczkai József kezével].

10. embert ölet; a face să fie omorît/ucis; töten lassen, massakrieren lassen. *1705:* Másfelől pedig a Gubernium is az generál akaratjából íratott Forgách uramnak, hogy a falukra rea ne küldjön és ne pusztíttassa, annál inkább ne vágassa [WIN I, 374]. *1710:* A generális eszben vévén, hogy többire mind Debrecen és Somlyó tájékáról, a hajdúvárosokról jönének azok a sok kóborló tolvajok, Rácz Tökölyi híres vitéz colonellust feles hadakkal kiküldi Debrecen tájékára. Ki is a körül levő tartományt szörnyen kezdi pusztítani, praedálni, a kurucokat vágatni [CsH 447]. Elküldé osztán baron Tige-t, Aranyosszéktől fogva kereken Besztercéig égeté, ölté s vágatá az országot, de kurucot keveset, mert az akkor vagy elfutott üdején, vagy Guthival a székelyeket kóborlotta [BÖn. 964–5].

Szk: *néggyé ~ vkit.* *1611:* Rácz Györgyöt Brassóban Radu vajda néggyé vágatá, és az fejet, az falon kitétété [Kv; KvE 143 SB]. *1653:* Császár Pétert Kassába bécsalják és ott négygyé vágatják [ETA I, 144 NSz].

11. vmihez csatoltat; a alipi/anexa de ceva; anhängen lassen. *1593 k.:* ha pedigh Peter Kouaczy Az có córekseget púztajaba hadna, Annak vtanna Az ffalú kertchez ne vagassa, Az có córekseget kile(n) kertellye be [UszT].

12. mélyíttet; a dispune să fie adîncit; vertiefen lassen. *1653:* és a görgényi kutat vágaták vélleк; mert az a kút nem vala még elvégezve, melyet vágatni kezdett Ferdinandus primus császár [ETA I, 32 NSz]. *1813:* a Lo oskola mellett leg elsőbben is Ngod vágatott Sántzot [Perecsen Sz; IB. Botos Peter gr. Korda Annához].

13. kibányásztat; a pune pe cineva să extragă ceva; ausnehmen lassen, extrahieren lassen. *1638:* nem lattam hogy senkyjs titko(n) Materias követ vagatot ă vagy futatot volna Ezűstöt [Torockó; Thor. XVI/1 Fr. Ekkat (!)[a] (39) jb vall. – [a]Tollvétség *Ekkart* h.]. *1673:* Irhatom Kegyelmednek, ezek az beste bolond kurvafiak, az beszterczeiek, Kemeniczből jövő vagy inkább szökő 15 jancsárt az országban nemcsak bebocsátták, hanem városokban is ... Nekem azért, Uram, az tetszik ... árestálnák őket és Kegyelmed fegyvereket elszedetvén, egyenesen kisértetné urunkhoz és elébb tudósítaná ő nagyságát; ott leveleket vizsgálnák meg, ha igaz levele, nem-e s ha látnák, hamis az levelek, jó volna sót vágatni velek, míg az tömösvári pasának ő nagysága értésére adná [TML VI, 454–5 Bánfi Dénes Telcki Mihályhoz].

vágat[2] *fn* kivágott erdőrész; parcelă de pădure defrișată; entwaldeter Waldteil. *1817:* Az Arinánál lévő vágat [Bádok K; BHn 28]. *1823:* A Farbabéli (!) erdőbe ... tanáltatott két esztendei vágatba Nyárfák, Reketyék, borzafák czíherei betsültettek ... 12 Rf [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1830/1850 k.:* a' G. Wass Daniel vágattya felől [Vasassztgothárd SzD]. *1831:* a R. Catholica Eccla vágottyán a Cserébe. A Mlgs Csernatoni Antal Ur és Ugran András Ur vágottyakan [Nagyernye MT]. *1845:* meg hivatta a' Gyertyán nevü erdejere vagy is vágattyára [Székelymoson MT]. *1855:* 5 éves vágatt, de nagyon levan praedalva s étetve [M.újfalu K]. *1856:* Cserkut n. h.-en lévő ujj vágattja [Bádok K; BHn 31]. *1860:* a többi részen az étetés vagy legeltetés miatt a' vágat nem gyarapodhatott [Szentdemeter U].

Hn. *1758:* A Vágatt Széllyin (sz) | A Vágat utnál (sz) [Inaktelke K]. *1780/1784:* A Tövisses Vágattan [Galambod MT]. *1781:* A Kis vágatban (sz) [Mákófva K]. *1782:* a Csányi Vágattan (c) [Komjátszeg K; KW]. *1789:* a Nagy Vágattan [Kük.; Kp II. 25/112]. *XVIII. sz. v.:* A' vágatt alatt (sz) [Kisillye MT]. *1835:* Nagy Vögy vágattján (c) [Kisillye MT]. *1840:* A' Czigányak vágattya (c) [Udvarfva MT]. *1860:* Magas hegy háta mege Vágat [Székelyvécke U]. *1864:* Vágat [M.sárd K; KHn 229]. *1891:* Vágat [Inaktelke K; KHn 203] | N(agy) vágat [Mákófva K; KHn 237].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

vágatás 1. favágatás; tăiere de copaci/arbori; Baumefällen. *1722:* Irtam vala ... micsoda rendeletlenség van itt az Pallizatak(na)k két rendben valo vágatásab(an) és annak duplicata vecturazasaban [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1847:* Továbbá azt is vallja, hogy ezelőtt két évvel jelen volt a vállyá-albai templomnál, midőn a templomból kijövő embereket arra kívánta kísztetni, hogy ha a kamara még az erdőkbe ölfák vágatására munkásokat fog kiküldeni, azokat onnan kergessék ki, s ne engedjék az erdőt pusztíttatni a bányászat kárára | Most három éve a karácson böjtjébe egy nap elment 20, másnap 25 emberrel az erdőre a fűrészmulomhoz megkívántató fenyőtökék vágatása végett [VKp 184–5].

1860: Ezen erdőben a' közelebbi években sok vágatás történt [Székelyszállás U; EHA] | ezen nevezett részeken több éveken történt vágatás látható a' míg most is meg lévő csutkok szerént [Szentdemeter U; EHA].

2. metszetés; tăierea arborilor pentru ...; Baumschnitt. *1827:* A' Gyámoltalan Ur három darabbol állo Erdeinek Pásztoroltatására oly moddal kötelezteteik az Arendator Ur, hogy mindenekben az Erdők conservatiojárol ki hirdettetett, és közönségessé tétetett rendtartásnak reguláihoz ... Szabja magát, melyeknek használása a' Colonusok épületeinek Conservatiojára, és a' Szöllő Karoknak vágatására meg engedtetik az Arendator Urnak [Ne; DobLev. V/1128. 1b]. *1869:* A' Ficko cserének vágatás általi ifijitása [Mogyoró MT; EHA].

3. erdőirtatás/ritkíttatás; dispoziție dată pentru defrișare; Entwalden. *1682:* Azert el menve(n) ... tiltam[a] az Instru(cti)o szerént mind azon okol kertelestöl s mind az erdőnek vágatásától [SLt O. 31. – [a]Köbölkuti Szánto Georgy Vrat]. *1722:* irtam ... az erdők(ne)k rendeletlen vágatásokrol [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1738:* az Pestesi Tilalmas erdőnek vágatásában ... Tiszt Vrajmék(na)k Semmi hirek nem volt valamig az Szomos ujvárj Incsenyir le nem vágatta, és szekereket nem Solicitált [Retteg SzD; Ks 99 Kászoni István lev.]. *1803:* ezennel solemniter inhibéáltattyák Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármi részben lehetö irreptiojától, annak vágatásától prédáltatásától | az Nagyságod Tisztye Semmit nemgondolván azzal melly keményen tilalmazzák minden Hazai Törvények a mások javainak el ragadozását, s kivált is nevezetesebben ... a Tilalmas erdők(ne)k praedálását s kivált mostani Nyárra hanyatlo idöb(en) valo vágatását [Ádámos KK; JHb XIX/64].

4. kiszabatás; croitul de ...; ausschneiden lassen. *1740:* a Cseres szijnak vágatása, arultatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal, ugy consequenti annak visitatioja es taxálása, hanem unice a Szigyárto Céh(ne)k [Torda; TJkT I. 188].

5. háziállat levágatása; tăiere a vitelor; Haustierschlachten. *1589:* Myert hogy pedig az Mezaros vraym kywanak az vagatasrol valo vegezestis eo kgme byro vram Aggya Jrwa nekick, hogy cokis tuggyanak hozza tartozny [Kv; TanJk I/1. 96]. *1598:* Noha az baromnak deogeos volta nilwan vagyon eo kgmek eleott, mind azaltal mint hogy sok vton Jarok talalkoznak az varosra leony az baromnak vagatasat megh nem foghattjak, hanem az mezarosok ... vagyanak [Kv; TanJk I/1. 316].

6. vágat; tăietură; Durchschnitt. *1860:* Asszony erdő ... Régi vágatás látható a' közepe táján [M.zsákod U; EHA].

vágaterdő részben kivágott erdő; pădure defrișată în mare parte; teilweise entwaldeter Wald. *1845:* mü ki mentünk azon Vagat erdő tetejire valami Differentzia iránt [Moson MT; TSb 35].

vágathat 1. fát kivágathat; a avea dreptul să taie copaci; kann/darf Bäume fällen lassen. *1671:* Csikban annak elötte a' hámorhoz szabadossan fát vágathattanak, azért ennek utánna-is azon szabadságban tartassanak meg, mint ennekelötte ugy ez utánn-is szokott fizetések meg-járván [CC 40]. *1796:* a' Turutzkai Lakosok engedelmek nélkül még a Tisztekis, az Erdöböl fát nem vágathatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 69]. *1835:* Kedves Sogorunk ... a Dersci meg kezdett Majorság Nyil Erdöböl ... épület fát vágathassan [Doboka; BetLt 1].

2. irthat, ritkíthat; a avea voie să taie copaci (în pădure); kann/darf entwalden lassen. *1823:* a' Bretyelini Erdők Sequestrumba lévén, azt valamint szintén a provincialisták ugy a katonák se vágathatnák [Déva; Ks 91. C. 12].

3. *eret* ~ eret megnyittathat; a putea cere să i se facă venesecție; kann/darf Aderlass machen lassen. *1676:* Úgy szédült a fejem, hacsak írást kezdettem is nézni, mintha a ház kerengett volna ... Nem tudom ha azért-e, hogy ez üdön eret nem vágathatek, vagy mi az oka, de én bizony csak elveszöleg vagyok [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

vágatik 1. fa kivágatik; a fi tăiat; wird geschnitten. *1860:* Asszony erdő; ezen erdőben vágattak a' közelebbi években az udvar számára megkivántató eszközfák [M.zsákod U; EHA]. *1874:* Vágassék az erdőböl ... gyámolnak valo fa [M.bikal K; RAk 307].

2. lemetszetik; a fi tăiat pentru ...; wird geschnitten. *1781:* Láttam ... hogy efféle ágakot â mellyek az udvar számára vágattak es itt maradott nyesödekeket, fat is öszve szedegetvén el vittette [Csóka MT; Ks].

3. irtatik, ritkíttatik; a fi tăiat (întruna); wird ständlich entwaldet. *1797:* Ezenn Erdö a' mult Tavaszig mind vágatott, hordattatott ... mig osztán végképpen elfogyott [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 362].

4. háziállat levágatik; a fi tăiat (pentru consum); Haustier wird geschlachtet. *1559:* Az Mesarosok valamely Barmoth ah wagy yth az Coloswary fewldewn az wagy zokadalomba wezen (!) azth zabad legyen yde az Coloswary hatharra haythany Ees yth megh hyzlalny, de az ollyan Barmoth, Ne legyen semmy okon az ollyan Barmoth el adny se Thewsernek sem egyeb Rendbely embernek, deh yth wagassek az ollyan Barom [Kv; TanJk V/1. 58]. *1798:* Kövér Sertést hajtattam No. 2 ... Ezek közul edgyik Somkának vágotott [H; Ks 108 Vegyes ir. 51].

5. rovatik, bemetszetik; a fi crestat; wird graviert. *1769:* ujabb keresztek is a' Két Határnak nagyobb meg külömböztetésére vágatának [Meggyesfva MT; EHA]. *1769/1802:* A mutatott keresztes fák ... határt distingválo jegyeknek nem tartathatnak: mind azért hogy azok nem régiek? mind pedig azért hogy azok tsak olyanak, hogy privatus Emberektöl vágottanak fenn egy Ember magassagnyira, nem pedig az fa tövében [Torda; TJkT III. 38].

6. *négyvé* ~ felnégyeltetik; a fi tăiat în patru; wird in vier Teile geschnitten. *1736:* egy Péro nevü Rácz kapitány ... három paraszt magyar emberrel ... Péroval együtt kerékkel rontattak meg, és az után négyé vágatván a Tagjok az Akasztofára akasztatnak [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből].

vágatlan 1. ki nem vágott; netăiat; ungeschnitten. *1818:* Tessék kegyelmednek azon el hordatt fákat viszá adni a több ottan lévő le vágat s vagatlan fák<at> ellenztetik és tiltattyák hogy ... azokat el horda<tni> és vágni ne merészeljen [Szentimre MT; BalLev.].

2. nyíratlan; care nu este tuns/tăiat; ungeschnitten. *1811:* Togya Lupu ... fejér kondorotska hoszszu vágatlan hayu [DLt 495 nyomt. kl].

3. le nem metszett; care nu este tăiat, nerecoltat; ungeschnitten. *1799:* ide valo Czigány Jobbágyaival szedetvén meg a törökbuzát ... Szedve készen ottan hagyta, nem különben a Szalmajais vágatlan [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

4. ki nem vágott; neexploatat; ungeschnitten, nicht gefällt.

1759: a nyila még mais Pünkösdi Uramnak mind vágotlan vagyon [Vaja MT; Ks 17/LXXXI. 16]. *1823:* A Vatzkorosba: más darab Tövisses ... felibe vágott, felibe vágatlan [Csekelaka AF; EHA].

5. nem ritkított; care nu este defrişat; nicht entwaldet. *1766:* Lévén még egy Darabotska Erdőnk vágatlan, melyet Néhai édes Atyánk vásárlatt, azon darabotska vágatlan Részt most le vágván s viszont meg nővén ismét egyszer le vághassuk, el hordhassuk [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

vágató 1. fát kivágató; care pune pe muncitori la făcutul stînjenilor în pădure; Person, die Bäume fällen lässt. *1750 k.:* az it Öl Fát vágato Nemet ... mindenkor 4 berest Tart it az csaszar béresi közül [TKl az igenpataki jb-k panaszlev.].

2. kivágandó; care urmează să fie tăiat; Bäume zu fällen. *1847:* Az izbitai királyi fűrész számára vágató tőkék munkájából az ottan megjelent munkások szétűzése Varga Katalin s emberei által [VKp 201].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv, in substantivartigem Gebrauch: kiirtott erdőrész; portiune de pădure defrişată; entwaldeter Waldteil. **Hn.** *1794:* A' Kis Vágatón [Erdőcsinád MT; EHA].

vágatos részben kivágott; defrişat partial; teilweise entwaldet. *1750:* vagjon edgj derék jo Nagy Berek, jollehet az külső széllye uti relatum est a' Malom számára vágatosabb, mint az víz felőll való része [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7]. *1788:* a' Nyírben lévő vágatas erdők [Udvarfva MT; Told. 44. 71].

vágatott 1. nyírt; tuns (într-un anumit fel); geschnitten. *1805:* Demuth György, mintegy 23 Esztendős, származására nézve Saxoniából ... való ... sötét szőke, Titus formálog vágatott kurta, de még-is a' szemöldökig le-botsátott haju [DLt nyomt. kl].

2. vki által létrehozott; care a fost tăiat/făcut în ...; von jm gemacht/geschnitten. *1774:* haram faragatt ablak kővek közziben vágatatt ablakai vadnak [T; CU]. *1809–1815:* A Nagy réten vágatott uj orszag uttya [Dés; EHA].

3. rótt, bemetszett; încrestat în ...; graviert in ... *1769/1802:* egy Bükfában vagatott keresztet mutagattanak ... de ... a Convocalt Fatensek nem ott mondották az nevezett Határaknak egyben ütkezeséket [BSz; JHb LXVII/347].

vágattat 1. fát felvágattat; a pune pe cineva la tăiatul/făcutul ...; Holz aufschneiden. *1746:* azon Széna buglyákra poznákat vágattatott [Koronka MT; Told. 14. 22]. *1847:* S ezeknek következéséül a három helységek lakosai hosszas ideig szolgálatot nem tettek, ölfákat nem vágtak, melynél fogva az uradalmi tiszt urak pénzen fogadott napszámosokkal kénytelenítettek ölfálkat (!) vágattatni [VKp 289].

2. (gazdaságtalanul) sok fát kivágattat valamely erdőben; a pune pe oameni să taie mulți copaci (neeconomicos) din pădure; viele Bäume fällen lassen. *1605:* Megh ertettek co kgmek az hat vraimtol az megh eget erdeoknek reuisioia feleol relatioiokath ... kerik biro vramat hogy vigyaztasson rea zorgalmatoson ne lopogassak es egyebekis zabadoson ne vagatassak [Kv; TanJk I/1. 511]. *1682:* Kgd szolga biro Vra(m) az mü nevünkel ugy mint felső Magyar Suki Suki Pal es Mihaly nevekkel, Köbölkuti Szánto Georgy Vrat tilcsa illyen formá(n), hogy az melly oklot kertestöl csinaltatni akar az mi kötelendi földünkre meg ne epittesse, se jobbagyink részire nézendő erdötis ne vágattassa, mert megh ne(m) engedgyük [SLt O. 31]. *1777:* akkár holot lévő erdőköt vágottattyák [Majis MT; Told. 26. 24]. *1778:* igen jo és szép szalos Csere és kevés Bikfakbol allo erdő; de igen meg gyérítették mivel igen sokat vagottatta eo Nga [Koronka MT; EHA]. *1793:* azon Erdőt Soha Patkos részre bírattatni, s vágattatni az én értemre nem tudom [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S. 88]. *1797:* In Szilivájc ... Erdő helynek valo némely része Szántonak ... Ezenn egy résziben ... tseplesz Erdötske ... ő Nagysága ... a mostani esztendőkig szüntelen vágattatta ... míglen végképpen el pusztulván, utolyára az Ui irtás által Buza föld szánthatová tétetett [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 179–80] | A' más fele meg maradott részit ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ő Nagysága ... mais mind untalan vágattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kelletik kiméllelen [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 364].

3. lakosságot pusztíttattat; a dispune să fie nimicit/căsăpit populația; Bevölkerung ermorden lassen. *1710 k.:* Ezután csakhamar egynéhányszáz németet és rácot küldé a generális és Zilahot, Somlyót égetteté, vágattatá [BÖn. 939].

4. kiásattat; a pune pe cineva la săpatul a ceva; jn/etw ausgraben lassen. *1814:* A pintze Földe Felettébb valo Nyirkassága elhárittására, abban Árkokat vágattatott, és Csatornát Készittetvén, a' vizet abbol Ki vette [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

vágattatás 1. (háziállat) levágattatása; tăierea/sacrificarea (a unui animal) pentru consum; Tier schlachten lassen. *1681:* Ha ă mészarosok ă hus vágást nem Continuallják, a Dnus Terrestrisnek Liberum arbitriumban vagyo(n) azok(na)k megh büntettetése, refrenalasa, es ugyan hus vagattatásais [VhU 52].

2. kivágattatás, (tűzifa) vágatás; tăierea copacilor (pentru lemne de foc); Bäume fällen lassen. *1847:* miért tiltjuk a tűzifa vágattatásától, s mindezekért miért zálogoljuk? [VKp 192].

vágattathatás erdők irtattathatása/ritkíttathatása; posibilitate de tăiere a copacilor dintr-o anumită pădure; man kann Bäume fällen lassen. *1784:* Instalunkis alázatason a' Tkts Táblának, méltóztassék bányászi vas mives helységünkre nézve ... olly rendelést tenni, hogy mindenütt publicalyak a' pénzen vett erdőink vágattathatása iránt valo engedelmet [Torockó; TLev. 10/4].

vágattatik 1. erdő irtattatik/ritkíttattatik; a fi tăiat copacii din pădure; Wald wird verdünnt/gerottet. *1835:* A moderatus Lignationis Usus meg engedtetik ugy hogy az Erdő rendibe ne vágattassék hanem csak imit amot ritkitva az Hajto jelen letiben oly vigyázattal ritkitva vágattassék, hogy az által az Erdőkbe preda és semi kár ne essék [Sófva BN; Somb. II]. *1852:* a' város számára vágattatnak épületre valo fák, vagy ölök [DLt 180]. *1863:* ătadatnak nyolcz darab szepre erdők ... ezen 8 darab szepre erdők minden 6. évbe rendre vágattassanak [Fejérd K; HG. Gr. Karacsony lev.].

2. háziállat levágattatik; a fi tăiat/sacrificat (un animal) pentru consum; Tier wird geschlachtet. *1783:* Mindazonáltal mindenkor a falutól csinált mészárszékben vágattassék, mégpenig limitátió mellett [Árkos Hsz; RSzF 291].

3. rovattatik, bemetszettetik; a fi încrestat; wird graviert. *1746/1831:* egy nem régen meg nyesett és sarjuzott Cserefára ... vágattaték egy Kereszt [Vécke MT; Told. 38]. *1768:* öt jo nagy Elő Fákban kereszt vágatatott [Cege SzD; WassLt].

4. *néggyé* ~ felnégyeltettetik; a fi tăiat în patru; in vier Teile geschnitten. *1591:* Minthogi mind az bizonsagokbol, s mind az concon nicluck vallasabol vilagoson megh teccik, hogi … Bathor Simon, es zappanios Jstuan, coltek megh Zcolcos Gaspart, es Kis Georginet … es cok voltak rekkenteoyis … mind ketten neggie vagatassanak es ezeknek tagai niarsba vonassanak [Kv; TJk V/1. 109].

vágattatott rovattatott, bemetszettetett; care a fost încrestat; wurde graviert/geschnitten. *1768:* őt jo nagy Elő Fákban kereszt vágatatott, találván azon élen két Fákban régen vagattatot Keresztketis [Cege SzD; WassLt].

vagdal 1. darabokra aprít; a tăia în bucăţi; hacken. *XVII. sz. m. f.:* Mikor megh dagad az Juh feoldi teokot kell wagdalnj es azt <az> etelbe nekik adnj [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével]. *1668:* ă D(omi)nus A. actiojáb(an) ollyant teőt fel mi ellenünk, hogy mi potentiose az eő kglme Nemesi kertére, seővényére mentünk volna, azt vonczoltuk, vagdaltuk volna [K; Ks 65. 43. 10]. *1789:* Radix Liquiricae egy vastag Ferslogb(an) 78. lb vagdalva 32. font Rf 15 xr 36 [Mv; ConserAp. 11].

Szk: *darabonként* ~ darabokra vagdal. *1574:* uolt zalagban egy arany Lancz … Aztes meg meretok nyoma huzon harmad fel aranyat … ugy wegezenek hogy frathay Janos wram Az my myklos vramat illety abol penzul fyzesse ky ne uagdallyak darabonkent [Fráta K; SLt S. 14].

2. (fát) kivagdos; a tăia (copaci) rînd pe rînd; (Bäume) nacheinander fällen. *XVII. sz. eleje:* Tudom azt, hogi Bogdan Georg Czereszniet, meggifat, almafat vagdalt azon az ioszagon, mellien most lakik [HSzj *alma-fa* al.]. *1634:* Tudom hogy Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Szilvăs keozeott vagdal vala valami czontorek Szylua fa teorzeókeokett Szennek valott [DLt 383]. *1741:* (Az erdő) fáit ennek előtte a lakosok kiméllés nélkül vagdalták, hordották, pusztitották [GörgJk]. *1742:* tízszer is láttam hogy az gyümölts fákot vagdalták [Kinceses KK; JHbK XXVIII/6]. *1756:* a Bokrokat, Tökéket, Gyükereket magok is vágdalták égették [Veresegyháza AF; Told. 30]. *1764:* valami Malomfalvi Czigányak … midön vagdalták volna a tsutkakat hogy szenet égetnének belölle, akkoron Tisztarto Uram ki küldvén, a Birot bé hozotta őket [Kóród KK; Ks 19/ I. 6]. *1769:* A Ketske Pasztorok téli ődőben gyumőlts és más élő fakot harom forint büntetes alat vagdalni vagy Széna fuvekben gazolni ne mereszelyenek [Zetelaka U; UszLt XII/ 89]. *1771:* szoktak … az magak erdejekből az ketskéjek, vagy egyéb Marhájok szükségére s tápláltatására fákat vagdalni ollyankor, mikor az szénájak és szalmájak el fogy [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1844:* Azon erdő … mostanában fájin fiatalos, de hellyen hellyen vadnak vagdalvais belölle [Selye MT; DE 4].

3. erdőt irtogat/ritkitgat; a tăia în repetate rînduri copaci din pădure; Wald bei mehreren Gelegenheiten rotten. *1777:* Triful … hol banya Számára, hol tüzi fának vagdalta az erdőtt [Dupapiátra H; GyK]. *1803:* a' Berei és Bere Keresztúri erdőt-is ugyan a Keresztúrianus Successorok nagyon vagdallyák [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Georgius Tsegzi (70) col. vall.].

4. kivagdos; a tăia în mai multe bucăţi (pentru a prelucra); zerteilen. *1594:* 8 die Decembris weöttem egi Apro wasat zoritot vagdalt beleőle kĩ teőt f 0 d 8 [Kv; Szám. 6/XV. 25]. *1598:* az uaralia malomra ualo kolcegy … uottem egy apro uasat d 10 zoritot uagdalt belole [Kv; Szám. 7/XVI. 118].

5. éles szerszámmal vmibe csapkod; a lovi (de mai multe ori) în ceva cu un instrument tăios; mit einem scharfen Zeug schlagen. *1592:* Nyreo Kelemenne Ilona Azzoni vallia … Ieoue egi holual hozzank az Inas Janczi … Monda … azert Ieouck el mert az vram meg haragutt ream, es … az borottuat mind az orczamba vagdallia [Kv; TJk V/1. 199]. *1603:* Varga Balin foldozo varga … vallia … zeorgest hallek oda be, s vgy toliak ky az Nemetet az kapun … az zabliaia oda be marat volt, s aztis ky vetek vtanna, azt eo fel kapa, s elseobenis egy nagy keoheoz chiapa velle, az vtan vgy kezdi az ablakot vagdalnj es be Zwrkalnj [Kv; TJk VI/1. 707]. *1634:* azt bannya, hogy az eszes fiainak fokigh nem vagdalta az fejekben az cziakannyat [Mv; MvLt 291. 4b]. *1670:* Az captivus J … az magam árulo satoromba(n), invadalván enge(m) … fenyegetet azzal, hogy belém vagdallya czakánnyát, ugy hogy az veremet, belemet, az ebek eszik, es iszszák megh [Kv; TJk XI/1. 14]. *1690:* aytomot vagdalta â nime't [Zabola Hsz; HSzjP]. *1775:* Dénes Pál egj Fejszét ragadván haragjáb(an) … a Kapu Zábét kezdette vagdalni [Vadad MT; Berz. 11. 84. 13]. *1823–1830:* az apám Máthé Lászlót latrozni kezdi, Máthé László kardot ránt, az apám megijed, kifut az utcára, Máthé a kapu közé kinyíló tornácot az abban levő asztallal együtt keresztül-kasul vagdalni kezdi [FogE 82].

6. megsebesít; a răni (pe cineva) cu un instrument tăios; verwunden, jm Eine Wunde beibringen. *1573:* Eothues ferench hity vtan vallia … talalia Eotet Kappa Myhal Es Mond neky Jol vryztetek Ide haza hogy Kerestury Petert megh vagdaltak, Kerdi teole hogi hwl vagdaltak es ky myelte, Mond hogi az eo hazanal valamy legenick [Kv; TJk III/3. 53]. *1582:* Anna R(e)l(i)cta Emerici Aztalos … fassa est … hallam 'a kialtast, Mondak hog Danchak Ianost vagdalliak … creóssen wzik vala Danchak Ianost … be zaladd (!) wala vg vagak à vallat [Kv; TJk IV/1. 9]. *1585:* mikoron az Sebessekhez Jutank es kj hozok wketh az erdeobeöl, Negj Juhazt hozanak oda, es eggiket en meg tapaztam az Morenak, Mondam Amborusnak … ez vagdala tegedet, Ambrus monda Nekem, Nem bantott az engemeth, nem bwneos az, ismet monda zegenj, meg Nezwen creossen wkett Jmez harom vagdala engemeth [M.valkó K; KP. Nagiobbik Bott Myhaly jb vall.]. *1591:* Mierth megh foghta az I: az A. Jobbagjath verte vagdaltha [UszT]. *1592:* czen Jelen valo 1592be vgymint beöytbe Jeótt en ram az A(etrix) jobbagia … feoldre vert, vagdalt, veremet ontotta [UszT]. *1598:* Aytomat be uagttak en magamat adigh vagdaltagh az migh akarttak, sebessen holt eleuenwl … hallal akarasnak terhen uagy erette [UszT 13/33]. *1599:* az en Alparethy hataromba Jobbagimra rea menth fegyueres kezzel verte, vagdalta, es vagdaltatta Jobbagymath [Dés; Eszt-Mk]. *1603:* Zabo Andras … vallia … Mideon az Nemetek eozze sereglettek volna megh ragadgiak az Borbely legent hogy be ne(m) zaladhat a' hazba, es kezdik creosse(n) vagdalnj [Kv; TJk VI/1. 708]. *1693:* felele szentlaszlai Veres mihály, én nem potentiariuskotta(m), hane(m) az ura(m) parancsolattyábol hozatta(m) szenat … kgld az pontentiarius, mert az Ur(am) földin Kgld vert vagdalt engemet, im láttya kgld edes Csernatoni ur(am) az feieme(n) az sebet [Gyula K; SLt A. Q. 15]. *1751:* rutul verték Omult, Kirillátis meg kőtözvén hurczolták vagdaltak kardal, ugj<h>ogj haló számba hadták volt itt [Torda; CsS]. *1784:* nállom fegyver lévén, vagdolni kezdettem s pistajt rántottam [Vizakna Szb; HalmágyiNlr 671 Bogathy János lev.]. *1800:* valami Zágorbol ki jövő Szászok … az irt Szemellyeket vertek tsepelték vagdalták [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27].

Szk: ~ *vkihez. 1603:* Varga Caspar leania Sophika … refert … Darabos Balasis az Kossa Miklos zabliaiat vg Ragada le es vgy kezde vagydalni az katonahoz, Hogy ha Kossa Miklos es Erdelj Balint be ne(m) erkczöznek vala meg cóle vala [Kv; TJk VI/1. 666].

7. csapkod; a lovi (pe cineva) de mai multe ori; jn schlagen. *1592:* Barbeli Janosne, Anna vallia … Nem lattam azt hogi Makai Tamas Nyreo Istuant vagdalta [Kv; TJk V/1. 255]. *1606:* Ot ualek mikor Kóhalomba(n) Bako Albertal ózze uesze Dienes Gieorgy … Dienes Gieorgiet ky rekeztek, azon az aitot dergetni kezdeh Dienes Georgy … megh nita Zolta(n) Pal az aitot Dienes Gieorgy be óklele, Zolta(n) Pal ugy vagdala [UszT 20/111 Katerina coniunx Petri Kowach De Dallia Libertina]. *1635:* Sandor Janos … száliajatt ki ránta, is vágdálni kezde [Mv; MvLt 291. 52b]. *1723:* edgj alkalmatossaggal étczaka hallom hogj dörömböznek s vagdalnak az Nimetek edgy kis kamarában … az udvarunkon [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. *1823–1830:* A fenyiték pedig úgy ment, hogy a tanító által írt conduit-listát vitt be minden gyermek minden estve Öcxcellájának, s amelyiknek hibája íratott be, azt egy inas felvette az hátára, és Öcxcellája egy nádpálcával jókat vagdalt a farára [FogE 147].

Szk: ~ *vkihez. 1633:* Bakos Daniel … czikaniall vagdal vala ahoz az emberhez, de sebessitettee megh vagi nem en ne(m) tudom [Mv; MvLt 290. 139b/2]. *1686:* az tordai vitézek elrugazkodának, engem elszakasztának az lobonczok … sokan vagdaltak hozzám, egy botokával hántam ellent [SzZsN 1889. 509]. *1688:* az Varos szolgajara hatalmasul reajak tamadtanak Kardal, Lancsaval hozzajok vagdaltanak [Dés; Jk].

8. üt-ver; a tot lovi, a bate (pe cineva) cu bestialitate; totschlagen. *1596:* En azt ne(m) lattam minth s hogy vagdaltak merth en azon valek minth ki futhassak [UszT 11/54 Helena relicta quondam primipilii Antony Thibold vall.]. *1598:* Jót hazamra eynek eyuesteghssegben, Aytomat be uagttak en magamat adig vagdaltagh az migh akarttak [UszT 13/33]. *1647:* Beszterczei hiveink talalvan megh bennünket alazatos keönyeörgesek altal adgyak ertesünkre, hogy Szeretten tull levéö Falujokbeli lakosokot az megh irt Pongardi (!), Mathei, es Vyfalusi Olahok sok mod nelkül valo czelekedetekkel infestalnak, koczmajokra fegyveres kezzel menvén eöl<nek e>s vagdalnak [BesztLt 129 fej.]. *1690:* Ment az tatár-török tábor Bonczida és Iklód tájékára … Pusztacsán, Komjáczeg, Túr, Koppánban sok praedalást töttek, embereket, asszonyokat vagdaltak, öltek [SzZsN 1889. 719]. *1700:* Vajna Orbánt mikor bögetik s vagdalyák vala az Mikes Pál uram kapuja között, ëgy szolgájától kérdé Mikes Pál uram valjon kitt bögetnëk … ? [Zágon Hsz; HSzjP Mathias Hajdu (36) jb vall.]. *XVIII. sz. m. f.:* hadnagyu(n)k akarattyábol megh szálván szász hermänban, czak egy kevés füërt, ëngemet ugy meg vesztegetnek vagdalának azok az hermäni szászok, hogy en az uta(n) alig vagyok jo elevenségben, hanem felszegségben töltöm üdömöt [Barót Hsz; UtI].

9. embert feldarabol; a tăia în bucăti (şi la întîmplare) o persoană; jn zerteilen/zergliedern. *1705:* Ma reggel, amely román asszonyt megfogtanak volt … fejét vövék … Annak utána pedig egy deszkán a hóhérok kivivék innen a piacról, nagy nyársat hozván, hogy odaki négy darabra vagdalván, négy karóba tegyék tagjait [WIN I, 483]. *1752:* az el mult esztendöben feles gyermekek el halván … volt gyanu hogy boszorkányok löttek volna azon halott gyermekek közül mellyre nézve czen Barna Kirila némelly hozza hasonlokkal azon ártatlan gyermekek(ne)k koporsojokat ki ásván, s fel nyitván azokat vagdolta, s sziveket meg égette [O.csesztve AF; Ks 83].

Szk: *diribre-darabra ~. 1736 u.:* Cselekednék ma ilyen dolgot valaki, diribra-darabra vagdalnák [MetTrCs 458].

10. felosztogat; a împărţi un teren în mai multe părti; aufteilen. *1810:* a két szolgálo emberek … az egész régi malom helyet Sok aprobb darabokra vagdalták [Dob.; Ks 76 Conscr. 81].

Szk: *~ni való* feldarabolható. *1615:* Azzoniom aniam adott … Vagdalni valo tablat [HSzj *tábla* al.].

vagdalás 1. megsebesítés; rănirea cuiva cu un instrument tăios; Verwunden. *1557:* az Mynemw theorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt My kewzewttwnk ez Nag Jstwan es Marthon gergh dolga felol … thwdnya Jllyk, ember ewldewkles, weres, wagdalas, mynd eg felol mynd mas felol, ezekben … akarwan Bekeseget … zerzeny … wegezthonk Jllyen zerzest[a] [Somlyó Sz; WLt. – [a]Köv. a részl.]. *1573:* Hegedws Georgy, Kalara Hegedws Matene, Agota hegedus gërne (!) hitek vtan egi arant vallyak hogy sennyt (!) Nem lattak se(m) hallotak kerestury peter vagdalasa feleol Azoktwl kyk Mywelteк volna, hanem egieb keoz hirt hallotak [Kv; TJk III/3. 64]. *1593:* Zabo Jacab vallia, Deel vtan harom orakor tayba(n) teortenek raitunk a' wagdalas Enis chak Jstennek volta(m) Markaba(n) a' sok Sebek miath [Kv; TJk V/1. 360]. *1605:* Zabo Peter wagasy vt Actor, Keresi Josa Istwant es Balasy Palt Hoggyayakot Egy zegeny goromba Egywgyw fianak vereseyert vagdalasaert [UszT 19/89]. *1690:* utonjarok(na)k es egjeb artatlan emberek(ne)k fosztasa, verese, vagdalasa … mellyekröl Inquisitio lesze(n) és annak idejeben à G(ene)ralnak ö kgel(ne)k p(rae)sentaltatni fog [Törzs. Bethlen Sámuel fej.-i ut.].

2. seb, sérülés; tăietură, rană provocată de un instrument tăios; Wunde. *1573:* Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya hity vtan vallia hogy Mely Eyel leot az vagdalas kerestwry peteren, hetfën Regel leo eo hozza Kapa Myhalnenak zolgalo leanya hya eotet hogy egy Sebest (!) Embert Be keotne … Mykor oda Jwtot volna latya kerestwry petert Sebesen [Kv; TJk III/3. 55]. *1591:* Beke Georgi … vallia, Latam hogi Haczoki Thamassal … egi feierbeli ember kit Bonczidai vasarbironak ertettem, vezeodik vala … Annak vtanna latam hogi azt az legint[a] vagdalua hozzak vala, de mint s hogi es kiteol esset az vagdalas, en ne(m) tudom, nemis lattam [Kv; TJk V/1. 87. – [a]Haczoki Thamast]. *1630:* Akkoris mikor az vagdalas esset rajta az en hazamnal vala [Mv; MvLt 290. 204b]. *1810:* (A bika) egész el károsodását tulajdonitották … a külsö látott, és tapasztalt vagdalás és meg mérgedett verésbeli hibák(na)k [Marossztkirály MT; Berz. 7. 72].

3. vagdalkozás; lovituri date în toate părţile (cu un instrument tăios, cu un obiect contondent); Herumhauen. *1591:* Thudom hogy az Vaghdalaskor Fozto Istua(n) … nem menth az Karacho(n) Mihaly lovaira … de en teollem az seb raitha ne(m) esett [UszT 13/72 Michael Petre de Beögeoz pedes pix. vall.].

4. lerombolás; dărîmare; Wüstung, Zerstörung. *1600:* Az malo(m) wagdalasaba(n) es va(m) el oztasaban, semmit nem tudok [UszT 15/265 Michael Damakos, lengyelfalvi ns vall.].

vagdalkodás, vagdalkozás 1. közelharc folytatása ütö- v. vágóeszközzel; lovituri date în toate părţile (cu un obiect

contondent, cu un instrument tăios); Herumhauen (mit einem schneidenden Zeug). *1572:* My kyk wagyonk Nemes zemelyek wgy mynt kcoz byrak[a] ... Aggywk Emlekezetre myndenecknek az my lewelwnknek rendyben, hogy hywanak mynket ... galaczra Nemw Nemw teorwennek megh latasara az Lekenczeyek keozeot es az Zenth Mihaltelkyek keozeot Nemw ember wagdalas felcol ... teonek wegezesth my eleottwnk, hogy le zalythwan ew keozteok walo egyenetlenkedesth werekedesth, es wagdalkodasth Jllyen moddal, hogi ha az zenthmyhaltelkyek az Lekenczeyeket fenyegetnek ... tehat Menyenek farkas Wramhoz es ew kegyelmenek tegyenek panazt [Galac BN; BesztLt 3616. – [a]Köv. 9 név fels.]. *1599:* Az mi az Kiraly Ferencz, es Wargha Balas keözeöt walo wagdalkodast nęzi, abban semmit ne(m) tud [UszT 15/196 Olah Demeter, Janos vram zolgaia vall.]. *1600:* Molnar Janosne Kis Sophia azzony ... vallya ... Meegh minek eleotte az sebesedes es vagdalkozas nem esset vala az eggyk darabant az korchyomaros gazdanak igen mongya vala Jm lad gazda vram hogy my semmyre okot Nem Adunk [Kv; TJk VI/1. 455]. *1603:* Varga Kaspar ... Azt vallia: Mikor az foghazbany be hozak az Sebes legint ... kerdem Aztis Mint esset Az haborusagy es vagdalkozas [Kv; TJk VI/1. 666]. *1630:* vala hun megh kaphattiak cökett, de bizony vagj altal leöui vagj megh vagdallia cökett s az uta(n) let volt ozta(n) az vagdalkozas keözeottük [Mv; MvLt 290. 204b]. *1631:* En akkor it az Biro Ura(m) hazanal uolta(m) mikor az az Uagdalkozas eset [Mv; MvLt 290. 242b]. *1632:* Az Uagdalkozast czattogast hallottam [Mv; MvLt 290. 67a]. *1677:* hogy valaki gyilkosságban, ember sebhetés, verekedés, vagdalkozás... és több efféle keritésen belöl esendö czégéres vétkeknek eselekedetiben deprehendáltathatnak, az ollyanokat minden személy válogatás nélkül, mind a' Várbeli Tiszt viselö emberek, s mind a' Vicé Ispán meg-foghassa [AC 224]. *1753:* Szakács Péter Felesége Szabó Mária Exponállya, hogy ... bizonyos vagdalkozásban hirtelen halála történvén az Báttyának[a] ... azon meg hólt Battyatól maradott három Ló szerszámostol, csujtárostól, egy-két aranyos Kalpog, egy Köpönyeg, egy mente, egy pár pistolly, flinta [F.lapugy H; Ks 62/18. – [a]„Springerianus katona" volt].

2. sebesülés; rănire; Verwundung. *1630:* hallam hogj megh esset raita az vagdalkozas menek enis latni s monda hogj en rajtam bizony edes eöczem megh essek ugj mond [Mv; MvLt 290. 204b].

vagdalkodik, vagdalkozik 1. közelharcot folytat ütö- v. vágóeszközzel; a lovi în toate părțile/în jurul său (cu un obiect contondent, cu un instrument tăios); herumhauen. *1572:* Az Drabantok felcol kyk az kapuban haborgottak vagdalkottak, Azt akaryak eo k. varoswl hogi ... Megis Bwntessek Az Eo erdemek zerent [Kv; TanJk V/3. 67b]. *1630:* azt latam hogi vagdalkoznak vala, ez az Kis Andras oltalom vala keözeöttük [Mv; MvLt 290. 126b]. *1631:* egyszer Jstuan deak, egy hegyes teort (: vagy pallos uolt :) ki ranta az holn (!) alott felig az hwuelyebeol ki uonuan, megh hellyere bocziata, es kezeuelis ugya(n) maga mint ha vagdalkoznek ugy czyelekszik vala [Abrudbánya AF; Törzs Petrus Vayda (33) conciv. vall.]. *1633:* az katonak ighen vagdalkoznak vala varga Andrassal [Mv; MvLt 290. 114b]. *XVIII. sz. eleje:* A melly lovak ă Szügyek felé hajtva Szegik meg ă nyakokat, vagdalkozni nem jo rajtok, mert nyeregbe ülve mondanak le ă fejedröl [JHb 17. 10 lótartási ut.]. *1710:* De a német a patakon túl egy kert mellé rendben vervén magát, azok a bolond székelyek éppen oda menének, a német puskázni kezde, mindjárt megszaladának, a rácok mindenütt a sík mezőn üzték, vágták, sok százan ott veszének, holott a német közül csak egy sem vesze el. A szegény jámbor csíki Szabó András is itt vesze, a baróti páter is professiója ellen vagdalkózni kívánván, ott vágák le, s Brassóban hozák be a köntösit [CsH 340–1].

Sz. *1710:* Azólta bizony szüntelen csak jöneck vissza mind Erdélyben, mind Magyarországban akik jöhetnek, s félek, utöljára Rákóczi, Bereséni kevesedmagával fog a szabadság mellett maradni. Addig vagdalkozik falu fejiben, hogy a maga nyaka szakad el érette [CsH 410].

2. összevissza csapkod; a lovi încoace și încolo; herumschlagen. *XVI. sz. v.:* Mikoron az asztalnál ül[a], szépen viselljen magát ... az vitéz kappanban vagy pecsenyében legelöl ne öklelljen, sem alábvalo konczokkal ne vagdalkozzék [Hsz; Barabás SzO 349. – [a]A diák]. *1634:* Zabo Istvan vagdalkozek az mezitelen szabliaval [Mv; MvLt 291. 25b].

vagdalóbárd vágóbárd; satîr; Schlachtbeil. *1848:* Vas Edények ... Egy fa nyelü Vagdalo bárd 1 [Szászerked K; LLt Kovats M. gub.-i írnok kezével].

vagdalóbárdocska kisebb vágóbárd; satîr mic; kleines Schlachtbeil. *1733:* Vagdalo bárdotska [Marossztkirály AF; Told. 2].

vagdalódeszka vágódeszka; tocător, scîndură de tocat; Schlachtbrett. *1685 e.:* Vagdalo deszka Nro 3 [Borberek AF; MvRK Urb. 16]. *1739:* egy vagdalo deszka [HSzj *cselédház* al.].

Szk: *kerek ~.* *1729:* egj vagdalo kerek Deszka [U; Pf].

vagdalódzik szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ szóval* élesen, gyakran sértően vitázik; a polemiza/a discuta în contradictoriu folosind cuvinte tăioase; mit verletzlichen/scharfen Wörtern diskutieren. *1778:* még egy kupa bort töltettem, â melly idö alatt mind tsak vagdalodzott szoval Ugrán Lapadát Csanán Urszulyhoz [Egerbegy TA; JF. Brád Atyim (26) zs vall.].

vagdalókés szeletelőkés; cuțit (mare) de tocat carne; Schlachtmesser. *1681:* Konjhara valo romladozott vagdalo Kes Par 1 [Vh; VhU 522].

vagdalómedence szeletelésre alkalmas, nagyobb edény; vas de lemn/tinichea folosit la tocat; Schalchtgefäß. *1706:* vit el ... egy vagdalo medenczet, ket metelö deszkát [Kőrispatak U; Pf]. *1770:* Egy vagdalo medenczе [Usz; Pf].

vagdalópad vágópad; (un fel de) bancă folosită la/pentru tăiatul a ceva; Schlachtbank. *1754:* a' Konyhán Egy Vagdalo pad [Dombó KK; Ks 23. XXII/b].

vagdalótábla szeletelésre használt tábla; un fel de tăblie (rabatabilă) folosită la tocat; Schalchttafel. *1697:* (A) konyhá(na)k ... vagyon egy leeresztó kisdéd vagdalo Tablája [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.].

vagdalóteknő szeletelésre használt teknő; albie/covată folosită la tocat; Schlachttröge. *1718:* Vagdalo Tekenyö Nro

2 [JHb LI/17]. *1838/1839:* A' gabonásba ... találtatik ... egy vagdalo tekenö [M.péterlaka MT; TGsz 18].

vagdalt 1. darabokra metélt; tăiat în bucăţi mici; geschlachtet. *1807/1818:* 1 Font vagdalt makaroné [Mv; Told.]. *1808:* 1 Font vagdalt mákároné [Mv; Told. 22].

2. metszett; ornat, împodobit; ornamentiert, verziert. *1629:* Az elés ház ... Az ablakán két sing vagdalt vas, rostély helyett [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.]. *1648:* Uy hazak alat valo pincze ... Padlas szel deszkai igen megh rothattak egy nehanyszor be szakadot, mostis ket liuk rajta. Harom gerendaja alat 3 fa oszlop, het bokor azokfa benne ablaka 3, mindenikben ket ket vagdalt fogas vas [Porumbák AF; UF I, 890]. *1772:* Ezüst ... Egy vagdalt năd méztarto 12 [Egeres K; Ks].

3. levagdosott; tăiat, retezat; abgeschnippelt. *1568:* Elizabet R(elic)ta Tome dobo iur(ata) fassa e(st), hogy Vayda Jacabne azt monta neky hogy az ǫ tukyanak el vagdalta az Zarnyat, es ollyan vagdalt zarnyat talalt az mezarosne vduaran [Kv; TJk III/1. 185].

4. '?' *1614:* Chjat Janos igen vagdalt ember buzaért keotte magat Dersi Janosnak s ket ókórert, migh megh adhattja Anni 2 hogj oda tart [Kövesd MT; BethU 30].

vagdaltat 1. ritkítgattat, irtogattat; a dispune să se defrişeze; rotten/entwalden lassen. *1825:* jó keze ügyiben lévén ezen Berek mindenre egyszeriben eztet vagdaltatta, és pusztitotta [Szentdemeter U; Told.].

2. kaszaboltat; a dispune să fie căsăpit; niedersäbeln. *1599:* mihelt el irkeztek Jobbagy, minden tartozasnelkwl az en Alparethy hataromba Jobbagimra rea menth fegyueres kezzel verte, vagdalta, es vagdaltatta Jobbágymath [Dés; Eszt-Mk].

vagdaltatás élesz eszközzel sebek ejtetése; rănire cu un instrument tăios; mit einem scharfen Zeug verwunden. *1756:* Gergots Eva Aszszonynak ... majorság sertési ... a dögben holtanaké vagy ... az Lesneki also Törökbuza határnak Sitarjai ... ebeikkel valo kergettetések, mordostottasok, verések és vagdaltatásak miatt döglöttenek meg [Lesnyek H; Szer.].

vághat 1. fát kivághat; a avea voie/posibilitatea să taie copaci (din pădure); kann/darf Bäume fällen. *1597:* az Desy Erdeön, vaghassatok palanknak, es egyeb epeöletnek ualo fat [Gyf; DLt 239]. *1680:* vagyon eö Ngok(na)k egy darab szep Egeresses Erdöcskeje mellyet ekkediglen tilaloban (!) tartván az Tisztek, ha kevantatik, lecz(ne)k szaru fának valo fakot vághatni belölle [A.porumbák F; KvLt Inv. 34]. *1747:* ha ... valaki Házat ... akar épiteni hirt tévén felölek ... épületre valo fát is vághatnak [Nagyida K; Told. 27]. *1753:* se szaraz se eleven fat ... ne vaghasson [Bodola Hsz; EHA]. *1764:* valami Malomfalvi Czigányak ... kérték hogy a szölö megett lévö Iratvány szánto Földböl vághassanak valami Cserefa tsutkakat [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1784:* A mi pedig a Kohok és Verök epületéhez s igazitasahoz valo fakat illeti, minthogy ezek eventualis szükségek, ezektöl nem tiltatnak el hogy efféle szükségekre akár mikor is a Birákok hirekkel fákat vághassanak [Torockó; TLev. 10/4]. *1785:* midön a Bányáknak hertelen romlási történnek igen késö volna az hogy a Bányász elsöbe a Mlgs Uraság Tisztyeinek hirt tégyen ... s annak utánna vághasson fát a Bányának meg erössitésére, s fel epitésére [Torockó; TLev. 4/11]. *1843:* az erdök használatáról kérdezöskedett[a], hogy bünteti-é a fiscus embereit az erdöben tett károkért és a kertelések felállításáért. Mit az emberek igenelvén, azt mondotta, hogy a magok számukra vágjanak annyi fát, amennyire szükségük van, és azért ne engedjék magukat büntetés alá, és a tett kárt ne térítsék meg [VKp 85. – [a] Varga Katalin]. *1845:* jelen volt a tanú személyesen az izbitai templomnál, midön a templomból kijövö népet biztatta és késztette arra, hogy ezentúl mindenki annyi fát vághat kertelés végett is, mennyire szüksége van [VKp 185]. *1847:* Varga Katalin nálunk a templom elött megjelenvén, az templomból kijövö emberekhez beszédet tartott, s azt mondotta, hogy az uradalmi erdökböl szükségeikre fát vághatnak [VKp 262].

2. lemetszhet; a putea tăia/secera; kann/darf schneiden. *1834:* az ökrösök Nádat vágtak és hordoztok de nem vághattyak most mert nem birja meg a jég [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

3. ritkíthat, irthat; a putea tăia/folosi (fără restricţie); kann/darf verdünnen/entwalden. *1741:* Galfalvi Janos Ur(am) es Eö kglme Successori az declaralt házhely után az ... falu határát elhettik, falu Erdöit barázdait Tövesit vághattyák, Marhajat Pascuálhattyák [Kakasd MT; SLt 12. V. 5]. *1753:* igirtünk ö kegyelmenek az magunk hatarunkban egy darabacska erdöt ... attunk peniglen olljan Conditioval hogj ö kegjelme husz Esztendökigh szabadasan birhassa vaghassa [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1760:* A' mely circumscribált Erdöket a' meg nevezett Falu ada Bartok András Albert és Istok ö Kglme(ne)k ... Huszon öt Mforintokon, ötven Pénzeken, Két veder Bor áldomás italon kéz bé adás által roboralván adák ... harmintz Esztendökig hogy magak hasznokra fordithassák 's vághassák [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1764:* ezen utrizalt erdött ... Szabadoson vaghatyuk fel az tetöig [Szászújfalu AF; JHb XXVIII/64]. *1782:* az mely erdot az öszszel fel osztattak Jobbagyaink magok közet Sz Gyorgy napig azt vághattyak [Torockósztgyörgy TA; Thor. 21/24]. *1784:* Az Thorotzkai lakosoknál volté szabados élesek az elött valö idökb(en), az Vidaji határon levö Erdökb(en) azt vághattaké ... Ha vághattak ... volte különös ki szakasztott Erdejek? [TLev. 4/9. 16b vk]. *1847:* Továbbá hallottam, hogy Varga Katalin Bucsumba is tartott beszédeket az emberekhez, és ott szabadságot adott volna az embereknek, hogy az uradalmi erdöket szükségeikre szabadon vághassák [VKp 260–1].

4. *eret* ~ eret megnyithat; a putea face venesecţie; kann/darf Aderlass machen. *1844:* a' Chirurgus azt mondotta hogy ha ez elött harmad nappal nékie hirt tettek volna, s ö eret vághatott volna – megélt volna [Abafája MT; TSb 22].

5. háziállatot levághat; a putea tăia/sacrifica (animale) pentru consum; kann/darf Haustiere schlachten. *1583:* Senki egj vasarra egy Eokeornel teóbbet ne uagion, hanemha uelne hogy el kelne, es Szukseges uolna akkor Ketteót uaghasso(n) [Kv; MészCLev.]. *1588:* Mezaros Janos ... az Varos veghezesse zerent esztendeigh tartot penite(n)ciat sem teoserkedhet sem vaghat [Kv; TanJk I/1. 84]. *1595:* Vegheztek eó kgmek varosul hogy ... a' Mezaros ... Az theosersegre kiweol veot eokreot bator tarchia ez hataron eereoksegebe, De vgy hogy ha az zekre egieb io eokreot beliegzettet Ne(m) vaghatna, tehat az illie(n) zenas barmotis le vagia [Kv; TanJk I/1. 259]. *1672:* Szereda nap ne vaghassanak [Dés; Jk]. *1711:* szabadoson vaghassanak[a] minden heten csötörtökön delig [Kv; PolgK 8. – [a]A mészárosok]. *1766:* Ha Linea, contumacia, Pestis (: melytöl Isten örizze országunkat :) történnék, és egy néhány Esztendeig

nem vághatnok, tehát azon Isten itéletének Tüze ki aluván országunkb(an), Annyi Esztendövel a' fenn specificált Esztendö szaporodjek az el maradt idö ki potlodjék [Torockó/ Gyertyános TA; Bosla]. *1786:* publicaltatatt, hogy szabadasan az Videkböl hoszhassanak böviséggel az piatzra Sertés hust, és marhatis vághassanak [Torockó; TLev. 4/13. 59–60].

6. rácsaphat; a putea trînti ceva pe ...; kann/darf hauen. *1662:* Az várban levök látván, hogy ... az alsó várat és vár eleit és vár hegye alját a sok pogányság ellepvén, és ... az vár emelcsöjét is azonnal rájok vághatván ... öket, a vár emelcsöjét leeresztvén, bebocsátották vala [SKr 443].

7. kibányászhat; a putea extrage; kann/darf fördern. *1823–1830:* Ahol vágják az ércet, nem tágasobb hely, mint két koporsó tagasságát képzelje az ember, ott bal oldalokra feküve, csákánnyal vágják a kösziklát, de szörnyű apródanként vághatják, mert oldalfélt feküve nem adhatnak elég eröt a vágásnak [FogE 207].

vághatás levághatás; posibilitate de tăiere/sacrificare (a unui animal) pentru consum; kann/darf Tiere schlachten. *1588:* az keossegh lowat akariak inkab keowetnj, hogy sem Mint az hentelereket az Meszarosok Jowara haznara keotelbe visselnj, es chak 3mad Naponkent való vaghatasra zoritany [Kv; TanJk I/1. 85].

vágó I. *mn* **1.** vágásra való/használt; de tăiat ...; zum Schneiden gebraucht. *1775:* 1 Pankót vágó Sarkantyu x. 1 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. *1786:* Vagyon a' Sebes nevezetü Vizen épülve egy Deszkát vágó Fürész Malom [Szováta MT; EHA]. *1837:* Hét mettzö vas ebböl öt vago kettö tisztittó [HSzj *metszö-vas* al.].

2. árkot mélyítő; care sapă un şanţ; beim Schanzenbau benutzt. **Hn.** *1764:* a' vágó Patakig (e) [Szováta MT; EHA].

II. *fn* **1.** vágásra való/használt eszköz; uneltă de tăiat; Schneidzeug. *1665:* holmi Kovacznak valo miszert ... lyukasztot ... es egi vagot [HSzj *fogó* al.]. *1694:* 1. öreg furu, 1. vágo [Torda; Told. 11. 34].

Szk: *apró ~. 1741:* Hat darab apro vago [Kv; TL 90] * *nyeles ~. 1741:* Egy nyeles vágö | Egy nyeles Vágo 1 Négy Fáncz 4 [Kv; TL 90].

2. bányász, köfejtő/vágó; muncitor la cariera de piatră; Bergmann. *1568:* Miuel hogy mostan az Banyaz az co felsege banyayara felette igen zwksegh Keg(de)t kerem Mynth byzot vramath hogy keged ide az co felsege banyaiara az Radnay wagokban az kyket (!) Meg newezwnk, kwlgye althal Myngiarasth hogy az co felsege dolga naprol Napra ne mwlyck, vago Kalth (!), Thanczy Barthost, Pal deak gycorgyot, Reczey orbant [Almás[a]; BesztLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. – [a]Valószínűleg Nagyalmás (H)]. *1823–1830:* A fenn írt kövágók az cislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak, éjjel-nappal benn vagynak rendre a vágók [FogE 207].

3. vágómarha; vită de tăiat; Vieh zum Schlachten. *1721:* Kós György által ... vasároltatott egy vágóról[a] ... dispositio kivántatik [Dés; Ks 26. XIV. 1. – [a]Értsd: vágómarháról]. *1744:* Egy Vagoért fl. 9. El fogyván az Vágo ujjabban kellet venni libr. 35 ... flor. 1 den 42 ... Gyertyáért den. 12 A többi az vágo fadjabol tölt ki [Szárazajta Hsz; INyR]. *1755:* Aszszu gombákra, egy vágora Fl. Rh. 4 xr 34 [TL. Teleki Ádám költségnapl. 53a]. *1766:* Egy harmad fél esztendös Tulkot ... el adván ... vágónak vették meg [Kv; Ks 8. XXV]. *1775/1781:* mi Al Gyógyiak a Rengetickkel, Bezestickkel, és Tsikmoiakkal minden esztendöben egy vágót, vagy tehenet vagy ökröt ... az egyik Méltóságos udvar részére adunk | a másik Mlgs udvar részire is Dézma mindenekben annyi mégyen bé. ugy azon részre is Salva venia, egy sertést adnak az Al Gyogyiak, s egy vágot [Algyógy H; JHb LXXI/8. 362–3] | adunk ... a több Erdöhati Falukkal[a] ... minden esztendöben karátsonrá egy egy vágot[b] [JHb LXXI/8. 399–400. – [a]Köv. 9 falu fels. [b]Értsd: vágni való marhát]. *1831:* négy ökret és egy vágot bé hajtsak [DLt 332] | viradta felé ... a' 4. jármas ökret és egy vágot ki választván, bé hajtottam gazdám házához [DLt 332. 10]. *1851:* Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben be fizetett Adók mennyiségé- és minemüségérölі Kimutatás ... A' magyarok számára vett Vágó árrában 3 f. 42 xr [BetLt 1].

◊ **Szn.** *1577:* Wago Mihal ... Wago borbara azzonnak [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1582:* Vago Albertnak [Kv; Szám. 3/VIII. 32]. *1602:* Vágó János jb [Albis Hsz; SzO V, 179] | Vágó Mihály szab. [Középajta Hsz; SzO V, 213]. *1614:* Vago Pal Haromszekj zs [Mezöbodon MT; BethU 43] | Vago Janos jb [Búzaháza MT; BethU 50] | Vago Istuan zs [Geges MT; BethU 64] | Vago Mihalj lib. [Folyfva MT; BethU 83] | Vago Mihaly pp [Középajta Hsz; BethU 199] | Kis Vago Mihalj [Középajta Hsz; BethU 200] | Vago Georgy louon Zolgal lib. [Martonfva SzD; BethU 358]. *1670:* Vágó János kűvágó mester [Sólyomtelke K; ErdO]. *1774:* Vágo Mihályt [Középajta Hsz; INyR 5–6 Nagy Gergely (30) pp vall.].

vágóbányász fejtést végző bányász; minor; Bergarbeiter (der die Verhackarbeit macht). *1673:* Német Márton vágó bányász fizetése hétre f. 1 [Dánfva Cs; CsVh 45]. *1681:* Eördög Péter, vágó bányász [Madaras Cs; CsVh 98] | Notandum: az illyen vágó bányászoknak 22 szekér kötül fl. 10 szoktak fizetni | Thot Márton, vágó bányász, csak alig lát, köreg is [CsVh 98, 99].

vágóbárd vágókés; satîr; Schlachtbeil. *1647:* Egy Vago bard no. 1 [Mezökirályfva KK; BK 48. 16].

vágóbarom vágóállat; vită de tăiat; Tier zum Schlachten, Schlachttier. *1629:* Az ked salariumaba(n) valo marhat Uram sollicitaltuk, egyeb fele marhat meg adatt (!), de az Vago barmot co F: hire nelkul Uduarbiro Uram nem meri meg adni [KCs IV/116 Kemény János lev.]. *1632:* Ez falubelick annak eleötte a' Persanjakkal contribualtanak vago baro(m) dolgabol, es edgiwtt attanak egy vago barmot [Grid F; UC 14/38. 4] | ualamely faluban köregh bort adnak korczomara, az ollian helicken mindenwt ab usu antiquo két roka beörrel es két vago barommal tartoznak [Ludisor F; UC 14/38. 84]. *1640:* Minden egy egy Ember Eztendeobe 3 Tyukkal tartozik. Minden Masod eztendeoben egy vago barom, az Sinat adoual egjwtt [Jegenye K; GyU 50] | Dezma allapattia mint edgiebüt. Rokat mostan ketot adnak ... Vago barmot, edgy eokröt es edgy tehent [Herszény F; UF I, 732]. *1662:* És igy Isten nevének segítségül való hívásával ... számos élésszekereivel, mellyek mind az erdélyi és itt kinn való jószágokbéli udvarbírák által elegendö vonómarhákkal, számos vágóbarmokkal, metszeni való juhokkal állattatni, és az élésmester, Décsey Bálint gondviselése alatt hordoztatni parancsoltatnának; maga[a] is megindult vala [SKr 217–8. – [a]A fej.]. *1674:* Muncra. Annuatim ez faluis szokot adni

az udvarhazhoz vago barmot ketöt [A.porumbák F; UF II, 640]. *1680:* Vago barommal tartoznak az Porumbáki loszágbol mindc(n) Falubul egycl egycl [A.porumbák F; KvLt Urb. 49] | Vágo vagy élés Barammal tartoznak annuatim egycl ~ nrõ 1 [Korb F; KvLt Urb. 74]. *1685:* Almakereken jellen levő, Majorsagh, Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vago barom árában töltöt[a] borok(na)k rövid le irása [Almakerék NK; UtI. – [a]Alább uazal a kézzel: *töltet*].

vágócsákány olyan csákányfajta, amelyet vágásra használnak; ciocan de cioplit; Schlachtpickel. *1674:* Lisztelő malom ... Vagyon benne három vago s egj kő lyukaszto csakány [A.porumbák F; UF II, 614]. *1697:* Az meg irt Vár alatt vagjon Egj felöl csapo lisztelő Malom is ... Vágo tsakány nro 2 [Alvinc AF; Mk 12 Alvinczi Péter inv.]. *1842:* Tartozik czen malomhoz égy véka és égy vám merõ (: kôpétze :) égy vágo és jukaszto csákány [F.árpás F; TSb 51].

vágócska kisebb vágóállat; vită de tăiat; Kleinschlachttier. *1729:* Podár Alexanak egy vagocskáért flh. 2 d 04 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1757:* Egy Vágocskát vett(em) Rhf. 2 xr. 14 [TL 156a Teleki Ádám költségnapl.].

vágódeszka élelmiszer apritására/szeletelésére való deszkalap; tocător, scîndură de tocat; Schlachtbrett (für Nahrungsmittel). *1651:* Egj Medencze haro(m) vago deszka hitva(n) – f. – d. 10 [Kv; RDL I. 28].

vágódik 1. ritkitódik, irtódik; a fi tăiat; wird geschneidet/entwaldet. *1847:* kevés esztendő mulva el praedalodott volna az az erdő, a' mely, ha pázmánként és törvényesen vágodot volna több Seculumokig elégséges lett volna [F.árpás F; TSb 46].

2. mélyitődik; a fi săpat; wird vertieft. *1826:* erre ... más jobb helyet nem látott a Co(m)issio, mint ... a' melyre a' pataknak természetes hajlandósága is van, mert az Ország úton belöl ... most is egész árka van vágodva [Msz; GyL].

3. kitermelődik; a fi extras; wird ausgehoben/gefördert. *1850:* ha Malmunkot pusztulásra nem akaryuk juttatni a kö árát ki mivel tartozik szolgaltassa kezembe ... ezt pedig káros lesz el hanyagolni, mert ha ezt most meg nem veszük tavaszig több nem vágadig (!) kö nelkült pedig egy Molnár sem tud örölni [Kadács U; Pf Pálffi Dávid lev.].

vágóeszköz vágószerszám; uneltă/instrument de tăiat; Schneidzeug. *1847:* a tüzelésre használando Erdökbe valaki vago eszközzel nyers fát vágna, és csak hátán hozando, az ilj egyén elébb egy M. forint, a kárnak megfizetése, és a Pásztornak 10 xr díjj büntetésen marasztassék ... ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tisztkézre a kitöl érdemlett büntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9].

vágófejsze fejsze; securе; Hacke, Beil. *1690:* Vágo Fejsze nro 1 [BK. 4 Kentelki inv.].

vágófog metszőfog; incisiv, dinţi incisivi; Schneidezahn. *1819:* Stein János ... felsö vago fogai közül, balrol az egyik ki van törve [DLt 823 nyomt. kl].

vágogat levágogat; a tăia rînd pe rînd; nacheinander (mehrmals, reihenweise) schneiden. *1783:* hárman ki mentünk vala azon La Koligy nevezetü heljre, és ott a' Széljben vágogattunk egj egj szál Szöllö karot az hol kaphattunk [Kissáros KK; JHb XX/8. 19].

vágóhíd vágóállatok levágására alkalmas épület; abator; Schlachthof. *1570:* Valaztottak eo K. Ez meg Newezet vraimat Az tarcha hazan Iaro Mezarsekre valo Barmoknak, hozza Latasahoz Azon keppen az vagohidonis meg latasahoz [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1573:* az hentelerek vago hidia Mellet valo vtat meg tyztinak (!) ... Mert mynd ely keozelget az zwret es Nem leszen hwl ely Iarniok [Kv; TanJk V/3. 92a]. *1580:* vegeztek eo Kegmek hogy Az hust mind ot kwn az vago hydon mind penigh It ben az Mezarzeke(n) megh ityllyek Es ha ot kwn laban megh ne(m) ismerhette az Láto mester Itillie It be(n) megh [Kv; TanJk V/3. 216b]. *1589:* Az wago hydon valo taligas fyzette(m) hogy ky hordotta az Czeouckoket 6 vttal [Kv; Szám. 4/VI. 24 Stenzely András kezével]. *1590:* Fabian Balas ... Vago hidon hazaba Jbi Taligas[a] [Kv; Szám. 4/XXIV. 68. – [a]Városi adóösszeírásból]. *1598:* Talygas Jstwan ... wallia. Az vago hidon hallottam ... hogi Nemes Gergelt ... igen megh verte [Kv; TJk V/9. 177]. *1643:* az ökröt el hajtya az Vago hidra [Kv; MészCLev.]. *1696:* Fejér Márton Ur(am) Fel Szabadita az Inassát Bodo Pétert az inasi aprod esztendejeböl két esztendöre öt magyar forintot le tön illyen modon lön az B: Céh: engedelmes az egy esztendőt el engedvén hogy az Vago hidra Talygás(na)k állyon [Kv; MészCLev.]. *1700:* Kádár Péter Vágo hidon Taligás [Kv; Szám. 40/II. 29]. *1749:* Tudok egy Nobilitaris Curiat, melly is a' Vágó Hidra jövő Uttzában ... ruináb(an) szinte omlolag vagyon [Ne; DobLev. I/335]. *1782:* Veress Samuel ... meg is házosodatt ... de olyan gyermeki állapotban volt akkoris, hogj ... a' Vágo hídnál az Anyossa ki vette a' fejszét a' keziböl, s ugj tanitgatta hogj vágja a' marhát [Torda; KW]. *1830:* Vágo hidnak és ahoz valo meg kivántato okolnak ... foglaltatik el ezen hely [DLt 222].

vágókerék tésztavágásra használt konyhai eszköz; ruletă, instrument folosit la tăierea aluatului; eine Art radförmiges Zeug, das in der Küche beim Teigschneiden benutzt ist. *1684:* Vadnak Kezem alatt az Tábori, Konyhabeli Szerszámok, Kondérok; Serpenjok, vágo Kerík kalánok Rostelyok, borittok, nyársak [UtI].

vágókés szeletelőkés; cuţit mare de tocat carne; Vorlegemesser. *1587:* vnum secale cotis (!) pro disseecandis edulys aptum vulgo vagokes apellatum [Gyf; GyK]. *1589:* Egy vagho kes [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Konihan. Vagjon ... wagho kees No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 30]. *1611:* Egj uago kes, es egj keözep zerreö niars [Kv; RDL I. 88]. *1636:* Egi uágo kes er d. 10 [Kv; RDL I. 109]. *1647:* egy keo konyha ... vagion benne egy Szakacz Aztal; ket vago kes [Drassó AF; BK 48. 16]. *1697:* az Tornáczbol nyilik az Gerendás cseled házra Egj erős Zaros ajto, Ezen házb(an) ... Vágo kés nro 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2]. *1744:* vágo kés edgy pár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1787:* Egy avatag vágo kés Dr. 9 [Mv; MvLev. 5 Csiszar Gy. hagy.]. *1788:* Egj vágo, és Hordo Aknáját nyitto kés [Mv; Told. 9a]. *1789:* Vas Szerszámok ... 1. Vágo Kés Rft – xr. 6 [Mv; ConscrAp. 4].

Szk: *fanyelű ~*. *1790:* Egy fa nyelű Vágo Kés [Mv;

MvLev. 2 Boka Katalin hagy.] * *konyhára való ~. 1681:* Konyhara valo rosda ette vago kés Par 2 [Vh; VhU 555].

vágolal vagdal; a tăia (din cînd în cînd); reihenweise schneiden. *1714:* egy Moldvából származott tanító kalugyer kért volt ... monasztérianak való helyet ide fel a Mentő vára felső része alatt ... egy üdö mulva ... a monasztéria is gondviseletlenség miatt el kezd pusztulni ... Popa Jonásk azonban Dédára telepedvén, mint idegen, másunnan jött kezdett kapdosni ezen deákok írtása nyomán, a sarjuzásokat vagolalta (!), tisztogatta [Déda MT; MúzBf].

Vö. a *vagdal* címszóval.

vágólegény mészároslegény; calfă de măcelar; Fleischhauerjunge. *1772:* A Battyát és vágó Legényt szornyen meg verte Gazmér Gyorgy ... söt a Vago Legényét Lóval is rutul megtapodta | Mészáros Gázmér György ... ökölöl ütötte az Apját az öreg Gázmér Istvánt, hogy a vágó Legényt nem engedték kinozni [Dés; DLt 321. 64b Mich. Szavai (48) ns vall.] | nem tudok ugyan senkihez semmi Boszorkányságott, hanem most az hideg öszszel[a] mikor Gazmér György a Vágó Legényét ... szörnyen meg kinozta volna ... Gázmér György ... az Angyát Ifiu Gázmer Istvánnét sok izben nyilván valo Boszorkánnak kiáltotta [DLt 321. 66a G. Nagy (52) ns vall. – [a]1771 őszén].

vágómarha vágóállat; vită de tăiat; Schlachttier. *1653:* Vágó marhat az konyhámra illendö jo husu marhát adgyanak annuatim eggyet az négy falukból[a], de harmadfwnél czöregjebbet, azért pénzel bár ne fizessenek [Cege SzD; WassLt. – [a]Lápos vidékén Debrik, Ünőmező, Ungurfva és Kupsafva (SzD)]. *1672:* Ado ... Vagho Marha Nr. 1 [Berekszó Sz; Born. Vld. 24]. *1683:* Kemény Jánosné Fejedelem Aszszon(na)k adgyanak ... nyolcz vago marhát [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Gáspár végr.]. *1684:* Ebesfalvarol hozot vago marhat nö 37 [Fog.; Utl]. *1688:* Vagó marhák olvasztatlan fagya Lib. 600 [Radnót MT; Utl]. *1698:* A Vágó Marhakis legjének készen hogy ha a' szükség kivannya mentést administralhassák [UszLt IX. 76. 60 gub.]. *1708:* Az szolgalo Faluktol ... az Eles buzat, vajat vago marhakat alkolmasint meg atták [KJ. Fogarasi János lev. Fog.-ból]. *1710:* az húst mindenféle Mészárossok Bécsi fontal mérjék és két pénzen; Valhahun másképen mérik és fellyeb valo árron, indifferenter, az ollyanoktól ajándékon vettessék el az hús és vágo marha: az Tisztektöl aliöquinis meg büntettessenek [Nsz; KvLt I. 198 gub.]. *1738:* a Gregariusok két pénzével fizetik fontyát az husnak: azt pedig ugy meg nyomtottyák hogy egy vágo marhábol tsak mi sem telik ki [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1739:* (A) Mészárosaktol co kegjlmektöl az inquartirizalt ... Comendans Urak minden Vago Marhak(na)k nyelveket Gratis kiványják s elis horgják [Nsz; Ks 91]. *1800:* mind a Ketskék mind a Vágo marhák eleitöl fogva a Sarju és nevedéken erdökbe igen nagy károkat tettek [Torockó; TLev. 9/31]. *1829:* a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan béharapudzatt ... nyavaljájòkat a' vágo marhákot visgálo kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [DLt 569]. *1841:* egy feletlen ökör vago marha [DLt 66].

vágóökör levágásra szánt ökör; bou de tăiat; Schlachtochse. *1590:* egy vago cokcor Zent Marton Adaja egj Njlas emberteol d. 3 [Jegenye K; GyU 25]. *1683:* Konyhára valo ... Penzen vet vago Ökör nö 50 [Fog.; Utl]. *1695:* Vago Eokör nrö 2 [A.porumbák F; Utl].

vágópuska fegyvertípus; un fel de puşcă; eine Art Waffe. *1687:* Két pár vagó (!) Puska [Utl].

vágós szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *pisztoly* pisztolyfajta; un fel de pistol; eine Art Revolver. *1723:* Egy par kerekes pistaly ... ket pár vágos pistoly [Koronka MT; Told. 29. 2] * ~ *stucc* rövid puskafajta; un fel de pistol cu teavă scurtă; eine Art kurze Waffe. *1759:* szállittasson el ... Egy Vágos Nagy vasas Stuttzot [Sárd AF; TSb 51].

vágosgat vagdal; a tăia din cînd în cînd; manchmal schneiden. *1849:* égy ember ... a' Biazini fogadoban fát vagosgatott [Kv; Végr. 57 Vall.].

vágószék vágótőke; butuc la măcelărie/de măcelar; Hackblock. *XVII. sz. eleje:* alaia vagho szekeket zerezven [HSzj *külső-mészáros* al.].

Szk: *bikkfa ~. 1648:* Az diszno ol vegiben az Udvarhaz kapuja felol vagyon egy boronafabol rot tapaszos menszar (!) szek fedely hejazat alat ... bene egy bikfa vago szek, ket hus tarto fogas [Porumbák F; UF I, 893].

vágószín hentes udvarában a disznóölésre való fedett hely; şopron folosit la tăiatul porcului; Schlachtschuppen. *1818:* Tutsik Gergitznek a' Vágó Szinnek bé fédésére adatott 1/2 öl fedni valo Szalma à 1 forint egy szekér [Déva; Ks 103].

vágótábla élelmiszer feldarabolására használt tábla; planşetă folosită la tăiatul unor alimente; Schlachttafel. *1696:* Konyha Ajtaja jo Uj ... Vago vagy metelö Tabla nó 1 [Bethlen BN; BK]. *1697:* ki jövén mentünk az Konyhára ... Ebben vagjon ... Vago tábla nro 1 [Borberek AF; Mk 2 Alvinczi Péter inv.].

vágótáblácska élelmiszer feldarabolására használt kis tábla; planşetă mică folosită la tăiatul unor alimente; Schlachttafelchen. *1794:* Konyhára Valo Vágó kis Fenyö Táblátska [Tasnád Sz; EMLt Conscr.].

vágótehén levágásra szánt tehén; vacă de tăiat; Schlachtkuh. *1577:* Attak kezebe ... harom wago tehenet [RAk 343]. *1594:* Wagho tehennel eztendeigh tartoznak No. 25 [Baksa Sz; UC 113/5. 42] | Az kinek marhaia vagion keözeötteök, az varhoz minden ember egi egi vagho tehennel tartozik melliet wk Tretina tehennek hinak [Györtelek Sz; UC 113/5. 45]. *1595:* Minden falu egy egy vago tehennel tartozik tizen Negy vago tehent, valtiak megy f 12 [Kv; Szám. 6/XV. 91-2]. *1609:* elseoben it Gialuban az feiedelem vendegsegere az Gialaiaknakak (!) attak vago tehentt N 1 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1648:* Szent Georgy adaiaban, melliet szokanak neveznj sztronganak, adnak vago tehenert az szent miklosiak penzt f. 3 [Maksay, Urb. 522] | Pro culina. Vago tehenet nem attak Janczo Palnenak [Porumbák F; UF I, 855]. *1650:* Lápos vidékj Debrekj Kenész Szavuly adot en keszemben: az vagho Tehen árrában flo: Nro: 4 [WassLt]. *1656:* az labas marhakbul az mi Iutot Vas Iudith Aszony(na)k az volt azon kiül ... lapos vidikirül ... uago teheneket hozta(na)k [Szentegyed SzD; WassLt „Czekelaki Gabor Déyák" kezével,

Kereszturi Nagi Peter (56), O.vásárhelyen lakó ns vall.]. *1695:* Vágo Tchen nrõ 4 [A.porumbák F; UtI].

vágótőke levágott állat feldarabolására való vastag fatönk; butuc de măcelar; Hackblock. *1825:* méltoztasson Nagyságod Hentes Csergö Györgynek vágo Tökeje Tárgyában ... le=küldeni méltoztatott Kérelem levelére tett ... Vég=határózását kegyesenn meg tenni [Torda; TLt Közig. ir. 252].

vágott 1. felvágott, apritott; (care a fost) tăiat; geschneidet, zerteilt. *1627:* Vagott fabol Jutott f 2 d. 50 [Kv; RDL I. 134]. *1677:* Vagyon ez idei vágot fa készen eöt száz kilenczen hét eöl ~ no. 597 [CsVh 53]. *1680 k.:* Endes Miklós uram maga atta testimoniuma szerént ezeket percipialta Páter János uramot illető jókból, mellyekkel kívánnya Páter János uram hogy pótoltassék vasbeli administratiojának defectussa ... Kész, megfizetett vágot fája maradot 201 öl [CsVh 69]. *1681:* Az hites polgár és szabados relatiója szerint tanáltatott kész öl vágott, szénnek való fa, hámor szükségére való, ulnac 201. két száz egy öl, melynek ölit húszhúsz pénzel computalván, tészen fl. 40/20 [CsVh 102]. *1783:* Neki is, tudniillik a tolvaj desertornak másfél öl vágott tüzifája itt a faluban maradott [Árkos Hsz; RSzF 287]. *1818:* Méltosagos Groff Kendeffi Adám Ur eö Nga Malom vizi Tisztye Nagy Ferentz Uram panaszolván Mlgs Kendeffi Elek Ur eö Nga Fégyeri Sztantsu Sztants, és Nuksorai Danyila Cserna Nevü Colonussaira, azert, hogy a' Várnyitzánál öszvegyüjtött Mész kövcit és vagot kész fáit ugyan az Groff Ur Colonussai által asatott mész gödörbe a Mlgs Kendeffi Elek Ur szamára ki egették [H; JF 36. 36]. *1851:* Az udvari nagy kapu elött a' sánczon van egy cserefa hid, – ezen van tiz szál fürészen vágott cserefa hidlás deszka [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

Szk: *olajos ~ káposzta. 1621:* Olajos vagot kapoztanak veottem ... kapoztat f – /. 13 Olajat hozza es hal ratnj 2 1/2 fontot f – / – 25 [Kv; Szám. 15b/X. 38].

2. csonkolt; tăiat; geschneidet, amputiert. *1774:* jol meg nézegetvén a le vágott Rakás béli Fák(na)k vágott végeit valami Tsorba Fejszének hornyolása látztzatott rajtok [Vaja MT; Told. 46. 14].

3. szelt; tăiat; geschneidet. *1870 k./1914:* marci ... a szegény legények nevezték el így az általuk vágott szárazkenyeret (: brugó :) [MvÉrt. 26].

4. (kurtára) nyirt; tuns (scurt); stutzig. *1852:* a' lo egy kisded mokán forma vágott farku lo volt | láttam ... kisded piros pely vágott farku mokán állásu paripán lovagolni [DLt 1066].

Szk: *horgas fésűre ~. 1823–1830:* Még mindeddigelé egy deáki kurta mentében s deákoson horgas fésűre vágott hajjal jártam az udvarban, hanem a kollégyomi testimóniumaimat kivévén, 25-ik június a fejem tetején elvágattam a hajamat [FogE 141].

5. (részben) kivágott; unde s-a tăiat ceva; teilweise geschneidet/gefällt. *1759:* E' vágott tsutkos és irtott Erdö [Jedd MT; Told. 45. 1]. *1767:* kezdette marháját a Czinc hegyin fellyül lévö vagatt erdejére be jártatni [Koronka MT; Told. 19. 30]. *1769:* a' Határ Bértzen elé rugo vágott Erdö | a' Falu felett valo vágott, és Bokros, Eszakra fekvö Erdö [Bos MT]. *1771:* az Aranyi praedium Erdejiböl vágatt fákat ... igen jol láttam [Nándra H; Ks 93. 19. 6]. *1795:* A Tonál egy darab Szálas volt de most vágott [M.bagó AF]. *1799:* Vágott erdö nap keletröl a Székelyek erdejének [Jobbágyfva MT]. *1800:* innet a vagat gyepü helyhez ki menvén az kárt meg betsültük [Ádámos KK; JHb XX/19]. *1813:* a Szöllön kivül lévö Erdö Esztendös vágott, szépen és jól indult [Udvarfva MT]. *1821:* valami ökreiket be hajtattatta a vágatt erdöböl [KLev. 7] | az Uram eö Nga Vágott Erdejeben meg tanálvan a Mlgos Széplakiné Aszony eö Nga Tchén Cserdáját ... azonnal egyben gyüjtettem s a faluba béis hajtottam [Noszoly SzD; Matskási Noszolyi cs. lt.]. *1823:* A Vatzkorosba: más darab Tövisses ... felibe vágott, felibe vágatlan [Csekelaka AF]. *1832:* Böjtben – Vagy Baroti vágot uj orotás [Székelyszáldobos U]. *1825:* ezen erdö három esztendös vágatt lévén betsültetett [Péterlaka TA; MúzRadák]. *1840:* ez ösi erdö három esztendös vágott most jó növésbe indult czihares [Udvarfva MT]. *1841:* az Erdö vágatás ... az innetsö Vágottra megyen által [Gyalakuta MT]. *1842:* ezen erdö meröben idei vágott. – mellyen tsak bokrok voltanak | ezen Erdö Mag Fákkal meröben be vagyon álva ... az allya két Esztendös vágott [Kakasd MT; DE 2]. *1847:* szomszedai ... e' nap nyugatrol a korház erdeji északrol a grof Kun konteszcké, idei vágott [Méra K].

Hn. *1487:* Wagoth Berek [Mv; MvHn]. *1652:* teolgyes Tilalmas Erdeois mellyet vagot Erdeönek hynak [Vajdakamarás K; GyU 138]. *1677:* Vagot ut [Illyefva Hsz]. *1717:* Vágott erdön lévö orotvány (sz) [Jobbágyfva MT]. *1732:* A Kopatz vágott Cseren (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. *1740:* A' Vágott utban (sz) [Inaktelke K]. *1754:* a' Vágott utbann (sz, k) [Inaktelke K; KHn 201]. *1757:* Vágott ut nevü hellyben [Körispatak U]. *1767:* a' vágott Rét [Radnót KK]. *1772:* A vágott Erdöben (c) [Burjánosóbuda; BHn 50]. *1774:* A Vágott ut alatt (sz) [Bözöd U]. *1778:* A vagot tseren (sz) [Körispatak U]. *1784:* a Vágott Erdö ... (c) [Burjánosóbuda; BHn 51]. *1793:* a' Vágott ut tetön (sz) [Inaktelke K] | a' Vágatt Utban (sz) [Gyerövásárhely K; KHn 154] | a Vagott szélen [Inaktelke K; KHn 203]. *1805:* A vágott Kö alatt (sz) [Kide K; BHn 96] | A' Vágott Erdöbe (sz) [A.boldogfva U]. *1810:* Vágot Bértz Sorkán [Bibarefva U]. *1814:* Vágott Csere [O.palotka K; RLt O. 2]. *1835:* Vágatt Berek [Mv]. *1852:* kis vágott erdönn [M.köblös SzD]. *1854:* vágott bereknél (sz) [M.kecel Sz]. *1856:* A vágott patakba (k) [Felenyed AF]. *1891:* Vágottcsere [Sárvásár K; KHn 135].

6. megsebesített; care a fost rănit; verwundet. **Szk:** *arcul ~. 1570:* Garadich Matthias, Es zeoch Gërgh, hitek zerent vallyak, hogy cok ketten eggywt voltak Bort keztenek ... Azonba Megien Beh oda egy Archwl vagot zolgalo Ember, Gywlay Myhal vduarbirayanak Monta Magath [Kv; TJk III/2. 165].

7. levágott (háziállat); (animal) tăiat/sacrificat pentru consum; geschlachtetes Haustier. *1828:* Magok a' Mészárosokis ... nem tsak a' magok által vágatt Marhák bőrét vágják ki szőres Botskornak hanem a' más Mészárosokét is elfoglaljak a' Timárok elöll [Torockó; TLev. 13/3].

8. rótt; încrestat; graviert. *1760:* (A) Sessiot egyenlö két részekre mértek bizonyos jegyekkel, ugymint: fára vágott keresztekkel, és kapálásokkalis meg határozták, métázták [Runk TA; Ks 88 Vall. 7]. *1769:* azon Szent-Király felöll valo régi Maros folyása partyán lévö régi nagy fűszfákon némely helyt a' vágott Keresztek is meg láttzanak | a' vágott Keresztek ... most ujjabban meg ujjittattak [Meggyesfva MT]. *1769/1802:* mutattanak egy Más mellett lévö két bükfában vágott ket keresztet [Torda; TJkT III. 36]. *1775/1802:* mutattanak ... bik, és nyirfakban hasanlo kereszt formálog vágott Jegyeket | amint mentünk fel az oldalan ... mutatanák kilentz vagy tiz bikfa kereszt formalag vagott je-

gycket [BSz; JHb LXVII/3. 82, 83]. *1782:* A Kopasz domb nevezeten lévö Erdőnek a Határát ... Délröl egy Nagy élö Tölgy és annak iránnyáb(an) égy ugyan élö Bokros Gyertyány fákb(an) vágott uj keresztekkel Distingválák és métázák ki, Délröl p(edi)g a földben vágott hat keresztekkel [Kide K].

9. kurta; scurt; kurz. *1472:* Johanni parvulo meo lego unam tunicam viridcam wagoth et unam caligam rubeam [TelO II, 115 Vásárhelyi Erdélyi János végr. Bogyiszlói András váradi kanonok átírásában].

Szk: *karban* ~ kurta ujjú. *1611:* Egj kws kurta iskarlat karba(n) úagot mente oh malal belet ... f 3 d [Kv; RDL I. 88] * *könyökben* ~ könyökig érö ujjú. *1623:* latam ... fa labu lanosnett egi Feier kcönokben vagott Aba mentes kett felöl kopaz homloko iffiu legeni az magok szcöuenie tcöucbe le nio(m)ta vala [Mv; MvLt 290. 32b]. *1628:* Egi kek skarlat koniokbe uagot mente roka hattal bellet tizenket kek seljem gombok rajta attam eddig ualo keonteosiert az Vr para(n)czolatiara ez particulaczkais Daczo Lazlo vram Irasa [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.]. *1628/1635:* Egj koniokben uagot niomtatot Veres granat mente, nestel bellet, kilentz veres zalas gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] * *vállban* ~ ujjatlan. *1627:* Egi feier ladaban ... Egi valba vaghot niomtatot veres skallat menthe, nestel bellet [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1629:* Egy valba vagot weres scárlat mente, tt f. 20 d. 20 [Kv; RDL I. 131]. *1638:* Lazar Janosnak hagio(m) az Fako Paripat, Egi valba(n) vagot mentet [Cege SzD; WassLt Vass Gy. végr. St. Mogiorokereki pastor kezével]. *1654:* Egy veres valba vagot Mente aestimalua(n) tt. f. 16./ – [Kv; RDL I. 142].

10. kibányászott; care a fost extras; gefördert. *1784:* midön mar egyczer azt az helyett az Exponens Gálok Bányászai más Bányárol köz rakassal el rekesztettek volt Igaze hogy ... Iffiab Tobis Ferencz azt a közt ki hányta altal rontatta es a mit ott tanált vagott követt azt kiis hordatta masokkal edgyütt [Torockó; Bosla]. *1823–1830:* A bányába hull be a víz, mint az eső, ennek a víznek árka vagyon ... az árokra deszkák vagynak borítva, melyen a gyermekek apró torgoncákban taszigálják fel a vágott ércet, a bánya szájáig, osztán ott csigán húzzák ki a föld színére [FogE 207].

11. metszett; tăiat; geschneidet. **Szk:** *virágokra* ~ *1714:* Egj Par fenjes Csüü fel nött (!) viragokkal ekesitve csüe kerekes, és viragokra vagott f. Hung. 25 [Nsz/Fog.; AH 14].

12. fali bemélyedésbe illesztett; care este aşezat într-un intrînd; in einer Wandvertiefung (Nische) gelegt. *1779:* Falba vagot festet Almarium [Szu; UszLt XII/87].

13. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *gerezdbe* ~ rovátkolással egybeillesztett; îmbinat cu crestături; durch Krebungen zusammengefügt. *1781:* Kerekes kut ... fedele régi Sendejezett, de kö rakása, és tserefa négy szegeltü gerezdbe vágott gárgyázottya mind jók [Szentdemeter U; Told. 18].

14. tompa; neascuţit, rotunjit; stumpf. *1823–1830:* a régieknek hegyes orrú csizmájok is ezelött valami húsz esztendökkel módiba jött volt, de kevés ideig tartott, és már most minden ember vágott orrú lábbelit visel a parasztokon kívül [FogE 65].

15. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: kivágott erdörész; tăietură, teren despădurit pe care se mai văd încă butucii; entwaldete Waldteil. *1681:* Az vagottonnis ket veka fereje [Illyefva Hsz]. *1823–1830:* A városból pedig a debreceni tizenegy szekér nyargalni kezdett, mindenik meg akarván elözni a másikat. Igy nyargaltanak a vágottan is keresztül, úgy hogy a törzsökök miatt a kerék sokszor a földet nem érte [FogE 263].

Hn. *1757:* A Vágott megett (k) [Nagyfülpös MT]. *1768:* Vágott szélin (sz) [Mákófva K; KHn 233]. *1782:* a Csányi Vágattan (c) [Komjátszeg TA]. *1810:* A Vágotton (sz) [Bibarefva U]. *1833:* A' Vágottan (sz) [Nagyernye MT].

A cimszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vágottas erdötöl megtisztított; defrişat; entwaldet. *1815/1817:* A Vagotás (!) földeken fel láro Földbe (sz) [Béta U; EHA].

vágovány, vágvány kivágott erdö; tăietură, teren despădurit pe care se mai văd încă butucii; ausgerotteter Wald. **Hn.** *1700:* A vágoványon tul [Girolt SzD; EHA]. *1730:* A Vágván tetején (k) [M.décse SzD; EHA]. *1753:* A Vágványba (kc, k) Vágován oldalán (sz) | Vágván óldalán (k) Vágván alatt (sz) | a' Vágván tetején (sz) [M.décse SzD; EHA]. *1864:* Vágvány [M.décse SzD; SzDMon. II, 560].

vágóvas 1. ? hidegvágó; daltă (folosită la tăiat); Schröter. *1633:* Euegh chwr ... Egi öregh vago vas No. 1 [UF I, 314]. *1652:* Egy rosz fülc tört ülö vas Cserfa tökébe, és egy vágó vas ugya(n) a' Tökébe(n) [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Veszszö Kosár nro 1. Ebben vago vas nro 1 [Uzdisztpéter; TL. Bajomi János inv. 78].

2. vmely eszköz/réti borona vágó alkatrésze; piesă de tăiat a grapei de pajişti; schneidender Bestandteil eines Zeuges/einer Egge. *1816:* Egy Hantsok vágó borona, ahoz valo három, vágó vasaival és Lántzával [Bányabükk TA; MkG].

vágóvésö vágásra is használható vésöfajta; daltă; Schröter, Schlachtbeitel. *1714:* egy vago vesö [HSzj *bokázó-fúró* al.].

vágtat sebesen, vadul hajt; a galopa; galoppieren. *1823–1830:* Ezután is csak magokat gondolták a debrecenieck, kutyaságból mindjárt-mindjárt vágtatni kezdettek, eleget kértük a szolgát én is, a gazda felesége is, bort is ígérvén, hogy ne hajtson olyan sebesen [FogE 265].

vágtatást vágtatásban, vágtatásképpen; în galop; spornstreichs. *1823–1830:* Azonban a tótok egy gyalogösvényen futnak be a közelebb való faluba, hogy a debrecenieket árestáltassák. De ezek is sebes vágtatást hajtják szekereiket, míg a tótokat megelözik [FogE 264].

vágványfar kivágotterdö-hely vége; capătul tăieturii; Ende/Rand eines ausgerotteten Waldes. *1643:* Vagvanyfar [Néma SzD; SzDMon. V, 242].

vagy I. *ksz* **1.** két v. több dolog közötti választás lehetöségének v. szükségességének kifejezésére; (cu funcţie disjunctivă) sau, ori; oder. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg koeteleth kynek az hozza tyzen nygh we[a] legen az temerdekségek anny légen mynth egh nyole penzes koehtel wag mynth ket estrangh [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból. – [a]Az e-vel koronázott *w* h.]. *1559:* Illyen zer Thartasth thewttewnk kwztewk[a], hogy az kewssegh kepeben legien Negywen valazthoth ember, huza Magyar, hwza szaaz legien, azt az negywen em-

berth penygh az Thanach es az Byro walaza Az negywen walazthat kewztewk Byroth wagy fonagyot [Vizakna AF; TT 1881. 189. – [a]A vizaknaiak között]. *1561:* Ha az mesterek kozot a wag legenyek kozot vag masok kozot valami haborwsag wezedelmes ez wezes (!) tamad zabadsagok legenek az mestereknek azt az Cehbe le tenni [Kv; ÖCArt.]. *1583:* Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tchagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemelickkel annak eleotthe Valamikor akaria, vagi keth hettel, vagy egy hettel, vag harmad nappal [Kv; PolgK 2]. *1591:* valamelly idegen orzagban vag Németorzagba(n) vag pedig Franciãba ... bochattassanak [Gyf; BálLt 93]. *1620:* Ez felliel meg Jrt vegezest pedigh Ha valamellyk fel Jn tóto uel in parte fel bontaná es meg nem allana mindenik fel szabad akarattia szerent száz száz forint keótelet veón fel magara ... melly keótelet az meg Alló fel az meg ne(m) állo felen, ezen leuel es Birak erejeuel, uagi eziak ketteiuelis[a] mingiart megvehessen [Kovászna; Borb. I. – [a]A levelet három fogott bíró szerkesztette]. *1632:* egj szilua fat megis iegzetenek hogi adigh legien az hatara de en az uta(n) nem tudo(m) mint eggjeztenek megh rajta. vagj mint bontottak fel [Mv; MvLt 290. 68a]. *1682:* ha pedig meg nem oltalmazna(m) nem oltalmazhatná(m) vagi oltalmazni ne(m) akarna(m) ... tehat akarholot levö Joszághombol ... azon fem meg irt s(umm)aig Execuutiot tetethessen eo kglme posteritássi vagi legatariussi [Kv; RDL I. 159]. *1721:* egj bizonyos ember volt rendeltetve ... ki it osztogatta az Czedolat azok(na)k kik az rendes Taxa szerént marhájokat vagj Juhokat oda a Facsétra hajtani akarták [M.gyerömonostor K; KCsl 5]. *1722:* Sztánka Urszul, vagj az Apja Sztánka Náskul, vagj Szüle Apja, vagj akarmi eleje [Naszód BN; Ks 25. III. 14]. *1779:* fiatskái sirtak rivtak erössen meg ijedvén, hogy meg verik öket, vagy az Annyikot [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1813:* A' Baratosi Joseff Feleségе ... akkor midön ... Férjével ... tzivodott, és arol Feö Czéh Mester Nemes Dobolyi Mihály Uram által meg Intetett hajlotté kéréséré? vagy a' hellyett eö Kigyelmét mitsoda ingerlö, és kissebbitö szokkal illette? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk]. *1819:* Ezen Czéh Tagjai Közül égy Mester Embernek sem engedtetik meg a Czéh hire s égyet értése nélkül Inasokat fel venni, vagy felszabaditani [Kv; MészCLev.]. *1857:* a pènzt okvetetlen el vigye, vagy el küldje [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János udv. gondviselö lev.].

Szk: *az ~* avagy. *1573:* Tyztelendö byro vram ezt mongya meg Kalmar Ianos hyty zerenth hogy mykor Az menędek lewelett vettek Az Apaty boldisarne Iob Annyatwl ... ha Igazlottake Az lewelett az vagy Nem es ha w kmwk ellen pecheteltcye meg az azzony Az vagy w akarattywkbol [Kv; TJk III/3. 108a] * *~ egyszer, ~ másszor. 1801:* Puskas Stefan ... ha allyan orozo ember lett volna vagy egyszer vagy masszor ital közben tsak kellett volna valami (!) hozza sajditanom, de leg kissebbet sem vettem észre, s egesz Falustol igaz embernek tartjuk [KLev. 9] * ~ ..., ~. *1507:* <ha>zamba laknek vag fyam vag felesegem [Kv körny.; NyIrK VI. 187 Cheh István végr.]. *1628:* ha penigh az Ur I(ste)n uagy gyermekel nem latogatna, uagy ha latogatnajs de azis Interim meg halna es deficialna ... arra az gyermekemre hagiot negyedresz Ioszagis visza szallio(n) eppen Allia Samuelre [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. *1852:* A' Huntzfut Birtsa Vanya[a] azt állittya nékem 25 ftat bé fizetett, azt hamissan állíttya a gaz huntzfut ha fizetett volna vagy irást mutasson vagy hiteles bizonyságokkal hittel bizonyittsa bé [Nagylak AF; DobLev. V/1375 Dobolyi Bálint nyil. – [a]Cigány] * *együnnen ~ másunnan* innen-onnan. *1718:* mikor eszre vesze(m), mig edgjünnen vagj másunnan gjüjthetném öszve embereimet kikkel resistalhatnék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból] * *elébb ~ hátrébb* elöbb-utóbb. *1813:* Az azon Bornyunak Husábol evett Ebek elébb vagy Hatrébb meg dühödésnek lévén ki téve [DLt 329].

Sz. *XVIII. sz. köz.:* az meg holtakrol vagy semmit se, vagy jot, vagy jol szoljunk [Nsz; Told. 2].

2. találgató kérdések bevezetésére; (în propoziții interogative) sau; (in Fragesätze) oder. *1568:* Caterina C(on)sor(s) Pauli Zeoch iur(ata) fassa e(st), Ezt tudom hogy az gyermeketh eleg Bwsagbol Tartotta fel, es Jgaz eleg Baya volt vele, de en azt Ne(m) tudom hogy ha Jgen (!) fogattae az tartast vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 175]. *1600:* latam hogy Hegy Balint a' pince alatt az pincze ereszebe egy saitarbul izik uala, ne(m) tudo(m) serte uagy borte [UszT 15/27 Steph. Hoggiay de Hoggia ns vall.]. *1644:* hoztak vala Egj roka hattal berleot fekete subat, Egj hozzu granat dolmant ... Ezwst kalant ketteote vagj harmat [Mv; MvLt 291. 429a]. *1681:* Levén ã Koronkai határ szélben Vaczman nevü Praedium; mivel controversaltatik annak á falu helynek környeke ahoz tartoziké vagy a Koronkai hatarhoz? [Koronka MT; EHA]. *1684:* Tudgyaé Kglm(ete)k Bokor Annok ha innen Torjárol az Mihálcz Miklos Uram házatol Szököt el két gyermekivel Palkoval s Ferkövel edgyütt vagy honnet? [Hsz; Borb. II]. *1739:* mellyik tserelte el Martoné vagj Samuel, nem tudam [Ne; Incz. IX. 7a]. *1763:* mi tévö légjek, avagj tsak az tennapi dispositiohaz tartsam magamat, vaj nem [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1772:* ezen hajlott állapottya a Malom háznak okoztaé s okozhattaé az ... két alsó kerekek meg állását; vagy lassu forgását; vagy ennek aval nem lévén egyben köttetése tellyességgel nem okozta? [Kük.; JHb XX/27. 5 vk]. *1800:* az Exponens Úr veteményezö kertyéböl valaha kertel ki rekesztet különös köz, vagy Sikátor lett volna, vagy soha se lett volna? [Berz. 5. 45. S. 85]. *1817:* Veres János ... ínnét el is ment vasárnap jo reggel az olta mi nem tudjuk Nagyságodnál vagyone vagy hol [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi Jstván ref. pap vall.]. *1832:* még irtam volt egy Levelet nem tudom kapta é Edes Anyám vagy nem [Zsibó Sz; ErcklyeMúz. Bod Kata édesanyjához].

3. annak kifejezésére, hogy harmadik lehetöség nincs; (pentru a arăta că a treia posibilitate nu există) sau, ori; (man deutet daran, dass es nur zwei Möglichkeiten gibt) entweder, oder. *1568:* orroth tartaz hazadnal or gazda vagy or wagy [Kv; TJk III/1. 132]. *1585:* Az Capitanok Walaki feleól paraznasagot, Orsagot es effele Zarwas Wetket megh ertnek vagy nilwan valo Sorokat ertegetnek, Azokat á zemellicketh tartozzanak hwteok alat az Ortaly Mondoknak, wagj a Waros procatoranak be mondany [Kv; PolgK 18]. *1589:* Magjari Tamas megh kerde Imreh mesterth ha az testemontomoth heljen hadgya vay Nem Azth monda hogy helyen hadgya [Szu; UszT]. *1730:* (A gyermek) elevenen születette vagy holtan [Dés; Jk] | énnékem árulnak egy keresztet, ihol vagyon ezé vagj nem, én arra mondék, én bizony nem tudom mivel meg felejtkeztem rólla [Torda; MvRKLev.]. *1736:* Az A ő kigjelme[a] ratione Officii az Jt keresi Paráznaságért, amint Citatorïájáb(an) p(rae)tendállya; de nem tészi fel Nős paráznaé; vagj nötelen [Dés; Jk 217a. – [a]A város hadnagya]. *1745:* jóllehet az patratumnak merituma béjegzést, söt haláltis érdemlene, mindazáltal ... à poena mitigaltatvan pro sui et aliorum documento, hogy három szombatokon, min-

deniken tiz, tiz pálczával rabok által meg verettessék itiltetett Ezt mindazáltal fel tévén, hogyha ezen bűntetés utánis magát meg nem jobbittjja, hanem à meg szokott lopásban elegyiti (!), pro demerito halál vagy béjeg lészen bűntetése [Torda; TJkT II. 98]. *1746:* egj fija volt de élé vagj meg holt nem tudom [Verespatak AF; Ks 94. 29. 4]. *1826:* Elvégeztetett, hogy valaki communitásunk erdején vagy mezején farkast vagy medvét lő ... a communitás közcassájából a farkaslövésért 3 Rft, a medvelövésért pedig 6 Rft kapjon [Árkos Hsz; RSzF 222].

Szk: ~ ..., ~. *1574:* Bothos Thamas Azt vallia hogy ... Mond Adam agostonnak vagi te Nem les Tyzedes vagi En Nem lakom otth [Kv; TJk III/3. 344]. *1653:* valamikor vas vramek ... uagi az Tabla Deliberatioia szerent adiudicalando summat, uagi az Ezer forintot letezik Ebeni Lazlone Azzo(nio)mis vas Judit Azzonjs Tartozzek fel uenni es remittal(n)i vas vramek(na)k azon rezek szerent ualo portiokat [WassLt]. *1710:* most uram lukacs péter uramhoz megjek vala, hogj vagj vasat agjon kivél barasoban sendel szeket (!) cserelhesek vagj penszt kivel Barasoban vehesek, én élégét eröltetem tiszt uraimekat hogj vagi végienek vagi csenaltassanak de elö nem méhetek dolgomba [Szentkirály Cs; BCs]. *1823–1830:* Volt egy Sombori Zsigmond nevű meglehetős jószággal bíró nemesember, de a vagy ivutt, vagy aludt, s nem volt kivel beszélni [FogE 275].

Sz. *1570:* egy nap kylench orakor Zabo Balinthne ... kery volt eotet ezen hogy Be Mennch az Thoromba es zolna az fogolnak Balogh Janosnak ezen hogy adna megh Marhayat ... Es vegre hogy Nem akar ely Menny hova kwldy volt ezt Mongya neky, Noh Jm nem megy el, De vagy Thwrém vagi Tagadom, De Mind ez vilagh Read Tatotta Thorkat hogi Teis Tharsa wagy [Kv; TJk III/2. 64].

4. meghatározás bizonytalan, pontatlan voltának kifejezésére; (exprimă nesiguranță în cele spuse) sau; (es drückt die Unsicherheit der Äußerung aus) oder. *1570:* Cyrbes Balk, Azt vallya ... Aztis twgya hogi az hazat holtan vtan ket vagi harom Eztendeowel veotte megh Nagy Benedek pytter vebertwl de Nem Thwgya myth adot neky Erte [Kv; TJk III/2. 151]. *1573:* Vayda Balas Azt vallia hogi ... mykor tarchahazara akarta volna haytany az abram Iwhaz az Iwhokat az Bornemyzza towa gatyanal holt volt meg 50 vagy 60 [Kv; TJk III/3. 215]. *1585:* Azt Ne(m) latta ha kessele vagy hancharral sertette [Kv; TJk IV/1. 527]. *1609:* minden Illien okokirt halogattuk negi uagi Eot Zekeonk napiarulis el az Inctusnak Simon Istüannak Instantiaiat [DLt 317]. *1635:* Az mikor az megh holt Kegls Vrunk co Fge Fogarasnal az hidon mustraltata Tudom hogj akkor Vzoniak es Zacziuaiak Fogarasban, haton vagi heten valanak [Eresztevény Hsz; BLt]. *1651:* ez mostani közelbik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagj negjed nap ... halla(m) hogj Beczki Sigmo(n)d szidgja vala az Jobb(a)gjt [Gyula K; RLt 1]. *1720:* itt az menesb(en) vagjon negj vagj öt Gyermek lo az kiket most is külön kell tartanom [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1744:* Azon földröl ki hajtogatta bé a' Marhákat ... és vagdaltais meg fegyverrel vagj fejszével ... ? [Dob.; WassLt utr.]. *1754:* hét, nyoltz vagj még tóbb kalános Cziganyok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1814:* háram vagy négy Sertés [Rákos TA; Borb.]. *1816:* levelet ... maga három vagy négy hétre sem küldet én a' Sokadalamkor is küldöttem magának [Kv; Pk 6]. *1839:* Mintegy 9. vagy 10. esztendös szeg sárga, kevéssé hodos, mind két hátulso lábai a' siklojokbol fejérek [DLt 233 nyomt. kl].

Szk: ~ ..., ~. *1760:* Az múlt éjszaka egy jó koca-sertésem kinmaradván, a pap kertibe ment vagy az ajtaján, vagy az kapuján, s <a pap> maga két kezével a kutyája szájába öszvevagdalta egy fejszével [RettE 110]. *1852:* Én, Trési, gyermekek jol vagyunk, Roza pénczereg (!) ottan ottan, vagy növése okozza, vagy gelezta baja van [Kv; Pk 7].

5. kérdő nm előtt annak kifejezésére, hogy a megelőző fogalom jelölése pontatlan; (arată că cele exprimate provoacă îndoieli) sau; (es drückt die Zweifelhaftigkeit der Äußerung aus) oder. *1582:* Makay Thamas Zep Ianos Zolgaia vallia ... Mikor Menne az Lo, es az Azzonyka Gereznaiaban vthanna siethe, Az gereznatole vag miteól vg Iyede meg az lo, es ug Ruga fel [Kv; TJk IV/1. 114]. *1584:* Anna Meray Eotueos Thamasne ... vallia ... Ez Zabo Cato ... noha eo oda fel wolt az Zeoleovegin, my penig ith alath de amyt ith alat zolottünk mind iol hallotta, ha sugua zollottünkis. Immar En nem tudom ha oly hangos volt a file wag miteol volt oztan elege (!) morgot velünk [Kv; TJk IV/1. 220]. *1593:* Borbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia: Tavaly eztendeoben vala nallam zallason Safarit Georgi felesegesteol: Egikor menek be az hazba, akkibe Safarit Georgine vala, tahat egi leginniel vagion eggiwt, es az legini eolelgeti Safaritnet. Mondek hogj ezt latam, mit chinalz esse kurua fia minem latornak valo az en hazam: Erre monda az azzoni nekem, ne haborogj io Azzoniom, mert nekem ez Attiamfia, de en ne(m) tudom Attiafia volte vagj micsodaia volt [Kv; TJk V/1. 362]. *1621:* nem tudom ha tanacz vagye vagy mi eördögh vagy de nekedis szinten vgy mondom [DLt 345]. *1629:* Hallotta(m) ... aztis mastul, hogi tiztartoe vagj miczoda volt az kiteöl megh nehezesedet [Mv; MvLt 290. 187b]. *1653:* Monda az Azzoni vay ki iol tudom en kit zital te [SzJk 70]. *1723:* ă Berek az elött nem volt ollya(n) iszapos mint most helyen helyen, ez is ă gát miatt vagyoné vagj mi, ne(m) tudom [Királyfva NK; MbK 162]. *1771:* az ökörnek jo kedve léven, meg szöké magát és egy tökében meg ütkezvén az töke réja eset az lábára vagy hogy eset csak elég hogy el töret az lába [Mezömadaras MT; BK. Medve János (44) ns vall.]. *1790:* jó lenne a' Nemes Cáptalon elött Ngodnak meg kivánni, hogy az halállal maradott egészsz Massábol legelöszször is az a' Summa 8 vagy mennyi ezer forint vételödnék ki Ngtok számára [Szásznyires SzD; Ks Lengyel János lev.].

6. helyesbítés bevezetésére: vagyis, pontosabban; (cu funcție explicativă) sau, adică; als Erklärung etwa d. h., oder. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez Jnas ... Annál penigh az Mesternél az houa ment, vagi inkab az houa az Ceh Mesterek adgiak, az igaz osztasnak igaz rendi szerent, tizen öteod napigh valo proba engettessék [Kv; KömCArt. 4]. *1603:* Gall Janos ... vallia ... hallottam Kaytar Jstwantul hogy monta, hogy nem elegseges eo azoknak az Marhaknak ki vagasara, vagy mondam neky, hogy fogadgia melleie Kun Martont ha megh nem chalna [Kv; TJk VI/1. 650]. *1767:* Vetemény, Murok Paszternákkal 4 véka vagj inkabb Peterselyemmel (!) edjütt [Esztény SzD; Told. 5a]. *1778:* Egy régi festetlen Szurkos pohár Szék, vagy inkább Tangyérok tartó helye [Marosesapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1807:* Bosa Mihálynak mostoha Fia ... Gornyiknak; vagy inkább Határ Kerülö Pásztornak tetettetett [M.fenes K; KLev. 8].

7. az előző állítás visszavonásaként, megkérdőjelezéseként; (exprimă retractarea celor afirmate înainte) sau, ori; (es drückt Widerruf einer Äußerung aus) oder. *1551:* Az En kegh Vram hatta wala En Nekem hogh k: Irth wolt walamy Lech felól hogh k: Megh Erchyem, ha lehet wagh nem [Szüv; BesztLt 57 Joannes Dobay prov. Vincch Pettionj beszt-i bíróhoz]. *1570:* Borbel ferencz Ezt vallya, hogy ...

azra ne(m) Emlekezik ha adot fyzetet erthe Zabo Simon vagy ne(m) [Kv; TJk III/2. 118]. *1573:* Nehay Zas Lwkachne Azt vallia hogi … latot Nallok elegh arany es ezwst Marhat es geongies Mywet, De eo Nem Twgia ha cowek volt vagi Nem [Kv; TJk III/3. 127]. *1593:* te azt mondottad, hogi ha parancholattal hinakis nem tudod ha mentek vag nem, ez volna az Esketsig meg haboritas [UszT]. *1629:* En nem tudok semmit is benne ha bekellette maga Magyari Ferencz Kerczi Gyeorgyel es ha igirte fizetest nekie bekessegh fejeb(en) vagy ha küldeotte hozzaja bekelles fejeben vagy nem [Kv; TanJk II/1. 48].

Szk: ~ ..., *(a)~. 1606:* Vagi hazasitotta Doka Georgy az hugait Auagy ne(m), de az Genealogia ugj uagio(n) keóztek az mint az A(ctor) megh Iratta [UszT 20/117 Adamús Zolia de Bagj (!) pedes pixidar(ius) (60) vall.]. *1614:* Eüocalok … Losonczi Banfi Margit Azzont Nolcziad napra az Nagod Tablaiara, az Nagod szemelie eleibe(n) Certifikalüan (!) mind az altal cőket hogj uagh lesznek ielen üagh nem [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1687:* Hallam … mondta az Uranak, hogi vagi hidtak, vagi nem, chieple'ni e'regi altal [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Fabjan Peter vall.].

8. azonos v. rokon értelmű szók, kifejezések közt: más szóval, más néven; (între sinonime şi expresii cu sensuri identice) sau, adică, cu alte cuvinte; zwischen Synonymwörter: oder, mit anderen Wörter, anders gesagt. *1679:* Külső szin vagi, Itilcő hely … Vagyon itt: Tőkéken állo, gyalult, hoszzu fenyő deszka Locza No. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1681:* Egj bör Saczkoban, vagi erszinyb(en), moly ette, ighen apro dirib darab, csovalt hiuz, nest nuszt ete bör hulladek [Vh; VhU 541]. *1699:* hat agasokra perjezet (!) rosz szalma fődel alat valo szin, vagy árnyék [Szentdemeter U; LLt]. *1700:* Egy Baraczk virág szin vagy napszin Angliai mente [Hr 1. 20]. *1715:* az Néhai Havasály-földi Mihály Vajda Erdelly országb(a), Titkos, Vagj allattanb(an) Valo irrupcioja után, micsoda öss örökös Jobbágyi szöktenek, és bujdostanak el? [U; WH]. *1724:* buza szarazto szőr vászon, vagy Ponyva három [Koronka MT; Told. 27]. *1736:* a Falunakis leven szüksege, vagj szorulata az ado irant [Gyertyános TA/Torockó; Bosla]. *1759:* Dindár vram … kéván pénzért egy butelia, v(a)gy egy palatzkotska aszszu szőllő borát [Déva; Ks 94. 24. 2]. *1798:* egj Tészta Nyjuto, vagj Lapito Deszka 20 Dr [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1803:* Ezen Ösvenyen vagj Plájon belől Topplitza felől valo hellyet … mind Gyitróhoz (: v. Ditróhoz :) és Szárhegyhez értem biratni [Gyszm; Born. XVc. 1/20 Antonius Moldván alias Csorsza (48) civis vall.]. *1812:* Tudok … a Mostani Maros Ága follyamattya hellyin egy kis porondot, vagy nagyon kitsin Árkotska Formát [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 24b Vajda Czigány (60) col. vall.]. *1850 k.:* Az Ekklesia Erdejét, hogy ki ajándékozta sohol sints leg kissebb szo vagy emlités is rolla [Szucság K; RkAk 98].

Szk: *az ~. 1573:* my nem latuk hog' senki az mestert kergette volna az wag haytotta uolna [O.bikal K; KCs]. *1610:* az mondo(m) az celekedetert az maior potentian az uagi feien uagio(n) es az en marhamott cum exstimatione (!) meg keuano(m) Restitualny [UszT 16a].

9. megengedő mondatban: ~ …, ~ akár …, akár …; (în propoziţii concesive) fie …, fie …; ori …, ori …; sau …, sau …; (in Konzessivsätze) weder … oder, entweder … oder. *1584:* Aky zalonnath hóz kewlseó olahsag, Wagy Eggiet hóz wagy teóbbet, Atwlis chiak ket pinzt vegien[a] [Kv; KvLt Vegyes III. 9. – [a]A vásárbíró]. *1589 k.:* nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagy nem mert nem leheteonk Georgy Gereb nelkwl [UszT]. *1598:* hizem az egiz orzagban talal kegd egj uagj ket igaz Istenfilő iambort, az kjre rea bizhattja dolgokat az zeginj aruaknak, mert erre, uagj akarjuk, uagy nem de minden embernek rea kel mennj [BálLt 51 Kowachoczy János lev.].

II. *hsz* **1.** körülbelül; cam, aproximativ; etwa, ungefähr, zirka. *1572:* Banffy Farkas Job(agya) Cun Menyhart zenth kyraly … Ezt walla … Az hatarban walank vagj kylenchen [Kalotasztkirály K; KP]. *1581:* az iobbagiok hozzanak vagy 50 Eoróg czówcket [Kv; TanJk V/3. 242a]. *1596:* Hogi az libraria felet wagi harom helie(n) az hiazatot be foldoztattúk az teob mywel egietembe attúnk Ach Lúkachnak f 1 [Kv; Szám. 7/II. 21]. *1604:* Az felesegem kerte vala … Esmet Brassobol ha vagi f 4 erö Szkofia araniat iktathatva kld, kęri kdet [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmassagy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. *1623:* Az feoldek igen ell Souaniottak, Azert Rendelyen es zakazon vagy keth hetet Arrays az Zegenysegh hetib(en) [Fog.; Törzs BGU]. *1638:* vagj harom sasfat vetet ki Czikor György oda hatra, hogi az teöltes miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. *1718:* mi defectusom leszen arrol Ur(am) k(gd)et tudositam de csak lesben taresan Uram kgd vagj száz köblöt[a], ugy hogy ha meg szorulnánk legjen mihez nyulni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. – [a]Búzát]. *1740:* vagj het köböl haricskát küldöttem [Sepsisztiván Hsz; LLt Fasc. 134]. *1751:* Mikor meg njuzák azon kormos szörü ökröt, láttam hogj az feje vagj harom heljt be romlott volt [Csehétfva U; Pf]. *1814:* elveszvén a' papnak vagy 500 Rforintya … elmentünk osztán a' pap rendeléséből a' Boszorkány Aszszonyhoz Hidasra (: oláhul Higyis :) [Banyica K; BfR 117/1 Rusz Juon alias Majer (30) col. vall.]. *1846:* kezibe lévő fokosával … vagy kettőt ütött Darvasra [DLt 530. – 1847. év al.].

2. legkevesebb, legalább; cel puţin, minimum; zumindest, wenigstens. *1730:* bízom Ngod gratiajában ís vagy egy köblőtske szalad iránt [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deak Apor Péternéhez]. *1762:* a' Portékákot … kérdem tölle miert vittek oda, azt feleli, azért hogy ha futas talál lenni vagy egj hellyt tsak még marad valami [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. *1775:* már nem tudom az Aszszony eo Excellentiaja Causája miben légyen, arrol ne sajnállyon sogor Uram vagy két rendel tudosittani [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához]. *1781:* az Aszu szilvát küldgye el ked, és ha lehetne vagy egy köböl Faszujkát [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. *1844:* Még egyszer meg installám a' Ngs grofnét tángyér törlöink nem léte iránt … mert most éppen égy sincs; mire nézve alázatoson instálom, méltoztassék vagy két pár iránt rendezkedni [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez évr.]. *1852:* a' turot … vagy 2 dezsàt meg kel hadni, vagy bär egy jo nagyat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. (ha többről nem is lehet szó) legalább; măcar, barem; geringstenfalls, wenigstens. *1604:* Boldisar balittne Jzent hogy altal menick olah faluba, akarcziak wagi egiet keriek meg az magzo diznokban [UszT 16/23]. *1618:* Azmely köves botot Nagyságodnak Kamuti uram commendált volt, Tóth Mihály uramtól valóban sollicitusok voltunk rajta, hogy most ökegyelme elvihesse. S ő oztán végre azmennyére az árát törhetük, csak engem küldött vala Tóth Mihály uram az Bezesztenbe, hogy ha megárulhatok vele, annak utána szóljak azon is, hogy ha az kénesőért ide adják, vagy bátor csak kezességen is, hogy ökegyelme vihesse el az botot [BTN[2] 168]. *1843:* bár vagy edgyszer az aratás folyta alatt

haza rándulhatnék – de Kovászna meszsze [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz]. *1844:* bár anyira kiméltél volna meg hogy postán vagy egy ember által küldtél volna vagy egy levelet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1853:* Uzonit tisztelem nagyon sajnálom hogy ott mulatása idejit nem használhattam … de tam ad az Isten még bajt ott néki és énis tölthetek vagy egy jo orát enynyi bu- és szenvedések után [Kv; Pk 6].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *egy* néhány; cîteva; einige. *1774:* vadnak ugyan a Jobbagyok közöt kik magok szamokra ha löttek vagy egy nyulat, vagy Rokat az ollyanakat magok hasznakra forditották, ha a Tiszteknek nem akartak kedveskedni vel(l)ek [Mocs K; KS Conscr. 24]. *1853:* a' tselédeket nem kel sok hushoz szoktatni … frustukra meg mondottam volt néked mind más udvarakba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra] * ~ *egyszer* néhányszor; de cîteva ori; einigemals. *1731:* Tudgyuk aztotis hogy fát … a maga Joszágából hordottak … de hogy titkon vagy edgyszer pénzt adminisztráltak volna … aztot nem tudgyuk [Kendilóna SzD; TKl Steph. Szakáts (40) lib., aulicus et conventionatus coquus vall.]. *1736:* bort nem ivutt Teleki Mihály … nagy barátság volt, mikor vagy egyszer bort ivutt s meg részegült [MetTr 327]. *1762:* Én … mikor vagj egyszer a mezőre ki mentem láttam … Malaczait … a Gabonák köszt élődni [Kézdikővár Hsz; HSzjP Petrus Bartis Jobbagio (30) vall.]. *1793:* mikor vagy egyszer rá nézett és izzadva látván feketett mutatott [HSzj *mocskos* al.] * *ezeriben* ~ *egyszer* nagy ritkán; foarte rar; sehr selten. *1762:* Az A. Néhai edes Anyát Bőjte Judith Aszsz(on)yt soha semmiben nem segéllette … Nem hogy segéllette volna, söt ellenben mikor betegségében ezeriben vagy egjezer oda mentis, nem egyébért ment hanem hogy az mie volt, attol meg fosztaná [Torda; TJkT V. 77].

Vö. a *vaj*[2] elmszóval.

vágy hiányérzet kielégítésére való erős lelki törekvés; dor, dorinţă, năzuinţă; Sehnsucht. *1855:* Mondják s tán nem is ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen volt s épen ezért kellett sükeretlen elenyésznie [ÚjfE 334]. *1886:* Hogy azt írtam neked, hogy lírai verset adj, azért írtam, mert az én vágyam diktálta [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vágy, vágyik 1. sóvárogva kíván vmit; a dori (ceva); sehnen. **Szk:** ~ *vmire. 1656:* magam már inkább párnára, annak is az puhájára vágyok inkább, mint mátráczra s még azon is rosszül alhatom, nem tudom, ha az vetéstől vagyonc? talám inkább az gondoktól [TML I, 6 Bonis Ferencz Teleki Mihályhoz Kassáról]. *1663:* akárki mint itéljen felölem, tisztre soha nem vágytam, ma sem vágyok [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1777:* más s több kő épületek építtettek … uraság kezére menvén, jobbakra s czifrábbakra vágyott [Dés; Ks 79. 233 dési ház pere]. *1890:* Nem tudok írni, és nem vágyom írni [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *halálban* ~ *vmire* halálosan vágyik vmire. *1710:* Mikes Kelemen halálban vágy vala a háromszéki főkapitányságra [CsH 179].

Sz. *1680/1715 k.:* Nem vágy a' Máléra, a' ki Mannával él [Rozsnyai, HorTurc. 165].

2. ~ *vki után* nemi kívánságot érez; a-i fi dor de cineva, a simţi o atracţie erotică; Geilheit fühlen. *1821 k.:* Néhai Rákosi Boldisárnak fundálták ă Felperesek ezen kereseteket az Alperes Aszszonjnak felette nagy tehetősségén mely szerént egész arra valoságátol fogva mind idegen testek után vágyott és hajtott [Kv; Pk 2].

3. ~ *vhová* nagyon szeretne odamenni; a-i fi dor să meargă undeva; Wanderlust. *1658/1741:* Várad … Menjbe légjen néked érte szép vetet ágj Mivel szived néked az Törökhöz nem vágj [EM XXXVI, 147 Köröspataki, Hist]. *1664:* Vajda Mártont akartam be küldeni, de az felesége megérkezett Bucsi uramnak, igen vágy bemenni [TML III, 12 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1758:* vágytam erősen Hunyad vármegyébe, minthogy a szegény ángyom Rettegi Miklósné asszonyom, oda ment volt férjhez Csáki László nevű jó emberhez [RettE 65].

vágyakozás tartós vágyás vmi után; dor, nostalgie; Gier, Nostalgie. *1829:* az Theatrálistaságra való vágyakozás, az magát arra szánt jeles ifiunak, maga jó víselete után(n) idővel, jó becsületet, hasznot, menedéket igérjen [Kv; KvSzLt].

vágyás vmire vágyakozás; dorinţa de …; Geiz, Sucht. *1710 k.:* A három Bethlen Bethlenért, Daczó János Cikmántorért vágni kezdék a fát Béldi alatt a fejedelem előtt, járul hozzá Mikes, nem Daczóért, mert azt gyülölte, bolondnak tartotta, üldözte, hanem a három Bethlenhez való barátságból és Béldire való haragjából, és annak jószágára való vágyásból, mint ezt ide elébb a dolog megmutatja [BÖn. 674–5].

vagyis 1. azaz; adică; dass heisst. *1737:* Az Arpábanis sokat le kaszáltattam s kalongyaba, vagyis buglyába is rakattam [Altorja Hsz; ApLt 4 Márton Mihály Apor Péterhez]. *1756:* egy bizonyos almáriumának hátúllyát, vagy is hátulsó deszkáit, ki feszegettette ki? [Kv; Mk IX Vall. 109 vk]. *1758:* meg látot … az edgyik hajto vagyis erdő kerülő [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. *1759:* Az Kalákos Popa Bálinth exponállya … Láttam … a Kemény és az ház fedele között egj Szalonnát öszve Csomboitva vagyis türve [Tyej H; Ks LXII/19]. *1776:* ezen kérdet Broszkai Praediumnak … igaz határa … az … élen vagy is Bértzen elé fel felé menvén mégyen éppen az Nagy Kristoltzi határ széllyig [Szalonna SzD; JHbK XLII/6]. *1782:* Groff Székely Adám Vr … Praefectussa … az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén … bizonyos föld halmotskákat Vagyis métàzásokat tsinalt az emlitett két Faluk határaik közöt [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15 Molduván alias Morosán Alexa (36) zs vall.]. *1787:* Egy Liszt tarto Bárka vagyis hámbár Dr. 84 [Mv; MvLev. 4 Tolvaj alias Varga Mihály hagy. lelt.]. *1791:* a' Hegy élin vagy-is Ormoján menve … elé a Hegyen [Búzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 97]. *1808:* itten Árpáston Podár vagy-is Hidassal járo Revész lévén a' Szamos Vizén; 16 Esztendeig birtuk és használtuk ezen Málé földet … a' Tktes Exponens Urnak Néhai Szülcitöl [SzD; BetLt 6 Andreás Balás (51) col. vall.]. *1810:* Egy nagyotska patak, vagyis follyo Viz keresztűl megyen a' Falunn és határonn [Dob.; Ks 76 Conscr. 197]. *1836:* Egy nagyobb Simitto vagy is Téglázo réz [Kv; Pk 3]. *1840:* Halkon vagy is leptibe beszél [DLt 537 nyomt. kl]. *1849:* a' Kűl ajtobol a' Palatára vagyis a' nagy kastéllyba valo feljárásra használtatnak faragatt kövekből garaditsak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. az előző közlés úgy értendő, hogy …; adică; d.h. *1743:* a kapu … eléütö fazárral, vagyis gerezdes kolcsal jár

[Erdősztgyörgy MT; ETF 108. 14–5]. *1745:* Barot oldal nevü helyben … Suharcz parlag vagyis marha legeltető hely vagyon [Nyomát MT; Sár.]. *1752:* harmad ideje vagyis in Anno 1750 az midön kijöttünk volna … fa vágni … az Fát meg vágtuk, és leis eregeltük az oldalrol [Szeredasztanna MT; LLt Fasc. 22]. *1768:* a' Sándor kutjánál, vagy is az Bos felé menő falu felsö végin a porgolát kapu végin (sz) [Koronka MT; EHA]. *1768/1771:* Egyébbel nem tudom hogy a' mostani ujj vagyis Schismaticus Papoktol aggraváltatnánk [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1776:* Minthogy az A(ctor)nak pretensioja a kár tételröl vagyis Erdö foglalásrol, tavalytol fogva vagyon, Biro Vram es a Gornits (!) Relatiojakbol eluceskál hogy a tiltás még tavaly meg lett [Torockó; Bosla]. *1786:* Lévén … egy nagy darab Erdeje mellyet ezen esztendőben egészen le vágtanak és ollyan hellyen lévén hogy orotvány(na)k készitteni, vagy is gabanát termö helly(ne)k fel rontani igen alkalmatos lévén [Székelycsóka MT; DLev. 2. XI. B. 7]. *1805:* Cserecház felsö sorkán fejel vagyis az also vögyfön (sz) [Körispatak U; EHA]. *1825:* A legfáinabb vagy is Retze Czérna [DLt 986 nyomt. kl]. *1840:* A' … kezesek ön feleletekre és tellyes kifizetés terhe alatt az egy egy esztendöre illö 500 ~ öt száz válto Rforintokat pontosann nékem fizessék bé két versen; vgy mint felét ã tavaszi K. Monostori vásár napján, vagy is Május 16kán; ã más felét pedig Szent Mihály napkor – ez ã befizetési rend tartatván meg mind ã két esztendök alatt [Torockó; Bosla]. *1842:* egy ágas vas karo – vagyis kö Támaszto [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1847:* Az árendással mindig bajlodnom, vagyis miána bosszankodnom kell [Kv; Pk 7].

3. jobban mondva, illetöleg; adică, mai bine zis; besser gesagt. *1734:* Folti Ferencz vr(am) … Martin Péter jobbagya vagyis akori Juhásza telepedet juhaival irtagotván ott az Forás kőrül [Középalmás (H) kör.; BK 171 Perva Iuon (78) jb vall.]. *1754:* hallék illyen szokot vagyis panaszt: A Menkö ütné meg [Altorja Hsz; HSzjP Rebecka Szöts Consors P(rovidi) Barbully Karácsony Jobbagionis (40) vall.]. *1772:* Hoszszu Máj (!) domja (!) oldalában vagy is alatta egy parlag [Márkod MT; EHA]. *1775:* a' To megi nevü heljben égy Csutak fákb(ól) állo … Erdö vagyis inkább Erdö helj [Homoródsztpál U; EHA]. *1783:* Az Majorságok, vagyis inkább Ludok hizlaltatásatis keményen megh parantsoltam [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1792:* meg szemléltetvén éppen ugy találtatott a birtokában (!) ki botsáttatott földnek mekkorasága (: vagy is szélessegü Extensioja :) amint ennek elöttе is, az Excellentiad földétöl közben huzatott barazdával meg külömböztetett volt [Kük.; JHb XIX/36]. *1806:* Azon Paripa Csiko … Szürke, vagy-is inkább, vas-deres forma szörü [DLt 298 nyomt. kl]. *1812:* Tizenhatodfél Markos fekete, vagy-is barna Ló [DLt 58 nyomt. kl]. *1816:* a' Patak vagy is Follyam [Almásnyires K; JHbB 4]. *1823–1830:* A debreczenek bemenvén az árokba, az embereket és egyik lógó lovat a szekérben, vagyis inkább az ernyöben épen tanálták [FogE 264]. *1842:* Kére vagy is lévála elöttünk … N: Vas Mihály … Ifjab Vas Jánostol … 60 az az hatvan m forintokot vagyis annyi ezüst huszasokat [Bözöd U; Borb. II].

4. tulajdonképpen; de fapt, propriu-zis; eigentlich. *1618:* Szinán pasa mindenkor elöforgatta, hogy ö vötte meg Tömöst s Palotát … De ennél jóval többet vesztett, vagyis csak a szót csépelte [BTN[2] 109].

vágyódás 1. erös, tartós vágy; dor, dorință puternică; Sucht, Lust, Geiz. *1820:* gyakron hallom ollyatén vágyodásokat, hogy mentöl hamarább lehetnének Báro Jósika János Ur ö Excellentiájának Szolgálattyába [Várfva TA; JHb 48 Id. Pálffi Tamás (57) ns armalista vall.].

Szk: ~ *vmihez. 1669:* hogyha cathegorice az atyafiak resolválják R(ákóczi) Ferenczek magokat, hogy nem acceptálják, éppen elkészítik magát s várait magok és mi ellenünk, mely nem volna tanácsos dolog … Szükséges csak az, hogy ne úgy jelentse ö kegyelme, mintha ahoz az interessatusoknak nagy hajlandóságok, annál inkább vágyódások volna, hanem hogy csak dexterizálni kivánnak vélle [TML IV, 582 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *vmire. 1662:* most viselnenk gondot az haza megh maradására, ne(m) nimellick(ne)k vagjodása szerent az Tiszt állatas igazgatására [UszLt VIII/71 fej.]. *1675:* a franczia a portára megyen, hogy az ott való residens interponálja magát a töröknél, hogy megbékéltesse a lengyellel, mivel igen-igen nagy vágyódások van a békességre [TML VII, 17 Teleki Mihály a fej-hez]. *1823–1830:* Én pedig gondoltam, ha most erre[a] nem állok, sohasem lesz módom akadémiákra menni, pedig kimondhatatlan vágyódásom volt arra [FogE 143. – [a]A szolga minöségben való németországi útra]. *1879:* Vágyódásom van arra, hogy rosszkedvüvé tegyek mindenkit, hogy kínt, kellemetlenséget csináljak mindenkinek [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kivánkozás (vhová); dorința cuiva de a se duce undeva; Wanderlust. *1791/1798:* Meszsze kelletik azokatis mi töllünk el-távoztatnunk akiket a' pénznek szerelme, vagy reménysége indithatna a mi gyülekezetünkb(e) valo vágyodásra [M.bikal K; RAk 27 püsp. kl]. *1801:* Leveléböl látam aztat, hogy hanem ha Sátort vijendenék Magam számomra, különben alkalmatlan lennék … Mellyekhez kepest el-vesztettem minden vágyódásomat, avagy leg alább meghököltettem a' Bor-vizre valo Menetel iránt ezen esztendöre; vagy ha Mennékis, halasztom aztat egy keveset [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez].

vágyódik vágyakozik; a dori/a-i fi dor de ceva; sehnen. *1619:* ezek az törökök nem egyébre vágyódnak és igyekeznek, hanem teljességgel Rómára és Hispániára, mint az catholica religiónak és egyéb catholicus országoknak romlására [BTN[2] 358]. *1657:* kiknek[a] semmiképpen nem tudtuk persuadeálni az tatártól való félelem miatt kerengésünket, halálban csak egyenest az moldvai útra vágyódván, mint igen elfáradott, éhezett, romlott had [KemIr. 313. – [a]A hadaknak] | Az svecusok igen infensusok valának ellenek, noha nékünk vétettek vala nagyubbat, de ök az prédára vágyódnak vala [KemÖn. 274]. *1662:* ne kivánjad vagy ne vágyódjál a te felebarátodnak se házára, se feleségére stb., mert ezt is Istennek azon szent törvénye hagyja [SKr 690]. *1710 k.:* Vitézi, hadi állapotra is vágyódtam ifjantan, mint ide alább meglátszik jobban [BÖn. 505]. *1772:* elvett volt egy özvegyasszonyt, kinek elsö férjétöl gyermekei is maradtanak ugyan, de maradott volt Arad vármegyében egy jó és hasznos pusztája, melyre ö nagyon vágyódván, a szegény mostohafiait kiforgatta belöle [RettE 282].

vágyódó 1. '?' *1664:* Ez falunak ighen pokol idöre vagyodo pataka vagyon, hala nem büviti az D. Terrestris konyhajat [Porumbák F; UF II, 295].

2. *nagyra* ~ nagyravágyó; ambitios; ehrgeizig. *1662:* De a dolgoknak egész valóságából megtetszik, hogy abba legközelebb az ifjú nagyra vágyódó elmétöl … hordoztatván, for-

díttatott vala ki olly könnyen a római okos tanács által igazgatásának egyenes vágásából [SKr 82].

vagyon[1], van 1. vmi létezik, fennáll; a fi, a exista; sein. *1554:* sardon az szaz iswan (!) haza ky wala hat hold foldiwel egetembe [Sárd K; Törzs Feyrdy Ferench vall.]. *1599:* az mj az haznall ingo bingo marha voltt imide, amoda koltottuk [Bh; BLt]. *1622:* Egyhaz szamara ualo foldek uadnak de fel nem Jrtak [Bethlen Sz; SzJk 8]. *1640:* Lakatos Demeterné Erzsébet asszony ... fassa est: Láttam, hogy nagy hassal járt ... Meglógatá az hasát, azt mondá: „Vagyon itt!" [Mv; MvLt 291. 218a átírásban]. *XVIII. sz. eleje:* A Menes közt ragadö veszedelmes nyavallya van három, az Rüh, fekély, és ä Szapornyicza [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1732:* apro pislenek vadnak egy Seregh mar [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apot Péterhez]. *1762:* az öszi aratást ... Szinte végzem csak egy napra valo vagyan ... Széna csinálni valo még bizany felesen van [Gyeke K; Ks]. *1770:* olyant küldhet az ember a mitsodás van [Ne; Told. 5a]. *1801:* küldjen ha ván még a féléket [Kv; Kp II. 59 gr. Haller László lev.]. *1813:* van é arról Articulus, vagy a' Társaságnak Rend Tartása, hogy az affélé[a] a' Társaságból örökre ki irtasson? [Dés; DLt 56. 4 vk. – [a]Az elöljáróságnak nem engedelmeskedö ember]. *1844:* Elegendö jegyek vagynak, melyek tisztán mutatják, hogy ezen ki jelelt kis hely mindég a' Monostori határhoz tartozott [Szászfenes K; KmULev. 1 Lónyán Zakaria (60) col. vall.].

Sz. *1672:* mindenek Istentül vadnak s lesznek [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1764:* Mind a gazdagság mind a szegénység külömben az Urtol vadnak [Középlak K; BfR].

2. vki jelen van, tartózkodik vhol; a fi/a se afla undeva; jd ist irgendwo befindlich. *1568:* Chyak ezen kere(m) kegyelmeteket hogy kegd el Ne feletkezek feleole(m) hogy en mostan Nem othon wagyok hanem hazam kywle [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz Tordáról. – [a]BN]. *1569:* Catharina famula Petri keuel ... fassa est, hogy keuel peterny be ment volt More Janosne, es kerdy oth az Cristina Azzyont (!), hogy voltale ma az en hazamba, es mond Cristina En ne(m) voltam [Kv; TJk III/1. 246]. *1570:* Mykor az eo zeolcyet ely Mertek es Beochwltek hon ne(m) volt [Kv; TJk III/2. 166c]. *1573:* kettö kozzolok kialtany kezde ... Jöwetek el Joo keczke paztorok ha Jambor az anyatok my ihon wagionk [Gyerömonostor K; KCs 40 Cziokan Janos jb vall.]. *1585:* Az irtth Vramis mosth feierwarra voghjon [DLt 215]. *1590:* ky teobbett reszegeskettek mindennap ott kw(n) vattok [UszT]. *1597:* En ott ne(m) voltam, de az bíro es az Atiam ottogio(n) voltonak [UszT 12/14]. *1607:* mikor volnank Szenttrontason [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/17]. *1613:* hon sem voltam mikor hazamtul el mentel [KJ]. *1634:* Mikor volnank Marosszekben Ilenefalua(n) [Ilenefva MT; DLev. 1. II. B. 10]. *1650:* en egy olykor szoczy giornenit vallek [Szentlélek U; UszT 37b]. *1654:* Had hir vala de mü itthon voltunk [Balavásár KK; SLt 15. B. 8]. *1663:* Kegyelmed mondja meg öcsémasszonynak, az atyafiai mind itt vannak [TML II, 461 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1690:* lattam az minapib(an) hogy az ö kglme erdejeböl egy nagy szal fat el vontattak ... de en nem lattam hogy ki vot [Aranyosrákos TA; Borb. I Csipkés András ns vall.]. *1719:* közeleb levö Attyamfiai az mostani ... Szük időben ... mellettem nem voltanak [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1748:* Eltetö Ferencz Ur(am) ... cirkálván a' Birot ha aluszik é, azt kérdétte, itthon vagy é Pétre? [Szentegyed SzD; WassLt „Paulus Balog de Zila" (!) (52) ns vall.]. *1846:* Gyülekezetünkbe vagynak allyan erötelenek [Nyárádmagyaros MT/Mv; Ref.egyh.lt].

Szk: *jelen ~ 1570:* Ekhart Janos ... vallya, hogy My koron Segeswarj Damokos Testamentumot Theot, fiay, leany Jelen woltak chyak az ket wey Nem volt otth [Kv; TJk III/2. 130]. *1646:* Szengyel Sára ... jelen ne(m) vala, hanem kepeben az édes Annya ... ada be kezett [Erdőszengyel MT; Told. 27]. *1780:* Kis Aszszony Napján Colosvárat voltam Toppler nevezetü Fogadosnál holott jelen voltanak az Colosvári Gazda, az Carollyvári Serfözö és az NEnyedi Pater Minoriták ... Serfözöjek holott azon Nap frissen voltanak és barátságoson édgy mással [Ne; DobLev. III/540. 4b Johanna Lebin cons. Petru Christian (48) vall.]. *1864:* Néhai Lukács Josef Megye Biroságaba: mü mint Ketten mint Megye hitesek jelen valánk a fen irt Megye Biro házánál, az hol is jelen vala néhai Sándor János üdösb és Szövérdi János [Szováta MT; Bereczki József lev.].

Sz. *~ Isten mennyben. 1656:* Értem édes Öcsém uram, mit írjon Kegyelmed Ugron András uram felöl, hogy igen esküszik. Én, édes Öcsém uram, maga levelét megmutathatnám, mindazáltal vagyon Isten mennyben, az ki elött nincsen titok [TML I, 2–3 Bethlen Mihályné Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *még benne ~ a lélek. 1661:* Még az húgodban benne vagyon az lélek, de én nem hiszem, hogy meggyógyuljon se maga, se az fia, az mint vannak [TML II, 17 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

3. vmi vhol található; a se gási (într-un anumit loc); etw ist irgendwo zu finden. *1546:* Gernyezegen, az my Buza azthagok wadnak, azokbool, Banffy Bernaldnak thyzthan adyanak Ewthwen Bezterezc kebel Bvzaath [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. *1550:* wk reghen mykor walkaj thamassal otth halaztak eszt mondotta nekyk hog' az Cylla mezö walkaj hatarba vagion [Szentkirály K; MNy XXIV, 291 Lad. kanta jb vall.]. *1571:* Towabba vannak nemely falwk hataran chinalt molnok kyket az varhoz Telegdi Mihal chinaltatot, vannak ollyakis kyket egyebek epitettek eo engedelmebeol hol soha az eleott molnok nem voltak [SzO II, 330 a szekelység panasza az ogy-hez]. *1591:* Nagi Mathe vallia ... keri vala Nagi Ferencz Nagi Balast hogi adnak be azt az penzt ammi nallok uolna [Kv; TJk V/1. 78]. *1594:* Az Maior haz zobaiaban vagjon aztal No 1. keöreös keöreöl wadnak pad zekek [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. *1600:* ket istrangis vago(n) nala [UszT 15/178]. *1648:* Ollotlan fejeös keczke vagion no 25 Neösten keczke ollo tavaly van[a] no 22 [Komána F; UF I. 912. – [a]A fels-ban máshol mindenütt *vagyon* alak szerepel]. *1652:* az Var alat van egy szilvás kert, kiben alma, körtvély, szilva, megy fak vadnak [Görgény MT; Törzs]. *1656:* valt[a] egy keö mives [Mv; Ref.egyh.lt. – [a]Még sokszor elöfordul így]. *1664:* az Czere he<en> vodnak [Kerecsed TA; Borb.]. *1686:* Buza nesut (!) vadgyan Sax. Cub. 66 [Szüv; Utl]. *1687:* Közönseges buza van Cub 80 ... Zab szemiben vagyo(n) ... Cub 300 [A.komána F; Utl]. *1692:* Majorsagh Szölö ... az kozepiben egynihany Baraczkfak vannak ennek Delfelöl való reszében vagyon egy öreg saitoló [Mezöbodon TA; BK 15]. *1705:* Voltanak pástétumok szarvashússal [WIN I, 599]. *1706:* Arpa van Gel. 6 ... Vagyon két meddö Tehén [Hsz; Törzs. Rákóczy Ferenc inv.]. *1720/1811:* Vagynak örökkösön vet földekis ... egy három köböl ferejü vagyon az Uzoni Határon [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1730:* puszta nevü hejben (sz) ... meljen gyümolts Fak vadnok [Vadad MT; EHA]. *1732:* Vagyon egy puszta mocsáros Sessiocska ... ezen Sessiotsa ... minden

külső appertinentia nélkül vann [Göcs MT; Ks 17/LXXXIII]. *1752:* a' hol kert volt is rések voltanak [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1771:* Szentpált vagyon … közép szerü Ser és Méser főzésre valo nagy réz üst … Szentpált van iget bor főző régi réz üst [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Csch Benjamin de Miske vall.]. *1801:* Malmának gátja azon hellyen volt, az hol ma is van [A.jára TA; BLt 12]. *1806:* Basa Dániel eö Klméncк 5. Sertéssei az Also Czitzhegyiben … voltanak … azon hellyről az hol voltak, az Exponens Ur két kutyái zaklatták ki az Hegyböl [Dés; DLt 82/1810] | vala egy bornalo borna [Bodola Hsz; BLt]. *1849:* Vagyon égy kut | A palotába … van … égy kis lagírozott asztal [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1864:* sokféle nevezetü hellyek vagynak benne [Nyárszó K; KHn]. *1874:* Joska fiam a Vásárhellyi Iskolába vagyon, csak Katival ketten vagyunk [Backamadaras MT; Pf Losonczi József ref. lelkész lev.].

Szk: *jelen ~.* *1581:* 24 february … veottem az hazhoz Keozep zerö zarw fakat 19 p(ro) f. 1 kyk moztis Jellen vadnak [Kv; Szám. 3/IV. 14]. *1634:* Vagyon mind az altal jelen negy dutka … Barna penzis wagyon jelen [Kv; RDL I. 105]. *1688:* Van Jelenn Magnak hagyatot kosár Méh Alvear(um) nrö 44 [Fog.; Utl]. *1770:* Az Cserep edenyek az registrum szerent jelen vadnak [Usz; Pf].

Sz. *kevés köszönet ~ benne.* *1792:* ezen a télen igen keveset dolgozhattunk, amit dolgozottis az ember, keves köszönöt vagyon benne [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev. – L. még *köszönet* 7. al.] * *megmondja, ami a szívén ~.* *1634:* bizoni megh mo(n)gia az mi az sziuen vagio(n) [Mv; MvLt 291. 23b].

4. vmi végzésére eltávozik (fn-i igenévvel); a fi plecat (pentru a face ceva); jd ist irgendwohin gegangen (um etw zu erledigen). *1641:* én kérdém azt az Nagy Ferenc Jancsit, hogy hol vagyon Miklós – s énnekem azt mondá, hogy „gyakni vagyon" – úgymond [Mv; MvLt 291. 288a]. *1733:* hány okőrrel hany Loval voltanak militiát hordozni [Dés; Jk]. *1781:* bár már … ezen molnárok emberei volnának, viz eresztő lántzas Tábláit fel tsinálni[a] [Mihálefva AF; Eszt-Mk. – [a]A malom zsilipjének]. *1835:* 6 cigány Sarju Gyüjteni voltak [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib]. *1847:* volt az kérdezett hegybe Cseresznye enni [DLt 792].

5. jelenség/állapot/elvont dolog jelenléte érzékelhető; este perceptibil; etw ist fühlbar. *1575:* Az kapuk Eleot valo Saranpokban az my fogiatkozas vagion eo k. biro vram Epitesse Megh [Kv; TanJk V/3. 122b]. *1591:* Egy orzagul vagyon az Romlas az zantalan vizes Idee myat [DLt 233]. *1596:* eo kegme lattia minemy hadas ydeo uagion [UszT 11/2]. *1640:* Ebben az egész holnapban mind lágy idők voltak, néha esők is [HGN 61]. *1660:* nagj szarazsagh volt mayd ket holnapigh [Kv; ACJk 74b]. *1687:* itt két héttől fogva majd, oly gyönyörü Szena csinalo üdök voltak … s rettentö melegek, de … már negyed naptol fogva minden nap az nagj égi habornok (!) vannak s nagy esők [Darlac KK; ApLt gr. Haller János apósához]. *1716:* sütet vagyon nem hajthattyák el[a] [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76. – [a]Az ökröket]. *1744:* ollyan Sár volt a' faluba, hogj allig volt képes gyalogis járni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1747:* mondok egi másnak de micsoda büdesseg vagjon it [Mezőzáh TA; Told. 28]. *1748:* itt valo Tisz(te)letes Páter Tisztelendö Attyaságának mind hogy most Böjt vagyon, lehet panasza, az Böjti étkek iránt [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely gondv. lev.]. *1781:* (A tavat) ha szározság vágyon szároz lábbal lehet járni a fenekin [Burjánosóbuda K; BHn 43]. *1806:* setaltunk a Nagy Malom felé hideg és fagy volt [Dés; KMN 209]. *1843:* az idö setétes volt [DLt 1300]. *1849:* Folyó hó 13kán, oly nagy jégesö es felhö szakadás vala hogy semmi sines [Kebele MT; Újf 3 Kimpián János gondv. lev.].

6. rendelkezésére áll, ami a cselekvéshez kell; a fi la dispoziția cuiva (toate cele necesare); zur Verfügung stehen. *1767:* hogy igen munkás Emberek volnának, aszt Se mondhatom, mégis Látom csak van mire innyok [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 1]. *1814:* mért hijja oda az Uramat Ebédre holott van mit egyek [DLt 222].

7. időpont/időszak fennáll/tart; a fi la un anumit timp; Zeitpunkt, Dauerzeit. *1572:* Filstich Leorinch … vallia, hogy 1567 Eztendeobe volt zent Marton Nap vtan [Kv; TJk III/3. 36]. *1584:* Fides (!) R(e)l(i)cta Ambrosy Balk fassa est hogy mint egy hat orakorba vala hogy eozwe zolalkozek a' Borbely legeny Daroczy Boldisarral [Kv; TJk IV/1. 334]. *1600:* Azert my touab ne(m) varakodúnk mert Jmmar delis vagio(n) [UszT 15/17 Boda Janos Fwley vall.]. *1626/XVIII. sz.:* jelen vala immáron az estve [ItK. 1931. 76]. *1630 k.:* iöt vala az en hazamhoz Böruejne s kereczek be mert immar ejel vala [Mv; MvLt 290. 45a]. *1705:* Ma vagyon az a nap, amely napra van terminusa a fehérvári gyülésnek, hogy beüljön a fejedelmi székbe Rákóczi Ferenc uram [WIN I, 575]. *1761:* Keljen fel ked Létai, mert már szintén estve vagyon [Koronka MT; Told. 26] | késén volt az üdö [Szentrontás MT; Sár.].

8. esemény/történés folyik/a jelzett időre esik; evenimentul/întîmplarea are loc în perioada menționată; Zeitpunkt eines Ereignises. *1503:* Igy vagyon Annak az Alkalma, Hogy mykor az en penzemet Meg Agya Annak Vtanna egyzer kazalyam meg luka gyorgy cloth Merth meg ky Ne(m) tölth az. 3. kazalas [Szentlélek Hsz; MNy LX, 106]. *1585:* Keowetkezik immar rend szerinth az Jwhoknak eottwenlese mely rend szerinth ekkeppen uagion[a] [Kv; Szám. 3/XVI. 2–3. – [a]Köv. az esemény leírása]. *1598:* ez dolog pwnkesthbe uala [UszT 13/36 Georgius Benkes de Chomortan jb vall.]. *1655:* Hallatik most, hogy nagy döghalál vagyon Magyarországban [ETA I, 160 NSz]. *1666:* az az kö alat valo rev az ki felól mostan van az veszekedes Apatur reve(ne)k hittak [Borrév TA; Thor. XII/16 Lup Mihaly (70) jb vall.]. *1672:* Oda be, Uram, az dolog eddig vagyon [TML VI, 43 Nemes Janos Teleki Mihályhoz]. *1677:* Valamint oda fellyeb Madaras után meg írattatot, itt is mindenekben az szerént vagyon [CsVh 60]. *1690 k.:* az Élés hajto Commissariusok edgj veka Buzat, edgj Hordo Bort, sem edgj veka Zabott nem küldöttenek … ha azert ebben vetek vagjon, nem az en vetkem, hanem az Élés hajto Commissariusoke [Utl]. *1724:* Ha igy van a dolog. El men(n)y [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. *1768:* most dolog üdö vagyon ide s tova nem járhat az ember [Szentlélek Cs; BLt 7]. *1784:* egykor mongyák mások hogy tolvaj kialtas van s minthogy polgar vagyok énis oda menék [Béta U; IB. Agilis Közepsö Széjes István (43) vall.].

Szk: *panasz/panaszolkodás ~.* *1558:* sok panaz wagyon az Joh ees egyeb Barom sok karth thezen [Kv; TJk V/1. 48]. *1575:* vagion Nagi panazolkodas az Bwza vetesben zena fwben valo Zena rakasokban Mynemw Nagj kart tetetnek az Jwhokal [Kv; TanJk V/3. 109b]. *1635/1650:* az panasz feo keppen az Eotuesekre es Aros Emberekre vagion [Kv; ÖCJk]. *1675:* A lengyel király követe … érkezék ide … Vadnak panaszi is a maramarusiak ellen [TML VII, 16 Teleki Mihály a fej-hez] * *úgy ~* **a.** úgy történt. *1572:* Filstich Leorinch … vallia … Mond Aros Myhal … vrbeger

Gergelnek vallode az ados lewelet … Mond hogy vgy vagion hogi En attham az lewelet ados vagiok neky [Kv; TJk III/3. 36]. *1602:* ha idejen meg monta wolna hogy az Istrangot el akaria metelnj az masikotis el odhattuk wolna, de ugy wagion hogy maj (!) herezickes wala az menes lo [UszT 17/45 Biro Jakab „lofw Bodog azon falwj" vall.]. *1639:* Úgy vagyon, hogy ecser vendégségből hazajöve … hoza be bort hozzánk [Mv; MLt 291. 188a]. – **b.** másállapotban van. *1630:* azt mondotta volna az menieczke hogj megh nem mondgia az Annianak hogy cö ugj vagion de az Ura cözue szaggatta [Mv; MvLt 290. 220b].

9. A. (élőlény: személy, állat) vmilyen állapotban, körülmények közt van; (despre ființe) a fi/se afla într-o anumită stare; jd (ein Lebewesen: Person oder Tier) befindet sich in einem Zustand. *1559:* Az leueles ladanak az kocha En Nalom vagon mert az tartasa Engemet Illet mert En vagok Nagub kezetyk [BesztLt 56 „Nicolaus et Franciscus Boszasy Suchy Lenarthoz" Beszt-re]. *1568:* En is istennek kegelmes akaratyabol egeszegbe(n) wagiok [Erked K; BesztLt 38 „Petrus Bozzasy de Erked" Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1573:* Markos Janos azt vallia hogi … Kapane zolgaloia … hazas[a] volt az santa az vtan kerdete mint vagion azt Monta hogi az haz hean vezttette el[b] [Kv; TJk III/3. 64. – [a]Olv. hasas. [b]A magzatot]. *1593:* Nemety Jstua(n) Zayabol hallotta(m) … Noha Margit Azzony leany vala de Azert Immar jegyben vala Giulaj Miklosnal [Kv; TJk V/1. 419]. *1599:* búsúlt lelekkel(is) valek [UszT 14/15]. *1610:* Eolucssy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony … ezt referallia … egiszen Margit azony Budaj Mihaly deakne … nagy Zontiolodwa Jeowe eleo es mo(n)da(m) neky, miert vagj illien Zomorw … es mo(n)da … oly Nagy buual vagio(n) az ziuem [Dés; DLt 321]. *1653:* latam midön gonosz szandekban vadnak [F.volál Hsz; HSzjP Michael Molnar (30) jb vall.]. *1662:* kigyelmednek azt irhatam hogy magam beteges alapatal vagyak [Déva; Ks 41. H Nádudvari Istvánné Varadi Anna lev.]. *1724:* ha Kged valamit fog Juhai irant Practendalni, még életben vagyon az akkori Szkutár kiis tartozik rollak a szám adással [A.porumbák F; BK. Voilai Sorbán Gábor ub lev.]. *1740:* Vadveremi, Fugadi és Girboi Jobbágyi … ehel halo nagj Szüksegbe vadnak [Orb.]. *1747:* Samuel Ur(am) … beteges allapottal van de most Jobbacskán van [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1752:* Gyöngy és Joseff igen nagy rémülésb(en) valának [Désháza Sz; Ks 101]. *1754:* abban az idöb(en) Gyermek állapottal voltam [Ádámos KK; JHb XIX/11]. *1755:* Klmes Ur(am) eo Excellya … tsak alkalmasint vagyon [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1781:* En Istennek hálá frissen vagyok [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1810:* szegény Kis Antim mind kinlodik … ugy tetszik egy perczent éjjel jobban magánál vagyon [Buza SzD; JHb Jósika János lev.]. *1829:* Edes Anyámék meg lehetösen vannak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz]. *1843:* az írt mén még oly cröss állapotba vagyon, hogy 8–10 évekig jo sikerrel hághat [F.zsuk K; SLt Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

Szk: *alig ~. 1724:* Ihol Etsedi Uram Mostis … hogy ne(m) engedtem, hogy közösüllyön velem, ugy el vere, alig vagyok belé [Náznánfva MT; BK 8] * *annyira ~. 1638:* Kallai Giurka … Regen megh Erdemlette uolna hogi ha fel kótóttek uolna, mert miolta annira uagion mind Eltigh lopasaval el [Mv; MvLt 291. 129b] * *diján ~* gyalázkodásbírság terhén van. *1600:* az battiais wgian azon napon ream ieött … zidot azis eros zitokkal … azt mondwa(n) … ez ese lelket ha kaphatom megh cölem … az zitokert diomon wagyo(n) [UszT 15/75. – L. még *díj* 2. Szk] * *gonoszul/rosszul ~ dolga. 1570:* Orsola Bor Janosne … vallya, hogy … kerdezyk volt Mint legen az legen dolga, Az eggyk … azt Monta hogy Byzon gonozwl vagion dolga [Kv; TJk III/2. 164]. *1573:* Orsolia Kissebik Lakatos peterne Azt vallia hogy Ment volt latogatny Borbel balintnehoz, Mond neky bezzeg gonozwl vagion dolgod lo leaniom [Kv; TJk III/3. 113]. *1614:* Vevők eszünkbe, hogy wrunknak rosszul vagyon dolga az Portán [BTN² 71 – L. még *rosszul* 1. al.] * *hatalmon ~* hatalmaskodásért járó pénzbüntetés sújtja. *1599:* Palffi Isthwan … az feöldet beöcheöiwel kewanta, miert hogy az zalagiat fel weötte wolt, es ez keözbe mas kezebe bochatotta hatalmo(n) wagyo(n) erette [UszT 14/42]. *1606:* Az J. Pedig Sandor Barabasis ne(m) mehetett volna az gjmeólchre, hogy azt chélekettek hatalmo(n) valanak [UszT 20/193]. *1610:* az mint pediglen hatalomra keresnel az iozagnak kezedbeól ualo ki foglalasaert my azert hatalmon nem uagiunk mert my te kezedbeol semmit ki ne(m) foglaltunk [UszT IV/3c] * *hogy/mint ~? 1658:* kérem Kegyelmedet, hogy az szegény Apafi István uram felől, mint penig az szegény Gyerőfi György uram felől írjon Kegyelmed, ha élnek-e avagy mint vannak? [TML I, 279 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1759:* Kosbuk Juon öszve találkozván egy olah emberrel … kérdezte Kosbuktol hogy mint vagy Frátyc? [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 17–8 Kriszta Pável (37) jb vall.] | Midön azért az emberek egymással találkoztanak … egymást úgy kérdezték: „Mint vagyon kegyelmed?" [RettE 88]. *1820:* hát ugyan a Báronétak hogy van? [Várfva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.] * *holtdiján ~* fájdalomdíjra jogosult. *1602:* Wajda Andrasne Klara czitaltatta wolt boier martonnet … miert hogy Éttetönnek monta … Azert ugy tetzek ez teorwinnek hogi holt dian wagio(n) ertę [UszT 16/90]. *1607:* az I. procuratora által engömet az hitröl inhibeált, mely inhibitiónak mostan ratióját kérdöm hogy aggya. Ha jó ratióját nem adhattya azt mondom, si juris, hogy holt di<j>omon vagyon érötte [Gyf; Jk 213] * *jobban/jobbacskán/jobbadon ~. 1651:* Az Labaim kezdettenek vala faini, most … ismet jobbado(n) vagiok vele [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susa lev.]. *1739:* az kis Miska fiacskam, meg himlözött veres himlöben, de már jobban vagyon [Ks 99 Komis Antal lev.]. *1747:* már kevéssé jobbatskánn van [Nsz; LLt 135. C Cserei Farkas lev.]. *1844:* Kriskarol írjál jobban vané [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *jó hírbennévben ~. 1574:* Mytwl fogwa eo Margitot esmerte Jo hirben Newben volt [Kv; TJk III/3. 382] * *jól ~. 1664:* az Gyermek louak Istennek hálá iol uadnak [Kozmás Cs; UtI]. *1797:* Az Marhak Istennek hálá jol vadnak [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1824:* A' Sertés nyáj is jol van [Peresen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. *1829:* hálá Istennek itt vagyak bár tik is jol volnátak, 's itt volnátak [Kv; Pk 6]. *1842:* Földvári is itt járt vizitába mondotta hogy ugyan jol vagy … hálá istennek hogy jol vattak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* Roza jol van … Trési s Trési Néni jol vadnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *kárban ~* tilalmas helyen van. *1761:* az ökrek is tieid a' mellyek kárban vadnak [Majos MT; Told. 35]. *1769:* a Biro feles embereket fel vévén maga mellé oda jövenek, kikis meg értvén Csáki Ferentztöl hogy kárba nem voltak[a] azt kezdik mondani hogy el kell onnan hajtani mert más nap nem munkalodhatnak az ökrökön az gazdák, ha nem étetyük öket [Bögöz U; IB. – [a]Az ökrök] * *kész ~ vmit megtenni. 1548:* Jo Attia(m) fia az te leweledet en meg Ertettem … ahol Josagodat marhadat kered Ennek

eloteys keez Voltam meg Adny, mostys keez Vagiok meg adny [M.szovát K; MNy XXIV, 217]. *1570:* az Karos Embernek azt mondak, Jm kyzek vagyunk Segythshyget melled adnwnk Mindent Keresd megh a my hatharunkon[a] [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. megyéhez. – [a]A lovat]. *1614:* ha ő kgmek keúantak volna kesz voltam volna mindeneket meg mondanom [Kv; RDL I. 8]. *1651:* Kaycza Mihaly azt felele hogy agiatok megh eppen az penzt az meniert vagio(n) az Joszagh ... Zanto Matias pedig es Fabia(n) Palne azt feleltc, hogy hozd ele az leuelet had oluassuk megh, s mw kezek vagiunk meg adni az teobitis [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1759:* Én semmiképpen nem engedem nektek ezt a pénzt vagy is Monetát, készebb vagjok arra menni hogj ketté vágjuk [Tycj H; Ks LXII] * *magára* ~ **a.** egymás közt, szűk családi körben van(nak). *1751:* többire tsak magunkra voltunk [Marossztkirály AF; Told. 29]. *1817:* Miniék magakra vannak [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz]. – **b.** (állatra von.) felügyelet nélkül van. *1730:* néha a' Lovak csak magokra voltanak, néha penig egy rosz Ficzkó őrizte [Türe K; Told. 28] * *rajta* ~ **a.** vmilyen betegség van rajta. *1599:* kezibe lababa uagion be(n)nasag ... A Bennasagotis tudo(m) hogy raita vagio(n) [Bh; BLt – L. még *rajta* 13.]. – **b.** törekszik, igyekszik. *1718:* az öttves az kehely Csináláson rajta van [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev. – L. még *rajta* 26.]. – **c.** vminek a terhe, gondja ránehezedik. *1609:* feyetekennis rayta vattok mert nektek eziak simpliciter kellenne magatokat defendalnotok [Hídvég Hsz; HSzjP]. *1740:* Az Springeriána egyik Compania ... rajtunk vagyon, ha Ngod exopera(ti)oja altal nem amovéaltathatik nem tudom hová légyünk [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1770:* A Marha Teleltetesbenis vagyon részünk mostis rajtunk vagyon [Babuca Sz; IB] * *rosszul* ~ **a.** kedvezőtlenül. *1597:* Chizar Andras ... wallya ... Ez nemely nap ieot wala hozza(m) Sardy Janos ... kerde(m) teolle ha meghis fogwa az felesege, monda hogi, Megh fogwa wagion elegh rozzul wagion az dologba(n) [Kv; TJk VI/1. 100 – A bővebb szöv. *rosszul* 1. al.]. – **b.** betegen. *1769:* Én igen rosszul vagjok, a hagymázos forro hideg gyötörvén [Nc; Told. 5a. – L. még *rosszul* 4. al.] * *szemben* ~ találkozik. *1552:* Meegh ez gyllyosben semith nem vikkeztenek ez orzakbelyekel kikkel zemben vagyunk [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakar Ferench Batori András erdélyi vajdához]. *1618:* Mikor énvelem szemben volt[a] is, én csak elesodálkoztam rajta, mit akar ... hármat ha szólt az vra és ország dolgáról [BTN[2] 133. – [a]Kamuti Farkas, az erdélyi fökövet Görcsi Mehemet pasával]. *1620:* 18 die Januarii voltunk szemben az vezérrel és 19 die az muftival [BTN[2] 393. – L. még *szemben* 2. szk al.] * *szóban* ~ elhatározásban van. *1637:* Eötuczös Janosne ... kerde batiamat ... hogj no Pal mester megh is azon szoban vagye az kibe(n) ez esue (!) valal s monda batia(m) hogy en mostis abba(n) [Mv; MvLt 291. 109b – L. még *szó* 12. szk al.] * *szó* ~ *vkihez* szóbeszéd van vkiről. *1570:* Balogh Lőrinczne Anna, Azt vallya hogy az olah Martha hazanal ... Mentenek volt valamy drabantok hozza es ennyek valo (!) feozettenek volt vele, Es mykor Jmmar esnek volt, hyak az leant Borbarat hogi ennek velek, Azt felele nekyk hogi Ennem (!) Megiek Mert Nem Jllyk nekem veletek ennem Mostanis elegh zoo vagon hozzam es Nem ment oda Enny [Kv; TJk III/2. 89. – L. még *szó* 22. szk] * *valamennyied magával* ~. *1606:* sokad magaual vala Kouaczj mathe [Üzon Hsz; BLt]. *1609:* Kerczegi Peter Erkezek Magiar orzagbol ... felesed magaual vagio(n) [Kv; Szám. 126/IV. 431] * *vminek a terhén* ~ vmilyen büntetésben részesül. *1593:* miert Capitany vra(m) megh hatta hogy az zabott arrul az feoldrul biro hazahoz vigietek es Nem oda vittetek engedetlenségnek terhen vattok erette [UszT]. *1600:* Azert azt mo(n)dgiuk hogy mjert igy hatalmaskottak hatarunkon erette az maior potentianak terhén vadnak | az battiais wgian azon napon ream icött, zidot azis erps zitokkal ... zanom meleöl el üzet, seött az zanomra menesert nagy hatalomnak terhin wagyon [UszT 15/41, 15/75].

Sz. *az Isten markában* ~. *1602:* Fiam feleseghem, en maghamis az Isten markában vagyok [Péterlaka MT; Told. 26] * *úgy* ~, *mint mikor két asszony osztozik a szeretője nadrágja felett. 1805:* ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrágja felett, az edgyik az edgyik szárát a másik pedig a másikot tartotta [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

B. (tárgy, dolog) vmilyen állapotban, körülmények közt van; (despre lucruri) a fi într-o stare/condiţie; etw befindet sich in einem Zustand. *1560:* fellyeb azon vizenn, molnot ne chynalhasson bamfi menyhart ... az gattyat se keóthesse fellyeb annál, a mint mostan vagon [Mv; JHbK XII. 7]. *1576:* vagion hyrekel hogy Az feyedelemis Ide leone [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1588:* az haz es kwrwle valo epwletek mint vadnak [Vecke U; BálLt 81]. *1594:* Eo kegmek az Capitanoknak megh hattak, hogi ... ki mennienek, es az hatart iol megh latogassak michoda allapotban vagion [Kv; TanJk I/1. 236]. *1622:* az panazra az itileo mestert fel boczjata hogj megh lassa azt az dulast chikban mi allapattal uagjon [Szentmárton Cs; BLt]. *1644 k.:* Nyugolomb(an) vagyon égy hold föld [Abod MT; MMatr. 190]. *1681:* Ezen pinczenek ... deszkas padlasa el rothadot, mely miatt ä fellyül lévő padimentomozas is le szakadtan vagyon [Hátszeg H; VhU 600]. *1682:* Az egyik plik 3 darabban van [Kapnik Szt; Utl]. *1717:* az nagy szárazszágban féje[a]ném léhét, csak az nagy lapuban vagyon [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. – [a]A káposztának]. *1731:* (A ház) in ruina van [Impérfva Cs; BCs]. *1737:* mar minden orán az aratashoz fogunk de igen Szegenj alapotal vadnak a buzái Ngodnak [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1757:* erdö ... a bé biró kisseb Possessorokkal közös vagjon a Bikföben [Dányán KK; LLt Fasc. 129]. *1778:* mindenek nagy bövségben vadnak [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. *1793:* ha a' zab fogyolag van ugy kezdjenek meg egy Asztagot [K; JF 36 LevK 269 Szarka J. lev.]. *1801:* A' Kortsoma körül lévő deszka Kert Alkalmas Statusban vagyon [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1847:* A nagy bélkerék jo Allapotban van [DLt 316].

Szk: *csapon* ~. *1678:* Dezma borok hordo szám: 4 Az 37. vedres csapan va(n) [Alvinc AF; Utl]. *1740:* Amelly idegen borok pedig most actu csapon vagjn(a)k, azok ki arultathatnak [Dés; Jk 542b]. *1750:* (Bor) két hordoban ... edgyike actu csapon vagyon, kél kupaja per d. 9 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5] * *haladékban* ~ halasztásban van. *1578:* az penig a' my az Monostory hatart illetj haladekba vagio(n)[a] [Kv; TanJk V/3. 158a. – [a]A teljesebb szöveg *haladék* Szk al.] * *hátra* ~ hátrálékban van. *1664:* Az debreczeniektül rendelt ü nagysága háromezer forintot ide ... Meg kétezer forint volt hátra benne [TML III, 161 Boldvai Márton Teleki Mihálynak]. *1674:* 1674-ben restantiakat is adminisztrált három kántorra még egy kántorra való restantia van hátra [Utl – L. még *hátra* 5. al.] * *írásban* ~ írott formában rögzített. *1710 k.:* Igyekeztem én most Bécsben kitanulni ... Cschorszag, Morva, Ausztria mit követnek az ilyen dolgokban. A morvai gubernátor gróf Thurnnál órákat conferáltam felöle, írásban

vagyon nálam. A cschországi is írásban vagyon [BÖn. 928–9] * *nyilván* ~. L. *nyilván* 6. al. * *tele* ~. *1750:* Egj Kas ... ket felé rekesztetett Egjk félibe teli van Iritze buzával [Esztény SzD; Told. 25]. *1789:* 25 darabbol állo nagyobb, középszeru, és kissebb Crucibulumok, mellyek közüll egy középszerü valami Olvasztani valo Compositioval tele vagyon [Mv; ConscrAp. 20] * *tilalmasban* ~. *1718:* Az Szánto földek ... most tilalmasban vadnak [Baca SzD; LLt 2/3] * *végezésben* ~. *1559:* aszon esztendeoben meli esztendeoben asz Feyer Janos meghol wegeszesbe woltunk my esz fel peresskel, meli wegeszesrol waros pechycty allath walo lewelwnkys wagyon [Kv; KvLt II/16] * *zálogban/zálogon* ~. *1548:* Towaba en kower boldisar ezeket azert irattam fel hogy ... ezek mynd en nalam zalogba vadnak [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP]. *1560:* Zalogon wagion ... Annaszonak leanyanak Egy chezeye [JHb QQ Temeswary J. reg.]. *1590:* Michael Pakot de Zentleleky primipilus ... fass(us) est ... Egy nehanyzor hallotta(m) Zente Janostol hogy monta hogy eo nalla ez peres zenafw chiak zalogo(n) vagio(n) [UszT II/1. 74]. *1627:* Egy szép smaragdos giwrw, az Kastelliaban 4 Rubint vagio(n) zalagban tt f. 25. d. 90 [Kv; RDL I. 132]. *1739:* egj darab szanto föld ugj emlekezem rea ötven for(int)b(an) vagjan zalagban [Ne; Incz. IX. 10a].

10. vmilyen cselekvésben/helyzetben van; a fi/se afla într-o anumită situație; ist in einer Lage. *1577:* az eo wranak Kendy Janosnak feye, mostan fogsagba vagion [RAk 343]. *1595:* Zaio Simon ... mosta(n) budosoba Vagion [M.cseszt-ve AF; JHb XXVIII/58]. *1682:* Turanczki Pál Vr(am) ... minden dolga csak fuggöben vagyon [Vh; VhU 683]. *1699:* Edgj cöreg uj Hajo is készülöben vagjon [Mihálcfva AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1728:* jollehet a' Szölö jo mivelesben van de a karoja közösleg seleytes [Pk 7]. *1756:* (Ez az erdö) nagy darab növésiben vagyon [Jedd MT; EHA]. *1762:* mind eddig az ideig halgatásban volt azon Ca(us)a [Torda; TJkT V. 124]. *1770:* az itt valo Malomnak also kereke nem forgott ... máig is tsinalotlan vagyon [Ádámos KK; TJkT II. 122]. *1849:* Eszter is epen menö felbe vagyon [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev.].

11. *hat. igenévvel* állapot kifejezésére; pentru exprimarea unei stări; Ausdruck für Zustand. *1565:* aky az haborunak oka, az kyral Jobagia, az ennalom vagion fogwa [Sajó SzD; BesztLt 24]. *1597:* Chizar Mihalne Anna azzony ... wallia ... Zeoch Andras egi azzonial Kereztessi Istwannewal egyyewt (!) hala egi hazban ... az aito be volt zegezwe [Kv; TJk V/1. 105]. *1658/XVIII. sz.:* Ezekröl mind Donatiok vadnak authentiač, a' Fejervári káptalanban bé vannak Transumaltatvan [KvRLt X. A. 2 Gilányi Gergely végr.]. *1665:* ket pincze, mellyek az regj falaihoz vadnak ragasztva [Bethlen Sz; BLt]. *1680:* az Irtott helly most kölessel vagyon bé vetvi [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. *1682:* Attam ... kett giapottas len uaszon lepedött, kek feitöuel feieressel elegieslegh uarrottakott, ki uadnak metelue [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1692:* kezdettek most köböl egj öregh konyhat épitteni, melynek Delfelöl valo fele fel vagyon rakva, ä több részei(nek) penigh megh csak fundamentumi vannak fel-rakva [Mezőbodon TA; BK]. *1700:* jütat Gasinak ... Egy ezüst kalány, melly(ne)k az vegiben egy gomb, és egy ember kep vagyon öntve [Ne; DobLev. I/50]. *1728:* edgj Kissebb N(e)m(e)s ház Szalmával fedve, megh lehetösképpen vagyon el készitve [M.déllö TA; IB. VI. 225/14]. *1747:* vagyon edgy Hordo káposzta bé Sozva [Spring AF; JHb XXV/88. 5]. *1776:* Dán luon tön illy felelelett Vajvod luonnak ... miért van, és mivel vagyan meg rakva szekerem [Katona K; Born. VI. 14 Moldován Dimitruj (36) zs vall.]. *1782:* az Okla kis kapuja Nyitva vagyon [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1797:* Ez az Erdö nagyobb részin ki vagyon irtva [Ajton K; EHA] | Az Ötvosnél a Munka nem kész meg tsak a két So tarto van ki kovatsolva [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1803:* Basa Daniel Uram meg mutatá nékem Sertesseit hogy mint meg vagynak nyomoritva [Dés; DLt 82/1810]. *1804:* Az Sellérckis azon Joszágban rosszúl vadnak szoktatva, s nem igen fogadgyák szavát [Ádámos KK; Pk 5]. *1820:* Rétes hely kevés van ... az árvizenek erössen ki vagyon tétetve [Jegenye K; KmULev. 2]. *1840:* kiis ment Ferentz – de már akkor meg dögölve völt a' Tehén [Dés; DLt 116]. *1849:* A Szobának két ablakaiba három táblátska el van hasadva [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1850:* irásaim ... a Ladamban vagynak most-is; – ugyan a ladam be van zarva [M.déllö TA; DobLev. V/1285].

12. *hat. igenévvel* cselekvés/folyamat megtörténének kifejezésére; exprimă încheierea unei acțiuni; Ausdruck für Handlung/Vorgang. *1560:* mynd eneket megy byzonytwnk leuelcinkel es elew byzonsaginkal Chak ty kegyel (!) ... aggyon alkolmas napot az byzonytasra Mert az byzonsagokban Sokan el ozolua vadnak es hamar Ewket egybe ne(m) lelhethywk [Kv; SLt ST. A6]. *1570:* Az alperes Chyuka lazlo Byzonsagy ewtedyk leuelen Jde Ele vadnak Jrwan [Kv; TJk III/2. 45]. *1583:* Jm meg wadnak neuezne [Hsz; BálLt 80]. *1592:* En Niluan tüdo(m) hogy Balas Janos az apiattol Balas gyergtöl külo(n) voltt es oztozua valanak [UszT]. *1627:* Szent Mathe Euangelista kepe Szent Mattias Apostol kepe[a] ... Ezek mind Rámába uadnak czinálua [Kv; RDL I. 132. – [a]Folyt. a fels.]. *1647:* Az Pincze oldala faragott fabol vagion fel allatúa [Drassó AF; BK 48/16]. *1671:* Bihar Vidékéröl minden féle Dézmák bé-szolgáltassanak ... mellyek azon Fogarasi Articulusinkban specificalva vadnak [CC 28]. *1685:* vagyon egy kis lugas az ház eszter héja iránt fel bocsátva [Borberek AF; MvRKLev. 18]. *1723:* Fokhagjma koszoru vagjon meg számlálva 15 [Lúdvég K; Told. 29/7]. *1744:* azon széna ... Groff Kornis Ferencz ... irotványának közepin volt öszve takaritva [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27]. *1755:* körül vagjon véve partim Sátoros kertel [Pálos NK; Hr 1/25]. *1757:* Az Ragnai határ meg vagjané külembezve a Csömenyi határtol avagj nintsen? [BSz; Ks 36. V. 20 vk]. *1763:* A ... Kortsoma Ház(na)k kamarája alá, egy Föld Pinczétskeis vagyon ásva [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19. Néh. Hortobágyi Gergely György conscr. 28]. *1796:* a Marhák döge miatt égy néhány Faluk bé vagynak tiltva [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1802:* Cir(ci)t(e)r 18 kötés 'Sendelly mellyböl néhány kötet szelljel van hányva [Ne; DobLev. IV/858. 9a]. *1805:* a fen meg irt Jok mind el voltanak és vadnak idegenitve [Kövend TA; Borb.]. *1820:* azon Jushaz ... mennyi földek vagynak vásárolva [Gálfva MT; Told. 37]. *1824:* a két kender föld a régi Conscriptioba két két vékasnak vagyan fel téve [Szásznyires SzD; Ks 79. 75]. *1836:* A Szöllök mindenütt harmad izben ki vagynak darabolva, a' Sarjuis meg van szárosztva [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.]. *1840:* Nékie másoknál menynyi pénze vagyon ki adva [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042/840]. *1857:* Különben is az emberek ugy láttzik bujtogatva vagynak [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

13. ha vkinek a helyében van/volna; dacă ar fi în locul cuiva; wenn jd an jr Stelle wäre. *1672:* vagyon oly ember, ki azt mondja, ha ö Kegyelmed volna, el menne inkább, ha pénzt adna urunk, mert igy hamarább elvesz Kegyelmed [TML VI, 375 Bánfi Zsigmond Teleki Mihályhoz].

14. vmilyen kapcsolatban van vkivel, vmilyen magatartást tanúsít iránta, vhogyan befolyásolja állapotát, vmilyen nézeten van; se află într-o anumită relatie cu cineva, a se comporta într-un anumit fel fată de cineva, a influența într-un anumit fel starea cuiva, a avea o anumită părere; eine bestimmte Beziehung zu jm haben, sich jm gegenüber irgendwie benehmen, js Zustand beeinflussen, jd ist einer bestimmten Meinung. *1571:* vadnak Ez varoson sok Idegen Nepek ... Ith ez varoson kereskednek semmy zegitsegel sem vadnak az varosnak [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1572:* Dorottia Zabo lazlone azt vallia, hogy ... Mostan az katalin Satorais Nagi karara vagion az Ellenebe valo kamaraknak [Kv; TJk III/3. 20]. *1592:* en mindenesteöl fogúa te miattad vagjok az karba [UszT]. *1599:* Mezaros Markos ... vallya ... Amikor en Razman Jstwannal laktam akkor thwdom hogy az mezarlas dolgabol egy kereseten voltanak az Annyawal [Kv; TJk VI/1. 382]. *1657:* dajkám ... marusszéki székely asszony ... volt, kinek sok jóval voltam azután ... fiát is, kivel egy tejet szoptam, drabont lévén, kétszer haláltól mentettem meg, s azonkívül is sok jóval voltam néki [KemÖn. 36] | akárkihez is nagyobb sinceritással és effectussal nem voltunk, nem is lehettünk mint Kegyelmedhez vagyunk és leszünk [TML I, 339 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1765:* midőn Murvai ă Házban bé ment ... be koszönniis nem tudott, hanem illy ... másokat ingerlő beszédekkel: Jo szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok? [Torda; TJkT V. 253]. *1804:* A Nehai Nagy Aszszony sokszor panaszolta nékem, hogy Léányi (!) Krisztina ollyan Kemény volt a néhai Aszszonyhoz, hogy gyakran Siroba ejtette ... Kováts Bálintné Léányát pedig mindenkor dítsérte, hogy mitsoda sok joval vagyon hozza [DobLev. IV/875. 8b–9a Bögözi Csomortán Márton (74) ref. kántor vall.]. *1805:* G Bethlen Ferencz Ur tsak a' Nagy biztatással vagyon [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

Szk: *azon ~, hogy* arra törekszik. *1657:* adák értésemre itt Kamaráson, hogy oda ki azon vannak, hogy Kegyelmeddel elhagyattassák Boricza asszonyt [TML I, 78 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1670:* Valamit Kegyelmed levelében parancsolt, azon vagyok, mindenek meglegyenek az sokadalom alkalmatosságával [TML V, 153 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1810:* (a) Házat építteni igyekezvén előre annak Máteriáléjit ... azon voltam hogy vagy Várfalván, vagy itten Tordán meg szerezhessem [Torda; Pk 7]. *1814:* azon vagyok, hogy hozzám mutatott barátságodat köszönettel viszontagolyam [Görgény MT; Ks Teleki Pál lev.] * *egy kenyéren ~ vkivel* egy háztartásban van. *1570:* az Zekel peterne es Nagy Barlabasne Thwgia hogi egy ember giermeky, Egy hazban vadnak es egi kenyeren [Kv; TJk III/2. 16a]. *1632:* Boerok. Laczko Peter, Laczko Zancziul. Ezek egy eleten laknak egy kenieren vadnak [Grid F; UC 14/58. 3]. *1635:* Bede Peter junior egi kenyeren vagion Andrással [HSzj *egy-kenyéren* al.]. *1638:* Sallar Janosne cős iobbagiok az mennieuel eggiwtt Peter bironenal egi kenieren vadnak [Szászfenes K; GyU 34]. *1640:* Kadar Andras ... Vagion egy Mustoha fiais Istuan, egy kenyeren vagion vele [Gyalu K; GyU 54]. *1702:* többen vad(na)k egy kenyéren [M.valkó Sz; SzVJk 44]. *1710:* En akkor az Fiammal egy kenyeren es egy Adoba(n) volta(m) [Asz; Borb. I Csipkés András (60) ns vall. – L. még *egy¹* III. Szk. a.] * *egy ~ vkivel → egy³* * *vmilyen lélekkel ~ vkihez. 1673:* Nem hittem volna, Uram, hogy Kegyelmed olyan lélekkel legyen Kegyelmed, hogy el tagadja az szegény asszony hozzám való jó akaratját [TML VI, 448 Teleki Mihály Junki Péterhez].

Sz. *1736:* ugy vagyok én co klmekkel mint az Aesopus fürje a fiaival [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez].

15. vmilyen véleményen, nézeten van; a avea o anumită părere; einer bestimmten Meinung sein. *1770:* hallottam ... hogy a porond az Adámosi malom alá tojult, de en ollyan itéletben vagyok, hogy az gát erössen Le Lévén nyomulva, a Viznek az ereje a gáton menvén, annak az ereje hánta a Silip eleibe a parondot [Királyfva KK; JHb LXVII/108]. *1796:* magamis ázon köz vélekedésbe vagyok, hogy mint az hire, azon el nyert Joszágokbol elis attak [Kv; Incz. XI. 22a].

16. vmiből, vmilyen anyagból van; a fi/este făcut din ceva; etw ist aus etw gemacht/erzeugt. *1679:* Also halas Tón lévő fellyül csapo Malom ... Kő Padgya Erre jaro egi garadics fabul vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 141–2]. *1681:* Középső s Felső Rend Epületek s Házak eze(n) várba(n) ... mind az ajto előtt, s mind à fel menő Lépcső gradiczi, ighen szép faragot kőböl vannak [Vh; VhU 502]. *1692:* Ezen malom ház ... Szarufái, Léczei, kakas ülöie fenyó faból vagyon csinalva [Tóhát AF; BK Inv. 29]. *1820 k.:* tanáltatik egy Tölgyfa Sasokon állo Bival pajtátska, melynek oldalai vesszöböl vagynak fonva [Dés; RLt]. *1824:* az egész épületnek oldalai Fenyö Fábol vagynak jó moddal el készülve [Mezőbodon TA; Ks 89].

17. vmennyibe(n) kerül/van; a avea o anumită valoare în bani; im Wert von. *1627:* Eot Egesz Veg, es harom sing Galler Giolcz az limitatio szerent vagion p(er) f. 6 tt. f. 31 d – [Kv; RDL I. 134]. *1657:* Édes Öcsém uram, értem az Kegyelmed írásából, miben vagyon az szentiványi jószág [TML I, 88 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

18. szk-ban: *vmin felül ~* vminél több; mai mult de ...; mehr als ... *1812:* az Ezer vedren fejül a mi még vagyan azt is ki Potalam öszel [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Adám kezével].

19. vki bir, vki tulajdona, hozzá tartozik; a poseda, a avea (ceva) în proprietatea sa; etw haben, innehaben, jd besitzt etw, etw gehört jm. *1546:* Bogathy anna azzonnak, esz Janosnak theeb zegeny nepe vagyon, hodnem Bogathy Chasparnak vagyon [Panot*; DanielAd 6. – *Panád (KK)]. *1558 k.:* az feiedelemnek sok kolchege vagion [Nsz; MKsz 1896. 295]. *1570:* Dabo Thamas ezt vallya hogy ... co neky egy Mezgen vagon zeolcye vele [Kv; TJk III/2. 112]. *1572:* Hesdati martonnak sem volt Joszaga Kwkeöleö varmegieben [A.jára TA; Thor. IV/6]. *1580 u.:* En penig Simon Janos Gaspar Simon fia vagiok [Szentkirály U; UszT]. *1594:* Vagion kegmes urunk ezen kiwul is sok nyaualiank, es bantasunk [Dés; DLt 247]. *1602:* puszta szeöleöicök itth az Sandor hegien uoltth [Szentháromság MT; EHA]. *1617:* az szent simonj hatarbannis, nagj szelj feoldey ualanak [Szentsimon Cs; EHA]. *1656:* valt Nyalcz penzem [Mv; MvRKLev.]. *1658:* mely nagy bizadalmom volt ennekem ugy is kellet lenni az szep igiretekben [Beszt.; Ks 90 Cseffey László lev.]. *1663:* Az mi az Madarászszal való dolgot illeti, van esze Kegyelmednek procedálni az szerint [TML II, 640 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1679:* kérdém, hogy ha vane merigye, melyre azt felelte hogy eö néki merigye nintsen [Mv; MvLt]. *1683:* Gyönös Jstvánnak vala egy Márton nevü fia [A.torja Hsz; Borb. I Blasius Török (52) agilis vall.]. *1704:* az mie van is mostani allapotban belölle hamar ki fordulhat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71]. *1718:* Tudom azt bizonyoson, hogy ... Miko Judit Asz(onyna)k az mely Joszagj voltan(a)k és vadnak minden proventussit az Sz Mihalyj nemes Curiaban takarítottak [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csík Széki Sz. Mihályj Buzás András major

(64) pp vall.]. *1731:* Vass Lászlo uramnak egy bácsa ván Czegébe [Noszaly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1804:* sietö utam van kedden [Széplak KK; Ks 94 Vegyes lev.]. *1845:* kedves baratom sok vendégeim vadnak [Lemhény Hsz; HSzjP]. *1851:* Grof Hallernek és a Ref Eklesiának az innettsö ágan Malmaik vagynak [DLt 161].

Szk: *baja ~. 1587:* Miuel hog Nagos Vrunk my nekunk[a] Sibon felete sok bajajnk vadnak melljeket nem pacjalhatunk … mj kenszeritetunk az Sibon valo portusunkat el hadnonk [GyK. – [a]A dési cellérecknek]. *1596:* lattak eö kgk ha volte baiom az zakaz rakatassal, az olahokkal, az wagj nem [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével]. *1693:* Oltsinik Stephan … kezde beszélgetni hogy neki micsoda baja vagyon Györofi Uram miá [Gyalu K; SLt AK 16 Ventér Janos (50) ns vall.]. *1717:* nekem es Ocsem Uramnak igen nagy bajünk Van az Mostaha Atyankal [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zs. lev.]. *1838:* látván pedig hogy nékem bajaim vadnak el ment a serfözö Müheljembe [KvH; HSzjP] * *becsülete ~. 1819:* ma hallad: Sylvesternek mostan utra még bába kalátsat süttetett Aszszonyom … s bezzeg annak azért van is betsülete de én nékem nintsen [Kv; Pk 2] – L. még *becsület* 2. Szk al. * *dolga ~* **a.** ügye, elintéznivalója van. *1568:* Catherina vxtor Elię Kalmar … fassa e(st) hogy eo neky azt monta seres Anna, hogy harom fębe Jaro dolga vagyon [Kv; TJk III/1. 228]. *1570:* Jewe My Eleenkbe (!) az my warasonk bely Balynth kowacz, es emlekeztet Mynket az I. dolgara, My dolga wolna J neky az Bwdaky Andrassal Bezterceywel [Dés; BesztLt 17 Joannes Eothwes Judex e(on)stitutus ceteri(que) Jurato cives … Zewez Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1668:* mikor én velem Kegyelmednek mi dolga vagyon, kész itt az szállás [TML IV, 387 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1725:* Diodnak már kevés idötöl fogva, két vagy három rendbéli dolgais volt illyen [M.csesztve AF; Ks 95 Borsai N. Pál lev.]. – **b.** tennivalója van. *1586:* Bekes uram önagy leuelet kwltem uala oda. k. hogy zaz zekeret ada (!) ket napra segyczegemre. k. kerety. k. haladekba hatta uala myert hogy a zyginsegnek sok dolgok uala [Buza SzD; BesztLt 74 Bornemyza Benedek Timar Gergely beszt-i bíróhoz]. *1657:* ha szorgos dolgai vadnak kegyelmednek, elmehet gerendi házáig [KemÖn. 160] * *gondja ~ vmire/vki felöl. 1570:* Bozy Isthwan, Azt vallya hogy … Jaray Janos az ferencz deak zeoleyet wrzy volt, De eo Nem lathot senny (!) kar tethelt Mer semmy gongia Nem volt Rea [Kv; TJk III/2. 200]. *1600:* ha izentis miert hogy ne(m) mostani dologh, nemis wolt gondom rea [UszT 15/3 Nagy Thamas Bogartfalui vall.]. *1644:* feyer marto(n)nak is meg mondhatod edes fiam … uagion gondom az felesigere [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1668:* Amaz ember dolgaira van gondunk, kiröl írt volt Kegyelmed Naláczi uramnak [TML IV, 403 Teleki Mihály Bánfi Dienesheez – L. még *gond* 2. Szk] * *gyanúja/gyanúsága ~ vkire. 1584:* Piroska Ember Antalne vallia … Az gianosag ez Zabo Catora volt hogy Hersel Martonnet eo vesztette volna meg [Kv; TJk IV/1. 216]. *1630:* Hallotta(m) azt hogj Cziki Giörgjnek beöre veszett el … mondotta aztis hogj minden Gianosaga Kalmany Gergelyre vagjo(n) [Mv; MvLt 290. 224a]. *1632:* minden gianosago(m) az cökreim el ueszesse felöl Körtöueli faj Jstuanekra uagion [Mv; MvLt 290. 89b]. *1645:* (A fogolynak) az plenger alat nyelue ki vonattassek es ä plengerre szegeztessek … creos gyanuia vagyon reaja hogy Nem maga fejeteol czielekütte cziak ez nagi dolgot[a] [Kv; TJk VIII/4. 12. – [a]Az árulást]. *1767:* azon üdöben nálok lévö Bánátusi Emberekre nagy gyanonk vagyon [Fintoág H; Ks 79 XXXIX. 1]. *1838:* Komáromi Lászlo Urnak … 550 forintyát … hallottam, hogy Thordán … el lopták … Komáromi László Ur … mondotta hogy a' gyanuja pedig ezen pénz el lopása iránt tökélletesen Dobolyi Balint Urra vagyon [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 8b Foszto Sámuel (47) ns vall.] – L. még *gyanú* 1 Szk., *gyanúság* 1 Szk. al. * *ha csak orcája ~ átv.* ha szégyenérzete van. *1759:* ritkán lát az ember részeg embert, az is ha megjózanodik, ha csak orcája vagyon, nagy szégyennek tartja, hogy részeg volt [RettE 90]. – Hasonló jelentésre nézve l. *arc, orca* 2. * *helye/helyén ~* jogos. *1571:* az Sentencia ys helyen wagyon az kytt Kegtek nekwnk adott [Dés; BesztLt 23 Lucas L(ite)ratus Piztakhy nyil.]. *1593:* Jngemet meg kúruaztak, es en … Leorinch georgeott teoruenhez zolitotta(m) … az teoruennek vgj teeczek, mjert hogj Az teoruenj eleott, Az eo maga njelueuel meg tagagja, tiztessege(m) heljen vagion [Szentegyházas-Oláhfalu U; UszT]. *1766:* Ditseri maga Processussat az A. eo Kegjelme, hogj az igen hellyes volt: erre fellyebb feleltem, itt penig azt annectálam hozza hogy ha hellyes volt is, tsak ugyan hellye nem volt; mert Métát nem kapott [Torda; TJkT V. 329] – L. még *hely* Szk. al. * *híja ~ → hija II.* * *híre ~/sincsen.* **a.** *1724:* Egyebet kglmetek(ne)k ne(m) mondhattunk, hanem ezt: hogy a Pekri Fer(ene) Ur(am) kurvás és hamis élete(ne)k elég rút hire van [Mezöbánd MT; BK]. – **b.** híröl sem ismerik. *1736:* Legelsöben is reggeli kávé, herbathé, csukolátának hire sem vala [MetTr 321]. *1781:* erösen tagadjak hogy soha hírek sem volt benne [MNy XXXVIII, 54]. – L. még *hír* 1 Szk. al. * *híre ~ benne/hírével ~* tudtával. *1570:* Mezaros Gaspar es Angalyt Mezaros Gasparne … vallyak … hogi … hyrikwel nem volt az Toroczkay haza el Beochwlesse [Kv; TJk III/2. 84]. *1595:* Az J azt forgattia hogy eö nekj ne(m) volt hyrewel hogy ott jart volna [UszT 10/39]. *1604:* Ennekem hirem wel leot wolna, Ez örökségnek meg wetele [UszT 18/21]. *1755:* meg kérdeztük ö kglmét ha a(z) … Almás mezö nevü havasnak el gázoltatása ö kglme hirivel volt e vagy akarattyával [Gyergyó; LLt]. *1759:* Hajkul Farkas … mikor ide jött Tisztartoskodni, egy Lovánál egyebe nem volt, de már most négy ökre, vasas szekere van … de nem tudom vagyoné a Groffnak hire benne, vagy nints [Marosludas TA; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.] – L. még *hír* 11. Szk. al. * *igazsága ~ vmihez/vmire* jussa van vmihez. *1569:* mynd azt es valla hod twgya ha volt valamy Igassaga hozzaya wag nem [Kr; BálLt 78]. *1650:* tudom azt bizonioson hogi leany agra szallot az az peres eröksegh … Toltseres Mihaljnak es Biro Mihaljnenak igassagok vagion hozza [Farcád U; UszT 8/64. 57a]. *1660:* Ezeken az Orotasokon melyek Likadon vadnak senkinek semi igassagok azokon a helyeken nem volt [Impérfva Cs; BLt]. *1762:* Tizenötöd Napra hozzák elé az Szent Lászlaiak a mi Levelek és igassagok vagyon ezen Controversias hellynek el igazitására [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. – L. még *igazság* 5. Szk. al. * *jussa ~* **a.** joga van vmihez. *1797/1799:* Vané a' Thorotzkai Közönségnek jussa, azon Privilegiális Levélnek ki adását kivánni [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 413]. *1801:* ha … Ketten vagy hármon Mestersegek mellett Kotsmarolnak minden Polgárnak vagyon Jussa hozzá [Kv; ACLev.]. – **b.** öröklési jogosultság. *1577:* Ezekben kediglen <a>z kytt meg mondottam Jussom vagyon mellyekett meg byzonytok [Mv; BálLt 79]. *1800:* Vagyoné … Jussak … ezen Földhez? [Déda MT; Told. 12/113]. *1825:* terjeszsze a maga birodalmat ott a hol jussa vagyon [Szentimre MT; BalLev.]. – L. még *juss* 2. * *keze alatt ~* **a.** kezelésében, gondviselésében van. *1647:* Az Czejt hazban semmit nem Inventaltunk, mi-

vel a Prefectus s Porkolab keze alat vagjon [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1847:* Vagyon a Tchén Pásztor keze alatt 10 Tchén [M.köblös SzD; RLt 54]. – **b.** jobbágyi szolgálatban van. *1614:* Abraham Mihaly ... Gaspar Janos ... ki vötte kezessegen, azulta Gaspar Janos keze alat vagion [Fele U; BethU 35] * *kezében* ~ birtokában/tulajdonában van. *1572:* az nagy kemeny Peter, kabos lorynchytul ... egy haz helyeth penzen voth, ky mostis kezikben vagyon byrjak [Gyerőmonostor K; KP. Thamo Mate jb vall.]. *1609:* Deak mihalys azt az rezt mely kezeben uagjon ... se el ne adhassa se el ne zalogosithassa [Berz. 15. XXXVIII. 9]. *1653:* a bor dézmát is Gyulafi László zálogba oda vetette volt, hogy ország szükségére pénzt kért volt töllünk, s mostan is kezünkben vagyon a dézma [ETA I, 95 NSz]. *1753:* az oltátol fogva mind Toldalagi Mihály keziben vagyon[a] [Koronka MT; Told. 37/50. – [a]A birtok]. *1804:* a' Bánffi familia, követünk kezéből ki tsikorván ... mái napiglan is a' Bánffiak kezében vagynak azon Literalék [Szilágysomlyó; CU Aspremont vall.] – L. még *kéz* 13. Szk. al. * *kezénél* ~ nála van, gondjára van bízva. *1551:* nam az Legistromok mind kezednel wadnak [BesztLt 1549–51. 83a Janos deak kezével]. *1595:* Sombory Sandornak, Farkasnak es Gabornak ... Jutottanak Somboron ket Aranj lanchok ... Ezekis Sombory Sandor vgj minth Curator kezenel vadnak [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1656:* az vas szerszamokis az kik reszekre juttanak azokis kezemnel vadnak [Albis Hsz; HSzjP]. *1746:* hol ki kezénél vadnak azon el hajtott Marhák? [Doboka; IB]. *1791:* Ugy hallotta hogy mindenféle Levelek a Csongvai András Uram kezénél voltanak [Várfva Asz; Borb. II. Kerekes Kosztán (62) zsell. vall.]. – L. még *kéz* 9. Szk. al. * *köze* ~ *vmihez* vmely tulajdonhoz való jogigénye van. *1585:* Komjathy Mihall' mynden Attiaffiaynak es gyermekynek az fellywl meg irt malomhoz kozik legen [M.köblös SzD; SLt 29. Y. 2]. *1590:* ha valami keozj vagio(n) az feoldekhez keresse teorwenniel [UszT]. *1606:* Imreh Lúkacz mo(n)da hogi nekys keözi vagio(n) ahoz az fahoz [UszT 20/196 Joannes Zederjesi Inquilinus Ioannis osuat vall.]. *1623:* az ház helihez ... az kihez keozi volna Haranglaby Ferencz vramnak, abbol az mint keotcott leuelek vagjon Haranglabj vram ahoz tartczia magat [Désfva KK; Kp 58]. – L. még *köz* 15. Szk. al. * *szerencséje* ~. **a.** kedvező körülmény. *1667:* Ugyan szerencsém vagyon az tiszt viseléshez mert udvarnál is mindenkor az sulyán vagyok az dolognak [TML IV, 74–5 Naláczi István Telcki Mihályhoz]. *1758:* Experiálni s nyelvek tanulására ... örökké igyekeztem, de nem vala szerencsém, hogy ez országtól messze távozhassam [RettE 78]. – L. még *szerencse* 3. Szk. al. – **b.** udv. kif-ben: *szerencséje* ~ *vmit tenni.* *1740:* nem volt Szerencsem hogj Mlgs G(ró f) ur(am)at az Szabados ben érje [Árpás F; TKl Mohai Mózes Telcki Ádámhoz]. *1856:* van szerentsém a' nékem át adott 9 darab okmányokat ... az erdösztől meg küldeni [Kv; BetLt 4 Toth Zsigmond lev.]. – L. még *szerencse* 8. Szk. al. * *szüksége* ~ *vmire.* *1583:* azth yrja felseged hogy gyeöngyeth felseged az Iffyw azzonyonk zwksegere nem kwldheteth. Azert bizony dolog hogy erre nagy zewksegek wala [BáthoryErdLev. 46]. *1655:* Tudom aztis hogy Rázmány István egy olykor kért töllem pènzt, monda hogy nagy szükseghe volna reá [Kv; CartTr Mich. Cseprcghi ötvös vall.]. *1772:* az ö Klme Léányának ... Gabonája és egyebe a mire szüksege van, ki jár [Dés; DLt 321. 64b]. *1817:* a' Sellérek ... ötven ötven R forintokat Instálnak Nagyságodtol ... mivel nagy szükségek van réá [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. – L. még *szükség* 1. al.

Sz. *halálnak fia* ~. *1600:* Kalmanchchy Miklos Deak ... vallia ... Az megh holt ember ... kezde eleotteonk Nyawaliaia feleol bezelgetny ... megh nehezedem ... Jmmar latom hogy halalnak vagiok fia [Kv; TJk VI/1. 498] * *nagyobb körme* ~ *a medvének, mint a farkasnak.* *1744:* azt mondá Nagy Márton ... hogy immár ä Nemessek dughják az orrokot Szebenbe; mellyre én mondék, ollyant ne beszéllyetek, mert nagyobb Körme vagyon ä Medvének, mint ä Farkasnak [Köpec Hsz; InyR 45–6 Bocz András (80) pp. nyil.].

20. megvan vmennyi ideje; a trecut de atunci un anumit timp; es ist eine Weile her. *1569:* vagion harmyne ket Eztendeye, hogy senky Nem ellenzette Rolla [Mezöbánd MT; VLt 7/692 Mathias Zent peteri de Band lev.]. *1584:* De azolta Immar hogy fekszem ket holnapia vagyon | Diossy Mathias ... vallia ... Wagion azert sok ideje megh az Kis Kiraly Ideyeteol fogwa hallottűk hogy Bozorkany [Kv; TJk IV/1. 244, 250]. *1592:* Leorinczj Mathe es Fanczialy Benedek attak ennekc(m) aszw fat ... teob vagio(n) ennek 16 eztendeyenel [UszT]. *1614:* Kis Imreh vagyon nyolcz esztendeje hogj mankon jár [Mogyorós MT; BethU 88]. *1655:* Szent-Egieden lako Lokodi Marton jelenti hogy felesege ... immar volna ket esztendeje miolta el hagyta, s paraznaes volna [SzVJk 75]. *1675:* az üdeösbbik Lázár Istva(n) Vr(am) ... mikor ... az Száárhegyi bástyákot csináltata ... immar vagyon négyven eött esztendeje [Szárhegy Cs; LLt Csibi Mihály senior (60) ns vall.]. *1715:* Az Kis Andras haz helyen miolta lakom van tizenket esztendeje [M.köblös SzD; RLt Sára Stefán (30) jb vall.]. *1738:* Cir(citer) negj esztendeje van az miolta itt ... edgyütt vad(na)k, mint hitesek [Ádámos KK; Ks 17/LXXXII. 2]. *1746:* Kászon székben vagjon két esztendeje hogj meg szünt az marha dög [Somlyó Cs; ApLt Gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1793:* én már van egy hete, hogy kevertetek, tizen hét karo szénám ben-is van a Csürbe [Drassó AF; GyL]. *1804:* Tudom aztis, hogy leg alább 17. Esztendeje vagyon, a' miólta Bozintán Kosztán azt a' helyet munkálni, és lassanként használni is kezdette [Berekszó Sz; BfR 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.]. *1847:* Annak pedig, hogy ö[a] a megnevezett faluba jött, van valami öt esztendeje [VKp 288. – [a]Varga Katalin].

21. igei-névszói áll. részeként (a *van* alak kivételével) a jelzett lény, tárgy, cselekvés stb. olyan, annyi, amilyennek, amennyinek az állítmány névszói része mondja; a fi; sein. *1558:* Nagy Janos Megh eskewen azth walla hogy mykor ewrzew wolth latta hogy Annos harom darabanthal Jacchyk wolth [Kv; TJk I/11]. *1568:* My engedelmessek voltonk az felseged paranchiolatyanak ky mentewnk az peres feold zynerch [Gáldtő/Gyf; JHb XXIX/28]. *1573:* Rosa azzony Meduces palne, Azt vallia hogi ... Aztis bezellete Neky gergel deakne hogi az parazna kwrwafy Ianos deak ... azt Mongia vala hogy ... Illyen gyenge Ember valwan (!) ollian Nagi Emberrel Nyomatot (!) Magadat [Kv; TJk III/3. 154]. *1578:* ot egy keo haz vala meli Koncz lazlonera Jarando vala [Eszt–Mk]. *1584:* kiben zolga walwan[a] cö neki hataranak kellet wolna lenni [BáthoryErdLev. 215. – [a]Értsd 'lévén'?]. *1592:* En or sem wagyok bestye leleok kurwa sem wagyok [UszT]. *1599:* Nagy Janos ... vallja: Ezt hallottam ... hogy Peternek az Attya, es concky az Annya rokonsagosok voltanak [Kv; TJk VI/1. 348]. *1619:* monda Janos Mihalj: Vattokc Adosok en neke(m) [Impérfva Cs; BLt 3]. *1624:* Senney es Pettky Janos Commissariossok volanak [Csekefva Cs; BLt]. *1629:* az szekere czak fako szeker vola [Mv; MvLt 290. 187a]. *1634:* Mi kik Arbiterek uagionk az dologban [Bözöd-

újfalu U; Pf]. *1638:* en ittas uoltam s el aluttam [Mv; MvLt 291. 139b]. *1643:* Az keczey Haydu Mattyas es Marta Janos … vallanak kezessek Fodor Janosert [Koppánd AF; DobLev. I. 13]. *1716:* mondta az Feleségének; sajnálom hogj illyen jo iffiu Aszszony vagj, es nem tehetem ugj dolgomott veled, az mint kévántatnék [Nagyida K; Told. 22]. *1740:* nem voltál ollyan beteg, hogy el ne jöhettél volna [Sszgy; HSzjP Blasius Kovács (70) pp vall.]. *1745:* igen egy szörűek voltanak azon két kancza lovak [Mezőrűes TA; Ks 14. XXXI. 11]. *1771:* mindég járos voltam ezen malomban [Ádámos KK; JHb XX/26. 11] | Tit Neveri György Uramat is azzal motskolta Lászlo Mihályné Menyetske Leánya … hogy Bíttang … vagyon olyan Nemes ember és meg mutatya hogy vagyon anyi residentiája mint ő Klmének [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo ns vall.]. *1793:* Kaszoni Moses … István, Sámuel, és János … szekely eredetűek voltak az beszedgyekis szekelyes volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722. Mich. Pál (60) col. vall.]. *1795:* Én Kopi István és Kerekes Joseph Vice Káplárok valánk abba az üdőben [Ozsdola Hsz; HSzjP Kopi István (68) vall.]. *1806:* Mint hogy Egyház fiu vagyak egy alkalmatossággal Tiszteletes Esperest Papunkhaz mentem [M.sáros KK; DLev. XXXVIII. 4]. *1816:* ha én olyan haragas volnék mind maga, most erősen haragudnám [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina Gál Miklóshoz]. *1843:* mennyenek haza az urak ne kövessenek ki evel a Részegessel mert örőkké teli vagyon a feje [Moson MT; TSb 49].

Szk: *bizonyos ~ vmiben. 1682:* És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizonytalanok, hogy hol, mikor, mely napon és mely orában avagy szempillantásban [Kv; RDL I. 160] * *bizonytalan ~ vmiben* → *bizonyos ~ vmiben.*

22. A. a jelzett személyt az említett néven nevezik; persoana respectivă este numită așa cum a fost pomenită; die bezeichnete Person ist benannt, wie sie davor erwähnt war. *1569:* En ky wagyok hacaky layos sardy choloswar megyenek fw zolga Byraya [JHbK XXIII/52]. *1583:* En kj vagiok Chiereny Kalara Az nehay Kwn Ferenchnek meg hagiott felesege [Ks 42. B. 13]. *1606:* Symonfy Mihalj Gegesy vagiok | Foldzenj (!) Janos vagiok huz Eztendos [UszT 20/125].

B. levélzáró formulában; în formulă de încheiere a unei scrisori; in der Schlussformel eines Briefes. *1754:* Vagyak Igaz Sinoros szolgád Pajtásad Rácz Demeter [Szászmáté SzD; Ks 18. CII]. *1830:* vagyak a Tekintetes Urnak alázatos szolgája Kerék György [Nagylak AF; DobLev. V/1294 Kerék György Dobolyi Bálinthoz].

23. a *vagy, volt* filozófiai és grammatikai értelmezésben; cuvintele *vagy* 'eşti', *volt* 'a fost' în interpretări filozofice și gramaticale; die Wörter *vagy* ´bist`, *volt* 'war' philosophisch und grammatisch interpretiert. *1710 k.:* Az üdőt … jól osztjuk a természet és dolgok tanításából in praeteritum, volt, praesens vagyon, futurum, lészenre … a vagyon a valóság, mert ami volt s elmúlt, az már nincsen, ami leszen is, az még nincsen. Mivel pedig az üdőnek részei a szempillantások, a praeteritum vagy a volt egy, a praesens, vagyon a más, a futurum, lészen, a harmadik szempillantás de valósággal csak egyedül a vagyon, mert a voltat már el, a lészent pedig még nem pillantottad, és így az egyik sincsen [BÖn. 461].

24. összetett igeidők elemeként; element constitutiv al timpurilor verbale compuse; als Hilfsverb in zusammengesetzten Zeitformen des Verbs. **A.** *-t* jelen múltú főige + *vala*; un verb la timpul trecut + *vala*; ein Vollverb im Präteritum + das Hilfsverb *vala. 1552:* mostan az aldozo napian, regel beminenk[a] hozza merth w maga megh hatta valla hogh akkor menek be [LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához. – [a]Alkalmasint sajtóhiba *bemenenk* h.]. *1568:* Stanislaus zabo … fass(us) est, Ezt tudom hogy Soo Matchoz menek es lata(m) hogy igen busult vala [Kv; TJk III/1. 188]. *1589:* oth Ittak vala akkoris [Dés; DLt 226]. *1592:* Ket kadat uitettem vala oda, az abronchiait le hullattak vala [Kv; Szám. XIV/5. 130 Eppel Peter sp kezével]. *1604:* Imar alutunkis wala az chwrben … hogy az kaput megzörditettek [Szentábrahám U; UszT 20/319]. *1614/1615:* az melj bort Mezeó Janos ki arula, Nem Giorgifalui zeóleó bora volt, hanc(m) masunnat hozatta uala Somljai Vram [Györgyfva K; Ks M. 20]. *1653:* 1637 esztendőben die 1 febr. nagy földindulas lett vala [ETA I, 147 NSz]. *1711:* az mely marhakot Tartott Apám … egjk nála maradott vala, ă ketteje meg holt vala [Szárhegy Cs; WLt Mich. Szász (29) jb vall.]. *1757:* egy Sellegetskémet ugyan el lopták vala, s el dugták volt de az után meg tanáltam [Gyszm; DE 3]. *1830:* ketskéim legeltetését a' … Várfalvi lakosok, még a mult őszen ellenzeni kezdették vala [Torockó; Bosla Bosla Ferenc nyil.]. *1843:* A Juhok néhány napokra be rekedtek vala [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

B. *-t* jelen múltú főige + *volt*; un verb la timpul trecut + *volt*; ein Vollverb im Präteritum + das Hilfsverb *volt. 1541:* toaba az aszallot az melleth az ambarws Kovachy epyttetth wolt a felwl meg Irt Joszagon [HSzj *aszaló* al.]. *1550:* Az keppen Az Mykeppen, thordan Az fogot Emberek Megh Leltek wolth [Berend K; BfR]. *1552:* az zegyn wra ew thewlek foglalta wolt el[a] [Tompa MT; ÁLt 344. – [a]A jószágot]. *1568:* Benedictus Kowach … fassus est, hogy ǫ zemecúel latta hogy harom diznot mart volt meg az farkas, es oth holtak wolt meg [Kv; TJk III/1. 193]. *1600:* Adam Peter … vallya … azt thwdom hogy Akkor fogott Zeollcossy Peter hazanal menyegzeo lenny hwgat Atta volte vagy kit [Kv; TJk VI/1. 575] | Az vargiasiak azt ielcontek hogy regúelre volt ahoúa mynkótt hittak vala, elis mentwnk volt [UszT 15/17 Boda Janos Fwlej vall.]. *1618:* akkor fogatta uoltt megh Bogathi Miklos Vram farkas Janost [Gyszm; LLt Fasc. 152]. *1653:* az exemplárbol, kit szüle-apám írt … 1571-k esztendőtől fogva a hetven kilenczig oda vagyon … tudom, hogy egy Sebestyén fia volt, ki ez alatt lett volt [ETA I, 35 NSz]. *1705:* azon küvűl szenat is vettünk volt [Szentmihály Cs; Pf]. *1752:* Alakor maradot volt edgj kasb(an) [Esztény SzD; Told. 25]. *1765:* dél tájban ebédre haza fordultam vólt egy kevés ideig [Borbánd AF; Eszt-Mk vall. 178]. *1823–1830:* jött volt egy Sándorfi nevü debreceni diák Marosvásárhelyre, kinek az apja … kibédi születésű volt, de Magyarországon vagy a Szilágyban lett volt pap [FogE 126]. *1843:* minthogy Pálinkaztam volt el aludtam [Bágyon TA; KLev. Török István (26) lev.]. *1851:* A Cigănytol küldöttem volt néked levelet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

C. jelen idejű főige + *vala*; un verb la timpul prezent + *vala*; ein Vollverb im Präsens + das Hilfsverb *vala*: **a.** kijelentő módú múlt idő funkcióban; un verb la modul indicativ cu valoare de trecut; als Verb im Indikativ, Vergangenheit. *1565:* Erdélyből visznek vala a király táborára nagy sok élésekct, mert … a had élés nélkül megindult vala [ETA I, 23 BS]. *1572:* My penigh hogj Jgon fazwnk wala Egi Baglya zena Melle Menenk Az zell eleoth [Nagymeregyó K; KP 3 román jb vall.]. *1586:* ez varos retire hogj meg giogwlok wala kwldeót biro Vram … ket low kochin [Kv; Szám. 3/XXIV. 50]. *1626:* hallom hogj morgolodik vala Boczkor

Mathiassal [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1644:* Mind penze s Mind Marhaia el eghe Vala [Mv; MvLt 291. 437a]. *1705:* De különben mindenek csak pusztaságban vannak vala, és semmi épület egyéb a ház fedelénél nem lesz vala [WIN I, 653]. *1747:* Pavai Josef Ur(am) … excipial a' Testamentu(m) elle(n) hogy Nem lehet vala az eo Kglmek édes Attyok(nak) olly libere disponalni [Torda; TJkT III. 171]. *1772:* nállamis pálinka kortsma lévén és sok emberek lévén, azok közöt … az Falus Biro kiis iszik vala [Tordavilma SzD; TL. Joszip Demian (36) jb vall.]. – **b.** feltételes módú múlt idő helyén; un verb la modul conditional cu valoare de trecut; als Verb im Konditional, Vergangenheit. *1629:* latam hogy égh az haz, nem felette nagyon ha ember leszen vala nem egh vala anny haz el [Kv; TJk VII/3. 103] | bizony megh akarta(m) eggiszer vtni ha kegtek hadgja vala [Mv; MvLt 290. 169b]. *1659:* Értem, irod, az Isten az békességet véghez viszi, az melynek örülök, de inkább örülök vala, hogy talán jövendöben az az Isten az mi hajlékunkat megadja vala [TML I, 333 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1696:* kerdém, miért fucz, monda ihól ha megh kaphat vala Kovács János megh ól vala [Mikháza MT; Berz. 17/XII]. *1713:* Hallottam … magától Szász Mihály uramtol, hogj monda ihon bár csak Geréb János Ur ne küldi vala meg aszt az nehány Forintokott [Illyefva Hsz; HSzjP Tanko Istvan (40) major oppid. vall.]. *1732:* Sertessét … nem kell vala meg lőtetni hanem kell vala meg fogni [Dés; Jk]. *1772:* annak köszönnye az eb atta plájás … Hogyha a Feleségem meg nem fogja vala a kezemb(en) a Puskát mindjárt megh löttem volna [M.lápos SzD; MNy XXXVI, 269]. *1796:* Also Miklos Urfi is oda érkezik … Tasáékat[a] pirongatta azt mondván hogy Nem lesz vala szabad az Exponens Ur Béressit a maga Udvarán meg verni [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall. – [a]Elírás *Tusáékat* helyett]. *1826:* nem lesz vala szabad semmi esetre … a Felperest a sárba patsalljába belé rángatni [F.rákos U; Falujk 140 Barabás Áron not. kezével]. *1849:* a Molnár[a] a malomba meg támadott és ha egyedűl lettem volna meg öl vala [Héjjasfva NK; CsZ. Szakáts Julianna Lőrintzi Istvánné (45) vall. – [a]A gyilkos].

D. jelen idejű főige + *volt*; un verb la timpul prezent + *volt*; Verb im Präsens + das Hilfsverb *volt*. *1550:* mykor az kereztössek kort az barmot, az szent kyralyak otth az Cylla mezön örizik volt valkaj Thamas reayok kwldotth volt es ala hozatot volt az baromba [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV. 291 Simon kanta de Szent kyral jb vall.]. *1568:* Anna famula Joannis Borbely … fassa e(st), hogy Mikor eo nalla lakoth Andras Katoúal, kwldy volt az nyarba hogy Egrest hozon [Kv; TJk III/1. 235]. *1573:* Katos Antal Azt vallia hogi … egyszer Eo kj Ment volt az Kajantoba … talalya otth Segeswary Domokost feoldet Nezeget volt [Kv; TJk III/3. 246a]. *1574:* Balint Ioahan (!) hegwig (!) fia Azt vallia hogi az azzonember az Siteo hazbol Ieo volt … az albert deak kapuyat Akarya volt meg Nithny [Kv; TJk III/3. 369]. *1591:* Nyrelt Janos vallia … az kapusiaknak ezek azt bezellik volt … minemw nagi orrok eok [Kv; TJk V/1. 137]. *1593:* Zigeti Janos … haza Jw wolt tordarul [Kv; Szám. XXI/5. 124].

E. *-t* múlt idő jeles főige + *volna*; un verb la timpul trecut + *volna*; das Verb im Präteritum + das Hilfsverb *volna*: **a.** feltételes-óhajtó módú múlt idő funkcióban; un verb la modul condiţional-optativ cu valoare de trecut; als Verb im Konditional-Optativ, Vergangenheit. *1568:* Michael literatus … fassus est … Johannes brassai ita dixis set hazucz bestyewl benne hogy the uoltal uuolna ollyan ember mint En vagiok [Kv; TJk III/1. 220]. *1572:* Deoche (!) Ianos Azt vallia hogy Eo tawaly Nyarban Eorzette Iwhait … Az Iwhnak … Eote lok voltak … kyk Baraniasok leottek volna ky keletre [Kv; TJk III/3. 47]. *1589 k.:* Az Azzony monda hat myr keolteottem volna en betegsegebe volt kolteo penze Imreh mesternek [Szu; UszT]. *1590:* Annak az darab zeolonek, Az my az en Jússom volt volna Aztis Angalit Azonnak … meg engettem [Kv; RDL I. 3]. *1610:* eö pedig be icöhetett volna az meszeöröl ha akart volna [UszT IV/ 9c]. *1630:* edigh regen megh erdemlettetek volna ha fel akaztottanak volna [Mv; MvLt 290. 225b]. *1687:* ha az bíro Miklos Peter az ő feléségit ugi gazlotta volna mint az Annyat … halallal tartozot volna [Szentlélek Hsz; HSzjP Könczc Mihalyne vall.]. *1730:* az Borakott eddigh is el küldöttem volna, de … minden nép az Szőlőben Jartok, Jarnak [Abosfva KK; Ks 83 Bakó Josef lev.]. *1760:* Az egetbor fözö házat eddig kellett volna meg tapasztatni, és Corrigaltatni [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. CII]. *1842:* ha ot kapot volna soha fogamat onnat ki nem vittem volna [Dés; DLt 1516/1298]. – **b.** valószínűség/bizonytalanság kif-re; exprimă probabilitate, nesiguranţă; als Ausdruck der Möglichkeit, Unsicherheit. *1574:* ammely ket Zantho feoldet mondott horwatt gergely hogy birt wolna elek wram az zechy feoldeon … azokotys megh ereztette Elek wram horwatt Gergelynek [Szilágysomlyó; WLt]. *1586:* hallottam hogy Bachy Ianos comaga zamara borozdolta volna ez peres helyett, Es annak vthanna Bozlattffy ferenczel megh alkwtt volna feleólle [Kisfalud KK; JHb XX/48]. *1593:* Mihali Zeoch Janos fia vallia … Latam mikor egi chuporral megh hagita Zeoch Pal az Inast …. az vtan harmad nappal hala megh az Inas de vgj ertettem hogi az eleottis beteges volt volna [Kv; TJk V/1. 405]. *1629:* hallottam hogy attyafiasok voltak volna [Kv; TJk 41]. *1637:* az Gal Mihaly szöleie iobbad lött volna az Sarosi vramenal [Szentlászló MT; Sár.]. *1752:* hallottam hogj a Praefectus … meg verte volna Csirts Togyert azért, hogy a feleségét kénozta volna [Gordánfva Sz; BK]. *1761:* a' Molnár Jánosné két Fersingit gyanakszam hogy ö lopta volt el … gyanakszam, hogy mind ezeket iffiabb Ferentz Lörintz tselekedte volna [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.]. – **c.** kijelentő mód helyén (főleg mellékmondatban); în locul verbului la modul indicativ (mai ales în propoziţii secundare); als Vertreter eines Verbs im Indikativ (am häufigsten in Nebensätze). *1544:* Iztrigy Symon hazaban wolth wona az borbala azon [MNy XXXV, 52]. *1573:* Orsolia veres Lwkachne, Azt vallia hogi mykor az eo hazanal keresteleobe lakozot volna Kowach Benedek felesegestwl, Azomba leot oda az leania [Kv; TJk III/3. 227]. *1592:* eo Vrunknak vgy exponaltatott volt en kepembe(n) hogy Ennek eleotteis lofeiek voltwnk volna mind maga(m) s mind penigh eleink [UszT]. *1593:* mongia az Janos hogy el szokeöth wolna az felesege az Annossal (?), es parazna elettelö woth wolna [UszT]. *1608:* Petki Farkasne Azzonyom … azt allegalta volt[a] hogy örökösen attak volt volna [Cs; BálLt 60. – [a]Egy havasról]. *1642:* Az mikoron Fodor Pal Deak Jktatta volna magat … az kaptalanok penig ezek voltak Bojthj Gaspar es Kws faludj Andras [Abrudbánya TA; Törzs.]. *1747:* az J … a' szentséges Bibliát kezéb(e) vévén, minek utanna abbol olvasott volna … a' földhöz tsapta [Torda; TJkT III. 133–4]. *1771:* az Kundi és G. Varalyai Lakosoknak a Titt Simeny András uram Malmában … akkoris már meg volt volna azon szegödöt kövök szegödve [Széplak KK; SLt évrend. G. Sárdi (47) pastor eccl. un. vall.].

Ha. *1685:* vogyak [A.szilvás H; Kath.]. *1716:* vagjak

[Nagyida K; Told.]. *1717:* Uagjak [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Simon lev.]. *1801:* vagyak [Kajántó K; ÁLt FiscLt]. *1813:* vagyak [Petele MT; Born. G. VII. 67]. *1671:* van [Radnót MT; Törzs fej. udv.]. *1676:* Van [Szentgerice MT; EHA]. *1683:* Vagyan [Küküllővár KK; UtI]. *1684:* Vadgyán [Déva; UtI]. *1688:* van [HSzj *fa-veder* al.]. *1696:* van [Szemerja Hsz; LLt]. *1697:* vagyon, van [Radnót KK; UtI]. *1700:* vann [Kv; Szám. 40/III. 12]. *1711:* vagjon, van [Újfalu Cs; WLt Mart Czirják (26) pp vall.]. *1712/1784:* Vagyan [Galambod MT; Told. 29]. *1716:* vagyan [Nagylak AF; DobLev. I/91]. *1718:* vagjan [Baca SzD; LLt 2/3]. *1722:* vagjan, vagjon [Zágon Hsz; SzentkZs]. *1723:* van, vagjon [BSz; Ks 25. IV. 5] | van [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 1] | van [Kissolymos MT; VGy Prekup Gregore (34) jb vall.]. *1731:* van [Bh; KHn 12]. *1734:* van [Torda; TJkT 34]. *1739:* vagjan [Ne; Incz. IX. 8b]. *1747:* Vagyan [Gálfva MT; Sár.]. *1754:* vagyan [Kajla körny. BN; WLt 24] | vagjan [Veresegyháza AF; Told. 28]. *1757:* vagyonn [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1763:* vagyon, van [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19 Néhai Hortobágyi Gergely György összeir. 16]. *1764:* vagyan [Kóród KK; Ks CII. 18]. *1775:* Vagyan [Mihálcfva AF; LLt Fasc. 127] | vagyon [Mihálcfva AF; LLt 106. L. 13]. *1790 k.:* vadgyon [Csejd MT; MMatr.]. *1805:* Wagyan [TA; BLt II]. *1807 k.:* van, Vagjan [Sínfva TA; Borb. II Fodor István (50) Aranyosszék ass.] | vagyon [Dés; DLt 1825 év al. Sándor András (50) ns vall.]. *1807:* vagyan [Kászonaltíz Cs; Hr 12/23]. *1809:* vann [Dés; DLt]. *1813:* vagjan [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1822:* von [Nagylak AF; DobLev. V/1053]. *1842:* vann [Kv; KmULev. 2 Cséri Farkas szb nyil.]. *1844:* Vagyon, Van [ZFaz. *vasfontos* al.] | van-é [Kv; Pk 7]. *1849:* Van [Mezőcsán TA; Born. F. Ia]. *1851:* vagyon [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1854:* vagyon [Sárd KK; WassLt]. *1574:* vattok [Kv; TJk III/3. 350]. *1589:* vattok [Szu; UszT]. *1604:* wattok [UszT III/3. C. 145]. *1610:* wattoke [UszT 46b]. *1618:* vadtok [BTN² 93]. *1621:* vatok [Dés; DLt 345]. *1631:* vattok [Mv; MvLt 290. 53a]. *1654:* vadtok⁴ [BesztLt Kemény Jánosné Kállai Susanna fiához. – ⁴Csak az aláírás sajátkezű, a levél nem]. *1817:* vadtak [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához]. *1556:* vadnak [Csobotfva Cs; SzO III, 314]. *1571:* vadnak [Somkerék SzD; BesztLt]. *1578:* wadnak [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr.]. *1585:* wadnak [Gagy U; UszT]. *1592:* vadnok [Kv; Szám. XIV/5. 266 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* uannak [Szilágysomlyó; UC 78. 7/23]. *1636:* Vannak [Kv; RDL I/109]. *1637:* vadnak [F.vist F; UC 14/42 FogUrb. 146]. *1640:* vadnak [Jegenye K; GyU 50]. *1657:* vadnak [TML I, 77 Bornemisza Susánna Telcki Mihályhoz]. *1670:* vannak [TML V, 67 Telcki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* vagynak [SzJk 157] | vadnak [CsVh 94–5] | vannak [VhU 200]. *1685:* vadnak [Borberek AF; MvRK 18. 20]. *1680:* Vannak [A.porumbák F; UtI]. *1694/1699:* vannak [Tamásfva/Kispetri K; Törzs]. *1696:* vadnak [Bethlen Sz; BK]. *1704:* vannak [WIN 218]. *1710:* vadnak [CsH 214]. *1730:* vagjnak [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1732:* vannak [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1735 k.:* vagynak [A.ilosva SzD; SzConscr.]. *1736:* vagynak [MetTr 318]. *1738:* vagjnak [Dés; Jk 273b] | vadnak [Bözöd U; EHA]. *1744:* vannak [Alvinc AF; Ks 23 XXIIb]. *1746:* vadnak [Somlyó Cs; ApLt Gr. Kálnoki Ferenc nyil.]. *1759:* vadnak [Abrudbánya AF; Ks 111 Vegyes ir.] | vagynak [Paptelke SzD; JHbK XL/8]. *1760:* vannak [Hasadát TA; EHA]. *1761:* vagjnak [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 198] | Vadnak [Pagocsa K; JHbK 18]. *1762:* vannak [RettE 144]. *1772:* vadnoké [Szászfenes K; Mk]. *1791:* vagynak [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1801:* vannak [Kv; Kp II. 59 gr. Haller László lev.]. *1803:* vadnak [Kvh; HSzjP]. *1820:* vagynak, vadnak [Bács K; KmULev. 2]. *1840:* vagynak [Dés; DLt 935]. *1846:* vadnak [Dés; DLt 1192]. *1853:* vadnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. – *1593:* woth [UszT]. *1731:* volt [Papolc Hsz; Szentk G. Mikola (70) jb vall.]. *1757:* volt [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1796:* valt⁴ [Koppánd TA; GyL. Csia Moses vall. – ⁴Többször is ua szövegben]. *1840:* vot [Dés; DLt 1441]. *1850:* votunk [Dés; DLt 860 Erdődi Károly dési újonc lev.]. *1594:* Voltanak [Dés; DLt 246]. *1620:* voltanak, voltak [Algyógy H; RDL I. 109 Köpczes Mathe (50) vall.]. *1639:* voltanak [Kv; RDL I. 116]. *1670:* uoltanak [Cs; Eszt-Mk]. *1714:* voltanak [Malomfva U; Orb.]. *1724:* voltanaké [Kiskájon SzD; BK] | voltanak [Oroszfája K; BLt]. *1736:* Voltanak [MetTr 413]. *1742:* voltanak [Torockó; Bosla Lázár Kata Rátz Danielné vall.]. *1746:* voltanak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1755:* voltanak [Gernyeszeg MT; TGsz]. *1764:* voltanak [Udvarfva K; Told. 44/26]. *1777:* voltanak [Dés; Ks 79. 29]. *1801:* voltanak [Szászerked K; LLt 243. L. 44]. – *1586:* valyk [Csapó KK; JHb XX/48. 6]. *1849:* valék [Kv; Végr. 50–1]. *1736:* vala [MetTr 414] | *1732:* vona [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

vagyon² *fn* **1.** vkinek a tulajdonában levő anyagi javak s a velük kapcsolatos jogok összessége; avere; Gut, Habe, Vermögen. *1595:* 20. Septemb(ris) … Benesi Balas 5 loual Deesig vitte … Dúrandot Wrunk ö fge Arany műúcsset harom ötücs legent 'a mellet és minden müelö szerszamot: Jth(em) Wrúnk olaz köpiroiat partekastol, Stelpso Wagyonit (!) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1748:* a' mostani Felesége vagyonnyára nem volt semmi szüksége [Torda; Borb.]. *1759:* Tisztartó Vram … evel kérkedett hogy … már most négy szekér sem vinné el az otthon valo vagyannyát [Marosludas; TKl Gabugyán Gligor (70) jb vall.]. *1766:* minden gazdagságát bé hozták, mégis jo gondot nem viselnek reája maga nem kell, s nemis kellett, hanem tsak vagyonya [Csicsó Cs; Ks 92]. *1774:* Keszeg Pált jol üsmertük s tudgyuk hogy minden vagyonyait anyiban el vesztegette sőt adosságokkalis magat annyira meg terhelte s végtére … a kreditorok … kevés házi portékátskájára reájöttek … az Fiara Keszeg Györgyre csak egy Fazakatska sem jutot [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1776:* Kolosvári Dániel és Dobai Klára minden Vagyonnokat el élvén, nagy szükségre jutva költöztek ki e' Világbol [M.köblös SzD; RLt O. I. 4]. *1784:* vagjanaimbol kévántam rendelést tenni [Rákos TA; Borb.]. *1803:* a' kiket a Gyitraiak ott(an) találnak, minden véllek lévő vagyonnyoktol meg fosztyák [Toplica Cs; Born. XVc. 1/30 Vulkán Jákob senior (72) col. vall.] | Az Ispány a' Spotály Jovaiban nem tsak ugy tartozik Gazdáskodni, valamint egy jo Gazda maga tulajdon Jószágában igyekszik … hanem szemei elött hordozni (!), hogy a' Szegények Vagyonnya különösön a' Kristus vagyonnya [Kv; AggmLt A. 117]. *1821:* ezek mind ollyan Emberek hogy az Confiscált Ketskéjeken kivül, Semmi marhával nem birnak, ezekböl állott minden vagyonjok [M.zsombor K; Somb. II]. *1837:* Az édes anya halála után az Exp(onen)s Ur hogy ezüstöt vagy Clenodiumot szerzetté vagy nem azt nem tudom, de ha szerzettis az mind az Exp(onen)s Ur pénziböl és vagyonyábol tölt ki [Dob.; BetLt I Pákai Dánielné Benkő 'Súsánna domináli bíróné (40) vall.]. *1850:* az Contraktust az sok Rabalo nép, minden drága vagyanainkol együt … el vittek el Rabolták, Contraktust nints hunnét mutassunk …

az Türei Eklesianak az Rétek iránt [DobLev. V/1289]. *1886:* Viszem a munkámat is, a vagyonomat is [PLev. 132 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *belső ~. 1780:* minden belső vagyonnyát Cserei Uram által tractalta eö Nga [Bethlen SzD; BK. Antonius Bod (45) magister scholae ref. vall.] * *fekvő ~* ingatlan vagyon. *1837:* a' Creditor magának a' kezeseknek akármi névvel nevezendö 's hamarább pénzé tehető akár fekvö akár fel kelhetö vagyonnyokbol ... a' leg rövidebb uton eleget vehessen vétethessen [Torockó; Bosla Andrád Ferenc ref. rektor lev.]. *1856:* Minden nével nevezhető fekvö és felkelhető és ezután szerzendö Vagyonomat. hagyom és Testálom egyetlen gyermekemnek – örökösömnek, az én jó leányomnak: Mike Rozának [Kv; Végr.] * *felkelhető/fölkelhető ~* ingó vagyon. *1781:* mikor meg holt néhai Basánć Aszszányom, akkor minden fel kelhetö vagyannyait néhai Borbélly Samuelné Aszszany takaritotta magához [DLev. 4. XXXVI. 1]. *1830:* én Kovásznai Therésia mind azon Felkelhető Vagyonokat mellyeket volt Férjém ... töllem p(rac)tendált ... ezennel mind ki adom [Nc; DobLev. V/1161]. *1862:* Ha én Szentpeteri János az isteni hatalom által hamarébb szollíttatnék ki az élök sorából, mint kedves nöm ... azon esetre minden ... fekvö és fölkelhetö vagyonom maradjon és szálljon ... szeretett nőmre [Kv; Végr.] * *ingó és ingatlan ~. 1854:* Rendelem, hogy minden névvel nevezendö ingo és ingatlan vagyonom ... légyenek ... kīrekesztöleg ... Feleségemé Dálnoki Benkö Juliannájé [Kv; Végr.].

Sz. *1840:* a régi mondás szerént nintsen ollyan Hágo, hogy lejtöje ne légyen; nintsen ollyan sok vagyon; hogy elne fogyon [Tarcsafva U; Pf].

2. szellemi tulajdon, érték; valoare spirituală; geistiger Wert. *1672:* Az hit tartotta ő nagyságokat eddig is, nem az pénz; az penig nagy vagyon [TML VI, 213 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vagyonállapot vagyoni helyzet; situaţie materială; Vermögenszustand. *1850:* Illeték mentes bizonyitványok e következők ... Lelenczeket ápolásba venni szándékozo személyek erkölcsiségéről, s vagyon állapotáról, Nem külömben a gyám-anyák egészségi állapotárol szollók [Nagykapus K; RAk 6 esp. kl].

vagyonbátorság vagyon feletti rendelkezési jog; siguranţa averii; Vermögenssicherheit. *1852:* nékem akárki is szabadon el veheti és el horthatja (!) sajátomat, engem sem törvény sem tiszti hatóság nem védelmez jogaim meg örzésében, vagyon bátorságot leg alább nem élvezhetek [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

vagyonbeli vagyont illető; privitor la averea cuiva; Vermögen betreffend. *1817:* A Személly, és vagyon béli securitas ínkább feltanáltathato Háromszéken, hogy sem Kövesden [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318].

vagyonka kevés vagyon; avere mică/modestă; kleines Vermögen. *1769:* Meg Halván Sinka János maradat egy kis fiacskája Cir 4 esztendös ... Az szegény Attyátol maradat holmi Vagyonkája Conscribáltuk s az Annya kezéhez hadtuk [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1782:* édes Annyárol maradott Joszágotskája, s vagyonkája ne pusztuljon el [Torda; KW]. *1801:* kevés vagyonkáimra ö visel gondot [DLt 4]. *1810:* az én kevés mostani birtokomba lévő joszagotskáimrol és vagyonkáimrol ilyen rendelést teszek [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével]. *1811:* Szorgalmatos igyekezettel gyűjtött Vagyonkám mi által pusztult el az is tudva vagyon [DLt 154]. *1831:* el temettetésére tett költségem – maradott vagyonkaja el adattotván meg fordul tisztessegesen [DLt 263]. *1847:* Férjem ... engemet minden szüleimröl maradott vagyonkáimbol kipusztitott [DLt 1200]. *1848:* reméllem keservesen szerzett vagyankámbol ki nem pusztulnék [DLt]. *1850:* az árvák vagyonkájak [DLt 776]. *1856:* az ösi falusi vagyonkámat annak távollete miat tzélszerűleg nem használhatván, kéntelenitettem el idegeniteni [Kv; Végr.]. *1858:* Tamás 'Sofia özv. Czakó Jánosné ... kevés vagyonkájárol halála esetére rendelkezni kivánván vég akaratját mi elöttünk a' következendökben nyilvánítja [Kv; Végr.]. *1862:* Tekintve az élet bizonytalanságát Isten segitségével szerzett vagyonkám felett éltemben kivánok bekövetkezendő halálom esetére rendelkezni [Kv; Végr.].

Szk: *ingó ~. 1818:* a' néhai minden maradék nélkűlt hólt meg ... tsak egy Tehene lévén aztot is a' panaszló Béres ... Dévára bé hajtotta ... a' többi ingo vagyonkáját ... Gyile Toma adósságba el foglalta [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

vagyonocska vagyonka; avere mică/modestă; kleines Vermögen. *1733/1813:* Joszágom 's vagyonotskám felöl illyen utolso rendelést tészek [Kv; SLt XLII/6. 23]. *1757:* (Mikor) szolga Biro Uram elöbször conscribalt az Manipulatorokkal én is el talaltam volt ex errore a vagyonacskámb(an) tagadni de eszre vevén ... Vonya meg akart csapatni [Galac BN; WLt Kribil Gavril (40) vall.]. *1760:* a mi kitsind vagjonotskam lészen néki hagyom [Msz; VK]. *1765:* tulajdon magam terhes szolgalatommal keresett vagyonotskaimrol ... tészek illy meg másolhatotlan Testamentaria dispositiot [Torda; Pk 2]. *1769:* meg halván az Battya is Sinka Simon maradat egy fiacskája Illyes nevű egy esztendös Nehai Attyatol maradat Vagyanocskája Conscibáltuk észerintt [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1782:* A' Jobbágyot és Sellért ... az eddig birt vagyonotskájoktol ne privállya[a] [Nc; DobLev. III/569. 2b. – [a]Az árendátor]. *1788:* az Háznak ugy egyéb Vagyonotskámnak gondviselésére az öreg Anyámat az házban hagytam haza jövetelemig [Déva; Ks 75. VIIIb. 111]. *1797:* Néhai édes Anyám Nagyságtoknak kortsomárosneja lévén, s ... megh halálozván, mivel adósnak találtatott minden vagyonotskája az adosság ki potolására ... el vétettetett [Déva; Ks 75. VIIIb. 136]. *1800:* énis minden vagyonotskámmal edgyütt el égtem [Torda; RAk 363]. *1803:* a mű ottan lévő vagyanatskánkal bajaskodik [Ebesfva; Pk 4]. *1831:* édes Atyám és édes Anyám meg Halálozások után maradot vagyonotskáin három testvérekül meg osztoztunk [DLt 451].

vagyonocskás kevés vagyonnal rendelkező; care posedă o avere modestă; mit einem kleinen Vermögen. *1742:* egy vagyonocskás Szászné [Kv; AggmLt C. 12].

vagyonosul meggazdagodik; a se îmbogăţi; sich bereichern. *1780:* Tit. Néhai Méltoságos Grof Idösb Bethlen Lajos Ur eö Nagysága halála után kik gazdagottanak meg hirtelen? kiken ismérszik szemben tünhető-képpen onnan való el menetelekkel, hogy mingyárt vagyonosultak? [Msz; BK].

vagyonróli szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ végrendelet* vagyont illető/vagyonról szóló végrendelet;

testament privitor la avere; Testament das Vermögen betreffend. *1862:* A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyonroli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.].

vagyonság vagyon; avere; Vermögen. *1740 u.:* Conscribaltata az országat az kiraljne minden vagyonsagaval szemelj szerint [Torockó; MNy IV, 234]. *1782:* Amint in anno 1781 die 7-ma Decembris Almási Antal néhai nagyattya, Botár Tamás ami felkelhető barmokból álló keresményi maradtanak azok fiat-leánt haza törvénye szerént egyaránt illetnek; melyek qua tutornak, primipilus Botár Andrásnak kezinél marattanak, in summa 122 magyar forintokot érő vagyonság, melyből az engemet illető rész a proportione nekem általadattassék [Taploca Cs; RSzF 234].

vagyontalanság vagyon nélküliség; lipsă de avere; Vermögenslosigkeit. *1843:* vagyantalansága [DLt 125].

vaj[1] unt; Butter. *1546:* az gywthemynth az az az themle thvrokath es Az wayath hanem rysre ozzak [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. *1573:* Gergel Zwky Istwan Jobagia[a] Azt vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt ... kalmar lazlo ... Megien ala zwkra eohozza Es kery azon hogi fogadna egi azzonembert oda hogi ky chinalna Saytot es vayat, Eo zerzet volt egyet az falwbol [Kv; TJk III/3. 218. – [a]Oláhzsukról (K) való]. *1584:* Aky Zekerel hoz Sajtot, waiat, Giappiath ha parazt Ember ket pinzt wehessen teólle [Kv; PolgK 10]. *1595:* 21 January ... Jöuenek az Lengyel kiraly követenek az Apat Wrnak elöl küldöt szolgai ... Vöttem ... kaposztat ... d 14. Az Kaposztahoz Lengyel modra attam 1/5 Eyttel vaiat p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 188–9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* Fözettem Cedula igazito Vrajmnak 1 Tal Etek. Paret, kaprot, hagima leuelet, Ueottem f – d 4 Tejet es Vajat, kiben meg reosteoltek f – d 8 Ratottak rea kilencz tiukmanyat tt. f – d 3 Vajat esmig hat penz arat [Kv; Szám. 12b/IV. 155]. *1621:* Az Lonak Labay mosni vayra atta(m) ... d. 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 151]. *1645:* Császár adaja és iszpahiáé négy forint, és négy itze vaj volt, most nyolcz forintot veszen és nyolcz itcze vajat [EOE XIV, 469–70 a hódoltsági falvak sérelmei]. *1675:* Radnothi Papságombeli jovedelmem(ne)k ... seriesse ... Verö Diszno No. – 2 hizott. Minden deszmalando bonum(na)k quartaja ... Vaj szűrve tiszta Urna 1. szürt méz Urna dim [PatN 44a]. *1701:* Az kapitány Ö nga konyhájára és a maga számára vett itt el az hopmester Dánfalvában vajat cupas 35, berbécset 1, báránt 11 [Szentdomokos Cs; SzO VII, 71]. *1736:* Vajat nem tettek semmi étekben ... mikor kalácsot, lepént, bélest sütöttek, abba tettek vajat ... inkább ettek akkor az vj oltasztot[a] hájban forralt pánkot, mint az vajban sültet [MetTr 322. – [a]Elírás *olvasztott* h.]. *1787:* Küldettem fel ez uttal ... két désa vajat irost ... két melyesztet Ludot és négy Tyukot, engedje Isten jo egésségb(en) Nsgtok(na)k el köteni [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] | egy kor egy bog Vajat S Lisztet ki lopot a Kis Hazbol a ruhaja alat [Backamadaras MT; CsS]. *1793:* Horváth Farkas Urnak vajba kevert egér követ küldött, hogy meg vegye [Páva Hsz; HSzjP Csekme András (62) gy. kat. vall.]. *1804:* az egy országos sokadalmakon kivül több napokon senki idegenek summáson semmi victualekot fel szedni, fel gyüjteni meg nem engedtetik, ugymint szalonnát, Turot, Tojást, Vajat, Vadat, Halat, származas Majorságokot, valamint szintén Vadak s, ki vágok s nyuzok (!) állatoknak börcitis. Ha kik efféléken rajta tanáltatnak leg ottan confiscaltassanak [Szu; UszLt ComGub. 1735 u.]. *1811:* Három Atyafiak a' Téjtöl származnak: A' Vaj, Sajt és Turó; melyek ha osztoznak, A' Vaj a' más kettöt mindenkor meg-tsalja, Jobb részt veszen 's marad azoknak az alja: Azért én a' Sajtról 's Turóról ugy szóllok, Ugy ditsérem, ha nem vettek Vajat róllok ... Mert ez három: a' vaj, sok öltó, és sok só, Tselekszi; hogy légyen sovány a' sajt 's turó [ArE 79]. *1855:* Sütéssel, fözéssel csundán (!) bánnak, hájzsir és vaj helyett rendesen marha- vagy juhfaggyuval föznek [ÚjfE 324].

Szn. *1631:* vaj Gergely [Mv; MvLt 290. 237a]. *1657:* Vay Péter [KemÖn. 117]. *1705:* Vay László [WIN I, 394]. *1711:* Vay Ádámmal [CsH 454]. *1764:* Vaji Mihály [RettE 162].

Szk: *~at köpül. 1584:* Chaplar vinczene Orsolia vallia ... enys oda Menek twzert, mind ketten twzet vynk ... Eppel Krestelne penigh vayat kepwl vala, De ottan hamar vgia(n) azon Nap hozzam leowe Eppel Krestelne ... kezde panazolkodny, hogy soha vegheoz Ne(m) vihette dolgat, a' vayat meg Ne(m) chinalhatta [Kv; TJk IV/1. 250] * *~at percipiál. 1749:* Az Juhok hasznabol Vaiat perczipialtunk az iden haro(m) lo itato czieberrel Irostol [Kv; Szám. 26/VI. 480] * *~at szűr. 1596:* Fazakas Boldisartol veottem ejteles es fel ejteles meliben vaiat zwrtem, chüprokat f – d 16 [Kv; Szám. 6/XXIX. 124 Bachi Tamás sp kezével] * *~at vesz vmiről* lezsíroz. *1811:* Azért én a' Sajtról 's Turóról ugy szollok, Ugy ditsérem, ha nem vettek Vajat róllok [ArE 79] * *~nak való.* **a.** vaj, ill. zsír készítésére alkalmas. *1584:* Eppel Chrestelne vallia Egi tehenem vala, es vgian Alkalmason giwteottem vala vaynak valot, es mikoron keopwllenem Jeowe hozza(m) Zebesne twzert, És ell Mene a' Twzel, es az en vayam az tehenemnek mindc(n) hazna el vesze azontul mi helt el Mene, es ky kelletek eottenem [Kv; TJk. IV/1. 251]. *1638:* Valami vajnak valo orda [Örményes K; RU 563]. – **b.** vaj tárolására használt. *1594:* Az Krasznai Maior haznal ... vaynak valo Bodon vagjon No 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20]. *1652:* Vajnak valo két öreg fenyeo bodon ... 3 uj fenyeo bodon vaynak valo [Görgény MT; Törzs.]. *1679:* Vajnak valo szoros szaju, fületlen paraszt Kanta Korso nro 27 | Vajnak valo szoros szaju Fazek nro 2 | Vagyo(n) ezen padlaso(n) vajnak valo ket felöl fenekes vj fenyö vanna nro 32 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 35, 60, 101]. *1797:* Vajnak valo deberke három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16] * *~ szűrni. 1649:* Vettem vaznat Sayt Czinalashoz Nro 6 singet ... d 72 ... duruab vaznatis vettem 6 singet vay Szwrni ... d 36 [Kv; Szám. 26/VI. 485] * *~ tartani. 1656:* Jbidem vaj tartani valo deberke nro. 2 [UF II, 178] * *friss ~. 1788:* Akarván az itt valo koltsár hazájáb(a) N. Sinkre fordulni, ő általa küldettem konyhára valot ... egy bárányt, egy tsomo édes sajtot, egy désa sotalan fris vajat | most két lovon küldek egy désa fris vajat [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * *olvasztott ~. 1812:* Egy kupa olvasztott vaj jó pénzbe 48 xr [HSzj *olvasztott-vaj* al.] * *pánkónak való ~. 1592:* 13 die Decemb(ris) Az Zaam wewo vraim hiittak vendegek (!) az Egez Tanachot Ebedre ... Panko(n)ak valo Tiükmont f – d 6 ... Pankonak valo vayat f – d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 357 Eppel Péter sp kezével] * *sótalan ~ → friss ~* * *szűrt ~. 1649:* Bathory Andrasne Eö Naga es Rakoczy Ferencz Eö Naga szamara ... valo Gazdalkodas ... Attam Szűrt Vajat Just 1 1/2 [Kv; Szám. 26/VI. 119]. *1687:* Szürt Vaj Vagyon Circiter Ur. //5 1/2 [Küküllövár; UtI] * *tavalyi ~. 1674:* Szuszekot nr. 5 ... Az harmadikban tavalyi vajat fazakakban Ur. 3/4 [A.porumbák F; UF II, 602]. *1694:* egy öreg Cseberben Tavalyi Vay va(gyo)n erdellyi Eytellel circiter nro 20 [Kövár;

JHb inv.] * *tehén ~a. 1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihalynét nem tudom ... hogy a fele varáslásokb(a), boszorkányi mesterségekbe elegyitették volna magokat ... mely varáslás által más jámborok tehenecknek tejet vaját el babonáztatták volna [Szentbenedek SzD; Ks].

vaj[2] **I.** *ksz* vagy; sau; oder. *1574:* Keotelwereo gieorgi Azt vallia hogi mykor meg holt volna Ianos Keotelwer(eo), Latta hogj Istrangnak es keotelnek valo geplw szok volt hazanal Maradot (!) ... Az Istrangnak valo fonalt vay geplwt 15 fltra Beochwltetek volna [Kv; TJk III/3. 339]. *1582:* ez Borbely Tamas zoktata az hidelvieket oda hog Bort raknak a pinczeben, En Nem tudom ha epetetteye az hazat vaj Nem [Kv; TJk IV/1. 65]. *1592:* Hennig Janosne, Cristina vallia. Az mi vincelernnket hia vala Bak Balint az zeolcobe mierthogy ne(m) Igorkezek kett vttalis zida megh: Tot Jakab ... az zitkot megh halla, es monda, nekem mondod te ezt, monda Balint, vay nem neked mondom, hane(m) emez embernek [Kv; TJk V/1. 265]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Kis Imreh ... most vtolzor hogi megh verte az giermeket ... mikor megh holt wala menek oda az azzoni igen sirattia wala az giermeket mondwa(n) way ember te zalonnad ez te wagi gylkossa az tenne(n) fiadnak [Kv; TJk VI/1. 40]. *1603:* I Bizonysagh Albert Tamas Sofalwy Biro hwtj wtan ezt vallia ... Lukaczy marton ... Egikor monda hogi Imar hizem En meg zabadultam a peresnek keresetitöl, En mondek nekj hogj waj talam meg a poros mas kepen wiselj gongiat [UszT 17/29]. *1669:* Édes Bátyám uram, nem akarom, vajj még sem hallgathatom el, hogy vaj két szóval ne írnék [TML IV, 614 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Édes Bátyám uram, holnap után Fejérvár felé indulunk, Porumbákon mulatunk vaj két nap, vaj három nap [TML V, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1763:* Számtalan Sak it nem tsak az Mètejes hanem a Falubanis ollyan gajvásak az Marhák hagy én többet ollyant nem láttam, az Fédervájszat is mind fel kenettem az inyekre vaj az faghusára de Semit sem használt [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1813:* melly Divisio jutott nyilamban (nem) szabad kegyelmednek erdőlni, mellyre viszont mondá Csulak Sigmond nékem ott a' hol kednek szabad mindenütt szabad, vaj nem mondá erre ujra Mihály Joseff [Sepsimartonos Hsz; HSzjP Pap Ferencz (56) Martonosi Prov. vall.].

Szk: ~ ... ~. *1650:* bizo(n) bele költözteti vai akariak Barta gergelick vagi nem, az Jobagiat [Keresztúrfva U; UszT 8/64. 64a]. *1724:* meg ne enged hogy imit amot kerengjen hanem vaj az apaya melet vaj az batya melet lakjek had tanoljon [HSzjP]. *1763:* mast Pinteken mene it fel az Generális Siskovits, kiis mast Csik Gyergyot Háram széket Barducz széket minde (!) bizanyal fel Ülteti, Vaj akarnak Vaj nem muszájn [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

Sz. *1607:* monda Benedek Peter, hul, mo(n)da Bartalis Georgj, Imhúl, mo(n)da Benedek Peter ott ne(m) megien be az viz vai banod vaj ne(m), ha banod tegj rolla [UszT 20/302].

II. *hsz* **1.** körülbelül; cam, aproximativ; etwa, ungefähr, zirka. *1590:* no gazda hanj kupa bort hozattal minekeonk en mo(n)da(m) egy vider bort hordatta(m) monda eo vaj teobbet hozattal en mo(n)dek vaj Nem hoztam en teobbet eo mo(n)da hogy vaj egygiel hoztal teobbet [UszT]. *1660:* Azt írhatom, hogy soha nagyobb félelemmel útat nem jártam, csak a magad szolgájival jöttem, ismét vaj két jenei katona jütt velem [TML I, 531 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1843:* akkor énis a fogadobol ki jöttem, – miután vaj két ora mulva viszont be mentem a kortsmába pipa gyujtani [DLt 530 1847. év al.].

2. legalább; măcar, barem; geringstenfalls, wenigstens. *1724:* Nehai Galgai Racz Peter(ne)k hanj ház hellje volt ... nem fogalt-é el valaki vaj egjet bennek? [Dob.; JHb VI/4]. *1735:* ezen Toban Gyalommal nem lehet Halászni, mert igen hináros, hanem neha, ha Horoggal, ha fognak, vaj edgjett [Mezősztjakab TA; JHb X/9. 13]. *1803:* Nékem Nagy Moses János Kereszt Apám volt, és Sokszor beszélte hogy Tordai Mihálynak ha nem adok vaj egy darab földet nem tud élni [Szenterzsébet U; Borb. II].

3. vajon; oare; ob ... (wohl). *1710 k.:* Vaj Teleki bizony ennálamnál alábbvaló emberekkel részszerént béüle, s engem ott hagya [BÖn. 736].

Vö. a *vagy* elmszóval.

váj 1. kiás, bányászik; a scoate/extrage; ausgraben, fördern. *1844:* Szalantai Ferentz es Szalantai Sándor mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját meg fizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak [ZFaz].

2. keresgél, turkál; a scotoci; (durch)suchen. *1671:* csak szállást sem adának valami tisztességest, hanem az város végén valami hitván házakban szállitának; nemhogy gazdálkodtak volna, hanem csak az erszénben vájtunk [TML V, 638 Nemes János Teleki Mihályhoz].

3. belenyúl; a-şi băga mîna în ...; hineingreifen. *1629:* monda Makaj Istua(n) Bandi Ferenczenek hogy lilek esse lilek kurua, nem vai am az en felesegemben ugy senki mint az tiedben hogi keöniökigh vaj Czank Janos | Bandi Ferenczevel beszelgetue az keöz kert feleöl, hogi monda ez az Meszaros Makai Istvanne nem vait en bennem köniökigh Timar Janos az Monar ... mint te benned [Mv; MvLt 290. 177b, 179b]. *1638:* Láttam, eléggé vájták alol[a] [Mv; MvLt 291. 142a–143b. – [a]Az asszonyt]. *1641:* Az szolgálóm látta, hogy az az szoknyás asszony az nadrágában váj vala az székel legénnek [Mv; MvLt 291. 288a–290a].

vajai a Vaja (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vaja/Văleni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vaja. **1.** Vaján lakó; din/care locuieşte la Vaja; in Vaja wohnend/wohnhaft. *1756:* Egy Vajai régi ismeröm(ne)k Tiszá(na)k xr 20 [TL 62a Teleki Ádám költségnapl.].

2. Vajáról származó; (care este) originar din Vaja; aus Vaja stammend. **Szn.** *1614:* Vajaj Janos deaktol [Szentgerice MT; BethU 81]. *1640:* Köszvenyessen lako Eöreghbik Pater, Stephanus de Salanis Vaiaj Harko Andras ... Vaiai Susanna Aszszony ... Vaiai Daczo Istvan [Msz; Törzs.]. *1640 k.:* Nehai Vitézlcö Vajai János Deák [DLev. 2]. *1788:* Vajaji Harko Péter [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

3. Vaján levő/található; din/care se află la Vaja; in Vaja befindlich. *1643/1687 k.:* Az Vajai Sz. egyház számára ... Vagyon Vajában ... edgy keresztelő ón kannatska [Vaja MT; MetTr 108]. *1727:* az Vajai s Gotsi n(eme)s Marus szekben levő faluk határi ezen bertzre jönek ki [Ks 12/III]. *1755:* Vajaban lako Desi Samuell Uramott ... mint vajai Reformata Ecclesianak Cum Filialibus actualis fungens Dekannat vagyis Curatoratt ... admoneultattyak [Vaja Mt; VH].

4. Vajára vivő; care duce la Vaja; zu Vaja führend. **Hn.** *1780:* a' Vajai út [Harasztkerék MT; EHA].

5. fn-i hasz-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vaja lakosa; locuitor din Vaja; Bewohner

von Vaja. *1602:* My vayaiak egez faluiul mind lo fejekel egyetembe(n) agjuk emlekezetre mindenekneck az kiknek illik [Vaja MT; Törzs.].

vajalma măr auriu; Butterapfel. *1690:* lattam tavaly az Borbely Istva(n) Ur(am), Gyümolczös kertib(en) vaj almat szedet a fődön [Rákos TA; Borb. I Komaromi Ferenc (13) ns vall.].

vajas 1. vajjal készített; preparat/făcut cu măr; mit Butter gekocht. *1583:* Jeremias paxi ... vallia, Hallottam Gergeli Kowachne zaiabol hogy ... az Kendi Janos farka meg vezet volna balas kowachnetwl Kendi Janos azt Izenthe volna Balas Kowachnenak hogy ha meg veztette megis giogyechia mert Gonozwl Jar Immar Nem luth ezembe ha keoldeotte Awagy Izente hogy vaias petreselymet keossenek rea | Ersebet Dabo Mihalynę (vallia) ... Azt Izente volna Balas kowachne Kendy Ianosnak hogy eg kis vayas vizet chinaltatna es awal cosse Agion az meg veszet farkat [Kv; TJk IV/1. 149, 159]. *1710 k.:* sem húst, sem halat, sem vajas, tésztás, tejes étket, tyúkmonyot, egyszóval semmi affélc kedves étclt nem ettem [BÖn. 689]. *1736:* Nem vala akkor vajas étek, ha nem igaz szalonnás magyar étkek valának ... az kin szorulás vagy kólika volt, német asztalhoz mentenek és vajas étket ettenek, és meg indult az hasok [MetTr 291].

2. zsíros; gras; fett. *1584:* Diossy Mathias hwty wtan vallia ... leowe hozza(m) egy darabant Weóm es kewana hogy Sos teyes lewest chinalliak ... Es Zeles Miklosnetol ket penz arra vayat es ket penz arra Sos teyet hozatank, Az lewes kenyeret meg chinaltata(m) ... mikor fel Adak ige(n) wayas vala, De mihelt egy egy Zelet kenyeret ky veottewnk volna benne ... el Enyezek az vaia es fely, Es otta(n) Sawoya valtozek ... es ozta(n) a diznonak eotteok ky [Kv; TJk IV/1. 250].

3. ~ *hét* '?'. *1851:* meddig ülhetsz itt mert a' Vajas hétre othon kel hogy legyünk – a turot ki osztani [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. vajat készítő/áruló személy; untar, negustor de unt; Butterverkäufer. **Szn.** *1579:* Wayas Istwan [Kajántó K; BLt]. *1579–1581:* Wayas Istuan jb Wayas Benedek jb [Kajántó K; GyU 2]. *1590:* Vaias Benedek jb [Kajántó K; GyU 16]. *1735:* Györgyfalvi Vajas Lörincz nevü öreg ember [JHbK XLII/27 Gábriel Popa kolosi r. gkat. pap kezével]. *1809:* Vajas Katalin [Györgyfva K; RAk 112].

◊ **Hn.** *1662:* Fejérvár és Tövis között lévő Vajasd nevü pusztahely [SKr 98]. *XVIII. sz. m. f.:* Vajas kutan (sz) [Borsa K; BHn 112]. *1753:* Az Vajás (!) kutnál (sz) [Borsa K; BHn 114]. *1754:* Vajas kuton innét (sz) | A' Vajas Patakán tul (sz) [Borsa K; BHn 115, 116].

vajasalma 1. vajalma; mere aurii; Butterapfel. *1803:* egy egy keves gyümöltsel enyhitgetem a' mikor kaphatok magamot ha valami elein erő körtővélyt Árpás vagy vajas almát gyenge veteményt lehetne találni [M.dellő TA; DobLev. IV/868 K. Luczai Elek aláírásával].

2. vajalmafa; măr auriu; Butterapfel. **Hn.** *1722:* A' Vajas Alma Kapunál (sz) | Az Vajas Almánál (sz) [Csomakörös Hsz; EHA].

Szk: *bodoni ~. XIX. sz eleje:* Kutyfalvi Vajas alma Nro 1 Bodoni Vajas alma Nro 7 [Keménytelke TA; IB] * *kutyfalvi ~ → bodoni ~.*

vajasbödön vaj tartására használt bödön; putină pentru unt; Buttertopf. *1747:* Vajas Bodön avateg 1 [Borsa K; Told. 24].

vajasdeberke vaj tárolására használt deberke/bödön; putină pentru unt; Buttertopf. *1670:* Leanyomnak küldte(m) hat rud szapant, a vajas deberket is haza külte(m) [Algyógy H; Ks 41].

vajasdézsa vaj tárolására használt dézsa; putină pentru unt; Buttertopf. *1732:* Találtunk ... két nagjocska désát, tizenhárom vajas désát [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1747:* egy Vajos desa egj Vékanyi horgas borso benne [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1754:* egy Vajas Désa melj Szinte tele vajjal [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1788:* egy vajos Désa, és egy kitsin fenyö Tonna [Mv; TSb 47].

vajasdi a Vajasd (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajasd/Oiejdea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajasd/Butterford: **1.** Vajasdon lakó; din/care locuieşte la Vajasd; in Vajasd wohnend/wohnhaft. *1823–1830:* 1792-ben compactor Viski fia, Sándor, tanítványom lett, úgy Szathmári Szabó Miklós is, Gyuri, e most vajasdi pap [FogE 103–4].

2. Vajasdhoz tartozó; din/care aparţine de Vajasd; zu Vajasd gehörig. **Hn.** *1710 k.:* a vajasdi patakig [BÖn. 743]. *1743:* Az Vajasdi révnél (sz) [Boroskrakkó AF; EHA].

vajasház vaj tárolására használt helyiség; încăpere în care se păstrează untul; Raum für Speicherung des Butters | vajkészítésre használt helyiség; încăpere unde se prepară untul; Raum für Butterzubereitung. *1681/1748:* vagyon a' vajas haz, ă Sűtő ház ... Azon tul ă Tálmoso ház [Balázsfva; RkAk 236].

vajaskalács vajjal/vajas tésztából készített kalács; cozonac cu unt; aus Butterteig gemachtes Kuchen. *1595:* költ ... 1 hizlalt sült Tyúk p(ro) d 8 ... attam hozza ... 4 Wayas kalaczot p(ro) d 4 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 54 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Veottem ... Haro(m) vajas kalacsot ... /28 [Kv; Szám. 15b/IX. 196].

vajaskanta vaj tárolására használt kanta/cserépedény; vas de lut folosit pentru păstrarea untului; Tonware für Speicherung des Butters. *XVIII. sz. k.:* 3 Vájas Kanta üres [MNy XXXVIII, 385].

vajaspogácsa vajjal/vajas tésztából készített pogácsa; pogace cu unt; Butterpogatsche. *1586:* fa olaiat es zęp karaszokat vettem /44 apro vaias pogatthiakat /25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 8]. *1736:* a másik kosárban vajas pogácsa, kalács, töltött tyúkfi s affélc [MetTr 369–70]. *1793:* egykor a' feleségem valami vajos pogátsákot sütvén küldött a néhai Grof Urnak is ... vajos pogátsákot ... meg nem merte enni, a' mig le nem jött, 's meg nem kérdette, hogy ki sütette nem mért enni belölle míg meg nem tudta, hogy ki sütötte 's készitette [Koronka MT; Told.].

Szk: *városi ~. 1625:* Jo reggel, minek elcöttc vrunk eö felge megh Indult volna, keszitettem vtra valot ... Feier kenieret nro: 10 ... molnar pogacziat nro: 40 varosi vajas pogacziat nro: 45 ... mind eggjwt az Arra ... d 60 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 101].

vajasputina vaj tartására/szállítására használt putina/put-

tony; putină folosită la păstrarea/transportarea untului; Butte für Speicherung/Transport des Butters. *1744:* Vajas putina 23 Mezes putina 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1745:* Vajas putina nrõ 3 | Vajas és tejes Putina 22 Mezes Putina 2 [Marossztkirály AF; Told. 18, 19].

vajassütemény vajjal/vajastésztával készített sütemény; prăjitură cu unt; Buttergeback. *1775:* Siros es Vajos Sütemény [DLt].

vajastekenő vaj készítésére használt tekenő; albie/covată folosită la prepararea untului; Buttertrog. *1658:* Egy uajas tekenyeő [Kv; KJ].

vajasvanna vaj tartására/készítésére használt vanna; vas folosit la păstrarea/prepararea untului; Topf für Speicherung des Butters. *1679:* Üres vajas vanna nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28].

vajasvannácska vaj készítésére/tárolására használt kis vanna; vas mic folosit la păstrarea/prepararea untului; Töpfchen für Speicherung des Butters. *1679:* Vajas Vannacska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 67].

vájat 1. mélyedést készít; a pune să scobească; wühlen lassen. *1595:* Hid kapûn bal felöl, indult vala meg az retez fõ, és kj vettük kezel, vaiattam belöl nagyobban hogy kj ne czússon ... d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 124 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1665:* Egy must le ereszteo tsiatornát vájattunk f – d 43 [Kv; SzCLev.].

2. ásat; a pune să sape; graben lassen. *1783:* Pintzéjét is az ház alá Vájatta [DVJk].

3. *~ja magát* közösül; a practica relații sexuale cu diverse persoane; mit jm geschlechtlich verkehren. *1732:* magais botránkoztato életű volt, mert Vgyanis magátis (Salvo honore) vajatta bordely hazat tartott az egész Városnak nahj botrankozására [Dés; Jk].

vájattat kivájattat; a pune pe cineva să sape ceva; etw wühlen lassen. *1662:* Az Aranyas-bástya törésén pedig a rájok csatázástól hol nyilakkal, s hol jancsárpuskákkal való belövéstől nem szünnek vala, mindkét bástyák alyán is pedig újobban ásattatni, vájattatni kezdettek vala [SKr 612].

vájattatás szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *maga ~a* közösülés; întreținerea relațiilor sexuale cu diverse persoane; Geschlechtsverkehr. *1732:* Brassaj Katharina ... olly Isten s Nemes Haza Törvénye ellen valo eletett szerfelett valo Tanczolodast akar kikkel valo Csokolodast, idegenekkel különös helyre valo rejtezest s maga S: v: vájattatasát tartoztassa [Dés; Jk].

vajbeli (bizonyos mennyiségű) vajból álló; de unt; Butter (von einer gewissen Quantität). *1679/1681:* Ha Hunjadon az ollyan vetemény el nem kél pinze(n), masuva is az hol el kelhet eő kglme el vitesse szekéren; valamit a' majorne industria altal tenyesztet minden féle apro majorsagot, ugi vaj és Turo beli gyűjteménytis, lehessen láttattja myert veszik ökis fel a' fizetést [Vh; VhU 675].

vajbevétel adó fejében bevett vaj; venit realizat din unt; als Steuer eingenommenes Butter. *1849:* Turo Vaj és orda bé vétel ... Majus 30-án Befizetett a Bács: 6 masa 40 font Turo [Nagycsán TA; Born. F. Ic].

vajcsináló vaj készítésére használt; care este folosit la prepararea untului; zur Butterzubereitung benutzt. *1805:* találtunk .... Egy Vaj csinalo hoszszu Deberkét [Szamosfva K; BLt 9].

vajda 1. erdélyi fejedelem, uralkodó; voievod, domn (al Transilvanici, voievodul/domnul Transilvaniei); Woiwode. *1595:* Hunyadi Ianos Vayda ... biztattya és nęki nóditya szolgait, és mind az ország népét ... hától támadánac a Törökeckre [HeltKr 85b–6a]. *1662:* Melly mező Fejérváron alól két mérföldön lévén, a Báthori István vajda s akkori tömösvári nevezetes nagyhírű bán, Kenesi Pál passa vezérsége alatt hatvanezer törökön vett szép győzedelmekkel igen híres-neves [SKr 517].

Szk: ~ *parancsolata. 1544:* Iztrigi Myhal hittha wona Vaida parancholatyawal Jankafy Lazarth es Somborol hittha wona Sombory Lazarth [MNy XXXVI, 52] * ~ *udvara. 1550 k.:* Az feo Zekre Wdwarhelyre kellet menny Onnet Ismeglen az wayda wdwaraba kellet apellalny [Aldoboly Hsz; HSzjP]. *1657:* Nagy solennitással lőn ez lakodalom, Lengyelországból sok főrendek és királynak s több nagy rendeknek követjei, igen köntösösök ... de ... az vajda udvarát nem superálta köntösbeli díszességgel [KemÖn 264–5] * *~vá tétetik. 1653:* 1571 esztendőben Báthori István vajdává tétetik [ETA I, 85 NSz] * *erdélyi ~. 1552:* Ez leuel adassik az naghssakos Batori Andrassnak erdely vaydanak minckunk kegelmes vrunknak [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakro Ferench a a fej-hez]. *1562:* azonhelyt elhagyták a törökre való igyekezetet és országot akarának magoknak venni, kit végben is vittek volna, ha az Szapolyai János erdélyi vajdának fegyvere ellene nem állott volna [ETA I, 11 BS]. *1583/1584:* Az a' Thö hitlen Jozagh alath volt ... Mely Thonak Bekessegeben volt lengiel kyraly es Erdely Vaida vrunknak Mert kezeteol Atta azt lengiel kiraly cheffey Janos vramnak Mind Molnaual es Mind Mezeyewel es Minde(n) Megh Newezheteo helyeywel [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1620:* proponálá Balassi Ferenc uramnak: Immár hogy Bethlen Gábor magyarországi király lészen, ki lészen erdélyi vajda? Lészen-é erdélyi vajda, vagy azt is Bethlen Gábor akarja bírni? [BTN[2] 390–1] *1710:* Az erdélyi dolgokot, mivel a mohácsi siralmas conflictusig Erdély a magyar korona alatt volt, a fenn megnevezett históriákból megértheti. Minekutána a magyar koronától elszakasztatott és különös fejedelemség alá jutott, I. János magyar király és erdélyi vajda idejétől fogva Bethlen Gábor fejedelemségre való választásaig mind Istvánffy Miklósból, mind a fennevezett urak históriáiból bővön megláthatni [CsH 49].

2. (havasalföldi v. moldvai) román uralkodó; voievodul Moldovei și Țării Românești; Woiwode der Walachei oder der Moldau. *1552:* az Kun Lazar embere Moduaba volth volna, az vayda vduarbiraywal Zembe volth [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakar Ferench Bathori Andrass (!) erdélyi vajdához]. *1595:* hawaselj Mihaly waida szolgaia [Kv; Szám. 6/XVIIa. 157]. *1600:* Küldötte volt Fejérvárrúl Mihály vajda az Tordai magyarok táborába, Trauzner Lukácsot és egy oláh boért, kinek neve Andre Posztelnik [MonIr XXX, 120]. *1603/1614:* Ráduly vajda igen megveré Székely Mojsest ... Az mely harc után az Ráduly vajda hada kiszélede az országba a Marosig, és

Básta György is béballaga túl Szakmár felől: kétfelől bélepék széllel az szegény Erdélyt [BTN 51]. *1614:* Még ekkor Ráduly, alias Sorbán vajda német császár híve vala, ki kijöve Brassóhoz, azhová Háromszék, Csík, Gyírgyó Ráduly vajda mellé méne. Innet Székely Mojses is reaméne Ráduly vajdára, de Ráduly vajda igen megveré Székely Mojsest [BTN[2] 54]. *1621:* 14. Octob ... Jeoue Egy Barassaj Borbelj mester melljet viznek Zakmar mellet lako Hauasalfeoldebeol ki vzeot Vajda[a] giugitanj [Kv; Szám. 15b/IX. 93. – [a]Valószínűleg Gavril Movilă, 1618–1620 között uralkodó havaselvi vajda]. *1653:* Szinán bassa Nagy-Győrt hogy megvevé, akkor irának vala 1594-ben. Onnan megtérvén a bassa 1595-k esztendőre jutván, méne minden hadával Havasalföldére, onnat Mihály vajdát ide kitolá Brassóhoz és egész nyáron és őszfélt onnan csatáztak bé a bassa hadára Brassótúl, hanem osztán aratás után – tájban Báthori Sigmond fejedelem nagy erővel, ugy mint német segitséggel, kit Ferdinandus secundus küldött vala segitségére, és a moldvai István vajda s az havasalföldi Mihály vajda segitségével, és az erdélyi haddal, s az székelységgel együtt reá méne a bassára [ETA I, 30 NSz]. *1658:* az Ur öfelsége nagy haragját reánk kiosztván, az kegyetlen pogány ellenséget kihozván országunkra: az tatár chámot személye szerént többel százezredmagával, az szilisztriai pasát sok ezer törökökkel és az két Oláhországban lévő vajdákat sok kurtányokkal [Kv; KvE 176 LJ]. *1662:* Stefan Logofetet affectálják vajdájoknak a boérok [SKr 320 tartalomjelző fejezetcímben]. *1665:* Nagyságodnak követi, szolgái az vajda országán járnak által, ihol már nagy böcstelenségre se postalovat, sem kalarast nem adnak [TMA IV, 272 Paskó a fej-hez Konstantinápolyból]. *1710:* Generál Hajszler azonközben a nagy ármádától hét lovasregimentekkel bemenne Havasalföldiben Bukurestre, a vajda residentiájában, hogy azt az országot is a császárnak meghódoltassa, mert alattomban maga a vajda invitálta ... a német officérek szokások szerint saccoltatni kezdvén a boérokot, mind a vajda, mind az oláh urak megidegenedének tőle. Azért a vajda Bukurestről elköltözvén, tatárok után küldé [CsH 214. 1689-re von. felj.]. *1716:* nem csak ezek a földek bomlottan(a)k meg a mellyek ezek után a ház hellyek után jutottak, hanem az egész határ, mert Mihály vajda után el pusztulván a falu mindenek őszve bomlottanak [Vecsérd AF; TGsz 51]. *1747/1752:* Mihály Vajda be jött és Báthori Istvánt (!) ki hajtván tsak abban maradott a Joszágnak dolga [Dés; JHbK XXIX/34].

Szk: *a ~ bejövése/bejövetele. 1606:* en az Sofalúi júhokot ott feytem az Mihaly Vajda be jeouetelekor [UszT 20/72 Paul(us) Maior de Paraid (46) lib. vall.]. *1610:* az peres heljet ... az vaida be ieouese utan fogjlaltak el az alperesek [Bibarcfva U; UszT 4/3a]. *1681 k.:* Az Bizonsagok ne(m) feleltek meg hogy Mihaly vajda Erdelb(e) valo be ioueteke uta(n) szeokeot volna el Gaspar Peter [KvLt I, 183] * *a ~ kijövése/kijövetele. 1608:* Tudom hogy Georgy Andras az Czyato Zegbeli corogseget Becz Imrehnek ada corcok arron, azolta mihaly Vaida ki ieouetelegh Becz Imreh bekesegesen birta [BLt 3 Valentinus Fodor nob. de Zent Imreh vall.]. *1610:* mihalj uaida ki ieouesekor az erdeore futtunk uala [Bibarcfva U; UszT 4/3b]. *1630:* megh kernecök eő ke(gyel)meteöl Nemes Annazzonnak egy el budosott Kovaczy alias Bodokj vel Zekel Thamas new Jobbagiat Sepsi Zekbeöl Bodokj portioyabol, nihai Mihaly vayda ki Jeouetele Vtan ment budosott volna – Colos var megyeben Jonas Deak Vram Nadason leueö portioyaba es feoldere s most is ott laknęk [Kv; RLt 1] * *a ~ széke. 1674:* Mind Moldva felől az lengyelek állapotjáról és az török tötte Dimitrás vajda székének rehabeálásáról micsodás hírcink jöttenek, in specie postamester uram Kegyelmednek elküldötte [TML VI, 599 Baló László Teleki Mihályhoz] * *~t hoz. 1672:* Havasalföldében vajdát még nem hoztak; kit hoznak, nem tudom [TML VI, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~t tesz. 1618:* nagyságtok is anélkül is Havaselföldébe tiszta lengyel vajdát tött, Gabrilást [BTN[2] 140]. *1669:* Havaselföldében, az mint mondják, más vajdát tettek, csak egy szegény országi bojért [TML IV, 441 Szentpáli János Teleki Mihályhoz] * *~t választat. 1662:* Az bizonyos dolog, hogy a chámnak a portárul való parancsolata az volt, hogy mind a két Oláhországban vajdákat választasson, Erdélyre is reámenjen [SKr 388] * *~vá promoveáltatik. 1657:* Ez Mojszin[a] azután portáról esmét moldvai vajdává promoveáltatek, másodszor is mazullá [KemÖn. 139. – [a]Moise Movilă] * *~vá tesz. 1654:* Havasalföldi Máté vajda meghala ezen tavaszon, és más vajdát tevének császár akaratjából; egy szolgáját – a ki Serbán Ráduly vajda fia volt, a ki megverte volt Brassónál Báthori Gábort – tevé önnön maga Máté vajda helyette vajdává Az után harmad napra meghalt, hogy azt vajdává tette [ETA I, 158 NSz] * *~vá tétetik. 1710:* Vala a táborunkon egy havasalyföldi boér, Balacsán nevű, ki Sorbán vajda leányát vette vala, s a vajda halála után Constantinus Branköván tétetvén vajdává, attól való féltiben mind feleségestől Erdélyben futott vala [CsH 225. 1690-re von. felj.] * *havasalji/havasalföldi/havaselvi ~. 1543:* Az ezer forinth felol nyilwan wagyon the k., hog ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vrunk zabadulasat wele [Fog.; LevT I, 23 Gerdy Demeter lev.]. *1584:* ywta hozzank az havassely Waidanak lewele es kett few kowete Pohamokia es Postolnikia [Báthory,ErdLev. 226]. *1619:* Az havaseli vajdának érkezett tegnap fökövete kit, Kgd is ismerni fog Popa Viszter, ki Raduly vajdával Szombatban lakott, mostan ország cancelláriusa [EOE VII, 495 a nagykárolyi értekezletre von. jel. és ir.]. *1674:* Jött hozzám a havasalföldi vajda követe az oda való boéroknak, kik onnét birodalmunkban jöttek volt, dolgok felöl [AMN 154]. *1681:* Havasalföldi vajda küldte szürke török lo Sarosi Janostul vet Fekete török lo [UtI] * *moldovai/moldvai ~. 1585:* 26 May. Az moldouay Vayda darabontyt kellet Feyeruarra kwldenwnk attunk egy zekeret alayok Kuczhys Benedeket 4 loual fyzette(m) Tordayg Neky f. 1 [Kv; Szám. 3/XXII. 8]. *1598:* Roman Vasarra Jútek tahagh ottogio(n) vadnak Borrabasi Lenart es Chwder Lenart kik a Molduaj Vaidatul Jeónek uala keouetsege(n) voltak oda [UszT 13/37 Martinus Sillo de Cichio pp vall.]. *1610:* Az havasalföldi és moldvai vajdák elszakadnak Erdélytől az német mellé [Kv; KvE 141 SB]. *1648:* az moldovai vajda öccse (: ki most főpoharnik tisztit viseli :) egy monostort épittetett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen [Gyszm; Veress,Doc. X, 212 a gyergyóiak panaszából] * *oláh Havasalföldének ~ja. 1600:* Mw Mihaly Olah Hauasalföldenek Vaydaia az Chyszari es Kiralyi szent Felsegnee thanachy adaia, Erdelyen helytartaia [Hr 1/5] * *oláh ~. 1615:* Az kwlseo Segjtsegekett az mi illeti az kett Olah Vaida, Cziazar eo Hatalmassaga paranchiolattiabol es velwnk valo Confoederatiokbol ... kezen vadnak [Törzs. a fej. rend. Usz-hez]. *1657:* az Chámnak az portáról való parancsolatja az volt, hogy mind az két Oláhországban vajdákat változtasson ... Mint fognak maradhatni az oláh vajdák, még az is bizonytalan [KemIr. 325]. *1663:* Az két oláh vajdát minden hadokkal, az csauz pasát sok szép seregekkel eleiben kiküldte az vezér, arany

szerszámmal öltözött fölovat küldött az vajda által eleiben … egyenesen az vezér sátorához vitték [TML II, 635 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. vmely tartomány feje, (nemesi rangú) bojár; voievod/mai-marele al unui ţinut, boier de rang mare; Bojar höherem Ranges. *1544:* Nag Bendek galachrol es Sombory Lazlo zaz Somborrol, My agywk Emlekezetre Myndeneknek, hogy Iztrigi Mihalnak az Minimw dolga wolth wolna My woltunk wona az dologban Vayda Embery [MNy XXXVI, 52]. *1615:* eleitől fogva ott Kővár vidékin, inkább minden faluban afféle meg nemesitett Boerok, kiket vaidáknak is hinak voltanak … régi királyoktól és fejedelmektől vagyon szabadságokról privilegiumok; attul elválva hogy a' várhoz lovok hátán imide amoda való küldözéssel tartoznak szolgálni [Gyf; Veress,Doc. IX, 62 Bethlen Gábor Dóczy Endre kapitányhoz] | Touabba akarok keg(ielme)teknek ertesere adnünk hogy … Hiuanak minkett ugy myntt vayda emberinek Derzere … Vrunk ő Nagsága uallato parantsolattiaual, az uitezlo Mezaros Peter vram Vajdaia pergő Miklos Derzen lako [Derzse SzD/Kide K; Törzs.]. *1618:* Az Nagyságod kegyelmes parancsolatja szerént az Markó vajda uram promotiójáról az vezérnek én sokat szóltam [BTN[2] 166]. *1622:* engemet Becz Palne az moldovaj Santa Peter Vaidahoz kuldot [BLt 3 Martinus li(ter)atus de Kozmas (30) pp vall.]. *1630:* Tudom Bizonioson azt, hogy az zegjn megh holt Czegej Vas Gyeorgj … az Colosvari kaptalannál cő volt az káptalan mellett Vayda embere [WassLt Gregorius Somaj de Apathi (60) jud, nob. com. Dobocensis vall.]. *1641:* Ezeknek utána mikor Murtaza Passa girgionál vala, nagyságodtól Mikó Ferencz vala követségen. A mi kegyelmes urunktól Vaszilie fő sztolnik, ő nagyságától Vaszilie vajdától Nikula Katargiul [TMÁ III, 79 Máté vajda előszámlálja Bazil vajda bűneit]. *1644:* (Máté vajda) kívánja ettől a vajdától, hogy küldje az ország püspökét s fő boerit Fosanhoz s ő is küld s békéljenek [Veress,Doc. X, 163 Barcsai Ákos Rákóczy Györgyhöz Jászvásárról]. *1657:* Ez Iván vajda pedig egy vala Gavrillas vajdával, vezeték ős nevek vala Mogilla, régi vajdák familiájokból álló, az feljebb említett Mojszinnal és Péterrel egyek, kik közül Mojszin moldvai, Gavrillas pedig havaseli vajdák valának, s az porta mazullá tévén Mojszint, s más vajdát tévén, ő az portára ment bé [KemÖn. 139]. *1663:* a vajda ő nagysága kalasári jövén Drinápolyban, nem akarám elmulatni, hogy nagyságodat ide való dolgokról, vagy két szóval ne tudósítsam [TMÁ IV, 41 Szilvási Bálint a fejedelemasszonyhoz Drinápolyból].

4. lengyelországi vajdaság/tartomány vezetője/feje; conducătorul/guvernatorul unui voievodat/ţinut din Polonia; polnische Woiwodschaft. *1661:* egy Posztelnik Sztoján nevű bojér az fiával Csuhodár Sztoján nevű ifju legénynyel jövén városunkban Constandin vajdától Lengyelországból [Br; Veress,Doc. XI, 7–8 Brassó városa a fej-hez]. *1675:* Úgy hiszem, törökös a gyomra, mert onnan jütt emberem azt beszéli, 200 szeménye készül feles élés és egyéb portékás szekerekkel Kameniczben az vajdának [TML VII, 37 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] | Az vajda, meglátszik, törökös; nem tudja ő azt, hogy az török elnyelheti Lengyelországot is, roszszabbul leszen az ő dolgok is az miénkkel [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

Szk: *krakkói ~. 1657:* az fejedelem igen örömest nem csak elbocsátást ígíre, de mint nemesak jó uram, hanem atyám, követségen abbegála az akkori krakai vajdához, Stanislaus Lubemierszki fejedelmi emberhez, ki ugyan princeps imperii is vala [KemÖn. 82]. *1662:* János király … kit Tannóvius János krakkai vajda minden udvarával nagy becsülettel Tarnóv várában szállásra fogadván, valamég ott kell számkivetésben lenni, királyi módon való gazdálkodással éltette vala | Mellyre[a] die 3-a Februarii anni 1643. rendeltetvén Fejérvárrá, mind római császár, lengyel király, magyarországi palatinus, esztergomi érsek, litvániai, kurlandi hercegek, krakkói, moldovai, havasalföldi vajdák elhivattak vala [SKr 77–8. – [a]A lakodalomra].

5. (kivált román településeken) kisbírói tisztséget viselő személy; ajutor de primar, jude-mic (mai ales în aşezări românești); Gemeindeweibel. *1554:* Kerekes Miklosnak waydak Jth woltokban keeth oryaerth fyzetwnk d. 24 [Kv; Szám. I/IV. 138]. *1572:* Mas felcol Egregick, tizen hath vallia, hogy az Giertian pathakon altal Sakfalwa felcol, mind(en) koron az Jakczj wajdaitul keowettek … azon Egregick azt walliak, hogy az Teolgiesben kerthek fath az Jakczy vrak waydaitul, de hatarat wk nem tuggiak [Zsákfva/M.egregy Sz; WLt]. *1598:* Nagy Debreken belsó Zolnok varmegiben lako Tulcha Dan vajda, kj most Thakj Istua(n) vrunknak hwthes vajdada, hwthj uthan azt vallja hogy wis vajda volt es mostis vajda Tahi Istuan vra(m) Jobbaginak es besztercze videkynek w hozzais el Jottek az erdon valo fwwt megh kewetnj [Kisilosva SzD; BálLt 81]. *1667:* Török István mondja, hogy az ménesben mén lú kellene, Kegyelmed parancsoljon felőle. Ha az Vajdáknak valamelyike ott vagyon, izenje meg Kegyelmed nekik, hogy hajtassák el az lovakat, mert most az ideje [TML IV, 94 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1683:* Ez[a] vajda avagy bíró az oláhok között [Újvágás Sz; BfN. – [a]Szarka Mihály jobbágy]. *1697:* Mézö sálib(an) az Bötlen urák részin lévö vajdát … Gyulaj Lászlo vr(am) vajdája háza tajekán meg tamadván mindén igaz ok nelkül ki vérte vagdalta és sebhette [T; JHbB II. C vk]. *1703:* Bvje(n) Onya az Melgos … Banffi Farkas Vram eo kglme földin Bonczidan lakik és ott az Jobbagyok után járo vajda [Magosfva Szt; TL]. *1750:* Tiba Gábor ados lévén ă Szent Mihály adajával … kentelen volt a' Tisztarto Hajdút adni a Vajdák vagy Birák mellé, s vgy szedhették bé Tiba Gáboron, mint másokonnis [Szság; Told. 3]. *1752:* Providus Csirts Péter … Gróff Bethleni Bethlen Ferencz vr eő Nga gardánfalvi vajdaja [Szság; BK]. *1793:* Diosadbol az ki osztás végett küldött pálinkát égy Hordo Borral viszszá küldötte az Vajda mivel Semmiképpen az Emberek fel nem vészik [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1804:* Mlgs B. Huszár Ur ő Nsga … Szamos Ujlaki Márkuj nevezetü Vajdaja … akkor ejtzaka az ő Nsga embereit fel költötte … és a Bozintán Kosztán Máléját le szedték … a' mint hogy jelenis voltam … a' Vajdais a Faluba benn maradott volt [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pintye Von (56) col. vall.]. *1811:* 2dik Tanu Czoldi Falusi köz Lakos 60 Eszt(endös) Mlgs B Bánffi János Vr eő Nga Colonussa, s egyszer 's mind Czoldi vajdaja eő Ngának [JHb F. 5. 3/3] | a' Vajda osztán minket keze alatt valo Embereket fel zaklatott s ki mentünk a' Tüznek meg oltására [Cold Sz; JHb F. 5. 3/3 Lung Nyikuláj (60), Czunye Vrsz (50) col. vall.]. *1835:* igy rovatik fel egyszerre mind a kettőre a letett nap szám a' Vajda vagy Kis Biro altal [Zsibó; WLt].

Szk: ~ *tiszte. 1594:* Az keozteök ualo Papp az varhoz[a] tartozik egi lasnakkal egjebeöttis aholl az vaida tisztiben Papp uagion Mindenjk egi lasnakkal tartozik [Kerestelke Sz; UF 113/60. – [a]Somlyó (Sz) várához] * *domináliis ~. 1813:* Kozma Kosztán … tiltás ellen ide alatomoson vetett Máléja … az Exp(one)ns Groffné Aszszony Dominalis Vajdája által le veretett [F.berekszó Sz; BfR 12/9 Pogyine Luputz (36) col.

vall.] * *falu ~ja. 1672:* Vesselenyi Pál Vr(am) az Falu Vaydayanak az magha Telekei megh szalitássára in Anno 1670 Dici 9. Men(sis) April(is) magha kezeirassa és pecsete allat adott levelet [Szság; Born. 6/24] * *oláh ~. 1835:* ö Nagysága egy Kováts Joseff nevü Emberére ... veretett egy oláh Vajdájával valami tizet, tizenkettött [Zsibó; WLt] * *udvari ~. 1811:* Czoldi Falusi Köz Lakos és égytzer 's mind Udvari Vajda Ungur Toma 32. Esztendös Czegei Mlgs Groff Vass Sámuel Vr eö Nga Colonussa [Cold K; JHb F. 5. 3/3] * *uradalmi ~. 1835:* emberei ... napszámjaik a' gazdasagi Jegyzökönyvekbe a' Hajduk és Uradalmi Vajdak alatt fel jegyeztettek [Zsibó; WLt].

6. cigányvajda; voievod al ţiganilor; Zigeunerhauptmann. *1576:* Az ven Janos Cigan fia Thamas Cigan. Mihali vaida és Adam Cigan [DLt 193]. *1582:* Januarj 10 Byro vram hagiasabol attam az felekieknek mikor kenezt Chinaltanak f 1 d – Az Chiganok waydaianak attam f – d. 50 | Mykor az azzont ky wertek attam az Chiganok wajdaianak f – d. 60 | 19 Junj Akaztottak del wichitt (!) az Chigantt es az Chigan azzontt, fizettem az Chiganok vajdaianak BVH f 2 [Kv; Szám. 3/VIII. 27, 39, 43]. *1621:* Az Vajdanak atta(m) zenre ... /6 Az Varos kuczia meg bontakozua(n) az meg czinaltatasahoz veotte(m) Egi sing vasat f – /2 ... Azon vasnak felebeol Czinaltattam az Vajdakal apro zeget zenre attam f – / – 2 [Kv; Szám. 15b/IX. 194, 195–6]. *1625:* Birak vraim paranczlolattiabol vertenek az czjganiok Ebekett, mellicket az vajda megh szamlalva(n) volt nro 46 ... d 12 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 244]. *1654:* Jonas Vaida az Czigany ados ... f. 1 [Kv; RDL I. 142]. *1677:* A' Czigányoknak hogy kozonségesen az Erdély Országi birodalomban edgy kiváltképpen valo Vajdájok légyen, kinek esztendo által ado fizetéssel tartozzanak valamely fundamentum nelkul valo abusustol csuszot volt bé némely idokben | hanem a' Czigányoknak Possessori szabadok legyenek azzal, akarjanaké Czigány Jobbágyokon valami adót venni avagy nem: és ha kiknek felesen vadnak afféle Jobbágyi, azoknak eleikben Vajdát vagy egyéb szolgákat rendelni [AC 139, 140]. *1678:* Rezmives edgyik Compania Cziganyok vajdajatol Szajko Andrastol adojokat f. 4 [Utl]. *1712 k.:* Boldisar Vajda ... én töllemis vont el erövel az adon föllyül egy nehézek aranyat és három izlotat fogvais tartatt es megis kínzott hogy saczczallyak még [T; Törzs. Kanta Cika (42) cigány vall.]. *1730:* az Városnak sok rendbeli szolgálattyaira applicaltatott Személyeknek ... tött Expensakat, Tömlöcz Tartonak, Hohernak, Czigányok Vajdájok(na)k, Büdös Királynak illendö fizetéseket ... meg adván, Tésznek in Summa Hfl 273,,03 [Kv; Szám. 56/XIX. 32]. *1736:* minekutánna meg inditották volna a' Czigányokat, az erdön el szöktenek a' szolgák elöl, és azon dologért Groff Teleki Samuel Ur(am) meg fogatta Facsit (!), a' Vajdát és kezességen bocsátotta el hogy tiz Sertést adgyon békességb(en) [Nagysomkút Szt; TKl Talpas Pista (60) jb cig. vall.]. *1761:* Tudgyaé a' Tanu ... hogy Bontz Radutz nevü Czigány két Házas Fiaival Gyorgyival ki mostan Czigányok Vajdája, és Makrissal, ugy szintén ezekkel Attyafias más egy Dumbráva nevü Czigánnyal edgyütt ... még Néhai Kornis István Urnak is szolgálatot tett ... Gyekei Joszágához Joszágához (!) tartozo Kurkéj György Czigányok Vajdája Compagniájából valo ös örökös tös gyökeres Jobbágyai voltanak? [Dob.; Ks 5. XII. 22 vk]. *1767:* (Temettem) Grunzo Mártont Czigányok Vajdáját két Prédik(atioval) [Gyalu K; RAk 125]. *1770:* Bornemisza Ignác ... Nem is szolgált valamire való embereknek, hanem afféle alávaló, hitvány székelyeknek, mint Hodor Józsefnek, Fehér Sámuelnek, kik közül ezt cigányok vajdájának, amazt kolozsi kamaraispánságra emelte [RettE 226].

Szk: *aranyos cigányok ~ja. 1684:* Szajko János vajda négy sátorarol ad(mini)str(ált) adott f 4// ... Mihály vajda Aranyás Czigányok vajdája ad(mini)str(ált) Convict(iot) f 12//32 [Utl] * *városi cigányság fungens ~ja. 1795:* N: Enyedi fodozo Varga Krajtzár Mihálly nevezetü Ujj paraszt ... kezesekneк allitta mi elöttünk ... N Enyedi betsülletes Tzigányokat ugy mint Mátéj Vaszijt most a Városi Tzigánysságnak fungens Vajdáját, és Dumbrava Putzit [Nc; DobLev. IV/756. 1a].

7. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: kisbírói tisztséget viselö; care deţine funcţia de ajutor de primar; Amt des Gemeindeweibels bekleidende Person. *1594:* Hytek zerent ualliak az vaida Babos Gergeli es az Meszes alliay vjdekbeli krainikok, hogi az szent Mihali adaia eö nalok az feleöl megh jrt hett faluban teszen mindenesteöl f. 180 [Sz; UC 113/5. 73]. *1624:* nihai nagos marko uajda ur(mna)k megh hagiatot özuege Az nagos Bogati Drusziana [BSz; WassLt]. *1829:* Vajda Ur fel olvasta a Gyűlésbe hogy tsak 20 forint gyült [M.kölpény MT; TSb Abrahám József (32) vall.] | ezek s egyeb naturalék Vajda Urnál báloztattak el [M.kölpény MT; TSb Lázár Todor (55) udv. biró vall.] | Tkts D Commissarius Dési Joseff ur itt Vajda Urnál létib(en) sok Culinarekot parantsolt a Notarius Urral ittem a Falubol a Bírák által el gyüjtetni [M.kölpény MT; TSb 48].

◊ **Sz.** *1453:* Nicolaus wayda [Kv; TT 1882, 529]. *1478:* Michael Vajda [SzO III, 102]. *1513:* paulus vajda [Dés; DLt 93]. *1530:* Ambrosio Wayda [Vh; DomH 67]. *1553:* Gallos Wayda [Felör SzD; Makkai,SzDPuszt. 49]. *1556:* Martinus Wayda [Kv; TJk 40]. *1557:* Wayda Kathus [Kv; TanJk V/1. 1]. *1563:* Vaida Imreh [Kv; Szám. 1/VII. 88]. *1568:* Wayda Jacabnenak | Jacobus Wayda et Andreas wajda | Blasius Vayda [Kv; TJk III/1. 186, 203, 204]. *1572:* Szylagy Bereczk vayda Antal szolgaya [Dés; DLt 182]. *1579:* Jobagyoth vaida Albert neuöth [Sülkerék SzD; JHbK XLV/14]. *1583:* vayda Andrasnak [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. *1584:* Vayda mihaly ... desy eskwtt polgarok [Dés; DLt 213]. *1585:* vayda Andras [M.valkó K; KP]. *1586:* Wayda Mathe Czihaj Nemes Ember [BK 1145]. *1590:* Vajda Simon jb [Bács K; GyU 21] | vayda Myklos [Kv; Szám. 4/XXI. 76 Kis István isp. m. kezével]. *1591:* vaida gergelliel, az feiedelem hitesivel [UszT]. *1592:* Vaida Georgi [Kv; TJk V/1. 253]. *1594:* Abrugybanyan lako Vayda Miklos mostani Biro [Abrudbánya; Törzs.]. *1596:* Vaida Sara [UszT 11/9]. *1598:* Joanni Vaida [Dés; DLt 255]. *1600:* Vayda Balassal [Kv; TJk VI/1. 404a]. *1602:* Wajda Andrasne Klara [UszT 16/90] | Vajda István lófö [A.csernáton Hsz; SzO V, 179] | Vajda István szab. [Gelence Hsz; SzO V, 198] | Vaida Máté Vajda Lukács szab. [Középajta Hsz; SzO V, 212, 213]. *1608:* Nagiob Vayda Mihaly Nemes Zemily [Dés; DLt 301]. *1614:* Vaida Balint Besenyej [Szentrontás MT; BethU 66] | Vayda Gaspar pp [Szolokma U; BethU 150] | Vayda Janos puer [Miklósvár Hsz; BethU 202] | Vayda Ferencz ppix [Bikfva Hsz; BethU 233] | Vayda Balinth Vylagtalan lib. [Újfalu Hsz; BethU 414]. *1616:* kisebik Vaida Mihalyal [Dés; DLt 335]. *1633:* Egressi Istuanne Vayda Ersebet (65) [Dés; DLt]. *1634:* More Lazlo az Vayda marton leaniatol valo Vayda Angalit fia [Ribice H; Törzs. Melchior Bradi de eadem (55) vall.]. *1654:* Rudnaj Annazonj ki volt Deesi nemes Vajda Istvanne alias Szücz [RLt O. 5]. *1670:* Vaida Annok [SzJk 109]. *1675:* Uayda Abram fia Uayda Josa ... Uayda Janos

[Abrudbánya; Törzs. Ioan Patzko (85) sen. vall.] | Uajda Janos Uajda Petert [Abrudbánya; Törzs. Mart. Fikker (50) hites polgár vall.]. *1678:* Postamester Vajda László [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz]. *1686:* Vajda Jánosné [Mezősámsond MT; Berz. XVII/15]. *1696:* Catharina Vajda Stephani Ispán cons. [Dés; Jk]. *1697:* Johannes Bekesi alias Kovács felesége Catharine Vajda [Dés; Jk] | Sosmezon lako üdösbik Vajda György [BfN 36/3]. *1710:* Vajda Lászlóhoz [CsH 180]. *1732:* Vitezlö Görög Thamás ... Felesége Vajda Anna [Tuson K; Berz. 77/9]. *1734:* vajda Sigmond [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1739:* Tatrangi Vajda Mihály Kovács [Kv; KovCJk I, 204a]. *1753:* György Vajda Adam [Kv; REk Lt 8]. *1763:* Michael Vajda Kovács [Kv; Dica XIV, 80]. *1787:* Az orásnak Vajda Samuelnek [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10]. *1807:* Posta Mester Vajda Gabor [Dés; BetLt 6 GyUjfalvi Nagy Ferencz kezével]. *1829:* Vajda Lajos [Déva; Ks 91. C. 12]. *1840:* Vajda Pál Ur ... a' Csató háznak ... Pátronússa [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

◊ **Hn.** *1366:* Vajdahegefec[a] [Ub II, 262 Torda és Ajton közötti határjárás. – [a]Rossz olv. *Vajdahegese* h.]. *1595:* Vaida orotasa neuy hely [Farcád U]. *1606:* egy newel Peres feöldnek híttak mas neuuel vaida földenek [Ábránfva U]. *1675:* az Vajdack Stompiokhoz Ualo [Abrudbánya; Törzs. Krizda (!) Balt (60) Banyazok zolgaia vall.]. *1679:* az Vajda szerb(en) (sz) [Vajdasztivány MT]. *1727:* Az vajda szerü (!) hoszszub(an) [Vajdasztivány MT]. *1735:* a nagy Vajda szeren (sz) [Vajdasztivány MT]. *1743:* Az Vajdában (sz) [Boroskrakkó AF]. *1759:* A' Vajda Szállása nevü hellyben (k) [Kutyfva MT]. *1768:* A Vajda lesi n. h.-ben (sz) [Bálványosváralja SzD]. *1789:* Vajda Hegy (szö) [M.décse SzD]. *1930 k.:* Vajdavágás [Nyárádsztimre MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vajdaféle olyan, mint ami vmely vajdához tartozik; care, după cît se pare, aparţine unui voievod; solche, die zu einem Woiwoden gehört. *1653:* Egykor Földvár tájatt a sikon látánk távul nagy seregeket, s nem tudván micsoda had, vélök öket ellenségnek lenni, és azok is távul minket meglátván, nem tudták: kik legyünk, hanem Forgács hadának itéltek vagy hogy a vajda-félének lenni [ETA I, 108 NSz].

vajdafalvi a Nagyvajdafalva (F) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyvajdafalva/Voivodenii mari; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyvajdafalva/Grosswaiwoden: Vajdafalván található; din/care se află în Vajdafalva; in Vajdafalva befindlich. *1640:* Az Vaidafalvi patakon ket malom vagion, edgiket Adgie Kabucz biria edgiut a battiaval ut supra. Masikat a falubelieck [UF I, 780].

vajdafi, vajdafiú fiu de voievod; Sohn des Woiwoden. *1571:* twdgya azt tew ktek michoda wayda fiw tamadoth wala, ki Moldova Orzegra akara menny es hadat tamaztot wala [Magyaró MT; BesztLt 3571 Gasparo Pellionj, Judicj primario a beszt-i biróhoz]. *1600:* Chyanady Janos Malom biro vram, az orzagh zeoksegere az malomnak Jeowedelmebeol administralt birak es tanach bely vraimnak kez penzeol harom zaz forintott melyet eo kgmek Bogathy vramnak vgminth az Vayda fy mellet valo Commissariusnak attanak [Kv; Szám. 9/VIII. 10a]. *1619:* Ő azért ugyancsak titkolatlan promulgálta az Felséged megindulását, maga valamely nap béjutottak az vajdafival, de harmadnapján magam az szállására mentem [BTN[2] 328]. *1657:* egy Iván vajda, mazul vajdafi is színlette magát az fejedelemasszonyhoz | egy Iván vajda, mazul vajdafi lakik vala Erdélyben még Bethlen Gábor idejétől fogva [KemÖn. 137, 187].

vajdaházi a Vajdaháza (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdaháza/Voivodeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdaháza: Vajdaházán található; din/care se află în Vajdaháza; in Vajdaháza befindlich. *1727:* Luka és Júvon itt K. Lonán lovászkodván ... el szökvén, mind ketten mentenek lakni Pap-Telkére, de onnét Luka ment ä Vajdaházi vendég fogadon alol valo Füzesre [Kendilóna SzD; TKl].

vajdahunyadi a Vajdahunyad tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdahunyad/Hunedoara; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdahunyad/Eisenmarkt: **1.** Vajdahunyadon levö; din/care se află în Vajdahunyad; in Vajdahunyad befindlich. *1649/1681:* mind az mostani, s mind következendö Vajda Hunyadi varom(na)k es ahoz valo mind(en) Joszagomnak Praefectusai Udvarbiraj Prokolabi, varos Biraj, Polgari Folnagj es Eskültei az tölem nekie adott Immunitasb(an) tartozzanak megh tartani es masokkalis megh tartatni [Vh; VhU 230–1]. *1664/1681:* megh tekéntvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deaknak Vajda Hunyadi Várámban es ahoz tartozo Joszagomban reabizattatot hivatallya szerint valo hüséges forgolodassat es jambor szolgalattyat ... az mely hazban mostan lakik ... azon hazat mindennemü paraszti szolgalat, ado, szedés, véves dézma és kilenczed adas alol kiveszem, és örökös Nemesseggel megh ajandékozom [Vh; VhU 267–8 Zolyomi Dávid ad. lev.].

2. Vajdahunyadon készített; făcut la Vajdahunyad; in Vajdahunyad erzeugt/hergestellt. *1781:* a' vasnak árra ... a' vajda Hunyadi vas árrához képest proportionaltatvan az üdö es Emporium állapatyahoz szabattassék ugy ... hogy a' mint esztendö kezdetin meg állittatik azon egész esztendöben ugy folyon [Torockó; TLev. 9/20].

vajdai de voievod; von Woiwoden. *1662:* Báthori István birtoka alatt, mellyben csak a vajdai és nem fejedelmi nevezettel él vala, míg Erdélyben lakott [SKr 30].

vajdakamarás a Vajdakamarás (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdakamarás/Vaida-Cămăraş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdakamarás: Vajdakamaráson levö/található; din/care se află la Vajdakamarás; in Vajdakamarás befindlich. *1723/1770 k.:* a' Vajda-Kamarási Unitaria Religión való kösség el-fogyatkozván, és már tsak három vagy négy szegény gazda Emberre maradván, a Templomjokat, Parochiat, Czintermet, nem lehet conservalniok [Vajdakamarás K; SzConser.].

vajdakuti a Vajdakuta (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdakuta/Suplac; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdakuta/Wajdenbrunn: **1.** Vajdakután lakó; din/care locuieşte la Vajdakuta; in Vajdakuta wohnend/wohnhaft. *1777:* 3. Vajdakuti Jobbágyok [KK; JHbB I, 23].

2. Vajdakután található; din/care se află în Vajdakuta; in Vajdakuta befindlich. *1620/XVIII. sz. eleje:* a Széplaki es Vajdakuti Joszágotskámot ... az két fiamnak adom [SLt Al.

11 P. Horváth János test.]. *1669:* az az … reank maradot Szeplaki Udvarházhely, es ahoz biratot Szeplaki es Vajdakuti portiok, pertinentiak, es jobbagyok … kezünkbeol quoquomodo ki kelnenek es el vetetcodnének [Széplak KK; SLt AJ. 8].

vajdáné I. 1. (többnyire román) uralkodónak/tartomány vezetőjének a felesége; voievodcasă, soție de voievod; Frau des Woiwoden. *1587:* bocsátottuk ezt ez levél mutató fő emberinket Ureka kulcsárt Mirche vajdáné emberével Ivan logofethez [Veress,Doc. III, 96 Petru Vodă Șchiopul Báthory Zsigmondhoz Jászvásárról]. *1618:* Magamnul gondolám, hogy valamit gratificálkodhassam Ráduly vajdánénál; offerálám magamot az tihájának, és annak is, azkivel az asszony Ráduly vajdáné egyek [BTN² 126]. *1653:* a vajdáné compositióra fogá, és meg lőn a transactio és elbocsátá a hadakat a vár aloll. Azután Kemény Janos bémené a vajdánéhoz, a mit végeztek execuálta is mindenben. A vajdáné oda ment, a hova a végzés szerént bocsáták – kincsében is hagytak nálla valami részt | Azután a vajdáné egy falujába levoná magát az országban, hogy ott teleljen [ETA I, 156, 157 NSz]. *1664:* Gligorasko vajda emberének mostani estvén hozzánk érkezésivel Kegyelmed nekünk küldött levelét elvettük … Köszönjük mostani írásunkkal is méltóságos Gróf uram kedves apánk ő kegyelme tudósítását is hasonlóképpen, az vajdáné dolgainak megorvoslásáról való emlékeztetéssel köztük [TML III, 310–1 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1665:* Az vajdáné, kegyelmes Uram, az én kegyelmes uram ő nagysága sok költsége és könyörgése után benn hagyatott [TML III, 442–3 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. *1671:* énis fösztem ennick valot edgy nyáron, mikor az Vajdáné itt vala Vásárhellyen ha vendegét hijuttis [Kvh; HSzjP Catharina Dardás (55) vall.]. *1683:* az vajdáné ő nga penig négy föbocrokkal és ezer emberrel az új klastromban, az melyet az vajda ő nga Bukuresten építtetett, vagyon securitatis causa [EOE XVIII, 175 Ambruster György oláhországi tudósítása]. *1723:* ma Szintén Uram eö kgme fel menvén … a Mlgos Vajdanét köszöntötte … Kgdet azon kéreti a Méltgos Vajdáné mi általlunk … hogy egy inast küldene ki Kghez … megtanittatni minden efféle sütőgetésekre a többi között kürtő kalácsra is; és főként ugyan Csak io Czipo sütésre melyre is igen nagy Szüksége volna a Melgos Vajdánénak [ApLt 5 gr Ferrattiné gr Kálnoki Ágnes Apor Péterné Kálnoki Borbárához a jászvásári vajdai udvarból].

Szk: *moldvai ~. 1595:* 2. Júny … Az Moldwai Waidane Inasat, megyen útan Bethlenben, vitte Deesig Karos Peter 2 loval … f 1 [Kv; Szám. 6/XVIIIa. 65 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. kisbírói tisztséget viselő személy felesége; soție de ajutor de primar; Frau des Gemeindeweibels. *1622:* Az Nagy Kacza Thamas ott Tusnadon lakik uala, az Beczj Palne feoldin az mint Jobbagj ugj szolgallia uala Beczj Palnet, Ki Jeöue az Fejedelem feöldere Kacza Thamas Beczj Palne az Vajdanet megh talala, s megh fogata Kacza Thamast es az fiat Jakabot [BLt 3 Andreas Boczikor de Szeretszegh (40) Vice Judex Regius vall.]. *1664:* 22. Decembris Baló László hívtünknek nekünk írt tudósítását ez órában vettük egyik étekfogónk által, az melyben való több írási között adja értésünkre nyavalyás vajdánénak kézben kéretését [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1665:* A vajdáné megmarad [TML III, 440 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** uralkodó felesége; soție de voievod; Frau des Woiwoden. *1540:* Waydane azzonyomnak mynden eket nylwan megmondek az the k: akarattyabol, ew az thy kegyelmetek zandokat dychere | Azzonyom Waydane azzony Zenth Marthon napyara the k: ygen eremesth Somlyora warya [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1662:* Az Nagyságos Constandin vajdáné Nedele Asszony kért én töllem harmadfélszáz tallér érő pénzt kölcsön, úgymint négyszázötven magyar forintokot, fl. 450 [Veress,Doc XI, 30 Mikes Mihály főkapitány Nedelea fejedelemasszonyhoz].

Szk: *moldvai ~ asszony. 1595:* 5 die 7bris Patohazy Istwan lowat attak volt az Moldoway Vaidane azzoni zakachia alá és mind addig iartak raita, hogy az lowat betegen hoztak meg, es vgian azon niaualiaban el vezet, meg holt … az postasag myatt, azert adatot az tanachi erette f 5 [Kv; Szám. 6/XVI. 23].

2. kisbíró felesége; soție de ajutor de primar; Frau des Gemeindeweibels. *1626:* a Diznokat megh tizedelettek most Marko vajdane Aszonio(m) szamara [A.szőcs SzD; WassLt Lukacz Illies (50) jb vall.]. *1633:* az Diznokatys mellicket megh tizedletet Marko Vajdane Aszoniom az felso soczj hatarban tizedlettek [A.szőcs SzD; WassLt Lukacz Farkas (35) jb vall.]. *1653:* Marko vaidane Azzo(nio)m Bogati Drusina Azzony maga saiat Eös Jozagat kóte Ebeni Lazlone Azzoniom(n)ak vas Judit Azzonnak az Czegei Jozagbeli ki hazasitasert [WassLt].

◊ **Szn.** *1640:* Janos Vaydane [UF I, 692]. *1667:* Néném asszonynak, Vajdáné asszonyomnak [TML IV, 171 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

vajdaság 1. fejedelmi tisztség; demnitate de voievod; Amt des Woiwoden. **Szk:** *~ra választatik. 1653:* 1580 esztendőben Báthori Kristóf erdélyi vajda meghal és mindjárt a fia Báthori Sigmond választatik helyette az vajdaságra, mert akkor Vajdának hívják vala az erdélyi fejedelmeket [ETA I, 39 NSz] * *erdélyi ~ra választatik. 1591:* mikor Somlyay Bathory Istwant az Erdely waydassagra walaztottak annak eleötteys egynehany eztendevwel ytt pokaban lakott Desy Lwkach [Póka MT; SLt AI. 43]. *1592/1609:* Istuan kiralt megh eziak akkor valaztottak volt Erdely vaidasagra [Mezőbánd MT; WassLt Paulus Szep (58) jb vall.]. *1653:* 1576 Menyen lengyel királyságra Báthori István és a báttya Báthori Kristóf választatik erdélyi vajdaságra helyette [ETA I, 35 NSz] * *székely ~. 1620:* szultán Ahmet … tenéked akarta adni az székely vajdaságot. Azért most is azt kévánja az hatalmas császár, hogy vedd fel az székely vajdaságot [BTN² 390–1].

2. uralkodás, fejedelemség; domnie; Regierung, Herrschaft. *1586:* Emlekezunk Erre hogy Lengiel kiralj ö felsege wajdasaga Ideieben A(nn)o 1572 az my keppen vgian ö felsege lewele kymúttattia vgy ment weghez az fenesy zölonek dolga [Kv; TJk IV/1. 566a].

3. vajda által vezetett tartomány/terület; voievodat; Woiwodschaft. *1672:* Duka vajdának eleiben botot, zászlót küldtek vajdaságról és segítséget adtak melléje, hogy az kik rebelláltak volt ellene, azokat megbüntesse [TML VI, 69 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *szerb ~. 1852:* A birodalom más tartományaihoz tartozó katonai kötelezetségüeknek, Magyar, Erdély, Toth, Horvát országokba, a' Temesi bánság és Szerb vajdaságbai (!) át botsáttatása tekintetében, az eddigi szabajszerű el járás további rendelésig meg marad [M.bikal K; RAk 17].

4. román uralkodói tisztség; demnitatea/funcţia de voievod (în voievodate româneşti); Amt des (rumänischen) Woiwoden. *1619:* Az <x> vajdaságot el fogta (!) hadni, főképpen az Startzer uram persvasiójából, minthogy nem azfélc nemzet és religiója is más, nem recipiálnák [BTN[2] 190]. *1657:* 1638 összel csmét reá indula Lupul Mátéra haddal, hogy elvegye vajdaságát, melyet az porta is megadott volt [KemÖn. 187]. *1662:* Aga Máté vajdasága [SKr 142].

Szk: *a ~ engedtetik vkinek. 1662:* a fejedelem consensusával Mikes Mihály által Stepán Vajdánál mindaddig munkálódék ... hogy a vajdaság most Constandinnak engedtessék; Stepán is minden boérságit, jószágit birhassa [SKr 512] * *~ot szollicitál. 1655:* Szegény Udriste vram fia felöl oly hírt hintegettek már itt, hogy vajdaságot akarna sollicitálni [RákDiplÖ 270 Petrus Budai a fej-hez Konstantinápolyból] * *~ra emel. 1662:* Egy Heriza Vornik nevü főboér ... ki a királyorai bánságot is viselvén ... az tehetős gazdag boéris volna, már a vajdaságrul is gondolkodnék, hogy az jó fautorok volna, az vajdaságra emelni azt akarják vala [SKr 335] * *~ra (ki)hoz. 1672:* Az havasalföldi vajdát bevitték az portára, de kit hoznak vajdaságra, nem tudatik [TML VI, 36 Naláczi István Teleki Mihályhoz] | Az havasalföldi boérokat az portán mind megfogták s Grigoraskót hozzák ki vajdaságra [TML VI, 77 Székely László Teleki Mihályhoz] * *havasalföldi ~. 1653:* Azt hírdették felölle, hogy a budai vezérrel, sőt a portával is tractált volna azon, hogy az erdélyi fejedelemséget ha ő elvehéti, engedje meg a porta, és a fiának a havasalföldi vajdaságot, úgy, hogy mind a három ország légyen övé [ETA I, 157 NSz] * *moldvai ~. 1619:* Bizony csak egy kicsiden múlék, hogy Alexander nem kapá el az moldovai vajdaságot [BTN[2] 217]. *1639:* A moldai vajdaságot is az míg birom, minden esztendőben ő nagyságát egyszer, egyszer bécsületes fő bojér követem által köszöntvén, fejedelmi ajándékimmal meglátogatom [TMÁO III, 35 Bazil vajda Rákóczyhoz].

5. kisbírói tisztség; funcţie de ajutor de primar; Amt des Gemeindeweibels. **Szk:** *~ot visel. 1750:* Tudgyać ă Tanú ... Hogy Mároni Pap Mihaly ... Bánffi Sigmond Uram cö Nga Nagy Falusi Jószágának Udvari Major birája, nem csak mostan, miólta Tisztartó nélkül folytattya ă ... Földes Ura Oeconomiáját, hanem eleitöl fogva miolta Vajdaságot s Biroságot visel, ă Jobbágyokat és sellereket, fizetésért és ajandékért, a Tit. Mlgos Ura, rendes szolgálattyából el nem hadta, kedvezés és barattság nélkül a szolgálatra egy aránt el hajtotta? [Ság; Told. 3 vk] * *udvari ~. 1793:* Serbán Mojsza ... fiával Serbán Péterrel eggyütt ... hol vintzellérségével, hol Udvari Vajdaságával szolgálta cö Ngát [Szilágycseh; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.] | Kávási Udvarában cö Ngának lako egy nem tudom jol Vajda é vagy egyéb rendbeli ember az Atyámat el Kalátsolta a Néhai Báronál, hogy ez Atyám Jobbagya volna a Báronak, melly szerént ezen ki kalátsalás mellett Kávásón[a] jártában az Attyámat el fogatta a Néhai Báro, és kevés ideig Tömlötöztetteis és onnan ollyan moddal kezességen kieresztette, hogy cö Ngat nem tenyérrel sem ökörrel, egy szóval nem Rabotával, hanem Udvari Vajdasággal Jobbágy modon szolgálja [Kémer Sz; TKhf 13/34 Anutza Sorbán cons. providi Ioannis Tyivorán (37) vall. – [a]Érkávás (Sz)].

6. cigányfejedelemség; funcţia de voievod al ţiganilor; Amt des Zigeunerhauptmannes. *1677:* Vitézlö Vallon Péternek éltéig meg-engedtetet birása, azon Czigányok Vajdaságának Tisztinek szokat jövedelmével edgyüt ... de rajta kivül, soha in perpetuum többé azon Czigányok Vajdaságának Tiszti fel ne vétettessék [AC 139–40]. *1736:* egy pár pistoly volt Groff Ur(am) szolgainál; azzal oltalmazták magokat, úgy menekedtek meg a' Cziganyok keziböl, és osztán azon potentiariuskodásért meg fogatta Gróff Teleki Samuel Uram, és Facsi czigány, minthogy magának vendicálta a' Regius Fiscus vajdaságát minden sátor Czigánytól ígért egy sertést békességb(en) [Hosszúfalu Szt; TKl Fet Gligoric (42) jb vall.].

Szk: *~ra választ. 1621:* Chigan Istua(n) Vaydat vyabba(n) valaztva(n) co kgk Tanachiul az Vaydasaghra, co kgmek paranchiolattiabol atta(m) neky az regi szokas szerent f – d 50 [Kv; Szám. 15b/XI. 283].

vajdáskodik kisbírói tisztséget lát el; a îndeplini funcţia de ajutor de primar; Amt des Gemeindeweibels bekleiden. *1765:* En Korki Gabor az Atyámtol hallotam kiis sok ideig vajdaskodott Hogy Horváth Fiaival a szokás szerént Sokszor el bogarasztak, de mikor öket elé szeresztette Szo fogado Jobbagyok voltak [Gyeke K; Ks 5. XI. 10 Korki Gábor (46) jb vall.].

vajdaszegi a Vajdaszeg (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdaszeg/Gura Arieşului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdaszeg: Vajdaszegen lakó; din/care locuieşte la Vajdaszeg; in Vajdaszeg wohnend/wohnhaft. *1749:* in Anno p(rac)terito 1725 Néhai Mlgs Groff Széki Teleki Pal Ur Nemes Kővár vidéki Szakatura nevü Falubol el szöböt és Nemes Torda V(á)r(me)gy(é)ben Vajdaszegen az olá Eklésia földin meg telepedett Providus Buzura Farkas alias Marosan Ursz nevü örökös Jobbágyát ugyan a meg irt Ekklésia földin lakott több Attyafiaival eggyütt, törvényesen honorabilis Popa Marktól és Néhai Popa Nyikulájtól akkori Vajdaszegi Popáktol repetáltatta [TKl]. *1752:* Vajdaszegi Unitus Parochus Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik az Mgs Ur ... meg ismerni [Nsz; TKl br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz].

Szn. *1701:* Vajdaszeghi János [DobLev. I/55].

vajdaszentiványi a Vajdaszentivány (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajdaszentivány/Voivodeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vajdaszentivány/Johannisdorf: **1.** Vajdaszentivényon lakó; din/care locuieşte la Vajdaszentivány; in Vajdaszentivány wohnend/wohnhaft. **Szn.** *1639:* vajda Szent Juany Szabo al(ia)s Fekete Janosne Czichriny (!) Katha Azony [Szászcegő SzD; Borb. I Daniel Deakne Sore barbara Azony (50) ns vall. Franciscu Giercö Vice iudex nobiliu(m) in Co(mi)t(a)tu Dobocen(si) keze írásával].

2. Vajdaszentiványhoz tartozó; din/care apartine de Vajdaszentivány; zu Vajdaszentivány gehörig. *1645:* gyültünk volna ... Farago András ur(am) azon Vajda Szent Iváni határon epittetett malmának gattya oculálására [BálLt 51].

vájdemine jajgatás: jaj nekem; vaiet: vai de mine; Jammer: weh mir. *1723:* én a lovakat helyheztetém el azonb(an) hallok nagy puffogást vajdeminét, bé fórdulék a G. Mätyäs háza fölében, hät egy fával veri Nemasagai ur(am) mint lehet Luka Illyet [M.hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.].

vajdézma adó fejében beszolgáltatott vaj; dijmă de unt; Buttersteuer. *1700:* Polyena ... Proventus. Pasit, tized, czöszi,

tavaszi dézmája, vaj dezma, stronghа per omnia, ut in Szent Miklós [Maksay,Urb. 579].

vajha bár, bár csak; măcar (de-ar fi); wenn (nur). *1592:* Catus: Peterdi Balas leanie vallia: Lattam hogi Meggiesj Boldisarne az leginniel chokoltak egimast: Es az legini ezt mondotta, oh edes zep aiakam vay ha el zakaztathatnalak [Kv; TJk V/1. 270]. *1656:* vajha bizonyost értheteék és ja Kegyelmeddel nyelvvel szólhatnék [TML I, 56 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1658/1741:* jaj te néked Tasnád ... Vajha épülésed valaha láthatnád méltán Istenedet érte imádhatnád [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János, Historia]. *1661:* Vajha most bár csak két óráig beszélhetnék veled, édes lelkem [TML II, 183 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* az elöljárók ... vajha nem paransolatjokkal s büntetésekkel is ... ők vonták nagyobb részént a lelki fertőbe a kezek alatt levőket [SKr 714] | Vajha, édes Teleki, szívemet megmutathatnám Kegyelmednek, úgy tetszik könnyebülnék [TML II, 247 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Vajha most ő nagysága Szamos Újvárattt volna, vagy hamar oda jöne s az urakat oda hivatná [TML VII, 472–3 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1706:* Vajha békesség <lenne>, és nagyobb háborúság ne követné ez armistitiumot [Kv; KvE 246 VBGy]. *1736 u.:* Vajha most élne, volna nekem is földi gyámolom, sokféle nyomorúságaim, kárvallásaim között segítőm [MetTrCs 482]. *1743:* Vajda édes Mgos Ur(am) a' Cicero ikesen szollásával vagy pedig az Orpheus köveket fakat demúlcéáló persvasiójával birhatnék ... de az illyen simplex Créatura mint én vagyok kúnyoralni sem tud hathatos képpen [A.cserináton Hsz; ApLt 5 id. Cserei János Apor Józsefhez]. *1771 k.:* mind ezekben ha az Isten hathatoson meg nem vigasztal egészszen elis fogyok, s elis hervadok, vajha immár minek utánna ez az Ház suo modo tőllem el vétetett, vagy mondom ettől az Háztol el estem az Isten adna égy Jo és nyugodalmos Házot és hajlékot akár a földőn, akár a' földbe [Kv; Pk 2 Pákei Mózes lev.]. *1801:* vajha ne adgyan mélto kedvetlenségre okot [Kv; BfN I. gr. Kemény Sámuel lev.]. *1803:* Az idő rövid reám valo nézt – vajha meg nyerhetném hogy Oráim addig nyúlnanak mig Kedves Sogor Uramot a' Kedves Hugammal meg edgyszer Házomnál meg láthatnám [M.dellő TA; DobLev. IV/868].

vájhat szerezhet; a putea obține; erwerben können/dürfen. *1664:* az Kapi uram dolgáról ne felejtkezzék el Kegyelmed, talám valamit vájhat Kegyelmed rajta [TML III, 38 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan <ma> is voltam a királybírónál a húgomasszony dolgában, de keveset efficiálhaték, mert nem vájhatánk pénzt rajta a Bethlen László pénzének interessében [WIN I, 308]. *1710:* kültem Almási Uramat az Tisza mellé Lökre és Ladányban, ha valami gabonát vájhatna rajtok [SzZs TT 1891. 279].

vájkál turkál; a scotoci; herumwühlen. *1763:* Portőrő Jankó a' Szemérem Testinál vájkálta, csokolták, ölelgették égymást [Kv; TJk XVII/2. 131 Borbara Ambrus consortis Francisci Banyai vall.]. *1804:* Az Szkufájna Nevezetű Uraság kaszállojában ... az a rész az idénnis kaszálatlan maradott, hanem a Tövis között imit Amot Némely Szegény Ember szokot Vájkálni [Sóakna MT; Born. G. IX. 1 Oltyán Szánduly (60) vall.].

vajkéregető katonák számára vajat gyűjtögető személy; persoană oficială care colectează unt pentru militari; Amtsperson, die für Soldaten Butter sammelt. *1662:* a tábornak ottléte alatt ... a város tisztviselői alig győzhetnék őket betölteni ... naponként való friss konyhájok s asztalokra mindezeknek, de azonkívül is Isten tudná megmondani mennyi szüntelen jövő-menő bor-, kenyér-, sajt-, méz-, vajkéregetőknek kedvek töltése mennyi summa költségbe került vala [SKr 571].

Vö. a *borkéregető, kenyérkéregető, kéregető, mézkéregető* és *sajtkéregető* címszókkal.

vajkeverő vaj keverésére használt eszköz; unealtă folosită la prepararea untului; Butterrüher. *1714:* Vaj keverő fl 15 [Kv; Pk 6].

vajki nagyon; foarte (bine); sehr. *1573:* Anna Boneiday Gergelne hity vtan vallia hogy ... Ieo oda Kapa Mihalneis Mond Keresturinak, Az myt leltel magadnak nekem semy bwnem benne, twdod Ez eleotis myh esset az en hazamnal te raytad Mond Kerestury En Nem twdom, Mond az azzonj vay ky Iol twdod, Ezzel ely Ment onnath [Kv; TJk III/3. 56–7]. *1619:* Vajki jól tudom, hogy sokkal több rosszat szól az urad énfelőlem. De akármit mondjunk mi ketten, de mi sótkenyeret öttünk együtt, soha én azt el nem felejtem | Oh, Uram, vajki sokat hallok s értek én itt magoktól azféle emberektől, nem valami vulgaris famából [BTN[2] 188, 223]. *1639:* az teőb sok beszedi közöt mondotta eztis, hogi vaj ki jol tudgja Szekely Istua(n) az Felesegenek minden dolgatt [Mv; MvLt 291. 176a]. *1657:* Vala egy Haller Gábor öcsém, ki ... sokszor kért, hogy magammal elvigyem afféle helyre; mondám néki: Vajki jó álmokat kell ... afféle állapotban elmulatni, és lóháton is ízes fogna lenni az álom, ha kaphatna, melyet lehetetlennek mond vala, hogy ő lóháton elalhatnék [KemÖn. 260–1]. *1659:* Írod, Diószeginé asszonyom dolgára gondod lészen. Az is jó, Fiam, de végben is kellene már vinni valamit benne, mert vajki nehéz az árvának várni [TML I, 342 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1673:* Ó ki gonosz az világ, vajki sokan mosolyognak az ember szemébe, kik nem mind sincerus baráti [TML VI, 421 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kegyelmedet kérem, tudósítson; azonban az én dolgomról se felejtkezzék, mert vajki gyakran jut a nekem eszemben [TML VII, 102 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* bánnám, ha az tíz szőnyegnek s az kocsinak az árát holtom után az feleségemen keresné; mert tudja Kegyelmed uram, vajki rigulyások néha az székelyek [TML VII, 442 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Azonban ha mi oly szükséges dolgai lesznek, engem idejé tudósítson, mert vajki sok alkalmatlanságom van nekem [TML VIII, 59 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1778:* Öcsém Uramis irhatna vagy edgyikének vagy másikának; de kiváltképpen a Nagy Aszszony ő Nganak, a kiis vaj ki nagy szünteleni gondolkozásokkal emlegetesekkel s Istenhez valo fohászkodásokkal van Öcsem Uram iránt [Kv; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

vajkos szivájkos/szivájos; cleios, clisos, lipicios; klebrig. *1820:* a' vajkos agyagban gödrös ut formálodván [Dés; DLt]. *1845:* A vizi malomnál gát köttetett, vájkos föld hordatott a' siliphez és homlittatott [Kékes SzD; WLt].

vajköpülő I. *fn* putinei, putinică; Buttermaschine, Karn. *1591:* Vay kepwllèo I [Kv; AggmLt A. 53]. *1594:* A Kraznai Maior haznal ... Vaj keöpeölèö vagjon No. I [Kraszna Sz; UC 78/7]. *1656:* Vay keöpellöt altalagocska hozza valo vas

eszkeözevel es feöld teöleserevel edgyütt nro. 2 [UF II, 178]. *1724:* Egy vaj küpülö [Koronka MT; Told. 29/12]. *1728:* A Koltsár avagy élés haz … egy Vaj küpöllö [Aranykút K; Ks 55/73 Petki Dávid inv.]. *1741:* Vaj küpüllö 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsági Benedekné Beszprényi Orsolya lelt.]. *1745:* Vaj küpüllö nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1753:* Vaj küpülö Nrö 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. C. 11]. *1797:* Egy vaj köpülö [DobLev. IV/775]. *XVIII. sz. vége:* egy vaj küpüllö [MNy XXXVIII, 385].

II. *mn* vaj köpülésére használt; care este folosit la prepararea untului; für Butterung benutzt. *1679:* Vay Kopüllö hoszszu Vanna nro 3 [Uzdisztpéter K; TLt 116 Bajomi János inv.]. *1816:* Egy otska Vaj küpüllö hosszu edeny | Egy Vaj küpüllö forgo masina [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Kristina conser.].

vajlik jajgat; a se văita/văicări; jammern. *1630:* hallam az Jajdulastis hogj kialt vala, vajlot az olah de en nem latta(m) hogj ütcötte volna [Mv; MvLt 290. 200a].

vajlogat, vajologat jajgat; a se văita/văicări; jammern. *1630:* hallani hogi igen kezde supogni az olah kezde vaylogatni es toluait kialtani | hallam hogy vajologat vala az olah … oda megiek az toluai kialtasra mert ne tala(n)tam az reszegh kuruak megh eolik az szegeni Embert | Aztis hallam hogi az veres keozbe az olah vajlógat es toluait kialt vala [Mv; MvLt 290. 201a, 201b]. *1677:* Hallam egy olykor egh ala Gyermek vajlogat vala annak utanna ugh hallok megh hogy az Roman Fia volt [Pálos NK; Ks N. 11].

vajmi 1. valami, egynéhány; nişte; etwas, einige. *1670:* Oh édes Komám, vajmi szép dolgokat hallasz az véghelyben valókrúl tűlem, ha bemegyek, egyéb újságokat is … Vajmi kevesset is sokall az ember az erszényéből kiadni [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1673:* De oh lelkem Uram, vajmi némelyek magokról itílnek másokat is [TML VI, 431 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1676:* Uram jovallanám a dolgot, mert vajmi bűnömbe is jár, Uram, nekem ez, kit Kegyelmed meggondolhat [TML VII, 131 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. nagyon; foarte; sehr. *1661:* vajmi gyakran jut eszemben az Ilona asszony látása | Édes Feleségem, vajmi sokat kell embernek ilyen állapotokban türni [TML II, 46, 123 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1665:* Ha lehetne, Décsei uramat kellene Kővárba vinni, csak illendő fizetése lenne, nem hiszem, el ne jöne … Vajmi jó pap az! [TML III, 408 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1670:* vajmi csudálatos természetűek ők [TML V, 367 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Oh, lelkem Uram, vajmi sok az én szenvedésem, de az miket olyaktól szenvedek, az kiktől jót egyéb aránt is nem várok, könnyebb [TML VI, 223 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1679:* Egyébaránt is az közjóval együtt dolgainak jobb karban való állásáért vajmi sokat szokott az ördög embereknek ígírni, de ritkán adhatja meg, mikor kivánt végére viszi is, kárhozat szokott jutalma lenni [TML VIII, 513 Teleki Mihály Lónyai Annához].

vajmosó vaj készítésekor használt; care este folosit la prepararea untului; bei Butterzubereitung gebraucht. **Szk:** ~ *cseber. 1780:* Mosogato Cseber 2. Vaj moso Cseber 1 [Bethlen SzD; BK].

vajnemű vajas készítmény; produs/preparat cu unt; mit Butter bereitet. *1748:* Fazék, Tál, Tángyér és Vaj nemű [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95].

vájó '?' **Szn.** *1681:* Vajo N. András [Utl].

Hn. *1804:* Az Eperjes óldalon a' Vájó rét egeszszen kaszálo [Szilágysomlyó; EHA].

vajolai a Vajola (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vajola/Uila; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vaiola/Weilau: Vajolán levő/található; din/care se află la Vajola; in Vajola befindlich. *1749:* azon Vajolai és Kis Sajói malombéli Részből ugy tudom s, úgy hallattam hogy … Toroczkai Kristina Aszszony a Vajalaiakat a Kis Sajoiak Praesentiajakb(an) és tudtakra fizette ki és Convenialt véllek [Kissajó BN; BLt Danyila Pásk (50) jb vall.].

vajon oare; ob … (wohl). *1567:* Magdalena Benedicti Balog Helena Antony Kis iur(atae) fassae sunt … audissent dictum ab uscore demetry barla vallyon melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi gondja az en ffiammal az en gyermekemmel [Kv; TJk III/1. 82]. *1662:* az uraknak kinekkinek értéke szerént csak maga jószágabul is tíz-húsz fegyveres embert beküldeni valljon mit teszen vala? Őfelségének is … valljon abból micsoda injúriája, bosszúja, kára következhetik vala? Valljon inkább egész Magyarországnak s a keresztyénségnek is … annak megoltalmazása nem javára szolgál vala-e? [SKr 67–8]. *1679:* Mikor Daczo Urammal az Halakkal bé mentünk azt kerdé edgy Szász hová megyen Kglmetek felelék Fogarasban s monda vallyon bé bocsattyákc Kglmeteket [Fog.; Törzs. Liter(atus) alias Bibarczfalvi (34) ns vall.]. *1696:* az Paterek Barany pásztorát kerdém vallyon hova járt Kovács János [Mikháza MT; Berz. 17/XII]. *1765:* az administralando Contributio pénzt … az hűtősök előtt ujra ismég meg szamlaltuk azért, hogy vallyon a Commissárius előtt valo szamlálás nem esett é hibáson [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 25]. *1775:* mellyik Nagyobb dolog, vallyan osztotlan kőz földet edgyik atyafi hire nélkül el Cserélni, vagy penig egy Kis Terrenumotskát, ugyan a Kőz földből sine praejudicio usurpalni? [Msz; Told. 19/65]. *1776:* ki volt az a' ki meg értvén … Groff Lázár Urffi ő Nga által lett el jedzését Groff Kornis Anna Kis Aszszonynak; hogy azonnal Kóródra ki siessen? Azon Személly hová szállott, és kínél mulatozott ottan … vallyon nem valami Atyafiságnak Szine alatté? vagy hogy már az el mátkásított Kis Aszszont maga részére el tsábittaná? [Nsz; GyL]. *1784:* Vallyon a mely ház fedél alatt vagy teleken ket három gazdais lakik, külső örökszegei azok(na)k vadnak e különösön ele engedendők (!) az mellyek tsak az ő házát illetnek [Torockó; TLev. 4/9. 13a]. *1793:* az Exponens Uram kapuja előtt meg állottam s onnan kandikoltam bé az udvarra, hogy vallyon már mi lesz a' lármából [Dés; DLt]. *1802:* valjan … mi okbol nem osztoztanak a' Leányak a' Fiuval, avagy a' Fiu a' Leanyakat nem fizette é ki az Léányakat illető jókbol [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1833:* kérdé töllem, hogy valljon a' Huszárok Gidofalvárol el bomlottaké [Angyalos Hsz; HSzjP Pető Péter (52) Angyalosi Gyalog katona vall.]. *1894:* Hallod, nagysás úr! Ezt igazítsd el, ha vajon megkapod-e ezt a levelet [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vájott, vájt ásott, mélyített; săpat, cu adînciturі; gegraben, vertieft. *1680:* ezen Pitvarban egj Paraszt Pad Szék, az közepi valu formára vájot ugjan ott egy katlan, mellybe mo-

sogatásra valo vizet szoktak mellegiteni [A.porumbák F; ALt. Inv. 17].

Hn. *1661/1813:* a Vájatkö Felett (sz) [Kide K; BHn 86]. *1682:* A' Vaiott kö alatt [Kide K; BHn 87]. *1717:* A Vájt utnal (sz, k) [Kéntelke SzD; EHA]. *1734:* A Vájót kút alatt (sz) [Kide K; BHn 89]. *1743/XIX. sz. eleje:* A vájott kö tetején (sz) [Kide K; BHn 90]. *1812:* A Vájot kő felett v. a Széles oldalon (sz) [Kide K; BHn 99]. *1825:* Vajott könél [Kide K; BHn 100].

vajtartó vaj tartására/tárolására használt; folosit pentru păstrarea/depozitarea untului; zur Speicherung des Butters gebraucht. *1656:* Innet az kamararol mennek be teghlabol rakott het lepcsös gradicson, az tej es vaj tarto pinczere [UF II, 178]. *1679:* Vajtarto kicsiny vanna nro 2 | Vaj tarto két fülü vanna nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63, 94]. *1748:* Vaj, és méz tarto Desátska [Koronka MT; Told. 11/95].

vajtikó mérőedény, malomban vámoláskor használt edény; mertic; Messgefäß, benutzt in den Mühlen, bei Verzollung. *1685 e.:* Ebben vadnak. Vas abroncsos vajtiko Nrö 1 [Borberek AF; MvKLev. 22]. *1728:* a meg irt Pitvarba talaltatot négy Szoro Lapát, egy Vajtiko, két merö veka [Aranykút K; Ks 55/73]. *1753:* Mérö Veka Nro 4 Vajtyiko vagyis fuka vas nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1815:* A Malomhoz tartozo Eszközök ... Egy régi véka és egy hasonlo vajtiko [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 238].

vajtokló, vajtokó vajtikó, vatyikó; mertic; Messgefäß. *1587:* veottem egy waytokat az Malomhoz f – d 2 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 4]. *1591:* Az Malomban[a] vagion Kcó wago chakany IIII. Buza hordo cheber III. Kad vagion I. Mercze 1. Vaithoklo 1 | A Nadas patakan vagion egi ket kerekw Malom ... Vagion cheber, Merce es Vaitoklo Vadnak chiakaniokis [Kv; AggmLt A. 53. – [a]A Szamoson levőben]. *1694:* talaltunk egy malmot az Lapos Vizén ... mérö veka egy, Vajtokois egy | va(gyo)n az malomb(an) merö veka nr. 2 Vajtoko 1. Kövago Csakany harom [Kővár; JHb lelt.]. *1717:* Malom ... Négy jo zaros lakatos szuszék ... Vajtoka kettö. Csákányok: Hegyes 2. Lapos 3 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 11].

vajúdás *átv.* frămîntare; sich plagen, sich abmartern. *1879:* A pap most nem a mi gyönyörüségünk felől gondolkozik, hanem szénában, sarjúban él, meg nagy csizmában, meg házassági vajúdásokban [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vajúdik, vajúszik 1. szülési fájdalmakat szenved; a avea dureri de facere; Geburtswehen/Geburtsschmerzen haben. *1676:* Augusztus 5. Estve Vatsora uta(n) kezdet Felesege(m) vajunni elsö gyer(mek)kel 7. Hajnalra szabaditotta meg l(ste)n [PatN 13a]. *1724:* Rusz alias Haffrik Mihály felöl azt tudom mondani, hogy midön az Annyát ... el hozák Bethlen váráb(a) a Tömlöczben, én akkor Bethleni Darabant volta(m) és nagj hasuan bé veték a Tömlöczb(e) egjszer vajudni kezde üdövel és ki vevék a Tömlöczbül és egj bástya alatt szülte ... Mihállyt [Kiskájon SzD; BK. Ollár Iuon (80) jb vall.].

2. gyötrödik, kínlódik, vívódik; a se frămînta/chinui; sich grämen/quälen. *1656:* itt közönséges hír az én kegyelmes uram lengyel királyságra való indulása és hogy én még vajuszom az kegyelmed szolgálatjára [TML I, 212 Bonis Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1665:* Hitesse el ö felsége s Nagyságod is magával, hogy ha az mi adónk le nem szállíttatik, határunk jó rendben nem hozatik, minket nem élni, hanem csak vajudni is egy-két esztendö alatt is ne reméljenek [TML III, 428 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] | Én élek s vajuszom itt az sok viz közt még az Kegyelmed szolgálatjára egészségben, melyet Kegyelmednek is kívánok [TML III, 451 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1706:* En is regh vajuszom, az idegben madarak sok nyomorgatasok közöt [Nyárádsztbenedek MT; DLev. 2]. *1881:* Keveset termelsz – de utánajársz, s mindig van magja, amit mondsz. Napilapban átfut rajta az olvasó szeme. A lelkéig nem is ér a gondolat, melyen te vajúdtál [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vajudt vánnyadt, megviselt, beteges; slab, epuizat, istovit; kränklich. *1602:* Vicze Georgy kis kapusy biro ... vallia Amely tehenet ez felperesteol kerestenek az Nadassy olahok ... az Vasarhelyek az keorcosfeoy rethen talatak (!) vala igen vajwt (!) marha vala, ott minallonkis hyrre teottek es mind ott az keorniekben ky kialtattak, nem p(rac)dalt marha volt azoknal [Kv; TJk VI/1. 625]. *1724:* a Menyem kérdette Etseditöl, Talám Etsedi Ur(am), enni sém ád kglmetek a Cselédnek, h(ogy) ollyan Sárgák és vajuttak, melyre Etsedi monda: bizony kéntelen vélc, hogy Sárga legyen, mert van néki dolga mivel minden éjjel Pekrivel hál [M.királyfva KK; BK. Szász Péterné (53) jb vall.].

Sz. *1724:* (Pekri Ferencnek) Ezen kivül völt még egy Szolgálója az el múlt esztend(ö)b(en) Radnóti Susi, ki is Sárga Vajutt volt mint a viasz [Náznánfva MT; BK].

vajuł vajúdik; a avea dureri de facere; Geburtswehen/Geburtsschmerzen haben. *1701:* Az 1701. esztendö örvendetes ajándékkal köszön be. 9 Januarii. Délután két órakor kezd vajulni kedves feleségem, azon éjszaka két órakor hoz a világra fiat [Kv; KvE 241 VBGy].

vajuszás szülés; naştere; Geburt. *1731:* Vajuszáskor penig, jollehet az A(ctor)nak semmi dolga nem volt másként ott, mégis az ablak alá ment iteratis vicibus halgatozni; sött a gyermek születésekor be is hivattatván az udvarra bé ment [Kv; TJk XV/9. 12].

vajverö 1. vaj köpülésére használt; care este folosit la prepararea untului; zum Buttern gebraucht. **Szk:** ~ *deberke. 1765:* Egy vaj verö Deberke [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49-9. 7] * ~ *dézsa. 1744:* Edgy nagy vaj verö désa [Szentdemeter U; LLt Fasc. 37]. *1749:* Vaj Verö Desa 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1761:* Vaj verö Desa Nr 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 18]. *1776:* Vajverö Desa Nro 1 [Mezösámsond MT; Berz. 17]. *1817:* Egy vaj verö désa 9 xr [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1832:* Egy hosszu vaj vero Désa [Sáromberke MT; TSb 26]. *1849:* Egy vajverö Désa [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ *dézsácska. 1788:* Egy vaj verö Désatska [Mv; TSb 47].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vajköpülö; bătător, uncaltă (de bucătărie) cu care se bate laptele prins în putinei, ca să se aleagă untul; Buttermaschine, Karn. *1741:* Vaj verö 1 [Mezösályi TA; Ks 7. XVII. 20]. *1744:* Medenczék vajverök borittok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1780:* Vaj verö 1 [Bethlen SzD; BK]. *1819:* egy vaj vero [Baca SzD; TSb 6].

vajvétel (adóként befizetett) vaj beszedése; preluarea untului (care se predă); Einnehmen des Butters als Steuer. *1596:* Vay vetel ... veöttem ... Bosi Demien peterneteöl egi cöregh sajtarral f – d 58 [Kv; Szám. 6/XXIX. 156 Bachi Tamás sp kezével].

vajvoda cigányvajda; voievod (al ţiganilor); Zigeunerhauptmann. *1761:* Io Kiruján Sztán Vajvoda, 2dus Gimbéj Csertsa 3us Gutá Petru, 4tus Muntyán Jion, 5tus Furduj Gyorgy Kamárahoz (!) tartozo Csertesen, és Gyogyon lako banjasz Czigányok [H; Ks 72. I. 27].

vajvodális fejedelmi ember/megbízott, fejedelmi képviselő; împuternicitul voievodului; Beauftragte des Woiwods. *1589:* Alkwanak igy meg; hogy mind két feleól, két két Attyokfyat foggianak egy bizonios napon kik az lewelekhez érchyenek, es ha mit adiudicalnak tehat mind eggik fél es maas fél tartozanak az zerintht meg maradnya, es vgyan(n) akor az Vaiuodalisok, az zenttjwany réz Jozagot, es az Zokolitis fel ozzak az Sententia tártása zerént [Kisbudak BN; BfN 76/16]. *1596:* Az Bizonysagok ... Vaiuodalisok voltak [UszT 11/25]. *1630:* Borsay gaspar nemes szemeli es ueres egi hazon lako Zilagy Janos doboka uarmegienek egik vice szolga biray (!) kikuagiunk ez dologban uayuodalisog (!) [TSb 21].

vak I. *mn* **1.** nem látó, világtalan; orb, nevăzător; blind. **A.** emberre von.; referitor la oameni; bezüglich auf Menschen. *1592:* 27 die Nouemb(ris) Kanta Mihaly vyzi Vrünk wok Doctoratt Postan 6 Loûan Tordarah f 1 d 50 [Kv; Szám. XIV/5. 298 Eppel Péter sp kezével]. *1640:* Many Bolyo ... vak kuldus [Sinka F; UC 14/48. 38] | Juvon Plese p. h. Megh holt deficialt edgy szegeni vak aszszoni lakik benne [UF I, 731]. *1646:* Az Geörgeny tökeletlen vak Zabadosis erkezek [Mv; MvLt AAll. 6]. *1710:* mivel hóhér nem vala, egy hitván vak cigányt hívata fel s azt megrészegítvén s megajándékozván, rávevé, hogy elüsse a fejit az úrnak [CsH 121]. *1710 k.:* Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben síró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacskára, reggel évő gyermekfejedelmekre veted vala az ő koronáját [BIm. 1040]. *1724:* Hallottam e néhány napokban hogy a vak Nemetné jártas Pekri Uramhoz [M.királyfva KK; BK. Húszár Péterné (23) jb vall.]. *1776:* Ezen írást ennek a hamislelkü vak Patakinak a markába nyomván, ő nem látta, hanem vette észre, hogy valami papirosat tettek a kezibe, elolvastatja a magam procuratorommal Magyari Mihály Urammal [RettE 366–7]. *1778:* Emlékezem rea hogy meg vakult volt Etsken András, s holtig vak volt, sokszor én magam is vezettem haza az maga házához [Albis Hsz; BLev.]. *1837:* Jo Szivü barattságánál fogva küldőm Szekerem az ígért tőrökbuza után, küldök egy vak embert is a' ki fejtse, nagyon jo fejtő nállam is mikor volt sokat fejtett [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/844 Kassai F. Mihály ügyv. lev.].

Szn. *1453:* Martinus Wak [Kv; TT 1882. 538]. *1536:* Georgius Vak [MNy XI, 84]. *1614:* Vak Demeter zs [Szentábrahám U; BethU 176] | Vak Peter jb [Lemhény Hsz; BethU 340]. *1637:* maga Cziganya Vak Száva [Noszoly SzD; WassLt Pasztor Thamas (36) jb vall.]. *1843:* Vak Botytyán Mihállyt [Bágyon TA; KLev. Vintzellér Simon (70) disunitus vall.] | Vak Bottyánné [Bágyon TA; KLev. Kis Mártonné (50) özv. vall.].

B. állatokra von.; referitor la animale; bezüglich auf Tiere. *1599:* Egy kewes ideö mulwa ieö wolt egy ember egy lowu Zano(n) ... azt az paptol cherelt paripat az Czigany neki ada, eö esmegh az Cigannak ezt a pey lowat wakot [UszT 15/190]. *1604:* tudom hogy Lörinch Gergely mjrizlotol egy Deres Zörw Jramo Louat hozot uala ... a kor az vak lo uolt [UszT 17/55 Bott Fere(n)cz Dan faluj Libertin(us) sicul(us) vall.]. *1617:* ket lovamot loptak el az Eggyik Egy Barna vak paripa, a massyk egy pey zeorw kancha [HSzj *barna* al.]. *1731:* Az Mely kancza lovat mond István ur(am), hogy vak az bizony Mostis vak minthogy inkább hiszem hogy mindetig azis leszsz [Gycke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1757:* Egi fel álló bogár szarvu fako 6. est(en)dös most vak ökör borjával [Pusztasztmiklós K/Torda; Berz. 3. 1/9]. *1768:* ezen vak kantzát mellynek el esküvésére Gelentzére tavally le kivának, azon kantzanak ismérem mellyet egyszer vagy kétszer Dobresz alatt láttam [Bereck Hsz; SzentkGy Gotsmán Kosztán (30) zs vall. Jos. Szörtsei kezével]. *1793:* ez Vak Esztendős Borjut le uttettem hibáztam meg vallom de nem egyébb okbol, hanem kénteleségből, vgy hogy ha ez nem lett volna, én bizony Idegenytőlis vettem volna illyen szükségben [Kályán K; JF 36/316 Vég Mihály pref. lev.]. *1796:* egj Deres szörü Kantzaja, Barna pej szopo Csikojával egjütt, és egj szürke szőrü, a jobb szemével vak Kantza Lovai gonoszul el Károsodtanak volna [KLev.]. *1801:* egy igen setét pej kisded Kantza, turos hátu a' bal szemivel vak [Dés; DLt nyomt. kl]. *1849:* Tiszta pej ló jobb szemével vak [Kvh; CsS].

2. megfeketedett; înnegrit, devenit negru; verschwarzen. *1807:* Fekete Miklos, mint egy 35. Esztendős ... a' körmei a' kezén mind vakok [DLt 616 nyomt. kl].

3. *átv.* nem tudja, vagy nem akarja felismerni a helyzetet, nem megértő; orb, care nu vede, nu receptionează în mod corect situaţia în care se află; blind, wer die Sachlage nicht überschauen kann. *1632:* Tudom azt is, hogy ecer az magunk házunknál lakunk vala, Baranya Szabó Tamás is ott vala. Mondá Szabó Tamás, hogy bizony vak vagy te, Szabó Mihály [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1662:* Ő felsége minden assecuratioiban igazit váczi püspek uramra azomban az dolgoknak tudásában vakok és süketek vagyunk [TML II, 287 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1670:* nem oly siket és vak az mi kegyelmes urunk, hogy mindazokat nem értené s nem tudná ... az miket az emberek az fejedelemasszony ő nagysága felől beszélnek [TML V, 6 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* várom Kegyelmed tanácsadását ... bizony megszolgálom, ha élek, másképen én vak, siket, néma leszek udvarnál [TML V, 620 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Ok azt tudják, én vak s bolond vagyok [TML VI, 132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* midőn a követek megmondották volna a statusok instantiáját, azt kérdezte a generál, ha világos szemekkel küldötték-e fel a statusok vagy vakokkal? Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelne, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágositja szemeket [WIN I, 122].

Szk: *lelki* ~. *1764:* a nevezet hamis lelkü Arulo ... aki mind lelki s testi vak, egyszersmind sem az Istent, sem az emberséges embert nem Sajnalllotta oknélkül meg bántani [Középlak K; BfR].

4. elfogult; orb, care este lipsit de clarviziune, părtinitor; verblendet. *1772:* ez a Dési János nótárius ... vak és superstitiosus pápista [RettE 289]. *1774:* A szegény papista püspökis ... megholt ... Pius Manzador ... Károlyvárt ... Nem volt olyan vak zelusú, mint Bajtay [RettE 335]. *1782:* Cserei Farkas ... igen jó és okos ember lett volna, ha ször-

nyü vak zelussal ne viseltetett volna a pápista valláshoz [RettE 419]. *1880:* Ebböl is látszik, Pista, hogy igaz, amit én hiszek rólad, nem vak szeretet elfogultsága [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

5. szitkozódásban, elítélö vélemény-nyilvánításban; în imprecații, în vorbe de ocară; bei Geschimpfe, bei abfälliger/absprechender Meinungsäußerung. *1586:* ky Jeowe Hendrich Georgne es Ighen zidalmazza vala Gizbert Janost ... hogy megh halla Gizbert Janos eowis rutul zida Essez vak Curwanak Hendrich Georgnet [Kv; TJk IV/1. 574]. *1675:* az Dnus I. házamba jöven, engemet igaz iámbor Nemes Embert, elsöb(en) rutul szidott, vak kutyának [Kv; TJk VIII/11. 359]. *1814:* engemetis személly szerint száma nélkült le motskolt Vaknak, süketnek, bolondnak el mondott engemetis [DLt 56].

6. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *ország útja* felhagyott, régi út; drum neumblat/care este puțin umblat; alter, unbetretener Weg. *1736:* az régi vak ország Uttya melly megyen a Cserged felöl valo oldalban fekvö Széna füvek lábján [Mikefva KK; EHA].

◊ **Sz.** ~ *az, aki által nem lát a rostán. 1570:* Igen vak az, ky az rosta altal Nem lat, Mind az en kamuty balasom [Nsz; MKsz 1896, 366] * ~ *a szerencse. 1668:* Pelei Ferenczet bár beküldené Hedri Benedekkel együtt Kegyelmed, proponáltatnám, ki tudja, vak a szerencse [TML IV, 396 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * ~ *vezet ~ot. 1662:* A szentirásban a jó törvényekben jövevén és tudatlan magistrátus vak magistrátus, üdvözítönk igaz szava szerént a vak vezetvén a vakot, mindketten verembe esnek [Skr 690] * *a sötétben gyertya nélkül mindenik egyaránt ~. 1710 k.:* A napfény úgy világol a királynak, mint a pórnak; a setétben gyertya nélkül mindenik egyaránt vak [BÖn. 509].

II. *fn* nem látó/világtalan ember; orb, nevăzător, om lipsit de vedere; Blinde. *1777:* Ugy hallottam az Atyamtol hogj itt az Büdös patak mellett a' Büdös Forásnál hasznos Forásnak gondolván valamely Vakok és Sánták magok Orvaslások végett öszve gyülvén meg szállottak, kik is mivel hogy három és négj hetekig is ott mulattanak hogj annál inkább az rosz idökben perseverálhassanak Kalljbákat épitettessek magok(na)k [Szakatura SzD; TLt Bot Ursz (60) prov. vall.] | Az régi Öreg embereitül hallottam beszélleni hogj a Büdöspatak folljamat mellé valamely Vakok és bennák meg szálván Kalljbákat építettek, az honnan is ezen helly La Kolib nevezetét vétte [Szakatura SzD; TLt Bot Már (50) prov. vall.]. *1816:* Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora és fel-esküttt Bétsi practicus, Szem orvos, ajánlja szenvedö felebaráttyainak a' szemek minden némü nyavaljáiban a' maga kész segedelmét Nevezetesen ... a' Nappali vakak és tyuk szemück, a' rövid és meszsze látok [DLt 103 nyomt. kl].

vakablak 1. a falban ablaknagyságú/formájú bevágás; fereastră oarbă, geam orb; Blindfenster. *1648:* Az haznak allya padimentum nelkwl valo felywl gerendas fenyoe padlasos. Negy fa mellyekw puzta ablaka. Egy vak ablak az oldalaban [Kere F; UF I, 848]. *1652:* a Tárhaz ... jo boltás, földellés padimentuma, a két oldalában két Vak ablak | két felöl az kapu felén harom vak ablak [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* az hoszu pinczereöl terven az Tomori Bastia pinczejere, ezen pinczere mennek be boltusos alat. Ezen boltasban 2 vak ablak [UF II, 117]. *1692:* ezen egyik ablak(na)k két felöl való mellyékit két kis Almarium formára csinált vak ablakok (!) [Mezöbodon TA; BK inv. 9]. *1694:* az Kőfalban ragasztva van egy Köböl csinalt, rakot Bastya forma ház ... Ket parasztos Ablaka, es mas Vak Ablakiais kettö, Löveö Lyukaiis [Kővár; JHb lelt.]. *1737:* Ezen Pinczének vagjon négy vak ablaka, és két vilagos ablaka [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 7]. *1750:* vak Ablak ... gyalult, fenyö deszkábul, Sárga, veress es zöld festékkel, vass Zárral, vas Sarkakra, egy felé nyilo Ajtocskával Almáriumnak készittetett [Papolc Hsz; Hr]. *1756:* A Palotának ... közepe táján vagjon egy Vak ablak mellyet közepette rekeszt el edj darab fenyö Deszkábol állo Poczok [Branyiczka H; JHb LXX/2. 16]. *1774:* (A) Lakatok(na)k költsait a' kapu között lévö Vak ablakban be dugtam [O.zsákod KK; LLt 195 vall.]. *1797:* körül az pincze kerületin vannak három világos és két vak ablakok [Kőrispatak U; Pf]. *1844:* Ezen szobában az emlitett kementze mellett vagyon egy Vak ablak hellye a' falban, minden poltzok nélkül, mert azokat az Erdösz el vitte [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével]. *1852:* három Tyuk ketretzet készitettem, az három nagy vak ablakban minden hozzá adandoival Válustol [Kv; SLt vegyes perir. Máyer Józs. ácsmester kezével].

2. fenék; fund, dos, șezut; Grund, Boden. *1787:* Ki az Ördög hidgye meg már honnan irtad a Levelet, mivel magad Héderfájárol dátálod, Personalisod pedig azt erösíti (: tsokolnád meg a vakablakát :) hogy Vásárhellyt vagy már azt sem tudja az ember hová mégyen kegyelmed Udvarlására Vásárhellyre vagy Héderfájára [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Sigmond tréfálkozó lev. gr Bethlen Sámuelhez].

vakablakbeli din firidă/fereastră oarbă; aus dem Blindfenster. *1830:* Vagyon ... égy gyöngy színre festett almariom két záros, két felé nyilló ajtokkal, azomba (!) két poltzos fejér, fenyö, de még is ép vakablakbeli stellasikkal elottek lévö bakatsin viseltes le függökkel [Kv; Somb. II].

vakablakú vakablakos; cu fereastră oarbă; mit Blindfenster. *1713:* kett világos s három vak ablaku ház [MNy XXVIII, 385].

vakáció 1. szünidö; vacanță; Ferien. *1691:* Fia(m) ... hozta(m) haza Enyedröl[a] vacatiojok leven [PatN 16a. – [a]Radnótra]. *1823–1830:* Ezen kánikulai vakáción Tompán Botos Dánielnél nyaraltam, a fiát, Eleket tanítván | 1793-ban kimegyünk kánikulai vakációra, az Úr megparancsolja, hogy a gyermekeket úgy készitsem, hogy augusztus végén ott helybe Kutyfalván cenzurát kell produkálni [FogE 102, 111]. *1832:* En I. Bartok Ádám megszolitlak Tégedet elsöben is ... Dobolyi Klára Házos Társomot ... Josef nevü Fiamnak ... hiv dajkája voltál, Házodnál nevelni meg szenvedted, nem tsak ö magát, hanem Praeceptorát is, mind a' rövidebb, mind pedig a' hoszszabb vácátiok idején is, egész Colégyomi cursussa alatt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. *1870 k./1914:* Vacatio, ferice musarum: szünidö, a diligentia után következö pihenés [MvÉrt 53].

Szk: *karácsonyi ~. 1823–1830:* Ezen 1794-ben karácsonyi vakációján igen terhes betegségbe estem [FogE 130] * *nyári ~. 1823–1830:* a' Nyári Vacatiot a' Kolégyomba(n) benn töltöttem | Megjártam a rengeteg kollégyomot is, de ekkor nyári vakáció lévén, kevés deákok voltak, otthon [FogE 166, 266] * *szüreti ~. 1823–1830:* A szüreti vakációra kimegyünk ismét Kutyfalvára [FogE 112].

2. szabad időtöltés; timp liber; Freizeit. *1805:* a Rector meg engedte hogy delután vacatiom légyen [Dés; Ks 47].

vakációbűz mirosul/aproprierea vacanței; Annäherung der Ferienzeit. *1770:* Apahida dolgát a' mi illeti mint hogy már vácátio büz érzik, attol czen a periodusón nem tarthatni [Ne; Told. 5a].

vákál 1. betöltetlenül/szabadon áll (vmilyen tisztség); a fi vacant/liber; unbesetzt, vakant sein. *1593:* Mierthogi penig az megh holt plebanosnak halala vtan az plebanossagh vacalt ... eo kegmek ez mai napon minden vizzauonasnak, Igienetlenseghnek veget akaruan vetni ... egienleo suffragiumal valaztottak Erasmus vramat az plebania tiztinek viselesire [Kv; TanJk I/1. 222]. *1596:* Ertik ew kegmek warossul aztis hogy immar egy falka ydeoteol fogwa az Schola gondwiseleo Tanito Mester nelkewl vacalt [Kv; TanJk I/1. 281]. *1669:* Az tordai vármegyei ispánság vacál, mivel Keresztesi Ferencz megholt; mi Kegyelmednek conferáltuk; azért engedje Isten, viselhesse békével [TML IV, 535 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1709:* A Balásfalvi Ecclesia már esztendőtöl fogva vacal ... a' M. Consistorium intimállya Melts Hertzeg Tiszteinek, köz akaratbol igazgassák a' dolgot vgy ő kglmek hogy, tovább az Ecclésia Praedicator nélkül ne légyen [REkLt I, 30]. *1729:* A Ns Küküllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal nehai Groff Keresztes Márton Fő Ispán Vr halála miatt vácálván, azon vacantiák Supplementumára Stylo Solito fel adatott Candidatusok közül Flgs Vrunk Groff Komis Ferencz Göntz Ruszkai Bárot attyai kégyelmességgel declaralni méltoztattván s hasanlo képpen kglmesen parancsolván ... instelláltatása és inauguráltatása végett [Nsz; Ks 18/XCIII]. *1776:* a' Néhai Tisz. Soos vram halálával az egyik Actualis Papság is vacálván, ara Tisz. Deáki Pál vram, ki edig ab A(nn)o 1767 ... az egész Papi szolgálatott mint káplán T. Soos vram helyet viselte ... actualis Papságra tétetett [Kv; SRE 232].

2. vakációzik; a fi în vacanță; Ferien haben. *1657:* tizenöt esztendőben járó koromban hadtam el scholát ... Egykor fejérvári pestis miatt hazavivén, circiter fertály esztendeig vacáltam, másszor betegségem miatt [KemÖn. 37].

3. munka/dolog nélkül tölti idejét; a-și petrece timpul nemuncind; die Zeit arbeitslos verbringen. *1716/XVIII. sz. e.:* Ha Valamely Mester Ember vagy Legeny ki már Céhban be állott, és elmenne idegen helyre Kantárkodni Céh hire nélkül s annak Utanna Cehot akarna követni tehát tartozik az Cehnak ... hat forintokat ... le tenni Ezeh felet valahely (!) Esztendöt vacalna vagy kantárkodik minden Esztendore egy egy forintot le tenni es az maga hellyet el veszti [Kv; FésCJk 48].

4. üresen áll; a sta pustiu/nelocuit/nefolosit; leer stehen. *1605:* Myerthogy immar az Pater Iesuitak az varosbol ky mentenek az plebania haz vacal [Kv; TanJk I/1. 525].

vákálás üresedés, betöltetlenség; faptul de a fi vacant un post; Vakanz. *1602:* Megh ertettek eo kgmek egesz varosul biro vramtol be gyeotesnek okat proponaluan eo kgme az plebania haznak plebanos nelkewl valo vacalasat mind az zegeny bodogh emlekezetheo Erasmus Vramnak halalatol fogwa, mely tiztre valo valaztas ... miat haladot ... valaztottanak eo kgmek az Magyar Nemzetbeol az plebanossagnak tiztire es gondviselesere Geochy Pal Vramat az mostani Schola mestert [Kv; TanJk I/1. 404].

vakancia 1. megüresedett állás, üresedés; vacanță (a unui post); Vakanz, freigewordene Stellung/Stelle. *1655/1754 k.:* Mikor pedig az öreg Mesterek között Vácántia esik, ezekböl a le-ült középi Mesterekböl suppléáltassék a vacantia [Kv; ACJk 17–8]. *1671:* Hogy az Ország jövedelmének percipiálására, az országnak Fő rendeiböl lévő Thesaurarius rendeltessék ő Nágától és az Országtól ... Ha penig annak vacantiája történnék mentül hamaréb a' Tanácsok edgyező ertelméböl (!) mást alkalmatost sustituállyon ő Nága és a' közelebb következendö Gyülésen, az Ország-is approbállya [CC 10]. *1730:* Fő Ispányunk ... decessussa után, Mlgos Gubernator kglmes Ur(am) eö Excellentiaja, az Fö Tisztségnek vacantiajában mint Fő Administratora Ns V(á)r(me)gyem(ne)k, érdemetlen voltomat nem tekintvén, méltoztatott vala az Nemes Küküllő V(á)r(me)gjére valo Inspectiot nékem imponálni, mellyben ... igyekeztemis a dolgokat ugj folytatni, hogj mind az eö Felsége inquartirizalo Militiaja Subsistalhassan, mind pediglen az helységek(ne)k Lakossai, tovább valo közönséges terch viselésre conservaltathassanak [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével]. *1733:* Mgos Fő Ispán Urunk intimaltattya, hogj Ferenczj Istvá(n) és Szabo David Atyánkfiai az Assessorsagb(a) tetessenek bé, mint hogj több Vacantia a meg marasztás[a] után nem volt egjnél respectalva(n) Cziko János Atyankfia(na)k sok szolgálattyát a Nemes Városhoz eö kglmet mint Catolicust be eskettük Assessornak [Dés; Jk 434b–435a. – [a]Az elöbbi évi assessorok újraválasztásán]. *1736 u.:* a mi hallatlan példa Erdélyben Zilahi András nevű kolosvári deák járt Kolosváratt az úr házához könyörögtetni ... mikor az académiára fölment, száz aranyat in specie ada az úr neki ... s hogy académiából lejöve, oda jöve ... az úr házához, s majd fél esztendeig ott lakott, mig vacantiája adatek papi hivatalra [MetTrCs 460]. *1737:* illendö lészen Tiszt. Tseprégi Ferentzi Uramat a' Néhai Tiszt. Udvarhelyi Mihály Uram ö Kglme Vacantiajára által-tenni, és egyszer 's mind Theologiae Professorsággal-is cohonestalni [Kv; SRE 166]. *1751:* itt Orbai Székben is leven tizen öt Assessor, tiz N(em)es és öt Lofu, nem hogy vacantia volna [ApLt 5]. *1778:* Méltoságos Groff Consiliarius Ur ... imé mostan bátorkodom Nagodnak alazatoson jelenteni, és Instálni, hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: mint hogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé [Bacon Hsz; Borb. II Telegdi Baczoni Boda Sándor lev.]. *1793:* Néhai Egyházfi Bodor Pál ö kgylme halála által esett vacantiának bé töltése végett pluralitate votorum választatott Harmati István ö kgylme, a' ki vgyon akkor bé is eskettetett [Kv; SRE 289]. *1801:* mineck elötte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig égy a' vagy több érdemes Iffiak annotalva levén, és eléadando elsö vacantiákor bé vétetik, a' mellyis az czéhnek segittségire szolgál [Kv; ACLev.]. *1818:* Méltösztassek ... Hollaki István Feö Ispány Urhoz egy ollyan jelentést tenni, hogy innen amovealtassék Fodor Notarius; mert most vacantiák is vagynak a Nemes vármegyében [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: *~ba esik* megüresül. *1776:* mivel Nehai Tist. Soos Ferentz vram decessussán az Ecclesiasticus rendin valo Domesticus Fő Curatorság vacantiaba esett, arra a Hivatalra, a régi jo rend szerint, Tisz. Intze Mihály vram, mint elsö Pap ... tétetett [Kv; SRE 232] * *~ban van. 1823–1830:* az ispotály papja, Imreh Zsigmond ... beszélt az akkor idevaló küküllögálfalvi esperessel, Kónya Ferenccel, aki azt igérte, hogy ha harmadnapra hazajövek is, beteszen a dányáni vacans ekklába, de Szökefalva is vacantiába vagyon [FogE 214].

2. munka nélküli állapot; încetarea activității; Zustand der Arbeitslosigkeit. *1662:* Nagyari Benedek, a prédikátor ... a mostani vacantiájában, prédikátori szolgálatjától való üres-

ségében eget venni kivánván, Kállai Andrással ... Barcsai Ákos látogatására és köszöntésére mennek [SKr 567]. *1677:* Főispánokat-is azon Vármegyében jószágos érdemes haza fiait adgyon ö Nagysága, és minden féle fö Tiszteket sokáig vacantiaban ne tartson [AC 33]. *1718:* A Vacantiaban lévő Dajkát a' Feleségem ... ideis el hozatná, noha még a' Feleségé(m) teje továbbat lesz [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1823–1830:* Trencséni Sámuel nevü pap ... Hogy vacantiában maradott, holtáig Marosvásárhelyt lakott egyes-egyedül [FogE 94].

3. munkások/munkacrő nélküli; care a rămas fără lucrători; ohne Arbeitskraft. *1776:* ha verő maradna vacantiában, a' ki jó Gazda is hogy terhes házát tarthassa, a' Vacantiában maradatt verőből harmintz vas tsináláson felyülis foghassan magának, igy már a' verökis vacantiaban nem maradnak, a' terhes házat tartó Gazdais ki az három ágas vassal nem subsistálhatna szükségit potolhatja [Torockó; TLev. 7/5].

vakans szabad, elfoglalatlan, üres; care este liber, care nu este ocupat de nimeni; unbesetzt, vakant. *1710:* Most a parasztember is jobban tudja azokot a commissáriusi terminusokot, mint akkor magok a tanácsurak, mikor ... mennyi orális, mennyi equilis, mennyi vacáns portió kívántatik, a naturálékot hogy kell administrálni [CsH 211]. *1728:* A Melly becsületes Atyánkfiainak szanto Nyillok ... Kis Marjai Albert Ur(amna)k co kgl(ne)k adattattak, Azon Atyánkfiainak Vacans Nyillak kerestetvén Quantitusokhoz kepest bonificaltassanak [Dés; Jk 378b]. *1735:* Nztes Irsaj Sigmond Atyánkfia cö kglme a Szamoson tul a Hidasrol ki járonál valo földiböl excindállyanak annyi földet amennyin a jövő járo szekeresek, lovasok s gjalogok meg fordulhatnak, mely földi helyéb(en) adassék cö kglmének annyi föld a Regestrumbol keresvén vacans nyillat [Dés; Jk 457]. *1738:* Enyedi Gergelly atyánkfia pedig ... a Nms Város számára fel-maradt Rétböl, vgj valamelly vacans nyilból fog Consoláltatni [Dés; Jk 499b]. *1778:* Celebráltatván Consistorium, a' vacans Notariusi Hivatal iránt, hogy ara kit candidálnánk és választanánk [Kv; SRE 254]. *1780:* Minden Verős kovácsnak ki tehetségéhez képest magát elégségesnek itili, rend szerént harmincz Vas csinálás verő részt fel-fogni szabad lészen ... a' Birák ... talalván Vacantiába maradott Verőket, mellyeknek heverésében a' Mlgs Familiának, az Országnakis közönségesen nagy kára forog, tehát az illyen vacans Verőket a' Birák publicállyák vagy publicatio nélkülis az ollyas Gazdák kik terhes Házat tartanak ... szorgalmatoson vigyázván a' Birák arra, hogy ha az illyen Vacans Verőnek fel fogására annyival inkább előre többet harmincznál sub poena flor 12 ne fogjon ... az irt mód szerént a' Vacantiába maradott Verőkböl fogni szabad légyen, a' ki pedig vacans Verőt fog fel, a' Verőnek Földes Vranak (!) vagy Tisztinek hirré tégye, hogy a Dézma Vasat attól várja [Torockó; TLev. 6b–7a]. *1823–1830:* beszélt az akkor idevaló küküllőgálfalvi esperessel, Kónya Ferenccel, aki azt igérte, hogy ha harmadnapra hazajövek is, beteszen a dányáni vacans ekklába [FogE 214].

vakar 1. dörzsöl, kapar; a frecа; reiben. *1664:* Az Isten tudja, mennyi bajom vagyon vele, mert immár az kezét oda tudja vinni, rettenetesképen vakarná, egy szempillantásig sem hagyhatjuk az kezét szabadon, hogy ne fognák [TML III, 27 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1812:* a külsőket szolgáló Embereket Feleségem nem fogja tudokozni, csak a Lako Hazon Udvaron Telken lásson Uriságot ... ha én eddig Kaalba laktam volna, eddig minden Urisagba fajinsagban volna – ha falt vakartam volnais [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.]. *1823–1830:* A régi fakémény helyett is kőkéményt raktanak, és éppen Margit napján, midőn két kőmíves kívülről vakarná a kéményt, s én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra ki írjam vagy karcoljam, egyszer ... az egész kémény lesüllyedett [FogE 296].

2. csutakol; a tesăla; abreiben. *1596:* En Zalasdi Daniel úram zolgaia valek, louat uakarok uala, oda icóue Zalasdi ura(m) | Tudom hogj Sebesi Miklos tartott az kek lohoz zamot, co latott hozza, vakarta, michoda, Egheyi Georgj vezette haza icoucobe [UszT 11/33, 11/48].

3. bajt okoz/szerez magának; a da de necaz; sich in Unannehmlichkeiten verwickeln. **Szk:** *fejére ~. 1639:* tudgja bizoni miert nem hivatot engem, mert fejere vakar, bizoni maganak, a barátom [Mv; MvLt 291. 185a]. *1659:* írod, Tisza István uramnak ott is jószágot szerzettetek. Jobb lett volna bizony, azt egy szegénynek szerzettétek volna ... Írod, ott semmit nem szól. Hiszem nem veszett el az esze, hogy maga fejére vakarjon [TML I, 324–5 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *nyakára ~. 1808 k.:* A' Felperes aszt jegyzi meg hogy a' 3k és 4k fatenseit nem merte megesketni az Alperes, félvén Nyakára vakar [Dés; DLt 250].

vákár tehénpásztor; văcar; Kuhhirt. *1591:* Nagy Mihalne Catalin vallia Az Rut Zitkot hallotta, de semmit vizza Ne(m) mondot zitkot, hane(m) chak igy zollot, Menny be te Rezegh vakar' be [Kv; TJk V/1. 119]. *1736:* Szász Gligor Mikefalvi vákár [EMLt Conscr.]. *1747:* Szememmel láttam mikor az Ur Kemény György Uram Dán nevü Varakja ottan ottan az hatán az utrizált Erdötöl fát lopot, s majd egész Télen által onnan élt [Cintos AF; SzentkGy Gyeramin Illyic (50) jb vall.].

vakarcsálás 1. vakarással javítás; radere cu scopul de a corecta; Korrektur durch Radieren. *1724:* ezen includált relatoriaban ket fele fogyatkozás vagyon ... ket fele' az Papiros, az írasbannis vakarcsálás vagyon ... szepen s tisztán irják ujjolag: s küld ki, hogy ha lehet, meg ezen az gyülésen had transumáltassam [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

2. hozzáneértő/gondatlan vagyonkezelés; administrare fără competență; unerfahrene/nachlässige Verwaltung. *1674:* mind ezeket felre téven, az szegény Boér Istvan reszeröl, ha szinte adomanyunk közzül valamihecz igassága láttatnekis, az maga sok alkalmatlánsági, Donationk(na)k vakarcsálásával való meg mocskolása, mind azok mellél igaz Törvénj szerint el eset ... az vádi Portiot abban az donatiob(an) lévő jobbágyokkal edgyutt, melyben a vakarcsálás eset magunk számára viszsza foglaltatvan, az Tobbi házainak, jobbágyok(na)k, Fundusoknak, és mezei örökségek(ne)k mellyeket vagy magunk adtunk, vagy maga Zalogositot kezénel hadgyuk (!) [Törzs. Galgai Rácz Istvánné suplicatioja Bornemisza Anna fej.-asszonyhoz].

vakarék maradék; rămăşiţă; Rest. *1795:* a Szekerében tapogatozot ... azt felelte, hogy az Kerékröl valami Vakarékot akarna venni pipájának meg gyujtására [Déva; Ks 114/404 Vegyes ir.].

vakarit marha után fizetett adó; văcărit; Viehsteuer. *1796:* A Bukarestben lévő Császári K. Agentia azt jelentvén

hogy az oláh országi Vajda a' Marha legeltetésért eddig Szokásban Volt Ojerit és Vakarit Nevezetű Taxán felyül még egy uj Taxa Nemét általjában minden némü Marhától parantsolt volt vgyan fel vétetni [Kv; TVLt Közig. ir. 623 gub. 5530].

vakarít vakargat; a scărpina; (öfters) kratzen. *1573:* Ne tagad Mert te zod es en vgj Monta(m) megh az byronak, chjak nyakat vakaritia es ely ter onnat [Kv; TJk III/3. 63]. *1635:* phulop Palne ... mondotta enneke(m) hizem borka kózónek varbelinenak, s ne(m) fogada, hanc(m) eziak az seggit vakarita [Mv; MvLt 291. 56a Iffiu Palne Varga Bárbálá (!) vall.]. *1710 k.:* a gubernátor ... el nem ment; azt izenvén le ott várakozó Apornak: nem láttam őfelségének arról való parancsolatját. Úgy ment el nyaka vakarítva processióstól a Szent Mihály – alias tömlöc-kapun ki [BÖn. 174].

vakarítás 1. kaparás nyoma; urmă de scărpinare/ scărpinătură; Kratzspur. *1593:* Homber Janos vallia ... Mikoron en az Zeoch Pal hazahoz menek latam hogi az Inas halva vagion, se valami kis vakaritasnal, es valami kis keknel az testen egibet ne(m) lattam, nemis itiltem hogy abbol leot volna halala [Kv; TJk V/1. 438].

2. kevés, pár sornyi írás; notită de cîteva rînduri; kurzes Schreiben, Gekritzel. *1656:* Kegyelmed az én kegyelmes uram Lengyelországra való indulása felől hogy egy vakarítást sem ír [TML I, 28 Bónis Ferenc Teleki Mihályoz]. *1669:* az vezérnek valo harmad fel ezer taller felöll egy vakaritast sem irt sohais [Ks 18. LXXXIX. 3 Fr. Kozarvari de Dees (59) vall.]. *1671:* Rédei uram nekem egy vakarítást sem íra [TML V, 472 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. kevés munka; muncă puţină; wenige Arbeit. *1756 k.:* A napon kün lévő egész kő Bányában ha ki valami vénára talál, és abbol probát tévén semmi hasznot nem esmér, és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, az idő mulással el veszti jussát ... azokis a' kik a' határban más hellyen kevés valami ... munkát, vagy tsak vakaritást ... tennének [Born. XXXVIII/8 az abrudbányai bányászok törv.].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: kevés, kicsi; puţin; wenig. *1710 k.:* Dévai Csáky István Rabutin által való elragadtatásáról ... felesége, fia egynéhányszor térdreesett a guberniumban ... hol az ura ... Soha ez a hallatlan példájú keserves sem udvarhoz, sem generálishoz egy vakarítás törekedést nem nyerhete [BÖn. 898–9]. *1743:* Nem jövén az Ur dolgaib(an) eddig egy vakaritás parantsolatunkis, éppen nem férünk az ur kivánságainak tellyesitéséhez [TL. Alvinczi Gábor kezével]. *1765:* nalam egy vakaritás írásomis arrol való az en kezemmel nem maradot, mind ratiom, mind Diáriumom be maradot a' számvevőknél [Csobotfva Cs; Ks I Csíkcsobotfalvi Bartalis János (81) vall.].

vakarításnyi szemernyi, kevés, pár sornyi; de cîteva rînduri; wenig. *1702:* ilyen bizonyos embere jöt kígyelmednek hozzám, még Csak egy vakaritásnyi levelitis nem vehettem kegyelmednek [Ks 96 Komis István Gyerőfi Borbálához].

vakarkodik törekedik; a se strădui; sich bemühen. *1662:* Nincsen a mesterségre, vitézségre, eszességre, jóságos cselekedetekre tekintet, hanem csak a pápista vallásra, kik mind csak arra vakarkodnak, hogy édes hazánknak igaz hasznát és polgárit megnyomván, mindeneket az ő uruknak (pápának) birodalma alá vessenek, és e Magyarországból valami tartományt csináljanak [SKr 116].

vakaró 1. lókefélő, lóvakaró; ţesală; Striegel. *1531:* Ittem ... wacaro equis pro d XVIII [Vh; DomH 85]. *1585:* Kowetkezik a Taligara ualo kóleseg ... Wettem egi wakaroth p(ro) d. 8 [Kv; Szám. 3/XX. 6]. *1596:* wasarlottam Brassoban weottem ket nemezt egy vakaroth [HSzj *nemez* al.]. *1661:* Négyelő, vakarót nem kaphatni Beszterczén; talám Kegyelmed beküld Kolosvárra, ott inkább kaphatni [TML II, 50 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1730:* Város lovaihoz két vakaróért Hfl 1 Den 08 [Kv; Szám. 56/XIX. 13]. *1731:* Az mint eddig volt reggel ollyan idöb(an) tiszticcsák, itassák és abrakollyák meg az Lovakat az Dobolastis el követvén abrakoláskor; az tisztitás porát az farokhoz az Lovak(na)k vervén le az vakarobol, hogy meg lássék mellyik Lovász menynyi port vett ki az Lovakbol [JF 131 lovászmesteri ut.]. *1745:* katonai felszerelési kellék 1 kefe, 1 vakaró 30 kr. 1 tarisznya 6 kr [Szu; SzO VII, 428]. *1768:* azon Popák, kik azon Sessioban laktanak, eó Nsgok(na)k esztendönként bizonyos taxában egy vakarot, egy kefét, egy lekötöt egy sebesi pokrotzot fizettek, mellyeket minden esztendöben meg kellet fizetni a Popak(na)k [Koronka MT; Told. 26]. *1771:* nemis más lopta el a Vakaromat hanem Mak Lászlonć, mert még volt ide nem jött volt Mak Lászlóné a' Vakarom meg volt, de hogy inen el ment, sohult is nem találtam meg a Vakaromat [Dés; DLt 321/39a Catalina Iklodi cons. Stephan Kö (38) vall.]. *1782:* egy vj vakaro, s háram rosz egy jo kefével [Nalác H; CsS]. *1827:* egy roszsz Zab Rosta egy jo kefe és jo Vakaro – négy jo Ször nyügök [Koronka MT; Told. 34]. *1845:* a Rohiba[a] küldöt vakaro 1 f 12 xr [Dés; KvNJ 7. – [a]SzD].

Szk: *ezüstös ~. 1788:* Egy ezüstös, s két fábol valo vakaro [Mv; TSb 47] * *fából való ~* → *ezüstös ~*.

2. nyers kenyértészta maradékából sütött cipó; pîinişoară făcută din aluatul ce se rade de pe copaie; aus Brotteigreste gebacktes Brotlaib. *1740:* Juhos Anna azon Tóth Szakácsnak gjakran vakarút sütögetett és tartotta borral pecsényével kenyérrel [Kv; Mk IX. vall.]. *1742:* Mindenkor Süssenek ... három száz harmincz Czipot ugjan jot vakaru pedig ne légyen [Hsz; ApLt 2] | Gál Jánosné Asz(onyo)m(na)k 15 s több vakarukatis sütöttem | egyszer sütéskor felette sok vakarukat tekernyökkel sütnek | 30 s 40 vakarukra, á kenyernekis 40 darabokra is szagatták tésztáját [Kv; AggmLt C. 12]. *1757:* A Szegények Tésztájokbol három vagy négy vakarunál többet nem sütöttünk [Kv; AggmLt C. 20].

◊ **Hn.** *1678:* Az vakaro oldalon (sz) [Bádok K; BHn 23].

vakaródhatik vakarózhatik; a se putea scărpina; sich kratzen können/dürfen. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lovon rüh indúl, az ajakának belső részin á foga felöl apró hegyes biborcsok lésznek ... ha ismétt vakarodnék vgy kell kötni, hogy ne vakarodhassék, á mikor az ajaka meg gyógyul az rühe is el mulik [JHb 17/10 lótartási ut.].

vakaródik, vakaródzik, vakarózik a se scărpina; sich kratzen. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lovon rüh indúl, az ajakának belső részin á foga felöl apró hegyes biborcsok lésznek ... ha ismétt vakarodnék vgy kell kötni, hogy ne vakarodhassék, á mikor az ajaka meg gyógyul az rühe is el mulik [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1823–1830:* a fogadósné egy a leg-

borzosabb, mocskosabb és csúnyább asszonyok közül való, egész éjszaka a harsogásig vakaródott [FogE 162]. *1879:* kiállok ... a kapuba vakarózni, csupán azért, hadd lássam, mit szólnak hozzá a járókelők [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1840:* Lilinck volt valami tsohán kiütés (!), de mellette a leg job kedve, tsak vakarodzat, mint egy rühös malacz [Kv; JHb Bornemisza János lev.].

vakárok '?' **Hn.** *1728:* Bükkös patakon alol levő vak árok [Bodok Hsz; SVJk].

vakarókés cuţit de răzuit; Schabmesser. *1765:* Réz és Vas eszközök ... Vakaro kés 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 6]. *1778:* adtam által vakarō kést egyet [Agárd MT; Told. 8].

vakarós '?' **Hn.** *1638:* az Varakos kút bérczen (sz) [Bádok K; BHn 22]. *1726:* Az Varakos oldalon (sz) [Bádok K; BHn 24]. *1783:* A' Vakaros oldalon [Bádok K; BHn 26]. *1822:* a vakaros Hidnál [Bádok K; BHn 30].

vakarózik l. vakaródik

vakbuzgó bigot, habotnic; blindgläubig. *1772:* Bajtay Antal József püspökségre beküldetett volt. Volt ez a maga religiójához igen vakbuzgó ember [RettE 289]. *1774:* Miske Imre rettenetes vakbuzgó pápista volt [RettE 319].

vakcináció védőoltás; vaccinare, vaccinaţie; Schutzimpfung. *1823–1830:* Gróf Saint Martin himlőben <halt meg>, mert még a vaccinatio vagy tehenhimlővel való oltás nem tudódott, csak az úgynevezett természetes, vagyis hólyagos himlőt oltották praeservativával az hólyagos himlő ellen [FogE 242–3].

vakcinálás védőoltás beadása; vaccinare; Impfung. *1825:* hány Nap tölt el a' Vaccinalásba? [Nagykapus K; RAk 36].

vakcinátus védőoltás; vaccinare; Impfung. *1831:* A' Salisburgi Trauni Austriai kerulletekbe az idö Mostoha járás miatt nagyon meg károsodott Lakosok számára Alamisna szedettessék ... a' Vaccinatusok taxájával [Nagykapus K; RAk 10].

vakcserény vakkémény; ursoaică, coş de nuiele lipite cu pămînt (prin care iese fumul pînă la acoperiş); Rauchfang. *1817:* A Pitvarban vagyon égy jo Sütö kemencze e' felett tapaszos vak Cserén [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

vakház ablaktalan, benyílló szoba; cameră (de trecere) fără ferestre, cameră oarbă; Durchgangszimmer, ohne Fenster. *1737:* Az konyhan faragoknak es az vak hazba agyat is csinaltak attunk nekik kenyeret Turot eget Bort de. 12 [Kvh; HSzjP].

vakisa fekete szemöldökü; cu sprîncene negre; mit schwarzen Augenbrauen. *1617:* 8. Simo Ferencz kobatfalui juratus: Elegge hallottam, hogi zitta Antalfi Matiast, hogi amaz Istentelen uokisa Antalfi Matias el uotte az en igassagomat | 12. testis Bihari Lukaczne Marta azzoni zent Mihalion lako jurata: Elegge hallottam, hogi igen zitta Antalfi Tamasne Antalfi Matiast, hogi amaz vakissa beste híres kurua, az Antalfi Matias az zep meneczketis co uezte oda az uakissa eb | 13. testis Palfi Matiasne Kata kobatfalui, jurata: Elegge hallottam, hogi zitta az zegenj Antalfi Matiast Antalfi tamasne hamisnak, Istentelennek, uakissanak [Kobátfva/Tarcsafva U; Pf Fr. Benecser de Medeser nb és Th. Bölconi rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fejhez].

vakító megtévesztő, ámító; orbitor, ademenitor; blendend, täuschend, trügerisch. *1670:* az captiva felöl hallatik, és mondatik rettenetes l(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz cselekedeti, hogy tudnyllik odo, köteo, varaslo bűjós bajos, hitegeteo, santito, vakito, Ittem Beczülletes emberek(ne)k ... szolgalojokat hitta, az ő tudományá(na)k mestersege(ne)k tanulására [Kv; TanJk II/1. 769].

vakkancsos '?' **Hn.** *1804:* a' Vakkantsosban lévő szénafü [Rákos TA; EHA]. *1809:* Vakkantsokos nevű helyben (k) [Rákos TA; EHA]. *1832:* a Vakkantsosba (k) [Rákos TA; EHA]. *1838:* a Vakkantsosba (k) [Rákos TA; EHA].

vakkemence sobă oarbă, sobă care are gura în a doua cameră; Ofen, dessen Tür sich in einem weiteren Raum befindet. *1796:* A Leányok Házában Zöld mázos Vak Kemenczét ebben ment Szegelet kállyha 14 | Az Groff Mányi Kis Asszszony eö Nagysága Házában meg sikárlottam egy vak kementzét ... 24 xr. Az ebédlö Palota mellett lévő kis Házban egy vak Kementze Sikorlásáért valo munka 24 xr [Déva; Ks 120. 4/33].

vakkémény cserény; ursoaică, coş de nuiele lipite cu pămînt (prin care iese fumul pînă la acoperiş); Rauchfang. *1740:* Vagyon ezen Pitvarban edgy földel töltött, alacson fa tüzhelly, a tüzhelly felett ... vagyon edgy fábol csinált, tapaszos jó vakkémény, padlása ezen pitvar(na)k nincsen [Gyéressztkirály TA; Ks 89/5] | Vagyon ezen házban edgy paraszt de jó kályha kemencze, melly(ne)k ... vagjon el-rekesztve tüzhellje penig fa és földel töltetett, jo tágas cserép Kürtöje szolgál ki a' pitvarba le-irtt vak kémény alá [Ks 89/6] | ezen Pitvarban van egj földel töltett fa tüzhelly, és a tüz helly felett egj tapaszos vak kémény [Algyógy H; Ks 89/61]. *1813:* A' Konyhában vagyon egy hitvány sütö Kementze felette egy hitvány vak Kémeny, vagyis cserény [Udvarfva MT; Told. 42].

vakmerő merész, engedetlen, határozatoknak ellenszegülő, következményekkel nem számoló; îndrăzneţ (peste măsură), care sfidează ceva; verwegen. *1577:* Azokat penig kik az varas vegezesse ellen vak meró batorsaggal barmat el haytottak mindeniket tyz tyz forintal bwntetyk Ily conditiowal es okkal hogy az el haytot barmot vyzza hayczak es belyeg ala vegick [Kv; TanJk V/3. 146a]. *1586:* Senki Coloswary Ember Az Zentmartony Vramra Ne Mennyen ... Az Drabant penigh ot Allion, es corizzek Zorgalmatoson az vtat ... Ha penigh vgyan semmikeppen Nem birhatnanak nemely Vakmereo emberrel, hat biro vramnak az Drabantok be mongiak, es ... Az Birak es tanach beli vraim tiz forintot vegienek raita [Kv; TanJk I/1. 27]. *1605:* Ez az zegeny varas penigh nem ollyan ... Nem zwksegh haat ezt valamy vakmereo kemenységre vagy engedetlenségе miatt megh sanyargatny, awagy ennelis inkab megh vontany, ky sem feyedelmet ne(m) emelhet, sem zekibeol le nem zállythat, hane(m) chak wdeo zerent Istenteol adatot feyedelmeknek

engedelmessen zolgal [Kv; TanJk I/1. 504]. *1627:* Harom szeken az Oytozy Varban Erigaltunk egy Harminczadot ... Tiztit ... Conferaltuk ... Lemhinben lako Kanistos Mihalynak ... Confiscallion, az affele Vakmerő emberektis ... megh bwntethesse(n) [Gyf; Törzs.]. *1657:* valami hosszú lajtorjákat, arra deszkákat és sövényeket hordatván és általbocsátván az jegelésen ... az jég igen roskadólag vala ... egyenként költözteténk által néhány ezer embert azon éjjel; mely próba hatalmas vakmerő szerencsén forog vala [KemÖn. 196]. *1670/1740:* Birora vagy Esküttekre Zálaglásért valaki feltámad. Végezék aztis hogyha ezekb(en) a vétezésekben, kit ide fel végeztünk valaki meg esnék, és a Bíró vagy Esküttek meg akarnák zálagolni, és az az Ember ... ki vonná kezekből a zálogot akkor tsak egy Forintra büntetőgyék az vakmerő Ember [Homoródsztpál U; WassLt]. *1698:* Errdőink(ne)k ... keves hasznat tapasztaltuk a' sok gyülevesz Sellerek, sőtt nemely lakos vakmerő Emberek szófogadatlanságok miatt [Dés; Jk]. *1747:* az Inctusok mint afféle tumultust ok nélkül concitalo vakmerő Potentiariuskodo személlyek seorsim et sigillatim in poena mortui Homagii ... fl hg 66,,66 ... convincaltassanak [Torda; TJkT III. 166]. *1772:* A' mi a' Malom háznak viz kerekek felé valo hajlását illeti, hogy aztis végbe nem vitette Kindgje Todor, evelis a Deliberatum ellen rugodott mint vakmerő, s minden felől ajándékot váro ember [Kük.; JHb LXVII/239]. *1780:* Instalok alazatoson ... ezen vakmerő szofogadatlan Jobbagyomnak oly modalitassal committalni hogy Joszagomba Felesegestől gyermekestől az Ipja Joszagabol szalyon bele, mert harom Joszaggalis szabadde hagyom [Bözödújfalu U; Pf]. *1797:* Szilágyi Mihálly Ur(am) ollyan vakmerő természetű ember, hogy mikor meg haragszik, van miért, nints, az embert uton ut félen találjá agyba Főbe veri [Náznánfva MT; Berz. 3/21]. *1810:* De mind azért, hogy az ő gunyolo és vakmerő fel-adása meg-hamissithassék, mind pedig az én Ártatlanságom ki-tessék ... elsőbben-is bé-adom a Licitacion is Instrumentumnak igaz és tökélletes mássát [Kv; Pk 3].

vakmerőképpen merészen; cu îndrăzneală; verwegen. *1590:* Ha penig az ... vighezisekett, vakmerőkippe(n) Chak ualami Chikkelibennis hatra akarnak hadnj [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. *1593:* eo kegmek megh bechwluen hiuatalokat, zemieleket, es valaztasokat, eo kegmek illen vakmereo keppen ne opponaliak az varos vegezesenek [Kv; TanJk I/1. 221]. *1598:* Ifju Zejffner Mathyas ... vallja ... az olah molnar legeny vgyan vakmereo keppen esmet reyaiok akar vala menny [Kv; TJk V/1. 254]. *1653:* A lengyelek vakmerőképpen reá rohanván a Cardinalis[a] seregére, megfutamiták mind a hadát, mind pedig magát | Mihály vajda látván az ország hadát, nem ment vakmerőképpen neki, hanem Miriszlón túl, ott egy szoros helyre sánczot vete, és az ágyukkal onnan lövöldöze ki [ETA I, 52, 56 NSz. – [a]Báthory András bíboros, fejedelem]. *1669:* Ha valaki az Hadnagy elle(n) vakmerőképpe(n) fel tamadna ... bőcstelenségel illetne ... Toties quoties f. 6 exequaltathasson [Dés; Jk 4b]. *1677:* A' kik ... vakmerőképpen a' Fejedelmek ellen mentenek-el, mélto okát nem adhattyák, magok személyekre nézendő minden javokat amittallyák [AC 88]. *1694:* Mive Radoti (!) Judith elsőb(en) magát obligalta volt Körösi Samuel(ne)k, annak utanna Pásky Thamas tudva(n) Körösi Samuelhez valo kötelességét méghis vakmerőképpen despondealta magá(na)k Radoti Judithot [SzJk 281]. *1710:* Bagyoni János Ur(am) vakmerőképpen az egész Cch Becstelenségére azt kiálta ki az egész Céh előtt hogy erőszakoson vőtte el az Cch eo kegyelmetől az Legényt [Kv; ACLev.]. *1744:* (Az) erdőre is ha ă Pásztor vakmerőképpen méreszelné hajtani ă ketskékét toties, quoties meg büntettessék Flor. Hung. 3 [Torockó; TLev. 10/2]. *1761:* az edes fiam vakmerőképpen az enyémben is mind a Néhai férjemében is tsak harmadát tudta az en részemre, elszenvedhetetlen nagy káromra [Hsz; BLev.]. *1790:* minden Szöllős Gazda ... A rendelt idő előtt Szűretezni ne mereszellyen ... ki ezen punctum ellen vakmerő képpen hibázni bátorkodik 3m Mforint Birságon maradjon irremissibiliter [Karácsonyfva MT; Told. 76]. *1806:* Pál György, Szilágyi István, Fodor Sámuel és Botzor Mihály atyánkfiai két ízben ... eladni vakmerő képpen bátorkodtanak idegen kantároknak, az árulo helyekkel egyetemben Szamosújvárt ... Végeztetett, hogy kétszeres büntetést kapjon [DFaz. 33–4].

vakmerőlködik, vakmerősködik a îndrăzni, a se încumeta, a cutreza să ...; sich erkühnen. **A.** *1672:* ha penig ... vakmerőlködik s szót nem fogad, büntettessek cum f. 1 [Dés; Jk]. *1677:* nem szabados ... senkinek a' Fejedelmek engedelme, és ahoz járult Ország Consensusa kivül, Só Aknát nyitni, azt eolalni ... ha ugyan vakmerőkődnék az az ember ezen rend szerint, mindenkor a' büntetés-is többittessék [AC 89]. *1724:* Mikor a Falu közönséges porcioját porencsollyák hogy adm<imisztrálják> valahová az falu porancsollya harmad napra minden ember tartozzék be vinni ... ha penig vakmerőlködik 33 Pénzig büntessék meg [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 34]. *1733:* Szolgálo Mesterek ... Fő Dékány parancsolván a Társaságnak mindennémű Törvenyes Társaságot illető dolgokban tartozzanak Szót fogadni és engedelmeskedni, ha ki pediglen közzüllök Vakmerőképpen szót nem fogadna, és a Fő Dékány ellen tamodna, elsőbben büntettessék cum Denar 16 1/2 Masodszoris a' szerint Ha harmadszoris Vakmerőlködik ... büntessék cum denar 50 és a Társaságot kövesse meg [DLt].

B. *1663:* vakmerősködtek s el nem vittek[a] a kasteliba(n) [Petek U; Ks 101 Pribék Ferenc lev. – [a]A ládát]. *1682:* Uiobban az p(rac)tendens atiafiakat szolgabiro altal admonealtatok, ne vakmerősködgienek hanem az dologhosz szollianak hozza [Kv; RDL I. 161]. *1702:* az Czeh Mester Parancsolvá(n) az Czéhnek mindennemű törvenyes Czehet illető dolgában tartozzanak Szot fogadni, és engedelmeskedni, ha ki peniglen közüllök vakmerőképpen szot nem fogadna, a Czeh Mester ellen támadna, elsőben büntettessek cum Denar 33. Masodszoris az szerent, ha peniglen harmadszor is vakmerősködik szót nem fogad buntettessek cum Flor 1// és a Czehet kövesse meg [Dés; Jk 366b]. *1730:* Hogy ha pedig a Iffiu Vakmerősködnek s nem akarna szolgálni ... mindenkor lészen büntetese flor 1 [Kv; FésCJk 70]. *1813:* Ekként vakmerősködvén és Embertelenkedvén Barátosi Joseffné mire kéntelenittetett vele menni az Exponens mint Feö Czéh Mester [DLt 56/3 vk]. *1823:* meg hagytam volt a D(ullo) Commissariusnak, kinek Comissioja mellett köttetett volt el a fogados marhája ... s ha igy is Rátzkevi István vakmerősködnék még más marháját is köttesse el [DobLev. V/176].

vakmerőn cu îndrăzneală; tollkühn. *1710:* A francia magát az erős sánccal oltalmazza vala, a confoederátusok hada pedig vakmerőn a sáncot hágja vala [CsH 423]. *1843:* az uradalmi szolgálatot önállólag vakmerőn megtagadták [VKp 119].

vakmerőség meggondolatlan merészség; îndrăzneală mare, temeritate; Tollkühnheit. *1561:* Mydon az zywksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwllyenek egbe Mynden mester tartozzek ot ilen lennj ... Az ky penig uak merosegbol ot nem lenne ket lot ezwst az maradsaga [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha peniglen azis teörténnęk, hogy ualamely Farago, uagi Rako Mester ez tisztesseges Cehet el hadná uakmerösegebeol; auagy tudatlansaga miat, gonosz hirbe neuwbe (!), tisztessege vesztesebe iutása miatt ... ez illien mesteris, seöt mindenek az Cehen kwuwl leendeök ... Inast es Legent nem tarthatnak [Kv; KömCArt. II/22]. *1603:* Ezt az 40 ftos adot minden az ő Dicaia szerent meg fizesse Ha kj penig vakmerösegböl meg nem fizetne tehat felesegestöl gyermekestel meg fogtassek, és mind addeg fogúa tartassek mig meg ne(m) az reaia vetett adot meg fizetj [Kv; TanJk I/1. 456]. *1650:* Vegeztek eo kglmek Cehwl, hogy a' modo in posterúm mind Mester Asztal adas, es mind pedigh egyeb Tisztesseges Collatiok nem Vasarnapon, hanem Keddén legyenek ... az kik az beczûlletes Ceh giúlesekor magokat Absentallyak az Ceh leuele szerent ket lott Ezústón marad ha vakmerösegböl czyelekeszi [Kv; ÖCJk]. *1655/1660:* ha ... ezt az summa pénzt vakmerőségből le nem akaruán tenni mind Interessével edgyütt ... Eö kglme az házat mindennemü teörvénkezés nelkül csak az Colosváry Biro vram authoritássávalis elfoglalhassa, és magának appropriálhassa [Kv; RDL I. 30]. *1677:* Vegeztetet volt ennek elötte valo időkben, hogy Fejérvárat kiki házát meg-épitse bizonyos terminus alat, alioquin tőle el-vétettessék, és másnak conferaltassék ... de mivel nem a' nem akarás, és Constitutiok ellen valo vakmerőség ugy, mint egyéb okok causallyák annak az helynek derekasban valo meg nem épithetését [AC 58–9]. *1700:* Bizonyos ideig Beszterczei János Feleségétől külön vettetik ... magát az idö alatt ... meg jobbittsa ... félre tévén minden vakmerőséget és Feleségéhez valo kegjetlenségét [Kv; SRE 69]. *1710:* aki ... pestises emberekkel nem conversálódott, életben megmaradott, aki pedig vakmerőségre vetette magát, megdöglött a többivel együtt [CsH 444]. *1767:* Ha valamely bányász ... bányáiát vakmerőképpen éjtzakais ... dolgozná ... Ha ... Béres w. Nap számas tselekedné maga vakmerőségéből, azis 12,, forintig meg büntettessék [Torockó; TLev. 7/1]. *1780:* Ez is a Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Kalandosbélick közül vagy szántszándékból, vagy vakmerőségből vagy bosszúságbol háromszori temetést el mulatna ... az kalandosból kirekesztessék [Kv; EM XI, 226 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1813:* Minthogy illy sok rendbéli vakmerüségét látván ... Dobolyi Mihály Uram Baratosi Joseffnénak, tehát ez által haragra gerjesztette az Exponenst, kéntelen volt asztán keményebb Eszközökkelis az engedelmességre hajtani [Dés; DLt 56/8]. *1835:* gondolja meg maga ezen gazemberek vakmerösegeket hogy ellenimis mint Tisztyek ellen helytelen panaszokkal elö allani nem ataljak [Torja Hsz; BetLt Apor József lev.].

Szk: *~re veti a fejét. 1792:* fel költ a föld népe ... azt hirlelik felöllek hogy vakmerőségre vetettek fejeket, s talán valami mozdulás formára készülnének [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.] * *~re veti magát. 1603:* az Sath ado fel szedesse felöl nagy panaszolkodas vagyo(n) hogy nemely Emberek vakmerösegre vettúen magokat meg ez ideiglen meg ne(m) attak volna, Egyenlö akaratbol czokaert telyes aúthoritast attanak ö kmek az Satz Ado szedö Wraimnak hogy azokat az kik meg adossok, mind magok szemelyekben meg tartoztathassak [Kv; TanJk I/1. 448]. *1780:* Ez is a' Kalandos törvénye, hogy valakit sirásni vetnek, és vakmerőségre vetvén magát el nem menne, büntetése 24 pénz [Kv; EM XI, 224 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei] * *~re viteti magát. 1746:* két marha a Mlgs Gróff Teleki Adám Vr ő Nga udvarában meg dögölvén ... az Beres Nem az N. Tanátstól destinalt helyre, hanem más utban való helyre vontatta mivel pedig a vakmerösegre magát vítette tehát ... rajta ... 12 for. exigaltassek [Torda; TJkT III. 55].

vakmerőül vakmerön; cu îndrăzneală; tollkühn. *1662:* az sententiák szerint minden javok, jószágok confiscáltatván, főképpen akik vakmerőül megátalkodtak volnának | Hegyessy János a nemességnek színével majd két egész mérföldnyire Jenötül ... az elöljáróba bocsáttatott törökök hátán, nagy vakmerőül és tanácstalanul penetrált [SKr 193, 316]. *1665:* Sógorom, ne jutna végső romlások után keservesen eszekben az ilyen és ehez hasonló cselekvések és jó alkalmatosságoknak vakmerőül való elmulatása [TML III, 470 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Bécsből]. *1672:* Im ... Erdélt is miben ejtik vala ö kegyelmek; de magokot is oly vakmerőül [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Mikola Sigmond Ur(am) eö kglme ... tiltatá en általam az Kolosvári Ecclia(na)k ott lévö Curatorit eö keglmeket, es egyszersmind azon Aszszonyfalvi Incolakat, az Létai határnak vakmerőül, hatalmasul, és akarmi szin es p(rac)textus alatt valo szabados élésétül [Asszonyfva TA; JHbK XLVIII/11]. *1768/1771:* Tyiu György Brádrol Haza felé jöttében vakmerőül ... meg vert, mint hogy az utánis alig complanaltathatták meg öket [Bukuresd H; Ks 114/61]. *1825:* Domján György Ur – Interminalis Fo Hadnagy Aty(a)nkfiát – külömb külömb fele illetlen motskokkal – illetve – vakmerőül magát ellene szegezvén az emlegetett Hatarozásnak leg kevésbé sem engedte eleget tétetni [Torda; TVLt Közig. ir. 252].

vakol malterrel bevon(ja a falat); a tencui; (mit Mörtel) bewerfen. *1585:* 20 Octobr(is) Az boltot hogy vakoltak harom embernek attúnk f 0 d 24. Masnap a boltot hogy teheltek ket embernek attunk f 0 d 16 [Kv; Szám. 3/XIV. 32]. *1623:* eziak beleoll kelletik az jstallokott keözfalokkal vgy altall zagattny az mint felyeb megh jrtuk eztt az keöz falakotis talpfakban allassak zepen s azokott keth feleoll megh tapazzak, vakolliak, thehellyek nem kell azokott dezkazny [BGU 125]. *1625:* A Város hazanal vakolt es padimentomozot egj nap Palfi Balint [Kv; Szám. 16/XXXV. 172]. *1648:* az felseö ház palotáknak falaj ... kiuül beleöll vakolva tehelve mésszel jo épségben vadnak [Komána F; UF I, 932]. *1679:* Templom körül serenkegyenek eö Klmek, vakollyak, meszellyek az mesz repetaltossek [Dés; Ks 39a]. *1710 k.:* hozzáfogék Isten kegyelméből a fejérvári új házamhoz ... Anno 1702 ... szeptember, októberben az alsó rendet egy ház hiján megboltozák, vakolták, meszelték, kemencézték [BÖn. 903]. *1742:* tapasztva vakalva és meszelve [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1823–1830:* A volt pedig a szerencse, hogy az harmadik kömives, ki a kémény alját vakolta, elment volt Medgyesre sokadalomba, mert ha otthon lett volna, a kémény alatt állott volna vakolni, s a kémény lerogyván, ötet szegényt megölte volna [FogE 296].

vakolás 1. tencuire, tencuit; Putzauftrag. *1625:* az Keomiuesek vegeztek el az vakolast es tehelest ... Meszelte meg szemes Mihaly, az Circulus keorul valo vakolast [Kv; Szám. 19/XXX]. *1748:* a Vaklásban Sok kár Vagyon [Nyárád-

sztbenedek MT; Told. 79]. *1755:* a Házak vakolásáért és egy sütő kemenczének rakásáért facit 22 x 40 [HSzj *vakoló-kőműves* al.]. *1756:* Ezen Bolt hajtásnak észak felöl valo része egj kevéssé meg repedezett melly ujjabb vaklással könnyen bé fogattathatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 19–20]. *1817:* A kapuknal Sarkainál lévő falbol a téglák ki tőredezvén, separatiot és vakolást kiván | A Tornácz falai kőrödős körül vakolást kivánnak [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 1, 3]. *1876:* A Torony és Templom aljának vakolása a jövő tavaszra maradt [Holtmaros MT; ETF 107. 20].

2. vakolat; tencuială; Putz, Mölterbewurf. *1604:* Keomuucs Kis Mihal, Miucl hogy Az essco Asz elleobeli vakolast az chynterembe(n) le mosta vala megy vakolta [Kv; Szám. 126/IV. 117]. *1761:* Nagy és Kemény oldalból ásás és nagy munka által Simmitott hellyre a' Titt. Néhai Mltgos Generalis Úr téglábol tizen öt öll hoszszaságu és két öll széllyességü Ló Iskolának derekát, csak a' közelebb múlt Esztendöben ... fel rakattván, mostanis Vakolás és fedél nélkül vagyon [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 210]. *1819:* A Falak vakalása kivülröl Sok helyt meg malott [Ne; Ks]. *1823–1830:* én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendö számát a vakolásra kiirjam vagy karcoljam [FogE 296]. *1830:* Nyillik ... hamu szinre festett ép kettös fenyöfa ajto az felsö emeletbe fel jaro gráditsokra ... ezen gradits feljáronak falai, vakolásai épek [Kv; Somb. II]. *1850:* a vakolás több hellyeken kezdett omladazni [Géressztkirály TA; DE 5].

vakolatlan I. *mn* netencuit, care nu este acoperit cu tencuială; unverputzt. *1656:* Ezen haznak hianus tegla padimenthoma, boltozattia füstcös, kormos, falais penigh egyik felcöl egy darabjan vakolatlan [Fog.; UF II, 114]. *1825:* 4° 3' 11" kubik vakolatlan, porondos agyaggal föld szint rakott falakert kubik ölit .... 14 Rf 20 xf számlálvan 64 Rf 45 1/2 xf [Dés; DLt 3]. *1829:* A Malom ... egészen vj Kö Falakból Kőrös Körül vjbol épitve vagyon ... a' Viz felöl való oldala ... a' kerekeknél égy darabig quader Faragot kövekböl ... vagyon kirakva de vakolatlan [Km; KmULev. 2]. *1847/1851:* Ez a' régi fájábol ujbol rakott és fedett pajta ujonn bekertelve vakolatlan [A.szovát K; Pk 3].

II. *hsz* netencuit; unverputzt. *1756:* Külsö része ezen egész épületnek áll vakolatlan [Branyicska H; JHb LXX/2. 24]. *1871:* a torony Vakolatlan és meszeletlen állott 1871 évig [Burjánosóbuda K; RAk 116].

vakoló vakolásra használt; care este folosit la tencuit; bei Putzauftrag verwendet. *1729:* Vakalo vas kalán nro 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb].

vakolókalán mistrie; Kelle. *1745:* Avatég vas ásó nrö 1 ... Egj vakaló kalán nrö 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1780:* Vakalo kalán 1 Víz mérték 1 [Bethlen SzD; BK].

vakolt tencuit, acoperit cu tencuială; verputzt. *1632:* Ezen uduaron vagion egy sasokban kötéssekben rakott uy sendeliczet kivwl belöl tapaszos es mézzel vakolt házak [Fog.; UF I, 193]. *1652:* Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt [Görgény MT; Törzs.]. *1676:* Vagyan itt bornakbol fel rott küvül belöl meszelt vakkalt praefecturia ház [Fog.; UF II, 737].

vakoltat a dispune să fie tencuit; verputzen lassen. *1675:* az faltis pedigh ha hol, szükségesnek lattya foldoztassa 's uakoltassa [Fog.; UF II, 675 gr. Bornemisza Anna sk irása].

vakoltathat a putea dispune să fie tencuit; verputzen lassen können. *1623:* Az Istallo faytt foragtassa bordoltassa megh es kcöteöztesse mi(n)d Egyb(c) az Aytokkal Ezen az telen ... Tauazzall hamar fell allatthattia, vakoltatthattia cheheltetthety [Fog.; BGU].

vakon világtalanul; orb, lipsit de vedere; blind. *1816:* vakan születettek [Kv; DLt 103].

vakoskodik 1. erőlteti a szemét; își forțează ochii; im Finstern arbeiten. *1661:* Kegyelmed nekem irott levelit meghozák, melyet igen-igen kedvesen, szememnek árpája érésekor és vakoskodva vettem [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. nem ismeri az igazságot, tapogatózik; a face tatonări (datorită necunoașterii lucrurilor); die Warheit nicht kennt, sich an etw herantastet. *1676:* nem tudván a dolgokat, vakoskodik ... nem levén módom a dolgoknak megmondásában [TML VII, 178 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ebben a nagy materiában szabad tovább okoskodnunk emberi mód szerént, vagy inkább ha tovább is vakoskodnunk tetszik [BÖn. 477–8].

vakráma ramă oarbă, chenar orb; Blindrame. *1845:* Egy nagy varrás spannolás vakrámara 1 fl [Kv; Pk 6].

vakság 1. világtalanság; lipsa vederii, orbie; Blindheit. *1637:* azt soha bizoni semmi ratio nem mutattia hogy az eruagas miat eset volna szanto Martonnak vaksaga ... hanem inkab tulaidonicza az io akaro Uram Isten latogatasanak [Mv; MvLt 291. 106b]. *1778:* Nagy vaksagra jutott vala utoljára Etzken András Uram, Felesége pedig meg betegesedvin, lában nem járhatott [Albis Hsz; BLev.].

2. tudatlanság, lelki vakság; inconștiență, întunecare a minții, orbire, orbie; Unwissenheit, Blindheit. *1657:* Adgyuk tuttára mindeneknek ... hogy véven eszünkben mely nagy és kivalt képpen valo okai volnának az tudatlan, és tanulni nem akaro olá papok, és Fogarasföldin, az oláh nép vaksaganak ... visitatorokat rendeltünk [Fog.; UF II, 182]. *1710 k.:* Nemcsak ... nagyatyáimat hozád ki a pogányi vakságbol ... hanem legközelebb az én édesatyámat kihozád még gyermekségemben abból a tévelygésből, melyben született és neveltetik vala [Blm 985]. *1772:* Reménylem, hogy idövel a mindenható Isten a maga kegyelme által szent lelkét adván, szemeit megvilágositja, s abból a vakságból, melyben a mi idvezitö urunk Jézus Krisztusunknak öröktöl fogván való istensége s a többi tagadtatik, kegyelmesen kihozza [RettE 279].

vakseb vakütés; lovitură care nu provoacă leziuni; Schlag, die keine Spur hinterlässt. *1737:* Búzás Györgyné, Kamarási Sára Aszontól Szolgája iránt bé-adatott Instantiája(na)k p(rae)tensioi ezek: ... 4to Hogy beressét verték, puskával döföltek, véres agjgjal és vak sebekkel hagjták légjen, addálvánn, hogj ezeket nem hagjhattya ö kglme [Dés; Jk 485b].

vakszem halánték; tîmplă; Schläfe. *1629:* Kerekes Züle kepeben jeot ... mikor vgy alozik magunkis lattyuk hogy az vak szemehez kap, co azert azt mongya hogy nem aluszik

hanc(m) mindent vgy lát mint emette [Kv; TJk VII/3. 121]. *1669:* Több nyavalyái között az rettenetes főfájás kínozza az jobb vak szeme táján [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1684:* Martius … 5 … az bal vak szememen egy mérges pokolvar kelvén az az felem el dagadott, az fél szememmel semmit sem láttam két nap. Borbély Máté Gyógyított [SzZsN TT. 1889. 251]. *1710 k.:* a falat … ha csömörös volt … a vakszemem bal felől megnyilallott … a falatot kiköptem s mindjárt bort kértem sietve, s ha hamar úgy ihattam rá, a csömör és vakszemem fájása elmúlt … Ha pedig ugyancsak meg találtam csömörleni, az a bal vak szemem fájása … soha meg nem csalt … orvosoltam … koplalással, álommal [BÖn. 514–5]. *1722:* nehai Nimeth Sigmond mi helyt megh holt … akkor látta(m) két ütest rajta az vak szeme, és feje tetején taján [Hosszúaszó KK; SzentZs. Paulus Pápai (30) ns vall.]. *1747:* két fiacskaim lévén az házban mikor elszalattam a kissebbet aluva hattam az házban, czeketis oda ölték volna, de találkoztak közötökis ollyak a kik ki ragatták az házbol, de a kissebb rutul meg égett volt az vakszeminél és a nyakán [Sztolna K; JHb 74]. *1807:* Fridrich Vilhelm Frantz … Negyven Esztendös Catholicus Pap … termetére nézve törpe izmos, gesztenye szinü haja, szemöldöke 's szakálla, himlöhellyes, egybe nyomott a' két vak szeménél [Kv; DLt 66/808 nyomt. kl]. *1829:* meg üttetett vak szeme s füle táján Feleségе ismét bal vak szeme táján [DLt 300 nyomt. kl]. *1847:* Popa Stefánnak … a' jobb vak szeme iránt egy mogyorónyi nagyságu holt-tetem van [DLt nyomt. kl].

vaktában megfontolatlanul/előzetes meggondolás nélkül; orbește, fără chibzuință; blindlings, aufs Geratewohl. *1767:* eleitől fogva az eö Nga Selleri laktanak azon a teleken, és … egy Kétza Makovei Groff Rhedei Ur Jobbágya ezen a nyáron vaktába tsak be költözöt, s ó foglalta [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 21]. *1772:* Kivorán Todor … nekie is meg mutatván monda: Látod el hajtod vala a Bárányomat de Gligorás mégis vaktában tsak tagadván egymás hazuttolni és Annyikat egy másnak szidni egy mást Tolvajozni kezdették [Záh TA; Mk VII/17 Molduán Lup (55) zs vall.]. *1775:* De a hitvány deák semmiképpen nem győzte meg magát, hanem vaktában csak elhitette magával, hogy amint ő szereti a grófnét, amaz hasonlóképpen úgy szereti őtet [RettE 354]. *1805:* nem kell vala csak … vaktába kicsapni, hanem ha kihajtotta[a], a maga csordájába kell vala hajtani [F.rákos U; RSzF 220. – [a]A marhát]. *1843:* Megmagyaráztatott, hogy az erdőmívelést s az erdőfenntartási szabályokat és a lehető erdőkémélést a fiscus földösúr teméntelen költségekkel nem ok nélkül és vaktában, hanem a bányászat fenntartására s közelebbről éppen a három nyugtalankodó faluközösségek érdekében századokra kiszámított s a közembertől, ki csak az orráig lát, el nem ösmert előrelátással gyakorolja [VKp 108].

vakulás elvakultság, megátalkodottság; orbire, inconștiență; Verblendung, Verstocktheit. *1710 k.:* A generális … fogada … kezde orálni: Ezt a hazát én szintén úgy szánom, mint egy patrióta, mintha itt születtem volna; ez rettenetes vakulás, megátalkodás és furor az egész nemzetségben [BÖn. 972].

vakút zsákutca; fundătură; Sackgasse. *1747:* borozda alatt egy vak ut forma helly láczik [Vaja MT; VH]. *1767:* a' … Törökbuza földek között ki tettző vak utig … mely Metatorok(na)k ki nyomásokat mindenütt egy ekének barazdajával meg jegyzeztünk (!) [Nagylak AF; DobLev. II/5. 374]. *1792:* kimentünk … a' lapos Csibire … vicinussi czen helynek Eszakrol a' … gödrös Csibi az élig, az hol végig csóvákat tévének … Nap kelet felöl rug egy vak útra [Nagylak AF; DobLev. IV/1. 693].

vakutca zsákutca; fundătură; Sackgasse. *1811:* Igy lett változása ama vak uttzának Melyet tsak egy néhány Gazdák használának, Most meg-forditatott, 's a' mezőre mégyen [ÁrÉ 26].

vakütés nyílt seb nélküli ütés helye; lovitură care nu provoacă leziuni; Schlag, die keine Spur hinterlässt. *1766:* láttuk … (a) hátán és lában essett vak ütéseket [Koronka MT; Told. 3a]. *1798:* ezen meg verettetett Asz(sz)ony hozzám jött, és kért engemet hogy pálinkával Mossam meg … az Aszszony Övig egesz(sz)en kék volt, és karján kemeny vak ütesek láttzattak [A.árpás F; TL. Maria conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.]. *1802:* találtam rajta e következendö Sebet Vakütést töb tetemes Kartzolásokkal együt Ugymint Az Fején … Vak ütés igen kemény meg kékülve törött Vérrel el telve [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] | Forro Lajosnak tanáltam az bal felöl lévö fule tövén egy vak ütést Seb nelkült [Mv; Born. XXXIX/53 Galambos József chirurgus vall.]. *1804:* mondgyak a fejin láttzot egy hojpadás testinek Semmi részén egyébb kékség vagy vak ütés nem láttzatott [KLev.]. *1846:* Virág László … Meszaros mesterséget follytato Legént meg visgálván az Dési fogházban … az jobb kezén az ugy nevezett könyök-orson egy kemeny vakütés találtatik [Dés; DLt 530b]. *1847:* az sok vak ütés mián egy darab ideig dolog tehetetlen volt [KLev.].

valag 1. női szeméremtest; organe genitale (externe) la femei; Scham. *1623:* megh tapogatta <Var>ga Miklos Falabonak[a] az valagat, es lüstos volt [Mv; MvLt 290. 32b. – [a]Katának]. *1629:* jeöj be … de ugj megh rugdoszlak lilek este[a] kurua, hogj mind seged valagod özue szakadoz [Mv; MvLt 290. 171b. – [a]esse<beste>este?]. *1631:* Hallottam aztis Beőrucynetől hogi mo(n)dotta az Apianak, Apa ne(m) valtom am töbször megh az hazatt az valagammal, mert egiszer megh valtottam vala [Mv; MvLt 290. 47b]. *1634:* ugy megh rugdosslak, hogy mind segged valagad ozve szakados [Mv; MvLt 291. 9a]. *1691:* az Uram baszot farkat dugasd be estve az öztöver valagodba s vond ki reggel [Páva Hsz; HszjP]. *1697:* uittek volna el az ördögök s szaggatták volna el, mert soha nem szerettem mint hamiss lelkütt, nemis szeretem soha, ui<ttek> volna el az ördögök mind valagastól [Szentgyörgy Cs; CsJk 7 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. *1729:* Latrok faszával enyhitik valagat Kézrül kézre adván döföltetik szatyrát [Pat.]. *1752:* Joseph Urfi … fertelmes … Levelet küld … azt irja egy Periodussáb(an) his verbis elég mosdatlanul, hogy Benkö Anna nem alább való valagbol suppant, mint Kereszturi Kriska [Torja Hsz; ApLt 3 St. Apor Apor Péterhez]. *1759:* Nyirfa pozna költ volna a valagodon [Kvh; HSzjP]. *1783:* monda … meg verlek meg rugodlak, hogy seged valagod mind egybe szakad [Uzon Hsz; HszjP Franciscus Szabo (42) Ludi magister vall.]. *1803:* a' Léánynakis Fodor Vigának száma nélkül hallottam mondani, te nagy valagu, meg öszülhet a' valagad a' pártában | aztis mondotta … hogy már meregetheti Fodor Viga a borzas valagát a' dombon, mert már elment a' Berki Kis Aszszony az uttzábol [Rákos TA; Borb.].

Szk: *cigány ~ából esett. 1764:* Czigány valagából esett kuldusa, kuldus valagabol esett kuldussa [Tarcsafva U; Pf] * *(híres) kurva ~a. 1653:* itt Enyeden lako Debreczenj Nyerges Janos ... az var megie felöllis illjkeppen szoluan, hogi soha hadat nem ver: herelt lo monja, kurua valaga [Nc; KemLev 1391 Feöldeszi Mihalj kezével] | Ezekre Nyerges Janos ismet ezeket monda ... Ez a' Fejer(vármc)gie czak rosz, szar Var(mc)gie, lo fasz Var(mc)gie, hires kurua valoga Var(mc)gie [Nc; KemLev. 1394 Joannes Kovácz de Ilosva (38) ns vall., Michael Szent Geörgy Völgy de Nagy Enyed kezével] * *koldus ~ából esett → cigány ~ából esett.*

Sz. *az anyja ~a. 1749:* Urszul kérlelte hogy ne szidja mert Attyafia, de Pap Mitru azt mondá néki hogj Attyafia s. v. az Annya valaga [Szentbenedek SzD; MvRKLev.] * *bújj/bújnál a (kurva) anyád ~ába. 1753:* Ezen szokra fel indula Popa Nyikula rutul kezdé Avramot otsmanyitani ... mondvan (: Salva venia :) buj az kurvanyad valagaba, ezen szokot pedig egy nehanyszor reiteralta [Abrudfva AF; Ks 27]. *1761:* Sandor Mihály ... azt mongya az Exponensnek hogy te bujnál az Anyad valagáb(a) mit csináltál a Leánynak [Búzamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41].

2. nőstény állat szeméremteste; organe genitale (externe) la animale de sex feminin; weibliche Scham (bei Tiere). *1773:* Kutja valagából eset vén Kannya [Tarcsafva U; Pf].

valagú szemérmű; cu anumite organe genitale externe; mit Scham. *1568:* Antoni(us) szoch iur(atus) fass(us) est, Ezt hallotta(m) biro Katotol hogy azt monda Eothues Palnenak, am Jg s yg szydam az fonyat valagw bestye hyres kúrwath [Kv; TJk III/1. 209]. *1582:* Anna puella Apud Keomywes Georgne commorans vallia ... hallottam hog Rengeo Anna Keomywes Georgnet ... kolikas valagw hires kwrwanak Zidta [Kv; TJk IV/1. 60]. *1628:* a' te rósás valagú kurváné [Szentgyörgy Cs; SzO VI, 89]. *1630:* Makainenak azt mondotta Timar Janosne hogj rongjos valagu, az masik megh ezt mondotta, hogj Aszu valagu bestie hires kurua [Mv; MvLt 290. 225a]. *1631:* szidais Czonkane rongjos valagu kuruanak [Mv; MvLt 290. 233a]. *1644:* Hallottam azt Hogi ugia(n) fertelmesül szida az az Teke (?) Suska ezt az Cziakinet, az mi az szaian ki fer vala, Nagi seggü Nagi valagu [Mv; MvLt 291. 406b]. *1803:* te nagy valagu | meny által Kövendre ebatta nagy Valaguja | a' Léányanakis Fodor Vigának száma nélkül hallottam mondani, te nagy valagu [Rákos TA; Borb.]. *1806:* ezért vagyon miért B. Henternének és más ollyan bűdős valagu jukas Profétáknak ellenem motskolodni [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1816:* Timár Györgyné Szász Máriska Kurváknak, Lustáknak, és rongyos valagu Czofráknak kiáltotta s mocskolta ... az Aszszonyokat [DLt 99].

valaha 1. vmikor (nagyon) régen; cîndva (demult), odinioară, mai demult; einst, vor langer Zeit. *1583/1584:* Az Nem oly Tho kyth valaha valakj megy halasitot volna hanem <eo>maga halaswlt megh, az wyfalwy feoldeon [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1592/1593:* Azt en Nem tudom hogy tilalmas volt valaha, de mindenkor barom Iart ott Az mikor fwüet kaphatot [Szásznyires SzD; Ks]. *1600:* Megh ertettek eo kgmek biro vramtol ... az eo kgme kereszteny modo(n) valo Jsteny felelemre, es tizteletre valo Ammonitioiat, ky ha kewantatott volna valaha az mostany nyawalias eodeoheoz kepest bizoniara kewantatik [Kv; TanJk I/1. 353]. *1636:* Lattae ualaha ha az szegeny szwle Attya(m) Vayda Marto(n), auagy az eo halala utan Bradi Janos az kőrpeonyősieknek Vr borat attak uolna, auagi ha attakis miröl attake [Abrudbánya TA; Törzs Ladislaus More de Fel Pest (!) nevére szóló vk]. *1673:* 2 testis. Egregius Algia Taplan assessor boer de Mondra. Annorum circiter 50 ... arra soha nem emlekezem hogi az Fogaras földi donatariusok valaha az magok falujok határán az makkos erdőkön sertes marhajokat gostina nelkül szabadoson nem jartathattak volna [UF II, 569–70]. *1725:* valaha lisztelő malom lött volna [Türe K; Told. 28]. *1754:* hogy ... Komjátszegi Samuel Vr(am) valaha Contributio alatt löt valna bizonyoson nem tudom nem hallottam [Asz; Borb. II Johannes Arkosi de Szind (69) ns vall.]. *1765:* sok utánna valo járásam után már valaha Hunyadi János Uraimék igértek az Inquisitionak meg irását ... de mégis tsak lehet kételkedni, mert most közelebbröl, a' midön ujobban sollicitaltam volna, azt felelé Hunyadi János Uram, hogy el-nem készíthetik mig ujra ki-nem mennek Karában, mert a' hellyet hol inquiráltak el felejtették [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. *1798/1800:* a' Szép István Joszágát valoha Szabo István bírta volna [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1803:* Tudgyac a Tanu nyilván és bizonyoson értettee hallottae vagy levelekből olvastae vagy olvastatni hallottae ... Hogy ... a fiak léányokkal valaha osztoztake [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1814:* gonosz, és paraszna Eletet élt volna valaha [Letka SzD; TSb 4]. *1827:* Sogor Vram a minapiban ... azt mondotta ... hogy a Zabolai fiai kevés idő mulva engem meg kinoznak ... mert a Sogor Ur nékiek, ha jol meg vernek 200 forintot igért ... ha Komáromi Urtol eredett, még énis szégyéllem, hogy valaha olyan Vőm volt [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 1b Borbereky József Dobolyi Zsigmondhoz].

2. vmikor a jövőben; cîndva, într-un moment (nehotărît) din viitor; einmal, mal (in der Zukunft). *1587:* Arrolis nem Emlekezem hogy zoltak volna en hallasomra hogy valaha az Eotwen forinthoth ... neky vdeowel valaha tartoznek meg fizetni [Hadad Sz; WH. Th. Hadadi jur. kezével]. *1592:* Ha Thordan Wam lenne arrol valo zabadsagh hogy oth Vamot Ne aggiunk. ha azert az Araniason valaha hidat czinalnak protestalni kel, es éltetny ez leweleth [Kv; Diósyind. 20]. *1616:* ha az ideo valaha azt hozna hogi Forro Frusinanak oda kellene iutnj tehat embersegesen bele bocsatana[a] [Uzon Hsz; BLt. – [a]A házba]. *1624:* Samsondy Janos vramnak, Samsondy Anna azzony(na)k ... es eő kegyelmek(ne)k gyermekynek, mostaniak(na)k, es mind Jwuendeoben az kiket Isten eő kegmek(ne)k Adando uolna, es minden Attyokfyaynak Rokonsagok(na)k, kiket ez Dologh Illetne uagy Jwuendeoben Illethettne, es ualaha ez Dologhoz keozeőket Akarnak mondany, mind azoknak terheket ... Haranglabi Ferencz Vram magara felueuen ... oly euictiot ueön fel, hogy az migh eő éll, ebben az dologban Zalannczy Istuan vramat s feleseget ... Ez megh néuezet Porcioban ... megh oltalmazza a maga Saiat keőlczegen [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1652/1655:* Én Cspreghi Mihály recognoscálom per p(rac)sen(tem) hogy az el mult napokban vitte volt Eötves Rázmány Jstván Monostor Utzaj Ozdi Thamás Uramhoz két száz aranyimat, mellyekb(en) difficultássa lévén különben kezetől ki adni nem akara eő kglme, hanem ha magamra vallalnàm annak terhét, ha valaha búsulasa érkezném azok miá ő kgl(ne)k [CartTr II, 876]. *1664:* Zrinyi uram hada eloszlott, maga is elment. Lenne valaha végek az ő kegyelmek költött sok híreknek, mert nekünk semmi hasznunk azokban nincsen [TML III, 116 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1672:* ha még valaha lehetne, bizony ez synceritásért szolgálnék [TML VI, 342 Teleki Mihály Sárpataki Mártonhoz]. *1721:* a Mltgs Groff Teleki Mihálly vr(am) Eozvegje ...

Toroczkai Kata Asz(szo)ny deponálá a száz forintot, az assecuratiois penig diffrálodik mig magát fogja resorválni ha több testet kivan oda tétetni, vagj még valaha fel bontatni, azt a sirt mellyre ha magát fogja resolválni a Deliberatum vigora szerint fojtassék (!) e dolog [Kv; SRE 141]. *1786:* adjon Isten még valaha jo napokat érnick [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1802:* (A földet) conferáltak oly tzéllal, hogy ha Valaha Lévitájok lehetne, fordittathatnék annak élelmére [Seprőd MT; MMatr. 240]. *1816:* Meltoztasson ... mind szolgáknak mind Kováts Czigányok(na)k a' Vas Discretiokat igeröket meg büntettetni a' következendö idökre parantsolni, ugy tolám (!) még valaha a Constitutio meg tartasa közönseges fog lenni [Torockó; TLev. 9/46]. *1855:* ha ő[a] valaha akármi okból dicsö nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyezné, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevö [ÚjfE 295 Wesselényi Miklósnak fohászkodásba szött átka. – [a]Wesselényi Miklós fia].

valahány 1. ahány (csak); cît, cîtă; cîţi, cîte; soviel. *1736:* az Indalon lévö Varos Tavának a' gattjara minden szekér valahány az Faluban talaltatik tiz tiz jo szeker földet tartozzék vinni ... az varosnak arra rendelendö embere elött [Torda; TJkT I/117]. *1743:* valahány ház, és bordély házok falujokban vagyon, s fog találtatni, valamikor az Uraság udvari Tisztei kivánnyák, Singillatim, mindenik háztól egy jó dolog tehetö aratot egy hétig, nem külömben minden háztól, bordélytol egy jó kaszást tartoznak Sistalni [Laszó H; Ks 81. LXII. 18]. *1756:* valahány ház, bordély Uraság földin tanáltatik ... egj heti kaszálásra tartoznak elé állani [Radulest H/Déva; Ks 101].

2. néhány; cîţiva, cîteva; cinige. *1657:* az megfáradott s éhezett Manszfeld hadát meg kelle valahány napokig nyugodtni s proviantolni, és azután indulánk [KemÖn. 74]. *1662:* egy cajbert is, a váradi bíróra szóló parancsolattal, hogy valahány álgyú alá való kerekeket szerezne, a kihájától életével parancsoltatik vala, s az is annak színével, míg a kerekek meglennének, mind ott benn prospectált és tekergett vala [SKr 570].

3. meghatározatlan számú; nişte; etliche. *1604:* Tugia hogi akor az Zenebonakor Kerezturrol hozot haza bichiak mihalj walahanj diznot nem tudom menj wolt [UszT 18/127 Fülöp balint hidegkuty Zabad Zekel vall.]. *1657:* assecurálám ártatlanságom felöl, mondván: Ez nem különb dolog, mintha valahány latrok magokat egybenadván, akarnának menni valamely jámbornak háza felverésére, s magokban discurálnának, hogy ezt s ezt az embert is vegyük mellénk, kinek híre sem volna az dologban, mint jámbornak [KemÖn. 170]. *1662:* Arad azért die 5-a Julii nekigyújtatván, s annak tüze Lippára megláttatván, az vezér is hadait ... jancsárját ... egy romlott puszta köfal és valami bokrok között való sánchelybe valahány könnyü lövöszerszámival állatta vala | De a Gaudi a gyalogot jöni siettetvén s valahány könnyü lövöszerszámokat is nagy hamar hozatván ... igen jó alkalmatossággal felül a nyakról elsöbben is a jancsárságnak nagy sürü lövést kezde szóratni a nyakába [SKr 411, 412].

Szk: ~ *száz. 1662:* jó alkalmatossággal valahány száz lovast is, igen jót küldött volna be a fejedelem, hogy azokkal is csatáztathatna, Röthy Orbánnak nagy kedvére vala [SKr 229].

valahányadmagával 1. ahányadmagával (csak); atîta persoane împreună cu el cîte ...; mit so vielen Personen zusammen, wie... *1610:* Ha az teórüenj mutattia kez uagiok az nio(m)ra eskennj ualahaniod magam(m)al az teoruenj mutattia [UszT 23].

2. néhányadmagával; cîteva persoane împreună cu el; mit einigen Personen zusammen. *1662:* Ez üdö közben Deszni várára semmi gondviselés nem lévén, a budai vezér feles néppel alája menvén, a Kornis Ferenc benne csak valahányadmagával levö szolgáját addig fenyegették, ijesztgették, hogy ... die 18-va Octobris kijövén belöle, a törököknek megadatott vala [SKr 458].

3. meghatározatlan számú személlyel együtt; cîteva persoane împreună cu el; mit etlichen Personen zusammen. *1662:* Az bíró másnap, hogy a várashoz nem messze, csak egy kis mérföldnyire szállottak volna, kihívattatván, valahányad magával kiment vala, és hogy bizonyos kalauzokat tartanának készen a tábor indulatjára, megparancsoltatott vala [SKr 658].

valahányan 1. ahány személy (csak); toţi, cu toţii; alle. *1589:* miert penig Jgy Chielekettetcök walahanian voltatok Az en marhamnak terittesebe es felesegem meg terittesteokben es pirongatastokba ha teórüeny tüdomany tetel melletth lattatom hog minden zemelj kwlön kwlön walo hatalmon wagyon erette [UszT]. *1743:* Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto foldett mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön külön anyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhát TA; Bom. XI. 9 Joannes Paraszkiv (86) zs vall.]. *1827:* ma már valahányon vagyunk mind annyi felé korhelkedünk iszonyu grázna, tsunya természetü Férjem mián: mivel senkit maga körül a Joszágon meg nem szenved [Torda; TLt Praes. ir. 416].

2. néhány személy; cîteva persoane; cinige Personen. *1662:* Hanem a váradi nemesség közül valahányon Szentjób várában lévén szorulva, s feles földnépe is velek együtt, azok közül kéredzettek volt ki egy estve felé vagy kétszáz puskás, s azok vertek volt fel az éjszaka Sárköz nevü falunál egy részt bennek [SKr 447].

3. mindannyian; cu toţii, toată lumea; alle. *1657:* mely nap meghala, ottan testét felbonták, beleit és szivét s egyéb belső részeit kivévén, melyben az doctorok forgolódván s az borbély és mi valahányan belső szolgák, Catharina, az fejedelemasszony, nemcsak nem irtózá nézni, söt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szivét, felhasított hasát s egyéb tagait: de semmi szomorúságot nem tettete [KemÖn. 102–3].

valahánymagával 1. ahánymagával; cu nişte persoane împreună cu el; mit etlichen Personen zusammen. *1575:* Eo K. Byro vra(m) az feyedelmet Talalya meg valahany Magawal Akarya Az ldes vraimal es Ez fele zokatlan es Teorwentelen valo dologban keonĕregien az feyedelemnek, hogy eo N. Neh haboricha meg az varosnak Regy zabadsagat [Kv; TanJk V/3. 120a].

2. néhánymagával; cîteva persoane împreună cu el; mit einigen Personen zusammen. *1657:* az fejedelem paripán igen nagy veszéllyel, csak valahány magával kitörtetett falura | az fejedelem ... csak valahány magával indula, az én pistolyomat vévén kezében, magam jelzászlójával mellette lévén [KemÖn. 50, 77]. *1657–1658:* Tanácsot tartván ... tetszék, hogy az fejedelem személye salválódjék valahánymagával; ha az had ruináltatik is, de az haza talán conserváltathatik, ha székibe mehet; ne vesznénk mind fejedelmestül [KemIr. 313].

valahányszor 1. ahányszor (csak); ori de cîte ori; so oft wie. *1656:* Én el untam, mert valahányszor eső esik, de mindenkor alkalmatlankodik velem, csak meg nyitja az ablakát s eleget alkalmatlankodik velem, beteszi osztán az ablakot [TML I, 34 Telcki Jánosné Telcki Mihályhoz]. *1670/1740:* Végezék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen ... ha Szolga Gazda hire nelkül cselekedi a Szolgának tartsa ki fizetéséből, ha pedig nem menti magát tőbszőr is hozott, mind annyiszor valahányszor hozott, büntetődgyék egy egy forintra [Homoródsztpál U; WLt]. *1682:* Tudom azt hogy mikor ennek az Durko Peter(ne)k Nagy Annya poklul iárt uala Csutak Uram foga partyat ... az edes Annyais ualahanyszor poklul iárt. mindenkor eö kegme fogta partyat mint iobbagya(na)k [Impérfva Cs; Born. XL. 94 Nagy Balas (37) pp vall.]. *1759:* Kosbukék igen közel valo Atyámfiai, és valahányszor hozzájok mégyek mindenkor adnak vagy Czondrának, vagy harisnyának valo posztót [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 20–1]. *1763:* Láttuk Czirka Számszont hogy Szekérrel ebből az Erdőbölis vit, vitt Gyalog Szánnalis sokszor valahányszor neki kellett [Gambucz AF; BK. Varga Szimion (23) jb vall.]. *1780:* Valahányszor Stompokot kivantatik csinálni, egy különős Gazda is Birák hire nélkül azt fel vállalni ne merészellye sub poena flor. 12 [Torockó; TLev. 7a]. *1790:* ha pedig akár kiis a' más Ember Gyepűjén altal, s, meg által mégyen valahányszor meg láttatik, mind annyiszor 12. pénzig büntetődik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1794:* valahányszor az Exponensel Zaharia egyben Kapott, mindenkor meg békellett [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1804:* magam is valahányszor a Ménes téritésére jártam mindenkor lézengöben jámi láttam a Basa Ur(am) Sertésseit a Sertés Csordán kivül hol égy fele hol más felé [Dés; DLt 81/1810]. *1812:* a Groffné valahányszor pénzt kért a Grofftol, a' Groff soha meg nem vette [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. *1835:* De azon kivül többszőr is, valahányszor hirtelen valami betegség adta elé magát, tüzen vizen mind annyiszer küldetett ő nga a' Doctor után éjjel nappal [Zsibó; WLt]. *1842:* ezen által adot földre tartozik Vas János Két vékára adot fizetni 8 az az nyoltz ezüst Krajtzárokot ezt pedig valahányszor fizetí ezen Contraktus hátára mindenkor meg jegyezve a kiváltáskor a summához impotálodgyék [Bözöd U; Borb. II]. *1879:* Úgy irok, mintha szerelmet akarnék vallani; de bocsásd meg áradozásomat, mert mindig telecsordul szívem, valahányszor feléd fordulok gondolatban [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. néhányszor; de cîteva ori; cinige Mal. *1768:* valahánszar ... engemet fát vinni rendelt el [O.sályi KK; Berz. 7. C. 7].

valahára végre (mégis); în sfîrşit; endlich. *1813:* (Az) itéletre bé botsátott pert a' tegnapi napon Napon (!) magam, Szószollommal, és a' mostani Archivariussal ... a' Nms V(ár)Megye Archívumában szorgalmasson olly tzéllal kerestem, hogy már valahára elő-vétetni instáljam, de mégis az emlitett pernek nyomában nem akadtam [Ne; DobLev. V/860]. *1815:* Térjj meg azért már valahára, 's hadd el az eddig valo korhely, Részeges ... Életedet, 's ... menny bé Wásárhelyré Iskolába [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev. fiához]. *1818:* a' Deberke felső Hidját meg kellene már valahára épitteni [DLt 174]. *1823:* Kérem a Tktes Tisztséget méltoztassék Csernátoni Samuel Uramat valahára lehető meg zabolázhatása végett fiscalis kereset alá vettetni határozni [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 65/827 Budai István vicecispán lev.]. *1825:* hogy már valahára Mlgs Berzentzei János Ur Tkes Jakab János Urnak további hurtzaltatásától meg mentödjék [Mv; Berz. 21]. *1827:* esedezünk a Királyi Fö Kormány Széknek ... tetemes nagy kárt vallott Atyánfijaért (!), hogy annak kára az Istentelen fenyegetődző által a maga uttyán térittessék meg; s így ez által valahára a mi életünk és vagyonunk felett valo rebegésünk lelhessen már enyhülést, és nyugodalmat [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. *1828 k.:* Edes falum határa Meglátlak valahára[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. – [a]Táncszó]. *1840:* jobb volna – Ungvári Urnakis ... abban jámi, hogy Nemességét mutatná meg – hozná el – már valahára Szinyér Váralyárol [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. *1844:* Reketes Mihály és Veress János volt Megye Birákat megkell inteni, hogy a hátralevő oszpora pénzeket már valahára hozzák tisztába [Kézdicsomortán Hsz; HSzjP].

valahogy 1. vmilyen módon; cumva, într-un fel oarecare; irgendwie. *1577:* Ez mostany el wezet talak felól eo kegmek Megis io moddal legienek erette. ha ... valahogy vtaba eshetnek [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1585:* Theremy Katalin ... Vallia hog' tuggya hogy Nagy Mathenal Abraham Anna valahogy megh hittek volt egy mast, es Nagy Matetol megh terhesedet vala es giermeke leon, de Amint hallotta Nagy Mate Ne(m) veotte volt ell [Kv; TJk IV/1. 420]. *1600:* Ha immar teörtennek hogy tagadast tenne eö walahogy az penz felol hogy igi ne(m) wolt wolna a mi(n)t mi megh mongywk, tehat mi iambor zemelickkel megh bizonittiuk zinten mind igy az mint ide megh irtuk [UszT 15/251–2]. *1618:* Ha valaha valahogy occurálna az Báthori András felől való emlékezet, és arról való controversia, ez csak ilyen dolog[a] [BTN[2] 104. – [a]Köv. a részl.]. *1619:* magamtól csak azt kévánom, ha valahogy módja lenne abba az én uramnak, kit én soha az én uram nevével nem mondok, hogy Jenöt karddal kellene megvenni, az hatalmas császár ád-é elegedendő segitséget az én uram mellé? [BTN[2] 204–5]. *1677:* Ezek az franciák valóban búsulnak az lengyelországi hadak dolgán, ha valahogy quartélyokból ki találtak mozdulni, az dolog kitudódván, az sok austriacus emberek azt ne vigyék véghez, hogy mikor ki akarnának jöni s ezek részérül is meglehetne az török részérül való bátorságos megengedés, ki ne jöhetnének és ezekkel meg ne egyezhetnének | bizza másra ő nagysága ezt az én reám bizott dolgokat, én bizony adok annak kétezer talléret, valahogy tehetem szerit [TML VII, 438, 499 Telcki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1757:* Demian Juon ... az akkori szolgabiroval discretio által valahogy ugy meg egyezett hogy a dolog megint el nyomult [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 15]. *1823–1830:* Míg pedig a székháztól három hajdút levittek, addig ő is onnan elöbbállott, s valahogy a húgomhoz verekedett, hol harmadnapig már a tornác alatt is duggották [FogE 278–9]. *1849:* Csch Iosefet meg gyilkolták ... Csch Sándor pedig mind ifj ember mig az attyával Gyilkolodtak valahogy meg szabadulva Gyilkolo kezeik közül meg futamodot és bele szökot a Kűköllőbe s ott át uszva menekült meg [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Szk: *valamint (é)s* – *1567:* En Thomory Myklos ... kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezeket valamynt es valahogy kezebeol[a] ky veghyem, hogy thelliessegel el ne pwztwlna [Gyf; Ks. – [a]A Halabory Paléból]. *1595:* Biro vram ... megh hatta vala, hogi valamint s valahogi lehet chukanak zeret tegiwk ... fizettem azert, minthogi az hal igen zwk volt f 1//75 [Kv; Szám. 6/XXIX. 3 Bachi Tamás sp kezével]. *1608:* az en Felesige(m) ... reszitis Nagy Kereken

... az boldog Emlekezeteo Haller Gabor Vra(m) Valamynt s ualahogy ... kezyhez uette [Kv; JHb XXVI/49]. *1694:* Kérven mint ur(ama)t kgdt vala mint s valahogi az leveleket meg hányatni ... ne nehesztellye [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter kezével].

2. akárhogy; oricum; egal wie. **Szk:** *valamint s ~. 1600:* Hol peniglen azth mongya Berze Mihaly, hogy eö neki Zent Imrehen attiafiastol eöstol marat iozagha wolna, Mi es tuggiuk hogy wolt, de ne(m) mondhattia eö kegme, hogy hatalmasul foglaltuk wolna el, valamint s walahogy wolt az chere, De az megh holt batiadat Berze Mateth, hatwa(n) harom forintal fizettvk ki warosul belole [UszT 15/258]. *1619:* Isten Felségednek succeddáltatván az szerencsét is, mégis interponálja magát Ferdinandus között, Felséged s Magyarország között. Ez valamint s valahogy vagyon, de Felségedhez vagyon az jobb akarat [BTN[2] 370].

3. ha nehezen is (mégiscsak); cumva (totuşi); irgendwie (dennoch). *1625:* vala hogj megh alkuzom velle [UszT 92b]. *1659:* kikelet az török Rákóczyra csak rá akar menni, valahul feltalálják, ha Tiszán túl megyen is, oda is elmegyen utánna, valamig kezekben akad; ezt nyilván beszélé. Valahogy hogy van békességtek, mindazonáltal tudom, hogy tinektek jobban megviszik [TML I, 343 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz Nagyváradról]. *1796:* valahogy magát kiszabaditotta, és botra kapván, nem akarta magát hagyni [Panit Sz; TSb 2]. *1804:* én ... 6. vedres átalagot a Dombai ujj Szöllöböl fáin mustal meg töltettem s még legolább egy Hordot meg töltek valahogy [Adámos KK; Pk 5]. *1806:* Czopfot nem kaphattam de járok benne, és valahogy tsak kerittenek edgyet Hétfüig, igy fogadták a' borbéllyok [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.]. *1849:* talán csak kigázolunk valahogy a' bajokbol [Kv; Pk 7].

Szk: *valamint s ~. 1737:* Nagy busulással voltam bizony azonís, hogy Ngod itt valo által menetelét ez öszszel észre nem vehettem, bizony valamint s valahogy csak ki vergödtem volna Ngod Udvarlására [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz].

4. jól-rosszul, úgy-ahogy; aşa şi aşa, nu prea bine; schlecht und recht. *1805:* az expositioba az olvasas nem igen jol ment, a resolutio el tsuszott valahogy [Dés; KMN 49]. *1806:* ezen industriámbol Csiky Márton Uramot valahogy és valamennyire excontentálhatom [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1807:* délelöt meg lehetösötske voltam ... délután is eltsuszott valahogy | tsak hejtelenkedtem és nem tanultam, azért nemis tudtam sem a Letzket sem a Repetitiot, 12 el dadogtam valahogy | dél elöt valahogy tsak el tsuszott a dolog [Dés; KMN 348, 361, 369].

5. meg nem határozható ok folytán; cumva, din întîmplare; irgendwie, zufällig. *1722:* Az kgd Pej Gyermek Lova szerencsétlenül járt ... ă mint réá ültek volna ... valahogy ugy szökött hogj az elsö Lapaczkája meg romlot [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1826:* a midön az ajton ki akart menni Ferentzi Josef Szász Sigmond belé bojtorkodot s a midön ott ketten huzalkodtanak volna, Szász Sigmond valahogy hanyatán esett [CsS].

6. véletlenül; întîmplător; zufällig. *1662:* a gyulai alajbég Boldvai Mártonnak beizent vala, hogy a székesfejérvári passa vele való ismeretségért oda be hozzá kívánkozott volna, és vele magának is valami beszélgetések lévén, valami jó portai török étkekre ebédre öket várná el, hogy bántódást valahogy jelenlétekkel ne éreznének, sokadmagokkal nem is lennének [SKr 569] | Kérem Kegyelmedet, tudósitson az oda ki való állapotokról s az én kevés ott levö javaimhoz valahogy az németek hozzá ne férjenek, mert én megvallom, ennél soha lopóbb népet sem láttam [TML I, 375–6 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma hallottam, hogy az mi proscriptiónk után ... más ellenkező patenst bocsátott <ki> Rákóczi uram, melyben írja az övéinek, hogy azokra semmit se hajtsanak, mert eddig maga is béjött volna Erdélybe, de azért nem jött, hogy ... valahogy a németek ne fascinálják az magyarokat [WIN I, 273]. *1705:* Azt is mondotta, hogy Teleki Mihályné asszonyom egy pap és tiszt és egy asszony elött olyan dolgokat mondott, hogy ha a generálnak tudtára lészen, lehetetlen, hogy baja ne legyen miá, melyet nem is hiszen, hogy meg ne mondjanak. Ö ugyan kérte azokat, hogy valahogy meg ne mondják a generálnak [WIN I, 503]. *1723:* Pater Mihály Vramot köszöntvén I(ste)ntöl jo egességet kivánok, a minap azt láttam almomba, hogy ketten voltunk barátok, de e'n csak lajkus de az Istenért be' ne tellyesedgyék valahogy [Darlac Szb; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. *1755/1805:* kérem Uram Kegyelmedet valahogy ne frustrálodjom, mert gyalázotat nem vall miattam Kegyelmed azt gondolom [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 43 Suki János Ferentzi Györgyhöz]. *1793:* Ettöl a' czivodástól fogva, néhai Gróf Toldalagi István Ur kezde a' megétetéstöl tartani, 's nékem is mondotta: Fijam, Máris, valahogy étetöt ne adjatok nékem [Koronka MT; Told.].

valahol, valaholott 1. vmely helyen; undeva, într-un loc oarecare; irgendwo. **A.** *1573:* Erzebet Dabo Tamasne Azt vallia hogi Egy Gergel New legen ... Bezellette meg hogi egi Myhal New legentwl ... Kikelleo varat veot volt egy Bokor kapchot d. 80 Eo penig egy Monostory Erzen Iarto Legennek atta volt fl. 3 d 50 Meg Monta volt neky hogi senkinek Ne Ielenche Mert gianakodik benne hogi Nem Igaz Marhaia leot volna Mihalnak ... De az Mint Ertem vgimond ky Twdatot hogi veres Peterneye volna, Azert en ely megek Mert nehez neke(m) az Torombol zawatost allatno(m) hanc(m) ha valahwl meg talalom Mihalt meg tartatom [Kv; TJk III/3. 283]. *1593:* ha valahul zalagban volnankis arany ezwst müvem azokatis ki valchia s čowe[a] legien [KP. Kemény László végr. fej-i átírásban]. *1598:* Eötwes Antal Coloswary ... wallya. Ez el múlt karachion eleot walo Chicotcorteokeon weztettem wala el hazamtol az en diznomat ... az mezarosokat kertem hozza ha walahul diznot veretnenek wellek vigiaznanak rea [Kv; TJk V/1. 175]. *1608:* ualahul tanulta uolt [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.]. *1631:* Valaszutj Jstua(n) mongya vala hazamnál, hogy megh hatta uolna az Jobagyanak ... hogy ha oda megye(n) auagy valahul kaphattya, More Laszlot, megh adgya neki [Abrudbánya/TA; Törzs. Josephus Vayda jur. civ. (35) vall.]. *1665:* megh kotte az ebemet, de ha valahol talalom megh kerdem hogi miert kotte megh [Kőrispatak U; Pf]. *1720:* földes Urakat sohult sem egyszer sem masszor nem hallotam hogj valahul volnanak ez Hazában [Nyárádtö MT; Sár.]. *1746:* nem tudom ... hogj N. Daroczi Samuel Vr(am)mal, vagj Feleségével vagj egj darab földet valaha valahul tserelt volna [Szökefva KK; Ks 91]. *1779:* az Fenyegetödzést ezektöl hallattam ... Kalo, Iosi, és Fodor Csiganyoktol, hogy valahult meg talajjak Peter Birot ... meg ölik [Záh TA; Mk V. R. VII/12 Paszku Gyorgyitza (20) jb vall.]. *1816:* addig nem nyugszom mig meg nem öllek, mihelyt valahol meg-tanállak [DLt 99]. *1823:* Rátzkövi István Uram ... akár hol tanál iszonyu modon fenyeget, és én mint egyedül valo szegény ember félek hogy valahol a roszszat rajtam el követi [Mezöbánd MT; DobLev. V/1062 Blos Pin-

tye fogadós panasza]. *1863:* Ha valahol meg fel nem lenne állitva a' Presbiteriális rendszer felállitando [Gyalu K; RAk 84].

B. *1676:* Páter Jósa az elmult estve mellette lévő embereinket megrészegétvén, éjszaka elszökött, ki elhisszük ha valaholott magát bizonyos ideig meg nem vonja, siet kimenni [TML VII, 218 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* Máramarosban is vagyon két zászlóalja; azoknak is azt írtam, Frater István uram előtt megmutrálván, megfizetek nekik, ha pénz jut. Több már van-e valaholott vagy nincs, én bizony nem tudom [TML VII, 500 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1682:* Immár maga(m)nakis ki kell az házbul költöznöm, tsak addigh lakom benne az migh házat fogadhatok valaholott [RDL I. 162 Michael Kis nunc in civitate Claudiopolis commorans ns ob. pers (45) vall.]. *1702:* Hogy ha valaholott olly sánta vagy lába ki tört Marha talalkoznek, Senkiis a Mesterek közül maga számára Czeh hire nelkül ne merszelye meg venni [Dés; Jk]. *1710:* Mellyet[a] vallaholot, valakik el múlatnak, Compertâ rei veritate, in poenam talionis incurrálnak [Nsz; KvLt I. 198 gub. – [a]Tiszti kötelességüket]. *1735:* gjermekit Ferkőt … valaholott meg támadtam és meg vertem volna [Dés; Jk]. *1752:* ha valaholott akarnak közönséges Ekla földeit a' Ministerekén kivül bévetni a' magok buzajakkal, arra szabadoson bocsattassanak [Illyefva Hsz; SVJk]. *1759:* Eddig nem halottam hogy azon el lopott ló valaholott fel talaltatott volna [Bulzest H; Ks 101]. *1764:* arra nem emlékezem, hogj valaholot mondotta volna lakását [Bözöd U; Pf]. *1793:* Ferfiu Testvére hogy valaholott volna azt nem tuggyuk [Kémer Sz; HTel 13. 34 St. Lörintz (17) jb, Mich. Broda (50) lib. vall.]. *1794/1795:* az Egyhazi Tisztviselők … mindgyart Circularissok altal meg tudják, ha valaholott illyen foglaltatások estenek volna [M.bikal K; RAk 14]. *1797:* valaholott valamely Colonicalis Föld foglaltatotté valaki, és ki által [Dob.; WassLt].

2. körülbelül a jelzett helyen; pe undeva, într-un anumit loc; irgendwo, an einem bestimmten Ort. **A.** *1570:* Kallany fabianne Orsolya hythy zerent Azt vallya; hogi … Ment Az chwrbe Az chepleokhez cepet kerny, Azonba Jwttnak az waras Zolgay, Marthon es Demeter velek egembe Kelemen Es kerdezny kezdyk ha latot egy leant otth valahwl ew egy eleobe Nem akartah megh Mondany; De vegre hogi Kamarayat kezdyk keresny es fenegetny hogi hittelis megh kely Mondany, Azwtan wgy Mongia nekyk hogy oda hattra Ment az chwrbe | polgar Myhal Also fyley, hithy zerent vallya, hogy latta egy Lo Bwdosik volt az filey hataron, Azonba Menth oda az Zylwassy Imre kenezze, kerdette hogy ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl [Kv; TJk III/2. 88, 111]. *1586:* valahol kyweól valaky megh haland, azokat az kylseo temeteó emberek temessek el [Kv; TanJk I/1. 35]. *1633:* ha tudod ualahwl itt az varoson letet, ihon elegedendeó embert adok fogasd megh mingiarast [DLt 376]. *1664:* Édes kedves Öcsém, én rúlam se feledkezék Kegyelmed, hanem egy fiscalis falucskát szerezzen én nekem is … talán én is megérdemlek egyet itt valahol Erdélybe [TML III, 126 Vér György Teleki Mihályhoz]. *1672:* Lött ily kérdése az portán Szepesi uramnak az csauz pasátúl: Hátha mi magyarok valamit cselekedhetnénk az német ellen, nem bánná-e hatalmas császár? Amaz felelte … hogysem elkezdjétek s véghez ne vihessétek, jobb az erdélyi király országában valahol az szélben elvonni magatokat [TML VI, 153 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1703:* Sztánesul Belej Fia Paskul ugj hallottam Tholdalagi János Vram Monárja Abafája felé valahol az Maroson lévő Malmábann [Fog.; TKl Raduly Komsa de Alsó Arpás (60) ns vall.]. *1704:* 1 Februarii. Hertelen ilyen hírt indíta a commendáns Kaltenplatt uram, izenvén nemzetes Vass György uramnak, hogy valahol Medgyes táján a szebeni németek igen megverték a kurucot és 3000 veszett ott [KvE 286 SzF]. *1735:* István Péter … Des kőrül kering valahol [Szásznyires SzD; Ks 40/XXVIIIc]. *1759:* egy Szávuly nevű Fia … el keringvén az Ölt mellett valahol meg telepedett [Girbó AF; JHb 4 r. jb vall.]. *1769:* tsak adná az Isten kezem közé az mezön valahol el oltanám a luminájat [Torda; Told. 3a]. *1809:* Mark Sámuel … Születese helyéröl … eltávozván valahol Erdélybe kering [DLt 182 nyomt. kl].

B. *1663:* ha mi jovai ez Rab exponensnek talaltatnanak Szörin (!) valaholot Szekib(en), adassa meg, vagy ha azokot el tekozlottak volna azok, comperta rei veritate, arraról velek tegyen satisfactiot [UszLt IX. 75. 50 fej.]. *1679:* Valaholot az Inventarium margojan ez az Lignum vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. *1681:* Valaholott az Erdő háti határon, Hunyad várahoz valo makkos Erdő talaltatik [Vh; VhU 202]. *1735:* az A eö kglme … soholtis nem bizanyittya, hogy az A. eö kglme gjermekit Ferkőt Nemes Telkemen kivül valaholott meg tamadtam, és meg vertem volna [Dés; Jk 155b]. *1735/1772 k.:* Concludaltatott hogy Boldutz Nevű Praedium és valaholott annak Határán … osztatlan közönséges szántóföld szénafüvek és Cserék találtatn(a)k, mind azok igazságosan … in duas aequales partes osztatván hasonlófelé a Mlgos Jósika és Torma Résznek cum sibi adherentibus et Condivisionalibus [DobLev. I/160]. *1807:* valaholt a Piatzon meg láthatom [KLev. 33].

3. ahol (csak); oriunde; wo … auch. **A.** *1571:* az tizttartók … Jobaginkat … valahol akartak chak el foglaltak ket varhoz és az Soo Aknahoz hamorhoz [SzO II, 324 a székely főrendek az ogy-hez]. *1573:* Zigarto Iacab azt vallia hogy … Mond gergel … valahwl Rea talal vagi Imre deakra vagi felesegere meg kely az Testeknek erte zakadny az ebeknek [Kv; TJk III/3. 231]. *1574:* Katus Baly gergyne Azt vallia hogy Hunyadon egy Aztalnal volt Keower Martonnal Es ott hallota Azt Mongia volt Teowissy ferenchne feleol hogi valahwl Rea talalok Az Bestie kwrwara Byzon ely Meechem orrat ayakastwl [Kv; TJk III/3. 366]. *1598:* Gerendj Marthon valahul akaria ot Czinaltathasso(n) hazat maganak Jozagomban [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.]. *1603:* Nyreo Miklosne Catha Azzonj … vallia … hallottam Bwrkeometeol hogy … eo az eo rezereol velle ne(m) perel, de valahol eleol vtol talallia mindeneot zidgia [Kv; TJk VI/1. 684]. *1604:* az fel peressek kerestek 10 forint kart rajtok palantioknak el lopasaert. kiert ornak mondottak walahol meg al [UszT 20/320]. *1612:* valahol söuenyes gyümölczes kertt volt, és az Ellenseg miat mind(en) elö faiatol meg pusztúlt, söúenye el egett, most imar kender feöldnek fel szaggattak [Kv; PLPr 1612–15]. *1640:* Malomban[a] lako Kathona Marthon mostannis tolle el futot hitötlen felesegetöl el valast kiua(n) … Mivel … kereste sok helicken, tudakozta is, vallatot is felcölle, az meli vallasokböl nilua(n) valo paraznasaga ki teczik az Azzonnak, hogi valahol tart az Legenniel mindenöt velle halt … Teczet azert az sz. székenek, hogi … kötelessegi alól fel szabadiczia [SzJk 49. – [a]Málom (SzD)]. *1656:* valahul az Fejedelem Aszszony Peczi Joszagot bír [Korodsztmárton MT; BálLt 1]. *1690:* Asztis monda hogy az gyeneral megh mondotta neki hogy vala hol … fel talalya aszt az Embert mindgyarast altal löje [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1701:* valahol kigyelmed bestelensègit kivannàm ot bestelenitetnem magamis [Gyeke

K; Ks 96 Kornis István Gyeröfi Borbálához]. *1746:* A'mi pedig a' Szánto földek és széna füvek taxaját illeti valahol valami fructificalt, tartoznak azt is fel hajtani [Zalán Hsz; SVJk]. *1771:* egy nagy Szél támadatt Banatus felöl, s valahol el ment ... mindenütt ki dőjtette a fákat: tőstől gyökerestől [F.lapugy H; JHb 93. XIX. 6].

B. *1660:* Noha Vér Mihálytúl izentem vala Kegyelmednek, fel is fogadta vala ő kegyelme, valaholott leszen Kegyelmed, felkeresi Kegyelmedet, de az mint Polik uramtúl értem, abban semmi sem tölt [TML I, 567 Teleki Mihály Veér Krisztinához]. *1679:* Nemzetes Czegei Vas Janos Ur(am) ... jelentven hogy ket szolgaja Lengyel Daniel, es Kővári Illyes nevűek eő klmetől el szőkven, Mezei hadunkban allottak volna ... kglmesse(n) es serio parancsollyuk, valaholot fel talaltatni fognak ... eő kglme szolgai mingyárt minden ide s tova valo mutogatas nelkül, eő kglme arra rendeltetet embereinek kezekb(en) adni el ne mulassa [WassLt fej.]. *1710:* Valaholot azért örmény, vagj efféle Kereskedő ember ... az Falukon arulna, marhája elvétessék kedvezés nélkül a Tisztektől [Nsz; KvLt I/198 gub. rend.]. *1713/1750 k.:* Valaholott akarminemű Perceptum es Erogatio esik, valakik altal annak vegben kell menni [RGyLt V]. *1728:* Puszták valaholott talaltat(na)k az Atyafiak eo kglmek között intéztesse(ne)k egjenlő részekre [M.déllő TA; IB VI. 225/14]. *1740:* a Felsö és Also Szinfalvi hatarban szabadoson legelődhesse(ne)k valaholot a Felsö Szinfalvi Csorda legelődik [Várfva K; Borb.]. *1760:* valaholott az Almadi rész dualitas superalja a Veress rész tertialitast mind annotaltassék a parte, és Suplcaltassek [Szava K; RLt O. 4]. *1767:* Valaholott a' Város régi Törvénye szerint tiltott bányák, vagy tiltott hellyek szoktanak lenni, ottan közél mások(na)kis Nyárban bányászkodni semmi szin alatt meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1]. *1780:* Senkinek olly hellyekben tsak közélis Nyárban bányászkodni, semmi szin és practextus alatt meg nem engedtetik, valaholott Város törvénye szerént szabott munkáju bányák, és tiltott hellyek szoktanak lenni sub poena flor. 12 [Torockó; TLev. 3a]. *1784:* a le vágatt Fáknak törsökeiröl ott maradott ág bogairol meg lehetett volna betsülni, mert ... valaholott vágtanak, jol meg láttzottanak [Kosztesd H; BK 310 Csogán Szándru (30) jb vall.]. *1792:* Valaholott Neve kedves Testvérünk(ne)k rationabiliter benne van a Contractusba maga attol irva, mind ottan nem vonjuk ki magunkot a passivum Debitum fizeteseböl [Ne; DobLev. IV/70].

Vö. a *valahon, valahun* címszavakkal.

valahon, valahun 1. vmely helyen; undeva, într-un loc oarecare; irgendwo. **A.** *1579:* Az kayanto pathakon chinaltasson hydat altal, ha valahon zeret tehety fanak [Kv; TanJk V/3. 197b]. *1641:* mihelt valahon megi ertem hogi lezen szemben lezek uele, es minden modon megh tudom hogi mikor lezen es miczoda nap az houason es miczoda helit [BesztLt 179/1641 Michel Literatus Bistriciensis].

B. *1582:* A my a' plebanos kewansagat nezy, Az chywr es mayor epytesse felól ... keryk Byro vramat, hogy valahun masut alku helt kereswe(n) Communicallya az Gyalay Tiztartowal az epytesset, es epichyenek helt mind az dezmanak Mind penigh plebanos vram mayorsaganak [Kv; TanJk V/3. 251b]. *1595:* Miert penig hogy az Ispanok búzat ala nem adhatanak ... Vgy hagya ö kme Biro W. hogy valahún kezpenzen vegyek [Kv; Szám. XXVIIa/6. 269 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1630:* megh cöli ha vala hun rea talal [Mogyorókereke K/Mv; MvLt 290. 199b]. *1632:* soha semmit nem uetettem ennek az Hamar Istoknak ugi mo(n)d s megh is oli ektelenül megh szidogata ... De megh lattia azt hogi ha valahun rea akadok, bizony megh uagom eczer [Mv; MvLt 290. 70b]. *1662:* kinek közülünk meg valahun öt-hat ház jobágya maradt volt is, most azt is keresik s kergetik s adton adja egynek is, másnak is az fejedelem [TML II, 357 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1701:* Colonellus Ebergényi Vr(am) Regimentyéböl hat Compagnia kgls Vrunk eő Flgé ellen rebellálván ... tartunk attol, hogj ide Erdélybenis bé hatnak, és vagj Városokra vagj Vrak, Fő Emberek és mások háta megé magokot el vonnyák, avagj másuttis valahun magoknak refugiumot keresnek [UszLt IX. 77. 30 gub.]. *1704:* Az volt az híre, hogy a generálnak megizentek[a], hogy menjen ki, mert megvárják a hegyen túl ... Az ablakról néztük, amint a hegyen nyargalvást általmenének mind a hadak. Már megvárják-e valahun, megválik, mikor hazajün a generál [WIN I, 216. – [a]A kurucok].

2. körülbelül a jelzett helyen; pe undeva, într-un anumit loc; an einem bestimmten Ort. **A.** *1584:* Valaky, vagy halat, wagy egieb fele Ęlęst nieresegre fel zedne es Az wasarbiro megh Tudna: hat el vehesse, vagy a piachon, vagy kiweól valahon a waros hataran [Kv; KvLt Vegyes III/6].

B. *1711:* ha ott valahun Mak va(gyo)n ... had légyen ott Tavaszigh mert itt suhunt Makk nintsen sem Kalotaszegben sem az Meszesen [Ks 96 Árva Kemeny Kata leányához].

3. ahol (csak); oriunde; wo ... auch. **A.** *1584:* valahon az szükség kévánja szolgálhat [Gyalu K; SzO IV, 90]. *1828:* valahont az Colonusok vagy pedik más Falusiak írtásokat tsináltanak [HG. Torotzkay lev.].

B. *1582:* valahun bezorult az vt oth tagychyak ky [Kv; TanJk V/3. 250b]. *1598:* valahun Jozagaban akaria akar mely varmegieben az Eottuen forintert el foglalhassa [M. köblös SzD; SLt 29. J. 9]. *1630:* Zalaj Gjörgj ... Eőtucös Ferencznett feniegete hogi valahun kaphattia akar ki szekerenis az Aszontt, de bizonj le vonsza s el meczi az orratt [Mv; MvLt 290. 204b]. *1632:* mindenfelé commissiót bocsátván ki önagysága, hogy valahun falu földe vagy királyi föld találtatik, hadviselő emberek lesznek, ott illendő árán hely adassék nékiek [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366–7]. *1652:* Nyelv Birsag' f. 12./. 50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg<ben>. Ha penig' appellatiora viszik. Valahun decidaltatik. ottis harmada az nyertes fele, ket resze az Teőrvenytevőke [Km; GyU 134]. *1656:* valahun Czizer Ferencz uramot kaphatnak ... megh Foghassa, Fogattathassa [Abafája MT; BLt]. *1671:* Protestaltat Vr(am) eő Naga általam, hogy valahun találja, mint kőteles szolgaját nyako(n) köttetj [Cege SzD; WassLt]. *1711:* Valahun pedig afféle kóborlók, prédálók vagy fosztogatók és csak lézengők vagy csavargók hallatnak is passus nélkül ... megfogják [SzO VII, 174 gub.]. *1743:* Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto foldett mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön külön anyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhát TA; Born. XI. 9 Ioannes Paraszkiv (86) zs vall.].

Vö. a *valahol, valaholott* címszavakkal.

valahonnan, valahonnat 1. vmely helyről, irányból; de undeva, dintr-un anumit loc; irgendwoher, von irgendwo. **A.** *1625:* erreol p(ro)testalunk hogy ha az leuel kezwnkben talalkoznek valahunna(n) ne legje(n) kesco aztis producalnunk [UszT 130b]. *1637:* en ... mas felöl vigazta(m) ha valahunan eleö jöue az az Pal Czigany, de nem lathattam sohunt [Mv/Backamadaras MT; MvLt 291. 108a]. *1698:* az

Székolai oláhok, az Oláhok Husvéttya tájban, egy szekér vermes buzát hosztanak volna, de én nem láttom, csak hallottam hogy mondották hogy valahunnan lopták [Szentegyed SzD; Ks Martinus Pete (50) jb vall.]. *1762:* talám az Isten valahunnan parantsal égy Papat [Nagyida K; Told. 5]. *1796:* Méltaztassék Nsagod rendelést tenni sé valahonan ide jo Bort parantsolni [Koppánd AF; GyL. Csia Moses lev.]. *1809:* a szolgám hamar jön bé, s azt mondja: jöjjön ki, István bá, mert János bá valahonnan két ökröt hajtott [Szárhegy Cs; RSzF 284]. *1812:* Mikor a Groffné Aszszony cö nsga valahonnan a Groff ur cö nsgát haza érkezni látta a Groffban kötölödzött azt mondván: hogy mihelyt látlak azonnal fel háborodom egészszen [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.]. *1821:* annyi Ödö haladékat kérek, miglen a' kivántato Ma(teri)alét Valahonnan meg szerezvén, a' Helly szinére vecturáztathatom [Kolozs K; SLt évr.].

B. *1570:* Magyar Kathalin Nagy Albertne, Ezt vallya, hogy ... Pechy Esthwanne azt Montha hogy Thwdom hogy tartozwnk, De Mostan byzon Igen zegenyek vagywnk, ha Jsten valahonnat Adna byzon megh elegitenenk [TJk III/2. 208]. *1574:* Zep Balas Takach Antal zolgaia Azt vallia hogy az vra Egykor megh leot volna valahonat, az felesege panazolkodik volt hogi harom galambia ky zaladot volt Es az papne hazaba Be Rekeztette volt onnat hozta meg [Kv; TJk III/3. 405]. *1586:* Catalin Molnar leorincz Zolgaloia vallia, Mikor kerdesznek Orsoliat ... az porozlo, es a' felesegeis valahonnat Indultatüa(n) kertek hogy tagaggya megh hogy Ne(m) eo hírewel Irtak legie(n) az feleletet [Kv; TJk IV/1. 592]. *1752:* mondá a Gazda hogy nints bor, arra azt mondá Reketyán Péter, majt hozni kell valahonat [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.].

2. föltehetőleg, ill. nagyjában a jelzett helyről/irányból; de undeva, de la cineva, dintr-un anumit loc; vermutlich aus dem bestimmten Ort, aus der bestimmten Richtung. *1570:* Thakach gërgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk sennyt azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attiafiarol Marhaya vagy Ëreksege maradotth volna [Kv; TJk III/2. 202].

3. (a)honnan (csak); de unde; woraus. *1573:* Ferenchy Istwa(n) hity vtan ezt vallya hogy ... valahonnat es valamint Eset az gywladas azt sem twgya [Kv; TJk III/3. 190b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mi nezi penigh az Faragot köucket ... az Gazdak ez illien köucket, akar kiteol vegiék, valahonnat szerzik, de az keömiues mester ugi vonnia fel, ugy tegie es helyhesztesse helliere, hogy eö szerenczeiebe leszen [Kv; KömCArt. 18–9]. *1615/1616:* az ennyimet[a] meg varom en valahonnat telek[b] (!) kj [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfaluinús vall. – [a]A papi járandóságot. [b]Olv.: *teljék*]. *1689:* Kovats Mihálj ... ha ... meg nem adná az Lo arrát valahonot kapná vagj kaphattatná, Petrityevit Horvat Miklos Ur(am) es ket agon levö maradéki, tehat mind maga s mind maradeki örökös Jobbagjsagáb(a) essenek Petritjevit Horvát Miklos Uram(na)k es ket agon levö maradekinak [Széplak KK; SLt A. K. 28].

valahonnét valahonnan; de undeva; irgendwoher, von irgendwo. *1595:* 10. Aprilis. Azon oraban, hogy Tiúacz (!) Istúan Deak Wrúnk ö fge komornyikya mennyekzeien az Ajandekot fel kel vala mutatni: Külde Biro W. hogy valahonnet egy zep feier zönnyeget hoznek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1623:* De Anna azzonj magaba(n) zalua(n), es meg gondolua(n), az maga Attjafiajt ha Jeouendeoben valahonnet, valakj talalkoznek, hogy az meg holt Vra Attjafiaj, es az maga Attjafiaj keozeot Jeouendeoben holta vta(n), valamj egienetlenseg ne tamadgion. Compositiora mene az Vra attjafiajual [Kv; RDL I. 120 Joannes Eppel kezével]. *1638:* valahunnet de egj kis szenat vittek eö szalloi â hazahoz [Mv; MvLt 291. 153a]. *1665:* Az préfektusnak szólna Kegyelmed, hozatna valahonnét fenyőmagot, én nem tudok hol venni étekben [TML III, 522 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1672:* A Kegyelmed dolgaira nekem volna gondom; várnám, ha valahonnét pénzt hoznának [TML VI, 20 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az asszonynak ű kegyelmének hagyja meg, Uram, Kegyelmed, ha valahonnét mi baja esnék ű kegyelmének, csak két ujjnyi czéduláját vegyem is ű kegyelmének, et arte et marte az mit el tudok ű kegyelme mellett követni, bizony el nem mulatom [TML VII, 395 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1778/1805:* kérem is ugyekezzék valahonnét szerezni [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 49 Suki János Ferentzi Györgynéhez]. *1827:* ha kerül még valahunét küld meg a' más 20 forintat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Vö. a *valahonnan, valahonnat* címszóval.

valahova, valahová 1. vmely helyre; undeva; irgendwohin. *1585:* Repas Mihaly Nem tuggya minemeo Allapotbely volt Zent Kiralj Andras, ezt tudom hogy mikor Valahowa Ment kereskednj Aprolekal, Szeky Paltol kert keolchieön [Kv; TJk IV/1. 428]. *1589:* Itezaka oda volt valahowa [DLt 226]. *1630:* ualahoua mwnkeött ... hinak [Killyén Hsz; BLt]. *1638:* en nalam ugja(n) sokszor allatis az az parta ladamba(n), hogi fel tette az Aszony, mikor vala hova el ment [Mv; MvLt 291. 145a]. *1645:* egi disznott az eo niajok közül valott eok tekoszlottak el, valahova töttek [HSzj *nyáj* al.]. *1661:* az Nyuszuly (!) joszaghrol nemelly leuelek forgottak kezeben ... Valahova löttek Vram, de megh eddigh se(m)i derek Original levelei ne(m) talaltattak [Sófva BN; Ks 41. K]. *1732:* Szolgálnak[a] ... három hétben egjszer holmi Segéltségre s dologra applicaltatnak avagj Levéllel valahova küldettek [Szentbenedek SzD; Ks 40. XXVIIIc. – [a]Egyes jobbágyok]. *1753:* Egy ... aszony a kit is Gergelly Gábornénak hittak s innen valahová elvetemedett vitte ell innen én töllem Benkö Anna aszonynak azon tejet [Altorja Hsz; HSzjP]. *1774:* Az eö Excellentiája Albrecht Márton nevű szász kertészit ismerié a Tanú ha igen Czitromokat, és Narantsokat láttać a Tanu, hogy valahová vítt volna vagy adatt volna ell pénzért, vagj ajándékban hányat kinek, kikel ivot Czitromos bort és hol, kinél ...? [H; TL vk]. *1812:* A' mikor pedig valahova indult a Groff ur eö nsga, nagy felszoval azt kiáltozta eö nsga után: – Menny el, meny el vigyen el az Ördög; mert a' mihelyt elmégy egészszen nyugszik a Lelkem [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.]. *1823–1830:* Ez[a] engemet a kollégyomba komédiában játszodni látott, azután nagy pártfogóm volt, s neki is írván egy kérö levelet, mindenképpen iparkodott, hogy valahová papnak betegyen [FogE 214. – [a]Kónya Ferenc ref. pap].

2. föltehetőleg/körülbelül a jelzett helyre; pe undeva, într-un anumit loc; vermutlich zu dem bestimmten Ort. *1568:* Egi Jobbayat (!) foktanak meg ... azert myelye ezt the K ... erettwnk hog bachassa Kmed Ide keoz herre walahoa Törüynre az dolgot my kezesegünkre oda allatyúk a zaúatost [Galac BN; BesztLt 51]. *1612/1613:* Czereny Gaspar ... mikor ollian gongia erkezett el küldöt valahova, vagy meh kertbe vagy paitaba, mingiarast utannam iött, ott dolgat töttc velem [Szászzsombor SzD; KJ]. *1629:* A mikor ez az Uarga

Mihaly leania megh icött vala, az szekeressel … monda Nemes Mathene hogi rakiak le valahova az marhat kit hiuba s kit hova [Mv; MvLt 290. 172]. *1632:* sokzor az lelekeuelis szitta az Aszony ezt az Giörgi Deakot mégh engemet kért vala ez az Gjörgi Deák hogi Commendalliam ualahoua io helyre | oly rosz lova volt[a], hogi megh szenat sem igen hozhatot szegeny, nem hogi vala hova czatara ment volna [Mv; MvLt 290. 95a, 255b. – [a]Péter kovacznak]. *1650:* mikor az szenteghazbol kiióuének, mondak az hat Esküt emberek mennyünk valahoua egi helyre s az falu Leuelet igaziczuk megh, mert ez nem iol uagion [UszT 8/64. 36a Nagy Boka Janos Homorod sz: Martoni (62) vall.]. *1682:* azon ket eörökös Jobbagymat … adom … Polyk Janos vr(amna)k eo kgk Zálagb(an) … illyen Conditiok alatt I. hogi tizenkét Esztendök(ne)k el forgása alatt … valahová eo kglme akaria maga földere oda szallithassa [Kv; RDL I. 159]. *1719:* a' kik találnak, ón, Ezüst, Arany, vagy rézz materiáju köveket, ne méreszelyék, vagy verökben, vagy kö lyukokban, imit-amot titkon olvasztani, vagy valahova Varosokra vinnj [Torockó; TLev. 8/3]. *1729:* Rotar Juonucz fiai … Kolosvár felé fogtak menni valahová [Cente SzD; JHbK V/2].

3. ahová (csak); oriunde, orişiunde; (irgend)wohin. *1574:* teöbet az penznek kīn az marhat el aggiak valahowa az Ew zerelmes vram tezy zabad ligien velle [Gyf; JHbK XXI/12]. *1595:* El kellett volna men(n)j az Actornak Hoggiai Mihalnak az hoúa az kezes vitte volna, mennyen Vtan(n)a Valahoúa vizj az igaz tetelre [UszT 10/85]. *1599:* az Búza megh fizetessel az en megh neuezeth peresem tartozik … az en hazamhoz en abban semmith nem uittem sem el nem keöltcottem, vala houa teotte eo teötte [UszT 14/51]. *1604:* Tudom bizoniosson hogi Tarnoczi sebestiennek ketelen zolgaia wolt Zekel miklos oda kellet meny wala houa kwldeottę [UszT 20/319 Kazas mihaly Zent abrany zabad zekel vall.]. *1615:* minden ember valaki hazankat, abban ualo jouait, feleseget, giermeket szereti, el ne mulassa, hanem feyenkent, ennek eleotte ki adot rendeleswnk szerent … szep lassu ballagassal, Maros Vasarhely fele, ki ki maga szemellieben jwtest ieoieon, Generalis Kapitanunktul Balassy Ferencz Uramtul halgatuan, hogj ualahoua kiuantatik, minden ok vetetlen oda megh indulhasso(n) [Törzs fej.]. *1687:* Valahová kévantatik, minden felé viszi Udvarbiro Vr(am) szőlőb(e) málé kapálni, és minden felé … az Rabokot [Csch Sz; GramTr VIII Fazékas Péter (28) praesidiarius gyalog vall.]. *1710:* És minthogy valahová az a szerzet[a] beférkezik, soha annak a státusnak békességes nyugodalma nincsen, Magyarországban sem nyughatának, hanem … a Bocskai István fejedelemtöl szépen felállittatott külső politiát is felfordíták | azelőtt is sokszor volt Erdélyben pestis, sokan meg is holtanak, de ugyan maradtanak is meg emberek a pestises helyeken, de most valahová beeshetik, éppen mind kitakaritja a halál a lakosokot [CsH 68, 432. – [a]A jezsuita]. *1728:* valahuva mondatta … mindenüt jártunk s meg kerestük [Fárpás F; TKI XIII/15 Iuon Turkul (60) jb vall.]. *1735:* mivell ezen Khérsztye (!) Zaharia … mostan détentioja alatt vasban vagyon … valahuvá találna ell menni, tartozzan(a)k eötett ezen kezesek reducálni [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 29]. *1739:* valahova érkeztenek az katonak és kaphatok, Urét, Papet Nemes emberet és az szegenysegét mind el hajtota (!) [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1780:* SzászVárosi Áts Pallér Vild András … (a) Házaknak … Fedelet Csinállyon aztat bé is léczze Stukatura fäit valahova kévántatik Ki csinállya, egy Szoval egész Szarvazattyát … el készittse [Déva; Ks 78. 20/10.].

4. bárhová; oriunde; wohin … auch. *1584:* Jller Leorincz vallia … kerdezte a' porozlo kiteol való volna a' giermek es azt felele az leany, hog valahowa tezik de Az Barat Peter Zolgaiatol Tamas Deaktol valo volna [Kv; TJk IV/1. 228]. *1612/1613:* mikor hazamhoz iót volna az Czereny Gaspar zolgaloia Osvat Anna, firtatni kezdem hogi mondgia megh kitül való az giermek, s monda: Bizoni edes Boldisar Vram valahova tezen az l(ste)n en soha megh nem tagadom, mert Czereny Gaspar czinalta [Fellak SzD; KJ]. *1676:* valahová teszen az én Istenem, de én nem igen félhetek német uramtúl, nem is félnék, ha az köztünk való egyenetlenséget nem tudnám [TML VII, 247 Teleki Mihály Bánfi Zsigmondhoz]. *1678:* én bizony valahová teszen Isten, de nem igen félhetek az lator emberek practikájátúl, csak ő nagok s Kgltek élnének jól az Istentűl adatott jó alkalmatosságokkal és ne félelmeskednének [TML VIII, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

5. hová; unde; wohin. *1570:* Kestel Marthon, Soller Bernald, hytek zerent vallyak hogy ennekeleotte vgy Mint 10 eztendéwel hytta volt ez felperes eoket hoz Bartosnehoz hogy valamy Adossagh lewelet Megh latnanak, kyt hoz Bartosne Mond volt hogi Nala vagion, eok hogy oda Mentenek az lewelbe semmy fyzetes Nem volt, Es eok oda hattak az lewelet hoz Bartosnenal valahowa Teotte, eok Nem Twgiak [Kv; TJk III/2. 99].

valaki I. *htl névm* **1.** meg nem határozott, ismeretlen személy; cineva; jemand. *1547:* Ismegy Bochiatta My kezwnkben Az tho helth hogy Birjwk mynd ewrewken ewreke. Mynth Chyere Jozagotth. ha kedeglen ezth walaky megh Bonthana. Wgian elewtthe legiewn dolga mynth Az eleby Kwtthes wolth. hogy Biro Espan nekwl Jgazat wewhessenek Jozagan [MNy XXXV, 53]. *1568:* Anna Antoni l(ite)r(a)ti R(elic)ta iur(ata) fassa e(st) … esmet azt monda biro Kato, valaky azt mondana hogy en Enyztę vagyok huzud bestye kúruayul [Kv; TJk III/1. 209]. *1574:* Balasy Gergel Azt vallia hogy … Mond pal hazwd benne valaky Mongia Mert ne(m) En Modasom (!) Azomba Simon Eleo zolal es Mond hogi Read bizonito(m) hogi te Mondasod, te zod [Kv; TJk III/3. 336]. *1598:* Kozma Gieorgine Anna … vallya … Azt se(m) hallotta(m) hogi Mihalj deakneth valaki zidogatta volna [Kv; TJk V/1. 212]. *1605:* Actori Comproban(tur) hogy az falubelick keözzül az kiket megh akart felelletnj vallatnj, ne(m) maghara kerdette, hane(m) arra hogy lattake valakit ky vitt vala el az eó epjletiben [UszT 19/13]. *1672:* Micsoda titkos levelét olasta valaki Kegyelmednek nálam? [TML VI, 250 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1691:* eddigis nem voltam ollyan Ember, hogy valakit büzben keverjek – s megint magam Tisztitsam ki – s bizonj most sem tselekeszem s meg nem gondoltam [Kv; TJk XIII/1. 468]. *1724/1779:* talám meg átkozott voltt valaki mikor le jütem [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1745:* hallottam Szabó Ferenczné Vizi Borka felől … hogy valaki méhit egérköves laskával megölte [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 164 G. Semény (43) un. pap. ns vall.]. *1752:* hallanniis irtozom hogy azt költötték hogy etött csinaltak volna bele és meg akartak volna valakit etetni vele [Altorja Hsz; HSzjP Michael Vargyasi (26) jb vall.]. *1782:* 'A Tavasz felt Valaki Valamely Határt jártać …? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1819:* ha pedig valaki … kontár hellyről Levélelis jött volna, az illyennek a Czéh munkát adni köteles ne légyen [Kv;

MészCLev.]. *1821:* Az idén aratás elött éjtzakának idején valaki az ottan termett Szép Gabonát kaszával meg tsufolta [Apahida K; RLt O. 2 Sukán Arszintye (54) vall.]. *1852:* Ferentzet ha meg nem tartod fogadj bé valakit a' ki fözzen néked a' még én haza kerülek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. egy, egyik; un, o, cineva (dintre ...); ein, einer. *1568:* pro parte Gregory Syweges, Contra Antonium Siueges Geruasius Nemez gyarto, Clemc(n)s Nemezgyarto iur(ati) fassi sunt ... hogy cok egez cehol vegeztek hogy valaky eo kozolok Coloswarot es Monostoron mywszert vezen, az tob mesterekel tartoszek meg oztany, szasz penz kotel alat [Kv; TJk III/1. 221]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valaki az Legenek közwl az megh neuezet két fele Mester Remek megh czinalasa es megh mutatasa eleött hazasodnek megh, negy forintal bwntessek; es addig se Jnast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi [Kv; KőmCArt. 9–10]. *1597:* Balathfy Janos Vra(m) kepebe Tiboldi Georgj Annak eleotthe úalo p(ro)curatora Agallya hogy Az zek napia(n) az mely dologh feleóll bizonsaghra fogott volt Abbul cótet Reúocalta, most Zekel Miklost allattia eleö, Az mas fél ne(m) engedi, Azt forgottia hogy vallott p(ro)catoriba ha valakj zol megh lehet, de mas ne(m) zolhat [UszT 12/120]. *1608:* nem hogy w magat haborgatna ualakj az En attiam fiaj közzwl; de söt még az w Gyiermekitis, tudnj illik ... Mihokot, es Ersiket [Kv; RDL I. 84 Töleseres Ádám kezével]. *1655/1754 k.:* Ha penig Mester ember közüllünk, vagy valaki háza népe közüll meg-hal, az egész Czéh igen tisztességesen el-kisérje [Kv; ACLev. 9]. *1666/1701:* Hogy valakit eö kglmek közzül maguk javaib(an) jószagib(an) meg bántsunk, gondolatunkb(an) sintse(n) [Kv; KvLt I/188]. *1737:* a jö Consideratioba, hogj midönn a Nms Város in negotio Oppidi, valakit delegált maga Erdemes Tagjai közzül, mindenkor determinált melléje egj szolgat, pro Viatico [Dés; Jk 246b]. *1740:* Mikor Nms Várasunk tagjai közzül valaki Lova után küld, azon Lovakat meg-fogni s fogatni tartozik minden nap ordinarie kettzer reggel és Dellyest [Dés; Jk 534b–35a]. *1761:* Amint fellyebb is meg iratott, valakik a már le irt kalyibások közül magok vagy Antecessorok a denotált Eskütcknek emlékezetektöl fogva mind a Törtsvári Territoriumon laktanak, azok általlunk Inventátorok által Jobbágyoknak, vagyis Mosnyánoknak iratattak [Törcsvár Br; BrALt 106]. *1792:* addigh migh maradékok közül valaki életben lészen [Kv; TSb 10]. *1793:* maradotté közüllek valaki ottan vagy nem azt nem tudom [Kémer Sz; TF 13. N. 34 Nic. Balog (72) jb vall.]. *1819:* ha pedig a Mesterek közül valaki ez ellen hibázna és hamis mértékkel valo élésben találtatna az illyen 12 Rforintal ... büntettessék meg [Kv; MészCLev.].

3. akárki, bárki; oricine; wer ... auch. *1547:* Es ha walaky Ez zewtzesth megy Banthana, keth Annyu (!) Maragion Mynth Az Kyth hozzaya Adnanak [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1578:* Imez felöl meg mondot Ket Jobagi felöl peniglen ew Kegelmenek bathory elek vramnak felelek soha senky ew Kegelmetol nem perly ha penig valaki perlene is auagi el nierneye is en butory elek vramnak el maragak zaz forinton [Zsibó; WLt Báthory Elek kezével]. *1581:* Az farsangassokat kiket al orczaba talalnak valakik leznek meg foggyak es az kalitkaba vigiek Annak felette 10 forintot vegienek rayta [Kv; TanJk V/3. 235b]. *1620:* magokra Euictiot veon, hogy ha valaki legitimus Impedjtor Molnar Lazlonet Katalin azzont, auagj giermeket es posteritassit az denotalt haznak dominiumaba megh haboritana, tehat ... ta<rtoz>zanak tulaydo(n) az magok keólczegwke(n) es faratsaga(n) megh oltalmazny [DLev. 4/XXXVII]. *1642/1722 k.:* ha pedig azok közzül valaki a fát meg nem hozna Pünkösdig, az ollyan embert a Sz: edgyházfiak a Megyevel edgyüt flor. 1 büntessek edgy penz engedelem benne nem leven [Beresztelke MT; GörgJk 79]. *1677:* Proscriptiok alol valakik per publica Regni suffragia eliberaltattak, azoknak maradéki-is in perpetuum absolutusoknak tartassanak [AC 266]. *1727:* Ha valaki csengetne és az Falut nyomra hiná hogy kára vagyon, és valaki el nem menne az ki az Tanorok kapun belöl lakik fl. 1 büntettetik ha penig oknélkül csenget vagy csengettet az is fl. 1 [Szotyor Hsz; SzékF 36]. *1747:* azon idö tájban látottó valaki azon malom körül valami babonákot, miket, mi formán ki babonázot volt véllek? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. *1778:* Berár Mitre az honnya alatt lévö nagy bottyával mind a' Fogado körül járt, s leselkedet hogy valakit meg verhessen [Egerbegy TA; JF. Turgyán Petre (65) zs vall.]. *1801:* Azt sem hallottam hogy valaki czinemintyés Szóval fenyegette volna öket [O.kecel Sz; HG. br. Brukenthal lev.]. *1817:* Az özvegy Varro Mártonne Instálja Nagyságodtol azon házat, melly vagyon a' Latzko Györgyé mellett a' Patak marton, aztat talám jois volna valakinek ki adni mert mint hogy puszta szüntelen romlik [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1869:* Kupáné öt mindjárt megragadván, vagy magához szoritotta, hogy semmit nem láthatott, de hallotta, hogy mellette valaki kisuhan [M.bikal K; RAk 274].

4. tagadásban: în negatii; in Negationen: senki; nimeni; niemand. *1757:* ezt az irásomot pedig ne lássa meg valaki, hanem ha Mltgs Groff ur(am) Másokkal communicalni akarja, méltoztassék massal parcaltatni [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.].

II. *von névm* aki; cine; wer. *1565:* Ez Lewelet kedyg kywano(m), hogy mynd az eghez falw eleot olwassak meg, es walakynek en ados lezek, wagy walamyt ellene wetettem, tahat Jewyen Jde hozzam, En kycz wagyok meg eleghytenem myndent, walaky Ide Jew hozzam [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceickhez]. *1571:* mynden ember, valakinek hat forint ereo Marhaya vagyon, labas barma, hazbeli marhayatul elvalwa, egy forintba rótassék [SzO III, 335 Báthory István ut.]. *1593:* Philep Janosne ... vallia ... Catüs azzony ... ekkeppe(n) zolla, io azzonjo(m) ualaki ezt megh czelekódneye, hogy czinalna fóródót, es egj fekete kakast úónne holna ala, aúagy kezebe(n) es uele megh fóródnejek, Annak úta(n)na se(n)ki ne(m) arthatna neki som(m)ib(en) [Kv; TJk V/1. 339a]. *1600:* a Chikiak iutanak az waratt el egettek wolt immar, izengetenek minde(n) fele hogy walaki az eö Taborokba ne(m) menne, hazokat el egetik, eo magokat le wagiak [UszT 15/24]. *1657:* az akkori kassai német generál, királyképe detegált: hogy az magyarok ne búsuljanak bátor annak az keresztesmezei harcnak elvesztésén, mert ha succedált volna, elvégezett dolog volt, hogy mind Magyarországban, Erdélyben tíz avagy tizenkét esztendös gyermekeken feljül való idösöket, valakik pápistákká nem lennének, mind fegyverre hánynák [KemÖn. 24–5]. *1684:* Cigánnyal mesterembernek nem szabad <con>versálkodni, annyival inkább egy poh<árból> innya tisztátalan személylyel; hasonlók<éppen> kiesik az céhböl érette, valaki ez el<len csele>keszik [Dés; DFaz 13]. *1710:* Valaki hát olvasod ez frást jövendöben, Kitanolhadd, miképen practicált Erdélyben Az öreg Teleki Mihály [CsH 47]. *1736:* Az szin és vár között igen magos fenyöfa meghántva tetejtig s hájjal egészlen megkenve volt felásva, az tetejiben hét sing angli-

ai posztó, tiz arany s egy czüst pohár volt feltéve, s megkiáltották: valaki felhághat maga számára elvcheti [MetTr 399–400]. *1775:* Valaki comperiáltatik, hogy káprákkal erdőn jár … büntettessék ad fl. 3 [Középajta Hsz; ErdO II, 369]. *1806:* Valaki az Esküttség ellen szoll, büntetése 1 MForint és 25 páltza semmi ménedék nem éngedvén [Oltszeme Hsz; MkRh II. 4/115]. *1826:* Ezen folyó 1826-ban november 10-dikén a falu közönséges gyűlésében elvégeztetett az, hogy ennek utána minden ember, valaki szánt és kaszál a határon, ezután következendő falu notáriusának, nem különben pedig a falu collectorának tartozik egy-egy mezei buglya szénát adni [F.rákos U; RSzF 97]. *1844:* valakik még Polgárnak fel esküve nintsenek, leg fellyebb 8. napok alatt fel esküdgyenek, mivel külőmben Legényeik el fognak vétetni s mesterségek folytathatása meg fog Szüntettetni [Kv; ACSzám. 148].

Sz. *1715/1761:* a' mindenható Istennek meg másolhatatlan Decretoma az emberi nemzet felöl azt tartya, hogy minden embernek valaki a' napot meg láttya, meg is kellyen halni [Nsz; Berz. 17a].

III. *fn egy ~* egy személy; o persoană; eine Person. *1570:* Katalin Kalmar Illesne[a], hogy Az Bolth Ablakon fekwt volt ky zabo Balinthne, Eo azon megen volt eleh, hallota zabo Balinthne Igh zolt valakinek, Te azzon kinek Mondad azt, Egy valaky Nem twgia kichoda, Igh felelt neky Neked Mondam [Kv; TJk III/2. 191. – [a]Utána tollba maradt: *hithy zerent vallya*].

valameddig I. *htl névm* egy ideig/darabig; pînă la un timp; bis einer bestimmten Zeit. *1648:* Az hazaknak heazattya mostan jo meg el tart valameddig [Kere F; UF I, 848]. *1662:* Ezenközben 1. 2. 3. és 4. diebus Julii a városi fejérnép eltakarodván, hogy a népnek kevés voltához képest mód benne nem volna, hogy a városnak derekasabb részébe is az a derék erő valameddig megvárattathatnék és onnét csak valameddig is csatázással emberkedhetnének [CsH 581]. *1764:* azon darab helly … a Szent Királyi erdőhez tartoznék … Josika Imre Ur reszire tudom hogy birták békességesen mind eddig valameddig a Tordasiakot (: kik azon erdöt … meg vásárlották és vágták :) belölle el kötötték és Szent Királlyra bé vezették [M.bagó AF; JHb XXVIII/48].

II. *von. névm.* **1.** távolságra von.: ameddig; pînă unde; so weit. *1600:* Walameddigh az Farkaslaki gyepwnek az weghe wagyo(n), es az Orozhegy gyepwhez ragad, azon alol mindeltigh Farkaslakinak es Zentelekinek[a] hallottam, s annak tudom [UszT 15/108 Michael Chazar, Zenth Mihaly (70) vall. – [a]Határnak].

2. időre von.: ameddig, amíg; pînă cînd; solange. *1579:* Meghis hagya az kaptala(n) Denghelegbi Borbara azzonnak, hogy dolgoztassa wket, és az Jobbagyoknakis hogy hozza halgassanak mind addig valameddig az zaz forintot meg aggyak … ferencz deaknak [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1589/1635:* Mind addigh edgik hazatt, az ketteo közül bekesegesen birhassa ualameddigh az en nevemet viseli [Mv; APol. I. 68]. *1619:* addig az én uram meg nem indulhat Pozsonból, valameddig az hatalmas császár követi és ajándéka el nem érkezik; igen ártalmas lészen, ha ott kezd késni [BTN[2] 336]. *1640:* Kwkóló Varmegieben Feülsó Buno(n) alol az Kwkólló mellett Ott Falu nem volt annak Elótte valameddigh az Bethlen Janos Ura(m) atyja Bethlen Farkas nem kezde azokott az Olahokott telepiteni ha(ne)m Nagi Berek es kaszalo rett vala az az heli Felsó Bunhoz valo [MNMúz. Bethlen 5465]. *1661:* Korodot hagion az Atjamfiainak mind addigh valameddigh az penzt az Varos le nem teszi [Kv; RLt I Maitoni Andrásné végr.]. *1691:* Darna Mihályt a' sz: Szék a' reconciliatiora admitállya de vgy hogy Feleségével se egyczer se másszor ne cohabitállyon hanem valameddigh Feleségének dolga az oda ki valo Partialison el nem igazittatik Feleségétöl külön legyen [SzJk 253]. *1704:* ö pedig most benn van a generálnál, valameddig tart [WIN I, 208]. *1729:* Kornis István vr(am) eö Nga kgldet … Tiltattja az … Controversias Gaura Redei és Doszul Sztecsi nevü hellyröl hogy ne colálják ne szántsák valameddig az Nemes Hazának Törvényes igassága szerint el nem igazadik dolga [K; Ks 7. XV. 14]. *1761:* idösb Séra Andrástol, a' Molnár János Szomszédgyátol hallattam, hogy addig nem nyúkszik, valameddig a' Molnár János életit hamuvá nem tészi [Szászsztiván KK; BK. Martinus Kötélverő (36) jb vall.]. *1789:* mindenkor elég az örökkös Possessornak azon eredendö gyökeres Jushoz ragaszkodni, valameddig az ellenkezö fél maga kivánságát ellenkezö fundamentumra nem álittya [JHB II/7 Szentlászlóra (TA) von. periratból]. *1807:* mán tul egy idegen is eéhunkba mindaddig bé nem állhot, valameddig itt helyben köztünk három esztendőket nem legénykedik [Dés; DFaz. 36]. *1818:* nints a' Szegénységnek hamarjába miböl pénzt tsinálni, valameddig pálinkájokból nem kapnak, s Kukuritzájokat nem szárogattyák [Vályebrád H; Ks III Vegyes ir.].

valamekkora amekkora; cît de mare; so groß wie. *1766:* az Tit. Possessoratus a Határnak akár mely reszíben, az mely osztatlan hellyek bokros és erdös oldalak patak szellyek és egyebek találtatnak azokot a mellyik Tit. Poss(ess)or maga Udvara s Joszága után elsöbben el jedzétte, vagy borozda vonás által vagy irtás és egyéb mod által el foglalt valamekkora darabban el jedzette akkorán meg is tartotta [Árapatak Hsz; Eszt-Mk].

valamely I. *htl mn-i névm* **1.** egy valami, valamelyik; oarecare; irgendein. *1598:* hallam Kochis Georgyne ugja(n) az eö maga hazabúl mo(n)da kj, hogy, valamely beste kúrùa az en gyermekemet bantia de bizoni ket keze(m)mel vezek igazat [UszT 13/30 Matthias Vaida de Vduarhely vall.]. *1637:* monda az leani … bizonj szemerem edes Aszonio(m) hogj ualamely emberseges ember gjermeket kegd aval gjalaza, czoda hogj nem szegjenli az ebeteól hogj aval gjalazza [Mv; MvLt 291. 80a]. *1657:* Ezek jól és jó erkölcsben tanítottak s neveltek, noha egyébiránt volt ez fogyatkozás, hogy az atyám valamely öreg legényt mellettem nem tartott, hanem csak magamhoz hasonló hitván inast; és az scholán kívül jót nem láthattam, tanulhattam, hanem inkább sok rosszat [KemÖn. 37]. *1677:* a' kik Notán, vagy Quinque Casusokon, vagy az Articulusban iratot valamely specialis casusokon kivül, personalis comparatora evocalnának valakiket, azok-is in mortuo homagio convincaltassanak [AC 179]. *1705:* Valamely rác feljüvén ide, beszéllette, hogy bizonyos dolog volt, hogy addig elérkezett volt az armada, de azután öszvegyülvén az egész Magyarországból a kurucok százezerre töltötték magokat és a német tábornak eleibe állottanak [WIN I, 580]. *1736:* Ha valamely idegen férfi vagy asszony, czifra köntösben ment volna temetésre, megesufolták [MetTr 406]. *1759:* két egy testvér: Alexa és Opra nevü Legények ennek elötte igen régen valamely nagy éhségben vagy háborúban Alsó Ilosváról elszökvén, Hordóra mentenek [Hordó BN; EM LII, 134]. *1760:* valamélly halastót tsinálván régi üdöben [Mákófva K; KHn 232] | In

Prislop (k) Vicinussa … valamélly Nyires hélly [Hasadát TA; EHA]. *1787:* Ha valamely verekedés, gyilkosság, tolvajkiáltás esnék a' Falub(an), tehát az ollyan malefactorokot minden halogatás nélkül a' Falus Biro, s Falu el fogassanak (!) [Torockó; TLev. 3/2. 3b]. *1823–1830:* Imé! mint emelkedik és terjed a világban valamely nemzetség! [FogE 150]. *1833:* B: N: Czéh, hogy ha valamelly idegen mind Land Meisternek akarna állani tartozzék fizetni 25. fl [Kv; KCJk 22a].

2. (vkik/vmik közül) valamelyik; careva dintre; irgendwelche. *1491:* Quid curo aliquos antiquos canes Si alicui antiquo cani displicat faciet (con)tra hec wlgo mit gondolock es agebeckwel ha valla mel ageb bannya tegen rolla [Kv; MNy LX, 497]. *1554:* Myerth penygh az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az töb zekelynek, czeknek az kyknek lo fewseghek walamely falwban wagion, czeknek az ew embery kyketh az ew ló fösegheben tartnak megh ne rothassanak [Mv; SzO II, 108]. *1562:* En fogattam fogadokes hitemre es Embersegemre Ez lewelnek zeribe hogy valamikor valamely napon En kezemboł kj kewania vagy Ev maga batjam vagy ha holta tewrtennek azonyom felesege oda hyvattwan sombora Engemet azonal minden ok vetetlen kezegbe (!) bochatom[a] az mint Ew kezembe bochattak [Zsombor (K) körny.; MNy XL, 138. – [a]A cserejószágot]. *1570:* Agotha Zabo Casparne, Kappa Myhal, Zabo Caspar, Zabo Peter Zabo Caspar fiay, Es Keomyes georgy, hitek zerent vallyak … Segeswary Damokos Igh zolt neky, ha Nekem Engeditek En 1800 flot Adok erthe, Es Megh Ma valamely oraban Akaryatok Az 1000 flot Ieh Tezem [Kv; TJk III/2. 131]. *1592:* Hogy ha Coloswarrol valamely lakos Jobbagysagh ala megien, mindenwnnet megh hozhassak [Kv; Diósyfnd 20]. *1604:* valamely Tizedes awagy egyeb rendbely Zemely rezegen megyen az eorizetre tehat affeleket mingyarast biro vram awagy arra rendeltetet Vraim, az kalitkaban tetessek es ott viradgion megh [Kv; TanJk I/1. 485]. *1620:* ha … valamely Szaladser feözeö kostoloba(n) Jot adna es mas rozzat kezdene megh … el vezik, es annak vtanna soha zabad nem lezen feöznj [Kv; TanJk II/1. 296]. *1665/1754:* Ha valamely Legény a' B. Társaságnak bé-gyülésekor mentéje fel-öltetlen, dolmányban, sarkantyúval, tsákányal, baltával, vagy akárminémű fegyverrel (!) büntetése két héti bér [Kv; ACLev. 13]. *1722:* hallatlan és példa nélkül való dolog s Casus ez Hazában hogj valamelj Familia 70,, 80,, esztendőnek forgása alatt valamelj Joszágban pacificum Boronitiumot töltvén mindek utána egj valamelj Privata Persona Kivánságára séquestráltassék [JHb XIII/31]. *1731:* Jol mongyák közös lonak turos az háta, valamely dologban sokan vadnak ritkán menyen jól véghez [Gyulatelke K; Pf]. *1753:* nem tudunk egj Csákitis, hogy Joszágot szerzett volna valamelly Fejedelemtől, hanem tsak edgjikről a másikra szállott, ugj ertük s úgj tudgjuk [Nagyalmás K; JHb XXX/9]. *1806:* Oda maradván a hazajáro Csordabéli valamelly marha, tartozik … a' Pásztor … legottan azon Marha keresésére viszszáfordulni [F.rákos U; Falujk 13–4 Sebe János pap not. kezével]. *1823:* ezen tselekedetiert[a] megeshető hogy valamelly rankorossa által történnek ezen gyujtogatások [K; KLev. – [a]Munkásai verésére, üzésére].

Sz. *1667:* Valamely ember az Istent segicégöl hijja, minden kezinek munkáit megáldja [AUt 5 Bornemisza Anna fej. asszony kezével].

3. valami bizonyos; ceva; etwas. *1657:* Végezés ez vala: hogyha ugyan egyéb az dologban nem lehetne, az fejedelem személye szerént ne menne, hanem valamely rész haddal engemet avagy Szentpáli Jánost bocsássanak; de ezalatt meglön az békesség köztök [KemÖn. 168]. *1664:* Mind az nagynyiresieknek, s mind egyéb falubelieknek erős fenyeték alatt megparancsolja, meg ne hódoljanak, mert ha valamely falubelick meghódolnak, Isten engemet kivivén, bizony enyihányat felakasztatok bennek [TML III, 17 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1677:* Mivel némely Vármegyéknek és Székeknek Fö Tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellet kelletik mulatniok, hogy a' Causansoknak a' miat-is fogyatkozások ne essék, midőn Törvényes Székek celebráltatnak, edgyik Fö Tiszt mindenkor haza bocsátassék, hogy azoknak absentiájok miat a' Székeknek celebrálása el ne mullyék; ha valamely kiváltképpen valo okok a' Fejedelmeknek nem obstálnak [AC 175]. *1678:* Valamely leveleit hozták nekünk s Kk szólót el, gróf uramnak s végbelieknek, azt csigázták szörnyen belőle a váradiak, hogy törökre akarunk támadni [TML VIII, 59 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1695:* En Tekei Tivadar … ha ez magam fejem kötését valamelly részeb(en) fel bontanam … mind szabadésszabadeságtalanhellyéken … megfogattatthassa(m) [Marossztkirály AF; WassLt Sz: Györgyi Mihally sch. mester kezével]. *1704:* Isten cselekedte, hogy Fogarasnál csak valamely részhadok[a] a német hadakat viszont megverte és levágta [WIN I, 313. – [a]A kurucoknak]. *1731:* eö Nagokat eö kegyelmeket egész Plénipotentiával authorálván az iránt … hogy … valamely kegyelmed által tet foglalásokat találnak, Kegyelmedtül reocupalyék azokon kívül erigált kertéket, es az hajot öszve vagdalhassák [Fejér m.; JHb XXIX/13]. *1777:* Hallottam az Édes Atyámtul, és más Öreg emberektöl is, hogj régen valamelly nyomorék emberek meg szálván az Büdös patak forrása mellett, magoknak Kalljibakat tsináltanak az honnet az után az Kolíb nevezet ragadott ezen hellyhez [Ilonapataka SzD; TL. Prov. Slem Mafftye (77) vall.]. *1790:* Valamikor â Szöllö Biro â Szöllök állapattya iránt valamelly időre hagyást, vagy Gyűlést bocsát, azt rendre egyik Háztol a' másikhoz hírré tenni vagy el mondani tartoznak [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1806:* valamelly hordoit igazittaná meg : mert szivárognak [M.sáros KK; DLev. XXXVIII/4]. *1823–1830:* a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásbeli kérdésre száll, a kandidátus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól [FogE 240]. *1831:* a' mikor éppen valamelly Guja béli marhak(na)k a Gyertyanos szélibe lett altal hajtásokat a' harangokrol észre vévén a' Bátosi Legénynek ezeket mondottam No most hallom a' harangokrol hogy a' Guját ide a' Gyertyános szélibe hajtják [Dés; DLt 332].

4. valamiféle; un fel, oarecare; (irgend)ein, einerlei. *1569:* Jm Peter wra(m) Jeowe en hozam hogy el kellene mennwnk az Iteleo mesterhez de Nynchen hon merth Malom wyzen wagyon az Kendy Janos keozeoth es Kende gaspar fyay keozeoth wagyon walamy Igazgatasa es mostan oda vagyon talan [Bongárth BN; BesztLt 61]. *1575:* Az kapukon Minden Jeowe Iarot Tyztessegesen Megh kerdezenek es ha valamely oly Ember Jeowend Eo K. biro vramnak Erteny agiak [Kv; TanJk V/3. 122a]. *1671:* Ide nem értvén ha valamelly olly miserabilis personanak segéttséggel lenne ö Naga, Istenre tekintvén, mind a' maga haszna nélkül; mellyet mint keresztyén Fejedelem, méltán meg-cselekedhetik [CC 8]. *1681:* ha valaki valamely bonum mennyiséget akarja probalni; mindenik helyet az Inventarium Corpusa szerint percurrallyon; ha nem akar hinni az Extractusnak [Vh; VhU

608]. *1719/1751:* minden Immobile Bonum, valamelly most napfényre nem jött … osztozatlan közre maradtak [Sükctfva MT; DobLev. I/95a]. *1735:* az Kövárvidéki ember … el buvék ot az Egeresb(en) valamelly Sássos hellyb(en) [Gánes/Csicsógyörgyfva SzD; TKl Pintye Petre (22) jb vall.]. *1736:* Ha valamely újságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe mikor újság volt csak egy lúdtojás [MetTR 357–8]. *1757:* Czirilla Mária nevű szász kurva személyt … kaptuk Kis Mester Uttzában, György Kovátsné Házánál egy külőnős Házban valamelly Németh Furérral, még lakatot vetettűnk vólt azon Ház ajtakára kivül [Kv; Mk-Rh IX vall. 194]. *1786:* 'a mint hogy azon mostani excisionak semmi részben nem annuálok, ugy egyebekben-is cum protestatione facultást reserválok magamnak és Condivisionalisimnak, hogy ha mik mostan bizonyoson meg nem tudattak, vagy ha mikben ezen Divisio vagy Executio által valamelly hibák irrepáltanak reformáltathassuk 's meg igazíthassuk [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12]. *1801:* vagy pedig az Commune Terrenumok közzül valamely részeket az régen el=táblázott hellyekhez jártak-ki hibáson, azon hibás munkájok az Öregeknek … meg változtassék, és Geometra ő kegyelme-is ezen változás szerént tartozzék fel mérni az Határt és approportionálni a részeket [M.zsombor K; Somb. II]. *1823–1830:* Gondoltam hát magamban, hogy valamely oly mesterséget tanulok, mellyel városról városra mehetek s Európát beutazhatom, legalább Angliába elmegyek. Evégre tipográfiát kívántam tanulni [FogE 200]. *1865:* Tegyenek bé halálamkor gyermekeim … valamely biztos takarék pénztárba más 1000 f. o. é mint tőkét [Kv; Végr. 5].

5. bármilyen; orice fel; irgendein. *1659:* most is bizony nem igen hiszek, mert valamely levelet Kegyelmed küld, mind felszakasztják, úgy hozzák meg [TML I, 327 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1704:* Mert csak az elmúlt czerhátszázkét esztendőben is valamely projectumot küldvén fel őfelségének, kegyelmesen vőtte és meghagyta, hogy ezután is elkövesse [WIN I, 163]. *1765:* illetteé eő kgylmét valamely bőstelen szokkal? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 8 vk].

6. *átv. is ~ felé* valahová; oriunde; irgendwohin. *1570:* Az vysz folias feleol vegesztek ezt, hogy … valamely fele Inkab karnelkwl lehet lassa<k> meg eo kmek es keressenek foliast neky [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1573:* Ertyk eo k. Biro vramtwl Az vam dolgat Es az Varadda valo ky Menetel dolgatis myben al … Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea, valamynt Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemellick az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1662:* Az mi az Kegyelmed onnat való eljövetelit s mellettünk való szolgálatját illeti, abban semmit nem kételkedünk, megnyugott elmével lévén Kegyelmed tökéletességében, de azt az helyet továbbra való provisio nélkül is nem hagyhatván, mindaddig, miglen Isten valamely felé végét adja az dolgoknak, ennyi sok költésünket, kárvallásinkat fűstben nem lehetvén hagynunk [TML II, 328 Kemény Simon Teleki Mihályhoz] | Debrecen városát és az ott levő koresmákat nem tágítják, és a város környűl nagy fosztogatásokat, prédálásokat gyakorlani nem szűnnek vala, úgy, hogy igaz járatbéli ember házából valamelyfelé alig mozdulhatna [SKr 485]. *1710 k.:* Én a commissiót fogám, eltevém, s gondolám, hogy nem jó nékem ott Szent-Pálon azok között laknom, noha nagyobb része hű és jámbor volt, hanem az anyámat, Fehéregyházát megtekintvén, valamelyfelé osztán elvonszom magamat; leindulék [BÖn. 562]. *1740:* Vagyon egy Darabba puszta szőlő … melly is … egj Jobbágj(na)k adatott vólt colalni … kiis osztán harmad idén valamely felé el vetődvén, azoltátol fogva inculte áll [Algyógy H; Ks 89 Inv. 63]. *1749:* az itt Valo Buzákban buza féreg miat feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de megis elég féreg benne … abbol bizony soha ki nem tisztul jól, mig nem Consummaltatik … had distrahaltatnék innen ez a' bogaras buza Valamely felé [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. *1792:* ő Nga Molnárja hozzám jövén, hivutt mennyek vélle, keressűk a Zugofáit a Deszkait, és a Dugojat, mivel valaki el vitte vagy el vetette valamely felé nem talalja, a vizet sem állithattya meg [Szászerked K; LLt Csáky-per 224. L. 25].

II. *htl fn-i névm* **1.** valaki; cineva; jemand. *1668:* valamellyek maghok io akarattyokbul be hodoltak, nám mi nem ellenzűk [KJ]. *1691:* Az Károsoknak praetentiojok szerent minden károkat és kőlcsegeket valamellyekről mérnék mondani, Vajna Daniel intra octavum fizesse megh, ha magara levalta az Terehnek el hozasat [Dés; Jk]. *1792:* Ezenn mostani Ország Gyűlésének … Czéljait szorgalmatos jelen létekkel s figyelmetes vigyázásokkal meg értvén s ki tanulván, valamellyek az egész ország vagy különősön is Városunk Boldogságára néznek s láttatnak lenni, azokban ambar ezenn irott instructio Specifice nem Szollana is, el botsatott követeink a tiszta igaz és jo Lelki esméret szerint töllők lehető s ki telhetőképpen munkálodni tartozo Hivatali kötelességek lészen [Zilah; Borb. II].

2. valamelyik dolog; careva (dintre lucruri); irgendwelche. *1606:* Egy földet chówaltam megh a' zent Kiraly hatarban Vduarhelzekben … mellyet a' ueghre choúalta(m) megh hogy mind valamelljek ahoz az córekseghez jaro feóldek Vgy hogy az mellyek effele feóldek azokatis ez mellett maga(m)nak keáno(m) [UszT 20/29]. *1761:* ha oly bonum találtatik mely in specie meg vagyon nem oppugnállya, ha pedig valamellyek distráhaltattak ha constálnak is ezek iránt referállyak magokat az originalis levelekre [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1789:* Mind a belső Joszágokot, mind pedig a külső Földeket midőn fel oszlodnak ugy oszszák, hogy ha valamelly … valamellyiknek commoditássába lenne azt annak Résziben adgyák [Kük.; Kp II. 25].

III. *von névm* **1.** aki; cine; wer. *1592:* ez en leuelemnek erejeüell hatalma legjen Bathorj Elekne Azzonio(m)nak … Fejerthon Zabolcz Varmegjeben negj haz Jobbagiomot ell foglalnj, valamellieket eó keme zeret [Perecsen Sz; WLt].

2. amely; pe care; welche. *1561:* mynden ezthendöben pynkesth Jnnepiben egimassal egybe gywlwin ky mennyenek, awagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Igazan egibe Jnthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh Walamelyet az nil ky mwtath awagy hoz nekiek [Fráta K; SLt U. 28]. *1573:* Az Mezarossok eeh Mesternek Hentelereknekis Meg hagia Biro vram hogi senky Belegnelkwl barmat Az Mezeon Neh Tarcia Mert valamellyet annelkwl Talalnak az Lato Mesterek ely veszik [Kv; TanJk V/3. 86b]. *1586:* valamely Napot rendelnek az zamweweo Vraim az tiztwiseleoknek es zamadoknak, Az Napot el Ne halogassa [Kv; TanJk I/1. 38]. *1634:* Conventioia az Varadgyai[a] hidhoz lato Acz Györgynek Valamely hete(n) ez Acz az hidon dolgozik adgyon minden heten az vamos neki az vam proventusból f 1 [Gyf; Utl. – [a]AF]. *1643:* Azon kjűl az mi keves keolesegünk, ezüst es arany műünk valamelick vadnak mindeneket nekj hagiok [Altorja Hsz; HSzjP]. *1700/1803:* Valamely Dézma hol jut, onnét vigye meg a' Szegénység, ne tserélje berélje [Küküllőszéplak KK;

UnVJk 221]. *1723:* valamelyek a kérdésben fel vadnak téve, mind azokatt hallottam [M.hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1769:* valamelly hellységben a Marha dögi ki ütné magát ... tartoznak az Birák és Esküttek az illyenekre ki rendelt Commissariusnak ... jelentést tenni [UszLt XIII/97]. *1776:* valamely Isztrungát kertelt volt néhai Simon Gábor Uram rajt<a> az Juhok számára, Azon Isztrungát ... ő Nsga Praefectussa az Tisztartoval együtt ... el hányották [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. *1786:* az Inquisitoria ... és az Contractus ... közöltessenek ... söt még minden egyéb más Documentumak-is, valamellyek arrol deserviálnak [Nagylak AF; DobLev. III/607. 34]. *1810:* az Árvának édes Annyát ... Eözvegy Palatsek Josefnét személyesen találván, leg elsőbbenis ö Kegyelmét Árvák Inspectora Schuster János Atyánkfia jelen létében, hogy mindeneket valamellyek ezen osztályt illetik, elö ád, és elö nevez, erös hittel meg eskettük [Kv; Borb. I]. *1816:* Valamellyeket Finta Anna ... férjével Tovissi Gergellyel szereztenek .... ezekhez Senki jussát ne formálhassa [Asz; Borb. I].

3. olyan; un astfel de ...; solcher/solche/solches. *1665:* Ha ez az török valamely várhoz érkezik, melyben urunk praesidiuma leszen, eleibe menvén, meg kell tisztességesen mondani, hogy oda való fáradsága nem szükséges [TML III, 407 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1880:* illik, hogy minden jóravaló kritikus találjon olyan dolgot is valamely könyvben, ami nem tetszik neki [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

IV. hsz-i haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: amilyen; cum este ..., la fel ca ...; wie, so. *1662:* Valamely serények és buzgók voltunk ez ideig testünk gonosz kívánságinak és minden istentelenségnek üzésében: szintén ollyan, sőt annál is nagyobb igyekezettel és gyönyörködéssel forrjunk, gyakoroljuk magunkat az igaz kegyes életben [SKr 717]. *1775:* Alkudtam meg Kolosvári Oltár csinálo Hoffmajer Simon eö kegyelmével Szökefalvára à tett Delineatiója szerint csinálando egy oltárnak el keszitéséért (!) olly moddal: hogy annak fábol való munkája, és mindenféle Cziradaja olly csinosok, tiszteségesek légyenek, valamellyek az Betsöl hozott ott Lévö Kereszt Oltárnak munkája [Ks 92].

valamelyféle valamilyen, bármilyen; orice fel de ...; irgendein. *1730:* ha ... valakinek valamely-fele ítalnak el arulasa az után kesöre tudodnekis ki toties quoties büntettetnek meg sine misericordia Cum fl hung 3 :/: 3 sine personaru(m) respectu [Dés; Jk 397].

valamelyik I. *htl mn-i névm* **1.** (dolgok/tárgyak közül az) egyik; unul (dintre lucrurile/obiectele respective); eine (von der Sachen/Gegenständen). *1586:* Zolotanak varosul Az tulso Zamos mellet valo vtrolis ... Mely Vtnak latwa(n) Swlliedeset, kerik Biro vramat eo kgmét, hogy ... Aggyon eo kgme valamellik fertalybol egy nehanj Zekeret [Kv; TanJk I/1. 36]. *1599:* eo kegme my köztünk rendólest teön, hogj az marhat my köztünk kette rendóllick, mindent elledelmünköt (!), Emberekettis Ada kik el rendelljek köztünk, orzagh kötelettis hagia koztünk hogi ha valamellik teoruenhez, es az eo kegme hagiasahoz nem tartana magat [UszT 14/31]. *1677:* a' mely Casusok pedig nevezet szerint relegaltattanak valamellyik Forumra, egyenessen ott-is prosequaltassanak [AC 178]. *1687:* mikor valamellyik földet a Györöffi ur(am) eo kglme Jobbágyi közzül be veti semmi dezmat nem akar adni [M.kiskapus K; WH]. *1693:* eo kigyelmek igy concludalanak magok közöt hogy ha valamellyik joszágban mégh valami osztatlan maradot volna ... tehat, valamikor eo kigjelmek erkezhetnek egy arant fel oszszak [K; SLt AH. 17]. *1710 k.:* Mikor valamelyik házamhoz mentem, tiszttartóm, mi, elömbe kijött, feltettem, hogy káraimról semmit sem tudakozom [BÖn. 497]. *1720:* eddig a mái napig fen nem maradott Semmi praetensio eggyik részröllis, Sött ha valami orialodnék valamelyik reszröl annihilaltassék [Gyszm; LLt]. *1736:* Rendszerént kinek-kinek jó darab kenyeret adtanak[a]; fizetett sütönéjek volt valamelyik sütöben [MetTr 429. – [a]A diákoknak]. *1781 k.:* az illyen udvarban fel nött Jobbagy Tselednek ... meg mátkásodásakor deszignaltassék nékie a' maga urának commoditása szerint valamelyik portioban örökség és örökség utánn valo föld [Told. 27]. *1809:* millyen sok munkás kivantatik csak egj különös Gazdánakis a' Vas-miveles tökelletes follytatására, ugj hogj ha szinte hat Fiai volnánakis, mégis lehetetlen volna, hogy munkájának valamellyik ágába idegenekre ne szorullyon [Torockó; TLev. 9/43]. *1845:* Parajdról a Sóaknákhoz vivö uton elromladozott hidak épitésire szükséges költségek valamelyik köz pénztárbóli kiadattatása ki eszközöltessen [UszLt XI. 85/6. 215].

2. (vmely személyek közül) az egyik; unul (dintre persoanele respective); eine (von der betreffenden Personen). *1569:* walamelyk fell ennek az wegeszesnek nem allana avagy fel bontana szaz forynt kotele [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1578:* az malo(m)nak ... az fele hazna eppen Pal: mate Lazlonege, Annazzonjnie es maraduaiaye legien ha valamellik felnek az maraduayokis, ehez nem tartanak magokat [Hsz; BálLt 1]. *1594:* ezen megh irt restantiaknak zam uetelnek es egieb megh irt czikkelinek keotek magokat egyenleo keppen mind az ket fel hat zaz arany forint keotel alat megh allani minden czikkelibwl, kit ha ualamellik fel megh nem allana uel in toto uel in aliqua sui parte, tehát az megh allo fel az megh nem allo felnek Erdely beli tellies porcziojat ... el foglalhassa [Szászerked K; LLt]. *1600:* ezekkel a mi peöresinkel ezen dologbol minckeönk wegezesönk wagio(n) illien okon hogy semmi teörwenynek remediumiawal azt az dolgoth ne vitathassak, Ha walamelik fel megh ne allana, eötve(n) forinto(n) maradgyon [UszT 15/54]. *1618:* 300 oka kénesöt adtak el Kolozsvárott lakó Bolgár János több társaival, másik Dima, azki felöl feljül is írtam Nagyságodnak azmennyire végére mehettem, de ezek közül valamellik lehet, de ök tudják, hoztak ide bé 300 oka kénesöt, melyet adtak el okáját 130 oszporán [BTN[2] 166]. *1655:* ha mikor penig az Tatrang vize valamelyik fel határára ki akarna vetnj [Nyén Hsz; BLt]. *1677:* ha valamellyik fél kivánnya, apellatioban-is el-bocsáttassék de az Aviticum bonumokban a' Decretalis Casusokon kivül, Testamentum vagy egyéb Falsiok által valo abalienatioknak hely ne adattassék [AC 101]. *1687:* Mivelhogy az fen meg irt Malmot ugyan az fen meg irt személyek harom reszröl epitettek volt ... hogj ha az fen megh irt Személyek közül valamellyik személy vagy megh erötlenednék vagj megh konakodnék ki mia az megh irt malom pusztulasához (!) hanyatlani kezdene az megirt malom akkori álapottjaban ahoz értö jo lelkü üsmeretü emberek által böcsültetödgyek megh [Sóvárad MT; EMLt Sóváradi Biró lev.]. *1748/1823:* Ha valamellyik fél meg tsalodottnak találtatik lenni rectificaltassék [Zutor K/Mv; Kp]. *1780:* hogy ha valamellyik Gyermekem rugoldoznek, ellent álloja Testamentumomn(a)k lenne ... Javainkbol ... ollyan ellent állo Gyermekem ne részesedjék [Mv; Told. 27]. *1819:* ha ... a temetésre valamellyik Mester

Ember megnem jelennék … I Rftal büntettessék [Kv; MészCLev.].

3. a múltban a mostanihoz közeli egy; într-o; irgendeine (in der Vergangenheit). *1814:* vala mellyik nap ki menvén a hely Szinere … ott az leg igasságosob uton a p(rac)tendált differentiát igazitsuk el [Ne; DobLev. V/966 Bartos Sándor nyil.].

4. valamely, egy; careva dintre …; eine. *1584:* Annos Aztalos Lukachne vallia, Semmi zidalmot Ne(m) tud vgy hog valamellik fel Newezet keppe(n) meg zidalmazot volna Dench leorinez valakith [Kv; TJk IV/1. 361]. *1781 k.:* Hogyha pedig a' meg különözésnek valamelyik méltó okait adhattya osztozzunk meg akkor minél istenesebben, és a' portioknak ha el lehet kerülni fel darabolása nélkül [Told. 27].

II. *htl fn-i névm* **1.** az egyik dolog; unul/careva dintre lucruri; eine von mehreren Sachen. *1573:* Balassy Ambrus Azt vallia hogi eois latta hogy Mind ketteonek[a] Az Zegelety egh volt, Es hogy keozel voltak egimashoz Nem olthatak, Mert azt Jo lelky Ismeretel Mongia hogi ha az Henige ollian keozel Ne(m) leot volna az Kakasschoz ne(m) eget volna meg valamellik [Kv; TJk III/3. 187. – [a]A sövénynek]. *1598:* azt kedigh nekik megh hattam … hogy az erdeth megh oltalmazzak ne vagiak, az halas vizetis ne halazzak mert ha rajta kaphattiak wket vallamellyken hogy kart tenne megh bwntetem wket en mindenkor [Kiskájon SzD; BálLt 81]. *1664:* az minemű posztókat talált Eperjest, im azoknak formájokat be küldötte Kegyelmed levelében, Kegyelmed küldje, vagy maga adja meg az fejedelemnek. Ha valamelyike tetszeni fogna, ilyeneket találni [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz Szepes várából]. *1678:* mivel kétforma supplicatiót is írtam az országnak, már Kgltek discretiójára bízom, akár az supplicatiómnak valamelyikét adják meg az országnak … akár ha úgy tetszik, az volanter írt levelet megadván Sárpataki uramnak, ő kglme az ország előtt bizonyságot tehet felőlem [TML VIII, 73–4 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz, Rhédey Ferenchez, Naláczi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. *1702/1799:* Hogy ha pedigben ezek az Punctumok ellen vagy in Genere, vagy pedig in specie, valamelyik ellen impingalnánk, vagy közönségesen, vagy személy szerént, tehát eo facto statim in poenam finalem Capitalis Sententiae incurraljunk az mint két rendbeli Nemes Országtól emanaltatott Sententiankban vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 321]. *1727:* ha midőn azon Con Scribalt Deserta sessiok közzűl Valamellyikre embert Telepitenek, vagy telepedik aki Concural, egj vagy más Város közönséges terch hordozásab(an) akkor azon Sessiora rud számra merettessek ki annyi quantitasu nyill, mennyi egj popullosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 316b]. *1794:* Minden Possessorok … p(rac)tendálják hogy Vass Sigmondné Ifiu aszszony látván azt, hogy a' Falu három egyenlő részre tartozik, tehát meg kivánnyák … valamellyikhez magát vagy combinalja, és arrol mutassam, vagy pedigben ha semmit nem mutat, mint Falu köz földje fel osztassek [M.bagó AF; DobLev. IV/1. 739. 5b]. *1796:* vagyon még ezen fogadon kivül két fogado … mellyekben hol jobb, hol roszszabb pálinka Kortsomároltatván, mikor azok közül valamellyikben jobb ital árultatik, az egész falu ahoz tart [Szentgothárd SzD; WLt 10]. *1807:* ha a' fel tett hat esztendőkben valamellyik egy ollyan veszedelmes és ártalmas esztendő lenne mint nevezetesen az 1805 esztendő … az illyen közönséges Dögben el hullatt Juhokban vallott kárt … eő Nsga szenvedje [Kóród KK; Ks 67. 47. 27].

2. az egyik személy; o persoană (dintre ei/ele); einer von mehreren. *1539/1675:* Ezer forint keotel alat keotek magokjat harma(n) külcon kulcon, hogy soha azzal az Sententiaval elni nem akarnak hane(m) el szaggattjak, ha penigh ez utan elnenek, avagy inditanak velle az In causa(m) Attractusokat valamellyk ezek keozzül, az Ezer forint keotelet megh vehessek, az indito felen vigore har(um) literar(um) [SLt T. 10]. *1550:* az byzonysagoth megh erthwen, walamellyknek az fewldhez Job ygassaga lezen, az fewld annak maragyon [Mányik SzD; BfR 192/23 Isztriga Mihály és Székely Gergely kötéslev.]. *1560:* Ha kedig ez fölwl megh mondot dolgot, walamylyk (!) megh nem allanaya fl 100 kötele az rowydre hyhassa eretthe [K; SLt S. 4]. *1583/XVII. sz. eleje:* Valamellykunk Niaradczaka meszarlot [Kv; MészCLev.]. *1591:* Zabo Martonne Anna vallia … Mondek, Jere velem valamellytek akaria, es meg mutatom [Kv; TJk V/1. 171]. *1606:* ha penigh valamelick Annak vtanna fortelioskodnek, es feóldemreól el szóknekis … haza hoszszassa [Msz; BálLt 1]. *1618:* semminek ne vélje, mert ha most vajdát hoznak a lengyelek Moldovába, nagyságtok is anélkül is Havasalföldébe tiszta lengyel vajdát tött, Gabrilást, azkik hárman Sorbánnal s Homonnaival öszvecsküdtek, hogy valamellik előbb valamellik országot megkaphatja … az ketteinek is segítséggel légyen abban, hogy azt az három országot megosszák egymás között [BTN[2] 140–1]. *1672:* ha egymást igazán szeretnök, az közjóban egymást igazán segétenök és egymás értelmes szavait Isten tudja mire nem magyaráznók; azonban mikor valamelyikünk jót feltalál, azt meg nem czáfolnók [TML VI, 54 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1722:* monda az Mest(er) vagy a Mesterne egyik valamelyik közüllök … nekemis mint hallomást ugy beszellette az Mest(er) vagy Mesterne, enis mint hallomást ugy vallom hütöm után [BfR Johannes Turoczi de Csapo (51) vall.]. *1752:* Lupuj … most két esztendeje Szolovesztrui Manaszteriában volt, most ha ott nints Kintsiben két Sogorai vadnak … valamelyiknél annál van a Manaszteriában nintsen (!) [Körtvélykapu TA; BfR I Kotor Iuana Providi Szeridon Pintye Consors (32) vall.]. *1766:* az Ifiu Mester tartozik minden C: gjülese alkalmatasságal Mikar az szükseg hozza sallgálni (!) ugy mind mikor kimegjen az vnek közül valanek (!) el kiserni az ajtoig vizzel es kendovel solgalvan [Kv; FésCJk 61]. *1789:* Mind a belső Joszágokot, mind pedig a külső Földeket midőn fel oszlodnak ugy oszszák, hogy ha valamelly … valamellyiknek commoditássába lenne azt annak Részben adgyák [Kük.; Kp II/25]. *1862:* ha valamelyik[a] férjéhez vissza, avagy ujbol férjhez menne, ez által elveszti a' ház használatához jogegyenlőségit [Kv; Végr. – [a]A házat közösen használó két lány közül].

III. *von névm* amelyik; care; welcher. *1600:* Egieb abusususokis valamellick az eö[a] fogiatkozásokra wolnanak, az eő kegyelmek megh maradasara es haznara refrenaltathassanak [SzO IV, 141. – [a]Az asz-i székelyek]. *1619:* azt magára vötte, hogy valamellik úton ismeri, hogy előbb Felségedhez érkezik, arra tart [BTN[2] 322]. *1634:* Valamellyk helyre fognak temetnj, kerem à Patereket … hogy chinaltassanak az falra egy Tablat, kire irassak, vagy mettessek ezt[a] fel [WassLt Wass János végr. – [a]A nevet]. *1693:* tetzet volna mi nekünk azon Arvak jovainakis nagyob szaporasagokra, hogy edgyiknek valamellyiknek ő kglmek közzűl, kcze es Tutorsaga alat löttenek volna, ha egy mas közöt Dobaj Janis, es Szanto Marton Uramek meg edgyezhetnenek [Ne; DobLev. I/38. 2]. *1784:* Mind ezek valamellyek itt hoszszason allégáltottnak ollyanok a' mellyeket Oculatio nélkül el igazitani nem lehet [Mv; Mt tábl.]

valamennél valamennyivel; cu ceva; mit sämtlichen. *1584:* A Lezzegeő legenek feleől valamennel lobba(n) tudnak eo kgmek tanachul wegezny, eo kgmek lassak es bewntessek es talallianak oly modot hog' dologra Mennienek es az korchoma(n) karthia laczasba(n) henyelesbe(n) zitkozodasba(n) kialtozasba(n) Ne heweryenek [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1589:* Az olahok panazzat Biro Vram tanachawal egie(te)mbe valamennel iobba(n) tuggiak igazicchak el [Kv; TanJk I/1. 116].

valamenti valamennyi; ceva; sämtliche. *1670:* Az ő felsége hadai valamentire tágulván rajtunk s harmadnapja üresedvén meg tlek, az mint arról szóval is fogja tudni Kegyelmed informálni jámbor szolgám, nemzetes Hosdáti Nagy Sigmond uram [TML V, 348 Theökeöly István Teleki Mihályhoz].

valamennyedmagával valahányan; cu toţii; alle. *1648:* ha miben kivantat(ne)k valamenied magunkat az teörveni talallia keszek leszwnk juramentumunkat deponalni [Kv; TJk VIII/4. 333].

valamennyére, valamennyire I. *htl névm* bizonyos mértékig; cu ceva, într-o anumită măsură; bis zu einem gewissen Ausmaß/Grad. *1592:* igi vegeztenek az viznek megh zallitasa feleol, hogi minden haladek nelkwl az vizet megh zalichak ne legien az varosnak cuuelis nagiob karuallasa ... ha penig ... kar nelkwl nem lehet halazzak addigh, ammegh valamenyre az viznek apadasa lezen [Kv; TanJk I/1. 178]. *1598:* Joannes Chianadi ... annor(um) 35 ... fassus est. Azmiolta rea emlekeze(m) thúdom hogi azt az feoldet mindeltigh az vthig zantottak ki, de az vt walamenyre kewllieb wolt hogi sem mint most wagion [Kv; TJk V/1. 193]. *1618:* hogy ha Nagyságod ezekről ökegyelmétől articulatim tudakozik mind az Erdélyben való dolgokról s mind az itt való dolgokról, nemcsak valamennyére, hanem ugyan copiose tud beszélleni [BTN[2] 162]. *1656:* En Kezdi szekben Polyanban lako Sideki (!) Peter, noha mind a regjsegtől megh nehezedven, s mind pedigh az betegsegtől ualamennyre megh erötlenedven, de mind azon altal epp elmeuél es eszemen leuen, Teszek illyen allando Testamentaria dispositiot [BálLt 93]. *1673:* Brethalmi Viasz Giörgy praetendallya, hogy ... tartatva(n) megh égy pey herelt lovat mellye(n) bal felöl valamennyire teczik B. h. rayta leveő bellyegh az lapoczkajánal ... kován contentaltatni faratságárol és kölczégéröl [Kv; TJk VIII/11. 265]. *1708:* Az el mult két hetekben a' Kuruczok miatt a' kik itt meg fordulta(na)k Semmi hasznát nem vehetök a' Joszag(na)k most kezdettenek immár ismet valamennyire szot fogadni [KJ. Fogarasi János lev. Fog.-ból]. *1721:* fejernek valo buzat hajatlan Arpat ... mentöl hamareb alazatoson küldeni el nem mulatom ... de ez mostani uton az mig valamenyire nem Szivalkodik tellyes lehetetlen ... mivel ha ez mostani uton el küldöm bizony mind meg döglik az marhájok ... meltoztassek Ngn(a)k halasztani az mig az ut Valamenyire Szivalkodik [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1746:* az malom is meg Süllyedvén valamennyére ... a' ... malomnak az alsó kereke tellyességgel nem foroghatott [Ádámos KK; JHb XIX/7]. *1785:* sok égy s más az affele allapotban lévő Aszszanyok terhes betegsége mián az ház valamennyire meg szagasadván, azt a Doctor Ur nehezen szenvedte [Mv; DLev. XXXVI. 4]. *1824:* Dinnye fedelü, féderes, viseltes, de még vollamennyire hasznalhato kotsi [Fugad AF; HG. Mara lev.]. *1846:* Walther János ... setétbarna valamennyire borzos haju [Kv; DLt 1200 nyomt. kl].

II. *von névm* **1.** amennyire; în măsură în care; so weit. *1570:* valamennye lehet gondot viselliea Rea[a] [Kv; TanJk V/3. 13b. – [a]Az ispotályra]. *1770:* itten az Emberek mindnyájan meg mutaták az Atyánk Ház hellyét mely mostis Mosia Begyászkának hivattatik, miis látván hogy derék alkalmatosság vagyon rajta Kértük Titt. Szentpáli Ferentz Uramtol, de eö Kegyelme azt felelé nékünk, hogy mi gondotok vagyon az Atyátok Mosiájával, hiszem ugy mond elég Mosiát adok én néktek valamennyire szükségtek lészen, azután mi sem alkalmatlankottunk töbször [Girbó AF; JHb Togyer Bágyului (60) és Gligor Bágyuluj (66) jb vall.].

2. ahogy; cum ..., pe cît ...; (so) wie. *1600:* ferench Janos is kj mene az aztaltúl, mégh en monda(m) neki hogy ne mennjen kj, merth valamenjere ezembe vettem wala az rah walo zandekot, vgyan ki mene [UszT 15/66 Radichy Janosne Annos Aszonj Bethlenfalwj Zabad Zekely felesege].

III. ~ *való* **a.** alig; abia; kaum. *1659:* Aprókat[a] eleget, ha három rendbeli kellene is, kaphatnék, de az kik csak valamennyire való öregek volnának is, bizony még nem kaphattam [TML I, 421 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz. – [a]Szekeres lovakat]. – **b.** egy kevés; puţin; ein wenig. *1662:* az szegény hazának kedvetlenségét is vehette eszében smind magnanimus és nagy hatalommal bíró nemzetség, annál inkább hacsak valamennyire való praetensiot subolfaciált is hozzájok, ő nagyságának itthon maradhatását csak azért is megengedhette [TML III, 189 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1664:* a török nemzet változásokat tött eddig, talám vagy az idönek jobb alkalmatosságától s derekasabb dolgainak kimenetelétől várt, avagy az szegény hazának kedvetlenségét is vehette eszében s mint magnanimus és nagy hatalommal bíró nemzetség, annál inkább hacsak valamennyire való praetensiot subolfaciált is hozzájok, ő nagyságának itthon maradását csak azért is megengedhette [TML III, 189 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1666:* Látja Isten, kegyelmes Asszonyom, egészségtelenségem az oka; ha Isten valamennyire való egészséget ád, Nagyságtok udvarlására elemennem nem késem [TML III, 575 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. – **c.** valamekkora; ceva; von einer gewissen Größe. *1662:* Máramarosba is égetőjének egy része beütvén, tett vala ugyan valamennyire való kárt, de szenvedhetöt [SKr 658].

valamennyészer, valamennyiszer ahányszor; ori de câte ori ...; sooft. *1573:* Feierwary Martone Marta azzon felelety Zeoch Georgy ellen p(ro)ca(to)r altal ... Es valamenyezer zidot Minden ter valonak kywlen valo Terhet varo(m) az Theorwentwl [Kv; TJk III/3. 200a]. *1580:* Az lelkewel valo zytkot orzagh vegezesse zere(n)t, vegeztek eö kegmek hogy valaky mongia az lelkewel valo zitkot es valamenyezer mongia Annyezer eggy forintot vegienek [Kv; TanJk V/3. 231b]. *1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre, Eytelre, fontra, singhre, vekara mind Meszarosok, hol arossok keözt ... az hamis syuegewt es fontwt (!), igy bewntessek, hogy valamenyzer benne kapiak, Az wasarbirak mindenzer Egy forintot wehessen (!) rayta [Kv; KvRKLt]. *1590/1593:* valamennizer eörlenj mentek, ot azon[a] bochiatottäk ki barmokat [Szásznyires SzD; Ks. – [a]A dési réten]. *1601:* valamely mezaros penigh beliegzettlen tartana barmajtt affeleket barmok el vetelewel beontessenek ... ha hol penigh az chemesterek vigyazatlansagban talaltattnak ez felieol megh Jrt do-

logban, valamenyezer abban megh tapaztalodnak mindenzet tiz tiz forintal beontettesse az Tanach [Kv; TanJk I/1. 383]. *1662:* annyiszor meggyengíttetett hadai azon hajdúság földérül, valamennyiszer kívántatnék, azonnal újíttathatnának, szaporíttathatnának [SKr 530]. *1670/1740:* valaki közönséges meg tiltott Határban vagy Ejjek vagy Nappal be ũzi Marhaját, valamenyiszer be ũzi, a Biro mind annyiszor egy egy forintra Zalogollya meg [Homoródsztpál U; WLt]. *1677:* Es hogy inkább el-szokhassanak rola[a], Nemes ember valamenyiszer el-mondgya, egy egy forintot vegyenek tőle [AC 229. – [a]A szitkozódásról]. *1705:* Az gyalog szeresek penig valamennyiszer requiráltatnak és az gát csinálásra vettetnek compáreállya(na)k [Dés; Jk 346a]. *1791:* A' Nös Paráznák ... egy hét alatt a' Templom ajtajaba fel járván ugyan a' Templomba Vasárnap Reggeli Isteni tisztelet végén kövessenek Eccl(esi)at, ha többször bünhődnek valamenyiszer történik annyi hetek alatt [M.bikal K; RAk 10].

valamennyi I. *htl mn-i névm* valami kevés; cu puţin/ceva ...; ein bisschen. *1573:* Danchiak Leorinch Azt vallia, hogi az halal vtan Mint Eztendeowel Ment volt eo Lwkach deakne hazaba lakny zellyerwl ... Dorottya nehai Nyerges Janosne azt vallia hogi ... Twgia hogi az halal vtan volt valamenye Ideowel | Somogy Leorinch Azt vallia hogy eztet Kalachsiteo pinceyebe hywatta volt Istwan deakne hogy Adossagaert Nyolch bort valaztananak neky az pechine Boray keozzwl, eo ely valaztotta de az adossagot Nem twgia menye volt, De Meg Zent myhal nap vtan volt az dolog valamenye Ideowel [Kv; TJk III/3. 48, 206]. *1637/1638:* az my Thorotzko varosi Jobbagink, hatarinkba ... nem reghen ez eleott valo napokban, talaltanak valami onas keöreis, az ki valamennyi czüstcotis tartana [Torockósztgyörgy; Thor. XVI/1 a Thoroczkayak kötéslev.]. *1650/1687:* Pár váltás valamennyi bizonyság benne mindentől négy négy pénz, kettei ã Seniore, kettei ã Notáriusé [MMatr. 1].

II. *htl fn-i névm* valami kis mennyiség egy adott dologból; cu ceva ...; ein bisschen. *1573:* Lyppol (!) peter Azt vallia hogy eo az Zaraz beort felliеb atta valamenyewel kylenched fel forintnal Zeoch gergnek Es Ambrusnak [Kv; TJk III/3. 176]. *1580:* Az mynemó Merteket tart Kiraly Biro vra(m) Ertyk eo kegmek hogy valamenyewel nagiobat Mutat hogy se(m) mint Az Bek Janos Merteke, keryk eo kegmet hogy conferallyak egy mashoz es igazechyak vgy el hogy Az zegenysegnek kara nelkwl legie(n) [Kv; TanJk V/3. 230b]. *1652:* Educillatio. Valameny el kel. az kortsomarlas penig szerrel jar rajtok [Asszonyfva TA; GyU 142]. *1662:* nagy szélesen a tornácnak mindkét felől való szárnyai a virágos házak előtt lehajolván, azon házak szélességeket valamennyivel meghaladnák [SKr 262].

III. *von mn-i névm* ahány; cît, cîtă; so/wie viel. *1568:* az Mogyoroy hazhoz Mogyoroy hataron walamenny feold wagyon, awagy kywel walo hatarokon, kyth az mogyoroy hazhoz Eelth Paal wram ... Paal wram zabadon birhassa [Gyf; JHbK XII/8]. *1571:* eo K Byro vram Minden Thyzedesnek hagia megh Ereossen, hogy valaky es valamenye vagy drabant vagy katona zolland, Azonnal meg Ertekezwen ky legen es My laratban vagion Byro vramnak hyrre tegie [Kv; TanJk V/3. 40a]. *1588:* Kouetkozyk Az Waros Toúara valo Kolchyege. Zekel Ferenczet es forkol (!) balast fogattam elseoben feö Mestersegekre valamenyi Nap Zamokra lenenek egyknek egyknek larna 33d [Kv; Szám. 4/ III. 22]. *1591:* Ziner Varalliahoz valamenj Jozago(m) tartozando lezen akarhun es valamj faluban leueoketh, ha kiketh az en leuelemben megh nem tuttam volna neueznys ... el foglalhassanak [Peresen Sz; WLt]. *1609:* Az deberke valamennyi vedres, adjanak minden vedertől négy pénzt ... f. – d. 4 [Nsz; EOE VI, 151 az osz.-en elrendelt árszabályzatból]. *1637:* szabadsagok volt az Uduarbiraknak a Braynistereket auagy erdö eörzöket ki küldeni, es valamenny cökröket zekereket az erdökeön hauasokon talaltak auagy kaphattak be viuen Fogarasban ... arestumban tartották [Holbák F; UF 507]. *1687 k.:* Valamennyi nyil föld jár itt, Galambodon egy embernek szintén annyi jár ã Praedikátornakis [Galambod MT; MMatr 419]. *1722:* Az szebeni Gazdálkodasrais valamenyi Hal lesz kezem alatt mind el küldem [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1736 u.:* Megparancsolja a konyha mesternek, tisztességesen bőven fözzenek, az innya-adónak is, valamennyi bor kivántatik, annyit adjanak [MetTrCs 484]. *1776:* (Követ) én magamis hordottam ... eö nsãga ide valo udvarábol, el anynyíra hogy valamenynyi kö kivántatott azon Kutnak ki rakására, mind ... eö nsãga udvarábol hordottuk [Mihálefva AF; MvRKLev.]. *1791:* Valamennyi Gabonája volt Közma Ferentz Urnak ... szemül a' Hambárakban, és tsőstől a Kasakban be rakua ... mind egy szemig ... el hordattatta és takaritottatta [Mezősámsond MT; Berz. 15. F. 9]. *1847:* Kütsi Roza ... már nem csak szépen fel tud állani magától, hanem megis indult és egyedül valamennyi ház mind öszve tipeti tapatja [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

IV. *von fn-i névm* amennyi; cît; soviel. *1573:* Orsolia Kis zeoch Imrehne Azt vallia ... hogy ... Be leo az Ember az Eokrekel Mond Maradek Peternek Ihol vadnak az Eokrek valamennyet K. meg akar benne tartany ... hogi kezest Nem adhatot oztan comaga Zabad akaratia zere(n)t hagiot Negi Eokret neky [Kv; TJk III/3. 118]. *1590:* Valamenit akart az en zena fjúemben annit kertelt be [UszT]. *1600:* Ezert hittam ez al peörest Kerezturfalwaban Vdwarhely zekben lakoth ez mostani breuis zere(n)th kegtek eleiben teörwenyre, hogy ez mostani ielen walo 1600 eztendeöben Sarlos Bodogh azony nap tayban ... feöldeimbe(n) walo eos buzamra tulaidon hatalmawal rea menwe(n), Zinten annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart [UszT 15/83]. *1603:* az el vitt buzat bechyeúel keuano(m) megh valamenyt az rezreól a' teórúeny keözbe el vitt [UszT 17/6]. *1662:* a városból is szintén annyi élést és népet vihetvén be, valamennyit szintén a helynek mivolta és szüksége kívánhatna [SKr 433]. *1705:* A generál ménesét is pedig, minthogy nem erről a pártról hajtották el, kikeresteti és valamennyit találtat, mind visszahajtatja [WIN I, 222]. *1709:* feles borok levén itt fel abroncsozták mind valamennyit keszitettenek volt [KJ. Fogarasi János lev. Fog.-ból]. *1721:* többetis keszitnek valamenyi kivantatik, arra igirtek magokat [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.]. *1731:* Az szánto földekben látván hogy minden turkál, az Ur josika Daniel Ur Penig ... ott es annyit foglalt valamenyit akart [Fejér m.; JHb XXIX/13]. *1737:* A Földekről egyebet nem tudok irni, hanem a Földes Ur annyit accomodálhat maga majorkodtatásához, valamennyit akar, s az többit hagyhattja az Jobbágyok(na)k vagy Sellérek(ne)k [Vajdasztiván MT; Born. X. 11 Grip Daniel lev.]. *1748:* melto lesz vala az stricto jure, hogy valamennyit az öregek az Jnas szegödségből ... percipialta(na)k, in commune restitualnak [Torda; TJkT III. 224].

V. *hat-szerűen: ~vel* egy kevéssel; cu puţin/ceva ...; (mit) ein wenig. *1573:* Antal Zeybert Azt vallia hogi ... Az feoldet eo meg veotte volt Zas Antalnetwl, De Albert Ely vetette rola Attiafywsagal, Mert noha eoisw attiafia volt Zas Antal-

nak, De Albert valamenyewel keozelb | Pal verner Azt vallia hogy ... Eotet ky hitta volt panithy gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky ... hogy egy holdot Meryen benne, Mykor azt ky Merte volna Mond hogi meg alkwtya hogi teob legien esmet valamenyewel teobet zakaztot hozza [Kv; TJk III/3. 236, 247]. *1585:* Az penznek kyth be keöldeönk summaya az Zaz ezer forintot, eött ezerrel es walamennyiwel teöbbel megh halagya, ky mind ynkab Sahynbol es Ozporabol constal [BáthoryErdLev. 271]. *1595:* Jt sem leon mit tennem, alioquin el sem tokmalta(m) uolna, ha az vas vgi meg nem olczodot uolna hogi attak 100 p(er) f 7/50 kit fellibis valamennyuel [Kv; Szám. 8/XI. 23].

valamennyiben I. *htl névm* bizonyos fokig; într-un fel, într-o anumită măsură; gewissermaßen. *1750:* Néhai Boros Lászlo vramnak életben valo létéről emlékezem ugyan valamenyib(en), de itten Borsán valo lakását nem tudom [Mk XXIV. 462]. *1780:* Ha Tavalyi sok kárunkat ez[a] által Nsgtak valamennyiben nem compensalnak, nyomorultabbak lennénk a nyomorultnál is [Torockó; TLev. 9/18. – [a]Az elmaradt vasművelés engedélyezése]. *1802:* egy darabotska valamenyib(en) fel Serdült Cziheres erdeje [Lőrincfva MT; SLt 12. V. 18]. *1844:* a' Borok jok, de mégis ha nagy hideg találandgya az uton – valamennyibe meg zajosodhatok [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez]. *1847:* abból nem hogy szénnek Söt Bányák fenn tartására Kohó és Veröbeli eszközök kipotolásárais, csak nemüleg ki elegithetök, ugy a szokásoltatott tüzelést is valamennyiben pótolhassa [Torockó; TLev. 10/9].

II. *von névm* amennyiben; în cazul în care ..., în cazul că ...; insoweit, (in)sofern. *1619:* Több sok tractánk között önagyságával az vezérrel ezen dolog occurált, és valamenyiben tractába menvén, nékem monda az vezér, hogy: Igen akarom, mert sokkal több kárt töttek az ő tolvajok nekünk [BTN[2] 242].

valamennyien, valamennyin I. *htl névm* **1.** néhányan; cîtiva, cîteva; einige. *1653:* mostan nagy cserefákkal bérlik a vár falát befelöll ... Vagynak é benne valamennyin? [ETA I, 98 NSz].

2. mindnyájan; cu toţii; alle. *1757:* az Balkátsi Lakosok valamennyien a' Rethbe ... mindenütt be irottak, es magok(na)k készálo helyeket készitettek usurpallyak [Bethlensztmiklós KK; BK].

II. *von névm* ahányan; cîţi, cîte; so viel(e). *1662:* annál inkább pedig a föld alá rejtendö tonna porok alattok felgyújtatván, valamennyien azon a törésen feljövén, azon karósáncoknak bevágásán ... munkálkodnának [SKr 605]. *1664/1681:* (A) Lugosi es Karan sebessy bötsületes emberek[a] ... valamennyin lesznek Capitatim tartozzanak esztendönkent nekem[b] es Successorimnak négy négy forintot adni [Vh; VhU 313. – [a]A török elöl onnan elmenekültek. [b]A donatornak, Zolyomi Miklósnak].

valamennyire l. valamennyére

valamennyiszer l. valamennyészer

valamerre I. *htl névm* egy meg nem határozott irányba; într-o direcţie oarecare, într-un loc oarecare, undeva; irgendwohin. *1704:* mikor hallják, hogy valamerre militia mégyen ki, mint most is volt kinn, azelött el ne fussanak, a falut pusztán ne hagyják [WIN I, 301]. *1749:* mondgya nékem Stomp Márton, ő bizony tsak el mégyen valamerre, világot vészen a nyakában [Hosszúaszó KK; EMLt G. Hermán alias Takáts (50) vall.]. *1773:* Abból azt költötték a parasztok, hogy a grófot és a bárót strázsálják, hogy valamerre el ne szökjenek [RettE 308]. *1827:* csikjenőfalvi huszár Antal József ökegyelme szolgáját, huszár Ágoston Tamás iffiú legény ökegyelmét megtanálta, hogy a csüriből tiszta búzát orozolván, és ötöt vallatni kezdette, hogy annál többet lopott-e és vitt-e valamerre [Jenőfva Cs; RSzF 265].

II. *von névm* amerre; oriunde; wohin. *1662:* Ismét egykor a Mezőségen, Novaj táján csak farkasokat egy sürü cserébül huszonötöt fogatott vala ki nagyokat, egy kurtával együtt, melly azon a vidéken igen híres volt, hogy sok károkat tenne, valamerre fordulna [SKr 282]. *1780:* abban az időben igen gyakron meg is fordultak itten a Cserei Uram Mátkája Apossa, Anyossa, söt nem tsak itt, hanem valamerre ment Cserei Uram a Néhai Groff Ur eö Nagyságával mindenütt nyomába kisérték eö kegyelmét [Bethlen F; BK. Chr. Farkas conj. St. Kun (40) lb vall.].

valami I. *htl fn-i névm* **1.** meg nem határozott/határozható tárgy/dolog; ceva, un lucru oarecare; etwas, irgendetwas. *1569:* Az haz köz marha Chyerenj Clara Azzonnje, de az haznal hadgyon walamith az Ew Io akarattya zerinth [Mányik SzD; BethLt VI. 225/3]. *1574:* Az Thanachbol Negien Mennyenek ... Lassak meg My allapatba vagion az espotal Es valamy otth leszen Inuentariumot Irianak rola Es vgy aggyak Zam zerenth kezebe [Kv; TanJk V/3. 101a]. *1591:* Theoreos Antalne Anna azzoni ... vallia ... Arulok vala az piaczon ... Ieoue oda nagi sirüa az Boba Catus zolgalo azzoniembere ... azt monda hogi Veres Andrasne hazahoz kwld vala valamit teollem, hogi el nem vwm, azert vere [Kv; TJk V/1. 133]. *1606:* Az A(ctor) nem vgy tartotta az Atthiat az leaniaual eggywth mint Jllet volna tartanj, noha bele vallotta wolt az eöreoksegbe de Elteig Zabad vele ha ad valamit nekj az eöreöksegbe vagy nem Elteig, holta vtan az gjermekere marad, ha penig az nagj ferencz felesegenek az elseözöbj vratol maradoth marha kezenel volna az Alperesnek azt meg tartoznek adnj az leanianak aztis az mit az Actor oda vit volna vagy az vtan eggjwt ualamit talaltanak volna rezök zerenth [UszT 20/108]. *1634:* En akkor az mikor Nyerges Thamas el vötte vala folvarine (!) Leanyat ... tudom azt hogy Azzonyo(m) Nagy Istvanne ada ki hazatol, de en ne(m) tudom adote, valamit vele, avagy ne(m) Foldvari Janos Deakne [Mv; MvLt 291. 21a]. *1672:* Az Kertben ... valamit veteměnyezhessenek [Alvinc AF; Incz. IV/11b]. *1703:* Asztalnal üluen egy madarász nemettel öttek es ittak es egy nehany izben valo hiuásra sem jött bé söt mi nagjobb vegtere el küldöttünk 4 iffiu mester embert hogj hozzanak a' Ceh rendi szerent műszert zallagot ... nem lehetuen eroszakoson valamit el venni, mivel par puskaja es Goszperge volt a fogason [Kv; ACJk 56]. *1746:* ezeken kivül vittenek-é valamit innen Batzka Madarasra, vagy másuvá én nem tudom [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1780:* Láttuk, hogy az akkori Öreg Aszszony (: a mint emlekezem Veszpréminé :) jö az udvar kert felöll, és hoz a keziben valamit egy tsomoban [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj St. Ersek vall.]. *1816:* Midön ... a' nevezett Detentus a' Műhellybe füttözni bé tért, szemléltecké nálla valamit, és ha igen mit ...? [Déva; Ks 116 Vegyes ir. vk]. *1844:* a' Cseresnyés Mihálly kertyibe bé ment, a' veteményezö közül valamit hozogatott ki [A.sófva U; DLt 1441]. *1879:* Küldtem a Vas. Ujs.-nak is

valamit, s Nagy Miklós privát levélben köszönte meg [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. meg nem határozott/határozható elvont dolog/ügy/cselekedet; ceva, un lucru neprecizat mai îndeaproape; etwas, eine unbestimmte Sache, ein unbestimmtes Ding. *1591 k.:* En velle valek Chiaka Ambrussal mikor hiwa Nagj Georgiott azt mo(n)da nekj Georgy batia vdwarbiro hiwat peczietiwel valamiertt [UszT]. *1598:* ualamiben kegdet megh talallja mind feyedelemnel, mint egebót, ahun kjuantatik [BálLt 51 Kowachoczy János kezével]. *1619:* Más az lehet, hogy igyekezzék az ember valamibe, de bizony nem látom, hogy amaz sententiát elkerülhessék, hogy : defendam te si potero[a] [BTN[2] 215. – [a]Megvédenélek, ha képes lennék]. *1656:* De tégedet is Teleki Mihály soha meg ne áldjon az Isten, ha te szolgálsz Thuri Mihálynak s az úrnak, Haller Gábornak, ha tudsz is valamibűl nekiek szolgálni [TML I, 13 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1699:* en ... valamit bizonyithatok igy a' kd intentumat el akaro(m) magamrol forditani es abbanis artatlansagomat mutogatni [Dés; Jk 293a]. *1701:* ha felolle valami hallatott uolna, mind kantarkodás iránt es mind egjéb maga viselese irant [Kv; ACJk 44]. *1760:* nem tudgyuk, hogy valami a Conscriptio alkalmatosságával el maradatt volna [Somkútpatak Szt; KS]. *1777:* ha valamit vétet volna miglen dolga el igazitodik, ha másként Nem leg alább kezesség alat ki botsáttatni Nsgtok Méltoztassanak [Déva; Ks 79. 25. 7]. *1785:* Nékem pedig arra való eszem nem volt, hogy magam javáról tudtam volna valamit gondolni, mivel 13 esztendős voltam [RettE 62]. *1838:* Dobolyi Bálint Urfit jol esmérem .... nem hallottuk ... hogy másoktol igazságtalanul el kivánt volna valamit [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 5a Nemt(elen) Heresztesán Tyirille (56) vall.]. *1851:* ha valamibe hanyagsága gondatlansága miatt károm esvén valamibe az betsü szerént részéből ki fog huzodni[a] [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut. – [a]A tt-nak]. *1879:* Úgy érzem, mintha valami belölem hiányzana [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~be fogad* megfogad/felfogad vkit. *1596:* Biro vram paranchola hogj ket zakaz rakot fogaggiak valamibe fogathatom, fogattam Bajuz Gaspart zakaz rakni 6 nap fizettem f – d 72 [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével] * *~ben hibázik. 1809:* A mely Mester Ember valamiben hibázik, tehát az ártikulus Szerint minden engedelem nélkül büntetődgyék [Kv; KCJk 21a] * *~ért haragszik. 1570:* Hary Jmreh hithy zerent vallya hogy egy hogy (!) az piachon allana Bezel volt feyerdy Balintal, Es azomba Jwt oda Mezaros Myklos, Mond neky feyerdi Balint azt hallom hogy Jgen haragwttal ream valamyert [Kv; TJk III/2. 114] * *~ért megharagszik. 1823–1830:* Hazajött pedig Zilai, de Kovásznai valmiért megharaguván reája, nem akarta maga mellé befogadni [FogE 293] * *~ért perel. 1681:* en mást nem gondolhatok hanem ha tükteoket perlenenek valamiert [Sszgy; BLt]. *1685:* Tüktőkeot perlenenek valamiert [Kilyén Hsz; BLt] * *~ lesz. 1653:* Básta mindenről jól eszébe vette azt, hogy ha a vajda él, valami – de nem jó – lészen miatta [ETA I, 61 Nsz]. *1812:* megyek fel a' Palota ajtajánál találom a' Nagy Aszszony Kotsissát és Flejtárját két Istállobeli vasvillákkal, Kérdém mért allatok itten? Felelének az aszszony eő nsga állitott ide, hogy ha valami leszsz légyünk készen [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * *~ kerekedik vmiből. 1844:* Nappalrá viradván csak el bámultam, hogy hallám ... a Pogátsás Ládát az Ut mellett látták ... erre meg fagyott Szivem és mindgyárt gondoltam, hogy abbol a Pogátsából kerekedik valami és engemis ér [Bágyon TA; KLev. Koptyil Vaszi (20) vall.] * *~n megakad. 1731:* ha penig valamin meg akadnának hiszem lehet igazittani ha ki mehetek [Csíksztmárton MT; Ks 83 Szabó József lev.] * *~re készül. 1704:* Melyet megértvén az rab úr, igen confundálódik, és mondá, hogy az ő procatori valamire készültek volt, ezt már igy értvén egészen confundálódtak [WIN I, 153] * *~re mendegél* vmire jut. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesebb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47] * *~re tanít. 1782:* Ez az szegény ifjúasszony elsőben rendeltetett a zilahi plebánus ensurája alá, az holott két hetet töltvén, úgy elfogta a hitvány plebánust, hogy nemhogy valamire taníthatta volna az asszonyt, de ő tanulhatott volna az asszonytól [RettE 417] * *~re vesz vkit/veszi magát. 1674:* Kevés az ember most is, kivált az mi részönkről. Valamire ne vegyék Kegyelmedet [TML VI, 585 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676:* A dolognak, ha eloszolnak, rossz kimenetelit, ha eloszolnak (!), eleikben adván, talám vennék valamire magokat [TML VII, 300 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *~ről mond vmit. 1710 k.:* Nem fér az isteni majestashoz, hogy valamiről egyszer azt mondotta: fiat, légyen, hogy a nincsenné lehessen [BÖN. 434] * *~t bán. 1657:* Irja Kgyelmed, hogy bán valamit. Mit bánhasson Kegyelmed, én meg nem tudhatom, mivel okot arra nem adtam [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz] * *~t cselekszik. 1574:* Katalin Kutty ferenchne Azt vallia hogy ... Mykor Immar ely vegeztek volna vachorajokat kwldy volt Margit hogy eo velek ely Mennch ez vallowal es halna otth Mondot Istwan hallam Imar bwchwt ach. aztan eo ely Ment onnat haza oda hatta eoket valamit celekettek [Kv; TJk III/8. 281]. *1664:* Igen résen legyen az füled s magadra vigyázz, hogy a lábadról le ne csaljanak; az te módod szerint penig hirtelenségedben valamit ne cselekedjél, hogy az én orczám is meg ne piruljon [TML III, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1736:* volt egy konyhaforma, az hol ostyát sütöttenek, vagy mikor valamit tűznél kellett az mestereknek cselekedni ott cselekedték [MetTr 431]. *1760:* (Az asszony) a Kő padra is fel ment s onnan Nezét ki a Viz kerekekre De hogj valamit egjebet cselekedet volna vagj babonáskodot volna mű Nem láttuk [Kóród KK; Ks 17. LXXI] * *~t eltitkol. 1719:* Senki is életének el vesztése alatt titkon s hir nélkül, maga hasznara ... alattomban ón, Ezüst Bányát ne kezdgyen, hanem hirt tegyen azok(na)k, az kik(ne)k illik elsöben ... ha ki tudodik hogy el titkolt valamelyik valamit, minden kegyelem nélkül fel akasztatik [Torockó; TLev. 8/3] * *~t észrevesz. 1744:* ha valamit eszre veszen hogj kár tételre ügjekeznék meg jelenti [Ks 8. XXIV. 5 Gálfalvi Nagy Ferenc ns sk írása] * *~t hall (vki felől). 1662:* Most Makai uramnak meghagytam, hogy Rosály felé menjen és ott is ő kegyelme megtudakozza; meg tudja Kegyelmednek mondani, ha hall valamit [TML II, 348 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1717:* mostis Csak rebég az Lelkem hogy ez Gyermekeim felöl valamit hallot [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez] * *~t használhat vkinek. 1763:* Ezen Admonatio sem származott ex fidelitate in Principem aut boni Publici ratione, hanem hogy magának használhatna valamit vélle, ex privato rancore tzélozván a maga Causájának kenegetésére [Nsz; Told. 33/22] * *~t igér. 1600:* ha az zabadsagh helin maradna, es ez az cöreksigh tied lenne, megh tudna(m) en alkwnni the weled, De hogy valamit igirt wolna neki, en arra ne(m) emlekeze(m) [UszT 15/47 Demien Miklos Betfalvi Zabad Zekely (40) vall.] * *~t ir. 1653:* mivel a déési gyülést[a]

emlitém feljebb, valamit akarok irni rolla [ETA I, 87 NSz. – [a]Az 1603-beli dési ogy-t] * *~t (ki)mond. 1637:* monda valamit az legenj de en a szobeszed keözben nem vehetem azt eszembe(n) [Mv; MvLt 291. 109a]. *1766:* Nincs is ez valami nélkül, mert soha igazán öfelséget aziránt nem informálták, sőt ha valaki valamit kimondott, vagy levélben valakinek referált, s öfelségének megjelentetett, Brukenthal s mások, kik azoknak a limitancusoknak felállításának svásori, mindjárt hazugságában hagyták az igazmondókat [RettE 198] * *~t nyer. 1778:* Véget is vetne a hadakozásnak, de szégyenli és így a tenger nép is elvész, a sok költséget meg tesszük s még sem hiszem, hogy valamit nyerjünk [RettE 390] * *~től megijed(het). 1841:* láttam hogy a kantza tsikot a Butsi ur lova … játtziságbol meg kergeti … egy jukba … el törte a lábát, már hogy-hogy nem anélkül hogy valamitöl meg ijedhetett, avagy valami oda taszithatta volna [Dés; DLt 1541. 2b Grosán Iuon (Csatán) vall.]. *1844:* a' midőn az őrög Battyán Mihály iránti Hid mellett lettünk volna, valamitől meg lévén ijedve egy Kakas, azt meg fogtuk és el vittük egy Nászta nevezetű olánnéhoz, ott meg sütették meg ettük [Bágyon TA; KLev. Bentze I. (23) vall.] * *~t ponderál. 1776:* Hallottam halomást, mellyeket nemis tudom Kitöl, s, nem is olly dolog, hogy valamit ponderálna [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.] * *~t segit. 1831:* ha a' tavasz el jön ki megjek Adámosra talám a' fris ăer valamit segít [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *~t talál(hat). 1653:* En arról, mivel ott nem voltam, semmit nem irok, hanem a ki mit akar érteni arról, lássa meg az Indiciumban ha talál valamit [ETA I, 94 NSz]. *1811:* ha pedig valamit ezekben találhatsz, mely gyönyörködtetni fog, azt örvendeni fogom [ÁrE IV] * *~t tanulhat. 1670:* Úgy hiszem, csak az Kelemen uram hozta dolgokbúl is tanolhatunk valamit [TML V, 1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~t tud vkihez. 1638:* En megh az legent sem ismertem sohais, nem hogy valamit tudnek hozza [Mv; MvLt 291. 145a] * *~t tud vmiben. 1570:* Czjwlay Benedek hithy zerent valya, hogy Mykor egykor az Eothwes esthwan zeolcyebe kapalnanak, Mond Kwthy Antal More Janosnak, Teis Twdnal valamyt az Rengeo Ana dolgaba [Kv; TJk III/2. 106]. *1670:* A hol meg Nota bénéztem, kérem, ha tud valamit benne, világositsa [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *~t vall. 1775/1781:* az eö Nagyságok emberei a Dézma minéműségéröl 's mennyiségéröl fognak valamit vallani [Algyógy H; JHb LXXI/3. 352] * *~t végez. 1675:* Valamit végeztek, micsoda órában, mind tudják [TML VII, 80 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz] * *~vel gyaláz. 1806:* Désen lako Arkosi Istvánné Szabo Anna erösitette-é ezen hirt másoknak, vagy akkor, vagy az után és gyalázta-é valamivel Kerekes Máriát [Dés; DLt 250/1808 vk] * *~vel tartozik. 1752:* Ha valamely mester Ember, az betsületes Chének, akár münemu Cásusbol valamivel tartoznék, és a betsületes Ché elöt maga Baját nem akarna igazitani … annak pöenáj lészen flor. 8,,00 [Kv; KCJk 19a].

3. egy kevés/kicsi; puţin, un pic; ein bisschen, wenig. *1569:* twgya hog ket fele oztak oz Jozagot mynd azt es valla hog twgya ha volt valamy Igassaga hozzaya wag nem [Kraszna m.; BálLt 78]. *1570:* Alcz Balaz hythy zerent ezt vallya … Ew vgy hytta volna az zomsedyat Balassy Lazlot oda hogy Lassa Az epités ha ellene Ninchen … ely hitta volna az attyat megh Lattha Es azt Montha Jo fiam Nem esmerem hogy Jth neked ez epites valamyt Arthana [Kv; TJk III/2. 61]. *1629:* miuel az Inctanak minden Jovait el bochyültek adossaghban … es akkor az A. negligalta az eo adossaga kereseset, tehat el mult mar melleolle. s az Incta sem tartozik semmitis fizetnj, miuel nem hogy vrarol az ki adosult volt valamic maradot volna de megh az magae is ha mi leot volna mind el bechyültetet [KV; TJk VII/3. 190]. *1639:* eö kglmek az teöb jouaibol, elegiczek megh az adossokot, es ha szinten megh maradnais ualami az adossaghbol, ahoz sem mondom semmi keözcömeót megh elegedue(n) az felywl megh irt menteuel [Kv; RDL I. 117 Szakmari Marton Segesuar mellett Szent Lazlon lako vall.]. *1653:* Összekapnak[a] ugyan és a magyar és tatár harcol valamit, de imitt a kék gyalog[b] hamar elveré öket [ETA I, 110. – [a]1612-ben Báthori Gábor fej. hadai Fejér Mihály és Géczi András seregével. [b]A fej. kékdarabont hada]. *1684:* En abban semit ne(m) tudok ha maradotte valamic vagi nem, mivel oda iaros nem voltam [Torockó; Pk 7]. *1705:* Azt bánja, hogy megunván itt a magyarok a szükséget, innen kimennek Havasalföldébe, onnan kurucokká lesznek, és jövendöben csak az sem lesz, hogy ki szóljon a nemzet mellett, valamit is kitartson a magyar nemzet jussában, még amely mellett valamit keményedhessék, hogy mind jobbágyok ne legyenek [WIN I, 400]. *1719:* A nagy szárasság miatt (: kivévén két vagy három falut, az hol valami látszott szalmájában :) sem ösz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött [Cssz; SzO VII, 261]. *1771:* A minapiban indult gabonának drágasága valamit cessált, de bizonyos az hogy tavasszal ismét drága leszen, mivel felette sok militia takarodott bé [RettE 257]. *1782:* az eddig valo, 's ez után téendö kölcségeket is magunkra veszük; de azon fellyül valamit még Superaddalunk is csak a Joszág egybe mehessen [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1823–1830:* Az ágyosról emlékezvén, erröl irok valamit [FogE 147]. *1830:* Hogy Harsány Dumitra azon pénzböl mellyet a' Baro Ur Ö Nga … Békesség tsinálásakor adott, kapott é belölle valamit, vagy nem azt nem tudom [Görgényhodák MT; Borb. XVc. 2/80]. *1844:* Piros. Zavaros. nem édes. galánga. Muskotály-aszu. Kellemes üzü. tisztált valamit [Csekelaka AF; KCsl 6].

4. *~vel* egy kevéssel, valamennyivel; cu puţin/ceva; etwas weniger. *1597:* Berekzazy Lukach … wallia … Elek Janos … aztis mondotta hogi azútan kar wallasa vthan walamiwel Isten megh latogatta [Kv; TJk VI/1. 14]. *1637/1639:* Eöregh czifras tál 3 … Kilencz valamiuel kissebb Eöregh Talák (!) [Kv; RDL I. 111]. *1657:* minden hálószerszámom egy fejér velence s egy köpönyeg volt, sok rétben fogtam azt öszve keskeny ágynak, hogy valamivel puhább lenne [KemÖn. 40]. *1665/1754:* A nevemet én Társ-pohár adással Kolosváratt változtattam el … Azon fellyül jelt vöttem fel, mely áll egy héti béremben vagy valamivel többen [Kv; ACLev. 26]. *1677:* vettem … Pannusnak … 7 singh (!) valamivel töb szelyes elegyes aranos Csipket az palastra melyben va(gyon) 8 lot egy quintingh lottyat adtak 2 forinto(n) 30 penzen, melly teszen mindenestöl 18 forintot 96 penszt [Beszt.; Törzs.]. *1728:* Egy czüst pohár kül belöl aranyos. Vagjon masik is valamivel kisseb ez is kül belöl aranyas [Sszgy; SVJk]. *1751:* estenek a' Meták a' Nagy Plesugan alól valamivel, az holott is Határ Dombok erigáltattanak, és bizonyos fák meg kereszteztettenek [Koronka MT; Told. 31/4]. *1772:* a' silip árkabeli Viz amannál Valamivel sebessebben menni és ez amazt, mint égy által vágni láttatik [Diesösztmárton; JHb XX/27. 23]. *1774:* Negy nap kezdettük 'a szüretezést mert én valamivel elsöbben fogtam hozzá [Szentdemeter U; LLt 36 Vall.]. *1795:* A Krumpinak két neme vagyon, a' veres aprobb hoszszukobb, és valamivel kedvesebb izü [DLt nyomt. kl]. *1801:* edgy öllel s még valamivel többetskével

[TL]. *1823:* 2/3 részénél valamivel többetske rész Szálosabb Erdö [Majos MT; Told. 48]. *1844:* most valamivel jobbatskán vagyok mert nem hányak [Kv; Pk Pákei Krisztina lev.].

5. valamennyi; ceva; etwas, mitsammen, eine unbestimmte Menge. *1573:* Lazar chepes Azt vallia hogi ... Demien Eoche vayda Ianos ... Ezen kywlís fyzetet valamit Zeoch myhalnak hogi fely Neh akaztassa de Nem Twgia Meniet [Kv; TJk III/3. 216]. *1693:* a' kinek bizonsága valamit nyomna, az egy személy is az gyanoban fogot az Ecclesia elöt holot penig az akkori Egyházfi ... azokban a' dolgokban többet tudott volna, ö klme penig ingyen nemis emliti a' bizonsági közöt, hanem holmi Czigányok és Czigánnék hitivel akarja a' dolgot erösiteni [Kv; SRE 17]. *1772:* a' Küküllö ... ha szintén valamit töltis az is abból esett; hogy a' Királyfalvi Gát miatt a' Viznek sebessége csendesedvén el nem moshatta [Désfva KK; JHb XX/27. 21]. *1789:* Hogy pedig valamit építtetnek volna belölle[a], egyebet nem tud, hanem egy Törökbuza Kast ujittottanak meg [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. – [a]Az erdöböl]. *1846:* minden épületek fái tsak venitzébe pálinka fözni értek valamit egyébre nem – arra is kevesett [Havadtö MT; TSb 49].

II. *mn-i htl névm* **1.** valamiféle; un fel de ..., oarecare; irgendwelch. *1551:* Erthyewk valamy nehessigit az my keg.-mes vronknak N.-gos Nadasdy Thamasnak [Fog.; LevT. I, 77 Daczo Mate és Thoros János porkolabok G. Parnezit Fr. Sennycy és Val. Magiar címzettekhez]. *1568:* En mentem wala valamy dolgomert dacho geórgyny es talalam asz ó hazanal asz gradichyon [Szgy; HSzj]. *1573:* Palfy Gaspar Apahidy, Azt vallia hogy ... az ember Emlekezy (!) valamy adossag feleol, Mond Mate hogi ha en Ados vagiok Megh talas (!) Byrom eleot [Kv; TJk III/3. 88]. *1591:* az eleobbi konihanak alkalmatlan helien voltat megh tekintuen, el haniattak volt ... vegeztek eo kgmek hogi alkalmas helt rendellienek mas konihanak, kit dezkabol czinallianak, hogy ha vrunk ide teortenek iwni, ne esnek valami fogiatkozas az koniha dolgabol [Kv; TanJk I/1. 160]. *1604:* Tetezet ... hogy azon ket Vraim az praedicatorok allapatya feleolis eo Nagoknak[a] Zollyanak, es kewannyak megh keonyeorges altal hogy valamy bizonyos helyen zokot regy rendtartassunk Zere(n)t p(rac)dicalhatna(na)k es halgathatnak az Jsten Igeyet minthogy az keosseghis felette igen zomyu hozza [Kv; TanJk I/1. 492. – [a]A császári kommisszáriusoknak]. *1612:* à kinek az Berekzazj Lukacz reszen küül valamj resze volna az hazban örökségben, varosúnknak töruenye szerent mutatodgyek kj [Kv; PLPr 23]. *1645:* malefactores in loco delicti reprehensos (: hogi ualami annalis nagiub gonoszabbol ki ne iüiön :) megh fogtathattiak az Varos biray, es az Tisztek [Kv; TJk VIII/4. 25]. *1691/XVIII. sz. eleje:* Domokos János Veres Darabant ... még régen tett volt ilyen igéretet hogy ha Isten valami olly reméntelen helyen el nem vészi, tehát ezen ... Szent Gericzén lévö reformata Ecclesiank köti azon fundust [Szentgerice MT; MMatr. 450]. *1752:* Ha valami dologb(an) a' határ dolgába(n) fel akadnak rquirállyák az Udvari Birót; ha el igazithattya közöttök, bene quidem [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIV. 14]. *1761:* ezen Mgos Gröff Ur eö Nga csüriböl el veszet Buza Petrucza Ignát Pajtája meget tanáltatott meg béis volt takarva valami izékkel de ki vitte ki dugta el nem tudom [BSz; Ks 25. III. 68]. *1794:* hallottam Keresztes Miklosnétol küldötte Csikba Kerekes Évához a' vegre ... valami jot tsenályon, hogy eggyütt élhessenek B. Apor Josef férjével [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Bodo (40) vall.]. *1831:* valami Te mondán 's fel adáson építve sebbel-lobbal a parancsolatot kiadták [MNy XXXVIII, 305]. *1861:* Az oskolákat pontosan meg kell visgálni, ha valami hiány találna lenni, azt fel kell jelenteni [Gyalu K; RAk 58–9 esp. kl].

Szk: ~ *baja van. 1813:* Nem tapasztaltam hogy a Cseléd ek romlottak volna az Arenda ideje alatt, azt pedig tudom hogy ha valami bajok volt párttyokat fogta [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1839:* én ... a Tkts exponens aszszony kérdésben forgo – meg szomszédolt fölgyébe sokszor kapáltam ... s mívolta én tudom békességesen birta – nem tudam hogy senkivel valami baj lett volna – mint aszszony embernek semmi bajam sem lévén az effélékkel [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 5–6 Bosmán Mária Lázár Átyimné (55) vall.]. *1844:* ha levelem veszed s valami akadály lenne ... abba az esetbe egyszeribe küldj levelet postán hogy ne tünödjem s tudjam hogy vagy nintsé valami bajad [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.] * ~ *köze van vmihez. 1600:* Ez fel peöres azzonnak penigh hogy walami keözi leött wolna hozza, soha se(m) tudom, eö maganakis penigle(n) chak hirit se(m) hallotta(m) sohais az elott [UszT 15/49 Demien Ambrus Betfalui (60) Zabad zekely vall.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *formán* valahogyan; cumva, oarecum, într-un fel; irgendwie. *1658:* Azon is kérném Kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy valamiformán venné meg Kegyelmed rajta, bizony megfizeti az Isten Kegyelmednek [TML I, 293 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1668:* Kértem azon ü nagyságát, az Istenért valami formán olyat ne irt legyen, avagy ízent legyen, a ki az Kegyelmedre eleitül fogva bizta dolgokkal ellenkezzék [TML IV, 394 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Magok sem tudják soha, mit csináljanak ü nagyságok, mert urunk ü nagysága azt mondja asszonyunknak, hogy ha Kegyelmed onnan elju, attül tart, valami formán az atyafiak az jószágban bele ne szálljanak; asszonyunk meg ismét azt mondja, hogy sok dolog van, az kit ü nagyságoknak Kegyelmed által kell az gyülés alat véghez vinni [TML V, 45 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1725:* félö hogj azon dologban valami formán részes ne lett volna [Ivánfva KK; Ks 83 Miske Imre lev.] * ~ *módon* valahogyan; cumva, oarecum; irgendwie. *1623:* Tudom aztis hogy mikoron Iffiu Janos kiraly el fogna az Zouathay Sorol az Maros szekiket hogy miuelnek az baniat, kit vduarhelyhez kit penigh az Sofalui sohoz foglalanak az Marosszekj falukban, Azutan ozton hogy valamimodon megh elegjedenek hogy eddig masik hataron szabadon iart, Az vtannis penigh hogy Zouatat oda czinalak az Boyerok patakaigh foglalak el Zouatahoz [JHb Valentinus Orb(an) de Kibed vall.]. *1662:* Az mi az elromlott kőfal dolgát illeti, annak valami módon való megépítésében az mint eddig, ha parasztembereket felesen vehettem volna elö, el nem mulattam volna, úgy ez után is, ha valami ok az várhoz való engedelmeskedéstül öket el nem vonsza, teljes tehetséggel igyekezem pro nostra securitate restaurare [TML I, 371 Teleki Mihály Cobhoz]. *1724:* Varro Márton ... reménkedett en nékem, hogj valami modon meg ne mondgjam, hogy ott láttam [Újfalu KK; JHbT]. *1778:* ha valami modon nem zaboláztatnak azon Czigányok, ennyi gonoszságoknak jo kimenetele nem lészen [Záh TA; Mk VII/20] * ~ *okon/októl* valamiért, valami oknál fogva; dintr-o anumită cauză; wozu, wegen irgendeiner Ursache. *1614:* Feie keoteott. Peter Ferencz Antal Imrch eös jobbagya, valami okon Mattys Janos byria ne(m) tudgyuk [Borsova Cs; BethU 467]. *1771:* mostanis ezen én rajtam esett, Ecclésiátol esztendeig valo meg fosztatasom, tsak három Papoknak reám valo nehezteléséröl esett meg, nem valami meg érdemlet bi-

zonyos oktol [Monó Sz; BfR] * ~ *szín alatt* valahogyan, valami ürüggyel; cu un anumit pretext; irgendwie, vorschützlich, mit einem Vorwand. *1745:* igyekesztemis ... hogy ha valami szin alat meg foghatnok és puskáját el vehetnők, de Semmi képpen hozzá nem közölithettünk [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

3. olyasféle, mint ...; ceva asemănător cu ...; ähnlich. *1562:* Ha valami ket farkas hatatis thalalnanak kethot latassa megy kegyelmed es Ez En zolgamtul Jzenye megy kegelmed Mith kwldenenk errethe Mith erne ha talalnak [Szúv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1576:* Wagion walamy dyryb darab giolch, mindenestol egy Synget ha tezen [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. *1585:* Magiar orbay Nag Mihalyfalusi eskwt biro ... uallia kerenek mi töllwnk Fabian János, es Garphj (!) Balas ualami Zelepnek ualo fat, karot az erössben [AF; GyK]. *1598:* mikor az erdere ... Jewek vala ... utt valamj irtast latek ... bezzegh mezze irtata az falutul [Kisilosva SzD; BálLt 81]. *1604:* mikor valami Zedes vagio(n) mj egy egy rezt adúnk, az eó hazarúl ne(m) adnak egj rezt [UszT 18/63]. *1644:* Engemetis hjua Racz Jakab az Nierges Georgjne kertehez, Mutata oth Valami vérth, latek Egj Czeopete vagj ketteót, de miczoda ver uolt Ne(m) tudo(m) [Mv; MvLt 291. 434a]. *1653:* Borbély Mihályt a régenit adták vala mellém szolgának, annak is adtam valami borra való pénzt [ETA I, 127 NSz]. *1677:* Valami czúst dutkák, egy pogány pénz [Kv; RDL I. 155b]. *1715:* Fokadék ellen. Lencsét és meg hámozot almát erössen öszve kel fözni és szitán által verni Fa olajat közib(e) tenni, hogy mint valami hig ir ollyan legyen azzal kell kenegetni [Szuszia H; Kf]. *1725:* Az Urnak valami Novellat küldöttem, mulatságnak okáért, a' mellyel nékem onnat kivül kedveskedtek, ha ujságh ô kegyelme elöt [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1745:* Semmi boszorkányságát[a] nem túdom ... hanem hallottam hogy valami szerelem füvet ásot volna M. Bogáton (!) [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII. – [a]Marosán Márk feleségéhez, Buxa Antyinichez]. *1767/1781:* Faur Irimié ... valami Farkas marás mián hala meg [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 107]. *1804:* egykor halyuk hogy valami kutya ugatás és Disznö röhögés (!) vagyon az Exponens ur Szölöjének kapuja fele [Dés; DLt 82/1810]. *1865:* Hasonlolag Tyukodi János, fel adatott hogy valami – Egetetlen tángyért el adot volna a melyis az Czéh asztalára tétetett [ZFaz.].

Sz. *1793:* azzal a' hamis esküvéssel mint valami toldozott, foldozott Berhével, akarták magak Szám adásakat Ötsém Uram elött fedezni [Somkerék SzD; Berz. 10/77].

4. a jelzett szóval megnevezett tulajdonságra/foglalkozásra/csoportra emlékeztető; ceva care aminteşte de ...; etw was jn an etw erinnert. *1574:* Myhal Thamas Schawster (!) fia germek Azt vallia hogi az Kapa Antal kerteben laczanak volt pely keowet valamy Zas Inasok [Kv; TJk III/3. 354]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... foris Gasparnetol ertwk hogi valami azzon nepek volnanak az Tot Istuanne zoelejeben [Kv; TJk V/1. 305]. *1599:* Torozkai Atzelt Veottem valami Torozkaiaktol Masaiat p(er) f 10 tt f 30 [Kv; Szám. 8/XI. 26]. *1606:* egy Fodor Ferencz neuy ember vala Korondo(n), oda jüta, s mo(n)da hogy nosza wzzetek ki inne(n) cökreket, s monda az major myert yzeti ki keg(yelme)d valami Zegeni Zekeres embere (!) [UszT 20/72 Valentinus Kowacz de Sofalúa (50) lib. vall.] | mégh valami tekencó chinalo myücs emberekis ualanak ott [UszT 20/72 Paulus Maior de Paraid (46) lib. vall.]. *1621:* Az Tatar hir mia meg Zendwluen valami Eörmenyeknek akaruan az puzta boltok keozwl adni (!), Mint hogi Gellien vram Zamara regteol fogua allott hiaba Egi bolt [Kv; Szám. 15b/IV. 21]. *1629:* az falubol ... ki Jouenek valamj olahok, czeppel, mereklyeuel es egyeb faual valanak mint egy tizenhaton [Kv; TJk VII/3. 212]. *1643:* Kegyelmes uram az kapczákban ötöt megszabtak, de ekkedig az papucsok sem készek, mihelyt elkészitik ha valami clarasokat tanálhatok <kiküldöm> [TMÁO III, 191 Réthy István jel. Konstantinápolyból]. *1728:* valami Canczalarista Deakak fel kertek[a] [Velkér K; Ks 7. XVI. 6. – [a]Komsa Tadamet]. *1768:* láttam hogy valami Katanai emberek, kik a Buzai Sokadalambol akkor jöttenek vala ... huzzák vonnyák vala egy mást [Katona K; Born. XL. 81 Marsinyán Vaszily (28) zs vall.]. *1769:* valami Gyergyai nyigotz örmény oda menvén ... a lora riá ismére [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1796:* S. Szent Györgyön volt Tömleczben valami Havaselföldiböl hozott Lovak iránt [Hidvég Hsz; HSzjP Szebeni János (45) zs vall.]. *1805:* Delutanis valami városi gyermekekkel a palotán katonásdit játzodtunk nagy lármával [Dés; KMN 298]. *1835:* valami vandor kerengő cigán [Oláhfalusi IV].

5. kevésre becsült; nişte; wenige. *1681:* Tudode nyilván és bizonyosson Midön Vásárhellyt Borbély Janos ... a' Taborban jart, lattale valami gonosz vegre, hogy az eö Kglme Hazához valami erkölcstelen iffju legjnyek jartak volna? [Dés; DLt 445 vk]. *1696:* nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hütös vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk]. *1699:* minden Váras es Falukb(an) levö ö Flge Vitezinek száma és szüksége szerént ... rendellyen es szakasztasson annyira valo füvelö helyet, mellyel fogjatkozás nelkül megh érhessék nem pedig valami ala valo sovány és alkalmatlan helyeket [UszLt IX. 76/69]. *1759:* Mindazonáltal a temetési solemnitást írásba tévén valami tudatlan, hitvány ember, én is ide beirni el nem mulattam [RettE 88]. *1767:* Már a szegény leányom is, a mostohaanyja is Eperjesinek, dotalisták lévén, Isten tudja, hogy igazítsuk köztök a dolgot, mert valami haszontalan leánytestvérei is vannak, kik a magok részjószágokat mind elvesztegették, s már ennek a kis Eperjesi részének feküdtek [RettE 208]. *1772:* (Ezek) nem valami szellyel koborlo, és lengezö (!) Czigányok, hanem Continuo az időtől fogva helly tartok [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 80]. *1778:* Nagy palota lévén, kétfelöl rejtekhelyek voltanak, az hol egy ágy s egy asztalka elfért, elöl pedig be volt vonva supellättal, az heva, ha ki bément valami olyan személlyel, amit akart, azt cselekedte, mert más embernek oda nem volt szabad menni [RettE 383].

6. in előtt: névröl ismert, de egyébként ismeretlen személy/hely jelölésére; un oarecare; jemand. *1728:* mivel <egy asszony> eleb alvan egy alkalmatossággal valami valami (!) Béres nevu Legennyel hasat meg neveltette [Szentk.]. *1757:* valami Nád nevezetü különös hellye (sz) [Szépviz Cs; EHA]. *1758:* <Nagyanyám és Váradi Zsigmond> harmadik gyermeke Kata ment volt elsöbben Cserényi Gáspárhoz, azután valami Laki Péter nevü kolozsvári emberhez [RettE 58]. *1772:* Birt Belsö-Szolnak vármegyében Bacában, az holott a falu mellett volt egy nagy udvarház, melyet úgy hallottam, hogy régen valami Francisco nevü olasz nem tudom micsoda rendü ember kezdett volt építeni, de el nem végezte, hanem régtöl fogva úgy hevert [RettE 288].

7. valamennyi; o anumită cantitate; eine Menge. *1555:* ertem azt hogy k kiraly ew felsege valami sot adot [Gyalu K; BesztLt 5]. *1571:* Bwdatelkj feöldcón Maradott walamy

kaszalatlan fywem [Egeres K; BesztLt 3545 Christophorus Bathorj de Somlyo a beszt-i bíróhoz]. *1583:* Tudom, hogy a Vasarhellyek kapdostak valamy hasznot az peres feoldnek [HSzj *kapdos* al.]. *1595:* Kerik varosul Biro vramat co kegmet zeretettel, hogi co kegme Tanachbeli vraimmal egietembe keolcheoncozes altal tegiek zeret valami pinznek addig ammegh az jeouendcobeli Adobol refundalhattiak [Kv; TanJk I/1. 268]. *1603:* Olah Janos ... vallia: Halottam azt Varga Janosne feleol hogy valamy liztet lopot volt az Malombol, kiert az vrat teottek vala kj a' kalandosbol [Kv; TJk VI/1. 689]. *1640:* magok dolgara keredzue<n>, egy Korpos Marton Neuw ember, Negjed magaual hogy valami sot vigjenek Varadra, 1 – egy Tallert attak neki [Körösfő K; GyU 68]. *1653:* Mikor a Kenyeres-dombra jutottak volna a kurtánok, ott megállapodának; és látván azt, hogy valami nép vagyon ott a városban, megállának [ETA I, 63 NSz]. *1667:* Valami szénát, abrakot is vétessen, megadom, Isten bevivén, Kegyelmednek [TML IV, 208 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* hogy lehetne hát a teremtett állatnak valami jóságot tulajdonítani maga létele előtt, hanemha olyan képzelődéssel, mintha az Isten a maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtett állatnak [BÖn. 455]. *1750:* Vagjon ... ä földön valami Majorság(na)k valo utsu Metr. 44 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4]. *1781:* ezek állando Fundusul ki tetetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtöi Filialis Ekklában lévö Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért valami rész fizetés ki szakasztassék esztendőként [MMatr 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.]. *1823:* Petrus Steiner obligatoriaja ... 1818 super 440 Rfl ... melyből a praenotatio szerént a Debitor meg fizetett 110 piasztert mely tészen 77 Rf ... NB Ezen adosságba inhypothecálva van egy Kis cistába egy más fél fertálynyi Karafinába valami (: amint tartatik :) Rosa Olaj [Nsz; DobLev. V/1080. 1b].

III. *fn-i von névm* ami; ceea ce; was. *1542:* walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk masherre, nynch eg makzem thewkellethesseg benne [Fog.; LevT. I, 18 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1568:* Jllyen zerzest es wegezest teonek, hogy az Mely pertt Indytott Tholdalagy Andras ... Az torozkayakal, es Jozagh ozlas feleol, kybe Magat Zekel Janos lugeralta, Tholdalagy Andras valamytt az perre Eddyg keolteott. Neky Meg Engedj, Ennek vtanna valamyg weghez Megyen az per, gongyat wysselj [Gyf; BfN 54/6]. *1578:* az menybeol ez Jelen valo Statutio Illethneye az kisfaludj hataron lewö zantho feoldeketth, zenafweketth, Erdeoketth, Vyzeketth Berkeketth, es generaliter, valamy az Kysfaludi hatarban be vagyon rekeztettwen mynden eknek Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1589 k.:* Az miképen penig en raitam hazra menesenek terhet es oltalomsagnak penaiath keöuctcöd Azt mondom hogy azok hatalmaskodasokath nem czielekeöttem, hanem valamit czielekeottem en Jo mogjaúal czielekeöttem [UszT]. *1592:* Myert hogj engemet illjen meltatla(n) szitkokkal szidott es gjalazott megy holt Dyomert fel nem veottem volna, es annak terhen szolok hozza, mert valamivel szokott Jambornak az w tisztesseget megy otalmazny, valamiuel az teorveny mutattia kez vagiok otalmazno(m) [UszT]. *1601:* az Mihály vajda kijövetelekor mindeneket eldulták vala az székelyek, semmijek nem maradt valamivel éljen [Vargyas U; DanielO 8]. *1622:* az Azzonjnak, az mi Jouait el predaltak ... azokotis fel kerestetue(n), valamit fel talal hit szerent ele adattia [Uzon Hsz; BLt]. *1657:* Mindenek valamik Deák Istuantol marattanak minden ingo bingo marhák, mind külsecök belsecök három részre oszollyanak, és az mi adosság ha volt Deák Istvánnak az kecözbeöl megh fizessek [Szentegyed SzD; WassLt]. *1699/XVIII. sz. e. f.:* Sövénfalván lévö nemes udvarházat édes Feleségemmel együtt acquiralván ... valamiket l(ste)n jovoltábol másokkal is hozzá szerezhettünk és valamikkel szaporithattuk ... Edes Feleségem Fekete Erszbeth szabados dispositiojaban légjen [Mezőbánd MT; MbK 89a]. *1705:* Mivel mindeneket valamiket itten ... Alsó Torján mostan birok ... mind ezek énnekem purum magam acquisitumim, mert nékem itt semi örök(ös)öm nem volt [Altorja Hsz; Borb. II]. *1736:* valamit epitene azon örökségen, tehát tempore redemptionis az epület igaz betsüjenek le tételivel rehabealhassa az I [Torda; TJkT I. 102]. *1761/1784:* ezt tudom nyilván és bizonyoson, hogy édes Anyám Testamentom szerént mindeneket, valamije volt, hagyta az Öcsém Uramnak Groff Teleki Sámuel Urnak [Hosszúfalu Szt; TKl Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1794:* a portékákat valami a házban tanáltatott el vivék [A.csernáton Hsz; HSzjP Gabriel Csiki (53) ns vall.]. *1806:* Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettöd magával ítél és végez, a' Falusiaknak nyakat és fejet kell hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1818:* Ifjabb Hegyesi Elek az ajtókat bézárta, penzt kért és hogy adni nem akart, Puskát, pistollyt ragadott réája, tejet, tej fel, etzetet valamit tsak elöl hátul kaphatott mind a Nagy Annyára öntözgette [Vajdasztián SzD; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán kezével].

IV. hsz-ként; cu valoare de adverb; in adverbialartigem Gebrauch: **1.** körülbelül, mintegy; cam, aproximativ; zirka, ungefähr. *1568:* Joannes l(ite)r(a)tus sartor iur(atus) fassus est, Ezt tudom hogy az Tanach hazba be loue Aztalos Peter, es Kadar, Ezt halam hogy mongiak vala hogy Aztalos Peter adoth valamy 18 f(ori)ntot, Kadar Markosnak, de en ne(m) latta(m) azert ha adot vagy ne(m) [Kv; TJk 194]. *1584:* Hozzw Ianos vallia ... A masik Eotwe(n) f(orin)tiat Nem Atta volt megh Es ide Akarna valamy tiz arany forintat haritany, ky enneke(m) hiremmel soha ne(m) volt [Kv; TJk IV/1. 326]. *1623:* Az bastiahoz ... Ez Eztendeob(en) kulcomb(en) hozzaya kell fogny hanem Cziak prima Agusti Allosso(n) valamy 20 keomyuest neky es az fondamentomaboll hozassa fel anyera hogy 4 Rendell faragott keouell zeneltesse be [Fog.; BGU 122]. *1657:* Reá ígírte magát csak valami múlólag [KemÖn. 127]. *1752:* valami négy Hétig nem dolgozék, hanem Borzáson orvos Aszszonynak len [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1766:* az karók fel verése után fögtünk az kerteléshez, fel vivén az kert fönást valami övigni magasságulag [M.csapó KK; Berz. XII/17]. *1768:* innen valami husz lépésnire bé szent Lászlo[a] felé [O.léta TA; JHb XXXVI/17. – [a]TA]. *1782/1799:* En Ratz Ferentz ... Torotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midön ... eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába ... kéntelenittettük (!) mi is valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16. 369]. *1803:* Valami husz esztendőnél, nem igen régibb időtöl fogva kezdenek a' Remeteiek és a' Gyitraiak Topplitza felé bellyebb bellyebb harapozni [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zakariás Anisor alias Lázár (65) örm. kereskedő vall.]. *1823-1830:* Ezen udvarba volt a kisasszony mellett egy Bara Dávid háromszéki szemerjai születésü nemesember, valami 30 esztendös ember, aki Bécsbe

felmenvén német tanulni, Udvarhelyre német professzorok tettek volt | egy tüneményről kívánok emlékezetet tenni, mely is a délibába ... azon teres pusztákon utazóknak úgy tetszik, mintha valami két puskalövésnyi messzeségre tenger volna | Az említett 100 forinttal kezdődött az házépítés, a régi szarvazat és fedél alá valami 36 000 téglából építették, pedig valami falukról fogadott szász kőmívesek csakhamar felrakták hármon [FogE 117, 266, 296]. *1831:* czekctis[a] tsak valami ket hétig tartatták kün a Guja mellett, a mely Kantza Lovakra én nem tartaztam gondoskodni [Dés; DLt 332/6. – [a]A csikókat].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kevés* egy kevés; ceva, puţin; ein bisschen, wenig. *1571:* Kadas Andras hity zerent vallya, hogi hallotta Kadas Istwantwl ... az tarsa Debrechenbe Megh holt, volt valamy kewes Marhaya mynt 40 flint Ereo ky Eo nala volt [Kv; TJk III/2. 176]. *1589 k.:* lehetetlen dologh az hogy valami keűes terehteol megh ohassuk <ma>gunkatt ket vagy harom zekerteol [UszT]. *1598:* Lúkes Dreschler ... wallia ... egikor hon nem letembe(n) tehat ladamat fel rontottak wala benne valami kewes penze(m) mind dútkaiwl, es negi sing galler golchiom tehat azt el vittek beleolle [Kv; TJk V/1. 141]. *1618:* az gazdálkodó törököt kérűk, hogy az szerezzen valami kevés bort [BTN 81]. *1621:* Veottem ... Egi fertali borsot, mert marat voltis valami keues azual egiut oda atta(m) f – /25 [Kv; Szám. 15b/IX. 146]. *1658:* Megláthat<ja> Kegyelmed, hogy ugyan maradt valami kevés, mert csak azt mondják vala, hogy csak az fala maradt [TML I, 127 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1663/1769:* Kucsuk basa ... Apafi Mihály fejedelmet hivatá, hogy ki menyen Érsekújvár alá. El is mene valami kevés mezei haddal [Mv; EM XVIII, 456]. *1747:* (Pap Mihálynak) az állan egyik felől valami kéves hasadás láczatik [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. *1761:* egy gödörben valami kevés oltott mész de aszt sem tudgyuk meg intézni menyi legyen [Spring AF; JHb XXIII/31. 44]. *1762:* egy degelettes putunyom valami kevés degettel el vitte [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1777:* láttam valami kevés Irtást ... haszon vehetőé aztis az Exponens tette [Dupepiatra H; GyK]. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet [FogE 79] * ~ *kicsinnyel* egy kicsivel; cu puţin; mit wenig. *1807:* egész délig majd semmit sem tanultam rosz voltam, délután valami kitsinyel jobbatska voltam [Dés; KMN 351].

valamicske I. *fn-i htl névm* kevéske, nem sok dolog; nişel, puţin; ein bisschen, winzige Menge. *1663:* annyira jutottam, magamébúl tíz tallér(t), ha valamicskémet el nem adnám, nem adhatnék [TML II, 586 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1668:* Mivel pedig én se uramra, se atyjafiaira, se magam atyámfiaira nézve nem, hanem csak egyedül, Uram, az Kegyelmed tekintetiért mentem ezekre az feljebb megírt punctumokra, kévánom azt Kegyelmedtül, hogy ha ezeket meg nem állaná, csak valamicskében laedálná is meg, Kegyelmed engemet assecuráljon, hogy Kegyelmed engemet elválasztat tőle [TML IV, 402 Paskó Christophné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz]. *1719/1724:* Szilágyi Sophia Aszszonj ... mondotta, csak nékem adna valamitskét, Banházíné Aszszonjom, más idegennek nem adnám azon Szindi, Indalji és Bölji portiokat [Torda; JHb XIV/6. 63 Enyedi Mihály deák N(obi)lis de Nagj Enjed (25) vall.]. *1721:* cö Kglme jussatt már regén el adta s cedálta, fel rudalván pénig, ha valamitske meg maradhatna cö Kgk, aztis cö Kglme ... Senkinékném adhatná, se fájátt, se földitt [Gyula K; Ks T. 24]. *1774:* Az Urak Somos nevű Hegyiben lészen valamitske de egyebűt igen kevés [Sáros KK; SLt XL Körmötzi József Suki Jánoshoz].

II. hsz-ként; cu valoare de adverb; in adverbialiter Gebrauch: **1.** ~*t* egy kicsit, egy kissé; puţin, un pic; ein Bisschen. *1806:* a' mustat ... én haza hoztam Sárosra és be tettem a' Kamarámba a' többi mellé, hogy ha jovul valamitskét az Ut fel vigyem ... én vártom, hogy javuljan az Ut [M.sáros KK; DLev. XXXVIII/4].

2. ~*vel* egy kicsivel; cu ceva/puţ; mit wenig. *1750:* bár tsak két lora való Szénát és abrokat méltoztassék designalni egy közönséges Tisztartonakis 2. lora valo deputamat szoktok adni s hat nékem miért nem lehetne még ki respectivé valamicskevel többet érdemlek meg [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabo György lev.]. *1768:* Kolosvárat valamitskével oltsob[a] [TL. – [a]A bor].

valamicsoda 1. valamilyen; un anumit; irgendwie. *1653:* mikor a császárnak szollana, a kezevel minket és a szekértábort megmutatná. És a császár oda tekintvén, s a Bethlen Gábor nevével való dolgot hallotta: valamicsoda választ tött, hallhatta a csausz, de mi nem hallhattuk a szavát [ETA I, 134 NSz].

2. ? furcsa; ciudat; sonderbar, kuriös. *1619:* Mely panaszra, úgy ismérem, hogy önagyságának az vezérnek semmi tekinteti nincsen, minden sok rossz panasznak főoka az tömösvári pasa, valamicsoda ember lehet [BTN[2] 240].

valamicsodás 1. *fn-i htl névm* megfelelő, valamivel jobb, mint a jelenlegi állapot; cu ceva mai bun/acceptabil; ein bisschen besser, entsprechend. *1722:* rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányat külön választtam, és szemecskével tartatom, másként bizonj el vez(ne)k valamicsodásnak kéne lenni mikor Tavasz felé fü hegyre kap ... ă Pásztorok azt mongyák hogy mételjesek volná(na)k [Fog.; KJ].

II. *von névm* amilyen; (aşa) cum; (so) wie. *1667:* Valamicsodás cordiale kévántatna azért, adatni a patikáriusnak parancsoltam, áráról assecurálván [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1676:* Mit hall Kegyelmed, Uram, Béldi uram felől, nem tudhatom, mert valamicsodás dispositióval hagyatott akkor, úgy áldjon meg Isten, soha semmi változását nem hallottam, miolta itt vagyok, sem relaxatióját fogságának, sem keményebb tartását nem értettem [TML VII, 252–3 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1677:* az míg élek, mind akarom szolgálni Kegyelmed én hozzám sokszori megmutatott atyafiságos jóakaratját s valamicsodás szolgája Kegyelmednek eddig voltam, távulylétében is mind Kegyelmednek, mind az asszonynak ű kegyelmének s Kegyelmed szerelmesinek alább való bizony nem leszek [TML VII, 394–5 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1781:* Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találtunk aki kitartja, fordítottuk a jövendőbéli kitartásokat: minden ember az faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitartásáért; olyan szekér ganéket, valamicsodást maga szükségire ki szokott vinni [Jenőfva Cs; RSzF 178].

valamidőre amikorra; pe cînd; wann/wenn. *1634:* ha klgtek az cö Ngha kgls paranczolattyara, s az en leucleimre, requisitiomra meghis megh něm adgia, megh irt Jobbagiomat; nyluan valo igassagomat periclitalni nagy injuriamra ne(m) hagio(m) hanem valamidőre leszen suis modis prosequalom,

es az meli injuriaual illettette(m) miatta az leszen nekys nehezebb [Kentelke SzD; DLt 382].

valamíg, valamég 1. amíg/ameddig csak; pînă cînd; bis (wann), solange. **A.** *1610:* soha nem hazasul megh adigh valamigh Buday Mihalj deak Ily [DLt 321]. *1625:* myert az foldre le wtôt erte hozon negi gira(n) keuano(m) conuincaltatni az ream tamadasertis kwlön huzon negi gira(n) uagion az J, testem zakadasa uere(m) ki folliasat sem akarta(m) uolna öttvö(n) forintert, mert ôrôke ualamig ellek felzegi ember lezek [UszT 115a]. *1633:* Hallottam azt sokszor Kathatol magatolis hogi soha addig az az rigo Janos megh ne(m) hazasodik ualamigh eö el [Mv; MvLt 290. 137]. *1643:* valamigh my magyar orszagot birni foghiuk maghunk szemelyünkreöl eö hatalmassaga(na)k esztendeönkent tiz ezer Tallert adunk es küldünk be az eö hatal(mas)saga Tarhazab(a) [Törzs. I. Rákóczi György rend.]. *1654/1681:* meg tekéntven Hunyadi Peternek hüséges jambor szolgalattyát ő neki, es ő altala maradékinakis ... minden Jobbagysagat örökösen megh engedtem ... őtet sem magát semminemü paraszti szolgalattal, semminemü idökben ne terhellyek, hanem mint töb Nemes személlyek azon szerint tartassanak es haza is Nemes legyen, valamigh maga es maradéki biriak [Vh; VhU 264 Nic. Zolyomi ad. lev.]. *1662:* Mellyet az ország a fejedelemmel együtt szorgalmatos könyörgésekkel, valamig lehetett, eléggé igyekeztek, mint ollyan hasznos jövedelmes passust, fö véghelyet, megmarasztani [SKr 97]. *1677:* a' mely Jobbágyok 1640. Esztendönek elötte oda[a] telepedtenek, és lakásokat ot continualták, valamig ot akarnak lakni, el ne vitethessenek [AC 106. – [a]Feketetóra (K)]. *1681:* Halalert ... ha meg nem valtozhatik, valamigh él fogoly lészen az hunyadi várban [JHb XXXII/57]. *1705:* tavaly télen úgy vetetett lovat nekik a császár, és már szabadságában van a császárnak, hogy most ide vagy amoda forditja öket, mint a maga hadait, valamíg a dániai király itt tartja öket a császár mellett [WIN I, 632]. *1710 k.:* valamíg Németországban s széjjel peregrináltam, noha bizony sokat nyargaltam, éjjel is bolondul postálkodtam, de csak egyszer sem estem el, úgy hogy majd elhitettem magammal, hogy én soha lóval meg nem esem [BÖn. 569]. *1794:* A' mi Tiszteletes Esperest Intze Mihály Uram ... az ö kgylme abbol következhető kárának némü némü ki potlására hogy medio tempore kéntelenittetik a Fogado Arendájárol le mondani ... mint ezen Eklesia leg régibb és valamig ereje engedte hiven és serényen szolgálo Lelki Pásztorának, mélto jussa lehet hogy restantiái a' mennyiben lehet mások elött depuráltassanak [Kv; SRE 308].

B. *1604:* mind addighis penigh valamégh ez nyawalias Allapat hadakozas tart soha addigh eppwletet ot ne chinaltatasson [Kv; TanJk I/1. 489]. *1627:* Az meli szeöleöt Engedet volt ... Nyerges Gergel ... az hun szabad io akarattia szerent az huganak Kis Annanak, melinek myes Annualtunk Ez Jdey haznat vegye el az Aniniok Sophia Azoni, Es az vtannis mind addigh mieltesse, es vegie hasznat valamegh Kis Annának Kelletik az szeöleö [Kv; RDL I. 133]. *1635/1650:* adgyon Egy Gira Ezwsteot az Attya az Cehben, az mely legyen a Ceh Ladaiaban, mind addegh valamegh ideiet jamborul ki nem tölti [Kv; ÖCJk].

2. amíg, ameddig; pînă cînd; bis (wann), solange. **A.** *1572:* valamig Eo zamara leszen az haz Az my keozenseges terehnek viseleset Illety cois panazolkodas nelkwl tarchia Magat [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1603:* Tott Mihalj Fenessy ... vallia ... varga Janosne sohaitot az legenj Gaspar vtan, es monta hogy ha az vram megh halna hozza mennek, az legenj sem hazasul addegh megh, valamigh varga Janos megh ne(m) hall (!) [Kv; TJk VI/1. 691]. *1630:* az alkuas (!) Uram addigh nem lehet valamigh az Kegield kevansagat nem Ertem, mi legyen az Malom helj felöl [Fehéregyháza NK; TGsz 51]. *1640:* ha mi az házat, uagy ki nem akarnok uáltani, auagy ugian nem ualtanok eö kegielme az hazat el keöthesse es el adhassa szabadoson az eo kegielme penzeigh, ualaki le tenné, azis penigh birhassa, es usussat fructussat uehesse, ualamigh pénzét le nem tennecök és megh nem elégitteneök eöt az két Ezer eöt száz forint summarol [Kv; RDL I. 122]. *1655/1754 k.:* Ha valamely miveltetö Ember a' Mesterek közül valamelyikkel miveltetne, és a' Mester ember munkájának illendö jutalmát meg-nem akarná fizetni; az a' Czéhbéli Társunk a' több Mester Társainkat attól a' miveltetö embertöl meg-tilthassa, valamig nem contentálja mindenekröl [Kv; ACJk 8]. *1677:* ugy hogy valamig egyebek-is közönségesen be nem takarodnak, mind addig, söt a' mikor hord-is, az ollyan Nemes ember, marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa, kárt ne tétessen, se egy, se másképpen, a' közönséges fel-szabaditásnak idejéig [AC 76]. *1702:* a Dékány peniglen a Dekánysagot addig le ne tehesse valamig a Dékány Pohárt meg nem adgja és másra nem köszöni [Dés; Jk]. *1741:* Muntyán Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kötözvén egy egész éczaka kün az kalodáb(an) tartották és mind addig, valamig 4 for. érö partekát nem adott a Strása Mester(ne)k el nem bocsátotta [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1769:* Tyuk György Glava Péternével Mariával az fogadonak ablaka alá jöttek ketten, és egy darabatskáig ottan álván nyilván halgatozatt, azután be jött a fogadoba, és ottan ivutt ... Glava Péternével valamig meg viradott [Bukuresd H; Ks]. *1806:* A' számadásnak idején, senkinckis a' Gazdák közül szabad nem lészen, Juhait addig kihányni valamig, a' mivel tartozik, be nem fizeti [F.rákos U; Falujk 19 Sebe János pap. not. kezével]. *1824:* a Tisztelt Aszszany ... kaszállomat zálogul használhassa és birhassa minden törvényes lépés közbe jövése nélkül mind addig valamig azon pénznek meg adásával kiváltam [Ne; DobLev. V/1093]. *1848:* azt határozta közönségünk, hogy mikor arra lesz a vetés, akkor valamig a birtokosok a termést ki nem vészik a magok örökös jószágokból, addig senki otton, úgymint a Szénafü Kerten alól sohutt se merészeljen az ökrit jártatni [Jenöfva Cs; RSzF 158].

B. *1599:* myweket fel tiltassa, mind Addigh penigh zabad mezarolny ne legyen valamegh az varostol megh nem engettetik [Kv; TanJk I/1. 347]. *1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallja ... Damakos Mathyasnetolis hallottam hogy mondottam Neky myert nem Adgya Baka Ferenecznek leanyat, vgy monta hogy nem adgya Az kurwas kurwa fianak valamegh Czybere Gergelinewel egy mast zopyak nyalyak es eggyeot latorkodnak [Kv; TJk VI/1. 564]. *1635/1650:* Szigethi Thamas neww Eotues Legenj ne mivelhessen addegh valamegh az beczülletes Cehet nem Contentallia, az rea jmponalt Egy Gira Ezústreol [Kv; ÖCJk]. *1650:* Bakos Istuan Eottues Legennek Cehúl eo kglmek miuet mind addeg fel tiltyak valameg dolgat el nem igazittia [Kv; ÖCJk]. *1661:* csak asszonyunkkal leszek, valamég uram nem tudósít, mihez tartsam magamat [TML II, 107 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Kornis Zsigmond vármegyéstül elébb meg sem tére az ellenség hátárul, valamég minden seregektül leghátrább hagyatnék [SKr 175]. *1703:* En Szikszay Györgj kertem kolczon T. Nemzetes Kemeny Boldisar Sogor uramtul oklmetul ötven Magjar forintokat ...

ugj hogj ha okg(lmenek) megh nem adnam jovendo szent Mihaly napy (!) ... el foglaljhassa Blenb(en) (!) levo Keczler György nevü jobbagjamat fiaival egyut es mind adegh o kglme manutencalhassa valamegh le teszem ... az otven magjar forintokat okg(lmene)k [Bethlen SzD; Ks 14. XL. 1].

valamíglen 1. ameddig/amíg csak; pînă cînd; solange. *1658:* maga semmiképpen nem lehet addig kitudni az házbúl, valamíglen az ura nevét viseli, de még is mindenképpen vesztegeti szegény asszonyt [TML I, 160 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. ameddig/amíg; pînă cînd; solange. *1642:* Valamiglen az meg nevezet Trauzner Kata az penzt maga(na)k ... Trauzner Janosnak es Felesegenek ... nem reponálná mind addig Trauzner Janos es Feleseghe s Posteritasi, az impignoraltatot Jobbagyoknak pacificum dominiumjaban lehessen [Hadrév TA; DobLev. I/12]. *1749:* az Uzoni Qvártélybul mind addigh ki nem mozdulok, Valamíglen Ugy nem réparaltatik a' Markosfalvi Quartély cum Suis requisitis, valamint az eö Fölséghe Regulamentuma parancsollya [Köröspatak Hsz; ApLt].

valamihelyt amikor, abban a pillanatban; cînd, (de) îndată ce; wann, wenn, in einem Augenblick. *1619:* vagyon arra való szolgám, hogy valamiben valamihelt expeditus leszek, semmit nem késem, hanem Nagyságodat in tempore certificálom [BTN[2] 185]. *1662:* boldogtalan sorsához, valamihelyt azon igazgatások az ő igaz vágásiból, vagy határiból kivetemedtek | kapitányinak, hadnagyinak megparancsoltatott vala, ki-ki éjszakára alattvalóival olly készen lenne, hogy valamihelyt az első álgyúlövést hallanák, azonnal rohannának népekkel a sánenak, ki-ki ahol és micsoda részére annak rendeltetett volna [SKr 72, 328–9]. *1666:* valamihelyt szerit tehetem, küldest küldöm, tartván is nyereségnek, ha véghez vihetném [TML III, 620 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1672:* Az hadak még mind inkább quartérokban voltak, de készen, valamihelt azon követ viszszatér, mindgyárást egyben gyűlnek [TML VI, 236 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1745/1760:* valamihelyt a Naznánfalviaknak marhájak azon Berekbe ment mindjárt mindjárt bé hajtották Kisfaludra, s kemények meg büntettek [Berz. 17].

valamiként valamiképpen, valamilyen módon; cumva, într-un fel/mod; irgendwie. *1662:* Mely eö N(agysag)a en velem való Jstenes cselekedetiert enis eö N(agysa)ga(na)k és maradekinak mind két ágon valok(na)k eörökös jobbágysághra adom és kötelezem magamat, Feleségemet és Gyermekimet ugy hogy valamiként eö Ngok kivánnyák tehetségem szerént jámborul igazan hiven igyekezem eö Ngkat szolgalni [Monó Sz; BK]. *1710 k.:* a Szász János életét az udvar meg ne maraszthassa, valamiként informáltatván Bethlen László alkalmatosságával [BÖn. 959]. *1798:* a mikor is mü el mentünk volna és sokot bodorgottunk volna az Erdöken, mondék Palinak, vigyaz ne hogj valamikent el vettsük az erdött [Ádámos KK; JHb XIX/58].

valamiképp, valamiképpen 1. *htln hsz* valahogy, valamilyen módon; într-un fel oarecare, cumva; irgendwie. *1550:* harmadewy wys oda atta volt ökreet az Cyllara monostorj embernek örizny de aztys be haytottak volt az walkayak es az monostorj paztor szerzötte ky valamykeppen [MNy XXIV, 360 „Andreas Balas de damos" jb vall.]. *1560:* az mely fél eszt mindenesteól fogua Auagy chyak valami Reszeben valami okbol Meg nem Akarna tartani, vagy nem tarthatna, es Meg nem adhatnà, valamj kepen, hat Az Mely fél meg allya, Az más félt az Reóuid teóruenire hihassa [Mv; JHbK XII/7]. *1570:* ha kedig' walamikeppen meg' nem otalmazna awagy nem otalmazhatna ... Kemeny Jstwant es az ö maradekit az felliwl meg' Irt Joszagban Thehat az Summat Tartozek meg' Teretenye Kemeny Jstwannak ... mynden perpatwarnalkwl [Balázsfva; JHb XX/51]. *1591 k.:* az Lúkach ... valami keppen ment volth az Gerebek feöldekre [UszT]. *1611:* 25. Julii. Feladák az várost ilyen conditióval, hogy ök addig meg nem eskünnének, mígnem az egész országot meghódoltatják; ha valamiképpen megveréttetnének is Báthori Gábortól, békével bocsátanák öket az város mellett [Kv; KvE 143 SB]. *1653/1665:* Az B. Tanács elöt Banyai János Cseprenghi Mihály Uram(na)k Plenipotentiar(ius) Procuratora protestal azon, hogy ha valamiképpen Rázmány Jstvan Monostor Utzában lako, az hazat el cserélné, ante alios creditor(es), mivel hogy törvenye van Principálissának legyen az excontentatio [Kv; CartTr II, 877]. *1677:* ha valamiképpen Inhibitiot venne, és peresse ellen élni akarna vele, patvaron maradgyon [AC 179]. *1753/1781:* meg ijédvén Betstöl Kun Miklós Ur, kérte a Mostoha attyát, hogy vigye végbe valamiképpen a Császár elött, hogy akkoron maradhasson el [Balsa H; JHb LXXI/3. 292]. *1775:* azon Verö ... ha ... valamiképen kezünkböl kivétettetnék, nem tsak egy rendbéli Divisionknak egészen fel kellene bomolni, mellyböl egy meg gátolhatatlan zurzavar lenne [Torockó; Bosla]. *1814:* kérem édes Bartalis Ur! különes bizadalammal, valamiképen járjan végire, hogy ha meg kaphatnám, öremest meg fizetném [Apanagyfalu SzD; Tkhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Batalis János inspektorhoz]. *1846:* Tartván attól, nehogy valamiképpen a kormányom alatti uradalmak több közönségei is az engedetlenség és nyughatatanság azon pontjára jöjjenek ... meghagyom a királyi ispánságnak, hogy a felügyelete alá bízott uradalomban a jobbágyok magaviseletét s főképpen gyülekezeteiket a legnagyobb figyelemmel kövesse [VKp 39–40]. *1879:* Nem értettem egy szavát sem, valamiképp az Indali Gyula barátodét sem értettem, ami szintén az Erd. Figy.-ben jelent meg [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. véletlenül; întîmplător; zufällig. *1665:* valamikeppen fogyatkozása ne teortennek eo Kgenek [Kv; ÖCJk]. *1757:* az Fiam ... tudván Sipos János alapattyát az minap erössen meg kerte az Fiamat hogy valami képpen meg ne mongja Groff Kornis Ur(na)k hogy az eö Ngä Jobbágya [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8] | ötet megszollitottam ... hogj valamiképpen a mi Falunk Erdejében ne mennyen, mert két Legény vagyon az Erdöben, és ha eszre vészik, a Falut reájok gyüjtik, és roszszul lészen dolgok [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. *1765:* Varga György fel nem támadott eö kgylme ellen, hanem hökkel az maga háza felé ment és Egy kis paltza lévén az kezében, azzal maga elöt hadarászott, ne hogy valamiképpen belöje mennyen, és meg fogja[a] [Székelysztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 68. – [a]A támadó szb].

II. *von* amint, miként; aşa cum, precum; so, wie. *1662:* Valamiképpen az elöljárók példájokkal, parancsolatjokkal s fenyítékjekkel nem a gonoszra, hanem a jóra tartoznak minket utasítani, aszerént mi is akárkinek is ne a gonosz, hanem jó cselekedeteknek példáját vegyük követésbe [SKr 718]. *1671:* Valamiképpen az Szász Nation lévö Atyánkfiai, annuatim derekas szám adással tartoznak az adonak exi-

galásárol és administralásárol, ugy az Vármegyéken, és egyéb hellyeken-is minden féle Perceptorok szám adassal tartozzanak [CC 99]. *1699:* minket … meg biralának, hogj az elönkben eo kglktöl adatando Controversiakat valamikepp el igazittjuk, meg álloj lésznek [Rákos TA; Borb.]. *1765:* valamiképen én Néh. Tisz. Batsoni Intze Máté vram ö kegyelme által, elsöben káplánságot, azután penig ezen Ecclában valo actualis Papságot consequaltam; ugy … Tisz. Ifjabb Verestoi György vram ö kegyelme-is … én általam[a] káplánságot, azután peniglen … az actualis Papságra valo successiot is consequalhassa [Kv; SRE 215. – [a]Soos Ferentz esp. által]. *1786:* Én valamiképpen hogy egy betüt sem irtam volt sohova is szerenségnek mozdulása iránt, vgy a Tábla Personaléjából kiis maradék, ha csak Fö Bironak nem hadnak [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a Szántó Sándor lev.]. *1792:* Az Amicabilis Compositiotol Mi idegenek nem vagyunk, s valamiképpen eddig is Offeráltuk Magunkat, ugy most is Offerállyuk [Nc; DobLev. IV/704]. *1811:* Mert valamiképpen a' szép 's szemen szedett Buzába-is égy égy konkoj elegyedett, Ugy nintsen Ménes-is oly' szép 's pallérozott, Mely vagy égyszer Csitkot ki-vetöt nem hozott [ArÉ 152]. *1823–1830:* azért neveztettek cellistáknak, hogy valamiképpen a cella az épületek alsó része, úgy ez a classis is a classisok között a legalsó volt [FogE 124].

Sz. *1759:* az döglöt kutyát meg pökdösvén azt mondották volna: hogy valamiképpen a döglöt kutyát utálják az emberek, ugy utáljon minden Aszony állatott [Kvh; HSzjP Joannes Rapolti de Peselnek (59) vall.].

valamikor, valamikoron I. *hsz htl* **1.** régen, egykor; cîndva, odată; ehemals, einst. *1584:* Garay ferencz deak … vallia Tudom ezt hogy … az Jffiw Jstwa(n) deak az Mustoha Anniaual tarsul Nem volt … mert mint giermekre semmit chak eg penzt sem biztak, hanem ha gywmeolchre Attak volna egy penzt Neky valamikor, Scot ottan hamar az Mustoha Anniatol el veowe kalachswteo ferencz, es eo Newele egy ideiglen [Kv; TJk IV/1. 323]. *1600:* Hogy valamikor hatar hasitas leött wolna Atthia keözeöt s lenlaka keözeöt ne(m) tudom sem halotta(m) [UszT 15/270 Kys Leörinch Palfalui Drabanth (50) vall.]. *1648:* Az uy hazak mellet vagjo egj hoszszu ket rend jstallo, mely borna fabol vagjon fel rova, kwvwl tapaszos volt valamikor [Porumbák F; UF I, 894]. *1700:* valamikor azt mondta közinkbe szál, nem jót hanem egyenetlenséget várhatunk [Ks 96 gr. Mikes Mihály Gyeröfi Borbálához].

2. egyszer majd; cîndva, într-o bună zi; eines Tages. **A.** *1608:* ha valamikor Ideo Iartaban valaki … akar mj modon keresne es haborgatna [DLt 300]. *1616:* Egi Kouaczj Tiuadar neuo ember … ha valamikor maga gondolatlansagabol, vagj akar mi modon az eo kegme(ne)k Czierenj Farkas uram es maradeki neue alol el menne, el bödosnek es el Jdegenedny akarna … Thehat Cziak ezen leuelnek ereieuel hozza niulhasson es … megh kerhesse kj uchesse mint sajat cörokös Jobagiat [JHb]. *1617:* ada Za(lo)ghban … egj feoldet … ugj hogj ualamikor megh valttia … tehat Zenth Giórgj nap elot valtezia megh [Ilenefva MT; DLev. 2. XVIII]. *1630:* ezt éntölem értse nagyságod, hogy soha az német nemzet addig török császárral össze nem vész, valameddig Erdélyt vagy mesterséggel, vagy karddal hozzája nem köti, azki ha valamikor meglészen, azon órában, tudja nagyságod, hogy kész az német császár hada az török ellen [BTN[2] 429]. *1631:* ha ualamikor az malom el posztulna, es Nagi Thamas Vram, az uagi posteritasi eppiteni semmikeppen nem akarnak, tehat az malombeli jdegenre ne szállion, hanem uisza mi reank attiafiakra, kik my Nagi Thamas Vramnak attuk [F.venice F; UF I, 128]. *1670:* Ha p(e)d(ig) azt az tiltott hellyet valamikor megszabadittják a falu egy akaratbol szabadittsa meg, egy akaratbol tiltsa meg [Homoródsztpál U; WH]. *1730:* Malma … Bél és Viz Kerekeinek Valamikor kivántato építésére [Dés; Jk].

B. *1581:* Hogy Ha wala my koro(n) wagy galaczy Josa wagy az ó gyermeke megh adnanak (!) az keltseget a wagy a pinzót (!) vgyan azon kettele alat fl. 100 tartozek az fellywl megh Jrt zalagos Joszagat megh Ereztenj Minden par (!) patwar nekül [Erked K; WH].

3. a megjelölt idö alatt, egy meghatározatlan időpontban; cîndva, odată; irgendwann, einst. *1657:* látni kivánom, hogy meg mutathassan, hogy még eddig mint emberséges embernek hogy egy szavának kell lenni, úgy az mi az előtt való írásom szerint való elmém volt írásomban, meg nem változott, mivel az emberséges emberhez s férfihoz nem illik és én ez ideig az Kegyelmedet régen valamikor assecurált jó akaratomban, szolgálatomban meg nem változtam [TML I, 62 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. ~ *akkor* körülbelül akkor; aproximativ atunci; ungefähr dann/derzeit. *1779:* Odajárt Szebenbe, pápistának is offerálta magát[a], de nem hiszem acceptálták volna. A Szardob[b] is megfizet valamikor akkor [RettE 408. – [a]Kolosi József v. László, Doboka vm-i szb. [b]Keczeli László].

II. *von* amikor; (atunci) cînd; wann, als, da. **A.** *1545:* En Sombori Janos fogadok (!) az en atyamfyanak Sombori Mihalynak tistesegemre hogy valamikor en tewlem Somborth rakosth[a] es dalth[b] megh akarya valtani minden ok vetetlen ew neky megh bochatom [MNy XL, 138. – [a]Almásrákos (Sz). [b]K]. *1567:* walamikor Jöue Jaro az folnagynal zal, az Waros prouentussabol kölesen az zalora az mint az zukseeh mutattia is annyra [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia coket minden ok vetetlen eló Alhasson es kezen legien hogj semmy mentseget ne vesse(n) Akkor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat eló [Kv; TanJk V/3. 202b]. *1581:* valamikor én az w naga Penzétt megh Adhatom, mjndgiarast … meg Erezze[a] [Burjánosóbuda K; BálLt 89. – [a]A jobbágyot]. *1623:* az megh irt szena fw helynek megh ualtasa feleöl ig<i> alkuuanak az vitezleö Istua(n) Deak, Benkeö Giörgj es Benkeö Gaspar, hogi ualamikor megh akariak ualtani uagi magok uagi maraduaiok az vitezleö Istua(n) deaktol auagi posteritasitol magok kész penzekel s magoknak … meghualthassak [Markusfva Hsz; Borb. I]. *1677:* A' Mint hogy az Oláh Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok közül valo, ugy az a' szerzet, melyben lévök Kalugyereknek neveztetnek, nem acceptaltatot, söt inkáb megtilalmaztatot. Hagyattatik annakokáért mostan-is az Országnak és Fejedelmeknek szabados dispositiojára, ugy hogy valamikor illendönek, vagy szükségesnek itilik, tellyességgel excludaltassanak [AC 136–7]. *1683:* Mivel Tar Ilona, constal, hogy hütetle(n) el szököt ferje miat öt esztendeje már hogy periclital, valamikor kereste, nyavalyias, mindenkor elugrot elotte azis nyilva(n) vagyo(n) per hoc, hogy tovab ne periclitallyo(n) az hütetlenek ligaja alol fel szabadittyuk Tar Ilonat [SzJk 189–90]. *1700:* Ada … egy szena retett … illye(n) Conditioval, hogj valamikor Mustos Janostol vagj Posteritasatol … ki akarna valtani, tartoznék mégh boczatani [Székelykál MT; Berz. 3. 39/48]. *1731:* mikor egéssége engedné hozzánkis Atyafiaihoz maga mu-

latsagabol valamikor tetzenék el fordulhatna és közettünk mulatozhatna maga tetzese szerint [Gerend TA; Told. 21]. *1768:* Soha Sem tiltotta eö Nga hogy a Marháit kárbol bé ne hajtsák, söt fülünk hallottára gyakorta parancsolta, hogy valamikor marhái kárba mennek, hajtsák be [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1793:* El végeztetet hogy valamikor nagyobb momentumu dolgok adják elö magokat, minden Consistorialis Személyek be hivattassanak a' Consistoriumban, és azok in pleno Consistorio decidáltassanak [Kv; SRE 293]. *1805:* a praevarikatiok ... az eddig volt Birák negligentiajok miat ugy el harapoztak hogy senki a Törvent szamba se veszi mely altol Kenszeritenek arra hogy eddig volt engedelmessegemet fere tévén a Birakat a Const. szerint valamikor kötelességeket el mellozik meg büntessem és az Törvények meg tartasarol s büntetesekrol szamadaltassam [Torockó; TLev. 9/37]. *1811:* Az ökröt valamikor a' Biro parontsollya, Mindenkor két felé hajtyák, kosárba nem hálattyák [F.rákos U; Falujk 70 Sebe János pap. not. kezével].

B. *1568/1585:* Azért az en Rezemetis ez felliwl meg Neuezet Jozagokban neked engettem hogi meg valtsad, de illyen ok Alat hogi valamikoron az en Rezemet meg Akaro(m) valtano(m) Ennekem meg tartozol Minden per parwar nelkwl az e Rezemet bochyatanod, Az en Rezemreol az Sommat le tewen [Gyerömonostor K; JHbK XXVIII/29]. *1572:* az polgar vram erre keotelessek legenek, hogi semmynemeo okkal es szemy fele zwkseges dolgawal az biro vram hywatalat hatra Ne hagyhassa, hanem valamykoron Egessegbe talaltatyk azonnal az Byro vra(m) hywataliara kes legien hozza Menny [Kv; TanJk V/3. 54b]. *1598:* valami koro(n) megh Akariak valtany [A.jára TA; Berz. 7. LXV. 7]. *1676:* volt nehézség s Kegyelmed csendesítette le. Igen, mondta, valamikoron arról gondolkozik, nemhogy csendesednék elméjében, inkább felháborodik [TML VII, 217 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1714:* az Marosszéki Mogyorosi Farkas János ura(m) lakó házánál ... valamikoron az specificalt földeket és rétet ki akarjak valtani, nyomására válthassák ki [Berz. 15. XXXVI. 4]. *1750:* az irt kezesek külön külön vállaljanak kezességet 40. 40 magyar Forintokig, hogy valamikoron ö kglme kivánnya, Törvényre Pitzi Hantzot és Pitzi Petrust sistállyák [Ne; DobLev. I/243. 1a].

valamilyen amilyen; aşa cum; wie. *1765:* azt mondatta[a], hogy az Hamis Lelkü Magyar Nem tészen néki Törvényt, teszen eö magának, valamilyen tetezik [Marosbogát MT; Mk V/V. 97 Paszaraj Mihály (40) zs vall. – [a]Kosztántin Foka].

valaminemű I. *htl névm* valamilyen; un fel, oarecare; irgendwie. *1560:* kezwnkbe bochyatak, Az minemw per patüar thamadotth volt, Ez el mült Napokban, az kiraly eo felsege tablaiann, valaminemw Magiar Regeni határba keöz feöldeön, az maros vizenn, vjonnan valo Malom chynalas felöll [Mv; JHbK XII/2]. *1561:* Az ky ualaminemw ezwst miet wag arany mwiet megy akarna bochwltetni egeb köz mester meg ne bochwlhesse hanem Chak az ket eskwt eeh mester [Kv; ÖCArt]. *1574:* Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk kapwt Bochatny, kywalkeppen az Mostany felelmes Ideoben, Ne keowetkeznek valaminemw chalardsag Azok mellet valamynemw Idegen Nepektwl [Kv; TanJk V/3. 103b]. *1585:* Gruz peter vallia Egiebet Nem tudok ennel, hanc(m) Daroczy Janos Siralmason ig panazolkodot eleottem Im vgmond az en fiam Daroczj Peter mindenemeth el veszty, ezenteól hazuggá kel lenne(m) miatta, Az vtan hamar megh hala Daroczy Janos, es ozta(n) Daroczy Peterre valaminemeo terehhel zalla Az Attia Joway (!) [Kv; TJk IV/1. 394]. *1590:* eddiglen iolis chelekettek, de mindazonaltal tiztarto hire nelköl es En hirem nelkeöl valami nemö okon az a' fogoly meg zabadult [UszT]. *1602:* ha ... zerekzay Many Opra az Vitezleö Machkasy Ferencz Vram Neue alol, Es feölderwl ualaminemw gondolatiaba(n) el tauoznek ... A Kuuari Kenez Kriztia(n) neuw, Es Kerzte Mihaly ... Akmari polgar ... kwleon kwleön, ötuen ötuen forinto(n) maradgianak [Bokaj H; BK]. *1624:* Valaminemw karban esnenek, az Nem evincalas miat, tehat azt az kart ... haranghlab Ferencz Vramnak maga tulajdon es saiat Joszagan, es udvarhazan exeqaltathassak [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1631:* akkor mingiarast mikor az Compositio megh leöt az en feleseghemnek Borsuai Erzebetnek, valaminemw portioi voltanak atiarol anniarol marattak[a] [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 3 Sükösd György végr. – [a]Köv. a részjóságok fels.].

II. *von mn-i névm* amilyen; aşa cum; so, wie. *1586:* Az Exitusnak mondgía Az elseö Capitulumra theryen[a], es valaminemeo keolchegh circa Primum Capitulum leott eztendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rea [Kv; PolgK 21. – [a]Az isp.m.]. *1592:* Az varos kwwl penigh valaminemw feöldek az varoshoz tartoztak ... azokat a' varos minden hasznaywal birhassa [Kv; Diósyind 42]. *1600:* Horwath Janos varos lowas legenje ... vallya, Eo menth volt el ez nyarban vgiminth talam peonkeost tayban biro vram pechetewel ... chybak Georginchez ... ott tiltotta megh ... hogy Gabor deaknak valaminemeo rez marhaya eo nallok vagion azt ky ne vigyek es ky ne Adgyiak teorwenygh [Kv; TJk VI/1. 397]. *1602:* ezen küüllis valaminemü czüsteös Arannias zerzamim vadnak ... az kik geörginibe es eggiebüttis volnanak hagiom az en giermekemnek bogati katanak [Márkod MT; BálLt 93]. *1662:* fejedelemségéről valaminemű conditiók az ország szabad jó tetszése szerint eleibe írattanak volna, azokkal Barcsai Ákos készséggel megesküdt vala [SKr 460]. *1667:* Csáki asztalnokja és Károly praefectussa valaminemü köntösben azokat látta oda fel, olyan köntösben voltak, az kik megfosztották [TML IV, 212 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kereszturi János Ur(am) és Felesége Teleki Anna Aszszony authoralanak engemet hogy valaminémü obligatoriat kévánna Vas János Ur(am) ollyat irnek [WassLt Joannes Apáczai de Pulyon (50) vall.]. *1711:* generál Pálffynak egész plenipotentiát hozának írásban, hogy valaminemü conditiókkal a kurucsággal megbékéllik, mindazokot az bécsi udvar helybenhagyja s confirmálja [CsH 456].

III. *hsz-szerűen: von névm* amilyen; cît de ...; so, wie. *1773:* A törökbúza pedig valaminémü drága volt, olyan olcsóvá lett, mert csak a múlt nyáron is elment, s én is adtam, három mériáson vékáját, de most öt-hat polturán lehet vékáját megvenni [RettE 317].

valaminemüképpen valahogyan, valamilyen módon; cumva, într-un fel oarecare; irgendwie. *1581:* valaynemw Reze lót wolna galaczy Josanak Lompyrba ... walamy Nemw kepen galaczy Jtswan wagy Törwenyel wagy wala my kepen ky wehetneye es megh nyerhetneye galaczy Josa a wagy az ó gyermeke [Erked K; WLt].

valamint I. *htl hsz* valahogyan, valamilyen módon; cumva, intr-un fel oarecare; irgendwie. *1542:* Mosthanes kegelmes azonyom engemeth Kwsthantinapoyba (!) akar kewldeny, nekem nyneen myt thennem ha oly wthat erthek ... walamel kewetthwel walamynth el megek az Istennek akarathyabol [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1570:* Ersebet Keomyes Thamasne, Orsolya Aztalos Lõrinchne ezt vallya hogy Mynekwtanna Rengeo Annat ky vertek volna, Az Annya Kwthy Antalt hengernek Monta volt, hogy az ew leanyat ky verette, Mely zydalomert Kwthy Antal perbe fogta volt, es az keozbe valamynt Jartanak egy Massal es valamy keotes leot keoztĕk [Kv; TJk III/2. 102b]. *1596:* Attam en magam buzaiat zepet .3. keobleot megh eorleni vrunk zamara ... Ez harom keobeol liztnek egi rezit megh giakorlottuk vrunk konihaiara es vrakera. Az vrunk swteoie minden nap harom tetes vekat vit el, valamint megh niomhatta Megh az vtan valo napis kelletet Adnom, mert Biro vramat talaltak megh feleolle [Kv; Szám. 6/XXIX. 123–4 Bachi Tamas sp kezével]. *1602:* De ha valamint törtennek hogy az szekely szabadsagh ualamint fel bomlana, es ha kj foldes vrunk lenne az szena Retet el venne ... Ferencz kouacztol, ilj ok alatt attuk nekj (: es ő magajs ugian azon modon uette :) hogy my rajtunk falujul semmit ne kereskedhessek, se azt az penzt az kit erte adot rajtunk meg ne uehesse hane(m) az ö karanal maragion [Vaja MT; Törzs.]. *1626:* sokatis iartam azo(n) ala s fel ualamint akartam szabad ut uolt. szekeruel s ekeuel [BLt 3 Antal János Kozmassy (40) vall.]. *1644:* ugi adak ertesemre hogi az az posta mas feli ment úolna, ha ualamint oda fordúl edes fiam kerd meg az leuelet tóle [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1653:* mikor udvara népe a barátoktól maradt jókkal lakoznának és részegeskednének, tehát valamint a gyertyával é vagy mint? de felgyúlt a szép klastrom és úgy égett vala el [ETA I, 71 NSz]. *1668:* Azt tudám, legalább egy lovat ad a fejedelem, kibe semmi sem telt, akár az Alvinczi félét, akár azt a pejt; mindazáltal mindezek valamint Kegyelmedek tetszenek [TML II, 372 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1762:* hogy ha valamint ezután vilagosságra jõne azon p(rac)tensioban forgo gyermeknek lett születese, s azutan történt vagy történhető el veszése, halála, vagy élete, in eo Casu, fen maradvan ezen Processus az A. Vr maga rendes folyásán kereshesse az Ita Asz(szon)yt [Torda; TJkT V. 98]. *1790:* Ha a mostani Sellér valamint változnék, és az aedificiumok(na)k aestimatioját meg nyerné, tehát azt a Zálogosito Vásárhellyi Pál Ur fizesse ki, és tetéztessék a száz Rhénes forint[a] felibe [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b. – [a]A kifizetett zálogösszeg]. *1817:* (A testimoniumot) hogy el nem küldöttem a volt az oka, hogy én azon dolgot a T. Authenticator Uraknak Szorol Szora, valamint volt fel adtam és az ínpurumba elõttem felís írták, talám a purumbol Sem hágyták ki ugy vélem [Szászzsombor SzD; BfR I Szentmiklósi István ref. pap lev.].

II. *hsz, von-szerűen* **1.** (hasonlításban) amint, ahogy; după cum; so, wie, ähnlich. *1582:* Bakonę biztattia vala hogy valamint Akkor eskwttel, lassad hog most hamissat Ne mongy hane(m) mongy Igazat [Kv; TJk IV/1. 93]. *1649/1687 u.:* A' visita(ti)ob(an) ... ă megyének[a] rendelők, hogy noha Nagy András és Gál Péter ez elõtt korcsomárlássalis ă megyének kedvét keresték, két két hordobornak ki adásával, mind az által mosta(n)tul fogva bor korcsomárlást le szállitottuk ő rollok is, és valamint à Phinta házi Sz. égyház jobbágyi fizetnek ă Sz. Miklosi templomhoz, ezekis minden esztendön ugy fizessenek [MMatr. 57. – [a]Káposztássztmiklósnak]. *1677:* Szék Városa, quoad taxam, az hová eddig valamint contribualt, ez után-is contribuallyon adót [AC 143]. *1677/1681:* Hunyadon lako Kerekes Novak valaszsza. Ugy tudom értekében most sem szallot alab, mint annak elõtte volt, azért valamint az elõt megh adhatta az nyolcz forintot, ennekutannais esztendönként adgya megh, az ket forintyat nehanykori munkajaért megh engedtem [VhU 441 Thökölyi Imre vál.]. *1729:* Az Malomhoz kívántato Ágat ... hordasson leg alább Cur. nro 100 Valamint véllek alkhatik szekerejert annyit fizessen érette [Dés; Jk 389a]. *1772:* A kérdésben forgo Mart ... a' Királjfalvi Malomnak fel állása után sem suvadott többet, mint az elõtt, következõképpen, valamint az elõtt a' Viznek (!) omlását a' Viz él mosta, ugj hogj abbol a' Kükõllönek addig semmi fel telése nem származott az utánis hasonloképpen el moshatta [Dombó KK; JHb LXVII/312]. *1798/1799:* valamint a' látás objectumáról hitelesen bizonyitt maga a' Látás, a' fülnek objectumáról szintén olly hitelesen bizinyitt a' füllel való hallás [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 421]. *1805:* 1738 Januarius 8ikán Almási Donáth An<dras> és Istvan, ezen Nemes Udvarely Szék Generalis Gyülésén Armalisokot producalvan, valamint ez elõtt a köz terü viseléstõl exemptusok voltak, akkoris azon Exemptioban meg hagyattak ugy a Mlgos Kir Táblais mind olyan nemeseket azon szabadságal élni meg határoszta [Szu; Borb. II]. *1832:* Jelentem alázatoson hogy a' gabona árra mostis valamint Juliusban és Augustusban járt ugy jar az az: egy véka Tiszta Buza leg fenneb 1 Rf: 30 xr [Bögöz U; BfR I Nagy Márton udvarbíró lev.]. *1836:* Hogy a mi ... ajanlatunk nekünk is csonkulást ne okozzon Szülcink ... kötelezik is magukat hogy valamint eddig a' jószágröl ... valamelyiket kissebbittõ rendelést nem tettek ugy ezután is soha arol semmi különös határozást nem tesznek [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: ~ ... *úgy. 1658:* az mi az petrelini dolgot illeti, valamint Kegyelmed jobbnak itéli lenni, úgy cselekedjék, megnyugodván az Kegyelmed igaz atyafiságos jóakaratjában [TML I, 292 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1794:* A nagjobbik Fiu Arkosi Joseff asztis kivánnya, hogy valamint a' Léány Katalin emaritáltatott, ős ugj emaritáltassék [Szind TA; Borb. I]. *1806:* az Városnak a' fizetesre nézve kárt ne tsináljanak, mert valamint annak hasznábol nem részesedtem, vgy annak fizetésébenis nem akarok részes lenni [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1823–1830:* Valamint életem kényeztetett, úgy öltözetem csinos volt [FogE 78] * *úgy* ... ~ *1640:* de az dologh ualosagossan ugy uolt ualamint az leuelben megh uagion irua [Kv; RLt 1]. *1670:* had lenne bárcsak egy tisztességes lovacskám; úgy adom meg az árát, valamint Kegyelmed kivánja [TML V, 11 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1820:* a' Rákosi Pap Tiszt Ferentzi Uram is Feleségestõl edgyütt ugy tapasztalom nem leg jobb akaroi a' Baronénak; mert ha jo akaroi lennének mostis ugy jámák az Udvarát, valamint annak elõtte régen [Rákos TA; JHb 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.].

Sz. *1772:* Ő pedig <ha> csak intett vagy egy gyermektõl izent volna is neki Bánffi Dénes, valamint a juh a sóra, olan jó szívvel ment volna, mivel felette igen szereti (de amaz nem õtet) [RettE 272].

2. mint; ca; wie. *1679:* õtet is, valamint az többit saczon elbocsátják vala [TML VIII, 383 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenbõl]. *1801:* én is szinte ollyan Czimbora vagyok Fekete Jánosnak, valamint Grosz Laczko [Nagykároly; KLev. 9].

Szk: ~ ... *úgy. 1657:* valamint a jót követésre, úgy az vétkes dolgot is eltávoztatásra való példájáért nem böcsteleníttésre való intentióval ha jelentem, érette meg ne itiltessem [KemÖn. 20]. *1758:* Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifúrt-faragott belőle [RettE 59] * *úgy* ... ~. *1678:* Azok részekrül nem kell úgy tetszik gondolkozni, valamint megírtam volt [TML VIII, 43 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1807:* azon Contractusban a Joszág, ugy tehát valojában a Léánytis ugy illeti valamint a Fiut [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Sz. *1815:* tudom, hogy valamint az kutyának az fű rágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öcséhez].

3. (a hasonlítás mozzanatának háttérbe szorulásával) ahogy, amint; cum; so, wie. *1595:* Ha valamint tehetne, szerit tehetnéd, két ökröt vennél és ne járnád a két nagyobb ökröt [SzO V, 160 Fejes Mihály alsócsernátoni (Hsz) ember feleségéhez a havaselvi hadakozásból]. *1666:* Kozma Juon ... ha ... Törueut ne(m) allana, hane(m) el menne előtte, Ualamint az Törueny Communicalta, azt az penat exequaltassa eő Naga megh Irt kezessekc(n) s Atiaffia(n) [Abrudbánya; BK]. *1677:* végeztetet, hogy a' Gubernator Juramentumát deponálván, az Ország-is ő kegyelméhez illendő köteleségének effectuálására, valamint a' mi Kegyelmes Urunk ő Nagysága kivánnya, meg-eskünni kész lészen [AC 37]. *1678:* ne adja Isten az közjóban legkissebb akadályt is tegyek, söt valamint lehet, segítem [TML VIII, 367 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1686:* Vaji Ur(ama)t Jussáb(an) mindenk(ént), valamint lehet oltalmaz(om) [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. *1704:* mindennap csak ölik üket és eszik valamint lehet [WIN I, 227]. *1710:* Mégsem marada Graven kárban, mert a szegény falukon felrántá a kurucoktól elhajtott marháinak az árát, valamint akará [CsH 405 1708-ra von. felj.]. *1715:* Az Várbeli Commenda(n)sok kivalt Fiuer (!) Commendans miatt ... sok szenyvedésben volt az ő Her(czegse)ge Provisoratussa, és azis a dolgokat valamint akarta, sokszor tövel heggyel forgatta fel, s akadállyoztatta, valamint akarta [Fog.; UtI].

III. *ksz* **1.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ ... *úgy ... (is)* mind ... mind ... (is); atît ..., cît şi ...; so wie ..., als auch ... *1803:* szoross és el mulhatatlan köteleségeknek esmérjék valamint vasárnap ugy hetedszakais mind a' reggeli 's mind az estvéli Istentisztelteknek rendes oráin harangoztatni [Széplak KK; UnVJk 213]. *1814:* Czéh Mester eő kegyelmenknek valamint a perceptumait, ugy az erogátiojit is calculaltuk [Kv; ACSzám. 30]. *1847:* Valamint az Erdőségek, ugy a határnak több részei, a fogadando pásztorok(na)k keze alá tartoznak [Torockó; TLev. 10/9] * *úgy* ... ~ mind ... mind; atît ... cît ...; so wie ..., als auch. *1887:* Úgy az erkölcsi, valamint az anyagi siker legelső sorban a Tekintetes Szerkesztő Úr lelkes és buzgó működésének az eredménye [PLev. 134 Deák Albert, az EMKE elnöke Petelei Istvánhoz].

2. továbbá, és; apoi, şi; und. *1572:* az my atyuktul maradot marha volna, valamint Ember neuezhetne mindencokbeol meg alkottak mw Eleottwnk [A.gerend TA; BK]. *1604:* az a' haz es corcoksigh donatio alat uolt foglaltatuan hogiay Lukaczinak ualamint keole az alperesek kezihez [UszT 18/19]. *1657–1658:* Ezek így lévén, lehetetlen vala egyebet cselekednem, hanem az tractát acceptálnom; valamint valahogy magam személyében hogy az sáncból ki ne menjek [KemIr 321]. *1684:* ha az ilyen dologban valamelyik mesterember tudva azt cselekedné, valamint az ilyen munkáért fizetnének, azzal büntetődik [Dés; DFaz 13]. *1765:* Egy aránt concuráltanak az Executiokra tett költségekbe azokis akik elöre magok contributiojokot meg fizették, valamint azok, akik restantiariusok voltak [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 283]. *1775:* Erkölcstelen rossz asszony, valamint a testvére Bors Tamásné [RettE 349]. *1794:* Mikle Pávelnek raboskodása alatt, az eő Felesege, tudom hogy Törökbuza kalákát tartott, és hogy azon Kalákássainak maga Pálinkáját adta ... valamint Mikle György is ilyen Törökbuzabéli kapálo kalákát tsinálván eő is maga Pálinkájat adta azoknak [Válycbrád H; Ks 81. 57/57 Opra Ignát (55) vall.]. *1807:* (a) kö ... ezen kérdésbe forgo le járo földnekis oldal határ köve, valamint a többinek bütü határ köve [Tarcsafva U; Pf]. *1817:* a pinczének, valamint a gátorjának is Téglából valo Bojthajtása vagyon [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4]. *1824:* maga az egészsz kapu, valamint az ott lévő ajto deszkázattyával és rámájával roszsz [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1830:* A' Szenarol végtére Semmi emlékezet sincsen ... valamint a cséplő Lista sincsen beadva [Kv; Somb. II]. *1844:* elő Soroltatván mind azon lépései a tisztelt Kormányszéknek, valamint e Ns Szék Rendeinek is melyek e Tisztujittási kérdésben mind két részről tétettek [UszT XI. 85/1. 10]. *1873/1895 k.:* (A) deszka kert készült 1873a valamint a' kantori telek felöl valo czinterem ajtó is [Szucság K; RKAk 105].

valamintha akărcsak; ca şi cînd ...; sogar. *1657:* amaz pedig ellenben azt állatta, hogy ő nemcsak követ abban az állapotban, hanem örömatya képében, loco patris et fratris vagyon az fejedelemasszony mellett, melyért ötet illeti, valamintha atyja, vagy az helyén bátyja, az ki tartotta, ha jelen volna személye szerént, bátor az bavarus is személye szerént, de az alkalmatosság azt kévánná, hogy böcsület néki adatnék, mint atyának [KemÖn. 62].

valaminthogy ahogy; (aşa) cum; so wie. *1679/1781:* Valamint hogi mindenik földnek terméseröl külön külon ravassa(na)k es irássanak kell lenni Udvarbiro Vramnak; Ugi hasonlo keppen, valamelj földben, hol s mennyit vetnek azokrol is légye(n) külon külön irása es ravása eő kglmenek [Vh; VhU 669]. *1762:* Valaminthogy azért ă Gubernium az eő Fel(sé)ge szolgálatjának Sükeresebben lehető elő mozdittása véget jo példa adással elöl járt ... ugj bizonjos reménséggel vagjon hogj Kegjelmedis ... maga személljesen ... dicséretes példát mutattni, és azzal másokatis hathatoson fel Serkenteni el nem mulattja [Nsz; Ks 18. XCIII. 7 gub.]. *1815:* Reménységen kívül a' pernek egy nem várt szerencsétlen ki menetele lenne, abba az esetbe, valaminthogy az, az én törekedésem ellen valo dolog volna, ugy nem is kivánhatná senki, hogy annak terhét én hordozzam [Marosbéld AF; DobLev. V/979. 2a].

valamiolta amióta; de cînd; seit. *1602:* Nemez gyarto Istwanne Cathus Azzony ... vallja hogy semmy gonoz eletket se eggyknek se masiknak Nem tudgyia valamiolta az eo hazoknal laknak hanem Jamborul, es egymashoz beczywlettel voltanak [Kv; TJk VI/1. 619].

valamirekellő valamirevaló, jobbfajta; mai bun; besser. *1748:* A Berek közben vagyon ismét egy darab észkas oldal, ebben is valamire kellő jo[a] nincsen [Koronka MT; EHA. - [a]Fa].

valamirevaló 1. számba vehető, megfelelő; corespunzătoare

tor; entsprechend. *1662:* az pattantyúsoknak, akik majd jobbacskák és valamirevalók volnának, ottveszések [SKr 603]. *1823–1830:* De az egy Szathmári Gyurin kívül mindenikről le kellett mondanom (még Dézsi József is megtartván), mert a tabulae actualis adsessor Szentpáli Elek úr fiát, Elket, a professzorok nekem tanítványul adták, sohasem is adtak többet valamire valót, mind én kapogattam, ahogy lehetett [FogE 104].

2. jobbfajta, használható; utilizabil; besser, brauchbar. *1745:* Virágok között edénybe épen valamire valót nem láttam; olá rózsát, Eszter parét, bisziókot s a félét, az melyet én kihányatok az kertemből [DanielO 235 Daniel Istvánné Bécsben írott naplójából]. *1784:* cö Nsga Tisztye facultált, tsak vágjak, mert valamire valo Nád vagyon azon a Ton [Haró H; JHb XXXI/51. 60]. *1886:* Nekem is megvannak a magam zsidóim, akik az ambíciómat (tudod, hogy sohasem is volt valamirevaló) felfeszítették [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. akinek (bizonyos) tekintélye van, akit (bizonyos mértékben) becsülnek; respectabil; respektabel, anschnlich. *1775:* úgy vélekedtek, hogy szokása szerint falubéli jobbágyaival illogat s nem mentek feléje (minthogy szerette jobbágyaival tölteni az időt, mivelhogy ő szegény olyan könynyüeszü ember volt, nem conversálódtak vele valamire való emberek, hanem ő keresett magának maga embereivel mulatságot) [RettE 348]. *1777:* Egyik-egyik táblán alig akad egy-két valamirevaló, értelmes ember, a többi majd mind haszontalan paniperda, ostoba, tudatlan ökör [RettE 381]. *1791:* Talám ha Nsgodnakis ugy tettzenék, jo lenne Kolosváron bar tsak négy tiszteséges kementzét tsináltatni ide a felső házakb(a), mert ezen a földön nintsen valamire valo fazokos, de Kolosváron sok rendes kementzét láttam sok hellyen [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1813:* Ezen ... személlyek közzül ige kevessen vagynak valamire való emberek, többire minyájan részegessek, rosz hirü nevü soros emberek szavok bé nem vehetök(ne)k tartatnak, egy szoval könyen meg rontható Fatensek voltak [F.bercksző Sz; BfR III. 12/9 Floutás Gligoric (30) col. vall.]. *1823–1830:* Belőlük pedig egyből sem lett valamirevaló ember [FogE 127].

4. előre átgondolt, szántszándékos; premeditat; absichtlich. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeo ... az Egez videknek nagy Bantassokra es niomorusagokra Kegielmes vram Ezt a mezeót Pal deak ez el mult eztendeoben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkel valamire valo gondolattiaban [Gyf; Törzs. Szentpáli Komis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1590:* Pwnkeosth napp tauatt valamire valo – gondolattjaban az Alperes Jnnen Vduarhelyröl haza mentwnkbe(n) tamada reank mind zitkaival mind fegjuerével [UszT]. *1593:* ez Alperesek chelekettek ezt valamyre valo gondoltokba(n) szant szandekkal, egy Jobbagio(m)nak ... egy cókret le vertek taglottak vgy Annira hogy touáb ne(m) mehetett [UszT 13/73]. *1595:* Tilalmath teöttem uolt ez alperes ellen ez el mult 1592 eztendeöben szent Andras nap tauat tilalmamnak ezel adom okat hogy ualamire ualo gondoltaban az I(netus) ... ennekem hites felesegemeth hiuatta ki hazambol allatta melleie annak utanna en magamat is hiuata oda engemet felesegem kepibe Cosa Jlona kepiben hiuanak chikba az sperest (!) szekire [UszT 10/95]. *1599:* En ott woltam Kys Thamasne hazanal, egykor walamire walo gondolattiaban Kiraly Ferencz Wargha Gergelliel be iwttek az hazba, be taszítottak az aitoth [UszT 15/196]. *1600:* Zent Marton pwspeok nap tauatt az Alperes Valamjre ualo gondolattiabul jeówe Kadiczfalua(n) ... az hazba meljben en lakom wala ... engem vgian igy mo(n)dhato(m) hogi az hazbúl ki raka [UszT 15/127]. *1606:* Mentwnk uala Belenfaluara (!) az falu giwle helyere, Zent Marton nap taiat, valamire ualo gondolattiokba, az Alperessel, ream tamadanak, ugy minth hatalmassok [UszT 20/143]. *1610:* (Az alperes) Valamire ualo gondoltaban azzal fenicgetett ott nem lettemben hatta(m) meghet hogy az nyelucmet ki mechj [UszT 32]. *1625:* nekunk erdeo paztorunk uolt, megh hattuk annak hogj az A emberet ne banczia, de az valamire ualo gondoltaba' megh szalaglotta [UszT 83].

válás 1. divort; Ehescheidung. *1653:* A(ctor) propositionem Inctae per correctionem felesegetől valo elszakadast es valast kiuan ezekert az terhes sullios czielekedetekert [SzJk 71]. *1657:* Ketelyben lako Magyar Simon ... ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesege ellen ... Az en felesegem oly bűdös, dohos, mely az orrhabol szarmazik ki, hogy en semmikeppen vele nem lakhatom, vele annak törvenye szerint nem közöskődhetem, Annakfelette fogsagomba(n) semmi gondomat nem viselte Azert valast kivanok | Füzesen lako Birtha Andras prokatora altal Sigmond Mihaly altal felsege Lőke Kata ellen ily dolgot proponal ... akkoris ennekem nem kellet volna, de ketelen oda kellet mennem. Annak felette koszos. Tovabba akkoris mikor Ikafalvi Uram a predikator öszve eskűtöt, meg mondottam, hogy nem szeretem. Azert tűle valo valast kivanok [SzJk 83, 84–5]. *1692:* Causa Visaien(sis) Pap Istvá(n) válást kiván feleségétűl Seres Katátul ez okon hogy tellyességgel gondviseletlen, az asszonyi állathoz illendő házi dolgokra tellyességgel alkalmatla(n), szokatlan nem is akarja meg szokni [SzJk 258]. *1830:* minek utánna sok rendbéli kedvetlen környűl állások miatt köztünk Válás kezdődött – minthogy eddig ... Vagyonaink közösök voltanak – ez után pedig külön kelletvén laknunk, Vagyonainkat is meg kelletvén különböztetni, hogy ki ki a magáét tettszése szerént használhassa [Ne; DobLev. V/1161. 1a].

Szk: *~ közön van vkivel. 1844:* Feleségével válás közön vagyon [Kissolymos U; Márkos lev.] * *~t keres. 1705:* Ca(us)a Vir(ág) Berkiénsis Eles Marto(n) Prokatora Martonos György altal feleségetől Filep Katatol válást keres illyen oko(n) hogy mikor feleségül el vötte ne(m) tudta hogy koszos volt és hogy kezd ragadozni [SzJk 349].

2. *kárrá ~* (a termés) kárba veszés(e)/menetel(e), megsemmisülés(e); prăpădire, nimicire, distrugere; zerstört, verlorengegangen. *1787:* gyakran meg esett, hogy ... a szegény Colonus Termésének ... káré vállását kételen volt nézni [UszT X/80].

◊ **Hn.** *1814:* Válás Kut (e) [Mányik SzD; EHA].

válásper válóper; proces de divorț; Scheidungsprozess. *1832:* A' Tekei Magistrátus Kováts Jánost Feleségével folyt válás pere következésében ki világosodott Nős paráznaságért Főbeli Keresetben megitélte [Borb. II].

válasz 1. kérdésre/tudakozódásra/felszólításra adott szóbeli/írásbeli felelet; răspuns; Antwort. *1573:* Barbara Zayko Imrehne Azt vallia hogy mykor Eotet Mas azzonnial egetembe ely kwlte volna az peres leannak az Annya Thakachnehoz meg kerdeny ha azont Mongia az eo leania feleol myt az eleot zolt, mykor az valazt meg vitte volna Mond az lean Annya Noh Twdom en Mint vagion az dolog [Kv; TJk III/3. 136]. *1580:* Ell Mennenk galaczy Thamas

hazahoz vgyan galaczon Es cótótt zemely zerint talalonk, Jntetuk es hittuk Nagd vdúaraba es Eleybe az Nagod paranchyolattia tartassa zerint hatott (!) Napra ok adni, Melyre Jllyen walazt teón hogy El mennywnk Jo Echyem ha hjwj (!) [Galac BN; WLt]. *1618:* Mely választ hogy megmondék neki, csaknem kilelé az betegség [BTN^2 91]. *1662:* Az passa látván mind fundamentum nélkül való járását, s mind beszédében való tétovázását, maga beszédiből is vévén arra alkalmatosságot, a választ kiadta vala [SKr 674]. *1665/1745:* Ha pediglen történnék, hogy az B. Társaságnak idegen vendégi lennének, tehát azokat haza kisérvén, tartoznak az Atya Mesterhez válaszszal meg térni; ha nem tselekszik tartoznak egy egy héti bérrel [Kv; ACArt. 17]. *1677:* Hogy semmi követséget, valamellyek az Országot és közönséges dolgot illetik, Gubernator Urunk ő Nagysága, és Tanácsok hire nélkül ő Felsége ne hallyon, és választ semmi külső Fejedelmeknek ne adgyon se követséget ne institualjon, ő Nagyságok hire nélkül [AC 24]. *1690:* Nemzetes Sarosi Janos uram eö kglme Olyan valasszal bocsatvan Leszai Istvan Ur(ama)t hozank hogy ha mi bantodasink az eö kglme jobbagj miat volnanak azokat bizanyas punctumaiban redigalvan, ha miket eö kglme illendönek itelne meg orvaslana [Fog.; Szád. „Boér Thamas es Peterek Posztulatumi"]. *1705:* Kinek az lött a válasza, hogy oly helyre teszik vissza, ahol volt, miért kérdezik [WIN I, 404]. *1767:* A szegény Bánffi Dénesné rossz válasszal jö a leánya iránt, mert őfelsége fennmarasztotta hofdamának, Teleki Sámuel úr is inconsolate, holott az őfelsége annuentiájából mátkásodott volt meg a kisasszonnyal [RettE 213]. *1828:* méltoztassan ... Kedves Uram Bátyám ezen dolgat a' több Testvéreivelis közleni, 's minden esetekre (!) münket Valoszsza által tudosittani [Marossztgyörgy MT; Pf].

Szk: ~ *jön. 1646:* halalos wdeo es hados keovetkezet s valasza nem jeoue(n), nem tutta magát mihez tartani; de ugyan haza igyekezet [Kv; TJk VIII/4. 54] * *~t ad. 1670:* én mostan nem magyarázhatom az Dávid deák késésit, az mint urunknak is megirtam, elhiszem közli ő nagysága Kegyelmeddel, mert akár az, hogy a dologhoz kedve nem volna, akár az, hogy ha Zrínyit aceptálta volna, bizony én úgy hiszem, eddig választ adott volna Dávid deáknak [TML V, 115 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1677:* Az nemesség s végbelick micsoda követséggel küldöttenek hozzám, én micsoda választ adtam reá, hoffmester Baló László uramnak oda küldöttem [TML VII, 421 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Várakozzál, míg ezt a várost megveszem, s azokot a hitvány gyaurokot megveretem, mindjárt választ adok az uradnak [CsH 172]. *1780:* Gyirő Uram is Jo valoszt adott [Kp 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához] * *~t adhat. 1670:* Sokáig kelle tartóztatnom az Kegyelmed emberét, Bánfi uram késöre adhata választ, azalatt Ispán Ferencz uram is megérkezék [TML V, 24 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1674:* Az katonákat se bocsássa el Kegyelmed, lássuk Naláczi uram mivel jü, azután adhatunk választ [TML VI, 634 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~t hoz. 1653:* Megértvén a fejedelem a Bethlen Gábor elmenését, elküldé a portára Géczi András: „hogy ott az állapotot – miben légyen – megszemlélje és jó választ hozzon a portáról". De nem hozza semmi választ, hanem oda marada [ETA I, 110 NSz] * *~t kap. 1740:* Az doktortol késöcskén kaptam választ [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1823–1830:* Azonban Birótól választ kaptam, melyben írja, hogy a kolozsvári professzorok ajánlása nélkül az asztalt el nem kaphatom [FogE 201]. *1861:* azt a választ kaptam, hogy igazittsa vellem [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.] * *~t kér. 1668:* Az estve jütt vala hozzám az Rottel embere; választ kér vala [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~t kíván. 1676:* Kegyelmetek én tülem sem választ nem kiván, sem semmirül nem kérd [TML VII, 139 Teleki Mihály Pernyeszi Zsigmondhoz és Inczédi Mátyáshoz] * *~t küld. 1886:* És kérlek, forduló postával küldj választ e kérésre, hogy bejelenthessem a rendezőbizottságnak akaratodat [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~t meghoz. 1584:* Maniky Adam vallia, Barat Jstwannę Azzoniom kwlde engemet Reodre hogy az Nezeoteol meg tuggia(m) ha emberteol volna Hersel Martonnenak Niaualiaya vagy Isten Akarattia volna ... mikor penig meg hozta(m) volna A valazt Ige(n) meg busula Barat Istwanne, es chak ottan halala teortenek [Kv; TJk IV/1. 216] * *~t tesz* válaszol. *1567:* Az adossagotth ... myndt megy wezzwk há yo wallaztoth nem töztek [Disznajó MT; BesztLt 54]. *1654:* Csonka Demeter nevo lobaga Illen Valaz (!) tűn Azzonjom ü kigelme Ithon nincen en Gondviselloje nem vagjok Azonjomnak hanem Czak majorja [Szükerék SzD; RLt O. 5 St. Szavaj de Dees ns vall.]. *1693:* találám ... Nmzs Fogarasi György Deak Uramot az maga Nemes Udvar házánál és ott eö Kglme előtt el olvasván az Instructiot tön eö kglme illyen váloszt reája [Fejér m.; DobLev. I/47]. *1711:* én ollyan valaszt tök, hogy beteg lévén, nem mehetek [Szentmihály Cs; Born. XXXIX. 58 Kosa Péter (58) pp vall.] * *alkalmatlan ~. 1572:* az Safar vraim ... mikor penznelkwl zwkcosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztessegh kywl valo Bozzwsagos valazt, hane(m) megh Beochwlyek Byro vramat, es Jo Bezedel erteny agyak biro vramnak az penzbely zwkseget [Kv; TanJk V/3. 55a] * *bosszúságos ~ → alkalmatlan ~* * *derék ~. 1618:* Mi légyen penig, Kegyelmes uram, az ökegyelme követségére az Nagyságod derék válasza, azt én nem tagadhatom, hogy én plenarie nem értettem [BTN^2 107] * *egyenes ~. 1823–1830:* Ekkor az egyenes választ kikaptam, hogy hozzám jön a leány, de azért a legkisebb változást is magamban nem érzettem [FogE 300] * *felettébb/igen vékony ~. 1618:* Azmikor Mehmet pasát salutáltam volna, sok szép szavai s tréfálódási után kezdék arról vele beszélleni, hogy immár jól tudom, hogy az én uram követét nagyságtok elég vékony válasszal bocsátá el [BTN^2 143]. *1667:* Gróf uramnak ő nagyságának igen vékony válasza lön Keczer uram ű kegyelme által, az mint hogy úgy hiszem, Kegyelmed büven informáltatott Keczer uramtúl, aval talám Kegyelmed fülcit most nem terhelem [TML IV, 129 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *írással tesz ~. 1677:* Kegyelmed tégyen írással választ a punctumokra [TML VII, 523 a fej. Teleki Mihályhoz] * *könnyű ~. 1670:* ighen könyü valaszt tőt azt irvan hogy az mi megh lött csak megh lött [KJ] * *levélbeli ~. 1776:* Midön a' végett, ki nevezett Mlgs Groff Kornis Ferentzné Aszszony ő Nga Mlgs Praepost Urat instálta volna levele által, hogy az Exponens Mlgs Kis Aszszont ä B. Henter Antal urfival lett mátkoságnak kötele alol fel oldózná, és inkább ... Groff Lázárral való öszve Kelésre bocsátaná, minemű szó, vagy levélbeli Választ adott? [Nsz; GyL vk] * *portai/portáról való ~. 1669:* arra, hogy az portárúl való választ sollicitálja ő nagysága, könnyü az válasz, hogy oda vagyon emberünk [TML IV, 596 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Az mi penig az mostani fogadott had dolgát nézi, mi az urak által az francziának ezt proponáltattuk: hogy azoknak mi nevünk alatt egy hópénzt adjanak, melyek hogy ha eselekesznek, azokat Kegyelmed egy corpusban tartsa meg az portai vá-

lasz jövetelére [TML VII, 412 a fej. Teleki Mihályhoz] * *rossz ~. 1662:* Ezekalatt Ali passátul Kálnoky Mihály rossz válasszal jövén meg, azon követségre nézve ad diem 2. Junii Medgyesre ismét gyülést hirdetvén … az fejedelem … a dolgokat ugyanesak szóval maga proponálta, terjesztette vala az ország eleibe [SKr 649]. *1677:* talám azt Kegyelmed jobban tudja én nálamnál, ha az töröktül rosz válasz leszen, elmennek-e magok és engemet elküldjen-e ő kegyelmekkel [TML VI, 457 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *szóbeli ~ → levélbeli ~* * *teljes ~ 1619:* Azért nagyságod ebből megítélheti, ha nagyságod ettől ez mostani jövő követtől várhatá minden teljes választ [BTN[2] 269] * *vmihez illendő ~. 1659:* Ő kegyelmétül meglehet, és noha ő kegyelme kapitány, de nekem nem kapitányom, ha az dolgot úgy érteném, mint ő kegyelme, írásához illendő választ vött volna, de ám legyen [TML I, 401 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Radicsesal harmadfél óráig beszéltem és midőn dolgokat és processusokat mind írásokbúl és beszédébül megértettem volna, látván, bizony nem elég fundamentumos dolgok s errül kezdtem vele beszélleni s az difficultásokat számlálni, megharagudt s dérrel-durral kezdett beszélni, és minthogy én sem vagyok bolond s rossz kedvem is van, vött illendő választ [TML V, 602 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. beadványra/hivatalos kérelemre kapott felelet; räspuns oficial (la o cerere); oficielle Antwort. *1572:* a hul könyörögtök, hogy az fő személyeket és utánnok az lófejeket nemességeknek szabadságok ellen udvarbíró meg ne fogtatná, arrul illyen választ adtunk, hogy a féle renden való fő személyeket és nemeseket ennek utánna az udvarbíró meg ne fogjon, hanem ha saját mi parancsolatunkat látangya [Barabás,SzO 292 fej.]. *1589:* Az utam oztan vgj kulde az Varas Zabo Thamost Tordara az gywlesben az valaszert [Szu; UszT]. *1599:* az varossy nepet hon tartoztassak … hogy amikorra eo kegme biro ura(m) megh Jeowend, amynemeo valazzal eo kgme lar ahoz kepest mingyarast indulhassanak [Kv; TanJk I/1. 343–4]. *1621:* melj keöniczörgesre valaszünk lewe(n) comunicalliak eö kglmekkel varosul [Kv; TanJk II/1. 328]. *1668:* Jövendő Partialisunkra jöjjön elő relatoriajval s valaszsza leszen [SzJk 103]. *1677/1681:* Ezen Supplicatiora valo valasz, nem azt az örökőt concernallya melyben most Jonasko lakik, hanem az kit el hagyott [VhU 472]. *1684:* Causa Detseiensis[a]. Rettegi Nagy András el válást kiva(n) Kadar Anoktol Illyes Janosnetol. Deliberatum. Az Espanokkal avagy tisztekkel erje(n) véget elöször, azúta(n) valasza lészen [SzJk 208. – [a]M.décse (SzD)]. *1710:* Az Szász Városiakon valo praetensiorol Sem idegen válaszsza van k(egyelmedne)k [Nsz; JHb br. Jósika Imre Jósika Máriához]. *1779:* Méltoztassék … válaszszát velem közleni a' jövő keddig ezek iránt, és én vélle communicalván ötet ki-küldöm [Kv; SLt XXXIX Lázár István írása]. *1794:* a' Mlgos Fő Consistoriumunk … Válaszsza a' Domest. Consistoriummal nem közöltetett [Kv; SRE 296]. *1804:* alázatos Kéréseinkre tecendő Kegyes Válaszszát bizodalmoson el várva, maradtunk Nagyságodnak és a' Mlgs Familiának alázatos szolgái[a] … azon Hét Panaszlo Bányák Képében [Torockó; TLev. 7/11. – [a]Köv. négy név]. *1817:* Szomorán olvasom Nagysagod Leveléből azt is, hogy a G. Commandotol a F. K. Guberniumhoz a mi pénzünk iránt valo válosz még le nem jött, holott már fel küldésinek el mult Hét Hete az olta tsak meg érkezhetet volna [Szászzsombor SzD; BfR I Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1830:* Az ide valo Szabo Társaságnak céhale privilegium hellybe hagyására beadott instantiara Válasz [HSzj *szabó-társaság* al.]. *1852:* A' Magas cs: kir: katonai és Polgari Fő Kormány … szám alatt kelt határozatával a cs: kir: kerületi Biztosság … szám alatt költ válaszát megerösitette és a Recursussának semmi helyet nem adott [Dicsösztmárton; DobLev. V/1337].

Szk: ~ *adatik. 1799:* Ide valo Civis Bán György eö kigyelme memorialissára melynél fogva azt kérte hogy az néhai Feleségétöl maradott gyermekeinek rátájokba jütott 900 forint summa Sánta Urtol fel vétettetvén más Securusabb helyre elocaltassék és az hátra lévő interesnek meg fizetésére szorittassék … ezen válosz adatott [Mv; MvLev.] * *~ jön. 1614/1616:* konyergettenek azon az Nemes Orzagnak, hogy az feiedelemmel instalnanak az So felöl, mely súpplicatioiokra illyen valasz lött, hogy sem(m)iúel nem tartoznak nekik, mert nincz igassagok hozza [Kv; RDL I. 100]. *1674:* az Szekely Lörincz jovai mind addégh intacte megh tartassa(na)k, miglen azon dologrol onnan fellyül valaszsza jü [Kv; TJk VIII/11. 313]. *1823–1830:* Keservesen panaszolta[a], hogy ő 29 esztendeig lévén királyi tábla praesese és az 1794. diétán elbúcsúzván, az ország ajánlotta a királynak, hogy adjon nekie hosszas szolgálatjáért pensiót, de az udvartól az a válasz jött, hogy aki a királyi táblán szolgál, annak nem kell pensió, mert a csak olyan, mint a machina [FogE 146. – [a]Id. Bethlen Pál] * *~t eszközöl. 1817:* Instálom az Tetes Urat, méltoztassék az Instántiámra választ eszközölni [Megyesfva MT; DLev. XXXVII] * *~t hoz. 1589:* Ez alatt az biro Zeoch Matthe mene az feiedelemhez supplicalnj de mi koron meg iött volna, semmj valazt ne(m) hoza az feiedelemteol, azt monda hogj az gywlesre halaztotta az feiedele(m) [UszT]. *1700:* T. Csepreghi Mihály Ur(am) ő kglme … Gubernator Urunktol … jo választ hozott, T. Soos Ferentz Ur(am) harmadik Praedikatorságra közinkb(e) valo jöveteliről [Kv; SRE 67]. *1847:* Továbbá Varga Katalin azt mondotta, hogy a felgyült pénzzel megyen egyenesen Bécsbe, s mondása szerént járt is ott, de semmi váloszt nem hozott, hanem szóval biztatta az embereket, hogy a válosz is meg fog érkezni [VKp 240] * *~t kap. 1852:* egy Borra Josef nevezettü Gondviselöm lévén NLaki Jószágomban két lovát kertemböl ellopták, 's ő külömben s Malitiosus ember a M. Ujvári tisztelt Alkerületi biztonsághoz folyamodott, 's a' hivatal a' gondviselöm lovait … véllem meg fizettette; e' törvénytelen és a' gyakorlatban hallatlan tény végre hajtása ellen adtam be egy kérelmet irásban … választ réá soha e mái napig sem kaptam [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] * *~t megad. 1840:* Instalom … a' Méltoságos Fő Consistoriumat … a' magok válasszakat meg adni [Sámsond MT/Mv; Ref. egyh.lt.] * *~t nyer. 1834:* El következvén az 1834k katonai esztendő, szokásunk szerént, Birot, és két Polgárokat választattunk … de mind hárman meg keresvén Mlgs Földes Uraikat, oly válaszokat nyertek, melyek szerént nem engedtetnek az irt hivatalokra lécndö tétettésekre [Torockó; TLev. 3/2]. *1852:* míg választ nyertem egy hétig mulattam [DLt 1066] * *~t tehet. 1588:* Vrünknak eo kgmekis varosul Suppli(cat)iot attanak be vgya(n) ezen pont feleól … Azert Addegh eo kgmek varosul semmiheóz Nem ferhetnek valazt sem tehetnek, amegh vrunk ezen pünktot es kerdest, tanachywal, vagy tablayawal Nem resoluallia [Kv; TanJk I/1. 92] * *~t tesz. 1570:* Eo K. varoswl megh Ertettek Byro vramnak my valazt Theot az varmegie [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1631:* az Gerebenesi falus biro falu kepeben illjen valaszt tön [BálLt 82]. *1642:* Bonio Marton neucó birajok … ilyen valazt teón, hizem ott ben uala kegyelmed Vramnal [K; SLt T. 25]. *1700:* azon háznak örökségét ő kglme immár

magajévá tötte, tizen öt forintot felis vőtt az más fel szomszéd reá Instructio szerint valo Ammonitiomra tőn illjen valasz(t) [DLt 483] * *~t üzen. 1704:* Követeket rendelvén Kornis Zsigmond, Lázár György és Kovács Tamás uramékat, ezek vivék fel a memorialét. Ezektől azt izené a generál, hogy majd megolvastatja és választ izen a generál a statusoknak [WIN I, 138] * *~t vár. 1566:* Ezen rend szerint az wizkereztbely feyerwarat walo keonicorgeseonk kikbeol felseged kegyelmes walazzat uariuk az felseged kegyelmes igyreti zerinth [SzO II, 191]. *1614:* Jo es kegiel(lme)s ualaszt Varok orszagul kegtektwl [Ks I Kornis Zsigmond lev.] * *~t vehet. 1759:* Gr. Teleki Sándor ... Consiliarius volt, csudálatos természetű ember, kit históriába méltó lenne feltenni, mert aki hozzája levelet vitt, félesztendeig is eltartotta, míg választ vehetett tőle [RettE 85]. *1772:* A minapiban is requiraltom vala az Urakat az Adámosi Malmas Causaban, de az Uraktol vállaszt sem vehettem [Sövényfva KK; JHb LXVII/2. 385] * *engedvényes ~. 1845:* a Czéh ... az idei julius 19-ikén a kérelmeseknek kiadott, 's fennebb is emlitett engedvényes válassza mellett most is megmarad [Kv; ACSzám. 161] * *felsőbbségtől nyert ~. 1844:* (Balog Istvánnak) a Chéz (!) csak is a felsőbségtől nyert válasz napjátol ösmeri remek esztendeje töltését [Kv; ACProt. 15] * *határozó ~. 1847:* Harmadikszor pedig azt mondotta, hogy megyen Kolozsvárra a felséges királyi kormányszékhez az irt helységek peres bajok tárgyába, de sohunnan semmi határzó választ nem hozott, hanem az embereknek azt mondotta, hogy a levelek általküldöttek a felséges királyi kormányhoz [VKp 224] * *irgalmas ~. 1805:* Irgalmas valaszszát Ngdnak tellyes bizodalommal el várván vagjunk alázatos szolgai A' mivelés és futatásbeli restantiakkal meg terhelt része a' Verős Kovacsoknak [Torockó; TLev. 9/42] * *kedvetlen ~. 1776:* A levél ugyan Kedvetlen Választ foglal magában, de azon ő Ngok meg ne ütközzenek, mert ez mind az Csizi Hadnagy mestersége [Kóród KK; GyL. Georg Vizi (30) kat. kántor vall.]. *1824:* Csernátoni Sámuel ... fel-adása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszal útasitatott el [Gyéressztkirály AF; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Torotzkai Pál kezével] * *két pénz érő ~. 1653:* ket penz erő jo valaszt ö kegyelme nem szerezhetet [Sófva BN; Ks 41. E. 31].

3. vallató kérdésre adott felelet; răspuns (la interogatoriu); Antwort (beim Ausfragen). *1585:* Mathias papnę Chatus azzon' vallasza ... Mykor Enyeden volnęk Satoromban, Jöwe oda az gyermek az Laczko [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1646:* azert irta(m) illyen Articulatim[a] hogy kulon kulon mindenne fel irhattia kd az margora az valazt [Bádok K; JHb III/72. – [a]Pontokba foglalva]. *1658:* Nádasdi uram azont, kirül Vingárton tettünk választ, szorgaztatja [RákCsLev. 540 Rákóczi György anyjához]. *1673/1681:* Szent Kiralyon[a] lako Novak Mihaly valasza [VhU 468 Thökölyi Imre vál. – [a]H]. *1711:* az mely vallokot eő kegyelme elönkbe ált, azokot erős hüttel meg eskütven es hütök utan valo valaszokot ... meg imok [Karatna Hsz; HSzjP]. *1734:* A két ref. pap egyikének válasza: A Butzegi meg kaszáltatását en ugj értem, mikor, és mikeppen kezdődött nem tudom, vgj hallom egjebaránt hogj az oda valo Quarta azert engedődött el a Possessorok(na)k hogj aszt meg kaszállyák s ez a dolog T: Püpök (!) előttis meg fordult volt [Dés; Jk 556a].

Szk: *~t tesz. 1551:* az tewbbyrewl ammyrewl en thewlem lehetet walazt tettem wramnak [Nsz; LevT I, 89–90]. *1568:* Masod byzonsag Zabo balint Jllyen walast thwn hog twgya hogj benko gywrko ados wala dimiennek [Abrudbánya; Törzs. AD]. *1570:* hiua engemet Mikolla ferency vram ez el mult szent mate nap eot válo ketben (!) hagmasra[a] menny biszonsagoknak be vettelere holot elo hiuan az ot valo szegen nepet es eros hittel öket meg esketüen Illien valast tunek [JHb XXIV/17. – [a]Tordahagymás (TA)]. *1581:* Zekel Jllies ... Jllien valazt teon [Fűzkút K; WH]. *1606:* en ezekre reuuideden chiak Jlljen walazt tezeök [UszT 20/162]. *1632:* az hagyot biro Polgarokkal eggiwtt illyen valazt teo(n) [DLt 373]. *1668:* mind az megh nevezet harom szemellyeket certificalam azert az megh irt hatalmassagokert, Colosvar(me)gie(ne)k ez eztendeöb(en) keözellyeb esendö teörvenyes partialis szekire ... Melyre teönek mind harman illyen valaszt ... mi semmi hatalmasságot nem ezelekedtünk [K; Ks 65. 43. 10]. *1696:* Czenyteri (!) Demeter tünj minekünk iljenj valaszt [Cege SzD; WassLt] * *becsületes ~. 1642:* en eő kglmek boczoletes ualaszt tök [KJ] * *felelő ~. 1818:* a' ... felelö válasz azt tartya, hogy Sogor Ur(am) a' perlekedésröl nem kiván le mondani [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013] * *haszontalan ~. 1710 k.:* Tanúbizonyság amaz haszontalan válaszokkal elmulatott rakás memoriale [Blm 993].

4. válaszlevél; scrisoare de răspuns; Antwortbrief. *1629:* Maczkasi Uram leuelejuel ha meg erkeznek az valaszal kedhez mindgyart küldeök, mert az praefigalt napot igy immar meg kell valtoztatni talam [KCsl IV/116 Kemény János lev.]. *1653:* Evel a levéllel és válaszszal akkor megjöve Borsos Tamás [ETA I, 96 NSz]. *1663:* Én az fejedelemasszonynak ő nagyságának nem írtam semmi olyat, csak nekem írt ő nagysága levelére tettem választ, kértem, mutassa minden kegyelmességét. Írtam jóakaró uraimnak, kiket az Szent Páliné asszonyom levelében csináltam be. Meglátom mi válaszom leszen, alkalmaztatom az után magamat [TML II, 455 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1672:* Szilvási uram megérkezék, Uram, az estve, de ő kegyelme senkitül sem hozott levelet, hanem az válasz az volt, az kit az csauz hozott az vezértül [TML VI, 201 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1683:* Kegyelmed valaszat el varvan, Isten oltalmaban ajánlom Uram kegyelmedet [Diód AF; Incz. V. 20]. *1705:* A minapiban a Forgách uramtól hozott válasznak summája az, hogy <az> úr levelét becsülettel vötte, tudósítását köszöni [WIN I, 467]. *1724:* Leveledet kerlek irasd meg, s küld fel, mert miheljen M. G(ene)ralis Ur(am)tol erkezik az valasz, mindgyárt postat kell bé küldenném [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1800:* It a válosz, azon erdemetlen levélre mely nem erdemes hogy az én kezeimet fel emelyem annak a válaszára hitetlen és kegyetlen ember [Borsa K; BfR I. Petykó Rozsa lev.]. *1810:* A' Kedves Bátyám Uram minopában hozzám utositott Levelére küldött Válaszomban terminust tettem ugyan Udvar Biro Csch János Urnak a petelei Erdőlés tentálása iránt [M.péterlaka MT; Borb. G. XII. 11 Boér István lev.]. *1817:* Münapában Levelemre tett válaszát Mlgös Kedves Ötsém Uramnak ... vettem [Várfva TA; JF 48]. *1823–1830:* Így megvigasztalta az én levelem Öexcelláját, mely ezen válaszát idemellékeltem, mert egy öreg úrnak igen szép levele, s amig tarthat lesz, tartassék meg [FogE 213]. *1852:* Mely alázatos kérésem meg nyerése után válaszszát el várva mentől sietöbben Tisztelettel maradtam ... alázatos szolgája Dobolyi Bálint mk ... Nagy Laki Birtokos [Nagylak AF; DobLev. V/1378].

Szk: *~ jöhet. 1670:* Ha Kegyelmed akarja, erre az levélre nyolcz nap alatt mával együtt válasz jöhet [TML V, 50 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Husztról] * *~ jön. 1659:* Ezek felöl irtam egynéhányszor Kegyelmednek ... de soha nem jöve válaszom Kegyelmedtül [TML I, 328 Árva Bornemisza

Kata sk lev. Teleki Mihályhoz]. *1661:* Én bizony eleget írtam, édesem, de felére sem jü válaszom [TML II, 18 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* Én mihelyen levelét vettem, mentest választ írtam Kegyelmednek még az elmult holnapban, kire még eddig válaszom nem jöve [TML VI, 120 Teleki Mihály Spankauhoz] * *~ nem adás. 1664:* Kegyelmed s Bolday uramnak ennyihány rendbeli leveleit vettem, kikre való válasz nem adásomat, elhiszem, sokképpen magyarázták, melynek okát Kegyelmetek rövideden így értse [TML III, 336 Teleki Mihály Stepán Ferenchez]. *1678:* az mely jóakaró uraim egyszer-másszor írnak is, csak azt írják, tudják, hogy mások tudósítnak és így bü irással nem terhelnek, azaz Csáki Istvánként az válasz nem adást is válaszul kell vennem [TML VIII, 261 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] * *~ nem tétel. 1665:* Ha nem jü is, de pénteken elküldi az ö felsége secretáriusát, és így Nagyságod válasz nem tétele leszen válasz adás, azaz ha Nagyságod nem resolvál semmit is, az eddig mondott felölünk való szók hitelesek lesznek [TML III, 360 Teleki Mihály a fej.-hez] * *~t ad. 1658:* Másik levelemben írtam volt, hova jovallanád, búzámat hordatnám, annak felette holmi dolgok felöl írtam, azokról nekem idején választ adj [TML I, 234 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1664:* Hanem Kegyelmedet kérem és Istennek tartó lelkiismeretire kinszerítem, hogy ezeknek hópínzek vagy az debreczeniektül telik ki, olyan választ adjon urunk, vagy maga urunk ü nagysága tárházából küldje meg sokszeri kegyelmes írása szerint [TML III, 161 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *~t diktál. 1823–1830:* Ezen levelemre a praefectusának diktál Öcxcellája egy választ, s maga subscribálja 12-ik júl [FogE 212] * *~t elvár. 1668:* Én urunktúl elvárom az választ, mindjárt írok [TML IV, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1697:* miltosagos ur(am) erül valo válaszát hamar el várom [Szilágycsch; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez] * *~t instál. 1857:* Instálok választ mihmaréb ha nem lesz alkalmatlan [Zilah; Újf. 6 Vince Ferencnő lev.] * *~t ir. 1657:* Im választ írtanak ö kegyelmek s meg küldtem [TML I, 47 Kövér Gábor sk lev. Teleki Mihályhoz]. *1662:* megírtam vala az csikiaknak, felkeljenek s megfogják Lázár Istvánt. Mi választ írtak Nagyságodnak in specie megküldtem, abból megértheti Nagyságod [Sszgy; SzO VI, 269 Daczó János a fej.-hez]. *1823–1830:* Öcxcellájának most említett levelére választ írván, megköszöntem kegyességét, ígértem, hogy tavasszal megyek, s Gogánváralját elfogadom [FogE 216] * *~t írat. 1632:* noha k(ne)k ualazt irattam mind az altal ket harom szoual magamis ez reouid irasochkammal akaram kdet biztatni keöztunk ualo bekeseges alkalom es eggiesegh feleöl [Kv; Ks 41. D. 20 Lud. Bornemisza lev.]. *1672:* akkor penig én oly választ iratok Kegyelmednek az fejedelemmel, az kit az magyarországiaknak is megmutathat Kegyelmed [TML VI, 148 Székely László Teleki Mihályhoz] * *~t kap. 1794:* De asztot is irja Nagysád hogy választ nem kapot az Cancellariustol ... hiba hogy nem váloszol [Kv; IB. Sándor István lev.]. *1823–1830:* Én is sok válaszokat kaptam, melyek közül egynéhányat még megemlítek [FogE 219] * *~t küld. 1810:* engedelmet Instalak hogy váloszt eddig nem küldöttem [A.rákos TA; Pk 7]. *1841:* küldik válaszaikat; én a' háraszt, pármacsupot, és pántlikát [Kv; Pk 7] * *~t küldet. 1778:* mindjárt az csötörtöki Postával válaszomat is küldettem [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1852:* a' Grof ... nem küldet választ [Kv; Pk 6] * *~t megvár. 1672:* Horvát Gábor uram által mit írt legyen Spankó, Kegyelmed odaküldötte ö kegyelme, abból megláthatja; de az választ nem várta meg, valami hír érte őket, az mint feljebb is írám Kegyelmednek, hanem viradtik elment [TML VI, 264–5 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *~t tehet. 1660:* Az Kegyelmed nekem 9. Augusti becsülettel írt levelét vettem die 20. Aug., melyre mindeddig is Kegyelmednek választ tehettem, de nem menvén az úrnak ö nagyságának szolgái, nem volt Kegyelmednek kitül levelet írnom [TML I, 557 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz Husztról]. *1678:* hogy magam nem írhatok és választ nem tehetek Kgdnek, bizony róla nem tehetek, mert erötelen vagyok [TML VIII, 243 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] * *~t tesz* válaszol. *1542:* ezeknek meg kewzewnesere wyan ezen walazth thowe [Fog.; LevT. I, 17 Petrus Orozy lev.]. *1605:* az két keowet leúelere pechetes lewel altal tegienek valazt [Kv; TanJk I/1. 503]. *1662:* annálinkább félö, oly választ ö nagyságának ne tegyenek ö kegyelmek, melylyel jövendöben is nehezítenek Kegyelmed dolgát [TML II, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1750:* Eöromeot értenem (!) kgdeol miert nem tött az Ur Gubernator Ur(am) az en Levelemre valaszt [Szamosfva K; Ks 98] * *~t tétet. 1668:* azomban micsoda minutát küldött ü kegyelme, intimálván ü nagyságának, ez szerint tétessen választ Rottal uramnak [TML IV, 393 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Noha írtuk vala Kegyelmednek, hogy Strasoldo levelére választ tétettünk, de Bánfi uramnak úgy tetszett, mi is úgy emlékezünk, hogy tanácsból ment vala ki, hogy levelére választ se tegyünk [TML VI, 17 a fej. Teleki Mihályhoz] * *~t vár. 1568:* ebol keg:tektül io walast warok mind byzodalmas es io szomszed vraimtül es atamfyaytul [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzay de Erked G. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1672:* Várom már Kegyelmetek válaszszát és megírom Strasoldo uramnak is, hogy én mindenekkel megtartom az ö felsége hiveivel az szomszédságot Kegyelmeteken kivül [TML VI, 38 Teleki Mihály a nagybányaiakhoz]. *1795:* sziv szakadva instálja sohajtva várja váloszszát 's édes anyai szives aldását Drága igen kedves édes Jo Anyának egyetlen egy engedelmes tisztelö fia Ifj. G Bethlen Sámuel [Mv; BfR] * *~t vehet. 1742:* öt vagy hat renden küldett Leveleimre is Semmi válaszszát Ngodnak nem vehetem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 78] * *~t vesz. 1663:* Az fejedelem ö nagysága is írt egy levelet, kire is, az mint lehetett, választ tettem; kérem azon is Kegyelmedet, azt megadván, legyen azon, vegyen méltóságos írása által való választ reá [TML II, 441 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához]. *1823–1830:* Míg pedig tőle választ vettem, addig forgattam a geographica mappákat, s készítettem magamak az utat Európában, még Amerikába is [FogE 201] * *egész ~. 1663:* Kegyelmed írásira egész választ nem írhatok, mivel mindjárt indulok Szakmárra az közönséges dologért [TML II, 465 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *(felettébb) kemény ~. 1662:* nem hogy tisztek, kötelességek szerint, vagy hogy illendö okokkal való kemény választ, vagy hogy csak válasz sem tévén levelére, követségbe a vezér népe eleibe csak mentül sürűebb álgyúgolyóbisokat küldenek, szórnak vala [SKr 435]. *1668:* Felettébb kemény válaszához képest nem írhatok egyebet, Isten szállja meg Nagyságod szivét [TML IV, 332 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *jó ~. 1555:* k[a] io valazt varok [Gyalu K; BesztLt 5. – [a]Olv.: kegyelmedtöl]. *1586:* kmed leuelunkre Jo ualaszt nem tizen [Erked K; KGy] * *kegyes ~. 1817:* Felségemmel együt Nagyságod kegyes kezeit tsokoluán kegyes váloszát el várva kegyes Graciájába alázatoson ajanlott maradtam Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságod alázotos Szegény Szolgája Szmiklosi István mp. SzSombori R. Pap [Szászzsombor SzD; BfR I özv. Toldalagi

Lászlóné Korda Annához írott lev.]. *1825:* kegyes válosza elvárása mellet [DLt 1126] * *nagy haraggal való ~. 1662:* Mellyre ez csak arra is, hogy a levél Kállóból, mint fejedelem maga várából íratott volna, bosszúval felelvén, nagy haraggal való választ írt vala [SKr 210] * *szíves ~. 1895:* Becses küldeményét köszönve és szíves választát kérve maradtam tisztelő barátja [PLev. 175 Gyulai Pál Petelei Istvánoz Bp.-ről] * *vigasztaló ~. 1827:* Vigosztolo és kegyes válószátt ohajtása mellet örökes mély tisztelettel maradtam Nagyságodnak és a' Tektes Ns. Tisztségnek Alázatos könyörgő szegény szolgája Fonyi Sándor mp [TLt Közig. ir. 1519].

5. ? vmiket elválasztó terület; portiune de teren care desparte ceva; ein Landschaftsteil, der etw von etw trennt. **Hn.** *1756:* a Válasz n. h.-ben a rét mellett (sz) [M.bikal K; KHn 70]. *1766:* Az Also Fordulo határon: A Megye Válaszszán (sz) [Káposztássztmiklós MT; EHA].

válaszadás răspuns; Antwort. *1662:* Az fejedelem azért Gyaluba postáját elbocsátván, az ország parancsolatjára való válaszadást csak azért is halasztotta, hogy a jenecieket, sarkadiakat írásával s tanácsával meg előzhesse [SKr 396]. *1663:* Török Istvánnal ha Kegyelmed beszél és kérdezik, alkalmasint tud ittvaló és egyéb magam dolgairúl mondani. Azon is kérem Kegyelmedet, az válaszadással is ne késsék [TML II, 579 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1664:* Írassa meg Kegyelmed az német kapitánynyal, hogy az én szolgám ott várja az választ, hanem siessenek az válaszadással [TML III, 18 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1666:* Kgd irasának eleget akarvan tennem, értem Ur(am) hogj az Brassai Uramcknak valo válasz adast akarna Kgd érteni, mit resolvalt legjen Urunk Eo Naga Kgd okoztatásara [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter lev.]. *1669:* Az portárúl jütt ember már tovább nem várakozhatik, Kegyelmednek penig az válasz adásban való consensussa nélkül nem akarjuk elbocsátani [TML IV, 514 Mikes Kelemen és a fej. Teleki Mihályhoz]. *1670:* Felette kérem Kegyelmedet, ne késsék az válaszadással, jöhessen hamar, még talán szeredán ebédig Visken elérne Sombori uram? [TML V, 76 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Halasztottam az válaszadást, megirom ő nagyságának [TML VI, 162 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

válaszhozás válasz meghozása; aducerea răspunsului; Antwort bringen. *1665:* De hiszem, kegyelmes Asszonyom, nem mi rajtunk állott az; az mi dolgunk csak követség, kérdés vitel és azokra való válasz hozás volt [TML III, 532 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1667:* de mivel ez mostani fenforgó némely állapotoknak mivolta az mostani portára expediált fökövetnek eleiben adott követségének válaszhozásátúl függ, az mint Kegyelmed Fejérváratt nékem mondá, és hogy addig legyünk várakozásban [TML IV, 145 Boldai Kata Teleki Mihályhoz Vh-ról].

válaszkiadás beadványra adott válasz kiadása; eliberarea actului care conține răspunsul oficial dat la o cerere; Ausgabe einer offiziellen Antwort. *1662:* Mert öket nagyon megintette vala, ha olly jót tett kegyelmes uroknak igaz híveinek akarnának találtatni, mint az tökéletes hüséghez illenék, s illy szükségében clárulni nem akarnák, az országnak a káptalanok által való válaszkiadásban vele egyezvén, mutatnának csak Váradra s az ott való tisztekre [SKr 396–7].

válaszlevél scrisoare de răspuns; Antwortbrief. *1848:* Melly törvényes Megintés, Kinálás, és Közlés módja 's rendje, az azokra tett feleletekkel eggyütt mindenekben a' megirtak szerént vitetvén általunk, 's elöttünk véghez; azért irok miis e' saját Nevcink' alírása, 's használni szokott pecsétink' hitelessége alatti Válaszlevelünket [Fejér m.; DobLev. V/1291].

válaszló l. válaszoló

válaszol 1. (kérdésre/kérésre) felel; a răspunde, a da răspuns; antworten. *1782:* Mlgs Torotzkai Mihály ur ugy valoszolt, hogy nem deferalhat kérésünkre mert abban mar a Familia meg edgyezett szoros kötés alatt, hogy a Hasznott magoknak forditsák [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartok (59) jb vall.]. *1794:* Éppen midön Levelem Suscribalom vala a Cseplők is meg érkezének én azt valaszalam nékik, hogy a kissebbik Zab Asztagot mig Natsagodnak híre tészen S válaszam jö Csepeljék el melyböl mérést nem adunk hanem Etelekre Lisztet ket vékat mig el vegezik [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* Öcscellájának megmutattam, aki is kérdezte tőlem, van-e kedvem bemenni, melyre feleltem, hogy nincsen. Erre azt parancsolta Öcscellája, hogy csak annyit válaszoljak, hogy nem bocsát; maga fogja az okát megírni | Csakugyan Basa István ezeket válaszolja: lehet sajnálni, hogy az híres Planck a maga írásait nem akarja életében kiadni [FogE 137, 220]. *1847:* egy abrudfalvi fejérnép … panaszképpen azt adta elé, hogy az abrudfalvi határon az erdösz úr a gornyikokkal az ök helyeiket erdövel mind beplántálja. Melyre azt válaszolá Varga Katalin [VKp 243].

2. levélre felel; a răspunde la o scrisoare; den Brief beantworten. *1747:* válaszoltis eö kglmé de az Sz Demeteri Tisztarto Cursus szerént Birák kezire botsátván az Levelet hozzám el tévesztötték [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1753:* mit Válaszolt réá … méltoztassék a Melgos ur meg olvasnj [Hidalmás K; Ks 91]. *1760 k.:* a' két Levél homályos volt, de az harmadikban nyilvánságos expressiok tétetödtek le, de Ngd atyafiságtalan idegenséggel félre tévén nemis válaszolt az harmadikra, a' két elsöt is tsak mellözte [TKl gr. Teleki Ádám lev.]. *1780:* akar minnyárt válaszolnam kellett volna [Somkerék SzD; Berz. 11. F. 75]. *1792:* Csudálkozom rajta, hogy Ngd két rendbéli utolszori Leveleimre sem(m)it nem méltoztatik válaszolni [Br; Ks 101 Tamási András lev.]. *1817:* még nem is váloszalt [Vingárd AF; KGy]. *1823–1830:* Ezen levélre válaszoltam és örömmel említettem nékie a múlt nyáron egynéhány hetekig nála volt időtöltésemet [FogE 217]. *1827:* A szomszéd urtol küldett levelre jo lenne semmit nem válaszolni most [A.csküllö K; RLt O. 1 Imreh István lev.]. *1855:* Mult ho 17röl irott betses Levelét tiszteltem – melyre tösténis kivánok válaszolni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1880:* Arra a sok levélre, melyet mostanában kaptam, válaszoltam szép sorban [PLev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *atyafiságosan ~. 1809:* Minek után(n)a à Tkts Ns Tisztségnek … ide utositott betses Levelit … vettük legyen, kivántuk arra attyafiságoson válaszolni, hogy … a' marha Husnak fonttya 8xáron vagatik ki [Sv; UszLt ComGub. 1628] * *írásban ~. 1847:* A szolgabirói írásbeli rendeletet tőlem elvévén, maga Katalina írásban válaszolt, de mit, nem tudom [VKp 194] * *postán ~. 1842:* tsak vgyan meg mondottam ujba Kozmának hogy a' pénzt én veszem által 's én adak nyuktatványt de 10 ora el tölt 's még visza nem jött elhiszem tsak az elöbi szoba marad hogy à postán válaszol [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

válaszolhat 1. kérdésre/kérésre felelhet; a putea răspunde; kann/darf antworten. *1848:* Tisztelt rendeire annyit válaszolhatok; – hogy most jelenleg a' Bözöd (!) erdö osztály utolso Táblájanak ki adásával foglalatoskodom [Szentábrahám U; Pf Lőrintzi Daniel lev.].

2. levélre felelhet; a putea răspunde la o scrisoare; den Brief beantworten können/dürfen. *1749:* Hogy előbbeni úri leveledre nem válaszolhattam, arról követlek ... ne tulajdonitsd hidegségemnek, vagyis büszkeségemnek avagy parasztságomnak, mert bizony az lehetetlenség volt az oka [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz]. *1801:* hogy mind ez ideig nem válaszolhattam, részszerént oka éppen akkor történt Lo gerezesünk, részszerént pedig az után nyomban követet betegeskedésem [Veresegyháza AF; DLev. 5] | Vettem ... mindenik Leveleit öttsém Uram(na)k: de azokra nem válaszolhattam azon okbol, mert nem irta-vala meg, hogy hol, meddig, mulat s hová utasitsam Leveleimet [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1815:* Az több részeire Levelinek Öttsém Uramnak tsak azt valaszalhatam, hogy müdön Öttsém Uram igirete szerent hozzám méltoztatik el jönni Sincere minden Serelméimet meg vallom [Várfva TA; JF 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz].

Szk: *személyesen ~. 1803:* utra lett indulása mián ... Levelére személyesen ... nem válaszolhatott [Abrudbánya; Pk 7].

válaszoló, válaszló vmire válaszként írt; care a fost dat ca răspuns; etw, was Antwort auf etw ist. **Szk:** *~ határozás. 1834:* A Felsö Sinfalvi Közönség nagyobb Részének mint panaszlo Felperesnek ... ki mondott Váloszlo Határozás [Arsz; Borb. I] * *~ határozat. 1852:* (A) Cs. Kir. Kerületi Igazgatoság ... méltoztasson a' tisztelt Alkerületi hivatalnak meg parancsolni hogy kérelmeimet válaszló határozataival együtt adja ki [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint kérv.] * *~ levél. 1742:* Ngod válaszlo Levelet erdemlelt respectussal vettém es szép köszonteset Felességem szeretettel revercállja[a] [Szentiványi Hsz; ApLt 2 Henter David Apor Péternéhez. – [a]Helyesen: *revereállya*]. *1778:* Még a Lagerböl ... irott atyafiságos válaszolo Levelét kedves Öcsém Uram(na)k csak a tegnapi Postával vettem atyafiságos kedvességgel [Dédás H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. *1823–1830:* Küldött is, hanem ezen kérő levelemre írt válaszoló levelét megtartottam, legalább azért, hogy ezután midőn olvassa valaki, láthassa meg az akkori idöbeli játéki gusztust [FogE 127]. *1827:* Kedves Sogor Vram nem régen hozzám intézet válaszlo levelében azt irta, hogy a Paraján (!) rétye fel mérés szerént valo ki szakasztásara az Kedves Eötsém Sigót el küldi, – én azon meg nyugodván mind vártom, s még mostis várom [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 1b Borbely József Dobolyi Zsigmondhoz] * *~ rendelet. 1843:* nem gondolva e tárgyba néhai királyi kincstárnok, gróf Haller Gábor öcxcellenciájának a kamarai tisztekhez intézett rendeléséivel, valamint szintén a felséges királyi főkormányszéknek az ök kérelmek következésébe tett válaszoló rendeléséivel, vélek éppen annyi és azt a szolgálatot tétetik, melyet más colonusokkal tétetnek [VKp 128]. *1849:* Tisztelt Szolga Biro Somogyi Joseff, és kirendelt Biztos Társa Bereczki Lászlo által véghez vitt ki Nyomozas Fö Biro Tisztelt Csiszér István Urnak 1849be Majus 2an tett válaszlo Rendelete nyomán ezen kinyomozás általunk tovább folytattatik [Héjjasfva NK; CsZ].

választ 1. olyanként jelöl ki, mint aki/amely tetszésének/céljának/érdekének megfelel; a alege; wählen. *1546:* mind kethen walazaak keeth Jambor zolgayokath, ez dologra [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1559:* Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* Lakatos Estwanne hithy zerent vallya, hogy ew valaztot volt az Trombitasnak egy wegh gyolchot Kalmar Jllesthwl [Kv; TJk III/2. 37]. *1589 k.:* aztis túdo(m) hogy az Ethedi czérkseget valaztotta uala Lcorinch hogy oda mennye(n) lakni [UszT 13/95 Ladislaus Hannagy de Malomfalúa jb vall.]. *1634:* az Menyegzö napian ... Nyerges Tamas az fodor igler Palastot valaztotta vala illyen Pretextussal hogi ö szegenj legeny es nem io mindennap hemacz Palastot uiselni [Mv; MvLt 291. 23a]. *1650:* napniugat felol leuo kis keo Bastiáczkaual mind az ket contignatiot ... valaszta maganak ... Folti Ferencz vram [Folt H; BK sub nro. 117]. *1696:* De mint hogy Szöcs Davidne Aszszonyom az választasban fövcb, optio engedtetik eö kglminek; hogy akar az ... Janos Deakne szomszedcságában levö öröksegct, akár a kiben mostan Csongradi Miklos lakik, válaszsza maga reszere [Mv; MbK 80]. *1718/XVIII. sz. v.:* vagjon égj Irtás Réth, mely ä Szamosra dűl véggel, kiböl ki telik négj falcza föld Ötödszer ... vövé és választá magának [Szélszeg Sz; Berz. 7. F. 68]. *1755:* Bartos Kelemen, ki Nemes Ember Atyától származott ... Bartos Mártontol, kiis életében Sok Esztendökig volt a' Nemes Kézdi Szék(ne)k Hites Adsessora, Nem akarván Attya példáját a' Világi külső Eletre nézve követni, inkább választotta, és Tanulásinak czéllyára tette, a' Belső Hivatalt [Ne; BLev.]. *1807:* Minthogy eleitöl fogva a virtust választattam tulajdonommá és a jo Szivnek lelkét magam mesterévé, tehát felserdült állapotomnak idejétöl fogva mind azon törekedtem, hogy Árvai sorsomat mi modon tehetném elömenetelessé [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.]. *1811:* Czimerének ö választotta ezt: Égy kigyót, a' melynek felette volt Kereszt [ÁrÉ 180]. *1896:* Most, felkelve hosszú álmából, a Társaság megújította magát, új tagokat választva. Vasárnap tartott gyülésén 12 új tagot választott [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz].

Sz. *az uraság természetet ~. 1665:* Nem tudom, édes Öcsém, mit gondoljak egyebet, ha nem azt, kit az régiek szoktak mondani: az uraság természetet választ [TML III, 467 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *vki szaván nem tud ~ani. 1763/1805:* Nyikuláj azt monta, hogy Kegyelmed ki jö most Csötörtökön ... én nem tudom vgy vané, vagy nintsen, az ö szaván nem tud az ember választani, kérem Kegyelmedet igyekezzik bennek, én is meg ügyekezem szolgálni Kegyelmed fáradságát [F.zsuk K; SLt 44 Suki János Ferentzi Györgyhöz].

2. párként kiszemel magának; a alege ca soț/soție; jn als Ehefrau/Ehemann wählen. *1736:* volt az lengyel változó, holott hol az férfi hagyta el az leányt, holott hol az leány a legényt, hármat fordulván egymással, magokra is hármat fordulván, úgy választott az legény magának leányt, vagy az leány legényt, az kit akartanak [MetTr 331]. *1811:* Válaszsza a' lelki Völegény magának, Ki magát nevezi Sáron Ro'sájának, 'S mondja ezt: Ez az én Mátkám ki mellém jött [ÁrÉ 202].

3. tisztségre/feladatra/feladatkörre (szavazással) kijelöl/meghatalmaz/megbíz vkit; a alege (prin vot); jn durch Wahl beamten. *1567:* Az folnagy walaztasrol penig vgy wegeztek, mikor magiar birot valaztanak, harom few zaz tanach legien

az gerebel es az deakal egietembe … Az folnagy penig walazan ket zaz es ket magiar polgarokat melleye, az negy zemel az folnagyal egietembe walazzak az tanachot [Vizakna AF; TT. 1881. 190]. *1578:* mj faluul eozwe gywlenk, zolank egy massal hogy Az falw feoldenek Ellene mongyunk az Jktataskoron, valaztank Neegy zemeljeket kik ellene mongyanak [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1580:* Ezeknek vtanna eo kegmek az Regy Zokas Zerent tablahoz larwan zamweoweket valaztottak [Kv; TanJk V/3. 232a]. *1597:* Wtchinalokatis ew kegmek walaztottak myerthogy az tavazy ideois lassan lassan el keozelget [Kv; TanJk I/1. 292]. *1621:* Szombato(n) 9 orakort … az Szaz rendreöl valasztottak es eligaltak feö Birot [Kv; TanJk II/1. 32–3]. *1638/1831:* A csizmadia Mesterek egy közönséges hellyre gyüjjenek és egy fő s vice Czéhmestert válaszszanak [HSzj *csizmadia-mester* al.]. *1670/1740:* Az falu pediglen mikor Eskütt Embert akar valasztani, meg lássa hogy igaz Lelki esméretű Ember légyen [Homoródsztpál U; WH]. *1690:* Város gyűlvén, választottak exactorokat, kik ab anno 1680. usque ad praesentem városi számadó tisztektűl számot végyenek [SzZsN TT. 1889. 714]. *1703:* Azalatt ott benn voks szerént is csak engemet választván, nem vállaltam, amelyet a fertály a nemes tanácsnak reportálván, igen fenyegettek és kényszerítettek, hogy felvállaljam [Kv; KvE 276 SzF]. *1710:* Elekes András lévén királybírájok, kit a kurucok választottak vala, igazán kurucnak való királybíró is volt [CsH 395]. *1760 k.:* ha az Megye Tanyito nelkül vacalt, az Cantor maganak Tanyitot valasztvan … az Nemes Megyenek meg jelentette [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1786:* mi elégtelenek vagyunk a' sok terhek miatt arra érkezni, hogy a' mérésre vigyázzunk, és a' törvényt a' néppel meg tartassuk, hanem válaszszan a' Communitas edgy Inspectort, a' ki csak arra inspicialyon, mert elég baja vagyon a' Biráknak, az pedig ollyan dolog, hogy magábais edgy Inspectornak elég bajt szerez jó moddal meg tartatni [Torockó; TLev. 9/23]. *1869:* Válaszszatok jobb oldali kovetet, hogy csinályanak osztrák katonát az egész magyarországbol, hogy valogassák ki a magyar fiuk javát … s a maradékot, csonkákat, öregeket hagyják meg honvédeknek [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

Szk: *bika látni ~ vkit. 1707:* az mely embereket bika latni valasztanak es meg nézik, ha azoknak nem teczik hozzanak mast [Szotyor Hsz; HSzjP] * *császárrá ~. 1619:* Ferdinandust penig bátorsággal mondja, hogy él, s császárrá választották, meg is koronázták [BTN[2] 348] * *császárt ~. 1566:* A török Szigetben népit hagyván, haza mene és leszálla, és új császárt választának; a király is pedig nagy békével béjöve Erdélybe [ETA I, 25 BS] * *erdélyi vajdaságra ~. 1591:* mykor Somlyai Bathory Jstwant az Erdely waydassagra walaztottak annak eleótteys egynehany eztendeowel ytt pokaban lakotth Desy Lwkach [Póka MT; SLt AI. 43]. *1592/1609:* Istuan kiralt megh eziak akkor valaztottak volt Erdely vaidasagra [Mezőbánd MT; WassLt Paulus Szep (58) jb vall.] * *fejedelemmé/fejedelemnek/fejedelemül ~. 1574 k.:* somliay Bator Jstwant … valaztak erdelyben feiedelme, vgy Mint erdely waydaua es az zekeleknek Ispannyaia [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1657:* de mégis inkább választották Rákóczi Zsigmondot fejedelmül, ki is egyébiránt jámbor és jó fejedelem | bátorságosbnak ítélték, hogy Bethlen Istvánt választanák fejedelemnek, mintsem idegent az ifiú urak [KemÖn. 26, 127]. *1662:* Midőn az erdélyiek Rhédei Ferencet választották volna is magoknak fejedelemül, megnyugodt volt rajta hatalmas császár [SKr 426] * *fejedelemségre ~. 1612:* 23 Octobris. Választák Bethlen Gábort fejedelemségre Kolozsvárott [Kv; KvE 147 SB]. *1630:* 20 Januarii. Temették el Gyulafehérváratt az felséges Bethlen Gábort nagy pompával és választák fejedelemségre az feleségét, Catharinát, brande<n>burgi fejedelemasszonyt Schwartzenberg nemzetségéböl, Felsö-Sléziából, Berlin városból valót [Kv; KvE 158–9 SB]. *1653:* 1607 esztendőben sok visgálódás után az ország választja fejedelemségre – a Bocskai eltemettetése után – a nagyságos Rákóczi Sigmondot Fejérváratt [ETA I, 102 NSz] * *fejedelmet ~. 1565:* Azerth nem ertem az okath my oka legien ennek, hogy .k.tek nem akar törwinnel jlnj, kywel ó felsege orzaga jl, ha nem ha .k.tek mosth feyedelmeth walazth magatoknak (!), de ennekem tetzik hogy ó felsege hywej vattok awal az torwinnel kellene jlnj .k.teknek, kywel az tób hywey ilnek [Sajó SzD; BesztLt 24 „Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1662:* És hogy az vezér minden városokrul a birákat tanácsostul, s a vármegyékrül és székekrül is, ahol a nemesség és székelység közül hol kiket kaphatnának, odahívatván gyülésre, minden bizonnyal valaki lenne, de fejedelmet választani és a székbe ültetni akarnának [SKr 661]. *1677:* mostan ennyi hadaknak ez Országban létele alatt kelletett Fejedelmet választanunk [AC 22] * *gubernátorul ~. 1657:* Meghalván Kristöf, succedált a fia, Zsigmond; gyermekségében száraz dajkájul melléje rendeltetett Gálfi János, gubernátorul pedig az ország választotta Géczi Jánost, ki igen dicsíretesen is gubernált [KemÖn. 20] * *királlyá/királynak ~. 1619:* azmikor jóakaratjokból királyokká akarták valamelliket választani, szabadok voltak vele, s ha le akarták is tenni, lehetették[a] [BTN[2] 365. – [a]Sajtóhiba *letehették* h.]. *1657:* Ezenközben a csehek rebellálván Ferdinandus secundus római császár és cseh s magyar király ellen s magoknak Fridericust választván királyoknak, mely rebelliót causált az religiónak persecutiója [KemÖn. 33]. *1710:* a magyarok haereditárius királyoknak válasszák az austriai házat a spanyol királlyal együtt [CsH 205 1687-re von. felj.] * *királyságra ~. 1710:* midőn látná Friderik: már a magyar korona … nála volna, azon kezde alattomban practicálni és a magyar urak között sok ajándékokkal, ígíretekkel factiót csinálni, hogy őtet választanák királyságra [CsH 62 1665-re von. felj.] * *királyt ~. 1562:* Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákosra gyülének[a], hogy királyt választanak, holott némelyek választák a királyságra az Albert herczeget, a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát [ETA I, 10 BS. – [a]1491-ben]. *1620:* azt meg nem szeghetjük, valameddig Magyarország Ferdinandust teljességgel el nem veti, és más királt nem választ magának [BTN[2] 401]. *1705:* nem olyan az ő dolgok, mint az magyarországiaknak, mert azok más királyt magoknak még nem választottanak, de ezek mindjárt fejedelmet választottanak magoknak, hogy soha a Ausztriai-háztól nem akarnak függeni [WIN I, 501] * *plébánost ~. 1592:* plebanostis egienlő akarattal valazzanak [Kv; Diósylnd. 42]. *1593:* az zemelicket, kik keozzwl a plebanost kellene valaztani akkoron eo kegmek meg nem lelentettek volt [Kv; TanJk I/1. 209] * *polgármesternek ~. 1704:* Ugyan egy doktor Fejes nevű ifjú szászt választottanak polgármesternek, kinek a három fát a kapuja eleibe fel is ásták a szokás szerént [WIN I, 199] * *püspök ~ani/püskpökké ~. 1632:* 2 Septembris. Választák püspökké az kolozsvári scholamestert, Csanádi Pált, magyar natión, nötelen legényt, nagy öszibe elegyedett, kisded embert, nagy hertelen haragú, száraz ember, böles, okos medicus; az fejedelemhez igen hordozták, igen gyorsan járó, conventséget is ugyan viselt akkor, mikor püspökké választották [Kv; KvE 163 SB].

1636: 15 Decembris. Menének az papok Dicsőszentmártonban püspök választani, és választák psüpökké Dániel Bekét, magyar nation való szép szál embert és jószavú prédikátort, ki jámbor is volt [Kv; KvE 169 SB] * *vki helyébe/helyett ~ vkit. 1572:* Byro vra(m) Chirbes Balk helibe valasson Mast az kapitansagra [Kv; TanJk V/3. 61a]. *1604:* Eotwes Andras Vram myerthogy Tanachbely foglalatossaga miatt nem erkezyk az oztobirosagra co kgme helyet valaztottak Radnothy Miklost [Kv; TanJk I/1. 468]. *1694:* Hidvegi István Vr(am) ö klme lévén eddig a' Harangozás(na)k és az Eccla sütö hazainak gazdaja, de igen el erötlenedet és betegesedet, dolgait ö klme már el igazitotta, azert ö klme heljében azon hivatalban allitja es valasztja a Tiszt. Consistoriu(m) Tolvaj Istvan Urt [Kv; SRE 25]. *1731:* Az Negjedik Tizedb(en) Szikszai Gombkötö István szegenysege miatt élete Taplálására excuralva(n) Tizedessegi hivatallyat nem viheti végb(en), eö kglme helyeb(e) azert Valasztottuk Tizedes(ne)k Fazakas Márton Atyánkfiát [Dés; Jk 418b] * *vminek ~. 1593:* Megh erttwen Az Zasz Natio, Az Magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogattiak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valaztanj Az Nemzet (!) erre Maghanak esmet wdeot kewanth [Kv; TanJk I/1. 213]. *1671:* az hatalmas Török Császár fénjes Portájára kapikihának választván [KJ]. *1765:* Tisz. Esperest Soos Ferentz ... Tisz. Ifju Verestoi György vramat, maga káplánnyának választotta [Kv; Ref.egyh.lt I/1. 215]. *1853:* Özvegy Mltgs Gyárfás Ferencznö Gyárfás Rósália aszony ... minket kéz fogdosás által Birainak vállasztván tevé eléttünk ép elmével ép elmével (!) ... e' következendö végrendeletet [Léefva Hsz; Kp V. 387] * *vmire ~. 1571:* Eo K. varosnak leowedelmenek es keoleegenek Zam vetelere valaztotak Az zaz vraim keozzwl valaztotak (!) Besterecy Gérgiet ... Zegedy Georgiet [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1591:* 22. Augusti. Az mely 8. Embert az Varas az Vtak, es Vczak meg latogatassara walaztottak wolt, B(iro) Vram hagy(as)abol gazdalkottam nekiek Ebeden[a] [Kv; Szám. 5/X. 29. – [a]Köv. a fels.]. *1600:* Az Kamara Jspansagra valo valasztast halaztottak co kgmek Veres Thamas es Zeolcossy Peter Vramek megh leowesere ... co kgmek megh leowen annak vthanna biro vram conuocaltassa egy Napp ez heten ... es eggyeot consultalodwan, egyenleo ertelembeol valazanak annak az tizt(n)ek gondwiselesere kamara Jspant [Kv; TanJk I/1. 363]. *1672:* Láto mesterségnek tisztire választották co kglmek Schuller Pál, és Kecskeméthi Gergely Uraimékat [Kv; SzCLev.]. *1723:* a' ... Pulyoni Possessorok ö kglmek ex unanimi voto edgyezének meg es választának minket magok szabad joakarattjokbul Controversiajok(na)k dirimálására [Dob.; WassLt]. *1791:* tettzett az egész Consistoriumnak meg egyezett akarattal a' Fö Quártási Hivatalra Losontzi Samuel Uramat választani, a' melyet offerálván azonnal fel is vállalá [Kv; SRE 272] * *vmivé ~. 1613:* Ujobban választották esmét legények atyjává Szabó Péter vramat; melléje bejáró mesternek Szabó Ferenczet egész céh akaratjából [Mv; EM XVIII, 399]. *1729:* A Decsi és Csatani Erdökre, az régi és ujjab Protocolatiok szerint Déésrül légjen hat Erdö kerülö, Csatanbulis hat, kiknek Fejévé, és Gazdajava választottuk Nztes Zilahi István Atyánkfiat [Dés; Jk 387a].

4. válogat, megválogat; a alege (din ...); auserlesen. *1665:* Az kapnyikbányai gondviselö meghalván, kedvesen vennök Kegyelmedtül, ha N.-Bányáról egyet kicsalatna, ki aranyat is tudna választani, nagy szükségünk volna reá [TML III, 538 Bornemisza Anna Telcki Mihályhoz]. *1705:* Bethlen Sámuel uram Fogarast való commorálása alkalmatosságával <egy> hordó bort, húsz vagy harminc köböl zabot adott a magáéból neki, itt is pedig választva egy hordó bort adott, kiért ö is hat ökröt adván tavaly [WIN I, 443].

5. vkik/vmik közül kiválogat; a alege dintre ...; auserwählen. *1558:* Byro Wrammal Az zaz wraym kewzzewl walazthottak feyerwrra (!) Bwday Ewthwews Janosth, Eppel Janosth [Kv; TanJk V/1. 47]. *1575:* co k. varosul Nem Tartoztathatiak teolle co keget az teorwentwl Am valazzon az teorwenj keoztek [Kv; TanJk V/3. 116b]. *1583:* Mikoron ualamy dologert kiualtkeppen az Ceh dolgaert a' feiedelem awagy Thanaczy eleyben kelletnek mennünk, es az kit keözzullunk ualaztanank az el menetelre, az el nem menne, Egy f(or)intal birsagoltassek [Kv; MészCLev.]. *1593:* mas Eskottoket zerzettonk wolna ... Az falu giölt özwe, en chak eggik az kissebbik uoltam, az Lo feö valaztot az jobagiok es drabantok közzöl, az drabant es Vrunk ö Nsga Jobbagyi valaztottak az lofeyek kozzöl [UszT]. *1653:* ö magát meginték, hogy aféle újításnak, melyet az ország megtiltot, békét hagyjon, ne újítson, hanem maradjon meg a négy recepta religiónak az egyikén, melyiket a lelkiismerete szerént választja és tartani akarja [ETA I, 29–30 NSz]. *1671:* Tanácsot pleno numero az az: tizenkét számuakat mindenik Natiobol az Ország választván ö Ngával edgyüt [CC 9]. *1699:* a T. Consistorium ... választ is maga Tagjai közzül egy nehány 6. Embereket [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 43b]. *1753/1781:* négy Madai Sessiok felett az édes Atyám Paul Opra nevü emberrel veszekedvén ... Kun Gáspár ur szabad electiot engedett az atyámnak hogy akarmellyiket választsza és birja [Máda H; JHb LXXI/3. 275]. *1775:* Kata Ötsémnek légyen szabadságában az én derekalyim közül, a' mellyiket szereti, kettöt magának választani, két pelyhe vánkossal együtt [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szálántzi Jánosné Boér Borbála test.]. *1810:* Hogy ha minden Joszágaim birtokomb(an) lévén ugy halok meg választszanak a' nemesi renden a' leg szegényebb de jo féle Házbol valo hat Léanyt és hat Ifju legényt és azoknak tisztességes köntöst a' Léányoknak tiszta fejért a' legényeknek kéket és azok áljanak a' legények a' koporsom fejénél a Léányok a' lábánál [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.].

6. kijelöl; a indica; designieren. *1550:* Ewk egy alkolmas napoth wallazzanak [Mányik SzD; BfR 192/23 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev.]. *1578:* Biro vram ha oly felette valo zwkseg nem kewannya ... egy alkolmatosb napot valaztana, az be gywtesre es ha lehetne az Zombatot obserualnak co kmek [Kv; TanJk V/3. 166a]. *1603:* Ha mellyik Saffar penig vakmerösegböl holnapot valasztua(n) maganak úgy akar költeny ez ollya(n) Registrumat az Zamvevö Wraim be ne vegye(n)ek [Kv; TanJk I/1. 449]. *1793:* a Joszágnak ki botsáttása és az Ifju Aszszony Felfalvi rész Joszágáért adni kelletö 333 Mftok fel vétele végett bizonyos meg határozando napot választanánk [Adámos KK; DobLev. IV/716 Pásztoki Ferencz Szánto Sándorhoz].

7. szétválaszt, elválaszt; a despărţi; trennen. *1761:* Mikor az Veszekedes kezdödött ... Lattam hogy egy Mast taszigaltak és Pap Gligor valasztotta egy Mastol [Illyésfva Sz; BfR Fasc. 45 Marusan Vonka (30) zs vall.]. *1765:* mikor Paszaroly Lapadátot Grék Kasztánti verte hogy válosztattam öket s közikbe állattam huzot rajtam két Napi Tavaszi szántást 6 poltrát Eget borra, s 1 halat [Marosbogát TA; Mk V/V. 87 Tabakár Iuon (50) zs vall.]. *1779:* az Edes Anyámnak Szasz Jovánának az nemes Telkét csak az ucza Valasztya egjmástól olyan közel van az sessiom az nemes sessiojokhóz

[O.péntek SzD; GyL. Johannes Karoly (52) ns vall.]. *1800:* a' Ptyátra álbától Kőód felé nézve, láttzik az árkon túll egy ki tettzö magos Domb és Bértzes Hely, melly is ugy neveztetik Gyálu Hidsuluj, ez az élezet választya már itt a' Kődi Határt a' Kelentzeitöl, mig nem rúg a Parou Hidsuluj nevü arokba [Benedekfva Sz; BfR II Vérvölgyi Bányai János sk írása, Fodor Vaszali (67) col. vall.].

Szk: *kétfelé ~. 1657:* Ez második dolgot értem hasonlót az említetthez, az Istennek csudálatos cselekedetit, mely által két ellenséget mi módon választott kétfelé [KemÖn. 176]. *1777:* mindenütt a Vále Ködminusuluj választya két felé a két Falu Határát akár egyenesen s akkar girbe-gurbán foljon [Resztolcs (Kővár vid.); JHbK LVIII/28] | a Vale kodmeinisului (!) ... akár egyenesen s akár Görbén menynyen tsak a Patak választya két felé a két Falu határát [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. *1793:* Elsöbben mind a Szarvas Marhákat, mind a Lovakat ... több betsületes emberek jelen létekben, két fele választottuk, és mind addig alkalmaztattuk mig egyenlönek itéltük [Bodala Hsz; BLt 2]. *1823–1830:* hogy hazajöttünk, módiba hozták az hajnyírást, és ma már minden fő egészen nyírva vagyon, hanem azt is némely egészen lenyíratja, némely bizonyos hosszúságúra és elöl elein kétfelé választva, azután félen fésülve bocsátották az homlokra [FogE 67].

választandó 1. vmilyen tisztségre/feladatkörre megbízandó/kijelölendő; care urmează să fie ales/desemnat; jd wird durch Wahl beamtet. *1692:* in Anno 1684 ... a' Quartasok eleibenn adattatott 21. Punctumokbul allo Instructio, in omnibus punctis helyben hagyattatik, es az utann választando Qvartasok, annak minden Articulusibann valo meg tartására köteleztetnek [Kv; SRE 5]. *1864:* (A papok) a' leg első köz gyülésen tegyenek kérdést az iránt kik levelének hajlandok a' magtár számára aljánlot gabonát most meg adni, és a' nép által választando gondviselönek mérödjék át [Gyalu K; RAk 88].

Szk: *~ fejedelem. 1662:* ha elveszni s porrá tétetni minden helyekkel együtt nem akarnának, Rákóczi Györgytül elszakadván, az országgal egyetérteni, és az újonnan választandó fejedelmet uralni el ne mulasztanák, különben nekik tüz, vas, romlás és végső pusztulás ígértetik [SKr 398]. *1671:* Ez hazának eleitöl fogván valo szokása volt az Libera Electio, melyre nézve, az Választando Fejedelmeknek, az üdöknek szokása szerint az Regnicolak Conditiok-is szoktak praescribálni, és azoknak a' Conditioknak helyben hagyások s' meg-változtatások, következendö Fejedelmeknek az üdö szokta hozni [CC 5] * *vki helyébe ~. 1787:* Addig fungált Fö Quartas Tkts Szathmári György Uram Fö Quartási Hivatalátol el butsuzván, minek elötte, még a' Ven. Consistorium a hellyében választando Szemely iránt discursusra lépett volna [Kv; SRE 250] * *vmire ~. 1785:* a' midön ... negyedik Papságra választando személy iránt lett volna a' kérdés, uanumi voto mindnyájan meg nyugovának abban, hogy a' K. Lonai Ref. Eklesiában Fungens Papnak Tiszt. Ineze Samuelnek adattassék Hivatal [Kv; SRE 242].

2. kiválasztandó; care va fi ales; wird gewählt. *1807:* (A vetések) a' melioratiok Summajáb(a) imputaltassanak, és ... a' választando Joszágra investiáltassék [Mv; Ks 73. 55].

választás 1. (több lehetöség/személy/dolog/tárgy közül való) kiválasztás, kiemelés; alegere; Wahl | kiválasztásra irányuló döntés/elhatározás; decizie/hotărîre privitoare la alegere; Entscheidung eine Wahl betreffend. *1577:* minde(n) tyztek az Regy io zokas zerent karachionba wegezeggyenek el Annak vtanna az walaztas zerent legien minde(n) rendtartasnak kezdety [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1592:* kerik es intik eo kegmeket zeretettel, hogi valaztasokat megh bechwluen, hiteket meg gondoluan, Biro vram mellet vgi forgogianak engedelmesen, hogi az zegeni varosnak az eo engedetlenseget miat kara ne keouetkezzek ki miat az eo jo hirek neuek zidalomba jusson [Kv; TanJk I/1. 185]. *1629:* Miuel hogy wicey Janos kisseb Eötet illette az házban ualo Elseo valasztas [Kv; RDL I. 132] | Szanto föld kaszalo ret ki oztas es ki fogasbannis semmi valaztas es külcombsegh nem volt [Kv; TanJk 54]. *1634:* az Menyegzö napian az Biro vra(m) haza elött ki teritek az ruhät, azt mindenestöl az Annya atta uolte uagi nem en azt nem tudom, hanem arra emlekezem hogi az Annyak Földvarine ket Palast között egi hernacz palast es egi fodor igler Palast között Valaztast hagia lenni Nyerges Tamasnak melliket veszi [Mv; MvLt 291. 23a]. *1779:* ha Isten ki az igazságnak vezére, a kereset alatt lévö Hoszszuaszoi Joszágunkat Kezünkben adgya tehat ante omnia Hoszszuaszon két antiqua Populosa Jobbágyi Sessiot cum Omnibus Apertinentiis az Urnak Dobolyi Jóseph Uramnak ... assignálunk maga Választása szerint [Mv; DobLev. III/529. 1a]. *1783:* Bocska Gligort ... Szamosfalvárol az Iklodi Tiszt reducalván egy elöszer Ujfalub(an) bé-szállitotta, onnan Bocska Gligor válosztása Szerént ide Fodorházára által letelepedvén mind holtáiglan Jobbágy képpen Szolgálta ... eö nagysága Mlgs Praedecessorait [M.fodorháza K; EsztMk]. *1796:* Az Aszszony választása szer(int) égyik vérségin lévö Joszágot ki választván, a melyik Gyermekivel tetszik birja, a' többit ereszsze rendre, azon Gyermekeim kezére, a' melyik meg-házasodik, hogy ki ki foghasson élethez, mert Jószág nélkül sovány élet, az hivatalbéli élet-is [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 2]. *1806:* az én Vállosztásomra bizták – másodikat választottam volna el [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

Szk: *tilalomba ~. 1767:* minden ide valo Lakosak valakiknek tulkoi, és arra valo Gyermek pásztoratskájok volt ... az kérdésben forgo ökör Tilalomba választás nélkül Jártották [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 21] * *szabad ~. 1629:* Also és Felseo Thorda keozeot semmi hatarozas nem volt hanc(m) az egesz hatart elegyesegh birtak es az ki hova akart zabad valaztasa szerent maganak Zanto feoldet es kaszalo retet ki fogni az eo Zabadsaga volt, akar mellik reszen az hatarnak [Kv; TanJk 50].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ából* elhatározás/akarat szerint; conform alegerii; der Wahl entsprechend. *1582:* 29 (Marty) Biro v es az tanachy walaztasabol menenek Ember Janos es Boncyday Gergely Boncydara az lakatos Janos felesegenek meg fogtatasaert es Marhaynak el wételéért [Kv; Szám. 3/V. 11 Lederer Mihály sp kezével] * *~t tesz* különbséget tesz; a face diferenţă; einen Unterschied machen. *1691:* Minthogy sok panaszt volt az elött Meszaris Mihályra, az Emberek közöt semmi valasztast nem teszen, magat, Feleseget és Cseledgyeit le pirongattya az utan affele ne legyen, mert az tavalyi Deliberatio fen maradvan ellene. toties quoties kemenyen megh büntetetik [Dés; Jk]* *(szabad) ~ból* (szabad) választás eredményeként; în urma unei alegeri (libere); infolge einer Wahl. *1619:* nagyságtok az én uramot erdélyi fejedelemmé soha nem tötte s nem is tehette, hanem szabad választásból választotta Erdély országa fejedelemmé az én uramat, Bethlen Gábort [BTN² 187]. *1662:* a bányai biró is tanácsbéli társaival die 3. Octobris érkeztek vala haza házokhoz (kit is ugyan csak az

okon vitettek vala el, hogy a fejedelemválasztás annál nagyobb solennitással s ezen város suffrágiumábul, választásábul is legyen), noha ök királyokhoz való hűségek ellen abba magokat semmiképen nem avatták vala [SKr 666].

3. eljárás, amely során vkit vmivé/vmilyen feladatkörbe kijelölnek/megválasztanak; alegere, acţiunea de a alege; Wahl. *1561:* My peniglen meg gondoluan azt hog az tiztbely nepeknek kik ualamely kosseg elöt wadnak hwsegekre fökeppen ez bizattatoth az walaztasban ualo moggiaual imigen kouetkezik (!) [Kv; ÖCArt]. *1585:* segitseget Jgirtenek plebanos Vramnak, az Valaztaskorth, ha zewksege teortennek Az plebania Jeowedelme miath [Kv; TanJk I/1. 11]. *1592:* Az Kenezöknek az Regj Zokas Zerenth az Valaztaskor attunk f. 3/ [A.fule TA/Kv; Szám. 5/XII. 9]. *1657:* Az említett meggyesi gyűlés pedig ment végben felette rút tumultussal, mert az gubernátor az fejedelemasszony ellen tévén publica querelát az ország előtt, és akarván mutogatni conditióinak violálását s consequenter az országnak homagiumjától felszabadulását az fejedelemasszony degradálására s mást választásra [KemÖn. 124]. *1677:* A' Király-Biráknak penig választások specificè csak ugyan ö kegyelmek szabadságában állyon; Fö Ispánokat-is a' magok Vármegyéjekböl adgyon ö Nagysága [AC 29]. *1692:* Az megyebiróságnak és szentegyházfiúságnak választása közönségesen szokott lenni faria 2. Paschatis vagy circiter. Az megyebirái és szentegyház fiai hütösök legyenek kiket az választásnak idején mindgyárt az ordinarius parochus pap eskessen meg az megyebiróságnak és szentegyházfiúságnak hivatallyára az anyaszentegyháznak mindenütt elkövetö hütnek formájából [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1701:* mely Betsülletes Személlyek vagy Mesterek ... az Betsületes és Nemes Céhnek Privilegiumokra és igasságára gondot viselljenek, tudni illik: Dürüczkölöre és ä Céh jövedelmére, in Summa az mi az Céhnek hasznára vagyon, az Esztendö penig eltelvén az Céhtól arra választott két Betsületes Mesterek az Céhnek rendi szerént annak idejében számadással tartozzanak, az választás lévén az Unio szerént melly eddig meg tartatott [PosztCArt. 1]. *1756:* az el mult Esztendöben Karátson másod napján Biró választása és kisirése után ... Szölösi János ö kegyelme ... az Isten nevében reménkedett ... hogy Németi Istvánt fogassa el [Kv; Mk-Rh IX Vall. 84]. *1791:* A' midön ... a' V. Quártásság iránt kezdett volna a' beszéd folyni, eddig volt Fö Quártás T. Deáki Sámuel Uram ... kéré a' V. Consistoriumot hogy a' V. Quártás választásáb(an) ö Kgylme iránt is reflectálnának [Kv; SRE 272]. *1803:* Czéh Mester válosztására a Commer(cialis) Co(mi)ssariusokot meg találni, és ki hivni szoross kötelességnek tarcsák [Kv; FésCJk 23]. *1844:* a' Dulloi és Ado iröi Biztosi hivatalok választása végbe vitelére ki rendelve volt Biztosság jelentésit meg tészi [UszLt XI. 85/1. 55]. *1869:* Elnök elöadván, hogy a törvények értelmében négy consistor[a] ... kilépvén, felszólítja a jelenlévö tagokat uj consistorok választására [M.bikal K; RAk 272].

Szk: ~ *tüzetik ki. 1863:* A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni. Ez alkalommal Fö Jegyzöi választás tüzetvén ki, az egész Papság meg hivatik [Gyalu K; RAk 79]. *1874:* A praesbiteriumnak harmad részben történt választása megujitása törvény szerint kitüzetvén ... Megválasztatott Tussai Ferencz | Letelvén a volt kurátor Babos Jozsef törvényes 3 évi szolgálati ideje ujj választás tüzetett ki [Burjánsóbuda K; RAk 19] * *Apafi Mihály ~a. 1710:* Attól penig az ország ne tartson, hogy a török portát disgustálja az ifjú Apafi Mihály választásával, mert már a porta a fejedelem kivánságának annuált, csak az ország válassza, a porta mindjárt confirmálja [CsH 158 1681-re von. felj.] * *Bocskai István ~a. 1677:* A' Mely potentiakat a' Székelyek Mihály Vajda bé jövetelétöl fogva Bocskai István választásáig a' Vármegyéken és Országon cselekedtek, azok perpetua amnistiaban vétetnek és engedtetnek [AC 151] * *fejedelem ~a. 1662:* Vala már hátra a csíkiak állapotja, kik semmiképpen Kemény János fejedelem hűségétül elszakadni nem akarván, az új fejedelem választásába egyezni semmiképpen nem akarnának [SKr 666]. *1677:* ez hazának eleitöl fogván valo szokása szerint, a' Fejedelmek választásában a' Regnicolaknak libera electioja mind ez ideig meg-tartatott [AC 18] * *királyságra való ~. 1710:* Lajos király veszedelme után, midön az országot a török mindenütt szörnyűképpen elpusztitotta s rabolta volna, esmét deficiálván a király férfimag, bárcsak akkor ternek vala eszekre a magyar urak, és Szapolyai János királyságra való választásán egyeznek vala meg, még úgy is, annyi romlás után, a magyar birodalom lábra kaphat vala [CsH 66 1665-re von. felj.] * *palatinusnak ~a. 1662:* Ki az oka, hogy a palatinusnak választásában nem az elvégzett articulus szerint jártak el? A tar papok! [SKr 105] * *papi ~. 1844:* akkorra egy bizonyos házhoz gyüjtessen telies Ecclésiát, hogy még akkor papi választás éshessék meg [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.] * *plébános ~a. 1593:* Ammi az plebanos valaztasat nezy, eo kegmek ez jeuendeo zombatra vegeztek hogi be giwllienek tiz forint bwntetes alat [Kv; TanJk I/1. 249] * *szabados ~. 1677:* A' Székelységen Kapitányokat a' Fejedelmek szoktak praeficiálni, magok conditiojokban specificalt mód szerint, a' Fejedelmek authoritassának reservatiojával, a' Fö Király Birák penig praecisè a' Székeknek szabados választásokban ál, s' mind penig azoknak meg-változtatások [AC 148] * *szabad ~. 1662:* Mindezekre nézve Bethlen Istvánnak, mint már az országnak egyszeri szabad választásából lött fejedelemnek, újabban is megadatott, hogy azért a fejedelem sem órát, sem napot nem várván, az országbul kimenne | a szegény hazának régi megrögzött szokása s kiváltképpen való szabadsága ellen a bán, Barcsai Ákos a vezértöl fejedelemmé tétetett vala, mellyben a haza szabadsága a szabad választásban megrontaték [SKr 170, 454]. *1677:* Erdély Országhoz, és Magyar Országnak ahoz tartozo részeihez töb just a' szabad választásnál ö Felsége ne praetendallyon [AC 23] * *vmire való ~. 1601:* Forgott eo kgmek eleott az harmiczadossagnak Tiztire valo valaztas, e kgmek azert tablara Jarwan valaztottanak az tanachbol harminczadosokat Eotwes Andrast es Hannes Langot [Kv; TanJk I/1. 377].

4. (czüst/arany) tisztítás(a); curăţirea de impurităţi; Reinigung (des Silbers, des Goldes). *1558/XVI. sz. m. f.:* Mykor Irnanak 1558 esztendöben, februariusnak 5 Napian ... valaztattam vala ... az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara Mindenben, Mind kwlso es titkos dolgokbol Mind Cement és Mind valaztas, es lucrumok felöl, kyt en, es Melliekben Hyuen el Jaruan Mindeneket, Meg Jelentette(m) bösegesen, kyert sok embertöl Nagy haragot vöttem [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1571:* az Cemmentes Jelen legien az sarfelcinalasban es az valaztasban, hgy erche Meny arany legien az czwstben, ahoz tarcha magat [Nsz; MKsz 1896. 356]. *1677:* Arany, czüst materiát, jo monetát, sem választásra, sem felveretésre nem szabad a Országbol ki-vinni [AC 64]. *1685 k.:* Havasalföldi gyapjura f. 84 ... Ahoz valo festékre f. 8/= ... Vállasztáshoz való galicz köre fontya 36 pen(z) f. 108//= [Util].

5. elválasztás, válás; divorţ; Ehescheidung. *1731 k.:* mi-

kor … Papok Partialis Széke vala, és Fekete Ersebeth Asszony(na)k Fagarasi S(á)m(ue)ltől való valosztások agitalodik vala, akkor hallottam hogy olvasták (!) ot a Papok Székin valami Inquisitoria Relátoriát, melyb(en) az Fatensek ugy vallottak vala, hogy paráználkodat Kováts Maria Asszanyal Fagarasi S(á)m(ue)l Doctor [Sövényfva K; Born. XXXIX. 16].

6. szétválasztás; despărțire, separare; Trennung. *1749:* Pap Mitru minden igaz ok nélkül belé vesze részegen az udvari biro Pap Demeter fiáb(a), szidni kezdé Pap Ursult … Lelkit, Annyát öszve mondotta … tépelödni kezde(ne)k … elválasztottak öket egjmástol s minketis az választás közb(en) jol meg tépte(ne)k [Szentbenedek SzD; MvRKLev.].

7. szétosztás; împărțire; Aufteilung. *1761:* Minden Mobiliakat két felé osztvan mindenekben eö Nga Expressussanak engettem optiot a' valosztásb(an) [H; JHb XXXV/45]. *1799:* néhai T. Jármi Agnes Aszszonytól maradt Joságot midön fell osztani szándékozták és a nyilokot ki vonni ügyekeztek az Expo(ne)ns Aszszony … férje … azt proponálta az uraknak, és az Iffiu Aszszonynak, hogy ha az osztozo atyafiak nyilvonás nélkült atyafiságoson meg egyeznek, tehát … azon nyilot, a melly a választástól meg marad, az Exp(one)s Aszszonyal részibe elvéteti [Ne; DobLev. IV/821].

választási 1. megválasztással kapcsolatos; referitor la alegeri; Wahl betreffend. *1844:* a Szózatok be Szedésire már ki nevezve volt bizottmány ezen két hivatalokra is a választási Szózatokat még ma be vévén, jelentésit a holnapi ülésre tegye meg [UszLt XI. 85/1. 105].

2. kiválasztásra vonatkozó; de a alege; Auserwahl betreffend. *1852:* a' törökbuza vagy Zsákkal fog osztatni, vagy egyenlö két rakásba rakatni, a' választási Jóg a' tulajdonos Úré lévén [A.esküllö K; RLt O. 4 Tusai László jegyzö kezével].

választású vmely választással élö; bazat pe alegeri; auf Grund einer Wahl. *1662:* Az fejedelemnek magának is hasonló szabad választású országa s birodalma lévén, amit magának nem kivánhat, micsoda igazsággal és elmével akarja még is másnak azt kivánni [SKr 362].

választat 1. vkit vmilyen tisztségbe megválasztat; a alege; wählen. *1605:* Az Ados czedulaknak igazgatatasara valaztottanak negy Vraimat [Kv; TanJk I/1. 497]. *1619:* Igaz, hogy Ferdinandust elválasztották az római imperatorságra, de csak az három pap electorral választatta magát és negyedik ö maga volt, és ö maga személyébe mint esch király és elector választotta magát [BTN[2] 354–5]. *1677:* Hogy ha a' Méltoságos Rákoczi Ferencz ö Nagysága mellé rendeltetett Gubernatornak holta történnék, tartozzék a' mostani kegyelmes Urunk az Országot convocáltatni, és ezen mostani Modalitás szerint, az egész Tanács s Ország consensusábol, más Gubernatort választatni [AC 35]. *1679:* most már utólszor ismét minden rendbül követeket választatván, csúfos és játékos helytelen postulatumokkal béküldvén, azok alig érkezhettek [TML VIII, 535 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1823–1830:* Az ifjúság ezt nem állhatván, zúgtanak ellene, és hozzám mint elsö gregariushoz … ottan-ottan jöttek, hogy írjunk a professzoroknak s menjünk reájok, hogy választassanak contrascribát | Azután a professzoroknak egy mérges instanciát vittenek, hogy választassanak contrascribát, tovább Székely Mártont ne tartsák [FogE 137, 138].

2. kiválogattat; a pune pe cineva să alcagă din …; auswählen lassen. *1570:* Zeoch Antal hity zerent ezt valya, hogy … ew egieb zolga voltat Nem Twgia Sala Balintnak hanc(m) hogy Mykor czwsteot adot valaztatnj vagy aranyat valtani, azban Twgia hogy zolgalt neky[a] [Kv; TJk III/2. 86. – [a]Peter deaknak]. *1847:* A szölök közül a sorvadt savanyuakat lehetöleg el különítvén, a jobbacskákat választattam [KCsl 13 Kemény Dénes írása].

választatás megválasztatás; alegere (ca …); wurde gewählt. *1662:* Kemény János választatásában mit respectál az ország [SKr 639 tartalomjelzö fej-címben].

Szk: *fejedelemmé ~.* *1662:* Rákóczi György mátkásodása, fejedelemmé választatása, lakadalma [SKr 195 tartalomjelzö fej.-címben] * *szabadság szerint való ~.* *1677:* Azoknak a' Királyoknak és Fejedelmeknek donatioi álhatnak csak meg, a' kik legitimus Fejedelmek, és az Országnak régi szabadsága szerint való választatásábol legitimè succedaltanak [AC 202].

választatik 1. vminek/vmilyen tisztségre/feladatkör ellátására megválasztatik; a fi ales; wurde zum … gewählt. *1558:* Mykor Irnanak 1558 esztendöben, februariusnak 5 Napian … valaztattam vala … az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1575:* eo K. voxot adwan Rea Nagiob Resre Teeczet eo kegnek hogy Nem az Safar vraim zedick az adot, hanem Mas ket polgar valaztassek Mikeppen tawaly Eztendeoben [Kv; TanJk V/3. 109a]. *1586:* Vegeztek egyenleo voxal hogy emberek valaztassanak, kik hyt zerent Inquiraliak az Zena reteknek epiteset [Kv; TanJk I/1. 29]. *1589/XVII. sz. eleje:* Annak okaert az Cehnek es az közönseges Mestereknek igaz itiletcök altal, Voxok altal, harom Ceh mester valasztassék, az kik eö közeötteök az keö mwkben tudosbak [KömCArt. 13]. *1605:* Mindenecknek eleötte kewantatik az hogi az meli kett Vraink valaztatnak es el mennek azok eggiessek es egienleö ertelmwek legienek [Kv; TanJk I/1. 512]. *1632:* 11 Septembris. Menének Rózsás István magyar natióról – magyar natióról (!) választatott –, szász natióról penig választatott melléje az kolozsvári nótárius Kaundert István, Lengyelországba [Kv; KvE 163 SB]. *1677:* ö Nagysága mellé rendelt Gubernatornak holta történvén, más választassék mindgyárt [AC 256]. *1787:* Néhai Egyházfi Gyarmati Josef ö Kgylme halála által esett Vacantiának supplcálása véget, minek utánna ezen Hivatalra négyen … candidáltattanak vlna, pluralitate Votorum választatott Bodor Pal ö Kgylme [Kv; SRE 254]. *1803:* (a) Betsüllettes Czéhnak Számadása … Visgálás alá submittalva nem volt, hogy az revidealtassék, és a' volt Czéh Mesterek absolvaltassanak; más felöl … közelebb defungalt Czéh Mester Néb András ö kglméért más Czéh Mester válosztassék [Kv; FésCJk 22].

Szk: *erdélyi fejedelemségre ~.* *1681:* Június 13. Jstennek megköszönhetetlen bölcs rendeléséböl nagyobbik Apafi Mihály nevü fiam az országtól választatott erdélyi fejedelemségre [AMN 221] * *fejedelemmé ~.* *1657:* Vexálá igen az fejedelem Haller Istvánt is ily alkalmatosságból, hogy Bethlen István, fejedelemmé választatván, expediálta volt császárhoz és palatinushoz [KemÖn. 155]. *1662:* Ekképpen die 14. Septembris unanimi voto et suffragio a jelenvaló ország népétül az méltóságos Apafi Mihály ö nagysága fejedelemmé választatván a marosvásárhelyi mezön, mellyet Libanes-

nak hínak [SKr 665] * *fejedelemségre ~. 1677:* a' Méltoságos Rakoczi Ferencz ő Nagysága in actate tenera választatot a' Fejedelemségre [AC 34]. *1710:* azon rabságból nem régen terhes saccon szabadulván ki az öreg Apafi Mihály és maga jószágában Ebesfalván laknék, sem maga, sem más senki nem álmadozván arról, hogy még fejedelemségre választatnék [CsH 50–1] * *fejedelem ~. 1662:* Ollyan országos gyülés pedig az fejedelem és ország között lett végezéstül fogva, mellyben az új fejedelem is választatott volt, hiszem, magok is jól tudnák, hogy nem lett volna [SKr 401]. *1677:* Fejedelmek a' Libera Electio szerint választatván, azoknak praescribalando conditiok, az időnek alkalmatosságitol hordoztatnak [AC 255] * *gubernátorságra ~. 1653:* Ebben az 1585-k esztendőben választatott a gubernatorságra Géczi János Báthori Sigmond mellé [ETA I, 40 NSz] * *gyermekfejedelem ~. 1657:* innen tanult magok káros példájokból löttek volt az országnak azok az constitutiói, hogy soha gyermekfejedelem ne választatnék [KemÖn. 24] * *keresztyén császárságra ~. 1619:* Ferdinandus keresztyén császárságra választatott, és mintha azt gondolnák az emberek, hogy a császársággal ugyan tulajdona volna Ferdinandusnak az egész keresztyén országok [BTN[2] 364] * *királlyá ~. 1562:* János vajda Magyarországban mind az egész országtól királlyá választaték az ő fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejérvárott [ETA I, 12 BS] * *királyi méltóságra/királyságra ~. 1662:* Az tizenhét conditiók szóról-szóra, mellyek szerint a magyar királyok ő felségek szoktak ab anno 1618. a királyi méltóságra az ország státusitól választatni [SKr 118]. *1710:* László holta után árvaságra maradván a magyar királyság, Hunyadi Mátyás választatik királyságra, de még a korona Friderániél vala Bécsben [CsH 62–3] * *magyarországi fejedelemnek ~. 1710:* a magyarok is naponkint szaporodnának Thököly Imre mellé, és már magyarországi fejedelemnek is választatott volna [CsH 164 1682-re von. felj.] * *palatinusnak ~. 1710:* Ugyanez idő tájban gróf Eszterhás Pál magyarországi palatinusnak választatik soproni országgyülésiben, és a római császárné magyar királynéságra nagy pompával megkoronáztatik [CsH 157 1680-ra von. felj.] * *vki helyébe ~. 1757:* Tek. Senator Újhelyi Samuel Uram ... választaték ő kglme Tek. Senator Pataki István Uram helyében Fő Quartas(na)k, Vice-Quartas(na)k pedig Tek. Senator Érsekujvári István Uram [Kv; SRE 189–90]. *1795:* Harangozó Posalaki ... kéri hogy hellyébe más Harangozo választassék, mivel betegsége, nehéz hallása 's egyéb fogyatkozásai miá tovább azon hivatalt nem viselheti [Kv; SRE 319] * *vmibe ~. 1592:* Huniadi Demeter az tiztben 1579 die 13. July valaztatot [Kv; TanJk I/1. 200] * *vminek ~. 1657:* Strasa Mestereknek ualasztatnak Radecius Balint es Huniady Istva(n) Haidu Geörgy es Huszar Peter Vr(am)ek ... Az Iffiuság hadnaggyanak valasztatik Posgay Marthon ur(am) [Kv; KLev. 127 Vegyes ir.]. *1664:* Láto mestereknek választattak Horvát Janos, es, Bél Márton Ur(am) [Kv; SzCLev.]. *1731:* Hus látok(na)k valasztattanak s rendeltettenekis ... Szücs János és Kovács Páll Atyánkfiai [Dés; Jk 408a]. *1785:* Bélteki Sigmond választatott Harangozonak és Arvák Gazdájának [Kv; SRE 241]. *1821:* az eddig volt Megye Bíro Finta György Fő Notariusnak vállosztatván [Bereck Hsz; HSzjP]. *1850 k.:* Én N: N: a' ki Curátornak válosztattam ... Tiszteletes Elöljáróimnak és Tiszt Papomnak illendö betsülleteket meg=adom [Vista K; RAk 237] * *vmire ~. 1603:* affele Aprolcoknak zamadasara valaztassanak negy Vraim [Kv; TanJk I/1. 447]. *1634:* ezeknek megh latasara mind sernek es husnak bizonios emberek valaztassanak [HSzj *meglátás* al.]. *1769:* Lévén a Betsületes Chenak Congregatioja annak alkalmatasságával választaték Neb András Koltsas mesteri hivatalra [Kv; FésCJk 24]. *1807:* Kedves emlekezetü édes Atyam T. Simen János Uram 53 esztendeig Sárpataki Pap het esztendeig notárius a' ki erre a hivatalra, Maros Vásárhelyen már az elött választatva lévén confirmáltatott 1754. eszt(endő)b(en) a G(ene)ralis Sinodusb(an) [GörgJk 186 Simén Sámuel felj.] * *vmivé ~. 1664:* Eodem anno die 12 Januarii választattam az becsületes szász natiótól az divizoroknak praefectusává divizorságra [Kv; KvE 188 LJ].

2. kiválasztatik; a fi ales (dintre ...); wird ausgewählt/erlesen. *1661:* mennyin választattak az természet ellen való undok, fertelmes bujaságra [KemIr 340]. *1662:* A jószágos és egyházhelyi nemesek közül négy értelmes becsületes személy, az városbírák s polgárok közül is négy, az katonaság közül is négy személy választatott vala [SKr 420]. *1760:* Hoc anno 1760 jött öfelségének az országhoz olyan kegyelmes parancsolatja, hogy az erdélyi és magyarországi mágnás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak, kik Bécsben öfelsége körül gavalléri statusban lévén, praetorianusok, vagy praetoriana turma legyen [RettE 109].

választatott megválasztatott; care a fost ales (într-o funcţie); wurde zum ... gewählt. *1623:* My Desi Eottues Janos es Hannes Eppel Varostol valaztatot hwteos Dyuisorok adgiuk tuttara mjndenecknek az kiknek illjk, hogy hiuanak mjnket, az mj praefectusunk Mattes Raw Vram akaratiabol ... Colosuarat magiar vezaban, az Jstenben el njugot Tizavasarhelyi Borbeli Janos hazahoz [Kv; RDL I. 120 Hannes Eppel kezével]. *1625:* My Varostol ualasztatot Djrectorok Teolczeres Nagy Tamas es Hannes Eppel szamado Regestumunkat de aduan, ezen esztendöben valo keues haznoczkaual, mely az Varosra zallot Maradot kezunknel f 19 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 25]. *1725:* A Colosvari Tiszteletes Tanátstol és Várostol valasztatot Epittö Mesterek Ratioja [Kv; Szám. 54/III. 1]. *1780 k.:* Nemes Céhünknek választatott látómesterei esküszünk az élö Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság minket úgy segéljen, hogy ezen hivatalunkat illetö tisztünkben töllünk kitelhetö képpen híven, igazán eljárunk [Dés; DFaz. 30].

választattatik kiválasztattatik; a fi ales (cu un anumit scop); jd wird gewählt. *1739:* az Mely gyerek lovak Meczenj valasztotonok azokot hogy meg Meczetetem ma ötöd napja, de égy barna a ki it let két esztendös Csitko, meg Döglöt [Palos NK; Ks 99 Géczi László lev.].

választék két területet elválasztó sáv; fîşie care desparte două porţiuni de teren; Erdteil, der zwei Landschaften trennt. *1830:* az Határ a' kárba hágo választékján mégyen keresztül [Born. G. XXIV. 1 Juc. Orbán de Deménháza (69) vall.].

választékos ? ízléses, szép; select, ales; geschmackvoll, schön, ausgesucht, fein. *1811:* Szügye széles, ki-áll, még-is takarékos, Nem felette husos, nemis választékos [ArÉ 157 gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való lóról].

választétel 1. beadványra/kérésre/felszólításra adott felelet/vélemény; răspuns dat la o cerere, rezoluţie; Antwort auf einer Eingabe/Bitte/einem Anruf. *1578:* Megh ertettek co

kegmek ... vrunk co Naga walaztetelet az keonycórges felól Mellyet egez warassul co kegmek theottek volt [Kv; TanJk V/3. 178a]. *1585:* ertyuk felseged kegyelmes walaz tetelet Ztanchwl Logofet, hawasalfeöldy Boer feleöl [Gyf; Báthory,ErdLev. 244 az erdélyi hármastanács Báthori Istvánhoz]. *1619:* Azmi az követnek Jenö felöl való választételét nézi, énnékem arról az én uram igen bőségesen írt, minden igazságát elömbe adta, mint kellessék az uramat mentenem arról [BTN[2] 178]. *1621:* foroghvan eö kglmek eleöt az Beczj Aros Emberek fel Circalasa feleöl valo dologh ... az eö felge valasztetele elle(n) magokat Nem opponalhattiak, Nemis opponalliak [Kv; TanJk II/1. 330]. *1635:* Melj valaz tetelt ertve(n) az Inhibitiora ne(m) ceszalank hane(m) vgjan Continualni akarjuk vala Executionkat [Szászrégen; Vécsey 17/1603]. *1659:* (A törökök) immár húszezer jancsárt Drinápolyba ki is szállítottanak ... nem bátorságos az választételt halogatnunk[a] [EOE XII, 213 Barcsay A. Lázár Györgyhöz. – [a]A töröknek néhány végvár átadása ügyében]. *1664:* Isten kegyelmességéből holnap már az urak minden felöl el érkeznek és az én általam beadott punctumokra való válasz tételről leszen legelsőben az tracta, melyrül való válaszszal nem is késnek [TML III, 132 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1673/1681:* Ngd Supplicatiomra adot valasz tételébül ertem, hogy Joszagh oszlaskor, ezt az en rosz fundusomat paraszti szolgálattal valo fundusnak nyilban adtak ... es Ngd nem akar abban az immunitasban es szabadsagban megh tartani, az mellyel szolgaltam az hitvan kaliba haztul [Vh; VhU 463–4]. *1708:* Az Pincze es Felsö Joszágbéli Plajások helytelen occupatioja felöll már én ednehány izb(en) sollicituuskodván ur(am) kgd parancsolattyábol hogj remittallya Bar Joseph ur(am) ö kglme mind eddig egyebet nem obtinealhattam hane(m) maga okglme valasz Tetelet [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1717:* Mely pénzekkel valo kinálás, kináltatás, és azon pénzek(ne)k léválása mindenekb(en) az meg ir (!) mod és rend szerint menvén végb(en), énis válasz tétellel edgjütt irtam meg Ur(am) kegltek(ne)k [Nc; DobLev. I/91].

2. vallatókérdésre adott felelet; răspuns (la interogatoriu); Antwort auf einer Verhörerfrage. *1592:* Megh ertettem az en peresemnek ellenem valo valaztetelet, ahol azt mondgia hogy az Thamas Janosnak Ereokseget egj fwrez Malomtul el valva co kezebe(n) bocziatta volna Demeter Pap [UszT]. *1609:* Melly valaz tetelt mikor mü eszünkben vöttünk uolna [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1617:* Erteom Tiztelendeo Birak Vraim az Inctussokk az en propositiomra valo valaz teteleoket [Kv; RDL I. 11]. *1625:* Diznait eö kgme Makkos tilalmas Erdeonkbe Jartattia ... meltan kj whtettwk, mert akkor az magunk marhaytolis tilalmas volt, per hoc az penakat Retorqucaltatny keuanniuk, valaz tetelünk szerent [UszT 142b]. *1702:* az R(e)latoriaban töt valasz tetél (!) [Dés; Jk].

3. levélre írt válasz/felelet; răspuns la o scrisoare; Antwort auf einen Brief. *1584:* az ydowthöl fogwa zorgalmazthatham weselenj wramath byzonjos walaz thethelre [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. *1606 k.:* Valaz titelit variuk [DLt 285]. *1656:* Kegyelmednek két rendbéli levelét vettem; hogy Kegyelmed rólam meg nem feledkezett, megszolgálom, késö választételemrél pedig Kegyelmedet követem [TML I, 31 Kemény Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1668:* leveledre hogy eddig választ nem tehettem, arról jó Fiam megbocsáss ... mostan lévén alkalmatosságom az válasz tételre [TML IV, 273–4 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Elvöttem Uram Kegyelmednek az sógor írásával együtt küldött levelemre való választételét is [TML V, 123 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* A pápa nem lön contentus a császár választételivel, hanem ördögi negédségöl manifestumot bocsátván ... megparancsolja a püspököknek, pátereknek, hogy a császár praesentiájában misét ne mondjanak [CsH 411].

választhat 1. megválaszthat; a putea alege; kann/darf wählen. *1587:* Biro Vramnak legie(n) gongia hogy megh Eoriztessek az Erdeó, Erdeó paztort valazthat co kgmek Also tanachul [Kv; TanJk I/1. 46].

Szk: *evangélikus királyt ~. 1657:* litvániai herceg Janusius Radcivilnek érkezének követjei, kik által az Lupul vajda leányának néki szerzését kévánván az fejedelemtöl, azon alkalmatossággal tractálja vala azt, hogy László akkori lengyel király nem fogna sokáig élni, és hogy az interregnum idejére tennének dispositiókat arra, hogy evangelicus király választhatnának [KemÖn. 189].

2. kiválaszthat; a putea alege ceva; kann/darf etw auswählen. *1620:* Boer Peter pedig odah fat hordatuan megh epittete abbol a hituan malbolis (!) a mi iot ualazthattak az faiban közibe raktak [Récse Sz; Szád. Reczey Stan Geoziul (95) col. principus vall.].

3. kijelölhet; a putea avea dreptul de a alege; kann/darf wählen/erlesen. *1583:* Mikoron penig harom eztendeo mulua az eo aprod eztendeiet ky teoltuen legeniul akarna szolgalni, Eó maga gazdat es Mestert maganak ne valazthasson hanem az wdeösb mesternek tartozzek az Ceh adni [Kv; MészCLev.].

választig mindvégig, váltig; întruna, mereu; bis zum Ende, immerfort. *1570:* Margith Kalmar Albertnę, hithy zere(n)t vallya, hogy Egy nehanzor Montha Eoncky Iso Ambrwzne hogy megh Tyltotta volna Lakatos Ambruzt hogy megh Neh venne az Thorday azzontul az hazat ... Az Thorday azzont valaztygh Thyltotta mynd az haznak el adasatwl es Mind Marhayanak ely vitelctwl [Kv; TJk III/2. 196]. *1572:* Sophia Grwz Tamasne Azt vallia, hogy ... Annak wtanna hwshago eheoterteken Esthwe Ment volt hozza Keomyes gërgne kolbast Majost kernj, Eo kerdy kinek ... Mond hogi Maga Am Damakos Matias Eo valaztig feddette hogi myert vendegel az fele legent vra hon Nem leteben, Azzal ely Ment onnath [Kv; TJk III/3. 5–6]. *1573:* Kato valaztig hazutatta | Sandor Ianos felesege Anna hity vtan vallia, hogi ... Nem engette az pastor addegh versengettek esmet az batia Mastis vetet ky, Janos kenez tyltia volt Mind birora kenezre hogi hatalomal Ne venne ely[a], de vgian Nem atta vyzza ... Es valaztig kyaltottak Tolwayt egimasra | Molnar Andras azt vallia, hgy az twznek Eredetit ne(m) latta honnat leot, Mert hogi oda erkezet Immar leh eget volt az Darochy chwry az kalmar lazlo fiay (!) es egh volt, valaztig oltotta hwl hozza fert [Kv; TJk III/3. 86, 103, 189. – [a]Egy bárányt]. *1574:* Anna zeoch gergelne Azt vallia hogi Eo semyt lamborsagnal Nem twd Borbarahoz ... latta hogi valaztig dolgozot, Eo Nem twgia Myert vezteck egiben [Kv; TJk III/3. 362]. *1592/1593:* azt az zygetet ... az Deesi Rethi Malomhoz birtak ... Aztis tudgia hogy oly maga biro Biresi Christoff Vramnak ra hajtottak cókreóket, es mikorra hireüel leót Serienj Miklosnak, valaztigh haborgottak miatta es vezekedthenek [Mikeháza SzD; Ks].

választmány 1. választmány/bizottság tagja; membru de comitet; Komiteemann. *1764:* K. Sz. Miklosi Nēs Vit(é)zlö

Petö György ... mint egygyik Ecclésia Választmánya, a több Választmány társainak jelen letekb(en) ... a K. Sz. Miklosi Refor. Ecclésia pénzéb(en) ötven n. forintokat kéré [Szentmiklós MT; Told. 76]. *1784:* Tisztelletes Siklodi K Mihály Vr(am) ... ada annak Padlására valo deszkára íngyen jó voltaból 5. Mf. i. c. öt Magyar forintokat a Megye Curatora kezibe a választmányok elött melyöl megis Padolták a Pap házát [HbEk]. *1790:* Valyák hitek szer(int) a' meg-hitelt választmányok ... hogy ... az egész Vadasdi Communitas a' Köz Terrenumbol adott és Conferalt önként az Ek(lána)k ... egy Török Buza Földet [Vadasd MT; MMatr. 154]. *1841:* D(omesticus) Curator Nagy Mozes, idősbb, és ifjabb Nagy Joses (!) Nagy György Választmányok jelen létekbe adott Török buza Kamatra, hogy minden válto forint utánn ád egy-egy véka Csős jól meg-ért Török buzát [HbEk].

2. megválasztott személyek közössége; comitet; Komitee. *1887:* A legnagyobb hálját és köszönetét fejezi ki azért a Tekintetes Szerkesztö Úrnak választmányunk, s kedves kötelességet teljesítünk, midön ezt tudomására hozni szerencsénk van [PLev. 134 az EMKE Petelei Istvánhoz].

választmányi szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *ülés* bizottsági/választmányi tagok által tartott ülés; şedinţă de comitet; Ausschusssitzung. *1896:* A Kemény Zsigmond Társaság 1896. márc. hó 28-án tartott választmányi ülésén Nagytiszteletedet rendes tagjai közé megválasztotta [PLev. 181 Petelei István és Tótfalusi József Szász Geröhöz].

választmánytárs választmányi/bizottsági tag társa; colegul cuiva într-un comitet; Komiteemanns Geselle. *1764:* K. Sz. Miklosi Nös Vit(é)zlö Petö György ... mint egygyik Ecclésia Választmánya, a több Választmány társainak jelen letekb(en) ... a K. Sz. Miklosi Refor. Ecclésia pénzéb(en) ötven n. forintokat kéré [Szentmiklós MT; Told. 76].

választó 1. válogatásra használt; care este folosit la/pentru alegeri; zur Sortierung gebraucht. *1849:* A' Csürbe vala két nagy rosta, az egyik választo, a másik szoro – a' szoronak két rostája van – egyike Török Buzának – másika szalmás Gabonának használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *három felé ~ rosta. 1799:* (A csűrben) Égy három felé választo magass Lábu rosta [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *hatfelé ~ rosta. 1839:* vissza jövet hozzanak egy szoro Malmat, és egy Kolbász forgato hat felé választo rostát [Öraljaboldogfva H; Kf].

2. ötvös; orfevru; Goldschmied. **Szn.** *1573:* Valazto Eottwes gergel [Kv; TJk III/3. 221]. *1574:* Valazto gergel [Kv; TJk III/3. 396].

3. ~ *gyűlés* választásra/választás céljából meghirdetett gyülés; şedinţă cu ocazia căreia se organizează alegeri; Wahlversammlung. *1879:* A választó gyülés eljött [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

választódik megválasztódik; a fi ales (în funcţia de ...); wird gewählt. *1775:* Lévén a betsületes Chének Congregatzioja Nébb András Uram ö kígyelme választódat Chemesternek [Kv; FésCJk 26]. *1866:* December 4-én Gyaluban Rendkivûlli Partialis fog tartodni, a' mikor Fö Jegyzö fog válosztodni [Gyalu K; RAk 125]. *1867:* Ezen Egyházba[a] á már ágyba esett agg öreg T. lelkész haláláig fél fizetéssel választodik lelkész [Gyalu K; RAk 133. – [a]A diósadiba (Sz)].

választófejedelem a német királyokat, a német-római császárt választó testület tagja; principe elector; Kurfürst, Wahlfürst. *1823–1830:* Az anglus király úgy birja benn Németországon az hannoverai tartományt választó fejedelem (Elector) név alatt, mind a német császár itt benn Erdélyt nagy fejedelem (Magnus princeps) név alatt | Erfurt Thüringiában a Moguntai Elektorátushoz tartozik. Az elektor vagy papi választó fejedeem volt akkor Maximilián, II. József császárnak testvére, kinek is coadjutora, báró Dalberg itten Erfurtban lakott [FogE 238, 245].

választóház ötvösök műhelye, ahol az aranyat/czüstöt tisztítják; încăpere/cameră în care se face purificarea/curăţarea aurului; Wahlraum (der Goldschmiede). *1676:* Egy czöregh valaszto ház mellynek aytaya fenyü deszkábul keszitett ... Ezen valaszto háznak sendelyes uy heazattya vagyan ex fundamento ujalagh epitetett. Az haz oldalain vadnak egy nehány deszka tablak belöl penigh az valaszto házban 2 választásra valo katlanakis teglakbul vadnak rakva [Fog.; UF II, 736]. *1677:* ha penig az Országh a' Fejedelmek Választo, és Pénz-verö házakat erigalnak, accomodaltassanak azoknak-is állapoti illendö modon, conferálván az 1618. Esztendöbeli affélékröl lött végezésekkel | Arany, czüst materiát, jo monetát, sem választásra, sem felveretésre nem szabad az Országbol ki-vinni, hogy ha a' Fejedelmeknek ez Országban Választo és pénz-verö házok találtatik ... más idegen helyeken valo le-tételre és tartásra, személy válogatás nélkül senkinek nem szabados [AC 48, 64]. *1685:* Ez Commissionk által reguiráltatván kgd Fagarasi V. Capitany Hivúnk N(emzetes) Boer Sig(mon)d ur(am) kgel(messe)n es igen Serio parancsollyuk az kezе alatt levö Onbol adasson az valaszto haz szükségere huszonöt font Onat libr. 25 Melyröl ez Commissionkat kgd tarcsa meg [Szád. Bornemisza Anna fej. assz. rend.].

választómester ötvösmester; maistru orfevrier; Goldschmiedemeister. *1676:* Egyeb benne levö eszközeit az valaszto mester ott nem lette miatt az házban be nem mehetvén nem oculalhattuk [Fog.; UF II, 736].

választósár a festékek/festékfoltok különválasztására, a festők által használt marhacpe; fiere/bilă de vită (folosită de pictor); von Maler gebrauchte Rindsgalle für die Abtrennung der Farben/Farbenflecke. *1625:* Moldouaj Georgiteol veottunk ket font valozto sart, az kepironak az festekben fontiatt adta p(ro) d 20 [Kv; Szám. 16/XXX. 17].

választótekenő arany/czüst tisztítására használt tekenő; covată foloistă la separarea aurului de impurităţi; Trog für die Reinigung des Goldes/Silbers. *1757:* a' lyuk alá hoszszan teritett Czondra posztoból levö Fotakra ki folly, a' zavarja el mégyen, de az Arany mint nehezeb materia a' Fotakan meg ragad, mikor már a' foltak meg töltenek, ahoz valo választó Tekenövel az Aranyat ki választyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

választóteknőcske arany/czüst tisztítására használt tekenőcske; covată mică folosită la separarea aurului de impurităţi; kleiner Trog für die Reinigung des Goldes/Silbers. *1757:* az illyen láthato Aranyos köveket minek utánna a' Bányákból vagy puska porral valo szaggatás által, vagy ahoz valo atzélas vasbol készült Eszközekkel a' Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz valo

választo teknőtskével, mellynek Sádtrok neve, ki választyuk meg szárasztván a' vizes por aranyat vas serpenyötskében [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

választott I. *mn* **1.** megválasztott; care a fost ales; gewählt. *1580:* Megh ertettek eo kegmek Az valaztot vrainknak es az tanachnak wegezesset Az Mezarossok es hentelerek felól [Kv; TanJk V/3. 223b]. *1585:* Az Zamveweö Vraim az Vyonnan valaztot egyhaz fiaknak, tudnia illik Feyer Thamasnak es Igiarto Simonnak Kezekbe illien inuentariumot attanak az Zent Mihalj Templumanak es az Masik templumnak icowedelmekreol es marhairol [Kv; Szám. 3/XIX. 1]. *1598:* Az walasztot drabant wraimnak ki Adatt zaaszlahoz B: wram w kegelme hagiasabol wot zabo Andras Tokanak (!) 1 1/2 Sing Brazlayt ... d 50 Az Chinalastwl ... d 10 [Kv; Szám. 7/XVIII. 55]. *1604:* biro vram az valaztot negy Vraimmal egyetemben ... zorgalmatoson munkalkodgianak hogy az ket ezer forintot Zallitchak harom ezer a wagy menteol fellyebben negy ezer forintra [Kv; TanJk I/1. 480]. *1620:* Ha penigh az Ceh Mestersegh valtoznek, tartozzek az eleőbby Ceh Mester, az Tanaczj elejben vinnj, az vyonna(n) valaztot Ceh Mestert, es ot hwtit praestaltatnj [Kv; TanJk II/1. 288]. *1677:* A' mint mostani választott Iffiu Urunk ő Nagysága, azonképpen a' Gubernator-is[a] Tanács hire nélkül absoluta authoritate, közönséges Ország dolgaiban semmit ne cselekedgyék [AC 35. – [a]Kemény János]. *1710:* B: Che(ne)k valasztott B: szamvevői Szekelly János es Kövendi Uramék producalak az B. Che(ne)k Che Mestereitől exigalt minden fele perceptumokrol expensakrol [Kv; ACJk 74]. *1722:* Ha kiket Curatornak és választott embereknek az Megye illendőket deputal, sub poena flor. 12. tartozzanak fel venni, viselni előttők lévő officiomokat azon emberek [HbEk]. *1728:* Mű Székely Lőrintz és Kövendi Daniel, mind ketten Kolosvár Wárossának választott hűtős Oculatori és föld meröi [Pk 7]. *1812:* Nagy Ajtai Kováts Moses a' Kolosvári Választott közönségnek égyik Hütös Tagja [Kv; Pk 4]. *1841 k.:* Én a mi nemes Dées városában lévő nemes Fazakas Sírásó Társaságnak közvaksával (!) választott dékánja, esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szetháromság ... úgy segéljen, hogy én az én dékányi hivatalomban híven és igazán eljárok [Dés; DFaz. 40]. *1848:* kivánunk a karlaviczi metropolitától egészen független és különvált, általunk választott egyházi kormányt [Temesvár; RevRFr. II, 21 a románoknak 1848. június 25-én kelt emlékirata a magyar ogy-hez].

Szk: ~ *esküdtség. 1841:* Közönségesen fel olvastatván a' Tanáts és választott Esküttség előtt s minthogy senki ellene nem mondott, tul is irt nemes Nagy Ferentz a' város nemes Polgárjának el ösmértetik [Zilah; Borb. II „Zoványi Imre választott Esküttségi Jegyző" kezével] * ~ *fejedelem. 1657:* Választott fejedelem, Rédej Ferencz uram ő nagysága, nőha vagyon, mindazonáltal elébbeni urunk ő nagysága dolga is szorgaztattatik az portán [TML I, 82 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az Ország guberniumjának apprehensiojának, és az mostani választott Fejedelmünk ő Nagysága, juramentumának depositiojának terminussa, ő Nagyságának 20 esztendős állapottyának valo ideje légyen [AC 34]. *1710:* A fejedelem holta után, mivel a fia, noha választott fejedelem, de igen ifjú vala, Státus Consíliumot erigálának Teleki Mihály praesessége alatt [CsH 221 1690-re von. felj.] * *közönségesen ~ fejedelem. 1662:* ha illy egyesség a közönséges társaságban nem tartatnék, megesehetnék, hogy gyakorta a mindenektül közönségesen választatott fejedelem némelyektül megvettetnék [SKr 402] * *legitime ~ fejedelem. 1677:* addig-is ő Nagyságát[a] ez haza a legitimè választott Fejedelmének agnoscállya [AC 30. – [a]I. Rákóczi Ferencet] * *(vkik) ~ király(a). 1584:* My masodik Janos istennek kegielmessegebel Magiar orzagnak Dalmacianak es horwat orzagnak walaztott kirallia [SzO II, 212 fej.]. *1662:* az országnak azon László király leányára, Anna királyné asszonyra, ki most Ferdinándus, Carolus quintus római császár öccse, Bécs országnak főherczege és csehek választott királya házastársa, és szintén most azon királyságra való koronázottja volna, kellene szállani [SKr 76–7] * *vmire ~. 1567:* huzon eot eot penzt Zaz Sebesnek epetesere minden haladeknelkwl zokot terhek es birsagok alat az my hyweonknek witezleo kornis myhalnak, ez dologra valaztot zemelnek kezebe zolgaltassatok [SzO II, 212 fej.]. *1573:* Az hatar Iarasra valaztot vraim Ezek az Magiarok Aztalos Peter, Vytez ferencz, Tothazy Myklos hwszar ferencz, Tĕmeswary Myhal Zakal Ambrus Zassok Eppel Janos, Korsos Pal, Hozw Iacab Michel vogner Thimar Mihal chirbes balk [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1619:* Találának megh minkett Lewelek, es megh hitt arra walaztott Emberek altal az mi io akaro Atyankfiai [Abrudbánya/Kv; RDL I. 108]. *XVIII. sz.:* az Czétul arra valasztot ket becsületes Mesterek az Czének ... számadással tartaznak [Kv; Céhir. II].

2. kiválogatott; care a fost ales/selectat (după anumite criterii); ausgewählt, erlesen. *1628:* ő kglmek[a] meghagyták volt minckünk, hogy az dutkát megválogatván az slejtiből csináltassunk egy girás pohárt ... Ott maradt még kétszáz és két dutka, mind választott jók [Mv; EM XVIII, 56. – [a]A szabó céhmesterek]. *1653:* Láttam tennap, hogy öt száz puskás mene beléje, választott jók | Azok a választott szép ifjak mind jó lovan, aranyos szerszámban s kamuka bársony és vont aranyban valának öltözve [ETA I, 98, 134 NSz]. *1662:* Végre a mieinknek mindkét számya annyira meglankadni kezdett vala, hogy minden segítő seregeknek s magának a fejedelemnek is magamellé választott ónadi és udvari dandárbéli derekseregével segítségekre menni kellett vala [SKr 520]. *1724:* az melj ősz földeket tavasz buzaval bé bornaltatot, azok valasztot jok [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

3. különös feladatra és pártfogásra méltónak tartott; care a fost ales pentru ...; für eine Aufgabe ausgewählt. *1662:* az mindenható, bölcs, igaz Isten, amint eleitül fogva az ő kedves, kellemetes és választott népében ... az eláradott sok gonoszságot igen meg szokta volt büntetni ... valaki történetnek állíthassa ez rajtunk esett siralmas nagy csapásokat, nem állíthatom | Hihető, Istennek valaki, választott edénye, és az Isten parancsolati ellen testi bátorsággal való hejehuja szabados életre hanyatt-homlok rohanni nem kíván, azt állatni nem merészli [SKr 320–1, 631].

4. el-/szétválasztott; care este despărțit de ...; getrennt von ... *1835:* a hegy ormán el vonulo ut által választott Bükk hegyes nevezetű kopatzon [Kisillye MT; EHA].

II. *fn* az a személy, akit vki házastársául szemelt ki; ales, aleasă, persoană iubită (cu care se căsătorește cineva); für Ehe ausgewählte Person. *1840:* Albert András uram égy felől – más felöl ... Hajadon Máté Anna ... Házassági életre kivánván lépni ... Lévén ... Albert András Uramnak ... égy háza vagy is Telke ... ezen Telken épített ujj Háznak ... a' közönséges uttza felöl valo részét ... Feleségére menendő választottya Máté Annának Jegyben (: Dosban :) oly moddal

ajándékozza, hogy ha magának … elöbb történne halála … ezen … Házbéli rész … egyenesen szakasztassék ki és az adattassék tulajdon birtokábann [Kv; Végr.].

választotta vki által megválasztott; care a fost ales de …; von jm gewählt. *1619:* Sem az én uram, sem az ország nem tudta azt eddig, ma sem tudja, hogy az én uramat nagyságtok tötte volna fejedelemmé, hanem az ország választotta fejedelem [BTN[2] 177].

választóüveg vmi elkülönítésére használt üvegdarab; sticlă despărţitoare; für Abtrennung gebrauchtes Glas. *1589:* Valazto Jweghek cöregh es Apro vagion mindenesteol foghwa Nro. 160 [Kv; Inv. I/2. 47].

választóvíz salétromsav; acid azotic; Scheiderwasser. *1569 k.:* Ezwsthes (!) es Achelhoz valo wyz. Vegy 1 loth valazto vyzeth, es egy rez kenesöt es Egy keues ezwstöt, vesd az valazto vyzben ezeket es io lezen [Nsz; MKsz 1896. 357]. *1580:* Achelt ezwstözny. Wegy egy lot valazto vyzet es egy löt (!) kenesöt es egy kezes ezwstöt, vesd az valazto vyzben ezeket, had egie meg, es Iry uelle valamit az Mit akarz, zarazd fel, Jolezen [Nsz; MKsz 1896. 369]. *1805:* meg terhesedett és egy fél fertály választo vizet meg iván gyermekestöl meghalt [F.csernáton Hsz; HSzjP Fülöp Andrásné Lukáts Mária Gy(alog) kat(onáné) vall.].

Szk: *rüh ellen való ~. 1849:* Vettem Tordán … a Juhoknak Rüh ellenn valoszto víz és terpentint 6 Rft 20 xr [Nagycsán TA; Borb. F. le].

válaszul válaszként; drept/ca răspuns; als Antwort. *1675:* Ha szintén izenne is Nagyságodnak Barkóczi uram, csak azt kellene válaszul neki izenni, várja el már az terminust [TML VII, 127 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

válaszút keresztút; răscruce, răspîntie; Scheideweg. **Hn.** *1579:* valazütrol [Kv; Szám. I/XVIII. 31]. *1666:* az valasz ut arránál (sz) [Lécfva Hsz; EHA]. *1702:* Válaszút felé [Kv; KvE 274 SzF]. *1772:* Válaszútra [RettE 271]. *1776:* Válasz Útán [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1782:* Falus Biro Valaszutyán [F.zsuk K; SLt XLII/5. 9]. *1839:* Valaszutrul [Nagyiklód SzD; RLt]. *1840:* Válosz uton a' Griff madár czimü fogadoba [Válaszút K; DLt].

válaszúti a Válaszút (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Válaszút/Răscruci; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Válaszút: **1.** Válaszúton lakó; din/care locuieşte la Válaszút; in Válaszút wohnend/wohnhaft. *1627:* Az coregh meddw Tehenek keozeot vagio(n) egj fel kertt Valazuti Jobbagjnak egj szeoke tehene [Mezőrücs MT; BLt]. *1736 u.:* Convocaltatván a … Fatenseket úgymint: a Válaszuti, Borsai, Fejérdi, Apahidi, Kötelendi, es Bonczhidai Lakosokat … ezen le irt metától edgy Stucz lövésnyire edgy alma fácska mellé erigaltatot edgy föld halom [K; SLt F. 40].

Szn. *1580:* Walazwthy Mattyas Deak [Dés; DLt 206]. *1591:* Walazuthi Ambrusne Ilona azzony [Kv; TJk V/1. 55]. *1631:* Valaszutj Lászlo [Abrudbánya TA; Törzs. Geor. Koholusa (!) Abrugyfalva (40) prov. vall.] | Valasz uti Jstua(n) [Abrudbánya TA; Törzs. Jo. Girothk (55) jur. civ. vall.] | Valaszutj Ferencz [Abrudbánya TA; Törzs. Steph. Arkosi (21) rect. scholae vall.].

2. Válaszúthoz tartozó; din/care aparţine de Válaszút; zu Válaszút gehörig. *1770:* A mi vármegyénkben alsócsküllői, baboci … válaszúti, kidei, bádoki … határokat semmivé tette[a] [RettE 239. – [a]A jégcső].

válaszvárás aşteptarea răspunsului; das Warten auf die Antwort. *1825/1826:* A' kik jó válasz várás mellett tisztelettel vagyunk a' Tekintetes Tisztségnek alázatos szolgai Kelementelki Birtokosok és adózó Közönség [Msz; GyL]. *1848:* Válosz várása mellett maradtam Kedves Ötsém Uraiméknak Az halálig megbántott Barátok [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabó Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz].

válaszvétel primirea răspunsului; Empfang der Anwort. *1665:* úgy itili, az az határ járó török magától az határt nem járja ki, hanem avagy az hogy Nagyságodnak s ide ö nagyságának is ír, mely ha leszen, úgy ö nagysága is írni fog neki … írt már ugyan jó ideje ö felségének, ha eljö, in isto casu mi cselekedö legyen? reménli is arrúl óránként való válaszvételét [TML III, 348 Teleki Mihály a fej.-hez Szatmárról].

válaszvivő persoană care duce răspunsul/scrisoarea de răspuns; Antwortträger. *1746:* kerem alazatoson Ngodot meltoztasek Ngod a valasz vivöt erre dirigalni, had küldhesem el en is az en valaszlo Levelemet [Tamásfva Hsz; ApLt I Thuri László lev.].

valcer keringő; vals; Waltz. *1823–1830:* Vacsora után bálba mentünk … A felsö házban volt a nemesebb bál, hol minuettet, waltzert és langaust táncoltak, ki ahogy tudta, úgy [FogE 174].

válé szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~t mond* búcsút mond; a-şi lua rămas bun; sich verabschieden. *1662:* Római peregrinus mint Rómától búcsúzott volt, annyi kárt tapasztalván a részegeskedö életben, úgy kellene annak is válét mondani [SKr 432–3].

valedikál 1. *átv. is* búcsút mond; a-şi lua adio/rămas bun; sich verabschieden. *1662:* Az fejedelem-asszony ö nagysága is bizony szintén megesökönt elmével van, nem vehetvén semmi bizonyos assecuratiot ennyi számtalan költésérül. Jó igazsággal írom Kegyelmednek, minden dolgoknak egészen valedicálni akart vala, hanem nehezen beszélhetök arra, Keresztesi uramat várja vissza [TML II, 319 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1668:* Azt is írja, az lengyel király az királyságnak valedicálván egy klastromban ment s jezsuitává lett és hogy háromszáz ezer zlatott adtak volna neki; azomban királynak az Naumburgi herczeget vagy electort választották volna [TML IV, 393 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. lemond; a deminisiona; absagen. *1741:* A Hutman notificálta most hogy edgy Holnap mulva valedicalni kíván [Told. 74].

válhat vmivé változhat; a se putea transforma/preface în …; kann sich in etw wandeln, zu etw werden. *1854:* Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren meesevészni; mivé fejlödnék s mily drága kincsesé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett gróf Széchenyi [ÚjfE 75].

validitás érvényesség; valabilitate, validitate; Gültigkeit. *1796:* mind a' Decr. Titulus, mind az 1659bíli (!) Sententia, a' mellyben ezen Kérdésben forgo Privilegialisról semmi emlékezet nem tanáltatik, annak invalidatiojára helytelenül Citaltatnak, söt czáltalis, hogy annak validitássát impugnálja az All Peres Ur, bizonyittya ... azt, hogy a' Levél kezénél vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67]. *1807:* a Testamentumnak semmi valaditassa sintsen mellj a Törvényben meg álhatna [Rákos TA; Borb. II]. *1808:* az egyik ugymint Fodor István éppen maga irta le maga Vallomását, mellyek mind ollyan Szarvas hibazatok, hogy a Testamentumnak Validitássát által meg által Spekelik, és egészszen gyanusokká teszik a Regiusokat is | egész erövel azon ügyekezett a Novizáns, miképpen reformáltathassa ezen Divisionale Forum elöbbeni Itéletét, arra törekedvén ... Hogy az exhibealt Testamentumnak váliditássa meg állyon, és Törvényesnek itéltessék, s annál fogva mind a maga mind Leánya a' testalt Jokkal maradgyon [Asz; Borb. II].

validum érvényes; valid, valabil; gültig. *1808:* apellálta ă pert ă fen tisztelt Törvényes Derék székre és ottan az általunk invalidumnak ítélt Testamentum validumnak és Törvényben meg álhatonak itéltettvén, ennyiben ă Deliberatum reformáltatott [Asz; Borb. II].

válik 1. vmivé átalakul; a se transforma/preface (în ...); zu etw werden. *1662:* És ekképpen a bágyadt legyek darázsokká válván, igenis megmászták vala a kőfalt [SKr 232]. *1672:* Tovább való gyülések és tanácsok ő kegyelmeknek mire válik, Isten s magok tudják [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* A hüt látássá vált, és tudom, kiben hittem [BÖn. 465]. *1740:* Az A. ő kglme Inquisitoria Relatoriájáb(an) specificált Három Fatensek Világoson Subinferállyák, hogj a' p(rae)tensioban lévő Házat és Fundust örök árron vette vőlt meg az A. ő kglme Nagj Annya, Néhai Vámos Judith. Melly Házat és Telket (: minthogj már aviticummá vált vőlt :) az A ő kglme Édes Annya Vámos Anna nem adhatta volna el örök árron [Dés; Jk 339a]. *1744:* Lévén kglmetek(ne)k az Oh hegj nevezet alatt lévő szőllő hegjben ... egj darab már jo darabb idoktől fogva Pusztán hagjot, Bongorrá vált puszta szőllő földe mellyeknekis az után fellyül valo részék Erdövéis valt [Koronka MT; Told. 11. 15. 10]. *1759:* 20. 22 Esztendős Törökbuzais vőlt, de azokat annyira meg emésztette vőlt a Buza Féreg, Egér, régiség és rothadtság hogj még felége sem lehetett menni sok(na)k, egjbe penészesedett és pogátsásúlt vőlt egészszen Korpává és Liszté váltak vőlt [M.gorbó K; TSb 2]. *1765:* Ganévá vált semire kellő szalma kazal 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 5]. *1799:* ez haszan vehetetlen mivel Mezőé vált [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1823–1830:* Zejk János ... hozzám jószívü volt ... nyugodjanak hamvai csendesen, ha csak hamúvá vált, mert azt hallottam, hogy vévén észre halálát, rendelést tett, s testét bebalzsamírozva hozták haza Bécsből Erdélybe [FogE 210]. *1829:* Ezen első egy pár esztendő alatt a Theatrumból bé folyó jövedelem ... capitalissá válna, melyből azután a társaság, a Theatrum magát, segíttené, soutenérozná [Kv; KvSzLt]. *1842:* az fazakasak ugy annyira elgebbesztették ásásaikkal az hellyet – hogy tsupa tós hellyé vált [DLt 368] | az Forrásnak ki folyo vize fel dugulván ... igy az egész hely haszonvehetetlen Tová vállott [Nyén Hsz; BLt 11]. *1846:* feszittő gerendák alkalmaztatnak ... mellyek által a meggörbült folyo Gerendák magok hellyekre viszszányomatván, az Előrugok Schrofjai annyira hoszszabbíttatnak, hogy ezen feszitö gerendákon is át érjenek, a közbülsö feszittö gerendák pedig két Schroff által a folyó gerendakhaz felszorittatván, az egész egy fel szoritott testületé váland, és ezutánni járhatásra alkalmassá tétetödik [Dés; DLt 858/1847].

Sz. *1811:* Jobb lészen hát, hogy a' vér vizzé ne válljon, Hanem a' Testvér a' Testvér mellett álljon [ArÉ 102].

2. vminek a jellegét veszi fel/szerepét kezdi betölteni; a deveni; werden. *1580:* A my az zolgaknak valo buza adast illety ... az porozloknak mykor bwzat rendeltek volt, mywelte volt eo kegmek az wdoknek my woltahoz kepest, hogy Az dragasagba ne fogyatkozzanak meg ... de nem vgy hogy orókes teorwennye walnek [Kv; TanJk V/3. 213a]. *1823–1830:* Megkészülvén, felviszi a grófhoz, a gróf felveszi, hát a köntös jól van tanálva; voltak ott más urak is, és ekkor úgy elhíresedik az apám, hogy akkor szabójává vált [FogE 61].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *füstté ~* eltűnik; dispare, a dispărea; verschwinden. *1806:* igen sok nagy fontos okok ... az én innét valo el távozásomat nem engedik mivel legottan a' ngod dolgai félbe szakadnak, és ha én nem nogatom füstté válnak [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] * *halálra ~* meghal; a muri; sterben. *1820:* minek utánna reggel az Urfi meg született ... azon gondolkozván; hogy a' keresztség az Nap meg tétettessék, ne hogy ez is mint elébbi Léánykája hirtelen halálra vállyon mondása Szerént ollyan Nevekröl gondolkodott, a Millyen még a' Familiába ne lett volna [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.] * *közönségessé ~* elterjed, ismertté lesz; a se răspîndi; bekannt machen. *1671:* Kende uram írását látom, de az magánoson kevesebbet tenne, de bizony innen mifelőlünk is közönségessé válék az hír, Erdélyre jőnek [TML V, 926 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *szokássá ~* a deveni obicei; es wird zur Gewohnheit. *1800:* A' R. Catholicusoknál harmad nap előtt nem temetnek, 's már egyszer szokássá válván, senkinek eszébe se jut, hogy elébb alkalmatlankodjék a' Plebanusonn [Márkod MT; IB. Gombási István lev.].

4. valamilyenné lesz; a deveni, a se face; jd wird irgendwie. *1710 k.:* Mi hasznod néked a te peresid romlásában, fordul-é avval néked csak egy fillér károd is meg, a te meglött szenvedésidnek csak egy szempillantás is válik-é meg nem lötté? [Blm 1018]. *1763:* egy azon Corpusban ha midőn az edgyik tag meg vész, a nem orvosoltatás miá, meg gyogyulhatatlanul (!) válik nyavalyálya; Consequenter el kell veszni az egész Corpusnak [Hsz; UszLt 16]. *1805:* Czikudon ... a Törökbuzájak ... elég jol termet, de ittis jol meg nem ért, és el nem készüchetett (!), rothod haszan vehetetlenné válik [Torda; TLev. Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. *1815/1840:* A mi ... az erdö tisztitást illeti, leg szükségesebbnek az Erös oldalt a Bako lopassával edjüt, nagyon nem sürudvén az erdö, s a rogodozo állatoknak is igen alkalmassa vált [Dés; EHA]. *1820:* a Somkut felé menö Országos Soútat a' helly szinén meg visgálván ... azon utnak ... egész a Somkuti Völgy toroklattyáig lévö része ... rövid idön járhatatlanná válik [Dés; EHA]. *1845:* a mi szegény Collegyumunk igen gazdaggá válik [A.gerend TA; DE 2]. *1865 u.:* 1865k évben a közös anya gát ismét kijavitást kivánt, s a Szamos bal partjára az Anya gát biztositására számygát vált múlhatatlanul szükségessé [F.zsuk K; SLt 22].

5. vmivé fejlödik/átalakul vki; a deveni, a se face; zu etw werden. *1710:* (Bánházi Pál fia) István ... vitéz emberré

vált, Dragul czeres kapitány vicéje lött, itt kün bujdosásban holt meg tavaly [SzZsN TT. 1891. 284]. *1731:* az olá Pap látom emberseges embernek latszik mar nem Tudom hogy ez utan mi valik belölle [Gycke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1854:* A főnök galárdsága átszivárgott a titkárába, példájául annak, hogy a nagyok hibái többnyire káros hatásuak az alárendeltekre. S vált példa nélküli gyalárrá: mint a milyet sehol sem lehetett látni [ÚjfE 158].

6. vmely állapotba jut; a se transforma în ...; in einen Zustand gelangen. *1582:* Miert hog a Ghywlés eleotteunk wagon, Teecik eo knek Warosul, hogy ez alat a' Notarius dolga legien haladekba lassak myre valik dolga, kellę erette megis teorekedny Awag nem [Kv; TanJk V/3. 253a]. *1669:* Félö, az lakodalom az mi részünkre szomorú alkalmatosságra ne váljék, ha Isten meg nem könyörül szegény Szentpáliné asszonyomon [TML IV, 476 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. elválik, eldöl; a se rezolva, a ajunge la bun sfîrşit; sich entscheiden, beenden. *1662:* úgy is hiszem, addig az két császár között való dolog elválik, melyhez képest alkalmaztatni fogom én is magamat. De vagy válik, vagy nem, én innet eltávozom, mivel oda való jószágomtúl is itt igen messze vagyok [TML II, 391–2 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz].

8. beválik; a se ridica la nivelul aşteptărilor; bewähren. *1708:* Parancsolt uolt Asz(sz)onyo(m) ö kglme hogy egy tizenkét esztendös leankát szerezzek, nem ige(n) találok az kit hasznos(na)k üsmerhetnék Kgtek szolgalattiára, hane(m) Gergely Mihaly(na)k vagjo(n) egy küsded, talám valnék valamire [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez].

9. kiválik; a ieşi la suprafață; hervortun. *1584:* Chaplar vinczene Orsolia vallia ... enys oda Menek twzert mind ketten twzet vynk Eppel Krestelne penigh vayat kepwl vala, De otta hamar vgia(n) azon Nap hozzam leowe Eppel Krestelne, Es ereosse(n) kezde panazolkodny, hogy soha vegheoz Ne(m) vihette dolgat, a' vayat meg Ne(m) chinalhatta, Sawoya valt es el kellett Eotteny [Kv; TJk IV/1. 251].

10. megválik vkitől; a se despărți de cineva; sich von jm trennen. *1677:* In prosecutionibus Causarum senkinek kedvezés ne légyen, se Mesterektöl, se egyebektöl, hanem a' Mesterek a' régi jo mód szerint, Seriesböl itillyenek, ebben se Uraknak, se egyéb Fö rendeknek nem kedvezvén, mind szegénynek, boldognak, az igasság egyaránt szolgáltassék, a' Fejedelmek-is meg-tartassák minden rendeckel személy válogatás nélkül; azoktol válva a' kiket magok szükséges dolgaiban el-akarnának küldeni, azoknak pereket méltán elvegye a' Tábla: haladékot-is senkinek egyébnek neadgyon hanem a' kiknek a' Törvény helytád [AC 187–8].

11. vki elválik vkitől; a divorța/a se despărți de cineva; jd trennt von jm ab. *1823–1830:* Az anyám is elkeseredvén, hogy a fogságból kiszabadult, válópert indított a marosszéki partialison. De az apám nem akarván válni, néhány esztendökig húzódott-vonódott ez a per, míg utljára a fintaházi partialisba elválasztották [FogE 87].

válisóra '?' *1768:* Sz. Iványi Vinczetés(ért) (!) Hf 20 ... Feleségének Csizmára és Valisorára Hf 1 Dr 84. Sz. Egyedi Vinczellérnek pénz fizetését Hf 20 ... Feleségének Csizmára és Valisorára Hf 1 Dr 84 [DobLev. II/390. 20b].

vális 1. kelmefajta; un fel de țesătură/stofă; eine Art Stoff. *1797:* Egy egész Válészbol keszült Vigáno Valész keszkenövel [M.köblös SzD; RLt]. *1803:* Felesége Klára Posoni ... volt Köntösse többnyire váliszból való fejér Vigánnya [DLt nyomt. kl]. *1817:* Egy Válézbol valo lájbi [Mv; DLev. 3. XXVIII]. *1823:* Alsó Fersing, Váliszból, és Krádliból [LLt Csáky-per 601]. *1828:* 34 sing Válisz singe 50 xr [BetLt 3]. *1829:* 9 sing Valisz Rf. 4 xr. 3 [Zabola Hsz/ M.régen MT; TLt Közig. ir. 196 néhai Darnotzi Jánosné Nalátzi Anna hagy.]. *1834:* E. Sz. Györgyön szött ... Egy vég válisz Kender vászony [Sáromberke MT; TGsz 54]. *1860:* 1 vég Valiz [Kv; Végr.].

Szk: *~ formára szőtt. 1832:* A 8dik Nrus alatt Váliz formára Szött 20 Sing [Akmár AF; TL] * *bolti ~. 1821:* Egy kis darab vég Bolti Válisz [Backamadaras MT; CsS] * *csepegetett ~. 1800:* Egy tseppegetett váleszbül való viganó [LLt] * *sujtásos ~. 1816:* 31. Sing sujtásos Válisz ... 30 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 41].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: váliszból készitett; făcut din vális; aus válisz erzeugt. *1803:* Egy ujjatlan válisz háló lajbi [DLt nyomt. kl]. *1816:* Válisz fejér fökötö ... 40 xr [Kv; Born. IV. 41] | Vékony Valiz also Fersingek ... Vékony valiz also Fersingek 10 [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1829:* Egy valisz also fersing [Mv; MvLev.]. *1840:* Fejérnemük ... Fersing tizenkettö, hat pergált, hat valis [Told. 19 Katona Miklosné gr. Toldalagi Polixenia kel.].

váliszfersing váliszból készült ruha/szoknya; rochie/ fustă făcută din vális; Kleid/Rock aus válisz. *1830:* Vallis fersing hat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1835:* Pergal Fersing hat ... Vallis Fersing hat [Told. 19 Toldalagi Zsuzsa lakodalmi kel.]. *1840:* Valisz Fersinget hatat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1849:* Két vális urkoltas fersing [DLt]. *1850 k.:* 2 fejér parkét, és 1 valisz fersing [Pk 2].

Szk: *fejér ~. 1845:* Hat fejér valisz Ferschingek Urkolással 36. Rf [Sszgy; HSzjP]. *1850 k.:* 4 fejér válisz fersingek [Pk 2] * *magyar fejér ~. 1815:* Egy magyar Fejér Válisz durva Fersing [LLt Arva gr. Lázár Klára Mv-en által adott és Tar-Terebesre elhozott és itt leltárba foglalt ingóságainak jegyz.].

váliszkeszkenő váliszból készült kendö; năframă făcută din vális; Tuch aus válisz. *1797:* Egy egész Válészbol keszült Vigáno Valész keszkenövel [M.köblös SzD; RLt].

váliszlajbi váliszból készült mellény; vestă făcută din vális; Weste aus válisz. *1814:* Heinrich Joseff ... Drezdai születésü ... visel ... tsikos válisz vagy pikét lájblit [DLt 894 nyomt. kl].

Szk: *nyári ~. 1803:* visel ... veres tsikos nyári vallis Lajblit [DLt nyomt. kl].

váliszszoknya váliszból készült szoknya; fustă făcută din vális; Rock aus válisz. *1816:* Valisz szoknya ... 6 Rf 12 xr ... Pikét Szoknya 4 Rf ... 11 xr [Kv; Born. IV. 41].

váliszüberrok váliszból készült felsöruha; haină făcută din vális; Mantel aus válisz. **Szk:** *anglus ~. 1823:* Fein sujtásos Anglus Valisz Iberrok, vapőrrel garnirozva [LLt Csáky-per 601].

valkai, valkói a Magyarvalkó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Magyarvalkó/ Vălcni; mit der Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Magyarvalkó: **1.** Magyarvalkón lakó; din/care locuiește la

Magyarvalkó; in Magyarvalkó wohnend/wohnhaft. *1550:* ennek ellene mondot kemyn Janos, hog mywel walkaj fyw volna [Nagykapus K; MNy XXIV, 292 Melchior Chyde de Nag kapus jb vall.]. *1572:* mikor az monostorj wraim es az valkaj wraim az hatart Jartak oth volt hogj gonos wdew völt (!) [Gyerömonostor K; KCsl Bad Janos meregioj nemes szemelj vall.]. *1573:* Eg walkay Ember kezde asot kapat vynj hog az halast fel vessek [Gyerömonostor K; KCsl 40 Kenez Tamas jb vall.] | Mikor mi oda gyultonk wolna ... latok hog Eg walkay legin Egi zekereczet kezde forgatni [O.bikal K; KCsl]. *1739:* a' Valkai Pásztorok <be hajtották vólna?> a' Beles vizin által menő Nagy Aranyosiak Marháit? [Gyalu K; EFiscLt vk]. *1841:* a mult Évi repartialt Summabol Valkoi Colonus Bálint Jánosék el költöttek 52 forintokat [M.valkó K; BetLt 4 Sajgó András lev.].

Szn. *1453:* Fabianus Walkay [Kv; TT 1882. 526]. *1469:* Johannes Walkay [TelO II, 105]. *1515:* Petrus Walkay de Zenthegyed [Bh; BfO II, 402]. *1550:* walkay Myklos [Bedecs/Damos K; MNy XXIV, 357]. *1556/1569:* Nicolaus Walkay de Nagieskelew [SLt Y. 14]. *1566:* Walkay Boldisar [Kv; Szám. 1/X. 199]. *1568:* walkay Miklós [Gyf; BfN 54/6] | Johannes walkay [Kv; TJk III/1. 220]. *1573:* Valkay georgy Monostory tyztarto volt [Kv; TJk III/3. 92]. *1577:* Walkay Andras Bathory Cristoph Erdely wajda itylco szekinek hythes assessora [György Lajos, Walkai 48–9]. *1590:* Valkay Andras B. 2 | Valkay Miklos jb [Bács K; GyU 19]. *1594:* Valkai Janos [Kraszna Sz; UC 113/5. 16]. *1600:* valkay Georgyne [Kv; Szám. 7/I. 122]. *1636:* Valkai Miklos lejaniatol ualkaj Susannatol [Zsombor K; LLt]. *1642:* Valkay Lazlo [Mákó K; GyU 76] | Valkaj Jstvan [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1754:* Valkai Ferencz [Bh; RLt]. *1810:* Valki (!) Kisanna [Györgyfva K; RAk 117]. *1827:* Valkai Kováts Ferentzné [Damos K; RAk 24]. *1830:* Valkai Simon Pál [Körösfő K; RAk 124].

2. Valkai Magyarvalkóhoz tartozó; din/care aparţine de Magyarvalkó; zu Magyarvalkó gehörig. *1550:* w giermek koraban walkon lakot es az w gazdaya ökret Cyllara haytotta fel, es otth Jart mynd walkay, kelecelj, es mynd monostorj barom de semeg mast nem haborgatta rayta [MNy XXIV, 359 „Lad. Ernyw de warcza"[a] jb vall. – [a]Vársza, eltünt település M.valkó (K) táján]. *1619:* hiuata engemett Kidebeól ... Miko Katha azonio(m) ... Vgroczra, hogy my eleóttünk az valkay rez iozagotth el foglalnok [Dob.; Ks]. *1732:* Vagyon czen Valkoi határon, cleg havas, melyben épületnek valo fenyő fa bövön találtatik [M.valkó K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1760:* a Ti szellye és Rekitze nevü hellyekben ... való Szántó Földek, és erdős helly a' Vákai Határhoz hallottúk tartozni bizonyoson ... mint Mosiák utan való hellyeket usualtak [TL 3 r. tanú vall.].

Hn. *XVIII. sz. eleje:* Valkai határ [Szentk.]. *1721:* az Valkai határ [M.gyerömonostor K; EHA]. *1746:* az Valkai Hataron (k) [M.valkó K; KHn 103]. *1750:* az Valkai Keletzeli és Újfalvi Havasok [Born. II. 31]. *1775:* A Valkoi ösveny mellett (sz) [M.gyerömonostor K; EHA]. *1806:* a' Valkai Hovason [M.valkó K; EHA]. *1826:* a' Valkoi Nyomás [M.valkó K; EHA]. *1831:* in vicinitatibus ab una Rivuli a valkai patak [M.valkó K; KHn 107]. *1840:* a' Valkai Patak felöl (sz) [M.gyerömonostor K; EHA].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Magyarvalkó lakosa; locuitor din Magyarvalkó; Bewohner aus Magyarvalkó. *1550:* Jartak az Cylla mezön barmotys öriztek rayta ... myndenkor walkayak byrtak es ... megh kergettek az monostoryakat rola [MNy XXIV, 292 „G. hwnyadj de borsa" jb vall.] | az monostoryak ez vtan allottak alol az vegheben es vg keztek veghötte haborgany az valkayakkal [MNy XXIV, 357 St. Weres de Petri jb vall.] | wk aszt twggak hog myndenha aszt a' Cylla mezőt walkayak, kelecelyek, wyfalwyak byrtak [Kalotadamos K; MNy XXIV, 358]. *1572:* Mykoron wgymnd Assoth kapath kezdenek kerny ... leen Az walkayak keozwl Egy ky kyalta Ellyen Zowal hw [Jákótelke K; KP]. *1573:* Kopecz Janos ... Ezt walia, En tawol allok wala Eg buk fa mellet, latam hog ... Egik az walkayak kozol kezde Eg zekereczet pergetnj, Es ozwe Rohananak [O.bikal K; KCsl]. *1739:* A' Valkaiak nem edgyezhetnek azon Havasok végett, a' Mlgs Bánfii Urakkal [Gyalu K; EFiscLt. IV/259].

vall 1. hisz, meggyőződéssel állít; a crede; glauben. *1619:* Eddig azt vallottuk, most is igazán azt valljuk, hogy az szegény, megromlott Erdélynek szabadsága az mi mostani kegyelmes urunk fejedelmünk által jött meg Erdélybe [BTN[2] 229]. *1620 k.:* mondják onnat[a] jött áros emberek, hogy christianusok, egy Istent vallnak s környülmetélkednek, szombatot tartnak [BTN[2] 412. – [a]A „Napnyugati Indiákról"]. *1629:* sok bünnel megterhelt és fonnyadt lelkemet ajánlom az én szent Istenemnek ... Kit hiszek és vallok is az életnek megújulására az én szent Messiásomnak eljövetelében [BTN[2] 424]. *1653:* Mikor János király felserdült volna az attya halála után kétfelé tekintvén, látá azt: hogy az egész keresztyénségben immár oly változás lett volna, hogy kiki mit akarna azt vallaná a Luther Márton újításának utánna | Kik egy Istent vallunk és disznóhúst nem eszünk, a több atyafiakkal együtt a hatalmas bassának szegény rabjai [ETA I, 26, 31 NSz]. *1755:* ismét megriaszkodék a nevezett Pater no ha nem vallod huzd le [Illyefva Hsz; HSzjP Franciscus Zajzon (50) vall.].

2. (vkiről/vmiről) állít vmit, tanúsít; a afirma ceva (despre cineva/ceva); etw über jn/etw behaupten. *1552:* En gerendy pet(er) vallom ez lewele(m)nek zeriben hogy ez lewel mwtatok zaz Istwan es ew tarsaywal egyetembe Jamborul zolgaltak It Dewan [Déva; BesztLt 16]. *1555:* En Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom az en lewelemnek altala ez vtan es Megh esmerem hogy az erdelybely feyrwary kaptalan az Janos Kyraly keth leveleth kyk hartyan fugo pecytel wadnak ez My Jozagonkrol kyknek Newe Brette, Macho Plop Hwnyadwarmegyebe kyketh annak elette hatwnk volth My Imbre espresthnel ennekem megh attak [Hácog H/Gyf; GyfKápt. A.I. V/101]. *1564:* Wallom ez lewel alttall: hogy azz tiztelendew Bezterczsey Biro: kwldeth: w felsige paranczsolattya vtann: czazz (!) ötwe(n) kóbell zobboth es harom czazz twgya (!) : negy czazz kengereth (!) w felsegy nepened (!) wlysyre Deesre [Dés; BesztLt 11]. *1573:* Kalmar Illesne aztis Mongia hogi mykor fogwa vyssik volt az Santat Mond volt Noh En vallom Ennek kissebseget de ahwl en Syrok Mas otth beonbelis [Kv; TJk III/3. 68]. *1658:* Az azt vallotta, hogy ezek az fejedelemre mennek innét belől, az tatár hám Huszt felől megyen az fejedelemre, az fővezér ismét Jenő felől [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1755:* evel többet vallak, hogy Sipos Márton Ur(am) el ment ő Nga elől [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

Szk: *igaz hite szerint ~. 1685/1792:* Ezeket miis felyebb specificált Testamentarius Birák az mü igaz hitünk szerint valyuk és irtuk [BLev. Transm. 15] * *szemébe ~. 1846:* két műhelyes társai ... szemébe vallották, és bizonyitották [Kv; ACLev. 51] * *tradicióból ~. 1780:* ha szintén magok nem értékis, de rész szerént elejektől hallották s abbol tudják lo

Hogj Gyurkapataka egész helység 12. Antiqua Sessiokbol állott légyen … 2do Vetzkrölis ugyan azon Traditiobol valják hogy 28. Antiqua Sessiokbol állott volna [BSz; JHbK LIV/25. 23].

3. vkit vmijének elismer; a recunoaşte pe cineva ca/drept …; jn als … anerkennen. *1759:* égykor nem igen régen … Urszuj másodmagával midön Frincsenben az ott lévö Nemes Pap Familiához ment volna hogy magokat Attyokfiainak recognoscaltatnák … az ott lévö Atyafiak telyességel Attyokfiának nem vallották, söt mindenekben ki tagadták [BSz; GyL]. *1811:* Gróf Bethlen János Ur! … Nagyságod ez az Ur, e' János, ez Angyal, Kit az Árokalyi nép Angyalának vall [ÁrÉ 174].

4. tanúvallomást tesz, vallatókérdésre felel; a mărturisi, a face o depoziţie în faţa unei instanţe; Zeugnis ablegen. *1558:* Matthes Drythne Megh eskewen azt walla hogy keeth Darabanth azt wallottha az ew hazanal hogy kylench darabanth wolth paraznasaggba Annossal [Kv; TJk I/1]. *1568:* Takachy gergel takach Janos Peter Brozer, Kadar Mate, Meg eskwen. Jg wallottak, Egy arant ezt vallyak hogy bernart lanprit (!) Elsö testamentomaba az azzyonnak f. 10 hagyoth volt [Kv; TJk III/1. 171]. *1577:* az giortan erdeie <Jobb>agifaluj hatarban vagion, az hatara penigh az patak az zeolco hegiesse felcol penig azont valla az mit az mayaiak [Mv; BálLt 79]. *1588:* Veeerdy … Radul Hortobacz Balazfy Borbara asszony Jobbagya … Ezt üalla az mit az felseo bizonsag czak hogy Eüücl kwlcombeoz [Vecsérd NK; SLt V. 14]. *1592:* Az Bodolara czwgeo erdeorcol azont vallia az mit Kovachy Georgy [Uzon Hsz; HSzjP Mark Miklos (50) pp vall.]. *1622:* Pákocz Matyas … Jobbagi, Annorum 50. aszt vallom, hogy ado ado hely volt, es mostis awal az Joszaggal Edgiut adot ad [Kézdikövár Hsz; HSzj *adó-adóhely* al.]. *1637:* teóteóri Janos … Annor(um) 60 Ereós hwttel megh Eskeóuck … Igy valla [Noszoly SzD; Ks]. *1697:* Azonb(an) mikor minapiban feleltettete Király Biró uram Kotormányba(n), Kere engemet Peter Deakne Aszszonyom, mondgyam meg Balint Peternének, az Istenért az mint beszellett uolt uele az Pater fölöll, ne vallyon semmit [Kotormány Cs; CsJk 4 Mihály András relictája (40) vall.]. *1746:* En miolta Lisznyoban lakom mint egy husz esztendeje – vallja Fraciscus Lofü (!) de Lisznyo (50) [BLt]. *1761:* Azon fatensek közzül többire mind a kik az A Ur Inquisitoriajab(an) meg eskettettenek, magamis sokakat, söt többire mind azokat fatealtotván, én nékem külembezö modon vallanak, és az dolognak valoságárol sokkal külembezö declaratiot tésznek [Torda; TJkT V. 70]. *1772:* pokolba s egyébuvé idézvén Lelkemet ha többet nem vallok [Hadad Sz; TSb 21]. *1820:* Hát az igaz é hogy a' Vallok a' kik … egybe gyújttettek, pálinkáztatások, igéretek mellett inducaltattak, hogy holmi dolgokrol vallyanak …? [Kv; JF 48 vk]. *1828:* Kováts Boldisár 56. Esztendös … sellér … vall [Besenyö Hsz; HSzjP]. *1845:* Déésen elönkbe sistáltatodván … Kapitán Kaján (!) … igy vallott [Dés; DLt 1541. 9b].

Szk: *bizonyosan ~. 1747:* Tudgyuk azt is bizonyason vallonni [Kük.; BfR II] * *bizonyost ~. 1795:* Minthogy nem régen szállottam haza ezekre bizonyost vallani nem tudok – mondja nobilis Michael Szabo (32) [Berz. 6. 59. 9] * *ellenkezőt/kontráriumot ~. 1585:* Bernard Schuler Endres Velczer es Borbely Ianos, El kwlde minket Lcorincz Mester hogy az keotelwereoket eggienkent hazonkent el Iarnok … mikor Az teobbit ez haro(m) kyweol el Iartuk volna, hat mind contrariumot vallanak es meg vallak hogy Ne(m) wolt semmy Akarattiok benne [Kv; TJk IV/1. 440]. *1772:* Abbolis hitelesebbek az én Testiseim, hogj a' mit ante hoc Novum mondottakis, meg állatt judicialiter, az eö Excelentia (!) Testissei pedig rejicialtattak, mint hogj ellenkezöt vallattanak volt [Kük.; JHb LXVII/248]. *1820:* Bása György azt mondom hogy bilingvis, mert Karátson elött nekem kérdetlen azt beszéllette hogy a' Báro kitsi fia iránt nékie azt mondotta … az enyím az én Udvaromba Született, akár ki mit mondanais Soha ki nem tagadnám, mégis a Cancellisták(na)k a' mint maga nékem beszéllette azzal ellenkezöt vallott [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hites assz. vall.] * *erős hite után ~. 1659:* Erös hitek utan ugy vallanak mindenekben mint az Elötte valo vallok [Lozsád H; BK sub nro 1143 Ferencz Janos ns kezével] * *erős hitlés után ~. 1781:* erös hitlésünk után vallyuk [Hr] * *erős hittel ~. 1557:* kouach miclosy sok bizonisagot eleó hozuan mindenik fel, es ezeket ez dolgokrol mege kerdezuen ereós hywttel vallak a bezterchey rizre leni [Beszt.; BesztLt 49] * *hallomásból ~ 1778:* minthogy azokott a régi idöket nem értem Atyáimtol és más régi örög emberektöl valo hallamásbol és értekezésböl tudok ennyit vallani [F.orbó AF; BK sub nro 908 Bonka Gávrilla (40) vall.] * *hallomás szerint ~. 1793:* régi örög emberektöl vallo hallomások szerentis tudok vallani [Kakasd MT; DLev. 2. XIII. 16] * *hallomás után ~. 1847:* Az ezen pontba foglalt kérdésekre csak annyit tudok hallomás után vallami, hogy Varga Katalinnak a bucsum-cserbui kisbíróval … az adó után tett rovatal mián égybeszólalkozása lett volna | Az ezen pontba foglalt kérdésekre csak annyit tudok hallomás után vallani, hogy nevezett Varga Katalint el akarták volna fogni [VKp 238, 240] * *hitére ~. 1807:* Fitori Mihályné is mint a pap csürének tőszomszédja hütére vallja, hogy ugyan cséplés alkalmatosságával ő maga szemeivel látta Fitori Péternét a szolgánál is a csürben mintegy vékányit egy rövid zsákban a lopásból kivenni [F.rákos U; RSzF 169] * *hit(e) szerint ~. 1544:* Sombory Lazar wgyan azonth wallotha az ew kereztben hythy zerent [MNy XXXVI, 52]. *1601:* Stamp Janos hewteos ember leuen vallia az eo hewthy zerenth [Kv; TJk VI/1. 569]. *1763:* hűtöm szerint vallom és declaralom [Udvarfva MT; Told. 44/19]. *1841:* Ezt amint hit nélkül nyilvanitom, 's mondom, ugy kész vagyok hüt szeréntis vallani [Dés; DLt 1541] * *hite után ~. 1592/1593:* Vrunk Jobbagy … hwteok vtan azt vallak egy zayal zjüel, hogy az az porond zyget … soha az Tilalmas nem volt [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1679:* Szaz Marthon … megh Esköuck hwthi uta(n) igh vál [Iklód SzD; RLt]. *1712:* Pál András akkori biró az Eccl(esi)a(na)k tizen nyólcz, és ismet huszon negj veder borairol adgjon számott, mert ök vesztegették el, hiti után vallya, hites Egjházfiu Horvati Igaz Péter [Horváti Sz; SzVJk 38]. *1846:* Huszan egyedik Tanu Zenész Berki János hüte után val – a' kérdésekre átalánosan [Dés; DLt 530/1847. 22] * *igazán ~. 1812:* Mind ezen pontokra a' Tanu le tett hüte után igazán és környülállásoson valljon [Mv; Somb. II] * *igaz lelkiismeretére/lelkiismerete szerint ~ja. 1600:* Teleky Jstwan az eo igaz lelky esmeretyre vallia [Kv; TJk VI/1. 498a]. *1759:* igaz Lelkünk esméreti szerint vallyuk aztis [Árpástó SzD; BK] * *igazságtalanul ~. 1772:* Annális inkább igasságtalanul vallanak, s hihetetlen a' mit mondanak uj Fatenseiis eö Excellentiajának [Kük.; JHb LXVII/245] * *igéről igére ~. 1584:* Hozzw Istwan … Es Segeswary Zabo Leorincz Azont valliak igireól Igire [Kv; TJk IV/1. 291] * *jó lelkiismerettel ~. 1666:* Ezeket a' mint fellyülis meg irtuk jo lelki ismerettel vallyuk [Kv; Ref.egyh. lt VII. 6-7 Tolnai István ref. préd. és rekt. kezével] * *józan*

elmével ~. 1741/1745: józon elmével esmérem és vallam [Kv; Told. 18] * *kétfelé ~. 1583:* Cathalin Vincze Lazlonę vallia … az fogolj Catushoz … en magamtol Menek be es Dorgalom vala Myert eskwt volna es vallot volna ket fele [Kv; TJk IV/1. 94] * *környüllállásosan ~. 1804:* Valyon a' Tanu igaz hite szerent és környüllállásoson [Fejér m.; DobLev. IV/883]. *1814:* környül állásoson valyan a Tanu [DLt 174] * *közhírből ~. 1820:* Köz hirből vallani semmit se szeretem, bizonyost pedig nem tudok [Várfva TA; JHb 48 id. Pálffi Tamás ns armalista vall.] * *lelkiismerete ellen ~. 1772:* Nem acceptaltathatnak fassiojok, mert … aetássok felett valo dologrol lelkek ismereti ellen vallanak [Kük.; JHb LXVII/235] * *letett hite után ~. 1819:* Kolosvári Hűtős polgár, és Arany mives Ajtai Kováts Móses … meg hiteltetvén, le tett hite utánn azt vallya [Kv; Pk 2]. *1843:* Ötödik bucsumpojényi erdőgornyik Bárb Kángyin, 38 éves, házas, gyermektelen, görög egyesült hitű, letett hite után vall a hatodikra [VKp 77] * *meghitlés után ~. 1827:* Ilye Juon … meg hitlése után vall [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 17]. *1844:* Törvényesen lett meg hitlése után … így vall [Nyárádselye MT; DE 4] * *nyilván ~. 1573:* az felperes Byzonsagy Nem Elegek az kezessegnek meg byzonitasara Mert Mind hallomast vallanak teob demyennel Ninchen ky Nilwan vallana rola [Kv; TJk III/3. 218] * *részre hajlólag ~. 1849:* bár ki is könnyen gyanithatja hogy a' meg esketet tanuk részre hajlolag vallottak [Kv; Végr. Vall. 96] * *rosszat ~. 1847:* Varga Katalin életéről semmi rosszat vallani nem tudok, mert itt-tartózkodása alatt se nem részegeskedett, sem feslett életet nem folytatott [VKp 279] * *rosszul ~. 1772:* roszszul valyák az eö Excellentiaja Testissei, hogy az én Malmom fél állása elött jol forgottak[a] [Kük.; JHb LXVII/249. – [a]A malom vízkerekei] * *tisztán ~. 1836:* az Allpereseknek a kérdés alatt forgo Hellybe, békességes birtokok soha sem volt, a' mint azt a' Z és X betükkel jegyzett Esketésekben meghitelt minden Tanuk tisztán vallyák [Asz; Borb. I] * *vki ellen ~. 1649:* ighenis teneal ezek(ne)k fassiojok Azertis inkab hogy ha uetkesek(ne)k laczottak volna az J elle(n) ne(m) vallottanak volna ugy mert rajok redundalt volna az panaz [Kv; TJk VIII/4. 365] * *vki mellett ~. 1570:* Anna Mezey Janosne, vallya hogy hallotta Nagy Jakabnethwl hogy Latta volna mykor fwzessy peter penzt adot egy Embernek hogy vallion Mellette [Kv; TJk III/2. 39] * *világosan ~. 1772:* czen dolgot világoson valják, az Oculata Revisiois az utolbszori bizonjittja [Kük.; JHb LXVII/257]. *1798/1799:* az Itéletben-is ki-irt négy Fatenseken kivül, az 1. 2. 3. 4. 6. és 8dik vallók-is világoson valják [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 420].

5. magát vmilyennek vallja/nyilvánítja; a se declara/considera …; sich irgendwie betrachten. *1588:* Reghenten elegedendeo es Tudos keomiwes Mestereknek profitealtak maghokat lenny, vgy Annyera hogy minden fele keomwre Epitesre elegedendeoknek haznosul Epiteoknek vallottak magokat [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1589:* Oka ez a' Kylseo Meszarosok megh zabaditasanak cereokeoswl hogy eokis Meszarosok, es egy Arant valo Ighassaggal kel elnyek Mas az hogy az Meszarosok … creotlenekneki valliak maghokat [Kv; TanJk I/1. 109–10]. *1634:* Berkezi Szabo Mihaly Felesegevel edgiut Meszaros Judittal, adossoknak vallak magokat … melliet procotulomb(an)is (!) fel irattattanak [Mv; MvLt 291. 26b]. *1662:* Láttam ugyen reám való panaszát Nagyságodnak szegény boldog emlékezetű fejedelemnek írott levelében és arrúl eléggé mentettem magamat akkori ö nagyságához jött becsületes szolgája által, de minthogy látom, egyszeri mentségemnek hitel nem adatott, sokszori magam mentegetésével bánnám, ha az dolgot vagy felében tagadni, vagy magamat egészen bünösnek vallani láttatnám [TML II, 290 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz]. *1705:* Ez Specificalt Jobbágjok mind másunnét ide telepedett emberek(ne)k vallyák magokat lenni hűtök után [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1827:* Öszve eskettem Fejerdi Kalo János özvegy Embert Györgyfalvi Nagy Katával magát meg esettnek vallott és Eklésiát is követett … személlyel [Györgyfva K; RAk 102].

6. *vkire ~* vki ellen tanúskodik, vkinek tulajdonít vmit; a depune mărturie împotriva cuiva; gegen jn Zeugnis ablegen. *1586:* Kys Imreh vallia, Ezt hallam peterteol hogy mind hamissa(n) eskwttek Rea, chak egy vallot igazan rea bennek [Kv; TJk IV/1. 567]. *1620:* hallotta(m) czinige Antaltöl az teörven kezben hogy vayda Janossnak mondotta hogy … az az dologh az ky miat mosta(n) it my raytúnk az gialazat vagyon mint (!) w miatta úagyon, ó költeotte reank, oly gonoz azzon allat hogy tala(m) czak bozzujabanis olliat vallana mi reank (!) [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Zabo Ambr(us) (70) jb]. *1628 u.:* Diosi Anna … en ream es maga szemeliere, vallot volna [SzJk 31]. *1633:* eo masokktul hallotta, Hogy firtatta volna Pall Deak az embereket, Hogy Nagy Thamas Vramra vallianak [A.komána F; Szád.]. *1766:* azon fattyu gyermek(ne)k formája, s Ábrázattya Mutattya hogy Docz Iuon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya, effélét az egész falusi lakosoktol bizonyoson száma nélkűlt hallottuk, hogy Iffiabb Petrucz János pénzel fogadta volna meg az emlitet kurvát, hogy vallyon Petrucz Györgyre [Grohot H; Ks 40/9 2 r. jb tanú vall.] | Azt pedig bizonyoson majd az egész faluktól hallottam, hogy a Sokszor emlitett kurva azért vallot Petrucz Györgyre, hogy Petrucz Jánostol az Docz Iuon Ipjátol jo fizetést vett volt [Grohot H; Ks 40/9 Petrucz János (56) jb vall.]. *1782:* azok a fejer népek is olj fertelmes fatya vetet kurvak, a legenyekre is vallottak [Szörcse Hsz; HSzjP Király Sára consors Samuelis Pap (40) vall.].

7. beismer; a recunoaște; bekennen. *1573:* Kalmar Janos vallasa igaz hyty zerentt … az azzon … ó maga vallotta volna ó maghatt az papok elott hog eg zemellyel vettkezett volna [Kv; TJk III/3. 174b]. *1585:* Georgy Deak vallia, Nagy Miklosne monta enneke(m) hogy a' leany a' Poztometó Martonnę fianak vallot volna zepleositese feleol [Kv; TJk IV/1. 504]. *1598:* Ahogy eyel mentel rah kit te magadis valloz, ugy hoztad el, merth mikor teörueny napot hagiott az biro az J Benche Andras zembe volt [UszT 13/18]. *1602:* Kis Niztor, es Hagymassy Mihaly Mikola Pal Arway … valliak … azokat az Juhokat … az hajdusagh Tabora feleol hajtottak [Kv; TJk VI/1. 594]. *1704:* Ma vallatták a Keresztesi uram Kocsi nevű szolgájafélét is, aki annyira orditott a kínban, hogy kihallott az utcára, hogy kiáltott, hogy nem tud vallani, mert semmit nem tud [WIN I, 100]. *1729:* Ember Ersok … vallya, hogy maghát Paráznaságb(a) elegyitette [Kv; TJk XV/7. 16]. *1731 k.:* a Deakok kérdezték, erőltették a Deákok és fenyegették hogy valyanak mert ha nem Kolosvára viszik, s ott meg csepegtetik s meg kinozzák [Born. XXXIX. 16]. *1804:* Hogy … Kiss Boldisár Ur a' Besáni Szürtetzésre 7 az az hét Nyomo Zsákot vévén … ezennel vallom [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1817:* (A) ki kérdeztettések meg esvén mint Regiusok Kun György és Gál István ö Klmek elött s eléttem hogy mind ä ketten ä Házassági Hitlés ideje elött azt vallották, hogy önként s kénszerités nélkül kelnek öszve egy másval [Györgyfva K; RAK 95]. *1820:* a' Cancellista Urak … azért hogy nem vallottam, ugy a' mint

Dregánné mondotta, le hazuttoltak [Várfva TA; JHb 48 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.].

8. vmiről tanúságot tesz; a da dovadă de ceva; von etw Zeugnis ablegen. *1817:* Ifju Legény Lakatos Márton és Hajdon léány Szekeres Kata, jo lelki ésmeretek szerent, meg kerdeztetvén ... tiszta és erőltetés nelkül valo hajlandosagokat vallák égymás iránt [M.bikal K; RAk 139].

9. vminek nyilvánít/tart; a se considera ...; sich halten. *1577:* Vitalius Balas ... keoz erdeonek ualla az giortian czakossath [Mv; BálLt 79]. *1659:* Azért jó Lázár uram, hogy magunkat megkeményültecknek, mi miánk veszettnek Jenőt, Lugost, Karánsebest valljuk ... nem eselekedhetjük [EOE XII, 209 a fej. Lázár Györgyhöz]. *1721:* Szabo Tamás Uramot nem keresőnek söt többire mind tikozlonak vallyák [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1776:* ki Zágoni Vajna István Méhészinek valja magát [HSzj *méhész* al.]. *1805:* Toháton ... A Török buzájakat megint a leg bövebb termésibe vallják lenni, de ittis, meg nem érhetvén, rothod, és vesző fölben vagyon [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. *1832:* amint a Curator mondja 40 esztendősnek lenni vallották a Juliska Pista házát [Szásznyires SzD; EHA].

10. vkinek örökül hagy; a lăsa moştenire cuiva; jm etw als Erbe hinterlassen. *1568:* valamy attyamtwl maradot eereoksegh es loffesegh es egyeb neuel valamy neuestetneyek ereoksegh nekyeok vallottam es attam [Rigmány MT; LLt Fasc. 1. 87]. *1603:* Mikoron Opra Kolessa halela oraya volt volna mw yellen leuen ellcotunk testamentomot teot es mindennemw eoregsigit (!) es hazat Boyer Istuannak vallotta eorekbe, myert hogi uer zerentis eotet s nem mast concernál [Fog.; Szád. Popa Kompsa (!) de Komana (40) vall.]. *1608:* Azirt Adom hagiom es vallom eo Keglminek [DLt 300]. *1624:* minden Eöreksegeket, Jozagokot, Ingo=bingo marhakal ... Lazar Istua(n) Uramnak uallanak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 67]. *1633/1672:* minden ... Székekben lévő joszagimat, faluimat, portioimat, praediomimat ... hagyom és vallom ... felesegemnek [LLt Fasc. 159]. *1641:* Ez dolognak nagyub erösséghire az két fel maghok kezek be adasaual adák es uallák ... ez ... hazokat per Concámbium egy másnak [Dés; Hr 1/2]. *1654:* adanak Racz Georgi Uramek(na)k es posteritassinak egy Nemes hazott ... az hazott adak es vallak örökösön Udvaraval es kertevel es Egi Három kötel vonas rettel [Tövis AF; Törzs.]. *1666:* mindenemet valamim vagyon hagyom és vallom eő kglmének ... Beldj Pálné Asz(onyna)k Vitéz Susanna Asz(onyna)k | minden res mobilisemet, Aranjomat, Talleromat Potra Penzemet, ezüst Aranj Penzemet, ezüst Aranj marhamat, kóntósimet fehér ruhaimat, hazy öltözetimet partikaimat, egy szoval mindenemet valamim vagyon, hagyom és vallom eő kglmének atok alatt [Kv; BLt]. *1674:* azon Tohati tellyes egesz portiot ... adák vallák, es hagjak ... Banffi Sigmond Vr(amna)k, ő klgme két agon lévő maradekinak, es Legatariussinak, jure perpetuo et irrevocabili [Havadtő MT; BLt 11 Isák György kezével]. *1687:* hagyá, vallá, keoté üdeosbik Thot Mihaly Ur(am) ă fiának Kis Thot Mihály Vram(na)k minden szerzett Jobbágyát ... külseo belseo res mobiliset [Jobbágyfva MT; BálLt 93]. *1700/1716:* az makfalvi benn valo örökségeket es anna<k min>den appertinentiáit ... hagyák, vallák, es adák ... az sz. I(ste)n ditsösségére az makfalvi mater Ecclesiá(na)k [Kibéd MT; MMatr. 192]. *1727:* minden kereset es ezutan keresendő ingo és ingatlan javaimat ... Szilagji Laszlo(na)k, és Borbárának vallattam, és kötöttem, ugj mostis azak(na)k meg allására magamat kötölözem, fen hagjam magamnak eszt azt (!) jussatskát [Gyf; JHb XVI/1].

11. vkinek tulajdonít vmit; a declara că ceva apartine cuiva; zueignen. *1573:* Valazto Eothuos gergel vallasa ... Ne had Imar az En zeghen arwaymat semisse mert soha megh Nem attad az En rezemet Mert chiak 13 eztendeos volt(am) hogi Magadnak vallatad ha golobyst attal volna is erte aztis ely vette(m) volna azkor [Kv; TJk III/3. 255]. *1576:* Ez Esketes wtan menenk osztan az feold szinire mellyet az Andoryas gyeorgy coreokihez tartozandonak vallanak [Eresztevény Hsz; HSzj *azután* al.]. *1682:* mikor Becski Eva aszony ki jártata az maga földeit akoris Diosi Janos uram(na)k vallak és mutaták ezen földet [M.köblös SzD; RLt Zobor János (50) jb vall.].

12. elszenved, elvisel; a suferi (ceva); erleiden. *1542:* mikor .k. meg jelenthe, akar evsmerne k. megh, hog k. ennekem nem adoth annath[a] (!) kyuel nagwbath nem wallottham[b] [Fog.; LevT 1, 17. – [a]Sajtóhiba lehet *annith* h.? [b]Értsd: kárt]. *1583:* egj Jaro határába el foglala ... ez decretom tartasa zerint walo poenaiat warom az káráth megh kewanom kit azolta wallottam miatta [Polyán Hsz; BálLt 80]. *1710:* egj pinczet arra egi göbonas (!) hazat czenaltatnek most az eöszen mihelt, az malmot meg indittathatom lisztre, hogi ha modom hogj lészem Embérem mert hogi En mas Embér hazanal tarthasam az Kgd gabonajat nekem az karomba forogh s Kgld(ne)k is kiben az iden is valottam ha nem sokat is kévést [Szentkirály Cs; BCs].

Szk: *bút ~. 1573:* Cisar Antal, chisar Andras es chisar peterne, Azt valliak hogi ... azt Monta az azzon hogi ha twdna(m) hogi Meg ne(m) fyzetne Jakab Be tenne(m) az aytaiat ... hogi ne(m) mynt ezert en Bwt vallanek vagy p(er)lenek [Kv; TJk III/3. 139]. *1648:* Uram az Joszagh gonosz szo fogadatla(n) kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubelick miatt vallok nagy butt, ez summa miatt az Joszagh miatt nem busulok annyit mint azok miatt [Alvinc AF; Szád. Caspar Bodo Petrus Zenas de Bulliokhoz]. *1731:* mond meg Urszán Simonnak, a' Léányát másnak ne adgja mert én el jedczettem, tizen Négj Mariast attam néki, mert ha el adgja buvát valya Simon addig jár a legény hozzád hogj eteczer buját vallod te annak [Császári SzD; WassLt Kertész Vonuly (26) vall.]. *1811:* most magamat Versszerzővé tettem ... 'S Tám mérészségemnek én-is buját vallom [ArÉ 12] * *gyalázatot ~. 1628:* az Istenert kérlek Ura(m) hogi ha immar az en gierme<ke>met oda hittad, ugi tarcziad hogi se en, se Ked miatta <gi>alazatot ne valliunk s tölczie ki eztendeiet [SzJk 24]. *1658:* A szablyát én megküldtem, bánnám, ha gyalázatot vallanék miatta [TML I, 242 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1710:* A francia király ilyen nagy gyalázatot vallván, s látván, már a confoederátusok hadai Galliának egy részében mentenek, igen megijed [CsH 452]. *1761:* mondottamis Szekely Boldisar Ur(amna)k hogy oly Titulussal ne intitulalna azon buzat, mivel a kezem alat valo Biro, es koltsár tudgjak, s bizonyoson ki fogjak mondani, gyalazatot vallunk [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17] * *kárrá ~. 1638:* Iurallion az Tamasfalvi Biro, hogj az mint karre vallotta Gal Miklos az arpatt, nem eö miatta vagion az kar [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1703:* a bor akit küttél igen Szeretyük, hogy meg eezetesettek az tobbi valoban banom valami formában ha mézzel vagy egyébbel meg Csinálhatnád, hogy tellyeseggel káré ne vallanak [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1855:* minél elébb téli meleg gunyáról gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [Ujf 293] * *kárt ~. 1569:* Masod tanach adasom ez: te Cemmentes ky uagy,

hogy az meg tanolt, es regzet tudomanyodat Mas ember zouara el ne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanert, Mert karat vallod [Nsz; MKsz 1896. 355]. *1671:* A' Miképpen eddig cselekedtenek a' Vice Dézmások, a' Regius Funduson lakó szegénységnek pénzeket ki-ado Creditorokkal, kiket tudnia-illik a' Vice Dézmások szokatlan honorariumra és exactiora cogaltak, mellyek ha tüllök denegaltak, a' Creditor gyakorta kárt vallott a' Vice Dézmásoknak ez iránt való akadályoztatások miatt, melly abusus à modo deinceps hogy tollaltassék in-perpetuum [CC 27–8]. *1760:* Huszár Dávid feleli ... en pedig már az elöt kárt is vallottam volt, azért meltan vigyázással voltam, kaláts penzt is igirtem de ki nem tanulhattam [Kersec H; Ks LXII]. *1821:* jószágán járkálván által a kert letapodása mián kártis vallott [Étfva Hsz; HSzjP] * *kárul ~.* *1773:* ne vallya kárul azt a sok penzt [Aranyosrákos TA; Borb.] * *kudarcot ~.* *1593:* Keobcelküti (!) Mathe vallia: Hallottam az Maiorntetol hogi mondgia vala ferenczi Jstuannak, No las hozzam, viseld gondomat, mert bizoni tes (!) kutarczot vallaz, ha en zegient vallok [Kv; TJk V/1. 382] * *szégyent ~.* *1589:* Ennekem hagi bikit mert czennel bizonj kialtast tizek Nagi zigient vallaz [DLt 226]. *1681:* Logophet ur beszélgetvén Budaival, veté tegnap szememre ö kegyelme, hogy van az a mit Budai neki mond, hogy nagyságod és én a tephtedar pasához elmentünk még Konstantinápolyban, a Zolyomi uram praevendájának felét kértük magunknak, de szégyent vallottunk [TMA VI, 123 Paskó Kristóf Csáki Lászlóhoz Drinápolyból]. *1723:* Tudom kértem kölcsön deszkát Lukátol, de azt monta hogy az Aszszonyáe, számb(a) kérik, szégyent val nem adhatt [Maroshodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1811:* Ugy repdesett szivem, mikor meg hallottam, Hogy Sz György Püspökkel szégyent nem vallottam [ÁrÉ 4] * *vmekkora kárt ~.* *1592 k.:* ket forintnal nagjúb kárt vallottunk [UszT]. *1676:* Már most az falukból, a hol elvitték, mind beküldöttem Váradra a birákat, hitekre mondják meg az én emberem elött, ha egy bornyú kárt vallottak is s mert tudom, hogy nem vallottak s szidják a törökök ütet [TML VII, 187 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1780:* magokra nézveis tetemes kárt vallanak, mert 'sem Kohoba, 'sem Verőbe, sem szén hellyben follytatandó munkát nem értvén, mikor még szorulnak, semmit mozditni nem tudnak [Torockó; TLev. 4]. *1847:* az uradalmi tiszt urak rendelete szerénti kötelességembe azután is pontosan s híven eljárni kivántam, meg is adtam az árát, mivel a Varga Katalin által igen felingerelt emberek közül hihető valamelyik a múlt öszön minden terményemet felgyújtva porig égett, s mintegy 500 rénes forintnyi kárt vallottam [VKp 192].

Sz. *jobb egy jobbágynak például meghalni, mintsem sok kárt ~ani.* *1675/1688 u.:* Egy szoval mindenekre óly gondo<d> legyen. s, ugi vigiaz hogi kár engemet ne erjen <... va>lamibe talaltatol, vagi gondot nem viselsz, fejeddel fizecz ... Mivel job egi jobbagy(na)k peldaul meg halni, mint sem sok kárt vallanom [Born. I Petki János instr.-ja csikcsicsai jb.-bírájához] * *jobb, kárt ~junk, hogysem valami bajt lássunk.* *1669:* De, kit Isten ne adjon, édesem, te is ne légy okosabb másoknál, élj az alkalmatossággal. Jobb, kárt valljunk, hogysem valami bajt lássunk, noha hinném Istent, efféle dolog nem leszen [TML IV, 471 Teleki Mihály Veér Judithoz].

13. szerez, kap; a aduce/face; schaffen, bekommen. **Szk:** *becsületet ~.* *1710:* Soha meg nem vertem, mégis úgy tudta kedvemet keresni, ha látta, megharaguttam ... csendes, szép, szemérmes gyermek volt, ha Isten éltette volna, úgy is igyekezém vala nevelni, becsületet vallottam volna vele [CsH 435]. *1773:* Ugyan jól jártak vele, mert a mostani viceispán Lászai György urammal nem sok becsületet vallottak volna, de az öcsém activus kis ember lévén, derekasint tudott felelni mindenre [RettE 300–1]. *1895:* Ez a Miklós bá valósággal ritka ember. Találékony, ízléssel, páratlan ügyességgel bír. Becsületet vallsz vele, s nekem nem, de neked van érdekében (!), hogy protegálj egy ilyen mustra székelyt [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *hasznot ~.* *1618:* Azmiképpen ennek előtte is Nagyságodnak sokszor volt tudására, hogy Juszuf csausz kiaggott és elfáradott, betegesedett az tolmácsságból, immár hiszem meg tudja mind Kamuti uram s mind Gáspár János uram mondani, mibe vagyon állapotja. Bizony, Kegyelmes urunk, azzal immár sem hasznot, sem tisztességet nem vallunk, ha mást valakit melléje nem szerzünk [BTN[2] 120] * *tisztességet ~ → hasznot ~.*

14. vkit vminek fogad/választ/megnevez; a-şi lua ..., a alege ...; jn für sich als ... wählen/nennen. *1572:* kewana byro vra(m) hogy az Zaz vraim procuratort vallanak (!), De Eo kegelmek Azt Mongiak hogi Nem zwksegh [Kv; TanJk V/3. 63a]. *1599:* Pállffy Isthwa(n) Tarchafalui, nemes Zemely vallot p(ro)catorul elcötte(m), Bogardfalui Mihalth, Antalffi Thamast, Zentkiraly Gyeörgiet, egyebetis walakik mellettek Zolnak, infra anni reuolitione(m) [UszT 15/185]. *1602:* wtet valla tutorul [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. *1641:* Ombozon lakot Bone Andras vallia Procuratoranak Sos Marthont, ki altal Boncidan lako Zabo Cathat giörözte volt el iövendó hazassagra [SzJk 54]. *1674:* Nemes Fejerdj Daniel és Boytos Borbára Asz(szo)ny Colosvariak, az árva Boytos Mihaly fiaczkája ugia(n) Mihaly kepéb(en) valliak Plenipotentia(rius), és p(ro)curator(na)k Nemes Ormai Janost Colosvarit mindenek elle(n) [Kv; TJk XI/1. 322]. *1689:* Baróczi János Ur(am) vallya Procuratorának Szamoskozi Mihaly Uramat [SzJk 238]. *1698:* Kolosvári Kapa György Szür csapo Plenipotentiariussa(na)k vallá Deesi Ungvari Ferencz Uramat Deesi Szabo Albert ellen [Dés; Jk 267a]. *1736:* Nms Tordai Lőcsei Samuel urt vallyák Plenipotentiariussok(na)k Néhai Feleségétöl Nagy Erzsebettöl valo gyermeki, Maria Szabo Laszlo Felesége, és Kisanna hajadon Leány néhai Nagy attjokrol és Nagy annjokrol édes Annjok decessussán reajok devenialando bonumok iránt suborialhato causajokb(an) [Torda; TJkT I. 108]. *1763:* vallyam eö kglmét Pleni potentiáriusomnak [Koronka MT; Teld. 33. 27]. *1804:* Széki Istvan Urtol hallotam beszélleni hogy az Instans Gál Péterne ö kglmét pleni potentiariussanak vallotta, hogy a provocatus Moses fiaktol ha az Joszagot ki keresi felit ö kglmenek adgya [Szenterzsébet U; Borb. II Udösb Szakács Josef (68) armalis vall.]. *1830:* Kápolnai Méltóságos Kakutsi János Urnak ... Szánto Sándor ellen ... Ns Fejér V(ármc)gye Törvényes Derek Székén ki folyt és onnan a' Mlgs Törvényes Kirallyi Táblára Appellatioban fel vitetett Perben Procuratornak ... czennel Sz. Ábrahámi Tekintetes Josef Urat vallom és constitualom [Nc; DobLev. V]. *1846:* minekutánna a' Sors engem Saját kedves Gyermekeimtöl meg fosztott, föb képpen Szivemre kötte a' Menyei gondviselés ... Katana Klárit, kit én másfél Esztendös korától fogva Anyai Szeretettel neveltem ... Szives dajkálodásáiért ... akár fekvö akár felkelhetö, akár mi névvel nevezhetö tulajdon magam Szerzeményeimben, Örökösömnek vallom [Kv; Végr.].

váll 1. umăr; Schulter. *1573:* Ersebet Bota Miklosne Azt vallia hogy ... Be Mennek az zobaba Latta hogy egy egi

keotes kasat hoznak ky az kowachok vallokon | Vicey Ianos azt vallia hogy … Eomaga valkay georgy vallara atta[a] es ely vitette onnat [Kv; TJk III/3. 179, 250. – [a]A ládát]. *1588:* az co vra Sombori falwiara fogta, ott is az concon Jobbagy ennekem meg Jteltek igy hogy az kezembe twzeth vegyek Eowembe zekerczet vallamra kapat vegyek vgy eskeggyem meg az en corcoksegemre [Zsákfva Sz; WH. Luc. Barlas jb vall.]. *1606:* Latta hogy osuat Janosne egy chútakal Jmreh Lúkaczhoz hagitott Az vtann Imreh Laukaczneis fel vezi s vizza hagitia s mo(n)d hogy ezt azert hagitam hogy Vramhoz hagita, de Bertalant talal velle valba [UszT 20/204 Joannes Zel de Kis Kede Scruitor Georgy Janosi vall.]. *1635:* Fazakas Istvan egi Diznot mellyeztet uala megh, ez azo(n) kozbe(n) ragada az oregh nagy mellyeztet diznot az uallara, fel viue az minemű Castelyunk akkor vala, es abban szakádá megh, is ugia(n) az mia hala megh [Mv; MvLt 291. 45a]. *XVII. sz. köz.:* egy olykor aratunk vala Teouissi Istuannak az mezeőn az Teouissi Istva(n) ket zolgaloia coszue vesze s az kissebbik monda az Nagiobbik(na)k te utálatos es halgas mert lattam hogj billeget az labod az mas ember valla(n) [Kük.; Kp III. 79 Demeter Nagj Balintne jb vall.]. *1672:* egj inas az kit Vajdanak hinak egj pinczetokot hoza be az vallan borostol [HSzj *igaz-véka* és *pincetok* al.]. *1723:* Egy Fiacskája maradván árván … az Báttya hozzánk hozá az vallán s az Szegény Uramat Gáspárt arra kéré, hogy tarcsuk ell Isten nevében [Hévíz NK; JHbT]. *1745:* jo hajnalb(an) az Utan láttam kriszta zahariát … egy sák volt a' vállán, engemet m(eg) látván a' kalangyák kőzzé Csapá magát ott a' sakot le veté [Szásznyires SzD; Ks]. *1769:* látám hogy a Papnak kapujánal Harkának a vállat a Leánya sírva takargattya vala [Agyagfva U; IB. Hegyi Sigmond (50) pp vall.]. *1806:* Az Ag Ur Fijánál láttom pistalyt és egy Flintát a' Vállán [Sáros KK; DLev. 4/XXXVIII]. *1826:* a Felperes török buzáját … a molnárné segellette a vallára felvenni [F.rákos U; Falujk. 134 Barabás Áron not. kezével]. *1897:* Zsuzsika itt a vállam mellett azt mondja: Komolyan izend meg Gyaluinak, nehogy magára induljon el [PLev. 190–1 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: *~al vonit. 1629:* Az mikor Biro Ura(m) eő kegjelme kerdeze az fogliot, hogj ha eő czelekettee, Ualal vonita es azt monda, hogy eő vajat szalonat nem hozot [Mv; MvLt 290. 145b] * *~át vonitja/vonogatja. 1599:* Kis Janos megh eskeowen … vallya: Enis ott voltam abban az lakodalomban … Demeter deak valamikeppen az orrat fel zwra Menihart deaknak az hegedeo vonoúal kin Menihart deak megh haragwúen (!) veowe kj az hegedeott kezebeol Demeter deaknak, es vallat vonogatta rajta, mazzoris kerdem s akkoris chyak az vallat vonita [Kv; TJk VI/1. 277]. *1776:* azt kérdé ă Mlgs B. Henter Urffi … mit tészen az az: Cum pauperiribus. Én válamot vonitván el halgatám [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) káplán vall.] * *~ közbe. 1631:* az Uamos … az szekerczeuel ûte ketszeris ual közbe(n) [Mv; MvLt 290. 236a] * *~ra való* mellény. *1829:* Bétsi czitzomából u. m. válra valokbol. hálo Sapkákbol, Zatskókbol, Réklikböl, 's több aprosag protekáknak eladott árrokbol jött bé tiszta nyeresség Rf. 400 [Kv; BLt 12 dologház szám.] * *bal ~. 1718:* Magam akartam Nnak … az mult vasarnap udvarlani de az erőtlensig nem engedte, mivel … valami nagy nadat kezdetem kaszalni az bal valamban az karom meg ficamodot mostan is roszul van [Szentpál K; TKI Mihály Deák kezével].

Sz. *1670:* Én, kegyelmes Uram, az igaz Istennel bizonyítom, ha lehetne, az fényes napot is az Nagyságod vállaira tenném [TML V, 66 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~án van vmi* nehézséget visel; a avea ceva pe umerii săi; etw auf den Schultern haben/ziehen. *1814:* Én azon kivül hogy a Kolosvári terüh a vállamon vagyon magamis a künn lévő buzabéli restántiaim miatt pénzes buzával élek [Aranyosrákos TA; Pk 7] * *~ára rakatik vmi* megterheltetik; a fi împovărat cu ceva; wird belastet. *1831:* Mivel … F. Sukon keresztül … szüntelen jövö és menő Katonáknak … Statiojok … nem egyebűvé, hanem tsupán ide J. Sukra assignaltatik, mely terüh reájok nézve annyival letiporobb és egyszer 's mind érzékenyitőbb, mennyivel nem kimélőbb hangon rakatik vállaikra, vagy is tsikorják ki azon Katonák ő tőlők a' Szállásadással öszve kötöt Szükségeseket [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *~ára vesz* terhet felvállal; a lua ceva pe umeri; auf die Schultern nehmen/laden. *1764:* Félelmesen venném azt gyenge vállaimra, ha excellentiátok és az uraknak próbált személyeiben biztos elviselésére kőszálakat nem szemlélnék támasztékul mellettem [RettE 174] * *~áról beszél* becsmérlőleg/félvállról beszél vkivel; a vorbi cu cineva de sus; mit jm von oben herab reden. *1668:* csak ă vállárol beszél, s megh bőcstelen s boszszusággal tellyes szokat izen [KJ]. *1847:* Pál Ignátzal félek, nem sokra menendünk, ő csak a' vállárol beszél [Kv; Pk 7] * *~áról elhárít vmit* leteszi a terhet; a scăpa de povară; Belastung ablegen/niederlegen. *1766:* Akarja az A ő kegyelme az Evictiotis a' maga vállárol el hárintani [Torda; TJkT V. 314] * *egybevetett ~al* együttesen, összefogva; umăr la umăr, împreună; zusammen, miteinander. *1739:* Kivánjuk mi-is szívesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel, hogy velünk együtt ő Kglmek egyben-vetett vállakkal e' nehéz időkben az Ur(na)k dolgaiban hiven járhassa(na)k és szolgálhassa(na)k [Kv; SRE 173] * *egyenlő ~al* egyenlőképpen; în egală măsură; gleich. *1771:* Vagjon Eő Felsége szabados tettzéséből immár eddig elé 33. Esztendeje, miolta ketten a' Házassági Szövetség által égjben köttettettünk, és mind mostanig az igaz hivséget égj máshoz fen tartottuk melly(ne)k ösztöne nem idegenitett bennünket a' fáradtságos munkától, söt egjenlő vállal, egjenlő értelemmel kivánván hordozni minden terhünket, melléje tévén ehez egész ügjekezettel az Istenhez való szolgálatunkatis [Kv; Ref.egyh.lt VII/24 Fajk András és fel. test.].

3. (felső)ruha vállrésze; umăr, parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă umărul; Schulter (als Oberkleidteil). *1634:* A Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaval bellet szederjes granat mentemet [WassLt Cegei Vass János test.]. *1658:* Vagyon egy Valban Vagot Kek mente, azt hamegh (!) halok Vonnjak ream, Czyak az Ingre, dolmant rajta(m) ne temessenek, hogi ne hannjanak ki köntössömért az Ellenségek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1767:* Gubernátor Groff Kornis Sigmond Vr ő Excelája … halálakor … Vólt egy Bársony karmasin szin öve Ezüst Aranyos öszve kaptsolo Tsatt rajta … Volt … egy Veres Skárlát köppenyegje, mellynek az Eleje le, és a Válla Bársonnyal volt megbéllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya, mind égj hűvellykes Tenyérnyi szélességű Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1827:* a' válakan … ki voltak urkolva [DLt 1261 nyomt. kl]. *XIX. sz. köz.:* Küldök 14 Zsemlet … a Marika rozsaszin othonkáját hozzá valo dara-

bakkal, melyböl a fehér népek leg alább két ujjat ha toldozva is, toldjanak be a vállán ugy a karja alatt de el ne hányják leg szikrább darabját sem [BLt 11 Cserei Rózsa férjéhez, Báldi Alberthez].

4. ruha vállrésze; umăr, parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă umărul; Schulter (als Oberkleidteil) | mellény, pruszlik; vestă, pieptăraş femeiesc; Weste. *1560:* Egy zederyes kamuka zoknya weres atlach az allian az wallan vonth Arany Atlach [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1596:* Az Annyais adot concky egy zederyes kamwka zoknyat kinek az wállan zeles gombos Arany sinor wagion, az allya harom rend weres barsonnyal hant kapchiostol [RDL I. 65]. *1628/1635:* Egj kek uiragos barsonj kerek zoknia, az allia(n) ket rend aranj perem, az uallan ezust arani fonalbol elegittet perem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1652:* Egy Megj szin Kamuka szoknia het rendel Czipke premes, Az valla szederies Viragos barsoni galannal czifrazot [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1664:* Nehai Katona Ferencz egy vállat es égy elő ruhát hagyat az Aszo(n) arvainak [Mv; MbK]. *1683:* 13 par level valra valo kapcsot levelet 12 penzen teszen 1//56 [UtI]. *1697:* Egy fejér kapiczor szoknya, kötöstöl, vallastol; fekete szélyes Csipkével [Beszt.; KGy]. *1700:* Egy Zöld Kanavácz Szoknya egy Sor arany Csipke rajta vállával hasonloval az vállán vas kapots [Hr 1/20]. *1715:* 1 Váll perpéta vagy 1szer ványolt 1 Perpéta elő ruhat [Kv; KJ. Kerői Bodo Jonás Ilona szolgálói szegődéséből]. *1768:* Egy Veress Trochet szoknya hozzá való vállával edjütt [Nsz; TGsz 51]. *1789:* egy rendbéli Selyem zöld bokrétás köntöst magam pénzemen vettem Gróf Toldalagi Sára Asszonytol ... más rendbeli Lang szin Creditor szoknyátis vállastol arany készülettel, más rend béli Citrom szin Trakét szoknyát Vállastol Selyem és ezüst készülettel adtam [Ne; DobLev. III/658. 5b]. *1813:* Egy ezüstel varrott ripsz magyar köntös, hozzá valo vállal ezüst készülettel [Szászvessződ NK; Told. 47]. *1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták, mert a válnak kétfelöl voltak sürün ilyen forma kapcsai, abban pántlikát, paszomántot, lapos zsinórt, kitöl mit lehetett, aggattak, és amely tartott mellen tartván az öltöző, egy más azon kötökkel úgy egybefüzte és szorította, hogy bátran még nem is beszélhetett a benne lévő [FogE 66]. *1839:* felsing kanafáz Válal 18 kr [Kv; Pk 6].

Szk: ~ *fűzni való. 1800:* Két Tsomonyi Gránát hoszszan fűzve, Váll fűzni való [DLt] * *~nak való. 1633:* Egy valnak valo viragos feier atlacz [Ks Vesselini Kata kel.] | eg' valnak valo taphotatis adot uala az legeni Aziono(m)nak, es egi szep pozto kapczatis czinalt uala neki [Mv; MvLt 290. 120b]. *1743:* Lazur szin egy sing viragos valnak valo materia [Szászvessződ NK; Somb.]. *1757:* Egj ezüstes Sötét Szoknya, csinalatlan vállnak valoval [Jobbágyfva MT; BálLt 71] * *aranyos ~. 1763:* 1. Zöld aranyos váll, edgy rozsa szin ezüst Csipkés mely tartojakkal edgyütt [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] * *aranypaszomántos ~. 1793:* Egy gránát szin Creditor arany Poszomántos Váll [Mv; Told. 44a] * *csipkés ~. 1674:* az Rozsa színű Angliai szoknyajaert czipkes vallastol Katonak hogy meg csinalta atta(m) Szabo Gergelynek flo: 2 [Törzs.] * *erdélyi ~. 1724:* Egy Erdélyi vállra kék ezüstös pántlika [LLt Fasc. 116] * *ezüstgalandos ~. 1700:* Egy haj szin Atlacz Szoknya Ezüst keskeny Galandos vállával elöruhájával hasonloval kigyos Ezüst kapcsak az vállán [Hr 1/20] * *ezüst készületű ~. 1797:* egy rosa szin Creditor ezüst készületű váll [M.igen AF; DobLev. IV/11] * *hajszín ~. 1659:* Egy kűs hay szin váll sarga galleros [Cssz; LLt Fasc. 118] * *halcsontos ~. 1694:* Ersok(na)k hal czontos fekete vallat [Kilyén Hsz; BLt] * *hamuszín ~. 1788:* Hamu szín Német váll spárgájával töltve. Hasonlo hamu szín rakott váll ... Egy sima kréditor udvari váll [Mv; TSb 47] * *kávészín ~. 1773:* Egy Kavé Szin aranyos ezüstes váll, mejtartostol, ezüst kötéssel, ezüst horgaval [Kiscsküllő K; RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1776:* Egy kék kréditor Szoknya egy Kávé Szin Aranyos ezüstöl (!) váll, Ezust Csipkével, ezwst horog rajta [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] * *lengyel ~. 1697:* Egy Lengyel országi Egh szin kanavácz szoknya, az allyán két sorjával szelyes ezüst galand Egy zöld kanavácz lengyel váll; keskény arany kötes rajta [Beszt.; Ks] * *magyar ~. 1804:* egy gyöngy szin atlatz Magyar Szoknya mely ki van varva szines selymekkel, egy hozzá valo Magyar Vál ezüst kötéssel, chez valo ezüst szánkli füdzönek valo, egy chez tartozo ruha, egy pár inguj, és kar kötönek valo ezüst kötés [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Anna menyasszonyi kel.]. *1834:* Magyar válra valo ezüst kaptsok darab 14. 11 [Torda; TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ékszereinek stb. lajts.] * *német ~ → hamuszín ~ * paszomántos ~. 1793:* Egy veres Bársony arany poszomántos Váll ... Egy kék bársony arany ezüstel elegy poszomántos Váll [Mv; Told. 44a] * *pozsonyi ~. 1749:* egy Zöld Sellyem Kanavátz habos Matéria Posoni Vál ... mellyen vagyon három sor Poszománt, fejér Réz kapcsokkal [Koronka MT; Told. 12/2]. *1763:* egy igen drága Aronyos Poszomontos Posoni Vál [Told. 76]. *1768:* Egj Zöld Bársony Posoni Váll széles Arany Paszamántal [Pf néhai Csikfalvi ifj. Bakos Józsefné kel.] | Posoni váll szor materia fekete 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * *rakott ~ → hamuszín ~ * rózsaszín ~. 1793:* Egy rosa Szin creditor arany poszomántos Váll, egy virágos baratzk virág Sin Melytartoval együtt [Mv; Told. 44a] * *udvari ~ → hamuszín ~ * zöld ~. 1681:* züldt kanavarcz (!) Val [Beszt.; LLt]. *1767:* Zöld vállat aranyast tetzin virágost arany kötéssel [Tarcsafva U; Pf].

◊ **Hn.** *1665/1753:* A Salygó vallya között (sz) [Dálnok Hsz; EHA].

vállacska mellényke; vestă; kleine Weste. *1710:* Egy viseltes baraczkvirág szín bárson mentécske ... Egy ezüst kötéses vállacska [DanielAd. 88].

vállal 1. feladat elvégzésére kötelezi magát; a se angaja ...; übernehmen, sich unterziehen. *1657:* egykorban az öreg Bethlen István discurálván arról, mint kellene azt az gonosz embert kézre keríteni, igírvén jószágot is, ha ki kezébe ejtené: én magamra vállaltam vala, mert nékem azokkal az urakkal és Kún Lászlóval s többekkel is, azon földön lakókkal nagy esmeretségem vala [KemÖn. 107]. *1662:* Ki, aminémű okokkal a koronának reménysége neki ajánltatott, noha azokban semmit magára nem vállalt, mégis már az országot mind írásában, beszédében magáénak tartván, azonban nem segítség-, hanem ellenségképpen az országra fegyverrel ment volna [SKr 360]. *1663:* úgy is kivánja praefectus uram, az kisegyedi dolgot is Kegyelmed magára vállalja, mert mind azokat az portiokat ő kegyelme Kegyelmed által akarja tractálni és jól véghez vinni [TML II, 482 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. *1710:* Sokáig nem akará Rákóczi, végre ráhajla, és a leveleket elkészítvén s subscribálván, Longeval magára vállalá, hogy elviszi [CsH 329]. *1714:* Magokra vállalyák azon Rétnek meg kaszálását s fel takaritását [Veresegyháza SzD; WassLt]. *1731:* Hadnagj Atyánkfiu eö

kglme … a Ratiocinálást magára vállalta [Dés; Jk 416b]. *1757:* azt mondotta, hogy az Pap jo kalács pénzt igért, ha az ökrett elő keresem, s oda mégyek annak keresésére holott az előtt mikor kináltak, nem vallalták [Mutos Sz; WH. Pap János (20) Honorabilis Pap Sándor fia vall.]. *1798:* A Nagyságod parantsolatyát vévén a' N. Sojmosi Asztaloshoz el mentem … Emlegettem a Portékákot, de azt mondá hogy ö tellyességgel nem emlekezik hogy meg tsinálásokot válalta volna, hanem most elöttem ary igiré magát hogy a' 12. Széket a' kanapé eleibe valo Asztalt, ugy a kanapét is Husvétra meg készíti [IB. Létzfalvi Tsákány László nagysolymosi ref. pap. kezével]. *1801:* Geometra ö kegyelme-is … az M. N. 'Sombori Com(m)une Terrenumok(na)k fel mérését és fel osztását magára válolá [M.zsombor K; Somb. II]. *1837:* Az ide valo kömivesek … kik it közél vannak mindegyiknek munkája van válolva ha tsak történetesen nem találtatik vagy egy mind azon által rest bizonyason nem leszek [Ne; DobLev. V/1218]. *1847:* A zaláni közönségben vagyon két mag-marha, amelyet a közönségtől a téli kitelelteités végett a jeleni 1847-ik év március 25-ik napján … zaláni providus Szilágyi József s absitos katona Tóth József magokra vállalák [Zalán Hsz; RSzF 181]. *1862:* Méltoságos Grof Fögondnok Ur! Méltsád szives volt … a' kötlevélnek illető helyeni kieszközlését magára vállalni [Abafája MT; TGsz I Szabó Sámuel ref. pap. lev.].

2. (terhet/szenvedést) magára vesz, átvállal; a prelua, a lua (ceva) asupra sa; Last übernehmen/auf sich nehmen. *1647:* Az teőb meg említet és fel irt adosságokat, az Relicta … mind magara ualalta, hogy eő kegielme azokat excontentalya [Kv; RDL I. 134]. *1651:* Fileky Borbely Istva(n) … magara vallolva(n) fiaynak, gyermekinek, Leaninak … annak felette közelb és tavobb levő Attyafiainak … terheket [Déva; JHb 53]. *1670:* Varadj Istva(n) ura(m) is … az … Salffi Joszághbol magának … jussat es keőzit magara vállalvà(n) es ki vévén, ada Eöreökösön minden eő ra nezendeö igasságaval es tulajdonságával … Mikola Sigmond Vr(amna)k, Feleségének … és két ágon lévő maradekinak in perpetuu(m) [JHbK XXIV/25]. *1704:* Én … Székely Kereszturban lakó Kovács István … születendö fiaim(na)k, leányimnak … terheket magamra vállalván … puszta ház Telkemet … hozzá tartozo … akarmi néve (!) nevezendö haszna vehető appertinentiaival … attam Tekint(etes) Nem: Dobozi Jstván Ur(amna)k … Debreczen Városa Fő Birájának [Incz. VIII/9b]. *1760:* Ugyanezen esztendöben octoberben hala meg amaz nagy gazdagságú Barcsai Gergelyné, Naláczi Sára úriasszony is, aki is a Bánffi Dienes úr adósságait magára vállalta volt [RettE 111]. *1784:* nem vallaltuk mi soha önként a Taxa fizetést, hanem kételenségböl mivel a szép szin alatt örökké erőszak forgott [Torockó; TLev. 4/9. 12a]. *1790:* Tizenöt magyar forint az ellopott pénznek még héja. Amelyet a gyermeknek atyja, megfizetésit, magára vállalá [Jenöfva Cs; RSzF 261]. *1823–1830:* Trencsényi Márton … elvévén egy gonosz asszonyt, de ez odahagyta az öreget, auztán az anyám tartotta a nagyapját holtáig, sőt érette az eklézsiának is 40 magyar forint adósságát magára vállalta, semmije sem maradván [FogE 70]. *1847:* De a helység ellentállván, hogy ök minden hibámot magokra vállalják, csak el ne hagyjam öket, és azomba commissióért, könyörgöttek a fökormányszék elött, hogy bizonyitsák be, hogy minö magamviseletét látták s tapasztalták és tapasztalják, mióta köztök vagyok | de én öket erre fel nem szólitottam, hanem az oltalom terhét ök magok önkényesen vállalták magokra [VKp 155, 172 Varga Katalin sk írása].

3. kész elviselni vmit/eleget tenni vminek; a accepta …, a se obliga să …; bereit etw zu übernehmen/etw zu erleiden. *1788:* Ennek nagyobb erősségére kezesül mutatá magát Lemhényi Tamás; de ha a ke<ze>sségét be nem szolgáltatná, arról igazat fogadának és vállalák magokra Ördög Mihály és Pászkuj Dávid; azt, hogy az írt summát a terminusra beszolgáltatják [Árkos Hsz; RSzF 93].

Szk: *fökezességet ~. 1769:* Domokos Márton vallolván magara fö kezességet [Mv; Ks 67. 48. 31]. *1785:* Nagy Laki szabad és paraszt személyek közül … vásároltak légyen hitelbe … Dobolyi Joseff Urtol, a' Somodiba … Erdejének Fáját … hetven Vonás Forintokon … fökezességet vállalván magokra … az Erdöt vásárolt Rusticana Communitas az irt 7 fö kezesekkel édgyütt … Vállalának Fö kezességet ugy hogy mikorrà az Praefigalt nap Szent János napkor tartoznanak az … 20 id est husz Aranyokat betsülettel megadni Interessivel edgyütt [Nagylak AF; DobLev. III/59] * *kezességet ~. 1732:* Bocskor Ferencz ura(m) és Felesége, érette harmad napig kezességet válolta(na)k [Kv; MvRKLev.]. *1758:* az Czigányok … kezességet vállalának is kéz be adás alatt magok jo akarattyokbúl nem kénszerétésbül [SLt 17. C. 33]. *1771:* Kéz be adással Valalának magakra 25 öttt Magyar forintakig kezességet [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 43. 31]. *1806:* Vállolanok … kezességet az emlitett és Détentionált Szekérért és ökrökért … mig a Törvény ki follyásra idö engedtetik [Somosd MT; SLt 12. V. 27 Somosdi Ferentzi Joseff ns írása]. *1840:* Zsanene foun … jobb kezének nékünk lett be adása mellett Petetsán Kirilláért oly moddal vállal kezességet Hogy a Nemes Collégium Elöl Járói által ki folytatando Pernek ki folyásával, ha … Petetsán Kiríllát ide a tisztelt Földes Urahoz elé nem állítaná és Marhájat itten elé nem állittana, az réá Itélendö Büzabéli kárt a Nemes Collégiumnak Petetsán Kirilláért meg fizetni köteles légyen [Ne; DobLev. V/1231. 1a] * *szavatosságot ~. 1680:* én ultero magamra vállaltam volna ã szavatyosságot, ezt nem literis Relatoriis collateralis factis et receptis kell megh bizonyitani [T; Told. 1a].

4. állást/megbízást elvállal/elfogad; a accepta, a primi; eine Stelle/ein Amt besetzen. *1703:* Amelyet én nem akarván vállalni, mentegettem magamat, emlékeztetvén ökegyelmeket arra, hogy ennek elötte negyednappal assecurálának, hogy nem ragasztják rám a kapitányságot, de semmi haszna nem volt [Kv; KvE 267–8 SzF]. *1710 k.:* Az a páter Szunyog … bajos tisztet vállala magára, ennek az ostoba oláh papságnak és községnek tanítását [BÖn. 882]. *1724:* Néhai Nagy Enyedi Czeglédi Szabo Mihály Ur(am), és Néhai Felesége Enyedi Sára … vállalván magokra, az Néhai Thött Jeremiás árvainak Jerichó(na)k és Samuelnek tutorságokat [Ne; DobLev. I/109]. *1746:* az J … kalákosságotis magára vállalt [Torda; TJkT III. 109]. *1764:* Böhm Ádám és Budai Ferenc … vállalnak plenipotentiat s az Királyi Táblán fogják keresni [RettE 165]. *1772:* ne válalta volna a Hadnagyságot ha nem tud hozzája [Dés; DLt 321. 78a Andreas Ispány (48) ns vall.]. *1788:* kereskedést avagy Mészárságot magokra válalnak [HSzj *kereskedés* al.]. *1804:* Mástol hallottam hogy Széki István Uram az egyik Instánsnak hogy részit ki keresse a Provocatusoktol abba plenipotentiat vállalt, a minthogy keresiis [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Török János üdösbik (73) vall.]. *1839/1840:* Pepi kedves Leányomnak … különösön hagyom azon summa pénzt egészszen … a' kinekis … hogy bonorum Curátora légyen Grof Teleki János urat ezennel igen szivesen kérem méltoztassék, minden pugilla számadás terhe nélkült, ezen keresztényi kötelessé-

get uri személyire válalni [Kv; Ks 100 gr. Komis János végr.]. *1845:* az Árvai Szék eddigi tollvivője Lászlo Ferentz atyánkfia … hivatalos működésit tsakis ezen Köz Gyülésig vállalván … ajánltatván Széki Elnök Király Biro atyánkfianak, hogy ezen fizetésre az árvai széki tolvivőségre végyen fel erre alkalmas egyént [UszLt XI. 85/6. 23].

vállalj ruhának a szoknya része; partea de jos/fusta unei rochii; Unterteil eines Kleides (Rock). *1745:* Egy váll ally az Annyának [Torda; TJkT III. 101].

vállalkozik a se oferi, a se declara dispus să …; sich für etw bereit stellen. *1764:* Ezekről is, midőn producálni kellett volna a nagyatyámnak Dobai Péternek, a nagyanyám testvérének Tarsoly Péternek s Pálfi Sándornak, Tarsoly Borbára fiának, a három nagy okos, értelmes ember közül egyik sem vállalkozék, aki felmenjen Pestre, hanem általadák egy Szász Pál nevű váradi embernek ezer koszos forintért [RettE 165]. *1826:* Dobi Péter András … Szembesittetik Gazdájával Bikfalvi Sigmonddal – kinek is szemébe mondja hogy nem igaz hogy ő válalkozott volna, az el menésre [Dés; DLt 1039/840hez].

Szk: *önként* – *1826:* Gazdád … azt mondja hogy te mikor a' Felesége lármáját hallottad, önként vállalkoztál, hogy te is el mész véle hogy adgyátok el az ökreket, s igy nem kellett semmi erőltetés hogy el meny [Dés; DLt 1039/840hez].

vállaló elvállaló; care se angajează ca …; übernehmend. *1806:* másrészről pediglen a felsőrákosi barompásztorságot a következendő 1807-dik esztendőre vállaló és alább kineveztetendő pásztori személyek [F.rákos U; RSzF 195].

vállalt 1. feladatként elvállalt; acceptat (ca sarcină); als Aufgabe übernommen. *1788:* A magamra vállalt Földmérés béli munkát, mellyet eddig per functorie (!) hibáson s nem p(rae)scribált Norma szerint vittem egész igyekezetemet arra forditván az Instructio szerint meg jobbitom [Dés; BLev. 10]. *1843:* Az egyezések a három faluknak Varga Katalinnal a volt, hogy miután kifolytatja a magára vállalt pereket és azt megnyeri, minden füsttől kapjon egy ezüst rénes forintot [VKp 104].

2. (kötelezettségként) felvállalt; care a acceptat/s-a angajat să …; als Pflicht übernommen/auf sich genommen. *1807:* válolt kezességért … fizettetett 24 xr [Kv; ACSzám. 9].

3. elvállalt; care s-a angajat ca …; übernommen. *1806:* Feltévén egyszersmind az 1807-dik esztendőre ezen contractus mellett mü előttünk pásztorságot vállalt személyek neveit is [F.rákos U; RSzF 197].

vallás 1. religie; Religion. *1653:* És így osztán ez a négy vallás, ugy mint: pápista, lutherana, calviniana és ariana ez országban recipiáltatott és országgyülésben confirmáltatott [ETA I, 34 NSz]. *1662:* a lehetett vala nagy kárával, hogy felette anyás lévén[a], főképpen Váradon laktokban, de még Fejérváratt is, az anyja gyakrabban mellette laknék, és noha pápista pap nem volna mellette, mindazáltal, ki hihetné, hogy maga vallásában erősíteni nem igyekezte volna? [SKr 199. – [a]1641-ben a ref. vallásra áttért Báthory Zsófia közvetlenül a II. Rákóczi Györggyel való házassága után]. *1676:* Ha nem vigyáz Kegyelmetek, félek, ez az számtalan oláhság is, közelítvén vallások az pápistaihoz, allattomban nagy rossz ne inchoáltassék, melyet a jó Isten messze távoztasson [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az uj keresztyéneknek, kik az Országban be-jöttenek, és Alvinczen laknak, s' ez után-is melléjek jövendők lennének, mesterségek szerint valo minden mivcknek exercealása meg-engedtetik, Ország közzé valo minden Contributiotol eximaltattak; Vallások dolgából valo opiniojoknak szabados exercitiuma, ő magok közt Alvinczen, meg-engedtetet [AC 138–9]. *1682:* Causa Sz: Gotthartthiensis.[a] Ratz Janosne vallasunko(n) leuen ennek előtte mitsoda gondolatbol Apostatalt, olah hűtre keresztelkedet. Munkalkodgyek az Predikator meg teritesében [SzJk 172. – [a]Szentgothárd (SzD)]. *1710 k.:* Vallás vagy hütágazat meghatározására pedig ezt vinni nem kell, mert azt nem álomra, hanem a szentírásra bízta az Isten [BIm. 1031] | Vétenek[a] másodszor abban, hogy minden aemulatiójok, disputatiójok arról vagyon, hogy melyik vallás ismeri jobban az Istent [BÖn. 430. – [a]A felekezetek]. *1724:* Hallottam h(ogy) Feleségével a Vallás miattis veszedekett rútúl, és ezértis kellettet el hagyni őtet [Mv; BK. Csanádi János (27) ns vall.] | az mi a holt szen dolgat illeti az mi nekünk Olahoknak közönseges es vallasunk, hogy Böjtben holt szennel es egyebekkel … nezünk, az melly akor minden Olahok hazanal vallasok szerent meg volt meg is leszen mig az böjtnek vege lesz [Kanta Hsz; HSzjP]. *1769:* akarminémü Czigányok szállyanak meg valamelly Faluba mingjárt tudgják meg a Falusi Biro es Esküttek, hogy micsoda vallasnak a Czigányok s Felesegekkel hiteseké, vagy nem a Papok tanitsák a hit(ne)k agazataira és adgyanak hiteles Testimoniumat mikor el mennek mind vallásárol mind arrol, ha Felesegével hites [UszLt XIII/97]. *1780:* minket is jo Szüleidet ugy botsátasz őrömel a mi nyugadalmunkban ha bizanyosak lehetünk hogy tudod és szereted a valásadat [Nsz; Borb. II. Bethlen Krisztina lev.]. *1792:* A' mi … neczi a' Synodusi dolgokba … a Papi Tisztre és vallásra s annak tisztán valo meg tartására tartozo dolgok, az Ecclai Törvenyek Canonok Constitutiok es az Ecclanak igazgatasára valok sat. szoktak follytatni mellyeket a' Professorok(na)k (!) nem tsak magoknak tudni hanem Tanitvanyaik szivekbe be tsepegtetni kötelesek [M.bikal K; RAk 11]. *1811:* Tudjuk, hogy a' Vallás, ha tsak egy czikkelybe Meg-hasonlik, abból szakadás lesz helybe [ÁrÉ 101], *1833:* Most ujjabban közönségessé tészi a' Mlgs Fő Consistorium hogy Papjaink minden ketsegtetés bünét ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg gyözödöket fen állo Törvényeinkhez képest Hathéti tanittás nélkülis által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk]. *1847:* Engemet hívnak Varga Katalinnak, vagyok nemes köhalomszéki halmágyi … Vallásom evangélika lutherána [VKp 164].

Szk: *~ában megtántoríttatik.* *1657:* Még az fejedelemnek éltében, mihelyen betegeskedni kezde, az fejedelemasszony[a] mind erkölcsében megvetemedék, mind pedig vallásában megtántoríttaték [KemÖn. 107. – [a]Bethlen Gábor felesége, Brandenburgi Katalin] * *~a mellől eláll.* *1675:* Patenseket is bocsátám ki, ne higyjenek hamis hütőknek, csalogatásoknak s vallások s hitek mellől el ne álljanak, mert maholnap vissza adjuk a németnek a mostanit [TML VII, 107 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *~át elcseréli.* *1710:* hogy vallásomat, kiben jó lélekkel megnyuguttam, változtassam, azt soha nem eselekszem semmi igíretért s adományért. Sőt nagyságod is, amelly végett felveszen, hogy holta után a maga atyjafiainak patrocíniumát nekem concredálja, abban igen megcsalatkoznék, mert ha én most erőszakot tennék lelkem ismeretin, s világi elmúlandó jókért vallásomat elcserélném, bizony a nagyságod atyjafiait annál

könnyebben defraudálhatnám [CsH 305] * *~át elhagyja. 1682:* (Férje) Papista leven aztis kivanta, hogy vallasat el haggia ha velle el megye(n) az misere jarjon [SzJk 174]. *1772:* Ez, noha hadi ember volt, de mégsem hagyta el vallását, söt generálisságra ment dolga [RettE 266]. *1851:* Grof Kornis Kláris kontesz a' Bánfi Miklosné elsö férjitol valo leánya … probálták hogy a' Contes hadja el a vallását de nem akart [Kv; Pk 6 Pákci Krisztina férjéhez] * *~át megtagadja. 1670:* Balvanjos Varalyai Nagj Janos leanja Nagj Annok kivá(n) matkajatol Orosz Jakabtol separatiot ilj ok alat; Mivel az mire igirte magat hogy ha hozza megjen az az hogy kersztyinné (!) leszen, az olahok teveljgesenek beket hagj, böjtöles(ne)k és egjeb(e)k(nek) az utan mind azt fel bontotta, meg is mondotta hogy ö az ö vallasat meg nem tagadja [SzJk 111] * *~ elhagyása. 1776:* Groff Gyalakuti Lázár János Urfi ö Nga … tartozzék maga Vállásának elhagyásával, a' R. Catholica hitre állani [Nsz; GyL] * *~ gyakorlása. 1662:* az országnak nagyobb csendességben való maradhatásáért az bécsi végezések és az koronázat elött költ articulusok, rendelések szerint légyen szabados, bántás és sérelem nélkül való; úgy tudniilik, hogy a vallásnak gyakorlása mind zászlós és azok után való uraknak, förendeknek, nemeseknek s mind szabad városoknak s az ország minden rendeinek az ö tulajdon és koronához tartozó minden jószágokban … mindenütt mindeneknek szabadosnak hagyassék [SKr 121–2] * *~ oppressiója. 1678:* Oh édes Komám uram félek én, sokaknak jövendölése s írása szerint vallásunk oppressióját mi magunk ne siettessük [TML VIII, 5 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz] | Én penig Istenemmel bizonyítok, kit ha az üdö s az cselekedetek is megbizonyítnak, nem czélozok vallás oppressiójára [TML VIII, 142 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] * *~ szabados gyakorlása. 1662:* az vallásoknak szabados gyakorlásáról az 1608-béli I. articulus és a királyi diplomáknak 6. condítiója, cikkelye erejekben maradván, az országnak minden rendei, kolcsos és szabad várasok lakosi, végházakban lakó magyar vitézek az harangozással és szokott ceriméniák szerint való temetkezéseket, és templomokban, egyházokban minden helyeken vallásokat szabadosan gyakorolhatják, senkitöl schol abban semmi szín alatt meg nem bántatván [SKr 271] * *~t változtattat. 1823–1830:* Az akkori térittö Világban szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy az Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván, Pénzekböl is ki forgatták, de a' kivel tsak lehetett, Vallást változtattak [FogEk 28] * *ariána ~. 1653:* mivel a király[a] választa magának az ariana vagy is a fontiniana vallást, majd mind az ország arra hajol vala[b] [ETA I, 28 NSz. – [a]János Zsigmond. [b]A felj. az 1540–1560 közötti idöszakaszra von.] * *ariánus ~. 1653:* Itt Vásárhelyt is nagy fészket vert vala az arianus vallás is; de osztán a mint oda feljebb mondám, abban meg nem maradván, szombatosokká lettek vala | Megirván oda fel az arianus vallás miképpen szakada kétfelé, és mint csirázék a szombatos vallás belölle [ETA I, 29, 34 NSz] * *elhagyott ~. 1774:* Azután is, hogy pápistává lett, a reformátusokat igen szerette, papjaikat is igen szerette, morsum quoque conscientiae sensit, mely miá nagy nyughatatlansága is volt … Ugyancsak az Isten nem hagyta vigasztalás nélkül, de azt az elhagyott vallásában találta fel [RettE 338–9] * *erdélyi ~. 1736:* Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyülöség, az mig ez az két szó Nostras, Vestras bé nem jött; mért nagy úri, nemes és fö emberek is, az kik más valláson voltanak is, felesen az kolos-monostori pápista iskolában tanitatták gyermekeket [MetTr 422] * *evangéliumi (keresztyén) ~. 1662:* Az lengyelek kiltésekkor való csata alkalmatosságával többek között Szatmár vármegyei egy jó szabású nemes ember, Tunyogi Ferenc fogatván és vitetvén fel többek között, evangéliumi valláson levö, az asszony akkor szintén ebéd felett lévén, hogy azt a nemes embert császár birodalmábul valónak értené lenni, eleibe parancsolta vala vitetni | fejedelmi tisztit illetö punctumokra (mellyek között még csak az attingáltatott vala, ha, amelly evangéliumi keresztyén vallásban született, azt változtatni találná, az ország is ottan absolútus lehetne töle) kellene megeskünni [SKr 241, 313]. *1762:* Így confundálja Isten az embert, aki világi dicsöségért a maga evangéliomi vallását elhagyja [RettE 139] * *fontiniana ~ → ariána ~ * görög ~. 1657:* én is expediálám … másikat, Rácz György nevü udvari katonát, ki nyelveken is tudott, és görög valláson is vala [KemÖn. 299]. *1711:* Havasalyföldc, Moldova, Rác- és Bolgárországok, az arnótok és más nemzetek, kik Constantinápolyig laknak, keresztyének s görög valláson lévén, várva várták a muszka cárt [CsH 467]. *1767:* Lengyelországban a muszka rútul gazol, a templomokat, melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltanak, szedi s adja azoknak vissza, két nagy püspököt intercipiált, kiket Szibériába küldött [RettE 212–3] * *gréci ritus ~. 1807:* Dobai Simon a' Graeci ritus Vallásrol önként belsö meggyözödésböl, a' mi vallásunkra állott [Gyalu K; RAk 100]. *1858:* Reformálodott Bakos Julianna a' graeci Ritus vallásbol a' törvény szabta négy hét … után [Gyalu K; RAk 48] * *helvéciai keresztyén ~. 1662:* Azhol Rákóczi György és fejedelem mind szép tudományokat s az evangéliumi igaz értelmü helvétiai keresztyén vallásban való fundamentumokat is elgendendöképpen megbizonyitván a Christiánus luctans nevü könyvecskéjek annak bizonyságára ugyan szem elejébe bosáttatott vala [SKr 195] * *helvéciai konfessziót tartó ~. 1790:* Ezer hat százban Mind szent Havának 25dik napján meg állitott ország Végzésenek erejekkel … Helvetiai Confessiot tarto Vallásunk a' több bé vett vallásokkal egyenlövé tétetvén, azon egyenlösitésböl önként következik, annak szabad gyakorlása [Kv; SRE 267–8] * *helvetica evangelica ~. 1662:* Isten öfelsége tudja: szívbül-e? az helvética evangelica igaz vallásra hajlottak vala [SKr 193] * *idegen ~. 1636:* Tasiczy ki az szekbol mint az ebet, tasiczy ki czio ki, czio ki, Jky Jky meny ki Lator, Te is Borbely Janosne utanna kurva az Latornak, egykbol ki gázlal, az masikban keverettetek, idegen vallashoz folyamottátok, ollianok úattok mint az folyato Ebek [Mv; MvLt 291. 67a Erszenyes Lengyel Martho(n) vall.] * *igaz apostoli ~. 1781:* mikoron … azon hellyöl[a] (: kitöl Isten örize öket :) Reformáta Sz Hitünk Apostoli vallasunk ki pusztitatnék, és azoknak nem használhatnánk[b] a' volt tzélunk hogy illyen esetben, nem Hellyhez hanem Reformáta Szent Hitünkön s igaz Apostoli vallásunkon valok(na)k a' hol leg Szükségesebb leszsz használjon holtunk után is ezen mi adományunk és ebbol jövö s jövendö Haszon [MMatr. 294 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil. – [a]Erdösztgyörgyröl (MT). [b]A tett pénzbeli alapitvánnyal] * *igaz legitimus ~. 1657:* Ezeken kivül is ha mit többet kelletnek a jobb epülethez képest ezekhez adni vagy penig meg jobbitani el változtatni ezekben, arra valo szabadságot magúnknak és maradékinknak, söt ezutan is ez Fagarasi földnek igaz legitimus vallásunk ~ a reformata religion lévö vrainknak fenn hadgyúk és tartyúk [UF II, 189] * *igaz ~. 1571:* Noha az Antichristusnak az ö találmányát a háromságos … minden szerzésével egyetemben ö megutálta és megvetette vala, és a profétáknak és évangyélistáknak tanittások és írások szerént az egyedül való Atya-Istenröl és

annak az ő fiáról igaz vallásban vala [ETA I, 34 BS]. *1710:* ihol mégis clárultak igaz vallásodat, s arra a ragadó vallásra állottál [CsH 140]. *1758:* Hálákat adok azért az én Uramnak és jóltevő Istenemnek, hogy engemet keresztény szüléktől ebben az igaz vallásban[a] születtetnem engedte [RettE 80. – [a]A ref.-ban] * *keresztényi ~. 1665:* Ezeken az fellyül még meg emlitet jokon kivűl minden nevel névézendő jovacskaimat, akár ingo bingo akár indulatlanok legyenek, hagyom Feleségem(ne)k Sarosi Katanak … hogy ha ezen keresztényi Vallasunkban mellyben vagyok alhatatosson még marad … Meg maradvan kérésztény vallasunkban … Felesegem birja neki testalt javaimat holtaiglan [Kv; Ref. egyh.lt VII. 5 Kovásznai Peter ref. préd. kezével] * *keresztyéni ~. 1672:* Mint hogy az J(ncius) Feleki Trifon Simon az harangot az falu hire nelkűl vonta megh, mellyel az egesz falut concitalta … az közönseghes keresztyéni vallástis megh haboritotta [Kv; TJk VIII/11. 181] | Immár azért, édes Teleki uram, ha Kegyelmedet Isten elvitte, kénszerítem Kegyelmedet igaz keresztyéni vallására … ne békéljék meg Kegyelmed mód nélkül a németekkel [TML VI, 308 a fej. Teleki Mihályhoz] * *keresztyén ~. 1662:* a clérusnak a haza veszedelmével nem gondoló szokott ellenkedése miatt … olly büntetés rendeltetett vala a jövendőbéliek ellen … akármit vallásokban háborgatnak, templomoktul, harangozásoknak, temetségeknek ususától, keresztyén vallásoknak minden szokott ceremóniájok szerint való szabados gyakorlásátul tilalmaznák … mindannyiszor ipso eo facto hatszáz magyar forintja az végbeli praesídiumok, vitézlő népek fizetésére, a száz forintja pedig azon vármegye vicecispánoké lenne [SKr 278–9]. *1812:* A Keresztyén Vallásba valo Meg-crőssittetések vagy-is Confirmáltatások az Ifjaknak a' Gyalui Ref. Ekklésiaba fungens Ref. Pap Formos György által [Gyalu K; RAk 189] * *Krisztus ~a. 1710 k.:* Ez a Krisztus vallása, ez a christianusoké [BÖn. 431] * *különböző ~ra házasodik. 1657:* mindazáltal senkinek nem tanácslom, hogy azt próbálja, különöző vallásra házasodják: nagy lelki gyütrelem [KemÖn. 151] * *lutheránu ~. 1823–1830:* Az udvarán kívül vallásbeli gyakorlást nem folytat, mely szerént a lutherana vallás uralkodó vallásnak maradott, és Drezdában is a pápista papnak az udvaron kívül nem szabad papi köntösben járni [FogE 196] * *lutheránus ~. 1726:* Hadnagy Uram(na)k Karoly Samuel Uram(na)k maga szájából hallottam … hogy ő kglme inducalta azon Pápista Német Kovácsot Lutheranus vállásra [Ne; Ks 90] * *magyar ~. 1675:* egy Gligor Tivadar nevő Jobbagiat erös hüttel megh esketteni . maga io akarattia szerint az magiar hütre álla. maga io akarattiabul megh esküven nem senki kenseretessebül … hogi az hazassagra advan ü magat az magiar vallasnak az szent Evangeliomnak igazan vevője s megh tartoja akar az napsagtul fogvan lenni [Sófva BN; Ks 42. G]. *1702:* az nagyobbik Fiam Tivadar … nékem tagadhatatlan ides Fiam és mikor az laboncz elöt el futottunk akkor vittem magam oda Gyirgyob(a) All Faluban … az öszszel meg hazasodot égy magyar Aszszonyt vött el s maga is magyar vallásra allott … most penig oláh Andras(na)k hivattya magát [Eöc SzD; WassLt Szarák Demeter (60) jb vall.] * *minden ~ válogatása nélkül. 1764:* az mennyei és annak hatalmát e földön viselő világi felséghez mai naptól fogva hittel lekötelezettem, hogy a felszentelt fejedelemnek és ezen tekintetes hazának azonnal egyes javát minden személy, vallás és nemzetség válogatása nélkűlt, a félreutasító magános tekéntettől, és haszontalan, egészlen szabadoson egyedül a felségnek kegyelmes akaratja, törvényes és igaz lelkiismereti szerint excellentiátokkal és az urakkal közösen … mivelni és gyarapítani fogom [RettE 174] * *napkeleti ~. 1811:* Leg több jövedelmet pedig a' Festőknek Szolgáltat a' képe a' Szent György Püspöknek, Mert minden Templomra e' le festettetik Melyben Napkeleti Vallás hirdettetik [ÁrÉ 87] * *nem egyesült görög ~. 1799:* Vaszi Halmáts, Nemes Felső Fejér Vármegyei Sárpataki 32 éves, nem edgyesült Görög Vallason lévő Dászkel, beszél Oláhul, és tudja az Oláh irást, Magyarul-is egy keveset ért [EM XLIX, 541] * *oláhok babonás ~a. 1687:* Sütő Ferentz Feleségétöl Lorincz Annoktul divortiumot kiván, ez okon, mert vallásunkan lévén, egy oláh leginy szolgájával el szökött és az oláhok babonás vallására állott [SzJk 218] * *oláh ~. 1639:* az nemes országgal … articulusban irattuk, hogy az egész erdélyi birodalmunkban … az oláh valláson levő Genadi György vladika esztendeiben minden nemű inquisitiora ki mehessen [Veress,Doc. X, 62 l. Rákóczi György Beszt. városához]. *1728:* Tiszteletes Nemes Popa Joseph Ur(am) Dobra Városa és Dobrai Tractusnak Görőg vagj oláh Valason lévő Ecclesiak(na)k Esperestye és Papja [Gura Dobra H; Szer.]. *1754:* N(e)m(e)s Közép Szolnok Varmegyeb(en) Dablyonban lako az Olá Valláson lévő Ecclesianak Praedicatora és egyszér s mind az Udvarhellyi Tiszt(e)l(e)t(e)s Szabornak hütös Notariussa Dabyoni Pap Mihály [BK sub nro. 102] * *pápista ~. 1630:* Martius 1–14 … E tájban a pápista vallást elhagyván, állottam az reformata religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem, s azonkül is nem keveset szenvedtem [HGN 3]. *1710:* Báthori Sophia, kimenvén Erdélyből magyarországi jószágiban, egy hitetlen ámító jesuitától, páter Sámbártól, megcsalatik … ugyanazon páter tanácsából a pataki collégiumot, melyet a Rákóczi fejedelmek építettek és szép reditusokkal megajándékoztak vala, kifordítá s dissipálá, s minden jószágiból a református prédikátorokat kiűzeté, jobbágyait, szolgáit erőszakosan a pápista vallásra hajtá [CsH 70]. *1759:* Méltóságos gr. Teleki Józsefné Bethlen Kata asszony … elsőbben férjhez menvén gr. Haller László úrhoz, egy fia s egy leánya születvén, még gyermekkorukban militare brachiummal elvették tőle s pápista vallásban neveltetvén fel igen erős pápisták voltak [RettE 85]. *1782:* Ezen esztendőben a pápista vallás azelőtt való authoritásából igen sokat elhagyott, vagy pedig József császár elhagyatott velek [RettE 419]. *1798:* Ifju Sajgo István vette feleségül Balog István Leányát Máriát Papista vallásbol által jött hozzánk [Györgyfva K; RAk 26] * *protestáns ~ → görög ~* * *ragadó ~ → igaz ~* * *reformáta ~. 1782:* Nevezetesen Wesselényi Miklósné, Cserei Farkas <Ilona nevű> leánya, nagy örömmel amplectálta a reformata vallást [RettE 417]. *1783:* Reformalodván Dobos Ilona Fiával Jánossal … azután ujjabb Parantsolat szerent kelletett hat Hetket Sz Fenesre Plebanus Kováts Elek Vram instructiojara fel járván ki tölteni, melly hat hetket minekutanna fideliter ki járták volna … és még is a' Reformata Vallástol el nem idegenittethettek volna, adott Nevezett T. Plebanus Vram illyen Czedulat nekiek [Gyalu K; RAk 76 kl]. *1790:* Endrédi Josef … midön … a' Testimonium ki nyeréséb(en) nem boldogulhatot volna, magát arra határozá hogy az ország Törvenyei szerént a' nélkülis a Reformata Vallásra által jöjjön [Kv; SRE 866] * *református ~. 1823–1830:* Ez az úr[a] katolizált volt fiaival együtt, de a felesége leányaival együtt, ámbár sokat kényszergették, megmaradott a református vallásban, voltak pedig négy leányai [FogE 109. – [a]Teleki Mihály] * *római (igaz) ~. 1653:* Mely újitást Belgiumban és Angliában inditottak meg ez előtt majd hatvan esztendő tájatt, mihelyt

az angliai Jakab király, az annya halála után, a régi római igaz vallásból kitéritette az országot [ETA I, 27 NSz]. *1662:* hogy magok is mind a római valláson volnának, az új szövetség nálok igen kedves lévén … nagyon szorgalmaztatják vala [SKr 666] * *római katolika/romano catholica ~. 1772:* Kérdezte osztán a fejedelem, hogy a római catholica vallás szerént élnie kellett míg színes pápista volt is hat esztendő alatt [RettE 274]. *1859:* Eskettem öszve … Kertész Károly 21 éves ifju legényt (: kitt a Romano Catholica vallásbol a' törvény szabta uton vettem át vallásunkra :) Szilágyi Anna (: Julianna :) 20. éves hajadonnal [Szucsság K; RAk 46] * *római nagy pap ~a. 1662:* az végezteteett, hogy a szent Jézus népei közül, kik a római nagy papnak vallását követik, papok, barátok, jezsuiták Törökországban maguknak templomokat építsenek és az ő szokott ceremóniájukban eljárjanak [SKr 113] * *szombatos ~ → ariánus ~ * született ~. 1840:* már most Susánna Léányom meg van fosztatva mind Szolgálatjától, mind férjhez mehető Szerentséjétől, mind született Hitétől és Vallásától [Dés; DLt 1268] * *törvényes ~. 1704:* Azt considerálván önagysága, mely kevesen legyenek a törvényes vallásunkon levő emberek, melyet megcselekedvén önagysága, Isten is megáldja érette [WIN I, 138] * *unitus oláh ~. 1831:* Dregan Vonutznak hivatatom … lehetek 42. Esztendős, Feleséges, Gyermekes … Unitus ola Vallást tartok [Dés; DLt 332. 1] * *uralkodó ~ → lutheránus ~ * vki ~án levő: 1677:* A' Négy recepta religion lévök közzül a' fellyül meg-nevezett Reformata Evangelica, Lutherana, vagy Augustana, Unitaria vagy Antitrinitaria religion lévöknek tulajdon Püspökjök magok vallásán lévök legyenek, a' Catholicusoknak, vagy Pápistáknak penig Vicariusok [AC 5]. *1781:* (Az) öszvegyült Capitalis … addig az ideig köttetik az Erdő sz. Györgyi Ref. Templom Renovatiojához … mig az Ur Isten ingyen kegyelméből Református Szent Hitwnkön vallásunkon valo Szent Gyülekezetünk kezeknél meg tartja ezen E. Sz. Györgyi Templomot [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 493–4]. *1823–1830:* a gubernium mellett … négyen is vagynak … mind ellenségei Dósa Gergelynek, s velek folyt a per, mégis ez a professzor mind az erdélyi Dicasteriumokon, mind pedig Bécsben nyert, s legitimus maradékoknak itéltetettek, melyben segítségére voltak nekie a vallásunkon lévő urak [FogE 129] * *vki ~án kivül való. 1681:* Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen … az leanyiat distösseges hütünk és vallasunk motskolasara, az gyengek(ne)k meg botrankoztatasara, az Sz: ministeriu(m)ra teöt hüti kötelessege elle(n) vallasa(n) kivül valo ferfinak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152] * *vki ~án való. 1678:* számlálja meg Kgd vallásunkon valókat [TML VIII, 62 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1682/1687 k.:* Szabo Miklos protestala hogy Templomb(an) valo Székit el ne vegyék, nem engedi. A Protestatiora ã megye azt felelé: Ha vallásunkon valo cseléde lesze(n) minde(n) nap belé járhat [Marosszkirály MT; MMatr 323]. *1705:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, János 7 : 37. Communio alkalmatosságával pedig németek is felesen communicáltanak, vallásunkon valók [WIN I, 435]. *1726:* mint hogi penig ifju ember özvegységben idejét nem töltheti, ha Férjhez megjen vallásán valohoz mennyen, és valami alávalo nyalkáért a nevemet fel ne cseréllye [JHb 21 br. Jósika Imre végr.] * *vki ~ára áll. 1680:* Magyari Ersök Procuratoranak vallyia Nagy Sebestyent Szabo Janos ellen. his de causis. 1. Nem vallasunko(n) valo 2. Obligalta volt magat arra, hogy vallasunkra ál, de nem tselekedte [SzJk 146]. *1701:* Medgyesi Mihály hamis hitivel csalta megh a' Feleségét Fargo[a] Katát mert ollya(n) conditioval ment hozzá hogy vallásunkra áll a' mellyre erős hittel kötölezte magat … de hitét meg szegte [SzJk 333. – [a]Olv.: Farago]. *1832:* a' Hathéti Tanittás, Elegyes Házasság, Keresztelés Tárgyában esett Sérelmeink hiteles Tanu Levelekkel bizonyittassanak bé, a' fel adni el mulato T. Pap felelete terhe alatt … az hol a' mi Vallásunkra állani akaroknak a' Hatheti Instructio ki nem rendeltetett … Igy rövid idön a' Hathéti Instructio el töröltetik [Székelyvaja MT; HbEk] * *vki ~ára általlép. 1845:* Halász Franciska, 18 éves hajadon R. Catholica … önkéntes meg győződésből lépett által vallásunkba [Burjánosóbuda K; RAk 129] * *vki ~ára tért. 1668:* Egy jesuitából vallásunkra tért Ormándi nevű papnak (kit ő nagyságok magok udvarokban akarnak tartani) felesége beköltöztetése felől iratott urunk ő nagysága Kegyelmednek [TML IV, 403 Teleki Mihály Bánfi Dienesbez] * *vmilyen ~ra beesküszik. 1793:* (Két legény) mind(en) kénszerittés nélkül Reformálodott, mind kettő a' Templomb(an) a' Gyülekezet előtt bé esküvén erre a' Vallasra [Gyalu K; RAk 87].

2. vallástan, hittan; religie; Glaubenslehre. *1768:* A' Cantoroknak injungáltatott, hogy rendes és szüntelen folyo Iskolát tartsanak, melyben a' már olvasni tudo Léány-Gyermekeket Vallásokra, Enecklésre, Irásra és szám-vetésre, szorgalmatoson tanitsák [Kv; SRE 225]. *1780:* szivem örömére szolgál az nekem … hogy T P. Szatmári Uram a Nemes Ifjakat különösön fel jártatya és az Valásra tanítya és tégedet is fel jártat T P Méhes Uram azért azt az drága időt ne vesztegesd el édes kedves Fiam [Nsz; Borb. II Bethlen Krisztina írása]. *1823–1830:* Trencséni Sámuel nevű pap … A városon felkereste a gyermekes házakat, ott tanította őket vallásra, szent históriácskára, azután küldözgettek neki egy-egy kenyeret s egyebet | Tanultak geometriát, geográfiát és a Nagy Katekizmusnak hátulsó részéből vallást magyarázattal [FogE 94, 125].

Szk: *keresztyén ~. 1710 k.:* Paltónt taníttatott … agyarkodásra, szók, terminusok felett való hánykódásra, mely által az ördög még az igaz keresztyén vallást és minden jó tudományt annyira megvesztegetett, hogy ma sem tisztulhat ki belőle [BÖn. 421]. *1797:* Az oskolamester … szorgalmatosan tanitsa olvasásra, irásra, arithmetikára, szent historiára, a keresztyén vallásnak ágazataira, geográfiára, erkölcsi tudományra, énecklésre, s a nagyobbacskákat a deáki tudománynak kezdetire s minden esztendőben közönséges exament produkáljon [Hsz; Csetri, Körösi Csoma 43 esp. rend.] * *szent ~. 1855:* három héti tanítás után szent vallásunk' hit ágazatai 's erkölcsi alaptudományábani jártasságok iránt közönséges hellyen megvizsgáltattak … e' következök [Bádok K; RAk 258].

3. megvallás; mărturisirea convingerilor religioase; Glaubensbekenntnis | gyakorlás; practicarea unei religii; religiös sein. *1574:* Vegezetre vegeztek aztis eo k. myert hogy az feiedelemnek akaratia ez hogy senky hitnek vallasaert Meg Nem haboritaszek, Azert kyaltassa meg eo k. Byro vra(m) hogy senky Sem piachon seh korchoman se haznal Ne haborogion egimast Ne Rwtollya az hitert hanem Minden Rend Bekeszegel Maradion vallasaban [Kv; TanJk V/3. 98a].

4. tanúvallomás, tanúskodás; mărturie, depoziție; Zeugenaussage. *1544:* Ezth ez vallasth My ky felliwl meg Newezteth wnk wona Irathok az my kereszthyen hithiwnk zerenth [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1569/1577:* nemes ember keozeott parazt ember biro nem lehet, az Parazt Biro vallasa, ereotlen [Dés/Székelyvásárhely[a]; SLt

XY. 24. – ªKésöbb: Mv]. *1570:* Kadar Mathe hithy Zerent vallya hogy Zekel peterne, Es Nagy Barlabasne keryk volt Eotet hogy Nagy Barlabasnak egy lewelet Jrna, Eo kerdette hogy Michoda lewelet akarnak Iratny. Azok Azt Montak hogy valamy vallas feleol, Merth Byzonitany kellene velch, valamy perwnk vagion adossagh feleiol vinche adamal [Kv; TJk III/2. 16]. *1583:* Zekel Margit Pal Deakne vallia … ez Theöreök Marthonnę vallasa hamis, sem Budoktam (!) estalloba en, Amint ez vallia [Kv; TJk IV/1. 166]. *1586:* Sophia leanzo egy santa Irasba Atta be vallasath [Kv; TJk IV/1. 551]. *1628 u.:* Az Leanzonak penigh kenzas alat valo vadlasra nem lehet elegseges. Mert vadlasaual magat is megh gialazta, noha feleiemtól uolt [SzJk 32]. *1629:* az mostani vallasa ellenkezik az elebbeli vallasaval [Kv; TJk VII/3. 192]. *1637:* Az harom elsö vallok ezzel jobbittiak vallasokat [Deréte K; KCsl 139]. *1660:* Mivel penigh het embernek vadlasara szoktak valakit halalra condemnalni lattatik ugyan hogy vagion suspicio hozzaja [Kv; TJk X/3. 251]. *1664/1750 k.:* Az Eccla meg halván vadlásokat es ha kivántatik bizonysagokat is bé vévén, ha nem talál elégséges okot az el válásra, pronunciallyon hogy redeallyon a Deserens Pars [Kv; KvRLt]. *1677:* A' legitime recipialtatot collateralis Attestatiok, és azon Falunak lakosinak hiteles bizonysági, mind penig a' más félnek maga mellett lévöknek vallási ez Casusokban admitaltassanak, utrinque reciprocé [AC 158]. *1727:* En T. T. esküszöm az egy elö Istenre … hogy … ha mikor esketes dolgaban Regiusnak demandaltatom jo lelki esmeretbül Származando igaz hit szerént ki adott vallas tétel Szerént valo relatoriat irok, Semmit a vallasban el nem hagyok, Se hozza ne tészek [Kv; SRE 154–5]. *1776:* egy néhány Örögökkel a … Hellynek színére ki mennénk, és az elönkben adando kérdésekre tejendö feleletekröl és vallásakrol, tennénk hites relatiot [Fejér m.; DobLev. II/477. 1a]. *1796:* a' 4ik Tanu … jo hirü, és egész hitelt érdemlö személy; Vallását … fundálja a' 9ik Tanutol vett hallomásán [Mv; TLev. 5/16 Transm. 71 tábl.].

Szk: ~ *bevétele. 1572:* Hyuanak Mynketh az gyereümonostory Kemeny vraynk, quasymodo vasarnapon az nagysagod Comunis Inquisitio leueliuel, gyerewmonostorara az vallasok be vetelere [Gyerömonostor K; KP]. *1588:* Hoza my nekwnk az witezleo Kemeny Lazlo, az N: paronchiolattiat, hogy my ell mennenk neminemw wallasoknak bewetelere, ugj mint Ano 1588 Hüsuet utan walo kedden … Gyereo Monostorra [Gyerömonostor K; KP]. *1641:* Hoza minekwnk Belseö Zolnok varmegyeben Deesen lako Fogarasi Geörgy Deakne Swtcö Kata Azzony Az Vrunk eö Nga vallato paranczyolatyatt. Mellyel hiua minket … Fwzesre nemw nemw Tanuknak uallasinak be vetelere [Kv; RDL I. 125]. *1668:* Nemzetes Vas János … hivata minket … Magyar Nagy Uy faluba D(obo)ka varmegyebe nimü nimü vallok vallasok(na)k be vételekre [WassLt] * ~ *idején. 1560:* benedek vram az vallasnak Jdeyennis Mykor az my Anyank az monostori Conuentbe az Jt valo ewreksegek felewl vallast thewth Jyelen volt [Kv; SLt ST. 6] * *~t bevesz. 1572:* hoza mw nekwnk az n. poronchyolattyat az vitezleo Bozzasi pater beoyth feo chyeoteorkeokeon 1572 eztendeoben kiwel hywa mwnkeoth Phwsz kwthra … hogy mw oth az eo Jgassaganak otholmara Nemely szemelyeknek vallasokoth be vennenk [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. *1588:* az mely tanukatt mi Elönkben allata … azoknak vallasokatt be veotteok [DLt 222 Temesvári János kezével]. *1637:* az mi elönkben Citaltattot jamboroknak vallasokat be veöttuk [Kv; RDL I. 25 Regius ac Sedis Judices Civitatis Cibiniensis]. *1684:* Fogarasban lako Lakatar Góróg Mihaly Ur(am) hiva mi elönkben egy nehany vallot … az vegre hogy vallásokot be vennök [Fog.; Szád.] * *~t tesz. 1557:* En Machkassy Boldizar, ees Bwday Gergely, kyral ew felsege embery kyk volthwnk, wallywk my azth … hogy az Nemes zemely az Gywlay Gaspar Thewn yllyen wallasth my elewtthewnk [SLt TT. 5]. *1578:* kyz wagiok wallasth thennem, hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky nem akarom venny [DLt 202]. *1616:* ullyan uallast teot eleöttwnk hogy eö oda ualo Jobagj [Szentkatolna Hsz; BLt]. *1723:* mi elöttünk visitatorok elött … a' mezö csávasi öreg emberek erös hittel meg esküvé(ne)k és tönek ily vallast [Mezöcsávás MT; MMatr 43]. *1780:* Gavrilla nevezetü palinka fözö igaz lelke szerent a rovástis meg mutatván tön illy valást, adott pálinkát 12 vedret és 3 kupátt [Buca SzD; TSb 24] * *egyenlö ~. 1608/1610:* My Azert Rendell Myndeneket Ereös hyttel megh Esketuen, Egjenlo vallasokatt, Ez keöuetkezendeökjppen Jrtuk megh [M.gyerömonostor K; JHbK LVII/49] * *élö nyelvvel ~t tesz. 1579:* eleo nyelwekkel, minden kenzeritesnelkewl, my eleottewnk illien wallast teonek [Burjánosóbuda K; JHb XXIII/40]. *1622:* Teöreök Jstua(n) felesegeuel Zabo Sophiaual eggiwtt … szabad akarattiok zerent es eleö nyeluekkel teönek mi eleottwnk Jllien vallast [Kv; RDL I. 118] * *erös hittel való ~. 1682:* Hidi Sandor Uram jüven mi elönkben mi eö kgme(ne)k erös hittel valo vallasat be vöttük [Felör SzD; Ks 21. XVII. 12] * *hamis ~. 1586:* Dabo Tamasne vallia hogy egy zokniat Ighir volt Neky Igyarto Georgy, ha azt latta volna hogy Rengheo Anna paraznalkodot, de en Ne(m) latta(m) sem vallotta(m), eo sem Atta megh a' zokniat, eo sem kért hamis vallasra [Kv; TJk IV/1. 594] * *hit(e) szerint való ~. 1594:* Adorian Janos … az kiket elonkbe hiutt azokot meg eskettwk melleknek hitik zerent <ua>lo Vallasok Jgi keouetkeznek [Kézdiszék; Törzs]. *1620:* Orbay Zekb(en) Gelenczen lako Dok Matyas Ur(am) hosza mineků(n)k az Nag(o)d Attestatorium Mondatoma(t) melyben Nag(o)d kegmessen minekunk ige serio poronczol, hogy valakikket … az exponens mi elönkb(en) hjnn (!) … hütök szerent valo vallasokott fel irnok [BetLt 1]. *1684:* Ezek Kglmes Urunk az fen megh irt bizonyoknak, es Valloknak hüt szerint valo vallasok, mellyeket mü is fide n(ost)ra median(te) recipialva(n) az D(omi)na Exponens-(ne)k az szokot Apertara ki adtunk [Szentmiklós Cs; Borb. II] * *hite után teendö ~. 1725/1764:* Enyedi Miklos Uram exhibealvan minékünk Felséges Romai Császar, Coronás királyunk és Erdélyi kegyelmes Fejedelmünk eö Felsége kglmes Compulsorium Mandatumat kére azon, hogy … az mely Vallokat elönkben hivat, azokat meg esketvén, elönkben adando Utrumira examinalvan hitek után tejendö vallásokat kglmetek(ne)k igazán meg irnok [Ne; DobLev. II/352. 2b]. *1735:* az mely Fátensek<et> elönkben hivat, azokat mi erösz hittel meg esketvén, examinalván, hitek után tejendö vallásokat Nsgtoknak, Kgltenek igazán meg irnók [Fejér m.; DobLev. I/158] * *hite után tett ~. 1692:* hütök uta(n) tött vallasok<at> … meg irnok [Keresed TA; Borb.]. *1702:* hütök után töt vallások [Becski]. *1748:* hütök után tött vallasokat leis irtuk [A.jára TA; Borb.] * *hite után való ~. 1633:* az Minemw uallokat eo kegme Nagy Thamas Vram mi elönkb(e) hiua es allata, azokat mi Erös hittel megh esketue(n) kinek kinek hwtek utan valo vallasokat, kegtek(ne)k minden keduezés nekül megh irtuk [Szád.]. *1646:* My azert engedelmesek leven a Ngd kegielmes poronczioiatianak … megh esketök es hüti utan valo vallasat, igy uötübe (!) az mint köuetközik [Cege SzD; WassLt]

1713: hűtők után való vallásokot fel irtuk [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 68] * *nyelve ~a. 1570:* Lazlo Antal hithy zerent vallia ... Jllen Zowal Zolt, Az én vram hozatta cz Lowat en velem Letha felcol Mezzwnet ereowel vcotte(m) en czt egy Embertwl, es Kis marton vgy Tartoztatta megh az ew Nelwc vallasara Mert neky Mas lowais vezet ely [Kv; TJk III/2. 115]. *1672:* comp(ro)balni kész lészek ... velem valo czokolodásatis az Anak ... Az Anak magha nyelve vallasatis comp(ro)balok (!), vele(m) valo közcosködesereöl [Kv; TJk VIII/11. 255]. *1702:* Constal Tot Katának nyilva(n) valo paraznasaga, s maga nyelve vallasabol, mely ezer tanubizonság [SzJk 341] * *(önnön) nyelvével ~t tesz. 1584:* conneon nyelueuel zabad akarattya zerentt teon Jllyen vallast [Dés; DLt 211]. *1621:* Teghlas Katha az eo zabad io akarattiabol eleö nyelueuel vallast teuen, hogy ennek eleotte valo wdeöben az eö Edes Annia ... bizonios eltauaztathatatlan zwksegteöl kenzeritetuen, kelletet uolt az eo hazoknak feöldeben es kertiben egy darabot el adni es idegeniteni ... Baniay Peternek bizonios arro(n) [Kv; RDL I. 115]. *1631:* Santa Peter mi eleotunk szabad eleö szaiaual, es nielueuel wallast teón hodgy ... az tiz forintot kez penzúl es szerent megh atta Apor Lázar wra(m) az mint megh irtük (!) [Cssz; BfN] * *szája ~a. 1671:* Gyarmathi Ur(am) ... Holdoltságbéli Deak leven Törököt ölt, ha szinten in sui defensione is, Fejet el nem kellet volna vinni, meljel egjgjüt fogtak meg, vittek Budara, honnan sanczon szabadult megh az maga szaja vallasa szerent [SzJk 114]. *1694:* Maga szája vallását Nagy Janosnak mind a' sz: Szék elött, mind masok elött maga impotentiájárol látván és halvá(n) ... a' törvíny ötet se(ilice)t Tollas Sophit Nagy Jánostul divortiállya [SzJk 283]. *1745:* Mind az kezeben kapot szürke és Sárga szőrü két kancza Lovak mind az károsoktól való réácsküvése, mind pedig az magok szájok vallása is nyilván bizonyittya, hogy azon emlitett két kanczákat magok lopták légyen el tolvajul ... mind ketten fel akasztassanak és meg hallyanak [Torda; TJkT II. 49]. *1809:* Magok szájak vallása az pásztoroknak, hogy az egyik az másiknak azt vetette, hogy ő is úgy fogadta oda a másét és az is úgy tette a kárt, mint az enyim [Szárhegy Cs; RSzF 174].

5. esküt; jurámint; Schwur. *1578:* Azert en illyen wallasth es foghadast tezeok ... eghyz Dees warossa eleoth megh hyhatatlanwl [DLt 202].

6. testamentum; testament, testare; Testament, letzter Wille. *1574:* Aztalos peter, Keore Jacab es Eottwes orban Azt valliak hogi ... hittak volt Eoket az Nyreo Myklosne hazahoz ... hogi az azzonnak betegsegeben valo vallasat meg hallanak [Kv; TJk III/3. 371]. *1690/XVIII. sz. eleje:* Ha pedig Uramtol Borbereki Uramtol valo gyermekim (: mely állyon Isten tettzésén :) mindketten deficiálnának, mindenünk Barakonyi Ersebeth Léányomra vagy két ágon lévő posteritassira szállyanak, mely kötesemet és vallásomat elöre valo szabados fel tett Czélombol és rendelesemböl in omnibus punctis Clausulis meg állani és meg erösödni kivánom s akarom [Nc; DobLev. I/59].

Szk: *élő nyelvvel ~t tesz. 1608:* Jeöuenek my eleönkben, Egy feleöl az my Bechiwlletes Vrunk Colosuari Ghellyen Jmreh, más feleöl penigh vgian az eö kgme zerelmes hazas tarsa Kalaczswteö Katha azzony, Coloswari Kalachswteö Ferencz leania, es my eleöttwnk az eö zabad akarattiok zerint, es eleö nyeluekkel teönek illyen vallast, veghezest, es testamentumot, mind mostanra, es mind ieöuendeöre megh allando keppen valot [Kv; RDL I. 85] * *utolsó ~. 1644/1785:* az én kitsid állapatom és rendem szerint ... illyen utolso vallást, rendelést es Testamentumat Tészek [BfN Kémeri Huszti Menyhárt, erdélyi főharmincados végr.].

7. *kára ~a* pagubire; Schaden. *1737:* senkinek idegennek helybélick(ne)k Várasunkonn marha bőrt el-adni szabad ne légjen; sem pedig meg-venni, magunk atyánkfiai közzűlis senki az idegen böröket meg-ne-végje; secüs ha pertentálnák, Comperiáltatván, mind a vévő, ha annál találtatik, az idegen meg-vett marha bőr; mind az el adó, ha árúlni Comperiáltatik, a börin(e)k el vétettetésével és kára vallásával büntettetik [Dés; Jk 486b].

vállas spătos, robust, voinic; breitschulterig. *1662:* Mintegy hatezer jó lovag népet, mezei fizetett katonaságot és székelységet adván azért háportoni Kapronczai György mellé, ki Erdélyben csak magános, tiszt nélkül való főember, igen nagy, magos, vastag és vállas, kemény tekéntetü, hatalmas szavú személy lévén ... a fejedelem udvari szolgaságra kötelezte vala, nagyfizetése járván esztendőkint a tárházbul [SKr 215]. *1821:* kisded köptzös termetü vállos és széllyes melyü [DLt 363 nyomt. kl].

vallásbeli 1. felekezettel kapcsolatos; de confesiune; Religion betreffend. *1662:* a város lakosi is a vallásbéli oppressiót és szabadságtalanságot jól látván és érezvén, s már az vármegyéknek is a fejedelem mellé való állásokat látván, nagy hajlandósággal valának, csak a generálist tudhatnák ki közülök | Hogy az úr vacsorája s az szent keresztség után való ceremóniák, az hitnek ágazati, ecclésiák igazgatásiban való regulák, az egész magyar nemzet között vallásbéli keresztyén ecclésiákban, gyülekezetekben mindenütt egyformában lévén, aszerint egyenlőképpen tanittassanak [SKr 211, 277]. *1823–1830:* a mostani vallásbeli alattomos nyomattatásról alább fogok szólani | Augustus a lengyel királyságért pápista lett ... kötelezte magát s maradékait, hogy a lutheránusoknak semmi vallásbeli dolgokba nem fog elegyedni ... Az udvarán kivül vallásbeli gyakorlást nem folytat [FogE 79, 196].

Szk: *ellenkező ~ házasság. 1668:* Egyébaránt mind kettőnek ha mi alkalmatlanságok következhetik ellenkező vallásbeli házaság dolgából, én bizony félek, Istentül, emberektül Nagyságod itéletet ne vonjon magára [TML IV, 310–1 Teleki Mihály Tökölyi Istvánhoz].

2. hittannal kapcsolatos; de religie; Glaubenslehre betreffend. *1673:* Strepitus és nagy czégér nélkül nem leszen az mi Fogarasban való menetelünk s az magyarországiak odajövések; azért az professorok philosophiájok és egyéb vallásbeli akadályok eligazítására való terminusnak kellene ő nagyságának azt nevezni, kirül Naláczi uramnak is írtam [TML VI, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* Evégre írt Öexcellenciája a professzoroknak, s többek között azt írta, hogy nem bánja, ha azt a deákot küldik is, aki alumnusa volt, ha javallják, csak hogy akárkit küldjenek, olyan legyen, aki a vallásbeli új tudományt nem szívta be [FogE 133].

3. vmely felekezethez tartozó; care aparţine de o anumită confesiune; zu einer Konfession gehörend. *1756 k.:* Bányász, Lo hajto, és Stompár akármelly vallásbéli légyen, Istenes devotio nélkül munkájához ne kezdgyen szoross kötelessége alatt [Abrudbánya; Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmely felekezethez tartozó személy; persoană care aparţine de o anumită confesiune; Mitglied

einer Konfession/einer Kirche. *1679:* Adja is Isten szent fiáért, hogy az magyar nemzet és abban az mi vallásunkbelick érezhessék meg magok hasznával Ngod készséggel és igaz kegyességgel dolgokban való szives és hasznos fáradozását [TML VIII, 428 Teleki Mihály a fej-hez].

vallásfelekezet felekezet; confesiune, cult (religios); Konfession. *1865:* tökém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's forditsák fiu unokáim nevelésére, különös tekintettel az olyanra, ki … reményt nyujt, hogy hazájának hasznos polgára 's vallás felekezetének gyámola leend [Kv; Végr. 5].

vallási vallással kapcsolatos; de religie; die Religion betreffend. *1889:* Hogy a szabadságért, a liberalizmusért, a vallási és politikai jogokért fáradott és vérzett [PLev. 152 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

vallásképpen tanúvallomásként; ca mărturie/depoziție; als Zeugnisaussage. *1568:* en egeresi fw Biro fazokas mihaly, az en tarsomal Sardy Leorinczel, voltunk Sekeresj az Bezterecj Nyz gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak, az w Marhayuknak Birben Varadda viteleben valamit azert mw az w dolgakban tudunk hit zerint ez Lewelben az mw lelkj paztorunkal vallas kipen Beh Jrattuk [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybíróhoz és szépbíróhoz].

vallaslevél tanúvallomást tartalmazó dokumentum; mărturie scrisă (ca document); schriftliche Zeugnisaussage. *1583:* Mely dolognak byzonsagara es emlekezetyre attwk my ez Jelen valo vallas es protestatyo lewletth … Kozarwary Annazzonnak hyttwnk zeryntth Sayatth az my zokotth pechettwnk allatth [SLt V. 13 Imreh deak Papay gyf. kápt. hites not.-a kezével].

vallásos 1. credincios, evlavios; religiös. *1823–1830:* Ezek tiszta erkölcsű, vallásos, úri párok, valának [FogE 151].
2. vallással kapcsolatos; de religie, privitor la religie; die Religion betreffend. *1823–1830:* Csakugyan ma, midőn a Bonaparte letétettetésével s meggyőzettetésével az európai fejedelmek nagy kongresszust tartottak, mint változott a vallás dolga Chursachsoniában, s ki vagyon-é mostan is a már sachsoniai király a lutheránusok vallásos dolgaiból rekesztve vagy nincsen, nem tudom [FogE 196].

vallástalan hitetlen; nereligios; ungläubig. *1765:* az az ember, ki Istent szolgálni nem akarja, az vallástalan ember, Kotis István azt teszi, mert sem templomba nem jár, sem Ur vatsorájával nem él … holta után szamár temetése lészen [HSzjP]. *1823–1830:* Szendreit is a Status költségén küldötte fel, akiből egy vallástalan kevély ember lett | nem tanulván a papságra kívántató tudományokat és vallástalan híre is lévén az országban, félt a szinódustól [FogE 160, 288].

vallástanítás predarea religiei; Unterricht der Glaubenslehre. *1866:* A' leány Iskola bé állitando vagy is felsö 3ik 4ik osztályában vallás tanitás hetenkint 5 órát [Gyalu K; RAk 115].

vallástétel 1. tanúvallomás; mărturie, depoziție; Zeugnisaussage. *1574:* Kalmar Janos vallas tetele … az ϱ igaz hyty zerentt [Kv; TJk]. *1593:* Haladekotis engettek … az Zasz rend vraimnak, Mely haladekot eo kmek(is) Acceptaltak, az Magiar Nemzet zowara valo valas tetelerth [Kv; TanJk I/1. 211]. *1675/1676:* (Parancsol) hogy el mennénk Vajasdra, és ott az mely vallokat azon parancsolattal mi elönkben convocaltatna, mi azokat meg esketvén vallástételeket be vennök [Fejér m.; JHbK XX/21]. *1702:* az elönkb(e) citált és alatatott Testiseket erös hittel megeskütvén … meg examinálvá(n) és kérdezvé(n) hitek után valo valás tetelelket … meg irtuk [H; Szer.]. *1783:* akkoron a' Tanukat kik? mitsoda igéretekkel, vagy ajándékokkal, vagy pedig fenyegetésekkel ösztönözték és kénszeritették az ö Nsga ellen való Vallás tételre? [Kraszna m.; IB vk]. *1797:* Arrol valo vallás tétele az Nlakiak(na)k hogy Gerendi Sigmond hány Esztendös volt [DobLev. IV/782]. *1800:* Mi is azért ezen Királyi Kegyelmes Parantsolatnak … engedelmesek lévén … Hivatalbéli kötelességünk szerent … el jöttünk … Kelentze nevü Helységbe … áhova is a' melly Tanuk …. elönkbe Citáltattak … Vallás tételeket … le irtuk [Kerestelke Sz; BfR IV. R. 58/21]. *1818:* a meg jelent Zagoni katonaság jelenti hogy a bejáratott Bizonyok vallas tetelelket fel venni nem lehet, mert – azok mind az Udvar Emberei [Hsz; Szentk.]. *1820:* Illy vallástételemet a Cancellista Urak azzal bövitvén … én ezen bövittést helyben nem hagyhattam [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.].
Szk: ~ *bevétele. 1801:* Jelentyük … hogy … requirála münköt … Mlgos Groff Bethlen Kristina Aszszony cö Nga, elö pénz fizetésünk le tétele mellett a végre hogy mennénk el ezen Nemes Maros Székben Erdö Szt: Györgyre, némü némü vallok(na)k vallás tételek be irására, és be vételére [Erdösztgyörgy MT; WH] * *hit szerinti ~. 1849:* ezen ki vonat a' két rend beli ki nyomozásba le sorolt Tanuk hit szerinti vallás tételekböl Tisztelt özvegy Csch Josefnö – és Fia tisztelt Csch Sándor Ur által be adott Jegyzékböl – ugy emlékek szerint szovalis elöttünk tett Fel Fejtésekböl irtuk ki [Hejjasfva NK; CsZ] * *hittel való ~. 1656/1687 k.:* Három emberséges coreg emberek(ne)k hittel valo vallás tételek szerint [Marossztkirály MT; MMatr 323] * *hit után tett ~. 1754:* melly Tanukat … szorgalmatoson meg kerdezvén hütök utan valo tött (!) vallás tételeket irtuk meg [Jakabfva Cs; BCs]. *1758:* az melly vallokat … elönkbe Convocáltanak … az elönkb(e) adott Utrumokra meg Examinalvan Hitek utan tett vallas tetelelket irtuk meg [TKl 19. 42] * *hit után való ~. 1681:* Az ennekelötte meg irt vas forrasztó koh elött mingyárást vagyon egy nagy cöreg vas verö, melly is az vas verőknek, veretőknek, forrasztóknak hitek után való vallástételek szerint lehet egy másábul álló [CsVh 91]. *1710:* az elönkben adando Utrumokra szorgalmatoson meg examinalnók es hitek után valo vallástételeket be vennök, es le irnók [DobLev. I/65] * *(igaz) hit után teendö ~. 1784:* Meltosagos Groff Boros Jenöi Korda Adam Ur cö Excelentiája hogy mennénk el … Bétában … egy néhány bizonjságoknak igaz hitek után téjendö vallás tételeknek vé (!) vetelire [Bögöz U; IB]. *1796:* bizonyos elénkbe állitando Tanuit … meg esketvén, meg kérdezvén azok(na)k hitek után teéndö vallástételeket le irván a' szokott mód szerint ki adni is ne sajnálanók [Panit Sz; TSb 2]. *1844:* meg jelentünk … Gagyba … az … elönkbe idezteteett egy néhány Tanuknak Hitek után téendö Vallás tételeiknek Törvényes bé vételire [Gagy U; Pf] * *maga nyelve ~a. 1702:* ez praesens Captivus Szilagyi Szappanos mihály Malefactornak edgy nehany rendbeli Lopogatasi, Ház és Lada fel veresi mint az N Banyai Tanacs levelebül, es egyeb terhes Circumstantiakbol,

annak inkab maga nyelve vallástetelebul vilagoson Constál [Dés; Jk 323b].

2. testamentum; testament; Testament. *1608:* Ez vallástétel, veghezes, es Testamentum ellen penigh semminemw Juridicum remedium ne obstalhasson [Kv; RDL I. 85]. *1621:* Teglas Kata keze be adasaual fogada es keőte magat arra, hogi soha semmi nemw wdeobe(n) ez mostani vallas tetelet es keőteset az megh irt es el adot darab feöld feleol megh nem masollia, es nem reuocallia [Kv; RDL I. 115].

3. bizonyságtétel, hitvallás; confesiune; Glaubensbekenntnis. *1710 k.:* kívánsz éntőlem, Uram, töredelmes szívet, lelket, igaz hütből való vallástételt, hálaadást és gyónást [Blm 1007].

4. *apostoli* ~ hiszekegy; crez apostolic; Kredo. *1658:* Némelykor a' nagy záporeső leszakad, s esőt kérnek; némelyek az tíz parancsolatokat, apostoli vallástételt és Szent Szüznek köszöntését imádságok helyén mondják, és több efféle fogyatkozások is esni szoktak [KemIr. 329].

5. vallomás, valamely bűn/vétek/gonosz cselekedet bevallása; mărturie, mărturisire; etwa: Beichte. *1773:* Az asszony talán tudta vétkét s nem igen tagadta a dolgot, hanem inkább igyekezte az urát engesztelni ... A szegény Narádi elbámulván feleségének vallástételén, csak sétálni kezd az házban s kezeit törvén lerogyik lábáról [RettE 298].

vallású 1. de (o anumită) religie; von einer Religion. *1657:* fejérvári scholában adattattam, az holott tudós, böcsületes academicus mesterim voltanak, többek közt egy Gelei István, ki püspökségben hala meg; ez pap felől nagy dicsíretes emlékezetet hallottam azután, noha ellenkező vallású volt, amaz nagy Pázmány Péter kardináltól is; derekasban Csulai György mostani püspök [KemÖn. 36–7]. *1662:* Melly grófasszony olly nagy kegyetlenséggel viseli vala magát ... a főember szolgáit ... a tömlöc fenekén is éhhel megölte volna őket, ha az Úristen azt az istenes asszonyi állatot és egy ellenkező vallású papot nem támasztotta volna oltalmokra | Rákóczi György ... feleséget is azon vallású familiábul vett [SKr 240, 344]. *1677:* Ecclesiákbéli különbözö vallású Papok, egymás hivatallyában magokat ne avassák s Visitálásokban az usust observallyák | Religiojára kénszeriteni valakinek alatta valóit; azoknak Templumokat el-foglalni; ellenkező vallású Papot reájok vinni, sub poena flo. 200. nem szabados [AC 255, 267]. *1710:* A más három vallású tanácsurak mondanák [BÖn. 928]. *1736:* Az más vallású embernek adjon isten szent lelket, hogy jöhessen az igaz hitre; személyiben miért lehessen ellenségem, nem látom, sőt az igaz catholica anyaszentegyház azt tartja hogy mi catholicusok az olyanokhoz legyünk szeretettel [MetTr 359]. *1786:* vagyon egy bizonytalan vallasu Papistas Ratz Peter nevezettü Ember [Torockó; TLev. 4/13. 35]. *1823–1830:* 18 000 lakosok vagynak itt, különböző vallásúak, mégis az univerzitás a róm. katolikusoké [FogE 243]. *1847:* Kinek hívják, hová való születésű, férjhez ment személy-e és gyermekes-e, miféle vallású, hány éves? [VKp 164].

Szk: *eretnek* ~. *1636:* Azon kezde el az praedikallast Jstvan Uram, az mikeppen Christus Urünk (!) az Templomot megh tiztita, ugy enis elseoben megh tiztito(m), itis vagio(n) egy Iffiu Zabo Ianos, felesegeuel, az ki Eretnek uallasu paphoz folyamodot [Mv; MvLt 291. 67a] * *görög egyesült* ~. *1838:* Marinkás Simon pria Vármezei Görög egyesült vallásu all Esperest [Vármező Sz; RLt]. *1843:* Dávid Nyikulaj lui Juon bucsum-sászai taxaszedő, mintegy 29 éves, görög egyesült vallású, nőtelen [VKp 82]. *1845:* Angyaloson lakó közrendü Berszán Miklos, mennyire élte idejit házasságától számitja – 46. éves ... Görög egyesült vallásu ... felel [Fotos Hsz; HSzjP] * *görög nem egyesült* ~. *1815:* Moldován Philipp, Nemes Aradvármegyei, Silingai, 57 éves, nem egyesült görög vallásu [ErdMúz XLIX, 542]. *1843:* Pripon Szimion kerpenyesi dominalis bíró, mintegy 50 éves, görög nem egyesült vallású, házas, hét gyermek atyja | Szimine Vaszilie abrudfalvi Buninzsina kerületi közlakos, görög nem egyesült vallású, 68 éves, házas, hat gyermek atyja [VKp 83, 88]. *1844:* A' Turszkaj gyalog ezredéből elszökött ... Kolbász János ... Erősdi, 20 éves, görög nemegyesült vallású, nőtelen, törpe gyenge testalkotású, hosszukó ábrázatu, kék szemü, barna gesztenyeszin haju 's szeměldökü, hegyes orru [Kv; DLt 1247] * *görög* ~. *1762:* Felette nagy intestinum bellum flagrál Muszkaországban, mely következett abból, hogy a minapiban a cár és cárné között valami collisió esett a religió felett, mivel a cár csak superficialis görög vallású volt [RettE 143]. *1801:* Juon Pulke ... született Segesvár Székben, Erked nevü Hellységen, 20. vagy 21. Esztendös, Görög vallásu [DLt nyomt. kl]. *1812:* Godra Mihály ... Görög vallásu ... magyaros lobogós újjas kendes ingben szokott járni [DLt 601 nyomt. kl]. *1841:* Felső Eskűllői eggyesült Görög vallásu Lelkész [SL] * *oláh* ~. *1826:* Engem hívnak Pap Péternek, ide valo Dévai, 30 Esztendős oláh vallásu a Dévai Ns Uradalom Gyalog Hajduja vagyok [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * *reformáta* ~. *1814:* Varga Jósi ... Tzigány Reformáta vallásu ... szeretsen szin ábrázatu [DLt 696] * *újgörög* ~. *1801:* F. Lapugyi Gyilkos Buble Andris ... ujj Görög vallásu [DLt] * *zsidó* ~. *1812:* Juda Bora ... 20. Esztendös, Zsido vallásu ... veres haju, szakállu; fülhaju és bajuszszu [DLt 632 nyomt. kl].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmilyen felekezetü személy; persoană de o anumită religie/confesiune; Mitglied einer Konfession/einer Kirche. *1725:* Az napokbann Mlgs Püspök Vr(a)m(a)t, az Vrat Kornis István Vr(a)m(o)t, s Balintith Vramot be esketék a Mlgs Gubernium közé, már I(ste)nn(e)k hálá többenn vannak Pápisták benn, mint más vallásunak [Kv; ApLt 2 gr. Haller János anyósához]. *1871:* az egyház erdeje ... mondhatni csere, az egyház tagjai legeltethetik, de a más vallásut ... a hajtó hatsa (!) be [Burjánosóbuda K; RAk 115].

vallásüldözés persecuție religioasă, prigonirea credinței; Glaubensverfolgung. *1710 k.:* sem a conferentiába egyszer sem hívának, sem a pecsétet ide nem adták, melyen az azon kívül is vallásüldözés, részegség, paráznaság, fösvénység, hazugság és csaknem elfutó boondság lelkétől elfoglaltatott ember annyira insolescált az interessátusságban véle verset futó Szentkereszti és Fiát secretariusival, hogy a huszti, gánesi, szőcsi, drombári etc. donatiókért nagy taksát kívánt tőlem [BÖn. 913].

vallat 1. a interoga, a supune la un interogatoriu; ins Verhör nehmen, verhören. *1591:* Ha penigh valamit akarnak eo kegmek ez kwwl vallatni ky az tanacz kwwl esset, eo kegmek zabadon vallathatnak [Kv; TanJk I/1. 164]. *1592:* Az Darlatcy Nemess vraimnak a Mit kelltettem, kikett valattû(n)k az Conûcentt elot[a] [Kv; Szám. 5/XIV. 235 Eppel Péter sp kezével. – [a]Köv. a költség részl.]. *1605:* Actori Comproban(tur) hogy az falubelick keőzzil az kiket megh akart feleltetnj vallatnj, ne(m) maghara kerdette, hanc(m)

arra hogy lattake valakit ky vitt vala el az eó epjletiben [UszT 19/13]. *1653:* Básta bémenyen és letelepedik, és vallat felölle: „kik voltak azok, a kik fő okai voltanak az árultatásnak, és annak a nagy sacrilegiumnak?" [ETA I, 91 NSz]. *1676:* igyekeztem az Kesziben valo Jobbagyok felöl vallatni, hogy ha kövarvidéki Rácz Janos Ur(am) méltán Suplicálhattyaé Ngtokat felöllök vagy sem [Bonchida K; UtI]. *1681:* à Buytoriak ezc(n) váras hatarab(an) à magok hatarat ighen be hosztak; azert törvenyessen el kellene igazitani, hogi à hoszszas üdő mulassal ne approprialtatnek, Hasonlo kippen ... az Batiziakis ugyan ezen váras hatarab(an) el foglaltak, s mais usuállyak; mely felölis vallatni kellene, es ugi meg látni, s az után el igazittani [VhU 72]. *1694:* Férjétűl Kádár Györgytűl divortiumot kivan. Megh vetet es mashoz adta magát, engemet el üzvé(n). Deliberatu(m). Meliorallya az Inquisitiot Partialisnak Petsétivel vallatva(n) [SzJk 280]. *1704:* Ma hallatott, hogy azmely Máthé deák nevű embert béhoztanak volt a rácok, azt már egynéhány napoktól fogva némely nap háromszor is megpálcázták s úgy vallatták a profusznál [WIN I, 208]. *1705:* Azmely hat németek jöttenek volt Brassóból, akik szöktenek a kurucoktól, itt megfogták ma őket és a profuszhoz vitték, hogy ne beszélhessenek az emberekkel. Úgy hallatott, hogy Dósát tegnap és ma is megpálcázták volna, úgy vallatták [WIN I, 439]. *1746:* ha ... valaki kivánna vallatni, oly utrumakkal ... az embernek haja Szála fel állana, tsalárd, tökéletlen, és álnok hatalmasságtételin [Szentegyed SzD; WassLt]. *1814:* akkor veszvén el a' Pap pénze ... eljött a' tudákos Ember, hallottam hogy és mi formán vallatta a' Virág házba az Asztalos Ilia Feleségét Parasztyivát az Paptól el lopott Pénz iránt [Banyica K; BfR 117/1 Rusz Czuka (45) col. vall.]. *1827:* A folyó 1827-dik esztendő november 27-dik napján az alább irtak adjuk tudtára mindeneknek azt, hogy csíkjenőfalvi huszár Antal József őkegyelme a szolgáját, huszár Ágoston Tamás iffiú legény őkegyelmét megtanálta, hogy a csüriből tiszta búzát orozolván, és ötöt vallatni kezdette, hogy annál többet lopott-e és vitt-e valamerre, és a nevezett szolga önkéntesen megvallván, hogy vitt még haza is egy keveset [Jenőfva Cs; RSzF 265].

2. *vkire* ~ vki ellen tanúként megidéz; a cita (pe cineva) ca martor împotriva cuiva; gegen jn als Zeuge vorladen. *1586:* Melchior Nemet ... fassus est ... Jeowe hozzam Jgiarto Georgj; Monda Nekem, Menhart vra(m) wagone hyreddel hogj felesegedet Cattus Azont Rengeo Anna Reyam Akarya vallattny [Kv; TJk IV/1. 615].

vallatás interogare; Verhör. *1573:* Monda feyerwary Ambrus ... ez Nemes haz Nem Akarom hogy Jtt Legyen az wallatas, Jer ki keoz helyre Bezelywnk Bathor ha kedwed wagyon az Bezedhez ... Mynket el hywa az Ghereb hazahoz de sem Almady Andras el nem leowe, sem az wayda Embery oda az keoz helyre az Ghereb hazahoz [Sófva (BN) körny.; RLt O. 5]. *1580:* Ez Leuel kwlth leghenbe[a] es uallatasys luon leghenbe [JHbK XIII/29. – [a]K]. *1598:* Ezt ez vallatast Irtuk ... az my hittunk szeri(n)t kitt pechetunkuel meg Eoresitetunk (!) [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1605:* vgj emlekezem hogy vallato biro volt Keleme(n) Pal s Varallyaj Janos deakis, migh Janos deak el vestette volth az vallatasrúl valo leuelet [UszT 18/170 Valentinus Caspar de Varallya lib. vall.]. *1627:* Kellet volna Jstoknakis, huz forintianak Jutnj mint Sofianak de miuel Jtfiw Kanta Mihalj ... vallatasert notariusnak es polgaroknak fizetett, es Igj Jstok reszere haromlott f 2 [Kv; RDL I. 134]. *1641:* Vitezlő Peczj Janos Colos Monostorj eggik kaptalan hiűünket boczatuan bizonios vallatassok veget hűsseghtek distriotusaban [Szászfenes K; BesztLt I. Rákóczi György a beszt-i tanácshoz]. *1656:* Ozdy Thamas ur(am) ... regis leue(n) az Geőreóg Geőrgy Deák uallatasaba(n), az colligalt fassioknak felet sem atta ki [Kv; CartTr II, 1073]. *1710 k.:* hallj s olvass szörnyű dolgokat, amelyek a Haller István Teleki Pál ellen Lónáért indított pere miatt én rajtam általmentek ... mivelhogy az igen sok írást kívánna, azonban az akkori protestatiióm, és az ellen a gubernium nevével Szász János által ő felségének írt szörnyű ocsmány munka jelen vagyon, más vallatás, és ekkor a generálisnak és udvarhoz írt mentő leveleimnek párjai jelen vagynak, és bizony megérdemlik az én maradékimtól az olvasást [BÖn. 932–3]. *1720:* (A jószágot) mikor a falu a Pap(na)k att volt akkor két öregh ember megh monda hogj oda ne agjak mert ha valami vallatas leszén a lelkeket vesztik el mért a Kornis rész [Velkér K; Ks 7. XV. 4 Patkova Jovon (80) vall.]. *1782:* vallatásokban engemet is nagy hamison belé irtanak a Regiusok [Csákigorbó SzD; JHbK VIII/18] | (Az) esketésben, és vallatásokban engemetis belé tettenek, hamisan, holott engemet soha meg nem esketteneк [Paptelke SzD; JHbK VIII/18]. *1803:* Follytattatik továbrá ezen Conscriptio és Vallatás ... Also Fejér Vármegyében O. Aszszonynépin [DobLev. IV/862. 28a]. *1811:* Illyes Adam Ur ... arra kére, hogy ... ezen Vallatás rendében bé irt pontokra tejéndő hiteles vallamásakat vennők bé [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: *~t bevesz. 1553:* My Intetetók ... Az Nagysagod Paranchyolatywal Az Solyomkun valo Reth felewl, ky Nagybereznek Mondatik My azert be vettwk Az vallatast [Sólyomkő K; KCsl] * *szelid ~. 1845:* A Tekintetes Tanácsnak idei 478. Tanácsi számok alatt tisztelt határozása következtében ... meg jelenvén egyben függőleg az idei 472 Tanacsi számmal; fojtatolag a Szelid vallatást és Szembesittést az alább irtak szerént vittük véghez [Dés; DLt 845]. *1847:* Szelid vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a megyei börtön őrszobájában | Mely szelid vallatás, hogy általunk mindenekben a megírtak szerint ment légyen véghez, arról adjuk ezen neveink aláírása alatt a mi igaz hitünk szerint költ bizonyító levelünket [VKp 164, 177].

vallatáslevél vallatásról/vallomástételről szóló irás; act în care se găsesc depoziţiile; Verhörbrief, Dokument über das Verhör. *1752:* azon Vallatás levelet el égette Toldalagi Lászlo Uram [Backamadaras MT; Told. 37/44].

vallatásos vallomástétel alapján összeállított; care a fost întocmit pe baza depoziţiilor; das auf Grund des Bekenntnises. *1797:* A vallatásos birtokösszeirás tanúi: ... Mokány Szinyivon (42) ... Puskás Vortuloméj (56) [Ajton K; EHA].

vallathat a putea interoga; kann/darf verhören. *1591:* Ha penigh valamit akarnak eo kegmek ez kwwl vallatni ky az tanacz kwwl esset, eo kegmek zabadon vallathatnak [Kv; TanJk I/1. 164]. *1645:* Azon kirnek ke(gye)l(me)det adna egj peczietet k(e)g(ye)l(me)d nekik, es poronczioina is keg(ye)l(me)d ahoz rendeltetet embereinek ... Vallathatnanak felolle [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteghy István sk írása].

vallathatik a putea fi interogat; kann/darf verhört werden. *1677:* ha maga mentségével akarna élni, tartozzék előtte já-

rója felelni felölle, avagy arestum alá vetni, és intra quindenam, hogy a' repetitus ember-is maga mentségére vallathasson, engedtessék dilatio [AC 12].

vallatik a fi interogat; ist verhört. *1558:* Buday gergel walatoth zent Benedek nap Elewth valo vassarnapon Jm czekrewl [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/39]. *1573:* hywanak mynket Az Gérőmonostory Nemes wraym Nag, parancziolattaüal Gierómonostorara hog' my azrol wallatnank Hog mikor Walkay Myklos az hatar Jarny Ment wolt, hog' ot kitól Eset Es kitol Indultatat wolna az Eg'be wezes Es Egyben walo Rohanas [Gyerőmonostor K; KCsl]. *1673:* Causa Katonaiens(is). Kovácz Istva(n) hűtőtlen feleségétűl Sebesteny Annoktul absolutiot kévá(n). Exmittálatik, vallasso(n) felessegenek gonoszságárul [SzJk 122]. *1711:* iffiu Farkas Mihally tagadást teszen az ellene allegalt dologban, terminu(m) ad competente(m) vallatva(n) purgallja magat, hogj ne(m) volt közösködese sem egjszer sem maszszor Boros Borkaval [Kv; TJk XV/1. 47]. *1802:* miként vallattam vallattamè nemè Nem tudom [Aranyosrákos TA; Borb.].

vallató 1. aki a vallató kérdéseket felteszi; care interoghează; Verhörer. *1579:* Ertyk eo kegmek az vrunk e Naga paranchiolattyat ... az vallato zemellyeknek feierwarra valo menety felól, vgj wegeztek eo kegmek hogy Byro vram eo kegme zereztesse(n) zekereket az zemelyek ala ... Miert hogy vrunk dolga ez, nem valamy priuata personae [Kv; TanJk V/3. 192b–193a].

2. vallatásra vonatkozó; privitor la interogatoriu; Verhör betreffend. **Szk:** ~ *parancsolat. 1587:* Az mikor az Monostor vezay embert megh eoltek volt, valtottunk egy vallato parancholatot d. 24 [Kv; Szám. 3/XXXII. 10]. *1591:* Azirt uallato paranchiolatot hozot riad uaida gergeli [UszT]. *1620:* hiuata mínket fel(se)ged vallato paranczolattjaual ... Diznaiora ... hogi otth Magiar Diznaion neminemeo dolgayrol valo vallasokat vennenk be [Disznajó MT; TSb 21]. *1657:* Egy vallató parancsolatot is küldj, Szabó Gergelynére is szóljon, mert igen nagy dolgunk vagyon; Piskiben nagy dolog esett [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1683:* az mely bizonisagokot ... eo Naga Vallato poronczolattya uigoraual erős hüttel megh esketttük [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. *1798:* Vallato Parantsalattyának ereje mellett [Ádámos KK; JHb XIX/58. – Tomai László kijegyzése].

vallatóbíró a vallatást vezető bíró; judecător de instrucție; Staatsanwalt. *1605:* vgj emlekezem hogy vallato biro volt Kelemen Pal s Varallyaj Janos deakis, migh Janos deak el vestette volth az vallatasrúl valo leuelet [UszT 18/170 Valentinus Caspar de Varallya lib. vall.].

vallatókérdés întrebare pusă la interogatoriu/la audierea martorilor; Verhörfrage. *1794:* tisztességes requisitiojára Nemes és Nemzetes Karatnai Donáth János eö Kegyelmének, mit a' Méltóságos Uradalom érdemes Krájnikjának el menvén ... Vallye Brád nevezetű Falukban ... ezen alább ki nevezendő Tanukat ... meg esketvén, az elönkbe adott Vallato kérdések Szerint hütek után tett Vallomásokot e' következendőkben irtuk meg [Ks 81. 57/57 Karátsoni Dániel Z. vm. protocollistája és jur. assessora kezével]. *1798:* A' Joszág mennyiségének ki tudására ... adának a két Felek elönkben illyen vallato kérdéseket [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a].

vallatólevél vallomástételkor összeállított irat; scrisoare de mărturie/de ascultare de martori; Verhörbrief, Schrift, die zur Zeit des Verhörs zusammengesetzt wurde. *1808/1809:* A vallatólevél költ ... az 1806dik Esztendöben Juniusnak 30dik Napján ... Szombatfalvi Gálffi Ferencz Ns Udvarhelyszéknek Jurassora, és Kis Solymosi Simo Ferencz Ns Udvarhelyszek(ne)k Hűtös Assessora, ugy Felsö Boldog Aszszonyfalvi Kerekes Ferencz Nemes Személy Regiusságok alatt [UszLt ComGub. 1753u.].

vallatópecsét vallatás lefolytatására felhatalmazott személyeknek kiállított irat pecsétje; sigiliu de pe citația trimisă unui martor; Verhörstempel. *1664:* Hova minket Kapitan Ura(m) vallato peczetivel ... Mü azért Engedelmesek leuc(n) az Kapitan Ura(m) Vallato peczetinek el mentünk, es az valloknak hütök uta(n) Valo Vallasokat fel irtuk [Asz; Borb. I]. *1715:* Jelentyük alaz(a)t(o)s(a)n ... deposito solito Sallario exhibeala nekünk Nemz(e)t)(e)s Colosvári Pataki Samuel Ura(m) Felesege Diosi Kata Aszonj kepéb(en) N. D(o)b(o)ka var(me)gjei F<ő> Biro N(e)mz(e)t(e)s Ujhelyi Ferencz Ura(m) vallato pecsétit [M.köblös SzD; RLt]. *1722:* Hozá mi nékünk ... Fogarasföldi Voillay Nem(zete)s Sorbány Gabor uram eö kglme, Fogorosi Fö Kapitány Kövesdi T(ekintete)s és Nemzetes Boer Simon uram eo Kglme Valato es Czitatoria pecsetitt [Fog.; BK]. *1735:* Ez jelen való 1735dik esztendöben die 12 January Tekentetes Nemzetes Alsó Torjay Mihálcz Jstván uram ő kglme az Méltóságos Ur Alsó Torjay Apór Peter Urunk Nemes Három Széknek Fő Király Birájának ő Ngának vallató Pecsétével hivatal kézdi Szekben Alsó Torján [Altorja Hsz; Borb. I]. *1752:* Nemes Hunyad vármegye ... ordinarius v. Ispánya vallato petsétye mellett requirálván bennünket, hogy el mennénk ... All Gyogyra, némü némü fatensek(ne)k fassiojoknak recipiálására [BK]. *1758:* az mej vallokat ... N(em)z(e)t(e)s Fodor Gabor uramtol az nemes Aranjos Szek(ne)k hűtős Notariussatol magok nevekre legitime Vallato petsetinek erejevel mi elönkben allitananak azokot erős hüttel meg esketnők és fassiojakott recipialnok [Asz; Borb. II].

vallatott szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *kárrá* ~ megdöglött; care a pierit; verrecken. *1847:* vártam eddig elö azon hiedelemben hogy káré vallatott lovam árrát szép szerint meg téritendik [DLt 980].

vallattat a supune la un interogatoriu; verhören lassen. *1586:* Vgyan ezen leany ellen Colosmonostoron valtatam (!) tanut Lopasara, fyzetem az monostory byraknak az relatoriaert d. 22 [Kv; Szám. 3/XXV. 2 Igyartho György sp kezével]. *1592:* Kyss Mihalyra Akaranok eskeny fyzetünk hott embernek f – d 60 ... volottotünk esmeg vyolan Reyaya Jdezesert attünk f – d 6 Az Polgaroknak az kyk az valokat be vettek attünk f – d 44 [Kv; Szám. 5/XIV. 9 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* 28 Marty Vgion azon saioy leanzora vallatattünk it Coloswarat 4 zemelt pechet ualtsagal egietembe tezen f – d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 168–9]. *1676:* Nem is engem, hanem ö kegyelmét illeti beküldése, úgy hogy az elébbi utrumot ezzel öszvevetvén, a melyikben mi jónak tetszik, vallattasson a szerint [TML VII, 280 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

vallattatás interogare; Verhör. *1672:* az törueynek ki szolgaltatasatol az maior és Pakular irtozvan ... azon kérék,

és kéretek is … Nemzetes Kereszturj Mihaly uramot, hogy … az ő uellek valo vallattatos utan valo toruenykezést haggia le [Mezősámsond MT; Berz. 15. XXI. 1]. *1717:* Lázár Ferencz Ur(am)nak vallatatása és Czirkaltatása az erkedi jószágáb(an) [LLt].

vallattatik a fi interogat; wird verhört. *1665:* Ez rebellis magyar gyalogok közül is, az kik okai voltak, parancsoljon urunk Ébeni uramnak, vallattatván felőlök, törvény szerint revideáltassa s exequáltassa is, mert csak egy nehány az oka [TML III, 498 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1699:* Az elmült Partialisb(an) meg hadtuk volt, hogy ujjobba(n) vallattasson Felesége ellen, de azt posthabéálta, és az I(ncta)tis nem certificalta a' mostani Székre [SzJk 319].

vállfő 1. ruhaujj felső részén/vállán levő hímzés; altiță; Broderie. *1634:* tartozot … Ersiknek … Egy walfeobeol hasonlokeppen f. 1 – Walami Atlatzbol es Tabitbol f. 3 [Kv; RDL I. 105]. *1734:* Két aranyos Zöld pántlika váll fore valo [Kv; Pk 6].

2. ? váll-lap; epolet; Schulterklappe. *1472:* arma volo ornari cum uno antiquo arma (!) vulgo walfew [TelO II, 114 Vásárhelyi Erdélyi János végr. Bogyiszlói András váradi kanonok átírásában].

vallhat 1. tanúbizonyságot tehet; a putea depune mărturie; Zeugnis ablegen können/dürfen. *1573:* Katalin Rostas Antalne … aztis vallia hogi mykor Giarfasnet Megh kenzottak volna azkor … Kerte cotet Zok ferenchne hogy kěneregien az Istennek hogi meg Swrya Swet giarfasnenek hogi Eo rea Neh valhasson [Kv; TJk III/3. 68]. *1585:* Mathias Az porozlo vallia … Azert Innet azt valhatom hog' ha a' gonossagak keriteoie es parttartoia leot volna ez Kochisne, hat engem Ne(m) igazitot volna Reaiok, Nemis kert volna hog' megh fogia(m) [Kv; TJk IV/1. 502]. *1798:* tüzre valo fákot vagott vagj hordott volna valaki azt nem valhatom [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1799:* Sámuelröl azt valhatom, hogy ez elött igen alá valo modra láttám járni ötet most pedig egy darab időtöl fogva látom hogy tisztességesebb köntösbe jár [Mv; MvLev. 8 Tanko János (45) polgár vall.]. *1800:* hogy … az Makfalvi Jussát … részegeskedésre és dobzodasa végett adta volna el nem valhatom [Ilenefva MT; DLev. 3. XXXV. 6]. *1812:* Le tett Hitem utann valo tudásom szerént valhatom [Csúcs AF; DobLev. IV/943. 22a Rád Nyikuláj (60) vall.]. *1838:* Midön Tekintetes Hodor Károly Ur égybe akart kelni Tketes Ferentzi Mária Aszonyal én … voltam meg kérve a mutuus consensus végre hajtására … valhatom hogy … Ferentzi Mária Aszony … sirva felelte hogy ő telyességgel nem szereti [BetLt I Antonius Czicziri (72) vall.]. *1843:* ezeket valhatam a' fel tett kérdésekre [DLt 65].

Szk: *bizonyosan ~. 1807:* Ezen kérdésre bizonyason valhatom azt, hogy Néhai Iffiabb Rettegi Sigmond Ur … azon Udvarházat … maga épitette [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. *1807 k.:* bizanyasan valhatam azt hoj (!) az Eskettető a Szüleihez jol viselte magát [Sinfva TA; Borb. II. Székelly Péter (39) vall.]. *1823:* Branyitskán residéalo Mlgs Özvegy Josika Istvánné Tövisi Borbára aszszonyt ígenis jol esmérem … és Esztendeig főzője voltam … valhatom azt bizonyoson … hogy az Utrizata aszszony el fajult Életre vetemedett [Déva; JHb 48 Popa Mariska Dsoszán Szímionné (20) vall.] * *hallomást ~. 1825:* Néhai Eleim Nemes Bölönyi Sigmondnak adták azon Sessiot … melynek inscribálásárol a' Tanuk hallamásnál egyebet nem is valhatnak [Born. G. XIII. 28 br. Bornemisza Leopold kezével] * *hallomás után ~. 1847:* Az ezen pontba foglalt kérdésekre csak annyit vallhatok hallomás után, hogy Varga Katalinnak összejövése volt bucsum-eserbui kisbíró Plésa Juonnal [VKp 256] * *hite után ~. 1813:* Le tett hitem Után valhatok annyit, hogy Özvegy Ujvári Sámuelné Foglár Klára Aszszonyt, bizonyos hibájáért a' Czéh degradaltatta volt a' maga hellyéröl 3rom personával alább [Dés; DLt 22] * *igaz hitére ~. 1843:* Igaz hitemre valhatam [DLt 190] * *igaz lélekkel ~. 1820:* mostis igaz Lélekkel valhatom hogy ő Nagyságának halálakor én ott lévén, én vettem le az ágybol [Várfva TA; JHb 48 Biró Zs. (49) hütes assz. vall.].

2. *kárt ~* kárt szenvedhet, kára lehet; a putea suferi o pagubă; zu Schaden kommen können/dürfen. *1669:* Az hol penig írom azt, nem régen is, ha mi akartuk volna, böcsületiben s jószágában kárt vallhat vala, Kegyelmed azt is qualificálhatja neki [TML IV, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Máskor ha Kegyelmed én rám bátorkodik affélét bízni, bizony jó szívvel szolgálok benne s úgy expediáltatom, ne vallhasson Kegyelmed kárt benne [TML V, 631 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz].

3. vmilyennek tarthat/nevezhet vkit; a se putea considera/socoti drept/ca …; etw./jn. irgendwie/für etw. halten können/dürfen. *1591:* Magdalna Markos Benedeknek varos hiteos zolgajanak felesege vallia hogy Nekyes be Adta kezet Janos a' Serfeozeo, Az leannakis kezet fogha, es eleottwnk Igy zola, Az hatalmas Isten vgy seghillie(n) hogy el veszlek, de vgia(n) Ne(m) veowe el, hane(m) hwtit hamissagba(n) hagia, es hamis hwtwnek Nylwa(n) valhattiuk azt a' Serfeozeo Janost [Kv; TJk V/1. 96]. *1814:* Rusz Pétert egy fetsegő lutskos száju Embernek vallhattom [Letka SzD; TSb 4].

vállhegy vállmagasság; înălțimea umărului; Schulterhöhe. *1657:* Egy Szegedi István nevű kengyelfutója minden tartózás és cunctatio nélkül tösténi ugrék utána és megragadá köntösét s magát is, segítvén néki mindketten talpokra állának, mert nem vala nagyubb mélysége, mint csak vállhegyig érő [KemÖn. 48–9].

vállköz a két váll közötti rész; spatiu/distanță între umeri; Zwischenraum zwischen den Schultern. *1606:* Osúat Istúanis wtte val kcózbe az A(ctor)t [UszT 20/144 Georgius Nagj de Kadiczfalúa pp vall.]. *1635:* latam hogy Debreczeni Lazar Marthont az szablia lapossaual ualkozben ute [Mv; MvLt 290. 39b]. *1638:* engem igen megh ütenek val keözben [Mv; MvLt 291. 155b]. *1696:* Kovács Jánosné … ott mindgjárt megh támada s hazáigh mind veré válközben[4] [Mikháza MT; Berz. 17. XII. – [3]A pásztort]. *1730:* egyet vál közben meg is ütöt [Türe K; Told. 28]. *1755:* az Esküvés után ezt monda Iszahul Blende Te átkozott miért Esküszöl hamissan, mely Szavairais Szille Szándu botott kapván vagy kéttzer meg ütötte Váálközt [Oprakeresesora F; TKhf Algya Blengye (50) jb vall.]. *1761:* Látám hogy Blidár Gligor Krisán Vonult nálla lévő vékony pátzájával válközben ütögeté [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Marosán alias Rekore Aleksa (40) zs vall.] *1767:* ő ütötte meg Molduván Silipet válközben [Majos MT; Told. 26]. *1783:* ezen jelen való Matsukával egyszer vál közben meg ütette [M.agárd MT; Told. 10]. *1844:* Szakmári Ferentz válközben üté, és a' ruháját megrántá [A.sófva U; DLt 1441].

vállközép mijlocul spatelui; Schultermitte. *1855:* A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsirral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsir [ÚjfE 179].

vállközű szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *széles ~* széles vállú; spătos; breitschulterig. *1850:* Simon Lászlo ... mintegy 40 éves ... széles válközü [DLt 1505 nyomt kl.].

váll-lapocka omoplat; Schulterblatt. *1780:* a bör az oldalárol és vál lapotzkájárol le ment volt [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4]. *1783:* mostaho (!) Fiam ... engemet ... az ország uttyán főben kévánt ütni ... de eltsiszamadván, nem a' fejemet hanem a' vál lapotzkámat találta [Mv; MbK XI. 68].

valló I. *mn* **1.** vallomást tevő; care depune o mărturie în faţa unei instanţe; Aussagende(r) vor einer Instanz. *1798:* Harmintz ötödik valo személj Biro István Gy. katona 31. Esztendős [Szárazajta Hsz; HSzjP].

2. vmit bizonyító; care dovedeşte ceva; etw., was etw. beweist. *1618:* Kamuti uram szántalan hosszú históriákot előhozván és nagy contemptusra valló ratiókat, sok szóval mutogatá azt, hogy önéki elég sok főszolgái vadnak, régi igaz nagy nemből való nemes ember gyermeki, nem mostan lött nemes emberek [BTN[2] 87].

3. vmit hívő; care mărturiseşte credinţa în ...; etw. glaubend. *1662:* más úton nem lehet a Krisztus evangéliomát valló népnek veszedelmet szerezzen [SKr 114].

II. *fn* vallomást tevő személy; persoană care depune o mărturie; die aussagende Person. *1568:* Anna szakmary Jmrene iur(ata) fassa e(st) ... Ezth vallia az vallo hogy ez Jdőkőznek előtte szigia volt, Andras Kato gergel deaknet [Kv; TJk III/1. 236]. *1576/1577:* ez vallo Az Mwsthoha Anniaual Makray Anna Azzonnial Thorozko Zentgeorgeo(n) kerte Az vduarhazat es az Jozagotth ... az Thorozkayaktol kyben Ez vallo ys teorekedet Az Mswthoha Annia mellet de Nem Attak [Torda/Kv; Thor. VI/4 Joh. Forro de Haporthon comes vall.]. *1585:* Catalin Deak Mathene ... vallia ... en chak hallomassal hallottia(m) A' felseo vallotol Sophia Azzontol [Kv; TJk IV/1. 529]. *1592/1593:* meegh egyszer az feietis be teortik volt ez vallonak eyel erette az Deesi riz eorizeok hogy rea haitottak volt az eorleo barmokat az Christoff Vram Molnabol [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1628:* az meli vallokot mi elönkben allotanak, azokot erös hittel meg eskütök [Dob.; SLt CD. 8]. *1636:* zolya Georgy Miklosfalua(n) lako Markosfalui Vra(m) jobbagya ... igy vall: mint az hatodik uallo [Usz; KLt Apor István ir.]. *1652:* eó kigme az minemű Vallokat allotna mi elönkben, azokat megesketnök [H; JHb XXXV/76]. *1699:* melj vallokot ... elönkb(en) hivatott, azokot erös hüttel meg esketve(n) az Utrom szerent megis kerdeztük [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. *1715:* men(n)ek el ... Böthlen nevü faluban az holot; Hol mi nemü vallokot elünkben Compallalnanak az eö Felsege mandatomaval azokot eröss hittel esketnök examinalnok meg [Bethlen SzD; BK]. *1755:* Ezek a Vallok minyájon ... Mező Bándon[a] lak(na)k, kik(ne)k hütök után tett Fassiojakatt Fide n(ost)ra mediante le irtuk [MbK VIII/17. – [a]MT]. *1792:* a melj vallokat ... mü elönkben alitatna ... azokot erös hüttel meg esketnök ... ő kigjelme folgyenek es retenek borozdájárol borozdájára mennenk [Székelykő MT; Berz. 14/1]. *1798/1799:* a' 4dik Vallónak Fassiója meg erössittetik a' Deliberatumban-is ki-tett 9dik Vallónak tulajdon a' B. Al-Peres Úr Rationistájának Fassiójával [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 421]. *1805:* 5-ik Valló. Fetés Gábor Gy(alog) kat(ona) 58. Eszt(endős igy vall) [Ikafva Hsz; HSzjP]. *1826:* Kövötköznek a vallók vallamás tételeikkel [Somosd MT; CsS]. *1849:* Nyoltzadik vallo Pap Rafira 33 Eves le tett Hite után a kérdésekre közönségesen vall [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *esketésbeli ~.* *1793:* (Az) Esketésbeli Vallok nyilván és égy szoval szájjal bizonyságot tésznek arrol, hogy Hadnagy Péternek fiai voltanak Hadnagy Mihály és Tamás [Mv; Mt a Zabolai Hadnagy fam. prod. pere] * *főbb ~.* *1645:* a feovebbik vallo ... Megh vallotta hogy eok mind eziak az fogoly hiti utan vallottak megh [Kv; TJk VIII/4. 38].

vallomány vallomás; mărturie; Aussage, Konfession. *1820:* Andorko Ferencz mint marha orvos, és Solyom Janos Falus biro Vallomanyokbol ... vilagos az hogy a meg döglött Marhának ... mérges tályag nevü veszedelmes, és meg gyogyithatatlan nyavalyája volt [F.rákos U; Falujk 105 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1847:* Nagyenyeden 1847-ben Martius 26-án Veress Bálint és Mester Károly táblabirák által felköltött szelíd vallományból kitűnik [VKp 293].

vallományos vallomás; mărturie; Aussage, Konfession. *1842:* Magaminak esmérem valamanyasamat (!) [Dés; DLt 1480/1843 Pap Ferentz (48) kereskedő vall. és aláírása].

vallomás 1. mărturie; Aussage, Konfession. *1789:* Ugy emlékeznek arrais, hogy a malom állásának esztendőnként valo kárátis, nem négy száz Rhénens forintokra, hanem tsak három száz Rhénes forintra itilték volt; de a mint vették észre, az efféléket tsak a Kántor Uram jovallása, és az Szabo István vallomása szerént írták fel a Régiusok [Abosfva KK; GyL]. *1790:* Irta be ezen Vallomást Miklósfalvi András mtk A belső Szék hites Not. [Havadtö MT; MMatr 146]. *1794:* Vallamásra eröltettéke? kénszergetteké? [Koronka MT; Told. 42 vk]. *1797:* ollyan hiteszegett személlyek volnának, kiknek vallomássaik a Törvényben bé vehetök nem – lennének [Kolozs; Told. 42/24]. *1798:* az 3dikra és következett több kérdesekre is ezen Valamásomban belé foglalva lévén meg vallattam s egyebet vallani nem is tudak [Adámos KK; JHb XIX/58]. *1808:* Iső Fatens Nemes Keresztes Susánna Pruner Martonné ... Elébbeni Vallomását mindenekben meg-tartya [Dés; DLt 250]. *1820:* Vallomásokat magokkénak lenni meg esmerték mű elöttünk és hellybe hagyták [Kv; Pk 2]. *1849:* bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá ... Kelemen Béni oda kivánja modositani, mi szerent nem a' gyakornok, hanem a' fiutska vágyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83–4]. *1866:* A Debreczeniek ezen tanuknak hitelt nem adván idö haladekot kérnek ezek (!) tanuk vallomasainok ... adatok altal leendő le rontására [M.gyerömonostor K; RHAk 27].

Szk: *~át autentikálja.* *1808:* azon Fatensek Die 13a Septembris A 1808 in Loco Practorii Sistaltatván, hütök letétele után, elébbeni Vallomásokat Authenticaltak modo sub sequenti [Dés; DLt 250] * *~át megteszi.* *1847:* Huszonharmadik tanú Dánts Juon Nutzu ... meghütöltetése s kikérdeztetése után a következendökben teszi meg vallomását [VKp 197] * *~át visszahívja.* *1820:* tsak azt meg nyerhetnék, hogy az Iffiu Bároné ne tsapná ki őket az udvarbol, ámbár Sokat vallattak ellene, készek volnának mind viszsza hívni vallomásokat [Rákos TA; JHb 48 Pállffi (!) Ferentz (29) hites

assz. vall.] * ~ *bevétele. 1801:* Jelentem alázatoson Nagyságodnak Kegyelmetek(ne)k, hogy ezen follyo 1801dik sztendőben (!) Bőjtelő Hovának 14dik (!) ... R. Fiscus Fogadossa ... kére bennünket bizonyos Tanuinak ... vallamasak bévételére [K; FiscLt]. *1843:* A biztosság ... szükségesnek találta az uradalmi servitorokat ... a tanúk vallomása bévétele előtt, a megállapított kérdőpontokhoz képest, meghitelelen, szelíden kikérdezni [VKp 70] * ~*t tesz. 1796:* az vallok ... egy szájjal egy lélekkel egy más mellé álván a fenn immár le irt virgo Hellyen ... eképpen tőnek vallomást [O.solymos K; LLt Csáky-per 295 Felei Veress Josef nemes Kolozs megyei hites bíró fog.]. *1815:* Csutak Rebeka ... törvényesen idéztetvén meghűtöltetvén tészen illyen vallomást [Kv; Pk 3]. *1850:* Asztalos Bukso Jánost, és festő Solyom Ignátzot ki halgatván, jo lelki ősméret szerént tettek ily nyilatkozatat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] * *hite után tett ~. 1792:* hűtök útan tett vallamásakat ... meg irnok [Rákos U; Borb.]. *1831:* az előkbe (!) adott Tanukat ... meg eskettük, és hűtek után tett vallomásokat irtuk meg [A.kosály SzD/Dés; Eszt-Mk] * *igaz hit után tett ~. 1799:* a' mely vallokot előnkben állittatott ... mi azokot elsőbben is erőss hittel meg-eskettük, annak utánna pedig az inserált kérdések szerént szorossan meg-kérdeztük és igaz hitek után tett Vallomásaikot Nsgodnak és az uraknak meg-irtuk [Makfva MT; DLev. 5] * *kör(ny)ülállásos ~. 1807/1808:* az Esketésben citált 4dik Fatens le téjendő Hűte után is maga környűl állásos Vallomását helybe hadgya [Asz; Borb. II]. *1847:* emellett bizonyos tudomást vallanak az ./. alatt a 2, 3, 4, 5 ... a .//. alatt pedig az 5. tanúk, körülállásos vallomást tésznek a 17. és 21. tanúk [VKp 296–7] * *maga szájával tett ~. 1792:* az előnkben idézet czőregeket ... meg hiteltük ... a magok szájokkal tett vallomásokat ... meg irtuk [Ne/Elekes AF; DobLev. IV/703] * *mocskos ~. 1817:* motskos vallamásával [DLt 18] * *önkéntes ~. 1841:* A nevezett szolgának ... az előbbi ... önkéntes szelid vallomása ... a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyező – a gazdát ... a szolgájával szembesíttyűk [Dés; DLt 1541. 9a] * *szabad ~. 1831:* hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midőn ki kérdeztetésed után tett szabad Vallamásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál [Dés; DLt 332/16] * *szelid ~. 1805:* a szelid vallamások, a szembesittésekbűl ki indulva, csekély véleményünk szerént; senkire is terhelő még csak gyanu, sem háromolhatik [Dés; DLt 502]. *1816:* Constitualtatik Szia nevezetű ... konyha Szolgálo ... a Szelid vallomásra Szorittatván hasonlolag Bévételik (!) [Gyéressztkirály TA; TLt Nro. 1215] * *tulajdon ~. 1847:* Bűntényeit tárgyozólag ezek részint tulajdon vallomásával, részint pedig az esketések rendjén alkalmazott tanúkkal bizonyittatnak [VKp 293] * *vki ellen teendő ~. 1820:* Tőtöri Ferentz Urnak ... mondása kébzeletem szerént tsak azon okbol esett hogy engemet a Bároné ellen téjendő vallamásra inkább fel buzditson, én pedig szerentsémre othon nem lévén fel nem buzditodhattam [Rákos TA; JHb 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.] * *vki ellen való ~. 1797:* erőszakasan a Bároné ellen való vallomásra kénszeritettem volna [Mv; Told. 42/1].

2. bevallás; mărturisire; Bekenntnis. *1805:* Őrkén ... A Törökbuzájak elegedendő bő termést hozott, de Vallamások szerint meg nem érhetvén rothod, és máris majd tsak nem egészen haszon véhetetlené vált [Torda; TLt Közig. ir. 1182 Szaniszló Zsigmond ifj. szb kezével].

vallomástétel vallástétel; mărturisire, depoziție; Konfession. *1804:* Köz=lakos Szbanke llie az előbbeni vallomás tételének minden részeit hellyben hagyja, s megis erősitti ujjobbanis [Toplica[a]; Born. XVb. – [a]Később: Maroshévíz (MT)].

Szk: *hit szerinti ~. 1842:* A bé panaszoltatott ... Felelétébe hiába törekedik ... Szoszolloi el fatsarásokkal ... az elő sorolt Tanuk hűt szerénti vallomás tételeiket helyezetek kissebbittetésénél fogva ki fogás alá venni [Dés; DLt 1452a. 9].

vallon I. *fn* valon; Wallone. *1601:* Almás megvétele után visszajő Básta Kolosvárra ... Kolosvárbol az bolonok kiűtvén, és reájok menvén, a paraszt népet nagyobb részére ott mind le vágták | az bollonok kapitánya Jacobus Borc[a] ... megyen egynchány bolonnal az vajdához [Monlr XXX, 138, 145. – [a]Jegyzet: „Beauri igy irják a nevet az valonok"]. *1603:* ottis töb veszet mas fel szaz bolonjnal [BesztLt] | Az kgd alat valo katonak Balonokkal egyetemben tegnap Del vtan Jottek Altal ide az Deesi hatarba, es oth a' mi Louakath Barmokath talaltak mind el kapdostak [Szúv; Ks 38. F. 5 Bastanak Kornis Boldizsárhoz szóló rend.]. *1605:* Tothazy Eotwes Mihaly ... vallia ... Az zeolconek Tawaly haznatis oda az Andras deak hazahoz zwrette vala Colosinc hogy inkab ollyan felfele valo helyen megh marazhassa az valonoktol, mely bor mostis oda fogh Andras deaknak lenny amely el keolt benneys Andras deak keolteotte el [Kv; TJk VI/1. 709]. *1653:* a Básta hada hitetlenül levágja a Vitéz Miklós hadát és magát ... Básta meghallván, búsula rajta, de nem tudom hogy tett é rolla vagy nem hogy ily hamissan cselekedtek a bolonok [ETA I, 66 NSz].

II. *mn* **1.** vallon; wallonisch. *1653:* (Básta) eleibe egy koldus is bémehetett – egyébbel nem bocsátotta el, hanem csak azt mondotta: hogy ha bolon vagy német volna, bizony bírnék aval, s megbüntetném, de magyarral nem tudok birni[a] [ETA I, 87 NSz. – [a]A hajdúk 1603 körüli pusztításaira von.].

2. vallonokból álló; de valoni; aus/von Wallonischen. *1657:* állhatatlan nyughatatlankodása miatt néha Erdélyben Székely Mojzessel ... török, tatár, Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak [KemÖn. 24].

◊ **Szn.** *1646:* Ualon Peter Uram [Mv; MvLt AAll. 6]. *1677:* Vitezlő Vallon Péternek [AC 139].

vallott 1. mărturisit, care a fost declarat ...; ausgesagt, erklärt. *1847:* Ezen utóbbi esetet csakis egy tanú vallván, e tárgyban is megtaláltatott az Alsó-Fejér megyei tisztség, miszerint e tárgyban a megholtnak vallott gyermek szülőitől és az illető lelkésztől bővebb tudósítást vétessen, s arról ide hivatalos tudósítást tégyen [VKp 296].

2. vkinek tulajdonitott; care este considerat drept proprietatea ...; jm etw. beimessen. *1852:* a' magáénak vallott lovat Déésen eskettesse el [DLt 1066].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *kárrá ~* kárba veszett, megkárosodott; care s-a deteriorat/stricat; zerstört. *1796:* ha a' káré vallott Portékát ... elő nem adhatná, a' bőcsű szerént ki tett árrával kész pénzül defalcáltassék [Déva; Ks 114 Vegyes ir.] * *kárt ~* kárt szenvedett; care a suferit pagube; ist zu Schaden gekommen. *1790:* a Sérelmes és kárt vallott fél Panaszalván [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76] * *vmiben ~ kár* pagubă suferită în ...; ist in etw. zu Schaden gekommen. *1807:* az illyen közönséges Dőgben el hullatt Juhokban vallott kárt ... cő Nsga szenvedje [Kóród KK; Ks 67. 47. 27].

vállpecsenye vállon levő húsból készült pecsenye; (felie de) carne de pe omoplat; Schulterblattbraten. *1686:* Diszno Lab vagyan nrõ 40 Val pecsenye vagyan nro 9 [Küküllővár KK; Utl]. *1690:* Sertesek aprolékjai: Orja nrõ 22. Féje nrõ 26. Lab nrõ 122. Val peczenye nrõ 15 [Küküllővár KK; Utl]. *1726:* Visnek Kolosvárra ... Vál pecsenyét nr. 2 ... Kereszt tsontot nro. 4 ... Torok pecsenyét nr. 2 ... Gyöngyös hurkát nr. 2 [Hosszúfalu Szt; TKl Barcsai János tutorsága].

vállú vmilyen vállal készített; cu umăr făcut într-un fel; mit einer bestimmten Schulterart erzeugt. **Szk:** *szedett* ~ *1636:* Egi kender szal felseo Ingh, f. – d. 75 ... Kett giapottas szedet wallu Jngh, f. 1 d [Kv; RDL I. 109].

vállvas vállbilincs; fier în care se prinde umărul arestaților; Schulterketten/-fesseln. *1637:* Czíomb uas uagion n. 2. Lab uas uagion n 1. Val uas uagion n 2. Niak uas uagion n 1. Hoher pallos uagio(n) n 1 [Ebesfva; Utl].

vállveregetés bătutul pe umăr; das auf die Schulter klopfen. *1897:* Édes fiam, ez nem vállveregetés, de egy vén fiú, aki akkor is ismerte magát, annak joga van, hogy dicsérgesse magát, ki látta, mikor próbálgatott csak. Én nem a vállát verném, de régi módon a fejét ölelném meg [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

vállvetőszék eltört váll-/karcsont helyretételére és rögzítésére használt facszköz; scaun special folosit de felcer; ein Holzzeug für die Befestigung der gebrochenen Schultern/Arme. *1589:* Borbelj zerzam ... Egy skatulaba Gheorcogh feyer ... Egy valwetheo zek minden zerzamawal Lanczostul ... Egy feyer keo [Kv; KLev.].

való 1. *mn* **1.** vhol levő; care se află (undeva); irgendwo befindlich. *1514:* attingisset[a] quandam seruitam vulgo Zylasayfelethwalo ewswen [Tóhát BN; TelO II, 327. – [a]A méta]. *1567:* ezen Kõ Palota alat Valo Nagjub Pinczében [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 55]. *1578:* keryk Biro vramat hogy ... chynaltatna megh ... az zeoleo keozt valo vtakat, hogy a kéósségnek panazzat tawoztathassak el [Kv; TanJk V/3. 173b]. *1585:* az my megh Irth az elebbj Relatorya lewelonkben walo deffectussokath ekeppen Reformalok, es Renowalok megh [DLt 216]. *1640:* aztis tudom, hogj a talp alat ualo keovet Kelemen pap asa ky [HSzj *galambbúg* al.]. *1650:* Az Szakal Andras Vra(m) Hazanal leuö prebenda bor melle Vitettek az ott ualo Gazdak Gyertjat Nro 4 [Kv; Szám. 26/IV. 417]. *1665:* Hidgye Kegyelmed, én semmiképpen azokat (az) recognitionalisokat el nem veszem, mert aval engemet csak megnevetnének, hanem én az Kövárban való ordinántiát csak Kegyelmed kezében adom [TML III, 428 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz Kövárról]. *1690:* Gasi az Kis Istvan moreja az Lupujnit valo gyermek ighnat (!) [Rákos TA; Borb. I Komaromi Ferencz (13) ns vall.]. *1711:* 1 Tokban valo latek ... 2// – [ApLt 5 inv.]. *1744:* Josef Mihály Vr a maga Falu szerin kül valo Tanorokjában most házat csinál, égy kis ház is van ot mellyet regen csináltak oda, de azt nem tudom ha Tanorokhoz tartozo földen vané vagy Falu Szeriben valora épittetett volt én mind örökké ot értem [Koronka MT; Told. 14/11]. *1799:* Ezen elromlott cseber rudatt pedig minden bizonnyal esmérem, hogy Demeter Pálni való vólt [Kézdialmás Hsz; HSzj *-ni* al.]. *1801:* Kortsma alatt való Pintze [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1836:* az Özvegy a kezén lévő Joszágot eleitől fogva jobbitotta ... az özvegyi keze alatt valo Joszágot naponként meliorálya [Nc; DobLev. V/1213. 4a].

Hn. *1597:* oroszin valo Erdeö [Gycke K]. *1620:* az Nyr Auas fele ualo hatarban (sz) [Lisznyó Hsz]. *1635:* az harmad patak eleot valo szwgeteimet [Csomafája K; BHn 61]. *1654/1789:* az Árnyék felöl valo mart utig ki [Dálnok Hsz]. *1656:* az hejaszoban valo fold [Csobotfva Cs; CsÁLt]. *1657:* az fokra menőben ualo Reünel (k) [Bikfva Hsz]. *1671:* az Szely földnek kert felöl valo fele (sz) [Szentimre Cs]. *1681/1748:* Nyir háton valo Széllу föld (sz) [Tür AF]. *1683:* Külső Czicz hegyen valo szőlő [Dés]. *1685:* Eokreös alat valo helib(en) (sz) [Szemerja Hsz]. *1698/1703:* az ösvenj felett való széllу föld [Ádámos KK; Pk 7]. *1751:* a Szamoson tul valo Forduloban (sz) [Dés]. *1760:* Szilkut felé valo ford(uloban) [Péterlaka AF]. *1803/1816:* a Kűs mezőnél való földel [Nyárádgálfva MT]. *1808:* az Elekes felöl valo Szenafüvekben dicto (sz) [M.szentbenedek AF]. *1813:* Az elsö Fordulob(an), mely Nyires felöl valo Ford(ulonak) nevezetik [Bábony K; KHn 279]. *1819:* a Botsárd felöl valo fordulon [M.bece AF]. *1820:* A Száraz patak mellett valo Láb (sz) [F.idecs MT]. *1822 k.:* a Butszegi felé lévo Hágonak Hulu felöl valo oldalában [Dés]. *1823:* A' Kis Szöllők alatt valo gödörbe (sz) [Marossztkirály AF]. *1830:* a Nagy Enyészetről valo forduloban [Galgonya Sz; Somb. II]. *1838:* Ujfalu felöl valo Fordulon (sz) [Kide K; BHn 101].

2. vhova tartó; (care se îndreaptă) spre undeva; irgendwohin gehend. *1587:* 18 Aug: Miert hogi pwspeok vramnak vrunk paranchiolta volt, hogi meg czirkalna az papokat oda valo Jarasokra miert hogi keoncorgesekel meg leltek eó kegmeket: Tananchiwl adatanak eó kegmeok – /12 [Kv; Szám. 3/XXX. 24 Seres István sp kezével]. *1639/1650:* Latuan az Iffjunakis Jaroszlara valo útát, mely nagy kárára lehetet volna az Attyanak, ha az Tarsaságtol el maradot volna, es el nem mehetet volna [Kv; ÖCJk]. *1653:* Ezt is csak a portára való járásomnak alkalmatossága hozá, hogy írjam [ETA I, 121 NSz]. *1686:* Én Lengyen (!) országba valo menetel előt is, Lengyen (!) országba valo menetelkoris Bereczki racionista voltam [Kvh; HSzjP Michael Könczei senior nobilis ex Comitatu Albensi de Karatna (60) vall.]. *1705:* Az armada eleibe való küldés szerencse ha el nem múlik, mert Havasalföldre felé kerülni késö [WIN I, 585]. *1742:* tilalmazták azon Kortsomára valo menéstöl [Mv; Told. 15/23]. *1764:* látván minnyájjon az meg öltt sertést, disponálták a' Bosban valo bé vitelre [Torda; TJkT V. 202]. *1793:* (A Sorbánok) közinkben a Szilágyban valo származásoktol fogva szüntelen ... B. Banffi Mihály Ur eö Nga földén laktanak [Szilágycsch; TKhf 13/34 Per Vaszilia (70) zs vall.]. *1803:* Azt tudom hogy a Sákodi Joszágbol adott volt Nagy Moses János részt a Vejinek Tordai Mihálynak az erdöre valo Járásra valo nézt, de most Tordai Mihályék nem birják azon Just [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis ld. Török János (71) vall.]. *1814:* hat hétig tsinálta a csizmákat ... melly késödése miat gyermekemnek a kollegyomba valo vitele szinte ell késett [Kisborosnyó Hsz; HSzjP].

3. vmeddig érő; (care ajunge) pînă la ...; bis irgendwo. *1582:* Willagthalon Jstuanak attam Thérdig walo zarüt d 38 [Kv; Szám. 3/VII. 8 Reg. Templi kezével]. *1765:* Toldalagi Lászlo Ur ... Malmárol a' Jeddi Patak follyamattyát s vizét el fogják, s eddig való árkábol, egészlen ki vegyék, és azon uj ásott árokba bocsássák [Mv]. *1804:* a' mostani fel sántzalás és kertelésig valo kisded rétetske [Sárd AF; TSb 51]. *1814:* sok izben hallottam Eö Excellentiájátol beszélleni a Kérdett Zilaianum teleknek egészen a' patakig valo kiru-

gását, meljet a' néhai Groff Ur cő Excellentiája azon szajka nevezetű pataki métáig-is birt [Dés; Ks 769. 29. 789].

4. vmeddig levő/tartó; care tine/durează (un anumit timp); bis irgendwann. *1570:* Borbolya (!) Kalottha Janosne, Azt vallya ... hogy ez peres azkor Annyekorw germek volt hogy Egy forintos zoknyat megh Erdemlet volna Eztendeigh valo zolgalatyara [Kv; TJk III/2. 99]. *1597:* Andrass es az Jgnat az chyganok woltanak oda ky az Retre ... cotod Napig kaszaiokat es kalapaczokat az kinek el Torot chinaltak meg addig walo ot letekirt ... – /85 [Kv; Szám. 7/XIV. 43 Masass Thamás sp kezével]. *1606:* Ez e helly minekúnk emberi emlekezettűl fogua ualo birodalmunk, az faiath mindenkor szabadon birtuk [UszT 18/11]. *1643:* eddiglen valo io akaratnak keoztünk megh maradasara, ennel iob eszkeozt fel nem talaltam [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1663:* Hogy Kucsuk passa helyében az szilisztrijei passát hoznák Erdélyben, elég kedvetlen hír; eddig való romlását az szegény hazának nagyobb fogja követni, ha Isten nem könyörül rajtunk [TML II, 494–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1699:* ő kglmek inquiraltassanak mindenűtt a' jószágban Sebesi János eddig valo administratiojárol [Kv; SRE 60]. *1719:* Sok esztendőktől fogva valo jó Comportamentumáért, és hasznos Szolgálattyáért, a Bellicus Fő Commissarius Rosentzeig (!) Uram Számára rendeltetett Discreciot pr Rf. 800 ... Kgltek ki adatni el ne mulassa [Ks 83 gub.]. *1740:* sem az Militia dislocatioja sem az Quantum dolga továbra valo késedelmet nem patiálhat [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1756:* az edig valo Taxátis Balog Uram augialta az Ur cő nága parontsolatyabol [Kővár vid.; TKl]. *1782/1799:* En Ratz Ferentz ... Torotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midön eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába ... kéntelenittettük (!) mi is valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külőn harom forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 369]. *1801:* sok Esztendőkig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporittani Chěhunkat ... akkor készülhetett több, és jobb munka 4 s több Maisterek által [Kv; ACLev.]. *1824:* 3ik Béres Logyin Kondrátyi ... Sz. György napig valo Bére Kész pénz hellyet édgy bornyus Tehenének és négy Juhainak teleltetések ugy edgy gluga, Köntösiert hat gyapju [M.köblös SzD; RLt].

Szk: *örökké* – *1580:* azon possessioban Eormenzekesson lakok pariformi(te)r consentialtak az my diuidalasunknak męly diuisionak ... Eorokke walo meg allasat meg tartasat minden fel Eonno(n) magokra Liberę assum(m)alak [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1636:* Az egy igaz örökke valo Istennek, az ki Atya, Fiu, es Szent Lelek, legyen ditseret ditsöseg, menyben es ez földön [ÖGrAj.]. *1679/1681:* à majorsagh sertés marhatis szaporitván mikor annak ideje vagyo(n) azokat à makkon hizlaltassa meg, lehessen bövön szalonna à várban, egyéb fele élessel is muniallya jol à várat, hogy tempore necessit(a)tis à ninesen miatt engem kár; cő kglmet több tiszt Társaival együtt örökke valo böcstelensegh, veszedelem is ne kövesse [Vh; VhU 675].

5. vmikori; care preceadă ceva (în timp); ch(e)malig, einstig. *1508:* ez lewel kewlt koloswarth keden, letare eleuth valo vosarnap eleuth [EM XXIX, 261 Cheh István kezével]. *1539:* Kewolth (!) Somboron pewnkewsth elleoth walo wasarnaph Ezer ewth zaz harmynch kylench Ezthendeoben [MNy XL, 137]. *1542:* Ez lewel kewlth Fogarasban az k. hazaban, Zenth Margyth azon nap eloth walo keden [LevT. I, 18]. *1556:* E<z lewel> kolth Mykeffalwan zenthgyorgh Na<p elo>th walo hethffon ez ezthendobe ezer oth zaz othwen hat ezthendobe [Mikefva KK; BfR VI/283. 3]. *1562:* kys karachon nap Elewt walo zeredan [Zsombor K; MNy XL, 138]. *1579:* Zent phileop Zent Jakab Nap elwt valo kedden [Uzon Hsz; Kp 1]. *1588:* bizonios szabad sokadalmac napjait haggiuc Reminiscere valo vasarnapra [HSzj *sokadalom* al.]. *1592:* 1592 Eztendeoben Pinkest nap eleott valo vasarnap [Imecsfva Hsz; HSzjP]. *1614/1616:* Mellyet[a] mind ennek elötte valo bodog emlekezetű feiedelmek ... fogyatkozás nelkül meg attanak [Kolozs; RDL I. 100. – [a]A papi járandóságot]. *1643:* ezt az Ionas Dejak Vram Le kassalt, vdeö elöt ualo Le uestet buzajat az kit szemynkel latunk. Ezek az Emberek kasaltak Le [Méra K; RLt 1]. *1660:* azelött való esztendőben ennenmagamtól küldött vala az város az egyik ott ülő pasának egy hiúzbört és tizenkét tallérokat és mézespogácsákat [Kv; KvE 182 LJ]. *1725:* Haller János Ur(ama)t ... sz: Laszlo kirallj nap elött valo napon akarja introducaltatni [ApLt 2 Apor Péter a feleségéhez]. *1742:* nagy Pentek elott valo Csőtörtöken [Bernád KK; PS]. *1780:* még a minapi napokba valo öszve Gyüléskor a Bets Füsûs Czehnak meg edgyeztettük volna a Bts Che Tagjait Zonda Mártonnak czéhben valo bé vétele s admissioja iránt [Kv; FésCJk 27]. *1804:* a Néhai tisztelt Aszszony halála elött valo Esztendőben ... mitsoda szokkal nyilatkoztatta ki Anyai indulattyát ... ? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. *1830:* ő az Embereket nem esméri ... anyit hallott töllek hogy az elött valo héten ... követ hordattak a bányából [Kv; KmULev. 3].

6. vmiből álló; care se compune din ...; von ... bestehend. *1646:* Varosokon arullia vetemenyekbol valo kufar arut [HSzj *vetemény* al.]. *1737:* A nagy Bikkes mellynek ... az Eszkassa pedig igen szép nagy fákbol valo Bikkes [Nagyida K].

7. vmilyen helyzetben/állapotban levő; care se află într-o anumită situaţie; eine ... Stellung einnehmen. *1570:* Kwpas Jstwan ezt vallya ... Monda ez byzonsagh az embernek My keppen valo Sogorzagh (!) vagion keoztetek hogy Jm hallom Sogornak hyatok egymast [Kv; TJk III/2. 85]. *1581:* felseged miltoltassek kegyelmessen zemey Eleyben venny Ez En keonyergessel valo Jrassaimat es meg olwasny [Gyf; Törzs. Szentpáli Komis Mihály Báthori Istvánhoz]. *1595:* Vegeztek ... egienleo voxal, hogi valaki ez varosban lakik, akar zolga rend, akar egiebarant valo zabados Ciuis legien, senki Immunis ne legien ez Ado fizetesteol, hanem chak ammi Tizteletes biraink, tanachbeli vraink az eo zorgalmatos gonduiselesekert legienek zabadosok [Kv; TanJk I/1. 255]. *1658:* Én, kegyelmes vram, ez nehéz és felette bajos úton tegnap ... érkeztem ide Bécsben ... ez mostani időhöz képest való út és egyéb alkalmatlanságok is igen hátra húztak és szaporátlan az útunk [RákDiplÖ 607 Bánffi Dienes lev.]. *1693:* Lovaimat Etetö mia valo megh halasat praetendallya [Dés; Jk]. *1671:* Valami oldalaslag valo suspiciokis lennének meljeket sponte el hagynak [SzJk 113]. *1749:* Fejér fiaszo Számba valo juh nrő 40. Szűrke fiaszo számba valo 27 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1750:* Néhai Boros Lászlo vramnak életben valo létéről emlékezem ugyan valamenyib(en), de itten Borsán valo lakását nem tudom [Mk XXIV/462]. *1777:* Mitsoda épületek, s mi karban 's állapotban valok voltanak az el adáskor ... nem emlékezem [Dés; Ks 79/29]. *1814:* a' Jószág Jövedelmeinek jo moddal valo használhatását a Groffné szerfelett valo fösvénysége nem engedi [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulány vall.]. *1824:* Potsa Tamás oldaloslag valo atyafi [Kézdikővár

Hsz; HSzjP]. *1838:* Dobolyi Bálint urat kis gyermek kórátol fogva esmérem … a leg jobb caracterrel bírok közzül valonak esmérem [Nagylak AF/Nc; DobLev. V/1221. 5b Szabo Josef (52) ns vall.]. *1843:* A Rudbalevö két ökör Bodor és Virág – Közép idejü jo erőbe lévők – jo husban valok és használhatok [Dés; DLt 622].

Szk: *egyedül ~. 1777:* Stefán … egyedül valo ember lévén, nem győzte a' Kaszálást [Udvarhely SzD; KS. Pap Kosztán (22) zs vall.] * *esztelenséggel ~. 1653:* Zolyomi Dávid … egyébaránt is igen kevély, felfuvalkodott, istentelen, magamegesmeretlen esztelenséggel való ember vala [ETA I, 145 NSz] * *felettébb ~. 1782:* Mi még eddig ollyos felettébb valo ujjittást nem tudunk [Torockó; Thor. XX/4]. *1786:* az Thorotzkai Népnek felettebb valo karak lenne ha az Thorotzkai Lakosok el tiltatnanak az Vasnak mivelésetöl és az Banyaknak hajtásaktol [Torockó; TLev. 4/13. 48] * *fogyófélben ~. 1777:* ezen Praevicinalt szölöt tsak ez moston fogyo félben valo Esztendöben apprialván (!) … az arrol költ Contractualius szerént Nihai Brassai János vr(a)m el maradott özvegyetöl [Nc; DobLev. II/491] * *haladék nélkül ~. 1823:* A' Serfözö Háznál lévö Ruinaknak haladék nélkült valo meg igazittása [DLt] * *hiába ~. 1657:* Azt se gondolja Kegyelmed … hogy én azt megmondanám néném asszonynak, hogy Kegyelmednek nagyobb kedve vagyon ahoz, hogy én tartsam, mert Isten oltalmazzon attúl, hogy olyan hejában való dolgot beszélnék, mivel meg gondolom azt magam is, hogy nem jó volna azt (!) [TML I, 75 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *kiváltképpen ~. 1592:* co nekj kj waltkepe(n) valo maiorsaga, es takartatasa wolna Kis sarmas neuü falü kj vagio(n) … Kolosmegebe(n) [BálLt 89]. *1675:* Böcsülletes emberek adták értésemre, beszélette ő kegyelme, hogy kiváltképpen való oka Kegyelmed bémenetelinek az, hogy Kegyelmed székely atyafiakat disponálja én ellenem [TML VII, 53 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] * *(leg)alább ~. 1799:* mig Sánta Antal Urnál lakott Bán György ö kegyelmének a' Leánya Juliánna, ollyan rongyoson, kudortzul, tetvesen járt mezitlább mint egy leg alább valo Czigány Leány [Mv; MvLt 8 Balog Ádám (51) civis vall.]. *1812:* Zugalodott ugyan a Groff ottan ottan, de a Groffné mindezekre Csak azt felelte: ez 's, amaz Groffnénakis ollyan van, én sem akarok alább valo lenni [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.] * *mód nélkül ~. 1597:* Fekete Mihaly Chizar Peter … wallya … az el zeokeot Veres Pal zolgaloia is giakran leot oda azzonyomhoz de semmi tiztessegtelen awagi mod nelkewl walo dolgokat semmit se(m) lattam [Kv; TJk VI/1. 92] * *nyilván ~. 1629:* Az hazunknál valo hagigalkodas nyiluan valo dologh mert mind keouel, szanto vassal es keppel (!) hagigalkodtak es szurtak hol egikünkhez hol masikunkhoz [Kv; TJk VII/3. 120]. *1637:* kezde mindgjart szidni, szantajne Aszoniom szabo Jakabnet, hogj te Ecclesia keöuetett kurua vagj, s az eöczedis nylua(n) valo hires kurua, s ra bizonitom egj nehany emberrel hogj nylua(n) valo kurua [Mv; MvLt 291. 81a]. *1648:* megh kiuanniuk hogy az szerent az mint az bizonisagok be hoztak nylua(n) ualo excessusat conuincaltassek [Kv; TJk VIII/4. 305] * *példa nélkül ~. 1760:* Ilyen vala amaz telhetetlen, soha földdel jól nem lakó Kun Istvánné, Keserü Zsófia is, kiröl csak én is hogy jártam vele, sokat írhatnék; arról is, mi lett a maradékából, mely is majd példa nélkül való dolog [RettE 112] * *pusztulófélben ~. 1771:* mi tagadás benne, az arra valo rosz gondviselés oka pusztulo félben valo létinek [Ádámos KK; JHb LXVII/166] * *rend kívül/rendkívül/rendkült ~. 1655:* azt elmulatád, és az alatt rend kivül valo szolgalattal és adoval addig satztzoltatád, hogy már tellyesseggel pusztán hagyatád [IB X/2 a fej. Iktári Bethlen Domokoshoz]. *1671:* Az Partiumbéli Atyánkfiai jelentik az Békés Vármegyei Nemessek és egyéb rend nem akarna fizetni az töllünk Országul fel-vetett rend kivül valo adakozásokban [CC 91]. *1711:* Soha is senki nem emlékezik Erdélyben, nem is olvasta a históriákban, hogy ilyen szertelen és rendkívül való marhadöge lett volna valaha Erdélyben [CsH 473]. *1825:* Rendkült valo költségekre … Summa Rf. 3 [Szkr; Borb. I] * *rend szerint ~. 1657:* A rend szerint valo mindennapi könyörgéseket is mentöl hamarébb olahúl forditván … maga mondgya el az olá templomban, avagy tsak addig mig a rend szerint valo oláh pap meg tanulhattja és el tudgya mondani | Az grammatikoknak az kik már jól epültenek, mig az scholaban laknak is, szabad légyen kiváltképpen vasárnapokon s jnnepeken, egyebkor is mikor érkeznek a Fagarasi olah templomban és a falukonn is prédikállani, magok gyakorlásoknak okáért; mind az altal a' rend szerint való papnak hirével és meg egyezéséböl [UF II, 186, 187] * *vki ellen ~. 1632:* az mint Chiereny Farkas Vram ellen ualo bizonsagim reportalliak nem tudom mi okon kiuannia kd mindeniket [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1677:* Déáki tudományban Jobbágy gyermekeket meg-akadékoztatók ellen valo poena [AC 254]. *1700:* Inczedi Istvan Uramnak Csengeri Miklos Ura(m) ellen valo Deliberatuma ki adattassek communi voto vegeztük [Dés; Jk 310a]. *1735:* ha többszöris illyen Isten ellen valo karomkodasokban elegjitené magát [Dés; Jk] * *vki felől ~. 1774:* mostan is miért haborodtanak légyen öszve Ganya Mitrával az egy Leanya felöl valo közönséges Hallomásnál egyebet nem tudunk [Bábahalma KK; Ks 19. VII] * *vmi ellen ~. 1663:* ez extremitas és méltatlanúl megvettetis ne kényszerétse kedvünk és akaratunk ellen való dolgokra bennünket [SzO VI, 284 Bánffi Dénes panaszolkodó lev. Medgyesröl]. *1665:* Ketskemethi Gergely Czéh ellen valo szavaiért fizetet f 2 d – [Kv; SzCLev.] * *vmi nélkül ~. 1598:* Ebbol ki wewen az penznelkül walo Adot Erdeot Marad megh f. 352/30 [Kv; Szám. 7/XVII. 19]. *1600:* tudo(m) hogy mind eörcökke kert nelkwl paztor nalkul (!) ualo zena fw volt [UszT 15/100 Antal Kelemc(n) Dalliaj (60) vall.]. *1688:* Csitko nélkül valo öregh kancza nr. 7 [Radnót; Utl]. *1793:* Határais minden felöl ezen helynek igen régi, és minden homály nélkül valo [Kisrápolt H; JHb XXXI/36. 3]. *1809:* ez hellytelen és minden proba nélkült valo állitás [UszLt ComGub. 1735u.]. *1824:* Hat nagy párna haj gárnir nélkül valok [Fugad AF; HG. Mara lev.] * *vmin felül ~. 1781:* A' Strásák Nyóltz Személyekböl állók legyenek, nem Aszszonyok vagy gyermekek az eddig valo szerént, hanem tizen öt esztendösen felyül való Férfiak [Torockósztgyörgy; TLev. 2/5]. *1828:* Az Alperes Özvegy ezen pernek … kelletin felyül valo sürgetésit lát<ta a Fe>lperesek által [Nc; DobLev. V/1129. 1a] * *vmin kívül ~* a többi. *1592:* minek eleotte Tot Janos Deesreol Eorbe[a] ment volna ez ket fya Mathe es Mihaly … el hadtak az Attiokot, mert zegényseghe mia nem tarthatta eoket, hanc(m) ezen kwcól valo fiajual ment ky Eorbe [Dés; DLt 235 Lucas Jo concinator ecclae opp. Dees vall. – [a]Alör (SzD)] * *vmi szerint ~. 1645:* az Malom Mesterektwl kerdettwnk jo lelkek ismeretek szerint valo voxot [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1675:* az gonoztévők es engedetlenekis poenitentia tartasnak és törveny szerint valo buntetesnek okaert Varakban szoktanak vitetni, es fogsagban tartani [Fog.; UF II, 676 A. Bornemisza ut.]. *1724:* én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kértem és intettem, hogj az Ifjú

Asz(o)nyt jo kőtés alatt vegye viszsza, ne gyalázatoskodgyék, hanem éllyen l(ste)n szerént valo életet [Náznánfva MT; BK. Némai Istvánné (60) vall.]. *1801:* 2 fako szürke ökör aestimatio szerént valo ára 50 Rf [HSzj *fakószürke* al.].

8. vkire/vmire irányuló; vkivel/vmivel szembeni; care se îndreaptă împotriva ..., fată de cineva/ceva; jm gegenüber. *1560:* Az mweknek megh olcharlasarol. Es egy Mastol ualo el hytegeteserewl [Kv; ÖCArt. 21]. *1570:* Orsolya, Aztalos Lĕrinchne Azt vallya hogy az Egyhazfyaywal valo haborgasat Nem Thwgia mynt leot, De azt Jol Twgia hogi Igen haborgo ott az kalmarok keozet [Kv; TJk III/2. 77]. *1588:* Az Mezarosok felcol valo panazt Nehez fillel zenwedek có k<gmek> varosul [Kv; TanJk I/1. 82]. *1598:* mind az kett fel Egienleo akaratbol minkett keoz byroknok fogua(n), es kezekett be aduan Indultatanak my Eleóttwnk bekesegre es egymas keózeott valo Igyenessegre [A.jára TA; Berz. 7. LXV. 8]. *1602:* felesegeme(n) valo hatalmaskodasat sem akarta(m) volna p(ro) f. 12 [UszT 16/69]. *1625:* Nem tudom mire ualo gondoltaba(n) az Jn(ctus) rèa ment es az Kertit auagy giepuiet el hanta, mely el haniasa auagy czelekedeti mia ennekem nagy karom kouetkezet [UszT 64a]. *1679:* az Cziganyra valo gyanusagh valosagga lőtt [Dés; Jk]. *1700:* Bányai Jánosné mind Férjéhez valo hitetlenségéért, mely majd példa nélkül valo volt; mind penig az T. Eccla sokszori intésére valo engedetlenségéért excommunialtatik [Kv; SRE 67]. *1752:* Gocsmán Lászlo egy pár piros Csízmát igire ... csak mongyak s szólyak valami bőstelensegire valo szótt [Altorja Hsz; HSzjP Primipila Catarina Sándor Consors Andreae Vizi (19) vall.]. *1796:* bizonyitsa meg a' Torotzkai Közönség a' Keresetben fenn forgo Levélhez valo Competentiáját [Mv; TLev. 5/16 Transm. 20–1 tábl.]. *1842:* Danielné léányostol meg látogatat betegségembe de az olta nem miolta a' Béldivel valo mátkaságat beszéllik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz. *1861:* mi Nagyságodal nem akarunk perelni mert tudgyuk hogy a' szunyognak a' bikával valo küsdése szintén hasztalan [M.zsákod U; Told. 31].

9. vkinek szánt/kijáró, vmire szánt; care este destinat pentru ...; jm gebühren, zukommen, gewidmet. *1574:* Serfeozeo Martonnak meg Engedik az feiedelem Lewele zerent az Serfeozest es eyteletis kett penzen De vgi hogi meg aggyak az fl 10 Az espotalba, De ennek vtanna az eztendeo vtan ez fele leweltwl Meg Zwnnyek varos ellen, Mert annak hazna az zegenieke, es az espotalba valo [Kv; TanJk V/3. 101b]. *1581:* Az egyhazra valo keolchyeg ... 13 Marty ... Az Magyar deakoknak Irattúnk egy Enekleo keonywet kyert fyzettúnk az deaknak erette f. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 11]. *1594:* Thretina tehenet az varhoz adnak No 7. Az mi az egieb jeőuedelmet nezi mind az varhoz mind penigh az Jspansaghoz valott egienlő rendtartassok vagjon mindenbeöl az keresthelekiekkel [Kerestelek Sz; UC 113. 5. 61]. *1606:* 2 May Giomlaltattam megh az zegenick zamara ualo buzat [Kv; Szám. 12a/I. 30]. *1639/1650:* az Feiedelemnek Rakoczi Georgy Vrunknak kemeny paranczyolattia Erkezuen hogy az portara valo harmintz harom kupat czinalliuk Eyel nappal, es egy korsot Medenczet tizenket lottos Ezwstbol [Kv; ÖCJk]. *1683:* Az mely Meszaros pedigh szeres Lezen az Reggelre valo hust annak előtte valo Nap ... be vagja, melegen ki ne vigye, Dél utánra valo hust pedigh jo reggel vagja be, mert ha a le vágot hust melegen arullya ... Hadnagy Vram ... büntesse megh [Dés; Jk 20b]. *1690:* porumbáki udvarbíró, Luczai Sándor deák uram administrált ... Főplájásság után való honoráriumot, fl. 7,50 [Porumbák F; Utl]. *1704:* Ma reggel ismét egy istenadta szerencsére a szolgámat Havasalföldébe elbocsátottam, és májusi és júniusra való pénzeket is mind magának Szilágyinak, mint a többinek megfizettem [WIN I, 98]. *1736 u.:* A főemberek, nemesek is az ilyen feleségekre, leányokra való semmirekellő s majd semmi ideig nem tartó, mégis drága pénziben álló portékákra való költés miatt enerválódnak naponként [MetTrCs 468]. *1765:* Az el csépeltetett Gabanának Ucsujak, és az meg rostált Buzának paros (!) Majarságák(na)k valo aly és Ucsu percipialtatik in Summa Cub 57 Metr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71/52]. *1789:* Praemendanak valo rosos buza 50. véka [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1802:* Gabonát attam volt három Köblöt, egy köblet tiszta Buzát ... két köblet köznek valot [Maroskeresztúr MT; DLev. 3. XIX. 13].

10. végbemenő, történő; care se întîmplă ...; vorgehend. *1542:* Kegielmes azzonywnk Ndath Istenirt kyriewk megh bochasson, hogh ily giakorta valo irasunkkal Ndoth megh banthywk, mert kezelenithethewnk[a] zewksigewnkbe the N. megh lelnewnk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas és Mottnoky Lajos lev. – [a]Sajtóhiba lehet *ketelenitethewnk* h.]. *1561:* Az idegen mwiel ualo kereskedes felol Artic. 7 [Kv; ÖCArt.]. *1578:* Az feleky Juhnak it az hataro(n) valo Jarassat az varas barma elot, igc(n) nehezlyk egez varassul [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1599:* Tudgiatok ennek eleotte is zegent f<eni>egettik az Alparethi hataron valo Nyulazatertt (!) [Dés; Eszt-Mk]. *1602:* Az Basta Vram eo Naga paranchiolattyatis eo kgmek zemey eleyben vewen az eles feleol kynek gonduiselesere Eorcoltetesre megh seottetesere, es penzen valo ky Adasara valaztottanak negj vraimat [Kv; TanJk I/1. 413]. *1665:* Macskási Boldisár uram(na)k jó volna postán felmenni az ő nagysága levelével s szóval való követséget is vihetne Palatinus uramnak [TML III, 519 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* nem elégedett meg azzal, hogy a telescopiumon által bocsátván (de úgy, hogy fel ne gyujtsa) a napfényt a papirosra, mind a makulákat, mind a napnak a maga sarkán való forgását akárki is kitanulhatja, amennyire kell [BÖn. 481]. *1739:* Másoktól hallottam Faluvégi Mihálynénak boszorkányi mesterséggel való életit [Bözöd U; Ethn. XXIV, 89 Szerdahelyi Sámuel (39) pp vall.]. *1753/1781:* Josika Ur (!) a mostoha fiaitól azon portiokb(an) lévő Jussokot, ezzel tsalta völna el, hogy Bétsben ő vitte völna véghez, hogy a kapu szám után valo adozás a Jószágokról le vonatott, és nékiek sokat szolgált völna [Máda H; JHb LXXI/3. 264]. *1799:* talán az egész Vidékben sintsen egy Falubanis annyi közonséges tere mind itten, – példának okáért ... a' sok katonák alá 's fel valo masirozások és Kvártelyozások [A.árpás F; TKI IV. 5 Mihály Gosztáje (52) col. vall.]. *1823–1830:* Gróf Saint Martin himlőben <halt meg>, mert még a vaccinatio vagy tehenhimlővel való oltás nem tudódott, csak az úgynevezett természetes, vagyis hólyagos himlőt oltották praeservativául az hólyagos himlő ellen [FogE 242–3]. *1840:* ezennel így egyesült nemes közönségünk, hogy amely marhát szánszándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókezre az ilyes marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

11. credő; care provine din ...; stammend. *1575:* Menty magat nalwnk Chakany Balas, hogy ... azok az wallasok mind bozzwbol walok wolnanak [BáthoryErdLev. 1, 372 fej.]. *1601:* az Pap monabol ualo leouedelem [Kv; Szám. 9/XV. 30 Jer. Nekel sp kezével]. *1610:* megh tudnok azért azt

mondani hul kcolt, tudgiuk hogj nem mezcol valo [DLt 321]. *1654:* Iras utan valo him kendcobe valo No 7 [Csapó KK; LLt Fasc. 100]. *1667:* Kapi György uramot kivánta vala ki gróf uram, az ki ki is menvén, az Husztról való donationak páriáját küldte vala be, de ezen dolgokrúl, a mint feljebb is írám, tudom, büven informáltatek Kegyelmed [TML IV, 129 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ezen falubeli hámorosoknak régi fejedelmektől való privilegiumokot mostani kegyelmes urunk eő nagysága is confirmalta sub dato Castris ad Mikolam positis, die 25 Aprilis 1672 [CsVh 57]. *1681:* Gerebellet Kender 34 Kalongiabol valo [Vh; VhU 562]. *1757:* Bizonyoson mondhatom valóságos szova bé vehető emberektől való hallamásból hogy ... Iván Lukács Sárga mag Sertéssét itten lakó Tárcsa Makaria Nemes ember eó Kglme vágta le [Garbonácfva SzD; TL].

12. vmiről szóló, vmivel kapcsolatos; care este făcut despre ...; von etw handeln, mit etw verbunden. *1560:* Az minemv dolgok ez konyvechkeben vadnak arrol valo Tabla [Kv; ÖCArt.]. *1582:* Az Keth Espannak Baloghy Farkasnak es Kozma Balintnak az harom falurok valo Zamadasok [Kv; Szám. 3/VI. 14 Diósy Gergely not. kezével]. *1597:* Pestesy Janos ... Az Jozaghrul valo lewleketis, az ky ew keziben es byrthokaban volt megh Eskeowin mindenket megh ada my eleotteonk [Galac BN; WLt]. *1621:* Nagy Balintnak az Alpret Varos malmarol, es annak ez Eztendei leöuedelmereöl Valo Zam ado Regestoma [Kv; Szám. 15b/VI. 1 Nagy Bálint ns szám.]. *1665:* Haszan pasa ... az előtt bosznai pasa volt ... Adta meg a határjárásról való levelet [AMN 90]. *1689:* Fejer Barmokrol vallo Extr(actus). Jármos Eöker Van jellen Nó 5 [Almakerék NK; UtI]. *1703:* (Az) Oláh Pap ki túdgya mi gondolatyából arra ment hogj meg békéllik ... mellyértis azo(n) meg békellődésröl valo levelet szorgalmatoson in bona famâ ki kel vennj [Gyulatelke K; SLt AQ. 43 P. Horvát Miklós sk írása]. *XVIII. sz. köz.:* Bagyoni Arkosi Páltol ... Zallogositot foldetskeröl retetskeröl és Erdötskerol valo Contractus [AbN]. *1776:* miröl való beszélgetések voltak ottan, és kik jelen létekben? [Nsz; GyL vk]. *1807:* ha bizonyos határozott napját el jövetelének tudtam volna ... az Levelek által vételére való hir tételt meg tétettem volna [F.esküllő K; Somb. II]. *1817:* Az Eccla régi Jovatskáiról való Conscriptiok [Csókfva MT; UnVJk 381].

13. írt, küldött; care a fost scris/trimis; geschrieben/geschickt. *1552:* hirunk ith mosth egeb nichen hanem a mith ez elewth vallo leuelwnkben irtunk valla Modua fellwl ... mosth Dacho Pall es Zenth iuany Janos Idemffy zolgaya azt hozak, hogh ismeth az tatarok hatra kwelthweztenek vollna [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkoláb, Chakor Ferench Báthori Andráshoz]. *1786:* Forro István is panaszolta, hogy egy Levelit a Besenyei be biroságrol valot oda adta volt Gazda Josef Uramnak s ezis ott égett [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* Két ilyen bilétet emlékezetnek okáért megtartottam, az egyik vagyon Plancktól, az ecclastica historiára ... a másik Staudlintöl a Sz. Pál leveleire való exegézis Nro. 60 [FogE 211].

14. történő, irányuló; care se face ...; handelnd, gerichtet. *1565:* Biro wram es az polgar vraim maratak adossa zyarto (!) Lwkachnak az w folseghenek valo Mywelesert f VI d 23 [Kv; Szám. 1/IX. 188]. *1594:* 9. Marty Zeleki ferenchnek az Tohoz valo latasserth atta(m) f – d /14 [Kv; Szám. 6/VI. 11]. *1630:* az magunk Fejedelemsegenek ereössitesere, Rakjoczi Georgj Ur(am) promotioia ellen semmit ne(m) moncalunk ... inkab io commendationk altal syneere promoualni igickezzwk az Rakoczi Georgj Ura(m) eö keglme Feiedelemsegere ualo promotioiat [Törzs. I. Bethlen István nyil.]. *1657:* Az Isten meg ne szabadítson, ha uram s hazám ártalmára való dologban igyekezem [KemIr. 326]. *1662:* Igen megborotvált mentség az is, mellyet ökegyelme állat: hogy kézben lévén, reá kellett ökegyelmének menni, hogy maga szolgáját küldje el, tiszti alatt levőket, városoknak pogány kezébe való bocsátására [SKr 469]. *1683/1751:* előtte viselvén, hogy eö Kegyelméneckis egyszer meg kelletik halni, akarván halála után Succesori között eö Kegyelméröl maradhato Bonumok véget valo egyenetlenkedést, háborgást, és villongást el távoztatni ... münköt authorálván, és birálván, tön mü előttünk illyen örökös, és meg másolhatatlan Testamentumot [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1717:* az mi ... Lorinczi Ur(am) Tiztartosagra Valo be alitasat illeti ... Jo szivel meg Cselekszem [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. *1735:* arra kell vigyázni hogy az laxalás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott künn maradt Syrupus forma laxativummal, borköves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. *1760:* A Farkas alma-levelet Pap János el hozta, mellyet a Mgs Aszony ... köszön, Susi kis Asz(ony) orvoslására való lészen [M.szentpál K; TL]. *1810:* Ezen ... Szánto Földek ... a' Falu szélitöl circiter 12, 13 puska lövésnyire vagynak, a' több darabok pedig ezen meg nevezett távulságon belöl esnek, ugy hogy a' mivelésekre és hasznok elvételere valo kimenés és jövetel miatt nem sok idö mulik el [Doboka; Ks 76 Conscr. 90]. *1831:* Mennyiböl állott azon le kaszált vetés, és annak az érése tökéletességre valo menetelével a szeme mennyi s mit éro volna? [Nc; DobLev. V/1167]. *1850:* egyház vidékökben ki küldendö körleveleikbe tegyék szoros kötelességökké a T. Papoknak a Mátriculára való gondos felügyelést [Nagykapus K; RAk 5].

15. igaz; adevărat; wahr. *1710:* Való dolog, noha ifjú urak, de különben olyan nagyelméjű magnanimus református emberek menének be a mostani Deputátióban ... hogy csak az egyiknek töb esze van, mint a négy pápista deputátusoknak [CsH 426 1709-re von. felj.]. *1723:* Valo dolog hogj mikor exunda(ti)oja van a viz(ne)k ă Nagj Szamos fel tollya ă Másikat [Dés; Ks 25. IV. 5]. *1756:* T. P. Rector Úr Atyasága való, hogy jó Summa penzt vitt meg innet Küs Kapusra az Aszszonynak [Kv; Mk-Rh IX Vall. 44]. *1766:* Valóé az bizonyosan, hogy az emlitett Gondviselö maga keze alatt lévö szölgálojának mikoron utat adott völna, rakott Szekérrel ment ki az ... udvarbúl? [Kv; Ks 8/XXV vk]. *1775:* Valoé hogy mikor Bartis Pilát Vasárnap ki kérték ... Opra Balásnul ment férjhez? [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1801:* Valoé hogy az oltátol fogva vason szolgáltattya az el fogato a maga Udvarában ezen Nyavallyás katonánét ... és hányszor Korbátsoltatta s verette meg? [Erdösztgyörgy MT; WH vk].

16. vkinek/vminek alkalmas/megfelelö; care este potrivit pentru ...; für etw geeignet. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... egy fedel alatt egj hozzu meneseknek valo payta N 1 [Porumbák F; UC 14/38]. *1636:* vetni való üdö valóban jó jára [Kv; KvE 169 SB]. *1667:* mikor ... Alfaly molnaban lakek ugy ell ucztegette uala az molnot hogy semmire kellö uala magam is egy nehanszor is ezinallgattam, masok is, hogy maga nem uolt annak ualo hogy meg ezinallia az molnot [Gysz; LLt]. *1681:* Játékhoz valo áll orcza (: Misko mesterszegehez valo :) Nro 2 [Vh; VhU 540]. *1679:* Musikasok(na)k ualo hely [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 49]. *1709:* Hallottam madai Bay Ádám sok ember-

telenkedését; meglátszik, hogy nem szolgabirónak való ember; tudatlan, nyegédes, rossz ember [SzZsN TT. 1890. 766]. *1714:* ez a' Hajás János bizonyoson tudom hogy csak ollijan suhonnaj Koborlo vándorlo, földes urát kerülő ember, nem Kőz Biro(na)k valo ember [Somosd MT; BálLt 86]. *1732:* A Csűrös kertben ... bal kéz felöll gyalog kertel szakasztottanak ki téli okolnak valo hellyet marhák számára [Nagyiklód/ Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1763:* egj ... boronákbol rakott labokon allo szalmával fedett, hat hizo sertésnek valo lábas Ol [Szakatura SzD; TGsz 70]. *1793:* Herba Theanak valo fedeles ibrik egy [TL]. *1814:* Kis László és Posoni Áronn Urak Oculatoris Contemplatiojak hellyesnek találtatván, a pataknak a Contemplatio szerént valo hellyen Arok ki nyittatása, a ki nyittás meg akadállyoztatása miatt származott károknak költségeknek faradtságoknak Excqualtatása parantsoltatik [Kövend TA; Borb. II]. *1823–1830:* Barátom! nem neked való munka, mert a drága, s ha elrontod, honnan fizeted meg? [FogE 61].

17. vkihez/vmihez illő; care este pentru ...; zu etw passend. *1560:* Eg' Nag partha Ew Ezewst Aranyas feerfinak walo. Wgy Nagy partha Ew aszonyallatnak walo maycz 24 Boglarw Aranyas Ezwst Egy nagy chyath rayta farkawal Egyetembe [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. *1602:* ferfy ingh úagio(n) tiz eggik gíolcz, niolcz giolcz ingh aszony állatnak walo, kilencz felseo ingh s annakis az eggik (!) giolcz es húz also ingh Aszony allatnak walo [UszT 19/53]. *1636:* Egi gyermeknek ualo ingh, két Ingallial ernek – – f. – d. 61 [Kv; RDL I. 109]. *1666:* szász aszonyok(na)k valo fekete maicz spargával elegyves (!) öveket [UtI]. *1680:* Constituit procuratore(m) Andreas Nagy, Emericu(m) Kováts per quod, sic proponit causa(m) sua(m). Értem hozza(m) valo felelletedet hogy nem aszony emberhez valo volnek mert az hazba(n) nem haltal, hanem hol pajtaba(n) s hol egyebűt [SzJk 151]. *1703:* Egy aszszony ember fejére valo kettős Arpa fő Schofiumbol valo, jo féle gyöngyel sűrűn rakot [LLt Fasc. 115]. *1720:* Egj fekete katrintza gjermeknek valo [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1751:* ministrálo gyermekeknek valo Dalmatika kék 2 [Kóród KK; Ks 20/X]. *1793:* Ket Huszárnak valo gala liberia, kek hatvanos poszto mente, roka torok prémmel, veres selyemmel elegyes arany sinorral hányottas [CU]. *1801:* A' Páltzát vettem Sombori által – nagyotska, de ha lehet elébb adok rajta, mert ötsém Uram(na)k még inkább nem valo, mint hogy nem éppen modi az ilyen nagy páltza [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öcséhez]. *1851:* én suholt sem jártam még ki nemis megyek mert nints a' nagy világba valo köntösom (!) [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

18. alkalmas arra, hogy vmi legyen belőle; pentru ...; für etw geeignet. *1576:* En Melytth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere ... Egy galernak walo fekete <ar>anyas zelt feyr Aranyas zelth egy eleo rwhachkara eleo Keteo feonek walo, es egy Inghnek kez eleore walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 130]. *1587:* Reodj Miklosnak egi nadragnak valo granat masfel sing az arra f. 4/50 Itt(em) Garaszda Giorginek az kwlchiarnak egi nadragnak valo scarlath 1 1/2 sing az arra f 3/37. Zolgaianak orbannak egy Nadragnak valo saiat az arra f. 1/70 [Kv; Szám. 3/XXX. 40 Seres István sp kezével]. *1591:* 15. May ... az orgona labnak walo keoucketh feyerwarra vittek [Kv; Szám. 5/X. 45]. *1637/ 1639:* Egj uegh kendeore ualo rostos roit f. 1 d. 75 [Kv; RDL I. 111]. *1656:* Az Czapon valo Bor az kik (!) totelekre valok votanak el kötenek [Kv; Szám. 4/I. 20b]. *1687/XVIII. sz. v.:* nyári palastnak valo tafata fekete [Kisszöllös KK; PS]. *1726:* Vettem ... 8 czövecket paló lábnak valót három három ölest á d: 36 ... 1 öt öles jármak(na)k valo tölgy fát pro d: 68 ... fizettem öt nap Számosnak, kik az paló lábnak valo czövekeket verték fel ... d: 90 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1756:* Egész kementzenek valo Kálhák [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 20]. *1785:* Az élés, és a hijju beli kamarambol el vittek hat petrar lisztet 7,,34 ... Palinkanak valo buzát négy petrart 2,,68 [Abrudbánya; OL Kamarai lelt. Jankowich gyűjt. Özv. Vajda Josefné Bodor Kata kárainak lelt.]. *1829:* Libériának valo poszto ... 30 Rf. 45 xr [Kv; BLt 12 kv-i dologház szám.]. *1834:* Lítznek Karonak valo Tölgyes [M.derzse SzD; DobHn 42]. *1849 k.:* Kész Zsákoknak valo szövet 4. nyűstbe ... Rf 60 [DobLev. V/1280].

19. vmire alkalmas; care este bun/potrivit pentru ...; für etw geeignet. *1584:* Minden Caplar tartozzek mereo coreogh kupat merteket Theolchert, es az korchiomallashoz valot mindent tartany [Kv; KLev. Vegyes ir.]. *1627:* Egi sroff fenek rouo, Kadarnak valo f. d. 5 [Kv; RDL I. 134]. *1637/ 1639:* 1. Eoregh. Lo beljegeznj valo beljegzeo vas, az Geljen Imre vram neuere esjnalua(n) – – – f. 1 d – [Kv; RDL I. 111]. *1646:* Az törueny penig nem arra valo hogy annak abutalasaval egymast faraszak à peresek, hanem hogy debito tempore ki ki igassagat altala nap fenre hozhassa ha vagyon [Kv; TJk VIII/4. 72]. *1675:* mivel már itt Fogarasban telepedtem megh, itt vagyon valami hitván házam, de hozzája valo majorkodasra valo külső alkalmatosságom csak egy talpallatni-is nincse(n) [Fog.; Törzs. Fogarasi János portai posta lev.]. *1681:* valami épületre valo fákat-is hordottak volt ide, de az dissipaltatott [Hátszeg H; VhU 605]. *1724:* Egy rövid lábu fias nyujtani való asztal [Koronka MT; Told. 29/12]. *1733:* Benkő Pal Uram is igire Szőcs Jánosnak házat és az lengyel szőcsnek mesterségihez valo portékáját [HSzj *szőcs* al.]. *1757:* Két pár nyüstök patyalat szöni valok [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1761/1784:* A Fejős Tehenekböl szint ugy alku szerént mint a' fellyebb meg irt Kantzákbol jutott tiz tiz Fejős Tenehünk, és két Kantza Tinonk fojatni valok [Hosszúfalu Szt; TL. Teleki Sámuel tutorságának ir. Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1798:* elegyes veszszők találtatnak benne, mellyek most gát kötni valok [Hagymásbodon MT]. *1816:* Iros vajnak valo forma ... 25 xr [Kv; Born. IV/ 41]. *1851 k.:* Sárdi Curialisták ... Veres Vonyiszia ez egy Hurubás, és Hurubája mellett ... ősz gabonára való hely [M.szentpál K; TSb 1].

20. vmihez illő; care se potriveşte la ...; zu etw passend. *1559:* Egy keonw Lanthoz walo [MNy X, 373]. *1576:* Egy darab Abroz zabasw thara walo roytos Mynd ket feleol [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. *1598:* Zühay Jstuan, Jt leteben paranczioltа úala, hogy egy aztalra uálo harangott Ezüstbeol czjnalyanak az arrath Czjnalasath meg nem atta Zakal Benedeknek ki tezen f 3 // – [Kv; Szám. 8/V. 188]. *1600:* Az masa hazba valo tabla teoreot volt el, az kin mernek, chinalta megh Aztalos Jstwan d 14 [Kv; Szám. 9/IX. 30]. *1637:* Falira ualo ora fontostol keotelestöl n 1 [Ebesfva; UtI]. *1674:* Egy három asztalra valo lengyel abrosz [Beszt.; WassLt]. *1687:* Ket falra valo vaszon kárpitot [Déva; Szer.]. *1707:* Egj Togara valo kapocs [Kv; Pk 6]. *1748:* egy pár Káfehoz valo kis czüst kanál [Vargyas U; CsS]. *1781:* Fülbe valohoz valo egy pár fityegő jó féle gyöngyel [Koronka MT; Told. 10]. *1810 k.:* Egy Szalma Szin praedikállo székre valo Takaro [HbEk]. *1818:* Egy ládátskában egy ajtora valo koltsok [HSzj *kulcs* al.].

Szk: *főre ~. 1583:* bizony dolog hogy erre nagy zewkseget wala ... mind pedig ... Beretakra, zoknya nyakra, es egieb

fcóre walo ekessegekre [BáthoryErdLev. 46]. *1673:* Egi fōre valo patiolat [WassLt Borsai I. hagy.]. *1692:* Egy fōre valo gyöngy csipke gazdagh őregh közép és apro rend gyöngyökkel fűzve, hat apro arany boglárral együtt [Bilak BN; JHbK L. 36] * *hajba ~. 1648:* Egy giemantos vas matcska forma hayba(n) valo, kib(en) vagion husz giemant [Mk I Kapi Krisztina kel.]. *1673:* Egj hajba valo tő, termes claris, a szára, hat rubint [Marossztkirály AF; BfR I] * *hajra ~. XVII. sz. m. f.:* hajra valo hajlott Agaczka, melyben vagyon kilencz Rubint és harom szem gyöngyöcske [Mt Klosubitzky lev.] * *homlokra ~. 1832:* egy homlokra valo ékesseg [Kv; ÖCJk] * *lábra ~. 1630:* Horuat Simonne szauaual ez Inassa el hiua az Leant hogj egj labra valo inget segillien megh czinalni [Mv; MvLt 290. 197b] * *mellre ~. 1777:* egy mellyre valo Másli, egy Párta [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.] * *nyakba/nyakra ~. 1586:* adot volt ... regy nyakra valo Aranyas himeth [Aszó SzD; Told. 27]. *1820:* Egy Arany nyakba valo Colle (!) mellynek közepébe Zöld Smaragd kö vagyon, hozza valo két fülbe valoval [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.] * *tűzre ~. 1593:* Exzen (!) kiűol keolttettem Tyzreo valo fatt tt f 2 d 0 [Kv; Szám. 5/XXII. 14]. *1744:* A Szőlő tetőnis van egj darabotska fele tilalmos, fele pedig tüzre valo (e) [Szentdemeter U]. *1778:* tüzre valo Csere, Bük, és Gyortyánfák, jo Sűrűck és elég nagyok [Koronka MT].

21. vmire szánt/tartogatott; destinat pentru ...; für etw bestimmt. *1579:* Az mezarossok ... oly batorsagot veottek ... hogy meg naponkent sem Arulnak chyak az keözenseges zwksegre valo hustis [Kv; TanJk V/3. 185b]. *1588:* 1588 Eztendeobe Veottunk wizontak 8 Aranyas kwpat Wy Eztendeore walotth [Kv; Szám. 4/I. 46]. *1592:* Vetettni valo palantoth vótte(m) apr(ro) f. – /50 [A.füle TA/Kv; Szám. 5/XII. 8]. *1621:* ada egi puzta haz helliet ... mostan pedigh semj giwmeolch fa ninch raita ualamj hituan feier szilua fanal egieb, de ha Both Janos Pap epeth ualamj giwmeolch fakat bocchiwre ualok legienek [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/29]. *1651:* Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy napigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokat Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP]. *1687:* eljövetelünkkor administrált ... Praebendára való mézet, nr. 4 [Ebesfva; Utl]. *1718:* akar annyi Nyuzni valo Juhot [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1748:* Azt nem láttam hogy a' Piaczon vett volna ölni valo sertéseket, hanem magá(na)k elég lévén azokbol hizlalt felesen [Torda; Borb.]. *1798:* Szalananak valo kövér sertes egeszen Nro 2 ... Bőrős pertsenyének valo Nro. 1 [Kövesd NK; RLt]. *1804/1818:* az ásásnál ... Major hazhellynek valo ös darab föld [Mv]. *1817:* a magnak valo hagymat is 16 hat (!) koszorut elültettünk [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével]. *1825:* nékem is van még tavaly le vágot munkára valo ki faragot, és faragni valo Istomp fáim [Kötelesmező SzD; TSb 47 Soffre Nyikulaj (35) col. vall.].

22. vmire elegendő, vmekkora mennyiségű; de o anumită mărime/cantitate; genügend/ausreichend. *1579/1687 k.:* Thamas Csereje megett ... egy föld ... 2 eke járása ... A' Bükk fön 4 eke járásra való föld [Nyárádmagyarós MT; MMatr. 227]. *1600:* ala indulank az teobbi vtan Theömeswar ala, woltunk maid zaz lowal, gyaloghis wolt eöthwenigh walo [UszT 15/2 Chur Jakab Zentleleki Lofeö ember vall.]. *1640:* Radul Zirbul ... Szanto feolde coszi es tavaszi vetesnek mind a ket mezöre vagion 60 köbölre valo. Kaszalo reti harom avagi negy szekerre valo ... Jonasko Grama ... Szanto folde mind a ket mezöre vagion 20 köbölre valo kaszalo reti edgik mezoben 4 szekerre valo [UF I, 775]. *1663:* Az búzát drágán veszik és sokkal olcsóbban kell nekik kiadni, mivel egy köböl búzából hatvan gyalognak való kenyér sülvén, egyet benne két póturában tudnak és így egy aranyban csik köbli, itt pedig Bányán hét forintnál is feljebb megyen el köbli az búzának [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* Két emberre valo fejer nyoszolja nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20]. *1717:* Az Majorsagh földek igy oszlanak eo kglmek kőzöt ... Kis Saroson ... az Pintze helyb(en) juta husz köbelre valo, az Szőlő tetön eot köblös [Kük.; DobLev. I/108]. *1738:* egy falu béli Esztovátán 70ven Singre valo Kender fonal [M.bikal K; Mohai]. *1773:* egj hejen három gálongyara valo szénafüvet attam volt [Csatószeg Cs; Hr 7]. *1804:* nem tudom ... hogy hány Szekérre valo veszszö irtodott ki onnan [Csapó KK; Berz. 17b]. *1841:* edgy Szeker malera valo Vetés [Törzs. Déési taxalisták]. *1853:* Egy nyolcz gyertyára valo nagy kristály luszter [Mv; TSb 4].

Szk: *vhány személyre ~. 1816:* 24 Szemelyre valo fain kamuka ... 400 Rf ... Egy 12. Személyre valo kamuka abrasz 12 asztal keszkenyövel ... 62 Rf 11 xr [Kv; Born. IV/41]. *1839:* egy politurozott két személyre valo ágyfa [Kv; Ks 73. 55]. *1849:* 24. személyre valo bétsi porczellán 250 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1852:* 2 Nagy Kávezo asztal Keszkenyö 12 Szemeljre valo [Torda; HG]. *1863:* Néhai fiam Károly keresztleányának ... a hat személyre való ezüstöt még életemben átadtam, megesmerő írását ide mellékelem [Kv; Végr.].

23. akivel/amivel kapcsolatba csinálni lehet/illik/lehet vmit; care este de ...; jm/etw mit wem/was in Verbindung etw gemacht werden kann. *1585:* kerde ketek ha vagion meg valami el Adni valo Erdeö [Kv; Szám. 3/XVI. 45]. *1653:* De látni való dolog: hogy az emberi állat a fejedelemséget szereti, ha módja vagyon a dologban [ETA I, 94 NSz]. *1679:* Vagyon itt csinalni valo edény, omló félben [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90]. *1683:* Tolyokas skatulyaban Ris kása malosa szölö Fige, költeni valo [Utl]. *1748:* Telelni valo Méh nro 22 most felvert méh nro 12 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1778:* Az Juhok az Mételben el hállottak, s azok is az kik meg Maradtak hibások nem tartani valók voltak [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18]. *1789:* asztot részenként elő vévén (: amenyibe az elöre botsátot 3am punctumok által nem exhaurialtatat :) a többit annak tartása szerént effectuálja, ami tudni illik investigalni valo lesz investigalja, ami publicalni publicalya, ami igazitani igazitsa [T; Thor. XX/10]. *1791:* Most azon darab erdö le vágatván ... annak Tökéinek és vékonyobb fáinak bé hordásaval bajlodott a' Jószág, még volt felesen bé hordani való [Sztrézakeresesóra F; TL. Wesenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Jánoshoz]. *1821:* 20a Julii Iszpász Gruntzának Dumitru Andronyon (!) egy havasba valo bé alkuvás felett valo differenciájok felve ki hajtotta a' Havasbol, ugy hogy Dumitru más havast kéntelenittetett marhái számokra keresni [H; JF 36 Prot 9].

24. vmely közösségbe tartozó, vhonnan származó; care face parte din ...; zu irgendeiner Gemeinschaft gehörend, von irgendwo stammend. *1557:* Lofosegrol valo nemrol agrol valo regestum [Msz; SzO II, 139]. *1635:* Somoszegi Jstuan Meraban Colosuarmegieben lako Kolosuari Spotaljhoz ualo iobbagi [RLt I]. *1641:* Fwzesen lako Laposi Janosne Kercy Ersebet Vyuarhoz ualo Darabant Felesege [Kv; RDL I. 125]. *1688:* Fejer Martont Felesegestöl eczakanak idejen az hazara menven meg vagdaltak a Talian

Hopman Companiajábol valo Nemetek [Kv; Utl]. *1699:* György Janos Igj felel Hallam de en azakat az johokat Nem loptam hanem egj ember hadta nallam egj kevesse de en az embert nem tudom hova valo ember volt s Micsoda ember volt [Gerendlóna TA; Törzs. Mich. Literati constitutus not. in hac re]. *1711:* egy kor estvè felé latuk h(o)gy két Német fako szekereket hajt, kirdűk az szekeresecktől hova valok mondak Sz: Egyedick [Gőc SzD; WassLt Nagy Ferencz jud. nob. vall.]. *1768:* (A ló) szeme ki ütését pedig illyen formálag beszéllék az Esztenához valo Bátsok [Pákó Hsz; SzentkGy. Alexius Szántó miles pedestris vall.]. *1775:* (Bíró Mózesnek) Felesége volt kettő, mind a kettő rossz ménesből való volt [RettE 349]. *1796:* jöttenek hozzá oda ki valo szárikás ismeretlen emberek [Hídvég Hsz; HSzjP Támpa István (60) col. vall.]. *1807:* Hová valo ember mondta azt: hogy Málnást mihent bé takarodik mindjárt el égetik!? [Málnás Hsz; HSzjP vk]. *1841:* A gyermekek előtt való menetellel akármelyik ifjú rend szerént tartozik sub péna (!) denar 50, és ha a dolog elébb menne, cum flor. 1 büntettessék excipiálván a chatolica részen való atyafiakat, réserválván ökglmeket magok halatjak előtt való menetellel [Dés; DFaz 39]. *1847:* Láttam nálunk a muntári templomnál is, de hová való volt, azt senkinek sem nyilatkoztatta ki [VKp 262].

25. vhonnan származó; care este originar din ...; von irgendwo stammend. *1579:* ez Sent annay hazboly walo marhaboly ... hagyok eg ezwst serlegh pohart ... az Crystaly poharaly Egetembe [LLt]. *1589:* Merabol valo penz p(er) captioia ... Jutot meh valchag f. – d. 38 [Kv; Szám. 4/XI. 16]. *1590:* Swteö hazbol ualo p(ro)uent(us) [Kv; Szám. 4/XIX. 19]. *1713/1725:* Bir az Iczö keg(ye)lme Miklosvárszéken Nagy Ajtán Közép tizben egy benn valo Oláh Jobb Atyánk Joszágábol valo örökséget [Nagyajta Hsz; HSzjP]. *1744:* mentűnk az Him Berke nevű hellyre melyet egeszszen referalnak Falu erdejeből valo irotványnak lenni [Koronka MT]. *1751:* Nékem adott Laczkó István kerék csapnak valót, s aszt mondotta hogy az a maga Csereiből valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1763:* Tudom azt hogy Mányika Iuonnak volt Circit(er) tiz vagy többetske Juha aprostol edgyütt, a' melyeket az Uraság Juhaitol külön jártotat, ezek mind a' Marsinának Turmájábol valok voltak [Záh TA; Mk VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.]. *1828:* senki, sem Idegen, sem Hazafi ollyan Börökött mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készitve, sem nyersen szörösön bé hozni ne mérészeljen Confiscátió büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3].

26. vmihez tartozó; care ţine de ...; zu etw gehörend. *1550:* az Cyllanak az vegheben az beles vyz melleth öryztek barmokat de nem tvggak howa valo az az mező [Mereggyó K; MNy XXIV/290–1]. *1577:* a marha es a Jozag ket fele ... valo [KvAKt 343]. *1585:* mely wegezeswnkben az kett fel az meg neuezet gyeorgfi ba<las> es pal, eggik az masikott igerek meg otalmazni es mindenik fel az eö rezzen valo Attyafiaynak terhekctis magokra fel uczück [Gagy U; UszT]. *1593:* az Zam veüo Vraim Menenek, az varoshoz valo falükra [Kv; Szám. 5/XXIII. 4 Caspar Schemel sp kezével]. *1625:* az az hely mindeltigh Tarnoczi Jozaghoz valo volt [Kézkikövár Hsz; HSzjP Bernard Matthe (60) Jobagio Peselneky vall.]. *1640:* Kwkóló Varmegieben Feölsó Buno(n) alol az Kwkólló mellett Ott Falu nem volt annak Elótte valameddigh az Bethlen Janos Ura(m) atyja Bethlen Farkas nem kezde azokott az Olahokott telepiteni ha(ne)m Nagi Berek es kaszalo rett vala az az heli Felsó Bunhoz valo [MNMúz. 5465]. *1681:* Mint hogi mind a' Majorsagh réteket, s mind a Bányahoz valokat ö tövis, gaz, ighen el fojtotta valob(an) kevantatnek az tisztitas nekiek [Vh; VhU 587]. *1706:* Ezen Joszághoz valo bonumokb(an) az tavalyi Gondviselő Szabo Mihály mit vitt el Relatoria extal rolla [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1751:* azon Utrumban fel tött föld az Szént Antal kapolnajahoz valo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11]. *1762:* az régi hiteles öregektöl hallottam annak elöttcis örökké Szent Lászlai Határhoz valonak tartatott [JHb XXIV/1]. *1775/1802:* az emlitett ... kaszállo Irotványt Bezdedhez valonak tudgyák lenni, és Meltosagos Grof Csaki Imre Ur decessussátol fogvást ... a Bezdedick pacifice birták [BSz; JHb LXVII/3. 117–8]. *1832:* a' Czicz hegyi épületre valo erdő [DLt 80].

27. vmely időből/korból származó; care este din timpul ...; aus einer gewissen Zeitalter stammend. *1753:* az Öreg Rákoczi idejében valo káptalanban nem találtom [Koronka MT; TSb 37/50].

28. vkitől származó/született; care provine ...; von jm stammen/geboren. *1570:* Ersebet azzon Nehay Nyreo Myklosne, Azont vallya Mynt Eppel Janos, Azzal theobyty hogy Jelen volt mykor Klok Vinche Az Apyanak fl 22 adot Az hazhoz ... Myert hogy Job volt Beochw zerent Annal az haznal mellyet Maganak hagiot volt az Apia Es az vtan az Masodyk Felesegenek es aztwl valo germekinek [Kv; TJk III/2. 134]. *1584:* Vnch Thamas ... vallia ... Az en hazamhoz icouc az leian ... leot wolna Burat Peternek ... egy Thamas deak neü Zolgaia, kytcol valonak monta lenny a' giermeket [Kv; TJk IV/25. 225]. *1591:* Andras falwy Niwtody Pal leanyatwl valo gyermekek [Msz; BálLt 89]. *1629:* hallottam hogy mondottak az ket Aszony (!) hogy batyam batyam, de mircol valo atyafiak voltak nem tudom [Kv; TJk VIII/3. 58]. *1650:* en A: az elsözörj felesegetöl biro sofiatol ualo uagiok [UszT 8/64. 78a]. *1671:* Nem tudom aszt hogy ha az Nehai Kelemen Peter ebből az mostani Kelemen gyükerből valo volte [A.cseráton Hsz; HSzjP Juditha Szekely quondam Domini Georgy Deak de Also Cseraton (55) vall.]. *1694:* Széki Causa. Egri Anna mostanis kivá(n) divortiumot Ferjetól Balog Mihalytol Mivel Kurvanak szidta etc. es hogy ă gyermekis mellyet szült ne(m) tülle valo es hogy bolond [SzJk 286]. *1710:* Vala akkor fövezér ama híres Köprüli török familiából való, kinek mikor a magyarok követségit elöbeszéllették volna, egy darab ideig hallgatott [CsH 75]. *1724:* Dobolji Lakatos Ersébeth ... gyermekei, István, és Pál ... az édes Annjok Miskolczi Mészáros Sofia linéáján Gonos ágbul valok [Ne; DobLev. I/106. 4b]. *1764:* azon esztendöben ... Opra Opráné meg-is fattyazott, s ugy hallottam hogy Bábájának ... meg mondotta volna a fattyát Tyiu Györgytöl valonak lenni [Bukuresd H; Ks]. *1775:* Ez gr. Bethlen Miklós úr leánya, Csáki Katától való s szinte most mátkás gr. Csáki Jánossal [RettE 357]. *1849:* szoljon a nö igazat, hogy azon fiucska ... kitöl valo légyen? [Kv; Végr. Vall. 27].

29. vmilyen anyagból készült; care este făcut din ...; von/aus ... hergestellt. *1652:* Ezen Palotanak ... kemenczeje belöl tüjtö Zöld mázos kalyhabol valo régi [Görgény MT; Törzs.]. *1681:* Paraszt Tál tokb(an), Közönseges ónbol valo uj ón Tál Nro 50. Öregh ón Tál, közönseges ónbol valo Nro 4 [Vh; VhU 539]. *1688:* Edgy Etzetes földből valo edény [HSzj *edény* al.]. *1699:* Az Aszszony eö Nga Háza ... Ezen haz(na)k fenyö fakbol es Deszkakbol csinalt parasztoson meg festett jó padlasa folyo gerendaival edgyütt padimen-

toma penig gjalult fenyö deszkabol valo [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1712:* Fábol valo Házi Eszkezek [Mezőbodon MT; BfN 54/12]. *1732:* Egy Sz: János kenyere fábol valo pálcza | Egy Indiai földböl valo méreg ellen valo tálacska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6, 25]. *1764:* a mi a botskor bört illeti, a nem probaltatott soha, hogj azon lopott sertesek böriböl valo volt volna [Torda; TJkT V. 204]. *1790:* Egy pár Korona aranybol valo hoszszu pillangos filben valo [A.jára TA; BLt 12]. *1805:* egy szürke mellértes posztóból való viseltes Köpenyeg [DLt nyomt. kl]. *1815:* egy fa gyökérböl valo pipa, fekete tsontbol esztergárolt kurta szárral [DLt 473 nyomt. kl]. *1823–1830:* Az ök bányászöltözetjeik is, melyben dolgoznak, olyan volt, mint amilyent mi magunkra vettünk, csakhogy durvább vászonból való volt [FogE 207]. *1862:* A' három kövü malom ... A' köpad elötti 4 oszlopok cserefábol valok 's régick [Mezőbánd MT; TSb 39].

30. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *akasztófára* ~ ticălos, nemernic; Galgenstrick. *1645:* en nem költök többet Az menyit költöttem az akaszto fara valo kurva fiara [Felvinc F; Berz. 12. 92. 83] * *eben* ~ senkić, elhanyagolt; neîngrijit, lăsat în paragină; vernachlässigt. *1803:* kérének minket hogj az épületeket betsülnök meg és az után ebenvalo joszágokot is dividálnok [Kovászna Hsz; HSzjP] * *ebnyársba* ~ akasztófára való; ticălos, nemernic; Galgenstrick. *1650:* mongia uala Keczkes balasne az simo pal fianak ferencznek ... te fekete csore gilkos eb toluaj eb niarsba valo [UszT 8/64. 78b] * *éhel ~ halálozás* éhenhalás; moarte cauzată de foame; Hungertod. *1817:* kéntelenek némelly hellységekben Törökbuza Csuszából, s az Erdőken tanáltató Galaganya Gyümöltsböl készittetett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat, erre nézve, hogy ... az éhel való halálozás el kerülhetödjék, mulhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [TLt 1095] * *eladni* ~ eladó; de vînzare; zu verkaufen. *1756:* Jármas ökör el adni való, idös, vén 2 [Mezöcsán TA; Ks 23/XXIIb] * *eléggé* ~ elég; destul (de mult); genug, genügend. *1638:* Hallottam elege valo panaszolkodasat Lakatos Giórgjnenek hogj mikor Giermek agjaba(n) fekût az pinczeben uizet leöntcöttek s be is huddoztak rea [Mv; MvLt 291. 164b] * *életre* ~ életrevaló, boldogulni tudó; descurcăreț; (lebens)tüchtig. *1695:* Causa Szavaiensis Jakab Ferencz Feleségétöl Flöstör (!) Annoktul divortiumot kivá(n), mert nem életre valo sem elég ésszel birva öszve adattak [SzJk 292] * *halálra* ~ halálra ítélt; care a fost condamnat la moarte; zum Tod(e) verurteilt. *1653:* 1604 esztendöben die 21 januarii Angalit-szüz napján, a kastélyban laktunkban vittem haza az én feleségemet Rósás Ersébetet Ott volt a menyegző a kissebbik comitásban, a ki a barátok sütöháza volt régen, de azután ott kinozták meg a foglyokat, a ki halálra való volt [ETA I, 92 NSz] * *halott felett* ~ temetési szertartáson elmondott; care a fost rostit la inmormîntare; bei Funeralien gehaltene (Predigt). *1683 k.:* Halott Felett valo praedikállástol Flor. Nro 1 [Sámson Sz; SZVJk] * *haszonra* ~ hasznos; utilizabil; nützlich. *1604:* Az haznak padlajat mind uezendeo marhat, ahogj fedetlen allot regteol fogua az haz; lehet hogj zolgaink hantak le az hazrol, de az sem uolt semmi haszonra ualo [UszT 18]. *1675/1688 u.:* Minden nevel nevezendö itt valo joszagomb(an) levö iövedelmeket, penzbeli, es egyeb haszonra valokot, szorgalmatoson fel circaly [Borb. I Petki János instr. csíkcsicsai jbbírájához] * *hóhér kezébe* ~ akasztófára való; ticălos, nemernic; Galgenstrick. *1793:* én soha sem megyek ahoz a' Hohér keziben valo siket bolond hamis Lelkü sodomikushoz, mert a' Férfiakot éli [Koronka MT; Told.] * *inni ~ pénz* borravaló; bacșiș; Trinkgeld. *1592:* Az nagy Gáton vonattam fogas Gerendakat Altal, Az molnaroknak atta(m) Inyok valo penzt f – d 14 [Kv; Szám. 5/XIV. 47 Eppel Péter sp kezével] * *jóra ~ indulat* jóindulat; bunăvoință; Gutmütigkeit. *1660:* több becsületes atyafiakkal én is csaknem egész familiástól és hozzám tartozókkal együtt nem kicsiny böcstelenségekkel, károkkal és injuriákkal illettettem, effélékkel jutalmaztatott jóra való indulatom [KemIr 337] * *kérdőben* ~ kérdéses; în chestiune, despre care este vorba ...; zur Diskussion/Frage stehend, vorliegend. *1743:* tudom hogj ä kerdöben valo joszágra epitette(ne)k volt Kis Pal Gjörgy, és Kis Pál Pál Vramek egy ház darakat [Uzon Hsz; Kp Fr. Killjeni (60) pp vall.] * *keze írással* ~ kézírásos, kézzel írott; scris cu mîna; handgeschrieben. *1562:* erevl En attam ez en kezem irasaval valo lewelet Es pechetemel meg Erewsitettet [Zsombor (K) kör.; MNy XL, 138] * *közelebb ~ atyafi/vér/vératyafi* közelebbi rokon; rudă (mai) apropiată; nahen/näheren/eng(er)en Verwandten. *1625:* mik vagiunk közelb valo verek hozza | ó közelb valo ver az megh holt atiafihoz es idegennel lennj ne(m) hagja az penzt [UszT 85a, 103a]. *1713:* Az mely házhelyhez ... eö kglme David Ferencz vram lévén közelebb való Vér Atyafi [Gernyeszeg MT; TSb 21]. *1736:* Mikor az egész ceremoniának vége volt, ha fiai voltak és az közelebb való atyafiai fogták az koporsót, noha mások is segéltettek, és azok vitték az testet az sírig [MetTr 410] * *közelről ~ atyafi* közeli rokon; rudă apropiată; nahen/näheren/eng(er)en Verwandten. *1772:* (A tanú) az I. Groffné ... Molnárjának ... közelröl valo Attjafia s kéván fassiojában melléje szittani [Kük.; JHb LXVII/257] * *látni* ~ látható; vizibil, evident; sichtbar. *1764:* a mely fatens p(rae)tendaltatik oculatusnak lenni ... az, háromszor meg eskettetvén a két felek részéröl, mi nemü difformitásokat subinferal, az Inquisitoriabol constal, ergo látni valo, hogj beszédin nem lehet fundálni [Torda; TJkT V. 203] * *magának* ~ önző; egoist; eigensüchtig. *1581:* Ezt a mezzeót Pal deak[a] ez el mult eztendeoben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkel valamire valo gondolattiaban, hizem hogy maganak valo kedv keresesbe, vgy vagion hogy feyedelem zamara Jnditatta es kezdette wolt [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz. – [a]Váradj Kis Pal deak] * *névvel* ~ nevü; cu nume; mit dem Namen. *1571:* Az mel falwkba kyralnak barmai voltanak, mynt barom, jwh, dyzno, és akarmi névvel walok, el ne tekozoltassek, se el ne ozlassek [SzO III, 336] * *nyilván* ~ nyilvánvaló, mindenki által ismert; cunoscut/ştiut de toată lumea; offensichtlich. *1762:* Demonstralni kivánván az A Vr Miklos al(ia)s Szengyörgyi Susanna Aszszonynak nyilván valo paráználkodását, es consequenter ex illicito concubitu suscipialt gyermekének születését producallya harom rendbeli Inquisitoriajit [Torda; TJkT V. 96] * *örökké* ~ örökös, állandó; permanent; ständig, dauerhaft. *1672:* Az én leányom igen beteg ... Félek, örökké való nyomorúlt ne legyen [TML VI, 162 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *pecsét alatt* ~ pecséttel ellátott/igazolt; pecetluit, sigilat; versiegelt. *1603:* Ennek nagiob bizonysagara adgiuk az my peczict alat ualo lewelwnket [Kv; RDL I. 75]. *1613:* Ennek Nagiubb bizonsagara Es ereossigire Attuk az mj pecheteonk Alatt valo leueleonketh [M.valkó K; Ks 42. E]. *1617:* Meli dolognak nagiob bizonsagara es erössegere, ieouendöbeli magok otalmara keuanak az mi peczetünk alat valo leueluinkòt [Abrudbánya; Törzs.] * *rendszerint* ~ rendszerinti, megszokott; obișnuit; gewöhnlich *1740:* az ollyan marhájokat, Csordákba nem járható Embe-

rek, a' rend szerint való pásztorok(na)k egeszsz bérekct tartozn(a)k meg fizetni, marhájoktól [Dés; Jk 539a] * *szemmel ~ látomás* szemtanúként látott eset/történet; întîmplare văzută cu ochii; mit dem Augen geschener Fall. *1640:* Lakó Istvánné, Durkó asszony c. j. c. fassa est ... Molnár Istvánné felől sem hallottam egyebet, hanem az mostoha anyjátul hallottam azt, hogy ő nem hallomást, hanem szemmel való látomást mond ő [Mv; MvLt 291. 251a] * *szerfelett ~* nagyon nagy/súlyos; foarte mare; sehr schwer. *1785:* szerfelett valo Tehert tétetett Szekeremre [M.bikal K; KLev.] * *szóval ~* szóbeli; oral, care se transmite verbal; mündlich. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokot módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesebb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47] * *távol ~ atyafi* távoli rokon; rudă îndepărtată; ein entfernter Verwandter. *1736:* Abban az időben[1], ha annál távul való atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltanak, vgy hitták egymást öcsém, bátyám, sogor, koma [MetTr 357. – [1]A fejedelemkor végén] * *tovább ~* további; şi în continuare; weitere. *1696:* bizván Toáb valo grátiájábanis eő kglmének [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12] * *tudva ~* tudvalevő, ismert; cunoscut, ştiut; bekannt. *1794:* Nyilvánságos, és az egész falu előtt tudva valo dolog [Letka SzD; TSb 32] * *utána ~ járás* utánajárás; demers; Nachvorschung. *1778/1786:* azon 500. Magyar forintoknak Legalis Interessét is, mind adig mig meg hagyatik nállom azon Summa Sex pro Cento mindenkor Szent Mihály nap után mindgyárt tartozzam minden halogatás, és utána valo Járás nélkül magam betsülettel meg küldeni [Torockósztgyörgy TA; DobLev. III/517. 16] * *vér szerint ~ atyafi* vérrokon; rudă de sînge; Blutsverwandte. *1620:* ha mikor ez denotalt hazatt aruba(n) akarnak tennj, elsebe<n>nis az vér szerint valo Atiafiakat tartozzék ... megh kinalnj kik ha akkor arran hozzaiok veszik Jo: alioquin ha nem vezik zabad legien mas Idegennekis el adny [Mv; DLev. XXXVII]. *1647:* Az Ouár kapunál leuczö hazat, az attiafiakkal egjüt engedék Joseff Schelker ura(m)nak, és felesegének czörökcseién ... mint annak elczöttc az uer szerint valo attjafiak egy mással conuenialtak volt [Kv; RDL I. 134] * *vér szerint ~ báty* testvérbáty; frate mai mare;ältere Bruder. *1630:* Bojér Georgynek ... Bojér Thamás, vér szerint való báttyáüal es B. Istüán Eöczeüel egywtt Eö<seik>teöl legitime reájok deuolualando Reczye nev<ü> ennek elötte nemi képp(en) Attyoktól abalienal<ta>tott, faluiokat, feiedelmi kgmekből, nekiek uyonna(n) remittaltuk, es donaltuk [Gyf; Szád.] * *vki ereje felett ~* erőfeletti; peste puterile cuiva; übermenschlich. *1765:* Ebben az emberben egyéb qualitás nem volt, hanem jó gazda volt és ereje felett való dolgokat vitt végbe szölöje s egyéb oeconomiája körül [RettE 188] * *vmi iránt ~* vmi iránti; despre (ceva); gegenüber etw. *1704:* ez iránt valo opiniojat egj hét alatt declarállya [UszLt IX. 77. 78] * *vmilyen nevezet alatt ~* vmilyen nevű; cu numele de ...; mit dem Namen ... *1749:* mind Torda Vilmán Ormányb(an), M. Köblösön lakó Butuza Nevezet alat valo Atyafiak, igaz ős gyökeres Nemes emberek [Tordavilma SzD; Ks 27. XIV] * *vmi nélkül ~* vmi nélküli; care este fără de ...; ohne, -los. *1641:* mikor az Vrunk Eö Nga p(ro)tectionalis Leuelit ... ele adok, el oluastatua(n) ... az Esperest teöb papokkal es feo vraymmal Egiütt, es sok modnelkűl valo falangato beszedekkel kezdenek bennünket falangatni [Futásfva Hsz; BfN Valentinus Vasuat (50) parochus vall.]. *1776:* mint hogy az Eő Excellentiája Része mintegy el Veszett, és Fö nélkült valo helynek tartatott, ugy kezdett benne edgyis más is irtagatni [Ádámos KK; JHb XIX/18]. *1823–1830:* Felső köntöse volt egy ujja nélkül való hosszú kozsok [FogE 116] * *vmin kívül ~* vmin kívüli, vmihez nem tartozó; care este în afară de ...; außer etw. *1820:* Czéhon kivül valok lésznek [Kv; FésCJk 29] * *vmi szerint ~* vmi szerinti; care este potrivit ...; entsprechend, nach ... *1658:* Az én szegény állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint énnekem szerelmes öcsém uramnak [TML I, 151 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* Rákóczi uramnak annál soha nagyobb kedve szerint való dolgot nem eselekedtem, tudván, kedve telik abban, kire nézve alkalmaztattam szája ízint arról fontos szavaimat [SKr 471]. *1801:* aestimalas szerént valo ára 2 Hf [HSzj *német-rudas-hám* al.] * *vmi után ~* vmi utáni; care se face pe bază de ...; nach etw. *1753/1781:* az egész országrol le vonatott a kapu szám utánn való adózás [Máda H; JHb LXXI/3. 268].

II. *fn* **1.** valóság; realitate; Wirklichkeit. *1811:* Minden tizes számnak ez a' változása, A' valót jegyzőnek semmi a' pótlása [ÁrE 186]. *1818:* Levelemre tett, atyafiságos ugyan, de nagy fáinsággal, és az valoval nem edgyezőleg irt válaszszára, nem tehetem, hogy reflexioimat meg ne tegyem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Bartók Zsigmondhoz]. *1828:* a testvér öttsém Vészi Samuelné mondotta hogy a Leány nála beszélette a sogorátol lett meg terhesedésit tréfábolé, vagy valobol nem tudom [Radnótfája MT; TLt 65/827 Vészi Jánosné Fülep Anna (38) ns vall.].

2. vhol levő dolog/személy; lucru aflat/persoană aflată undeva; irgendwo befindliche Person/Sache. *1589:* 15 (Augusti) ... Boldis Jakab vgian Horuat Mihalial valokat vitte 4 louon, attam f. 2 [Kv; Szám. 4/X. 73]. *1592:* Zollottanak eo kegmek az limitationak nehez terhe feleolis, kit az miues emberek semmikeppen el nem viselhettenek, holot az kwwl valokis, ammit ide be hoznak ez varosra, nem az limitatio zerent akariak adni [Kv; TanJk I/1. 181]. *1604:* Simenfalwi nagi Balast Zabadíttotta meg kiralj biro wram, az kazalo fwben az nagi balas kertiben walonak fel takaritasara, ön karara, Bartalis görgi medeseri tilalma ellen [UszT 18/149]. *1606:* mynd Rado és Kemenj iozagot akarhun ualot Toldalagi Ersebet azzonj kj boczjasson kezebeol [Told. Fasc. I]. *1607:* Timafalwi molnar Jstuane borbara zabaditata magat az Timafalui hazaban örökségeben mind kwn hon ualokban kobatfalui marton georgi es boncza Janos Tilalmok elle(n) [UszT 20/244]. *1621:* Ezen Czausznak az velle valokal egjut atta(m) ... Egi mezzelj Vajat varoset ... borsot saffrant ket fele etekheoz [Kv; Szám. 15b/IX. 67]. *1629:* két kis kamara ... a bal kéz felől valóban vagyon Túrótömlő hat nro. 6 [Szu; SzO VI, 100 Székelytámadt vár lelt.]. *1662:* Rákóczi Zsigmond a vele valókkal Beren alá az álgyúlövéseket meghallván ... csaknem lovok halálában úgy jöttek vala lovashadastul [SKr 257]. *1672:* Mint informálják ezek az oda kilyeb valókat ez fenforgó dolgokrúl, kérem, tudósitson valósággal [TML VI, 156–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1699:* Az Also Oszlásban valót az Viz el szaggatta (sz) [Nyárádandrásfva MT]. *1710:* A grátia pedig csak arra való vala, hogy inkább ahhoz való bíztában Béldi s a több mellette valók otthon maradván, azalatt a fejedelem hadai elérkezvén, kézben akadnának [CsH 136]. *1820k.:* 3o az épületekből Házból kiadam az Illetö Reszekett tsak hogy az mit az házra költetem nékem meg forditsák tsürt pajtátt Gabonást pintzétt Sertés olott mind ém (!) tsináltom akit meg tudak bizonyitani akivel epítetem az zselér hazbol pedig meg kivánnyuk az iletö Részünkett kapni tsupán az Templom alatt valobol, mert az másikott mük tsinaltattuk keten [Egerbegy TA;

Tolvaly lev.]. *1823–1830:* A fõbirói íródeáknak, mint az officiolatuson valóknak is, 50–50 rf. fizetések volt jó pénzben, ezt ígérte Dési Gábor nekem is [FogE 91].

3. vmire alkalmas/megfelelõ dolog; lucru potrivit la ...; für etw geeignet. *1589:* Keouetkozyk az haazhoz kywlom kywlom valo kolchyege ... Chinaltattam 3 Aytorra Sarkakat pantokat, es Retezeket Ahoz vallo zarw zegeket es Lecz zegeoket, es egyeb zywksegokre vallokat f. 1. d. 28 [Kv; Szám. 4/XII. 15–6]. *1603:* nam az magam hazara valot meg talaltuk volt [BeszL.; BesztLt]. *1619:* Catthalin Azzontolis egj leania leue(n) Borka Neueö melj két Eztendeös ... Borkanak Intiztwk meniekezeöre ualot tudnia illik f. 8 az ew arabol meljet az Ania megh tartot [Kv; RDL I. 107 Andreas Junck kezével] | Kiváltképpen kell irnom az Nagyságod elmúlhatatlan nagy szükségéről, úgymint az csauszok állapotjáról, Szölfikár mint ilyen nagy derék actáiba, kit immár Nagyságod jól lát, egynéhány árkos papirosra – vagy húszra – valóból szolgált szorgalmatoson, jóllehet mikor az derék tractatusok voltak, bizony úgy megunta, hogy el akart futni [BTN[2] 218]. *1653:* Akkor már indulni akart hazafelé a császár, és az élést bé nem vették a szekerekröl, hanem magunkal vitették hazafelé; és apránként adtuk el a pénzre valót is s az ajándék-élést is [ETA I, 128 NSz]. *1679/1681:* Industriosus ember nem tamaszkodik mindenkor csak az Instructiora, hanem valamit az en hasznomra valot fel talalhat azo(n) kivül is eö kglme is aszt el foghja követni [Vh; VhU 679]. *1778:* (A falusiaknak) a' közönséges erdejek lévén, a' hunnan minden szükségek(ne)k ki potlására valokat szerezhettek, annyira elszegényedtek, hogy ... nemely ... ökrivel alig maradhatott [Szentmárton TA; BLt 11 Marosán Szimion (50) zs vall.]. *1800:* Vettünk ebédre valot marha vesét harmad fél fontott fontyát nyoltz pénzen 20. p [Torockó; TLev. 5].

4. vmeddig tartó, vmikori történés/esemény; de pînă ...; bis ... dauernd. *1662:* Erdélynek tízezer arany adója, tíz esztendeig valónak elengedése [SKr 85]. *1704:* a Commissio is azt mondja, hogy a Thavonatétöl fogva tartozik mind a császár, mind a Commissio, de azelött valóról, amely Apor idejében esett, arról satisfateáljon [WIN I, 304]. *1730:* Consideratiob(an) vévénn az Nms Tanáts és Universitas az instans Atyánkfiaknak Malmunk épétése köröl tett hoszszas fárattságokat, és munkájokat az eddig valórúl még Consolálni kivánta eö kglmeket külön külön cum flor. h. 15 et Trit. metr. 10 [Dés; Jk 394b].

5. lényeg, jelleg; esenţă, caracter; Wesen, Charakter. *1879:* Hogy vágytam a te szíves, meleg, határozott, férfias valód után [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. igaz állítás/beszéd; vorbă adevărată; ware Aussage. *1570:* Molnar Ambrus hithy zerent valya ... hallotta More Janostwl es az Taligas Janos fyatwl hogi Montak egy masnak, Thars ez germek Myenk te vegi partat en Sarwt vezek nekj de eo ne(m) Twgia ha trefaltak vagi valot Bezelletek [Kv; TJk III/2. 107]. *1657:* munkálódjék Kegyelmed abban most és ne késsék, hogy írhasson bizonyost és én is az valóra bizonyost, és ne szánja Kegyelmed bizonyos írását bizonyos postára tenni [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* A számadást én vittem, és nekem nehezen esett, hogy hamisságot kell írnom, ezért sokszor fél tréfával, fél valóval példálóztam, mert durván az úrfival, s feddö beszéddel nem élhettem [FogE 199].

7. vkinek/vminek szánt/kijáró dolog; lucru destinat pentru ...; für jm/etw bestimmte Sache. *1611:* Köuetkeznek az pozto Ruhazotokbol Ferkeö zamara valok [Kv; RDL I. 88]. *1629:* Annakokaert az Constitutionak tartasa szerint, az kiket illet megh hwteoltettwk, hogy az mi az Diuisiora ualo azokat eleo neuczik, es adgiak [KV; RDL I. 143]. *1657:* Az ország számára legált repositumot collocálák Szamosújvárban, az egyéb privatus embereknek legáltattakat Dévában, az collegium és ekklesiák számára valókat is Szamosújvárban [KemÖn. 95].

8. (vmire szánt) pénzösszeg; sumă (pentru ceva); für etw bestimmte Geldsumme. *1621:* Juta Endes Mihali harom zekj posta B. V. h. attam etere itara valot tt f – / – 6 [Kv; Szám. 15b/IX. 55].

9. vmiröl szóló írás; act scris despre ceva; über etw geschriebene Schrift. *1592:* Reeghy Quietanciak, mikor a' feiedelmek Summath kértenek arrol valok, Nem ighen swksegesek [Kv; Diósyfnd 62].

10. vmire alkalmas dolog; lucru (ce se poate folosi) pentru ...; für etw geeignete Sache. *1586:* az mit az Malomhazra es poórhoz valora keöltcottem ... Aztalos Benedek Czinalt hat tablat kin port zarasztanak attam f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. *1588:* 4. 7b(ris) ... veottem ... Egy Tagh hwst feouny es Swttny valowal zeoreos Andras fiatol f. 1 d. 8 [Kv; Szám. 4/I. 38]. *1594:* 25. Septemb(ris) ... 2. palaszk szalat sert vit fel Gyalúban Wrunk ö fgenek kostolni valot, mellyiket szeretne o fsege: Paxj Lúkacz 1 loual ... d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/III. 12]. *1663:* Igen szüvem szerint akarom, hogy szoknyának valóért küldtél, hanem ha az magamnak valót nem küldöd is, csak az leányoménak valót küldd be, mert az óráját sem tudom, megbetegedik, s ide be igen halogatnak, ha meg talál halni, szoknyája nincsen [TML II, 450 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1673–1676:* Vöttem köz Perpeta Elö Ruhának más fél Singet ... vötte(m) Egy Kek Köz perpeta ruhanak valot mas fel singet flo 1. d. 20 [RLt O. 5]. *1683:* Három Fejer kaftány. Egy paplanra valo [UtI]. *1762:* Czondrának valot tudom hogj az udvari gyapjubol szöve hatvan Singet [Oltszem Hsz; Mk-Rh IX/109].

11. vhová illö/vmire alkalmas dolog; lucru/obiect care se poate purta în ...; zu etw passende/für etw geeignete Sache. *1781:* Egy jo féle Török fátyol fekete hoszszu nyakra valo [Mv; Told. 9a].

12. vmire szánt/tartogatott dolog; lucru pentru ...; für etw bestimmte Sache. *1729:* Minden kévántato konyhára valokot[a] [Ádámos KK; TSb 36. – [a]Lemaradt: *adtunk*].

13. vmire elegendö mennyiségü dolog; (de) o anumită cantitate de (iarbă); genügender Menge von etw. *1592:* Azert hiuatta(m) teorue(n)hez az Alperest Az 1592 eztendeoben mindzent nap elót egy hettel egy az taiba, wzte fel az fia matę mint egy tizenket eökręt az erdöre hol vagion egj tanorokon ... tarsaiual az eökreyt bele erezte, mint egy harom zekerre valot benne megh etetett [UszT].

14. vmely közösségbe tartozó/vhonnan származó személy/állat; persoană/animal care este din .../aparţine de ...; zu einer Gemeinschaft gehörende(s) Person/Tier. *1640:* azt praetendaluan hogj Eö kigjelmek sem adnak kj[a] az mi Jurisdistionk alat valoknak [Kv; RDL I. 117b. – [a]Semmi örökséget]. *1653:* De tudván azt Básta, hogy annak az oka nem lehet a köznép, csak azokra haragudt, a kik nagyrenden valók voltak, és a kiknek pecsétjek és hütök a levéllel együtt Bástánál volt. Sokaknak a nagyrenden valók közül bátran szemekre vetette az „áruló" nevet [ETA I, 83 NSz]. *1664:* Egy fako kanczalovat foganak megh az olla budakyak azon felle minésbul valot [Szászfelek SzD; Born. XXXIX/4]. *1665:* Az debreczenieknek s bayoniaknak, Uram, nem szükség evvel az méltóságos úrral íratni; csudálkozom is igen az

aránt való Kegyelmed gondolkozásán, holott, Uram, azok eleitöl fogva Erdélyhez valók voltanak, és most is valamik ab antiquo Erdélyhez tartoztanak, ő felsége mindazokhoz semmi közit nem tartja [TML III, 384 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz Szatmárról]. *1671:* Hogyha penig az illjen foldozok nem a Varos tagjaj keozzül valok(na)k talaltatnak, hanem budosok, Felesegek es coroksegek nem leven, semmikeppen ne dolgozhassanak, scot az Varosban is az illyeneknek lakni ne legyen szabad [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. *1704:* Mert odafel sem tilalmazzák, hogy egyik provinciából való a másikból valóval az öfelségek jovára ne projectizáljon ilyen hasznos dolgokról [WIN I, 163].

15. vmihez tartozó dolog; lucru care ţine de ceva; zu etw gehörende Sache. *1718:* mellyek Bethlen részre valok (sz, k) [Szélszeg Sz].

16. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ablakra* ~ függöny; perdea; Vorhang. *1803:* Ablakra valo. ára a portekának 20 xr [Kvh; HSzjP] * *alatta* ~ alattvaló; supus; Untertan. *1671:* Hogy ez hazának mostani és léjendö elsö rendei, Tanácsi tisztviselöi, kiket az Ország ö Nagyságával edgyütt érdemesnek itél, Tisztekben, állapottyokban, a' kik meg-akarnak maradni, ö Nãga meg-tartya, nem akarokat nem kénszeriti, és semmi idöben a' hasznos haza Fiait más idegenekért hátra nem veti, azoknak tanácsokkal és szolgálatyokkal él, kinek kinek also és felsö Rendnek az ö állapattya szerént valo becsületeket meg-adgya, és azokat becstelenséggel illetni senkinek-is alattok valoi közzül meg nem engedi, sem maga becstelenséggel nem illeti [CC 21]. *1667:* Igaz, hü leszen abban az kapitányságban urunknak, az országnak; feje fennállásáig megtartja, alatt valókkal is tehetsége szerint megtartatja az várat [TML IV, 104 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Ide jüvén a gyalog hadnagyok, látja Isten, nem is tudtam gondolkozni felöle, hogy mind Apagyi uramnak s mind az hadnagyoknak az tessék, hogy magok személyében menjenek ki az hadnagyok, mert másként soha bizony az alattok valóknak öszve gyülések rendesen nem lehetne [TML VIII, 152 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *asztalra* ~ abrosz; faţă de masă; Tischdecke. *1812:* Tudom aztis, hogy azon drága köntösököt ... 's, azon drága kamuka asztalra valokot magával a Groffné elvitte [Héderfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall.] * *büntetés alá* ~ megbüntetendö személy, bünös személy; persoană pasibilă de pedeapsă; Sünder. *1679:* Ebben senki nem ellenkezik hogy a büntetés ala valok, ne büntettessenek, az többirül nem szolnak ki tugya klmed mit ért rajta [Dés; Jk 39b] * *enniek* ~ vkik ennivalója; mîncare; Essen. *1662:* kegyelmes Asszonyom, ha szintén ennick valójoknak az ö felségejéből kell is kitelni, fizetéseket, hópénzeket ugyancsak megkivánják, ezt ki adja meg, mint is leszen contentatiójuk, nem tudom [TML I, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *főre* ~ fejkendö; basma, năframă; Kopftuch. *1728:* Egj Fürc valo Dnr. 36 [Dés; Jk]. *1754:* a' före valója le esett, és meg is kötette volna [Majos MT; Told. 35] * *kutya nyakra* ~ szíj, póráz; curea (pentru cîine); Hundeleine. *1843:* Egy kutya nyakra valot csináltam 50 xr [Kv; ÚjfE Nemességi András szigyártó szám.] * *lábra* ~ lábbeli; încălţăminte; Fußbekleidung. *1742:* Tihai Kuk Urszult szegöttem béresnek esztendeig lészen fizetése ... szokmány 1 harisnya 1 kucsma 1 ing lábra valo egy szij öv egj pár bocskor Szij [M.köblös SzD; RLt 16]. *1771:* a fiamnak a Lába ugy meg dagadot hogy a Lábra valoját alig vehette réá [Dés; DLt 321. 29] * *torokra* ~ nyakék; podoabă care se poartă în gît; Halsschmuck. *1648:* Egy giemantos Torokra valo, kib(en) vagio(n) tizen eöt giemanmt (!) s giöngiökis örögek [Mk I Kapi Krisztina kel.].

Vö. az *alábbvaló, alattvaló, életrevaló, ennivaló, hiábavaló, nyilvánvaló, örökkévaló* címszókkal.

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

valóban 1. a valóságnak megfelelöen, igazán; într-adevăr, în adevăr; wirklich. *1584:* Azert minthogy Nem lathatta(m) eyel Eordeongeös chelekedetit, Nem tudom valoba Mondany, de tellicsegel rea gianakodom belcolle [Kv; TJk IV/1. 258]. *1601:* Megh ertettek eo kgmek varoswl az mezarosoknak keonicorgeseket, es panazolkodasokat mutogatwan az baromnak felette zeok es draga voltatt, melyet eo kgmekis varoswl valoban e(om)perialtanak kyre valo kepest kewanniak az hws arranak newelcset [Kv; TanJk I/1. 382]. *1639:* Tudom azt, hogy az rabokkal bizony valóban sokat ett s ivutt, de én egyebet nem tudok hozzá [Mv; MvLt 291. 188a–191a]. *1644:* kurtányt már csak Munkácsra is 30 fogtak be, valóban megadták az szökésnek az árát [RákLev. 229 Rákóczi György a feleségéhez Kassáról]. *1661:* Bojér János valóban rosszül vigyázott; Rozsnyón haszontalanúl és igen czégéresen várakozott [SzO VI, 235 a fej. Fog. fötiszteihez]. *1698:* Pulionnak Valoban niomoru határa vagyon ugy hogy ha az más Szomszed Faluknak határán nem ellödnek Kuduso(n) maradna(na)k [WassLt]. *1710:* Kemény Jánossal mind német, mind magyar hadak felesen lévén, Segesvár melle száll hadaival és valóban spiccen vala Apafi Mihálynak dolga [CsH 51]. *1711:* Laczko Eöcsém szegény köszöntett De valoban beteges szegeny csak a csontya s az böri [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1720:* eo Nga ... erössön Co(m)mitãlt vice Tiszt Uramék(na)k hogj azon Marhákot viszsza adgjak válobonis meg [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1751:* Hallo haj Göndör bátya Mit beszél Isten Angyala Ha mit beszél ha ugy volna Valoba jo hirt mondana [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. játék]. *1822:* Hogy Nagyságod mint irja, mellyel magából a' Levél foglalatyából-is meg esmérni lehet, nagyon gyengélkedik, nem tsak nagyon Sajnáljük, de valóban érezzük-is [Kv; IB. Kenderesi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.]. *1835:* ithon ... a sokféle csonkaság fodozgatására mindennap hajnaltol estveig futni valom valoban vala s van [Zsibó; WH. Kelemen Benjámin lev.]. *1851:* Anyám ... valoban megpendült miota maga elment ... friss, eleven, mindegyre matrazsál a gyermekekkel [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

2. lényegében, valójában; de fapt, în realitate; eigentlich, in der Tat. *1584:* Kozma Molnarne vallia, leowe hozza(m) ez Lakatosne es Teyet kęr vala teollem, Nem Akarok vala Adny, Mert hallotta(m) hogy gonoz Azzony es felte(m) teolle, De hogy oztan Az Istenertis kere, Adek ozta(n), Es Mas Nap el vesze Tehenemnek teye, kibeol valoba rea volt gianosagom [Kv; TJk IV/1. 264]. *1594:* Mierthogi az tanuk vallasokbol semmi oli bizonios presumptiot, sort (!) nem elicialhatni, kibeol az Alperesekhez valoba az gianosagh mehetne, Azert ezekre a sorokra az tormentumra az teorueni nem bochiattia [Kv; TJk V/1. 454]. *1659:* Münket Bethlen János uram valóban háborgat mindenütt jószáginkban [TML I, 374 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1663:* Palatinus uram Murányban az vármegyék követei elött valóban rosszul emlékezett Kegyelmed és Bethlen uramékrúl szegülvégül én rúlam is, szidott bennünket [TML II, 656 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1665:* Balassi uram valóban jól viseli magát [TML III, 465 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Valóban akartam volna jobb hirt hallani az gyermekek

felől [TML IV, 277 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1669:* Itt édesem egy Durmát Durkó nevű igen jó tréfás asszony-ember van; az jár ide vigyasztalni; valóban érte vagyok, bevihessem [TML IV, 486 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Valóban jól méritek a becsületet és az örök emlékezetet [BÖn. 420].

3. (nyomósításként) csakugyan, igazán; cu adevărat, realmente, într-adevăr; tatsächlich, wirklich. *1579:* Keryk azert biro vramat hogy haggia megh tanachybely tarsainak hogy hwtek zerent az titkot se felseo se also tanachybol ky ne Jelenchienek, Mert eo kegmek valoba gondot Akarnak annak a bwntetessere viselny [Kv; TanJk V/3. 198b]. *1584:* valoban Akarwan eo kgmek az vezakat effele Artalmoktol meg tisztitatny, vegesztek azert eo kgmek hog minden ember pwnkcostig haza eleót valo teoltcset es oda hordot feóldet ky horgya, Mesz vermęt be rakia, es minde(n) Akadaliokat haza eleól el tísztichon [Kv; TanJk V/3. 279b]. *1631:* csak az Siualkodasra menek ki, s latam hogj Hamar Istuant le ejtettek ot az ucza(n) az patakban, Harman ... Ualoba(n) verik czapdosnak hozzaja [Mv; MvLt 290. 233b]. *1657:* bezzeg valóban apjok is volt, nem különben tanítván, oktatván szegény bennünket, mint jó atyjafiait [KemÖn. 53]. *1662:* sáncokkal kezdették vala azon árkot megkeríteni és a kőfalhoz foglalni, az istállókon felül pedig mozsarakat, kartácsokkal töltötteket állítani, úgy, hogy ha elkészülhetne, az ellenségnek valóban nagy lúgkészítés lészen vala az fömosásra [SKr 604–5]. *1681:* Nagi szöllö ... Az mint az Inventariumbol megh lathatni pusztassagat, valoba(n) szűkséges volna epitetni [Vh; VhU 43]. *1719:* Valoban rosz hirt ă Pestis iránt vévék szinte ma ... Dridife(n) is 7. Persona holt ki [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1727:* Halván Laczkó Öcsém Vramnak is igen vékony egességit valóban busultam rajta [Darlac KK; ApLt I Apor Anna édesanyjához]. *1771:* Utolso Szükségre jutatott volna engemet Lukats Daniel Uram ... és valoban a koldus tarisnyát nyakamban vetették volna [Déva; Ks 92. I. 123]. *1796:* Veimarban láttuk a nagy Wielandot, aki valóba megérdemli nagy hirit. Egy óráig beszélgettünk vélle és igaz nagy gyönyörűséggel halgattuk [ETF 182. 29 Gyarmathi Sámuel felj.]. *1873:* Közgyülésünk ... tekintve ... hogy az egyházfiság valóban terch, nem kényszeriti tagjait hogy azt 3 évig hordozzák [M.bikal K; RAk 380].

4. (rácszmélésként) csakugyan; într-adevăr; tatsächlich, wirklich. *1619:* Azt látom, hogy megépíthetjük az önagysága szekerét, de bizony valóban kell az tracta hozzája, és az Kegyelmed consensusa is úgy accedáljon, hogy most vezetheti most is (?) állapotjára, helyére ha kell az régi békességet [BTN[2] 221]. *1633:* Bandi Ferencz ... azt monda hogi halat feózet szegillic(m) megh enni, en ott maradek, s lata(m) az halat hogi ualoba(n) nagi uolt mert nag koncsokba(n) uagdaltak uala, es ige(n) nag hozzu es temerdek csontiaj ualanak [Mv; MvLt 290. 119a]. *1662:* Specificált személyeknek Bányán levő búzái felől írék Vallis uramnak; valóban jó is volna annak odaszállíttatása [TML II, 250 Kemény Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1678:* Mi Uram Kegyelmed nélkűl valóban fejetlen lábok vagyunk, Kgdet kérjük felette igen, az mennyire lehet, közénkbe való jövetelivel sok közöttünk való fogyatkozásokat meg orvoslani s bennünket maga jelenlételével megörvendeztetni méltóztassék [TML VIII, 243–4 az Erdődszáda melletti táborban levő consiliáriusok Teleki Mihályhoz]. *1710:* Valóban szerencsétlen lön nekem az újesztendő, mert az úrral együtt Segesvárra akarván menni országgyülésire, ebéden szállottunk vala meg Váralján, onnan megindulván, mikor Kundon túl mennénk ... hát az úr szolgái közül sokan megrészegedvén, a kundi szászokkal egybenvesztenek, s az egész falu rájuk támadott [CsH 295 1699-re von. felj.]. *1819:* bizan György Uram bajjal, buval és nyughatatlansággal, én is bezzeg nem az elsö feleségemre akadtam – hogy busult meg ütödve a' valoba az ábrázadtyábol ki tetzö vala [Kv; Pk 2].

5. valóságosan, igazán; cu adevărat, wirklich, wahrhaft(ig). *1578:* migh ez Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattyatt kegyelmetek megh nem mutattia, addigh az vrunk Jozagat byrnya kegyelmeteknek nem Engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketelkednem, de Tyztem vgyan azt mutattya, hogy Nylwabban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Varhegy Petrus Hersely brassói főbiróhoz]. *1581:* Az twzelleo helyek felól ... a' hun zenat vagy zalmat helytele(n) helie(n) talalnak, Azokatis el vytessek onnet, es valoba meg haggyak nekyk hogy tobbe oda ne rakyak [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1584:* Lakatos B(ene)dek vallia, Azzal teobity hogy a' giermek eólebe volt, és eolebennis sikattak, es eo maga Ne(m) zolhatot Zemewel latta hogy az Ablakon vgy Ieot be mint eg Arnick de Ne(m) esmerhette ky volt, hane(m) vgia(n) valoba volt gianosaga az vargane Anniara [Kv; TJk IV/1. 227]. *1592:* Vagion nagi panaz az swteokre ... Kerik biro vramat eo kegmet, hogi ... feniche megh valoba, hogi fogiatkozas nelkwl elegedendeo kenieret swssenek [Kv; TanJk I/1. 192]. *1595:* zam vewcó vraim valoban meg examinalwan ... Czedulat attanak eó kegmeok hogi igaz ... meli penzt minden fogiatkozas nelkwl be varnak hamar valo Jdeon [Kv; Szám. 6/V. 21]. *1604:* Az útt czynalokat ó kk valoba(n) meg intettek. Igirikis magokat hogy szorgalmatossbak leznek [Kv; TanJk I/1. 477]. *1623:* Juhokatt tarcsion menteoll zepbekett tartthat, de azokra vyseltessen valoban gondot es tarcsion oly gywteökeött nekik menemwek az Zekely feöldin vadnak [BGU 121]. *1638:* az legeny ualoba(n) forgodek az keppel keözel nem boczatotta hozza s latam aztis hogy hozza czapa az keppel s ugi szakada el a hegjes teöris kezebe(n) [Mv; MvLt 291. 150b]. *1664:* Lata(m) szem(m)el hogy Szekelj giurka Szabo Laszlohoz Egy furulljaval es egi szekerczeuel valob(an) ver vala [A.szovát K; SLt R. 28 Molnar Andras (35) vall.]. *1674:* Az szegény Inczédi valóban megjárta az prima Aprilist, mert most halva fekszik [TML VI, 566 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1686:* Julius ... 7. Mentem a német tábor visgálására 15-öd magammal ... 8. Balásfalvához. Ott bizonyoson kitanultuk, hogy az német tábor Hosszúaszónál ... Búzás-Bocsárdnál találtunk fortuito négy németekre, idején eszekben vévén, elszaladának – valóban megüzögettük [SzZsN TT. 1889. 528]. *1702:* Ennek előtte talám két vagy három hetekkel is jött ide a gróf Thirheim regimentje, akik is mindeddig várván a másnak elmenését; valóban súlyosan meg volt rakva a város, mivel mindkét regiment itt volt [Kv; KvE 274 SzF].

valódi igazi, valós; adevărat, real; echt, real. *1879:* A valódi ok az, hogy egy ideig egy ügy bevégződését vártam neked megírandó [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

válófélben (care se află) în divorţ; in der Scheidung (befindlich). *1802:* Pántya Pál Uramat, váló-félben lévő Hitvessével édgyűtt jól-esmérem, mivel Nemes Doboka Vármegyében Borsán, az hol én Birtokos vagyok Pántya Pál Uram árendát tartott [Kv; BfR I Détsei Sigmond vall.].

1847: Varga Katalin idevaló születésü, vagynak két testvérei, úgymint Varga János és Varga Ilona, a válófélbe lévő férje pedig Kelemen György volt, ki csak e napokban meg is halálozott [VKp 157 a tanács jel-e Köhalomszékhez].

válogat 1. különválaszt; a alege (din ...); (ab-/los)trennen. *1590:* 25 Nouemb: ... 5 Legeny vagot fath az Tanaczy hááznal Az coregyt valogatak. fyzettem f – d. 60 [Kv; Szám. 4/XXI. 39 Kis István sp kezével]. *1600:* biszott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt ... Zazat penigh Attunk hetennis heted felennis, Egiet Eggyet penigh az ki valogatva veotte kilenchennis, tizennis Attunk [Kv; Szám. 9/XIII. 1]. *1677:* A' Dézma ne válogatva, a' Gabonának, Szőlőnek, és egyéb marhának-is javaibol, hanem promiscue et mixtim vétettessék, a' mint Isten azoknak lételét adta [AC 50]. *1688:* az borokatis csak Valogattyak czak huzak halaztyak az profont Mesterek [Kv; UtI]. *1708:* Láttam az Csorda között Pap Todort a mint válagotta az ökröket az kuruczokkal [Velkér K; Ks 101]. *1751:* az Aranyakot, Izlotokat és Márjásokat külön válogatták [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1762:* Dézmálásnak idején Krajnik Uram nem válagatta a az (!) kévéket [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. tetszésére valókat kiválaszt/elfogad; a alege dintre ...; auswählen. *1642:* Topanfaluan az Borba ne<m> valogatott, de valoba hordatta az bort, az arrat igerteis meg adnj [Gyalu K; GyU 81]. *1654:* En, Udvarhely szeki Fűlei Daniel Maczkos Janos fia (!) ... az mire erdemesnek itilnek lenni, abba(n) nem <val>ogatok, hanc(m) valamire el el (!) erkezem mindenekb(en) co N(agysá)gokhoz egész obs<c>quiumot praestalok [Fog.; KemLev. Dauid Janos kezével]. *1666/1701:* azt az Nemes Ország igen méltán meg kivánnya, hogy az hireknek mivoltához képest, nem válogatván az dolgokb(an) semmit, valamikor az Colosvári Feö Kapitány, ki egyszersmind Feö Jspanis lészen, parantsolni fogja, oda mennenek [Kv; KvLt I/188 ogy-i végz.]. *1681:* Hunyadon lako Mandrila Jakab özvegye valasza. Nem volna Mélto az kevely fiadnak szolgalattyat valtoztatni, mert csak valogat az szolgalatnak rendiben [Vh; VhU 448]. *1688:* (A németek) az borokba(n) valogatnak nyulosnak kapozta lenek nevezik, magunk szemelyebenis szidalmaznak [Kv; UtI]. *1732:* mostis hogy ki jüttem majd rendre csapolták a hordokat és válogatták ö Ngok [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1752:* Hogy dézmáláskor (: observaltam :) a leg javát válogatta az marhak(na)k s ez aránt Praefectus Uramtolis Corripialtatott ezt tudom [O.csesztve AF; Ks 83]. *1823–1830:* Így hát más külső országon sok dolgot szoktam megenni, amit annak előtte nem ettem. Aki utazik, az szánja is el magát mindenre, ne válogasson, ne kényeskedjék, mert nem mindenkor telik ki [FogE 203–4]. *1831:* Raisman Ferentz ... az Műhelyjekben válogatot, és allatomasan regulán küvül máshoz ment [Kv; ACLev.].

3. keresgél/kutat vmik között; a alege mult ...; herumsuchen. *1710 k.:* Távol legyen ugyan éntőlem, hogy én a te nagy prófétádhoz tegyem magamat az ajándékokban, avagy hogy én a Felséged és Dániel énkörülem való munkáiban piszkáljak és válogassak valamit bolondságból és kevélységből [BIm 1002]. *1823–1830:* a piacon jártomban egy ház szegeletinél meglátom, hogy egy kis asztalkán egy ember árul valami pecsétnyomókat. Válogatom s találok egy rézre metszett pecsétnyomót, melyre a reménység istenasszonya volt metszve [FogE 204].

4. kiválaszt; a alege (din/dintre ...); (aus)wählen. *1611:* Hirt hozának, hogy egy nehány száz tatár vagyon az mezőben, kurtániokat, hajdukat válogatának egynehány százat meg látni az tatárokat [Veress,Doc. VIII, 219–20 Baksi Mihály gr. Mágóchi Ferenchez Munkácsról]. *1622:* Hozának sok bányász-, aranyászó legényeket, többet ötszáznál, felségek, gyermekekkel egyetemben Körmöc és az több bányákból, onnét felül, de nem jóakaratjok szerint, hanem mind válogatva, írva voltanak, kiket Bethlen Gábor őfelsége külde Erdélybe [Kv; KvE 152–3 SB]. *1625:* Mikor az Tyuadar el poztult falu halmara alla Kornis Farkas es Janos Gereb enis ot ualek, onnan ualogatanak embereket elhatarlani es ugy hatarlak el az megh neuezet heliet [Telekfva U; UszT 181b]. *1654:* Az mely Falukról Havasalföldire szolgálo cösvenyek vannak, azokban plajassokot ... ha mikor allatni, avagy valami méltó okbul valtoztatni kelletik, capitanyunk eö kglme se nem valogatva az marhasabb jobbágyokból, nemis tellyességgel oly residentiátlan, és értketlenekbeol kiknek hitelek ne lehessen, hanem közep értekükbeol praefestusunkal, avagy udvarbirankalis communicálvan [UF II, 92 Susanna Lorántffi sk rend.]. *1667:* Kegyelmednek is azért serio parancsoljuk, requiráltatván ő kegyelmétől, arra az szükségre rendeljen elégséges jó puskás lovasokat válogatva, kik jó idején oly készséggel is legyenek, hogy mihelt kivántatik, indulhassanak [TML IV, 193 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1675:* Az bóérokat illyen szabadsággal tudom hogy eltenek: paraszti szolgalatra őket nem eröltették, jollehet Sáros Patakra valogatva küldöztenek bennek [Fog.; UF II, 661]. *1738:* lévén székünkben örállók, vagyis plájasok, a kik is fele adójokból és extra-ordináriákból immunisok s a poliori mind az jovát válogatják harminczados uraimék az adózó rend közűl plájásoknak [Medgyes; SzO VII, 396]. *1754:* ă Deszkát pediglen más Asztalos Társommal válogattatta ă Tutajrol; ă meljekből műk dolgoztunk, azakat külön tétette, ă meljek pedig Udvar számára vétettek, azok meg különöztettek [Gernyeszeg MT; TSb 2].

5. *~va hisz* meggondolja, kinek/kiben hisz; a alege cu prudenţă omul căruia îi acordă crezare; bedenken wem/was man glauben soll. *1669:* Bizony azt is elhidgye, hogy oly emberrel nem közlöm, ki az dolgot idő előtt kiadja; egyébaránt is igen válogatva szoktam, Kegyelmed tudja, az embereknek hinni [TML IV, 603 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

válogatás 1. kiválasztás; alegere; Auswahl. *1598:* B: wram w kegelmek Tanaczwl Nap estig Etlen Mwnkalodwan az waross Nipinek walogatasaban es Mwstralasaban w kegelmek hagiak hogy wacszorara walot kezetessek w kegelmeknek [Kv; Szám. 7/XVIII. 54 Masass Thamás sp kezével]. *1821:* nem a' számado akinek a' Birkák meg válogatva adattak keze alá mánipulálta roszszul a' válogatást, hanem az akinek 1819-be Őszszel meg kellett volna válogattattni [Gyalu K; LLt]. *1824 k.:* (Kanyaró Mihály) ottan-ottan elhagyja juhait az farkasoknak, és mint nagy koresomáros borok válogatására, vasárlására az országban bogaradzik [Csetri, Körösi Csoma 198].

2. keresgélés, kutatás; selectare; Sucherei. *1710 k.:* Már minél nagyobb bölcsességet adott Isten a lélleknek az értelem által a dolgoknak megismerésére, annál nagyobb szabadságot adott az akarat által az azokban való válogatásra, és azokkal való élésre [BÖn. 478].

3. különbség(tétel); diferenţiere; Unterscheidung. *1662:* Ezek előtt a németeink előtt nincsen válogatás, ki maradott meg az hűségben, ki nem, mind egyaránt pusztítja az jószágát, az enyémet úgy, mint az másét [TML II, 400 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *nélkül. 1657:* Visitatiojokban jo lelkismerettel valagotás nelkül szorgalmatossan meg visgalyák, és ugyan megis examinallyák az papokat [UF II, 182 Lóránttfy Zsuzsanna ut.] * *~1 tesz. 1695:* A Dézmában jutot Borokrais szorgalmatos gondviselessel legyen[a], a' dezmalasnak idején a' dézma mustot nem valami penészes és meg veszet, hanem jo és tiszta hordokban egy aránt töltse, nem tévén válogatást benne egy féle szegényebbet más felé jobbat töltetvén [Kv; SRE 36. – [a]A kvártás].

válogathat tetszésére való(ka)t kiválaszthat; a putea alege; wählen können/dürfen. *1589/XVII. sz. eleje:* semmikeppen az Legénsegh az Gazdakban, Mesterekbe(n) nem valogathat [KőmCArt. 5–6]. *1663:* Szent-Pálné asszonyomat is kérjed, hogy ő kegyelme legyen mellettem, hogy valami jó helyt adjanak ő nagyságok, az kit én is köszönhessek meg s élhessek belőle, mert én nem válogathatok ugyan benne, hanem az mit akarnak ő nagyságok, olyant adnak [TML II, 459 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1704:* a dajka igen szűk lévén, bennek nem is válogathatunk [WIN I, 250].

válogató válogatós, finnyás; mofturos, dificil; wählerisch, zimperlich. *1805:* a' Mivelő kovácsok ... azt magyarázván a' Ngd 26dik Aprilisi nekiek adott valaszszábol ... hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adgiunk, a' melynél a vas manipula(ti)oba se Eleinknek se nekünk a' kik ertük nagyobb iga a' nyakunkba nem volt, 's nemis lehet gondolniis, mivel ez a Nemzetseg termeszet szerent csufondaros, és a' masébol igen valogato lévén kivált ebbe a' nagy drágaságba soha őket gustussok szerént nem tarthatnók [Torockó; TLev. 9/41].

válógatórosta válogatásra/vmik különválasztására alkalmas szita/rosta; ciur, dîrmon; Sieb. *1808:* Egy nagy valogato Rosta [Kv; AggmLt B. 43].

válogatott 1. kiválogatott, összeválogatott; ales; ausgewählt. *1595:* fel Eyttel valagatot örög Czik p(ro) d 25 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 16 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1692:* Egy arany haj nyomtato, harmincz négy valogatot öregh gyöngyökkel belé foglalva [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1705:* Azonban <voltak még> sokféle válogatott pogány aranyak, Nagy Sándor-i arany és több régi tallérok, akik mind válogatottak voltanak, akinek a százasát és azonkívül huszonöt régi pogány aranyakat az úr megváltott magának és mást adott helyettek az ezer aranyban [WIN I, 561]. *1726:* vettem Maros vásárhellyi embertöl 98 száll valogatott oláh falvi deszkát párkányozni ... fl: hg. 7,, d: 36 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1748:* bártsak Nékem forintom volna annyi, a' mennyi darab Zacskókat láttam ... s mindenikén czédola lévén, Nékem meg mutogatá az Ur, s Némellyikét fel is bontá eltöttem, kiben oláh izlót, kiben Tallér, kiben válogatott Arany, kiben peták, kiben tsak garas volt külön külön elválogatva [Csúcs AF; Szentk. Nic. Sebestyén (60) jb vall.]. *1798:* láttam ... valami hat szal igen szép valagatott épületre valo tsere fakot ... le vagva végik ki nyesve [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1842:* A' Sibotól Solymos felé menő út mellékét több izbe be ültettük válogatott oltványokkal és körül kerteltettük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó; WH. Nagy Lázár lev.]. *1851:* Az egész kert ásható része fel van ásva, és válogatott karós fuszulykával bé ültetve [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

2. legfinomabb, legnemesebb; ales, de soi; feinste. *1705:* Híre esvén ez Rákóczi uramnak, fogott mindjárt hozzá és nyolcvan válogatott tokaji borokat öszveszerezvén felküldött a császárnak éppen Pozsonyig [WIN I, 519]. *1736:* Az válogatott étkek sokaságát le nem írhatni ... mindenik asztalon különb-különféle tészta-műből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltanak [MetTr 396].

3. a legjobbak közé tartozó, kiválogatott; ales, de elită; eine der besten. *1562:* 1515. János vajda megveretik Sarno alatt a törököktöl, holott elveszének Magyarországnak sok válogatott vitézi és hadi szerszám; ennek felette Paksi Mihály és a Szkender vitéz [ETA I, 11 BS]. *1569:* my Hawadot ... minden hozza tartozoiwal egietembe az valogatott drabantok kywcol, kik ot vannak az my hywewnknek More Lazlonak ... attwk [SzO II, 263 a fej. Telegdi Miklóshoz, a hat székely szék kapitányához]. *1592:* Biro vram ... egi alkolmatos napon, eginchani valogatot vraimal az varos keozzwl giwiteozzek ra affele emberekctis zemeli zerent birsag alat akkorra ra hivasson es giwitessen [Kv; TanJk I/1. 186]. *1657:* Elrendelvén azért az gyalogságot az lövésnek elvételére, kiváltképpen valának fő válogatott puskások is vélem, az többit pedig ostromra, jézust kiáltván előttök magam indulék [KemÖn. 216]. *1662:* die 28 Augusti de Monte Cuculi generális az ármádával elérkezvén, a fejedelemmel ... megegyezett vala. Melly ármádának fegyverhordozója, becsületes hadviselő emberek intézhetése szerént 18000 emberbül állhatott, válogatott jó és fegyveres had [SKr 661]. *1672:* Egy Ali pasa nevű nagy embert válogatott feles hadakkal küldett az Nesterre az hídat csináltatni és csauszokat az erdőkre Moldovában, ha az parasztságot levihetnék az erdőkröl az hídnak csináltatására [TML VI, 243 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1685:* Húsz személlyöl állo s valogatott Kocsisok(na)k Fellajtarok(na)k 30. 30 penzivel 12 heti penzt f. 22/ [Utl]. *1704:* azt mondják, hogy elbocsátják az ilyen adta berbécs hadát, mert jünek Forgách, Károlyi és többek, válogatott főhadakkal, azmely igaz-e vagy nem, kétséges [WIN I, 267]. *1710 k.:* Június elejin general Scherfenberg tizenkét vagy tizenháromezer német válogatott jó haddal, és Csáki László alatt circiter ezerötszáz magyar lovassal bejöve Erdélybe [BÖn. 757].

4. nemesek körébe tartozó; distins, ales; edel. *1697:* Voltunk az comédiáb(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octavájára csináltatot(t). Olaszul volt az actjo, mind ének(k)el mondot(t)ák. Igen fényes freeventia volt és mil(l)iókba tölt az sok gyémántos öltözet, volt l(e)ghaláb(b) 200 válogatot(t) dáma sok fejedel(me)k, hercegek, grófok etc. [AIN 148].

válogattat tetszésére való(ka)t kiválasztat; a pune pe cineva să aleagă (din ...); wählen lassen. *1676:* Az lovakban én nem válogattatok magam embere által, hagyom az Kegyelmed jóakaratjára [TML VII, 185 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

válogattatik kiválogattatik; a fi ales; ausgewählt lassen werden. *1662:* Más egy nagy erős hadat is készítének egyik portai dináros vezér szerdársága alatt, mellynek jancsárja az jancsár Haszon agával tizenhatezer számmal ugyan a császár portai negyvenezer jancsári közül válogattattak vala, lovasai is mintegy ötvenezer válogatott nép [SKr 532].

valójában în realitate, de fapt; eigentlich, wirklich. *1657:* Noha pedig valójában is úgy kelle lenni, de csak az onnan

való megszabadulhatásért is azt felelém [KemÖn. 181]. *1662:* De aki az ott fenn megírt minden környülálló dolgokat, okokat valójában megvizsgálja, politice, az külső társaságbéli igazgatásra nézve is, úgy tetszik, annak igaz szerző okait eléggé feltalálhatja [SKr 630]. *1703:* Ennek előtte mintegy másfél héttel volt csata Fehérvár mellett, de minthogy mostan inkább több dolgokat nem igazán hirdetnek, mivel az igazat nem is merik valójában mondani, azért én akarván elvárni, mikor valóban hitelesen hallhassam azon dolgot ... ezt várván, el is vétettem a napját, mikor volt [Kv; KvE 279 SzF]. *1710:* Megvirradván és az elöljárók meghozván, hogy a török valójában szalad, a török tábort ... felpraedálák, a vezér sátorival, számtalan kincsivel, egész cancelláriájával együtt [CsH 173 1683-ra von. felj.]. *1733:* Székenª Pünkösd Havának 25 napján nappali tiz és 11 ora között adott Isten égy Leányt ... kitis Istennek szenteltem és a' szent keresztség által az Anyaszház (!) kebelébe be iktattam ... és neveztük Susánnának, Légjen valojában Liliomᵇ az I(ste)n házában! [ArJk 40. – ªSzD. ᵇA héber eredetű névnek ez a jel-e]. *1764:* minden nékem irni meltoztatot betüiből látom, hogy valojaban meg melegedet az Mgs Aszszony, midön bajoskodot az Fiscus nyeresegével, sajnallam szivesen [Ks 8. XXIV br. Bornemisza József lev.]. *1776:* Groff Lazár János Urfi ... valójában azt mondotta volna, hogy meg másolta volna Szándékat, és nem venné el? [Nsz; GyL]. *1780:* a' tehetösek ... valojában el veszik a' szegénynek kenyerét, és tizen vagy huszon jól laknak söt döselnek [Torockó; TLev. 9/16]. *1795:* Valojabon tsudálkozam hogy ... ő Natsága, ezen Instructioval procedaltott [Ádámos KK; JHb XX/18 Szt. Katolnai Elekes Ferenc nyil.]. *1808:* az Fiu ... meg mutotta hogy az Attyának szandeka volt az Testalasra és nem tsak söt valojaban testaltis és ezen Testamentumot az edes Annyakis helyben hadta [Harasztos TA; Borb. II]. *1830:* Te valojába szinte meg sem érdemled hogy néked irjak, mert te olyan rest vagy, hogy nekem sem(m)iképen nem irsz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz]. *1848:* sem a 4 holdnapi kamatat, sem a költséget s fáradságot valojaban el nem engedem, mert nem fogja megérdemelni [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

válóok motiv de divorț; Ehescheidungsgrund. *1847:* Mivel már mind a férjem, mind pedig az atyámfiai háborgattak, hogy a szüléimtől maradt jussocskámat eljátszottam, én pedig látván, hogy mindenfelöl próbába vagyok, azonba válást is indítottam, több válóokot is adván, csak hogy szabadulhassak a férjem hatalmától, érezvén, hogy jó következése ennek nem lesz. És a papi szentszék előtt a válóokokkal megjelenvén két renden, többször a férjemhez menni többé nem erőltettettem [VKp 153 Varga Katalin sk írása].

válóper proces de divorț; Ehescheidungsprozess. *1823–1830:* Az anyám is elkeseredvén, hogy a fogságból kiszabadult, válópert indított a marosszéki partialison [FogE 87]. *1865:* Hirdetményes válóperbe idézés [Olasztelek U/M.bikal K; RAk 150]. *1878:* Kupa András ... ugy nyilatkozott, hogy nejét viszsza nem veszi, mert nem feleségnek való; a válópert, mihelyt módja lesz elkezdi, de most nincs arra tehetsége [M.bikal K; RAk 339].

Szk: *törvényes* ~. *1813:* Tessék azért a Mlgs Aszszonynak az irt 8ad napra, akár holott tartando Papi Partialis Sz. Székre meg jelenni, mivel az Exp(one)ns Groff ő nsága, akár jelenik meg a Mlgs Aszszony, akár nem, el fogja kezdeni, és fojtatni, Törvényes válo perét a Mlgs Aszszony ellen [Kük.; IB].

válóperes 1. válóperrel kapcsolatos; de divorț; in Verbindung mit dem Ehescheidungsprozess. *1842:* Vizsgáltatik Tarcsafalvi Sylvester Judithnak mint F. nőnek Martonosi Demeter János mint A. Férj ellen – a Kereszturfi széki alpapi szeken inditott – lefolytatott és törvényes fel hivás utján ezen K. Tanácshoz hatott válóperes ügye [Kv; Borb. I].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: válóperes fél; parte implicată în divorț, scheidenden Parteien. *1865:* A' válo peresek jo idején figyelmeztessenek a' szükséges lépések meg tételére [Gyalu K; RAk 101]. *1869:* Erről a világi ülnökök és válo peresek idején értesítendők [M.bikal K; RAk 176].

valor 1. vmi pénzbeli értéke; valoarea în bani (a unui lucru); materieller Wert (einer Sache). *1591:* Az Hid Kapura walo Keolchiegh ... Az Achyoknak Gergelnek hogy az Arkost fel chynaltak attam Innyok valora f – d 3 [Kv; Szám. 5/X. 81]. *1620:* Job Anyatol es Attyaj rezebe(n) iutot feyr ruhak, Derekaljok ohn zerzamok, uas es fa zerzamok etc. kiknek válora mint uérek keözeöt az Inúentariumba(n) be úagyo(n) irúa teznek eőzue zamlaluan egj s(um)maba(n) f 97 d. 24 [Kv; RDL I. 97]. *1642:* egi harmad fu Tulikom valora fl. 5 oda vagion szaamadattlan [HSzj *harmadfű* al.]. *1677:* Hogy örök árron, a' Nemességen kivül, hadban szolgálo Vitézlő rend földét és örökségét semmiképpen el ne adhassa, hanem csak Zálagban, annak valoráig, a' kik penig adnák vagy vennék, azok ellen az elébbi poena és processus maradgyon, ugy mint öt száz forint [AC 154–5]. *1694:* Egy fejeres abrosz valor. – flor. 1 den. 20. egy Veresses uy kendö valora den. 36. Egy kékes kendö valora den. 18. Egy lepedö fej kekes Veresses val. 24. Egy csillagos kendö valora den. 24 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *XVIII. sz. eleje:* Két rendben vettem az ökröim számára 12. Istrangat, Es azután ki fizetvén béresimet, adtam 4 inget, 4 lábravalot, s egj Czondrát, s egj hárisnyát azok(na)k valorak szerint [Kutyfva AF; Törzs.]. *1749:* A malom Conservatiojára valo Kőlcség és a Molnárnak cedalando rész az is a Proventusbol defalcaltatik és post Defalcationem figáltatik ă malom valora [Budatelke K; ApLt 1 Dobra Péter írása]. *1759:* az engemet concernálo darab rész örökség Valora refundáltassék nékem [Piski H; Ks 92. I. 99]. *1760:* Az Mobiliák(na)k, és Im(m)obiliák(na)k azon aequivalens valorával kel tempore reluitionis visza jöni azon Joszágnak a' mint által mégyen [TL. gr. Teleki Ádám aláírása, de a levél más kézzel]. *1787:* Az aestimatoroknak akik a Marhákat, és a Licitatio alá ment Portékákat a fellyebb irt valor szerént aestimalták Hf 1 Dr 20 [Mv; MvLev. 14 Csiszár György hagy.]. *1816:* a' 1ma Augusti mind a' pappiros pénz, mind a' Réz pénz tetemes változás alá esnek, melyhez képest a' Válto Czédolak Válorának tsak heted része marad meg [Kv; DobLev. V/993. 1 N. Sz. Szigethi György lev.].

Szk: *igaz* ~. *1677:* Sem az adás, sem a' vétel, az örökség igaz valoran fellyül ne lehessen, söt a' summa mely a' valornak summáját excedálná, amittáltassék, és csak a' Capitalis summának depositioja által restituáltassék az igaz vérnek vagy venditornak, az örökség [AC 154] * *régi* ~. *1696:* (A ház) regi valorat fl. 625 helyben hadtak [MbK 80].

2. pénz értéke; valoarea banilor; Wert. *1629:* tartozik az J. megh fizetni mostani monetaual integre ha penigh nem,

tehat az akkori penznek mostani valora szerent tartozik excontentalnj az A(ctor)t ad 15. diem [Kv; TJk VII/3. 188]. *1653:* Cscpreghi Ura(m) ... errolis evictiat adgjon, hogy ha Ozdi Uram(na)k azok(na)k az aranyok(na)k valora miá busulása következnék, aztis magára levállya Cscpreghi Ur(am) [Kv; CatrTr. II, 871 Casp. Veres Marti past. eccl. orth. nyil.]. *1671:* Hogy az Császár garaffa, és az Lengyel Országban ujjonnan vert sustákok-is az mellyek jo ortokkal edgyütt Leopoldusoknak neveztetnek, kik eddig behozattanak ez Országban, végeztük hogy az Országban minden rendektől, az ő válorok szerint el-vitessenek sub poena flor. 200. ha kiket igaz kamarán kelvén meg-érnek rajta, hogy el nem vennék, irremissibiliter exequaltassék rajtok az poena [CC 91]. *1702:* Az Olah Zlotnakis materiaja felett valo valorb(an) Járassa nagy káraval leven az Hazanak igazitast kíván [UszLt IX. 77. 52 gub.]. *1713:* Ezüst és arany pénzel az mostani válor szerint, nem valami collatualis elegy pénzel válthassák ki eö ngok[a] [Nsz; JHb X/47. – [a]A jószágot]. *1740:* ennek utánna a Franciának és hozzá tartozandoinak pénzeket el ne vegjék, mivel tsak ennek a Holnapnak a végéig Currál a féle pénzek(ne)k az eddig valo válora [Nsz; ApLt I Dombi János Apor Péterhez]. *1769:* Méltoztatot Felséges Aszszonyunk az arany monetak(na)k Valorat augealni, ugy hogy ennek utánna az körmöczi es Venecziai aranyak érnek Rflor 4 x 18 az császári és czekhez hasonlo Bavariai és Salisburgensis Aranyak járnak 4 Rforintokban és 18 xrajczárokba [UszLt XIII. 97a]. *1811:* a mastan folylyo 1811dik Esztendöb(en) ... adatot gabonának az ára lészen vékájának a mostan Circulálo Banco Czédulák szerént 8 Rfr ha a pénzzeknek valora változik Veres Báncoban 3 Rf [Nagylak AF; DobLev. IV/934]. *1815:* ha változik is a' pénz a forintoknak válora ne változzek [Szamosújlak Sz; Végr. Rátz Dániel lev.].

Szk: *alászállitott ~. 1730:* (A) pénzeket post publicationem devalvationis, az alá szállitott valorb(an) kelletet volna nékem erogalnom [Kv; Szám. 56/XIX. 27] * *régi ~. 1722 k.:* Proventus Pastoris ... Garas pénz Dnr 15 a régi valor szerent [Ercse MT; GörgJk 159].

valorú értékü; de/cu valoare; im Wert von... *1763:* ha penig valaki kart tenne az erdöben, meg limitaltatvan Exponens ö kegjelmek a' kárt, annak betsüje szerent masut a' falu tartozik ki potolni azon kárt annyi haszun 's valoru erdövel vagj fával [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1799:* méltoztasson az Alperes méltóságos Groffné, minémü és valoru Tallérok voltanak azok, meg bizonyittani: öreg Tallér é? vagy oroszlányos? [Magyarság TA; JHbK LX/6. 27].

valóság 1. realitate; Wirklichkeit. *1710 k.:* Ha olyan hasonlatossággal élnék is, mint a semmi a valósághoz, vagy valóságtól, hogy az annyira jár amattól, az sem esnék jól, egyikért azért, hogy egy nemtudomot vetnék össze a másik nemtudommal ... másikért azért, hogy ez a fél örökkévalóság nem semmi | Ha már én tenéked czekből azt mondom: hogy az az egy szempillantás a te üdöd, életed, a te valóságod, nékem az enyim, s kinek-kinek az övé, vajon hamisat mondok-é? [BÖn. 459-60, 461]. *1749:* immár ideje volna hogj a tökéletes valoság bé telnék, és amaz mindeneket bérekesztö felix Clausula az amen hallatnék az melynek affectuálására az holnap bé állando hetet deszignáltuk volt [Hsz; Kp I. 170]. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Úr. En tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok országából, a' tsupa képzelmények országába trancendál [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1811:* szód oly' nagy Hogy a' meddö semmi attól meg-terhesült, És sok valóságot, söt égy Mindent szült [ÁrÉ 186–7]. *1847:* Vagyok én ember, azaz okos lélekből és érzékeny testből egybealkotott valóság, oly nemes valóság, hogy mentől többet vizsgálom magamot, annál nagyobb csudálkozásra méltónak ítélem életemet [VKp 163 Varga Katalin sk írása].

2. való helyzet, tényállás; stare de fapt; Sachlage. *1657:* Midön ez leveleket az fejedelemnek küldtem volna, akkor vötte eszébe valóságát [KemÖn. 213]. *1662:* a csíki, háromszéki székelységnek egy része Barcsai Ákos ellen megpártolkodtak vala. Kikre Barcsai Gáspárt reájokküldvén s bennek jól levágatván s az pártolkodásszerzőben is felakasztatván, a többi magokat a hűségre megtértecknek mutatják vala lenni, noha nemsokára ismét a valóság magát másképpen mutatta vala ki [SKr 638]. *1705:* Ha mondottam is, úgy mondottam, mint populc hírét, nem mint valóságot [WIN I, 538]. *1710 k.:* Mert énnékem semmim nincsen, hanem ha a bűn, de hiszen az nem dolog, nem valóság, hanem fogyatkozás, utálat; testem, lelkem, valami az én nevemet viseli, az nem enyim, hanem Felségedé [Blm. 1007]. *1751:* Melly dolog(na)k valóságáról adgyuk ezen Testimonialis levelünket Ecclesiank Szokott Petsétűnkel (!) roborálván [Somlyó Sz; Borb. II]. *1761:* Azon fatensek közzül többire mind a kik az A Ur Inquisitoriajab(an) meg eskettettenek, magamis sokakat, söt többire mind azokat fatealtotván, én nékem külembezö modon vallanak, és az dolognak valoságárol sokkal külembezö declaratiot tésznek [Torda; TJkT V. 70]. *1782:* Mikor a' Testvér Báttyát Mártont bojgatták a' Jobbágyokrol irott Contractusnak ki adaséért a' Székely Fiak, akkor is azt mondotta Veress Samuel öttsém, hogj semmit sem tudott annak valoságában [Torda; KW]. *1798:* ezen hitelkedö szavai Jánosi Uramnak mitsoda valóságot fognak szülni és mutatni, a' következes meg-fogja bizonyittani, mert még nékem egy embert is ki nem nevezett, hanem tsak ollyan formálag beszéllett, amint az aránt Nagyságodnak is irt missilis Levelébe azirán't [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1801:* Meg visgálván mind a bé adott kötöledzö Levelet, mind pedig az azon kötöledzö levélben foglalt adosságnak felvételekröl lett lépésekröl költ bizonyitto leveleket ... mind azokbol az adosságnak valosága tökélletesen világosságra jött [Kp II. 58]. *1818:* ezeken az erötelen s ã valoságval ellenkezö Principiumokon fundálván meg Kedves Öcsém Ur(am) további felelettyeit, önként következik hogy kéntelenek lészünk ã magunk jussunkat és reszünket a maga uttyán ki keresni Kedves öttsém Ur(am) kezibül [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobolyi Sigmondhoz]. *1822:* Feleletem igaz lélekkel való meg-tételét ez uttal Nagyságod meg kimilléséért elhalgatom, és tsak a' dolog valoságahoz Szollok [Kv; IB. Kenderesi Mihály, kormányszéki tanácsos nyil.].

Szk: *~ra vesz. 1811:* Egy Titkomat hozom még világosságra; Akár tréfára vedd, akár valoságra [ÁrÉ 86] * *minden ~ nélkül. 1793:* az Ur és az Ifju Aszszony a Felfalvi Joszágban olyan részit adta a Veress egyháziért Cserébenn, melyhez valo competentiaja ... meg nem itéltevén ... ezenn, még eddig tsak névvel nevezett, de minden valoság nélkült fenn forgo Cserének ... el kell enyeszni [Ádámos KK; DobLev. IV/716].

3. igazság, vminek igaz volta; adevăr; Wahrheit. *1657:* Nem felejthetem azért emlitésben hoznom magam állapotját

is, mert mihelyt Isten állapotocskámat nevelni kezdé, ottan mindjárt az irigység is csatázni kezde ellenem, és csaknem mindenkori rossz dolognak nem valóságában, hanem gyanójában beléegyveliteni [KemÖn. 154]. *1661:* Bizony dolog, édes szivem, szívesen kivánnék veled mind szemben lennem, mind pedig már az köztünk való dolgot bizonyos valósággal véghez vinnem [TML II, 2 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* az én magyarázatom nélkül is tudom Kegyelmetek is megérti, mindazáltal hogy az dolgot Kegyelmetek jól megértse, az dolgot az ő valóságában megiratom [TML VII, 531 Teleki Mihály a végbeli hadakhoz]. *1691:* Mint hogy penigh ez szoros üdőben szorgalmatos gondviseles kévantatik, eo Kgle jo maga alkalmaztatásával igaz Hazafiuságát tapasztaltassa, az naponkent follyo dolgok difficultások, és egyéb occurentiákis valoságárol az Commissariatustis tudositván, hogy ha mib(en) kévántatni fogh az eo kglk successorávalis magát és hivatallyátis segejthesse [Kv; Törzs. Instr.]. *1710:* azoknak hiteles relátióiból értettem, vagy magam bizonyoson tudtam s experiáltam s experiálok minden napon, azokot írtam le, senkinek se nem hízelkedvén, se pedig, ahol a dolognak igazsága, s valósága úgy kivánta, nem kedvezvén [CsH 50]. *1732:* Mely ki adott Summának mennyisége azért nem annotáltatott, hogy előttünk nem Constált annak valosága, s bizonyos száma [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1769:* Minden ellenem való Expositioi azért Ötsém Uramnak nem igazak, tenyeres talpas hazugságok, mellyet ide hátrább valósága a' Dolognak meg bizonyit [Mv; Told. 19/45]. *1796:* egész okoskodását vészi a' Fell peres B Ur azon praetensioban forgo Privilegialis Levélből, a' melynek még se valósága, se Törvényessége még soha meg nem állittatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 57]. *1809:* valami Boérok által ... Felső vagy Also Rákoson által hajtott Csorda Marhákban valo nyavalya kérdeztetik ... az egész dolog tsupa hir valoságnélkül [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. *1829:* az Erdőket Conserválom, Magam Sanyargatásával réves Füz fa és Erdő tisztitás rontsolékkal tűzelek hogy az Erdőlésre nézve panasz alá ne jöjjek, és igy azon reafogások is a' Felperesek(ne)k a dolog valósága ellen vagyon s vexáltatásomra [Nc; DobLev. V/1155. 8b]. *1836:* Az is a dolog valosaga ellen lett motskolodo iratásnak marad [Nc; DobLev. V/1213. 3b]. *1848:* A' fennirtak szerénti törvényes intésröl 's arra tett felelet valóságáról tiszti hitem szerént bizonyitok [Kv; Végr. Mészáros József szb kezével].

4. hitelesség; autenticitate; Authentizität. *1681:* mikor conuincaltatom mox et de facto tartozzam contentatiot tenni ... Mellynek nagyobb ualoságára írtam és attam ez kezem írásával és szokott pecsétemmel meg erősittetett leuelemet [CsVh 87–8 Endes Miklós sk írása]. *1807:* Hogy pedig Esketésével es simplex Testimoniumával azon fenn emlegetett Testamentumnak valoságat meg akarja állittani, az is a Törvényben meg nem álhat | a Törvényes Testamentumnak öt vagy leg fennebb hat hiteles Szemellyek(ne)k magok subscriptio<jok> és szokott Pecsétek alatt kőlt Bizonyittások elégséges Testamentum alkalmatosságával azok meg nem tétettek, azért valosága meg Semis álhat [Rákos TA; Borb. II].

5. vkinek/vminek egész lénye/teljes megnyilvánulása; manifestare; Äuserung des ganzes Wesens. *1710 k.:* Ebben azért megtanulja a lélek, valamennyire belé fér, az istennek mind valóságiban, személyében, mind tulajdonságiban, mind a teremtés és megváltásbéli munkáiban lévő titkait és bölcsességit [BÖn. 466] | ha minden test és minden lélek minden erejét, tehetségét öszvetehetné is, annak sem tudna végére menni, hogy mivel tartoznék a teremtett állat az ő Istenének, Teremtőjének az ő lételének, valóságának adásáért [Blm. 1037]. *1835:* Süljei adozok Sütő Juvonnak, és Szelcsai Vasziliának ujjabbik Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedési alol sijtőleg meg menteni esedezik: az maga eredeti valóságában vászsza várás mellett [DobLev. V/1208 a gub. Kv-ról].

6. vkinek/vminek mivolta/lényege/jellege; esenţa/caracterul a ...; Wesen von etw. *1677:* Az útban és itt is micsoda leveleim jöttenek, ím Kegyelmeteknek mind oda küldöttem, hogy az dolgokat az ő valóságokban inkább érthessék [TML VII, 405 Teleki Mihály a tanácsurakhoz]. *1704:* őkegyelmek úgy cselekedgyenek, hogy nemcsak a magok privatumát, hanem mindenekfelett a mi kegyelmes urunk őfelsége szolgálatját, a natio publicumát és az három natio között meghült szeretetnek és egyezségnek valóságát munkálkodják és efficiálják is [WIN I, 205]. *1710 k.:* Ezeknek tudományában ha avval a similével élnék is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől, mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára, nihil face [BÖn. 459]. *1797:* ezenn Helly azért jön emlékezetben, hogy annál inkább ki tessék valosága [Szentegyed SzD; WassLt 22 Conscr. 179–80].

Szk: *belső ~. 1818:* Azon esetbe, ha más valaki meg tudna aztot bizonyittani hogy ő már ennek előtte ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba ehez hasonló és essentiájára vagyis annak Belső valóságára nézve attól semmit sem külömbőző Machinát talált volna fel és készitett volna, ezen másokot kirekesztő privilegium azonnal erőtele<nít>tessek meg és vgy vétessék mind ha nemis adatot volna [Kv; DLt 456] * *maga ~ában. 1797:* modo provizorio ugy belé eresztkedik a' kivánt Conscriptioban a' Fell peres Aszszony is, hogy az ... Itélet, és Documentumainak erejek a magok valoságokban meg maradjanak, vagy a' Deliberatumnak is elég tétessék [DobLev. IV/797. 2a]. *1798:* Intő, Idéző, Egyben-hivo, Bizonyossá-tévő, El és be-tilto Eskető pecsét ... G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mindkét Nemen lévő betsülletes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon meg-jelenni és az igazságot maga valoságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni kötelesztetnek [Mv; DLev. 5]. *1804:* Natsád a' Vetemenyes Kertbe lévő Plántákrol és gyükerekröl lévő (!) Parancsolatyát vettem, itten Semmi féle Bétsi Plantákot, vagy gyükereket, nem találtom, egyebbet egy Táblába egy nehány Artisokánál, Másba pedig Spárgánál ... az Burjánt pedig kikapáltotván belőllek, a magak valosagába állonak eddig [Szentbenedek AF; SLev. 1 E. Ujjvári Imreh tt lev.]. *1831:* mindeneket bé gyüjtvén, illendőleg el helyheztettem, – a Gabana, Buza Törökbuza a maga valoságában meg vagyon [O.kocsárd KK; Pf Duka Szimion lev.] * *a maga ~ára. 1769:* Hálá Istennek! én meg szabadulek tegnap minden nyügtől ... vége lőn tegnap, Istennek hálá, ezen külső jegyekre nézveis, a' maga valoságára nézve régen el-bomlott mátkaság Historiájának [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.].

7. igaz állítás/beszéd, igazság; adevăr, realitate; Wahrheit. *1667:* A bizony dolog, a közönséges hir ott az, hogy hiják a törököt; valóság vagyon-e benne? nincs-e? nem tudom [TML IV, 18 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Hírül beszélik, hogy nagy kuruc tábor jőne Szeben alá, sok ágyukkal, kiket Szatmárról hoztanak ki, és a szatmári németek is mind vélek volnának, de én hazugságnak gondolom csak,

nem valóságnak [WIN I, 310]. *1705:* A Telekiek resolutiójára pedig csak azt felelte a generális, hogy neki nem kell oratio, hanem valóság [WIN I, 510]. *1710:* aki több históriákot olvasott a magyarok dolgairól ... könnyen meg tudja választani az igazat a hamistól, a valóságot a hízelkedéstől [CsH 49] | én bizony ma sem tudom, igazat mondott-é? nem-é? mind a levél valósága, mind supprimálása felöl, mert én szegény úrnak olyan nagy nevezetes hazugságait és imposturáit tudom in similibus, hogy azt az ember elcsudálná [BÖn. 918]. *1711:* valoság hogy a Zab szűk vőlt (!), de a pénz annál szűkeb, mert 9. pénzen felyeb itt a Zab el nem ment [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1831:* Egyed Lászlo igen sok haszontalanságot beszéllett – beszédít rítkán lehetett meg hinni hogy valoság – azomba Koma is volt, mert fogadásbol Nadrágot adtak hogy botskorba jarva viselye el [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idősb Jakabffi Pál (65) vall.].

Szk: *~nak vél. 1705:* nagy sietve felmenvén az úrhoz, nagy titkon olvasá, mind a magának szólót és írott levelet, mind a vajda levelét megadta. Kit az úr is elsőbben valóságnak vélvén, azután felbontván, hát prima Aprilis, kin igen nagy mulatsága volt az úrnak [WIN I, 393].

8. levés; faptul de a fi; Sein. *1842:* Hogy a parquet táblak az első kéztül hibássan készültek, melly is ki tettzik abbol, hogy a féder nélkül valóság miatt már több hellyen lesüllyedett a parquet, és hizakja (!) van azért mivel a materiale nem vőlt száraz [Kv; ACLev.].

valósággal 1. valóban, igazán; cu adevărat, într-adevăr; wirklich. *1634:* az ugyan elis legien valósággalis vetue [UF I, 335]. *1658:* Az pénzedet addig el nem költöm, addig, míg reá nem szorulok ugyan valósággal [TML I, 267 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ha Macskási uram megjü, kérem tudósítson, mivel jár, mert itt valósággal beszélik az officerek, hogy meg lött az békesség az két császár között [TML I, 385 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* Ne csak nevel, hanem ugian valosaggal légyenek Majornék, es kertészek; ne fizesse(ne)k nekik hijjában [Vh; VhU 657]. *1710:* Hiszem az, minthogy Isten az Eheje, az a teremtett állat jósága pedig, ha a teremtés előtt kerestetik az Istenben, nem találtatik valósággal, hiszen accidens ante substantiam [BÖn. 455]. *1732:* Ezeknél több adósságokis vadnak ... de minthogy azok minékünk valósággal tudtunkra nem estenek, azokot praetercelnunk kellett, Mellyekről szükséges a Contractusokat seriò meg visgálni, s investigálni [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1750:* Tolvai kiáltásért valósággal megdulatot ... és 12 forintig Marhája el is adatott [HSzj *tolvaj-kiáltás* al.]. *1797:* parantsoltatik, Hogy a Halottakat nem leszsz szabad el temetni ketszer 24 ora elött hanem ha meg szagosodnak vagy szájokon orrokon meg indulnak mellyek bizonyos jelei hogy valosaggal meg holtak [M.bikal K; RAk 23]. *1818:* ã Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, ã kiis kész minden idöben ki elégitteni az atyafiakat, ezzel azt nyerte, hogy békességben birta ã közönségest, de midön ötsém Ur(am) betüvel és nem valósággal akar minket ki elégitteni, nem csak mostanra, hanem jövendöreis kárt tészen Magának és Maradékának [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz]. *1858:* Mely kölcsönözés hogy valósággal a' feladás szerént iratodott légjen meg általunk, arrol adjuk e jelen irásunkat, jövendö béli bizonyságul, Egerbegyen[a] [Tolvaly lev. – [a]TA].

2. valójában, tulajdonképpen; în realitate, de fapt; eigentlich. *1710 k.:* Azon fogarasi fogságomban egyszer fényes nappal reggeli 9 óra tájban emetten valósággal Perkinsiusnak egyik munkáját olvasom vala, csak hirtelen a jobb fülembe súgák, de kicsoda, nem láttam: A fejedelem idekül d, hogy a fejedet elüssék [BIm 1032]. *1763:* Az I(neta)k mind ketten ... oly gjanus conversatiob(an) talaltottak, hogj azokbol valósággal parázna életeket tapasztalhatták [Torda; TJkT V. 177]. *1781:* egy ökör valósággal (!) kesellj volt [Koronka MT; Told. 10]. *1815:* leg elébb is a' Telekket mind öszve jártam és meg visgáltam, de tsak el tsudálkoztam micsoda nagy pusztulást láttam, és valósággal mintégy szánakozás vett elé [Szamosújlak Sz; Végr.]. *1819:* Ezenn Sűrűnn valo iddogalását a Néhai Urnak az ez elötti Esztendöben, a mig t.i. ottan szolgálatban voltam nem tapasztaltam, 's valósággal nemis ivutt, hanem inkább a tavallyi Esztendö közepe tájékán kezdette magát jobban jobban az italnak adni [Kv; Pk 2].

valóságos 1. valóban létező, valódi; real, adevărat; wirklich, wahrhaft. *1657:* Ezzel azért nagyubb hitelt szerzének, hogy valóságos kedvek légyen az békéléshez [KemÖn. 181]. *1662:* mikoron a nép jó szóhalló, az igaz vallásra s annak Istentül rendelt eszközeire serény gondviselés vagyon, azokra terjed az, öregbülnek s gyarapodnak a lakosok az üdvességes értelemben, ha mondom azokban való virágzások az országoknak fundamentuma, azoknak igaz, valóságos értelmök és becsülleteknek [SKr 695]. *1677:* Mindazonáltal a' kik valóságos igassággal Praedikátori, s' Mesteri hivatalokban, avagy a' Deáki tudománynak tanulásában forgolodnak, azoknak meg-akadályoztatások, háborittatások hogy semmi rendtöl ne légyen, az 1624. esztendöbéli articulus szerint, sub poena flor. 300. ez után-is observaltassék [AC 12]. *1739:* mindhogy ... még eddig tudtunkra ... se ezen Nms Városb(an), sem a Nms V(á)r(me)gjeb(en) valóságos Residentiája, hogj ö kglme a Nms Szijgyártó Czéhnek igaz Commembruma vőlna ... azért, p(rac)missis his rationibus, meg-kivánjuk, hogy ő kglme usq(ue) ad flor. 200 Cautiot p(rac)stáljon [Dés; Jk 291a]. *1772:* Hogy hát tsak anyi emberséget tudok. Ezek elég valóságos illetlen szok voltanak [Zilah; TSb 21]. *1783 k.:* rendelte Flgs Urunk hogy a' valóságos tizedet minden mivekböl ki adnák [Torockó; TLev. 4]. *1794:* Valóságos dolog az, hogy az Veteményes kertnek nagy része Süjjedékeny, és mivelésre alkalmatlan voltt [Mezömadaras MT; BKG. Dregutz Timók (80) col. vall.]. *1801:* a meg irt Nemesek ... minden bizonnyal a regi Valóságos Uttzára tették magok épületeiket s az által az allodialis Láb földre nyomult az Ut [F.szőcs SzD; TKl Bogye Sziminyik (46) col. vall.]. *1813:* Groff Korda Anna Vr Aszszony ... fogattatatt fel egy jo darab fiatalos Erdöt ... ugy hallottam, hogy az akkori Udvari Tiszt az eö Nga emberei által fogattatta fel már régetskén ... imitt amott a régi fogásnak jelei és valóságos kereszt jegyei a Fákon találtatnak [F.bereksző Sz; BfR III 12/9 Fluerás vagy Mihás Vonucz (40) col. vall.]. *1825:* az Bako tetején a hegybe járo Utjokat el szoritotta valaki 's az valóságos Utat Máléval be vetette [DLt 650]. *1832:* Genealogiae Deductio szerint valóságos maradvái ... Lászlo Jánosnak [Szentimre Cs; Hr 5/1].

2. valós, reális, igazi; adevărat; real. *1664:* Mivel az jelentendö dolgokban lesznek olyak is, talám ha valamely értetlen elméjü embernek esnék tudására, akadály következhetnék belöle ... ö felségével és ö felsége valóságos s titkosabb belsöbb minden dolgokat igazgató tanácsival közöltetnek [TML III, 48 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1681:* Rudai Bogya Tobias Hunyadi hazarol adot exemptionalis-

sa(na)k valosagos pariaja [VhU 251]. *1722:* a Kommanai Gyermek lovakkalis dolga ván, azok szapornicziások, hármat segregaltunk közzülök, de félö hogy az többys el ne töltek legye(ne)k ... ha valóságos szapornicza lésze(n), épp(en) el kel vesznick, de én inkáb foljo keh(ne)k gondolom [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1746:* Tudja é a Tanu hogy azonn helly tiszta valóságos Nyomásb(an) lett volna, és völtö ollyan törvényes kert körüllette [Szentegyed SzD; WassLt vk]. *1763:* En penig kételkedvén benne hogy mi légyen a' Cseberb(e), az ujjamat belé ütvén a' Cseberben meg kostolám a' szerént az ujjam bégyéröl, s hát valóságos Bor [Gálfva KK; MkG VII/1. 39]. *1778:* Hogy ha pedig itt, vagy amott akár az emberek, akár a' marhák között valami hirtelen való szokatlan nyavallyák történnének, kivált ha azokban afféle jelek tapasztaltatnának, mellyeket már ez elött a' Pestisnek, és marhadögnek valóságos Jeleiröl publicáltak vala, arról minden haladék nélkül tégyenek tudositást [Mátyus, ConsSan. gub.]. *1792:* Paputs és Tsizma valóságos török szók [EderBenkőNyMunk 185]. *1803:* Az Exponensek Utrizalt Joszágokot Cum appertinentiis Valóságos székely örökségnek tudom lenni [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Id. Török János (71) vall.]. *1810:* az actor ... a szolgálója által valóságos lopott pálinkát s malachúst házánál elköltení engedte feleségestöl, sőt még együtt felvendégeskedték, és a szolgálóját ezáltal tolvajságra tanitották; s a maga házát orgazdának csinálta [Szárhegy Cs; RSzF 265]. *1829:* azon hely valóságos viz hagyás volt, és hogy csap gátott kötöttünk oda 's a' víz el ment onnan ugy lett földé ezen hely [Csókafva MT; TSb 24]. *1832:* nem is lehetnek Hazafiak ezen Nemes Városban, tsak Kereskedés kedvéért be szállott Jövevények ... az illyenek ki rekeszteték a' valóságos Hazafit a Város Privilegiált Nemes Tagját [DLt 693]. *1846:* Lévén ... Jobbágy Falván ... két kis valóságos mobilitaris Curiatskája [BálLt 92].

3. törvényes; legal; gesetzlich. *1704:* Ugyan ma hallottam azt is, hogy Apor uram mondotta volna, hogy tudja őkegyelme azokat az embereket, akik fascinálták az embereket erre a voxra, azért ez nem is tartathatik olyan valóságos voxnak, hanem csak dissensiónak és a statusoknak a Gubernium ra való támadásának és hasonlásnak [WIN I, 142]. *1710:* Rákóczi mellé tanácsurakot tesznek, mégpenig az erdélyi nyilvánvaló szabadság ellen, és azmely soha a régi igaz, valóságos fejedelmek idejiben sem volt, a Pártiumból Vay Ádámot, ki disznópásztornak lett volna jobb, mint tanácsúrnak [CsH 383]. *1758/1785:* az ... Atyafiak azt az Just továbra rezerválták magoknak hogy ha az mezőn lejendő valóságos el osztáskor valamellyik fél valamiben magát meg tsalatkozottnak lenni tapasztalja, Rectificatiot praetendálhasson, és tétethessenis [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 301]. *1767:* Josika Daniel Urffi ... méltoztatottis ... valóságos Jussamat mélto consideratioban vénvén, a Joszágot énnékem remittalni, és resignálni [Örménykékes AF; JHb]. *1780:* a' citalt articulus maga valóságos erejében meghagyatik [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16]. *1806:* nem tsak tulajdon ágyékából származott Gyermekeinek, hanem valóságos successorainak is lenni meg esmért [Mv; DLev. 4]. *1830:* minthogy a' mái napon engemet Volt Feleségem ... minden némü p(rac)tensiomra nézue ... ki elégitett ... azokon kivüll a' mellyek a' mái napon kezembe jöttek, semmihez nem nyulok, semmit el nem viszek, és semmibe kárt nem tészek, minthogy azoknak Valóságos birtokossának Volt Feleségemet ... ezennel meg esmérem [Nc; DobLev. V/1161. 1a].

4. tiszta; curat, net; rein, sauber. *1827:* Itten Czegébe ... Esztendönként kettzer szokot Vásár esni ugymint az Olahak fejér hetibe Szomboton; és a Magyarok pünköstyök harmad napján ... a kortsomákan el kelni szokot Italokan kívül; Vásár Czedulákbol Dészka, és karo pénzböl a valóságos jövedelem 5 Rflornál váltoba nem többb [Cege SzD; WassLt Conscr. 85].

5. ami valóban megtörtént, nem kitalált; real, adevărat; wirklich, real. *1662:* Ecsedben ott lévén, hogy a fejedelem körül semmi dicsőséges, méltóságos, hanem inkább kedvetlen, szomorú környülálló dolgokat látna, minden dolog valóságos kimenetele felöl tudakozásával nagyon szorgalmatoskodnék [Skr 383]. *1672:* Menj el s ird le az valóságos dolgokat, mert ha úgy vannak, mind irással s mind másképpen az dolgokat megorvosolom [TML VI, 125 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

6. nem hamis; adevărat; nicht falsch. *1662:* Lássák azért azok, ámbátor jóért gonosszal fizessenek: mi hogy valóságos keresztyének és magyarok vagyunk, még karunkat s kardunkat felbírjuk, keresztyénség és nemzetünk oltalmazásában kívánjuk elfogyatni életünket [SKr 475]. *1665:* Az római császár ő felsége levele valóságos credentionalis volt [TML III, 407 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1704:* Szava Mihály uramnak megtetszik valóságos rebellissége [WIN I, 108]. *1710 k.:* Apelles, Parrhasius képírók, Phidias, Praxiteles képfaragók és olyan hírecs voltak, hogy még a bálvány-istenecknek is nagyobb becsületek volt, akiket ök csináltak; de hol vagyon ma az egész világon vagy egy munkájok valóságos? [BÖn. 422]. *1759:* Hát azt tudjać, avagy láttać a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett – közönséges tréfából, játékbol, vagy pedig nyilvánságos és valóságos boszorkányságbol és kuruslásbol? [Kovászna; HSzjP]. *1773:* Katso Sárának Semmi Valóságos Nyavalyáját nem tudgyuk ... lattam hogy vagy harmad napig ollyan lepesesen járt, mint ha beteg lett volna, de én fekvő betegséget nem tudom [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Katso Mihály jun. (38) ns vall.]. *1844:* Tisztelteles Barabás Mihály Uram ... szántásban, vetésben, Gabonáknak be takarittásában, és épittesekben valóságos szorgalommal volt [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.].

7. komoly; serios; ernst. *1710 k.:* Ami szegény deákok academiákra mentek vagy promoveáltattak, mind csak theológiára, predikátorságra készítették magokat, jus, medicina, philosophia s kivált mathesis és a valóságos literatura, ethica, politica, historia újság s csuda volt a magyar academicusoknál [BÖn. 542]. *1776:* Mlgs Groff Eszterházi Theresia Aszszony ö Nga ... MVasarhellyt járván, jelen volt Groff Bethlen Sándor Ur Bállyában ... és láttam azon bálban, Kerte volna Groff Kornis Anna ... Gróff Eszterházi Theresiát, hogy ... maga is lenne bizonyos a Kis Aszszony Groff Lázár János Urffinak valóságos iránta való Szándékárol, és Kérne egy Kis irást Groff Lázár Urffitol Ujrais, ha ugyan el veszic vagy nem? [Szentdemeter U; GyL. St Henter (37) vall.]. *1804:* tudom aztot hogy okos, tanult és valóságos emberekkel, atyafiakkal lészen tractám abba nem tudok kételkedni hogy tőlem lehetetlenséget kivánnának [Ádámos KK; Pk 5].

8. szinte valóban az, kész; adevărat; fertig/komplett/ausgemacht. *1793:* Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék, mennyivel inkább ennek a' valóságos Akasztofára valonak, aki betsületetském Nsgod által valo nagy Sérelmébe okott szolgáltatott mi okon cselekedném [Kályán K; JF 36 Vég Mihály pref. lev.]. *1812:*

az Allperesek nem Bekességesen vetettek bé azon földet; hanem a Fellperes Urnok ellent mondásai, és Tiltásai ellen, eröszakason és alattamba; kövötközésképpen valoságos potentiariusok, mint ezt alább ... megis esmerik [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1823:* egy valoságos huntzfut hamis Lelkü ember [KLev. 10]. *1847:* Több versen az oskolában megjelent, s mint egy valóságos fő parancsoló asszony, úgy kívánt rendelkezni és parancsolni [VKp 188]. *1849:* Krizsán Máriáról ... állithatom, hogy ő egy valóságos házi tolvaj, ki engem többszörösen lopott meg [Kv; Végr. Vall. 6].

9. hsz-ként; cu valoare de adverb; in adverbialiter Gebrauch: valóban; realmente; tatsächlich. *1794:* A Veteményes, és gyümölcsös kertnek hogy nagyobb Része hasznavehetetlen helly volt, valoságos igaz, mivel nagy Szakadásos és dombos helly vala, mellynek plánérozására 10. vagy 12. Svábokat hozatott a' Grof [Mezőmadaras MT; BKG. Fr. Nagy col. írása].

valóságosabban, valóságosban a valóságnak a legjobban megfelelően; mai exact/fidel; der Wirklichkeit am allermeisten entsprechend. *1662:* Holott pedig nem kevéssé illeti a ti ügyeteket, ó, keresztyénségnek fejedelmi és oszlopi, tisztetek ez, hogy a dolgot feljebben, mélyebben és valóságosban meggondoljátok [SKr 118]. *1677:* Mint írám is, sokat nem írhatok, de ha irhatnék, mi haszon benne? már legfeljebb öt-hat nap alatt reménlem, valóságosabban tudósíthatom Kegyelmedet stb. [TML VII, 486 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

valóságosan 1. igazán; într-adevăr; wirklich. *1594:* Az lelkewel valo zitkozodas felcol, valosaghoson egyenleo akarattal, az Vristennek Newenek tiztessege otalmara, helien hadtak az 1592 esztendeobeli Istenes veghezest [Kv; TanJk I/1. 229]. *1662:* a nyírt papság, mely másképpen is valóságosan nyughatatlan és az evangéliom s közönséges megmaradás ellen nagy gyülölséggel gerjedező neme az embereknek, az ilyetén idegen hadakozót ... álnokságával és csudálatos találmányival és mesterségivel az együgyű lakos föld népe ellen késztette [SKr 101]. *1677:* mind kapihika, Buda János, mind az universitatis tolmács Skerleth s mind az magyar követek mind urunknak s mind nekem s másoknak is cum summa obtestatione irják (mint hogy már az itt való intentiókrúl s dispositiókrúl antecedenter certificáltattak volt valóságosan) hogy ne siessünk az dolgokkal és okosan cselekedjünk [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710 k.:* Sok némettel volt nékem azután is dolgom, mint ide elébb már megtelik a könyv avval, de soha ilyen nehéz munkám, és annyi bosszúságom, fáradságom nem volt, és valóságosan megtapasztaltam magamban, hogy az embernek a lelke fájhat [BÖn. 756]. *1813:* a' Bornyú valóságosan dühödt volt, és dühödten az annya Tögyit szopta, leg alább nyálazta [DLt 329].

2. a valóságnak megfelelően; corespunzător/potrivit realităţii; der Wirklichkeit entsprechend. *1658:* kérem azért Kegyelmedet, ne nehezteljen azokrúl is tudósitani valóságoson, ne csalatkozzam meg ilyen szoros állapatomban [TML I, 243–4 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1672:* a mint kilátszik a fejedelemnek irt leveléből, kételkedik hozzám, hogy ő nagyságának az dolgokat valóságosan meg nem mondom [TML VI, 249 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* Jóllehet Kegyelmed az ide való dolgoknak némely részérúl vett tudósítást, ha kezéhez mehetett, mindazáltal július s augustusnak eddig való napjáig ebben tudja valóságosan lenni az dolgokat [TML VII, 427 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1679:* A portát valóságosan kellene tudósítani és jó declaratióval megírni, ha ezt így szenyvedik, nagyobb roszat várhatni [TML VIII, 500 Teleki Mihály a fej-hez]. *1783:* Valóságosson élete mi woltát ezen Pap Florának ugyan nem tudom [Faragó K; GyL. Padurán Záharia (45) zs vall.]. *1789:* ha a dolog valóságoson Ugy Vagyon, parantsolya a Tisztelt Sz. Co(mmi)ssárius Ur ő Excelja hogy a Földes Uraság ... a Magok Vas Bányász Jobbágyaiknak az ő tűzi szükségekre, és a vas mivelésre meg kivántatokot bőven ki adgyák (!) [Kv; TLev. 7/8]. *1794:* Melly ügyefogyott állapotra jutottanak Üdvözült Méltoságos Baro Nalátzi Elek Urnak Árvai történt peldátlan meg ölettetése után talán közönségesenis es Nagy Fejedelemségben tudva vagyon, de kivált az Inclytus Exactoratus előtt nyilvánságosabb, hogy ... cők mind azokat valóságosan elő adni nem tudnák, igen gyermeki allapottal lévén akkor [Kv; CsS. Cs. Sándor lev.].

3. valóban; în realitate; in der Tat. *1640:* az leucletis mi irattuk Hauaselui Istuan urammal, az mint hogy raita leueö igaz saiat Subscriptiomis megh mutattia; de az dologh ualosagossan ugy uolt ualamint az leuelben megh uagion irua [Kv; RLt 1]. *1679:* Kegyelmednek megküldöttem és Hamvai uramék is mit írjanak, azokat is valóságosan pariáltattam és az váradi s egri pasák ez két, három nap alatt érkezett leveleket es [TML VIII, 382 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből]. *1710:* Száva Mihály, jó barátom lévén, utánam jöve, kérni kezde, ne vessem meg az úr oblátióját, ha nem akarok is valóságoson pápista lenni, tettetésképpen tegyek ígíretet [CsH 366]. *1782/1785:* a Vincze Palko ház hellye valóságoson Foszto rész, mert még az öreg Foszto Uram szolgálattyáért adta volt Ambrus Ferenczenek [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 324 Rusz György (66) jb vall.]. *1787:* mind ezek értetnek az Aranyas és más Réz vagy fa edényekkel kereskedő, és valóságoson már Domicilált Cziganyokrol [Torockó; TLev. 3/2. 4b]. *1797:* az azon Testamentumban be-foglalt dolgok s hagyomások, valóságoson a' Néhai Groffnak utolsó tettzése, rendelése, és akarattyai voltanak [Kolozs; Told. 42/24]. *1804:* a' Regiusok ... hogy valamellyik Gyermeke ... valóságasan ... pénzt adtak volna láttáké szemeikkel? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. *1807:* valóságosan kijött, hogy ő tagadásba tartotta magánál azon fürész-részt, s a múlt esztendőben újraépitették [Szárhegy Cs; RSzF 242].

valóságosképpen a valóságnak megfelelően; corespunzător/potrivit realităţii; der Wirklichkeit entsprechend. *1661:* Kérem Kegyelmedet, édes Uram, írja meg valóságosképpen, bizony én tőlem ki nem megyen; akár klávissal írja meg Kegyelmed, én elfordítom, mivel asszonyunk is igen búsul, hogy urunk meg nem írja [TML II, 204 Veér Judit Teleki Mihály].

valóságosodik bebizonyosodik; a se adeveri; sich erweisen. *1678:* Tegnap minémű hírünk érkezett Zólyomi és Béldi Pálék felől, Kegyelmedet ahozképest tudósítottuk Keczeli által s gondolván azt, hogy ha azon hír valóságosodnék, mivel az hadak töllünk messze vannak, azért írtunk az szerént Kegyelmednek [TML VIII, 147 a fej. Teleki Mihályhoz].

valóságtalan hamis, valótlan; neadevărat; falsch, unwahr. *1826:* azis valóságtalan állatás; hogy az Itélő Mestre Ur által

esett osztoztatáskor fenn maradott volna valami fizetni valo – mert akkoris hejtelen, Praetension ok tanáltatván, annakis maradott [Ne; DobLev. V/1114. 7a].

valósít tanúsít; a certifica/dovedi; beweisen. *1844:* valosittani [Márkos lev.]. *1855:* ezen ado hátralékra nézve ellenem többé az illető F. Biráknak semmi követelése nintsen, miként azt valosittyák ... az érdekelt bizonyitvánt iro Tanuk ... tudásom szerint az érdekelt hatralek adoba ... fizetett Dobolyi Balint ur 32 forint; 7 xrokat czüstbe [DobLev. V/1388].

valósíthatás megvalósítás, kivitelezés; executare; Verwirklichung. *1871:* A harangláb gyenge; ehelyett egy díszes torony építése buzgó óhajtása a hívéknek s valósíthatására van is már némi kő- és mész-készlete [Marosdécse TA; ETF 107. 32].

valósodik bizonyul; a se dovedi; überführt werden. *1727:* Ha ember nincs mellette, úgy is behajtják és eléizentetvén, az szánt-szándékával, ha hüttel nem meri igazitani, ötven pénzig megbünteti az falu, ha penig megesküszik az marhás ember és szaladásnak valósodik, húsz pénz a birsága [Szemerja Hsz; SzO VII, 332].

valószínűleg 1. nagyfokú bizonysággal; probabil; mit starker Sicherheit. *1864:* Csinod pataka ... el nevezését valo színűleg onnan nyerte mivel essőző esetén ... gyakran Sebes folyamu Csintalansága nem reméllet károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHn 53] | Patikarus kút: gyogyszertaros Roth Pál úr telkéni jó vizű forrás nevét való színűleg a' telek tulajdonossárol mint patikáriusról vette [Dés; MgHnt 477b]. *1879:* Azt mondtam: hogy nincs semmi bajod tudtommal, csak el vagy igen foglalva, s hogy munkád van éktelen sok, s fejedet valószínűleg megerőltetted, s aztán bizonyosan éjszakáztál is [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. majdnem bizonyosan, előreláthatólag; fearte probabil; voraussichtlich(erweise). *1879:* A boszorkányhistória tetszik neki. Február 6-án fogják a nyilvános ülésben felolvasni, s a februári füzetben jön valószínűleg [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

valótalan neadevărat; unwahr. *1818:* Válc Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást diktáló, több Szolgáló Embereknek Szemek láttokra, vétkének kihireltetése mellett, 12 páltza ütéssel meg büntettessék [Körösbánya H; Ks 119c]. *1838:* a fel adásai Joh Andrásnak nem igazak, 's merőbe tagadam – mint valotalant, 's ha bé bizanyasadik ugy bánnyanak a' mint tetzik [Dés; DLt 8]. *1840:* Ungvári György Ur kérdezősketet – nintsen é Gyanum Feleségemre a' mire – nékem semmi gyanum nintsen – ezután azt mondá hogy ... gyanakodni lehet és a' tüz tételnek házamtol kellettet eredni – mely valotalan principjumára, mostis azt mondam – hogy házam népét Gyujtogatonak nem tudom [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. *1847:* méltoztatna ... éngemet ... valotalan gyanuja alol föl menteni [DLt 612]. *1849:* Kelemen Béninek felhozott felelete valótalan, és reám nézve rágalom, melly által saját büntetteivel ártatlanságomat kivánná bemocskolni s béburkolni [Kv; Végr. Vall. 35].

valótlanság neadevăr; Unwahrheit. *1841:* a magok vallamásokbol részint habazások, részint tekervényes tapadások, ravaszságok, és engem, az ügyetlenségekből szenvedett nem kitsiny kárasadásomba magoknak, az okozott károm meg terítésnek rekonventiojakkal – és valotalansággal ki buvo tzélzások jövén tiszta világosságra [Dés; DLt 1541].

vált[1] **1.** felvált, cserél; a schimba; (ver-/aus)wechseln. *1747:* (A) két katonát hozzám szalitotta vólt az Falus Biro Kék Munderb(an) fegyveresen völtanak ... négy lóval váltanak, de nem vettem észre melyik ló és melyik kancza közülök, mind az két személy Olá fogott lenni mert oláhul beszélettenek [A.hagymás SzD; Ks 27/XVIIIb].

2. vmit felcserél vmivel; a schimba ceva; etw. vertauschen. *1570 k.:* újonnan megengesztelvin az mestereket, szabad legyen mesterséget váltoni [Dés; DFaz. 6].

3. becserél, beválť; a preschimba; (ein)wechseln. *1623:* Ha hol pedig az megh irt Benkeő Gieőrgi es Benkeő Gaspar auagi eő nekik posteritasokis, mas ember penzeuel masnak akarnak ualtani az meg irt vitezleő Retthy Istua(n) Deaktol auagi eő kgmek posteritasitol, auagi beőchwuel akarnanak satisfacialni, tehat az megh mo(n)dott szena fw hely, az felliwl megh irt Retthy Istua(n) Deaknak es posteritasinak uesszenek eőreőkeőskeppen [Markosfva Hsz; Borb. I]. *1625:* Valtotta(m) az manus Araniaznj, es az belseo Tablara az melj ket resz plehet chinaltattunk, kin az hold forog, es az chillagokat kiuel meg Araniazta, Seres Janos ... f 35 [Kv; Szám. 16/XXX. 13]. *1627:* Sandor Miklosis azt fogadá, hogy mosta(n) nincsjen Talléra, de Enyeden uált, s azt ád, cziak menyen alá Vernes Vram [Kv; RDL I. 17 Paulus Kis alias Szeőczi filius Andreae Kis jobbagio in possessione Bogath vall.]. *1629:* váltottunk az pohárnak aranyazására egy aranyat 3. d. 50 [Mv; EM XVIII, 56]. *1674:* Váltottunk égy Gréci tallért [Kv; SzCLev.]. *1731:* (Gligor) hozzánkis negj Sustakost küldött váltani [Császári SzD; WassLt Pokulár Gaborne Marjucza (28) vall.]. *1756:* váltottam tölle tizen hat Species aranyakat; mellyek kőzül tizen öt újoton újak völtak [Kv; Mk-Rh IX Vall. 34]. *1823–1830:* Ekkor Bécsből a császári hercegek Cschországba, a császár pedig, az udvari kancellária Pestre futottanak volt, s a kamara is levitetett, és a kasszában csak avégre hagyatott pénz, hogy a bankócédulákat váltsák, de az is bajosan mehetett véghez, mert csak egy helyt volt váltóház, ott is csak az ablakon adták ki s be a pénzt, és ott olyan nagy tódulása volt a népnek, hogy egymást letapodták, s napokat kellett várakozni, míg cédulapénzt el lehetett váltani [FogE 257].

Szk: *arany ~ani.1590:* Gardinal Embere az Sóry Mihaly harmad magaual volt Jeottenek Arany valtany Byro vram hagiasabol etelre Italra atta(m) f. – d. 32 | Byro vram Akaratyabol vitte Lőkazto Mate Desre Sory Mihalt Gardinal Emberet Arany valtany Jot volt 4 Loúon Tordara fyzettem f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 31, 84 Kis István sp kezével].

4. megszerez, megvásárol; a cumpăra; verschaffen, kaufen. *1503:* ezer othzaz haro ezte(n)doben ualtottam ezeket[a] Bak benedek elott [Szentlélek Hsz; MNy LX, 106. – [a]A földeket]. *1561/1579:* My el menenk Kozarwarra zent Luccza Azzon nap vtan valo zeredan ... es megh kenalok Ewkeoth, hogy ha akaryak a kozarwary kastelt kezekhez valtany [Kozárvár SzD; SLt AB. 4]. *1591:* Thudom hogy az Dersi Leorinczj Eereokfeolde mellet vagio(n) ez peres feold szenafw az falw nylaba(n) adta volt Lukáczj Imrehnek Dersi Leorinczj ugy valtotta Lukaczj Imrehteol mind az eőreőkkel Eggywt [UszT]. *XVII. sz. m. f.:* Kegyelmed rémítette el inkább avval, hogy azt mondta ő nagyságának, adja oda, mert mi haszna ha kezéhez váltja is ő nagysága, de jövendőben

azt fogja mondani az ország, hogy ország pénzével váltotta és így mind pénz, mind posztó oda leszen [TML V, 420–1 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ha még-is ugy történt volna lenni, hogy ellenségtöl, vagy azoktol el-nyert, vagy vásárlot emberektöl váltották légyen magokhoz a' Harangot, a' keresö felek tartozzanak azt az expensat megforditani [AC 100]. *1682/1687 k.:* ã Templom rétit ã Praedikator tulajdon maga pénzén in instanti le tévén ã funek az árrát, maga kezihez váltotta [Karácsonfva MT; MMatr 79]. *1710:* ã ki az pénzt el költötte, fizesse az az joszága ott van és az Creditor vegye kezéhez: ha valamellyik Atyafi magához akarja váltani szabad vélle; ne szenyvedgyünk mi érette [Nsz; JHbB br. Jósika Imre Jósika Máriához]. *1744:* elmenénk az falunak ugj mint az Aláhok kérésére pap preacuphoz ... az Alá Eklesia magához váltá azon helljet [Nagyerese MT; Told. 21]. *1759:* Istok Gergelyne a mostoha, és édes fiaival együtt egy kenyéren létekben váltottak szánto földeket [Bereck Hsz; HSzjP Andreas Istok (60) vall.]. *1790:* tessék Nságad(na)k, vagy a több Osztozoinak azon Házat, mint a melyhez Vérségi Jussok vagyon ... magokhoz váltani ... különben az Exponensek annak fogják adni, aki megvészi [Ne; Incz. XI. 19a]. *1807:* azon Joszágokatis ... az mellyeket a Publicata Baronisza ... LB Banfi György ur ö Nagyságának nagy summában el testalt volt, a Szarvadi Familia vérség Jussán váltotta magához [Dengeleg SzD; Ks 80. 24]. *1881:* a' Kardas János Szembe léte erössitése alatt elé beszéllék azt hogy az elött Égy Esztendövel Sinfalvi Kardas Miklostol magok jussakon Szabo Mártan, és Sándor Egyenlö akaratbol, és egyenlö költséggel váltottanak magakhoz fél Hold buza földet [Asz; Borb. I. Kolosi Moses ns nyil.].

5. clad; a vinde; verkaufen. *1782:* tartozik Bakó János a tanorokot remittálni, ilyen conditióval, hogy ha casu quo úgy történnék, hogy más idegennek váltaná, comperta rei veritate, etiam in medio tempore adja vissza Bakó János a tanorok zálagját, és inmediate minden törvény nélkült menjen a keziben a füveskert, olyformán, amint eddig is bírta [Árkos Hsz; RSzF 251].

6. bérel; a închiria; mieten. *1584:* Aky penigh az Wasarbirotul vekat nem valt, es idegen wekaual mer az piachon, kith az wasarbirotül nem valtót, Azt a' vekath az wasarbiro el vegie es el ronchia [Kv; PolgK 10].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gyűrűt* ~ vkit eljegyez; a se logodi cu cineva: sich mit jm verloben. *1662:* Az fársáng végén gyűrüt is váltottam [TML II, 252 Kemény Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1694:* Junius 30 Isten segítségébül sok nagy rendek praesentiájában váltottam gyűrüt az mátkámmal solemniter Bodonban, estve felé az Gubernator vram szállásán esküdtünk meg is [HAMN 334] * *nevet* ~ nevet változtat/cserél; a-şi schimba numele; den Namen ändern. *1746:* meg kivánom à jure, hogy à Joszág és Ház Testvér öttsémmel nékünk adjudicaltassék, mivel nevet váltott az A ö Kglme [Torda; TJkT III. 34–5] * *szőrt* ~ a-şi schima părul; sich haaren. *1711:* Olah Todor adá és kötelezé magát ... Nemz(etes) Mihálcz Mihály Ur(amna)k örökös jobbágjságra Fiurol Fiura, es ... mint hogj ... Mihalcz Mihálj Ur(am) adott volt ... Olah Todornak ad usum két számú vono ökrököt ennek elötte valo esztendökben, melljek noha szört váltottanak emlitett Olá Todor kezé alatt, mindazonáltal emlitett Mihálcz Mihály Ur(am) azokatis kezenel hagjá, migh eö kglme kezénél akarja hadni [Borb I].

8. (fizetség ellenében különösen iratot) kivált; a scoate (un act contra cost); eine Urkunde (gegen Entgelt) übernehmen. *1583:* Ersebeth Dobo Thamasne vallia ... Theolcheres vinczet egikor feddem vala ... hogy Rengeo Annat keoltseggel tarthia Mert lewelet(is) eo valtot Neky [Kv; TJk IV/1. 187]. *1585:* Az menyhart deak. Eöczhye peryt Nemoba hatta eö maga egy lewelet valtottak az Jtelö mestertöl fyzettek tölle f. 3 ... Az Gyeröffy Gaspar pery Compositiora Ment az Jtelö mestertöl valtottak Egy Compositionalis lewelet f. 1 [Kv; Szám. 3/XXII. 83]. *1592:* Keomics Janos, Themeswari Gergeli hitek vtan valliak: Mikor Nylas Antalne pechetet valtot volna Martonra, Budai Thamasne Azzoniom jnti vala az Azzont rolla, hogi az varos zolgaia feleol ne zolna vgi hogi ket pinz volna dya [Kv; TJk V/1. 227]. *1624:* s azkor Beldi Vramott megh Nyerek az chjeke faluyak: flos: 3: valtanak Sententia Leueletet, Beldj Vram ellen [BLt 3 Fodor Gergelj chjekefalui pp vall.]. *1653:* ott a tájban a hol osztán azon a télen Básta telelt és forgott, minden ember gratiát váltott, egyébképpen módja nem volt a szélyel-járásban semmiképpen [ETA I, 86 NSz]. *1705:* Azonban azt is izente <az úr>, hogy passust váltson, de azt is egy aranyon adják [WIN I, 373]. *1767:* Marsinán Vonul, és Opris Marián nevezetü Jobbágyai ... ma két hete el szöktenek, és a' mint hallattam ... az Fejérvári Commendánstól váltottak volna Passust magok(na)k hogy aval Aradra dolgozni le mennyenek [Ne; DobLev. II/377. 5a Joanes Papoltzi al(ias) Bede (35) ns vincellér vall.].

9. kivált vkit/vmit; a răscumpăra pe cineva/ceva; jm/etw auslösen. *1576:* Az Tawaly penz zedeo vraimmal valo zalag harom vasarnak kyaltaßek meg hogi ky mynd valchia ky ha penig Nem valtyak az vtan agiak ely, Es az mely teobet Er, az felyt terichek meg annak kye az zalag volt [Kv; TanJk V/3. 136a]. *1585:* Desy Tamas deak vallia hogj eó bizonnial tuggya hogy Gratiaia vagyon Nagy Balasnak Mert eó valtotta es hoztais, a Cancellariusnak penigh 75 frtot Adoth a' Gratiayert [KLev.]. *1592:* Lazlo kiraly donatioia, hogi az Nemes ember ha ez varosba vagy hostattiaba lakost megh eölend ha valtsagos lezen a' feie, tartozek valtany feiet ket zaz fton [Kv; DiósyInd 25]. *1608:* Tudom azt hogy mikor szan szandekkal eyel be ózteok oda a marhat ketket Penzt adtunk azzal ualtottuk, de nappal chak tartozot a' Paztor haytanj [UszT 20/357 Sorbara Istwan alias Szeöke Kocholadi fogaras feoldin lako Urunk eo Naga Jobagya (40) vall.]. *1640:* ha mi az házat, uagy ki nem akarnok ualtani, auagy ugian nem ualtanak eö kegielme az hazat el keöthesse es el adhassa szabadoson az eo kegielme penzeigh [Kv; RDL I. 122]. *1780:* Külde engemet az Uram ... hogy az ö klme Körispataki Jobbagyat Varga Samuelt hinam dologra fejszevel Magyar haz kosar tsinalni, de nem jöve hanem azt monda nagy haraggal: En bizony nem megyek a Diszno teremtettet, mert engem nem valtot az akasztofatol hogy Falu köziis menyek gyepü tsinalniis odais [Bözöd/Körispatak U; Pf].

10. vkit felvált; a schimba pe cineva; jm ablösen. *1664:* Hogi ha ... Szekely Gyeórgy az Nemzetes Suki Pal Uram ... feólderwl el szeóknek, mas Urat valtana ... Suki Pal Uram ... az ... kezeseken ... 40, 40 forintot kwleón kwleón megh vehesse, vetethesse [Botháza K; SLt J40]. *1686/XVIII. sz. köz.:* Allitassék ezen malomb(an) közzüllünk egy Malom Biro és az melle ugyan az Malmosok közzül két Hütös ember, az kik Hüttel légyenek kötelesek az Malom(na)k gondviselésére, és abbol valo jövedelem(ne)k kinek kinek igazán valo kiadására, ezen Malom Biroságh és Hütösségh rendre járván közöttünk, tartozzék mind(en) esztendöb(en) Sz: Marton napb(an) váltoni [Aranyosrákos TA; Borb].

11. vmerre/máshová tér; a pleca în altă direcţie; in eine andere Richtung abweichen. *1657:* Azonban Faragó András valahány jó katonákkal másfelé váltott, hogyha mit kaphatna, mi is pedig feljebb indulánk az víz mellett, és Pöstény ellenében jutánk [KemÖn. 75].

vált[2] vmivé változott; care s-a transformat în ceva; sich in etw verwandeln. *1823–1830:* Vagynak kővé változott naturálék, nevezetesen 1 1/2 singes diameterű kővé vált fatörzsök, mellette levő töredezett ágaival [FogE 185]. *1847:* a királyi kincstár által ültettetett erdőnövényeknek elgázolására és a pusztává vált majorság erdőhelyeknek erdőszeti magvakkal beültetése megakadályoztatására lépéseket tett [VKp 295].

válta szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vmi jogerőre* ~ vminek jogerőssé válása/jogerőre emelkedése; faptul de-a deveni definitivă; rechtskräftig Werden von etw. *1878:* Ar. Gyéresen el halt id. Fogarasi Josef hagyatéka iránt 1875 october 31i kelt osztály levél alapján el rendelt be kebelezés telycsitése ... meg tagadtatik 's mint ilyen a végzés jogerőre váltáig a gyéresi 16 és 15 sz tjkb(e) feljegyeztetik [Torda; Tolvaly hiv.].

váltakozólag felváltva; prin rotaţie, cînd unul cînd altul; miteinander abwächseln. *1604:* az teorweny wgy Jtelte volt, hogy az meg neuezet Irtast eztendeonkent valtokozolag ellyek [UszT 18/3].

váltandó megvásárolandó; care urmează să fie cumpărat; zu kaufende. *1640:* keöttiük erreis magunkat hogy az meg specificalt hozzank ualtando Nireö Kalmantol maradot háznak, Esztendönként ualo Adaiat tartozzunk megh adni [Kv; RDL I. 122].

váltás 1. pénz beváltása; preschimbarea banilor; Geldwechsel. *1677:* Aranynak, tallérnak, dutkának, és egyéb jo féle monetának váltása, és az Országbol ki-vitele meg nem tiltathatik, kiváltképpen az Haza fiaitol | Arany, Tallér, dutka, s' egyéb jo monetak váltása, helyes ratiokbol felszabadittatik [AC 62, 251].

2. megvétel, megvásárlás; cumpărare; Ankauf. *1640:* az Néhai Nireö Kálmánnak házának ... proprietássága minket illet hozzánk ualo uáltására [Kv; RDL I. 122]. *1718:* az Salfalvi Mikola rész zálogos Joszágnak magamhoz való váltását Tktes Ur Nalaczi Lajos Uramtol nem denegala, sött cedala ea cum declarationc [Kv; JHbK XXI/31]. *1786:* Melly egyezés, váltás, pénz ki fizetés, és Zállagositás ... e' szerént menvén végbe a' fellyebb irt kötésnek meg állására mi elöttünk is a' Pársok magokat kéz be adással kötelezék [Nagylak AF; DobLev. III/619. 2a]. *1789:* Az Elekesi határon ... ã magam Jussomon lett váltások az Elekesi Joszágom proventussábol ki telhetett [Ne; DobLev. III/658. 4b]. *1796:* a' Koppándi költséges váltásom áll eddig elé hat czer négy száz forintomban [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 3]. *1808:* Málnási Tks Bartók Adám Ur, mint Néhai Hites Társa Tks Mohai Thérésia jussán lett váltása által ... Szt Benedeken[a] a Mohai résznek edgyik Birtokossa [Fejér m.; DobLev. IV/916. – [a]AF].

váltat pénzt beváltat; a pune pe cineva să preschimbe banii; Geld wechseln lassen. *1765:* Cserei Mihály Ur(am) ... a tájban néha néha feles pénzeket váltatot velem az ado pénzböl, azok penig ritka Monetták voltak Ferdinand, Leopold, Joseph és Károly Csaszarok(na)k Tallérai, és az Arannyak közüllis igen ritkán másoknál találtato Czikkel Arannyak [Bölön Hsz; Eszt-Mk].

válthat 1. pénzt beválthat; a putea preschimba banii; Geld wechseln können/dürfen. *1659:* de énnekem, látja az Isten, sem aranyom, sem tallérom nincsen, hogy válthatnék, mert még az öcsémnek is adós vagyok az jószág árában [TML I, 381 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az Országban el-kelö monetakon hogy marháját adhassa minden rend, annak módgya szerint válthassa-is, azoknak megkülömböztetése nélkül, meg-engedtessék, sub poena ducentorum florenorum per Inspectores Limitationum exigenda [AC 248].

2. megvásárolhat; a putea cumpăra; kaufen können/dürfen. *1570:* Orsolia peter papne, Annos fekete Janosne, ezt vallyak hogy Kovach Andrassal es felesegewel eggywt Mentenek volt Razmannehoz kénergeny, hogy fely eztendeigh benne hagya az hazban, Masfel forint Berbę, ha penigh Az korra megh valthatyak theole, aggya megh nekyk az hazat, hwl ne(m) valthatiak az Beryt megh aggyak, adayatis megh fyzetyk, Az haz penigh Maradyon conekj [Kv; TJk III/2. 141]. *1610:* meg tartozzek okvetetlen adnj, mynden teorven nelkwl, eczers mynd ha valthatom ha penigh eggjet vagj kettöt valthatokjs megj aggja [Kvh; HSzjP]. *1629:* Zekelj Gyeorgyeot az Atyafiak tulaidon keppen hattak eereokeoseon az hazban, chyak illyen e(on)ditiot adua(n) elejben, hogy ha az haz el ado lenne, tehat eok azon az penzen magokhoz valthassak [Kv; TJk VII/3. 24]. *1646:* az harmados Atiafiak esztendö forgasa alat ha akarnak, az eö costól marat Eörökseeget ualthassák magokhoz [Kv; RDL I. 133]. *1678:* eze(n) szöllöket ... Fel ne böcsültethessek es Arat le tennek is kezekhez ne valthassak [Szilágyesch; SzVJk 126].

válthatás beválthatás; preschimbare; Einwechsel. *1677:* az ollyan helyekröl kereset por aranynak-is el-adhatása, vagy válthatása külömben nem engedtetik, hanem a' fellyeb meg-irt mód szerint a' Fiscalis arany váltásra, vagy a' Cusoria, és Separatoria házra vitettessék [AC 63–4].

váltig 1. hosszan, a kimerülésig; neîncetat, fără oprire; immerfort, (lang) andauernd. *1572:* Ez zaygasban feol Jewenek, Az Neomeos vraym Monostory Kabos Ferench Es Kabos Gabor, Es az Monostory Kabos Ferench zygga wala Az olahokath hogy Kwrwafy Bestya Arwlok Myth cynaltok, Es Erossen weryk wala wyza, Kabos ferench Es Kabos Gabor Az Nepeth hogj Az chate pate Ne tamadna, Az hagigalast Lattam, hogi waltygh hagitottanak de En nem tudom kyheoz hagitotak [Jákötelke K; KP]. *1592:* Takach Mihali ... vallia ... Mikor oda mentwnk az Zamos melle es megh hantuk volna az mazlagot, menek altal az Apahidj gaton az tulso partra, tekinte(m) hat eois egi fat veot kezebe, es azzal tapogatva jw altal az Zamoson, valtigh kialtam neki hogi ne Jwieon altal azon modon, de vgian el jeoue ... chak az kialtast hallam, tehat jmmar az viz el be vitte [Kv; TJk V/1. 272]. *1606:* Valtigh tepeleódenek Imre Lukaczenal osuat Janossal [UszT 20/204]. *1629:* Vramek valtigh vartak, de kj nem varhattak, hane(m) masnap szeredan jeot el onnat [Kv; TJk VII/3. 114]. *1653:* Váltig nyargalánk a mezön, de semmit nem adának rajtunk [ETA I, 109 NSz]. *1664:* Ihon most ebben is megfogyatkozunk, mert három úttal is küldöt-

tem szolgabíró után, de csak nem jönek, igazságokat pedig leteszik; váltig fenyegetjük az fö ispánnal, de semmit nem fog rajtok, így czaránt semmi dolgunkban nem mehetünk elö [TML III, 33 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1718:* az Czigany Gyermeket meg edig meg nem kerithettem N(g)os Ur(am) noha valtig kerestettem ha kezhez keritem mentést küldem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

2. ismételten, újra meg újra; mereu; wiederholt. *1583:* ualtig intëm uala kegielmednek hogi ot ualanak de en Nem tudok az fele Curuai Integeteshez [Kv; TJk IV/1. 150a]. *1597:* Zabo Mihali ... wallia. Lattam az Kis Imreh giermekit hogi waltigh búdostak ala s fel mezitlab az apioktol igen feltek de ne(m) lattam soha hogi megh werte wolna eoket [Kv; TJk VI/1. 38]. *1605:* az malachok oda jeóttek vala, valtigh wsztek kj hogy az kye megh talallya [UszT 19/36 Vrsula Relicta quondam Agilis Nicolaj Koczis de Beogez vall.]. *1638:* Aztis hallam hogy bizoni valtigh karpala az Ura ada be szidais valtigh inte [Mv; MvLt 291. 162a]. *1640:* Kádár Dorka citata, jurata, examinata fassa est: Én sem hallottam, hogy Csetriné szidta volna Asztalos Mártonnét. Polgár Istvántul váltig hallottam, hogy szidta Asztalosnét [Mv; MvLt 291. 212a]. *1657:* Váltig ajánlja vala magát az fejedelem egynek is, másnak is; praeparálta mind maga, mind emberei által elméjeket az haza fiainak, azok közt nékem is [KemÖn. 174]. *1662:* Rákóczi György ... Váradban ezen öszön[a] ugyan sokáig lakván, hadai az Alföldre, csatára a török földit váltig járják vala, hogy most a csata kinek-kinek szabados volna, a török fejeket Váradba naponként hordtonhordják vala [SKr 457. – [a]1660-ban]. *1679:* az Rödickis egy darab ide valo hatart el csovaltak az falu ki ment valtigh embertelenkedtek de en bizony nem tudom mibe(n) maradot [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1840:* tölle váltig kérezettem de nem bocsájt [DLt 344].

3. állandóan, minduntalan; într-una, neîncetat; immerfort. *1568:* Catherina R(elic)ta blasy Nagy, Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen az leant valtyg bestye kuruaza es zydogata [Kv; TJk III/1. 207]. *1586:* Meszaros Miklos vallia ... Grusz Leorincz ... latam hogy vgy lut vala hogy az Asztalnal mind el okada magat, Az Bor Arraert ozta(n) a' leghenek valtigh serkengetik vala, de Nem ez chizar legeny serkenti vala [Kv; TJk IV/1. 545]. *1598:* Az vta(n) esmet rah gylekezek az A(ctor) Jobbagia ... megh Aratak az búzat, s migh Aratak Addigh valtigh kialtotta eóket [UszT 13/14 Dorothea relicta quondam prouidi Andreae Barchay vall.]. *1625:* Az hidegsjgen ualo totis tudo(m) Bech Imreh Vra(m) czenaltatta uala, s maga is ualtigh hanta az kompiat [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1630:* enis ualtigh oltalmazom vala az Azzont, de affeleöl ereösen megh uere [Mv; MvLt 290. 223a]. *1659:* Ezek az somogyiak s orosiak vátig szolgálnak, az mint lehet tölük [TML I, 463 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* ezeket is a Bethlen- és Csonkakapu felett való kevés nép maradékjával mind álgyúkból s mind kézi puskákból váltig meglövöldözteté [SKr 607]. *1672:* Én, Uram, szombaton estvére jüttem ide Fogarasba, azolta váltig forgódtam az szegény ország dolgaiban, de úgy látom, kevés szaporája leszen [TML VI, 112 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1745:* A mi a penz fel hajtasat nezi en váltig kemenykedtem, kemenykedemis [Árkos Hsz; ApLt 4 Benkö Raphael Apor Péterhez]. *1809:* a feleket öszve edjeztetni vátig ígyekeztünk [Várfva TA; KW].

4. nagyon, erösen; tare; sehr, stark. *1568:* Pesti Katus Azony iur(ata) fassa est, Ezt hallottam hogy egy eyel, gergel deak valtyk szitkozodek, es az haz hearais fel haga [Kv; TJk III/1. 237]. *1582:* Nilas Antal ... vallia, Latam hog valtigh verę Igiarto Georg Rengeo Annat, De az vthan Nem tudom ha Igiarto Georg fogtata es viteteye az Birohoz [Kv; TJk IV/1. 53]. *1595:* Küldete velem Biro Wram az Zillahi Biraknak: Mellyeket megis talaltata velem az loak felöl ... hogy ö km(e)k fizetnenek meg: Igirkezenek valtig [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 164 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Erzengyarto Leorinczne Margith azzony ... vallia ... az Ablakon nezek be ... en Zabo Martont ez Dayka hasan lattam akywel fogwa wagyon az faratt valtigh mozgattja vala [Kv; TJk VI/1. 489]. *1633:* latam hogy valtigh vernek vala az Hadnagy zolgaiara es mjnd hatra mász vala az legeni elöttök [Mv; MvLt 290. 116b]. *1640:* melléje mene az legénnek, s azt látám, hogy váltig dolgozódának olyformán, hogy ... hiszem megértheti kegyelmetek [Mv; MvLt 291. 233a]. *1657:* Dobos Georgi ismet be mene az eletere, ualtig hagigalanak ozue köuel [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92. 127]. *1668:* Az mi Czeglédi uram dolgát illeti ... Hogy nem írt, okát nem tudhatom; egyébiránt utólszor is erdélyi állapotokról váltig kérdezösködött tölem [TML IV, 369–70 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1670:* Most is megvallom, jó lovat adott Kegyelmed; igen bánom, egy kis hóttetem talált rajta indulni, noha bizony váltig kimélem, de az jó lovon szokott megesni [TML V, 153 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1760:* az szegeny Czigany vatig p(rotes)tal nem gondolvan velle az kaput rontyake vagy a kapu felet be ugrik az Brachium [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1811:* A' Sok munka miatt erössen durvulnak, A' nyári hévségben vátig el-barnulnak [ÁrÉ 71]. *1850:* Nem csuda tehát, ha öreg mama váltig kívánkozik Ádámosra, hogy Miklos urfit ott az udvaron a' kertben pajkoskodni 's betyároskodni láthassa [Kv; Pk 7].

váltó I. *mn* váltócke; plug reversibil; Wechselpflug. *1836:* két eke – az egyik kerülö – a másik váto [Majos MT; Told. 35].

II. *fn* **1.** értékpapír, amelyben az elfogadó kötelezettséget vállal, hogy meghatározott időben és helyen megszabott összeget fog fizetni hitelezőjének; poliță; Fristwechsel. *1665:* Kértem váltóra hatszáz tallért, mely hatszáz tallér ö nagyságának csak másfél száz tallérában telik [TML III, 468 Pasks Christoph Teleki Mihályhoz Nándorfejérvárról]. *1865:* a' hodájos hajlandó néki, a' minél többet nem is követelhet egy havi fizetésért 8 ftot váltoban kifizetni [Kv; RLt O. 2 ifj. Pataki József lev.]. *1894:* Most legislegutóbb kifizettem két váltóját, s mert az aláírótársam meg akarta hurcolni, levelet írtam neki [PLev. 166 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. papírpénz; bancnotă, hîrtie-monedă; Papiergeld. *1812:* fizessen Huszan négy Rfkat Wáltoban [Kv; ACSzám. 54]. *1823:* A Betsülletes Ceh Consensusábol a Céh be álló pénzt Cseh András Uram bé fizette. scálázván azon 20. Forintokat az 1808 Esztendötöl tészen mostan váltóban 8. Rforint xr 35 [Kv; FésCJk 65]. *1824:* A' ki valamely Eklésiai dologra elö nem ál, a' fizet 3 Rh fr Váltoba [Nagykapus K; RAk 33]. *1836:* Határozás: Hogy egy uj és otska Kementzének felrakasa fundamentomostul meg takaritása két forint váltoba [ZFaz]. *1849:* 5 avatékob rész kásztro fedeletstöl 40 Rft. váltoba [Görgény MT; Born. G. XXIVd Grois Miklós udv. szakács kezével]. *1852:* Egy kicsin Lájbi. Bees ára váltoban 20xr [Zabola Hsz; HSzjP].

3. (rendszerint adót/büntetést) kiváltó pénzösszeg; sumă de răscumpărare; Auslösung einer Geldsumme. *1594:* Pasith disznot es azonkeppen vesznek raitok, ki reghteöl foghuan

valo teóruenick, az kinek tiz annyi zaz vagion is chiak eggiet ad ha tiz alat vagion az valtho mindenikteöl kett kett Penzt add [Györtelek Sz; UC 113. 5. 46]. *1600:* 23 May Jllyes Gaspar adott el 34 Báránt atta harmad felywel, ennek dezmaját pinzwl atta megh, tezen valtowal eozwe f 1. d 28 [Kv; Szám. 9/XII. 104 Igyártó Simon isp.m. kezével]. *1640:* Dezmat, semmifele vetesekbeöl nem adnak, hanem juhokbul, mehekbeöl es disznayokbul az pasit tizedet megh adgyak; valtoja mindeniknek, tizen alol, mint egyebeöttis d. 2 [UF I, 695]. *1677:* Pasit diszno Tizeddelis tartoz(n)ak Valtoia ket ket pinz ha tizre nem telik [Varsolc Sz; Ks 83]. *1683:* az baranyokbol is Tizedet szoktak adni Tizen alol két két penz a' váltoja [Preszáka AF; Incz. V. 25a]. *XVIII. sz. eleje:* Eszt azelőtt az két urak tartották az magok sertési számára telelni, mások sertési járván penig rajta, tartoznak rolla tizeddel, annyira nem telvén penig, váltója nyolc-nyolc pénz [Csucsa K; EHA]. *1727:* A mi kevés gabonájok terem abbol dézmával tartoz(na)k juhbol penig s báránybol, méhböl hasonlo keppen tizeddel; váltojok 2, 2 pénz [Hévszamos K; GyU 343]. *1834:* Jelenleg azok, akiknek marhájok ugyan nincsen, de az örökségek akkora, hogy marhát tarthatnának, továbbá azok, akiknek marhájok van, ha szinte semmi örökségek nincsen is, fizetnek évenként 5 forint 12 krajcárt taxát váltóban [VKp 134]. *1843:* a hurubások, akiknek semmi külsöjek nincs, ha marhájok van, 5 forintot 12 krajcárt, ha nincs marhájok, 2 forintot 36 krajcárt fizetnek váltóban, és a szolgálatot is ebbe az arányba teszik [VKp 132]. *1853:* Pokafalváról a' terményekből bejött pénzböl 494 f 18xt váltoban [Kv; Born. F. IIf Török Antal lev.].

4. váltságdíj; preț de răscumpărare; Lösegeld. *1704:* Ugyan az is hallatik, hogy Pekri uram váltóban kívánta volna a generáltól Gyárfást, Szeredait és Rápotit Borsai által [WIN I, 233].

váltócédula papírpénz, beváltási pénzjegy; poliță; Papiergeld. *1812:* a 20. Rf. változczedulát alázatoson Nagyságodnak hálálom [Kv; Ks 94 Vegyes lev.]. *1816:* ha Sogor Vrnak tettzik és Válto Czédoláitol akar menekedni, az jövendöi utolso fél esztendöre valo 65 forintot is felveszem [Kv; DobLev V/993. 2a N. Sz. Szigethi György lev.]. *1823–1830:* a fiamért minden Sokadalomra adtam váltó cédulában Rhf. 3 [FogE 121]. *1825:* Rosalia hajadon Leanyunknak ha az Isten Ferjhez menetelre orajat el hozza, tartozik a Fiunk Karoly ... a meg hatarozott 1500 – ezer öt száz Rfor valto Tzedolát kifizetni, és a felett tisztesseges allapottyahoz mérsekelve ruhazattyán kivűl czüstre 500 ~ öt száz Rflor valo Tzedolat fizetni [Hsz; Kp V/347]. *1827:* az Exponens özvegy ... a Férjiöl maradott passivum Debitumot mely 200. Rhforint változczédulábol áll Interesczi [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 7 Boros Mihály (43) zs vall.]. *1828:* kétszáz harmintzöt Válto Cédula Rénes forintokba [Felfalu MT; DE 2]. *1843:* Az én itéletem szerént a' mint a' Helyböl meg becsülhettem, ugy gondolom, hogy a' lekaszált Termés, ha elkészülhetett volna, megérne 17 Rforintokat Válto Czéduláb(an) [Bodola Hsz; BLt 12 Gál János (38) szolg. ember vall.]. *1847:* Nyugtatvány 72 váltó czédula magyar forintokrol [Nc; DobLev. V/1279].

Szk: *bécsi* – *1823:* Quictantia Száz Harmintz Bétsi Válto tzédulaban Számlált Rhenens forintokrol [DobLev. V/1069].

váltódik kiváltódik; a fi răscumpărat; ausgelöst sein. *1786:* azon Lábbol a Patzolai Jusra deservialo 56 Vékányi föld excindaltassek ... és a mi marad a váltódjék 342 Mforint zálogba tételével [Nagylak AF; DobLev. III/617. 1a]. *1798:* a két Darab Jószág egyszersmind váltodgyek, és nem másnak mas Ember Penzivel hanem tulajdon maganak váltesa [Malomfva U; Ben.].

váltóeke plug reversibil; Wechselpflug. *1736:* Válto eke Tajigájával, pántyával, hoszszu vasával, utoljával, és egy járommal edgyutt Nro 1 [Bongárd BN; EMLt Conscr.]. *1747:* Válto ekéhez való eke szarv [Borsa K; Told. 24]. *1748:* Lapas Vas Nro 6. hárma a Vato, hárma kerülö ekeb(e) valo [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. *1758:* Kerülö Eke ... 2 Váto Eke mindenestöl 2 [Magyarcsapó KK; Berz. 21/14]. *1761:* Válto Eke ... Barana [LLt]. *1777:* ki mulván a világbol Marcsinán Gábor ... maradott ... Egy válto eke lapos vassal, és egy kerülö eke vas nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXV]. *1794:* Egy válto ekébe valo hoszszu vas [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1810:* Egy válto Eke vasával [Mv; MvLev. 20 Trinceseni Mihály hagy.]. *1813:* Két kerülö eke vassaival patingal Talyigával 2. Két válto eke vassaival 2 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

váltóekevas a váltócke szántóvasa; brăzdarul plugului reversibil; Schar des Wechselpfluges. *1797:* Kerülö eke Lapos vas kettö válto eke vas egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13] | Licitáltattak .... Egy válto eke vas Dr. 56 [DobLev. IV/775].

váltóflora váltóforint; forint de hîrtie cu valoare mai mică decît forintul de metal; Papiergeld (Forint) von kleinerem Wert als eine Münze. *1830:* Instálom ... a kilentzven Válto floramnak meg küldését, bizanyas Ember által, engedelmet Instálak hoszas alkalmatlanságamrul alázodással ajánlat maradtam Ur Uram (!) Bátyámnak Leg alázatab szolgája Henter Farkas [Mócs K; BetLt 1 Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

váltóforint papírpénz, amelynek kisebb egysége a váltógaras volt; forint de hîrtie cu valoare mai mică decît forintul de metal; Papiergeld (Forint) von kleinerem Wert als eine Münze. *1794:* Ketszáz vforint pedig az mái napig fizetetlen maradott [Torda; JHb XV/40]. *1810:* Hogy ... 160 Válto Forint és 34 xrokbol áll (!) Atyai Részemet Edes Anyámtol ... valosággal kezemhez vettem ezen saját kezem irásával el esmerem és bizonyitom [Kv; Borb. I]. *1839–1840:* 2 Béres. Szabo Iuon ... Esztendeig valo Bére 14 válto forint és egy pár uj Csizma, édgy Szürke Szokmán két pár Harisnya [M. köblös SzD; RLt]. *1840:* A' torra sütött kenyérért fizettem 5 válto forint [Kvh; HSzjP]. *1841:* D(omesticus) Curator Nagy Mozes, idösbb, és ifiabb Nagy Joses (!) Nagy György Választmányok jelen létekbe adott Török buza Kamatra, hogy minden válto forint utánn ád egy-egy véka Csös jól meg-ért Török buzát [HbEk]. *1843:* Kerpenyes és Abrudfalva viszen évenként Verespatakra a tisztek és papok számára 30 öl fát, öliert az, akinek viszik, fizet 12 váltó forintot [VKp 129]. *1844:* Hogy tekintetes Sztántsa Ji (!) Miklos ur korodra ki vitetet két kantsalistát a szekeremel és Fizetet négy válto Forintat meg esmérem [KmULev. 2 Némethi András sk írása]. *1850:* a' tavaszon szöllöm munkájának meg késését látva az elsö tavaszi ki hajtásra és kapálásra 15 válto forintot adtam kezébe [Nc; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével]. *1856:* igyekezni fogok hogy a' Berivoitol vett 375 válto forintot le tisztázam [Born. E. IXa Török Viktor Török Antalhoz].

Szk: *magyar ~. 1840:* Ha el akarja csapni, úgy bocsássa el, hogy a maga tulajdon helyén őrizet alatt, úgy őriztesse, hogyha másnak kárában mégyen, akkor a tulajdonos minden az ökörtül egy váltó magyar forintot vehessen, a kártétel megfizetése mellett [Jenőfva Cs; RSzF 157]. *1847:* Meg ösmérö irás Arról: hogy ... Tállyai Samuel Ur ... 350 ... váltó mrfkat ... a' MVásárhelyi Ref: Fö oskola tisztelt Elöl Járósága' kezébe aláhagyott [Mv; DE 3]. *1856:* A Joszág bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztositom hogy még ez égy 1856k évben ... kezin hagyom s gondjaira bizom Ötszáz Válto Magyar forintba számitva az évi bért [Gagy U; Pf 10 Pálfi Mihály lev.] * *rénes ~. 1832:* Törökbuzát vettenek hitelben ... Vékája adodott volt egy-egy váltó Rénes forinton [Kide K; BetLt 3]. *1844:* egy nappal minden év kezdetin elébb bé fejetvén a' juhok, azon fejésén a' Bátsok 5 válto Rénus forintokot fizessenek az Esztenák számaihoz képest [UszLt XI. 85/6. 20]. *1847:* oly rongyos öltönybe volt, hogy minden öltönye öszvesen 1 váltó rénes forintnál többet meg nem ért [VKp 188]. *1853:* Brésa Todor ... évenként az 18. válto Renes forintokot a' Maros Vásárhelyi Szenmárton napján esendö vásár napján hiba nélkül egy Summába meg fizeti [Egerszeg MT; DobLev. V/1361]. *1856:* 1855be Julius Végéig bé Fizetgetett Kölcsön pénz további fizetgetésére réá unván a Kősség El attuk a Kereszturi Patikárius Urnak ki is le fizetvén F Váralya helyet az egész Üdöre valo Hátrálékott egész 850 prfortig A Falunak Viszsza adott Száz váltó rénusfor(in)tokatt mely tészen pengöbe 40 [Firtosváralja U; Borb. II Széderjesi Sigmond jegyző kezével].

váltóföld olyan föld, amelyen évente más-más növényeket termesztenek; pămînt pe care în fiecare an se schimbă planta cultivată; Feld mit Fruchtfolgewechsel. *1750 k.:* Bácsfallu ki ki menyi Válto földet bir e Szerint [Bácsfalu Br; BrÁLt I. B. V].

váltógaras a váltóforint kisebb egysége; monedă divizionară a forintului de hîrtie; Forintmünze. *1870:* Egyébiránt a községekre semminevü rovatalokat nem tettem, csupán most a nyáron füstönként 2 váltó garast, melynek 1/10-e sem gyült be | Én soha öket, mint mondám, semminemü fizetésre nem kényszerítettem, csupán most a legközelebb múlt nyáron itthoni élelmem pótlására róttam ki füstönként 2 váltó garast, abból is alig vettem be 10 váltó forintokat [VKp 170, 172].

váltogat 1. kivált; a răscumpăra; auslösen. *1721:* Valamely Orotásokot pedig itt a Bodolaj Nyenyi Márkosi Határokon váltogattam és acquiraltam [Uzon Hsz; BLt]. *1756:* halottam ... Beke Sofia Aszonytol, hogy mondotta bizony mi nem az magunk Pénzünkel veszszük es valtogattuk a joszagot es a szanto földeket [F.csernáton Hsz; HSzjP Rákosi Pálné Judith (38) ppa vall.].

2. bevált; a preschimba; (ein-/um)wechseln. *1696:* igen bövön kezdet költeni Aranyat valtogatni [Dés; Jk]. *1731:* azon pénszt Urszán Simon Léánya valtogatni hordoszta [Császári SzD; WassLt Moldován Todor (56) vall.].

váltogoslag, váltokoslag felváltva; prin rotație, cînd unul cînd altul; abwechselnd. *1590:* Az Zena fy hely ... Vicinussa ugjan az Alperes zena fjúc, Atiafian eóúck, kit valtokoslagh birünk [UszT]. *1604:* vagyon Egy b<en> valo corcoksegwnk ... az teorweny wgy Jtelte volt, hogy az meg neuezet Irtast eztendeonkent valtokoslag ellyek | az meg newezet Irtast eztendeonkent valtokoslag ellyek [USzT 18/3]. *1720:* lévén a' két Falunak Szárhegynek és Ditrónak két egyenlő részre osztott Havassai mellyeket eddigis esztendonként váltogoslag birt a nevezett két Falu azokot ezutánis a' szerint birják uttyait eggyűtt csinállyák, orossák [LLt Fasc. 150]. *1738:* ada ... Verés Istvannak All Csik Szekben Szent Imré közöt égy darab belső joszag ioszagat az mély ioszág kőzös az töb Veres Atyafiakkal az mély vatogoslag birattatik [Hr 10/8]. *1743:* az controversias hellyet ... vatogoslag birtak ... egj esztendöben Simo István kaszalta az másba pedig János peter [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

Vö. a *váltólag, váltóslag* és a *változólag* címszóval.

váltóház arany beváltására kijelölt helyiség; oficiul de preschimbare al aurului; Goldwechsler. *1710:* Kolosvárról menénk Zalaknára, ott láttam, mint főzik a kénesöt, onnan Abrudbányára, ott experiáltam, mint mossák az aranyat, és azután kénesöben foglalván, úgy viszik a váltóházban fiscus számára [CsH 295]. *1823–1830:* csak egy helyt volt váltóház, ott is csak az ablakon adták ki s be a pénzt, és ott olyan nagy tódulása volt a népnek, hogy egymást letapodták [FogE 257].

váltókrajcár monedă divizionară; Münze. *1836:* Losontzi János károsadását határoztuk 100 válto xrokban [Dés; DLt 556]. *1843:* Annyit hallottam, hogy váltó krajcárokat, aszerént, ki hogy akart, adagattak [VKp 82]. *1847:* valamelyik megyei tiszt úr, de hogy ki, a nevére nem emlékezem, azon rendelést tette, miként füstönként 50 váltó krajcárokat fizessenek | Más versbe volt még egy kis rovatal szerinti pénzszedés, de ez csak 6 váltó krajcárokból állott [VKp 173, 284]. *1849:* 60 darab zöld kályha 10 váltó krajcárjával 10 v. r. fr. [UszLt XIV/98].

váltólag felváltva; prin rotație; abwechselnd. *1576:* A faluk határai 3 forduloban lévén felosztva ... mindenik forduloban két esztendöben egymás után u. m. az elsöbe ösz másodikba tavasz vetéssel használtatik. A 3dik esztendöben nyomásban marad a melyért váltolag használhatoknak mondatik [HSzj *nyomás-határ* al.]. *1670:* Az hatarbeli Rét közöt va(gyo)n egi Ret ... Meli Rét valtölagh jar esztendönkent az megh irt Exponens Atiafiak közot most az also reszît Mahul ur(am) kaszallia [Mészkő TA; Borb. I]. *1671:* vicinusa az also vegben az Ditrai Peter tanorokja, fejul az falu gyepüje, melly föld vatolag biratando [ÁLt Bereczki cs. lev. 46 – Pál Sándor kijegyz.]. *1803:* a Felső alias Pap erdö váltólag használható forduloban (sz) [Nagypetri K; KHn 304] | Váltolag kaszáltató kaszálló Sarju volt [Váralmás K; KHn 313]. *1821:* Alázatos tisztelettel bátorkodnak jelenteni, hogy Borszék mint osztatlan közönséges havas minden erdejivel, mezeivel a ditrai és szárhegyi commonitások által váltólag használtatik [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140]. *1847:* Nálunk a bucsum-pojényi kerületbe Varga Katalin Kriznyik Todor és Jánk Sándru á luj Mákárie nevü embereknél volt szállva váltólag, s többnyire ezen két ember tartotta elodellel is [VKp 272].

Vö. a *váltokoslag, váltogoslag, váltóslag* és a *változólag* címszóval.

váltópénz adó/büntetés kiváltásáért fizetett összeg; sumă de răscumpărare; Lösegeld. *1590:* valto pinz d. 2 [Kolozsmonostor K; GyHn 13]. *1594:* Minden tiz kosar meteöl egi kosar mehhel tartoznak az varhoz, az ki ualto pedigh kett

penzel valtnak megg egi kosart az valto penz penigh az dezmase [Bagos Sz; UC 113/16]. *1609:* Anno 1608 es kilencz eztendey barany dezma es vatto penz verös Geörgine vagion [Zilah; SLt 47/11]. *1629:* Die 4 Nowembris Ki menue(n) esmegh Dizno tizedleni, miuel hogy Makk ne(m) volt, tizedbe(n) ne(m) juthatott, valto penz iutott ezen Felscö Joszagba(n) f 5 d 21 [Kv; Szám. 15b/VI. 10]. *1632:* Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmaban edgjet adni tartoznak menteöl iobbat az Tiz keözzwl az regi usus szerent, es ha tizre nem telik, kilenczbeölis edgiet, de nem á iauab(an) hanem az keözep szerwjeben el veznek, azon alol á mi marad ualto penzel, azaz két két penzel ualtia megh a' Dezman [Grid F; UC 14/38. 5]. *1647:* Az Mehbeol tizedet adnak, valto penz minden kosar mehteöl d. 2 [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1694:* Decimae, Mind vetésekböl, Juhokbol, Barannjokbol, sertesekböl, dezmát adni tartoz(na)k: Tizre penig ne(m) telvén az marha(na)k száma, válto penze szokott lenni f. nro 0//12 [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb-ból]. *1706:* Válto pénzt enis adtam, ez Juhaimrol dr. 30 [RAKt 261]. *1717:* Percipiála Dézma a nőstén Báránt numero 2. Kos Bárant numero 4. nöstén ollót numero 2. Váltó pénzt fl: 2//00 [Küküllökövár KK; UtI]. *1818:* A Pipeiek Juh Dézmát nem akarnak adni ... azt mongyák hogj nem emlékeznek réa hogj attak volna juhbol, ha nem báránybol attak dézmát, és válto pénzt, én hütök után valo Juh ki adásokat meny légjen fell irtám [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1836:* költsönös edgyezésünket ... ha valamelyik még is valami szin alatt ... meg másolni vagy bontogatni akarná, tartozzon a többeknek külön külön 100 az az száz Rforintokat Válto penzbe ... fizetni [Szentimre MT; BalLev.].

váltórét rét, amelyet felváltva használnak egy település lakosai; cîmp/pămînt folosit în rotație de către locuitorii unei localități; von den Bewohner einer Siedlung jedes Jahr abwechselnd bearbeitete Feldstück/Wiese. *1624:* mikor vizza mene Demien Janos az Jobbagjsagra, ugy ada Thott Mihaly egy darab retet az valto retbe(n) hogy ellien rajta [Mv; BálLt 54] | hane(m) az vasarhely darabantok kezdek valtani attol fogua hyak Valto retnek [Marossztgyörgy MT; EHA]. *1626:* Tudom aztis hogi az Benefaluiaknak semmj igassagok njnceze(n) az hoz (!) az ualto Rethez [Mv; BálLt 54].

Hn. *1624:* Valto retnek | Valto retbe(n) [Marossztgyörgy MT; EHA].

váltóslag felváltva; prin rotație, cînd unul cînd altul; abwechselnd. *1589:* Thudom az peres feoldet hogy az darabantok Zaz Benedekkel valtoslagh, keozeoslegh eltek [UszT]. *1671:* anak az retnek az felső vegenel is kerek föld vagyon, az mellyet is valtoslag eltünk s elünk [Mv; ÁLt Bereczki cs. lt 46 – Pál Sándor kijegyz.]. *1797/1800:* a' minden Esztendöben miveltetni szokott szánto Földekben ugyan annyi mértékü gabona ... két izben vettetik addig, mig a' váltoslag miveltetökben egyszer [Mv; Berz. 43. S. 104]. *XIX. sz. eleje:* 1. Köböl 1. véka 4. kupa férie (!) törökbuza föld váltoslag miveltetik [Mezőuraly MT; Berz. 31. N. 40]. *1806:* cz[a] masokkal vatoslag biratik [Fiátfalva U; Pf. – [a]A föld]. *1812:* Kaszállók Váltoslag Használhatok [Oroszfalu SzD; Ks 76/147]. *1822:* A Büdös to réttyin egy Nyil vátoslag oszlo 1 szekér [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 22].

Hn. *1806:* Váltoslag Kaszálo Fordulásu gyisz nyilok [Szancsal KK; EHA].

Vö. a *váltogoslag, váltokoslag, váltólag* és a *változólag* címszóval.

váltószántó olyan szántó, amelyet felváltva használnak egy település lakosai; pămînt folosit în rotație de către locuitorii unei localități; von den Bewohner einer Siedlung jedes Jahr abwechselnd bearbeitetes Ackerfeld. *1814:* Válto szántok ... Ugyantsak ot fennebbetske [Borberek BN/Mv; RLt O. 3].

váltószekér '?' *1738:* mikor ... elé hajttyákis a válto szekereket, el dugdassák Enyeden [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

váltott 1. kicserélt; schimbat; ausgewechselt. *1803:* Fogságban lévö Amitto Beán Ilsára nézve penig a Ki az emlitet kisdedet csalárdul Váltotnak állitván el égette [TLt évr. 698 gub.].

2. vásárolt, szerzett; care a fost cumpărat; gekauft. *1772:* tul magukhoz váltott Részszel edgyutt alkuvák el Mlgs Baro Ur ö Ngának [Torda; JHb XV/3]. *1797:* ha néhai Tekintetes Demeterfalvi Nagy Sándor Ur el Maradat özvegye ... Kováts Agnes Aszony reménség kívül, a mostani birtakában livö kedves férje Versége Jussán Váltat Joszágbol ki tétettetnék ... az mostani egész Joszág kétfelé osztatván annak fele újra az két Árva testvérek között subdividáltassék [Mezőbánd MT; MbK 109]. *1803:* Ezen váltott Joszágon kivüll, a' melyhez versége volt néhai Szánto Sándor Ur(na)k idegenektöl Zálogositott Joszága ezen helységben nem maradott [Elekes AF; DobLev. IV/862. 27b].

3. kiváltott; răscumpărat; ausgelöst. *1722:* En István Déák Uramek(na)k ... Hevizen ... Falu Terhit Supportálo emberét Sem Tudom, Sem lézengö Sem akaszto fátol váltottat [Hévíz NK; JHbT].

4. megváltozott; schimbat; verändert. *1724:* Ersók beszélte nékem, h(ogy) az Iffjú Asz(ony) panaszolkodott, h(ogy) Pekri az Ura, mint rontya és probálgattya, Ersok pedig azt monta, én nem hihetem, mert Pekri Uram, bizony jámbor, de hiszem Ersók is ollyan vólt, mint egy váltott [M.királyfva KK; BK. Szász Péterné (50) jb vall.]. *1880:* A sok szekérrázás megártott. Most jobban érzem magamat, bár úgy nézek ki, mint egy váltott [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

változandó 1. változó; schimbător; veränderlich. *1613 k.:* Mint hogy pedig böczületes Uraim az üdoknek és embereknek allapattyok igen valtozando, Jöuendöben köuetkezhetik, hogy ... netalamtam valakik, sub aliquo praetextú valami Jussokat praetendalvan az meg mondot hazhoz, törüennyel kezdenek erette infestalni [Kv; PolgK 139 ifj. Heltai Gáspár not. kezével]. *1658:* Az mely rabok váltságára való pénzt mostan szednek közönségesen az országban, cselekedjék Kegyelmed az Kegyelmed okossága és bölcs itéleti szerént úgy, hogy az szegény uram is azzal változandó raboknak számok közül ki ne rekeszttessék [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. *1668:* Változandó lévén az embereknek élete akármikor is, de kiváltképpen az hadakozásban, hogy te is, édes lelkem, rendeletlenül ne maradj, ím testamentomot tettem, kit kezedben küldtem [TML II, 184 Teleki Mihály Veér Judithoz].

2. változékony; schimbător, schimbăcios; veränderlich. *1589/XVII. sz. eleje:* Szwksegh penigh es melto dologh, hogi minden tartomanioknak, keossegnek, rendeknek, polgari tarsasagnak az eö Teorueny, rendtartasi, erössege, es ezekbeli Articulusok, mellyek az Regisegh miat az Vy emberek közeot, vagi az embereknek valtozando erkeolcziök

miat megh romlottanak volna, es szokatlansagba fordultanak volna, hogi meg iobbittassanak, meg uyttassanak [Kv; KömCArt. 2]. *1662:* ó, világi hamar változandó és elmulandó nagy szerencsés boldogságoknak állhatatlan és bizonytalan volta [SKr 288].

3. amit változtatnak; care este mutat (din cînd în cînd); was verändert wird. *1776:* A Borsa vagyis Puszta Szölö hegybe lévö terrenumnak két végeib(en) métája valtazando lévén ... ä Possessoratus között gyakran fel szokott ruddal méretni [M.köblös SzD; RLt].

változandóság változékonyság; nestatornicie; veränderlich. *1662:* az istenes életű, kegyes, méltóságos öreg Bethlen István, minekutána az múlandóság és hamar változandóság alá rekesztetett nyomorult életének sajlódási, törödési, sok szenvedési után, ágyékából származott nagy reménységü szép fiainak, hazájok oszlopainak halálokat s azoknak magokszakadtságát is, a magyar nemzetnek s főképpen Erdélynek szomorú fátumával megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserüségére lehetett [SKr 284–5]. *1786:* minthogy az emberi élet változandoság alá vagyon vettetve, meg emlékezvén én is tsak hamar el mulo életem határárol, erre nézve tészek illyen hagyást és rendelést [Szökefva KK; Kp II/21 Havadi Máthé János végr.].

változás 1. vmely tulajdonság/sajátság megváltozása; schimbare; (Ver)änderung. *1589/XVII. sz. eleje:* Mierthogi penigh mindenek az melliek ez wdö szerent lesznek, ugian az wdöuel egi arant mulnak el, es az melliek edgi bizonios wdöben vegesztettenek, nem illenek fel minden wdökre, hanem ugi mint embertöl valonak, kwlömb kwlömb változások alá uadnak uettetuen [Kv; KömCLev. 1–2]. *1657:* némelyek pedig részesek lévén az practicákban, német factióból az Bethlen familiát akarják vala ruinálni, és azután egyéb változásokat cselekedni [KemÖn. 108]. *1667:* az mint mondá, hogy Kegyelmednek sem írt Fogarasból felöle, nincsen oly nagy veszedelem az dologba, holott az urunk elméjébe semmi változás nincsen, az mint mostani dispositioiból is kitetszik [TML IV, 47 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kapuczi Basa jöt ki a' Országba(n), melynek ki jövetele mindenkor valtozast szerez [Gyergyóújfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1682:* mivel az mult üdökb(en) azon földön forgott valtozások közb(en) bujdosván el Kraszna var(me)gyeböl Rétséröl ugian oda valo eörökös Jobbágyom Imrch Janos, ket fiaival Tamással és Andrással ... kezhez nem kerithettem eöket lappangván elötte(m) [Kv; RDL I. 159]. *1710:* Ezelött nemrégen a pénzben nagy változás lön Erdélyben, mert a fejedelem a maga képire Szebenben s Enyeden tizenkétpénzes sustákokot kezdvén veretni ... a pénz elbövült vala mindenütt [CsH 201 1686-ra von. felj.]. *1727:* ezen fellyeb specificalt fa ház mind a' régiségtöl s, mind pediglen a' sok változásoktol igen meg pusztittatott és el sorvadott [Kv; Ref. egyh.lt. IV/7]. *1765/1770:* Simény András Uram el pusztult Malma ... a Falun kevéssel alol lévö Revet ... el rontotta, és a' Révnek változásával, más revre tsinálodott Orszag uttya [Széplak KK; SLt 183 évr.]. *1787:* a Groffinénak nagy változását láttuk a mikor is a pénz iránt lévén holmi vetélkedés [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* Hazamenvén pedig mindinkább-inkább gondolkodni kezdettem állapatom változásán [FogE 300]. *1848:* az öcsém uram elött is szinte tudva lévö birtok feletti rövid idön bizonyoson bé következö változások, 's az ebböl minyájunkra nézve háromló veszteség nyilvános [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.]. *1867:* Ha azonban a körülmények a menetrend megváltoztatását igénylik, e változás a szomszéd egyháznak tudtára fog adatni [M.bikal K; RAk 162 esp. kl-böl].

Szk: *~ alá jött. 1834:* az hol, ujj és semmi változás alá nem jött ilyen öszve irások nintsenek, Azon Ekklésiáknak ... minden javairol ezen esztendöben a mennyire lehet kifogás alá nem jöhetö ki járok, és az Ekklésiai Hitesség jelen létekben törvényes fel mérések, és Ns Szék Assessorai által készitendö Conscriptiok vitessenek véghez [Vaja MT; HbEk] * *~ alá vettetett. 1636:* Istent ... kerem, hogy ... minden keresztyén igazgatóban kévántató szükséges ajándékokkal hová tovább mind inkább inkább ruházza fel, hogy e' sok változások alá vettetett szegény hazát böltsen, és kegyelmességgel mértékeltetett keménységgel birhassa [ÖGrAj.]. *1678–1683:* ez vilaghban minden alopotot, s hivatalokot, nogi alhototlon, s valtozas alá vetetteknek, bátron merek mondani [Ks Kornis Gáspár kezével] * *~ alá vettetik. 1675:* úgy tetszett az mindeneket teremptö Isteni mindenhatóságnak, hogy minden ez világban valók az sokszerü és keserves változások alá legyenek vettetvén és ottan-ottan való viszontagságokat szenvedjenek [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1710 k.:* Nem gondolják azt meg, mennyi változás alá vettettek az önálok letett Isten ajándéki, amelyeket öbennek mások becsüllenek [BÖn. 417]. *1713:* Nagy Nyulasan lako Popa Mihaila nevü ember ... Hadadi Vesselenyi István ur ö nga ös örökös jobbágya ... jelenté mielöttünk hogy noha ez elött olah Papi hivatalban lött legyen, de az idönek valtozási miat öis változás alá levén vettetve első felesege meg holt, annak utánna ujjab házasságra adván magát Papi hivatallya az ö rendek szerént meg csorbásadatt [Nagynyulas K; TKl Samuel Eperjesi jurátus notárius sk írása] * *~ esik vmiben. 1677:* Lám úgy vala az beszélgetés, hogy ö nagysága egész országot convocáltassa s egy helyen ott concluláltasson ö nagysága ezen dologról; de úgy látom, abban is változás esett [TML VII, 384 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *~nak van kitétetve. 1817:* A Törökbuzák, minden Határon, lévén egy egy darab Szegenyeb is köztek, de ugy mondják ... jok, de a még Sok változásnak van ki tétetve, a Rubrikába azért nem inferáltam [Oroszfalu MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával, de nem sk] * *~ találtatik vmiben. 1785:* az láncban változás tanáltatik, nem oly móddal vagyon, mint mikor az motláskor megtörvényeztetett, elszakasztották [Taploca Cs; RSzF 260] * *~t szenvedhet. 1786:* hogy ha Excellátok és Nsgtok iránta való végzése valamely részben változást szenvedhet, méltóztassanak Excellátok és Nsgtok a publica depracatio helyett a privata deprecatiót Öklmének kegyelmesen megengedni [FogE 340] * *idö(nek) ~a* időjárásváltozás. *1588:* rend zerent az ky hatarozot valo Napot (!) Nem vgi engedik eo kgmek Varosul a' Meszarosoknak Minth egy eöreökeos priuilegiumot, hanem ez engedelmet eo kgmek varosul az eo tulajdon Authoritasokban io Akarattiokba(n) hatalmokban tarthiak, az Wdeonek valtozasa Iarasa zerent Moderalliak az engedelmet [Kv; TanJk I/1. 88]. *1662:* az üdö változási közben olly igen nagy hó lett vala, hogy amelly úton a havasokon a hadaknak költözni kellene, különben el nem mehetnének ... lapátokkal igen nagy munkával a havat kétfelé hányták vala [SKr 353]. *1665:* én is az alatt költözödöm ... ha azok szót fogadnak, az többi is inkább cselekeszi, de az igen keményen legyen, ne is késsék vele (ö) kegyelme, mert egy óra az üdö változása és ha az üdö megváltozik, azokat soha el nem visszük [TML III, 395–6 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1831:* egy darab Erdö ... az idö Változásaival

pusztává és merőbe hasznavehetetlenné lett [Aranyosrákos TA; EHA] * *idők ~a. 1589:* Eggyenkent varosul voxot kerdwe(n) vegheztek ezt. hogy Wdeok Waltozasiba(n) az mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak eöreökeoswl megh engettek varosul, Zentmarton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy fontra, Es pwnkeost vta(n) zentmarton Napigh egy fontot fertalt Adnj [Kv; TanJk I/1. 107]. *1677:* a' Törvénynek processusirol valo Constitutiok az idöknek külömb külömb változásihoz képest, sok rendben varialtattanak [AC 177]. *1787:* Minden Verös Kováts a vas keszités modgyában a Vas valto Administratortol tartozzék dependealni a Vas keszités modgyaban (!), mivel az üdök valtozási hol edgyik, hol a másfelének fordittyák elé szükségét [Torockó; TLev. 9/25] * *religiók/vallás ~a. 1665:* Vajmi, édes Soti uram, egynehány, most az ki nyelveskedik, csak kicsiny privatumra is félre áll, de én vallásomnak változásával nem remélhetnék hasznot? [TML III, 451 Teleki Mihály Sóti Jánoshoz]. *1796:* Erdéllyben minden Nemzetnek Ereredete kétségben hozattathatnék, mivel tudva vagyon, hogy ezenn hazában a' Religioknak változása a' 16ik Saeculumban kezdödött [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67 tábl.] * *világnak ~a. 1741:* Én szegény árva Benkő Anna meg gondolván ez világnak mulandoságát és hertelen változását [Altorja Hsz; HSzjP].

2. változó idő/kor; schimbare, prefacere; veränderliche Zeiten. *1606:* Attam volt en az megh holt Beldj Janos Vramnak földeket ... mostan az sok haborusagoknak ideien es ualtozasokban en hozza nioltam uolt azokhoz az foldekhez [BLt]. *1653:* Kolosmonostor és ott a tájban is helyt állottak volt ebben a változásban és persecutioban, a kik maig is alkalmas szerént helyben vagynak [ETA I, 28 NSz]. *1663:* Bethlen vára, ki ugyan ő kegyelmek eleitül bíratott, építtetett, azután az változásokban fejedelmek kezében akadván és így elébb-elébb adatott, most Béldi uram kezénél levén bizonyos inscriptioban, mely várat ő kegyelmének szegény boldog emlékezetű fejedelmek is, Rákóczi György és Kemény János, megadtak volt, de az sok számkivetések miatt nem iktathatták magokat [TML II, 624–5 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1667:* Uram, akármely változásokban hát magamnak, feleségemnek hol lenne securitassa? [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1692/1766:* azon öt száz forintot ... ha valami haboru idő, 's változasok lennének ... tartozzanak maradekinis le tenni [Ádámos KK; Ks 90].

3. (érzelem/magatartás/kinézet) megváltozás(a); schimbare; Veränderung (des Gefühles/ der Haltung/ des Aussichtes). *1662:* azért a méltóságos ifjú úrnak, Rákóczi Zsigmondnak ebbéli szomorú változásához képest is ember azt hiszi vala, s a fejedelem s az urak is azon valának, hogy azon méltóságos tisztekre rávehessék [SKr 311]. *1663:* oltalmazzon Isten olyan gondolattól, nincs változás én bennem Kegyelmedhez való igaz jóakaratban [TML II, 497 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1773:* az úrfi, hogy nehezedik, maga kérte, hogy vágja meg az ereit ... Ugyan csak megvágta s azon éjjel aludt, hanem hajnalvan felkelvén az anyjához ment, ki is meglátván elesudálkozott változásán, mivel az egész ábrázatja és teste veres és kék foltokkal volt megrakva [RettE 294]. *1782/1799:* Praefectus Dési Uram ... ide jövetelitöl fogva sokakban változást látunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 331]. *1823–1830:* Ekkor az egyenes választ kikaptam, hogy hozzám jön a leány, de azért a legkisebb változást is magamban nem érzettem [FogE 300]. *1854:* A tévútra tért ifjaknak fontos tanusag e rögtöni változás, s bizonysága annak, hogy erös akarat elött a gyengeség és szokás meghajolnak [UjfE 20].

4. cserélődés; schimbare (de principe); Wechsel. *1710:* bemenvén a portára, minekutána a divánban felhivatták volna öket, és ott szép esendesen s alázatosan mind a magok megbántódásokot, mind az ország közönséges és a portától ennyi fejedelmek változási között is meghagyatott s confirmáltatott szép szabadságának Teleki Mihály practicája és a fejedelem, Apafi Mihály lágysága miatt keserves megrontását hathatósan remonstrálnák [CsH 142 1679-re von. felj.]. *1764:* osztán ... az hivatalok változásán<ak> ideje következend [Dés; DFaz. 23]. *1820/1827:* V. Király Biro Kebelei Nagy Daniel ... a' kire ezen Hivatal a' fen emlitett volt V. Király Biro Ákosfalvi Szilágyi Josef Ur Hivatala váltazásával szállott [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

5. vmivel/vkivel való felcserélés/felváltás; schimbare, înlocuire; Auswechsel. *1572:* Egyhazfywis Elegh egy Es az Byrosagnak valtozasa zerent Minden Eztendeonket Egyzer Magiar Massor Zas legien [Kv; TanJk V/3. 55a]. *1614:* Ott létemben az portán ekkor az fejedelemnek és az szegény hazának volt igen nagy gondja, hogy Husztot, Kővárat, Bányát – az melyeket az Báthori Gábor fejedelemségének változása idején német császár számára adipiscáltak vala – török császár követség jártatása által mint adják viszsza Erdélyhez [ToldE 224]. *1618:* csak immár találjuk fel az módját akármellik vajda változásának [BTN[2] 166]. *1619:* Itt uram sok változások löttenek az tisztekben, de minden dolgok csodálatosképpen complanáltattanak [BTN[2] 227]. *1655:* mi helt értettem az budai vezér változását, mindjárást írtam kallarásoktúl küldeni akartam [RákDiplÖ XXIII, 253 Jac. Harsányi II. Rákóczi Györgyhöz Konsantinápolyból]. *1727:* A T. Quartas Vraimek(na)k valtozasa rend szerent Juliusban levén T. Quartas Szölösi Gabor Uram eddig nagy hasznossan Szolgalt ö kglme kiván officiumatol el butsuzni [Kv; SRE 153]. *1777:* Convocaltatván az egész Ven. Consistorium, a' Quartások és Harangoztato Gazda változások iránt, ki-telvén már mindeniknek rendes idejek [Kv; SRE 233]. *1780:* rendeltetik, hogy a' Biróság Házánál a' Város részéröl egy Deszka mérték ahoz való kö másával mindenkor tartassék és fontokkal ... és ez Esztendönként a' Biróság valtozásával kézröl kézre transferáltassék [Torockó; TLev. 5]. *1834:* a' papok változásakor, v(agy) halálakkor, a' matriculáknak, és egyébb réájok bizott dolgoknak, bátorságositása tekintetböl ... méltatott (!) ö Felsége ... kegyelmesen rendelni a következendöket [Nagykapus K; RAk 7]. *1858:* Czéhmesteri változáskör a czéhláda vivö fijakeresn(e)k 40xr [Kv; ACSzám. 58].

6. gyengélkedés, rosszullét; boală uşoară, indispoziţie; Unpässlichkeit, leichte Krankheit. *1736 u.:* bár vele[a] együtt én is holtam volna meg, mert szegénynek halála után sohasem volt szünete rajtam az sokféle nyomorúságnak, kárvallásnak, keserüségnek, változásnak, melyek is nem csak debilitaltanak, hanem ugyan már meg ettenek [MetTrCs 449. – [a]Gr. Apor Istvánnal]. *1754:* az Felesegem most kezdi erezdegelni az Adventi böjtölést lévén ottan ottan holmi aprolékos változása [Nsz; Ks 96 Haller János lev.]. *1756:* Édes Leányom! ... egészségben való létedet valamint szivesen örvendem, ugy kedves Fiu Vr(am) változását, s szenvedését valob(an) sajnállom [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia nem sk lev.]. *1758:* Istoknak volt vagj 2 nap változasa de már Istennek halá frissen van tegnaptol fogva [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1759:* Az változás tsudálatos, és szokotlan lévén az Aszonj cö Nga nem mért az

Gyermeknek Semmit bé adni, hanem az étzaka, az mikor ollyan hoszason volt az változása egj kis nyavalya törcs ellen valo port adott cö Nga álkermessel [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1777:* nagyon viselös sőt omlolag (!) lévén az Iffju Aszszony ... azon romlása elött harmad nappaltol fogva ottan töltottem volna az üdöt, azon estve valtozassal lévén az Iffju Aszszony, meg keném s jobban léve cö Kglme [Bözödújfalu U; Pf]. *1797:* haza jöven a Fiam Tsötörtökön reggel fájtatni kezdette a Fejét s azon napon Estve ki borzogatta a Hideg 's minthogy nagy szorulása volt azt gondoltuk hogy attól vagyon változása s addig itta a Borköves Vizet s Székfű virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult [Héderfája KK; IB. id. gr. Iktári Bethlen Sámuel lev.]. *1819:* Öreg buzgó Bódi János ... a' Templomot Esztendeig és szorgalmatoson minden nap kétszer gyakorlotta, tsak egy Héti változása után meg hala [Damos K; RAk 104].

Szk: *~ban van. 1809:* mikor már szinte haza érkeztem nyomoruságom következet, változásba vagyok valami gyenge talám tsömör hideg Lelt kiis, mig tehát ezekböl nem epülgetek ki nem mehetek schova [Zilah; BfR 62/11 dr. Zoványi Imre sk lev.] * *hideglelés forma ~. 1753:* Vram eo kk ugyan vala szeredán kevés hideglelés forma változása [Ks 28. VII Daniel Zsófia nem sk lev.] * *vki egészségében ~t kezd érezni. 1662:* Az ifjú fejedelem ... Kolosvárra tért vala be vagy egy hálásra, azhol egészségében hogy nagy változást kezdett volna érzeni, a késmárki akkorbéli becsületes medicus Christianus ab Hortis tanácslására ... egy hétig való helybenmaradását szorgalmatosan kivánja vala [SKr 289].

7. betegségböl való kilábalás; înzdrăvenire; von einer Krankheit genesen. *1759:* az kis Antikonknak ujjabb csudálatos változása len, az melynek kimenetelége még az Vr Jsten kglmes szent tetszését ez nyavalyáb(an) továbbráis meg nem mutattya ... terhes állapotyáb(an) lévő kedves Társomat elhadni nem tartottam tanácsosnak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

8. változtatás; modificare, schimbare; Veränderung. *1676:* Mit hall Kegyelmed, Uram, Béldi uram felöl, nem tudhatom, mert valamicsodás dispositióval hagyatott akkor, úgy áldjon meg Isten, soha annak semmi változását nem hallottam, miolta itt vagyok [TML VII, 252 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1800:* Ez a Felséges fő Kormányos Tanácsnak, végső és változást nem szenvedhető parantsolattya volt, még is mikor a Nemes Tanácsban fogva is, a levelek ö kegyelmeknél vagynak, s a' Felséges Fő Kormányozó Tanács paroncsolattyának sem lett Sem(m)i mozdulása [Ne; SRE 835]. *1803:* találtatnak ollyanok is, kiknek Földei falu helljeire rugván, azokban belé harapoztanak, de az illjetén approság foglalásokat a Birák, kötelességek szerént változásokkal ki szokták jártatni s határoztatni [Backamadaras MT; CsS]. *1811:* adta ... E' nevet, Jézushoz buzgó szerelembe Égvén szive, kit szült Annya Bethlehembe; Osztán e' név kevés változással leve A' Maradékinak Familia neve [ÁrÉ 191]. *1816:* mig a Változás[a] beáll ... el igazulván addig a' mostani idöröl valo tartozások, Arendák, Taxák, és egyéb privatusok között valo fizetések rendje és modja [Kv; DobLev. V/993. 1b N. Sz. Szigethi György lev. – [a]A pénz értékének csökkentése].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t érez magában* se simte o schimbare în trupul său; eine Veränderung (im Körper) fühlen. *1842:* haza érkeztemkor mingyár némü változásokat érzettem magamba, s tsak hamar a' szülés elö is vett [DLt 85. 9 Jánó Mária (19) usz-i, karácsonfalvi vall.] * *~t szenved* megváltozik; a se schimba; sich ändern. *1804:* mindenik fél azon Boltoknak jo gondgyát viseli, nem lészen szabad éjczakanak idején kopacz Gyértyával a' Boltba járni, hogy a' mián valami Gyulás következnék, a Nemes Székönknek Törvény tévö Háza, leg drágább kintse Archivuma változást szenvedjen [UszLt ComGub. 1201u.]. *1816:* ha mostani Pappyros Pénznek mostani betse ... változást szenvedne ... az egész betsü Ujra meg tétettessék [H; Ks 91. C. 8] * *~t szenvedhet* megváltozhat; a se putea schimba; sich verändern können. *1664:* minden ez világi dolgok és azok felöl való reménségek könnyen változást szenvedhetnek [TML V, 280 a fej. Teleki Mihályhoz] * *~t tesz* megváltoztat, változást okoz; a produce o schimbare; eine Änderung verursachen. *1661:* Itt publice mondják, erdélyi árúltatás tött változást portán ö nagysága dolgában [TML II, 72 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *halandó ~* halál; moarte; Tod. *1671:* mivel Nagtokis az halando változás alol ki nem rekesztetet, ne talám valaki boszujábul meg kérvén szummaját vagy magamnak vagy maradekimnak letene, mely bizony nehezen esnék most enis ezen tul vagy magam vagy maradekim hasznokat [UF II, 505] * *Úr színe ~a* a nándorfejérvári győzelem emlékére beiktatott ünnep, augusztus 6; sărbătoare catolică în cinstea victoriei asupra turcilor la Belgrad, 6 august; die Verklärung Christi (Feiertag, zur Errinerung des Sieges bei Belgrad über die Türken, am 6 August). *1570:* Fekete Matthe felperes Byzonsagy, Zeoch Adam Ellen, penteken Vrzine Valtozasa estin [Kv; TJk III/2. 70]. *1606:* Tilalmat tettem uala ez el múlt 1604 eztendeóben Vr zine valtozasa nap taúat [UszT 20/257] * *vki egészsége ~t szenved* megbetegedik; a se îmbolnăvi; sich kränken. *1813:* Sombori Farkas meg indult, hogy személyesen meg jelenjek ... de a tudva levö idö viszontagsága s a miat is, hogy egessége változast szenvedet, kéntelen volt vissza térni [Mv; Somb. II tábl.] * *vkitől való ~* válás; despărţire (de cineva); Scheidung von jm. *1751:* Hogyha az Jsten (: mellyet eo Felsége tavoztasson :) Puthnoki Istvánné Aszszonyomnak mostani Férjétöl valo Változást ád és ide a magájában talál visza jöni, tehát mint magájéra szabadoson rá szálhasson, abban diszponálhasson, minden Controversia nélkül [Mezőbánd MT; MbK VIII/12].

változásocska kis változás; schimbare neînsemnată; kleine Änderung. *1759:* az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermeknek nyelvecskéin szájánis hasanlo mozgást, ugyan tsak ezek mellett az gyenge étkecskéit meg ette, mulatott, jádzott hanem ... gyomorbéli változásocskái lévén annak mellette többet nyughatatlankodott mint mászor [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

változat szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *Úr színe ~a* a nándorfejérvári győzelem emlékére beiktatott ünnep, augusztus 6; sărbătoare catolică în cinstea victoriei asupra turcilor la Belgrad, 6 august; die Verklärung Christi (Feiertag, zur Errinerung des Sieges bei Belgrad über die Türken, am 6 August). *1561:* ez leuel keult Urzyne valtozattya napianak eleutte valo keden [BesztLt 21].

változatlan neschimbat; unverändert. *1710 k.:* ebben a világban éljen utána és keresse a majd rá rohanó változatlan örökkévalóságbéli állapotját [BÖn. 447]. *1886:* Változatlan szíves indulattal vagyok a tied [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

változatos variat; abwechslungsreich. *1847:* náthások vagyunk ... egymástol kaptuk el, mert elébb Trézsi kapta el, utána Bíri, Roza s végűl most magam meltoztatok prűszkölni, szortyogni, és kírégni, igen változatos szép hangokan [Kv; Pk 7].

változékony schimbător; veränderlich. *1862:* váltazékony [Burjánosóbuda; HG].

változgat 1. megváltozik; a schimba/modifica; sich verändern. *1584:* ketelkednek az Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna vgy, mert kwleomb tentanak es Irasnak latatnek ... Azt monda hogy lattia hogy egy nehany helie(n) meg valtoztattak az eo Irasat a' Cotakban mert hol az kettebeol Negiet chinaltak, hol egieb kepe(n) valtozgattak [Kv; TJk IV/1. 292].

2. változat; a tot schimba; (oft) wechseln. *1792:* Filep András maga szerzettè Marhat vagy nem szerzett hanem tsak azakat váltazgatta a mellyek réája maradtanak [Rákos TA; Borb.].

változhatatlan 1. nem változó, állandó; care nu se schimbă; ständig, was ändert sich nicht. *1662:* az méltóságos herczegasszony ottan, közelebb lett szeptemberben, halálos betegségbe esék és ugyan Sárospatakon szép, csendes, idvességes kimúlás által a boldogságosabb, változhatatlan örök életre általköltözék [SKr 311]. *1786:* Továbbra magamat tapasztalt igaz barácságodban ajá(n)lván változhatatlan szivel mondtam Kedves Barátom igaz szivü barátod, szolgád Szánto Sándor mp [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b].

2. megváltozhatatlan; care nu poate fi schimbat; was nicht verändert werden kann/darf. *1811:* Képzelem a' napot, hogy fő Tisztartód lett, Égy változhatatlan Instructio mellett [ÁrÉ 121]. *1824/1826:* (Feleségemnek) hogy illyetén gondos, és előmeneteles hüsége, jo Gazdasszonysága holtom után is ... némű némű részben érdeme szerént meg jutalmaztatva lehessen, réá nézve utolso, és változhatatlan rendeléseimet ezekben teszem meg [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092 Kökösi Dobolyi István végr.]. *1832:* Lak-patakán melly ezen Erdőnek változhatattlan Határa egészen a' Dél és napnyugott közt lévő Szegeletéig az holott kezdödik az Erdő déli oldalán le jövő Nyir kut Árka, melly hasonloképpen meg határozza a' Déli oldalát [Ördöngösfüzes SzD; EHA]. *1854:* én is, ki jo Istenemnek tetszéséből halando szülöktöl születvén, a halandoság változhatatlan törvénye szerint elöbb vagy késöbb meg kell hogy haljak [Kv; Végr.].

változhatatlanság vminek megmásíthatatlan volta; permanență; Unveränderlich. *1710 k.:* Áll a léleknek kimondhatatlan csendességében, serenitasa, tranquillitasában, mikor ennek véghetetlenséget s változhatatlanságát tudja, melyről ide fel szólánk [BÖn. 466]. *1821:* ezen Csere változhatatlanságáról az cserélö felek, mind két részröl költsönösön evictiot-is válalának egygyik a másikának [Nagylak AF; DobLev. V/1045].

változhatik a se putea schimba/modifica; sich verändern können/dürfen. *1597:* Torok Jstüan wram w Naga irt wala az Egisz Tanachnak I Rab Mellet Hosztothy Mikloss wala Newe, hogy w kegelmek Tanachwl lennenek walami Segitsiggel hogy waltoszhassek mert fw Ember wolna B. wram w kegelme hagiasabwl ... f. 1/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 7 Masass Thamas sp kezével]. *1710 k.:* az ötet becsülöknek is az öreájok való szükségek mely sok ezer utakon-módokon változhatik, és ez akármelyik úton oda lészen minden becsületek [BÖn. 417].

változható változékony; schimbător; veränderlich. *1679:* most jo idején meg gondolvan romlando és hamar valtozhato eletönk(ne)k sorsát, akarunk kegyelmetek elött egy mas között keres (!) javainkrol oly rendelést tenni, Felesegemmel edgyüt, hogy holtunk utan nemzetségink között, villongás, es veszekedés ne legyen [Kv; RDL I. 157]. *1693:* mostan igen hamar változhato haborusagos idő forogh [Dés; Jk].

változhatólag felváltva; prin rotație, cînd unul cînd altul; abwechselnd. *1747:* A meg=szomszédositott Telek=utánn Külsö Birtokosság Változhatolag Használhato Szánto Föld a' Felsö Forduloban [Pujon SzD; WassLt Conscr. 507].

változik 1. a se schimba/modifica; sich verändern. *1606:* Bocziata az arua kezebe az medeserj Jozagat, Jl ok alat hogi minden Eztendöben ket ket forintal waltozek az Jozag [UszT 20/211 Imreh Janos (40) chicherd falwj lofeö Ember vall.]. *1619:* 25 die Novembris változék meg az pénz dolga itt Konstantinápolyban, és az elött való oszporát mind elvesztek, hanem újat adának ki az sahin elyébe [BTN[2] 376]. *1628:* Noha en annak eleotte ket izbenis ... az en Jouaimrol Testamentarie disponalta(m) uolt, de azolta mind az Ideok es dolgok valtozuan es magamis minden dologroll kwleomben Illendeokeppen gondolkodua(n), minden ekeddiglen valo dispositiojmat, reuocalnj es annyhilalnj akaro(m) [Bonyha KK; Eszt-Mk Bánfi Mária végr.]. *1665:* Kende uramnak szolgáimtúl bövön írtam, kérem, most jüjön, ha jü ő kegyelme, mert most az út is jó, ha nem változik, meg indulok, egy szóval most van idö reá [TML III, 364 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Mely Oláhok, az elötti rosz szokások szerint, tolvaj modon ragadnak-el feleségeket magoknak, magok halállal büntettessenek, ha a' leánzo vagy aszszony ember-is nem consentiált, vagy azoknak attyok vagy annyok, a' kiknek incumbált; ha pedig azoknak consensusok járult, dijokon változzanak [AC 234]. *1702:* akar mellyk Faluba(n) ... levö erdöt ne vágjak ne pusztícsák, ne egessék ... ha supersedealnak béne, ha peniglen nem alioquin ... eö kglmek tanaltatják, tanallyák fa vágasba(n), szén egetésbe(n), ha marhájok tanaltatik annelkül el lesznek magok penig dijokon valtoznak [Thor. XIX/12]. *1710 k.:* Bizony az üdövel a mü szerelmünknek buzgósága egymáshoz nem hogy meghült volna, de nem is változott, nem apadott semmit is [BÖn. 494]. *1724:* Koronkai Fel hegy Szin Bora változni kezdett Ur. 26 [Koronka MT; Told. 29/12]. *1759:* István orotása pataka olj szoros heljen folj, hogy ö soha meg nem változot, s nemis valtozik, mert az hely nem engedi [Etéd U; EHA]. *1761:* Igen csudálatosan kezd változni a világ, úgyhogy majd észre sem veheti ember, mi formában lészen az világnak faciese nemsokára [RettE 119]. *1784:* Mindenkor ilyen állapotba volté ezen portio vagy változott, jobbitás, épités által, vagy romlás, és pusztulás altal? [H; JHb XXXI/56. 5 vk]. *1811:* Az Oláh Fejérnép köntös sem változott, Melyet tám Romából még Trájánus hozott [ÁrÉ 71].

Szk: ~ *a szine.* *1585:* Jlona Balasy Georgnek Zolgaloia vallia ... Az porozlot hozata Georgy vram, es Az leannak mindgyarast valtozik vala Az zinch, de bizonnial Ne(m) tudom ha eo lopta ell [Kv; TJk IV/1. 517] * *vki (testi) egészsége ~.* *1626/1770 k.:* Testi egességem változek nagy kenra,

Melly fél Esztendeig mind rajtam regnála [ItK XLI, 75 Fiátfalvi György pokolbeli látomása]. *1665:* Egészségem gyakran változik; kivánok Istentül Kegyelmednek jó egészséget [TML III, 488 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vmilyenné alakul; a se transforma; (um)wandeln. *1563:* szent Margit aszszony nap elött való hétfőn estve, mikoron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világosság nem vala; tartott ez dolog mintegy oráiglan [ETA I, 20 BS]. *1575 k.:* ezt Mind adég chelekedgied az Meeg az rezplch grispanna valtozik [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1584:* Diossy Mathias hwty wtan vallia ... Az lewes kenyeret meg chinaltata(m), Es Bizoniara mikor fel Adak ige(n) wayas vala, De mihelt egy egy zelet kenyeret ky veottewnk volna benne, Niolcza(n) valank az Aztalnal, de mingiarast Nagy hertelensegel el Enyczek az vaia es fely, Es otta(n) Sawoya valtozek el chodalkozank raita [Kv; TJk IV/1. 250]. *1630:* Augustus ... 13. napján egy kemencze kenyér vérszínűvé változik [HGN 5]. *1662:* a víz legnagyobb aszályban is annyira le ne apadhatna, hogy azon czöveken álló fundamentumoknál alább kezdene szállani, azt tartván benne, ha continue, szüntelenül vízben állhatna, úgy nem rothadna, sorvadna, hanem sokára a vízben úgy megkeményednék, hogy majd ugyan kövé változni állíttatnék, ilyen fundamentumokra rettenetes nagy munkával négy öreg reguláris bástyákra építtette vala[a] [SKr 296. – [a]Székelyhíd várát]. *1710:* Minekutána azért a magyar királyságot Ferdinándus elkapta volna ... Magyarországban penig a régi fundamentális törvények fenekestől felfordulának, a successivum jus haereditariummá változék [CsH 67]. *1767:* a Falu közönséges innya valo kuttyánis egész télen altal ... Groff Toldalagi Pal Vr ő Nga itattotta marháit, mely mián a vize roszszabba változvan a kut hibázott, romlott; és azzalis az egész Falunak szenvedhetetlen boszszuság okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29]. *1774:* Negyed: húst, vett volt egy ember s háromszor mosta meg tiszta vizben s mindenkor vérré változott a víz [RettE 328]. *1807:* Az idő esmét szép formára változott, délig felleges volt [Dés; KMN 269]. *1823–1830:* a délibába ... amint az ember megyen feléje, mind előbb menni látszik, míg utoljára lassan-lassan vékonyodik, ácr formára változik, s eltünik [FogE 266]. *1844:* a Szamos magát a' Szasz fenesi határhoz mind közelebb huzván magát (!) ... az helyet lassan lassan ide hagyván, az meg bokrosodott, mi azután aprádanként ki irtogatván, rendes kaszálo helyé változott [Szászfenes K; KmULev. I Lonyán Zaharia (60) col. vall.].

Sz. *1752:* Tek. Senator Enyedi István Uram ... és Tek. Senator Pataki István Uram ... Szivekre vévén ... hoszszas és fontos adhortatioink után, mind azt, hogy ő kglmek Vér szerint-is egymásnak közel valo Atyjafiai, kikben nem illik, hogy az Atyafiúi Vér Vizzé wagy ellenkező Vérré változzék ... ez okokra ... nézve meg-egyezett akarattal reá hajlának ő Kglmek a' Békességre [Kv; SRE 187–8].

3. cserélődik; a se schimba; wechseln. *1574:* Azert karachonig viselne gongiat, Az kor az Tyzt valtozwan eo k. gongiok lezen Rea [Kv; TanJk V/3. 104b]. *1620:* Ha penigh az Ceh Mestersegh valoznek, tartozzek az eleöbby Ceh Mester az Tanaczj elejben vinny, az vyonnan valaztot Ceh Mestert, es ot hwtit praestaltatnj [Kv; TanJk II/1. 288]. *1662:* Csak a személyek változván, ugyanazon játékot gyakorlotta többnyire ez ideig, és mostan is gyakorolja a sátán e jó hírrel-névvel régen virágzott Magyarországban, hogy egyik tikmony más tikmonyhoz alig lehessen hasonlóbb, mint Magyarország és Acháb király országa [SKr 100]. *1673/1681:* Az Egihaz Fiusagot sem mindenkor az en emberem(ne)k kell viselni kire is vigiazzo(n) Udvarbiro Vr(am), hogy alternatim valtozzanak esztendönkent az Egyház Fiak [VhU 441]. *1710 k:* Szebenben két német strázsált, puska és mezítelen fegyverrel a házban, kiknek egyike csak egy sing s három fertálynyira ha állott a fejemtől; ezek minden órán változtak és szokások szerént abgeleszt kiáltottak [BÖn. 521]. *1739:* változván némelly becsületes atyánkfiai, magok Tisztekből és hivatallyokból, Concludaltuk, hogy magok helyett succedált 's hivatalokra elö állittatott atyánkfiai kezek alá, mit és mennyit transponálnak [Dés; Jk 526a]. *1767:* a fellyebb le irt mod szerint valtazik a Biroság [Koronka MT; Told. 26]. *1779:* A' Harangoztató-Gazdaság-is változván, ujjabb személlyek Candidáltattak azon hivatalra [Kv; SRE 236]. *1823–1830:* Tartott koncerteket is, és amikor az actusok változtak, fenn a teátrumon az énekes dámájával beszélgetett, enyelgett, ha szintén különben igen tanult és kegyes papi ember volt is, de nagyon toleráns [FogE 245–6].

4. gazdát cserél; îşi schimbă proprietarul; in andere Hände/in anderen Besitz übergehen. *1580:* Vrunk is azzal Ayanlya magat hogy oly lewelet ad amynemot Zeretwnk Zabadsagunknak meg maradassara, hogy eo kegmek Az lewelbe per exp(re)ssum ejtenek megh ha leowendó wdobe ez Colosmonostori domini(um) valtoznek es secularis vagy egieb poss(ess)orra zallana, hogy Az dezma akor semmy vto(n) be ne hozathatnek, varassunknak romlassara [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1625 k./1687:* Vagyon ã puszta malom tsorgojánál égy darab rét d 16. változik (!) Kis György ösre birja [Havad MT; MMatr. 158].

5. váltakozik; a alterna; (ab)wechseln. *1827:* Ittis olyan üdők járnak hogy még a jo kutyátis vétek volna a' házbol ki hajtani – égy kis ho némelykor hiszem hulldagal, de azis a Lotsba mind el olvad, sár, fagy, olvadás, elegy belegy változnak, hideg nem akar lenni [Kv; Pk 7].

6. fehérnemüt/ruhát vált; a se primeni; sich umkleiden. *1785:* Mikor pedig ide származtanak oly szegények(ne)k tudom hogy még gunyájok se volt mivel valtozzanak egyebek egy rosz lovaknál nem volt [Kolozs; EMLt Milvány K. Petrus Hylip (30) jb vall.].

7. vhonnan elmegy; a pleca de undeva; ab-/davon-/fort-/weggehen. *1705:* Ugyanott hallám, hogy amely németet bekuruzsolt volt ide a felesége, az beszélette, hogy Forgáchné Segesvárott lévén, a maga regimentjéből hétszámra járván a companiát strázsára, az compania, akiben ez volt, akkor változott onnan [WIN I, 548].

8. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *más hitre, vallásra* ~ átkeresztelkedik; a trece la o altă religie, a se converti; sich umtaufen. *1781:* hogy ha az Vr Isten sullyos ítéletéből azt is tselekednné ... hogy Erdő Sz. Györgyön Reformáta Szent Hitunken s vallásunkon lévő Ekkla sem lenne, hanem vagy el szélednének vagy más Hitre vallásra változnának ugy osztán ezen Fundus és ennek haszon hajtása egészen ... másuvá, a hol Reformáta Szent Hitünk(ne)k s vallásunk(na)k meg szükült leg-szükségesebb hellye tanáltatnék ... arra fordittassék [MMatr. 494 özv. gr. Rédei Zsigmondné Vesselényi Kata nyil.].

változó I. *mn* **1.** ami megváltozik, módosul; schimbător; wechselnd. *1653:* látván az ifju János király, a ki akkor mikor e dolog indittatott, itt Erdélyben igen gyermekállapottal volt, de a sok változó állapot között felnevekedvén, majd mintegy bizonytalan gondolatban lehetett a vallás dolgában [ETA I, 27 NSz]. *1658:* Mü, Uram, sok számtalan büsulással

és én gyenge egészséggel is vagyok külömb-külömb változó és forgandó állapotok miatt, melyeket én nem nem írhatok, sietö levén ez alkalmatosságocska is [TML I, 299 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1661/1681:* szeretetes indulatom visel engemetis Vitezlö Lugosj Janos jambor Szolgamhoz, egy nehany esztendoktul fogva, de kivaltképen midön ez valtozo Vilagi alapotok közöt enis I(ste)nnek bölcz iteletibül, nem gyalazatos, de reménteien sanyaru rabsagra jutottam Volna [Vh; VhU 373–4]. *1662/1681:* Vojt Mihaly ... es ket agon lévö maradeki ... mikor kivantatik ... el jöni tartozzanak. Valtozo alapatokban, haborusagokban, kivalt képen Obsidiokor, hivségesen szolgalni mind addiglan – mig vége lenne az haborusagnak [Vh; VhU 33]. *1663/1681:* megh tekéntvén Palotai Kallai Janos Ur(amna)k regi jambor szolgalattyat, mellyel mind hozzám, mind Méltosagos Praedecessorimhoz édes Szüleimhez mindennemü valtozó alapatokban tökélletesen el követet, ez mai napigh, es szolgalatunk mellöl el nem allot [Vh; VhU 297 Zolyomi Dávid ad. lev.]. *1666/1681:* Valtozo alapatokban s haborusagokba(n) kivaltképen obsidiokor Varamban tartozanak húségesen szolgalni mind addigla(n), migh Vége lenne az haborusagnak [Vh; VhU 337]. *1677:* Kérem Kegyelmedet a nagy Istenre, compatiáljon rettenetes esetemnek, meggondolván e világi állapotnak közönséges változó sorsát, legyen segítséggel dolgomban, szerezzen az én kegyelmes uramtól jó választ alázatos könyörgésemre [TML VII, 342–3 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *idö.* **a.** változó/módosuló kor(szak)/periódus; vremuri schimbătoare; veränderliche Zeiten. *1668:* De csak az micsodás változó időben expediáltattam is legelsöben Szebenböl Ali passához ... és miképpen hagytam el feleségemet, gyermekemet nagy bizonytalanságra [TML IV, 341 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1786:* Régi szabadságábol, 's Jusaibol a' változo idök mostohasagi által ki esett Toroczkai vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis, minek utána personalis szabadságokotis Felséges Urunk különös királyi kegyelméböl meg nyerték volna igyekeznének ... egy szép kis városotskát formálhatnának magok Városokbol [Mezömadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.] – **b.** szeszélyes időjárás; vreme variabilă/capricioasă; launisches Wetter. *1730:* ã Fölsö hegyben nagy Darab szöllö, kys az változo idóben ell pusztulván az idén termet rajta Ur 16/ [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1731:* ez közleb (!) el mult bonyolgo valtozo Udöben el pusztulván az oltátul fogván pusztulásban Vagyon mind a To hely, mind penig a' Malom [Komjátszeg TA; EHA]. *1739:* ebben az változo időben az köszvenyem csak nyomorgat [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.].

3. cserélödö; care se schimbă; wechselnd. *1710 k.:* Hosszas elég álom után reggel és olyan nagy zörgések, doblások alatt volt a 23. januarii való, melyek, minthogy még jól hozzá nem szoktam volt, másszor mindenkor felserkentettek, kiváltképpen a fejemtöl másfél singnyire álló és minden órán változó strázsa zörgése, de ekkor ezek sem úgy [Blm 1033]. *1755:* Vagyon ... Az emlitett Ape Vorestyü nevü vizén egy Cir négy arasznyi kövü, Prestillával fedett, egy kerekü gyenge Malmok, mellynek vize, hellye, jó vólna, de a' gyakran változo Molnároknak procuratioja miatt romlásra hajlott [Ludesd H; BK sub nro 1020 Naláczi conscr.].

4. ingatag, megbízhatatlan; instabil, nestabil; schwankend, unverlässlich. *1606:* (A) hatua(n) forintal Semmej Jungrach Eö Nagnak kellet öt louat venni, azert hogj az egez Swkcósd Jozagot otalmazhassa ... (: myert hogj az dologh ekkor Erdelybe igen valtozo vala :) [Köpec Hsz; Ks 90]. *1664:* Sebesvár felöl szomorú hírünk jött vala, hogy ez az változó németség fel adta volna, de Istennek hála, nem volt semmi benne [TML III, 64 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Többire mindnyájoknak az teccik vala, hogy valamíg Apafi Mihály erdélyi fejedelem leszen, addig soha az országnak csendes nyugodalma nem lehet, mert levis és változó ember | atyámfiai is az Apor neven akik vadnak, semmirekellök: mert Apor Péter változó hitván elmével bír, Apor Farkas annál is rosszabb [CsH 133, 304]. *1710 k.:* A másik pedig a jó és rossz, de mindnyájan tudatlan, erötelen s változó embereknek és az ördögöknek az emberröl való hibás, változó és hazudó, kedves vagy kedvetlen ítíteli s beszéde [BÖn. 413].

Szn. *1584:* Valtozo Ferencz [Kv; TJk IV/1. 268].

Szk: ~ *egészség. 1676:* Én is, ha feleségem változó egészsége engedi, itt nem késném [TML VII, 208 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* Bizony ha ezek a szélvészek ne legyenek, és a gyermek állapotja is engedje, halasztom vala, de praedicator sem lévén continue mellettem, féltem, ha szász papra szorulok miatta, igen változó egéssége lévén, mind magának anyjának [TML VIII, 47–8 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1679:* Két rendbeli leveleit Kgk becsülettel vettem, melyekre változó egészségemre s más egyéb okokra nézve eddig nem rescribálhattam [TML VIII, 435 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] * ~ *elméjü. 1710:* Teleki mindjárt az országot német császár keziben ejti, mert ö változó elméjü ember, azért tanácsos dolog volna, ha a vezér megfogatná s a portára beküldené [CsH 163]. *1767:* Megvallom, egy kisség megijedtem volt rajta, tudván, hogy változó elméjü, inconstans ember, s ahol gondoltam, hogy keményen írtam valaki felöl, kiszakasztottam vagy kivakartam [RettE 215].

5. beteges; bolnăvicios; gebrechlich/schwächlich. *1722:* Feleség(em) I(sten)nek hálá békével meg érkezék, de kisded Fiacskánk változob Statusban vagyon, mint mikor el ment volt | Gyermekecsként ugjan jobbacskán vagjon, de ig(en) el fogjott, gyenge, magais feleségem változo Statusban vagjon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

6. ~ *ruha* felsöruha; haine de deasupra; Überkleid | fehérnemü; primeneală, rufe de schimb: Wäsche. *1786:* Tobis Janosne valtozo ruhait, vagy gunyait Szapulvan, nem mehetet gyüjteni vgy is Széna takarni [Torockó; TLev. 4/13. 48].

7. váltani való; de schimb; zu wechseln. *1742:* s. v. az változo egyetmását kérette az Aszszony [K; LLt Fasc. 93].

8. váltakozó; care se schimbă; wechselnd. *1768:* Egy Zöld és sárga változó szinü Schlaff Rock ... kartonnal bellett [Nsz; TGsz 51].

II. *fn* **1.** váltás fehérnemü; rufe de schimb, primeneală; eine Garnitur Wäsche (zum Wechseln). *1732:* Erre is aszt mondam azon kemény hitre melljre meg esküttem, hogj én hozzam Grabaricsné Aszszonyom Sem város szolgáját ... sem mást valakit nem küldöt a' végre hogy Radics Borbára Aszszonjt erös fogságban taresam, és hogj még valtazoját, és ételét is be vinni meg ne engedgjem [Kv; MvRKLev.]. *1752:* Szegödtem meg Esztendeig Diszno Pásztornak Homostyán Jánost ... fizetese Lészen ... egy harisnyája Egy pár Valtozoja [Déva; Ks 107]. *1776:* változot nem vitem volt ... hat hétre, mivel változot nem mondotak hogy vigyek [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1783:* Mostoha Fiam Szilágyi Sándor ... Sok izben jó egyetmássait meg a' változoját is a Fogadoban bé itta [Mezöbánd MT; MbK XI. 67]. *1808:* szegödtetett egy inast ... Bürgözdi Mihály atyánkfia 4 esztendökig, a gazda tartja mindenféle változóval, ruhával tisz-

tességesen a nígy esztendő alatt szokmánnyal, harisnyával, csizmával, kalappal [DFaz. 37]. *1823–1830:* Gabonájok soha egyik a mást ott nem érte, egy beesülletes változójak vagy ágynemück nem volt [FogE 154]. *1837:* Vászony Erogatuma … Sertés pásztornak a szösz vászonybol két rend béli változora adtam 15 sing [Budatelke K; Born. F. Ih Bíró Mózes tt lev.]. *1846:* Béres Szakmarán Juon … Bére 25 Vfr. két pár Harisnya édgy szürke Szokmán két rendbéli változo [M.köblös SzD; RLt 31]. *1850:* az változomat pedig ott hatam Tott györgyél (!) [DLt 860 Erdődi Károly dési ujonc lev. Gyf-ről].

Szk: *fejér ~.* *1774:* Én nekem pedig mint költsárnak fizetésem semmi sints, hanem Czipo Praemondám vagyon … attanak … ruházatra … három Esztendőre egy czondrát, Esztendöt által két rendbéli fejér változó (!), egy pár harisnyát [Szentdemeter U; LLt 24 Vall.].

2. tánczféle; un fel de dans; eine Art Tanz. *1736:* volt az lengyel változó, holott hol az férfi hagyta el az leányt, holott hol az leány az legényt, hármat fordulván egymással, magokra is hármat fordulván, úgy választott az legény magának leányt, vagy az leány legényt, az kit akartanak [MetTr 331].

változódás váltás; schimbare; Wechseln. *1704:* Pater Györgyfi Peter Vram mig pedig alkalmatos leszen az szolgalatra megyeben is ne bösztelenitessek imide amoda valo valtozodassal [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71].

változlag felváltva; prin rotație, cînd unul cînd altul; abwechselnd. *1839:* Azért tehát meghatározztatott közönségünktől, hogy a két végén a havasnak telepíttessenek meg esztenáink; úgy, hogy amelyik alul esik, másik esztendőben felyül legyen, és úgy változlag folyvást follyon [Jenőfva Cs; RSzF 186].

Vö. a *váltogoslag*, *váltokoslag*, *váltólag* és *váltóslag* címszóval.

változott 1. megváltozott; care s-a schimbat; geändert haben. *1662:* Nem tudom, honnan ismeri olyan igen nagy változott természetemet; immár kétrendbeli emberektől is hallottam Kegyelmednek arról nagy csudálkozással való discursussát, melyről bizony most is örömest bővebb válaszszal írnék, ha az üdöm engedné, de Isten más bővebb alkalmatosságot engedvén, el sem múlatom [TML II, 248 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. '?' *1550:* Mosta(n) … cak kereteznek az birotol kowetkeznek volt hog meg loltek az w soren valtozot Marhaiokat mellire ille(n) sowal illette wket hol meg rwtolta es meg sidogatta wket [BesztLt].

3. '?' **Hn.** *1797:* a' Változott nevü Erdő [Ajton K; EHA].

változtat 1. megváltoztat; a schimba; geändern. *1573:* Mostis Eo k. Meg beochwllyk az eo k. Igazitasat Nemis Akaryak kylcomben valtoztatny, hanem ez Eztendeo altal heleyeben (!) akaryak tartany, sem zallitany sem Eoregbiteny [Kv; TanJk V/3. 73a]. *1657:* ha mirajtunk győzedelmeskedhetik vala az pogányság, őtet is mind változtatni s mind egyébiránt kézre kériteni akarják vala [KemÖn. 174]. *1670:* Az gyülés, hogy Kegyelmed kivánsága szerint legyen, azon leszek, ha valami akadály nem változtatja [TML V, 1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681/XVIII. sz. m. f.:* (A) két rendbeli Contractusokb(an) specificalt conditiojok felet mind két felek nem hogy változtatnak akarattyakot, söt pediglen in omnib(us) articulis punctis et Clausulis firmalják ujobbanis [Szentbenedek AF; DobLev. I/28]. *1727:* Az hideg lelés gyakran változtatja idejét, neha estve, neha ejfél után, neha hajnalba, néha nappal neha mind nappal, s mind éjjel nem tudhatom mit vellni felölle [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyjához]. *1763:* Minek elötte a' … Malmat tsináltatta a' Mlgs Exponens Ur addig az a Patak follyását nem változtatta hanem az után; hogy a' Vizet felemelték tudjuk bizonyoson hogy a Molomra (!) a' Mlgs Exponens Ur tulajdon földén foly keresztül [Szecsel Szb; JHb]. *1773:* Sok efféle híreket támasztanak ma is magok között, nem akarván elébbeni conceptusokat semmiképpen változtatni, annyira elbódultak volt [RettE 308]. *1781:* az régi usus szerént valo Tilalmas Kertett mostan valtoztatni nem lehetseges [Burjánosóbuda K; EHA]. *1808:* 2dik Fatens Apáczai Kata Nmes Füsüs Munkácsi Istvánné … Az Inquisitoriábeli Fassioját Semmiben sem változtattya [Dés; DLt 250]. *1820:* En tizenöt esztendeig lakván eö Nsága mellett, termeszetit mellyet haláláig nem váltaztatatt jol tudam [Rákos TA; JF 48 Opra Juon (25) majoros vall.]. *1835:* a sokaság két harmad része, mind maszkara volt … minthogy pedig tsak egy kis Furtsa hidegelés is nagy változást okoz az Ember természetes ábrázat vonásaiban, hát mikor még Lárvát is teszen fejül reá, mennyit nem változtat rajtok? [Kv; JHb Kisdobai Bán Mihály Kállay Leohoz].

Szk: *nevet ~.* *1735:* Mitsán Péter … ada magarol … Reversalist … Magat Semmi rosz társoságakb(a) nem elegyiti … el nem bujdosik és nevet nem valtaztattya [Kendilóna SzD; TL]. *1742:* Makovéis meg fogott házasodni és Ipjával edgyütt ugy hallottuk hogy Kővár Vidéke felé ment volna, hol légyen, s minek hivatná magát, ha nevét változtattais nem tudgyuk, nemis hallottuk [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1746:* minthogy pedig az A. nevét változtatta még hólt Urának, tehát része nem lehet à Házban [Torda; TJkT III. 35] * *természetét ~ja.* *1714:* nem akarják Szokott természeteket változtatni [Nsz; WassLt] * *utat ~.* *1657:* én utat változtatván nem menék Tokajra, szolgáimban arra küldvén tettetésért, hanem Kinislőnél által az Tiszán [KemÖn. 151].

2. cserélget, váltogat; a schimba mereu; (öfter) wechseln. *1657:* Az bizonyos dolog, hogy az Chámnak az portáról való parancsolatja az volt, hogy mind a két Oláhországban vajdákat változtasson, Erdélyre is reá menjen, hasonlót cselekedjék [KemIr 325]. *1679/1681:* ahoz nem értö embereket állattak ä Banyakb(a) pinzért; esztendőben ketszeris valtoztatvan öket [Vh; VhU 677]. *1681:* Hunyadon lako Mandrila Jakab özvegye valasza. Nem volna Mélto az kevely fiadnak szolgalattyat valtoztatni, mert csak valogat az szolgalatnak rendiben [Vh; VhU 448]. *1687:* en bizony azt jovallanám Adamkot csak valasztanád el már az csecstöl job egessegte lénné; ötet el hozhatnad magaddal, mentest job égessegtek lénné hogj valtoztatnad az ajert [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1717:* Az sütök mellett szüntelen négj embért tartunk, kik oljan nagj igának tartják az ot valo Continuuskodást hogj sokan mán el is bujdostak miatta, noha mindén hétén ököt változtattjuk, az ot valo vérést döffölést ragodozást, és sok nyughatatlanságokot ne(m) szénvedhetvén [INyR Cssz, Gysz és Ksz nyil.]. *1757:* mint affféle gyülevész liberae migrationis emberek hamar szokták, kivált a harom márjas tüzhely pénzt le tevénn lakásokat változtatni [Folt H; BK sub nro 144 Ioanes Gulya de Déva (43) prov. vall.]. *1770:* az elottis laktam benne, akkar nem hibázat, most pedig a gondviseletlenség miatt esette hibája nem tudom, mivel örökketig változtatták a molnárokat

[Királyfva KK; JHb LXVII/108]. *1823–1830:* Ahol a lovakat változtatják, minden postaháznál enni s innya kap az ember fizetésért [FogE 255]. *1843:* Varga Katalint esmerem … az öltözetét változtatni szokta, talám azért, hogy annál kevésbé esmerjék [VKp 93].

Sz. *a farkas csak szőrét akarja ~ni, természetét és bőrét nem. 1657:* ímé tehát az maga nevezeti és természeti szerint az farkas csak szőrit akarta változtatni, természetit s bőrit nem [KemÖn. 301] * *a farkas szőrét szokta ~ni, nem erkölcsét. 1662:* Ezideig gonoszoknak tapasztaltuk őket lenni, de bizonyára immár gonoszbaknak és alábbvalóknak tapasztaljuk, mert az ő megrögzött csalárdságok szerint azon regéjöket dúdolják, mivelhogy a farkas szőrét szokta változtatni, nem erkölcsét [SKr 104–5].

3. vmilyenné/vmivé alakít; a transforma în …; zu etw/irgendwie formen. *1558 k.:* Marad teneked az tok lueg fenecken cristaly zinp kqued, Melynek egy resze valtozztath 100 p(ar)s kenesqth, Jo es tekelletes czwste [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1665:* Mint írják, sokképpen és sokfelé akarták változtatni az dolgot, igen elfordították volt [TML III, 533 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1710:* Szokolc basa Carniolát, Croatiát hamuvá változtatta volna, ha én, elhagyatván generál Auertpergtől, aki bátorságnak okáért Labacumba szaladott, a törököt meg ne verjem [CsH 87 1671-re von. felj.]. *1817:* ezen égés … többet Száz Házaknál Hammuvá változtatott [Torda; RkAk 363]. *1821 k.:* az alperes még Léányságatis tőrvénytelen és botránkoztato modon változtatta aszszonyi állapottá [Kv; Pk 2]. *1851:* A' szekérszin … házzá van változtatva, még nints padlása [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1881:* Hitvány a fejem … olyan boldog lennék, ha csizmadiává vagy földtúró paraszttá változtatna valami jótékony tündér [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. módosít; a modifica; umgestalten. *1683/1751:* Én ezeket átok alatt hagyom, hogy az kinek mit hattam, meg adgyák, el ne vegye Senki, mind őrökkön örökké átkozott légyen a' kit tsak valami Punctumában változtatni akarnáis [Süketfva MT; DobLev. I/195a]. *1710:* Hogy a nekem tett ígíretek, a nekem adott bocsánat és hit mellett nincsenek ragasztva olyan formalitások, vagy olyan jusnak helyei, amelyekben sem én soha nem forgottam, sem penig az olyanokkal a királyok és császárok, kik a törvényt csinálni, változtatni és megjobbítani szokták, nem sokat gondolnak, bizonyára nekem, aki igazán folytattam a dolgot, nem praejudicálhatnak [CsH 86]. *1717:* a Csemete farb(an) mellyis az elött tul lévén a Vizen … de most a viz járását valtoztatván innet esét a vizen [Aranyospolyán TA; EHA]. *1743:* Hamer Uram csinyál két újj kément, a többit pedig a mint annak rendi kivánnya, renovállya, változtattya, s igazittya [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.]. *1765/1770:* változtatván a' Küküllő mosás által follyamattya hellyit, egészen ezen földre, a' mosásbol hagyott tul felől három öll földet legalábbis [Széplak KK; Slt évr. Transm. 175–6]. *1787:* arandajok idejeket valtoztatni kellettett [DLt]. *1807 k.:* testamentum tételit az után nem tudam nem hallattam hogy valamennyib(en) is valtaztatta volna Szekelly Mihally Uram [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt vall.]. *1872:* A papi conventio, melyet az ekkla tagok kényök kedvök szerint változtatnia akartak … meg tartatik a maga eredetébe [Burjánosóbuda K; RAk 120]. *1889:* Azt is tudom, hogy az kikerülte figyelmét, s azért láthatott napvilágot, de ez a tényen nem változtat, hogy ott volt [PLev. 146 Gyarmathi Zsigmondné Petelei Istvánhoz].

5. áthelyez, áttesz; a transfera/muta; herüber-/hinüberlegen. *1674:* Valami németek lejövetelit hirdeték vala, de csak egyik várbúl másikban változtatják őket [TML VI, 576 Teleki Mihály a fej-hez]. *1753:* ugy történik ă dolog hogy az Isztina hellyet változtatniok kellett, és ă Pakulár legény mondotta néki hogy az üst lábot … vinné a' más uj Isztinához [Hordó BN; SLt 24. J. 5 Grigore Ilyi (64) jb vall.] *1814:* A bérbe kivett maglovat szabad lészen a falu birájának abba a csordába változtatni, amelyikbe tetszik [F.rákos U; RSzF 179] | A bérbe kivett mag lovat szabad lészen a' Falus Birájinak abba a' Csordaba váltasztatni a' melyikbe tetzik [F.rákos U; Falujk 86 Barrabás Áron pap-not. kezével].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *lakát/lakását/lakóházát ~ja* elköltözik; a se muta, a-şi schimba locuinţa; um-/wegziehen. *1681:* Percepcio Tritici. Ezek(ne)k rotait felb(en) hadtam, lakasomatis Anno 1681. eö Nagok teczeseböl változtatta(m), Colosra kérczvén eö Nagoktol [PatN 45]. *1756:* Ungar Avrám … akkoron Mlgs Báro … Josika Joseff ur Földin lakot, s, az után változtatta ezen rész földre[a] lakását [Tirnava H; JHb LXX/2. 68. – [a]A néhai br. Josika Mózes földére]. *1762:* M: Földvarat Lakat Vasmives Giczi Czigant mind ketten ismerjük … közel husz Esztendeje hogy mi közötünk lakik M: Földvarat lakat mind Czigany ahova a Satarat vonta az volt az Lako helye, egy nyihány Házban is tudjuk hogy lakát, amikor teczet a Lako Házatis változtatta [Melegföldvár SzD; Born. XL. 82]. *1813:* Zakariás Ur Ingarten kapitányné Asszonytol másuva lakását mind halálig nem változtatta [Sszgy; HSzjP néhai Szemerjai Gy. k. Orott Márton özvegye Kováts Lidia (33) vall.]. *1817:* a' nemes Beke Uramék elejek Oláh kesziöl ugyan tsak a' magok Lakó hellyéröl változtatták ide Lakásokat 's ezen Helyre a' hol most a' Helység vagyon, telepedtek meg [Peleszarvad Sz; EHA] * *religióját/vallását* ~ átkeresztelkedik; a se converti; sich umtaufen. *1677:* Edgyik religion lévö Pap-is, más religion lévö személyeket, sem copulálni, sem divortiálni, sem Ecclesiai reconciliatiora admittálni ne merészellye; ha szintén oly időben vallását változtatni akarná-is, mikor más vétkes cselekedeti avagy igyekezeti el-válásra, vagy copulaltatásra, vagy Ecclésiai reconciliatiora, nyilván valokká löttenek; hanem elsöben azon religion lévö Egyházi rendek elött … decidáltassék, és az után ha akarja religióját változtatni szabadságában lészen [AC 11]. *1691:* Székely János sem vallását változtatni sem jobbágy helyen nem akar lakni [SzJk 250]. *1710:* De hogy vallásomat, kiben jó lélekkel megnyuguttam, változtassam, azt soha nem cselekszem semmi ígíretért s adományért [CsH 305]. *1776:* az obligátoriában mentio nem volt, hogy magát obligalta volna arra, hogy Religioját Gróff Lázár Változtassa, minek elötte ă Kis Aszszont elvenné [Egerstö KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) vall.] * *szavát ~ja* megmásítja a szavát; a-şi călca cuvântul; er hat sein Wort gebrochen. *1664:* Ezek minden órában csak változtatják szavokat és elméjeket | Most igen szép alázatos, engedelmes levelt írattak seregestül urunknak, melyet reggel be visznek, ha meg nem változnék szavok szokások szerint, mert ezek minden nap külön-külön állapotban változtatják szavokat stb. [TML III, 302, 319 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz].

változtatás **1.** módosítás; schimbare, modificare; Änderung. *1657:* Az fejedelem búsonga nyughatatlankodásán s vele lött végzése változtatásán, mindazáltal nem is abrumpálá az tractát [KemÖn. 158]. *1765/1770:* Melly földet … ell mosot a' Küküllő, és follyása árka változtatásával a' Küküllön tull rakott … Simén András Uram birja [Szép-

lak KK; SLt évr. Transm. 196]. *1826:* A Gyomor erősitő mixturát egy kis változtatással meg készittettem, két óráb(an) kell belölle venni egyszer, v. másképpen 4–5 versen 24 ora alatt [Dés; Ks 101 Bad Elek lev.]. *1826 k.:* magunk is a Kelementelki szomszéd hellységgel a határ felett minden tekintetbe tsendességbe, békességbe éltünk minden változtatás nélkül [Gyalakuta MT; GyL]. *1834:* azon Esketés alkalmával ... éppen azon Tanuk hiteltettek meg, s azok azt vallyák: hogy az érintett hijánynak az Idő Zordonsága volt az oka, melly miatt a' Tanuk sokann egyszerre todulnak az Esketö Hitesekre – s e' felett a' Tanuk akkor tett Vallomásaikat igen kevés változtatásokkal következöleg hellybeis hagyták [Asz; Borb. I].

2. vmivé való átalakitás; transformare; Veränderung. *1831:* az ugy nevezett Erdő megetti gabona termő hely ökör Tilalmassá változtatása [M.szovát K; EHA].

3. (ki)cserélés, helyettesités; schimbare; Auswechslung. *1662:* úgy értenék bizonyosan, hogy az fejedelmségnek az török nemzet kivánságára lött változtatására nézve Erdélyországa ollyan nevezetes fövéghelyet, mint Borosjenő, csak immár is a töröknek megadni és az egész hajdúságot s öket is holdolás alá ígérte volna [SKr 400]. *1666/1701:* Hogy valakit eö kglmek közzül maguk javaib(an) jószagib(an) meg bántsuk, gondolatunkb(an) sintse(n), az közönséges Praesidiumnak eö kgek rendellyenek olly szállást, hogy az ki bontakozás károkkal ne légye(n), az Feö Tisztek szállásoknak gyakor változtatása alkalmatlanságot hozna magával, fenn maradván abb(an) is az Kapitány authoritassa [Kv; KvLt I/188]. *1679:* Nagyságodnak nincsen hatalmában quartélyoknak változtatása, fövezér ö nagysága rendeletébül lévén az hadaknak rendelt quartélyok [TML VIII, 559 Teleki Mihály a fej-hez]. *1770:* egy György nevű Malom Mester ... a malmat procuralta addig jolís forgott, annak utánna kezdett a sok Molnárok változtatása mián roszszobbul forogni [Sövényfva KK; JHb LXVII/115]. *1823–1830:* Ez a konduktor vigyázott az utazókra, portékákra és lovak változtatásokra [FogE 254]. *1831:* 20. fiatalokat ... a' Szekérre fel is raktunk ... de mint hogy igen nagyon volt meg rakva, egy Potsojánál meg akadtunk, 's ki sem tudtunk más képpen ki haladni (!), hanem csak az ... ökröknek ... változtatásával [Hosszúfalu Szt; TkHf Rüts Vaszalika (68) lib vall.].

Szk: *hitbéli ~. 1653:* Igy lön akkor Erdélynek dolga. Mely hitbéli változtatás megerötlenitette a nagy fejedelmeket, egymástól elidegenitette a népeket [ETA I, 28 NSz].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *~ alá hozhat* megváltoztathat; a putea schimba; verändern können/dürfen. *1845:* a' gyakorlatban volt szokást és rendet, a kaláka adásta nézve meg tartatni kivánván, a két birtokos illyes közös akaratját, a harmadik birtokos egyedül változtatás alá nem hozhatja [Torda; TLt 1039] * *~ra lép* újat elfogad/bevezet; a accepta o inovatie; Neues hineinführen/annehmen. *1662:* a régi rendtartásokhoz szokott tanitók abbéli helybenállatásokat újításoknak állitván és csak a régiek mellett megmaradni kivánván, nem könnyen akarnának azoknak változtatásokra lépni [SKr 277] * *~t tesz* megváltoztat; a schimba ceva; verändern. *1677:* Ritusokban pedig reformálni, változtatást tenni, qua modalitate Ibidem [AC 267]. *1827:* Máris Juon 27 Eszt(endös) Confrontáltatván Ránta Vonujjal Vallomásában változtatást tészen [Nyérce K; KLev.].

változtathat 1. megváltoztathat; a putea schimba ceva; verändern können. *1671:* A huszti praesidiariusok állapatja felöl való Kegyelmed tudakozását leveléből értjük, melyről az nemes országnak már végezése lévén, nem is változtathatjuk [TML V, 434 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. cserélgethet, váltogathat; a putea schimba; (öfter) wechseln können/dürfen. *1752:* Ngodnak elég hatalma vagjon az hajdukon, szolgalattyok béritöl is privalhattya s ököt valtoztathattya [Futásfva Hsz; ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez].

3. módosithat; a putea modifica/schimba; (ab)ändern können/dürfen. *1823–1830:* Delet elpauzáltal, estve megint ettünk; nem szerettem én ezt az életmódját, de hirtelen nem változtathattam rajta [FogE 282].

változtatik cserélödik; a se schimba; wechseln. *1666/1701:* Mivel eö kgek mosta(n) incorporáltatnak az Colosvári realis nemes emberek közzé, hogy kötelességek odais ne légye(n) az lehetetlen. Azért vármegye Gyülése(n) Feö Ispán és utánna való Tisztek jelen létéb(en) egyenlö Consensusból Hadnagyot, Assessorokat választszanak, az Hadnagynak meg változtatása hasonlóképpen légye(n), mint szinte(n) vármegyék Tiszteijs szoktak változtatni [KvLt I/188 egy-i végzés].

változtatódik cserélödik; a se schimba; wechseln. *1837:* a' hol pedig az a' rosz szokás divatkoznék, melly szerént a' Hitesek változtatodnának, annak eltörlésével az Ekkla érdemesebb tagjaibol választassék egy állando Hitesség [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

változtatott módositott; carea fost modificat; geändert. *1662:* irja le a törvénynek mását a Lévi papjai előtt való könyvbül, azaz nem valami megvesztegettetettből, megtoldozott-foldozottbul, megcsonkitottbul, megcserélgetettbül, változtatottbul vagy pedig emberi tetszés szerént magyaráztatottbul [SKr 690].

változtattatik módosittatik; a fi modificat; geändert sein. *1769:* Ezen régi által-járo azért változtattatott, hogy a' melly kövek oda voltanak hányva, el Süjjedvén, nagy Sár lött [Apahida K; JHbK XLII/24] | Azon régi által-járo 'a Sár nagy volta miatt változtattatott [Dezmér K; JHbK XLII/24].

váltság 1. kiváltás; răscumpărare; Auslösung. *1595:* 27 Nouembris Biro vram es az Egez Tanachi adatot két Rabnak, Modrich Jstuannak, kereztic(n) praedikatornak, Es Eöztcön Barnabasnak segitsegwl valtsagokra f 2 d 50 [Kv; Szám. 6/XVI. 32]. *1659:* nemzetes Szekely Georgi Killjeni nobilis, az lengiel orszagban valo 1675 esztendöbeli hadi expeditiokor, töb kereztien atiankfiaival rabsagba esven, es mostan meg satztzolvan az valtsagert confugialt Nemzetes Bod Istvan uramhoz [BLt]. *1662:* azon is annyi ártatlan híveinek rabságokon ... megkönyörülni, keresztyén szánakodására indittatni s az ország kincsét azoknak váltságokra kiadatni méltöztatnék, nem kevésbé esedeznek vala [SKr 390]. *1710:* arra hozák a dolgot, hogy Friderik császár a koronát adná vissza a magyaroknak, a magyarok penig hatvanezer aranyat adnának a korona váltságában Friderieknek, és ha Mátyás magtalan halna meg, Friderikre szállana a királyság [CsH 63].

2. megmenekülés; scăpare; Rettung. *1857:* itten ugy látom alattomba valaki a Tekintetes ur ellen mindent elkövet, hogy a' váltság tovább haladgyon [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

3. megváltás; mîntuire; Erlösung. *1636:* annál világosban

meg ismertessék, az Istennek mind böltsesege, igazsága, és irgalmasságának-is mérhetetlen, és veghetetlen határa, es magát ollyak által ditsertesse, az kiknek váltságokért az ő tulajdon Fiát (: kinel drágább kentse nem volt :) adgya, bocsáttya [ÖGrAj 3 l. Rákóczi György aláírásával]. *1710 k.:* mivel tartoznánk Felségednek a te egyetlen egy fiadért, akit … kibocsátál e világra, hogy légyen az ő Anyaszentegyházának feje, váltsága, völegénye [BIm. 1038].

4. (fogolyért/ellopott tulajdonért fizetett) váltságdíj; preţ de răscumpărare; Lösegeld (gegen Gefangene/gestohlene Eigentum bezahlt). *1573:* Azt vallia … Eottues Andras, hogi … Mikor az azzony ky akarna Menny puskar vtan varadda adot volt coneky aranyat egi pechetes gywreot chinalny, es jelt adot volt hogi ky az Mwtatia Annak ky adya eo az zerent chelekedet, es annak atta ky az Jelt es az valcagat neky meg hozta, Annelkwl Marat volt Nala 14 Nehezek czwsty [Kv; TJk III/3. 173]. *1604/1675:* Bérnald Ferencz addégh mégh hazasodot volt Borosnyai Simonnéval miglén az először féléségé ell nem holt volt és mégh nem valtotta Török orszaghbol holot tutta hol vagyon és mégh attak volna valtsagon annak félétté az Truszkaj Uraktol az sacz pénzt fel vötté azt ell költötté volt [A.csernáton Hsz; HSzjP Illyés Istvan Primipilus dé Futásfalva vall.]. *1619:* Ezféle vitéz emberek mint ím Alaj bék uram s több szolnakiak megfogták[a], Nakkás Haszon pasa uram elvötte tőlök, s mint azféle híres parasztemberből lött tolvajt önagysága nem ölette meg, hanem béhozatta ide az Portára, és itt ezer tallért kér rajta, hogy elbocássa váltságon [BTN[2] 238. – [a]Gombos Andrást]. *1632:* mondotta uala … ha io valcsagat adna tehat megh adna neki az vassat de az szaz csak azt monta hogi neki egi penze sincsen, az utan(n)is csak ajandiko(n) ada vra(m) megh neki az vaszot (!) [Mv; MvLt 290. 90a]. *1657:* mentémet is egy Nagy András ajtonálló ellopta vala, azt váltságon adá vissza [KemÖn. 40]. *1662:* Pénzt kért ki, s a maga szükségét tette a rabok váltságával | tegyetek bizonyságot a Jehova előtt … ha én valakinek ökrét elvettem vagy szamarát, és ha valakivel csalárdságot míveltem, és ha valakin erőszakot cselekedtem, ha valakit megrontottam, vagy valakinek kezébül váltságnak jutalmát vöttem, hogy azért őróla szemeimet elfordítottam volna, és visszadom néki [SKr 474, 692]. *1705:* A Toroczkaiak is bíznak, hogy mind az egész háznépét kibocsátja a generális, váltságon | ha még maga menne is ki Toroczkai János uram, ha csak simpliciter menne ki és valami praetextus nem lenne, vagy váltságon vagy hogy per accordam nem adnák ki, öneki sem hinnének [WIN I, 545, 554].

5. büntetés/kötelezettség/(adó)teher kiváltásáért fizetett összeg; sumă de răscumpărare; Lösegeld (als Strafegeld/Pflichtgeld/Steuer bezahlt). *1571:* az Nyreo vram feleolis Ertekezenek meg eo k. Es az Regy Rendtartast az poztoknak valcagaba Ne Engedie eo k. Meg zegny [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1587:* Az Johok walchyagaba attam az Barnasiboknak hogy az Zenafwbe talaltak d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 14 Zabo György isp.m. kezével]. *1594:* Baránbolis tizedet adnak az varhoz ennek az valtsaghais, az ki tizedet ne(m) adhatt az varhoz jar. Az valtsagba penigh minden Barannak ket ket penzt teszen [Bagos Sz; UC 113/16]. *1608:* a' barom a' szina feőben be szaladot nappal, az Paztorok ottan ki öztek a' szina feobeöl, ha eyel talaltak ualtsaggal Uigeztek el ket ket penzel [UszT 20/357 Orban Thamas Paloson lako feierwarmegiebe (35) Hadnagy Matias Jobagia vall.]. *1629:* Suki Pal vram es Suki Benedek vram Bogathi menyhart vram feie iozaga valcziagaban attak vala Bastha Georgynek eöteödfel szaz Araniatt es ket szaz Aroni niomo pogaczia oroniat [Szászfülpös K; SLt TU. 6 Vndi Gabor (60) ns vall.]. *1677:* Nyomásokrol külső marhákat be-hajtani szabados; Egy öreg marhának váltsága den. 2. apro marhának den. 1. toties quoties [AC 264]. *1735:* midőn … (az) ökröknek keresésére szolgám sok üdövel az után ott bodorgot volna az I nulla p(rac)habita ratione több komplex társával … meg fogta nem elégedvén meg a bé hajtott ökrökkel, és Tömlöczbe tette, a honnatis váltságon kellet ki vennem [Torda; TJkT I. 86]. *1789:* Jóllehet ennek előtte ussussa volt az communitásnak, hogy ha az árkosi juhnyáj tilalmas helyen találtatott, egy magyar forint volt a váltsága [Árkos Hsz; RSzF 183].

Szk: *feje ~a. 1574:* Azert myert hogi ez Nagi dolog es varosnak egik feo zabadsaga ellene (!) vagion, kyert az Buntetesis Nagyra Rendeltettet, Azert … tartozik heted Magawal meg tyztitany Magat … ha penig Meg Nem Menty Magat ez zerent feye valchagan es lozaganak vestesen Marad [Kv; TJk III/3. 376a]. *1610:* Tudom azt hogj az hol Varga Janos lakik azt Mate Andras az eo <c>öreckséget feye valcziagaba Lazar Jstuannak keötte volt [Alfalu Cs; Törzs.]. *1637/1674:* Marosi Pal feje valtsagaert atta volt es kötte magát … cörökös jobbagiul [Hr 2/3] * *nyelve ~a. 1570:* Georgius Zegedy Juratus Ciuis … fassus est, hogi Emlekezyk arrol Jol Fodor Istwan Birosagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain, De az Theorweny az byzonsagok vtan Nem Itelt dywt (!), hane(m) Nielwe valchaga(n) fl. 12 d 50 hatta Torozkayt [Kv; TJk III/2. 145]. *1594:* Zilagy Barbara Azzony … Kelemen Istwannenak Nemynemeő maradsagertt Nyelwe walchiagaertt (: az mynt eó magaban itilte es mondotta :) el haytt tehen Barmayt es disnaytt tulaydon hatalmawal [WLt]. *1791:* Popa Jakob Roman … a ki réá meg haragszik és tolvajnak publice ki kiáltozza, asztatt Nyelve váltságán soha nem is keresi [Sebesel AF; JHb]. *1806:* Az Alperes … a' Felperes … szállása Ablaka alá menvén … azt hirelte, s azzal gyalázta, hogy Ifju Legénnyel fekünne, s, másokat is az Ablak alá tsöditet azonba fel-kelvén a' Felperes látta hogy Farkas Márival feküdt … Melly motskoltatásáért meg-kivánnya a Felperes hogy az Alperes … Nyelve váltságán, költség, s fáradsag megforditásán convincaltassék [Dés; DLt 250] * *pázsitdisznó ~a. 1589:* Keöuetkezyk Az Harom falûknak Adaya. Azony faluy (!) Adaya … Pasit dyzno valchyiaga f – d. 94 [Kv; Szám. 4/XII. 1]. *1621:* Keouetkezik Pasit Diszno valtsagha egy egy Diznotol d 2 … Az Also Joszagba(n) vgy mint az eót faluba(n) Jutott volt pasit disno valtsagh f 3 d 80 [Kv; Szám. 15b/VII. 9] * *tömlöc(nek) ~a. 1717:* Kéré s reménkedék annak felette az Jesus Christusért az meg irt Mgos Ur(na)k, hogy az Ur eö kglme tenné le érette mind az Praetendens(ne)k p(rac)tensioját, mind pedig eddig accrescalt tömlöczenek valcságát, ő is érette … örökös Jobbágyságra kötné [Kv; Ks 89]. *1749:* mingjárt a Tömlötzbe küldé … harmad napig ott tartot, s akkor el botsáttatott 10 Lapáttal meg ajándékozván, a Tömlotz váltságáért [Ohába AF; Told. 3].

6. szolgáltatásért/hivatalos papír kiállításáért fizetett díj; taxă de eliberare a unui act; für die Urkundeausfertigung bezahlende Gebühr. *1581:* Az lewelek waltsaga feleol penigh az eleombe rendelt instructio felet <az> Zegeny keosseget Nem Sacczolom [Kv; TanJk V/3. 256b] | en az en felesegemteöl el valaso(m)ba Marthatol … es az el valasbely lewelnek valtsagaba … adek Lazlo papnak … egy feol-

dechket [Uzon Hsz; Kp I]. *1629:* azon levelet mind ket fel peresnek egyenleo keppen attak es egyenleoül vagyon neuek mind az ket resznek az leuelben az valtsagotis egy arant fizetek [Kv; TJk VII/3. 150]. *1727:* Az Inquisitor deákok Munkájának váltczága [H; JHb XLII]. *1857:* mint egy napus embereknek, váltságok nem is ment volna annyéra [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester David lev.].

7. bérleti díj; chirie; Miete. *1767:* midön a nemes czéhnak (!) czéhmester-tétel napja vala közönséges megegyezéssel és kézbeadással discuralván a nemes czéh a piacon lévő színnek dolga iránt, hogy a modo adpos<seso>rum azon színnek váltsága legyen a következendő successoroktól három magyar forint, mivel azon áruló színnek az építtetése a becsületes czéhnak számos költségbe esett vala [Dés; DFaz. 24].

váltságbeli ki/megváltásra vonatkozó; de răscumpărare; bezüglich auf Ablösung. *1579:* Kenzerittetwen hogy egy fcó Molnos órcóksegwnket kelletcek megh váltanwnk Zoltanban[a] ... az Nemes czeryck vitaliustol, es ennek az órókseznek valtsagabalj zwksegwnkert Adank ... Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Kp I. – [a]Hsz].

váltságos 1. aki köteles váltságot fizetni; persoană obligată la plata sumei de răscumpărare; wer ein Lösegeld zahlen muss. *1594:* Pasitt disznot cök nem adnak, Mert leueleket mongiak hogi vagion rolla, mind az altal az ki valtsagos volt, annak az valtsagha az Maior bjronak jart [Somlyó Sz; UC 113/5. 7].

2. megváltható, kiváltható; care se poate răscumpăra; auslösbar. *1592:* Lazlo kiraly donatioia, hogi az Nemes ember ha ez varosba vagy hostattiaba lakost megh cölend ha valtsagos lezen a' feie, tartozzek valtany feiet ket zaz fton [Kv; DiósyInd. 25]

váltságpénz bani/sumă de răscumpărare; Lösegeld. *1728:* adott bé ă Porkoláb Lupul válcság pénzt öt forintot hetven hét pénzt [Bsz; TKI].

valuta valută; Valuta. *1812:* vagyon a' Bulgár városon magam tulajdon Házam, és néhai édes Atyám Testvérénél még valutában egy néhány czer Forint örökségem [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1823:* Uradalmi kertész Ujbár Adám ... kéri Arendába ... a' Practorialis kertet – a' káposztás és Dinnyés kerteket, önkénte igérvén egy egész Esztendöre 500. Rforintokot valutába ... Határozás ... In valuta tartozik egy egész Esztendöre árendába fizetni 500. R.forintokot [Déva; Ks 91. C. 12]. *1824:* Váradi Lászlo ... nékem tartozo Capitalis Summábol mái napon háromszáz Rftkat Valutaba effective bé fizetett [Buza SzD; LLt Fasc. 142]. *1825:* a' Nagy uttza ki flaszterczésére 12 frtot in Valuta conferaltak [Dés; EHA].

vályebrádi a Vályebrád (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vályebrád/Valea Bradului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vályebrád: **1.** Vályebrádon lakó; din/care locuiește la Vályebrád; in Vályebrád wohnend/wohnhaft. *1745:* Vallyebradi Nikolla Mihaila ... Bulza Adamtol valami zesztrét praetendalt volna [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Bulza Triff (79) vall.]. *1811:* A Valyebradi localis Krajnik(na)k fine incassa(ti)onis Submittaltattván egy Regestrum ... Transponált a Cassába f 40 x. 45 [Déva; Ks 102].

2. Vályebrádhoz tartozó; din/care aparține de Vályebrád; zu Vályebrád gehörig. *1826:* a' Vállye Brádi Inventálaltan tilalmas erdöket meg visgálni akartam [H; VhU Genesy Aloysius ub kezével].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vályebrád lakosa; locuitor din Vályebrád; Bewohner von Vályebrád. *1765:* Régtöl fogva mind szándekozom Excellentiádnak mind alázatoson Udvarolni, mind pedig Patingányi embereimnek a' Vályibradiakkal valo bajoskodásokat alázatosan ajánlani [Bonyha KK; Ks LVII/9 gr. Bethlen Pál özv. gr. Haller Jánosné Daniel Sófiához].

vályog törekkel kevert agyagos sár mint építőanyag; vălătuc; Lehm. *1792:* találtuk ... Az Udvarházat Melly kő, és Tégla épület, igen kevés vájog benne [Apahida K; RLt O. 2]. *XIX. sz. eleje:* Vájognak valo valu hordozásáért, 9 Rf [HSzj *vályog* al.].

vályogforma vályoghoz hasonló; care este asemănător cu vălătuc; dem Lehm ähnlich. *1823–1830:* Minthogy pedig a falak fa közé rakott téglákból vagy vályogforma kemény sárból vagynak rakva, a fák mellett gyakran meghasadnak [FogE 225].

vályogkészítés facerea chirpicilor; Ziegel schlagen, wellern. *XIX. sz. eleje:* Tapaszto Czigányoknak a Vájog készitésinél 14 Rf 36 xr [HSzj *tapasztó-cigány* al.].

vályogol vályogfalat készít; a vălătuci, a clădi pereți din vălătuci; Wellermauer bauen. *1835:* Uj paraszt Antinak hogy a Papi haz allyán vajogalt [Sámsond MT; MvRLt].

vályogolás vályogfal készítése; clădirea pereților din vălătuci; Bau von Wellermauer. *1849:* a Mesteri Csür vájaglásakor [Mezőbergenye MT; MvRLt].

vályogoló vályogolással foglalkozó; care lucrează la clădirea pereților din vălătuci; Wellerer. *1821/1822:* A Vájogalo Czigánynak etelire [Mezőbergenye MT; MvRLt].

vályú, válú 1. jgheab, troacă (în formă de jgheab); Mulde. *1528:* III trunci circa fontem pro conservatione aquarum wlgari waliw [Vh; MNy XXXI, 277]. *1585:* Harom Erögb fatt wöte(m) walúnak walot [Kv; Szám. 3/XVIII. 25b Gellien Imre sp kezével]. *1597:* Az Keozep vczay varos hazanal az Jstallora valo keolchieg ... Hozzu Janostol hozattunk egy agh Chyatornat valunak [Kv; Szám. 7/V. 1]. *1601:* Veottem keotelet kiuel az Valut fel feugeztik (!), zegreis attam az Mesternek d 9 [Kv; Szám. 9/XV. 36 Jer. Nekel sp kezével.]. *1636:* Vagyon ... Ennek[a] ellenében hattal az Udvar fele arczal egy kö Istalo, Aytaja mellicke fa, Vas sarkos pantos, fel szer ayto rayta, mind uegigh benne jó czöregh valu [Sövényfva KK; JHb Inv. – [a]A tyúkólnak]. *1656:* Az hetedik jstalo is similiter czöt darab reghi rosz valu bene [UF II, 142]. *1699:* a Kûküllö parton vagyon edgy hitva(n) fakbol rakott romladozott félb(en) állo, rossz fedelü diszno pajtácska, kib(en) edgy rosz valuis vagyon [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1727:* az Istálloban bik fa deszkábol valo tölgj fa Sasokban eregettett jászolly vagjon. Válu penig és Sorogja nincsen benne [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 12]. *1752:* vagyon ... gerendás de nem padlasos, tizenkét Lonak valo, rekeszes két szakaszu, hidlásas Istalo, benne lévö Valujával, es Saruglyaval együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1797:* Istállo ... hat lovakra, ennek padlása, gerendái

jok, Saragjával, 's vállujával egyetemben [Körtvélyfája MT; LLt Fasc. 12]. *1819:* az Istálloban vallami régi vállu és sorogja két felöll a' nap kelet felöll valo résziben [Baca SzD; TSb 6]. *1824:* Az Istálóban van két hibás Saraglya vállustól [Kv; BetLt 2]. *1852:* Egy két osztállyu deszka fedelü és hidlásu rakofa még használhato sertés ol, ajtokkal, vállukkal el látva [Marosfelfalu MT; DE 4].

Hn. *1781:* A Vállunál [Inaktelke K; KHn 203] | A' Vállunál (sz) [Inaktelke K; EHA]. *1824:* A Válluknál (c) [Cikmántor KK; EHA]. *1891:* Nyugotás váluja [Kalotasztkirály K; KHn 57].

Szk: *~n. hizó. 1680:* Valun hizo artany nö 6. Valun hizo eme nö 8 [Fog.; Utl] * *~n hizott. 1652:* Vagyon ... szalonna függöleg makkon hizot N. 57// ... Válun hizot egy uj szalonna Cont. Libr. 24 [Görgény MT; Törzs.]. *1713:* Jllyén Commoráló Baju Groza nevü kormanyos ... hitivel confirmála, hogy ... két valun hizott Törökországi Artányokat Illyei Udvarbiro Nemzetes Bucsi Miklós Uramtúl ... pénzen meg vött [Marosillye H; Utl] * *abrakoló ~. 1656:* Az jstaloknak kettejeben lovak elejben valo abrakolo valu, mind vegigh szolgal fel felsö resze gerendasok seöveniöl font leszakkal padlot regiek [Fog.; UF II, 166]. *1732:* egj tapaszos ló istálló ... hidlási és állás oszlopiis cserefábol valók, abrakló vállujaval edgyütt [Kóród KK; Ks 12/I]. *1761:* Az harmadik Istáló ... állás nélkül csak két Lóra valo abrakló válujával, és Sarogjájával [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 199] * *bükkfa/bükkfából csinált ~. 1648:* Vagyon benne keresztwl ket lovak eleiben valo hozu bikfabol czinalt valu [Porumbák F; UF I, 886]. *1797:* Az ... Uj lo istáloba ... vagyon ... az ajtoval szembe egy nagy bükfa válo [Körispatak U; Pf] O **Hn.** *1891:* Bükkfaválója (csorgó) [Körösfö K; KHn 68] * *itató ~. 1848:* A' tsitkok itato valuja [Bilak BN; LLt]. *1849:* egy gémes kut – mellett egy itato válu [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *kopóknak való ~. 1740:* Kopok(na)k valo Valu nrö 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32] * *lovak eleibe való/lovaknak való ~. 1674:* Vagjon az elsöben egj lovaknak valo valu, két rendben saroglya, az más kettöben pedigh csak soroglyak [A.porumbák F; UF II, 608]. *1679:* Lovak eleib(e) valo hoszzu (!) valu nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 96] * *tölgyfa ~. 1745:* a' második fenyö gerendás padlásos Istállo ... vagyon nyóltz lonak valló állás hidlásával, tölgy fa vallujával, és hitván saraglyájával edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 18] * *zabló/zaboló/zabozó ~. 1849:* Egy csikoknak valo – otska zabazo vállu ... a' zabalo Válluk otskák [Somkerék SzD; Ks 73/55] | Szopo Csikkok (!) Istáloja ... Ráts, és Zablo válluval [Bányabükk TA; MkG]. *1852:* A Ser háznál lévö nagy Istáloba készitett uj zablo válu [DLt 1343].

2. vályúformájú/tekenőformájú eszköz; scoc/jgheab/canal pentru scurgerea unui lichid; Trogförmiges Gerät. *1597:* Acz Gergely es lwkacz Mester chinaltak megh az Monostor wcza kapwnak az Emelczw (!) az kiben iar ket felol az walwiat wionnan az Tengelt fel Emeltek ... f 1/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 105]. *1674/XVIII. sz.:* Minden Ember annuatim egészsz örökségtül Szent Györgj, és Szent Mihály adajáb(an) Eösszel tartozzék adni ket két forint árra Bort ugj az mint valoján indul [Mácsó H; Born. 3/3 Vegyes ir.]. *1721:* 1 Sajto minden keszületivel, 1 külüvel vallujaval edgyut [Körispatak Hsz; Told. 19]. *1733:* l(ste)n eo Szent Felsége ez esztendöb(en) esendö Szüreti alkalmatosságot engedje érnünk téhát vagy kész pénzül vagy borul amint váluján fog indulni 20 magyar forintokig tészen Contemtumot ... Dioszegi Mihály Uram(na)k [Dés; Jk]. *1757/1758:* ezen Stompnak az valuja a mint lăczik a Jerugăb(a) szolgál, és mikor mosnak rajta meg tojitya a vizet, a Válun alol pedig a mint laczik micsoda Sebesen foly a viz a Jonăs Păl Ur(am) Stompjăra [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.]. *1766:* (A) Malmot minden hozzá tartozo épületeivel és Pertinentiajival edjütt következésképpen aestimaltuk ... Két Vizkerék romladozott és régi lévén Hung Flor 3 a Válluja annak vagy Silipje Hung Flor 1 Denar 2 [DobLev. II/374]. *1785:* Vagyon a Küküllö Vizén egy Jo Malom, melyben tanáltatnak Három Lisztelö kövek, két valura intezett dörötzkölö, Három külü kása törö, és Olaj ütö [Szu; Ks 73/55]. *1815/1817:* Az Olaj törö 6 törö botokkal, vállujával, és egyéb hozzátartozó részeivel egygyütt Rfl 87 [Szu; TSb 47]. *1826:* A' Ser Házba ... Az Elesztös pintze Valujával édgyütt [DLt 251]. *1840:* Görgény Markássai zénát hoztak és a pálinka fözöhez vallunak fákat [MT; Born. G. XVb]. *1846:* Mi pediglen a két lisztelö körüli Garat és válukat illeti meglévén, mind élhetö [HSzj *lisztelö* al.].

Hn. *1793:* A' Mész Vallunál (sz) [Inaktelke K; EHA].

Szk: *bornyomó ~. 1811:* A' nagy Cserefa Bornyomó Vállukról, és Sz. László Király' emlékezetéröl [ArE 60] * *kétnyilú ~. 1674:* Kö törö malom ... Vagyon benne két nyilu valu az nyilaknak vegei vasasok, karikasok, kö tarto valu nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 615] * *kőtartó ~ → kétnyilú ~* * *lisztelő ~. 1680:* Vajon eö Ngok(na)k ... lisztelo malom házok ... also felsö kövei (!) kopottak, kö padgya is rosz erötlen garattja, lisztelö váluja jo [A.porumbák F; ALt Inv. 34]. *1763:* A Kö pad, a' ket kassával, s lisztelö valluival [Ispánmező SzD; Torma] * *lisztttartó ~. 1851:* két avatég liszt tarto válu, egy csiga sodró, egy nehány bikfa karo a' kakasülöken [Erdöszegyörgy; TSb 34] * *malomra való ~. 1674:* An(n)o 1674 die 4 Novembris Szegödtem megh En Gavay Miklos Sztupina(n) lako Orosz Vaszillyal hogy ... az Zugot, Malomra valo Valukat, es fenek Czap valukat maga jo modgyával emberül ugy be Czinallya hogy az viz az valuk mellet mindenüt se alol se az czap Valuk se az molomra szolgalo valuk mellet el ne furja magat a viz [A.szovát K; Törzs.] * *rongytörő ~. 1840:* A zugo közepén és az egyik zsilip tsatornáján keresztül nyulik megint 3 tölgyfa gerenda melyeknek kettöjére megint tölgyfából egy vánkos vagyon emelve, a melybe kopott réz vánkos vagyon eresztve. ezen vánkoson forog azon gerendej a mely a rongy törö válutol ide ki nyulik [Km; KmULev. 2] * *vályognak való ~. XIX. sz. eleje:* Vájognak valo valu hordozásáért, 9 Rf [HSzj *vályog* al.] * *víricsnek való ~. 1679:* Serfözö Ház ... Vagyon ezen kulsö házban ... Malátás Kád nro 1 alatta, vericznek valo hoszzu valu nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137] * *vizes csatornának való ~. 1679:* Alsó halas Tón lévö fellyül csapo Malom ... Vagyon az malom haz mellett, Vizes Csatorna(na)k valo Uy valu nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 142] * *vízfogó ~. 1662:* Melly pincén[a] a toronyról alázuhanó víz általmenvén, a kert felsö részének közepin öntödött vala ki arra faragott kövekböl szép kerekdeden rakatott s vaskapcsokkal sürüen egybefoglaltatott, jó nagy széles tágasságú és jó mélységü válúba, annak közepin egy nagy réz csövön, mellynek tetején emberi státuakép lévén, annak orrán, száján, köldökén és minden lyukas felein öntödvén ki az víz nagy bösséggel, még ezen vízfogó válú megtelnék [SKr 263. – [a]Lichtenstein hercog kastélyában] * *zsilip ~ja. 1825:* A második kerékneк pedig Zsilipje valamivel ujjabb levénn ... a kerék amellyre ezen Zsilip vállyujából a viz ömlik jo [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 35].

3. vâjat; scobitură, adîncitură; Aushöhlung. *1831:* Tu-

dom azt, hogy ... Egyed Lászlo csekély eszü ember volt beszédin nem sokat lehetett fundalni – fogadásbol Nadrágot adtak, vgy hogy Botskorral viselye – Csizmát nem volt szabad huzni – ezen Nadrágba egy alkalmatossággal, Tyrozás idején a' Föve<ge?> valujába tollakat téve magat Maximilianusnak nevezte, 's nevetségesen kisérte a' Tyrokat [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idösb Török János (61) vall.].

4. *átv. is* meder; albie; Flussbett. *1672:* Az udvarhelyi scholának hagyván s adván az úr Felső-Bányán levő ezer aranyat, Pelei Ferencz uram levele páriájából látom, hogy az németek tudakozták s az mint az dolgot váluján folyni látom, bizony félek, hogy onnét el is rándítják [TML VI, 9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1736:* a deberke pataka a meg-áradásakor válujából ki-szakadvánn ... sok károkat tészen [Dés; Jk 465b]. *1763:* mig a Szamos vize magat szakasztás által más valura nem vette, ott folyt a' hol ezen Rétnek Nap Nyugati része határosodik, és akkor a Lább Föld a Partig járhatott [Széplak Sz; Ks 92] | mikor szer felett valo essök járnak, ez a' Patak a' Vallyujából kimégyen ... értem aztis hogy még mikor hire sem volt ezen Molomnak akkoron is a' nagy árvizek alkalmatosságával mindenkor a' Válujából kiment, és a Falun végig folyt [Szecsel Szb; JHb].

Hn. *1754:* a deberke régi Valuja [Dés; EHA] | a' Szamos régi valuja [Kérő SzD; EHA].

vályúcsináló vályúkészítő; persoană care face jgheaburi; Trogmacher. *1673:* László István válu s járom csináló [Dánfva Cs; CsVh 45].

vályúcska 1. kis vályú; jgheab mic; kleiner Trog. *1680:* Az major haz előtt vagjon egj tölgjfa Valucska az majorság itatassara [A.porumbák F; ALt Inv. 29].

2. vályú formájú vízleeresztő; scoc/uluc/lăptoc mic; trogförmige Ablaufschleusel. *1764:* a Malom kö kerge mellett ... játék valami valutskát [Nyárádsztlászló MT; PS].

vályúforma vályúhoz hasonló; în formă de jgheab; trogförmig. *1772:* az Istálloban fenyöfa deszkabol vállu formara epült Jászolly vagyon [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.].

vályús 1. vályúval ellátott; cu jgheab/troacă; mit Trog versehen. *1632:* Also Porumbaki Uduar Ház ... Vagio(n) egy mostan Sendeliczett Istallo, meliben ket rend allas hat hat lora ualo mind à két felől valus es Saraglias [A.porumbák F; UC 14/38]. *1697:* Ez szin mellett baronábol rott s padalt és vallus Diszno pajták [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5].

Hn. *1746:* 'a gödrös vállus ut [Lisznyó Hsz; BLt]. *1767:* a' Vállus Kutrol [Mv; MvHn]. *1788:* Sub monte Rosa hegy nuncupato vulgo a' Vállus Kutnál (sz) [Dés; EHA]. *1799:* a Válus kutrol [Mv; MvHn]. *1809–1815:* a nagy réten az ugy nevezett Vállus kut [Dés; EHA]. *1825:* a Vállus ut mellett (sz) [Papolc Hsz; EHA]. *1831:* a Dées Aknai Ország utba a Vállus kutnál [Dés; DLt 332. 21]. *1835:* A' Vállus utnál (sz) [Bodola Hsz; EHA] | a' Vállus ut mellett [Erösd Hsz; EHA]. *1844:* az also Forduloban a válus kutnál (sz) [Mv; EHA]. *1850–1860:* Vállus kút (sz) [Almásmálom SzD; EHA].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ cserép* csatornakészítésre alkalmas vájatos cserép; țiglă de jgheab; Gerinne. *1681:* Vagyon ezen padlaso(n) csatornanak, es hejazashoz valo válus uj cserep, circit(er) háro(m) czer | Csatornanak valo valus öregh Uy Cserep Nro 33 [Vh; VhU 533, 556].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in subtantivartigem Gebrauch: hely, ahol vályú volt/van; loc cu jgheab; Trogplatz. **Hn.** *1826:* a' Vállus padján (sz) | Ugyanott a' Vállusba (sz) [Buzásbocsárd AF; EHA].

vám 1. díj; taxă, vamă; Zoll, Marktgeld. *1576:* Vagion panazolkodas az vamok feleolis hogi Bantast zenwednek az varosbelick Gyalwba Thwreben es egieb helieken, eo k. Biro vram vissellyen gondot rea [Kv; TanJk V/3. 136b]. *1585:* Ertik có kgmek varosul Az Aros vraim panazolkodasath hogi bizoniara meg engette volna Gubernator vram Az Gialog vamnak zabadosagat ez varosnak, De megis mostan megh veotte volna az vdwarbiraia az vamoth Mely egieb okbol Nem leót, hanem gondwiseletlenségbeol [Kv; TanJk I/1. 20]. *1670:* Az mi penig az rakaszi vám dolgát illeti, tagadhatatlan dolog, máramarosi uraméknak nem kevés megbántódások volt miatta és így annak megorvoslását kivánván, úgy kelletett ő kegyelmeknek az mi kegyelmes urunkat s a nemes országot megtalálni [TML V, 248 Teleki Mihály Ujhely Pálhoz]. *1677:* A' Lampérti vám azoktol vétessékmeg csak, kik azon határra reá mennek; más falu határára pedig a' szekereseknek eleiben ne mennyenek | Lugosiak Hátzoki vámtol immunisok [AC 247, 263]. *1682:* Hidas vam proventusa f 37 [Vh; VhU 689]. *1728:* alkudtunk és egjgjeztünk meg ... az Kaczkai lakosokkal, hogj Nemes Városunk Hidgjain ... minden Vám nelkül esztendönként békével járhatnak, s járjanakis [Dés; Jk 376a]. *1770:* a két fenn meg nevezett hidaktol tsak éppen egy vámot szoktanak desummálni [Radnótfája MT; Born. XVI]. *1789:* minden Vámos Helyeken, Hidakan, és Hidasakan ... adni szokott Vám meg tudassék [DLt]. *1810:* Hidasért vám ... 15 – [WLt Cserei Heléna jk 3a]. *1834:* a' Tiszt ... Szembetünőleg lopott a' vámbol [K; Somb. II]. *1840 k.:* a' fásak is de leg inkább a' meszesek soha nem fizetnek bé jövetelekkor vámot [Kv; KLev.].

Szk: *~ exigáltatik. 1677:* Aknákrol so hordo szekerektöl a' Váradgyai hidon vám ne exigaltassek; s másoktol-is kik a' hidon által nem mennek [AC 252] * *~ot exigál. 1650:* Kegyelmesen parancziollyuk azért hüségteknek ez levelünket vévén megh irt Szava Vladika embereit az ot valo harminczadon es vamonis boczatassa bekevel mind menet s mind visza jüvet, vamot es harminczadot nem exigalvan raytok [Hurm.Doc. XV/II, 118 II. Rákóczi György rend.] * *~ot szed. 1823 – 1830:* A hid igen pompásan s jó móddal kikészítve s kifestve, rajta egy kis ház, melyben a vámos szedi a vámot, s mellette mindenkor katona strázsál [FogE 167] * *~ot vehet. 1592:* Sigmond, Confirmalta az Karoly es Laios leweleth ... hogy se kalmartol se egieb rendbely Coloswaritol, gialogtol, lowagtol wamot Senki ne vehessen, ha veöt volnais vizza Aggia [Kv; Diósylnd 53] * *~ot vesz. 1727:* ezen vendég fogadonál vámot az úton jároktol vesznek ez szerint ... Ezt penig abban az utban találtato egj nehány Hidatskáktol vészik [Gorbó SzD; JHbK XXVI. 13/25]. *1772:* egy Garasnál több vámot nem vött a' sos szekerektöl több Vámot vöttenek volna [Kozárvár K; DLt]. *1823–1830:* Az hídon alol vagyon egy különös ház, melyben a vámos lakik, és a terhes szekerektöl s eladnivaló marháktól vámot veszen. Esztendön által ezen vámból gyül 200–300 tallér | Engelhardnál valami hitvány magokért, melyeket kivülröl hoztam volt, és lehetett egy fertály font, vettek vámot 3 xrt

[FogE 187, 256] * ~ *szedetik. 1784:* Most Gorbon sem Határán Vám soholtis nem szedetik, az eltöttis mikor szedetett állando hellye nem volt; hanem elsöben a Faluban a … Fogadoban, onnat osztán vitetett tavulatska a' Falutol … az holis … fölbe szakadt a' Vám szedés [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25–6] * *híd ~ja. 1710:* Jó lészen a pénz a ponori taksából és a váradjai híd vámjából, búzát, bort a fejérvári és egyéb falusi dézmákból [BÖn. 892]. *1774:* Emberek Taxájából, és Szolgálot Redimatiojából, ugy Karátson adójából … Hajokról, Révekről, Hidak vámjaibol mi gyűlhetett … ? [KS gub. vk] * *megveszi a ~ot. 1664:* Vagyon az Olt vizen egy hidasis, az holot az Fogharasföldi jobbagytul ez szerint veszik meg az vamot, ha egisz terhel ket, négy, es 6 ökrű szekéren d. 3. Gyalogh embertül es lovastulis d. 1 [A.porumbák F; UF II, 291] * *városi ~. 1782/1799:* eleitöl fogva … a' Városi Vámbol gyűlt pénz mind a' Város dispositioja alatt volt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 374].

2. vámhatár, vámszedő hely; vamă, granită vamală; Zollgrenze. *1578:* wegeztek ezt azert az eo Naga haragyanak le zallytassaertis, hogy minde(n) a ky oda az vamra megie(n) koloswary ember annak waras pechycty alat valo czedulaia legien [Kv; TanJk V/3. 162b]. *1590:* Itt vam vagio<n>, Gjalogh ember egj batkat Ad, terhes Szeker d. 2 az szomzidsagh ha sooth vizen d. 2; ha fazakath egj pinz Arra fazakath ad, es d. 2 [Bács K; GyU 22]. *1640:* Meli esmet viszen Havaselfeoldeben Bratia nevu vamra [UF I, 735]. *1670:* rakaszi vámot falujával együtt az én nemzetemnek Visk városaért jure concambiali adta Andreas Hyerosolimitanus ennekelőtte 440 esztendőkkel és azon jussunkat s azon concambialis permutationkról kelt donationkat s pura statutionkat confirmálták az magyar királyok mind in anno 1655 tertius Ferdinandus s mind 1662 esztendőben mostani kegyelmes királyunk, így nem contumaciter emeltük fel vámunkat [TML V, 246–7 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hidakat, töltéseket, gátakat; Vámot biro Possessorok jo gondviselessel tartsák sub poena flor. 12 [AC 259]. *1681:* Az hámorhoz, bányához, vámhoz és fűrészhez szolgálo rendeket maga is jól tudván, inventariumban is fel lévén írva falunként rendesen, azokot is az eő rendek, hivataljok és mesterségek szerint az hámori és egyéb szolgálatra reá erőltesse [CsVh 106]. *1705:* És a generális hálni visszajött a vámhoz, amint a verestoronyi passus vagyon [WIN I, 588]. *1731:* el mentem utanok majd az moldovaj vamig de suhult nem kaphatuk meg [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1746:* az mostan M: R: Fiscus által impetalandó Város hidgyán lévő Vám iránt, à pert nem per exciptiones, hanem in merito kezdettet [Torda; TJkT III. 37]. *1751:* Sztán Popi 3rom fiaival most nyolcz esztendeje ment el, de az ketteje … a mint halljuk Laknak Bozza Mezein a Vámon alol [Tohán Br; BrAlt V/27]. *1770:* ezen két vámnak eleitől fogva ollyan szokása volt, hogy akik itt ezen a' szamosujvári vamon vámoltanak, az Németi vámon nem vámolt [Szúv; JHbK XL/8]. *1801:* 18-dik Bizonyság. Horváth Mihály, Beretzkben lakó az Ójtózi vámhoz szolgálatra tartozó Contrás [Bereck Hsz; HSzjP].

Szk: *román ~. 1705:* ma jött híre, hogy az román vámon az innen elment magyarokat be nem bocsátották a vajda híre nélkül … hogy a kurucok be ne csapjanak [WIN I, 428] * *száraz ~. 1677:* A' Száraz Vámok penig, mellyek szükségesképpen hidakkal, töltésekkel, gátackal, hajóckal nem tartatnak, tolláltassanak [AC 112] O **Hn.** *1816:* Az Száraz Vám uttyánál (u) [Hari AF; EHA]. *1834:* Száraz vámnál, a Patakonn innen (k) [Csekelaka AF; EHA]. *1845:* A' Szárazvámi rét mellett (sz) | A' Száraz vám felöli Fordűlóban [Ispánlaka AF; EHA].

3. vmi használatáért/vmely szolgáltatásért fizetett összeg/természetbeni járandóság; vamă, uium; Marktgeld. *1507:* Az Reu<d>y Molnot hagyom … Illyen modon hog Chch Janos fy<am>nak legyen zabad molna hog vamaual Egyetembe Eroly<con> benne [Kv környe.; NyIrK VI, 186 Chch István végr.]. *1571:* Kyzdy zekbe a Bereczky vamnak Prouentusat hyt zerent a Rawok meg erchcyck (!), es az urnak ew Nagysaganak Regestrom zerent be hozzak, hogy twggya myt chelekedgyck belcole [SzO III, 336 Báthory István ut.]. *1592:* Lazlo kiraly lewele, kiben ez varosnak, el veoth zabadsagit violagh megh Adta, kiwaltkeppen hogy Senki kilenczedet es vamot ne vehessen [Kv; DiósyInd. 25]. *1600:* Chyaplar Imrehne Cathalin azzon … vallya … ott laktam en Az Herczeg Antalne seotheo hazaban … az ven Bwday Thamasne ket fele zakaztatta az vamott felett howa vittek nem thwdom [Kv; TJk VI/1. 513]. *1626:* Miutatol fogua Marko Vajdane Aszoniomis birja szóczót az utays az eo Naga szamara percypialtak az Vamjait [Egreshely SzD; WassLt Egires Horcz Demien (60) jb vall.]. *1662:* az városbélektől is a németeknek semmi ártalmok nem lenne, söt minden ártalmokra lehető hírek értésekre adatnának, malmokban minden vámok nélkül örölhetnének [SKr 681–2]. *1681:* Vámot is az igaz vectigal szerént keze alat valo harminczadról minden kedvezés nélkül percipialjon, és azt meg gyűjtvén annak idejében tárházunkban administralja minden contrabantoknak két részszével egygyütt [Szu; CsVh 108]. *1731:* az lára vizin tul valo bükös erdőbennis reszek vagyon az Letaiak(na)k, közös erdő az Aszszonyfalviakkal mikor Makra sertesecket fogadnak egjütt fogagjak arra az bukös Erdőre együtt osztyak a vámot [Szentlászló TA; JHbK XXIV/26]. *1765:* hüttel Sub Inferáltatik hogy az Vámat titkon hites kötelessege ellen masok(na)k atta Signanter egy Zágoni Szásznak két véja pályinkáért [Kóród KK; Ks 18. Cl. 5]. *1774:* eö Exja számára mindenkor Vám nékül öreltem [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17f]. *1841:* ezen vámot talántám azért kivánnya rajtam fel csikorni – mivel gáttjat ezen alkalommal a duzzadt viz meg rongálta [DLt 707].

Szk: *~ba jutott. 1681:* Ezek négyen fürész mesterek, egyéb fizetések nincs a hadi menczségnél, azomban az vámban jutott deszkákban mindenkor harmadik részt veszik [CsVh 100] * *~nak szabadsága. 1586:* Az Capitanokat Biro vram minde(n) felcol be hiuattassa, es az tizedesek Altal minden haznal ez egez varosban publicaltassek Az vamnak zabadsaga, hogy tudatlansagh miat vamot Ne Aggyon senky [Kv; TanJk I/1. 24] * *~ot ad. 1680:* Az Olt vizén vagyon egy czöregh hajjo … mellyektöl ö Ngoknak vamot szoktak adni [A.porumbák F; UF II, 985]. *1718:* A Molnárral rovást tartatok ã mikröl Vámat nem ad(na)k ha lesz valami haszna [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1743:* Debreceni Peter Vram Özvegje Nztes Brullyai Sophia Aszszony … Debreceni Samuel Vramnak … két hold szanto földét … vámjában által adja … ugy hogy midőn hasznát veheti vámotis adjon rola [Nc; DobLev. I/203] * *~ot elvesz. 1774:* 'a Ványolót Malommal edgyüt az Uraság két Jobbágy Molnára birja … 'a Malmot jártattyák, azért 'a vámot ell veszik [Szentdemeter U; LLt Vall. 44] * *~ot vesz. 1722:* az Törökbúzabol … hany fuka vámot vegyenek Nsád parancsolattyát el várom [Abosfva KK; Ks 96 Pergér György lev.]. *1782/1799:* azt tudom a' Molnárok relatiojából, hogy 'a pohár vagy foka mellyel vámot szoktak venni nagyobb mind eddig [Torockó;

TLev. 5/16 Transm. 349] * *~ot vétet. 1736:* vámot nem vétet [HSzj *mérce* al.] * *erdő ~ja. 1633:* Mikor penig Marháink mjnd az Hauasan s mynd az Erdòn mykor jart az felsö socziektöl kouettwk az hauas es Erdö vamjatjs oda attuk [WassLt Zagran[a] lako Percz Ieremj (53) vall. – [a]BN] * *esztendei ~. 1809:* eztet hozzá nem tudván a mi Esztendei Vám gyül bé belölle rá lehet vetni Circit. 250 vékára minden féle gabonából egybe gyüjtve [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76/56 Conscr. 15] * *malombeli ~. 1570:* Az felekyek ... Az Malombely vamrol Az varossyak Modyara Akaryak hogy vamoltassanak [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1740:* ã Malombeli Vámot ... hová distrahálta ...? [BSz; Ks 54. 72 vk] * *malom ~ja. 1637:* Opre Alde ... Gotsman, molnok vamjara uisel gondot [Herszény F; UF 515]. *1652:* az malom vamiabol az rovast hozza az molnar [HSzj *malomvám* al.]. *1701:* többé Farako Buza, Asztal avagy vendegség buza, kalátts buza, piros buza nevezeti alatt, söt semmi nemű species alatt a' Malom vámja ne tékozoltassék [Kv; SRE 72] * *pénteki ~. 1761:* Ezen nevezett Malomnak, a' Pénteki Vámját ... Josika Joseff vr cö Naga, Cedalta volt az Illyei reformatus Papnak [Szirb H; JHb LXX/3. 182] * *sütőház ~ja. 1606:* Ez Eztendeöbe hogj az szegenieket, az ket swtö hazak vamiabol kenierrel fel nem ertem, szegenick zamara ualo Erdeö le uagonak, kert fonoknak, haz tapaztoknak, Giwmeölczj kert czörzönek, szeöleö Paztorok(na)k, Szeöleö zedöknek kenieret attam ki [Kv; Szám. 12a/I. 15] * *szombati ~. 1671/XVIII. sz. eleje:* Vagjon a' Szilágy vizén ... két kövü malom ... melynek szombathi vámját adtam, és rendeltem szabad akaratom szerint Ecclésia számára [Monó Sz; SzVJk 201]. *1760:* a Szombati vám mái napigis kijár [Mákófva K; KHn 232]. *1765:* a' producált rovássan tanáltatik 94 véka Szombati vám [Kóród KK; Ks 18. Cl. 5].

Sz. *1656:* Látom bizony, hogy el végeztétek, mert énnekem bizony valóban a nyakamba süté, de nagyon örökké úgy végeztek ti, hogy a mit a harminczadon nyertek, a vámon el vesztitek, mert ö akkor soha meg nem szólitott, még mikor aránzotta, hogy én is készen vagyok [TML II, 15 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

4. adó, díj; taxă; Steuer. *1571:* Vegeztek eztis eo k. hogy Ez Ieowendeo Zokadalomba fazektwl, harstwl tekeneotwl ky walwa semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b]. *1679/1681:* ã mely ökör nyelvek jut(na)k vámban[a] azokat füstre hanyassa és à vár szükségere tarcza [Vh; VhU 673. – [a]Vásári vámban]. *1765:* Mint hogy eddig nem volt ususban az Instansokon s más hasonlo árulo Mester embereken az vám(na)k desumptioja, mostanis nintsen, el vett zálagjakot Vásár biro ö kglmek restituallyák [Torda; TJkT V. 263]. *1785:* Várasunkban Héti Vásárunk vagyon, mellynek Vámjából Esztendö alatt be kerül, mint egy ötven hatvan Mforint [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 11b]. *1837:* (a) Vásár a Méltóságos Grof Teleki Ferentz Ur cö Nagysága részére Folytatott 's az Vámbol Czinkusbol Bor és Pálinka jövedelmekböl a mi Került azokott a Tisztelt Grof Ur cö nagysága Erdö Szengyörgyi Tisztartoja ... vette be Keze alá [Makfva MT; TSb 15].

Szk: *heti vásár ~ja. 1674:* meg engedtem hogy az régi szokas szerint nekick jarion megh az heti vasar vamia, azonkivül minden esztendöben az Bironak hat forintos, az Folnagynak penigh négy forintos Taxa rendeltetik [VhU 451 Thökölyi Imre vál.] * *piaci ~. 1681:* Penzen vött tehen fadgyu Libr. 118 Piaczi vámb(an) jutott fadgyu Libr. 85 [Hátszeg; VhU 597] * *sokadalmi ~. 1785:* Sokadalmi Vám is Vagyon Magyar Gyerö Monostoron az holott minden héten szombat Napokon héti Vásár szokott esni [M.gyerömonostor K; Born. XXIXb. 20/98 Kornis Krisztina conscr.]. *1793:* Kétséges lévén az, hogy a' Ratiocinans a' Sakadalmi Vámbol tsak annyit, a' mennyit Diariumába inferált, incassált volna [Déva; Ks 78. XVII. 8] * *vásári ~. 1677:* Vásárokon, vásári vámon kivül valo szokatlan Exactiok prohibeáltatnak sub poena flor. 200 [AC 273].

5. vámgabona; uium, vamă; Zollgetreide. *1587:* Chinaltattam egy Merzet kywel az vamot wezzyk ... d. 5 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 10 malomszám.]. *1620:* hogi el nem uiue az lakattiat Boer Peter nem hagia Ona a vamot a Kasba töltenem hanem cziak kvlön, s eöt veka vamot kvlön givttettem [Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej-i jb vall]. *1656:* Az malom haznak felseö padlasan vagyon vamnak valo szuszek nro. 2, lakattyaval, kulcsaval, retez fejevel edgyütt [UF II, 177]. *1736:* vamnak valo egy nagy öreg Szuszék harom reszben Szakasztott [HSzj *lakat* al.]. *1750:* vagjon három vámnak valo alkalmas szúszék, rajta lévö retesz fökkel, s vas Lakatokkal edgjütt [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7]. *1771:* 300 véka vám esztendöt által Udvar számára ingredial [Körtvélyfája MT; LLt Fasc. 12]. *1849:* A Malomba a vámot a Falus Biro és az árendás mérették ki – s mit tsináltak vélle nem tudom – ott a Molnár Gazdáskodot leg föbb képpen [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Szk: *~ mérni. 1810:* három vagy négy rendbeis, el jött Kántor Josef Uram a' Páterrel vám mérni [Adorján MT; Born. G. XIV/1 Zuga Vaszilikáné Popa Rávika (25) vall.].

vámadás vám kifizetése; plata vămii; Auszahlung des Marktgeldes, Zollabgabe. *1671:* Utakrol, hidakrol ha hol Vámot szoktak venni meg-csináltassék, ha meg nem csináltatnak Vam adással ne tartozzék senki-is ... Az Ör Mezönél lévö hidakról illendöképpen való vám adásnak el-igazitására post expirationem praesentis Diaetae tartozzanak ki-menni sub poena Articulari Belsö Szólnak Vármegyéböl Kozárvári Ferencz, és Sándor Deák [CC 34–5]. *1677:* A' Nemesség maga javaibol Vám adással sohult nem tartozik az Országnak semmi részeiben, személyektöl penig annál-is inkább | A' Váradgyai Portusra Fiscus számára sót szállito szekeresek-is vám adástol immunisok legyenek, söt egyéb rendbéliek-is, ha a' hidon által nem mennek [AC 112, 214]. *1736:* ha valaki idegen az ö nevezetek alatt magát a vám adastol immunitalná, comperta rei veritate ezen reflexiot amittallyák eö facto | az Instansok ... az következendö karácsonyig az vám adástol immunitaltatnak [Torda; TJkT I. 114]. *1770:* hogy pedig ... Az mostani vámosok ... valamellyik erösza-kot tett volna, és illetlen vám adásra kénszeritette volna ... nem tudgyuk, nem tapasztaltuk [Alparét SzD; JHbK XL/8]. *1777/1780:* Ami pedig ezen Faluban eddig usualt Vámlást illeti, ez, ött vagy hat Esztendöktöl fogva vgy meg romlott, hogy tsak aki akarja, az adja meg a Vámot erövel pedig Senkit nem kénszerétnek a' Vám adásra [Alparét SzD; JHbK LII/3. 28]. *1835:* noha Vámadással nem tartoznának, de a' Tariffa is ököt, a' Taxa fizetésen kivül Vám-adással praetensive nem kötelezhetné, még is mind a' mellett – hogy a' Ns Város közönséges Pénztárába, töllek évenként 1 for. 51 xr. Taxa vétetik, ezen kivül a' Szombati és országos vásárokban, az Árendátorok által meg szoktak vámoltatni [Torda; TLt sub nro 1012].

vámárenda (út)vám haszonbére; arenda vămii; Zollpachtgeld. *1824:* Gyepi uti Vám Arendábol flr. 260 [Déva; Ks 106]. *1848:* Munkács Szimnyion ... a' vám árenda után

eddig birt szánto földet őszi vetés alá a' kolós monostori Uradalomtol felibe kivette [Km; KmULev. 3].

vámbeli 1. vámként fizetett; care a fost strîns ca vamă; als Marktgeld bezahlt. *1849:* A Vám beli Gabonat el tette Sánta Vaszi a' Héjjasfalvi lakosokkal édgyütt, tehát egygyütt fizessék ki [Héjjasfva NK; CsZ].

2. ami után vámot fizetnek; de vamă; zollbar. *1539:* My elottewnk thewnek Illyen zerzysth hogy Somboron az wambely rezyeth Sombory benedek wetthe zalogon az ew attyafyanak Sombory Myhalnak hwzon hath forynthba [M. zsombor K; MNy XL, 136]. *1614/1618:* Ngod ... paranchiol minekwnk, hogi ... Zentelken ... Banffi Peter es Banffi Mihali vramat, nemi nemw Banffi huniadi Colosuarmegicbeli, vambeli reszenek el foglalasaert ... ez mostani terminusra Ngod eleiben ok adni hiuok [Ks 14. XLV. 2].

vámbúza vám/adó fejében beszolgáltatott búza; grîu strîns ca uium/vamă; Zollgetreide (Weizen). *1590:* Az Buzabol ualo exitus. Az Majorsagbelj Buzath es az Meraj Dezma es Vam Buzath es az Idej 39 keöbleoth, igi uolt kj menetelek [Kv; Szám. 4/XIX. 22]. *1621:* Atta(m) Horuat Geörginek az szolgalatiaban hatra marat ua(m) buzat Cub: 1 [Kv; Szám. 15a/VII]. *1638:* Vam buza cub. no. 4 [A.porumbák F; UF I, 668]. *1640:* az osztattlan vam buzabol az mit es menit akartak el vittek hirem nélkül osztatlan [HSzj *vámbúza* al.]. *1676:* Szemen szedet buza Cub 19//. Vám buza Cub 16// [Fog./Porumbák F; UtI]. *1681:* Malom ... A keö Pad mellett, az vizes kerék felett, vagyon egi kis Contignatio; Az vám buzat itt szoktak tartani [Vh; VhU 577]. *1700:* merettem fel az Kolosvári Spotaly Malmaban Vamm Buzát tizen két Eoreg köblöt [Kv; Szám. 40/I. 6]. *1717:* belől az elsö hambarban vagjon vám török buza metr 9 1/2 A masodikban Alakor metr. 66 Az harmadikban elsö vám buza metr. 62 ... Az 5dikben masodik vam buza metr 35 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1759:* Ismét 12 véka vám buzát meg örelve lisztül Désre küldette, mindezeket Ratiojából ómittálta [Szentmargitta SzD; Ks 18/CII]. *1781:* A' vám Buza ... a' Hámbárban [Szamosfva K; Hr]. *1834:* el adatatt 101 véka vám Buza ... Besztertzere be vecturàzva lehetett el adni [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benö József számadó kezével].

vámbúzás vámbúzát tartalmazó, vámbúza tartására használt; cu grîu strîns ca uium/vamă; Behälter für Zollgetreide (Weizen). *1656:* En uoltam az eö Kgmek Malmába(n) akkor tajban is Molnar ... es tudo(m) bizonioso(n) hogy sem Boer Sigmond Ur(am) sem az eö Kgme czeledy az Lakatot az Uam buzas Kasrol le nem vertek ... hanem mindenkor egygiut oztottak fel az eö kgmek szolgajok az Uamot [Szád. Felseö Veniczey Bukur Morary Az Boer Sigmond Uramek Malmaba(n) leueö Molnár (43) jb vall.].

vámbúzatartó vámbúza tartására használt; care este folosit pentru păstrarea grîului strîns ca vamă; wo man Zollgetreide lagert. *1681:* Malom ház ... Vagyo(n) itt: ... Vám buza tarto fedeles szúszék Nro [Brettye H; VhU 594] | Vagyon ezen Malomba(n) vám. Abajdoc buza Cub. 3 tiszta buza gr. 3 Vám buza Tarto, öregh, fedeles, ket fiokos, szúszek, Lakattyaval Nro 1 [Vh; VhU 574].

vámcédula vám befizetését/beszolgáltatását igazoló irat; bilet/chitanță de la vamă; Zollschein. *1820 k.:* Laskai Antal pedig Absolváltatik a' Lopás terhe alol. Csak annyiba talaltatik hibásnak, a' mennyibe a' Börököt Nem vám tzédula mellett vette, meljre nezve 3 Mfrokra büntettetik [F.szállápatak H; JF 36/2].

vámdeszka adó/vám fejében beszolgáltatott deszka; scînduri strînse ca vamă; Zollbrett. *1681:* Vám deszka numero 150 | A die 22. Junii penig usque ad 5. Julii anni 1681. jött vám deszkát nro 159, adtunk ugyan Endes Miklós uram provisiója alá [CsVh 97]. *1736:* vám Deszkát a' Gát annuatim Importal negy száz ötvenet Létzet Tsötör fát kadarozni valot Feles számut Amint hogy Tavally provenialt vám Deszka nro 425. Lézt 100 Tsötörfa nro 50 [A.idees MT; CU XIII/1. 54].

vámfalusi, vámfalvi a Vámfalva/Vámfalu (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vámfalva/Vama; mit dem Ableitugssuffix *-i* gebildete Form des ON Vámfalva: Vámfalváról származó; (care este) originar din Vámfalva; aus Vámfalva stammend. **Szn.** *1700:* Cantor Vámfalusi Márton Atyánk [Kv; SRE 67]. *1708:* Cantor Vamfalvi Marton [Kv; SRE 103].

vámgabona vám/adó fejében beszolgáltatott gabona; cereale strînse ca uium/vamă; Zollgetreide. *1687:* Az ö nga it valo Malmaiban ... a mennyi elegyes vám gabona gyült arol is Ravásakat vittünk volt elö az elsö számvételkor [Mmsz; Törzs.]. *1775/1781:* Az Algyigyi Feredöi Malomból jö be Vám gabona Metr 80. Melynek vékája hol drágábban, hol oltsobban kél el a Vásár szerint [Algyógy H; JHb LXXI/3]. *1824:* A Záros hambárakban bár melly kevés vám gabona gyüljön [Szentdemeter U; Told. 41].

vámgyűjtő ahova a vám/adó fejében beszolgáltatott terményt összegyűjtik; în care se pune uiumul strîns; wohin man das Zollgetreide sammelt. *1837:* A' Felsö Malom, bikfa talpokra és boronákbol roszsz Szalma fedél alatt levö avaték épület ... vagyon a' malamba edgy Vám Szedö véka, edgy vatyiko, és edgy két felé osztott Vám gyüjtö bikfa hambár [A.szőcs SzD; BetLt 5].

vámház vám beszedésére használt épület; casă vamală; Zollhaus. *1637:* Az vam haz vegeben vagyon egy el deöledezet seöuenyw kapoztaskert [Fog.; UF I, 413]. *1681:* Az bánya hámor, vámház és fűrész körül való épületekre és eszközökre szorgalmatos gondviselés kivántatik [Szúv; CsVh 107]. *1694:* Mi Dragoszlarai és Rukkai Falukk Harmintzadosi, Porkolábi, Papjai az Vencivel edgyütt, adgyuk minden rendbelieknek (tudtára) mellyek itt az Istasolo Poszáda nevü Vámháznál meg-olvasván [Br; BrÁLt I, 438]. *1710:* Hamar Ferenc ... Brassóból kimene Törcsvárára, felmehet vala éjszakára a várban, ott senki sem bántotta volna, alatt marada a vámháznál, éjszaka a kurucok rámenének, megölék | Szebenből visszajövén, itt Brassóban celebráltatott a vámháznál a havasalyföldi vajda, Constantinus Brankován doctorának, gróf Ferrari Bertalannak lakadalma, néhai gróf Kálnoki Sámuel leányával, Ágnessel, nagy pompával [CsH 378, 441]. *1740:* Borbirák atyánkfiai ö kglmek facultáltatnak, hogj a' Vám Házhoz, végyenek bort, jo lelki ismeret szerint, a mint lehet | A négj pólturás bor ... szüntelen a' vám Háznál árultassék [Dés; Jk 526b, 533b]. *1809:* 'a Vám ház Ajtaja küszebin [DLt 145]. *1823–1830:* mondottam néki, hogy nem tudom, mit csináljak, mert még szállá-

som sincsen, a kofferem is még a Mauthon vagy Vámháznál vagyon, s ott is azt mondották, hogy sokáig ott ne tartsam, mert ők nem állanak jót, hogy el nem vész [FogE 258].

Hn. *1658 k.:* Az Vam haznal (r) [Gyf; EHA]. *1809:* a' Desi O hidon tul lévő Vám Ház [Dés; EHA]. *1820:* A' Vámház gáttya végénél [Dés; EHA]. *1840:* A' Vám Házon tul [DLt 132].

vámi '?' **Szn.** *1759:* Consignatio Incolarum Possessiunis Báts: Fallu eorum Juigalium ... Pajor Istvánné Vámi Fazakasne [Bácsfalu Br; BrÁLt V, 38].

vámjövedelem vámból/díjból származó jövedelem; venit vamal; Einkommen aus Marktgeld. *1640:* Vagyon az Olt vizen egy sindely heyazat ala uetetet erős hid: Melynek vam jövedelme a' varhoz ualo [Fog.; UC 14/48. 12] | Vagion ez faluban malom mellicket ugian ez falubeli jobbagiok birnak, tizedet adnak az Varhoz belölle, negyediket a papok biriak azonis panaszolkodvan hogy az molnak vam jövedemebolis hassonlo keppen az viznek giakorta mas fele valo el foglalasa miat mind magoknak mind penigh az eo Nganak nem kiczin karok vagion [UF I, 791].

vámkenyér vám/adó fejében beszolgáltatott kenyér; pîine luată/percepută/adunată ca darc/vamă; Zollbrot. *1586:* Az Espotalt Amywel megh latogattak howa leót, Az vam kenierek howa keoltenek [Kv; PolgK 21]. *1595:* Ez eszten(deo)be Vniuersal(ite)r keolt el Buza Cub. 74. Es az kez Swteo haz Vam kenyere kybeol haromolhatik az Beresekre Buza Cub. 25 f 50 [Kv; Szám. 6/XIII. 20]. *1596:* Az zwretre vettünk egi coreog vam kenyeret p(er) f – d 20 [Kv; Szám. 7/II. 42]. *1600:* Egj Eoreogh Vam kenieretis Attam [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1606:* Az kenier be Jöucteli az ket swteö hazakbol szam adasom utan. 4 Dece(m)b: Az kiralj vezai swteö hazbol hoztak uam kenieret nro 3. Az Ouarbeli swteö hazbol hoztak ua(m) kenieret nro 3 ... 15 Jan: ... Kiralj vezabol hoztak apro vam kenierekket nro 5 [Kv; Szám. 12a/I. 7]. *1621:* 29 Aug. Juta Teoreok Janos K eo fel: loaz mestere ... valami vezetek louakat viznek B. V. h. kultem Tiz Czipot es egy coreog vam kenyeret f – /19 [Kv; Szám. 15b/IX. 86]. *1625:* Attam Eő kglmeknek ... Egj vam kenjerett ... d. 35 [Kv; Szám. 16/XXXIX. 245]. *1675:* Be jöven ismet aratni, hogy az idő fel allott Tizen kilenczen, öttek megh vam Kenyeret No: 5 [Kv; Szám. 35/I. 19].

vámköles vám/adó fejében beszolgáltatott köles; mei predat ca vamă; Zollhirse. *1638:* Istallok ... Kiuül eleötte vagjon eggj ket reszbeöl allo szuszek. Vagjon eggik reszeben valami keues vam koles. Az mas reszeben vám buza egj keöbölni [A.porumbák F; UF I, 659]. *1680:* Malom ... vagyon egy öreg bik fa szekreny melyb(en) vagyon vám buza Cub 20//3 – vam kölös Cub 4//2 [A.porumbák F; KvLt Inv.].

vámkrajcár árusításért fizetett krajcár; creiţari adunaţi din taxă de vînzare în tîrg; Markt-, Zollkreuzer. *1785:* Sokadalmi Vám is vagyon Magyar Gyerő Monostoron az holott minden héten szombat Napokon héti Vásár szokott esni mellyből ezen részre semmi sem redundál mivel a Vásár Vámot, és abbol jönni szokot Vám Krajtzárokot a Magyar Gyerő Monostori Reformatus Pap mindenkor el szokta venni quo titulo, nem tudatik [M.gyerőmonostor K; Bom. XXIXb. 20/25 Kornis Krisztina conscr.].

vámkukuruz vám/adó fejében beszolgáltatott kukorica/törökbúza; porumb strîns/predat ca vamă; Zollmais. *1772:* Kukuruz in Nodis ... Cub. 187 ... Tavasz Vám Kukuruz Cub. 12 [Héviz NK; JHbT 14].

vámkupa meghatározott űrtartalmú kupa, amellyel a vámként beszolgáltatott terményt mérik; cupă folosită la vămuire; Pokal, mit dem man die Zollnaturalien messt. *1782:* miolta pedig Inspector Desi Uram be jött a Toroczkai Völgyben láttam hogy ujj Vam kupákat készittetett, és az Mlgos Possessor Vrak(na)k adot hogy minyájon a szerint Vamollyanak [Torockó; Thor. XX/4].

vámláda vámdíjak tartására szolgáló láda; ladă în care se păstrează vama percepută; Kasten, den man als Behälter der Zollnaturalien/des Marktgeldes benutzt. *1834:* a' Tisztől a' vám láda kultsa el vevődött [K; Somb. II].

vámlás vámolás; vămuire; Verzollung. *1580:* Ertyk eo kegmek warosul Az Malombeli vamlasrol valo panazt is, keryk ... Biro vramat hogy Az ket saffar vrainkat kwlgie az molnokba latny az Merczeket es erchjek megh mint vezyk az vamot, hogy az keossegtwl ne essek panaz, es ne wegyek chyordwlwa es tetezwe hane(m) el wtwe, a mint rendeltek volt ennek elótte is az vamlast [Kv; TanJk V/3. 215b]. *1741:* a kimondhatatlan nagy vámmal a méltóságos urak, várasok, malmok gátjain épen elnyomoritottak, mivel olyan vámlásokkal aggraválnak a ki ez előtt soha nem volt ... Kéván juk alázatoson, hogy másképpen ne lenne a vámlás, hanem mint ezelőtt a méltóságos regium gubernium itilte és megparancsolta [Gysz; SzO VII, 414]. *1777/1780:* Ami pedig ezen Faluban eddig usualt Vámlást illeti, ez, őtt vagy hat Esztendőktől fogva vagy meg romlott, hogy tsak aki akarja, az adja meg a Vámot erővel pedig Senkit nem kénszerétnek a' Vám adásra [Alparét SzD; JHbK LII/3. 28].

Vö. a *vámolás* cimszóval.

vámlevél vámmentességet biztosító irat; act de scutire/dispensă de vamă; Zollfreibrief. *1573:* Azonkeppen senkinek eo k. Biro vram vam lewelet Ne aggyon seh Lakonak sem zellyernek, kylőmben hanem Meg Eskwdjek azon hogi Idegen Ember kezebe Nem aggya vele elny | vam lewelelis olinak agion eo k. kyknek Eorekseget vagion, hogi az vam lewel ely tewelledwen Bwt gondot Ne hozzanak az varosnak [Kv; TanJk V/3. 71b, 75b]. *1585:* 9 July. Byro Vra(m) Tanaczhyual kwltek vala Ember Janost feyeruarra az Vam lewellel attam kölczhyegre kyt oda költöt az Vtra mo(n)gya ... f. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 61].

vámmálé vám/adó fejében beszolgáltatott kukorica/törökbúza; porumb predat ca vamă; Zollmais. *1813:* el adott ... 200 veka Vám Mállé Siborol per 1 f. 200 – [WLt Cserei Heléna Jk 4b]. *1854:* Atyám ... a gazdát akadékosságáért ki korholván a vám málé töstenti elvetését megrendelé [ÚjfE 111].

vámmérés vámgabona mérése; măsurarea cerealei percepute ca vamă; das Messen des Zollgetreides. *1772:* Mi mind a' ketten fel serdült állapatunktol fogva ... eő Excellentiaja Malmában mind őrlés kedviért, mind pedig

vám mérésnek alkalmatosságával mint Regiusok igen sokszor megfordultunk [Ádámos KK; LXVII/2. 316].

vámmérő 1. vámgabona mérésére használt; care a fost folosit la vămuire; zum Messen des Zollgetreides benutzt. *1676:* Vagion it … meritő véka harom, négy cyteles vám merő eszköz 1, taka egy [UF II, 747]. *1768:* Jo 4 kövü Lisztelo Malom … Mérő Vékák 6 Fóka vagyis vámmérő kupa 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vámbúza mérésére használt eszköz; vas/cupă cu care se măsoară uiumul; Messzeug des Zollgetreides (Weizen). *1842:* Tartozik ezen malomhoz egy véka és egy vám merő (: köpétze :) egy vágo és jukaszto csákány [Fárpás F; TSb 51].

vámol vámot szed; a vămui, a lua/percepe/încasa vamă; verzollen. *1570:* Tawaly Ely volt vegezwe hogy Ez Jeowendeo zokadalomba Semmy vamolas Neh lenne senkytwl es semmybeol, hane(m) chyak az harsbol, Azert Mostanis keryk eo K. Byro vramat hogy … senky Neh vamollyon, hane(m) az harsbol vegiek megh, aztis az kapwban [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1584:* Hogha Sokadalomkor walo vamolasba vagione rizek az Sowagoknak Awag Zabadoky vamolni [Torda; DLt 212]. *1740:* Tudgyac … a Tanu nyilván és bizonyoson Mlgs Baro Sz: Kereszti András Vr Papolczi ujj Molnára mint viselte magát, jol örlötte, rend kivül nem vámlotte …? [Hsz; SzentkGy vk]. *1770:* Alparéton, és Gorbon miként szoktak vámolni, mint hogy arra nem jártom nem tudom | szoktunk volt vámolni mind terhes soos szekerektől, mind másféle magok dolgokban járo terhes szekerektől … egy egy pénzt [Szúv; JHbK XL/8].

vámolás vámszedés; vămuire, strîngerea vămii; Verzollung. *1570:* Tawaly Ely volt vegezwe hogy Ez Jeowendeo zokadalomba Semmy vamolas Neh lenne senkytwl es semmybeol, hane(m) chyak az harsbol, Azert Mostanis keryk eo K. Byro vramat hogy … senky Neh vamollyon, hane(m) az harsbol vegiek megh, aztis az kapwban [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1575:* Vagion panazolkodas Az Malombely es Syteo hazbely vamolasok feleol. Azert kery eo k. Biro vramat hogi hozassa be Az Malombely Merchekct lassa meg, Azon keppen eo k. Erchyek meg az Siteo hazakban valo vamlasokatis, Rendellic eo k. Mindenyket olly modon hogi az zegenseg feletteb Neh terheltessek Ez zywk Ideoben [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1584:* az vamolas senkinek ne(m) zabad hane(m) ha kiket az varos Arra rendel es botsiath azok vamolnak az vamis az varas haznara rendelteteth [Torda; DLt 212]. *1782/1799:* Hát a' Malmokba valo Vámolást mig a Méltoságos Familia mostan nem kezdette Contravertalni minémű mértékkel szokták volt venni, egy Vékának tizedété, vagy több részit? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 327]. *1835:* az ide valo Bakonyitzásoknak a' Piatzi Vámolással, állitolag megterheltetések orvosoltatása tárgyában a' Mlgos B. Fő Ispán Urhoz nyujtott kérelem-leveléket – 6 darab záratékjával … alázatos Tudosito Feleletünket engedelmesen e' következendökben tészszük meg [Torda; TLt Pracs. ir. 1012].

Vö. a *vámlás* címszóval.

vámoló vámolásra használt; care este folosit la vămuire; zur Verzollung benutzt. *1656:* Az malom haznak felesö padlasan vagyon … egy füles veka, vamolo fukaval edgyütt [UF II, 177]. *1791:* Malom … Vámolo votyiko Nrö 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37].

vámolóhely loc de percepere a vămii; Zollstelle. *1756:* Vámolo hely is mind eddig nem tapasztaltatott hanem a Maroson által járo hidas, mely hogj ha rendre a Mlgs Possessor Uraktol fog járattatni, a midön ezen részre jutand Hid vám jövedelmet ha mi kevessetis lehet remelleni [Branyicska H; JHb LXX/2. 43].

vámoltatás vămuire; Verzollung. *1770:* más idegenek vámoltatását p(edi)g valamint a' több fatensek declaralták, a' szer(int) tudgyuk, hallottuk, és értettük lenni [Bujdos SzD; JHbK XL/8]. *1846:* nem hadják annyiba ezen szerfeletti vámoltatásunkat [DLt 315].

vámoltatik a fi vămuit; wird verzollt. *1570:* Az felekyek … Az Malombely vamrol Az varossyak Modyara Akaryak hogy vamoltassanak [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1775:* azon Verö ab olim Nehai Tit. Thorotzkai János Ur részére birattatott 's vamoltatott, 's a' Mlgs Familia közt celebrált Divisiok ott érték, confirmálták örökösitették [Torockó; Bosla].

vámos I. *mn* **1.** olyan hely, ahol vámolni szoktak; unde se face vămuirea; Zollstelle. *1633:* kj menek az hidhoz es lata(m) hat az egik vy rekez az vamos kaliba felöl az hid vegen vagio(n) [Mv; MvLt 290. 115a]. *1712:* egy szoros Vámos ösveny Gyergyóból Molduvára [LLt Fasc. 67].

Hn. *1729:* A Vámos láb óldalban (sz) [Csávás KK; EHA].

2. ahol vámgabonát tartanak; care este folosit pentru păstrarea cerealei strînse ca uium/vamă; wo man Zollgetreide lagert. *1786:* Puszta Sz Mihállyi Malom … Két Vámos Hámbárja, egyik buzás a' másik Törökbuzás [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

3. vámszedő; care este însărcinat cu percepcrea vămii; Zolleinnehmer. *1594:* wamoss Kis Abraham eött fiaual h(ab)et Bo(ucs) 14 Jha 40 [Cschi Sz; UC 113/5. 60]. *1721:* Vamos Peresi Kováts István feleségével puszta fundusokat az Ecclesianak perpetuo jure conferallya [Kv; SRE 142]. *1735:* negjed napra ki ki meg Csinállya gjepüjét … Imponaltassék Vámos Atyankfianak, hogj többször sem magok nem pustittyak, se masok(na)k ne engedgjek el pusztulni [Dés; Jk 456b]. *1737:* Citator … Vámos Ötvös Szabó Mihály Atyánkfia [Dés; Jk 222b].

Szn. *1590:* Vamos Tamas … jb [Kajántó K; GyU 15]. *1634:* Vamos Georgy alias varga [Mv; MvLt 291. 4a]. *1643:* Vamos Istuan [Déva; JHb 53]. *1683:* Vamos Mihaly [Dés; EHA]. *1717:* Vámos Székely János [DLt 506]. *1740:* Vámos Judith … Vámos Anna [Dés; Jk 339a].

II. *fn* **1.** vámszedő személy; persoană însărcinată cu percepcrea vămii; Zolleinnehmer. *1631:* egi legen … bemene az vamos uta(n) az galibaba(n) [Mv; MvLt 290. 235b]. *1632:* Az hid vegin uagion egj kis ház meliben az vamos lakik … N. 1 [Fog.; UF I, 185]. *1638 k.:* Johannes Swlie cös iobbagi vamos most, alias safar volt [Km; GyU 29]. *1668:* Az itt valo vámosokis mikor be állittatnak tartoznak adni tiz tiz tallert [Fog.; UF II, 441]. *1682:* az Borsos Uczai Kapura Körösi Mihaly vram, <a> Hidon valora az vamos, az Varga Ucza vegen valo K<apura> Kuppan Boldisár vramek vissellyenek Gondo<t> [Dés; EHA]. *1704:* ma hallottam, hogy azmely Máthé deák nevü vámost behoztanak volt az rácok, felvitték volna Apor uramhoz ad examen, aholott azt

mondotta, hogy bizonyos, hogy a békesség most meglesz és Rákóczi uramat is várják Fehérvárra [WIN I, 205]. *1738:* Praetendallyák Dési Vr(a)mék aztis hogy azhol a Kis Szamosan a hidas által jár az Vámosnak adtak volna az uton alol égy kis szegeletecskét [BSz; Ks 28/V]. *1746:* Szent György napi Sokadalomnak elötte lejendő barom Vásárban jövö S. V. Marhákot az Hidon az Vamos által ne botsássa jó és hiteles Passus nélkült [TJkT III. 25]. *1770:* sokadalom lévén Désen, amidőn hazafelé mentenek volna a vásárosok, feletébb megáradása lévén a Szamosnak, számtalan sokan gyültek a hídasra, mivel nem bírtak a vámosok, révészek a néppel ... szegény Prágai, kit gyermekségemtől fogva esmértem, híres jó szabó mesterember, de egynéhány esztendötöl fogva dési vámos volt, azért ment volt a hídasra, hogy az embereket ne hagyja, beléveszett a nyavalyás [RettE 222]. *1793:* a' Raciocinans a' Majusi Sakadalomban a' Vámostól percipiált Vám pénzt, tehát a' más két Sakadalmakbanis percipiálni [Déva; Ks 78. XVII. 8–21].

Szn. *1453:* Wamos [Dica V, 319]. *1638:* Vámos alias Nagy Szőcs János [Mv; MvLt 291. 142a–3b].

Szk: *hites ~.* *1656:* egyeb minden ahoz valo vas eszközei, az mint az hütcös vamos es acziok 's mesterek referalliak az cziethazban (!) vadnak [Fog.; UF II, 144]. *1770:* Az Hidakat őrző Hites vámos ... Fél esztendő alatt Tizenhárom forintott gyűjtögetett és adott bé Udvarbiro Uramnak [Utl].

2. olyan hely, ahol vámolni szoktak; loc unde se face vămuirea; Zollstelle. **Hn.** *1770:* Vámos (sz) [Gyalu K; EHA].

vámosház vámház; casă vamală; Zollhaus. *1654:* az samos keozt liuco porondon ualo Urunk ió Naga uamoshaza [Dés; EHA]. *1656:* Vamosház Ezen hidnak az vegereöl az vamoshazra lepven nilik be azon vamos haz udvarara, egy felszer fa hevederes deszkas hitvan ajto [Fog.; UF II, 145]. *1664:* Mikor volnánk Gyirgyio Székben Szárhegyen Nemes és Vitézlö Boros Thamas Ur(am) mostani Gyirgyai Vàmos házánàl [Born. G. II. 2].

vámoshely vám/díjszedésre kijelölt hely; locul unde se face vămuirea; Zollstelle. *1634:* Vámos helyekre, mind vizen, mind szárazon valokra (: az hol a' felék vadnak :) bizonyos zalagos emberek rendeltessenek, kikkel eggütt az Uduarbirákis az vám hasznaról peculiaris ratiot tarczanak [UF I, 334 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1677:* Valakinek legitimè conferaltatot és birattatot Vámos helyek vagyon, vagy ennek utánna-is szükséges helyekben lenne, a' hidakat, töltéseket, és arra egyéb szükséges helyeket igen jo gondviselés alat tartsák [AC 111]. *1759:* az én értemre vámos helly volt Magyar Gorbon mindenkoron, söt mint az Leuelekből experialtam, az elött is vámos helly volt [Alör SzD; JHbK XL/8] | mindenkoron Vámos helly volt ... Alparéth [Alparét SzD; JHbK XL/8] | még az Kuruczia elött az utrizált M. Gorbo el pusztulván, valamely Oláhok jöttek a Körösböl és meg telepedvén Vámos helly volt ... MGorbo [Tótszállás SzD; JHbK XL/8]. *1789:* minden Vámos Helyeken, Hidakan, és Hidasakon ... adni szokott Vám meg tudassék [DLt]. *1851:* Mátyás Sándor ... Mikor Ügyeimben utazik akár az én akár maga lovával annak Intertentioját fel vészem, s ha vámos helyeken jár a' Vámot is [Nagylak AF; DobLev. V/1322].

vámoshíd olyan híd, amin való átkelésért vámot/díjat fizetnek; pod la care se percepea taxă pentru trecere; Brücke, wo man verzollt wird. *1595:* Zöcz Mihalyt és Zöcz Gaspar Wraimat kültek ö km(e)k Tanaczul Thordara, hogy ö km(e)k az Aranyasson alo vamos hidak felöl, de immánitate nostra, tractallyanak Tordan ... Költettek ö km(e)k oda ... d 85 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 130 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1633:* kj menenk Zele Giörgjel az vamos hidhoz eyfelkor taiban, es ott le feküuenk, halla(m) hogy az Vy Malo(m) aitaja megh nylek, es sokat kalandozanak az Malo(m) hazba(n) [Mv; MvLt 290. 115]. *1640:* Vamos hid. Vagyon az Olt vizen egy sindely heyazat ala uetetet erös hid: Melynek vam jöuedelme á varhoz ualo [Fog.; UC 14/48. 12]. *1656:* Ugyan ezen vamos hid mellett vagyon, az madarasz avagi peczerek haza elöt, tizenhét sasfaköziben boronakbol fel rakot kerites az Olt partiaigh [UF II, 145]. *1677:* A' Vámos hidak felöl penig lészen emlekezet a' Vámokrol valo írásoknak rendiben [AC 111]. *1737:* a melly Vámos Hid vagjon és a mellyet Nms Varásunk propriis Sumtibus procurál és manutenczál, mostis épp állapottyában vagjon [Dés; Jk 473a]. *1744:* Ezen vámos hidon innen ... vagyon Cserefa agasokbol faragott kötött magas kapu zábe zendely (!) fedél alatt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1770:* itten Szász Régennél a Maras vizen a' Mindenkor (!) a mi olta ab A(nn)o Cir(citer) 1742 oda épitetett vámos hid volt [Szászrégen MT; Born. XVI]. *1781:* magam bizonyos időkig Fogadomot kortsomárolhatásra és abban valo kortsomárlásra valo Fundusul, magam Boromot feles számmal bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomat adtam a Reformata Ekkla hasznára [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.]. *1823:* Az Udvar által tartatni szokott vámos Hid, tölgyfa Stömpökön, fenyöfa gerendákkal keresztül hidalva, gyenge állapotba találtatik [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1833:* fogadta meg ... Erdö Szt Györgyi Vámos Hidja mellett lévő Fogadojaba Fogadosnak ... Seprödi Lászlo Andrást [TSb 26]. *1851:* A' Küküllőn lévő Vámos híd ... Híd kápának való faragott fák három darab [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Hn. *1701:* az Maros Vasarhellyi Vámos Hidon aloll [Mv; Berz. 13. F. 25]. *1714:* az Vamos hid körül [Berz. 13. II. 33]. *1773:* a' Vámos Hidon fellyül [Gyalu K; EHA] | a' Vámos Hidon alól [Mv; MvHn]. *1799:* A' Vámos és a' második Hidak között [Mv; MvHn]. *1807:* Nagy vámos Hidtól [Dés; EHA]. *1821 k.:* A Vámos Hidnál a porondon (fogadó) [Dés; EHA]. *1836:* a vámos Hidig [A.marosváradja AF; EHA]. *1847:* A' vámos hid melletti köfogadó [Mv; EHA].

vámoshidacska kis vámhíd; podeţ/podulеţ la care se percepea taxă pentru trecere; kleine Brücke, wo man verzollt wird. *1740:* A Bözöd (!) patakán egy kis vámos Hidacska [M.kiskapus K; EHA].

vámossági 1. vámosi; de vameş; Zöllner betreffend. *1737:* Ersek Ujvári Szabo Samuel atyánkfián(a)k, tavaji 4. Rh (!) Portioja, akkor vámossági Hivatallya Consideráltatván(n) a T. N. tanátstól in totum relaxaltatott [Dés; Jk 474a].

2. vámból befolyó, vám fejében fizetett; care provine din vămeşie; aus Verzollung einkommend. *1739:* Vámos K. Szűcs Mihály Atyánkfia egjéb fizetést, a Nms Város, Bor és Ser korcsomárlásáért nem percipiál a Vámossági 40. M. forintoknál [Dés; Jk 518b].

vámozás vámfizetés; plata vămii; Zollabgabe. *1710/1770 k.:* (Egy földet) az Ekla consensusaból engedtunk Feldtói,

vagy Nyirmezői Mátének tiz Esztendeig vgy hogy Esztendönként deponáljon két forintot … az adózásb(an) és vámozásb(an) harmados légyen, senkit pedig magához a' Telekre ne fogadjon [SzConscr. 41].

vámpénz vámként fizetett összeg; taxă vamală, vamă; Marktgeld, Zollbetrag. *1590:* az vamosnak … az vam pinznekis tizede Jár, amellett az Contrabantnak harmada cówe [Km; GyU 13]. *1746:* ă Vámos, melly Vám pénzt vett adgya viszsza és ennekutánna ne vegyen [Torda; TJkT III. 49]. *1793:* a' Raciocinans a' Majusi Sakadalomban a' Vámostól percipiált Vám pénzt [Déva; Ks 78. XVII. 8. 21].

vámproventusbúza vám/adó fejében beszedett búza; grîu provenit/obtinut din uium/vamă; Zollweizen. *1702:* Authoralvan mostani Hadnagyunkat, eo kglme adasson az Nagy Malombeli Vam proventus Buzabul annyit az mennyi illik [Dés; Jk 324b].

vámrozs vám/adó fejében beszolgáltatott rozs; secară strînsă din uium/vamă; Zollroggen. *1834:* eszt a' gyenge vám rosot … csupán a' zidok vészik [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benő Josef számadó kezével].

vámszalad vám/adó fejében beszolgáltatott szalad; malţ/slad obtinut din vamă; Zollgerste. *1675:* Arpa Szalad vagion egy kőből ket veka … Vam Szalad vagion ket kőböl s harom veka [Radnót KK; Utl]. *1692:* Egy putonya Vam szaladdal telj [Szárhegy Cs; LLt].

vámszedés strîngerea vămii; Verzollung, Geleitseinnahme. *1784:* Most Gorbon sem Határán Vám soholtis nem szedetik, az elöttis mikor szedetett állando helye nem volt, hanem elsöben a Faluban a … Fogadoban, onnat osztán vitetett tavulotska a' Falutol … az holis … félbe szakadt a' Vám szedés | Vám … az én értemre elsöb(en) itt a' Falub(an) szedetett, annak utánna egy Dimbu gyelá váma nevü hellyre vitetett a' Vám szedés [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25–6, 48].

vámszedő 1. vámszedésre/vámszedéskor használt; care este folosit la vămuire; bei Geleitseinnahme benutzt. *1837:* Az Also Malom … vagyon edgy kö vágo jo csákány, edgy vám Szedö véka és vatyiko, vagyon edgy ujj kisdeg bükfa hambár retesz [A.szőcs SzD; BetLt 5].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vámszedő személy, vámos; persoană însărcinată cu percepera vămii; Zolleinnehmer. *1757:* szokot Uraságnak leg alább bé jóni Rf 200 Söt ha Tiszt Vraim ă Vám szedökre, s D(omi)nalis Birákra accurate vigyázhatnak könnyen többet is prosperalhatni [Déva; Ks 101].

vámtál olyan meghatározott méretü tál, amellyel a vám fejében beszolgáltatott búzát/gabonát mérik; castron folosit la percepera uiumului/vămii; Platte, die man als Messzeug bei der Verzollung benutzt. *1734:* Az malomb(an) vagyon küpü véka nur. 1. Vám tál nur. 1. Foka nur 1 [Bogát NK; JHb].

vámtalan ingyen, vám nélkül; fără să percapă uium/vamă; zollfrei. *1687:* Mivel penig az Malmot epitet Agak hun meg szaporodnak hun megh fogyatkoznak mivel hogy mindenik részre vamtalan őrőlnek, erről igj alkuvának hogj … Az melyik Agh bövebben őröl bövebben hozza az gát Agatis az lapoczka fatis [Sóvárad MT; EMLt Sóváradi Bíró lev.].

vámtartó I. *mn* vámgabona tartására szolgáló; care este folosit pentru păstrarea cerealei strînse ca uium/vamă; als Abstellraum des Zollgetreides gebraucht. *1674:* Vagyon Szaratanis az udvarhazhoz egj malom … Vagjon benne egj vam tarto szuszék, retezzevel lakattyaval kulcsaval együt [A.porumbák F; UF II, 614]. *1698:* Also Kománai második malom … czak az egj keö padon lisztel ez malom minden jo késségével, garattyával, liztelcö válujával, silipje, kwlscö belscö kerekej jo épülettel, vám tarto cöregh szuszékjével, vam buza benne cub. nro. 4 [Komána F; UF I, 935–6]. *1810:* A Malom ház … Padlása uj … melyen két vám tarto Szuszék vagyon [Doboka; Ks 76/91]. *1822:* A malomba volt, és el pusztult portékák árra … Egy vám tarto szuszík, és egy malompor tarto hordo Rf 3 xf 20 [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3]. *1864:* Három vám tarto szuszék, és egy szekrény [Kadács U; Pf].

II. *fn* vámgabona tartására szolgáló szuszék; ladă mare pentru cereale strînse ca uium/vamă; großer Kasten, in dem man das Zollgetreide lagert. *1694:* (A malom) Külső kerekei roszszak, Gerendelyeis io, az ket vegin vas csap persely es az Vas Karikák Gorondgja, Gorondgy-Vasa Ket vaskarikaja az Gorongjon Vam Tartoja meg vad(na)k [Kővár Szt; JHb inv.]. *1717:* van az Malomház héján Vam tartó egy Nagy Hordo, más kisseb hordoval [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

vámtized vámból/díjból a földesúrnak fizetett tized; dijmă dată din uium; Zehntel als Zollgeld. *1640:* Malom es halas viz … ket malom edgy edgy kerekre csinalva edgik az falubelieke kiböl az Varhoz tizedet adnak, az masik Ztoyka Bulic Boyere, meliböl ez jdeigh ut refertur, sem attanak a Varhoz de miuel semmit nem producal a modo deinceps, nisi intervenerit annuentia Illustrissimi Principis a vam tizeddel tartozik [Ohába F; UF I, 713]. *1664:* Az falubelicknekis vagyon lisztelö malmok nr. 5. melybül eö Nghok szamara vam tizedet adnak, vanyolois vagyon nr. 2, ettülis adnak per annum egy egy forintot [UF II, 291]. *1674:* negy malom … birjak öket Opra Szile, Popa Juvon, Koman es Roman Barbat bocrok. Az vam tizedet ő Ngok szamara meg adgjak [A.porumbák F; UF II, 641].

vámtőke vám/adó fejében beszolgáltatott tőke; buştean predat ca vamă; Zollstock. *1753:* Jobbágya Lukáts (!) viselt gondot a' Malmokra … Ügy hallottam hogy azon idő alatt Domonkos Ferencz Ur(am) egy vám tökét ki vágott, mellyet a' maga szükségire Gabonáért eladott [Szováta MT; Told. 3a].

vámtörökbúza vám/adó fejében beszolgáltatott kukorica/törökbúza; porumb strîns/predat ca vamă; Zollmais. *XVIII. sz. eleje:* Huszon kilencz véka vám törökbuza(na)k az árát flor. H. 13 [Kutyfva AF; Törzs.]. *1714:* (Az árpát) az majorság megette most vám törökbuzával tartom, minden nap egy vekat adatok, de szükön érik meg vele [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1734:* Az malom ház héján egy nagy szuszék; egy nagy kas és egy küsseb melyben találtunk Vám buzát Cub. 4„2. Vám törökbuzát kölessel elegy Cub 6 [Bogát NK; JHbB gr Bethlen Farkas inv.]. *1742:* Beszterczére el adni rostáltattam meg az Vám török buzábol

... Cub 11 [Szászerked K; LLt]. *1759:* percipialtam ... Vam Buza árrát hgf. 9. Den 12 Vám Törökbuza árrát [Sajóudvarhely (SzD) körny.; WassLt].

vámvétel vám bevétele; percepcea uiumului/vămii; Zolleinnahme. *1670:* Veres mihaly Vr(am) harmados volt az vám vételben [Mezőveresegyháza SzD; BLt]. *1681:* Mérő véka Nro 1 Mérték (: kupa, vám vételhez valo :) [Hátszeg; VhU 604]. *1722:* A Molnokb(an) valo örlősnek is modgya és duplás vám vétel óbserváltassék [Ks 83 gub.].

vámvevő vámgabona kimérésére használt; care este folosit la vămuire; zum Messen des Zollgetreides benutzt. *1648:* Also Kománai második malom ... Egy vám vévéö mercze [Komána F; UF I, 935–6]. *1791:* Rajtoltzi Határon Lévö Malom ... Vám vévö Votyikó [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1810:* Vám Vévő Furka No 1 [Görgényoroszfalu MT; Born. G. IX. 5] | Vám Vévő két vas karikás Fuka No. 1 [Sóakna MT; Born. G. IX. 5 sóaknai lisztelő malom inv.].

váncsa '?' *1867:* Váncsa (sovány sz.) [Szászújfalu AF; EHA].

vándli '?' *1786:* Groff Gyulai Generalisnénak ... jutott ... Egy fedeles hoszszu Vándli 66 Loth 3 könt [Nsz; Ks 74/56]. *1837:* Egy tornyos pléh Sultz forma 16 aprobb külömbféle vandlikkal 17 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88/11].

vándor I. *mn* vándorló; pribeag, hoinar, care umblă mult (şi fără ţintă); wandernd. *1690:* Egj uandor ola [Tarcsafva U; UszLt X/78]. *1714:* az a' Hajas János ... csak ollyan sohunnai vandor koborló ember azt sem tudom hová való [Somosd MT; BálLt 86]. *1744:* Egy Besarion nevü idegen ez hazában most vetődött vándor ámító ... az együgyü oláhságot annyira clámitotta, hogy némelyek közülök falustól templomokot frequentalni s popajokot agnoscalni nem akarnák [SzO VII, 422–3 gub.] | Egy Vaszarion nevü idegen ez hazába most vesztődött (!) vándor ámító [Dragomir,IstDesr. I, 35 kormányszéki rend. Nsz-hez]. *1835:* valami vandor kerengő cigán [OfLev.].

Szn. *1751:* Vándor Péter [Balázstelke KK; BfR I. Andreas Rempler (27) jb vall.] | Vándor Juon [Balázstelke KK; BfR I. Vonya Csukina (30) zs vall.]. *1794:* Vándor Juon [Balázstelke KK; JHb XX/9. 3]. *1849:* Vándor Biri [Kv; RAk 165].

II. *fn* vándor személy; pribeag, hoinar; Wanderer. *1666:* édes Teleki uram, tudja Kegyelmed igen jól, már is Erdélybe nékem tékozlófi s vándor az nevem, noha affféle helytelen hírekkel semmit sem gondolok [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1809:* Az Erdeli Regimentek ki potlására ... szoros kötelességé tétetik Kegyelmednek, hogy ... leg otton ki menvén maga járásában, minden Falukban keresse fel az Bitangokot, vandorokot, Libertinusokot, és az oljan Colonusoknak fiait az kiknek egynél több vagyon (!) ... azokot Kegyelmed telyes tehetségel ügyekezzék ki állitani [UszLt ComGub. 1704].

vándorkönyv vándorló iparoslegény könyve; cartea unei calfe care umblă prin ţară pentru a se perfecţiona; Buch des wandernden Handwerkers. *1838:* September első napján mikor Ifjabb Harai Josef mint ki nevezett Béjáro Mester Hivataloson a legényeket el rendelni jelen volt a Herbergen Farkas György is fel szolla Harai Joseff hogj a munkát Kérő legények Könyvüket és el botsáto czéduláikat mutatna ele melyre egy idegen legény elé mutatá Vándor Könyvét [Kv; ACProt. 8–9]. *1846:* Müller Vincze ... mesterségére nézve mészáros, és néha kelmer, vándorkönyve nála van [DLt 1114 nyomt. kl]. *1847:* Bruzer Károly ötet egy vándorkönyv el vétele iránt illetlenül le huntzfutólta [Kv; ACProt. 25].

vándorlás I. utazás; pribegire; Wanderschaft. *1668:* ha ... Drucza alias Porfyrvs Ianos ollyat patralnais valaha hogy a Nemzetes Diosi Ianos Vr(amna)k vagy ö kglme posteritasinak földekről birodalmok es nevek alol el szöknék, bujdosnék, vandorlásra koborlásra adván magát, a fen meg irt kezesek ... tartozzanak mingyarast utanna menni [F.tök/Szék SzD; RLt rtlen]. *1787:* a' Czigányok Domicilliatiatiojok, és vándorlások meg gátolása iránt lenni tartoznak [Torockó; TLev. 3/2. 4a].

2. iparosok vándorló utazása; peregrinare în ţară (şi în străinătate) a calfelor; Handwerkers Wanderschaft. *1655/1754 k.:* A' mely Legény penig négy esztendeig nem legénkedik fel-szabadulása után, melyek közül kettöt vándorlásban töltsön, azt a' Czéh nem acceptálya | Az Vándorlásról és Mü' kerestetésröl. Ha más Városrol ide Legény jö, avagy innét mégyen, az az Legény ha Társ legény, tartozik a' Társaságot a' Társaság köszönetivel köszönteni [Kv; ACJk 14, 17]. *1718:* meg tekintvén az B: Céh az legénynek már sokaig valo Vándorlása miatt esett meg üdösödését ugy meg mátkásodotságátis ... engede ebbéli büntetését ad fl. 12,,00 [Kv; ACJk 100]. *1807:* Kováts Györgyre nézve pedig, hogy ő vándorlásban másfél (évet) itt helyt mester embereink műhelyében hasanlolog másfél esztendőköt töltött, az idegenekre nézve ... protokollältotott, hogy itt helyben mesterembereink műhelyében tartozzanak három esztendőket legénkedni azok, akik céhunkba bé akarnok álloni [Dés; DFaz. 36]. *1819:* Hogy ha pedig Gazda tellyességel nem találtatnék akor a vándorlo legény három napnál tovább a városon ne mulasson ne tekeregjen, hanem ... a vándorlást tovább követni tartozék [Kv; MészCLev.]. *1834:* vandorlását alig nyolz mérföldre terjedőnek lattya a Czéh [Kv; ACProt. 3].

Szk: *vki ~ának ideje. 1852:* vándorlásának idejét bé töltött legények, ha mestereknek felvétetni kívánkoznak, minek utánna az esmertető esztendőt el töltötték – kötelesek a' remek esztendött négy műhejben tölteni [DLt 1312].

vándorlegény vándorló mesterlegény; calfă care umblă prin ţară (şi în străinătate) pentru a se perfecţiona; wandernder Handwerker/Geselle. *1843:* mesterségeiket gyakorló vándor Legények jó igasság Levelekkel légyenek el látva [DLt 159].

vándorló I. *mn* **1.** kóborló, lézengő; hoinar; wandernde, bummelig. *1585:* Ersebet Henteler Gergelne vallia, elegh Vandorlo volt az leany [Kv; TJk IV/1. 507]. *1592:* Biro vram eo kegme mind az ket piaczon kialtassa megh, hogi affele budoso, lezzegeo, es vandorlo iffiak kertek, maiorok keozeot, ne lezzegienek, ha kit penigh ott kaphatnak az kalikaban (!) vitessek mingiarast [Kv; TanJk I/1. 164]. *1621:* Hogj ... henie vandorlo zemelick itt az Varoson ne lappangjanak, es az varost szabadoson ne ellick, eo kglmek igy deliberaltanak, hogj minden ado fel wetesen, Ado szedeö vraim affele zemelickeöl Egj Egj fertalj adot exigallianak [Kv; TanJk II/1. 312]. *1664:* Tudod, édes Sógorom, én is fü

ember valék hajdan, de az isten igaz itéleti rajtam az én bűneimért betelvék, másokkal együtt másullá lűk, bujdosó, vándorló vagyok [TML III, 334 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1681:* El idegenedet, es Vandorlo Czigányok ... Fac. person(arum) 38 [VhU 40]. *1714:* cz a' Hajás János bizonyoson tudom hogy csak ollijjan suhonnaj Koborlo vándorlo, főldes urát kerülö ember, nem Köz Biro(na)k valo ember [Somosd MT; BálLt 86]. *1762:* azon alkalmatossagal szakadott volt ide egy Szabo, s vandollo, Czeglédi István nevü ifju Legény [Perecsen Sz; IB IV/76 Ioanes Béres (81) jb vall.]. *1768:* egy vándorlo korhel Magyar Szabó [MkG]. *1805:* Nekuláj Jordátye vagy Borzos vándorlo Ujj-paraszt ... hátán Akasztofa bélyeg van [DLt nyomt. kl].

2. vándorló tanulóéveit töltö; care umblă prin țară pentru a se perfecționa; wandernde Lehrjahre verbringend. *1819:* Mihent a vándorlo legény az atyamester Házához meg érkezik, azonnal tölle a Szabadulo Levele Cuntsaftya kerettessék elé ... az Ifiu Társaság Ládajába tétetödjék bé, és ottan tartassék mind addig, mig a Legény a városról ismét elmégyen [Kv; MészCLev.]. *1851:* Zajzon Antal vándorlo mester legény holléte nem tudatik [HSzj *vándorló-mesterlegény* al.].

3. vándorló tanulással töltött; care au fost petrecuți cu peregrinare în țară (pentru a se perfecționa); mit Wanderlehrjahre verbracht. *1831:* Isten Segedelme által Vándorlo Esztendeimet eltöltöttem és már annakis egészsz Esztendeje volt Sz Pál napkor amiolta haza jöttem [DLt 451].

II. *fn* **1.** kóbor személy; pribeag, hoinar; Wanderer. *1575:* eo K. Jol meg chirkalja Eokct hogi az ky az varos vegezese zerent arra valo az (!) Tarciak eo k. kynek Eorcksege vagion az varoson Nem valamely vandorlok [Kv; TanJk V/3. 121b].

2. vándorlás, bújdosás; pribegie, hoinăreală; Wanderschaft. *1777:* Gligor vándorlobol haza jövén és az feleségét viselösön kapván maga mellé sem akarta venni [Szásznyires SzD; Ks 30/28]. *1794:* Igazé hogy ... szolgája el szökötté, és az oltától fogva ... vándorlojában vagyoné? [Kük.; BK. Szászvölgyi ir. vk].

vándorol 1. a hoinări; wandern, bummeln. *1643:* Szent Egieden lako Nagy Janos talala megh az Eccl(es)iat egy Margit nevö leania feleöl, ă kit annak eleötte jedzet volt el egy Szekely Ferencz neuö Legeni Jövendö hazassagra, de mivelhogi az Legeni oli igassagat nem producalhatta, ă melire nezve Copulaltathattak volna, cök mind ketten fel kelven el szeöktenek, es mintegy holnapigh vandorlottanak [SzJk 61]. *1654:* Varallyan lako Laszlo Kata kivan separaltatni Uratul Veres Janostul, ily okon: mivel hogy alhatatlan volna az Ura, nem laknek vele, hanem vandorlana [SzJk 73]. *1756:* Hallottuk hogy Mira Antoni kiis most vándorol az Exponens Vr Bikáját be rekesztette [Bácsi H; BK]. *1759:* ezen Lupuj ... ezeken az helyeken vándorlott [BSz; GyL]. *1780 k.:* Akosfalvi Szilágyi Sándor cö kglmét Iffiú nötelen Legént ... Liber Baro Camerarius Wargyasi Daniel István Vr cö Nga ... keze s gondviselése alá vévén az Székely udvarhellyi ... Reformatum Collegiumban ... tanittatni kivánta, de ... ottan ottan a' Collegiumbol 's tanulása mellöl el szököt s imit amot rosz társaságokban elegyitvén magat koborlot és vándorlot [Msz; MbK X. 59]. *1783:* Bocska Gligort ... Néhai Baronissa Barcsai Gergelyné Nalatzi Sára Aszszony cö Nagysága Berendi Joszágából el Származott imitt amott vándorlott s végre ... Szamos falván meg nyomult es elfiasodott örökös Jobbágyát törvényesen lett fell kéretés mellett reducalván M Fodorházára telepitette minden fiaival [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1807:* Bernád Erzebetet esmertem, de az elsö Urát csak valamenyire üsmertem: mert mikor en esmerni kezdettem, már akkor nem lakott az Feleségével, hanem imitt-amott vándorlott [DLev. 4. XL]. *1847:* Férjem ... engemet minden szüleimröl maradott vagyonkáimbol kipusztitott ... két csetsemö gyermekkel, s egy minden orában várando harmadikkal a leg mazurabban hagyva vándorolni indult [DLt 1200].

Sz. *1880:* Szidtál fűt, fát, hogy annyi vívódás után miért nem tudsz álláshoz, nyugodalomhoz jutni, miért kell mint egy gazdátlan kutyának kapuról kapura vándorolnod [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vhova áttelepszik; a se muta, a-și schimba domiciliul; umziehen. *1585:* Jlona Kis Simon Antalne, tuggia hogy feyerwarra hoűa vandorlot budosot Az Anniatol a' leany Dabo Mihalyhozis be ment hog' meg kerie [Kv; TJk IV/1. 507]. *1702:* Keczkemeti Daniel legénnye ollyan szin alatt butsuzott el és hatta el Székely János hogy mivel az Battya Hunyadra igyekezik az Sokadalomra öis oda megyen és onnét Vandorlani más Városra vagy orszagra megyen az melly beszédében semmi nem tölt [Kv; ACJk 50]. *1840:* Minö üsmerettség mellett vándorlottál ide Sz: Udvarhelly Várossába kik az üsmerősseid? [KLev usz-i vk].

3. céhlegény tanulás céljából utazik; a peregrina/a umbla pentru a se perfecționa în meserie; Zunftgeselle wandert um etw zu lernen/um sich weiterzubilden. *1665/1754:* A' mely Legény penig négy esztendeig nem legénkedik fel-szabadulása után, melyek közül kettőt vándorlásban töltsön, azt a' Czéh nem acceptálya, ha penig nem vándoról, azért fizessen a' Czéhnek flor. 10 [Kv; ACJk 14] | az ujj Társ legény ... Tiszti pedig ez lészen: hogy más Várasban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaságnak és Mestereknek köszönetiuel a' mü szokás szerént tisztességgel és engedelemmel köszönteni azon B. Társaságot, a' hová mégyen Effelett, akár ide jövö, akár töllünk el-menö Legények Poszpertet B. Che petséttye alatt mutassanak, külömben két hétnél továb mü-helly nem adatik [Kv; ACArt 23].

vangyélia evangélium; evanghelie; Evangelium. *1796:* az Utrizalt Béres a Vedret le vette és meg indulván vélle a Vángyiliáját Tusa Joseffnek öszve szidta, egyéb több motskos olá szitkokkal is illetvén [M.fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.].

vanília vanilie; Vanille. *1789:* 1/2 font vaniglia Rf 24 [Mv; ConserAp. 49]. *1801:* 10 Loth Címet 2 Rf. 30 xr 8 „ Szeretsen dio Vírág 7 Rf 12 xr 3 1/2 Loth Vánigliá 8 Rf 345 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. *1805:* 1/4 Loth vániglia [Mv; Told. 74]. *1806/1818:* 1/2 Loth Vaniglia ... 7/2 Lott Vanéglia [Mv; Told.]. *1808:* 1 Loth vániglia [Mv; Told. 22].

vaniliagyökér rădăcină de vanilie; Vanillewurzel. *1813:* Virág Házban: ... Vanilia gyökér Nro 2 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

vaníliagyöngytáta '?' *1813:* Vánilia gyöngytáta (!) 1. cserép [Koronka MT; Told. 18].

vánkos 1. párna; pernă; Kissen. *1588:* Egy Agy vala wetwen vankosokal derekaliokkal, pih vankosokal mellyet beochwltenek egyetembe(n) f. 25 [Kv; Inv. II/2. 26]. *1599:* Vetetet Biro vram egj neg giapotos vaznot mihaly Vaydane

szamara. hogy Derekalt es vankost czinalyanak beleolle [Kv; Szám. 8/XIII. 47 Szabó András sp kezével]. *1625:* Egy jo szeles uj toku wankos er f. 1/25 [Kv; RDL I. 126]. *1654:* Vöttem 3 fertály szederjes tafotát vánkosnak … fl. 2„25 [Kv; EM XLVII, 136 temetési jegyz.]. *1662:* Nem kell vala hiszem az Isten és az ő szent igéje! megcsömörlöttünk vala abba, megutálók, megvetők az istení buzgósággal felgerjedt s könyökök alá vánkosokat várni nem tudó jó tanítókat [SKr 715]. *1686:* Barbara Szekely … minden igaz ok kivül eszt kiáltotta Feleségemre, ezzel diffamalta: Te kicsapni valo nyilván valo kurva, fattya vetet kurva Görögök kurváia, hozasd haza a fattyadot akit másut tart(na)k, a Fő kötődet a Görögök vánkosa alóll vonták ki [Kv; TJk XIII/1. 272]. *1704:* Hét darab recze, fejér és szürke czérnával töltött nrő 7. ezek vánkos hejáb(a) és Lepedőb(e) valok [Kv; WassLt]. *1748:* Azt láttam hogy két szép vetett ágy vòlt az házban, egy paplanos, más pokróczos, mindeniken négy-négy vánkos [Torda; Borb.]. *1766:* Négy nagy vánkosok, Ugy három kissebb hintzi Gyolts Zöld és karmasin Selyemmel varrot hijakkal a nagyobak(na)k, de a kissebek(ne)k karton hijak vagyon [Lesnek H; Szer. Harsanyi Éva inv.]. *1792:* a hijjiuba egy rud meg rakva vánkosokkal [Recsenyéd U; Pf]. *1810:* egy derekajt, két vánkost, egy tsérgét, a' szoknyát, vagy a' rokóját, egy tzondrát, és a' feleségétől most a' temetéskor meg maradot par tsidmát viszszá adja[a] az Öreg Anyának [F.rákos U; Falujk 49 Sebe János pap-not. kezével. – [a]A férj]. *1824:* Vagyon 15. Vánkos, 12 nagy 3-ma kisdég, 12 tarka héllyal … 120 Rfr [Kanta Hsz; HSzjP].

Szk: *ágyra való ~. 1727:* Egy Gazdagon Aranyal czústel karmasin Selyemel varot agyra valo ket vánkos hajával s ket Lepedővel együt [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.] * *arannyal varrott ~. 1732:* tudom hogy Vitez Györgyne Aszszonyom cő Nga egy rend jo fele gyöngyből állo nyakravalo vitt el; Haller Ferenczné Aszszonyom … egy … arannyal varrot vankost mellyre is az Halattot szoktak nyujtoztatni [Asszonynépe AF; Szentk Elizabeta Lado cons. Beniaminis Mogjorosi (22) ns vall.] * *bársonyos ~. 1700:* Hintob(a) valo Zöld Barsonjos vankos nő 2 [Ebesfva; UtI] * *ezüsttel varrott ~ → ágyra való ~* * *gyászos ~. 1714:* Hintova való egj Gyaszos Vankos 1„50 [AH 54] * *héjatlan ~. 1627:* aestimalt … Egy heatlan vankost [Kv; RDL I. 135] * *hintóba való ~. 1628:* Ket hintoba ualo uankos, Materiabol czinalt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] * *kis ~. 1629:* Az mikor … azt az Szantaj Janosnet Susanna Aszont el vette valo Borbely Ferencz, en nem latta(m) semmit hogy oda hozta volna (!), egi kis vankosnal egjebett, s egj kis ladaczkatt [Mv; MvLt 290. 158a]. *1660:* Harom kis uankosok. edgyk … kiraly szin [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] * *mezitelen ~. 1627:* 2 mezitelen vankos f 1 d. 50 [Kv; RDL I. 134]. *1658:* Egy Eöregh nagy mezitele(n) derekalj Est f. 3. … Egy Jo mezitele(n) uankos Est. d 60 [Kv; KJ]. *1676:* három mezitelen vánkos [Gyf; JHb XXI/3] * *nyomtatott ~. 1657:* Vettem Ur(am) co kglme szamara egy Uy keresztyen nyomtatott Vankost, per f 1//60 [Borberek AF; WassLt] * *öreg ~. 1625:* Egy coreg jo wankos er f. 1/25 [Kv; RDL I. 126]. *1647:* negy coregh vankos … Esmet ket veresses vaszon vankos [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1740:* Negy öreg vankos 's egy kitsinke [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.] * *portai ~. 1736:* Az koporsót belöl vagy bársonnyal vagy materiával vonták bé, az kitül mint tölt ki, magát az halottat rendszerént materia köntösben nyujtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak matéria vagy szép gyolcs kapczában, az feje alá tettek vagy bársony vánkosokot, vagy … portai drága vánkosokot, az vánkosra az feje mellé szép nusztos süveget [MetTr 401] * *puszta ~. 1697:* Ezen boltb(an) … Egj tabori Sátor Kék posztobol csinált párna sákb(an) Egj puszta derekaly, Kett puszta vánkossal edgyütt [Alvinc AF; Mk 8 Alvinczi Péter inv.] * *selyemmel varrott ~. 1748:* láttam … ott az ágyon Selyem(m)el Szkofiummal varrott vánkosokot [Torda; Borb.] * *szkófiummal varrott ~ → selyemmel varrott ~* * *tokos ~. 1615:* Egj vellezes tokos io vankos f 1 d – Egj negj nwsteös tokos vankos f – d. 50 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * *viseltes ~. 1679:* Sima atlacz, viseltes Vánkos nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 107].

2. lószerszám része; parte de harnaşament; Teil des Pferdegeschirres. *1583:* veottem 2 hamot egyknek wankossa vagion a masyknak ninchyen mind heuederestul f 1 d. 7 [Kv; Szám. 3/XII. 7]. *1591:* Zigiarto danielteol veottem … Egy vankosos hevedert f – d 18 Esmeg ket heuedert vankos nelkul f – d 24 [Kv; Szám. 5/V. 5]. *1652:* Dragi Istvan … Mwevel szolgal. Egy szep Vankos<na>k valo veres beort igert [Km; GyU 131].

3. párnafa; perinoc; Lagerbalken. *1584:* Veottem 8 fath Czeoweknek es Azzoknak vankosnak minden zywksegenek. p(ro) f. – d. 76 [Kv; Szám. 3/XIII. 4–5]. *1597:* Lwkacz Mester Emelte fel az hid kapwt Saytowal mert az Tengelynek wankosa el Torot wala wy wankost chinalt alaia … f – /50 … Emelte fel az keszeb kapwt Saytowal Annak az Tengelynek az wankosat fell'eb wodte … f – /30 [Kv; Szám. 7/XIV. 109 Masass Thamás sp kezével]. *1642:* Az kus harangnak az vankosat czinaltattuk [Mv; AAII. 7]. *1750:* az Slipek előtt keresztül téve találtunk egj kifaragott Gerendejnek valo fát … egy darab oh gerendejt … Az Malmon aloll menvén találtunk … egj darab Vánkosnak valo fát [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6]. *1771:* A Közepső Ládának roszszabb fáit ki hányván, és az még szolgálatra valokat meg hagyván; ujjabb Gerendák, Vánkosok s Czövekekkel meg állitani [DLt]. *XIX. sz. e. f.:* 12 db 1° Ó hosszú 9 czol vastag vánkost tartó kengyelfa 12 db vánkos [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i épitőmest. malomszám.]. *1824:* A malom Gerendej alatt lévő vánkosok elhetök [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1831:* a Lutz Vizén készitendő Ujj Hidhoz … megkivántattnak … Gyengebb Czövekek … 2° hosz(sz)ak Tolgyfa 30 darabb Két vánkosnak 9/10" vastag 2° 3' hoszszu [Torda; TLt Praes. ir. 340 Kcötsi János geometra kezével]. *1840:* a K Monostori Papiros Malomnál …. Kerek fogak(na)k és vánkosoknak valo gyertyánfa darabok mintegy 1 láb 3 czol hoszszuságnak 40 [Km; KmULev. 2]. *1847:* A Nagy Bonto Uj, fedele, köpadja palloi Csákányai, Vánkossai ujjak [DLt 316].

◊ **Hn.** *1679:* az Vankos gattyara le mégyen véggel (k) [Visa K; EHA].

vánkoscsúp párnazsúp; marginea feţei de pernă; Kissenbezugrande. *1693:* Boricanak … Egy ekessen veres fejtővel varrot vankos csup [Ne; DobLev. I/38. 10]. *XVIII. sz. eleje:* Két veres fejtővel varrott uj vánkos csup [Kv; LLt Fasc. 71]. *1711/1755:* egy pár vánkos csup [Székelykál MT; Berz. 1]. *1713:* két vánkos Csup zöld Selyemmel arannyal [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.].

Szk: *almás ~. 1714:* Egy fekete selymes fejeres almás vankos czup „44 [Kv; Pk 6] * *vereses ~. 1714:* Egy ágy főtől valo gyolcs reczés derekaly csup … Egy veresses vánkos csup [Kv; Pk 6].

vánkosfő marginea feței de pernă; Kissenbezugrande. *1694:* Egy kékes Veresses Vankos fő val. 48 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1768:* Két pár fejéres Totos vánkos főtől valo Édgy fél Lengyoltsra készittetett Totos vánkos haj Édgy pár veresses Totos vánkos főtől valo [Pf Csikfalvi ifj. Bokor Józsefné kel.].

vánkoshaj, vánkoshéj față de pernă; Kissenbezug. **A.** *1611:* Vagio(n) ket vankos haj galler giolch lengettek veres zelel [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Aszszonnak Vgy mint abroszok, lepedeok, fcualy hayak, vankos hayak, Derekaly Cziupok, Kendeö Kezkenecök, Mezitelen derekaliok, mezitelen fwualiok, vankosok, szwt vászon ... tt. f. 43 d. 67 [Kv; RDL I. 137]. *1633:* Egy darab czinadof giolcz vankos hainak valo [Ks Vesselini Kata kel.]. *1686:* Vankoshajak Száma; Ket iras utann arany fonallal szenes seljmekkel varrot; Meg ugjan oljan hasonlo hozu vánkos haja 1 [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1693:* Egy vankos haban valo elegyes fejtövel varrot csup [Ne; DobLev. 38/I. 8b]. *1706:* Ket pár vankos hajban valo fejeresses egy formán varratt [LLt Fasc. 108. – Moldvában készült lelt.]. *1713:* Holmi lepedőre vankos halyra valo gyolcsra varrot fejéres varrások külömb külömb formán varrották 16. darab [WassLt Id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1734:* Kőzönséges czérnáből kötött kereszt recze fejér czérnával töltött edgy pár Visnyai Lepedő három vánkos hajaval edgyüt [Born. XXXVIII/3 Komis Krisztina lelt.]. *1755:* Vit el ... Vakus (!) hajat két iras utan elegyes Sellyemel varratat ... Parnakkal edgyütt [MbK]. *1763:* Egy Naranszin (!) Selyemmel varrot Fejer lepedő két vánkos hajaval egy kendővel alsó lepedővel edgyütt flor. 12 [Hsz; Ks 23/XXIIb]. *1771:* Egy gyolts Lepedő végiben lévő hozzá valo két Vánkos hajjal [Nagyida K; Told. 19 Földvári Istvánné Nemes Judit lelt.]. *1788:* Fekete nyomtatásos vastag felső Lepedő égy, hozzá valo also Lepedő égy, vánkos haj kettő [Mv; TSb 47].

Szk: *bársony ~. 1651:* Edgy kiczin Arannyas Veres Barson Vankos hay Tafota az edgik fordulassa [WassLt Wass Judit kel.] * *csillagos/csillagosan varrott ~. 1615:* Egj roz seljemel varot Chilagos vankos haj f – d. 20 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1667:* Egj fekete szőrel czilagoson varrat vankos hai 25 dénárt ér [Kv; LLt] * *fekete selyemmel varrott ~. 1748:* varrottak s készitettek egy rendbeli reczés, más fekete Selyemmel varrott vánkoshajakot [Torda; Borb.] * *gallér/gallérgyolcs ~. 1625:* Nagy galler gyolczi wankos hai, viseltek, harom rendel weres szel bennek f. 3/50 [Kv; RDL I. 126]. *1627:* Egy Galler Giolcz vankos haj harom rendel az fekete szel benne f 1 d. 25 [Kv; RDL I. 134] * *gyolcs ~. 1629:* Egy feyr keoteses giolcz vankos haj ér. tt f. – d. 32 [Kv; RDL I. 143]. *1693:* Egy viseltes, kek es veres fejtovel varrott Zöld, kek, es fekete selyemmel körül varrot gyolcs vankos haj [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1734:* Egy pár fehéreses Csupu Gyolcs vankos haj [Kv; Pk 6] * *írás után varrott ~. 1657:* Iras utan varrot vankos hay No. 3 [Mihályfva NK; JHb XVIII/42] * *kékes ~. 1625:* Egy viselt mercó kekes wankos hai f – /75 [Kv; RDL I. 126] * *kittel/kitteles ~. 1627:* Ket Kittelyes vankos hayak aestimalt: f – d. 50 | Egj viselt kek kittel vankos haj f. – d. 12 [Kv; RDL I. 133, 134]. *1634:* Egy kittely hituan wankos hai f. – /32 [Kv; RDL I. 105]. *1658:* Harom kittelies uankos hay Est. d 60 [Kv; KJ] * *középrend ~. 1790:* Tiz közép rend vánkos haj ... Tiz kissebb rend vánkos haj [A.jára TA; BLt 12] * *lengeteg ~. 1610:* Egj hitua(n) kittel lengettek uankos haj [Kv; RDL I. 6]. *1629:* Egy lengetegh vankos haj feyr keoteses tt f. 1 d. 20 ... Egy lengetegh weres szeles vankos haj tt f 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1651:* Vagjon egj lengetegh fevaly hay ... veres rosas lengetegh vankos haj [Kv; RDL I. 28] * *lyukadozott ~. 1629:* Egy zeold szeles lyukadozott vankos haj ér. tt f – d. 50 [Kv; RDL I. 143] * *paraszt ~. 1790:* Két fejéres totos Vánkos Haj. Két kékes paraszt Vánkos Haj [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 3–4] * *portai hintóba/szekérbe való ~. 1664:* Egy Portai Hintoban valo Vánkos haj [Beszt.; SL]. *1702:* Egj Portai Szekérb(en) valo vankos haj [M.solymos H; Told. 22] * *recés ~. 1655:* Hat gyolts fejer szeles retzés vankos hajak f. 4 [Kv; RDL I. 29]. *1736:* Egy lengetég reczes vánkos hajj [Kv; Pk 6]. *1747:* Pistának jutot Égy reczés vánkos haj, és egy nyomtatásos „36 [Kv; Pk 6] * *rózsás ~. 1738:* Egy par elegyes Verés sellyemmel varrot rosás vankoshaj [DobLev. I/171] * *selyemmel tűzéssel varrott ~. 1701:* Elegyes Selyem(m)el tőszéssel varrot lepedő Elegyes Selyem(m)el tőzsessel (!) varrot vánkos haj [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54] * *szála ~. 1726:* Egj Veres fejtővel varrot szala vankos haj [Kv; Pk 6] * *tőt kötéses ~. 1768:* Tot kötéses vankos haj, Egy veresses Totos és égy reczés vánkos haj [Csikfva MT; Pf néhai Csikfalvi ifj. Bakos Józsefné lelt.] * *tótos ~ → paraszt ~* és *tót kötéses ~* * *török csúpú ~. 1734:* Egy par Tőrők Csupu vankos haj (den) 30 [Kv; Pk 6 néhai Thordai Csizmadia Mihályné Fejérvári Anna hagy.] * *török selyemmel szőtt ~. 1610:* Egj Teöreök seljemel zeott vankos haj [Kv; RDL I. 6] * *trupai ~. 1615:* Kett Trupaj uankos hajok lengettek es zakadozottak fekete seljem zel benne f – d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * *vászon ~. 1736:* Egy veres fejtővel csillagoson varrott csupu vászon vánkkoshaj [Kv; Pk 6] * *veres rózsás ~. 1651:* Egy veres fonallal szeött Vankos haj ... Mas veres rosas lengetegh vankos hay [Kv; RDL I. 28].

B. *1576:* Egy wankos henak walo kekes he [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. *1589:* Ket vankos hej Lengiel myw kekes [Kv; KLev. Inv. I/2. 36]. *1629:* Az mely Vankos heat Kekedi Vram ell küldeött vala az Czutorral eggyütt meg küldeöttem [Fog.; KCsl IV/114 Kemény János Kemény Boldizsárhoz]. *1642:* ket kek vankos hey egy veres czujtar eggj lora valo kecze [Koronka MT; Told. 1a/II]. *1661:* az leveleket ... Gavay Vr(am) kezeben adta(m) ... egy Vankos heiba(n) be rakva(n) magam pechetem alat, mivel ki hasznos ki haszontalan benne [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. *1673:* Egj fejeresses agjra valo két lepedő s két vankos hej [Marossztkirály AF; BfR I]. *1719 k.:* Három vánkos hejj; az egyik sok szinü Selyemmel aranyal és czüst Csipke mogyara merőben igen gazdagon varrot [LLt Fasc. 115]. *1731:* Egy vankos hej tarkan szőtt veresből és sarigbol [Kvh; HSzjP]. *1750:* Atlatz Varással Satérozott Selymekkel készült Lepedő, mind két végein Varrás, Hozzá valo két Vankos héjaival egyben [WassLt Wass Dániclné portékái].

Szk: *aranyos ~. 1627:* Harom aran(n)ias vankos hey [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1651:* Nyolcz Arannyos varrot Vankos Hej kettei szkofiummal varrot az tobbi Tőrök Arannyas [WassLt Wass Judit kel.] * *borshimű ~. 1623:* Egi bors himw vankos hej f. – d. 12 [Kv; RDL I. 121] * *csillag formára varrott ~. 1628:* Egj czillagh formara varrot aranjos vankos hey [Bodola Hsz; BLt] * *csillagosan varrott ~. 1635:* Egy mercőn varrat veres fonalal czillagoson varrot Vankos hey f. 2 [Kv; RDL I. 107] * *gyapotgyolcs ~. 1622:* Egj vj giapot giolch uankos hej ueres seliem zel raita f 1 [RDL I. 119] * *islógos ~. 1668:* Egy kek sellyemmel varrot Islogos vankos hej [Mk Kapi György inv. 7] * *kék fejtővel szőtt ~. 1668:*

Egy kek fejtővel szöt vankos hej [Mk Kapi György inv. 9] * *kék selyemmel varrott ~. 1668:* Egy bokor kek sellyemmel varrot vankos hejb(a) valo [Mk Kapi György inv. 7] * *kittel ~. 1622:* Egj kek kittel vankos hej f. – d. 50 [Kv; RDL I. 119]. *1633:* Egj kittel va(n)kos hej – – – f. – d. 25 [Kv; RDL I. 103] * *kockásan szőtt ~. 1635:* egy uereses rosason szeőtt es kottzkason szeött Vankos hey f. 2 [Kv; RDL I. 107] * *portai szekérbe való ~. 1668:* Egy par Zöld Arannias portai Szekerb(en) valo vankos hej [Mk Kapi György inv. 3] * *rózsásan szőtt ~ → kockásan szőtt ~* * *selymes ~. 1718:* Selymes lepedő nr. 6. Selymes vánkoshéjj nr. 8 [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.] * *szkófiumos ~. 1694:* Izcofiomos vankos hey [Kv; Berz. 2. 29/76] * *török/török varrásos ~. 1628:* Ket teőrcők Uankos hey [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1668:* Egy Bokor elegies selyemmel Arany fonallal Török varrasos gyolcz vankos hej [Mk Kapi György inv.] * *vereses ~. 1588:* Egy veres Abroz, egy kekes Abrosz es Veresses vankos hey f. 1 [Kv; KvLt Inv. I/2. 14] * *veres fonallal szőtt ~. 1628:* Egy Uerez fonallal szeot Uankos heyban … valami dirib darab poztoczkak [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13] * *viselt ~. 1628:* Egy uiselt tarka materia vankos hey [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1662:* az Tizedb(en) valo adossaghra … deputaltunk … Ket Kadat, Egy Hordot, Egy Derekalt, Egy ködment, Ket viselt vankos heiat [Kv; RDL I. 147].

vánkoshajacska fată de pernită; Kissenbezug. *1732:* Egy biborbol öszve Varrot kis Vánkos hajacska [Kv; Ks 8 Kornis Zsigmond lelt.]. *1734:* Egy Sahos Abrosz uj, két kis fekete selyemmel varrott vánkos hajacskák [Kv; Pk 6].

vánkosheveder lószerszám része: a ló hátán átvetett széles, vastag szíj pármaszerű része; parte de harnaşament; Teil des Pferdegeschirres. *1587:* Az Lora valo Keolchyege … Egy heweder veottem … d. 10 … veottem egy vankos heweder … d. 14 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 21].

vánkoska kis párna; perniţă, pernuţă; Kisschen. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg … Az nyuto deszkán a Theatrumát vgy kel csináltatni, hogy két grádics légyen körös körül, s a Theatrum pedig ne légyen magassab egy asztalnál, széleseb s hoszab légyen a Testnél, hogy valamely arany Lántzat, avagy kolcsat az Császár adott, melléje kel tenni job felől egy vankoskára, s a vánkoskának a tokja Selyemböl légyen [Ks].

vánkosos vánkossal ellátott; parte de harnaşament; mit Kissen versehen. *1584:* Veottem egy vankosos heveder f – d. 16 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. *1591:* Zigiartho danielteol veottem … Egy vankosos heveder f – d 18 [Kv; Szám. 5/V. 5]. *1598:* Zigyarto Balindtwl az Oregbiktwl az Tataroknak keszitetet kocyhoz es lowakhoz 4 haamtaskat … d 40. 1 wankososss waszony heweder … d 18 [Kv; Szám. 7/XVIII. 43 Masass Thamás sp kezével]. *1600:* Veottem 2 Hamott, Egy kengyel zyatt, Az Eggik wankosos, az taligas Lowaknak fl. 1 [Kv; Szám. 9/VIII. 8] | Veottem … kett vankosos heweder es eg' Nyeregbe valo heweder … d 44 [Kv; Szám. 9/XII. 64 Igyárto Simon isp.m. kezével]. *1729:* két vánkosos elö Heveder [HSzj *elő-heveder* al.].

vankuly korlátolt, szűk látókörű; mărginit, prost; beschränkt, dumm | hamis; fals, prefăcut; falsch. *1617:* Vgian hazamnal elegge hallottam, hogi ez az Antalfi Tamasne zitta Antalfi Matiast illien zoual: Az Istentol el zakat fattiu uankuli bestie kurva fia el vezette az leaniomot mint hitetlen árulo [Kobátfva U; Pf Fr. Beneser de Medeser ns és Th. Bölconi rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel.].

Szn. *1731:* Vankuly Vaszily Josika Mojses Ur(am) itten kertészkedő jobbagja [Kv; TJk XV/8. 30].

vankulypénz hamis pénz; bani falşi; Falschgeld. *1593:* Mielhogy az teorwenj ugj jtelte volt, hogj Chiakan Janos harmad magaual megh eskegiek, hogj eo ez penzhez nem teot semmi egieb vankwlj penzt, hanem azt az penzt atta, hanem kit eo nekj Andras deak adott … Mind a' summa penzt s mind az kit vankwlj penznek jteltek, Capitanj vramnak hatta [UszT II/1. 243].

vanna dongás faedény; (un fel de) vas făcut din doage; Holzgeschirr. *1679:* Hitván vanna nro 1 | Tyukmony, sos egres, sos Citrom tarto Tonnaczkák, nro 4. vanna nro 1 | Szürt, Tchen vaj A(nno) 1679. Vannaval nro. 12. Kantaval nro 17. Fazekkal nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 14, 27, 103].

Szk: *citromtartó ~. 1679:* Citrom tarto vanna nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28] * *hústartó ~. 1685 e.:* Hus tarto vanna Nrõ 2 [Borberek AF; MvRKLev. 17] * *túrónak való ~. 1679:* Vagyo(n) czen padlaso(n) … Turonak valo vanna nro 10 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101].

vannácska kis vanna; vas mic făcut din doage; kleines Holzgeschirr. **Szk:** *sótartó ~. 1679:* Lági (!) Só tarto Vannacska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 116].

vánszorodott erőtlen, beteges; fără vlagă, lipsit de putere; kraftlos, krankhaft. *1592:* Rab Gergeli … vallia, Lattam egi Veres holdos zar labu lowat hog' ot farkas vezaba az hidnal iart beteges vanzorodot zabasut | Zarka Janos … vallia lattam hogi egi veres holdos az vtollia az eggik laba zar vala, hog' ot farkas vcza vegin budosot zellel beteges vanszorodot lo vala [Kv; TJk V/1. 274, 275]. *1662:* látván a kozákság, hogy a török segítséggel Lupul vajda annyi üdőre is jelen nem volna, azonban a nagy éhség miatt is vánszorodtak s elkénszeredtek lévén, az újabb hadak érkezését is látván, ottan tractára ereszkedének [SKr 330].

vánszorog a merge încet; schleppen. *1742:* mikor Molnár Istvan … az Malomhoz jött, tsak vánszorgott az Malom, mint most is két napis elig járt le egy veka gabonát [Esztény SzD; Told. 29]. *1743:* Jollehet az olta a' Silibet fel vettük mind azon által nem tsak edgyik kerék sőt mind a' három mikor leg küseb is a' viz holt vizben forogván alig vánszorognak [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1743/1747:* Láttam hogy alább vanszargott Éltető boton egj patak mellé, de nem vala annyi ereje hogy az Patakon által jöhessen [Szentegyed SzD; WassLt Czigány Geczi (40) jb vall.]. *1771:* eő Excellentiája Ádámosi Malma also Kerekei nem hogy vgy forognának mint az előtt, de csak elig elig Vánszorognak, s mihelyt csak egy kicsinnyet nő és szaparodig (!) a Viz mindgyárt holt Vizben állonak, és nem foroghatnak [Dombó KK; JHb XX/26. 5]. *1791:* az melj Johakot némely Széplaki Gazdák ithon hagjtak azok … tsak alig vánszaragtak de Métejb(en) azok közül egy sem döglet el [Széplak KK; SLt évr. Veres György (50) col. vall.]. *1810:* haza felé Szaladot vanszorogva [DLt 82]. *1841:* itt a hirit is el felejtettük[a] min-

den ki van száradva – Balásházi, Kereszturi Malmakban egy kerék vánszorog [JHb br. Jósika Jánosné Csáky Rozália férjéhez. – ªAz csőnek]. *1849:* Mí utan az ugy nevezett Német Gat a Napokban az utaszok által le szálittatott – a' Szamosnak belső ágán lévő Ekklésiai Malom tökélletesen meg állott, a Halleré csak alig vánszorog [Dés; EHA].

Szk: *bénán ~.* *1810:* mind bénnán vánszorogtak hazaª [DLt 82. – ªA disznók] * *igen lassan ~.* *1722:* az emlitett két also kerekek igen meg hibáztak, mivel bőv viz idején tellyességgel nem, Csekély Viz idején pedig igen lassan vánszarognak [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 322].

vánszoroghat abia poate să meargă; jd kann kaum schleppen. *1771:* Ezen Malom also Kerekei Csak elig vánszorognak mikor vanszoroghatnakis, de mihelty (!) a viz egy kicsinyet szaparadik azonnal a kerekek holt vizbe állonak [Ádámos KK; JHb XX/26. 12] | az ökör addig fel nem kelhetett mig Varga Jancsi az tőket az labarol el nem hengeritté ... azonnal eleget kergette Varga Jancsi az valura inya de csak alig vánszoroghata az valluhoz [Mezőmadaras MT; BK. Musta (?) Jánosné Nasztaszija (40) zs vall.]. *1772:* (A malomház) most egjenesen áll, mégis az holt viznek miatta, ambár a' viz igen kicsin, a' kerekek csak alig vánszaraghatnak [JHb LXVII/219].

ványadt crötlen; lipsit de putere, fără vlagă; kraftlos. *1748:* a' Tisztartoné ... Soha sem volt egésséges ... akkor is vánnyat, halványszinű volt [Marossztkirály AF; Told. 56].

ványol gyapjút tömörít/nemezel; a piua, a da o țesătură de lînă la piuă/dîrstă; walken, filzen. *1770:* Harisnya poszto ványolva xr. 25 [Zabola Hsz; HSzjP]. *1772:* Paszmosrol hoztak volt ványolni egy Szürke és egy Fejér vég posztott [Hévíz H; JHbT 14]. *1780:* Hallottam aztis hogy ... valami tzondra posztot el tsaltak volna ványolni, nállok is veszett [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1849 k.:* 50. sing fejér ványolatlan 50 ing szürke oszvesen vanyolva 67 sing ... 63 sing vanyolást kiván [DobLev. V/1280].

ványolás gyapjú tömörítése, nemezelés; piuare; Walken. *1768:* Czondra és Harisnya 70. sing poszto Ványolásárért (!) fizettem Dr 70 [K; DobLev. II/390. 21b]. *1821:* Mitu Andron mind a' ki ványolot tart, magához kapván ezen Asszonnak a' ványolás végett oda vitt subáját, magánal tartoztattya ... azan ... Subát ... nem lett volna szabad el tartoztatni [H; JF 36 Prot. 6]. *1849 k.:* 50. sing fejér ványolatlan 50 ing szürke oszvesen vanyolva 67 sing ... 63 sing vanyolást kiván [DobLev. V/1280].

ványolatlan nem tömörített; nepiuat; ungewalken. *1676:* Sakoknak valo panyva 585. Zeke poszto uln. 38. Harisnya poszto uln. 40. Ez mindenik vanyolatlan [Fog.; UF II, 720]. *1692:* ket darab vanyolatlan Czondra poszto [Mezőbodon TA; BK 13]. *1769:* Tudjae a Tanu nyilván és bizonyoson ... Hogy ezen folyo 1769dik esztendöben most ez öszön ennek-elötte egy Néhány Heteket Boros Jenöi Msgs Korda György ur eö Exc(c)l(lentia)ja Nagy Galamf(alvi) Fogadojat vagy Korcsoma Házat ki verte fel és a mostani Fogadosnak egy darab ványolatlan posztojat ki lopta el az osztovatajárol? [Nagygalambfva U; IB vk]. *1829:* Juh Gyapju ... A' Szegények Házában ványolatlan vagyon 112 Darab [Kv; BLt 12]. *1849 k.:* 50. sing fejér ványolatlan 50 ing szürke oszvesen vanyolva 67 sing ... 63 sing vanyolást kiván [DobLev. V/1280].

ványoló I. *mn* **1.** ványolást végző; care lucrează la piuă/dîrstă; walkende. *1780:* ök volnának azok a Bulzesti ványolo emberek [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. ahol a ványolást végzik; unde se face împîslirea țesăturilor de lînă; Walkenstelle/-raum. *1790:* azt mondják kegyelmed ellen, hogy kegyelmed ex a<s>sucta malitia ezen folyó esztendőben november 30-dik napjára virradólag éjszakának idején az actorok malmához tartozandó ványoló és kásatörő malomházat magoknak tetemes károkra és praejudiciumokra felverte, és onnan 80 sing harisnyának való megványolt posztót ellopott [Árkos Hsz; RSzF 261].

Hn. *1773:* A Ványolo Kertben (k) [Gyszm; EHA].

II. *fn* **1.** ványolást végző személy; piuar, lucrător la piuă; Walker. *1715:* mivel hogj késő őszi időn csinálá azon öszön járt az ványolo, az után mindgjárt esze' veszett [Kovászna Hsz; HSzjP Deme Miklos (70) pp vall.]. *1783:* Egy Ványallo is szállat hozája, kinekis egy vég Czondra Posztoját ellopta volt a fia, mellyet a káros feladván a Falunak, Ugyantsak a Nanya Makavej Kalangya szénájában találtatott [Faragó K; GyL. Blága Thodor (40) jb vall.]. *1837:* Hodáki 13 ványalo 13 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Samuel szám.].

2. ványolásra használt szerszám; piuă; Walkenzeug. *1774:* Lévén ... L. B. Bornemiszsza János Ur eö Ngának ... Jakabfalvában egy két kövü malma Ványolóval törövel, és ahoz kivántató minden szerszámokkal, edgjütt ... adá ... árendába ... Szabó János nevü Jobbágynak ... mindeneket, valamint most kezire mennek resignálni tartozzék annak idejében [BCs]. *1780:* vagyon az Kászon vizin ... egy Három Kövü Lisztelő Malom Ványolo és Kása Törövel egygyüt [Szárazpatak Hsz; Hr 2/34].

3. helyiség, ahol a ványolást végzik; piuă; Walkerei. *1632:* Vaniolo uagio(n) No 4. ketteibeöl semmi sem iar, az ketteybeöl minde(n) eztendeöb(en) egj egj pokrocz iar [F.árpás F; UC 14/38]. *1640:* Vaniolok. Az edgik vaniolot azok az emberek biriak kik az elsö molnotis ... Az masik vaniolot penigh similiter azok biriak kik a masodik molnot, ebböllis a parasztok az edgy pokroczot administraltak esztendönkent de az Boyerok nem attak, most negy vaniolot mondanak lennj [UF I, 733]. *1688:* Ványolo most ezen a' Vizen egy sinesen, mivel el pusztultak. Az D(omin)us Officialis(na)k legyen vigyázása réá és ha megh épitik, az szokot Taxat egy egy forintott exigallya minden Vánjolotol eö Ngok számára [A.porumbák F; ÁLt Urb. 10]. *1701:* a' malomra egy kása törőt és vanyolot akarunk csináltatni, igen io Mester molnárt hoztunk mostan maga meg csinálja [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mih. Kálnoki Sámuelnéhez]. *1706:* Malom vagyon edgy három kövü, ványoló, kása törö is vagyon benne [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1736:* Az Silibek meg lehetösek az vanyolo Silibinek hogy renovatio kevantatik az also es felsö viz kerekek jok, az közepsöknek renovatio kevantatik [HSzj *vízkerék* al.]. *1759:* Midön ez elött két Esztendövel a Ványolomból egy vég Czondra Posztom el veszvén, Suspiciom lett volna ... László Péterre [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1774:* a' Ványolöt Malommal edgyüt az Uraság két Jobbágy Molnára birja [Szentdemeter U; LLt Vall. 44]. *1801:* Lisztelő s Vanyolokot, Malmokot, a Falu engedelméböl kinek kinek maga értéke és tehettsége szerint (: ha egyszer nintsen a több Malmos Gazdák praejudiciumára :) épithet s az egész haszon is magoké a malmos Gazdáké [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1829:* A' Szekereseknek Szekérbérbe a' kik Szamosujvárra gyapjat vittek, vagy pedig fonalat hoztak, a' pokrotzokot pedig a' Ványolokban, és onnét

viszsza vecturázták, egyszer is mászor is fizetődött 115 Rf. 39 xr [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.]. *1853:* vitetett a ványolora ... Harisnya posztó 47 1/2 sing 2. Czondra posztó 26 1/2 sing [Dob.; BetLt 3].

Hn. *1603:* Marcfalwj hatarban Vaniolo fele neúj heliben [Márcfva U; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* a Csorgon alol a Ványolonál (k) [Páncélcsch SzD; DHn 57]. *1774:* a' vanyolo Pataka mellett (sz) [Sóvárad MT; EHA]. *1835:* A' Ványolónál (sz) [Bodola Hsz; EHA].

Szk: *egyküllős ~. 1713:* Orbon vagjon egj két kőre valo malom es egj külüs vanyolo [Baca SzD; JHb XLI/2] * *kétbotú ~. 1774:* Vagjon Kászon Jakabfalváb(an) egj Deszka födél alatt való két Kővű Malom, két botu ványoloval, három Kása, és Len mag törő külük, Olaj sajtóval [Kászonjakabfva Hsz; EMLt] * *kétkövű ~. 1778:* Borsovában két kővű Ványolo Jo [Cssz; Ks 65. 44. 13].

ványolóház helyiség, ahol a ványolást/nemezelést végzik; piuă; Walkerei. *1745:* Innen[a] ki ménvén az ványolo, és külü házatt tanáltuk [Gyergyóalfalu Cs; LLt Fasc. 149. – [a]A malomházból].

ványolómalom helyiség, ahol a ványolást/nemezelést végzik; piuă; Walkerei. *1648:* Az falubelicknek vanyolo malmok ezen vizen vagyon nro. 3 ... Ezeken kivül az falubelicknek vanyolo malmok ezen pisztrangos vizen vagyan lisztes malmok nro. 4 [A.porumbál F; UF I, 862]. *1757:* Vagyon egy Ványolo Malom ă ... Rakos Patakan Fenyö boronakbol [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. *1774:* Ványalo Malmok [Asz; EMLt conscr.]. *1797:* Ezen Ajtoni Joszágban, Alol vagy fellyül tsapo lisztelő, ványolo, dűrűtzkelő, és fűrész malom, vagy Malom helly nintsen [Ajton K; EMLt conscr. IX/2]. *1799:* Bulzest ... Ványolo Malmokért ... 8 f 30 xr [Déva; Ks 110 Vegyes ir.]. *1810:* Vagynak e ... Ványolo, Fűrész vagy Lisztelő Malmok ...? [Dob.; Ks 76 Conscr. 10]. *1843:* levén nékem Béldi Albertnek itten Bodolán a Groff Béldi Ventzelné ványolo malma északrol, n. keletről és napnyugotrol pedig ugyan a Deresztye malomhoz tartozo törökbuza földek szomszédságaikban – egy deresztye malmom ... minthogy pedig ezen ványolora járo azon víz melly a Groff Béldi Ventzelné ványolojától vitetett elegendö nem volt, egy más árkon, a Tatrangbol keresztül (!) [BLt].

ványolópénz ványolásért fizetett díj; taxă perceptă pentru piuare; Walkentaxe. *1748:* ket forintot interes egy forintra 6 penz az vanyiolo penzböl attam [Szentimre Cs; Hr 3]. *1767:* hat Sertés Udvar Számára s az Mólnár(na)k kettö hizlaltatik Ványoló pénz pedig 9. 10. véka tizenkét forint [Kilyén Hsz; LLt]. *1807:* A Dédátsi Malambol decemberbe Vanyolo Pénz jött be Rf. 8 xr. 9 [Dédács H; Ks 98].

ványolós ványolással foglalkozó; piuar; Walker | a ványoló tulajdonosa; proprietar a unei piuc; Inhaber einer Walkerei. **Szn.** *1602:* Ványolós István szab Ványolós Tamás [Madaras Cs; SzO V, 223] | Ványolós Bernád szab | Ványalós Tamás darabant [Szentgyörgy Cs; SzO V, 238, 239] | Ványalós Péter szab [Menaság Cs; SzO V, 239]. *1614:* Vanyolos Thamas pp Vanyolos Bernald lib [Szentgyörgy Cs; BethU 425] | Vanyolos Thamas ppix [Menaság Cs; BethU 430] | Vanyolos Ferencz lib | Vanyolos Istva(n) zs [Madaras Cs; BethU 476, 477]. *1673:* Vanyolos István és Thamás faragó ács mesterek [Madaras Cs; CsVh 46]. *1676:* Menasaghi al(ia)s Vanyolos Andras Kovacz [KovCJk I/101a]. *1826:* Budatelky Tisztem Ványolos Ignátz [Kv; Born. F. IIc].

ványolótaksa ványolásért fizetett díj; taxă percepută pentru piuare; Walkentaxe. *1756 k.:* restál ... László Pászk malom taxával ... Triff Sztoján Ványoló taxával Rf 2 [Déva; Ks 94. 24. 3].

ványolóüst ványoláshoz használt üst; căldare folosită la piuare; Walkkessel. *1798:* Egj nagy ványolo üst [Bodola Hsz; BLt].

ványolt tömörített, nemezelt; care a fost piuat; ist gewalken. *1769:* Egy vég vanyolt Harisnya Poszto | Egy vég Fekete vanyolt Czondra Poszto [Nagyercse MT; Told. 19].

Szk: *egyszer ~. 1673:* Brassai egyszer vanyolt posztóra f. 10 [Utl]. *1686:* Posztok ... Edgyszer ványolt. 1. vegben ull 39// [Utl]. *1715:* 1 Váll perpéta vagy 1szer ványolt 1 perpéta elő ruhat [Kv; KvUnKt Kérői Bodo Jonás Ilona szolgálói szegödéséböl]. *1723:* Egyszer ványolt kék posztó [Koronka MT; Told. 29/2]. *1726:* egyszer ványolt kék poszto ulnae 4 [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1736:* Pro A. 1726 fogadtam meg kis szolgalonák Gyermek mellé Györffi Klárát, kinckis fizetésé lészen Egjszerványolt kék mente ujj bélléssel, fejtö sinorral s Gombal[a] [ArJk 34. – [a]Folyt. a fels.] | ' Prékilálló Szeken is edgy darab kék eczer ványolt posztó [Nagyercse MT; Told. 36] * *kétszer ~. 1645:* Brassai posztott keczier vanioltat [HSzj *ványol* al.]. *1663:* Ketszer vanyolt Brassai 7 sing [Utl]. *1667:* A. 1667 die 27 X-bris. Szegödek megh lovaszunknak Veniczei Opra Monye fia Mihok esztendöre. Adok neki fl. 4. Dolmant ketser ványolt posztobol[a] [UF II, 253. – [a]Folyt. a fels.]. *1701:* Az Mester Remek légyen edgy kétszer ványalt vég Poszto, minden hiba nélkül, az hoszzusága legyen ötven két sing, a szélyessége, szelyivel edgyüt negyven pászma, ha penig valami hibája találna lenni, a Remek tsinálo büntettessék meg f: 4 [Kv; PosztCArt. 9]. *1756:* egj kettzer vanyolt posztobol valo nagjrága (!) [Várfva MT; Told. 3a].

ványoltatás gyapjú tömörítettése, nemezeltetés; piuare; Walken. *1688:* 7. Pokroczak vanjoltatásáért erog(ált) f – //42 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1730:* 22 Janua(rii) Czondora es Harisnya Posztok ványoltatására Flor 1 d. 06 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV].

vápa 1. gödrös, teknő alakú bemélyedésekkel teli föld; adîncitură, scufundătură; Stelle voller Gruben, Talgrund, Kehle | völgy, két hegy közti nyereg; vale, curmătură, şaua dealului; Bergsattel. *1577:* az giorthianos Erdeieben ... az nagj vapabol zabadon hordottak az fath az chykfalwyak de kye cosre tulajdonsagra ne(m) tuggia [Mv; BálLt 79]. *1664:* Ladtam oda fel az vapaba az Banny (!) Janos Gyeőmeőczeős Szilva fajan [Kercsed TA; Borb.]. *1681/1748:* az Falu felöl valo második vápa ... ă Beregtöl (!) fogva ă völgyön levö ország uttyaig [RkAk 236]. *1699:* harmadik lábnak az also része fén valo vapáiával edgyütt [Szentdemeter U; LLt]. *1738:* Ebben a' helyben vagyon két Gödör vagj vápa [Faragó K; BfR]. *1744:* A hegjen túl a Gödrösben a Lekenecei Határ Szélben vagjon két darab vápa vagj is gödrös helly [Szászsztjakab SzD; Told. 81]. *1766:* az egész Cserét vagjis vápát a Söröstör Fiak ... el foglalván edgj alkalmatossággal irtogatni kezdették vala [Pf]. *1808:* vagyon egy vápa és az osztájkor tett halmozás, a vápa tart egészen keresztül a

Lőrintz mezeje nevezetű pusztáig [Albis Hsz; HSzjP Nemess Veress Gergelly (64) Gyalog Katona vall.].

Hn. *1577:* nagj vapabol [Jobbágyfva MT]. *1590:* az Czicz vapaba(n) (sz) [Bádok K; BHn 22] | hollos vapa [Szentdemeter U]. *1599:* meli Erdeonck Neue Farkas uapa [Inakfva TA/Mezőörményes K]. *1603:* dio vapaia newy helibelj kerte [Korond U]. *1626:* Tekenecs vapa neueo föld [Bálintfva MT]. *1627:* Az Horgas Vapaban (sz) [Lőrincfva MT]. *1638:* az Borbely Mihaline vapaja [Mv; MvLt 291. 134a]. *1641:* az Vapa kuttia felet (sz) [Székelykakasd MT]. *1642:* Pentek Uapaiaba(n) [Hatolyka Hsz]. *1643/1770 k.:* in fine loci Király Vápája vocati [Csicsókeresztúr SzD] | in loco Egyház vápája dicto (k) [Sajókeresztúr SzD]. *XVII. sz. köz.:* Barát uapában (sz) [Impérfva Cs] | Az halom vapaiab(an) (sz) [Uzon Hsz]. *1655:* az Szeölcös vápa neuü szeölcö hegyen [Dés]. *1656:* Hugyo uapaban [Csobotfva Cs; CsÁLt 28. I/1]. *1660:* Küsberez Vapajaban [Impérfva Hsz]. *1667:* az Kerek vapanal [Imecsfva Hsz]. *1668:* Virag vapabol [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. I/30]. *1670:* Az Ljukas keo vápájaban (sz) [Uzon Hsz] | Az falu vegen akaszto vapaiaban (sz) [Kőrispatak U]. *1673:* Soos Vápa nevű helyben [Kotorkó AF]. *1673/XVIII. sz. v.:* a Hoszszu Vápán [Gyepes U]. *1674/1687 k.:* A' Kár hágo vápájában (sz) [Havadtő MT; MMatr. 144]. *1675:* <A>lso vapa nevu helyben (sz) [Sszgy]. *1676:* Az Utt Vapaja mellet (sz) [Szentgerice MT]. *1676/XIX. sz. eleje:* Talpas vápájába (sz) [Kissolymos U]. *1679:* Hired vapaya(n) (sz) [Vadasd MT] | Hegj vapayaba(n) [Vadasd MT; Told. 41]. *1685/1792:* Az Vápa kelöbe [Dálnok Hsz]. *1690:* Az Vapon (szö) [Dányász KK]. *1692:* Borzás vápáb(an) (sz) [Torja Hsz] | az Kintsés Vápával edgyütt [Sinfva TA] | Szekrény Vápajába(n) (sz) [Torockósztgyörgy]. *1693:* Komlos vapáb(an) (sz) [Énlaka U] | Keresztút vápájáb(an) (sz) [Firtosváralja U] | les vápájában [Kőrispatak U]. *1694:* a Csipkés Vápája (sz) [Torda]. *1695:* Száraz Vápában (k) [O.csesztve AF]. *1697/1772 k.:* Szalonnás vápába (k) [Kászonaltiz]. *1699:* Vajda Vápájáb(an) (k) [Búzásbesenyő KK] | Csorgo vápáb(an) (k) [O.zsákod KK] | Csepegö vápáb(an) (sz) [M.zsákod U] | Cseres Vápaja elott (sz) [Székelyvécke U] | Kocz vápa nevű hellyben (sz) [Szentdemeter U] | az Dorma Vapaban (sz) [Alfalu Cs; GyHn 16] | Barkocza fa Vápájáb(an) [Pipe U; LLt Inv. 87]. *XVII. sz. v.:* az asszu vápája [Kusaly Sz]. *1700:* Hideg kút vápájában (sz) [Székelyvécke U]. *1710:* Talpas vapájában (k) [Kissolymos U]. *1712:* Szék vapájában [Székelyvaja MT]. *1719:* az Gazdag vápában (sz) [M.sárd K; KHn 229] | Csere Vapa nevű hellyben (sz) [Náznánfva MT]. *1720:* halál vápája mellet (sz) [Szentmárton Cs]. *1722:* A' Mikes Vápáján [Zágon Hsz]. *1723:* Ebes vāpāja nevū helyben (sz) [Bibarcfva Hsz]. *1726:* Fü Vápájáb(an) [Vajdasztivány MT]. *1729:* Az kaszállo vapában (k) [Szászcsávás KK]. *1731:* Barát vápa nevű helyben (sz) [Impérfva Hsz] | Szöcsné vápája [Szásznyires SzD; SzDMon. V, 276]. *1735/1806:* A' meleg Vápán (sz) [Gógánváralja KK]. *1737:* A' Nád vápáján [A.bölkény MT]. *1737/1792:* Kelemen vápája (k) [Bálványosváralja SzD] | In Promontorio vulgō Kőrte vápája dicto (szö) [Ormány SzD]. *1742:* Oh Hegj al(ia)s Vápá nevū szöllöben [Koronka MT] | Barta vapája [Bözöd U]. *1743:* kūs vapa nevū helyben (ke) [Vadad MT]. *1744:* Batizné Vápája alatt (sz) [Ne] | Piros vápába (sz) | Disznod vápájába (sz) [Csöb U] | Totné vápájaba (sz) [Székelyvécke U] | Koncz vápájába (sz) [Szentdemeter U]. *1745:* Az Görgo Vápában (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *1748:* Völg vapab(an) [Tusnád Cs] | Bagoly vápában (sz) [Nagyercse MT]. *1751:* a Vapa nevezetű Szölö felett [Koronka MT]. *1753:* Örmény vápa [M.décse SzD]. *1756:* a hegyvápában (sz) [Taploca Cs] | A' Borias Vápa nevezetü Ha<tár>: A' Borias Vápában (sz) [Torja Hsz]. *1757:* A Káliné Vápájában (sz) [Nagyernye MT]. *1758:* A Vápa nevū hellyben (k) [Bh]. *1759:* Köves vápa széljén (k) [Etéd U]. *1760:* A Major ház vapájában (k) [Nyárádremete MT]. *1761:* Szerentsés vápa n. Hely uttya (sz) [M.szovát K] | Nyáros Vápa (sz) [Szentháromság MT] | Ugorka Vapájában (k) [Páncélcsch SzD; DHn 57]. *1762/1779:* A Vápa Gödriben (k) [Monó Sz]. *1763:* Puszta vápájához [Székelykál MT]. *1767:* a Nyir Vápa Uttya [Toldalag MT] | a Hetfa vapaja nevū hellyben (sz) [Etéd U]. *1768:* az Haris vápában [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 77] | A Tot falu Vápájáb(an) (sz) [Sarmaság Sz]. *1771/1817:* Vápa Lopában (k) [Tibód U]. *1772:* Megye Vápájába (sz) [Csekefva Cs]. *1773:* A Szász Vápján (sz) [Gyszm] | Karda vapaja [Kőrispatak U]. *1773–1774:* a Vápa Patakja | Czég Vápájában (c) [Székelyvaja MT]. *1774:* a' Rosnyai Vápájaban (sz) [Gerendkeresztúr TA]. *1775:* A Betskiné Vápáján fejül (k) [M.köblös SzD]. *1776:* tseresnyes vápa tetejen (sz) [Kibéd MT]. *1778:* a' Ludasi Vápábann (sz) [Marosbogát TA] | Setet vapaban (irt) | Kabala hugy vapajaban (sz) [Kőrispatak U]. *1779:* hintos vápa nevezetű heljben (sz) [Csöb U]. *1779 k.:* Nyerges vápájába (sz) [Bözödújfalu U]. *1781:* A csörgö vápájában (sz) [Szárazpatak Hsz]. *1781/XIX. sz. v.:* Csender vápájában [Küsmöd U]. *1782:* Kender vapa (sz) [Mezökö bölkút K] | a Vápában [Szekélyvaja MT]. *1783:* A' Tzitz Vápa oldalának allso Részén [Bádok K; BHn 26]. *1784:* a vár vápával együt [Várhegy MT] | A' Magyarös Vápában (sz) [Szásznyires SzD]. *1786:* A Czigány vápában (sz) [Galambod MT] | hét fa vapájába [Kibéd MT]. *1788:* a Döngö vápán túl [Nyárádgálfva MT]. *1793 k.:* Dios vápába (sz) [Gógán KK]. *1795:* A' viz vápájában (sz) [Szentgerice MT] | nagy boglyos Vápa nevū helybe (sz) [Bos MT; MMatr. 302]. *1795/1807:* A' Kerek Vápába (sz) [Kispetri K]. *1796:* Mojosi vápa (sz) [Póka MT] | Szalas vagyis Bük vapában (sz) [Székelytompa MT]. *1797:* Délö Vapájába (sz) [Kőrispatak U]. *1797/1800:* Az Almás Vár (!) oldalának felső vápájában [Székelykál MT]. *1799:* Eperjes vápájában (sz) [Jobágyfva MT]. *XVIII. sz. v.:* a' Butyka vápájáb(an) [Bonchida K]. *XIX. sz. eleje:* Sürüs Vápa [Sóvárad MT]. *1802:* Cseresnyés Vápa fejibe (sz) [Kibéd MT] | a Szederjes Vápában (sz) [Meggyesfva MT]. *1803:* Virág Imre Vápájába (sz) [Nyárádköszvényes MT]. *1807:* a Vápa karcban (k) [Nyárádköszvényes MT]. *1815/1840:* a Szörös vápába (szö) [Dés]. *1818:* Szar vápába(n) (sz) | Szarv vápában (sz) [Györgyfva K]. *1821:* A' Csonka vápájánál (sz) [Bodok Hsz] | A' Vér Vápája alatt [Várhegy MT]. *1822:* A' Czuczo Vápába [Bádok K; BHn 30] | A Czigánné vápájába (c) [Marosjára MT]. *1828:* A Kenderes Vápa (sz) [Alvinc AF]. *1833:* Varjas vápában (szö) [Csejd MT] | Kék vápájában (k) [Nagyernye MT] | A tsök vapa ellin (sz) [Tompa MT]. *1834:* Betski vápája (sz) [M.köblös SzD]. *1835:* A' Jó vápáján (sz) [Árapataka Hsz] | A' vápa tojánál (sz) [Erösd Hsz]. *1852:* Gohány vapájába (sz) [Bodok Hsz]. *1864:* Ballangos vápa [Gyszm] | Komlos vápa (k) [Etéd U] | Kantsó vápa [Ördöngösfüzes SzD; SzDMon V, 368]. *1874/1906:* Özvápa [Kibéd MT]. *1875/1906:* Fűzes vápa [Nyomát MT].

2. mocsaras hely; loc mocirlos; morastig. **Hn.** *1686:* Eget malom vápaiában (sz) [Bikfva Hsz]. *XVIII. sz. eleje:* Vizes vapara Menöben (sz) [Csíkbánkfva Cs]. *1723:* Halasto Vapaian [HSzj *árvíz* al.].

3. bemélyedés testen; mică adîncitură pe corp; Vertiefung/

Kehle auf dem Körper. *1754:* el forditotta az Cziganj és az fejének hátulso részet (!) az njak vapáján feljül nézem olj jukat láték, hogj az kis uljon belé ment volna [Mezősámsond MT; Berz. 14. F. 11]. *1898:* Kovács segge vápája [Bálványosváralja SzD; SzDMon II, 134].

Sz. *1657:* míg eszében venné, jól megérzené az csípést, és dolgát végezné, csipkedhetné ugyan alsó felét Pellérdinek; de eszében vévén Pellérdi, úgy csapá tenyerével, hogy vápájában halnának alfelének az szúnyogok. Ti is elkezdhetitek: de midön észreveszi török császár rajta csipkedésteket, úgy meg fog csapni, hogy vápájában haltok alfelének [KemÖn. 22].

4. '?' *1847:* A Vápát szűrém meg ma ... Az aljánn csaknem csupa sorvatag volt minden; még pedig eczetes savanyuságu ... minthogy éretlen érte vala a dér [KCsl 13 Kemény Dénes sk lev.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vápabeli gödrös, teknő alakú bemélyedésekkel teli földön levő; care se află pe un teren cu adîncituri; was auf der Stelle voller Gruben/Talgrund sich befindet | völgyben/két hegy közti nyeregben levő; care se află într-o vale/curmătură; auf dem Bergsattel befindend | mocsaras helyen levő; care se află pe un teren mocirlos; in einer morastigen Stelle befindend. **Hn.** *1669:* Az Kortouelj Vapabalj fold [Bencéd U; EHA]. *1692:* Az Vápabeli szőlő alatt (k) [Cikmántor KK; EHA]. *1698:* Vapabeli föld (sz) [Somkerék SzD]. *1702:* Körtővely vapabali föld [Tarcsafva U; MNy 162]. *1773:* Karda vapajabali gyepü [Kőrispatak U; MNy 162]. *1841:* Száraz vápabeli erdö [M.zsákod U; EHA]. *1850:* a' Vapabéli föld (sz) [Cikmántor KK; EHA] | a' Vápa béli Szöllöbe [Cikmántor KK; KCsl 8]. *1852:* A pusztabeli és Vápabeli szöllök [Etéd U; EHA].

vápácska gödrös, teknő alakú bemélyedésekkel teli kis föld; adîncitură/scufundătură mică; kleiner Grund voller Gruben. *1746:* kerek gödörnél egy vápácska igyenessen szolgálván ki, azon vápácskán ment ki az uttra [Altorja Hsz; HSzjP].

Hn. *1745:* a Varga Patakja Verőfényéb(en) ... Vápátska [Nagyida K; Told. 9].

vápahupás hepehupás, gödrös; cu multe gropi; voller Gruben. *1713:* A ... nagy kaszálo ... egy része halmos gödrös, és Vapa hupás [Elekes AF; CsS]. *1736:* melly Telek fekszik, szep eminens prospectusu, magos, rolla minden felé messze lálo (!) egyenes, nem Gödrös, Vápa hepás hellyen, Vicinállya Nap kelet és Eszak felöl az Mezö [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. *1753:* ä Ránto pataka mellett tull lévö vápa hupás helly [Marosbogát TA; MkG]. *1756:* egészszen ezen Szigetet Omlás-allyai Határnak tudom, söt vápa hupás és tós lévén az alsó része felöl halasztam is bennek [Omlásalja SzD; Ks 19. IX. 11]. *1761:* Dátos felöl ... a' Garat alatt a' Ránto oldalba, a' ránto Pataka mellett tul lévö vápa hupás hely [Marosbogát TA; EHA].

vápás gödrös; cu adîncituri; voller Gruben. *1684:* az Taba neüü Vapas föld ... nagysaga fen az berczén negj kötel mas felöl negi sinor 15 öll azis bokros [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1694:* onnét fel fordulvan az mindenik Lapos cseréje felsö reszere ... alol az Vápás része üdösbik Vas György U(ramna)k juta [Mezőméhes TA; WassLt]. *XVIII. sz. e. f.:* Bodor Samuel hoportyokos vápás kaszálloja [Petlend TA; AbN]. *1732:* Wagyon a ... Nemes Vdvar ház hellyel ellenben a Verőfény oldalban ... Tövis gyepüvel egésszen be kerittetett, kivált az allyán, s egyebüttis fotónként feles Szilva, sürün, Alma, és Dio fa, Medgyfa, sok Csemete, és feles külömb külömb féle ortoványokkal tellyes, Szép Cserefiatalok, és egyéb Bokoris sok féle kivált az észkessin nevekedett, az allyát Esztendonként még kaszállyák ... széllye meg nem mérettethetett, minthogy a hely homlokos és vápás [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1748:* Innen a Nyárádon vulgo a Szakadásban vagyon egy jo nagy darab gödrös vápás hápa hupás helység mely a Nyárádig bé rug [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79]. *1751:* rész szerint Vápás és gödrös Szánto földek [Koronka MT; Told. 31/4]. *1752:* az Várhegy kuttyárol egy Vápa az mint bé jün egy Vápás hej van [Nyárádsztanna MT; LLt Fasc. 22]. *1761:* A Csürös kert Vagyon azon plágán, Vagy részén az Curiálisnak, mellyen a' describált Uj Udvar ház Situáltatik ... azon fennebb a' patak mellet, ä Gabonástól a' pataknak defluxusára ä teresebb és Vápásabb hellyén a meg mondott helységnek, most minden kert nélkül [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 213]. *1768:* Ezen földis vápájos (!) oldalban vagyon [Székelykál MT; EHA].

Hn. *1663:* vápás orotványban (sz) [Szováta; EHA]. *1719:* Vapasb(an) (sz) [Szováta; EHA]. *1727:* Vápás völgyet [Fülöteike KK; Ks 12/III]. *1729:* A vápás irotvány (k) [Csávás KK; EHA]. *1757:* a vapás utig [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1774:* vápás erdö [Marossztkirály MT; EHA]. *1775:* Erdö helly fellül a' Vápás ut [Székelymuzsna U; EHA]. *1780/1784:* a Függö felette lévö vápás puszta oldalal edgyütt [Koronka MT; EHA]. *1792:* Az Vápás nevü Hellyben (sz) [Szováta; EHA]. *1832:* Vápásba (sz) [Szováta; EHA].

vápaszőlő vápás helyen található szőlő; vie care se află într-o vale/pe teren cu adîncituri; Weinstock, der auf einem Grund voller Gruben sich befindet. **Hn.** *1632:* Az vapa szölöb(en) (k, e) [Kakasd MT; EHA]. *1695:* Az vapa Szollöben (sz) [Kakasd MT; EHA]. *1748:* A Fel hegy Szölö és Vápa Szölö közöt [Koronka MT; EHA]. *1761:* az szölö derekán levö Vápa szölö [Szentháromság MT; EHA]. *1775:* A Vapa szölöben [Szentbenedek MT; EHA]. *1815:* a' Vápa szölöben (szö) [Szentbenedek MT; EHA].

vaper, vapőr 1. lehelletkönnyü anyag; un fel de material foarte fin; leichte/dampfartige Substanz. *1807:* Egy vapeurböl valo Köntös stikkolt 's ki-vart bordürrel [DLt 378 nyomt. kl]. *1809:* Egy Sima fejér vapőr kőntösnek való, az ajján gatteresen ki-varva [Koronka MT; Told. 19]. *1812:* fejer Simma vaper simma perkál széles 2 s(ing) batiszt tzerna [Kv; KGy]. *1823:* 2 formás Váppör [Kv; SL] | Fein sujtásos Anglus Valisz Iberrok, Vapőrrel garnirozva [LLt Csáky-per 601. L. 1]. *1828:* 8 sing Vapőr singe 2 Rf [BetLt 3].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vapőrböl készült; făcut dintr-un material foarte fin/din vapör; aus einer dampfartigen Substanz erzeugt. *1836:* Egy tsipkés szélü vaper fél keszkenö [Kv; Pk 3].

vapillál '?' *1725:* az lakodalmas hazhoz vapillaltak, hogy egyik igy mondvan eget bor innya jartak [Kvh; HSzjP].

vapor gőz; vapori; Dampf. *1705:* Az orvosság ez: Egy nagy fekete retket két vastag gyökér petrezselyemgyökérrel öszve, fél ejtel borban megapritva és tésztéval a fedöjét az

egyejteles új mázas fazéknak erősen becsinálván, hogy semmi vapora ki ne mehessen, meg kell főzni, úgy, hogy két ujjnyira lefőjön [WIN I, 528].

vapőrfirhang lenge/könnyű anyagból készült függöny; perdea făcută dintr-un material foarte fin/din vapőr; Vorhang aus einem leichten Stoff. *1848 k.:* Egy fejér vapőr firhang [Kisesküllő K; SL].

vapőrkeszkenő lenge/könnyű anyagból készült kendő; un fel de batic făcut dintr-un material foarte fin/din vapőr; Kopftuch aus einem leichten Stoff. *1816:* Formás vaper keszkenyő 1 Rf … Varattas vaper keszkenyő 1 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1824:* Egy fáin keresztelő vápőr keszkenő rozsa Szin tafota bélléssel, körös környül petinét Csipkével gárnirozva [Fugad AF; HG. Mara lev.].

vapőrköntös lenge anyagból készült köntös; rochie făcută dintr-un material foarte fin/din vapőr; Gewand aus einem leichten Stoff. *1807:* 1. Rendbeli Vaper (!) Köntős Rft. 25 … Ez máji nopon akceptáltom [RLt]. *1824:* vapőr köntös egy rend gárnirral [Fugad AF; HG Mara lev.].

vapőrsmizetli lenge anyagból készült ing; cămașă făcută dintr-un material foarte fin/din vapőr; Hemd aus einem leichten Stoff. *1816:* Vaper Smitzettli … 38xr | Sima dül vaper Smitzetli … 2 Rf [Kv; Born. IV/41].

vapőrszuperlát lenge anyagból készült spanyolfal; paravan făcut dintr-un material foarte fin/din vapőr; Paravent aus einem leichten Stoff. *1820:* Egy vetkező asztalt fejér vapőr superláttyáival [Szentbenedek MT; Told. 19].

var lerakódott mocsok, kosz; jeg; Dreck, Schmutzigkeit. *1752:* Láttam az Awrám gjermekitt el hagjattaknak és szigoru állapatb(an) lévők(ne)k … az Var, és tetű meg töltötte vala őket még sem mosta az Annyok [Abrudfva AF/ Abrudbánya; Ks]. *1789:* engemet Varnak mondottál s az én Hazamnál az mig élek addig az ki engemet Varrnak tart nem lakik [Tarcsafva U; Pf].

vár[1] *ige* **1.** addig, amíg vki oda nem érkezik, vmi be nem következik, nem tesz semmit, ill. nem távozik el onnan, ahol van; a așteptа …; warten. *1570:* hyre Nem volt Andras Kowachnak mykor az felesege Razmanne kezebe Ereztette az hazat, hallotak aztis hogy kery volt Kowach Andrasne Razmannet hogy varna Mygh megh valthatna es Zegitene megh Tartany, Azt Monta hogy Kes varny egy Ideigh [Kv; TJk III/2. 140c]. *1595:* 12 Júly: Oc kmeg egez Tanaczul küldek el Hersentzi Istúan Deakot az Loas Legent Tasnadig: hogy vigyazon Azzonyúnk ö fge oda jöüctelere, hogy certificalhasson varosúl az Napya felöl, melyre kellene minekünkis varnúnk: Adatanak neky 1 lo: f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 81 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* S mo(n)da az Aszoni Simo Ferenchnek hogy lo fiam Variad az gylesigh vallyek el mibe lezen az dologh, Valamyuel lezen megh alkúzo(m) Veled [UszT 14/29 Gregori(us) Ambr(us) de Tarchafalúa lib. vall.]. *1661:* az legény, az kitül elküldöttem, igen sietett, mert félt, hogy bereked, mert késő volt; az mi keveset irtam is, itt várta addig, csakhogy mégis akarék írni, ha csak mi kicsint is [TML II, 167 Veér Judit Teleki Mihályhoz Husztról]. *1662:* Mostan semmi híreim nincsenek, melyről Kegyelmedet kellene tudósitanom. Várok minden órában [TML II, 257 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* A mely lovon holt tetem indúl nem kel varni hogy meg kemenyedgyek ă Csomoja, jo idején gyengén, és nem méllyen meg kel vagdalni ă Csontot [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* A római császár pedig látván, hogy a török nem várván a békesség terminusának exspirálását, hiti ellen fegyverhez nyúlt volna … felette igen megijede [CsH 164 1682-re von. felj.]. *1756:* Mostanis ezen Levelemben kerem Soguramot bizadalammal considerallya az en hoszszas es Sullyos nyavallyamat es varjan addigh engem mig ki nem mehetek [Lőrincfva MT; Kp III/135]. *1788:* várván mind naphaladatt talyig ha Intentioja szerentt az Titt. Mltgs Groff ur kivána minkett perleni [Szentbenedek MT; Ks 18. XC. 7]. *1800:* késön lett a' meg indulás, mert 'a több Falukrol vártuk a' rabokat [Torockó; TLev. 5]. *1806:* én vártom, hogy jovuljan az Ut [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1843:* várálak … Marchalis Szék folyta alatt huzott sulyos betegségembe [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245]. *1850:* ha Nagyságod nem lesz kegyes várni mig marháimbol el adok, parancsoljon elbecsültetni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós Horváth Ferenchez].

Szk: *körmére égni ~ vmit. 1762:* mindent a körmödre égni vársz [Hosszúaszó KK; Told. 5] * *nem győz ~ni. 1610:* nem geóztem varni, hogj le fekegienek [Dés; DLt 321] * *rebegve ~. 1810:* szegény Kis Antim mind kinlodik … ezeket a leg erősebb ember is bojoson álhatná ki, a jo Isten tudgya e hogy álja, és álhattya e ki? benne bizva rebegve várom a kimenetelt, sokáig a nyavalya nem tarthat [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

2. lesi vkinek a megérkezését/vminek a bekövetkezését, megvár; a așteptа (să …); warten auf. *1542:* Ez lewel kewlth Fogarasban az k. hazaban, zenth Margyth azon nap cloth walo keden … Kegelmes walazt warok Wram [LevT I, 18 Zalay Janos Poson m-i ispánhoz és Fog. vára urához]. *1570:* Az plebanos haza … le omlolan vagion … Ne varnak nagiob Romlasat [Kv; TanJk V/3. 23b]. *1595:* Baraj Gergelt kjbocsatta kezessegek alatt … Illjen ok alat, hogj mynden masod hetbe be jwjeon hyuatalt ne varjon [Noszoly SzD; Ks 42. E]. *1621:* Ne variak penigh az Eztendőnek vtolso reszett hanem minden reszeiben, minden ado fel vetesen exigalliak raitok, az Egi Egi fertalj adott [Kv; TanJk II/1. 312–3]. *1646:* az fogolj Leani Gal Kata … bizonsagra sem keredzik ki, hanem czak törnent uar nylua(n), hogi restituallja minden ellopot marhaiat [Kv; TJk VIII/4. 119]. *1657:* hol és mi állapottal lehet most a tábor és uram ő kegyelme s jönek-e haza felé, vagy nem; és ha jönek, mely felöl kell várnunk, Moldva felöl-e, vagy Marámaros felöl? [TML I, 59 Wesselényi Kata Teleki Mihályhoz]. *1729:* Banfine aszszonyomat Varta(m) ha ă Gyülisb(e) mégyen erre talal jüni [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1759:* a Détsei Ecclesia lévén Tractusamban egyedül Pap nélkül, nem várták az én esperesi insinuatiomat és dispositiómat, hanem már választattanak magok(na)k Papot [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. *1768:* reggel kesöllom varni hogj lejöjjenek, utannok szaladék [Medesér U; Pf]. *1828:* Tkts Gál Miklos Uris, akit leg alább a sokadalomra vártam felém se jött [Mv; Pk 2]. *1879:* Várom, hogy jöjj, Ödön [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~va/~ván ~. 1673:* az mi dolgunk csak patientia, s nem volna tanácsos … az sok ellenkező feleknek örömekre ezt az alkalmatlanságot nevelni és jobban czégéresíteni, mert azonkívül is azt várva várják s várták sokan [TML VI, 436 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1711:* Havasalyföldc,

Moldova, Rác- és Bolgárországok, az arnótok és más nemzetek, kik Constantinápolyig laknak, keresztyének s görög valláson lévén, várva várták a muszka cárt [CsH 467]. *1772:* Isten kegyelmességéből mind a vármegye tábláján, mind e guberniumban productumim megállottak, noha ellenségeim várva várták, hogy ne absolváltassam [RettE 291]. *1818:* Libutz szüntelen gálozva a Nagy fejér kaputyába panaszolva várvan várja bé Nsgdat nintsen Kálvinista olvasoja G redait is várja [Kv; GyL. Székely István lev.] * *alig ~. 1573:* Katalin Rostas Antalne ... Aztis vallya hogi ... Mykor ely vitte volna az vyzet alegh varya volt az Santa hogi Ihassek benne [Kv; TJk III/3. 68]. *1639:* aligh varta Szekely Janos, hogi az tüzet be takarjak, mingjarast oda ment az Szekely Janosne Agjahoz [Mv; MvLt 291. 183a]. *1658:* Ezen is kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy tudósítson Kegyelmed, ha bejü urunk, mert bizony csak alig várnók ő nagyságát, hogy az Isten behozná [TML I, 236 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *félig sem ~ vmit. 1671:* a' kik eljönnek-is, meg-mutattyák magokat, és azonban nem hogy végig, de még félig sem várják az gyülést [CC 85] * *félve ~. 1672:* Megvallom, kegyelmes Uram, mind két dolgot nem kicsinnek tartom, félve is várom az iránt való dolgainknak ki menetelit [TML VI, 232 Teleki Mihály a fej-hez] * *igen ~ vkit. 1600:* tudo(m) hogy kj menenk a farkas hagaia mocharaba es igen varok, mynd deligh az Almasiakot, Jeouenekis [UszT 15/18 Demeter Mathe Zaldobosy vall.] * *jó szívvel ~ vkit. 1660:* Kegyelmedet magát is bizony jó szívvel várnám [TML I, 509 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] * *leányt ~. 1705:* Bethlen Sámuelné asszonyomnak tegnap éjszaka lött egy kisfia, ki helyébe inkább vártanak volna leányt, mert ezzel ötödik fia van, akik élők, leánya pedig csak egy van [WIN I, 549] * *magára ~ vmit. 1657:* maga pedig maga sátoránál maga hü emberével harchoz készülvén, úgy várta magára az rebellis népet [KemÖn. 77]. *1662:* ha ki ellen húszezer ellenséggel indulnának, látván azt, aki csak tízezerrel volna, csak azt és annyi erőt is magára várni nem kellene, hanem idején-korán annak amattul békességet kérni [SKr 489] * *nem győz ~ni vkit/vmit. 1586:* Desy Imreh vallia ... az viznelis ... Balast ... Intem arra hogy a Torday embert akit az vt es Rew Mutatny kertewnk es fogattunk vala eot penzbe, Azt meg varna, de azt felele hogy Nem gyeozwom en az Bestie Curwafy Agebat (!) varny hane(m) fogiunk egybe es Menniwnk el [Kv; TJk IV/1. 604]. *1589:* Nem geozem haza varni, hanem esmet vtanna indulek [DLt 226]. *1641:* Még azt is mondá Jancsi, hogy el sem vonhatják volt Mártont, amaz Sipos Mártont az asszonról – még ugyan jajgatott az az Simonfi Márton, hogy nem győzte várni az dolgot [Mv; MvLt 291. 288a]. *1705:* Ezek után, minthogy késő idő vala és Rabutint is nem győzék várni, azért az étket elhozván, asztalhoz beülénk [WIN I, 628] * *rosszabbat ~. 1662:* az mely dolgoktól féltem, azok is naponkint teljesednek rajtunk, várván még ezeknél is rosszabbakat [TML I, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *szívesen ~. 1659:* az egynéhány nap bizony szívesen vártuk Kegyelmedet az édes nénémasszonynyal együtt [TML I, 435]. *1716:* hallottam Szüvesen várták az Urat [Vidrádszeg KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1727:* bizony maj minděn nap rěgtül fogva mind varjuk s vartuk az Aszszonyt szüvesen [Darlacz KK; ApLt 1 Haller János Kálnoki Borbálához] * *szívszakadva ~. 1779:* Szivem szakadva vártam kegyelmeteket [Szabéd MT; Pf].

Sz. *~ja, mint a sulykot a fejére. 1705:* Már ki lészen seriesben, megválik, sokan csak várják, mint a sulykot a fejekre [WIN I, 578] * *kötött frigyet-békességet jobb megtartani, hogynem győzedelemnek reménységét ~ni. 1619:* Igen bizonyos mondás az is, hogy: Bizonyos kötött frigyet-békességet jobb megtartani, hogynem győzedelemnek reménségét vámi [BTN[2] 265] * *sulykot ~ a fejére. 1672:* Lelkem Uram, ha már nem szabad, nem is akarunk az német ellen cselekedni, akár csak csináljuk barátunkká, ne légyünk úgy, mint az ki az semmi szigetében lakik és minden felől a sulykot ne várjuk a fejünkre [TML VI, 144 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *szablyát ~ magára. 1619:* Azért jól meglássák, ha szablyát várnak magokra [BTN[2] 278].

3. vmilyen állapotban/vmit előkészítve készen van vkinek a fogadására; a aştepta; warten. *1705:* Kos Mihály megparancsolván, hogy csak készen várják az ellenséget, úgy amint már kirendelte vala őket [WIN I, 654]. *1809:* a' pásztorok ... a' Marhákot nap estvéig meg nem itattyák, 's haza nyáron által estvénként igen szomjuhozva botsattyák, szokták a' Gazdák marháikot kész vizre vámi [F.rákos U; Falujk. 41 Sebe János pap-not. kezével].

4. *felsz.* légy/legyen türelemmel; (mai) aşteaptă ...; warte, sei geduldig. *1570:* Adam Vinche Alperes Byzonsagy, Zekely peterne felperes ellen ... Zabo Ambrus ... vallya ... Aztis hallottam vgian zekely petertwl, hogy az pyachon mykor egybe Talalkoztanak zabo vinchewel, azt Monta nekj kerlek Jo komam, vary megh egy kewes Jdeglen (!), megh Latod hogy Jamborul megh fizetek kegnek [Kv; TJk III/2. 15]. *1582:* Cathalin Stomp Ianosne vallia Attam Vala fekete lacabnenak faggiath Zaz huzon eot penzen, egkor betegsegeben Menek hozza, kerem ha meg Adhatna, Azt monda ... Variak chak eg kewes Ideigh, ha Iste(n) meg konnyebiti, megh Aggia [Kv; TJk IV/1. 112]. *1757:* Németi István Ur(am) viszsza térc, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram, mert s. v. meg ereszkedett azt hasam vége [Somlyó Sz; Mk IX. Vall. 189].

5. *felsz.* majd megkapod a magadét!, majd meglátod, mi történik; aşteaptă numai ...; warte nur!, siehe, was geschieht noch. *1728:* hallam ... radulj Istvantol ... neki kerkedet vala Serban Mihok, most a varos pusztulása utan mondotta Varj egj darab heljnek meg fizték [Altorja Hsz; HSzjP Haromszeki György (36) jb vall.]. *1760 k.:* az ket Eocsem Uram eszve veszven azt kialtya az nagyobb a kisseb utan var te farka csovallo kis pudli meg tanyitlak [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1780:* Várjatok mert rövid idön olyat hallotok hogy hire lesz ezen a Tartomanyon [Etéd U; Pf]. *1823:* Várj meg mutatom hogy a Házadot ki üresittem [Radnótfája MT; TLt Pracs. ir. 65/827 Csernátoni Sámuel ns vall.]. *1841:* Várj Hora mert meg etted Pálfi Ferentznek az 1000 forintját [Nyárádtő MT; Pf].

6. remél vmit vkitől, számít vmire; a aştepta/spera ceva ...; etw von jm hoffen, erwarten. *1542:* azert tanüssagoth varwnk the Nthul ez my dolgünkrül [Fog.; LevT. I, 20]. *1560:* Mynd ez feleletek zerent varunk tw kegyelmetektwl teruent [SLt ST. 6]. *1572:* Sofia lengel Janosne Azt vallia hogy ... Mond peter deak No Io fiam Nem Ennyet sem ket Annyet myt Ez Erne hanem Tyz Annyet is vary En teolem helyeben [Kv; TJk III/3. 46]. *1592/1593:* Az decretum tartasa zerint valo peoncjat varom az Teorueniteol [Dés; Ks 35. V. 12]. *1616:* Az Regulanak penig igaz magyarazattya meg mútattya hogy az Török Martton testis leüen, most ö ebben az Causaban nem Júdex, hanem az Colosuarj Biro és Tanacz elöt ezen C(aus)a forogúan, ö kgmktöl var az Actoris saniorb reúisiot [Kv; RDL I. 100]. *1677/1768:* két fiam Ferentz, és Peter lévén, kik noha házomon kivül laknak, de

kölcséget, ruházatot töllem várnak [Nc; DobLev. II/386. 2b Samariai Lökös Péter sk végr.]. *1690:* megis az cö kglme Jobbagyi potentiose Jobbagyink azan retre epitet hazara rea mentek hazat el hantak semit Törvenytöl nem varvan csak az nagy hatalmaskodast követik rajtünk [Fog.; Szád. Boer Thamas es Peterek Postulatumi]. *1746:* hogy nagy instántiakkal jártam cö kigyelme után, annál többöt várt töllem akkor mikor azt mondatta, én nem adom ugymond kezdhez a marhádott meny uradhoz [Szentegyed SzD; WassLt Kezan Alexandru (36) zs vall.]. *1778:* tudom én azt hogy az Igéret, adományt vár [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1802:* irja Tiszt(e)le(te)s Uram, az G. Kornis Sigmond Bátyám, különösön, Ignácz, és Imre öcsémnék pedig még más rendbéli adosságért ... Executiora certificáltattanak volna ... ezen atyafiságtalanságakat, nem vártam volna [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1879:* Tán egyes részei sikerülnének is, de az egész színtelen, érdektelen. Várok az időtöl. Egyszer hátha meg tudnám csinálni [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. fél/tart vmitöl/vkitöl; a se teme de ceva/cineva; sich fürchten, Angst haben. *1630:* az az öfelsége követsége volt, meg is haladott, de attól nem várván az vezér, igen sok declaratióval, circumstantiával referálá, hogy micsoda nagy gondja volt az mi kegyelmes urunknak országának gondviselésére és hatalmas császárhoz való hüségére [BTN[2] 427]. *1663:* Más az, nincs mit adni most, látom én s az is viseli őket, mert mind cladták, hanem várnának attúl magok is, az ország igazításban venné az sok rendeletlen adomot és úgy lehetne s juthatna jobb Kegyelmednek is [TML II, 584 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* meg kell írni, ne hirtelenkedjenek, magokat ne praecipitáljak rendeletlen involutiokkal, hanem várjanak már az rendes tractától, mely Isten áldomásából elkezdődött; mert bizony nem leszen jól [TML IV, 169 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ki ha úgy talál lenni, mit kell cselekednem, várok Nagyságod parancsolatjától [TML VI, 411 Teleki Mihály a fej-hez].

8. olyan állapotban van, hogy vminek történnie kell vele; a aştepta să ..., a se cere să ...; bereit sein, warten um etw zu geschehen. *1756:* A Palotának ... Also Padlása ... Ujjitást vár [Branyiczka H; JHb LXX/2. 16]. *1781:* keritése a' ... Curiának ... régisége miatt meg romladozván semmire kellő, ujjitást vár [Petek U; Hr]. *1797:* (a) Sertés oll ... Fedele Szalma, de az is vjjitást vár [Nagyercse MT; Told. 36]. *1813:* A' Malom ... bél kerekei viseltesek és rővid üdön ujjitást várnak [Koronka MT; Told. 18]. *1820:* a Pitvarba jo Sütö Kementze; szalma fedele igazittást vár [Szentbenedek AF; DobLev. V/1030]. *1836:* a' Gabonás egyáltallyában Ujj fedést vár [MNy XXXVIII, 385]. *1849:* A Szobák elötti tornátz javitást vár [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1851:* Az egész csür támasztást vár, melynek keleti végén lévö talpja rothadni kezdett [Erdösztgyörgy; TSb 34]. *1862:* Alyánja a' Mlgs F. T. Püspök a' Dévai pap Keresztyén Tanuját, mely a' nyomtatásra vár, de a' részvétlenség mián még sajto alá nem került [Gyalu K; RAk 75 esp. kl]. *1870:* A harangláb aljának körakása ... kijavitásra vár [Szentsimon MT; ETF 107. 22]. *1895:* A kézirat 5 hónap óta vár sorsára Méltóságodnál [PLev. 173 Petelei István Gyulai Pálhoz].

vár[2] *fn* erődítmény; cetate, fortăreață; Burg | kastélyszerü épitmény; castel, palat (fortificat); Schloss. *1552:* Zylay Fferench ... ezth monda ... Kiualthkipen hogh Veruelius vramath vellwenk el bochatna az varba, es myndent az my az varban maradna laistrom zerinth lenne [Torda; LevT I, 94]. *1568:* Mikoron Bányát megszállották volna, a németek erössen tarták a várat [ETA I, 25 BS]. *1570:* Kyral Matthe hity zerent Ezt valya, hogy Ennekeleote Nyolch eztendeowel, Mykor eo laknek az ó varba Sellyer hazban ... Scotet hajnalkorba hallia hogy az kert aytaja megh Nylt volna [Kv; TJk III/2. 81]. *1594:* Tretina tehennel tartoznak az varhoz No. 1 [Gyulakuta Sz; UC 113/5]. *1620:* Anno D(omi)ni 1620 Die 14 Eo Kegteol az Tanacz Vraimtol, Vár epwletire, es az Varosnak egieb fele sok szwksegere rendelt ... ado [Mv; MvLt]. *1658:* hagyok az felesegemnek az Varba(n) egy haz helyet ... az ott valo ket Buza Verem(m)el edgyöt [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1676/1681:* à vár azert hivattatik vár(na)k, hogi mindeneket vár, vagi jót vagi gonoszt [Vh; VhU 664]. *1677:* A' Mely Joszágak és Várak az 1650. Esztendőbéli Connumeratiokor sine controversia Fiscalisoknak irattattak, valamint a' fellyeb meg-irt Articulusban declaralt Fiscale bonumok, ugy azon joszágok-is in perpetuum Fiscalisoknak tartassanak [AC 44]. *1700:* az mint az fenn emlitett Reformatus Vrak értették, hogy Gyula Fejérváratt azt az Reformata Oo Scholát, mellj az Várban benn az Apaffi és Bethlen Sámuel Vramek házok, és az Catholicua Atjafiak(na)k nem régen az Diplomában oda adatott Templom között vagyon; és meljbe mostis actu az reformatus Déákok laknak, ö Kglmek az Catholica Religion lévök el foglalni, és magok számára meg akarják épittetni [Törzs.]. *1722 k.:* Mikor az Varban praedicall a Minister, edgy ejtel bor es ket Czipo [Görgénysztimre MT; GörgJk 105]. *1736:* ha ... az leány atyjának az várában[a] álgyuk, taraczkok vagy szakállyasok voltanak, az nász népe eleibe erösen löttenek; az nász népe mindenféle muzsikával, valamennyi kitölt s illett, annyival ment [MetTr 381. – [a]A menyasszonyos ház urának várában]. *1758:* Átok alatt hagyom azért, ha Isten maradékomat el nem fogyatja, hogy ha eladó, vagyis házasságra alkalmatos időt enged Isten ö szent felsége közöttök valamelyiknek, még harmadízig is ha pap maradék lészen, hozzá ne menjen, sem pedig várról neveztetett emberhez magát házasságra ne kötelezze, mert egy sines jó ember benne, ha szinte gróf vagy báró lenne is [RettE 60]. *1823–1830:* 1796. febr. 20-ikán reggel 9 órakor megindulván Drezdából, délre mentünk Meissenbe (Misnia), három mértföldnyire, melynek egy hegyen fekvö régi várában vagyon Európában leghiresebb porcelánfábrika [FogE 188]. *1850:* a varba hogy béjütem ... nekünk gunyat atak [DLt 860 Erdödi Károly dési ujonc lev. Gyf-ról].

Hn. *1390:* castri Kwar[a] [DocVal. 388. – [a]Szt]. *1465/1539:* sub monte farzegewwarahele situ [Bh; KHn 5]. *1487:* rivulum Warakrokya dictum [Mv; MvHn]. *1570:* Wy varba [Nagysajó BN; BesztLt 95]. *1573:* var Mezconel [Kv; TJk III/3. 117]. *1589:* Kew varbul [DLt 226]. *1616:* fejer varut [Nc; Kath.]. *1616/1687 k.:* A' vár patakb(an) (sz) [Kövesd MT; MMatr. 396]. *1622:* Vár uta [Szentmihály Cs; SzO VI, 66]. *1637:* A Vár alatt [Fog.; MNyTK 132. 48]. *1642:* az var hegy (sz) [M.gyerömonostor K; KHn 76]. *1644/1757:* az Var Erdeje (sz) [Gyalu K]. *XVII. sz. köz.:* Baba var oldalában (sz) [Meszkö TA; Borb.]. *1659:* Az Ketske várb(an) (sz) [Fejérd K]. *1662:* Világosvár [SKr 86] | Sebesvárban [TML I, 345 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1666:* ä vár nyakon (sz) [Illyefva Hsz]. *1670:* Várollyára [TML V, 282 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1672:* az pogány Várb(an) [Mezösámsond MT]. *1675:* Magyar Leta es Aszszonyfalva közös Vár nevü határátul [JHbK LIV/31]. *1676/XIX. sz. eleje:* Csoka Vár Szakadása alatt (sz) [Kissolymos U]. *1681:* Vár Uczából [VhU 38]. *1687:* Vár hegy Farkán [F.gyerömo-

nostor K]. *1693:* az Várhegye kapussa szomszedságáb(an) [M.sáros KK]. *1695:* Az Ecclesia Vár alat [Kv; SRE 40]. *1699:* az Fejér Patakban var nyak nevü hellynek az farkában (k) [M.valkó K] | az Vár Reti [Nagyiklód SzD]. *1702 u.:* Az Pogány Várban (sz) [Mezősámsond MT; MMatr 383]. *1705:* Várhegyen [Szárhegy Cs]. *1710:* Törcsvárához | Kolozsvára, Fejérvárra | Érsekújvárat [CsH 224, 363, 448]. *1711:* a' Sido vár alatt (sz) [O.lapád AF]. *1712:* Ó Vár n.h.ben (k) [Sebesvár K]. *1714:* Mentő vára felső része alatt [Dóda MT; MúzBf]. *1715:* Var volgya pataka [Szilágysomlyó]. *1721:* Vár Erdejinek hivatik [Gyalu K] | a nagy Váron kivül [Kercsed TA]. *1723/1797:* a' Várhegy továra [Harangláb KK]. *1735/1806:* Vár nyira oldalán (sz) [Gogánváralja KK]. *1736:* Leány váron tul | Az Lejányvár oldalaban (sz) | egy Szalonna vár nevü Erdő | Szalonna vár árka mellett (sz) [A.idecs MT]. *1737:* a Vár Erdeje alatt (sz) [Gyalu K] | A Vár Rétecske (k) [Nagyida K]. *1743:* Varallja fele [Székelypálfva U]. *1744:* Miklos várán [Barót Hsz; IrNyR 50]. *1750:* felső határb(an) Szarka vára nevü helyben [Csikfva MT; DobLev. V/185]. *1752:* Várhegyben (szö) [Borsa K; BHn 113]. *1753:* A Vár Oldalan (sz) [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12]. *1754:* A' vár utra járóban (sz) [Radnótfája MT] | A' Leány vár Szeriben [Sárpatak MT]. *1756:* A' Vár padon (k) [Torja Hsz] | a Farkas Vára n.h.-ben (sz) [M.bikal K; KHn 71]. *1772:* A Vár Erdeje alatt [Szászfenes K]. *1773:* a Vár bükkiben (k) [Gyszm]. *1779:* a Lőkös várán innen [Retteg SzD]. *1781:* Vár hátyán (sz) [M.andrásfva U]. *1784:* a vár vápával együt [Várhegy MT] | A' Süllyet Várba (sz) [Szásznyires SzD]. *1795:* a vár völgyiben a Vár Patakja mellett [Váralmás K; KHn 312]. *1796:* az Varb(an) [Székelykakasd MT]. *1797:* Vár patakban (c) [Bencéd U]. *1807:* a' Kozár vár felé való forduloban [DLt 163]. *1811:* Most-is neveztetik Szent László Várának [ÁrÉ 62]. *1825:* A Sárvár nevü hellyen (sz) [Barátos Hsz]. *1826:* Várnyakon (k) [M.valkó K]. *1836:* Vár pataka [Makfva MT]. *1847:* Vasvár Uttzájába [Kissolymos U]. *1850–1860:* Kaposztás vár (sz, k) [M.lapád AF] | várszeg (k) [Hidvég Hsz]. *1864:* Leány vár [Szászfenes K].

Szk: A. *Almás ~a. 1662:* Az tatársának amelly része Kolosvár alól a Szilágyság felé fogott vala, Almás várát futott néppel rakva lenni hogy jól tudná … minden mesterségét arra fordítá, hogy azon várban szorult sok népet kezére mint kerithetné [SKr 442] * *alsó ~. 1620:* Az Also Varban … a' Czayth hazba eöregh Algiu Golyobis [Kővár; Borb. II]. *1662:* az alsó várat a sokaság elfoglalá, s azonnal a felső várbélickre is magyarul sürün kezdené kiáltani [SKr 442] * *alvinci ~. 1658:* Az Alvinczi Felső varb(an) vön egy darabaczka ház helyeczket [Berz. 1] * *Árva ~a. 1657:* Elmenvén azért az ellenség után az ordinanciák szerént, mentemben meghallottam, hogy az lengyelországi segítség Árva vára felé akarván kijüni és az ármádával megegyezni … kiknek tanácsokat elsőben már Sárosnál elbontottam vala [KemÖn. 231] * *belső ~. 1629:* Az belső vár kis piacza [Szu; SzO VI, 100 Szekélytámadt vár lelt.]. *1694:* Belső vár, és annak kapuja … Azon kapunak közepe irant egy keskeny Pallo formara fel vono Hidacskaja is van [Kővár; JHb inv.] * *Bodogkő ~a. 1678:* Bodogkő várában is most eskettetik az praesidiumot, feladván már magokat [TML VIII, 224 Teleki Mihály a fej-hez] * *bodolai ~. 1710:* feleségit[a], fiait idehagyván nagy nyomorúságra, akiket megfogának és mindenit praedára hányván, bodolai várát töből kihányák, felesége, fiai Szamosújvárban vitetének rabságra [CsH 137. – [a]Béldi Pálnak] * *ből ~. 1657:* Gombost azután elfogván törökök és portára vivén ad perpetuos carceres, az bői várban tartották, onnan Bethlen Gábor szabadítá ki [KemÖn 31] * *csikszeredai ~. 1715:* Német militiával hazunkra jövén, és magunkot Csik szeredai várb(an) vasb(an) veretvén … ingo bingo bonuminkot is el takaritatta [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. *1738:* A csík-szeredai várhoz kell hogy szállitsanak 15 czer palazita fát [Cssz; SzO VII, 395] * *csonka ~. 1823–1830:* Ide nem messze, az Albis vize túlsó partján látszik a magas kősziklákra épült, de romladozott csonka vár, melyet Schrecksteinnak neveznek, egynehány lakott házak most is vagynak mellette [FogE 180] O **Hn.** *1855:* A Csonka vár [Szu] * *Deszni ~a. 1662:* Deszni vára is töröknek megadatik [SKr 454] * *dévai ~. 1649:* Devai Varunkhoz tartozo Ribiczorj nevü falubeli szegeny Jobbagiunk [Ks 93. 23. 2 fej.]. *1741:* Az Dévai Várban kivántato fá(na)k meg hordatatása is nyáron általl accom(m)odaltathatnék [H; Ks 101] * *Déva ~a. 1577:* Az Dewa vara prefecturayat es annak yewedelme administralasat Wrunk ew Nagsaga meg njugodwan Regtewl fogwa meg tapaztalt hywsegebe gondwiselesebe rea bizta[a] [Ks Báthory Kristóf aláírásával. – [a]Apafi Istvánra]. *1662:* Andrásfalvát több portiókkal ezen alkalmatossággal Gyulai Ferencnek feleségével adta, s Déva vára kezébe kerülvén, ott való kapitányává tette vala [SKr 194]. *1710:* megfizete Isten neki is, mert őtöt is megfogatá Apafi Mihály fejedelem, s ott döglék meg a vérengző rossz ember a vasban, Déva várában [CsH 79] * *Drégely ~a. 1562:* Azután megvevé Drégely várát … és sok egyéb erősségeket a török bassa [ETA I, 16 BS] * *Drezda ~a. 1823–1830:* Két különböző város volt ez … míg Churfürst Moritz építeni kezdvén Drezda várát, Neustadtot Drezdával összefoglalta [FogE 188] * *Ecsed ~a. 1662:* Az egy Ecsed vára hogy még kezébe nem került vala, gróf Bethlen István fiastul életben lévén, de gróf Bethlen Péternek is semmi gyermeki nem valának [SKr 281] * *Egeres ~a. 1753:* Vánka György … lopás miat … Egeres váráb(an) fogva tartván halálra szententiáztak [JHb XXX/9 Steph. Rettegi de Kis Budak jur. not. com. Dobocensis (39) vall.] * *Eger ~a. 1614:* kiméne Báthori Zsigmond az németek segítségére Eger alá az erdélyi haddal, azmely keresztyén hadat török szultán Mehmet császár igen megvere az Keresztes-mezején és Eger várát is elvevé [BTN[2] 45]. *1710:* A hercseg penig Eger várát, ki már régtől fogva obsidióban vala, megszorulván benne a törökök és minden élések elfogyván, accorda által a töröktől megveszi, és császár praesídiumjával megrakja [CsH 202] * *enyedi ~. 1658/1799:* Jóllehet háromszor meg is satzoltak nekiek, az Isten csudálatosan az égből tüzet bocsátott a pogányokra, az enyedi várat avagy kastélyt meg nem vehették, hanem megrémülvén a pogányság szégyen vallással elment a vár alól [EM XVIII, 452] * *erdélyi ~. 1710:* azok a katonák a német császár földire általmentek vala, nagy ajándékkal megesinálván a vezér elméjit és a váradi basát, holmi egyéb malefactióért erdélyi várakban levő rabokot válogatván ki, azokot katona köntösben öltöztetik, s kivitetvén Somlyóra … fejeket szedetik [CsH 147] * *Erdőd ~a. 1565:* Hamar inditá király hadát Erdőd alá, és Erdőd várát megszállá a király a törökkel együtt [ETA I, 23 BS] * *erdőháti ~. 1701:* Arendator Farkas György ur(amna)k … ezeket kell meg mondani en szommal … Az Erdő Háti várhoz hagjatott három Szelisteken … valo füveket le kaszáltatván, jo időb(en) Takaritasa vár szükségére [H; Utl] * *fejedelem ~a. 1658:* Mi úgy halljuk, hogy az fejedelem várait akarja megvenni [TML I, 293 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Mint egyéb Munitiok, ugy a' Saletrum-is az Országbol sem-

miképpen ki ne vitessék, az Országban penig hogy se a' Fejedelmek Czejt-házai, Várai, és mindennapi szükségei meg ne fogyatkozzanak ... arrol illyen mód végeztetet [AC 134] * *fejedelmi ~. 1823–1830:* Kasseltől kétórányira vagyon egy fejedelmi vár, Wilhelmstal, szép kerttel, szép épület szép portékákkal [FogE 247] * *fiskális ~. 1657:* Szerzé azért egyben az fiscalis várakat s jószágokat [KemÖn. 32]. *1677:* Az Ország Házai, Fiscalis Várai, és Joszági, noha a' Fejedelmeknek kezekben engedtettek, de proprietassokat azoknak az Országnak meg-tartsák [AC 39]. *1710:* Különben is általlátta Teleki, ha fiscális várakban viszik, a fejedelemasszony által onnan könnyen kiszabadulhat [CsH 118] * *fiscus ~a. 1678:* Mi Uram sem az fiscus várait, sem más urak jószágit nem kivánjuk, hanem kivánjuk csak az magunkét [TML VIII, 4 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz] * *fogarasi ~. 1667:* élés és majorságbúza szemiben van jelen az fogarasi várban kétezerötvenhat köböl [AUt 7]. *1736:* Egyszer Fogarasban az udvar német gyalogjait az fogarasi vár piaczán rendre állitották [MetTr 336] * *Fogaras ~a. 1542:* Ez lewel adassek az en kegelmes wramnak Zalay Janosnak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrwk wranak nekem kegelmes wramnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz]. *1665:* Fogaras Vára. Ez Varban mennek be, nap kelet felöl harom cörög kapun [Fog.; UF II, 309] * *Görgény ~a. 1571:* Mikor a gyűlés elvégeztetett volna, mene a király Görgény várába és ott megbetegedett [ETA I, 26 BS] * *gyalui ~. 1736:* Hoszszu szin volt az gyalui vár elött csinálva, ugy hogy az Majestas helyén kívül ötven asztal volt benne elkészitve [MetTr 394] * *Gyalu ~a. 1562:* De azon kivül esmét egy néhányat találának kik abban részesek voltak ... kiket nagy erőss fogságban tartata király Görgényben és Gyalu várában [ETA I, 20 BS]. *1671:* Gyalu Vára inscribalása 35000, forintbá Bánfi Dienes Uramnak [CCMut]. *1736:* Én időmben történék[a] egy hires fejedelmi lakodalom Gyalu várában ... melyet az ilyen raritásokban gyönyörködő maradváinknak rövideden igy irok le [MetTr 393. – [a]1702-ben] * *Gyímes ~a. 1677:* Békességes időben az határ szélyben Molduva felöl Ghemes váránál minden héten ketten-ketten szoktak őrt állani, avagy strásálni [CsVh 63] * *Hadad ~a. 1562:* János király nagy hadat inditta és megszállá Hadad várát sok fő vitézekkel Németi Ferencz által, ki akkor Tokajban kapitány vala [ETA I, 18 BS] * *Hodolin ~a. 1657:* Az ellenség ... szorula Hodolin vára és várasa alá az Morva vize mellé [KemÖn. 45] * *Hunyad ~a. 1677/XVIII. sz.:* Hallottam réghi paraszt emberektől, hogy Báthori Gábor eletéb(en) 's Fejedelemségében Török Kata birta volna Hunyad várát [H; Born. 3/7 Fr. Pap (60) de Also Nádasd ns vall.]. *1667:* Csuthy uramra pedig nem Hunyad várát s abban való praesidiumot, de bizvást Murányt is reá bizhatni volna [TML IV, 20 Tökölyi István Teleki Mihályhoz] * *Huszt ~a. 1677:* Huszt Vára minden pertinentiaival, és minden jövedelmével, s' a' Só Aknával edgyüt, ötven ezer aranyban inscribaltatot, a' Néhai Tekintetes és Nagyságos Groff Bethlen Istvánnak, és maradékinak [AC 148] * *Illye ~a. 1662:* Hasonlóképpen Illye várát is, hogy az ösökröl álló jószágok volna ... nagy erős, reguláris kőbástyákkal, kőfalakkal környülvetetvén, amint kezdette volt építtetni, úgyhogy abban Lippa vára helyett derék presidium tartathatnék az ország oltalmára [SKr 97] * *Jenő ~a. 1657/1799:* Rákoczy György Lengyelországra indulván sok szép hadaival, a marosvásárhelyi gyalogokat Jenő várában szállitották és ott hagyták ... indított a város hópénzt utánok Jenő várában [Mv; EM XVIII, 450] * *Jeszenő ~a. 1662:* A fejedelem ... Kemény Jánossal, Bakos Gáborral odajárt hadakkal ottan Varannóhoz visszasietvén, Jeszenő vára megszállását magában elrendelvén, a várnak állapotját szorgalmatosan kezdi értekezni [SKr 239] * *Kálló ~a. 1662:* már a két nemes vármegyék s hajdúvárasok melléje állottak, s Kálló vára is kezénél volna[a] [SKr 210. – [a]Zoltán Józsának] * *Károly ~a. 1722:* Pap Péter ur(am) ... Ennek elötte három esztendövel ránk vét egy malom követ hogy Károly váráb(a) Vecturázzúnk [Kecsed SzD; TL hét r. pap vall.] * *keresztyén ~. 1663:* Olyan bizalommal viszik ki az fejedelmet, hogy a keresztyén városok s várak inkább meghajol a fejedelemnek [TML II, 560 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *Küküllő ~a. 1573:* Magdolna Kiral Matene Azt vallia hogi eo latta kykelleo varat Bertalan es gergel egi tarsagba voltak [Kv; TJk III/3. 282]. *1710 k.:* Mikor én a táblán Küküllő várát perlettem, Rabutin levelére contra leges et suum officium ... dilatiot itilt a fejedelemnek [BÖn. 880] * *külső ~. 1667:* Hunyadban szereznének vagy 15 legényt ugyan az javában s egy jó értelmes kaprált is, bár feleségesek lesznek is, mindjárt az külső várban csináltatok nekiek lakóhelyt s más külömb külömb mesterembereket is hozatok németet onnan kívül, azokat is ott az külső várban szállitván [TML IV, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az fen meg irt házokbol le szalvan, es fordulvan az külső Várban vagyon azon Várnak del felöl valo situssában ... az Varbéli toronyra fel menő ... ajto [Fog.; UF II, 734] * *Linz ~a. 1662:* Ezek alatt a fejedelem egyéb gondviselési közben a diplomák megcserélésére császárhoz felküldött vala, melly ... Linc várában meglévén, már azután csak a dolgoknak effectuálását, végbevitelét várja és szorgalmaztatja vala [SKr 278] * *Lubló ~a. 1662:* Hogy Lublyó vára pertinentiáival, hozzá tartozó jószágaival, és a szepesbéli tizenhárom városok, mivelhogy az országnak nagy kárával, alkalmatlanságával biratnak az lengyelektül ... azt a várat hozzátartozó jószágaival ... az országhoz visszafoglalni méltóztassék [SKr 123–4] * *marosvásárhelyi ~. 1661:* az aláb meg irt dologban fogott Testamentumosok ... mikoron hiuattattunk volna it az Maros Vásárhelly Várban Néhai Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyomtol Boros Anna Aszszonytol ... my elöttünk eö Kglme tön illyen Testamentumot [Mv; MbK]. *1823–1830:* Akkor a marosvásárhelyi vár kommendánsa volt kapitány báró Domokos Antal [FogE 122] * *Munkács ~a. 1657:* Ha Munkács vára egészlen az alatta lévő heggyel finum arannyá válna is, de Csáki nélkül beléje nem menne [KemÖn. 147] * *Murány ~a. 1707:* Ezalatt a Dunántúl Andrássy István és Bezerédi a Heister generális ármádájával megütköznek, a németet megverik, mindenét elnyerik, magát is Heister generálist elfogják és Murány várába viszik, holott most is rab [Kv; KvE 249 VBGy] * *ozi ~. 1619:* azmely hadacskával az ozi várra csináltatni ment vala is, az is eloszlott régen, ma Szilisztrán vagyon [BTN[2] 374] * *Patak ~a. 1662:* Patak vára öreg Stépán Ferenc és Gaudi András oltalmazása alá bizatik [SKr 222] * *Pocsaj ~a. 1662:* hogy ugyan valóban hírét hagyhassa Pocsaj várán, az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546] * *pozsonyi ~. 1653:* Bethlen Gábornak ... a koronát hogy a koronatartó urak a posoni várból Kassára aláhozták, kevés napok után küldé Bethlen Gábor Ecsed várába [ETA I, 139 NSz] * *puszta ~. 1614:* Ez az Eszkipolis volt régen az Görögország határa Bolgárország felöl ... Ez az puszta vár igen rettenetes nagy kösziklák tetején vagyon [BTN[2] 68]. *1648:* Letha penigh mind az ot valo puzta Várral es az Kekbwki puzta praediummal eggywt marada, es hagya Josika Gabor Vramis,

Kamuthi Miklosne Aszoniom, és Kis Aszony, Kamuthi Susanna Aszony kezeben … czirczökösen birni [O.fenes K; JHbK XLIX/32]. *1662:* Inventaltatott Udvarhély Puszta Vára [UtI] O **Hn.** *1675:* Puszta Vár felé [M.léta TA]. *1696:* puszta Var mellet [Szászárma SzD]. *1714:* a puszta Várnál [Magyaró MT]. *1727:* a puszta vár patakja [Melegszamos K]. *1736:* ã Puszta Várral [M.léta TA]. *1864:* puszta vár tető [M.lóna K] * *regéci ~.* *1657:* palatinus kéváná azt, impetrálnók az fejedelemtől, vélünk bocsátandó embere mehetne regéci várába [KemÖn. 210] * *Regéc ~a.* *1662:* Palatinus az ármádát Szerencstül meginditván, maga Regéc várába tért vala mind azért, hogy azt az házat Getznek megmutathatná, s mind, hogy annál jobb gondviseléssel hagyhatná … Örsi Zsigmond gondviselése alatt [SKr 227–8] * *Sáros ~a.* *1662:* Sáros vára pedig, noha fejedelemé vala öcseivel, Rákóczi Pál árváival, de hogy a vár derekasan erősíttetve nem volna sem néppel, sem különben, s Lónyay Zsigmond is Chernel Györggyel, Klobusiczky Andrással mégis ott lévén palatinussal, azok is a várba beírtak [SKr 236] * *somlyai ~.* *1594:* Teöreuni szerent wolt adagokat hit zerent mongiak Zent Mihali adaiat hogi attanak az Somliay varhoz in paratis f. //7 d. 75 [Kraszna Sz; UC 113/5. 28]. *1728:* az Medves Cseres erdő az somlyai várhoz való erdő [Maladé Sz; BfN] * *szamosújvári ~.* *1780:* A szamosújvári várban levő sacellumban egy darab időtől fogva a pap nem mert az oltár grádicsára állani, mivel mindenkor meglódult az oltár [RettE 410–1] * *szatmári ~.* *1662:* Rákóczi fejedelem[a] már mint magányos, de a fejedelmi titulussal is egyaránt élő méltóságos személy, ecsedi, szatmári, székelyhídi váraiban lakik vala [SKr 485. – [a]II. Rákóczi György] * *Székelyhid ~a.* *1664:* Édes Sógor uram, az élő Istenért kérlek … vedd fel igyét Székelyhid várának, ki most elhagyatott [TML III, 292 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] * *Székely támada ~.* *1562:* a barátok klastromából csináltatának egy várat, kit nevezének „Székely-támada" várának, és ahoz mindjárást elfoglalák a székelyeknek szabadságokat, ki lőn a székelyeknek nagy romlásokra és igen nagy károkra [ETA I, 20 BS] * *Szendrő ~a.* *1662:* Szendrő várát is már őfelsége hűségére meghajtotta [SKr 226] * *Szepes ~a.* *1664:* Kegyelmed nekem 9. Aprilis Sajóról írott levelét 23. ejusdem itt Szepes várában elvöttem [TML III, 112 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * *Szerencs ~a.* *1662:* Szerencs várának megvétele [Skr 226] * *Sziget ~a.* *1566:* A császár[a] Pertali bassa által megszállatá Gyulát; ő maga méne Sziget vára alá, onnét elválogata negyven ezer jó tatárt, hogy felföldre rabolni mennének [ETA I, 24–5 BS. – [a]Szulimán] * *Szolnok ~a.* *1706:* Rabutin tart Szolnok felé, melyet észrevevén Károlyi, eleibe kerül, Szolnok várát felégeti, a munitiókat belőle kiviszi [Kv; KvE 247 VBGy] * *Tömös ~a.* *1653:* Legottam meghallotta császár, hogy Sigmond elhagyatta Tömös várát vítatni [ETA I, 48 NSz] * *Törcs ~a.* *1677:* Törcs Várának minden állapottya 1651.ben mint hagyatot jure perennali a' Brassaiaknál [AC 270] * *udvarhelyi ~.* *1621:* Nemzetes hiuwnk Kornis Ferenc Vduarhely szeki kiraly biranknak … értven az Vduarhelyi uarunk(na)k megh épitésere ualo io inclinatioiat … azon uarunkott bizonios summaban es conditiok alat neki inscribaltuk [Törzs a fej. ad.lev.] * *Udvarhely ~a.* *1596:* Actor Nagy Benedek Gyalaj Wrunk cö felsege vduarhely waranak porkolabia prokathora Bogartfaly Mihaly [UszT 11/43]. *1657:* Udvarhely várában iktatván magamat, a városbelieket contradicáltak [TML I, 104 Bornemisza Susánnak Teleki Mihályhoz] * *Vajdahunyad ~a.* *1681:* Vajda Hunyad vára … Praebenda abrak mirishez valo apro fa kupa Nro 2 [Vh; VhU 502] * *Várad ~a.* *1579:* varadra vyt az warad wara valo epitesere (!) es trabantok woltak vete attam az ket kuchysnak hüngnadyk (!) f. 4 [Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. *1662:* Várad várának árkát igen nagy munkával, költséggel nagyon kiszélesítvén … körös-környül mind az öt bástyái ellenében kőfallal béllette vala meg [SKr 297] * *Várna ~a.* *1614:* Amaz híres-neves Várna vára is … közel vagyon ehhez az szárájhoz [BTN[2] 68] * *vásárhelyi ~.* *1638:* ha soha sem tudom sem hallotta(m), sem latta(m), sohais hogj az az Philep Miklos az Uasarheli Uarat megh asta volna, sem hogi az Annianak ladaiat al koczal megh nitotta volna es hogi czüst marhajatis el lopta volna [Mv; MvLt 291. 144b].

B. ~ *asszonya.* *1657:* Bízván ő is az practicához, azt izené: az vár nem enyim, ő is az vár asszonyának szolgája [KemÖn. 138] * ~ *hajduja.* *1844:* a' vár hajdui számára évenként kesziteni kellető mundurra [Szüv; KLev.] * ~*hoz korcsomál.* *1632:* Korcziomat ennek eleőtte igy tartottak, hogy fel eztendeigh az faluic uolt az korczioma, fel eztendeigh az Uarhoz korcziomallottak, mely munkaiaert iart az korcziomarosnak az fel eztendeore az Uarbol f. 6 es hatt keöbél buza [Betlen F; UC 14/38. 99] * ~*hoz ministrálkodik vmivel.* *1640:* Juvon Popa p. h. Regen budosot el Valdorfon lakik hazaban edgy Tabak Kazan nevü seller lakik, az varhoz timarsaggal ministralkodik ennek fia 2 2 [UF I, 734] * ~*hoz szolgál.* *1591 k.:* Fazekas Lukaczi … ã Georgj vram hazaban, oda zolgalt mind fazek s kemencze chinalassal Jde az varhoz semmit nem zolgalt [UszT]. *1632:* Boörok. Ztoyka Ursz, Borzan Ursz. Barb Sudelic. Ztoyka Rinc. es Opra Alda. Ezek louok hatan zolgalnak az uarhoz, a' mikor az szwksegh keuannia [Herszin F; UC 14/38. 28]. *1663:* mátúl fogva … megparancsolom, az várhoz ne szolgáljanak, hanem Kegyelmed parancsolatját kövessék [TML II, 477 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez] * ~*hoz szolgáló ember.* *1662:* Azon ökrök is pedig mind az várhoz szolgáló embereké [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Zsigmondhoz] * ~*hoz tartozó gyalogság.* *1662:* a várhoz tartozó gyalogsággal mindenestül fogva is negyedfélszáz ember fegyverfogható az vár oltalmára alig maradt vala [SKr 431] * ~*hoz való asztalos.* *1662:* Fogaras varahoz valo asztalosnak Ha mikor dolgozik per diem … liba nr. 4. Turo … libr. 1/2. Hus per diem … libr. 2. Csizmaja … par. nr. 2 [UF II, 219] * ~*hoz való bárdos.* *1640:* Laczkul Nigre … Varhoz valo bardos [F; UF I, 712] * ~*hoz való ispán.* *1599:* Mikor a' Warhoz ualo Ispan valek jeöttem en is fel hól dezma felól feiedelem, szamara, hól pedig Makkot foglaltunk, kerdezte(m) en az helieket hogy kj melj falú szallasa [UszT 14/9 Nic. Jakab de Faczad (60) pp vall.] * ~*hoz való jobbágy.* *1663:* Ebnek szolgál egy várhoz való jobbágy is, csak győzné az fejedelemasszony dolgát [TML II, 568 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * ~*hoz való kovács.* *1662:* Varhoz valo kovacs Kisz pinz fizetese per annum … f. 20 [UF II, 221] * ~*hoz való kulcsár.* *1594:* zabados kulchiar Owald Caspar varhoz ualo kulchiar [Somlyó Sz; UC 113/5. 3] * ~*hoz való szkutár.* *1632:* Boer No 1. Komsa Boçr, most Varhoz ualo Zkutar [Sebes F; UC 14/38. 25] * ~*hoz való szolga.* *1640:* Varhoz ualo szolgakis, ugy mint, komiues, acs, halasz, korchomaros etc. similiter [UF I, 687] * ~*hoz való szűrcsapó.* *1594:* Varhoz valo zabados zwr chiapo. Chiapo Thamas harom fiaual [Kraszna Sz; UC 113/5. 17] * ~*ra szolgál.* *1606:* Veres Jmreh … az Jobbagjsagnak Jdejen velwnk egiwt zolgal vala az varra [UszT 20/113 „Matheus Bereck de okland pix" (60) vall.].

C. ~*hoz való falu.* *1662:* írja Kegyelmed, hogy az itt való ő felsége profont házából az itt való magyar vitézeknek, kik

is ő felsége hívei, sustentatiojok ki nem telnék, kevés lévén az csak német vitézeknek is és suadeálja, hogy az várhoz való falukra parancsolnék ide szállítandó élés felől, mivel hogy ezen várhoz való egész vidék azon végre minden ő felsége vitézinek exactiojitúl immunis volt [TML I, 369 Teleki Mihály Cobhoz] * *~hoz való kert. 1664:* Az veteményes kertet, melyet fundáltunk volt, az idén az el nem készülhet, hanem az elébbeni várhoz való kertben vettetek az vár számára és Kegyelmed számára is oda akarnék vetni, ha magot kaphatnánk [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *~hoz való vidék → ~hoz való falu* * *~ kulcsa. 1665:* az ország és urunk ő nagysága az kinek parancsolják az vár kulcsát hogy kezében adjam, annak aval tartozom [TML III, 367 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *~nak foka. 1811:* Besztertzén el-mentek a' Várnak fokára, 'S onnan Tatároknak néztek Táborára [ÁrÉ 97] * *~ piaca. 1694:* az Var Piattzán, az Varnak az also Kapuja felől valo oldalaban va(gyo)n egy Czeyt ház [Kővár; JHb inv.]. *1710:* az elector egy nagy palotát a városban találtatott drága nyereségekkel s fegyverekkel felékesíttetvén és a vár piacára tizenkét öreg ágyúkot vonatván ... hosszan a holttestek amint hevernek vala, úgy vitété fel azokon a török követet magához [CsH 213] * *~ udvara. 1694:* az Var Udvararol vala hitvan es senyvet vizek(ne)k es Locsadekok(na)k valo fojtatásara reghi fa Csatorna [Kővár; JHb Inv].

D. *~at felad. 1657:* a dobost küldék hitre bé, izenvén az kapitánynak ... adná fel az várat, mert már nemcsak Toldalagi lévén ott, hanem én is [KemÖn. 216]. *1704:* Mikor látták a dolgot, per accordam a várat feladván, magokat elbocsátották, aki oda nem maradott, és be is jöttenek Szebenbe [WIN I, 103] * *~at felkér. 1707:* el érkezvén valami Rāczok kíkis kérték fel az várat, Kibedj Daniel vr(am) hozzájok lőtete [WassLt Irsaj István volt szú-i udob. vall.] * *~at megad. 1653:* Ezenközben Báthori Gábor Dévához küldött, és Bethlen Gábornné megadá a várat és kijöve belölle, és nem lőn semmi bántódása [ETA I, 111 NSz]. *1659:* Balog Mátéval beszéllett az basa s kétezer aranyat küldött Barcsai az peredzejomnak s azt az pénzt elvötték s meghagyta, hogy három hétig meg ne adják az várat [TML I, 450 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz] * *~at megvesz. 1568:* Igen nagy erősz ostrommal végre megvevék a várat és a benne való lánczokat mind levágatá [ETA I, 25 BS]. *1657:* Urunk Lithvániában egy várat megvőn [ETA I, 161 NSz]. *1705:* Hunyadon és Déván kuruc praesidiumok vannak, és valami kevés fennálló had is lehet ott, és azokra megyen, hogy dissipálja őket és a várakat is megvegye addig, míg az armada érkezik [WIN I, 609–10] * *~at száll. 1662:* Magyar öt- hatszáz ha lehet, kurtány megannyi; azzal várat nem száll [TML I, 344 Ebéni István Teleki Mihályhoz] * *~ építeni. 1687:* Mikor az Nemes Vár(me)gye rendeli az Joszágot vár építeni, azo(n) kjvűl el nem vonnya, az Hadnagj, az Joszágot semmib(en) [Szilágycseh; GrCartTr VIII Nagy Márton (44) ispán vall.] * *~ megadása. 1659:* urunk el akarná innet vitetni Gaudi uramot, az melyrül igen örültenek ketten Gyulaival s azt beszéllették, hogy bátorságosabbak lesznek az vár megadása felől [TML I, 316 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *~ megadatása. 1662:* már Rákóczi fejedelem informátus lévén, a vár megadatása felől való tractának állapotja mennyiben volna, nagy alkalmatosságul kapván a kétezer aranynak kezekbe lételét, azonnal annak egy részében a tisztek között ... külön-külön mindeniknek mennyi adassék benne, hogy a többi a vitézlő nép közé osztassék [SKr 509] * *~ megadattatása. 1662:* olly nagy titokban lett vala ez nagy indulat, hogy csak akkor lenne híreckkel császár végeiben, midőn már a Meszesen kívül volna a fejedelem minden hadaival, és indulatjának okaival íratott levelei vármegyékre megadatván, a kapitányoktul a várak megadattatási kezdének szorgalmaztatni [SKr 206–7] * *~ megszállása. 1662:* Komis Zsigmondot ... Rákóczi Zsigmonddal, feles lovas és gyalog székely fizetett mezei hadakkal és kék gyaloggal ... küldé alája, hogy ha Lengyelországbul segítsége érkeznék is a várnak, ne könnyen kínszeríttetének félbeszakasztani a vár obsideálását, megszállását és vívását [SKr 239] * *~ obszideálása → ~ megszállása* * *~ rontani. 1707:* Die 7 Januarii bíró uram parancsolatjából kellett az vár rontani menni [Mv; EM XXI, 538] * *~ szállása. 1662:* a fejedelem, hogy inkább a vár szállásától tartana, gyaloggal várat azért erősítette vala [SKr 441] * *~ vívása → ~ megszállása* * *megszállott ~. 1662:* Az fejedelem Jánosdnál való táborozása s a megírt módon való tanácskozása alatt nagyon csodálván, hogy Jenő térjén ollyan közel csak öt mérföldön megszállott vár lévén, s mégis lövéssel való rontattatásának semmi jelensége, csak egy álgyúlövés sem hallatnék [SKr 431].

Sz. *1679:* nehéz ugyan az nagy leányként az várakozás, de az is gyakran megesik, várt leány várat nyér [TML VIII, 537 Teleki Mihály Galambos Ferenchez].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

váracska 1. cetățuie; Bürglein. *1662:* imez egy urasághoz való váracska alatt, esnék a szégyen [SKr 225]. *1664:* ilyen erős hitlevelet adott Ali pasa Várad megadásáért, hogy mind kastélyt, mind várat szabadon bírni enged hatalmas császár mindennek, csak adják meg Váradot, és erre adták meg Váradot, országunknak dücsőségesebbik házát édes hazánknak, mely Ali pasa hiti ellen már képtelen dolog volna, hogy ilyen váracskát ne bírhasson ország [TML III, 291–2 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

2. kastély; castel; Schloss. **Szk:** *tornyos ~. 1679:* Festekből csinalt, fa oszlopoko(n) állo, tornyos váraczka nro 1 (: ez már ighen el romladozott :) [Uzdisztpeter K; TL. Bajomi János inv. 106].

váradi a (Nagy)várad tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyvárad/Oradea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyvárad/Großwardein: **1.** *mn* **1.** Váradon lakó; din/care locuiește la Várad; in Várad/Großwardein wohnend/wohnhaft. *1579:* Toaban az Napon Eg warady küchysnak börr gywtó fabyannak hog az Galffy Balintott wyte Tordara ... fyzetem az küchysnak 4 lora f. 1 d. 8 [Kv; Szám. 1/XVIII. 33]. *1586:* 23 Marty az varadj Directornak vitunk aiandekot halat vittunk ki teszen – /29 [Kv; Szám. 3/XXIV. 14]. *1597:* Brassai Peter vitte 4 Loan zekeren az Eotcodik fogoli Teorcokeot kiúcl feo Legeniek Varadi zolgak voltak f 1 [Kv; Szám. 7/XII. 74 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Maczkasi Vram az Varadi Porkolab kereti B. Vramat hogy kulgeon eo keme valamy Karuljra valo cott cot zeorgeot melljet veotte(m) Stenzel Janos Vramtol Negiet f – /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 212]. *1662:* az pór hadak eloszlatása után nem sok idővel az váradi gróf főkapitány, ifjú Bethlen István megbetegesedvén, mindenutána Ecsed várában jó ideig feküdt volna ... élete határa eljött volna [SKr 147]. *1672:* Nekie az tetszenék, szüntelen csapdosnák az német zsákmányosát s nyomban volnának utánna; az fegyvert ne tennék le, ha lehetne, s ha nem lehetne is az hadakozás, de az eloszlását nem kívánnák az váradi törökök [TML IV, 405 Keczer Menyhért

Teleki Mihályhoz]. *1673:* Ez az kutya nyalka étekfogó ma sem elöl el nem jütt, sem nem izent, épen csak az kapumra ide hozta ezeket az váradi ebeket [TML VI, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Váradi Sessionatus Nemetség, az 1638-béli Táblai deliberatio szerint, tartozik contribuálni a' Városiak közzé; Erröl valo 1648 béli löt Articulus-is in vigore marad [AC 273]. *1691:* Tudom azt is bizöníösön Hogi az mikor ezen Gičro monostort (!) az varadi Torokwk el rablak, azon varga martonnét is ezen manosto(ri)akkal el uiuék [M.gyerömonostor K; SLt AM 36]. *1774:* Ez dolgot a váradi prédikátor, Ambrus pap, írva küldötte ki a véres kovásszal egyetemben [RettE 328].

Szk: ~ *basa. 1710:* A törökhöz sem bízhatik vala, mert mind a portán ellene nagy nehézség vala, mind a budai fövezér és legközelébb a váradi basa halálos ellensége vala, aki nemhogy felvenné causáját, sőt inkább veszedelmit munkálódná | mivel azok a katonák a német császár földire általmentek vala, nagy ajándékokkal megcsinálván a vezér elméjit és a váradi basát, holmi egyéb malefactióért erdélyi várakban levő rabokot válogatván ki, azokot katona köntösben öltöztetik, s kivitetvén Somlyóra, a váradi basa embere praesentiájában fejeket szedetik [CsH 119, 147] * ~ *bíró. 1582:* January 19 Az warady Byraknak kwldeottem Biro Vram hagiasaboll harom tikot eg p(er) d 4 ttezen d. 12 [Kv; Szám. 3/VIII. 28] * ~ *generális. 1736:* Az erdélyi régi tisztségekről ... Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, az székelyeknek külön volt generálisok; az váradi generális volt az Partiumbelieknek generálisa, az székely generális az székelyeket vezette [MetTr 411] * ~ *kapitány. 1595:* 27 Decembris ... az 16 foglyot, mellyek Darabantok leüen, Waradrol el szöktenek, az Waradi Capita(n) öket Coloswarrat meg foghtatta, 3 hętig fogwa tartatta [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 29 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ *pasa. 1678:* Az váradi pasától minémű levél ment hozzájok, ím azt is Kgdnek elküldöttem [TML VIII, 131 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Azonban im Leszli generálnak mi levele érkezett, az válasszal együtt Kegyelmednek megküldöttem és Hamvai uramék is mit írjanak, azokat is valóságosan pariáltattam és az váradi s egri pasák ez két, három nap alatt érkezett leveleket is [TML VIII, 383 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből] * ~ *püspök. 1595:* Varady Pwspeoknek Rete Martonnak, gazdalkottam ez zerint [Kv; Szám. 6/XVI. 21]. *1747/1752:* a Mlgs Váradi Püspök Ur eö Exclája penes Requisitorium innen az kolosvári káptalanbol vagyis Archivumbol holmi Leveleket exquiráltatván ... azokat kiváltottam [Kv; JHbK XXIX/34] * ~ *tiszttartó. 1579:* Az 26 October az ö Nga dobosnak (!) attam d. 7 ... leuele vala kedyg neky az varady Tyztartotoll [Kv; Szám. 1/XVIII. 36].

2. Váradról származó; (care este) originar din Várad; aus Várad stammend, Großwardeiner(in). *1584:* Istwan deak az warady az Zegedy Gergely hazanal ky meg holt [Kv; Szám. 3/XX. 6]. *1590:* 4 Aprilis B(yro) V(ram) pa(ranchyolattiabol) vittek el az fondalot es Az pattantyúst; Az varadit Desre, zolgastol [Kv; Szám. 4/XXI. 80 Kis István lajtsr.]. *1601:* Zeoch Jakab varady mostan Koloswarat lakozo [Kv; TJk VI/1. 558]. *1602:* Benczc Lazlone Sophy azzony Varady mostan Colosuarat lakozo [Kv; TJk VI/1. 626]. *1623:* Tudom aztis hogy az kapolna mezeon az varadj Sarogh Istuan Mayor volt, mogiorosy Johott feyt [JHb rtlen Valentinus Orb<an> de Kibed (71) vall.]. *1652:* Ez testamentum leüelben megh specificalt tizenhat forintot varady Zeöch Istua(n) uramtol leüaltunk kesz penzul [Kv; RDL I. 139]. *1657:* semmit nem jelentvén, sőt menő utamban tanálkozám szemben váradi Bornemisza Lászlóval, ki bizonyos praesidiummal Kassáról munitiókat hoz vala Tokajban | Az Bethlen István elmenetele elött Fráter Pált megfogatá az fejedelem, mert váradi Veres Mihály hozzája adván magát in confidentia beszélett néki holmi dolgokat | mellette az fejedelemnek valának igen hiteles emberei is, úgymint Csernel György, Klobusiczki András és váradi Körösi István is [KemÖn. 103, 169, 262]. *1667:* hittel mondta Sebesvárt is azt egy paraszt ember, Beljényesben látta, még az elmult hétfün beszállott, ki után érkezvén az váradi levelek, azok mást tartnak [TML IV, 74 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1764:* Ezekről is, midön producálni kellett volna a nagyatyámnak Dobai Péternek, a nagyanyám testvérének Tarsoly Péternek s Pálfi Sándornak, Tarsoly Borbára fiának, a három nagy okos, értelmes ember közül egyik sem vállalkozék, aki felmenjen pestre, hanem általadák egy Szász Pál nevü váradi embernek ezer koszos forintért [RettE 165].

Szn. *1560:* Waradi Lorint koats (!) [Kv; Dica V. 216]. *1570:* Warady kalmar Janosne [Kv; TJk III/2. 46]. *1582:* Varady Lanthos Matenak [Kv; Szám. 3/VIII. 40]. *1586:* varadj Tot Balintot [Kv; Szám. 3/XXIV. 53]. *1589:* Varady Ferenczet [Kv; Szám. 4/VI. 51 Stentzely András kezével]. *1597:* Varadi Jstuan [Kv; Szám. 7/XII. 123 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1599:* Varadj Caspar deak Varadj Petke Pal | Varadj Chakj Janos | Varadj Veres Martonne Barbara azzony Varady Mihaly | Varady Eotwes Janos [Kv; TJk VI/1. 285, 290, 305, 323]. *1600:* Varady Jstwan, es varady Janos [Kv; TJk VI/1. 425]. *1625:* Waradi Mihalyhoz [Kv; RDL I. 126]. *1630:* Waradj Peter [Kv; Szám. 18b/IV. 58]. *1635:* Pasko Gergelj es Nadossi Palne asz(szoni)om szabadossa Varadi Mihalj [M.nádas K; RLt I Bese Istuan jb vall.]. *1641:* Varadi Gaspar deak [Ne; RLt]. *1642:* Varadj Jstuanne [Kv; RDL I. 128]. *1659:* Erdélyi Váradi Istvánnak, vagy kinek hívják [TML I, 406 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyom [Mv; MbK]. *1664/1681:* Varadi Lakatos Thamasnak [Vh; VhU 293 Zolyomi Miklós ad.lev.]. *1670:* Váradi Jónásné asszonyom [TML V, 241 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1672:* Varadj Peter [Kv; TJk VIII/11. 174]. *1679/1681:* Hunyadon lako Varadi Szijgyarto György [VhU 445 Thökölyi Imre vál.]. *1683:* Varadi Kata [SzJk 189]. *1686.* Alvincen lako Varadi Inczedi Mihaly [Incz. VI. 17a]. *1702:* Keresztény Almaso(n) lako ... Váradi Gargocs Mihály Ur(am) [H; Szer.]. *1709:* Váradi Samuel Ur(am) [Kv; ÖCJk]. *1717:* Váradi Mártont [Kv; Ks 89]. *1726:* Váradi András Uram [Déva; Ks 73. IV. 65a]. *1728:* Stephanus Varadi al(ia)s Szöcs [Dés; Jk]. *1731:* Varadj Borbely Istvánt [Dés; Jk 420a]. *1734:* Váradi Varga Ersók [Kv; KvRLt IV/32]. *1739:* Assessor. Nztes Váradi Györgj [Dés; Jk 526a]. *1741:* varadj Böcs János [Kv; Dica II, 19b]. *1747:* egj Váradi nevü Tisztartoja [Mezősályi TA; Ks 7. XV. 20 Molduvan Jefftin (50) jb vall.]. *1758:* Váradi Zsigmondnak | Váradi Zsigmondné [RettE 59, 71]. *1760:* Váradi János öcsémékkel [RettE 102]. *1761:* Civis Szöcs Váradi János [MészCLev VI. 15]. *1768:* néhai Várodi János [Röd K; Ks 33. III. 3]. *1772:* Váradi Évához [Dés; DLt 321. 73]. *1778:* Váradi Kata [RettE 387]. *1784:* Varadi Moses Ur [Arany H; JHb XXXI/51. 50]. *1809:* Várodi Mártonnéval [DLt 145]. *1816:* Váradi Daniel Nemes Személy [Budatelke K; BfR I]. *1823–1830:* Váradi Kocsis Sándor nevü nemesemberhez [FogE 305]. *1824:* Váradi László [Buza SzD; LLt Fasc. 142]. *1825:* Szánto Sándorné Váradi Agnes Aszszony [Ne; DobLev. V/1127. 1].

Szk: ~ *biblia. 1643/1687 k.:* Vagyon egy szép Aranyos

Váradi Biblia, mellyet Peter Deák Ur(am) adott a' Templomhoz [Harasztkerék MT; MMatr 116]. *1680:* az öreg Atyám Mihály Pap ő kegyelmének adott egy-egy öreg Váradi Bibliát [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1681:* Váradi öregh Biblia ... Templomba valo varadi Nyomtatas egész Impressum, őregh [Vh; VhU 542]. *1695:* Hogy a mely Öreg Varadj Bibliat, idvezült Mogyorosj esther Aszszony cő kglme hagyott cő kglme(ne)k eletteig, arra szorgalmata(san) gondot visel cő kglme [SzJk 294]. *1714 e.:* Pápai Sigmond Ur(am) hagyott Eccla számára flor 5 ... Ez öt forintokon egy öreg varadj Bibliát vőttenek [Mezőcsávás MT; MMatr. 412]. *1718:* Adott Miklos Boldisárne Fogarasi Judith leányával Osvát Miklosné Kovács Judittal egy Váradi Bibliát öreget Templom számára [Havad MT; MMatr. 161]. *1723:* Méltóságos Groff Banffi György Ura(m) ő Nga Isten ditsőssegéhez valo buzgosagabúl ezen Kolosvari Tiszt Rf Ecclesianak egy szep ezüstös aranyos Varadi Bibliat conferalt [Kv; SRE 147].

3. Váradon levő/található; din/care se află la Várad; in Várad/Großwardein befindlich. *1595:* Ez zeginy Ember loua el allot volt, mert Eniedig haytottak, Onnat meg terwen Tordan el allot es oda hattak, Az vtan eo magais erte me(n)t, de az varady had el vitte ereőwel teolle [Kv; Szám. 6/XVI. 28]. *1657:* Cselekedék sok építéseket, többek között nevezeteseket: az fejérvári öreg templumnak és toronynak is renovatióját ... váradi öreg bástyát és belső várat | hatalmas nagy és szép álgyúkat elnyervén az fejedelem, ugyan feles számúakat, melyek máig az váradi cejkházban tartatnak [KemÖn. 32, 34]. *1658:* Édes Bátyám uram, kérem Kegyelmedet, adja el az váradi házat mentűl hamarébb [TML I, 291 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az váradi nevezetes oskolához és ecclésiához szinte a luneburgumi hercegségbül ugyan Luneburgumbul igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt | a várason kívül a Körösön levő malmokat mindenütt ... felégették vala, hanem Szentmárton alatt lévén a váradi ispitályokhoz tartozók ... hogy azok a koldusok számára valók volnának ... minden készületivel azok meghagyattattak vala | a három Körösök, jenei Fejér-Körös, belényesi Fekete-Körös és a váradi Sebes-Körös mind egy folyamban együtt lévén [SKr 286, 453, 531–2]. *1713:* Biro György, Biro Mihály, Tot Mihalyek conferáltak az Varadi Templom(na)k egy öreg Impressumot [Sóvárad MT; MMatr. 211]. *1824:* a' Váradi ház negoczirásából (!) semmi sem lett [Kv; Mk-Rh gr. Rhédei Ádám sk lev.].

4. Váradhoz tartozó; din/care apartine de Várad; zu Várad/Großwardein gehörig. *1659:* Nénémasszony Ventert vette meg az várodi szőlővel együtt, az többit én vettem meg [TML I, 328 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kucsuk pasátul is jütt egy követ ... fenyegetődzik, hogy az zámi, váradi jószágokat senki Erdélybűl ne hódoltassa [TML IV, 251 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Váradi Fiscalis jószágban lako Nemesség, semel pro semper Exemtiojokrol producálni tartoznak [AC 272].

Hn. *1776:* a Varadi határ felé [Mogyorós MT; BetLt 7 Katso Antal (33) ns vall.].

5. Váradra vezető; care duce la Várad; nach Várad/Großwardein fahrend. *1587:* az varos ket kochiat keoteóztettem ... az varadj vtra az oldalatis el teortek volt – /32 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével].

Hn. *1754:* az Várodi uton felyűl (sz) [Bh; KHn 15]. *1758:* A Várodi ut mellet (sz) [Bh; EHA].

6. Váradon végzett/üzött; din/la Várad; in Várad/Großwardein erzeugt, getrieben. *1662:* Idősbik gróf Bethlen István gubernátor állapotja, nagyobbik fia, gróf Bethlen István váradi főkapitánysága [SKr 127 tartalomjelző fej.-címből]. *1677:* A' Váradi Korcsomállás állapottya continuè a' Város lakosinak engedtetet, és annak rendi és módgya szerint, minden Nemes Városi, s' egyéb rendek-is, a' korcsomálásnak szabadságában meg-hagyattattak [AC 143].

7. Váradon történt; care a avut loc la Várad; etw was in Várad/Großwardein geschehen ist. *1641:* Erre a dologra igy emlekezem, hogy az Varadi romlas vtan, jeoue egy ideigh ide Eniedre az en hazamhoz az haborw wdeoben Varadi Gaspar deak lakni [Ne; RLt Joannes Bolthos (63) conciuis oppidi Enied vall.]. *1710:* Valának akkor a váradi bloquáda alatt feles kurucok [SKr 427].

8. Váradi nevű személy/család tulajdona; care este în posesiunea familiei Váradi; etw was gehört einer Person Namens Váradi. *1791:* annyira el tserelték Szaggatták, az Régi Lakos Jobágyok(na)k Sellerek(ne)k meg halálazásokkal ugy el Változtatták az Földök métáit, Szomszedgyait ... hogy nints ma ember a ki asztat meg tudgya mondani, mellyik Vass rész, vagy Váradi rész [Kecset SzD; WassLt].

9. Váradon készített; care a fost făcut la Várad; in Várad/Großwardein erzeugt/hergestellt. *1594:* Ratio Vinorum. Restal az warban 20 hordoban es altalagba (: ennek hete fel feoldi borok :) bor varadi chyeberrel intezes zerent cub. 159 C. 1 p. 4 [Somlyó Sz; UC 78/7]. *1620:* Egy Varadi veder eczettul f – /15 | Egy Varadi Czeber bortul f – 15 [Kv; VecTr II/60. 14, 15]. *1687 k.:* Egy Varodi Cseber Bortol [MvRKLev. 5]. *1746:* Sendely alá épült Gabonás, Ebben vadnak Hét Hambárak két Váradi Szuszék [Ádámos KK; Ks 23/XXIIb]. *1838:* Égy hajtott fejű festett Ágy, égy pár felleges festékű karos szék, két gyantáros fekvő Láda, és egy Váradi Láda [Szentimre MT; BalLev. 9 Balog Klára kel.].

10. Váradon töltött; (în detenție) la Várad; in Várad/Großwardein in Gefangenschaft verbracht. *1691:* halottam hogi azon Torok pallt az Annja az varadi rabsagaban kapta uolt it is sulctet ez vilagra [M.gyerömonostor K; SLt AM. 136 Rokus János (48) jb vall.].

11. Váradon termett; care a fost recoltat) la Várad; in Várad/Großwardein gewachsen. *1662:* az malomnak is pedig minden jövedelme tizenkét-tizenháromszáz váradi nyolcas búzára is esztendőnként reámenne [SKr 422].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** Várad lakosa; locuitor din Várad, Bewohner von Várad/Großwardeiner(in). *1662:* Ali passának a váradiakra nagy haragja azért volna, hogy ha igaz hűséggel voltak hatalmas császárhoz s portához annak lakosi, Rákóczi fejedelmet miért kellett most utolban is a várba bebocsátniok [SKr 572]. *1667:* Az váradiak panaszolkodának némely nap csak magamnak, hogy urunk az Várad körül való szegénységre három esztendeig való adót vetett volna [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1669:* sokszor azon tanácskoznak az váradiak, soha Kolosvárnak és az körül való földnek addig nem tehetni, míg Sebesvár ott leszen, mert az töröknek az hírét mindjárt abbúl megviszik [TML IV, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Nem hiszem, magyar kivánná jobban az váradiaknál, hogy ezen had fenn volna az német ellen, mert magokat féltik, ha el talál állani [TML VI, 405 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1676:* Úgy látom, nem fogják oly erősen az budaiak, mint az váradiak [TML VII, 268 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Zólyomi Dévát igérte oda, bizonyoson végére mentem, egész Hunyad-vármegyével, azonban az egész hódoltságot az váradiaknak, hogy az Szamos legyen az ha-

tár, azonkívül négy vagy ötszázezer tallárra reá menő, a kit igért [TML VIII, 562 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. Váradon levő fürdő; băile din Várad; Badcort in Várad/Großwardein. *1657:* Enrcám öszön esvén az negyednapi hideglelés, noha mint stubnai, bajnóci fördőkben, váradiban is próbáltam, orvosságokkal is, de mind háborgatott nyole holnapig [KemÖn. 50].

váradiánus 1. Váradon lakó; care locuieşte în Várad/Oradea, orădean; in Várad/Großwardein wohnhaft. *1791:* Mi a neve azan Varadianus Successor(na)k? [Dob.; WassLt vk].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: váradi lakos; locuitor din Várad/Oradea, orădean; Bewohner von Várad/Großwardeiner(in). *1798:* 1. a Varadianusak Apro Bokros Nyil Erdeje 2. a Varadianusak között 3. a több Varadianusakkal edgjütt [Ádámos KK; JHb XIX/58].

váradjai a Váradja (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Váradja/Oarda de Sus és Oarda de Jos; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Váradja: Váradjához tartozó; din/care apartine de Váradja; zu Váradja gehörig. *1634:* Conventioia az Varadgyai hidhoz lato Acz Györgynek [Gyf; UtI]. *1668:* Valamint eddig, úgy ennekutánna is nem tartunk ellent benne, adjanak sót az bagariczás szekereknek ugyan, de az ilyen csalárdságok miatt az ország kárt ne valljon, az minemű lucrummal tartoznának az dévai portuson az sótól, adja meg kiki az váradjai hídnál, ott czédulát vevén az harminczadostól, álljon szabadságában, meddig s hová viszi az sót [EOE XIV, 294]. *1677:* Aknákrol so hordo szekerektől a' Váradgyai hidon vám ne exigaltassék; másoktol-is kik a' hidon által nem mennek [AC 252]. *1710:* Jó lészen a pénz a ponori taksából és a váradjai híd vámjából, búzát, bort a fejérvári és egyéb falusi dézmákból [BÖn. 892].

várakodás, várakozás 1. aşteptare; Erwartung, Warten. **A.** *1568:* en keg:teknek mint io szomszed Wrai(m)nok es atamfyaynak meg akarok halalny es szolgalny ez ydeyk walo warakodasat [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1590:* semmj engedelmet es Varokodast ebbe(n) a' negy vraim Ne chelekeggyenek [Kv; TanJk I/1. 147]. *1594:* illic(n) saniarw Wdeokben zwksegekben, Az penznek megh Adasanak varakodasa, hozzu terminussa ez zegeny varosnak ighen Artalmasnak tapaztaltatot [Kv; TanJk I/1. 228]. *1598:* Küldenek minket ... feieruarra ... keoltcóttem Eótcódmagúnkra es az loakra ... oda menesben ott ualo warakodasban 6 napig f 8 d 58 [Kv; Szám. 8/V. 37]. *1659:* semmikeppe(n) ne(m) lehetne addigh az varakodas co kegielmetol mert az utj tarsasaghtol el maradna [Kv; SzCLev.].

Szk: *~ban van. 1660:* Erdélyi állapotokat, Uram, az mi nézi, én bizony egy baraboly érő jót nem tudok írni, mivel még az fejedelem az törökök közt vagyon, minden dolgok csak várakodásban és vélekedésben vannak [TML I, 564 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *kisded ideig való ~. 1590:* Az Zamweweó vraim vgymint Nem Hamar Nem hertelen ertelmew ferfiak, hanem ertelmes lassu tanachuwak eg kisded ideigh Walo Warakodast veottenek eleó, Aky towab Nem Niult eztendeonel, megh Warwan az gyermeknek Zerencheyet [Kv; TanJk I/1. 128-9].

B. *1620:* Ti lássátok, ha ugyan ti azt ítilitek, hogy itt nektek semmi dolgotok, várakozástok nincsen, ámbátor elmenjenek [BTN[2] 407]. *1657–1658:* Békételenkedvén pedig az nép az veszedelem alatt is, az út és várakozás felett is, Szapiára is kelletvén várakoznom ... odahagyának mind [KemIr 315]. *1677:* megunván itt az sok várakozást, mint becsületes főembert nem akartam tovább tartóztatni [TML VII, 442 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1684:* Ez két héten többire csak temporizált az ország[a] az úr, Teleki uram után való várakozás miatt [SzZsN 189. 262. – [a]Az ogy. Fog-ban]. *1695:* amazok penig sok várakozással jutnak az örléshez [Kv; SRE 41]. *1711:* elég volt énnekem utánna valo várakozásom tizen őt vagy tizenhat esztendők elforgása alatt [Dés; Jk 359b–360a]. *1724:* Nagad poroncsolatja szerént igyekeztem volna az Repartitiot eléb véghez vinnj ... de neh. Commenderozo Generalis vr(am) ő Excellentiaja bizontalan érkezese után valo Várakozasúnk, s arra valo bajas készületünk mia hamaréb nem lehetet [Veresegyháza AF; Ks 83]. *1756:* az articulus szerint ezért tartozzik a céh esztendeig elvárakozni, az ezen várakozásért eddig abusive practizáltatott interesczésre való erőltetés in perpetuum abrogáltatván [Dés; DFaz. 16]. *1797:* A N Kendi Com(m)unc Terrenum(na)k Conscriptiojára fel menetelem alkalmatosságával udvarlok Ngodnak, talán onnétis ki szűlek valamit mind a Conscriptioért, és Határmérésért, mind pedig az Biroságomért, tsak várakozás kelletik [Gógánváralja KK; Ks Vegyes lev.]. *1809:* a' varokozásért szives barátságnál egyebb jutalmat nem kivánván [DLt]. *1824:* a terminált idejig valo várakazásért kötelezem magamat az Szent Benedeki Udvar háza Fedelcinek, Zsendejezéssel, Istálloja Fedelenek pedig Zsuppozással hova hamaráb az ... adando Intertentio meg adássa mellet Léjendö meg Foldozásokra [Nc; DobLev. V/1093]. *1852:* A summa pénznek, a terminált ideig léjendö várakozásáért ... Dobolyi Bálint urnak, önkéntesen igérének az irt Erdö vásárlok kamatul tiz tenyeres napszámokat [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342].

Szk: *~ban legyen. 1675/1676:* a' Fejedelem nagy communitioval tellyes Commissiot küldc reánk, hogy várakozásban legyünk [Vajasd AF; JHbK XX/21]. *1759:* Melly admonitiomra, és kinálásra ... eö Nga azt felelé. Én bizony ki adom tsak Pünkösdig legyen várakozásban [JHb XXXVII/ 29]. * *~ban van. 1649:* De miert hogi megh többször Eccl(es)ia eleőt nem forgot dolga hanem cziak varakozasban volt, Jövendö partialisba(n) comparcallion es azt is doccallia hogi Ura megh holt, es valazza lezen [SzJk 68] * *~sal legyen. 1799:* Mind az árvák állapottya mind pedig az pénznek el nem károsodása iránt valo Szükséges Rendelését meg tészi a Magistratus addigis légyen az Instans illö várakozással [Mv; MvLev.] *1830:* az adósságot nem tagadom; csak légyen várakozással a' Tkttes exponens úr [Kide K; BetLt 1] * *~sal vár. 1656:* Nem kevés búsulásommal való várakozással várom, édes Öcsém uram, egynehány Kegyelmednek küldött leveleimre való válaszomat [TML I, 38 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz] * *csendes ~. 1615:* Orzagul kegmetek neueuel adatott Assecurationkhoz tarttua(n) magunkat, nagj szep chiendez Varakozasban uoltunk [Gyf; Törzs Bethlen G. rend. Usz-hez]. *1669:* Kegyelmedet kérem ... legyen csendes várakozással [TML IV, 412 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *egy napi ~. 1806:* A Szekeresek(ne)k igértek egy napi várakozasert 10 frt, de ezt meg nem fizették mind e mai napig [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.] * *hosszas ~. 1672:* ily hosszas várakozások után mind az portáról s mind Budáról minemű resolutiojok lött legyen ő kegyelmeknek [TML VI, 75 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1717:* az hosszas vá-

rakozás mia az erszényből, minden drága lévén Szebenben, az sok nép között, kikoppan az susták s a poltura [SzO VII, 225] * *kevés ~. 1664:* Kegyelmed mi hozzánk suspicioval ne legyen kevés várakozásonkért [TML III, 140 a kővárvidéki nemesség és puskások Teleki Mihályhoz] * *lesben való ~. 1662:* Az városban nagy zendüléssel valának, de kijöni semmiképpen nem merészlének, mindaddig is, míg a miénk elunván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulnának, kimutatván magokat, a gyulaiak zászlóstul a kertek végéig kijöttek [SKr 413] * *régtől fogva való ~. 1657:* az régtül fogva való várakozás szivemnek halál gyanánt vagyon [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. ~ *felett* jobban, mint remélte; peste aşteptări; über alle Erwartung. *1678:* Én, Komám uram, úgy látom, várakozásom és érdemem felett rajtam, alázatos szolgájokon naponként ő ngok kegyelmességek tetéződik [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

várakodik, várakozik 1. a aştepta; warten. **A.** *1600:* Az vargiasiak haza indulanak, hogy amazok ot ne(m) leonek kezeon, En valtigh maraztam ... hogy varakoggianak megis, ha eddeg varakottak, cok vgian el Jcóuenek [UszT 15/16 Fozto Jmre Fwley (50) vall.] | Engem poroncholattal hittak vala mjnd kętt fel, menenk a' per haúasaba egez deligh mynd ot varakodank [UszT 15/17 Ferench Janos Zaldobosj vall.]. *1621:* attam ... Az haro(m) zekj harom postanakjs mjnt hogy it kellet varakodnjok Czipot hust f – /15 | Mint hogy G(ubernator) V. eo Naga, ebedet euek, es vgi mene el B. N. es Kyrali B. Vramcknak az buczu vetelert kelletek az tanacz haznal varakodnjok hozattam eo Kemeknek Czipot d .3. Egi ejtel bort .d. 10 [Kv; Szám. 15b/IX. 55, 213]. *1625:* Iffiu Betlen Jstua(n) zamara . valo gombokert varakodua(n). Etere. Itara hust lib. 20 [Kv; Szám. 16/XXXV. 24]. *1650:* Vajna Andrasnak ... Gaz(dalkottam) ... Miuel Vrunk uta(n) Varakodott ... Atta(m) Harom hatas Varos louat Alaja | Miuel az patika szerszamok keszön keszűlhettek el, az postanak Varakodnj kellett, Ismegh Gaz(dalkottam) ... d 7 1/2 [Kv; Szám. 26/VI. 260, 402].

B. *1585:* Oth[a] leteben byro vramnak Myerth hogy kelle varakozny attam az zekeres legennek, louas legennek zabra zenara az Harmad nap multan, f 1 d. 44 [Kv; Szám. 3/XXII. 13. – [a]Fejérvárt]. *1617:* Barcza Gergeli eo maga kerdet minket feleolle megyien[a], Mert Georgy igen eolelgette cziogolgatta az feleseget raita kapta monda(m) mert ne(m) varakozot tala(m) megh teobetis latot volna nagiobat [Mv; MvLt 290. 28b. – [a]Értsd: mit tegyen]. *1642:* Bako Anna megis varakozzek az Jövendő partialisig, mivel nem sok ideje hogy uraval Colosvarat szembennis volt [SzJk 53]. *1660:* egy hitvan szokniat szederjest zalagul advan ... nem akarvan ki valtani nem akar tovab varakozni [Kv; TJk VII/3. 304]. *1681:* Biro Istva(n) Urunk màr touab nem akar uarakozni Marko Borbara holta utan [Borb. II]. *1709:* determinaltatott ugy hogy az penz belj adosságok(na)k Interessét meg fizetvén az Város sine Controversia, várakozzék az Creditor az Capitaléért az már kiadatott Moratorium szerént [Nsz; KvLt gub.]. *1734:* ère vàlo nèzveis eléb nem tudositattam Nacsàgodot, mivel az borbèlyra várakosztunk [Moha NK; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1767:* En nem bánom, nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél peres(ne)k Törvényt nem tészek Én réá sem hallgattam, mit olvasott Ketek ... Keddig várakozzék Ketek, akkor tanats Gyűlése lészen [Jedd MT; Told. 45/1]. *1770:* egj asztagnak a szemét akkor kezdették szorni mig fel szórták fel rostalták kellet várakozni [Esztény SzD; Told. 29]. *1802:* én a gazda kérésére a tántz osztást fel válalván azt mondám nékiek, tsak várakozzanak, mert mihellyt ezen tántzot eljárják mindgyárt keteknek is tántzot adok [F.torja Hsz; HSzjP Felső Torjai Keresztes Joseff (30) gyalog katona vall.]. *1822:* Ked Kakasdi várakozék hogy szabaduljon (!) a meszere lévők [DE 2]. *1837:* az őrző ott sokáig ne várokozzék [KS].

Szk: *egy kevés ideig ~. 1723:* bizonyoson esett értésemre, hogy az ola zlotot ujjobban limitalni fogják le huzván nyavalyásról az más garast is arra valo nézve jobbnak itiltem edgy kevéss ideig várakozni, mint sem az Vr kárt vallyon benne [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János lev.] * *egy kevéssé(g) ~. 1632:* varakozzek kegielmetek egy kevesseg [Szászlekence BSz; Told. 1]. *1658:* kérem Kegyelmedet, hogy ... szóljon urunknak, hogy bárcsak egy kevéssé várakoznék ő nagysága, az míg az szegin rabok szabodolhatnának [TML I, 280 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1792:* szükség hogy egy kevéssé még várakozzunk, talám jobb kereseti lesz holminck továbbára [Benenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *garas számra ~. 1823–1830:* Mert aki garas számra akart várakozni, éhel is majd megholt, mivel az árusok a cédulából nem akartak visszafordítani, reám nézve pedig a volt a nyomorúság, hogy bankóm sem volt [FogE 257] * *hiába ~. 1665:* bánnám, hejában várakoznám s el nem jűne [TML III, 458 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1782:* Eszerint találták jobbnak, hogy a creditorok is tovább hijában ne várakozzanak, amely is egregia inventio [RettE 418] * *készen ~. 1653:* az egész tatárságot oldalfelt rendelték hogy felüljön és készen ott várakozzék, az időtől várván, és mikor esmeri az idejét, mindjárt induljon oda a hova kell [ETA I, 49 NSz] * *nem győz ~ni. 1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallya ... Molnar Mihalne kery vala hogy az eo mustiat haza hoznaya, vgy monta hogy nem vihety mert Baka ferencznek igerte magat, de az vthan az kurwas kurwafy vtan nem gyeozeok varakozny mert mays Chybere Gergelinewel egy Adgyban egy mas mellet fekeoznek vala [Kv; TJk VI/1. 564] * *sokat ~. 1671:* Bizon meg vallyuk mint hármon Firjem Perneszi Zigmond Uram és Leányom Kassai Boriczaval hogy elig jót tőt kegyelmed velünk hogy ezen nehéz ödöben is illyen sokat varokozot az nekönk ki adot kölcsön Pénziért [Baca SzD; RLt O. 5 Bánffi Sára nem sk írása] * *veszteg ~. 1662:* az miénk csakugyan az falun kívül a szép mezőn megtelepedni s ott veszteg várakozni parancsoltattak vala [SKr 268] * *vki után ~. 1609:* Vigre teoruinj zerint lattatta megh uelconk ha tartoziky megis varakoznj az olah utan holot Eo uolna felperes [DLt 317]. *1699:* virattig varakoztanak Pap Laszlo Ur(am) utann [Dés; Jk]. *1820:* tartozzanak ... egy Holnap alatt elis készitteni ... ha pedig valamellyik ... maga Remekét el nem készittené, a' többi ne tartozzanak (!) utánna várakozni [Kv; FésCJk 26–7] * *vmi után ~. 1669:* Noha az árvizek nagyok voltak, útunk egyebaránt is nehéz volt, de itt az kivánt passus után eleget várakoztunk, ki elérkezett ugyan, de nem szintén oly formában, a mint az én kegyelmes uram kivánta [TML IV, 471 Teleki Mihály gróf Rottal Jánoshoz]. *1786:* Esztendeje már hogy 'a Tekintetes Ur' mind személlyesen mind Leveléb(en) igérni méltoztatott Gratiaja után várakozom kevés pénzünk bizonyos része fel adása iránt [Gernyeszeg MT; DobLev. III/613. 1 Fartzádi Gábor lev.]. *1838:* ma tsak mind kínlodtam azakkal az fonalakkal és Két Legény várakozik az vetés után [IB].

2. ~ *vmivel* elhalaszt vmit; a amîna ceva; verschieben. *1678:* Bessenyei Mihály expeditiójával is jobb volna talán

várakozni addig [TML VIII, 378 Teleki Mihály Naláczi Istvánnak]. *1679:* a dolgokkal várakozni is talám készek volnának [TML VIII, 494 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

várakozás l. várakodás

várakozhat, várakozhatik a putea aştepta; warten können/dürfen. *1658:* Az jövő héten jüjen el Kegyelmed, mert tovább nem várakozhatunk [TML I, 127 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az portárúl jütt ember már tovább nem várakozhatik, Kegyelmednek penig az válasz adásban való consensussa nélkül nem akarjuk elbocsátani [TML IV, 514 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1671:* már lehetetlen tovább állnaom, arra sem várakozhatom, hogy szemben legyek vele [TML V, 542 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* De ezeket úgy írom, ha frustáltatunk eddig való reménségünkben, segítségünkben is, ha azokbúl ki kopunk, mert ha várakozhatnánk, ha földünk volna, ámbár várakoznánk, de lehetetlen; azért vagy egy, vagy más végének csak kell lenni [TML VII, 269 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] | Az magyarok dolgokból, én úgy hiszem, a mostani fővezér, ha ezek várakozhatnak, jobban viselné magát; de csak hidgye el Kegyelmetek, nem várakozhatik, mert nincsen hol élődnick [TML VII, 316 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz és Rhédei Ferenchez]. *1705:* hadd mehessenek együtt és most adjon kisírőt a generál nekik, mivel nem várakozhatnak, mert ami kevés élések volt is, azt is eladták, már nincs mi mellett itt tovább subsistálni [WIN I, 425]. *1768:* a D(omi)nalis Bíró ... Tyiu György ... égy földemnek el telvén inhibealás ideje, nem várokozhottunk hogy occulatiora mennyenek Tiz Márjast vont En rayta(m) [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1821:* a' Birákság még eddig el nem adta[a] hanem könyörületességből mind eddig várakazatt, de már tovább nem várakozhatván a' Birákság ... ezennel admoneáltattyák Kegyelmedet [Kövend TA; Borb. – [a]A zálogokat]. *1823–1830:* a németek nem érkezhettek meg mindenkor a rendes időre, a gubacsot vivők sem várakozhattak, hanem ennek a tímárnak lévén ott a Duna partján egy alacsony faháza ... a gubacsokat nála lerakták | a doktor nem várakozhatván, ketten elmentünk, s magunkra megjártuk a várost [FogE 168, 178].

Szk: *egy kevéssé ~.* *1762:* Már ha egy kevéssé nem várakozhatott kegyelmed, nem tehetek róla, azon kérem már kegyelmedet, adjon nekem is vagy egyet [RettE 138] * *vki után ~.* *1629:* nem varakozhata(m) eggyk utannis, akaruan kedet egyeb allapotokrol certificalni [KCsl IV/116 Kemény János lev.]. *1823–1830:* mikor mondanám neki, hogy sokáig utánna nem várakozhatnám, azt felelte, hogy ő ados, és azt ki kell fizetni, osztán akár mely orában indulhatunk [FogEK 463] * *vmi után ~.* *1658:* az csizmádat is elküldöttem volna most, csak hogy még patkólatlan volt s nem várakozhattanak utána [TML I, 253 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

várakozhatás aşteptare; Warten können. *1677:* Mint látja Kegyelmed, Absolon mit ír, nem ír semmit a hadak impatientiája, eloszlása és nem várakozhatása felől, annál inkább nem határozza meg az dolgot, söt a porta resolutiója után való várakozást s várást javallja [TML VII, 481 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

várakozható szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ lehet/lesz* várakozhat; a putea aştepta; warten können/dürfen. *1667:* ha pedig ő meg nem cselekednék, ha várakozható leszen, mig jobbágyimnak marhájok lábrakapnak, mindjárt felküldenném [TML IV, 75 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1668:* azon lennék, az compaterrel együtt comparcálnék, ha addig várakozható lehetne [TML IV, 301 Gyulaffi László Teleki Mihályhoz].

várakozik l. várakodik

várakozó care aşteaptă; wartende. *1710 k.:* azt izenvén le ott várakozó Apornak: nem láttam őfelségének arról való parancsolatját [BÖn. 174].

várakoztat megvárakoztat; a lăsa pe cineva să aştepte; warten lassen. *1595:* 20. Júly: Biro Wram harmad napig varakoztatta az loakat Wrúnk és az püspek el jöüctelere Tasnadrol [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 137 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* G. V. eo Naga Sylucster Petert megis it varakoztatua(n) sok leuelek miat ... atta(m) nekik B. V. h. Czipot hust d 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 65]. *1657:* imezt azért az fejedelem igen splendide vendégelvén, ajándékozván, nem várakoztatá, hanem elbeszélé, otthagyván császár ajándékát [KemÖn. 64]. *1661:* Ha pedig embert küldesz ma ide, mást bár ne küldj, ezt itt várakoztatom reggelig [TML II, 65 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* Irtam vala, Kende Ádám uramat elbocsátám vagy bocsátom reggel, de mind magunkra, mind Rottel méltóságára s nyavalyás Kende Ádám böcsületjire is (kit ennyi ideig várakoztatánk) jobbnak, rendesebbnek itélem már ő neki megvárni az expeditiot és neki is elvinni, s bizony nehezen doblottam reá, péntekig várakozzék [TML V, 395 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha az porta a dolgot vagy vontatja, vagy rossz választ ád, vagy csak quartélyra igazít bennteket s várakoztatni akar, nem is lesz egyéb mit cselekednetek a kettőn kivül [TML VII, 478 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Az postát itt várakoztattam vala [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1688:* Az Élés bé szolgaltato embereket â Magyar Commissariusok kózzúl, kicsoda becstelenitette, rend kivúl kicsoda varakoztatta [Utl vk].

Szk: *vkire ~ vkit.* *1677:* Mikor eljött, akkor az agára várakoztatták Kende Gábor, Keczer Menyhért uraméket [TML VII, 484 Teleki Mihály Absolonhoz] * *vmire ~ vkit.* *1677:* Minket az aga jövetelére várakoztatnak, de tartok attól, hogy inkább az lengyel követ jövetelére és az moszkvával való dolognak kimenetelére [TML VII, 378 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] * *vmi után ~ vkit.* *1621:* Gub. eo Naga varakoztatua(n) Fonodj Janos Vramat leuelek vta(n) ... atta(m) ebedre Czipot 3. hust d. 3 [Kv; Szám. 15b/IX. 71].

várakoztatás faptul de a lăsa pe cineva să aştepte; das Warten lassen. *1679/1681:* panaszszal menven à szegeny ember ő kglme megh halgassa ... hogi hoszszas várakoztatas nelkül igazittathassek el az szegénj ember dólga [Vh; VhU 676].

várakoztathat a putea lăsa pe cineva să aştepte; warten lassen können/dürfen. *1676:* Én mind haraggal elpróbáltam, mind az mi kegyelmes urunkhoz ő nagyságához való hűségeket, hiteket s mind az hó pénzt nekik eleget számláltam, de csak egy napra is nem várakoztathattam őket, azok csak elmentenek [TML VII, 267 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

váraljai a Bálványosváralja (SzD) v. Gogánváralja (KK) tn *-i* képző szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Bálványosváralja/Unguraş sau Gogánváralja/Gogan-Varolea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Bálványosváralja oder Gogánváralja/Gogeschburg: **1.** Váralján lakó; din/care locuieşte la Váralja; in Váralja wohnend/wohnhaft. *1585:* Balas Kowachnak az Varalliaj Malom Bironak zamadassa [Kv; Szám. 3/XXIII. 12]. *1715:* Mivel gabonájokbol dézmát nem adnak, azért tretinával tartoznak szürcti alkalmatosságra u. m. felsőföldi hodosfalvi, váraljai és székelyjói jobbágyok [MNy XXXIX, 146]. *1749:* a' Vár allyai Pap lovát adja ki, mert ö ados oda egy poltrával és énis ados vagjok néki egjel [Szásznyíres K; MvRKLev.]. *1771:* Midön Az Mlgos Itilö Mester Ur a Közeleb el mult tavaszszal az irt Malomnak oculatiojára ki jött vala akkor az ide Convocalt Commetaeusok közül a Kunda és Váraljai Lakosok(na)k Külön kövök volt alkuva s birtokok alat a nevezett Malomban hogy azokon Masok elött mindenkor ök örölhessenek [Széplak KK; SLt évr.]. *1823–1830:* <Azt> írja, hogy az ipja leveléből látja panaszomat, hogy Erdélyből két cédulánál többet nem vettem, holott <Dósának> Szendrei <azt> mondta, hogy <ö engem> a váraljai papság papság iránt tudósított [FogE 221].

2. Váraljáról származó; (care este) originar din Váralja; aus Váralja stammend. **Szn.** *1555:* vár Alya Janos [Kv; Szám. 1/IV. 89]. *1562:* Varally Janos [Kv; Szám. VII/1. 61]. *1585:* Varallyai Antal Keleme(n) palffi peter jobbagia [Váralja U; UszT]. *1594:* Warallyai Istúan [Kv; Szám. 6/III. 6]. *1605:* Varallyaj Janos deakis [UszT 18/760]. *1613:* Váralljai Jakab deák [Kv; KvE 146 SB]. *1708:* Nemes Varolyai György Deák[a] [Ne; DobLev. I/62. – [a]Sk aláírásában: Várallyi Gyeörgy]. *1728:* Csabani Ispan Varallyai Simon István [Dés; Jk]. *1828:* Várallyai Györgye [H; JF 36/1]. *1844:* Várallyai András [UszLt XI. 85/1. 86].

3. Váralján levő/található; din/care se află la Váralja; in Váralja befindlich. *1584:* Az varalliaj Malombol Jutot ez eztendeoben Buza c(u)b. 280 [Kv; Szám. 3/XIV. 13]. *1595:* 3 die January Zamadasom vtan megh mikor 'a varally Molnot birnam [Kv; Szám. 6/XV. 24]. *1596:* Zabo Andras az Varalliaj malom Biro zamadassa [Kv; Szám. 6/XIX. 15]. *1671:* Kegyelmed segítségével bárcsak az váraljai szőlőmet szedethetném meg, mert az vizet én bizony nem ihatom, ha Kegyelmed meg nem szán [TML V, 610 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1687:* A Várallyai Ecclesia pinze felöl két b: Predicatorok altal I. N. Toldalagi Janos Uramat requirálni kell [SzJk 217].

4. Váralján készített; care a fost făcut la Váralja; in Váralja erzeugt/hergestellt. *1734:* Várallyai gyolcs Király Szin [Born. XXXVIII/3 Komis Krisztina lelt.]. *1835:* 6 sing varalai gyolts 9 f [Born. Ia].

5. Váraljához tartozó; din/care aparţine de Váralja; zu Váralja gehörig. **Hn.** *1711:* Az Várollyai Völgyb(en) [Bonyha KK; EHA]. *1719:* az Várallyai Patak [Bonyha KK; EHA]. *1743:* a' Várallyai hid [M.décse SzD; EHA]. *XIX. sz. köz.:* A' várollyai határ Szélben (sz) [Bonyha K; EHA].

6. Váralján kivetett; care a fost stabilit/fixat la Váralja; was in Váralja bestimmt wurde. *1772:* A' mi … a királlyi Arendátis illeti … a' Várollyai arenda mind öszve tsak 15 forintokra exurgal [Bálványosváralja SzD; Ks 101 conscr. 82].

7. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Váralja lakosa; locuitor din Váralja; Bewohner von Váralja. *1606:* hozza(m) icöue be egik ki mederinck monda magat, az Varalliaiak szauaual megh be szelle az dolgot hogi el loptak Juhokot es az mw Juhaink niomaba eytettek az niomat [UszT 20/227]. *1772:* a Bátoniak … ottan termet gabonájokat szénájokat, vagy lopva, vagy sokan öszve seregelve szokták onnan el hordanni a' Várollyaiaktol valo féltekb(en) [Bálványosváralja SzD; Ks 101].

várandó 1. care este aşteptat, care se aşteaptă; voraussichtlich. *1585:* hittel Nagy Eskwwessel mondotta vallotta az Nagy Istentcól varando wdwessegere hogy Casusbol tudatlanul leot [Kv; TJk IV/1. 454]. *1661:* Posztók vásárlása felöl írtam már, alkalmaztassad magadat. Ím egy tizes aranyat küldtem az várandó vendégnek, újság, mostani fejedelem képére vert [TML II, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Az várandó jó szerencsének elpróbálásában nagy akadályokra lenni láttatik vala, hogy a budai vezér minden hadaival a Maroson túl volna | Azonban a Segesvárra várandó török segítség elérkezvén az új fejedelem mellé azonnal, hogy minden jó kimenetelt mostan a szerencsébe helyheztetni kellene, nem sokat nyugodván, elkészültek vala [SKr 410, 670]. *1783:* Ez ugyan gyermek, de Kati mindennap szerencse várandó [RettE 423].

2. várható; care se poate aştepta; zu erwarten. *1664:* abból is az olyan konkolyhintő szegény haza aemulusinak s inimicusinak az olyan egyenetlenségből várandó reménségek lábat ne kaphasson [TML III, 185 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

3. megszületendő, gyermek megszületését váró; care este aşteptat, care se va naşte; das kommende/erwartende Kind. *1558:* Ha az wr Isten Ennekem leyany Magzathot adand, Attwl még walwa kyt Myhalfy Thamasnenak hattam vala, es egyeb gyermekymnek, hagyom Mynden rwhaymat es Egyeb eltezetymet, Ennek ez gyermekemnek az kyt az Istentul varando wagyok, ha penyg fyw lezen kezenseggel hagyom hogy oztozzanak wele, az teb gyermekjmmel Egyetembe [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyta Anna végr.]. *1600:* az my keues Jngo bingo marham vagio(n) … Egik rizyth hagio(m) az felessigemnek Annanak, az keth rizth hagiom … az kys Leankamnak, kis Annanak, az masiknakis az ky varando Istentul [Kv; RDL I. 70]. *1661:* Istennek hála, Kegyelmed szolgálatjára, édes jóakaró régi Asszonyom, kedves Feleségem, élek, hasonlót kivánok neked, édes, mind az kicsiny várandó vendéggel is [TML II, 195 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1847:* két csetsemö gyermekkel, s egy minden orában várando harmadikkal a leg mazurabban hagyva vándorolni indult [DLt 1200].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ban van* várandós; gravidă, însărcinată; schwanger. *1831:* Hallodé Vonutz a mult hetekbe lett ki firtattatásad alkalmatosságával … végre azt vallád, hogy … Feleséged nagyon terhes létire varandoban volt … tehat felelj meg erre: hogy ki volt a Gyermek szülésbe Mosája Feleségednek? [Dés; DLt 332. 11].

5. várakozó; care aşteaptă …; wartende. *1662:* Lupul vajda pedig, noha a kozákokkal szövetsége levén, a hetmán Tinnus nevü öcse vagy tizenhatezer kozáksággal segítségére várandó és jövő útjában is volna, hogy Szucsva várában szorult fia és felesége segítségére éjjel-nappal sietnének [SKr 325]. *1727:* Minden napon Várando Cancelláristák melle bizonyos Expressust aplicálnak, Rácz András Ur(a)mot, vagi mást, illendó uttrumokkal, uti költségel, Requisitoriának, is Compulsoriumnak Taxájával [Déva; JHb XLII].

6. vemhedző; gestantă; trächtig. *1757:* Egi Barnutza nevezetű elő hasu fel állo szarvu 3. es(ten)dős várando borjával [Torda; Berz. 3. 1. 9].

várandós 1. terhes, állapotos; gravidă, însărcinată; schwanger. *1662:* És midön sokkal jobbakat várnánk, minden igaz fundámentum nélkül, tudván, melly gonoszok voltak a mi utaink, olly dolgok esének rajtunk, amellyeknek csakj híreck hallására is várandós asszonyi állatink, meghajtván magokat, készen Ikabokat szülhettenek keserűségekben [SKr 697]. *1759:* Ezután Zsigmond Kovács nevü Tórdai Ember, Músnai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselős és várandos állapotjában Tórdán egy kapuczra tészi, és Enyedre zökögteti kiméllettlenül [Hermányi, EDem. 617].

2. szülő; care este pe punctul de a naște; gebärende. *1583:* Ilona, Zamoskeozj peter leania vallia ... Ez el mult Niarban Zent Ianos Napkor Me(n)te(m) vala en Gergel Kowachnehoz zolgalny Ot en eg leant talaltam ... megh esmere(m) hogy terhes, Miwelhogy hamar varandos vala es Az Gergely kowachne hazanal leót volt Az leannak ollia(n) Niawaliaia, Az Azzoniom Az haz hean tartotta [Kv; TJk IV/1. 147–8]. *1663:* Isten fizesse Kegyelmednek jó tanács adását, az mint lehet követem és Isten velem lévén, holnap megindulok, noha bizony feleségemet valóban nehezen hagyom el, minden órában várandós levén [TML II, 614 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

várárok a vár köré ásott vizes árok; șanțul cetății; Burggraben. *1676:* Vadnak most az Vár arokban cörögh hattyuk no. 9 [Fog.; UF II, 697].

varas rühös; care are scabie; skabiös. *1785:* Mikor ide fel jöve lakni szegény, nyomoru ember vala. Négy Turos es Varas lovai is valának [Kvh; HSzjP Petrus Szöts filius Nicolai (50) vall.].

várás așteptare; Warten. *1582:* Boldisar az lowas Legen maradott feierwaratt lewelek warasaertt B. V. H. attam keolchegere f – d. 40 [Kv; Szám. 3/VIII. 32]. *1613:* Anno 1613 die 11 July attam Tegzeo Danielnek egj veder ordat Zent Mihalj napigh valo varasra [HSzj *orda* al.]. *1619:* practicával ne tartsanak, azféle régi levelet ne mutogassan<ak>, mert az soha ne gondolják, hogy Kazon gyűnőt várjak, azért mert az bizony soha nem lészen. Elég eddig practicába s várásba 20 esztendőtől fogva [BTN² 212]. *1634:* co neki Zanto Martho(n) egy puskat adot viragh napigh valo varasigh huz forintra [Mv; MvLt 291. 6a]. *1674:* negy esztendeje Lehett mikor buzat vönk mű Baáldiakul egy néhanyan Vass Vr(am)tol es az varasara Dolgot igertunk vala [Báld K; WassLt Barladi Lorincz (50) jb vall.]. *1686:* En Buczi Ko<zm>a Vettem költsö(n) Nemzetes Mvasarhellyi Kováts Istva(n) <vromto>l ... száz ötven Aranjakot; az 1687 <Ezten>deöbeli mvasarhellyi Virágh napi sokadalomigh valo várásig [MbK]. *1702:* ada Isak Gergely Uram Böjte Kata aszszony<nak> kölcsön tizen nyoltz forintokat, mely penz(ne)k varasara ada Böjte Kata aszszony Isak Gergely Uram(na)k egy darab szanto foldet [Feldoboly Hsz; DobLev. I/56]. *1733:* Rakosi Nemzetes Rakosi Boldisar Uram, hitelben, költsön, Varas fejeben Interesre adott ennyi szamu penzeket es forintokot [Rákos TA; Borb. II]. *1764:* Jövének mi elönkben ... Czelnán lako Providus emberek, akik is a Gabonának szüksége miatt, vönek feles buzát, várás fejiben Interesre ... Teleki Adam Ur eö Nga Udvarabol [TKl]. *1810:* az házomnak egy keves szüksege vagyon ennek kipotolására meltoztassék az Ur nekem adni két vagy három hetig valo varásig egy Köböl rosot s két vékát s akkor le küldeni elnem mulatom [Albis Hsz; BLev.].

Sz. *1662:* Várnók, ha az az ő felsége követe valami jóval jüne; az nagy leánynak sem volt nehezebb az várás, mint nekünk most [TML II, 399 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

varasbéka varangyosbéka; Bufo; broască rîioasă; Kröte. *1764:* keressen egy Varas békát és annak varja bé a száját veres selyemmel belé tévén elsöb(en) három kovats követ ... Én erre is mondék kérlek hagy békét ennek a Varázslásnak [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *XVIII. sz. v.:* Valahol marhadögi hallatik Sükséges hogy minden nap a' Marháknak, égetett so adassék, és meg nem betegednek, Varas béka Cseber fenekére szegeztessék s feljül Vászonnal a béka bé borittassek és a marhákat arrol itassák | Minek utánna a Marha meg betegedik szükség ezen három dolgokat elkövetni, Elsöbben a Varasbékát meg kell szároztatni és aztjs appron meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni, ezt kel tselekedni kétszer vagy háromszoris mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévö rosz nedvességet, ki takaritya [UszT X/80].

Szk: *kelet-indiai ~. 1694:* Ugyanazon nap kezdé el az anatomicum collegiumot tisztelletes Bidlo uram ... szemünk láttára bizonyitotta be, hogy a kelet- és a nyugat-indiai varasbékák, valamint a teknöcök levedlik a bőrüket [Kv; KvE 230 VBGy] * *nyugat-indiai ~ → kelet-indiai ~.*

varasdi '?' Szn. *1585:* Warasdi peter papnę vallia [Kv; TJk IV/1. 453].

váráspénz táborban levő legényeknek adott pénz; retribuție dată soldaților în timpul unei campanii; Geld, das man den Soldaten zur Zeit eines Feldzuges gab. *1599:* Ö km(e)k hagyasabol Tanacziul ... Atta(m) egy nehany Legennek várás penzt à 6. usq(ue) in die 14 Octobr(is) Egy Egy Napra 10 d: 27 Legenny(ne)k f 21 d 60 [Kv; Szám. 8/VII. 4].

váratik a fi așteptat; ist gewartet/erwartet. *1662:* Az Báthori kisasszony már eljegyeztetve lévén, hogy nevedékeny gyermek volna, váratik vala gyarapodása [SKr 197]. *1770:* 21-ma <Martii> érkezett bé a Molch gyalog regimentje; még váratnak sokan hogy béjöjjenek [RettE 225].

váratlan I. *mn* **1.** akit/amit nem várnak; neașteptat; unerwartet. *1662:* Az szegény jenei atyámfiai, hogy nagy váratlan és igen kellemetlen vendég is volna a fövezér, házok népeitől, gyermekektől szokatlanképpen elszakadni nagy kedvetlen dolognak tartják vala [SKr 428].

2. meglepetésszerűen/hirtelen bekövetkező; brusc, neașteptat; plötzlich, unerwartet. *1661:* De bizony dolog, nem kevés szomorúságomra esék szegény feleségemnek szerencsétlen és váratlan betegségének híre [TML II, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1662:* Minekünk olyan késő éjszakának idején, úgymint 12 órakor, oly váratlan dolog késő esvén értésünkre ... csak hirtelenséggel megesett az dolog rajtok [TML II, 279 Csehi János Teleki Mihályhoz]. *1678:* az urunk ő nagysága hüsége mellé tudják Kegyelmed mingyárt be fog jöni s azok a hadak által történhetik váratlan romlása a hazának [TML VIII, 159 Jó Mihály Teleki Mihályhoz]. *1705:* Szomorúan és lelkeknek nem kevés gyötrelmekkel értették generális úrnak öexcellentiájának várat-

lan és nem remélt izenetit [WIN I, 486]. *1708:* 18 May. Aldozo hetiben és áldozo Csötörtök után valo pénteken 8 orakor ebéd elöt, Mikor meg sem nem ett, sem nem ivott Tekinttetes Nemzetes Haller Judit Aszszony, mikoron az nagy hatalmu Bölts Isten az bünert ö Kigyelmére bünös szolgálo leányára sullyos kezeit bocsátotta volna, hirtelenséggel valo váratlan nyavalyát bocsátván ... ö Kigyelmére [Fintaháza MT; MMatr. 61–2]. *1776:* Uram Isten, az ily véletlen és váratlan szomorú példás büntetésedet fordítsd el mirólunk [RettE 370]. *1848:* Vérző szivvel kell felfedeznem azt, hogy ... véres verejtekkel lett fáradozásomnak az a váratlan jutalma lett, hogy ... a tegnapi napon ily példáson, és a Publikum bámulására Házombul ki zárattam [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274].

II. *hsz* váratlanul, hirtelen; neaşteptat, pe neaşteptate; unerwartet. *1677:* mostani Kegyelmes Urunknak édes Attyának nem régen történt halála után édes hazánknak javára nagy reménségéböl nevekedett szerelmes Ötsének[a], éretlen és váratlan történt halála, magának-is mostani Kegyelmes Urunknak azon nyavalyában lévö félelmes betegsége kénszeritvén bennünket, választottuk szabad akaratunkbol ö Nagysága szerelmes Fiát Fejedelmünknek [AC 29. – [a]Rákóczi György, I. Rákóczi György fia és II. Rákóczi György öccse]. *1758:* én nékem igen Kedves Férjemtöl ... jaj veletlen váratlan megfoszta [MNy XXXVIII, 385].

váratlanul neaşteptat, pe neaşteptate; unvermutet, unerwartet. *1665:* Mire adja Isten végét, van szent titkában, ha mégis el nem bontanák, mely is, ha rajtam csik is, nem váratlanul talál, mert úgy tetszik, praevideálom [TML III, 534 Kapi György Telcki Mihályhoz]. *1669:* maga megitélheti Kegyelmed, gonosz akaróimnak alkalmatlan vádjokra forogván váratlanul, véletlenül és reménytelenül történt szomorú és keserves sorsban, miképpen csendesíthessem olyan simpliciter azok részéröl mindjárást egészlen magamot? [TML IV, 555–6 Fleischer András Telcki Mihályhoz]. *1767:* az Szent Mártoni egész Majorság Szölö ... idejébe el nem takarittathaték, váratlanul hamar következvén a' sanyaru Tél, mettzetlen és fedetlen kapá [Kóród KK; Ks 19. I. 8].

várattatik a fi aşteptat; ist von jm gewartet/erwartet. *1662:* Ez késedelmezés alatt Ibrányi Mihály bizonyosan megértvén hogy a vezér minden hadaival s Bethlen Istvánnal Gyulához várattatnék, hogy Szalonta városa állíttathatnék égetöstöl féltendönek, a megírt vármegyékkel, hajdúsággal, marosszékiekkel, ónodi és a fejedelemnek Tiszán túl való jószágaiból való hadakkal Szalonta mellett, Madarász nevü faluhoz tábort járatott vala [SKr 172]. *1787 k.:* Nemes Thorda Vármegye Tisztségének rendeléséböl investigator Commissariusok várattatnak a So akna mellett valo német tiszteknek a Nemességet sérdeklö (!) beszédgyek ki nyomozására [BfN Szegedi József gr Bánffy Györgyhöz]. *1818:* légyen ... eö Excellentiaja[a] vigyázattal és a közelebbi egész Periodusra töb hir tétel neis várattassék et protestatur [Újszékely U; Borb. II. – [a]Gr. Gyulai Albert].

varátya '?' *1771:* midön Vaszily Molnámé részegen égy Estue házomhoz jött volna a Jakots István Uram akkori János nevezetü Béresének fel fosztoloczod (!) volna, a Legény a kezében lévö Gyergyát a Varátyájában Sütvén kétség kivül hogy a Testét meg találta égetni a Gyergyával [Dés; DLt 321. 24a Maria Simon cons. nb Mich. Jenei (26) vall.].

varázserö embert magával ragadó, ellenállhatatlannak ható erö, varázs; putere magică; Zauberkraft. *1887:* Egy szép, igazi költöi alkotás volt az estélyek programja, melyet mintha bövös varázserövel rendelkezett volna, a legapróbb részletekig gyönyörködtetö elöadásokkal váltott be [PLev. 134 az EMKE Petelei Istvánhoz].

varázskö '?' *1652/1754:* versus Lapidem Varaz Kö nuncupatum [Ompolyica AF; EHA].

varázslás vrăjitorie; Zauberkunst. *1660:* Director Vraimek citaltatvan nehany itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozvegiet Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaiossagal boszorkansaggal varaslassal melljeket ez napokban exequaltatott Boszorkany aszszony Bartha Anna [Kv; TJk X/3. 263]. *1675:* Die 3 Juny Mondre Pált citáltattuk hogy sok emberséges embereket megh chialván varáslásával és virgásságával (!) meg kárositott, s hamis keresettel élt, az Szolga Bironak adtunk f – d 12 [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7]. *1694:* Gellert György procurator(ána)k vallya Lázar Györgyöt Felesege Gergely Ersok elle(n). Divortiumot kivá(n) ... Mert ördögi mesterséggel varáslassal Uranak halálára igyekezet [SzJk 279]. *1710 k.:* a megvilágosíttatott fiait is, leányit is a te házadnak elfoglalá a nagy testi bátorság, felfuvalkodás ... bűjölés, bájolás, boszorkányi jövendölés, varázslás [Blm. 1042]. *1745:* Tudgyae a tanú ... Kálnán lako Inquilinus Marosán Márk Felesége Buxa Anyimie büjös, bávos és boszorkányos Aszszony légyen? ... micsoda károkat tett, egészségeben kit rontot, Vesztet és babonázott légyen meg, és kinek minémü váraslásokat vitt véghez [BSz; Ks 9. XXXIII vk]. *1764:* keressen egy Varas békát és annak varja bé a száját veres selyemmel ... Én erre is mondék kérlek hagy békét ennek a Varáslásnak [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1777:* comprobálya ... Botránkoztato feslett életit és paráznaságát ... Aszszonyi néphez nem illö szörnyü attával Teremtettével valo káromkodását; Bubájos varaslokkal valo varáslását [Pf].

Szk: *~ba elegyiti magát. 1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihalynét nem tudom ... hogy aféle varáslásokb(a), boszorkányi mesterségekbe elegyitették volna magokat [Szentbenedek SzD; Ks] * *~t cselekedik. 1745:* (Az aszszony) el ment az falukra kéregetni ... de hogj valakinek valami Varáslást cselekedett Volna nem hallottam [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII Marosán Juana (45) Pokulár Ursz jb fel. vall.] * *boszorkányi ~. 1745:* égy szoval Semmi boszorkányi Varáslásokat, vagy mesterségeket, nem tudom [Szentbenedek SzD; Ks]. *1765:* nem hogy Isteni félelemmel élt volna, hanem ördögi practikakat tartott, ördögi segitséget advocalt, s azáltal bűjes bajos boszorkanyi varaslásokot vitt véghez sokaknak per incantationes veszedelmes nyavalyákot, tsonkaságokat okozatt [Torda; TJkT V. 284–5].

varázslat varázslás; vrajă; Zauberkunst. *1694:* Mivel Gergely Ersebe(tne)k sok rendbeli varaslati kuruslasi ördögi Practikai mellyek szerint Uranak veszedelmére söt halálára is igyekezet, es infidelis desertioja más fel Esztendövel ez elött sufficientib(us) testib(us) comprobaltatot [SzJk 279].

varázsló I. *mn* varázslással élő/foglalkozó; care se ocupă cu vrăjitorie; Zauberer. *1614:* More Gaspar bezellette ennek(m) hogy egyczer egy Czyupart feözet volth Imrephinc egy varaslo vén Azzonnyal az twznel [Medgyes; VF. L. Bornemizza de Colosvar (23) cubicularius et apparitor vall.].

1634: Barczaj Sigmond uram, felesege ellen ugi mint Kakoni Ersebet ellen, Propositioiat az z. zek eleöt proponalvan es abban niluan valo paraznanakj, órdóngósnek, varaslonak, elete utan mereggel valo olalkodonak, jelentven lenni [SzJk 43]. *1698:* N. Nemesi Istvánné Asszonyom Kis Anna Asszony ... boszorkányos és varáslo asszonyi állatokhoz folyamodott hogy ura(na)k azok által árthasson [SzJk 312]. *1745:* azt sem tudom, hogy ollyan Varáslo Aszszony embert tartottak volna házoknál [Szentbenedek SzD; Ks].

II. *fn* vrájitor, vrájitoare; Zauberer/Hexe. *1614:* az Czegeres vetkesseknek bwnteteseken kezdue el teczik nekwnkis orzagul, hogi az Nezeok Jeowendeo mondok, varaslok, Beobaiosok, ugi mint Eordegi tudomaniok seot nem eziak azok, hanem az kik Istennek kemeny paranczolattia ellen azok utan iamanakis, Jeouendeoltetnenek, varasoltatnanak uele ... teorueni zerint bunte<t>essenek erdemek zerint [Ks 87 ogy-i végzés]. *1662:* Megépíté a magosságokat ... építe oltárokat is az egész mennyei seregnek az Úrnak házában ... általvivé az ő fiait is a tüzön, szemfényvesztésekkel élt, nézőt és mindenféle varázslót hozott be [SKr 704]. *1670:* mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnjillik odo, köteo, varaslo bűjós bajos, hitegeteo, santitó, vakito, Ittem Beczűlletes emberek(ne)k az veghazba(n) szolgalojokat hitta az eő tudomanyá(na)k mestersege(ne)k tanulására [Kv; TanJk II/1. 769].

Szk: *boszorkányos ~. 1745:* Doccálja ... Szabó Ferenczné Vizi Borbára, hogy isten törvénye szerint élő igaz jámbor asszon; nem bűvös-bájos; boszorkányos varázslókkal nem társalkodott [Keresztúrszék; Ethn. XXIV, 163 hiv.] * *bűvös-bájos ~ → boszorkányos ~.*

varázslóasszony vrájitoare; Zauberin. *1730:* Jaj bizony el vesztette kgld ă keresztet ... az után engemet kért, hogj keressek Varázslo Aszszonyt had vettessen farkas inat [Torda; MvRKLev]. *1736:* I(ste)n és Ns Haza Törvénnye ellen való gonosz cselekedetei, ugjmint kuruzslo; vagj Varáslo Asz(sz)onyhoz valo fojamodása, és ágjab(an) holt ember tsonttyának tartásais subinferáltatik probabiliter [Dés; Jk 219b–20a]. *1743:* Nyisztor János Varáslo Aszszont hozott ide hogy meg mondaná ki lopta el az ökreit vagy hol vadnak [Szásznyíres SzD; Ks]. *1745:* Négya mondotta Kovács Mihálynénak, te Tartasz aféle varáslo Aszszont a házadnál s te vitted el is a tehén poklát a kuthoz [Szentbenedek SzD; Ks]. *1806:* Azon időben el veszett vőlt még ... N(e)m(e)s Papp Demeter(ne)k is egy kantzája. Pap Demeter el ment az Varáslo Aszszonyhoz Babtzára, és magával el vitte vala az Exponenst is mint Sinujját [A.várca Sz; IB. Papp Ursully (24) ns vall.].

varázsol a vrăji, a face vrăji; zaubern. *1662:* általvivék, ugymond, az ő fiaikat és leányikat a tűzön, és varázslának, és magokat teljességgel arra adák, hogy gonoszul cselekednének a Jehova előtt, hogy őtet haragra inditanák [SKr 701]. *1739:* Gyergyai Boldizsárné ... azt mondja vala Faluvégi Mihálynénak: „várj meg, mert megboszontál nyilván való boszorkány, eddig titkoltam, de bizony kimondom, mivel a Kecskés István kamarájában is varázslottál" [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Magyari Istvánné Mojses Sára (36) ppa vall.]. *1748:* Tudja é a Tanu hogy ... Argyelan Josziv Varáslással bűjeléssel, és bájalással élt volna, vagy pedig élne, kinek, mikor, hol, mivel varáslat, és artott é vagy használt az ő varáslásával? [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

varázsoltat a pune pe cineva să facă vrăji; zaubern lassen. *1614:* az Nezeok Iewendeo mondok, varaslok, Beobaiosok ugi mint Eordegi tudomaniok seot nem eziak azok, hanem az kik Istennek kemeny paranczolattia ellen azok utan iamanakis, Jeouendeoltetnenek, varasoltatnanak uele ... teorueni zerint bunte<t>essenek erdemek zerint [Ks 87 ogy-i végzés]. *1697:* Az Király Bíróné Aszszonyo(m) Kotormanyi aszony embere, monda mi haszna Peter Deaknenak aszt varasoltatni, hogj ha szereti e őt Kiraly Biró uram [Kotormány Cs; CsJk 56 néhai János Benedek relictája Borbára (37) pp vall.].

várbeli, várbéli 1. várban lakó/levő; din cetate; Person, die in einer Burg/Festung wohnt. *1585:* Julia Kodory Mihalne vallia, Hogy a' leany az Attia haza ellenebe lakot, es oth valtigh lakoztak a' legenick varbelick [Kv; TJk IV/1. 505]. *1619:* megértse azt nagyságod, hogy nem az országra, sem az uramra nézve mondom azt, mert az én uram s az ország, ha lehetett volna, eddig is megadta volna Jenőt; de mondom ezt az várbéli népre képest, hogy soha kard nélkül azt az várat meg nem adják [BTN[2] 278]. *1657:* az fejedelem éltében nem engedte vala az fizetett hadakat fiának megesküdni, sem várakbéli praesidiumokat [KemÖn. 303]. *1662:* Azelőtt ezen várbeli németek is csendesebbek voltak, de az Nagyságtok innét elmenetelitűl fogva több csintalanságot, marha nyúzást, szegény emberek verését, kínzását míveltek, mint azelőtt [TML II, 327 Teleki Mihály Kemény Simonhoz]. *1658:* Kun Istua(n) vallia ... a' leanyhoz varbely zekeres legenicket es egiebeket(is) latta(m) hogy Jartak [Kv; TJk IV/1. 503]. *1708:* a' várbeli Ivokis ig(en) a sanczbeli Koresomára avocaltattak nappal [KJ. Fogarasi János lev. Fog-ból]. *1710:* képtelen hazugság, mintha az atyám egyedül, a porkoláb és annyi várbeli praesidium akaratja ellen feladhatta volna, ha szándéka lett volna is rája, a kapuk kolcsa mindenkor a porkolábnál állván [CsH 150]. *1722:* Nyavaljás Sárkányiak jövé(ne)k hozzám Nagy injurialtatások van Várbéli Hochmán Ajzendrott Uramtol [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1824:* a Déési Uttzák flaszterezésire ki nyert Sz. Ujvári várbéli Balog János nevű Rab [DLt].

Szn. *1629:* Uarbeli Mathenenak [Mv; MvLt 290. 142a]. *1635:* várbeli Martonne [Mv; MvLt 291. 55b]. *1641:* Varbeli Mathe (62) [Mv; MvLt 291. 276b]. *1642:* Várbeli Máténé Anna asszony [Mv; MvLt 291. 349b–51a].

2. várban szolgáló/szolgálatot teljesítő; care lucrează în cetate; Person, die in einer Burg/Festung dient. *1592:* comparcala Ethedy magiar Janos mi eletteonk nagy Benedek vdwarhely porkolab Szombatfalwy Benedek Semyen Miklos, Zigethy Georgy deak vdwarhely vdwarbiro es Lyzkay Istwan deak varbely notarius eleott [UszT]. *1632:* Boerok. Boęr Ztoyka Bulia Uarbéli Assessor [Ohába F; UC 14/38. 18]. *1640:* Varbeli fizetet darabantok, kiknek hazok uagyon Fogarasban [Fog.; UC 14/48. 7–8] | Jdegen legeni varbeli saphar, Boer Gaspar hazat veven ell [Fog.; UF I, 737]. *1666:* Varbeli ket dobos jnassoknak Per annum egiknek egiknek Brassai poszto dolomanja ... no. 1[a] [Fog.; UF II, 333. – [a]Folyt. a fels.]. *1676/1681:* szükseges hogi az Strazsak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adattassek ki; mely jelt ez it létemb(en) töllem, absentiamb(an) penig ă várbeli Capitanyomtol végyen ki ă vár beli Porkoláb, hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassa(na)k az Strazsak [Vh; VhU 661–2]. *1708:* az várbeli commendans erőltetvén az bástya ablakra sarkokat csináltatni, adtunk pénz fizetést fl. 2 d. 40 [Mv; EM XXI, 538]. *1715:* Az Várbeli Commenda(n)sok kivalt

Fiuer (!) Commendans miatt ... sok szenyvedésben volt az ő Her(czegse)ge Provisoratusra, és azis a dolgokat valamint akarta, sokszor tővel hegggyel (!) forgatta fel, s akadállyoztatta, valamint akarta [Fog.; UtI]. *1770:* Várbeli Porkaláb Nemes Vitézlő Balint Deák Uram és az Hites Pallér Sigmond János attestalnak mi előttünk hitelesen im ezekről [Balázsfva; UtI]. *1823–1830:* Csizmadia Fogarasi János fia, Gyuri, meghalt, ennek az apja várbeli harangozó volt [FogE 98]. *1847:* Feljegyzése azon portékáknak, melyek Varga Katalin asszonynál találtattak, midőn Károlyfehérvárt március 26. napján 1847-be általadatott a várbeli tekintetes nemes katonai rendnek [VKp 178].

3. várban levő/található; din cetate, care se află în cetate; in Burg/Festung befindlich. **A.** épületre von.; referitor la clădiri; Gebäude betreffend. *1586:* Aki mith Ad maghatol az Espotalyba, vagy penz lezen, vagj akarmy leszen ez Negiedik Capitulumba megh Iria; vgyan ide Iria megh azt(is), az Syteo hazakbol Meny kenyer Jut eztendeo Altal, Es az varbelj haztol myt Adnak igàza(n) ezekre zamot tarchon, es megh Mongia, Iria [Kv; PolgK 20]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium [Somlyó Sz; UC 78/7]. *1600:* Az varbeli swteö hazhoz veot az Gazda azzony zytat es tekencót [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1643 k./1770 k.:* A belső Várbeli Templomhoz adott Tek. Bethlen Elek Ur egy ujdon uj Skarlát szőnyeget [Betlen SzD; SzConscr.]. *1657:* Gyulafi Sámuel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fejérváratt gyászos állapotban muzsika nékül az várbéli palotákban [KemÖn. 131]. *1661:* Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Varbeli házat ... hagyá az maga két attyafianak [Mv; MbK]. *1672:* Czazar Georgieot a' regi Varbelj Varossi Plebania(n) hatta(m) uala, à ki ot ualo lakassat megh szeretue(n) meg hazassodot Egi jo Nemes szemelt elueuen mágának hazas tarsul [CsÁLt F. 72 1/38 Georgiffy Mihali Nit: Can. és Pleb. lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1693:* Az Varbeli Pinczekben ... Ezek az meg jegyzet, vagy meg keresztezet borok jutottak az Relictanak ... az nyil szerent [Ne; DobLev. I/38. 14]. *1703:* Az varbelj kapura Gemre ajtokra szegnek vettem ... vasat fl: 3//6 [Szu; UszLt XIII/94]. *1796:* A Várbeli pintze talalasba meg Csalatkoztunk mert hogy a nagy vastag kö falat bé jukasztattuk is csak Földet találtunk [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* 1790-ben innen épülvén Marosvásárhelyt a várbeli templomban az orgona, Bertalan azért bosszankodván, nádbikának nevezte az orgonát [FogE 74].

Hn. *1647:* az kusó Varbali hazanal [Mv; EHA]. *1663:* a' Várbeli Ház [Mv; MvHn]. *1829:* várbeli nagy Templomban [Mv; MvHn]. *1837:* a' Várbeli Templombol [Mv; MvHn].

Szk: *szilágycsehi ~ eklézsia. 1683:* bizonyos ideigh, addégh migh lakosib(an) Egerhatnak vagy haza mennek azo(n) Egerhati puszta Falu Földére s meg ülik másokkal vagy à Mater Eccl(esi)aban Monoban meg térnek attam ex Consensu Toties Eccl(esi)ae à Szilagytschi varbeli Ecclesiab(an) ... azon Egerhati kettöztetve szollo szep harangot [Szilágycsch; SzVJk 117].

B. tárgyakra von.; referitor la diferite lucruri; Dinge/Sachen betreffend. *1662:* távolrul mindjárt hozzájok lövöldöztetne mind a várbéli tarackokkal s a vár ablakairól s a vár alatt levő sáncokból kézipuskákkal is, főképpen fényes nappal alámenni [SKr 443]. *1665:* Varbeli mostani Mathe Jstvan nevü tömlöcz tarto kezenel es gondviselese alat talaltattak holmi várbelj egyet masok ez szerint [Fog.; UF II, 310]. *1670:* Az várbeli ládákhoz is Kegyelmed ne nyúljon mi nevünkkel [TML V, 54 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1722:* Tegnapelőtt töttc(m) vala emlékezetett az Várbeli Tüzifá(na)k hibás administratioja iránt. irta(m) vala hogy az Boersság holnap számra 50. 50. szekér fát praestalna [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1838:* A Várbéli Fogadoi eszközök [Km; KmULev. 2].

C. másra von.; referitor la alte probleme; andere Sachen betreffend. *1659:* édes Sógor uram, jámbor szolgámat küldtem az végre, Kegyelmed tudósítson minden ott levő állapotokrúl, az várbeli állapot is miben van [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* ha ő nagyságuk nem succurálnak, kivált praesidiumot nem köldenek és az várbeli élesrül nem provideálnak, félek alkalmatlanságtúl [TML V, 37 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Husztról]. *1694:* találtatott a' Pitvar(na)k szelesse, ulnar(um) nro 4 ~ negj singni Vagjon benne egj rosz Tűzhelj, (: melljen a' tűz tsinalas, a' varbeli törvénj szerént, tilalmas :) tapaszos sövénj kemenj alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

4. vmely várban történő; care are loc în cetate; was in einer Burg/Festung geschieht. *1662:* Vallis uramnak iratok mindjárt Kemény Simon urammal az felső várbeli praebendázás felől s Kegyelmedet mindjárt tudósítom [TML I, 346 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] | Végeződvén a várbéli összeesküvés, a kapu is megnyittatván, a vár eleibe gyülekezett város népe, hogy a város közönséges pecséti, mellyel a mostani igazgatás alatt közönségesen az egész váras neve alatt élnének, ott benn a curátorok kezénél volna, az fejedelemnek való assecuratóriát azonnal beküldették volna [SKr 497]. *1665:* Az mint Nagyságodnak alázatosan beszéllettem vala, egy olyan patenst is kellene kérni, hogy senki jószága az régi szokás szerint való várbeli szolgálatnál egyéb terch viseléssel ne lenne oneratus [TML III, 527–8 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1676:* az várbeli vigyazasra ighen meg kivantatik az egi más között valo szeretett [Vh; VhU 662]. *1678:* Az itt való várbeli dispositió iránt ő ngok hozzám mutatott kegyelmességeket nagy alázatossággal köszönöm [TML VIII, 128 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... A Varbeli fizetes ... Verö Diszno 1 [Görgénysztimre MT; GörgJk].

5. vmely várhoz tartozó; care aparţine de o cetate; zu einer Burg gehörend. **Hn.** *1723:* az Csonka Várbali (szőllő) [KS. Márkos lev.]. *1724:* az Csonka Várbali (szö) [Kissolymos U; NyM 161].

6. várbeli tisztségre von.; referitor la atribuţii în cetate; ein Amt in der Burg betreffend. *1662:* tudniok kellene, valamit ők Isten dicsőségéért, az keresztyénség és nemesség megmaradásáért s közönséges javokért kevés számokhoz képest cselekedhetnének (noha az várbéli praesidiáriusságra fizetések s kötelességek sem lett volna), minden extrémumot, utolsó spitzes dolgokat, életek kockáztatásával bemenvén a várba, elpróbálni készen volnának [SKr 573].

7. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: várban lakó/levő személy; persoană care locuieşte în cetate; Person, die in einer Burg wohnt, Burgbewohner. *1651:* Az Schola Mester Jövedelmehez az varbelick az Nemethiekkel egiut azt kivanniak hogi az Malombol az gabonakbol valo tertiais ki adassek az Ministertol ä ki annak eleötte nem volt [SzJk 69]. *1653:* Ez alatt Segesvár alatt igen szép vitéz játékok esnek vala minden nap, semmit sem tartnak vala a várbelick senkitöl; török s tatár segitség is érkezék oda, de ez is semmi lön [ETA I, 99 NSz]. *1657:* Adtam vala pedig én is alkalmatosságot arra, mert az városban házak, minden javok és nagy részének

házoknépe is kinn rekedtek vala, kiket én épen conserváltam, s azok által hírt is tétettem az várbelieknek, hogy inkább ne exacerbálódjanak mindeneknek elvesztésével, sőt alliciálódjanak [KemÖn. 198]. *1660:* Az várbelieknek közül az kik életben megmaradtanak, döggel vagy az ostromokon el nem hullottanak, életben megtartották s Debreczenben kisérte az török őket [TML I, 556–7 Korda Sigmond Teleki Mihályhoz Husztról]. *1662:* Várbelieknek összeesküsznek [SKr 579 tartalomjelző fej.címből]. *1672:* Eszrevévén aztán az mieink, hogy kinn vannak az várbelieknek, mi is kinyargaltunk, de addig az szekeret elvitték, hanem magok emberül megellenkezének [TML VI, 384 Gyulafy László Teleki Mihályhoz]. *1710:* A török ... Fileket pedig két hétig éjjel nappl löteté s keményen ostromoltatá, mert a várbelieknek vitézül forgódnak vala, s több tízezer töröknél vesze az ostromokon [CsH 163 1681-re von. felj.].

varcogás szemcsés/homokos hely; pămînt nisipos; körniger/sandiger Ort. **Hn.** *1691:* az Varczogás utcza Castel felől valo szegeletinn [Nc; EHA]. *1721:* a' nagy Enyedi Vartzogás uttza végin [DE 2]. *1732:* Az Varczagás végin [Nc; DobLev. I/149]. *1744:* Az Varczagás Ucza Végin [Nc; EHA]. *1779:* az varczagas uttzában [Nc; DobLev. III/536. 1a].

várcsinálás várépítés; construirea unei cetăți; Festungsbau. *1619:* az kozákoknak csak egy útok vagyon az Fekete-tengerre az Boristhenes fluviuson, azkinek az törökök könnyen elejét vehetnék egy várcsinálással, de az tatároknak Lengyelországra való irruptiójára vagyon hosszúságára kétszáz mélyföldön való útok [BTN[2] 259]. *1653:* Bocskai volna Magyarországnak és Erdélynek fejedelme, felnyiták bíró uramék szemeket, és Borsos Tamást Kassára küldék Bocskai fejedelemhez, hogy nem csak a vár csinálásra való privilegiumot adjon, hanem mutassa valami kegyelmességet hozánk és conferáljon valamit, hogy épithessük az elkezdett munkát [ETA I, 95 NSz].

várda, várta őrség; strajă, gardă; Burgwache. *1676/1681:* reggelig ă várta alatt tarcsák [Vh; VhU 662]. *1704:* Inczédi Péter, akit megfogtak vala és most bocsátották el a vártáról. Szerencse, ha többször ő is bejő Szebenbe, hogy a vártára vigyék [WIN I, 78]. *1705:* azokkal örömest beszélene, akik a vártán vannak ... Kiket kerestetvén a vártán, hát senki sincsen [WIN I, 602]. *1756:* hallottam egy reggel, itt az Aszszony Napom Aszszony Házánál, hogy ... az Úr Henter István Uram, száz Rhénes forintokat el vesztett volt a' Nagy Várdán | Németi István Uram ... a' Hadi Tisztekkel eleget jádzott a' Nagy Várdán [Kv; Mk-Rh IX. vall. 112, 114]. Felesége Wass Dániel leánya, aki elsőben Bethlen Lászlóné volt, ugyan Bethlen László fia, aki, lévén kapitány a Gyulai regimentjében, legelső katona volt, aki Szebenben a német birodalom alatt a várdán magyar commendans volt [RettE 349–50]. *1808:* Vett Titt. Orbány Hadnagy Ur a Varda eleiben valo köppenyegekre 20 szál Deszkátt [Kvh; HSzjP]. *1827:* bennünket szidni kezdett ujjbais, és huntzfutozni, mellyért a' várdára hívtuk – de a' midön jöni nem akart volna ... meg fogtuk, hogy a' várdára vigyük [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Sos István kat. vall.]. *1829:* a Várdán Commandoban voltam [Borszék Cs; LLt] | el küldé engemet ... hogy a musikásokot vinném a Vardára, a musikájokot akaszszam fel a Szegre [Szárhegy Cs; LLt]. *1842:* tudosítottam a' káplárokat ... a várdárol hogy Bukátájokot hozzám hozzák el küldés végett [Bereck Hsz; HSzjP]. *1844:* Finta Andrást ... a Katonák ... el fogták, s a várdára bé vitték [Torda; EHA]. *1869:* Hogy irjak valamit az önkéntesek esketésiről, ugyanis a kiket elvesznek viszik a' várdára, kihoznak egy sárga fekete zászlot s az alatt feleskétik [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

Szk: *~ra cirkálás. 1633 u.:* a haza szállott nép a tanácsesal együtt a jó Isten segedelme által kezdők építeni a templom körül való törpe kerítést és kőfalat 1602. és a hazatelepedett népet, czéhokat bástyákra, várdákra czirkálásnak avagy strázsálásnak okáért elosztván ... parancsolták, hogy a lakatgyártok, czizszárok, szíjgyártók, paizsgyártok, nyereggyártók és nyilgyártók égy bizonyos czéhba álljanak [Mv; EM XVIII, 449–50].

várdabukáta őrségben állóknak adott étel; bucate/mîncare pentru cei care stau la strajă; Essen der Burgwachmänner. *1842:* tudosítottam a' káplárokat ... a' várdárol hogy Bukátájokot hozzám hozzák el küldés végett ... a' Várda pukátát tudni illik 19 Tarisnyákot két ökör szekéren ... Expediáltam K. Vásárhelyre [Bereck Hsz; HSzjP].

várdaház őrház; pichet; Burgwachhaus. *1772:* A Varda haznal levő Kementze Demeter Daniel rakja fel egy kürto is kel [ZFaz.]. *1785:* vétettem ... a Varda hazra Lantornát Ablak(na)k Dr. 28 [TSb 6]. *1792:* A Nms Vármegye ez elötti időkben, a' Dévai piatzon, közönséges haszonra, egy ugy neveztetett Várda Házat épittetett vala [Déva; Ks 76. VIIIc. 179]. *1808:* vétettetett a Várda Ház Pirittseire 15 szál ordináré deszka [Kvh; HSzjP]. *1823–1830:* Az úton sem volt annyi akadályunk, a városok végén a várdaházoknál ugyan megkérdeztek: kinek hívnak, honnan jövünk, merre megyünk [FogE 182]. *1827:* Albert Márton is megvallya; hogy Pétrutz Tyifort háromszor jol pofon vágta – azért hogy tántorodása közbe ötet meg döfte – és azért is; hogy a' várda Házba nagyon lármázatt [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110]. *1834:* a Bilaki So-Szikla őrzésére Kamarai költségen épült Várdaház [LLt].

várdázás semmittevés; lenevire; Nichtstuerei. *1870 k./1914:* Várdázás: midőn egy-egy szobába több szobából legyültek a deákok s ott pipázva, beszélgetve lustálkodtak, az ágyakat leheverészték, néha lármás társalkodást folytattak; miáltal az ott lakók zavarva, a tanulniakarók is munkájukban akadályozva voltak; ezt hivták várdázásnak, amit a felügyelők különösen tanulási órákban tiltottak, s ha észrevették szétugrasztottak [MvErt. 53].

várdotfalvi a Várdotfalva (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Várdotfalva/Șumuleu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Várdotfalva. **1.** Várdótfalváról származó; (care este) originar din Várdotfalva; aus Várdotfalva stammend. *1781:* Mely hidat tartnak padlással egész fundamentumával Bernád István és maga János István, várdotfalvi Lukács Ferenc, Péter és István, ugyan delnei Bogácz István és Simon József, az töltést az falu felöl mellette Gáll Antal [Taploca Cs; RSzF 102].

2. Várdotfalvához tartozó; din/care aparține de Vardotfalva; zu Vardotfalva gehörig. **Hn.** *1757:* ă Várdotfalvi Határon [Taploca Cs; EHA].

3. Várdotfalván termett; care a fost recoltat la Vărdotfalva; in Vărdotfalva gewachsen. *1710:* Vardotfalvi szena [KSz; Born.].

várépíttetés construire a unei cetăţi; Burgbau. *1708:* váár eppittetes, epületre valo és Tüzi fa hordás, fü hordas szüntelen a' szegenység nyakán vagjon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

várfalvi a Várfalva (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Várfalva/Moldovenești; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Várfalva/Burgdorf. **1.** Várfalván lakó; din/care locuiește la Várfalva; in Várfalva wohnend/wohnhaft. *1618:* Az Rakosi es Varffalui Vraym mosta(n) kész penzt ne(m) adhatanak [Borb. I]. *1814:* a Sinfalvi Határbann bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kerestetének bennünket, Törvényes Exmissionknál fogva avégre hogy egy bizonyos Executiot tennénk meg [Asz; Borb. II]. *1830:* Ketskéim legeltetését a' ... Várfalvi lakosok, még a mult őszen ellenzeni kezdették vala [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc lev.]. *1843:* mi a' Bátyám a' pásztorok és a' Várfalvi Ember a' Földen kisértük őket [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.].

2. Várfalváról származó; (care este) originar din Várfalva; aus Várfalva stammend. *1784:* Rakosan lako Varfalvi N(em)es Palfi Daniel [Borb.]. *1798:* Varfalvi udösb Palffi István [A.rákos TA; Borb.]. *1835:* Várfalvi Tkts Barla Béniámin Ur mint az A. Sinfalvi Birtokosságnak Fő Biztossa [Asz; Borb. II]. *1851:* Wárfalvi középső Pálfi András [Borb.].

Szn. *1568:* valentinus warffalwy de kechyett [SzO II, 232 fej.]. *1572:* varfalwy Sebestien [Kv; TJk III/3. 32]. *1576/1577:* Joh. Varfalwy ns | varfalwy Gergelliuel [Torda/Kv; Thor. VI/4]. *1579:* warfalway daniel [Kv; Szám. 1/XVIII. 22]. *1596:* várfalvi Boldisarral [Kv; Szám. 6/XIX. 67 Bachi Tamás sp kezével]. *1602:* Apahidy Dercze Peter Varffalui Boldisar Jobbagya [Kv; TJk VI/1. 602]. *1605:* varfalui Janos [Várfva TA; UnVJk]. *1639:* Var falvi Ersebet Aszoni [Csombord AF; KCsl 148] | Váárffalvi Istvuan, es Váárffalvi Daniel [Fületelke KK; Berz. LXVI/22]. *1765:* Várfalvi Nagj Miklossal [Rákos TA; Borb. I]. *1819/1831:* Várfalvi Kosa Mátyás Dcák [Aranyosrákos TA; Borb. II].

3. Várfalván található; care se află la Várfalva; in Várfalva befindlich. *1713:* Az Varfalui haz penig meg Egvén csak Puszta volt es mind magam kolczegeuel Epitem [JHb XXXV/18 Jósika Gabor végr.]. *1740:* Kis Mihály kertyg le ment a varfalvi és Rakosi csorda, onnét megforditották [Mészkő TA; Borb.]. *1755/1785:* Az Várfalvi Curialis helly [DobLev. III/596. 222]. *1773:* Nehai Varfolvi Gado uttzai Palffi Ferenczne Albertfi Kis Anna Aszszon [Várfva TA; EHA].

4. Várfalvához tartozó; din/care apartine de Várfalva; zu Várfalva gehörig. *1781:* Varfalvi határon az Aranyas martan ... egy hold ... Komjaczegi Martonné szomszedgyában lévő köves csegellyel egygyűtt | a' Varfalvi Agyag martan [Asz; Borb. I]. *1787:* Nagy Attyakrol nehai Szegedi Gabor Vramrol, mint a' nevezett három Testvér Atyafiak(na)k édes Attyárol maradott Bunomakat, mellyek vadnak a' Csegezi, Várfalvi, és Felső Sinfalvi határokan, és eddig valoságos meg osztás nélkül birattattak, egymást között Atyafiságosan el osztanák, és fogának az osztáshaz e' szerént [Csegez TA; Borb. I].

Hn. *1734:* Várfalvi Székelyvár [Várfva TA; EHA].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Várfalva lakosa; locuitor din Várfalva; Bewohner von Várfalva. *1597:* Varffolviak [Várfva TA; EHA].

várfeladás vár feladása; predarea cetății; Kapitulation, Burgaufgabe. *1664:* Egyébiránt ők csak meg mondák nekem, hogy míg ő felsége elejiben ezen alázatos könyörgő suplicatiojok mellett való helyes ratiojok fel nem vitetik és ő felsége is az török előtt eztet nem promoveálnák, bizonyos válaszok nem jő, akár jó akár gonosz legyen az, addig az vár feladás felől nem is gondolkodnak [TML III, 287 Stepán Ferenc Telcki Mihályhoz].

várfok a várfalak síkjából előre ugró, kiálló magasabb rész; creasta cetății, ieșitura înaltă a cetății; Bollwerk. *1568:* Andras Katho iur(ata) fassa e(st) ... penig az var fokra mentwnk vala, en voltam oth seres Anna, Bornemiza Margit es az szoch peter Jnassa, hogy my azt meg lassuk, ha feyerwary durkoval vagyon vatszy peter ... vgyan sokaig voltünk oth, az var fokon, Kopany lorinc penig, Bornemisza Janos More Janos eok ith alat voltak az var mellet My es ala szallank az var fokrol hozayok [Kv; TJk III/1. 228]. *1587:* Az szemet biraknak hogi az szendelt az varfokra segitettek fel hordany attam munkajokert – /12 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. *1594:* Az Zeochyek Torniak Melet, az war fokra, wettem ... keot kozorü fatt f – d 80 [Kv; Szám. 6/I. 12] | Az varfokon chinaltatot egi Aitot Ach pallal f – d 35 [Kv; Szám. 6/XXIX. 74 Bachi Tamas sp kezével]. *1621:* az Varos var fokan, kurül Gerendakat Czinalua(n) fel mjuel hogy roozak voltak ... attam egy Napra ... /25 [Kv; Szám. 15b/IX. 242]. *1660:* Ez csalárdságot eszembe vevén, felkiálték az várfokra az kinéző embereknek, mondván deákul: periculum est intermittendi [Kv; KvE 181 LJ]. *1662:* amelly sebes lövések a várfokokon, kőfalak szélin némelly helyeken való majd egy arasznyi temérdekségű lövölyukas gerendát ... azt középben és ép helyen találván, helyébül a kőfal széliről nem leütné, hanem mintha fúróval általfúrták volna [SKr 601]. *1667:* Legközelebb csak tegnap is Barkóczi Sándor uram itt lévén ő kegyelménél, az várfokon rézdobbal doboltatta, musikáltatta magát, lövöldeztetett [TML IV, Bánfi Ágnes Telcki Mihályhoz]. *1679:* ugy uigyazzanak mind <a>z bastyakon, mind penigh az vár fokon, vagy az hova az szuksegh ... kepest alitatnak, ejjel nap<p>al hogy miattok semmi nemű alkalma<t>lan fogyakozas (!), ne köuetkezhessek [Fog.; UF II, 674 Bornemisza Anna sk instr.]. *1702–1764:* Hijaba mult Edes almam szaggatasam – Varfokokon s Al kapukan nagj gjakarta vigjazasam [Torockó; MNy IV, 233]. *1704:* Mintegy 8 órakor lövések, pattanások lévén ... a kurucok feljöttek épen Magyar utcába ... és ott kiáltoztak és lődöztek szaporán – noha csak karabéllyal – a várfok felé [Kv; KvE 285 SzF].

varga I. *fn* lábbeli készítésével és javításával foglalkozó iparos, cipész; pantofar, cizmar; Schuhmacher. *1569:* valamjg Beorcokeot adot bernald balas az varganak ki feierittenij [SzO II, 285 Bernáld Ferenc árváinak fellebbezési foly.]. *1578:* Juh és czáp és egyéb börök tímároknak avagy vargáknak, szigyártóknak valók, az régi limitatió szerint adassanak el [Kv; EOE III, 134 a kv-i egyetemes gyűlés törv.]. *1583:* Az Vargaűal Szam vetüen hogj ide az Jspotalj hazhoz müvevel zolgalt, mint hogj Sarv chinalasa, es Sarv foldozassal (!) fizettem nekie f. 6 d. 47 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber kezével]. *1592:* Wst Giarto Georgi ... vallia ... Biro Mihali ezen megh haraguek es kezde mondani hogi eo nem varga [Kv; TJk V/1. 287]. *1604:* az Gergely varga reze marha, penz, ezwst es arany es minden nevel neüezet fel keleo marhak es coreoksegek Janos deake, es maradekie legienek [Sóvárad

MT; Berz. 15. XXXIX. 2]. *1635:* Az Vargaknak, Kegls Vrunk, régi Kiralyokbol walo priuilegiumok vagyon [Kv; Céhir. I/15]. *1679:* Bűr. Külőmb külömb fele bürök ... restalnak, szűcsöknel, vargaknal nro 488b [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 175]. *1681:* Varga István, varga [CsVh 102]. *1709:* Kimenvén füért a vargák dürückölője felé, csak belé sem kaphattak a kaszálásba, azonban rajtok a kuruc, vagy két szekeret kaphattak mégis el ... Egy trupp gyalog német a vargák csertörőjében volt [Kv; KvE 292 SzF]. *1710 k.:* tanuljon a császár, ha kalapot akar csináltatni; ne csináltassa vargával [BÖn. 938]. *1735:* Kecskemetre kerettenek nem adanak, Egy varganak kerettenek oda toszszantanak [Kvh; HSzjP]. *1785 k.:* Vargát kérnék, de szurkos a körme; Fazakamból ő mindent kiszede [EM XX, 500 Balás-kódex deák gúnyénekbeli vénlány panasza]. *1823–1830:* az akadémiákon levő deákok mindenütt így neveztetnek: Bursch, die Burschen; a városiakat pedig, kik Erdélyben közönségesen vargáknak neveztetnek, ott mondják: Filiszterek [FogE 245].

Szn. *1436:* Warga [Kv; CsD V, 316]. *1453:* ladislaus warga | warga Michael | Benedictus warga | Nicolaus warga | thomas varga | Emericus warga | warga Andras | Gerardus warga | warga Gal | petrus warga [Kv; TT. 1882. 527, 528, 529, 531, 533, 534, 535, 539]. *1455:* Michael Varga [SzO I, 189]. *1466:* Johannes Byro dictus Varga [Dés; DLt 41]. *1482:* Gregorio Warga jb [M.zsuk K; TelO II, 148]. *1503:* Benedictus warga Judex [Dés; DLt 78]. *1509:* Johannes Warga [Dés; DLt 88]. *1554:* Warga Mathe [Dica IV. 10]. *1557:* Petrus Warga magistri Chehe [SzO II, 33]. *1560:* Warga sandor [Kv; TanJk V/1. 72]. *1562:* Varga Janos [Kv; Dica VII. 12]. *1564:* varga gabor [Kv; Dica IX. 18]. *1566 k.:* Michael Kis alias Warga [Sárosmagyarberkesz Szt; MakkaiSzD 55]. *1567:* Magdalena vxor georgy warga [Kv; TJk 64]. *1568:* varga Andrasne [Kv; TJk 159]. *1570:* Apalyn azzon Monostory Varga Esthwanne | varga Thamas | Dawid varga [Kv; TJk III/2. 51, 127, 161]. *1572:* varga Jakab deesy Ember [Dés; DLt 182]. *1573:* varga gaborne | varga fabian [Kv; TJk III/3. 136, 152]. *1574:* Angalit Varga Martonne, Anna Varga Symonne [Kv; TJk III/3. 370]. *1577:* Warga kelemenne [Kvh; HSzjP]. *1579:* Varga Mattiassal [Abrudbánya; Berz. 17]. *1582:* Wargja Andrasne Marta [DLt 210]. *1585:* varga Antal | varga Ilona [Kv; TJk IV/1. 502, 522]. *1590:* Varga Palert [M.köblös SzD; KCsl IV. 63]. *1591–1594/1602:* Joannis Varga [Retteg SzD; JacJk 55]. *1593:* varga Catalin [Kv; TJk V/1. 398]. *1599:* Varga Caspar al(ia)s Lator [Kv; TJk VI/1. 348] | Wargha Palne [UszT 15/196]. *1600:* Wargha Gergely [UszT 15/31]. *1602:* Varga Jeremiás szab. [Jenőfva Cs; SzO V, 221]. *1608:* Varga Balinth al(ia)s Mezaros [Kv; TJk VII/1. 220]. *1609:* varga ferencz [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1613:* Varga Lőrincz [BLt 3]. *1614:* Peter Varga idege(n) szaz fy jb [Egerpatak Hsz; BethU 226]. *1625:* warga mattyasnetvl [UszT 178]. *1627:* Kopasz varga Janos col. [Korond U; UszLt IV/50. 133]. *1631:* Uarga Menyhart [Mv; MvLt 290. 56b]. *1637:* Varga Balas [Mv; MvLt 291. 106b]. *1640:* Varga Ágoston [Mv; MvLt 291. 212a]. *1642:* Nyerges Varga Kolopán János | Varga Janosne Kata Azoni [Mv; MvLt 291. 318a, 351a]. *1644:* Varga Birtalan [Mv; MvLt 291. 427b]. *1652:* Varga Gergely ... Szabados Varga [Km; GyU 132]. *1654:* Budai Varga Janos [AsztCJk I. 63b]. *1655:* Varga Erősebethet [SzJk 77]. *1637:* Várgha Simon [Kv; TJk VIII/11. 230]. *1680:* Varga Istóknak [Dob.; RLt 1]. *1713:* Varga Boldisár [DLt 493]. *1714:* Varga Lukács [Kv; Dica XXVII, 55]. *1735:* Varga Zacharias | Rácz Varga István [Kv; Dica XX. 13b, 35b]. *1737:* Varga Órás János [Dés; Jk 469b]. *1753:* Varga Anna [Kv; Dica XVIII. 39]. *1759/1766:* Varga Gyurka nevezetű nőtelen Jobbágy Legényt [Mv; DobLev. II/372. 2b]. *1763:* Varga Pál [Nsz; Told. 33/22]. *1790:* Varga Peti [Kv; CsJk I/198b]. *1803:* Varga Samuel [ACJk III/63]. *1826:* Varga Feri [Torja Hsz; HSzjP]. *1832:* Varga Josit [KLev. 10]. *1833:* Ludosi Varga Jákob [Torda; TLt Közig. ir. 797]. *1856:* Varga Susi [Körtvélyfája MT; LLt].

Hn. *1612:* in platea Kisuarga vtza [Dés]. *1619:* Varga utsaban [Dés]. *1642:* varga üttyanal (k) [M.gyerömonostor K; KHn 76]. *1646:* vargak Hidgya [Mv; MvLt AAll. 6]. *1656:* Nagy Varga Uczaba(n) [Dés]. *1670:* Varga uttza [Alvinc AF]. *1693:* a' Vargák szőlelje [Nc; DobLev. I/37]. *1713:* Varga ölés tető [Vista K; KHn 270]. *1714:* az Vargák Cser Aszaloján alól [Mv; MvLt]. *1745:* a Varga Patakja Verőfényeb(en) | a Varga Patak torokb(an) (sz) | a Varga Patakja tetejin [Kolozsnagyida K]. *1747:* a' Varga Piaczi [Torda; TJkT III. 161]. *XVIII. m. f.:* Varga odolan (sz) [Bibarcfva U]. *1750:* Varga Kis temető [Dés]. *1751:* a Vargak Hidgya mellett [Mv]. *1768:* az Varga uttzaban [Torda]. *1801:* a Varga kut felett (sz) [A.üvegcsűr Hsz]. *1806:* a Varga oldalba(n) (sz) [Nyárádandrásfva MT]. *1816:* Varga Orotvanyára [Sóvárad MT]. *1821:* a Varga-Máli Szőllő [Torda]. *1856:* Varga tájánál (sz, k) [Felenyed AF].

Szk: *csanádi ~. 1704:* egy szegény csanádi vargának négy hordó borát vötte el az őr, akit bőhozott volt eladni [WIN I, 254] * *kézdivásárhelyi ~. 1736:* még amaz nyomoru kézdi-vásárhelyi vargák is mikor catholica processio keresztzászlóval által akart volna menni mezővárosokra, által nem bocsátották [MetTr 442] * *oláh ~. 1614:* Egy olah varga Havaselvy Gaspar Janos hazaba(n) tart szallast [Felfalu Hsz; UszLt VI/56. 413] * *szabados ~. 1594:* Zabados wargha Wargha Andras az hazhoz zolgal miucuel Marhaia semmi ninchjen ... zabados vargha Wargha Lwkach semmie ninch [Somlyó Sz; UC 113/5. 4] * *vásárhelyi ~. 1787:* Gyönyörü boglyos Personalisod által motskos pennával iratt Leveledet vettem nem ditsekedem de látzik hogy kegyelmed Kopotz Ur(am) a Vásárhellyi Vargáktol kevés betsületet tanult [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Sigmond trófálkozó lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

Sz. *~ ne tovább a kaptánál! 1662:* Interrigantibus responde, ad consilium ne accesseris, antequam voceris ... Varga ne tovább a kaptánál [SKr 470] * *egy ebbel jobb a szőcs a ~nál. 1667:* Az kapichihát bizony valóban megválasztották ő nagyságok. Egy ebbel jobb az szőcs az vargánál [TML IV, 192 Nemes János Telcki Mihályhoz] * *körmöd ~. 1811:* mellősleg az-is eszembe ötlődött, Hogy annak Mestere belé rekesztődött: Körmöd varga! abban nem mártom ujjomat, Krétáért nem adnám a' szabadságomat [ÁrÉ 90].

II. *mn* **1.** vargamesterséget üző; pantofar; Schuhmacher. *1570:* Az varga vraim dolga felcol Jg zoltak hogi Byro vra(m) Behywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto és Alkalmas Arra [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1635:* Az mikor az minapiban el hordottak uálá az Nyerges Uraink az varga Urainktol az lo bóróket ... megh alkuua(m) ket forintba(n) az ket lo boro(n), de megh gondolkodvan ne(m) merem el hozni az boroket, de ugia(n) meg lot vala az Arü (!) [Mv; MvLt 291. 57b]. *1665:* Ezek az kolosvári varga lator emberek már dolgokat kivánságok szerint való karban állitották, mint Kegyelmednek ez előtt is írám [TML III, 517 Bánfi Dienes Telcki Mihályhoz]. *1723/1736:* Nyigro, alias Peter Latzko nevű varga Czigánya [Nyárádgálfva MT; PS]. *1729:*

Varga vagj Talp keszitő Czehbeli Mester Embereink [Dés; Jk]. *1740:* Mint hogy igen sokan panaszoltanak (: melly világos is :) hogj némellyek Timár Varga Mester ember atyánkfiai közzül, hogy roszszúl és csak egj hétreis kifonnyasztották 's nem készitettek ki annak rendi szerint a' bőröket, a' vévöknek nagj károkra, azért, serio injungáltatik ő kglmek(ne)k mint más Czéhes helyeken készittetnek a' börök, ő kglmekis úgj kiszéttsék (!) [Dés; Jk 334]. *1765:* Ugyan hallatlan volt a Salánki s Mósa húzása-vonása Szolnok vármegyében. Salánkin nem annyira csudálkozom, mert fösvény, zsobrák, tudatlan, különben is enyedi varga nemzetségből való [RettE 183].

2. ~ *módon* vargákra jellemzően; in felul pantofarilor; etwa: schuhmacherartig. *1758:* amint írám, esküdni pénzem mellett s varga-módon élni se úton, se itthon nem szerettem [RettE 80].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vargacéh breasla pantofarilor/cizmarilor; Schuhmacherzunft. *1594:* vegheztekis varosul, hogy ezten ez Napon Biro vram io reggelre be hywassa az 8. zamweweo Vraimat ... hogy ... veghezhessenek cercokcoseon Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigyarto Ceh bekesegereolis [Kv; TanJk I/1. 230]. *1635:* Miuelhogy mikor elseoben, az varasban, az Csismazia mesterseg es csismasiak be szarmoztanak, ez Varosnak Biray Tanaczi es eleol jaroi, jo itilettel az Varga Czehben rendeltek eoket [Kv; KvLt Céhir. I. 15 városi tanácsi hat.]. *1731:* Mind a Mehszáros, mind az Varga Czeh ... kivánván, hogj az külső idegen szőrős bocskorosok Inhibealtassa(na)k, mivel az magok Cehek sufficial(na)k szőrös bocskort eleget árulni [Dés; Jk 418a]. *1740:* azon deliberatummal az ... Varga Céh nem g<on>dolván az Jt valamely kevés tseres szijunak arulásáért, nem tsak visitálták, hanem contra amne jus hét poltrát és ke<t> pénzig megis taxálták [Torda; TJkT I. 18].

Szk: *nagyenyedi* ~. *1724:* a' N. Enjedi Varga Chéz (!) Szinnyek szomszédságában [Ne; DobLev. I/106. 1b].

vargacövek '?' *1640:* Vagjon hatotfel szaz varga Czeouck – – – f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 117b].

vargaforma vargához hasonló; de seama unui cizmar; wie ein Schuhmacher . *1710:* A szebeni királybíró ... Veber Péter, haszontalan, fösvény, varga forma ember volt [CsH 440].

vargainas ucenic de pantofar/cizmar; Schuhmachergeselle. *1639:* az haz eleöt monda az az varga Inas [Mv; MvLt 291. 185a]. *1811:* A' Kutyánk sem jó a' leg első köjke ... Azokról mondják ezt, kik elsőbben állnak – Ki Mestersége kkel, 's elsőbben próbálnak, Mint a' Varga inas első csizmájával [ÁrÉ 48].

vargakés vargák által használt görbe, félhold alakú kés; cuţit de cizmar; Schustermesser. *1627:* szabnj valo kesek varganak valo 4. f – d. 60 ... Egy horgas varga kes; Tuz veteö Achellal Eggiut f – d. 6 [Kv; RDL I. 134]. *1637:* egj fél nyars, egy búakj (!) varga kess [Kv; RDL I. 24]. *1640:* Eoteott fel keotes uarga kess – – – f – d. 81 [Kv; RDL I. 117b].

vargalegény vargainas; calfă de pantofar/cizmar; Schusterbursche. *1602:* Puzta Marton, es Casper Scheider ... vallyak ... az Jffiu Varga legenj Georgy azt kewannya vala hogy ... ha az zeoleo el Ado lenne tehat az verteol ne Jdegenedgyek el [Kv; TJk VI/1. 591].

vargamester pantofar, cizmar; Schustermeister. *1577:* Az Varga Mesterek tornya mellet valo garadich felol eo kegmek varasul azt vegeztek, hog Byro vram eo kegme Tanachyawal lattassa meg, es ... chynaltassa meg eo kegmek vagy fakbol vagy keobeol [Kv; TanJk V/3. 148b]. *1595:* Attam az Warga Mestereknek f 4 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 317 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1607:* Ez el Mult 1606 eztendebe(n) Karaczo(n) eleot valo Czeóterteken az Varga Mester Vraim lakoznak vala fekete Janos Vramnal [Mv; MvLt 291. 439a]. *1621:* az 1620 Eztendeobelj Porokban gonduiselesunk allat marattak Az Keomüuesek Torniokban uolt 51 tonna por Az Warga Mesterek Torniokban uolt 4 tonna [Kv; Szám. 15b/VIII. 1]. *1625:* Az uargamesterekről miképpen adják el az sarukat [Gyf; EOE VIII, 277]. *1635:* Az my olta varga mester uagiok, mostan farsanghban lezen huzo(n) eot eztendeje [Mv; MvLt 291. 58a]. *1677:* Ghöröcsfalua ... Varga István varga mester [CsVh 60].

Szk: *cserzettbőrkészitő* ~. *1681:* Cserzet bör készetö varga Mester Pers. 3 [VhU 76].

vargamesterség meseria pantofarului, pantofărie; Schustergewerbe. *1679:* Varga mesterséghez valo bőr igazito vas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 71]. *1681:* Varniczar Mihaly ... Varga mestersegevel szolgal; bört tartozik készitenj [VhU 7–8]. *1765:* Sztávár Vaszi ... ha mentis nem masuvá hanem a határra aratni ment az Embereknek vagy fodozni mivel varga mestersegetis tud [Záh TA; Mk V. VII/6]. *1740:* a Cseres szijnak vágatása, arultatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal ... a Thordai Varga Mesterségen levők penig, semmit in contrarium, aval valo élhetesek, ugy taxálhatások visitálhatások iránt nem producálnak [Torda; TJkT I. 188]. *1787:* Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök[a] [Mv; MvLt 8 Tolvaj alias Varga Mihály és fel., Varga Kata hagy. – [a]Köv. a fels.].

vargamiv, vargamű varga kész terméke/munkája; lucru/lucrare de pantofar; Werk eines Schustermeisters. *1647:* Fricz Leorincz varga miével szolgál [Monosfva BN; EHA]. *1652:* Varga Istvan ... Varga mweuel szolgal [Gyalu K; GyU 116].

vargamíves vargamester; care practică meseria de pielar; Schustermeister. *1662:* hogi többire, mind varga mives emberek lévén, bör gyártás, hintokra valo bör készités, saru csinálás, egiszersmind rajtunk vagjon, melihez valo szerszámokat eszközeket, az magunk pinziuel kel vennünk, és ki készitenünk [Fog.; UF II, 233]. *1706:* Czigany jobbágy varga müves Nro 5 [Hsz; Törzs.].

vargaműszer vargaszerszám; sculă de cizmar/cizmărie; Werkzeug eines Schustermeisters. *1627:* Jutot ... Varga mw szerbeöl. Eöregh es Apro beöreokbeol Kaptakbol Czierzeö wstbeol, Czieres kádbol az mellick Egi summaban(n) tesznek harminez negi forintot d. 38 id est f 34 d. 83 [Kv; RDL I. 135].

vargáné a varga felesége; soţia cizmarului; Frau des Schusters. *1570:* Jlona Somogy Andrasne ezt vallya, hogy

... egy varganc Megen hozza az pyachra hwl kenyeret arwl volt, Es mongia Neky hogy Kowach Kalara Kerethy hogy Zabo Balinth hazahoz Menneh es ky hozna onnath [Kv; TJk III/2. 57]. *1574:* Nehay Kadar Markosne Sofia Azt vallia hogi ... egnap hywatta volt hozzaya Eottwes orban, Es Mond hogy ... Im Bornemyzza Ianos Neky Igerte az Arany keoszentywt Borbel Ianosnenak hogi valamy perek volt azbol meg Igenesettek volna ... De En ne(m) Engedem Mert ne(m) ollyan varganenak sem ollian papnenak valo [Kv; TJk III/3. 322]. *1584:* Kerekes Istwan vallia hallottam Az Zomzed Inassatol hogy ... latta volna a' varganet hogy egy Nagy fekete diznot feyt. Tamasztis hogy kenth [Kv; TJk IV/1. 280]. *1585:* Ersebet Zyw Balasne vallia, valamy parta miat vala Az villongas, ki Icowe Azonban Az legheny, S monda Megh hid the varghanç hogy Nem vagiok en Curwa, De the Az vagy [Kv; TJk IV/1. 497]. *1638:* Csillagh demeter ... akkor Eyel ketszer Paraznalkodot euel az Varganeual [Mv; MvLt 291. 242b]. *1733:* azon Nemet Varganet Hunczfutolták a Fejét be törtek s meg vertek [Dés; Jk]. *1816:* ki vágot ... vargáné 4 szilva fat 2 Megy fakot 2 borostyán fákot [Szamosfva K; Born. III/23].

Szn. *1567:* Varganc [Kv; TJk III/1. 70]. *1621:* György vargane Kato [Szentmárton Cs; BLt 3]. *1638:* Varga Miklósnénak ... vargáné [Mv; MvLt 291. 142a].

Hn. *1696:* Hideg völgy; Arpas völgy, Almás völgy es Varganc lyuka nevü hatarokat [T; MbK 83].

vargaság vargamesterség; meseria pantofarului, pantofărie; Schustergewerbe. **Szk:** *~gal szolgál. 1680:* Én Farkas Péter ezt hozzá adván: tudom, hogj Gál Ferenc vargasággal szolgált az hámoron [Dánfva Cs; CsVh 75].

vargaszín vargaműhely; pantofărie, cizmărie; Schusterwerkstatt. *1641:* Én az Koncz János inasával az vargaszín alatt ülök vala | Bardosi szüle (!) ... fassa est Ez elmult vasarnap estue veczernieröl hogi ki jöuenk it az varga szina alat le vlek [Mv; MvLt 291. 288a, 291a].

Hn. *1727:* a Varga szin [Ne; DobLev. I/129]. *1764:* a' Kö Köböl Uttzaban ... a' Varga Szin [Ne; EHA]. *1769:* a' Varga Szín [Ne; EHA]. *1844:* az Enyedi Kököböl Uttzai varga szin [Ne; DobLev. V/1249].

vargatű vargák által használt tű; ac de cizmărie; Schusternadel. *1640:* 1. papiros io uarga teo Együtt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 117b].

vargául vargaként; ca pantofar/cizmar; als Schuster. **Szk:** *~ szolgál. 1652:* Varga Georgy ... Vargajul szolgal [Gyalu K; GyU 117].

vargavér sînge de pantofar; Schusterblut. **Sz.** *1635:* Notariusne Azzonyom monda Aztalos Marthonnenak halgas jo Azzony, mert elegge forgaz az Biro házánál, miert forgok, kire monda az Notariusne az nyelvedert, hálgás na(m) az en Urámátis elegge szekeleszik (!), de el mulik azis, kire monda Aztalosne, tudo(m) hogy rollam monda(na)k, mert eois azt monda: ebszar s varga uér [Mv; MvLt 291. 53a].

vargáz vargának csúfol; a spune cuiva/despre cineva că este cizmar; mit dem Schusternamen zu spotten. *1740:* Az Actor ö kglme satis superq(ue) doceálván ... hogy az I. rútúl beestelenitette, Vargázta, Lelkezte, attázta az A. ö kglmét [Dés; Jk 328b].

vargazár '?' *1640:* Vagjon hatotfel szaz varga Czeouck ... f. 1. d. 25 ... 25. varga zár – – f. – d. 12 [Kv; RDL I. 117b].

vargyasi a Vargyas (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vargyas/Vîrghiş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vargyas: **1.** Vargyason lakó; din/care locuieşte la Vargyas; in Vargyas wohnend/wohnhaft. *1600:* Mathe Balas wargiassi zabad zekely [UszT 15/11] | Halla(m) az Bardoch szekbe hogj az Almasiak az Jelcontek egy szek napia(n), Vargiasi vraim az Jeouendeo kedden io reggel a Erdeo szeniere tartozzatok mert ha lehetseges notarius vramot az Birakal kj vizzik oda es felcltetwnk [UszT 15/17 Jacab Andras Fwley vall.]. *1606:* Mjert hogj mind az feöl peöreös mind az Al perest bizonisagra bocziatta volt az teörueny az J. bizonjtoth az A. penig vargjasj Emberökel bizonjtoth, mjert hogj Vargjas faluaert lötth volt kezes matthe gjörgj per hoc nincz helje az vargjasy bizonisagok vallasanak az J. meg Zabadúl keresetiteöl az Actornak [UszT 20/314].

2. Vargyasról származó; care este orginiar din Vargyas; aus Vargyas stammend. *1775:* Br. Wesselényi Istvánné br. Daniel Polixéna ... Leánya volt amaz Nestor idejü vargyasi Daniel István úrnak, aki csak tavaly hala meg [RettE 347].

Szn. *1600:* vargiasj [UszT 15/15]. *1699:* Vargjasi Balasne Pal Janos Annok [Kük.; SLt AX. 25]. *1723:* Vargyasi Daniel Peter uram(na)k [BálLt 73]. *1783/1834:* Kövenden residcálo Vargyasi Máté Lajas [EM. Komjátszegi lev.]. *1809:* Vargyasi Gábor Istok [UszLt ComGub. 1668–9]. *1826:* Vargyasi Imets Elek [DLt 693 nyomt. kl].

3. Vargyason levő; din/care se află la Vargyas; in Vargyas befindlich. *1746:* Az asszon iro asztalán lévő lakirozott kalamáris ládátskában ... Vargyasi jószághoz tartozó levelek [Vargyas U; DanielAd. 256].

Hn. *1677:* Vargyasi Közep Tizes [Vargyas U; EHA].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vargyas lakosa; locuitor din Vargyas; Bewohner von Vargyas. *1590:* Az el múlth 1589 eztendóbelj coszel perlenk my Varghasiak Sikeoffalúaiakkal valamj baro(m) be haytas felól [UszT]. *1600:* Engemet poronchollattal tartoztanak megh az Almasiak az Les mezeon es megh felcltetenek de Jmmar az vargiasiak el Jeottek vala [UszT 15/17 Dobaj Gjeorgj vgian Dobaj vall.] | az Wargiasiaknak az vtnak az al felit hagyak, az fel feldhez cök sem mo(n)tak semmi keözeket [Almás U; EHA]. *1600 k.:* Anno 1599. Az vargiasiak vittek el az my marhainkot az birtalan mochyara zelyebeol melyben wttek megh No 43 Circa [UszT 15/14].

várhat 1. a putea aştepta ...; kann/darf warten. *1573:* Onofrius pallio et Margareta vxor sua Brassoien(ses) Jurati fassi sunt hogy ... Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternenek, Im latom hogi keolceged Ninchen Nekemis Ninchen Azert ezt en Nem varhatom mygh az Byrak Be gjwlnek az kerdeore Mert az Meszsze leszen [Kv; TJk III/3. 182]. *1623:* oztan a mygh az ho ala ne(m) very Eokött az Jo Eozy saytokot Czyenalliak ... vary az gyiutcöteöll Eozigh, Eozzel oztan Az my Eozy saytokott Nyomhattnak Cziak azt varhadd [BGU]. *1678:* fájlalja szegény lelkem, ki sok akadályim és az hadaknak fizetetlenségéért való nagy rendeletlenségek miatt egymást érő nehézségim között onnan belöl az én jó kglms uram által ... midön segitséget ez nehéz és akármely nagy elméknek is elég bajoskodást adható dolgoknak igazgatására várhattam volna, még csak tudósítást sem vehetek [TML

VIII, 227 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Ekképpen nyavalyás ahonnan oltalmat várhat vala, veszedelmet talála, és noha a fejedelem is végire mene a Balassa ártatlanságának, mégis érette meg nem büntette Kapi Györgyöt, sem jószágát Balassának vissza nem adatá [CsH 103 1674-re von. felj.]. *1731:* mikor a Bánffi Urak hidassa szorgos volt s nem varhatták le mentenek oda és a Csonakon által mentenek [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1752:* Az én Szilagyi puskásim mind el szöktek nem várhattak az huntzfutok [WLt Vesselényi István fel.-hez]. *1790:* a' Nemes Captalan, mellj Gerendi Sigmond Uramat minden fizetesen kivül a' Joszágból való ki rekesztés nélkült, meg szomorittatasa nélkült Sok eszendőkig Várhatta engemet aki leg ottan hogj a' Nemes Captalannak Contrahaltam, leg ottan a Depuratiot tellyesitteni kezdettem [Radnót KK; DobLev. III/678]. *1844:* rosz az ut, de tovább nem várhatak [Kv; Pk 6].

Szk: *nehezen ~*. *1584:* Vrsulia Poharos Iacabne vallia be leowe az feredeo hazba Zabo Marthonne … Azonkeozbe teortenek hogy Zabo Martonne terhes lewen meg vnnia az feredeot, es Monda Bakos Andrasne neke(m), miert nem teorled meg az illien terhes Azzony allatot Nehcze(n) varhattia effele [Kv; TJk IV/1. 233].

2. vmi bekövetkezését várhatja; a putea aştepta ceva; kann auf etw warten. *1570:* Kwthy Antal, es Anna az felesege, hitek zerent vallyak hogy … Azt Monta Jaray Janos ha Mynd megh ne(m) atthattua(n) Thowabis ely varya Trombitasne azt Monta hogy Nem varhatlan, Mert egy hazachkat veotte(m) megh kely az arrat adnom [Kv; TJk III/2. 160]. *1571:* ffel eztendeieys el mult my olta chak bezidjvel tartia az napot eleb eleb halogatvan holott az felső Baniay Chiöff Wrbanne nem varhatna tovab az 36 forintnak meg fizetesit [Retteg SzD; BesztLt 3514 „Barius Janos Rettegi porkolab" a beszt-i bíróhoz]. *1619:* Soha külön nem szakaszthatám Startzertől, hanem a nagy tumultushoz képest nem várhatván ennek ennél alkalmatosb üdöt, belé kelle elegyedni Startzer uramnak is [BTN² 256]. *1657:* mivel látám, hogy az egész erő arra nyomakodik, lövőszerszáma s gyalogja is lévén, nem várhatám az hat órát, izenék Daniel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel alácreszkedni [KemÖn 235]. *1662:* Csudállyuk nem várhadd (!) haza jövetelit [Kocsárd TA; Told. 1 fej-i panasz]. *1671:* Tudom, ő kegyelme is úgy fogja magát alkalmaztatni, Nagyságtok kegyelmességét várhassa fejére [TML V, 520 Teleki Mihály a fej-hez Mmsz-ről]. *1689:* ennékem utamot sietetnem kől Nemzetes Biro Joseph Urammal leöt vászaromrul (!) irrando Levélnek ki kelesét nem varhatom [Szu; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1704:* noha commendans uram jóakaratjából tisztességes házban vagyon, de másként oly szörnyű és szoros rabságban tartatik, hogy azt sem tudja, mint van a felesége és gyermekei, sem azok nem tudják, ez mint vagyon, amely mia mind feleségének s mind menyének gutaütést és szörnyű nyavalyákat, magával együtt – maga is öreg ember lévén – várhatja szomorúan [WIN I, 118]. *1783:* Csüret … az Grohoti Lakosok le rontottak, és széjel hánták oka nem egyébb volt le rontásának, hanem az, hogy az Falunk továb nem szenvedhete és várhatta az közte és Ribitsora között azon darab helly felett valo controversiat [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Ekkor nem volt mit tenni, hanem az ifjabb órás Vajda Sámueltől veszen kölcsön az apám 20 m. forintokat, ebből az öcsémnek általád 12 forintot (mert nem várhatván az öcsém a pénz küldését, Szamosújvárról egy éjszaka hazaérkezett mezítláb, mivel köntöseit is elveték volt) [FogE 103]. *1827:* A' kép rámákra nézve most is olyan szerencsétlen vagyok, hogy el nem küldhetem, mert Kolósvári Uram meg hazudta magát, holnapra biztatott, de Kőpetzi nem várhattya [Kv; Pk 7].

3. remélhet; a putea spera …; kann hoffen. *1604:* Mert hogy az Zwret instal, az zegenseghnek Arra vagion kiwaltkeppen gongya, onnet varhat keolchyegetis maganak … az Zwret eleot ne(m) vehetnek adot [Kv; TanJk I/1. 484]. *1653:* miis ha kit commendalni talalnank, azont varhatnok kgtektől ugyan, noha Isten oltalmazzon hogy mi kgtek szabadsaga ellen imponallyunk valakit, hanem al közönseges (!) kgtek valasztasan [UszLt IX. 75. 12]. *1665:* eddig való kegyelmes uramhoz, hazánkhoz való kész kegyes jó akaratját continuálván, tovább is ne vonja meg tőlünk, jó tetszését nyujtván, segélje inkább, mint sem bontogassa dolgainkat, Istentül is jutalmát várhatja [TML III, 428–9 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1676:* Csak ne lenne igaz, de az Isten talám irgalmasabban bánik velünk, mintsem várhatnók, vagy remélhetnők [TML VII, 143–4 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1688/XVII. sz. v.:* mindenekről igaz registromot tarcsatok, hogi <sza>m adastokkoris megh tessek igaz io magatok viselese, mind az Ur <e>o Naga elót, mind pedig en elöttem, meg mutatodgyek tü is io j<uta>lmat ugi varhattok mind az Urtol eo Nagatol, mind pedig en t<öl>em [Borb. I. Arva Petki Anna sk írása későbbi másolatban]. *1710:* semmi jó exitusát nem látom, nem is várhatok egyebet belőle, hanem mind önagysága fejedelmi házának, mind édes hazánknak végső veszedelmit s romlását, amint minap is a consíliumban bövön declaráltam [CsH 108]. *1788:* ugyan Guraszádán két ó asztag tsépletlen, de eddig talán ki tsépeltek, mint hogy gergelitzés alig várhatni belőllek 200 vékat [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1811:* 'S valamint a' Szamárt én hijjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint szász forintos ló, Sőt a' Mólduvai Lótól sem várhatom, Hogy égy Generális alá jovalhatom … Ugy földjeitől-is, hidd el, nem várhatod, Hogy akármelyikről buzád' arathatod [ÁrE 45–6].

Szk: *vmit ~ magára*. *1663:* Eddig lett némely aprólék alázatos instantiáimban, kik csak egy-egy árkus papirosoknak adásában állattanak, mégis nem obtineálhattam, tovább mit várhassak magamra, látván minden ő nagyságok belső tanácsit nem jóakaróimnak lenni? [TML II, 570 Teleki Mihály Bánfi Dienesnek]. *1678:* hazám mindenek előtt bizony igy várhatja magára, szerelmessire Isten áldását dolgainak boldogíttatását [TML VIII, 164 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz].

várható de aşteptat; ist zu erwarten. *1677:* egyébiránt-is a' Törvényeknek hoszszas végét el-szenvedhetetlen kárral várhato nehézségek intervenialnának, az illyen akadályokat nemző uj Malmoknak erigalásoknak oculalására a' Vármegyék és Székek, ad instantiam querulantium, Commissariusokat bocsássanak-ki, a' kik oculallyák [AC 113].

várhegy az a hegy/domb, amelyre vár épült; dealul pe care s-a construit o cetate; Festungsberg. *1662:* midőn Dévén, a várhegy alatt való szép urvarházánál nagy bátorságban lakék, Kun István vagy harmadfélszáz lovassal egy éjszaka ráütött vala az udvarházra [SKr 154].

Hn. *1627:* uárhegy allyán alol [Ditró Cs; EHA]. *1658:* Pupos Vár hegy [Somlyó Sz; MNyTK 132. 118]. *1713:* az Varhegy Kapujánál (sz) [M.sáros KK; EHA]. *1748:* Udvarfalvi Várhegy felé fordulo határb(an) [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. *1753:* az Varhegyben [Kolozsborsa K; EHA]. *1755*

k.: Várhegy allya nevű helység [Ditró Cs; EHA]. *1767:* A Vár hegyen oldalas Savány hellyen (k) [Pócsfva KK; EHA]. *1810:* Varhegyen [M.rücs MT; Bobr. II Bukur Juon lev.].

várhegyaljai, várhegyalji a Várhegyalja (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Várhegyalja/Subcetate; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Várhegyalja/Burgberg: **1.** Várhegyalján lakó; din/care locuieşte la Várhegyalja; in Várhegyalja wohnend/wohnhaft. *1751:* az melly helységből a Dudád Patakán alól Remetefalva elhajtotta az Várhegy allyai oláhok marhajt ... Vár hegy alyához valo [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. *1758:* Várhegy allyai ember [Gyszm; LLt Fasc. 76].

2. Várhegyaljához tartozó; din/care aparţine de Várhegyalja; zu Várhegyalja gehörig. *1758:* akarván distingválni a Várhegy allyi határt a Remete falvitol [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 76].

3. fn-i hasz-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Várhegyalja lakosa; locuitor din Várhegyalja; Bewohner von Várhegyalja. *1751:* olyan aszalt fakra hantak jegyeket a Remeteiek melyeket a Várhégy allyaiak meg aszaltak volt az elöt [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. *1754:* a Várhegy alljaiknak ezen helljség régtöl fogva valo munkás helljek ök vágván itten le minden fákot s a mi pusztulás vagyon aztis ök irtöttük (!) [Ditró Cs; LLt]

várhegyi a Várhegy (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Várhegy/Chinari; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Várhegy/Schlossberg: **1.** Várhegyről származó; (care este) originar din Várhegy; aus Várhegy stammend. *1763:* három Várhegyi tinotskára ... ötven véka török buzát betsültetett [Udvarfva MT; Told. 44/15].

Szn. *1805:* Létzfalvi Várhegyi János [Mv; DobLev. V/893. 1a].

2. Várhegyen található; care se află la Várhegy; in Várhegy befindlich. *1763:* az Falun fellyül az Várhegyi Malmon alóll egy ága az Marosnak ... ki szakadván a Nagy Marosból, foly le Szent Anna felé, és ismét szakad a' Nagy Marosban Szent Annán [Udvarfva MT; EHA].

3. Várhegyhez tartozó; din/care aparţine de Várhegy; zu Várhegy gehörig. **Hn.** *1780/1784:* Várhegyi határban [Galambod MT; EHA].

várhely vár építésére alkalmas hely; loc potrivit pentru construirea unei cetăţi; Ort, wo man eine Festung aufbauen kann. *1650:* minek elöötte arra rendeltetett beöcziwlletes hiveink ad oculatam revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon addigh azon vár helye(n) valo kapdosastól, és valami nagyob alkalmatlanságra valo okot abból ne adgyon [Thor. XXI/5 fej.].

Hn. *1727:* A Várhelly nevű hellynek hasan fele (k) [Vajdasztián MT; JHb IX/7].

várhelyi a Várhely (BN v. H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Várhely/Orheiu, Orheiul Bistriţei sau Grădişte; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Várhely/Orhein oder Burgort: Várhelyen található; care se află la Várhely; in Várhely befindlich. *1844:* Várhellyi örökség után redimált földökröl valo Leuél [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

vári '?' Szn. *1567:* Vary Peter [SzO II, 215]. *1615:* Vari Miklos [Vaja MT; Törzs.]. *1664:* Varj Janos Uram [M.szovát K; EHA]. *1672:* Vari Gergely Poharnok Inas(na)k [Utl].

variál 1. értelmez; a interpreta; interpretieren. *1657:* kénszerítteték azért az fejedelem külön tractálni az franczuzzal, az ő része szerént variálván az ő részéről a religiónak punctumit [KemÖn. 267]. *1710 k.:* Ha én az én tisztem szerént írok és expediálok vala, noha másutt való szokás és rendtartáson kívül a minutát viszem vala elejekben, és azt mindnyájan hallgatják, olvassák, variálják és úgy csinálják vala, amint legjobbnak ítélik vala, mert magok is félnek vala [BIm 991].

2. cserélget; a tot schimba; wechseln. *1765:* Tóth váradgyai Kornis Gábor Uram ... tavally Fö Biroságra promoveáltaték ... nem mindenkor egy Commissariust küldött a katonákkal, hanem variálta a Commissariusokot, ugy hallottam pedig hogy ingyen sem igen szokta volt a Commissariusokat surrogalni [Sárd AF; Eszt-Mk 47].

variálhat értelmezhet; a putea interpreta; kann interpretieren. *1667:* Inczédi minapi insctructioit elküldtem, hogy pro ratione et tempore variálhassa Baló [TML IV, 205 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

variálódik igazodik; a se modifica; sich verändern. *1768:* Juhok váltságábol obveniáló reditus ã juhok szaparadásokhoz képest varialodván, midön ... alább valo ... 3 xr [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

variola himlő; variolă; Variola. *1860:* holt meg özvegy Tímár Jánosné leanykája Anikó 10 honapos korában variolab(an) [Dés; RHAk 111].

varizsál piszkál; a scormoni; stacheln, schüren. *1838–1845:* harizsál: „varizsál, piszkál, schüren" [MNyTK 107].

varizsálás piszkálás, tapogatás; pipăire; Stichelei. *1814:* Dobai Mihály Uram ... az ottan lévö Talpakat ... Barátosinéit lejjebb taszigálta; mellyet Barátosiné nem hagyván öis a' maga Talpjait visszataszigálja hellyére; én látván ezen Talpak varisálását onnan elmentem [Dés; DLt 56].

varizsáló szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: ~ *fa* piszkafa; vătrai; Stocher. *1838–1845:* harizsáló: „Harizsáló, varizsáló, tüzszitó kerek fa (!), mellyel a tüzet igazítni, a hamut vagy parázsát szítni szokták. Másutt piszkafa" [MNyTK 107].

varjas 1. varjakban gazdag; cu ciori multe; reich in Krähen. **Hn.** *1750:* Varjas dombnál (sz) [Mezöbánd MT; Hr]. *1806:* A' Varjaság allyán (k) [Kusaly Sz]. *1833:* Varjas vápában (szö) [Csejd MT].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: varjakban gazdag terület; loc cu ciori multe; Ort reich in Krähen. **Hn.** *1652:* Az Varjasb<an> [Visa K; GyU 156]. *1672:* az Vargyas n. h.-ben [Bonchida K]. *1679:* a' Varjasban (k) [Visa K]. *1680:* az Varjas gattja [Visa K]. *1717:* Az Varjasban (k) [Visa K]. *1741:* a vargyos (!) nevü szénafü (k) [M.fráta K]. *1744:* a Varjas erdejihez [Gycke K; Ks]. *1753:* a' Varjason fellyül [Marossztkirály AF]. *1764:* a Varjos nevezetü Nagj Berkes kaszálo (k) [Újfalu AF]. *1820/1851:* Also vargyasba (e) [Bözödújfalu U]. *1849:* Vargyas tetein (sz) [Bözödújfalu U].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

varjú Corvus; cioară; Krahe. *1653:* ott vesze el a jó fejedelem Lónai Farkassal együtt … egy tacskója volt oly, a ki ott fekündt az ő teste mellett, s kergette el rolla a varjakat, ebeket és disznókat, hogy meg ne egyék s szemét ki ne vájják [ETA I, 115–6 NSz]. *1705:* Írják novellában, hogy Angliának egy részében számtalan sok holló támadván, másfelől megannyi sok varjú, öszvementenek és igen megvíttanak egymással. Végre a hollókat megverték a varjak, és 5000 holló esett le a viadalokban [WIN I, 382]. *1710 k.:* Kérdezd meg hát az oktalan állatokat, hogy mért ök olyan egészségesek, noha halandók, és az embernél majd mind rövidebb életűek, kivévén a hollót, sast, varjat és a szarvast s a elefántot, ha igaz, amit felőlök írnak? [BÖn. 512]. *1768:* Szárnyas Majorság Erogat(ioja) … Dőglöttek meg nagyobbak és aprobbak, vagy Ülü és Varju … hordott el [K; DobLev. II/390. 16b]. *1779:* az megverettetes helyen lévő tett (!) verontást másod Napján meg lattatván mi velük jollehet az Csokák s varjuk meg vajkáltak volt az helyet de mégis mint ha valami marhaknak vettek volna vérket kétt helyen az hol a' kétt legenyeknek volt lábokrol valo leveréssek [Záh TA; Mk V. VII/12 Fratyán Atyim (45) zs vall.]. *1796:* ezen mi határunk Tiszta Gabonátis szokot teremni, meg esik ugyan sokszor hogy a termésb(en) gyakran meg tsal … az egerek, es Varjak Gabonájinkban elég kárt tésznek [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1800:* a hol az meg veretet s el fogat emberek(ne)k vére eset, akor is jol tettzvén, a varjak Legelőttenek rajta [Kóród KK; Ks 67. 47. 27]. *1849:* a Csür fedele is a Gondviseletlenség miatt el van pusztitva a Varjak által [WassLt]. *1884:* Hó a kerten, napsugár a faágon, verekedő varjúk a kútkáván, verebek a fedelen [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. *1614:* Variu Miklos jb [Zabola Hsz; BethU 384].

Hn. *1624:* Variu oldalan (sz) [Nagymoha NK]. *1643 u./1770 k.:* Sub Promontorio Varju hegy vocato [Retteg SzD] | In Varju Szigeth (k) [Sajókeresztúr SzD]. *1649:* Variu hegib(en) [Retteg SzD]. *1652:* Az Varju Saasb<an>is [Visa K; GyU 136]. *1654:* Varju hegy alat [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1659:* Az variu kutb(an) (sz) [Kide K; BHn 86]. *1680:* Varjú Sás oldalon (sz) [Visa K]. *1689:* Varjuhegybeli szőlőt [Retteg SzD]. *1699:* Varju lokban (k) [O.zsákod KK]. *1712:* Az Felső Vargyu hegjben (szö) Az Also Vargju hegjbe (szö) Az Varju hegj alatt [BfN]. *1715:* Varju Szék alias Leveli Szena füb(en) [Nagyercse MT]. *1743/XIX. sz. eleje:* a' Varju kút n. h.-ben (sz) [Kide K; BHn 90]. *1746:* varju vár tetejin (k) [M.hermány U]. *1748:* A Varju Széken fellyül [Nagyercse MT]. *1756:* a Varjukut (sz) [M.bikal K; KHn 70]. *1757:* ä Varjad orja nevű Erdö [Szentmihály Cs]. *1760:* a' Varjak Kuttyánál (sz) [Balázstelke KK]. *1777:* A Varju Szeg nevezetű Berek [Meggyesfva MT]. *1784:* Varjuváron (sz) [Bölön Hsz]. *XVIII. sz. v.:* varju vár Oldolába (k) [M.hermány U]. *1815/1817:* A Varju Völgybe (c) [Székelydobó U]. *1816:* A' Varju garad [Hidvég Hsz]. *1818:* Varju Váron (sz) [Bölön Hsz]. *1826:* a' varju kutnál [Csomafája K; BHn 62]. *1891:* Varjuk(út) [M.bikal K; KHn 72].

Sz. *karón varjat mutat. 1662:* az praesidium addig ki ne vitessék, még kinek-kinek jószága s jovai nem restituálódnak, mert az után, ha ki talál menni, bizony félek, csak karón varjat mutatnak [TML II, 357 Ébeni István Teleki Mihályhoz] * *olyan, mint midőn a róka farkával akarja levágni a fát a ~ fészke alatt. 1657:* Ecsedet is azzal akarják vala megijeszteni s venni, hogy az Kraszna vizét elássák alóla. Ez mindenik olyan vala, mint midön az róka farkával akarta levágni az fát az varjú fészke alatt, ha fiait alá nem hányná [KemÖn. 173].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

varjúsáté varjúsás, fekete sás; bumbuşor, bumburez; Schwarzried. *1796:* rosz Varju Sátét termö kaszállo [Szentgothárd SzD; WassLt].

varjútövis Rhamnus cathartica; verigar, pătachină; Kreuzdorn. *XVI. sz. e. f.:* De spina ceruina – waryw thyws [MNy XXI, 142].

varjútövisfa Rhamnus cathartica; verigar, pătachină; Purgier Kreuzdorn. *1754:* az mezőszélj meg gödrőztetet egj kis vad alma fa mellet, feljeb öszve tekerve gánja fa, varju tövis fával … johor fával, kutja fával [Mezőmadaras MT; Berz. 18].

várkapu poarta cetății; Burgtor. *1629:* Az várkapu előtt az hid végénél vagyon egy más levélszin, földbe vert lábakon álló deszka székek alatta környül | az derék várkapu felől vegző szegelet-ház [Szu; SzO VI, 90, 96 Székelytámadt vár felt.]. *1710:* Erös hideg télben, csak azért, hogy mint gyermek el találtam nyomni az egyik csizmám sorkát, mert az iskola messze volt a vártól a városon, s oda kellett mindennap menni kétszer s meg visszajönni, csizmát nem csináltatott az atyám, hanem fél mezítláb kellett volna olyan messzi jármom, de az édesanyám a várkapu között mindenkor egy csizmát tartatott titkon, s mikor iskolába indultam, a kapu között azt vontam fel, a rossz csizmát otthadtam [CsH 128]. *1823–1830:* ott volt a temetési pompa, akkor a könynyebbségnek okáért a várkapun ment be a nép, és úgy kerültek a várbeli templomajtóra [FogE 73].

Szk: *belső ~ 1656:* Jnnet az belsö vár kapu fele fordulvan az kapu felett valo hazra megjen fél 5 lepcseöböl allo fa gradicz | Jnet az belseö var kapuk felett valo rend hazak hejazattiara terven, job kez fele … megjen fel ezen hejazatrol 4 keö kemenj [Fog.; UF II, 129, 140] * *külső ~. 1662:* Az árva Rákóczi László udvarbíráját, ki a palatinus eleiben olly nagy magakelletésével kiment vala, hogy ő lett vala a várnak ollyan könnyen való megadásának oka, másoknak példájára a parancsolat szerint a külső várkapu bálványára lábban felakasztván, a több tisztviselőket Radványival együtt Patakra hozták vala [SKr 232].

várkérés vár feladására irányuló kérés; cerere privitoare la predarea cetății; Aufforderung zur Burgaufgabe. *1704:* elsőben elküldött Csáki László vagy 4 katonákat … Ezek legátusok lévén, jöttek volna a várkérésre, de hogy hozzájok lövöldöztek és vissza kényszerít<t>ettek szaladni, ők … oda alá feles haddal lévén, várták a követek által való választ [Kv; KvE 285–6 SzF].

várkert vár/kastély körüli kert; grădina/parcul cetății; Schlossgarten. **Hn.** *1820:* A Várkert mellett (sz) [Marosvécs MT; EHA].

varkocs hajfonat, copf; chică, cosiță, coadă; Zopf. Haarzopf. **Szn.** *1614:* Varkuch Peter, kobory [Bágy U; BethU 113].

várkő '?' Hn. *1623:* az Rakottias varkeoigh [Küsmöd U; JHb Johannes Kardos alias Durka (60) jb vall.]. *1785:* Mons

Varkö supra Civitatem Thorotzko [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 17a].

vármegvétel vár bevétele/elfoglalása; cucerirea/ocuparea cetății; Eroberung der Burg. *1653:* Eger vára alá szállván Mahumed császár, azt megvevé három hét alatt. Nyári Pál vala benne fö generalis, és le nem vágatá császár; hanem több urakkal együtt fogva esének. Volt e vár-megvétel ugy mint 12-ik octobris 1596-n [ETA I, 48 NSz].

vármegye 1. a magyar közigazgatás alapvetö területi egysége a középkortól; județ, comitat; Komitat. *1524:* Uberdas wyderumben yczczben (!) anschnytt verhanden seindt, nemlich I dem khonig fl. 1 d. II. der ander der vaarmegye d. LIII [Vh; MNy XXXI, 277]. *1575:* az varmegye penzebül, mellyet mi szamunkra fel szettel fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara [BáthoryErdLev. I, 313]. *1596:* J(netus) comp(ro)bat hogy az mikor megh sententiazta cótet az Actor, arra az hyúatalra az teórucnj napra zombatra, penteken dellest hyúatta s hon ne(m) volt hane(m) mas var megiebe volt [UszT 11/75 Joannes Ferench de Zaldobos pp vall.]. *1662:* Kornis Zsigmond alatta való vármegyéjét nagy sok szép szókkal megbiztatván, maga kivont mezítelen pallosával nagy vitézi bátorsággal emberkedvén, Bihar vármegyét nékiek vitte vala [SKr 175]. *1677:* addiglan pedig hagyattattak helyben ez elötti Limitatiok, mellyekre Inspectorok legyenek mind Vármegyéken, Székelységen, Szászságon, és Városokon, és egyéb helyeken-is, a' helyeknek Fö Tisztei kötelességek szerint [AC 229]. *1690 k.:* nagj kenszeritö szükségtöl viseltetven, ketelenseg alatt kellett, az Varmegje(ne)k hodoltság(na)k mondato reszeböl is keves Elést hajtatnom, külömben bizony reajok mentenek volna a Nemetek [UtI]. *1721:* igjekezzik kgt(e)k, a' Regiment vagy Companiák mellé ... ollyan betsületes embert denominálni Commissariusnak, a' ki maga Vármegéjéböl más Vármégeb(e) vagy Székbe, által kisirhesse azon bötsületes Commissari(us) mellé más több Commissariusokis denominálttassanak [Nsz; Ks 18/XCIII]. *1736:* Mindenik vármegyében két föispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kivül, az egyikért azért volt, hogy egyik gyakrabban az fejedelem mellett volt, az másik az vármegyét igazgatta, vagy mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradott ... Azért is volt az vármegyéken az két fötisztség, hogy az nagy emberek inkább consolálódjanak és hogy az egyik az másik miatt ne éppen azt cselekedje az mit akar [MetTr 411–2]. *1784:* <József császár> nagy zürzavart csinála az országban, mert nem gondolván egynéhány sacculumoktól fogva az országnak vármegyékre, székely és szász székekre való osztásával, a vármegyéket, a székely és szász székekkel együtt, tizenegy vármegyékre, majd minden proportio nélkül, feldaraboltatta [RettE 425]. *1818:* a' Kovats hordás a' Vármegyében publikáltassék [DLt 319]. *1823–1830:* Elöbb volt a marosszéki continua táblán supernumerarius assessor, azután, midön II. József császár Erdélyböl 1784-ben tizenegy vármegyéket csinált, egyesítvén Marosszéket Küküllö vármegyével ... sok régi tisztek kimaradtak az hivatalból [FogE 92]. *1840:* Mely Passust is meg visgálva ugy találtatott, hogy azon Passus mellet annyi Csoportozo Czigányok nem utazhattak ... s azután csak a szomszéd vármegyébe vagyon (!) csak passualva; már pedig Doboka Vármegye N(eme)s Hunyad V(arm)egyenek nem szomszéd Varmegyéje [Dob.; RLt Mayner Ignács szb lev.].

Szk: A. *Alsó Fejér ~. 1779:* Mi ... Nemes személlyek Fekete Gyergyoi (!) Fogarasi Gabor Nms Also Fejer vármegyének edgyik hites V. szolga Birája, és Mar(os) Vásárhellyi Erszényes Pál [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1a]. *1847:* Szelíd vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a megyei börtön őrszobájában [VKp 164] * *Arad ~. 1677:* Arad Vármegye Zaránd vármegyéhez incorporaltatik [AC 251] * *Árva ~. 1662:* hasznosnak ítéltetek, hogy Szepesen által Liptó és Árva vármegyékre is elöljáró hadak bocsáttatnának, kik a fejedelem indulásáig azokat a vármegyéket is hajthatnák meg | Liptó és Árva vármegyék is fejet hajtottak a fejedelemnek[a] [SKr 215. – [a]I. Rákóczi Györgynek] * *Békés ~. 1671:* Békés Vármegye eleitöl fogván az Partiumhoz lévén incorporaltatva, ha ez illyen rend kivül reánk Országul fel-vetett summába nem contribualnának, akar melly szin és praetextus alatt-is, Nemességektöl kell meg-válniok [CC 91]. *1745:* Beretzki Jstván ez elött circit(er) 25 esztendökkel menvén ki innen Komádib(a), onnan recipiálta magát Nemes Békes v(á)r(me)gyéb(e) Berénybe [Szér Sz; WLt] * *Belső Szolnok ~. 1592/1593:* Ez Leuel adassek Belseo Zolnok warmegieben, Az few Jspan Vraímnak, es az teób zeek wleó Nemes Vraimnak kezekbe [Ks]. *1663:* Szücz Laszlo Nehai idösbik Rettegi Istva(n) Uram(na) kötöte volt magat ... Belsö Szolnok Váár megjeb(en) Közepfalvan [Retteg SzD; RLt 1]. *1717:* az Utrumban Specificalt Szemellyek Szakaturarol nem szökve mentek el, hanem a nagj Terch viseles miatt meg maradasnak okaert az egesz Szakaturaj Lakasokkal edgjütt, pro tempore recipialtak volt magokat N: Belsö Szolnok var(me)gjeben Csomafalvara [Szakatura SzD; TL. Georgius Marian (59) jb vall.]. *1844:* Décsi származása, néhány év olta azonban ... Udvarhelyszékben Alsó Sofolván tartózkodott Szakmári Ferencz nevü egyén ... nemes belsö Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kisértetendö levén [Szu; DLt 1441] * *Bereg ~. 1679:* Az német azt mondván, azért nem szenvedi ott öket, hogy az armistitium punctumiban nincsen Nagy-Bánya, hanem Bereg, Ugocsa vármegye, hová az német praesidiumot tett [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez] * *Bihar ~. 1657:* Hergye Andrásra is soha ki nem küldhettem az szolgabírót, maga az szegény uram Bihar-vármegyében nyerte el Nyárszegrül [TML I, 54 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1779:* Vitéz Klárát ... minekutána egy Szilágyi nevü huncfut korhellyel elszökvén három hónapig odabogarazott ... meghallván, hogy Bihar vármegyében detineáltattak, hazahozatta ... s tavaly benyei Harsányi Benedeknek adá férjhez [RettE 403–4] * *Doboka/Dobokai ~. 1579:* külthem eg parancholatott ö Naga Akaratgyabol az dobokay war megjebe (!) az Tott öry balasnak az Ispanak hya ö Naga az Gywlesre Tordara [Kv; Szám. I/XVIII. 11]. *1632 u.:* Almadi Mihalne Nagifalui Catha Azzonj most Nagj Sajon Doboka var Megieben ugian az maga Attianal Nagi Faluji Janosnal lako [SzJk 35]. *1777:* Etzken Miklos ... Dálnokban Oskola Mesterséget, annak utánna pedig Ns Doboka Vármegyeben Küs Budak Nevezetü Faluban Papi hivatalt viselvén, ottan meg halálozott [Hsz; BLev.]. *1837:* Tekintetes Orbok Elek Úr ... Doboka Vármegye felsö kerülete Al-Ispánnya [Dob.; Somb. II] * *erdélyi/erdélyországi ~. 1671:* ha nemes erdélyországi nemes vármegyék in particulari lovasok által táboroznak, mi is hasonlóképpen a passusokon táborozunk s azonkivül soldpénzt is adnunk miképpen lehet [TML V, 585 Máramaros rendei Teleki Mihályhoz]. *1736:* Ha az erdélyi fö generális elesett, az erdélyi egész vármegyéket az fejérvári föispán igazgatta

harczon [MetTr 411] * *Fejér ~. 1597:* Ez Leúcl adassek feyrúarmegyeben fw zolga biraknak Zekely Palnak es Beldi Andrasnak kezekben [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1607:* Az vitezleo Petki Tamas, wgian Theouissen feierwar megiebe(n) lako [BálLt 62]. *1734:* Mi Fejér-Vármegjében Sárdon lako Nemes személyek jövénk a Sárdi Oskolába e végre [Sárd AF; Szer.]. *1828:* Fejér <Várme>gye V. Ispánnya Tkts Szalánczi Sigmond Ur [Fejér m.; DobLev. V/1133] * *felföldi ~. 1662:* Az palatinus Kassához tartozó felföldi 17 vármegyéknek gyűlést tétetvén, a segítség felől való kívánság Boldvai Márton által proponáltatott vala [SKr 626] * *Felső Fejér ~. 1777:* Gr. Teleki Károly úr a gubernium részéről magyarul, gr. Haller Antal nemes Felső Fehér vármegye eddig volt főispánja, de már resolutus gubernalis consiliarius úr … a vármegyék neve alatt így applaudált [RettE 381]. *1803:* investigáltatván, hogy az … Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák közűl egygy ragado nyavaljában meg doglött é vagy nem? [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633] * *Gyulafejér ~. 1642:* Rapolti Andras Varosi Rend vgian Abrugjbanyan Lako Giulafejervarmegieben Lako Annorum 70 [Abrudbánya TA; Törzs.] * *Háromszék ~. 1780/1797:* En[a] … midőn volnék nemes Három szék Vármegyében (!) Vargyoson magam mostoni Quartillyomon, de Comendirozta lévén (!) Felséges Vrunk kegyelmes tettzéséből és akaratjából Nemes Regementünk idegen hellyre hadakozás végett, kevés Napok mulva Nekem is a Nemes Régementel edgyűtt indulnom kelletik [MbK X. 56. – [a]Rosnyai Sámuel a Nemes 2dik Szekely Regement(ne)k Fő Hadnagya sk lev.] * *Heves ~. 1823–1830:* Heves vármegyében Gyöngyös felé vagyon egy Hatvan nevű város [FogE 168] * *Hunyad ~. 1555:* En Malom wyzy Kendeffy Gaspar wallom az en lewelemnek altala ez vtan es Megh esmerem hogy az erdelybely feyrwary kaptalan az Ianos kyraly keth leveleth kyk hartyan fygo peczytel wadnak ez My Jozagonkrol kyknek Newe Brette, Macho Plop Hwnyad warmegyebe kyketh annak elette hatwnk volth My Imbre esperesthnel ennekem megh attak Melyeknek Megh adasarol azon kaptalanth ezen kezem Irasawal es pecetewel Mente hagyom [Hácog H/Gyf; GyfKápt. AI. V. 101]. *1679:* mind nyolczon Hunyad vármegyében … residealo nemes személyek [Kath.]. *1761:* Ádám Ádám, es Ádám Pask egy Testvérek Nötelen korokban a sáska járáskor szökvén, ugy hallatott Fel Pestesen Hunyod vár megyében laknának [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 584]. *1826:* Edes Anyám nintsen ithan az elmult tsütörtökön el ment Hunyadvármegyébe [Héderfája KK; IB VIII/26 Árva Bethlen Kata, gr. Kornis Mihályné bátyjához, Domokoshoz] * *Karaszna/Kraszna ~. 1569:* Jlosway Myklos Crazna waar Megyenek Wice espannya Nag pal Rathony Crazna waar Megyenek hwtós zolga byraya [BálLt 78]. *1657:* azalatt Toldalagi Mihályt marusés aranyasszéki hadakkal indítván, parancsolván pedig Kraszna és Középszolnok vármegyékre is, Gyulafi Sámuelnek és Serédi Istvánnak is, hogy megegyeznének[KemÖn. 114]. *1750:* Liber Baro Banffi Sigmond Úr Eö Naga … Karaszna Varmegyeb(en) levö Jószágában major biroságában … a keze alat levö Jobbágyok közűl kiket kárositott meg s mi némű károkkal [Told. 3 vk] * *Kolozs ~. 1578:* hiua galaczy Jstuan Jspan uram pechetiuel, lompertra, ky uolna Kolos uar megebe, my engedelmesek leuen el menenk [WLt]. *1644:* Nemszetes Swki Pal Uramnak egi, ugian it Bothaszan Kolos v(a)r(me)g(ye)b(en) lako Szekely Gycörgi neww Jobbagya … kere minket hogi lennenk kcöz birak [SLt J. 40]. *1783:* Ezen fellyeb le írt 23. Számbol állo vallok minyájon Nemes Kolos Vármegyében … Faragon Commoralok meg irtt magok Conditiojak szerént [Faragó K; GyL]. *1807:* Bodo István … Kolos V(á)r(me)gyében Assesor, káptalan mellett ifju korában, a régi irást tanulván, olvasni tudja [Ördögkeresztúr K; Somb.] * *Közép-Szolnok ~. 1649:* Sarlos Bodogh aszony napba(n) Uyhelben celebralt sokadalombol jeoue(n) Keozep szolnok varmegieböl … izent be Berzeti Istuan(na)k az Tasnadi harminczadnak, hogy Bori Istwa(n) rutul szidogattya [Kv; TJk VIII/4. 411]. *1712:* hallottam füleimel mikor Sibon kialtatták az Veselenyi Vr(am) Tisztej a Sokadalomb(an), hogj akár kj jobágya menyen kezek alá Közep Szol(no)k Va(rme)gyéb(en) felelnek felölle [Balázsfva Sz; Born. VIII/2 Kornya Demián (40) jb vall.] * *Küküllő ~. 1568:* az walazt penygh ezt teowe hogy kez ozlast adny Jt kjkelleo warmegyeben de eo Nem twgya hogy Jt reze wolna [Kük.; EMLt 25]. *1640:* Kwkóló Varmegieben Feólsó Buno(n) alol az Kwkólló mellett Ott Falu nem volt annak Elótte valameddigh az Bethlen Janos Ura(m) atyja Bethlen Farkas nem kezde azokott az Olahokott telepiteni [MNMúz. 5465]. *1717:* Hivatanak műnket Tktetes Nemzetes Suki Laszlo es Saradi Sigmond Uramek, Küküllő Varmegyeben Kis Sárosra [DobLev. I/108]. *1823–1830:* Az méltóságos Domokos Sámuel úrnak, Küküllő vármegye főbíró<já>nak s József császár ideje alatt sedria praesesének lett volt kezese 200 forintig egy Szathmári Mihály nevű szűcsért, sógorságért [FogE 81] * *Liptó ~ → Árva ~* * *Máramaros ~. 1709:* Volt nagy bajom, mivel nemes Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyékbe inquartirizált bujdoso rendek bizonyos instantiat attak be urunknak [SzZsN TT. 1891. 268]. *1750:* Bethlenböl ketten szöktök el … Ketskés Peter … Maramaros Vármegyéb(en) Sajon lakik ottan Molnarkodik meg is házasadot [Ks 14. XXXIV. 10] * *Nyitra ~. 1771:* Báts Antal szájából, ilyen bestelenitást … hallottam … hogy tudnillik Neveri György Uram Bíttang Nyitra Vármegyébol valo Jobbágy volna [Dés; DLt 321. 18b Elizabeta Cziro cons. Joannis Imbre (50) vall.] * *Szabolcs ~. 1592:* cziak ez en leuelemnek erejeücll hatalma legjen Bathorj Elekne Azzonio(m)nak … Fejerthon Zabolcz Varmegjeben negj haz Jobbagiomat ell foglalnj, valamellicket eó keme Zeret [Pereesen Sz; WLt]. *1745:* Krátsun Lukács Deákságot tanulván, Annis antehac circit(er) 16 Nemes Szabolcs Vár(me)gyeben Állo: Seményben (!) lakott [Mutos Sz; WLt] * *Szakmár/Szatmár ~. 1591:* Zakmar varmegeben minden falubali rez Jozagomath el foglalhassanak [Pereesen Sz; WLt]. *1662:* a Szamoson és Kőváron kívül Szatmár vármegye, Nagybánya vidéke és a Szamosköz gyönyörűséges, igen népes rakott föld [SKr 655]. *1671:* Valóban practicálják, holott most is Szakmár vármegyében mit követnek, ez inclusábúl meg láthatni [TML V, 521 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1748:* hallottam aztis … Illyésfalvi Pap Lászlotól Pap Mihály felöl ezt mondani … Pap Mihály Nms Szatthmár V(á)r(me)gyéb(en) embertis sütögetett pénzért az erdöb(en) [Nsz; Ks 27. XVIIb]. *1826:* Szathmár Vármegyének Bikszád Helységebéli Maroszán, Szpatár, és Bordás Juon nevek allat koborlo Szökemény Fö Tolvaj … gatyába és fürtös Mármorosi Gubába jár [DLt 1038 nyomt. kl] * *Szolnok ~. 1672:* Szolnok vármegyébül sok hírek érkeztek volt ide az én jövetelemig, de már oszol az hazug hír [TML VI, 359 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1775:* A gróf 40 katonát vitetett reájok … A csobánkaiakkal is úgy tettek Szolnok vármegyében [RettE 342] * *Szörény ~. 1641:* cö nekik … uagion Szeören Varmegieben egy Kis Joszagoczkaiok [JHb XXXVIII/40] * *Temes ~. 1602:* Eggyk Fa-

lunak newe … Berzona Teomcos varmegyeben Marchina tayan [Kv; RDL I. 73] * *a Tiszán túl való ~. 1662:* a fejedelem halálával Kassa várasa a Tiszán túl való vármegyékkel császár hűségére a diplomák szerént ottan megtérének [SKr 309] * *Torda ~. 1600:* My kcoz birak Zekmary Janos Tholdalagon lako Thorda varmegyenek feö zolga biraya: Horwat Peter Pokaban lako es Gombos Miklos Vayda Zent Jwanon lako [Ks 90]. *1736:* Mü Nemes Torda Vármegjeben Gjertjanosban lako szemelljek [Bosla]. *1802:* Nemes Torda vármegye Also kerűlete Vice Ispánnya Martonosi Tekintetes Gálffi Josef vr [T; BLt 12] * *Ugocsa ~. 1662:* A szerdár … onnan épen a Tiszáig elment vala, sőt az égetője, rablója a Tiszán is általmenvén, Ugocsa vármegyét is, épen Beregnek is egy részét mind elrablotta, égette, pusztitotta, prédálta [SKr 658] * *Zaránd ~. 1677:* Husztna vidéke Záránd Vármegyéhez incorporaltatik, ez után-is annak Jurisdictioja alat maradgyon [AC 147]. *1750:* Zaránd Vármegyében Körös-Bányáról Nedea alkolmatosságával … haza felé menő Uttjokban kik támatták meg, és Verték … Haller János Vr eö Exllja … Jobbágyit? [Ks 101 vk] * *Zemplén ~. 1662:* midőn a másik német ármáda a főmarschalk de Montecuculli alatt aláhozatván, jövő útjában mindenütt szabadosan kóborolván, Zemplín vármegyére is a generál assecuratórialevele ellen … általütvén, nemes udvarházakat … feldúlni, prédálni … nem irtóztanak [SKr 678–9]. *1773:* Nemes Zemplén Vármegyében Bodrok Keresztur Várossában … Lévő pusztás Curia [Alvinc AF; Incz. XI. 15a].

B. ~ *arendae perceptora. 1802:* Osdolai … Vass Antal Úr Nemes B Szolnok vár(me)gyenek Arendae Perceptora hivataljabéli kötelességére nézve Kegyelmeteket … Certificaltattya 8ad Napra … Törvenyes Executiora [BSz; BetLt 7] * ~ *birája. 1577:* belseo Zolnok var megiebe(n) … Giroty Alberth Damokos Miklos varmegie biraya [Ks] * ~ *deputátusa. 1742:* (A) Vár(me)gye Deputatussai ezen Instantiab(an) inseralt quaerelákott Szebenben az Feo posta Mester vra(m) elótt detegallyak [K; Somb. I] * ~ *eskiüdtje. 1669:* Enjedi Márton Uram(on) … szaz Imperialis Tallerig csak egj varmegje vagj szék esküttje altalis executiot tetettessen [Nc; Borb. I Szathmárj Gaspar táblai íródeák kezével] * ~ *executor tisztje. 1782:* a Tektts Nemes Vármegye Executor Tisztét reájok ki vivén meg-dulásokra … Togyernek Tyitul nevű fiát ugy adták kézen fogva által [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * ~ *főadminisztrátora. 1806 k.:* Folyamodom … Excellentiadhoz mint Nemes Vármegyénk fő Administratorához méltoztassék … Kozma Joseff Urat a feleletre rá szorittatni [K; Somb. II] * ~ *főbirája. 1631:* Modra Giörgj Belsö szolnok var megienek fö Biraja [Ks 90]. *1781:* follyo 1781dik Esztendöben mentionált nemes Vármegye érdemes Fö=Birája Arapataki Geréb Joseff Úr és Ernyei Szöts Mihály … Divisor Regiusak által, köz akarattal a tőbb absens Atyafiaknak consensusakbol osztottuk meg … negy egyenlö Részekre … nyil vonás által [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a] * ~ *főispánja. 1595:* Keresztúri Christoff az Warmegye fö Ispannya vala itben … Szent palj Ianosnak az masodik Warmegye Ispanyanak küldete Biro W. Ajandekot [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 165 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1631:* Csefey lazlo … belsö sonak var megjenek egjk fw ispannja [Ks 42. F]. *1816:* Méltósagos Groff Camerarius és Ns Torda Vármegye Nagy Erdemü Fö Ispan(n)y 's a' Mlgs Torotzko Sz Györgyi Torotzkai Familia Praesesse Th sz Györgyi Torotzkai Pál Úr ö Nagyságahoz [Torockó; TLev. 9/46] * ~ *főszolgabirája. 1599:* Thamas deak belseö Zolnok varmegienek fw szolga biraya [Ks]. *1631:* Mi Sziluasi Andras, Doboka varmegienek eggik fw szolga biraia [Ks 41. F] * ~ *generálissága. 1678–1683:* ifiu Rakoci Feidelem edes Atiamot megh kovetven, sok maga ajanlasaval, remenkedve keri hogi az Nemes varmegiek Gieneralissagat fel vegie [Ks Kornis Gáspár kezével] * ~ *gornyikja. 1748:* Rusz Kratson Exponállya … Én azért V(á)r(me)gye Gornyikja lettem [H; Ks 62/10]. *1770:* Popán Togyer … mint Vármegye Gornyikja, látván Pistolyjoson Tisztarto Uramat; meg foga es a Pistolyt kezéből ki tekeré [Konkolyfva SzD; Ks 20. XII. 10] * ~ *hada. 1621:* hogy az Varmegye hada le verte az kapu sorkat veöttwnk egy singh vasat p(ro) d 12 [Kv; Szám. 15b/VII. 24] * ~ *hajdúja. 1752:* meg fogták Várczán Páskujt a N(e)m(e)s vár(me)gje Hajdui [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.] * ~ *(hites) asszesszora. 1677:* Fejér Vármegyében a' Törvényes Székek-is, Vármegye Gyülési peniglen annál inkább celebraltassanak, ha szintén a' Fő Ispánok magok személyekben … jelen nem lehetnének-is; Vice Ispán, Fő Birák, Notarius, és Vármegye Assessorinak jelen létekben [AC 140]. *1772:* Atosfalvi Fitsor Péter mp Nemes Fejér Vármegyének hites Assessora [Nc; DobLev II/437. 2a]. *1801:* Által adatik V. Ispány Galffi József Urnak, hogy a' Possessoratustis meg halgatván, egy még maga mellé fel vejendö Nemes Vármegye Assessorával a' Feladást investigalja, és engem a' dolog hogy létiröl tudosittsan [Mv/Torockó; TLev. 10/8 Teleki Domokos sk lev.] * ~ *(hites) nótáriusa. 1570:* Most semmy derek szekunk nem lehete mert az var megie Notariussa hirünk nekwl kiralj w felsigihez ment be [Mmsz; BesztLt 18]. *1673:* En Apaczay Cheri Tamas nemes Hunyod Zaránd (!) vármegyéknek hitös notariussa, recognoscalom [JHb]. *1704:* Ma hallottam, hogy azmely Vasas nevű ember, Belső-Szolnok vármegye notáriusa, itt Bethlen Ferenc uram mellett volt, Bethlen János uram két szolgájával együtt az este kimentenek és elszöktenek [WIN I, 213] * ~ *(hites) szolgabirája. 1640:* mikoron amaz le teot garas jár vala Hiua engemet … mivel akkor az varmegienek edgik szolga biraja valek [Ks 42. C. 27 Joanes Pap de Zilágysag kezével]. *1773:* Fagarasi Gábor mpr … Fejér Vármegyének hites v Szolga Birája [DobLev. II/448a] * ~ *hites viceszolgabirája. 1644:* Huniadvarmegieben Devan lako … Makay Gergely, ezen varmegienek hwteös vice szolga Biraia [Déva H; JF 53] * ~ *ispánja. 1593:* die 30 Juni … egy azont egetenek meg mellick az warmegie Ispani fogtak it meg es az warmegie ispani teobet nem attanak harom forintnal, nem ertek fel wele az keolchieget, adatot biro wram az porozloknak f 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 21] * ~ *követe. 1667:* azo(n) forgalodgya(na)k eo kgl(me)k consentialva(n) az statusokkal es Töb böczülletes varmegyek követeivel, hogy ollyant vegezhesse(ne)k, ne fegyvert, hanem bekesseget vonvan ez hazara [WassLt követi ut.]. *1710:* A mi kegyelmes urunk önagysága méltóságos propositióját alázatoson értjük, de hol vadnak a tanácsurak, tábla fiai, ítélőmesterek, regálisták, vármegyék, székek, városok követjei? [CsH 233] * ~ *perceptora. 1677:* Vármegyék Perceptori, Notariussi hadban menni nem tartoznak [AC 272] * ~ *rendje. 1818:* Mostan midőn még ugy látom, hogy az Urak a' Varmegye Rendei meg szollitásokra, a' kivánt végre ki nem Szállottanak, Szükségesnek találtam az Urakat ujjobban is … meg Szollittani [Nc; DobLev. V/1018] * ~ *táblabirája. 1847:* Veress Bálint és Mester Károly mindketten nemes Alsó-Fejér vármegye hites táblabirái [VKp 177] * ~ *tagja. 1780:* Ezután nem a főispán recomandatiójára lesznek tisztekké, nem is confirmáltatnak az udvarnál, hanem minden esztendőben háromszor girás-szék

lészen és az vármegyék tagjai, akiket akarnak, azok fogják viselni, nem efféle interessátusok, mint eddig [RettE 409] * ~ *tisztje. 1677:* Vármegyék Tisztei Fogarasi, s' Kövári joszágokban bé nem menvén, a' Kapitányok vigyék végben a' cirkálást, s' latrok büntetését [AC 272]. *1728:* az Attya Fogarasi Janos(na)k ... Alvinczi Peter Uram Jobbagj Legenyenek az kezit el vagta volt, eppen, es azért Sokot Perlettek az Varmegje Tisztei elöt, Sok fizetessél Bagothai Ferencz Uram valtotta meg es kötölözte magát örökös Jobbagjsagra [Csüdötelke KK; SLt PQ. 9 Babos Marian (70) jb vall.]. *1823–1830:* Ezeknél sok jó időt töltöttem, annyival is inkább, mivel vármegye tisztjei s még vendégeik is gyakran voltanak [FogE 275] * ~ *tisztsége. 1773:* Nem tudom hova leszen Keczeli Sándor és Ketheli László, kiket vármegye tisztségére addig s addig hogy evehált [RettE 315]. *1827:* Alazatoson esedezem a Tts Ne(me)s V(á)r(me)gye Tisztségének méltoztassek Sz Biro Szarka Samuel Urat elö szollittani [K; Végr.] * ~ *vicebírája. 1651:* Mi Borsay Peter hunyadvármegyenek hútós Ass(ess)ora, viszont Feleki Borbely Istuan azon vármegyenek edgyk Nemes vice biraia mind ketten Deuan lako Nemes szemelyek [Déva H; JF 53] * ~ *viceispánja. 1634:* Eötett az varmegie vice Espanianak porencziolattiabol megh foghtak [Noszaly SzD; Ks 42. F]. *1712:* N(e)mz(ete)s Kovasznai Bogdány Miklos Uram ... deposito sallario hitt volt ki executiora, ugymint ... edgy házhely(ne)k el foglalasara N(e)mz(ete)s Csernatoni Janos Uramat Nemes Doboka Varmegyé(ne)k edgyik erdemes Vicze Ispánnyát [RLt].

C. ~ *alsó járása. 1727:* én executiora ezen Nms Vármegye also Járásának Vice Tiszteit eö kglmeket ki vittem [Ne; DobLev. I/129]. *1758:* Melly ... Fatensek minyajan N(e)m(e)s Fejér V<ár>megye Also járásában Cintosan Lakok [Fejér m.; TKl 19/42] * ~ *alsó kerülete. 1843:* Mű is hivatali Kötelességünknek eleget kivánván tenni ... el mentünk Ns Torda V(ár)megye also Kerületébe Egerbegyen égyikünk Fejér György házához [Mv; Tolvaly] * ~ *felső járása. 1762:* Tegnap jöve a fösipán úrnak levele, hogy ad 4-um Septembris ezen Doboka vármegye felsö-járása Borgón legyen s a passuson levö alsó-járást, aki is ott strázsán vagyon, felváltsa [RettE 144]. *1785:* hivattatván volnánk Nemés Torda varmegje Felsö Jarasában a tövis hidi puszta Pregyiumnak Bölytös Nevezetü Erdönek Szinen [Berz. 15. XXVII. 32] * ~ *széke. 1585:* Az Azzonffalwi kenezertt attam a' varmegie zekyn a' falut hogj meg ne dulliak az adoerth f 1 d 2 [Kv; Szám. 3/XVI. 38]. *1671:* Végesztük azért hogy valakik illetlen excessusokat, exactiokat, Decretum és Articulus kivül való Executiokat ennek elöttе ab Anno 1657. cselekedtek, vagy ez után-is cselekeznek, a' meg-bántodott fél Vármegye székin vagy gyülésin meg-bántodását adgya elö [CC 46]. *1736:* ezért valo potentiajaért maradgjanak, mindenik külön külön az mintt az Nemes Vármegje székin penajok tanáltatik [Szentegyed SzD; WassLt] * ~ *táblája. 1772:* a' Sztanisai Portiot Mlgs Groff Boros Jenöi Székelly Ádám Vr ö Nsága impetálni kezdette â Tkts Kolos V(á)r(me)gye Tábláján otan favorabile Deliberatumot maga részire nem nyerhetvén nemes Apellationem vitte a' Mlgs Királlyi Táblára [JHb XXXVII/17] | A szegény Butyka Péter is megholt. Ki is az elmúlt héten a vármegye tábláján productióra járt és midön maga familiáját vagyis genealogiáját igen fel, id est egynéhány saeculumra igyekezett volna felvinni, a concatenatióban deficiált, mely miá a tábla nem absolválta [RettE 267] * ~ *tömlöce. 1772:* Mely beszédek Bánffi Dénes úr fülibe menvén, megragadtatta s a vármegye tömlöcibe taszíttatta Madarit [RettE 271] * ~ *törvényes széke. 1654:* Fő Biro Uram Czitallya Vas Laszlo és Vas Janos Uramekat az repulsio tetelért Doboka varmegjenek elsö törvenjes székire okadásra [Dob.; WassLt]. *1798:* Tekintetes Szánto Sándor Úr ... citáltattya az Urat mi általunk mátol fogva nyoltzad Napra Nemes Also Fejér vármegye törvényes Derék Székire törvényre [Ne; DobLev. IV/807. 2a] * ~ *törvényszéke. 1832:* Kováts Jánosnak Kolos V(ár)megye Törvény Széke elött lejendö prosequáltatása porontsoltatott d. 8 Aug. 1828 [Borb. II] * ~ *zászlója. 1662:* Az ajándékkal enyhödek ugyan, és ottan oltalomlevelet parancsola adatni Várad városára s az egész vármegyére, de amellett, hogy a vármegye zászlója táborába hozatván, a nemesség mindjárt mindenestül táborába menni tartoznék, erös fenyegetéssel kivánja vala ... Mindazáltal Stépán Ferenc az oltalomlevelet Váraddá megvivén, noha váltig igyekeznék rajta, ha kiket a vármegye zászlója alá vehetne, de hogy aki Váradon otthon benn volna is a nemességben, abba az hadba nem örömöst kivánkoznék, Stépán Ferenc a vármegye zászlóját a viceispán után vagy tizenhatodmagával vitte vala [SKr 544].

Sz. *1792:* a Gornyikokat egybe káromolta, és a Tömlöczbe akarta küldeni, eszt látván Kristsori, és mások hasonlok Kedvek, s akaratyok szerént Erdölnek, itt telik be ama proverbium ösze veszet vármegyének bolond az Ispánnya [Ks 75. VII. 253].

2. vmely vármegye lakossága/lakosa; locuitorii/populatia unui judeţ/comitat; Bewohner eines Komitates. *1613:* Eo felsege ez egez Szekelisegett semi teorucntelensegel ki regi szabadsagoknak ellene volna, seminemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan terch uiselessel ne banczia, scott az Nemesegh es Vármegienelkeol valo hadba menesre ne kenzeriezie es ne ereoltesse [KJ]. *1657:* lévén vélem többek között Petki István az csíki haddal, Daniel János az udvarhelyszéki haddal, Kemény Boldizsár Doboka vármegyével, Huszár Péter Torda vármegyével, Torma Péter Belső-szolnok vármegyével [KemÖn. 194]. *1662:* Minekutána azért valósággal experiálta, megtudta volna a várasbélieknek elmejeket, circa ultimam Februarii Patakrul az erdélyi hadaival megindulván, hogy elhihetné a generális, hogy a vármegyék is melléje állottak, azokat is felvette vala Maga népe is pedig az erdélyi és pártiumbéli vármegyék, székelység is ugyan sok nép vala [SKr 211]. *1677:* Aknákról valo só szállitásra, Vármegyék, Szászság, Székelység, ne kinszerittessék [AC 251]. *1697:* hamisan irja hogy az en kglmes ur(am) jobbágya ellen volnek I(ste)n örizen sőt ijel napal melletek futok fáradok oltalmazom az meljett mind magokkal mind az egisz vármegyevel megh tudok mingyárt bizonyitani ha kivántatik [Szilágycsch; BK. Kümives Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1771:* Ez az szegény Apor István úr föbirónak tétetett volt ez Doboka vármegyében in anno 1760. Egynéhány esztendeig nyomorgott mind maga, mind a vármegye vele, mivel szerette volna a tisztséget s a hasznot, de a szolgálatra rest volt, a parasztembert rútul tractálta [RettE 260]. *1759:* Mi is vármegyéstöl a Hostát végéig kimentünk vala dobbal, trombitásokkal s két zászlóval, melyeken mind a boldog Szűz Mária képe volt festve [RettE 96]. *1792 k.:* ezen Terünek viselésére a Vármegyék és Szász Székek elégtelenek voltak [UszLt X/80 plánum a székely nemzet állapotáról].

3. a vármegye elöljárósága; autoritatea administrativă a judeţului/comitatului, conducerea judeţului/comitatului; Komitatsvorstand. *1570:* Eo K. varoswl megh Ertettek Byro vramnak my valazt Theot az varmegie [Kv; TanJk V/3. 6b].

1593: 26 die Januari Attam Trauzner Lûkachinok hogi Nikola (!) Janos Elen kett Caûsat Deponalt az war Megien Colos Megiebe f 6 [Kv; Szám. 5/XXIII. 5 Caspar Schemel sp kezével]. *1614/1616:* azon parancolatot be viven, az Varmegye szekire az Varmegyeis igy deliberala felöle, hogy adgya az Predicator fizeteset [Kv; RDL I. 100]. *1628:* nem akara megh hallani Zalaj Borbara Azzonnak legitimus Procuratora altal ... feleletit euel az okkal mert eötet az eö Jozagabúl Nagi Jlosuarol potentiosé ki tuttak es ket uto(n) iartanak, hanem ha kinek mi gondgia volna velle vagion ő kegmenek var Megieje es competens biraia es keresse ot, mert az Causa Criminalis causa [SzJk 28]. *1678:* Máramarus vármegyének írtam s izentem volt is Frater uram által, kik is ajánlják igen hűségeket, mint levelekből is kitetszik [TML VIII, 35 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1697:* az Nemes vármegye az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovokra portiot nem vetet de marhajokra vetetek meljett erösen kimek rajtok [Szilágycsch; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1701:* ha mind az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya, Révek, es határokis Szinte ollyan kárban forognak a mint practendáltatik és annakutánna fideliter repartállyák a Nemes Vármegje eleiben [Dob.; WassLt]. *1739:* Sökszöri tapasztalt affectioja s ezen Szegény Vármegyéhez contestált Patrociniuma Excell(enti)adnak inducál hogy ez földhöz ragadott és minden tehettségiből exhauriáltatott Szegénységnek Státussa iránt Excellentiádat iteratò molestálni p(rac)summálom [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1753:* Colonellus Vaji Lászlo ur maga akarattyabol Nemes Vár(me)gye dispositioja ellen a Két Nemes Companiat Gyaluba orderezte a holot is kilencz napik (!) Exerceroztassonak [Hidalmás K; Ks 91]. *1788:* Hetfün pedig vármegye gyülese lévén Régenbe vasarnap oda kelletik mennem [Kisilye MT; IB. Rosnyai János lev.]. *1811:* Ezekből méltoztatik a Tettes Nemes Varmegye által látni, minémü szorgalmatos munkálodások tétettek és végeztettek el leginkább a mostan fungens Registrator Fekete Márton Ur által üdöszakaszonként az Leveles-Tárban [SztLt 85/337]. *1828:* harmad nap mulva ã Ns V(ár)(me)gye ereje ö Klme ellen ki fogna vitetödni [Fejér m.; DobLev. V/1133]. *1847:* A Varga Katalin letartóztatása s elfogatása aránt hallottam, hogy jött a nemes vármegyétöl rendelés, de ötet nem lehetett elfogni [VKp 221].

4. vármegye törvényszéke; tribunal al unui judeţ/comitat; Komitatsrichtstuhl. *1566:* theorvynywnk nekywnk az warmegere Megien [Szentmihálytelke K; BesztLt 12]. *1583:* Melly dologba az warmegen Teorwynis leot, Azt minden Czikkeliben, mind az ket feel megh obseruallia [M.palatka K; JHbK IX/21]. *1654:* Egykor az Kereszturick (!) egy Eökret ki foghták es el adatak az szegeni Aszoni Béres szekereböl, melyért peöreluén az Vármegyén, az Kereszturicket ket száz forintba(n) marasztota [Pókakeresztúr MT; Ks Bánffy Anna urb.]. *1658/1800:* ha mi el igazito dolog kivánatnek, s magokban meg nem egyezhetnek, exceptio nélkül láttassak el az Vármegyén, de poenát s marattságot ne kövessen edgyik a masik ellen [Gyf; BLt]. *1672:* Az vármegyékre pátenst bocsátott Cob, mert ő az németekkel, hogy felkeljenek az rebellisek ellen, és ha valaki minket, akármelyikünket elevenen kézben viszen, 1000 arany, ha fejünket, ötszáz tall(ér); hadnagyért, ki micsodás ember lesz, kiért két száz, kiért három száz tall(ér) [TML VI, 386 Gyulafy László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Paraszt ember, ha mi potentiát avagy kárt tészen, földes Urátol törvényt kérjenek felöle ... Magyar Országban tizenötöd napra, és minden bizonyságival revidealtassék, ha ott nem tetczik a' Törvény, Vármegyére Apellalhasson elsö Székre, holot vége szakadgyon ... Ha hol a' Dominus terrestris legitimè requisitus, törvényt a' praefigalt napra nem tenne, a' Vármegyére citaltassék ... tartozzék ujobban törvényt tenni a' fellyül meg-irt módok szerint [AC 183].

vármegyebeli I. *mn* **1.** vmely vármegyében lakó; care locuieşte în judeţul/comitatul ...; Bewohner eines Komitates. *1619:* Emlekezc(m) arra hogy Abrugibaniaj Feierwarmegiebeli Adamosi Tamas Deak birosagába(n) ... More Laszlo az ... Bradi Janos reszire valo Eöreöksegeket en altala(m) kwlde megh ... Valaszuti Istuan Deaknak szaz tiz forintot [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egry vall.]. *1638:* az el mult esztend(öben) az Thoroczko varosi Torda varmegyebeli köz nepek, ugya(n) azo(n) Thoroczkaj hataro(n) Ezüst es Olom Banya<t> talaltak volna, es az mi Kegyel(me)s Urunk eö Nagy(sag)a elöt azo(n) Instaltak volna hogy eö Nagy(sag)a Annak colalasaert eöket az Jobbagysagrol fel Szabadittana [Thor. XVI/1]. *1641:* esmertem ezt az Kis Janost az kit az Tatarok el kaptanak vala ... szent Jakabi Fejer var(me)gebeli cös fi volt [Kutyfva AF; Ks 90]. *1650:* Az fegyver hordozást, az nagyságod kegyelmessége is accedálván, az Szörény vármegyebéli s hódoltságon lakó oláhoknak extra limites regni admittáltuk [Gyf; EOE XI, 72]. *1671:* Máramoros Vármegyebéli Atyánkfiainak kellettett, volt ennek elötte való idökben, Lengyel szomszédságokkal szükségesképpen poena alatt való bizonyos pacificatiot tennick [CC 44]. *1675:* az nemes Szabolcs vármegyebeli nemesség általam igen nagy alázatossággal könyörög az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának, méltóztassék ő nagysága parancsolni, hogy az szegény nemesség ne prédáltassék, hadd lakhassanak bátorsággal házoknál [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1693:* Lűn ... ilyen vegezesek és kötesek Doboka varmegyebeli Solyomkűi és Uyfalvi Csegezi Susanna Aszszony reszire jutott portiocskai vegett [Kv; RLt]. *1774:* Adtak ... 'a Vármegyebéli Jobbágyok Szt Márton (!) nevezett boron kivűl Minden Gazda Ember tiz kupa Mustot Számtartó Uramnak, Mellyet Renna bornak (!) szoktak Nevezni [Szentdemeter U; LLt Vall. 130]. *1787:* a Nms Vármegyebeli Magnátok és Donatarius Nemesek [DLt].

2. vmely vármegyében található; care se află în judeţul/comitatul ...; in einem Komitat befindlich. *1627:* akarmiczioda Varmegiebeli Jozágát az Summaigh elfoglalhassak [Dob.; WassLt]. *1640:* bizonyos vegezzesem es keotessem volt horvat Benedekel ... az kaptalany Fejer var megyebely jozagunk felol egi massal, melyet mostan co kegme nem tudom my okbol, megh valtoztatvan masnak akarja jdegeniteny [Káptalan AF; KCsl IV/153]. *1677:* Sóldosit peniglen mindenik Vármegyebéli joszágárol egybe comportálván és transferalván, onnét állassa csak, külömb külömb Vármegyebélick közzé ne kénszerittessék szaggatni joszágát | Ha ki penig a' Cirkálást joszágában meg nem engedné, azt akar mi uton modon impedialná, eo facto menten öt száz forint poenat exequallyanak a' Földes Urnak azon Vármegyebéli maga javaibol | A' Szász Nátion lévö Possessor Patronusnak Vármegyebéli joszágok, mellyeket eddig-is nem külömben birtak mint más Nemes emberek, ez után-is azon karban hagyattatnak [AC 96, 120, 121]. *1679/1783:* a' Néhai elejek Henke János és Hari Annárol maradott Fejér Vármegyebeli Hari, Nagylaki, és Henningfalvi Portiok felett, azok végett ökgylmek Atyafiságoson concordáltanak

[Mártontelke NK; DobLev. III/574]. *1704:* Ugyan ma béérkezék Graven uram is az hadakkal, és a közelebb lévő vármegyékbeli falukat, Kisenyedet, Drassót, Gergelyfáját, Prinyét és több falukat is felprédáltanak [WIN I, 306].

3. vmely vármegyében szolgáló/tisztséget betöltő; care detine o anumită funcție într-un județ/comitat; in einem Komitat dienend. *1569:* Crazna waar megje bely Ispanok [BálLt 78]. *1633:* Ezen varmegiebely fü szolga biro Uramat, es vicze Jspan Uramat Ezen dolognak revisiojara Certificalom [BSz; Ks 41. D. 28]. *1662:* Kiknek törvénytételekbéli illy authoritások vala: hogy mind vármegye-, városbéli, szombati-városi bírák, polgárok, porkolábok, hajdúhadnagyok szokott törvényes székeinek szokott méltóságok mindenekben erejekben hagyatván, ha kik akárminémű injúriáltatások, hatalmat illethető pereiben peresit e fórumra ... megidéztetne [SKr 420–1]. *1677:* Latrot exequáltatni más Vármegyékbéli Tisztek-is tartoznak, más helyek, Vármegyék, Székekbéli Tiszteknek hit szerint valo rescriptumokra [AC 262].

4. vmely vármegyében kirótt; care a fost stabilit în județul/comitatul ...; zu einem Komitat aufgelegt. *1667:* adtunk háromszázötven forintot .fl. 350, melynek 122 forintja volt Torda vármegyebeli árenda pénz, száznegyvene gostina pénz [Kapnikbánya Szt; UtI].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vmely vármegye lakosa; locuitor al unui județ/comitat; Bewohner eines Komitates. *1610:* Gal Margit, Romany Janos felesege Gykeniessen lako Nemeti Gergely Jobagia, Belsei Zolnak varmegiebely ... Igy val [A.gyékényes SzD/Dés; DLt 321a]. *1662:* gróf Homonnai János valami lengyel hadakat bizonyos szolgáival onnan belől véletlenül kiküldvén, Homonnán és ott környül találtatott hadakban kárt ejtettek, le is vágtak s el is fogtak volna, főképpen Bihar és a Tiszán onnan levő némelly vármegyékbélick közül is | a Bihar vármegyeit Váraddá, a Szabolcs vármegyebélieket Kállóba s Ecsedbe ... minden javokkal, feleségekkel beszállítják vala [SKr 238, 550]. *1671:* Minémű sok károkat szenvedgyenek az Szathmár Vármegyebélicktől annak szomszédságában lévő Atyánkfiai panaszszokbol értyük [CC 89]. *1704:* Déva alatt pedig Csáki volt háromszázadmagával és Barcsai Ábrahám uram háromszázadmagával, vármegyebelickkel, de miként hallották, hogy jü a generál, mindjárt elszaladtanak mind [WIN I, 227–8].

2. vmely vármegyében található jószág; proprietate care se află într-un anumit județ/comitat; Eigentum in einem Komitat. *1632:* Az Szekeliseghbe(n) valo réz Joszágot remittaltuk vala, az perit, s nemjs Iktattuk az szekelisegbelj rezt, sohajis, hanem czak az Varmegjebeljt [Zágon Hsz; Borb. I. Balthasar Janko de Szagon (34) vall.].

vármegyegyűlés a vármegyék vezetőinek gyűlése; adunarea regulată a nobilimii dintr-un anumit județ/comitat; Komitatssitzung. *1662:* Az új esztendő napja után való vármegyegyűlés napjára a méltóságos gróf Rhédei Ferenc úr is a fejedelem sollicitálására, mint azon vármegyének főispána, Váraddá bemenni kénszeríttetett vala [SKr 529]. *1765:* Azt is beszélette egy vármegyegyűlésen a többi között, hogy vadászatban lévén egyszer elfogyott volt a golyóbisa [RettE 188].

vármegyeház, vármegyeháza középület, ahol a vármegyei tisztviselők a vármegye hivatalos ügyeit intézték; prefectură, clădirea prefecturii; Komitatshaus. **Hn.** *1775:* A Vármegye Háza melet (sz) [Vasassztegyed SzD; EHA]. *1779:* A Vármegye haza mellet a' Soson (sz) [M.királyfva KK; EHA]. *1804:* A' Vármegye Háza megett (sz) [M. derzse SzD; EHA]. *1842:* a' Vármegye Ház során menve [Dés; EHA].

vármegyei I. *mn* **1.** vmely vármegyében lakó; care locuiește într-un anumit județ/comitat; in einem Komitat wohnhaft, Komitats- | vmely vármegyéből származó; care este originar dintr-un anumit județ/comitat; aus einem Komitat stammend. *1592:* Almasy, Huniady, Bachy, vamokrol, Lajos kiraly az Erdely vrakat recognoscaltatta, es meg vallotta e varmegiey Nemessegh, hogy soha Coloswar nem adot vamoth ez helicken [Kv; DiósyInd. 52]. *1606:* az adossagot kez wolt. az mikor napia wolt meg fizetnj: beczivieuel, De az 15 forint kezesseget, Zekel Mihalj Bunj Kwköllö warmegiey tartotta meg [UszT 20/83], *1657:* Vala egy Vay Péter, Szabolcs vármegyei, kinek én igen barátja voltam, étekfogó vala [KemÖn. 117]. *1681:* czek(ne)k az Vita Petternek, Matyasnak es Sig(mon)d(na)k az Annyak az Diznay falus biro kezéből edgy Thorda varmegyei Oroszfalvi boszorkanyos fogoly Sinkane nevű olahnét el vötte vala hatalmasul [Disznajó MT; WH. Jakab Mihály (60) jb vall.]. *1699:* Mü Györgj Peter Thorda varmegjei Gerend lonai Falus Biro es Luka Gabor Demen Janos Lab Peter Nau Janos Gjorgj Janos Novak Janos es Nemes Janos es Sötet Mihalj Nemes szemely ugjan Thorda varmegjei Gerend Lonai Falus Biro mellet levő Esküt emberek [Törzs. Mich. Literati constitutus not. in hac re lev.]. *1726:* Dálnoki Kovács Joseff Nemes Fejér vármegyei Bodolai és Nyiéni R(eformatus) Praedicátor [BLt 1]. *1731:* Mü N(e)m(e)s Fejérvar(me)gyei Nagy Enyedi Kállai István, és azon N(e)m(e)s Vár(me)gyei Sárdi Kovács Samuel mind ketten N(e)m(e)s szemellyek és ez alabb meg irt dologb(an) fogott köz birák [Borb. II]. *1770:* mely lovak Küzül egyik lopott lo lévén tudgyuk minjájon hogy ... Nemes Küküllö varmegyei Fajszi emberek utánnok jöttenek, es el esküttek [M.pagocsa TA; SzentkGy]. *1792:* egy kevéssé meg dobbantak eö Ngok, mert a Hunyad vármegyei Limitaneus atyafiakot a Fö Hadi Tanáts egy különös parantsolattal fel lázasztatta nagyon [Benecne H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* Ami azért illeti ... a Testamentumot ki fogást tettek a más két Testvérek ... belső és külső Solemnitasára nézve a külsőre nézve azon okbol hogy az azt Subscribált személlyek ... nem volnának Vármegyei Birtokosok [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b]. *1812:* Szabo János ... születésére nézve Sáros-Vármegyei Torisai (!) Helységből valo ... beszél magyarul, de totoson [DLt 55 nyomt. kl]. *1847:* Huszonhatodik tanú Mnyéra Todor, görög egyesült vallású, 34 éves, kerpenyesi úrbéres s vármegyei esküdt, meghütöltetése s kikérdeztetése után annyit vall[a] [VKp 199. – [a]Köv. a vall.].

2. vmely vármegyében található; care se află într-un anumit județ/comitat; in einem Komitat befindlich. *1677:* Fogaras Vára és tartománya az ö régi állapottyokban maradgyanak, ki-vévén azokat a' dolgokat, mellyekröl külön külön nevezet szerint valo végezések lettenek, signanter a' cirkálás, gonosz tévőknek büntetése, tilalmas utokra valo vigyáztatás, mellyek a' Vármegyei állapotokhoz alkalmaztassanak [AC 60]. *1678:* Az mint egy jóakaró uram sajditotta, ma fognak az egész franczia hadak bihar vármegyei quartélybúl kiindulni az jövő hadak eleiben erre felé [TML VIII, 75 Telcki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1724:* a Doboka Varmegyei Gyekei hatar(na)k métái concurálván a Kolos

Varmegjei Légeni határrál, melly két határ közöttis nem keves inconvenientiák, és egjéb dificultasok is Sub oriálodtak [Ks 7/XV. gub.]. *1748:* A Mlgs Commissarius Urak ... mivel nem ... Saulitza Praedium Métázására, hanem a Nemes Kolos vármegyei Velkéri és Thorda Vármegyei Mező Sállyi Hataroknak el igazitásokra ... exmittaltattanak hogy a meg nevezett két Faluk Határi között determinállyanak, és Métát erigállyanakis nints ellenünkre [Ks 7. XV. 31]. *1755:* Ezen Utrizált hellytül az holotis állunk ... huszon két jo lépésnyire rug ki Határünk(na)k szele az holottis Conterminalodik N(e)m(e)s Doboka V(árme)gyei Szeki Határral [Szentegyed SzD; WassLt]. *1755 k.:* Akarom ala(za)t(os)on jelenteni az Urnak a Kecseti Nemes Belsö Szol(no)k var(me)gjei birodalomnak állapottyát [Kecsed SzD; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1761:* az Hunyad varmegyei Joszagokot Conscribalo Titt Cancellista Vraim eö kegyelmek Conscribalták[a] [Spring AF; JHbXXIII/31. 36. – [a]A lovakat]. *1777:* leváltam ujra ött Magyar forintokot 8Den az Ns Küküllö vármegyei Erdö allyai fundusotskára [Kük.; Ks 66. 45. 17d]. *1795:* adosságaim tésznek in Summa 4211 Magyar Forintokat; ezen Summának le szállitásában ... adtam által 3563 Mforintokban ... Bihar Vármegyei Kohányban, Lűkiben, és az Ákori Praediumbeli rész Portiomat [Torda; JHb XL/9]. *1801:* a Nemes Kolos Vármegyei Köles Mezei (: mellyis Praedium :) és Ujj Budai Köz elö erdö ... vicinussa ... délröl az O. Budai Köz élö erdö [K; JHb LXVII/4. 3].

3. vmely vármegyében működő; care functioneazǎ într-un anumit județ/comitat; in cinem Komitat tätig. *1642:* Mikoro(n) az Kwkcolleö warmegiej Szeken az megh szolitas volt, akkor en ot ne(m) voltam, Nemis hallotta(m) [Mikefva KK; Ks 39. XVI. 3]. *1770:* Volt a Kolozs vármegyei táblán actualis assessor, jó, barátságos, jámbor, istenfélö, bornemissza ember [RettE 237]. *1815:* a' Tktts Ur, a Leveles Ládáknak el vitetthetésekért Pert inditott az Exponens Tktts Asszony ellen a Nms Kolos vármegyei Tktts generális széken [Somb. II].

4. vmely vármegyében szolgálatot teljesitö; care deține o anumită funcție într-un anumit județ; in einem Komitat dienend. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynek dyrectora [Beszt.; BesztLt 27]. *1657:* izenék azért ezen ember által az Szatmár vármegyei viscispánnak, ki Farkas István vala, Daróczi István, Pathay Máté föembereknek és az város bírájának, hogy hitre való beszélésre jűnének az vízpartra [KemÖn. 195]. *1662:* És noha Solymosi Péter Jantóval s Keresztes András beszerménvi és a több Szabolcs vármegyei hajdú kapitányokkal közel, nem messze, de a lengyel eröhöz képest elegendö erövel közel szemlélvén, a váradi kapitánytul lött parancsolattul is fuggenick kelletvén, mit kellene cselekednick, az ellenség rajtok lévén, alig tudhatják vala [SKr 366]. *1677:* A' Vármegyei vagy egyéb Tisztek a' Regius Funduson ne Circállyanak söt magok Jurisdictioja alat lévöknek Circálására menö uttyokban-is meg-szálván, mód nélkül valo gazdálkodásra a' Szászságot ne eröltessék [AC 159]. *1715:* Jelentyük alaz(a)t(o)s(a)n ... deposito solito Sallario exhibealla nekünk Nemz(e)t(e)s Colosvári Pataki Samuel Ura(m) Felesege Diosi Kata Aszonj kepéb(en) N. D(o)b(o)ka var(me)gjei F<ö> Biro N(e)mz(e)t(e)s Ujhelji Ferencz Ura(m) vallato pecsétit [M.köblös SzD; RLt]. *1729:* az mostani szolgabiro ebb(en) az p(ro)cessusb(an) nem vár(me)gyei hanem Haromszeki ember, és nem vármegye Székin tetetödöt [ApLt 3 Andreas Kőnczej de Karatna (33) ns vall.]. *1767:* Hallottam hogy ide gyűjtettek volt a Nemes Szolnok Vármegyei és Kővár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen hellyben, hogy a Tóháti Nyiresi határt terminálnák [TKhf 21/14]. *1809:* Mái napon Dersben lévén ottan a Strásak egy Lengyel embert fogtak el, akinél is tanáltatot Arad Vármegyei Fö szolga Biro Kovats Janos Ur uttasittása Lengyel ország fele [Derzs U; UszLt ComGub. 1658]. *1823–1830:* Szöts Alberttel, mostani Kolozs vármegyei föbíróval együtt lévén, ezek ebédjeiket gróf Bethlen Imre szállására hordattatták, és ott együtt ebédeltenek, jóllehet kétfelöl volt a kosztjok fogadva [FogE 209]. *1839:* A' gabonákban okozott kárnok meg betsültetésére köz Biráknok, a V(á)r(me)gyei hites Birák közül kettöt a kérelmesek fel vehetnek [Nc; DobLev. V/1228]. *1847:* Huszadik tanú Mánovits Ursz, görög nem egyesült hitű, 40 éves, kerpenyesi uradalmi úrbéres s jelenleg vármegyei falusbiró [VKp 196].

5. vmely vármegyében betöltött; care a fost detinut(ă) într-un anumit județ/comitat; in einem Komitat eingefüllt/verhaftet. *1662:* Jenöbe Bornemisza Pál helyébe, hogy megért elméjü, békességszeretö embernek állittatnék, Bihar vármegyei viceispánságábul néhai balyoki Szénási Pétert állatta vala [SKr 299]. *1710 k.:* Mikes Kelemen ... Telekinek, Székely Lászlónak is igen kedves emberek volt, tudott mind szót, mind ajándékot bövön adni, mellyel is nyerte táblafiúi, ítélömester, tanácsúr, praesidens és Fejér vármegyei föispánságát, nemcsak érdeme nélkül, hanem érdeme ellen [BOn. 673]. *1758:* Lobkovicz az Hunyad vármegyei föispánságot, mely akkor vacantiaban vala, nekie[a] offerálá, de nem volt contentus vele, mert katonaságra – melyre nem született volt – vágyott [RettE 66. – [a]Brassai Jánosnak]. *1761:* br. Korda György ... A Kolozs vármegyei föispánságban is megmaradott [RettE 116]. *1771:* Miske Imre ... lakott a gubernátor Kornis Zsigmond úr mellett, az holott pápistává lett. Azután promoveáltatott Torda vármegyei viceispánságra [RettE 247]. *1785:* Itt elig irigye van most annak az Bihar Vármegyei Fö Ispánságnak [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.].

6. vmely vármegyében tartott; care a fost ținut(ă) într-un anumit județ/comitat; ist in einem Komitat stattgefunden. *1724:* En Brassován Christoph magam és Testvér Bátyám Brassován Nicula képében ... az Nemes Belsö Szolnok Vármegyei Fúzesi Partialis Gyűlésen azon Vármegyei Tisztek elött alkuván meg Batyám Brassován Nicula az Urral ... Czegei Vass Daniel Urammal, egj el lopot lovára kalácz penzt vett [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1784:* az Torotzkai Biráknok ... Abusussai ... az Tktes Nemes Torda V(á)r(me)gyei szűntelen follyo Törvényes Táblának, rész szerént az Mlgos Földös Urak gyakor intimatumibol, rész szerent pedig az köz Népnek panaszibol ... tudára estenek volna [Torockó; TLev. 2/6].

7. vmely vármegyében kirótt; care a fost stabilit într-un anumit județ/comitat; in einem Komitat aufgelegt. *1677:* Zarándi Alsojárás, s' gratuitus labor Jenö Várának épitésére, Azon Vármegyei Adó, az ot valo Praesidium tartására rendeltetett; Azon Vármegyében a' Dézmálásnak módgya; Manumissusok adóval tartoznak, ot-is, másut-is [AC 274]. *1803:* Instálunk alázatoson a Méltoságos Kirallyi Administrationak meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Ter-

hektől és mit praestalnak, Ut csinalásra, Fa és Natura hordásra és egyébb Varmegyei szolgalatokra applicáltatnaké vagy nem [Torockó; TLev. 15/9].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vmely vármegye lakosa; locuitor al judeţului/comitatului ...; Komitatsbewohner. *1662:* Kik közül is a Bihar vármegyeiek az országtul kiadatott hit formája szerint Barcsai Ákos hűségére noha mind megeskűdtek vala, de sem abbéli hitekkel, sem az egri passának ott fenn megindított intőleveleivel, tanácslásaival semmit nem gondolván, ottan melléje állottak vala [SKr 494]. *1704:* a Hunyad vármegyeiek rescribáltanak az generálnak, hogy ők nem jóakaratból löttenek kurucokká [WIN I, 266]. *1705:* ott beszélék a német tisztek az uraknak, hogy az Hunyad vármegyeiek igen félvén a segítségtől, levelek által recuráltanak volna Forgách uramhoz, de sehol nem találák [WIN I, 500].

2. vmely vármegyében betöltött tisztség; (o anumită) funcţie în judeţul/comitatul ...; Komitatsamt. *1784:* Béldi József Fogaras földin, Mikes István Felső-Fehérben, a Zaránd vármegyei vacantiában volt, mivel nem rég hala meg a jó ember Máriafi László, kinek első feleségé Torma, második Berzenczei, harmadik Barcsai László leánya, egyiktől sem maradott gyermeke [RettE 427].

vármegyeispán vármegye vezetője; comite; Vogt, Gespan. *1588:* 16 Septem(bris) Somogy Boldisart Kyuldem ... Pataba Az Warmegye Espanokat hogy el hya [Kv; Szám. 4/III. 79]. *1595:* 17. February ... Ockmek egez Tanczül czinaltattak ohnbol egy eyttelt és fel eyttelt, az Wasar Birak kezekben, adúan, miert hogy az Warmegye Ispanok, innet varnak Eyttelt, vekat, innet vittekis az vjdekre, lön nagy panaz hogy nem eggyeznenek az Eytelek, Es azert czinaltata ö kmek: Kannagyarto Mattyassal ... f 1 d 40 [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 120].

vármegyés vármegye székhelyéül szolgáló; municipal; als Komitatssitz dienend. *1609:* A kegttek beöchyulletes Attyaffia ... Ide Desre az Zekes és varmegyes hellinkre Jeot volna [Dés; BesztLt 9 BSz főispánja Beszt.-hez].

vármegyeszék 1. vármegyegyűlés; şedinţa/adunarea nobilimii conducătoare a unui judeţ/comitat; Komitatssitzung. *1710 k:* Én azért októberben Máramarosba mének, vármegyeszékét ülék [BÖn. 878].

2. vármegye elöljáróinak testülete; corpul nobilimii conducătoare a unui judeţ/comitat; Körperschaft der Komitatsversammlung. *1752:* Az ót való N. Vá(rme)gye szekenis igen meg betsűltek tsak etzer sem vált betsűletem ö Excel(lentiaja) tekintetiért ebegyekre (!), vagy vatsarára marasztottak volna [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

vármegyetiszt vmely vármegye elöljáróí közé tartozó személy; membru a conducerii unui judeţ/comitat; Komitatsoffizial. *1782:* Mü modon azokatt a hivséges Tisztyeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(na)k, kik(ne)k is eddig gyakorlott, és udvarhaz jelentett hivséges szolgálattyak mind az Udvar s mind Vármegye Tisztyeik elött és per consequens (!) egész városunk elött nyilván vadnak azokatt mind szemben ottan ottan dehonestalja, s szidalmazza, s fenyegeti [Torockó; Thor. XX/4].

vármegyéül 1. vármegye tisztviselőiként; ca judeţ/comitat ...; als Komitatsoffizial. *1612:* Varmegiewl, varosúl, es falúúl Kegielmetek, az elöb elöb valo hozatasra, adgio(n) és rendellyen elegedendeo jarom vono Marhakat Loúakat es Embereket [PLPr 1/3 fej.].

2. teljes vármegyeként; judeţul/comitatul în totalitatea sa; als Komitat. *1670:* Ha csak az egynehány ember neve forgott volna fent, más dolog volna, de mi tagadás, bizony némely vármegyék vármegyéjül támadának királyokra [TML V, 150 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

vármezei a Vármező (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vármező/Buciumi; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vármező: **1.** Vármezőn lakó; din/care locuieşte la Vármező; in Vármező wohnend/wohnhaft. *1838:* Marinkás Simon pria Vármezei Görög egyesült vallásu all Esperest [Vármező Sz; RLt].

2. Vármezőre menő; care duce la Vármező; nach Vármező fahrend/leitend. *1594:* 21. July ... Zabo Georginek az varmezey vtba holth Egi loua megh ... attam f 6/ [Kv; Szám. 6/VI. 27].

várnagy vmely vár katonai parancsnoka; comandantul militar al unei cetăţi; Kastellan, Burgvogt. *1614:* Kadar Demeter Varnagy zs [Csávás MT; BethU 19].

váró szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *újítást ~* javításra szoruló; care trebuie reparat; auf Reparatur wartend. *1756:* Fekszik a Nemes Udvarház hellye igen szép Teres hellyen Branyitskának Also vagj is Illyefalva felöl valo végiben, mely circum circa Sovényből font Tamászos, Leszas Szalma fedelű avatag, némely helyt Ujjitást varo kertel környül vétetvén | az Ökör Istálo ... Alkalmas jo Szarvazattyát Léttzeivel fedezi bé ujjitást váro Szalma fedél [Branyicska H; JHb LXX/2. 10, 28]. *1761:* nyilik ... egj kapu, az emlitett Jobbágy Sessioja es Marha Akoly között lévő külsö vdvarra; mely Téli Lo Akolynak tartatik, léven el kertelve aloll fellöl mind az Akoly, mind penig a Jobbagj Sessiojától meg rökönyödött szalma fedelű, es ujttást váro Sövény kertekkel [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 496].

◊ **Szn.** *1724:* Váró Judith [Nc; DobLev. I/106. 4b]. *1736:* Váro Annanak [Torda; TJkT I. 104]. *1775:* Prov. Varo Jstvan [Nc; DobLev. II/472. 1a]. *1781/1785:* Néhai Váro Moses Uram [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 177 Rust Prekup (60) zs vall.]. *1794:* Varó Janos Deák [BorbJk 30a]. *1816:* Tkts Váro Lidia Iffj Aszszonj [Kövend TA; Borb. II]. *1830:* Nemes Váro Mihály, Váro János [Nc; DobLev. V/1165]. *1844:* Mostani Király Biro Tkts Váro Moses Vr [Bágyon TA; KLev Nemes Juon (22) vall.].

vároldal vmely hegy/domb oldala; coasta unui deal/munte; Burghang. **Hn.** *1746:* a Vár óldal verőfényén [Kolozsnagyida K; EHA].

város 1. oraş; Stadt. *1548:* En Tisztelendo byro Vram Twggya te ke, hogy el mwlth Napokban fihcyor Matyas Ty kegyelmeteknek Varosaban Az en kegyelmes Vramnak keth oroz Jobagyath (!), kyk Mostan es foghwan vadnak [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bíróhoz]. *1572:* chianady Janosnak ... hazat corekseget varoson kywl valo Idegen Embernek Ne arwllya sch adya, hanc(m) ez varossy Embernek [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1587:* Vniowal az ket Nemzet cozwe keotelezwen magat ez varosban egy Arant valo igassaggal eelt, es mostis Eel [Kv;

TanJk I/1. 57]. *1591 k.:* Az Kereztúr Varosiakis mind feienkent az Varosban lakok mind cözvegy Azzony allatok es ferfiak Jeowenek en elombe [UszT]. *1611:* Eo Nagha Generalis Vram mingiarast minden nemw Hadait Varosunk Hatararol és Varmegiereol touab Vigie, ide pedigh az Varosban semminemw Praesidiumot nem szallit [Kv; PLPr 29]. *1664:* Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János fejdelem (!) beszállitván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat németeket és dragonokat, mely idegen népek az várost mind külső és belső részeiben szertelenül pusztítván ... az városban sok számú házakat elrontván ... sok szép kerteket és gyümölcsfákat teljességgel mindenestől fogva pusztává tevén, az egész város környékét puszta mezővé tevén [Kv; KvE 188 LJ]. *1674:* az szolgák által az pelenger alá kivitetvé(n), ighe(n) crösse(n) palczákkal megh verettessék, és ki kialtva(n) haromszor büntetetésé(ne)k oka mi légien, ez várasrol, seöt mégh ennek határárolis de facto el tavozzék, teöbbe soha az városon s annak hatarannis ne talaltassek [Kv; TJk XI/1. 335]. *1691/XVIII. sz. eleje:* az idegen Pösztóval kereskedőknek id ne legyen szabat posztót el adni, az id valo Negy sokodolmon kűl, még az Városon kűl lako Posztocsinaloknak sem [Kv; PosztCArt.]. *1710:* a császár ... a legrégibb városokot, Vormatiát, Spirát, Oppenheimiumot, Heidelbergát, Manheimet és számtalan falukot mind porrá tétetett [CsH 217 1689-re von. felj.]. *1746:* Nagy Szárazság lévén mint tavaszi időben[a], és szeles üdő erre nézve determináltatott hogy senkiis se Vásárban, se sokadalomban se pedig lakadalomban Várasunkon Lövöldözni, es Dohanyozni az Utzán és Udvaron ne merészellyen [Torda; TJkT III. 25. – [a]Ápr. 17-i hat.]. *1782/1799:* Miért nevezik a' Torotzkai Lakosok magok Lakhellyeket Városhak még pedig Bányász Városnak? [Asz; TLev. 5/16. Transm. 324]. *1786:* A Geographiának tanitása oly értelemmel parancsoltatik, hogy igyekezzenek a mesterek a Földnek állásáról, elosztásáról, gondolatocskákat adni Tanitványaiknak, bővebben beszélgessék s mutassák Erdéllynek állását, határait, vizeit, városait [Csetri, KőrösiCsoma 41 a ref. főkonzisztórium iskolaügyi rend.]. *1804:* 5 orakor délután Kolosvárra érkeztünk, akkor estve volt a Császárné neve napjára Illuminatio a Városb(an) [Dés; KMN 22]. *1823–1830:* Gondoltam hát magamban, hogy valamely oly mesterséget tanulok, mellyel városról városra mehetek s Európát beutazhatom [FogE 200]. *1846:* Építtési Terve Nemes Dées Varossa mellett le follyo Nagy Szamos Vize' Városfelőlli ágán ki javittando Fahidnak [Dés; DLt 858/1847 Pataky Josef megyei mérnök kezével].

Hn. *1508:* Zazwaras [Gyf; JHbK IX/30]. *1530:* Szaszwaras [Vh; DomH 57]. *1615:* az Varasban menő Vton felliwl (sz) [Mv; Ref.egyh.lt]. *1632:* az Varos Vegin valo Puztat [Mv; BálLt 93]. *1658:* az Varas Teorueny fajan tul (sz) [Mv; Ref.egyh.lt]. *1676:* Varos Sánczán ... Kívűl (t) [Gyalu K]. *1682:* Váras véginél [Boroskrakó AF; MNyTK 132. 23]. *1691:* az patakra menő Város Szorossa [Nc]. *1697:* Alsó város vizen[a] [JHbK LI/6. – [a]Alsóvárosvíz (H)]. *XVIII. sz. eleje:* az Varos mellet (sz) [Alvinc AF]. *1700:* az Város vegin felljül [Abrudbánya]. *1718:* a Város pataka mellet (r) [Szilágycsch]. *1722:* az Nemes Város közönséges Sikátora [Nc]. *1729:* varos fanekben (!) egy kűs rett [Székelybő MT]. *1737:* az város Temető [Torda]. *1745:* a' Város felöl a' Város Ere [Apahida AF]. *1762/1779:* A Varas végin (sz) [Szilágycsch]. *1789:* Város falvának [UszLt XIII/97]. *1792:* Város uczájával [Désakna SzD] | Városfalván [Recsenyéd U; Pf]. *1865:* a város ergéje [Dés; Ref.egyh.lt].

Szk: *~ hóstátja. 1662:* Nem lött volna-e elég, hogy erős hitek ellen annyi ezer forint károkkal városok hóstátit, temetőjöket, sok szép gyümölcsös kerteket porrá tettek volna [SKr 685] * *Akna ~a. 1730/1785:* Dées és Akna Városában 'a határin volnának N(e)m(e)s fundussai, Szánto, és kaszállo földei, Szőlei [Hr I/35] * *Almás ~a. 1662:* Almás városát és vidékit is porrá s hamuvá tévén, ottan a Meszesnek indulának [SKr 443] * *beszterczei ~. 1649:* ez ielen valo esztendoben Feieruari Generalis Gywlésben emanaltatott Nyolczadik Articulusnak continentiaia szerint Kendi Lonai Gondviselőnket certificaltatta uolt ez mostani Octaualis Terminusra ide Beszterczei Várusunkba [JHb III/4 fej.] * *Beszterce ~a. 1661:* Beszterczе várassa Biroja [KJ] * *Dés ~a. 1689:* Des varossanak Nagy Halasz uczajan ... az Szamos parton [Dés]. *1825:* Morasan Kosztán (85) ... Dées Varosa Csatányi határon lévő Tilalmas Erdője Hajtója [Dés; DLt 288] * *Déva ~a. 1780:* Tudgyae ä Tanu ... hogy ... Déva Városában ... az Hajos Uttzában ez mult és mostan folyo 1780dik Esztendőkben tilalmas Időkben Kik tartottanak, s tartnak actuis Alattomban Kurta Kocsmákot? [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1794:* Istentelen emberek mind a ketten, kiknek egész Déva Városában sintsen mások, gonosz életűek, garáznások [Déva; Ks 79. XXVII. 10] * *fejérvári ~. 1628:* Orszagunknak Regi szokassatt keóuetue(n) ... kelletett Orszagal hewsegteknek ad Dominicam Iudica, vgmint kilenczedik napiara, ez keóuetkezendeó Szentt Georgy hauanak Feieruary varassunkban Generalis gewlest Promulgaltatnúnk [UszLt VIII/69] * *Fejérvár ~a. 1713:* Fejérvár Várassában a' Kerítésenn belől, Szász utzában [BCs] * *fogarasi ~. 1678:* Mindezekre és egyéb szükséges okokra nézve kelletek kgldekk közönséges országgyűlését promulgáltatnonk tanács úr hiveinkk megegyező tetszéseckből pro die 15 futuri mensis Februari Anni presentis fogarasi városunkban [TML VIII, 50–1 a fej. Teleki Mihályhoz] * *Fogaras ~a. 1682:* Fogaras Uarossaba(n) Lako ... Iffiu Asztalós Giörgi, Uarossi rend [Fog.; Borb. II]. *1736:* Én magam is az regnáns fejedelem Apafi Mihály éltiben, sokszor ministráltam, gyermek lévén, ezen missionarius minorita barátnak ... Fogaras városában [MetTr 441–2] * *Frankfurt ~a. 1695–1720:* 1694-es év első napja tíz hagyományosan avatott doktorral ragyog fel Frankfurt városára [KvE 227 GM] * *Gyalu ~a. 1609:* Anno 1608 Gialu varasa ostor adoban Adottak (!) Uduarbiro Vra(m)nak f 21/16 [Gyalu K; SLt 47/11]. *1721:* Vagyon Gyalu Várassaban a Piacz Uczában [Gyalu K] * *Gyéres ~a. 1735:* Gyeres Varossa mellet foly az Aranyas [Gyéres TA; JHb XI/9. 53] * *gyulafejérvári ~. 1682:* Gyula Fejervari varosunkban bizonyos Attyokfiai altal megh jelenni okvetetlen el ne mulassa [UszLt IX. 76. 12 fej.] * *Hátszeg ~a. 1679/1681:* Miskolci Kalnai Palnak az mely örökséget vet Haczogh Varosaba(n) ... annak birasaba(n) enis confirmalo(m) [Vh; VhU 379 Thököly Imre ad. lev.] * *hunyadi ~. 1666/1681:* Dicseretes Elcimnek (: kik ez Hunyadi varossomat elcittűl fogvan idegen es jöveveny emberekkel pusztassagbol eppitgetvén szarnyok alat oltalmazták :) nyomdokokot akarvan követni [Vh; VhU 229] * *Hunyad ~a. 1677:* (Az örökös jószág) árát Hunyad Varossaban az Olah Esperest Ur(am) hazanal kezemhez vőttem [Vh; VhU 478] * *Illyefalva ~a. 1625:* Sepsi és Kézdi székekben való várasinkot: Sepsi Szent Györgyöt, Illyefalva városát, Kézdi Vásárhelyt és Bereczket ezutan magunk arra rendelt bizonyos emberünk által akarván dirigáltatni, hűségtek iurisdictioja alol ököt eximaltuk [Barabás, SzO 361] * *Kalocsa ~a. 1710:* Ugyanazon esztendei expeditióval a ke-

resztények Magyarországban Kalocsa városát, Simontornyát … Horvátországban pedig Cechinárt, Tigrert … szerencsésen a töröktől visszanyerik [CsH 195 1686-ra von. felj.] * *Kassa ~a. 1662:* császár is az ország nevével Kassa várasának az hét vármegyékkel, azokban levő várasokkal a diploma tartása szerint a fejedelem birodalma s kezc alá való engedtetése s azoknak birattatásoknak módjainak publicálása … nagy solennitással végbement vala [SKr 286]. *1710:* Ebben az esztendőben Kassa városának fél része megége sok emberek veszedelmivel együtt [CsH 99 1674-re von. felj.] * *keresztény ~. 1663:* bár be ne bocsássanak sohase Kővárban, se más akármely keresztény városban is, ha törökkel se most, se ezután hadakozom keresztyén ellen [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *Keresztúr ~a. 1591:* Chiwr ferenczy es vgian Chywr ferenczyne … nemincmw kj felelt vetkekert bwdostanak volt el Kereztwr varosarul feiedele(m) feolderul [UszT]. *1607:* elmentjnk az feliwl megi irtt napon es Eztendeóben Kereztt wr (!) varosaban az Kouach giorgj hazahoz [UszT 20/351] * *kisded ~. 1801:* akár melly országbélí kisded városban is be nem vétetik[a] [Kv; ACLev. – [a]A céhbe] * *kolozsvári ~. 1585:* Katonay Eötues Myhaly Regestruma, Az Colosuary Varos Zwksegyre ualo Kolczhyegek (!) [Kv; Szám. 3/XXII. 5]. *1632:* Csanadi Pal Colosmonostori edgyik Kaptalan, es mostan Colosvari Közönséges Varas Scholajanak Mestere [Ks L/5] * *Kolozsvár ~a. 1694:* Colosvár Várassa [LLt Fasc. 28]. *1736:* még templomunk sem volt ben Kolosvár városában [MetTr 425]. *1820:* Kolosvár városa … ide két postányi járo helly jo időben meg lehetős uttal járhato [Bogártelke K; KmULev. 2] * *lakja a ~t. 1726:* hallottam Vancsa Mihálytol fenyegette Szappanyos Simont mondvan Pogány meg nem lakod az várost [Ne; Ks 90] * *magyarországi ~. 1657:* ha megindulhatnának, és az hadnak egy része azokkal magát conjungálhatná, az dereka az magyarországi várakat, várasokat veddegélné, kiknek nagy hajlandóságok is vala az fejedelemhez [KemÖn. 191] * *magyar ~. 1823–1830:* Igen szép tiszta magyar város, csak az a kár, hogy többen beszélnek benne németül, mint magyarul [FogE 167] * *Marosvásárhely ~a. 1700:* MarosVásárhely városa ígye fogyott lakosinak alazatos suplicatioja [Mv; MvLt I/11] * *medgyesi ~. 1662:* Medgyesi varosunkba(n) akarjuk … az gyülest ki szolgaltatni [UszLt IX. 75. 44 felj.] * *Nagybánya ~a. 1710:* Nagybánya városának bástyáit a földdel egyenlővé tevék [CsH 93 1673-ra von. felj.] * *Nagyenyed ~a. 1740:* Ui Losonczi Szabó András Nemes Nagj Enyed Várossa Törvényes Szekinek edgjik Hites Szolgabirája [DE 2]. *1846:* Nagy Enyed várossában Residealo Nemes Boros Ersebeth Aszony requiralvan ingemet küldett ub Offir az irt … varosban lako es residealo Tkts Nemzts Borbereki Drusianna Aszonyhoz [Ne; DobLev. V/1254] * *Nagyszombat ~a. 1657:* midőn az Fejérhegyen által feles német praesidiumot indítottak volna, hogy Nagyszombat várását azzal muniálná, azokra tanálván Horvát István, ellenkezéssel tartóztatta, de nem ruinálhatta [KemÖn. 39] * *németek ~a. 1670:* az németek városiban, úgymint Lőcsére, Bártfára, Szebenben mostan nem vittenek [TML V, 333–4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *Ótorda ~a. 1831:* Imus Esmerié a Tanu O Thorda Várossában lako, és kufarnéskodo Székelly Farkasnét [Torda; TVLt Közig. sztlan] * *örmény ~. 1732:* Akarmely Nemes Ember mennyen lakasra az Örmeny Varosba az Örmeny Biro palczája alá, mig ott lakik, nem tartatik Nemes Ember(ne)k [Szúv] * *Pest ~a. 1710:* Ebben az esztendőben a keresztény ármádának szerencsésen progressusa lőn, mert a török császár táborát három izben is megveri, és Visegrádot, Vácot, Pest városát ostromokkal megveszik, s a benne levő török praesídiumot mind fegyverre hányják [CsH 183 1684-re von. felj.] * *Prázsmár ~a. 1655:* Ezen Contractusnak penig nagyobb erősségére és örököss meg állására Kőtték Prásmár várassának lakossj magokot arra[a] [Brassó; BLt 3. – [a]Folyt. a szöv.] * *privilegiált ~. 1677:* A' Cirkálás indifferenter minden akadékoztatás nélkül admittaltassék mind Fiscus, Urak, Nemesség és Szászságnak Vármegyéken levő jószágiban, sőt az egy Fogarasi, Liber Baronatusság, és a' privilegialt Városok, mellyek mind Articulariter confirmaltattanak, mind penig continuo usu roboráltattanak [AC 119–20] * *Sárd ~a. 1767:* Berettye nevezetű épületre valo szalos erdőis, mindenkor a Sárd várossa birodalmában volt [Sárd AF; TSb 21] * *Sepsiszentgyörgy ~a. 1720:* Sepsi Sz. György Várossáb(an) az Pijaczon lévő helyb(en) egy Lak helly [Szgy] * *Somlyó ~a. 1703 u.:* A. 1703. Somlyo várossának fel praedáltatása után, ezekkel épült az Eccl(esi)a Zoványi György Prédikátorságáb(an) [Szilágysomlyó; SzVJk 64] * *Szászszeben ~a. 1684/1844:* Midön volnánk Szász Szeben városában … nemzetes Vajda Péter Ur Huszt várában lévő hivatalos foglalatossági miatt mostan jelen nem lehetett személlye szerint [TSb 52] * *szász ~. 1635:* panazolnak az cziszmadja Vraink Hogi az Eo fiainak (!), es tanituanynak, Erdeljbenn sem Magiar Országban, miuet nem adnak, az Eo kigielmeknel tuduan uolt, hogi suhut az Szaz Varossokon nekiek Miuet Adgianak (!) [Kv; Céhir. I/13 a varga céh a tanácshoz]. *1661:* Az szász városok is mind azt ígérték, vissza állanak urunk ő nagysága hűségére, mivel már eszekben vették az török hamisságát [TML II, 209 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *Szatmár ~a. 1662:* Elöljárol vala gondosabban legelsőben is, amint Kállónak, de inkább Szatmár városának állapotjok, hogy ebben erős német praesídium és lovas fizetett nép is feles volna, kik a várba bevitetvén, mind fegyvert foghatna [SKr 208]. *1747:* (Pap Vonkát) bizonyos Malitiajaert Nemes Szathmár Varosaban el akarvan fogni, mi modon maga elabált, és az Lova Fegyverével együt ottan maradot [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII] * *Szeben ~a. 1689:* Szeben Városában … Bándi Kováts István Ur(am) ő keglme szállásán a pénz olvaso háznál [MbK IV]. *1722:* ä következendó Dicta … indikáltassék ad 19 … Mensis Februari mostan … Comminderozó G(en)eralis Ur eo Excellentiája betegeskedésére nézve Szeben Varosságban [Kv; WassLt gub.] * *Székelykeresztúr ~a. 1823–1830:* Fogarasi Szabó János lakott Székelykeresztúr városában, azon jószágban, amelyet a fia eladott [FogE 58] * *Szék ~a. 1671:* Szék Várossában, a' Doboka Vármegyei Nemesség mikor perlekednek ne tartozzanak kezest állitani [CC]. *1783:* Szék Városa Felszeg uttzájában [Szék SzD] * *Szoboszló ~a. 1662:* Szoboszló várasát is azért mind kastélyostul hamuvá tévén, ottan egész táborával Debrecenhez, a Tócó vize mellé szállott vala [SKr 541] * *szomszéd ~. 1597:* egieb iol rendelt zomzed varosokban az sokadalmoknak bizonyos es el hatarozot modgia es rendy vagion [Kv; TanJk I/1. 298] * *Torda ~a. 1722:* az Szarkádi határbol M: Peterdi határhoz osztottak M: Peterdröl az kuruczátol egjenessen bé 3 Indalji Torda Várossa to heljeig s gáttjáig [Pusztaszeg TA; JHb XIV/7]. *1839:* Torda Várossa Piatzi Fertállyában lako edgyesült és nem edgyesült Görög hitű vagy Román családok [KLev.] * *Torockó ~a. 1742:* Mi … Torotzkó Városában lakó Hites személljek Tóbis Ferentz Torotzkai Biro: Ekárt Ferentz és Kelemes János Varos Hites Polgári[a] [Torockó; TLev. 9/2. – [a]Folyt. a fels.] * *török ~. 1614:* die 17 Maji jutottunk Kerklizába, egy

nagy török városba, azmelyet az görögök régen híttak Quadraginta Ecclesianak; az is török városba szép város [BTN[2] 69]. *1710:* a német császár confoederátiót tett vala mind a velencei respublicával ... mind a lengyel királlyal ... mind penig a muszka cárral, ki túl nagy hatalommal a tatárokot debellálta vala, és a híres Aszák török várost már el is vette vala [CsH 198–9 1686-ra von. felj.] * *tövisi ~. 1665:* Tövisi Varasnak hadnagja [Tövis AF; JHb XXIX/32] * *Tövis ~a. 1674:* Tövis Várasában lako Pandur Gábor [BálLt 40] * *Udvarhely ~a. 1598:* az hattalmakkott chelekette itt wdwarhelj warossaban az en magam hazamon [UszT 13/33]. *1677:* Udvarhely Városán boroknak, és szekereknek valo által vivése és hordása senkitől ne impedialtassék [AC 241]. *1793:* Udvarhelly városának Magistratussa most emlitett határozás iránt illetlenül szollott [Kv; UszLt VIII. 8/68 gub.]. *1820:* Udvarhely Varossát a' több Városokhoz hasonlitani nem lehet mert azok, vagy kereskedő Varosok, vagy bennek Dicasteriumok vagynak, vagy Katonai Kaszármák, Pék Házak, Depok, Harmintzadok vagy pedig Katonai Contractiok [UszLt VIII. 8/68] * *Újhely ~a. 1662:* a fejedelem ... egynéhány ezer dragon és horvát s magyar katonákat küldött vala Borsi nevü kastélyára, melly Patakon felül egy mérföldön, Újhely városa mellett vagyon ... Újhely várasát is felverték vala [SKr 227] * *Újtorda ~a. 1738:* lévén nékünk uj Torda Varossab(an) égy darab őstől maradott puszta jószágunk [Torda; TJkT I. 169] * *Vizakna ~a. 1699:* Quictantia Vizakna Várossa 1698 esztendőc valo Taxa sovárol [Vizakna AF; EMLt Joh. Bogáthi só-provisor kezével] * *Zilah ~a. 1684/1780:* Stephanus Vargha ... En egy nehány izben lévén Zilaj Várossában Polgár [MkG]. *1736:* Hát az édes Attya Eltető Ferencz Uram(na)k, ki volt ... Zilah Várossáb(a) honnét származott ...? [Zilah; WassLt vk].

2. városrész; parte a unui oraş; Stadtteil. *1662:* a földtöltés alá állhatván bé a gyalog, s a lövőlyukak alatt szintén csak a földszínben lévén, hol a külső váras piacára ellenség tanálna jöni, míg eszébe venné magát, onnan legtöbb kár eshetik vala bennek | Melly helynek lakosi noha nagyobb részbül a havasok közé, Zalakna és Abrudbányák felé s Szebenbe is igen eltakarodtak, de sokak, hogy idején el nem mehettek volna, csak a belső városban és fejedelmi udvarba, várba szorultak vala [SKr 223, 438]. *1736:* Gyula – akkor most Károlyváratt szintén ugy két páter lakott, parochusok vagy plebánusok is voltanak; az szokott lakóházok volt ben az belső kerített városban, majd az város közepin [MetTr 435]. *1795:* egy hasáb szöllőjeket allatomban ... el adták Bulgarusok Fogadoját árendában bíro Carolus Holtzappel nevezetü betsületes Schusternek ... a Bulgár Városban [Déva; Ks 75/VIIIa]. *1802:* a Görög városban lako Puska mivesnével beszélgettem [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1823–1830:* 1796. januárius 14-ikén estve érkeztünk be Bécsbe ... Csakugyan mégis beszállottunk a belső városba, a Seiler Gasséba | Vagynak Lipsiának négy Vorstadjai, három apró folyóvize ... A belső városnak 30 utcái vagynak [FogE 168–9, 194].

Hn. *1722:* az Felső Varasban (sz) [Bh; KHn 11].

3. város mint (önálló) közigazgatási egység; oraşul ca unitate administrativă (independentă); unabhängige Stadt. *1541:* az warosra szallyon ... mynd gyumölchy fayval egetembe [HSzj *gyümölcsfa* al.]. *1567:* ha az Biro es Tanach ... az waros dolgaban iar gyülesben auagy egie(b)ywe az howa az Waros zükségе mutattia, hat az waros <köl>chegen iarion az dolognak uolta zerent [Vizakna AF; TT. 1881. 191]. *1585:* 14 Janua: Az varos Jeg vermet tőltette(m) meg Jeggel harom Zekeres hozta [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. *1597:* Nyolczad Napig mindnaian az waross keolczigin woltanak feirwarat [Kv; Szám. 7/XIV. 31 Masass Thamas sp kezével]. *1616:* Az mely Innovatot avagy praedjcator fizeteszet és az Varosnak külön külön fele proúcentússat, az mint az Incta allegalya, de sohúl meg nem bizonyitot le szallitotta volna [Kv; RDL I. 100]. *1632:* Korczomat elein, eztendő altal harom heteken tartani, az varosnak szabad uoltt, melinek elseő Pwnkestb(en) masik kis azzon napban, harmadik Zent Miklos nap taiban esett [Fog.; UC 14/38. 110]. *1674:* Az Házat az Várastul ki váltvá(n) ... tőttem le érte az Váras(na)k Flor. 75 [RLt O. 6]. *1713:* Pap Samuel Tizen három varosban lévő fundussát az adojért az varosnak hadta és adta [Kv; PolgK 144]. *1765:* az széna, zab, fű némellykor a város közönségesiből ment [M.igen AF; Eszt-Mk 55]. *1780 k.:* Meg külembesztetven hát az Varos külön valo kötsegit amineműek Gornitsunk fizetése Birák fele adoja, erdő osztok napszámja ... Tiszt Urainknak adando kevés bene ficiummal, fogadjuk hogy egyenlőkepen fizettyük [Torockó; TLev. 15/5]. *1832:* Teke[a] Közönsége Instantiájában Kéretik privilégiumaiknak meg tartatása, Magistratussok egész erejébe állíthatása, a' Város Civilis és nem Colonicalis Jurisdictiojának meg erősítése [Borb. II. – [a]K]. *1846:* az úgy nevezett Kósáné Gödrében a Szamos partyán lévő Városi köz fűzes helly ... meg vísgálására ki rendeltetésünk következésében ... a' fel adott helynek Szinére ki Szálván ... az emlitett Gödörben lakozók ... a város köz hellyéből fel fogott foglalásának mekkoraságát, és határát igazán járják, és jelellyék ki [Dés].

Szk: A. ~ *birája/birója. 1584:* az so wagok filik tiztelik beotswllik az varas biraiath [Torda; DLt 212]. *1653:* 1633 esztendőben városunk birája Nagy Szőcsi István volt, és a kádárok bástyáját elvégezteté [ETA I, 144 NSz]. *1784:* El nem fognak ugyan az Város Birái rekesztettni attol, hogy ennekutánna is pro exigentia Rerum, ac Circumstantiarum a köz költségre Repartitiot ne tehessenek [Torockó; TLev. 2/6. 2a]. *1823–1830:* vacsorán lettem volna Vajda Sámuelnél ... Minden este város birája, senatorok ittak nála, mégpedig fertályos pohárral, az aszú szőlő bort [FogE 274] * ~ *cigánya. 1597:* B: wram w kegelme kwldotte Istüan deakot az lowas legint az waros Cyganinak kizabaditasaert Karaban postan [Kv; Szám. 7/XIV. 99 Massas Thamas sp kezével] * ~ *cirkálója. 1631:* Tudom asztis, hogy Valaszutj Jstua(n) deak, Kolos uaratt negy varos cirkalojt ejel megh vagdalta, Mellyert megh is sententiasztak, hogy elseob(en) job kezet vagjak el, annak utanna fejet vegyek [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.] * ~ *delegátusa. 1740:* Minémű káromkodásokkal, és egjéb mocskos Terminusokkal illette, ezen Nms Város Delegatusit az I ... exhibeált Citatoriámból Constál [Dés; Jk 331b] * ~ *direktora. 1594:* 23. Marty. Palastos Istuannak az varos directoranak Biro vram Akarattiabol atta(m) f 5/ [Kv; Szám. 6/VI. 14]. *1603:* az Aruaknak marhainak igazgatasara es ozlasara rendeltenek Mas renden penigh My Gazner Georgy az varosnak Directora, Frillik Benedek varos molnainak Biraia [Kv; RDL I. 75] * ~ *elöljárója. 1771:* A Nemes Város Elöjároit kik illetik boszszusággal szidalommal bestelenitéssel ...? [Dés; DLt 321. 2b–3a vk] * ~ *erdőpásztora. 1827:* a nemes Torda várossa Erdő pásztorát lattam meg kinazva [Szind TA; HG. Mészkői lev.] * ~ *feje. 1578:* az Mely birot es feot az vriste(n) eleinkbe Rendel, azt beehywllettel hallgassak mint varasnak feiett es előtte larot [Kv; TanJk V/3. 169b] * ~ *főbirája. 1761:* Ezen Falu Lakosinak akár mely bajok, és

Perlekedések iránt, az hét Falunak Provisori Tit. ordinarius Provisori (: vulgo Ispányi :) szokták qua Prima Instatia az igazságot ki szolgáltatni; mely is ha kinek nem fáveál, appellálhattya Causáját a városnak Titt. Fő Birájához, vagy Folnagyához [Törcsvár Br; BrÁLt 373] * ~ *főhadnagya. 1700:* Dalnaki Danel Ur(am) N. Dées Varassa Feö Had(na)gya fogadtameg anniversalis Procuratoranak Almasi Istvan Uramat [Dés; Jk]. *1842:* én mint Hűtes Tag[a] elmentem a ns város Fő Hadnagyához [Dés; DLt 1480/1843. – [a]Ferentzi Károly Belső ns Szolnok vármegye Tabla birája (59) vall.] * ~ *gyalogja. 1653:* Jöttek haza a város gyalogi Magyarországból a hadból die 29 januar [ETA I, 150 NSz] * ~ *hadnagya. 1672:* Aknai Szűcs János város hadnagya [Dés; Jk]. *1705:* ha mások arra ingerlenékis azokat bestelenséggel nem illeti hanem elsőben a város Hadnagyának ... meg jelenti [Dés; Jk]. *1842:* mind engem, mint a Szölgálot a város Hadnagygyához vitettek, 's mind kettönket külön árestomban tettek [DLt 730] * ~ *hajdúja. 1746:* Perceptor Duló Márton Vr(am) melle actualis Hadnagy vr(am) egy tizedest és a' Város Hajduját adgya [Torda; TJkT III. 17] * ~ *hites drabantja. 1635:* Pap Janos ... Varas hwtős Drabantia ... vgy vallia az Mesterne szauat, mint az első valo [Mv; MvLt 291. 61a] * ~ *hites nótáriusa. 1639:* Erszinies Janos Varos hites Notariussa [Mv; MvLt 291. 187b]. *1730:* eö kglme most Nemes Városunk hites Notarussa(na)k kezét be adá, mind ez alkalom szerint valo Arenda penz(ne)k ... praestálására, és az több Conditioknakis meg állására [Dés; Jk 398b] * ~ *hites polgára. 1742:* ez Patens Relatoriankb(an) futuro pro testimonio fide nostra mediante Nevünk alatt mint ez dologbanis adhibitus Regiusok, városunk usualis Petsetivel communicalvan ki adtuk ... Tóbis Ferentz Torotzkai Hites Biro és Ekárt Ferentz Város Hűtes Polgára által [Torockó; Bosla] * ~ *hites személye. 1690:* Banfi Hunyad ... Városnak Hűtős szemelye [Told. 41] * ~ *hites szőlőmérője. 1602:* Kadar Gergely es Ramfft (!) Marton az Varosnak hewteos zeolco mereoy [Kv; TJk VI/1. 590] * ~ *igazgatója. 1662:* azok miatt a váras igazgatóinak akármelly jó dolgokban is nem kicsiny akadályozások, hátramaradások vala [SKr 493] * ~ *jobbágya. 1578:* Byro vram mingiart el kwlgie(n), es azt a ky a tamadast theotte be hozassa, mert ... semmykeppe(n) ezt az insolentiat es hatalmassagot el nem akaryak zenwedny iobbagyoktul Mert vgyan ige(n) nehez newe(n) wezyk ezt hogy illie(n) feoemberen illie(n) gyalazat esset, varas iobbagyatul [Kv; TanJk V/3. 173a]. *1672:* Kerteltettem az az (!) varas jobagival [Mv; Ref.egyh.lt Tarnai László kijegyzése] * ~ *kántora. 1653:* Ezeknek halloj voltak Kouacz Janos, Olah Peter, az Varos Notariussa, Sebeszi Szabo Géórgy, varos Kantora [Ne; KJ. Feöldeszi Mihalj sk írása] * ~ *katonája. 1797:* A Város Katonájának a ki az okröket rendelte hogy a G(ene)ralis quártelyra le költözzünk egy itze bor Dr. 8 [Szság; BfR I] * ~ *követe. 1669:* Egyebaránt is az székek és városok követei mind ajándékot mutattak fel ű nagyságoknak [TML IV, 490 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* A mi kegyelmes urunk önagysága méltóságos propositióját alázatosan értjük, de hol vadnak a tanácsurak, tábla fiai, ítélőmesterek, regálisták, vármegyék, székek, városok követjei? [CsH 233] * ~ *ménespásztora. 1629:* Miklosi Nagy Uaros Menes paztora [Mv; MvLt 290. 163b] * ~ *nagy birája. 1794:* Bátsota Josziv Város Nagy birája [Déva; Ks 73. III. 3] * ~ *őrzője. 1597:* Borbelj Benedek Kobzos Ianos legenye ... wallia ... az mikor az sebhetes eset az varos eorizeoin, wittek wolt eoket az vram hazahoz akkor hon ne(m) woltam [Kv; TJk VI/1. 50] * ~ *partikuláris perceptora. 1749/1758 k.:* Thordai Csizmadia Nagy Mihály eö kgylme az Városn(a)k Particularis Perceptora lévén Szebenb(en) az supr. Exactorium Ratioja revideltattván Liquidaltatott volt Cum Rf flor. 36 xr 34 [Torda; TJkT III. 273] * ~ *poroszlója. 1754:* A Város Poroszlojának czizma kenni degettet 1 1/2 xr [Kvh; HSzjP] * ~ *principálisa. 1734:* a Nemes Város Principalissaj eö kglemk a Karosoknak hittel ammire memek mondani karokrol Csatánnal fizettessék meg [Dés; Jk 448b] * ~ *prokátora. 1589:* 3 Marty Az varos p(ro)catoranak, Kadar Janosnak attam f. 3/ [Kv; Szám. 4/X. 14] * ~ *prokurátora. 1584:* Az varos procuratori lelentettek hogy sok gonozsagh volna az varosson es Eyel laro es parazna Azzony Allatok megis elegen volnanak [Kv; TanJk V/3. 286a]. *1825:* A Város Procuratorának juxta Quetantia(m) (!) 5 Rf. 6 [Szkr; Borb. I] * ~ *strázsája. 1826:* A Város Trásájanak (!) egy pár Csizma Talpért xfr. 36 [Szkr; Borb. I] * ~ *szolgabírája. 1726:* En ithon nem voltam mikor az Majorombol Egy Pápista embert Hadnagy Uram az Város szolgabirája által ki hajtatott [Ne; Ks 92] * ~ *szolgája. 1557:* az waros Zolgayatul megh Jzentem wala hogy ennekem nem attak [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 „Apaffy lazlo nagyfalwrwl" a beszt-i városi tanácshoz]. *1632:* az Város szolgája kialtia uala halgas edes Jstua(n) vra(m) es ne szitkozodgial [Mv; MvLt 290. 91a]. *1703:* kontarokat fel vervén adtunk az Város szolgajanak d 12 [Kv; ACJk 88]. *1804:* panaszt tett ellenem a' Tekintetes Hadnagy Urnál, a' honnan-is város szolgája által minden napoztatás nélkül az a' parantsolat jött réám, hogy a' mit Krizbaine nyert a' szalonnákon, én legottan forditsam meg Gazdag Mariának [Dés; DLt 198/1807] * ~ *tizedese. 1602:* Zekely Marton Varos Zolgaia es tizedesse vallia hogy En voltam eggyk Aros teob zolgakkal egyetemben az haz dolgabul [Kv; TJk VI/1. 626].

B. ~ *erdeje. 1571:* Az ferdeos feleol ... azt Mongiak hogy fogadiak megh eo k. biro vram es az Thanachbely vraim Adgianak eo K. az varos Erdeyebeol ket forintara fat [Kv; TanJk V/3. 33b]. *1600:* Aztis mongyak hogy tilalmas erdeieket el wagtuk wolna, hasonlokeppe(n) a mikor az waros erdeietis le wagtuk nekikis rezt attunk [UszT 15/258]. *1786:* Az mi illeti az Varosnak Erdejet, Nagy tilalomban tartya aszt az Város és orizteti keményen [Torockó; TLev. 4/13. 51] O **Hn.** *1604:* az Varas erdeie mellet [Jedd MT]. *1758:* a Város Erdelye [Bh]. *1808:* a' Város erdejéböl [Dés] * ~ *erdős földje. 1728:* a Desi Somkut fele valo fordulo határb(an) a Szipoly nevü Völgyet az Broad felett ... mind az ott levő nyilakat, mind a Város közönséges erdős földét határozván meg nap keletrül a Bercz tető [Dés] * ~ *faluja. 1592:* Keöwetkezik az Jspotalj Molnan felliwl az Palora valo keöltsegh ... Dezkakat temerdeket à ki rea ment hoztak à varos faluyarol [Kv; Szám. 5/XIV. 152 Eppel Péter sp kezével] * ~ *földe. 1572:* eo k. varosswl vegeztek arrol es senkynek Nem akaryak penzen az varas feoldeben ely adny [Kv; TanJk V/3. 58a]. *1643:* ada ... az Also mezeöbe(n) Nagy mezeöbe(n) egj darab szely szanto feöldet, mely(ne)k egj feleöl ualo deöleöin Borsai Peter mas feleöl az Varas feölde ... szonszedj [Déva; JHb 53]. *1747 k.:* Az Kender földek és több Város földéböl lett foglalások aránt in A(nn)o 1746. lett Constitutioja, és vegezése az Familianak observaltassék [Torockó; TLev. 2/1] O **Hn.** *1590 k.:* az varros (!) feoldeth [Szu] * ~ *fundusa. 1766:* azon sikátor nem Város fundussábol valo, hanem különesen aquiralt fundusbol hagjatott sikátornak a malom kedviért [Torda; TJkT V. 336] * ~ *jószága. 1614:* Benkeo Andras maga lofeö, de Varas Jozagaba(n) lakik [Illyefva Hsz; BethU 218] * ~ *mezeje. 1675:* Ez mező

pásztor Barnasib ne(m) gondolvá(n) ez hazának mezeihez való kötelességével … hogy azt igazán örzi mindenektől … az Váras(na)k mezeire idegen Juhokat fogadott bérb(e), meg sanczoltatvá(n) az mezöt el adta, ez Város(na)k fö Tisztei híre nélkül [Kv; TJk XI/1. 371] * ~ *nyílföldje. 1721:* Az Falu és Város Nyil földeiből Dezmál(na)k az Magjarok az Templom Számára, az oláhok az Beszerikához [M.gyerömonostor K; KCsl 5] O **Hn.** *1687:* Az város nyilföldei vicinitass(iban) [F.gyerömonostor K]. *1748:* melyre ab Oriente a Város Nyilas földei jönek bé [Sásvári préd. MT] * ~ *rétje. 1586:* Keówtkeózik az Varas Retin valo kazaltatas [Kv; Szám. 3/XXIV. 28] O **Hn.** *1572:* az Varas réti [Bh; KHn 6]. *1686:* Varas retit [Nc]. *1692:* az Város rétin küvül (k) [Torockó]. *1693:* az Város réti felöl [Nc; DobLev. I/37]. *1737:* a Város Réttye mellett (sz) [Nc]. *1826:* Varas Rettyei [Nc] * ~ *szabad mezeje. 1595:* Az theoserseget azert chiak igy engedj az varos megh, hogy Amely barmot ez varoson kyweol vezen, es ez varos zabad Mezeyen sem tarthia hizlallia [Kv; TanJk I/1. 259] * ~ *tava. 1585:* Az Jeg vagoknak fyzette(m) az kyk az varos toat vagtak … f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1621:* Nyreo Janos vramat ala kwlduc(n) Apahidara … Az waras toua latni [Kv; Szám. 15b/XI. 284] O **Hn.** *1647:* Varos Tovanak [Mv; AAll]. *1679:* Az Váras tava mellett (sz) [Apahida K]. *1742:* ä Város tojában az Ispányok ä Tanácsot meg szokták vendégelni [Kv; AggmLt C. 12] * ~ *tilalmasa. 1595:* Vagion az waros tilalmasa melleth egy eöreök feöldwnk [Szu] * ~ *tilalmas erdeje. 1593:* Wagion az nagy oldalonnis egy eöreök feöldwnk melynek vicinusa eggjk felöl … az waros zalos tilalmos Erdeie [UszT 9/44].

C. ~ *istállója. 1585:* Volffard Jstwan Vramnak Attana az varos Estalloianak megh Epitesere kemeny tsinaltatasara f 112 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8] * ~ *konzervatóriuma. 1652:* Es az Varas Conseruatoriumab(an) be uittük [Mv; Ref.egyh.lt.] * ~ *korcsomája. 1695:* (A borbírák) ugy Industrialkodgyanak hogy az Varos Korcsomaja megh ne fogyatkozzek [Dés; Jk] * ~ *malma. 1592:* Itt az Varosson Deesen az varos molnayba neot neukedet fel [Dés; DLt 235]. *1599:* Az varos molnaynak gongya viselesere, es leowedelminek percipialasara Tablara Jarwan eo kgmek valaztottak Malom birakat az ket Natiobol Chanadj Janost es Stamp Janost [Kv; TanJk I/1. 330].

D. ~ *konstitúciója. 1611:* mjaz (!) illendeö keolchieget nezj Catha Azzonk fell irassa es Jeöuendeöben az mely bechwlettes vraink leznek az varos constitutioja zerent el igazitiak [Kv; RDL I. 88]. *1766:* Péntéki Forum … soha eddig elé szokásban nem volt ezen Nemes Városban, a' Nemes Város Constitutioja s régi meg rögzött szokása szerént [Torda; TJkT V. 348] * ~ *nobilitáltatása. 1738:* à Memoria Hominum, Városunk Nobilitáltatásától fogva Tábori Szekerek nem rendeltettenek s hasonló Gravamenekkel, mint a parasztok nem aggraváltattunk [Dés; Jk 501b] * ~ *privilégiuma. 1677:* A' Sidóknak ez Országban valo szabados kereskedések, és az egy Fejérvárat lakhatások-is sellérül megengedtetet: csak hogy a' Városok privilegiuminak, sem pedig egyéb rendeknek ne praejudicállyanak [AC 243] * ~ *régi szokása. 1605:* Varosunknak reghi szokasa szerint kwldeöttenek ide, hogi ereziwk es halliuk mind az Nagod kewansagatt s mind penigh az orzagbeli rendeknek eggies allapattiat es ertelmet [Kv; TanJk I/1. 512 a kv-i követek ogy-i instr.-ból] * ~ *rendtartása. 1676:* az Város rendtartása szerént minde(n) job job javait elö adgya, s az utá(n) allyassát, mellyekböl Arváit excontentallya [Kv; RDL I. 155a] * ~ *szabadsága. 1570:* Teorekedny kely az varos zabadsaga mellet [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1631:* Ennek az Varosnak penigh szep privilegiumma leven, arrol hogy az mely helyekröl ide Colosvara reszt nem attanak, innet oda reszt ne adgyanak Annak okaert … innet nem tartoznak semmit el vinni azok az attiafiak, az Varosnak szep Szabadsaga es privilegioma ellen, hanem az Varost illeti [Kv; ACJk 44b] * ~ *szokása. 1579:* ha ky penigh hazat-el Akarya valaky keotny a' wagy örök Arun el adny, az varas zokassat keowesse es kiáltassa fel haromzor [Kv; TanJk V/3. 199b]. *1660:* akarvan az fogolj jo Procuratort Constitualni, Contendal ellene az Actrixnak az Procuratora, nem Constitualhat az mert idegen vagy nem esküttel ide be be (!) es az Varosnak szokasa ellen idegen procuratort admittalni [Kv; TJk X/3. 272] * ~ *törvénye. 1560:* az my Anyank kezet es ew kezewttek ewtzaz forint kewtel alat valo vegezes uolt melly vegezes zerent az my Anyank az ew ezekbe valo rezet valakinek akarta zabadon hatta es el hagyhatta valhatta varas teruenye zerent [Kv; SLt ST. 6]. *1659:* az giermek kepeben jelen volt az giermek(ekne)k attyafia Herman Marton Ura(m); Azok(na)k város teörueni szerint ki muttata my eleottunk az anyai Terciumot [Kv; RDL I. 143]. *1714:* Eperjesi István Ur(am) Successori között Városunk Törvenye szerint Divisiot perágálnánk [Kv; Pk 6] * ~ *úzusa. 1613:* Az keserves fel … az mit kevannak az kett Birak Uraimtol hogy az ki hozatot fogoly H. Istuan az Tanacz hazhoz hozatot holt testet attingalna, pretendalvan ezt az procurator ebben, hogy ez volna az varosnak úsússa es szokása [Kv; PLPr 97 tetemrehívásos jellegű bizonyítás] * *impériumi ~. 1630:* Bresla, imperiumi város, Silesiának metropolisa … melynél sokak az Imperiumban szebb várost nem tartanak [HGN 4] * *királyi (kulcsos) ~. 1705:* Amely híren mi mindnyájan nem tudunk eleget csudálkozni, hogy olyan királyi és megrakott városnak úgy kellett kimozdulni helyéből, aki sok száz esztendőktől fogva sohasem volt, hanem az ellenségnek vagy resistáltanak, vagy <ha> az nem lehetett, meghódoltanak [WIN I, 598]. *1761:* eo Felsege Kiralyi Kolcsos Várassaban Nagy Szebenben [TKl Sig. Tarcsafalvi táblai skriba és jur. not. kezével] * *kulcsos ~. 1592:* az limitatiobannys megh vagion, hogy az fele Mezeo Varossy es az kyk nem ygaz Cheben vadnak hogy my kyk Kolchios Varosban Chehek vagiunk probalhassuk megh cókct mwvekben … mert sok panaz ieo hozzank [Kv; ÖCLev.]. *1614:* Ez az Eszkipolis volt régen az Görögország határa Bolgárország felöl, azki régen igen erős kolcsos város volt, de most pusztában hadták [BTN[2] 68]. *1760:* Kolcsos kerített és mezö Varasoknak a privilegiomos helyek(ne)k ara rendeltetet legitimus executór Tisztei [Retteg SzD; GyL] * *szabadatlan ~. 1639:* (A kezeseket) megh dulathassak Es vehessek, akar mi nevel megh nevezheteö helieken … szabad, Es szabadatlan varason [Dob.; Ks 41F] * *szabad (királyi) ~. 1559:* ahwl azt keressyk eszth mongywk hogy ydeo teolth benne esz szabad warassoknak teorwenje szerinth, mert ewk esz ydeotwlfogwa sem keressel sem tylalommal nem eltettek az ö dolgokath [Kv; KLev.]. *1594:* Ez zabad varos kapujan minden oknelkwl, Ghedeo Peter igy hatalmaskodot [Kv; TJk V/1. 468]. *1616:* ha valamikor maga gondolatlansagabol, vagj akar mi modon az eo kegme(ne)k Czierenj Farkas uram es maradeki neue alol el menne el bödosnek es el Jdegenedny akarna uagi maga uagi maradekj, Thehat Cziak ezen leuelnek ereiuel hozza mulhasson es minden neuel neuezendo Szabad Helickreol, szabad varosokbol, Aknas Helickrol … megh kerhesse [JHb]. *1768:* Itten … Kolosvár sabad Királlyi

várossában ... tudjuk ... Cigány Jobbágyait, a' kik is az irt Városunk Hostáttyaiban lévö közönséges hellyeken mulatozunk, és mulatoznak [Ks 74/56 Conscr. 160] * *taksás ~. 1737:* az Ország Gyülése Continuatiojára Szent Marton napra ... ide a Fö Tisztek a' Deputatusok, Királyi Tabla Fiai, Itélö Mester, minden Regalisták, és Taxás Varosok Expressussi conflualni tartsák szoross kötölösségek(ne)k [ApLt I a gub. Apor Péterhez].

E. *~ adója. 1614:* Ezen kiuúl az varos Adajaba(n) tartozot f. 2 [Kv; RDL I. 96a] * *~ címere. 1595:* 28. Marty Az varos eggyik Dobyara Biro W. iratta az Waros Cimeret [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *~ jövedelme. 1573:* valaztottak eo k. Az regy zokaßa zerent, Ez Eztendeobe Be zedet es ely keolt varas Jöwedelmenek zam vetelere, Mind ket Nemzetbeol [Kv; TanJk V/3. 93a] * *~ kisebbik/kis pecsétje. 1588:* Mely felywl meg mondott eskwt zemelyeknek relatioiara attuk az my lewelconket Somogy Andrasnak varosunknak kissebbik pechyetyuel megh eresossytetteth [Torda; Pk 2]. *1628:* Vilagos Iras uagion az varas kis peczieti alat ualo leuelben arrol az mikeppen vigesztek [Kv; RDL I. 18] * *~ könyve. 1587:* regteol foghwa mindenekneek mind kisded s mind Nagy Rendeknek, zwksegh wolt magokat az waros keonyweben be Iratny [Kv; KLev. Vegyes ir.]. *1672:* Valamelly Kovacz Mester legeny az Becsülletes Czehben bé akar allani ... a' becsülletes Varos köze be eskúdgjek ... ha az Varos közze be nem esküszik, es a' Varos könyveben(en) (!) es Prothocolumab(an) neuet be nem irattya, a' becsülletes Czehben be nem vetetödik [Kv; KovCLev.] * *~ (öregbik) pecsétje. 1578:* eo kegmek wegeztek ezt, azert az eo Naga haragyanak le zallytassaertis, hogy minde(n) a ky oda az vamra megic(n) koloswary ember annak waras pechyety alat valo czedulaia legien [Kv; TanJk V/3. 162b]. *1628:* Mivel ... az borbélyság felette nagy dologban jár ... az ö kévánságokot jovallottuk, approbaltuk, méltonak és illendönek itiltük és nekik az ö kévánságok szerént való articulusokat és rendtartásokat irva kiadtuk ... és ujabbakot is, az kiket ... várasunk öregbik pecsétivel megerösitettünk [Mv; SzO VI, 82]. *1784.* az Város Petséttye ... tsak az finale Deliberatumnak meg petsétlésére engedtetett a Mlgös Familia által a Város [Torockó; TLev. 2/6. 5a] * *~ pénze. 1576:* Az My nemw Igentelenseg vagion Az varos penze feleol hereeg gaspar Es hwzar ferencz keozet Ince eoket hogi ez leowendeo Masik egibe gwlesig ely Igazicak dolgokat [Kv; TanJk V/3. 137a]. *1662:* Melynek Jnteresset az b. Tanacz le teotte az Varas pénzebül [Mv; Ref.egyh.lt Somai László kijegyz.] * *~ protokolluma → ~ könyve * ~ régesztruma. 1586:* d(ie) 7 febrva: Az waros regiestromanak vyolak megh Irasatol fizette(m) Notarius Vramnak f 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 11a] * *~ szokott pecsétje. 1606:* Varasunk zokot Peczete alat adgiuk [Mv; Ref.egyh.lt]. *1769:* Igy menvén ezen Vásár elöttünk végb(en), irtuk meg müis Fide n(ost)ra mediante Irásunkat futuro pro testimonio ac cautela Varosunk szokott Petsétivel [Torockó; Bosla].

4. városi tanács, vezetőség; conducerea orașului; Stadtrat. *1570:* Vitez ferencz, hithy zerent vallya, hogy Emlekezyk arra Mykor Heltay Gaspar ez varosrwl Besterchere Akar Menny, Az varas penigh Maraztya volt hogy ely Neh Menne, Vegre hogi Megh Maradot volna kewanta volt az varosrwl Az varas Thoyat [Kv; TJk III/2. 122]. *1585:* 14 Juny. Byro tanaczhy akarattyabol atta(m) Jmre deaknak az Czementesne veynek az menyegzökort ayandekor varos kepebe(n) ket kalant az arra f. 1. d. 90 [Kv; Szám. 3/XXII. 61]. *1590:* 1590 Die 30 January, Az Q(ua)rta dolgat mindenkeppen eleyteol fogwa zorgalmatosan es hywen el ighazytwan, az sok adossagokat, mellyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumnusokra, es a' Scholabely professorokra, kik most sokan tartatnak, mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f. 487/9 [Kv; Szám. 4/XXIII. 1]. *1603/1648:* Mw Várostol választot Hwtös Divisorok [Kv; ACJk 16a]. *1621:* Az Varos Jeövendeö benis semmiben nem akarja magat elegjtenj es Jngeralnj [Kv; TanJk II/1. 331]. *1661:* beindulván Kemény János fejedelem Erdély országába az római császárnak öfelségének harmincavagy harmincötezer számú muskoterosival és dragonival, az mint mondták ... Erdélybe még be nem érkezvén, kemény parancsolatot küldvén az városnak, hogy mindjárt az eleiben kettőt az városnak eleiben hozzája küldenének [KvE 185 LJ]. *1699:* itt valo Praedicator Békési Ferencz ur(am) sellereket nrö 16 ... a Portiozasbol s egyéb fele mind(en) Contributiozasbol Taxazasbol, es Varos s eö ngokat illetö szolgalatbol eximalta [Hátszeg H; UtI]. *1710 k.:* Bremában egy magyar, a város és akadémia, Hamburgban maga a város és egy lengyel ... jól megvendéglettek [BÖn. 595]. *1750:* a' legelö Bornyuk számára a' Város tsovált ki bizonyos helyeket [HSzj *csóváz* al.]. *1782/1799:* eleitöl fogva ... a' Városi Vámbol gyült pénz mind a' Város dispositioja alatt volt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 374]. *1825:* a' Város mi okon árkoltatott ott [DLt]. *1843:* a város nem akarta meg venni jutalmas áron ... s most édgyütt két áron administrályák [DLt 1480].

5. vmely város lakosai/lakossága; populația/locuitorii unui oraș; Stadtbewohner. *1569:* En theneked chak Egy zoodra Adam: Megy kerlek ... Ne legyen Mynd Egez az warosnak Mewthezegere – Merth Nem kereskedesre Atta(m) En Neked hanem az Ely vtadra [Szentmihálytelke K; BesztLt 99 „Erdélyi Sebestien thewrek Janos"-hoz]. *1573:* az Mezaros vraim ... Jo hwzt vagianak Meg ne fogiatoznek az varos hwsnelkwl [Kv; TanJk V/3. 79a]. *1591:* nagi panazolkodas leot egez varos eleot, minemw nagi zertelensegh, kialtas, es egieb feslet dolog zokot eccaka lenni [Kv; TanJk I/1. 172]. *1605:* pentekre gywtesse be biro Vram az Varost es adgya eo kgme ozton az varos eleyben az eo kgmek Tetezet Instructiorol valo letezegeteseket [Kv; TanJk I/1. 512]. *1630:* 20 Decembris. Jöve Kolozsvárra Rákóczi György önagysága, az hun az város nagy solennitással fogadá be az városba mind énekléssel, mind penig tarack-, szakállaslövésekkel [Kv; KvE 161 SB]. *1653:* Kezdettem szélni feljebb a város felveréséröl, hogy kétszer verték ugyan derekasan fel [ETA I, 72 NSz]. *1672:* Elsöben reá küldött az fejedelem, hogy az templomokat elvegyék. Az város nem engedte, hanem fegyverhez nyúltak [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról]. *1732:* Az Quartelyosok(na)k adminsitralando Tüzifa az egesz varosra repartialtassek [Dés; Jk 432b]. *1761:* kegyelmetek eczakának idején reszegen dorongokkal, botokkal, nagy lármával a Város uttzájit fel koborolván l(ste)n ellen valo káronkodásokkal az Rakos uttzái gazdáknak ablakjakat, kapujakat, kertyeket bé törni, rontani és az várost eczakai tsendességében fel lármázni ... attentaltatak [Torda; TJkT V. 43]. *1774:* Igen durván és illetlenül irják a' Querulánsok hogy a' Czéh a' Mészárszéket zárva tartotta és ha a' Mangaletátol nem tartott volna legg kissebbet-is nem macellált volna, mivel világos az Egész Város elött hogy feles két fele Militia lévén itten azokat egészen a' Czéh tartotta [Kv; MészCLev.]. *1808:* Midön boldog Inneplést ohajtanék az egész városnak, és az igaz elöll Jároknak, vagyok a Torotzkai közönség(ne)k

alázatos Jovát akaro, és munkal(o)dhatoja Nagy Daniel mpr [Torda; TLev. 7/14]. *1823–1830:* A szabóság neki tanult mestersége, én attól el nem tilthatom, hanem tiltsa el a Tanács a várost, hogy ne dolgoztassanak vele [FogE 62].

Sz. *1705:* a kurue rabok, akiket mihozzánk Szebenbe béhoztanak azt mondották, hogy sok szekerek lévén igen az armadának, azzal egészen körülfogja magát mindenfelől és úgy jü, mint egy város, azért nem invadálhatják a kurucok [WIN I, 621].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

városbani vmely városban levő; care se află în oraş; in einer Stadt befindlich. *1845:* R. Tab. Cancellista Heves Mihály e' városbani birtokosságároli kőz hitelű bizonyitványt kiadni leg kevésbe sem kételkedűnk (!) – mint hogy ezennel szokott kőz hitelesség alatt kiis adjuk [Ne; DobLev. V/1253 Horváth István városi aljegyző kezével]. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czakó Jánosné ... békövetkezendő halála esetében az ezen városbani Helvéta hitű egyház tiszt. elöljáróságа már meg nevezett feleki útban lévő házát és telkét minden akadály nélkül ... foglalja el [Kv; Végr.].

városbeli 1. városban lakó/levő; din oraş(ul respectiv); in einer Stadt wohnhaft. *1566:* Szolimán császár ... mikor a Száva mellé szállott volna, a király[a] nagy szép készülettel, magyarországi főfő urakkal és erdélyi főurakkal és jámbor főszolgáival és a kolcsos városbeli fő népekkel, császár hagyása szerént megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS. – [a]János Zsigmond]. *1572:* Aszo(n) kerwnk kegelmedet hogy Kegmed szolgaltassan igaz törvint Allasa elö kegmed Mert ha valamy ol dolog törtinnek az kegelmetek varosabely Embernek mys igaz törwint teszwnk nekię [Lápos Szt; BesztLt 3687 a láposi bíró a beszt-i bíróhoz]. *1587:* Juljusban az feredeó hazat hattak eó kegmeok: hogi meg heiaztassam miert hogi felette Jgen zwk vala az szendelj varasbelj emberekis veottek es el vetettem rolla eóket [Kv; Szám. 3/XXX. 19 Seress István sp kezével]. *1590:* Lattya kmetek hogy en[a] nem oly lakos vagyok itt az varason, mint eggyk ktek keozzewl, hanem vagyok itt mint egy zállo, Ritkán Ieowcok az varasba, Azert az mely emberemet az hazba zallitottam, Zinte vgy akarom az varas teorwenye es minden igassaga alá vettny, mint zinte eggyk az varasbeli vraim keozzewl [Kv; TanJk I/1. 131a. – [a]Zentpaly Janos]. *1608:* sem varosbeli zemelynek sem kwlseo embernek nem szabad mindent venni haza zwksegire [HSzj *nyereség* al.]. *1629/1681:* parancsolom is minden rendbeli Tisztviselöimnek ... hogy ... Szikszai Mihaly Deakot ... senkinek, sem Varosbeli, és azonkivül valo embereknek instantiajara törvény nelkül megh ne haborgassák, haborgattassák [Vh; VhU 221]. *1662:* Kiknek törvénytételekbéli illy authoritások vala: hogy mind vármegye-, városbéli, szombati-városi bírák, polgárok, porkolábok, hajdúhadnagyok szokott törvényes székeinek szokott méltóságok mindenekben erejekben hagyatván [SKr 420–1]. *1703:* Fogaras Városbéli és Fogarasföldi Táborozo Nemesség(ne)k és Boérság(na)k közzönségessen alazato<s s>uplicatiojok T F Kapitany Urunkhoz és az Nemes székhez Kglmetekhez [Fog.; Utl]. *1710 k.:* Székesfejérvár azalatt erős obsídióban lévén és minden élések a városbeli törökök elfogyván, kénszerítttenek feladni a németnek accorda által [CsH 211 1688-ra von. felj.]. *1752:* Thorotzkay Varosbeli lakosoknak Instantiajara teezet vala ã szégenysegnek Conservatiojara az Vas művelesnek, hoza tartozando Accessoriumival együt bizonyos modalitas szabni [Torockó; TLev. 8/16]. *1780:* jövénnek elönkben Városunkbeli Abner Szász Marton és Gálfi Sámuel, ugy fia Galfi Josef eö Kegyelmek magok és Gyermekeiknek képekben [Zilah; Borb. II]. *1823–1830:* egyik városbeli könyvnyomtató küld a maga tipográfiájában nyomtatott exemplárokat a más városbeli könyvkereskedőnek [FogE 197].

2. vmely városból származó; care este originar din oraşul ...; aus einer Stadt stammend. *1663:* Nekem, Lineziigh Jánosnak az én jobbatyám németországi volt, Linz városbeli, az mely Bécsen felül harminc mélyfölddel vagyon [Kv; KvE 173 LJ].

3. vmely városban található/levő; care se află în oraşul ...; in einer Stadt befindlich. *1587:* Keouettkezik ... az Varosbeli házbol valo Jeouedelem ... Az Varosbalj haztott (!) adott elseoben Chaplar Adam f 2. d – [Kv; Szám. 3/XXVI. 10]. *1632:* Az varbali hazat aszszak ket fele, Az varosbeli hazat Szent Miklos uczaban Angialos Istuannak hagjo(m) [Mv; KJ]. *1641:* die 6 Februarii az egész városbeli czéhoknak parancsolván biró uram urunk ő nagysága parancsolatjából, vadászásra hogy kimenjenek, akkoron mi is czéhul oda fáradozvan estig [Mv; EM XXI, 536]. *1662:* Ahol a várasbéli egyházban a rendelt napon Balling János teste a fejedelemasszony, úri főrendek, úrasszonyok jelenlétekben nagy tisztességgel temettetett vala [SKr 248].

4. vmely városban készített; care a fost făcut în oraşul ...; in einer Stadt hergestellt. *1737:* Jollehet az el-mult öszszelis investigáltattak vala a Dési és idegen borok; de mint hogj most már meg fogott kevesedni Varosunkbéli bor, tettzett, hogj ujolag investigáltassanak mind a Dési; mind az idegen borok, hogj mennyi lehessen, most [Dés; Jk 483a].

5. vmely városban történő; care s-a întîmplat în oraşul ...; in einer Stadt geschehend. *1591:* desy bironak legyen arra Iurisditioya (!) hogy Senki eo ellene Semmi nemeo teoruini dolgat varosbeli dolgat ne administralyon [Dés; DLt 233]. *1592:* Hogy minden varosbely caussakat a' varosbelick keözöt a' Biro megh itilhessen terminalhassonis ez ellen feyedelem paranczolattiays inualidaltassek [Kv; DiósyInd. 39].

6. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmely város lakosa; locuitor al unui oraş; Stadtbewohner. *1578:* Az also hora Az keozep kapw felet gondwisseles nelkwl zwkelkedyk, es ninchy ky hozza latny (!), Azert megis allot mostan, Az hostatbelyeknek es varasbelieknek is nagy fogjatkozassokra, keryk eó kegmet Byro vramat tanachyawal hogy erreis vyssellyenek gondot [Kv; TanJk V/3. 177b]. *1598:* Azt mo(n)dgia hogy lattia hogy az eggik J. Varga Ambrús bizonsagokat az varossbelyeket hytt, kik az Vrunk eó felsege Varosabelyek Azt tudgia hogj ne(m) valhatnak megh [UszT 13/59]. *1600:* Az Boerok el me(n)te vtan, tudom hogy forgoth az peöres malo(m) hallottam az warosbelicktol hogy eök ereztettek megh es eö Zamokra iar [UszT II/2. F. 266 Palffi Thamas Farczadi zabad zekely vall.]. *1619:* Tudom aszt hogy Abrugibanian Feier varmegiebe(n) lako More Sigmond, More Laszlonak az Attia Nemes ember volt, de az Eöreöksegei dolgabol mi velwnk varosbelickkel Consentialt [Abrudbánya; Törzs. Andr. Rapolti (45) vall.]. *1657:* Nagy Imrehet néhány száz lovas fizetett haddal praesidiumul minden gyalog nélkül otthagyott, kit elárulván az várasbélick és Forgács Ádám alája menvén, zászlójok elszedve gyalázatoson bocsátá ki [KemÖn. 272]. *1677:* Az Országos utakban lévő Hidak, töltések, és utak ... jo moddal meg-esinálva tartassanak ... ha mi kára valakinek, azoknak rosz volta miatt, esik, a' kártis meg-fizetni tartozzanak azon Falu vagy Városbélick, kik-

nek incumbált volna jol meg-csinálások | Az Enyed Városbélick valamely abususbol két két pénzt szoktak volt venni minden egy egy köböl gabonáért, mellyet városokban eladni vittenek [AC 111, 219]. *1693:* Az Várasbelektöl vött Castelybéli kamara [Ne; DobLev. I/37].

városbíró a városi törvényszék tagja; preşedintele tribunalului orăşenesc; Stadtrichter | a város feje, polgármester; primarul oraşului; Bürgermeister. *1597:* Biro vram az varosbirakat hiwatwa(n) aggia eleikbe(n) az dolgot mihez tartozzanak [Kv; TanJk I/1. 294]. *1653:* 1615 esztendőben die 5 may kezdettem a szent Király-utczabeli házamat csináltatni, a piacz felöll való rendet. Városbirája az apám, Nagy Szabó János volt [ETA I, 121 NSz]. *1662:* A jószágos és egyházhelyi nemesek közül négy értelmes becsületes személy, az városbírák s polgárok közül is négy, az katonaság közül is négy személy választatott vala [SKr 420]. *1715:* Az Fog(a)r(a)si Majorság Gabonák kalangjainak számlálasát a régi szokás szerént a város birakkal szokták volt fel olvastatni [Sárkány F; UtI]. *1782:* el menék a' Tisztelt N(eme)s V(á)r(me)gye Also Járásaban Toroczkora a' Váras Biro Szép Mihály Hazahoz [Torockó; Thor. 21/23].

városbíróság városbírói tisztség; functie de primar; Bürgermeisterschaft. *1823–1830:* Itt[a] ismerkedtünk meg egy Domokos nevü úriemberrel, aki ifjúkorában akadémákat is járt, városbíróságot sok versen viselt, város asszesszora volt [FogE 164. – [a]Debrecenben].

városfőbíró polgármester; primarul oraşului; Bürgermeister. *1662:* Az cajtház romlásábul a várbélieknek igen sok károk esett vala; első: az jó becsületes embereknek, mint a városfőbírónak, Takács Istvánnak [SKr 603].

városföld vmely város tulajdonában levő föld; pămînt/teren în proprietatea unui oraş; zur Stadt gehörendes Feld, etwa Stadtfeld. *1702:* az Szajka pataka mellett adot egy darab vetemenyes kertnek valo Varos fold [Dés; EHA].

városgazda tiszttartó, intéző; administrator economic (al unui oraş); Amtmann einer Stadt. *1821:* a Város Gazdának Instructioja sem volt [DLt]. *1843:* ki lévén rendeltetve: hogy tekintetéböl Vásároltatot Ökröket, Szekereket Számba vegyük, 's azok (!) Város Gazda Nagy István Urnak Transponaljuk ... a megkivántato Számba vételt [Dés; DLt 622]. *1845:* ezer téglákbol volt város Gazdanak Nagy Istvánnak meg adtam 350ent kiis reversalisomat kiadta [Dés; KvNJ 42]. *1848:* Város Gazda ... a' Ns Város hágok közötti hajós malmának nagy bontóját – közpadját és fedelét ... hogy meg készitsék meg alkudta [DLt]. *1852:* A városgazda ... Köteles ... az ugynevezett nagyrétet feltiltani, s a' tiltás után minden ki botsáttatást meg akadállyoztatni [DLt 180].

városház, városháza a várost vezető testület hivatali helyiségeit magában foglaló épület; primărie; Rathaus. *1559:* Eniedi Lörinch Kowach Czinalt az varos hazara ... az ablakra valamy vas Rudakat [Kv; Szám. 1/V. 182]. *1589:* Ezekbol Az 58 dyznokbol ... Az Waros hazanal zallonaztúnk meg [Kv; Szám. 4/XII. 8]. *1597:* Az waros haznal ã Mely Bûza wolt waros Zamara azt az bûzatt hanyottam el [Kv; Szám. 7/XI. 12 Stamp János szám.]. *1638:* piaczon allo varas haza [Dés; EHA]. *1655:* öregbik Rázmány Jstvánt ... ebéd utan találtam az Város háza elöttt ... Cseprenghi Mihály Urammal edgyütt [Kv; CartTr II, 895]. *1678:* Nékem vagyon Szebenben háromezer tallérom az város házánál [TML VIII, 56 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1738:* A fa lovat, a perengelt a varoshaza mellet valo utat, csinaltuk [Kvh; HSzjP]. *1746:* Az Város Házánál lévő pajtát ha egészszen el készitik az Átsok, tehát rendeltetik ã Város k(ö)z(ön)ség(e)s Cassájábul munkájokért H: f: 30 [Torda; TJkT III. 64]. *1806:* Pataki István ... a' nélkül hogy portékáit el rakhatta volna erőszakkal be vitték a' Város Házahoz [Torda; UszLt ComGub. 1753u.]. *1848:* A Város Házánál Vizi Puskák Szinye Kapujához potolékul adott 17 Szál Deszkát [DLt].

városi 1. városon lakó; care locuieşte într-un oraş; Stadtbewohner. *1570:* viselliennek gondot Rea, hogy Ez varossy Bwntelen emberek Azok mya karba neh Essenek, hanc(m) azok fyzessenek kyk adossok [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1584:* Vagion panazolkodas hogy Apahidanak Az varos hatararol Az Apahidiak az Varossy ember barmat be haitottak es meg saczoltattak es ekeppen akariak lassa(n) lassa(n) el tulajdonitany a hatart ot Tarchahaza(n) [Kv; TanJk V/3. 282a]. *1590:* Az varosi Ember Brassobol Jwtt haza [UszT]. *1631:* Imrehnekis mondam hogj mire tamaztia az katonakot az Uarosi emberre [Mv; MvLt 290. 233b]. *1662:* Ezenközben 1. 2. 3. és 4. diebus Julii a városi fejérnép eltakarodván, hogy a népnek kevés voltához képest mód benne nem volna, hogy a városnak derekasabb részébe is az derék erö valameddig megvárattathatnék [SKr 581]. *1684:* ez Nemes Varosnak mindennemü onus akarvan Supportalni töb B. Varosi taghjaival [Kv; ACJk 51b]. *1703:* Varosi Ket Korcsomárosok(na)k ... Minden vederböl Gyértyára csépegésre Egy, Egy Penz d. 1 – 1 [Fog.; UtI]. *1730:* ittenis azonn nyavalya annyira el hatalmazott hogy tsak nem egesz Városi Embereink Cselédestöl abban fetrengenek [Kv; Ks 95 Boros György lev.]. *1766:* Hunyadi Városi Biráink Hús Látókat rendeljenek [Bh; BfN]. *1805:* délután egy nehány városi gyermekkel a palotán katonásdit játzodtunk nagy lármával [Dés; KMN 148]. *1816:* ha Néha meg is történt hogy más Városi Gazda is kivánta jó embereit meg Emberelni, s mulatságba hivni azokat az ollyatén Gazda Személyessen Szokta volt meg hivni [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. *1856:* halt meg Moldovai Fakna Ferencz Ur, volt varosi levéltárnok, tüdő vészben 56 éves korában [Dés; RHAk 78].

2. vmely városban levő/található; din/care se găseşte în oraş; in einer Stadt befindlich. *1607:* veőnek ... varas akarattiabul penzen magok zamara egy varassy hazatt [DLt 297]. *1736 u.:* az captalanokkal azokat transumáltatta, az originált visszaadta, az transumtumot Bécsbe felküldötte a Bécs városi conservatoriumban [MetTrCs 446–7]. *1780:* Városi öröksegek (!) iránt való keresésnek és Tiltásnak terminussa lészen a' bánya mivelés ideje, és annak utolsó napja [Torockó; TLev. 9b]. *1809:* Kortsomáros Deak Imre itten Udvarhely Varosáb(an) Joszágtalan ember, mégis ... mint szinten más leg törsökösebb Joszágosabb Városi lakos, és Gazda, a Városi Piaczon kereskedik ád veszen mint akár ki [UszLt ComGub. 1715]. *1821:* a' Városi Lámpásokra adtunk 10 Rf [Kv; ACSzám. 58]. *1863:* ezen végrendeletünk ... az általunk felkért, s együtt jelen volt tanuk által is ala íratva, egyik példány a városi törvény székhez letétetett [Kv; Végr.].

3. város tulajdonában levő; care se află în posesiunea oraşului; Eigentum einer Stadt. *1599:* Az keozép Vasnak szama az Varosiual edgiütt 1161 [Kv; Szám. 8/XI. 25]. *1647:* Az Varasnak uolt Zallagb(an) Mely Varasi fundus ... De az

Varas ugy engette ... nem ugy mint Nemes fundust, hane(m) mint Varasit ... az Varasra szaljon uisza [Mv; Ref.egyh.lt I]. *1668:* Azon Esten mikoron be hajtottak a' Városi Czordat Darvas Hajdu Miklos hozzám jöve monda jere ki Biro Ur(am) mert hajtjuk az Városi Czordat [Szentlélek Hsz; HSzj *bog* al.]. *1764:* adott ... a városi malomhoz talán 80 darab talpat és 3 ölni Czüvekeket [Méra K; AggmLt C. 30]. *1794:* egy Hídvégi Molnár ... a' Városi Malomban Molnároskodik [Marossztkirály MT; Berz. 51. S. 74]. *1801:* amig viszsza érkeztem az irt Tarsom el szalasztatta, a meg arestált ökröket s a mellette lévő személy el-zaholta a városi Erdőre s bé nem kaphattuk [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszillyi (30) határpásztor vall.]. *1804:* hogy pedig a Városi Határon legelö Marhákot Berbétset, Juhot, Bárányt a Mészárosok, szötsök Idegenek(nek) lábán el adják és ez által a piatzot jo husbol meg szükitsék, a Városnak 's publicumnak nagy kárára meg engedni nem lehet [UszLt ComGub. 1753 u.]. *1823–1830:* Ez adta el a Keresztúr városi jószágot vagy azon lévő épületeket [FogE 58]. *1844:* mint Városi köz helyből ki szakasztott út – a' kulimán további ásásától mentesittessék [DLt 1379]. *1858:* a' Városi telekkönyvbe 9646. parcellaris szám alá bejegyzett ... szántoföldünk [Kv; Pk 2].

Hn. *1748:* a Városi földek [Sásvári MT; EHA]. *1804:* A Városi Hátar (!) Szélben (sz) [Jedd MT; EHA]. *1809:* A Városi Kerek Földön [Mv; MvHn] | A' magyarós alatt lévő Városi Bikák alsó rétje [Vizakna AF; EHA]. *1809–1815:* a Rosa hegyi szöllök és Városi kertek között lévő köz hely [Dés; EHA]. *1826:* A' Városi Berekre jároba (sz) [Abafája MT; EHA] | a' Városi Nyílak rugnak réá véggel [Dés; EHA]. *1863:* A városi csorgó rétén (k) [Bh; KHn 25].

4. vmely városból származó; care este originar din oraşul ...; aus einer Stadt abstammend. *1590:* az en hazamnal megh tartoztatottath Vduarhelj Varosi Kosa Gergelth en hyrem es Akaratomnelkil el zabaditottanak ki adtak [UszT]. *1603:* fel peres simo Görginę martazonj Kereztur warosj p(ro)catora miklos mihaly czickefalwy Al peres Bolgar Görgy Zent abranj es simo Janosnę sofiazonj Kereztur warosj [UszT 17/63]. *1671:* jó emlékezetü Rákoczi György Fejedelem idejében betsülletes ahoz értö Ország Commissariussi által finaliter determináltatott volt, az akkori Enyedi Városi és ott lakos Nemesség között való Controversia [CC 2–3]. *1701:* Dées Varosi Kádas Mihály [DobLev. I/55]. *1800:* 7-dik Bizonyság. Markirius András Brassó Városi most itt a' Városon Tornyot Plébező Mester Ember 50. Esztendős [Bereck Hsz; HSzjP]. *1805:* Panaszol a nemes faluszéke elött nemes Udvarhely városi moston Szárhegyen mulatozó Karsai Ferenc ut actor gyergyószárhegyi Gáspár József ut inctus ellen [Szárhegy Cs; RSzF 283]. *1808/1809:* Udvarhely (!) Varosi Civis Sárosi János | Udvarely Városi Civis Dersi Szabo Josef 28 esztendös kalapos [UszLt ComGub. 1753u.].

5. városi életre/életvitelre vonatkozó; conform obiceiurilor orăşeneşti; städtlich, Stadtleben betreffend. *1578:* vegeztek co kegmek egez varassul hogy senky ez utan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe, sem chizmaba papuchba sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illendeo varassy tyztesseges ruhaba leoienek mind also felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. *1592:* Ha valamely Nemes ember, vagy parazt, gilkossagh es egieb kaar tetel miath, téorweny zerenth megh Sulliasodik, hàt ne fizethessen Capraual, Juhhal, hanem ez varossy mod zerint fizessen [Kv; DiósyInd. 28–9] | ez varosb(an) sok leoweo Menebò vagion ... mindenek jdegenekis Jobbagiok, tarchak ez varossy modhoz magokat [Kv; TanJk I/1. 176]. *1662:* kívül az utca felöl levő házai a két fél szomszédok házai kőfalaihoz, a városi módok szerént ragasztattak vala [SKr 628]. *1811:* Énekeimet Városi köntösbe nem öltöztettem, mert én Falusi Ember vagyok [ÁrÉ IV].

6. városban történő; care se desfăşoară într-un oraş; in einer Stadt geschehend. *1584:* az poztos sowagok semmi zolgalattra nem keotelesek sem a Malomhoz sem az gatth keótisre sem egeb varasi zwksiges zolgalatokra akar my neuel newztessenek [Torda; DLt 212]. *1604:* Az Jnnepekre es egyeb varossy keozeonseges harangozasert, melyeket az harangozo sayat keolchegen vizen üeghez Adnak buzat Cub: 4 [Kv; RDL I. 77]. *1676/1681:* Az mi ... az Varosi közönsèges jot illeti, abbul magais[a] magat méltan nem kivanhattya ki vonni [VhU 460 Thököly Imre vál. – [a]Manyul Szabo Péter]. *1681:* Az Városi Korczomallas ... Uy szerint Karaczo(n) napjatol fogva Sz: Mihaly napig az D(omi)nus Terrestris szamara Continualtatik [VhU 49]. *1768:* Kolosvári Bir. Tit. Pataki István Uramnak Városi meg eshető és történt bajok iránt tejendő reflexioja végett discretioba adtam Saj Nro 2 [K; DobLev. II/390. 13b]. *1823–1830:* Akik városi szolgálatot vállalnak, ezen privilégiumot elvesztik [FogE 233].

7. a városi szokások szerint készített; care se face la fel ca într-un oraş; in einer Stadt hergestellt, in städtlicher Art erzeugt. *1625:* Jo reggel, minek eleötte vrunk eö felge megh Indult volna, keszitettem vtra valot ... varosi vajas pogacziat nro: 45 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 101]. *1710 k.:* a sótalan kenyér a hasamat hogy elesapta vala, mert a párisi kenyér majd olyan, mind az erdélyi városi kenyér: jó, de igen sótalan [BÖn. 592].

8. városban kirótt; care s-a stabilit într-un oraş; was in einer Stadt aufgelegt wurde. *1809:* Diák Imre ... a Város szeriben lakván köteles minden Városi terheket supportalni [UszLt ComGub. 1715].

9. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: városi lakos; orăşean; Stadtbewohner. *1570:* Az felekyek ... Az Malombely vamrol Az varossyak Modyara Akaryak hogy vamoltassanak [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1583:* Az Varasyak ys byrtak igj hogy az hodos teove alat kosart, czynalanak [HSzj *kosár* al.]. *1599:* Kouetkeznek az Atzeloknak Czoroszliaknak es czykulttiu lantzoknak szama, kiket az Varosiaktol el ueottem [Kv; Szám. 8/XI. 18]. *1604:* kinala az warosiakot menzaros Janos, s monda hogi Jhol az(on) Jnas [UszT 20/316 „Pal Janosnę Zent Ersebeti bironi anazonj" vall.]. *1632:* Birsagbol az Uarasiaknak illien rendtartasok, ha ki vert teszen f. 1. ha meltatlan panazol ualaki, azis egy forint [Fog.; UC 14/38]. *1666:* Az városiak még csendességben voltak, mivel én is semit sem jelentettem az instructiom szerint való dolgokban nekik [TML III, 615 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Váradi Sessionatus Nemesség, az 1638-béli Táblai deliberatio szerint, tartozik contribuálni a' Városiak közzé [AC 273]. *1706:* Keresztur városiakis ne(m) contribual(na)k, azt obyciallyák, hogy ha az Jobbágyok ne(m) contribual(na)k, ök sem [UszLt XIII/ 94]. *1750:* oda a' városiak utánna futának s a' fenekét bévágták [HSzj *söröshordó* al.]. *1781:* azon hellyén ... duhánt Szoktak a Városiak ültegetni [Msz; LLt Fasc. 5]. *1809:* Az is adatik fel ... az Felséges Királlyi Udvarhoz nyujtott Könyörgö Levélnek 4dik pontyában hogy Szalonnáimnak a' Tordaiaktol valo el tartásában nem károm hanem hasznom lett volna, az Városiak(na)k drágábban adván el azután a' mint az Tordaiak meg-alkudták volt [UszLt

ComGub. 1753u.]. *1823–1830:* szombaton estvénként a fizikai instrumentumokkal produkálván magára, arra nemcsak deákok, hanem városiak is mentenek fel, ösztán fizettenek neki | Ezen öltözet csak a falusi paraszt fejérnépeké, mert a városiak és felsőbb rendűek elég csinosan járnak [FogE 238, 247].

városiság úriasság, városi modor; specificitate/manieră orășenească; städtlicher Art, städtliche Manier. *1770:* Házasságával megcsalta volt magát, mert Endes Péternek belébőszürvén (!) Kolozsváratt valami leányába, sem azzal nem gondolt, hogy pápista, sem azzal, hogy jószágtalan, elvette ... Utoljára megunta, mivel gyermeke sem volt s egyéb városiság is volt benne [RettE 233].

városjáró a város (egy részének) felügyeletével/ellenőrzésével megbízott; supraveghetor de cartier; Stadtteilwärter. *1591:* Ez waras es fertaly Jaro Vraymra walo keolchyegh Summa zerynt tezen f 21 d 62 [Kv; Szám. 5/X. 7].

városka kis város; orășel, oraș mic; Kleinstadt. *1662:* Minekutána az országnak beljebb-beljebb való részére jutván, die 26. Junii Polyvest nevű váraskához nem messze, Telyiássa nevű folyóvíz mellett tábort járnának [SKr 337]. *1823–1830:* Elindulásunk napján délre mentünk Komeibul városkába, innen Stockerau városkán keresztül, ahol katonamundur fabrika vagyon | Ezen nap estvére érkeztünk Aussig nevű városkába, Prágától kilenc mföldre, Drezdától pedig hatra | 10-ik április. 10 órakor Eislebenből megindulván, az írt társasággal Zangerhausen és Rosla városkákon keresztül estvére érkeztünk Nordhausenbe [FogE 173, 180, 208].

városkapu a város falába beépített kapu; poarta orașului; Stadttor. *1591:* Damokas Ballintt chynalttatot egy kolchyat Az waros kapw Lakatyahoz f – d 16 [Kv; Szám. 5/I. 18].

városocska kis város; orășel, oraș mic; Kleinstadt, Städtchen. *1786:* Régi szabadságából, 's Jusaibol a' változo idők mostohasagi által ki esett Toroczkoi vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis, minek utána personalis szabadságokotis Felséges Urunk különős királyi kegyelméből meg nyerték volna igyekeznének ... egy szép kis városotskát formáltatnának magok Városokbol [Mezőmadaras MT/Torockó; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.].

városőrző a város őrzésére rendelt hadseregben szolgáló katona; soldat din garnizoana orașului; Soldat, Stadtwärter. *1574:* Beczkereky gërgy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt wallia hogi ... az Zay leot vgi fwtamot ky ... onnat Ment az varos wrzék keresny, mykor hyua coket hat Immar Eottwes Ambrus ket varos Eorzeywel vyzzik az toromba [Kv; TJk III/3. 403]. *1594:* Akki (!) aban[a] vit hat atul ell veottik az Varos corszcok [DLt 246. – [a]Borban].

városregesztrum város számadáskönyve/adókönyve; registrul orașului; Stadtregister. *1586:* Az waros Regiestromnak vyolak megh Irasatol fizette(m) Notarius Vramnak f 6 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a]. *1589:* Attam ismeg Notarius vramnak az varos Registoro(m) Irassaert f. 6 [Kv; Szám. 4/VI. 47 Stenzely András sp kezével].

városszolga a városházán/törvényszéken dolgozó személy; om de serviciu la oraș/tribunal; Diener, der im Rathaus arbeitet | hajdú; servitor înarmat (al orașului); Heiduck. *1572:* Jmre kowach az eleotys Jzenth wolt egy waros zolgatwl hogy el adna ezt az hazat [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistaky Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1579:* Az 5 Aügüsti az waros zolga altal benedekel egy leüelet kulthem Ambrus deaknak az dezmalas felol atam Külthem Gyalüban d. 12 [Kv; Szám. 1/XVIII. 30]. *1705:* ma hallatott, hogy Gölckelsperg generál tizedmagával ment volna bé Bécsbe ... Hanem azt halljuk, hogy ma jött volna egy városszolgája Medgyesről [WIN I, 370]. *1784:* Bolonyai, Gátsmajori és Martonfalvi némelly Váras szolgáktól, Szitásoktól, Szekeresektől, Kapusoktól, Darabantoktól, Ingesektől és czeknek sok nemzetekből és vallásokból választott szájas nyelves felesègeiktől [Br; BrMLLt Gödri János kezével]. *1808:* Attam az Város szolgának az midön Kis Sándor Urat tiltottam az agyag Veremtől nigy pinzt [ZFaz.]. *1823–1830:* Vasárnap reggel Szathmári panaszra ment, s két direktor, szolgabíró, három városszolgája, porkoláb kardosan keresték templom után, míg elnyomozták a gróf Bethlen Farkas házához, melyet az apám adott volt el a grófnak [FogE 278]. *1840:* bor kaláka mellett nyakamra kötött Conractusnál fogva Hadnagyi közbejövetellel varos szolga által a fizetésre napoztatva vagyok [DLt 166]. *1854:* A fuserok meg intésekor 36 egyén meg hívásáért város szolgának 5 Rf [Kv; ACSzám. 42].

Szk: *adósságkérő ~. 1823–1830:* Meg is irtóztam volt a katonáktól, mert valahányszor az Apámhoz mentem, mindannyiszor a katonapuskát az ajtója mellé támasztva találtam, vagy adósságkérő s zálogló városszolgát láttam ott, úgy hogy még most is ha efféléket látok, borzadok [FogE 277] * *zálogló ~ → adósságkérő ~.*

városstartó adófizető; contribuabil; Steuerzahler. *1740:* A szolgák ... és sellérek pedig, hogj sertés húst árullya(na)k 's arúlhassan(a)k meg nem engettetik; hanem csak jó Varostartó becsülletes atyánkfiainak [Dés; Jk 542a].

városvizi a Városvíz (H) tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Városvíz/Orăștioara de Jos; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Városvíz: Városvízről származó; (care este) originar din Városvíz; aus Városvíz stammend. *1820:* Várasvizi Juon Praeda panaszsza felvétetik Hátszegi Mihály Bajes ellen egy Ketske keresetéb(en) mely Nalla meg találtatott [H; JF 36].

várőrségi vmely vár őrzésére kirendelt; de la paza unei cetăți; zum Burgwart bestellt. *1847:* A károlyfejérvári várőrségi kormányzóságnak folyó hónap 8-án e megyei tisztséghez intézett hivatalos megtanálását, melyben a jelen évi innen felsőbb rendelet következésében odavitetett Varga Katalin élelmezése és szállásköltségei címe alatt Martius hónapra 2 forint 9 7/8 krajcár ... ezüstpénzben kíván innen fizettetni [VKp 204].

várőrzés vmely vár őrzése; paza unei cetăți; Burgwart. *1661:* az váron kívül semminemű dispositiójok ne legyen az németeknek, se jószágban, se proventus szedésben, summa semmiben, az egy várőrzésen kívül, csak prófontjok legyen egyébiránt [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

várpatak ? **Hn.** *1864:* (A) felső és alsó várpatakok [Csomafva Cs; GyHn 28]. *1883:* Holvány várpatak (sz) [Rettg SzD; EHA].

várpiac tágasabb térség a várban; piața unei cetăți; Burgmarktplatz. *1662:* Ebbül való bírságpénz pedig a sebesek gyógyításokért való fizetésre fordíttatott vala, és minden bástyákon egy-egy vas reteszes, lakatos fa feszület s a belső vár piacon pedig egy akasztófa is emeltetett vala [SKr 583].

varr 1. a coase; nähen. *1572:* Orsolia Barat ferenczne, Twgia hogi Banchohne Mind germekestwl valastig varrot vgi elt Eozwegi koraba [Kv; TJk III/3. 42a]. *1629:* egi Uankosat tudom hogj vala az kin uarrot [Mv; MvLt 290. 163a]. *1633:* Zabo Jacabne igen szep skophiumos kezkenczót uarra Abruginak [Mv; MvLt 290. 128a]. *1659:* Az rókaböröket peniglen Kegyelmed olvastassa meg Kegyelmed; az mint gresznákban varrva mind nyaka, torka, fara; ha mi híja talál lenni, mást adok Kegyelmednek helyében [TML I, 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az melly Pribek varro inast fogattunk volt varrani Kato szamara annak attunk volt az Kato penzeböl flo. 4 [Beszt.; Törzs.]. *1733:* Hét párna csup veress fejtővel varva [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* Kodrián Filep reponit ... sok kérésem után egy czondrát is varrottam néki hogy obvenialt részemet adgya ki[a] [Bukuresd H; Ks 62/4. – [a]A felperes, Darabonez Thogyer]. *1763:* másnak varrottam, s ugy neveltem ruhásztam 12 esztendeig Josef Fijamot [Kv; Ref.egyh.lt VII/ 23 Szaboszlai Szabó Jánosné Gerendi Kata test.]. *1802:* bé jőve ... György az Inge után, melyet a' Dajka várrott vagy foldozott [Mv; Born. XXXIX/53 Parkan Sára (21) szobaleány vall.]. *1823–1830:* A faluból leányokat híván be, sokszor egész éjszaka is varrtak ágynéműket, változót, még csak előruhát is [FogE 280]. *1852:* Bodo Klárinál maradt 6 vekony gyolts ingem varni hozasd el ... félek hogy el viselik vagy el pusztityák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra].

Szk: *~ni/~ani való. 1628:* Egy Szepetben ... Egy Nehani Matringh him uarranj valo szelem (!) [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4–5]. *1685 k.:* Varrani való Czernára f. //63 [Utl]. *1759:* Egy csomo varrani valo sok féle szinű szört Lott: 12 [Nsz; TSb 7]. *1823:* Lájos Urfinak egy szederjes spentzel varni valo Sejemnél juk varroval egjütt 1 Rf [Kv; Pk 6] * *ernyő ~ani. 1597:* az Ernió varrani veottem egj matring teorcok czernat ... d. 8 [Kv; Szám. 7/XII. 12 Filstich Lőrinc sp kezével] * *felsőruha ~ani. 1653:* Pataki Szabó Istvánnak adtam selyemre az felső ruha varrani [Kv; EM XLVII, 135 temetési jegyzék] * *lobogó ~ani. 1609:* Rosas Janosne Azzionomtol az Darabantok dardaiokra lobogo varrani Selymet veottwnk f – d 75 [Kv; Szám. 126/IV. 418] * *paplan ~ni. 1818:* Paplan varni voltam [DLt 434].

2. hímez; a broda; sticken. *1576:* Wagion igen zep egy czynadoff kezkenyco A weget keztek warrany feyeressel kendeo kezkenyco [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.]. *1668:* Egy Asztal körületire valo gyolcz, veres sellyemmel feier czernaval varva. Egy Asztal körületire valo golcz zöld selyemmel varva [Mk Kapi György Inv. 6]. *1672:* Negi Golcz Kendo egi arannyas harmas selicmmel irasutan varva [SLt A. 52]. *1686:* Tizen harom Paraszt Potjolat ing; Két Arannyas ing edgjik(ne)k az melje merön arannyal Fekete seljemmel varva; az masik(na)k az melje apro agakkal Aranyal s Fekete seljemmel varva [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1716:* ket orcza törlő egjik arannyal elegy varva [Altorja Hsz; HSzjP]. *1723:* Egy gólts kendő tenger szin Selyemmel ágra varva [Koronka MT; Told. 29/2]. *1750:* Az Enceklő székre egy gyolcs kendő irás után varva [Csokfva MT; MMatr 185]. *1763:* az nagyobbik bőres és vasas Ládában ... Egy Zőld Selymes Lepedő fehéressel varva [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1797:* Van egy potyolat keszkenő arannj fonallal hat ág rajta varva [Backamadaras MT; MMatr. 106]. *1811:* Egy 3 szélből állo Sahos abrasz, a' közepén két rend vásári fejér kötéssel varva [A.ilosva SzD; SzConscr.]. *1823:* Atlatz aranyos Fátyol elő ruha, szines frindellivel varva [LLt Csáky-per 601].

3. rávarr, rácrösít; a coase (ceva) pe ...; auf etw nähen. *1594:* Az heueder zyat adot Chyatot warot reya ... d 4 [Kv; Szám. 6/VII. 7]. *1805:* Letzkét egy szot sem tanultam, azt hazudtam hogy nem kaptam az írást, pedig az asztalon volt a forditás alatt, azért a Rector az on Monétat a' hátamra varta ... azután tanultam a Letzkemet egészszen 8 ora utánig, akkor osztán elmondottam hiba nélkül és igy le vágta az on monétát a hátomrol [Dés; KMN 66]. *1827:* egy nagy gyöngy szem fekete pándlikára varva [Kv; DLt 464 nyomt. kl].

4. bevarr; a coase ...; vernähen. *1597:* Zakarich Miklos ... wallia ... fel kelek menek az Borbeljhoz Kobzos Ianoshoz vgi erkezem oda hat az sogoromnak s Gieorgi deaknak immar variak wala az sebet [Kv; TJk VI/1. 50]. *1704:* azt is mondá, hogy Naláczíné asszonyom kétszáz aranyát és száz zlotyát egy szolgájának adta, hogy viselje gondját, ki is mentijibe varrván az aranyakat, éjszaka levetette magáról és távol lévén, az pénzt ellopták és odavagyon [WIN I, 259]. *1741:* bog haj nrő 2 az edgyikb(e) két Sertesnek az hája vagyon varva [Mocs K; JHbK XLIX/25].

5. (lábbelit) készit; a face (încălțăminte); Schuh machen. *1772:* Szathmári Josefet a Csizmadiát és Vajajit a Csizmadiát Vasárnap reggel is láttam hogy Csiszmát vartanak [Dés; DLt 321. 84b Joan. Kelemen (19) ns vall.].

varrás 1. cusut; Naht. *1572:* Farkas Palne Anna Azt vallia hogj eo semy kazdagsagat Nem latta Bonchohnenak, Twgia hogi varrasawal elt Mynekeleote Eottues Janos ely veotte [Kv; TJk III/3. 42]. *1584:* Marta Azzony Nagy sok Ideigh Eozwegy Azzony leon elegh zegensegel ele es lakek az Nennieuel ... es chak valamy fedel chinalassal es varrassal taplalta a' Nennieuel magat [Kv; TJk IV/1. 339]. *1585:* Bakos Andrasne vallia hogy elegh ember Jart oda, mert zorgos varrasa vagion mindenkor, es sok embernek Mivel [Kv; TJk IV/1. 494]. *XVII. sz. köz.:* az varrásb(an) ranczolodás ne essek [BLt]. *1679:* Varrashoz valo ráma nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 14]. *1823–1830:* maga egyszer sem varrt, csak szabott, el is szoktanak az ujjai úgy a varrástól, hogy öregségében, mikor reászorult, alig szokhatott esmét a varráshoz | Élete módja volt a varrás, dolgozván asszonyember köntösöket [FogE 63, 86]. *1843:* Egy Sötett Hamuszin Überok Warasa 5 fl [Kv; Pk 6]. *1845:* a Béres harisnyaja varása 24 xr [Dés; KvNJ].

2. tűzés, öltés; cusătură; Stich. *1693:* az Turbanak bellisin belül az oldalab(an) az Varrasson fellyül erössen be varva ott talaltuk megh az Aranyat [Dés; Jk]. *1710 k.:* így egynéhány felé szakaszták ebben a nemzetségben az Úr Jézus Krisztus folt és varrások nélkül való köntösét [BIm. 1041]. *1736:* Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sinór nem volt [MetTr 352].

3. varrott darab; bucată cusută ...; genähtes/vernähtes Stück. *1628/1635:* Lepedobe(n) ualo veres seljemmel uarrot fejer varras negj darab ... Bulya vazonra uarrott egj darab fejer varras. Mas egj darab fejer varras [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1659:* Ket darab uarras iras utan ualo [Cssz; LLt 118]. *1747:* Conferála a Böi Refr Ecclesiában az Ur Asztalára ugyan Böi Györfi Márton Uram egy gyolcs

keszneköt; melynek négy szegeletin karmasin szinü sellyemmel négy virág van varva arannyal elegj a középen penig egj arazni széllességre kerek varrás abban belől illyen betük varva [MMatr. 264].

4. hímzés; broderie; Stickerei. *1615:* Egj pelda selljem varashoz vallo sofika uitte el [Kv; RDL I. 97]. *1674:* Vagyon más egy tüzés varással, varrot, lepedő | számláltam megh az mely varrottakat magam varrattam Ágnes számára Vagyon Egy bokor arany fonall varrot Csunnya varrassal lepedöben valo [Beszt; WassLt]. *1718:* Egy teczczin angliai mente, ezüst zsinorral, varrással, róka mállal bélet [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyén Erzsébet kel.]. *1736 u.:* az öreg Haller János varrás, csipke nélkül valo keszkeneit keresztül tette az öviben, s ugy állott mindenkor [MetTrCs 456]. *1749:* Kék s veres Sellyemmel Spanyol himmel varrott lepedö vegiben valo varrás [Told. 19]. *1750:* Atlatz Varással Satérozott Selymekkel készült Lepedő mind két végein Varrás, Hozzá valo két Vankos héjaival egyben [WassLt Wass Dánielné portékái]. *1761:* Egy Olaj szin Anglia mente, Nusztal premezve, elegyes varrással, egy ujni arany paszománt a szélen [Koronka MT; Told. 8]. *1803:* két szélyböl öszve varrással égyb(en) foglalt Len gyolts Abrosz szélin körül két ujni Tot Tsipkével ékesitve melyen égy formáju jukatos varrással s fejér jukatozással ötven öt virágok vagy(na)k [Ádámos KK; Palotay 20]. *1874:* Egy nagy batiz perkált takaró a szélén ezüst csipke és varrással [Szucság K; RAk 64].

Szk: *aranyskófium ~. 1714:* Ovit Vörös Barsonnyal boritot Török Süveg, aranj Skofium varassal ékessitett fl. Hung. 6 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 44] * *bécsi ~. 1715/1720:* Edgj tettzin Sálja mente Bécsi varrás rajta, tisztességes rókával bérlett [Cege SzD; WassLt Vas György hagy.] * *gyöngyözéssel való ~. 1719:* Egj olá ing méjjire való három szor (!) scofiommal és gjöngjözéssel való varrás, ugjan azon ola ingre hat darab scofiummal valö varrás gjöngjözve (!) [WLt „Wass Dánielné marhái" közt Wass Dániel sk inv.] * *fejér/fejéres ~. 1713:* Holmi lepedőre vankos halyra valo gyolcsra varrot fejéres varrások külömb külömb formán varrották 16. darab [WLt 27 id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1735:* Kökörcsén szin Dolmanj mente fejer varással [Sv; Hr] * *kazul ~. 1574:* Egy mereö Jnguál oloz himmel varroth veres selicmmel Jsmeg egy ala varrot Elcökeöteö kazul varrassal viselt [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1576:* Wagion harmad eleo Rwhays kazwl warrassal warroth harom Rendel Az Alja Aranyal teoltet nynchen feye [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6] * *lengyel ~. 1703:* két Fátyol ing … Egy hoszszu halo ing fekete selyemel Lengyel vàrassal [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. *1763:* Két Lepedö hajtás fejér Lengyel varrás [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * *rác ~ 1576:* En Melytth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere … Egy hymnek Az eleyth Racz warassal warroth gyöngyes hogy teob gyöngyel czwe kozorwth chynaltassa(na)k neky Benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13] * *spanyol ~. 1654:* Spanior varassos him No 8 Egy arany fonalos Spanior Varassal varott kendeo [Csapó KK; LLt Fasc. 100] * *tót/tótos ~. 1759:* Két vékony gyolcs Lepedöt, mindeniknek a' két végin fejér Selymes, totos varrás vagyon, és hasonlo varrással két párna haj hozzájok [Nsz; TSb 7 ifj. gr. Teleki Sámuel Nsz-ben összeirt holmii között]. *1771:* Egy gyolts Lepedö végiben lévö Tót varással hozzá valo két Vánkos hajjal [Nagyida K; Told. 19 Földvári Istvánné Nemes Judit ingóságainak lelt.] * *török ~. 1574:* vagion masadik ingual teörcök varrassal varroth czwst Arannial gazdagon vagion zedetue [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1643/1687 k.:* Vagyon Gyalakután … egy Szkophiumos varrott abrosz … Nemes Ilona Lázár Györgyné Aszszonyo(m) adta … Egy Török varrással valo keszkenö [MMatr. 135]. *1763:* 2 Lepedö Hajtás 4 párna Csupnak valo Zöld és Karmasin Selyemel Török varrás, a Hozzá valo Lepedökkel [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] * *zöld selymes ~. 1742:* 2 Kendö vegiben valo zöld selymes varrás [Nsz; Told. 19].

varrásforma hímzéshez használt ráma/keret; ramă folosită la brodat; Stickrahmen. *1749:* Adának … egy Klarisbol Varrás formára Készült övedzö övet [Koronka MT; Told. 12/2].

varrásocska hímzett kis darab; bucătică brodată; kleines Stickstück. *1694:* Negy darab kéz elöre valo varrasoczkak [Kilyén Hsz; BLt 4].

varrásos hímzett; brodat; mit Stickerei. *1628:* Egy kis feier uarrasos kezkeneö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1634:* Egy gyolczi kendeo fejer varrasos arany fonalas er f. 1/50 [Kv; RDL I. 105]. *1655:* két lepedöbe valo fejer varrasos fejtövel varrot hjm [HSzj *fejtö* al.]. *1658:* Kett Veresses Varrasos derekaljhaj Est d 70 [Kv; KJ]. *1673:* Vagion egi veres varrasos Abrosz [WLt 12 Borsai I. hagy.]. *1763:* Egy kapornya szin varrásoss hoszszu mente torokkal [Hsz; Ks 23/XXIIb]. *1766:* Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany kőrülötte metszin tafota reá varrot fejér varrásos Lepedövel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1805:* farhám minden hoza tartozo varásos fékekel [HSzj *szij-gyeplö* al.].

Szk: *lengyel ~. 1738:* Egy par fejer lengyel varrásos parna haj [DobLev. I/171]. *1773:* Egy Lengyel varrásas ágyra valo két párna haj és egy lepedö két hajtással … Más Lengyel varrásos agyra valo két parna haj, és egy Lepedö két hajtással [RLt Salánki Ráchel lelt.] * *spanyol ~. 1654:* Spanior varrasos him No 8 [Csapó KK; LLt Fasc. 100] * *török ~. 1574:* Vagion Egy Teörcök varrasos Jngual viselt Aranias, azt Saranak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1668:* Egy Bokor elegies selyemmel Arany fonallal Török varrasos gyolcz vankos hej [Mk Kapi György inv.]. *1732:* 5 fejér Török Varrásos hálo süveg [Kv; Ks 17 Kornis Zsigmond lelt.].

varrástok '?' *1859:* Egy bekötöre fot és fel ránto 20 xr … Egy fako kantárra strupli és varástok 30 xr [Kv; Újf. 1].

varrású vmilyen hímzéssel ellátott; cu o anumită broderie; mit einer Art Stickerei versehen. *1637/1639:* kett szel feslet uarrasu sahos abroz – – f. – d. 50 [Kv; RDL I. 111]. *1736:* Két elegyes Sejemmel irás után varrott Parna haj Hasonlo varásu lepedövel [Kv; RLt Somai Sámuel és Sára inv.]. *1770:* Egy ujj Fejér Aranyal ezüstel és sok szinü Sejemmel varott Fatyal Keszkenyö … Egy hasonlo varásu viseltesetske kék Fatyal Keszkenyö [Kisesküllö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy.].

Szk: *aranyszkófium ~. 1798:* adtunk az Eccla Clenodiumábol egy lengeted (!), szelein arany szkofium varrasu keszkenöt, az Ur Asztalára valót a' Kóródi Rfor Filialis Ecclanak [Kv; SRE 319] * *csillagos ~. 1728:* Egj köteses, varrot csillagos abrosz … Mas csillagos varrasu abrosz [Borosnyó Hsz; SVJk] * *lengyel ~. 1776:* Egy fejér Lengyel

varásu, ket hajtásu lepedő, 4. hozza valo hasonlo parna hajakkal ... Egy más fejér Lengyel varásu ket hajtasu lepedő két parna hajával [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] * *spanyol ~. 1739:* Fekete Selyemel Spanyol Varássu czérnával töltött ki meteczet agyra valo [Szászerked KK; LLt Fasc. 96].

varrat 1. a da la cusut, a pune pe cineva să coase ceva; nähen lassen. *1570:* Jlona Thot Janosne hithy zerent vallya ... Lata hogy az haznal hwl co lakyk, varratot Zabo Janosne Jnget gathyat es gathya kötet es kys kezkenoot kyket hallotta az vtan hogy az Trombitasnak kwldeot [Kv; TJk III/2. 23]. *1585:* Maradek peter vallia, Lattam hogy Nappal mind Neós emberek smind Neótelenek Iartak a' Mezaros Martonne hazat mind vranak hon Nem leteben smind hon leteben, zolitottam megh Az Azzont, de co Azt monta hogy varratnak vele [Kv; TJk IV/1. 491]. *1633:* Tudo(m) azt hogy egy beötcös kezkenöt varratott vala en velem Zabo Jacabne [Mv; MvLt 290. 120]. *1667:* Irja Kegyelmed, az Gróf számára keszkenőt kellene varratnom. Tudja azt Kegyelmed, én nekem ninesen kivel varratnom [TML IV, 6 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1675:* Gazdag lakodalmat csináltam ... az két vőfélynek varrattam két keszkenőket f. 1 d. 80 ... adtam ... egyéb dibdábot is, keszkenőket, melyeket az iffiú vendégeknek varrattam [Kv; KvE 195 LJ]. *1748:* N. Ferenczi Juczinak varrottak s készitettek egy rendbéli reczés, más fekete Selyemmel varrott vánkos hajakot, Lepedőket [Torda; Borb.]. *1794:* az Groffné Aszszony ... ezeket Sárival a' Frajjával varratta, vele mosattatta Simittatta, keményittette [Koronka MT; Told. 42/1].

2. rávarrat/crösitet; a dispune să fie cusut pe/la ...; nähen/vernähen lassen. *1694:* az olyan marha hajto czafraghoz oda külgyemé a posztot hogy arra varassa klmed [KCsl]. *1710:* Apor István nemigen jovallja vala azt a personális contribútiót, de Rabutin ráizene: amíg hírivel lesz Kollonich cardinálnak, addig bizony a seggihez tételi a fejit, azután ha bánja, Kollonich varrassa a nyakához [CsH 343 1704-re von. felj.].

3. bevarrat; a ordona să fie cusut în ...; vernähen lassen. *1710:* Azalatt éppen jókor érkezik egy német kapitány Bécsből, ki kereskedőembernek tetetvén magát, Péterváradja felől a török földin úgy jöve Havasalyföldiben, onnan Szebenben, hatezer aranyat varratván titkon a nyergiben, kit a császár küldc a hadak számára [CsH 384 1707-re von. felj.].

4. hímeztet; a da la brodat; sticken lassen. *1674:* Vagyon egy abrosz közepiben valo ször selyem recze azis sárgával varrott, Ezeket magam varatta(m) az gyermek számára [Beszt; WassLt]. *1675:* die 5 Juny hogy itt volt Barcsai Akos V(ram) az melly jegy keszkenöt tiszta aran(n)yal varrattam adtam erette 99 penszt [Beszt.; Törzs.]. *1735:* gjakran szabatott az Urfi számára ... Teleki Pálné Aszszonyom inget lábra-valot szep bullya vászonbol, az ingeit fejér selyemmel varrattatta az emlitett Aszszony Csipkésen és kötésesen [Kendilóna SzD; TKl Anna Gyulai quondam Francisci Detse de Nagy Doba rel. vidua (54) ns vall.].

5. megvarrat; a face/dispune să fie cusut ...; nähen lassen. *1659:* Az hintó felől nénémasszonynyal beszéltem, mind az hámok felől, de azt mondják, hogy az hámokat bizony feketivel varratták [TML I, 434 Bethlen Mihályné Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

varratlan hímzetlen; care nu este brodat; ohne Stickerei. *1637/1639:* 1. varratlan vj abroz, gjapotos rosas tablas harom szel – – – f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 111]. *1714:* Varratlan Abrosz külomb fele szin Viragokkal Chonka formára széllyén ékesitett fl. Hung. 8 [AH 42]. *1736:* Varratlan fejér Gyölts haju Párna nro 2 [Mikefva KK; CU XIII/1. 159].

varratos hímzett; brodat; mit Stickerei versehen, besticken. *1761:* (A vádlott) két sebbe valo keszkenöt és egy varratos Kendöt el lopott [Torda; TJkT V. 29]. *1763:* Egy pár Aszszonynak való tzifra varratos fekete szinü Kesztyü [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1787:* Egy varratas Szép kender Lepedő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy-i lelt. 4] | Egy varatos Derekaj fő Dr. 36 ... Két varatos régi párna fö Dr 30 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 11]. *1800:* Egy varratos patyolat fersing aranyal varrott [Koronka MT; Told. 19]. *1804:* tiszta fejér varatos patyolat [Koronka MT; Told. 19]. *1809:* Egy alsó Varratos tafota sulytásos abroszt négy szélben ... Ur asztalára való készületeket ... által adta H. Bodoni Ref Domesticus Curator ... Eö kegyelmének [HbEk]. *1817:* Egy uj párna, vászon Tokkal, fél viseltes varatos fejü hajjal [Mv; MvLev. 2] | Egy kender Vászon Fajin Lepedö, varatos hajtással Rft 1 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3]. *1829:* kap ... Két pihepárnát tokostol, varrattos gyolts párna hajakkal in Rft 5 [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150]. *1832:* Nehai Bihari Kara (!) hátra maradott Javai ... Egy Fejér varratos Fersing [Nyárádsztbenedek MT; Told. 78].

Szk: *török ~. 1627:* Egj Teorcok varratos vankos hey ... Ket Teorcok varratos ket ruha (!) [BLt 1 Béldi Kelemen lelt.] * *veressel ~. 1769:* ket Sahos es ugyan egy Veressel varatos Abraszak [Rákos TA; Borb.].

varratott hímzett; brodat; besticken. *1761 k./1770 k.:* Méltóságos Gróf Bethlen Pálné Teleki Sára Aszszony Ő Nga Istenes indulatjából a' BVárallyai Refor Eklá(na)k az Ur Asztalára conferalt in A(nn)o 1761 zöld posztó varratott szőnyeget, és egy Keresztelő ón Kannát [Bálványosváralja SzD; SzConscr.].

Szk: *arannyal ~. 1789:* vettem kezemhez ... 3. Dolgazo Zatskokat, egy aran(n)yal varratott tafutát [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.]. *1805:* Egy Arannyol varattat Keszkenyő [Szamosfva K; BLt 9] * *szkófiummal ~. 1717 k./1770 k.:* Bethlen Mária Aszszony hagyott egy szkófiummal varratott veres selyemmel patyolat Keszkenőt [SzConscr.].

varrhat a putea coase; nähen können. *1667:* Nem is tudom, hol kellene most olyan patyolatot vagy igen gyenge gyolcsot venni, az kin varrhatnék. Kegyelmed tudósítson, ha ugyan szükséges, csak patyolatot vagy gyolcsot kaphassak, ha lehet megvarrom [TML IV, 6 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

varró 1. *mn* **1.** varással foglalkozó; care se ocupă cu cusutul ...; sich mit Naht befassend. **Szn.** *1564:* Caspar Varro [Kv; TanJk V/1. 71]. *1582:* Varro Caspar [Kv; TJk IV/1. 56]. *1614:* Varro János zs | Varroh Mathe jb [Szentmárton Cs; BethU 433]. *1671:* Varró Mátyásé [TML V, 609 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1674:* varro Peti(ne)k [Util]. *1705:* Varró Jánost [WIN I, 420]. *1711:* Varro Mihalyne [Kv; Dica XXVII/9]. *1724:* Váró Juditot [Ne; DobLev. I/106. 7] | Varro Márton [Újfalu KK; JHbT]. *1726:* Varro Marton nevü varraját [Kv; EM XLVII, 260]. *1733:* Varro István [Szentlélek Hsz; HSzjP Jákó Mihályné Bolta

Anna (56) vall.]. *1734:* Catharina Makaj cons. Michaelis Szathmári alias Varro [Dés; Jk]. *1735:* Varro Mihály [Dés; Jk]. *1737:* Varo Annának [Torda; TJkT I. 138]. *1754:* Varro György nevü Gondviselője [Hosszúújfalu Sz; WLt Temes Vaszi (74) jb vall.]. *1757:* Varro Ersók Leánya Sára [Kv; Ref.egyh.lt 24]. *1775:* Varro István [Enyedsztkirály AF; Told. 43]. *1779/1785:* Néhai Váro Moses uram [Forró AF; DobLev. III/596. 103]. *1806:* Varro Katinál [Mv; Ks 94 vegyes lev.]. *1810:* Varo Gyuri [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuelné lev.]. *1812:* Varró György (29) grófi kocsis [Héderfája KK; IB]. *1817:* özvegy Varro Mártonné [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

2. varráshoz használt; care este folosită de croitorese; zur Naht gebraucht. *1737:* Két Varro parkanyos keskeny fenyő asztalotskák [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 6].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** varrással foglalkozó személy; persoană care practică croitoria, croitoreasă, croitor; Näherin. *1584:* Gruß Peter vallia … hogy Marta Azzony cozwegy lewen Az Nennieuel lakot … varro vala [Kv; TJk IV/1. 339]. *1585:* Bakos Andrasne vallia hogj elegh ember Jart oda, mert zorgos varrasa vagion mindenkor, es sok embernek Mivel, Azzal ell, Mert zep Miwes es warroh, semmi feslet erkeolchcót sem latta(m) sem chelekedetet hozza [Kv; TJk IV/1. 494]. *1640:* Hajdu Lászlóné Kecskeméti Kata asszony c. j. c. fassa est … az uramnak vagyon egy házas leánya, ahhoz igen tartott, mert jó varró volt, de ott bizony igen böcsületesen viselte magát [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1705:* Ugyan egy régi vén varrója az asszonynak, Varró János nevü ösz öregember, minekutána a szárazbetegségben egynéhány esztendőket töltött volna, ma megáldotta a világot [WIN I. 419]. *1735:* Juon Vlád … egyik fia Varró a másik Pakulár [Királyhalma KK; Ks 23/XXIIb]. *1761/1784:* Máltóságos Groff Teleki Sámuel Otsém Uramnak jutott két szakáttsa … Sütője … varrója Varro Szimion [Hosszúfalu Szt; TKl Com. Anna Teleki (61) vall.].

2. varrnivaló; lucruri care urmează să fie cusute; zu Nähen. *1632:* hogj ot ky nylatkozot dolgok … haza ment Berkeszi Mihali az varrojatis mind el vagdalta voltt â felesegenek [Mv; MvLt 290. 82a]. *1674:* az Folthi Kato szamara … vöttem Krakkai Czernat varrojahoz de. 10 [Beszt.; Törzs.]. *1676:* Vettünk … Egy varrot Katonak 162 penzen [Beszt; Törzs.].

varróasszony varrónő; croitoreasă; Näherin. *1674:* az Folthi Kato szamara … Ata(m) magamebol varro Aszszonyanak 150 penzt [Törzs.] | administraltanak … a paraszt keskenyebbik vászonbol … Fogarasi varró Asz(szony) kezéb(e) ul. 8/1 az főző leány szukségére [Utl]. *1675:* Beszterczen … adta(m) az Varro Aszszonyanak fl 1 Katonak vettem 84 ptr arra Kraccai Czernat … az Kato szolgalo Varro Aszszonak flo: 4 de: 46 [Beszt.; Törzs.]. *1676:* 1 8tobris Vasarhelly varro aszszonyoktol vöttem Pannusnak … 1 var(r)ot elö ruhat flo 5 de 27 | az Desi Varo Aszszo(nna)k Egy lepedöbe es 1 vankos heiba(n) valoert fl 2 de 50 [Beszt.; Törzs.]. *1690:* Szikszai Szöcs Andrasne Varro Asszony [K; Dica VI/4]. *1730:* az utban … bontottać ki ă keszkenöt ă Varró Aszszony ha bontotta, akkor benne láttać ă keresztet [Torda; MvRK].

varróasztal asztal formájú bútor, amelyben a varráshoz szükséges dolgokat tartják; masă (pentru instrumente) de cusut; Nähtisch. *1823–1830:* Teméntelen nép volt az utcán, én is a sokakkal együtt a Virág János háza ajtajában állottam a ceremónia nézni, és ámbátor sokan unszolták, hogy nézze ő is a pompát, de varróasztala mellöl fel sem költ, hanem varrta az harisnyát [FogE 284]. *1846:* Innen van bé járás a hálo szobába … van két ablaka – egy régi bé huzva … egy furnérozott kaszten három fiokkal, két gyöngy szinre festett ágyfa – egy kis ágy mellett valo asztal – egy kis varro asztal – Egy üveges pirámisos almárium [Szászerked K; LLt]. *1849:* Egy kis varro asztal pulitérozott 15 Rf [Görgény MT; Born. G. XXIVd]. *1860:* Két kitsi varro asztal [Kv; Végr.].

varróasztalka kis varróasztal; măsuță (pentru instrumente) de cusut; kleiner Nähtisch. *1793:* egy kitsin varro asztalka fedele tisza fával boritott [EMLt Teleki László conscr.].

varródik ? megvarródik; a fi cusut: wir genäht. *1830:* Négy asztal keszkenyök erössen rongyosak voltak … Szebenbe kosarakb(an) Gyümöltset küldvén fejül varodtak, egészszen el szakadoztak [Hosszúaszó KK; Born. Ia Bod László tt szám.].

varróforma varrásminta; model de cusătură; Nähmuster. *1685 e.:* Holmi varro forma egy kötésben [Borberek AF; MvKLev. 4].

varrogat varr; a coase mereu; nähen. *1572:* Pwskarne Azt vallia, Twgia hogi Marta azzony myglen Eottues Janoshoz Nem Ment volna varrogatot azt ely atta [Kv; TJk III/3. 42a]. *1629:* az mi azt nezi fel kezeuel varrogatot valami durva varrasokat az Annya Keomies Palnak s aval tapolgatta (!) magat es az mit az sok jambor adot nekie, miuel nem volt ugjan küldus de fel küldus volt [Kv; TJk 32]. *1740:* En sokat Varogattam Juhos Annának [Kv; Mk-Rh IX. Vall.].

varrogatás varrás; cusut; Naht. *1597:* Az waross Satorat … B. wram w kegelme hagiasabwl feoldosztadtam meg nem sok fogiatkoszass wala benne. Zabo Miklossnak adtam az feoldoszasatul warrogatasatwl … /05 [Kv; Szám. 7/XIV. 36 Masass Thamás sp kezével].

varrogató varrásra használt; care este folosit la cusut; zur Naht gebraucht. *1748:* Egy gyiszü, varrogató [Vargyas U; DanielAd. 255].

varrogatott foltozott; peticit; gestopft. *1736:* Egy bör rosta avadag varrogatott [HSzj *kalocsa* al.].

varrógyűszű gyűszű; degetar; Fingerhut. *1840:* Egy pomadés csuporba égy varo gyüszü [DLt 1590].

varróinas szabóinas; ucenic de croitor; Schneiderlehre. *1673:* In Radnot az varo Inas Halmagyi Petinek hogy Apja(na)k adgya adtam f 1//50 [Utl]. *1676:* Az melly Pribek varro inast fogattunk volt varrani Kato Szamara annak attunk volt az Kato penzeböl flo. 4 [Beszt.; Törzs.]. *1726:* Varro Marton … ezt mondotta, en innen el megyek mivel én meg Varro Inas koromb(an) szöktem el a Nagy Asszonytol, én arra azt mondam ne felly mert esztendeig ki nem adlak [Kv; JHbT özv. Jósika Imréné Bánffy Mária vall.]. *1730:* Kocis János(na)k fia Mihály … mikor el szökott volt Varro Inas volt az Udvárba, azt is monda hogy eo jo szivel el

megyen Gyergyoba az Ur cő Ngával[a] [Kv; LLt Nyicula Sztrátyi (26) jb vall. – [a]Gr. Lázár Ferenccel].

varrójobbágy varrással/varró munkával adózó jobbágy; croitor iobag; Leibeigene, der sich mit Naht beschäftigt. *1748:* attam ezen re Cognitionalis (!) levelemet T. Nemzetes Klobusitzky András Ötsém Uramnak, jutván nekem … ős őrökös Jobágyul egy mostan magyar Országra aufugialt Tripo András nevű Varo Jobágyom, kinek is hit levelét reversalissát … attam által … kedves ötsém Uramnak [Légen K; Ks gr. Wass Miklós aláírásával].

varrókosár kosár, amelyben varráshoz való dolgokat tartanak; coș cu cele necesare cusutului; Nähkorb. *1832:* Egy Kis varro Kosár [Nyárádsztbenedek KK; Told. 73].

varróláda varródoboz, láda formájú bútordarab, amelyben tűt, cérnát és varráshoz való szerszámokat tartanak; cutie (pentru ustensile) de cusut; Nähkiste. *1652:* Boritottam az Kis Aszonynak egy varro ladat d 12 [Kv; ACJk 50a]. *1655:* Ket kis varro ladak [Kv; RDL I. 29]. *1711:* 2 Varro Láda … 1//36 [ApLt 5]. *1744:* violaszin Barsonos fekete varro láda [Szentdemeter SzD; LLt Fasc. 76]. *1754:* Egy lakirozott Varro Láda [Nsz; Told. 19].

Szk: *paraszt ~. 1630:* Anner Gabor. Hozot Beczbeol … 4. paraszt varro lada pr(o) f 2 – d tt f – d 6 [Kv; Szám. 18b/IV. 45].

varróládácska kis varróláda; cutiuță/cutie (pentru ustensile) de cusut; Nähkistchen. *1599:* Achy Jianos. Hozot … Varro Ladaskat – //3 [Kv; Szám. 8/XIV. 44]. *1733:* Edgj Varro ladátskáb(an) recze köteshez valo botokák, és ugjan holmi dib dáb portekátskák [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1733/1823:* hagyom … az háznál lévő varro ládátskátis égy zöld Ládával együtt [Kv; SLt XLII/6. 28 P. Horváth Krisztina hagy.].

Szk: *kisded~. 1774:* Láttam …egy kisded Varró Ládátskát az kiben sok fiok vagyon, az mellycnis … láttam sok versben varrani [Szentdemeter U; LLt Vall. 93] * *viseltes ~. 1788:* Egy Bársony tetejű viseltes kis Ládátska. Más kissebb viseltes varro Ládátska [Mv; TSb 47].

varróleány szabással-varrással, hímzéssel foglalkozó leány; croitoreasă tînără; Mädchen, das sich mit Naht beschäftigt. *1618:* Az varró leán felől, Kegyelmes uram, bizony sok fáradságunk, munkánk volt, de mi soha szerét nem tehetük [BTN[2] 167]. *1700:* édgy varro Léány Kis Anna [Kv; Szám. 40/II. 98].

varróleánynka szabással-varrással, hímzéssel foglalkozó kis leány; fetiță care învață meseria de croitoreasă; kleines Mädchen, das sich mit naht sich beschäftigt. *1633:* estue azto(n) hogy az varas szolgaia felessege haza bőcziatotta az varro leankakatt, az uta(n) be mentek az hazban es ott megh cziokolta cötett az tüzheljen Giarmati Marton [Mv; MvLt 290. 127b].

varrómesterség szabómesterség; croitorie; Schneiderei. *1724:* Nehai Haller Istvanne Nagj Borbara Aszszony maga vette be Varro Mesterségre … Varro Mártont a kiis azután osztán Mesterségeröl hivattatott Varro Martonnak [Újfalu KK; JHbT].

varrópárna tüspárna; perniță de ace; Nadelkissen. *1846:* Egy varró párna [Dés; Berz. 20] | Égy varro párna [SLt 17]. *1849:* Egy varro párna kisded portzellánbol (!) aranyas [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

varrópárnácska kis tüspárna; perniță de ac; Nadelkisschen. *1797:* Egy srofos varo párnátska [M.igen AF; DobLev. IV/777. 11].

varróráma hímzéshez használt ráma/keret; ramă folosită la brodat; Stickrahmen. *1747:* Varró ráma, mellynek egyik álla eltört [Borsa K; Told. 24]. *1756:* Varró Rámák Nrő 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

varróság szabómesterség; croitorie; Schneiderei. *1717:* Varro Jánost Nehay … Toldalagi János ur(am), édes Feleségével … Stépán Ersébet Aszszonjal kicsinységétől fogva tartotta nevelte fell és … tanitatták varroságrais [Koronka MT; Mk-Rh Király János (55) ns vall.].

varróselyem varráshoz/hímzéshez használt selyemcérna; ibrișin; Kordonettseide. *1736 k.:* mindenik frajnál egy-egy kosár volt[a], kiben különb különbféle apróság, varróselyem s affféle [MetTr 369. – [a]Utazáskor]. *1808:* 3 Loth varro selyem [Mv; Told. 22]. *1829:* egy spentzel Csinálása, vatta, varro selyem és Gyoltsal együtt f 6 [Ks 31/XXXb Boday Peter kezével]. *1845:* Két lájbi tsinálása varo sejemmel és egyebb hozzávalokkal égyűtt 4 Rf az egyikhez … glanc pergal 1„ 12 [Kv; Pk 6]. *1847:* Egy kaput tsinálása 7 Rf varosejem és bogozia 2 Rf … két pár pantalon tsinálása varosejemel és gombokal égyütt … Szegő pantliká „27 vatta a kaputba és láijbiba „18 [Kv; Pk 6]. *1849:* Az Magyarka tsinálása 7 Rf 30 xr varosejem vatta és egyébb hozzavalok 2 Rf 30 xr [Kv; Pk 6]. *1865:* Hárász … varo Selyem [Kv; Újf. 1].

varrótű ac de cusut; Nadel. *1576:* Wagion walamy waro theo, gombos theo mynth egy tyzen keteoygh walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 16]. *1594:* Somogyi Zano Jiános Hozot Crakay Marhatt … Varro theot gwreket – //12 [Kv; Szám. 8/XIV. 35]. *1627:* Varro Teő, Giwzeo, fekethe oluaso, es koua tt f. – d. 60 Jttem Elegj varro Teök tt f. 2 d – Es Egj keues varro Teok mind Eggiüt Er tt f 1 [Kv; RDL I. 134]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat … Kantha Mihaly hozott … Varro Twtt f 3 [Kv; VectTr II/69]. *1667:* Holmi áprollek gombostöt s egjeb varrotöt vettem fl. 2 [Utl]. *1671:* Varo tőt egy forinton njolczvan pénzt [Utl]. *1862:* varo tő [Kv; LLt].

Szk: *fokatlan ~. 1684:* Viczei Ersébet salaváriáb(a) item … Maxai Mihály Eozvegyenek (: salvo honore sit dict(um) :) kapczáiáb(a) fokotlan varro tőket es gombos tőket rakot, sok izb(en) giakor intesekreis eze(n) babonátol meg nem szünt es azolta ezen ket szemelyek(ne)k az lábok el veszedelmeztek [Kv; TJk 13/I. 187] * *halcsont ~. 1862:* 5 Loth haltsont … varo tő [Kv; LLt] * *paraszt ~. 1640:* 1. papiros io uarga teo Egyűtt f. 1 d. 50. 1. papiros parazt uarro teo f. – d. 25 [Kv; RDL I. 117b].

varrott 1. cusut; genäht. *1570:* Nyreo Andras hithy zerent vallya, hogy … Latoth varrot gyatya (!) keotetis Trombitasnal ky varrot es Aranyas volt, hallotta hogy zabo Janosne Attha neky [Kv; TJk III/2. 24]. *1588:* Ket Kendeo egyik varrot masik giapottos f. 1 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 14]. *1596:* Hat gyolch kendeo, ky varrot, kybe reeze, kybe feyer keotes

[Kv; RDL I. 65]. *1633:* Egy veres rosas varrott giapot fonal Abrosz – f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 103]. *1656:* Vagyon egy zeőld Bagazia varrot Satoris, ket szakadas vagyon rajta [Dob.; Mk Inv. 2]. *1692 u.:* Egy Kilin szőnyeg Székely István Ur(am) adta, Egy varrott gyólts Abrosz, egy Keszkenő [Pusztakamarás K; SzConscr.]. *1736:* Nem árulták akkor az leányokot csecsek mutogatásával, hanem ugyan az féle varrott vagy rakott gyolcs volt mint az kis ing sipján, az kivel gallér helyett az mellyit befedte egész az torkáig | Némely úrfiak varrott bagariából való telekes bocskort is viseltenek, hajdú módra [MetTr 342, 353]. *1758:* Alsó Szoknya őtt, hatodik egy hammuszín Atlacz, mostani modi szerént varrott, hozzá való Kantússával edjütt [Nsz; TSb 21]. *1789:* vettem kezemhez … 1. Rendbéli vékony varrott patyalat öltözetet hármas tászlival, ing ujjal, elő ruhával Udvari gallérral, belső fodros keszkenővel édgyüt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1804:* két slesiai gjolts also fersing egyik varot patyolattal, a' másik kótzkás patyolattal garnirozva [Koronka MT; Told. 19]. *1824:* Ket bugygyazo vass Harom darab Czerna Csipke Három sing varrott urkos gárnír [Fugad AF; HG. Mara lev.]. *1849:* Matsonika Leánya Véronika el vitt égy rud szappant – varrott virágokat, pántlikákot melyek értek 10 pfr [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *csillag formára ~. 1628:* Egj czillagh formara varrot aranjos vankos hey [Bodola Hsz; BLt] * *fekete szőrrel ~. 1819:* egy fekete Szörrel varrot darab derekaly Csup [Kv; Pk 3] * *gyapottfonallal ~. 1676:* Egy Gyapott vászon Gyapot fonallal varrot lepedő [Gyf; JHb XXXI/2] * *írás után ~. 1655:* ket patiolat elő ruha, iras vtan varrot [Altorja Hsz; HSzjP]. *1731:* egj kendő irás utan varrott veres fejtővel [Kvh; HSzjP] * *kereken ~. 1799:* Tktes Nagy Dániel Ur élete párja B. Erőss Ágnes aszszony adott … a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára … Egy Gazdag Arany kötésekkel kereken Varott patyalot abraszt [Kebele MT; MMatr. 302].

2. rávarrt, ráerősített; care este cusut pe …; aufgenäht. *1576:* wagion ketcos (!) nem zynten wy weres taffotara warroth mynth egy wyomny A zele negy darabochka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. *1615:* Egj Teörcök uazonra uarot derekalj cziup ueres fonalal uarot … f – d 50 [Kv; RDL I. 97]. *1673:* Igen gyenge szerszám bagariara varrat szűgjellöjevel edjüt [Fejér m.; BfR I. Bethlen Domokos hagyatékából Bethlen István inv]. *1687:* Ket Atlacz barsonj szőnjeg közepe fejer Atlaczra varrott, Rojtya zöld aranyos [Utl]. *1710:* Tettzin pantlikara Varratt győngjős parta kilentz boglar benne [Told. 19]. *1735:* Igen szépen Crátával, czérnával fejér fátyolra Varrott elő Ruha, fejér czerna, 's Csipke kőrűlette [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1742:* Három Majtzbol valo, és egy bagaziara varrott le kötő szij [Nsz; Told. 19]. *1761:* Egy Demienre varrott fersing [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára kisasszony lelt.]. *1788:* Fejete Gázbol tettzín pántlikára varrott nyulos nyak szorito [Mv; TSb 47]. *1800:* Egy fekete Frantzia Tafatára szines sellyemmel varrott ujj Keszkenyő [Kv; DLt nyomt. kl].

3. bevarrt; care este cusut în …; vernäht. *1736:* Ha akkor kötött hajjal vagy zacskóban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kaczagták s csúfolták volna, s azt tudták volna, hogy farsangos [MetTr 354]. *1768:* A Szalonnás Boltb(an) tanáltatott, oh Szalonna 1 … Tűredékb(en) varrott hájok 12 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

4. hímzett; brodat; gestickt. *1570:* Trombitas Boldyzar hithy zerent vallya hogy Latot Trombitas Demeteren zep varrot Jngeket Es Bokretat kezkencot [Kv; TJk III/2. 22]. *1576:* Wagion egy czenadoff Ingh wy kezeoletlen Az wya hegy warroth Aranyal fayr Selyemel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1627:* Vadnak vankosok veressel varrattak az hayaj, ez Harmat Egiwtt aestimaltuk f. 5 [Kv; RDL I. 133]. *1633:* Abruginak szep varrot gatia keőteley voltak, az volt rea uarua beőtőkell, sziue(m) lelkem Kerekes Ersok [Mv; MvLt 290. 123a]. *1667/1687:* Vagyon égy fekete selyemmel körös környűl varrot patyolat keszkenő … Más is vagyon egy szkofiommal és tenger szin selyemmel varrot keszkenő [Nagyernye MT; MMatr. 278]. *1681:* Török Czafragok. 1. Regi Török Arany fonallal rosason czustt fonallos tüdzesű varrott rojtos czafrag [Utl]. *1705:* Edgy varrott hajszinű virágos barsony nuszt lábbal bellet mente győngy gombok rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt., Rettegi György sk írása]. *1710:* Harom darab varrott pelda [Altorja Hsz; HSzjP]. *1728:* Más külőnb külőnb fele sellyemmel varrot Török orszagi abrosz. Ezen ket abroszok T. N. Szekely Balintne Aszsz(onyom) collatuma [Killyén Hsz; SVJk]. *1799:* B. Erőss Ágnes aszszony adott kegyes indulattyábol, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára 1o. Egy igen szép gyolts Abroszt, mely kereken kötésekkel és Zöld Sárga Selyemmel varrott virágokkal van ekesitve [Kebele MT; MMatr. 302]. *1803:* Vagyon égy Slésiai gyoltsból való, vékony Toth tsipkével körül vétettetett Kendő, égyik végin illyen varrott irás: Duruty Kata adta A. 1773 [Dicsőszentmárton; Palotay 20]. *1832:* Kissebb párna héj kettő czek mind varrott gárnyirral vagynak [HG. br Brukenthal lev.].

Szk: *ágakkal ~. 1788:* Egy sujtásos ágakkal varrott Patyolat kötő [Mv; TSb 47] * *ágakra ~. 1682:* Attam … ket giapottas len uaszon Uy lepedött, mindenik kek és Ueres feitőuel agakra uarrottak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * *apró ágakkal ~. 1766:* Egy szép buja vászon valo (!) apro ágakkal varrot elöruha hozzá valo két buja vászon ing ajjal hozza valo belsö Slajer bétsi kötéssel [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.] * *arannyal ~. 1683 k.:* Egy Arannyal varrott keszkenő [Nagyfalu Sz; SzVJk 51]. *1806:* Bek Mihály Stiriai Márburgi 24 esztendős … visel … kék posztoju aranyal varrott módi Süveget [DLt 598 nyomt. kl] * *aranyfonallal ~. 1688:* Zöld Taffota kis ing Arány fonallal várot [Beszt.; Ks 27]. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált … elsőben az hoszszu asztalra környös körül ezüst arany fonallal varrott egy singnyi szélességű keskeny abraszt tettenek, azon felyül ugy terítették be tiszta fejér abrosszal az egész asztalt [MetTr 333] * *aranyszkófiummal ~. 1782:* egy igen szép vékony Arany szkofiummal varrott és kereken egészen Arany Csipkeben szeget fejér keszkenő [HbEk] * *árnyékvarrással ~. 1683:* Kek Asztalra valo árnyek varassal varrott szőnyeg [Utl] * *csillagosan ~. 1635:* Egy mercön varrot veres fonalal czillagoson varrot Vankos hey f. 2 [Kv; RDL I. 107]. *1736:* Egy veres fejtővel csillagoson varrott csupu vászon vánkoshaj … Egy durva vászonra fejtővel csillagossan varrott vánkos haj [Kv; Pk 6 néhai Eperjesi Lászlóné Székely Sára hagy] * *csipke formára ~. 1668:* Egy haj szin Barsony kesztiü, Szkophiu(m) Arannial czipke formara varrot nyari kesztiü [Mk Kapi György inv. 3] * *elegyes himmel ~. 1729:* Egj len gjolcs abrosz himre szőtt … Egj elegjes himmel varott kis keszkenő [Kálnok Hsz; SVJk] * *elegyes selyemmel ~. 1734:* Patyalat felső Ing mellyü s galleru (!) elegjes Selyemmel varratt [Born. XXXVIII/3 Kornis Krisztina lelt.] * *ezüstszkófiummal ~. 1736:* az menyecske anyja az násznagynak, noszolyó-asszonynak, vőfélynek, noszolyókisasszonynak ajándékot küldött, ugy az násznépe közűl az elévalóinak egynéhány arany, ezüst skófiummal selyemel varrott keskenyököt [MetTr 392] * *ezüst-*

tel ~. 1746: vásárlottam ... Öt pár czüstel, arannyal varrott Aszszony Embernek valo Czipelüsöket ... fh 20 [Nsz; Ks 9/ XXXVIII]. *1813:* Egy czüstel varrott ripsz magyar köntös, hozzá valo vállal czüst keszülettel [Szászvessződ NK; Told. 47] * *fejedelmi módon ~. 1732:* Egy Német Czafrag Ezüstel arannyal Fejedelmi modon gazdagon varrot [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8] * *gazdagon ~. 1721 e.:* Galambfalvi György Deák adott a Gegesi Ecclanak egy galler gyolcs keszkenöt az Ur asztalára, mely(ne)k négy szegeletin vagyo(n) szkophiummal varrot, négy gazdagon varrott ág [Geges MT; MMatr. 173] * *kalács formára ~. 1714:* Kalacz formara varrott fekete Seljem(m)el egjelitett (!) Palasthoz való viragok N 3 fl. Hung. 6 [AH 29] * *kamukahímmel ~. 1576:* Egy kamoka hymel waroth kys galerochka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] * *lengyel himmel ~. 1739:* Lengyel himmel varrott fejéreses egész ágyra való melynek az várrassa (!) czérnából all [Szászerked K; LLt Fasc. 96] * *lyukatosan ~. 1742:* Három Rakolya vászonbol valo ... Két pendely ... Egy rakolya, a közepin lyukatosan varrot [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor família lelt.] * *merön ~. 1625:* Egy mereon warrot veres fewaly hai f 1/25 [Kv; RDL I. 126]. *1710:* Egj regi forma szkofium czüst, arannyal merön varrot fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19] * *nyüves formával ~. 1788:* Egy pár duplás nyüves formával varrott patyolat Tászlo, hozzá hasonlo varratt belsö gallérával [Mv; TSb 47] * *rác himmel ~. 1576:* Wagion egy pattyolath cleo Rwha harom Rendel Aranyas teodzes Az Alyan A feye Racz hymel warroth Aranyos s gyeongyes [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7] * *spanyol himmel ~. 1697:* Más formáju ugyan veres fejtövel Spaniol himmel varrott, páros vastag gyolcs Parna hay nro 3 ... Zöld Selyemel Spaniol himmel varrott, viseltes gyolcs Parna haj nro 1 [Szentmargita SzD; KGy] * *spanyollal ~. 1731:* Kendö spanyorral varrott veres fejtövel [Kvh; HSzjP] * *szálvarrással ~. 1668:* Egy bokor szal varrassal varrot vaszon lepedö [Mk 9 Kapi György inv.] * *szálvonással ~. 1576:* Wagion egy fodornak walo czynadoff. Zaal wonassal waroth [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 15] * *szkófiummal ~. 1651:* Nyolcz Arannyos varrot Vankos Hej kettei szkofiummal varrot az tobbi Török Arannyas [WassLt Wass Judit kel.]. *1748:* láttam ... Szkofiummal varrott vánkosokot [Torda; Borb.] * *szőrselyemmel ~. 1747:* L. B. Gyalakuti Lázár János Vr ö Naga, kedves élete Párja ... Grofff Széki Teleki Kata Aszszony ö Nga ... Conferála egy Szép, Szőr-Selyemmel varrott Abroszt [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 145] * *tótos munkával ~. 1789:* vettem kezemhez ... Magyaros fátyol garniturok 1. Rendbéli totos munkával varrot garniturt hármas tászlival, s egyéb hozzá tartozoival edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * *töltéssel ~. 1633/1687 k.:* Vagyon a Paniti Ecclában ... egy gyolts köteses abrosz. egy gyolts kendö az éneklö székre két vége töltéssel varrott mind a két végén tsipke vagyon [Panit MT; MMatr. 341] * *török formára ~. 1628:* Egi czynadoff uiselt kezkenoczke, arannial es seljemmel theorcok formara varrot [Bodola Hsz; BLt] * *török himmel ~. 1629:* Egy teorcok hymmel varrott patiolat kez keneo. ér ... d. 50 [Kv; RDL I. 143]. *1742:* A Tkts Ur Mikó Pál Ur(am) adott az Eccla számára egy gyólts Török himmel varrott keszkenöt [Erösd Hsz; SVJk] * *török munkával ~. 1768:* Egy szép Török munkával varrott Sellyem agy takaro [Ks 19/I. 6 „Bodokról hozott portékék" között] * *török varrással ~. 1697:* Elegyes Selyemmel s arany és czüst fonallal Török varrással varrott vékony gyolcs Parna haj [Szentmargita SzD; KGy] * *tűzéssel ~. 1697:* Elegyes selyemmel s arany és czüst fonallal tödzéssel varrott vékony gyolcs lepedö [KGy]. *1701:* Elegyes Selyemmel tözéssel varrot lepedö Elegyes Selyemel tözsessel (!) varrot vánkos haj [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54] * *virágosan ~. 1802:* Egy külömb külömbféle színü flingeltekböl virágoson varrot fejér Selyem Lájbi [Nc; DobLev. IV/858. 3b] * *virágra ~. 1673:* Egy fejér iszkofiumra sárgával elegy virágokra varrot rojtos Portai czafrag Zöld atlaczal szeget [Fog.; Utl]. *1740:* egy Virágra varrott Pásint szin aranyos virágu kanavátz kerületü s Tetzin Tafota béllésü Paplan [Nc; Told. 19].

varrottas 1. hímzett, díszített; cu broderie ...; gestickt. *1763:* 3. varrottass buja vászon elöruha hasonlo 3. pár imeg [Nsz; Szer.]. *1778:* Takaro Ruhat adtam altal ... ketöt varattos parna halyt Rosat egyet [Agárd MT; Told. 8]. *1789:* Egy pár fél viseltes varrottas tászli [T; LLt]. *1794:* Karmasint sejem varrottas agynémü 4. vankossal s Lepödöjével együtt [Pf]. *1802:* visel ... varratas fekete lajblit [DLt nyomt. kl]. *1816:* Varattas patyalat fejér hálo fökötö ... 1 Rf 5 xr | Fejér czérna varattas petinét ruha [Kv; Born. IV/41]. *1831:* 1 veress Moor varattas Selyem Paplany közép [Mv; MvLev.]. *1849:* Egy kanapéra valo kisded varattas párna [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1847:* Egy Düll-ángle varrottas szelü keszkenö [Dicsösztmárton; UnVJk 11].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: magyar hímzéssel díszített vászonféle; broderie populară maghiară; in traditionellen Formen gesticktes Leinen, eine Art ungarische traditionelle gesticktes Leinen. *1889:* Hát hogy ön nagy barátja a varrottasnak, azt én tudom, annyival inkább csodáltam, hogy lapjában egy olyan ostoba és rosszindulatú megjegyzésnek helyet adott [PLev. 146 Gyarmati Zsigmondné Petelei Istvánhoz].

varsa 1. tölcsérszerü nyílással készült, vesszöböl font öblös halfogó hálótípus; vîrşă; eine Art Kescher. *1573:* Mond Kosa Myhal ... en vëtte(m) vala ely halat Meg Mostis ely venne(m) ha talalnek Meg az varsaiatis ely vagdalna(m) [Kv; TJk III/3. 99]. *1583/1584:* meggiesy Peter ... Vallia hogy en Twdom hogy Mind Eltygh Tilalmas volt, Ennekc(m) halomoth veottek el Reytha es varsamat vagdaltak El benne ket wtalis Mas Embertis Twdom hogy el wagdaltak [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1633:* Kerdem kj vitte oda az rekezt es az varsat [Mv; MvLt 290. 115b]. *1698:* annak utan nem tudom hogj có kegjelme vettetet Volna oda varsakot sem masok [Kilyén Hsz; LLt Fasc. 25]. *1699:* halojokat, varsajokat ... ha a' Dées hataro(n) elfojo Szamoson talaltatnak halaszatokkal edgyüt szabadossan el vehessek [Dés; Jk]. *1731:* En örökké ugy hallottam, hogy az Olt Vize közepso Szakasztya meg az Arapataki határt a Botfalvitol és miis ugy tudjuk, hogy az Erösdi határ is tsak a Közepiig vagyon az Olt Vizének, még tsak Varsát is nem szabad sem az Erösdieknek sem az Arapatakiaknak az Oltnak tulsó felire hánni [Br; BrLt IV/ 20]. *1732:* Ezeket a vizeket a taxazo halaszokon kívül senkinek halaszni nem szabad sem haloval, sem taploval, sem varsaval, es semmiképpen is [Illyefva Hsz; SVJk]. *1773:* néhai Nagy Márton a mig élt azon Csikászo Désa Sára nevü Tónak felibe Csikászot, Varsáit ottan tartotta midön mások varsáit ott tanálta ki hánta onnan egybe is vagdalta [Szentsimon Cs; EHA]. *1774:* ezen embertöl küldettem 28 kárászt 7. Tzompot, 1. Tsukát ... eztis varsával fogták [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.].

Hn. *1648:* a Varsa tüzesben [Dálnok Hsz; EHA]. *1665/ 1753:* Az Varsában egy Feölt [Dálnok Hsz; EHA]. *1676:* az

elsö Varsatul foghua [Gyalu K; EHA]. *1792:* Kalota felöl a Varsa utnál (sz) [M.valkó K; KHn 105].

Szk: ~ *látogatni. 1591:* En valami varsa latogatni menthe(m) vala [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalúa jb vall.] * *haltartó* ~. *1724:* Hal tarto varsa öt [Koronka MT; Told. 29/12].

2. háló, csapda; capcană; Falle. *1710 k.:* A generális szászsebesi rendelésére én bémenék Szebenbe ad 11. octobris 1703. az Istentöl énreám bocsátott sátán varsájába [BÖn. 942–3].

varsaforma varsához hasonlító; care este asemănător unei vîrşe; wie eine Art Kescher. *1757:* Vettem ... Egy varsa forma hálot f 2 [Kiskend KK; Ks 71/52].

varsaháló halfogásra használt háló; lasă în formă de vîrşă; Netz zum Fischfang gebraucht. *1687:* Ket Kez Halo Nro 1 Varsa Halo Nro 1 [M.csapó K; Berz. 21/11].

varsaköto varsakészitö; persoană care face vîrşe; die Person, die diese Art Kescher erzeugt. *1627:* fizettem varsa köötö Geörgjnek, es Borsaj mihalinak, Berekszaszjnak, es az teöb halaszoknak, hogj vrunk eö felge itt letekor Elegedendeö Szamos hallal tartottak az konjhatt ... f 3 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 247].

varsavész '?' *1607:* az viz kerten alol az hol az varsa vezt el hánta Lazar Janos az peter Janos kertebe semmi birodalma ne(m) uala Lazar Janosnak sem az attyanak [Dánfva Cs; Eszt-Mk].

Hn. *1688:* a' Varsa vécz (!) nevü helly mellett [Tusnád; EHA].

varsolci a Varsolc (Sz) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Varsolc/Vîrşolţ; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Varsolc/Warscholtz: **1.** Varsolcon lakó; din/care locuieşte la Varsolc; in Varsolc wohnend/wohnhaft. *1621:* varsoczi Lector pinczeyere fellwl Egj kett fele nyilo ajto fedelet io Eóreget d. 35 [Kv; Szám. 15b/IV. 25].

2. Varsolcról származó; (care este) originar din Varsolc; aus Varsolc stammend. **Szn.** *1604:* Varsoczi Szabó János (szabómester) [Mv; EM XVIII, 398]. *1647:* Varsolczine Aszontol | Varsoczi Jstvanne Aszonyom [Kv; TJk VIII/4. 170, 240]. *1656:* Varsolczi Istvanne [Kv; SLt GH. 21].

3. Varsolcon található/levö; din/care se află la Varsolc; in Varsolc befindlich. *1676:* ez Varsoci resz Joszagat ... Praepostvari Sigmond Batori Kratatul, es Lonyai Sigmondtul Törvinníel vöve el [Peresen Sz; Ks 90]. *1810:* N. Groff Kornís János Ur ö Nga a távul létel miatt ezen Varsoltzi Rész Joszágot Commode nem administraltathatván ... Ladányi Samuel Urnak Arendában ... ki adta [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 346]. *1816:* (Az erdö) mindennemü fiatalos fákbol áll, szomszédja ... nyugatrol a' Varsoltzi Ref. Ekklésia fiatalos Erdeje [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/14].

4. Varsolchoz tartozó; din/care aparţine de Varsolc; zu Varsolc gehörig. *1864:* A' Mál – mely a Rétse felöl kanyarulo patak mentén egy délre fekvö oldal gyanánt nyulik a' varsoltzi határ széllig [Pesty 24].

várszállás vár megszállása; ocuparea cetăţii; Besitzergreifung einer Burg. *1662:* Látván a tisztviselök, hogy mind a helynek, s mind a feles erös puskás népek állapatjához képest hosszas kezdene lenni az obsidió, várszállás, födolgoknak most azt állítják vala, hogy mindenfelöl úgy megszorithatnák öket, élések mindenfelöl teljességgel elfogattathatnék [SKr 326]. *1663:* az pater engemet annyi hazug hírrel tart; most is azt írja, se vár szállás, se rablás még nincsen, az Esztergomnál által kötött hídjokat az törököknek ruinálták [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ha penig ugyan contumacia ductus, tempestivè promulgaltatva lévén, a' szükségnek idején jelen nem lenne, a' minémüvek Generalis Mustrák, strása állások, csatázások, Vár szállások, és töb hadi exercitiumok ... mindennémü ingo javokat örökösön, ingatlan javokat penig, redemptibiliter perennali aflimatione, de tulajdon csak a' magok személyekre nézendöket, amittallyák [AC 92]. *1774:* egy hegyre véres tör szállott le nagy fenyegetéssel és az hegy rettenetesen megszakadozott, mint a vár szállás elött [RettE 328].

várt aşteptat; gewartet. *1811:* Vendégek jönek a Csitkó béjegzésre, Mint valami régen várt vig innepléstre [ÁrÉ 147]. *1817:* Régen várt és ohajtatt leveledett vettem [Vingárd AF; KGy]. *1825:* Az méllyetén moddal hogyha az Exponens Özvegységében az urtol pártfogoltatás segedelmet nyerénd, azért háládatos lészen, az ellenkezö nem várt esetben el fogja az Ur ellen követni mind azt, a mit az törvény, és igasság rendi hoz magával [Ne; DobLev. V/1588. 2b].

Szk: *legvártabban* ~. *1847:* Az átalag rácz ürmöst, és kosarat a' holmikat elhozták, ezek közül az elsö volt legvártabban várt vendég [Kv; Pk 7].

Sz. *1679:* Egy szóval nehéz ugyan az nagy leányként az várakozás, de az is gyakran megesik, várt leány várat nyér [TML VIII, 537 Teleki Mihály Galambos Ferenchez].

várta l. várda

vártartás vár fenntartása; susţinerea cetăţii; Bewirtschaftung einer Burg. *1663:* Abban is bizonyos legyen Nagyságod, akármint hízelkedjünk mi itt való magyar szolgái Nagyságodnak, hogy az elsönek kevéssel van több hitele az vár tartásban, mint az utolsónak, és bizony nem mi tartjuk ezt a várat, úgy látom, nem is bízzák reánk, hanem mégis a kül<söbb ?> dologbúl van valami [TML II, 577 Teleki Mihály Lónyay Annához].

vártat megvártat; a face pe cineva să aştepte pînă la sosirea cuiva/a ceva; warten lassen. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay ... engemeth meg thartoztattak wala ... Thoaba Bathory Andras es meg keslele engemeth, wgy mynth ewt wagy hath napyg, mert Dragffy wram Banyara menth wolth, ethet wartata welem [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1607:* Menes louat es penztis attak ... Az vtan egikor Benedek Istua(n) az cóchet Benedek Boldisart erte küldette volt, de napia volt az megh adasnak ez leúel Irasnak s az nap elcött kuldette volt vgy ne(m) atta volt, megh hogj az napot vartatta vele [UszT 20/63 Danjel Peterfi de Kobatfalua (50) lib. vall.].

vártatva szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *(egy) idö* ~ egy idö múlva; după un timp de aşteptare; nach einer (Warte)Weile. *1739:* egj káplár idö vártatva oda jöve, és nékem azt mondá, No jere, furt, én ki menék [Szentlélek Hsz; HSzjP Paulus Simon de Polyán (24) agilis pp vall.]. *1754:* (A puszta telken) az Vraság Marháit kezdették ott Teleltetni s még idö vártatva Marha oklot is kerittettek oda

[Ádámos KK; JHb XIX/12]. *1768:* egj üdö vartatva kezdem latni hogj hát mindenre vagjon penze, bövön vasarol, bövön penzez [Martonos U; Pf]. *1799:* egy idö vártatva fel Serkenvén Bori látta hogy a' szekeresse el ment onnét [DLt]. *1806:* 'A Sertések el zaklattatások után edgy Idö vártatva … a kallyiba hellyhez jött édgy Aszszony [Dés; DLt 82/1810]. *1812:* Azonnal én bé menvén a' Groff Ur cö nsga Hálo Házába edj idö vártatva, hogy magát kipihente a Groff, magába térvén azt mondotta nékem [Héderfája KK; B. Molnár György (58) ref. esp. vall.] * *(egy) kevés idö* ~ egy kis idö elmúltával/után; după o scurtă perioadă de timp; nach kurzer Weile. *1704:* a commendans háza felett a hajazatot egy nagy sürü füstforma felleg elfogta volna, úgyannyira, mintha meg akart volna a ház gyúlni, hanem egy kevés idö vártatva felkerekedvén, ugyanolyan sürüformán elment a tanácsház felé [WIN I, 126]. *1751:* edgj kevés üdö vártatva Sombori Andras Uram kezet adat az edgyik oláhnak [Torda; CsS]. *1783:* Azután osztán kevés idö vártotva Köntzei Gábor Urammal … béis jöve Pócsa Dávid Uramhoz [Feltorja Hsz; HSzjP Josephus Pethö (53) Cantor seu Ludi Magister vall.]. *1802:* kevés üdö vártatva, az Lászlo Joseff Szolga Biro Ur … Zsellére vissza jövén hozzánk jelenté Földös Ura szovával, hogy Pár kérni parancsolt volna [K; JHb LXVII/4. 21]. *1826:* le feküvén el aludtam, kevés idö vártatva álmasan érzem, hogy valaki Testemnek tilalmas részét tapagattya [Déva; Ks 116 Vegyes ir. Ballo Borbára Asszonyom vall.] * *egy kevés* ~ egy kis idö után/elteltével; după o scurtă perioadă de timp; nach einer/kurzer Weile. *1574:* Katalin Bala Imrehne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Napokba estwe hallot valamy zaygast az vchan, ky Indwlt meg latny My dolog … Archwl Jeot Rea … egi legeny … otth voltak valamy Baniay Emberek azok keottetek Be feiet kezet … egy kewes vartattwa az Ayton kezdenek zörgetny Be bochatia [Kv; TJk III/3. 401]. *1586:* Apalin filep Menyhartne vallia … Akkor el Mene, de egy kewes vartatva esmegh el Jeowe es ky hia vala Ianost [Kv; TJk IV/1. 540]. *1597:* Bornemisza Gergely vram … wallia … egi kewes wartatwa fel icowe az Azzony egi gyewrewt hoza en azt el hoza(m) [Kv; TJk VI/1. 57]. *1618:* Egy kevés vártatva ismét hívata azon nap estve felé [BTN[2] 98]. *1631:* ne haly te egjebütt, hanem az hol agiad vagio(n) ott haly, es Borueine az hatolso hazban mene, es egi keues vartatua az szolgais be mene utanna [Mv; MvLt 290. 48a]. *1657:* Bornemisza Pál is béjüve hozzám és hát im az hideg szél általverte … az tüznek borulván nem tud vala melegedni; kevés vártatva elmenvén ebédje felett az hideg ellelte, és harmadnapra meghala szegény kedves atyámfia [KemÖn. 259]. *1698:* El menénk az Cseléddel edgyüt s egy kevés vártatva nagy Cserepatéval (!) elé jövének [Szászfalu Hsz; HSzjP Küs Jánosné vall.] * *nem sok idö* ~ nem sok idö múlva; după o scurtă perioadă de timp; nach kurzer Zeit. *1772:* nem sok idö vártatva viszont Vaszilikát is magok mellé vévén visza kerekednek [Sályi TA; Mk VII/17] * *nem sok* ~ egy kevés idö múlva; după o scurtă perioadă de timp; nach kurzer Zeit. *1598:* az minemw falu dolga raitwnk vala, vgy mint porgolat chynalas, az kor egy az Azzonio(m) Jobbagia marhaiaban ment voltt az Alpareti hatarra, boriunj … ahwl az tehenj megh boriuzot, es nem sok vartatua Joue egy legeny vgian az tehenes ember Zolgaia [Alparét SzD; Ks].

vartyog mondikál; a începe să vorbească; lallen. *1852:* a' kitsi Pákei Titit nem látod most kezd vartyagni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina a férjéhez Ádámosra].

várvétel vár megvétele/bevétele; cucerirea unei cetăţi; Einnahme einer Burg. *1704:* Felesen gyűlvén a kurucok Gyaluhoz, a várvételhez készülnek [Kv; KvE 243 VBGy].

várvirrasztó ? várör; persoană care stă de pază într-o cetate; Burgwärter. *1609:* Váradon az várrvirrasztónak az süveg az fején önmagától meggyúlt, az fején semmi nyavalyája nem lött [Kv; KvE 140 SB]. *1652:* Bogdan Ianos vár virrasztó [Kásva MT; EMN]. *1658:* Marian Janos vár virrasztó [Lövér MT; EMN].

várvítatás vár ostroma; asedierea cetăţii, asediul unei cetăţi; Belagerung einer Burg. *1657:* az török császár személye szerént indulván az végeken fel, imez Tokajt obsidealta színesen, amaz más várvítatás közben megholt [KemÖn. 81].

várvívás vár ostroma; asedierea cetăţii, asediul unei cetăţi; Belagerung einer Burg. *1653:* Mikor immár ostromlani készülnének, hogy a várat ostromolják, érkezék a Bocskai levele: „hogy a várvívásnak hagyjanak békét …" | ő maga Sigmond az egész haddal ment reája s úgy üzték el, s többször nem ment osztán reájok. De a felöll ott hagyák a várat és haza szállának. Így járának ez úttal is a várvívással | oly sok esök kezdének járni, hogy az eső éjjel nappal esett lassuságában 40 napig; az hegyek mind az országban és másutt is szakadoztanak, mely ez mái napon is meglátszik, és a nagy esőt nem állhatá el a török, hanem elméne a várvívásból [ETA I, 39, 50, 51 NSz]. *1662:* Aranyasmedgyesnek várasát és vára elött való külső palánkját is mind fölégette s elpusztította vala, de várát, hogy várvívásra való szándéka most nem lévén, arra való lövőszerszámok sem volna, csak elhagyta vala [SKr 659].

várvíz vár alatt elfolyó víz; apa care curge de la cetate; das Wasser, was unter der Burg fließt. *1594:* Vagjon jtth egi Malom kett kerekeuel, melliet az var viz miath mas helire kezthenek epetheni [Zovány Sz; UC 113/5. 49].

LIBRARY AND INFORMATION CENTRE OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

A XIII. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

	A gyűjtött adalékok száma (hozzávetőleg)	Címszók	Utalószók	Jelentések	A beszerkesztett adalékok száma									
					Jelentést szemléltetők	Személynév	Helynév	Állatnév	Szókapcsolatok	Szólások		Hang- és alaktani formák		Összesen
Tc–tűzvonó	80 000	2 866	46	13 832	14 873	519	1 199	20	3 883*	6 352	136*	145	38	**23 146**
Ty	600	44	2	50	132	7	16	-	25*	42	7*	7	-	**204**
U	19 000	669	16	1 094	3 837	62	613	-	1 123*	1 788	37*	40	-	**6 340**
Ü	7 000	416	22	714	1 332	39	107	-	632*	891	29*	36	-	**2 405**
V–várvíz	30 000	977	26	1 761	6 254	393	808	-	1 432*	2 295	64*	66	117	**9 933**
Összesen	**136 000**	**4 972**	**112**	**17 451**	**26 428**	**1 020**	**2 743**	**20**	**7 095***	**11 368**	**273***	**294**	**155**	**42 028**

* Ez a szám a szókapcsolatok, ill. szólások, az utána álló pedig a szókapcsolatok, ill. szólások alá beszerkesztett adalékok számát jelenti.

	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	Összesen
Tc–tűzvonó	3	13	3 286	7 039	8 221	4 582	2	**23 146**
Ty	-	-	35	91	55	23	-	**204**
U	-	6	653	1 887	2 315	1 479	-	**6 340**
Ü	-	2	249	785	772	597	-	**2 405**
V–várvíz	2	25	1 291	3 288	3 339	1 987	1	**9 933**
Összesen	**5**	**46**	**5 514**	**13 090**	**14 702**	**8 668**	**3**	**42 028**

A számításokat Zsemlyei Berta végezte.

MEGJELENT A

MINISZTERELNÖKI HIVATAL

TÁMOGATÁSÁVAL.

E KÖTET ELŐKÉSZÍTÉSÉT TÁMOGATTA MÉG A

SZÜLŐFÖLD ALAP

ÉS AZ
MTA HATÁRON TÚLI MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁGÉRT ÖSZTÖNDÍJ PROGRAM

A kiadásért felelős
Sipos Gábor
A nyomdai munkálatokat az Akaprint Nyomdaipari Kft. végezte
Felelős vezető: Freier László
Budapest, 2009

8000 ,-

824.972

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

XIII

Te – Var